Güncellenmiş 2. Basım

Etkinlik Temelli OLASILIK ve İSTATİSTİK ÖĞRETİMİ

Editörler

Doç. Dr. Serdal Baltacı - Doç. Dr. Suphi Önder Bütüner

nobel

ETKİNLİK TEMELLİ OLASILIK VE İSTATİSTİK ÖĞRETİMİ

Editörler: Doç. Dr. Serdal Baltacı - Doç. Dr. Suphi Önder Bütüner

Yayın No.: 3704
Matematik-İstatistik No.: 150
ISBN: 978-625-439-968-8
E-ISBN: 978-625-439-997-8
Basım Sayısı: Güncellenmiş 2. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Buse Gamze Çeliktaş -buse@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Baltacı, Serdal., Bütüner, Suphi Önder.
Etkinlik Temelli Olasılık ve İstatistik Öğretimi / Editörler: Serdal Baltacı - Suphi Önder Bütüner
Güncellenmiş 2. Basım. X + 308 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-439-968-8
E-ISBN: 978-625-439-997-8
1. Olasılık ve İstatistik 2. Etkinlik 3. Öğrenme ve Öğretme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **v**

BÖLÜM 1
VERİ BİLİMİNE İLK ADIM: OLASILIK VE İSTATİSTİK ÖĞRETİMİ **1**
Oğuz Köklü - Muhammet Arıcan

Özet 1
Giriş 1
1.1. İstatistik Nedir? 2
1.2. Olasılık: Matematikte ve İstatistikte Farklı Roller 9
1.3. İstatistik Ne İşe Yarar? 10
1.4. İstatistiksel Anlama 12
1.5. Olasılık ve İstatistik Eğitimi Üzerine Tavsiyeler 15
Değerlendirme Soruları 29
Kaynakça 30

BÖLÜM 2
OLASILIKLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE ÖĞRETİMİ **33**
Bekir Kürşat Doruk

Özet 33
Giriş 34
2.1. Olasılık Türleri 38
2.1.1. Klasik Olasılık 38
2.1.2. Frekans Olasılığı (Deneysel Olasılık) 40
2.1.3. Çağdaş Olasılık (Aksiyom Olasılığı) 41
2.1.4. Öznel (Subjektif Olasılık) 43
2.2. Olasılık Öğretimi 45
2.2.1. Çocukta Olasılık Kavramının Gelişimi 45
2.2.2. Öğretim Programlarında (Müfredatlarda) Olasılık 55
2.2.3. Temel Kavramlar ve Öğretimi 58
2.2.4. Olasılıkla İlgili Öğrenme Güçlükleri ve Kavram Yanılgıları 76
Değerlendirme Soruları 83
Kaynakça 84

BÖLÜM 3
OLASILIK ÖĞRETİMİNDE SİMÜLASYON KULLANIMI 87
Melike Tural Sönmez - Cahit Aytekin

Özet 87
Giriş 88
3.1. Olasılıksal Akıl Yürütme ve Simülasyon Kullanımının Önemi 88
3.2. Olasılık Öğretiminde Kullanılabilecek Simülasyon Programları 91
3.2.1. Chance-Maker Simülasyonu 92
3.2.2. Probability-Explorer Simülasyonu 95
3.2.3. GeoGebra Yazılımının Simülasyona Dönüşümü 101
3.2.4. Excel Uygulamasının Simülasyona Dönüşümü 105
3.2.5. TinkerPlots Simülasyonu 107
3.3. Olasılık Öğretiminde Simülasyon Kullanılarak Öğrenme Ortamlarının Yapılandırılması 110
3.4. Tartışma ve Öneriler 110
Değerlendirme Soruları 112
Kaynakça 113

BÖLÜM 4
OLASILIK DAĞILIMLARININ ÖĞRETİMİ 117
Gülşah Batdal Karaduman - Mehmet Filiz

Özet 117
Giriş 117
4.1. Bazı Kesikli Olasılık Dağılımlarının Öğretimi 119
4.1.1. Bernoulli Dağılımının Öğretimi 119
4.1.2. Binom Dağılımının Öğretimi 121
4.1.3. Geometrik Dağılımın Öğretimi 124
4.1.4. Hipergeometrik Dağılımın Öğretimi 126
4.1.5. Poisson Dağılımının Öğretimi 127
4.1.6. Bazı Kesikli Olasılık Dağılımları Arasındaki Farklılıkların Öğretimi 129
4.1.7. Bazı Kesikli Olasılık Dağılımları ile İlgili Etkinlikler 132
4.2. Sürekli Olasılık Dağılımlarının Öğretimi 137
4.2.1. Normal Dağılımın Öğretimi 137
Değerlendirme Soruları 139
Kaynakça 140
Ek 4.1: Normal Eğri Altında Kalan Alanlar (Standart Normal Dağılım Tablosu) 142

BÖLÜM 5
İSTATİSTİKSEL PROBLEM ÇÖZME SÜRECİ: ARAŞTIRMA SORUSU OLUŞTURMA, VERİ TOPLAMA, DÜZENLEME VE ANALİZ ETME 143
Fatih Karakuş

Özet 143
Giriş 143
5.1. Araştırma Sorusu Oluşturma 147
5.1.1. Veri Toplama 150
5.1.2. Verileri Düzenleme ve Gösterme 154
5.1.3. Verileri Analiz Etme ve Yorumlama 156
5.1.4. Sınıf İçi Uygulamalara Yardımcı Etkinlik Örnekleri 158
Değerlendirme Soruları 166
Kaynakça 167

BÖLÜM 6
DAĞILIM KAVRAMI VE SIKLIK DAĞILIMLARININ ÖĞRETİMİ 169
İlknur Özpınar - Tuba Gökçek

Özet 169
Giriş 170
6.1. Dağılım Kavramı 174
6.2. Tablo ve Grafikler 176
6.3. Frekans (Sıklık) Dağılımları 177
6.4. Sütun (Çubuk) Grafiği 181
6.5. Histogram 187
6.6. Frekans Poligonu 190
6.7. Çizgi Grafiği 195
6.8. Daire (Pasta) Grafiği 200
Değerlendirme Soruları 206
Kaynakça 208

BÖLÜM 7
MERKEZİ EĞİLİM ÖLÇÜLERİNİN ÖĞRETİMİ 211
Suphi Önder Bütüner - Serdal Baltacı

Özet 211
Giriş 211
7.1. Aritmetik Ortalama-Mod-Medyan-Açıklık 212
7.1.1. Öğrencilerin Yaşadıkları Zorluklar ve Hatalar 214
7.1.2. Matematik Ders Kitaplarında Aritmetik Ortalama-Medyan-Mod ve Açıklık 216
7.1.3. Aritmetik Ortalama-Medyan-Mod Öğretimine İlişkin Öneriler 220
7.2. Geometrik Ortalama 225
7.3. Harmonik Ortalama 230

7.4. Yüzdelikler ve Çeyrekler 233
Değerlendirme Soruları 237
Kaynakça 239

BÖLÜM 8
MERKEZİ YAYILIM (DEĞİŞİM) ÖLÇÜLERİNİN ÖĞRETİMİ 241
İbrahim Çetin

Özet 241
Giriş 242
8.1. Ranj (Açıklık) Kavramı 243
8.2. Standart Sapma Kavramı 245
8.2.1. Standart Sapma Nasıl Hesaplanır? 246
8.2.2. Standart Sapma Hesaplanırken Paydada Neden (n-1) Kullanılır? 247
8.2.3. Ana Kütledeki Verilerin Dağılımına Bakarak Standart Sapmayı Teşhis Etme 254
8.2.4. Standart Hata ile Standart Sapma Arasındaki Fark 258
8.3. Varyans Kavramı 260
8.3.1. Standart Sapma ile Varyans Ne Zaman Kullanılmalıdır? 262
8.4. Değişim Katsayısı 263
8.5. Çarpıklık ve Basıklık Kavramları 264
8.5.1. Çarpıklık Kavramı 264
8.5.2. Basıklık (Kurtosis) Kavramı 266
8.6. Merkezi Yayılım Ölçülerinin Öğretimi 273
Değerlendirme Soruları 275
Kaynakça 276

BÖLÜM 9
ÖĞRENCİLERİN YAŞADIKLARI ZORLUKLAR, NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 279
Şahin Danişman

Özet 279
Giriş 279
9.1. Olasılık Kavramına Yönelik Zorluklar/Kavram Yanılgıları ve Nedenleri 279
9.2. İstatistik Kavramına Yönelik Zorluklar/Kavram Yanılgıları ve Nedenleri 283
9.3. Olasılık ve İstatistik Öğretimine İlişkin Öneriler 288
Değerlendirme Soruları 294
Kaynakça 298

ÖZ GEÇMİŞLER 303

BÖLÜM 1

VERİ BİLİMİNE İLK ADIM: OLASILIK VE İSTATİSTİK ÖĞRETİMİ

Oğuz Köklü - Muhammet Arıcan

Kazanımlar

- İstatistik disiplinin temel özelliklerini sıralar.
- İstatistiğin matematikle benzeşen ve matematikten farklı yönlerini kavrar.
- İstatistik okuryazarlığı, istatistiksel akıl yürütme ve istatistiksel düşünmeyi tarif eder.
- İstatistiksel araştırma/keşifleri bir problem çözme süreci olarak ele alır.
- Olasılığın istatistik ve matematikte ele alınış biçimlerini ayırt eder.

Özet

Bu bölümde öncelikle olasılık ve istatistiğin ne demek olduğu, kısa tarihçesi ve ardından öneminden bahsedilecektir. Olasılık ve istatistik öğretiminin önemi istatistik okuryazarlığı, istatistiksel düşünme ve istatistiksel akıl yürütme bağlamında ele alınacaktır. Olasılığın istatistik ve matematikte yorumlanışı bir örnekle karşılaştırılacaktır. İstatistiğin matematik disiplininden farkı ortaya konulacak ve bunların istatistik öğretimine yansımaları tartışılacaktır.

Giriş

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) [Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı] (2008), *veri* kavramını "*Gözlem yoluyla toplanan ve genellikle sayı ifade eden özellikler veya bilgiler*" olarak tanımlamaktadır (s. 119). Bargagliotti vd. (2020)'ne göre, "*Veriler bir hikâye anlatmak için kullanılır. İstatistikçiler dünyayı veriler aracılığıyla görürler – veriler gerçeklik modelleri olarak hizmet eder. İstatistiksel düşünme ve istatistiksel problem çözme süreci, tüm verileri keşfetmeye temel oluşturur*" (s. 3). Bununla birlikte, veriler sadece sayılar anlamına gelmemektedir; sayılar ve bağlam birlikte veriyi oluşturur (Cobb ve Moore, 1997). Amerikan İstatistik Birliği tarafından onaylanmış The Guidelines for Assessment and Instruction in Statis-

Kaynakça

American Statistical Association (ASA) (2005). *Guidelines for assessment and instruction in statistics education: College report.* Alexandria, VA: Author.

Bargagliotti, A., Franklin, C., Arnold, P., Gould, R., Johnson, S., Perez, L., & Spangler, D. (2020). *Pre-K-12 guidelines for assessment and instruction in statistics education (GAISE) report II.* American Statistical Association and National Council of Teachers of Mathematics.

Ben-Zvi, D. ve Garfield, J. (2004). *The challenge of developing statistical literacy, reasoning, and thinking*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Cobb, G. W. ve Moore, D. S. (1997). Mathematics, statistics, and teaching. *American Mathematical Monthly, 104*(9), 801–823. doi:10.2307/2975286

David, F. N. (1998). *Games, gods, & gambling: A history of probability and statistical ideas.* Mineola, NY: Dover.

Dursun, H. (2019). Meslek lisesi öğrencilerinin istatistiksel problem çözme ve okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi üzerine bir öğretim deneyi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü)

Franklin, C. A., Bargagliotti, A. E., Case, C. A., Kader, G. D., Scheaffer, R. L. ve Spangler, D. A. (2015*). The statistics education of teachers.* Alexandria, VA: American Statistical Association.

Franklin, C., Kader, G., Mewborn, D., Moreno, J., Peck, R., Perry, M. ve Scheaffer, R. (2007). *Guidelines for assessment and instruction in statistics education (GAISE) report: A preK-12 curriculum framework.* Alexandria, VA: American Statistical Association.

Franklin, C. ve Bargagliotti, A. (2020). Introducing GAISE II: A guideline for precollege statistics and data science education. *Harvard Data Science Review, 2* (4), 1–9. https://doi.org/10.1162/99608f92.246107bb

Gal, I. (2002). Adult statistical literacy: Meanings, components, responsibilities. *International Statistical Review, 70*(1), 1–25.

Gal, I. ve Garfield, J. (1997). *The assessment challenge in statistics education*. Amsterdam: IOS Press.

Garfield, J. (2003). Assessing statistical reasoning. *Statistics Education Research Journal, 2* (1), 22–38.

Garfield, J. ve Ben-Zvi, D. (2007). How students learn statistics revisited: a current review of research on teaching and learning statistics. *International Statistical Review, 75* (3), 372–396.

Garfield, J., delMas, R. ve Chance, B. (2007). Using students' informal notion of variability to develop an understanding of formal measures of variability. In M. C. Lovett & P. Shah (Eds.), *Thinking with data* (pp. 117–147). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Graham, A. T., Pfannkuch, M. ve Thomas, M. O. J. (2009). Versatile thinking and the learning of statistical concepts. *ZDM, 41*, 681–695. doi:10.1007/s11858-009-0210-8

Groth, R. E. (2015). Working at the boundaries of mathematics education and statistics education communities of practice. *Journal for Research in Mathematics Education, 46* (1), 4–16.

Hald, A. (2005). *A history of probability and statistics and their applications before 1750* (Vol. 574). John Wiley & Sons.

Hayden, R. (2004). *Planning a statistical literacy program at the college level: Musings and a bibliography*. In *ASA Proceedings of the Section on Statistical Education* (pp. 2685–2692). Appleton, USA. http://www.statlit.org/pdf/2004/HaydenASA.pdf

Kader, G. ve Mamer, J. (2008). Statistics in the middle grades: Understanding center and spread. *Mathematics Teaching in the Middle School, 14* (1), 38–43.

Kazak, S. (2008). Öğrencilerin olasılık konularındaki kavram yanılgıları ve öğrenme zorlukları. M. F. Özmantar, E. Bingölbali ve H. Akkoç (Eds.), *Matematiksel kavram yanılgıları ve çözüm önerileri* (ss. 121–150). Ankara: Pegem Akademi

Koklu, O. (2017). Undergraduate students' informal notions of variability (Unpublished doctoral dissertation, University of Georgia).

Leavy, A. M. ve Middleton, J. A. (2011). Elementary and middle grade students' constructions of typicality. *Journal of Mathematical Behavior, 30* (3), 235–254. doi:10.1016/j.jmathb.2011.03.001

Makar, K. (2016). Developing young children's emergent inferential practices in statistics. *Mathematical Thinking and Learning, 18* (1), 1–24. doi:10.1080/10986065.2016.1107820

Math Careers (2014). Statistics and probability. https://www.mathscareers.org.uk/statistics-probability/

Molnar, A. R. (2015). High school mathematics teachers' knowledge and views of conditional probability (Unpublished doctoral dissertation, University of Georgia).

Moore, D. S. (1990). Uncertainty. In L. A. Steen (Ed.), *On the shoulders of giants: New approaches to numeracy* (pp. 95–137). Washington, DC: The National Academies.

National Governors Association Center for Best Practices & Council of Chief State School Officers (2010). *Common core state standards for mathematics*. Washington, DC: Authors.

OECD (2008). Glossary of statistical terms. http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=998.

Peck, R. ve Devore, J. L. (2011). *Statistics: The exploration & analysis of data.* Cengage

Pfannkuch, M. (2011). The role of context in developing informal statistical inferential reasoning: A classroom study. *Mathematical Thinking and Learning, 13* (1–2), 27–46. doi:10.1080/10986065.2011.538302

Plackett, R. L. (1958). Studies in the history of probability and statistics: VII. The principle of the arithmetic mean. *Biometrika, 45* (1-2), 130-135.

Plackett, R. L. (1972). Studies in the history of probability and statistics. XXIX: The discovery of the method of least squares. Biometrika, 59 (2), 239–251.

Romeijn, J. W. (2017). Philosophy of statistics. Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/statistics

Rosen, K. H. (2019). *Discrete mathematics and its applications.* McGraw-Hill Education.

Rossman, A., Chance, B. ve Medina, E. (2006). Some important comparisons between statistics and mathematics, and why teachers should care. In G. F. Burrill (Ed.), *Thinking and reasoning with data and chance: 68th yearbook* (pp. 323–333). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Rumsey, D. J. (2002). Discussion: Statistical literacy: Implications for teaching, research and practice. *International Statistical Review, 70,* 32–36.

Scheaffer, R. L. (2006). Statistics and mathematics: On making a happy marriage. In G. F. Burrill & P. C. Elliott (Eds.), *Thinking and reasoning with data and chance: 68th yearbook* (pp. 309–321). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Stigler, S. M. (1986). *The history of statistics: The measurement of uncertainty before 1900.* Harvard University Press.

Van de Geer, S. (2010). Lecture on Mathematical Statistics. Personel collection of S. Van de Geer, ETH Zürich, Switzerland.

Watson, J. (1997) Assessing statistical thinking using the media. Gal, I., and J. B., Garfield, 1997, (Eds), *The assessment challenge in statistics education* (pp. 1–15). IOS press, Amsterdam.

Wild, C. J. ve Pfannkuch, M. (1999). Statistical thinking in empirical enquiry. *International Statistical Review, 67* (3), 223–261. doi:10.1111/j.1751-5823.1999.tb00442.x

BÖLÜM 2

OLASILIKLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR VE ÖĞRETİMİ

Bekir Kürşat Doruk

Kazanımlar

Bu bölümde öğretmen adaylarının aşağıdaki kazanımlara ulaşması hedeflenmiştir:

- Olasılığın tarihi gelişimi hakkında bilgi sahibi olur.
- Farklı olasılık türlerini tanımlar ve örneklendirir.
- Olasılığın günlük yaşamla ilişkisini kavrar.
- Çocuğun olasılıkla ilgili zihinsel gelişimini anlar.
- Olasılık öğrenmede anahtar role sahip kavramları tanır.
- Öğrencilerin olasılık öğrenme konusunda yaşadığı güçlüklerin ve kavram yanılgılarının farkına varır.
- Öğretim programlarında olasılığın yeri hakkında bilgi sahibi olur.
- Olasılıkla ilgili temel kavramları anlar ve bunların öğretimi hakkında fikir sahibi olur.

Özet

Bu bölümde şans oyunlarından doğarak bilimin hemen her dalında yararlanılan bir kavram hâline gelen olasılık tanıtılacaktır. Öncelikle olasılık kavramının tanımı üzerinde kısaca durulduktan sonra, bu tanımın ve olasılık kuramının tarih boyunca sergilediği gelişim serüvenine değinilmiştir. Ardından bu tarihsel yolculuk sırasında ortaya çıkan farklı olasılık türleri tanıtılmıştır. Bu bölümün odağında bulunan olasılık öğretme ve öğrenme konusuna ise çocukta olasılık kavramının gelişimi hakkında yapılan araştırmaların çizdiği çerçeve özetlenerek girilmiştir. Dünya genelinde ve Türkiye'de matematik öğretim programlarında olasılık öğretiminin ele alınışını özetledikten sonra olasılıkla ilgili temel kavramların tanımları bu kavramları anlamlandırmaya yardımcı olacak etkinlikler yardımıyla sunulmuştur. Son olarak öğrencilerin olasılık öğrenme konusunda yaşadıkları güçlükler üzerinde durularak, bazı çözüm önerilerine yer verilmiştir.

5. Olasılık öğrenmede önemli rolü olan temel bilişsel yeterlikler nelerdir? Açıklayınız.
6. Matematik öğretim programında olasılık öğretiminin durumunu açıklayınız.
7. Öğretmen sınıfa bir madenî parayı arda arda 8 defa atma deneyinde şu durumlardan hangisinin daha olası olduğunu soruyor: YYYYTTTT, YTYYTYTY, YTYTTTTT. Bu seçeneklerden her birini seçmiş olan öğrenci gruplarının olası düşünme biçimlerini değerlendiriniz.
8. 4 çocuğu da erkek olan bir çiftin 5. çocuğunun erkek olma olasılığı kız olma olasılığından yüksektir/düşüktür/eşittir seçeneklerinden birini seçmesi gereken öğrencilerin hangi düşüncelerle hareket edebileceğini açıklayınız.
9. Sizce olasılık öğretimine hangi sınıf düzeyinde başlanmalı? Neden?
10. Koşullu olasılık problemlerinde karşılaşılan zaman ekseni yanılgısını örneklendirerek açıklayınız.

Kaynakça

Akbaş, E. E. ve Gök, M. (2018). Ortaöğretim öğrencilerinin olasılık konusunda temsil edilebilirlik ile ilgili kavram yanılgıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *15* (1), 1434-1458.

Alimov, R. (2019). Aşık Oyununda Kemik Yüzlerinin Adlarının Kökeni Üzerine. *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, *1* (2), 158-176.

Apostol, T. M. (1969). Calculus, volume II. John Wiley & Sons, 2nd edition, 1969.

Bar-Hillel, M. ve Falk, R. (1982). Some teachers concerning conditional probabilities. *Cognition, 11* (2), 109-122.

Batanero, C., J Chernoff, E., Engel, J., Lee, H. S. ve Sánchez, E. (2016). *Research on teaching and learning probability* (p. 33). Springer Nature.

Bozbay, H. (2013). Geçmişten Günümüze Aşik Oyunlari. *Folklor/edebiyat*, *19* (73), 147-161.

Bryant, P. ve Nunes, T. (2012). *Children's understandling of probability: A literature review (full report)*. London, UK: Nuffield Foundation.

Çelik, D. ve Güneş, G. (2007). 7, 8 ve 9. Sınıf Öğrencilerinin Olasılık ile İlgili Anlama ve Kavram Yanılgılarının İncelenmesi. *Milli Eğitim*, *35* (173), 361-375.

English, L. D. (2005). Combinatorics and the development of children's combinatorial reasoning. In *Exploring probability in school* (pp. 121-141). Springer, Boston, MA.

Falk, R. (1979). Revision of probabilities and the time axis. *Proceedings of the third international conference for the psychology of mathematics education* (pp. 64-66). Warwick, England.

Fischbein, E. (1987) *Intuition in Science and Mathematics*. Dordrecht: Reidel.

Fischbein, E., Nello, M. S. ve Marino, M. S. (1991). Factors affecting probabilistic judgments in children and adolescents. *Educational Studies in Mathematics, 22*, 523-549.

Fischbein, E. ve Schnarch, D. (1997). The evolution with age of probabilistic: Intuitively-based misconceptions. *Journal of Research in Mathematics Education, 28* (1), 95-106.

Garfield, J. ve Ahlgren, A. (1988). Difficulties in learning basic concepts in probability and statistics: Implications for research. *Journal for research in Mathematics Education*, *19* (1), 44-63.

GeoGebra-Ders Kaynakları I (2021). 15 Mart 2021 tarihinde https://www.geogebra.org/t/probability sayfasından erişildi.

GeoGebra-Ders Kaynakları II (2021). 17 Mart 2021 tarihinde https://www.geogebra.org/search/probability sayfasından erişildi.

Graberg, D. ve Brown, T. A. (1995). The monty hall dilemma. *Personality and Social Psychology Bulletin, 21* (7), 711-729.

Green, D. R. (1983). A survey of probability concepts in 3,000 pupils aged 11-16 years. In D. R. Grey, P. Holmes ve G. M. Constable (Eds.), *Proceedings of the first international conference on Teaching of Statistics* (pp. 766-783). Sheffield, the UK: Teaching Statistics Trust.

Hald, A. (2005). *A history of probability and statistics and their applications before 1750* (Vol. 574). John Wiley & Sons.

Hayes, B. (2011). *Probabilities of probabilities.* Erişim adresi:http://bit-player.org/2011/

probabilities-of-probabilities.

Inhelder, B. ve Piaget, J. (1958) *The Growth of Logical Thinking From Childhood to Adolescence*. New York: Basic Books.

İnal, C. ve Günay, S. (2010). *Olasılık ve matematiksel istatistik*. H.Ü Yayınları.

Kazak, S. (2009). Olasılık konusu öğrencilere neden zor gelmektedir? In E. Bingölbali ve M. F. Özmantar (Eds.), *İlköğretimde karşılaşılan matematiksel zorluklar ve çözüm önerileri* (pp. 216-239). Ankara, Turkey: PegemA Yayınevi.

Kolmogorov, A. N. ve Bharucha-Reid, A. T. (2018). *Foundations of the theory of probability: Second English Edition*. Courier Dover Publications.

Korkmaz, A. (2019). Olasılığın Romeo'su ve Juliet'i. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *75* (1), 193-212.

Korkmaz, A. ve Avar, A.. (2019). Olasılık: Janus yüzlülüğün eski ve yeni görünümleri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, *4* (1), 81-92.

Korkmaz, A. (2005). Olasılık Kuramının Doğuşu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *60* (2), 171-193.

Kuzmak, S. D. ve Gelman, R. (1986) Young children's understanding of random phenomena. *Child Development, 57* (3), 559–566.

Martignon, L. ve Krauss, S. (2009). Hands-on activities for fourth graders: A tool box for decision-making and reckoning with risk. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, *4* (3), 227-258.

Memnun, D. S. (2008). Olasılık kavramlarının öğrenilmesinde karşılaşılan zorluklar, bu kavramların öğrenilememe nedenleri ve çözüm önerileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *9* (15), 89-101.

Milli Eğitim Bakanlığı MEB. (2009). *İlköğretim matematik dersi 1-5 sınıflar öğretim programı.* Ankara

Milli Eğitim Bakanlığı MEB. (2013). *Ortaokul matematik dersi öğretim programı.* (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara

Milli Eğitim Bakanlığı MEB. (2018a). *Matematik dersi öğretim programı* (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara

Milli Eğitim Bakanlığı MEB. (2018b). *Ortaöğretim matematik dersi öğretim programı (9,10,11 ve 12. Sınıflar).*

National Council of Teachers of Mathematics, NCTM. (2000). *Principles and standards for school mathematics.* Reston, VA: Author.

Öçal, M. F. (2018). The Case of Time Axis Fallacy: 11th Grade Students' Intuitively-based Misconception in Probability and Teachers' Corresponding Practices. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, *6* (3), 86-105.

Öçal, M. F. (2014). Students' intuitively-based misconceptions in probability: teachers' awarenesses and teaching practices in middle and high schools. Doktora Tezi, METÜ.

Pange, J. (2003). Teaching probabilities and statistics to preschool children. *Information technology in childhood education annual*, *2003* (1), 163-172.

Paparistodemou, E., Noss, R. ve Pratt, D. (2008) The interplay between fairness and randomness in a spatial computer game. *International Journal for Computer Mathematics Learning, 13*, 89–110.

Piaget, J. ve Inhelder, B. (1975) *The Origin of the Idea of Chance in Children*. London: Routledge and Kegan Paul.

Pratt, D. ve Noss, R. (2002). The microevolution of mathematical knowledge: The case of randomness. *The journal of the learning sciences*, *11* (4), 453-488.

Shafer, G. (1992). What is probability. *Perspectives in Contemporary Statistics*, 19-39.

Shaughnessy, J. M. (1992). Research on probability and statistics: Reflections and directions. In D. A. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 465-494). New York, NY: McMillan Publishing Company.

Shodor (2021). 15 Mayıs 2021 tarihinde http://www.shodor.org/interactivate/activities/ adresinden erişilmiştir.

Stavy, R. ve Tirosh, D. (2000). *How students (Mis-)understand science and mathematics: Intuitive rules*. New York, NY: Teacher College Press.

Stavy, R. ve Tirosh, D. (1996). Intuitive rules in mathematics and science: The case of "the more of A – the more of B". *International Journal of Science Education, 18* (6), 653-667.

Swinson, K. V. (1977). *Probability Concepts in Elementary School Children: And the Development of a Curriculum Programme in Probability for Grades in Junior High Schools* (Doctoral dissertation, University of New South Wales).

Tversky, A. ve Koehler, D. J. (1994). Support theory: a nonextensional representation of subjective probability. *Psychological review*, *101* (4), 547.

Ünlü M. (2016). *Olasılık Teorisi.* Erişim: https://kisi.deu.edu.tr/kemal.sehirli/mat-ist-1-yaz%20okulu/B%c3%96L%c3%9cM%202%20OLASILIK%20TEOR%c4%b0S%c4%b0%202016.pdf

Van De Walle, J., Karp, K. S. ve Bay-Williams, J. M. (2012). İlkokul ve ortaokul matematiği gelişimsel yaklaşımla öğretim, Çeviri Editörü Soner Durmuş, 7. *Basımdan Çeviri, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara*.

Vass, E. Schiller, D. ve Nappi, A.J. (2000) The effects of instructional intervention on improving proportional, probabilistic, and correlational reasoning skills among undergraduate education majors. *Journal of Research in Science Teaching, 37*, 981–995.

Wu, H. ve Molnár, G. (2018). Interactıve Problem Solvıng: Assessment and Relatıons to Combınatorıal and Inductıve Reasonıng. *Journal of Psychological & Educational Research*, *26* (1).

Xu, F. ve Garcia, V. (2008) Intuitive statistics by 8-month-olds. *Proceedings of the National Academy of Sciences,* 105, 5012–5015.

Yaşa, R. (2016). Türklerde Animist Düşüncenin Yansımaları: Kürek Kemiği ve Aşık Kemiği Falı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, *2* (3), 1-25.

Yıldız, A. ve Baltacı, S. (2015). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının problem kurma etkinlikleri ile olasılığa yönelik bilgilerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16* (1), 201-213.

BÖLÜM 3

OLASILIK ÖĞRETİMİNDE SİMÜLASYON KULLANIMI

Melike Tural Sönmez - Cahit Aytekin

Kazanımlar

- "Daha fazla", "eşit", "daha az" olasılıklı olayları simülasyon programlarını kullanarak örnek verir.
- Eşit şansa sahip olan olaylarda her bir çıktının olasılık değerinin eşit olduğunu ve bu değerin 1/n olduğunu olasılık simülasyonlarını kullanarak açıklar.
- Deneysel olasılık ile teorik olasılığı ilişkilendirir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılır.
- Örnek uzay, deney, çıktı, bir olayın tümleyeni, kesin olay, imkânsız olay, ayrık olay ve ayrık olmayan olay kavramlarını bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak açıklar.
- Olasılık kavramı ile ilgili bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak uygulamalar yapar.
- Bağımlı ve bağımsız olayları açıklayarak gerçekleşme olasılıklarını bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak açıklar.
- n çeşit nesne ile oluşturulabilecek r'li dizilişlerin (permütasyonların) kaç farklı şekilde yapılabileceğini bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak açıklar.
- Sınırlı sayıda tekrarlayan nesnelerin dizilişlerini (permütasyonlarını) açıklayarak, bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanarak açıklar ve problemler çözer.
- Öğrencilerin olasılık konusunda yaşadığı zorlukları, hatalarını, kavram yanılgılarını olasılık simülasyonlarını kullanarak giderir.

Özet

Bu bölümde öncelikle simülasyonun ne demek olduğu, olasılıksal akıl yürütmede simülasyonun kullanımının önemi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra olasılık öğretiminde kullanılabilecek simülasyon programları tanıtılmış, öğretim programdaki yer alan olasılık ile ilgili kazanımları destekleyen simülasyon programı kullanım etkinlikleri sunulmuştur. Bölümün sonunda olasılık öğretiminde simülasyon kullanılarak öğrenme ortamlarının yapılandırılması konusunda önerilerde bulunulmuştur.

9. Probability Explorer Simülasyonunda ağırlıkları değiştirilmemiş ve değiştirilmiş iki deneyin sonuçlarını karşılaştırmayı hedefleyen bir ders planı örneği hazırlayınız.
10. GeoGebra yazılımında RastgeleArasında(0,1), Dizi (a, i,1, AtışSayısı), Dizi (a, i,1, AtışSayısı), EğerSay(x=1, Liste) komutları kullanılarak bir zar atma etkinliği hazırlayınız. Bu etkinlikle ilgili olarak daire grafiği ve sütün grafiklerini oluşturunuz.
11. GeoGebra yazılımında "nesne gösterme şartı" özelliğini kullanarak he seferinde zar atışı ve sonucunu ayrı ayrı gösteren bir bu sonuçları daire ve sütun grafiklerine aktararak görselleştiren bir etkinlik tasarlayınız.
12. Excel Uygulamasında gerçek hayatta yapılan basit bir deney sonuçlarını bir sütuna kaydediniz. EĞERSAY komutu kullanılarak bu sonuçlardaki her bir çıktının kaç defa gerçekleştiğini hesaplayınız. Gerçekleşme sayılarının oranlarını hesaplayınız. Oluşturmuş olduğunuz tabloyu exelde daire ve sütun grafiği olarak görselleştiriniz.
13. TinkerPlots uygulamasında 1,2,3,4 sayıları arasından rastgele sıralı biçimde iki adet sayı çekimi deneyinin muhtemel sonuçlarını listeleyiniz.
14. Olasılık öğretiminde simülasyon kullanımını yapılandırma yaklaşım temelli ve öğrenci merkezli öğretim uygulamalarına sağlamış olduğu fırsat açısından değerlendiriniz.

Kaynakça

Açar, A., Ercan, B. ve Altun, S. (2019). Olasılık konusunun anlamaya dayalı tasarım ile öğretimi: öğrencilerin başarı, tutum ve görüşleri üzerine bir inceleme, *Eğitim ve Bilim, 44* (198), 115-147.

Aspinwall, L. ve Tarr, J. E. (2001). Middle school students' understanding of the role sample size plays in experimental probability. *Journal of Mathematical Behavior, 20*, 229-245.

Aytekin, C., Baltaci, S., Kiymaz, Y. ve Yildiz, A. (2017, August). *The impact of the probability explorer software on preparing probability teaching plans of elementary mathematics teacher candidates*, (IECMSA-2017), August 15-18, Budapest, Hungary.

Aytekin, C., Baltaci, S. ve Yildiz, A. (2017). *Probability explorer simülasyonunun üstün zekâlı/yetenekli öğrencilere olasılık öğretmedeki kullanışlılığına ilişkin bilsem matematik öğretmenlerinin görüşleri*, International Talented and Gifted Conference: New Approaches and Educational Practices, May 4-5, Ankara, Turkey.

Baltaci, S. (2016). Examination of gifted students' probability problem solving process in terms of mathematical thinking. *Malaysian Online Journal of Educational Technology (MOJET), 4* (4), 18-35.

Baltacı, S., Aytekin, C. ve Safa, İ.E. (2021). 8. Sınıf Öğrencilerinin GeoGebra'da geliştirilen bir olasılık simülasyon etkinliği ile etkileşimlerinden yansımalar. *5. Uluslararası Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi (TÜRKBİLMAT-5) Sempozyumu*. 28-30 Ekim 2021, Antalya.

Batanero, C., J Chernoff, E., Engel, J., Lee, H. S. ve Sánchez, E. (2016). *Research on teaching and learning probability* (p. 33). Springer Nature.

Batanero, C. ve Diaz, C. (2007). *Probabilidad, grado de creencia y proceso de aprendizaje [Probability, degrees of belief and the learning process].* XIII Jornadas Nacionales de Enseñanza y Aprendizaje de las Matemáticas. Granada.

Batanero, C., Navarro-Pelayo, V. ve Godino, J. D. (1997). Effect of the implicit combinatorial model on combinatorial reasoning in secondary school pupils. *Educational Studies in Mathematics, 32,* 181-199.

Borovcnik, M. ve Kapadia, R (2009). Research and developments in probability education. *International Electronic Journal of Mathematics*, 4 (3).

Bulut, S. ve Şahin, B. (2003) Ortaöğretim öğrencilerinin ve matematik öğretmen adaylarının olasılık kavramları ile ilgili başarılarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 28* (130), 3-7.

Bulut, S., Ekici, C. ve İşeri, A. İ. (1999). Bazı olasılık kavramlarının öğretimi için olasılık yapraklarının geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 15*, 129-136.

Chaput, B., Girard, J. C. ve Henry, M. (2011). Frequentist approach: Modelling and simulation in statistics and probability teaching. In C. Batanero, G. Burrill, & C. Reading (Eds.), *Teaching Statistics in school mathematics-challenges for teaching and teacher education* (pp. 85–95). New York: Springer

Çakmak, Z. T. ve Durmuş, S. (2015). İlköğretim 6-8. sınıf öğrencilerinin istatistik ve olasılık öğrenme alanında zorlandıkları kavram ve konuların belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15* (2), 27-58.

Drier, H. S. (2000). Children's meaning-making activity with dynamic multiple representations in a porbability microworld. In M. Fernandez (Ed.), *Proceedings of the 22nd Annual Meeting of the North American chapter of the International Group fort he Psychology of Mathematics Education* (pp. 691-696). Columbus, OH: ERIC Clearinghouse of Science, Mathematics, and Environmental Education.

Duran, M., Doruk, M. ve Kaplan, A. (2017). Argümantasyon tabanlı olasılık öğretiminin ortaokul öğrencilerinin başarılarına ve kaygılarına etkililiğinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uyguma, 13* (1), 55-87.

Falk, R. ve Konold, C. (1997). Making sense of randomness: Implicit encoding as a basis for judgement. *Psychological Review, 104* (2), 310–318.

Fichbein, E. (1975). *The intuitive sources of probabilistic thinking in children*. Dordrecht, The Netherlands: Reidel.

Fichbein, E., Pampu, I. ve Minzat, I. (1970). Comparision of ratios and the chance concept in childrn. *Child Development, 41*, 377-389.

Fischbein, E. ve Grossman, A. (1997). Schemata and intuitions in combinatorial reasoning. *Educational Studies in Mathematics, 34*, 27-47.

Gal, I. (2002). Adult statistical literacy: Meanings, components, responsibilities. *International Statistical Review, 70* (1), 1-25.

Godino, J. D., Cañizares, M. J. ve Díaz, C. (2003, August). *Teaching probability to pre-service primary school teachers through simulation.* Paper presented at the 54th Session of the International Statistical Institute, Berlin, DE. Paper retrieved from http://www.stat.auckland.ac.nz/~iase/publications/3/2989.pdf

Greer, B. ve Mukhopadhway, S. (2005). Teaching and learning the mathematization of uncertainty :Historical, cultural, social and political contexts. In G.A. Jones (Ed.), *Exploring probability in school: Challenges for teaching and learning* (pp. 297-324). New York: Springer.

Gürbüz, R. (2006). Olasılık kavramlarının öğretimi için örnek çalışma yapraklarının geliştirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31* (1), 111-123.

Gürbüz, R. (2010). The effect of activity-based instruction on conceptual development of seventh grade students in probability. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology,* 41 (6), 743-767. doi: 10.1080/00207391003675158

Gürbüz, R. ve Birgin, O. (2012). The effect of computer-assisted teaching on remedying misconceptions: The case of the subject "probability". *Computers & Education, 58 (3)*, 931-941. doi: 10.1016/j.compedu.2011.11.005

Hawkins, A. (1990). *Training teachers to teach statistics.* Voorburg: International Statistical Institute.

Jones, G. A., Langrall, C. ve Mooney, E. S. (2007). Research in probability: Responding to classroom realities. In F. Lester (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 909-955). Greenwich, CT: Information Age Publishing, Inc. and NCTM.

Kissane, B. (1997). The graphics calculator and the curriculum: The case of probability. In N. Scott & H. Hollingsworth (Eds.), *Mathematics: Creating the future* (pp. 397-404). Melbourne: Australian Association of Mathematics Teachers.

Konold, C. (1995). Confession of a coin flipper and would-be instructor. *The American Statistician, 49 (2),* 203-209.

Koparan, T. (2016). Olasılık öğretiminde simülasyon kullanımı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *34* (2), 22-36.

Koparan, T., Kaleli Yılmaz, G. (2014). Veri Analizinde İlkokul Öğrencilerinin İnformal Çıkarımlarının İncelenmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 95-113.

Langrall, C. W. ve Mooney, E. S. (2005). Characteristics of elementary school students' probabilistic reasoning. In G. Jones (Ed.), *Exploring probability in school* (pp. 95–119). New York: Springer.

Lipeikiene, J. ve Lipeika, A. (2006). "Animation Tools of CAS for Dynamic Exploration of Mathematics". Informatics in Education . *An International Journal. 5* (1), 87-96

Martignon, L. (2014). Fostering children's probabilistic reasoning and first elements of risk evaluation. In *Probabilistic Thinking* (pp. 149-160). Springer, Dordrecht.

Memnun, D. S., Altun, M. ve Yılmaz, A. (2010). İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Olasılıkla İlgili Temel Kavramları Anlama Düzeyleri [Elementary School Eight Grade Students' Levels of Comprehending Basic Concepts Relating to Probability]. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23* (1), 11-29.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). "Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi—Öğretim Programları". http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx

National Council of Teachers of Mathematics, NCTM. (2000). Principles and standards for school mathematics. Reston, VA: Author.

National Council of Teachers of Mathematics. (1989). Curriculum and evaluation standarts for school mathematics. Reston, VA: Author.

Okuyucu, M. A. ve Bilgin, T. (2019). The Effect Of Realistic Mathematics Education On Student Achievement İn Data, Counting And Probability Teaching And Student Opinions Towards Instruction. *International Journal of Educational Studies in Mathematics,6* (3), 79 – 107.

Olpak, Y. Z., Baltaci, S. ve Arican, M. (2018). Investigation the effects of peer instruction on preservice mathematics teachers' achievements in statistics probability, *Education and Informatioan Technologies*, 23, 2323–2340.

Özbay, Ö. ve Sarıca, R. (2019). Ters yüz sınıfa yönelik gerçekleştirilen çalışmaların eğilimleri: Bir sistematik alanyazın taraması. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5* (2), 332-348.

Özmantar, M., Bingölbali E. ve Akkoç H. (2008). *Matematiksel kavram yanılgıları ve çözüm önerileri* [Mathematical misconceptions and solution reccommendations], Pegem Akademi. Ankara.

Pratt, D. (1998). The co-ordination of meanings for randomness. *For The Learning of Mathematics, 18* (3), 2-11.

Pratt, D. (2000). Making sense of the total of two dice. *Journal of Research in Mathematics Education, 31,* 602-625.

Pratt, D., Johnston-Wilder, P., Ainley, J. ve Mason, J. (2008). Local and global thinking in statistical inference. *Statistics Education Research Journal, 7* (2), 107-129. [Online: http://www.stat.auckland.ac.nz/~iase/serj/SERJ7(2)_Pratt.pdf]

Sarıca, R. ve Çetin, B. (2012). The Effects of Using Concept Maps on Achievement and Retention in Teaching Science Lessons. *Elementary Education Online, 11* (2), 306-318.

Sarıca, R. (2018). Destekleme ve Yetiştirme Kurslarına (DYK) Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Millî Eğitim Dergisi, 48* (221), 91-122.

Sarıca, R. (2018). Yenilenen ortaöğretim beden eğitimi ve spor dersi öğretim programlarının değerler eğitimi bağlamında incelenmesi, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19* (3), 2068-2091.

Sarıca, R. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin eğitim-öğretimden beklentileri ölçeğinin geliştirilmesi (OÖE-ÖBÖ): Geçerlik-güvenirlik çalışması, *Turkish Studies - Education, 15* (2), 1165-1187. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41612.

Shaughnessy, J. M. (1977). Misconceptions of probability: An experiment with a small-group, activity based, model building approach to introductory probability at the college level. *Educational Studies in Mathematics, 8,* 285-316.

Shaughnessy, J.M. (2003). Research on students' understandings of probability. In J. Kilpatrick,W. G. Martin, & D. Schifter (Eds.), *A research companion to Principles and Standarts for School Mathematics* (pp. 216-226). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Steinbring, H. (1991). The theoretical natüre of probability in the classroom. In R. Kapadia & M. Brovcnik (Eds.), *Chance encounters: Probability in education* (pp. 135-168). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.

Stohl, H. (2005). *Probability in teacher education and development. In G.A. Jones (Ed.), Exploring probablity in school: Challenges for teaching and learning* (pp. 345-366). NewYork: Springer.

Stohl, H. ve Tarr, J. E. (2002). Developing notions of inference using probability simulation tools. *The Journal of Mathematical Behavior*, *21*(3), 319-337.

Yetim, S. (2019). Mistakes and Misconceptions of Middle School Students about Probability: A Concept Map Study. *Bartın University Journal of Faculty of Education, 8*(1), 54-81.

Yıldız, A. ve Baltacı, S. (2016). İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Geometrik Olasılık Problemlerini Çözme Süreçlerinin Analitik Düşünme Bağlamında İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39,* 91-111.

Zimmermann, G. M. (2002). *Using research-based knowledge of students' thinking in simulation to inform instruction.* Unpublished doctoral dissertation, Illinois State University, Normal.

BÖLÜM 4

OLASILIK DAĞILIMLARININ ÖĞRETİMİ

Gülşah Batdal Karaduman - Mehmet Filiz

Kazanımlar

- Olasılık dağılımlarını bilir.
- Olasılık dağılımlarının kullanım alanları kavrar.
- Olasılık dağılımlarının birbirlerine göre farklılıklarını bilir.
- Bernoulli dağılımını bilir.
- Binom dağılımını bilir.
- Geometrik dağılımı bilir.
- Hipergeometrik dağılımı bilir.
- Poisson dağılımını bilir.
- Normal dağılımı bilir.
- Standart normal dağılımı bilir.

Özet

Bu bölümde Bernoulli, Binom, Geometrik, Hipergeometrik, Poisson gibi kesikli olasılık dağılımlarının yanı sıra, sürekli olasılık dağılımları arasında yer alan normal olasılık dağılımı ve standart normal olasılık dağılımının özellikleri açıklanmaktadır. Her bir olasılık dağılımının ne ifade ettiği, bu dağılımların birbirlerine göre farklılıkları ve kullanım alanları, günlük hayat ile ilişkilendirilerek somutlaştırılmıştır.

Giriş

Bu bölümde olasılık ile istatistik arasında bir köprü kurmamızı sağlayan olasılık dağılımı kavramı açıklanmıştır. Olasılık dağılımları, örneklem uzayındaki her birimin olasılığı bir grafiğe aktarılarak oluşturulduğundan istatistikte sınıflanmış veriler için oluşturulan frekans dağılımlarına benzer (Kılıçoğlu, 2019). Veri biliminde sıklıkla kullanılan olasılık fonksiyonları, örneklem uzayına bağlı olarak kesikli ve sürekli olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmaktadır. Olasılık fonksiyonlarından ilki olan kesikli olasılık fonksiyonu örneklem uzayından elde edilen sonlu veya sayılabilir sonsuz sayıda ay-

3. Bir çantada 5 mavi, 4 kırmızı ve 3 beyaz top vardır. Bu çantadan, art arda yerine konularak beyaz top gelene kadar top çekiliyor. İlk defa 4'üncü çekilmede beyaz top gelme olasılığı nedir?
4. Yoğun bir kavşakta günlük kaza ortalaması 0.2 olduğuna göre, seçilmiş bir günde bu kavşakta hiç kaza olmama ihtimali nedir?
5. Bir sınava giren öğrencilerin notları normal dağılıma sahiptir. Sınava giren öğrencilerin %33'ünün notu 55'ten az ve %10'unun notu 85'ten fazladır. Buna göre, dağılımın ortalaması ve standart sapması nedir?

Kaynakça

Açıkders (2021). Bazı Kesikli Dağılımlar, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/794/mod_resource/content/2/Kesikli%20Olas%C4%B1l%C4%B1k%20Da%C4%9F%C4%B1l%C4%B1mlar%C4%B1.pdf adresinden 09.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

Akdeniz, F. (2002). Olasılık ve istatistik. Adana: Baki Kitapevi

Bulut, T. (2020). Hipergeometrik Olasılık Dağılımı Üzerine Bir Vaka Çalışması, https://tevfikbulut.com/2020/08/30/hipergeometrik-olasilik-dagilimi-uzerine-bir-vaka-calismasi-a-case-study-on-hypergeometric-probability-distribution/ adresinden 24.02.2021 tarihinde erişilmiştir.

Calderwood, K. A. (2012). Teaching inferential statistics to social work students: A decision-making flow chart. *Journal of Teaching in Social Work*, *32* (2), 133-147.

Carlson, M., Protsman, L. ve Tomaka, J. (2005). Graphic organizers can facilitate selection of statistical tests Part 1: analysis of group differences. *Journal of Physical Therapy Education*, *19* (2), 57-65.

Kılıçoğlu, T. (2019). *Astroistatistik*, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/107756/mod_resource/content/0/Astroistatistik_Konu_10_Olasilik_Dagilimlari.pdf adresinden 09.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

Lane, D. M. (2021). Normal Distributions. In Lane D. M. (Editor), *Introduction to Statistics* (248-271), https://onlinestatbook.com/Online_Statistics_Education.pdf adresinden 05.10.2021 tarihinde erişilmiştir.

Protsman, L. ve Carlson, M. (2008). Graphic organizers can facilitate selection of statistical tests: part 2 - correlation and regression analysis. *Journal of Physical Therapy Education*, *22* (2), 36-41.

Rahman, M. S. (2021). *Mathematical Statistics for Beginners*. West Bengal: Book Publisher International https://doi.org/10.9734/bpi/mono/978-93-91882-17-4

Rifa'i, A. ve Lestari, H. P. (2018, March). The effect of think pair share (TPS) using scientific approach on students' self-confidence and mathematical problem-solving. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 983, No. 1, p. 012084). IOP Publishing.

Stephenson, P., Richardson, M., Gabrosek, J. ve Reischman, D. (2009). How LO can you GO? Using the dice-based Golf Game GOLO to illustrate inferences on proportions and discrete probability distributions. *Journal of Statistics Education*, *17* (2). https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10691898.2009.11889523

Stewart, W. ve Stewart, S. (2014) Teaching discrete distributions using contingent teaching with clickers. In K. Makar, B. de Sousa, & R. Gould (Eds.), Sustainability in statistics education. Proceedings of the Ninth International Conference on Teaching Statistics (ICOTS9, July, 2014), Flagstaff, Arizona, USA. Voorburg, The Netherlands: International Statistical Institute.

Tabak, J. (2011). *Probability and statistics: The science of uncertainty* (Revised Edition). New York: Infobase Learning.

Tanujaya, B. ve Mumu, J. (2019). Implementation of Think-Pair-Share to Mathematics Instruction. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*, *13* (4), 510-517.

Watson, J. M. ve Kelly, B. A. (2009). Development of student understanding of outcomes involving two or more dice. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *7* (1), 25-54.

Wroughton, J. ve Cole, T. (2013). Distinguishing between binomial, hypergeometric and negative binomial distributions. *Journal of Statistics Education*, *21* (1). https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10691898.2013.11889663

Etkinliklerde Kullanılan Veriler İçin Kaynakça

Etkinlik 4.2: TRT SPOR Yıldız Youtube kanalı, https://www.youtube.com/c/trtsporyildiz adresinden 05.10.2021 tarihinde erişilmiştir.

Etkinlik 4.3: T.C. Sağlık Bakanlığı Genel Koronavirüs Tablosu, https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html adresinden 09.08.2021 tarihinde erişilmiştir.

Etkinlik 4.3: Karayolu Trafik Kaza İstatistikleri, 2020, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Road-Traffic-Accident-Statistics-2020-37436 adresinden 09.08.2021 tarihinde erişilmiştir.

BÖLÜM 5

İSTATİSTİKSEL PROBLEM ÇÖZME SÜRECİ: ARAŞTIRMA SORUSU OLUŞTURMA, VERİ TOPLAMA, DÜZENLEME VE ANALİZ ETME

Fatih Karakuş

Kazanımlar

- İstatistiksel ve istatistiksel olmayan problemleri ayırt eder.
- İstatistiksel sorular oluşturur.
- Bir araştırma sorusuna yönelik veri toplar.
- Verileri düzenler.
- Düzenlenen verileri analiz eder.
- Verileri yorumlar ve raporlaştırır.

Özet

Bu bölümde öncelikle istatistiğin ne demek olduğu, okul matematik öğretim programlarında istatistiğe niçin yer verildiği ve istatistiğin iki temel kavramı olan bağlam ve değişkenlik ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra istatistiksel problem çözme döngüsü açıklanmış ve bu döngünün araştırma sorusu oluşturma, veri toplama, verileri düzenleme ve gösterme ile verileri analiz etme ve yorumlama şeklindeki dört elemanı hakkında detaylı açıklamalar yapılmıştır. Bölümün sonunda istatistiksel problem çözme döngüsüne yönelik 3 etkinliğe yer verilmiştir.

Giriş

Bireyler döviz fiyatlarındaki hareketlerden enflasyon oranlarına, hava sıcaklık değerlerinden seçim sonuçlarına kadar günlük yaşam içerisinde istatistik içeren durumlarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Bu durumlar bir tablo, bir grafik ya da matematiksel bir gösterim şeklinde farklı formlarda bireylerin önüne gelmektedir. Bu nedenle bir bireyin kar-

Bu öğrenciler ikinci defa bu isimler üzerine yeni bir oylamaya katıldıklarında 4 öğrencinin ilk oylamada Boncuk ismine verdikleri oyları ikinci oylamada Tüylü ismi ile değiştirdikleri belirlenmiştir. Diğer öğrencilerin ise yine ilk oylamada seçtikleri isimlere aynı oyları verdikleri gözlemlenmiştir.

- İkinci oylamada en fazla oy alan isim hangisidir?
- İlk ve ikinci oylamada en fazla oy alan isim hangisidir?

3) Aşağıda verilen Tablo AIDS hastalığından 2007-2010 yılları arasında Afrika'da ölen farklı yaş grubundaki insanların sayısını göstermektedir.

Afrika'da Yıl ve Yaşa Göre AIDS'den Ölenlerin Sayısı				
Yaş	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
< 13	8	6	6	4
13–19	53	48	34	36
20–29	720	700	668	533
30–39	3016	2517	2208	1730
40–49	7019	6268	5622	4623
50–59	5102	5612	5507	4963
≥ 60	2170	2804	3023	2867

- Bu verilere göre en az iki araştırma sorusu yazınız?
- Bu verileri temsil eden bir grafik çiziniz.
- İki veri grubunun karşılaştırılmasında belirgin farklılıklar var mıdır? Açıklayınız.
- Yıllara göre AIDS hastalığından ölenlerin sayısı artmakta mıdır? Bu sonuca nasıl ulaştığınızı açıklayınız.

Kaynakça

American Statistical Association [ASA] (2005). *Guidelines for assessment and instruction in statistics education: College report*. Alexandria: Author.

Billstein, R., Libeskind, S., Lott, J.W. ve Boschmans, B. (2016). *A problem solving approach to mathematics for elementary school teachers.* Boston: Pearson.

Cobb, G.W. ve Moore, D.S. (1997). Mathematics, statistics, and teaching. *The American Mathematical Monthly,* 104 (9), 801-823.

Koparan, T. (2015). İstatistiksel okuryazarlık modelleri ve bileşenlerinin incelenmesi. *Turkish Journal of Education,* 4 (3), 16-28.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2009). *İlköğretim matematik dersi 1-5. sınıflar öğretim programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2015). *İlkokul matematik dersi (1, 2, 3 ve 4. sınıflar) öğretim programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Moshkovich, J., Schoenfeld, A. ve Arcavi, A. (1993). Aspects of understanding: On multiple perspectives and representations of linear relations, and connections among them. In T. A. Romberg, E. Fennema ve T. P. Carpenter (Eds.). *Integrating research on the graphical representation of function* (pp. 89-100). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

National Council for Teachers of Mathematics [NCTM].(2000). *Principles and standards for school mathematics.* Reston, VA: Author.

Ridgway, J. (2016). Implication of the data revoluation for statistics education. *International Statistical Review,* 84, 3, 528-549.

Shaughnessy, J. M. (2007). Research on statistics learning and reasoning. İçinde F. K. Lester (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning (pp. 957–1009).* Reston, VA: The National Council of Teachers of Mathematics.

Snee, R. (1999). "Discussion: Development and use of statistical thinking: a new era". *International Statistical Review*. 67 (3). 255- 258.

URL-1, (2014). https://www.ocr.org.uk/Images/182540-statistical-problem-solving-teacher-guide.pdf. 05.12.2020 tarihinde erişilmiştir.

Van de Walle, J. A., Karp, K. S. ve Bay-Williams, J.M. (2010). *Elementary and middle school mathematics: teaching developmentally.* Boston: Pearson.

BÖLÜM 6

DAĞILIM KAVRAMI VE SIKLIK DAĞILIMLARININ ÖĞRETİMİ

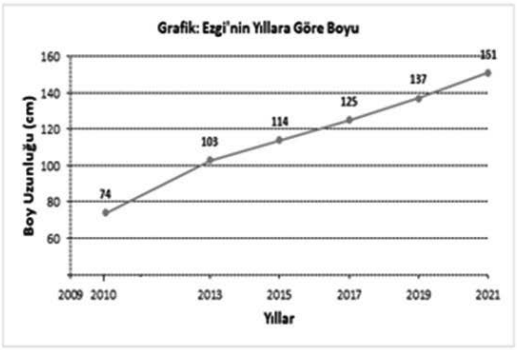
İlknur Özpınar - Tuba Gökçek

Kazanımlar

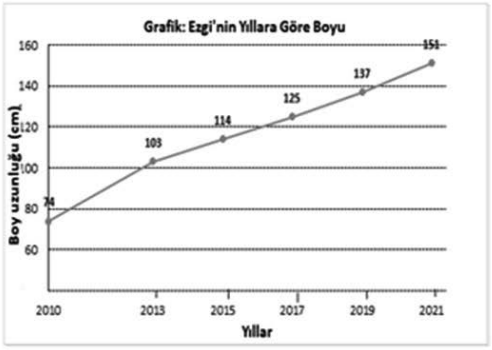
- Dağılım kavramını ve önemini açıklar.
- Frekans (sıklık) dağılımının tanımını yapar, nerelerde kullanılacağını açıklar ve sıklık tablosu oluşturur.
- Sütun (çubuk) grafiğinin nerelerde kullanılacağını açıklar, sütun grafiğini çizer ve yorumlar.
- Histogramın nerelerde kullanılacağını açıklar, histogram oluşturur ve yorumlar.
- Frekans poligonunun nerelerde kullanılacağını açıklar, frekans poligonu oluşturur ve yorumlar.
- Çizgi grafiğinin nerelerde kullanılacağına karar verir, çizgi grafiği çizer ve yorumlar.
- Daire (pasta) grafiğinin nerelerde kullanılacağına karar verir, daire grafiği oluşturur ve yorumlar.
- Veri türüne göre, hangi istatistiksel temsilin ne tür bilgilerin gösteriminde daha uygun olduğuna karar verir.

Özet

Bu bölümde öncelikle dağılım kavramının ne demek olduğu ve neden önemli olduğuna değinilmiştir. Ardından frekans (sıklık) dağılımı hakkında bilgi verilerek nerelerde kullanılacağı ve nasıl oluşturulacağı açıklanmıştır. Ek olarak frekans dağılımının türevleri olan birikimli (yığılmalı) frekans dağılımları, göreli (bağıl) frekans dağılımları ve göreli birikimli frekans dağılımları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bölüm içerisinde sütun grafiği, histogram, frekans poligonu, çizgi grafiği ve daire grafiği günlük yaşamdan etkinlik örneklerine yer verilerek açıklanmıştır. Bölüm sonunda dağılım konusuyla ilgili olarak sınıfta uygulanabilecek üç etkinliğe ve değerlendirme sorularına yer verilmiştir.

1. Grafik

2. Grafik

a. Verilen bu grafiklerden hangisi yanlış yorumlamaya sebep olabilir? Neden?

b. Ezgi'nin elde ettiği bu verileri gösterebileceği farklı temsil biçimleri var mıdır? Nedeniyle birlikte belirtiniz.

Kaynakça

Agarwal, B. L. (2006). *Basic statistics* (Fourth Edition). New Age International Publishers: New Delhi.

Argyrous, G. (1997). *Statistics for social research*. Melbourne, Australia: Macmillan.

Arnold, P. M. & Pfannkuch, M. (2014). Describing distributions. In K. Makar, B. de Sousa, & R. Gould (Eds.), Sustainability in statistics education. Proceedings of *the Ninth International Conference on Teaching Statistics* (ICOTS9) (pp. 1–6). Voorburg, The Netherlands: International Statistical Institute.

Bakker, A. (2004). *Design research in statistics education: On symbolizing and computer tools*. Utrecht, the Netherlands: CD Beta Press.

Bakker, A. & Gravemeijer, K. (2004). Learning to reason about distribution. In D. Ben-Zvi & J. Garfield, (Eds.), *The challenge of developing statistical literacy, reasoning and thinking* (First Edition, pp.147-168). Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Baykul, Y. ve Güzeller, C. O. (2013). *Sosyal bilimler için istatistik SPSS uygulamalı* (1. Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (27. Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Carlson, K. A. & Winquist, J. R. (2016). *An introduction to statistics: An active learning approach* (Second Edition). Los Angeles, CA: SAGE Publications Inc.

Demir, E. (2017). *İstatistik ders notları.* Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri. Erişim adresi: http://acikders.ankara.edu.tr/ [23.04.2021 tarihinde edinilmiştir].

Friel, S. N. (2008). The research frontier: Where technology interacts with the teaching and learning of data analysis and statistics. In M.K. Heid ve G.W. Blume (Eds.) *Research on technology and the teaching and learning of mathematics: Cases and perspectives*, (Second Edition, pp. 279-331). Greenwich, CT: Information Age Publishing.

Friel, S. N., Curcio, F. R. & Bright, G. W. (2001). Making sense of graphs: Critical factors influencing comprehension and instructional implications. *Journal for Research in Mathematics Education*, 32 (2), 124-158.

Garfield, J. B. & Gal, I. (1999). Teaching and assessing statistical reasoning. In L. V. Stiff & F. R. Curcio (Eds.), *Developing mathematical reasoning in grades K-12* (pp. 207–219). Reston, VA: National Council of Teachers of Mathematics.

Garfield, J. & Chance, B. (2000). Assessment in statistics education: Issues and challenges. *Mathematical Thinking and Learning*, 2 (1-2), 99-125.

Garfield, J. & Ben-Zvi, D. (2004). Research on statistical literacy, reasoning, and thinking: Issues, challenges, and implications. In *The challenge of developing statistical literacy, reasoning and thinking* (pp. 397-409). Springer, Dordrecht.

Garfield, J. B. & Ben-Zvi, D. (2008). *Developing students' statistical reasoning: Connecting researchand teaching practice*. New York: Springer.

Garfield, J. B., Ben-Zvi, D., Chance, B., Medina, E., Roseth, C. & Zieffler, A. (2008). Learning to reason about distribution. In *Developing students' statistical reasoning* (pp. 165-186). Springer, Dordrecht.

Gökçe, R. (2019). *Ortaokul matematik öğretmenlerinin istatistiksel akıl yürütmeye ilişkin alan ve pedagojik alan bilgilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Koparan, T., Güven, B. ve Karataş, İ. (2014). Use of high school students' context and mathematical/statistical knowledge forms in analyzing data. *Journal of Computer and Education Research*, 2 (4), 1-22.

Leavy, A. M. (2006). Using data comparison to support a focus on distribution: Examining preservice teacher's understandings of distribution when engaged in statistical inquiry. *Statistics Education Research Journal*, 5 (2), 89-114.

Makar, K. & Confrey, J. (2003). Chunks, clumps, and spread out: Secondary preservice teachers' informal notions of variation and distribution. In C. Lee (Ed), *Reasoning about variability: A collection of current research studies* [On CD]. Dordrecht, the Netherlands: Kluwer Academic Publisher.

Makar, K. & Confrey, J. (2004). Secondary teachers' statistical reasoning in comparing two groups. In D. Ben-Zvi & J. Garfield (Eds.), *The challenge of developing statistical literacy, reasoning and thinking* (pp. 353–374). Boston: Kluwer Academic.

Makar, K. & Confrey, J. (2005). Variation-talks: Articulating meaning in statistics. *Statistics Education Research Journal*, 4 (1), 27-54.

Mangal, S. K. (2010). *Statistics in psychology and education*. New Delhi: Prentice-Hall of India Private Limited.

Moore, D. (1990). Uncertainty. In L Steen (Ed), *On the shoulders of giants: New approaches to numeracy* (pp. 95-137) Washington, DC: National Academy Press.

Pala, Ş. M. ve Başıbüyük, A. (2019). Matematik becerisinin sosyal bilgiler derslerindeki harita grafik ve tablo okuma becerilerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, *3* (1), 41-56.

Pfannkuch, M. & Reading, C. (2006). Reasoning about distribution: A complex process. *Statistics Education Research Journal,* 5 (2), 4–9.

Reading, C. & Shaughnessy, M. (2004). Reason about variation. In D. Ben-Zvi, & J. Garfield (Eds.), *The challenge of developing statistical literacy, reasoning, and thinking* (s. 201-226). The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Reading, C. & Reid, J. (2006). An emerging hierarchy of reasoning about distribution: From a variation perspective. *Statistics Education Research Journal,* 5 (2), 46–68.

Slutsky, D. J. (2014). The effective use of graphs. *Journal of Wrist Surgery*, *3* (2), 67.

Spiegel, M. R. & Stephens, L. J. (2013). *İstatistik* (Çev. Ed. Çelebioğlu, S.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Upton, G. & Cook, I. (1996). *Understanding statistics*. Oxford University Press, Oxford, UK.

URL-1, (2016). https://sevgilibebek.com/cocugunuz-ile-birlikte-bitki-yetistirmenin-onemi-buyuyen-seyler/. 01.03.2021 tarihinde erişilmiştir.

URL-2, (2021). https://crello.com/tr/unlimited/stock-photos/226083122/stock-photo-delicious-cake-candles-colorful-gifts/. 23.10.2021 tarihinde erişilmiştir.

URL-3, (2021). https://www.wallpaperflare.com/uzungol-lake-caykara-trabzon-long-lake-lacquer-cami-mosque-wallpaper-ethjq. 23.10.2021 tarihinde erişilmiştir.

URL-4, (2021). https://www.gmdergi.com/guncel/uzungolde-yaz-sezonu-acildi/. 23.10.2021 tarihinde erişilmiştir.

Watson, J. (2005). Developing an awareness of distribution. In K. Makar (Ed.), *Reasoning about distribution: A collection of current research studies*. Proceedings of the Fourth International Research Forum on Statistical Reasoning, Thinking, and Literacy, Auckland, 2-7 July, [CD-ROM, with video segments]. Brisbane, Australia: University of Queensland.

Wild, C. (2006). The concept of distribution. *Statistics Education Research Journal*, *5* (2), 10-26.

Yılmaz, N. (2020). Ortaokul matematik öğretmen adaylarının dağılım kavramına ilişkin anlamalarının incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 374-398.

BÖLÜM 7

MERKEZİ EĞİLİM ÖLÇÜLERİNİN ÖĞRETİMİ

Suphi Önder Bütüner - Serdal Baltacı

Kazanımlar

- Aritmetik ortalama, ortanca, tepe değer, en büyük değer, en küçük değer ve açıklık kavramlarını hesaplayarak anlamlaştırır.
- Gerçek hayat durumlarında aritmetik ortalama, ortanca, tepe değer kavramları birlikte yorumlanır.
- Geometrik ortalama, harmonik ortalama, yüzdelikler ve çeyrekler kavramlarını hesaplayarak anlamlaştırır.
- Bir veri grubuna ait alt çeyrek, üst çeyrek ve çeyrekler açıklığı tanımlanır.

Özet

Bu bölümde merkezi eğilim ölçülerinden aritmetik ortalama, ortanca, mod, geometrik ortalama, harmonik ortalama, yüzdelikler ve çeyrekler kavramları ile ilgili öğrencilerin yaşadıkları zorluklar açıklanarak, bu kavramların öğretimine yönelik önerilere yer verilmiştir.

Giriş

Veriler toplandıktan sonraki ilk basamak, bilgiyi basit indeksler kullanarak organize etmektir. Bu organizasyonu yapmanın en kolay yolu birkaç değişik türü olan merkezi bir değeri hesaplamaktır. Merkezi bir değer, bir sayı grubundaki tüm puanları en iyi temsil eden değerdir. Merkezi değerler aynı zamanda merkezi eğilim ölçüleri olarak da adlandırılır. Bunlardan başlıcaları; aritmetik ortalama, ortanca (medyan), mod, geometrik ortalama ve harmonik ortalamadır. Öğrenciler bir veri setinin aritmetik ortalamasını, ortancasını, modunu, geometrik ortalamasını ve harmonik ortalamasını mekanik olarak hesaplamak dışında, merkezi eğilim ölçülerinin özelliklerini ve merkezi eğilim ölçülerinin veri kümesi için ne ifade ettiğini bilmeli, bir veri kümesini temsil eden en iyi merkezi eğilim ölçüsünün ne olduğuna karar verebilmelidirler.

c) İki şehri hava kirliliği açısından karşılaştır ve yorumla. Cevabını destekleyecek iki sebep ortaya koy.

6. Galericiler sitesinde bulunan A, B ve C araba galerilerinin son 7 haftadaki satmış oldukları araç sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Sizce bu 7 hafta boyunca daha istikrarlı satış yapan galeri hangisidir? Bu galeriyi belirlerken hangi merkeze yığılma ölçüsünü kullanırsınız? Neden?

Galeriler/Haftalar	1.Hafta	2.Hafta	3.Hafta	4.Hafta	5.Hafta	6.Hafta	7.Hafta
A	3	2	2	3	2	3	0
B	2	1	4	3	0	3	1
C	3	4	2	3	1	0	0

Kaynakça

Arıcı, H. (1993). *İstatistik: Yöntemler ve uygulamalar* (Geliştirilmiş Yeni Baskı). Meteksan Matbaası. Ankara.

Arslan, S., Kırağı, D., Kadayıfçılar S., Samur G. (2020). Diyabetik makula ödemi ile diyet ileri glikasyon son ürünleri (ages) ve oksidatif stres arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisi Kastamonu (SAK)*, *6* (3), 11.

Ağaoğlu, E. (2006). *Merkezi eğilim ve değişkenlik ölçüleri*. A. F. Yüzer (Ed.), İstatistik (3. Baskı) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Aşk, Aydın, Z. ve Bay, E. (2018). 7. Sınıf matematik dersinde otantik görev odaklı öğrenme süreçlerinin etkililiğinin değerlendirilmesi (Eylem Araştırması), *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 9* (1), 95-112.

Baykul, Y. ve Güzeller, C. O. (2014). *Sosyal bilimler için İstatistik SPSS uygulamalı* (2. Baskı). Pegem Yayıncılık. Ankara.

Bektaş, M., Kahraman, S. ve Temel, Y. (2018). *Matematik ders kitabı 6*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Bütüner, S. Ö. (2020). Türkiye'de okutulan ortaokul matematik ders kitaplarının aritmetik ortalama kavramına ilişkin öğrencilere sunduğu öğrenme fırsatları. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, *11* (1) , 157-187. doi: 10.16949/turkbilmat.627826

Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2011). *Sosyal bilimler için istatistik*. Pegem Yayınevi, Ankara.

Cai, J. ve Moyer, J. C. (1995). Middle school students' understanding of average: A problem solving approach. In D. T. Owens, M. K. Reed, & G. M. Millsaps (Eds.), Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of the North American Chapter of the International Group of the Psychology of Mathematics Education (Vol. 1, pp. 359-364). Columbus, OH: ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education.

Çağlayan, N., Dağıstan, A. ve Korkmaz, B., (2018). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu matematik 6 ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları.

Enisoğlu, D. (2014). *Seventh grade students' possible solution strategies, errors and misinterpretations regarding the concepts of mean, median and mode given in bar graph representations.* Unpublished master's thesis. Middle East Technical University, Institute of Social Sciences, Ankara.

Hansen, A. (2017). *Children's errors in mathematics*. Sage Publications Inc.

Hardiman, P. T., Well, A. D. ve Pollatsek, A. (1984). Usefulness of the balance model in understanding the mean. *Journal of Educational Psychology, 76* (5), 792– 801.

Idehen, F. O. (2020). Assessing Nigerian Secondary School Students' Misconceptions in Five Basic Statistical Concepts. *Contemporary Mathematics and Science Education, 1* (1), ep20003. https://doi.org/10.30935/conmaths/8448

Jacobbe, T. (2012). Elementary school teachers' understanding of the mean and median. *International Journal of Science and Mathematics Education, 10* (5), 1143–1161. DOI: 10.1007/s10763-011-9321-0.

Knoke, D. ve Bohrnstedt, G.W. (1991). *Basic social statistics*. New York: Peacock Puplishers.

Koç, T. (2008). Kuzeybatı Anadolu'da (Türkiye) Hava Tipleri, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 103-132.

Oğan, A. K. ve Öztürk, S. (2019). *Matematik 7. sınıf ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.

Pakes, A. G. (1999). On the convergence of moments of geometric and harmonic means. *Statistica Neerlandica, 53* (1), 96-110.

Posamentier, A. S., Farber, W., Germain-Williams, L. T., Paris, E., Thaller, B., Lehmann, I. (2013). 100 Commonly Asked Questions in Math Class: Answers That Promote Mathemtical Understanding. Grades. Corwin A sage company; 6-12. (Çev. Edt. Gökçek, T. 3. Bölüm: Cebir Soruları; İlknur Özpınar, İ., Baran Kaya, T.). Ankara: Pegem Akademi. (Orijinal yayın tarihi, 2014).

Russell, S. J. ve Mokros, J. (1996). What do children understand about average?. *Teaching Children, 2* (6), 360-364.

Strauss, S. ve Bichler, E. (1988). The development of children's concept of the arithmetic average. *Journal for Research in Mathematics Education, 19* (1), 64-80.

Uccellini, J. C. (1996). Teaching the mean meaningfully. *Mathematics Teaching in Middle School, 2* (3), 112-115.

URL-1. https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/almanyada-dogum-orani-dustu-yasli-nufus-artiyor-41578693

Van de Walle, J. A., Karp, K. S. ve Bay-Williams, J. M. (2013). *Elementary and middle school mathematics: Teaching developmentally* (8th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Watson, J. M. (2007). The role of cognitive conflict in developing student's understanding of average. *Educational Studies in Mathematics, 65*, 21-47.

BÖLÜM 8

MERKEZİ YAYILIM (DEĞİŞİM) ÖLÇÜLERİNİN ÖĞRETİMİ

İbrahim Çetin

Kazanımlar

- Merkezi yayılım (değişim) kavramını ve önemini açıklar.
- Ranj (Açıklık) kavramının tanımını yapar ve nerelerde kullanılacağını açıklar.
- Standart sapma kavramının tanımını yapar ve nerelerde kullanılacağını açıklar.
- Standart sapmayı farklı formüllerle nasıl hesaplanacağını bilir.
- Standart sapma ile standart hata arasındaki ilişkiyi açıklar.
- Varyans kavramının tanımını yapar ve nerelerde kullanılacağını açıklar.
- Standart sapma ile varyans arasındaki farkı açıklar ve hangi istatistiğin nerelerde kullanılacağını açıklar.
- Çarpıklık ve basıklık kavramlarının tanımını yapar ve nerelerde kullanılacağını açıklar.
- Çarpıklık ve basıklık katsayılarının nasıl hesaplanacağını açıklar.
- Merkezi yayılım ölçülerini Excel ve SPSS gibi programlarda nasıl hesaplanacağını açıklar.

Özet

Bu bölümde merkezi yayılım ölçülerinden ranj, varyans, standart sapma, değişim katsayısı, çarpıklık ve basıklık kavramlarının ne olduğu ve neden önemli olduğuna değinilmiştir. Bu kavramların daha anlaşılır olması için örnek ve etkinliklerle desteklenmiştir. Özellikle teknoloji destekli etkinlik ve örneklerle okuyucunun uygulama yapması sağlanmıştır. Ayrıca bölümün sonuna doğru merkezi değişim ve yayılım ölçülerinden varyans ve standart sapma öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmiştir. Bölüm sonunda da merkezi eğilim ölçüleri ile ilgili sınıfta uygulanabilecek değerlendirme sorularına yer verilmiştir.

Şube	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	En Büyük Değer	En Küçük Değer
A	17	4	23	17
B	23	5	30	19
C	23	6	39	21

5. Standart sapmanın büyüklüğü ya da küçüklüğü basıklık ve çarpıklığı nasıl etkiler? Farklı çarpıklık ve basıklık grafikleri üzerinden açıklayınız.
6. Standart sapmanın büyük ya da küçük olması iyi ya da kötü olarak yorumlanabilir mi? Bir örnek vererek açıklayınız.
7. Standart sapması ve aritmetik ortalaması farklı olan iki gruptan hangisinin daha homojen ve heterojen olduğuna nasıl karar verirsiniz? Örneğin aşağıdaki tabloda bir madenden hafta içi çıkartılan kömür miktarları ton ve kg cinsinden belirtilmiştir. Ton ve kg cinsinden ortalama ve standart sapmayı hesaplayınız. Hesaplama sonucunda nasıl bir durumla karşılaştınız açıklayınız.

Günler	Kömür Üretimi (ton)	Kömür Üretimi (kg)
Pazartesi	3 ton	3000 kg
Salı	2 ton	2000 kg
Çarşamba	4 ton	4000 kg
Perşembe	5 ton	5000 kg
Cuma	1 ton	1000 kg

Kaynakça

Arıcı, H. (2001). *İstatistik: yöntemler ve uygulamalar.* (Gözden geçirilmiş 13. Baskı). Ankara: Meteksan Yayınları

Bulmer, M. G. (1979). *Principles of statistics*. Courier Corporation.

Büyüköztürk, Ş., Çokluk. Ö. ve Köklü, N. (2011). *Sosyal bilimler için istatistik.* (3. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.

Cannon, E. O., Nigsch, F ve Mitchell, J. B. (2008). A novel hybrid ultrafast shape descriptor method for use in virtual screening. Chemistry Central Journal, 2(1), 1-9.

Cohen, B. H. ve Lea, R. B. (2004). *Essentials of statistics for the social and behavioral sciences* (Vol. 3). USA: John Wiley & Sons

Corner, G. W., Foreman, D. I. (2014). Nonparametric statistics : a step-by-step approach. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey

Dancey, C. P. ve Reidy, J. (2007). *Statistics without maths for psychology* (Fourth Edition). Pearson education.

delMas, R. ve Liu, Y. (2007). Students' conceptual understanding of the standard deviation. In M. C. Lovett & P. Shah (Eds.), *Thinking with data* (pp. 87–116). New York: Erlbaum

Field. A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (2nd edition). Londan: Sage Publications.

Franklin, C., Kader, G., Mewborn, D., Moreno, J., Peck, R., Perry, M. ve Scheaffer, R. (2005). *Guidelines for assessment and instruction in statistics education (GAISE) report: A pre K-12 curriculum framework.* Alexandria, VA: American Statistical Association. Online: www.amstat.org/Education/gaise/

Garfield, J. ve Ben-Zvi, D. (2008). *Developing students' statistical reasoning. Connecting research and teaching practices.* New York: Springer

Howell, D.C. (2011). *Fundamental statistics for the behavioral sciences*. (Seventh Edition).

Howitt, D. ve Cramer, D. (1997a). *A guide to computing statistics with SPSS for Windows*. Prentice Hall.

Howitt, D. ve Cramer, D. (1997b). *An Introduction to statistics in psychology: a complete guide for students*. London: Prentice Hall.

Karagöz, Y. (2016). *SPSS 23 ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Nobel Akademik Yayıncılık.

MEB (2018). Matematik dersi öğretim programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

Moore, D. S. (1990). *Uncertainty. In L. A. Steen (Ed.), On the shoulders of giants: New approaches to numeracy* (pp. 95–137). Washington, DC: National Academy Press

Özbek, H. ve Keskin, S. (2007). Standart sapma mı yoksa standart hata mı?. *Van tıp dergisi*, 14 (2), 64-67.

Peers, I. (2006). *Statistical analysis for education and psychology researchers: Tools for researchers in education and psychology*. Routledge.

Ravid, R. (1994). *Practical statistics for educators.* N.Y.: University Press of America Inc.

Sánchez, E., da Silva, C. B. ve Coutinho, C. (2011). *Teachers' understanding of variation. In Teaching statistics in school mathematics-challenges for teaching and teacher education* (pp. 211-221). Springer, Dordrecht.

Saraçbaşı, O., Karaağaoğlu, E. ve Saka, O. (1986). *Basic programlama ve istatistiksel yöntemler*. Hacettepe Üniversitesi.

Seçer, İ. (2013*). SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Shaughnessy, J. M. (2007). Research on statistics' reasoning and learning. *Second handbook of research on mathematics teaching and learning,* 957-1009.

Sánchez, E., da Silva, C. B. ve Coutinho, C. (2011). Teachers' understanding of variation. *In Teaching statistics in school mathematics-challenges for teaching and teacher education* (pp. 211-221). Springer, Dordrecht.

Spiegel, M. R. (1995). İstatistik, Çevirenler: Aydın Ayaydın, Münevver Turanlı, İsmail Hakkı Armutlulu. Şahamet Bülbül, *Bilim Teknik Yayınevi*, İstanbul.

Şengül Avşar, A. (2019). Madde ve Test istatistikleri. B. Bıçak, ve H. Koğar (Editörler). *Eğitimde Süreç ve Ürün Odaklı Değerlendirme*, Lisans Yayıncılık, İstanbul.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). Using Multivariate Statistics (7th ed.). Pearson.

Tan, Ş. (2016). *SPSS ve Excel Uygulamalı Temel İstatistik 1*. Pegem Yayınevi

Watson, J. M. (2006). *Statistical literacy at school. Growth and goals*. Mahwah: Erlbaum

Watson, J. M., Callingham, R. A. ve Kelly, B. A. (2007). Students' appreciation of expectation and variation as a foundation for statistical understanding. *Mathematical Thinking and Learning*, 9 (2), 83–130.

Yazlık, D. Ö. ve Çetin, İ. (2020). Examining the relationship between mathematics anxiety and mathematics teaching anxiety of prospective mathematics teachers. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 1-1.

Zhong, L., Cheng, L., Xu, H., Wu, Y., Chen, Y. ve Li, M. (2016). Segmentation of individual trees from TLS and MLS data. *IEEE Journal of Selected Topics in Applied Earth Observations and Remote Sensing,* 10(2), 774-787.

BÖLÜM 9

ÖĞRENCİLERİN YAŞADIKLARI ZORLUKLAR, NEDENLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Şahin Danişman

Kazanımlar

- Olasılıkla ilgili zorlukların ve kavram yanılgılarının farkına varır.
- İstatistikle ilgili zorlukları ve kavram yanılgılarını açıklar.
- Olasılık ve istatistikle ilgili zorlukların nedenlerini kavrar.

Özet

Bu bölümde, soyut ve belirsiz yapısı nedeniyle öğrencilerin, hatta öğretmenlerin zorlandığı olasılık ve günlük yaşamda doğrudan uygulama alanı bulan istatistik ile ilgili zorlukların ve kavram yanılgılarının neler olduğu örneklerle ortaya konulacaktır. Sonrasında, bu zorlukların ve kavram yanılgılarının nedenleri tartışılarak bunlara yönelik çözüm önerileri getirilecektir. Olasılık ve istatistik konularına ilişkin kavram yanılgılarının ve zorlukların belirlenmesine yönelik etkinlik örnekleri ve değerlendirme soruları ile bölüm tamamlanacaktır.

Giriş

Olasılık ve istatistik kavramlarına ilişkin zorluklar, kavramların kendi doğaları bağlamında iki ayrı başlık altında ele alınmıştır.

9.1. Olasılık Kavramına Yönelik Zorluklar/Kavram Yanılgıları ve Nedenleri

Olasılık, günlük yaşamda doğrudan veya dolaylı olarak kullanım alanları bulunan bir matematiksel kavramdır. Ancak genellikle belirsizliği çağrıştıran durumlarla yanlış olarak ilişkilendirildiğinden, olasılık kavramına matematiksel anlamının dışında yanlış anlamlar yüklenebilmektedir. Öğrencilerin olasılık kavramıyla ilk karşılaştığı andan

2.4. Aşağıdaki gövde-yaprak diyagramı belirli bir zamanda bir restorandaki müşterilerin yaşını göstermektedir.

1	0	2	8		
2	1	1	3	7	8
3	0	4	6		
4	5	5			
5	2	8			
6					
7	8				

Not: 2 | 3 gösterimi 23 yaşı temsil etmektedir.

a) Restorandaki müşterilerin yaşının medyanını bulunuz.
b) Restorandaki müşterilerin yaşının ortalamasını bulunuz.
c) Benim
   i. Bu tür grafikler (gövde-yaprak diyagramı) hakkında bilgim var.
   ii. Bu tür grafikler (gövde-yaprak diyagramı) hakkında bilgim yok.

Kaynakça

Altun, M. (2008). *Liselerde matematik öğretimi.* Bursa: Aktüel alfa akademi.

Amiruzzaman, M. ve Kosko, K. W. (2016). Exploring students' understanding of median. In Wood, M. B., Turner, E. E., Civil, M., & Eli, J. A. (Eds.), *Proceedings of the 38th annual meeting of the North American Chapter of the International Group for the Psychology of Mathematics Education* (pp.660-663). Tucson, AZ: The University of Arizona.

Batanero, C. ve Serrano, L. (1999). The meaning of randomness for secondary school students. *Journal for Research in Mathematics Education, 30* (5), 558-567.

Batanero, C., Burrill, G. ve Reading, C. (Eds.). (2011). *Teaching statistics in school mathematics-challenges for teaching and teacher education.* Dordrecht: Springer.

Behr, M., Lesh, R., Post, T. ve Silver, E. (1983). Rational number concepts. In R. Lesh (Ed.), *Acquisition of mathematical concepts and processes* (pp. 91-126). New York: Academic Press.

Bryant, P. ve Nunes, T. (2012). *Children's understanding of probability: A literature review.* London, England: Nuffield Foundation.

Cai, J. ve Moyer, J. C. (1995). Middle school students' understanding of average: A problem solving approach. In D. T. Owens, M. K. Reed, and G. M. Millsaps (Eds.), *Proceedings of the Seventeenth Annual Meeting of the North American Chapter of the International Group of the Psychology of Mathematics Education* (Vol. 1, pp. 359-364). Columbus, OH: ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education.

Capraro, M. M., Kulm, G. ve Capraro, R. M. (2005). Middle grades: Misconceptions in statistical thinking. *School Science and Mathematics, 105* (4), 165-174.

Chan, S. W. ve Ismail, Z. (2013). Assessing misconceptions in reasoning about variability among high school students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 93,* 1478-1483.

Chance, B., delMas, R. C. ve Garfield, J. (2004). Reasoning about sampling distributions. In D. Ben-Zvi & J. Garfield (Eds.), *The challenge ofdeveloping statistical literacy, reasoning and thinking* (pp. 295–323). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Chiesi, F. ve Primi, C. (2009). Recency effects in primary-age children and college students. *International Electronic Journal of Mathematics Education, 4* (3), 259–274.

Chiesi, F., Primi, C. ve Gronchi, G. (2007). Age trends in misconceptions related to representativeness heuristic. Paper presented at the *Society for Research in Child Development, SRCD*, Biennial Meeting, Boston.

Clement, J. (1985). *Misconceptions in graphing*. Paper presented at the 9th International Conference for the PSychology of Mathematics Education, Utrecht, The Netherlands.

Connery, K. F. (2007). Graphing predictions. *Science Teacher, 74* (2), 42-46.

Cooper, L. L. ve Shore, F. S. (2008). Students' misconceptions in interpreting center and variability of data represented via histograms and stem-and-leaf plots. *Journal of Statistics Education, 16* (2), 1-13.

Danişman, Ş. ve Tanışlı, D. (2017). Examination of mathematics teachers' pedagogical content knowledge of probability. *Malaysian Online Journal of Educational Sciences, 5* (2), 16-34.

delMas, R.C. ve Liu, Y. (2005). Exploring students' conceptions of the standard deviation. *Statistics Education Research Journal, 4* (1), 55-82.

Dugdale, S. (1993). Functions and graphs: Perspectives on students thinking. In T. A. Romberg, E. Fennema, & T. P. Carpenter (Eds.), *Integrating research on the graphical representation of functions* (pp. 101-130). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Dunham, P. H. ve Osborne, A. (1991). Learning how to see: Students' graphing difficulties. *Focus on Learning Problems in Mathematics, 13* (4), 35-49.

Falk, R., & Konold, C. (1997). Making sense of randomness: Implicit encoding as a basis for judgement. *Psychological Review, 104*(2), 301–318.

Falk, R. (1989). Inference under uncertainty via conditional probabilities. In R. Morris (Ed.), *Studies in mathematics education: The teaching of statistics* (pp. 175-184). Paris: UNESCO.

Fast, G. (2001). The stability of analogically reconstructed probability knowledge among secondary mathematics students. *Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education, 1* (2), 193-210.

Fischbein, E. ve Schnarch, D. (1997). The evolution of age of probabilistic, intuitively based misconceptions. *Journal for Research in Mathematics Education, 28* (1), 96–105.

Fischbein, E. (1987). *Intuition in science and mathematics: An educational approach.* Dordrecht, The Netherlands: Reidel Publishing.

Fischbein, E., Nello, M. S. ve Marino, M. S. (1991). Factors affecting probabilistic judgments in children and adolescents. *Educational Studies in Mathematics, 22,* 523-549.

Fisk, J. E. (2002). Judgments under uncertainty: representativeness or potential surprise? *British Journal of Psychology,* 93, 431–449.

Garfield, J. B. ve Ben-Zvi, D. (2008). *Developing students' statistical reasoning: Connecting research and teaching practice.* Netherlands: Springer.

Garfield, J. ve Ahlgren, A. (1988). Difficulties in learning basic concepts in probability and statistics: Implications for research. *Journal for Research in Mathematics Education, 19,* 44-63.

Groth, R. E. ve Bergner, J. A. (2006). Preservice elementary teachers' conceptual and procedural knowledge of mean, median, and mode. *Mathematical Thinking and Learning, 8*, 37-63.

Hansen, A. (2017). Children's errors in Mathematics. Sage Publications: California.

Huck, S. W. (2009). *Statistical misconceptions.* New York: Taylor & Francis.

Jacobbe, T. (2012). Elementary school teachers' understanding of the mean and median. *International Journal of Science and Mathematics Education, 10,* 1143Y1161.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1972). Subjective Probability: A Judgment of Representativeness. *Cognitive Psychology, 5,* 430-454.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1973). On the psychology of prediction. *Psychological Review, 80* (4), 237-251.

Kapadia, R. (1985). A brief survey of research on probabilistic notions. In A. Bell, B. Low, & J. Kilpatrick (Eds.), *Theory, research and practice in mathematical education* (pp. 261-265). Nottingham, UK: Shell Centre for Mathematical Education.

Kazak, S. (2008). Öğrencilerin olasılık konularındaki kavram yanılgıları ile öğrenme zorlukları. M. F. Özmantar, E. Bingölbali, & H. Akkoç (Eds.), *Matematiksel kavram yanılgıları ve çözüm önerileri* içinde (pp. 121-150). Ankara: PegemA.

Kennis, J. R. (2006). *Probabilistic misconceptions across age and gender* (Unpublished doctoral dissertation). Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, New York, NY.

Kieran, C. (1992). The learning and teaching of school algebra. In D. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 390-419). New York: Macmillan.

Killen, R. (2016). *Effective teaching strategies: lessons from research and practice.* South Melbourne, Vic.: Cengage Learning

Konold, C. (1989). Informal conceptions of probability. *Cognition and Instruction, 6,* 59-98.

Konold, C. ve Higgins, T. (2003). Reasoning about data. In J. Kilpatrick, G. Martin, & D.Schifter (Eds.), *A research companion to NCTM's Standards*. Reston, VA: NCTM.

Konold, C., Pollatsek, A., Well, A., Lohmeier, J. ve Lipson, A. (1993). Inconsistencies in students' reasoning about probability. *Journal for Research in Mathematics, 24*, 392-414.

Kramarski, B. (2004). Making sense of graphs: Does metacognitive instruction make a difference on students' mathematical conceptions and alternative conceptions? *Learning and Instruction, 14,* 593-619.

Kvatinsky, T. ve Even, R. (2002). Framework for teacher knowledge and understanding about probability. In B. Phillips (Ed.), *The proceedings of the sixth international conference on the Teaching of Statistics*. Hawthorn, VIC:International Statistical Institute.

Kwon, O. N. (2002). The effect of calculator-based ranger activities on students' graphing ability. *School Science and Mathematics, 102* (2), 57-67.

Lecoutre M. P. (1992). Cognitive models and problem spaces in "purely random" situations. *Educational Studies in Mathematics, 23,* 557-568.

Leinhardt, G., Zaslavsky, O. ve Stein, M. K. (1990). Functions, graphs, and graphing: Tasks, learning, and teaching. *Review of Educational Research, 60* (1), 1-64.

Marnich, M. A. (2008). *A knowledge structure for the arithmetic mean: Relationships between statistical conceptualizations and mathematical concepts* (Unpublished dissertation). School of Education, University of Pittsburgh, USA.

McClain, K. ve Cobb, P. (2001). Supporting students' ability to reason about data. *Educational Studies in Mathematics, 45*, 103-129.

Mevarech, Z. R. (1983). A deep structure model of students' statistical misconceptions. *Educational Studies in Mathematics, 14,* 415-429.

Mevarech, Z. R. ve Kramarsky., B. (1997). From verbal descriptions to graphic representations: Stability and change in students' alternative conceptions. *Educational Studies in Mathematics, 32*, 229-263.

Monk, S. (1992). Students' understanding of a function given by a physical model. In G. Harel & E. Dubinsky (Eds.), *The concept of function: aspects of epistemology and pedagogy* (pp. 175-194). Washington, DC: Mathematical Association of America.

Nilsson, H. (2008). Exploring the conjunction fallacy within a category learning framework. *Journal of Behavioral Decision Making, 21,* 471–490.

O'Connell, A. A. (1999). Understanding the nature of errors in probability problem solving. *Educational Research and Evaluation, 5* (1), 1-21.

Özgün-Koca, S. A. (2001). *Computer-based representations in mathematics classrooms: The effects of multiple linked and semi-linked reprsentations on Students' learning of linear relationships* (Doctoral dissertation, Ohio State University). Dissertation Abstracts International, 2707.

Papaieronymou, I. (2009). Recommended knowledge of probability for secondary mathematics teachers. Paper presented at the *6th Congress of European Research in Mathematics Education* (pp. 358-367), Lyon, France.

Polaki, M. V. (2002). Using instruction to identify key features of Basotho elementary students' growth in probabilistic thinking. *Mathematical Thinking and Learning, 4,* 285-314.

Roth, W. M. ve Bowen, G. M. (2001). Professionals read graphs: A semiotic analysis. *Journal for Research in Mathematics Education, 32* (2), 159-194.

Rubel, L. H. (2002). *Probabilistic misconceptions: Middle and high school students' mechanisms for judgments under uncertainty* (Unpublished doctoral dissertation). Columbia University, New York.

Russell, S. ve Mokros, J. (1996). Research into practice: What do children understand about average? *Teaching Children Mathematics, 2* (6), 360-364.

Sevimli, N. E. (2010). *Matematik öğretmen adaylarının istatistik dersi konularındaki kavram yanılgıları; istatistik dersine yönelik öz yeterlilik inançları ve tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Sezgin-Memnun, D. (2008). Sekizinci sınıfta permütasyon ve olasılık konularının aktif öğrenme ile öğretiminin uygulama düzeyi öğrenci başarısına etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21* (2), 403-426.

Shah, P. ve Hoeffner, J. (2002). Review of graph comprehension research: Implications for instruction. *Educational Psychology Review, 14* (1), 47-69.

Shaughnessy, J. M. (1977). Misconceptions of probability: An experiment with a smallgroup, activity-based, model building approach to introductory probability at the college level. *Educational Studies in Mathematics, 8* (3), 295-316.

Shaughnessy, J. M. (1992). Research in probability and statistics: Reflections and directions. In D. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning*, (pp. 465–494). New York: Macmillan

Sirvik, M. ve Kmetic, S. (2010). Understanding of arithmetic mean. Paper preesented at the *8th International Conference on Teaching Statistics* (ICOTS-8). Ljubljana, Slovenia.

Sotos, A. E. C.,Vanhoof, S.,Noortgate, W. V. ve Onghena, P. (2007) Students‘ misconceptions of statistical inference: A review of the empirical evidence from research on statistics education. *Educational Research Review, 2* (3), 98-113.

Stavy, R. ve Tirosh, D. (1996). Intuitive rules in mathematics and science: The case of “the more of A – the more of B”. *International Journal of Science Education, 18* (6), 653-667.

Tempelaar, D. T., Gijselaers, W. J. ve Schim van der Loeff, S. (2006). Puzzles in Statistical Reasoning. *Journal of Statistics Education, 14* (1), 1-25.

Tirangkoor, S., Chaiyasang, S. ve Kaewsaiha, C. (2018). Teaching strategies to correct misconceptions in descriptive statistics. *International Journal of Managemenet and Applied Science, 4* (9), 100-104.

Tversky, A. ve Kahneman, D. (1983). Extensional versus intuitive reasoning: The conjuction fallacy in probability judgment. *Psychological Review, 90,* 293-315.

Van Dooren, W., De Bock, D., Depaepe, F., Janssens, D. ve Verschaffel, L. (2003). The illusion of linearity: Expanding the evidence towards probabilistic reasoning. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology, 38*, 213-235.

Watson, J. M. ve Kelly, B. A. (2007). The development of conditional probability reasoning. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology, 38* (2), 213–235.

Well, A. D., Pollatsek, A. ve Konold, C. E. (1983). *Probability estimation and the use and neglect of base-rate information* (Tech. Rep. No. 66). Amherst: University of Massachusetts, Scientific Reasoning Research Institute.

Yıldız, A. ve Baltacı, S. (2015). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının problem kurma etkinlikleri ile olasılığa yönelik bilgilerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 201-213.

Zawojewski, J. S. ve Shaughnessy, J. M. (2000a). Data and chance. In E . A. Silver & P. A. Kenney (Eds.), *Results from the seventh mathematics assessment of the national asssessment of education progress* (pp.235-268). Reston, VA: NCTM.

Zawojewski, J. S. ve Shaughnessy, J. M. (2000b). Mean and median: Are they really so easy? Mathematics Teaching in the Middle School, 5 (7), 436.

KİTAP VE OYUN 2

Doç. Dr. A. Özgül İnce Samur

nobel

KİTAP VE OYUN 2

Doç. Dr. A. Özgül İnce Samur

Yayın No.: 4796
Eğitim No.: 991
ISBN: 978-625-397-172-4
E-ISBN: 978-625-397-173-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

İnce Samur, A. Özgül.
Kitap ve Oyun 2 / A. Özgül İnce Samur
1. Basım, VIII + 288 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-172-4
E-ISBN: 978-625-397-173-1
1. Okuma Kültürü 2. 0-14 Yaş Nitelikli Kitaplar 3. Yaratıcı Okuma

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

GİRİŞ **1**

OKUL ÖNCESİ DÖNEM (0-6 YAŞ) OKUMA ETKİNLİKLERİ **7**

İLKOKUL DÖNEMİ (6-10 YAŞ) OKUMA ETKİNLİKLERİ **147**

ORTAOKUL DÖNEMİ (10-14 YAŞ) OKUMA ETKİNLİKLERİ **243**

KAYNAKÇA **285**

YAZARIN ÖZ GEÇMİŞİ **287**

Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük bilim insanı olarak hayatını kaybetti. Ali Kuşçu'nun Eyüp Sultan Türbesi'nin yanına defnedilmesini izleyen İstanbul'un fatihi Sultan 2. Mehmed'in gözlerinden bu büyük ilim adamının kaybı için ömründe ilk kez gözyaşı düştü.

Ali Kuşçu, Ay'ın ilk haritasını çizen âlimdir.

İstanbul'un enlem ve boylamını ölçmüştür.

NASA tarafından Ay'ın bir bölümüne Ali Kuşçu'nun adı verilmiştir.

Kaynakça

İleri, İ. (2006). Ali Kuşçu and His Contributions to Mathematics and Astronomy= Ali Kuşçu ve Ali Kuşçu'nun Matematik ve Astronomiye Katkıları.

Uyanık, M. (2022). Ali Kuşçu. Bilgeler ve Bilginler*:* Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan, 104.

içedir. Doğa, toplumsal olaylar, din ve siyasete ince eleştiriler yönelttiği şiirleri de vardır. Şiirleri; *Deyişler* (1944), *Sazımdan Sesler* (1950), *Dostlar Beni Hatırlasın* (1970) isimli kitaplarında toplandı. 1973 yılında akciğer kanseri sonucunda öldü. Ölümünden sonra *Bütün Şiirleri* (1984) adıyla eserleri tekrar yayınlandı.

Âşık Veysel'in ölümünden sonra müzesi, meslek yüksek okulu, kültür derneği kurulmuştur.

Kaynakça

Günay, U. (1993). Âşık Veysel ve şık Tarzı Şiir Geleneği, Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi, 21-42.
Oğuzcan Y, Ü., Âşık Veysel (Hayatı, Şiirleri ve Hakkında Yazılanlar), İstanbul.

Kitapla İlişkilendirilen Tanınmış Kişi:

Kitapta hayvanların orkestra kurması anlatıldığı için biz de kitapla bağlantılı olarak ilk kadın orkestra şefi Antonia Brico'yu tanıttık.

Antonia Brico

26 Haziran 1902'de Rotterdam, Hollanda'da doğan Brico, uluslararası olarak tanınmış ilk kadın orkestra şeflerindendir. Daha sonra yerleştiği Amerika Birleşik Devletleri'nde Denver, Kolorado'da yaşamını ve çalışmalarını sürdürmüştür.

Kadın orkestra şefi ve piyanist Louisa Brico çalışmalarıyla "Koloradolu Emektar Kadınlar Şeref Listesi"ne girmiştir. Ayrıca sanat emekçisi kadınların yer aldığı "The Dinner Party" adlı sanat oluşumunun önemli isimleri arasında yer almıştır.

Kaynakça

Ware, Susan (1 Ocak 2004). *Notable American Women: A Biographical Dictionary Completing the Twentieth Century* (İngilizce). Harvard University Press. ss. 77-79. *ISBN 9780674014886*. 22 Ekim 2016 tarihinde kaynağından *arşivlendi. Erişim tarihi: 4 Mart 2019.*

Kitapla İlişkilendirilen Tanınmış Kişi:

İlk Kadın Zooloğumuz Fahire Battalgazi (1902-1948)

Darülfünun Fen Fakültesinin ilk kadın mezunlarından olan Fahire Battalgazi, ülkemizin ilk kadın zooloğudur. Fahire Battalgazi (1943'ten önce Battalgil), 1902 yılında İstanbul'da doğdu. İlk eğitimini Şam'da Notre Dame de Sion'da gördükten sonra 1924'te Bezm-i Âlem Lisesinden mezun oldu. Yüksek öğrenimini Darülfünun Fen Fakültesi Tabii İlimler Bölümünde yaptı ve buradan 1926 yılında mezun oldu. Erzincan'ın Tercan kazasında yaklaşık bir yıl süreyle yaptığı ilkokul başöğretmenliğinin ardından 1927'de Fen Fakültesi Anatomi ve Fizyoloji asistanlığına atandı. Aynı yıl Hayvanat (Zooloji) Enstitüsüne asistan olan Fahire Battalgazi, 1931'de Hayvanat Enstitüsü Laboratuvarı Şefi oldu. 1931-32 öğrenim yılında Paris (Sorbonne) Üniversitesine giden Fahire Battalgazi, bu üniversitenin Zooloji ve Karşılaştırmalı Anatomi Enstitüsünde çalışmalar yaptı. Fahire Battalgazi, 20 Şubat 1948 tarihindeki ölümüne kadar önemli araştırmalar yaptı.

Kaynakça

Sevtap İshakoğlu-Kadıoğlu; *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946),* Üniversite Yayın No: 4106, İstanbul 1998.

Ahmed Yüksel Özemre (ed.); *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı*, İstanbul Üniversitesi yayını, İstanbul 1982.

Hayvanları Tanıtan Video:..\OneDrive\Masaüstü\Hayvanları Tanıyalım - Hayvanlar ve Sesleri - Çocuklar İçin Eğitici Eğlenceli Türkçe Çizgi Film - Kısayol.lnk

KAYNAKÇA

Alyılmaz, S. ve Ürün Karahan, B. (2018). Okuma Eğitimi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Arıcı, A. F. (2008). Okuma Eğitimi. Ankara: Pegem Yayınevi.

Binyazar, A. (2010). Toplum ve Edebiyat. İstanbul: Can Yayınları.

Dilidüzgün, S. (2018). Çağdaş Çocuk Yazını- Yazın Eğitimine Atılan İlk Adım. İzmir: Tudem Yayınları.

Dowling, M. (2002). YOUNG CHILDREN'S Personal, Social and Emotional Development. London: Paul Chapman Publishing.

Gander, M. J. ve Gandiner, H. W. (2001). Çocuk ve Ergen Gelişimi. (Yay. Haz. B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.

Göktürk, A. (2002). Sözün Ötesi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnce Samur, A. Ö. (2014). Bireylere Okuma Kültürü Edindirme İzlencesi (0-14 Yaş). Yayımlanmış (bir bölümü) doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İnce Samur, A. Ö. (2016). Okuma Kültürü Nasıl Kazandırılır- Okulöncesi Dönem (0-6 Yaş).Ankara: Anı Yayıncılık.

Karatay, H. (2014). Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama. Ankara: Berikan Yayınevi.

Lukens, R. J. (1999). A Critical Handbook of Children's Literature. New York: Longman.

Norton, D. E. ve Norton, S. E. (2007). Through the Eyes of a Child- An Introduction to Children's Literature. New Jersey: PEARSON Education: Upper Saddle River.

Okur, A. (2013). Yaşam Boyu Okuma İçin Okuma Öğretimi. Yaşam Boyu Okuma Eğitimi. (Editör: Alpsalan Okur). Ankara: Pegem Akademi.

Sever, S. (2007). Okuma Kültürü Edinme Sürecinde Türkçe Öğretiminin Sorumluluğu. Okuma Kültürü ve Okullarda Uygulama Sorunları Toplantısı. Ankara: MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Sever, S. (2010). Çocuk ve Edebiyat.Ankara: Tudem Yayıncılık.

Smith, A. B. ve Ballard, K. (1998). Understanding Children's Development. New Zealand: Bridget Williams Books.

Susar Kırmızı, F. (2016). İlk ve Ortaokullarda Türkçe Öğretimi. 2015 Programına Uygun. (Editör: Fatma Susar Kırmızı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Yılmaz, B. (2009). Çocuklarda Okuma Kültürünü Geliştirmede Ebeveyn ve Öğretmenin Rolü. Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu. Ankara: Eğitim Sen Yayını, 133-140.

İKİNCİ BASAMAK KAMU SAĞLIK KURUMLARINDA KURUMSAL PERFORMANS ÖLÇÜTLERİ

Sinan Yılmaz

nobel bilimsel

İKİNCİ BASAMAK KAMU SAĞLIK KURUMLARINDA KURUMSAL PERFORMANS ÖLÇÜTLERİ

Sinan Yılmaz

Yayın No.: 1533
E-ISBN: 978-625-398-391-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Bu eser, Sinan Yılmaz'ın Anadolu Üniversitesi'nde 322023 numaralı ve "İkinci basamak kamu sağlık kurumlarında kurumsal performans ölçütlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yılmaz, Sinan.
İkinci Basamak Kamu Sağlık Kurumlarında Kurumsal Performans Ölçütleri / Sinan Yılmaz
1. Basım, VI + 284 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
E-ISBN: 978-625-398-391-8
1. Kurumsal Performans 2. Performans Ölçütleri 3. Sağlık Kurumları Yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
PERFORMANS VE PERFORMANS YÖNETİMİ **3**

1. Performans 3
   1.1. Performans Kavramı 3
   1.2. Kurumsal performans 7
2. Performans Yönetimi 9
3. 3. Performans Ölçümü ve Ölçütleri 15
   3.1. Finansal Performans Ölçütleri 18
      3.1.1. Finansal Tablo Analizi İle Performans Ölçümü 19
      3.1.2. Ekonomik Katma Değer 21
      3.1.3. Finansal Performans Ölçümüne İlişkin Eleştiriler 22
   3.2. Üretim (Operasyon) Performansı 23
      3.2.1. Kalite 25
      3.2.2. Hız 26
      3.2.3. Güvenilirlik 26
      3.2.4. Esneklik 26
      3.2.5. Maliyet 27
   3.3. Pazarlama Tabanlı Performans 29
   3.4. 3.4. Stratejik Kontrol 32
4. Performans Ölçümü Sistemleri 34
   4.1. Amaçlara Göre Yönetim 34
   4.2. Performans Piramidi 36
   4.3. Balanced Scorecard 38
      4.3.1. Balanced Scorecard'ın Temelleri, Varsayımları ve Evrimi 39
      4.3.2. Balanced Scorecard'ın İşlevleri 41
         4.3.2.1. Bir Performans Ölçüm Sistemi Olarak BSC 41
         4.3.2.2. İletişim Aracı Olarak BSC 42
         4.3.2.3. Stratejik Yönetim Sistemi Olarak BSC 42
      4.3.3. Balanced Scorecard'ın Bileşenleri 43

4.3.3.1. Balanced Scorecard'ın Performans Boyutları 43
4.3.3.1.1. Finansal Boyut 43
4.3.3.1.2. Müşteri Boyutu 46
4.3.3.1.3. Operasyonel Boyut 47
4.3.3.1.4. Gelişme ve Öğrenme Boyutu 48
4.3.3.2. Kritik Başarı Faktörleri ve Temel Performans Göstergeleri 49
4.3.3.2.1. Kritik Başarı Faktörleri 49
4.3.3.2.2. Temel Performans Göstergeleri 52
4.3.4. Strateji Haritalaması 54
4.4. EFQM Mükemmellik Modeli 54
4.5. Performans Prizması 56

İKİNCİ BÖLÜM
SAĞLIK HİZMETLERİ, SAĞLIK KURUMLARI VE SAĞLIK KURUMLARINDA PERFORMANS ... 59

1. Sağlık ve Sağlık Hizmetleri 59
1.1. Sağlık 59
1.2. Sağlık Hizmetleri 63
1.2.1. Sağlık Hizmetlerinin Sınıflandırılması 65
1.2.1.1. Koruyucu Sağlık Hizmetleri 65
1.2.1.2. Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri 66
1.2.1.3. Rehabilitasyon Hizmetleri 68
1.2.1.4. Sağlığın Geliştirilmesi Hizmetleri 69
1.2.2. Sağlık Hizmetlerinin Özellikleri 70
1.2.2.1. Sağlık Hizmetlerine İhtiyaç ve Talep 71
1.2.2.2. Sağlık Hizmetleri Tüketimine İlişkin Kararlar 73
1.2.2.3. Sağlık Hizmetlerinde Belirsizlik 74
1.2.2.4. Sağlık Hizmetleri Piyasasının Özellikleri 75
1.2.2.4.1. Kamusal Mal Kavramı ve Sağlık Hizmetleri 78
1.2.2.4.2. Dışsallık kavramı ve Sağlık Hizmetleri 80
1.2.2.4.3. Erdemli Mal Kavramı ve Sağlık Hizmetleri 83
2. Sağlık Sistemi 84
2.1. Sağlık Hizmetleri Sunumunun Finansmanı 85
2.2. Sağlık Hizmetleri Sunumu Organizasyonu 92
2.3. Türk Sağlık Sistemi 95
2.3.1. Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı 95
2.3.2. Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Sunumu 98

2.3.3. Sağlık Reformu 99
3. Sağlık Kuruluş ve Kurumları 104
4. Hastaneler ve Organizasyonu 107
4.1. Hastaneler 107
4.1.1. Tarihi ve İşlevi 107
4.1.2. Hastanelerin Özellikleri 110
4.1.3. Hastanelerin Sınıflandırılması 112
4.2. Hastanelerde Organizasyon 113
4.2.1. Hastanelerde Bilimsel Kurullar 114
4.2.2. Hastanelerde Tıbbi Örgüt 114
4.2.3. Hastanelerde İdari Örgüt 116
4.3. Hastanelerin İşlevsel Yapıları 118
4.4. Hastanelerin İşleyişi 121
5. Hastanelerde ve Sağlık Hizmetlerinde Performans Ölçümü 127
5.1. Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastanelerde Performans Ölçümü 134
5.2. Uluslararası Nitelikli Hastane Performans Ölçüm Sistemleri 139
5.2.1. Uluslararası Kalite Göstergesi Projesi 140
5.2.2. Dünya Sağlık Örgütü Hastanelerde Kalite Gelişimi İçin Değerlendirme Aracı (PATH) 141
5.3. Ulusal Hastane Performans Ölçümü Sistemleri 145
5.4. Balanced Score Card Temelli Hastane Performans Ölçüm Sistemleri 147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKİNCİ BASAMAK SAĞLIK KURUMLARINDA KURUMSAL PERFORMANS ÖLÇÜTLERİNİN BELİRLENMESİ 153

1. Problemin Tanımı 153
2. Araştırmanın Amacı 154
3. Araştırmanın Önemi 154
4. Araştırmanın Sınırları 155
5. Araştırma Yöntemi 157
5.1. Delphi Tekniği 158
5.1.1. Delphi Tekniğinin Gelişimi 159
5.1.2. Delphi Tekniğinin Özellikleri 160
5.1.3. Delphi Tekniği Uygulama Aşamaları 163
5.1.3.1. Katılımcı Seçimi ve Sayısı 163
5.1.3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı 165

5.1.3.2. Veri Analizi ve Konsensüs Düzeyi 166
5.1.4. Delphi Tekniği Türleri 167
5.2. Modifiye Edilmiş Delphi Tekniği 168
5.3. Delphi Tekniğinin Sağlık Hizmetlerinde Ölçüt ve Ölçüm Çalışmalarında Kullanımı 169
6. Araştırmanın Yürütülmesi 172
6.1. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi 173
6.2. Katılımcıların Belirlenmesi 195
6.3. Birinci Tur Delphi Uygulaması 204
6.4. İkinci Tur Delphi Uygulaması 221
7. Araştırmanın Bulguları ve Yorumları 234

SONUÇ VE ÖNERİLER 239

EKLER 253

Ek 1. Finansal Performansın Değerlendirilmesinde Kullanılan Oranlar 253
Ek 2. Farklı Pazarlama Performansı Ölçütleri 256
Ek 3. Birinci Tur Delphi Uygulaması Veri Toplama Aracı 259

KAYNAKÇA 271

KAYNAKÇA

Aday, L, C. Begley, D. Lairson ve R. Balkrishan. (2004). *Evaluating the healthcare system*. Chicago: Health Administration Press.

Aguinis, H. (2006). *Performance management.* Upper Saddle River : Pearson.

Ağça, V. ve E. Tunçer (2006). Çok boyutlu performans değerleme modelleri ve bir balanced scorecard uygulaması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 8(1), 173-193.

Ak,Bilal. http://www.saglikplatformu.com/saglik_egitimi/showquestion.asp?faq=3&fld Auto =75 (Erişim Tarihi: 20.01.2012).

Akal, Z. (2003). *Performans kavramları ve performans yönetimi.* Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi.

Akdağ, R. (2008). *Türkiye sağlıkta dönüşüm programı ve temel sağlık hizmetleri.* Ankara: T. C. Sağlık Bakanlığı.

Aktan, C. ve K. Işık (2007a).Sağlık hizmetlerinin sunumu ve alternatif yöntemler.*Sağlık ekonomisi ve yönetimi*. (Ed: C. Aktan), Ankara: Sağlıkta Umut Vakfı.

Aktan, C. ve K. Işık (2007b).Sağlık hizmetlerinde devletin değişen rolü. *Sağlık ekonomisi ve yönetimi*. (Ed: C. Aktan), Ankara: Sağlıkta Umut Vakfı.

Alexander, J. (2007). *Performance dashboards and analysis for value creation.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Amaratunga, D., D. Baldry ve M. Sarshar (2000). Assessment of facilities management performance. *MCB Facilities,* 18(1).

Ambler, T. (2008). Marketing metrics. *The Marketing Book* (Eds. M. Baker ve S. Hart) Oxford: Butterworth-Heinemann.

Ariyachandra, T. ve Frolick, M (2008). Critical success factors in business performance management: striving for success, *Information Systems Management,* 25 (2), 113–20.

Armstrong, M. (2000). *Performance management*. London: Kogan Page.

Armstrong, M. (2006). *Armstrong's handbook of performance management.* London: Kogan Page.

Armstrong, M. (2009). *Performance management: key strategies and guidelines.* London: Kogan Page.

Arnold, R. (2008). *Microeconomics.* Mason: South-Western Cengage Learning.

Asch, S., C. Damberg, L. Hiatt, S. Teleki, R. Shaw, T. Hill, R. Benjamin-Johnson, D. Eisenman, S. Lulkarni, E. Wang, B. Williams, A. Yesusve C. Grudzen (2011). Selecting performance indicators for prison health care. *Journal of Correctional Health Care*. 17(2), 138-149.

Ataman, G. (2004). İşletmelerde yeni performans ölçümleme sistemleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. S. 24 ss. 73-82

Ateş H,. (2007). Kavramlar, tartışmalar ve genel çerçeve. *Sağlık sektöründe performans yönetimi* (Ed: H. Ateş; H. Kırılmaz ve S. Aydın). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Axson, A. J. (2010). *Best practices in planning and performance management.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Baker, R. (2006). *Measure what matters to customers: using key predictive indicators.* Hoboken: John Wiley & Sons

Barnsley, J., W. Berta, R. Cockerill, J. MacPhail ve E. Vayda (2005). Identifying performance indicators for family practice: assessing levels of consensus. *Canadian Family Physician,* 51(4), 701-708.

Barr, D. (2007). *Introduction to US health policy, the organization, financing and delivery of health care in America.* Baltimore: John Hopkins University Press.

Barutçugil, İ. (2002). *Performans yönetimi.* İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Beattie, E. ve M. Jones (2004).A Delphi Study to Identify Performance Indicators for Emergency Medicine. *Emergency Medicine Journal,* 21(1), 47-50.

Belleflamme, P. ve M. Peitz. (2010). *Industrial organization: markets and strategy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Benson, L. (2006). Healthcare systems: an overview of health service delivery: *Healthcare management* (Eds: Walshe, K. ve J. Smith). Berkshire: Open University Press.

Berger, S. (2008). *Fundamentals of health care financial management.* San Francisco: Jossey-Bass.

Berman E. (2006) *Performance and productivity in public and nonprofit organizations.* Armonk: M.E. Sharpe

Besler, S. (2009).Kurumsal sürdürülebilirlik. *Yönetim yaklaşımlarıyla kurumsal sürdürülebilirlilik* (Ed. Besler, S.) İstanbul: Beta.

Bessire, D. ve R. Baker (2005). The French Tableau de bord and the American balances scorecard: a critical analysis. *Critical Perspective in Accounting*, 16, 645-664.

Bishop, M. (2004). *Essential economics.* London: Profile Books Ltd.

Bocci, F. (2004), Defining performance measurement. *Perspectives on Performance*, 3(1), 20-31.

Bonham, S. (2008). *Actionable strategies through integrated performance, process, project and risk management.* Boston: Artech House.

Bouckaert, G. ve J. Halligan (2008). *Managing performance international comparisons.* New York: Taylor & Francis Group.

Boulkedid, R., H. Abdoul, M. Loustau, O. Sibony ve C. Alberti (2011). Using and reporting the Delphi method for selecting healthcare quality indicators: a systematic review. *PLos One,* 6(6).

Bourguignon, A., V. Malleret ve H. Norreklit (2004). The American balanced scorecard versus French Tableau de Bord: the ideological dimensions. *Management Accounting Research.* 15(2), 107-134.

Bovaird, T. (1996). The political economy of performance measurement: *Organizational performance and measurement in the public sector.* (Eds. Halachmi A. ve G. Bouckaert). Westport: Quorum Books.

Bowles, N. (1999). The Delphi technique.*Nursing Standard.*13(45), 32-36.

Bragg, M. S. (2007). *Business ratios and formulas: a comprehensive guide.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Braverman, J. (2010). *Health economics.* London: Pharmaceutical Press.

Brealey, R. A., Myers, S. C. ve Marcus, A. J. (2009). *Fundamentals of corporate finance.* New York: McGraw Hill.

Breslow, L. (1972). A quantitative approach to the world health organization definition of health: physical, mental and social well-being. *International Journal of Epidemiology.* 1(4), 347-355.

Brigham, E. ve J. Houston. (2004). *Fundamentals of financial management.* South-Western college publishers.

Brown, S., K. Blackmon, P. Cousins ve Harvey Maylor (2001). *Operations management.* Woburn: Butterworh-Heinemann.

Burnam, A. (2005). Selecting performance indicators by consensus an appropriate extension of the Delphi method? *Psychiatric Services,* 56(12), 1583.

Callahan, D. (1973). The WHO definition of health. *Studies Hastings Center,* 1(3), 77-88.

Campbell, N. (2008). The impact of biotechnology advances on the healthcare systems: *The business of healthcare volume 2.* (Eds: Cohn, K. H. ve D. E. Hough): Westport: Prager Publishers.

Campell, S., J. Braspbenning, A. Hutchinson ve M. Marshall (2002). Research methods used in applying quality indicators in primary pare. *Quality& Safety in Health Care,* 11(4), 358-364.

Campell, S., J. Braspbenning, A. Hutchinson ve M. Marshall (2003). Research methods used in developing and applying quality indicators in primary pare. *British Medical Journal,* 326, 816-819.

Can, H., Akgün, A ve Kavuncubaşı, Ş. (2001). *Kamu ve özel kesimde insan kaynakları yönetimi.* Ankara: Siyasal Yayınevi.

Carlton, D. ve J. Perloff (1999). *Modern industrial organization.* Boston: Addison Wesley.

Carton, R.B. ve Hofer, C.W. (2006).Measuring organizational performance: Metrics for entrepreneurship and strategic management research.Cheltenham UK: Edward Elgar.

Civan, A. (2009). Sağlık sektöründe devletin rolü. *Sağlık işletmeleri yönetim rehberi* (Editörler: A. Coşkun, ve A. Akın). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Clark, B. (2007) Measuring marketing performance. *Business performance measurement* (Ed. A. Neely). Cambridge: Cambridge University Press.

Clarke, R. (2011). Marketing healthcare services. *Healthcare administration* (Ed: L. Wolper). Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.

Cokins, G. (2004). *Performance management: finding the missing pieces.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Cokins, G. (2006). Performance management. *Case studies in performance management: a guide from the experts.* (Ed: T. Adkins). Hoboken: John Wiley & Sons.

Cokins, G. (2009). *Integrating strategy, execution, methodologies, risk and analytics.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Coşkun, A. (2006). *Stratejik performans yönetimi ve performans karnesi.* İstanbul: Literatür Kitapevi.

Copnell, B., V. Hagger, S. Wilson, S. Evans, P. Sprivulis ve P. Cameron (2009). Measuring the quality of hospital care: an inventory of indicators. *International Medicine Journal,* 39, 352-360.

Cuhls, K. (2009). Delphi surveys in future research. *Future research and future design.* (Ed: R. Popp ve E. Schull). Berlin:Springer.

Culyer, A. (2005). *The dictionary of heath economics.* Northampton: Edward Elgar Publishing.

Cutt, J. (1998). Performance measurement in non-profit organizations: Integration and focus within comprehensiveness. *Asian Journal of Public Administration.* 20(1), 3-29

Çevik, H. (2007). Kamu kurum ve kuruluşlarında performans yönetimi. *Sağlık sektöründe performans yönetimi* (Ed: H. Ateş; H. Kırılmaz ve S. Aydın). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Çevik, H.; Göksu, T.; Bilgiç, V.; Karakaya, M.; Seyhan, K. ve Gül, K. (2008).Kamu kurumlarında performans yönetimi. Ankara: Seçkin.

Day, J. ve M. Bobeva (2005).A generic toolkit for the successful management of Delphi studies. *The Electronic Journal of Business Research Methodology*, 3(2), 103-116.

Dayton, L. (1999). *Critical success factors in total quality management systems: a practitioner-based study of U.S. quality programs.* University of Sarasota, Yayınlanmamış Doktora Tezi,

Docteur, E. ve H. Oxley (2003). *Health care systems: lessons from the reform experience.* OECD Economics Department Working Papers, No. 374, Paris: OECD Publishing.

Dewar, D. (2010). *Essentials of health economics.* Boston: Jones and Bartlett Publishers.

Dinesh, D. ve E. Palmer. (1998). Management by objectives and the Balanced Scorecard: will Rome fall again? Management Decision. 38(6) pp. 363-369.

Earl-Slater, A. (1999). Dictionary of health economics. Oxon: Radcliffe Medical Press.

Epstein, M. ve J. Manzoni (1997). The Balanced Scorecard and Tableau de Bord: translating strategy into action. *Management Accounting*, 79(2), 28-36.

Evashwick, C. J. (2009). Continuum of care: *Encyclopedia of health services research* (Ed: Mullner, R.). Thousand Oaks: Sage. pp. 229-244.

Farris, P., N. Bendle, P. Pfeifer ve D. Reibstein (2010). *Marketing metrics.* Upper Saddle River: FT Press.

Fitzgerald, R. (2002). *Business finance for managers.* London: Kogan Page.

Fitzpatrick, T. ve Morrison, E.J. (1971).Performance and product evaluation. *Educational measurement* (Ed: R.L. Thorndike). Washington, DC: American Council on Education.

Frigo, M. (2002). Strategy and the balanced scorecard. *Strategic Finance.* November, 6-9.

Gapenski, L. (2009). *Understanding healthcare financial management.* Chicago: Health Administration Press.

Gaurtreau, A. ve B. Kleiner (2001). Recent trends in performance measurement systems: the balanced scorecard approach. *Management Research News.* 24(3).

Getzen, T. (2007). *Health economics and financing,* Hoboken: John Wiley & Sons.

Ghalayini, A. ve J. Noble (1996). The changing basis of performance measurement. *International Journal of Operations & Production management,* 16(8), 93-80.

Gibberd, R. (2005). Performance measurement: is it now more scientific. *International Journal for Quality in Health Care.*17(3), 185-186.

Gillies, A. (2003). *What makes a good healthcare system?: comparisons, values, drivers*. Abbingdon: Radcliffe Medical Press.

Gitomer, D.H. (1993). Performance assessment and educational measurement. *Construction versus choice in cognitive measurement.* (Ed: R.E. Bennett, ve W.C. Ward). Hillside: Lawrence Erlbaum.

Glandon, G. (2002). The contribution of epidemiological information in economic decision making. *Epidemiology and the delivery of health care services.* (Ed: D. Oleske). New York: Kluwer Academic Publishers.

Glandon, G., D. Smaltz ve D. Slovensky.(2008*). Information systems for healthcare management.* Chicago: Health Administration Press.

Gomes, C, M. Yasin, ve M. Lisboa (2004). A literature review of manufacturing performance measures and measurement in an organizational context. *Journal of Manufacturing Technology Management,* 15(6), 511.

Gordon, T (2003). The Delphi method. *Futures research methodology*. (Ed: J. Glenn ve T. Gordon). ACUNU.

Grad, F. (2002). The preamble of the constitution of the world health organization. *Bulletin of the World Health Organization*. 80(12), 981-984.

Griffin, D. (2006). *Hospitals: what they are and how they work.* Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.

Grimes, R. ve S. Mosley (1976). An approach to an index of hospital performance. *Health Services Research*, 11(2), 288-301.

Groene, O., K. J. Skau ve A. Frolich (2008). An international review of projects on hospital performance assessment. *International Journal for Quality in Health Care,* 20(3) 162-171.

Groene, O., E, Brandt, W. Schmidt ve J. Moeller (2009). The balanced scorecard of acute settings: development process, definition of 20 strategic objectives and implementation. *International Journal for Quality in Health Care,* 21(4), 259-271.

Güvercin, C. H. (2004). Sosyal güvenlik kavramı ve Türkiye'de sosyal güvenliğin tarihçesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(2), 89-95.

Haapasalo, H., K. Ingalsua ve T. Lenkkeri (2006). Linking strategy into operational management. *Benchmarking an International Journal,* 13(6), 701-717.

Harrison, J. P. (2010). *Essentials of strategic planning in healthcare*. Chicago: Health Administration Press.

Hasson, F., S. Keeney ve H. McKenna (2000). Research guidelines for the Delphi survey technique. *Journal of Advanced Nursing,* 32(4), 1008-1015.

Helfert, E. (2001). Fi*nancial analysis tools and techniques: a guide for managers.* New York: McGraw Hill.

Hepworth, P. (1998). Weighing it up- a literature review for the balanced scorecard. *Journal of Management*, 17(8), 559-563.

Hermann, R., H. Palmer, S. Leff, M. Shwarz, S. Provost, J. Chan, W. Chiu ve G. Lagodmas (2004). Achieving consensus across diverse stakeholders on quality measures for mental healthcare. *Medical Care,* 42(12), 1246-1253.

Hernandez, E., F. Dewhurst, M. Pritchard vd K. Barber (2004). Modelling the strategy management process. *Business Process Management,* 10(6), 691-711.

Hill, C. ve G. Jones. (2009). *Essentials of Strategic Management*. Mason: South-Western.

Hough, D. (2008). Can pay for performance really pay for performance: *The business of healthcare volume 1.* (Eds: Cohn, K. H. ve D. E. Hough): Westport: Prager Publishers.

Hsu, C. (2007). The Delphi technique: making sense of consensus. Practical Assessment, *Research & Evaluation*, 12(10).

Hudson, M., A. Smart ve M. Bourne (2001). Theory and practice in SME performance measurement systems. *International Journal of Operations and Production Management,* 21(8), 1096-1115.

http://www.dohc.ie/publications/fulltext/quality_and_fairness/ (Erişim tarihi 02.02.2012)

http://www.dh.gov.uk/prod_consum_dh/groups/dh_digitalassets/@dh/@en/documents/digitalasset/dh_4013671.xls (Erişim tarihi 02.02.2012)

http://www.ahrq.gov/about/budgtix.htm#background (Erişim tarihi 02.02.2012).

http://www.ahrq.gov/qual/qitoolkit/qiroadmap.htm (Erişim tarihi 02.02.2012).

http://www.euroqol.org/eq-5d/what-is-eq-5d.html (Erişim tarihi 02.02.2012).

http://www.internationalqip.com/indicators.aspx (Erişim tarihi, 02.02.2012).

http://www.internationalqip.com/Documents/All_Indicators.zip (Erişim 02.02.2012)

http://www.isis-innovation.com/outcomes/cns/pdq.html (Erişim tarsi 02.02.2012)

http://www.jointcommission.org/about_us/about_the_joint_commission_main.aspx (Erişim tarihi, 02.02.2012).

http://www.nip.dk/about+the+danish+national+indicator+project/introduction (Erişim tarihi, 02.02.2012).

http://www.nip.dk/about+the+danish+national+indicator+project/indicator+sets (Erişim tarihi, 02.02.2012).

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/duyurular_2011/2011/17_ocak_2012/3ek6.pdf (Erişim tarihi 02.02.2012).

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/mevzuat/saglikta_performans_ve_kalite_yonergesi_yeni/hkskitap.pdf (Erişim tarihi, 02.02.2012

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/duyurular_2011/2011/03_ocak_2012/0501memnuniyet_anketleri_uygulama_rehberi_2012.pdf (Erişim tarihi 02.02.2012).

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/mevzuat/saglikta_performans_ve_kalite_yonergesi_yeni/21ayaktananket.doc (Erişim tarihi 02.02.2012).

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/mevzuat/saglikta_performans_ve_kalite_yonergesi_yeni/1111.pdf (Erişim tarihi 02.02.2012)

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/duyurular_2011/2011/01_subat_2011/1409ekodeme.pdf (Erişim tarihi, 02.02.2012).

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/mevzuat/saglikta_performans_ve_kalite_yonergesi_yeni/21acilanket.doc (Erişim tarihi, 02.02.2012)

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/mevzuat/saglikta_performans_ve_kalite_yonergesi_yeni/21calisan.doc (Erişim tarihi, 02.02.2012).

http://www.performans.saglik.gov.tr/content/files/mevzuat/saglikta_performans_ve_kalite_yonergesi_yeni/3ek3veriizleme.pdf (Erişim Tarihi, 02.02.2012).

http://www.spinetr.org/skor/ShortForm_36.pdf?phpMyAdmin=58238cb5a2deb6fcf3e67cf148c3ded4 (Erişim tarihi 02.02.2012).

http://sunnybrook.ca/scorecard/index.asp#sr (Erişim tarihi, 02.02.2012).

http://tsh.to/img/TSH%20Scorecard%20-%20Corporate%20-%202011%2012%20Q2a.pdf (Erişim tarihi, 02.02.2012).

http://www.who.int/hia/evidence/doh/en/index.html (Erişim tarihi, 06.12.2011)

http://www.who.int/topics/hospitals/en/ (Erişim tarihi: 20.01.2012).

Hübner-Bloder, G. ve E. Ammenwerth (2009). Key performance indicators to benchmark hospital information systems- a Delphi study. *Methods Inf Med,* 48, 508-518.

Hurley, J. (2000). An overview of the normative economics of the health sector. *Handbook of health economics.* (Eds. A. Culyer, ve J. Newhouse). Amsterdam: Elsevier, 55-119.

Jadad, A. ve O'Grady, L (2008). How should health be defined? *British Medical Journal,* 337:a2900.

James, B. (2011). Learning opportunities for health care. *Engineering a learning health system.* (Eds. C. Grossman, A. Goolsby, L. Olsen ve M. McGinnis). Washington DC: National Academic Press.

Jeffery, M. (2010). *Data driven marketing*. Hoboken: John Wiley & Sons.

Johnson, C. C. (2007). Introduction to the balanced scorecard and performance measurement systems. *Balanced scorecard for state owned enterprises* (Eds: C. C. Johnson, ve I. Beiman). Asian Development Bank.

Johnson, G., K. Scholes ve R. Whittington (2008). *Exploring corporate strategy*. Essex: Pearson

Johnson, T. (2009).Market failure. *Encyclopedia of health services research* (Ed: R. Mullner). Thousand Oaks: Sage, 709-713.

Joint Commission International.(2008). *Joint commission international accreditation standards for hospitals.3rd Edition.* Oakbrook Terrace: Joint Commission Resources.

Jones, A., N. Rice ve P. Contoyannis (2006). The dynamics of health. *The Elgar companion to health economics* (Ed: A. Jones) Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Jones, G. (2006). Towards a positive interpretation of transaction cost theory: The central role of entrepreneurship and trust. *Strategic management* (Ed. J. McGee). Malden: Blackwell Publishing.

Kaplan. R. (1994). Devising a balanced scorecard matched to business strategy. *Planning Review*, 22(5).

Kaplan, R. ve D. Norton (1992). The balanced scorecard- measures that drive performance. *Harvard Business Review*, January-February, 71-79.

Kaplan, R. ve D. Norton (1993). Putting the balanced scorecard to work. *Harvard Business Review*, September-October, 134-147.

Kaplan, R. ve D. Norton. (1996). *The balanced scorecard: translating strategy into action*. Boston: Harvard Business Press.

Kaplan, R. ve D. Norton (2000). Having trouble with your strategy? Then map it!, *Harvard Business Review,* 78(5), 167-176.

Kaplan, R. ve D. Norton. (2001a). *The strategy focused organization.* Boston: Harvard Business Press.

Kaplan, R. ve D. Norton. (2001b). Transforming the balanced scorecard from performance measurement to strategic management: part I. *Accounting Horizons,* 15(1), 87-104

Kaplan, R. ve D. Norton. (2001c). Transforming the balanced scorecard from performance measurement to strategic management: part II. *Accounting Horizons,* 15(2), 147-160.

Karacık, A. ve H. Atlı, Sağlık sigortaları. http://www. Saglikplatformu.com /statik/sigorta.htm. Erişim Tarihi: 02.08.2010.

Katsioloudes, M. (2006). *Strategic management*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Kavuncubaşı, Ş. (2007). *Sağlık kurumları yönetimi* (Ed.N. Tokgöz). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Kaydos, W., (1999). Operational performance measurement: increasing total productivity. Boca Raton: CRC Press.

Kaygusuz, S. Y. (2005). Yönetim muhasebesinin performans yönetimi fonksiyonunda geldiği son nokta: balanced scorecard. *İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(1), 81-103.

Keegan, D., R. Eiler ve C. Jones (1989). Are your performance measures obsolete? our performance measures obsolete? *Management Accounting,* June, 45-50.

Knight, R. ve Bertoneche, M. (2007). *Financial performance.* Oxford: Butterworth-Heinemann.

Kotler, P. ve K. Keller. (2012). *Marketing Management.* Upper Saddle River: Prentice Hall.

Kotler. P, K. Keller, M. Brady, M. Goodmand ve T. Hansen. (2009). *Marketing Management.* Upper Saddle River: Prentice Hall.

Krajewski, L., L. Ritzman ve M. Malhotra (2010). O*perations management.* Upper Saddle River: Prentice Hall.

Lancaster, G. ve K. Massingham (2011). *Essentials of Marketing Management*. New York: Routledge.

Landeta, J. (2006). Current validity of the Delphi method in social sciences.Technological *Forecasting and Social Change*, 73, 467-482.

Larson, J. S. (1999). The conceptualization of health. *Medical Care Research and Review,* 56(2), 123-136.

Lawson, R., T. Hatch ve D. Desroches (2007). *Scorecard best practices: design, implementation and evaluation.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Lebas, M. ve Euske, K. (2007).A conceptual and operational delineation of performance. *Business performance management.* (Ed: A. Neely,). Cambridge: Cambridge University Press.

Legare, F. (2009). Managing variability and uncertainty. *Encyclopedia of medical decision making.* (Ed. M. Katten,). Thousand Oaks: Sage. pp. 691-694.

Lemmens, K., R. Huijsman ve J. Walburg (2006). Performance improvement and disease management. *Performance management in healthcare* (Eds: J. Walburg, H. Bevan, J. Wilderspin ve K. Lemmens). Oxon: Routledge. pp. 149-174.

Letza, S. (1996). The design and implementation of the balanced scorecard: an analysis of three companies in practice. *Business Process Management Journal*. 2(3), 54-76.

Lindsay, P., M. Schull, S. Bronskill ve G. Anderson (2002). The development of indicators to measure the quality of clinical care in emergency departments following a modified Delphi approach. *Academic Emergency Medicine*. 9(11), 1131-1139.

Lipczynski, J., J. Wilson ve J. Goddard (2005). *Industrial organization: competition, strategy, policy.* Essex: Pearson.

Malina, M. ve F. Selto (2001). Communicating and controlling strategy: an empirical study of the effectiveness of the balanced scorecard. *Journal of Management Accounting Research,* 13, 47-90.

Marr, B. (2006). *Strategic performance management: leveraging and measuring your intangible value drivers.* London: Elsevier.

McConnell, C., S. Brue ve S. Flynn. (2011). *Microeconomics.* New York: McGraw Hill.

McDaniel Jr., R. D., A. Basu, D. Kovel ve I. Batstone (2008). Healthcare as an economic engine: *The business of healthcare volume 3.* (Eds: K. H. Cohn, ve D. E. Hough). Westport: Prager Publishers.

McGuire, T. (2000).Physician agency. *Handbook of health economics.* (Eds. A. Culyer ve J. Newhouse). Amsterdam: Elsevier. pp. 461-537.

McGuire, A., J. Henderson ve G. Mooney. (2005). *Economics of health care: an introductory text*. London: Routledge.

Meyer, M. (2003). *Rethinking performance measurement beyond the balanced scorecard.* Cambridge: Cambridge University Press.

Mollahaliloğlu, S., Ü. Hüldür, N. Yardım, H. Özbay, C. Çaylan, N. Ünüvar ve S. Aydın (2007). *Türkiye'de sağlığa bakış 2007*. Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Mollahaliloğlu, S., Ü. Hüldür, M. Kosdak ve B. Ayar.(2007). *Türkiye'de sağlık reformları süreci.Türkiye'de sağlığa bakış, 2007*. (Editörler: S. Mollahaliloğu, Ü. Hülür, N. Yardım, H. Özbay, K. Ö. Çaylan, N. Ünivar ve S. Aydın). Ankara: Sağlık Bakanlığı, Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü. ss. 243-286

Mooney, G. (2003). *Economics, medicine and health care.* Harlow: Prentice Hall.

Mooney, G. (2009). *Challenging health economics.* Oxford: Oxford University Press.

Morden, T. (2007). *Principles of Strategic Management.* Hampshire: Ashgate Publishing.

Mott, G. (2005). *Accounting for non-accountants.* London: Kogan Page.

Moullin, M. (2002) *Delivering excellence in health and social care.* Buckingham: Open University Press.

Moullin, M. (2005a), Defining performance measurement: the debate continues. *Perspectives on Performance,* 4(1).p. 13.

Moullin, M. (2005b), Defining PM – should the definition include stakeholders? *Perspectives on Performance,* 4(3), 17.

Murry, J. ve J. Hammons (1995). Delphi: a versatile methodology for conducting qualitative research. *A Review of Higher Education,* 18(4), 423-436.

Nair, M. (2004). *Essentials of balanced scorecard.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Neely, A. (2005). The evolution of performance measurement research. *International Journal of Operations & Production Management,* 25(12), 1264-1277.

Neely, A. M Gregory ve K. Platts (1995). Performance measurement system design: *International Journal of Operations & Production Management,* 14(4), 80-114.

Neely, A., C. Adams ve M. Kennerly (2002). *The performance prism.* London: Prentice –Hall.

Neely, A. M Gregory ve K. Platts (2005). Performance measurement system design: A literature review and research agenda. *International Journal of Operations & Production Management,* 25(12), 1228-1263.

Niven, P. (2006). *Balanced scorecard step-by-step.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Normand, S., B. McNeil, L. Peterson ve H. Palmer (1998). Eliciting expert opinion using the Delphi technique: identifying performance indicators for cardiovascular disease. *International Journal for Quality in Health Care.* 10(3), 247-260.

Norreklit, H. (2003). The balanced scorecard: what is the score? A rhetorical analysis of the balanced scorecard. *Accounting Organizations & Society,* 28, 591-619.

Odabaşı, Y. (2008). *Sağlık hizmetleri pazarlaması.* (Ed. N. Timur). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

OECD – Dünya Bankası (2008). *OECD sağlık sistemi incelemesi: Türkiye.*

Okoli, C. ve S. Pawlowski (2004). The Delphi method as a research tool: an example, design considerations and applications. *Information and Management,* 42, 15-29.

Olve, N., C. Petri, J. Roy ve S. Roy (2003). *Making scorecards actionable: balancing strategy and control.* West Sussex: John Wiley & Sons.

Parker, C. (2000). Performance measurement. *Work Study.* 49(2), 63-66.

Parmenter, D. (2007). *Key performance indicators: developing, implementing and using winning KPI's.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Perloff, J. (2012). Microeconomic. Boston: Pearson.

Pointer, D. D. ve Stillman, D. M. (2004). *Essentials of health care organization finance.* San Francisco: Jossey-Bass.

Porter, M. ve E. Tiesberg (2006). *Redifining healthcare.* Boston: Harward Business Press.

Powell, C. (2003). The Delphi technique: myths and realities. *Journal of Advanced Nursing.* 41(4), 376-382.

Pratt, D. (2005). A comment on the debate between Max Moullin and Fabrizio Bocci. *Perspectives on Performance,* 4(2), 12-13.

Pun, K. ve A. White (2005). A performance measurement paradigm for integrating strategy formulation: a review of systems and frameworks. *International Journal of Management Reviews,* 7(1), 49-71.

Puu, T. (2006). *Arts, sciences and economics.* Berlin: Springer.

Rabbani, F., M. S. Jafri, F. Abbas, M. Shah, S. Azam ve B. Shakh (2010).Designing a balanced scorecard for a tertiary care hospital in Pakistan: a modified Delphi group exercise. *International Journal of Health Planning and Management.* 25(1), 74-90.

Rainey, G. H. (2009). *Understanding and managing public organization.* San Francisco: Jossey Bass.

Rainey, D. (2010). *Enterprise-wide strategic management.* Cambridge: Cambridge University Press.

Rayens, M. ve E. Hahn (2000).Building consensus using the policy Delphi method. *Policy, Politics & Nursing Practice.* 1(4), 308-315.

Riggs, H. E. (2007). *Understanding the financial score.* San Rafael: Morgan & Claypool.

Risse, G. (1999). *Mending bodies, saving souls: a history of hospitals.* Oxford: Oxford University Press.

Roberts, M., W. Hsiao, P. Berman ve M. Reich. (2004). *Getting health reform right: A guide to improving performance and equity.* Oxford: Oxford University Press.

Robinson, S. (2006). Financing healthcare: funding systems and healthcare costs. *Healthcare management* (Eds. K. Walshe, ve J. Smith). Berkshire: Open University Press.

Rowe, G. ve G. Wright (1999). The Delphi technique as a forecasting tool: issues and analysis. *International Journal of Forecasting,* 15, 353-375.

Sağlık Bakanlığı (2003). *Sağlıkta dönüşüm.* Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Sağlık Bakanlığı. (2010). *Stratejik plan 2010-2014.* Ankara: Sağlık Bakanlığı. Yayın no: 788.

Sağlık Bakanlığı. (2011a). *Sağlığın teşviki ve geliştirilmesi sözlüğü.* Ankara: Sağlık Bakanlığı. Yayın no:814.

Sağlık Bakanlığı. (2011b). *Sağlık istatistikleri yıllığı 2010*. Ankara: Sağlık Bakanlığı. Yayın no:932.

Santerre, R. ve P. Neun. (2010). *Health economics: theory, insights and industry studies.* Mason: South Western Cengage Learning.

Saracci, R. (1997). The World Health Organization needs to reconsider its definition of health. *British Medical Journal.* 314, 1409

Savage, G., H. Fierman, L. von der Reis, A. Myers ve D. Moxley (2011). International healthcare: A twelve country comparison. *Health care administration* (Ed. L. Wolper). Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.

Sayım, F. (2009). Sağlık hizmetleri ve sağlık sektörünün piyasa yapısı. *Sağlık işletmeleri yönetim rehberi* (Editörler: A. Coşkun ve A. Akın). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Seçim, Hikmet, http://www.merih.net/m1/hastmod1.htm (Erişimtarihi: 20.01.2012).

Schull, M., A Guttmann, C. Leaver, M. Vermeulen, C. Hatcher, B. Rowe, M. Zwarensteinve G. Anderson (2011). Prioritizing performance measurement for emergency department care: consensus on evidence-based quality of care indicators. *Canadian Journal of Emergency Medicine,* 13(5),300-309.

Schulte, M. F. (2009). *Healthcare delivery in the USA.* New York: Productivity Press.

Skulmoski, G., F. Hartman ve J. Krahn (2007). The Delphi method for graduate research. *Journal of Information Technology Education,* 6.

Slack, N. ve N. Lewis (2008). *Operations strategy.* Essex: Pearson.

Slack N., S. Chambers, R. Johnston ve A. Betts (2006). *Operations and process management.* Essex: Pearson.

Slack, N., S. Chambers ve R. Johnston (2010) *Operations management.* Essex: Pearson.

Smith, M. (2005). *Performance measurement and management: a strategic approach to management accounting.* London: Sage.

Smith, P., R. Mossialos ve I. Papanicolas (2008). *Performance measurement for health system improvement.* Copenhagen: World Health Organization.

Smith, R. (2008). The end of disesease and the beginning of health. *British Medical Journal Blogs.* http://blogs.bmj.com/bmj/2008/07/08/richard-smith-the-end-of-disease-and-the-beginning-of-health/, Erişim tarihi:

Speckbacher, G., J. Bichof ve T. Pfeiffer (2003). S descriptive analysis on the implementation of Balanced Scorecards in German speaking countries. *Management Accounting Research,* 14, 361-387.

Starfield, B. (2009). Primary care: *Encyclopedia of health services research* (Ed: R. Mullner). Thousand Oaks: Sage, 953-958.

Stenzel, C. ve J. Stenzel (2003). *From cost to performance management: a blueprint for organizational development.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Streveler, R., B. Olds, R. Miller ve M. Nelson (2003). Using a Delphi study to identify the most difficult concepts for students to master in Thermal and Transport sciences. *American Society for Engineering Education Annual Conference & Exposition'* dasunulmuşbildiri.

Sun, H., M. Liu ve S. Hou (2011). Quality indicators for acute myocardial infarction care in China. *International Journal for Quality in Health Care,* 23(4), 365-374.

Swayne, L., J. Duncan ve P. Ginter. (2006). *Strategic Management of Health Care Organizations*. Oxford: Blackwell.

Taticchi, P. ve K. Balachandran (2008). Forward performance measurement and management integrated frameworks. *International Journal of Accounting Information Management,* 16(2), 104-154.

Temizel, F., F. Bayram, ve S. Yılmaz. (2009). Financial structures of media corporations in light of the global financial crisis: The case of Hürriyet and New York Times. *7th International Symposium, Communication in the Millennium.* (Yayına hazırlayan: Yüksel, E.) Austin: University of Texas at Austin, ss.148-161.

Tengilimoğlu, D., O. Işık ve M. Akbolat. (2009). *Sağlık işletmeleri yönetimi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Thangaratinam, S. ve C. Redman (2005).The Delphi technique. *The Obstetrician &Gynaecologist,* 7(2), 120-125.

Thomas, H. (2007). Business school strategy and the metrics for success. *Journal of Management Development,* 26(1), 33-42.

To, T., A. Guttmann, D. Lougheed, A. Gershon, S. Dell, M. Stanbrook, C. Wang, S. McLimont, J. Ristovska, E. Crgightonve D. Fisman (2010) Evidence-based performance indicators of primary care for asthma: a modified RAND appropriateness method. *International Journal for Quality in Health Care,* 22(6), 476-485.

Toraman, C., S. Yılmaz ve F. Bayramoğlu (2006). Estate accounting as a public policy tool and its application in the Ottoman Empire in the 17th century. *De Computis Spanish Journal of Accounting History,* 119-136.

Toraman, C., B. Tunçsiper ve S. Yılmaz (2008). Cash Awqaf in the Ottomans as philanthropic foundations and their accounting practices. *The 5th Accounting History International Conference*, (9-11 Auğustos 2007.Banff, Alberta Canada)' da sunulmuş bildiri.

Tulchinsky, T. ve E. Veravikova. (2009). *The new public health*. London: Elsevier.

Thompson, L. J. (2001). *Strategic management.* London: Thomson Learning.

U.S. Department of Commerce (1998). *Guide to a Balanced Scorecard: Performance management methodology: moving from performance measurement to performance management*. (http://energy.gov/sites/prod/files/maprod/ documents/BalancedScorecardPerf And-Meth.pdf)

van Veen-Dirks, P. ve M. Wijn (2002) Strategic control: meshing critical success factors with the balanced scorecard. *Long Range Planning,* 35, 407-427.

Verweire, K. ve Van den Berghe, L. (2004). Integrated performance management: New hype or new paradigm? *Integrated performance management: A guide to strategy implementation* (Ed: K. Verweire, ve L. Van den Berghe). London: Sage.

Walburg, J. (2006a) The learning organization in the health care sector. *Performance management in health care* (Eds. J. Walburg, H. Bevan, J. Wilderspin ve G. Lemmens) Oxon: Routledge.

Walker, G. ve J. MacDonald (2001). Designing and implementing an HR scorecard. *Human Resource Management,* 40(4), 365-377.

Walsh, C. (2003). *Key management ratios.* London: Prentice Hall.

Wanless, D. (2009). Securing our future: taking a long term view. *A reader in health policy and management.* (Eds. A. Mahon, K. Walshe ve N. Chambers). Berkshire: Open University Press.

Webb, J. (2003). *Putting management back into performance management.* Crows Nest: Allen & Unwin

Webster, W. H. (2004). *Accounting for managers.* New York: McGraw Hill.

Wheelen, T. ve D. Hunger (2012). *Strategic management and business policy.* Upper Saddle River: Prentice Hall.

White, C. (2004). *Strategic management.* New York: Palgarve Macmillan.

White, K. ve J. Griffith (2010). *The well managed healthcare organization.* Chicago: Health Administration Press.

Witcher, B. ve V. Chau (2007). Balanced scorecard and Hoshin Kanri: dynamic capabilities for managing strategic fit. *Management Decision.* 45(3), 518-538.

Wonderling, D., R. Gruen ve N. Black. (2005). *Introduction to health economics.* Berkshire: Open University Press.

Yeniyurt, S. (2003) A literature review and integrative performance measurement framework for multinational companies. *Marketing Intelligence and Planning,* 21(3), 134-142.

Yıldırım, H. ve T. Yıldırım (2011). *Avrupa birliği sağlık politikaları ve Türkiye.* Ankara: İmaj Yayın Evi.

Zaim, S. (2002). Hedeflerle yönetim, balanced scorecard ve stratejik kalite yönetimi. *Akademik Araştırmalar Dergisi.* 3(12), 189-201.

Zelman, W. N., McCue, M. J., Millikan, A.R. ve Glick N. D. (2003). *Financial management of health care organizations.* Malden: Blackwell Publishing.

Zweifel, P., B. Friedrich ve M. Kifmann. (2009). Health economics. London: Springer.

Zweifel P. ve W. Manning (2000). Moral hazard and consumer incentives in health care. *Handbook of health economics.* (Eds. A. Culyer, ve J. Newhouse). Amsterdam: Elsevier, 410-455.

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRMENİN TARİHÎ, SOSYAL VE FELSEFİ TEMELLERİ

Faik Benli

nobel bilimsel

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRMENİN TARİHÎ SOSYAL VE FELSEFİ TEMELLERİ

Faik Benli

Yayın No.: 1423
ISBN: 978-625-398-178-5
E-ISBN: 978-625-398-177-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Benli, Faik.
Türk Eğitim Sisteminde Öğretmen Yetiştirmenin Tarihi Sosyal ve Felsefî Temelleri / Faik Benli
1. Basım, X + 374 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-178-5
E-ISBN: 978-625-398-177-8
1. Türk Eğitim Sistemi 2. Öğretmen Yetiştirme 3. Öğretmen Okulları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

TABLOLAR DİZİNİ ..... **ix**

BÖLÜM 1
GİRİŞ **1**

BÖLÜM 2
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRMENİN TARİHSEL TEMELLERİ **3**

Türk Eğitim Sisteminde İlkokullara Öğretmen Yetiştirme 4
Örgün Eğitim Yoluyla İlkokullara Öğretmen Yetiştirme 8
Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât 8
İlk Muallim Mektepleri 11
Pedagoji Sınıfları 18
Köy Muallim Mektepleri 20
Köy Enstitüleri 24
İlköğretmen Okulları 41
Öğretmen Liseleri 47
İki Yıllık Eğitim Enstitüleri 52
Eğitim Yüksekokulları 55
Eğitim Fakülteleri Sınıf Öğretmenliği Bölümleri 58
Yaygın Eğitim Yoluyla İlkokullara Öğretmen Yetiştirme 64
Türk Eğitim Sisteminde Ortaokullara Öğretmen Yetiştirme 70
Örgün Eğitim Yoluyla Ortaokullara Öğretmen Yetiştirme 70
Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü ve Eğitim Enstitüleri 71
Yaygın Eğitim Yoluyla Ortaokullara Öğretmen Yetiştirme 85
Türk Eğitim Sisteminde Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme 87
Örgün Eğitim Yoluyla Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme 87
Genel Ortaöğretim Kurumlarına Öğretmen Yetiştirme 87
Mesleki ve Teknik Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme 120
Yaygın Eğitim Yoluyla Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme 166

BÖLÜM 3
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRMENİN SOSYAL TEMELLERİ 175

Nüfus ve Öğretmen Yetiştirme 176
Nüfusun Öğretmen Yetiştirme Sistemine Etkileri 180
Sağlık ve Öğretmen Yetiştirme 186
Sağlık Alanında Yaşanan Gelişmelerin Öğretmen Yetiştirme Sistemine Etkileri 187
Ekonomi ve Öğretmen Yetiştirme 190
Ekonomik Alanında Yaşanan Gelişmelerin Öğretmen Yetiştirme Sistemine Etkileri 192
Siyasi Gelişmeler ve Öğretmen Yetiştirme 198
Siyasi Alanında Yaşanan Gelişmelerin Öğretmen Yetiştirme Sistemine Etkileri 202
Türk Eğitim Sistemi ve Öğretmen Yetiştirme 207
Türk Eğitim Sisteminde Öğretmenlik Mesleğinin Geçirdiği Dönüşüm ve Öğretmenlerin Toplumsal Değişime Etkileri 212

BÖLÜM 4
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRMENİN FELSEFİ TEMELLERİ 219

Eğitim Felsefeleri ve Öğretmen Yetiştirme 220
Daimicilik 223
Esasicilik 227
İlerlemecilik 229
Yeniden Kurmacılık 233
Klasik Eğitim Felsefelerinin Türk Öğretmen Yetiştirme Sistemindeki Yeri 236
Analitik ve Eleştirel Eğitim Felsefelerinin Türk Öğretmen Yetiştirme Sistemi 247
Türk Eğitim Sistemini Etkileyen Fikir Akımları 253
Osmanlıcılık 257
Milliyetçilik (Türkçülük) 259
İslamcılık 264
Batıcılık 270
Atatürkçülük 274
Türk-İslam Sentezi 279
Küreselleşme ve Neoliberalizm 282
Türk Düşünürler ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi 286
Ziya Gökalp 289
Mehmet Emin Erişirgil 292
İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu 295

Halil Fikret Kanad 300
İsmail Hakkı Tonguç 304
Hasan Âli Yücel 308
Nurettin Topçu 312
Türk Düşünürlerin Öğretmen Yetiştirme Sistemine Etkileri 319

BÖLÜM 5 SONUÇ 327

KAYNAKÇA 343

ÖZ GEÇMİŞ 373

KAYNAKÇA

Abduh, M. (1909a), "Din Ne Kadar Müsait İmiş!", *Sırat-ı Müstakim*, (2), 37, s.165-166.

Abduh, M. (1909b), "Milletin Mazisi, Hali ve Hastalıkların Çaresi", *Sırat-ı Müstakim*, (2), 50, s.165-166.

Abduh, M. (1909c), "Cinsiyet ve Diyanet-i İslamiyye", *Sırat-ı Müstakim*, (2), 54, s.19-21.

Abdullah Cevdet, (1912), "Mutmain Değilim", *İçtihad*, 52.

Abdullah Cevdet, (1913a), "Şehzade Mecid Efendi Hazretleriyle Mülakat", *İçtihad*. 57, ss. 1255-1257

Abdullah Cevdet (1913b), "Şime-i Muhabbet", *İçtihad,* 89, ss.1980-1984.

Abdullah Cevdet, (1913c), "Vur! Fakat Dinle", *İçtihad*, 61, ss. 1334-1336.

Abdullah Cevdet (1914), "İnkılab Şehr Ayini", *İçtihad,*114, ss. 207-209.

Abdullah Cevdet (1919), "Dimağ ve Mekat-ı Akliyenin Fizyolociya ve Hıfzıssıhhası", *İçtihad*, 61, ss. 359.

Abdüllatif Nevzat (1925), Muallim ve Cemiyet, *Muallimler Birliği*, 1, ss.4-10.

Adir. C. (1983), The educational philosophy of Martin Buber, Rutherford: Fairleigh Dickinson University Press; London: Associated University Press.

Adler, J. M. (1988), *Reforming Education* (Ed.G. V. Doren), New York: Macmillan Publishing Company.

Afetinan, A. (1971), *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul: Millî Eğitim.

Akçura, Y. (1928), Türkçülük, *Türk Yılı*, I, 1928, s. 396.

Akçura, Y. (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akpınar, B. (2005). "Teknik Öğretmen Yetiştirme Sorunu Ve Teknik Eğitim Fakültelerinin Geleceği". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 259-274.

Akyüz, Y. (1978), *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki etkileri (1848-1940),*Ankara: Doğan Basımevi.

Akyüz, Y. (2011), *Türkiye Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Alkan, C. (1983), *Eğitim Felsefesi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Altunya, N.(2006), *Gazi Eğitim Enstitüsü Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.

Ankara Ticaret Öğretmen Okulu Müdürlüğünden (1956, 26 Ağustos), *Milliyet,* s.5.

Apple, W. M. (2012). *Eğitim ve İktidar,* (E. Bulut, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Aristoteles (1975), *Politika*, (M. Tunçay, Çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aristoteles (2014), *Nikomakhos'a Etik*, (F. Akderin, Çev.), İstanbul: Say Yayınları.

Aristoteles, (1952), *Organan 5-Topikler*, (H. R. Atademir, Çev.), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Aristoteles, (1996), *Metafizik*, (A. Aslan, Çev.), İstanbul: Sosyal Yayınları.

Aristoteles, (2001), *Ruh Üzerine*, (Z. Özcan, Çev.), İstanbul: Alfa Yayınevi.

Arvasi, S.A. (2015), *Türk-İslam Ülküsü I-II-III*, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Aslan, C. (2021). "Atatürk Döneminde Türk Uzmanların Yabancı Ülkelerin Eğitim Sistemleri Hakkında Hazırladıkları Raporlar". *Bilig – Journal of Social Sciences of the Turkish World* 96: 283-310.

Ata, B (2000). The Influence Of An American Educator (John Dewey) On The Turkish Educational System. *The Turkish Yearbook*, 31(2), 121-123.

Ataman, A. (1998). "Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılanmasının Düşündürdükleri". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15 (15), 263-270. Retrieved from https://dergipark.org .tr/tr/pub/kuey/issue/10381/127025.

Atatürk, M.K. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Bugünkü Dille).* Sevim, A., Öztoprak, İ., & Tural, M. A. (Ed.) Ankara: Divan Yayıncılık Ltd. Şti.

Ayas, N. (1948), *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Ayaz, M. F. (2015), "Turgut Özal Dönemi Eğitim Politikaları Ve Günümüze Yansımaları", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 325-338.

Aydın, Ş. (2005), *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*, İstanbul: Dem Yayınları.

Aydınlar Ocağı Derneği Ana Tüzüğü (1970).

Aysal, N. (2005), "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* 9 (35) , 267-282. DOI: 10.1501/Tite_0000000047

Aytaç, K. (2019). *Çağdaş Eğitim Akımları-(Yabancı Ülkelerde)*, Ankara: Mevsimsiz Yayınları.

Babanzade Ahmed Naim, (1914), "İslamda Davayı Kavmiyyet", *Sebilürreşad*, (12) 293, ss. 114-128.

Bagley, W.C. (1938), *An Essentialist's Platform For The Advancement Of American Education*, Usa: Baltimore.

Bailey, R., Barrow, R., Carr, D. and McCharty, C. (2019), Eğitim Felsefesi Kılavuzu, (Derleyen: R. Bailey, R. Barrow, D. Carr, and C. McCharty), (E. Turan, Çev.), *Eğitim Felsefesi Nedir?* içinde ss:3-19, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Bakır, K. (2010). "Jean-Jacques Rousseau'nun Natüralist Eğitim Anlayışı". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi,*0 (15), 103-122. Retrieved from https://dergipark .org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2776/37211

Bakır, K. (2015), *Demokratik Eğitim John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Bakır, K. (2019), *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Balaban, M. R. (1923), *Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asrî Terbiye*, Ankara.

Balay, R. (2004). "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82.

Baloğlu, Z. (1990), *Türkiye'de Eğitim*, TÜSİAD 1990 Eğitim Raporu.

Baltacı, A. (2019). "Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?" *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 5(2), 368-388.

Baltacıoğlu, İ. H. (1930). *Umumi Pedagoji*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Baltacıoğlu, İ. H. (1932), *Mürebbilere*, İstanbul: Sühulet Kütüpanesi Neşriyatı.

Baltacıoğlu, İ. H. (1942). *İçtimai Mektep*. Ankara: Maarif Matbaası.

Baltacıoğlu, İ. H. (1995) *Talim ve Terbiyede İnkılâp*, (Düz: Rıdvan C. ve Kıncal R.Y.), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Baltacıoğlu, İ.H. (1944), *Öğretmen*, Kültür Basımevi.

Baltacıoğlu, İ.H.(1998), *Hayatım*. İstanbul: Dünya Yayınları.

Baltacıoğlu,İ, H. (1964a), *Adam Nasıl Yetişir Nasıl Yetiştirilir*, Ankara : Millî Savunma Bakanlığı ARGE Başkanlığı.

Baltacıoğlu, İ. H. (1964b), *Pedagojide İhtilal*, İstanbul: Anadolu Matbaası.

Baskan, G. A. (2001). Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmen Yetiştirmede Yeniden Yapılanma, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 20 (20). Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/hunefd/issue/7816/102656

Başaran, İ.E. (1982), *Örgütsel Davranış*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Başbakanlık (1924a), *Resmî Gazete*, (1924, 7 Nisan), Sayı: 63.

Başbakanlık (1924b), *Resmî Gazete*, (1924, 7 Nisan), Sayı: 68.

Başbakanlık (1926a), *Resmî Gazete*, (1926, 3 Nisan), Sayı:338.

Başbakanlık (1926b), *Resmî Gazete*, (1926, 2 Mayıs), Sayı:361.

Başbakanlık (1926c), *Resmî Gazete*, (1926, 2 Haziran), Sayı:388.

Başbakanlık (1926d), *Resmî Gazete*, (1926, 14 Temmuz), Sayı:420.

Başbakanlık (1927a), *Resmî Gazete*, (1927, 9 Haziran), Sayı:606.

Başbakanlık (1927b), *Resmî Gazete*, (1927, 11 Temmuz), Sayı: 630.

Başbakanlık (1928a), *Resmî Gazete*, (1928, 14 Mayıs), Sayı: 888.

Başbakanlık (1928b), *Resmî Gazete*, (1928, 3 Ekim), Sayı: 1030.

Başbakanlık (1930), *Resmî Gazete*, (1930, 29 Haziran), Sayı: 1532.

Başbakanlık (1931), *Resmî Gazete,* (1931, 31 Ocak), Sayı:1713.

Başbakanlık (1933), *Resmî Gazete,* (1933, 24 Haziran), Sayı:2435.

Başbakanlık (1934a), *Resmî Gazete*, (1934, 3 Temmuz) Sayı: 2742.

Başbakanlık (1934b), *Resmî Gazete*, (1934, 4 Temmuz) Sayı: 2743.

Başbakanlık (1934c), *Resmî Gazete*, (1934, 12 Temmuz) Sayı: 2750.

Başbakanlık (1934d), *Resmî Gazete*, (1934, 26 Aralık) Sayı: 2890.

Başbakanlık (1936), *Resmî Gazete*, (1936, 16 Haziran), Sayı:3331.

Başbakanlık (1937), *Resmî Gazete,* (1937, 24 Haziran), Sayı: 3639.

Başbakanlık (1939), *Resmî Gazete,* (1939, 14 Temmuz), Sayı: 4258.

Başbakanlık (1940), *Resmî Gazete,* (1940, 22 Nisan), Sayı: 4491.

Başbakanlık (1942), *Resmî Gazete*, (1942, 25 Haziran), Sayı: 5141.

Başbakanlık (1943), *Resmî Gazete*, (1942, 19 Ocak), Sayı: 5308.

Başbakanlık (1946), *Resmî Gazete*, (1942, 18 Haziran), Sayı: 6336.

Başbakanlık (1954), *Resmî Gazete*, (1954, 4 Şubat), Sayı:8625.

Başbakanlık (1963), *Resmî Gazete*, (1963, 12 Eylül), Sayı: 11503.

Başbakanlık (1965b), *Resmî Gazete,* (1965, 29 Eylül), Sayı: 12113.

Başbakanlık (1967), *Resmî Gazete,* (1967, 1 Haziran), Sayı:12610.

Başbakanlık (1972a), *Resmî Gazete*, (1972, 19 Ocak), Sayı:14077.

Başbakanlık (1972b), *Resmî Gazete*, (1972, 3 Haziran), Sayı:14204.

Başbakanlık (1974), *Resmî Gazete*, (1972, 30 Kasım), Sayı:15078.

Başbakanlık (1975a), *Resmî Gazete,* (1975, 14 Mart), Sayı:15177.

Başbakanlık (1975b), *Resmî Gazete,* (1975, 30 Mayıs), Sayı:15250.
Başbakanlık (1975c), *Resmî Gazete*, (1975, 12 Kasım), Sayı:15410.
Başbakanlık (1975d), *Resmî Gazete,* (1975, 12 Aralık), Sayı:15440.
Başbakanlık (1976a), *Resmî Gazete,* (1976, 5 Mayıs), Sayı:15576.
Başbakanlık (1976b), *Resmî Gazete,* (1976, 15 Kasım), Sayı:15764.
Başbakanlık (1977a), *Resmî Gazete,* (1977, 30 Mart), Sayı:15894.
Başbakanlık (1977b), *Resmî Gazete,* (1977, 22 Ekim), Sayı:16092.
Başbakanlık (1978), *Resmî Gazete,* (1978, 18 Temmuz), Sayı:16350.
Başbakanlık (1979), *Resmî Gazete,* (1979, 4 Eylül), Sayı: 16744.
Başbakanlık (1981), *Resmî Gazete,* (1981, 3 Aralık), Sayı: 17533.
Başbakanlık (1982), *Resmî Gazete,* (1982, 20 Temmuz), Sayı:17760.
Başbakanlık (1983), *Resmî Gazete,* (1983, 17 Ocak), Sayı:17931.
Başbakanlık (1984), *Resmî Gazete,* (1984, 23Temmuz), Sayı: 18467.
Başbakanlık (1986a), *Resmî Gazete* (1986, 5 Haziran), Sayı: 19128.
Başbakanlık (1986b), *Resmî Gazete* (1986, 15 Temmuz), Sayı: 19265.
Başbakanlık (1989), *Resmî Gazete (*1989, 4 Temmuz), Sayı:20215.
Başbakanlık (1990), *Resmî Gazete* (1990, 12 Aralık), Sayı 20723.
Başbakanlık (1992a), *Resmî Gazete (*1992, 11 Temmuz), Sayı:21281.
Başbakanlık (1992b), *Resmî Gazete (*1992, 27 Kasım), Sayı:21418.
Başbakanlık (1993), *Resmî Gazete (*1993, 10 Temmuz), Sayı:21633.
Başbakanlık (2001), *Resmî Gazete (*2001, 14 Nisan), Sayı:24373.
Başbakanlık (2005), *Resmî Gazete* (2005, 2 Şubat), Sayı 25715.
Başbakanlık (2006a), *Resmî Gazete,* (2006, 1 Temmuz), Sayı:26215 Mükerrer.
Başbakanlık (2006b), *Resmî Gazete,* (2006, 16 Aralık), Sayı:26378.
Başbakanlık (2007a), *Resmî Gazete* (2007, 18 Ocak), Sayı 26407.
Başbakanlık (2007b), *Resmî Gazete,* (2007, 29 Mayıs), Sayı:26536.
Başbakanlık (2009), *Resmî Gazete* (2009, 13 Kasım), Sayı:27405.
Başbakanlık (2012), Resmî Gazete (2012, 11 Nisan), Sayı 28261.
Başbakanlık (2013), *Resmî Gazete* (2009, 16 Haziran) Sayı:28679.
Başbakanlık (2015), *Resmî Gazete* (2015, 17 Nisan) Sayı:29329.
Başbakanlık ,(1960a), *Resmî Gazete* (1960, 15 Ekim), Sayı 10630.
Başbakanlık, (1960b), *Resmî Gazete* (1960, 14 Kasım), Sayı 10654.
Başbakanlık, (1961a), *Resmî Gazete* (1961, 12 Ocak), Sayı 10705.
Başbakanlık, (1961b), *Resmî Gazete* (1961, 26 Temmuz), Sayı 11464.
Başbakanlık, (1965a) *Resmî Gazete (1965, 26* Temmuz), Sayı 12058.
Başbakanlık, (1968), *Resmî Gazete (*1968, 19 Ocak), Sayı 12804.
Başbakanlık, (1969), *Resmî Gazete (*1969, 16 Haziran), Sayı 13224.
Başbakanlık, (1970a), *Resmî Gazete (*1968, 3 Nisan), Sayı 13462.
Başbakanlık, (1970b), *Resmî Gazete (*1968, 11 Nisan), Sayı 13469.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), (1930), 30.18.01.02.12.43.3

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), (1937), 30.18.1.2/79.88.10

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1965), *Millî Eğitim İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1960-1961; No:467,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1968), *Millî Eğitim İstatistikleri Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1961-1965; No:542,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969a), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1965-1967; No:588,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1969b), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1965-1967; No:600,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1972), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1967-1970; No:646,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1974), *Millî Eğitim İstatistikleri 1972-1974; No:715,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1975), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1974-1975; No:734,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1977a), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1967-1973; No:802,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1977b), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1970-1974; No:805,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1979), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1973-1975; No:879,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1980a), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1974-1978; No:902,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1980b), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1978-1979; No:925,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1981), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1979-1980; No:967,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1982a), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1975-1978; No:963*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1982b), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1978-1979; No:973,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1982c), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1979-1980; No:971,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1982d), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1980-1981; No:1016,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1984a), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1980-1981; No:1055,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1984b), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1981-1982; No:1065,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1984c), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1981-1982; No:1058,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1984d), *Millî Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1982-1983; No:1101,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1985), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1982-1983; No:1119,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1986a), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1983-1984; No:1163,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1986b), *Millî Eğitim İstatistikleri Mesleki ve Teknik Öğretim 1984-1985; No:1163,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1987), *Millî Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1985-1986; No:1257,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1988), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1986-1987; No:1291*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1989), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1987-1988; No:1391,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1991a), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1988-1989; No:1452,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1991b), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1989-1990; No:1491,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1993), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1990-1991; No:1592,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1994), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1991-1992; No:1681,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1995), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1992-1993; No:1739,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1996), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1993-1994; No:1867,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1997a), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1994-1995; No:1895,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1997b), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1995-1996; No:2078*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1999), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1996-1997; No:2221,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2001), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1997-1998; No:2304,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2002), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1998-1999; No:2536,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2004a), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2000-2001; No:2755*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2004b), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2001-2002; No:2897,* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, (1967), *Millî Eğitim Hareketleri (1927-1966),* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Başbakanlık Devlet Personel Dairesi (1976), *Türkiye'de Mevcut Öğretim Kurumları ve Özellikleri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (1937), *Kültür 1935-1936 İstatistiği; No:102,* Ankara: Mehmed İhsan Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (1938), *Kültür 1936-1937 İstatistiği; No:121,* İstanbul: Sakarya Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (t.y.), *Kültür 1934-1935 İstatistiği; No:81,* Ankara: Köy Hocası Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1945), *Millî Eğitim İstatistikleri 1942-1943;* No:238, Ankara: Ankara.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1946), *Millî Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1943-1944; No:248*, İstanbul: Pulhan Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1947a), *Millî Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1944-1945; No:272*, İstanbul: Pulhan Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1947b), *Millî Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1945-1946; No:282,* İstanbul: Pulhan Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1948), *Millî Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1946-1947; No:297,* İstanbul: Pulhan Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1949), *Millî Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1947-1948; No:308,* İstanbul: Pulhan Matbaası.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1950), *Millî Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1948-1949; No:327,* Ankara: Yeni Matbaa.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1952), *Millî Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri 1949-1950; No:327,* Ankara: Doğuş Ltd. O. Matbaası.

Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2004c), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2002-2003; No:2912,* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2006a), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2003-2004; No:2972,* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2006b), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2004-2005; No:2973,* Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Başer N., Kırcı F., Baştuğ E., Tezcan N., Şibik N. (1995), *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme (1848-1995)*, Ankara: MEB Yayınları.

Başgöz, İ. (2005), *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı Ve Atatürk*, İstanbul: Pan Yayınları

Başgöz, İ. (2010), Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, M. Alper Parlak, (Editör),*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Eğitimin Genel Görünümü*, ss. 7-13,Ankara: Korza Basım.

Başvekâlet İstatistik Umum Direktörlüğü (1939), *Maarif 1937-1938 İstatistiği; No:145,* İstanbul: Suhulet Basımevi.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1933), *Maarif İstatistikleri 1923-1932; No:26,* İstanbul: Devlet Matbaası.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1934), *Maarif 1932-1933 İstatistiği; No:31*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1935), *Maarif 1933-1934 İstatistiği; No:68,* İstanbul: Devlet Matbaası.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1942a), *Maarif İstatistiği 1938-1939; No:186,* Ankara: Ulusal Matbaa.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1942b), *Maarif İstatistiği 1939-1940; No:187,* Ankara: Ulusal Matbaa.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1943), *Maarif İstatistiği 1940-1941; No:199,* Ankara: Ankara Basım ve Cilt Evi.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1944), *Maarif İstatistiği 1941-1942; No:227,* Ankara: Ankara Basım ve Cilt Evi.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1955), *Maarif İstatistikleri 1951-1952; No:357,* Ankara: Akın Matbaacılık Ltd. Or.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1963a), *Millî Eğitim İstatistikleri 1953-1960; No:368.*

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1963b), *Millî Eğitim İstatistikleri Ortaöğretim 1953-1960; No:437.*

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (t.y.), *Maarif İstatistikleri 1950-1951; No:348,* Ankara: Biricik Matbaası.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (t.y.), *Maarif İstatistikleri 1952-1953; No:368,* Ankara: Saim Toraman Matbaası.

Becerikli, S. (2019), *Öğretmen Yetiştirmede Yüksek İstanbul Öğretmen Okulu Modeli (1924-1978),* (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye.

Belge, M.,(1983), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1., M. Belge, B. Özüakın (Haz.) *Cumhuriyet Dönemi Batılaşma*, ss.260-264, İstanbul: İletişim Yayınları.

Berkes, N. (2017), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bestor, A.E. (1953), *Educational Wasteland*, Illinois: University of Illinois Press.

Bestor, A.E. (1956), *The Restoration of Learning*, New York: Alfred A. Knopf.

Bilgiseven, A.K. (1990), Milliyetçilik ve İslamiyet içinde İslamiyet ve Millet Gerçeği, İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları.

Binbaşıoğlu, C. (1995), *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Binbaşıoğlu, C. (2005), *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Bode, H. B. (1938), *Progressive Education at the Crossroads*, New York:Newson&Company.

Bora, T. (2017), *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeaolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Boran B. (1992), *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Brameld, T. (1950), *Ends And Means in Education; A Midcentury Appraisal*, Westport: Greenwood Press.

Brameld, T. (1959), Imperatives for a Reconstructed Philosophy of Education, *School and Society*. 87 (2145), ss:18-20.

Brameld, T. (1970). Foundation of Education (A. W. Vogel, J. T. Zepper ve D.L. Bachelor (Ed.), *Illisions and Disillisions in American Education* in(ss. 6-14). New York&London: Routledge Published.

Brauner, C , Büyükdüvenci̇, S . (2019). Eğitim Felsefesi . Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 15(2), ss:291-298. DOI: 10.1501/Egifak_0000000889

Brubacher, J. S. (1939), *Modern Philosophies of Education*, NewYork &London: McGraw-Hıll Book Company.

Buber, M. (1965), *Between Man and Man*, New York: MacMillan Publishing Company.

Bursalıoğlu, Z. (1979), *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları,

Büyükdüvenci̇, S. (2019c). Realizm ve Eğitim, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* , 22 (1) , s.135-149.

Büyükdüvenci, S. (1993), "Aristoteles'te Mutluluk Kavramı", *Felsefe Dünyası*, 9, ss. 41-45.

Büyükdüvenci, S. (2019a), *Felsefece Eğitişim*, Ankara: Fol Kitap/Ayrıntı Basımevi.

Büyükdüvenci, S. (2019b), *Eğitim Felsefesine Giriş, /'izm'lerde Eğitim,* Ankara: Fol Kitap/Ayrıntı Basımevi.

Cevizci, A. (2012), *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Say Yayınları.

Cicioğlu, H. (1987), Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, H. Hüsnü Cırıtlı ve B.Sorguç (editörler), *Halil Fikred Kanad*, ss.327-335, Ankara: UNESCO Yayıncılık.

Cohen, J. P. (2017). *Osmanlılaşmak Modern Çağda Sefarad Yahudileri ve İmparatorluk Yurttaşlığı*, (F. Şahin, Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.

Copeaux, E. (1998). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam sentezine,* (A. Berktay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Counts, G. S. (1932), *Dare The School Build a New Social Order?,* New York: John Day.

Creswell, J.H. (2016), *Nitel Araştırma Yöntemleri,* (Çev. Edt: M. Bütün ve S. B. Demir), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Cumhuriyet Halk Partisi (1931), *CHF Nizamnamesi ve Programı*, Ankara: TBMM Matbaası.

Cumhuriyet Halk Partisi (1938), *Onbeşinci Yıl Kitabı*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Çağalı, Z. Ş. (2008), *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesinde Okutulan Yapma Bebek Teknikleri Ders Programının İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Çemrek, M ve Uluer, A.G, (2018), Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı, A. Çaylak, S.A. Avcı (Editörler) *Demokrat Parti Dönemi Türkiye'de İç Politika,* ss.401-437. Ankara: Savaş Kitabevi.

Çınar, S. (2007), Talcott Parsons ve İşlevselci Kuram, *Sosyoloji Notları Dergisi*, (3), s.35-44.

Çotuksöken, B. (1994), *Felsefi Söylem Nedir*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çotuksöken, B. (1995), *Felsefeyi Anlamak Felsefe ile Anlamak*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Çotuksöken, B. (1998), *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İstanbul: İnsancıl Yayınları,

Çotuksöken, B. (2002), *Felsefe:Özne-Söylem*, İstanbul: İnkılap Kitabevi,

Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât Nizamnamesi (1915), İstanbul: Matbaa-i Amira.

Demokrat Parti, (1946), *Demokrat Parti Tüzüğü*, Ankara Eskişehir: Yıldız Matbaası.

Devlet İstatistik Kurumu, (2000), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim* İstatistikleri, 1839-1924; (Haz. Alkan, M.Ö.), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Devlet Planlama Teşkilatı (1963), *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) (1963-1967)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı (1968) *II. Kalkınma Planı (1968-1972),* Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı (1970), *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-I*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı (1973), *III. Kalkınma Planı (1973-1977),*Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı (1979), *IV. Kalkınma Planı (1979-1983),* Yayın No:1664, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı (1979), *VI. Kalkınma Planı (1990-1994),* Yayın No:2174, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı

Devlet Planlama Teşkilatı (1985), *V. Kalkınma Planı (1985-1989),* Yayın No:1974, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı

Devlet Planlama Teşkilatı (1995), *VII. Kalkınma Planı (1995-2000),*Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı (2000), *VIII. Kalkınma Planı (2001-2005)*,Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Devlet Planlama Teşkilatı (2013), *X. Kalkınma Planı (2001-2005)*,Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

Dewey, J. (1939), *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi.

Dewey, J. (2004), *Demokrasi ve Eğitim, (*T. Göbekçin, Çev.*)*, Ankara: Yeryüzü Yayınevi.

Dewey, J. (2007), *Yeni Ankara, Cumhuriyet Eğitim Reformu ve Dewey*, (F. Pınar Canevi & John Peter Anton), İstanbul: Forum İstanbul Enstitüsü Yayınları.

Dewey, J. (2010), Günümüzde Eğitim, B. Ata, T. Öztürk (editörler),*Öğretmen ve Dünyas*ı (H. D. Gedik, Çev.), ss.200-201, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Dewey, J. (2011), *Deneyim ve Eğitim*, (S. Akıllı, Çev.), Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Dewey, J. (2015), *Okul ve Toplum*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Dikkaya, M. Özyakışır, D. (2006), Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neo-Liberal Politikaların Etkileri, *Uluslararası İlişkiler*, 3(9), (Bahar 2006), s. 151- 172.

Dikkaya M, Özyakışır D, (2008), Türkiye'nin Ekonomi-Politiği (1923-2007), M. Dikkaya, D. Özyakışır, A. Üzümcü, (Editörler) *Türkiye Ekonomisinde Yeni Arayışlar: 1946-1960 Dönemi.* ss.105-123. Ankara: Orion Kitabevi.

Dilaver, H. H. (1994), *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme ve İstihdam Şartları*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Doğan, H. (2019). Mesleki ve Teknik Eğitimin İlkeleri ve Gelişmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* , 16 (1) , 167-181. DOI: 10.1501/Egifak_0000000941

Doğan, İ. (1998), *Sosyoloji*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Dombaycı, M. A. , (2014). A Study into Philosophical Anthropology of the Teaching of Philosophy in Turkey. *Antropologist*, vol.18, no.2, 315-324. Doi: 10.1080/09720073.2014.11891549.

Duman, T. (1988), Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme Problemi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı Doktora Tezi,* Ankara.

Duman, T. (2014), "Mesleki ve Teknik Eğitime Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Kuruluşu, Gelişimi ve Kapatılmaları", *Journal of Research in Education and Society,* 1(1), 65-92.Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/etad/issue/26382/277990

Durkheim, E. (2020), *Eğitim ve Sosyoloji*, (P. Ergenokon, Çev.), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Durkheim, E. (2012), *Sosyoloji Dersleri,* (A. Berkay, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Egemen, B. Z. (1943). "Ahlak Terbiyesi, Mahiyeti ve Okullarda Geliştirilmesi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 1(01), ss:184-193. . DOI: 10.1501/SBFder_0000000002

Egemen, B. Z. (1965). *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Eğitmen Ordusunun Köydeki Vazifeleri (1940b, 15 Ağustos),*Ulus*, s.2.

Ercan, F, (2005), Neo-Liberal Eğitim Politikalarının Anatomisi için Alternatif Bir çerçeve, http://www.metu.edu.tr/home/wwwoes/yaz4.html (15.Ekim 2022), s. 3.

Erdem, A.R. (2013), *Öğretmen Yetiştirmenin Bugünü ve Geleceği: Sorunlar ve Çözüm Önerileri,* Ankara: Anı Yayıncılık.

Erdem, H. H. (2016). Düşünce ve Uygulamada Aydınlanmanın Sesi: Hasan Ali Yücel. *Toplum ve Demokrasi Dergisi,* 2(3), 123-130.

Erdem, H. H. (2007), *Felsefenin Işığında Tartışmalar*, Ankara:Arma-1 Yayınları.

Erdentuğ, N. (1974), "Türk Köylerinde Öğretmen-İmam Ve Muhtar İlişkilerinin Eğitim Açısından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi***, 7(1),** 211-236. DOI: 10.1501/Egifak_0000000412.

Ergin, O. N. (1977), *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası.

Ergun, D. (1995), *Sosyoloji ve Eğitim*, Ankara: İlke Yayınları.

Ergur, A. (2009), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler, Ö. Laçiner (Editör), C.9, *Türkiye'de Siyasi Düşüncenin Gelişmesinde Fransız Etkisi*, (ss:927-943). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ergün M. (2019), *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Ergün, M. (2008). *Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları,*

Ergün, M. (1982), *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Ergün, M. (1987), Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2(2), 10-18.

Erişirgil, E. (1936), *Filozofiye Başlangıç*, İstanbul: Devlet Basımevi.

Erişirgil, M. E. (1919), "Terbiyenin Tarif ve Envai Hakkında Bazı Mütalaat", *İtisam*, 50. Sayı, ss:585-587.

Erişirgil, M. E. (1926a), "Manevi İnzibat ve Yeni Nesil", *Hayat*, 9 Kanunievvel 1926, 1(2), ss.1-2.

Erişirgil, M. E. (1926b), "Eski ve Yeni Neslin Düşünceleri Arasındaki Fark", *Hayat,* 17 Kanunievvel 1926, 1(3), ss.2-3.

Erişirgil, M. E. (1926c), Kuvvetli Münir Zümre Nasıl Yetiştirilir, *Hayat,* 6 Kanuniesani 1926, 1(6), ss.1-2.

Erişirgil, M. E. (1927a), Device Almaniya Çaytung"un Neşriyetı Münasebetiyle, *Hayat,* 3 Ağustos 1927, 1(36), ss.1-2.

Erişirgil, M. E. (1927b), Birkaç Müşahede, *Hayat* , 22 Eylül 1927, 2(43), ss.321-322.

Erişirgil, M. E. (1927c), Gençlerin Ruhi Kudretini Artırmak Vasıtaları, *Hayat,* 29 Eylül 1927, 2(44), ss.341-341.

Erişirgil, M. E. (1927d), Zihin ve İş, Nazariye ve Ameliye, *Hayat* , 29 KanuniEvvel 1927, 3(57), ss.81-82.

Eronat, C.Y. (1999), *Hasan Ali Yücel'in TBMM Konuşmaları ve İlgili Görüşmeler*, C.1, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:87.

Ertürk, S (1971). *On Yıl Öncesine Kıyasla Öğretmen Davranışları*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Eskicumalı, N. (2001), "Eğitim ve Sosyal Değişme: Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2001(1), 109-128.

Eşme, İ.(2001), *Yüksek Öğretmen Okulları*, İstanbul: Bilgi-Başarı Yayınevi.

Eşref Edip (1922), "Milleti Yükseltecek Ancak Müslümanlık Esaslarıdır", *Sebilürreşad*, 20 (502), ss.91-92.

Fındıkoğlu, Z.F. (1948), Yüksek Muallim Mektebi ve Bugünkü Durumu, *Yeni Bilgi*, 1 (10).44-50.

Freire, P. (2003), *Ezilenlerin Pedagojisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi 1986-1987 Öğretim Programları, 1986.

Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Öğretim Programları, 1989.

Gazi Üniversitesi, Ders İçerikleri.

Gedikoğlu, Ş. (1949*), Niçin Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri*, Ankara: İdeal Matbaa ve Cilt Evi.

Gedikoğlu, Ş. (1971), *Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri,* Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.

Gelişli, Y. (2006), *Öğretmen Yetiştirmede Ankara Yüksek Öğretmen Okulu Uygulaması*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Giddens, A. (2012), *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Giroux, H. A. (1983). Critical Theory and Educational Practice. *Theory and practice in educational administration,* s.7-36.

Gökalp, Z. (1970), *Türkçülüğün Esasları,* (Haz. M. Kaplan), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Gökalp, Z. (1980), *Makaleler IX (Haz. Ş. Beysanoğlu)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Z. (1992), *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri,* (Haz: R. Kardaş) İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Gökalp, Z. (2014), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, (Haz: M. Özsarı), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gökberk, M (2018), *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Gökberk, M. (2012), *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gutek, G. L. (2005), *Historical and philosophical foundations of education: a biographical introduction,* New Jersey: Pearson Education.

Güler, A. (2004), *Türk Eğitim Politikalarının Tarihsel Süreci*, Ankara: Yeryüzü Yayınevi.

Günaltay, M.Ş. (1912), "Bir Milleti Sefalete Saik Kuvvetler ve Kurtaracak Eller, İçtihat", *Sebilürreşat*, 8(198), ss.297-300.

Gündüz M. (2018), Türk Millî Eğitim Sisteminde Barış Gönüllüleri Ve Faaliyetleri, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* Yıl: 2018(2), C.17(34), ss. 311-336.

Gürbüztürk, O. & Kıncal, R.Y. (2018). Türkiye'de Yükseköğretime Geçiş Sürecinin Analizi: Gelişmeler, Modeller ve Uygulamalar. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 12*(24), 33-54. Doi: 10.29329/mjer.2018.147.3

Güriz, A. (1975), *Türkiye'de Nüfus Politikaları ve Düzeni,* Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları.

Güzel, D. S. (2011). "Sosyal Yapı" ve "Toplumsal Yapı" Bileşkesinde Sosyokültürel Yapı Kavramı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (34) , 83-96. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9518/118918

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi (2017), *Türkiye'de Öğretmen Eğitimi ve İstihdamı*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Hanioğlu, Ş. (1985), "*Siyasal Akımlar- Batıcılık", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* c. 5, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hanioğlu, Ş (1985). *"Osmanlıcılık", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hardie, C.D. (1960), The Philosophy of Education in a New Key, *Educational Theory,* Vol.10, No:4, s. 255-261.

Hesapçıoğlu, M (2009). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi, M.Ü. *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, S. 29, 121-138.

Honer, S.M. Hunt, T.C., Okholm, D. L., (2003), *Felsefeye Çağrı*, (H. Ünder, Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.

Hopkins, A. G. (2002), *Globalization In World History*, New York & London:: W.W. Norton & Conpany.

Hutchings, R. M. (1947), *Education for Freedom*, Louisiana: Louisiana State University Press.

İnanıcı, Y ve Turan, K. (2008), "Teknik Öğretmen Yetiştirmede İstanbul Yüksek Teknik Öğretmen Okulu ve Uygulaması", *Millî Eğitim Dergisi,* 179, 253-268.

İptidai Mektepleri için muallim (1923), *İkdam,* s.3.

James, W. (2019), *Pragmatizm,* (F. B. Aydar, Çev.), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Jonhson'un Temasları ve Barış Ordusu, (1962, 28 Ağustos), *Milliyet*, s. 1.

Kaçmazoğlu, H. B. (2009), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyetler, C. 9. Ö. Laçiner (Editör), *Bazı Bilim İnsanlarının Türkiye'deki Siyasal Düşün Tarihine Katkıları Üzerine Bir Deneme,* ss.233-248, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1985). *Türk-İslam sentezi.* İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları.

Kale, N. (2019). Eğitime İlişkin Felsefi ve İdeolojik Görüşler: Realizm ve Eğitim, *Ankara University Journal Of Faculty Of Educational Sciences (JFES)* , 26 (1) , 275-287.

Kalkınma Bakanlığı (2013), *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018),* Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Kanad, H. F. (1919). "Mekteplerde İnzibat Ve Ahlaki Seciyeyi Takviye", *Tedrisat Mecmuası*, 46(3), ss.152- 157.

Kanad, H. F. (1963), *Pedagoji Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kanad, H. F. (1966). *Kısaltılmış Pedagoji*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kanad, H.F (1934), *Muasır Terbiye Ülküleri ve Terbiyede Yenilikler*, İstanbul: Marifet Matbaası.

Kanad, H.F. (1942), *Milliyet İdeali ve Topyekûn Millî İrade*, Ankara: Çankaya Matbaası.

Kansu, N. A. (2017), *Pedagoji Tarihi*, Ankara Telgrafhane Yayınları.

Kant, I. (2017), *Eğitim Üzerine*, (çev. A. Aydoğan), İstanbul: Say Yayınları.

Kara, İ. (2003). *Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Kara, İ. (2011). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Karal, E. Z. (1980), *Atatürk ve Devrim, Konferanslar ve Makaleler 1935-1978*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karal, E. Z. (1997), *Osmanlı Tarihi,* II. B. C.IV, s. 550-551.

Karakütük, K. (2017), Cumhuriyetimizin Kültür ve Eğitim Politikaları, F. Bıkmaz (Editör), *Cumhuriyet Döneminin Eğitim Politikaları*, ss.17-47, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Karasar, N. (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Ankara: Nobel Yayınevi.

Karpat. H. (2017), *Türk Demokrasi Tarihi,* İstanbul: Timaş Yayınevi.

Kasapoğlu, A. (2011), *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.

Kavak, Y. (2011), "Türkiye'de Nüfus Ve Eğitim: Uzun Vadeli (2010–2050) Nüfus Projeksiyonları ve Eğitim Sistemine Yansımaları", *Millî Eğitim Dergisi*41(192), 86-104. https://dergipark.org.tr/tr/pub/millîegitim/issue/36186/406829.

Kavcar, C. (1982), "Tarihe Karışan Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli: Yüksek Öğretmen Okulu", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*,1,(15), 197-214.DOI: 10.1501/ Egifak_0000000829.

Kaya M. ve Nazıroğlu, B. (2010), İlahiyat Fakültelerinde Pedagojik Formasyon Derslerinin Tarihi Gelişimi, *Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi, Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları, Uluslararası Katılımlı Çalıştay* (ss.125-141, 19-25 Temmuz 2010).

Kaya, Y. K. (2015), *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Ankara: Pegem Yayınları.

Kaygısız, İ. (1997), Eğitim Felsefesi ve Türk Eğitim Sisteminin Felsefi Temelleri, *Eğitim ve Yaşam,* Kış-1997, s.5-15.

Kepenek, M. (2001), *Basında Köy Enstitüleri C.1, (1936-1944)*, Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları.

Kerschensteiner, G, (1931), *Mürebbinin Ruhu ve Muallim Yetiştirme Meselesi*, (İ. Hakkı, Çev.), Ankara: Köy Hocası Matbaası.

Kerschensteiner, G, (1947), *İş Okulu Kavramı,* (F. Gündüzalp, Çev.), Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Kerschensteiner, G. (1972), *Vatandaşlık Terbiyesi ve Uygulaması*, (H. R. Öymen, Çev.), Ankara: Yeni Desen Matbaası.

Key, E. (1909), The Century of Child, New York and London: The Knickerbocker Press.

Kıncal, R. Y. ve Şahin, Ç., (2018), Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz (Dün, Bugün ve Yarın), M. Ergün, B. Oral, T. Yazar(Editörler), *Öğretmen Yetiştirme Sistemimizin Toplumsal ve Kültürel Temelleri,* ss. 59-93, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Kıray, M. B. (2000). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kızılabdullah, Ş. (2016). Dün, Bugün ve Gelecek Üçgeninde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Programları. 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (13) , 0-0. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/32109/355930

Kilpatrick, W. (1923), *Philosophy of Education*, New York: Mac Millan Company.

Kierkegaard, S. (2001), *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, (M. M. Yakupoğlu, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kierkegaard, S. (2004), *Kaygı Kavramı*, (V. Taşdelen, Çev.), Ankara: Hece Yayınları.

Kierkegaard, S. (2005), *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, (İ. Kapaklıkaya, Çev.), İstanbul: Anka Yayınları.

Knight, G. R.(2006), *Philosophy & education*, Michigan:Andrews Universıty Press.

Kocabaş, K. (2011), *Kızılçullu: Köy Enstitülü Yıllar*, İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.

Kocabaş, K. (2013), *Hasanoğlan Köyünde Bir Yüksek Öğretim Kurumu: Yüksek Köy Enstitüsü*, İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.

Kocabaş, A. (2016). Türk Eğitim Sisteminin Felsefi Temelleri: Dewey, Mustafa Necati ve İsmail Hakkı Tonguç. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2 (3) , s.203-212.

Koçer, H.A. (1974), Türkiye'de Köy Eğitim ve Öğretimi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 7(1), 89-129.

Kongar, E. (1998), *Atatürk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (2013), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köy Enstitüleri İçin İleri Sürülen Tenkidler, (1945, 17 Nisan), *Cumhuriyet,* s.2.

Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı (2004), *Köy Enstitüleri Programları*, Ankara: Birlik Matbaası.

Köy Enstitülerinin Dayandığı Esaslar, (1947, 17 Nisan), *Cumhuriyet,* s.2.

Köy Mektepleri İçin Müfredat Programı, (1927), İstanbul: Millî Matbaa,

Köy Muallimi Yetiştirecek Mektep (1937), *Cumhuriyet,* s.4.

Köyler İçin Eğitmen Seçiliyor (1937a, 6 Mart), *Ulus*, s.2.

Kurtkan, A. (1972), *Eğitim Yolu ile Kalkınmanın Esasları*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Kuru, C. (1993), *Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme Politikaları Eğitim-Öğretim ve İstihdam Münasebetleri*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Küçükahmet, L. (2007), "2006-2007 Öğretim Yılında Uygulanmaya Başlanan Öğretmen Yetiştirme Lisans Programlarının Değerlendirilmesi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 5(2), 203-218.

Kültür Bakanlığından, (1935,1 Eylül) , *Ulus*, s.7.

Kültür Bakanlığından, (1936,16 Sonteşrin (Kasım)) , *Ulus*, s.7.

Lang, O. H. (1891), *Basedow: His Educational Work and Princeples*, New York and Chicago: E.L. Kellogg&Co.

Levi-Strauss, C. (2012), *Yapısal Antropoloji*, (A. Kahiloğulları, Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.

Locke, J. (1999), *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, (İ. Çetin, Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Locke, J. (2004), *Eğitim Üzerine,* (A. Uğur, Çev.), Ankara: Yeryüzü Yayınları.

Locke, J. (2013), *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme,* (V. Hacıkadiroğlu, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Lunenburg, F.C. (2010), Schools as open systems, *Sam Houston State University*, 1(1).

Maarif Vekâleti (1927) 1924-1925 İhsaiyat Mecmuası, İstanbul: Devlet Matbaası

Maarif Vekâletinden (1955, 13 Aralık), s. *Milliyet*, s.5

Maarif Vekâletinden, (1932, 8 Mayıs), *Hâkimiyet-i Millîye*, s.7.

Maarif Vekâletinden, (1933, 26 Ağustos), *Hâkimiyet-i Millîye*, s.5.

Maarif Vekili Esat Beyin Terbiye İşlerimiz Hakkında Beyanı (1932, 9 Ağustos), *Hâkimiyet-i Millîye,* s.7.

Maarif Vekilimizin Mühim Beyanatı (1937, 7 Eylül), *Anadolu,* s.4.

Mardin, Ş. (2017), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş.(2004). Çağdaş Gelişmeler Işığında Atatürk (Dr Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı), *Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yayınları.

Mardin, Ş. (2005). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Marx, K. (1859). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, Çev.), Ankara: Sol Yayınları.

McLaren, P. (2011). *Okullarda Yaşam Eleştirel Pedagojiye Giriş* (H. Arslan & M. Y. Eryaman, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Mehmet Akif, (1912a), Süleymaniye Kürsüsünden, *Sebilürreşad,* 7 (175), 11 Ocak 1912, s.293-294.

Mehmet Akif, (1912b), Süleymaniye Kürsüsünden, *Sebilürreşad,* 7 (178), 1 Şubat 1912, s.339.

Mehmet Akif, (1912c), Süleymaniye Kürsüsünden, *Sebilürreşad,* 8 (204), 2 Ağustos 1912, s.416.

Mehmet Akif, (1912d), Süleymaniye Kürsüsünden, *Sebilürreşad,* 9 (218), 12 Kasım 1912, s.185.

Mengüşoğlu, T. (2015), *İnsan Felsefesi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Meriç, C. (2005), *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Meriç, C. (2008), *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Millî Eğitim Bakanlığı (1926a), *Tebliğler Dergisi*, 15 Temmuz, 6.

Millî Eğitim Bakanlığı (1926b), *Tebliğler Dergisi*, 15 Teşrinievvel, 9.

Millî Eğitim Bakanlığı (1926c), *Tebliğler Dergisi*, 15 Teşrinisani, 10.

Millî Eğitim Bakanlığı (1926d), *Tebliğler Dergisi*, 15 Kanunievvel, 11.

Millî Eğitim Bakanlığı (1927a), *Tebliğler Dergisi*, 15 Kânunîsanî, 12.

Millî Eğitim Bakanlığı (1927b), *Tebliğler Dergisi*, 15 Eylül, 20.

Millî Eğitim Bakanlığı (1928), *Tebliğler Dergisi*, 15 Kânunîsanî, 12.

Millî Eğitim Bakanlığı (1939a), *Maarif Vekilliği Dergisi*, Şubat 1939, 22-23.

Millî Eğitim Bakanlığı (1939b), *Tebliğler Dergisi*, 24 Nisan 1939, 1(15).

Millî Eğitim Bakanlığı (1940a), *Tebliğler Dergisi*, 9 Eylül, 3(87).

Millî Eğitim Bakanlığı (1940b), *Tebliğler Dergisi*, 23 Eylül, 3(89).

Millî Eğitim Bakanlığı (1941), *Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Müfredat Programı Taslağı*, İstanbul**:** Maarif matbaası.

Millî Eğitim Bakanlığı (1941), *Tebliğler Dergisi*, 24 Mart, 3(113).

Millî Eğitim Bakanlığı (1942a), *Tebliğler Dergisi*, 26 Birinci teşrin, 5 (195).

Millî Eğitim Bakanlığı (1942b), *Tebliğler Dergisi*, 26 Birinci kanun, 5 (204).

Millî Eğitim Bakanlığı (1943a), *Tebliğler Dergisi*, 9 Ağustos, 5(236).

Millî Eğitim Bakanlığı (1943b), *Köy Enstitüleri Öğretim Programı*, Ankara: Maarif Matbaası.

Millî Eğitim Bakanlığı (1944), *Türkiye Cumhuriyeti Maarifi (1923-1943)*, Ankara: Maarif Matbaası.

Millî Eğitim Bakanlığı (1945a), *Tebliğler Dergisi*, 11 Haziran, 8(332).

Millî Eğitim Bakanlığı (1945b), *Tebliğler Dergisi*, 26 Kasım, 8(356).

Millî Eğitim Bakanlığı (1946b), *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri-II*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1946c), *Tebliğler Dergisi,* 30 Aralık 1946, cilt(414).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947a), *Tebliğler Dergisi*, 3 Mart, 9(423).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947b), *Tebliğler Dergisi,* 28 Nisan, 9(431).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947c), *Tebliğler Dergisi*, 5 Mayıs, 9(432).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947d), *Tebliğler Dergisi,* 12 Mayıs, 9(433).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947e), *Tebliğler Dergisi*, 2 Haziran 1947, 9(436).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947f), *Tebliğler Dergisi*, 7 Temmuz 1947, 10(441).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947g), *Tebliğler Dergisi,* 14 Temmuz, 10(442).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947h), *Tebliğler Dergisi*, 11Ağustos, 10(446).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947ı), *Tebliğler Dergisi*, 29 Aralık, 10(466).

Millî Eğitim Bakanlığı (1947i), *Köy Enstitüleri Öğretim Programı*, Ankara: Maarif Matbaası.

Millî Eğitim Bakanlığı (1948a), *Tebliğler Dergisi*, 8 Mayıs 1948, 10(476).

Millî Eğitim Bakanlığı (1948b), *Tebliğler Dergisi*, 17 Mayıs 1948, 10(486).

Millî Eğitim Bakanlığı (1948c), *Tebliğler Dergisi*, 13 Aralık, 11(516).

Millî Eğitim Bakanlığı (1949a), *Tebliğler Dergisi*, 7 Şubat, 11(524).

Millî Eğitim Bakanlığı (1949b), *Tebliğler Dergisi*, 16 Mayıs, 12(538). 16 Mayıs, 12(538).

Millî Eğitim Bakanlığı (1949c), *Tebliğler Dergisi*, 1 Ağustos, 12(549).

Millî Eğitim Bakanlığı (1950a), *Tebliğler Dergisi*, 9 Ocak 1950, 12(572).

Millî Eğitim Bakanlığı (1950b), *Tebliğler Dergisi*, 1 Mayıs 1950, 12(588).

Millî Eğitim Bakanlığı (1950c), *Tebliğler Dergisi*, 2 Ekim 1950, 13(610).

Millî Eğitim Bakanlığı (1952), *Tebliğler Dergisi*, 31 Mart 1952, 13(688).

Millî Eğitim Bakanlığı (1953a), *Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1953b), *Tebliğler Dergisi*, 22 Haziran, 16(752).

Millî Eğitim Bakanlığı (1955a), *Tebliğler Dergisi,* 7 Şubat, 18(837).

Millî Eğitim Bakanlığı (1955b), *Tebliğler Dergisi,* 14 Şubat, 18(838).

Millî Eğitim Bakanlığı (1957a), *Tebliğler Dergisi,* 20 Mayıs 1957, cilt 20(956).

Millî Eğitim Bakanlığı (1957b), *Tebliğler Dergisi*, 24 Haziran, 20 (961).

Millî Eğitim Bakanlığı (1958), *Tebliğler Dergisi*, 10 Şubat, 21(994).

Millî Eğitim Bakanlığı (1959a), *Tebliğler Dergisi*, 13 Temmuz, 22(1065).

Millî Eğitim Bakanlığı (1959b), *Tebliğler Dergisi*, 30 Kasım, 22(1085).

Millî Eğitim Bakanlığı (1960a), *Tebliğler Dergisi,* 6 Haziran, 23(1107),

Millî Eğitim Bakanlığı (1960b), *Tebliğler Dergisi*, 10 Ekim, 23(1122).

Millî Eğitim Bakanlığı (1960c), *Kız Teknik Öğretmen Okulu Yönetmeliği*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Millî Eğitim Bakanlığı (1962a), *Tebliğler Dergisi*, 16 Temmuz, 25(1212).

Millî Eğitim Bakanlığı (1962b), *Tebliğler Dergisi*, 1 Ekim, 25(1223).

Millî Eğitim Bakanlığı (1962c), *Köylerimizle İlgili Bazı Araştırmaların Özetleri*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Eğitim Araştırmaları ve Değerlendirme Merkezi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1964), *Tebliğler Dergisi,* 10 Şubat 27(1292).

Millî Eğitim Bakanlığı (1965a), *Tebliğler Dergisi,* 6 Temmuz, 28(1362).

Millî Eğitim Bakanlığı (1965b), *Tebliğler Dergisi*, 18 Ekim, 28(1377).

Millî Eğitim Bakanlığı (1966), *Tebliğler Dergisi*, 24 Ekim, 29(1425).

Millî Eğitim Bakanlığı (1968a), *Tebliğler Dergisi*, 5 Şubat, 31 (1487).

Millî Eğitim Bakanlığı (1968b), *Tebliğler Dergisi*, 24 Haziran-22 Temmuz, 31(1508-1512).

Millî Eğitim Bakanlığı (1970a), *Tebliğler Dergisi,* 28 Ocak, 33(1591).

Millî Eğitim Bakanlığı (1970b), *Tebliğler Dergisi,* 20 Nisan 33(1603).

Millî Eğitim Bakanlığı (1970c), *Tebliğler Dergisi,* 27 Nisan 1970 (1604).

Millî Eğitim Bakanlığı (1970d), *Tebliğler Dergisi,*18 Mayıs, 33(1607).

Millî Eğitim Bakanlığı (1971a), *Tebliğler Dergisi,*6 Eylül, 34(1669).

Millî Eğitim Bakanlığı (1971b), *Tebliğler Dergisi,*22 Kasım, 34(1679).

Millî Eğitim Bakanlığı (1972a),*Tebliğler Dergisi*, 5 Haziran, 35 (1701).

Millî Eğitim Bakanlığı (1972b), *Tebliğler Dergisi,* 4 Aralık, 35 (1723).

Millî Eğitim Bakanlığı (1973a), *Öğretmen Dağılımı,* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1973b), *Tebliğler Dergisi,* 2 Temmuz, 36(1750).

Millî Eğitim Bakanlığı (1973c), *Cumhuriyetin 50. Yılında Millî Eğitimimiz*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1974a), *Millî Eğitimimizin Kasım 1974 Değerlendirmesi,* Ankara: MEB Planlama-Araştırma ve Koordinasyon Dairesi, Yayın No:74-39.

Millî Eğitim Bakanlığı (1974b), *Tebliğler Dergisi,* 3 Haziran, 37(1792).

Millî Eğitim Bakanlığı (1974c), *Tebliğler Dergisi,* 30 Eylül, 37(1807).

Millî Eğitim Bakanlığı (1974d), *Tebliğler Dergisi,* 16 Aralık, 37(1818).

Millî Eğitim Bakanlığı (1975a), *Tebliğler Dergisi*, 27 Ocak, 38(1824).

Millî Eğitim Bakanlığı (1975b), *Tebliğler Dergisi*, 17 Şubat, 38(1827).

Millî Eğitim Bakanlığı (1975c), *Tebliğler Dergisi*, 3 Mart, 38(1829).

Millî Eğitim Bakanlığı (1975d), *Tebliğler Dergisi,* 31 Mart, 38(1833).

Millî Eğitim Bakanlığı (1975e), *Tebliğler Dergisi*, 19 Mayıs, 38(1840).

Millî Eğitim Bakanlığı (1975f), *Tebliğler Dergisi*, 21 Temmuz, 38(1849).

Millî Eğitim Bakanlığı (1975g), *Tebliğler Dergisi*, 17 Kasım, 38(1860).

Millî Eğitim Bakanlığı (1976a), *Tebliğler Dergisi*, 31Mayıs, 39(1887).

Millî Eğitim Bakanlığı (1976b), *Tebliğler Dergisi*, 1Kasım, 39(1905).

Millî Eğitim Bakanlığı (1977a), *Tebliğler Dergisi*, 26 Eylül-3 Ekim, 40(1853-1954).

Millî Eğitim Bakanlığı (1977b), *Tebliğler Dergisi*, 24Ekim, 40(1957).

Millî Eğitim Bakanlığı (1978a), *Tebliğler Dergisi*, 1 Mayıs, 41(1983).

Millî Eğitim Bakanlığı (1978b), *Tebliğler Dergisi*, 17 Temmuz, 41(1992).

Millî Eğitim Bakanlığı (1979), *Tebliğler Dergisi*, 19-26 Şubat, 42(2021-2022).

Millî Eğitim Bakanlığı (1980), *Tebliğler Dergisi*, 29 Eylül, 43(2071).

Millî Eğitim Bakanlığı (1981), *Tebliğler Dergisi*, 16 Şubat, 44(2080).

Millî Eğitim Bakanlığı (1982a), *Tebliğler Dergisi,* 4 Ocak, 45(2103).

Millî Eğitim Bakanlığı (1982b), *Tebliğler Dergisi,* 16 Ağustos, 45(2119).

Millî Eğitim Bakanlığı (1982c), *Onbirinci Millî Eğiti Şurası,* Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1983), *Tebliğler Dergisi,* 21 Kasım, 46(2152).

Millî Eğitim Bakanlığı (1990), *Tebliğler Dergisi,* 3 Eylül, 53(2320).

Millî Eğitim Bakanlığı (1991a), *İkinci Maarif Şurası,* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1991b), *Dokuzuncu Millî Eğitim Şurası,* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1992), *Öğretmen Yetiştirmede Koordinasyon*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı (1993), *OnDördüncü Millî Eğitim Şurası,* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (1994), *Tebliğler Dergisi,* 17 Ocak, 57(2399).

Millî Eğitim Bakanlığı (1998), *Tebliğler Dergisi,* Ekim 1998, 61(2493).

Millî Eğitim Bakanlığı (2001), *Çağdaş Öğretmen Profili.* Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Millî Eğitim Bakanlığı (2002), *Tebliğler Dergisi,* Ağustos, 63(2539).

Millî Eğitim Bakanlığı (2002b), *2002 Öğretmen Atama Kılavuzu*.

Millî Eğitim Bakanlığı (2004), *Tebliğler Dergisi,* Ağustos 2004, 67(2563).

Millî Eğitim Bakanlığı (2004b), *2004 Öğretmen Atama Kılavuzu*.

Millî Eğitim Bakanlığı, (2005), *İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı (2006a), *Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-2006;* http://sgb.meb.gov.tr

Millî Eğitim Bakanlığı (2006b), *Tebliğler Dergisi,* Mayıs 2006, 69(2584).

Millî Eğitim Bakanlığı (2006c), *Tebliğler Dergisi,* Kasım 2006, 69(2590).

Millî Eğitim Bakanlığı (2007), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2006-2007;* http://sgb.meb.gov.tr/

Millî Eğitim Bakanlığı (2008), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2007-2008;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2009), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2008-2009;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2009a), *Tebliğler Dergisi,* Temmuz 2009, 72(2622).

Millî Eğitim Bakanlığı (2010), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2009-2010;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2011), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2010-2011;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2012), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2011-2012;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2013), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2012-2013;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2014), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2013-2014;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2015), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2014-2015;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2016), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2015-2016;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2017), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2016-2017;* http://sgb.meb.gov.tr/.

Millî Eğitim Bakanlığı (2017b), *Tebliğler Dergisi,* Aralık, 80(2723).

Millî Eğitim Bakanlığı (2018), *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2017/2018*, Erişim adresi: http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=327.

Millî Eğitim Bakanlığı (Kültür Bakanlığı) (1936), *Türkiye Okullar Kılavuzu*, İstanbul**:** Kültür Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı(1946a), *Tebliğler Dergisi,* 12 Ağustos, 9(394).

Millî Eğitim Bakanlığı(2005), *İlköğretim Fen ve Teknolojileri Dersi (4 ve 5. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı(2017a), *Öğretmen Strateji Belgesi*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Millî Eğitim Bakanlığı, (2009b), İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu, Ankara. Millî Eğitim Bakanlığı (2013), *Tebliğler Dergisi,* Aralık 2013, 76(2675).

Miser, R. (2016), *Atanamayan Öğretmen Sorunu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Miser, R. (2017), *Atatürk'ün Eğitim Anlayışı*, Cumhuriyetimizin Kültür ve Eğitim Politikaları (Ed. Fatma Bıkmaz) içinde ss:115-127. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Mustafa Necati (2008), (2008), *Mustafa Necati'nin Söyledikleri*, (Derleyen: Tülay Alim Baran), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Morris, V.C. (1954), Existentialism and Education, *Educational Theory,* Vol.4, No:4, s. 247-258.

Nar, M. Ş. (2014). "Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Levi-Strauss ve Yapısalcılık", *Antropoloji*, (27) , 29-46. DOI: 10.1501/antro_0000000225.

Namık Kemal (1872a), İttihad-ı İslam, *İbret*, No:11, 27 Temmuz 1872 tarihli nüshası.

Namık Kemal (1872b), İttihad-ı İslam, *İbret*, No:20 30 Eylül 1872 tarihli nüshası.

Namık Kemal, (1912), *"Şark Meselesi", Makâlât-ı Siyâsiyye ve Edebiyye,* İstanbul: Mabaa-i Ebuzziya,

Nazıroğlu, B (2016), Türkiye'de İlahiyat Eğitimi, Rize: STS Yayıncılık.

Neziroğlu İ. ve Yılmaz T, (2013a), *Hükûmetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.1*, Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu İ. ve Yılmaz T, (2013b), *Hükûmetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.2*, Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu İ. ve Yılmaz T, (2013c), *Hükûmetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.6*, Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu İ. ve Yılmaz T, (2013d), *Hükûmetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.7*, Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu İ. ve Yılmaz T, (2013e), *Hükûmetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.8*, Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T.(2013f), *Hükûmetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri,* C.9, Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T.(2013g), *Hükûmetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri,* C.10, Ankara: TBMM Basımevi.

Noddings, N. (2020), *Eğitim Felsefesi,* (R. Çelik, Çev.), Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Numanoğlu, G. (1999). Bilgi Toplumu-Eğitim-Yeni Kimlikler-II: Bilgi Toplumu ve Eğitimde Yeni Kimlikler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 32, (1-2), s. 341-350.

Nutku, U.(1998), *İnsan Felsefesi Çalışmaları*, İstanbul: Bulut Yayınları.

Oğuzhan, F (1995), *Mustafa Necati'nin Yaşamı ve Hizmetleri*, Mustafa Necati Anma Toplantısı içinde, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, ss.6-22.

Okçabol, R. (2005), *Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Orta Dârülmuallimîn Talebesi, (1924, 20 Eylül) , *Cumhuriyet*, s.2.

Orta Tedrisatta Muallim İhtiyacı, (1938, 4 Ağustos), *Cumhuriyet,* s.4.

Ortaylı, İ. (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları.

Ozankaya, Ö. (1991), *Toplumbilim*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Ozankaya, Ö.(1971), *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür*, Ankara: Sevinç Matbaası.

Öcal M. (2013), TDV İslam Ansiklopedisi, C.44, *Yüksek İslam Enstitüsü*, ss.48-51, İstanbul: TDV Yayın ve Matbaacılık.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1986a), *1983-1984 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri,* Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1986b), *1984-1985 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri,* Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1986c), *1985-1986 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri,* Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1987), *1986-1987 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri,* Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1988), *1987-1988 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri,* Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1989), *1988-1989 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri,* Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1990), *1989-1990 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1991), *1990-1991 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1992), *1991-1992 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1993), *1992-1993 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1995), *1993-1994 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1996a), *1994-1995 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1996b), *1995-1996 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1997), *1996-1997 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1998), *1997-1998 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (1999), *1998-1999 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2000), *1999-2000 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2001), *2000-2001 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2001), *2014-2015 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, https://istatistik.yok.gov.tr/

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2001), *2015-2016 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, https://istatistik.yok.gov.tr/

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2001), *2016-2017 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, https://istatistik.yok.gov.tr/

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2001), *2017-2018 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, https://istatistik.yok.gov.tr/

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2002), *2001-2002 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2003), *2002-2003 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2004), *2003-2004 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2005), *2004-2005 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2006), *2005-2006 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2007), *2006-2007 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2008), *2007-2008 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2009), *2008-2009 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2010), *2009-2010 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2011), *2010-2011 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2012), *2011-2012 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, Ankara: ÖSYM.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, *2013-2014 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri*, https://istatistik.yok.gov.tr/

Öğretmen Okullarının 160. Yılı. Ankara: Seviye Yayınları.

Özbudun, E. (2010) (ed. Levend Kılıç), *Türk Siyasal Hayatı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Özden, Y. (2006). YÖK Sonrası Eğitim Fakültelerinde Sayısal Değişmeler. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 447-457.

Öztürk, C. (1996), *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,

Palazoğlu, A.B. (1999), Atatürk'ün Eğitimle İlgili Düşünceleri, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı (Fersa Matbaaacılık).

Parlar G. Bayraktar F. Demir T. Bali Y.Arıncı Ü. ve Arısoy G. (2018), *Anılarla Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu 1934-1982*, Ankara: Salmat Basım Yayın Ambalaj Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi.

Parmaksızoğlu, İ. (1966), *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Parsons, T. (1951), *The Social System*, London: Collıer-Macmıllan Lımıted.

Peirce, C. S. (2008), *Pragmatizm: Pratik Felsefe* (Der.S. Çelik), İstanbul: Doruk Yayınları.

Peterson, M. L, (1987), *Philosophy of education:Issues and options,*Leicester-England:InterVarsity Press.

Platon (2013), *Menon*, (F. Akderin, Çev.), İstanbul: Say Yayınları.

Platon (2015), *Timaius,* (F. Akderin, Çev.), İstanbul: Say Yayınları.

Platon (2018), *Devlet* (S. Eyüboğlu, M.A. Cimcoz, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon, (1997), *Birinci Alkibiades* (İ.Şahinbaş, Çev.), İstanbul Millî Eğitim Basımevi.

Platon, (2007), *Yasalar* (C. Şentuna-S. Babür, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Reddie, C. (1900), *Abbotsholme*, London: George Allen.

Roland, R. (1992), *Globalization : Social Theory and Global Culture.* London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.

Rousseau, J. J. (2007). *Bilimler Ve Sanatlar Üzerine Söylev,* (*S.* Eyüboğlu Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseau, J. J. (2014). *Toplum Sözleşmesi.* (V. Günyol, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseau, J. J. (2015), *Emile ya da Eğitim Üzerine*, (.Y. Avunç, Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rousseau, J. J.(2010), *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (R. N. İleri, Çev.), İstanbul: Say Yayınları.

Sağlam, M. (2011), Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme, Songül Aynal Kilimci (Editör), *Türk Eğitim Sisteminde ve Öğretmen Eğitiminde Yapısal Düzenlemeler ve Program Geliştirme Çalışmaları,* ss.137-181, Ankara: Pegem Akademi.

Said Halim Paşa (1918), "İslamlaşmak", *Sebilürreşad*, 15, (378), s.255-267.

Said Halim Paşa (1922), "İslam'da Teşkilat-ı Siyasiyye:Reis-i Hükûmet", *Sebilürreşad*, 20 (500), ss.62.

Sarı, M. ve Uz, E. (2017), "Cumhuriyet Döneminde Köy Eğitmen Kursları", *Turkish History Education Journal*, Spring 2017, 6(1), 29-55. DOI: 10.17497/tuhed.296847

Sarınay, Y. (2008), *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Sartre, J. P. (2011), *Varlık ve Hiçlik*, İstanbul: İthaki Yayınları.

Scotter, R.D.V, Kraft, R.J, and Haas, J.D. (1979), *Foundations of Education*, United States of America: Prentice-Hall Inc.

Sebilürreşad (1923), "Sebilürreşad 22. Cildine Başlıyor", 22,(547-548) s.l-3.

Sel, B ve Sözer, M.A. (2018), "Cumhuriyet Dönemi (1928-1948) Yurt Bilgisi Ders Kitaplarında Çocukluğun Politik Yapılandırılmasına İlişkin Bir Araştırma", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.33(2), 293-315, Doi: 10.16986/HUJE.2017027933.

Simmel, G. (1971), *On Individuality and Social Forms,* Ed. Donald N. Levine, Chicago: University of Chicago Press.

Simmel, G.(2009), *Bireysellik ve Kültür*, (T. Birkan, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Sirer, Ş.(1948), "Muallim Mekteplerinden Eğitim Enstitülerine Geçişin Mucip Sebepleri", *Yeni Bilgi*, 1(10). 2-4.

Somel, S. A. (2011). "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Cilt: I, (Ed. Mehmet Ö. Alkan) , İstanbul: İletişim Yayınları.

Soysal, M.E. (1940), *Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi*, İzmir: Maarif Basımevi.

Sönmez V. (2002), *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Sönmez V. (1994), *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı,* Ankara: Anı Yayıncılık.

Sözen, M. ve Mescioğlu, T. (2019), "Endüstri 4.0'ın İtici Güçlerinin Türkiye Ve Çin Üzerindeki Etkileri", *International Journal of Social Inquiry* 12 (1), 287-315.Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijsi/issue/46304/582087.

Sunar, L. (t.y.), *Değişim Sosyolojisi,* İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi ders materyali).

Şahin, T. E. (1996), "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, Türkiye.

Şahin, T. E. (2017), "Düşünce Hareketlerinin Tarihsel Ekseni Ve Düşünce Tarihi Yazımı", *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat Ve Eğitim Bilimleri Dergisi,* 5 (12), 13-34

Şanal, M ve Karagöz, S. (2006), Türk Eğitim Tarihi İçerisinde Kayseri Zincidere Köy Muallim Mektebi ve Faaliyetleri (1926-1932), *Millî Eğitim Dergisi*, 172, ss:183-202.

Şengör A. M. C. (2005), *Hasan Ali Yücel ve Türk Aydınlanması*, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Şentürk, C. (1991), "Öğretmen Yetiştirme Üzerine", *Abece,* Aralık 1991, 65.

Şimşek, H. (2015). Osmanlı Döneminde Kısa Süreli Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları (Darulameliyat Ve Taşrada Öğretmen Yetiştirme) . *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), ss.77-95.

Tansu, S.N. (1969), *İki Devrin Perde Arkası, Anlatan Hüsamettin Ertürk*, İstanbul: Ararat Yayınları.

Tarakçıoğlu, R. (1947), "Neden Eğitmen Kursları Açıldı?" *Yeni Bilgi*, 1 Kasım 1947, (6) s.6-7.

Taş, A.(2017), Eğitim Bilimine Giriş, E. Karip (Editör), *Eğitimin Ekonomik Temelleri,* ss.227-260, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Taşdemirci, E. (2002). 20. Yüzyılda Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sisteminde Çağdaş Pedagoji Akımları. *Erdem, 14* (40) , 269-304.

Tan, M. (2019). Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevci Paradigma Ve Çatışmacı Paradigma, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES) ,* 23 (2) , 557-571. DOI: 10.1501/Egifak_0000000777

TEDMEM (2018), Eğitimin Geleceği: 2030 Projeksiyonları Üzerine; https://tedmem.org/download/egitimin-gelecegi-2030-projeksiyonlari-uzerine?wpdmdl=2658&refresh=5e84cffba17e01585762299. Erişim tarihi: 13/11/2019.

Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı, (1913, 13 Teşrinievvel), *Tanin*, s.4.

Teşkilat-ı Esasi, Kanuni Esasi, Düstur, 1. Tertip, c. 4, s.4-5.

Tekeli, İ. (1998), *Tarih Bilinci ve Gençlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2004), *Eğitim Üzerine Düşünmek*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Tezcan, M. (1998). Küreselleşmenin Eğitimsel Boyutu. *Eğitim ve Bilim, 22*(108). s. 53-55.

Timur, T. (2013), *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi.

Tonguç, E. (2009), *Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç*, İzmir: Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları.

Tonguç, I. H. (1938a). *Köyde Eğitim*. İstanbul: Kültür Bakanlığı İlkokul Öğretmen Kılavuzları, No:8.

Tonguç, İ. H (1935), *Yeni Harflerin Kabulünden Sonraki Durum, başlıklı 24/12/1935 günlü raporu,* Belge No:A-26/9.

Tonguç, İ. H (1938b), *Köy Eğitiminin Mahiyeti, Prensipleri ve Teşkilatının Esasları*, 01/02/1938, Belge No:A-26/9.

Tonguç, İ. H (1943), *Halil Fikret Kanad'ın 24.11.1943 tarihli köy enstitüleri hakkında olumsuz görüş yazısı*, Belge No:A-108/23.

Tonguç, İ. H (t.y.-1), *Öğretmen Yetiştirme Meselesi*, Belge No:P/1, 74-41.

Tonguç, İ. H (t.y.-2), *İş Eğitimine Giriş başlıklı ders notu*, Belge No:A-121/24.

Tonguç, İ. H (t.y.3), *İkinci Dünya Savaşına Tekaddüm Eden Yıllarda Pedagoji Hareketleri,* Belge No:P/1, 74-19.

Tonguç, İ. H (t.y.-4), *Bazı Avrupa Memleketlerinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi, başlıklı 65 sayfalık raporu*, Belge No:P-1, 74/42.

Tonguç, İ. H (t.y.-5), *Öğretmen Okullarından ve Köy Enstitülerinden Çıkanlara Mektup,* Belge No:D/66/12.

Tonguç, İ. H. (1974*), İş ve Meslek Eğitimi*, Ankara: TÖBDER Yayınları.

Tonguç, İ.H. (2019), *Canlandırılacak Köy,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Topçu, N. (1939a), "Hareket Felsefesi", *Hareket*, 1(1), s.22-28.

Topçu, N. (1939b), "Zorba-Esir Medeniyetleri", *Hareket*, 1(4), s.97-102.

Topçu, N. (1939c), "Bir İzah", *Hareket,* 1(4), s.127-128.

Topçu, N. (1943a), "Okulda Ahlak"*, Hareket*, 2(10), s.289-292.

Topçu, N. (1943b), "Orta Öğretim"*, Hareket*, 2(11), s.335-338.

Topçu, N. (1947), "İradenin Davası"*, Hareket*, 3(14), s.3-6.

Topçu, N. (2017), *İsyan Ahlakı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2018a), *Yarınki Türkiye*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N. (2018b), *Kültür ve Medeniyet*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topçu, N., (2011), *Türkiye'nin Maarif Davası*, İstanbul: Dergâh Yayınları

Tozer, S.T ve Gallegos, B.P (2011). Handbook of Research ın Social Foundation of Education (S.T. Tozer and B. P. Gallegos (Ed.), *The Evolution of Social Foundations of Education* in(s. 4-15). New York&London: Routledge Published.

Tuğluoğlu F. ve Tunç T. (2010), "1926 İlkmektep Müfredatı Ve Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Ekonomik Hedefleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XXVI(76), 55-95.Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/44072/543025.

Tunaya, T. Z. (1962). *İslamcılık Cereyanı*. İstanbul: Baha Matbaası.

Turan, Ş. (1982), *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Turhan, M. (1951), *Kültür Değişmeleri,* İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi.

TÜBİTAK (2002), Bilgi Toplumu Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme (Dünya Ve Türkiye), http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/bilgi_toplumu.pdf, (Erişim Tarihi: 20.10.2022)

TÜİK (2009), İstatistiksel Göstergeler (1923-2009), Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No:3493,

Türk Köyüne Toplu ve Umumi Bir Bakış (1940a,14 Ağustos), *Ulus*, s.2.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1921), Zabıt Ceridesi, 1 Aralık 1921 tarihli 120. Birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1922a), Zabıt Ceridesi, 1 Mart 1922 tarihli 1. Birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1922b), Zabıt Ceridesi, 23 Eylül 1922 tarihli 107. Birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1923a), *Zabıt Ceridesi,* 07 Nisan 1923, 19. Birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1923b), *Zabıt Ceridesi*, 17 Mart 1923 tarihli 20. Birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1923c), *Zabıt Ceridesi*, 29 Eylül 1923 tarihli 28. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1923d), *Zabıt Ceridesi*, 29 Kasım 1923 tarihli 59. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1924a), *Zabıt Ceridesi*, 1 Mart 1924 tarihli 1.birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1924b), Zabıt Ceridesi, 3 Mart 1924 tarihli 2. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1925), *Zabıt Ceridesi*, 28 Şubat 1925 tarihli 66.birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1926), *Zabıt Ceridesi*, 20 Mart 1926 tarihli 74. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1927), *Zabıt Ceridesi*, 12 Nisan 1927 tarihli 51. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1928), *Zabıt Ceridesi*, 22 Nisan 1928 tarihli 64. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1936), *Zabıt Ceridesi*, 26 Mayıs 1936 tarihli 68. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1937a), *Zabıt Ceridesi,* 26 Mayıs 1937 tarihli 65. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1937b), *Zabıt Ceridesi,* 11 Haziran 1937 tarihli birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1939), *Zabıt Ceridesi,* 25 Mayıs 1939 tarihli 17. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1940), *Zabıt Ceridesi*, 17 Nisan 1940 tarihli 41. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1943), *94 Nolu Encümen Raporu,* 10 Haziran 1943.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1951), *Tutanak Dergisi*, İkinci ve Üçüncü Kapalı Oturumlar, 19 Kasım 1951 tarihli birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1954a), *Zabıt Ceridesi*, 20 Ocak 1954 tarihli 31.birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1954b), *Tutanak Dergisi*, 27 Ocak 1954 tarihli 34. birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi(1983), *Millî Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi,* 28 Mart 1983 tarihli Birleşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1997), *Tutanak Dergisi,* 25 Şubat 1997 tarihli Birleşim.

Türkiye Diyanet Vakfı (2010), *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu (2009), *İstatistik Göstergeler (1923-2009)*, Ankara: TÜİK Matbaası.

Türkoğlu, P. (2010), Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu (Haz. M. Alper Parlak)*Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirmede Model Arayışları*, ss.283-316, Ankara: Korza Basım.

Tütengil, C. O. (1970), *Az Gelişmişliğin Sosyolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 282 No.lu yayın.

Uygur, N. (2010), *Felsefenin Çağrısı,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Ülken, H. Z. (1969), *Sosyoloji Sözlüğü,* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Ülken, H. Z. (2013), *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Ülken, H. Z. (2017), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ülkü (1936), "Köy Eğitmeni ve Öğretmeni Yetiştirme İşi", *Ülkü,* VIII/6, 1936.

Ünal, L, I. (2011), Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme, S. Aynal Kilimci(Editör:),*Öğretmenliğe ve Öğretmen Yetiştirmeye İlişkin Ekonomi Politik Bir Çözümleme*, ss.3-23, Ankara: Pegem Yayınları.

ÜSYM Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kılavuzu, 1980, 1982,1983.

Wallace, R. A. Wolf, A. (2013), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (L. Elburuz ve M. Rami Ayas, Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum* I-II, (L. Boyacı, Çev.), İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, O. C. (1966), *Basic philosophies of education*, New York: Rinehart& Company.

Wittgenstein, L. (2006). Felsefi Soruşturmalar. (D. Kanıt, Çev.) İstanbul: Totem Yayıncılık.

Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus Logico-Philosophicus,* (O. Aruoba, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Wofford, K.(1952), *Türkiye İlkokulları Hakkında Rapor*. Ankara: Millî Eğitim Yayınları.

Yalçın, S (1998), Aydınlar Ocağı ve Türk İslam Sentezi, *Yeni Bir Yüzyıla Girerken Türk İslam Sentezi Görüşünde Meselelerimiz Gençlik ve Meseleleri 21. Yüzyıla Doğru Türkiye* c3, İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayınları.

Yalçın, S. (2006), *Mustafa Kemal Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Yalçınkaya, M. (2002). Açık Sistem Teorisi ve Okula Uygulanması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 22 (2). s.103-116.

Yasa, İ. (1955), *Hasanoğlan Köyü*, Ankara: Doğuş Ltd. O. Matbaası

Yasa, İ. (1969), *Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yazçayır, N. ve Yıldırım, N. (2021). Öğretmen yetiştirme lisans programları ve öğretmenlik meslek bilgisi alt boyutunun karşılaştırmalı analizi "Türkiye ve Singapur". *Türkiye Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 182-218. https://doi.org/10.37217/tebd.733698

Yel. F. (2008), Atatürk Dönemi'nde Köy Eğitmenliği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye.

Yeni Köy Eğitmenleri (1937b, 19 Şubat), *Ulus*, s.2.

Yeni Maarif Teşkilatı (1926, 25 Ağustos), *Cumhuriyet,* s.2.

Yıldıran, G. (2012). "Cumhuriyet Döneminde Eğitim ve Eğitim Kurumları". *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi,* 29 (2), s.1-19. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/buje/issue/3836/614092

Yıldırım, A (2011), "Öğretmen Eğitiminde Çatışma Alanları ve Yeniden Yapılanma", *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-17.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, M. (1996), Analitik Felsefede Felsefenin Ne Olduğu Üzerine Bir Deneme, *Felsefe Dünyası*, 21 (Yaz 1996), s. 63-79.

Yılmaz, Z. (2004). "Aristoteles'in Eğitim anlayışı". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Dergisi,* 10, s.148-159.

Yurdabakan, İ. (2002). Küreselleşme Konusundaki Yaklaşımlar ve Eğitim. *Eğitim Araştırmaları,* 6 (Ocak 2002), s. 61-64.

Yücel, H. Â, (1947), *Davam*, Ankara: Ulus Basımevi.

Yücel, H. Â, (1993), *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yücel, H. Â, (1998a), *Hürriyet Gene Hürriyet-I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yücel, H. Â, (1998b), *Hürriyet Gene Hürriyet-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Yücel, H. Â, (1998c), *Hürriyet Gene Hürriyet-III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yücel, H. Â, (1998d), *Pazartesi Konuşmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yücel, H. Â, (1998e), *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yücel, H. A. (1994), *Türkiye'de Orta Öğretim*, Ankara: Millî Kütüphane Basımevi.

Yücel, H.A. (1974), *Kültür Üzerine Düşünceler*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yüksek Muallim Mektebi Talimatnamesi (1925), İstanbul: Matbaa-i Amira.

Yüksek Muallim Mektebi, (1924,3 Eylül) , *Cumhuriyet*, s.3.

Yüksek Öğretim Kurumu (2003), Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu, Ankara: Meteksan.

Yükseköğretim Kurulu. (2007), *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007)*, Ankara: Meteksan.

Yükseköğretim Kurulu. (2007), *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007)*, Ankara: Meteksan.

Yükseköğretim Kurulu. (2009), 2009 Öğrenci Seçme Ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu.

Yükseköğretim Kurulu. (2010), 2010 Öğrenci Seçme Ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu.

Yükseköğretim Kurulu. (2011), 2011 Öğrenci Seçme Ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu.

Yükseköğretim Kurulu. (2012), 2012 Öğrenci Seçme Ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu.

Yükseköğretim Kurulu. (2013), Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Kılavuzu A Grubu ve Öğretmenlik, Ankara: Meteksan.

Yükseköğretim Kurulu. (2017), 2017 Öğrenci Seçme Ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu.

Yükseköğretim Kurulu. (2018), 2018 Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu.

Yükseköğretim Kurulu.(1998), *Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi*, Ankara: Meteksan.

Yükseköğretim Kurulu.(1999), *Türkiye'de Öğretmen Eğitiminde Standartlar ve Akreditasyon*, Ankara: YÖK.

Yüksel, S. (2011), *Türk Üniversitelerinde Eğitim Fakülteleri ve Öğretmen Yetiştirme*, Ankara: Pegem Yayınları.

Zavaley A.(2014), Philosophy of Education: An Overview of Contemporary Foreign Literature, *Educational Studies*. 2, 236-255DOI: 10.17323/1814-9545

Zürcher, E. J.(2018), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Y. Saner. Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

https://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2009/11/20091113-4.htm

https://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm

http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_12/06020711_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2006_2007.pdf, erişim tarihi:20/01/2019.

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, erişim tarihi: 25/08/2018.

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165200_11_sura.pdf, erişim tarihi:26/09/2018.

http://ttkb-dot-meb-dot-gov-dot-tr.gateway.web.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/14155835_9_cizelgeveesaslar.pdf

http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_12/06020711_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2006_2007.pdf sayfa 3

http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2017_2018.pdf sayfa 17.

http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist, erişim tarihi:04/02/2019.

http://www.mebpersonel.com/meb-personeli/ogretmenlerin-52si-alan-disi-calisiyor-h218552.html erişim tarihi: 03.05.2019

Sağlık istatistikleri, TUİK. Erişim adresi:http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 erişim tarihi:22.01.2019

http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30584,-349092779422768456.-5884575876352700323.erişim tarihi:14/12/2018.

https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr, erişim tarihi:06/07/2019.

http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095, erişim tarihi:19/12/2018.

https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf,erişim tarihi:22/12/2019.

https://www.aa.com.tr/tr/egitim/teknik-ogretmenler-muhendis-olabilecek/248495 erişim tarihi: 20.04.2020.

https://tf.gazi.edu.tr/view/page/260755, erişim tarihi 15.12/2021.

http://tf.gazi.edu.tr/posts/view/title/sikca-sorulan-sorular-1989?siteUri=tf erişim tarihi:20/04/2020.

https://tef.gazi.edu.tr/view/page/128614/teknik-egitim-fakultesi-ders-icerikleri, erişim tarihi 23/12/2021

https://www.aa.com.tr/tr/egitim/yok-baskani-sarac-ogretmenlik-bolumlerine-basari-siralamasi-sarti-getirildi/711733, erişim tarihi :15/09/2020.

https://www.ogretmenlericin.com/meb-atama/atama-bekleyen-ogretmen-sayisi-belli-oldu-h41630.html erişim tarihi :18/12/2020

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_02/21160102_fihrist_1934.pdf,

Kız meslek öğretmen okulu açılış onayı

https://www.hurriyet.com.tr/egitim/lisans-ogrencilerinin-yuzde-9u-egitim-fakultesinde-41019363 erişim tarihi:25/10/2021

http://personel.meb.gov.tr/kilavuz/2012/ilici_alan_degisikligi_kilavuzu.pdf s.3

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) (2015a). Pedagojik formasyon eğitimi sertifika programları hakkında açıklama. (17/01/2014)

ttps://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/pedagojik-formasyonla-ilgili-sss/aciklama-ve-duyurular erişim tarihi: 12/01/2022.

ÇAĞDAŞ FRANSIZ FELSEFESİNDE KİŞİLİK PROBLEMİ

Bilinçler Arası İlişki

Prof. Dr. Veli Urhan

nobel

ÇAĞDAŞ FRANSIZ FELSEFESİNDE KİŞİLİK PROBLEMİ (BİLİNÇLER ARASI İLİŞKİ)

Prof. Dr. Veli Urhan

Yayın No.: 4511
Beşeri Bilimler / Felsefe No.: 191
ISBN: 978-625-427-604-0
E-ISBN: 978-625-427-605-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Urhan, Veli.
Çağdaş Fransız Felsefesinde Kişilik Problemi (Bilinçler Arası İlişki) / Veli Urhan
1. Basım, IV + 244 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-427-604-0
E-ISBN: 978-625-427-605-7
1. İnsan 2. Tanrı 3. Kişilik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **1**

1. Bir Felsefe Problemi Olarak Kişilik 1
2. Problemin Ele Alınışı 6

BİRİNCİ BÖLÜM İNSANIN KİŞİLİĞİ **11**

1. Bilinç ve Kişilik 11
2. Kişiliğin Somut ve Kavramsal Yönleri 34
3. Birey ve Kişi 58

İKİNCİ BÖLÜM TANRI'NIN KİŞİLİĞİ **85**

1. Kişilik ve Tanrı 85
2. Antropomorfizm ve Tanrı'nın Kişiliği 118
3. Teslis ve Tanrı'nın Kişiliği 134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TANRI-EVREN İLİŞKİSİ **151**

1. Değer, Kişilik ve Tanrı 151
2. Özgürlük, Kötülük ve Tanrı 164
3. Evrenin Kıdemi veya Yaradılışı 194

SONUÇ **225**

KAYNAKLAR **229**

DİZİN **22933**

KAYNAKLAR

Akarsu, B., *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

Aydın, M.S., *Din Felsefesi*, Selçuk Yayınları, 3. bsk., İstanbul 1992.

Aydın, M.S., *Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

Aydın, M.S., "Süreç (Proses) Felsefesi Işığında Tanrı-Âlem İlişkisi", *A.Ü.İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXVII, Ankara 1985.

Aydın, M., "Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İtizalleri", *A.Ü.İ.F. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt: V, Ankara 1982.

Baudouin, Ch., *Découverte de La Personne*, P.U.F., Paris 1940.

Berdiaeff, N., *De l'Esclavage et de la Liberté de l'Homme* (Trad. du Russe: S.Jankelevitch), Aubier, Paris 1963.

Berger, G., *Caractère et Personnalité*, P. U. F., Paris 1971.

Besnard,A.M.-Clément,O.-Mehl,R., *Hristiyan İlâhiyatı* (çev. Mehmet Aydın), Arı Basımevi, Konya 1983.

Blondel, M., *L'Être et les Êtres*, Félix Alcan, Paris 1935.

Bolay, S.H., *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, Ötüken, 2. bsk., İstanbul 1981.

Borne, E., *Mounier*, Seghers, Paris 1972.

Boutroux, E., *La Monadologie Publiée d'après les Manuscrits*, Delagravé, Paris 1930.

Bréhier, E., *Felsefe Konuları*(çev. Mehmet Toprak), Remzi Kitabevi, İstanbul 1966.

Bréhier, E., *Histoire de la Philosophie*, Tome:II, P.U.F., Paris 1968.

Buber, M., *Je et Tu* (Trad. Geneviève Bianquis), Aubier, Paris 1938.

Conilh, J., *Mounier*, P.U.F., Paris 1966.

Cuvillier, A., *Antologie des Philosophes Français Cotemporains*, P.U.F., Paris 1965.

Descartes, R., *Metafizik Düşünceler*(çev. Mehmet Karasan), Milli Eğitim Basımevi, 2. bsk., İstanbul 1962.

Dindar, B., *Emmanuel Mounier'de Personalizm*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Domenach,J.M., *Emmanuel Mounier*, Seuil, Paris 1972.

Gilson, E., *Tanrı ve Felsefe* (çev. Mehmet Aydın), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1986.

Gobry, I., *La Personne*, P.U.F., Paris 1961.

Gökberk, M., *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 4. bsk., İstanbul 1980.

Gürsoy, K., *J.P.Sartre Ateizmi'nin Doğurduğu Problemler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Haddad, R., *La Trinité Divin Chez les Théologiens Arabes (750-1050)*, Beauchesne, Paris 1985.

Hartshorne, Ch., "Dine ve Felsefeye Göre Tanrı" (çev. Mehmet Aydın), *A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXIV, A.Ü.Basımevi, Ankara 1981.

Hébert, M., *Le Divin*, Félix Alcan, Paris 1907.

Iqbal, M., *Reconstruire la Pensée Religieuse de l'Islam* (Trad. Eva Meyerrovitch), Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris 1955.

İkbal, M., *İslâmda Din Düşüncenin Yeniden Doğuşu* (çev. N. Ahmet Asrar), Bir Yayıncılık, İstanbul 1984.

İmâm Gazzâlî, *Filozofların Tutarsızlığı* (çev. Bekir Karlığa), Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Lacroix, J., *Panorama de la Philosophie Française Contemporaine*, P.U.F., Paris 1968.

Lahbabi, M.A., *Le Personnalisme Musulman*, P.U.F., Paris 1967.

Lalande, A., *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, P.U.F., 15. éd., Paris 1985.

Landsberg, P.-L., *Problèmes du Personnalisme*, Seuil, Paris 1952.

Lavely, J.H., "Personalism", *The Encyclopedia of Philosophy, Macmillan Publishing*, Vol: 5, New York 1967.

Leaman, O., *Ortaçağ İslâm Felsefesine Giriş* (çev. Turan Koç), Rey Yayıncılık, Kayseri 1992.

Leibniz, G.W., *Essais de Théodicée*, Garnier-Flammarion, Paris 1969.

Leibniz, G.W., *Monadoloji* (çev. Suut Kemal Yetkin), M.E. G.S.B.Yayınları, İstanbul 1988.

Lubac, H.de, *De la Connaissance de Dieu*,Témoignage Chrétien, 2. éd., Paris 1948.

Magil, F., *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klâsiği* (çev. Vahap Mutal), Hareket Yayınları, İstanbul 1971.

Maisonneuve, J., *Genel Psikoloji ile Sosyal Psikolojinin İlişkileri Açısından Psikososyolojinin İlkeleri* (çev: Selmin Evrim), İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1973.

Maritain, J., *Sept Leçons sur l'Etre et les Premiers Principes de la Raison Spéculative*, Téqui, 4. éd., Paris.

Mayer, F., *Yirminci Asırda Felsefe* (çev: Vahap Mutal), Hareket Yayınları, İstanbul 1974.

Mengüşoğlu, T., *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, 3. bsk., İstanbul 1983.

Mounier, E., *Œuvres I*, Seuil, Paris 1961.

Mounier, E., *Œuvres II*, Seuil, Paris 1947.

Mounier, E., *Œuvres III*, Seuil, Paris 1962.

Mounier, E., *Œuvres IV*, Seuil, Paris 1963.

Mounier, E., *Varoluş Felsefelerine Giriş* (çev. Serdar Rifat Kırkoğlu), Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.

Muşta, M.C., *Gabriel Marcel'in Varoluşçuluğu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Nédoncelle, M., *De la Fidélité*, Aubier, Paris 1953.

Nédoncelle, M., *Explorations Personnalistes*, Aubier, Paris 1970.

Nédoncelle, M., *Introduction à l'Esthétique*, P. U. F., Paris 1960.

Nédoncelle, M., *Personne Humaine et Nature*, Aubier, Paris 1963.

Nédoncelle, M., *La Réciprocité des Consciences*, Aubier, Paris 1942.

Öner, N., *Klâsik Mantık*, A.Ü.İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 3.bsk., Ankara 1978.

Öner, N., *İnsan Hürriyeti*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1982.

"Personnalisme", *Grand Larousse Encyclopédique*, Tome: 8, Larousse, Paris 1963.

Rahner, K.-Vorgrimler, H., *Petit Dictionnaire de Théologie Catholique* (Trad. Paul Démann et Maurice Vidal), Seuil, Paris 1970.

Renouvier, Ch.-Prat, J., *La Nouvelle Monadologie*, Armand Colin, Paris 1899.

Renouvier, Ch., *Le Personnalisme*, Félix Alcan, Paris 1926.

Saraç, T., *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, T.D.K.Yayınları, Ankara 1976.

Sartre, J.-P., *L'Être et le Néant*, N. R. F., Paris 1943.

Sartre, J.-P., *Varoluşçuluk, Materyalizm ve Devrim* (çev. Emin Türk Eliçin), Ataç Kitabevi, İstanbul 1967.

Sartre, J.-P., *Varoluşçuluk* (çev. Asım Bezirci), Say, 8. bsk., İstanbul 1985.

Spinoza, *Etika* (çev. Hilmi Ziya Ülken), Ülken Yayınları, 3. bsk., İstanbul 1984.

Şemseddin Sami, *Dictionnaire Français-Turc*, Mihran, 3. éd., İstanbul 1901.

Textes Doctrinaux du Magistère de l'Église sur la Foi Catholique (Trad. et présent. de Gervais Dumeige), Orante, Paris 1975.

Tournier, P., *Le Personnage et la Personne*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel 1955.

Tümer,G.-Küçük,A., *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 2. bsk., Ankara 1993.

Uygur, N., *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Problemi*, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972.

Vollet, E.-H., " Trinité ", *La Grande Encyclopédie*, Tome: 31, Paris.

Wailly, M.A., *Nouveau Dictionnaire Latin-Français*, De la grave, Paris 1985.

Watt, W.M., *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*(Turan Koç), İz Yayıncılık, İstanbul 1991.

Weber, A., *Felsefe Tarihi* (çev. H.Vehbi Eralp), Sosyal Yayınlar, 4. bsk., İstanbul 1991

AB'NİN MEDYASI MEDYANIN AB'Sİ

Gökmen H. Karadağ

nobel bilimsel

AB'NİN MEDYASI MEDYANIN AB'Sİ

Gökmen H. Karadağ

Yayın No.: 1538
E-ISBN: 978-625-398-396-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Emine Sırakaya -emine@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karadağ, Gökmen H.
AB'NİN MEDYASI MEDYANIN AB'Sİ / Gökmen H. Karadağ
1. Basım, X + 206 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
E-ISBN: 978-625-398-396-3
1. Avrupa Birliği 2. Medya

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ v

GRAFİK LİSTESİ vii

KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

1. AB'NİN BİRİCİKLİĞİ VE GELECEĞİ 5

1.1. AB'nin Biricikliği 5

1.2. Avrupa Bütünleşmesinin Geleceği 5

1.2.1. Minimalist Yaklaşım 6

1.2.2. Maksimalist Yaklaşım 7

1.3. AB'de karar alma süreci ve organları 9

1.3.1. Danışma Prosedürü 9

1.3.2. Tasdik Prosedürü 10

1.3.3. İş Birliği Prosedürü 10

1.3.4. Ortak karar Prosedürü 11

1.4. Demokrasi ve Kamusal Alan Kavramlarının Ulusal Ölçeğin Ötesinde Yorumlanması 11

1.4.1. Demokrasi (Ulusötesi Demokrasi) 12

1.4.2. Kamusal Alan (Uluslaraşırı Kamusal Alan) 14

1.5. Üçlü Avrupa Açığı 18

1.5.1. Demokratik Açık 19

1.5.1.a. Santer Krizi 23

1.5.1.b. Tillack Olayı 26

1.5.2. Avrupa Kimliğinde Açık 29

1.5.3. Avrupa Kamusal Alanında Açık 34

1.5.4. Üçlü Avrupa Açığına Alternatif Yaklaşımlar 37

2. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNDE MEDYAYA BİÇİLEN ROL 41

2.1. Avrupa Kamusal Alanını Oluşturma Yaklaşımları ve Girişimleri 41

2.1.1. Eş Zamanlılaştırma ve Türdeşleştirme 41

2.1.2. Avrupa Siyasal Alanı İçin Pan-Avrupalı Televizyon Haberleri 49

2.1.2.a. Batı Avrupa TV Modelinin Uluslaraşırı Karakteri 49
2.1.2.b. Uluslaraşırı Televizyon Faaliyeti Olarak EBU ve Eurovision 50
2.1.2.c. EBU ile AT Kurumları Arasındaki İlişkinin Farklı Evreleri ve Deregülasyon Politikası 52
2.1.2.d. Eurikon'dan Euronews'a, EBU'nun Uluslaraşırı TV Projeleri 53
2.1.2.d.i. Euronews'un Sahiplik Yapısı 55
2.1.2.d.ii. Euronews'un Editoryal Yapısı 58
2.1.3. Avrupa Siyasal Alanı İçin Uluslaraşırı veya Pan-Avrupalı Yazılı Basın 61
2.2. AB İşitsel-Görsel Politikası 65
2.2.1. Avrupa Tek Pazarı Açısından İşitsel-Görsel Sektör 66
2.2.2. AT ve AB'nin İşitsel-Görsel Sektördeki İnisiyatifinin Gelişimi 67
2.2.3. Sınır Tanımayan Televizyon Yönergesi 70
2.2.4. MEDIA Programları 74
2.2.5. İşitsel-Görsel Politikanın Ekonomik ve Kültürel Sonuçları 77
2.2.5.a. Avrupa İşitsel-Görsel Sektörünün durumu 77
2.2.5.b. İşitsel-Görsel Sektörde Avrupa İle Kuzey Amerika Arasındaki Açığın Durumu 83
2.2.5.c. Avrupa'da Medya Yoğunlaşması 89
2.2.5.d. Sınır Tanımayan Televizyon Yönergesi'nin Çeşitli Hükümlerinin Uygulama Sonuçları 98
2.2.5.e. İşitsel-Görsel Politikanın Kültürel Değerlendirmesi 100

3. YENİ AVRUPA GAZETECİLİĞİNİN NİTELİKLERİ 105

3.1. Bir Uzmanlık Alanı Olarak AB Haberciliği 106
3.1.1. Avrupa Gazeteciliğinde AB Genişlemesi 106
3.1.2. Yeni Üyelerde Katılım Öncesi AB Haberciliği 111
3.1.3. Avrupa Gazeteciliğinde Brüksel 115
3.2. AB'de Gazetecilik Eğitimi 119
3.3. Avrupa Gazeteciliğinde Etnik Sterotipler 125
3.4. AB'de Basın Özgürlüğü ve Medya Oto-Kontrol Modelleri 129

SONUÇ 141

EKLER 155

KAYNAKÇA 197

DİZİN 203

KAYNAKÇA

Agostini, A. (1997). A joint perspective; networking the European journalism Schools. Bierhoff, Jan ve Mogens Schmidt (Der.), *European Journalism Training in Transition, the inside view* içinde (55-59). Maastricht: European Journalism Centre. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2005, http://www.ejc.nl/pdf/pub/jt.pdf

Arı Hareketi Toplumsal Katılım ve Gelişim Derneği (2003). *Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Form Yayıncılık.

Avrupa Birliği Terimler Sözlüğü (2003). Erişim tarihi: 22 Eylül 2003, http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/cig/g4000c.htm#c4

Avrupa Birliği Terimler Sözlüğü (2003). Erişim tarihi: 25 Eylül 2003, http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/cig/g4000a.htm#a9

BBC World Europe (1999, 16 Mart). Eyewitness: Tension as commissioners tumble. Erişim tarihi: 2 Ekim 2003, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/297634.stm

BBC World Europe (1999, 16 Mart) Why They Had To Go. Erişim tarihi: 3 Ekim 2003, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/297594.stm

BBC World Europe (1999, 17 Mart). The EU Crisis in quotes. Erişim tarihi: 2 Ekim 2003, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/298394.stm

BBC World Europe (1999, 6 Haziran). EU fraud row deepens. Erişim tarihi: 2 Ekim 2003, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/249425.stm

Belsey, A. ve Chadwick, R.F. (Der.) (1998). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar* (Çev. Nurçay Türkoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bek, M.G. (2003). Avrupa Birliği'nde İletişim Alanının Düzenlenmesi: Kültür Ağırlıklı Politikadan Ekonomi Merkezli Politikaya Doğru. M.G. Bek (Ed.), *Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları* içinde (23-58). Ankara: Ümit Yayıncılık.

Bertak, K. (1999). Enlargement and the European media. M. Schmidt ve R. Scullion (Eds), *Reporting EU enlargement the view from both sides*. European Journalism Centre. Eriişim tarihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/reue.pdf

Bertrand, Claude-J. (1997). Media accountability systems: an overview. U. Sonnenberg (Ed.), *Organising media accountability experiences in Europe*. European Journalism Centre. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/mas.pdf

Bierhoff, J. ve Mogens S. (Eds.) (1997). *European Journalism Training in Transition the inside view*. European Journalism Center Erişim tarihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/jt.pdf

Bromley, M. ve Sonnenberg, U. (Eds.) (1998). *Reporting ethnic minorities and ehnic conflict beyond good and evil*. European Journalism Center. Erişim tarihi : 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/rem.pdf

Bromley, M. (1998). 'Us' against 'them'' - the wrong question to ask. M. Bromley ve U. Sonnenberg (Eds.). *Reporting ethnic minorities and ethnic conflict beyond good or evil*. European Journalism Center. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/rem.pdf

Bruner, R.E. (1994). Eastern Europe: Power and the Press. *World and I, 9*(8), 96-103.

Cankaya, Ö. (2003). *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000* (1. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Case, T. (1996). Press freedom still under siege. *Editor and Publisher, 129*(18), 21-22.

City University of London (2004). Deparment of Journalism. Erişim tarihi: 29 Eylül 2003, http://www.city.ac.uk/journalism/

Commission of the European Communities COM (1998) 446 final Communication from the Commission to the European Parliament and the Council of Ministers Audiovisual Policy: next steps. Erişim tarihi: 9 Kasım 2003, http://www.europa.eu.int/comm/av policy/legis/key_doc/nextsteps_en.htm

Commission of the European Communities. COM (1999) 91 final. Erişm tarihi: 9 Kasım 2003, http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&type_doc=COMfinal&an_doc=1999&nu_doc=0091&lg=EN

Commission of the European Communities. COM (2000) 442 Final Fourth Communication from the Commission to the Council and the European on the Application of Articles 4 and 5 of Directive 89/552/EEC "Television without Frontiers" for the Period 1997-8. Erişim tarihi: 9 Kasım 2003, http://www.europa.eu.int/comm/avpolicy/regul/twf/art45/4com_en.pdf

Commission of the European Communities. COM (2002) 778 Final Fourth Report From The Commission to the Council, The European Parliament, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions on the Application of Directive 89/552/EEC "Television without Frontiers". Erişim tarihi: 9 Kasım 2003, http://www.e uropa.eu.int/comm/avpolicy/regul/twf/applica/comm2002_778final_en.pdf

Curran, J. (1991). Rethinking the media as a public sphere. P. Dahlgren ve C. Sparks (Eds.), *Communication and Citizenship-Journalism and the Public Sphere* içinde (27-57). Londra: Routledge.

Curtin, D.M. (1997). *Postnational Democracy The European Union in Search of a Political Philosophy***.** Hollanda: Kluwer Law International.

Çakır, A.E. (2001). *Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları***.** İstanbul: Beta Yayınları.

Dahlgren, P. (1995). *Television and the Public Sphere*. Londra: SAGE Publications.

Dahlöff , S. (1999). Reporting Europe from outside Brussells. M. Schmidt ve R. Scullion (Eds.), *Reporting EU enlargement the view from both sides*. European Journalism Centre. Erişim arihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/reue.pdf

Delanty, G. (1998). Social Theory and European Transformation: Is there a European Society. *Sociological Research Online,* 3(1), 103-117. Erişim tarihi: 15 Nisan 2003, http://www.socresonline.org.uk/3/1/1.html

De Silva, Amali. (2005, 21 Nisan). Belgian journalist inspires new law. *Press Gazette.* Erişim tarihi: 15 Mayıs 2005). http://www.pressgazette.co.uk/?t=article&1=belgian_journalist

Doğan, S. (2005, 22 Mart). Düşünce. *Yeni Şafak*. Erişim tarihi: 26 Nisan 2005, http://www. yenisafak.com.tr/arsiv/2005/mart/22/dusunce.html

Euronews (2004a). Frequently Asked Questions. Erişim tarihi: 5 Ekim 2004, http://www. euronews.net/create_html.php?page=help&langue=en

Euronews (2004b). People Meters. Erişim tarihi: 5 Ekim 2004, http://www.eurone ws.net/feedback/en/4Peoplemeters.pdf

Euronews (2004c). Schedules. Erişim tarihi: 10 Mayıs 2004, http://www.euronews.net/c reate_html.php?page=grille&langue=en

European Audiovisual Observatory (2001). Media supervision on the threshold of the 21st century – structures and powers of regulatory authorities in the era of convergence. Erişim tarihi: 20 Aralık 2004, http://www.obs.coe.int/oea_publ/iris/iris_plus/iplus8_2001.pdf.en

European Audiovisual Observatory (2002a). Press release: The Deficit in the European Television Sector Has Been Growing Since 1998. Erişim tarihi: 15 Eylül 2004, http://www.obs.coe.int/about/oea/pr/deficit.html

European Audiovisual Observatory (2002b). Press Release: The Imbalance of Trade in Films and Television Programmes between North America and Europe Continues to Deteriorate. Erişim tarihi: 5 Nisan 2003, http://www.obs.coe.int/about/oea/pr/desequilibre.html

European Broadcasting Union (2003, 29 Nisan). EuroNews. Erişim tarihi: 6 Mart 2004, http://www.ebu.ch/news/press_archive/2003_and_prev/press_news_2003_90_euronews.php

European Broadcasting Union (2004a). The Briefing Book on International Organizations on Geneva. Erişim tarihi: 19 Nisan 2004, http://www.genevabriefingbook.com /chapters/ebu.pdf

European Broadcasting Union (2004b). The EBU in brief. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2004, http://www.ebu.ch/en/union/ebu_in_brief/index.php

European Commission (2004, 6 Mart). Publishing Market Watch Sector Report 1: The European Newspaper Market. Erişim tarihi: 15 Ekim 2003, http://europa.eu.int/comm /enterprise/ict/policy/publ-ind/sr01-eur-newspaper-market.pdf

European Commission (1998 İlkbahar). Standart Eurobarometer 49. Erişim tarihi: 24 Ekim 2003, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb49/eb49_report_en.pdf

European Commission (2001 Nisan Mayıs). Standart Eurobarometer 55. Erişim tarihi: 25 Ekim 2003, http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb55/eb55_en.pdf

European Journalism Training Association (2003). The Communication and Media College in Warsaw. Erişim tarihi: 29 Eylül 2003, http://www.ejta.nl/member_schools_inf o.asp?ProgrammesID=5

European Union (2002a). Activities of the European Union Summaries of Legislation Audiovisual and Media Action programme to develop the European audiovisual industry (Media) 1991-1995. Erişim tarihi: 8 Eylül 2004, http://europa.eu.int/scadplus/leg/e n/lvb/l24104a.htm

European Union (2002b). Activities of the European Union Summaries of Legislation Audiovisual and Media Introduction. Erişim tarihi: 10 Ocak 2003, http://europa.eu.int/scadpl us/leg/en/lvb/l24109.htm

European Union (2002c). Activities of the European Union Summaries of Legislation Audiovisual and Media Media II (1996-2000): programme encouraging the development and distribution of European audiovisual works. Erişim tarihi: 8 Eylül 2004, http://europ a.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l24104b.htm

European Union (2002d). Activities of the European Union Summaries of Legislation Audiovisual and Media Training programme for professionals in the audiovisual industry (Media II Training) (1996-2000). Erişim tarihi: 8 Eylül 2004, http://europa.eu.int/scadplus/le g/en/lvb/l24104c.htm

European Union (2003). European Union institutions and other bodies How the EU takes decisions. Erişim tarihi: 22 Eylül 2003, http://europa.eu.int/institutions/decision-making/index_en.htm

European Union (2004a). Activities of the European Union Summaries of Legislation Audiovisual and Media MEDIA Plus (2001-2005): programme to encourage the development, distribution and promotion of European Works. Erişim tarihi: 8 Eylül 2004, http://eur opa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l24224.htm

European Union (2004b). Activities of the European Union Summaries of Legislation Audiovisual and Media MEDIA-Training (2001-2005): training programme for professionals in the European audiovisual programme industry. Erişim tarihi: 8 Eylül 2004, http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l24225.htm

European Union (2004c). Activities of the European Union Summaries of Legislation Audiovisual and Media Television Broadcasting Activities: "Television Without Frontiers" (TVWF) Directive. Erişim tarihi: 10 Eylül 2004, http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l24101.htm

European Federation of Journalists (2005, 20 Nisan). EFJ Tells European Commission To Keep "Hans Off" Reporter's Files After Court's Decision. Erişim tarihi: 15 Mayıs 2005, http://www.ifj.org/default.asp?index=3083&Language=EN

Evans-Pritchard, A. (2004, 8 Temmuz). Europe's anti-fraud office accused of abusing its power. *Telegraph*. Erişim tarihi: 12 Aralık 2004, http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2004/07/08/weu08.xml&sSheet=/news/2004/07/08/ixworld.html

Evans-Pritchard, A. (2004, 18 Ekim). EU judges end human rigts law for press. *Telegraph.* Eriişim tarihi. 12 Aralık 2004, http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2004/10/18/weu18.xml&sSheet=/news/2004/10/18/ixworld.html

Frankel, G. (2004, 15 Ağustos). For EU Critics A Cautionary Tale. *Washington Post Foreign Service*. Erişim tarihi: 12 Aralık 2004, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A1424-2004Aug14.html

Fitzgerald, M. (1998). European rules turned against press freedom. *Editor and Publisher*, *131*(17), 10-10.

Garneau, G. 1994). Council of Europe scraps journalism code of ethics. *Editor and Publisher*, *128*(17), 102-103.

Gerin, R. (2000). The Forgotten Promise of Freedom. *Quill***,** *88*(4), 17.

GlobeCast (2004). Channel Description Euronews. Erişim tarihi: 5 Ekim 2004, http://www.globecastwtv.com/ch_euronews.htm

Grundmann, R. (1999). The European public sphere and the deficit of democracy. D. Smith ve S. Wright (Eds.), *Whose Europe? The turn towards democracy* içinde (125-146). Oxford: Blackwelll Publishers.

Habermas, J. (2004). Why Europe Needs a Constitution. *New Left Review*, *11*(16).

Harcourt, J.A. (1998). EU Media Ownership Regulation: Conflict over the Definition of Alternatives. *Journal of Common Market Studies*, 36(3), 376-385.

Harden, I. (1996). Democracy and the European Union. P. Hirst ve S. Khilnani (Eds), *Reinventing Democracy* içinde (132-143). Oxford: Blackwell Publishers.

Harding, G. (2003). Reporting the EU from Outside Brussels. European Journalism Centre. Erişim ttarihi: 27 Aralk 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/woc/CoveringEurope.pdf

Havlicek, I., Cristina, C., Anita, K. Ve Balint, S. (2003). Reporting Enlargement A focus on the information needs of journalists from future member states. European Journalism Centre. Erişim tarihi: 27 Aralık 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/woc/ReportingEnlargement.pdf (27 Aralık 2003).

Hjarvard, S. (1993). Pan-European Television News: Towards a European Political Public Sphere? P. Drummond, R. Paterson ve J. Willis (Eds.), *National Identity and Europe* içinde (71-94). Londra: British Film Institute.

Holm, H. (1997). Educating journalists for a new Europe. J. Bierhoff ve M. Schmidt (Eds.) *European Journalism Training in Transition the inside view.* European Journalism Center Erişim tarihi: 22 Temmuz 2005, http://www.ejc.nl/pdf/pub/jt.pdf

Husband, C. (1996). The right to be understood: Conceiving the multi-ethnic public sphere. *Innovation: The European Journal of Social Sciences*, *9*(2), 205-215.

İçel, K. (1990). *Kitle Haberleşme Hukuku***.** İstanbul: Beta Yayınları.

Karadağ, G.H**.** (2000). *Fay Hattında 15 Yıl: TV Haber Programcılığı ve Bir Örnek: 32.Gün*. İstanbul: Etika Yayınevi.

Leloğlu, D. (1999, 17 Mart). AB'de büyük deprem. *Radikal*. Erişim tarihi: 1 Ekim 2003, http://www.radikal.com.tr/1999/03/17/dis/rap.html

Mules, W. (1998). Media Publics and The Transnational Public Sphere. *Critical Arts Journal*, 22(1/2), 25-27.

Office for Official Publications of The European Communities (2001). How Europeans see themselves. Lüksemburg.

Official Journal of European Union (2004, 9 Ekim). Action brought on 1 June 2004 by Hans-Martin Tillack against the Commission of the European Communities. Erişim tarihi: 15 Mayıs 2005, http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/en/oj/2004/c_251200410 09en00190020.pdf

Oğuz, Ö. (2003). The Rationing of Liberty. *Free Media*. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2005, http://www.freemedia.at/wpfr/Europe/wpf_eu.htm

Oğuz, Ö. (2001). Disguising The Truth. *Free Media.* Erişim tarihi: 20 Mayıs 2005, http://www.freemedia.at/wpfr/Europe/wpf_eu.htm

Open Society Institute (2005). Television across Europe: regulation, policy and independence. Erişim tarihi: 21 Ekim 2005, http://www.soros.org/initiatives/media/articles_pu blications/eurotv_20051011/summary_20051011.pdf

Orlova, D. (2005, 15 Mayıs). For Whom The Election Bell Tolls. *Free Media.* Erişim tarihi: 20 Mayıs 2005, http://www.freemedia.at/wpfr/Europe/wpf_eu.htm

Pekman, C. (1997). *Televizyonda Özelleşme: Avrupa'da Yayıncılığın Değişim Süreci*. İstanbul: Beta Yayınları.

Peter, Jochen, Holli A. Semetko ve Claes H. de Vreese. "EU Politics on Television News A Cross-National Comparative Study", **European Union Politics.** C. 4, Sayı. 3: 314. 2003.

Pieklo, J. (1999). The role of the media in the enlargement process. M. Schmidt ve R. Scullion (Eds.), *Reporting EU enlargement the view from both sides*. European Journalism Center. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/reue.pdf

Pilko, S. (1999). Reporting Europe from an eastern European perspective. M. Schmidt ve R. Scullion (Eds.), *Reporting EU enlargement the view from both sides*. European Journalism Center. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/reue.pdf

Plunkett, J. Unsnoozing the Continental News. *Economist***,** 345(8044), 56.

Radyo Televizyon Üst Kurulu. Sınır Tanımayan Televizyon Direktifi. Erişim tarihi: 1 Ekim 2006, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/DosyaIndir.aspx?icerik_id=5b94d670-7130-4074-b33c-397733612639

Schlesinger, P. (1999). Changing Spaces of Political Communication: The Case of the European Union. *Political Communication***,** *16*(3), 263-275.

Schlesinger, P. (1999). Collective Identities, Friends, Enemies. *Innovation, The European Journal of Social Sciences*, *12*(4). 461-469.

Schlesinger, P. (1994). *Medya Devlet ve Ulus: Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlik* (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Schmidt, M. ve Scullion, R. (Eds). (1999). *Reporting EU enlargement the view from both sides*. European Journalism Centre. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/reue.pdf

Sidel, M. Kent ve McMane, A.A. (1995). Western Europe. J.C. Merrill (Ed.), *Global Journalism-Survey of International Communication* içinde (123-152). New York: Longman.

Sonnenberg, U. (Ed.) (1997). Organising media accountability experiences in Europe. European Journalism Centre. Erişim tarihi : 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/mas.pdf

Sousa, F. (1999). Reporting European Enlargement. M. Schmidt ve R. Scullion (Eds), *Reporting EU enlargement the view from both sides*. European Journalism Centre. Erşim tarihi: 24 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/reue.pdf

Spade, G. (1994). Freedom fickle for world's press. *Quill*, *82*(8), 16-21.

Speer, L. ve Osborne, M. (2002). News Nets Suffer in Europe, Asia. *Advertising Age*, 73(44).

Stern, A. (2000, 21 Temmuz). Directive Boosts Euro Product. *Daily Variety*, *268(*34).

Stevenson, R.L. (1995). Freedom of the Press Around the World. J.C. Merrill (Ed.), *Global Journalism-Survey of International Communication* içinde (63-75). New York: Longman.

Şahin, H. (1991). *Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü*. İstanbul: Basın Konseyi Bilimsel Araştırması.

The Danish School of Journalism (2004). Internationalism. Erişim tarihi: 29 Eylül 2003, http://afdelinger.djh.dk/international/

Thomas, B. (1998). The failure of the multicultural society - a self-fulfilling prophecy? M. Bromley ve U. Sonnenberg (Eds.), *Reporting ethnic minorities and ethnic conflict beyond good or evil*. European Journalism Center. Erişim tarihi: 22 Temmuz 2003, http://www.ejc.nl/pdf/pub/rem.pdf

Türkoğlu, N. (2004). *İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim Tanımlar, Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: Babil Yayınları.

Veggeland, N. (2000). The discourse on "demos", "ethnos" and democracy Neo-Regionalism: Planning for Devolution, Democracy and Development Forrskningsrapport 52", 2000. Lillehammer College, Erişim tarihi: 27 Ağustos 2004, http://www.hil.no/biblioteket/forskning/forsk52/52-04.htm

Winn**,** D.B. (1994). *European Community and International Media Law*. Londra: Kluwer.

Williams, G. (2002). European Media Ownership: Threats on the Landscape A Survey of who owns what in Europe. European Federation of Journalists, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2005, http://www.ifj.org/pdfs/europeownershipupdate2003.PDF

WSKMS. (2004). Giedroyc College of Communication and Media. Erişim tarihi: 29 Eylül 2004, http://www.wskims.edu.pl/

Young, H. (1999). Looking for an Identity. *Bulletin with Newsweek,* 117(6167), 102.

DÜNYA REKABETİNDE BİR MARKA OLMAK

Editörler
Aykan Candemir - Damla Aktan - Evrim Derinözlü

nobel bilimsel

Dünya Rekabetinde Bir Marka Olmak

Editörler: Aykan Candemir - Damla Aktan - Evrim Derinözlü

Yayın No.: 2021
ISBN: 978-625-393-328-9
E-ISBN: 978-625-393-327-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Candemir, Aykan., Aktan, Damla., Derinözlü, Evrim.
Dünya Rekabetinde Bir Marka Olmak / Editörler: Aykan Candemir - Damla Aktan - Evrim Derinözlü
1. Basım, X + 254 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-328-9
E-ISBN: 978-625-393-327-2
1. Marka 2. Rekabet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **v**

ÖZEL TEŞEKKÜR ..... **ix**

BÖLÜM 1
MARKA NEDİR? **1**
Tuncay TAŞKIN

BÖLÜM 2
MARKA ADI OLUŞTURMA SANATI: "İSİM, ŞEHİR, MARKA" **17**
Bahar BEŞER

BÖLÜM 3
MARKALARIN SINIFLANDIRILMASI **31**
Büşra BİLGİSEVEN

BÖLÜM 4
MARKA OLUŞTURMA SÜRECİ: ÖNEMLİ FAKTÖRLER **49**
Yeliz KAYMAKÇI

BÖLÜM 5
DÜNYA KİMLİKLERİMİZ ÜZERİNE KURULU: MARKA KİMLİĞİ NASIL OLUŞTURULUR? **73**
Mevlüt DÜLGER

BÖLÜM 6
RESMİ MARKA TESCİL BAŞVURUSU NASIL YAPILIR? **89**
Gizem ÇAYLI YASA & Alperen YASA

BÖLÜM 7
ÜRÜN YÖNETİMİ **109**
Sezer Uğur ÜNAL

BÖLÜM 8
MARKALAR İÇİN DİJİTAL KANALLARIN OLUŞTURULMASI VE KULLANIMI **121**
Alper GÜÇER

BÖLÜM 9
SOSYAL MEDYA VE ALGI YÖNETİMİ 137
Tuba KAPLAN

BÖLÜM 10
REKLAM VE KAMPANYALAR 151
Tuba KAPLAN

BÖLÜM 11
MARKA ETKİSİ VE MARKA İZİ 161
Oğuzhan ALPERGİN

BÖLÜM 12
NASIL SÜRDÜRÜLEBİLİR VE UZUN ÖMÜRLÜ MARKA OLUNUR? 173
Nilay SAYAN

BÖLÜM 13
BİLİNÇLİ TÜKETİMİ TEŞVİK EDEN MARKA OLMAK 193
Dr. Damla AKTAN

BÖLÜM 14
LÜKS MARKA OLMAK 205
Dr. Evrim DERİNÖZLÜ

BÖLÜM 15
NASIL KÜRESEL MARKA OLUNUR? 215
Ozan Gürkan BİRGÜL

BÖLÜM 16
MARKA GÜVENİ 225
Deniz DERAL - Prof. Dr. Aykan CANDEMİR

KAYNAKÇA 235

KAYNAKÇA

1. *6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu* https://www.kvkk.gov.tr/ (07.04.2016).
2. Aaker, A. D., Shannsby J.G. (1982). Positionning Your Product. *Business Horizons,* Vol : 25(3), 56-62.
3. Aaker, A.D. (2009). *Marka Değeri Yönetim.* (Çev. E. Orfanlı). İstanbul : Mediacat.
4. Aaker, A.D. (2016). *Building Strong Brands*. 4. Baskı, (Çev. E. Demir). İstanbul : Mediacat.
5. Aaker, D. (1989). Managing Brand Equity. *Journal of Marketing*, Vol. 53, No. 4, 142-156.
6. Aaker, D. (2009). Beyond Functional Benefıts, Marketingnews, December.
7. Aaker, D. (2016). *Güçlü Markalar Yaratmak*. 4. Baskı. İstanbul : MediaCat.
8. Aaker, D. (2016). *Markalama* (Çev. Nadir Özata). İstanbul : MediaCat.
9. Aaker, D. A. (2007*). Marka Değeri Yönetimi*. (Çev. Ender Orfanlı). İstanbul : Medicat.
10. Aaker, D.A. (2013). *Güçlü Markalar Yaratmak*. Üçüncü Basım, İstanbul : MediaCat.
11. Aaker, J. L. (1995). *Brand Personality: Conceptualization, Measurementand Underlying Psychological Mechanisms*, Stanford University, Doctorate Thesis.
12. Aaker, J., Vohs, K. D., Mogilner, C. (2010). Non-Profits are Seen as Warm and For-Profits as Competent: First Stereotypes Matter. *Journal of Consumer Research, 37*, 277–291.
13. Achrol, R., Kotler P. (2012). Frontiers of the marketing paradigm in the third millennium, *Journal of the Academy of Marketing Science,* Vol.47, 55-67.
14. Adha, H. W., Utami, W. (2021). The Effect of Brand Experience, Brand Personality and Brand Trust on Brand Loyalty. *Journal of Business and Management Review, 2,* (12), 861-871.
15. Afzal, H., Khan, M. A., Rehman, K., Ali, I., Wajahat, S. (2010). Consumer's Trust in the Brand: Can It Be Built Through Brand Reputation, Brand Competence and Brand Predictability. *International Business Research, 3* (1), 44–51.
16. Agustin C., Singh, J. (2005). Curvilinear Effects of Consumer Loyalty Determinants in Relational Exchanges. *Journal of Marketing Research, XIII*, 96-108.
17. Ak, T. (2009). *Marka Yönetimi ve Tüketici Karar Sürecine Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstütüsü. Karaman.
18. Akbulut, T.N. (2019). *Tanınmış Marka Kavramı ve Tanınmış Markanın Korunması.* Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
19. Aksoy, T. (2011). *Marka Şehirler*. https://www.temelaksoy.com/marka-sehirler/ (22.04.2023).
20. Aktan, D. (2017). *Mindful Consumption and Generation Y: Comprehension, Conceptualization, and Communication.* Doctoral Thesis, Izmir University of Economics, The Graduate School of Business.
21. Aktuğlu, I. K. (2007). *Marka İlişkileri Yönetimi: Marka Müşteri Arasındaki Köprü. Toplam Marka Yönetimi*, Editörlü Kitap, İstanbul : Hayat Yayınları.
22. Aktuğlu, K. I. (2004). *Marka Yönetimi Güçlü ve Başarılı Markalar için Temel İlkeler,* İstanbul : İletişim Yayınları.

23. Akyol, A. A. (2014). Yeni Medya Araçlarında Görsel İletişim : Otomobil Markalarının Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir İnceleme, *Selçuk İletişim,* 8 (2), 119-131.
24. Alagöz, S. B. (2008). Girişimcinin Sihirli Anahtarı: Marka*. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3, 56-69.
25. Alexander, C.S, Sysko, C.M. (2012), A Study of the Cognitive Determinants of Generation Y's Entitlement Mentality, *Academy of Educational Leadership Journal*, 16(2).
26. Algı Özel Eğitim Kurumları. "*Parin Yakupyan Hakkında*". https://www.algiaba.com.tr/hakkimizda (04/05/2023).
27. Alkibay, S., Genç, C. (2017). Üç Boyutlu Marka ve Tescile Yönelik Uygulamalar. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(2), 13-29.
28. Anderson, W.T, Cunningham, W.H. (1972). The Socially Conscious Consumer*, Journal of Marketing*, Vol. 36, 23-31.
29. Andrivet, M. (2022). *A Simple Definition of Brand Positioning* (Author : Marion Andrivet) . https://www.thebrandingjournal.com/2016/11/brand-positioning-definition/ (16.02.2023).
30. Ankara 4. FSHHM 14.05.2010 tarih ve 2008/245E., 2010/225K. https://www.turkpatent.gov.tr/duyurular/marka-inceleme-kilavuzu-guncellendi-18082021, (15.03.2023).
31. Anonim. (2014). http://cocukrehberi.com/kidzania-istanbul-resmen-acildi/ (12.02.2023).
32. Anonim. (2015). https://www.pggoodeveryday.com/good-news/likeagirl-how-it-all-started/ (12.02.2023).
33. Anonim. (2019). https://istanbul.kidzania.com/media/uploads/files/KIDEA-%C3%87ocuk%20endi%C5%9Feleri16630743449589VVa1Z.pdf (12.02.2023).
34. Anonim. (2022). https://news.pg.com/news-releases/news-details/2012/Pampers-Celebrates-Babies-Unique-Spirit-of-Play-with-a-Global-Campaign-to-Salute-the-Worlds-Littlest-Players-in-Concert-with-the-London-2012-Olympic-Games/default.aspx (14.02.2023).
35. Anonim. (2022). https://news.pg.com/news-releases/news-details/2012/Pampers-Celebrates-Babies-Unique-Spirit-of-Play-with-a-Global-Campaign-to-Salute-the-Worlds-Littlest-Players-in-Concert-with-the-London-2012-Olympic-Games/default.aspx (12.02.2023).
36. Anonim. (2022). https://www.thedrum.com/topics/burger-king. (14.02.2023).
37. Anonim. (2022). We Are Social 2022 Türkiye Sosyal Medya Kullanım Verileri. We Are Social, https://recrodigital.com/we-are-social-2022-turkiye-sosyal-medya-kullanimi-verileri/ (12.02.2023).
38. Anonim. (2023). https://turkcenedemek.com/kelime/reklam/ (12.02.2023).
39. Anonim. (2023). https://www.oberlo.com/ecommerce-wiki/advertising (12.02.2023).
40. Arkan, S. (1997). *Marka Hukuku, C. I.* Ankara : AÜHF Yayınları.
41. Ashley, C., Leonard, H. A. (2009). Betrayed by the Buzz? Covert Content and Consumer-Brand Relationships. *Journal of Public Policy and Marketing, 28*(2), 212-220.
42. Atulkar, S. (2020). Brand Trust and Brand Loyalty in Mall Shoppers. *Marketing Intelligence & Planning, 38*(5), 559-572.
43. Avrupa Çevre Ajansı. (2000). https://www.eea.europa.eu/tr (10.10.2016).
44. Aydemir, A. (2021). Bir Jenerik Marka: "Selpak Kâğıt Havlu Reklamlarının Okunması" - Pandemi Süreci Reklamında Değişen Vurgu-. *İNİF E- Dergi*, *6*(1), 180-199.

45. Aydın, D. (2005). *Marka Konumlandırma ve Sembolik Tüketim İlişkisi Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
46. Aydın, S. (2007). *Türkçe ve Yabancı Dilde Marka İsimlerinin Algılanan Kaliteye Etkileri Üzerine Bir Uygulama.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
47. Aydınlıoğlu, Ö., Aykıl, Ö. (2021). Geçmişten Günümüze Marka Hikayelerinin Kurgusu Üzerine Bir İnceleme. *ASBİ Abant Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2/Yaz (363), 359-378.*
48. Bakewell, C., Mitchell, V.W. (2003). Generation Y Female Consumer Decision-Making Styles, *International Journal of Retail&Distribution Management*, 31(2), 95-106.
49. Bala, M., Deepak, V. (2018). A Critical Review of Digital Marketing. *International Journal of Management, IT & Engineering,* 8(10), 321–339.
50. Baltacıoğlu, T. (2007). *İyi İletişim= İyi Pazarlama.* İstanbul : MediaCat.
51. Barton, L. (1981). Voluntary simplicity lifestyles and energy conservation. *Journal of Consumer Research*, 8(3), 243–252.
52. Baruönü, F. Ö., Kirezli Ö. (2023). Uluslararası Pazarlarda Etik ve Sürdürülebilirlik. *Uluslararası Pazarlama: Kavramlar, Teoriler ve Uygulamalar* (Ed.: Koç, E., Yazıcı Ayyıldız, A.). Ankara : Seçkin Yayıncılık.
53. Baş, M. (2015). *Marka Yönetimi.* Ankara : Detay Yayıncılık.
54. Baş, R. (2021). *Marka Kimliğinin Revizyon Nedenlerinin ve Logo Tasarım Sürecinin İncelenmesi: Atıştırmalık Grubu Cips Ürünleri*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
55. Batı, U. (2017). *Marka Sesi Nörolojik Bir Enstrümandır!* https://www.pazarlamasyon.com/marka-sesi-norolojik-bir-kurumsal-kimlik-enstrumanidirr. (20.04.2023).
56. Baudrillard, J. (2004). *Tam Ekran,* İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
57. Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme*. 4. Basım. (Çev: A. Yılmaz). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
58. Baumgarth, C., Schneider, G. K., Ceritoğlu, A.B. (2008). Lüks Markalar Gerçekten Güçlü Markalar mı? Türkiye'de Temel, Premium ve Lüks Markaların Faydaları ve Marka Güçlerine İlişkin Ampirik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, 535-564.
59. Becer, E. (2006). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Altıncı Basım, Ankara : Dost Kitabevi Yayınları.
60. Becerra, E. P., Badrinarayanan, V. (2013). The Influence of Brand Trust and Brand Identification on Brand Evangelism. *Journal of Product & Brand Management, 22*(5/6), 371–383.
61. Belaid, S., Behi, A. T. (2011). The Role of Attachment in Building Consumer-Brand Relationships: An Empirical Investigation in the Utilitarian Consumption Context. *Journal of Product & Brand Management, 20*(1), 37–47.
62. Benhardy, K. A., Hardiyansyah, H., Putranto, A., Ronadi, M. (2020). Brand Image and Price Perceptions Impact on Purchase Intentions: Mediating Brand Trust. *Management Science Letters, 10*, 3425–3432.
63. Bentley, M., Fien, J., Neil, C. (2004). Sustainable Consumption: Young Australians as Agents of Change, *National Youth Affairs Research Scheme*, Canberra, Australia 1–156.
64. Bernarto, I., Berlianto, M. P., Palupi Meilani, Y. F. C., Masman, R. R., Suryawan, I. N. (2020). The Influence of Brand Awareness, Brand Image, and Brand Trust on Brand Loyalty. *Jurnal Manajemen, 14*(3), 412-426.
65. Berthon, P., Pitt, L., Campbell, C. (2009). Does Brand Meaning Exist in Similarity or Singularity? *Journal of Business Research*. 62. 356-361.

66. Bettels, J., Wiedmann, K. P. (2019). Brand Logo Symmetry and Product Design: The Spillover Effects On Consumer Inferences. *Journal of Business Research*, 97, 1-9.
67. Bilgici, C. (2022). Metaverse Dinamikleri Bağlamında Sosyal Medya ve Dijital Reklamcılığın Geleceği Üzerine Bir İnceleme. *Yeni Medya,* 12, 369-394.
68. Bilgili, B. (2016). *Marka Farkındalığı ve Zincir (Franchising) İşletmeler.* Ankara : Detay Yayıncılık.
69. Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Stockholm Çevre Kurumu. (1999). https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa (1.10.2015).
70. Borç, G. (2019). *Marka ve Yönetim.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Yayını.
71. Bozgeyik, H. (2013). Garanti Markasının Marka Hukukundaki Yeri ve Benzer Kavramlarla İlişkisi*. Journal of Istanbul University Law Faculty*, *71*(2), 91-102.
72. Brooks, K. (2023). *3 Essential Elements of a Successful Brand.* https://www.bdc.ca/en/articles-tools/blog/how-build-strong-brand-3-pillars-success (10.01.2023).
73. Bruce, M., Kelly, S. (2013). Expectations, Identity and Affordability: The Housing Dreams of Australia's Generation Y, *Housing, Theory and Society*, 30(4), 416-432.
74. Budak, G., Tatlı, E. (2020). Tüketici Marka Sadakatinin Oluşturulmasında Instagram Kullanımının Etkisi: Starbucks Örneği. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 8-43.
75. Bulunmaz, B. (2022). Otomotiv Sektöründe Sosyal Medyanın Kullanımı ve Fiat Örneği. *Global Media Journal,* Vol. 2, Issue 3, 20-51.
76. Butler, B. S., Gray, P. H. (2006). Reliability, Mindfulness, and Information Systems*, MIS Quarterly*, 30(2), 211-224.
77. Büyükkeklik, A. (2004). *Ürün Konumlandırma ve Algılama Haritaları*, *Niğde'de Bireysel Bankacılık Hizmetleri Üzerine Bir Uygulama. Niğde* Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 21-26.
78. Can, E. (2020). *Yerel Markalı Süt ve Süt Ürünlerine Yönelik Tüketici Eğilimleri ve Gıda Güvenliği Algısının Analizi: Tekirdağ İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
79. Candemir, A. (2021). "*Yeşil Pazarlama" - Sürdürülebilirlik ve Değer Yaratan Yeşil Uygulamalar içinde (161-187)*. Editör: Ümit Deniz İlhan, ISBN: 978-625-7677-71-4, E-ISBN: 978-625-7677-72-1
80. Carlson, N. (2011). http://www.businessinsider.com/facebook-has-more-than-600-million-usersgoldman-tells-clients-2011-1. (11.03.2023).
81. Catry, B. (2003), The Great Pretenders : The Magic of Luxury Goods. *Business Strategy Review*, 14. Sayı, 3. Baskı, 10-17.
82. Cebeci, R. (2005). *Franchising Rehberi*, KOSGEB Girişimciliği Geliştirme Merkezi, Ankara.
83. Certeler, E. (2001). Pazar Savaşı ve Markalar. *Patent ve Marka Dünyası Dergisi*, 3(11), 55-69.
84. Ceylan, İ. (2015). Amblem ve Logo Tasarımlarında Renklerin Dili. *Art-E Sanat Dergisi,* 8(16), 314-330.
85. Chatterjee S. C., Chaudhuri A. (2005). Are Trusted Brands Important. *The Marketing and Management Journal, 15*(1), 1-16.
86. Chaudhuri, A., Holbrook, M. (2002). Product-Class Effects on Brand Commitment and Brand Outcomes: The Role of Brand Trust and Brand Affect. *Journal of Brand Management, 10*(1), 33-58.

87. Chaudhuri, A., Holbrook, M. B. (2001). The Chain of Effects Form Brand Trust and Brand Effect to Brand Performance: The Role Of Brand Loyalty. *Journal of Marketing, 65*(2), 81-93.

88. Chernatony, L. D. (1999). *Brand Management: Strategy, Implementation and Control.* London: Financial Times/Prentice Hall.

89. Chilingerian, N. (2011). Reaching Millenials*, Credit Union Times*, April, 20, p.7.

90. Chinomona, R. (2016). Brand Communication, Brand Image and Brand Trust as Antecedents of Brand Loyalty in Gauteng Province of South Africa. *African Journal of Economic and Management Studies, 7*(1), 1-28.

91. Choi, S., Ng, A. (2011). Environmental and Economic Dimensions of Sustainability and Price Effects on Consumer Responses, *Journal of Business Ethics*, 104, 269-282.

92. Cialdini, R. B. (2001). Harnessing the Science of Persuasion. *Harvard Business Review*, October, 72-79.

93. Clinehens, J. (2019). Netflix Müşteri Deneyimi İçin Psikoloji Neden Önemli?. *The Brand Age*, Aralık, 54-57.

94. Collins, P. J. (2020). We might be wrong, but we think that hedging doesn't protect your reputation. *Journal of Experimental Psychology : Learning, Memory, and Cognition.*

95. Collins, S. (2022). *Mind Games.* https://www.nato.int/cps/en/natolive/ opinions_204 99.htm (11.03.2023).

96. Cuddy, A. J. C. Fiske, S. T., Glick, P. (2007). The Bias Map: Behaviors from Intergroup Affect and Stereotypes. Journal of Personality and Social Psychology, 92, 631–648.

97. Cuong, D. T. (2020). The Influence of Brand Satisfaction, Brand Trust, Brand Preference on Brand Loyalty to Laptop Brands. *Systematic Reviews in Pharmacy, 11*(11), 95-101.

98. Çağatan, T. (2008). *Pazarlama Stratejilerinin Oluşturulmasında Marka Değerinin Etkisi ve Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

99. Çağıl, A. (2017). *Sosyal Medya ile Dijital Pazarlama.* İstanbul : Dikey Eksen Yayın.

100. Çakır, O. (2022). *SEO'nun Taçsız Kralı Backlink Nedir?* https://shiftdelete.net/seo-backlink-nedir (20.04.2022).

101. Çelik Varol, M., Varol, E. (2020). Postmodern Tüketime Postmodern Bir Yanıt: Paylaşım Ekonomisi. *Asya Studies*, 4(12), 128-141.

102. Çengel, Ö., Pirtini, S., Çakıroğlu, I. (2020). COVID-19 Sürecinde İşletmelerde Kurumsal Yönetim ve Sosyal Sorumluluk Stratejilerinin Yeniden Yapılandırılması Üzerine Pazarlama Yönlü Bir Yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 4(7), 1-21.

103. Çevik, O., Yılmaz, N., Güçlü, Y. (2022). Marka İmajının Marka Sadakatine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 13(25), 51-73.

104. Çoban, S. (2005). Kayseri Mobilya Sanayinin Dış Ticaret Yapısı ve Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(5), 73-82.

105. Çolak, U. (2016). *Türk Marka Hukuku*. İstanbul : On İki Levha Yayıncılık.

106. Dalyan, Ş. (2010). *Reklam Sloganlarında Söz Sanatları Çevirisi ve Çevirmen Yaklaşımları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

107. Dalziel, N., Harris, F., Laing, A. (2011). A Multidimensional Typology of Customer Relationships: from Faltering to Affective. *International Journal of Bank Marketing. 29*(5): 398-432.

108. De Barnier, V., Rodina, I. B., Valette-Florence, P. (2006). 'Which Luxury Perceptions Affect Most Consumer Purchase Behavior? A Cross Cultural Exploratory Study in France, The United Kingdom and Russia'. *Proceedings Des Congres Paris-Venise Des Tendences Marketing*, Paris. 8/17, pp. 1-27.

109. Delgado-Ballester, E. (2004). Applicability of a Brand Trust Scale Across Product Categories. *European Journal of Marketing, 38*(5/6), 573-592*.*

110. Delgado-Ballester, E. D., Munuera-Aleman, J. L. (2005). Does Brand Trust Matter to Brand Equity? *Journal of Product and Brand Management, 14* (3), 187–96.

111. Delgado-Ballester, E., Munuera-Alemán, J. L., Yagüe-Guillén, M. J. (2003). Development and Validation of a Brand Trust Scale. *International Journal of Market Research, 45*(1), 35–53.

112. Demick, J. (2000). Toward a Mindful Psychological Science : Theory and Application*, Journal of Social Sciences*, 56, 141-159.

113. Demirağ, B. (2019). *Marka İmajı, Algılanan Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini ve Algılanan Değerin Marka Sadakati Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: 5 Yıldızlı Sayfiye ve Şehir Otelleri Örneği*. Doktora Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

114. Dereli, T., Baykasoğlu, A. (2007*). Toplam Marka Yönetim.* İstanbul : Hayat Yayıncılık.

115. Derinözlü, E. (2019). *Lüks Marka İletişiminde Duygusal Reklam Çekiciliklerinin Marka Tercihine Etkisi ve Bir Uygulama*. Doktora Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitütüsü, İstanbul.

116. Dimofte, C. V., Johansson, J. K., Bagozzi, R. (2010). Global Brands in the United States: How Consumer Ethnicity Mediates the Global Brand Effect, *Journal of International Marketing*, Sayı: 18, Cilt: 3, 81- 106.

117. Dithan Ntale, P., Ngoma, M., Musiime, A. (2013). Relationship Marketing, Word of Mouth Communication and Consumer Loyalty in the Ugandan Mobile Telecommunication Industry. *African Journal of Business Management, 7*(5), 354-359.

118. Doney, P. M., Cannon, J. P. (1997). An Examination of the Nature of Trust in Buyer-Seller Relationships. *Journal of Marketing, 61*(2), 35-51.

119. DongHee, K., SooCheong, S. J. (2014). Motivational Drivers for Status Consumption: A Study of Generation Y Consumers, *International Journal of Hospitality Management*, Vol.38, 39-47.

120. Doran, G. T. (1981). There's a S.M.A.R.T. Way to Write Management's Goals and Objectives. *Management Review,* Vol. 70(11), 35-36.

121. Dönmez, N. (2022). *Metaverse Bankacılığı Yolunda Değişen Müşteri Beklentilerine Hitaben Gelişen Pazarlama Anlayışları Üzerine Bir İnceleme.* Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5(1), 97-128.

122. Drucker, P. F. (2017a). İnovasyon Disiplini. *İnovasyon* (Çev. Melis İnan). İstanbul : Optimist, 191-208.

123. Drucker, P. F. (2017b). *İnovasyon ve Girişimcilik* (Çev. İlker Gülfidan). İstanbul : Optimist.

124. Duboff, R., Spaeth J. (2002). Geleceği Görmek. (Çev. H. Değirmenci). İstanbul : Mediacat.

125. Dubois, B., Laurent, G., Czellar, S. (2001). Consumer Rapport to Luxury : Analyzing Complex and Ambivalent Attitudes. Consumer Research Working Article, *HEC Research Papers Series*, 736, Paris, France.

126. Düren, Z. (2000). *2000'li Yıllarda Yönetim*. 2. Basım, İstanbul : Alfa Yayınları.

127. Edelman, D. C. (2018). Dijital Çağda Marka Çalışması. *Stratejik Pazarlama* (Çev. Melis İnan). İstanbul: Optimist, 25-45.

128. El Naggar, R. A. A., Bendary, N. (2017). The Impact of Experience and Brand Trust on Brand Loyalty, While Considering the Mediating Effect of Brand Equity Dimensions, an Empirical Study on Mobile Operator Subscribers in Egypt. *The Business and Management Review, 9*(2), 16-25.

129. Elden, M. (2007). *Reklam Yazarlığı*. İstanbul : İletişim Yayınları.

130. Elgin, D., Mitchell, A. (1977). Voluntary Simplicity. *The Co-Evolution Quarterly*, Summer, 4–18.
131. Elitok, B. (2003). *Hadi Markalaşalım*. İstanbul : Sistem Yayıncılık.
132. Elsten, C., Hill, N. (2017). Intangible Asset Market Value Study*? les Nouvelles - Journal of the Licensing Executives Society, 4*(2017), 245-247, https://leewardcapitalmgt.com/wpcntent/uploads/2019/02/ocean-tomo-intangile-asset-study-2015.pdf, (07.03.2023).
133. Erdem, T., Swait, J. (1998). Brand Equity as a Signaling Phenomenon. *Journal of Consumer Psychology, 7* (2), 131–157.
134. Erdem, T., Swait, J., Valenzuela, A. (2006). Brands as Signals: A Cross-Country Validation Study. *Journal of Marketing, 70* (1), 34–49.
135. Erdil, E. (2016). *Fikri Mülkiyet Hukuku Ders Kitabı.* İstanbul : Vedat Kitapçılık.
136. Erdil, T. S., Uzun, Y. (2010). *Marka Olmak.* 2. Baskı, İstanbul : Beta Yayınları.
137. Eren, E. (2019). *Bana Kokunun Resmini Çizebilir Misin?* https://hbrturkiye.com/blog/bana-kokunun-resmini-cizebilir-misin. (20.04.2023).
138. Ergüven, S. (2013). *Basılı Mecra İçin Reklam Yazmak. Reklamda Yaratıcılık ve Yazarlık.* Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3015, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1968.
139. Erin (2021). *16 Logo Design Tips from Branding Experts.* https://looka.com/blog/logo-design-tips/ (12.01.2023).
140. Eroğlu, S. (2003). Soyut Renk, Ses ve Üç Boyutlu İşaretlerin Marka Olarak Tescili. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 95-166.
141. Errajaa, K., Legohérel, P., Daucé, B., Bilgihan, A. (2021). Scent marketing: linking the scent congruence with brand image. International *Journal of Contemporary Hospitality Management, 33*(2), 402-427.
142. Eymen, E. (2007). *Marka Nedir?* İstanbul : Kalite Ofisi Yayınları.
143. Fathorrahman, Puspaningrum, A., Suyono, J. (2020). Brand Satisfaction, Brand Trust and Brand Loyalty. *Proceedings of the 2nd African International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Harare,* Zimbabwe, 2708-2717.
144. Ferraro, E. (2020). *The Story of Santa and Coca-Cola.* https://www.citma.org.uk/resources/trade-marks-ip/intellectual-property-blog/the-story-of-santa-and-coca-cola-blog.html (20.01.2023).
145. Fırat, D. (2009). *Marka Yayma Stratejisinin Tüketiciler Tarafından Algılanmasına Etki Eden Faktörler*. Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
146. Fiat Türkiye. "*Hayat Durur, Fiat Durmaz!*". https://www.youtube.com/watch?v=-wkGWzwcYx4 (23.05.2020).
147. Fidan, B. (2007). *Reklam ve Karikatür*, İstanbul : Yazın Matbaacılık.
148. Fingerman, K., Miller, L., Birditt, K., Zarit, S. (2009). Giving to the Good and the Needy : Parental Support of Grown Children*, Journal of Marriage and Family*, 71(5), 1220-1233.
149. Fiol, C.M., O'Connor, E.J. (2003). Walking up! Mindfulness in the Face of Bandwagons, *Academy of Management Review*, 28(1), pp. 54-70.
150. Fiske, S. T., Cuddy, A. J., Glick, P., Xu, J. (2002). A Model of (Often Mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow from Perceived Status and Competition. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(6), 878.
151. Flikkema, M., Castaldi, C., de Man, A. P., Seip, M. (2019). Trademarks' relatedness to product and service innovation: A branding strategy approach. *Research Policy, 48*(6), 1340-1353.

152. Foroudi, P. (2018). Influence of Brand Signature, Brand Awareness, Brand Attitude, Brand Reputation on Hotel Industry's Brand Performance. *International Journal of Hospitality Management, 76,* 271-285.

153. Foroudi, P., Melewar, T. C., Gupta, S. (2014). Linking Corporate Logo, Corporate Image, and Reputation: An Examination of Consumer Perceptions in the Financial Setting. *Journal of Business Research, 67*(11), 2269-2281.

154. Fournier, S. (1998). Consumers and Their Brands: Developing Relationship Theory in Consumer Research. *Journal of Consumer Research, 24*, 343–373.

155. Fournier, S., Lee L. (2009). Getting Brand Communities Right. *Harvard Business Review*, 87(4), 105- 111.

156. Friedman, C., Yorio, K. (2016). *Business Logo Tips.* https://www.zenbusiness.com/blog/logo-tips/ (20.01.2023).

157. Gedik, Y. (2020). Pazarlamada Yeni Bir Pencere: Dijital Pazarlama, *Journal of Business in the Digital Age*, 3(1), 63-75.

158. Gözütok, N. (2005). *En Etkin Sloganlar*. http://www.capital.com.tr/en-etkinsloganlar-haberler/18432.aspx, (22.10.2013).

159. Grewal, D., Levy, M. (2023). *Pazarlama 5* (Çev. F. Müge Arslan ve Taşkın Dirsehan). Ankara : Nobel Yayınları.

160. Gunasti, K., William T. R. (2010). How and When Alphanumeric Brand NamesAffect Consumer Preferences, *American Marketing Association Journal of Marketing Research*, XLVII, 1177-1192.

161. Güldeniz, G. (2009). *Ses ve Koku Markaları.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

162. Gümüş, M., Öksüz, B. (2009). Çalışanların Kurumsal İtibar Sürecine Katılımlarında İçsel İletişimin Rolü, *Journal of Yasar University*, 4(16), 2643.

163. Gürel, E., Arslan, E. (2020). Kişisel Marka ve Kişisel Markalaşma: Bir Literatür Çalışması. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 694-706.

164. Gürhan Canlı, Z. (2014). When Corporate Image Affects Product Evaluations: The Moderating Role of Perceived Risk. *Journal of Marketing Research*, 197-205.

165. Güvemli, O. (2018). Türkiye'nin Yaşayan En Eski İşletmesi: Hacı Bekir Şekerleme 1777-2018. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2018* (Special Issue), 74-104.

166. Habiboğlu, Ö., Uslu, A. (2019). Algılanan Lüks Marka Değerinin ve Marka İtibarının Premium Fiyat Ödeme İstekliliği Üzerindeki Etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20): 1680-1709.

167. Hazar, M. (2011). Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 151-175.

168. Hehman, R. D. (1984). *Product Management: Marketing in a Changing Environment,* Homewood, III. : Dow Jones-Irwin.

169. Heine, K. (2012). *The Concept of Luxury Brands*. Edition 2, www.conceptofluxurybrands.com. (21.10.2023).

170. Hepekiz, İ. Gökaliler, E., (2019). Sosyal Medya Aracılığıyla Yaratılan Kişisel Markalar ve Benlik Uyumu. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(2), 761-782.

171. Hız, G., Hız, K. (2011). Yoksulluk ve Yoksunluk Penceresinden Tüketimi, Lüks Tüketimi ve Tüketim Toplumunu İzleme. *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu*, 145-158.

172. Hidayanti I., Nuryakin., Farida N. (2018). A Study on Brand Commitment and Brand Trust Towards Brand Loyalty of Branded Laptop in Indonesia. *Journal Of Business and Retail Management Research. 12*(3): 270–278.

173. Hoch, S. J., Banerji, S. (1993). When Do Private Labels Succeed? *MIT Sloan Management Review,* 34(4), 57.

174. Hoegg, J., Alba, J.W., Dahl D. W. (2010). The Good, The Bad, and The Ugly : Influence of Aesthetics On Product Feature Judgments. *Journal of Consumer Psychology*, 20, 419-430.

175. Hollansen, S. (2017). *Global Marketing*. 7th ed., Slovakia : Pearson Education Limited.

176. Hooley, G, Amanda, B., Möller, K, (1998). Competitive Positionning and the Resource-based View of the firm. *Journal of Strategic Marketing*, 97-115.

177. Hopkins, R. A. (2017). *Grow Your Global Markets: A Handbook for Successful Market Entry*. New York, NY : Springer.

178. https://tr.wikipedia.org/wiki/İnternet_ünlüsü (18.02.2023).

179. https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/digital-2023/ (03/03/2023).

180. https://www.e-bebek.com/baby-me-bebek-pudra-kokusu-50-ml-p-bae-70080 (21.04.2023).

181. https://www.linkedin.com/posts/ozan-g%C3%BCrkan-birg%C3%BCl-063796193_k%C3%BCresel-piyasalarda-pazarlama-yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1-activity-7042826082919559168-kGRL?utm_source=share&utm_medium=member_desktop (14.09.2023).

182. https://www.pazarlamasyon.com/hayatimizda-yer-edinmis-jenerik-markalar (21.04.2023).

183. https://www.turkpatent.gov.tr/tasarim (21.04.2023).

184. https://www.wipo.int/classifications/nice/en, (15.03.2023).

185. https://www.youtube.com/watch?v=M2wf1PdqOZw&t=621s, (18.03.2023).

186. Huaman-Ramirez, R., Merunka, D. (2019). Brand Experience Effects on Brand Attachment: The Role of Brand Trust, Age, and Income. *European Business Review, 31*(5), 610–645.

187. Hume, M. (2010). Compassion Without Action: Examining the Young Consumers Consumption and Attitude to Sustainable Consumption*, Journal of World Business*, 45, 385-394.

188. Hunt, S. D. (2011). Sustainable marketing, equity, and economic growth: a resource advantage, economic freedom approach, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 39, 7-20.

189. IIENSTITU (2020). *En Etkili Slogan Örnekleri.* https://www.iienstitu.com/blog/en-etkili-slogan-ornekleri (18.01.2023).

190. Işık, M., Biber, L., Öztekin, A., Öztekin, H. (2006). *Genel ve Teknik İletişim*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

191. ITSMA. (2006). *Marketing for Sustainability*. http://itsma.blogs.com/verge/corporate_responsibility/index.htm (01.12. 2015).

192. İnanç, H., Yacan, İ. (2018). Ülkelerin Markalaşma Süreci ve Marka Kavramı. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, *1*(3), 317-331.

193. İnceoğlu, M. (1985). *Güdüleme Yöntemleri*, Ankara : Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayını.

194. İslamoğlu, A.H., Fırat, D. (2016). Stratejik Marka Yönetimi. İstanbul : Beta Yayınları.

195. Jacob, J. C., Brinkerhoff, M. B. (1999). Mindfullness and Subjective Well-Being In The Sustainability Movement: A Further Elaboration of Multiple Discrepancies Theory, *Social Indicators Research*, Vol. 46, 341-368.

196. Jayson, S. (2006). *Generation Y Gets Involved*. www.usatoday.com/clearprint /?1295734385605 (01.10.2015).

197. Joinson, A. N. (2008). 'Looking at', 'Looking up' or 'Keeping up with' People? Motives and Uses of Facebook. *Proceeding of the Twenty-Sixth Annual SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems.* 1027-1036.

198. Jones, P., Clarke-Hill, C., Comfort, D., Hillier, D. (2008), Marketing and Sustainability, *Marketing Intelligence and Planning*, 26(2), 123-130.

199. Kadıbeşegil, S. (2009). *Şimdi Stratejik İletişim Zamanı*, İstanbul : Mediacat.

200. Kalyoncuoğlu, S., Üner, M. M. (2010). Küresel Doğan İşletme Kavramı ve İşletmelerin Küresel Doğmasına Etki Eden Kurucu/Üst Düzey Yönetici Özellikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12*(3), 1-42.

201. Kanbak, P. (2002). *Marka İsmi Yaratma ve İlaç Sektöründe Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

202. Kantar, M. (2014). *Çok Uluslu Şirketlerin Marka Adı ve Slogan Kullanımında Standardizasyon Dereceleri: Türkiye ve Orta Doğu İncelemesi.* Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

203. Kapferer, J. N. (1997). Managing Luxury Brands*. Journal of Brand Management,* 4, 235-249.

204. Kapferer, J. N. (2012). *The New Strategic Brand Management : Creating and Sustaining Brand Equity Long Term*. 4th ed., Kogan Page,

205. Karaca, A.E. (2018). *"Play-Doh" Koku Markası Uspto Tescil Kararı* https://iprgezginli.org/tag/koku-markalari/ (20.04.2023).

206. Karaçor, S. (2000). *Toplumsal Değişme ve Reklam*. Selçuk Üniversitesi, Konya: İletişim Fakültesi Yayınları, No:3.

207. Karaçor, S. (2009). *Pazarlama İletişiminde Marka Yaratma Odaklı Konumlandırma Stratejileri.* Asodosya, Ankara Sanayi Odası, 27-39.

208. Karafakıoğlu, M. (1974). *Pazarlama Bileşeni Olarak Fiyatın Mamul ve Mamul Hattı İçin Belirlenmesi ve Türkiye'deki Uygulama.* Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.

209. Karafakıoğlu, M. (2006). *Pazarlama İlkeleri.* İstanbul : Literatür Yayıncılık.

210. Keegan, W. J., Green, M. C. (2015). *Küresel Pazarlama.* Ankara : Nobel Yayınları.

211. Keene, D., Handrich, R. (2010). Tattoos, Tolerance, Technology and TMI: Welcome to the Land of the Millennials (aka Generation Y), *The Jury Expert, Advocacy:* https://www.thejuryexpert.com/wp-content/uploads/KeeneHandrichJul2010Volume22No4.pdf (05.12.2014).

212. Keller, K. L. (2012). *Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity.* Pearson Education.

213. Keller, K. L. (2017). Managing The Growth Tradeoff: Challenges and Opportunities in Luxury Branding*. Journal of Brand Management*, 16(5/6), 179-198.

214. Keller, K. L. (2019). *Stratejik Marka Yönetimi: Marka Sermayesinin İnşası, Ölçümü ve Yönetimi* (Çev. Aykan Candemir). Ankara : Nobel Yayınları.

215. Keller, L.K. (2013). Strategic Marketing Management: Building, Measuring and Managing Brand Equity*.* UK : Pearson.

216. Kırdar, Y. (2003). https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=tr&user=tHraF0wAAAAJ&citation_for_view=tHraF0wAAAAJ:ZeXyd9-uunAC (23.04.2023).

217. Kırdar, Y. (2004). *Marka Stratejilerinin Oluşturulması*; Coca-Cola Örneği. Review of Social, Economic & Business Studies, 233-250.

218. Kim, S-H., Kim, M., Holland, S., Townsend, K. M. (2020). Consumer-Based Brand Authenticity and Brand Trust in Brand Loyalty in The Korean Coffee Shop Market*. Journal of Hospitality & Tourism Research*, 1-24.
219. Klein, J., Ettenson, R. (1999). Consumer Animosity and Consumer Ethnocentrism: an Analysis of Unique Antecedents*, Journal of International Consumer Marketing,* 11 (4), 5-24.
220. Klink, R. R., Athaide, G. A. (2012). *Creating Brand Personality with Brand Names*. Mark Lett, 23, 109-117.
221. Knight, G. A., Çavuşgil S. T. (2004). Innovation, Organizational Capabilities, And The Born-Global Firm. *Journal of International Business Studies*, *35*, 124-141.
222. Koç, E. (2016). *Tüketici Davranışı ve Pazarlama Stratejileri: Global ve Yerel Yaklaşım*. Ankara : Seçkin Yayıncılık.
223. Koçak Alan, A., Tümer Kabadayı, E., Erişke, T. (2018). İletişimin Yeni Yüzü: Dijital Pazarlama ve Sosyal Medya Pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 66, 493-504.
224. Koçum, M. (2019). Küresel Rekabet Ortamında Markalaşmanın Önemi ve Uluslararası Marka Olmak. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 1(2), 15-28.
225. Koçyiğit, M. (2017). Halkla İlişkiler Algısının Marka İmajı ve Marka Bağlılığı Üzerindeki Etkisi. *Selçuk İletişim,* 10(1), 85-97.
226. Kohli, C., Douglass W. L. (1995*). Creating Effective Brand Names: A Study of the Naming Process*. ISBM Report, 12- 1995, 1-23.
227. Kohli, C., Leuthesser, L., Suri, R. (2007). Got slogan? Guidelines for creating effective slogans. *Business horizons, 50*(5), 415-422.
228. Kotler, P . (2004). *Marketing Management*, Prentice Hall, Inc, New Jersey.
229. Kotler, P. (1999). *Kotler ve Pazarlama.* (Çev. A. Özyağcılar). İstanbul : Aura Kitapları.
230. Kotler, P. (2000). *Kotler ve Pazarlama*. İstanbul : Sistem Yayınları.
231. Kotler, P. (2009). *A'dan Z'ye Pazarlama, Pazarlama ile İlgili Herkesin Bilmesi Gereken 80 Kavram.* İstanbul : MediaCat.
232. Kotler, P., Keller, K. L. (2016). *Pazarlama Yönetimi: Kavramlar, Stratejiler, Uygulamalar.* İstanbul : Optimum Yayınları.
233. Kotler, P., Armstrong, G. (2018). *Pazarlama İlkeleri* (Çev. A. Ercan Gegez). İstanbul : Beta Yayınları.
234. Kotler, P., Haider, D., Rein, I. (2002). *Marketing Asian Places : Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities*, States and Nations, Wiley.
235. Kotler, P., Keller, K. L. (2009). *Marketing Management.* New Jersey : Pearson Education Inc.
236. Kotler, P., Keller, K. L. (2018). *Pazarlama Yönetimi 15E* (Çev. Ed. İbrahim Kırcova). İstanbul : Beta Yayınları.
237. Kotler, P., Proertsch, W. (2010). *B2B Marka Yönetimi Firmadan Firmaya Satışta (B2B) Marka Nasıl Yaratılır?* (Çev. Orhon Nezih, İlke Haydaroğlu). İstanbul : MediaCat.
238. Koyuncu, K. (2007). *Marka ve Ambalajın Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
239. Kramer, L. (2021). *The 8 Elements of Branding.* https://99designs.com/blog/logo-branding/elements-of-branding/ (16.02.2023).
240. Kudina, A., Yip, G. S., Barkema, H. G. (2008). Born Global*. Business Strategy Review,* 19 (4), 38-44.
241. Kurt, E. (2019). *Marka Çeşitleri.* https://www.emrekurt.av.tr/blogs/2019/10/25/marka-cesitleri/ (21.04.2023).

242. Kuss, D., Griffiths, M. (2011). Online Social Networking and Addiction—A Review of The Psychological Literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 8, 3528-3552.

243. Küçükaslan, A., Ural, T. (2006). Markanın Gelişim Modeli: Bölgesel Markadan Ulusal ve Uluslararası Markaya Geçiş Aşamaları*. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi,* 21 (1).

244. Kürkçü, D. D. (2015). Sponsorluğun Marka Değeri Üzerine Etkisi. *Yıldız Journal of Art Design,* 2(1), 1-19.

245. Kwak, H. L. (2010). What is Twitter, a Social Network or a News Media? *Proceedings of the 19th International Conference on World Wide Web*, New York, 591-600.

246. Lamb W. C., Hair J. F., McDaniel, C. (2009). *Exam Prep for Essentials of Marketing by Lamb, Hair, & McDaniel,* 6th Ed., Mznlnx.

247. Langer, E.J. (1989). *Mindfulness*, Addison-Wesley, Reading, MA.

248. Lantieri, T., Chiagouris, L. (2009). Brand Trust in an Age without Trust: Expert Opinions. *Journal of Consumer Marketing, 26*(2), 78–86.

249. Laroche, M., Habibi, M. R., Richard, M.-O., Sankaranarayanan, R. (2012). The Effects of Social Media Based Brand Communities on Brand Community Markers, Value Creation Practices, Brand Trust and Brand Loyalty. *Computers in Human Behavior, 28*, 1755–1767.

250. Lassoued, R., Hobbs, J. E. (2015). Consumer Confidence in Credence Attributes: The Role of Brand Trust. *Food Policy, 52*, 99–107.

251. Levitt, T. (1960). Marketing Myopia. *Harvard Business Review*, August-September 2015, 36-50.

252. Liao, Y.-K. (2015). The Role of Trust on Brand Loyalty and Brand Equity. *Joint International Conference*, 603-612.

253. Lietsala, K. V. (2008). *Social Media: Introduction to the Tools and Processes of Participatory Economy,* Finland : Ampere University Press.

254. Lombart, C., Louis, D. (2016). Sources of Retailer Personality: Private Brand Perceptions. *Journal of Retailing and Consumer Services, 28*, 117-125.

255. Lynn, M. (1991). Scarcity Effects on Value: A Quantitative Review of the Commodity Theory Literature. *Psychology & Marketing*, 8(1), 43–57.

256. Mabkhot, H. A., Shaari, H., Salleh, S. M. (2017). The Influence of Brand Image and Brand Personality on Brand Loyalty, Mediating by Brand Trust: *An empirical study. Journal Pengurusan, 50*, 71–82.

257. Macar, A. *Renk Markası: Geleneksel Olmayan Marka Türleri- 3.* https://hukukvebilisim.org/geleneksel-olmayan-marka-turleri-renk-markasi/ (21.04.2023).

258. Madden, T.J., Hewett, K., Roth, M. S. (2000). Managing Images in Different Cultures: A Cross-National Study of Color Meanings and Preferences. *Journal of International Marketing,* 8(4),

259. Malhotra, N.K, Lee, O.F., Uslay, C. (2012). Mind the Gap the Mediating Role of Mindful between Market and Quality Orientations, Their Interaction, and Consequences, *International Journal of Quality & Reliability Management*, Vol. 29 Issue: 6, pp.607-625.

260. Malhotra, N.K. (2006). Consumer well-being and quality of life: an assessment and directions for future research, *Journal of Macromarketing*, 26(1), 77-80.

261. Management Study Guide (2023). *Brand Management - Brand Name.* https://www.managementstudyguide.com/brand-name.htm (20.02.2023).

262. Marketing Türkiye. *Altınyıldız Classics'ten Dijitalleşen Mağazacılık Örneği Görüntülü Online Satış*. https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/altinyildiz-classicsten-dijitallesen-magazacilik- ornegi-goruntulu-online-satis/ (14.05.2020).

263. Mayer, R. C., Davis, J. H., Schoorman, F. D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *Academy of Management Review, 20*(3), 709-734.

264. McDonald, M. H., De Chernatony, L., Harris, F. (2001). Corporate Marketing and Service Brands-Moving Beyond The Fast-Moving Consumer Goods Model. *European Journal of Marketing,* 35 (3/4), 335-352.

265. McKnight, D. H., Choudhury, V., Kacmar, C. (2002). Developing and Validating Trust Measures for e-Commerce: An Integrative Typology. *Information Systems Research, 13*(3), 334–359.

266. Mehmeti, N. (2003). *Kurum Kültürünün Kurum Kimliğine, Ürün Kimliğine ve Ambalaj Tasarımına Yansıması.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

267. Mendonça, S., Pereira, T. S., Godinho, M. M. (2004). Trademarks as an indicator of innovation and industrial change. *Research policy, 33*(9), 1385-1404.

268. Messaki, E. (2020). *What Makes a Brand Successful?* https://medium.com/outcrowd/what-makes-a-brand-successful-17993367febc (08.02.2023).

269. Meyers, H. M., Lubliner, M. J. (2003). *Başarılı Ambalaj Başarılı Pazarlama*. (Çev. Zehra Üsdiken). İstanbul : Rota Yayınları.

270. Mıshra, P., Datta, B. (2011). Brand Name: The Impact Factor. *Research Journal of Business Management*, 5(3), 109- 116.

271. Millar, R. (2021). *21 Powerful Tips for Effective Logo Design.* https://www.designhill.com/design-blog/powerful-tips-for-effective-logo-design/ (07.02.2023).

272. Millman, D. (2012). *Marka Kültürü.* (Çev. Zeynep Kökkaya), İstanbul : MediaCat.

273. Mishra, M. K., Kasarani, A., Das, D. (2016). The Relationship between Risk Aversion Brand Trust, Brand Affect and Loyalty: Evidence from The FMCG Industry. *Journal of Indian Business Research, 8*(2), 78-97.

274. Moisander, J., Pesonen, S. (2002). Narratives of Sustainable Ways of Living : Constructing the Self and the Other as a Green Consumer, *Management Decision*, Vol. 40/4, 329-342.

275. Morgan, R. M., Shelby Hunt, D. (1994). The Commitment-Trust Theory of Relationship Marketing. *Journal of Marketing, 58* (3), 20-38.

276. Mortelmans, D. (2005), Sign Values in Processes of Distinction : The Concept of Luxury. *Semiotica*, 157-1/4, 497-520.

277. Mucuk, İ. (2000). *Pazarlama İlkeleri.* 13.Baskı. İstanbul : Türkmen Kitabevi.

278. Murtiasih, S., Hermana, B., Febriani, W. (2021). The Effect of Marketing Communication on Brand Equity with Brand Image, Brand Trust, and Brand Loyalty as the Intervening Variables. *Journal of International Business Research and Marketing, 7*(1), 7-16.

279. Nardali, S. (2017). Systematic Literature Review on Born Global Firms. *Yonetim ve Ekonomi,* 24 (2), 563.

280. Nawaz, N., Usman, A. (2011). What Makes Customers Brand Loyal: A Study on Telecommunication Sector of Pakistan. *International Journal of Business and Social Science, 2*(14), 213-221.

281. Nayyar, S. (2001). Inside the Mind of Gen Y, *American Demographics*, 23(9), p.6.

282. Ndubisi, N. O. (2012), Mindfulness, Quality and Reliability in Small and Large Firms, *International Journal of Quality and Reliability Management*, 29(6), 600-606.

283. Neuman, W. R. (1991). *The Telecommunication Revolution.* Cambridge : MIT Press.

284. Neuman, W. R. (1999). *The Gordian Knot: Political Gridlock on the Information Highway*. Cambridge : MIT Press.

285. Nissan Türkiye. https://twitter.com/nissanturkiye/status/1247162846397386754 (06.04.2020).

286. Nurko, C. (2002). Road Trips and Branding Tips with the Y Generation, *Brand Strategy*, April, p.14.

287. O'cass, A., Frost, H. (2002), Status Brands : Examining The Effects of Non-Product-Related Brand Associations On Status And Conspicuous Consumption. *Journal of Product and Brand Management,* Vol. 11, No:2, 67-88.

288. O'Cass, A., McEwen, H. (2004). Exploring Consumer Status and Status Consumption, *Journal of Consumer Behavior*, 4(1), 25-39.

289. O'Cass, A., Siahtiri, V. (2013). In search of status through brands from Western and Asian origins: Examining the changing face of fashion clothing consumption in Chinese young adults*, Journal of Retailing and Consumer Services*, 20 (6), 505-515.

290. O'Barr, W. M. (2015). What is Advertising? *Advertising & Society Review*, 16(3).

291. Odabaşı, Y. (2002). *Tüketici Davranışı*. İstanbul : Kapital Medya Yayınları.

292. Odyakmaz Acar, N. (2013). Özgürlük Alanı Olarak Sunulan Sosyal Medya ve Taksim Gezi Parkı Eylemleri. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* (20), 178-193.

293. Oğuz, B. B. (2016). Jenerik Markalar ve Marka Sözcükler: Yapısalcı Dilbilim Yöntemi ile Bir İnceleme. *Dil Araştırmaları*, *10*(19), 101-110.

294. Oğuz, C., Tüzemen, E. (2012). Tüketicilerin Market Markalı Gıda Ürünlerine Bakış Açıları (Konya İli Selçuklu İlçesi Örneği). *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiri Kitabı,* 5(7), 936-942.

295. Ok, S. (2013). *İlk Marka Hz. Adem mi?*, İkinci Basım, Ankara : Elma Yayınevi.

296. Okkıran, Ş. (2006). *Türkiye'deki Marka İsimleri Üzerine Bir Araştırma ve Analiz*, Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

297. Okkıran, Ş. (2006). *Türkiye'deki Marka İsimleri Üzerine Bir Araştırma ve Analiz.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

298. Onurlu, Ö., Bilgiseven, B., Bilgili, S. (2022). Influencerın Kaynak Güvenilirliğinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisinde Marka Güveninin Aracı Rolü : Annelere Yönelik Bebek Bakım Ürünleri Üzerine Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 36(2), 165-174.

299. Onurlu, Ö., Bilgiseven, B., Bilgili, S. (2022). Influencerın Kaynak Güvenilirliğinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisinde Marka Güveninin Aracı Rolü (Annelere Yönelik Bebek Bakım Ürünleri Üzerine Araştırma). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 36(2), 165-174.

300. Oran, İ. B. (2020). *Küreselleşme Sürecinde Markalaşma ve Çok Uluslu Şirket Markaları & Markaların Küresel Etkinliği. Journal of Life Economics,*7;(2), 194.

301. Oviatt, B. M., McDougall, P. P. (2005). Toward a Theory of International New Ventures*. Journal of International Business Studies*, *36*, 29-41.

302. Ögel Yaran, İ. (2021). *Markamın İsmi Ne Olsun?* Ankara : Nobel Bilimsel Eserler.

303. Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 196-204.

304. Özdemir, S., Kayhan, R., Aksoy Özer, İ. (2021). Pandemi (Covid-19) Döneminde Kaynak Güvenilirliği Boyutlarının, Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin ve Marka İmajı Boyutlarının Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Instagram Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 113-146.

305. Özdemir, S., Kayhan, R., Aksoy Özer, İ. (2021). Pandemi (Covid-19) Döneminde Kaynak Güvenilirliği Boyutlarının, Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin ve Marka İmajı Boyutlarının Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Instagram Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 113-146.
306. Özdemir, S., Kayhan, R., Özer, İ.A. (2021). Pandemi (Covid-19) Döneminde Kaynak Güvenilirliği Boyutlarının, Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin ve Marka İmajı Boyutlarının Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Instagram Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 113-146.
307. Özdemirci, A. (2012). *Popüler Kültür, Tüketim Psikolojisi ve İmaj Yönetimi.* İstanbul : Beta Yayınları.
308. Özer, M. A. (2012). Bir Modern Yönetim Tekniği olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 147-180.
309. Özgül, E. (2011). Tüketicilerin Sosyo-Demografik Özelliklerinin Hedonik Tüketim ve Gönüllü Sade Yaşam Tarzları Açısından Değerlendirilmesi, *Ege Academic Review*, Vol. 11(1), 25-38.
310. Özgür, M. (2012). Müşterilerin Marka Beklentileri Marka Sadakatleri Arasındaki İlişki: Kuşadası'nda Faaliyet Gösteren Restoranlar Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
311. Öztürk, E. (2022). *Sürdürülebilir Bir Elden Çıkarma Yöntemi Olarak Sosyal Geri Dönüşüm Davranışı Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi. Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
312. Pahwa, A. (2023). *What is a Brand? – Importance, Elements, Types, and Examples*. https://www.feedough.com/what-is-brand-meaning-brand/ (07.02.2023).
313. Papasolomou, I. (2012). Social Media: Marketing Public Relations' New Best Friend. *Journal of Promotion Management*, 18, 319- 328.
314. Park, W. C., Eisingerich, A. B., Pol, G., Park, W. J. (2013). The Role of Brand Logos İn Firm Performance. *Journal of Business Research* 66, 180-187.
315. Paul, J., Rosado-Serrano, A. (2019). Gradual Internationalization vs Born-Global/International New Venture Models: A Review and Research Agenda. *International Marketing Review,* 36(6), 830-858.
316. Peattie, K. (2010). Green Consumption: Behavior and Norms. *Annual Review of Environment and Resources*, 35(1): 195–228.
317. Petty, R. D. (2012). Naming Names: Trademark Strategy and Beyond: Part One- Selecting a Brand Name. *Brand Management,* 15(3), 190-197.
318. Phillips, D. (2012). *İsmin Marka Hali*. İkinci Basım, İstanbul : MediaCat.
319. Pira, A., Kocabaş, F., Yeniçeri, M. (2005). *Küresel Pazarda Marka Yönetimi ve Halkla İlişkiler*. İstanbul: Dönence Yayınları.
320. Poundstone, W. (2019). *Fiyatlandırma Sırları* (Çev. Saadettin Konukseven, Kerem Yapar ve Ertuğrul Çağlayan). İstanbul : MediaCat.
321. Power, J., Whelan, S., Davies, G. (2008). The Attractiveness and Connectedness of Ruthless Brands: The Role of Trust. *European Journal of Marketing, 42*(5/6), 586-602.
322. Pringle, H., Thompson M. (2000). *Marka Ruhu Sosyal Sorumluluk Kampanyaları ile Marka Yaratmak.* (Çev. Zeynep Yelçe, Canan Feyyat). Birinci Basım, İstanbul: Scala Yayıncılık.
323. Puspaningrum, A. (2020). Social Media Marketing and Brand Loyalty: The Role of Brand Trust. *Jounal of Asian Finance, Economics and Business, 7*(12), 951–958.

324. Qualman, E. (2009). *Statistics Show Social Media is Bigger Than You Think*. http://www.socialnomics.net/2009/08/11/statistics-showsocial-media-is-bigger-than-you-think/ (12.02.2023).
325. Razak, M., Hidayat, M., Launtu, A., Kusuma Putra, A. H. P., Bahasoan, S. (2020). Antecedents and Consequence of Brand Management: Empirical Study of Apple's Brand Product. *Journal of Asia Business Studies, 14*(3), 307-322.
326. Reed, P. (1997). *Marketing Planning and Strategy.* Australia : Harcourt Brace.
327. Reilly, R.C, Lilly, F., Bramwell, G, Kronish, N. (2010). A Synthesis of Research Concerning Creative Teachers in a Canadian Context, *Teaching and Teacher Education*, 27(3), 533-542.
328. Reisenwitz, T.H., Iyer, R. (2009). Differences in Generation X and Generation Y: Implications for the Organization and Marketers, *Marketing Management Journal*, 19(2), 91-103.
329. Rerup, C. (2005). Learning from Past Experience : Footnotes on Mindfulness and Habitual Entrepreneurship, *Scandinavian Journal of Management*, 21, 451-472.
330. Richhart, R., Perkins, D.N. (2000). Life in the Mindful Classroom : Nurturing the Disposition of Mindfulness, *Journal of Social Issues*, 56(1), 27-47.
331. Ries, E., T., Bersoff, D., Adkins, S., Armstrong, C., Bruening, J. (2018). *2018 Edelman Trust Barometer Global Report*. Edelman, 1-61.
332. Rivkin, S., Sutherland, F. (2011). *Bir Marka Adı Yaratmak*. (Çev. Uğur Mehter, Deniz Arı). İstanbul : Brandage Yayınları.
333. Robertson, K. (1989). Strategically desirable brand name characteristics. *Journal of Consumer Marketing, 6*(4), 61-71.
334. Romaniuk, J., Bogomolova, S. (2005). Variation in Brand Trust Scores. *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing, 13*(4), 363–373.
335. Rudzewicz, A., Strychalska-Rudzewicz, A. (2021). The Influence of Brand Trust on Consumer Loyalty. *European Research Studies Journal, 24*(3), 454-470.
336. Saavedra, M., Chapman, K., Rogge, R. (2010). *Clarifying Links Between Attachment and Relationship Quality: Hostile Conflict and Mindfulness as Moderators*, *Journal of Family Psychology*, 24(4), 380-390.
337. Sahilli, S. (2005). Pazarlamanın Sessiz Dili: Renkler ve İletişim Rolü. *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 15(3). 48-52.
338. Sakhnovsky, D. (2022). *Пять Компонентов Сильного Бренда (Güçlü Bir Markanın Beş Bileşeni)* https://ardma.net/marketing/brending/pyat-komponentov-silnogo-brenda/ (10.02.2023).
339. Sarıoğlu, S. (2009). *Marka İsimlerinin Dilsel Analizi-Ülker ve Eti Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
340. Savaşçı, İ. (2003). Perakendecilikte Yeni Eğilimler: Perakendeci Markaların Gelişimi ve Türkiye'deki Uygulamaları*. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10(1), 85-102.
341. Sayan, N. (2019). *Kült Marka ve Marka Topluluğunun Yenilikçilik ve Teknoloji Kabul Modeli Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
342. Sayan, N. (2022a). Çağın Gerekliliği Olarak Dijital Pazarlama. *Satın Alma Dergisi*, Kasım, Sayı 119 : 63-64.
343. Sayan, N. (2022b). *Kobiler İçin Pazarlama – Expo İşletme Programı*. https://satinalmadergisi.com/kobiler-icin-pazarlama-expo-isletme-programi/ (18.07.2022)
344. Sayan, N. (2022c). *Markalaşma*. https://satinalmadergisi.com/markalasma/ (12.09.2022)

345. Sayan, N. (2022d). Sürdürülebilirlik : Yarın Değil Bugün!. *Satın Alma Dergisi*, Aralık, Sayı 120 : 53.

346. Sayan, N. (2023). Dünyada Bir Yıl Böyle Geçti. *Strong Bosses Dergisi*, Ocak-Şubat, Sayı 7 : 18-29.

347. Schacter, D. L. (2012). *The Future of Memory: Remembering, Imagining, and the Brain*. https://www.cell.com/neuron/pdf/S0896-6273(12)00991-9.pdf (12.02.2023)

348. Schaefer, A., Crane, A. (2005). Addressing Sustainability and Consumption, *Journal of Macromarketing*, 25(1), pp.76-92.

349. Schmitt, B., Simonson, A. (2000). *Pazarlama Estetiği*. (Çev. Z. Ayman). İstanbul : Sistem Yayıncılık.

350. Schuiling, I., Kapferer, J. N. (2004). Real Differences Between Local and International Brands: Strategic Implications for International Marketers. *Journal of International Marketing,* 12(4), 97-112.

351. Schultz, M., Antorini, Y., Csaba, F. F. (2005). *Corporate Branding: Towards the Second Wave of Corporate Branding Purpose/People/ Process*. Denmark: Copenhagen Business School Press.

352. Selvi, S. (2008). *Marka Oluşumunda Kimlik ve Kültürün Etkisi: "Goldaş" Markası Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

353. Seyidoğlu, H. (1992). *Ekonomik Terimler Sözlüğü*. Ankara : Gizem Yayınları.

354. Shaw, D. (2000). *Consumed by ethics? A model building approach to ethical consumer decision-making*. Doctoral Thesis, Glasgow Caledonian University.

355. Shaw, D., Newholm, T. (2002). Voluntary Simplicity and the Ethics of Consumption, *Psychology & Marketing*, 19(2), 167-185.

356. Shaw, D., Shiu, E., Clarke, I. (2000a). The contribution of ethical obligation and self-identity to the theory of planned behaviour: An exploration of ethical consumers. *Journal of Marketing Management*, 16, 879–894.

357. Shaw, D., Shiu, E., Clarke, I. (2000b). The impact of ethics in consumer choice: A multivariate modeling case study. *Australian and New Zealand Marketing Academy Conference*, Gold Coast, Australia.

358. Sheth, J. N., Sethia, N. K., Srinivas, S. (2011). Mindful Consumption: A Customer-Centric Approach to Sustainability, *Journal of the Academy of Marketing Science,* 3(9), pp.21-39.

359. Sheth, J.N. and Sisodia, R.S. (2006). *Does Marketing Need Reform?* Sheth, J.N. and Sisodia, R.S. (Eds), *Does Marketing Need Reform: Fresh Perspective on the Future*, M.E.Sharpe, Armonk, NY, pp.3-12.

360. Shin, S., Amenuvor, F., Basilisco, R., Owusu-Antwi, K. (2019). Brand Trust and Brand Loyalty : A Moderation and Mediation Perspective. *Current Journal of Applied Science and Technology,* 1-17.

361. Sınai Mülkiyet Kanunu (2016). (RG 29944, 10.01.2017).

362. Sinanoğlu, F. R. (2015). *Verim Hedefli Yönetim*. Birinci Basım, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

363. Somaklar, F. Ö. (2006). *İşletmelerde Marka Yönetimi Süreci ve Bir Uygulama.* Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

364. Sombart, W. (2013). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm*. (Çev. : Necati Açа). Ankara : Bilim ve Sanat Yayınları.

365. Soysüren, A. C. (2021). *Marka Olarak Tescil Edilemeyen Kelime ve İşaretler.* https://acasoy.com/marka-olarak-tescil-edilemeyen-kelime-ve-isaretler/ (21.04.2023).

366. Steenkamp, J. B. E., Batra, R., Alden, D. L. (2003). How Perceived Brand Globalness Creates Brand Value*. Journal of Business Studies*. 34.1, 53-65 .

367. Sternberg, R. J. (2000). Images of Mindfulness, *Journal of Social Sciences*, 56(1), 11-26.

368. Sullivan, K. (2002). A Glimpse of Home: Special Report, *Time Magazine*.

369. Suluk, C., Karasu, R. Nal, T. (2022). *Fikri Mülkiyet Hukuku. 6.Baskı.* Ankara: Seçkin Yayınları.

370. Surapto, D. (2020). The Impact of Brand Trust, Brand Loyalty, Brand Image on Service Quality. Advances in Economics, Business and Management Research, 143, *2nd International Seminar on Business, Economics, Social Science and Technology (ISBEST 2019),* Indonesia, 162-167.

371. Sutherland, M., Sylvester, A.K. (2000). *Reklam ve Tüketici Zihni*. (Çev. İnci Berna Kalınyazgan) Ankara : MediaCat.

372. Swaminathan, V., Page, K. L., Gurhan-Canli, Z. (2007). "My" brand or "our" brand: the effects of brand relationship dimensions and self-construal on brand evaluations. *Journal of Consumer Research, 34*, 248–259.

373. Swanson, E., Ramiller, A. (2004). Innovating Mindfulness with Information Technology, *MIS Quarterly*, 28(4), 553-583.

374. Sweeney, J., Swait, J. (2008). "The Effects of Brand Credibility on Customer Loyalty". *Journal of Retailing and Consumer Services, 15*(3), 179-193.

375. Şahin, S. (2019). *Osmanlı Devleti'nde Patent Uygulaması: İhtira Beratı Kanunu.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

376. Şaylan Ş. (2013). *Yabancı Marka İsimlerinin Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Teknolojik Ürünler Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

377. Şengüler, Ö. (2021). *Marka Ol E Mi?* İstanbul : MediaCat.

378. Şenocak, K., Hanedan, R. C. (2005). Telefon Zil Seslerinin Fikri ve Marka Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *7*, 283-306.

379. Takaya, R. (2019). The Effect of Celebrity Endorsement on Brand Image and Trust Brand and Its Impact to Purchase Intention Case Study: Oppo Smartphone. *Business and Entrepreneurial Review, 17*(2), 183.

380. Tanner, C., Kast, S.W. (2003). Promoting Sustainable Consumption: Determinants of Green Purchases by Swiss Consumers, *Psychology & Marketing*, 20(10), 883-902.

381. Taşkın, T. (2021). *Sosyal Medya Pazarlamasınınn Marka Bilinirliliğine Etkisi.* Ankara : İksad Yayınevi.

382. Tekinalp, Ü. (2002). *Fikri Mülkiyet Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

383. Tekinbaş, F.Ö. (2021). *Marka Adı Seçiminde Ses Sembolizminin Etkisi*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

384. Tepeleni, Y. İ. (2022). https://tr.wix.com/blog/makale/swot-analizi-nedir (17.09.2023).

385. Tiago, M. T., Pinheiro, M. B., Jose´, M. C.V. (2014). Digital Marketing and Social Media: Why Bother? *Business Horizons*, 57(6), 703–708.

386. Tikveş, Ö. (2005). *Halkla İlişkiler & Reklamcılık (Temel İlkeler- Uygulamadan Örnekler).* İstanbul : Beta Yayınları.

387. Timmerman, C. (2002). The Moderating Effect of Mindlessness/Mindfulness Upon Media Richness and Social Influence Explanations of Organizational Media Use, *Communications Monographs*, 69(2), 111-131.

388. Tomo, O. (2020). Intangible asset market value study. Interim study update, July, 1. https://oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study. (07.03.2023).

389. Tong, X., Su, J., Xu, Y. (2017). Brand Personality and Its Impact on Brand Trust and Brand Commitment: An Empirical Study of Luxury Fashion Brands. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education,* 1-14.

390. Torlak, Ö., Uzkurt, C. (1999). Lüks Markaların Tüketiciyi Etkileyen Özellikleri. *4. Ulusal Pazarlama Kongresi : 21.Yüzyıl Eşiğinde Ulusal Pazarlama*, 18-20 Kasım 1999, Hatay, Türkiye.

391. Tosun, N. B. (2010). *İletişim Temelli Marka Yönetimi*. İstanbul : Beta Yayınları.

392. Tosun, N. B. (2017). *Marka Yönetimi*. İstanbul : Beta Yayınları.

393. Tosun, B. N., Elmasoğlu, K. (2015). Duyusal Markalamanın Marka Sadakati Üzerindeki Rolü. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 91-111.

394. Trout, J. (2003). *Pazarlamanın Sihirli Lambası*. (Çev. Hakan Tunçel). İstanbul : MediaCat.

395. Trout, J. (2005). *Geleceğin Pazarlamacısı İçin Konumlandırma Stratejileri*. (Çev. Ümit Şensoy). İstanbul : Optimist Yayınları.

396. Tümer, M., Aghaei, I., Öney, E., Eddined, Y. N. (2019). The Impact of Traditional and Social Media Marketing on Customers' Brand Trust and Purchase Intentions in the Turkish Airline Market. *Journal of Research in Emerging Markets, 1*(4).

397. Türk Dil Kurumu (TDK). www.tdk.gov.tr (25.08.2023).

398. Türk Patent ve Marka Kurumu (2021). *Marka İnceleme Kılavuzu*. https://www.turkpatent.gov.tr/duyurular/marka-inceleme-kilavuzu-guncellendi-18082021. (15.03.2023).

399. TÜRKPATENT, YIDK-2022-M-14276.

400. TÜRKPATENT, YIDK-2022-M-14715.

401. Uçar, T .F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul : İnkılap Kitabevi.

402. Underwood R. L. (2003). The Communicative Power of Product Packaging: Creating Brand Identity Via Lived and Mediated Experience. *Journal of Marketing*, 11/1, 62-77.

403. Utma, S. (2018). Dijital Çağda Medyanın Psikolojik Gücü: Algı Yönetimi Perspektifinden Kuramsal Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 2903-2913.

404. Uztuğ, F. (2003*). Markan Kadar Konuş*. İstanbul : Mediacat.

405. Uztuğ, F. (2008). *Markan Kadar Konuş*. 3. Basım, İstanbul : MediaCat.

406. Ünlü, N. (2005). *Marka Yaratma Stratejileri: Hazır Giyim Sektöründe Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

407. Ünsal, G. (2019). Özel Markalı Süt Ürünlerinde Tetra Pak Ürün Ambalajının Tüketici Tutumlarına Etkisi: Burdur İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

408. Verhoef P. C., Franses P. H., Hoekstra J. C. (2002). The Effect of Relational Constructs on Customer Referrals and Number of Services Purchased from A Multiservice Provider: Does Age of Relationship Matter? *Journal of the Academy of Marketing Science, 30*(3):202-216.

409. Vervebranding. (2023). *10+ Powerful Tips for Effective Logo Design in 2023*. https://www.vervebranding.com/blog/powerful-tips-for-effective-logo-design/ (10.02.2023).

410. Vigneron, F., Johnson, L. (2004). Measuring Brand Luxury Perceptions. *Journal of Brand Management*, 11(6), 484-508.

411. Webster, F.E. (1975). Determining the Characteristics of the Socially Conscious Consumer, *Journal of Consumer Research,* Vol. 2, 188-196.

412. Weick, K.E., Sutcliffe, K. (2001). *Managing the Unexpected : Assuring High Performance in an Age of Complexity*, Jossey-Bass, San Francisco, CA.

413. Weick, K.E., Sutcliffe, K.M. (2006). Mindfulness and the Quality of Organization Attention, *Organization Science*, 17(4), 514-524.

414. Williams, K.C., Page, R.A. (2011). Marketing to the Generations*, Journal of Behavioral Studies in Business*, 5(1), 1-17.

415. Wu, L., Klink, R.R., Guo, J. (2013). Creating Gender Brand Personality with Brand Names: The Effects of Phonetic Symbolism. *Journal of Marketing Theory and Practice,* 21(3), 319-329.

416. www.brandingturkiye.com/kurum-kulturunun-marka-performansina-etkisi/ (17.09.2023).

417. www.markafikirleri.com/marka-guveni-nasil-saglanir/(16.09.2023).

418. www.oracle.com/tr/cx/marketing/customer-loyalty/what-is-customer-loyalty/(19.09.2023).

419. Xie, Y., Peng, S. (2009). How to Repair Customer Trust after Negative Publicity: The Roles of Competence, Integrity, Benevolence, and Forgiveness. *Psychology and Marketing 26*(7): 572–89.

420. Xue, J., Zhou, Z., Zhang, L., Majeed S. (2020). Do Brand Competence and Warmth Always Influence Purchase Intention? The Moderating Role of Gender. *Frontiers in Psychology, 11*(248), 1-11.

421. Yalçın, E. Y. (2009). *Bu Topraklardan Dünya Markası Çıkar Ama…* İstanbul : MediaCat.

422. Yalçıner, U., Karaahmet, E. (2011). *Marka Tescilinin Temel İlkeleri ve Uygulamaları.* Ankara: Murat Yayınları.

423. Yargıtay 11. Hukuk Dairesi, 07.10.1999 tarihli ve 1999/1724 E., 1999/7608 K. sayılı kararı. https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/11-hukuk-dairesi-e-1999-1724-k-1999-7608-t-07-10-1999 (30.03.2023).

424. Yasa, Y. A., Kuş, A.S., Sayan, N. (2022). Yeni Tüketiciler Olarak Dijital Yerliler: Z Kuşağında Rol Modelin Davranışsal Niyete Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(3), 929-955.

425. Yasaman, H. (2004). *Marka Hukuku (556 Sayılı KHK Şerhi).* İstanbul: Vedat Kitapçılık.

426. Yazgan, A. G. (2023). *Media / Society : Industries, Images and Audiences.* 3rd Edition, Elementary Education Online, 9(2), 1-3.

427. Yıldırım, A. (2021). Logo Tasarımında Yeni Yaklaşımlar : Hareketli Logo Tasarımı. *Görünüm-Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi,* 11(11), 4-13.

428. Yılmaz, L. (2017). Renk ve Renk Kombinasyonları. *İstanbul Barosu Dergisi 91*(6), 15-25.

429. Young Compulsive Shoppers Booming. (2009). *McClatchy-Tribune Business News*, January 30, p.1.

430. Yüksel, D., Tolon, M. (2019). Dijital Pazarlama Stratejisi Olarak Arama Motoru Optimizasyonu (SEO). *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry*, 3(3), 236-243.

431. Yükselen, C. (2020). *Pazarlamanın Yeni Paradigması Sürdürülebilirlik*. Ankara : Detay Yayıncılık.

432. Zeithaml, V. A. (1988). Consumer Perceptions of Price, Quality and Value. *Journal of Brand Management*, Vol.52, July, 2-22.

433. Zeybek, B. (2019). Ülke Marka Kişilikleri Üzerine Bir Analiz: "Turkey Home" Kampanyası. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(2), 1325-1340.

100 YILDA FELSEFE (1923-2023)

Remzi Demir

nobel

100 YILDA FELSEFE (1923-2023)

Remzi Demir

Yayın No.: 4989
Beşeri Bilimler/Felsefe No.: 200
ISBN: 978-625-397-565-4
E-ISBN: 978-625-397-566-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demir, Remzi.
100 Yılda Felsefe (1923-2023) / Remzi Demir
1. Basım, XII + 240 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-565-4
E-ISBN: 978-625-397-566-1
1. Türk Düşünce Tarihi 2. Cumhuriyet Dönemi'nde Felsefe 3. Felsefe Tarihi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

GİRİŞ **1**

Temel Çelişki 1
Dönemlendirme Sorunu 2
Cumhuriyet'e Kalan Miras 3
Haydar Rıfat ve Sosyalist Literatürün Doğuşu 4
Bir Şair Düşünür: Tevfik Fikret 13
Büchner ve Materyalizm 15
Bilim Tarihi Araştırmalarının Başlaması: Salih Zeki 20
Rıza Tevfik 28
Ziya Gökalp 30

Birinci Dönem "Kuruluş" (1923-1950) **37**

Genel Bakış 37
Devrimler Çağı'nda (1923-1938) Ne Oldu? 38
Atatürk ve Felsefe 40
Cumhuriyetçiler, Pozitivist midir? 42
Dewey Raporu 43
Türkiye'den Bir Filozof Geçti: Georges Dumézil 44
Felsefe Enstitüsü 45
Mustafa Şekip ve Bergsonculuk 46
Mehmet Emin Erişirgil 49

Mehmet İzzet 55
"Fikir Hayatımız"ın Kurucusu Kimdi? 57
Taşkıran ve Bilimlerin Tasnifi Sorunu 59
Hatemi Senih Sarp 61
Mehmet Saffet ve Çağdaş Felsefe 63
Felsefede Yeni Dönem: Reichenbach 65
Felsefe Tarihleri 69
DTCF, Felsefe Zümresi 70
Tercüme Bürosu ve Felsefe 72
Felsefe Terimleri Sorunu 76
Bir Denemeci: Adıvar 77
Felsefe Enstütüsü'nde Olay Var! 81
Tanpınar ve Filozoflar 82

İkinci Dönem "Olgunlaşma" (1950-1980) 85

Genel Bakış 85
Heisenberg'in Gelişi 86
Mustafa Namık'ın Felsefe Sözlüğü 86
Hızır ve Viyana Çevresi 89
Hilmi Ziya Ülken 93
Memleket Meselelerinin Gündeme Gelişi: Mengüşoğlu 98
Gökberk'in Felsefe Tarihi 102
Berkes ve Çağdaşlaşma Sorunu 110
Bilim Tarihinin Kurumsallaşması: Sayılı 116
Felsefe Ufkunun Genişlemesi: Uygur 125
Bilim Tarihi ve Felsefesinin Popülerleşmesi: Yıldırım 127
Eleştirel Yayımın Başlaması: Küyel 133
Modern Mantığın Yaygınlaşması: Grünberg 137

Kuçuradi ve Değer Problemi 140
Sözlükler ve Ansiklopediler 144
Elli Yılın Muhasebesi (1923-1973) 148
Marxist Literatürün Gelişimi 150
Felsefenin Başlangıç İlkeleri 152
Bir Sosyalistin Gözünden Felsefe: Hilav 153
Hançerlioğlu: Unutulan Bir Değer 159
Varoluşçuluk ve Edebiyat 162

Üçüncü Dönem "Savrulma" (1980-2023) 165

Genel Bakış 165
Felsefe Öğretiminin Düzenlenmesi! 166
Postmodernizmin Yükselişi 167
Frankfurt Okulu 167
Post Yapısalcılık 170
Kuhn'un Keşfi 174
Epistemik Cemaat 180
Özlem: Türkçede Felsefe 183
Kara Atena 186
Irzık ve Bilim Savaşları 188
İslamcılık ve Felsefe 195
Gelenekçilik ve Nasr 198
Felsefe Tarihi Çevirileri 203
Arslan ve Cevizci 205
Osmanlı Düşüncesi'ne Bütünsel Bir Bakış:
Philosophia Ottomanica 209
Rum Düşünce Tarihi 212
Bilim Felsefesinin Türkiye'ye Girişi 215

Eleştirel Yayımın Genişlemesi: Osmanlı Klasikleri 216
Antolojiler 219
Dergiler ve Felsefe Tarihi 223
Benhabib ve Yakın Dönem Siyaset Düşüncesi 225
Son Bir Muhasebe 229

SONUÇ 231

Dışsal Nedenler 233
İçsel Nedenler 233

KAYNAKLAR 235

KAYNAKLAR

Adıvar, Abdülhak Adnan, *Dur*, *Düşün*, İstanbul 1950.

Adıvar, A. Adnan, *Bilim ve Din (İlim ve Din)*, İstanbul 1980.

Adıvar, Abdülhak Adnan, *Denemeler*, *Bilimin Sarp Yolunda Cüretkâr Adımlar*, Derleyen: Remzi Demir, Ankara 2003.

Ağaoğlu, Ahmed, *Ziya Gökalp*, *Türk Düşünce Tarihindeki Yeri*, Hazırlayan: Remzi Demir, İstanbul 2020.

Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İkinci Baskı, Ankara 1979.

Alkan, Mehmet Ö., *150. Yılında Das Kapital, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'deki Serencâmı,* "*Anlatılan Senin Hikâyendir*", *(Çeviriler ve Polemikler)*, İstanbul 2017.

Alper, Ömer Mahir, *Osmanlı Felsefesi*, *Seçme Metinler*, İstanbul 2015.

Alpyağıl, Recep, *Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak*, *Feylesof Simalardan Seçme Metinler*, 1. Cilt, İstanbul 2010.

Arıburnu, Kemal, *Atatürk'ten Anılar*, 2. Baskı, Ankara 1976.

Arslan, Ahmet, *İbn-i Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası*, Ankara 1987.

Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul 2006, s. XIII-XIV.

Arslan, Hüsamettin, *Epistemik Cemaat*, *Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, İkinci Baskı, İstanbul 2007.

Başaran, Vural ve Remzi Demir, *Bilim Felsefesi*, *Bir Disiplinin Türkiye'ye Girişi (1860-1933)*, Ankara 2023.

Batuhan, Hüseyin ve Teo Grünberg, *Modern Mantık*, Ankara 1970.

Ben-David, Joseph, *Bilim İnsanının Toplumdaki Rolü, Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Çevirenler: Melek Dosay Gökdoğan ve Cüneyt Coşkun, Ankara 2011.

Benhabib, Seyla, *Buhran Çağında Haysiyet*, *Zor Zamanlarda İnsan Hakları*, Çeviren: Barış Yıldırım, İstanbul 2017.

Benhabib, Seyla, Judith Butler, Nancy Fraser ve Drucilla Cornell, *Çatışan Feminizmler*, *Felsefi Fikir Alışverişi*, Çeviren: Feride Evren Sezer, İstanbul 2021.

Bergson, Henri, *Yaratıcı Tekâmülden Hayatın Tekâmülü*, Çeviren: Mustafa Şekip, İstanbul 1934.

Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978.

Berkes, Niyazi, *Felsefe ve Toplumbilim Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul 1985.

Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, YKY, İstanbul 2013.

Bernal, Martin, *Kara Atena*, *Eski Yunan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? (1785-1985)*, Çeviren: Özcan Buze, 4. Baskı, İstanbul 2016.

Bıçak, Ayhan, *Türk Düşüncesi-I, Kökenler*, İstanbul 2009.

Bıçak, Ayhan, *Türk Düşüncesi-II, Kaygılar*, İstanbul 2010.

Bıçak, Ayhan, *Türkiye'de Felsefenin Gerçekliği ve Eleştirisi*, İstanbul 2022.

Bottomore, Tom, *Frankfurt Okulu*, Çeviren: Ahmet Çiğdem, 2. Baskı, Ankara 1997.

Büchner, Louis, *Mâdde ve Kuvvet*, Çevirenler: Baha Tevfik ve Ahmed Nebil, Hazırlayanlar: Kemal Kahramanoğlu ve Ali Utku, Konya 2012.

Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1974.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul 1997.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 2009.

Çelikbudak, Halit, *Yurtsuz Kalanlar*, İstanbul 2016.

Çotuksöken, Betül, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe*, *Seçilmiş Metinlerle*, Ankara 2001.

Demir, Remzi, *Philosophia Ottomanica, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk Felsefesi*, *Eski Felsefe*, Cilt 1, Ankara 2005.

Demir, Remzi ve Melek Dosay Gökdoğan, *Aydın Sayılı*, Ankara 2008.

Demir, Remzi, *Osmanlı Epistemesini Anlamak*, *Çatışma Kuramı*, İstanbul 2020.

Demir, Remzi ve İnan Kalaycıoğulları, *Bilim Ne İmiş? Devrimler Çağında Bilim Antolojisi (1908-1938)*, Ankara 2022.

Demir, Remzi ve İnan Kalaycıoğulları, *Felsefe Ne İmiş? Devrimler Çağında Felsefe Antolojisi (1908-1938)*, Ankara 2022.

Demir, Remzi, *Rum Düşünce Tarihi (1300-1900)*, İstanbul 2022.

Dewey, John, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul 1939.

Direk, Zeynep, *Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupası Felsefesi Üzerine Denemeler*, İstanbul 2005.

Divitçioğlu, Sencer, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-Gelişmiş Ülkeler*, İstanbul 1966.

Erişirgil, Mehmet Emin, *Kant ve Felsefesi*, İstanbul 1923.

Erişirgil, Mehmet Emin, *Neden Filozof Yok,* Ankara 1957.

Gökalp, Ziya, *Felsefe Dersleri*, Hazırlayanlar: Ali Utku ve Erdoğan Erbay, Konya 2006.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Dördüncü Baskı, İstanbul 1980.

Gökberk, Macit, *Değişen Dünya, Değişen Dil*, İstanbul 1980.

Grünberg, Teo ve Adnan Onart, *Mantık Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1976.

Habermas, Jürgen, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, Çeviren: Mustafa Tüzel, 2. Baskı, İstanbul 1993.

Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, *Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 1, İstanbul 1976.

Hançerlioğlu, Orhan, *Düşünce Tarihi*, Üçüncü Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1977.

Hatemi Senih ve Zekeriya Kadri, *Umumî Filozofi*, İstanbul 1929.

Heimsoeth, Heinz, *Felsefenin Temel Disiplinleri*, Çeviren: Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul 1952.

Hızır, Nusret, *Mantık Dersleri*, Ankara 1967.

Hızır, Nusret, *Felsefe Yazıları*, İkinci Baskı, İstanbul 1981.

Hilav, Selahattin, *100 Soruda Felsefe El Kitabı*, İstanbul 1970.

Hilav, Selahattin, *Felsefe Yazıları*, 6. Baskı, İstanbul 2020.

Irzık, Gürol, *Bilim Savaşları*, İstanbul 2005.

Kafadar, Osman, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, İstanbul 2000.

Kaynardağ, Arslan, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe - Düşünceler, Etkinlikler, Filozoflar, Söyleşiler*, Ankara 2002.

Kuçuradi, İoanna, *Çağın Olayları Arasında*, 2. Baskı, Ankara 1997.

Kuçuradi, İoanna, *Sanata Felsefeyle Bakmak*, 2. Baskı, Ankara 1997.

Kuhn, Thomas S., *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, İstanbul 1982.

Kuhn, Thomas S., *Asal Gerilim*, *Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler*, Çeviren: Yakup Şahan, İstanbul 1994.

(Küyel), Mübahat Türker, *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti*, Ankara 1956.

Küyel, Mübahat Türker, *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Felsefe Eylemi*, Ankara 1976.

Küyel, Mübahat Türker, *Türk Kültürü*, *Prof. Dr. Mübahat Türker Küyel Makaleleri*, Cilt 1, Ankara 2016.

Lechte, John, *Yapısalcılıktan Postmoderniteye Elli Çağdaş Düşünür*, Çeviren: Barış Yıldırım, İstanbul 2006.

Macey, David, *Foucault Hakkında Her Şey*, Çeviren: Fatih Demirci, İstanbul 2015.

Mehmet Saffet, *Muasır Avrupa Felsefesi*, *Kant'tan Zamanımıza Kadar*, Ankara 1933.

Mehmet Servet, *Fikir Hayatımız*, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Düşünce Dünyası*, Hazırlayan: Osman Bahadır, İstanbul 2014.

Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul 1958.

Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslam ve İlim*, *İslam Medeniyetinde Aklî İlimlerin Tarihi ve Esasları*, Çeviren: İlhan Kutluer, İstanbul 1989.

Örs, Yaman ve Burcu Baytemir, *Atatürk, Felsefe ve Yaşam*, Ankara 2010.

Özlem, Doğan, *Türkçede Felsefe*, İstanbul 2015.

Politzer, Georges, *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, Çeviren: Sevim Belli, Ankara 1966.

Reichenbach, Hans, *İlmî Felsefe*, Çeviren: Ziya Somar, İstanbul 1935.

Reichenbach, Hans, *Lojistik*, Çeviren: H. Vehbi Eralp, İstanbul 1939.

Reichenbach, Hans, *Bilime Yeni Pozitivist Bakış*, *İstanbul Konferansları*, Çevirenler: Nusret Hızır ve Halil Vehbi Eralp, Derleyenler: Remzi Demir ve İnan Kalaycıoğulları, Ankara 2010.

Rıza Tevfik, *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyesi*, Hazırlayan: Abdullah Uçman, İstanbul 1984.

Salih Zeki, *Mîzân-ı Tefekkür*, İstanbul 1332.

Salih Zeki, *Hikemiyât*, *Felsefe*, *Bilim ve Eğitim Yazıları*, Hazırlayan: Ebubekir Demir, Konya 2022.

Sayılı, Aydın, "Ortaçağ İslâm Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese), *Araştırma*, Cilt 1, Ankara 1963, s. 5-71.

Sayılı, Aydın, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik*, *Astronomi ve Tıp*, Ankara 1966.

Sayılı, Aydın, *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*, Editör: Remzi Demir ve Derleyen: İnan Kalaycıoğulları, Ankara 2010.

Serdar, Ziyauddin, *Thomas Kuhn ve Bilim Savaşları*, Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul 2001.

Sokal, Alan ve Jean Bricmont, *Son Moda Saçmalar*, *Postmodern Aydınların Bilimi Kötüye Kullanmaları*, Çevirenler: Memet Baydur ve Ongun Onaran, 2. Baskı, İstanbul 2002.

Sokal, Alan, *Şakanın Ardından*, *Postmodernizmin Bilimsel*, *Felsefi ve Kültürel Eleştirisi*, Çeviren: Gülsima Eryılmaz, İstanbul 2011.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 6. Baskı, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1985.

Taşkıran, Tezer Ağaoğlu, *Sûrî ve Tatbikî Mantık*, İstanbul 1926.

TDK, *Felsefe ve Gramer Terimleri*, İstanbul 1942.

Tevfik Fikret, *Bütün Şiirleri*, Hazırlayanlar: İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin, İkinci Baskı, Ankara 2004.

Uygur, Nermi, *Türk Felsefesinin Boyutları*, İstanbul 1974.

Uygur, Nermi, *Dil Yönünden Fizik Felsefesi*, İstanbul 1979.

Uygur, Nermi, *Kültür Kuramı*, İstanbul 1984.

Ülken, Hilmi Ziya, *İslâm Felsefesi*, İstanbul 1969.

Ülken, Hilmi Ziya, *Bilim Felsefesi*, İkinci Baskı, İstanbul 1983.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türk Tefekkürü Tarihi*, YKY, İstanbul 2004.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Uygur, Nermi, *Dil Yönünden Fizik Felsefesi*, İstanbul 1979.

Uygur, Nermi, *Kültür Kuramı*, YKY, İstanbul 1996.

Vural, Mehmet, *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Felsefe*, Ankara 2019.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çeviren: H. Vehbi Eralp, 3. Baskı, İstanbul 1964.

Yıldırım, Cemal, *Science, Its Meaning and Method*, Ankara 1971.

Yıldırım, Cemal, *100 Soruda Bilim Felsefesi*, İstanbul 1973.

Yıldırım, Cemal, *100 Soruda Bilim Tarihi*, İstanbul 1974.

Yıldırım, Cemal, *100 Soruda Mantık El Kitabı*, İstanbul 1976.

Yıldırım, Cemal, *Bilim Felsefesi*, İstanbul 1979.

Yıldırım, Cemal, *100 Soruda Evrim Kuramı ve Bağnazlık*, İstanbul 1989

Yıldırım, Cemal, *Bilimsel Düşünme Yöntemi - Yazılar*, *Bildiriler*, *Tartışmalar*, Ankara 1997.

Yücel, Hasan Âli, *Sûrî ve Tatbikî Mantık*, İstanbul 1939.

THE POLITICAL ECONOMY OF COVID-19/2020 GLOBAL CHALLENGES

Editor: Zelha Altınkaya

nobel bilimsel

THE POLITICAL ECONOMY OF COVID-19/2020 GLOBAL CHALLENGES

Editor: Zelha Altınkaya

Publishing No.: 1671
ISBN: 978-625-398-648-3
E-ISBN: 978-625-398-649-0
Edition: 1st Edition, September 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
All rights for this edition are reserved for Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, including photocopying, electronically or mechanically recording or by any information storage or retrieval system, without permission of Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Nobel Publishing Group has been operating nationwide since 1984 and worldwide since 2011. Nobel publications are included in the catalogs of higher education institutions at national and international levels.

'NOBEL BİLİMSEL ESERLER' is a Nobel Akademik Yayıncılık brand.

Executive Editor: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Publishing Coordinator: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Interior Designer: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Proofreader: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Cover Designer: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Library Information Card

Altınkaya, Zelha.
The Political Economy of COVID-19/2020 Global Challenges / Editor: Zelha Altınkaya
1st Edition. VI + 224 p. 16,5x24 cm. Includes references, no index.
ISBN: 978-625-398-648-3
E-ISBN: 978-625-398-649-0
1. Neoliberalism 2. Security 3. COVID 19 4. European Union

General Distribution

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adress: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Phone: +90 312 278 50 77 - **Fax:** 0 312 278 21 65
Sales: siparis@nobelyayin.com- **E-Sales:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Points of Delivery and Salesı: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Print and Binding: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

CONTENTS

INTRODUCTION **1**

Chapter 1
THE POLITICAL ECONOMY OF 2020 CORONAVIRUS COVID-19 PANDEMIC **5**
Zelha Altınkaya

ABSTRACT 5
INTRODUCTION 6
NEOLIBERALISM AND INEQUALITY 7
RETHINKING NEOLIBERALISM AND INEQUALITY UNDER COVID-19 PANDEMIC 20
MAIN INDICATORS DURING THE COVID-19 PANDEMIC IN THE WORLD ECONOMY 21
CONCLUSION 30
REFERENCES 32

Chapter 2
COVID-19 AND THE CHANGING SECURITY PERCEPTION **39**
İzzet Soner Ayhan

ABSTRACT 39
INTRODUCTION 40
POTENTIAL EFFECTS OF INFECTIOUS DISEASES: THE CASE OF COVID-19 44
COVID-19 AND THE UNITED STATES: BIOSECURITY AND BIODEFENSE 50
US National Biodefense Strategy 51
The National Bio-Surveillance Integration Center (NBIC) 55
CONCLUSION 56
REFERENCES 58

Chapter 3
SECURITY AND BIOLOGIC-MICROBIOLOGIC WEAPONS UNDER COVID-19 PANDEMIC CLAIMS **61**
Fahri Erenel - Ebru Caymaz

ABSTRACT 61
INTRODUCTION 62
INTERNATIONAL SECURITY AND BIOLOGICAL WEAPONS 62
NATO AND BIOLOGICAL WEAPONS 68

CONCLUSION 76
REFERENCES 76

Chapter 4
THE POLICIES OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS TOWARDS COVID-19 79
Muzaffer Ercan Yılmaz - Ferhan S. Çolak

ABSTRACT 79
INTRODUCTION 80
POLICIES OF THE UNITED NATIONS AND ITS SPECIALIZED AGENCY WORLD HEALTH AGENCY 80
Confusing Times: A Choice Between Two Evils 82
The Three Response Strategies 83
POLICIES OF THE EUROPEAN UNION 86
Initial Response 87
Disharmony 88
Fixing the Mistakes 89
AFRICAN UNION 91
Continental Strategy for COVID-19 92
EURASIAN ECONOMIC UNION 94
THE ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION 95
organızatıon of turkıc states (ots) 96
CONCLUSION 96
REFERENCES 97

Chapter 5
CHALLENGES TO THE EUROPEAN UNION FOREIGN POLICY RELATIONS AND COVID-19 PANDEMIC 103
Nevra Esentürk

ABSTRACT 103
INTRODUCTION 104
DISCOURSE OF NORMATIVE POWER EUROPE AND EXTERNALIZATION OF NORMS IN THE EU FOREIGN POLICY 104
CHALLENGES TO EU FOREIGN POLICY IN TIMES OF CRISES 108
EU'S EXTERNAL APPROACH TO THE COVID-19 PANDEMIC AND BEYOND 112
CONCLUSION 115
REFERENCES 116

Chapter 6
INTERNAL RELATIONS IN THE EUROPEAN UNION DURING COVID-19 119
Sinem Ünaldılar

ABSTRACT 119
INTRODUCTION 120
ECONOMIC RESPONSE AND CREATING SOLIDARITY 121
NEW VISION: THE GREEN DEAL 126
NEW VISION: DIGITALISATION 128
POLARIZATION WITHIN THE EU AFTER COVID 130
Nationalists versus Federalists 130
East versus West 132
FRAMING EUROPE'S GLOBAL ROLE 134
CONCLUSION 136
REFERENCES 137

Chapter 7
NEXT GENERATION EUROPEAN UNION AN ECONOMIC RECOVERY FUND WITH POLITICAL CONNOTATIONS 141
Armağan Gözkaman

ABSTRACT 141
INTRODUCTION 142
NEXT GENERATION EU: A LEGITIMATE INSTRUMENT 142
VARYING PRIORITIES WITHIN THE EU AND THE QUESTION OF CONDITIONALITY 149
BY WAY OF CONCLUSION 155
REFERENCES 156

Chapter 8
COVID-19 AND FOOD (IN) SECURITY 163
Ahmet Safa Yıldırım - Elif Yıldırım

ABSTRACT 163
INTRODUCTION 164
THE CONCEPTUAL FRAMEWORK OF FOOD SECURITY 165
Components of Food Security 167
Availability 167
Access 167
Utilization 168
Stability 169

Food Insecurity 169
Chronic Food Insecurity 170
Transitory FIS 171
Seasonal/Cyclical FIS 171
COVID-19 AND FOOD INSECURITY 171
FOOD SECURITY BEFORE THE COVID-19 172
FOOD INSECURITY DURING COVID-19 173
CONCLUSION 177
REFERENCES 178

Chapter 9
SUPPLY CHAIN MANAGEMENT IN PERIOD OF UNCERTAINTY: INFORMATION SHARING WITH STAKEHOLDERS IN THE COVID-19 PANDEMIC 183
Burak Öçlü

ABSTRACT 183
INTRODUCTION 184
UPDATING COMPANY WEBSITE DURING THE COVID-19 PANDEMIC 187
POLICY FOR COMMUNICATION WITH SHAREHOLDERS 189
THE USE OF THE DIGITAL MEDIA FOR CRISIS COMMUNICATIONS 192
Purpose of the Present Study 193
Method 193
RESULTS 194
France 195
Canada 204
Italy 208
Germany 211
United States of America (USA) 216
CONCLUSION 220
REFERENCES 222

Chapter 1
THE POLITICAL ECONOMY OF 2020 CORONAVIRUS COVID-19 PANDEMIC

Zelha Altınkaya[1]

ABSTRACT

Under the neoliberal thought, all economies have been designed to increase consumption since the 1980s. Many states prefer policies to stimulate consumption of goods and services domestically and follow "export-led growth strategies" to promote consumption at global level. In the early days of 2020, the world faced a new problem: Coronavirus (COVID-19). Extraordinary circumstances forced countries to lock down schools, mosques, churches, shopping centers, restaurants, coffees to keep a safe social and physical distance between people. International flights and all kinds of mobility from one country to another were halted when the World Health Organization declared a global pandemic, which suddenly caused people to make dramatic changes in their attitudes. New debates arose as to whether this new type of pandemic would lead to radical changes in neoliberal system. Since the neoliberal system influences fair income distribution, equal access to health services and education, equal access to job opportunities and other public services had been already examined before the COVID-19 pandemic, but all policy makers in economics as well as philosophers now argue that the challenges that this global pandemic will lead to modifications in the neoliberal system. The pandemic could indeed be an opportunity to reverse all negative effects of neoliberal system. In this article, the effects of neoliberal system on advanced, emerging, and low-income economies will be described first. Secondly, the issues entailing the COVID-19 pandemic and the capabilities of policies to overcome fundamental problems of world economies will be discussed. A historical event analysis will be used in this chapter.

Keywords: Coronavirus, COVID-19, Pandemic, World Economy, World Order, Political Economy, Inequality, Education, Health Services, Labour Share

Jel Codes: F10, F16, F19, F60

[1] E-mail: zelha.altinkaya@yalova.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-6964-7182, Yalova University International Conflict Resolution Application and Research Center.

are considered as the biggest investment to be made in the human capital of even pre-school education, children and young people in many countries have not been able to access education services for some time, either due to technological or economic reasons. While this is overlooked by many political leaders, a one-year loss will result in much greater production losses in the economy as a whole. The developments in science and technology have already disrupted the income distribution between capital and labor, and on top of that the COVID-19 pandemic has deepened the deterioration in this distribution. Sudden halts in production and value chains, production shrinkage, especially in the food and automobile industries, along with the decreasing demand, led the US economy to shrink by 3.5%. One of the world's largest economies, the EU economy shrank by 12% while the world economy shrank by 3.3%. The world economy had shrunk by 1.9% in 2009 after the 2007-2009 crisis, which is considered one of the biggest crises after World War II. The policies implemented in the expansionary monetary policies against the recession due to the closures in the economy in 2020 increased the risks in the food sector and food security, especially in the 2020-2022 period, thus such imbalances compel us to rethink the implementation of neoliberal policies.

REFERENCES

Acemoğlu, Daron and Pascual Restrepo (2022). Tasks, Automation and the Rise in US Wage Inequality, *Econometrica,* 90(5), 1973-2916.

Acemoğlu, Daron and Pascual Restrepo (2018). The Race Between Machine and Man: Implications of Technology for Growth, Factor Shares And Employment Daron Acemoglu Pascual Restrepo Working Paper 22252 http://www.nber.org/papers/w22252.

Altbach PG, Reisberg L and Rumbley LE (2009) Trends in global higher education: Tracking an academic revolution. Paris: UNESCO.

Altbach, Philip G. (2009). One-third of the globe: The future of higher education in China and India.

Adler, Martin and Kai, D. Schmid (2011). Factor shares and income inequality: Empirical evidence from Germany 2002 - 2008. University of Tubingen Working Papers in Economics and Finance No.34, 1-22.

Atif, S. M., Srivastav, M., Sauytbekova, M., Arachchige and Udeni Kathri. (2012) Globalization and Income Inequality: A Panel Data Analysis of 68 Countries.http://hdl.handle .net/10419/65664.

Atkinson,A.B., Piketty, T., Saez, E. (2011). Top Incomes in the Long Run History. Journal of Econo.Li. 49 (1), 3-71.

Atkinson, A, B. (2009). Factor shares: The Principal Problem of Political Economy Oxford Review Economic Policy 25(1), 3-16.

Atkinson, A.B., 1970. On the measurement of inequality. J. Econ. Theory 2, 244–263.

Armstrong, S., and T. Westland (2018). Asian Economic Integration in An Era of Global Uncertainty. Australian National University. Pacific Trade and Development Conference Series. Paftad.

Bhagwati, J.N. and Robert, E. Hudec (1997) Fair trade and harmonization: prerequisites for free trade? v. 1: Economic analysis.- v. 2: Legal analysis. Bhagwati, J. (ed.); American Society of International Law, Washington, DC Hudec, R.E. (ed.).

Bernheim, B. Douglas and Antonio Rangel (2009) Beyond Revealed Preference: Choice Theoretic Foundations for Behavioral Welfare Economics. NBER Working Paper 13737 http://www.nber.org/papers/w13737.

Blanchard, Oliver, and Dani Rodrik (2019). We Have the Tools to Reverse the Rise in Inequality Reflections at the conference on "Combating Inequality: Rethinking policies to reduce inequality in advanced economies," Peterson Institute for International Economics.

Chen, S., and M. Ravallion (2004) How Have the World's Poorest Fared Since the Early 1980s? *The World Bank Research Observer,* 19(2) https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16461/764880JRN0Poor0Box0374378B00PUBLIC0.pdf;sequence=1.

Chen, S., Datt, Gaurov and M. Ravallion (1994). Is Poverty Increasing in The Developing World? R*eview of Income and Wealth,* 40, (4) 359-37. https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.1994.tb00081.

Chang, H.F. (2000). A Liberal Theory of Social Welfare: Fairness, Utility and the Pareto Principle. *The Yale Law Journal,*110, (2), 173-235.https://www.jstor.org/stable/797571.

Chomsky, Noam (2017) Requiem for the American Dream: The Principles of Concentrated Wealth and Power. Seven Stories Press. New York. USA.

Coussy, Jean (2005). The Adventures of a Concept: Is Neo-Classical Theory Suitable for Defining Global Public Goods? *Review of International Political Economy*, 12(1) Aspects of Globalization, 177-194 https://www.jstor.org/stable/25124013.

Craig, N., and M. Robinson (2019). Towards a Preventing Approach to Improving Health and Reducing Health Inequalities: A view from Scotland. Public Health. 169, 195-200.

Cowell, Frank (2006) Inequality: Measurement. STICERD London School of Economics. The Toyota Centre Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines. http://eprints.lse.ac.uk/2686/1/Inequality_Measurement.pdf.

Coveri, A., and Mario Pianta (2022) Drivers of inequality: wages vs. profits in European industries. Structural Change and Developments. Vol.60. pp. 230-242. https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0954349X21001624?token=2CBF8B2156C3ADDFE701C5CF5C4BA999B30D02A5CF51F405D882724C06596B9CA198E2943B1BB6753CB2BBF5DC93A60E&originRegion=eu-west-1&originCreation=20221121194312.

Deaton, A. (2016) The Threat of Inequality. ***Scientific American*** 315(3), Special Issue: 9 Key Questions About Our Future, 48-53. https://www.jstor.org/stable/10.2307/26047121.

Deaton, A. (2003) Health, Inequality, and Economic Development. *Journal of Economic Literature*, 41 (1), pp. 113- 158. https://www.jstor.org/stable/3217389.

Deaton, A. (2010). Price Indexes, Inequality, and the Measurement of World Poverty. *The American Economic Review*, 100 (1) 5-34. https://www.jstor.org/stable/27804920.

Deaton, A. (1980). Measurement of Welfare: Theory and Practical Guidelines.

Devooght, Kurt (2007) All Equal under the Sun. A Normative Analysis of the Duckworth-Lewis Rule, Sport in Society, 10:5, 840-855, DOI: 10.1080/17430430701442496.

Erauskin, Inaki and Turnovsky, Stephen (2022). International Financial Integration and Income inequalities: Some Empirical Evidence. *International Review of Economics and Finance*,82, 48-64.

Erauskin, Inaki(2020). The labor share and income inequality: some empirical evidence for the period 1990-2015. Applied Economic Analysis 28 (84).

Erauskin, Inaki and Turnovsky, Stephen (2019) Financial Globalization and the Increase in the Size of Government: Are They Related? Open Economies Review. 20, 219-253.

FAO (2022) Food Price Index, https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/

FED (FEDERAL RESERVE OF THE USA (2012), Inequality Statistics.

Feenstra, Robert, C. and Gordon H.Hanso(1999). The Impact of Outsourcing and HighTechnology Estimates for the United States, 1979-1990. *The Quarterly Journal of Economics*, 114(3) 907-940.https://academic.oup.com/qje/article-abstract/114/3/907/1848125.

Feenstra, R.C. (1998). Integration of Trade and Disintegrations of Production in the Global Economy. *Journal of Economic Perspectives. 12(4). 31-50. https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.12.4.31*

Ferreira, F.H.G., Chen, S., Dabalen, ADikhanov, Y., Hamadeh, N. Jolliffe, D., Narayan, A., Prydz, BB.E., Revenga, A., Sangraula, P., Serejuddin, U., Yoshida, N. and Shaohua Chen (2020). A Global Count of the Extreme Poor in 2012: Data Issues, Methodology and Initial Results. World Bank Policy Research Working Paper No.7432.

Ferreira, F.H.G., Lustig, N., Teles, D. (2015). Appraising Cross-National Income Inequality Databases: An Introduction. *Journal of Economic Inequality* 13, 497–526.

Fieleke, Norman S. (1994). Is global competition making the poor even poorer? *New England Economic Review, Nov-Dec,* link.gale.com/apps/doc/A16637232/AONE ?u=anon~f3701cf&sid =googleScholar& xid=1543322b.

Fleurbaey, M. (2018). Welfare Economics, Risk and Uncertainty. *Canadian Journal of Economics. 51(1). 5-40. https://doi.org/10.1111/caje.12314.*

Fleurbaey, M. (2015). On Sustainability and Social Welfare. *Journal of Environmental Economics. 70, 34-53.*

Fleurbaey, M. and F. Maniquet (2011). A Theory of Fairness and Social welfare. Cambridge University Press.

Fiedler, A., Fath, B.; Sinkovics N, Sinkovics R. R. (2021). Exporting from a Remote, Open Economy During COVID-19: Challenges and Opportunities for SMES, Challenges and Opportunities for SMEs in Kenneth Husted and Rudolf R. Sinkovics (Eds.), Management perspectives of Covid 19 Crisis: Lessons from New Zealand (71-82). Cheltenham, UK: Edward Edgar Publishing https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3787988#

Feenstra, Robert C. (1998). Integration of Trade and Disintegration of Production in the Global Economy. *Journal of Economic Perspectives,* 12(4)31-50. https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.12.4.31.

Forbes, K.J. (2000) A reassessment of the relationship between inequality and growth. *American Economic Review* 90(4): 869-887.

Francese, M. and M.C. Mulas-Granados (2015) Functional Income Distribution and Its Role in Explaining Inequality. IMF. https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2015/244/article-A001-en.xml.

Furceri, D. and Loungani, P. (2018). The distributional effects of capital account liberalization. *Journal of Development Economics* 130, 127–144.

Franzini, Maurizio and Mario, Pianta (2016). The Engines of Inequality. Intereconomics, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg, 51, (2), 49-55, https://doi.org/10.1007/s10272-016-0576-0.

Galbraith, James, K. (2016) Inequality: What Everyone Needs to Know. Oxford University Press.

Galbraith, James K, and J. Travis Hale (2009) The Evolution of Economic Inequality in the United States, 1969-2007 Evidence from Data on Inter-industrial Earnings and Inter-regional Incomes UTIP Working Paper No. 57 University of Texas Inequality Project Lyndon B. Johnson School of Public Affairs the University of Texas at Austin.

Giovannoni, Olivier (2014) What do we know about the labor share and the profit share? Part III: Measures and structural factors Working Paper, No. 805. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/110012/1/786856866.pdf.

Giovannoni, Olivier (2010) Functional Distribution of Income, Inequality and the Incidence of Poverty: Stylized Facts and the Role of Macroeconomic Policy. The University of Texas Inequality Project. The University of Texas Inequality Project Working Paper No. 58. https://utip.lbj.utexas.edu/papers/utip_58.pdf.

Guschanski, Alexander. and Özlem Onaran (2022). The decline in the wage share: falling bargaining power of labor or technological progress? Industry-level evidence from the OECD *Socio-Economic Review,* 20 (3) 1091–1124, https://doi.org/10.1093/ser/mwaa031.

Guschanski, Alexander and Onaran, Özlem (2021) The effect of global value chain participation on the labor share – Industry level evidence from emerging economies.

Guschanski, Alexander. and Özlem Onaran (2018). The labor share and financialisation: Evidence from publicly listed firms.

Guschanski, Alexander. and Özlem Onaran (2017) The political economy of income distribution: Industry level evidence from 14 OECD countries. Greenwich Political Economy Research Centre. Working Paper No GPERC51.

Guschanski, Alexander. and Özlem Onaran (2016). Determinants of the wage share: a cross-country comparison using sectoral data. Greenwich Papers in Political Economy.

Haleem, A., Javaid, M., and Vaishya, R. (2020). Effects of COVID-19 Pandemic in Daily Life. Current Medicine Research and Practice, 10, 78-79. https://doi.org/10.1016/j.cmrp.2020.03.011.

Han, J., Meyer, B., D. and J. Sullivan (2021). Income and Poverty in The Covid-19 Pandemic. NBER Working Paper 27729. http://www.nber.org/papers/w27729.

Hamilton Project. 2020. "Blog Post: The COVID-19 Crisis Has Already Left Too Many Children Hungry in America," https://www.hamiltonproject.org/blog /the_covid_19_crisis_has_already_left_too_many_ children_hungry_in_america.

Helpman, E., Itskhoki, O., Muendler, M.-A., Redding, S. (2017). Trade and inequality: from theory to estimation. *Review Economic Studies* 84, 357–405.

Hopenhayn, H., Neira, J., Singhaia, R. (2022). From Population Growth to Find Demographics: Implication, Entrepreneurship and the Labor Share. Econometrica, 90(4) 1879-1914.

Hoff, E. (2003). The specificity of environmental influence: Socioeconomic status affects early vocabulary development via maternal speech. Child Development, 74(5), 1368-1378. http://dx.doi.org/10.1111/1467-8624.00612.

Jacobson, Margaret, and Filippo Occhino (2012a) Labor's Declining Share of Income and Rising Inequality. Cleveland FED. https://www.clevelandfed.org/newsroom-and -events/publications/economic-commentary/economic-commentary-archives/2012-economic-commentaries/ec-201213-labors-declining-share-of-income-and-rising-inequality.

IMF and World Bank (2020) Enhancing Access to Opportunities https://www.imf .org/external/np/g20/pdf/2020/061120.pdf.

IMF (2017). Recent Wage Dynamics in Advanced Economies: drivers and Implications in: World Economics OutLook. Ch.2. IMF.Washington D.C.73-116.

Karlsson, O., Kim, R., Sarwal, R. *et al. (2021).* Trends in underweight, stunting, and wasting prevalence and inequality among children under three in Indian states, 1993–2016. *Sci Rep* 11, 14137. https://doi.org/10.1038/s41598-021-93493-1.

Karstena, K. (2019). The impact of financialization on the wage share: A theoretical clarification and empirical test. *Cambridge Journal of Economics,* 43(4) 937 - 974 DOI 10.1093/cje/bez021.

Kahn, R.S., Wise, P.H. Kennedy; B., and Ichiro Kawachi (2000) State Income Inequality, Household Income, And Maternal Mental and Physical Health: Cross Sectional National Survey British Medical Journal, 321(7272) 1311-1315. https://www.jstor.org/stable/25226275.

Kaplow, Louis and Steven Shawell (2001). Any Non-welfarist Method of Policy Assessment Violates the Pareto Principle. Harvard Law School and National Bureau of Economic Research, 109(2).

Karabarbounis, L., Neiman, B., (2014). The Global Decline of the Labor Share, *The Quarterly Journal of Economics*, 129, (1), 61–103, https://doi.org/10.1093/qje/qjt032.

Kennedy, B.P., Kawachi, I., Glass, E. and Deborah Progthrowc (1998). Income Distribution, Socioeconomic Status, and Self Rated Health in the United States: Multilevel Analysis. *British Medical Journal,* 317 (7163) 917-921. https://www.jstor.org/stable/25180555.

Kuznet, Simon (1955) Economic Growth and Income Inequality. The American Economic Review. 35 (1)1-28. https://www.jstor.org/stable/1811581.

Kniffin, K. M., Narayanan, J., Anseel, F., Antonakis, J., Ashford, S. P., Bakker, A. B., Bamberger, P., Bapuji, H., Bhave, D. P., Choi, V. K., Creary, S. J., Demerouti, E., Flynn, F. J., Gelfand, M. J., Greer, L. L., Johns, G., Kesebir, S., Klein, P. G., Lee, S. Y., . . . Vugt, M. v. (2021). COVID-19 and the workplace: Implications, issues, and insights for future research and action. *American Psychologist, 76*(1), 63–77.

Maddison, Angus (2014). Economic Growth in the West Comparative experience in Europe and North America. Imprint Routledge Book ISBN9780203825648

Mankiw, G.N. (2007). Beyond those health care numbers. The New York Times 4(11).

Mishan, E.J. (2011) Economic Efficiency and Social Welfare. Routledge Revivals.

Navarro, Vicenta (1999) Health and Equity in the World in The Era of Globalization. International Health and Equity in the World in the Era of "Globalization" http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.837.7483 &rep=rep1&type=pdf

Oloruntoba, Samuel (2015). Politics of Financialization and Inequality: Transforming Global Relations for Inclusive Development. Africa Development / Afrique et Développement, 40 (3), 121-137 https://www.jstor.org/stable/10.2307/afrdevafrdev.40.3.121.

Onaran, Ö.and Thomas Obst. (2016). Wage-led growth in the EU15 Member States: The Effects of Income Distribution on Growth, Investment, Trade balance and Inflation. *Cambridge Journal of Economy* 40(6) 1517-1551. https://gala.gre.ac.uk/id/eprint/14079/1/ GPERC28_Onaran_ObstF.pdf.

OECD (2021). Poverty Risk Statistics. https://www.oecd-forum.org/posts/the-poverty-risk-has-shifted- from-the-elderly-to-young-people?_ga=2.261028493.189422034.1669892362-1632524707.1669892362.

OECD (2021) Pensions at a Glance 2021 OECD and G20 Indicators.

OECD (2011). Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising. Paris. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/9789264119536-en.

OECD (2013). Crisis squeezes income and puts pressure on inequality and poverty - Results from the OECD Income Distribution Database (May 2013)? Paris: OECD Publishing. http://www.oecd.org/els/soc/OECD2013-Inequality-and-Poverty-8p.pdf.

OECD (2014a). Focus on Top Incomes and Taxation in OECD Countries: Was the crisis a game changer? Paris: OECD Publishing. http://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-FocusOnTopIncomes.pdf.

OECD (2014b), Income Inequality Update - June 2014: Rising inequality: youth and poor fall further behind. Paris: OECD Publishing. http://www.oecd.org/els/soc/OECD2014-Income-InequalityUpdate.pdf.

OECD (2021). https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=1092_1092352-pnu0599ga4&title=Risks-that-matter-2020-the-long-reach-of-COVID-19&_ga=2.102104705.189422034.1669892362-1632524707.1669892362.

OECD (2022) Poverty Risk on Different Ages 2022 https://www.oecd-forum.org/posts/the-poverty-risk-has-shifted-from-the-elderly-to-young people?_ga=2.261028493.1894220334.1669892362-1632524707.1669892362.

Prebisch, Raul. (1985) Latin American Periphery and the Global Crisis of Capitalism. *CEPAL Review*, 26, 63-68.

Ravallion, Martin (2018) Inequality and Globalization. *Journal of Economic Literature* 56(2)620-642 https://www.jstor.org/stable/10.2307/26494197.

Ricardo, David (1817). On the Principles of Political Economy and Taxation. The. U.K.

Richardson, J.D. (1995). Income Inequality and Trade: How to Think, What to Conclude. *Journal of Economic Perspectives.*9(3)33–55. https://pubs.aeaweb.org/doi/pdf/10.1257%2Fjep.9.3.33.

Salvatore, J., Babones and Philip Bancicky (2010) The Globalization Challenge to Population Health. Costs and Consequences of Health Disparities. Inequalities & Health: Costs and Consequences of Health Disparities. *Modern Sociology*, 36(2)101-120. https://www.jstor.org/stable/41421385.

Schuftan, Claudio (2015) Commentary: Globalization, Health Sector Reform, and the Human Right to Health: Implications for Future Health Policy 45(1).

Sen, Amarta and James E. Foster (1997) On Economic Inequality. Clarendon Press. Oxford.

Sen, Amartya (1997). From Income Inequality to Economic Inequality. *Southern Journal,* 64 (2) 384 - 401.

Sen, Amartya (1970) The Impossibility of a Paretian Liberal. Chicago Journal, 78 (1)152-157.Published Version http://www.jstor.org/stable/1829633.

Schuftan, Claudio (2015). Commentary: Globalization, Health Sector Reform, and the Human Right to Health: Implications for Future Health Policy, 45(1).https://doi.org/10.2190/HS.4

Smith, M., Yagan, D., Zidar, O., M., and Zwick, E. (2022) The Rise of Pass-Throughs And The Decline of The Labor Share. NBER Working Paper 29400. http://www.nber.org/papers/w29400.

Sullivan. (2012). Winning the War: Poverty from the Great Society to the Great Recession, Brookings Papers on Economic Activity, Fall, p. 133- 183.

Sydenstricker, Edgar (1931). The Incidence of Influenza among Persons of Different Economic Status during the Epidemic of 1918. Public Health Reports (1896-1970), 46, (4)154-170 Published by: Sage Publications, Inc. Stable URL: https://www.jstor.org/stable/4579923.

Smith, Adam (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. The U.K.

Steinbrück, Peer (2006). Minister of Finance in the Republic of Germany's Speech. https://www.wsws.org/en/articles/2006/01/stei-j21.html.

Stiglitz, Joseph. E.(2017) The overselling of globalization. *Business Economics,* 52, 129–137. https://doi.org/10.1057/s11369-017-0047-z.

Pianta, M., Della Porta, D. James Galbbraith (2021). The Political Consequences of Inequality opportunities for SMEs in: K. Husted and R. R. Sinkovics. Ed. Management Perspectives on Covid-19 crisis: Lessons from N. Zealand. Edward Elgar Publishing.

Piketty, T., Saez, E. (2003). Income inequality in the United States, 1913-1998. *Quarterly Journal of Economics*, 118, 1–39.

Richardson, David, J. (1995). Income Inequality and Trade: How to Think, What to Conclude *Journal of Economic Perspectives* 9(3)33–55.

Therborn, G. (2020). Sweden's turn to economic inequality, 1982–2019 Structural Change and Economic Dynamics. Elsevier (52) 159-166. *RePEc:eee:streco:v:52:y:2020:i:c:p:159-166.*

Therborn, Göran (2012). Class in the 21st century. *In:* New Left Review, no 78, p. 5-29 ISSN 0028-6060, E-ISSN 2044-0480.

The US Treasury (2022). https://home.treasury.gov/policy-issues/coronavirus.

United Nations (2022). High Commissioner for Human Rights.

World Bank (2022). GDP Statistics, 2022.

World Bank (2022). Global Database of International Mobility and IMF Staff Estimates.

World Bank (2022). Digital-development Statistics, https://blogs.worldbank.org/digital-development/did-internet-speed-impact-exposure-covid-19).

World Bank (2022), Poverty and Inequality Platform (version 20220909_2017_01_02_PROD) [data set]. pip.worldbank.org.

WHO (2022). Vaccine Equity.https://www.who.int/campaigns/vaccine-equity

WHO (2022). WHO Coronavirus (COVID-19) DashBoard https://covid19.who.int/

Zhou, L., Biswas, B., Bowest, T., Bowles, T. and Peter J. Saunders (2011). Impact of Globalization on Income Distribution Inequality in 60 Countries. *Global Economy Journa*l, 11(1).

Chapter 2
COVID-19 AND THE CHANGING SECURITY PERCEPTION

İzzet Soner Ayhan[2]

ABSTRACT

Throughout history, one of the most basic and perhaps most essential and important functions of every state has been to provide security. In almost all cases of international relations, attacks have mostly come in the form of military aggression. Therefore, states have concentrated their efforts on the military aspects of security; developing, strengthening, and increasing its military capabilities. The perception of national security has mostly been associated with the existence of a powerful and capable military power which could deter and repel any foreign or domestic military armed attack. However, the infectious diseases or pandemic especially witnessed in this century have started to change this fundamental perception of national security. Infectious diseases such as the latest COVID-19 pandemic has shown us that military power or capabilities alone are not enough to provide the perception of security with regard to national security and public health safety. However, the developing technology, increasing global and regional mobility of people have started to rapidly turn these infectious epidemic diseases into global pandemics with dire global health outcomes. As a result, more and more states today have started to comprehend and acknowledge the necessity to put forward new security policies and measures in order to answer newly emerging global health threat. Therefore, public health and public health security protection measures and policies have started to gain an important place with regard to states overall national security perceptions and strategies. This paper aims to analyze how these newly emerging global infectious diseases, particularly COVID-19, have changed states' perception of national security and perception of threat with regard to new security policies and measures put forward as a response to these newly emerged global pandemics by first focusing on the effects of COVID-19 and then focusing on the changes in the national security policies and strategies of United States (US) as a case study.

Key Words: COVID-19, Infectious Disease, National Security, Biosecurity, Biodefense

[2] E-mail: sonerayhan1@gmail.com, ORCID Number 0000-0002-1304-8666, Yalova University, Türkiye.

most important threats to national security and allocate more resources and invest much more money in the efforts to prevent and be prepared against such infectious diseases in the future such as funding of research and laboratories both state and private sector to develop quick and effective vaccines against these infectious diseases. In this sense, concepts such as Bio-defense, bio-watch, bio-shield which we have started to see especially in the US will become much more important concepts with regard to countries security policies and strategies of almost all states in the world. In this sense, although not probable in the near future, if the number of infectious diseases and global pandemics continue to rise in the world in the coming years, in the medium term or long-term many states might start to form new military commands within their respective armed forces such as bio-command or bio-force in order to increase the level of preparedness and response to similar biological threats. Establishment of such new commands similar to the newly established US Space Command established in the US in 2019 will without doubt enable states to form a much more effective and comprehensive response from a national security perspective to the growing number of global biological threats which we are experiencing today. In this sense, although for a long term, traditional security perceptions involving armed forces and military power will continue to form the backbone of national security perceptions, in the near future new frontlines will be added to these national security perceptions which will consist of medical laboratories and medical research centers rather than traditional battlefields and conventional weapons.

REFERENCES

Amerithrax or Anthrax Investigation, (2001). Federal Bureau of Investigation, https://www.fbi.gov/history/famous-cases/amerithrax-or-anthrax-investigation

Ataman, M., (2020, April 8) Pandemic's implications for security, economy, SETA, https://www.setav.org/en/pandemics-implications-for-security-economy/

Cecchine, G., and Moore, M., (2006), Infectious Disease and National Security, *RAND Corporation*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2006/RAND_TR405.pdf

Coronavirus: DOD Response, (2021). US Department of Defense, https://www.defense.gov/explore/spotlight/coronavirus/

Coronavirus: Trump stands by China lab origin theory for virus, (2020, May 1). BBC https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52496098

Davies Sara, D., (2008). Securitizing Infectious Disease. *International Affairs*; 84(2):295–313.

Eckholm, E. (2003, April 29). SARS is the Spark for a Riot in China, *New York Times*, p.A1. https://www.nytimes.com/2003/04/29/world/the-sars-epidemic-fear-sars-is-the-spark-for-a-riot-in-china.html

Enemark, C., (2007). Disease and Security, Natural Plagues and Biological Weapons in East Asia, London, Routledge, pp.41-58

Enemark, C., (2009), Is Pandemic a Security Threat?, *Survival*, 51:1, 191-214, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00396330902749798?needAccess=true

Georgieva, K., (2020). Beyond the crisis, Finance and development, International Monetary Fund, https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/06/turning-crisis-into-opportunity-kristalina-georgieva.htm

Global Outlook, Pandemic Recession: The Global Economy in Crisis, (2020). World Bank, https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33748/211553-Ch01.pdf?sequence=18&isAllowed=y

Katz, R. & Singer, D. A., (2007). Health and Security in Foreign Policy, *Bulletin of the World Health Organization*, vol.85, no:3, p.233.

Kelle, A., (2007). Securitization of international public health: Implications for global health governance and the biological weapons prohibition regime, *Global Governance*, 13, 217-235

McInnes, C. Lee, K. (2006). Health, Security and Foreign Policy, *Review of International Studies. Vol*. 32 No.1 pp 5-23

Mely Caballero-Anthony, M., (2005). SARS in Asia: Crisis, Vulnerabilities, and Regional Responses, *Asian Survey,* 45 (3): 475–495., https://doi.org/10.1525/as.2005.45.3.475

Mizumoto, K., Kagaya, K., Chowell, G., (2020), Effect of a wet market on coronavirus disease (COVID-19) transmission dynamics in China, 2019–2020, *The National Center for Biotechnology Information*, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7264924/

National Biodefense Analysis and Countermeasures Center, US Homeland Security, https://www.dhs.gov/science-and-technology/national-biodefense-analysis-and-countermeasures-center#

National Strategy for Pandemic Influenza Implementation Plan, (2006). US Homeland Security Council, https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/pdf/pandemic-influenza-implementation.pdf

New Cases of COVID-19 Aboard USS Theodore Roosevelt, (2020, October 19). The Maritime Executive, https://www.maritime-executive.com/article/new-cases-of-covid-19-aboard-uss-theodore-roosevelt

Osterholm, Michael T. (2005, May 5), Preparing for the Next Pandemic, *The New England Journal of Medicine*, https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/nejmp058068

Resolution 1308 (2000, July 17). United Nations Security Council, https://digitallibrary.un.org/record/418823?ln=en

Sengupta, A., (2020, June 10). COVID-19: A non-traditional security threat and its impact on global politics today, the Kootneeti, https://thekootneeti.in/2020/06/10/a-non-traditional-security-threat-and-its-impact/

Ten Things You Need to Know About Pandemic Influenza, (2005, October 14). World Health Organization, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/232955/WER8049_50_428-431.PDF?sequence=1&isAllowed=y

US National Biodefense Strategy, (2018). https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Biodefense-Strategy.pdf

Wright, R., (2020, October 7). The Coronavirus Pandemic Is Now a Threat to National Security, The New Yorker, https://www.newyorker.com/news/our-columnists/america-the-infected-and-vulnerable

Chapter 3
SECURITY AND BIOLOGIC-MICROBIOLOGIC WEAPONS UNDER COVID-19 PANDEMIC CLAIMS

Fahri Erenel[5] - Ebru Caymaz[6]

ABSTRACT

Owing to its global effects that have forced a new world order based on "new normal", the COVID-19 pandemic has forced people and governments more than war and disasters. Although it is predicted that it will not cause much change in global governance and the current world order and will not cause a new paradigm change, it is observed that there is an increase in social reactions, especially with the rise of the epidemic for the second time. Since the pandemic process affects the political, military, and economic structures of the states, it stands out as a security problem, especially a human security problem. In 1994, the United Nations' approach to human security became more important with the epidemic. Since such epidemics are difficult to predict, if they occur, they affect almost all sectors of the country negatively, create inputs to national security strategies, and cause changes in national defense priorities. Today, which is called the risk society and is dominated by uncertainties, risks that are very different from traditional risks are encountered. In this context, it is considered that public health is included among national defense priorities and that new security concepts centered on human security are needed. Various opinions and findings have been put forward by scientists about the origin of the virus since the first days of the pandemic. Differing opinions on whether this virus is a biological weapon produced under laboratory conditions were under discussion. COVID-19 with outbreaks, biosecurity, cyber security, and food safety areas, identified as the three main national security in Türkiye and the decision was taken to accelerate the investment in these areas. In this context, it is aimed to work

5 E-mail: ferenel@istinye.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-9314-2061, İstinye University.
6 E-mail: ebru.caymaz@comu.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-9119-7659, Çanakkale Ondokuz Mayıs University.

CONCLUSION

It would not be wrong to say that a tight genetic race and vaccine wars await states after this pandemic. Nuclear technology and the perception of nuclear threat, which have remained on the agenda until this time, will be replaced by a biological threat for a while. The world now has to see that biological weapons are more likely to be used than nuclear weapons. Moreover, the capture of biological weapons by terrorist groups means that these weapons are used indiscriminately. COVID-19 has shown that even the countries with the world's most developed economies, the most developed armies and the most developed health systems are confined to their homes and are inadequate in combating the pandemic. The biological threat continues to be silent and profound. Biological weapons and biotechnology should be taken into consideration by governments and the Biological Weapons Convention in the architecture of international security should be underscored. All states that are parties to the convention should fulfill their obligations by adhering to the principle of bio transparency and work to increase international confidence. The scope of the contract should be expanded, coercive obligations should be increased and a mandatory control mechanism should be established.

REFERENCES

AFAD. Biyolojik Silahların Tarihçesi: https://www.afad.gov.tr/kbrn/biyolojik-silahlarin-tarihcesi (Erişim: 01.02.2021).

Barras, A. and G. Greub (2014). History of Biological warfare and Bioterrorism. Clinical Microbiology and Infection 20 (6), 497-502. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1198743X14641744

Bilgiç, A. (2011). Güvenlik İkilemi'ni Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif. Uluslararası İlişkiler, 8 (29), 123-142.

Booth, K.; Wheeler, N. (2008). The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics. New York: Palgrave Macmillan.

Cenciarelli, O., Silvia Rea, Mariachiara Carestia, Fabrizio D'Amico, Andrea Malizia, Carlo Bellecci, Pasquale Gaudio, Antonio Gucciardino & Roberto Fiorito (2013) Bioweapons and Bioterrorism:A Review of History and Biological Agents .Defence S & T Tech. Bull., 6(2): 111-129. https://art.torvergata.it/bitstream/2108/83591/1/Bioweapons%20and%20Bioterrorism.pdf

Convention of Biological Weapons (1907). Laws of War: Laws and Customs of War on Land (Hague IV); October 18, 1907. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp

Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction (1972). https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.37_conv%20biological%20weapons.pdf

Çelikpala, M. (2019). Güvenlik İkilemi. Güvenlik Yazıları Serisi, No. 48, Kasım.

Diamond, J. (2018). Tüfek, Mikrop ve Çelik. İstanbul: Pegasus Yayıncılık.

Erenel, F. (2016). Aklın Akıl ile Savaşı-Terörle Duygusal Mücadele. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 48-49.

Kardaş, T. (2020). "Covid-19 Pandemisini Yeniden Düşünmek". İçinde DİB SAM Yayınları, Ankara.

Kılıç, S. (2006). "Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm". *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi,* 63(1,2,3), 1- 20.

Mahendra, Pal, Meron Tsegaye, Fikru Girzaw, Hailegebrael Bedada, Vikram Godishala, Venkataramana Kandi (2017) An Overview on Biological Weapons and Bioterrorism. *American Journal of Biomedical Research.* 5(2):24-34. doi: 10.12691/ajbr-5-2-2.

NATO (2023). Weapons of Mass Destruction. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50325.htm.

Pappas, A., P. Panagopoulou A, L. Christou, B. and N. Akritidis (2006) Brucella as a biological weapon.*Cell.Mol.Life Sci.*63.2229–22361420-682X/06/202 229-8 DOI 10.1007/s00018-006-6311-4.

Parker, C.F., and Eric K. Stern (2020) The Trump Administration and the COVID-19 crisis: Exploring the warning-response problems and missed opportunities of a public health emergency

Pirinççi, F. (2010). Silahlanma ve Savaş. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 71–93.

Sunal, S. (2018). Dünyayı Bekleyen Son Tehlike Nükleer Güç Savaşları Kıyamete Bir Adım Kala. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Tanrıverdi, E. (2010). Silahlanma ve Çevresel Güvenlik". (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

T.C.Dışişleri Bakanlığı (2020). COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler. Ankara: SAM Yayınları.

Tezcanlar, A. M. (2020). "COVID-19 İddialarının Işığında Biyolojik Silahların Komuta ve Kontrolü". İçinde MSÜ ATASAREN PANDEMİ Özel Sayısı. (Ed.) M. Mert Çam, Sayı:2.

Chapter 4
THE POLICIES OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS TOWARDS COVID-19

Muzaffer Ercan Yılmaz[7] - Ferhan S. Çolak[8]

ABSTRACT

Humanity has been living through unprecedented times, as the disease COVID-19 has reverberated through every corner of the globe, taking lives, destroying livelihoods, and changing almost everything about how we interact with each other. Since the disease is a truly global problem, with so many economic, political, and social consequences, international cooperation is definitely needed to effectively combat it. The point here brings up the importance of international organizations, as the most vivid representatives of the international community, in dealing with COVID-19 pandemic. This study aims to summarize and discuss the policies of major international organizations towards the disease. As for the methodology, the study utilizes a large-n case study, roughly looking through the pandemic policies of basic international organization, based on secondary data and probable in-depth interviews with relevant people. Strengths and weaknesses of international organizations in their struggle, along with certain suggestions to ease some of those weaknesses, are also discussed in concluding the study.

Keywords: International Organizations, United Nations, European Union, The Organization of Islamic Cooperation, Euroasian Economic Union, African Union, Turkic States, COVID-19, Pandemic.

[7] E- mail: muzaffererc an@uludag.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-7455-7544, Uludağ University, Türkiye.

[8] E-mail: f.s.colak@outlook.com, ORCID Number: 0000-0001-6281-0680, Uludağ University, Türkiye.

say that international organizations are trying to do their best for sure. But it seems that they are largely unprepared for this problem. Even the most successful and well-structured international organizations, such as the EU and UN specialized agencies, have been hesitant to make critical decisions and take necessary measures in a timely manner. Because of that, nation states began to play a more important role in combatting the pandemic. Yet this, in turn, inevitably gave rise to some sort of nationalistic competition and rising nationalism, which might be, in the long run, pose a threat to international cooperation we have been used to see in the post-Cold War world.

Since the problem is many-sided and there is no single formula, international cooperation is essential if real progress is to be made towards getting rid of the pandemic and its negative consequences as soon as possible. In this respect, international organizations can, and should, be the main vehicles of such cooperation. Although international organizations, especially WHO and other UN specialized agencies, have been relatively successful in controlling the expansion of the disease, little has been done to alter socio-economic conditions for the better. This should be the area in which future efforts must go.

REFERENCES

Abdullah, I. & Rashid, I. (2017). *Understanding West Africa's Ebola Epidemic: Towards A Political Economy*. London: Zed Books.

Adler, K. (2020, April 23). Coronavirus: Huge economic rescue plan agreed by EU leaders. *BBC News*. Accessed: 30.04.2020. https://www.bbc.com/news/world-europe-52405458 .

Africa Union. (05.03.2020). Africa Joint Continental Strategy for COVID-19 OUTBREAK. 01-10. Accessed: 04.04.2020. https://africacdc.org/download/africa-joint-continental-strategy-for-covid-19-outbreak/ .

Beall, A. (2020, April 29). The heart-wrenching choice of who lives and dies. *BBC News*. Accessed: 30.04.2020. https://www.bbc.com/future/article/20200428-coronavirus-how-doctors-choose-who-lives-and-dies .

Boffey, D. & Booth, R. (2020, April 13). UK missed three chances to join the EU scheme to bulk-buy PPE. *The Guardian*. Accessed: 01.05.2020. https://www.theguardian.com/world/2020/apr/13/uk-missed-three-chances-to-join-eu-scheme-to-bulk-buy-ppe .

Boffey, D., Schoen, C., Stockton, B., & Margottini, L. (2020, July 15). Revealed: Italy's call for urgent help was ignored as coronavirus swept through Europe. *The Guardian*. Accessed: 20.08.2020, https://www.theguardian.com/world/2020/jul/15/revealed-the-inside-story-of-europes-divided-coronavirus-response .

Bown, C. (2020). COVID-19: Demand spikes, export restrictions, and quality concerns imperil poor country Access to medical supplies. In R. E. Baldwin. & S. J. Evenett (Eds.), *COVID-19 and Trade Policy: Why Turning Inward Won't Work* (pp. 31-49). CEPR Press.

Buranyi, S. (2020, April 10). The WHO v coronavirus: Why it can't handle the pandemic. The *Guardian*. Accessed: 20.04.2020. https://www.theguardian.com/news/2020/apr/10/world-health-organization-who-v-coronavirus-why-it-cant-handle-pandemic .

BBC News. (2020, May 08). Coronavirus: Italy death toll tops 30,000, highest in EU. Accessed: 30.05.2020. https://www.bbc.com/news/world-europe-52594570 .

BBC News. (2020, July 07). Coronavirus: Trump moves to pull US out of World Health Organization. Accessed: 08.08.2020. https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53327906 .

Center for Disease Control and Prevention. (2020, January 09). Threat Assessment Brief: Pneumonia cases possibly associated with a novel coronavirus in Wuhan, China. Accessed: 04.04.2020. https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/pneumonia-cases-possibly-associated-novel-coronavirus-wuhan-china .

Coalition for Epidemic Preparedness Innovations. (n.d.). COVAX: CEPI's response to COVID-19. Accessed: 09.10.2020 https://cepi.net/COVAX/ .

Degterev, D. (2020, December 24). Regional Responses to Covid-19: Challenges and Prospects. *United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*. 01-07. Accessed: 21.03.2021. https://www.unescap.org/sites/default/d8files/event-documents/Policy%20Brief_RAIDAE%20Denis%20Degterev.pdf .

Ducharme, J. (2020, March 11). World Health Organization Declares COVID-19 a 'Pandemic'. Here's What That Means. *Time*. Accessed: 20.09.2020. https://time.com/5791661/who-coronavirus-pandemic-declaration/ .

Durrheim, D., Gostin, L., & Moodley, K. (2020, May 19). When does a major outbreak become a Public Health Emergency of International Concern?. *The Lancet Infectious Diseases*, 20(8), 887-889. https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30401-1

Ebhardt, T. & Follain, J. (2020, March 10). Italy Goes Into Nationwide Lockdown as Virus Numbers Spiral. *Bloomberg*. Accessed: 20.05.2020. https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-09/italy-to-extend-lockdown-nationwide-after-virus-spreads .

Eurasian Economic Commission. (2020, March 31). EEC to start implementing the “second package” of measures in connection with spreading COVID-19. Accessed: 21.04.2021. http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/31-03-2020-2.aspx .

Eurasian Economic Commission. (2020b, April 14). Joint Statement of Supreme Eurasian Economic Council Members on COVID-19 pandemic. Accessed: 05.01.2021. http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/14-04-2020-1.aspx

Euro News. What are 'corona bonds' and how can they help revive the EU's economy? (2020, March 26). Accessed: 30.05.2020. https://www.euronews.com/2020/03/26/what-are-corona-bonds-and-how-can-they-help-revive-the-eu-s-economy .

European Commission. (2020, January 17). The cluster of pneumonia cases associated with novel Coronavirus in Wuhan, China. *Audio meeting of the Health Security Committee Public Flash report*. Accessed: 16.03.2020. https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/preparedness_response/docs/ev_20200117_sr_en.pdf

European Commission. (2020b). Timeline of EU action. Accessed: 28.10.2020**.** https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/timeline-eu-action_en.

European Commission. (2020c, January 31). The cluster of pneumonia cases associated with novel Coronavirus in Wuhan, China. *Health Security Committee report*. Accessed: 17.03.2020. https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/preparedness_response/docs/ev_20200131_sr_en.pdf

European Commission. (n.d.-d). Joint purchasing of vaccines and medicines becomes a reality in the EU. Accessed: 12.11.2020. https://ec.europa.eu/health/newsletter/132/focus_newsletter_en.htm .

European Commission. (2020e). Signing ceremonies for Joint Procurement Agreement. Accessed: 06.12.2020 https://ec.europa.eu/health/preparedness_response/joint_procurement/jpa_signature_en.

European Commission. (2020f, April 16). Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the EU coordinated action to combat the coronavirus pandemic and its consequences. Accessed: 15.06.2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_20_675 .

European Commission. (2020g, March 24). Coronavirus: Commission bid to ensure supply of personal protective equipment for the EU proves successful. Accessed: 05.05.2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_523 .

European Commission. (2020h, May 02). Coronavirus: rescEU masks delivered to Spain, Italy and Croatia. Accessed: 30.05.2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_785 .

European Commission. (2021). EU Vaccine Strategy. Accessed: 20.04.2021. https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/public-health_en .

Gavi. (2020, September 03). COVAX explained. Accessed: 09.10.2020. https://www.gavi.org/vaccineswork/covax-explained .

Geli, P. (2020, August 25). Africa Centres for Disease Control and Prevention's COVID-19 response: A united, continental strategy. *World Bank Blogs*. Accessed: 15.11.2020. https://blogs.worldbank.org/health/africa-centres-disease-control-and-preventions-covid-19-response-united-continental-strategy .

Guarascio, F. & Blenkinsop, P. (2020, March 06). EU fails to persuade France, Germany to lift coronavirus health gear controls. *Reuters*. Accessed: 20.05.2020. https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-eu/eu-fails-to-persuade-france-germany-to-lift-coronavirus-health-gear-controls-idUKKBN20T166 .

Guarascio, F. (2020, April 23). Exclusive: France first – Paris ignores EU calls to lift export bans on COVID-19 DRUGS. *Reuters*. Accessed: 15.05.2020. https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-eu-drug-exclusive-idUSKCN2252HN .

Hein, W. (2020, February 25). Control of Communicable Diseases as a Global Public Good. *German Institute and Area Studies*, 01-37. https://doi.org/10.20900/mo20200002 .

Herszenhorn, D. and Wheaton, S. (2020, April 07). How Europe failed the coronavirus test. *Politico*. Accessed: 30.04.2020. https://www.politico.eu/article/coronavirus-europe-failed-the-test/.

Inozemtsev, V. (2021, February 18). The Eurasian Economic Union in the Pandemic. *Riddle*. Accessed: 04.04.2021. https://www.ridl.io/en/the-eurasian-economic-union-in-the-pandemic/.

Johnson, M., Fleming, S., & Chazan, G. (2020, April, 06). Coronavirus: Is Europe losing Italy?. *Financial Times*. Accessed: 25.05.2020. https://www.ft.com/content/f21cf708-759e-11ea-ad98-044200cb277f .

Khitakhunov, A. (n.d.). How do Countries of the Eurasian Economic Union Respond to External Shocks. *Eurasian Research Institute*. Accessed: 25.04.2021. https://eurasian-research.org/publication/how-do-countries-of-the-eurasian-economic-union-respond-to-external-shocks/.

Lowen, M. (2020, April 09). Coronavirus: EU could fail over outbreak, warns Italy's Giuseppe Conte. *BBC News*. Accessed: 30.06.2020. https://www.bbc.com/news/world-europe-52224838 .

Mackenzie, D. (2020, February 26). Covid-19: WHY won't the WHO officially declare a coronavirus pandemic?. *New Scientist*. Accessed: 30.04.2020. https://www.newscientist.com/article/2235342-covid-19-why-wont-the-who-officially-declare-a-coronavirus-pandemic/ .

Mansoor, S. (2020, February 26). Inside the Efforts to Prepare African Countries for COVID-19. *TIME*. Accessed: 30.04.2020). https://time.com/5788873/covid-19-africa-response/ .

Massari, M. (2020, March 10). Italian ambassador to the EU: Italy needs Europe's help. *Politico*. Accessed: 17.05.2020. https://www.politico.eu/article/coronavirus-italy-needs-europe-help/ .

Organization of Islamic Cooperation. (2020, May 17). OIC Islamic Solidarity Fund Delivers First Trancle of Coronavirus Urgent aid to Least Developed Member States. Accessed: 27.12.2020. https://oic-oci.org/topic/?t_id=23417&t_ref=14011&lan=en .

Prashad, V. (2020, April 29). The Real Reason Why the WHO Waited Until March to Declare a Global Pandemic. *INTHESETIMES*. Accessed: 17.06.2020. https://inthesetimes.com/article/world-health-organization-march-pandemic-covid-19 .

Political Settlements Research Programme. (2021). Regional approaches to Covid-19: the response by Organisation of Islamic Cooperation to the pandemic. Accessed: 27.03. 2021. https://www.politicalsettlements.org/2021/04/01/regional-approaches-to-covid-19-the-response-by-organisation-of-islamic-cooperation-to-the-pandemic/ .

Reuters. (2019, December 31). Chinese officials investigate cause of pneumonia outbreak in Wuhan. Accessed: 20.01.2020. https://www.reuters.com/article/us-china-health-pneumonia-idUSKBN1YZ0GP .

Reuters. (2020, February 24). WHO says no longer uses "pandemic" category, but virus still emergency. Accessed: 26.05.2020. https://www.reuters.com/article/china-health-who/who-says-no-longer-uses-pandemic-category-but-virus-still-emergency-idINL5N2AO1BP .

Scazzieri, L. (2020, April 02). Trouble for the EU is brewing in coronavirus-hit. *Center For European Reform*. Accessed: 12.06.2020. https://www.cer.eu/sites/default/files/insight_LS_2.4.20.pdf .

Schnirring, L. (2020, February 27). COVID-19 expands reach, fueled by trio of global hot spots. *Center for Infectious Disease Research and Policy*. Accessed: 13.03.2020. https://www.cidrap.umn.edu/news-perspective/2020/02/covid-19-expands-reach-fueled-trio-global-hot-spots .

Shawi A. (2020, April 07). Trump hints at cutting WHO funding over coronavirus handling, says they 'really blew it'. *Fox News*. Accessed: 26.05.2020. https://www.foxnews.com/politics/trump-hints-at-cutting-who-funding-over-coronavirus-handling-says-they-really-blew-it .

Szucs, A. (2020, July 27). Germany, France benefit most from EU's recovery deal. *Anadolu Ajansı*. Accessed: 10.09.2020. https://www.aa.com.tr/en/europe/germany-france-benefit-most-from-eus-recovery-deal/1923922

Turkic Council. (2020, April 05). Turkic Council Member States show a profound spirit of collaboration in the fight against COVID-19 pandemic. Accessed: 03.11.2021. https://www.turkkon.org/en/haberler/turkic-council-member-states-show-a-profound-spirit-of-collaboration-in-the-fight-against-covid-19-pandemic_1987 .

Turkic Council. **----.** Accessed: 02.12.2021. https://www.turkkon.org/ .

United Nations. (2020, February 24). COVID-19 not yet a pandemic, says UN health agency chief. Accessed: 05.03.2020. https://news.un.org/en/story/2020/02/1057991 .

United Nations. (2020b, September). United Nations Comprehensive Response to COVID-19: Saving Lives, Protecting Societies, Recovering Better. 01-71. Accessed: 09.12.2020. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un-comprehensive-response-to-covid-19.pdf .

United Nations. (2021). UN around the World. Accessed: 30.03.2021. https://www.un.org/un70/en/content/UNaroundWorld/index.html .

United Nations Development Group – Western and Central Africa. (2015, February). Socio-Economic Impact of Ebola Virus Disease in West African Countries: A call for national and regional containment, recovery and prevention. 01.95. Accessed: 15.03.2021. https://www.undp.org/content/dam/rba/docs/Reports/ebola-west-africa.pdf .

United Nations Sustainable Development Group. (2020, April). A UN framework for the immediate socio-economic response to COVID-19. 01-49. Accessed: 05.05.2020, https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/UN-framework-for-the-immediate-socio-economic-response-to-COVID-19.pdf .

United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (April-December 2020). Global Humanitarian Response Plan COVID-19. 01-79. Accessed: 30.02.2021. https://www.unocha.org/sites/unocha/files/Global-Humanitarian-Response-Plan-COVID-19.pdf .

World Health Organization. (2020, January 05). Pneumonia of unknown cause – China. Accessed: 25.02.2020. https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unkown-cause-china/en/ .

World Health Organization. (2020b, June 29). Listings of WHO's response to COVID-19. Accessed: 27.08.2020. https://www.who.int/news/item/29-06-2020-covidtimeline .

World Health Organization. (2020c). WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard. Accessed: 10.01.2021. https://covid19.who.int .

World Health Organization. (2020d, February 28). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 28 February 2020. Accessed: 22.04.2020. https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---28-february-2020 .

World Health Organization. (2020e, March 11). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020. Accessed: 25.06.2020. https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020 .

World Health Organization. (01 February - 30 June 2020f). WHO COVID- 19 preparedness and response progress report. *February-June progress report*. 01-46. Accessed: 25.09.2020. https://www.who.int/publications/m/item/who-covid-19-preparedness-and-response-progress-report---1-february-to-30-june-2020 .

World Health Organization. (n.d.-g). Welcome to the COVID-19 Partners Platform & Supply Portal. Accessed: 03.01.2021 https://covid19partnersplatform.who.int .

World Health Organization. (n.d.-h). Solidarity clinical trial for COVID-19 treatments. Accessed: 08.10.2021. https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/global-research-on-novel-coronavirus-2019-ncov/solidarity-clinical-trial-for-covid-19-treatments .

World Health Organization. (2020i, March 13). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 13 March 2020. Accessed: 27.05.2020. https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---13-march-2020 .

World Health Organization/Europe. (2020). Previously weekly surveillance reports – 2020. Accessed: (14.11.2020). https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/previous-weekly-surveillance-reports/previous-weekly-surveillance-reports-2020 .

World Health Organization. (2021, February 23). Ebola virus disease. Accessed: 25.03.2021. https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/ebola-virus-disease .

Wynne, A. (2020, March 06). Germany and France are condemned by other EU members after blocking the export of medical supplies, raising alarm among smaller countries hit by coronavirus. *Daily Mail*. Accessed: 22.06.2020. https://www.dailymail.co.uk/news/article-8083527/Germany-France-condemned-EU-members-blocking-export-medical-supplies.html .

Zalan, E. (2020, April 24). EU leaders back trillion-euro recovery plan. *Euobserver*. Accessed: 28.06.2020. https://euobserver.com/coronavirus/1481

Chapter 5
CHALLENGES TO THE EUROPEAN UNION FOREIGN POLICY RELATIONS AND COVID-19 PANDEMIC

Nevra Esentürk[9]

ABSTRACT

COVID-19 pandemic appeared in a context in which the EU has faced various crises. The pandemic both financially and politically has proven to be a test case for EU integration and multilateralism, not only with respect to its global actorness, but also its geopolitical interests. This study analyzes the origins and current challenges to EU foreign policy in relation to the COVID-19 crisis. The main aim is to discuss the reflections of how the European Union's (EU) global approach to COVID-19 is designed and particularly how the EU's Team Europe initiative for battling COVID-19 is expressed in the Union's foreign policy norms. The EU and its member states' engagement with the global response to COVID-19 is based on multilateralism and the basic values and norms promoted by EU foreign policy. Thus, the EU's actions and initiatives to deal with COVID-19 focus on both the process and substantive norms of the EU. This is revealed in the official documents and the EU's commitments in the struggle against the pandemic at the international level. However, based on qualitative analysis, it is argued that the existing challenges and limitations of EU foreign policy affect how the EU is dealing with the pandemic in practical terms. It is highly likely that the pandemic affects the EU foreign policy process by testing the principles of European solidarity, its capacity for collective crisis management, and the reorientation of multilateralism.

Key Words: COVID-19, EU Foreign Policy, EU External Relations, Multilateralism

[9] E-mail: nesenturk yalova.edu.tr, ORCID Number: 0000-0001-9728-115X, Yalova University, Türkiye.

basic norms of EU foreign policy as well as collective response and multilateral solutions to the pandemic. This appears to have enhanced not only Europe's profile, but also the EU's collective visibility as a decisive actor at the international level. The Team Europe initiative may also be considered a test case of EU activities in diffusing its norms in its foreign policy in a changing geopolitical context. Although the EU underlines the importance of the process and how to deal with the pandemic in practical terms, it remains to be seen what the bigger picture will be of the EU's and the member states' individual actions in the implementation of the EU initiatives and multiannual financial framework as part of the EU's joint European response to the pandemic. This study contributes to the literature in terms of revealing the EU's approach of Team Europe for the development of vaccines, multilateral vaccine procurement and distribution mechanism in relation to the challenges to EU's foreign policy.

There has always been the tension and challenges arising from the competing interests and preferences of member states in structuring and implementing EU foreign policy and its external relations as an intergovernmental policy area. Recently, the EU was already strained by ongoing challenges to its foreign policy in the forms of the migration crisis, increasing radical right populist parties, and Brexit when the COVID-19 pandemic struck, and these existing challenges added further strain and affected the EU's external approach towards the COVID-19 crisis. Thus, while the external response to the pandemic has been in line with EU foreign policy norms, geopolitical interests, and global actor ambitions, what remains in question is the extent to which the EU's important COVID-related actions, initiatives and programs are implemented, and this question is related to the EU's capacity to pave the way towards joint-action to increase capacity for collective crisis management, and the reorientation of multilateralism.

REFERENCES

Akçay, E. Y., Argun, Ç., & Akman, E. (2011), AB'nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3* (4), 117-131.

Akkerman, T. and Rooduijin, M. (2015), Pariahs or Partners? Inclusion and Exclusion of Radical, *Political Studies,* 63, 1140-1157.

Alkan, Y. S. (2019), AB'nin Normatif Güç Kimliği ve Suriye: Mülteci Krizi arasındaki İlişki Üzerine Ian Manners'in Teorik Yaklaşımı Çerçevesinde Politik bir Analiz, *Uludağ* Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (37), 545-581.

Altın, D. O. (2018), Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası Bağlamında Ortadoğu Çıkmazı, *International Social Sciences Studies Journal*, 4 (23), 4742-4750.

Ataç, C. A. (2012). AB'nin Normatif Kapasite Sorunu, Akdeniz İçin Birlik ve Türkiye. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 11 (1), 1-24.

Baran, D. (2016), AB Dış Güvenlik ve Göç Politikaları Üzerinden Mülteci Krizinin Değerlendirilmesi, *EURO Politika,* 2, 26-33.

Behravesh, M. (2011), Constructivism: An Introduction, E-International Relations (e-IR) https://www.eir.info/2011/02/03/constructivism-an-introduction/, (Accessed: February 15, 2022)

Benjamin M. and Sus, M. (2018), Debating Europe., *Known Unknowns: EU foreign, security, and defense policy after Brexit*, The Dahrendorf Forum, https://www.dahrendorf-forum.eu/wp-content/uploads/2018/01/Martill-Sus-Known-Unknowns.pdf. (Accessed: February 15, 2022)

Borrell, J. (2020), The Coronavirus Pandemic and the New World It is Creating, Blog Spot, 23 March, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters- homepage/76379/coronavirus -pandemic-and-new-world- it-creating_en, (Accessed: August 13, 2021)

Burni, A. et al. (2021), Who Called Team Europe? The European Union's Development Policy Response During the First Wave of COVID-19, *European Journal of Development Research*, Special Issue, doi.org/10.1057/s41287-021-00428-7.

Büyüktanır, D. (2015), Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 14* (2), 1-24.

Cardwell, P. J. (2009), *EU External Relations and Systems of Governance: The CFSP, Euro-Mediterranean Partnership and Migration,* Routledge.

Cardwell, P. J. (2017), The United Kingdom and the Common Foreign and Security Policy of the EU: From Pre-Brexit 'Awkward Partner' to Post-Brexit 'Future Partnership'?, *Croatian Yearbook of European Law & Policy,* 13 (1).

Carrera, S., & Guild, E. (2015), *Can the New Refugee Relocation System Work? Perils in the Dublin Logic and Flawed Reception Conditions in the EU,* CEPS Policy Brief, https://www.ceps.eu/publications/can-new-refugee-relocation-systemwork-perils-dublin-logic-and-flawed-reception (Accessed: August, 12, 2021)

Cebeci, M. (2015), European Foreign Policy Research Reconsidered: Constructing an 'Ideal Power Europe' through Theory?, *Millennium:Journal of International Studies,* 40 (3), 563–583.

Cicicoğlu, F. Y. B. (2019), Avrupa Birliği'nin Değerleri Çerçevesinde Ortadoğu Politikasını Anlamlandırmak: Mısır, Suriye ve Irak Örneği, *International Journal of Political Science & Urban Studies,* 7 (2), 327-360.

Craig, P., & Burca, G. (2003), *EU Law Text, Cases and Materials,* Oxford: Oxford University Press.

Diez, T. (2005), Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe', *Millennium - Journal of International Studies,* 33 (3), 613-636.

Dizman, A. S. (2019), *Perspektif, Karam Anatomisi,* Popülism Nedir?: https://perspektif.eu/2019/01/25/populizm-nedir/ (Accessed :August 20, 2021)

Erickson, J. L. (2011), Market Imperative Meets Normative Power: Human Rights and European Arms Transfer Policy, *European Journal of International Relations,* 19, 209-234.

Euronews (2022), Post-Brexit Guide: Where are we now-and how did we get there?, https://www.euronews.com/my-europe/2021/06/23/brexit-draft-deal-first-of-many-hurdles-to-a-smooth-exit (Accessed: February, 15, 2022)

European Union (2007), *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*, OJ C 306, Vol. 50, 17 December 2007, http://eur-lex.europa.eu/JOHtml. do?uri=OJ:C: 2007:306:SOM: EN:HTML (Accessed :August 20, 2020)

European Union (2016), Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (Accessed: August 20, 2020)

European Union (2020a), Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Communication on the Global EU response to COVID-19, 8 April, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1587137884705&uri= CELEX%3A52020JC0011. (Accessed: August 12, 2021)

European Union (2020b), Council Conclusions on Team Europe Global Response to COVID-19. Press release, 8 June, https://www.consilium.europa.eu/media/44347/team-europe-ccs-200608.pdf. (Accessed: August 12, 2021)

European Union (2020c), Coronavirus: EU Global Response to Fight the Pandemic. Press release, 8 April, https://ec. europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_604. (Accessed: August 12, 2021)

European Union (2022), EU Global Response to COVID-19, https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/human-development/eu-global-response-covid-19_en ((Accessed :June 22, 2022)

Finnemore, M. (1996), Constructing Norms of Humanitarian Intervention, in Katzenstein, P. J. (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, 153–185.

https://www.iai.it/sites/default/files/iaicom2009.pdf (Accessed: February 10, 2021)

Manners, I. (2002), Normative Power Europe. A Contradiction in Terms?, *JCMS: Journal of Common Market Studies,* 40 (2), 235–258.

Mayer, H. (2013), The Challenge of Coherence and Consistency in EU Foreign Policy, in Mario Telò, F. P., *The EU's Foreign Policy What Kind of Power and Diplomatic Action?,* Routledge.

Mercan, S. S. (2008), Avrupa Dış Politikası: İsrail-Filistin Çatışması Örnek Olay, *Akademik Orta Doğu,* 3 (1), 97-131.

Missiroli, A. (2004), The EU and Its Changing Neighborhood: Stabilization, Integration and Partnership'. in Dannreuther, R., *European Union Foreign and Security Policy,* Routledge.

Pascal, G. (2004), Horizontal Coherence and External Competence of the European Union, *European Law Journal,* 10 (1), 23-41.

Penev, D. (2017), Normative Power Europe and Migration: A 'Refugee Crisis' or a 'Normative Crisis'?, *Postgraduate Thesis*. Budapest: Central European University.

Rooduijn, M. (2020), Immigration Attitudes Have Barely Changed – So Why is Far Right on Rise?, Guardian, https://www.theguardian.com/world/2020/mar/02/immigration-attitudes- have-barely-changed-why-far-right-on-rise, (Accessed: April 16, 2021)

Sjursen, H. (2011), Not So Intergovernmental After All? On Democracy and Integration in European Foreign and Security Policy, *Journal of European Public Policy,* 18, 1078-1090.

Smith, K. E. (2014), *European Union Foreign Policy in a Changing World*, 3rd edition, Polity Press.

Tandoğan, M. (2015), Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Kuramı Bağlamında Afrika Birliği, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4* (3), 634-650.

Tocci, N. (2020), International Order and the European Project in Times of COVID-19,

Wendt, A. (1995), Constructing International Politics, *International Security, 20* (1), 71-81.

Whitman, R. G. (2011), Norms, Power and Europe: A New Agenda for Study of the EU and International Relations, in Whitman R. G., *Normative Power Europe Empirical and Theoretical Perspective,* New York: Palgrave: Macmillan, 1-25.

Chapter 6
INTERNAL RELATIONS IN THE EUROPEAN UNION DURING COVID-19

Sinem Ünaldılar[10]

ABSTRACT

COVID-19 has created a unique ontological challenge for European Union solidarity. After the European Commission's realization of the critical challenges the pandemic posed for the EU's future, several regulations were introduced, resulting in a coronavirus recovery fund. These steps diminished some of the initial effects of the first wave but did not address long-term problems within the EU, such as lack of a commitment by member nations to follow a coordinated EU recovery plan, in the wake of the unbridled nationalism and future economic uncertainty resulting from the pandemic. COVID-19 brought to the fore severe disagreements within the EU. Since 2008, economic fragility, inequality between the performance of North and South members and mistrust had diminished the solidarity, but problems occurred not just between the North and South but also between the East and West in terms of democracy, governance, and human rights. COVID-19 has widened the rift. This chapter evaluates the internal dynamics of the EU by assessing internal challenges, external dynamics, and future threats.

Keywords: The European Union, COVID-19, European Recovery Fund, Internal Problems, Solidarity, Pandemic, European Union Commission, European Union Council, The European Stability Mechanism

[10] E-mail: sinem.unaldılar@ege.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-1810-7637, Ege University, Türkiye.

Western members about the values and spirit of the Union cause a sharp divergence and prevent effectiveness. In addition, the power of Russia and China has been rising since the 2008 economic crisis and covid shows how these two rising powers will coerce the Union, especially in view of the dependence on China in terms of the supply chain. Although the EU tries to offset the rivalry with China and dependence on it through new production structures and more competitive policies, inadequate expenditure on digital technologies and the differing views of member countries continue to pose serious challenges.

The Strategic Compass, new initiatives in common foreign and security policy, improvement in the European Defense Agency and more intensive policies in the neighborhood are significant steps that constitute a global framework, but the priorities of members diverge. For example, France and Germany try to increase capacity, but the northern states have internal welfare and functionality of institutions as their priority. Under these dynamics, internal balance related to the external role is also problematic.

Global governance and multilateralism are basic domains where the EU can play a significant role. Lack of global leadership during the COVID-19 created a turning point for international actors and the EU empowered its own role and new forms of engagement. The EU will have to strengthen its regional connections and facilitate international cooperation by supporting multilateral fora. In order to fulfill these goals, differences between members should be eliminated and balance attained in internal relations.

REFERENCES

Alcidi, C. & Gros, D. (2020). Next generation EU: A large common response to the COVID-19 crisis. *Intereconomics,* 55(4) 202-203.

Balfour, R. (2020). Europe's global test. Carnegie Endowment for International Peace. https://carnegieendowment.org/2020/09/09/europe-s-global-test-pub-82499. Accessed 22 March 2021.

Baume, M.D.L. & Burchard, H.V.D. (2020). Von der Leyen threatens the European Union recovery fund without Hungary and Poland. Politico. https://www.politico.eu/article/the-commission-proposes-eu-recovery-without-hungary-and-poland/. Accessed 10 January 2021.

Brendebach, J. Maduro, L.M., Tassinari, F. (2020). The European Union Response To The Covid-19 Pandemic Achieving Relevance, Mobilizing Solidarity And Preparing For The Future. *STG Policy Brief*, 2020(01), 1-11.

Center for European Reform, (2020). Ditchley Conference Report: Covid-19, The Global Economy and The Return Of Power Politics. 5 November - 3 December 2020. https://www.cer.eu/sites/default/files/conf_report_Ditchley_2020_21.1.21.pdf. Accessed 10 March 2021.

Council of the European Union (2021). European Solidarity in Action. https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/european-solidarity-in-action/. Accessed 5 April 2021.

Deutsche Welle (2021). Poland And Hungary File Complaints Over the Eu Budget Mechanism. https://www.dw.com/en/poland-and-hungary-file-complaint-over-eu-budget-mechanism/a-56835979. Accessed 23 March 2021.

DigitalEurope (2020). Post-COVID recovery plan for a stronger digital Europe. https://www.digitaleurope.org/wp/wp-content/uploads/2020/06/DIGITALEUROPE_Post-COVID-recovery-plan-for-a-stronger-digital-Europe.pdf. Accessed 8 September 2020.

European Commission (2018). Digital economy and society index (DESI) 2018. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/MEMO_18_3737. Accessed 18 October 2020.

European Commission (2019). The European Green Deal. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf. Accessed 20 July 2020.

European Commission (2020a). On Additional Covid-19 Response Measures. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-additional-covid-19-response-measures.pdf. Accessed 12 February 2021.

European Commission (2020b). European Economic Forecast; Summer 2020 (interim). Institutional Paper (132). https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip132_en.pdf. Accessed 22 August 2020.

European Commission (2020c). Health support to West Africa. https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe/recovery-coronavirus-success-stories/global-response/health-support-west-africa_en. Accessed 19 January 2021.

European Commission (2021). The Eu's Response to The Coronavirus Pandemic In The Eastern partnership. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/coronavirus_support_eap.pdf. Accessed 24 March 2021.

European Council on Foreign Relations (2020). European Solidarity Tracker. https://ecfr.eu/special/solidaritytracker/. Accessed 28 July 2020.

European Parliament (2020). Draft report on the foreign policy consequences of the COVID-19 outbreak (2020/2111(INI)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/AFET-PR-653845_EN.pdf. Accessed 05 November 2020.

European Stability Mechanism (2020). ESM's role in the European response. https://www.esm.europa.eu/content/europe-response-corona-crisis. Accessed 8 November 2020.

Grant, C. (2020). Coronavirus is pushing the EU in new and undesirable directions. Center for European Reform. https://www.cer.eu/insights/coronavirus-pushing-eu-new-and-undesirable-directions. Accessed 25 August 2020.

Guasti, P. (2020). The Impact of The Covid-19 Pandemic In Central And Eastern Europe The Rise Of autocracy and democratic resilience. *Democratic Theory*, 7(2), 47-60.

Hadfield, A. (2020). Coronavirus: what is the European Union doing to manage the crisis?. The Conversation. https://theconversation.com/coronavirus-what-is-the-european-union-doing-to-manage-the-crisis-135097. Accessed 08 August 2020.

Heimberger, P. (2020). Deal On Eu Recovery Fund And Eu Budget: Breakthrough Or Disappointment?. The Vienna Institute for International Economic Studies. https://wiiw.ac.at/deal-on-eu-recovery-fund-and-eu-budget-breakthrough-or-disappointment-n-455.html. Accessed 02 September 2020.

Herszenhorn, D. M. & Wheaton, S. (2020). How Europe Failed the Coronavirus Test. Politico. https://www.politico.eu/article/coronavirus-europe-failed-the-test/. Accessed 12 November 2020.

Krastev, I. & Leonard, M. (2020). Europe's Pandemic Politics: How the Virus Has Changed the Public's Worldview. European Council on Foreign Relations. https://ecfr.eu/publication/europes_pandemic_politics_how_the_virus_has_changed_the_publics_worldview. Accessed 12 September 2020.

Ladia, S. & Tsarouhas, D. (2020). Eu Economic Governance and Covid-19: Policy Learning and Windows of Opportunity. *Journal of European Integration*, 42(18), 1041–1056.

Leonard, M., Shapiro, J., Pisani-Ferry, J., Tagliapietra, S., Wolff, G.B. (2021). The Geopolitics of The European Green Deal. *Policy Contribution* Issue, 04/21, 1-23.

Mioni, F. L. M. (2020). "European Solidarity" In the Covid-Crisis: Italy And The Discursive Dimension Of The European Public Space. Politique Europeenne. http://politique-europeenne.eu/european-solidarity-in-the-covid-crisis-italy-and-the-discursive-dimension-of-the-european-public-space/. Accessed 20 November 2020.

Movarelli, M. (2020). EU democracy in the times of coronavirus, *European View*, 19(2), 180-187.

Novaky, N. (2020). The Strategic Compass: Charting A New Course for The Eu's Security and Defense Policy. Wilfried Martens Center for European Studies. https://www.martenscentre.eu/publication/the-strategic-compass-charting-a-new-course-for-the-eus-security-and-defence-policy/. Accessed 19 January 2021.

Oroschakoff, K. & Mathiesen, K. (2020). How the EU's Green Deal survived the coronavirus pandemic. Politico. https://www.politico.eu/article/how-eu-climate-change-promises-survived-the-coronavirus-plague/. Accessed 2 February 2021.

Parandii, K. (2020). Is development aid a victim of the EU budget deal?. Center for European Reform, Insight. https://www.cer.eu/sites/default/files/insight_KP_15.9.20.pdf. Accessed 25 October 2020.

Ponczek, C.B. (2021). Addressing Polish and Hungarian domestic developments in broader context. CEPA. https://cepa.org/what-can-we-do-about-poland-and-hungary/. Accessed 23 February 2021.

Roloff, R. (2020). COVID-19 and no One's World: What impact for the European Union?. *Connections*, 19(2), 25-37.

Saxty, J. (2020). The EU's east-west divide spells trouble for Brussels. The Spectator. https://www.spectator.co.uk/article/the-eu-s-east-west-divide-spells-trouble-for-brussels. Accessed 08 December 2020.

Sikora, A. (2021). European Green Deal – legal and financial challenges of the climate change. *ERA Forum*, 21:681–697.

Simeon, M. (2020). EU global response to COVID-19: a global pandemic with local solutions!. Euractiv. https://www.euractiv.com/section/cities-regions/opinion/eu-global-response-to-covid-19-a-global-pandemic-with-local-solutions/. Accessed 10 August 2020.

Strupczewski, J. (2020). EU leaders deadlocked over recovery plan after Hungary, Poland veto. Reuters. https://www.reuters.com/article/us-eu-summit-coronavirus-idUSKBN27Z2LY. Accessed 16 January 2021.

Szczepanik, M. & Szymańska, J. (2020). Eu Response to The Coronavirus Pandemic. *PISM Bulletin*, 48(1478), 1-2.

Tocci, N. (2020). Europe's Global Role Post Covid-19. In F. Ulutas (Ed.), *The world after covid-19: cooperation or competition?* (pp. 134-136). Ankara: SAM Publications.

Wang, Z. (2021). From Crisis to Nationalism? The Conditioned Effects of The Covid 19 Crisis On Neo-Nationalism In Europe. *Chinese Political Science Review*, 6, 20-39.

Watt, A. (2020). EU economic policy response to the coronavirus pandemic. *IMK Policy Brief*, 93(e), 1-9.

Youngs, R. (2020). How The Coronavirus Tests European Democracy. Carnegie Europe. https://carnegieeurope.eu/2020/06/23/how-coronavirus-tests-european-democracy-pub-82109. Accessed 10 November 2020.

Zampano, G. (2020). Virus Pandemic May Fuel Euroscepticism: Italian Premier. AA. https://www.aa.com.tr/en/europe/virus-pandemic-may-fuel-euroskepticism-italian-premier/1785094#. Accessed 24 July 2020.

Chapter 7
NEXT GENERATION EUROPEAN UNION AN ECONOMIC RECOVERY FUND WITH POLITICAL CONNOTATIONS

Armağan Gözkaman[11]

ABSTRACT

It would be a truism to state that the economy-related decision-making processes that unfold within the European Union (EU) exhibit political characteristics. Those that concern the EU's post-COVID-19 recovery efforts are no exception. In this study, the objective will be to demonstrate this fact on two grounds. In the first part, the focus will be on the legitimacy of the Next Generation EU (NGEU), which represents the largest recovery fund the EU has ever set up. Despite initial hesitations, various efforts made by the member states have justified such a legitimacy. The second part will revolve around the varying -and discrepant- political preferences that have characterized the intra-EU discussions on the NGEU. Despite an open and arduous conflict opposing a group of "frugal" states to those that describe themselves as "friends of cohesion", an EU-level rescue plan -whereby both sides could claim victory- could come into existence.

Keywords: European Union, COVID-19, Next Generation EU, Economic Recovery, Conditionality

JEL CODES: E51, H81, N14, N24, N44, N94

[11] E-mail: agozkaman@gmail.com, ORCID Number: 0000-0002-6849-273X, Beykent University.

Union. Fundamental values and the rule of law continue to be disregarded by some member states and the EU lacks effective enforcement mechanisms. A major problem remains unresolved: The illiberal trend within the EU leads to pessimism. Member states do not have much to do about it. Nor do they have the will, not to mention the determination, to act. Institutionally, it is impossible to suspend the voting rights of Hungary or Poland. Because the vote must be unanimous, the two states provide safety for each other.

From this point, another question arises. How much of its fundamental values is the EU ready to sacrifice for economic purposes? There is one clear certainty about the EU member states: They tend to perceive their Union as an institution with economic resources and a facilitator of economic growth. When economic issues become a matter of politics, the governments' reflex is to use it to their advantage. The pandemic brought the differences among European capitals into the open, and proved once again that economic decisions are inevitably political. The negotiations ended with an agreement that was a financial success, despite some frugal tones. Whether or not the Europeans passed the test of democracy, however, merits a different answer.

REFERENCES

Amante, A. (2020, 31 March). "Help us like you were helped after war, Italy's virus hit cities tell Germany."

BBC (2020a, 23 April). "Merkel warns coronavirus crisis 'still just the beginning'." Retrieved from https://www.bbc.com/news/world-europe-52394645.

BBC (2020b, 16 November). "EU budget blocked by Hungary and Poland over rule of law issue." Retrieved from https://www.bbc.com/news/world-europe-54964858.

Commission Européenne (2020, April 4). "*L'Europe s'en sortira grâce à la solidarité: tribune de la présidente de la Commission européenne, Ursula von der Leyen*." Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/AC_20_602.

Conseil européen (2020a, 23 Mars). « Déclaration des ministres des finances de l'UE sur le pacte de stabilité et de croissance à la lumière de la crise du COVID-19." Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/fr/press/press-releases/2020/03/23/statement-of-eu-ministers-of-finance-on-the-stability-and-growth-pact-in-light-of-the-covid-19-crisis/.

Conseil européen (2020b, 8 Mai). "Eurogroup Statement on the Pandemic Crisis Support." Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/fr/press/press-releases/2020/05/08/eurogroup-statement-on-the-pandemic-crisis-support/.

Council of the European Union (2020, 24 September). "Council decision on the system of own resources of the European Union and repealing Decision 2014/335/EU, Euratom." Retrieved from https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10046-2020-INIT/en/pdf.

De France, O., Simon, É. (2021). "Europe: L'Europe à la relance: entre ambitions hamiltoniennes et réalités géopolitiques." Dans : Pascal Boniface (éd.). *L'Année stratégique 2022: Analyse des enjeux internationaux* (20-75). Paris: Armand Colin.

Deutsche Welle (2020, July 12) Austria's Sebastian Kurz lays out conditions for EU coronavirus recovery deal." Retrieved from https://www.dw.com/en/austria-coronavirus/a-54143432.

Dombey, D., Chazan, G., Brunsden, J. (2020, 25 March). Nine eurozone countries issue call for 'coronabonds'." *Financial Times*. Retrieved from https://www.ft.com/content/258308f6-6e94-11ea-89df-41bea055720b.

Drinóczi T. and Bień-Kacała, A. (2020). "COVID-19 in Hungary and Poland: extraordinary situation and illiberal constitutionalism." *The Theory and Practice of Legislation*, 8(1-2): 171-192.

Drinóczi T. and Bień-Kacała, A. (2022). *Illiberal Constitutionalism in Poland and Hungary: The Deterioration of Democracy, Misuse of Human Rights and Abuse of the Rule of Law*. New York: Routledge.

European Central Bank. "Pandemic emergency purchase programme (PEPP)." Retrieved from https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/pepp/html/index.en.html.

European Commission (n.d.-a). "Cohesion policy action against coronavirus." https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/coronavirus-response/.

European Commission (n.d.-b). "European Financial Stabilization Mechanism (EFSM)". Retrieved from https://economy-finance.ec.europa.eu/eu-financial-assistance/euro-area-countries/european-financial-stabilisation-mechanism-efsm_en.

European Commission (n.d.-c). "EU Solidarity Fund." Retrieved from https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/solidarity-fund/.

European Commission (n.d.-d). "Recovery Plan for Europe." Retrieved from https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en#main-elements-of-the-agreement.

European Commission (n.d.-e). "The State Aid Temporary Framework." Retrieved from https://competition-policy.ec.europa.eu/state-aid/coronavirus/temporary-framework_en.

European Commission (2018, 2 May). "Modern Budget for a Union that Protects, Empowers and Defends: The Multiannual Financial Framework for 2021-2027." Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c2bc7dbd-4fc3-11e8-be1d-01aa75ed71a1.0023.02/DOC_1&format=PDF.

European Commission (2020a, 13 March). "Commission acts to make available 37 billion euro from the EU budget to address the Coronavirus." Retrieved from https://ec.europa.eu/info/news/commission-acts-make-available-37-billion-euro-eu-budget-address-coronavirus-2020-mar-13_en.

European Commission (2020b, 16 March). "Cohesion Policy and EU Solidarity Fund contribute to the Coronavirus Response Investment Initiative." Retrieved from https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2020/03/16-03-2020-cohesion-policy-and-eu-solidarity-fund-contribute-to-the-coronavirus-response-investment-initiative.

European Commission (2020c, 17 September). "Commission staff working document: Guidance to member states recovery and resilience plans." Brussels, SWD (2020) 205 final. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/3_en_document_travail_service_part1_v3_en_0.pdf.

European Commission (2020d, 30 September). "Commission staff working document: 2020 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Hungary." Brussels, SWD (2020) 316 final. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0316&from=EN.

European Commission (2020e, 30 September). "Commission staff working document: 2020 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Poland." Brussels, SWD (2020) 320 final. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0320&from=EN.

European Commission, (2020a, 17 December). "EU budget: European Commission welcomes the adoption of the EU's long-term budget for 2021-2027." Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2469.

European Commission (2021a, 20 July). "Commission staff working document: 2021 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Hungary." Brussels, SWD (2021) 714 final. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021SC0714&from=EN.

European Commission (2021b, 20 July). "Commission staff working document: 2021 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Poland." Brussels, SWD (2021) 722 final. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021SC0722&from=EN.

European Commission (2022a, 13 July). "Commission staff working document: 2022 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Hungary." Brussels, SWD (2022) 517 final. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/40_1_193993_coun_chap_hungary_en.pdf.

European Commission (2022b, 13 July). "Commission staff working document: 2022 Rule of Law Report. Country Chapter on the rule of law situation in Poland." Brussels, SWD (2022) 521 final. Retrieved from 48_1_194008_coun_chap_poland_en.pdf (europa.eu).

European Council (2020a, 26 March). "Joint statement of the Members of the European Council." Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/media/43076/26-vc-euco-statement-en.pdf.

European Council (2020b, 14 December). "Next multiannual financial framework and recovery package: Council moves to finalise adoption." Retrieved from https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/14/next-multiannual-financial-framework-and-recovery-package-council-moves-to-finalise-adoption/.

European Court of Auditors (2022, March). "Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE)." Retrieved from https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/AP22_01/AP_SURE_EN.pdf.

European Parliament (2020a, 25 March). "Coronavirus: Parliament approves €37 billion crisis response." Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20200323STO75617/covid-19-parliament-approves-EU37-billion-crisis-response

European Parliament (2020b, 17 April). "European Parliament resolution of 17 April 2020 on EU coordinated action to combat the COVID-19 pandemic and its consequences (2020/2616(RSP))." Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0054_EN.html.

European Parliament (2020c, 15 May). "European Parliament resolution of 15 May 2020 on the new multiannual financial framework, own resources and the recovery plan (2020/2631(RSP))." Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0124_EN.html.

European Parliament (2021a, 25 March). "MEPs clear another hurdle for the COVID-19 recovery plan." Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210322IPR00517/meps-clear-another-hurdle-for-the-covid-19-recovery-plan.

European Parliament (2021b, June). "National ratification of the Own Resources Decision: Procedure completed on 31 May 2021."" Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690520/EPRS_BRI(2021)690520_EN.pdf.

European Parliamentary Research Service (2020, 27 March). "The 'general escape clause' within the Stability and Growth Pact: Fiscal flexibility for severe economic shocks." Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2020)649351.

European Stability Mechanism_N_D "The €750 billion week-end: the EFSF is born." Retrieved from https://www.esm.europa.eu/publications/safeguarding-euro/%E2%82%AC750-billion-weekend-efsf-born.

Fairless, T. (2020, 25 March). "Europe Splits Over Proposed New Debt to Combat Coronavirus Outbreak. *The Wall Street Journal*. Retrieved from https://www.wsj.com/articles/europe-splits-over-proposed-new-debt-to-combat-coronavirus-outbreak-11585165076.

Fitch, (2021, 24 February). "Fitch Affirms European Union and Euratom at 'AAA'; Outlook Stable." Retrieved from https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-affirms-european-union-euratom-at-aaa-outlook-stable-24-02-2021.

Georgiou, C. (2020, 29 Mai). "Le moment «hamiltonien» de l'UE? Pour une campagne pour la modification des traités." *Mediapart*. https://blogs.mediapart.fr/christakis-georgiou/blog/290520/le-moment-hamiltonien-de-l-ue-pour-une-campagne-pour-la-modification-des-traites

Gera, V. (2020, 13 October). Kaczynski: "There will be a veto. If the threats and blackmail are maintained then we will firmly defend Poland's vital interests." Associated Press. Retrieved from https://apnews.com/article/jaroslaw-kaczynski-poland-europe-archive-donald-tusk-864ea621ad11975ae6d099ea6627d555.

Germany's Presidency of the Council of the European Union (2020). "FAQ: What is the European Union doing about the COVID-19 pandemic?" Retrieved from https://www.eu2020.de/eu2020-en/news/article/covid-19-pandemic-what-is-the-eu-doing-eu2020/2381460.

Journal Officiel de l'Union Européenne (2013, 30 août) "Événements politiques récents en Hongrie. P7_TA(2012)0053. Résolution du Parlement européen du 16 février 2012 sur les récents événements politiques en Hongrie (2012/2511(RSP))." pp. 27-30. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2013:249E:FULL&from=HR.

Journal Officiel de l'Union Européenne (2016, 12 août). Recommandation (UE) 2016/1374 de la Commission du 27 juillet 2016 concernant l'État de droit en Pologne." Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1374&from=EL.

Journal Officiel de l'Union Européenne (2020, 25 Mars). Décision (UE) 2020/440 de la Banque Centrale Européenne du 24 mars 2020 relative à un programme temporaire d'achats d'urgence face à la pandémie (BCE/2020/17)." Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=OJ:L:2020:091:TOC.

Khan, Mehreen (2020, 12 July). "Frugal states push to cut size of EU recovery package" *Financial Times*. Retrieved from https://www.ft.com/content/07661f32-1fe4-4791-93f9-0e7740fdc4bd.

La Tribune (2020, 21 juillet). "Macron et Merkel arrachent un accord de 750 milliards pour relancer l'Europe". Retrieved from https://www.latribune.fr/economie/union-europeenne/macron-et-merkel-arrachent-un-accord-de-750-milliards-pour-relancer-l-europe-853186.html.

Le Figaro (2020, 13 octobre). "Contre «le chantage» de Bruxelles, la Pologne menace de mettre son veto au budget de l'UE". Retrieved from https://www.lefigaro.fr/conjoncture/contre-le-chantage-de-bruxelles-la-pologne-menace-de-mettre-son-veto-au-budget-de-l-ue-20201013.

Le Monde (2020, April 2). "Nous appelons la Commission européenne à créer un fonds corona pour aider les Etats membres." Retrieved 10 October 2020, from https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/04/02/nous-appelons-la-commission-europeenne-a-creer-un-fonds-corona-pour-aider-les-etats-membres_6035262_3232.html

Le Monde, (October 6, 2020). "Budget européen: une véritable conditionnalité liée au respect de l'Etat de droit est indispensable." Retrieved from https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/10/06/budget-europeen-une-veritable-conditionnalite-liee-au-respect-de-l-etat-de-droit-est-indispensable_6054896_3232.html 06.10.2020.

Le Point (2020, 10 décembre). "Plan de relance: l'UE trouve un compromis avec la Pologne et la Hongrie." Retrieved from https://www.lepoint.fr/politique/sommet-de-l-ue-la-voie-est-libre-pour-le-plan-de-relance-massif-post-covid-10-12-2020-2405226_20.php

Le Quotidien (2020, March 31). "Mutualisation des dettes: le virus ne fait pas plier l'Allemagne." Retrieved from https://lequotidien.lu/economie/mutualisation-des-dettes-le-virus-ne-fait-pas-plier-lallemagne/.

Leron, N. (2020). "« Le piège de Hamilton »." *Esprit*, (9): 30-33; Denis, B., & Sana, F. (2021). Les ambivalences de la stratégie européenne de relance. La Revue Nouvelle, 2(2), 22-28.

Les Echos (2020, 18 Mai). "Coronavirus: Macron et Merkel proposent un plan de relance de 500 milliards d'euros." Retrieved from https://www.lesechos.fr/monde/europe/coronavirus-macron-et-merkel-en-visioconference-pour-definir-une-initiative-commune-1203938.

Official Journal of the European Union (2012a, 26 October). Consolidated version of the Treaty on European Union. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF

Official Journal of the European Union (2012b, 26 October). "Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union." Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN.

Official Journal of the European Union (2020a, 22 December). "Council Regulation (EU) 2020/2094 of 14 December 2020 establishing a European Union Recovery Instrument to support the recovery in the aftermath of the COVID-19 crisis." OJ L 433I: 23–27. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/2094/oj.

Official Journal of the European Union (2020b, 15 December). "Council Decision (EU, Euratom) 2020/2053 of 14 December 2020 on the system of own resources of the European Union and repealing Decision 2014/335/EU, Euratom." OJ L 424/1. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32020D2053&from=EN.

Parlement Européen (2011, 10 mars). "Résolution du Parlement européen du 10 mars 2011 sur la loi hongroise sur les médias." 2012/C 199 E/17. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX:52011IP0094.

Parlement Européen (2016a, 13 Avril). "Situation en Pologne: Résolution du Parlement européen du 13 avril 2016 sur la situation en Pologne (2015/3031(RSP))." Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0123_FR.html.

Parlement Européen (2016b, 14 septembre) Résolution du Parlement européen du 14 septembre 2016 sur les récentes évolutions en Pologne et leurs conséquences sur les droits fondamentaux inscrits dans la charte des droits fondamentaux de l'Union européenne (2016/2774(RSP)). Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0344_FR.html#def_1_1.

Parlement Européen (2018, 12 septembre). « La Situation en Hongrie : Résolution du Parlement européen du 12 septembre 2018 relatif à une proposition invitant le Conseil à constater, conformément à l'article 7, paragraphe 1, du traité sur l'Union européenne, l'existence d'un risque clair de violation grave par la Hongrie des valeurs sur lesquelles l'Union est fondée (2017/2131(INL)). » Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0340_FR.html#def_1_6.

Quatremer, J. (2020, 25 Juillet). “Le "moment hamiltonien" de l'Europe.” *Libération*. Retrieved from https://www.liberation.fr/debats/2020/07/25/le-moment-hamiltonien-de-l-europe_1812359/.

Reuters (2020, 17 June). “Sweden's EU minister says using recovery fund for grants would be wrong”. Retrieved from https://www.reuters.com/article/uk-health-coronavirus-eu-sweden-idAFKBN23O2QY.

Stevis-Gridneff, M., Novak, B. (2020, 16 November). “Hungary and Poland Threaten E.U. Stimulus Over Rule of Law Links.” *The New York Times*. https://www.nytimes.com/2020/11/16/world/europe/eu-stimulus-poland-hungary.html.

Tharoor, I. (2020, 22 July). “Did Europe have its 'Hamiltonian' moment? Not exactly.” *The Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/world/2020/07/22/eu-budget-summit-hamilton/

Tidey, A. (2020, 19 May). “Macron and Merkel back EU bond to raise €500 billion for COVID-19 recovery plan.” *Euronews*. Retrieved from https://www.euronews.com/2020/05/18/macron-and-merkel-back-eu-bond-to-raise-500-billion-for-covid-19-recovery-plan.

Tímea Drinóczi, T. and Bień-Kacała A. (2019). “Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland”. *German Law Journal*, 20(8): 1140-1166.

Tłum. K. J. (2020, 21 October). “The President of the Law and Justice Party firmly on EU interference: "If the threats and blackmails are continued, we will defend the vital interest of Poland. Veto"." Retrieved from https://wpolityce.pl/facts-from-poland/523056-if-the-threats-and-blackmails-are-continued-we-will.

House of Representatives of the Netherlands (2020). “Non-paper EU support for efficient and sustainable COVID-19 recovery.” Retrieved from https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2020D20163&did=2020D20163.

United Nations (1959, 15 June). “Agreement on German external debts (with annexes and subsidiary agreements). Signed at London, on 27 February 1953.” in *Treaties and international agreements registered on 15 June 1959*. No. 4764. Retrieved from https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20333/volume-333-I-4764-English.pdf.

Varoufakis, Y. (2017). *Adults in the room: My battle with the European and American deep establishment*. London: The Bodley Head.

Verdeau, P., Mortier, J., Martin, A. (2020, 17 juillet). “Plan de relance économique: Les Pays Bas metten leurs conditions.” France Info. Retrieved from https://www.francetvinfo.fr/monde/europe/allemagne/plan-de-relance-economique-les-pays-bas-mettent-leurs-conditions_4047973.html.

Viennot, M. (2021, 19 juin). “La bonne dette de la Commission européenne.” *France Culture*. Retrieved from https://www.franceculture.fr/emissions/la-bulle-economique/la-bonne-dette-de-la-commission-europeenne

Von der Burchard, H. (2020, 20 April). “Merkel backs EU bonds to fight coronavirus crisis”. *Politico*. Retrieved from https://www.politico.eu/article/coronavirus-angela-merkel-eu-bonds/.

Wieder, T. (2020, 26 juin). Angela Merkel: “Il est dans l’intérêt de l’Allemagne que l’Union européenne ne s’effondre pas”. Le Monde. Retrieved from https://www.lemonde.fr/international/article/2020/06/26/angela-merkel-il-est-dans-l-interet-de-l-allemagne-que-l-union-europeenne-ne-s-effondre-pas_6044319_3210.html.

Chapter 8
COVID-19 AND FOOD (IN) SECURITY

Ahmet Safa Yıldırım[20] - Elif Yıldırım[21]

ABSTRACT

The COVID-19 virus, which emerged in late 2019, affects human life in many ways. The epidemic spread around the world in a short time and subsequently reached a level that could threaten human security. Since the pandemic adversely affects the vital functions of the human body, it can lead to severe illness or even death, and also measures taken to prevent the virus reveal other problems related to human security. One of the most important areas affected by these measures is food security. While the situation regarding food security in the world before COVID-19 did not present an optimistic picture, the virus continues to worsen the current situation. With this in mind, this chapter aims to examine the effects of the measures taken to combat the COVID-19 outbreak on food security. In addition, the groups, and regions most affected by the pandemic in the world are included in the scope of this study.

Keywords: COVID-19, Pandemics, Food, Security, International Relations, World Health Organization, UNICEF, UNDP, UNCHR,

[20] E-mail: ahmet.yildirim@yalova.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-1650-345X, Yalova University, Türkiye.

[21] E-mail: elif.sak@yalova.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-9224-025X, Yalova University, Türkiye.

multidimensional problem rather than just an agricultural issue. During this period, many developing countries have initiated programs to increase the incomes of the poor and ensure FS through international aid. The COVID-19 pandemic, which has spread rapidly around the world since the end of 2019, has had significant impacts on FS. In the context of COVID-19, it is important to acknowledge that the individuals most vulnerable to the pandemic are those who already experienced severe food deprivation before the pandemic occurred. Although the policies implemented by governments in order to prevent the spread of the COVID-19 may help reduce the health crisis, these policies may disrupt the food supply chain and exacerbate food crises. The predictions about the number of individuals who will suffer because of poverty and hunger in the coming years support this possibility. It is possible to say that the effects of COVID-19 may be more common than the virus itself and push millions of people into hunger and poverty. Depending on the severity of the pandemic, devastating humanitarian crises will probably emerge in the coming years, particularly in underdeveloped countries. While the measures taken to prevent the spread of this fatal disease are of great importance, it is equally important to prevent humanitarian crises that may arise due to hunger. While there is enough food for every person living in the world, positive progress has not been achieved in recent years in favor of ending hunger. Based on this reality, the COVID-19 pandemic further reveals the unequal nature of the international political and economic system. In this context, it is inevitable to create a much more comprehensive global action plan than the current one to overcome the food supply problems and hunger crisis that may occur because of the pandemic.

REFERENCES

Allam, Z. (2020). The first 50 days of Covid-19: A detailed chronological timeline and extensive review of literature documenting the pandemic. *Surveying the Covid-19 Pandemic and its Implications*, 1-7. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-824313-8.00001-2

Ashley, J. M. (2016). *Food security in the developing world*. Academic Press.

Bah, M., Cissé, S., Diyamett, B., Diallo, G., Lerise, F., Okali, D., ... & Tacoli, C. (2003). Changing rural–urban linkages in Mali, Nigeria and Tanzania. *Environment and Urbanization*, *15*(1), 13-24. https://doi.org/10.1177/095624780301500104

Barichello, R., & Clay, E. (2003). *Trade reforms and food security. Conceptualizing the linkages*. FAO. http://www.fao.org/3/y4671e/y4671e00.htm

Barrett, C. B. (2010). Measuring food insecurity. *Science*, *327*(5967), 825-828. https://dx.doi.org/10.1126/SCIENCE.1182768

Barrett, C. B. (Ed.). (2013). *Food security and sociopolitical stability*. OUP Oxford.

Berry, E. M., Dernini, S., Burlingame, B., Meybeck, A., & Conforti, P. (2015). Food security and sustainability: Can one exist without the other?. *Public Health Nutrition*, *18*(13), 2293-2302. https://doi.org/10.1017/S136898001500021X

Brown, M. E. (2014). *Food security, food prices and climate variability*. Routledge.

Canali, M., & Slaviero, F. (2010). Food insecurity and risk management of smallholder farming systems in Ethiopia. *In Ninth European IFSA Symposium*. 1267-1278.

Ecker, O., & Breisinger, C. (2012). *The food security system: A new conceptual framework* (No. 1166). International Food Policy Research Institute (IFPRI). http://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/126837/filename/127048.pdf

FAO & WFP. (2020). *FAO-WFP early warning analysis of acute food insecurity hotspots*. July 2020. http://www.fao.org/3/cb0258en/CB0258EN.pdf

FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. (2020). *The state of food security and nutrition in the world 2020.Transforming food systems for affordable healthy diets.* FAO. https://doi.org/10.4060/ca9692en

FAO, WFP and IFAD. (2012*). The state of food insecurity in the world 2012. Economic growth is necessary but not sufficient to accelerate reduction of hunger and malnutrition.*

FAO. (1996). *Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action: World Food Summit 13-17 November 1996*. FAO. http://www.fao.org/3/w3548e/w3548e00.htm

FAO. (1997). *Chapter 2 - Food security: concepts and measurement*. http://www.fao.org/docrep/005/Y4671E/y4671e06.htm

FAO. (2001). *The state of food and agriculture 2001* (No. 33). FAO.

FAO. (2008a). *An introduction to the basic concepts of food security*. http://www.fao.org/docrep/013/al936e/al936e00.pdf

FAO. (2008b). *The state of food and agriculture – biofuels: prospects, risks and opportunities*. http://www.fao.org/3/i0100e/i0290e.pdf

FAO. (2009a). *The state of food insecurity in the world: Economic crises-impacts and lessons learned.* FAO. http://www.fao.org/3/i0876e/i0876e.pdf

FAO. (2009b). *Good hygienic practices in the preparation and sale of street food in Africa. Tools for training.* FAO. http://www.fao.org/3/a0740e/a0740e00.pdf

FAO. (2012). *Coming to terms with terminology*. The Nutrition and Consumer Protection Division of the Food and Agriculture Organization. http://www.fao.org/3/MD776E/MD776E.pdf

FAO. (2014). *The state of food insecurity in the world 2014: Strengthening the enabling environment for food... security and nutrition.* FAO. http://www.fao.org/3/i4030e/i4030e.pdf

FAO. (2021). *Hunger and food insecurity.* http://www.fao.org/hunger/en 21.2.2021.

FAO. http://www.fao.org/3/i3027e/i3027e.pdf

FAOSTAT (2021). *Suite of food security indicators.* http://www.fao.org/faostat/en/#data/FS

FIVIMS. (2003). *Measurement and assessment of food deprivation and undernutrition*. FAO.

Gately, D. (1984). A ten-year retrospective: OPEC and the world oil market. *Journal of Economic Literature*, *22*(3), 1100-1114. https://www.jstor.org/stable/2725308?seq=1

GRFC. (Food Security Information Network). (2020). *Global report on food crises*. https://www.fsinplatform.org/sites/default/files/resources/files/GRFC_2020_ONLINE_200420.pdf

HLPE. (2020). *Interim issues paper on the impact of COVID-19 on food security and nutrition (FSN).* The High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition. http://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs1920/Chair/HLPE_English.pdf

Hoddinott, J. (1999). *Choosing outcome indicators of household food security*. International Food Policy Research Institute. http://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/125736/filename/125767.pdf

ILO. (2020). *ILO monitor: COVID-19 and the world of work. Third edition updated estimates and analysis*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf

ILO. (2021*). ILO monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition updated estimates and analysis.* https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_767028.pdf

Laborde, D., & Smaller, C. (2020). *What would it cost to avert the COVID-19 hunger crisis? Ceres 2030 Report.* International Institute for Sustainable Development. https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/70172/costing-brief-V3.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Laborde, D., Martin, W., & Vos, R. (2020b). *Estimating the poverty impact of COVID-19: The MIRAGRODEP and POVANA frameworks. IFPRI Technical Note* (IFPRI, 2020). https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36562.58560

Laborde, D., Martin, W., Swinnen, J., & Vos, R. (2020a). COVID-19 risks to global food security. *Science*, *369*(6503), 500-502. https://doi.org/10.1126/science.abc4765

Lakner, C., Prydz, E. B., & Jolliffe, M. (2018). *Global poverty in 2015: PovcalNet's new estimates and improved documentation*. *World Bank, September*, *24*.

Last J.M. (2001). Pandemic. In *A dictionary of Epidemiology*. (4th ed., p. 131). Oxford University Press.

Margulis, M. (2012). Global food security governance: The Committee on World Food Security, comprehensive framework for action and the G8/G20. In: Rayfuse R & Wiesfelt N (eds.) *The Challenge of Food Security*. Edward Elgar Publishing.

Margulis, M. E. (2013). The regime complex for food security: Implications for the global hunger challenge. *Global Governance*, *19*(1), 53-67. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2640269

Maxwell, S. (1996). Food security: a post-modern perspective. *Food policy*, *21*(2), 155-170. https://doi.org/10.1016/0306-9192(95)00074-7

Napoli, M., De Muro, P., Mazziotta, M. (2011). Towards a food insecurity Multidimensional Index (FIMI). *Master in Human Development and Food Security*, 1-72. http://www.fao.org/fileadmin/templates/ERP/uni/FIMI.pdf

Niles, M. T., Bertmann, F., Belarmino, E. H., Wentworth, T., Biehl, E., & Neff, R. (2020). The early food insecurity impacts of COVID-19. *Nutrients*, *12*(7), 2096. https://doi.org/10.1101/2020.05.09.20096412

Nothwehr, D. M. (2012). *Ecological footprints: An essential Franciscan guide for faith and sustainable living*. Liturgical Press.

Poudel, P. B., Poudel, M. R., Gautam, A., Phuyal, S., Tiwari, C. K., Bashyal, N., & Bashyal,

Roser, M. (2019). *The short history of global living conditions and why it matters that we know it.* Our World in Data. https://ourworldindata.org/a-history-of-global-living-conditions-in-5-charts

S. (2020). COVID-19 and its global impact on food and agriculture. *Journal of Biology and Today's World*, *9*(5), 221. https://www.iomcworld.org/articles/covid19-and-its-global-impact-on-food-and-agriculture.pdf

Sage, C. (2011). *Environment and food*. Routledge.

Sansoucy, R. (1995). Livestock-a driving force for food security and sustainable development. *World*, *3074*(5389), 1035. http://www.fao.org/ag/AGa/agap/FRG/FEEDback/War/V8180b/v8180b07.htm

Sassi, M. (2018). *Understanding food insecurity*. Springer.

Schmidhuber, J., Pound, J., & Qiao, B. (2020). *COVID-19: Channels of transmission to food and agriculture*. FAO. https://doi.org/10.4060/ca8430en

Sen, A. (1981). *Poverty and famines: an essay on entitlem ent and deprivation*. Oxford University Press.

Shaheen, S., Ahmad, M., & Haroon, N. (2017). *Edible Wild Plants: An alternative approach to food security*. Springer International Publishing.

Szabo, S. (2016). *Urbanisation and inequalities in a post-Malthusian context: Challenges for the sustainable development agenda*. Springer.

UN. (2021). *World Economic Situation and Prospects 2021*. https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2021_FullReport.pdf

Von Grebmer, K., Bernstein, J., Alders, R., Dar, O., Kock, R., Rampa, F., ... & Higgins, B. (2020). *Global hunger index: One decade to zero hunger: Linking health and sustainable food systems.* Welthungerhilfe: Bonn. https://www.globalhungerindex.org/pdf/en/2020.pdf

Vos, R., Martin, W., & Laborde, D. (2020). *How much will global poverty increase because of COVID-19? IFPRI*. https://www.ifpri.org/blog/how-much-will-global-poverty-increase-because-covid-19

Webb, P., & Rogers, B. L. (2003). *Addressing the" In" in food insecurity.* USAID Office of Food for Peace, Occasional Paper No. 1. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/B5F2970C9E7BDCF9C125740900324B1E-usaid_feb2003.pdf

WFC. (1974). *Universal declaration on the eradication of hunger and malnutrition.* UN World Food Conference, *A Compilation of International Instruments*, 1.

WFP. (2020). *COVID-19 will double the number of people facing food crises unless swift action is taken. Media release*. https://www.wfp.org/news/covid-19-will-double-number-people-facing-food-crises-unless-swift-action-taken

WHO (2021). *Coronavirus disease (COVID-19) dashboard*. Retrieved January 26, 2021, from https://covid19.who.int/table

Willy, D. K., Yacouba, D., Hippolyte, A., Francis, N., Michael, W., & Tesfamicheal, W. (2020*). COVID-19 pandemic in Africa: Impacts on agriculture and emerging policy responses for adaptation and resilience building.* Taat Policy Compact Working Paper No. Wp01/2020.

World Bank. (1986). *Poverty and hunger: Issues and options for food security in developing countries*. A World Bank Policy Study. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1999/09/17/000178830_98101901455676/Rendered/PDF/multi_page.pdf.

World Bank. (2016). *World Bank concerns and policies during the 1973–74 OPEC oil embargo*. World Bank. http://documents1.worldbank.org/curated/en/631691467990975820/pdf/104707-WP-PUBLIC-2011-03-Concerns-and-Policies-during-the-OPEC.pdf

World Bank. (2018). *Poverty and shared prosperity 2018: piecing together the poverty puzzle.* https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30418/9781464813306.pdf

World Bank. (2020). *Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune*. https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34496/9781464816024.pdf

Zeufack, A.G., Calderon, C. Kambou, G., Kubota, M., Cantu C.C., & Korman, V. (2020). "*Africa's Pulse, No. 22"* (October), World Bank. https://openknowledge.worldbank.o rg/handle/10986/34587

Chapter 9
SUPPLY CHAIN MANAGEMENT IN PERIOD OF UNCERTAINTY: INFORMATION SHARING WITH STAKEHOLDERS IN THE COVID-19 PANDEMIC

Burak Öçlü[22]

ABSTRACT

The COVID-19 outbreak, which businesses had not experienced before, affected many business processes. The COVID-19 pandemic has increased the importance of agile decision-making. In an emerging pandemic, the reaction time of each country is different. In the report based on qualitative research conducted by the Deloitte company, companies were divided into three according to their reaction to the COVID-19 pandemic. Businesses first understand the problem in order to be aware of the situation in which they are located. International organizations, like the World Health Organization and the International Labour Organization have published declarations for effective management of the supply chain process. The studies in the literature demonstrate that business is basically evaluated in terms of two different stakeholders: The business and customer sides and the communication tools that will cover all stakeholders of the business, the websites seem effective. In the period leading up to the announcement of the COVID-19 virus outbreak as a pandemic, countries have been in different time periods to identify the problem. Therefore, businesses had to show local reactions instead of a global reaction. The day the first case was detected in China was compared with the reactions of other countries. In addition, the information shared by enterprises with their stakeholders between the date of announcing the first case of each country and the date of quarantine is worth examining. In this context, the websites of companies operating in France,

[22] E-mail: burak.oclu@gmail.com, ORCID Number https://orcid.org/0000-0003-2361-6898, Gateway University, Ireland.

levels of employee retention and satisfaction in the years following the crisis? Did those who invested in technological innovation see sustained growth in their market share?

While global companies demonstrated a global perspective in their communication, localized approaches were also essential, especially in countries with diverse cultural and linguistic backgrounds. Exploring how companies balanced these global and local communication strategies could shed light on effective multinational corporate communication practices.

Beyond the immediate stakeholders like employees and customers, how did these communication strategies influence public perception and brand loyalty? Did companies that displayed social responsibility and community support receive more favorable public sentiment, and did this translate into increased brand loyalty?

An important extension could focus on the ethical dimensions of crisis communication. Did companies that displayed a strong commitment to ethical principles and values fare better in terms of reputation and trust? How did ethical lapses impact their long-term standing? The COVID-19 pandemic was a unique and unprecedented crisis, but there will inevitably be future crises that businesses need to navigate. Analyzing the strategies employed during this pandemic can provide a playbook for effective crisis communication in future events, whether they are public health crises, economic downturns, or environmental disasters. In summary, effective crisis communication strategies employed by leading companies during the early stages of the COVID-19 pandemic offer valuable insights into the evolving landscape of corporate communication. Extending research in these areas can contribute to a deeper understanding of the strategic role of communication in business resilience, reputation management, and stakeholder trust-building. Additionally, it can provide practical guidance for companies aiming to navigate future challenges successfully.

REFERENCES

Barro, R. J., Ursúa, J. F., & Weng, J. (2020). *The coronavirus and the great influenza pandemic: Lessons from the "spanish flu" for the coronavirus's potential effects on mortality and economic activity* (No. w26866). National Bureau of Economic Research.

Centers for Disease Control and Prevention. (2019) [online] Available at: <https://www.cdc.gov/flu/pandemic-resources/1918-pandemic-h1n1.html> [Accessed 3 January 2021].

Deloitte. (2020). COVID-19 Managing Supply Chain Risk and Disruption. [online] Available at:<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ca/Documents/finance/Supply-Chain_POV_EN_FINAL-AODA.pdf> [Accessed 3 January 2021].

Facts and Perspectives. IEEE Engineering Management Review, 48(3),153-166.

International Labour Organization, (2020). The Effects Of COVID-19 On Trade and Global Supply Chains. [online] Available at: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_746917.pdf> [Accessed 3 January 2021].

Kumar, R. and Mishra, R. (2020). COVID-19 Global Pandemic: Impact on Management of Supply Chain. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering,* 10(4).

Odunayo, A. and Victor, A. (2020). COVID-19 and Supply Chain Disruption: A Conceptual Review. Asian Journal of Economics, Business and Accounting, .40-47.

Reilly, A. H., & Hynan, K. A. (2014). Corporate communication, sustainability, and social media: It's not easy (really) being green. *Business horizons*, *57*(6), 747-758.

Soto-Acosta, P. (2020). COVID-19 pandemic: Shifting digital transformation to a high-speed gear. *Information Systems Management*, *37*(4), 260-266.

The Commercial Appeal. (1918) "Influenza Crippling Memphis Industries." Oct. 5, 1918, 7.

The Commercial Appeal. (1918) "Tennessee Mines May Shut Down.", Oct. 18, 12.

World Health Organization. (2020). COVID-19 Supply Chain System Requesting And Receiving Supplies. [online] Available at <https://www.who.int/publications/m/item/covid-19-supply-chain-system-requesting-and-receiving-supplies> [Accessed 3 January 2021].

Xu, Z., Elomri, A., Kerbache, L. and El Omri, A. (2020). Impacts of COVID-19 on Global Supply Chains:

Xu, Z., Elomri, A., Kerbache, L., & El Omri, A. (2020). Impacts of COVID-19 on global supply chains: facts and perspectives. *IEEE Engineering Management Review*, *48*(3), 153-166.

2. Basım

21. YÜZYILDA ULUSLARARASI GÜVENLİK

Editörler
Dr. Mehmet Şahin - Dr. Ömer Faruk Kocatepe

nobel

21. YÜZYILDA ULUSLARARASI GÜVENLİK

Editörler: Dr. Mehmet Şahin - Dr. Ömer Faruk Kocatepe

Yayın No.: 4258
Uluslararası İlişkiler No.: 192
ISBN: 978-625-427-082-6
E-ISBN: 978-625-427-083-3
Basım Sayısı: 2. Basım, Ocak 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehmet Çakır -mehmet@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şahin, Mehmet., Kocatepe, Ömer Faruk.
21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik / Editörler: Mehmet Şahin - Ömer Faruk Kocatepe
2. Basım, XVI + 330 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-082-6
E-ISBN: 978-625-427-083-3
1. Güvenlik Politikaları 2. Uluslararası Güvenlik 3. Uluslararası İlişkiler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **vii**

21. YÜZYILDA ULUSLARARASI GÜVENLİK **1**

Mehmet Şahin

Geçmişten Günümüze Güvenlik ve Uluslararası Güvenlik 2
Uluslararası Güvenlikte Temel Kavramlar 5
Uluslararası Güvenlikte Analiz Düzeyi 8
Kitabın Konusu ve İçeriği 12
Kaynakça 14

KISIM I

Birinci Bölüm
DEVLETLERİN SALDIRGANLIĞI VE ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜVENLİK **19**

Aytekin Cantekin

Giriş 19
1.1. Devlet Davranışının Genel Özellikleri 20
1.2. Uluslararası Sistemin Devlet Davranışı Üzerindeki Etkileri 24
Sonuç ve Değerlendirme 28
Kaynakça 30

İkinci Bölüm
SİLAHLANMA **33**

Sertaç Canalp Korkmaz

Giriş 33
2.1. Temel Kavramlar 34
2.1.1. Tehdit 34
2.1.2. Güvenlik İkilemi 36
2.1.3. Dehşet Dengesi 38
2.2. Silahlanma ve Uluslararası Güvenliğe Yönelik Etkileri 38
2.3. Silahlanma Süreçlerinin Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Etkileri 40
2.3.1. Doğrudan Etkiler 40

2.3.2. Dolaylı Etkiler 42
Değerlendirme 45
Kaynakça 45

Üçüncü Bölüm
BAŞARISIZ DEVLETLER VE TÜRKİYE 47
Mehmet Bora Sanyürek

Giriş 47
3.1. Başarısız Devlet Kavramı 48
3.2. Devlet Başarısızlık Nedenleri ve Sonuçları 50
3.3. Başarısız Devletten Kırılgan Devlete 54
3.4. Kırılgan Devlet Endeksi ve Çeşitli Kırılgan Devletler 55
3.5. Başarısız Devletler ve Türkiye 63
3.5.1. Irak 63
3.5.2. Suriye 66
3.5.3. Afganistan 69
3.5.4. Libya 71
Sonuç ve Değerlendirme 74
Kaynaklar 77
Ekler 80

Dördüncü Bölüm
ULUSLARARASI GÜVENLİKTE DEVLET DIŞI AKTÖRLER 87
Cemil Doğaç İpek

Giriş 87
4.1. Çok Uluslu Şirketler 88
4.2. Paramiliter Gruplar: *Wagner* ve *Blackwater* Örnekleri 92
4.2.1. Wagner 93
4.2.2. Blackwater 95
4.3. Devlet Dışı Silahlı Aktörler: Orta Doğu Örneği 97
4.3.1. DEAŞ 98
4.3.2. PKK/YPG 98
4.3.3. Hizbullah 100
Sonuç 102
Kaynakça 102

KISIM II

Beşinci Bölüm
HEGEMONİK İSTİKRAR TEORİSİ 107
Levent Demirci

Giriş 107
5.1. Hegemonya Kavramının Teorik Açıklamaları 109
5.1.1. Uluslararası Politik Ekonomi Yaklaşımı 110
5.1.2. Liberal Kurumsalcı Yaklaşım 112
5.1.3. Neo Gramscici Yaklaşım 113
5.1.4. Dünya Sistemi Yaklaşımı 115
5.2. Hegemonik İstikrar Teorisi 116
5.2.1. Olumlu Eleştiriler 120
5.2.2. Olumsuz Eleştiriler 120
5.3. Kamu Malı ve Güvenlik 122
5.4. Tarihsel Süreç 124
5.4.1. 1919-1945 Dönemi 124
5.4.2. Soğuk Savaş Dönemi 126
5.4.3. 1970 ve 1980'ler: "Hegemonyanın Sonu mu?" Tartışmaları 129
5.4.4. 1990'lar: Yeniden Hegemonya 130
5.4.5. 2000'ler: "1970 ve 1980'ler Reloaded" 132
Sonuç 136
Kaynaklar 137

Altıncı Bölüm
KOLEKTİF GÜVENLİK ARAYIŞI VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER 139
Hülya Kaya

Giriş 139
6.1. Realizm, Neorealizm Işığında Güvenlik, Uluslararası Örgütler 141
6.1.1. Realizm, Realist Güvenlik Yaklaşımı ve Uluslararası Örgütler 141
6.1.2. Neorealist Güvenlik Yaklaşımı ve Uluslararası Örgütler 142
6.2. Realist bir Perspektiften Sistemik Bağlamda Kolektif Güvenlik Örgütü Olarak Birleşmiş Milletlerin (BM) Fonksiyonelliği ve Etkinliği Meselesi 144
6.2.1. Birleşmiş Milletlerin Öncülü Olarak Milletler Cemiyeti Deneyimi 144
6.2.2. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Sistem 145
6.3. BM Uygulamalarına Yönelik Örnek Olay Analizi 149
6.3.1. Birinci Durum: 1990 Kuveyt Krizi 149

6.3.2. İkinci Durum: 2003 Irak İşgali 151
Kaynaklar 155

Yedinci Bölüm
BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ 157
Uğur Güngör

Giriş 157
7.1. Kopenhag Okulu ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi 158
7.2. Bölgesel Güvenlik Kompleksi 160
7.3. Yalıtıcı Devletler 163
7.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisinin Temel Argümanları 164
7.5. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri 167
Sonuç 168
Kaynakça 170

Sekizinci Bölüm
REALİST TEORİLERE GÖRE GÜVENLİK ARAYIŞI 171
Aytekin Cantekin

Giriş 171
8.1. Farklı Realist Teorilerin Güvenlik Kavramına Yaklaşımları 172
8.2. Üç Ana Paradigma ve Realist Paradigmanın Kabulleri 172
8.3. Klasik Realizmin Güvenlik Algılaması 175
8.3.1. Klasik Realizmde Millî Güç Kavramı 177
8.4. Neorealizmin Güvenlik Algılaması 178
8.5. Savunmacı, Saldırgan ve Neoklasik Realizmlerin Güvenlik Algılamaları 179
8.6. Realist Teorilerin Güvenlik Algısının Eleştirisi 182
Değerlendirme 184
Kaynakça 185

Dokuzuncu Bölüm
TERÖRİZM TEHDİDİNİN GELİŞİMİ VE TERÖRİZMLE MÜCADELE 187
Mehmet Kurum

Giriş 187
9.1. Kavramsal Açıdan Terör ve Terörizm 188
9.2. Terörizm Türleri 190
9.3. Terörizm Tehdidinin Tarihsel Gelişimi 192
9.3.1. Devlet Dışı Aktör Olarak Anarşist Terörist Hareketlerin Ortaya Çıkışı 193

9.3.2. İki Dünya Savaşı Arasında Devlet Terörizmi 195
9.3.3. Soğuk Savaş Döneminde Devlet Destekli Terörizm 197
9.3.4. Soğuk Savaş Sonrasında Terörizmin Küreselleşmesi 199
9.4. Terörizmle Mücadele 202
9.4.1.Terörizmle Mücadelenin Tarihsel Arka Planı 203
9.4.2. Terörizmle Mücadele Yaklaşım, Uygulama ve Araçları 207
9.4.2.1. Askerî Güç Kullanımı 208
9.4.2.2. İstihbarat 210
9.4.2.3. Diplomasi 211
9.4.2.4. Bilgi ve Kamu Diplomasisi 213
9.4.2.5. Ekonomik 214
9.4.2.6. Finansal 216
9.4.2.7. Kolluk Uygulamaları 217
Sonuç 219
Kaynakça 220

Onuncu Bölüm
İSTİHBARAT ve İSTİHBARATA KARŞI KOYMA 225
Serkan Yenal-Yasemin Özüm Bozkurt

Giriş 225
10.1. İstihbarat Kavramı 225
10.2. İstihbaratın Kaynakları 227
10.3. İstihbarat Çarkı 228
10.4. İstihbarat Çarkına İlişkin Modern Meseleler 231
10. 5. İstihbaratın Fonksiyon ve Amaçları 234
10.6. İstihbarata Karşı Koyma (İKK) 235
10.7. Terörizmle Mücadele ve İstihbarat 238
Sonuç 240
Kaynakça 241

KISIM III

On Birinci Bölüm
EKONOMİK GÜVENLİK 245
Serhan Ünal

Giriş 245
11.1. Ekonomik Güvenlik Kavramı 246

11.2. Ekonomik Güç Kavramı 253
11.3. Kimin Ekonomik Güvenliği? 255
Sonuç 256
Kaynakça 258

On İkinci Bölüm
ENERJİ GÜVENLİĞİ 261
Nurgül Bekar

Giriş 261
12.1. Enerji Güvenliğinde Ana Terimler ve Teorik Çerçeve 263
12.1.1. Realizm ve Enerji Güvenliği 265
12.1.2. Kopenhag Okulu ve Enerji Güvenliği 266
12.2. Enerji Güvenliğinin Gelişimi 268
12.2.1. Hidro Karbon Enerji kaynakları ve Enerji Güvenliği 269
12.2.2. Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Enerji Güvenliği 273
12.3. Enerji Güvenliği ile Bağlantılı Konular: Su, Gıda, Çevre, İklim Değişikliği ve Göç Sorunları 275
Sonuç 276
Kaynakça 278

On Üçüncü Bölüm
SİYASİ GÜVENLİK 281
Ömer Faruk Kocatepe

Giriş 281
13.1. Güvenlik Kavramına Genel Bakış 283
13.2. Siyasi Güvenlik 284
13.3. Siyasi Güvenlik Örneği Olarak Renkli Devrimler ve Arap Baharı 289
Sonuç 292
Kaynakça 293

On Dördüncü Bölüm
TOPLUMSAL GÜVENLİK 295
Selim Kurt

Giriş 295
14.1. Toplumsal Güvenlik Nedir? 296
14.2. Referans Nesneleri 299
14.2.1. Kimlik 299

14.2.2. Din 301
14.2.3. Toplumsal Cinsiyet 302
14.3. Tehditler 304
14.3.1. Göç 304
14.3.2. Yatay Rekabet 306
14.3.3. Dikey Rekabet 307
14.3.4. Nüfusun Azalması 308
Sonuç 309
Kaynakça 310

On Beşinci Bölüm
SİBER ALANIN TEHDİTLER VE JEOPOLİTİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 313
Osman Şen

Giriş 313
15.1. İnternetin Gelişimi 315
15.2. Devlet Dışı Aktörlerden Kaynaklanan Tehditler 318
15.3. Devlet Kaynaklı Tehditler 321
15.4. Jeopolitik Teoriler Bağlamında Siber Alan 324
Sonuç 328
Kaynakça 329

21. YÜZYILDA ULUSLARARASI GÜVENLİK

Mehmet Şahin

Şubat 2022'de Avrupa başta olmak üzere bütün dünya tahmin edilemeyen bir sürecin içinde kendini buldu. Bir önceki yılın ekim ayından itibaren Rusya, Ukrayna sınırına yakın bölgede askerî yığınak yapmaya başlarken dünyayı bunun sadece bir tatbikat olduğuna ikna etmeye çalışmış, uluslararası kamuoyu ise askerî bir müdahalenin olabileceği ancak sadece hâlihazırda işgal altında tuttuğu Kırım, Donetsk ve Luhansk bölgelerine yönelik gerçekleşeceği yönünde beklentiye girmişti. Ancak 24 Şubat sabahı Başkent Kiev de dâhil olmak üzere topyekûn bir işgal girişimi başladı ve böylece 1990'lı yıllardan beri uluslararası toplumda var olan görece barış ortamı yerini yeniden güvenlik politikalarının içerisine bıraktı.

Bu durum uluslararası ortamın belirsiz olduğu ve devletlerin bu belirsizlik içinde güvenliklerini maksimize etmeye çalıştıkları aksiyomunun 21. yüzyılda hâlâ geçerli olduğunu gözler önüne sermiştir. Büyüme, kalkınma, istikrar, değerler, kimlikler yeni asrın hedef ve gerçeklikleri olmakla birlikte en temel insani ihtiyaç olan güvenliğin sağlanamaması kalan her şeyi anlamsız kılmaktadır. Dolayısıyla güvenlik, hâlâ uluslararası politikanın en temel meselesidir ve anarşik ortam devam ettiği sürece temel mesele olmaya devam edecektir. Daha da önemlisi, gelinen noktada savaşın artık sadece harbe giren iki tarafı değil silahlanma, artan terör, göç gibi oraya çıkan sorunlardan dolayı üçüncü tarafların da hem güvenliğini hem de ekonomik, sosyal, siyasi yapılarını etkilemektedir. Dolayısıyla güvenlik 21. yüzyılda devletler açısından sadece ulusal bir endişe değil aynı zamanda uluslararası sorun hâline dönüşmüştür.

Bu noktadan hareketle bu kitapta 21. yüzyılda uluslararası güvenliğe bakış açısı ele alınacaktır. Uluslararası güvenliğe yönelik sistemik tehditlerden, yasa dışı radikal örgütler gibi aktör düzeyindeki tehditlere kadar bütün aşamaların incelenmesi ve yine aynı şekilde bu tehditlerin asgariye indirilmesi için gerçekleştirilen iş birliği ve mücadeleler çalışmanın konusunu oluşturacaktır. İlk ve öncelikli olarak geçmişten bugüne kadar güvenlik ve uluslararası

birlikte ele alarak on birinci bölümde inceleyecektir. Dr. Nurgül Bekar ise on ikinci bölümde, özellikle Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması ile birlikte gündemin en önemli konularından biri hâline gelen enerji güvenliğini realizm ve Kopenhag Okulu bağlamında ele alacaktır. Yine Kopenhag Okulu bağlamında ortaya çıkan Toplumsal Güvenlik ve Siyasi Güvenlik anlayışları ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Dr. Ömer Faruk Kocatepe, on ikinci bölümde siyasi güvenliği gerek Kopenhag Okulunun öngördüğü gibi demokrasiyle gerekse de bunun ötesine geçerek rejimlere yönelik tehditler bağlamında inceleyecektir. On dördüncü bölümde ise Doç. Dr. Selim Kurt, 21. yüzyılda daha görünür hâle gelen kimlik, din, toplumsal cinsiyet gibi toplumsal hayatın temelini oluşturan referans nesnelerine yönelik tehdit algılamalarını değerlendirecektir. On beşinci bölümde ise Doç. Dr. Osman Şen, teknolojinin gelişmesiyle birlikte yeni bir savaş sahasına dönüşen siber alanı, siber alanın jeopolitiğini ve buna yönelik tehditleri ele alacaktır.

Kaynakça

Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni-Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler*, *8*(30), 43–73.

Bağbaşlıoğlu, A. (2021). Uluslararası Güvenlik ve Uluslararası Örgütlenme Üzerine Bir Değerlendirme. In A. Bağbaşlıoğlu (Ed.), *Uluslararası Güvenlik ve Uluslararası Örgütler: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Kurumlar* (pp. 3–28). Nobel Akademik.

Baldwin, D. A. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, *23*(1), 5–26. https://doi.org/10.1017/S0260210597000053

Baldwin, D. A. (2007). Security Studies and the End of the Cold War. In B. Buzan & L. Hansen (Eds.), *SAGE library of international relations: Vol. 2. International security* (pp. 99–120). SAGE.

Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, *5*(18), 69–85.

Baysal, B., & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *11*(22), 61–96.

Buzan, B. (1983). *People, states, and fear: The national security problem in international relations*. Wheatsheaf Books.

Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press.

Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. de. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Pub.

Chandra, S., & Bhonsle, R. (2015). National Security: Concept, Measurement and Management. *Strategic Analysis*, *39*(4), 337–359. https://doi.org/10.1080/09700161.2015.1047217

Clausewitz, C. von. (2003). *Vom Kriege*. Area.

Haftendorn, H. (1991). The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security. *International Studies Quarterly*, *35*(1), 3–17.

Mathews, J. T. (1989). Redefining Security. *Foreign Affairs*, *68*(2), 162–177.

Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. *The Norton series in world politics*. W.W. Norton.

Nye, J. S., & Lynn-Jones, S. (1988). International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field. *International Security*, *12*(4), 5–27.

Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., & Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical realist theory of international politics*. Oxford University Press.

Smith, M. E. (2010). *International security: Politics, policy, prospects*. Palgrave Macmillan.

Snyder, C. A. (1999). Contemporary Security and Strategy. In C. A. Snyder (Ed.), *Contemporary Security and Strategy* (pp. 1–12). Macmillan.

Strange, S. (1994). *States and Markets*. Continuum.

Ullman, R. H. (1983). Redefining Security. *International Security*, *8*(1), 129–153.

Walt, S. M. (2007). The Renaissance of Security Studies. In B. Buzan & L. Hansen (Eds.), *SAGE library of international relations: Vol. 1. International security* (214-247). SAGE.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.

Whitman, M. E., & Mattord, H. J. (2012). *Principles of information security* (4th ed.). Course Technology.

Williams, P. D. (2008). Security Studies: An Introduction. In P. D. Williams (Ed.), *Security studies: An introduction* (pp. 1–12). Routledge.

Wolfers, A. (1952). "National Security" as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, *67*(4), 481–502.

Yenal, S. (2020). Güvenlik ve Strateji. ın M. Beğenirbaş, R. Can Yalçın, & S. Yenal (eds.), *Strateji ve Güvenlik Alanında Temel Ve Güncel Yaklaşımlar* (pp. 7–25). Nobel Akademik.

Birinci Bölüm
DEVLETLERİN SALDIRGANLIĞI VE ULUSLARARASI SİSTEMDE GÜVENLİK

Aytekin Cantekin

Giriş

Uluslararası güvenlik, her şeyden önce uluslararası sistemin güvenliği ile ilgilidir. Elbette, komşu devletlerde, belli bir bölgede, bir deniz veya körfez etrafında, bir kıtada veya bir uluslararası örgüte üye devletlerin coğrafyalarındaki güvenlik de önemlidir ancak uluslararası sistemin genel güvenliği diğer tüm güvenlikleri olumlu veya olumsuz olarak etkiler. Uluslararası sistemin güvenliği uluslararası ilişkiler aktörlerinin davranışları ve ilişkilerine bağlıdır. O nedenle uluslararası güvenliği anlayabilmek aktörlerin tanınmasına ve muhtemel davranışlarının bilinmesine bağlıdır.

Uluslararası ilişkilerde temel aktör devlettir. Devletler dışında uluslararası sistemin kendisini, uluslararası örgütleri, uluslararası şirketleri, sivil toplum kuruluşlarını, devletlerin içinde yer alan alt grupları, hatta bireyleri aktör olarak tanımlayan ve inceleyen farklı Uluslararası İlişkiler paradigmaları (değer dizileri) ve teorileri (kuramları) mevcuttur. Bu paradigma veya teorilerin yaklaşımıyla aktör davranışlarının incelenmesi ve sonuçlar çıkarılması uluslararası güvenlik konusunda farklı perspektiflerin (bakış açıları) ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bu genel çerçeve içinde bu bölüm, realist paradigma ve realist teorilerin yaklaşımıyla devletlerin teşkil ettiği uluslararası sistemde güvenlik, daha doğrusu güvensizlik olgusunun incelemesini yapacaktır. Realist paradigmaya göre devlet, birbirleriyle rekabet içinde olan ve çıkarlarını kollayan rasyonel karar alan özerk aktörlerdir (Yalvaç, 2017, s.313). Realist paradigma temel aktör olarak devleti kabul etmektedir. Hatta klasik realist teori, tek aktör olarak devleti kabul etmektedir. Dolayısıyla devletin tek başına veya diğer devletlerle

çok önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. 2020 yılında Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Savaşı'nda işgal edilmiş topraklarını Ermenistan'dan kurtarması, 2022 yılında Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yönelik saldırısı, güvenliklerini sağlamak için devletlerin NATO, Şanghay İş Birliği Örgütü benzeri ittifaklarda hâlen bir araya gelmeleri ve hatta yeni devletlerin NATO'ya üye olma çabası, silahlanma yarışının devam etmesi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin artan gücüne karşı ABD'nin dünyada ve Asya-Pasifik bölgesinde statükoyu koruma-ya çalışan politikaları gibi son dönemde meydana gelen güncel gelişmeler devletlerin güvenlik arayışının önemine işaret eden örnekleri teşkil etmektedir. İster iradi görüşle ister yapısal görüşle olsun devlet davranışının açıklanması, uluslararası sistemin anlaşılabilmesi ve uluslararası güvenliğin temellerinin kavranabilmesi açısından bir çıkış noktası teşkil etmektedir.

Kaynakça

Açıkmeşe, S. (2018). Realist Güvenlik Çalışmaları. Ed: M.Aydın ve A.H.Atalay, *Strateji ve Güvenlik*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 84-101.

Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, (1:1), 33-60.

Cantekin, A. (2020). Realizm ve Güvenlik. Ed: O.Bingöl ve A.B.Varlık, *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-I): Kuramsal Yaklaşımlar*, İstanbul: Hiper Yayın, Arel Üniversitesi Yayınları, 13-54.

Carr, E. H. (1946). *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations.* Londra: Macmillan&Co Ltd (İlk basım 1939).

Çıtak, E. (2014). Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik. Ed: M.Şahin ve O.Şen, Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar, Ankara: Kripto Kitapçılık, 29-63.

Dedeoğlu, B. (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Derin Yayınları.

Donnelly, J. (2015). Realizm. S.Burchill ve diğerleri, Ter.: M.Ağcan ve A.Aslan, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: Küre Yayınları, 53-84.

Elman, C. (2008). Realism. Ed: P.Williams, *Security Studies: An Introduction*, Londra: Routledge, 15-28.

Eralp, A. (2006). Uluslararası İlişkilerin Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması. İ.D.Dağı, A.Eralp ve diğerleri, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 57-88.

Gözügüzelli, E. ve Alaca, A.İ.S. (2019). Major IR Theories and Security. Ed: N.Doğan, *International Security*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 35-63.

Hobbes, T. (2016). *Leviathan: Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği Biçimi ve Kudreti*. Çeviren: S.Lin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Knutsen, T.L. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. Ter: M.Özay, İstanbul: Açılım Kitap.

Machiavelli, N. (2018). *Prens*. Çev: K.Atakay, İstanbul: Can Yayınları.

Mearsheimer, J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: WW Norton&Company.

Morgenthau, H.J. (1949). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace.* New York: Alfred A.Knopf (İlk basım 1948).

Öner, A. (2020). Devletler Arası Savaşın Nedenleri Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. Ed: O.Bingöl ve A.B.Varlık, *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-I): Kuramsal Yaklaşımlar*, İstanbul: Hiper Yayın, Arel Üniversitesi Yayınları, 221-247.

Öztürk, O.M. (2004). *Dış Politikada Kriz Yönetimi*. Ankara: Odak Yayınevi.

Roskin, M.G. ve Berry, N.O. (2014). *Uluslararası İlişkiler: Uluslararası İlişkilerin Yeni Dünyası*. Çev: Ö.Şimşek, Ankara: Adres Yayınları.

Sun Tzu. (2014). *Savaş Sanatı*. Çev: P.Otkan ve G.Fidan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tukidides. (2010). *Peloponnessos Savaşları*. Çev: F.Akdemir, İstanbul: Belge Yayınları.

Walt, S.M. (1987). *The Origins of Alliances*. New York: Cornell University Press, Ithaca.

Waltz, K. (1959). *Man, The State and War.* New York: Columbia University Press.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics.* Massachusetts: Addison Wesley, Reading.

Yalvaç, F. (2011). Devlet. Der:A.Eralp, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 15-51.

Yalvaç, F. (2017). Devlet. Ed: Ş.Kardaş ve A.Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih Teori Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, 311-321.

Zenginkuzucu, D.M. (2020). Liberalizm ve Güvenlik. Ed: O.Bingöl ve A.B.Varlık, *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-I): Kuramsal Yaklaşımlar*, İstanbul: Hiper Yayın, Arel Üniversitesi Yayınları, 55-93.

İkinci Bölüm
SİLAHLANMA

Sertaç Canalp Korkmaz

Giriş

Realizme göre uluslararası ilişkilerin temel aktörü konumunda bulunan devletler için güvenlik meselesi birincil öneme sahiptir. Bunun için bir devletin nihai hedefi, egemenliğini tesis ettiği sınırları güvende tutarak varlığını sürdürmektedir. Bu hedefini gerçekleştirmek için de idari teşkilatlanmasında güvenlik kurumlarına önemli bir yer ayırmaktadır.

Devletler, güvenlik ihtiyacını içeride kolluk teşkilatları aracılığıyla sınır ötesinden gelecek tehditlere ise silahlı kuvvetleri ile karşılamaktadır. Bu sebeple devletler, uluslararası sistemde güvenli bir şekilde var olmak için silahlı kuvvetlere ihtiyaç duymaktadırlar. İhtiyaç duydukları bu silahlı kuvvetleri ise içerisinde bulundukları coğrafya ve çağın gerekliliklerine göre dizayn etmeleri beklenmektedir. Ancak bu durum dünyanın her köşesinde aynı şekilde cereyan etmemektedir.

Jeopolitik konumları ve kapasiteleri, devletleri değişen dış politikalar takip etmeye zorladığı için silahlanma düzeyleri de farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Örnek olarak, İsviçre'nin takip edeceği silahlanma politikası ile Güney Kore ya da Japonya'nın izleyeceği silahlanma politikasının aynı olmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Diğer yandan rantiyer[3] devletler başta olmak üzere otoriter ve totaliter yönetimler de demokratik değerlerden (şeffaflık, hesap verebilirlik ve denetlenebilirlik) uzak olmaları sebebiyle silahlanma politikaları oldukça farklı bir şekilde gerçekleşmektedir.

[3] Rantiyer Devlet: Siyaset bilimi literatüründe ülkedeki doğal kaynakların zenginliğiyle ekonomisinin büyük büyük bir çoğunluğunu karşılayan, aynı zamanda demokratik kurumların gelişmediği ve ulusal güvenlik vurgusunun öne çıktığı devletleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Levins, 2013; Ali ve Abdellatif, 2015).

Değerlendirme

Uluslararası ilişkilerin birincil aktörü konumunda olan devletler, içerisinde bulundukları uluslararası sistemin anarşik yapısı itibarıyla ulusal güvenliğini sağlamak için çeşitli araçlarla bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu araçlardan birisi olan silahlanma seçeneği, devletin gücünü artırıyor olsa da rakip veya komşu devletler üzerinde yaratacağı algı ile bir güvenlik ikilemine yol açabilir. Ortaya çıkan bu güvenlik ikilemi ise bölgede bulunan devletleri kısır bir güvenlik döngüsüne hapsederek pek çok farklı seviyedeki sermayesini tüketmesine sebep olabilir. Nitekim Soğuk Savaş boyunca ABD ve SSCB özelinde yaşanan Batı-Doğu eksenli rekabet günün sonunda SSCB'nin dağılmasına yol açmış ve ekonomik açıdan da SSCB'nin mirasçısı konumunda bulunan Rusya Federasyonu'nu büyük ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya bırakmıştır. Zira burada SSCB'nin ve Soğuk Savaş'ın kaderini değiştiren aşama olan ABD Başkanı Reagan'ın Stratejik Savunma Girişimi (Yıldız Savaşları) projesi olmuştur. SSCB'nin bu projeye dair gelişmeleri yanlış değerlendirmesi Sovyetlere pahalıya mal olmuştur.

Uluslararası sistemin sahip olduğu anarşik karakterin her bir devletin omzuna yüklediği başının çaresine bakma durumu, devletleri yanlış tercihler yapmaya itebilmektedir. Bu yüzden bir devletin kendi güvenliğini sağlaması noktasında etrafında yaşanan gelişmeleri dikkatli bir şekilde takip etmesi, ortaya çıkan silahlanma sürecini kendi aleyhine ekonomik ya da siyasi bir zarar vermeden cevap vermesi gerekmektedir. Aksi takdirde ulusal güvenliği sağlamak amacıyla başlatılan silahlanma süreçlerinin sıcak çatışmaya dönüşmesi mümkün olmakla birlikte ekonomik olarak da bir devleti yıkıma uğratması mümkün olabilir.

Kaynakça

Ali, H. E. ve Abdellatif, O. A (2015). Military Expenditures and Natural Resources: Evidence from Rentier States in the Middle East and North Africa. *Defence and Peace Economics*, 26(1): 5-13.

Baysal, B. ve Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri.* 11(22): 61-96.

Booth, K. ve Wheeler, N. J. (2008). *The Security Dilemma: Fear, Cooperation, and Trust in World Politics*, Palgrave Macmillan

Buzan, B., Wæver, O. ve De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.

Çalkıvik, A. (2018). Soğuk Savaş ve Sonrası Güvenlik Siyaseti. In E. B. Paker, Ö. Kaygusuz, E. Denk, M. A. Ağcan, M. A. Tuğtan, E. Ç. Wiltse, B. Rumelili, F. Hülagü, Ö. Tür, Ç. A. Koyuncu, A. Çalkıvik, N. S. Şatana, G. Özcan, D. K. Özer, İ. Rüma, C. Boyraz, A. R. Güngen, İ. Mazlum, B. Sümer, . . . D. Sert (Eds.), *Küresel siyasete giriş: Uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçler* (pp. 282–301). İletişim Yayınları.

Çelikpala, M. (2019). Güvenlik İkilemi. *Güvenlik Yazıları Serisi*. No.48. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/12/GuvenlikIkilemi_MitatCelikpala_v.1.pdf

Davis, J. W. (2000). *Threats and Promises: The Pursuit of İnternational İnfluence*. Johns Hopkins University Press.

Ersoy, E. (2021). Realizm. Ramazan Gözen (Der.*). Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde (ss. 165-196). İletişim Yayınları

Herz, J. H. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma, *World Politics*, 2(2): 157-180.

Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. (F. Bakırcı, Çev.) BB101 Yayınları.

Heywood, A. (2019). *Küresel Siyaset*. (N. Uslu ve H. Özdemir, Çev.) Felix Kitap.

İşçi, O. (2015). Perceptions, Cold War Triumphalism, and the Reagan Factor. *Perceptions*. 20(4): 97-116.

Kadercan, B. [@burakkadercan]. (2018, Ekim 16). Twitter. https://twitter.com/burakk adercan/status/1052186494365028352

Kibaroğlu, M. (2018). INF Krizinin Arka Planı ve Küresel Güvenliğe Etkileri. *Stratejist Dergisi* (6): 18-29.

Kim, G. (1984). The Arms Race and Its Consequences for Developing Countries. *Asian Survey*. 24(11): 1099-1107.

Levins, C. M. (2013). The Rentier State and The Survival of Arab Absolute Monarchies. *Rutgers Journal of Law and Religion*. (14): 388-423.

Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2011). *Küresel Çatışmayı ve İş Birliğini Anlamak*. (R. Akman, Çev.) İş Bankası Yayınları.

Podvig, P. (2017). Did Star Wars Help End the Cold War? Soviet Response to the SDI Program. *Science & Global Security*. 25(1): 3-27.

Rousseau, D. L. ve Garcia-Retamero, R. (2007). Identity, Power, and Threat Perception: A Cross-National Experimental. *Study Journal of Conflict Resolution*, 51(5): 744-771.

Ülgen, S. (2012). Turkey and The Bomb, *The Carnegie Papers*.

Viotti, P. R. ve Kauppi M. V. (2017). Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti. (A. Özbay Erozan, Çev.) Nobel Yayıncılık.

Wallace, Michael D. (1979), Arms Races and Escalation: Some New Evidence, *Journal of Conflict Resolution*, 23 (1): 3-16.

Üçüncü Bölüm
BAŞARISIZ DEVLETLER VE TÜRKİYE

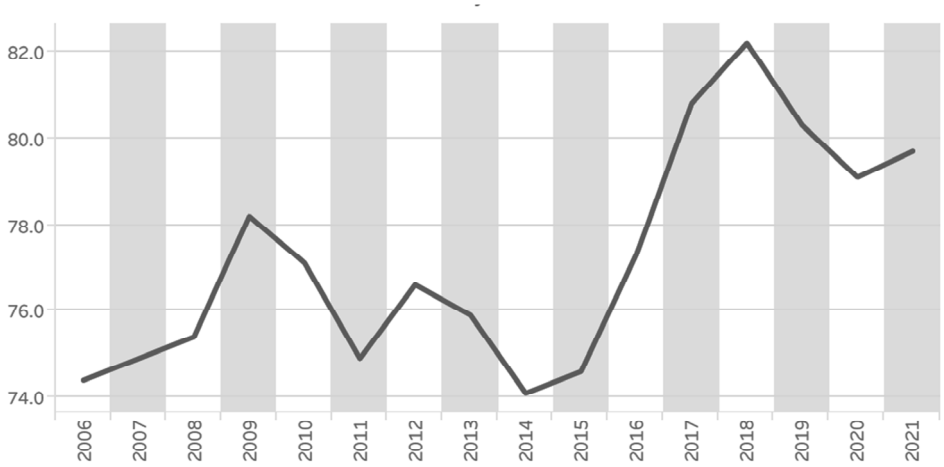
Mehmet Bora Sanyürek

Giriş

İlk Çağlardan günümüze kadar süregelen dünya siyasi tarihi içerisinde yüzlerce devlet kurulurken her devrin özellikleriyle uyumlu bir siyasi yapı gözlenmiştir. Fransız İhtilali (1789) sonrasında yükselen milliyetçilik değerleriyle çeşitli imparatorlukların dağılma süreci başlamış ve modern ulus devletlerin temelleri atılmıştır. Diğer taraftan Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği bir sömürgecilik yarışı yaşanmıştır. Sanayileşmiş ülkeler arasında yaşanan sömürgecilik yarışı ve dünya kaynaklarının paylaşımı mücadelesi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına sebep olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı, milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmış ve savaşı hem kazanan hem de kaybeden ülkelerde büyük bir yıkım yaşanmasına sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel barışı korumak maksadıyla Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla birlikte kabul edilen self-determinasyon (kendi kendini yönetme hakkı) ilkesi, sömürge geçmişi olan birçok devletin bağımsızlığını kazanması sağlamıştır. Bu süreçte devlet geleneğine ve kurumsal altyapıya sahip olmayan birçok devlet ortaya çıkmıştır.

Diğer taraftan savaştan sonra dünya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) başını çektiği iki kutba bölünmüştür. ABD'nin öncülüğünde Kuzey Atlantik Paktı (NATO) içerisinde yapılanan devletler Batı Bloku olarak tanımlanırken SSCB'nin başını çektiği Varşova Paktı bünyesinde bir araya gelen devletler Doğu Bloku adıyla anılmıştır. Nükleer silahların geliştirilmesiyle birlikte her iki blok arasındaki rekabet, daha da gergin bir hâle gelmiştir. Ancak her iki tarafın da bu silahlara sahip olması, bir dehşet dengesinin ortaya çıkmasına yol açmış ve sıcak bir savaşın yaşanmasının önüne geçmiştir. Soğuk Savaş olarak ifade edilen bu dönemde,

Şekil 3.5: Türkiye Kırılgan Devlet İndeksi Puanı (2006-2021) (FFP-o, 2022)

Kaynaklar

Aktaş, A. (2019). Başarısız Devletler Söyleminde Uluslararası Hiyerarşi Algısı. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 50, 141-179.

Batır, K. (2017). Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği. *ÇÖMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(4), 81-102.

Brooks, R. E. (2005). Failed States or the State as Failure? The Fallacy of Short-termism. *Politics*, 24(3), 1159-1196.

Carment, D. (2003). Assessing State Failure: Implications for Theory and Policy. *Third World Quarterly,* 24(3), 407-427.

Flibbert, A. (2013). The Consequence of Forced State Failure in Iraq. *Political Science Quartely*, 128(1), 67-95.

Fukuyama, F. (2012). Devlet İnşası: Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni (1. Baskı). (T. Çolak, Çev.) Profil Yayıncılık.

Gökçe, G. (2021). Başarısız Devlet Versus Güçlü veya Konsolide Devlet. *SDE Akademi Dergisi,* 1(3), 69-94.

Gökçe, G. ve Gökçe, O. (2012). Suriye Sorunu: Başarısız ve Çöken Devlet Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir mi? *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23, 179-200.

Helman, G. B. ve Ratner, S. R. (1993). Saving Failed States. *Foreign Policy*, (89), 3-20.

Hill, J. N. C. (2009). Challenging the Failed State Thesis: IMF and World Bank Intervention and the Algerian Civil War. *Civil Wars*, 11(1), 39-56.

Hippler, J. (2006). Fragile States: What Can We Learn From the Country Studies? *Rural Economic Development*, 13(2), 42-44.

Howard, T. O. (2008). Revisiting State Failure: Developing a Casual Model of State Failure Based upon Theoretical Insight. *Civil Wars*, 10(2), 125-147.

Kaplan, S. (2009). Identity in Fragile States: Social Cohesion and State Building. *Development*, 52(4), 466-472.

Karaçuka, M. ve Çelik, N. (2017). Kırılgan-Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 20-41.

Krasner, S. D. (2004). Sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsed and Failed States. *International Security*, 29(2), 85-120.

Menkhaus, K. J. (2010). State Fragilityas a Wicked Problem. *Prism*, 1(2), 85-100.

Milliken J. ve Krause, K. (2002). State Failure, State Collapse and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies. *Development and Changes,* 33(5), 753-774.

Mülteciler Derneği. (2022). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mayıs 2022. https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi adresinden 19 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

Newman, E. (2007). Weak States, State Failure and Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 19(4), 463-488.

Nolting, A. K. (2006). Fragile States from the Perspective of Rural Communities. *Rural Economic Development*, 13(2), 27-29.

Özalp, O. N. (2014). Uluslararası İlişkilerde Başarısız Devler Sorunsalı ve Bu Sorunsalın Uluslararası Hukuka Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(1), 349-362.

Patrick, S. (2006). Weak States and Global Threats: Fact or Fiction? *The Washington Quartely*, 29(2), 27-53.

Pektaş, U. ve Ateş, D. (2018). Uluslararası İlişkilerde Kırılgan Devlet Söylemi: Nedenleri ve Yaklaşımlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 1-14.

Ramcharan, B. G. (2005). UN Policies and Strategies: Preventing State Failures and Rebuilding Societies. *Journal of International Law and International Relations*, 2(1), 141-154.

Rotberg, R. I. (2003). Failed States, Collapse States, Weak States: Causes and Indicators. Rotberg, R. I. (Ed.), *State Failur and State Weakness in a Time of Terror* (s. 1-25) içinde. Brookings Institution Press.

Rotberg, R. I. (2004). The Faillure and Collapse of Nation States: Breakdown, Prevention and Repair. Rotberg, R. I. (Ed.), *When States Fail: Causes and Consequences* (s. 1-49) içinde. Princeton University Press.

Silva, M. (2014). State Legitimacy and Failure in International Law. Brill Nijhoff.

Şahin, M. (2013). Changing Conception of Failed States from Neorealist Perspective. Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(1), 25-40.

Şeker, Ş. (2021). Yemen'in Başarısız Devlete Dönüş Süreci. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 455-473.

Telli, A. (2020). Başarısız Devlet Terminolojisi Üzerinden Arap Baharını Okumak: Libya, Mısır ve Suriye. *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* 19(3), 1271-1285.

The Fund for Peace (FFP) (a). (2022). Fragile States Index / About. https://fragilestatesindex.org/about/ adresinden 8 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (b). (2022). Fragile States Index / Heat Map. https://fragilestatesindex.org/analytics/fsi-heat-map/ adresinden 8 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (c). (2022). Fragile States Index / C1: Security Apparatus. https://fragilestatesindex.org/indicators/c1/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (d). (2022). Fragile States Index / C2: Factionalized Elites. https://fragilestatesindex.org/indicators/c2/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (e). (2022). Fragile States Index / C3: Group Grievance. https://fragilestatesindex.org/indicators/c3/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (f). (2022). Fragile States Index / E1: Economic Decline and Poverty. https://fragilestatesindex.org/indicators/e1/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (g). (2022). Fragile States Index / E2: Uneven Economic Development. https://fragilestatesindex.org/indicators/e2/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (h). (2022). Fragile States Index / E3: Human Flight and Brain Drain. https://fragilestatesindex.org/indicators/e3/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (ı). (2022). Fragile States Index / P1: State Legitimacy. https://fragilestatesindex.org/indicators/p1/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (i). (2022). Fragile States Index / P2: Public Services. https://fragilestatesindex.org/indicators/p2/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (j). (2022). Fragile States Index / P3: Human Rights and Rule of Law. https://fragilestatesindex.org/indicators/p3/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (k). (2022). Fragile States Index / S1: Demographic Pressures. https://fragilestatesindex.org/indicators/s1/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (l). (2022). Fragile States Index / S2: Refugees and IDPs. https://fragilestatesindex.org/indicators/s2/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (m). (2022). Fragile States Index / X1: External Intervention. https://fragilestatesindex.org/indicators/x1/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (n). (2022). Fragile States Index / Download Data in Excel Format. https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2021/05/fsi-2021.xlsx adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

The Fund for Peace (FFP) (o). (2022). Fragile States Index / Country Dashboard. https://fragilestatesindex.org/country-data/ adresinden 14 Haziran 2022 tarihinde alınmıştır.

Zartman, W. I. (1995). Introduction: Posing the Problem of State Collapse. Zartman, W. I. (Ed.), *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitime Authority* (s. 1-11) içinde. Lynne Rienner Publishers.

Dördüncü Bölüm
ULUSLARARASI GÜVENLİKTE DEVLET DIŞI AKTÖRLER

Cemil Doğaç İpek

Giriş

Uluslararası ilişkilerin (Uİ) bir disiplin olarak ortaya çıkışı ve bilim dalına evriliş süreci dünya savaşlarından bağımsız düşünülmemektedir. Savaş ve çatışma; savaşın nasıl önleneceği ve kalıcı barışın nasıl tesis edileceği hususunda gerçekleştirilen çalışmalar Uİ literatürünü geçmişten günümüze domine etmektedir. Bu minvalde, devletler uzun müddet uluslararası ilişkilerin yegâne aktörleri olmuşlar ve günümüzde de küresel politikada baskın yerlerini korumaktadırlar. Uluslararası ilişkiler literatürü (özellikle de realizm gibi ana akım kuramlar) büyük ölçüde devletleri aktör kabul eden bir yaklaşım üzerine inşa edilmişlerdir. Lakin günümüzde devletler uluslararası ilişkilerin yegâne aktörü değildir. Nitekim liberal kuramlar ve kuramcılar ulus ötesi şirketleri ve uluslararası örgütleri denkleme dâhil ederek bu yöndeki çalışmalara öncülük etmişlerdir. Benzer şekilde sosyal inşacı teoriye de bakarsak ne analiz seviyesinin ne de analiz biriminin devlet merkezli olmadığını görebiliriz.

Uluslararası ilişkiler disiplinini günümüzde devlet eksenli çalışmalara hapsetmek mümkün görünmemektedir. Lider ve toplum düzeyinde çalışmalar yapan, lideri/bireyi odak yapan kuramlar ve yaklaşımlar da mevcuttur. Her ne kadar devlet eksenli çalışmalar yerini ve önemini sürdürüyor olsa da 1980'lerden sonra devlet dışı aktörler hem sayılarında bir artış hem de muhteviyatlarında bir değişim yaşanmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu kapsamda devlet dışı aktörler temelde iki farklı kategoriye ayrıldıkları tartışılmaktadır: 1- Hükûmetler Arası Uluslararası Örgütler; 2- Hükûmet Dışı Uluslararası Örgütler. İkinci gruptaki örgütlerin herhangi bir devlet ile resmî bir bağı/ilişkisi bulunmamaktadır; dolayısıyla bütünüyle ulus ötesi bir yapıda gö-

Sonuç

Uluslararası politika günümüzde sadece devletler arası ilişkilere indirgenemeyecek kadar karmaşık hâle gelmiştir. Devletler kadar devlet dışı aktörler de dış politika kararlarında veya devletlerin davranışlarını şekillendirmesinde önemli hâle gelmiştir.

Bu durum sadece yasal aktörler açısından değil yasa dışı aktörler açısından da geçerlidir. Uluslararası güvenlik günümüzde sadece devletler tarafından değil belki onlardan daha fazla devlet dışı aktörler tarafından tehdit edilmektedir. Zira dünyanın en büyük gücü konumunda olan ABD, Soğuk Savaş boyunca herhangi bir saldırıya uğramamışken Soğuk Savaş sonrasında bir devlet aktör olan El-Kaide terör örgütü tarafından saldırıya uğramış ve güvenlik politikasını ona göre şekillendirmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar ABD'ye gerçekleştirdiği saldırıyla adını duyursa da söz konusu örgüt dünyanın pek çok ülkesinde eylem gerçekleştirerek devletlerin güvenliğini tehlikeye atmıştır.

Türkiye de benzer şekilde, yıllarca bölücü örgüt faaliyetlerine maruz kalmıştır. Her ne kadar hedefine Türkiye'yi yerleştirmiş olsa da söz konusu örgütler birden fazla ülkeyi tehdit eder hâle gelmiş ve günün sonunda Orta Doğu bölgesindeki istikrarsızlığın temel unsurlarından biri olmuştur. Bu örnekler göstermektedir ki terör örgütleri günümüzde sadece tek bir devleti hedef almamakta, birden fazla ülkede faaliyet göstererek uluslararası güvenliği tehlikeye sokmaktadır. Dolayısıyla 21. yüzyılın en önemli uluslararası güvenlik sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

Alonso-Trabanco, J. M. (2019, 8 19). *Mercenaries and the Wagner Group: What's Old Is New Again*. 6 9, 2022 tarihinde Geopolitical Monitor: https://www.geopoliticalmonitor.com/mercenaries-and-the-wagner-group-whats-old-is-new-again/ adresinden alındı

BBC News. (2022, 4 5). *What is Russia's Wagner Group of mercenaries in Ukraine?* 6 9, 2022 tarihinde BBC News: https://www.bbc.com/news/world-60947877 adresinden alındı

Birgin, C. F. (2020, 6 5). *PRIVATIZATION OF SECURITY: PRIVATE MILITARY COMPANIES IN THE SECURITY OF THE FUTURE*. 6 9, 2020 tarihinde South Security School: https://www.gencdiplomatlar.com/awareness/articles/privatization-of-security-private-military-companies-in-the-security-of-the-future.html adresinden alındı

Fredman, M. (2002). *Capitalism and Freedom* (Cilt 40th Anniversary Edition). Chicago and London: The University of Chicago Press.

Hobbes, T. (1651). *Leviathan.* Andrew Crooke.

ICRC. (2020, 6 11). *International Committe of the Red Cross*. 6 9, 2022 tarihinde https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies#:~:text=The%20Montreux%20Document%20is%20the,are%20present%20in%20armed%20conflicts. adresinden alındı

İçişleri Bakanlığı. (2017). *PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG.* İçişleri Bakanlığı.

Krahman, E. (2009). *Private Security Companies and the State Monopoly on Violence: A Case of Norm Change?* Frankfurt am Main: Peace Research Institute Frankfurt (PRIF).

Lanning, M. L. (2005). *Mercenaries: Soldiers of Fortune, from Ancient Greece to Today's Private Military Companies.* New York: Ballantine Books.

Marten, K. (2018, 7 8). *Vladimir Putin'in Rusya başkanlığı, en yaygın olarak Rusya'nın uluslararası sistemde askerî açıdan güçlü ve güçlü bir devlet olarak yeniden ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilir. Bununla birlikte aynı zamanda, dengeleyici bir eğilimle de ilişkilidir: "yarı* . 6 9, 2022 tarihinde https://www.lawfareblog.com/semi-state-security-actors-and-russian-aggression adresinden alındı

Mulaj, K. (2010). *Violent Non-State Actors in World Politics* . Hurst.

Peterson, U., & Dunigan, M. (2015). Introduction. M. Dunigan, & U. Peterson (Dü) içinde, *The Markets for Force: Privatization of Security Across World Regions* (s. 1-19). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Safi, M. (2020, 12 23). *Trump pardons Blackwater contractors jailed for massacre of Iraq civilians*. 6 9, 2022 tarihinde The Guardian: https://www.theguardian.com/world/2020/dec/23/trump-pardons-blackwater-contractors-jailed-for-massacre-of-iraq-civilians adresinden alındı

Scahill, J. (2007). *Blackwater: The Rise of the World's Most Powerful Mercenary Army* . New York: Nation Books .

Singer, P. W. (2007, 10 2). *The Dark Truth about Blackwater*. 6 9, 2022 tarihinde Brookings: https://www.brookings.edu/articles/the-dark-truth-about-blackwater/ adresinden alındı

Switzerland Federal Department of Foreign Affairs ve ICRC. (2008, 9 17). *The Montreux Document.* 6 9, 2022 tarihinde International Committee of the Red Cross:: https://shop.icrc.org/the-montreux-document-on-private-military-and-security-companies-pdf-en.html adresinden alındı

Taylor, A. (2018, 2 23). *What we know about the shadowy Russian mercenary firm behind an attack on U.S. troops in Syria*. 6 9, 2022 tarihinde Washington Post: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2018/02/23/what-we-know-about-the-shadowy-russian-mercenary-firm-behind-the-attack-on-u-s-troops-in-syria/ adresinden alındı

The Global Coalition. (tarih yok). *What is the Coalition*. 6 9, 2022 tarihinde The Global Coalition: https://theglobalcoalition.org/en/ adresinden alındı

The Guardian. (2022, 5 25). *Alleged Wagner Group fighters accused of murdering civilians in Ukraine*. 6 9, 2022 tarihinde https://www.theguardian.com/world/2022/may/25/wagner-group-fighters-accused-murdering-civilians-ukraine-war-crimes-belarus adresinden alındı

Thomson, J. (1994). *Mercenaries, Pirates, & Sovereigns.* Princeton: Princeton University Press.

United States Army. (tarih yok). *Mal-Nusur Square (Blackwater)*. 6 9, 2022 tarihinde United States Army: https://capl.army.mil/case-studies/wcs-single.php?id=42&title=mal-nusur-square-blackwater adresinden alındı

US Congress. (2007). *Blackwater USA Hearing.* House Hearing, Serial No. 110-89, US Congress, Washington.

Vautmans, H. (2016). *Report on Private Security Companies.* European Parliament.

Walsh, D. (2021, 2 19). *Erik Prince, Trump Ally, Violated Libya Arms Embargo, U.N. Report Says*. 6 9, 2022 tarihinde https://www.nytimes.com/2021/02/19/world/middleeast/erik-prince-libya-embargo.html adresinden alındı

Weber, M. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization.* Cambridge: Oxford University Press.

Wilson Center. (2019, 10 28). *Timeline: the Rise, Spread, and Fall of the Islamic State*. 6 9, 2022 tarihinde Wilson Center: https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state adresinden alındı

Beşinci Bölüm
HEGEMONİK İSTİKRAR TEORİSİ

Levent Demirci

Giriş

TDK'ye göre hegemonya "Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü ve baskısı" olarak tanımlanmaktadır. Devletler arasındaki ilişkileri betimleyen hegemonya kelimesi, uluslararası ilişkilerde politik olarak üstün olma durumu, güç ve yönetme becerisi anlamlarına gelmektedir. İlk defa Peloponez Savaşlarında Sparta ile Atina'nın liderlik rolüne dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır. 19. yy.da İngiltere, 1945-1970 arası dönemde ABD'nin küresel ekonomik ve siyasi alandaki etkisi hegemonya kavramı çerçevesinde ele alınmıştır (Halaç&Doruk, 2019, s. 180).

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD, realizm yaklaşımı doğrultusunda ve ekonomik, siyasi, askerî, nükleer gücü sayesinde kendi çıkarları ve güvenliğini gözeterek bir yapılanma kurgulamıştır. Kurulmasına öncülük ettiği NATO, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi kurumlar vasıtasıyla diğer ülkelerle olan ilişkisini kurumsallaştırmış, bu sayede yaratılan karşılıklı bağımlılıktan en çok kendisi faydalanmıştır (Demirci, 2021, s. 351).

1970'lerde Doğu ve Batı Bloklarının geçirdiği sarsıntı, ittifaklar içindeki gerilimler, Bretton Woods sisteminin çökmesi, petrol krizi sonucu petrol fiyatlarında dört kata kadar görülen artışlar, ekonomik ve sosyal konulardaki yaklaşım farklılıkları, Soğuk Savaş dönemine özgü hiyerarşik yapıyı değişime zorlamıştır. Yaşanan değişim ile birlikte uluslararası ilişkilerde realizm sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamayla beraber hegemonya kavramı da gündeme gelmiştir. Diğer yaklaşımlar hegemonya mefhumunu tartışmaya açarken bir yandan da kendi hegemonya kavramları üzerine tanımlar geliştirmişlerdiler (Eralp, 2007, s. 155, 157,158).

Çelişkili olarak 1950 ve 1960'lı yıllar sistemin ABD hegemonyasında olduğu dönem olsa da kavram olarak hegemonya 1970'lerde gündeme gelmiştir

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve yukarıda özetlenen ABD hegemonyası 1970'lerde sarsıntı geçirmiş, SSCB'nin yıkılması sonrasında bir süreliğine eski günlerine dönmüştür. ABD bugün için askerî açıdan dünyanın süper gücü olmayı devam ettirse de ekonomik üstünlükte ABD'ye Japonya, Çin, AB eşlik etmeye başlamıştır (Akyol & Ulutürk, 2007, s. 77).

Bunun nedenini anlamada tarih bize bazı ipuçları vermektedir: Tüm hegemonların liderliğini devam ettirmek için harcadığı enerji kendisini tüketmekte ve bu esnada kendisine meydan okuyan yeni bir devlet ortaya çıkarak mücadeleye girmektedir (Şöhret, 2013, s. 397).

Bu paralelde Kissinger ise oturmuş bir uluslararası düzenin neden değişime uğradığı sorusuna karşı iki neden ileri sürmektedir: Birincisi, uluslararası düzenlemelere yönelik değerlerin değişmesiyle meşruiyette değişim olur. Uluslararası sistemde krize neden olan bu ilk nedene göre, kendisine yönelik meydan okumayı hegemon kavrayamamaktadır. İkinci neden olarak da güç dengesinde değişiklik de sistemde değişimi tetikler. Uluslararası boyutta bu yönde bir krizin nedeni ise hegemonun güç ilişkilerinde meydana gelen değişikliğe uyumsuzluğundandır. Bazen düzen temel aktörlerden/yükselen aktörlerden biri kendisinden icra etmesi beklenen bir rolü yapmaması ya da yapamaması nedeniyle artık işlemez hâle gelir (Kissinger, 2016, ss. 397-399) ve bugünlerde bu nedenleri ortadan kaldırmaya çalışan ABD'nin stratejik planlarına sahne olmaktadır dünyamız.

Kaynaklar

Akyol, S., & Ulutürk, S. (2007). Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politiği. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 62–85. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/372611

Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul. Alfa Yayınları.

Brzezinski, Z. (1998). *Büyük satranç tahtası: Amerikan'ın önceliği ve bunun jeostratejik gerekleri* (2nd ed.). İstanbul: Sabah Kitapları.

Brzezinski, Z. (2005). *Tercih: Küresel hâkimiyet mi? Küresel liderlik mi?* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Brzezinski, Z. (2013). *Stratejik vizyon: Amerika ve küresel güç buhranı* (2. baskı: Ocak 2013). İstanbul: Timaş Yayınları.

Demirci, L. (2021). *Zbigniew Brzezinski: Amerikan güvenlik politikasındaki rolü ve Türkiye değerlendirmeleri.* Ankara: Berikan Yayınevi.

Eralp, A. (2007). Hegemonya. In A. Eralp (Ed.), *Devlet ve ötesi: Uluslararası ilişkilerde temel kavramlar* (3rd ed., pp. 155–181). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gilpin, R. (2020). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politiği* (6th ed.). Ankara: Kripto Basın Yayın.

Griffiths, M., O'Callaghan, T., & Roach, S. C. (2013). *Uluslararası ilişkilerde temel kavramlar*. Ankara: Nobel.

Güder, M., & Çetin, M. (2021). Hegemonik İstikrar Teorisi Bağlamında İki Savaş Arası Dönemin Politik Ekonomisi. *Erciyes Akademi*, 1040–1064. Erişim adresi: https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.932572

Halaç, U. & Doruk, E. (2019). Hegemonik İstikrar(sızlık) Kuramı. Dumlupınar Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*. (60), 179–192. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/44857/520742

Kissinger, H. (2016). *Dünya düzeni*. İstanbul: Boyner Yayınları.

NATO (2022, April 7). NATO - Declassified: Lord Ismay, 1952 - 1957. Erişim adresi: https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_137930.htm

Policy Planning Staff (1948, February 24). *Review of Current Trends Historian: Report by the Policy Planning Staff*. Erişim adresi: https://history.state.gov/historic aldocuments/frus1948v01p2/d4

Putin, V. (2007). *Speech and the followin16g discussion at the Munich Conference on Security Policy.* Erişim adresi: http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034

Şöhret, M. (2013). Hegemonya ve Hegemonik İstikrar Teorisi. In H. Çomak & C. Sancaktar (Eds.), *Uluslararası ilişkilerde teorik tartışmalar* (1st ed., pp. 379–417). İstanbul: Beta.

Sterling-Folker, J. (2021). Neorealizm. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *Uluslararası ilişkiler teorileri disiplin ve çeşitlilik* (pp. 135–157). Ankara: Felix Kitap.

Altıncı Bölüm
KOLEKTİF GÜVENLİK ARAYIŞI VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Hülya Kaya

Giriş

Güvenlik kavramı her canlının olduğu gibi hem insanların ve hem de onun oluşturduğu devletlerin var olması, varlıklarını korumaları ve sürdürmeleri için tarih boyunca önem arz eden elzem bir kavramdır. Güvenlik kelimesine karşılık olmak üzere; Helenistik Dönem'de kayıtsızlık ve sakinlik anlamına gelen *ataraksia*, Roma İmparatorluğu'nda ise sükûnet ve endişeden uzak olma anlamına gelen *securitas* terimi kullanılmıştır (Ergüven, 2016, s. 773-774). Türk Dil Kurumu (2022) sözlüğünde ise güvenlik, "Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet." olarak ifade edilmektedir.

Güvenlik kavramı, egemenlik ve devlet boyutlarıyla hem uluslararası hukuku ilgilendirmekte hem de uluslararası ilişkilerin bir alt dalını uzun bir süredir teşkil etmektedir. Kavramı açıklamaya yardımcı olan korku ve endişeden uzak olma hâli ifadeleri, güvenlik kavramından bahsedebilmek için ister istemez bir tehdidin veya riskin bulunmasını gerektirmektedir. Güvenlik kavramı; devletlerin, toplumların, grupların ve bireylerin varlıklarını korumaya yönelik faaliyetleri ile bunları tehdit eden unsurların ortadan kaldırılmasına ilişkin algı ve uygulamaları içermekte, uluslararası sistemin dinamiklerine göre anbean yeniden yapılanmaktadır (Dedeoğlu, 2004).

Uluslararası ilişkiler literatüründeki güvenlik yaklaşımları ele alındığında; Soğuk Savaş öncesi dönemde ve Soğuk Savaş döneminde özellikle devleti merkez alan, askerî güç odaklı bir görüş olan realist yaklaşım hâkim olmuştur. 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlayan terör eylemleri, çevre felaketleri, petrol şokları gibi yeni durumlar ise devletlerin birlikte baş etmelerini gerek-

Kaynaklar

Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Alfa Yayınları.

BM Antlaşması. UN Turkey. UN-charter-turkish_0.pdf adresinden 6 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Ataman, M., & Gökcan, Ö. (2012). Bush dönemi Amerikan dış politikası: bir aşırı-yayılmacılık denemesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *7*(2), 199-229.

Aydın, M., "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004), s. 33-60.

Bakan,S. ve Şahin, S. (2018). Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences, 4* (2). https://doi.org/10.34137/jilses.470686, s.141.

Baylis, J., "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz 2008), s. 69-85

Birdişli, F. (2010). Birleşmiş Milletlerin (BM) Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği. *Journal of International Social Research*, *3*(11).

Birleşmiş Miletler (BM) Antlaşması, BM Türkiye Örün Sayfası, https:// turkiye.un.org/sites /default/files/2020-02/UN-charter-turkish_0.pdf adresinden 10 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Britannica Ansiklopedisi Örün Sayfası, https://www.britannica.com/event/Persian-Gulf-War adresinden 10 Mayıs 2022.

Çakır, O., & Eminoğlu, A. (2020). Ofansif Realizm Bağlamında Kırım'ın İlhakı.*Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *2*(1), 15-38.

Çalış, Ş., & Özlük, E. (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 225-243, 230.

Çubukgil, M. (1950), Birleşmiş Milletler Teşkilatında Veto, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 3.

Dedeoğlu, B. (2004). Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Faklılıkların Birlikteliğine, *Uluslararası İlişkiler*, *Cilt 1*, Sayı 4, s. 1- 21.

Demirel, E. (2019). Sistemik Bağlamda BM'nin Rolü ve İşlevi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6* (3), 221, 222, 230.

Ergüven, N.S. (2016). Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri. *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, 65* (3), 773-774. https://doi.org/10.1501/ Hukfak_0000001824

Goldstein, J.S. ve Pevehouse J.C.(2009). *International Relations 2008-2009 Update* (8). Pearson International Edition.

Gökçe, E. U. (2021). Sistem Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Tanımları. *Avrasya Terim Dergisi*,*9*(2), 1-11.

Güneylioğlu, M. (2021). BM Kolektif Güvenlik Sisteminin Etkinliği Sorunu: Realist Bir Değerlendirme.*Akdeniz İİBF Dergisi*, *21*(1), 107-120.

Heywood, A. (2007). *Politics.* (3). Palgrave Foundations.

Kamacı, F. (2021). Güvenlik Politikalarının Geleneksel İki Yüzü: Realizm ve İdealizm. *Pesa International Journal of Social Studies, 7* (2), s. 86. https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2021.7.2.02

Karabulut, A., & Değer, F. (2015). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(2), 69-79.

Keyik, M. ve Erol M.S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 3* (1), s. 27, 40.

Letter dated 8 May 2003 from the Permanent Representatives of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council,

http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iraq%20S2003538.pdf adresinden 12 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Mearsheimer, J. J. (1994). The False Promise of International Institutions. *International Security*, *19*(3), 5–49. https://doi.org/10.2307/2539078

Milletler Cemiyeti Misakı. The Covenant of the League of Nations | UN GENEVA adresinden 10 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Olçar, K. (2021). Ofansif ve Defansif Realizm. S.Yenal (Ed.), *Teoriden Uygulamaya Güvenlik ve Terörizm Çalışmaları* (1, 1-53) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Özdemir, A.M. (2011). *Güç Buyruk Düzen*. İmge Kitabevi.

Özdemir, H.(2008). Uluslararsı İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63* (3), s.128.

Polat, D. Ş. (2020). Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*,*19* (76), 1950-1967.

Sandıklı, A. ve Emeklier, B. (2012). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, 1, s. 7, 8.

Sur, M. (2013). Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi ve Geleceği. *Journal of Yaşar University,* s. 2537, 2541, 2545.

Tarhanlı, T. (2007). Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk. *Anayasa Yargısı*, *19*(1), 11-34.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, https://mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilatı-ve-turkiye.tr.mfa adresinden 12 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Türk Dil Kurumu Sözlük. https://sozluk.gov.tr adresinden 10 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.

Ulusan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyetine (Cemiyet-i Akvam) Girişi-Öncesi ve Sonrası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *7*(16), 238, 255.

UNSCR 660, Security Council Resolution 660 - UNSCR adresinden 6 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

UNSCR 678, Security Council Resolution 678 - UNSCR adresinden 6 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

UNSCR 687, http://unscr.com/en/resolutions/687 adresinden 6 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

UNSCR 1441, 1441.pdf (un.org) adresinden 6 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

UNSCR 1483, Security Council Resolution 1483 - UNSCR adresinden 12 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

US Deparment of Defense https://www.defense.gov/News/Feature-Stories/story/Article/1728715/desert-storm-a-look-back/) adresinden 10 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Uslu, N. (1999) Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 54* (3).

Warchronicle, https://warchronicle.com/gulf-war-to-iraq-war/, adresinden 14 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Yalçınkaya, H. (2008). *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı.* İmge Kitabevi.

Yedinci Bölüm
BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ

Uğur Güngör

Giriş

Küreselleşme ve küreselleşmenin etkileri Uluslararası İlişkiler akademisyenlerince son dönemlerde yoğun olarak tartışılmış ve alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkan sorunları kendi öznel alanları içinde ele alarak inceleyen bölgeselcilik kavramı gelişmiştir. Bölgeselciliğin uluslararası güvenlik çalışmalarına olan yansıması ise "güvenlik bölgeselciliği" ya da "bölgesel güvenlik" olarak adlandırılmıştır. Güvenlik bölgeselciliği üzerine yapılan çalışmalar arasında da iki teori ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri Karl Deutsch'un Güvenlik Topluluğu Teorisi, diğeri ise Barry Buzan ve Ole Wæver tarafından geliştirilen Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisidir.

Karl Deutsch'a göre güvenlik topluluğu, halk gruplarının bütünleştiği, topluluk duygusunun geliştiği ve kurumsal faaliyetlerin karşılıklı olarak birbirlerine açık tutulduğu topluluktur. Karşılıklı sempati ve bağlılık, diğer bir ifadeyle "biz" duyguları gelişir ve bu yolla çıkarların ve taleplerin ortaklaşmasına, devlet davranışlarının benzemesine yol açan bir gelişme olur (Dedeoğlu, 2004, s. 11).

Karl Deutsch'un Güvenlik Topluluğu Teorisi topluluğu oluşturan üyeler arasında ortak tarih ya da dil gibi bağlılıklar yerine ortak tehdit tanımlaması ve bu yönde birlikte hareket etme iradesi üzerine kuruludur. Bu nedenle teori çoğulcu, kozmopolitan ve komüniteryan bir felsefeyi barındırır ve teorinin tanımladığı "topluluk" grup içinde ortak kimlik inşası için uygun bir zemin oluşturur. Deutsch, burada sınır aşan hareketlilik kavramını kullanarak devletler arasında karşılıklı bağımlılık yeni ortak paydaların oluşması sayesinde yeni algıların gelişeceğini ve bu sayede savaşın devletler arası münasebetlerde bir diploması aracı olmaktan çıkacağını savunmaktadır. Deutsch'un bu konudaki vurgusu sınır aşan hareketliliğin bir güvenlik topluluğu oluşumuna yol açaca-

Kaynakça

Akbayır, M., & SAVAŞ, C. İ. (2021). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı'nda Yalıtıcı Kavramı: Doğu Akdeniz ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 226–244. https://doi.org/10.25294/auiibfd.882382

Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler*, *8*(30), 43–73.

Birdişli, F., & Gören, M. (2017). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye-İran Arasında Göç ve Sınır Güvenliği. *İran Çalışmaları Dergisi*, *1*(2), 11–38.

Buzan, B. (1983). *People, states, and fear: The national security problem in international relations*. University of North Carolina Press.

Buzan, B. (1991). *People, states and fear: An agenda for international security in the post-cold war era* (2nd ed.). Harvester Wheatsheaf.

Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and powers: The structure of international security*. *Cambridge studies in international relations: Vol. 91*. Cambridge University Press.

Dedeoğlu, B. (2004). Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine. *Uluslararası İlişkiler*, *1*(4), 1–21.

Kaya, R. (2019). Central Asian 'Regional Security Complex' and Shanghai Cooperation Organization. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 53–71. https://doi.org/10.14782/ipsus.594452

Kurt, S. (2015). Toplumsal Güvenliğin Yükselişi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *7*(37), 459–476. https://doi.org/10.9761/JASSS3010

Mavruk Cavlak, Ç., & Gök, A. (2021). Arap Baharı Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Bağlamında İran'ın Lübnan Siyaseti. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *11*(4), 2131–2145. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.995587

Şilibekova, a. (2007). Orta Asya Bölgesel Güvenlik Sistemine Doğru: Perspektifler. ın *Icanas 38.* Symposium Conducted at The Meeting of Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.

Sekizinci Bölüm
REALİST TEORİLERE GÖRE GÜVENLİK ARAYIŞI

Aytekin Cantekin

Giriş

Bireyler için güvenlik, kendisi, sevdiği insanlar ve sahip olduklarının her biri için hayatın her alanında ve anında var olması arzulanan bir durum, emniyette olma hâlidir. Birey, bir nedenle kendini güvende hissedemezse huzurlu ve mutlu şekilde yaşamını devam ettiremez, rahatsızlık duyar. Güvenlik içinde olma önemli bir bireysel ihtiyaçtır. Güvenlik sözcüğünün sözlük anlamı, "Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). İnsanlar topluluklar hâlinde yaşarlar ve sosyal gruplar teşkil ederler. İnsanlardan meydana gelen bu sosyal yapıların da bireye benzer şekilde güvenlik ihtiyacı vardır. Güvenlik içinde olma aynı zamanda toplumsal bir ihtiyaçtır.

İnsanlardan meydana gelen sosyal yapıların belki de en önemlisi devlettir. Tarihin başlangıcından bu yana devlet organizasyonu veya benzeri teşkilatlanmalar, hem kendileri hem bünyelerinde yer alan bireyler için öncelikle güvenlik ihtiyacına bir cevap olarak ortaya çıkmışlardır. Güvenliğin sağlanmadığı bir ortamda devletin diğer işlevlerini yerine getirebilmesi ve bireylerin de toplumsal sorumluluklarını yapmaları mümkün değildir. Devlet organizasyonundan, her şeyden önce toplumsal güvenliği sağlaması beklenir. Devlet organizasyonunun tarihsel gelişimi içinde toplumsal güvenliğin sağlanması, ulusal hukukun gelişmesi, bireylerin karşılıklı saygı ve güven temelinde bir yaşam sürmeleri vb. iç konular güvenliğin sağlanması açısından gerekli ama yeterli değildir.

Devletin kendi güvenliğini de sağlaması, bizzat kendi güvenliği açısından da tedbirler alması gereklidir. Tarih bize devletlerin birbirlerine karşı mücadele ettiği, savaş yaptığı, kendi güvenliğini sağlayamayan milletlerin devletle-

güvenlik tehditlerinin kaynağında da kuvvet kullanma ihtimali olan veya kullanan devletleri görmüşlerdir ve güvenlik analizlerini bu çerçevede yapmışlardır.

Kaynakça

Açıkmeşe, S. (2018). Realist Güvenlik Çalışmaları. Ed: M. Aydın ve A. H. Atalay, *Strateji ve Güvenlik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 84-101.

Akyıldız, N. (2015). Robert Gilpin. Editör:E.Büyükakıncı*, Savaş Kuramları*, Ankara: Adres Yayınları, 401-423.

Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 50, sayı 3-4, 1996, 71-114.

Bingöl, O. ve Bayer, D. (2019). Alliances and Military-Security Cooperation. Ed:N.Doğan, *International Security*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 129-157.

Cantekin, A. (2019). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Neorealist Bir Bakış Açısı Olarak Stephen Walt'un Tehdit Dengesi Yaklaşımı. *BİLTEK, Uluslararası Bilim Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler Sempozyumu*, 20-22 Aralık 2019, Ankara.

Carr, E. H. (1946). *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations.* Londra: Macmillan&Co Ltd (İlk basım 1939).

Cazala, M.S. (2015). Kenneth N.Waltz. Ed:E.Büyükakıncı, *Savaş Kuramları,* Ankara: Adres Yayınları, 377-399.

Donnelly, J. (2015). Realizm. S.Burchill ve diğerleri, Ter.: M.Ağcan ve A.Aslan, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: Küre Yayınları, 53-84.

Eralp, A. (2006). Uluslararası İlişkilerin Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması. İ.D.Dağı, A.Eralp ve diğerleri, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 57-88.

Hobbes, T. (2016). *Leviathan: Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği Biçimi ve Kudreti*. Çeviren: S.Lin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Knutsen, T.L. (2015). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. Ter: M.Özay, İstanbul: Açılım Kitap.

Machiavelli, N. (2018). *Prens*. Çev: K.Atakay, İstanbul: Can Yayınları.

Mearsheimer, J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: WW Norton&Company.

Morgenthau, H.J. (1949). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace.* New York: Alfred A.Knopf (İlk basım 1948).

Rose, G. (1998). Noeclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51:1, 144-172.

Roskin, M.G. ve Berry, N.O. (2014). *Uluslararası İlişkiler: Uluslararası İlişkilerin Yeni Dünyası*. Çev: Ö.Şimşek, Ankara: Adres Yayınları.

Schweller, R.L. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back. *International Security*, (19:1), 72-107.

Schweller, R.L. (2003). The Progressiveness of Neoclassical Realism. Eds: C.Elman ve M.F.Elman, *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, Cambridge, MA: MIT Press, 311–347.

Sun Tzu. (2014). *Savaş Sanatı*. Çev: P.Otkan ve G.Fidan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tanrısever, O.F. (2011). Güvenlik. Derleyen: A. Eralp, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 107-123.

Tayfur, M.F. (2011). Dış Politika. Der:A.Eralp, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 73-105.

TDK, Türk Dil Kurumu. (2022). Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2022. güvenlik ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr)

Tukidides. (2010). *Peloponnessos Savaşları*. Çev: F.Akdemir, İstanbul: Belge Yayınları.

Walt, S.M. (1987). *The Origins of Alliances*. New York: Cornell University Press, Ithaca.

Waltz, K. (1959). *Man, The State and War.* New York: Columbia University Press.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics.* Massachusetts: Addison Wesley, Reading.

Wolfers, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, cilt 67.

Yalvaç, F. (2006). 'Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar. Dağı, İ.D.Dağı ve diğerleri, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 131-183.

Yalvaç, F. (2011). Devlet. Der:A.Eralp, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 15-51.

Dokuzuncu Bölüm
TERÖRİZM TEHDİDİNİN GELİŞİMİ VE TERÖRİZMLE MÜCADELE

Mehmet Kurum

Giriş

Bir siyasal şiddet biçimi olan terörizm nasıl tanımlanırsa tanımlansın her zaman toplumların istikrarını bozmuştur. Terör ve terörizm kavramları Fransız İhtilali ile devlet terörizmi olarak literatüre girmiş olsa da zaman içerisinde çeşitli ideoloji ve amaçlara sahip devlet altı gruplar tarafından kullanılan bir araca dönüşmüştür. 19. yüzyılda Endüstri Devrimi ile yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte terörist hareketler; patlayıcılar ve tek atımlı silahlarla eylemsel, haberleşme ve iletişim imkânları ile toplumlar üzerinde söylemsel propaganda etkisi yaratabilir hâle gelmişlerdir. Terörist hareketler Soğuk Savaş dönemi ve öncesinde daha çok yerel ve sınırlı etkilere sahip iken Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve artan küreselleşmeyle uluslararası seviyede eylem ve faaliyetler gerçekleştirebilen devlet dışı aktörlere dönüşmüşlerdir.

Terörizm tehdidi Soğuk Savaş döneminde devletler tarafından sadece sınırlı ve devletlerin içerisinde bir tehdit olarak kabul edilirken özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında uluslararası güvenliğin merkezî konumuna yerleşmiştir (Kurum, 2017, s. 43). Terörizm tehdidin bu gelişimine karşın günümüzde terörizme karşı "Senin teröristin, benim özgürlük savaşçım" yaklaşımı nedeniyle devletler ve toplumlar nezdinde ortak bir anlayış geliştirilememiştir. Bu şekildeki subjektif bakış açısı, terörizmi araç olarak kullanan birçok grubun varlığını devam ettirebilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca günümüzde birçok terörist hareket zayıf ve başarısız devletlerin kontrol edemediği bölgeleri istismar ederek varlıklarını kolaylıkla sürdürebilmektedirler. Belirli seviyelerde silah, malzeme, teknik altyapı ve insan gücüne ulaşabilen terörist hareketler, küresel seviyede etki yaratacak eylem ve faaliyetleri istedikleri yer ve zamanda, kolaylıkla ve coğrafi sınırlama olmaksızın gerçekleştirebilir duruma gelmişlerdir.

yutları ile şiddeti, politik, sosyal, ekonomik ve stratejik içeriği, istihbarat, kolluk ve adli sistemin kapasitesi ile hazırlık durumu ve anti terörizm yasaları, ihtiyaç hâlinde askerî gücün sivil güce sağlayabileceği destek gibi konuların dikkate alınması gerekir (Wilkinson, 2011, s. 204). Terörizmle mücadelede kullanılan bazı yaklaşım ve uygulamalar etkili ve başarılı olurken bazıları ise ters etki yaratarak terörist hareketlerin daha da güçlenmesine hizmet edebilmektedir. Hatta bazen kısa vadeli bazı başarılar, gelecekte başka daha büyük sorunlara yol açabilmektedir (Lutz ve Lutz, 2008, s. 261). Özellikle terörist örgütlere karşı aşırı bastırıcı güç kullanılması insan haklarının ihlal edilmesi ve toplumların masum diğer kesimlerine zarar verilmesine, terörist örgütlere karşı mücadelenin meşruluğunun sorgulanmasına ve terörist örgütler açısından eylemlerinin meşruluk kazanmasına yol açabilmektedir.

Terörizm gibi karmaşık bir tehdide karşı mücadelede herkese uyan tek bir yaklaşım veya yöntem yoktur. Bu kapsamda öncelikle ne tür bir terör tehdidiyle mücadele edildiği ortaya konulmalıdır. Terörist örgütün ideolojisi, amacı ve hedefleri nedir, yönelimi yerel midir yoksa küresel midir? Teröristleri motive edici unsurlar, finansman kaynakları, destek ağları, liderleri, ajanları ve yetenekleri nelerdir? Bu şekilde terörist örgütün dinamikleri ortaya konulduktan sonra mevcut kaynakların nasıl ve nereye tahsis edilmesi gerektiği yönünde hareket tarzları geliştirilmelidir. Burada terörizm tehdidine başarılı bir şekilde yanıt verebilmek için mevcut mücadele yöntem ve araçların kapsamlı bir stratejiyle entegre edilerek kullanılması önem arz eder (Forest, 2015, s. 23).

Kaynakça

Başeren, S. (2003). Terörizm ve uluslararası ilişkiler. *Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1*(1), 51-58.

Buzan, B. & Hansen, L. (2009). *The evolution of international security studies*. Cambridge University Press.

Chaliand, G. & Blin, A. (2007a). The invention of modern terror. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Eds.). *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda* (ss.95-112). University of California Press Ltd.

Chaliand, G. & Blin, A. (2007b). The "Golden Age" of terrorism. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Eds.). *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda* (ss.175-196). University of California Press Ltd.

Chaliand, G. & Blin, A. (2007c). Zealots and assassins. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Eds.). *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda* (ss.66-78). University of California Press Ltd.

Chaliand, G. & Blin, A. (2007d). Lenin, Stalin, and state terrorism. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Eds.). *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda* (ss.197-207). University of California Press Ltd.

Chaliand, G. & Blin, A. (2007e). From 1968 to radical Islam. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Eds.). *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda* (ss.221-254). University of California Press Ltd.

Chomsky, N. (1999). Uluslararası terörizm: Görünüş ile gerçek, (B. S. Şener, Çev.), İçinde Noam Chomsky ve diğerleri (Eds.) *Terörizm Efsanesi* (ss.7-48). Ayraç Yayınevi.

Bureau of Counterterrorism. (2019). Country reports on terrorism 2019. https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2019, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2021.

Crelinsten, R. (2014), Perspectives on counterterrorism: from stovepipes to a comprehensive approach, *Perspectives on Terrorism*, *8*(1), 2-15.

Cronin, A. K. (2010). Behind the curve: Globalization and international terrorism. İçinde M. E. Brown, O. R. Cote Jr., S. M. Lynn-Jonea ve S. E. Miller (Eds.), *Contending with Terrorism: Roots, Strategies and Responses* (ss.28-56). The MIT Press.

Cronin A. K. & J. M. Ludes (Eds.). (2014). *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy.* Georgetown University Press.

Demir, C. K. (2008). Öğrenen örgütler ve terör örgütleri bağlamında PKK. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5(*19), 57–88.

Demir, C. K. (2017). *Sebeplerinden mücadeleye etnik ayrılıkçı terörizm: PIRA, ETA, PKK.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Downing, W. A. (2006): The global war on terrorism: Re-focusing the national strategy. İçinde R. D. Howard ve R. L. Sawyer (Eds.), *Terrorism and counterterrorism: Understanding The New Security Environment* (ss.435-453). McGraw-Hill/Contemporary Learning Series.

Ehrlich, P. R. & Liu J. (2006). Socioeconomic and demographic roots of terrorism. İçinde J. F. Forest (Eds.), *The Making of a terrorist: Recruitment, Training, and Root Causes, Root Causes* (ss.160-171). Praeger Security International.

EUROPOL. (2020). European union terrorism situation and trend report (TE-SAT) 2020, https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2020, Erişim tarihi: 24 Eylül 2020.

Forest, J. F. F. (2007). Exploring root causes of terrorism: an introduction. İçinde J. J. F. Forest (Eds.), *The Making of a Terrorist: Recruitment, Training, and Root Causes, Volume 3: Root Causes* (ss.1-14). Praeger Security International.

Forest, J. F. F. (2015). An introduction to the study of counterterrorism. İçinde J. J. F. Forest (Eds.), *Essentials of Counterterrorism* (ss.1-32). Praeger Security International.

Ganor, B. (2002). Defining terrorism: Is one man's terrorist another man's freedom fighter?. *Police Practice and Research, 3*(4), 287-304.

Graaf, B. & Graaff B. (2010). Bringing politics back in: the introduction of the 'performative power' of counterterrorism. *Critical Studies on Terrorism, 3*(2), 261–275.

Heywood, A. (2013). *Siyasi ideolojiler.* (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan, Çev.). Adres Yayınları.

Heywood, A. (2019). *Siyasi ideolojiler.* (L. Köker, Çev.). BB101 Yayınları.

Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism.* Columbia University Press.

Holmes J. S. (2007). Developing and ımplementing a counterterrorism policy in a liberal democracy. İçinde J. J. F. Forest (Eds.), *Countering Terrorism and Insurgency in the 21st Century: International Perspectives, Volume 1: Strategic and Tactical Considerations* (ss.93-105). Praeger Security International.

Hubac-Occhipinti, O. (2007). Anarchist terrorists of the nineteenth century. İçinde G. Chaliand ve A. Blin (Eds.), *The history of terrorism: From antiquity to al Qaeda* (ss.113-131). Londra: University of California Press Ltd.

Hübschle, A. (2011). From theory to practice: Exploring the organised crime-terror nexus in sub-saharan Africa. *Perspectives On Terrorism, 5*(3-4), 81-95.

Jenkins, B. M. (1975). International terrorism: A New mode of conflict. İçinde D. Carlton ve C. Schaerf (Eds.), *International Terrorism and World Security* (ss. 15-27). Croom Helm.

Jensen R. (2004). Daggers, rifles and dynamite: Anarchist terrorism in nineteenth century Europe, *Terrorism and Political Violence, 16*(1), 116-153.

Jensen, C. J., D. H. McElraeth & M. Graves. (2013). *Introduction to intelligence studies,* CRC Press.

Josiger, W. (2010). Getting it right understanding effective counterterrorism strategies. İçinde R. Reuveny & W. R. Thompson (Eds.), *Coping with Terrorism Origins, Escalation, Counterstrategies, and Responses* (ss.219-246). State University of New York Press.

Klare, M. T. (2003). The new face of combat: terrorism and irregular warfare in the 21st century. İçinde C. W. Kegley (Ed.) *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes and Controls* (ss.27-35). Prentice Hall.

Kubbealtı Lugatı. (2020). *Misalli büyük Türkçe sözlük.* (İ. Ayverdi, Der.). Kubbealtı Neşriyat.

Kurum, M. (2017). *Terörist örgütlerin güvenli ortamları ve PKK.* Nobel Bilimsel Eserler.

Küresel Terörizm Veritabanı (Global Terrorism Datbase/GTD), https://start.umd.edu/gtd/, Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2020.

Laqueur, W. (1987/2002). Bomba felsefesi. (Z. Mercan, Çev.). İçinde C. Güzel (Der.), *Silinen Yüzler Karşısında Terör* (ss.21-94). Ayraç Yayınevi.

Laqueur, W. (1999). *The new terrorism: Fanaticism and the arms of mass destruction.* Oxford University Press.

Laqueur, W. (2001). *A history of terrorism*. Transaction Publishers.

Lutz, J. M. & Lutz, B. J. (2008). *Global terrorism*. Routledge.

Marshall, P. (2003). *Anarşizmin tarihi: İmkansızı istemek*. (Y. Alogan, Çev.). İmge Kitabevi.

Martin, G. (2003). *Understanding terrorism: Challenges, perspectives, and issues*. Sage Publication.

Martin, G. (2017). *Terörizm: Kavramlar ve kuramlar*, (İ. Çağcıoğlu & B. Metin, Çev.), Adres Yayınları.

Miller, G. D. (2007). Confronting terrorisms: Group motivation and successful state policies. *Terrorism and Political Violence, 19*, 331–350.

Mockaitis, T. (2006). Counter-terrorism. İçinde A.T.H. TAN (Eds.), *The Politics of Terrorism: A Survey* (ss.103-112). Routledge Taylor and Francis Group.

Oral, B.G. (2021). Gayriresmî değer transfer sistemlerinin kara para aklama ve terörizmin finansmanındaki rolü: Hawala sistemi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 8*(2), 331-350.

Pillar, P.R. (2001). The instruments of counterterrorism. *U. S. Foreign Policy Agenda,* 6(3), 10-13.

Pillar, P. R. (2008). Terrorism. İçinde P. D. Williams (Eds.), *Security Studies: An Introduction* (ss.376–388). Routledge.

Post, J. M. (2005). The Socio-cultural underpinnings of terrorist psychology: When hatred ıs bred ın the bone. İçinde T. Bjorgo (Eds.), *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward* (ss.54-69). Routledge.

Rapoport, D. C. (2003). The four waves of rebel terror and september 11. İçinde C. W. Kegley (Ed.), *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes and Controls*. (ss. 38-39). Prentice Hall.

Rapoport, D. C. (2004). The four waves of modern terrorism. İçinde A. K. Cronin ve J. M. Ludes (Eds.) A*ttacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy* (ss. 46-73). Georgetown University Press.

Rapoport, D. C. (2006). Modern terror: History and special features. İçinde A.T.H. Tan (Ed.), *The Politics of terrorism: A Survey*, (ss.3- 24). Routledge.

Ravndal, J.A. (2017). *Right-wing terrorism and violence in Western Europe: A comparative analysis.* Doktora tezi, University of Oslo, Department of Political Science Faculty of Social Sciences.

Rich, P. (2003). Al Qaeda and the radical Islamic challenge to Western strategy. İçinde Thomas R.Mockaitis & P. B.Rich (Eds.), *Grand Strategy in The War Against Terrorism* (ss.39-54). Frank Cass & Co. Ltd.

Richardson, L. (2005). State sponsorship – a root cause of terrorism?. İçinde T. Bjorgo (Ed.), *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward* (ss.189-197). Routledge.

Rogers, P. (2008). Terrorism. İçinde P. D. Williams (Eds.), *Security studies: An Introduction* (ss.171–184). Routledge.

Schmid, A. P. (2005). Prevention of terrorism: towards a multi-pronged approach. İçinde T. Bjorgo (Ed.), *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality and Ways Forward* (ss.223-240). Routledge.

Stern, J. & J.M. Berger. (2015). *ISIS: The state of terror*. William Collins.

Şenol, D., S. Erdem & E. Erdem (2016). IŞİD: Küresel bir terör örgütü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26* (2), 277-292.

Taylor, R. (2002). *The history of terrorism*. Lucent Books.

Ternon, Y. (2007). Russian terrorism, 1878–1908. İçinde G. Chaliand & A. Blin (Eds.), *The History of terrorism: From antiquity to al qaeda* (ss.132-174). University of California Press Ltd.

The White House. (2011). National Strategy for Combating Terrorism (NSCT). June 2011, http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/counterterrorism_strategy.pdf, Erişim Tarihi: 31 Ağustos 2014.

Thornton, T. P. (1964). Terror as a weapon of political agitation. İçinde H. Eckstein (Ed.), *Internal war: Problems and approaches* (ss.71-99). The Free Press.

Tillema, H. K. (2-3 Kasım 2011). *A brief theory of terrorism and technology revisited, address to the workshop on technological dimensions of defence against terrorism.* Centre of Excellence-Defence Against Terrorism.

Türkiye Barolar Birliği, (2006). *Türkiye ve terörizm.* TBB Yayınları.

Wilkinson, P. (1974). *Political terrorism.* The Macmillan Press.

Wilkinson, P. (1979). *Terrorism and the liberal state.* The Macmillan Press.

Wilkinson, P. (2003). Why modern terrorism? Differentiating types and distinguishing ideological motivations. İçinde C. W. Kegley (Ed.), *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes and Controls* (ss.106-138). Prentice Hall.

Wilkinson, P. (2011). *Terrorism versus democracy: The Liberal state response* (3. Baskı). Routledge.

Onuncu Bölüm
İSTİHBARAT VE İSTİHBARATA KARŞI KOYMA

Serkan Yenal-Yasemin Özüm Bozkurt

Giriş

İnsanlar birlikte yaşamaya başladığı dönemden beri birbirleri hakkında yaşanılan çevre ve diğer topluluklar hakkında bilgi edinme ihtiyacı içinde olmuştur. Bu ihtiyaç kimi zaman iklim, kimi zaman coğrafya kimi zaman da diğer toplulukların genel durumu hakkında olmuştur.

İstihbarat bilimi, böyle bir ihtiyacın kurumsal düzeyde gerçekleştirilmeye başlanması ile dünya genelinde bilimsel faaliyetlere konu olmaya da başlamıştır. İstihbaratın bilimsel bir yapıya kavuşmasında özellikle Soğuk Savaş'ın önemli etkisi olmuştur. Zira bu dönemde nükleer silahların bütün dünyayı ortadan kaldırma potansiyeli sebebiyle ülkeler birbirleri ile doğrudan savaşmak yerine alternatif yöntemler bulmaya çalışmıştır.

Devletler, zaman içinde istihbarat faaliyetlerini, istihbarat örgütleri aracılığı ile gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu dönemde devletlerin, kendilerine yönelik gerçekleştirilen istihbarat faaliyetlerine karşı da önlem alabilmek amacıyla, istihbarata karşı koyma faaliyetlerine de başlamıştır.

Bu çalışmada, istihbarat ve istihbarata karşı koyma kavramları incelenmiş olup yöntem olarak literatür tarama yöntemi kullanılmıştır.

10.1. İstihbarat Kavramı

İstihbarat insanlığın ilk zamanlarından beri çeşitli şekil ve amaçlarla haber ağları oluşturma, düşman hakkında bilgi toplama, kılık değiştirme, casus elde etme gibi yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte çağın sürekli ilerlemesi ile istihbaratın da değişime ve dönüşüme uğradığı alanları bulunmaktadır (Yenal, 2020, s. 66).

Şüphe yoktur ki terörizm, günümüzde dünyadaki en önemli güvenlik sorunlarından biri hâline gelmiştir. Terörizm artık tek bir ülkenin sorunu olmaktan çıkmış; küresel bir sorun hâline gelmiştir. Bu nedenle terörizmle mücadelede de buna yönelik yöntemler belirlemesi önem arz etmektedir.

Günümüzde terör örgütleri, özellikle hücre tipi örgütlenmeyi seçmektedir. Bu da örgüt militanları ve örgütler hakkında istihbarat faaliyetlerini zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde terör faaliyetlerinin internet ve sosyal medyaya kayması ile eski istihbarat yöntemlerinin artık geçerliliğini yitirmesi söz konusu olmuştur. Bu nedenle sosyal medyadan istihbarat takibi için yeni yöntemler geliştirilmesi ve mevzuatların oluşturulması elzemdir.

Terörizmle mücadele konusunda ulusal düzeyde gerçekleştirilen faaliyetler önemli olsa da çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Bu noktada istihbarat konusunda uluslararası faaliyetlerin geliştirilmesi, ulusal ve uluslararası örgütlerin birbirleri arasında ve küresel ölçekte iş birliği ve koordinasyon dâhilinde faaliyet göstermeleri, istihbarat ve istihbarata karşı koyma konusunda devletlerin elini güçlendirecek, etkinlik ve verimliliği artıracaktır.

Kaynakça

Bural, E. B. (2021). *Açık Kaynak İstihbaratında Yeni Bir Boyut Sosyal Medya İstihbaratı.* İstanbul: Yeditepe Akademi.

Clark, J.R. (2007). *Intelligence and National Security: A Reference Handbook*, Connecticut: Prager Security International.

CIA, "Intelligence Cycle", https://www.cia.gov/spy-kids/parents-teachers/docs/Briefing-intelligence-cycle.pdf, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

Çeliksoy, E., & Ouma, S. (2019). Terrorist Use of the Internet. *Bilişim Hukuku Dergisi* , 243-267.

Çıtak, E. (2021). Terörle Mücadelede İstihbarata Başvuru: Açık Kaynak İstihbaratının Kullanımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (46), 163-179.

Davis, J. (2020). *Sherman Kent and the Profession of Intelligence Analysis.* CIA: https://www.cia.gov/library/kent-center-occasional-papers/pdf/OPNo5.pdf, (Erişim Tarihi: 30.03.2022).

DNI, https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/21-113_MASINT_Primer__2022.pdf

FAS. (1996). *Preparing for the 21st Century An Appraisal of U.S. Intelligence.* https://irp.fas.org/offdocs/int006.html, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

Gök, A. (2021). Vekâlet Savaşlarında İstihbarat Örgütlerinin Rolü: Kudüs Gücü Örneği. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi , 6* (3), 728-747.

Hulnick, A. S. (1986). "The Intelligence Producer – Policy Consumer Linkage: A TheoreticalApproach", *Intelligence and National Security*, 1: 2, 217-218.

Hulnick, A. S. (2006). "What's Wrong With the Intelligence Cycle", *Intelligence andNational Security*, 21:6, 959-979

"İstihbarat", Millî İstihbarat Teşkilatı İstihbarat Sözlüğü, https://www.mit.gov.tr/mks/sozluk.html

Kahn, D. (2001). "An HistoricalTheory Of Intelligence", *IntelligenceandNational Security*, 16 (3), 79-80.

Kent, S. (1965). *Strategic IntelligenceForAmerican World Policy,*Hamden, Connecticut: Princeton UniversityPress.

Kovarik, V. (2011). *ImaginaryIntelligence (IMINT).*

Küçükyılmaz, Y. O. (2019). Ulusal Güvenlik Bağlamında İstihbarata Karşı Koymanın Önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) , 6* (8), 89-105.

Laqueur, W. (1993).*TheUsesandLimitsofIntelligence*, New Brunswick: TransactionPublishers.

Lowenthal, M.M. (2012).*Intelligence:FromSecretstoPolicy*, Washington: CQ Press.

MİT, https://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html, 2022

Olson, J. M. (2002). *A Never-Ending Necessity The 10 Commandments of Counterintelligence.* https://www.dni.gov/files/NCSC/documents/archives/10CommandmentsofCI_cind-2002-01-05.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

Özdağ, Ü. (2014). *İstihbarat Teorisi.* Ankara: Kripto.

Özer, Y. (2015). Terörizmle Mücadelede İstihbaratın Rolü: Kültürel İstihbarat Konsepti. *İGÜSBD , 2* (1), 51-80.

Phythian, M. (2009).'IntelligenceTheoryandTheories of International Relations: Shared World orSeparateWorlds?'. *IntelligenceTheory*. Routledge.

Rositzke, H. (2019). *The CIA's Secret Operations Espionage, Counterespionage and Covert Actions.* New York: Routledge .

Shulsky, Abram N. (1991). *SilentWarfare: Understandingthe World of Intelligence*, New York: Brassey's.

Sims J. (2009).DefendingAdaptiveRealism. Peter Gill, StephenMarrin, Mark Phythian(Ed.), *IntelligenceTheory: KeyQuestionsandDebates* içinde, Londra

Stark, B. (2018). *A Quick Introduction to Counter-Intelligence.* https://www.intelligence101.com/counter-intelligence/, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

Traverton, G. f., Jones, S. G., Boraz, S., & Lipscy, P. (2006). *Toward a Theory of Intelligence: Workshop Report.* RAND Coperation Santa Monica, CA: https://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/CF219.html (Erişim Tarihi:29.03.2022).

Tzu, S. (2014). *Savaş Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Turner, M. A. (2005). *Why Secret Intelligence Fails*, Dulles, VA: PotomacBooks.

Warner, M. (2007).*Sources and Methods for the Study of Intelligence*, New York: Routledge Taylor and Francis Group.

We Are Social . (2022). *Dıgıtal 2022: Another Year Of Bumper Growth*. https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/ (Erişim Tarihi: 23.05.2022).

Yenal, S. (2020). *Asimetrik Savaş ve İstihbarat*. Ankara: Nobel Yayınları.

On Birinci Bölüm
EKONOMİK GÜVENLİK

Dr. Serhan Ünal

Giriş

Ekonomik güvenlik, ister Kopenhag Okulunun, güvenlik anlayışını genişletici nazarıyla ister realist bakış açısıyla ele alınsın, diğer güvenlik alanlarıyla çok kuvvetli bir ilişkiselliğe sahiptir. Örneğin ekonomisi güçlü olan bir ülkenin, askerî güvenlik gibi diğer alanlarda da avantaj sahibi olması muhtemeldir. Bu durum, ekonomik güvenliğin ekonomik güçten kaynaklanmasına, ekonomik gücün ise millî güç unsurları arasında en başta gelenlerden biri olmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle, ekonomisi güçlü olan bir ülke, millî güç kapasitesi yüksek olacağı için bu gücünü diğer alanlarda da kullanabilmektedir. Eğer güvenlik kavramı, basitçe tehlikesizlik veya tehditten azade olmak şeklinde tanımlanacak olursa ekonomik güvenlik (*economic security*), ekonomiye dair alanlarda herhangi bir tehlike veya tehditle karşı karşıya olmamak olarak kabul edilebilir (Nye, 1974, s. 588). Böylece devlet zaviyesinden ekonomik güvensizlik de, diğer devletler karşısında birtakım ekonomik hassasiyetlerin olması olarak ifade edilebilir. Ekonomik güvenliğe dair diğer bir temel yaklaşım ise Kopenhag okulunun önde gelen temsilcilerinden Buzan, Wæver ve DeWilde'nin vurguladığı gibi istikrara dayanmaktadır: Buna göre "Temel mesele küresel seviyede ürünlerin, paranın, hizmetlerin ve kişilerin dolaşımındaki istikrardır. İstikrar, değişikliklerin sadece bilinen sınırlar içerisinde gerçekleşmesini ifade eder. [Bu sınırlar] ekonomik girişimlerin toplumsal olarak kabul edilmiş veya hesaplanmış riskleri olarak yorumlanabilir" (1998, s. 107).

Ekonomik güvenlik kavramı, hem referans öznesine hem de analiz seviyesine göre farklılaşan şekillerde ele alınabilmekte ve bu resim, farklı kuramsal (ve normatif) yaklaşımlar sebebiyle daha da karmaşıklaşabilmektedir. Basitçe, üç temel referans öznesi devlet, şirketler ve bireyler olarak alınabilirken analiz seviyeleri de uluslararası sistem ve ulusal sistem olarak sınıflandırılabi-

imkânları tesis etmekten geçmesidir. Diğer taraftan ekonomik güç millî güç unsurları içinde en başta gelenlerden biri olması sebebiyle askerî güç gibi diğer millî güç alanlarını da tahkim etme fırsatı yaratmaktadır. Bu noktada devlet aktörleri açısından önemli bir husus, ekonomik güçteki artışa koşut bir askerî kapasite artışı olmamasının, ülkenin güvenliğini artırmayacağı, bilakis, anarşik bir uluslararası sistemde daha da kırılgan hâle getirebileceğidir (Ateşoğlu, 2019, s. 79).

Devletlerin ekonomik gücü, sayısal verilerle ifade edilebilen toplam ekonomik büyüklüklerinden veya belirli bir zaman dilimi içinde bu verilerde sağlanan büyümeden ibaret değildir sadece. Ekonomik güç içerisinde, teknolojik kapasite, stratejik sahalarda (en azından zor durumda kaldığında) kendine yetebilme gibi kabiliyetler de önemlidir. Bu maksatla bir devletin ekonomik gücünü artırarak onun ekonomik güvenliğe çevrilmesine yardımcı olacak olan önemli bir unsur da ekonomiyle ilgili güçlü ve millî kurumların varlığıdır. Bu tür kurumlar, sadece dış kaynaklı iktisadi ve finansal saldırılara karşı değil küreselleşme sürecinde ulus üstü kurumların yarattığı dışsallıkların olumsuz etkilerine daha açık hâle gelen vatandaşların, ekonomik çıkarlarının korunması için de önem arz etmektedir (Kahler ve Lake, 2003).

Vatandaşların ekonomik menfaatlerinin de korunması, insan güvenliği başlığı altında çalışılan ve ekonomik güvenlik konusuyla yakından ilişkili şekilde gelişen alanlardan biridir. Savaş ve çatışma durumlarının, askerî güvenliği ön plana çıkaran psikolojisi dışında yaşamlarını sürdüren milyarlarca insan için güvenliğin anlamı, önümüzdeki ay ve yıllarda aynı refah seviyesini, mümkünse artırarak sürdürmeyi kapsamaktadır. Bu sebeple ekonomik güvenliğin temini ve sürdürülmesi, aynı zamanda siyasetçilerin seçmen grubunu da teşkil eden vatandaş kitleleri için ehemmiyet arz etmektedir. Bu nedenle dünyanın her yerinde karar vericiler, ekonomik güvenlik tehditlerini sadece devlet zaviyesinden değil aynı zamanda vatandaşlarının refah talepleri nazarıyla da değerlendirmektedirler. İş güvenliği, sosyal hayata katılım, yeterli tüketimi gerçekleştirebilme ve bayındır bir ülkede hayatlarını sürdürme gibi talepler, ekonomik güvenliğin, insan güvenliğiyle birleştiği alanlar olarak literatürü de zenginleştirmektedir.

Kaynakça

Ateşoğlu, H., S. (2019). Economic Power and International Security. *Insight Turkey*, 21(3), 69-89.

Badkar, M. (7 Ekim 2019). Lira extends slide as Trump threatens to 'obliterate' Turkey's economy. *Financial Times*. https://www.ft.com/content/1742ccee-e920-11e9-a240-3b065ef5fc55.

Balaam, D. N. ve Dillman, B. (2021). *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*. Adres.

Bıçakcı, S. (2019). Ekonomik Güvenlik: Gündelik Sabit Tehdit. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 33. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/HibritSavas_SalihBicakci_v.1.pdf.

Buzan, B, Wæver, O., ve Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner.

Cable, V. (1995). What is International Economic Security? *International Affairs*, 71(2), 305-324.

Dahl, R. A. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2(3), 201-215.

Dünya Gazetesi. (28 Ocak 2022). *Sanayide elektrik kesintisi sona erdi, gazda kısıtlama yüzde 20'ye çekiliyor*. https://www.dunya.com/ekonomi/sanayide-elektrik-kesintisi-sona-erdi-gazda-kisitlama-yuzde-20ye-cekiliyor-haberi-647249.

Farrell, H., Newman, A., L. (2019). Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion. International Security, 44(1), 42-79.

Gilpin, R. (1987). *The Political Economy of International Relations*. Princeton University Press.

Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton University Press.

Hirschman, A. O. (1945). *National Power and the Structure of Foreign Trade*. University of California Press.

Huntington, S. (1993). Why international primacy matters. *International Security*, I7(4), 68-83.

Kahler, M. (2004). Economic security in an era of globalization: definition and provision. *The Pacific Review*, 17(4), 485-502.

Kahler, M. ve Lake, D. (2003). *Governance in a Global Economy: Political Authority in Transition*. Princeton University Press.

Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1973). Power and interdependence. *Survival*. 15(4), 158–165.

Liang, Q. ve Xiangsui, W. (1999). *Unrestricted Warfare: China's Master Plan to Destroy America*. Echo Point Books.

Mattis, N. J. ve Hoffman, F. (2005). Future Warfare: The rise of hybrid wars. *Proceedings*, https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars.

Mesjasz, C. (2008). Ekonomik Güvenlik. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 125-150.

Nye, J. S. (1974). Collective Economic Security. *International Affairs*, 50(4), 584-598.

Rickards, J. G. (2009). Economic Security and National Security: Interaction and Synthesis. *Strategic Studies Quarterly*, 3(3), 8-49.

Rüma, İ. (2019). Ekonomik Güvenlik: Gündelik Sabit Tehdit. *Güvenlik Yazıları Serisi*, 6. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/EkonomikGuvenlik_InanRuma_v.1.pdf.

Stiglitz, J. E. (2007). *Making Globalization Work*. W.W. Norton & Company.

Strange, S. (1975). What is Economic Power, and Who Has It? *International Journal*, 30(2), 207-224.

Strange, S. (1990). Finance, Information and Power. *Review of International Studies*, 16(3), 259-274.

Strange, S. (1994). *States and Markets*. Continuum.

Türkmen, H. S. (2022). İnsan Güvenliği. İçinde B. Baysal (Der.) *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (ss. 89-96). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ünal, S. (2022). Enerji Güvenliği. İçinde B. Baysal (Der.) *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (ss. 321-332). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Victor, D. G. ve Yueh, L. (2010). The New Energy Order: Managing Insecurities in the Twenty-first Century. *Foreign Affairs*, 89(1), 61-73.

Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-82.

On İkinci Bölüm
ENERJİ GÜVENLİĞİ

Nurgül Bekar

Giriş

İnsanın varoluşundan itibaren en önemli konulardan biri güvenliğinin temin edilmesidir. Güvenliğin herkesin üzerinde anlaştığı belirli bir tanımı olmamakla birlikte esasen güvenliğin bulunmama hâli ne zaman güvende olacağımızı açıklamaktadır. Tehlikelerden uzak olmak, bireysel yaşama dair unsurların hiçbir şekilde tehdit edilmemesi insanı güvenli kılacaktır. Bu çerçevede güvenliğin muhtevasının ne olduğunu anlamak, güvenlik dediğimizde hangi konulardan bahsedeceğimizi bilmek önemlidir. Günümüzde bireysel güvenlikle toplumsal, ulusal ve uluslararası güvenliği somut bir sınırla ayırmak mümkün değildir. Yirmi birinci yüzyılda güvenlik gerek sistem gerekse aktörler açısından değişim geçirmekte, bir yandan yeni tehditler ortaya çıkarken öte yandan eski tehditlere yeni nitelikler eklenmektedir. Küreselleşmenin artması, ekonominin ve teknolojinin gelişmesi bireyin güvenliği ile uluslararası güvenlik arasında doğrudan bir bağ teşkil etmektedir. Böyle bir ortamda dünya üzerinde her birimin güvenliği bir diğerine bağlı/bağımlı duruma gelirken (uluslararası) güvenliğin askerî olmayan farklı boyutları da ön plana çıkmaktadır. Bu boyutlar arasında enerjinin güvenliği, güvenliğin diğer parametreleriyle ilişkisi göz önüne alındığında hayati bir değer arz etmektedir. Bir yandan günlük yaşamın sürdürülebilmesi, diğer yandan devletlerin ekonomik-ticari ve askerî faaliyetlerinin yürütülmesi bağlamında enerji stratejik, anahtar bir girdi niteliği taşımaktadır. Enerji olmaksızın bir yaşam mümkün değildir, dolayısıyla enerjinin güvenli ve istikrarlı bir şekilde temini bugün uluslararası ilişkilerin en kritik-hassas meselelerindendir.

Esasen siyasi, ekonomik, sosyal, teknolojik, çevresel birçok faktörü içerdiğinden enerji güvenliğini tanımlamak çok da kolay değildir (Jakstas, 2019). Enerji güvenliğinden söz edebilmek için enerjinin kabul edilebilir bir fiyatta,

Kaynakça

Akgül Açıkmeşe, S. (2018). Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme. In E. B. Paker, Ö. Kaygusuz, E. Denk, M. A. Ağcan, M. A. Tuğtan, E. Ç. Wiltse, B. Rumelili, F. Hülagü, Ö. Tür, Ç. A. Koyuncu, A. Çalkıvik, N. S. Şatana, G. Özcan, D. K. Özer, İ. Rüma, C. Boyraz, A. R. Güngen, İ. Mazlum, B. Sümer, . . . D. Sert (Eds.), *Küresel siyasete giriş: Uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçler* (pp. 241–255). İletişim Yayınları.

Bekar, N. (2020). Yenilenebilir Enerji Kaynakları Açısından Türkiye'nin Enerji Jeopolitiği. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, *3*(1), 37–54.

Bekar, N. (2021). Avrupa Birliği-Türkiye Ekonomik İlişkilerinin Geleceğinde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Rolü. *Yeni Türkiye Dergisi*(117/Yenilenebilir Enerji Özel Sayısı Cilt I), 69–82.

Berkul, A. (2020). Uluslararası Güvenlik Sorunları Bağlamında Enerji Güvenliği Kavramının Bir Analizi. içinde H. Karaaslan & M. Demirel (Eds.), *Güncel Uluslararası Güvenlik Sorunları* (pp. 311–345). Nobel Akademik.

Beyerlin, U. (1994). *Rio-Konferenz 1992: Beginn einer neuen globalen Umweltrechtsordnung?* Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. https://www.zaoerv.de/54_1994/54_1994_1_a_124_149.pdf

Biçen Gören, K. B. (2019). Bölgesel Enerji Merkezi Türkiye'nin Enerji Güvenliği. In O. Karaoğlu (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Tahlilleri: Küresel ve Bölgesel Politikalara Akademik Bakış* (pp. 193–208). Siyasal Kitabevi.

Bilgin, M. (2010). *Turkey's Energy Strategy: Wht Difference does it Make to Become an Energy Transit Corridor, Hub or Center?* UNISCI Discussion Paper 23. https://www.redalyc.org/pdf/767/76715004007.pdf

Birdişli, F., & Başurgan, A. (2017). Güvenlik Politikalarının Konstrüktivist Bir Unsuru Olarak Güvenlik Kültürü ve Türkiye Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *4*(4), 58–78. https://doi.org/10.30803/adusobed.351648

Birol, F. (2022). *What does the current global energy crisis mean for energy investment?* https://www.iea.org/commentaries/what-does-the-current-global-energy-crisis-mean-for-energy-investment

Booth, K. (2012). *Dünya güvenliği kuramı* (1.basım). *Siyaset: Vol. 3*. Küre Yayınları.

Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz. (2022). *Zweiter Fortschrittsbericht Energiesicherheit*. https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/Energie/0501_fortschrittsbericht_energiesicherheit.pdf?__blob=publicationFile&v=4

Burmeiser, H., Felix Heilmann, Alexandra Langenheld, & Thorsten Lenck. (2022). *Energiesicherheit und Klimaschutz vereinen – Maßnahmen für den Weg aus der fossilen Energiekrise*. https://static.agora-energiewende.de/fileadmin/Projekte/2022/2022_03_DE_Immediate_Action_Programme/A-EW_252_DE_Immediate_Programme_WEB.pdf

Buzan, B. (2013). Barış, Güç, Güvenlik: Uluslararası İlişkilerde Çatışan Kavramlar. In *Uluslararası ilişkilerde anahtar metinler 1* (2nd ed., pp. 165–190). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Buzan, B., Wæver, O., & Wilde, J. de. (1998). *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner.

Çalkıvik, A. (2018). Soğuk Savaş ve Sonrası Güvenlik Siyaseti. In E. B. Paker, Ö. Kaygusuz, E. Denk, M. A. Ağcan, M. A. Tuğtan, E. Ç. Wiltse, B. Rumelili, F. Hülagü, Ö. Tür, Ç. A. Koyuncu, A. Çalkıvik, N. S. Şatana, G. Özcan, D. K. Özer, İ. Rüma, C. Boyraz, A. R. Güngen, İ. Mazlum, B. Sümer, . . . D. Sert (Eds.), *Küresel siyasete giriş: Uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçler* (pp. 282–301). İletişim Yayınları.

Elkind, J. (2010). Energy Security. Call for a Broader Agenda. In C. Pascual & J. Elkind (Eds.), *Energy security: Economics, politics, strategies, and implications* (pp. 119–148). Brookings Institution Press.

Emmers, R. (2013). Güvenlikleştirme. In A. Collins (Ed.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları* (pp. 131–144). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Enerdata. (2021). *Natural gas production*. https://yearbook.enerdata.net/natural-gas/world-natural-gas-production-statistics.html

Graf, R. (2010). Gefaehrdungen der Energiesicherheit und die Angst vor der Angst: Westliche Industrilaender und das arabische Ölembargo 1973/74. In P. Bormann, T. Freiberger, & J. Michel (Eds.), *Internationale Beziehungen: Bd. 7. Angst in den internationalen Beziehungen.* V&R Unipress; Bonn University Press. 227-249

Greiner, P., Kennert, M., & Almer Gerhard. (2015). *Öl und Gas für Energiesicherheit unverzichtbar.* Bundesakademie für Sicherheitspolitik. https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/konferenzreport_energiesicherheit.pdf

Gürseler, C. (2020). Çevresel Güvenlikte Teori ve Pratik: Darfur, Suriye ve Filistin Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme. In H. Karaaslan & M. Demirel (Eds.), *Güncel Uluslararası Güvenlik Sorunları* (pp. 249–288). Nobel Akademik.

IEA. *Energy security: Reliable, affordable access to all fuels and energy sources*. https://www.iea.org/topics/energy-security

İmer, S. (2021). Su ve Enerji Politikalarının Geleceği ve Dünya Düzenine Etkileri. In N. Bekar (Ed.), *Çevrim İçi Dünya. Küreselleşmenin Geleceği* (pp. 78–114). Nika Yayınları.

Jakstas, T. (2019). What does energy security mean? In M. Tvaronaciene & B. Ślusarczyk (Eds.), *Energy transformation towards sustainability* (pp. 99–112). Elsevier.

Karadeli, C. (2005). Küreselleşme ve Dünya Düzenleri. In C. Karadeli (Ed.), *Phoneix siyaset bilimi dizisi. Küreselleşme ve alternatif küreselleşme* (pp. 3–23). Phoenix Yayınevi.

Korkmaz, D. (2021). Türk Dış Politikası ve Enerji Güvenliği. In T. Oğuzlu & Y. Ongun (Eds.), *Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar* (pp. 239–280). Nobel Akademik.

Kraus, H.-C. (2022). *Geopolitik*. https://www.staatslexikon-online.de/Lexikon/Geopolitik

Mazlum, İ. (2018). Küresel Siyasette Süreklilik ve Değişim: Temel Sorunlar, Yeni Tartışmalar. In E. B. Paker, Ö. Kaygusuz, E. Denk, M. A. Ağcan, M. A. Tuğtan, E. Ç. Wiltse, B. Rumelili, F. Hülagü, Ö. Tür, Ç. A. Koyuncu, A. Çalkıvik, N. S. Şatana, G. Özcan, D. K. Özer, İ. Rüma, C. Boyraz, A. R. Güngen, İ. Mazlum, B. Sümer, . . . D. Sert (Eds.), *Küresel siyasete giriş: Uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçler* (pp. 457–489). İletişim Yayınları.

Morgenthau, H. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf.

Oels, A., & Lucke, F. von (2015). Gescheiterte Versicherheitlichung oder Sicherheit im Wandel: Hift uns die Kopenhager Schule beim Thema Kimawandel. *Zeitschriftung Für Internationale Beziehungen*, *22*(1), 43–70.

OSCE. *Energy Security*. https://www.osce.org/oceea/446236

Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *63*(3), 113–144. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002075

Poku, N., & Therkelsen, J. (2013). Küreselleşme, Kalkınma ve Güvenlik. In *Uluslararası ilişkilerde anahtar metinler 1* (2nd ed., pp. 222–236). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Raphael, S., & Stokes, D. (2013). Enerji Güvenliği. In A. Collins (Ed.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları* (pp. 306–319). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Roskin, M. G., & Berry, N. O. (2012). *Uluslararası İlişkiler* (1. Baskı: Şubat 2014). *Adres yayınları / 38*. Adres yayınları.

Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yasar University*, 7(26), 4378–4391. https://doi.org/10.19168/jyu.90260

Sevim, C. (2019). An Overview of the Levelized Cost of Energy by Energy Technology. *Diplomatic Observer*(140), 20–21.

Sevim, C. (2020). Yeni Enerji Jeopolitiğine Genel Bakış. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(2), 57–63.

Spykman, N. J. (2013). Dış Politika ve Coğrafya I ve II. In *Uluslararası ilişkilerde anahtar metinler 1* (2nd ed., pp. 3–41). Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Tuğtan, M. A. (2018). Güç, Anarşi ve Realizm. In E. B. Paker, Ö. Kaygusuz, E. Denk, M. A. Ağcan, M. A. Tuğtan, E. Ç. Wiltse, B. Rumelili, F. Hülagü, Ö. Tür, Ç. A. Koyuncu, A. Çalkıvik, N. S. Şatana, G. Özcan, D. K. Özer, İ. Rüma, C. Boyraz, A. R. Güngen, İ. Mazlum, B. Sümer, . . . D. Sert (Eds.), *Küresel siyasete giriş: Uluslararası ilişkilerde kavramlar, teoriler, süreçler* (pp. 111–131). İletişim Yayınları.

United Nations. Economic Commission for Europe. (2007). *Emerging global energy security risks*. *ECE energy series: no. 36*. United Nations.

Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization (R. D. Lipschutz, Ed.). *On Security* içinde (s. 46-87). New York, Columbia University Press.

Worldometer. (2016). *Oil Left in The World*. https://www.worldometers.info/oil/#:~:text=world%20oil%20consumption&text=the%20world%20consumes%2035%2c442%2c913%2c090%20barrels,gallons%20per%20capita%20per%20day

On Üçüncü Bölüm
SİYASİ GÜVENLİK

Ömer Faruk Kocatepe

Giriş

Güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin en temel alanlarından bir tanesidir. Disiplinin kuruluşundan itibaren geçen bir asırlık sürede söz konusu alanda birçok çalışma yapılmış, Soğuk Savaş'ın bitimiyle de farklı alanlarda oluşturulan yeni güvenlik yaklaşımları öne sürülmüştür. Bunlardan bir tanesi de egemenliğin esas alındığını siyasi güvenliktir. Dinamik bir alan olan Uluslararası ilişkiler, uluslararası sistemin yapısındaki değişiklikleri göz önünde bulundurarak kendini yenilemekte, zamana ve şartlara göre yeni kavramlar ve metotlar geliştirmektedir. Nitekim literatürün net olarak güvenlik kavramının ne olduğuna ilişkin üzerinde uzlaşı sağlayamadığı bir alanda yeni gelişmelere kayıtsız kalmayarak yeni güvenlik yaklaşımlarına ihtiyaç duymuşlar ve alt güvenlik tanımlamaları yapmışlardır. Uzlaşının sağlanamaması, var olanın tam anlaşılmaması ve yeni yaklaşımların meydana çıkması bu konudaki tartışmaların hâlen devam etmesine neden olmaktadır. Bu durum güvenlik kavramı için farklı tanımlamaları ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak güvenlik kavramının ne olduğu üzerinde durulacak ve Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni güvenlik anlayışlarına değinerek siyasi güvenlik yaklaşımı anlatılacaktır. Ayrıca Soğuk Savaş'ın ve sonrası dönemde yaşanan gelişmeler dikkate alınarak uluslararası sistemdeki değişimlerin güvenlik kavramını nasıl etkilediğine de çalışma içerisinde yer verilecektir.

Dünya siyasetinde güvenlik arayışı, tarihin her döneminde çeşitli biçimlerde gündeme gelmiş ve güvenlik algısında her dönem ciddi değişimler yaşanmıştır. Yaşanan bu değişimler güvenlik kavramını uluslararası sistem içinde her dönem önem arz eden en temel başlıklar hâline getirmiştir. Nitekim güvenlik kavramını şekillendiren uluslararası sistem ise zamana, mekâna ve gelişen teknolojiye dayalı olarak her dönem belirsizlik ve otorite eksikliğinden dolayı güvensizlik ve kaos ile karşı karşıya kalmıştır. Dünya siyasetinde güvenlik arayışı,

güvenlik tanımlaması farklıdır. Bir başka husus ise siyasi istikrar için tek unsurun devlet olmadığı gerçeğidir. Siyasi istikrarın sağlanması devletin yanında hükûmet dışı örgütlerin ve siyasi partilerinde önemli ölçüde rolü vardır.

Yukarıdaki örneklerden hareketle siyasi güvenlik yaklaşımına göre hem Renkli Devrimler hem de Arap Baharı sürecinde otoriter yöneticiler fevri güvenlik ihtiyaçları için güvenlikleştirme teorisine başvurduklarını söyleyebiliriz. Her iki olayda da yöneticiler olayların öncesi süreçte baskı, yasaklar ve hukuk dışı müdahaleler ile uygulanan yöntemin yeterli olduğuna inanarak sorunu ötekileştirmişlerdir. Zira hem iç hem de dış müdahalelerin olayları sistematik bir şekilde yönetilmesiyle daha da etkili sonuçlar almaya sevk etmiş, siyasi güvenlik sağlanamamıştır. Bu da devlet otoritesini sarsmış, kabul edilebilirliğe gölge düşürmüştür.

Kaynakça

Akca, Ümit, ABD Hamad, Hassan (2020): Kriz Koşullarında Irak Toplumunda İnsani Güvenlik ve Gelişimi Üzerine Bir Analiz, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), pp. 328-341.

Akgül-Açıkmeşe, Sinem (2011): Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. In *Uluslararası İlişkiler* 8 (30), pp. 43–73.

Baldwin, David A. (1997): The Concept of Security. In *Review of International Studies* 23 (1), pp. 5–26.

Baysal, Başar; Lüleci, Çağla (2015): Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. In *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 11 (22), pp. 61–96.

Buzan, Barry (1983): *People, states, and fear. The national security problem in international relations*. Brighton, Sussex: Wheatsheaf Books.

Buzan, Barry (2008): Askerî Güvenliğin Değişen Gündemi. In *Uluslararası İlişkiler* 5 (18), pp. 107–123.

Buzan, Barry; Wæver, Ole; Wilde, Jaap de (1998): *Security. A new framework for analysis*. Boulder Colo.: Lynne Rienner Pub.

United Nations (1994): Human Development Report. New York.

Wolfers, Arnold (1952): "National Security" As An Ambiguous Symbol. In *Political Science Quarterly* 67 (4), p. 481. DOI: 10.2307/2145138.

On Dördüncü Bölüm
TOPLUMSAL GÜVENLİK

Selim Kurt

Giriş

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, uluslararası ortamı önemli bir şekilde dönüştürdüğü gibi, bu ortamı açıklama amacı taşıyan teorik yaklaşımlarda da değişiklik yapılması zorunluluğu doğurmuştur. İki kutuplu ortamda devletleri temel aktör olarak kabul eden realist ve liberal teorilerin hâkim olduğu uluslararası ilişkiler alanında "güvenlik" hususu da büyük ölçüde devlet temelli bu bakış açısına göre kurgulanmıştı. Ancak iki kutuplu yapının sona ermesinin yarattığı güç boşluğu, özellikle eski Sovyet Bloku topraklarında devlet altı seviyede hareket eden aktörlerin neden olduğu yeni tehdit türlerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu durum, analiz birimi olarak devleti alan ve devlete yönelik en önemli tehdidin de askerî sektörden kaynaklandığını iddia eden realist ve liberal teorilere dayalı bakış açısının dönüşmesini zorunlu kılarak güvenlik perspektifinde de değişime neden olmuştur. Çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere, Soğuk Savaş sonrası dünyada hem aktörlerin hem de tehditlerin değişimine ve yaygınlaşmasına şahitlik edilmiştir. Yeni ortamı açıklama hedefi taşıyan teorik bakış açıları geliştirme çabaları ise çerçevesi büyük ölçüde Kopenhag Okulu teorisyenleri olan Barry Buzan ve Ole Wæver tarafından çizilen Güvenlikleştirme Teorisi'nin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Söz konusu teorisyenler, güvenliğin gündeminin hem aktör seviyesinde hem de tehditler seviyesinde genişletilmesi gerektiğini iddia etmişler ve böylelikle de devletin ana aktör, tehditlerin de askerî alandan kaynaklandığını varsayan geleneksel güvenlik anlayışına önemli eleştiriler getirmişlerdir. Bunun sonucunda devletin yanında devlet altı ve devlet üstü seviyedeki aktörlerin de tanımlandığı ve askerî sektörden kaynaklanan tehditlere ilave olarak politik, ekonomik, çevresel ve toplumsal sektörden kaynaklanan tehditlerin de güvenlik gündemine dâhil edildiği daha geniş bir güvenlik anlayışı kurgulamışlardır.

Bu sektörlerden biri olan toplumsal güvenliğin, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin özellikle eski Sovyet sahasında yarattığı güç boşluğunun, bahsi geçen alanda yer alan ve yeni bağımsızlığını kazanan devletlerde ortaya çıkardığı devlet altı çatışmaları analiz etmede son derece kullanışlı bir araç işlevi gördüğü söylenebilir. Bunun en önemli nedeni ise toplumsal sektörün kimlik, din ve toplumsal cinsiyet gibi yeni dünya düzeninde ön plana çıkmaya başlayan referans nesnelerini konu edinmesine ilave olarak, göçün yanı sıra büyük ölçüde göç tarafından tetiklenen yatay rekabet, dikey rekabet ve nüfusun azalması gibi tehditleri de güvenlik gündemine dâhil etmesidir. Eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan çatışmaların neredeyse tamamının kimlik temelli çatışmalar olması toplumsal güvenlik için önemli bir uygulama alanı açmış ve pek çok akademisyen söz konusu çatışmaların analiz edilmesinde toplumsal güvenliği tercih etmiştir. Bunun yanında özellikle 11 Eylül saldırılarının tetiklediği terörizmin dinî niteliğinin ön plana çıkmasına ilave olarak ekonomi içerisinde kadınların daha fazla rol oynamasının kadın kimliğini görünür kılması da "din" ve "toplumsal cinsiyet" gibi referans nesnelerinin öneminin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu konularla bağlantılı tehditlerin analiz edilmesi hususu ise yine toplumsal güvenliğin kullanım alanlarını yaygınlaştırmaktadır.

Bu nedenle uluslararası sistemdeki dönüşüme paralel olarak güvenlik alanında meydana gelen aktör ve tehdit farklılaşmalarının neden olduğu teorik arayışların bir ürünü olan Güvenlikleştirme teorisinin bir alt sektörü olan toplumsal güvenliğin gerek aktör gerekse tehdit kategorilerinin günümüzde ön plana çıkan sorunlarla örtüşmesinin toplumsal güvenliğin disiplin içindeki kullanımını daha da artıracağı tespitinde bulunmanın isabetli olduğu değerlendirmektedir.

Kaynakça

Akgül-Açıkmeşe, S. (2011). Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8 (30), 43-73.

Banai, A. ve Kreide, R. (2017). Securitization of Migration in Germany: The Ambivalences of Citizenship and Human Rights. *Citizenship Studies*, 21 (8), 903-917.

Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The Natiponal Security Problem in International Relations*. Brighton, Whetsheaf Books Ltd.

Buzan, B., Wæver, O. ve De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. London, Lynne Rienner Publishers, Inc.

Chifu, I. (2009). *Societal Security An Agenda for the Eastern Europe*. http://www.cpcew.ro/pdfs/societal_security.pdf (Erişim Tarihi: 07.04.2022).

Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset* (Çev. N. Uslu ve H. Özdemir). İstanbul, Adres Yayınları.

Huysmans, J. (2006). *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*. New York, Routledge Publishing.

Kurt, S. (2015). Toplumsal Güvenliğin Yükselişi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (37), 459-476.

Panic, B. (2009). Societal Security – Security and Identity. *Western Balkans Security Observer*, (31), 29-38.

Roe, P. (1996). The Societal Security Dilemma. *Copenhagen Peace Research Institute*.

Theiler, T. (2003). Societal Security and Social Psychology. *Review of International Studies*, 29 (2), 249-268.

Tickner, J. A. (2004). Feminist Responses to International Security Studies. *Peace Review*, 16 (1), 43-48.

Volkan, V. (2019). *Göçmenler ve Mülteciler: Travma, Sürekli Yas, Ön Yargı ve Sınır Psikolojisi*. Ankara, Pusula Yayınevi.

Volkan, V. (2005). *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. İstanbul, Okuyan Us Yayıncılık.

Wæver, O. (1989, Haziran, 25-26). *Security, the Speech Act Analysing the Politics of a Word* [Konferans Sunumu]. *Research Training Seminar*, Tel Aviv, İsrail.

Wæver, O. (1995a). Identity, Integration and Security: Solving the Sovereignty Puzzle in E.U. Studies. *Journal of International Affairs*, 48 (2), 389-431.

Wæver, O. (1995b). Securitization and Desecuritization (R. D. Lipschutz, Ed.). *On Security* içinde (s. 46-87). New York, Columbia University Press.

Wæver, O. (2008). Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5 (18), 151-178.

On Beşinci Bölüm
SİBER ALANIN TEHDİTLER VE JEOPOLİTİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ*

Osman Şen

Giriş

Nükleer silahların keşfi tartışmasız güvenliği farklı bir boyuta taşımıştır. Bu silahların kullanımı sadece hasım devletleri ilgilendirmemekte aynı zamanda sonuçları itibarıyla uluslararası toplumu da ilgilendirmektedir. Bunun nedeni nükleer silah teknolojilerinin geldiği nokta ve devletlerin nükleer silah kapasitesidir. Olası yaşanacak bir nükleer savaşın insanlığın devamı açsından sonuçları tam olarak kestirilememektedir. İlk olarak ABD'nin sahip olduğu ve kullandığı atom bombası uluslararası dengeyi ABD ve müttefikleri lehine değiştirirken Sovyetlerin de nükleer silahları cephaneliğine katması realistler tarafından dehşet dengesi olarak adlandırılan Doğu ve Batı blokları arasında sıcak savaşa dönmesini engelleyici bir denge oluşturmuştur.

Dehşet dengesi; Soğuk Savaş sürecinde iki süper gücün birbirlerine karşı nükleer silahların kullanımı nedeniyle ülkelerinin insan kaynağının ve altyapısının önemli bir kısmını, ilk patlamalarla anında kaybedecek olması ve ilerleyen aşamada radyoaktif kirlenme dolayısıyla da çevresel kirlenmenin yeniden inşayı aşırı zorlaştırması nedeniyle iki ülkenin yönetici aktörlerinin rasyonel tercihte bulunarak birbirlerine saldırmayacakları öngörüsünden doğmuştur. Ancak ABD'de yapılan devlet destekli araştırmalar bu dengenin önemli bir açığı olduğunu tespit etmiştir. Bu tespite göre ilk saldırıda patlamanın iyonosferde gerçekleşmesi ya da anolog iletişim sisteminin merkez tesislerinde gerçekleşmesinin haberleşmeyi engelleyeceği ve nükleer üs komutanlarının, ka-

* Bu çalışmanın konusu yazarın analiz olarak 2013 yılında Uluslararası Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Merkezinin http://www.usgam.com şeklindeki internet sitesinde ve http://newtimes.az/az/ views/1739 yayınlanan "Jeointernet: Jeopolitiğin Yeni Uzamı" başlıklı 295 kelimelik çalışmasından esinlenmiştir.

jeopolitik ve hegemonik amaçlı stratejilerinde kullandığı bir olan olduğu görülmektedir. Rusya etkin olarak bu alanı çatışmalarda kullansa da hâlen altyapı, cihaz, içerik ve teknoloji üretiminde ABD'nin siber alanı domine ettiği ve bu alanda yükselen güç Çin'i engellemeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu minvalde çatışmanın ve hegemonya inşasının yeni sahası olan siber alanın jeopolitik açıdan öneminin tartışmasız olduğu verilerden anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Bachelard, G. (2021). *Mekânın Poetikası* (A. Tümertekin, Trans.) (7. Baskı). İthaki Yayınları.

Banks, M. A. (2008). *On the Way to the Web: The Secret History of the Internet and its Founders*. Apress, Inc.

Castree, N. (2021). David Harvey (B. Duman & E. Ş. Ataman, Trans.). In P. Hubbard & R. Kitchin (Eds.), *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler* (pp. 405–418). Litera Yayıncılık.

Chapman, B. (2011). Geopolitics: A Guide to the Issues. Contemporary Military, *Strategic, and Security Issues*. Praeger.

Clarke, R. A., Knake, R. K., & Erduran, M. (2011). *Siber Savaş: Ulusal Güvenliğe Yönelik Yeni Tehdi*t. (M. Erduran, Trans.) İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi.

Cohen-Almagor, Raphael (2011): Internet History. In *International Journal of Technoethics* 2(2), pp. 45–64. DOI: 10.4018/jte.2011040104.

Congressional Research Service. (2022). Russian Cyber Units. https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11718

Council on Foreign Relations. (2022). Tracking State-Sponsored Cyberattacks Around the World: Operations by Country. Council on Foreign Relations. https://www.cfr.org/cyber-operations/

Defay, A. (2005). *Jeopolitik* (İ. Yerguz, Trans.) (1.Baskı). Dost Kitabevi Yayınları.

E. Lincoln Bonner III (2014). Cyber Power in 21st-Century Joint Warfare(74), 102–109. https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/jfq/jfq-74/jfq-74_102-109_Bonner.pdf

Europol. (2022). Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA) 2021. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/internet_organised_crime_threat_assessment_iocta_2021.pdf

FBI. (2022). Federal Bureau of Investigation 2021 Internet Crime Report. https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2021_IC3Report.pdf

Federal Bureau of Investigation. (2022, June 7). Russian Interference in 2016 U.S. Elections. FBI. https://www.fbi.gov/wanted/cyber/russian-interference-in-2016-u-s-elections

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (C. Güzel, Trans.) (5. Baskı). Kırmızı Yayınları.

Goodman, W. (2010). Cyber Deterrence: Tougher in Theory than in Practice? *Strategic Studies Quarterly*, 4(3), 102–135. https://www.jstor.org/stable/pdf/26269789.pdf

Gottmann, J. (1942). The Background of Geopolitics. *Military Affairs*, 6(4), pp. 197-206. https://doi.org/10.2307/1982381

Grabosky, P. N.& Smith, R. G. (1998). *Crime in the Digital Age: Controlling Telecommunications and Cyberspace Illegalities*, New Brunswick

Hakala, J., & Melnychuk, J. (2021). *Russia's Strategy in Cyberspace*. Riga. NATO STRATCOM COE.

Halopeau, B. (2014). Terrorist Use of the Internet. In B. Akhgar, A. Staniforth, & F. M. Bosco (Eds.), *Cyber Crime and Cyber Terrorism Investigator's Handbook* (pp. 123–131). Elsevier.

Haushofer, K. (2003). Defense of German Geopolitics. In G. Ó. Tuathail, S. Dalby, & P. Routledge (Eds.), *The geopolitics reader* (2nd ed., pp. 40–43). Routledge.

Hervig, H. H. (2003). Jeopolitik: Haushofer, Hitler ve Lebensraum (T. Karabacak, Trans.). In C. S. Gray & G. R. Sloan (Eds.), Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya (pp. 292–323). Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (I. Ergüden, Trans.) (2. Baskı). Sel Yayıncılık.

Leiner, B. M., Cerf, V. G., Clark, D. D., Kahn, R. E., Kleinrock, L., Lynch, D. C., Postel, J., Roberts, L. G., & Wolff, S. (1997*). Brief History of the Internet. Internet Society*. https://www. internetsociety.org/wp-content/uploads/2017/09/ISOC-History-of-the-Internet_1997.pdf

Merriman, P. (2021). Marc Augé (B. Duman & E. Ş. Ataman, Trans.). In P. Hubbard & R. Kitchin (Eds.), *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler* (pp. 63–74). Litera Yayıncılık.

Powers, S. M., & Jablonski, M. (2015). *The Real Cyber War: The Political Economy of Internet Freedom. History of Communication*. University of Illinois Press.

Reveron, D. S. (2012). An Introduction to National Security and Cyberspace. In D. S. Reveron (Ed.), *Cyberspace and National Security: Threats, Opportunities, and Power in a Virtual World*. (pp. 3–20). Georgetown University Press.

Ryan, J. (2019). *İnternetin Geçmişi ve Dijital Gelecek* (B. Keleş, Trans.) (1. Baskı). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. (2022, June 7). Siber Suç Nedir? Emniyet Genel Müdürlüğü. https://www.egm.gov.tr/siber/sibersucnedir

Singer, P. W. & Friedman, Allan (2018). *Siber Güvenlik ve Siber Savaş: Herkesin Bilmesi Gerekenler*. (A. Atav, Trans.). (2. Baskı). Buzdağı Yayınevi.

Sprout, M. T. (2003). Mahan (D. Erdem, Ç. Erdem & G. Ülgezen, Trans.). In E. M. Earle (Ed.), *Modern Stratejinin Yaratıcıları* (pp. 347–370). Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Şen, O. (2013). Jeointernet: Jeopolitiğin Yeni Uzamı. Newtimes.az – Analitik-informasiya portalı. http://newtimes.az/az/views/1739

The World Bank. (2022, June 7). Individuals Using the Internet (% of population) | Data. https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS

Turner, R. (1943). Technology and Geopolitics. *Military Affairs*. 7(1), pp.5-15.

United States Cyber Command. (2022, June 7). Command History. https://www.cybercom.mil/About/History/

United States Department of State. (2022, May 31). The Administration's Approach to the People's Republic of China- https://www.state.gov/the-administrations-approach-to-the-peoples-republic-of-china/

VOA (2021, April 11). İran'daki Natanz Nükleer Tesisine Siber Saldırı İddiası. https://www.amerikaninsesi.com/a/irandaki-natanz-nukleer-tesisine-siber-saldiri/5848941.html

Warf, B. (2021). Anthony Giddens (B. Duman & E. Ş. Ataman, Trans.). In P. Hubbard & R. Kitchin (Eds.), *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler* (pp. 313–324). Litera Yayıncılık.

Weimann, G. (2006). *Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges*. United States Institute of Peace; Bristol University Press.

World Economic Forum. (2022, June 7). Why We Urgently Need a Digital Geneva Convention. https://www.weforum.org/agenda/2017/12/why-we-urgently-need-a-digital-geneva-convention

2. Basım

21. YÜZYILDA TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNE 21 TAVSİYE

Editör:
Hasan Meral

nobel bilimsel

21. YÜZYILDA TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNE 21 TAVSİYE

Editör: Hasan Meral

Yayın No.: 1430
ISBN: 978-625-398-190-7
E-ISBN: 978-625-398-191-4
Basım Sayısı: 2. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Meral, Hasan.
21. Yüzyılda Türk Sigorta Sektörüne 21 Tavsiye / Editör: Hasan Meral
2. Basım, X + 292 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-190-7
E-ISBN 978-625-398-191-4
1. Sigortacılık 2. Türk Sigorta Sektörü

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **v**

GİRİŞ

BÖLÜM 1.
SİGORTACILIĞI 21. YÜZYILA UYARLAMAK **1**

BİRİNCİ KISIM:
TARİHTEN BUGÜNE NOTLAR

BÖLÜM 2.
OSMANLI'DA SİGORTA SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE YAPISAL PROBLEMLERİ **9**
Dr. Hüseyin Akbulut

BÖLÜM 3.
OSMANLI'DA SİGORTA DÜŞÜNCESİ VE UYGULAMALARI **21**
Doç. Dr. Abdulkadir Atar

BÖLÜM 4.
TÜRKİYE'DE CUMHURİYET'TEN BUGÜNE SİGORTACILIĞIN GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER **39**
Birant Yıldız

İKİNCİ KISIM:
KURUMSAL YÖNETİŞİM

BÖLÜM 5.
SİGORTACILIKTA SİSTEMATİK RİSKLERİN YÖNETİMİ **55**
Doç. Dr. Hakan Özcan

BÖLÜM 6.
TÜRKİYE'DE SİGORTA MEVZUATI: MEVCUT UYGULAMALAR VE GELİŞİM ALANLARI **67**
Aşkın Düşündere, FLMI

BÖLÜM 7.
TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNDE TEDARİKÇİ SÜREÇLERİNİN YÖNETİMİ VE KONTROLÜ 91
Dr. Yunus Emre Gürbüz - Zübeyir Ergenekon

BÖLÜM 8.
SİGORTACILIKTA ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....105
Balkır Demirkan

BÖLÜM 9.
TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNDE BEŞERÎ SERMAYENİN GELİŞİMİ VE SİGORTACILIK EĞİTİMİNİN ROLÜ 117
Dr. Behlül Ersoy

ÜÇÜNCÜ KISIM:
STRATEJİ VE PAZARLAMA

BÖLÜM 10.
TÜKETİCİLERİN SİGORTA TALEBİNİ ETKİLEYEN DAVRANIŞSAL FAKTÖRLER 131
Dr. Hasan Meral

BÖLÜM 11.
TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINI ŞEKİLLENDİREN TRENDLER VE SİGORTACILIĞA YANSIMALARI 145
Kerem Erdoan

BÖLÜM 12.
DAVRANIŞSAL ANALİTİK: SİGORTACILIKTAKİ ÖNEMİ VE UYGULAMALARI.....157
Aren Haddeler

BÖLÜM 13.
SİGORTA MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNDE YENİ DÖNEMİN İPUÇLARI.....171
Doç. Dr. Özgür Akpınar

BÖLÜM 14.
YENİ PARADİGMALAR IŞIĞINDA SİGORTA DEĞER ZİNCİRİNİN DÖNÜŞÜMÜ 187
Dr. Zeynep Stefan

BÖLÜM 15.
KATILIM SİGORTACILIĞINDA TÜRKİYE'Yİ BEKLEYEN FIRSATLAR 199
Doç. Dr. Melek Yıldız

DÖRDÜCÜ KISIM:
DİJİTAL DÖNÜŞÜM

BÖLÜM 16.
SİGORTACILIKTA DİJİTAL DÖNÜŞÜM: MEVCUT DURUM VE GELECEĞE YÖNELİK ÖNGÖRÜLER 211
Prof. Dr. Erdem Kırkbeşoğlu

BÖLÜM 17.
SİGORTACILIKTA WEB3 TEKNOLOJİLERİ VE UYGULAMA ALANLARI 227
Prof. Dr. Selim Yazıcı - Dr. Arzu Kilitci Calayır

BÖLÜM 18.
SİGORTACILIKTA PLATFORM VE EKOSİSTEM BAZLI İŞ MODELLERİ 243
Okan Utkueri

BÖLÜM 19.
GÖMÜLÜ (EMBEDDED) SİGORTA: GLOBAL TRENDLER VE TÜRKİYE POTANSİYELİ 259
Erhan Ergüneş

BÖLÜM 20.
EŞLER ARASI (P2P) SİGORTA: ÇALIŞMA ESASLARI VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ 273
Osman Muhammed Bilgin - Semih Şaşgın

SONUÇ

BÖLÜM 21.
TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNE 21 TAVSİYE 285

GİRİŞ

BÖLÜM 1.
SİGORTACILIĞI 21. YÜZYILA UYARLAMAK

Dünya 21. yüzyılda önemli değişimlere sahne oldu. Bu yüzyılda henüz 22 yılı geride bırakmış olmamıza rağmen tüketim alışkanlıklarımız, kariyer beklentimiz ve sosyal hayata bakışımız bir önceki yüzyıla göre oldukça farklı. Dünya Ekonomik Forumunun kurucusu Klaus Schwab'a göre; yaşama, çalışma ve birbirimizle ilişki kurma şeklimizi temelden değiştirecek bir teknolojik devrimin eşindeyiz ve bu dönüşüm insanlığın daha önce yaşadığı hiçbir şeye benzemeyecek (Schwab, 2016). Endüstri 4.0 olarak adlandırılan teknolojik devrim, başta perakende, bankacılık, eğlence gibi sektörler olmak üzere hemen hemen tüm endüstrilerde büyük bir dönüşüm dalgası yaratıyor.

Doğası itibarıyla diğer sektörlerle eş zamanlı olarak hareket etmesi beklenen sigorta sektöründe ise dönüşümün istenen ivmede olmadığını görüyoruz. Sigorta sektörü 21. yüzyılın araçlarını kullanmaya başlamış olsa da 20. yüzyılın yönetim ve hizmet anlayışını terk edebilmiş değil. Bu alandaki adaptasyon problemi çoğu zaman sigorta sektörünün eski teknolojik altyapısı ile ilişkilendirilse de sektörün iş yapış tarzındaki "muhafazakâr yaklaşım" önemli bir etmen. Sigortacılık alanında başarıya ulaşan yeni nesil girişimler, sigortacılığın teknolojik altyapısını değiştirmekle kalmıyor, müşteri değeri, marka önerisi, hizmet anlayışı gibi bir dizi alanda sigortacılığa yeni bir anlayış getiriyorlar.

Türk sigorta sektörü, global sigortacılığın 21. yüzyıldaki dönüşümünde kendine has bir noktada duruyor. Gelişmekte olan sigorta pazarları arasında en düşük sigortalılık oranlarından birine sahip olması büyük bir handikap (OECD, 2022). Öte yandan genç nüfus yoğunluğunun ve yeni teknolojilere adaptasyonun yüksek olması da önemli bir avantaj (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Bu noktada sektörün gelecek on yılda göstereceği performans, Türkiye'de sigortacılığın gelişiminde belirleyici olacaktır. Sigortacılar, altyapılarını

Kaynaklar

Akbulut, H. (2014). Cumhuriyet Dönemine Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Catlin, T., Duncan, T., Fanderl, H. ve Lorenz, J. (2016). *The Growth Engine: Superior Customer Experience in Insuranc*e. https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-growth-engine-superior-customer-experience-in-insurance , (Erişim: 10.11.2022).

Cappiello, A. (2020). The Digital (R)evolution of Insurance Business Models. *American Journal of Economics and Business Administration*, 12(3), ss. 1-13.

Harari, Y. H. (2018). 21. Yüzyıl İçin 21 Ders. İstanbul: Kolektif Kitap.

Kunreuther, H. C., Pauly, M. V., ve McMorrow, S. (2013). Insurance and Behavioral Economics: Improving Decisions in The Most Misunderstood Industry. Cambridge: Cambridge University Press.

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2017). *OECD Guidelines on Insurer Governance*. https://www.oecd.org/daf/fin/insurance/oecdguidelinesoninsurergovernance.htm , (Erişim: 08.10.2022).

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). *OECD Insurance Statistics 2021*. https://doi.org/10.1787/841fa619-en , (Erişim: 10.11.2022).

Pamuk, Ş. (2019). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. Geneva: World Economic Forum.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). *2021 Yılı E-Ticaret Bülteni*. https://www.eticaret.gov.tr/haberler/10040/detay , (Erişim: 10.11.2022).

Yıldız, B. (2015). Sigortacılığın Duayeni David Kohen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

BÖLÜM 2.
OSMANLI'DA SİGORTA SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE YAPISAL PROBLEMLERİ

Dr. Hüseyin Akbulut[1]

Özet

Modern sigortacılık Osmanlı'da Avrupa'ya kıyasla görece geç dönemlerde uygulanmaya başlamıştır. Sigortacılık, başlangıçta deniz nakliyatında devletin ihtiyaçları doğrultusunda gelişim göstermişse de sonraki dönemde sigorta ürünleri Osmanlı'da faaliyet gösteren batılı tüccarlar ve Osmanlı vatandaşı gayrimüslimler tarafından yoğun bir şekilde talep edilmiştir. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından sonra yaşanan yangınların neden olduğu büyük kayıplar ile modern kapitalizmin ihtiyaç duyduğu güvenlikli şehirlerin inşa ve imar ihtiyacı, sigortanın toplum hayatında kılcallaşmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti bir yandan sigortanın yaygınlaşması noktasında politikalar belirlerken bir yandan da sigorta şirketlerinin faaliyetlerini düzenleme ve denetleme için büyük çaba sarf etmiştir. Bu çaba Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiş, bazen emperyal devletlere ait sigorta şirketleri bazen de Osmanlı bu çekişmelerden galip çıkmıştır. Osmanlı'da sigortacılığın gelişim sürecinde karşılaşılan yapısal problemlerin bugün de büyük oranda güncelliğini koruması dikkat çekicidir. Çalışmamızda; Osmanlı'da sigorta sektörünün gelişim sürecini, bu süreçte karşılaştığı yapısal problemleri ve bu problemlerin Türk sigorta sektöründeki güncel tartışmalarla olan benzerliklerini inceleceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sigorta tarihi, Türk sigorta tarihi, Osmanlı'da sigortacılık, sigorta sektöründe yapısal problemler.

[1] Smart Assist, Yönetici Ortak, huseyin.akbulut@smartasg.com

Sonuç

Osmanlı'da sigortacılık Batı'ya göre görece geç gelişmesine rağmen hem ekonomik hem de toplumsal olarak önemli bir rol oynamıştır. Ancak dönemin siyasi gelişmelerinin Osmanlı aleyhinde olması, devletin sigorta piyasasını tanzim etmek adına istediği düzenlemeleri yapmasını engellemiştir.

Osmanlı'da sigorta sektörünün karşı karşıya kaldığı yapısal sıkıntıların bir kısmının hâlihazırda Türk sigorta sektöründe de yaşandığını görüyoruz. Bu yapısal problemlerin ortadan kaldırılabilmesi için öncelikle geçmişin bir muhasebesinin yapılması gerektiğini düşünüyoruz. Zira 21. yüzyılda Türk sigorta sektöründe yaşanan ve gelecekte yaşanması muhtemel sorunların aşılması, günlük politikalarla değil sigorta ekosisteminin tüm paydaşlarının katkı sağlayacağı kapsayıcı, kalıcı ve güçlü bir konsensus ile mümkün olacaktır.

Kaynaklar

Akbulut, H. (2014). Cumhuriyet Dönemine Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C.HR. 8945/179.

BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.MKT 2726/83.

De Roover, F. E. (1945). Early Examples of Marine Insurance. *The Journal of Economic History,* C: 5, No: 2, ss. 172-200.

Eğilmez, M. (2014). *Osmanlı'dan Bu Yana Kişi Başına Gelir (Uluslararası Karşılaştırma),* https://www.mahfiegilmez.com/2014/10/osmanldan-bu-yana-kisi-basna-gelir.html, (Erişim: 14.07.2022).

Fitch Ratigns. (2022). *Turkish Insurers Are Under Severe Strain*, https://www.fitchratings.com/research/insurance/turkish-insurers-are-under-severe-strain-20-06-2022-1, (Erişim: 08.09.2022).

FO, Foreign Office, 78/4987.

FO, Foreign Office, 368/59/4.

Hatcherian, N. (1898). Le Fonctionnement de L'Assurance en Turquie (Paris:Extrait de La Revue Internationale des Assurances), Constantinople.

Karpat, K. (2010). Osmanlı Nüfusu 1830-1914, İstanbul: Timaş Yayınları.

LMA, London Metropolitan Archives, CLC/B/192/019/31522/267.

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). OECD Insurance Statistics 2021, https://doi.org/10.1787/841fa619-en, (Erişim: 10.07.2022).

Pamuk, Ş. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para 1326-1914*, Tarihi Cilt 2, 1600-1914, Ed. Halil İnalcık-Donald Quatraert. Eren Yayıncılık: İstanbul.

Sigorta Medya. (2022). *Sigorta Sektörünün En Önemli Sorunu Sahtecilik*, https://www.sigortamedya.com.tr/mustafa-nazlier-fraud/, (Erişim: 10.08.2022).

SİSEB, Sigorta Sahteciliklerini Engelleme Bürosu. (2022). *Sigorta Suistimalleri Bilgi Sistemi İstatistikleri*, https://siseb.sbm.org.tr/tr/istatistikler, (Erişim: 10.08.2022).

BÖLÜM 3.
OSMANLI'DA SİGORTA DÜŞÜNCESİ VE UYGULAMALARI

Doç. Dr. Abdulkadir Atar[2]

Özet

İnsanlar tarih boyunca mal ve can güvenliklerini tehdit eden birtakım risklerle karşı karşıya kalmışlardır. İnsanlığın ortak bir şekilde inşa ettiği medeniyet geliştikçe risklerin sayısı ve karmaşıklığı da artmıştır. Örneğin, bir tacir malını uzak bir diyara deniz yoluyla gönderirken geminin meteorolojik ya da korsan baskını gibi nedenlerle açık denizde batması/yağmaya uğraması ya da insanların yaşadıkları evlerinin yangınla kül olması gibi riskler tarih boyunca var olmuştur. Zamanla mal ve can güvenliğini tehdit eden risklerden meydana gelen maddi zararların tamamen veya olabildiği ölçüde giderilmesi amacıyla bir takım kurum ve uygulamalar ortaya çıkmıştır.

İşte 14. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan sigorta, bireysel/ticari riskleri minimize etmeyi amaçlayan bir kurum olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Her ne kadar sigorta adıyla ve metodolojisiyle olmasa da dünyada bazı toplulukların da karşı karşıya kaldıkları, mal ve can güvenliğine yönelik risklerden meydana gelen zararların karşılanmasını sağlayacak birtakım uygulamalar geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin, Arap Cahiliye Dönemi'nden İslam dönemine intikal eden âkıle ve velâ uygulamaları ile fertlerin can güvenlikleri teminat altına alınmaktaydı. Osmanlı'da esnaf teşkilatında yer alan esnaf sandıkları ise ticari risklerden doğan zararları karşılamak için faaliyette bulunmaktaydı.

Bu çalışmada İslam'ın ilk dönemlerinde ve Osmanlı Dönemi'nde sigorta benzeri uygulamaların ya da kurumların neler olduğuna değinerek modern sigorta uygulamasının Osmanlı'ya girişi sırasında yaşanan tartışmalara ve bazı uygulama örneklerine yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sigorta tarihi, Osmanlı sigorta tarihi, İslam'da sigorta düşüncesi, Osmanlı'da sigorta düşüncesi.

[2] Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü, Müdür Yardımcısı, abdulkadir.atar@marmara.edu.tr

şünür sigortayı caiz görürken diğerleri ise caiz görmemişlerdir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslam iktisadının yeni bir disiplini olarak gündeme geldiği dönemlerde sigortanın da İslami açıdan sakıncalı olabilecek yanları tartışmaya açılmış, modern sigortanın İslami bir versiyonu olarak İslami sigorta (tekafül) adında yeni bir kurum önerisi gündeme gelmiş ve son dönemlerde İslam ülkeleri tarafından uygulanmaya başlanmıştır.

Modern sigortanın Osmanlı'ya girişinde yaşanan tartışmalar toplumumuzun sigorta bilincinin zihni kodlarını yansıtması açısından âdeta bir laboratuvar işlevi görmektedir. 21. yüzyılda Türk sigortacılığının toplumsal tabana daha fazla yayılması ve sigorta bilincinin artırılması için geçmişte yaşanan bu tartışmaları ve zihnî dönüşümleri bilmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Kaynaklar

Akbulut, H. (2014). Cumhuriyet Dönemine Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aktan, H. (1989). Âkıle (Cilt II), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi.

Avcı, M. (2021). Sigortanın Osmanlı Hukukuna Girişi. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, No: 8, C:1-2, ss. 267-290.

Bayındır, A. (1992). Bey' Bi'l-Vefâ (Cilt VI). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi.

Braudel, F. (2019). II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası (2. b., Cilt I), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Çağatay, N. (1981). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik (2. b.), Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Çetinoğlu, M. (1965). Türkiyede Sigortacılık Teknik Esaslar Üzerinde İnceleme. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çizakça, M. (1999). İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dalgın, N. (2009). Sigorta (Cilt XXXVII), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi.

Ebüzziyâ, M. (1929). 10 ve 11 Temmuz Harikleri ile Sigortaları. *Mecmûa-i Ebüzziyâ*, No: XI, C: 108, ss. 958-959.

Esen, B. N. (Ankara). Sigorta Bilgisi, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Ferîd, İ. H. (1327, Rebîü'l-evvel 14). Siyâset-i Şer'iyye. *Beyânü'l-Hak*, ss. 633-636.

Ferîd, İ. H. (1327, Cemâziye'l-âhir 2). Siyâset-i Şer'iyye. *Beyânü'l-Hak*, ss. 683-685.

Hacak, H. (2006). İslam Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi. *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, No: 30, C:1, ss. 21-50.

Hamidullah, M. (1963). Modern İktisat ve İslam, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Heck, G. W. (2021). Şarlman, Hz. Muhammed ve Kapitalizmin Arap Kökenleri, İstanbul: Albaraka Yayınları.

Kahya, E. (1989). Şanizâde Mehmet Ataullah Efendi. Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi (15), 847-862.

Kahya, F. (2010). Osmanlı Devleti'nde Sigortacılık, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Kazgan, H., Soyak, A., ve Koraltürk, M. (1998). Cumhuriyet'in 75 Yıllık Sigortacısı Koç Allianz, İstanbul: Creative Yayıncılık.

M. Zühtü. (1926). Sigorta, İstanbul: İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi Neşriyâtı.

Mustafa Sabri Efendi. (1329). Din-i İslam'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden. Beyânü'l-Hak, No: IV, C: 100, ss.1858-1861.

Mustafa Sabri Efendi. (1329). Din-i İslam'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden (II). Beyânü'l-Hak, No: IV, C: 102, ss. 1890-1894.

Mutçalı, S. (1995). Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul: Dağarcık.

Ortaylı, İ. (2004). Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul: Pan Yayınları.

Özen, Ş. (2013). Velâ (Cilt 43), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi.

Roover, F. E. (1945). Early Examples of Marine Insurance. *The Journal of Economic History*, ss. 172-200.

Sâmi, Ş. (1317). Kâmus-ı Türkî, Dersaadet: İkdam Matbaası.

Toprak, Z. (2019). Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Udovicth, A. L. (2019). Orta Çağ İslam Dünyasında Ortaklık ve Kâr, İstanbul: Albaraka Yayınları.

Uralcan, G. Ş. (2011). Temel Sigorta Bilgileri ve Sigorta Sektörünün Yapısal Analizi, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Yıldız, B. (2015). Sigortacılığın Duayeni David Kohen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Yıldız, K. (2012). 1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili. Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmazer, Z. (2010). Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi (Cilt XXXVIII), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi.

Zeydân, C. (2015). İslam Uygarlıkları Tarihi (2. b., Cilt II), İstanbul: İletişim Yayınları.

BÖLÜM 4.
TÜRKİYE'DE CUMHURİYET'TEN BUGÜNE SİGORTACILIĞIN GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Birant Yıldız[6]

Özet

Sigortacılık dünya finans endüstrisinin en önemli bacaklarından biri olmasına rağmen Türkiye'de istenen büyüklüğe bir türlü ulaşamadı. Türk sigorta sektörünün gelişim potansiyeli kamu sektörü, özel şirketler ve ekonominin diğer aktörleri tarafından sıklıkla dile getiriliyor. Ancak son yıllarda Türk sigorta sektörü küresel rakiplerine karşı irtifa kaybedince bu potansiyelin ne zaman gerçekleşeceği sorusu yüksek sesle sorulmaya başlandı.

Bu bölümde, on yıllardır toplumda sigorta bilincinin eksik olmasıyla açıklanmaya çalışılan bu durumun nedenlerini, konunun tarihsel altyapısını masaya yatırarak irdelemeye çalışıyoruz. Kısaca; sigortacılığın ülkemize geç gelmesi, dinî ön yargılar, azınlıkların durumu, ekonomi ve ihracatın gelişmesindeki eksiklikler, sigortacılığın devletin radarına geç girmesi ve tüm bunların neticesi olarak sigortanın gelenekselleşememesi bu çalışmanın satır başlıklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk sigorta sektörü, Türkiye'de sigortacılığın gelişimi, sigorta tarihi.

[6] Sigorta Dünyası Dergisi, Genel Yayın Yönetmeni, birant@sigortadunyasi.com.tr

yabancı firmaların gelirleri de düşmüştür. Ayrıca Avrupa Birliği adaylık sürecinde ilerleme kaydedilememesinin yanı sıra demokratik ortamın daraldığı yönündeki görüşler de yabancı sermayenin ilgisini azaltmış olabilir.

Türkiye'de hukuk ve ekonominin güçlendirilmesiyle birlikte kişi başı 12 bin dolarlık orta gelir tuzağı aşılabilir ve böylece sigortacılığın gelişmesi için gerekli ortam sağlanabilir. Bu temel koşulların yanı sıra, daha iyi eğitim alan bir gençlikle birlikte hem bireysel hem de toplumsal kalkınma için sigorta kavramının vazgeçilmez olduğu nesilden nesle aktarılmalıdır.

Kaynaklar

Akbulut, H. (2014). Cumhuriyet Dönemine Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aktaş, M. (1972). Sigortacılığımızın Temel Sorunu. *Sigorta Dünyası Dergisi*, Temmuz-Ağustos.

Ayan, E. (2020). Türkiye Sigortacılık Tarihinde Kamusal Bir Pranga: Reasürans Tekelinin Eleştirel Analizi. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, C:23, No: 44, ss. 1001-1039.

Baskıcı, M. (2002). Osmanlı Anadolusunda Sigorta Piyasası: 1860-1918. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 57, S: 4.

Başer, H. (1968). İhracat Mevsimi Başlarken. *Sigorta Dünyası Dergisi*, Kasım.

Elveren, A. H. (1996). Evolution in Turkish Insurance Sector and Reinsurance Monopoloy. *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma ve İnceleme Dizisi*, No:2.

Eurasia. (2010). *French Insurance Compensates Descendents of Armenian Genocide Victims*, https://eurasianet.org/french-insurance-compensates-descendents-of-armenian-genocide-victims, (Erişim: 09.09.2022).

Insurance Europe (2022). *Statistics: Database March 2022*. https://www.insuranceeurope.eu/statistics , (Erişim: 09.09.2022).

Kazgan, H., Soyak, A., ve Koraltürk, M. (1998). Cumhuriyet'in 75 Yıllık Sigortacısı Koç Allianz, İstanbul: Creative Yayıncılık.

Kongar, B. (2003). Teşvik İstemiyoruz, Devlet Önümüzdeki Barikatları Kaldırsın Yeter. *Sigorta Dünyası Dergisi*, Ocak.

Meral, H. (2022). *2015 Sonrası Yabancıların Sektöre Olan İştahı Neden Kaçtı?,* https://www.sigortadunyasi.com.tr/2022/11/11/2015-sonrasi-yabancilarin-sektore-olan-istahi-neden-kacti/ , (Erişim: 16.11.2022).

Millî Re, Millî Reasürans. (2022). *Millî Reasürans Tarihçe*. https://www.millire.com/Tarihce.html , (Erişim: 09.08.2022).

Neyzi, Ali H. (2005). Benim Sigortacılarım 1. İstanbul: Cem Yayınevi

Öcal, E. E. (2022). 1927 ve 1935 Nüfus Sayımlarında Azınlıklar. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*. C:1, No:2, ss. 9-30.

Özçam, Z. (1972). Başbakan Nihat Erim'e Açık Mektup. *Sigorta Dünyası Dergisi*, Ocak.

Saner, İ. N. (2021). Bir Hayat Böyle Geçti, İstanbul: Nesnel Medya Yayımcılık.

SEDDK, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2022). *Sigortacılık ve Özel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor 2021.* https://seddk.gov.tr/upload/doc/2021-sigortacilik-ve-BES-faaliyet-raporu.pdf , (Erişim: 09.08.2022).

Swiss Re. (2011). *Sigma (2011/2). World Insurance in 2010.* https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2011-02.html, (Erişim: 09.08.2022).

Swiss Re. (2022). *Sigma (2022/4). World insurance: Inflation Risks Front and Centre*. https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2022-04.html, (Erişim: 15.08.2022).

Yazman, A. T. (1983). Planlama'nın Sigorta Raporu. *Sigorta Dünyası Dergisi,* Ocak.

Yıldız, B. (2015). David Kohen - Sigortacı Bir Ailenin Beş Nesillik Serüveni, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Snoj, J. (2015). *UAE´s Population – by Nationality*, https://web.archive.org/web/20170321184658/http://www.bq-magazine.com/economy/socioeconomics/2015/04/uae-population-by-nationality, (Erişim: 09.08.2022).

BÖLÜM 5.
SİGORTACILIKTA SİSTEMATİK RİSKLERİN YÖNETİMİ

Doç. Dr. Hakan Özcan[7]

Özet

Risk, istenen ya da beklenen durumdan aksi yönde uzaklaşma ihtimali olarak tanımlanmaktadır. Sigorta sektöründeki riskler için aktüeryal ve finansal olarak bir ayrım söz konusudur. Finansal riskler de sistematik ve sistematik olmayan riskler olarak gruplandırılır.

Sistematik risk, kurumun iç işleyişi ile ilgili olmayan tamamen dış etkenler kaynaklı; enflasyon, savaş, faiz oranı, durgunluk gibi risklerdir. Sistematik risklerin kaynağı ekonomik, politik ve sosyal çevrelerdeki değişimlerdir. Sigorta şirketlerinin riskleri yönetim şekilleri; risklerden kaçınma, riskleri transfer etme, riskleri paylaşma ve riskleri azaltma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde sigorta sektörünün karşı karşıya olduğu sistematik riskleri ve bu risklerin sigorta piyasası üzerindeki etkilerini inceleyeceğiz. Ayrıca sistematik risklerin yönetiminde dikkat edilmesi gereken noktaları sigorta piyasasından örneklerle açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sigorta, risk, risk yönetimi, finansal risk, sistematik risk.

[7] İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, hozcan@gelisim.edu.tr

ta sektörünün, yeni dönemde karşı karşıya olduğu sistematik riskleri doğru tanımlaması ve bunları yönetmek için etkin şekilde çalışan kurumsal yapıları tesis etmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Alkin, E. (2010). Kapitalizm, Finansal Serbestlik ve Parasal Ekonomi: Bir Sistem Eleştirisi, *Maliye ve Finans Yazıları*, C:1, Sayı: 88, ss. 9-34.

Cummins, J. D. ve Weiss, M. A. (2014). Systemic Risk and The US Insurance Sector, *Journal of Risk and Insurance*, C: 81, No:3, ss. 489-528.

Ceylan, E. (2010). Para Politikası Amaçları, Araçları, Türkiye'de 1980 Sonrası İzlenen Para Politikası Uygulamaları ve 2000 Yılı Sonrası Türk Dış Ticaretindeki Gelişmeler. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Delikanlı, U. İ. (2001). Döviz Kuru Riski ve Sermaye Yeterliliği, Active Bankacılık ve Finans Makaleleri- III, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Dinç, M. M. (2006). Sistematik Riskler ve Sistematik Risklerin Yönetimi İçin Reasürans Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü: İstanbul.

Dumrul, C. ve Gokalp, K. H. (2022). Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Ekonometrik Bir Analiz, *Business and Economics Research Journal*, C: 13, Sayı:1, ss. 11-30.

Emhan, A. (2010). Risk Yönetim Süreci ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C:23, Sayı:3, ss. 209-220.

Güzel, A. (2022). Faiz Oranları ve Döviz Kurlarındaki Değişimlerin Bankaların Performansına Etkisi: Sistematik Yaklaşım ve Duyarlılık Analizini de İçeren Stres Testi Model Uygulaması, *Third Sector Social Economic Review*, C: 57, No: 1, ss. 586-611.

Henne, G. ve Brotanovic, B. S. (2000). Analyzing Banking Risk. Washington: The World Bank.

Jones, R. (1995). Applying Science to the Art of Risk Management, Ed. Coppack L. ve Denney V, Risk Supplement 1995, Hong Kong: Regent Publishing.

Önem, H. B. (2022). Döviz Kurları ve CDS Primi Oynaklığının BIST Endekslerine Yayılım Etkisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, C:6, Sayı: 2, ss. 274-293.

Öztürk, C. ve İbiş, C. (2022). Likidite Riski Yönetiminde Vadesiz ve Vadeli Mevduatların Davranışsal Modellenmesi, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, C: 16, Sayı:1, ss. 1-26.

Panjer, H. H. ve Wilmot, G. E. (1992). Insurance Risk Models; Society of Actuaries, London: Cambridge University Press.

Pazarcı, Ş., Kar, A., Kılıç, E. ve Umut, A. (2022). Türkiye'de Borsa, Döviz Kuru, CDS Primi ve VIX Endeksi İlişkisinin Ampirik Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:24, Sayı:3.

Plihon, D. (1992). Döviz Kurları, İstanbul: İletişim Yayınları.

Taylor, R. T. ve MacDonald, W. A. (1996). The Future of Market Risk Management, *Financial Derivatives & Risk Management*. Issue 6, June 1996.

Tiryaki, T. (2005). Temel Sigortacılık ve Risk, Ed. Hilmi Acınan, *Sigorta ve Risk*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınevi.

Williams, A., Smith, M. ve Young, P. (1995). Risk Management and Insurance. New York: Mc Graw – Hill International.

BÖLÜM 6.
TÜRKİYE'DE SİGORTA MEVZUATI: MEVCUT UYGULAMALAR VE GELİŞİM ALANLARI

Aşkın Düşündere, FLMI[8]

Özet

Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de sigorta, reasürans ve emeklilik sektörleri oldukça ayrıntılı ve bazen karmaşık görünmekle birlikte oldukça sofistike iş süreçleriyle hizmet vermektedir. Sigortacılar için yasal düzenleyici ve denetleyici kurumlara hesap verebilme, raporlama ve tüketici odaklı kurumsal yönetişim konuları her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır.

Sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri ile bu şirketlerin aracıları, çalışanları, aktüerlik, eksperlik ve diğer sigorta destek hizmetleri sunan kişiler faaliyetlerinin her aşamasında çok sıkı bir şekilde, özel kanunlar ve yasal düzenlemeler ile gözetim ve denetime tabi tutulmuştur. Bu yüzden sigortacılık faaliyetleriyle uğraşan kişiler için sigorta mevzuatını bilmek ve bu mevzuata uyumlu çalışmak, olmazsa olmaz bir ön koşuldur.

Bu bölümde, Türkiye'de sigorta mevzuatının kapsamı, kaynakları, mevcut sorunlar ve sigorta sektörünün 21. yüzyılda sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için yapılması gerekenlerle ilgili tespit, değerlendirme ve görüşlerimizi paylaşacağız.

Anahtar Kelimeler: Sigorta hukuku, sigorta mevzuatı, sigortacılık kanunu.

[8] SHAW International, Yönetici Ortak, askin.dusundere@shawinternational.com.tr

21. yüzyılda nüfus artışı, doğal kaynaklardaki azalma, küresel ısınmanın etkisiyle bozulan iklim dengeleri nedeniyle sayısı ve şiddeti artan doğal felaketler bütün iş süreçlerini ve toplumsal yaşamı olumsuz etkilemeye ve dünyanın her yerinde küresel ölçekli sorunlara neden olmaya başlamıştır. Bu çerçevede çevresel, sosyal ve kurumsal yönetişim risklerinin arttığı görülmektedir. Söz konusu küresel ölçekli sorunların çözümü için ulusal düzeydeki yasal düzenlemelerin, düzenleyici ve denetleyici kurum ve kuruluşların zaman zaman yetersiz kaldığı görülmekte, mevcut uluslararası kurumların güçlendirilmesi ve yeni kurumların ve evrensel yasal düzenlemelerin oluşturulmasına, bunların etkin bir şekilde uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bütün bu gelişmelerin çevresel, sosyal ve kurumsal yönetişim risklerinin yönetilmesinde aktif bir rol oynayan sigorta sektörünü ve sigortacılıkla ilgili ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeleri etkilemesi kaçınılmazdır. Türkiye'de sigorta sektörünün sağlıklı bir şekilde gelişerek bu büyük değişim ve dönüşüm içinde aktif bir rol alarak küresel ölçekte hak ettiği yere gelebilmesi için yukarıda belirtilen uluslararası kurum ve kuruluşlar ve evrensel kurallarla uyum ve iş birliği içinde çalışması son derece önemlidir.

Kaynaklar

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 13195, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1163.pdf , (Erişim: 27.10.2022).

2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 18195, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2918.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 26552, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/06/20070614-2.html, (Erişim: 27.10.2022).

4632 Sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 24366, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4632.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 24607, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

5549 Sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun. Resmi Gazete Sayı: 26323, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5549.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 27836, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6098.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 27846, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

6305 Sayılı Afet Sigortaları Kanunu. Resmi Gazete Sayı: 28296, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6305.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun. Resmi Gazete Sayı: 28835, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6502.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun. Resmi Gazete Sayı: 29677, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6698.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

Actuaries. (2022). *Extreme Events Part2 Financial Catastrophes The Overthrow of Modern Financial Theory*, https://www.actuaries.org.uk/system/files/documents/pdf/sanders extremevents2.pdf, (Erişim: 27.10.2022).

Anayurt, Ö. (2017). 2017 Anayasa Değişikliklerine Göre Güncellenmiş Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Dinçkol, A. (2012). Hukuka Giriş, Hukukun Temel Kavramları, İstanbul: Der Yayınları.

Thaler, R. ve Sustein, C. (2013). Dürtme, İstanbul: Pegasus Yayınevi.

Ünan, S. (2016). Sigorta Tüketici Hukuku, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

Ünan, S. (2017). Türk Ticaret Kanunu Şerhi Altıncı Kitap: Sigorta Hukuku Cilt III İkinci Kısım Sigorta Türlerine İlişkin Özel Hükümler İkinci Bölüm Can Sigortaları (Madde 1487-1520). İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

BÖLÜM 7.
TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNDE TEDARİKÇİ SÜREÇLERİNİN YÖNETİMİ VE KONTROLÜ

Dr. Yunus Emre Gürbüz[9] - Zübeyir Ergenekon[10]

Özet

Günümüzde şirketler ürün ve hizmetlerini sunarken çok sayıda tedarikçi ile çalışmaktadır. Sigorta sektörü de tedarikçiler ile yoğun şekilde çalışan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada şirketler, ürün ve hizmetleriyle müşterilerini memnun etmek için iyi tedarikçilerle çalışmak zorundadırlar. Tedarikçilerin sunmuş oldukları hizmetin ölçümü ve kalitesi, şirketlerin artık bilgi teknolojileri eksenli çalışmasıyla birlikte karmaşık ve bütünleşik bir problem hâline gelmiştir. Bu çalışma, Türk sigorta sektöründe tedarikçi yönetimi süreçlerine ulusal ve uluslararası zaviyeden bir değerlendirmeyi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sigorta sektörü, bilgi teknolojileri, tedarikçi yönetimi, COBIT, SOC.

[9] Pay Sigorta, Genel Müdür Yardımcısı, gurbuzyunus@gmail.com
[10] IT Kıdemli Denetçi, zubeyirergenekon@gmail.com

Sonuç

Bugünkü ekonomik sistemde şirketlerin tedarikçilerle çalışması artık kaçınılmaz hâle gelmiştir. Tedarikçilere devredilen sorumluluklar artmasına rağmen tedarikçileri noktasındaki çalışmalar ne yazık ki istenen seviyede değildir. Tedarikçilerin bilgi teknolojilerini de kullanmasıyla tedarikçi süreçlerinin kontrolü artık çok daha önemli bir gereksinimdir. Çok sayıda şirket, kendi bilgi güvenliğini sağlamasına rağmen tedarikçilerin güvenlik yetersizliği nedeniyle iş sürekliliği kaybına uğramaktadır.

Bu çalışmada, Türk sigorta sektöründe tedarikçi yönetim süreçlerinin değerlendirilmesi noktasında esas alınabilecek ulusal ve uluslararası çerçeveleri inceledik. Özellikle ulusal çerçevedeki mevzuat ve bilgi birikiminin tedarikçi olgunluğunun değerlendirilmesi konusunda yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Bu noktada uluslararası çerçevelerin ve metodolojilerin daha fazla ön plana çıktığını görüyoruz. ISO22301 ve ISO27001 gibi özünde tedarikçi yönetimiyle ilgili olmayan ama tedarikçiden alındığında belirli bir güvence sağlayan standartlar bulunmaktadır. Ayrıca bu alanda COBIT gibi daha çok bilgi teknolojileri alanına odaklanan çerçeveler de uygulanmaktadır. Bu noktada SOC çerçevesi, tedarikçilerin değerlendirilmesi hususunda sunduğu kapsamlı kriterler ve bütünleşik yaklaşımla uluslararası standartlar arasında ön plana çıkmaktadır.

21. yüzyılda artan bilgi teknolojileri riskleri ve genişleyen tedarikçi ilişkileri nedeniyle Türk sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin, ulusal ve uluslararası standartları değerlendirerek kendilerine özgü tedarikçi değerlendirme kriterlerini oluşturmaları gereklidir. Sektör genelinde ise tedarikçi risklerini yönetmek için kapsayıcı ve tutarlı bir çerçevenin oluşturulması, bu noktada atılabilecek en önemli adımlardan biridir.

Kaynaklar

AICPA, The American Institute of Certified Public Accountants. (2022a). *SOC for Service Organizations,* https://us.aicpa.org/interestareas/frc/assuranceadvisoryservices/socforserviceorganizations, (Erişim:11.10.2022).

AICPA, The American Institute of Certified Public Accountants. (2022b). *Reporting on an Entity's Cybersecurity Risk Management Program and Controls: Attestation Guide*, https://www.aicpa.org/cpe-learning/publication/reporting-on-an-entitys-cybersecurity-risk-management-program-and-controls-attestation-guide-OPL, (Erişim:15.10.2022).

Garry, W. D. (1966). An Analysis of Vendor Selection Systems and Decisions. *Journal of Purchasing,* C:2 No:1, ss. 5-17.

Gökalp, B. ve Soylu, B. (20210). Tedarikçinin Süreçlerini İyileştirme Amaçlı Tedarikçi Seçim Problemi. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, C:23, S:1, ss.4-15.

Güneş, F., Kızıldeniz, S., Selçuk, S., Suna, B. ve Coşkun, S. (2013). Bilgi Teknolojileri Denetimi ve COBIT' in Sektörel Uygulanabilirliği, *Akdeniz Üniversitesi Akademik Bilişim Kongresi.*

ISACA, (2022). *IT Governance Institute*, www.isaca.org/COBITuse, (Erişim: 07.10.2022).

ISO, Uluslararası Standardizasyon Örgütü. (2022a). *Standarts*, https://www.iso.org/standard/75106.html, (Erişim: 10.10.2022).

ISO, Uluslararası Standardizasyon Örgütü. (2022b). *Information Security*, https://www.iso.org/isoiec-27001-information-security.html, (Erişim: 10.10.2022).

KKVK, Kişisel Verileri Koruma Kurumu. (2020). *Veri İhlal Bildirimleri*, https://www.kvkk.gov.tr/veri-ihlali-bildirimi/?&page=1, (Erişim: 04.10.2022).

Lockpath (2022). *The 7 Step Guide to Third Party Risk Management*, https://www.navex.com/en-us/resources/ebooks/third-party-risk-management-guide, (Erişim: 13.10.2022).

NIST, Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü. (2022). *About NIST*, https://www.nist.gov/about-nist, (Erişim: 08.09.2022).

Sigortacılık ve Özel Emeklilik Sektörlerinde İç Sistemlere Dair Yönetmelik. Resmi Gazete Sayı: 31670, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39063&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 , (Erişim: 03.10.2022).

Sigortacılık Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. Resmi Gazete Sayı: 29459, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=21103&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 , (Erişim: 05.10.2022).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. (2022). *Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi*, https://cbddo.gov.tr/bigrehber, (Erişim:10.10.2022).

BÖLÜM 8.
SİGORTACILIKTA ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Balkır Demirkan[11]

Özet

Simetrik bilgi, serbest piyasanın işlemesi için en temel gereklilik olan bilginin eşit, mümkün ise anlık ve eş zamanlı olarak dağıtılmasıdır. Sigortacılıkta riskle ilgili bilgi yıllar geçtikçe hizmet kalitesi dışında bütün argümanların önüne geçmiştir. Riske konu her türlü verinin bir an önce edinilmesi ve işlenmesi sigorta sektörü için kaçınılmazıdır. Bilgi asimetrisi sigortacılıkta çok kritik bir bariyerdir. Google, Tesla gibi veri devlerinin sektöre girmeleri, bilgiye erişimi daha sınırlı olan geleneksel sigorta şirketleri için büyük bir çekincedir.

Bu bölümde, asimetrik bilginin ne olduğu, ters seçim ve ahlaki tehlike kavramlarını, sigortacılıkta asimetrik bilgi sorununu, asimetrik bilgi kaynaklı temsilcilik sorununu ve son olarak da Türk sigorta sektöründeki asimetrik bilgi problemini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Asimetrik bilgi problemi, ters seçim, ahlaki tehlike, temsilcilik sorunu.

[11] Türkiye Sigorta Birliği, Genel Sekreter Yardımcısı, demirkanb@gmail.com

Giriş

Peter Drucker'ın belirttiği gibi çağımız "bilgi" çağıdır. Bu çağda artık herkes bilgiye çok hızlı ve neredeyse sınırsızca ulaşabilmektedir. Dünya üzerinde yer alan tüm ekonomik birimler birbirleri ile bilgi iletişimi içerisindedir (Drucker, 2003). Ancak ulaşılan her bilginin doğru olması düşünülemez. Ekonomik birimlerin diğerlerinden sakladıkları ya da bilinmesini istemedikleri çeşitli bilgiler olabilir.

Klasik iktisat teorilerinde piyasanın mükemmel şeffaflıkta olduğu varsayılır. Üreticiler ve tüketiciler alıp sattıkları malların fiyatlarını ve niteliklerini tam olarak bilirler. Bu koşullar altında çalıştığı varsayılan tam rekabet piyasasında; piyasaya giriş ve çıkışlar serbesttir ve piyasa koşulları hakkında tüm oyuncuların eksiksiz bilgisi vardır. Böyle bir piyasada gizli bilgi mevcut ise piyasa etkin olarak işleyemez. Piyasa dinamikleri sebebi ile oyunculardan en az birinin sahip olduğu gizli bilgi, sistemin etkinliğinin azalmasına sebep olacaktır (Zweifel ve Eisen, 2012).

Sigorta piyasaları ve bunların alt piyasalarında yaşanabilecek aksaklıklar, domino etkisi ile tüm finans piyasasına yansıyabilir. Sigorta sektöründe yaşanan gelişmelerin ekonominin bütününde endirekt ancak önemli etkileri vardır. Bu yüzden, sigorta şirketlerinin oluşturduğu prim havuzlarındaki toplanan fonların artması ve sağlıklı düzenlemeler ile finans piyasasına dâhil edilebilmesi, iyi işleyen sermaye ve fon piyasasının inşası için önem taşımaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülke finans piyasalarında istikrarın sürekli biçimde sağlanması ve korunması bu fon havuzlarının derinliği ile sağlanabilecektir (Demirkan, 2006).

Sigorta sektöründe sigortalanacak kişi veya emtiaya ait bilginin sigorta taraflarına eşit şekilde ulaşmaması nedeniyle sigorta piyasası, sigorta fon havuzunun büyümesi ve fonların işleyişi zaman zaman aksamaktadır. Asimetrik bilgi, sigorta sektörünün etkinliğini ve verimliliğini azaltarak poliçe primlerinin yükselmesine ve sigorta işleyişinde sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır (Demirkan, 2006).

Bu çalışmada, asimetrik bilginin sigorta sektörü üzerindeki etkilerini açılamaya çalışacağız. Yazının birinci bölümünde, asimetrik bilginin kavramsal çerçevesini bulacaksınız. İkinci bölümde, sigorta sektöründe asimetrik bilgi probleminin nedenlerini ters seçim, ahlaki tehlike ve temsilcilik problemi üzerinden inceleyeceğiz. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Türk sigorta sektöründeki asimetrik bilgi problemlerini ve çıkış yollarını tartışacağız.

1. Asimetrik Bilgi Problemi

Asimetrik bilgi problemini ilk defa ortaya atan kişi George Akerlof'tur. Akerlof, ikinci el otomobil piyasalarında bilgi asimetrisinden kaynaklanan piyasa probleminin finansal piyasalar için de geçerli olabileceğini savunmuştur. Akerlof'un "limon problemi" olarak adlandırdığı fenomene göre, piyasalarda tarafların bilgi seviyeleri arasında farklılık vardır, bu da piyasanın etkin işlemesini engeller. Buradaki "limon" Amerikan argosunda ikinci el otomobil pazarındaki düşük kaliteli otomobilleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu piyasalarda satıcılar sattıkları aracın durumunu çok iyi bilmekte fakat alıcılar alacakları aracın sağlam mı yoksa sorunlu mu olduğunu bilmemektedir. Yani taraflar arasında bilgi asimetrisi vardır. Benzeri bir problemin finansal piyasalarda da yaşandığın öne süren Akerlof, sağlık sigortalarından örnek göstermiştir. Buna göre sağlık sigortası pazarında 65 yaşın üzerindekilerin yüksek primle dahi olsa poliçe satın alması çok zordur. Akerlof'un tabiri ile 65 yaşın üzerindeki sigortalıların "limon olma" ihtimalinin yüksekliği nedeniyle piyasada arz–talep dengesi hiçbir fiyat seviyesinde oluşmaz (Akerlof, 1970; Duman, 2002).

Akerlof'un limon problemi olarak tanımladığı piyasa aksaklığı, verilerin taraflar arasında simetrik olarak dağılmamasından kaynaklanmaktadır. Akerlof'un örneğindeki ikinci el araç piyasasında bazı araçların belirtileri ancak satın alındıktan sonra ortaya çıkacak kusurları vardır. Öte yandan pazarda çok daha iyi durumda olan araçlar da mevcuttur. İkinci el otomobil piyasasında fiyatlar düşerse iyi araçların sahipleri arabalarını satmak yerine ellerinde tutarlar. Kötü araçların sahipleri ise fiyat ne olursa olsun bir an önce satıp ellerinden çıkartmak isteyeceklerdir. Bu durumda piyasada alış satışı yapılan araçlar yalnızca kötü araçlar olacaktır. Diğer bir ifadeyle ikinci el otomobil fiyatlarının düşmesi bir "ters seçim" (adverse selection) etkisi yaratacaktır. Grasham Kanunu olarak da bilinen bu fenomene göre zamanla kötü arabalar iyi arabaları pazardan kovacaktır (Aras, 2004).

Stiglitz ve Weiss bu teoriyi bir adım daha ileriye taşıyarak çok az kullanılmış bir arabanın dahi asimetrik bilgi eksikliği sebebi ile yenisinden yaklaşık %20 ucuza satılacağını belirtmiştir. Arabalar üretildikten yakın bir süre içinde eskimezler ancak burada alıcının yeni araba alma tercihinin bedelini ödemesi söz konusudur (Stiglitz ve Weiss, 1981). Bu ve benzeri durumlarda, farklı bilgi seviyelerine sahip olan ekonomik bireyler bulundukları ekonomik sistemleri aksatarak sistemin işleyiş etkinliğini bozarlar. Dolayısı ile piyasalar, asimetrik bilgiden kaynaklanan iki temel problem nedeni ile fonksiyonlarını etkin şekil-

de yerine getirememektedir. Bunlardan birincisi ters seçim diğeri ise "ahlaki tehlike" (moral hazard) durumudur (Demirkan, 2006).

Ters seçim, piyasada herhangi bir işlemin gerçekleşmesinden hemen önce asimetrik bilgi olgusunun yarattığı sorundur. Finansal piyasalar ters seçim probleminin doğrudan etkilediği pazarlardır. Fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanları bir araya getiren para piyasalarında, fon talep edenler fon bulmalarını engelleyecek bazı olumsuz bilgileri piyasadan saklayabilirler. Böylece talep ettikleri fonu ilave risk primi ödemeden daha düşük maliyetle elde edebilirler. Bunun sonucunda da ters seçim problemi ortaya çıkar.

Finansal piyasalarda böylesi bir ters seçimin varlığı, fon sağlayıcıların fon ödünç verme konusunda isteksiz davranmasına neden olabilir. Böylece piyasada fon bulmak zorlaşır ve borçlanma maliyetleri yükselir. Bunun sonucunda ise piyasada gerçekten iyi moraliteye sahip olup fon talep edenler hak etmedikleri hâlde yüksek maliyetlere katlanacaklardır. Bu piyasa dinamiğinin doğal sonucu olarak para piyasasında "kötü" oyuncuların oranı artacak, "iyi" oyuncuların oranı ise azalacaktır. Nihayetinde ters seçim sorunu daha şiddetli hâle gelecek, para piyasası daralacak ve ekonomik aktivite yavaşlayacaktır. (Hahm ve Mishkin, 2000).

Ahlaki tehlike, sistem içerisinde oluşan bilgi boşluğunun sistemde yer alan oyuncular tarafından kendilerine fayda sağlayacak biçimde kullanılmasıdır. Daha basit bir anlatım ile kişilerin var olan ekonomik yapıdan gizledikleri bilgi neticesinde çıkar elde etmeleridir. Örneğin, bir şirketin iflas edeceği bilgisini içeriden edinen bir grup bu bilgi sayesinde ellerindeki hisse senetlerini diğer hisse sahiplerinden önce elden çıkartarak kazançlı hâle gelebilirler (Zweifel ve Eisen, 2012).

Son olarak temsilcilik sorunu (agency problem) ise temsilcilik bağı olan ilişkilerde, vekilin müvekkilin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gerektiği hâlde çıkar çatışması nedeniyle bu yaklaşımı göstermemesidir. Örneğin, bir firmada çalışan yöneticilerin hissedarların kârını maksimize edecek kararlar alması beklenir. Ancak kimi durumlarda şirket çalışanları, kendi çıkarlarını şirket çıkarlarının önüne koymaktadır (Jensen ve Meckling, 2019). Temsilcilik sorunu, ekonomide vekalet sistemi ile çalışan iş modellerinde son derece yaygın bir problemdir. Şirket sahipleri ile yöneticileri, yatırımcı ile fon yöneticisi, sigorta şirketi ile acenteler temsilcilik sorununun yoğun şekilde yaşandığı alanlara örnek olarak gösterilebilir.

2. Sigortacılıkta Asimetrik Bilgi

Tüm ekonomik işlemlerde olduğu gibi sigorta sözleşmelerinde de tarafların faydalarını maksimize etmeye çalıştıkları alanlar vardır. Sigorta ettiren, gerçekleşmesinin muhtemel olduğunu düşündüğü bir riski, sigortacıya devrederek bu riskin olası finansal maliyetlerinden korunmayı hedefler. Sigorta sözleşmesinin diğer tarafındaki sigortacının amacı ise teminat verdiği riskleri doğru fiyatlayarak sigorta fon havuzunu ve getirisini büyütmektir (Demirkan, 2006).

Sigortacılık faaliyetlerinde yoğun bir bilgi asimetrisi söz konusudur. Sigorta piyasaları, canlarını ve mallarını sigortalatmak isteyenler ile belirli bir prim karşılığında bu riskleri üstlenen şirketlerin bir araya geldikleri piyasalardır. Sahip olduğu kıymeti sigortalatmak isteyen ekonomik bireyin, sigorta riski hakkında sigortacı ile paylaşmadığı tek bir bilgi bile asimetrik bilgi probleminin ortaya çıkmasına yol açabilir (Cohen, 2005; Finkelstein ve Poterba, 2004).

Sigorta sektöründeki bilgi asimetrisine ilişkin çalışmalarda çoğunlukla sigortalının avantajlı taraf olduğu kabul edilir. Genel yaklaşım, sigortalının riskin gerçekleşme ihtimaliyle ilgili sigortacıdan daha fazla bilgiye sahip olduğu ve bazı durumlarda bu bilgiyi kendi menfaatine olacak şekilde sigortacıdan saklayabileceğidir. Bu durumda sigortalının bilgi avantajı, sigortacının beklenen maliyetini (hasar) doğrudan etkileyecektir. Yüksek bir riskle karşı karşıya olduğunu bilen sigortalılar, daha fazla teminat talep edecektir. Bu müşterilere teminat sağlamak ise sigortacıların maliyetini artıracaktır. Sonuç olarak sigorta pazarında ortalama risk primi artacak ve teminat kapsamları daralacaktır. Hatta bazı durumlarda sigortacılar belirli teminatları verme konusunda isteksiz davranabilirler. Bunun sonucunda iyi nitelikteki sigorta müşterileri yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalabilir veya hiç sigorta teminatı bulamayabilirler. (Chiappori ve Salanié, 2013). Bu bölümde, sigorta sektöründe asimetrik bilginin pratikteki örneklerini ters seçim, ahlaki tehlike ve temsilcilik sorunu olmak üzere üç başlıkta ele alacağız.

2.1. Ters Seçim

Asimetrik bilgi probleminden kaynaklanan ters seçim kavramını yazının ikinci bölümünde açıklamıştık. Bu bölümde ise ters seçim işleminin sigorta piyasasındaki etkilerini inceleyeceğiz. Daha açık ifade edebilmek adına konuyu oto sigortalarından bir örnekle ele alalım. Araç sigortası satan bir sigorta şir-

keti, bir kaza durumunda azami 100 birimlik hasar ödenmesini sağlayan tek tip bir poliçe satıyor olsun. Sigorta primini belirlerken, yıl boyunca yaklaşık kaç kaza olacağını ve bunların ortalama hasar maliyetini tahmin ederek ortalama bir prim belirleyecektir. Bununla birlikte şirket, sigorta primlerini insanların farklı sürüş yetenekleri ve kaza risklerini dikkate alarak müşteri segmentlerine göre farklılaştıracaktır.

Örneğin; normal şartlar altında beyaz renkli X marka, 5 yaşında ve hiç kaza yapmamış bir aracın kaza yapma olasılığı %10 olsun. Dolayısıyla fiyatlamada, 100 araçtan 10'nun kaza yapacağını düşünülerek prim hesaplanır. Bu noktada ise ilgili aracın sektördeki geçmiş hasar kayıtlarına bakılır. Ancak eğer sigortalanacak araç o tarihten önce kayda girmemiş üç ağır hasar geçirmiş ve layığı ile onarılmamış ise bu aracın kaza yapma olasılığı diğer bilgileri aynı olsa dahi çok daha yüksektir. Aslında bunu bilen sigortacı belki de poliçe dahi kesmek istemeyecektir. Ancak sigortacı gerekli bilgiye eşit bir biçimde ulaşamadığı durumlarda ters seçim ile karşı karşıya kalacaktır. Hâlbuki aracın daha önce hasar yaptığından haberdar olup sigortalamaktan kaçınan şirketler ters seçim yapmamış olacaktır.

2.2. Ahlaki Tehlike

Sigortacılıkta ahlaki tehlike sigortalının dikkatsizliğinden veya açıkça kurallara aykırı bir şekilde davranmasından kaynaklanabilir. Mal sigortası yaptırmış bir sigortalıyı düşünelim. Bu kişinin atıl durumda olan ve önemli bir değer ifade etmeyen malının zarar görmesi, kendisi için malın hızla paraya dönmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sigorta poliçesinin varlığına güvenerek söz konusu malın zarar görmemesi için gerekli önlemi almayabilir. Bu da sigorta piyasasının etkin işleyişine engel olabilecek bir ahlaki tehlike yaratmaktadır.

Ahlaki tehlike yalnızca sigorta suistimallerinden veya kural ihlallerinden kaynaklanmaz. Sigortalının belki de farkında olmadan yol açtığı bir başka ahlaki tehlike sorununu, evine ilk defa sigorta yaptırmış bir ev sahibi örneği üzerinden açıklayabiliriz. Normal şartlarda ev sahibi evindeki eşya ve diğer kıymetleri korumak için azami özen gösterecek ve riski azaltıcı tedbirleri alacaktır. En basitinden evini hırsızlık riskinden korumak için alarm taktırmak gibi bir önlem alabilir. Bu ev sahibi evi için tam kapsamlı bir sigorta yaptırdığında söz konusu risklerden eskisi kadar endişe duymayabilir. Çünkü olası bir hasar durumunda zararı sigorta şirketince tazmin edilecektir. Bu durum ev sahibinin risklere karşı önlem alma konusundaki özenini ve çabasını sekteye uğra-

tabilir. Böylece sigorta konusu değer, sigorta işleminden öncesine göre daha riskli hâle gelir.

2.3. Temsilcilik Sorunu

Sigorta şirketleri poliçelerini satmak amacı ile kendilerine bağlı olan aracılarla iş birliği yaparlar. Piyasanın doğası gereği aracıların amacı mümkün olduğunca çok adette poliçe satarak komisyon sağlamaktır. Bu amaçla öncelikli hedefleri müşteriyi memnun edecek ürünü satabilmektir. Burada satılan poliçe ile teminat altına alınan risk tamamen sigorta şirketinin sorumluluğundadır. Temsilci olarak çalışan aracıların riskin tazmini konusunda doğrudan herhangi bir sorumluluğu bulunmaz.

Sigorta sektöründe temsilcilik sorunu, sigorta şirketlerinin sigorta aracılarının faaliyetlerini tam olarak kontrol edemediği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Sigortacılık faaliyetinde aracılar sigortalanan kıymetle ilgili risklerin doğru şekilde tespit edilmesi ve sigorta bedelinin gerçeğe uygun şekilde tespit edilmesinden sorumludur. Aracıların sigortaya konu bilgileri doğru ve eksizsiz bir şekilde temin edip sigorta şirketine bildirmemeleri durumunda, sigortacılıktaki asimetrik bilgi problemi derinleşecektir. Öte yandan sigorta şirketlerinin aracıların yaptıkları tüm işlemlerin uygunluğunu kontrol etmeleri çok zor ve maliyetlidir. Bu nedenle sigorta şirketlerinin aracı seçimi ve aracıların eğitilmesi konusunda özenli hareket etmeleri gerekir (Demirkan, 2006).

Sigorta şirketlerinin temsilcilik sorunundan kaynaklı asimetrik bilgi problemini çözebilmek için aracılarla uzun vadeli karşılıklı güvene dayalı ilişkiler tesis etmeleri ve aracılık işlemlerindeki hata ve ihlalleri engelleyecek kontrol mekanizmalarını güçlendirmeleri gerekmektedir.

3. Türk Sigorta Sektöründe Asimetrik Bilgi Problemi

Türk sigorta sektörü, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında, bilginin toplanması, merkezileştirilmesi ve dağıtımı konusunda birçok ülkeden ileri bir noktadadır. Bunun en önemli nedeni, Sigorta Bilgi Merkezi (SBM) gibi ortak bir veri havuzunun kurulmuş olmasıdır. Bununla birlikte sektör, bilginin etkin kullanımı açısından gelişim potansiyeline sahiptir. Piyasadaki yüksek rekabetin içinde bazı sigorta şirketleri, asimetrik bilgi problemini dikkate almaksızın pazar paylarını büyütmek adına amansız bir fiyat rekabeti içerisindedir. Bu sebeple yıllar içerisinde, özellikle oto branşlarında

olmak üzere hatalı risk seçimi ve düşük fiyatlama kaynaklı zararlar ile karşı karşıya kalmışlardır (TSB, 2022).

Sigorta şirketlerinin sektörün ortak veri havuzu olan SBM'den alabildikleri veriler, çoğu zaman bilgi eksiliği ve hatalı yorumlama nedeniyle sektördeki ters seçim riskinin giderilmesi için yeterli olmamaktadır. Sigorta şirketleri sigorta konusu riski doğru değerlendirmede yetersiz kalabilmekte ve yüksek rekabet içerisinde farkında olmadan "limonları" sigortalayabilmektedir. Dolayısıyla SBM'nin kurulduğu günden bu yana oluşan sigorta döngülerinin her dip noktası hatalı tercihlere dayalı finansal kayıplarla sonuçlanmakta, bu da sektörün sermaye biriktirmesini engellemektedir.

SBM aracılığı ile araç sahiplerinin birden fazla şirketten iyi niyetli olmayan bir biçimde kara yolları zorunlu mali mesuliyet (trafik) sigortası yaptırarak haksız kazanç sağlanması önlenmektedir. Sigorta şirketleri araçların geçmiş hasar bilgilerini TRAMER'den temin ederek riskleri doğru ölçme ve kötü niyetli işlemlerin önüne geçme imkânına sahiptir. Ancak bu verilerin içerik, nitelik, tanım ve eşit dağıtımı ile ilgili bir çalıştay ya da geniş kapsamlı bir bilgilendirme yapılmamaktadır. Bu nedenle veri ve bilginin işlenmesi elit biçimde belirli bir kullanıcı veya yönetici grubun elinde kalabilmektedir.

Sigorta şirketlerinin yaşadıkları asimetrik bilgi probleminin çözülmesi için SBM altyapısında yaratılan; hasar kayıtları ve demografik bilgiler çok değerlidir. Bununla birlikte bu verilerin anlık ve simetrik olarak paylaşılmaması hem ters seçim hem de ahlaki tehlike riskini artırmaktadır. Bilginin demokratikleşmesi ancak bilgiye tüm sektör oyuncularının eşit koşullarda erişimi ile mümkün olabilir. Bu açıdan bilginin demokratikleşmesi, asimetrik bilgi probleminin de üstünde bir kavram olarak Türk sigorta sektörünün önünde beklemektedir.

Sigorta şirketleri maruz kaldıkları ters seçimler kaynaklı kayıpları engellemek için çeşitli riskleri dışarıda bırakan veya riskleri bölümlere ayıran poliçe tipleri oluşturmaktadır. Şirketler, asimetrik bilgi sorununu giderebilmek için şirket içinde kurdukları CRM (customer relationship management) yapıları ile müşterilerin risk profillerini çıkartarak risk seviyelerini tespit etmeye çalışmaktadır. Ancak bilginin demokratik şekilde dağıtılmaması ve uygun koşullarda kullanılmaması, orta ve uzun vadede sektörün derinliğini ve sermaye bütünlüğünü etkileyebilecek riskler barındırmaktadır.

Türk sigorta sektöründe yaşanan asimetrik bilgi probleminin bir diğer çıktısı olarak sigorta şirketleri, sigorta döngüsünün dip noktasından çıkışta,

ters seçim ve temsilcilik probleminin azaltılması ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda (Demirkan, 2006);

- Sigorta sektöründe bulunan tüm aktörlerin sigortacılık faaliyetine ilişkin verileri etkin ve doğru şekilde toplaması,
- Sigorta şirketleri, aracılar ve iş ortaklarının, sigortalı ve sigorta konusuna ilişkin topladıkları tüm bilgileri ortak bir veri havuzuna hızlı ve eksiksiz biçimde iletmeleri,
- Bu kapsamda sektördeki tüm paydaşların gerekli teknolojik altyapıyı kurmaları, iş gücünü istihdam etmeleri ve veri havuzundan etkin şekilde faydalanmaları,
- Ve böylece sigorta şirketlerinin tüketici profillerini daha iyi analiz ederek yüksek ve düşük riskli grupları ayırt etmeleri ve daha adil bir fiyatlama sunmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak Türk sigorta sektöründe asimetrik bilgi problemi önemli bir sorundur ve sigorta primlerinin artmasına ve sigorta kapsamının sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Türk sigorta sektöründe asimetrik bilgi probleminin geniş kapsamlı bir çözümü için sektörün tüm paydaşlarının katılımıyla bilgi çalıştayları yapılmalı, ortak veri havuzlarından tüm sektör oyuncularının demokratik biçimde yararlanabilmeleri sağlanmalıdır. Aksi durumda, bilgi demokrasisinin eksikliği ve asimetrik bilgi problemi nedeniyle doğru sigortalı tercihi ve doğru fiyatlama yapılamayacak, bu da yüksek rekabet altındaki şirketlerin kârlılıklarını olumsuz etkileyecektir.

21. yüzyıldaki Türk sigorta sektörünün gelişimi ancak etkin çalışan bir piyasa mekanizmasının tesis edilmesi ve piyasa derinliğinin artırılması ile mümkün olabilir. Bunun için de sektör paydaşları tarafından etkin şekilde toplanacak verinin yine sektör paydaşları arasında demokratik şekilde dağıtılması ve asimetrik bilgi probleminin azaltılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Akerlof, G. (1970). The Market For "Lemons": Quality, Uncertainty, and Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, C: 84, No: 3, ss. 488-500.

Aras, G. (2004). Sermaye Piyasalarında Asimetrik Bilginin Rolü. *2.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Tebliğleri*, ss.196-197.

Chiappori, P. A. ve Salanié, B. (2013). Asymmetric Information in Insurance Markets: Predictions And Tests, Chicago: The University of Chicago Press.

Cohen, A. (2003). Asymmetric Information and Learning: Evidence from the Automobile Insurance Market. *Review of Economics and Statistics*, C: 87, No: 2, ss. 197-207.

Demirkan, B. (2006). Sigorta Sektöründe Asimetrik Bilgi Problemi. *Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketler Birliği Bilim Kurulu Onaylı Eserler,* ss.123-137.

Drucker, P. F. (2003). Kapitalist Ötesi Toplum, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Duman, Y. K. (2002). Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması. *Akdeniz İİBF Dergisi*, C:2, S: 4, ss. 132-145.

Finkelstein, A. ve Poterba, J. (2004). Adverse Selection in Insurance Markets: Policyholder Evidence From The UK Annuity Market. *Journal of Political Economy*, C: 112, No: 1, ss. 183-208.

Hahm, J. ve Mishkin, F. (2000). Causes Of The Korean Financial Crisis: Lessons For Policy, *National Bureau Of Economic Research*, Working Paper 7483, ss. 8-9.

Jensen, M. C. ve Meckling, W. H. (2019). Theory of The Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics,* C:3 , No: 4, ss. 77-132.

Stiglitz, J.E. ve Weiss, A. (1981). Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. American Economic Review, C: 71, ss. 393-410.

TSB, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği. (2022). *Mali Tablolar ve İstatistikler*, https://www.tsb.org.tr/tr/istatistikler, (Erişim: 08.10.2022).

Zweifel, P. ve Eisen R. (2012). Insurance Economics, New York: Springer.

BÖLÜM 9.
TÜRK SİGORTA SEKTÖRÜNDE BEŞERÎ SERMAYENİN GELİŞİMİ VE SİGORTACILIK EĞİTİMİNİN ROLÜ

Dr. Behlül Ersoy[12]

Özet

Teknolojideki sıçrama, finansal serbestleşme ve Covid-19 pandemisi gibi gelişmeler 21. yüzyılı önceki yüzyıllardan dramatik şekilde ayırıyor. Bu yüzyılda değişen dünya ile riskler de hızla dönüşüyor ve yeniden tanımlanıyor. Bu dönüşüm, riskleri yöneten ve teminat altına alan sigorta sektörünü de derinden etkiliyor.

Sigorta şirketleri geleceğin risklerine yaratıcı çözümler üretmeye çabalarken, aynı zamanda yıkıcı bir rekabet sorunuyla da baş başa kalıyor. Bu sorunun çözümünde en etkin rolü, sigorta sektörünün en değerli kaynağı olan beşerî sermayenin üstleneceğini söyleyebiliriz. Beşerî sermayenin gelişiminin kaldıracı ise beşerî sermaye kuramının işaret ettiği gibi eğitim olacaktır.

Bu bölümde, geleceğin riskleriyle başa çıkabilmek ve rekabette farklılaşabilmek için sigorta sektörünün beşerî sermayesinin gelişiminde eğitimin önemini tartışmaya açmayı hedefliyoruz. Öncelikle bu hedefe yönelik olarak beşerî sermayenin kavramsal ve kuramsal arka planını vereceğiz. Ardından, Türk sigorta sektörünün güncel beşerî sermaye yapısını ve sigortacılık eğitiminin durumunu inceleyeceğiz. Son olarak Türkiye'de sigortacılık eğitiminin tasarımına yönelik tavsiyelerde bulanacağız.

Anahtar Kelimeler: Türk sigorta sektörü, beşerî sermaye, sigortacılık eğitimi.

[12] Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük Meslek Yüksekokulu, Öğretim Üyesi, behlul.ersoy@bilecik.edu.tr

Sonuç

Sigorta sektöründe beşerî sermayenin güçlendirilmesi, sektörün sağlıklı ve sürdürülebilir bir büyüme sağlayabilmesi için önemli bir gereklilik. Beşerî sermaye kuramına göre bu gelişim ancak eğitime yapılan yatırımla gerçekleşebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin kısa sürede sigortacılık eğitimi özelinde oldukça iyi bir yol aldığı söylenebilir. Fakat eğitimde gelinen nokta, hâlâ sektörün ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamıyor.

21. yüzyılda sigorta sektörünün beşerî sermayeye olan talebi nicelikten çok niteliğe odaklanacak. Bu noktada eğitim kurumlarına ve sektör paydaşlarına önemli görevler düşüyor. Öncelikle eğitim kurumlarının ve sektör birliklerinin müşterek şekilde alması gereken aksiyonların başında, okul öncesinin sigortacılık eğitim kapsamına alınması yer alıyor. Yine sektör paydaşlarının katılımı ile sigortacılık eğitiminin her bir adımının yeniden tanımlanması ve akredite edilmesi gerekiyor. Bu noktada sigortacılık eğitiminin disiplinlerarası bir yaklaşım ile yeniden tasarlanması özellikle önem taşıyor. Son olarak sigortacılık eğitiminde teknoloji kaldıracını çok daha etkin kullanmamız gerekiyor. Böylece sigortacılığın uygulamaya yönelik eğitimleri, Türkiye'nin istisnasız her bölgesindeki sigortacılık eğitimi veren programlara taşınması gerekiyor.

Kaynaklar

Baydar, V. (1965). Türkiyede Reasürans İnhisarı. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. New York: Columbia University Press.

Çelik, S. (2022). BRICS-T Ülkelerinde Beşerî Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Lucas Modeli Çerçevesinde İncelenmesi. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Çetinoğlu, M. (1965). Türkiyede Teknik Esaslar Üzerinde İnceleme. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Denison, E. F. (1962). The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives Before Us. New York: Committee for Economic Development.

Eagleman, D. ve Brandt, A. (2021). Yaratıcı Tür, İstanbul: Domingo.

Ersoy, B. (2018). Sigortacılığa Giriş, Ed. Faruk Akın, *Sigortacılığın Tarihsel Gelişimi*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Everard, K. E. ve Burrow, J. L. (1996). Business Principles and Management. Cincinati: South-Western Educational Publishing.

Fleischhauer, K. J. (2007). A Review of Human Capital Theory: Microeconomics. University of St. Gallen, *Department of Economics Discussion Paper*, No: 2007-01.

Goldin, C. (2016). Handbook of Cliometrics, Ed. Claude Diebolt and Michael Haupert, *Human Capital*. Germany: Springer Verlag.

Insurance Europe. (2017). *Financial Education in A Digital Age*. https://www.insuranceeurope.eu/publications/512/financial-education-in-a-digital-age-initiatives-by-the-european-insurance-industry/download/Financial+education%20in%20a%20digital%20age.pdf, (Erişim: 02.11.2022).

Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşerî Sermayenin Rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 25, S: 3-4, ss. 125-153.

Khan, S. (2020). Dünya Okulu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kwon, W. J. (2015). Collegiate Education in Risk Management and Insurance Globally: Past, Present and Future. *Insurance Economics Newsletter*, No: 71, ss. 1-4.

Mincer, J. (1962). On-The-Job Training: Costs, Returns And Some Implications, *Journal of Political Economy*, C: 70, No: 5, ss. 50-79.

Neyzi, A. H. (1998). Benim Sigortacılarım. İstanbul: Dünya Yayınları.

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2012). *OECD INFE Guidelines On Financial Education In Schools.* https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/2012%20Schools%20Guidelines.pdf, (Erişim: 02.11.2022).

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *Productivity, Human Capital and Educational Policies*. https://www.oecd.org/economy/human-capital/#:~:text=What%20is%20human%20capital%3F,helps%20them%20to%20be%20productive , (Erişim: 08.10.2022).

Rosen, S. (1989). Human Capital. London: Palgrave Macmillan.

Strober, M. H. (1990). Human Capital Theory: Implications for HR Managers. Industrial Relations, *A Journal of Economy and Society*, C: 29, No: 2, ss. 214-239.

Sweetland, S. R. (1996). Human Capital Theory: Foundations of a Field of Inquiry. *Review of Educational Research*, C: 66, No: 3, ss. 341-359.

Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2010). Türkiye'de Beşerî Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, No: 11, C: 1, ss. 115-140.

TSB, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği. (2022a). *Genel Sigorta Verileri, İstihdam*, https://www.tsb.org.tr, (Erişim: 22.10.2022).

TSB, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği. (2022b). *Mali Gelir Tabloları, Sigorta ve Emeklilik Şirketleri,* https://www.tsb.org.tr, (Erişim: 23.10.2022).

TUİK, Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İstatistiklerle Gençlik*, 2021, https://data.tuik.gov.tr/, (Erişim: 18.10.2022).

YÖK, Ulusal Tez Merkezi. (2022a). *Tez Arama*, 2022, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/, (Erişim: 25.10.2022).

YÖK, Atlas. (2022b). *Yükseköğretim Program Atlası*, 2022, https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php, (Erişim: 27.10.2022).

BÖLÜM 10.
TÜKETİCİLERİN SİGORTA TALEBİNİ ETKİLEYEN DAVRANIŞSAL FAKTÖRLER

Dr. Hasan Meral[13]

Özet

Tüketicilerin sigorta talebini etkileyen faktörler yakın tarih boyunca çok sayıda araştırmanın konusu olmuştur. Klasik iktisat yaklaşımına dayanan geleneksel sigorta teorisi, rasyonel insanların karşı karşıya oldukları finansal riskleri doğru şekilde tanımlayacaklarını ve gerektiğinde sigorta satın alacaklarını varsayar. Öte yandan gerçek hayattaki tüketiciler, sigorta satın alma kararlarını her zaman riskin büyüklüğüne veya muhtemel kaybın şiddetine göre vermezler. Tüketicilerin sigorta talebi, bir dizi bilişsel ön yargının etkisi altında, büyük oranda kişisel deneyimlere göre şekillenir.

Bu bölümde, insanların sigorta satın almaya nasıl karar verdiklerini açıklamaya çalışacağız. Bu kapsamda öncelikle sigorta talebine ilişkin daha genel bir perspektif sunan geleneksel sigorta teorisini inceleyeceğiz. Devamında ise tüketicilerin günlük hayattaki sigorta davranışlarını daha iyi açıkladığına inandığımız davranışsal sigortacılık yaklaşımına değineceğiz. Son olarak davranışsal sigortacılık yaklaşımına göre sigorta talebini etkileyen bilişsel eğilimleri ve bunların sigorta sektörü üzerindeki etkilerini tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel sigorta teorisi, sigorta talebi, davranışsal ekonomi, davranışsal sigortacılık.

[13] Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü, Öğretim Üyesi, hasan.meral@marmara.edu.tr

sa geride bıraktığımız birkaç on yılda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sigortalılık oranları ya hiç artmadı ya da sınırlı bir artış kaydetti.

21. yüzyıldan itibaren geniş kabul görmeye başlayan davranışsal ekonomi, insanların ekonomik davranışlarını açıklama konusunda yeni bir perspektif sunuyor. İnsanlar her durumda rasyonel hareket etmiyor, özellikle finansal işlemler söz konusu olduğunda birçok duygusal ve bilişsel ön yargıdan etkileniyorlar. Davranışsal ekonomi alanındaki çalışmalar özellikle de belirsizlik altında karar verme mekanizmasına ilişkin bulgular, sigortacılar için çok önemli içgörüler sunuyor. Yapılan çok sayıda deneysel araştırma sayesinde bugün insanların risk karşısındaki tutumlarının bağlama ve etkisi altında oldukları bilişsel ön yargılara göre değişebildiğini biliyoruz. Böylece sigorta talebinin neden bazı alanlarda yüksek, diğerlerinde düşük olduğunu daha iyi anlayabiliyoruz.

Davranışsal sigortacılık yaklaşımı, Türkiye gibi gelişmekte olan sigorta pazarları için çok daha büyük fırsatlar sunuyor. Tüketicilerin sigorta talebini etkileyen faktörleri daha iyi anlamak ve sigorta talebini destekleyici uygulamalar geliştirmek, 21. yüzyılda Türk sigorta sektörünün önündeki en önemli hedeflerden biri olmalı. Böylece Türk sigorta sektörünün yıllardır konuşulan gelişim potansiyeli, bir potansiyel olmaktan çıkıp realiteye dönüşebilir.

Kaynaklar

Awunyo-Vitor, D. (2012). Comprehensive Motor Insurance Demand in Ghana: Evidence From Kumasi Metropolis. *Management,* C: 2, No:4, ss. 80-86.

Gollier, C. (2013). The Economics of Optimal Insurance Design, In Handbook of Insurance, New York: Springer.

Handel, B. R. (2013). Adverse Selection and Inertia in Health Insurance Markets: When Nudging Hurts. *American Economic Review*, C: 103, No: 7, ss. 2643-82.

Hertwig, R., Barron, G., Weber, E. U., ve Erev, I. (2004). Decisions From Experience and The Effect of Rare Events in Risky Choice. *Psychological Science*, C: 15, No: 8, ss. 534-539.

Hsu, Y. C., Chou, P.L. and Shiu, Y.M. (2016). An Examination of The Relationship Between Vehicle Insurance Purchase and The Frequency Of Accidents. *Asia Pacific Management Review,* C:21, No: 4, ss. 231-238.

Jaspersen, J. G. (2016). Hypothetical Surveys and Experimental Studies of Insurance Demand: A Review. *Journal of Risk and Insurance*, C: 83, No:1, ss. 217-255.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica,* C: 47, No:2, ss. 263–291.

Kahneman, D. (2017). Hızlı ve Yavaş Düşünme, İstanbul: Varlık Yayınları.

Kunreuther, H. C., Pauly, M. V., ve McMorrow, S. (2013). Insurance and Behavioral Economics: Improving Decisions in The Most Misunderstood Industry. Cambridge: Cambridge University Press.

Liebenberg, A. P., Carson, J. M. ve Dumm, R. E. (2012). A Dynamic Analysis of The Demand for Life Insurance. *Journal of Risk and Insurance*, C: 79, No: 3, ss. 619-644.

Meral, H. (2020). *Aktüerler vs. İnsanlar: Riskleri Nasıl Ölçüyoruz?* https://sigortastrateji.com/davranissal-ekonomi/riskleri-nasil-olcuyoruz/, (Erişim: 02.06.2022).

Meral, H. (2021). Tüketim Çağında Sigorta Müşterisinin Beklentisini Anlamak, Ed. Selim Yazıcı, FinTech ve InsurTech ile Finansın Dönüşümü: Dijital Ekonomide Geleceği Yaratan 5 Temel Değişim, İstanbul: MediaCat Yayınları.

Meyer, R. ve Kunreuther, H. (2017). The Ostrich Paradox: Why We Underprepare For Disasters. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Pitthan, F. ve Witte, K. De. (2021). Puzzles of Insurance Demand and its Biases: A Survey on The Role Of Behavioural Biases and Financial Literacy on Insurance Demand. *Journal of Behavioral and Experimental Finance,* C:30, 100471.

Rabin, M. ve Thaler, R. H. (2001). Anomalies: Risk Aversion. *Journal of Economic Perspectives,* C: 15, No:1, ss. 219-232.

Richter, A., Schiller, J. ve Schlesinger, H. (2014). Behavioral Insurance: Theory and Experiments. *Journal of Risk and Uncertainty*, C: 48, No: 2, ss. 85-96.

Richter, A., Ruß, J. ve Schelling, S. (2019). Insurance Customer Behavior: Lessons From Behavioral Economics. *Risk Management and Insurance Review*, C:22, No:2, ss. 183-205.

SEDDK, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2022). *Ferdi Kaza Sigortası Genel Şartları*, https://www.seddk.gov.tr/tr/mevzuat/sigortacilik/genel-sartlar , (Erişim: 10.08.2022).

Sherden, W. A. (1984). An Analysis of the Determinants of the Demand for Automobile İnsurance. *Journal of Risk and Insurance*, C:51, No:1, ss. 49-62.

Thaler, R. H. (2019). Akıllı İnsanların Mantıksız Kararları, İstanbul: Pegasus Yayınları.

TSB, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği. (2022). *Mali Tablolar ve İstatistikler*, https://www.tsb.org.tr/tr/istatistikler, (Erişim: 08.08.2022).

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2021). OECD Insurance Statistics 2021, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/841fa619-en, (Erişim: 10.08.2022).

Zweifel, P. ve Eisen R. (2012). Insurance Economics. Springer Texts in Business and Economics, New York: Springer.

BÖLÜM 11.
TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINI ŞEKİLLENDİREN TRENDLER VE SİGORTACILIĞA YANSIMALARI

Kerem Erdoan[14]

Özet

21. yüzyılda tüketici davranışlarındaki dönüşüm en çok da sigorta gibi geleneksel sektörleri etkiliyor. Eğlence, medya, perakende gibi sektörler, bu değişim trendini yakından takip ettikleri hatta bir noktaya kadar bu değişime yön verdikleri için yeni döneme daha hızla adapte oluyorlar. Ancak sigorta sektörü son yıllarda hız kazanan bu dönüşüm trendine henüz adapte olabilmiş değil.

Bu çalışma, 21. yüzyılda tüketici davranışlarını şekillendiren ana trendleri ve bu dönüşümün sigorta sektörü üzerindeki muhtemel yansımalarını inceliyor. Yazıda öncelikle günümüzde tüketici davranışlarının hangi yönde evirildiğini açıklayacak, daha sonra da sigorta şirketlerinin bu dönüşüm trendine adapte olabilmek için izleyebilecekleri stratejilere yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sigorta pazarlaması, tüketici davranışı, müşteri deneyimi, kullanıcı deneyimi.

[14] Turkcell Dijital Sigorta, Genel Müdür Yardımcısı, keremerdoan@gmail.com

bir kenara bırakıp sigortacılığı yeniden düşünmesi gerekiyor. Yıkıcı inovasyonun diğer sektörlerden geldiği, otomotiv firmalarının kendi sigorta ürünlerini sunmaya başladığı günümüzde, sigorta şirketlerinin hızla bu yeni döneme adapte olmaları şart. "Peki, nasıl?" sorusunun cevabını çok da uzaklarda aramamıza gerek yok. Tüketicilere beklentilerinin ötesinde deneyimler sunan sektörlerin uygulamalarına adapte olmak iyi bir başlangıç olabilir.

Kaynaklar

BBC. BBC News. (2022). *Pazarlamacılar Tüketiciyi Cebinden Seçiyor*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140617_pazarlama_telefon, (Erişim: 15.11.2022).

Deloitte. (2015). *Life Insurance Consumer Purchase Behavior*, https://www2.deloitte.com/ content/dam/Deloitte/us/Documents/strategy/us-cons-life-insurance-consumer-study.pdf ,(Erişim: 18.10.2022).

Google. (2022). *About Audience Targeting*, https://support.google.com/google-ads/answer/2497941?hl=en,(Erişim: 12.10.2022).

Lemonade. (2022). *The Lemonade Giveback*, https://www.lemonade.com/giveback, (Erişim: 08.11.2022).

Manu, A. (2017). Transforming Organizations For The Subscription Economy: Starting From Scratch. London: Routledge.

Meral. (2018). *Sigortayı Yeniden Keşfetmek*, https://sigortastrateji.com/pazarlama/sigortayi-yeniden-kesfetmek/,(Erişim: 02.11.2022).

Meral, H. (2021). FinTech ve InsurTech ile Finansın Dönüşümü: Dijital Ekonomide Geleceği Yaratan 5 Temel Değişim, Ed. Selim Yazıcı, *Dijital Sigortacılıkta Başarı Faktörleri ve Dijital Platformlardan Öğrenilmesi Gerekenler*, İstanbul: MediaCat Yayınları.

Mercedes. (2022). *The Mercedes-Benz Subscription: A Flexible Entry into Electric Mobility*, https://www.mercedes-benz-mobility.com/en/what-we-do/subscription/, (Erişim: 05.10.2022).

Moon, J., Chadee, D., ve Tikoo, S. (2008). Culture, Product Type and Price Influences on Consumer Purchase Intention to Buy Personalized Products Online. *Journal of Business Research*, C: 61, No: 1, ss. 31-39.

Nicoletti, B. (2020). Insurance 4.0: Benefits and Challenges of Digital Transformation. Rome: Springer Nature.

Sethi-Iyengar, S., Huberman, G., ve Jiang, W. (2004). How Much Choice is too Much? Contributions to 401 (k) Retirement Plans. *Pension Research Council Working Paper*, PRC WP 2003-10.

The Verge. (2022). *BMW Starts Selling Heated Seat Subscriptions for $18 a Month,* https://www.theverge.com/2022/7/12/23204950/bmw-subscriptions-microtransactions-heated-seats-feature, (Erişim: 08.10.2022).

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*, 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587, (Erişim: 12.11.2022).

Zuora. (2022). The Subscription Economy Index 2022, https://www.zuora.com/resources/subscription-economy-index/ , (Erişim: 02.10.2022).

BÖLÜM 12.
DAVRANIŞSAL ANALİTİK: SİGORTACILIKTAKİ ÖNEMİ VE UYGULAMALARI

Aren Haddeler[15]

Özet

Her kuşağın, her coğrafyanın ve her bireyin durumlar karşısında farklılaşan karar alma süreçleri ve tepkileri bulunmaktadır. Tüketim alışkanlıkları her dönem farklılık gösterse de son dönemde; erişilebilirlik, kıyaslanabilirdik ve şeffaflık sebebiyle şimdiye kadarki en hassas dönemini yaşamaktadır. Sigorta sektörü önleyici ve güven sağlayıcı özellikleri nedeniyle diğer tüketim sektörlerinden ayrışmaktadır. Dolayısıyla sigorta tüketicileri aslında kullanabilecekleri bir hizmet değil korunma ve güvende olma duygusunu satın almaktadır.

Sigorta sektörünün tüketicilerin duygu durumunu iyi anlaması, satın alma ve iletişim noktalarını doğru analiz etmesi gerekir. Tüketici davranışlarının sigorta şirketleri tarafından yönlendirilmesi ancak doğru verilerin tutulması, analitik yöntemlerle analiz edilmesi ve farklı müşteri segmentlerine göre geliştirilecek stratejik aksiyonlarla mümkün olabilir. Bu bölümde, müşteri davranışlarını anlamlandırmayı ve öngörmeyi amaçlayan davranışsal analitiğin; bileşenlerini, sigorta sektörü için önemini ve uygulama örneklerini bulacaksınız.

Anahtar Kelimeler: Sigorta müşteri analitiği, davranışsal analitik, büyük veri, makine ve derin öğrenme.

[15] Lumnion, Veri Biliminden Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı, aren.haddeler@lumnion.com

daha iyi hazırlanacaklardır. Bunun için de etkin bir organizasyon yapısının kurulması, stratejik önceliklerin tanımlanması ve uygun bir teknolojik altyapının sağlanması gerekir.

Kaynaklar

Axa. (2022). *Axa Go,* https://www.axasigorta.com.tr/axa-go, (Erişim: 19.11.2022).

Becker, G., Dreller, A., Güntner, A. ve Lorenz, J. T. (2020). *Behavioral Science in Insurance—Nudges Improve Decision Making,* https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/insurance-blog/behavioral-science-in-insurance-nudges-improve-decision-making, (Erişim: 10.10.2022).

Beesetty Y, Pramod B ve Vineet K, (2022). *AI in Insurance Market,* https://www.alliedmarketresearch.com/ai-in-insurance-market-A11615, (Erişim: 11.11.2022).

Clancy, K. J. ve Roberts, M. L. (1984). Towards an Optimal Market Target: A Strategy for Market Segmentation, *Journal of Consumer Marketing*, C: 1, No: 1, ss. 64–73.

Cote, C. (2021). *What is Dıagnostıc Analytıcs? Examples*, https://online.hbs.edu/blog/post/diagnostic-analytics, (Erişim: 05.11.2022).

Debattista, J., Lange, C., Scerri, S., ve Auer, S. (2015). Linked 'Big' Data: Towards a Manifold Increase in Big Data Value and Veracity, *2015 IEEE/ACM 2nd International Symposium on Big Data Computing (BDC).*

Digital Insurance. (2022). *Here's How Hippo Is Innovating Through Smart Partnerships,* https://digitalinsurance.wbresearch.com/blog/hippo-innovating-smart-partnerships-strategy, (25.11.2022).

Dolot, A. (2018). The Characteristics of Generation Z, *E-Mentor,* C: 2, No: 74, ss. 44-50.

E&Y, Ernst and Young. (2017). *Implementing Behavioral Analytics to Drive Customer Value: Insurers Cannot Afford to Wait,* https://www.the-digital-insurer.com/wp-content/uploads/2017/07/934-ey-implementing-behavioral-analytics-to-drive-customer-value.pdf, (Erişim: 13.10.2022).

Gandomi, A. ve Haider, M. (2015). Beyond the Hype: Big Data Concepts, Methods, and Analytics, *International Journal of Information Management,* C: 35, No: 2, ss. 137-144.

Han, J. ve Kamber, M. (2006). Data Mining: Concepts and Techniques Second Edition. Massachusetts: Morgan Kaufmann.

Insurance Information Institute. (2022). *Growth and Role of Property/Casualty Insurance*, https://www.iii.org/article/insurance-10, (Erişim: 08.10.2022).

Jorgensen, B. (2003). Baby Boomers, Generation X And Generation Y? *Policy Implications for Defence Forces in The Modern Era, Foresight*, C: 5, No: 4, ss. 41-49.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2014). Principles of Marketing, London: Pearson.

Mitchell, T. M. (1997). Machine Learning, New York: McGraw Hill.

Morris, A. (2021). *Descriptive Analytics Defined: Benefits & Examples,* https://www.netsuite.com/portal/resource/articles/erp/descriptive-analytics.shtml, (Erişim: 01.11.2022).

Multivu. (2018). *Introducing Pay Per-Mile Insurance,* https://www.multivu.com/players/English/8357351-metromile-artificial-intelligence-machine-learning-insurance-fraud/, (20.11.2022).

Pride, W. M., Ferrell, O. C., Lukas, B., A., Schembri, S., Niininen, O. ve Cassidy, R. (2018). Marketing Principles, South Melbourne.

Richter, A., Ruß, J. ve Schelling, S. (2019). Insurance Customer Behavior: Lessons From Behavioral Economics, *Risk Management and Insurance Review*, C: 22, No: 2, ss. 183-205.

Ritson, M. (2017). *Facebook's Segmentation Abilities are Depressingly Impressive*, https://www.marketingweek.com/mark-ritson-facebook-segmentation/, (Erişim: 28.10.2022).

Russell, S. J. ve Norvig, P. (2010). Artificial Intelligence: A Modern Approach, Third ed. London: Pearson.

Sözcü Gazetesi. (2020). *Sigorta Sektöründe Yapay zekâ Devrimi,* https://www.sozcu.com.tr/2020/sigorta/sigorta-sektorunde-yapay-zeka-devrimi-6108424/, (Erişim: 25.11.2022).

Stobierski, T. (2019). *The Advantages of Data-Driven Decision-Making,* https://online.hbs.edu/blog/post/data-driven-decision-making, (Erişim: 17.10.2022).

Sabancı Üniversitesi. (2022). *SBM Insurance Fraud Project,* https://analyticslab.sabanciuniv.edu/research-project/sbm-insurance-fraud-project/, (Erişim: 30.11.2022).

Sweeney, E. (2017). *Oscar Launches Machine Learning Tool to Put Relevant Clinical Insights in Front of Physicians.* https://www.fiercehealthcare.com/analytics/oscar-launches-machine-learning-tool-to-put-relevant-clinical-insights-front-physicians, (23.11.2022).

Talend. (2022). *Structured vs. Unstructured Data: A Complete Guide,* https://www.talend.com/resources/structured-vs-unstructured-data/, (Erişim: 22.10.2022).

Vuleta, B. (2021). *How Much Data is Created Every Day?,* https://seedscientific.com/how-much-data-is-created-every-day/,(Erişim: 20.10.2022).

Van Otterlo, M. ve Wiering, M. (2012). Reinforcement Learning and Markov Decision Processes, *Adaptation, Learning, and Optimization*. C: 12, ss. 3–42.

BÖLÜM 13.
SİGORTA MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNDE YENİ DÖNEMİN İPUÇLARI

Doç. Dr. Özgür Akpınar[16]

Özet

Günümüzde teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, müşterilerin daha bilinçli hâle gelmesi, iş bölümünde yaşanan artış ve bireylerin uzmanlaşması gibi sebeplerle işletmeler, yönetim stratejilerinde çeşitli değişiklikler yapmaktadır. Bu durum işletmelerin iş yapış tarzlarını da farklılaştırmaktadır. Bu çerçevede işletmeler, kârlılık düzeyi yüksek müşterilerin kazanılmasını ve onlarla uzun süreli ilişki kurulmasını amaç edinen, müşteri merkezli yeni bir yönetim felsefesi olan müşteri ilişkileri yönetimini uygulamaktadır.

Müşteri ilişkileri yönetimi sigorta sektöründe özellikle son dönemde gelişme gösteren bir uygulamadır. Sigorta şirketleri, mevcut müşterilerini elde tutmak, yeni müşteriler kazanmak, çapraz ve üst satış imkânlarından faydalanmak gibi amaçlarla müşteri ilişkileri yönetiminden yararlanmaktadır. Bu bölümde öncelikle müşteri ilişkileri yönetimi kavramının ne olduğunu anlatacak, daha sonra ise sigorta sektörü açısından önemine değineceğiz. Son olarak 21. yüzyılda müşteri ilişkileri yönetimini dönüştüren ana trendleri ve bu dönüşümün sigorta sektörü üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Müşteri ilişkileri yönetimi, sigorta müşteri ilişkileri, müşteri deneyimi, çalışan deneyimi, kullanıcı deneyimi.

[16] Marmara Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, oakpinar@marmara.edu.tr

Kaynaklar

Akmeriç, N. (2007). Sigortacının Sigortası Bilgiye Yatırım. *CEO's Dergisi*. ss. 26-27.

Akpınar, Ö. (2018). Sigorta Sektöründe Müşteri İlişkileri Yönetimi Uygulamaları. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C: 10, Sayı: 18, ss. 1-19.

Arslan, C. (2019). Sigortacılık Sektörüne Davranışsal Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, S. ve Kirazlı, T. (2020). Dijital Pazarlamada Marka Denkliğinin Sigorta Sektöründe Aracı Memnuniyeti Üzerine Etkisi. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 2, Sayı:1, ss. 29-47.

Blery, E. ve Michalakopoulos, M. (2006). Customer Relationship Management: A Case Study of a Greek Bank. *Journal of Financial Services Marketing*, Vol. 11. No: 2. ss. 116-124.

Çildağ, G.(2007). Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Sigortacılıkta Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Doğan, B., Bahar, E. ve Buldu, A. (2014). Sigortacılık Sektöründe Müşteri İlişkileri Yönetimi İçin Birliktelik Kuralı Kullanılması. *Marmara Fen Bilimleri Dergisi*, C:26, No: 3, ss. 105-114.

Elmas, Ö. (2018). Müşteri Analitiği ve Öneri Sistemleri Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Faulkner, M. (2003). Customer Management Exellence. England: John Wiley & Sons.

Fikirhane. (2021). *Inbound Marketing ve Yeni Nesil Müşteri*, https://www.fikirhane.com/blog/inbound-marketing-ve-yeni-nesil-musteri, (Erişim: 23.10.2022).

Gel, O. C. (2004). CRM Yolculuğu, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Genesys. (2017). *Yeni Nesil Müşteri Deneyimini Nasıl Bugünden Sunabilirsiniz?.* https://genbin.genesys.com/old/resources/Genesys-Corporate-Sirket-Brosuru-TR.pdf, (Erişim: 22.10.2022).

Gronstedt, A. (2000). Müşteri Yüzyılı, İstanbul: MediaCat Kitapları.

İşte Teknoloji. (2022). *Sigorta Sektöründe Müşteri Kazanımı Dijitaldir,* https://isteteknoloji.com.tr/makale/2022/01/06/sigorta-sektorunde-musteri-kazanimi-dijitaldir/, (Erişim: 08.11.2022).

Kurtyaka, J. (2003). *The Limits of Business Intelligence: An Organizational Learning Approach,* http://www.information-management.com/issues/20030601/6800-1.html, (Erişim: 02.10.2022).

McKinsey. (2016). *The Growth Engine Superior Customer Experience in Insurance,* https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-growth-engine-superior-customer-experience-in-insurance, (Erişim: 12.11.2022).

Oracle. (2022). *Çalışan Deneyimi Nedir?,* https://www.oracle.com/tr/human-capital-management/employee-experience/what-is-employee-experience/, (Erişim: 03.11.2022).

SAS. (2022). *Müşteri Deneyimi Nedir*. https://www.sas.com/tr_tr/insights/business-intelligence/musteri-deneyimi-yonetimi-nedir.html , (Erişim: 03.11.2022).

Sigortacı Gazetesi. (2015). *Çalışan Kalitesi Yükseldikçe Sigorta Sektörü Büyüyecek,* https://sigortacigazetesi.com.tr/calisan-kalitesi-yukseldikce-sigorta-sektoru-buyuyecek/, (Erişim: 13.11.2022).

Sigortacı Gazetesi. (2021). *Sigortacılar İçin Yeni Savaş Alanı: Müşteri Deneyimi,* https://sigortacigazetesi.com.tr/sigortacilar-icin-yeni-savas-alani-musteri-deneyimi/, (Erişim: 12.11.2022).

Sigorta Medya. (2022). *Sigortalı Memnuniyeti İçin Neler Yapılabilir?* https://www. sigortamedya.com.tr/sigortali-memnuniyeti-icin-neler-yapilabilir/, (Erişim: 07.11.2022).

Todman, C. (2001). Designing a Data Warehouse: Supporting Customer Relationship Management, United Kingdom: Prentice-Hall.

Türkiye İş Bankası. (2021). *Kullanıcı Deneyimi (UX) Nedir?,* https://www.isbank.com.tr /blog/kullanici-deneyimi-ux-nedir, (Erişim: 14.11.2022).

Yeşilot, F. ve Dal, N. E. (2019). Müşteri Deneyimi Oluşturma ve Deneyimsel Pazarlama: Iyaşpark Alışveriş Merkezi (AVM) Müşterileri ile Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi,* No: 3, C:2, ss. 263-296.

BÖLÜM 14.
YENİ PARADİGMALAR IŞIĞINDA SİGORTA DEĞER ZİNCİRİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Zeynep Stefan[17]

Özet

15 sene öncesine kadar bankacılık fonksiyonlarının gölgesinde kalan ve kaliteli insan kaynağını kendine çekebilmekten aciz olarak değerlendirilen Türk sigorta sektörü için artık yükselme ve bölge piyasalarından pozitif ayrışma zamanı. Bu zor yolda sigortacıların ülkenin finansal yapısındaki dengeyi sağlamak, yeşil dönüşüm, sürdürülebilirlik, değişen iklim yapısı ve risklere karşı bir dalgakıran gibi ilk sırada mücadele etmek gibi önemli ödevleri var. Penetrasyon ve piyasa büyüklüğünde varılması gereken nokta her ne kadar uzak gibi görünse de sahip olduğumuz benzersiz kaynaklar ve düzenleyici kurumlarımızın proaktif yaklaşımı ile bu alanda hızla yol almaya devam ediyoruz.

Türk sigorta sektörü; ülke ekonomisindeki tasarruf açığının azaltılmasına gerekli katkıyı sağlayacak, dijitalleşmeyle birlikte gelişmiş ülke pazarları ile arasındaki mesafeyi hızla kapatacak ve sigorta ürünlerini hem fiyat hem de kapsayıcılık açısından daha erişilebilir kılacak olan benzersiz bir yol haritasıyla yeni normallere uyum sağlamalıdır. Bu noktada, yeni dönemde sigorta değer zincirini dönüştüren paradigmaları doğru anlamak ve buna uygun yatırım fırsatlarını değerlendirmek, Türk sigorta sektörü için özel bir önem taşımaktadır. Bu bölümde öncelikle sigorta değer zincirini dönüştüren, dijital ve operasyonel rezilyans, sistemik risk yönetimi, açık sigortacılık gibi kavramlara değinecek, daha sonra da bu dönüşümün yarattığı ürün ve yatırım fırsatlarını açıklayacağız.

Anahtar Kelimeler: Sigorta değer zinciri, sürdürülebilirlik, iklim değişikliği, ESG, sigorta temelli menkul kıymetler.

[17] Maher Holding, Direktör, zeynep.stefan@gmail.com

Kaynaklar

Barrieu, P. ve Albertini, L. (2010). The Handbook of İnsurance-Linked Securities. John Wiley & Sons.

Bukowski, S. I., ve Lament, M. B. (2022). Insurance Market Integration in the European Union. London: Routledge.

EIOPA, European Insurance and Occupational Pensions Authority. (2020). *Guidelines on Information and Communication Technology Security and Governance,* https://www.eiopa.europa.eu/sites/default/files/publications/eiopa_guidelines/eiopa-bos-20-600-guidelines-ict-security-and-governance.pdf, (Erişim: 30.11.2022).

EIOPA, European Insurance and Occupational Pensions Authority. (2021a). *Open Insurance: Accessing and Sharing Insurance-Related Data Discussion Paper,* https://www.eiopa.europa.eu/sites/default/files/publications/consultations/open-insurance-discussion-paper-28-01-2021.pdf, (Erişim: 29.11.2022).

EIOPA, European Insurance and Occupational Pensions Authority. (2021b). *Insurers Sustainability Reporting: Eiopa's Technical Advice On Key Performance Indicators Under Article 8 Of The Taxonomy Regulation,* https://www.eiopa.europa.eu/sites/default/files/publi cations/advice/eiopa-21-184-sustainability-non-financial-reporting-advice-art8-taxonomy-regulation.pdf, (Erişim: 30.11.2022).

Evanoff, D. D., Hoelscher, D. S. ve Kaufman, G. G. (2009). Globalizat ion and Systemic Risk. London: World Scientific

Jøsang, A., Povey, D., ve Ho, A. (2002). *What You See is not Always What You Sign,* https://folk.universitetetioslo.no/josang/papers/JPH2002-AUUG.pdf, (Erişim: 27.11.2022).

Mirabile, K. R. (2021). Exotic Alternative Investments: Standalone Characteristics, Unique Risks and Portfolio Effects. Anthem Press

Moloney, N. (2014). EU Securities and Financial Markets Regulation. Oxford: Oxford University Press.

Roubini, N. (2011). Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance. London: Penguin Books.

Stefan, Z. (2018). *Me, Free, Easy,* https://zeynepstefan.com/me-free-easy/, (Erişim: 30.11.2022).

United Nations. (2015). *Paris Agreement,* https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf, (Erişim: 30.11.2022).

United Nations. (2019). *Global Investors for Sustainable Development Alliance,* https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2019/10/GISD-1015.pdf, (Erişim: 30.11.2022).

BÖLÜM 15.
KATILIM SİGORTACILIĞINDA TÜRKİYE'Yİ BEKLEYEN FIRSATLAR

Doç. Dr. Melek Yıldız[18]

Özet

Katılım sigortacılığı, Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı topraklarda ihtiyacı karşılamak, finansal dışlanmanın önüne geçmek ve sigortalılık oranlarını artırmak amacıyla atılan önemli bir adımdır. Geleneksel sigortacılık gibi uzun bir geçmişe sahip olmayan katılım sigortacılığı, Türkiye pazarında özellikle dini hassasiyetleri nedeniyle sigortaya uzak duran kişilerin güvence ihtiyacını karşılayarak, kısa sürede önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'de son yıllarda katılım sigortacılığı yapan şirket sayısında hem hayat hem de hayat dışı branşta artış olduğunu görüyoruz. Ayrıca katılım sigortacılığının toplam sigorta sektöründen aldığı pay, her geçen yıl artıyor. Bununla birlikte Türkiye'de katılım sigortacılığı üretiminin belirli branşlarda yoğunlaştığını, bazı branşlarda ise neredeyse hiç gelişmediğini anlıyoruz.

Bu çalışmada, öncelikle katılım sigortacılığının kavramsal çerçevesine yer verecek ve geleneksel sigorta ile ayrıştığı noktalara değineceğiz. Devamında ise katılım sigortacılığının dünyadaki seyrinden hareketle Türkiye'deki gelişim potansiyelini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Katılım sigortacılığı, tekafül, katılım esaslı sigorta, İslam ekonomisi ve finansı.

[18] Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, melekyildiz@karatekin.edu.tr

lığının yaygınlaşması ve sigorta sektöründeki payının artması hem ulusal hem de uluslararası finansal sistem içerisindeki itibarını destekleyecektir. Türk sigorta sektörü katılım sigortacılığı alanındaki fırsatları değerlendirmek adına;

- İnsanların katılım finans özelindeki okuryazarlığını artıracak,
- Katılım sigortacılığı alanındaki beşerî sermayeyi güçlendirecek,
- Katılım sigortacılığında sunulan ürün yelpazesini genişletecek,
- Katılım sigortacılığının katılım finans ekosistemi ile iş birliğini güçlendirecek politikalar izlemelidir.

Kaynaklar

Altıntaş, K. M. (2016). Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekafül Sigorta Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:16, No: 2, ss. 115-142.

Çalık, A. (2014). Katılım Bankalarında Sigorta Uygulamaları ve Tekafül Sigorta Sistemi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, C: 51, No:587, ss. 95-106.

IFSB, Islamic Financial Services Board. (2020). Islamic Financial Services Industry Stability Report, https://www.ifsb.org/sec03.php , (Erişim: 10.08.2022).

IFSB, Islamic Financial Services Board. (2022). Islamic Financial Services Industry Stability Report, https://www.ifsb.org/sec03.php , (Erişim: 10.08.2022).

Khan, M. (2008). Takaful, Islamic Finance: A Guide For International Business and Investment, United Kingdom: GMB Publishing.

Kısacık, H. (2021). Katılım Sigorta (Tekafül) ve Muhasebe Süreci. *Hitit İlahiyat Dergisi*, C:20, No:3, ss. 265-288.

Özüdoğru, H. (2018). Katılım Sigortacılığı ve Türkiye'deki Durumu. *Third Sector Social Economic Review*, C:53, No:1, ss. 1-16.

Tolefat, A.K. ve Asutay, M. (2013). Takaful Investment Portfolios: A Study of Composition of Takaful Funds in the GCC and Malaysia, Singapore: John Wiley&Sons.

TSB, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği. (2019). *Katılım Sigortacılığı Sektör Raporu,* https://www.tsb.org.tr/tr/yayinlar, (Erişim: 10.08.2022).

TSB, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği. (2021). *Katılım Sigortacılığı Sektör Raporu,* https://www.tsb.org.tr/tr/yayinlar, (Erişim: 11.08.2022).

TSB, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği. (2022). *Mali Tablolar ve İstatistikler*, https://www.tsb.org.tr/tr/istatistikler, (Erişim: 10.08.2022).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Dünya Nüfus Günü, 2022*. https://data.tuik.gov.tr/ Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552

SEDDK, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2022). *Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetlerine İlişkin Sektör Duyurusu (2022/12),* https://www.seddk.gov.tr/tr/duyurular, (Erişim: 15.08.2022).

Swartz, N. P. ve Coetzer, P. (2010). Takaful: An Islamic Insurance Instrument. *Journal of Development and Agricultural Economics*, C:2, No:10, ss. 333-339.

Yaslıdağ, B. (2022). Sigortacılık: Sigorta Aracıları-Sigorta İşlemleri Bireysel Emeklilik Sistemi (BES). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BÖLÜM 16.
SİGORTACILIKTA DİJİTAL DÖNÜŞÜM: MEVCUT DURUM VE GELECEĞE YÖNELİK ÖNGÖRÜLER

Prof. Dr. Erdem Kırkbeşoğlu[19]

Özet

Sigortacılar her ne kadar dijitalleşmenin muhteşem faydalarından söz etseler de bu kavramı ne kadar doğru algıladıkları veya iş sisteminde hangi düzeyde kullandıkları merak konusudur. Bu kapsamda çalışmamızın temel odağını, dijitalleşmenin sigorta sektöründe yaratacağı potansiyel etkiler olarak belirledik. Daha açık bir ifadeyle sigorta sektöründe dijitalleşme konusunda bilgi kirliliğini netleştirmek adına, bilgi teknolojilerinin sigortacılık sisteminin iş sürecindeki (risk analizi ve fiyatlama, pazarlama, satış ve müşteri hizmetleri, hasar yönetimi, ürün geliştirme) işlevlerini uluslararası örneklerle betimlemeye çalıştık. Mevcut yapı ulusal bazda bu kavramı ne kadar doğru algılayabildiğimizi sektör aktörlerinin dikkatine sunuyor.

Anahtar Kelimeler: Sigortacılıkta dijitalleşme, dijital sigortacılık, dijital dönüşüm.

[19] Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Öğretim Üyesi, erdemk@baskent.edu.tr

Sonuç olarak Türk sigorta sektörünün dünyadaki dijital dönüşümden ders çıkarması gereken noktalar olduğu açıktır. Sigortacılığın veriye bağımlılığın en yüksek olduğu sektörlerden biri olması, sigorta şirketlerinin teknolojik adaptasyon anlamında çok daha hızlı ve esnek olmalarını gerektirmektedir. Belki beklenen değişim devrimsel olmayacak veya sigorta şirketleri için baştan aşağı agresif bir dönüşümü zorunlu kılmayacaktır. Ancak Türk sigorta sektöründeki dijital dönüşüm stratejilerinin başarıya ulaşabilmesi için sigorta şirketlerin yeni teknolojileri yakından takip etmeleri ve bunu üreten girişimcilerle iş birliği içinde çalışmaları gerekmektedir.

Kaynaklar

Accenture (2016). *The Rise and Fall of Google Compare,* https://insuranceblog.accenture.com/the-rise-and-fall-of-google-compare (Erişim: 10.01.2021).

Accenture (2017). *The Voice of the Customer: The Future of Insurance Distribution,* https://www.accenture.com/t00010101t000000z__w__/gb-en/_acnmedia/pdf-50/accenture-distribution-marketing-survey-insurance-report.pdf (Erişim: 07.01.2021).

Anchen, J., Frey, A. ve Kirova, M. (2015). *Life Insurance in the Digital Age: Fundamental Transformation Ahead,* https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2015-06.html, (Erişim: 16.10.2022).

Bain & Company (2020). *Costumer Loyality in Insurance Survey,* https://www.bain.com/insights/a-digital-reckoning-for-insurance-companies, (Erişim: 27.11.2022).

Berger, D., Broer, P. ve Pankoke, D. (2016). Digitization in Life Insurance: A Prerequisite For Success in Spite of Low Interest Rates*, I. VW HSG Trendmonitor*, No :1, ss. 15–19.

Biener, C., Eling, M. ve Wirfs, J. H. (2015). Insurability of Cyber Risk: An Empirical Analysis, *The Geneva Papers on Risk and Insurance—Issues and Practice,* C: 40, No: 1, ss. 131–158.

Canaan, M., Lucker, J., ve Spector, B. (2016). Opting in: Using Iot Connectivity to Drive Differentiation the Internet of Things in Insurance. Deloitte University Press.

Capgemini Consulting. (2016). Smart Contracts in Financial Services: *Getting from Hype to Reality,* Capgemini Consulting, https://www.capgemini.com/consulting-de/wp-content/ uploads/sites/32/2017/08/smart_contracts_paper_long_0.pdf, (Erişim: 16.10.2022).

Cappiello, A. (2020). The Digital (R)evolution of Insurance Business Models. *American Journal of Economics and Business Administration,* C: 12, No: 3, ss 1-13.

Catlin, T., Hartmann, R., Segev, I. ve Tentis, R. (2015). *The Making of a Digital Insurer: The Path to Enhanced Profitability, Lower Costs and Stronger Customer Loyalty*, McKinsey & Company, http://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-making-of-a-digital-insurer, (Erişim: 01.10.2022).

Catlin, T., McGranahan, D. ve Ray, S. (2013). *Winning Share and Customer Loyalty in Auto Insurance,* https://de.scribd.com/document/306175438/Winning-Share-and-Customer-Loyalty-in-Auto-Insurance, (Erişim: 18.10.2022).

Cebula, J.J., Popeck, M.E., ve Young, L.R. (2014). *A Taxonomy of Operational Cyber Security Risks Version 2*, Software Engineering Institute. https://resources.sei.cmu.edu/library/asset-view.cfm?assetid=91013 , (Erişim: 18.10.2022).

Cremer, F., Sheehan, B., Fortmann, M., Kia, AN., Mullins, M., Murphy, F. ve Materne, S. (2022). Cyber Risk and Cybersecurity: A Systematic Review of Data Availability, *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice,* C: 47, No: 3, ss. 698-736.

Eling, M. (2018). Cyber Risk and Cyber Risk Insurance: Status Quo and Future Research, *The Geneva Papers on Risk and Insurance—Issues and Practice, NC*: 43, No: 2, ss. 175–179.

Eling, M. ve Lehman, M. (2018). The Impact of Digitalization on the Insurance Value Chain and the Insurability of Risks. *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice*, C: 43, ss. 359–396.

Furr, N. ve Shipilov, A. (2019). *Digital Doesn't Have to Be Disruptive,* https://hbr.org/2019/07/digital-doesnt-have-to-be-disruptive, (Erişim: 28.10.2022).

Johansson, S. ve Vogelgesang, U. (2015). *Insurance on the Threshold of Digitization: Implications for the Life and P&C Workforce,* McKinsey & Company, http://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/insurance-on-the-threshold-of-digitization, (Erişim: 01.09.2022).

Kirkpatrick, K. (2015). Cyber Policies On The Rise, *Communications of the ACM*, C: 58, No: 10, ss. 21–23.

Maas, P. ve Bühler, P. (2015). *Industrialisierung Der Assekuranz in Einer Digitalen Welt,* http://www.ivw.unisg.ch/~/media/internet/content/dateien/instituteundcenters/ivw/studien/industrialisierung-digital2015.pdf, (Erişim: 20.10.2022).

Moneta, A. (2014). *The Customer-Centric Insurer in the Digital Era,* https://insuranceblog.accenture.com/pov/the-customer-centric-insurer-in-the-digital-era.pdf, (Erişim: 01.09.2022).

Nicholson, J. E. (2019). Challenges for The Insurance Industry in The Future. *Journal of Insurance Regulation,* C: 38, No: 6, ss. 1-26.

Ostrowska, M. (2021). Does New Technology Put an End to Policyholder Risk Declaration? The Impact of Digitalisation on Insurance Relationships, *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice,* C: 46, ss. 573–592.

Schmidt, C. (2018). *Insurance in the Digital Age,* https://www.genevaassociation.org/sites/default/files/research-topics-document-type/pdf_public/insurance_in_the_digital_age_01.pdf, (Erişim: 11.10.2022).

Siegel, M., Bartol, N., Pulido, C. J.J., Madnick, S.E., Coden, M., Jalali, M.S., ve Bernaski, M.J. (2018). *Cyber Insurance as a Risk Mitigation Strategy.* https://mediapublications.bcg.com/pdf/cyber_insurance_as_a_risk_mitigation_strategy.pdf, (Erişim: 15.11.2022).

Swiss Re. (2020). *Data-Driven Insurance: Ready for The Next Frontier?* Sigma, https://www.swissre.com/dam/jcr:430c9b00-09ee-448f-8307-0ca484a2ad96/sigma1_2020_en.pdf, (Erişim: 15.10.2022).

Swiss Re. (2016). *Telematics: Connecting the Dots*, https://www.swissre.com/dam/jcr88abf052-fdc8-4cce-912d-ca3e88d051fb/SwissRe_Telematics_connecting_the_dots_KBW.PDF, (Erişim: 15.10.2022).

Willis Towers Watson (2020). *Quarterly InsurTech Briefing Q4 2020,* https://www.willistowerswatson.com/en-US/Insights/2021/01/quarterly-insurtech-briefing-q4-2020, (Erişim: 26.11.2022).

Woods, D.W., ve T. Moore. (2020). *Does Insurance Have a Future in Governing Cybersecurity?,* IEEE Security and Privacy, C: 18, No: 1, ss. 21–27.

Wrede, D., Stegen, T., ve Graf von der Schulenburg, J. M. (2020). Affirmative and Silent Cyber Coverage in Traditional Insurance Policies: Qualitative Content Analysis of Selected Insurance Products from the German Insurance Market. *The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice,* C:45, No:4, ss. 657-689.

Zarifis, A. (2020). *Why is Tesla Selling Insurance and What Does it Mean For Drivers?,* https://theconversation.com/why-is-tesla-selling-insurance-and-what-does-it-mean-for-drivers-130910, (Erişim: 25.11.2022)

BÖLÜM 17.
SİGORTACILIKTA WEB3 TEKNOLOJİLERİ VE UYGULAMA ALANLARI

Prof. Dr. Selim Yazıcı[20] - Dr. Arzu Kilitci Calayır[21]

Özet

Günümüzde merak edilen konulardan biri Web3 teknolojisinin merkezî ve hiyerarşik organizasyonlardan oluşan sigortacılık alanında nasıl bir etki yaratacağıdır. Blockchain ile başlayan merkeziyetsiz yapılar, sigortacılık gibi çok taraflı anlaşmalara ve veriye dayalı olarak faaliyet gösteren birçok sektör için yıkıcı bir dönüşüm yaratma potansiyeline sahiptir. Bu dönüşüm, günümüzde blockchain tabanlı Web3 teknolojilerinin yardımı ile sigorta sektörüne farklı çözümler sunabilir. Bu bölümde, blockchain teknolojisi ve sonrasında tanıştığımız Web3 uygulamalarının sigorta sektörü için yaratacağı fırsat veya tehditler, farklı uygulamalar üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Web3, blockchain, akıllı sözleşmeler, metaverse, NFT.

[20] İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Öğretim Üyesi, selim@istanbul.edu.tr
[21] Millî Eğitim Bakanlığı, Bilişim Teknolojileri Öğretmeni, arzukilitci@gmail.com

için teknik, yasal ve siber riskleri de artırabilmektedir. Karar alma için yapay zekânın kullanılması, sınırlı veya çarpık bilgiler nedeniyle ön yargılar yaratabilmektedir. Dolayısıyla yapay zekânın etik ve adil kullanımı, Web3 teknolojilerinin vaatlerini gerçekleştirme konusunda kritik role sahip olacaktır.

Gelecekte Web3 teknolojileri, sermaye piyasaları, varlık yönetimi, perakende bankacılık ve sigorta sektörü dâhil olmak üzere finansal hizmetler alanlarında etkisini hissettirecek olsa da regülasyonlar, karmaşık teknoloji mimarisi, teknik sınırlamalar, işlevsel olmayanlar, pahalı altyapı ve zayıf kullanıcı deneyimi burada belirleyici olacaktır. Fintech'ler burada doğal bir avantaja sahip olurken geleneksel sektörlerin yetişmek için yapmaları gereken oldukça fazla iş vardır.

Kaynaklar

Abeam Consulting. (2022). *Web3 Finance〜Opportunities and Threats for Insurers Brought by DeFi*, https://www.abeam.com/am/en/topics/insights/web3_finance, (Erişim: 09.11.2022).

Accenture. (2020). *Insurance Technology Vision,* https://www.accenture.com/us-en/insightsnew/insurance/technology-vision-insurance, (Erişim: 10.10.2022).

Aksoy, P. Ç. (2021). Akıllı Sözleşmelerin Kuruluşu ve Geçerlilik Şartları. İstanbul: Oniki Levha.

Atlas Magazine. (2022). *AXA France Joins the Metaverse*, https://www.atlas-mag.net/en/a rticle/axa-france-joins-the-metaverse, (Erişim: 12.11.2022).

Bambacht, J., ve Pouwelse, J. (2022). *Web3: A Decentralized Societal Infrastructure for Identity,* Trust, Money, and Data. arXiv preprint arXiv:2203.00398.

Bader, L., Bürger, J. C., Matzutt, R. ve Wehrle, K. (2018). Smart Contract-Based Car Insurance Policies. In *2018 IEEE Globecom Workshops (GC wkshps, IEEE)*, ss. 1-7.

Calayır, K. A., Karbukan A., Gökdemir A., Asker Ö. (2022). Blok Zincir. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Calayır, K. A. (2022). Yapay Zekâ Desteği ile Mikro Sigortalama Sistemi için Blok Zinciri Uygulaması. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

CBInsights. (2022a). *State of Blockchain Q3'22 Report*, https://www.cbinsights.com/r esearch/report/blockchain-trends-q3-2022/ , (Erişim: 10.10.2022).

CBInsights. (2018). *How Blockchain is Disrupting Insurance,* https://www.cbinsights.com /research/blockchain-insurance-disruption/, (Erişim: 12.09.2022).

CoinDesk. (2022). *Why DeFi Insurance Needs a New Design,* https://www.coindesk. com/layer2/2022/09/07/why-defi-insurance-needs-a-new-design/, (Erişim: 14.10 .2022).

Davis, J. (2018). Peer to Peer Insurance on An Ethereum Blockchain, https://www.theblockchain.com/docs/Peer%20to%20peer%20insurance%20on%20Blockchain.pdf, (Erişim: 02.11.2022).

DayByDay. (2022). *Future of Insurance*, https://daybyday.io/, (Erişim: 01.11.2022).

Ernst ve Young. (2017). *Better-Working Insurance : Moving Blockchain From Concept to Reality Imagine A Different Kind of Insurance Industry*, https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/insurance/insurance-pdfs/ey-marine-blockchain-pov.pdf, (Erişim: 01.11.2022).

Etherisc. (2022*). Etherisc İnternet Sitesi*, https://etherisc.com, (Erişim: 01.11.2022).

Garon, J. M. (2022). *Legal Implications of a Ubiquitous Metaverse and a Web3 Future*, https://ssrn.com/abstract=4002551, (Erişim: 12.09.2022).

Hedera. (2018). *DeFi Insurance: The Next Generation of Insurance,* https://hedera.com/le arning/decentralized-finance/defi-insurance, (Erişim: 18.11.2022).

Iyer, V., Shah, K., Rane, S., ve Shankarmani, R. (2021). Decentralised Peer-to-Peer Crop Insurance, In Proceedings of the 3rd ACM International Symposium on *Blockchain and Secure Critical Infrastructure*, ss. 3-12.

Karp, H. ve Melbardıs, R. (2022). *A Peer-To-Peer Discretionary Mutual on The Ethereum Blockchain*, https://nexusmutual.io/assets/docs/nmx_white_paperv2_3.pdf, (Erişim: 07.10.2022).

Lemonade. (2021). *Introducing the Lemonade Crypto Climate Coalition,* https://www.lemo nade.com/blog/crypto-climate-coalition/ , (Erişim: 05.10.2022.)

Loukil, F., Boukadi, K., Hussain, R. ve Abed, M. (2021). Ciosy: A Collaborative Blockchain-Based Insurance System, *Electronics*, C: 10, No: 11, ss. 1343.

Ma, W. ve Huang, K. (2022). Blockchain and Web3. Wiley.

Oliverwyman. (2022). *Wiill Web3 Reinvent Insurance?,* https://www.oliverwyman.com/our-expertise/insights/2022/jul/oliver-wyman-will-web3-reinvent-insurance.html, (Erişim: 01.11.2022).

PWC. (2022). *Introduction: The Six Components That Make up The Metaverse*, https://www.pwc.com/jp/en/knowledge/column/metaverse-impact-on-the-insurance-industry.html, (Erişim: 01.11.2022).

Rimol, M. (2022). *Gartner Predicts 25% of People Will Spend At Least One Hour Per Day in the Metaverse by 2026*, https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2022-02-07-gartner-predicts-25-percent-of-people-will-spend-at-least-one-hour-per-day-in-the-metaverse-by-2026, (Erişim: 15.11.2022).

Sert, T. (2022). Sorularla DeFi, Merkeziyetsiz Finans. İstanbul: Tefrika Yayınları.

Smith, S. S. (2019). Blockchain, Artificial İntelligence and Financial Services: Implications and Applications for Finance and Accounting Professionals. Springer Nature.

Tuteja, C., Saxena, N., Johri, P., ve Vadi, V. R. (2022). Blockchain Technology: A case study of its Decentralized Use, In *2022 International Conference on Machine Learning, Big Data, Cloud and Parallel Computing (COM-IT-CON), IEE*, C: 1, ss. 771-775.

Uno Reinsurance. (2021). *Web3 and DeFi-related Insurance to Disrupt the Traditional Finance System,* https://medium.com/uno-re/web3-and-defi-related-insurance-to-disrupt-the-traditional-finance-system-3e9e41875123, (Erişim: 08.11.2022).

Unslashed. (2022). *Unslashed İnternet Sitesi*, https://unslashed.finance/, (Erişim: 01.11.2022).

Üzer, B. (2017). Sanal Para Birimleri (Yayınlanmış Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Yaslıdağ. B. (2017). Sigortacılık. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yazıcı, S. ve Yanık, S. (2002). Elektronik Sigortacılık. İstanbul: Der Yayınları.

Yazıcı, S. (2019). The Analysis of FinTech Ecosystem in Turkey, *Pressacademia*, C: 8, No: 4, ss. 188–197.

Yazıcı S. (2022). Fintech ve Insurtech ile Finansın Dönüşümü. İçinde: *Finansal Teknolojiler: FinTech ve InsurTech Dünyasına Giriş*, İstanbul: MediaCat Kitapları.

BÖLÜM 18.
SİGORTACILIKTA PLATFORM VE EKOSİSTEM BAZLI İŞ MODELLERİ

Okan Utkueri[22]

Özet

21. yüzyılda başarılı olmak adına kritik öneme sahip iş modellerinin başında platform ve ekosistemler geliyor. Günümüzün öne çıkan birçok popüler, başarılı ve değerli şirketin iş modeli buna dayanıyor. Geleneksel yani lineer iş modelinin yerini almaya başlayan bu yapı, bünyesinde farklı sorunlarla boğuşan sigorta sektörü için de önemli fırsatlar barındırıyor.

Artan önemi ve kullanım alanına karşılık, çok sık duyduğumuz bu kavramlar ile ilgili ciddi bir kafa karışıklığı söz konusu. O yüzden bu alanda çalışmak isteyenler için ilk adımlar bu kavramlara ilişkin farkındalığı berraklaştırmak olmalı. Sonrasında bu iş modelinin önemi, sağladığı faydalar, çalışma şekli ve 21. yüzyılın sigortacılığında oynayacağı rol üzerine odaklanmak faydalı olacaktır.

Bu bölümde öncelikle platform ve ekosistemlerle ilgili temel tanım ve çalışma prensiplerine değineceğiz. Bu genel bilgilendirmeden sonra platform ve ekosistem kavramlarının sigorta sektöründeki uygulama alanları, önündeki bariyerler, zorluklar ve sektörünün geleceğinde bu iş modellerinin oynayacağı rol üzerinde duracağız. Son bölümde ise bu alandaki başarılı örneklere değinerek hem bu kavramların pekişmesini hem de bu alana odaklanmak isteyenler için ipuçları vermeyi hedefleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Platform, ekosistem, açık sigortacılık, müşteri odaklılık.

[22] İTÜ Çekirdek, Insurtech Program Danışmanı, okan@utkueri.com

Kaynaklar

Accenture. (2017). *Insurance Technology Vision 2017,* https://www.accenture.com/t20170405T032835Z__w__/us-en/_acnmedia/PDF-48/Accenture-Technology-Vision-for-Insurance-2017-Infographic.pdf, (Erişim: 08.10.2022).

Accenture. (2019). *What Can Insurers Learn From Chinese Insurtech Giant Zhong An?,* https://insuranceblog.accenture.com/what-can-insurers-learn-from-chinese-insurtech-giant-zhong-an (Erişim: 02.10.2022).

Cusumano, M. A., Gawer, A. ve Yoffie, D. B. (2019). Business of Platforms, New York: Harper Business.

Decker, A. (2020). *The Ultimate Guide to Platforms and How They Can Benefit Your Business,* https://blog.hubspot.com/marketing/platform, (Erişim: 11.10.2022).

Dutch Transformation Forum, (2018). *Unlocking the Value of the Platform Economy: Mastering the Good, the Bad and the Ugly,* https://dutchitchannel.nl/612528/%20 dutch-transformation-platform-economy-paper-kpmg.pdf , (Erişim: 27.09.2022).

IBM, International Business Machines. (2020). *Insurance on the Platform Report,* https://www.ibm.com/thought-leadership/institute-business-value/report/insurance-platforms, (Erişim: 15.09.2022).

Johnson, M. L. (2018). *Platform vs. Linear: Business Models 101,* https://www.applicoinc.com/blog/platform-vs-linear-business-models-101/ , (Erişim: 20.09.2022).

McKinsey. (2020). *Ecosystems and Platforms: How Insurers Can Turn Vision Into Reality,* https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/ecosystems-and-platforms-how-insurers-can-turn-vision-into-reality, (Erişim: 11.09.2022).

Moazed, A. ve Johnson N. L. (2016). Modern Monopolies: What It Takes to Dominate the 21st Century Economy, New York: St. Martin's Press.

Nicoletti, B. (2020). Insurance 4.0: Benefits and Challenges of Digital Transformation. London: Palgrave Macmillan.

Sinek, S. (2022). Neden İle Başla, İstanbul: Arıtan Yayınevi.

TDI Academy. (2022*). Programmes on Digital Insurance and the Impact of Technology on Insurance, 100% Virtual Learning & Development* https://www.the-digitalinsurer.com/tdiacademy/programmes/?utm_source=tdi_content&utm_medi um=tdi_generic&utm_campaign=tdi&utm_term=&utm_content=menu , (Erişim: 25.10.2 022) .

Vitality. (2021). *Prudential and Vitality Launch Unprecedented Well-Being Program in Brazil.* https://vitality.international/our-insights/news/prudential-and-vitality-launch-unprecedented-well-being-program-in-brazil.html, (Erişim: 02.11.2022).

BÖLÜM 19.
GÖMÜLÜ (EMBEDDED) SİGORTA: GLOBAL TRENDLER VE TÜRKİYE POTANSİYELİ

Erhan Ergüneş[23]

Özet

Swiss Re'nin araştırmasına göre dünyada sigorta teminat açıkları son yirmi yılda iki katına çıktı. Sigorta teminat açığının ana sebepleri arasında dijitalleşme, iklim değişikliği ve etkili inovasyon eksikliği gibi etmenler gösteriliyor. Bu noktada gömülü sigorta, mevcut sigorta ürünlerinin daha verimli bir şekilde dağıtımını sağlayabilecek yeni bir yol olarak karşımıza çıkıyor.

Gömülü sigorta, ekonomideki herhangi bir ticari aktörün teknolojiyi kullanarak sigortayı kendi ürün veya hizmetlerinin bir ek bileşeni hâline getirmesidir. Sigorta şirketleri bu sayede yeni bir dağıtım kanalına sahip olurken, ayrıca piyasanın farklı alanlarına yayılmış bir sigorta penetrasyonu elde edebiliyorlar.

Bu bölümde, ilk olarak gömülü sigorta iş modelinin tanımını, çalışma prensiplerini ve uygulama alanlarını açıklayacağız. Daha sonra ise gömülü sigortanın dünyada çeşitli sektörlerdeki uygulama örneklerini inceleyecek ve Türkiye'deki potansiyeline ilişkin değerlendirmelerde bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: Gömülü sigorta, insurtech, inovasyon.

[23] Sharq Insurance LLC Katar, Chief Underwriting Officer, erhanergunes@gmail.com

Sonuç

20. yüzyıl boyunca geleneksel sigorta ürünleri ve dağıtım kanallarıyla faaliyet gösteren sigorta şirketleri 21. yüzyılda çok daha farklı dinamiklerle karşı karşıya. Teknolojinin gelişmesi ve değişen tüketici beklentileri, sigorta değer zincirinin de yeniden tasarlanmasını zorunlu kılıyor. Sigorta şirketleri, platform ekonomisini bir kaldıraç olarak kullanıp gömülü sigorta modeli ile yeni nesil sigorta ürün ve hizmetleri tasarlayabilirler. Ayrıca bu iş modelinin sağladığı avantajlar sayesinde bu dönüşümü çok daha nokta atışı, hızlı ve düşük maliyetle yapabilirler. Bu noktada gömülü sigorta, geleneksel sigorta şirketlerine iş modellerini yeniden düşünme ve düzenleme fırsatı sunuyor. Bu trendi yakalayamayan şirketler ise önümüzdeki dönemde sigorta sektörünün içinden ve dışından çok daha dişli rakiplerle karşı karşıya kalabilirler.

Türk sigorta sektörü, ülkedeki düşük sigorta penetrasyonu ve yüksek teminat açığı nedeniyle gömülü sigorta uygulamasının sağlayacağı imkânlara diğer pazarlardan çok daha fazla ihtiyaç duyuyor. Öte yandan ülkedeki genç nüfusun, internet kullanımının ve e-ticaret hacminin benzer durumdaki ülkelere göre yüksek olması, gömülü sigortanın iş potansiyelini artırıyor. Türk sigorta sektörü 21. yüzyılda tüm dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve davranışsal dönüşümü doğru analiz edebilir ve teknoloji kaldıracını kullanarak değer önerisini artırabilirse sigortayı topluma yayarak sürdürülebilir bir kalkınma sağlayabilir.

Kaynaklar

Dietz, M., Khan, H. ve Rab, I. (2020). *How Do Companies Create Value From Digital Ecosystems?,* https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/how-do-companies-create-value-from-digital-ecosystems, (Erişim: 26.09.2022).

Geneva Association. (2018). *Understanding and Addressing Global Insurance Protection Gaps,* https://www.genevaassociation.org/publication/socio-economic-resilience/understanding-and-addressing-global-insurance-protection-gaps, (Erişim: 23.08.2022).

Hurley, J. (2022). *Embedded Insurance: Definition, Examples, Benefits,* https://www.the-future-of-commerce.com/2022/03/31/embedded-insurance-definition-examples-benefits/, (Erişim: 25.08.2022).

Instech London. (2021). *Insurance: to Embed, or Not to Embed,* https://www.instech.co/insight/insurance-to-embed-or-not-to-embed, (Erişim: 25.08.2022).

Inverstor Insights Asia. (2020). *Ant Group (Part 7) - Decoding the Success of a Miniscule Behemoth (Insurance Markets Edition),* https://www.investorinsights.asia/post/ant-group-part-7-decoding-the-success-of-a-miniscule-behemoth-insurance-markets-edition, (Erişim: 20.08.2022).

NTT Data. (2022). *Insurtech Global Outlook 2022,* https://insurtech-insurance.nttdata.com, (Erişim: 12.11.2022).

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). *OECD Insurance Statistics 2021,* https://doi.org/10.1787/841fa619-en, (Erişim:18.11.2022).

Qian, Y. (2021). *A Glance at Ant Group and Tencent's Insurance Technology Ventures,* https://equalocean.com/analysis/2021081116531, (Erişim: 25.08.2022).

Radicle. (2021). *Embedded Insurance: Where Insurance is Bought, not Sold,* https://medium.com/radicle/embedded-insurance-where-insurance-is-bought-not-sold-9efef896a4e9, (Erişim: 23.09.2022).

Sharma, R. (2022). *Can Tesla (TSLA) Profit From Its Insurance Business?,* https://www.investopedia.com/tesla-insurance-business-profitability-5215165, (Erişim: 26.09.2022).

Sigorta Dünyası. (2022). *Insurtech Tamamlıyo 30 Milyon Lira Değerleme İle Yatırım Aldı,* https://www.sigortadunyasi.com.tr/2022/10/27/insurtech-tamamliyo-30-milyon-lira-degerleme-ile-yatirim-aldi/ , (Erişim:12.10.2022).

Singh, S. (2022). *Unfolding Zhong an – Insurance with an Internet Twist,* https://www.reutersevents.com/insurance/blog/unfolding-zhong-insurance-internet-twist , (Erişim: 25.09.2022).

Sühr, N. (2021). *The Unique Embedded Insurance Market Opportunity,* https://blog.kasko.io/the-unique-embedded-insurance-market-opportunity-2ba698afc20b, (Erişim: 12.10.2022).

Swiss Re. (2021). *Sigma, Resilience Index 2021: A Cyclical Growth Recovery, But Less Resilient World Economy,* https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/2021-resilience-index.html , (Erişim: 08.10.2022).

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). *2021 Yılı E-Ticaret Bülteni,* https://www.eticaret.gov.tr/haberler/10040/detay , (Erişim: 26.09.2022).

The Digital Insurer. (2022). *Antsurance – Insurtech Analysis Video and Research Deck,* https://www.the-digital-insurer.com/dia/antsurance-insurtech-analysis-video-and-research-deck/, (Erişim: 29.08.2022).

Torrance, S. (2021). *Embedded Insurance: A $3tn Market Opportunity, That Could Also Help Close The Protection Gap,* https://www.fintechfutures.com/2021/01/embedded-insurance-a-3tn-market-opportunity-that-could-also-help-close-the-protection-gap/, (Erişim: 23.08.2022).

TSB, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği. (2022). *Mali Tablolar ve İstatistikler.* https://www.tsb.org.tr/tr/istatistikler, (Erişim: 02.10.2022).

Uber. (2022). *Partner Protection Insurance with Allianz Partners.* https://www.uber.com/be/en/drive/insurance/, (Erişim: 11.09.2022).

BÖLÜM 20.
EŞLER ARASI (P2P) SİGORTA: ÇALIŞMA ESASLARI VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Osman Muhammed Bilgin[24] - Semih Şaşgın[25]

Özet

Eşler arası sigorta, bir grubun belirli bir riske karşı kendini güvence altına almak için bir araya geldikleri risk paylaşım sistemidir. Bu sigorta modeli, müşterileri tekil olarak değerlendirmek yerine aile, arkadaş gibi sosyal bağları dikkate alarak ticari bir değer oluşturmaktadır. Paylaşım ekonomisi temelli eşler arası sigorta modeli, geleneksel modeldeki sigortalı–sigortacı arasındaki çıkar çatışmasını azaltır, güven duygusunu artırır ve taraflar arasında daha dengeli bir ilişkinin kurulmasını sağlar. Eşler arası sigortanın dünyadaki uygulama alanı, Amerika'da Lemonade, Almanya'da Friendsurance ve Çin'de Waterdrop gibi girişimlerle giderek artmaktadır.

Bu kapsamda çalışmada, öncelikle eşler arası sigorta modelinin tanımını ve çalışma esaslarını inceleyecek sonraki bölümde ise dünya örnekleriyle birlikte Türkiye'deki uygulama potansiyelini değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Eşler arası sigorta, P2P sigorta, paylaşım ekonomisi.

[24] Pay Sigorta, Kurumsal İletişim Yöneticisi, osmanmuhammedbilgin@gmail.com
[25] Neova Katılım Sigorta, Risk Yöneticisi, semihsasgin@gmail.com

Kaynaklar

Abdikerimova, S. ve Feng, R. (2022). Peer-to-peer Multi-risk Insurance and Mutual Aid. *European Journal of Operational Research*, C:299, N:2, ss. 735-749.

Bank of Lithuania. (2021). Peer-to-peer Insurance Guidelines. Decision No V 2021/(34.3.E-3400)-419-181 https://www.lb.lt/en/news/peer-to-peer-insurance-guidelines-by-the-bank-of-lithuania-a-sustainable-way-of-market-entry-for-innovations , (Erişim: 01.10.2022).

BNP Paribas. (2016). *Otherwise: The Leading Broker of Peer-to-peer Insurance.* https://group.bnpparibas/en/news/otherwise-leading-broker-peer-to-peer-insurance , (Erişim: 08.10.2022).

EIOPA (European Insurance and Occupational Pensions Authority). 2019, Report on Best Practices on Licensing Requirements, Peer-to-peer Insurance and The Principle Of Proportionality In An Insurtech Context, https://www.eiopa.europa.eu/document-library/report/report-best-practises-licencing-requirements-peer-peer-insurance-and_en , (Erişim: 01.10.2022).

Denuit, M. (2020). Investing in Your Own and Peers' Risks: The Simple Analytics of P2P Insurance*. European Actuarial Journal*, C:10, N:2, ss.335-359.

Harvard University. (2018). *Friendsurance: Friends with Benefits?,* https://d3.harvard.edu/platform-digit/submission/friendsurance-friends-with-benefits/ , (Erişim: 03.10.2022).

Ooniq (2019). *Ooniq is Set to Transform the Traditional Insurance Industry,* https://medium.com/@ooniq/ooniq-is-set-to-transform-the-traditional-insurance-industry-9c1700f10632 , (Erişim: 04.10.2022).

Kahya, F. (2010), Osmanlı Devleti'nde Sigortacılık. İstanbul: Libra Kitap.

Laka. (2022). *Collective Cover for Cyclists by Laka*, https://laka.co/gb/ , (Erişim: 04.10.2022).

Lemonade. (2015). *World's First P2P Insurance Company,* https://www.lemonade.com/blog/worlds-first-p2p-insurance-company/ , (Erişim: 04.10.2022).

Lemonade. (2022). *The Lemonade Giveback*, https://www.lemonade.com/giveback , (Erişim: 04.10.2022)

Sandilands, C. (2016). *Bitesize Insurtech: So-Sure,* https://oxbowpartners.com/insurtech-bitesize/sosure-2016/ , (Erişim: 05.10.2022).

So-Sure (2022). *So-Sure İnternet Sitesi*, https://wearesosure.com , (Erişim: 05.10.2022).

Stephen Goldstein. (2017). *Takaful - $15bn with a 14% CAGR... Can P2P Insurance Do the Same?*, https://dailyfintech.com/2017/11/02/p2p2t2c/ , (Erişim: 05.10.2022).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. (2022). *Katılım Finans Strateji Belgesi (2022-2025)'ne İlişkin Cumhurbaşkanlığı Genelgesi,* https://www.cbfo.gov.tr/haberler/katilim-finans-strateji-belgesi-2022-2025ne-iliskin-cumhurbaskanligi-genelgesi-resmi , (Erişim: 05.10.2022).

Terry, H. (2018). *Friendsurance in Germany Makes Insurance Social Again*, https://www.the-digital-insurer.com/dia/friendsurance-germany-makes-insurance-social-again/ , (Erişim 20.09.2022).

The Digital Insurer. (2020). *Insurtech Analysis: Waterdrop*, https://www.the-digital-insurer.com/wp-content/uploads/2020/12/InsurTech-Analysis-Waterdrop.pdf , (Erişim: 01.10.2022).

The Digital Insurer. (2022). *Pineapple – InsurTech Analysis Research Deck*, https://www.the-digital-insurer.com/dia/pineapple-insurtech-analysis-research-deck/ , (Erişim: 01.10.2022).

World Bank Group. (2018), *How Technology Can Make Insurance More Inclusive: Finance, Competitiveness & Innovation Global Practice Fintech Note No.2, https://openk nowledge.worldbank.org/handle/10986/30059 ,* (Erişim: 01.10.2022).

Stefan, Z. (2018). *Paylaşım Ekonomisi Sigortacılığı Nereye Götürecek?,* https://zeynepstefan.com/paylasim-ekonomisi-sigortaciligi-nereye-goturecek/ , (Erişim: 01.10.2022).

2. Basım

ATATÜRK
BİR DÂHİNİN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Dr. Mehmet Kılıç

nobel bilimsel

ATATÜRK
Bir Dâhinin Yaşam Öyküsü
Dr. Mehmet Kılıç

Yayın No.: 1146
ISBN: 978-625-433-652-2
E-ISBN: 978-625-433-651-5
Basım Sayısı: 2. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kılıç, Mehmet.
ATATÜRK Bir Dâhinin Yaşam Öyküsü / Mehmet Kılıç
2. Basım, XX + 490 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-433-652-2
E-ISBN: 978-625-433-651-5
1. Lider 2. Dâhi 3. Mustafa Kemal Atatürk

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ..... **xi**

KISALTMALAR ..... **xix**

GİRİŞ **1**

Birinci Bölüm
ALİ RIZA EFENDİ VE ZÜBEYDE HANIM'IN YAŞAMLARI **5**

I. Atatürk'ün Babası Ali Rıza Efendi:
(1841/ d.Selanik–ö.23 Mayıs 1886/ Selanik) 5

II. Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım:
(d.1857 /Selanik–ö.15 Ocak 1923/ İzmir) 10

III. Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın Evlilikleri ve Çocukları 12

IV. Zübeyde Hanım'ın İkinci Evliliği 28

V. Savaş Yılları ve Zübeyde Hanım'ın Selanik Şehrini Terk Etmesi 30

İkinci Bölüm
MUSTAFA KEMAL'İN EĞİTİMİ **41**

I. Mahalle Mektebi:(1886-1886) 41

II. İlkokul Öğrenimi(Şemsi Efendi İlkokulu)
(Selanik İptidaisi: 1886-1891) 42

III. Ortaokul Öğrenimi: (1893- 1895) 44

IV. Lise Öğrenimi (Manastır Askeri İdadisi): (1896–1899)(Yaşı 18) 46

V. İstanbul Harp Okulu Öğrenimi
(13 Mart 1899–10 Şubat 1902)(Yaş 21 Tğm.) 49

VI. İstanbul Harp Akademisi Öğrenimi
(1902– 11 Ocak 1905)(Yaş 24, Yzb.) 50

VII. İlk Kıta Görevi Arap Yarımadası (Şam'a Sürgün)(5 Şubat 1905) 53

Üçüncü Bölüm
ATATÜRK'ÜN ÖZELLİKLERİ 61

I. Nüfus Kaydı Bilgilerine Göre Özellikleri 61
II. Giyimine Gösterdiği Özen 62
III. Kumardan Hiç Hoşlanmazdı 65
IV. Atatürk'ün Spor Alışkanlıkları 65
V. Atatürk'ün 24 Saati 66
VI. Atatürk'ün Müzik ve Dans Alışkanlığı 67
VII. Atatürk'ün Davranış ve Yaşam Özellikleri 68
VIII. Atatürk ve Liyakat 75
IX. Atatürk ve Devlet Parası (Beytülmal) 76

Dördüncü Bölüm
ATATÜRK'ÜN EVLİLİĞİ 77

I. Gençliğinde Yaşadığı Gönül İlişkileri 77
II. Veliaht Vahidettin'in Mustafa Kemal'i Kızı Sabiha Sultan ile Evlendirmek İstemesi (Bir Sultanla Evlenmesi Konusu) 78
III. Fikriye Hanım'la Olan İlişkileri 80
IV. Latife Hanım'la Evlenmesi 80

Beşinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN MANEVİ ÇOCUKLARI 91

I. Manevi Evlat Edindiği Çocuklar 91

Altıncı Bölüm
ATATÜRK'ÜN SOFRASI 107

I. Atatürk'ün Sofrası 107
II. Sofranın İçeriği Nasıldı? 107
III. Atatürk Nasıl Beslenirdi? 118

Yedinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN HAYVAN SEVGİSİ 121

I. Atatürk'ün At Sevgisi 121
II. Atatürk'ün Köpek Sevgisi 122
III. Sofradaki Bıldırcın 124

Sekizinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN ÇEVRECİLİĞİ.....125

I. Çevreci Atatürk.....125
II. Ağaç ve Doğa Sevgisi.....125
III. Atatürk'ün Çiçek Sevgisi.....129

Dokuzuncu Bölüm
ATATÜRK'ÜN SÖYLEŞİDE BULUNDUĞU KİMSELER.....133

I. Erzurumlu Mevlit Ağa ile Söyleşi.....133
II. Çiftçi Halil Ağa ile Söyleşi.....135
III. Dersimli Vatandaş ile Söyleşi.....142
IV. Sincanlı Köylü Kadın ile Söyleşi.....144
V. Atatürk'ün Bu Söyleşilerden Memleketin Durumunu Değerlendirmesi.....146

Onuncu Bölüm
ATATÜRK'ÜN KİTAP SEVGİSİ VE OKUMA ALIŞKANLIĞI.....149

I. Bilim İnsanı Atatürk, Nasıl Kitap Okurdu?.....149
II. Atatürk'ün Özel Kitaplığı.....156
III. Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Bulunduğu Yerler.....159
IV. Makalelerin Bilimselliği.....161
V. Okurken Yorulma Bilmeyen Lider Atatürk.....161
VI. Cephelerde Kitap Okuyan Bir Komutan, Atatürk.....164
VIII. Atatürk'ün Çıkardığı Gazeteler.....167
IX. Atatürk'ün Toplumdaki Ahlak, Bilim ve Moral Anlayışını Önemli Bir Güç Unsuru Olarak Düşünmesi.....169
VIII. Atatürk'ün İlim ve Fen Hakkındaki Düşünceleri.....172

On Birinci Bölüm
NUTUK HANGİ KOŞULLARDA, NASIL VE NE AMAÇLA HAZIRLANMIŞTIR?.....175

I. Nutuk'un Hazırlanışı.....175
II. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'u Okuması.....180
III. Nutuk'un İlk Etkisi Üniversitelerde Görülmüştür.....184

IV. Gazi Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'u Kimlere Okumuştur? 186
V. Atatürk Nutuk'u Niçin ve Kimlere Hitaben Yazmıştır? 189
VI. Nutuk Hangi Dillerde Basılmıştır?.....190
VII. Nutuk Hakkında Görüş ve Değerlendirmeler.....192
VIII. Nutuk Niçin 1927 Yılında Okunmuştur? 197
IX. Nutuk'a Tepkiler 198
X. Sonuç 199

On İkinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN RÜTBE YÜKSELME KRONOLOJİSİ 201

I. Atatürk'ün Askerlik Mesleğinde Rütbe Yükselme Kronolojisi.....201
II. Atatürk'e Mareşallik Rütbesi ve Gazilik Unvanının Verilmesi.....202
III. Başkomutanlık Görev Süreleri 202
IV. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı 203
V. Atatürk'ün Emekliliği 203

On Üçüncü Bölüm
ATATÜRK'ÜN SAVAŞTIĞI CEPHELER VE BULUNDUĞU GÖREVLER.....205

I. Atatürk'ün Savaştığı Cepheler 205
II. Atatürk'ün Savaştığı Cephelerde 4 Kez Yaralanması 206
III. Atatürk'ün Bulunduğu Görevler ve Yaptığı İşler. 212
IV. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a Dönüşü (13 Kasım 1918) 234
V. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da (19 – 25 Mayıs 1919/ 7 gün).....288
VI. Mustafa Kemal Paşa Havza'da:
(25 Mayıs – 12 Haziran 1919/18 gün) 301
VII. Mustafa Kemal Paşa Amasya'da
(12 – 26 Haziran 1919 / 15 gün)) 307
VIII. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da
(03 Temmuz–29 Ağustos 1919/56 gün) 313
IX. Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta:
(02 Eylül – 18 Aralık 1919 / 106 gün).....329
X. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye Ankara'da:
(27 Aralık 1919) 337

On Dördüncü Bölüm
ATATÜRK'ÜN NİŞANLARI, GERİ ALINMASI, FAHRİ YAVERLİK UNVANI VE İDAM KARARI 345

I. Atatürk'ün Kazandığı Nişan ve Madalyalar 345
II. Mustafa Kemal Paşa'ya "Fahri (Onursal) Yaverlik" Unvanı Verilmesi 347
III. İmparatorluk Döneminde Mustafa Kemal Paşa'ya Verilen Nişan ve Madalyaların Geri Alınması 347

On Beşinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN ÇİFTLİKLERİ (TARIMIN ÖNCÜSÜ ÇİFTLİKLER) 351

I. Vatan Toprağı Kaderine Terk Edilemez 351
II. Çiftliklerin Dökümü 354

On Altıncı Bölüm
ATATÜRK'ÜN DOĞDUĞU SELANİK'TEKİ EVİN TÜRKİYE'YE TAHSİSİ 359

I. Selanik'te Atatürk'ün Doğduğu Evin Tarihçesi 359
II. Selanik'te Atatürk'ün Doğduğu Evin Türkiye'ye Tahsis Edilmesi ... 360
III. Selanik'teki Pembe Ev'in Müzeye Dönüştürülmesi 363

On Yedinci Bölüm
ATATÜRK VE DİN 365

I. Atatürk'ün 1 Mart 1922'de TBMM'nin Açılışında Yaptığı Konuşmadan 365
II. Ramazan Aylarının Atatürk İçin Önemi 366
III. Atatürk Ramazan Aylarında Şehitlere Hatmi Şerif Okuturdu 366
IV. Manevi Kızı Nebile'nin Dolmabahçe Sarayı'nda Okudu Ezan 366
V. Mustafa Kemal Paşa Eşine Kur'an-ı Kerim Armağan Ediyor 367
VI. Amerikan Milletine Bir Mesaj İstenmesi Üzerine Amerikalı Gazeteci Mr. Lawrence Show Moore'ye Verdiği Demeç 367
VII. Kur'an'ın Tefsiri Çalışmaları 368
VIII. Türkçe İbadet Uygulamaları 369
IX. Din Hakkındaki Anayasa Maddesi 369
X. Atatürk'ün Din Hakkındaki Söylemleri 370
XI. Atatürk'ün Saltanatın Kaldırılması Kararı Üzerine Söylemleri 373

XII. Atatürk'ün Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Söylemi 378
XIII. Atatürk'ün Yaptığı Dualar 379
XIV. Atatürk'ün Balıkesir Paşa Camii'nde Minberden Yaptığı Konuşma 380
XV. Atatürk'ün Son Peygamber Hazreti Muhammed Hakkında Söylemleri 383
XVI. Sonuç 384

On Sekizinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN İLKE VE DEVRİMLERİ 385

I. Çağdaş Bir Devletin Temel İlkeleri 385
II. Atatürk İlkelerinin Dayandığı Temel Esaslar 386
III. Atatürk'ün Devrim Düşüncesi 386
IV. Devrimcilik İlkesinin Hedefi 387
V. Türk Devriminin Özellikleri 387
VI. Çeşitli Alanlardaki Devrimler 391

On Dokuzuncu Bölüm
ATATÜRK'ÜN VASİYETİ 395

I. Atatürk'ün Vasiyeti 395
II. Atatürk'ün Vasiyetnamesi'nin Elyazısı Örneği 397
III. Atatürk'ün Yazdığı Vasiyetnamesi (Alfabe harfi ile ifadesi) 398
IV. Vasiyetnamenin Açılması 399

Yirminci Bölüm
ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI VE ÖLÜMÜ 401

I. Çocukluk Yıllarında 401
II. Atatürk'ün Vücudunda Kaşıntıların Başlaması 401
III. Yorgunluk Belirtileri, Ateşlenme ve Burun Kanamalarının Başlaması. 401
IV. Atatürk'ün Ölümle Sonuçlanan Hastalığı 402
IV. Cumhurreisi İsmet İnönü'nün Atatürk'ün Naaşının Etnografya Müzesi'ndeki Geçici Kabrine Konulması Nedeniyle Yaptığı Konuşma 426

V. Diğer Vilayetlerde Yapılan Temsilî Cenaze Töreni 428

Yirmi Birinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN ARAMIZDAN AYRILIRKEN BİZE BIRAKTIKLARI 431

I. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi 431
II. Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku 432
III. Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti Ordularına Son Mesajı 435
IV. Bizlere Yaşam Koşullarımızın Rehberi, Kılavuzu ve Yol Göstericisi Olarak Kullanılmak Üzere Şunları da Bırakmıştır 436

Yirmi İkinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ ÜZERİNE HAKKINDA SÖYLENENLER 437

I. Devlet Başkanlarının Söylemleri 437
II. Başbakanların ve Diğer Devlet Yetkililerinin Söylemleri 441
III. Askerler 444
IV. Din Adamları, Şair ve Diplomatlar 445

Yirmi Üçüncü Bölüm
ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜNÜN DIŞ BASINDA YANKILANMASI (ÖZETLENMİŞ OLARAK) 449

I. İngiliz Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 449
II. Fransız Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 450
III. Alman Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 453
IV. Sovyet Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 453
V. İtalyan Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 454
VI. Macar Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 455
VII. Çekoslovak Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 457
VIII. Yunan Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 457
IX. Bulgar Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 459
X. İran Gazetelerinde Atatürk'ün Ölümü 460

Yirmi Dördüncü Bölüm
ATATÜRK VE ANITKABİR 461

I. Atatürk'ün Ölümünde Yatacağı Yer Hakkında Vasiyeti Var mıydı?. 461
II. Anıtkabir 462
III. Anıtkabir Projesi 462
IV. Anıtkabir'deki Bayrak Direği 463
V. Aslanlı Yol 464
VI. Anıtkabir'deki Kuleler ve Atatürk'ün Kulelerdeki Özlü Sözleri. 465
VII. Anıtkabir Parkı ve Ağaçları 467

Yirmi Beşinci Bölüm
ATATÜRK'ÜN NAAŞININ ETNOGRAFYA MÜZESİ'NDEKİ GEÇİCİ KABRİNDEN ANITKABİR'E NAKLİ (10 KASIM 1953) 469

KAYNAKÇA 481

YAZAR HAKKINDA 489

KAYNAKÇA

A. ANAYASA

T.C. Anayasası (1982 tarihli) Madde 24

B. RESMÎ GAZETE

Resmi Gazete, Sayı: 406, 12 Kasım 1938.

C.ARŞİVLER

Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Atatürk Özel Arşivi, Klasör 3, Dosya: 1335/4-2, Fihrist:12, 12-1:

D.ZABIT CERİDESİ

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5. İçtima 4,(11 Kasım 1938), Cilt 27,

Zabıt Ceridesi Devre I, Cilt I,

E.KİTAPLAR

Abdullah Manaz, ***Atatürk Reformları ve İslam,*** *İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006,*

Afet İnan, (Yeni Baskıyı Haz. Arı İnan), ***Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,*** *7.b, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, 2008,*

Afet İnan, ***Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım****, İstanbul: 1998,*

Afet İnan, ***Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları****,2.b, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991,*

Ahmet Köklügiller, Der. ***Nutuk Nedir, Ne Değildir?*** *2.b, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2010,*

Alev Coşkun, ***Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 AY, İşgal Hüzün, Hazırlık,*** *2.b, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2008,*

Ali Fuat Cebesoy, ***Misak-ı Milli****, Haz. Faruk Sükan ve Cemal Kutay İst.: Acar Matbaacılık, 1989,*

Ali Fuat Cebesoy, ***Sınıf Arkadaşım Atatürk Okul ve Genç Subaylık Anıları****: İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1966,*

Ali Güler, ***Atatürk'ün Saklanan Seceresi****, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013,*

Ali Güler, ***Bir Dâhi'nin Hayatı,-Atatürk'ün Soyu, Ailesi ve Öğrenimi-,*** *2. b, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2000,*

Ali Güler, ***Dehanın Kodları,*** *2.b, İstanbul: Truva Yayınları,2010,*

Ali Rıza Özdemir, ***Atatürk ve İslam,*** *4.b., Ankara, Kripto Yayını, 2016,*

Ali Güler, ***Sarı Paşa – İnsan Atatürk****- , Ankara: Türkar Araştırma Dizisi, 2006,*

Alptekin Müderrisoğlu, ***Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları****, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980,*

Atatürk, ***Atatürk'ün Bütün Eserleri****,* ***(1903-1915)*** *Cilt:13.b. Kaynak Yayınları 2003,*

Atatürk, ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri****, 1906-1938 (Bugünkü Dille)Yayına Haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak ve M. Akif Tural, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi,2006,*

Atatürk, ***Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri****, cilt 2,*

Atatürk, ***Nutuk-Söylev, Cilt I, 1919-1920****, 2.b, TTK, 1986,*

Atatürk, ***Nutuk-Söylev, Cilt II (1920-1927),*** *5. b, Türk Tarih Kurumu, 2006,*

Atatürk, ***Zabit ve Kumandan ile Hasbihal****, 4.b, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006,(Prof. Dr. Afet İnan'ın sunuş yazısından):*

*Bilal N. Şimşir,****Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler,*** *Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi, 1991,*

Burhan Göksel, ***Atatürk'ün Soy kütüğü Üzerine Bir Çalışma****, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi, 1987,*

Celal Bayar, ***Bende Yazdım,*** *Cilt 8, İstanbul: Sabah Kitapları, 1997,*

Cemal Granda, ***Atatürk'ün Uşağı Cemal Granda Anlatıyor****, 1927-1938, Ankara: Kristal Kitapları, 2007,*

Cemal Kutay, ***Bir Solukta Atatürk****, 3. b, İstanbul: İklim Yayıncılık, 2008,*

Cemal Kutay, ***İstiklal Savaşı'nın Maneviyat Ordusu, Cilt I****, İstanbul: Yelken Matbaası, 1977,*

Cemal Kutay, ***Tarihi Aydınlığı, Seçmeler 2****, Editörler, Nuriye (Nuriş) Türkmen ve Dilan (Dilo) Aslan, Kurtiş Matbaacılık, 2000,*

Cemil Sönmez, ***Atatürk ve Okuma Sevgisi,*** *2.b, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994,*

Cevat Dursunoğlu, ***Milli Mücadele'de Erzurum****, Ankara: 1946, İstanbul: 1998,*

Cumhurbaşkanlığı, Atatürk'ün Kitaplığı, Ankara: Kardelen Ofset, 2006,

Emre Kongar ve Hasan Yelman'ın röportajlarıyla Gazi'nin Son Tanıkları Anlatıyor, ***"O Daima Şıktı"*** *Cemal Memduh Altar'ın Anılarından. Haz. Nebil Özgentürk****,*** *İstanbul: Bir Yudum İnsan Yayınevi, 2010,*

Enver Behnan Şapolyo, ***Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi****, 3.b, İstanbul: Ekicigil Matbaası, Rafet Zaimler Yayınevi, 1958,*

Enver Konukçu, ***Erzurum'da Mustafa Kemal'i Ilıca ve İstanbul Kapı Karşılamaları****, Erzurum: 2009,Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 974.*

Falih Rıfkı Atay, ***Atatürk'ün Bana Anlattıkları****, İstanbul: Bateş Yayınları, 1998,*

Falih Rıfkı Atay, ***Çankaya - Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar-*** *İstanbul: Bateş Atatürk Dizisi, 1998,*

Feridun Kandemir, ***"Rauf Orbay- Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile****" İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları:4, Sinan Matbaası, 1965,*

GenelkurmayBaşkanlığı, ***Askeri Yönüyle Atatürk,*** *Ankara: ATASE Yayını, 1981,*

Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Bşk.lığı, ***Atatürk, Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle,*** *Ankara: 1980,*

Gnkur. Bşk.lığı, ***Atatürkçülük 1,*** *2001,*

Gnkur. Bşk.lığı, ***Atatürkçülük 2,*** *2001.*

Halil Erdoğan Cengiz, Der. ***Yaşanmış Olaylarla Atatürk ve Müzik/Hafız Yaşar Okur'un Anıları,*** *Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1993,*

Hamza Eroğlu, ***Atatürk'ün Hayatı,*** *Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1986,*

HasanPulur, Yay. Haz Muhafızı ***Atatürk'ü Anlatıyor. Emekli General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları****, İstanbul: Kaynak Yayınları,*

Hasan Rıza Soyak, ***Atatürk'ten Hatıralar,*** *2.b, İstanbul: Yapı Kredi Yayını, 2005,*

http://www.cicekcesitleri.com/Ataturk_Cicegi

http://www.hurriyet.com.tr/ataturkun-giyim-tarzı-400

http://www.maxihayat.net/maxiforum/ataturkun-hayati-ve-anilari/98006-ataturkun-kar,s.3

Hulusi Turgut, Der., ***Atatürk'ün SırdaşıKılıç Ali'nin Anıları****, Der. Hulusi Turgut, 7.b, İstanbul: İş Bankası Yayını, 2006,*

İhsan Coşkun Atılgan ***(Der.) Erzurum Üstüne Şiirler ve Seçme Yazılar****, Der., Ankara: Vural Matbaası, 1969, (Behçet Kemal Çağlar'ın şiirinden)*

İsmail Arar, ***Söylev'in 50. Yılı Semineri****, 1977*

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, ***Atatürk, Yetişmesi, Kişiliği; Devrimleri,*** *Erzurum: 1973,*

İsmet Bozdağ, ***Atatürk'ün Sofrası****, İstanbul: Truva Yayınları, 2009.*

İzzet Öztoprak, ***Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi****, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006,*

Jaeschke, ***Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi,***

Kılıç Ali, ***Atatürk'ün Hususiyetleri****, Ankara: Yenigün Haber Ajansı, 1998,*

Lord Kinross ***Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu****, Çev. Necdet Sander, 12.b, İstanbul: Altın Kitaplar, 1994,*

M. Kemal Ulusu. (Der). ***Atatürk'ün Yanı Başında , (Çankaya Köşkü Kütüphanecisi NuriUlusu'nun Hatıraları),*** *7.b, İstanbul: Doğan Kitap, 2008,*

M. Erenli, ***Atatürk I, Vatan ve Hürriyet,*** *Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 1981,*

M. Fahrettin Kırzıoğlu, ***Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'daki Evi****, 1974,*

M. Kemal Ulusu, der. ***Atatürk'ün Yanı Başında – Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları-*** *7.b, İstanbul: Doğan Kitap, 2008,*

Mahmut Goloğlu, ***Sivas Kongresi,*** *Başnur Matbaası, Ankara: 1969,*

Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** Cilt 1, 2.b, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1986,

Mehmet Kılıç, ***Cumhuriyet' in Kuruluşu ve Bir Milletin Aydınlanması****, İstanbul: Es Yayınları (Okan Üniversitesi Yayını No:25), 2013,*

Mehmet Kılıç, ***Tarihim ve Ben, Atatürk İlkeleri ve Devrimler, Üçüncü Kitap,*** *İstanbul: Artes Yayınları, 2011,*

Metin Özata, ***Atatürk ve Tıbbiyeliler****; İzmir: Umay Yayınları, 2007,*

Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, ***Atatürk'ün Özel Kütüphanesi'nin Kataloğu,****(Cumhuriyetin 50.kuruluş yıldönümü için hazırlanmıştır)Ankara: 1973:*

Muazzez İlmiye Çığ, ***Atatürk Düşünüyor****, 6.b, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012,*

Nebil Özgentürk, Haz., ***Cemal Memduh Altar'ın Anılarından.,*** *İstanbul: Bir Yudum İnsan Yayınevi, 2010,*

Necdet Evliyagil, ***Atatürk ve Anıtkabir,****1988,*

Nezih Uzel, ***Atatürk'e Nasıl Vize Verdim,*** *- İngiliz İstihbarat Subayı Yüzbaşı Bennett Anlatıyor- İstanbul: Selis Kitapları, 2008,*

Nezihe Araz, ***Mustafa Kemal'le 1000 Gün,*** *12.b, Ankara: Dünya Kitapları, 2005, ss.9-10*

Nimet Arsan, Der., ***Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV****, , Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, 1964.*

Niyazi Ahmet Banoğlu ve Kemal Zeki Gençosman, ***Atatürk Ansiklopedisi Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi, Cilt 1****,İstanbul: May Yayınları, 1971,*

Niyazi Ahmet Banoğlu, ***Nükte ve Fıkralarla Atatürk****, 2.b, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1981,*

Nurten Aslan, ***Küçük Anılarda Büyük Sırlar****, Cilt 3, Ankara: Mavi Kuş Yayınları, 2005,*

Nuyan Yiğit, ***Atatürk'le 30 Yıl,*** *İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü, 3.b, Remzi Kitabevi, 2006,*

Orhan Çekiç, ***80. Yılında Büyük Nutuk (Söylev****), İstanbul: Maltepe Üniversitesi tarafından basılmıştır. 2008,*

Orhan Erinç, Yay. Haz. ***Atatürk 'ün Vefatları, 10 Kasım'ın Öncesi ve Sonrası****,* ***Ayın Tarihi,*** *ilave Sayı, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları No: 20, İstanbul: 2003,*

Orhan Koloğlu, ***Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları****, Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1979.*

Osman Selim Kocahanoğlu (haz), ***Ali Fuat Cebesoy'un Arşivinden Askeri ve Siyasi Belgeler****, İstanbul: Temel Yayıncılık, 2005,*

Ömer Altıntop, **Anılardaki** Atatürk, İstanbul: MY kitap, 2011,

*Recep Cengiz, Yay. Koordinatörü, **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar**, Cilt I, Ankara: Anıtkabir Derneği Yayınları, Pelin Matbaası, 2001.*

*Reşat Kaynar ve Necdet Solakoğlu, **Atatürk Düşüncesi**, 1995.*

*Ruşen Eşref, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, (İlk baskı 1930'da Devlet Matbaasında Yapılmıştır).*

*Sabiha Gökçen, **Atatürk'le Bir Ömür**, 5.b, Anıları Kaleme Alan Oktay Veral, İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi, 2007.*

*Sadi Borak (der.) **Atatürk'ün Özel Mektupları**, 4.b, İstanbul: Kaynak Yayınları,*

*Sadi Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, 2.b, İstanbul: Kaynak Yayınları,*

*Sadi Borak, **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919),** 2.b, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1998,*

*Salih Bozok, **Hep Atatürk'ün Yanında,** İstanbul: 1985,*

*Seçil Karal Akgün, **Selanik'teki Ev**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006,*

*Süleyman Bulut, **Büyük Atatürk'ten Küçük Öyküler**, 2.b, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2009,*

*Şemsi Belli, **Ağabeyim Mustafa Kemal-** Makbule Atadan Anlatıyor**-,**Ankara:29 Ekim 1959,*

*Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar,** 3.b, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1999,*

*Şerafettin Turan, **Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara: Bilgi Yayınevi,2004,*

*Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 3. Kitap 2. Bölüm, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996,*

*Şerafettin Turan, **Türk Devrimi**, 3. Kitap, İkinci Bölüm, 1996,*

*Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1938,** Cilt 1, 18.b,İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999,*

*Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1965,*

*Şükrü Tezer, **Atatürk'ün Hatıra Defteri,** 4.b. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999*

*T.C. Gnkur Bşk.lığı, **Atatürk'ün Nişanve Madalyaları**, Haz. Nusret Baycan, Ankara: Genkur. ATASE, Başkanlığı Yayınları, Gnkur. Basımevi, 1986,*

*T.C. Bahçelievler Belediyesi, **Atatürk ve Çocuk**, 23 Nisan Armağanı,2007,*

*Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Belge Olarak Nutuk**, Der. Ahmet Köklügiller, 2010,*

*Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da (1919-1921) –I,** Ankara: TTK, Basımevi, İş Bankası Yayını, 1959,*

*Turgut Gürer, Der. **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, -Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl**- 2.b, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2006,*

Turgut Özakman, ***Atatürk Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi,1881-1938*** *İstanbul: Bilgi Yayınevi,1999,*

Turgut Özakman, ***Şu Çılgın Türkler****, 2.b, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2005,*

Uluğ İğdemir, ***Atatürk'ün Yaşamı 1881-1918****, Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980,*

Uluğ İğdemir, ***Mustafa Kemal Anafartalar Muhaberat'ına Ait Tarihçe****, Ankara: TTK, 1990,*

Utkan Kocatürk, ***Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü****, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 1999,*

Vehbi Cem Aşkun, ***Sivas Kongresi****, 2. b., İstanbul: Tan Matbaası, 1964,*

Yusuf Hikmet Bayur, ***Atatürk Hayatı ve Eseri I, -Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar-****, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997,*

Zafer Güler, ***Zübeyde Hanım -Tek Kadın****- , İstanbul: Siyah Beyaz Kitap, 2009,*

F.GAZETELER

Sadi Borak, ***Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal,*** *Cumhuriyet, 25 Nisan 1981*.

Hâkimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1921.

Falih Rıfkı Atay ve Mahmut Soydan, 1 Mart 1926 günlü ***Milliyet*** *gazetesi*

Cumhuriyet Gazetesi 4 Şubat 1932.

Falih Rıfkı Atay'ın Dünya Gazetesi'nin 20 Kasım 1955 tarihli sayısında Yayımlanan makalesinden.

Orhan Çekiç, ***80. Yılında Büyük Nutuk,*** *16 Ekim 2007 tarihli Cumhuriyet Gazetesi,*

17 Kasım 1938 tarihli ***Cumhuriyet Gazetesi***

Cumhuriyet Gazetesi 10 Kasım 2018

11 Kasım 1938 tarihli Ulus Gazetesi

Ulus Gazetesi, 16 Kasım 1938.

Vakit gazetesi. 10 Ocak 1922.

Yeni Gün Gazetesi, 02.11.1918.

Ulus Gazetesi, 25.6.1950.

G.SEMOZYUMLAR/SEMİNERLER/PANELLER

Enver Ziya Karal'ın ***Söylev'in 50 Yılı Semineri*** *Açış Konuşması, 1977,*

Ergun Aybars, ***70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutku ve Dönemi****, Gül E. Kundakçı, (der. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara: 1999,*

Yuluğ Tekin Kurat, Büyük Nutuk'un Okunduğu Yılın Türkiyesi, ***70. Yılında Ulusal ve Uluslar arası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutku ve Dönemi****, Der. Gül E. Kundakçı, Ankara: 1999,*

H.DERGİLER

Ali Güler, ***Mustafa Kemal Atatürk'ün Doğduğu Ev,*** *Düşünce ve Tarih Dergisi, (Aylık Tarih Dergisi), Mart 2015, Sayı 6,*

Belleten*, Cilt XVII, Sayı 72, Ankara: 1954,*

Leman Şenalp, Atatürk – Kitap ve Kütüphane, ***Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni****, XXX, S.1,1981,*

*Mehmet Ö. Alkan, Atatürk Ne Zaman Doğdu, Kasım 2010,****"Toplumsal Tarih Dergisi****'nde yayımlanan makale,*

Şemsettin Ünlü, ***Çağdaş Türk Dili, Ekim – Kasım*** *1997*

Yusuf Akçura, ***Türk Tarih Encümeni Mecmuası,*** *Yeni Seri, Cilt I, Sayı 1, 1929:*

Cengiz Akseki, Belge Dergisi, ***"Atatürk'ün Ölümünün Türk Ulusal Basınına Yansıması (1938-1939)****, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Sayı 12 (Yaz 2016/II),*

Tunç Boran, Atatürk'ün Cenaze Töreni Yas ve Metanet, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp *Tarihi Enstitüsü* ***Atatürk Yolu Dergisi,*** *Bahar 2011 sayı 47,*

*M. Hakan Özçelik ve Mustafa Güneş, Atatürk'e Verilen Ad ve Unvanlar İle Ona Yakıştırılan Sıfatlar****,*** *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü,* ***Atatürk Yolu Dergisi,*** *Bahar 2016,*

Mete Akyol, Abdürrahim Tuncak'ın Öyküsü, ***Bütün Dünya****, Başkent Üniversitesi Yayını, 1 Aralık 2006, Sayı 2006/12,*

2nd Edition

ORGANIZATION OF TURKIC STATES
Politics, Economics, Cultural Collaborations and 2040 Vision

Editors
Yılmaz Ulvi Uzun - Hakan Kaya

nobel bilimsel

ORGANIZATION OF TURKIC STATES
Politics, Economics, Cultural Collaborations and 2040 Vision
Editors: Yılmaz Ulvi Uzun - Hakan Kaya

Publishing No.: 1609
ISBN: 978-625-398-530-1
E-ISBN: 978-625-398-531-8
Edition: 2nd Edition, September 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
All rights for this edition are reserved for Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, including photocopying, electronically or mechanically recording or by any information storage or retrieval system, without permission of Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Nobel Publishing Group has been operating nationwide since 1984 and worldwide since 2011. Nobel publications are included in the catalogs of higher education institutions at national and international levels.

'NOBEL BİLİMSEL ESERLER' is a Nobel Akademik Yayıncılık brand.

Executive Editor: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Publishing Coordinator: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Interior Designer: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Proofreader: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Cover Designer: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Library Information Card

Uzun, Yılmaz Ulvi., Kaya, Hakan.
ORGANIZATION OF TURKIC STATES: Politics, Economics, Cultural Collaborations and 2040 Vision /
Editors: Yılmaz Ulvi Uzun - Hakan Kaya
2nd Edition. XIV + 594 p. 16,5x24 cm. Includes references, no index.
ISBN: 978-625-398-530-1
E-ISBN: 978-625-398-531-8
1. Organization of Turkic States 2. Turkic World 3. Turkic States Integration

General Distribution

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adress: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Phone: +90 312 278 50 77 - **Fax:** 0 312 278 21 65
Sales: siparis@nobelyayin.com- **E-Sales:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Points of Delivery and Sales: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Print and Binding: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

CONTENTS

FOREWORD.....iii
FOREWORD.....iv
FOREWORD.....vi
FOREWORD.....viii

POLITICS

A THEORETICAL EXPLANATION FOR THE SUCCESS OF THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES' 2040 VISION DOCUMENT.....3
Serdar Yilmaz

IMPACTS OF AZERBAIJAN-KAZAKHSTAN-TÜRKİYE RELATIONS ON THE FUTURE OF THE TURKISH WORLD.....19
Samir Humbatov

THE IMPORTANCE OF POLITICAL, ECONOMIC AND CULTURAL RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND KAZAKHSTAN FOR THE FUTURE STRATEGIC VISION OF TDT.....47
Fərahilə Fazil

THE TURKIC WORLD AND THE REVIVAL ASPIRATIONS OF THE HISTORIC SILK ROAD.....63
Osman Ercan

TÜRKİYE AND KAZAKHSTAN ARE TWO TURKIC WINGS OF EURASIA.....87
Saparbayev Abdizhapar

AN EVALUATION ON THE GOVERNMENT SYSTEM OF TÜRKİYE AND KAZAKHSTAN.....111
Gökhan Dönmez - Emiliya Uzun

HOW CAN TURKIYE-AZERBAIJAN-TURKMENISTAN TRIO SUPPORT THE EUROPEAN EFFORTS TO DECREASE ITS NATURAL GAS DEPENDENCE ON MOSCOW AFTER THE 2022 RUSSIAN-UKRAINIAN WAR?.....143
Sina Kisacik

THE IMPACT OF KAZAKHSTAN-RUSSIA RELATIONS ON THE SECURITY OF THE TURKIC WORLD FROM PAST TO PRESENT: THE SOVIET PERIOD AND AFTER.....163
Zeynep Deniz Altinsoy - Ali Açikgöz - Filiz Değer

THE IMPORTANCE OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES FOR TURKISH FOREIGN POLICY 179
Yücel Özden

HUNGARY'S RETURN TO THE TURKIC WORLD 191
Zoltán Egeresi

ECONOMICS

THE EFFECT OF AGRICULTURE, MANUFACTURING INDUSTRY AND SERVICE SECTORS ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES..... 209
Hakan Kaya - Yılmaz Ulvi Uzun

KAZAKHSTAN ENERGY POLICY AND ENERGY RESOURCES (Reflections on the Organization of Turkic States) 227
Yerkebulan Sapiyev

STUDY OF THE PROBLEMS OF ECONOMIC AND NATIONAL SECURITY AS A FACTOR IN THE STABILITY OF THE TURKIC-SPEAKING STATES (ON THE EXAMPLE OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC) 245
Aliyev Adalat

CRITICAL MINERALS IN ENERGY SECURITY OF KAZAKHSTAN 281
Anıl Çağlar Erkan

FORMATION AND DEVELOPMENT OF NATIONAL STOCK MARKETS IN THE TURKIC REPUBLICS 309
Aziza Syzdykova

AGRICULTURAL ECONOMY OF TURKIC STATES 329
Elnur Allahverdiyev

THE IMPORTANCE OF THE SILK ROAD SINCE ANCIENT TIMES AND THE MODERN SILK ROAD INITIATIVE 373
Gökay Karaduman

ECONOMIC AND FINANCIAL CONDITION OF THE TURKIC STATES 395
Ibrahimli Lale - Aliyeva Ruhengiz

DILEMMA OF ENERGY POWER IN CENTRAL ASIA..... 421
Merve Suna Özel Özcan

INFLATION IN KYRGYZSTAN 439
Nurzhan Shabieva

UNITY OF THE TURKIC-SPEAKING COUNTRIES AS ADAPTATION TO THE CHALLENGES OF THE GLOBAL CYCLIC TRANSITION 455
Tulegenova M. - Bimendiyeva L. A. - Temerbulatova Zh.S.

CULTURE AND EDUCATION

ORGANIZATION OF TURK IC STATES FROM THE PERSPECTIVE OF HEYDAR ALIYEV'S VIEWS 475
Aliyev Goshgar Jalal

TRADITIONAL KNOWLEDGE OF TURKIC-SPEAKING PEOPLES 487
Botokanova Gulnara

COOPERATION OF TURKIC-SPEAKING STATES IN THE FIELD OF EDUCATION (AS EXEMPLIFIED BY THE ACTIVITIES OF THE BISHKEK STATE UNIVERSITY NAMED AFTER KUSEIN KARASAEV) 511
Gulnara Murzakhmedova

SACRED NUMBERS IN TURKISH AND KYRGYZ LANGUAGES 529
Gulshan Sadyralieva

ISSUES OF TEACHING AND RESEARCHING THE TURKISH LANGUAGE IN UZBEKISTAN ... 547
Ruzmanova Rokhila Usmanovna

NEW OPPORTUNITIES IN THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN 563
Sultanov Tulkin Irgashevich

A THEORETICAL EXPLANATION FOR THE SUCCESS OF THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES' 2040 VISION DOCUMENT

Serdar Yilmaz[1]

ABSTRACT

The main purpose of this study is to analyze the regional cooperation efforts of the Central Asian states since 1991 according to German philosopher Arthur Schopenhauer's "hedgehog dilemma" metaphor. According to the Hedgehog Dilemma, hedgehogs huddle close to each other in cold weather to raise their body temperature. The warmth and comfort brought by this rapprochement prevents hedgehogs from realizing that they are actually harming each other with their arrows. However, this situation does not last long. After a while, the hedgehogs start to feel uncomfortable with each other. After the hedgehogs are distanced from one another by the arrows, they have to deal with the cold. Eventually the hedgehogs prefer the discomfort of the arrows to succumbing to the cold and become close again. Having the same problems in this rapprochement, the hedgehogs move away repeatedly. Finally, the hedgehogs eliminate this dilemma and discomfort by establishing the next rapprochement in a different way. The hedgehogs approach each other at a distance, thus avoiding both the cold and the behavior of harming each other. This article examines how the Turkish states, just like in the Hedgehog Dilemma, can neither keep their distance from each other, nor can they get closer. This article will seek answers to the questions: what needs to be done to realize the decisions in the 2040 Vision Document set out at the summit in Istanbul in 2021, and what integration initiatives have the Turkish states taken so far? It is believed that now it is the time to make a decision for the Organisation of Turkish States countries. Either they will freeze from the cold like hedgehogs that stay away from each other for fear of stinging their thorns, or they will find the perfect distance between them to get closer and defy the cold.

Key Words: Turkish States, Hedgehog Dilemma, Integration, Cooperation, 2040 Vision Document.

[1] Assoc. Prof., Muğla Sıtkı Koçman University, Department of Political Science and International Relations, serdaryilmaz@mu.edu.tr / ORCID: 0000-0003-3400-3392

countries stronger on a national basis and as a group, without prejudice to their current international commitments and without opposing any country. In doing so, the document reiterates its commitment to universal principles of international law, including sovereignty, territorial integrity, and the inviolability of borders. In addition, terms such as rule of law, good governance, resilience, sustainability, inclusiveness, accountability, efficiency, transparency are frequently encountered throughout the document. Therefore, it is understood that the 2040 Vision is built on regional realities with a global perspective.

With its dynamic structure and high potential, the geostrategic momentum achieved by the Turkish cooperation will continue as long as the tools for the targets are well determined and implemented. It is important to keep this momentum alive with its political, economic and humanitarian pillars. In this context, the continuation of the project-oriented approach within OTS, focusing on concrete common gains and tightening the coordination with other Turkish cooperation organizations are among the issues that need to be emphasized. Keeping its geostrategic importance alive will increase the determining power of Turkish cooperation in geopolitical equations in Eurasia.

Now it is the time to make a decision for the OTS countries. Either they will freeze from the cold like hedgehogs that stay away from each other for fear of stinging their thorns, or they will find the perfect distance between them to get closer and defy the cold.

REFERENCES

Address of the President of the Republic of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, to the People of Kazakhstan, *AKORDA*, February 18, 2005, http://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/address-of-thepresident-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-to-thepeople-of-kazakhstan-february-18-2005 (25.06.2020)

Allison, R. (2004). *"Regionalism, Regional Structure and Regional Management in Central Asia"*, Intarnational Organisation, Vol: 80, No: 3, pp. 467-474.

Astana Bildirisi, Kazakistan, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/07_AstanaBildirisi1998_5.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103743.pdf (17.12.2022).

Bohr, A. (2004). *"Reginalism in Central Asia: New Geopolitics, Old Regional Order",* International Affairs, vol: 80, No: 3, p. 169.

Donaldson, W. J. – Pratt, M. (2005). *"Boundary and Territorial Trends in 2004",* Geopolitics, Vol: 10, No: 2, p. 403.

Gammer, M. (2000). *"Post-Soviet Central Asia and Post-Colonial Francophone Africa: Some Associations"*, Middle Easter Studies, Vol: 36, No: 2, p. 131.

Gren, J. D. (2001). *"Regional Cooperation Policies in Central Asia",* Journal of International Development, Vol: 13, p. 1156.

Ibragimova, G. (2015). "Central Asian Nuclear Weapon Free Zone: Greater Security for the Region?", Russian International Affairs Council, 24.07. http://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/central-asiannuclear-weapon-free-zone-greater-security-for-/ (accessed on 06.01.2018).

İstanbul Bildirisi, Türkiye, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/10_IstanbulBildirisi1994_2.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103924.pdf (02.12.2022).

İstanbul Bildirisi, Türkiye, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/05_Istanbul2001_7.Devle_BaskanlariZirvesiBildirisi_20140418_103624.pdf (06.12.2022).

Macfarlane, N. (2004). *"The United States and Regionalism in Central Asia",* International Affairs, Vol: 80, No: 3, p. 452.

Mohsenin, M. M. (2001). *"The evolving security role of Iran in the Caspian Region",* (Ed) Gennady Chufrin, The Security of the Caspian Sea Region, Oxford, Oxford University Press, p. 170.

Nahçıvan Anlaşması, Azerbaycan, http://www.turkkon.org/tr-TR/nahcivan-bildirisi-%282009%29/4/911/911/290 (28.12.2022).

Özal, T. (1992). *"Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır",* Türkiye Günlüğü, Sayı: 19, s. 13.

Purtaş, F. (2008). *"Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri",* (Der), M. Turgut Demirtepe, Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası USAK Yayınları, Ankara, s. 42.

Ruh Görme Üzerine Parerga ie Paralipomena II. Kitap, 2. Basım, (Çev. Levent Özşar), Biblos Yayınları, İstanbul, (2014).

Schneider, W. (2004). *"Regional Cooperation in Central Asia: Vision and Reality",* International Relations and Geopolicy, No: 2, p. 19.

Schopenhauer, A. (2015). Parerga ile Paralipomena: Ya da Kısa Felsefe Denemeleri I. Kitap, 2. Basım, (Çev. Levent Özşar), İstanbul, Biblos Yayınları, İstanbul.

Speechler, M. (2002). *"Regional Cooperation in Central Asia",* Problems of Post-Communism, Vol:49, No:6, p. 44.

Taşkent Bildirisi, Özbekistan, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/08_TaskentBildirisi1996_4.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103822.pdf (18.12.2022).

Tugel bol, Turki Tildes Tuıstar (Birlik Olun, Aynı Dilli Kardeşler), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 284 (24537), 18.11.2006, s. 1.

Türk devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi, 2021. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf (24.01.2023).

Türk Devletleri Teşkilatı, "Organizasyon Yapısı", 2022. https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi

Türk dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Yedinci Zirve BildirİsI, 2020. https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/7-zirve-bildirisi-14-tr.pdf (21.01.2023).

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Türk Keneşi Zirve Bildirileri, http://turkkon.org/tr-TR/bildiriler/4/56 (26.12.2022).

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Zirveler Tarihçesi, http://www.turkkon.org/tr-TR/zirveler_sureci_bilgi_notu/4/52 (01.01.2023).

Türk Konseyi Altıncı Zirve Toplantısı Basın Duyurusu, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, 3 Eylül 2018, http://www.turkkon.org/tr-TR/turk-konseyi-altinci-zirve-toplantisi-basin-duyurusu/54/4873 (15.01.2023)

Türk Konseyinin Temel Amaç ve Görevleri, http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10 (06.01.2023).

Uslu, N. (2010). "Orta Asya Ülkeleri Arasında İşbirliği ve Örgütlenme Çabaları", (Der) Tayyar Arı, Orta Asya ve Kafkasya, MKM Yayıncılık, Bursa, s. 230.

Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar, (Çev. Mustafa Tüzel), Türkiye iş Bankası Kültür Sanat Yayınları, İstanbul. (2016).

Yılmaz, S. (2016). Kazakistan'ın Türkiye Politikası: İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 197.

Yılmaz, S. (2017). *"Eurasian Economic Union: A Regional Economic Hegemony Initiative",* Journal of Eastern European and Central Asian Research, Vol: 4, No: 2, pp. 1-15.

Yüce, M. – Kalkan, İ. (2007). *"Ortalık Asya Devletler Birliği Fikrinin Tarihsel Gelişimi ve İkinci Türkistan Forumu"*, AKADEMİK BAKIŞ, Sayı: 1, Ocak, ss. 10-17.

IMPACTS OF AZERBAIJAN-KAZAKHSTAN-TÜRKİYE RELATIONS ON THE FUTURE OF THE TURKISH WORLD

Samir Humbatov[2]

ABSTRACT

The collapse of the USSR caused serious changes in the world political system. As a result of this, Azerbaijan and Kazakhstan became independent states. Türkiye was not only the first to recognize Azerbaijan and Kazakhstan as independent states. It was one of the first states to establish diplomatic relations with them. Later, cooperation agreements were signed between Azerbaijan and Türkiye, as well as between Türkiye and Kazakhstan in political, economic, cultural, scientific, security, military and other fields. At the same time, agreements on strategic partnership and alliance relations were signed between the parties.

The intensifying relations between the parties and the international conditions required the establishment of the "High Cooperation Council" between Azerbaijan and Türkiye, Azerbaijan and Kazakhstan, and Türkiye and Kazakhstan. Thus, the parties began to take practical steps to strengthen their relations and increase future prospects.

The regularity of mutual visits at the level of leaders, trusting and reliable defense of each other on all regional and international platforms, made it possible to build trust both between peoples and between states. The unity of ethnic and religious identity supported these states to unite around one organization and take the path of joint development. Azerbaijan, Türkiye and Kazakhstan are countries that share the same values and take joint steps. This clearly proves that the power is together.

Keywords: *Relations, Development, Politics, Economy, Action, Regional, Global*

[2] *Head of the Center for International Relations and Diplomatic Studies, Samir.gumbatov.1987@mail.ru, ORCID: 0000-0001-6840-5600*

to increase the trade turnover of 498.5 million dollars in 2022 more than 10 times.

The existing relations between Azerbaijan, Türkiye and Kazakhstan can serve as a model for other Turkic-speaking countries. If Azerbaijan, Türkiye and Kazakhstan reveal all their potential and deepen cooperation in political, economic, trade, military, security and other fields, it can attract more attention of other Turkic-speaking countries. The natural resources available in the Turkic world and their effective use will enable the further strengthening of the Organization of Turkic States, which is transitioning to a new stage of development. Sharing the successes achieved by Türkiye in the field of defense industry products with other Turkic-speaking countries increases their interest in organizing. On the other hand, since 1994, the possibility of using energy lines formalized by Azerbaijan facilitates access to these energy lines of Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan. Both Azerbaijan exports its energy resources to world markets, Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan acquire new markets for the sale of their energy resources and are freed from dependence on Chinese markets, and control of transport and communication lines remains in their hands. The correct coordination of all the steps taken will eventually lead to the formation of a new vision of the Organization of Turkish States. At the same time, it will create conditions for ensuring the security measures of the states.

I believe that Azerbaijan's opening of the Zangezur Corridor will create additional opportunities not only for itself, but also for Turkic-speaking countries.

REFERENCES

"Gorbachev, Last Soviet Leader, resigns; U.S. Recognizes Republics' Independence"- http://www.nytimes.com/learning/general/onthisday/big/1225.html

Turgut Özal'ın Orta Asya (Türkistan) Politikası- https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70108/turgut_ozalin_orta_asya_turkistan_politikasi

"Azərbaycan və Türkiyə arasında hərbi əməkdaşlıq inkişaf etdirilməlidir"- http://anl.az/down/meqale/525/2011/mart/162438.htm

Azərbaycan və Türkiyə arasında enerji əməkdaşlığı - https://www.yeniazerbaycan.com/Iqtisadiyyat_e64344_az.html

TANAP VƏ TAP layihələrinin regional təsirləri- https://aqreqator.az/az/iqtisadiyyat/1232422

TAP layihəsi və Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyi- http://www.anl.az/down/meqale/hurriyyet/2019/iyun/656801.htm

ƏSRİN MÜQAVİLƏSİ- https://azerbaijan.az/related-information/132

Azərbaycan-Türkiyə əməkdaşlığı- https://www.xalqcebhesi.az/news/politics/1303.html

Azərbaycan - Türkiyə Münasibətləri: İkitərəfli Əlaqələrin Əsas Dinamikası və Yüksək Səviyyəli Strateji Tərəfdaşlıq- https://az.strategiya.az/news.php?id=164461

Türkiye Üniversitesinden Mezun Olan Azerbaycanlı Mezunların Karyer Seçimleri Araştırması- https://www.academia.edu/51488390/T%C3%BCrkiye_%C3%9Cniversitesinden_Mezun_Olan_Azerbaycanl%C4%B1_Mezunlar%C4%B1n_Karyer_Se%C3%A7imleri_Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1

Türkiyədə nə qədər azərbaycanlı tələbə təhsil alır... – STATİSTİKA- https://azedu.az/az/news/64081-turkiyede-ne-qeder-azerbaycanli-telebe-tehsil-alir-statistika

"Türkiyənin müdafiə sənayesi çox sürətlə inkişaf edir, biz də bundan faydalanırıq və faydalanacağıq"-https://pravda.az/news/56232

Türkiye - Kazakistan Siyasi İlişkileri- https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa

Turgut Özal'dan Abdullah Gül'e Nursultan Nazarbayev'in Değişen Türkiye Söylemi- https://www.researchgate.net/publication/316191396_Turgut_Ozal'dan_Abdullah_Gul'e_Nursultan_Nazarbayev'in_Degisen_Turkiye_Soylemi

Türkiye Product exports and imports to Kazakhstan- https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/2020/TradeFlow/EXPIMP/Partner/KAZ/Product/all-groups

Nazarbayev'in Ankara Ziyaretinin Düşündürdükleri- https://www.ankasam.org/nazarbayevin-ankara-ziyaretinin-dusundurdukleri/

Türkiye-Kazakistan diplomatik ilişkilerinin 28. yıl dönümü- https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-kazakistan-diplomatik-iliskilerinin-28-yil-donumu/1751910

Azərbaycan - Qazaxıstan münasibətləri- https://lib.aliyevheritage.org/az/549420.html

Azərbaycan Respublikası ilə Qazaxıstan Respublikası arasında ikitərəfli münasibətlər- https://www.mfa.gov.az/az/category/asiya-ve-okeaniya/qazaxistan

Azərbaycan-Qazaxıstan əlaqələri qarşılıqlı inam və dostluq üzərində qurulub. "Yeni Azərbaycan".-2014.- 3 dekabr.-№ 220.-S.12.- https://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2014_2627.pdf

Tarixdən gələn bağlılıq- https://www.yeniazerbaycan.com/Gundem_e73080_az.html

Azərbaycan - Qazaxıstan münasibətləri- https://lib.aliyevheritage.org/print.php? lang=az&page=549420

İKİTƏRƏFLİ MÜNASİBƏTLƏR- https://aktau.mfa.gov.az/az/content/3/ikiterefli-munasibetler

Qazaxıstan-Azərbaycan mədəni əlaqələri- https://old.525.az/view.php?lang=az&menu=10&id=2275&type=1#gsc.tab=0

İlham Əliyevin Qazaxıstana rəsmi səfəri başa çatıb- https://president.az/az/articles/view/59362

Azərbaycan-Qazaxıstan mədəni əlaqələri- http://www.anl.az/down/meqale/ses/2013/dekabr/341581.htm

Türkdilli dövlətlər arasında əməkdaşlıqda yeni mərhələ başlanır- http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2015/sentyabr/455295.htm

Türk Dövlətləri Təşkilatı: Dünyanın yeni güc mərkəzi- https://ikisahil.az/post/363378-turk-dovletleri-teshkilati-dunyanin-yeni-guc-merkezi

THE IMPORTANCE OF POLITICAL, ECONOMIC AND CULTURAL RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND KAZAKHSTAN FOR THE FUTURE STRATEGIC VISION OF TDT

Fərahilə Fazil[3]

ABSTRACT

After the collapse of the Soviet Union, Azerbaijan gained the opportunity to develop the Turkic World, to which it is connected with historical and spiritual roots, by establishing direct relations with the newly independent republics in this region. Despite certain problems and criticisms in the past quarter century, significant progress has been made in bilateral and multilateral relations. In the context of relations with Azerbaijan, it is of great importance to efficiently use the cooperation potential of Kazakhstan, which is described as the rising star of Asia. At this point, the level of relations between Kazakhstan and Azerbaijan has a satisfactory quality. One of the issues that should be handled and examined in multidimensional relations is the projects carried out in the field of education between the two countries. These projects draw attention in terms of increasing both bilateral relations and cooperation opportunities in the Turkish World in general.

Keywords: Kazakhstan, Azerbaijan, Turkic World, Great Student Project, Turkic Council.

[3] Dr., Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Qafqazşünaslıq İnstitutu Şimali Qafqaz şöbəsi Elmi işçi, Azərbaycan Universiteti siyasi elmlər kafedrası, Azərbaycan Xarici Dillər Universiteti ictimai və fəlsəfə elmlər kafedrası müəllim., fereh_7@mail.ru, ORCID:0000-0002-4900-5166

5. CONCLUSION

The strategic interaction between Kazakhstan and Azerbaijan is based on close cultural and humanitarian ties. Our peoples are united by centuries-old ties of friendship, a common history, language, culture and religion. Thousands of Kazakhs and Azerbaijanis consider both states to be their home. Representatives of the 130,000 Azerbaijani diaspora living in Kazakhstan are an important "link" and make a significant contribution to the development of our countries. All conditions have been created in our country to preserve the language and culture of Azerbaijanis. Regular holding of many concerts, photo exhibitions, book presentations, choreographic productions and other events has become a positive practice. Among them are the Days of Culture of the Kyzylorda region in the cities of Baku and Sheki, the gala concert of the Academic Folklore and Ethnographic Orchestra named after N. Tlendiev "Otyrar sazy", the exhibition "Heritage of the Great Steppe: masterpieces of jewelry art", the first solo concert of the Kazakh musical group Mezzo and others Events. The visit in June 2019 of the delegation of the Library of the First President of the Republic of Kazakhstan - Elbasy to Azerbaijan, within the framework of which a Memorandum of Cooperation with the Heydar Aliyev Foundation was signed, turned out to be significant. In conclusion, it can be stated that the agreements reached at the highest and high level allow us to look with confidence and optimism at the future of the strategic partnership and alliance between Kazakhstan and Azerbaijan.

REFERENCES

Huseynova, R. (2014). “Azerbaycan-Qazaxstan Münasibetleri (1993-2003-cü iller)”. Retrieved from http://az.strategiya.az/news.php?id=17289

Indeo, F. (2018). Settling the Caspian Issue and Realizing the Trans-Caspian Energy Corridor. Retrieved from https://thediplomat.com/2018/07/settling-the-caspian-issue-and-realizingthe-trans-caspian-energy-corridor/

Interfax-Azerbaijan. (2020). Konventsiya o statuse Kaspiya zalojila fundament dlya krupnomasshtabnogo sotrudnichestva v regione- Tokayev. Retrieved from https://interfax.az/view/792525

Kazakhstan Business Magazin. (2020). Esho odin shag na puty k realizatsyi Transkaspiyskogo Proyekta. Retrieved from http://www.investkz.com/articles/1708.html

Kozgambayeva, G.(2017). Deportatsiya Azerbaydjantsev v Kazaxstan. Vestnik KazNU, (1) Retrieved from https://articlekz.com/article/18117

Kurayev, I. (2020). Vopros Nagorno-Karabaxskogo konflikta ne vihodit v obyazannosti ODKB. Trend News Agency, Retrieved from https://www.trend.az/azerbaijan/karabakh/3317353.html

Memmedov, R. (2019). Mejdunarodno-Pravovoye Soderjaniya i Znacheniya Konventsyii o Pravovom Statuse Kaspiyskogo Morya ot 12 Avgusta 2018 goda, Jurnal Problemi Postsovetskogo Prostranstva, (3), 175-194.

Muhamedjanov, B. (2009). "Privetstvennoye Slovo". Kazakhstan i Azerbaydjan:Perspektivi Sotrudnichestva i Vzaimodeystviya, Materyali Kazaxtansko-Azerbaydjanskogo Kruglogo Stola. Almaty.

Neftgaz.Ru. (2016). Azerbaijan and Kazakhstan are Planning to Lay New Eksene-Kuryk-Baku Oil Pipeline. Retrieved from https://neftegazru.com/news/oil/409593-azerbaijan-andkazakhstan-are-planning-to-lay-new-eskene-kuryk-baku-oil-pipeline/

Nicklin, A. (2016). Kazakhstan and Azerbaijan to Lay New Oil Pipeline. Retrieved from https://www.worldpipelines.com/contracts-and-tenders/07102016/kazakhstan-andazerbaijan-to-lay-new-oil-pipeline/

Nuriyev, E. (2009). Kazaxstan i Azerbaydjan: Perspektivi Sotrudnichestva i Vzaimodeystviya. Kazakhstan i Azerbaydjan:Perspektivi Sotrudnichestva i Vzaimodeystviya, Materyali Kazaxtansko-Azerbaydjanskogo Kruglogo Stola. Almaty: 9-18.

OSCE Summit in Astana. (2010). Astana Sammiti. Retrieved from http://anl.az/el/emb/QARABAQ/beynelxalq-senedler/atet(astana-sammiti).pdf

Republic of Azerbaijan Ministy of Foreign Affairs. İkiterefli Münasibetler. Retrieved from https://www.mfa.gov.az/az/content/215/qazaxistan

THE TURKIC WORLD AND THE REVIVAL ASPIRATIONS OF THE HISTORIC SILK ROAD

Osman Ercan[4]

ABSTRACT

Following China's announcement of the Belt and Road Initiative in 2013, the ancient Silk Road came to the fore in world politics. The governing elite of China was inspired by the ancient Silk Road routes and embarked on the Belt and Road Initiative to revive the old lanes of transportation between the East and the West. The Belt and Road Initiative encouraged some countries to begin new complementary projects for the revival of the old Silk Road such as Türkiye's Middle Corridor and Kazakhstan's Bright Road Plan. Besides the mentioned countries, a series of related projects were announced by many other countries in line with the Chinese ambitions to boost trade between Asia, Europe and Africa. The emergence of the revival projects of the Silk Road created new avenues of cooperation for the Turkic states. Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan are all essential stakeholders of the Belt and Road Initiative and the Middle Corridor. The Turkic states are also expected to be an integral part of other contributing projects that aim to reinvigorate the East and West trade routes. This book chapter delves into the position of the Turkic world in the projects of a new Silk Road. Moreover, this study critically analyses the pros and cons of a more interdependent course of relations with China. Ultimately, this book chapter aims to contribute to the literature on the foreign policy choices of Türkiye and the post-Soviet Turkic states.

Keywords: Silk Road, Turkic States, Belt and Road Initiative, China.

[4] Assist. Prof. Dr., Ardahan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, osmanercan@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2186-8963

different impacts on each of the Turkic states. For this reason, a review of the political and economic relations with the PRC for each of the Turkic states would be decisive in creating robust and balanced future interactions.

REFERENCES

Amber Rail Freight Corridor. (2019). Opening event of the Amber Rail Freight Corridor with EU Transport Commissioner Violeta Bulc. Retrieved from https:/bit.ly/3lfprfm.

Amber Rail Freight Corridor. (2023). Who we are. Retrieved from https://rfc-amber.eu/contents/read/who_we_are.

BBC. (2015). *Northern Powerhouse project has 'Chinese backing' – David Cameron*. Retrieved from https://www.bbc.com/news/uk-34607588.

Brautigam, D. (2020). A critical look at Chinese 'debt-trap diplomacy': The rise of a meme. *Area Development and Policy*, 5(1), 1-14.

Chang, F. K. (2022). *Deficit trap?: Trade balances and China's Belt and Road Initiative*. Foreign Policy Research Institute. Retrieved from https://www.fpri.org/article/2022/07/deficit-trap-trade-balances-and-chinas-belt-and-road-initiative/.

Chinese International Education Foundation. (2023). *Global network*. Retrieved from https://www.cief.org.cn/qq.

Dadush, U., Domínguez-Jiménez, M. and Gao, T. (2019). *The state of China-European Union economic relations*. Bruegel. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/resrep28517?seq=1.

Ercan, O. (2021). Pandemi süreci ve sonrasında Türk dünyası ortak kuruluşları. Y. Çınar and Y. U. Uzun (Eds.), In *Covid-19 sonrası dünyada ekonomi, radikalleşme ve terör* (pp. 107-128). Ankara: Nobel.

Ercan, O. (2022). Turkic identity and the Turkic republics in Turkish foreign policy in the post-Cold War period. L. Doğan, S. Zeyrekli-Yaş, G. Ilgaz (Eds.), In *Türk dünyasında siyasal, kültürel ve ekonomik gelişmeler* (pp. 165-182). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Gangte, L. (2020). The debt-trap diplomacy revisited: A case study on Sri Lanka's Hambantota Port. *Artha Journal of Social Sciences*, 19(2), 53-66.

Guangqiang, T. (2022). Steppe Road Plan (Mongolia). C. Fang, P. Nolan and W. Linggui (Eds.), In *The Routledge handbook of the Belt and Road* (2nd ed., pp. 617-622). Abingdon: Routledge.

Güdül, S. and Raof, F. L. (2020). Orta Asya'da yeni Büyük Oyun'un anahtarı: Afganistan. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 13-46.

Hu, Z. (2019). Vietnam's connectivity and embeddedness in the maritime Silk Road and global maritime network. *IEEE Access*, 7(1-1), 79592-79601.

Huang, Y. (2016). Understanding China's Belt & Road Initiative: Motivation, framework and assessment. *China Economic Review*, 40, 314-321.

Hurley, J., Morris, S. and Portelance, G. (2019). Examining the debt implications of the Belt and Road Initiative from a policy perspective. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 3(1), 139-175.

Idrissov, E. (2015). Kazakhstan: 100 steps toward a new nation. *The Diplomat*, Retrieved from https:/bit.ly/405rhkl.

İrdem, İ. and Ercan, O. (2021). Kazakistan'da göç yönetimi ve sınır güvenliği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(4), 3050-3070.

Jiaxin, P. (2022). Bright Road Plan. C. Fang, P. Nolan and W. Linggui (Eds.), In *The Routledge Handbook of the Belt and Road* (2nd ed., pp. 623-627). Abingdon: Routledge.

Jiaxin, P. (2022a). Amber Railway Freight Corridor (Poland). C. Fang, P. Nolan and W. Linggui (Eds.), In *The Routledge Handbook of the Belt and Road* (2nd ed., pp. 597-601). Abingdon: Routledge.

Jiaxin, P. (2022b). New Northward Expansion Policy (South Korea). C. Fang, P. Nolan and W. Linggui (Eds.), In *The Routledge Handbook of the Belt and Road* (2nd ed., pp. 628-632). Abingdon: Routledge.

Jinping, X. (2017). *Full text of President Xi's speech at opening of Belt and Road forum*. Xinhuanet. Retrieved from http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/14/c_136282982.htm.

Kassenova, N. (2017). China's Silk Road and Kazakhstan's Bright Path: Linking dreams of prosperity. *Asia Policy*, 24, 110-116.

Kolçak, H. and Ercan, O. (2020). Baskı altındaki Uygurlar: Doğu Türkistan'da sürdürülen sistematik insan hakları ihlalleri. *Türk Dünyası Çalışmaları*, 126(248), 77-114.

Kuang, W., Fang, J. and Jose, H. (2021). *Australia's move to scrap Victoria-China Belt and Road agreement goes viral on Weibo*. ABC News, Retrieved from https:/ab.co/3yg7rnm.

Kurtbaş, İ. (2023). Asya'nın yükselişi tezi: Küresel konjonktürde değişen asırlık dengeler ve parametreler ışığında bir gelecek projeksiyonu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 313-330.

Markusen, M. (2022). *A stealth industry: The quiet expansion of Chinese private security companies*. The Center for Strategic & International Studies. Retrieved from https://www.csis.org/analysis/stealth-industry-quiet-expansion-chinese-private-security-companies.

MFA (2023). *Türkiye's multilateral transportation policy*. Retrieved from https:/bit.ly/3yzphd2.

Mobley, T. (2019). The Belt and Road Initiative. *Strategic Studies Quarterly*, 13(3), 52-72.

Nedopil, C. (2022). *Countries of the Belt and Road Initiative*. The Green Finance & Development Center. Retrieved from https://greenfdc.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/?cookie-state-change=1675192988273.

Nuroğlu, E. (2019). *Kuşak-Yol projesi çerçevesinde Türkiye-Çin ilişkileri*. Anadolu Ajansı. Retrieved from https:/bit.ly/3j8i8p7.

OEC. (2023). *China/Türkiye trade data*. Retrieved from https://oec.world/en/profile/bilateral-country/chn/partner/tur.

OEC. (2023a). *China/Kyrgyzstan trade data*. Retrieved from https:/bit.ly/402wg9g.

OEC. (2023b). *China/Kazakhstan trade data*. Retrieved from https:/bit.ly/3fhaeqa.

Pope, H. (2005). *Sons of the conquerers: The rise of the Turkic world*. New York: Overlook Press.

Presidential Executive Office of the Russian Federation. (2020). *Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation*. Retrieved from https:/bit.ly/3zyhyfw.

Reuters. (2017). China formally opens first military base in Djibouti. Retrieved from https://www.reuters.com/article/us-china-djibouti-idUSKBN1AH3E3.

Rolland, N. (2017). China's "Belt and Road Initiative": Underwhelming or game-changer?. *The Washington Quarterly*, 40(1), 127-142.

Sır, T. and Öztürk, C. (2022). Göyçe Zengezur Türk Cumhuriyeti, Türkiye'de irtibat bürosunu açtı. *Milliyet*, Retrieved from https://www.milliyet.com.tr/gundem/goyce-zengezur-turk-cumhuriyeti-turkiyede-irtibat-burosunu-acti-6820838.

Swaine, M. D. (2015). Chinese Views and Commentary on the "One Belt, One Road" Initiative. *China Leadership Monitor*, (47), 1-24.

TCDD. (2020). *Türkiye'den Çin'e ilk ihracat blok treni törenle uğurlandı*. Retrieved from https://bit.ly/3Jvujvr.

Ulagpan, Y. (2021). Belt and Road Initiative: Opportunities and Challenges for Mongolia. *The Asia-Pacific Journal*, 19(3), 1-12.

Veliyev, C. (2022). *Ermenistan'ın yeniden saldırganlaşması, istediği sonuçları getirmedi*. Anadolu Ajansı. Retrieved from https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ermenistanin-yeniden-saldirganlasmasi-istedigi-sonuclari-getirmedi/2688526.

Jianwei, G. (2017, October 27). Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA): What is in the name?. *The Astana Times*, Retrieved from https:/bit.ly/3jcvjhq.

Boyacıoğlu, H. (2017, October 30). Kesintisiz Londra-Pekin. *Hürriyet*, Retrieved from https:/bit.ly/3jyqx4b.

Hiep, L. H. (2018, April 11). Potholes lie ahead for China's Belt and Road Initiative in Vietnam. *VnExpress*, Retrieved from https://e.vnexpress.net/news/perspectives/potholes-lie-ahead-for-china-s-belt-and-road-initiative-in-vietnam-3735310.html.

Kuo, L. and Kommenda, N. (2018, July 30). What is China's Belt and Road Initiative?. *The Guardian*, Retrieved from https:/bit.ly/2am42y2.

Albert, E. (2019, October 2). What is the Belt and Road Network?. *The Diplomat*, Retrieved from https://thediplomat.com/2019/10/what-is-the-belt-and-road-news-network/.

Kuo, M. A. (2020, April 7). Blue Dot Network: The Belt and Road Alternative. *The Diplomat*, Retrieved from https:/bit.ly/402vhqs.

Mingxin, J. (2021, December 29). Opportunities rising from and for Middle Corridor. *China Daily*, Retrieved from https:/bit.ly/3jvv41r.

Forough, M. (2022, March 18). What will Russia's invasion of Ukraine mean for China's Belt and Road?. *The Diplomat*, Retrieved from https://thediplomat.com/2022/03/what-will-russias-invasion-of-ukraine-mean-for-chinas-belt-and-road/

TÜRKİYE AND KAZAKHSTAN ARE TWO TURKIC WINGS OF EURASIA

Saparbayev Abdizhapar[5]

ABSTRACT

The country with which Türkiye has established the most comprehensive and deep relations among the Turkic republics stands out as Kazakhstan. Of course, in this context, Türkiye also attaches great importance to Kazakhstan. Kazakhstan is really an important country for Türkiye due to its geographical location and natural resources. With the expansion of the foreign policy of Türkiye and Kazakhstan in recent years, relations between the two countries have become increasingly important and are getting stronger day by day. It would be wrong to explain this situation only by historical roots and deep fraternal relations between the two countries. This situation also stems from the similarity of the geostrategic positions of the two countries and their work in the field of peaceful foreign policy and the union of civilizations. The Republic of Kazakhstan and the Republic of Türkiye make a significant contribution to the development of the dialogue of Turkic civilizations and to building a system of collective security in Eurasia. The cooperation of the two states is a clear example of the spiritual closeness of the countries and their peoples. Türkiye and Kazakhstan are two Turkic wings of Eurasia. And if Kazakhstan is the window of the Turkic world to the east, then Türkiye is to the West, and close cooperation between the two Turkic–speaking countries is inevitable.

Keywords: Türkiye, Kazakhstan, strategy, political relations, economy.

[5] Al-Farabi Kazakh National University, Department of International Relations and World Economy, sad171@mail.ru, ORCID: 0000-0002-4494-7568

REFERENCES

Akorda, http://www.akorda.kz /kz/kazakhstan/general_information/general_information_about_the_republic_of_kazakhstan.

AKORDA, http://www.akorda.kz /kz/the_administration_of_the_president/rules_on_administration_of_the_president/polojenie_ob_administracii_prezidenta_respwbliki_kazaxstan.

Avrasya Araştırmalar merkezi, http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr /node/15

Blten, http://www.deik.org.tr /Lists/Blten/Attachments/101/

Coğrafya Siyasi Devletler, http://www.cografya.gen.tr /siyasi/ Devletler/kazakistan.htm

DEİK, "Kazakistan Ülke Bülteni"

Güzel, H.C., Manas Kazıbaev, Salter Mazıdov ve Ali Birinci, Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:10, Ankara 2002, s. 209.

http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48336/kazakistan-ve-turkiye-arasinda-stratejik-ortaklik-anlasmasi.html

Kara, A. "Son Nüfus Sayımının Işığında Kazakların Demografik Gelişimi", 2021

Özdemir, H. "AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Açısından Kazakistan'ın Bölgedeki Önemi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Topluluğu Anabilimdalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 132–133.

Özertem, H.S. "Dış Politikanın Üç Sütunu ve Türkiye-Kazakistan İlişkileri", Eko Avrasya, Yıl: 3 Sayı: 10 Bahar, 2010, s. 6.

Parlam Kz., http://www.parlam.kz lnformation.aspx?doc=4&lan=en-U

Reports, http://www.itso.org /docs/pdf/country_reports/kazakistan_ulke_raporu_2011.pdf

Saparbayev A.D. System analysis of socio–economic development of Kazakhstan (2nd edition). – Almaty: Fortuna Polygraph LLP. 2019. -401 p.

Shilibekova, A. "Türkiye-Kazakhstan relationship in the military sphere: Outcome and Outlook", European Journal of Economic and Political Studies (EJEPS) 1 (2), 2008, s. 65.

Tasam, http://www.tasam.org/tr

TR/Icerik/4232/kazakistanin_yeralti_kaynaklari_ve_cevre_sorunlari

Türk Kazak http://turkkazak.com/site/?page id=14

Uzun, Y.U. & A.D.Saparbayev. Socio-economic relations between Türkiye and Kazakhstan. International scientific and practical conference "Materials of the international scientific and practical conference "Actual problems of the development of the economy of Kazakhstan at the present stage". –Almaty: Kainar Academy, April 14, 2022.

AN EVALUATION ON THE GOVERNMENT SYSTEM OF TÜRKİYE AND KAZAKHSTAN*

*Gökhan Dönmez*** - *Emiliya Uzun****

ABSTRACT

In this study, firstly, the unity of powers and separation of powers systems are mentioned in the context of comparing the government systems of Türkiye and Kazakhstan. Then, in the second part of the study, under the title of the government system of the Republic of Türkiye, the government systems in Türkiye from 1921 to the 1982 Constitution are discussed and it is discussed whether the current government system in Türkiye is a presidential system or not. In the next part of the study, under the title of the government system of Kazakhstan, the government system according to the 1995 Constitution of Kazakhstan is analyzed and a discussion is made whether the current government system in Kazakhstan is a presidential system or a semi-presidential system. In the conclusion part, the government systems of Türkiye and Kazakhstan are evaluated in general.

Keywords: Kazakhstan, Türkiye, Government Systems, Parliamentary Government, Parliamentary System, Presidential System, Semi-Presidential System, Presidential Government System.

1. INTRODUCTION

In case the constituent power makes a choice regarding the separation of powers, three alternatives emerge. These are "presidential", "parliamentary" and "semi-presidential" systems. These three alternatives actually emerge as a result of the question to what extent the legislative, executive and judicial

* This study is based on a master's thesis completed at Bitlis Eren University, Graduate School of Education.

** Assoc. Prof. Dr. Bitlis Eren University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Public Administration Department, ORCID: 0000-0002-3332-2634, e-mail: gokhan.donmez@yahoo.com

*** Public Administration Specialist, Graduate School of Education, Department of Public Administration, ORCID: 000-0002-3639-9311, e-mail: ameliya_@mail. ru

Finally, it would be more accurate to state that the current system in Türkiye is the presidential government system, but with this system, the power of the parliament in Türkiye has been gradually reduced and the principle of separation of powers required by the democratic order has disappeared. On the other hand, Kazakhstan has a semi-presidential system. According to the current constitution in Kazakhstan, there is a break from the Presidential System in many respects. In this context, it is seen that there are many differences in both the structure of powers and the institutional structure. In general, it should be clearly stated that in order for a country's system of government to be recognized as a Presidential System, it is not enough for the popularly elected head of state to have strong powers. On the other hand, in the classical presidential system, it is known that a single-headed executive, a strict separation of powers and a checks and balances mechanism operate. In Kazakhstan, the rigid separation of powers is distorted in favor of the executive due to the head of state. Although the executive power is shared with the government in the constitution, it is known that the powers of the government are much less than those of the head of state. Moreover, in Kazakhstan, the fact that the head of state is authorized with more powers creates an expression closer to the phenomenon of a strong executive in presidential systems. Therefore, due to these reasons, it is difficult for a balanced and correct checks and balances mechanism to function.

REFERENCES

ADILET, (1995). "Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası 1995" - Almatı, 1995. - S. 3. - Mad. 40.) (Адилет. «Конституция Республики Казахстан 1995 г.» — Алматы, 1995. — П. 3. — Ст. 40.)

Akaray, D. (2017). "Kuvvetler Ayrılığı İlkesi", Stratejik Araştırmalar Merkezi. ankaenstitusu. com/kuvvetler-ayriligi-ilkesi/ (Erişim Tarihi: 21.10.2022).

Akçakaya, M. ve Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 53 (3): s. 922-944.

Akıncı, B. (2019). "The Contribution of the Presidential Government System of the Republic with Specific Design To Türkiye to Rationalize the Presidential System", Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Eylül Sayısı, 2019.

Akorda. (2023). Kazakistan Anayasası, madde 44/3, Erişim Adresi: https://www.akorda. kz/ru/official_documents/constitution.

Akorda. (2023). Kazakistan Anayasası, madde 77, Erişim Adresi: https://www.akorda.kz /ru/official_documents/constitution.

Aleman, E., Calvo, E. (2008). Analyzing Legislative Success in Latin America: The Case of Democratic Argentina. New Voices in the Study of Democracy in Latin America, s. 7-37.

Alkan, H. (2011), Orta Asya Tük Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, Usak/Ululararası Strajejik Araştırmalar Kurumu, Usak Yayınları.

Alkan, H. (2012). "Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallasma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu". Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi.

Alkan, H. (2018). Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Liberta Yayınları, Ankara.

Atar, Y. (2005). Türk Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş, 3. Baskı, Konya.

Bal, B. (2001), İstikrarsız Parlamentarizme Karşı Başkanlık Sistemi, Der Yayınları, Yayın No: 305, İstanbul.

Bülbül, M. (2008). ''Kazakistan Cumhuriyetinde Yürütme ve Yasama Fonksiyonu''

Çeliksoy, E., Güler, T. 2020. Türkiye ve Fransa'da Yasama ve Yürütme İlişkileri, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55(4), 2242-2253.

Çizakça, M. (2002). Demokrasi Arayışında Türkiye: Laik-Dindar/Demokrat Uzlaşmasına Bir Katkı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Dann, P. (2006). The Gubernative in Presidential and Parliamentary Systems, Journal of Comparative Public Law and International Law (Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht- ZaöRV), s. 1-40.

Demir. F. ve Bakıcı. Z. ve Çınarlı. S. (2011). Etkin Demokratik Hukuk Devleti, Ankara, 2011.

Demirbağ, C. (2019). "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama Organı, Yasama Süreci ve Yasama Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkisi", Yasama Dergisi, SAYI: 39 · (Ocak-Haziran 2019), s13-51. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1121606 Erişim Tarihi: 13.04. 2023.

Doehrıng, K. (2002). Genel Devlet Kuramı, Mumcu, Ahmet (Çev.), İnkılâp Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Dursun, H. (2006). Süper Başkanlık Ya Da Başkancı Parlamenter Sistem: Weimar Almanya'sı İle Rusya Federasyonu Örnekleri Ve Çıkartılacak Dersler.

Dusumov, R. (2016). Kniga Nursultana Nazarbaeva, "Kazakstanskii Put", Kazinform.

Duverger, M. (2006). Siyasal Rejimler, Teoman Tunçdoğan, (Çev.), Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Efe, H. (2015). "Türkiye'de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği". KAÜ İİBF Dergisi, 6(9), 65-94.

Erdem, M., Hüseyinoğlu, E. (2018), "Kazakistan Cumhuriyeti Yargı Sistemi", Terazi Hukuk Dergisi, Cilt:13, Sayı:148, ss. 14-32.

Esen, B. ve Gümüşçü, Ş. (2017). A Small Yes for Presidentialism: The Turkish Constitutional Referendum of April 2017. South European Society and Politics, 22:3, s. 303-326. Etkileri, Turhan Kitabevi, Ankara.

Gözler, K. (2015). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa.

Gözler, K. (2017). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 26. Baskı, Bursa.

Gözler, K. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi Mi, Başkanlık Sistemi Mi, Yoksa Neverland Sistemi Mi? 16 Nisan'da Neyi Oylayacağız, Erişim Adresi: http://www.anayasa.gen.tr/neverland.pdf.

Gözler, K. (2018). Türk Anayasa Hukuku. Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Temmuz 2018.

Gül, A. (2017). Milletin Özne Olduğu Sistem: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Yeni Türkiye, Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi Özel Sayısı, Mart-Nisan Sayı 94, s. 129-160.

Jaulin, K.M (2008). Modernleşme döneminde Kazakistan'ın istikrarlı gelişiminin garantörü olarak cumhurbaşkanlığı kurumu değişiyor. 2008 s. 110. / (Жаулин К.М., Институт президенства как гарант стабильного развития Казахстана в период

модернизационных изменений. 2008 с. 110) http://nblib.library.kz/elib/library.kz/jurnal/d_2008_1/Jaulin0801.pdf (ErişimTarihi: 12.03.2022).

Kapdan, M.A. (2019). Türkiye'de Parlemento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Kamu Hukuku Yüksek Lisans Tezi.

Kepenek, O. (2020). "Demografi ve Milli Kimlik Bağlamında Kazakistan'ın Demokrasi Politikaları" Milli Mecmua Dergisi, Türk Demokrasisi Dosya Sayısı, Mart-Nisan 2020. S:155-172.

Keser, H. (2011), "Türkiye ve Başkanlık Sistemi" İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt:2, Sayı:1, ss. 23-58.

Kuzu, B. (2017). Her Yönü ile Başkanlık Sistemi. İstanbul. Babıali Kültür Yayıncılığı.

Küçük, A. Aydoğdu. Y. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Milletvekili Seçim Sistemi Önerileri, Liberal Düşünce Dergisi.

Özbudun, E. (2005), Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Gözden geçirilmiş sekizinci baskı, Ankara.

Özer, A. (2002), Türklerde Devlet Anlayışı ve Demokratik Rejim, Ankara Yayınları, Ankara.

PARLAM (2022), Kazakistan Cumhuriyeti Parlamento Meclisi Tüzüğü. / (Регламент Мажилиса Парламента Республики Казахстан) https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/Info/Reglament/reglament(Erişim tarihi: 3/05/2022). Sayı: 8, 69 – 77.

Shugart S. M., Carey, M. J., (1992). Presidents and Assemblies-Constitutional Design and Electoral Dynamics, Cambridge University Press.

TCA, (1982). Türkiya Cumhuriyet Anayasası.

Turhan, M. (1989), Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yaymlan, No: 9, Diyarbakır.

TÜRKPA, (2012). Genel Bilgiler, http://www.turk-pa.org/news.php?id=1113&lang=tr, (erişim: Eylül 2022).

Ustabulut, B. (2016), Türkiye'nin Hükümet Sistemi: Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları, V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, Bildiriler Kitabı II, ss: 43-58.

VOA, (2018), Yıldız Yazıcıoğlu "2018: Türkiye Başkanlık Sistemine Geçti" https://www.voaturkce.com/a/turkiye-2018-de-baskanlik-sistemi-ne-gecti/4720316.html (ErişimTarihi: 8.10.2021).

Zvyagelskaya, I. D. (2009). Orta Asya'yı değiştiren yıllar / Scientific editor. M., 2009. 332 s. (Звягельская И.Д., Годы, которые изменили Центральную Азию / Научный редактор. М., 2009. 332 с.).

HOW CAN TURKIYE-AZERBAIJAN-TURKMENISTAN TRIO SUPPORT THE EUROPEAN EFFORTS TO DECREASE ITS NATURAL GAS DEPENDENCE ON MOSCOW AFTER THE 2022 RUSSIAN-UKRAINIAN WAR?

Sina Kisacik[6]

ABSTRACT

Subsequently the ending of the Soviet Union plus the growing eminence of gas for eco-friendly motives, Azerbaijan and Turkmenistan as ex-Soviet Union and newly independent states have emerged as important suppliers due to holding vast deposits of gas that are closely observed by all related parties. Since 1990s, there has been undergoing an excessive and wide-ranging competition vis-à-vis hydrocarbon transference projects between Euro-Atlantic Bloc and Russia-Iran. Succeeding the negative practices of energy crises in the 2000s, for Europe, it has targeted to advance relationships with original gas suppliers specifically Azerbaijan and Turkmenistan with fresh transit states explicitly Türkiye. Nonetheless, Russia as the most significant gas supplier of European continent and Türkiye, has been trying to sustain its comparative advantage status through developing several initiatives relating to this question. Following 2022 Russian-Ukrainian War, the European energy security is mostly affected by this issue and tries to find new gas suppliers. This paper will focus on European energy security for gas and how Türkiye-Azerbaijan-Turkmenistan trio can assist in Europe's search for decreasing its huge dependence on Russian gas during and after 2022 Russian-Ukrainian Crisis.

Keywords: European Energy Security, Russia, Azerbaijan, Türkiye, Turkmenistan, Southern Gas Corridor, 2022 Russian-Ukrainian War.

[6] Asst. Prof. Dr., Cyprus Science University, Department of International Relations, sinakisacik@csu.edu.tr, sina1979@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-3603-6510

REFERENCES

Alim, E. (2022). "Strategic hedging in the Black Sea: The case of Türkiye versus Russia", *Comparative Strategy*, 41:5, 459-482, https://doi.org/10.1080/01495933.2022.2111908, Accessed on 20 February 2023.

Austvika, O.G. and Rzayeva, G. (2017). "Türkiye in the geopolitics of energy", *Energy Policy*, Vol. 107, https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0301421517302926?token=29CF04809B2CEE92A8BAFD3BC9D59A0BD7D5EDFDAC874972A86FA1A61FDD7DA923FB325CE2CFEFE89EC250DC0ACF73AB&originRegion=eu-west-1&originCreation=20230322132729, 539-547, Accessed on 25 February 2023.

Caşın, M.H. (2021). "Can the Turkish-Russian Relations in the 21st Century Be Described as Sitting on Cooperation-Competition Axis?", in *Turkish Foreign Policy during JDP Era: Regional Coexistence and Global Cooperation*, T. Arı and M. H. Caşın (ed.), Berlin, Peter Lang GmbH, 39-61.

Cin, G. and Tekin, H. H. (2022). "Rusya'nın Donbas ve Kırım Politikası", in *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, S. Yılmaz, Ş. Ateş, V. B. Yılmaz, M. Küçükyılmaz and M. Kıratlı (ed.), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 397-418.

Freedman, L. (2022). "Why War Fails: Russia's Invasion of Ukraine and Limits of Military Power", *Foreign Affairs*, 101(4): 10-23.

Gamsız, S. and Gürson, A. P. (2022). *Paylaşılamayan Ülke UKRAYNA*, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Hale, W. (2022) Türkiye's energy dilemmas: changes and challenges, *Middle Eastern Studies*, 58:3, 452-466, https://doi.org/10.1080/00263206.2022.2048478, Accessed on 1 March 2023.

Karakaya, İ. & Çelik, M. T. (2022). Rus Dış Politikasında "Ukrayna" Faktörü/İmgesi ve Rusya-Ukrayna İlişkileri, in *Geçmişten Günümüze Ruslar ve Rusya*, S. Yılmaz, Ş. Ateş, V. B. Yılmaz, M. Küçükyılmaz and M. Kıratlı (ed.), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 343-374.

Kısacık S. (2020). "Chapter 14: Understanding the 21st Century's Specific Eurasian Regional Security and Energy Security Parameters in the Turkish-American Relationship: A Case Study on South Caucasus and Central Asia" in *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, H. Işıksal and O. Örmeci (ed.) Berlin, Peter Lang GmbH, 347-378.

Kısacık, S. (2021). "The Noteworthy Regional Energy Security Initiatives of Türkiye in Recep Tayyip Erdoğan Period: Just Being a Transit State or More Than That?", in *Turkish Foreign Policy during JDP Era: Regional Coexistence and Global Cooperation*, T. Arı and M. H. Caşın (ed.), Berlin, Peter Lang GmbH, 159-182.

Kısacık, S. and Güçyetmez, F. (2022). "European Energy Security: Can The Balanced Energy Mix Within The European Union Be Accomplished In The 21st Century?", in *Global Energy and Geopolitical Transformation*, S. Kısacık and F. Güçyetmez (ed.), İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 93-118.

President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev (n.d.). "Azerbaijan Oil and Gas Projects", https://president.az/en/pages/view/azerbaijan/contract, Accessed on 28 March 2023.

Savzaliyev, V. (2021). Rusya ve Kafkasya Ülkelerinin Enerji Rezerv ve Kaynakları, in *Dünya Enerji Trendleri: Rezervler, Kaynaklar ve Politikalar*, K. İnat and B. Z. Özdemir Daşçıoğlu (ed.), İstanbul, SETA Kitapları, 127-147.

Tüysüzoğlu, G. (2023). "The Eurasianist Transformation of Turkish Foreign Policy after the Coup Attempt: An Evaluation in the Context of the SCO", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, https://doi.org/10.1080/25765949.2023.2190611 , 1-23, Accessed on 25 March 2023.

Yılmaz, Ş. (2023). "Facing new security threats in an era of global transformations: Türkiye's challenges of energy security, climate change and sustainability", *Turkish Studies*, https://doi.org/10.1080/14683849.2023.2179918: 1-25, Accessed on 25 March 2023.

Boltuc, S. (2023, 19 January). "Mishustin's Visit To Ashgabat And The Russia-Turkmenistan Business Forum Confirm Moscow's Strategy In Central Asia", *Special Eurasia*, https://www.specialeurasia.com/2023/01/19/russia-turkmenistan-business/, Accessed on 25 February 2023.

Kara, A. (2023, 22 February). "Azerbaijan is the key to Europe's energy security", Modern Diplomacy, https://moderndiplomacy.eu/2023/02/22/azerbaijan-is-the-key-to-europes-energy-security/, Accessed on 25 March 2023.

Reuters (2017, 24 February). "Factbox: Azerbaijan's main gas fields", https://www.reuters.com/article/us-azerbaijan-gas-factbox-idUSKBN1630SG, Accessed on 28 March 2023.

IEA (2023, 3 March), "IEA for EU4Energy Forum discusses energy security including lessons learned from Ukraine and Moldova", https://www.iea.org/news/iea-for-eu4energy-forum-discusses-energy-security-including-lessons-learned-from-ukraine-and-moldova, Accessed on 25 March 2023.

Konarzewska, N. (2023, 10 March). "Energy Crisis Places Turkmenistan in the Geopolitical Spotlight", *The Central Asia-Caucasus Analyst*, https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13749-energy-crisis-places-turkmenistan-in-the-geopolitical-spotlight.html, Accessed on 25 March 2023.

Bolton, P. (2023, 13 March). "Imports of fossil fuels from Russia", United Kingdom House of Commons Library Research Briefing Number 9523, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9523/CBP-9523.pdf, Accessed on 29 March 2023.

Hajiyev, S. (2022, 14 March). "Azerbaijan Can Help Europe Bolster Its Energy Security", *The National Interest*, https://nationalinterest.org/blog/buzz/azerbaijan-can-help-europe-bolster-its-energy-security-201208, Accessed on 20 March 2023.

Witt, S. (2022, 16 May). "The Turkish Drone That Changed the Nature of Warfare", *The New Yorker,* https://www.newyorker.com/magazine/2022/05/16/the-turkish-drone-that-changed-the-nature-of-warfare, Accessed on 20 February 2023.

AlJazeera (2022, 18 July). "EU signs deal with Azerbaijan to double gas imports by 2027", https://www.aljazeera.com/news/2022/7/18/eu-signs-deal-with-azerbaijan-to-double-gas-imports-by-2027 , Accessed on 20 February 2023.

Meredith, Sam (2022, 6 September). "Russia has cut off gas supplies to Europe indefinitely. Here's what you need to know", *CNBC*, https://www.cnbc.com/2022/09/06/energy-crisis-why-has-russia-cut-off-gas-supplies-to-europe.html, Accessed on 28 March 2023.

Oxford Analytica Daily Brief (2018, 30 October). "Russian offer will ease Turkmen gas export squeeze", https://dailybrief.oxan.com/Analysis/GA239537/Russian-offer-will-ease-Turkmen-gas-export-squeeze , Accessed on 30 March 2023.

Roberts, J. and Bowden, J. (2022 12 December). "Europe and the Caspian: The gas supply conundrum", *Atlantic Council Energy Source*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/europe-and-the-caspian-the-gas-supply-conundrum/ , Accessed on 30 March 2023.

Euractiv (2022, 14 December). "Erdogan backs Turkmen gas link easing dependence on Russia", https://www.euractiv.com/section/energy/news/erdogan-backs-turkmen-gas-link-easing-dependence-on-russia/ , Accessed on 28 February 2023.

Nelson, Haley (2022, 21 December). "Azerbaijan and Türkiye Nudge Turkmenistan Westward", *Caspian Policy Center (CPC)*, https://www.caspianpolicy.org/research/security-and-politics-program-spp/azerbaijan-and-turkiye-nudge-turkmenistan-westward, Accessed on 28 March 2023.

THE IMPACT OF KAZAKHSTAN-RUSSIA RELATIONS ON THE SECURITY OF THE TURKIC WORLD FROM PAST TO PRESENT: THE SOVIET PERIOD AND AFTER

Zeynep Deniz Altinsoy [7] - Ali Açikgöz[8] - Filiz Değer [9]

ABSTRACT

Kazakhstan was recognized in the international system as the ninth largest country in the world with the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR)[10]. It was a reality that could not be ignored that such a large country with a surface area had an effective role in the changes taking place in its own geography. Dec. The rich oil reserves and the fact that it has become one of the leading uranium producers in the world have focused attention on the geopolitical importance of the country (Shkolnikov, 2011). In the post-Soviet period, Kazakhstan was aware that it should determine the political and economic areas that should be given priority in the international system that it had entered as an independent state. One of the priority areas was the border problem and ensuring border security after this problem was resolved, the last post-Soviet country whose border with Russia was determined was Kazakhstan. The 7,591-kilometer border with Russia made security issues a common concern despite the historical ties of the two countries and the emphasis on cultural cooperation. The existence of Decoupled Decouples was also too valuable for Russia and Kazakhstan not to be ignored, so at least keeping relations stable between the two countries, aside from improving, was also valuable for the security of the region.

Keywords: Security, Baikonur, Turkic World, Russia, Kazakhstan

[7] Asst. Prof, Bilecik Şeyh Edebali University. İİBF, Türkiye. deniz.altinsoy@bilecik.edu.tr/ zeynepaltinkayaaltinsoy@gmail.com ORCID: 0000-0002-2016-5684

[8] Dr. - Freelance Researcher, Istanbul Gelisim University. Türkiye. aliacikgoz0@gmail.com ORCID: 0000-0002-2016-5684

[9] Dr. Biruni University, Institute of Graduate Education, Türkiye. fdeger@biruni.edu.tr/ av.fdeger@gmail.com ORCID:0000-0001-8860-1908

[10] After that, it will be used in the article in the form of Soviets or Soviet Union.

that the end of the Cold War caused a relief in international relations rather than the fact that the world system was tried to be pulled towards a unipolar direction by the USA. He points out that it's causing a mess. From his own point of view, Dugin puts forward the imagination of Russia, which is thought to be a new foreign policy and geopolitical perspective for Russia, but which includes and will have the gains of the Imperial period rather than the Soviets. The world system may indeed have led to new challenges and power struggles after the Cold War, but it should not be a difficult method for states, which are accepted as sovereign equals, to resolve conflicts and turn to solutions to be produced within the scope of cooperation before resorting to weapons. Therefore, there seems to be no obstacle to the development of cooperation in the whole of Asia (especially in Central Asia and the Caucasus), which Dugin says is *"ready to extend a friendly hand to the friendly Turkic peoples, as the Slavs who accept the founding motive of the empire.*" Under these conditions, the essential thing is to respect the sovereign rights of states and to shape mutual relations in a way that protects the common interests of all relevant actors.

REFERENCES

Alekseenko, A. "Pervaya perepi" naseleniya v suverennom Kazakhstane: nekotorye itogi i otsenki". In: Vitkovskaya, G., Zheremii, R. and Zaionchkovskayia, Zh. (eds) Migratsiya v SNG I, Baltii: cherez razlichiya problem kobshemu informatsionnomu prostranstv. Conference Proceedings, 8–9 September 2000. St Petersburg: CIS Research Centre on Forced Migration, pp. 82–97.

Armaoğlu, F. *19.yüzyil siyasi tarihi 1789- 1914*, İstanbul:Timaş, 2013.

Brubaker, R. *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the new europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Brzezinski, Z. *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives.* NY: Basic Books, 1998.

Bonnenfant, I.K. "Constructing the homeland: Kazakhstan's discourse and policies surrounding its ethnic return- migration policy". *Central Asian Survey*, 2012, 31(1), pp. 31–44.

Buzan, B. "Askeri güvenliğin değişen gündemi." *Uluslararası İlişkiler*, 2008, 5(18), pp. 107-123.

Davydova, Y. A.; Kargapolova, E. V.; Simonenko, M. A.; Lezhebokov, A. A. "Cooperation between Russia and Kazakhstan in Ensuring Integrated Security in the Caspian Macro Region." *Журнал Фронтирных Исследований.* 2022, 3, pp.106-117. https://doi.org/10.46539/jfs.v7i3.426

Dubnov, A. R*eflecting on a quarter century of Russia's relations with Central Asia (vol. 19)*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2018.

Engel, B. A.; Martin, J. *Rusya tarihi*, Çev: Şahin, F., İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2020.

Foxall, A. E*thnic relations inpost- Soviet Russia, Russians and non- Russians in the north caucasus*, London and New York: Routledge, 2015.

Huntington, S. "The clash of civilizations",*Foreign Affairs*, 1993, 72(3), pp. 22–49.

Kazakhstan's Embassy in the Russian Federation 2006. Kazakhstansko – Rossiiskie otnosheniya: 2005. Moscow: Izdatelsto Vega. Kazakhstan's Embassy in the Russian Federation 2007.

Kazakhstansko – Rossiiskie otnosheniya: 2006. Moscow: Izdatelsto Vega. Kazakhstan's Embassy in the Russian Federation 2008. Kazakhstansko – Rossiiskie otnosheniya: 2007.

Kazakhstan's Embassy in the Russian Federation 2009. Kazakhstansko – Rossiiskie otnosheniya: 2008. Moscow: Izdatelsto Vega. Kazakhstan's Embassy in the Russian Federation 2011.

Kazakhstansko – Rossiiskie otnosheniya: 2010. Moscow: Izdatelsto Vega. Kazakhstan's Institute for Strategic Research 2004.Problemi i perespektivi grazhdanskoi identefikatsii naseleniya Kazakhstana. Nauchnoe izdanie: Kazakhstan Institute for Strategic Research under the President of Kazakhstan.

Kurat, A. N. R*usya tarihi, başlangiçtan 1917'ye kadar*, Ankara:Türk Tarih Kurumu, 2020.

Lacoste, Y. B*üyük oyunu anlamak, jeopolitik: bugünün uzun tarihi*, Çev: Akça, İ., İstanbul:NTV Yayınları, 2007.

Luong, P.J.; Weinthal, E. "Prelude to the resource curse: explaining oil and gas development strategies in the Soviet successor states and beyond." *Comparative Political Studies*, 2001, 34(4), pp. 367–399.

Matsuzato, K. "Cultural geopolitics and the new border regions of Eurasia." *Journal of Eurasian Studies*, 2010 1(1), pp. 42–53.

McDermott, R. N. "Kazakhstan-Russia: enduring Eurasian defence partners." *DIIS Report,* 2012, 15.

Murat, L.; Mukhtar, S. "Kazakhstan and Russia: relations as part of Russia's foreign policy strategy." *Central Asia and the Caucasus*, 2008, 1(49), pp.112-123.

Russian Ministry of Foreign Affairs "On conditions of Russian compatriots and Russian language in Kazakhstan", 2008. http://archive.mid.ru//nsrsng.nsf/6bc38aceada6e44b43256 9e700419ef5/76d20f0d313d4afcc325745500481b 00?OpenDocument (Accessed 10.02. 2023).

Russian Ministry of Foreign Affairs. "Rosssiko- Kazakhstanskie otnoscheniya." 2015, www.Mid.Ru/Maps/Kz?Currentpage=Double (Accessed 10.02. 2023).

Schatz, E. "The politics of multiple identities: lineage and ethnicity in Kazakhstan", *Europe–Asia Studies*, 2000, 52(3), pp. 489–506.

Shkolnikov, V.D. "The 2010 OSCE Kazakhstan Chairmanship: carrot devoured, results missing". CEPS, 29 April 2011, www.ceps.eu/publications/ 2010-osce- kazakhstan-chairmanship-carrot-devoured- results-missing (Accessed 10.02. 2023).

Torjesen, S. "Russia and Kazakhstan: a special relationship." *Russian Analytical Digest*, 2009, 56(3), pp. 6–8.

Olcott, M. *The Kazakhs*. Stanford, CA: Hoover Institution Press/Stanford University Press, 1995.

Villain, J. "A brief history of Baikonur," *Acta Astronautica,* 1996, 38(2), pp. 134–138.

THE IMPORTANCE OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES FOR TURKISH FOREIGN POLICY

Yücel Özden[13]

ABSTRACT

Foreign policy is defined as the set of official relations between a state and another state in the international system. Each state, as an actor, determines its foreign policy preferences in order to achieve certain goals with the effect of different variables. In this sense, the understanding of foreign policy may vary depending on the conditions of the period. Globalization has had a great influence on politics, economics, society and culture, both in local and international settings. Thus, with the effect of the globalization process, interdependence in relations between states has gradually increased. This situation has been effective in the choice of some options, such as regionalization, integration and cooperation in the foreign relations of the states. Because of its geopolitical position and strategic importance, it performs the foreign policy process in Türkiye according to national and international developments. Turkish foreign policy varies in line with economic and strategic interests and the conditions of the period. In this sense, the change in the balance of power in the world and the developments in Türkiye's periphery make Türkiye an important actor in the region. In this respect, Türkiye's strengthening of its relations with other Turkish states and the Organization of Turkic States established between the Turkish states are an important development. In this study; first, the concept of foreign policy and the basic principles of Turkish foreign policy will be explained, then the importance of the Organization of Turkic States in terms of Turkish foreign policy will be emphasized in different dimensions.

Keywords: *Foreign Policy, Turkish foreign Policy, Organization of Turkic States*

[13] Asst. Prof, Bitlis Eren Üniversity, yozden@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2455-9151

4. CONCLUSION

The Republic of Türkiye is an important actor in its geographical region because of its geographical location, historical importance, political and social culture. These features put Türkiye in a privileged position from other countries in the region. Recent developments in the world and in the region increase the effectiveness of Türkiye's foreign policy process on a regional and global scale. Türkiye, which has given priority to issues such as stability, peace and security in foreign policy since the Republican era, has had to perform policies on issues such as global terrorism, environmental problems, regional problems, migration, climate change, proliferation of weapons of mass destruction and energy supply security in parallel with the changes in the world. Thus, Türkiye has acted as an active actor in its region by changing the understanding of the foreign policy process.

The Turkish States Organization has a great place and importance in terms of Turkish foreign policy. TDT is a step taken by the Turkish states both in terms of the existence of the common culture between the Turkish peoples and the continuation of the relations that have existed throughout history. In this sense, mutual trust will be built between TDT and Turkish states, and cooperation in areas such as political, military, economic, health and technical will be encouraged.

In this context, the attitude that Türkiye will follow in foreign policy will determine both the success of TDT and its role in the organization. TDT is an initiative that will offer Türkiye new opportunities in the international arena. It will have an intermediary role in strengthening relations with the West, especially within international trade and energy routes. Türkiye's pioneering role in the region will ensure the integration of the Turkish world, on the one hand, and an important alternative to the West.

REFERENCES

Akçay, E. Y. (2017). 2002 Sonrası Türk Dış Politikası. In S. Demir, P. Gürson, & A. Eminoğlu, *Türk Dış Politikası* (pp. 217-249). Ankara: Barış Kitap.

Arı, T. (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika.* Bursa: MKM Yayıncılık.

Baharçiçek, A., & İnan, C. E. (2013). Dış Politikanın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 4*(1), 101-120.

Bakan, M. (2008). Atatürk Türkiyesi'nde Milileşme Modeli ve Türk Dünyasına Uygulanabilirliği. *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, (pp. 587-593). Isparta.

Balcı, A. (2017). *Türkiye Dış Politikası.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Bayır, Ö. E., & Sönmezoğlu, F. (2014). Dış Politika Analizinde Temel Öğeler. In F. Sönmezoğlu, & Ö. E. Bayır, *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış* (pp. 5-44). İstanbul: Der Yayınları.

Demir, S. (2017). Türk Dış Politikasını Etkileyen Dinamiklerin/Faktörlerin Analizi. In S. Demir, P. Gürson, & A. Eminoğlu, *Türk Dış Politikası* (pp. 21-30). Ankara: Barış Kitap.

Goldstein, J., & Keohane, R. O. (1993). *Ideas and Foreign Policy Beliefs, Institutions and Political Change.* Ithaca: Cornell University Press.

Gönlübol, M. (2000). *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Heywood, A. (2011). *Küresel Siyaset.* Ankara: Adres Yayınları.

Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy.* New York: Palgrave MacMillan.

Holsti, J. K. (1992). *International Politics.* New Jersey: Prentice-Hall International Editions.

https://turkicstates.org/tr/. (2023, 04 10). *Teşkilatı, Türk Devletleri*. Retrieved from https://turkicstates.org/tr/temel-belgeler

Karpat, K. (2014). *Türkiye ve Orta Asya.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Kocatepe, Ö. F. (2022). Neoklasik Realist Çerçevede Politik ve Askeri İşbirliğinin İncelenmesi: Türk Devletleri Teşkilatı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi*.

Köse, İ. (2017). İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası: 1939-1950 Yılları Arası Türk Dış Politikası. In S. Demir, P. Gürson, & A. Eminoğlu, *Türk Dış Politikası* (pp. 82-118). Ankara: Barış Kitap.

Modelski, G. (1962). *A Theory of Foreign Policy.* New York: Praeger.

Nahçıvan Anlaşması. (2009). *https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf.* Retrieved from https://www.turkicstates.org: https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf

Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Cilt I (1919-1980).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Öcal, M. (2017). Türkiye'nin Kafkasya Dış Politikası. In S. Demir, P. Gürson, & A. Eminoğlu, *Türk Dış Politikası* (p. Ankara). Barış Kitap.

Saray, M. (1995). *Atatürk ve Türk Dünyası.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

HUNGARY'S RETURN TO THE TURKIC WORLD

Zoltán Egeresi[14]

ABSTRACT

The paper aims at revealing Hungary's relations to the Turkic States and the Organization of Turkic States. It argues that after 2013 a mutual rapprochement occured between Hungary and Türkiye which was facilitated by geopolitical, economic and cultural/social drivers such as the Hungarian government's need to balance its political and economic commitments as well as the rising Neo-Turanism. It also argues that Hungary's observer status in the OTS gives greater opportunities for the country to strengthen and deepen its relations with the Turkic World.

Keywords: Hungary, Turanism, Organization of Turkic States, Eastern Opening

1. INTRODUCTION

Hungary joined the Organization of Turkic States (the then Turkic Council) in 2018 as an observer member. Since its accession, it participated in every summit and event, it also opened a Representation Office in Budapest and took part in various programs of the OTS. Hungary, as an EU and NATO member state, emerged as a bridge by using not just its geopolitical location in Central Europe but rich historical and cultural ties with Turkic people.

Simultaneously, diplomatic visits between Hungary and the member states have become more frequent due to the Hungarian Foreign Minister, Péter Szijjártó who as a 'Traveling FM' prefers to strengthen bilateral relations within the frame of personal meetings. This opening towards the Turkic world manifested in the establishment of embassies in every OTS member state, the

[14] Dr. University of Public Service Ludovika, zoltan.egeresi@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7130-5950

kurultáj which has gained prominence in the Turkic world by acquiring sizable media attention and several thousand foreign visitors as well. These organizations also work as a forerunner in intra-civil society relations as they sign several cooperation agreement with their Turkic counterparts, facilitate exchanges and help to maintain a vivid cultural relationship. These endeavours are supported by the Hungarian state as well, while it also serves as an engine in cultural and educational exchange. It means that Hungary opened a cultural centre in Istanbul which has become very active in organizing a wide range of events. Budapest also decided to provide more and more scholarships for BA, MA and Ph.D. students which gained prestige and high popularity in the Turkic World.

To conclude, Hungary intends to become a bridge country between the Turkic World and the West. Enjoying an excellent geopolitical location and NATO and EU membership as well as demonstrating its understanding and openness to the Turkic states, it has a great potential to reach its goal.

REFERENCES

Ablonczy, B. (2016). Keletre, Magyar! A Magyar Turanizmus Története. Budapest: Jaffa.

Akçalı, E., & Korkut, U. (2012). Geographical Metanarratives in East-Central Europe: Neo-Turanism in Hungary. Eurasian Geography and Economics, 53(5), 596–614.

Balogh, P. (2015). Returning to Eurasia from the heart of Europe? Geographical metanarratives in Hungary and beyond. In N. Bernsand, E. Narvselius, & B. Törnquist-Plewa (Eds.), Beyond Transition? : Memory and Identity Narratives in Eastern and Central Europe (pp. 191-208). Lund: Lund University.

Bernek, Á. (2013). Az atlanti erőtérből az eurázsiai erőtérbe?: Magyarország a 21. század többpólusú világában. Geopolitika a 21. században, 3(4), 11-34.

Bernek, Á. (2018). Hazánk keleti nyitás politikája és a 21. századi geopolitikai stratégiák összefüggései. Külügyi Szemle, 17(3), 122-144.

Çakmak, B. N. (2020, 03 07). Hungary to impose curfew amid spread of coronavirus. Anadolu Ajansi. Retrieved from https://www.aa.com.tr/en/europe/hungary-to-impose-curfew-amid-spread-of-coronavirus/1781811

Gyene, P. (2021). Uzbekistan in a New Role? Mirziyoyev's Policy of Opening to the Neighbourhood. AVRASYIA DÜNYASI/EUROASIAN WORLD, 9, 10-15.

Hungary Today. (2020, 04 03). Foreign Minister Thanks Azerbaijan's Solidarity after Face Mask Donation. Hungary Today. Retrieved from https://hungarytoday.hu/coronavirus-hungary-azerbaijan-turkic-council-masks/

Hungary Today. (2020, 07 16). Hungary Delivers Ventilators to Kyrgyzstan. Hungary Today. Retrieved from https://hungarytoday.hu/hungary-ventilators-kyrgyzstan/

Hungary Today. (2021, 02 16). Coronavirus: PM Orbán Thanks Uzbekistan for Help. Hungary Today. Retrieved from https://hungarytoday.hu/coronavirus-orban-umurzakov-hungary-uzbekistan-help/

Incekaya, G. (2021, 11 11). Turkic Council states to donate COVID vaccines to African countries. Anadolu Agency. Retrieved from https://www.aa.com.tr/en/latest-on-coronavirus-outbreak/turkic-council-states-to-donate-covid-vaccines-to-african-countries/2418098

kormany.hu. (2020, 09 18). The importance of Central Asia is increasing dynamically. Retrieved from https://2015-2019.kormany.hu/en/ministry-of-foreign-affairs-and-trade/news/the-importance-of-central-asia-is-increasing-dynamically

Kurultaj. (2018). KURULTAJ 2018. 08.10-12. Bugac, Hungary. Retrieved from kurultaj.hu: https://kurultaj.hu/english/

miniszterelnok.hu. (2021, 11 12). Hungary to initiate joint summit of Turkic Council and V4. Retrieved from https://miniszterelnok.hu/hungary-to-initiate-joint-summit-of-turkic-council-and-v4/

Névai, G. (2021, 12 11). „Felértékelődtünk a törökök szemében" – Fodor Gábor, az Isztambuli Magyar Kulturális Központ igazgatója a Mandinernek. Mandiner. Retrieved from https://mandiner.hu/cikk/20211211_torok_magyar_kultura_fodor_gabor?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=mandiner&fbclid=IwAR2MxjdPZonRCbKduspmBC24_mfAVhKFZdZDzEdmzx-JCQ4PqkqB7ik_fE0

Orbán, B. (2023, 01 07). Nem a szétbontásra, igen az összekapcsolásra – ez Orbán stratégiája a következő évtizedre! Mandiner. Retrieved from https://mandiner.hu/cikk/20230104_nem_a_szetbontasra_igen_az_osszekapcsolasra_a_magyar_strategia

OTP Group. (2022, 12 12). Contract signed: OTP Bank acquires Uzbekistan's Ipoteka Bank. Retrieved from https://www.otpgroup.info/news/uzbekistan-ipoteka-bank

Portfolio.hu. (2021, 02 25). Magyarország is részt venne a török vakcina tesztjében. Portfolio.hu. Retrieved from https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210225/magyarorszag-is-reszt-venne-a-torok-vakcina-tesztjeben-471554

Saral, E. (2016). Yakın Dönem Türkiye-Macaristan İlişkileri. In O. Ömerci, & H. Işıksal (Eds.), Mavi Elma: Türkiye Avrupa İlişkileri (pp. 725-776). Ankara: Gazi Kitabevi.

Şeyma, G. N. (2020, 04 10). Turkic states agree to cooperate against COVID19 pandemic. Daily Sabah. Retrieved from https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkic-states-agree-to-cooperate-against-covid19-pandemic

Stone, N. (2018). The Intelligence of Ármin Vámbéry. Retrieved from Cornucopia: https://www.cornucopia.net/magazine/articles/the-intelligence-of-armin-vambery/

Than, K. (2020, 10 04). Hungary's MOL buys Chebron stake in Azeri oilfield for $1.57 billion. Reuters. Retrieved from https://www.reuters.com/article/us-chevron-azerbaijan-mol-magyar-olaj/hungarys-mol-buys-chevron-stake-in-azeri-oilfield-for-1-57-billion-idUSKBN1XE1R0

THE EFFECT OF AGRICULTURE, MANUFACTURING INDUSTRY AND SERVICE SECTORS ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Hakan Kaya[15] *- Yılmaz Ulvi Uzun*[16]

ABSTRACT

The Organization of Turkic States, which was established in order to develop cooperation in various fields, to strengthen the economies and to encourage the strengthening of commercial ties, has important potential for development. Although this important potential is not separate from the global world economy, it develops and changes depending on the internal dynamics of the countries that make up the Organization. Although the Organization of Turkic States is still in the "Take-off Stage" within the growth stages of Rostow (1959), it is estimated that the transition process to the "Maturation Stage" will accelerate with the cooperation it has developed and will develop. However, in this transition period, it remains a necessity that the existing leading sectors will undergo a change and the traditional leading sectors will be replaced by new leading sectors the sectors with low value-added ability will be replaced by high value-added sectors. In this context, the effect of the added value creation capability of the agriculture, manufacturing and service sectors on economic growth in five member countries of the Organization of Turkic States (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Hungary, and Türkiye) during the period 1995-2021 was examined. The results got show that the manufacturing industry is the most important component in the transition process of the Organization of Turkic States to the maturation stage.

Keywords: Organization of Turkic States, Economic Growth, Agriculture, Manufacturing, Industry, Cointegration, Panel Data Analysis

15 Dr. Hakan Kaya, Bitlis Eren University, Türkiye, hkaya@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9084-6987.
16 Dr. Yılmaz Ulvi Uzun, Bitlis Eren University, Türkiye, yuuzun@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6428-4167.

and high technology industry added value to growth in the total manufacturing industry will contribute to a greater increase in the manufacturing's impact industry on growth and to ensure sustainability. The results of RE and GMM models, in which the service sector is the main independent variable, have determined that the service sector has a negative impact on economic growth. That the services sector is large scale and includes the elements of financial development suggests that this is the main reason for this result. According to IMF financial development data, that financial institutions and financial market development indices are lower in the countries that make up the Organization of Turkic States compared with western countries supports this result. In this context, bringing the financial structures and service sector in line with international standards will positively affect economic growth. All model estimation results in the study show that there is a positive and statistically significant relationship between gross fixed capital formation and economic growth. This situation, which shows the relevance of the findings in terms of economic theory, also points to the growth accelerating effect of physical capital investments. When the effect of public expenditures on economic growth is examined in the study, the RE model estimation results reveal that there is a negative relationship between public expenditures and economic growth. This is because the investments in the countries that make up the Organization of Turkic States are predominantly state and that it creates effects that exclude the private sector at certain stages. In this context, focusing on private sector investments by reducing public investments will make it possible to create a positive effect on growth by increasing private sector expenditures, as well as eliminating the problem of resource allocation and efficiency.

REFERENCES

Aydilek,E.(2022). *Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli*, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 5(3), ss.716-728.

Baghirov,O.(2022). *The Organization of Turkic States' Economic Potential and Cooperation Prospects among its Members,* Perceptions,42(1),pp.53-73.

Balcıoğlu,H. (2016). *Foreign Aid and Economic Growth: A Panel Cointegration for Selected Turkic Republics*, International Journal of Business and Social Research (IJBRS), 6(6),pp.17-23.

Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). *The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics*, he Review of Economic Studies, 47(1), Econometrics Issue, 239-253.

Bashir,A.,&Suhel,S.&Azwardi,A.,&Atiyatna,D.P.(2019). *The Causality Between Agriculture, Industry, and Economic Growth: Evidence from Indonesia*, ETIKONOMI,18(2), pp.155-168.

Emekliler,B.,&Taş,T.,& Yılmaz,K.Ç.(2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Bütünleşme Sürecine Nereden Başlamalı ve Ne Yapmalı?*, Güvenlik Stratejileri Dergisi, TDT Özel Sayısı,pp.73-107

Eygü,H. (2022). *Panel Data Analysis in Investigation The Economic Growth of Turkic States*, Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 6(1),pp. 36-46.

Kaldor, N.(1957). *A Model of Economic Growth*. The Economic Journal, 67(268),pp. 591-624.

Khan,W.,&Jamshed,M.,& Fatima,S. (2019). *Contribution of Agriculture in Economic Growth: A case study of West Bengal (India),*Journal of Public Affairs,20(2).

Kocaman,Ö.(2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Stratejik Bir Bakış*,Kriter,Yıl:7,Sayı:73.

Mercan,M.(2014*). Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve 2008 Krizi: Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye Ekonomisi İçin Panel Veri Analizi*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi,21(1), pp.125-142.

Mercan,M.,&Göçer,İ.(2014). Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,10(22),pp.27-44.

Pedroni, P. (1999).*Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors,* Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 61, pp. 653-670.

Pedroni, P. (2004). *Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the Ppp Hypothesis.* Econometric Theory, 20, pp. 597-625.

Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, IZA DP, Discussion Paper No. 1240.

Pesaran,M.H. & Ullah, A. and Yamagata T. (2008). *A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence*, Econometrics Journal, 11(1), pp. 105-127.

Pesaran, M.H. &Yamagata T. (2008), *Testing Slope Homogeneity in Large Panels*, Journal of Econometrics, 142(1),50-93 .

Rostow,W.W.(1959). *The Stages of Economic Growth*,The Economic History Review,2(1),pp.1-16.

Singariya,M.R.,&Sinha,N.(2015). *Relationships among Per Capita GDP, Agriculture and Manufacturing Sectors in India,* Journal of Finance and Economics, 3(2),pp.36-43.

Szirmai,A.,&Verspagen,B.(2015). Manufacturing and Economic Growth in Developing Countries, 1950–2005,Structural Change and Economic Dynamics,Vol.34,pp.46-59.

Şimşek,T.,& Destebaşı,E.(2016). *The Relationship Between Global Economic Integration, Human Capital Investments and Corruption in Turkic States*, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55(2),pp.808-827

Türkmen,S.(2022). *Finansallaşma Ve Enerji Tüketimi İlişkisinin Analizi: Türk Devletleri Teşkilatı'ndan Ampirik Kanıtlar*,Journal of Economic and Research,3(1),pp.109-122.

KAZAKHSTAN ENERGY POLICY AND ENERGY RESOURCES (Reflections on the Organization of Turkic States)

Yerkebulan Sapiyev[17]

ABSTRACT

Kazakhstan is rich in traditional energy resources such as oil, natural gas, uranium, and coal. It is seen that the country also has high-potential renewable energy sources because of its geographical location. However, its high dependence on traditional energy sources and the fact that most of the consumed electricity is obtained from fossil sources brings several problems. Although these problems harm the environment and nature on the one hand, they also harm the economy of the country on the other hand. Although policymakers have recently tried to implement new energy policies to solve these problems, it is seen that they have not been very successful because the dependence of the country on traditional energy cannot be reduced. On the other hand, it can be argued that the energy power of Kazakhstan reflects positively on the Organization of Turkic States and provides the Organization with a separate global power.

Keywords: Kazakhstan, energy resources, energy policies, non-renewable energy, renewable energy, Organization of Turkic States

[17] Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Kazakhstan to the Republic of Türkiye, PhD student, Istanbul Aydın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, yerkebulansapiyev@stu.aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3366-7496

However, the rich traditional energy resources of the country and the very affordable price of the electricity produced with these resources bring with it some handicaps in terms of the inability to develop renewable energy resources in the country. Although it is planned to develop and use renewable energy in the context of energy policies implemented by policymakers, it is seen that they have not been very successful in this respect. For this reason, Kazakhstan, which has a very high potential in terms of renewable energy, must produce permanent and real-time solutions in this field.

On the other hand, the fact that energy is used in almost every field in our present day as the main factor in ensuring stability for countries has brought a different dimension to energy and its sustainability of it. For this reason, it can be argued that the energy power of Kazakhstan reflects positively on the Organization of Turkic States gathered around the same purpose, and adds a different power to the already existing global power of the Organization.

REFERENCES

Abbasova, V. (2023). Kazakhstan Plans to Lure Investors to Finance Renewable Energy Projects, Caspıan News, Erişim Adresi: https://caspiannews.com/news-detail/kazakhstan-plans-to-lure-investors-to-finance-renewable-energy-projects-2023-1-18-0/.

Aben, D. (2022). Latest Developments in Kazakhstan's Uranium Industry, Erişim adresi: https://www.eurasian-research.org/publication/latest-developments-in-kazakhstans-uranium-industry/.

Bayraç, H. N. (1999). Uluslararası Doğalgaz Piyasasının Ekonomik Analizi, Türkiye'deki Gelişimi ve Eskişehir Uygulaması, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir.

Bozma, G. Aydın, R. Kolçak, M. (2018). BRICS ve MINT Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketim İlişkisi, Yayın Yeri: Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

British Petroleum, BP. (2020). BP Energy Outlook, 2019 edition.

Carmen, (2021). Mining Technology, Five largest coal mines in Kazakhstan in 2020, Erişim adresi: https://www.mining-technology.com/marketdata/five-largest-coal-mines-kazakhstan-2020/.

Gül, F. (2022). Uranyum Nedir? Kullanım Alanları Nelerdir? Erişim adresi: https://www.enerjisistemlerimuhendisligi.com/.

Güngör, Ş. ve Oğultürk, M.C. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Ulusal ve Uluslararası Güvenlik, Yayın Yeri: Yeditepe Yayınevi, Editör: ŞAHİN Güngör, OĞULTÜRK Mehmet Cem, Basım sayısı:1, Sayfa sayısı:397, ISBN:978-605-7800-87-9, Bölüm Sayfaları:367 -397.

ICLG, (2023). Oil & Gas Laws and Regulations Kazakhstan, Erişim Adresi: https://iclg.com/practice-areas/oil-and-gas-laws-and-regulations/kazakhstan.

İnat, K. (2020). Enerji Neden Çok Önemli?, SETA, Erişim Adresi: https://www.setav.org/enerji-neden-cok-onemli/.

International Energy Agency, (IEA), (2022). Kazakhstan 2022 Energy Sector Review.

İsmayılov, E. ve Budak, T. (2015). Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Enerji Politikası, BİLGESAM Analiz / Enerji, No: 1189.

ITA, International Trade Administration (2021). Kazakhstan - Renewable Energy, Erişim adresi: https://www.trade.gov/energy-resource-guide-kazakhstan-renewable-energy.

Jıbek Joly, (2022). Kazakhstan ranks fist globally in uranium production, Erişim adresi: https://jjtv.kz/en/news/business/25793-kazakhstan-ranks-first-globally-in-uranium-production.

Zhoshybaev, R. (2019). Kazakistan'ın enerji tüketiminde fosil yakıtların payı yüzde 76, Erişim Adresi: http://tr.kabar.kg/news/kazakistan-n-enerji-tuketiminde-fosil-yak-tlar-n-pay-yuzde-76/.

Jurnal Kapitanov Ekonomiki, (2012). Энергии хватит… если экономить, Erişim Adresi: http://www.investkz.com/journals/83/959.html.

Karaca, R.K. (2003). Petrol ve Petrolün Jeopolitik Önemi, Yayın Yeri: Stratejik Araştırmalar Dergisi.

Kaya, H. (2021). Covid-19'un Makroekonomik Etkileri, Covid-19 Sonrası Dünyada Ekonomi, Radikalleşme ve Terör, Nobel Bilimsel.

Kaya, H. (2022). "Renewable Energy Investments and Unemployment Problem," Contributions to Economics, in: Hasan Dinçer & Serhat Yüksel (ed.), Circular Economy and the Energy Market, chapter 18, pages 231-245, Springer.

KAZATOMPROM, (2023). Natural uranium production, Erişim adresi:https://knu.kazatomprom.kz/en/content/company/activity/natural-uranium-production.

Kerimov, A. (2019). Coal mining in Kazakhstan hits over 117 million tons.

Khasanova, A. ve Bakhtina, O. (2023). Казахстан в 2023 г. планирует добыть 90,5 млн т нефти и увеличить добычу газа на 3,5%. Энергетические итоги 22 г.

Kulenu, M.T. (2022). Последствия конфликта между Украиной и Россией для глобальной продовольственной безопасности и смежные вопросы, относящиеся к мандату Продовольственной и сельскохозяйственной организации Объединенных Наций (ФАО).

Musabekov, K. (2017). Анализ Потенциала Возобновляемых Источников Энергии В Казахстане, Ахмет Ясауи Университетінің Хабаршысы, №2, 2017.

Neftegaz, (2018). Казахстан нацелен на рост нефтедобычи. Вопрос с восполнением ресурсной базы. Erişim Adresi: https://neftegaz.ru/news/dobycha/201410-kazakhstan-natselen-na-rost-neftedobychi-vopros-s-vospolneniem-resursnoy-bazy/.

OECD, (2017). Реформирование горной промышленности в Казахстане: инвестиции, конкурентоспособность, устойчивое развитие.

Ongarova, Y. (2017). "Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi", Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi.

Şakı, Ç. (2018). Büyük Güçler Politikasında Orta Asya Enerji Kaynakları: Jeopolitik Mücadele, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Skalepov, A.N. ve Lagutkin, N.V. (2022). Среднеазиатский Регион На Перекрестке Геополитических Стратегий, Erişim Adresi: https://vm.ric.mil.ru/Stati/item/378922/.

Statista, (2023). Proved coal reserves in Kazakhstan from 2010 to 2020, by type, Erişim adresi: https://www.statista.com/statistics/265438/proved-coal-reserves-in-kazakhstan/.

Tass, (2021). Тюркский совет переименовали в Организацию тюркских государств, Erişim Adresi: https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/12912505.

Ten, N.YU. ve Povetkin, V.V. (2023). Ветроэнергетика В Казахстане: Возможности И Проблемы, Препятствующие Ее Развитию.

Traçuk, K.V. (2010). Эволюция подходов к энергетической безопасности: страныимпортеры против стран-экспортеров, Текст научной статьи по специальности «Политологические науки».

Tsalik, S. (2003). Каспийские нефтяные доходы: Кто окажется в выигрыше?.

Uluslararası Enerji Ajansı, (IEA). (2021). Ülkelere Göre Dünya Petrol Rezervi, Erişim Adresi: https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html.

Uzun, Y.U. (2021). Covid-19'un Dünyada ve Türkiye'de Sosyoekonomik Etkileri ve Gelir Eşitsizliği-Yoksulluk, Covid-19 Sonrası Dünyada Ekonomi, Radikalleşme ve Terör, Nobel Bilimsel.

Uzun, Y.U. (2022). Rusya-Ukrayna Krizinin Küresel Ekonomiye ve Enflasyona Yansımaları, Olağan Üstü Dönemlerde Enflasyon Olgusu, Ekin Basım Yayım Dağıtım, Ankara.

Worldometer, (2023). Coal Reserves by Country, Erişim adresi: https://www.worldometers.info/coal/coal-reserves-by-country/.

Yılmaz, M. (2012). Türkiye'nin enerji potansiyeli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi açısından önemi. Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi.

Yüce, K.Ç. (2008). Hazar Enerji Kaynaklarının Türk Cumhuriyetleri İçin Önemi Ve Bölgedeki Yeni Büyük Oyun, Stratejik Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic Studies 1(1),2008, 158-183.

STUDY OF THE PROBLEMS OF ECONOMIC AND NATIONAL SECURITY AS A FACTOR IN THE STABILITY OF THE TURKIC-SPEAKING STATES (ON THE EXAMPLE OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC)

Aliyev Adalat [18]

ABSTRACT

The study of the problems of economic and national security is one of the most urgent problems of the Turkic-speaking states. Many Turkic-speaking states were part of the USSR for a long time. After the collapse of the Soviet Union, which was accompanied by the deliberate destruction of not only the political system, but also the entire economic power of the state, embarking on the path of an independent independent state, all Turkic-speaking countries faced the problem of restoring the economy, industrial potential, social problems, science and education. It was necessary to restore all the necessary state structures of an independent state. Naturally, behind the solution of all these problems are issues of ensuring the economic and national security of the country.

The author has developed a methodology for calculating the complex national strength, since to this day there are no gen eralized studies of the patterns of development of international relations, the dynamics and hierarchy of the causes and prerequisites for their changes leading to a change in leadership, but at the same time a comprehensive assessment of regional development.

[18] Prof. Dr., Azerbaijan Architecture and Construction University, doctor of technical sciences, doctor of economic sciences, transport, doctor professor, adalat.aliyev@azmiu.edu.az, ORCID: 0000-0002-3662-0469

REFERENCES

A. B. Aliev “Methodology for calculating the index of the complex national strength of the Republic of Azerbaijan”, 2013, 32 p. (Author's certificate No. 7596, reg. No. 04/s.6917-13 dated May 17, 2013)

A. B. Aliyev "Econometrics", Textbook, Baku, "Tahsil CCI", 2010, 410 p.

A. B. Aliyev "Problems of economic and national security of the Republic of Azerbaijan in modern conditions", Baku, "Takhsil CCI", 2014, 295 p.

A. B. Aliyev “Economic and national security of the state”, Baku, “Takhsil CCI”, 2015, 448 p.

A. B. Aliyev “Monopoly and corruption”, Baku, “NSV Nəşr”, 2017, 893 p.

A. B. Aliyev “Revival and management of economic security (transition from socialism to capitalism)”, Baku, 2013, Printing house MP No. 9, 284 p.

E. A. Oleinikov “Economic and national security”, Textbook. Moscow, Ed. "Exam", 2005, 768 p.

E. A. Oleinikov “Economic security (theory and practice)”, Moscow, Izd. "Classic Plus", 1999, 469 p.

E. N. Veduta “Economic security of the Russian Federation”, Moscow, TEIS, 1997, 312 p.

E.A.Onikov "Economic and national security", Textbook. Moscow, Exam Publishing House. 2005, 768 p.

L. P. Goncharenko “Development of the methodology of economic security”, edited by E. A. Oleinikov. Ivanovo, Ivanovo State University, 1999, 543 p.

L. P. Goncharenko “Development of the methodology of economic security of the individual”, edited by E. A. Oleinikov, Ivanovo, Ivanovo State University, 1999, 543 p.

M. Best "New Competition - Institutes of Industrial Development", Moscow, TEIS, 2002, 338 p.

R.Quliyev “Postsosilist iqtisadiyystında rəqabət siyasəti: qeyri müəyyənliklərdə cavablamalar”. Bakı, 2007, 271 s.

V.M. Esipov “Criminalization of economic relations in Russia”. Moscow. University of the Ministry of Internal Affairs, 2001, 220 p.

CRITICAL MINERALS IN ENERGY SECURITY OF KAZAKHSTAN

Anıl Çağlar Erkan[19]

ABSTRACT

Structure of the energy equation has undergone an important change and transformation process, which we can describe as radical, since the last few years. In this direction, the current working global energy equation must be formulated erase and rewind. Therefore, we can say that many things related to energy, especially consumption habits, are in the process of structural restructuring. While it is inevitable that such a radical transformation in the energy order will undoubtedly bring some changes, it is currently impossible to generalize for certain things. For example, when considered in terms of states, energy security problems are at the forefront of the areas where change is not expected. In this context, it is possible to state that despite the energy transformation, energy security will continue to be a threat to states in other aspects as well. However, in the new period, it is likely that some situations will reduce that the energy security threats of states to a relatively low level. This is entirely related to the increasing importance of rare earth elements and critical minerals. Therefore, it is in question that the energy security problems in the future are largely eliminated for the states that are rich in rare earth elements and critical minerals and have the capacity to process them. In the light of all these, in this study, the reflections of the energy security of Kazakhstan in relation to the increase in the importance of rare earth elements and critical minerals with the energy revolution are discussed.

Keywords: Rare Earth Elements, Critical Minerals, Energy Security, Energy Transition, Kazakhstan.

[19] Asst. Prof., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, acerkan@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9693-6556

first place, energy conversion means reformulating the existing energy equation. Therefore, it is quite normal for some elements to change in the new equation and for some actors to enter the game and some to be out of the game. In this context, we can say that the hegemon actors of the fossil energy order will be replaced by some actors in the renewable energy order. For example, it is expected that Kazakhstan will be included in the new energy equation in this process.

Although Kazakhstan is one of the main actors of the fossil energy system, it is one of the states expected to come to the fore with its different characteristics in the new period. Within the framework of transition to renewable energy, one of the most important qualities of Kazakhstan is that it has rich reserves in terms of rare earth elements and critical minerals. So much so that the said elements and minerals are the raw materials of many products considered within the scope of high technology, especially renewable energy technologies. However, there is a problem of access to the raw materials in question throughout the world. It is even claimed that the current supply may not meet the demand. Therefore, it is inevitable that Kazakhstan, which is rich in reserves, will become more important in the face of such a series of developments.

REFERENCES

Aliev, T. (2015). Kazakhstan Resource Curse or Dutch Disease? Problems of Economic Transition, LVII(10), 1-28.

Anadolu Ajansı. (2022, September 8). Kazakistan'da Petrol Gelirlerinin Devlet Bütçesindeki Payı Azalıyor. Retrieved December 31, 2022, from Anadolu Ajansı Ekonomi: https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kazakistan-da-petrol-gelirlerinin-devlet-butcesindeki-payi-azaliyor/2680091

Balaram, V. (2022). Rare Earth Element Deposits: Sources, and Exploration Strategies. Journal of the Geological Society of India(98), 1210-1216.

BP. (2022). BP Statistical Review pf World Energy 2022 71st edition. London: BP.

EnelGreenPower. (n.d.). Sustainability Creates Value for the Economy and Society. Retrieved December 30, 2022, from Enel Green Power: https://www.enelgreenpower.com /learning-hub/energy-transition/benefits-sustainability

Enerji Atlası. (2022). Ülkelere Göre Petrol Rezervi. Retrieved December 30, 2022, from Enerji Atlası: https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html

Gholz, E. (2014). Rare Earth Elements and National Security. New York: The Council on Foreign Relations.

IEA. (2022). The Role of Critical World Energy Outlook Special Report Minerals in Clean Energy Transitions. Paris: IEA.

IEA. (2022a). World Energy Outlook 2022. Paris: IEA.

International Trade Administration. (2018, January 1). Kazakhstan- Oil & Gas. December 30, 2022 tarihinde International Trade Administration: https://www.trade.gov/energy-resource-guide-oil-and-gas-kazakhstan adresinden alındı

IRENA. (2022, March 2). Energy Transition Outlook. Retrieved December 29, 2022, from IRENA: https://www.irena.org/Energy-Transition/Outlook

IRENA. (2022). World Energy Transitions Outlook 2022: 1.5°C Pathway. Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency.

IRENA. (2022a). Renewable Energy and Jobs: Annual Review 2022. Abu Dhabi and Geneva: International Renewable Energy Agency and International Labour Organization.

Kadyrzhanova, A. (2022, August 23). Kazakhstan Poised for Rare Earth Boom. Retrieved January 2, 2023, from BNE Intellinews: https://www.intellinews.com/kazakhstan-poised-for-rare-earth-boom-254242/

Kakışım, C. (2021). New Energy Geopolitics Shaped By Energy Transition: The Energy Balance For Rare Earth Elements And Critical Minerals. Avrasya Etüdleri(60), 5-28.

Kakışım, C. (2022a). Kritik Minerallerin Türkiye'nin Enerji Dönüşümüne Etkisi: Teknoloji Bağımsızlığı Açısından Yeni Jeopolitik Tehdit. Mukaddime, XIII(1), 101-124.

Karabağ, N., Çobanoğlu Kayıkçı, C. B., & Öngen, A. (2021). %100 Yenilenebilir Enerjiye Geçiş Yolunda Dünya ve Türkiye. European Journal of Science and Technology(21), 230-240.

Mantel, R. (2016). Energy Security Strategy in Kazakhstan: Environmental Security and Renewable Energy Sources. Energy Security in the Caucasus and Central Eurasia, VI(2), 139-150.

Mouraviev, N. (2021). Energy security in Kazakhstan: The Consumers' Perspective. Energy Policy(155), 1-8.

Naturklima. (n.d.). Energy Transition Hub Advantages of the Energy Transition. Retrieved December 30, 2022, from NaturKlima: https://naturklima.eus/hte-advantages-of-the-energy-transition.htm

OECD. (2018). Reform of the Mining Sector in Kazakhstan: Investment, Sustainability, Competitiveness . Paris: OECD.

OECD. (2022, September 22). Climate Finance and the USD 100 Billion Goal. Retrieved December 30, 2022, from OECD Climate Change: https://www.oecd.org/climate-change/finance-usd-100-billion-goal/

Parkhomchik, L. (n.d.). Natural Gas Industry of Kazakhstan: Key Features and Future Prospects. Retrieved December 31, 2022, from Akhmet Yassawi University Eurasian Research Institute: https://www.eurasian-research.org/publication/natural-gas-industry-of-kazakhstan-key-features-and-future-prospects/

Pribylovsky, P. (n.d.). Rare Earths: A Rare Opportunity for Kazakhstan. Retrieved January 2, 2023, from Edge: https://www.edgekz.com/rare-earths-rare-opportunity-kazakhstan/

Rısbekkızı, P. (2022, August 24). Kazakhstan's Energy Lines. Retrieved December 31, 2022, from Ankara Center for Crisis and Policy Studies: https://www.ankasam.org/kazakhstans-energy-lines/?lang=en

Raimondi, P. P. (2019). Central Asia Oil and Gas Industry - The External Powers' Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan. Milan: Fondazione Eni Enrico Mattei.

S&P Global. (2020, February 24). What is Energy Transition? Retrieved December 29, 2022, from S&P Global: https://www.spglobal.com/en/research-insights/articles/what-is-energy-transition

Shaikh, Z. (2022, July 13). Geopolitical Situation Leads Kazakhstan to Diversify Energy Routes. Retrieved December 31, 2022, from Anadolu Agency Energy: https://www.aa.com .tr/en/energy/general/analysis-geopolitical-situation-leads-kazakhstan-to-diversify-energy-routes/35816

Suska-Malawska, M., Sulwiński, M., Wilk, M., Otarov, A., & Mętrak, M. (2019). Potential Eolian Dust Contribution To Accumulation Of Selected Heavy Metals And Rare Earth Elements in the Aboveground Biomass of Tamarix spp. from Saline Soils in Kazakhstan. Environ Monit Assess, CXCI(57), 1-11.

Syzdykova, A. (2020). Kazakistan'ın Yenilenebilir Enerji Potansiyeli. Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, II(1), 79-88.

Ulusoy, U. (2021, November 29). Geleceğimizi Kritik Mineraller mi Şekillendirecek? Retrieved December 30, 2022, from Akademik Akıl: https://www.akademikakil.com/gelecegimizi-kritik-mineraler-mi-sekillendirecek/uulusoy/

Vakulchuk, R., & Overland, I. (2022, March 28). How Central Asia Can Help the Global Energy Transition. Retrieved December 31, 2022, from Norsk Utenrikspolitisk Institutt: https://www.nupi.no/en/news/how-central-asia-can-help-the-global-energy-transition

Voloshin, G. (2012). Kazakhstan Set to Become Major Source of Rare Earths in CIS. Eurasia Daily Monitor, IX(165), 1-3. Retrieved December 31, 2022, from Eurasian Daily Monitor: https://jamestown.org/analyst/george-voloshin/

Yüce, Ç. K. (2006). Kafkasya ve Orta Asya: Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Yüksel, F. A. (2012). Kazakistan'ın Yeraltı Kaynakları ve Çevre Sorunları. In A. İsina, Türk Konseyi, Türk Diasporası ve Sosyoekonomik İş Birliği (pp. 655-668). İstanbul: TASAM. Retrieved from TASAM: https://tasam.org/Files/Icerik/File/kazakistanin_yeralti_kaynaklari_ve_cevre_sorunlari_405c642d-ef00-4eb4-bb4c-a5f87e56db17.pdf

Yeni, G. (2022, June 1). Materials for Energy Transition: Conceptional Analysis. Retrieved December 30, 2022, from Bilkent Energy Policy Research Center: https://www.bilkenteprc.com/post/materials-for-energy-transition-conceptional-analysis-gürsel-yeni

FORMATION AND DEVELOPMENT OF NATIONAL STOCK MARKETS IN THE TURKIC REPUBLICS

Aziza Syzdykova[21]

ABSTRACT

The relevance of the topic of this study is determined by the importance of the role played by the stock market in the economy of any country. The development of the stock market is associated with a wide range of aspects of economic activity, and therefore it can be defined as the most important factor influencing the development of the entire economy. In this study, the national stock markets of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan and Uzbekistan were examined. The formation of stock exchanges in these countries took place after they gained their independence with the disintegration of the USSR. The development of the stock markets of the countries mentioned in the study was analyzed under modern conditions. The study focuses on the consideration of such problems as the state of the regulatory system and possible approaches for further development.

Keywords: Stock Market, Turkic Republics, Market Volume, Capitalization

1. INTRODUCTION

Financial markets are an integral part of modern states and, accordingly, a significant element of the rapprochement of countries. In any economy, the stock market is an important component, since it (along with the banking sector) is a tool for redistributing funds from economic agents with free funds to economic agents in need of additional financing. For each financial system, the determining factor is the degree of involvement of the banking sector and

[21] Assoc. Prof. Dr. of Finance and Accounting Department Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, aziza.syzdykova@ayu.edu.kz ORCID: 0000-0002-1377-0026

REFERENCES

Abdynasyrov, U. T. (2017). Analysis of key performance indicators of the Kyrgyz Stock Exchange. Bulletin of Kyrgyz-Russian Slavic University, 17 (11), 3-7.

Abdynasyrov, U. T. (2018). Performance indicators of the Kyrgyz Stock Exchange. Economics. Management. Education., (3), 7-13.

Akhmetova, A. Zh. (2022). The current state and prospects for the development of the stock market in the Republic of Kazakhstan. Proceedings of the international scientific-practical conference "Seifullinskie readings - 18: "Youth and science - a look into the future" - 2022.- T.I, Part V. – P.17-19

Aslanov, E. S. (2020). Strategic directions of development of securities market of Azerbaijan. *ISJ Theoretical & Applied Science, 01 (81)*, 361-368.

Deloitte (2013) "Doing business in Kazakhstan 2013", Reach, relevance and reliability. URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26589 Date of access: 12.01.2023

Eurasian Development Bank (2010). Prospects for the integration of the stock markets of Russia and Kazakhstan. - Almaty, –p.56

Ibodullaev, A. A. (2021). Development of the organized securities market in Uzbekistan. Bulletin of Science and Practice, 7 (3), 236-242.

Kadyrova, G. A., & Tuganbaeva, S. T. (2021). Priority areas for the development of the stock market in the Republic of Kazakhstan. Actual issues of our time, (2), 143-148.

Maksimchuk, N.V. (2010). Problems of interaction between the stock markets of Russia and Kazakhstan. Eurasian Economic Integration, (4 (9)), 054-074.

Mehmonov, S. U., & Razzokov, H. R. (2020). Stock Exchange of Uzbekistan. World Science, (2), 152-157.

Niyazbekova, Sh. U. (2014). Current state of development of the stock market of the Republic of Kazakhstan. Bulletin of Eurasian Science, (1 (20)), 25.

Tursunov, A.M., & Karieva, L. S. (2017). Peculiarities of securities market development in Uzbekistan. Mizhnarodny Scientific Journal Internauka, 2 (2), 137-140.

Yuldasheva E.I. (2016). "EAEU and Prospects for Integration of Financial Markets of Central Asian Countries, Master Thesis" Financial University under the Government of the Russian Federation "Moscow.

Kabassova, A. K., Tastemirova, Zh. C., Muktarova, B. Z., & Mekin, M. A. (2017). The problems and perspectives of stock market in Kazakhstan. *European journal of economics and management sciences*, (2), 58-60.

KASE, (2022). Annual report. URL: https://kase.kz/en/shareholders_reports/ Date of access: 12.01.2023

AGRICULTURAL ECONOMY OF TURKIC STATES

Elnur Allahverdiyev[23]

ABSTRACT

The concept of economic development has come to the fore with the keeping of human and nature in the background. It has been effective in finding solutions by placing the situation of underdeveloped countries where agricultural activities are intensively used on the basis of development, which strengthens the view that progress can only be achieved with social integrity. The excessive use of material values in developing countries has reduced the share allocated to the agricultural sector, and the countries engaged in these activities are also considered as underdeveloped. As the first condition to reach the level of developed countries, it was foreseen that the agricultural sectaor should be kept in the background. For all these reasons, the priority and importance of agriculture in economic development has been neglected by economic circles.

In this study, firstly, agriculture, which is a part of economic development, its course in the economy of Turkish-speaking countries and what features it has will be discussed. The developments, applied agricultural policies and problems will be discussed and solution proposals will be developed.

Keywords: Turkic Countries, Economy, Agricultural, Sector, Cooperation

1. INTRODUCTION

Mankind has continued its economic life, which started with gathering and hunting in the early ages, with a nomadic lifestyle and has built its life on disorder. People who have been living with the activities of catching, hunting, escaping and hiding for long periods have also sought ways to survive. In the

[23] Doç. Dr., Director of Baku Business and Cooperation College, aelnur786@gmail.com, **ORCID:** 0000-0002-1477-9217

9. CONCLUSION

In the medium and long term, the Organization of Turkish States may step in.

The union, which started as the Cooperation Council of Turkic Speaking States with the Nakhchivan Agreement in 2009, took the name of the Turkic Council and finally became the Organization of Turkic States, is the perfect fit for “agricultural cooperation”.

Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan are members of the Organization of Turkish States, Turkmenistan and Hungary are observer states. Even a short web browsing reveals the agricultural capacities of these countries.

In the Nakhchivan Agreement, the Organization’s founding objectives include “providing comprehensive and balanced economic growth, social and cultural development in the region through joint actions based on equal partnership with the aim of improving and developing the living conditions of the peoples of their parties”.

First of all, it is important for the agriculture ministers to come together and create the infrastructure and to put the issue on the agenda of the leaders’ summit.

A decision taken at the leaders’ summit is sufficient. Then, experts come into play and a comprehensive project can be prepared in a very short time. With the management of water resources, production planning in accordance with the soil and geography, livestock capacity and planning, fertilizer and feed production planning can be done in a very short time.

Food safety will be ensured by the distribution of these productions in accordance with the conditions of the countries and by organizing them to be made available to the public after production.

The Turkish States will first meet the needs of their own people, and then they will increase their prosperity by exporting in cooperation with their neighbors China and Russia. Türkiye can also play an important role in reaching other markets in this regard.

Such cooperation will reduce the effects of environmental disasters caused by wrong agricultural and environmental policies from the past, and will prevent new ones from happening.

The Organization of Turkish States should start thinking about agricultural cooperation as soon as possible.

REFERENCES

Agricultural problems and development perspectives in Kazakhstan, http://agrotnk.kz/press-tsentr/ekspertnoe-mnenie/1364/, (15.02.2023)

Allayarov,Sh. (2016). *"Stanovleniye i RazvitiyeSovremennoy Modeli Gosudarstvennoy Agrarnoy Politiki v Uzbekistane"*,Biznes - Ekspert,11 (107)

Altuntaş E., (2016) *Türkiye'nin Tarımsal Mekanizasyon Düzeyinin Coğrafik Bölgeler Açısından Değerlendirilmesi.* Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji dergisi, 4(12)

Anonymous, *(2015) Kyrgyzstan Statistical Institute, Agricultural Fields Data, http://www.stat.kg/kg/publications/o-sbore-urozhaya-selskohozyajstvennyh-kultur/*

Antamoshkina, E. N. (2012). *"O Soderzhanii i Aktual'ny hNapravleniyah Agrarnoy Politiki", Vest. Volgogr. Gos. Un-ta, Ser. 3, Ekon. Ekol.,1 (20), 187-192.*

Baydar S, Yumak H., (2000) Van ve Bitlis İllerinin Tarımsal Mekanizasyon Durumu ve sorunları üzerine bir araştırma, Tarımsal Mekanizasyon 19.Ulusal Kongresi, 62-68 Konya

Durdiyev, Nazar; *"Türkmenistan'm Töleğ Ulgamı" Altm Asnn İktisadiyeti, No 20, Aşgabat, s. 2*

Duysevayeva, K., Akaşeva, ,A. (2011), *Kazakistan Cumhuriyetinin Eko-nomik ve Sosyal Coğrafyası, Kazak Üniversitesi Yayınları, Almatı.*

http://www.fao.org/faostat/en/#data

http://www.stat.kg/en/opendata/category/97/

https://stat.uz/en/quarterly-reports/21530-2022-eng

https://www.econstor.eu/bitstream/10419/149625/1/875963048.pdf

https://www.stat.gov.az/

https://www.stat.gov.tm/

https://www.tuik.gov.tr/

Huzhakulov, H.D., Tashmatov, Z.H. (2017). *"Statisticheskiy Analiz Sostoyaniya i Razvitiya Sel'skogo Hozyaystva v Uzbekistane*

Ibragimov, A.G. (2016). *Problemy Obespecheniya Prodovol'stvennoy Bezopasnosti v Respublike Uzbekistan,Prodovol'stvennaya Politika i Bezopasnost'*, 3(3), 203-210.

İsakov, N., Medeu, A. (2007). *Kazakistan: Doğa, Ekonomi ve Çevre*, Coğ-rafya Enstitüsü Yayınları, Almatı.

İskindirova, J., (2016). *Sorunlar ve Tarımın Gelişim Perspektifleri, Kazakis-tan Bağımsızlığının 20 Yıllık Sonuçları.*

İstikbal. D., *Küresel trendler çerçevesinde Türkiye tarımının gelişimi ve gelecek vizyonu*, Mayıs 2022, sayı 374, SETA yayınları, 23 s.

Koçtürk B, Avcıoğlu A., (2007) *Türkiye'de bölgeler ve illere göre tarımsal mekanizasyon düzeyinin belirlenmesi*. Tarım Makinaları Bilimi dergisi., 3(1): 17-24.

Kyrgyzstan Statistical Institute Publications, 2004. *The First National Agricultural Census of Kyrgyz Republic.* 464 p. Bishkek.

Mogilevskii, Roman et al. (2017) *The outcomes of 25 years of agricultural reforms in Kyrgyzstan*, Discussion Paper, Leibniz Institute of Agricultural development on Transition Economies, 40.162

Özgüven MM, Türker U, Beyaz A., (2010) *Türkiye'nin tarımsal yapısı ve mekanizasyon durumu*. GO Ziraat Fakültesi dergisi, 28(2): 89-100.

Pugach,I., Yusuphov, Y., Berdinazarov, Z. (2016). *Selskohozyaystvennaya Politika v Proizvodstve Pshenitsy i Diversifikatsii Proizvodstva Sel'sko hozyaystvennyh Kul'tur v Uzbekistane*, Discussion Paper, Leibniz Institute of Agricultural Development in TransitionEconomies, No. 157, access:

Vilesov, E.,vd. (2009). *Kazakistan'ın Fiziki Coğrafyası*, Almatı Üniversite-si Yayınevi, Almatı

Zeren Y, Tezer E, Tuncer İK, Evcim Ü, Güzel E, Sındır KO., (1995) *Tarım-Alet-Makine ve Ekipman Kullanım ve Üretim Sorunları*, Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi Tarım Haftası 1995 Kongresi, 9-13 Ocak, Ankara

THE IMPORTANCE OF THE SILK ROAD SINCE ANCIENT TIMES AND THE MODERN SILK ROAD INITIATIVE

Gökay Karaduman[*]

ABSTRACT

The Silk Road was a network of ancient trade routes that connected the East and the West. The importance of the Silk Road lies in its role as a catalyst for cultural exchange, economic growth and technological innovation between the civilisations of Asia, Europe and Africa. The Silk Road facilitated the exchange of ideas, religions and philosophies as well as goods such as silk, spices, precious stones and metals. It also contributed to the spread of technologies such as papermaking, printing, gunpowder and the compass, which profoundly impacted the course of human history. In particular, the silk trade was the main driver of economic growth, helping to establish many cities and trading centres along the route. Despite its decline due to changes in trade routes and the rise of sea routes after the 16th century, the heritage of the Silk Road remains a symbol of intercultural trade and cooperation, inspiring global connectivity and development. This study aims to provide a future projection on the revival of the Silk Road from a historical perspective. The study examined the emergence and development of the Silk Road over the centuries, starting in ancient times. It also discussed initiatives that could be a modern version of the ancient Silk Road network. At a time when cooperation between Turkish states is accelerating, the current state and potential of the Middle Corridor are also the subject of the work. The results of the study show the importance of the Turkish states in the initiatives to revive the New Silk Road as well as in the trade along the historic Silk Road.

Keywords: *Ancient Trade, Silk Road, Belt and Road Initiative, Middle Corridor*

[*] Asst. Prof. Gökay Karaduman – Ardahan Üniversity, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, ORCID: 0000-0001-6796-1250

the electric car initiative (TOGG), are at a level that can serve as an example for the Turkic world and the countries of the Organisation of Turkic States. It is possible to transfer the production technologies in these sectors to the Turkic world through the Silk Road. These technologies and products must be shared and traded within the Organisation of Turkic States. Implementing or developing a similar domestic production movement initiated by Türkiye by all Turkic states in the Middle Corridor, without losing their role as intermediaries in East-West trade, will increase resource efficiency in the countries and enable them to play an active role in Silk Road trade.

The Middle Corridor covers a distance of 840 km from the Caspian Sea to Kars in Türkiye, of which 503 km is in Azerbaijan, 259 km in Georgia and 79 km in Türkiye. Kars, the gateway of the Middle Corridor to Türkiye, needs to be developed in terms of its road network. In particular, between Kars and Erzurum, roads should be built, developed and frequently inspected suitable for large volumes of trade and not affected by difficult terrain conditions. The Baku-Tbilisi-Kars railway line should be extended to Kars, and the existing railway's capacity should be expanded. In this way, Kars and Erzurum will be able to connect with the western regions of Türkiye and especially with the port cities, which were historically the entrance gate of the Silk Road line from Tabriz to Anatolia and the entrance gate of the modern Silk Road line through the Middle Corridor.

The revival of the Silk Road also requires a number of diplomatic initiatives. First of all, it is essential to ensure peace, which is the guarantee of secure trade. Unresolved disputes between Türkiye and China, especially over the Xinjiang Uyghur Autonomous Region or East Turkestan, should be resolved through mutual negotiations. The role of the Turkic world as a mediator in the disputes between Russia and Ukraine should be continued and developed. The Middle Corridor Initiative of the Organisation of Turkic States should be better promoted and its integration with the Belt and Road Initiative should be accelerated.

REFERENCES

Alkan, N. (2006). 15. ve 16. Yüzyıllarda İran İpek Yolu'nda Kervanlar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(11), 141-157.

Ames, J.G. (2009). Em Nome De Deus: The Journal Of The First Voyage Of Vasco Da Gama to India, 1497-1499. Brill.

China's Ministry of Culture and Tourism. (2003). Site of Niya. 2023 from http://en.chinaculture.org/gb/en_artqa/2003-09/24/content_39409.htm

Çınar, H., Bulut, M., Yiğit, İ. (2018). Tarihi İpek Yolu'nun Kuzey Anadolu Güzergahı. M. Bulut (Ed.), *Medeniyetler Güzergahı İpek Yolu* (pp. 123-150). İstanbul Sabahattin Zaim University Press.

Durdular, A. (2016). Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdleri*, 49(1), 77-97.

Elibol, N. (2005). XVIII. Yüzyıl Osmanlı Dış Ticaretiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(1), 61-76.

Ergenç, Ö. (1988). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler. *Belleten*, 52(203), 501-534.

Escap (The Economic and Social Commission for Asia and the Pacific). (2020). The Asian Highway Network. 2023 from https://www.unescap.org/sites/default/files /pub_2173_ah_ch1.pdf

European Commission. (2023). Trans-European Transport Network (TEN-T). https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/infrastructure-and-investment/trans-european-transport-network-ten-t_en

Frankopan, P. (2018). *The Silk Roads: A New History of the World*. (M. Gülmen, Trans.). Pegasus (Original work published 2015).

Fudan University Green Finance & Development Center. (2022). Countries of the Belt and Road Initiative (BRI). 2023 from https://greenfdc.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/

Galli, M. (2017). Beyond Frontiers: Ancient Rome and The Eurasian Trade Networks. *Journal of Eurasian Studies* (8), 3-9.

Günel, G. (2010). Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu-Kervansaraylar-Köprüler. *Kebikeç*, 133-146.

Halaçoğlu, Y. (1994). Derbend. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (9, pp. 162-164).*

Halaçoğlu, Y. (1998). Osmanlı Devletinin Doğu Politikası ve Şah İsmail. *Journal Of Azerbaijani Studies*, 48-55.

Hansen, V. (2021). *The Silk Road*. (I. Topal, Trans.). Nora (Original work published 2012).

Hedin, S. (1974). *The Silk Road*. (A. Arpad, Trans.). Milliyet (Original work published 1938).

International Hoca Ahmet Yesevi Turkish-Kazakh University (2020). Tarihi İpek Yolunun Yeniden Canlandırılmasında ORTA KORİDOR Mevcut Durum-Potansiyel-Güncel Meseleler (7). https://www.ayu.edu.tr//static/kitaplar/orta_koridor_raporu_int.pdf

Kıvrım, İ., & Elmacı, S. (2011). Osmanlı Döneminde Amasya'da İpekçilik. *Turkish Studies*, 6(4), 715-728.

Konukçu, E. (1994). Şahrah-ı Garbi. *XII. Türk Tarih Kongresi* (pp. 649-650). Türk Tarih Kurumu.

Kuşçu, S. (2011). Avrupa Birliği Ulaştırma Politikası ve Türkiye'ye Yansıması. *Gazi Akademik Bakış*, 5 (9), 77-91.

Küpeli, Özer. (2009). *Osmanlı-Safevi Münasebetleri 1612 – 1639* [Doctoral dissertation, Ege University Graduate School of Social Sciences]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=CwVIqqBuz1VkysVpueogAWoRy9teG4NTfyrj4qZfncPOE2BS7hvr-u7rmHSnQEmr

Marangoz, M., & Tuncer, B. (2020). Yeni İpekyolu Projesi ve Türkiye-Kazakistan-Çin İlişkileri Kapsamında Ulaştırma Koridorları. *Pamukkale University Journal of Business Research,* 7(2), 221-241.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye. (2023). Türkiye's Multilateral Transportation Policy. https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulastirma-politikasi.tr.mfa

Pamuk, B. (2007). İpekyolu Ticareti ve Erzurum. *Tarih İncelemeleri Dergisi* (2), 125-143.

Tabakoğlu, A. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi*. Dergâh Publishing.

Tahincioğlu, G. (2015, April, 27). Yeni İpek Yolu için Türkiye Kilit Olacak. *Milliyet.* https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/yeni-ipek-yolu-icin-turkiye-kilit-olacak-2050114

Tuğrul, M., & Aydınbaş, Y.E. (2018). Coğrafi Keşiflerle Birlikte Değişen Ticaret Yolları ve Bu Durum Karşısında Osmanlılar'ın Geliştirmiş Olduğu Stratejiler. M. Bulut (Ed.), *Medeniyetler Güzergahı İpek Yolu* (pp. 151-156). İstanbul Sabahattin Zaim University Press.

Unece (United Nations Economic Commission for Europe). (2023). 2023 from https://unece.org/about-us-31

Unesco (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). (2023). Silk Roads Programme. https://en.unesco.org/silkroad/unesco-silk-roads-programme-0

Williams, T. (2015). The Silk Road: Interwoven History. Walter, M.N. and Ito-Adler, J.P.(Ed.), *Mapping the Silk Roads* (pp. 2-42). Cambridge Institutes Press.

Worldbank. (2018). Belt and Road Initiative. https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative#01

Yingsheng, L. (2021). *The History of the Silk Road: The Land & Maritime Routes*. (D. Kızılçeç, Trans.). Canut (Original work published 2014).

Yücekaya, H. (2021). Osmanlı Öncesi İpekçiliğe Dair İzler ve Osmanlı Dönemi Edirne İpekçiliği. *Gazi Akademik Bakış*, 15(29), 155-172.

ECONOMIC AND FINANCIAL CONDITION OF THE TURKIC STATES

Ibrahimli Lale[24] - Aliyeva Ruhengiz[25]

ABSTRACT

The modern political world has entered the era of the formation of major integration projects that unite states for a variety of reasons and interests. In the case of the Turkic states, there are more than enough such reasons: the commonality of languages, cultures and histories, not to mention the interests that dictate the need for unification in the conditions of the extreme turbulence of the political world, which has recently caused a rapid decline in security and the collapse of the last bastions of the world order. Under these conditions, the decision of the VIII Summit of the Leaders of the Cooperation Council of Turkic Speaking States on the creation of the Organization of Turkic States can play a significant role in uniting not only the Turkic peoples, but also the entire world of Islam, which is in a state of crisis, indicating great transformations in the near future. A positive development in this direction was the outcome of the second Karabakh war, which changed the geostrategic situation both in the region and in the world. Even without taking into account the large-scale external resistance to the noted integration processes, one should take into account the internal contradictions that crush the unity of both the Turkic and the Islamic world as a whole.

Keywords: Organization of Turkic States, Economic, Infrastructure, Investment, Financing, Inflation, Innovation, Credit.

[24] Asst. Prof. Dr. İbrahimli Lale - Azerbaijan Architecture and Construction University, ORCID: 0000-0003-1338-7673

[25] Asst. Prof. Dr. Aliyeva Ruhengiz - Azerbaijan Architecture and Construction University, ORCID: 0000-0003-1140-8611

for animal fats (by 3.4%) and fresh meat (by 0.9%) was recorded," the Ministry of Economy said in a statement.

It is also noted that the average monthly salary increased by 9.6%. Growth is observed in enterprises and organizations of all types of economic activity.

The volume of mutual trade of the Kyrgyz Republic with the EAEU member states in January-December 2021 amounted to 3.4 billion US dollars and increased by 40.5% compared to January-December 2020. At the same time, export deliveries to the EAEU countries increased by 44.9%. The largest share of the republic's mutual trade with the EAEU member states in 2021 fell on Russia (66.7%) and Kazakhstan (30.9%).

REFERENCES

https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/450838?lang=ru

К.Абдымаликов ЭКОНОМИКА КЫРГЫЗСТАНА Учебник, Бишкек 2010

Мамедова Н.М., Масумова Н.Р.Экономика Турции МГИМО - Университете 2018

Н.Мамедов, А.Магеррамов, С.Ахмедова. Экономика Азербайджана. Баку, 2011. Учебное пособие.

DILEMMA OF ENERGY POWER IN CENTRAL ASIA

Merve Suna Özel Özcan[26]

ABSTRACT

Energy policy has always played a noteworthy role in the global economy, and the Eurasian region is no exception. Eurasia, including the Asian and European continents, is a vast region with significant energy resources, particularly oil, gas, coal, and hydroelectric power. This region's energy sector is crucial for regional and global energy security. This article will detail the Eurasian energy policy and its impact in a global context. Any disruption to Central Asian energy exports could significantly affect global energy prices and energy security. However, the region faces significant challenges, including dependence on Russia for energy exports, vulnerability to environmental factors, and underdeveloped energy infrastructure. In particular, the dependence on Russian infrastructure and markets leaves Central Asian countries vulnerable to political pressure and price fluctuations, highlighting the need to diversify and develop alternative energy markets and transit routes. Overall, Central Asian energy security is a complex issue requiring careful consideration of economic, political, and environmental factors, with implications for regional and global energy markets and security. Recent facts and statistics on Central Asian energy power and sources, in particular, were given through reports and bulletins. The study's conceptual framework covered the ideas of energy geopolitics and energy security. Therefore, examining the region's energy resources comes first in this research. An analysis of regional energy dynamics is also required, including information on resource competitiveness and pipeline regulations for collaborating and neighbouring nations. **Keywords:** Central Asia, energy security, Russia, China, European

[26] Assoc. Prof. Dr., Kırıkkale University, Department of International Relations, KIRIKKALE, mervesuna@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9027-3990

3. Limited export infrastructure: The region lacks export infrastructure, which is making the energy export difficult. As mentioned before the region relies heavily on pipelines that run through Russia to reach European and Asian markets. Therefore, this limitation reduces the market and negotiating power of the region.

Ultimately, along with the supply-demand relationship at the point of energy security, transportation and transportation of energy, countries aim to reach their goals in energy transportation with a third country. From this point of view, there is a need for secure networks that will provide energy flow from many energy routes and straits in the world. In this respect, the pluses mentioned above and minuses create a power distribution within the duality of energy in the Central Asian region. We need to comprehend the new Russian energy strategy in Central Asia. So as mentioned, until its new hydrocarbon ventures evolved online, Russia's energy balance in the 1990s significantly depended on Central Asian gas. Russia Due to its absolute control over the Central Asian gas export route and the low gas prices in external markets, of course, most of this gas was transported to the west, mainly to Ukraine, where it was used in Russia's domestically subsidized gas market. Also, China has a game-changer role in the region. China is a considerable energy consumption machine, and China is trying to address this issue by getting more deeper relations with Central Asia.

REFERENCES

ADI. (2020) Regional spotlight: Oil & Gas in Central Asia. Available at:: https://adi-analytics.com/2021/05/28/regional-spotlight-oil-gas-in-central-asia/

Aminjonov, F. & Dovgalyuk O. (2023). Central Asia–China Gas Pipeline (Line D): Turkmenistan, Uzbekistan, Tajikistan, Kyrgyzstan, and China Available at: https://thepeoplesmap.net/project/central-asia-china-gas-pipeline-line-d/

APERC, (Asia Pacific Energy Research Centre). (2007). A Quest for Energy Security in the 21st century; Institute of energy econmics, Japan. Available at: https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf Erişim Tarihi: 22 Ocak 2023

Astana Times (2023). "Caspian Pipeline Consortium's Debottlenecking Program Increases Kazakhstan's Shipments in 2022" Available at: https://astanatimes.com/2023/02/caspian-pipeline-consortiums-debottlenecking-program-increases-kazakhstans-shipments-in-2022/

Çelikpala, M. (2014). Enerji Güvenliği NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 10(40), pp. 75-99.

CIA, (2009). The Caucasus and Central Asia. Available at: https://www.loc.gov/resource/g7120.ct003067/?r=-0.403,-0.001,1.512,0.864,0

Cohen, A: Hill, W.A. and Tomares, D. (2022). Central Asia: A Source of Energy for the 21st Century. International Tax and Investment Center. available at: https://static1.squarespace.com/static/5a789b2a1f318da5a590af4a/t/637404f634d6b626ec26dfe0/1668547832144/Central+Asia-+A+Source+of+Energy+for+the+21st+Century.pdf

CPC (n.d.) Shareholders https://www.cpc.ru/EN/about/Pages/shareholders.aspx

Daojiong, Z. (2006). Global China's Energy Security: Domestic And International Issues, Politics and Strategy, 48(1), pp. 179-190. document/2018-April-30_USAID_CadmusCISF_Climate-Risk-Profile-Central-Asia.pdf

EIA, (2022). Country Analysis Executive Summary: China. Available at: https://www.eia.gov/international/analysis/country/CHN

EIA, Oil and gas pipelines in Central Asia Available at: http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=KZ

Farchy, J. & Kynge, J (2016). Map: Connecting central Asia Available at: https://www.ft.com/content/ee5cf40a-15e5-11e6-9d98-00386a18e39d

Jardine, B & Lemon,e. (2020). In Russia's Shadow: China's Rising Security Presence in Central Asia. Wilson Center. Available at: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI_200519_cable%2052_v1.pdf

Jordanová, A (2023). Ageing Energy Infrastructure is Holding Central Asia Back. Available at: https://www.bourseandbazaar.com/articles/2023/2/28/ageing-energy-infrastructure-is-holding-central-asia-back

Karymshakov, K. and Sulaimanova, B (2020) The Impact Of Infrastructure On Trade In Central Asia. Asian Development Bank Institute. Avaliable At: https://www.adb.org/sites/default/files/publication/636651/adbi-wp1184.pdf

Özel Özcan, M. S. (2022). Rusya Federasyonu'nun Hibrit Savaş Doktrini Bağlamında Beyaz Rusya'yı AB'ye Karşı Araçsallaştırması . MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi , 11 (3) , 1278-1290 . DOI: 10.33206/mjss.1055048

Özel Özcan, M. S., & Tutus, L. (2022). China-Kazakhstan Energy Relations After the Cold War. Online Journal Mundo Asia Pacifico, 11(21), 6–20. https://doi.org/10.17230/map.v11.i21.01

Sempa (2020). , Francis P. Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century, New Jersey, Transaction Publishers

Sevim, C, (2019), Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Shadrina E. Non-Hydropower Renewable Energy in Central Asia: Assessment of Deployment Status and Analysis of Underlying Factors. Energies. 2020; 13(11):2963. https://doi.org/10.3390/en13112963

USAID (2018). Climate risk profile: Central Asia: Fact Sheet. Available online: Available at: https://www.climatelinks.org/sites/default/files/asset/

Vinois, J.A. (2019). Russian Gas Pipelines And The Eu: Moving From A Love-Hate Relationship "With Adults In The Room"?. Available at: https://institutdelors.eu/en/publications/russian-gas-pipelines-and-the-eumoving-from-a-love-hate-relationship-with-adults-in-the-room/

World Economic Forum (2019). The Global Competitiveness Report Avaliable At: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. Foreign Affairs, 85(2), pp. 69-82.

Zhou, Q., He, Z. & Yang, Y. (2020). Energy geopolitics in Central Asia: China's involvement and responses. J. Geogr. Sci. 30, 1871–1895 Erişim Adresi: https://doi.org/10.1007/s11442-020-1816-6

INFLATION IN KYRGYZSTAN

Nurzhan Shabieva[27]

ABSTRACT

This article analyzed the causes of price instability in Kyrgyzstan and analyzed the main factors of inflation. The article was prepared based on the results of research within the framework of a doctoral dissertation on the topic "Inflation and its economic consequences in the Kyrgyz Republic".

Keywords: inflation, exchange rate, VAR analysis, ARDL model, economic development

1. INTRODUCTION

Inflation as an economic phenomenon has long attracted the attention of researchers from different countries. However, we can say that inflation has not been fully revealed at the moment. This is a complex and heterogeneous socio-economic phenomenon for reasons, mechanism and consequences, which creates certain difficulties in studying the general features of the inflationary process, as well as its internal structure and qualitative characteristics. In addition, the changes taking place in the economies of different countries and the global economy as a whole cause the emergence of new causes, forms and consequences of inflation.

The problem of inflation and the fight against it is an important issue for Kyrgyzstan since the transition to a market economy. However, inflation still prevails, which indicates the insufficient effectiveness of anti-inflationary measures. Achieving a low level of inflation is one of the conditions for sustainable economic growth. For this reason, the issue of inflation is relevant in our country.

The role of the country's foreign economic activity in the issue of inflation regulation is very significant, since the essence of Kyrgyzstan's inflation is

[27] Dr., Batken State University, Batken, Kyrgyzstan, nurjan.sh@gmail.com, *ORCID: 0000-0003-4723-7294*

1. Inflation in the country at its current values has neither a negative nor a positive impact on economic development in the long term. Therefore, it is necessary to calculate the level that will stimulate the country's economy and implement appropriate policies.
2. The monetary policy pursued by the National Bank should be reviewed, and in cooperation with the Government, a policy of stimulating production should be developed that can satisfy domestic consumption and increase exports. The effectiveness and necessity of regulating fiscal policy are due to the fact that non-monetary factors of inflation have the greatest role and influence among the factors of inflation in Kyrgyzstan. Based on the conducted econometric analysis, the long-term relationship between imports and the consumer price index confirmed the importance of fiscal policy.
3. Strengthen foreign economic relations. In particular, with the Organization of Turkish States, which are important economic partners of the country. Given the five-year strategy for the development of UTS, there is a great opportunity to attract new investments in the economy, especially in digitalization and green economy.

REFERENCES

ATGÜR, M. (2021). Türkiye'de Kamu Kesimi Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisinin ARDL Sınır Testi Yöntemi ile İncelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *22*(1), 231-252.

Birkan, A. Ö. (2009). Enflasyon hedeflemesi, maliyet enflasyonu, birikim ve dönüşüm. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *64*(04), 77-100.

Bulletin of the National Bank of the Kyrgyz Republic – editions 1993-2007. Access mode: https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=137&lang=RUS

Bulletin of the National Bank of the Kyrgyz Republic-editions 2008-2017. Access mode: https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=137&lang=RUS

Bulletin of the National Bank of the Kyrgyz Republic-publications for 2018-2021. Access mode: https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=137&lang=RUS

Chaban, M., & Voss, G. M. (2016). Is Canada an optimal currency area? An inflation targeting perspective. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, *49*(2), 738-771.

Claus, E., Dungey, M., & Fry, R. (2008). Monetary policy in illiquid markets: options for a small open economy. *Open Economies Review*, *19*, 305-336.

Goldfajn, I., & Gupta, P. (2003). Does monetary policy stabilize the exchange rate following a currency crisis?. *IMF Staff Papers*, *50*(1), 90-114.

Kozubekov, A., & Zhumadilov, E. (2012). Analysis of the relationship between the dynamics of inflation and the pace of economic growth in Kyrgyzstan. Bishkek: National Bank of Kyrgyzstan. Rep.

Mahmoudinia, D. (2021). The Asymmetric Effects of Monetary Policy, Currency Crises and Oil Price on Food Inflation in Iran: An Application of Quantile Regression. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 1-23.

NSK KR. (2020). Open data. Access mode: http://www.stat.kg/ru/opendata/

Sever, E., & İğdeli, A. (2015). Enflasyon hedeflemesi ve ekonomik performans ilişkisi: Türkiye örneği.

STATISTICAL DATA

Uğurlu, E., & Saraçoğlu, B. (2010). Türkiye'de enflasyon hedeflemesi ve enflasyonun öngörüsü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *25*(2), 57-72.

Viorica, B., Cristina, N., Robert, D., Odi, Z., & Roxana, Ş. (2010, January). Inflation model in Romania, post-integration in European union correlated with monetary policy. In *Proceedings of the 2010 American conference on Applied mathematics* (pp. 328-333).

Zhumadilov, A., & Zhumadilov, E. (2017). MODELING OF INFLATIONARY PROCESSES IN KYRGYZSTAN. Alatoo Academic Studies, (1), 85-92.

UNITY OF THE TURKIC-SPEAKING COUNTRIES AS ADAPTATION TO THE CHALLENGES OF THE GLOBAL CYCLIC TRANSITION

Tulegenova M. [39] *- Bimendiyeva L.A.*[40] *- Temerbulatova Zh.S.*[41]

ABSTRACT

With globalization's development, countries with territorial proximity and similarity in traditions and religion are united in regional unions. Especially in recent decades, the trend towards regional integration has become increasingly important as countries seek to strengthen their economic, political and social ties with their neighbors in order to use resources more efficiently and adapt to the new challenges of globalization. Regional alliances can provide several benefits to member states, including increased trade, investment, and economic growth, as well as greater political stability and security. This section of the book presents the results of a historical and logical analysis of the patterns of change in the world economic structure; the features of the modern cyclical transition, which determine the need for regionalization; the causes of cyclical crises and the consequences of the current global crisis, not only in the economic sphere, but also in the political, social and environmental spheres are considered. The methodological basis of the study was the works of the founders of economic science, as well as the schools of neoliberalism and institutionalism. The scientific heritage and new theories made it possible to identify fundamental patterns and new trends in international relations, discussed in November 2022 in Samarkand, where the summit of the Organization of Turkic States leaders was held. In conclusion, the prospects for integrating the interests of the states of the Turkic-speaking world are considered.

Keywords: regionalization, global cyclic transition, digital transformation, features of the current recession, sustainable development.

[39] Doctor of Economic Sciences, Professor, ms.tulegenova17@gmail.com, ORCİD: 0000-0001-7057-8586

[40] Associate Professor, Candidate of Economic Sciences, Dean of the Higher School of Economic and Business, leila.bimendiyeva@kaznu.edu.kz, ORCİD: 0000-0003-4965-5908

[41] PhD, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, t.zhansaya.s@mail.ru, ORCİD: 0000-0002-3205-0948

Combining the efforts of the leaderships of the countries of the Turkic-speaking union, exchanging experience in reforming and developing mutually beneficial partnerships will ensure political stability and dynamic economic development of the region, strengthen the socio-cultural capital of the Turkic-speaking community, overcome the challenges of geopolitical squabbles that have a negative impact on the economy, transport and logistics system of the Eurasian continent.

REFERENCES

Charbit, Y. (2009). Economic, Social and Demographic Thought in the XXI Century: the Population Debate from Malthus to Marx. N.Y.

Dzarasov, S.S. (2004). The theory of capital and economic growth. Sat. articles. M.: MGU, pp. 121-124.

Galbraith, J. (1976). Economic theories and goals of society. M.: Progress.

Jacobsen, S. (2020). Fasten your seat belts: the most unforgettable adventure since the 1930s begins in the stock market. https://www.forbes.ru/finansy-i-investicii/397339-pristegnite-remni-na-fondovom-rynke-nachinaetsya-samoe-nezabyvaemoe?

Kaplan, R. (2008). The Return of Thomas Malthus. The Atlantic Monthly. http://thecurrent.theatlantic.com

Kondratiev, N.D. (1922). World economy and its conjuncture during and after the war. Vologda: Gosizdat.

Kondratiev, N.D. (2002). Large cycles of conjuncture and the theory of foresight. M.: Economics, 767 p.

Malthus, T. (1798). An Essay on the Principle of Population, as its Effects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and other Writers. L.

Malthus, T.R. (2007). An experiment on the law of population. M.

Marx, K. (1858). Letter to F. Engels dated March 2, 1858. K. Marx and F. Engels. Op. v. 29, 237 p.

Meadows, D.L. (1972). Limits to growth. Report to the Club of Rome. http://www.ihst.ru/~biosphere.

Mitchel, W. (1930). Economic cycles. M.: Gosizdat, 391 p.

Tokayev, K.K. (2022). Speech at the summit of the leaders of the Organization of Turkic States. Samarkand, https://www.inform.kz/ru/samarkandskiy-sammit-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-tri-sostavlyayuschie-avtoritetnoy-ploschadki-na-mezhdunarodnoy-arene_a4000641

Tumberg, G. (2020). Video for Earth Day. https://www.interfax.ru/world/706785.

Veblen, T. (2011). Theory of the leisure class. M.: Lee-brocom.

Vernadsky, V.I. (1960). Biosphere. Select Op. v.5. M.: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, p. 58.

Yakunin, Yu. (2005). Marx's legacy and modern economic science (speech at a discussion club). Questions of Economics, No. 2, p. 119.

ORGANIZATION OF TURK IC STATES FROM THE PERSPECTIVE OF HEYDAR ALIYEV'S VIEWS

Aliyev Goshgar Jalal[42]

ABSTRACT

The great leader Heydar Aliyev, whose name is proudly mentioned in the history of the Turkic world, is remembered with a great respect as one of the great geniuses of the Azerbaijani people in the second half of the twentieth century. Heydar Aliyev possessed exceptional intelligence, exceptional organizational skills, and an unrivaled ability to analyze events. The fame of Heydar Aliyev's genius did not confine itself to a single nation, country, or continent, but spread throughout the world.

Keywords: Common history; Contract of the Century"; Baku-Tbilisi-Jeyhan pipeline; "The Great Silk Road"; "International Organization of Turkic Culture – TURKSOY".

1. INTRODUCTION

Along his statehood, the national leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev, worked tirelessly for the comprehensive improvement of Azerbaijan, fortifying its freedom, and taking a commendable put within the world community, and he achieved success in doing so. Heydar Aliyev is the artchitect and founder of the autonomous state of Azerbaijan. This genius is one of the notable leaders recognized not only in Azerbaijan, but also within the entirety world.

Today, cooperation is growing across a large geographic area thanks to the initiatives created by the great leader on the path of integration of Turkic-

[42] Professor, Head of Social Sciences Department of Azerbaijan Medical University, adalat.aliyev@azmiu.edu.az, ORCİD: 000-0001-7804-3973

6. CONCLUSION

In a broad sense, in accordance with the recommendations of Great Leader Heydar Aliyev, both countries are working on a variety of projects that have a broad impact, provide mutual benefit, and serve peace and tranquility in the region. The position of the President of the Republic of Azerbaijan, Mr. Ilham Aliyev, "The stronger Türkiye is, the stronger Azerbaijan will be. Our strength is in our unity and we are together in all international issues" is one of the main principles of our cooperation.

Today, the President of the country, Ilham Aliyev, and the heads of independent Turkic states are successfully pursuing the issues of unity and cooperation of Turkic-speaking peoples and states, which are more important to national leader Heydar Aliyev.

REFERENCES

Azerbaijan" newspaper, November 29, 1999
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 1997, volume II, 604 pages, p. 400-402; 406*
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 1997, volume I, 608 pages, p. 365-366*
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 1997, volume I, 608 pages, p. 11*
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 1997, volume I, 608 pages, p. 385*
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 1997, volume I, 608 pages, p. 366-368*
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 1998, volume VIII, 488 pages, p. 52*
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 1998, volume VIII, 488 pages, p. 53*
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 1998, volume VIII, 488 pages, p. 13-15*
H. Aliyev, *"Our independence is eternal", B., Azernashr 2000, volume IX, 466 pages, p. 280*
Khalq" newspaper, March 10, 2001
Khalq" newspaper, October 4, 2009
Respublika" newspaper, April 28, 2001
Respublika" newspaper, November 2, 1999

TRADITIONAL KNOWLEDGE OF TURKIC-SPEAKING PEOPLES

Botokanova Gulnara [43]

ABSTRACT

Analysis of the modern socio-cultural situation in the context of globalization requires the study of traditional culture, traditional knowledge, which reveal the identity and uniqueness of the spiritual and material culture of an ethnos. The relevance of the study of traditional knowledge is based on the increasing threat to the preservation of original traditional cultures in the context of globalization and worldwide integration. On the one hand, globalization processes have led to a radical reassessment of values, the universalization and standardization of traditional culture. In this process, traditions and customs that formed over the course of centuries of historical development are leveled, and individual cultural formations, which could not resist the new pace of technogenic civilization, are depersonalized. On the other hand, globalization, on the contrary, encourages certain ethnic groups to search for a way out of the difficult socio-cultural, political, economic situation in the origins of their historical and cultural existence. The paper examines certain types of traditional knowledge of Turkic-speaking peoples: ecological, astronomical, pastoral, medical, and traditional knowledge of society.

Keywords: traditional knowledge, ethnos, holism, ecological knowledge, astronomical knowledge, folk medicine.

1. INTRODUCTION

Today's diverse world, as never before, puts on the agenda the question of the existence of the individual, the ethnos, the society: Who am I? Where am I going? Traditional knowledge, along with language, is a factor in preserving

[43] Doctor of Philosophy, professor, Department of the Philosophy Bishkek State University named after K. Karasayev, botokanova@rambler.ru, ORCİD: 0000-0002-2092-8274

where two parts do not simply coexist, but also influence each other, causing certain changes – disproportion in an organism and under certain conditions cause a disease.

Ancient nomads dealt with diseases by means of folk medicine based on empirical knowledge, even though there were also magical ways of treatment, they tried and found cases of causal relations, revealed the relationship and interdependence of phenomena in the existence of nature and human.

Thus, the traditional knowledge of Turkic-speaking peoples was of a vital and practical nature and represented an attempt to create a holistic picture of the natural existence. They show the close relationship between human and the environment and testify to a deep understanding of nature, the value of flora and fauna, and the sustainable use of natural resources.

In order to preserve ethnic identity, it is necessary to take its place in the system of the world cultural process, preserving its unique cultural space, language, traditional knowledge, and at the same time adapt to the globalizing world.

The current state of society, the development of science requires the formation of new relations between the carriers of "traditional" and "academic" knowledge, where logic and intuition, individualism and community are combined.

Mutual integration, interdependence of traditional and scientific knowledge should give rise to a new approach to the preservation of sociocultural and biocultural diversity, the management of natural resources and, ultimately, to the preservation of human civilization.

REFERENCES

Abramzon, S.M., *Киргизы и их этногенетические и историко–культурные связи,* Фрунзе, 1990.

Aldashev, A.A., *Этапы развития ветеринарии в Киргизии,* Фрунзе, 1989.

Amanaliev, B., *Из истории философской мысли киргизского народа*, Фрунзе, 1963.

Baibosunov, A., *Донаучные представления кыргызов о природе и обществе,* Бишкек, 2010.

Bakanov, T., *Народная ветеринария в Киргизии,* Сельское хозяйство, № 12, 1971.

Bekturova, G.B., Romanova O.A. *Традиционные знания в области землепользования в странах Центральной Азии*, Информ. сборник, Алматы, 2007.

Berkes F., *Sacred ecology*, New York, 2012.

Funk, D.A., Tomilov, N.A., *Тюркские народы Сибири*, Москва, 2006.

Isakov, К.И., *Пастбища и сенокосы Киргизской ССР*, Фрунзе, 1975.

Izmailov, А.Е., *Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана*, Москва, 1991.

Jusupov, К., *Кыргыздардын байыркы маданияты*, Бишкек, 2006.

Kadyrova, L.M., *Народно-медицинские знания Сибирских татар Омского Прииртышья (конец XIX–XX вв.),* автореф. … дис. канд. ист. наук, Москва, 2004.

Khusainova, Z.A., *История развития экологической культуры татарского народа,* Современные проблемы науки и образования, № 2, 2014, URL: https://science-education.ru/ru/article/view?id=12678, 12.02.2023.

Kyrgyz tilinin sözdügü, Бишкек, 2010.

Kyrgyzsko-russkiy slovar, / Сост. К.К. Юдахин, Бишкек, 1999.

Lvova, E.L., Oktyabrskaya, I.V., Sagalaev, A.M., Usmanova, M.S., *Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири. Человек. Общество*, Новосибирск, 1989.

Nazarov, I.I., *Традиционные знания коренных народов Алтае-Саянского экорегиона в области природопользования: информационно-методический справочник*, Барнаул, 2009.

Rojanskiy, I.D., *Древнегреческая наука*, Очерки истории естественнонаучных знаний древности, Москва, 1982.

Rukopisnyi fond National academy of science of Kyrgyz Republic Inv. № 1638.

Rukopisnyi fond National academy of science of Kyrgyz Republic Inv. № 101.

Salihov, A.T., *Знания о звездах в традиционной культуре башкир,* https://cyberleninka.ru/article/n/znaniya-o-zvezdah-v-traditsionnoy-kulture-bashkir (date accessed: 13.02.2023).

Shapakov К., Usubaliev A. *Mal daryloo*, Bishkek, 2011.

Sultanbaeva, К., *Традиционное мировоззрение тюркских народов в наследии Н. Ф. Катанова,*https://cyberleninka.ru/article/n/traditsionnoe-mirovozzrenie-tyurkskih-narodov-v-nasledii-n-f-katanova/viewer, 12.02.2023.

Urmanbetova, J.K., Abdrasulov, S.M., *Истоки и тенденции развития кыргызской культуры*, Бишкек, 2009.

COOPERATION OF TURKIC-SPEAKING STATES IN THE FIELD OF EDUCATION (AS EXEMPLIFIED BY THE ACTIVITIES OF THE BISHKEK STATE UNIVERSITY NAMED AFTER KUSEIN KARASAEV)

Gulnara Murzakhmedova[44]

ABSTRACT

Human society today lives in a globalized world that makes special demands. All countries in the world face modern challenges that are almost impossible to overcome alone. Therefore it is so important for the world community to consolidate its forces and work together to address modern challenges. Kyrgyzstan, as an independent state, builds its relations with various countries on conditions of mutual trust and friendship. In recent years, Kyrgyzstan has been actively cooperating with Turkic-speaking countries. This is facilitated by the linguistic, cultural, geographical, and historical proximity of the Turkic peoples.

Keywords: Turkic-speaking states, cooperation, partnership, educational space, academic mobility.

1. INTRODUCTION

Many countries in the world today are creating all kinds of alliances and unions to adequately respond to modern threats. Kyrgyzstan is an active member of the International Organization of Turkic Culture (TURKSOY), Organization of Turkic States (OTS), Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries (TURKPA), International Turkic Academy, Turkic Culture and Heritage Foundation, Council of Elders (Aksakals) of the Organization of

[44] Bishkek State University, Vice-Rector for Science, asylkan@list.ru, **ORCID:** 0000-0001-6623-1731

May 2022 in Almaty, and a Kyrgyz-Kazakh Forum in October 2022 in Bishkek. The beginning of 2023 was marked by such significant events for the Turkic world as the Interparliamentary Forum of Central Asian countries with the participation of the speakers of parliaments of Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan (10 February 2023), and the Forum of Rectors of Kyrgyzstan and Hungary in Budapest, where a Memorandum on the creation of an Association of Kyrgyz and Hungarian universities was signed as well as bilateral agreements on cooperation between more than 20 universities of the two countries (13-14 February 2023).

Based on concluded agreements the countries provide mutual support, allocating quotas for tuition-free education in universities, academic exchange of students and faculty, advanced training and internships for scientists of research institutes and university professors, and much more.

Bishkek State University has extensive experience in international activities. As a recognized leader in the educational space of Kyrgyzstan, BSU is interested and makes every possible effort to expand and strengthen cooperation with the universities of Turkic states. It hosts major scientific and cultural events dedicated to the study of the rich heritage of Turkic peoples.

These and other activities create the necessary conditions for the actualization of educational interaction between the Turkic states, for the development of a common approach to solving problems in this area, and for the coordination of joint efforts.

REFERENCES

200 grantovyh *mest dlya kyrgyzstantsev ot Vengrii*..., 2023, https://limon.kg › news:76007

40 let *sozidania i uspeha*. - Bishkek, 2019. - 62 c.

Biznes-forum, *novyi zavod i resursnye tsentry*, 2021, https://lifenews.kg › 2021/11/18 › 48281079-сотрудни...

Dogovorno-pravovaya *baza,* 2018, https://mfa.gov.kg › --uslugi › Legal-base

Ekspert *rasskazal o roli Turtsii v Tsentralnoi Azii*, 2022, https://www.zakon.kz › Все новости › Казахстан.

IATS "Kabar": *Kyrgyzsko-Turkmenskie otnoshenia*, 2018, *https://kabar.kg* › news › iatc-kabar-kyrgyzsko-turkme...

II Turkskaya *universiada proidet v 2023 godu v Kazahstane*, 2022, https://www.inform.kz › ii-tyurkskaya-universiada-proy...

Kırgız Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, 2023, mfa.gov.kg

KR - PK: *sotrudnichestvo v sferah kultury i obrazovania*, 2021, *https://www.ktrk.kg* › news

Kulturnyi vecher *"Turkskogo mira" - Bishkekskii*..., 2017, https://sites.google.com › bhu.kg › news › Cultural-eveni..

Kyrgyzstan - Kazakhstan: novye vehi sotrudnichestva v sferah *kultury i obrazovania*, 2022, https://vesti.kg/obshchestvo/item/100434-kyrgyzstan-kazakhstan-novye-vekhi-sotrudnichestva-v-sferakh-kultury-i-obrazovaniya.html

Kyrgyzstan i Tatarstan obsudili perspektivy ..., 2021, https://kabar.kg › news › kyrgyzstan-i-tatarstan-obsudili.

Kyrgyzstan i Turkmenistan *budut priznavat diplomy drug* ..., 2021, *https://ru.sputnik.kg* › Новости

Kyrgyzstan i Vengria *budut provodit sovmestnye nauchnye issledovania. Dogovorennost ob etom dostignuta v hode vizita Prezidenta KR v Budapesh*, 2023, https://kaktus.media/422221

Ministerstvo *inostrannyh del Kyrgyzskoi Respubliki*, 2023, https://mfa.gov.kg › press-sluzhba › novosti › po-sluch...

O tekushem *sostoyanii sotrudnichestva mejdu* ... , 2017, https://kabar.kg › news › o-tekushchem-sostoianii-sotru...

OTG *obiavil 2023 god Godom razvitia turkskoi tsivilizatsii*, 2022. https://tmcars.info › post › otg-obyavil-2023-god-godo...

Po itogam vizita Shavkata Mirzieeva v Kyrgyzstan podpisano 24 dokumenta, 2023, https://24.kg/vlast/256895/.

Podpisana *Deklaratsia o strategicheskom partnerstve* ..., 2023, https://kyrtag.kg › news › podpisana-deklaratsiya-o-stra…

Prezidenty Kyrgyzstana i Uzbekistana podpisali 22 ... , 2021, *https://e-cis.info* › news

Sammit *Organizatsii turkskih gosudarstv*, 2022, https://mir24.tv › news › devyatyi-sammit-glav-organiz…

Svodnaya *tablitsa o inostrannyh studentah, obuchaiushihsya v BGU im. K.Karasaeva (dlya vnutrennego polzovania). Sostoyalos 13-oe zasedanie Soveta aksakalov...* , 2018, *https://mfa.gov.kg › press-sluzhba › novosti › sostoyalo...*

TIKA - *Donors.kg,* 2023, http://www.donors.kg › agentstva › 90-tica

TIKA *okazala pomosh detyam s ogranichennymi* ..., 2022, http://mediamanas.kg › 2976-tkadan-krgzistandaki-eng.…

Turdubaeva E. *Kyrgyzsko-Turetskoe sotrudnichestvo v oblasti obrazovania. V kn: Rol i vospriatie Turtsii v Kyrgyzstane = The Role and Perception of Türkiye in Kyrgyzstan*/ Per. G. Serguninoi. – B.: 2012. – 160 s.

Turetskoe *agentstvo po sotrudnichestvu i koordinatsii*, 2023, https://ru.wikipedia.org › wiki › Турецкое_агентство_по..

Turtsia *postroila v Bishkeke krupneishuyu mechet v* .., 2018, https://centrasia.org › newsA.

Uzbekistan postroil shkolu v Batkenskoi oblasti... , 2022, *https://darakchi.uz* › ...

V Bishkeke *obsujdayut sostoyanie issledovanii po* ..., 2020, https://kghistory.akipress.org › unews › un_post:16400

V dvuh *selah Narynskoi oblasti postroeny FAPy*, 2018, https://kabar.kg › news › v-dvukh-selakh-narynskoi-ob...

V Kyrgyzstane poyavitsya filial Kazanskogo universiteta \ V Kontakte, 2021, *https://m.vk.com* ›

V vuzah Kyrgyzstana obuchaetsya bolee 37 tys. grajdan Uzbekistana, 2022, https://bilim.akipress.org › Главная › Новости

SACRED NUMBERS IN TURKISH AND KYRGYZ LANGUAGES

Gulshan Sadyralieva [92]

ABSTRACT

This article examines sacral numbers in Turkish and Kyrgyz. Turkish and Kyrgyz languages are related, they have a lot in common in cultural and ethno-linguistic aspects. However, there are also differences in the use of sacral numbers. These commonalities and differences are discussed in the article by the example of phraseological expressions, proverbs and other stable expressions. Numbers have always occupied an important place in culture and beliefs. Indeed, in mythology, some numbers have a sacred quality, and some numbers have very special meanings.We can create a thematic group of phraseological units, proverbs, riddles, customs, describing certain fragments of the picture of the world. Such groups include the quality and position of things, actions, time, space, number and other included concepts.

Keywords: numbers, sacred numbers, culture, proverb, symbolics

1. INTRODUCTION

The linguistic picture of the world forms the type of worldview of a person, determines the norms of behavior. If each natural language reflects a certain way of perceiving the world, the national language reflects the same real world with the help of special signs.

This makes it possible to create a thematic group of phraseological units, proverbs, riddles, customs, describing certain fragments of the picture of the world. For example, such groups include the quality and position of things, actions, time, space, number and other included concepts.

[92] Doç. Dr. Gulshan Sadyralieva – Bishkek State University, gsadyralieva@bhu.kg, ORCID: 0000-0002-8142-4352

REFERENCES

Aliev, O. *Symbolism of numbers in fairy tales: three, seven, forty* // International Electronic Scientific Journal / № 1, 2021

Comparative and historical grammar of Turkic Languages. Morphology, 1988

Durbilmez, B. *Türk dünyası kültürü 2, Ötüken Yayınevi*, 2019

Erişim Adresi ve Tarihi: https://sozluk.gov.tr/, 17.03.2020

Etymological dictionary of Turkic languages 2003.

Frolov B. A. *Representation of the number 7 among the peoples of Siberia and the Far East.* The Bronze and Iron Age of Siberia. Novosibirsk: Nauka, Siberian Branch, 1974.

Hazar, M. ve Şengönül, M. *Türk kültüründe sıfırdan dokuza kadar sayı adları ve matematik değerleri*. BAL-TAM Türklük Dergisi, 17: 141-158. 2012

Inan, A. *Shamanism: History and Modernity (in Bashkir)*, Ufa, 1998.

Karymshakova, A.T. *Structure, meaning and usage of the word* ***seven***, Bishkek, 2009.

Miller, J. A. *The magic number seven plus or minus two*. *On some limits of our ability to process information* // Engineering Psychology. M.: Progress, 1964.

Muratova, R. T. *The symbolism of numbers in the language and culture of the Bashkirs: a monograph*, 2013.

Ramstedt, G.I. *Introduction to Altai Linguistics. Morphology*, 1957.

Samoylovich, A. N. *Turkish Quantitative Numerals and a Review of Attempts to Interpret Them* // Linguistic Problems in Numerals. T. 1. Л., 1927.

Somuncu, M. *Deyimlerde yer alan dokuz ve kırk sayılarına anlam temelli bir yaklaşım*. Turkish Studies - Language, 15(2), 805-818.

Tenishev, E.R. *Comparative-historical grammar of the Turkic languages,*1988.

The Comparative and Historical Grammar of Turkic Languages: The Pratyurkic Language-Basic. The picture of the world of the Proto-Turkic ethnos according to the language data / Edited by Tenishev, E.R., Dybo A. V., 2006.

Toporov, V. N. *Numbers // Myths of the peoples of the world*. M., 1982. T. 2..

ISSUES OF TEACHING AND RESEARCHING THE TURKISH LANGUAGE IN UZBEKISTAN

Ruzmanova Rokhila Usmanovna[93]

ABSTRACT

In this article, the practical works related to teaching Turkish languages, especially the Turkish language, have been analyzed in Uzbekistan in the years after independence. Also, in order to increase the influence of Turkish languages in today's global world, it is necessary to strengthen mutual scientific relations and cooperation between those who are conducting research about the Turkic world in our country and in the Turkic States and to promote the centuries-old customs, traditions and cultural values of the Turkic world. Recommendations were given for their implementation by elucidating, and communicating them to the world of science and the public through various publications and events.

Keywords: Turkish language, Turkish dialects, Turkish civilization, scientific communication, translation

1. INTRODUCTION

With the independence of Uzbekistan in 1991, it was possible to recognize Türkiye, the Turkish language, and Turkish culture in all aspects. The Republic of Türkiye is the first state to recognize the independence of Uzbekistan. Since then, relations between Uzbekistan and Türkiye have started to develop not only in language and literature but also in economic, political, and cultural aspects.

After independence, Turkish language and literature, undergraduate programs, and high schools were opened to train specialists along with Western and Eastern languages (Hudaybergenova, 2009, p.1).

[93] Associate Professor of Samarkand state university named after Sharof Rashidov, Samarkand, Uzbekistan, roxilaruzmanova694@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6539-0511

Siberia, Far East and Far North, research and preservation of disappearing Turkic languages and dialects.

Also, Turkology of Samarkand State University has a long historical development and is the basis of Samarkand Turkological School. The organization of the “Language Laboratory” at the Institute of Turkology is also of special importance, where it is intended to conduct scientific research, to implement state grants, and to conduct laboratory classes and conduct dissertations of master’s and doctoral students.

REFERENCES

Bölükbaş, F. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Okuma Metinlerinin Dil Düzeylerine Göre Sadeleştirilmesi. *International Journal of Languages Education and Teaching.* ISSN: 2198 - 4999, Mannheim - Germany, Udes, 924-935.

Çetintaş, B. ve Demir, K. (2016). Üniversitelerde Yabancı Dil Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinin ve Öğretim Elemanlarının Yabancı Dil Derslerinde Anadil Kullanımına Yönelik Tutum ve Davranışları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(33), 259-285.

Demirel, Ö. (1990). *Yabancı Dil Öğretimi İlkeler Yöntemler Teknikler.* Ankara: Usem Yayınları.

Demirel, Ö. (2006). Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi [Kitap Bölümü]. In *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: PegemA Yayınları.

Hudaybergenova, Z. (2009). Özbekistan'da Türkçe'nin Kullanımı. *I. Uluslararası Kitle İletişim Aracılığında Türkçe'nin Kullanımı*, Kırıkkale, 42-48.

Kaldırım, A., & Degeç, H. (2017). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Dinleme Esnasında Karşılaştıkları Sorunlar. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, 19-36.

Şen, Ü., & Boylu, E. (2015). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen İranlı Öğrencilerin Konuşma Kaygılarının Değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal University Journal of Graduate School of Social Sciences*, Volume: 12, Issue: 30, 13-25.

NEW OPPORTUNITIES IN THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN

Sultanov Tulkin Irgashevich[94]

ABSTRACT

This article offers a thorough review of the changes made to Uzbekistan's educational system over the past seven years, including those in preschool, public schools, higher education, and post-secondary education. At the same time, decisions made by the state and federal governments regarding support for the education sector are discussed, including the number of students enrolled in each level of education, the amount of funding allotted to them from the state budget, and the circumstances created for those seeking higher education and post-higher education. The opportunities for cooperation between higher education institutions from Uzbekistan and Turkish-speaking nations are discussed in the final section of this article.

Key words: New Uzbekistan, new opportunities, primary school, secondary school,

1. INTRODUCTION

Today, all spheres of the life of New Uzbekistan have become a field of deep reforms. In this process, it is impossible not to talk excitedly about the changes in the educational system, which is considered the basis of the social sphere. In recent years, practical work on the organization of all stages of the education system based on modern requirements has entered a decisive stage in our country.

As President of Republic of Uzbekistan noted: "The more educated our children are, the faster the economic sectors based on high technologies will develop, and the more social problems will be solved". Therefore, if I say that

[94] Associate Professor of "Silk Road" International University of Tourism and Cultural Heritage, Samarkand, Uzbekistan, tulkin.sultanov@univ-silkroad.uz, ORCID: 0000-0002-5282-746

Of course, these events were a great incentive to think about applicants and increase their opportunities and accelerate their interest in studying. Another change indicated in the new law on education is that the age at which children go to school is determined as 7 years old instead of 6-7 years old. In conclusion, I would like to quote the important words of the President in his address to the people. To raise the value of the title of a teacher in the school system, the petition includes increasing its moral and material support, and for this, increasing the monthly salary paid to them, especially for teaching staff who work from one district to another district. at the expense of 50% of the monthly salary, The President emphasized in the petition that 100% overtime will be established if he goes to work in another region. At the end of my article, I would like to give an example that a person who has learned science never loses. After all, a person who loves and respects his people, his beloved country, and his loving parents will never stop worrying about the future of tomorrow.

REFERENCES

Abduhalimov, B. A. (2004). *"Bayt al-hikma" and the scientific activity of Central Asian scientists in Baghdad: (exact and natural sciences in the IX-XI centuries).* Tashkent: Tashkent Islamic University Publishing Association.

Bertels, D. (1973). Predislovie. In Mes Adam. *Muslim Renaissance*. Moscow: Nauka, 1973.

Constitution of the Republic of Uzbekistan, 1992.

Education System in Uzbekistan. (2023). In *Scholaro Database.* Retrieved from https://www.scholaro.com/db/countries/Uzbekistan/Education-System

Global Monitoring Report Team. (2010). *Regional Overview: Central and Eastern Europe and Central Asia.* Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186632

Habibov, N. (2012). Early childhood care and education attendance in Central Asia. In *Children and Youth Services Review.* 34. 10.1016/j.childyouth.2012.01.006.

https://lex.uz/ru/docs/4032775

Kadyrov, M. (2010). *Philosophical thinking of Central Asia, the Near and Middle East.* Tashkent: Tashkent State Institute of Oriental Studies.

Mamatov, N., Hojiboyev, A., & Juraev, Sh. (2005). *Philosophy of East and West*. Tashkent: TMI.

Mirziyoyev, Sh. M. (2020). *From national revival to national rise*. Tashkent: Uzbekistan.

Mirziyoyev, Sh. M. (2020). *Holiday greetings to the people of Uzbekistan.* Retrieved from https://president.uz/uz/lists/view/3990

Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *New Uzbekistan strategy*. Tashkent: Uzbekistan.

On additional measures to further improve the education system, DPRU-4884 D.P.R.U. 2020. Retrieved from https://lex.uz/docs/-5085887

On measures to improve the system of attracting young people to the field of science and supporting their initiatives, LRU-576 L.R.U. 2019. Retrieved from https://lex.uz/docs/-4571490

Ramatov, J. (2021). *Education is the most important link in the chain of all reforms.* Retrieved from https://kun.uz/uz/news/2021/09/09/talim-tarbiya-barcha-islohotlar-zanjirining-eng-muhim-halqasi

Riboud, M. (2016). Investing in Human Development. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 8.

Samoff, J., Leer, J., & Reddy, M. (2016). Capturing Complexity and Context: Evaluating Aid to Education. *Report Expertgruppen för bistandsanalys (EBA),* 3

Turgunov, S. (2021). *New Uzbekistan: New educational system and new approaches.* Retrieved from https://yuz.uz/uz/news/yangi-ozbekiston-yangicha-talim-tizimi-va-yangicha-yondashuvlar

Umuzoqov, U. (2020). *Reforms of the education system will create the foundations of a new renaissance in Uzbekistan.* Retrieved from https://xs.uz/uz/post/talim-tizimi-islohotlari-ozbekistonda-yangi-ujgonish-davri-pojdevorini-yaratadi

Yoldoshev, H. (2022). New Uzbekistan – land of new opportunities. *Journal of the Young Researcher*, 1(4), 728–733. Retrieved from https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/337

2. Basım

SURİYE İÇ SAVAŞI VE SURİYE TÜRKMENLERİ

Ülküm Gözde Gündoğdu

nobel bilimsel

SURİYE İÇ SAVAŞI VE SURİYE TÜRKMENLERİ

Ülküm Gözde Gündoğdu

Bilimsel Eserler No.: 702
ISBN: 978-625-7566-07-0
Basım Sayısı: 2. Basım, Şubat 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Kitap kapak fotoğrafı Mehmet Faruk Yüce'den izin alarak kullanılmıştır

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gündoğdu, Ülküm Gözde.
Suriye İç Savaşı ve Suriye Türkmenleri / Ülküm Gözde Gündoğdu
2. Basım. XII + 240 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-7566-07-0
1. Suriye İç Savaşı 2. Suriye Türkmenleri 3. Arap Baharı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**
TABLO LİSTESİ ..... **vii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**

1. GİRİŞ **1**
1.1 ÇALIŞMANIN AMACI 3
1.2 ÇALIŞMANIN HİPOTEZİ 3
1.3 KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4
1.4 ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ 5
1.5 LİTERATÜR TARAMASI 5
1.6 ÇALIŞMANIN PLANI 6

2. TARİHİ SÜREÇ **11**
2.1 OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİ DÖNEMDE SURİYE 11
2.1.1 İslamiyet Öncesi Dönem 11
2.1.2 İslamiyet Dönemi 12
2.2 OSMANLI HÂKİMİYETİ DÖNEMDE SURİYE 14
2.3 FRANSIZ MANDASI DÖNEMİNDE SURİYE 19
2.4 BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ: SURİYE ARAP CUMHURİYETİ 24
2.4.1 Sünni Darbeler Dönemi 24
2.4.2 Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1961) 27
2.4.3. Ayrılıkçı Dönem (1961-1963) 28
2.5 BAAS PARTİSİ DÖNEMİ: SURİYE ARAP CUMHURİYETİ 29
2.5.1 Baas Partisi, İdeolojisi ve Tarihsel Gelişimi 30
2.5.2 Parti İçi Mücadeleler Dönemi (1966-1970) 34
2.5.3 Hafız Esad Dönemi (1971-2000) 35
2.5.4 Beşşar Esad Dönemi (2000-…) 45

3. ARAP BAHARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI 55
3.1 ARAP BAHARINA GİDEN SÜREÇ 55
3.1.1 Tunus'ta Arap Baharı Süreci 60
3.1.2 Mısır'da Arap Baharı Süreci 65
3.1.3 Libya'da Arap Baharı Süreci 77
3.2 ARAP BAHARI VE SURİYE 83
3.3 SURİYE İÇ SAVAŞI 87
3.3.1 2011-2015 Dönemi 87
3.3.2 2015-2020 Dönemi 105
4. SURİYE TÜRKMENLERİ 129
4.1 TARİHTE SURİYE TÜRKMENLERİ VE SURİYE İÇ SAVAŞI 129
4.2 SİYASİ YAPILANMA 149
4.2.1 Üst Çatı Organı: Suriye Türkmen Meclisi 149
4.2.2 Siyasi Partiler 158
4.2.2.1 Suriye Türkmen Kitle Partisi 158
4.2.2.2 Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi 166
4.2.2.3 Suriye Türkmen Nahda (Kalkınma) Partisi 171
4.2.2.4 Türkmen Millî Vefa Partisi 176
4.3 ASKERÎ YAPILANMA 180
4.3.1 Suriye Millî Ordusu ve Suriye Türkmenleri 180
4.3.1.1 Sultan Murat Tümeni 182
4.3.1.2 Hamza Tümeni 184
4.3.1.3 İkinci Sahil Tümeni 188
4.3.1.4 Muntasır Billah Tümeni 190
4.3.1.5 Fatih Sultan Mehmet Tümeni 193
4.4 SURİYE TÜRKMENLERİ TARAFINDAN KURULAN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI BASIN YAYIN ORGANLARI VE DERNEKLER 195
4.4.1 Dernekler 195
4.4.2 Kültür Evi 197
4.4.3 Haber Ajansı & Gazete & Radyo 199
5. DEĞERLENDİRME: SURİYE İÇ SAVAŞI'NDA TÜRKMENLER 203
KAYNAKÇA 213
EKLER 235
ÖZ GEÇMİŞ 239

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abbott, J., 2016. *Büyük iskender.* 2. baskı. İstanbul: Altın Bilek Yayınları.

Aikman, D., 2014. *The mirage of peace: Understand the never-ending conflict in the Middle East.* 3th edn. Michigan : Baker Publishing Group.

Al-Samman, M., 1995. *Watan wa 'Askar: Qabl an tudfa' al-Haqiqah fi al-Turab.* Beirut: Bissan.

Altundağ, Ş., 1987. Mehmet Ali Paşa. *İslam Ansiklopedisi Cilt VII.* İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, ss. 566-579.

Ar-Razzaz, M., 1967. *At-Tajriba al-Murra ("The Bitter Experience").* Beirut: Dar Ghandur.

Arı, T., 2005. *Geçmişten günümüze Orta Doğu.* 3. baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.

Arı, T., 2012. *Geçmişten günümüze Orta Doğu (siyaset, savaş ve diplomasi)-Cilt I.* 5.Baskı. İstanbul: MKM(Marmara Kitap Merkezi).

Armaoğlu, F., 1989. *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988).* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arsel, İ., 1999. *Arap milliyetçiliği ve Türkler.* 6.baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Arslan, E. Ş., 2014. *Şehit Suriye.* M.R.Gündüz (Çev.), İstanbul: Yarın Yayınları.

Artuç, N., 2008. *Cemal paşa:Askerî ve siyasi hayatı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atay, F. R., 2004. *Zeytindağı.* İstanbul: Pozitif Yayıncılık.

Aydos, V. & Duran, M., 2000. *Suriye ülke etüdü.* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Ayhan, M. V., 2012. *Arap Baharı isyanlar devrimler ve değişim*. Bursa: MKM-Marmara Kitap Merkezi.

Bademci, A., 2016. *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*. 2. baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bannerman, M. G., 1995. Syrian Arab Republic, in *The government and politics of the Middle East and North Africa,* pp. 198-219, Long, D.E., & Reıch, B., (Eds.). Boulder, CO: Westview Press.

Be'eri, E., 1970. *Army officers in Arap politics and society.* London: Praeger.

Cantürk, C., 2012. Suriye Baas Partisi: İdeoloji, örgüt, iktidar. *Emperyalizmin oyununda ikinci perde Arap Baharı ve Suriye,* Adıbelli, B., (Ed.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Choueiri, Y. M., 2011. *Orta Doğu tarihi: dini, siyasi, kültürel ve ekonomik perspektiften.* F. Aytuna (Çev.), İstanbul: İnkilap Yayınevi (orijinal basım tarihi 2003).

Cleveland, W. L. & Bunton, M., 2008. *Modern Orta Doğu tarihi.* M.Harmancı (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı (orijinal basım tarihi 1993).

Collelo, T. (Ed.). 1988. *Syria: A country study*. 3rd edn**.** Washington D.C: United States Government Secretary of the Army Federal Research Division.

Çevikkol, A. O., 2015. *İçimizdeki komşu Suriye.* İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Dam, N. V., 1996. *The Struggle for power in Syria politics a society under Asad: The Ba'th Party.* 3rd edn**.** Londra : I.B. Tauris and Co.

Dam, N. V., 2000. *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Esad ve Baas Partisi yönetiminde siyaset ve toplum.* S. İdiz & A. F. Çalkıvık (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları(orijinal basım tarihi 1979).

Doğanay, M. Z. & Atun, A. F., 1994. *Orta Doğu'nun jeopolitik ve jeostratejik açıdan değerlendirilmesi Körfez Harbi ve alınan dersler.* Ankara: TUSAŞ Yayınları.

Ellis, H. B., 1960. *Challange in the Middle East: Communist ınfluence.* New York: Ronald Press Company.

Erciyes, E., 2004. *Orta Doğu denkleminde Türkiye-Suriye ilişkileri.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Erendor, M., 2015. *Türk ordusu tarihi.* İstanbul : Bilgeoğuz Yayınları.

Erendor, M., 2016. *Suriye ve Türkmenler.* İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Fromkin, D., 2013. *Barışa son veren barış modern Orta Doğu nasıl yaratıldı? 1914-1922* M. Harmancı (Çev.), İstanbul: Epsilon Yayınevi (orijinal basım tarihi 1989).

Gaunson, A. B., 1987. *The Anglo-French clash in Lebanon and Syria, 1940-45.* New York: St. Martin's Press.

Gelvin, J. L., 2016. *Modern Orta Doğu tarihi (1453-2015).* G.Ayas (Çev.), İstanbul: Timaş Yayınları (orijinal basım tarihi 2015).

Güngör, E., 2009. *Tarihte Türkler.* 15.baskı. İstanbul : Ötüken Neşriyat.

Gürson, A. P., 2019. *Büyük güçlerin Suriye planı.* 7.baskı. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Helm, P. R., 1980. *"Greeks" in the neo-Assyrian Levant and "Assyria" in early Greek writers*. Pennsylvania: Pennsylvania University.

Kaegi, W. E., 2000. *Bizans ve ilk İslam fetihleri.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kambur, E. T., 2012. 2002'den Arap Baharına Türkiye-Suriye ilişkileri. *Emperyalizmin oyununda ikinci perde Arap Baharı ve Suriye,* Adıbelli, B., (Ed.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Jaber, K. A., 1970. *Arap Baas Sosyalist Partisi / Tarih, ideolojisi ve örgütü.* A.Ersoy (Çev.), Ankara: Altınok Matbaası (orijinal basım tarihi 1966).

Karal, E. Z., 1983. *Osmanlı Tarihi V. Cilt.* 3.baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kılınçkaya, M. D., 2008. *Osmanlı yönetimindeki topraklarda Arap milliyetçiliğinin doğuşu ve Suriye.* 2.Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Koca, S., 2003. *Türk kültürünün temelleri-II.* Ankara: Odes Ltd.Kültür Yayinlari.

Köroğlu, K., 2006. *Eski Mezopotamya tarihi, başlangıçtan Perslere kadar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Kürkçüoğlu, Ö., 1978. *Türk-İngiliz ilişkileri (1919-1926).* Ankara: A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Longrigg, S. H., 1972. *Syria and Lebanon under French mandate.* Beyrut: Oxford University Press.

McCants, W., 2015. *The ISIS Apocalypse: The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State*. New York : St.Martin's Press.

Mahalli, H., 2014. *Diren Suriye.* İstanbul: Destek Yayınları.

Mansfield, P., 1975. *Osmanlı sonrası Türkiye ve Arap dünyası.* N.Ülken (Çev.), İstanbul: Sander Yayınları (orijinal basım tarihi 1973).

Marufoğlu, S., 1998. *Osmanlı döneminde Kuzey Irak (1831-1914).* İstanbul: Eren Yayıncılık.

Melek, K., 1985. *Doğu sorunu ve millî mücadelenin dış politikası.* İstanbul: Der yayınları.

McLaurin, R. D., 1975. *The Middle East in Soviet policy.* Massachusetts: Lexington Books.

Nyrop, R. F. (Ed.). 1979. *Syria: A country study (Area handbook series)*. 3rd edn**.** Washington D.C: United States Government Secretary of the Army Federal Research Division.

Oral, B. (Ed.). 2011. *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar Cilt II (1980-2000).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Özey, R., 1997. *Dünya denklemide Orta Doğu: Ülkeler - insanlar - sorunlar.* 2.baskı. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.

Özhazar, İ. & Elbinsoy, İ., 2017. *Modern dönem İslam ülkeleri III.Cilt Orta Doğu, körfez ülkeleri, Arap Yarımadası ve ek ülkeler.* İstanbul: Tire Kitap.

Öztuna, Y., 2005. *Devletler ve hânedanlar. I. Cilt İslam devletleri*. 3.baskı. Ankara : T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.

Polat, D. Ş., 2016. Arap Baharı ve Suriye Savaşı. *Uluslararası politikada Suriye krizi,* ss. 138-155, Çomak, H., Sancaktar, C. & Yıldırım, Z., (Edt.). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Perkins, K. J., 2004. *A history of modern Tunisia*. New York: Cambridge University Press.

Sander, O., 1987. *Ankara'nın yükselişi ve düşüşü, Osmanlı diplomasi tarihi üzerine bir deneme.* Ankara : SBF Basımevi.

Seale, P., 1988. *Asad: the Struggle for the Middle East.* Londra: University of California Press.

Sevim, A., 2000. *Suriye ve Filistin Selçukluları tarihi.* 3.baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sezer, D. B., 1999. Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin ittifaklar politikası. *Çağdaş Türk diplomasisi : 200 yıllık süreç,* ss. 441-464, Soysal, İ., (Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Shambrook, P. A., 1998. *French İmperialism in Syria 1927-1936.* England: Ithaca Press.

Soysal, İ., 1989. *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları cilt I. 1920-1945.* 2.baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sökmen, T., 1992. *Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sümer, F., 1999. *Oğuzlar (Türkmenler).* 5. baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Şamil, A., 2003. Golan Türkmenlerinin kaderi. *21.Yüzyılda Türk dünyası jeopolitiği.* Özdağ, Ü., & Kalafat, Y., & Erol, M.S., (Eds), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Şen, S., 2004. *Orta Doğu'da ideolojik bunalım: Suriye Baas Partisi ve ideolojisi.* İstanbul: Birey Yayıncılık.

Şentürk, D., 2003. *Orta Doğu'da Arap Birliği rüyası Saddam'ın Baas'ı.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Tahsin, Ü., 1977. *Türk siyasi tarihi (1700-1958).* 4.baskı. Ankara: Emel Yayınları.

Talas, M., (ed.) 1993. *Kadhalika Qal al-Asad (Thus Asad said).* 6th edn. Damascus: Tlas Press.

Tekin, M., 2009. *Hatay devleti millet meclisi zabıtları.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Tomar, C., 2009. Suriye-II.Tarih başlangıçtan Osmanlı dönemine kadar. *İslam ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, ss. 545-555

Turan, O., 2003. *Türk cihan hâkimiyeti mefkuresi - Türk dünya nizamının millî, İslamî ve insani esasları.* 20.baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Uçarol, R., 1982. *Siyasi tarih.* 2.Baskı. İstanbul: Harp Akademileri Basimevi.

Umar, Ö. O., 2002. Suriye Türkleri. *Türkler/Cilt 20 Türk Dünyası,* ss. 594-602. Güzel, H. C., & Çiçek, K., & Koca, S., (eds.) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Umar, Ö. O., 2003. *Türkiye-Suriye ilişkileri (1918-1940).* Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Umar, Ö. O., 2004. *Osmanlı yönetimi ve Fransız manda idaresi altında Suriye(1908-1938).* Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Yüksek Kurumu.

Ülman, A. Haluk., 1966. *1860-1961 Suriye buhranı: Osmanlı diplomasisinden bir örnek olay*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları.

Vambery, H., 1879. *Die primitive cultur des Türko-Tatarischen volkes: Auf grund sprachlicher forschungen.* Leipzig: F.A. Brockhaus.

Vasary, I., 2007. *Eski iç Asya'nın tarihi.* İ.Doğan (Çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları (orijinal basım tarihi 1993).

Yalçınkaya, A., 2006. Sömürgecilik-Pan-İslamizm ışığında Türkistan. İstanbul: Lalezar Kitabevi.

Yavuz, C., 2005. *Geçmişten geleceğe Suriye-Türkiye ilişkileri.* Ankara: Ankara Ticaret Odası.

Yazıcı, N., 2012. Suriye siyasi tarihi. *Küçük Orta Doğu Suriye: İç çatışmadan Orta Doğu iç savaşına giden yolun ilk durağı mı?,* ss. 349-403. Özdağ, Ü., (Ed.). Ankara: Kripto Yayınları.

Yıldız, K., 2005. *The Kurds in Syria: The forgetton people*. Londra: Pluto Press.

Yılmaz, S. & Alagöz, İ., 2017. *CIA ve Orta Doğu.* Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.

Süreli Yayınlar

Acun, C., 2014. Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD). *Seta Persfektif.* **53**, ss. 1-6.

Acun, C. ve Görücü, K., 2018. Suriye krizinde göz ardı edilen aktör: Türkmenler. *Seta Persfektif.* ***224*****,** ss. 1-4.

Akdemir, S., 2000. Suriye'deki etnik ve dinî yapının siyasi yapının oluşmasındaki rolü. *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi.* **6**(1), ss. 217-222.

Akıllı, E., 2012. Türk dış politikası zemininde Arap Baharı. *Orta Doğu Analiz.* **4**(37), ss. 39-45.

Aksoy, E., 2016. DAİŞ ve Suriye İç Savaşı'nda DAİŞ'in rolü. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi.* **2**(2), ss. 29-41.

Akyay, B., 2012. Alfred Thayer Mahan, deniz gücünün tarih üzerine etkisi,1660-1783. *Tarih İncelemeleri Dergisi.* **XXVII**(1), ss. 289-291.

Arslan, H., 2015. Başlangıcından günümüze Arap Aleviliği-Nusayrîlik. *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi*, (1), ss. 101-111.

Balcı, İ., 2005, Hz. Ömer'in komutan atama stratejisi: Sa'd b. Ebî vakkâs ve ebû ubeyde b. El-cerrâh örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. **20** (20-21), ss. 171-211.

Birdane, M., 2017. Arap Baharı sürecinde Tunus'un demokrasiye geçişinde sivil toplumun rolü. *International Journal of Humânities and Social Science Invention*, **6**(10), ss. 87-101.

Bulut, H. İ., 2011. Tarih, inanç, kültür ve dinî ritüelleriyle Nusayrilik. *Orta Doğu Yıllığı*, (7), ss. 582-614.

Cevizci, T. S., 2012. Fransa ve Baas Suriye'sinin Türkmenlere baskıları. *21. Yüzyıl Türkiye Dergisi*, (40), ss. 32-36.

Cop, B., 2015. Orta Doğu'da diktatörlük sonrası seçim sistemi tasarımı: Mısır ve Irak. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* **53**, ss. 87-101.

Çağıran, M. E., 2011. Güvenlik Konseyinin Libya'ya Askerî müdahale kararı. *Ortadogu Analiz*, **3**(28), ss. 42-48.

Dağ, A. E., 2018. Modern dönem Suriye ve Halep Türkmenleri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* **5**(1), ss. 49-72.

Durmuş, İ., 2017. Türk adının ortaya çıkışı, anlamı ve yayılışı. *Akademik Bakış,* **10**(20), ss. 37-47.

Erdem, G., 2017. Bağlantısızlıktan bağımlılığa: Nasır döneminde Mısır-SSCB ilişkileri. *The Turkish Yearbook of International Relations,* (48), ss. 69-98

Erdoğan, Ş. & Deligöz, E., 2015. Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve geleceği. *Savunma Bilimleri Dergisi,* **14**(1), ss. 5-37.

Erhan, Ç., 2000. Kronik: Hafız Esad'ın ölümü ve muhtemel gelişmeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, **55**(2), ss. 161-170.

Erol, H. A., 2009. Suriye Colan(Golan) Türkmenleri ağzı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi,* **6**(4), ss. 1-23.

Frye, R. N., 1992. Assyria and Syria: Synonyms. *Journal of Near Eastern Studies,* **51**(4), pp. 281-285.

Ginat, R., 1996. Soviet policy towards the Arab world, 1945-1948. *Middle Eastern Studies,* **32**(4), pp. 321-335

Güler, R. T. & Özdemir, Ö. B., 2014. El Kaide'den post-Kaide'ye dönüşüm: IŞİD. *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi,* **1**(1), ss. 113-155.

Hut, D., 2016. Osmanlı Arap vilayetleri, Arabizm ve Arap milliyetçiliği. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* **1** (0), ss. 105-150.

İpek, C. D., 2012. Suriye Türkmenleri. *Türk Eğitim-Sen,* (41), ss. 62-67.

Kafalı, M., 1973. Suriye Türkleri II. *Töre Dergisi,* (23), s. 29.

Kafalı, M., 1973. Suriye Türkleri-I. *Töre Dergisi,* (21), ss. 33-34.

Karabulut, U. & Eryılmaz, E., 2016. Pkk terör örgütü ve Türkiye-Suriye ilişkilerine etkileri (1991-2003). *Belgi Dergisi:Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* **2**(11), ss. 17-40.

Karpat, K. H., 1987, Pan-İslamizm ve İkinci Abdulhamid: Yanlış bir görüşün düzeltilmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* (48), ss. 13-37

Kocaoğlu, M., 1997. Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı (1831-1841) ve sonuçları. *Bilig,* (4), ss. 61-62.

Koçak, K. A., 2012. Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus. *Yasama Dergisi,* **7**(22), ss. 22-61.

Kuloğlu, A., 2011. Libya harekâtı, gelişmeler ve Türkiye, *Orta Doğu Analiz*. **3**(28), ss. 49-56.

Kurt, V., 2014. Orduların Arap Baharına etkisi. *Seta Analiz,* (102), ss. 1-12.

Maden, F., 2014. Suriye'nin Türkiye geçmişi. *Türk Yurdu,* **103**(317), ss. 17-21.

Maden, T. E., 2012. Kriz dönemlerinde su politikaları: Türkiye-Suriye. *Orta Doğu Analiz,* **4**(44), ss. 87-94.

Okur, M. A., 2009. Emperyalizmin Orta Doğu tercübesinden bir kesit: Suriye'de Fransız mandası. *Bilig,* (48), ss. 137-156.

Orhan, O., 2006. Suriye Kürtleri ve Türkiye. *Stratejik Analiz Dergisi,* (73), s.77

Özdemir, M., 2017. 14-17. Yüzyıllar arasında Anadolu'ya gelen Türk göçleri ve Anadolu'nun doğusunda meydana gelen demografik değişmeler. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi,* **5**(12), ss. 51-76.

Özgen, N., 2002. Irak Harekâtı Yaklaşırken. *Ulusal Strateji Dergisi,* **4** s. 27.

Salık, N., 2011. Beşar Esad dönemi Suriye dış politikasında pragmatizm ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceği. *Orta Doğu Analiz,* **3**(35), ss. 20-30.

Toprak, S. V., 2017. Cemal Paşa'nın emriyle aliye sıkıyönetim mahkemesince idam edilen Arap ileri gelenlerinin Arap ayrılıkçı hareketlerine etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **27**(2), ss. 297-310.

Ulusan, Ş., 2009. Şark Meselesi'nden Serv'e Türkiye. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* **8**(18), ss. 229-256.

Ulutaş, U. & Bölme, S. M., (Eds.). 2012. Kim Kimdir?, Suriyede aktörler: Rejim, muhalefet, dinî yapı ve medya. *Seta, (3),* ss.1-161.

Umar, Ö. O., 1996. Millî Mücadele Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1923). *Türk Dünyası Araştırmaları,* (101), ss. 25-38.

Umar, Ö. O., 2002. Suriye'de Fransız emperyalizmi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* **12**(1), s. 302.

Yavuz, C., 2007. Suriye'de Türkler. *2023,* (76), ss. 61-62.

Yavuz, C., 2014. Suriye İç Savaşı'nda sıkışan Suriye Türkmenleri. *Devlet,* **11**(451), ss. 36-41.

Yılmaz, T., 1999. Türkiye-Suriye ilişkilerin genel bir değerlendirilmesi ve bu ilişkilerde Suriyeli Türkmenlerin durumu. *Türk Kültür Dergisi,* **37**(430), ss. 105-109.

Elektronik Kaynaklar

21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Suriye krizinin kronolojisi, 2013, https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriye-krizinin-kronolojisi (erişim tarihi 31.01.2020/ 05.02.2020).

9 Eylül Gazetesi, 2019. Bulut'un şiiri millî marş kabul edildi, https://www.do kuzeylul.com/video-haber/bulut-un-siiri-milli-mars-kabul-edildi-h158838.html (erişim tarihi 15.08.2020).

Acun, C. & Keskin, B., 2016. Pkk'nin Kuzey Suriye örgütlenmesi Pyd-Ypg. *Seta Rapor.* Ankara: Türkiye.

Akkuş, T., (1999). Mustafa Kemal'in 1917-1918 yılında Suriye-Filistin Cephesi'ndeki faaliyetleri. *Yüksek Lisans Tezi.* Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.

Akşam, 2011. Fransızlar havadan ABD denizden vurdu, https://www.aksam.com.tr/dunya/fransizlar-havadan-abd-denizden-vurdu--27513h/haber-27513 (erişim tarihi 15.12.2019).

Akşam, 2019. *CIA* yayınladığı raporla belgeledi! İşte Avrupa'nın iki yüzlülüğü, https://www.aksam.com.tr/dunya/cia-yayinladigi-raporla-belgeledi-iste-avrupanin-iki-yuzlulugu/haber-1013998 (erişim tarihi 22.02.2020).

Aljazeera, 2011. Timeline: Tunisia's uprising, https://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html (accessed 05.08.2019).

Aljazeera, 2011. Tunisian leader returns from exile, https://www.aljazeera.com/news/ africa/2011/01/2011130111220856971.html (accessed 05.10.2019).

Aljazeera, 2011. Deadly 'day of rage' in Libya, https://www.aljazeera.com/news/africa/ 2011/02/201121716917273192.html (accessed 04.12.2019).

Aljazeera, 2011. Day of rage' kicks off in Libya, https://www.aljazeera.com/news/africa /2011/02/201121755057219793.html (accessed 04.12.2019).

Aljazeera Türk, 2013. Kronoloji: Mübarek sonrası Mısır, http://www.aljazeera.com.tr/ kronoloji/kronoloji-mubarek-sonrasi-misir (erişim tarihi 27.10.2019).

Aljazeera Türk, 2014. Türkiye-Suriye ilişkileri: İnişler ve çıkışlar, http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar (erişim tarihi 01.07.2019).

Aljazeera Türk, 2014. İlk Cenevre'den bugüne, http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune (erişim tarihi 22.02.2020).

Aljazeera Türk, 2016. Cenevre'ye 25 Şubat'a kadar ara, http://www.aljazeera .com.tr/haber/cenevreye-25-subata-kadar-ara (erişim tarihi 26.04.2020)

Aljazeera Türk, 2017. Portre: Hüsnü Mübarek, http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-husnu-mubarek (erişim tarihi 27.10.2019).

Al-Marashi, I., 2020. The Turkmen connection to Islamic State's new leader, *Middle East Eye,* (online) 28.01.2020, https://www.middleeasteye.net/opinion/turkmen-connection-baghdadis-successor (accessed 25.06.2020).

Anadolu Ajansı, 2014. Mursi'nin iktidardaki bir yılı, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ mursinin-iktidardaki-bir-yili/145655 (erişim tarihi 27.10.2019).

Anadolu Ajansı, 2012. Türkmen heyetini kabul etti, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye /turkmen-heyetini-kabul-etti/345790 (erişim tarihi 21.08.2020).

Anadolu Ajansı, 2013. Türkmen Konseyi kuruldu, https://web.archive.org/web/ 20151230234459/http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkmen-konseyi-kuruldu/259892 (erişim tarihi 10.08.2020).

Anadolu Ajansı, 2015. BM Suriye'de etkisiz kaldı, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-suriyede-etkisiz-kaldi/65883 (erişim tarihi 11.04.2020).

Anadolu Ajansı, 2015. Fetih Ordusu İdlib'i aldı, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fetih-ordusu-idlibi-aldi/62761 (erişim tarihi 18.04.2020).

Anadolu Ajansı, 2016. Rusya ve Esed rejimi kısmi ateşkesi ihlal ediyor, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ve-esed-rejimi-kismi-ateskesi-ihlal-ediyor/529103 (erişim tarihi 26.04.2020).

Anadolu Ajansı, 2017. Suriye krizinde Cenevre maratonları sonuçsuz kaldı, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-krizinde-cenevre-maratonlari-sonucsuz-kaldi/754818 (erişim tarihi 22.02.2020).

Ankaragücü Media Team, 2018. *Kulübümüzden Şehit Musa Özalkan Kültürevi'ne destek*, (video). https://www.youtube.com/watch?v=KLrIV_Ez-HA (erişim tarihi 26.08.2020).

Ataman, M., 2012. Suriye'de iktidar mücadelesi: Baas rejimi, toplumsal talepler ve uluslararası toplum*. Seta Rapor.* Ankara: Türkiye.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Suriye için Uluslararası Destek Grubu-ISSG tarafından yapılan açıklama, 2015, https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/suriye-icin-uluslararasi-destek-grubu-issg-tarafindan-yapilan-aciklama-5885 (erişim tarihi 26.04.2020).

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Libya: AB silah ambargosu ve yaptırım uyguluyor, *2011,* https://www.avrupa.info.tr/tr/news/libya-ab-silah-ambargosu-ve-yaptirim-uyguluyor-5210 (erişim tarihi 05.12.2019).

Aydıntaşbaş, A., 2011. Albay Asaad Beşar Esad'a karşı. *Milliyet* (internet) 1.11.2011, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/albay-asaad-besar-esad-a-karsi-1460090. (erişim tarihi 02.02.2020).

Ayhan, V. & Orhan, O., 2011. Suriyeli muhalifler-2: Şam Deklarasyonu Genel Sekreteri ve Suriye Adalet ve Kalkınma Hareketi Genel Başkanı Anas Abdullah ile röportaj. Orta Doğu Araştırmalar Merkezi, https://www.orsam.org.tr/tr/suriyeli-muhalifler-2-sam-deklarasyonu-genel-sekreteri-ve-suriye-adalet-ve-kalkinma-hareketi-genel-baskani-anas-abdullah-ile-roportaj/. (20.06.2019).

Awadalla, N., & Al-Ashray,E., 2019. Egypt's ousted Islamist president Mursi dies after collapsing in court, *Reuters* (online) 17.06.2019, https://www.reuters.com/article/us-egypt-mursi/egypts-ousted-islamist-president-mursi-dies-after-collapsing-in-court-idUSKCN1TI21T (accessed 29.10.2019).

Basnews, 2019. Astana'da Suriye'de 'özerk yönetim' girişimlerine ret, http://www.basnews.com/tr/babat/537796 (erişim tarihi 21.06.2020).

BBC, 2005. Mısır'da tarihi anayasa değişikliği, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/050510_egypt_presidential.shtml (erişim tarihi 27.10.2019).

BBC, 2011. Libyan 'prison massacre grave' revives painful memories, https://www.bbc.com/news/world-africa-15058755 (accessed 04.12.2019).

BBC, 2011. Libya's Col Muammar Gaddafi killed, says NTC, *https://www.bbc.com/news/world-africa-15389550* (accessed 15.12.2019).

BBC, 2012. Suriye bugün seçime gidiyor, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120507_syria_elections (erişim tarihi 15.02.2020).

BBC, 2012. Suriye savaşı Arap Alevileri vurdu, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121219_newshour_syria.shtml (erişim tarihi 22.02.2020).

BBC, 2013. Rojava özerkliğe doğru mu gidiyor?, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131112_rojava_kurucu_meclis (erişim tarihi 22.02.2020).

BBC, 2013. Suriye krizi: Muhalif siyasi güçler, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131029_suriye_muhalif_gruplar (erişim tarihi 22.02.2020).

BBC, 2014. Esad: BM'nin Halep planı incelemeye değer*,* https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141110_halep_esad (erişim tarihi 11.04.2020).

BBC, 2014. El-Kaide, IŞİD ile ilişkisi olmadığını açıkladı, https://www.bbc.com/turkce /haberler/2014/02/140203_el_kaide_isid (erişim tarihi 22.02.2020).

BBC, 2014. BM: Suriye'deki krizi çözmek mümkün, https://www.bbc.com/turkce/haberler /2014/11/141111_suriye_isid_bm (erişim tarihi 11.04.2020).

BBC, 2014. IŞİD karşıtı koalisyon Paris'te toplandı, https://www.bbc.com/turkce/haberler/ 2014/09/140915_isid_koalisyon_paris (erişim tarihi 15.03.2020).

BBC, 2014. Mısır seçimin ikinci gününe girdi. https://www.bbc.com/turkce/haberler/ 2014/05/140527_misir_ikinci_gun (erişim tarihi 27.10.2019).

BBC, 2015. Syria war: UN Security Council unanimously backs peace plan*,* https://www. bbc.com/news/world-middle-east-35138011 (accessed 26.04.2020).

BBC, 2015. IŞİD 'Kafkas vilayeti'ni ilan etti, https://www.bbc.com/turkce/haberler /2015/06/150625_isid_kuzey_kafkasya (erişim tarihi 09.06.2020).

BBC, 2015. Viyana toplantısında Esad konusunda anlaşma yok, https://www.bbc .com/turkce/haberler/2015/10/151030_viyana_zirve (erişim tarihi 26.04.2020).

BBC, 2016. Halep'te savaşın dönüm noktaları, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38130770 (erişim tarihi 26.04.2020).

BBC, 2016. ABD'nin eğit-donat projesi başarısız oldu*,* https://www.bbc. com/turkce/haberler/2015/08/150806_suriye_abd_el_wawi_egit_donat (erişim tarihi18.04.2020).

BBC, 2017. 5 soruda Suriye'deki çatışmasızlık bölgeleri*,* https://www.bbc.com/ turkce/haberler-dunya-40860776#anchor3 (erişim tarihi 16.05.2020).

BBC, 2017. Suriye çatışmasızlık bölgelerini garantör ülkeler koruyacak, ABD uçakları bölgelerin üzerinde uçamayacak, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39816870 (erişim tarihi 16.05.2020).

BBC, 2018. Özgür Suriye Ordusu nedir: 2011'den 2018'e örgütün yaşadığı dönüşüm, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42862756 (erişim tarihi 09.05.2020/ 16.05.2020).

BBC, 2019. YPG: Yerel bir örgütten, NATO ülkelerinin desteklediği bir güce nasıl dönüştü?*,* https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50180068 (erişim tarihi 26.04.2020).

BBC, 2019. Ankara'daki üçlü Suriye zirvesinden ne sonuç çıktı?, https://www .bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49723076 (erişim tarihi 21.06.2020).

BM Dergisi, 2015. Suriye konusunda Güvenlik Konseyinin aldığı ilk siyasi karar, BM'ye barışın sağlanması konusunda büyük bir rol veriyor*,* https://www.bmdergi.org/tr/suriye-konusunda-guvenlik-konseyinin-aldigi-ilk-siyasi-karar-bmye-barisin-saglanmasi-konusunda-buyuk-bir-rol-veriyor/ (erişim tarihi 26.04.2020).

Cevizci, T. S., 2014. Suriye Türkmenlerin siyasallaşma süreci ve son durumu. *Orta Doğu Türkmenleri sempozyumu tutanakları no:35.* 6-7 Mayıs 2014 Ankara, ss.83-94.

CNN Türk, 2009. Davos'ta Kriz, https://www.cnnturk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz/ 511241.0/index.html (erişim tarihi 30.06.2019).

CNN Türk, 2009. Türkiye ile Suriye arasında vize kalktı*,* https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html (erişim tarihi 30.06.2019).

Çamlıbel, C., 2017. Trump'tan o listeye onay. *Hürriyet,* (internet) 23.12.2017, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/trumptan-o-listeye-onay-40687271. (erişim tarihi 25.05.2020).

Çelikdönmez, Ö., 2019. Türkistan İslam Partisi'ni Çin Halk Kurtuluş Ordusu ile gerilla savaşına kim hazırladı?. *Dik Gazete*, (internet) 26.03.2019, https://www.dikgazete.com/turkistan-islam-partisini-cin-halk-kurtulus-ordusu-ile-gerilla-savasina-kim-hazirladi-makale,1287.html (erişim tarihi 19.06.2020).

Davison, J., & Tolba, A., 2018. Egypt's Sisi wins 97 percent in election with no real ossosition, *Reuters* (online) 2.4.2018, https://www.reuters.com/article/us-egypt-election-result/egypts-sisi-wins-97-percent-in-election-with-no-real-ossosition-idUSKCN1H916A (accessed 29.10.2019).

Defense Post, 2019. Memorandum of understanding between Turkey and the Russian Federation, https://www.thedefensepost.com/2019/10/22/russia-turkey-syria-mou/ (accessed 25.06.2020).

DEİK, 2017. *Suriye Ülke Bülteni.* https://www.deik.org.tr/uploads/suriye-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf (erişim tarihi 25.05.2019).

Durgun, H., 2015. Tel Abyad'da IŞİD sonrası yaşam, *BBC,* (internet) 22.06.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150622_tel_abyad_izlenim (erişim tarihi 18.04.2020).

Dünya Bülteni, 2011. Arabi Paşa isyanı, https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/arabi-pasa-isyani-h145457.html (erişim tarihi 22.10.2019).

DW, 2019. Esad: Türk saldırganlığına yanıt vereceğiz, https://www.dw.com/tr/esad-t%C3%BCrk-sald%C4%B1rganl%C4%B1%C4%9F%C4%B1na-yan%C4%B1t-verece%C4%9Fiz/a-50873331 (erişim tarihi 25.06.2020).

DW, 2019. IŞİD'e karşı uluslararası koalisyon: Binden fazla sivil öldü, https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fide-kar%C5%9F%C4%B1-uluslararas%C4%B1-koalisyon-binden-fazla-sivil-%C3%B6ld%C3%BC/a-48109224 (erişim tarihi 15.03.2020).

Ergin, S., 2020. İdlib'deki askerî gözlem noktalarının işlevleri dönüşüyor. *Hürriyet,* (internet) 05.02.2020, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/idlibdeki-askerî - gozlem-noktalarinin-islevleri-donusuyor-41439062. (erişim tarihi 16.05.2020).

Essabiti, A., Yıldız, H., 2019. Tunus'ta cumhurbaşkanı adayı Nebil el-Karvi aleyhine dava, *Anadolu Ajansı*, (internet) 04.10.2019, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-cumhurbaskani-adayi-nebil-el-karvi-aleyhine-dava/1601799. (erişim tarihi 17.10.2019).

Euronews, 2011. Kaddafi nerede?, https://tr.euronews.com/2011/09/02/kaddafi-nerede (erişim tarihi 15.12.2019).

Euronews, 2011. BM Güvenlik Konseyi'nden Libya'ya yaptırım kararı, https://tr.euronews.com/2011/02/27/bm-guvenlik-konseyinden-libyaya-yaptirim-karari (erişim tarihi 05.12.2019).

Euronews, 2011. İsyancılar Trablus'u merkez üssü ilan etti, https://tr.euronews.com/2011/08/26/isyancilar-trablus-u-merkez-ussu-ilan-etti (erişim tarihi 15.12.2019).

Euronews, 2011. Kaddafi ateşkesi bozdu, https://tr.euronews.com/2011/03/19/kaddafi-ateskesi-bozdu (erişim tarihi 15.12.2019).

Euronews, 2011. Libya operasyonunda komuta NATO'da, https://tr.euronews.com/2011/03/28/libya-operasyonunda-komuta-nato-da (erişim tarihi 15.12.2019).

Euronews, 2014. Mısır'da anayasa referandumunun sonuçları açıklandı, https://tr.euronews.com/2014/01/18/misirda-anayasa-referandumunun-sonuclari-aciklandi (erişim tarihi 27.10.2019).

Euronews, 2015. ABD eğit-donat programını bitirdi, https://tr.euronews.com/2015/10/10/abd-egit-donat-programini-bitirdi (erişim tarihi 18.04.2020).

Euronews, 2017. Türkiye, Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni terör örgütü olarak tanıdı, https://tr.euronews.com/2017/08/03/turkiye-dogu-turkistan-islami-hareketini-teror-orgutu-olarak-tanidi (erişim tarihi 19.06.2020).

Euronews, 2011. Libya ateşkes ilan etti, https://tr.euronews.com/2011/03/18/libya-ateskes-ilan-etti (erişim tarihi 15.12.2019).

EuTürk Haber, 2020. Afrin'de Ramazan Bayramı'na kadar 3 bin 200 çocuk giydirilecek, https://euturkhaber.com/index.php/2020/05/17/afrinde-ramazan-bayramina-kadar-3-bin-200-cocuk-giydirilecek/ (erişim tarihi 27.08.2020).

Evrensel, 2018. ABD'nin Suriye'den çekilme kararına ilişkin sorular ve yanıtları, https://www.evrensel.net/haber/368909/abdnin-suriyeden-cekilme-kararina-iliskin-sorular-ve-yanitlari (erişim tarihi 25.05.2020).

Foreign Policy, 2011. The real Mohamed Bouazizi, https://foreignpolicy.com/2011/12/16/the-real-mohamed-bouazizi/ (accessed 05.08.2019).

Gafarlı, O., 2016. Rusya'nın PYD politikası değişiyor mu? *Aljazeera Türk*, (internet) 09.09.2016, http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-pyd-politikasi-degisiyor-mu (erişim tarihi 26.04.2020).

Gaste24, 2018. Hamza Tümeni kimdir? Kaç kişiden oluşuyor?, https://www.gaste24.com/dunya/hamza-tumeni-kimdir-kac-kisiden-olusuyor-h62278.html (erişim tarihi 27.08.2020).

Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi Stratejik Plan Raporu (2009-2013), 2008, http://strateji.gantep.edu.tr/upload/files/2015/03/gaziantep-universitesi-2009-2013-stratejik-plani1194.pdf (erişim tarihi 01.07.2019) ss.1-73.

Görücü, K., Özkızılcık, Ö., 2018. Suriye Türkmen Meclisi Başkanı Dr. Muhammed Vecih Cuma İle röportaj. *Suriye Gündemi*, (elektronik ortam) 13.11.2018, https://www.suriyegundemi.com/suriye-turkmen-meclisi-baskani-dr-muhammed-vecih-cuma-ile-roportaj (erişim tarihi 22.08.2020).

Görücü, K., 2018. Sultan Murat Tümeni. *Suriye Gündemi*, (elektronik ortam) 22.08.2018, https://www.suriyegundemi.com/sultan-murat-tumeni (erişim tarihi 29.08.2020).

Guardian, 2012. Muslim Brotherhood's Mohammed Morsi wins Egypt's presidential race, https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2012/jun/24/egypt-election-results-live (accessed 27.10.2019).

Guardian, 2005. Mubarak wins with 88% of vote, https://www.theguardian.com/world/2005/sep/10/egypt.brianwhitaker (accessed 27.10.2019).

Güzel , H. C., 2014. Orta Doğu'da Türkmen varlığı. *Orta Doğu Türkmenleri sempozyumu tutanakları no:35.* 6-7 Mayıs 2014 Ankara, ss.29-39.

Güzel, M. V., (Der.), 2016. *Suriye Türkmen Meclisi 2014-2016 dönemi istişare toplantıları tutanakları.* Ankara: Suriye Türkmen Meclisi, ss.1-142.

Haber7, 2015. Rejim Halep-Lazkiye bağlantısını kaybetti, http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1388334-rejim-halep-lazkiye-baglantisini-kaybetti (erişim tarihi 18.04.2020).

Haber Global, 2019. Hamza Tümeni özel kuvvetler tümeni Fırat'ın doğusuna operasyon için hazırlık yapıyor, https://haberglobal.com.tr/gundem/hamza-tumeni-ozel-kuvvetleri-baris-pinari-harekâti-icin-hazirlik-yapiyor-8862 (erişim tarihi 27.08.2020).

Haberler, 2012. Suriye Demokratik Türkmen Hareketi kuruldu, https://www.haberler.com/suriye-demokratik-turkmen-hareketi-kuruldu-3467719-haberi/ (erişim tarihi 21.08.2020).

Habertürk, 2011. 800bin Suriyeli'ye hazırız, https://www.haberturk.com/dunya/haber/638822-800-bin-suriyeliye-haziriz (erişim tarihi 02.02.2020).

Habertürk, 2012. Suriye barış planını kabul etti, https://www.haberturk.com/dunya/ haber/728510-suriye-baris-planini-kabul-etti (erişim tarihi 15.02.2020).

Habertürk, 2017. Suriye Türkmen Millî Hareket Partisi Genel Başkanlığına Barak getirildi, https://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/13107686-suriye-turkmen-milli-hareket-partisi-genel-baskanligina-barak-getirildi (erişim tarihi 21.08.2020).

Habertürk, 2019. Hamza Tugayı askerleri cephe yolunda, https://www.haberturk.com/gaziantep-haberleri/72537004-hamza-tugayi-askerleri-cephe-yolunda (erişim tarihi 27.08.2020).

Haksöz, 2011. Türkiye Libyalı isyancıları resmen tanıdı, https://www.haksozhaber.net/turkiye-libyali-isyancilari-resmen-tanidi-22760h.htm (erişim tarihi 05.12.2019).

Haksöz, 2014. İmam Buhari Ketibesi lideri ile röportaj, https://www.haksozhaber.net/imam-buhari-ketibesi-lideri-ile-roportaj-53470h.htm (erişim tarihi 01.06.2020).

Hashim, A. S., 2014. From Al-Qaida affılıate to the rıse of the Islamic Calıphate: The evolutıon of the Islamic State Of Iraq and Syria (ISIS). *Policy Report*. Singapore: RSİS Nanyang Technological University.

Hürriyet, 1998. Suriye'ye Sabrımız kalmadı, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriyeye-sabrimiz-kalmadi-39038649 (erişim tarihi 04.06.2019).

Hürriyet, 2011. Suriyeli muhaliflerin toplantısı Antalya'yı karıştırdı, https://www. hurriyet.com.tr/gundem/suriyeli-muhaliflerin-toplantisi-antalyayi-karistirdi-17927657 (erişim tarihi 10.08.2020).

Hürriyet, 2011. Erdoğan'dan Esad ailesine sert mesaj, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-esad-ailesine-sert-mesaj-18003148 (erişim tarihi 02.02.2020).

Hürriyet, 2011. Rusya'dan BM'deki Suriye oylamasına destek yok, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusyadan-bmdeki-suriye-oylamasina-destek-yok-18900316 (erişim tarihi 05.02.2020).

Hürriyet, 2011. Suriyeli subay Hatay'dan dünyaya seslendi, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriyeli-subay-hataydan-dunyaya-seslendi-18926411 (erişim tarihi 05.02 .2020).

Hürriyet, 2011. Yaptırımlara Rusya ve Çin vetosu, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yaptirimlara-rusya-ve-cin-vetosu-18904494 (erişim tarihi 05.02.2020).

Hürriyet, 2011. Türkiye'den Suriye'ye kınama, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeden-suriyeye-kinama-19519904 (erişim tarihi 05.02.2020).

Hürriyet, 2014. Mistura'nın planı Esed rejiminin gücünü toparlayacak, https://www.hurriyet.com.tr/misturanin-plani-esed-rejiminin-gucunu-toparlayacak-37008602 (erişim tarihi 11.04.2020).

Hürriyet, 2014. 10 soruda Cenevre II Konferansı. https://www.hurriyet.com.tr/dunya/10-soruda-cenevre-ii-konferansi-25629289 (erişim tarihi 15.03.2020).

Hürriyet, 2014. IŞİD dünyanın en zengin terör örgütü, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/isid-dunyanin-en-zengin-teror-orgutu-27334108 (erişim tarihi 15.03.2020).

Hürriyet, 2014. Mistura'nın planı Esed rejiminin gücünü toparlayacak, https://www.hurriyet.com.tr/misturanin-plani-esed-rejiminin-gucunu-toparlayacak-37008602 (erişim tarihi 11.04.2020).

Hürriyet, 2016. Salih Müslim'den yeni özerk bölge açıklaması, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/salih-muslimden-yeni-ozerk-bolge-aciklamasi-40076689 (erişim tarihi 09.05.2020).

Hürriyet Daily News, 2012. Spiraling Syria violence pulls friends apart, https://www. hurriyetdailynews.com/spiraling-syria-violence-pulls-friends-apart-33204 (accessed 31.01.2020).

IHS Janes, Islamic State's caliphate shrinks by 14% in 2015, 2016, https://www.janes.com/article/56794/islamic-state-s-caliphate-shrinks-by-14-in-2015 (accessed 26.04.2020).

İnternet Haber, 2011. Suriye sınırında dehşet dolu anlar, https://www.internethaber.com/suriye-sinirinda-dehset-dolu-anlar-352322h.htm (erişim tarihi 02.02.2020).

İpek, C. D., 2015. Conseil militaire au sein de l'Assemblée des Turkmènes de Syrie. *Academia,* (online) 21.07.2015, https://www.academia.edu/14880832/Conseil_militaire_au_sein_de_l_Assembl%C3%A9e_des_Turkm%C3%A8nes_de_Syrie (31.08.2020).

Kako, A., 2018. Esed rejimi Suriye'de 214 kez kimyasal silaha başvurdu, *Anadolu Ajansı,* (internet) 04.04.2018, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/esed-rejimi-suriyede-214-kez-kimyasal-silaha-basvurdu-/1107773 (erişim tarihi 07.03.2020).

Kalabalık, A. A., 2011. Kimse Esad'a inanmıyor, ben de inanmıyorum!, *Dünya Bülteni* (internet) 14.9.2011, https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/kimse-esada-inanmiyor-ben-de-inanmiyorum-h174507.html (erişim tarihi 02.02.2020).

Karagöz, K., 2016. Türkmen halkı olarak Çobanbey'i DAEŞ'ten kurtardık, *Anadolu Ajansı,* (internet) 08.04.2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkmen-halki-olarak-cobanbeyi-daesten-kurtardik/551641 (erişim tarihi 28.08.2020).

Karam, J., 2018. Full text of Turkey-Russia memorandum on Idlib revealed. *Natıonal*, (online) 19.09.2018, https://www.thenational.ae/world/mena/full-text-of-turkey-russia-memorandum-on-idlib-revealed-1.771953 (accessed 25.05.2020).

Kazakistan.KZ Haber Sitesi, 2019. Suriye konulu Astana Görüşmeleri'nin 14'üncüsü yapıldı, http://www.kazakistan.kz/suriye-konulu-astana-gorusmelerinin-14uncusu-yapildi/ (erişim tarihi 09.07.2020).

Kirişçioğlu, M. F., 2013. Suriye'de iç savaş sürerken Suriye Türkleri. *Rapor No:1*. Ankara: 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.

Koparan, Ö., Kako, A., 2019. Doğu Guta kimyasal silah katliamının 6. Yılı. *Anadolu Ajansı,* (internet) 20.08.2019, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-guta-kimyasal-silah-katliaminin-6-yili/1560442 (erişim tarihi 07.03.2020).

Koparan,Ö., Kako A., 2020. Afrin'in terörden kurtarılmasının 2. Yılı. *Anadolu Ajansı,* (internet) 18.03.2020, .https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/afrinin-terorden-kurtarilmasinin-2-yili/1770087 (erişim tarihi 24.05.2020).

Kurt-Ar Uluslararası İnsani Yardım Derneği, Suriye Türkmenlerinin Sancak Kongresi hakkında açıklama, 2018, https://www.kurtar.org.tr/index.php/arsiv-5/haberler1/317-suriye-turkmenlerinin-sancak-kongresi-hakkinda-aciklama (erişim tarihi 15.08.2020)

Kurt, V., 2014. Arap Baharı'nın yeni momenti: Tunus Anayasası. *Star Açık Görüş,* (internet) 22.02.2014, https://www.star.com.tr/acik-gorus/arap-baharinin-yeni-momenti-tunus-anayasasi-haber-847089/. (erişim tarihi 05.09.2019)

Küntay, B., 2018. Suriye'den Çekilen Trump mı, Amerika mı?. *Hürriyet,* (internet) 21.12.2018, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/burak-kuntay/suriyeden-cekilen-trump-mi-amerika-mi-41058863 (erişim tarihi 26.05.2020)

Laessing, U., & Ryan, M., 2011. Gaddafi on the run as rebels fight in Tripoli, *Reuters* (online) 22.08.2011, *https://www.reuters.com/article/us-libya/gaddafi-on-the-run-as-rebels-fight-in-tripoli-idUSTRE77A2Y920110822* (accessed 05.12.2019)

Lee, M., & George, S., 2018. Trump call with Turkish leader led to US pullout from Syria, *Associated Press*, (online) 21.12.2018, https://apnews.com/ec2ed217357048ff998225a31534df12 (accessed 26.05.2020).

Mahir, A., 2013. Mursi'nin birinci yılında Mısır 'kutuplaşıyor, *BBC,* (internet) 27.06.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130628_misir_analiz (erişim tarihi 27.10.2019).

Mepanews, 2019. HTŞ ile çatışma sonrası Nureddin Zenki hareketi mensupları Afrin'e gitti, https://www.mepanews.com/hts-ile-catisma-sonrasi-nureddin-zenki-hareketi-mensuplari-afrine-gitti-23297h.htm (erişim tarihi 31.05.2020).

Milletlerarası Andlaşma. (2011/1447 s. k) **Resmî Gazete,** 27919; 29 Nisan 2011.

Milliyet, 2011. Asker, Suriye sınırında tatbikat yapacak, https://www.milliyet.com.tr/gundem/asker-suriye-sinirinda-tatbikat-yapacak-1447015 (erişim tarihi 05.02.2020).

Milliyet, 2013. 2 yıllık iç savaşın kronolojisi, https://www.milliyet.com.tr/dunya/2-yillik-ic-savasin-kronolojisi-1652039 (erişim tarihi 02.02.2020).

Milliyet, 2017. Fırat Kalkanı Harekâtının 216 günlük bilançosu, https://www.milliyet.com.tr/gundem/firat-kalkani-harekâtinin-216-gunluk-bilancosu-2423279 (erişim tarihi 09.05.2020)..

Milliyet, 2018. PKK'nın karaborsa şeker deposu bulundu, https://www.milliyet.com.tr/gundem/pkk-nin-karaborsa-seker-deposu-bulundu-2623229 (erişim tarihi 28. 08.2020)

Munoz, E., 2015. UN Security Council unanimously adopts Syrian roadmap resolution, *Russian Today*, (online) 18.11.2015, https://www.rt.com/news/326466-un-syria-resolution-terror/ (accessed 26.04.2020).

Mustafa, A., 2014. Suriye Türkmenlerinin genel durumu. *Orta Doğu Türkmenleri sempozyumu tutanakları no:35.* 6-7 Mayıs 2014 Ankara, ss. 79-82.

National Transitional Council Libya, About The Ntc*,* 2012, http://ntclibya.org/ (accessed 05.12.2019).

Neweurope, 2014. Liberal party takes 39 percent of seats in Tunisia elections, Islamists close second, https://www.neweurope.eu/article/liberal-party-takes-39-percent-seats-tunisia-elections-islamists-close-second/ (accessed 05.10.2019).

NTV, 2000. Beşşar Esad yeni Cumhurbaşkanı, http://arsiv.ntv.com.tr/news/16509.asp (erişim tarihi 08.08.2020).

NTV, 2011. Kaddafi: Bu ikinci haçlı seferi, https://www.ntv.com.tr/dunya/kaddafi-bu-ikinci-hacli seferi,X5LLlgXzEUCdqrYZPf2Efg (erişim tarihi 15.12.2019).

NTV, 2012. Suriye Ulusal Konseyi feshedilsin, https://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ulusal-konseyi-feshedilsin,T6hTUuMdUEGsunC5ddjBAQ (erişim tarihi 22.02.2020)

NTV, 2019. Esad bir kez daha yasak bomba kullandı, https://www.ntv.com.tr/dunya/esad-bir-kez-daha-yasak-bomba-kullandi,g5Y7-SPsZkOSuyDGhCqTPQ (erişim tarihi 21.06.2020).

NTV, 2019. İşte dünyanın konuştuğu harita (Libya ile imzalanan anlaşma), https://www.ntv.com.tr/dunya/iste-dunyanin-konustugu-harita-libya-ile-imzalanan-anlasma,wckK89TAaUqbfoGMCskGcg (erişim tarihi 21.12.2019).

Norwegian Church Aid (NCA) & the World Council of Churches (WCC). 2016. The Protection Needs of Minorities from Syria and Iraq. Norway and Sweden.

Orhan, O., 2011. Suriye için İstanbul buluşması. *ORSAM,* (internet) 21.07.2011, https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-icin-istanbul-bulusmasi/. (erişim tarihi 03. 02.2020).

Orhan, O., 2013. Suriye Türkmenleri: Siyasal hareketler ve askerî yapılanma. *ORSAM-Orta Doğu Türkmenleri Programi Rapor No: 22.* Ankara: ORSAM.

Orhan, O., 2014. Suriye Türkmen Meclisi 2. Genel kurul sonuçları. *ORSAM,* (internet) 12.05.2014, https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-turkmen-meclisi-2-genel-kurul-sonucl ari/ (erişim tarihi 30.08.2020).

Orhan, O., 2015. Güvenli Bölge tartışmaları bağlamında Suriye Türkmenleri askerî yapılanması. *ORSAM,* (internet) 14.07.2015, https://www.orsam.org.tr/tr/guvenli-bolge-tartismalari-baglaminda-suriye-turkmenleri-askerî -yapilanmasi/ (erişim tarihi 14.07. 2020).

Orhan, O., 2016. Suriye'de Türkmen Dağı mücadelesi. *ORSAM,* (internet) 28.01.2016, *https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-de-turkmen-dagi-mucadelesi/*. (erişim tarihi 30.08. 2020).

Özkoç, Ö. (2007). Suriye Baas Partisi: Kökenleri, dönüşümü, izlediği iç ve dış politika (1943-1991). *Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

Öztürkmen, A. & Orhan, O., 2011. Suriye'de değişimin ortaya çıkardığı toplum: Suriye Türkmenleri. *ORSAM-Orta Doğu Türkmenleri Programi Rapor No: 14.* Ankara: ORSAM.

Pittsburg Post-Gazette, 2008. A Facebook revolution, https://digiworld.surf/Op-Ed/2008/04/13/A-facebook-rev olution/stories/200804130234?__cpo=aHR0cHM6Ly93d3cucG9zdC1nYXpldHRlLmNvbQ (accessed 27.10.2019).

Piccinin, P., 2011. Après avoir été sur le terrain, *La Libre*, (online) 01.08.2011, https://www.lalibre.be/debats/opinions/apres-avoir-ete-sur-le-terrain-51b8d7abe4b0de6db9c283df (accessed 01.08.2011).

Polat, İ., 2016. Suriye Türkmenleri hep zulüm gördü, *Gap Gündemi,* (internet) 19.05.2016, http://www.gapgundemi.com/haber-suriye_turkmenleri_hep_zulum_gordu-22676.html (erişim tarihi 26.08.2020).

Posta, 2011. Erdoğan'dan Obama görüşmesi sonrası açıklamalar, https://www.posta.com.tr/erdogandan-obama-gorusmesi-sonrasi-aciklamalar-88713 (erişim tarihi 05.02.2020).

Pressmedya, 2013. 11 Eylül ve El Kaide Dosyası, http://www.pressmedya.com/ozelhaber/14641/11-eylul-ve-el-kaide-dosyasi.html (erişim tarihi 27.10.2019).

QHA Media, 2019. *Afrin'in ilk şehidi Musa Özalkan'ın vasiyeti: Çobanbeyli yetimlerin yüzü gülüyor*. (video). https://www.youtube.com/watch?v=sUuJdnIsmHQ (erişim tarihi 26.08.2020).

QHA Media, 2019. *Kurt-Ar Gönüllüleri Şehit Musa Özalkan Kültür Evi'ni anlattı.* (video). https://www.youtube.com/watch?v=wDjdikbD9Cg (erişim tarihi 26.08.2020).

QHA, 2018. Özbek El Kaide'si ABD'nin terör listesinde*,* http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbek-el-kaide-si-abd-nin-teror-listesinde/168126/ (erişim tarihi 01.06.2020)

QHA, 2018. Türkmen komandolar Zeytin Dalı Harekâtı için Afrin'e gitti, http://old.qha.com.ua/tr/askerî -guvenlik/turkmen-komandolar-zeytin-dali-harekâti-icin-afrin-e-gitti/166837/ (erişim tarihi 28.08.2020).

Sabah, 2009. Suriye ikinci evimizdir, https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/12/23/suriye_ikinci_evimizdir (erişim tarihi 30.06.2019).

Sabah, 2011. Türk Konsolosluğu'na saldırı, https://www.sabah.com.tr/dunya/2011/11/13/turk-konsolosluguna-saldiri-345832654340 (erişim tarihi 05.02.2020).

Sabah, 2015. Suriyeli Türkmenler Osmâniye'de siyasi parti kurdu*,* https://www.sabah.com.tr/osmâniye/2015/06/19/suriyeli-turkmenler-osmâniyede-siyasi-parti-kurdu (erişim tarihi 21.08.2020).

Sabah, 2018. Şehit Özalkan'ın vasiyeti olan okul projesi Bahçeli'ye sunuldu, https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/02/22/sehit-ozalkanin-vasiyeti-olan-okul-projesi-bahceliye-sunuldu (erişim tarihi 26.08.2020).

Sabah, 2019. Menbiç sınırında, eller tetikte, https://www.sabah.com.tr/gundem/2019/08/25/menbic-sinirinda-eller-tetikte (erişim tarihi 26.08.2020).

Salaymeh, B., 2017. 2.Riyad Konferansı ve Muhalefetin şekillendirilmesi. *Suriye Gündemi*, (elektronik ortam) 4.12.2017, http://www.suriyegundemi.com/2017/12/04/2-riyad-konferansi-ve-muhalefetin-sekillendirilmesi/. (erişim tarihi 16.05.2020).

Saleh, Y., & Kalin, S., 2014. Sisi won 96.91 percent in Egypt's presidential vote-commission, *Reuters* (online) 3.7.2014, https://www.reuters.com/article/us-egypt-election-results/sisi-won-96-91-percent-in-egypts-presidential-vote-commission-idUSKBN0EE1UO20140603 (accessed 27.10.2019).

Sanalbasin, 2017. ÖSO / Fatih Sultan Mehmet Tugayı, El Bab'da Türk bayrağı dikti, http://www.sanalbasin.com/oso-fatih-sultan-mehmet-tugayi-el-babda-turk-bayragi-dikti-18078971/ (erişim tarihi 28.08.2020).

Sargut, İ., 2018. ABD'nin Suriye'den çekilmesi yüzde 60 iç politika kaynaklı. *T24,* (internet) 20.12.2018, https://t24.com.tr/haber/34abdnin-suriyeden-cekilmesi-yuzde-60-ic-politika-kaynakli34,777586. (erişim tarihi 26.05.2020).

Syrian Network for Human Rights (SNHR), Civilian Death Toll, 2020, http://sn4hr.org/blog/2018/09/24/civilian-death-toll/ (accessed 11.07.2020).

Syrian Network for Human Rights (SNHR), Death Toll due to Torture, 2020, http://sn4hr.org/blog/2018/09/24/death-toll-due-to-torture/ (accessed 11.07.2020).

Syrian Network for Human Rights (SNHR), Nearly 191 Chemical Attacks in Syria Must Be on the OPCW's Agenda after Its New Mandate, 2020, http://sn4hr.org/blog/2019/02/06/53314/ (accessed 11.07.2020).

Sputnik, 2015. İran: Viyana'daki Suriye toplantısına katılacağız, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201510281018648255-iran-avusturya-viyana-suriye-rusya/ (erişim tarihi 26.04.2020).

Sputnik, 2015. Suriyeli Türkmenlerden askerî ittifak, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201507201016631856/ (erişim tarihi 10.08.2020).

Sputnik, 2015. YPG, Ayn İsa'yı IŞİD'ten geri aldı, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201507081016449898/ (erişim tarihi 18.04.2020).

Sputnik, 2017. Rusya, Türkiye ve İran'dan Suriye'de ateşkesi izlemek için görev gücü, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201702161027251694-rusya-turkiye-ve-irandan-suriyede-ateskesi-izlemek-icin-gorev-gucu/(erişim tarihi 16.05.2020).

Sputnik, 2017. Suriyeli muhalif bakan: Onbinlerce sivil IŞİD'in elinden kurtarıldı, https://tr.sputniknews.com/columnists/201701031026605232-suriyeli-muhalif-bakan-suriyeli-isid/ (erişim tarihi 21.08.2020).

Sputnik, 2018. BM Suriye Özel Temsilcisi De Mistura görevi bırakıyor, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201810171035710478-bm-suriye-ozel-temsilcisi-mistura/(erişim tarihi 25.05.2020).

Sputnik, 2019. AA: ÖSO ilk zırhlı aracını üretti, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201907081039599717-aa-oso-ilk-zirhli-aracini-uretti/ (erişim tarihi 27.08.2020).

Sputnik, 2019. ABD'den Bağdadi itirafı, https://tr.sputniknews.com/abd/201608261024573860-abd-bagdadi-isid-ebu-garib/ (erişim tarihi 07.03.2020).

Sputnik, 2020. İçişleri bakanlığı sözcüsü Çataklı: 402 bin 11 Suriyeli ülkesine döndü, https://tr.sputniknews.com/turkiye/202005051041970919-icisleri-bakanligi-sozcusu-catakli-402-bin-11-suriyeli-ulkesine-dondu/ (erişim tarihi 01.08.2020).

Sultan Murat Tümeni, 2013. http://sultanmurattumeni.com/about (erişim tarihi 26.08.2020).

Suriye Gündemi, İdlib'deki askerî yapılar, 2020, https://www.suriyegundemi.com/idlib-deki-askerî -yapilar (erişim tarihi 29.08.2020).

Suriye Gündemi, Suriye Millî Ordusunun yapısı, 2020, https://www.suriyegundemi.com/suriye-milli-ordusunun-yapisi (erişim tarihi 29.08.2020).

Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu, Koalisyon Misyon, 2012, https://tr.etilaf.org/about-us/misyon.html (erişim tarihi 22.02.2020).

Şen, A., 2015. Suriye askerî muhalefeti. *ORSAM Rapor No: 202*. Ankara: ORSAM.

T24, 2011. Suriye'de insanlığa karşı suç işleniyor, https://t24.com.tr/haber/suriyede-insanliga-karsi-suc-isleniyor-new-york-aa,186480 (erişim tarihi 05.02.2020).

T24, 2011. Tunus'ta hükûmet devrildi!, https://t24.com.tr/haber/tunusta-hukumet-devrildi,122248 (erişim tarihi 05.08.2019).

T24, 2013. Mursi'nin 369 gün süren iktidarında neler oldu?, https://t24.com.tr/haber/mursinin-369-gun-suren-iktidarinda-neler-oldu,233511 (erişim tarihi 27.10.2019).

Tamimi, A., 2015. The Factions of North Latakia. *Pundicity*, (online) 10.12.2015, http://www.aymennjawad.org/18251/the-factions-of-north-latakia. (accessed 28.08.2020).

Tanrıverdi, N., 2011. Yaklaşan seçim öncesi Tunus'ta siyasal denklemler. *ORSAM Rapor No: 79*. Ankara: ORSAM.

Taştekin, F., 2017. Hilafet ilanının 3. yılında IŞİD: Tünelden sonra tünel*, BBC,* (internet) 28.06.2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40415590 (erişim tarihi 07.03.2020).

Taşkömür, F., 2018. What is the new Syrian National Army?. *Trt World*, (online) 27.01.2018, https://www.trtworld.com/middle-east/what-is-the-new-syrian-national-army--14648. (erişim tarihi 19.05.2020).

T.C Dışişleri Bakanlığı, Staffan de Mistura'nın BM Genel Sekreteri Suriye Özel Temsilcisi Olarak Atanması Hk, 2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-239_-15-temmuz-2014_-staffan-de-mistura_nin-bm-genel-sekreteri-suriye-ozel-temsilcisi-olarak-atanmasi-hk_.tr.mfa (erişim tarihi 28.03.2020).

T.C Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı Sinirlioğlu'nun Viyana'daki Temasları, 2015, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sinirlioglu_nun-viyana_daki-temaslari-2.tr.mfa (erişim tarihi 26.04.2020).

T.C İçişleri Bakanliği İç Güvenlik Stratejisi Dairesi Başkanlığı. 2020. Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekât Bölgelerinde İnsani Güvenlik Raporu. Ankara

Temizer, S., Tok, L., Misto, M., 2016. Rusya'nın Suriye'ye müdahalesinin 100 günlük bilançosu. *Anadolu Ajansı,* (internet) 11.01.2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-suriyeye-mudahalesinin-100-gunluk-bilancosu/503507 (erişim tarihi 26.04.2020)

Temizer, S., 2017. PKK'nın Suriye'deki paravanı: SDG, *Anadolu Ajansı,* (internet) 12.01.2017, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pkknin-suriyedeki-paravani-sdg/725851 (erişim tarihi 26.04.2020).

Temizer, S., Yusuf, M., 2018. Türkmen komutan Tarık Solak: Suriye'de rejim en az 500 bin kişiyi alıkoyuyor. *Anadolu Ajansı,* (internet) 5.08.2018, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkmen-komutan-tarik-solak-suriyede-rejim-en-az-500-bin-kisiyi-alikoyuyor/1222964 (erişim tarihi 28.08.2020).

The UN Refugee Agency (UNHCR), Syria regional refugee response, 2020, https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/1 (accessed 11.07.2020).

Timetürk, 2011. WikiLeaks Tunus'ta hükûmeti düşürdü, https://www.timeturk.com/tr/2011/01/15/wikileaks-tunus-ta-hukumeti-dusurdu.html (erişim tarihi 05.08.2019).

Timetürk, 2019. Türkistan İslam Partisi'nden, Suriye'de gövde gösterisi!, https://www.timeturk.com/turkistan-islam-partisi-nden-suriye-de-govde-gosterisi/haber-1114448 (erişim tarihi 19.06.2020).

Timetürk, 2020. Suriye savaşı 10. yılında: İşte savaşın acı bilançosu, https://www.timeturk.com/suriye-savasi-10-yilinda-iste-savasin-aci-bilancosu/haber-1390768 (erişim tarihi 11.07.2020).

TRT Haber, 2014. Suriyeli Türkmenler parti kurdu, https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyeli-turkmenler-parti-kurdu-119924.html (erişim tarihi 21.08.2020).

TRT Haber, 2018. Millî Savunma Bakanlığından İdlib açıklaması, https://www.trthaber.com/haber/gundem/milli-savunma-bakanligindan-idlib-aciklamasi-388652.html (erişim tarihi 25.05.2020).

TRT Haber, 2018. Soçi'de Suriye konulu Garantörler Toplantısı başlıyor, https://www.trthaber.com/haber/dunya/socide-suriye-konulu-garantorler-toplantisi-basliyor-377732.html (erişim tarihi 24.05.2020).

TRT Haber, 2019. Esed rejimi ve Rusya'nın İdlib'e saldırıları sürüyor: 13 ölü, https://www.trthaber.com/haber/dunya/esed-rejimi-ve-rusyanin-idlibe-saldirilari-suruyor-13-olu-447865.html (erişim tarihi 11.07.2020).

TRT Haber, 2011. Suriye'ye 9 yaptırım kararı, https://www.trthaber.com/haber/gundem/suriyeye-9-yaptirim-karari-18198.html (erişim tarihi 05.07.2019).

Trump, D. J., 2019. Executive Order on blocking property and suspending entry of certain persons contributing to the situation in Syria. *White House,* (online) 14.10.2019, https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-blocking-property-suspending-entry-certain-persons-contributing-situation-syria/ (accessed 25.06.2020).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 20, Toplantı 1, Birleşim 1 (01 Ekim 1998), s.29 (Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1 Ekim 1998 tarihinde TBMM'nin yeni yasama yılı açılışında yapmış olduğu gündem konuşması).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 22, Toplantı 1, Birleşim 81 (28 Nisan 2004), s.6 (Ordu Milletvekili Enver Yılmaz'ın, TBMM Başkanı Bülent Arınç Başkanlığındaki Parlamento heyetiyle birlikte Suriye'ye yaptıkları resmî ziyaretle ilgili bilgi ve görüşlerine ilişkin gündemdışı konuşması).

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (7195 s. k). **Resmî Gazete,** 30971; 5 Aralık 2019.

Türkiye Gazetesi, 2011. Sabır da bitti, söz de bitti!, https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a502991.aspx (erişim tarihi 02.02.2020).

Türkiye Gazetesi, 2013. Mısır'da, Halid Said davasında karar verildi, https://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/42505.aspx (erişim tarihi 27.10.2019).

United Nations Security Council, Letter dated 6 March 2020 from the representatives of the Russian Federation and Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 2020, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/S_2020_187_E_0.pdf (accessed 11.07.2020).

UNICEF, Suriye'de savaş sırasında doğan çocuk sayısı neredeyse 5 milyona ulaşırken 1 milyon Suriyeli çocuk da sığınmacı olarak komşu ülkelerde dünyaya geldi, 2020, https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-suriyede-savas-sirasinda-dogan-cocuk-sayisi-neredeyse-5-milyona-ulasirken-1. (erişim tarihi 11.07.2020).

VOA, 2018. Ankara'dan sınır güvenliği gücü açıklaması, https://www.amerikaninsesi.com/a/ankaradan-sinir-guvenligi-gucu-aciklamasi/4207429.html (erişim tarihi 24.05.2020).

VOA News, 2012. Syria says voter turnout 51 percent in boycotted election*, https://www.voanews.com/middle-east/syria-says-voter-turnout-51-percent-boycotted-election* (accessed 15.02.2020).

Wikipedia, 1987 Egyptian Parliamentary Election, 2019, https://en.wikipedia.org/wiki/1987_Egyptian_parliamentary_election (accessed 27.10.2019).

Yalçınkaya, A.*, 2013.* Suriyenin geleceği. *Uluslararası Politika Akademisi,* (internet) 12.09.2013, http://politikaakademisi.org/2013/09/12/suriyenin-gelecegi/ (erişim tarihi 2.08.2020).

YDH, 2011. Libya devrimine kimler liderlik ediyor, http://www.ydh.com.tr/HD9213_libya-devrimine-kimler-liderlik-ediyor.html (erişim tarihi 05.12.2019).

YDH, 2018. Türkistan Emirliği Suriye'deki sınırlarını açıkladı, http://www.ydh.com.tr/HD15770_turkistan-emirligi-suriyedeki-sinirlarini-acikladi.html (erişim tarihi 19.06.2020).

Yeniçağ, 2016. Türkmen Tugay komutanı Firas Paşa'dan mektup var, https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkmen-tugay-komutani-firas-pasadan-mektup-var-152020h.htm (erişim tarihi 28.08.2020).

Yenişafak, 2011. Tahrir mânifestosu, https://www.yenisafak.com/dunya/tahrir-mânifestosu-301064 (erişim tarihi 27.10.2019).

Yenişafak, 2016. Eğit-Donat YPG için yapılmış, https://www.yenisafak.com/gundem/egit-donat-ypg-icin-yapilmis-2520912 (erişim tarihi 18.04.2020).

Yenişafak, 2019. Doğu Guta altı sene önce katliamı yaşadı: Üzerlerine buz koymayın üşürler, https://www.yenisafak.com/dunya/dogu-guta-alti-sene-once-katliami-yasadi-uzerlerine-buz-koymayin-usurler-3502834 (erişim tarihi 07.03.2020).

Yenişafak, 2019. *ABD,* Suriye'de yeni üs kuruyor: Petrol sahasına askerî takviye de gönderiyor, https://www.yenisafak.com/dunya/abd-suriyede-yeni-us-kuruyor-petrol-sahasina-askerî -takviye-de-gonderiyor-3511896 (erişim tarihi 25.06.2020).

Yenişafak, 2020. Suriye Millî Ordusu askerlerine insan hakları ve hukuk eğitimi verildi, https://www.yenisafak.com/dunya/suriye-milli-ordusu-askerlerine-insan-haklari-ve-hukuk-egitimi-verildi-3553069 (erişim tarihi 27.08.2020).

Yıldız, H., 2017. Libya'da yönetim kaosu. *Anadolu Ajansı* (internet) 15.02.2017, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libyada-yonetim-kaosu/750919 (erişim tarihi 21.12 .2019).

Yılmaz, H., (1998). Türkiye-Suriye ilişkileri. *Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Yusuf, M. Ş., & Altuğ, B., 2017. Suriyeli muhaliflerin 'tek çatı altında' katıldığı Cenevre 8 başlıyor, *Anadolu Ajansı,* (internet) 28.11.2017, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyeli-muhaliflerin-tek-cati-altinda-katildigi-cenevre-8-basliyor/982803 (erişim tarihi 16.05.2020).

"Bkz. EK 1: Metin 1"

"Bkz. EK 2: Metin 2"

2. Basım

DEMİR İPEK YOLU VE TÜRKİYE

Mehmet Yavuz Kankavi

İstanbul Kent Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü Öğretim Görevlisi

nobel bilimsel

DEMİR İPEK YOLU VE TÜRKİYE

Mehmet Yavuz Kankavi

Yayın No.: 1281
ISBN: 978-625-433-905-9
E-ISBN: 978-625-433-906-6
Basım Sayısı: 2. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kankavi, Mehmet Yavuz.
Demir İpek Yolu ve Türkiye / Mehmet Yavuz Kankavi
2. Basım, X + 124 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok
ISBN: 978-625-433-905-9
E-ISBN: 978-625-433-906-6
1. Demir İpekyolu 2. Türkiye 3. Lojistik Koridorlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ..... **iii**

LOJİSTİK KORİDORLAR VE TÜRKİYE ..... **v**

KISALTMALAR ..... **ix**

BÖLÜM 1.
GİRİŞ **1**

BÖLÜM 2.
LİTERATÜR VE ARAŞTIRMA **5**

BÖLÜM 3.
TAŞIMACILIK YÖNETİMİ **9**

3.1. Taşımacılık Yönetimine Giriş 13
3.2. Kara Taşımacılığı 14
3.2.1. Kara Yolu Taşımacılığı 14
3.2.2. Demir Yolu Taşımacılığı 35
3.2.3. Boru Hattı Taşımacılığı 50
3.3. Hava Taşımacılığı 54
3.3.1. Hava Yolu Taşımacılığı 54
3.4.Deniz Taşımacılığı 59
3.4.1. Deniz Yolu Taşımacılığı 59
3.5. Multi Modal Taşımacılık (Çok Modlu Taşımacılık) 76
3.5.1. Taşımacılık Sistemleri 77
3.6. Çok Modlu (Multi Modal)/Kombine Taşımacılığın Temel Bileşenleri 78
3.7. Çok Modlu (Multi Modal)/Kombine Taşımacılık Uygulamaları 80

BÖLÜM 4.
ULAŞTIRMA (TAŞIMA) KORİDORU KAVRAMI **85**

BÖLÜM 5.
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ULAŞTIRMA KORİDORLARI **87**

BÖLÜM 6.
TARİHÎ İPEK YOLU.....97

BÖLÜM 7.
YENİ İPEK YOLU.....101

BÖLÜM 8.
İPEK YOLU KORİDORLARI TÜRKİYE DEMİR İPEK YOLU.....105

BÖLÜM 9.
DEMİR İPEK YOLU VE BTK BAĞLANTISI.....107

BÖLÜM 10.
DEMİR İPEK YOLU TÜRKİYE GEÇİŞİ GÜZERGÂH SEÇİM KRİTERLERİ VE EN UYGUN GÜZERGÂHLARIN TESPİTİ.....115

BÖLÜM 11.
SONUÇ VE ÖNERİLER.....121

KAYNAKÇA.....123

KAYNAKÇA

Acar. Z.-Ozkan S. (2015). Hazar Transit koridoru raporu: Hazar Strateji Enstitüsü, S.29-38

Beckwith C.I. (2011). İpekyolu İmparatorlukları: Bronz çağından günümüze Orta Asya Tarihi, Odtü Yayıncılık, S.96-120

Belt and Road Portal (2016). Erişim adresi: http://www.eng:yidaiyilu.gov.cn

Bilgiç Ş, (2017). Demiryolu Ders notları-1: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Brembati F. (2016). Ciola M-The ‘‘Silk Road’’ re-enters the Mediterranean: mediter affairs, S.11-29

Bulut M. (2014). Medeniyetler Güzergâhı İpekyolu, İstanbul Zaim üniversitesi yayınları, S.17-37

Çancı M, Erdal M. (2013). Uluslararası Taşımacılık Yönetimi, Utikad Yayınları, S.72-73

Deniz Ticaret Odası, Denizcilik Sektör Raporu İstanbul, Erişim Tarihi (2022)

Erdal M. -Sandalcı K.(2009). Uluslararası Demiryolu Eşya Taşımacılığı, Utikad Yayın, S.21-25

Esmer S. (2016). Deniz Taşımacılığı Ders Notları.

Griffiths R.T-Revitalising (2018). The Silk Road Hipe Publications, S.75-100

Haksöz H.,Seshadri S.,Lyer A.V.,(2014). İpekyolunda Tedarik Zinciri Yönetimi-Strateji: Performans ve Risk, Scala Yayıncılık, S.11-25

Işık Eğitim Kurumları Ulaştırma Koridorları ve Güzergâhları SRC eğitim Erişim Tarihi (2019)

Işıkoğlu N, Rota Y, (2019). Demiryolu Taşımacılığı Ders Notları

İncekara B, (2019). Asya ve Avrupa Arasındaki Ulaştırma Koridorları ve Dünya Ekonomisi için önemi: Bilim evi Dış Politika Dergisi, Sayı 3.

Jinchen T. (2016) .One Belt and One Road: Connecting China and The World, Mc Kinsey & Company Bulletin

Jinping Xi (2017). The Governance of China: Foreign Languages Press, China, S.543-566

Jakobowski, J-Poplawski K-Kaczmarski (2018). The EU-China Rail Connections: Background, Actors, Interests, OSW studies Warsaw, The Silk Railroad, S.38-60

Kankavi M.Yavuz. (2018). Fiata Utikad Deniz Taşımacılığı Ders Notları.

Kankavi, M.Yavuz. (2012). Loj 201 İşyeri Uygulamaları Ders Notları Haliç Üniversitesi.

Kankavi, M.Yavuz. (2013). Loj 108 Ulaştırma Sistemleri Ders Notları Haliç Üniversitesi.

Kankavi, M.Yavuz. (2018). Uluslararası Ticaret Lojistiği Ders Notları Kültür Üniversitesi.

Kankavi, M.Yavuz. (2018). Uluslararası Ticaret Lojistiği Ders Notları Kültür Üniversitesi.

Kaplan K. (2017). Anadolu Lojistik Tarihi Utikad Yayınları, S.86-91

Kefeli E, Taşağıl A, Karagür N.Syılmaz, D.Ö.(2008). Dünden Bugüne İpekyolu Beklentiler ve Gerçekler Ötüken Yayınları, S.9-15

Kefeli E, Raşagil A, Karagür S, Yılmaz D, (2008). Dünden Bugüne İpekyolu Ötüken Yayınları.

Kissinger H.(2015). Çin, Kanüs Yayınları, S.25-46

Kunaka C, Cararuthers, (2019). Trade &Transport Corridor Management Toolkit E-library

Köprülü, F, (1959). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Sf,53.

Millar Mark (2015). Global Supply Chain Ecosystems, S.135-147

Murphy P, Knemeyer A.M, (2016). Güncel Lojistik Nobel Yayınları, S.210-227

Peter F(2018). İpek Yolu: Alternatif Dünya Tarihi, Pegasus Yayınları. S.1-30

Phraprommangkalachan, Ed.d (2018). Belt & Road Initiative of the Maritime Silk Road Confucius Institute, S.9-13

Qingxin l. Nanhai (2017). Deniz İpekyolu: Kaynak Yayınları, S.9-11

Rota Y, (2019). Demiryolu Taşımacılığı Ders Notları

Saaty, T.l, (1982) Decision Making for leaders: Lifetime Learning Publications, S.78

Saygılı M. Erdal M. (2013). Küresel Lojistik, Utikad Yayınları, S.4-8

Servantie D, (2016). AB ve Türkiye Nehir Taşımacılığı Politikaları Analizi Raporu, İKV.

Shuofeng W,(2016). Marko Polo Çin de: Kaynak Yayınları, S. 73-83

Tafero (2018). T.-The Belt and Road Research Guide: Middletown, De Usa, S.141-142

Tanyaş M, Düzgün M, (2016). Uluslararası Lojistik Nobel yayınları.

TCDD (2022). Erişim adresi: http://www.tcdd.gov.tr

Timor M. (2011). Analitik Hiyerarşi Prosesi, Türkmen yayınları, S.29-45

Türklim, Türkiye Limancılık 2022 Raporu, İstanbul, Erişim Tarihi (2022)

UNCTAD, Review of Martime Transport 2022 Report, Erişim Tarihi (2022)

Yıldıran M. (2013). İpekyolu Ekonomileri, Hiperlink, S.141-146

Yiwei W. (2015). The Belt & Road Initiative What will China offer the world in its rise: New World Press, S.22-26

Yiwei W, (2016). China connects the world what behind the belt & road initiative: New World Press, S.73-79

2. Basım

Söylemler ve Eylemler Bağlamında TÜRK SİYASİ LİDERLERİN ORTA ASYA POLİTİKALARI

Editörler
Fahri Türk - Sedef Zeyrekli Yaş

nobel bilimsel

Söylemler ve Eylemler Bağlamında
TÜRK SİYASİ LİDERLERİN ORTA ASYA POLİTİKALARI
Editörler: Fahri Türk - Sedef Zeyrekli Yaş

Yayın No.: 1490
ISBN: 978-625-398-301-7
E-ISBN: 978-625-398-302-4
Basım Sayısı: 2. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Türk, Fahri., Zeyrekli Yaş, Sedef.
Söylemler ve Eylemler Bağlamında Türk Siyasi Liderlerin Orta Asya Politikaları /
Editörler: Fahri Türk - Sedef Zeyrekli Yaş
2. Basım, XVIII + 400 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-301-7
E-ISBN: 978-625-398-302-4
1. Orta Asya 2. Türk Siyasi Liderler 3. İçerik Çözümlemesi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz ..... **iii**
Tablolar ..... **xiii**
Şekiller ve Grafikler ..... **xv**
Kısaltmalar ..... **xvii**

Birinci Bölüm
Kurumsallaşıp Kurumsallaşamama İkileminde Türkiye'nin Orta Asya Politikası (1991-2021) **1**
Fahri Türk - Taner Karakuzu

1. Giriş 1
   1.1. Yöntem 2
   1.2. Yazın 3
2. Diplomasi 4
3. Siyaset 12
4. Hükûmetlerarası Kurum ve Kuruluşlar 15
5. İktisat 19
6. Dış Ticaret 21
7. Askeriye 23
8. Eğitim 33
9. Kültür 39
   9.1. Dil 39
   9.2. Türk Dizileri 45
10. Sonuç 52

Kaynakça 53

İkinci Bölüm
Turgut Özal'ın Orta Asya Politikası: 21'inci Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı **63**
Erdem Eren

1. Giriş 63
   1.1. Yöntem 65
   1.2. Yazın 65
2. Özal'ın Dış Politika Anlayışı 66
3. Özal'ın Türkistan Politikası 68

4. Özal'ın Türkistan Çıkarması (4-15 Nisan 1993)....73
5. Özal'ın Ekonomik İlişkilerdeki Rolü....78
6. Özal ve Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi....80
7. Özal'ın Söylemlerinde Türkistan (Orta Asya)....83
8. Özal'ın Türkistan Hakkında Yaptığı Konuşmaların İçerik Analizi....86
9. Sonuç....88
Kaynakça....89

Üçüncü Bölüm
Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası: Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası.....93
Sedef Zeyrekli Yaş

1. Giriş....93
   1.1. Yöntem....94
   1.2. Yazın....97
2. Demirel'in Dış Politika Anlayışı....99
3. Demirel'in Düşün Dünyasında Türklük....101
4. Demirel'in Orta Asya Politikası....104
   4.1. Demirel'in Orta Asya Politikasında Eğitim....107
   4.2. Demirel'in Ekonomik İlişkilere Katkısı....110
5. Demirel'in Orta Asya Politikasının Karşılaştırmalı Analizi....111
   5.1. Başbakanlığı Dönemi....111
   5.2. Cumhurbaşkanlığı Dönemi....114
      5.2.1. Üst Düzey Ziyaretler....114
   5.3. Türk Cumhuriyetleri Zirveleri ve Demirel....123
      5.3.1. Demirel'in Zirvelerde Yaptığı Konuşmaların Çözümlenmesi....126
   5.4. Demirel'in Orta Asya Politikasının Dönemsel Analizi....129
6. Sonuç....135
Kaynakça....137

Dördüncü Bölüm
Ahmet Necdet Sezer'in Orta Asya Politikası: Dost ve Kardeş Ülkeler 143
Esra Sezer

1. Giriş....143
   1.1. Yöntem....144
   1.2. Yazın....145
2. Sezer'in Dış Politika Anlayışı....146
3. Sezer'in Orta Asya Politikası....147

3.1. Sezer'in Orta Asya Ülkelerini Ziyaretleri 151
3.2. Orta Asyalı Liderlerin Türkiye'yi Ziyaretleri 156
4. Sezer ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirveleri 158
5. Sezer'in Söylemlerinde Orta Asya 160
6. Sonuç 161
Kaynakça 162

Beşinci Bölüm
Karşılıklı Bağımlılık Noktaınazarından Abdullah Gül'ün Orta Asya Politikası 167
Fahri Türk - Taner Karakuzu - İlker Limon

1. Giriş 167
1.1. Yöntem 169
1.2. Yazın 170
2. Karşılıklı Bağımlılık Kuramı 172
3. Gül'ün Söylemlerinin Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi 174
4. Gül'ün Dış Politika Anlayışı 184
5. Gül'ün Orta Asya Politikası 186
6. Diplomasi 188
7. Siyaset 190
8. Ekonomi 195
9. Türk Keneşi 200
10. Gül'ün Söylemlerinde Orta Asya 202
11. Sonuç 205
Kaynakça 206

Altıncı Bölüm
Recep Tayyip Erdoğan'ın Orta Asya Politikası: Kurumsallaşma Çabaları ve Ekonomik İş Birliği 213
Doğacan Başaran

1. Giriş 213
1.1. Yöntem 215
1.2. Yazın 215
2. Erdoğan'ın Dış Politika Anlayışı 216
3. Erdoğan Dönemi Orta Asya Politikası: Hedefler, Yöntemler ve Araçlar 218
4. Erdoğan'ın Orta Asya Ülkelerini Ziyaretleri 221
4.1. Kazakistan 221
4.2. Kırgızistan 223

4.3. Özbekistan 224
4.4. Türkmenistan 225
4.5. Tacikistan 227
5. Erdoğan'ın Söylemlerinde Orta Asya: Türk Konseyi Devlet Başkanları Zirveleri 227
6. AK Parti'nin Seçim Beyannamelerinde Orta Asya 230
6.1. 3 Kasım 2002 Tarihli Seçim Beyannamesi 232
6.2. 22 Temmuz 2007 Tarihli Seçim Beyannamesi 232
6.3. 12 Haziran 2011 Tarihli Seçim Beyannamesi 234
6.4. 7 Haziran 2015 Tarihli Seçim Beyannamesi 235
6.5. 24 Haziran 2018 Tarihli Seçim Beyannamesi 236
7. Sonuç 236
Kaynakça 237

Yedinci Bölüm
Esir Türkler Söyleminden Bağımsız Devletlere Alparslan Türkeş'in Orta Asya Politikası 241
Taner Karakuzu

1. Giriş 241
1.1. Yöntem 244
1.2. Yazın 245
2. Turan Kavramı 247
3. Türkeş'in Dış Politika Anlayışı 251
4. Türk Kamuoyunda Türkeş Algısı 253
5. Soğuk Savaş Döneminde Türkeş'in Eser ve Söylemlerinde Turan ve Orta Asya 254
6. Alparslan Türkeş'in Kitaplarında Orta Asya 256
7. 1990'dan Sonra Türkeş'in Orta Asya Politikası 261
7.1. Türkeş'in Meclis Konuşmalarında Orta Asya 263
7.2. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları 266
7.3. Türkeş'in Söylemlerinde Türk Dünyası 271
8. Türkeş'in Diğer Liderlerin Orta Asya Politikaları Üzerindeki Etkisi 272
9. Sonuç 275
Kaynakça 276

Sekizinci Bölüm
Bülent Ecevit'in Orta Asya Politikası: Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği 281
Kaan Gaytancıoğlu

1. Giriş 281

1.1. Yöntem 283
1.2. Yazın 283
2. Ecevit'in "Bölge Merkezli Dış Politika" Anlayışı 284
3. Ecevit'in Düşün Dünyasında Orta Asya ve Türklük 287
4. Ecevit'in Muhalefet Dönemi Orta Asya Politikası (1987-1997) 288
4.1. Dış Türkler Bakanlığı Kurma Düşüncesi 289
4.2. Türkiye Kültürü Enstitüsü Kurma Düşüncesi 291
4.3. Ekonomik İş Birliği ve Önemi 292
4.4. Orta Asya Ülkeleri ile Çok Boyutlu Diplomatik İlişkiler ve Nahcivan Koridorunun Önemi 294
4.5. Siyasi İş Birliği Önerisi: Avrasya Topluluğu 299
4.6. Ecevit'in Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'ndaki Tutumu ve Bunun Türkiye-Orta Asya İlişkilerine Etkisi 301
5. Başbakan Bülent Ecevit'in Orta Asya Politikası ve İcraatları 305
5.1. 55'inci ve 56'ncı Hükûmetler Dönemi 306
5.2. 57'nci Hükûmet Dönemi 308
5.3. Avrasyalaşma Süreci ve Anahtar Ülke Türkiye Söylemi 309
5.4. Orta Asya ile İlişkilerde Liderlik ve Hafıza: Demirel'in Görev Süresinin Uzatılması Önerisi 313
5.5. Orta Asya'da Taliban Tehdidi ve Ecevit'in NATO Operasyonuna Verdiği Destek 315
6. Ecevit'in Muhalefet ve İktidar Dönemleri Orta Asya Söylemlerinin Karşılaştırılması 317
7. Sonuç 321
Kaynakça 323

Dokuzuncu Bölüm
İslam Birliği ve Reelpolitik Arasında Necmettin Erbakan'ın Orta Asya Politikası 327
Mustafa Yıldız

1. Giriş 327
1.1. Yöntem 328
1.2. Yazın 328
2. Erbakan'ın Dış Politika Anlayışı 329
3. Erbakan'ın Orta Asya Cumhuriyetleri Hakkındaki Görüşleri ve İcraatları 331
3.1. Muhalefet Dönemi 331
3.2. Erbakan'ın Türk Cumhuriyetlerini Ziyaretleri 342
3.3. İktidar Dönemi 344

4. Sonuç 346
Kaynakça 348

Onuncu Bölüm
Liderlerin Orta Asya Politikaları: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme 351
Fahri Türk - Sedef Zeyrekli Yaş

1. Giriş 351
   1.1. Yöntem 352
2. Genel Hatlarıyla Liderlerin Orta Asya Politikaları 354
   2.1. Turgut Özal 358
   2.2. Süleyman Demirel 361
   2.3. Ahmet Necdet Sezer 363
   2.4. Abdullah Gül 365
   2.5. Recep Tayyip Erdoğan 367
   2.6. Alparslan Türkeş 369
   2.7. Bülent Ecevit 372
   2.8. Necmettin Erbakan 375
3. Liderlerin Orta Asya Politikalarının Karşılaştırılması 377
   3.1. Siyasal Parti Liderlerinin Karşılaştırılması 382
   3.2. Cumhurbaşkanlarının Karşılaştırılması 385
   3.3. Siyasal Parti Liderleri ve Cumhurbaşkanlarının Karşılaştırılması 394
4. Sonuç 397

Kaynakça 398

Editörler Hakkında 399

Birinci Bölüm
Kurumsallaşıp Kurumsallaşamama İkileminde Türkiye'nin Orta Asya Politikası (1991-2021)

Fahri Türk* - Taner Karakuzu**

1. Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin 1991 senesinde dağılmasıyla birlikte on beş bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Türkiye ile dil, kültür, tarih, din ve etnik köken gibi müşterek noktalarda birleşen Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Türk dış politikası açısından önemli bir milat teşkil etmiştir. Türkiye'nin bu süreçte münasebetler tesis etmek maksadıyla gerçekleştirdiği olumlu faaliyetler kadar, başarısızlıkları ve hayal kırıklıkları da olmuştur. Türkiye'nin bilhassa Süleyman Demirel liderliğinde 1990'ların ilk yarısında yakalamış olduğu ivme Orta Asya ile münasebetlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan Türkiye Orta Asya ilişkileri, Ahmet Necdet Sezer'in (2000-2007) cumhurbaşkanlığı döneminde duraklama dönemine girmiş iken Abdullah Gül'ün (2007-2014) aynı makama gelmesiyle birlikte tabiri caizse yeniden ivme kazanmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın 2014 senesinden bu yana (2022) icra etmiş olduğu cumhurbaşkanlığı görevinde ise Orta Asya devletleri ile münasebetlerin inişli çıkışlı bir seyir izlediği söylenebilir. Bu minvalde satırlarını okumuş olduğunuz bu bölüm Türkiye'nin Orta Asya politikasını diplomasi, siyaset, ekonomi, eğitim ve askerî alanlarda detaylı olarak ele almayı amaçlamaktadır. Ancak Türkiye'nin Orta Asya politikasında önemli rol oynayan Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: fahriturk11@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0117-0573.
** Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2487-8964.

Kaynakça

Kitaplar

Acar, Hasan (der.), *Geçmişten Günümüze Türkiye-Orta Asya İlişkileri*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2020.

Andican, Ahat, "Türk Cumhuriyetleri ile İlişkiler", Çakmak, Haydar (ed.), *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap, Ankara, 2012, ss. 963-971.

Bora, Tanıl, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Cumhurbaşkanlığı Tarihi, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına, AjansTürk Yayınları, Ankara, 2006.

Dışişleri Bakanlığı 1992 Tarihçesi, Dışişleri Eğitim Merkezi, Dışişleri Kütüphanesi Arşivi, 12752, 351.01. Dış.1994, Ankara, 1994.

Durmuş, Mustafa ve Yılmaz, Harun, "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik Dış Politikası ve Faaliyetleri", Aydıngün, Ayşegül ve Balım, Çiğdem (ed.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 411, Ankara, 2012, ss. 485-586.

Kara, Abdulvahap, *Turgut Özal ve Türk Dünyası Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993*, IQ Yayınevi, İstanbul, 2012.

Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, *Kazakistan-Türkiye Dostluk ile İşbirliğinin 20 Yılı*, Elma Basım, Ankara, 2012.

Mikail, Elnur Hasan; Künü, Serkan; Durmuş, Savaş ve Karabulut, Andaç, *Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri İle Siyasi - İktisadi - Kültürel İlişkileri*, Derin Yayınları, İstanbul, 2015.

Nazarbaev, Nursultan, *Täwelsızdık Däwırı*, Astana, 2017.

Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 1980-2001*, On Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM), *25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Eğitim İlişkileri ve İş Birlikleri, Kırgızistan-Türkiye,* Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek, 2018, http://orasam.manas.edu.kg/rapor/Yillik% %20Ardindan%20Turk%20Kenesi%20Bunyesindeki%20ulkelerde%20Ortak%20Egitim%20iliskileri%20ve%20isbirlikleri.pdf, (04.02.2021).

Şahin, Ahmet ve Özçalık, Melih, *Ortak Değerlerden Ortak Ticarete Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye*, Ekin Yayınları, Bursa, 2014.

Turgut, Hulusi, *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel Doğu Yakasının Hikâyesi,* I. Cilt, ABC Basın Ajansı, İstanbul, 2001.

Türk, Fahri, *Büyük Güçlerin Kıskacındaki Ülke Tacikistan*, Nobel Yayınları, Ankara, 2022.

Türk, Fahri ve Karakuzu, Taner, "Türkiye-Kazakistan İlişkilerinde Eğitim ve Kültür", Acar, Hasan (ed.), *Türkiye, Kazakistan İlişkileri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, ss. 245-274.

Türk, Fahri, *Güneşin Ayaklarındaki Ülke Tacikistan*, Astana Yayınları, Ankara, 2017.

Türk, Fahri, *Türk Kültür Dış Politikası*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2014.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler, (1992-2013)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, ss.21-52.

Türk, Fahri, "Türkiye-Tacikistan İlişkileri", Acar, Hasan (der.), *Geçmişten Günümüze Türkiye-Orta Asya İlişkileri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020, ss. 143-176.

Tüysüzoğlu, Göktürk ve Özkan, Arda (ed.), *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Siyaseti*, Derin Yayınları, İstanbul, 2018.

Yalçınkaya, Fatih, "Türkiye ve Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi ve Diplomatik İlişkiler-Hükümetlerüstü Kuruluşlar (1992-2012)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu 1990'lardan Günümüze*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne, 2013, ss. 25-43.

Yaldız, Fırat (ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Bölgesel Politika*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2021.

Yaldız, Fırat (ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Küresel Politika*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2021.

Yaldız, Fırat (ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Ulusal Politika*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2021.

Makaleler

Arbatlı, Mehmet Said ve Kurar, İhsan, "Türk Dizilerinin Kazak-Türk Kültürel Etkileşimine ve Türkçenin Yaygınlaşmasına Etkisi", *Turkish Studies*, Volume 10/2, Winter, ss.31-48.

Aydın, Turan, "Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara, 1997, ss.796-817.

Bilis Özgökbel, Pınar; Bilis, Ali Emre ve Sydygalieva, Meerim, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Kültürel İlişkilerinde Televizyon Dizileri Faktörü: Kırgızistan Örneği", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2018, ss.403-425.

Bilkan, Ali Fuat ve Kılıç, Mehmet Gümüş, "Türkçenin Yitik Coğrafyası: Tacikistan'da Türkçe El Yazmaları", *Avrasya Etüdleri*, Sayı 33, Yıl 2008-1, ss.69-82.

Bostancı, Mustafa ve Lüleci, Taner, "21. Yüzyıl Başında Türkiye Kazakistan İlişkileri", *Journal of History School*, Yıl 12, Sayı XLI, ss.715-754.

Coşkun, Aynur, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrasya Ülkeleri ile Olan Diplomatik İlişkileri (1991-1995)", *Bilig*, Sayı 2, Yaz 96, ss.23-33.

"Duşanbe Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi Müdür Yardımcısı Salih Şahin'le Yapılan Görüşme", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Ocak 2015, ss.84-85.

Kahraman, İsmail, "Türk Dünyasının Kültürel Bütünleşmesi ve Temel Değerlerimiz", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara, 1997, ss. 371-391.

Kalemli, Mustafa, "Türk Dünyasının Genel Değerlendirmesi", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara, 1997, ss.15-42.

Karakuzu, Taner, "Türkiye - Kırgızistan İlişkilerinde Yumuşak Güç: Türk Dili", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2020, ss.74-89.

Sağlam, Mehmet, "Türk Cumhuriyetleri ile Eğitim İlişkilerimiz", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara, 1997, ss.679-691.

Savaş, Salih, "Türk Dünyasında Eğitim Alanındakı Gelişmeler ve Yenilikler", *Journal of Azerbaijani Studies*, https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/91826/ makaleler/12/1-2/arastrmx_91826_12_pp_269-283.pdf, (03.05.2021).

Stein, Matthew, "The History of Central Asian Peacekeepers: The Development of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan's Peacekeeping Units by Fits and Starts", *The Journal of Slavic Military Studies*, Sayı 31, Cilt 2, ss.257-271.

Yalçınkaya, Fatih, "Türkiye ile Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi ve Diplomatik İlişkiler-Hükümetlerüstü Kuruluşlar (1992-2010)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2010, ss.1-19.

Çevrim İçi Kaynaklar

2021 Jıldnın En Tanımal Turik Serialları, Karavan, 9 Mart 2021, https://kaz.caravan.kz /madeniet/2021-zhyldyng-eng-tanymal-turik-serialdary-270646/?fbclid=IwAR3BvIm2EluvZJdG_NxsdbTa1k0eFN3odqYYxr1Jw6EsSwUj59YpjyVBnO7g, (16.05.2021).

7. Zirve, Organizasyon Tarihçesi, https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi, (21.10.2022).

Bakan Topçu'dan Büyük Hükümdar Sultan Alparslan İle İlgili İki Müjde, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, https://basin.ktb.gov.tr/TR-144861/bakan-topcudan-buyuk-hukumdar-sultan-alparslan-ile-ilgi-.html, (14.06.2021).

Beletfilm Onlaýn Kinoteatrynda Täze Filmleriň, Multfilmleriň We Seriallaryň Sany Artdy, 30 Temmuz 2021, https://turkmenportal.com/tm/blog/38527/beletfilm-onlayn-kinoteatrynda-taze-filmlerin-multfilmlerin-we-seriallaryn-sany-artdy, (20.05.2022).

Büyükelçilik, T.C. Aşkabat Büyükelçiliği, http://askabat.be.mfa.gov.tr/Mission/ About, (20.11.2021).

Büyükelçilik, T.C. Taşkent Büyükelçiliği, http://taskent.be.mfa.gov.tr/Mission/ About, (20.11.2021).

CENTRASBAT, Global Security, https://www.globalsecurity.org/military/ops/ centrasbat.htm, (10.07.2021).

CENTRAZBAT'97, https://www.618tacc.amc.af.mil/News/Photos/igphoto/ 2000162726/, (10.07.2021).

Eren, Erdem, Turgut Özal'ın Orta Asya (Türkistan) Politikası, TASAM, 29 Haziran 2022, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70108/turgut_ozalin_orta_asya_turkistan_politikasi, (16.10.2022).

General Necdet Özel, NATO, 15 Mart 2015, https://www.nato.int/cps/ru/natohq/ who_is_who_77455.htm, (02.06.2022).

Global Outreach, https://www.bioem.tsk.tr/centralasianbio_global_en.html, (10.09.2021).

Historic U.S.-LED Military Exercise Begins, The Jamestown Foundation, 17 Eylül 1997,https:/ /jamestown.org/program/historic-u-s-led-military-exercise-begins/, (16.10.2021).

History of Turkish PfP Training Center, Partnership for Peace TRAINING CENTER, https://www.bioem.tsk.tr/history_en.html, (10.09.2021).

Karahan, Jülide, Türk Dizileri Hızlı ve Emin Adımlarla, Skylife, https://www.s kylife.com/tr/2012-10/turk-dizileri-hizli-ve-emin-adimlarla, (16.05.2021).

Lubof K Turetskim Serialam Zastavlyayet Tacikov Vıbirat Nepaçetnie İmena https://tj.sputniknews.ru/society/20200211/1030700074/Tajikistan-turetskie-serialy-nepochetnye-imena.html, (12.03.2020).

Moffett, Julie, Central Asia: Joint Military Exercise Deemed A Success, 9 Eylül 1997, https://www.rferl.org/a/1086503.html, (10.07.2021).

Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Kırgızca-Türkiye Türkçesi Programı, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, http://dep.manas.edu.kg/department/Turkish%20Language/ page/goals, (12.03.2019).

NATO's REGEX, 14 Exercise with 12 Partner Countries to Kick Off in Turkey Monday, Global Security, 20 Ekim 2014, https://www.globalsecurity.org/military/ library/news/2014/10/mil-141020-rianovosti02.htm, (10.07.2021).

Necdet Özel, Genelkurmay Başkanlığı, https://web.archive.org/web/ 20210826140410/, (02.06.2022).

Necdet Özel, Genelkurmay Başkanlığı, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName= NecdetOzel, (02.06.2022).

Necdet Özel, https://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=4590, (02.06.2022).

Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM), http://orasam.manas.edu.kg/ index.php/tr/orasam/hakkimizda, (12.03.2019).

Oş Devlet Üniversitesi İmam Hatip Lisesi, İlk Mezunları, Dini Bülten, 28 Mayıs 2016, http://www.dinibulten.com/tdv/os-devlet-universitesi-imam-hatip-lisesi-ilk-mezunlari/1248, (21.05.2022).

Oş İlahıyat Fakültesi, http://theology.oshsu.kg/pages/page/1606, (21.05.2022).

Özbekistan'la Askeri İş Birliği, Savunma Sanayi, 28 Ekim 2020, https://www .savunmasanayi.org/ozbekistanla-askeri-is-birligi/, (21.01.2022).

Russia, The Oxus Society for Central Asian Affairs, https://oxussociety.org/wp-content /uploads/2021/09/Central-Asia-Military-Exercises-Database.xlsx, (10.07.2021).

Signatures of Partnership for Peace Framework Document, NATO, 27 Mart 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82584.htm, (10.09.2021).

Siyasi İş Birliği, Kırgızistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, https://mfa.gov.kg/tr/dm/ posolstvo-kyrgyzskoy-respubliki-v-tureckoy-respublike/Menu---Foreign-/--uslugi/Political-collaboration/-5e9045cea4e5a, (20.11.2021).

Stambul Boliymen Seruendeu: "Oshpes Mahabbat" Jane "Galamat Gasyr" Turik Serialdaru Tusirilgen Orundar, 01 Ekim 2018, https://weproject.media/kz/articles/detail/ stambul-boyymen-seruendeu-shpes-makhabbat-zh-ne-alamat-asyr-t-rik-serialdary-t-sirilgen-oryndar/?fbclid=IwAR37E80HgLQVLCh21TmQ8-NRnDBDkw9bLCu5u8ysancn Tkp2Tl7G50lUXFhc, (16.05.2021).

State Awards, https://www.orexca.com/kazakhstan/awards.htm, (01.06.2022).

T.C. Dışişleri Bakanlığı-Nur-Sultan Büyükelçiliği-Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, mfa.gov.tr, (20.11.2021).

Tarihçe, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, http://www.manas.edu.kg/ index.php/kurumsal/tanitim/tarih%C3%A7e, (12.03.2019).

TBMM, http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss494.pdf, (26.11.2012).

TURKPA, http://www.turk-pa.org/print.php?id=151, (26.11.2012).

Türk Diyanet Vakfı, https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/egitim-kultur/#yurtdisi, (21.05.2022).

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, https://tdavkrg.org/#enstitu, (21.05.2022).

Türk Dünyası Korkut Ata Kazak-Türk Lisesi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, https://turan.org/korkut-ata-kazak-turk-lisesi/, (21.05.2022).

Türk Dünyasında Yunus Emre Enstitüsü, 06 Ekim 2016, https://www.yee.org.tr/tr/haber/turk-dunyasinda-yunus-emre-enstitusu, (17.04.2021).

Türk Konseyi, http://turkkon.org/icerik.php?no=26, (27.11.2012).

Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi, http://www.manas.edu.kg/ temp/TUAUM% 20GENEL%20SUNUM%202018.pdf, (12.03.2019).

Türk ve Kazak İşadamları İşbirliği İçin Bir Araya Geldi, TOBB, 12 Ekim 2012, https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=1816&lst=MansetListesi, (02.06.2022).

Türkiye Bursları, https://arsiv.turkiyeburslari.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda/turkiye-burslari#:~:text=2010%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20kurulu%C5%9Funun%20ard% C4%B1ndan%20Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1,T%C3%BCrkiye%20Burslar%C4%B1 %E2%80%9D%20program%C4%B1%20hayata%20ge%C3%A7irildi, (19.02.2022).

Türkiye Bursları, https://www.turkiyeburslari.gov.tr/nedenturkiyeburslari, (19.02.2022).

Türkiye-Türkmenistan İş Konseyi, DEİK, https://www.deik.org.tr/uploads/ turkmenistan-ulke-bulteni.pdf, (10.03.2022).

Türkmenistan-Türkiýe Respublikasy: Dostlukly we Özara Bähbitli Gatnaşyklary Pugtalandyryp, Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet Ministrligi, 27 Kasım 2021, https://finecon omic.gov.tm/habar/turkmenistan-turkiye-respublikasy-dostlukly-we-ozara-bahbitli-gatnasyklary-pugtalandyryp271121, (10.03.2022).

Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet Ministrligi, https://www.turkmenmetbu gat.gov.tm/tk/newspapers/2/articles/48398, (10.03.2022).

Türkoloji Bölümü, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, http://dep.manas.edu.kg /department/Turkology/page/info, (12.03.2019).

V Tadjikistana Obyavlena Ahota Na Turetskiye Serialı, 19 Temmuz 2012, https://islamnews.ru/ news-V-Tadzhikistane-objavlena-ohota-na-tureckie-serialy, (12.03.2020).

Yunus Emre Enstitüsü, Nur-Sultan, https://nur-sultan.yee.org.tr/tr, (25.02.2021).

Yunus Emre Enstitüsü, Türkoloji Üniversiteler, http://yee.org.tr/turkiye/tr/ turkoloji-universiteler, (20.12.2013).

Yurt Dışı, http://www.abdullahgul.gen.tr/sayfa/ziyaretler/yurtdisi/arsiv/12/,

(22.06.2020).

Yurt Dışı Ziyaretler, https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/ yurtdisiziyaretler/, (27.05.2022).

Gazeteler ve Haber Sayfaları

Abbasova, Vusala, "Kazakh Air Forces Soon Receive Turkish-Made Drones", *Caspian News*, 30 Kasım 2021, https://caspiannews.com/news-detail/kazakh-air-forces-soon-receive-turkish-made-drons-2021-11-30-0/, (01.06.2022).

Abdülkerimov Bahtiyar, "Özbekistan, Türkiye ile Geçen Yıl İmzalanan Askeri Mali İş Birliği Anlaşması ile Nakdi Yardım Uygulama Protokolü'nü Onayladı," *Anadolu Ajansı*, 20 Mart 2021, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistan-turkiye-ile-askeri-mali-is-birligi-anlasmasi-ile-nakdi-yardim-uygulama-protokolunu-onayladi/2182248, (21.01.2022).

Abdülkerimov, Bahtiyar, "'Celaleddin Harezmşah' Dizisinin Galası Özbekistan'da Yapıldı", *Anadolu Ajansı*, 4 Ekim 2020, https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/celaleddin-harezmsah-dizisinin-galasi-ozbekistan-da-yapildi/1994895, (18.05.2022).

"Aida Babaeva, 'Memlekettik Arnadagı Turik Serialdarı Kıskaradı'", *Kala Men Dala*, 28 Ağustos 2020, http://kalamendala.kz/2459?fbclid=IwAR3Iw2dAbKNWoc6FGta NBbOukB9UTFy RZCa33mdwsMXJHO0QBoh-PROYUAJY, (14.05.2021).

"ANKA, Kazakistan'da Üretilecek", *Hürriyet*, 11 Mayıs 2022, https://www.hurriyet.com. tr/ekonomi/anka-kazakistanda-uretilecek-42060087, (01.06.2022).

"Askerler Güzel Koktu", *Sabah*, 19 Mayıs 1999, http://arsiv.sabah.com.tr /1999/05/14 /g02.html, (01.06.2022).

"Atambayev 'Tayyip Ağabey Para Ver' Dedi Erdoğan 50 Milyon Dolarlık Borcu Sildi", *Milliyet*, 28 Nisan 2011, http://www.milliyet.com.tr/atambayev-tayyip-agabey-para-ver-dedi-erdogan-50-milyon-dolarlikborcu-sildi-ekonomi-1383380/, (02.03.2019).

"Atambayev: Uyku Tutmadı Tayyip Abi", *Haber7.com*, 2 Şubat 2011, http://www. haber7.com/siyaset/haber/701549-atambayev-uyku-tutmadi-tayyip-abi, (02.03.2019).

"Bakan Akar, Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev ile Görüştü", *DHA*, 27 Ekim 2020, https://www.dha.com.tr/gundem/bakan-akar-ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-ile-gorustu-1794875, (21.01.2022).

"Başbuğ Kazakistan'da", *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 2020, https://www.cumhuriyet.com.tr/ haber/basbug-kazakistanda-146678, (01.06.2022).

Gardner, Frank, "Neden Bazı Ülkeler Rusya'nın İşgali Konusunda Çekimser Kaldı?", *BBC News Türkçe*, 3 Mayıs 2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61298581, (21.10.2022).

"Genelkurmay Başkanı Orgeneral Özel Kazakistan Savunma Bakanı Jaxybekov'la Görüştü", *Haberler*, 24 Eylül 2013, https://www.haberler.com/guncel/genelkurmay-baskani-orgeneral-ozel-kazakistan-5101732-haberi/, (02.06.2022).

"Genelkurmay Başkanı Özel, Türkmenistan'da", *Sabah*, 23 Nisan 2014, https://www. sabah.com.tr/gundem/2014/04/23/genelkurmay-baskani-ozel-turkmenistanda, (02.06.2022).

"Genelkurmay Başkanı Özkök, Kazakistan'da", *Mynet*, 15 Haziran 2003, https://www.mynet. com/genelkurmay-baskani-ozkok-kazakistanda-110100166293, (01.06.2022).

"Kardeş Uyarısı", *Türkiye*, 19 Mart 2002, https://www.turkiyegazetesi.com.tr/ Genel/a142421.aspx, (01.06.2021).

"Kardeşlik Bağları Güçleniyor", *Konya Yeni Gün*, 8 Şubat 2009, http://www. konyayenigun.com/roportaj/kardeslik-baglari-gucleniyor-h1875.html, (12.03.2021).

Kaya, Vakur, "Türkiye'nin Bölgesel Güç Olması Yolunda Tsk'nın Rolü", *Diplomatik Gözlem*, https://diplomatikgozlem.com/_haber/turkiye-nin-bolgesel-guc-olmasi-yolunda-tsk-nin-rolu, (01.06.2022).

"Kazakistan da Türk SİHA'sı Alıyor", *Kanal D*, 28 Kasım 2020, https://www.kanald. com.tr/koleksiyonlar/ habersiz-kalma/kazakistan-da-turk-sihasi-aliyor-video, (01. 06.2022).

"Kazakistan'da Türk Dizileri Yasaklandı", *Haber7*, 13 Kasım 2013, https://www.haber7.com /televizyon/haber/1094875-kazakistanda-turk-dizileri-yasaklandi, (08.04.2021).

"Kazakistan'dan Dostluk Madalyası", *Hürriyet*, 24 Temmuz 2001, https://www.hurriyet.com.tr /gundem/kazakistandan-dostluk-madalyasi-38333205, (01.06.2022).

"Kazaklar Her Gün 10 Saat Türk Dizisi İzliyor", *Cumhuriyet*, 05 Haziran 2012, https://www .cumhuriyet.com.tr/haber/kazaklar-her-gun-10-saat-turk-dizisi-izliyor-347978, (11.04.2021).

"Kırgızistan, Bayraktar TB2 İHA'larını İlk Kez Tatbikatta Kullandı", *Sputnik*, 31 Mart 2022, https://tr.sputniknews.com/20220331/kirgizistan-bayraktar-tb2-ihalarini-ilk-kez-tatbikatta-kullandi-1055207582.html, (01. 06.2022).

"Kırgızistan'da '3. Türk Filmleri Haftası - Bişkek' Etkinliği Başlıyor", *KABAR*, 22 Nisan 2019, https://kabar.kg/tur/news/k-rg-zistanda-3-turk-filmleri-haftas-bi-kek-etkinli-i-ba-l-yor/, (04.01.2019).

"Kırgızistan'la Anlaşma", *Türkiye* https://m.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a142257. aspx, (01.06.2022).

"Kırgızistan'da Türk Dizileri Halkı Birleştiriyor", *Anadolu Ajansı*, 26 Kasım 2019, https://www.aa.com.tr/tr/uluslararasi-kopru-kuran-turk-dizileri/kirgizistanda-turk-dizileri-halki-birlestiriyor-/1655566, (03.12.2019).

Kumenov, Almaz, "Kazakhstan Seals Deal to Produce Turkish Drones Under License", *Eurasianet*, 13 Mayıs 2022, https://eurasianet.org/kazakhstan-seals-deal-to-produce-turkish-drones-under-license, (01.06.2022).

"Memlekettik Arnadagı Turik Serialdarı Kıskarardı, Enformasyon Bakanı", *Ratelkz*, 24 Ağustos 2020, https://ratel.kz/raw/memlekettik_arnaday_trik_serialdary_ysarady_ aparat_min istri?fbclid=IwAR2Af_bI1weLVx0q8IPXtOIfcHzufUD5E9rvrCCUkQfYqQ0EbM0OKU8Ys7A, (16.05.2021).

"Milli İHA Anka Kazakistan'da Üretilecek", *Anadolu Ajansı*, 11 Mayıs 2022, https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/milli-iha-anka-kazakistanda-uretilecek/2584497, (01.06.2022).

"Necdet Özel Türkmenistan'da", *TRT Haber*, 23 Nisan 2014, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/necdet-ozel-turkmenistanda-124905.html, (02.06.2022).

"Necdet Özel, 23 Nisan'ı Türkmenistan'da Kutladı", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 2014, https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/necdet-ozel-23-nisani-turkmenistanda-kutladi-63845, (02.06.2022).

"Org. Başbuğ Kazakistan'da 'İşbirliği'ni Konuştu", *CNN Türk*, 21 Mayıs 2010, https://www.cnnturk.com/2010/dunya/05/21/org.basbug.kazakistanda.isbirligini.konustu/577123.0/index.html, (01.06.2022).

"Org. Kıvrıkoğlu'na Kırgız Ziyaretçi", *Türkiye*, https://m.turkiyegazetesi.com.tr/ Genel/a3464.aspx, (01.06.2022).

"Orgeneral Özel, Kazakistan'da", *Hürriyet*, 7 Mayıs 2011, http://avrupa.hurriyet.com.tr/haberler/dunya/903922/orgeneral-ozel-kazakistanda, (02.06.2022).

"Orgeneral Özkök Kazakistan'a Gitti", *Sabah*, 15 Haziran 2003, http://arsiv.sabah.com.tr/2005/06/14/siy 110.html, (01.06.2022).

"Özbekistan'a Askeri Yardım", *NTV*, 18 Mart 2002, http://arsiv.ntv.com.tr/news/141424.asp#BODY, (01.06.2022).

"Özbekistan'da Türk Dizilerine Yasak Getiriliyor", *Kırım Haber Ajansı*, 24 Şubat 2018,https://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbekistan-da-turk-dizilerine-yasak-getiriliyor/166748/, (18.05.2022).

"Özbekistan'da Yayınlanan Türk Dizileri Büyük İlgi Görüyor", *TRTAVAZ*, 24 Aralık 2017, https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/ozbekistanda-yayinlanan-turk-dizileri-buyuk-ilgi-goruyor/5a3f944601a30a1968b6d193, (18.05.2022).

Sarybay, Kaırat, "Seven Stars of Kanat Saudabayev", *The Astana Times*, 12 Temmuz 2016, https://astanatimes.com/2016/07/seven-stars-of-kanat-saudabayev/, (20.11.2021).

"Türk Dizilerine Özbekistan'da Yasak Geldi", *Karadeniz Ekspres*, 1 Şubat 2021, https://www.karadenizekspres.com/turk-dizilerine-ozbekistan-da-yasak-geldi/25563/, (18.05.2022).

"Türk Dizilerinin Yurt Dışı Reytingi Hizmet ve Mal İhracatını Artırdı", *Hürriyet*, 9 Kasım 2019, https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-dizilerinin-yurt-disi-reytingi-hizmet-ve-mal-ihracatini-artirdi-41370181, (10.03.2021).

"Türkiye Genelkurmay Başkanı Özel, Türkmenistan'da", *Türkel*, http://www.turkelpress.com/?p=1fee926a12, (02.06.2022).

"Türkiye, Bölge Gücü Olma Yolunda", *Mynet*, 26 Temmuz 2002, https://www.mynet.com/turkiye-bolge-gucu-olma-yolunda-110100029597, (01.06.2022).

"Türkiye Kazakistan Diplomatik İlişkilerinde 25 Yıl", *TRTAVAZ*, 2 Mart 2017, https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkiye-kazakistan-diplomatik-iliskilerinde-25-yil/58b81fab8a58c91aec94a506, (24.11.2021).

"Türkmenıstanyň Prezıdentı Türkıýänıň Palatalar We Bırželar Bırleşıgınıň Başlygyny Kabul Etdı", *Nexttm*, 14 Mart 2014, http://nexttm.com/view/1248/, (10.03.2022).

Uygun, Serpil, "Ankara Bizim için Çok Özel", *Sabah*, 19 Mayıs 2013, https://www.sabah.com.tr/ankara-baskent/2013/05/19/ankara-bizim-icin-cok-ozel, (12.03.2021).

Görüşmeler ve Saha İncelemeleri

Bir Netflix yetkilisi ile 05.01.2022 tarihli elektronik ortamda yapılan görüşme.

Fahri Türk tarafından Tacikistan'da 07 Ağustos ilâ 06 Eylül 2014 tarihleri arasında yürütülen alan çalışması notları.

Kara Harp Okulu'nda görev yapmış olan Türk subay ile 16 Mayıs 2022 tarihinde gerçekleştirilen telefon görüşmesi.

Kazakistan'da görev yapmış emekli bir Türk subayı ile 28 Mayıs 2022 tarihinde gerçekleştirilen telefon görüşmesi.

Kırgızistan'da görev yapmış emekli bir Türk askerî tabip ile 17 Mayıs 2022 tarihinde gerçekleştirilen telefon görüşmesi.

Onbirinci Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile 16 Mart 2020 tarihinde Ankara'da yapılan söyleşi.

ORASAM Araştırmacısı Cihan Bilgili ile 20 Nisan 2018 tarihinde Bişkek'te yapılan görüşme.

Taner Karakuzu tarafından Nisan 2018'de Bişkek'te yapılan saha incelemesi.

Taner Karakuzu'nun 20 Nisan 2018 tarihinde Bişkek'te Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi Müdür Yardımcısı Asım Asaroğlu ile yaptığı görüşme.

Arşivler, Kanunlar ve Resmî Gazete

Cumhurbaşkanlığı Arşivi 7/3/1993 Tarihli ve 93/4219 Sayılı Kararname Ek Listesi.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 07.03.1993-00.00.0000., 742 - 430 - 9.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 30-18-1-2 927 131 6.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askeri İş Birliği Anlaşması, Resmî Gazete, 20 Mart 2021, Sayı 31429.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 27 Nisan 1998, Sayı 23325.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 22 Eylül 1994, Sayı 22059.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Sağlık Alanında Eğitim ve İş Birliği Anlaşması, Resmî Gazete, 11 Şubat 2015, Sayı 29264.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek Şehrinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c007/b065/tbmm200070650322.pdf, (12.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askerî Eğitim İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 22 Eylül 1994, Sayı 22059.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askerî Eğitim İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 10 Aralık 1993, Sayı 21784.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 13 Nisan 1996, Sayı 22610.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı ve Kazakistan Cumhuriyeti Milli Muhafız Birlikleri Genel Komutanlığı Personelinin Eğitim ve Öğretimi Alanında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Protokol, TBMM, Dışişleri Komisyon Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/ donem26/yil01/ss113.pdf, (12,10.2021).

Tezler

Limon, İlker, *Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası (1991-2000)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Edirne, 2022.

Ulukuş, Büşra, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Türk Dünyası Çalışmaları*, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2020.

Yapa, Ercan, *1991 Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Rolü*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2008.

İkinci Bölüm
Turgut Özal'ın Orta Asya Politikası: 21'inci Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı*

Erdem Eren**

1. Giriş

1991 yılı dünya siyaseti için önemli bir dönüm noktası olurken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılmış, bunun sonucunda Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Türk dış politikası açısından bu gelişme önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığına denk gelen bu dönemde Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini inşa etmeye başlamıştır.

Bu bölümde Turgut Özal'ın (1983-1993) Orta Asya/Türkistan siyaseti ele alınmaktadır. Söz konusu zaman dilimi Özal'ın başbakanlık (1983-1991) ve cumhurbaşkanlığı (1991-1993) dönemlerini kapsamaktadır. Özal dönemi, Soğuk Savaş yıllarının aksine, Türkiye'nin, Türkistan politikasında nispeten bağımsız hareket ettiği yıllar olmuştur. Bu çalışmada Özal'ın Türkistan politikası bütün ayrıntılarıyla masaya yatırılmaktadır. Bu bağlamda özellikle söz konusu liderin Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvelerindeki söylemlerinden hareketle Türkiye'nin bölgeye yönelik geliştirmiş olduğu stratejiler çözümlenmektedir. Bu minvalde bu araştırmada; Özal'ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde Türkiye'nin Türkistan'a yönelik izlediği politikanın genel çerçevesi ve hedefleri nelerdir? Özal'ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde Türkiye'nin Türkistan ülkeleriyle geliştirdiği sosyoekonomik ilişkilerin boyutu nedir? Türk Cumhuriyetleri Zirveleri Türkiye ve bölge

---

* Bu bölüm, "Turgut Özal'ın Orta Asya (Türkistan) Politikası" başlığı ile Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 2022'de yayımlanan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

** İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı Öğrencisi, E-mektup:erdemeren2234@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9891-1763.

mıştır." şeklinde formüle edilmiş olan hipotezin doğrulandığı söylenebilir. Esasında Özal'ın, cumhurbaşkanlığı döneminde Türkistan politikası bağlamında Başbakan Süleyman Demirel ile uyumlu hareket ettiği söylenebilir. Ayrıca Özal cumhurbaşkanı olarak inisiyatif almak suretiyle; Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirveleri, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşların bir bakıma banisi olmuştur.

Kaynakça

Kitaplar

Aras, Osman Nuri, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejis*i, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Avcu, Seyit Ali, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", Çaylak, Adem ve Avcu, Seyit Ali (ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, ss.483-525.

Aydın, Mustafa, *Küresel Politikada Orta Asya*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Bal, Halil, "Kırgızistan: Çin Gölgesi ve Rus Desteği Altında, Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları", Yalçınkaya, Alâeddin (ed.), *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998.

Çakmak, Haydar, "Turgut Özal Dönemi Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", Çakmak, Haydar (ed.), *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2013, ss.117-123.

Çandar, Cengiz, "Değişmekte Olan Dünyada Türkiye'nin Bağımsızlığını Kazanan Yeni Türk Cumhuriyetlerle İlişkileri", Şen, Sabahattin (ed.), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

Doster, Barış, "8. Cumhurbaşkanı-Turgut Özal", Çakmak, Haydar (ed.), *Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*, Kripto Yayınları, Ankara, 2016, ss.197-217.

Gözen, Ramazan, *Amerikan Kıskacında Dış Politika; Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

Güngörmüş Kona, Gamze, *Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Gürbüz, Yunus Emre, "Türkiye'nin Bağımsız Türk Cumhuriyetleriyle İlişkilerinde İnsan Odaklı Dış Politikaya Geçiş", İsina, Almagül (ed.), *Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023*, TASAM Yayınları, İstanbul, 2014, ss.355-369.

Kara, Abdulvahap, *Turgut Özal ve Türk Dünyası, Türkiye Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993,* IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.

Kösebalaban, Hasan, *Türk Dış Politikası*, BigBang Yayınları, Ankara, 2014.

Oktay, Emel Gülden, "Türkiye'nin Avrasya'da Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", Aydın, Mustafa (ed.), *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, ss.213-240.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, Cilt 2, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Sanberk, Özdem, "Türk Diplomasisi, Dış Politikanın Ekonomik Boyutunun Önemi Konusunda Yeni Bir Bilinçlenmeye Kavuştu", Ertosun, Erkan (ed.), *Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak*, Turgut Özal Yayınları, Ankara, 2015, ss.207-220.

Tellal, Erel, "Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği", Aydın, Mustafa (der.), *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 Avrasya Üçlemesi II*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, ss.13-34.

Tokayev, Kasım Jomart, *Kazakistan Cumhuriyeti'nin Diplomasisi*, Atamura Yayınları, Almatı, 2002.

Turan, Gül ve Turan, İlter, "Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri", Sönmezoğlu, Faruk (ed.), *Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Türk, Fahri, "Türkiye ile Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2009)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2010, ss.1-17.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler 1992-2013", Türk, Fahri (der.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, ss.1-23.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Tarihe Düşülen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-2, (1 Eylül 1990-1 Ekim 2011)*, TBMM Basımevi, Ankara, 2011.

Yamak, Kemal, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", Arı, Tayyar (der.), *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.

Makaleler

Akengin, Hamza, "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme", *MUTAD*, Cilt 4, Sayı 1, 2017, ss.1-11.

Akyol, Kürşat, "Petrol Oyunundaki Kırmızı Şapkalı Kız: Türkiye", *Görüş*, TÜSİAD, Haziran-Temmuz 1997, No 32, ss.42-45.

Balcı, Ali ve Madakbaş Gülener, Elif, "Turgut Özal Dış Politikası: Amerikan Düzeninde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl 15, Sayı 55, Eylül-Aralık 2019, ss.77-98.

Budak, Muhammet Musa, "Uluslararası Kuruluşlar Bağlamında Türkiye'nin Liderlik Tecrübesi: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2019, ss.18-31.

Çınar, Yusuf, "Turgut Özal ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 26, Eylül-Ekim 2011, ss.1-19.

Daban, Cihan, "Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 17, Sayı 33, Nisan 2017, ss.77-96.

Dündar, Lale, "Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 58, Bahar 2016, ss.1-20.

Eren, Erdem, "Turgut Özal'ın (Türkistan) Politikası", *TASAM*, 29 Haziran 2022, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70108/turgut_ozalin_orta_asya_turkistan_politikasi, (17.10.2022).

Özal, Turgut, "Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 19, 1992, ss.5-23.

Özdemir, Hikmet, "Turgut Özal ve Avrasya: Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Harp Akademilerindeki Konuşmaları, (İstanbul, Harp Akademileri, 15 Şubat 1991)", *AVİM Avrasya Dosyası*, Sayı 2, Nisan 2018, ss.4-15.

Şenalp, Mehmet Gürsan, "Yeni-Osmanlıcılığın Ekonomi Politiğinin Bir Eleştirisi: Ulusötesi Bir Hegemonya Projesinin Yükseliş ve Düşüşü", *Praksis Dergisi*, Sayı 44-45, 2017, ss.937-970.

Uzgel, İlhan ve Yaramış, Volkan, "Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de Yeni Osmanlıcı Arayışlar", *Doğudan*, Sayı 16, Mart-Nisan 2010, ss.36-49.

Gazeteler

"Akayev'den Özal'a: Hızırımız Geldi", *Hürriyet*, 09 Nisan 1993.

Akyol, Taha, "Türkî Trafiği", *Milliyet*, 30 Ekim 1992.

"Ankara Zirvesinde Tek Belge", *Milliyet*, 01 Kasım 1992.

"Boru Hattı İçin İlke Anlaşması", *Milliyet*, 10 Nisan 1993.

"Cumhurbaşkanı Özal'ın Türk Cumhuriyetleri Gezisi Başladı", *Cumhuriyet*, 05 Nisan 1993.

"Ege'den Çin'e Türk Birliği", *Tercüman*, 02 Kasım 1992.

Geray, Haluk, "Türk Zirvesinde Rus Gölgesi", *Cumhuriyet*, 01 Kasım 1992.

"'Her Şartta Topraklarımızı Koruruz'", *Milliyet*, 14 Ekim 1991.

"Kazakistan ile Hava Köprüsü", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1992.

"Kazakistan'ın En Büyük Petrol İhalesi Türkiye'nin", *Sabah*, 13 Nisan 1993.

Kohen, Sami, "Özal'ın Türk Dünyası Çıkarması", *Milliyet*, 04 Nisan 1993.

Kohen, Sami, "Özbeklerin Derdi Başka", *Milliyet*, 06 Nisan 1993.

Kohen, Sami, "Kırgızistan ile Özel İlişkiler", *Milliyet*, 10 Nisan 1993.

"Özal: Pan-Türkist Heveslere Yer Yok", *Sabah*, 09 Nisan 1993.

"Özal: Türkîlere Dini Biz Öğretmeliyiz", *Hürriyet*, 12 Nisan 1993.

"Özal, Türkmenistan'da 5 Yıldızlı Otel Temeli Atacak", *Hürriyet*, 11 Nisan 1993.

"Özal'dan Amerikalı İşadamlarına Güvence", *Milliyet*, 01 Mayıs 1992.

"Özal'ın 'Kafkasya' Planı", *Milliyet*, 13 Mayıs 1990.

"Özal'ın Türk Cumhuriyetleri Gezisi Bugün Başlıyor", *Ortadoğu*, 04 Nisan 1993.

"Özbek Lider, Türk Bürokrasisini İstemedi", *Hürriyet*, 06 Nisan 1993.

"Özbekistan ile İkili Anlaşmalar İmzalandı", *Cumhuriyet*, 06 Nisan 1993.

"Tek Bir Türk Cumhuriyeti", *Milliyet,* 17 Nisan 1998.

"Tepki Gelsin, Ne Olur", *Hürriyet*, 10 Nisan 1993.

"Türk Ortak Pazarı Erken", *Milliyet*, 31 Ekim 1992.

"'Türkiye Bölgede Düzenin Temeli'", *Milliyet*, 22 Ocak 1992.

"Zirve'nin Tadı Kaçtı", *Hürriyet*, 02 Kasım 1992.

Tezler

Ekici, Kübra Deren, *Sosyal Konstrüktivizme Göre Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası (1983-1993)*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli, 2018.

Kaçan, Özgür, *Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde (1989-1993) Türk Dış Politikası, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2015.

Mor, Hasan, *Türk Dış Politikasında Belirleyici Faktörler Ekseninde Özal'ın Dış Politika Konsepti*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2002.

Ydyrys, Kanat, *Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" Politikası ve Orta Asya Güvenliği Üzerindeki Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Üçüncü Bölüm
Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası: Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası*

Sedef Zeyrekli Yaş**

1. Giriş

Bu bölümde Türkiye'nin 9'uncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Orta Asya politikası bütün veçheleri ile çözümlenmektedir. Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuştukları dönemde başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı makamında bulunan Demirel, ülkesinin Orta Asya ile ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bölümde, Demirel'in başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yaptığı 1991-2000 döneminde izlemiş olduğu Orta Asya politikası mercek altına alınmaktadır. Bu araştırma, Türkiye Orta Asya ilişkilerini Demirel'in ikili ilişkilere yaptığı katkılar noktaınazarından ele aldığı için, Hazar Havzası enerji kaynakları ve Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi birçok ülkenin müdahil olduğu ulus üstü örgütlere ve konulara değinmemektedir. Türk Cumhuriyetleri zirvelerine[1] katılan Azerbaycan bir Orta Asya ülkesi olmadığı hâlde, bu kapsamda ele alınmıştır. Yazında, Demirel'in Orta Asya ülkelerine yönelik politika-

* Bu çalışma, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi'nde (Haziran 2013, Cilt 4, Sayı 2, s. 1-28) yayımlanan makalenin gözden geçirilerek esaslı bir şekilde genişletilmiş hâlidir. Bu kapsamda mevzubahis makalede yer alan bazı başlıklar çıkartılmış ve yerlerine yenileri eklenmek suretiyle makalenin analitik boyutu derinleştirilmiştir. Söz gelimi makalede Demirel'in katıldığı ilk ve son zirve toplantılarındaki konuşmalarına ilişkin yapılan içerik analizi genişletilerek tüm zirve toplantıları (ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı) ele alınmıştır. Bunların haricinde, Demirel'in mecliste yapmış olduğu konuşmalar MAXQDA programı vasıtasıyla istatistiksel bir çözümlemeye tabi tutulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Havsa Meslek Yüksek Okulu, E-mektup: sedefyas@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7165-5712.

1 İlk düzenlendiği dönemde "Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi" olarak gün yüzüne çıkan bu etkinlikler 1998 yılından sonra "Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi" olarak adlandırılmıştır. 2010 yılında Türk Keneşinin kuruluşunu müteakiben ise "Türk Keneşi Zirveleri" şeklinde anılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada söz konusu zirveleri betimlemek amacıyla, "Türk Cumhuriyetleri Zirvesi" kavramı kullanılmıştır.

Sonuç olarak Demirel, Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermiştir. Demirel'in cumhurbaşkanı sıfatıyla yürütmede etkin olmadığı dikkate alındığında ilişkilerin geliştirilmesinde oynadığı rolün önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın yöntem başlığı altında ortaya konan "Süleyman Demirel, cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde sürükleyici bir rol oynamıştır." şeklindeki ikinci hipoteze ilişkin varılan sonuç hakkında aşağıdaki değerlendirme yapılabilir: Her ne kadar Demirel'in cumhurbaşkanlığı (1993-2000) döneminde bazı projeler gerçekleştirilememiş ve ikili ilişkiler istenilen düzeye çıkarılamamış olsa da Türkiye'nin söz konusu dönemde yaşadığı sorunlar göz önüne alındığında bu ülkenin Orta Asya'daki faaliyetlerinin yabana atılır cinsten olmadığı söylenebilir. Ezcümle Demirel'in söz konusu dönemde Türkiye'nin Orta Asya politikasında yeri doldurulamaz bir rol oynadığının altı çizilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

Aydın, Mustafa, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss.366-439.

Demir, Ali Faik, *Türk Dış Politikasında Liderler*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Ergen, Cengiz, *Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.

İyikan, Necati, *Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2012.

Özgüven, Muharrem, *Demirel: Devlet Hayatında 50 Yıl*, Ekonomik Haber Ajansı, Ankara, 1998.

Turgut, Hulusi, *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel Doğu Yakasının Hikâyesi*, I. Cilt, ABC Basın Ajansı, İstanbul, 2001.

Turgut, Hulusi, *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel Batı Yakasının Hikâyesi*, II. Cilt, ABC Basın Ajansı, İstanbul, 2002.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2012)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu 1990'lardan Günümüze*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne, 2013, ss.1-23.

Zeybek, Namık Kemal, *Türk Dünyası Deyince*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Makaleler

Amirbek, Aidarbek Anuarbekuly ve Almasbek, Makhanov, "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması", *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 2017, ss.164-204.

Çuhadar, Ç. Esra; Kaarbo, Juliet; Kesgin, Barış ve Özkeçeci Taner, "Turkish Leaders and Their Foreign Policy Decision-Making Style: A Comparative and Multi-Method Perspective", *Turkish Studies*, Volume 22, Issue 1, 2021, ss.1-27.

Demiray, Erdinç, "Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri", *Turkish Studies*, Volume 7, Issue 3, Summer 2012, ss.877-885.

Özyılmaz Kiraz, Betül, "Türk Dış Politikasında Merkez Ülke Olma Yönelimi: Dönüşüm mü, Devamlılık mı?", *Vizyoner Dergisi*, Cilt 12, Sayı 30, 2021, ss.501-519.

Sağlam, Mehmet, "Türk Cumhuriyetleri ile Eğitim İlişkilerimiz", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara 1997, ss.683-684.

Seferov, Rehman ve Akış, Ayhan, "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 24, Güz 2008, ss.393-411.

Serinkan, Celaleddin ve Güney, Fuat, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri ile İlgili Bazı Stratejik Değerlendirmeler", *Yeni Fikir*, Yıl 10, Sayı 23, Aralık 2019, ss.7-26.

Tutan, Melih Nadi, " 'Türk Modeli' ve 'Türk Dünyası' Söylemlerinin Jeopolitiği: 1990'lar Türkiye'sine Bir Bakış", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2020, ss.185-204.

Türk, Fahri, "Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007)", *Bilig*, Sayı 51, Güz 2009, ss.205-230.

Türk, Fahri ve Karakuzu, Taner, "Türkiye Cumhuriyeti ve Afganistan Türklüğü (1970-2000)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 23, 2022, ss.1-25.

Çevrim İçi Kaynaklar

Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1997, http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1997-2.pdf, (20.05.2021).

Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1996, http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1996-2.pdf, (20.11.2021).

Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1994, http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1994-2.pdf, (15.05.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanlarımız, Süleyman Demirel'in Konuşmaları,http://www.tccb.gov.tr/sayfa/ cumhurbaskanlarimiz/suleyman_ demirel/konusma/, (01.06.2013).

Gazeteler

Akyol, Taha, "Davos'taki Demirel", *Milliyet*, 27 Ocak 1994, http://gazetearsivi .milliyet.com.tr/GununYayinlari/b2LDHCrRPNHLdJAAjVZyoQ_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Aydemir, Ayhan, "Kerimov'dan 'Barış' Çağrısı", *Milliyet*, 11 Mayıs 1996, http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/jwEZenCRjgB1G2yuNjN9Sg_x3D__x3D_, (06.05.2013).

Başlamış, Cenk, "Moskova Sonunda Patladı", *Milliyet*, 19 Ekim 1994, http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/PmLNMw9BWNX1xAbCcar7Gg_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Başlamış, Cenk, "Rusya'dan Türkiye'ye Gözdağı", *Milliyet*, 16 Mayıs 1996, http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/z9P2uSyqZmVJ8UZQEml7hg_x3D__x3D_, (16.03.2013).

Başlamış, Cenk, "Demirel'in Orta Asya Planı", *Milliyet*, 27 Temmuz 1998, http://gazetearsivi .milliyet.com.tr/GununYayinlari/6cpE_x2B_9_x2F_VNmVdm9iKtuUmIw_x3D__x3D_, (06.05.2013).

Çalışkan, Faruk ve Özkaya, Elvan, "Zirveden Rahatsız Olmasınlar", *Milliyet*, 19 Ekim1994,http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Zq8_x2F_Bv5fM_x2B_4GGF8CfkIAmQ_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Çevikcan, Serpil, "Demirel'den İstikrar Uyarısı", *Milliyet*, 08 Haziran 2000, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2B_1rocZ84UV6KIW1F5ZaMWQ_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Çevikcan, Serpil, "Demirel'den Orta Asya Gezisine İptal", *Milliyet*, 26 Ekim 1994,http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/jSGjHqPz44XSUbwZofWGOg_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Çevikcan, Serpil ve Hacıoğlu, Can, "Demirel Kaliteyi Gösterdi", *Milliye*t, 20 Kasım 1997, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/pUt_x2B_Lp1Na_x2F_OqfOybxd56ug_x3D__x3D_, (18.10.2022).

"Demirel'den Mesaj", *Milliye*t, 09 Eylül 1998, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununY ayinlari/9pModG2lW7_x2B_gt7zlegl1Dw_x3D__x3D_, (24.04.2013).

Donat, Yavuz, "Çankaya Zirvesi ve Altın Fırsat", *Milliyet*, 16 Aralık 1996, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Bvr2VCRQ_x2F_GAVCYRWDPwccg_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Güvener, Eren, "Dünyanın Gözü Avrasya'da", *Milliyet*, 01 Eylül 1995, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/vYPcMNhCCRK1G2NMDWRvwQ_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Kohen, Sami, "Demirel Neden Sert Çıktı?", *Milliyet*, 11 Mayıs 1996, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/DiUaPY_x2B_B_x2F_N7YdDFX_x2F_4wdhQ_x3D__x3D_, (24.04.2013).

Kul, Murat ve Tümer, Ateş, "Demirel ve Gorbaçov Nüfuzu Tartıştı", *Milliyet*, 18 Temmuz1997, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/HI_x2F_chykqCzZyryB3MYoFKA_x3D__x3D_, (16.03.2013).

Kul, Murat ve Tümer, Ateş, "Demirel'den Kırgızistan'a Demokrasi Öğüdü", *Milliyet*, 19 Temmuz 1997, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/ H5NS_x2B_KkLpL320İdffeY_x2B_qw_x3D__x3D_, (16.03.2013).

Oğuz, Şeref, "Hızlı Tren İçimde Ukde Kaldı", *Milliyet*, 15 Mayıs 1996, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/9jcWesazhT0fp4sHX181rw_x3D__x3D_, (24.04.2013).

Yinanç, Barçın, "Baba Taşkent Zirvesinde", *Milliyet*, 22 Ekim 1996, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/aYWox0RJlfzdAF7_x2B_DW_x2B_ndw_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Görüşmeler

Namık Kemal Zeybek ile 22 Ocak 2022 tarihinde 19.42-20.34 saatleri arasında yapılan telefon görüşmesi

TBMM Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 13, Birleşim 1, 01 Ekim 1999, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c013/tbmm21013001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 62, Birleşim 1, 01 Ekim 1998, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c062/tbmm20062001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Cilt 34, Birleşim 1, 01 Ekim 1997, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c034/tbmm20034001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 11, Birleşim 1, 01 Ekim 1996, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c011/tbmm20011001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 5. Yasama Yılı, Cilt 94, Birleşim 1, 01 Ekim 1995, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c094/tbmm19094001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 65, Birleşim 1, 01 Eylül 1994, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c065/tbmm19065001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 68, Birleşim 19, 13 Ekim 1994, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c068/tbmm19068019.pdf, (20.11.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Cilt 39, Birleşim 1, 01 Eylül 1993, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c039/tbmm19039001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 35, Birleşim 103, 16 Mayıs 1993, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c035/tbmm19035103.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 23, Birleşim 38, 10 Aralık 1992, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c023/tbmm19023038.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 10, Birleşim 74, 07 Mayıs 1992, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c010/tbmm19010074.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 9, Birleşim 68, 23 Nisan 1992, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c009/tbmm19009068.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 4, Birleşim 38, 19 Şubat 1992, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c004/tbmm19004038.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, Birleşim 7, 25 Kasım 1991, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c001/tbmm19001007.pdf, (05.10.2021).

Tezler

Bakacak, Yusuf Sezai, *Süleyman Demirel Döneminde (1991-2000) Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Siyasi İlişkileri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

Çağlıyan İçener, Zeyneb, *Presidents, The Satate and "Democracy" in Turkey The Ideas and Praxis of Süleyman Demirel*, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Gürsoy, Abdulkadir, *Küreselleşme Etkisinde Türk Dış Politikasında Eğilimler: Avrupa mı, Avrasya mı, Orta Asya mı?,* Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Limon, İlker, *Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası (1991-2000),* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Edirne, 2022.

Ünal, Dilara, *Türkiye'nin Orta Asya Politikaları (1990-2000): TBMM Tutanaklarına Göre*, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Yapa, Ercan, *1991 Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Rolü*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2008.

Dördüncü Bölüm
Ahmet Necdet Sezer'in Orta Asya Politikası: Dost ve Kardeş Ülkeler

Esra Sezer*

1. Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkelerini tanıyan ilk devletlerden birisi Türkiye olmuştur. Turgut Özal döneminde bölge ülkeleri ile başlayan ikili diplomatik ilişkiler kısa zamanda diğer alanlara sirayet ederek gelişmiştir. Ancak bu dönemde Orta Asya ülkelerine verilen sözlerin yerine getirilememesi üzerine ilişkiler bir süre sonra duraklama dönemine girmiştir. Bu şartlar altında ikili ilişkilerin duygusallıktan reel politiğin gerçeklerine evrildiği söylenebilir. Diğer yandan Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ye aday ülke statüsünü kazanması ile birlikte Türk dış politikasının dümeni Orta Asya'dan AB'ye çevrilmiştir. Turgut Özal ve Süleyman Demirel dönemlerinde nispeten sağlam bir zeminde yürütülen Türkiye Orta Asya ilişkilerinde 1990'ların sonlarına doğru bazı sorunlar patlak vermiştir.

Ahmet Necdet Sezer'in (16 Mayıs 2000-28 Ağustos 2007) cumhurbaşkanlığı makamına gelmesiyle birlikte Orta Asya ülkeleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerde diğer dönemlerle kıyaslandığında âdeta yaprak kımıldamamaya başlamıştır. Ancak 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) iktidara gelmesini müteakiben Orta Asya ilişkilerinde ekonomik temelli bir canlanma kendini hissettirmiştir. Bu dönemde Özbekistan ve Kırgızistan hariç diğer ülkelerle enerji ve ticaret üzerine kurulu bir dış politika izlenmiş, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ilişkilerine önem verilmiş ve diğerlerine

* Trakya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı, E-mektup: esrasezer@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5433-1783.

söz konusu cumhurbaşkanı yapmış olduğu tüm konuşmalarda, Ankara ve bölge başkentleri arasındaki "kardeşlik ve dostluk bağlarını" öne çıkarmıştır. Bu durum zaten yukarıda dile getirilen zirve toplantılarında yapılan konuşmalara da yansımıştır. Orta Asya ve Türkiye arasındaki ortak kültür, dil, gelenek ve tarih birliğine göndermede bulunan Sezer, ülkesinin 1991 yılından itibaren Orta Asya devletlerinin yanında olduğunu ve bu devletlerin, gelişmelerini desteklediğini ve desteklemeye devam edeceğini dile getirmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Türkiye'nin kurumsallaşmış bir Orta Asya politikasının olmadığı, bölgeye yönelik stratejilerin iktidara gelen siyasi partilerin ve cumhurbaşkanlarının tercihleri doğrultusunda şekillendiği söylenebilir. Nitekim Özal ve Demirel dönemlerinde Türk dış politikasının ana eksenini, Orta Asya bölgesi oluştururken, Ankara'nın 1999 yılında Brüksel'den "Aday Ülke" statüsünü almasıyla birlikte bu eksen AB'ye doğru kaymıştır. Türkiye'nin dış politika ekseninin AB'ye yönelmesi ve bazı Orta Asya ülkeleri (Özbekistan ve Türkmenistan) ile Türkiye arasında ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar, Sezer'in görev süresinin seleflerininkine göre daha sönük geçmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada Sezer'in Orta Asya politikası söz konusu cumhurbaşkanının söylemleri üzerinden tüm Orta Asya ülkelerini kapsayacak şekilde çözümlenmiştir. Bu kitabın son bölümünde görüleceği üzere Sezer'in Orta Asya politikası selefi Demirel ve halefi Abdullah Gül dönemleriyle karşılaştırıldığında söz konusu liderin başarısızlığı daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

Demir, Ali Faik, *Türk Dış Politikasında Liderler Süreklilik ve Değişim Söylem ve Eylem*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007.

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği'", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2020, s.17-55.

Kor, Z. Tuba, "Çankaya'nın Hâkim'i: Ahmet Necdet Sezer", *Anlayış Dergisi*, Sayı 48, 2007.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Arasındaki İlişkiler (1992-2012)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1990'lardan Günümüze*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2013, ss.1-23.

Zeyrekli Yaş, Sedef, "Türkiye'nin Orta Asya Dış Politikasında Süleyman Demirel'in Rolü", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013, s.1-28.

Çevrim İçi Kaynaklar

Cumhurbaşkanı Sezer: Ek Koşullar Dayatılması Kabul Edilmeyecektir, 01 Ekim 2005, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/web_basin_aciklamalari.aciklama?p1=29763, (12.09.2020).

İnat, Kemal, Cumhur-Başkanı Erdoğan'ın Dış Politika Çizgisi, SETAV, 12 Temmuz 2014, https://www.setav.org/%C2%91cumhur-baskani-erdoganin-dis-politika-cizgisi/, (30.11.2020).

Reis-i Cumhur-10. Bölüm: Ahmet Necdet Sezer, https://www.youtube.com/watch? v=gqrHASrklP4, (12.03.2021).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ahmet_necdet_sezer/, (08.06.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, https://www.tccb.gov.tr/Search?s=T%C3%BCrk%20Dili%20Konu%C5%9Fan%20%C3%9Clkeler&p0=T%C3%BCrk%20Dili%20Konu%C5%9Fan%20%C3%9Clkeler&p1=-410--1720--1721-&p2=16.05.2000&p3=28.08.2007&sT=1&langText=tr&presidentId=10 (27.10.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı Zirve Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma, 4 Haziran 2002, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7579/asyada-isbirligi-ve-guven-artirici-onlemler-konferansi-zirve-toplantisinda-yaptiklari-konusma, (18.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Harp Akademileri Konferansında Yaptıkları Konuşma, 14 Mart 2001, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdetsezer/ 1721/7481/cumhurbaskani-ahmet-necdet-sezerin-harp-akademileri-konferansinda-yaptiklari-konusma, (27.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Avrasya Üniversitesi'nde Yaptıkları Konuşma, 19 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdetsezer/1721/7453/kazakistan-avrasya-universitesinde-yaptiklari-konusma, (18.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan/Başbaşa ve Heyetlerarası Görüşmeler Sonrası Basın Açıklaması, 19 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4380/kazakistan-basbasa-ve-heyetlerarasi-gorusmeler-sonrasi-basin-aciklamasi, (25.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Büyükelçiliği Açılış Töreninde Yaptıkları Konuşma, 22 Mayıs 2003, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7641/kazakistan-buyukelciligi -acilis-toreninde-yaptiklari-konusma, (27.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Antalya'da Görüşmesi Hakkında, 25 Eylül 2000, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4342/ kazakistancumhurbaskani-nursultan-nazarbayev-ile-antalyada-gorusmesi-hk, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Görüşme, 3 Ekim 2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4876/kazakistan-cumhurbaskani-nursultan-nazarbayev-ile-gorusme, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 22 Mayıs 2003, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7640/kazakistan-cumhurbaskani-nursultan-nazarbayev-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma, (27.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akaev ile Başbaşa ve Heyetlerarası Görüşmelerin Ardından Basına Yaptıkları Açıklama Hakkında, 18 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4376/kirgizistan-cumhurbaskani-askar-akaev-ile-basbasa-ve-heyetlerarasi-gorusmelerin-ardindan-basina-yaptiklari-aciklama-hk, (29.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akaev Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 20 Şubat 2002, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdetsezer/ 1721/7532 /kirgizistan-cumhurbaskani-askar-akaev-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma, (18.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiev Onuruna Verdiği Akşam Yemeğinde Yaptığı Konuşma, 5 Eylül 2006, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7797/ kirgiz-cumhuriyeti-cumhurbaskani-kurmanbek-bakiev-onuruna-verdigi-aksam-yemeginde-yaptigi-konusma, (27.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ziyareti Dolayısıyla Esenboğa Havaalanı'nda Basına Yaptıkları Açıklama Hakkında, 16 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet sezer/1720/4373/orta-asya-turk-cumhuriyetleri-ziyareti-dolayisiyla-esenboga-havaalaninda-basina-yaptiklari-aciklama-hk, (28.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov Tarafından Onuruna Verilen Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 16 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/ 7446/ozbekistan-cumhurbaskani-kerimov-tarafindan-onuruna-verilen-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov ile heyetlerarası Görüşmelerden Sonra Yaptıkları Açıklama, 7 Aralık 2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet sezer/1720/68 76/tacikistan-cumhurbaskani-imamali-rahmanov-ile-heyetlerarasigorusmelerden-sonra-yaptiklari -aciklama, (29.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 19 Ocak 2006, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/ 1721/7770/ tacikistan-cumhurbaskani-imamali-rahmanov-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma, (28.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov ile Görüşmelerinden Sonra Basına Yaptıkları Açıklama, 07 Kasım 2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720 /4930/tacikistan-cumhurbaskani-imamali-rahmanov-ile-gorusmelerinden-sonra-basina-yaptiklari-aciklama, (29.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Tacikistan ve Gürcistan Ziyaretlerinden Dönüşlerinde Esenboğa Havaalanı'nda Basına Yaptıkları Açıklama, 9 Kasım 2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/ 4933/tacikistan-ve-gurcistan-ziyaretlerinden-donuslerinde-esenbogahavaalaninda-basina-yaptiklari-aciklama, (28.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Türk Dili Konuşan Ülkeler VII. Devlet Başkanları Zirvesinin Açılışında Yaptıkları Konuşma, 26 Nisan 2001, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7494/turk-dili-konusan-ulkeler-vii-devlet-baskanlari-zirvesinin-acilisinda-yaptiklari-konusma, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 8. Doruk Toplantısı'nın Açılış Oturumu, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 17 Kasım 2006, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7805/turk-dili-konusan-ulkeler-devlet-baskanlari-8-doruk-toplantisinin-acilis-oturumu, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Türkistan Şehrinin Kuruluşunun 1500. Yıldönümü Kutlamaları Münasebetiyle Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde Yaptıkları Konuşma, 20 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7454/turkistan-sehrinin-kurulusunun-1500-yildonumu-kutlamalari-munasebetiyle-hoca-ahmet-yesevi-uluslararasi-turk-kazak-universitesinde-yaptiklari-konusm, (29.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Türkmenbaşı Tarafından Onuruna Verilen Akşam Yemeğinde Yaptığı Konuşma, 17 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7448/turkmenistan-cumhurbaskani-saparmurad-turkmenbasi-tarafindan-onuruna-verilen-aksam-yemeginde-yaptigi-konusma, (18.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Üç Denizin Öyküsü Konferasında Yaptıkları Konuşma, 10 Haziran 2003, https://ww w.tccb.gov.tr/ konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7645/uc-denizin-oykusu-konferansinin-acilisinda-yaptiklari-konusma, (12.06.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, 22.Dönem Üçüncü Yasama Yılı Konuşması, 1 Ekim 2004, https://www.tccb.gov.tr/ konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7717/22-donem-ucuncuyasama-yili-konusmasi, (12.06.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanlarımız, Ahmet Necdet Sezer, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer, (27.10.2020).

Zirveler, Türk Keneşi, https://www.turkkon.org/tr/zirveler, (30.11.2020).

Gazeteler

Berkan, İsmet, "Ahmet Necdet Sezer Veda Ederken", *Radikal*, 1 Eylül 2004, http://www. radikal.com.tr/yazarlar/ismet-berkan/ahmet-necdet-sezer-veda-ederken-823935/, (30.11.2020).

"Buzlar Eridi", *Hürriyet*, 17 Ekim 2000, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/buzlar-eridi-39190152, (15.11.2020).

"Güçlerimizi Birleştirelim", *Yeni Şafak*, 27 Nisan 2001, https://www.yenisafak.com/arsiv/2001/nisan/27/gundem.html, (28.11.2020).

"Gül 7 Yıl Daha Kalırsa Babanın Rekorunu Kıracak", *Haber7*, 21 Ağustos 2010, https://www.haber7.com/siyaset/haber/590567-gul-7-yil-daha-kalirsa-babanin-rekorunu-kiracak, (12.08.2020).

Orhan, Ahmet, "Sezer'in Ardından", *BirGün*, 27 Ağustos 2007, https://www.birgun.net/haber/sezer-in-ardindan-1351, (30.11.2020).

Sarıkaya, Muharrem, "Sezer'in Dış Politika Üslubu", *Hürriyet*, 19 Kasım 2000, https://www.hurriyet.com.tr/muharrem-sarikaya-sezerin-dis-politika-uslubu-39199337, (30.11.2020).

"Sezer, Orta Asya'da", *Hürriyet*, 7 Kasım 2001, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ sezer-orta-asyada-35706, (28.11.2020).

"Sezer'in Gözü Orta Asya'da", *Milliyet*, 25 Kasım 2000, https://www.milliyet.com.tr/ dunya/sezer-in-gozu-orta-asya-da-5301008, (17.11.2020).

"Sezer Kırgızistan'da", *Hürriyet*, 18 Ekim 2000, https://www.hurriyet.com.tr/ gundem/sezer-kirgizistanda-39190457, (29.11.2020).

"Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahmanov Türkiye'de", *Hürriyet*, 19 Ocak 2006, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tacikistan-cumhurbaskani-rahmanov-turkiyede-3810789, (29.11.2020).

"'Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi' Sona Erdi", *Hürriyet*, 27 Nisan 2001, https://www. hurriyet.com.tr/dunya/turkce-konusan-ulkeler-zirvesi-sona-erdi-39239996, (29.11.2020).

"Yeni Bir Dönemin İşareti", *Amerika'nın Sesi*, 17 Kasım 2006, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2006-11-17-voa18-88035907/851798.html, (13.10.2020).

Görüşmeler

Şükrü Sina Gürel ile 29 Nisan 2021 tarihinde zoom üzerinden yapılan görüşme.

Beşinci Bölüm
Karşılıklı Bağımlılık Noktaınazarından Abdullah Gül'ün Orta Asya Politikası

Fahri Türk[*] - Taner Karakuzu[**] - İlker Limon[***]

1. Giriş

Türkiye'nin Orta Asya politikası 1990'ların başında deyim yerindeyse daha çok hamasetin ağır bastığı bir yön barındırmıştır. Bilhassa Turgut Özal (1989-1993) ve Süleyman Demirel'in (1993-2000) cumhurbaşkanlıkları döneminde, Türkiye'nin Orta Asya politikasının belirlenmesinde etkili olan Turancı seçkinlerin katkılarıyla, bu hissî yaklaşım daha da etkili olmuştur. Ankara bağımsızlıklarının ilk yıllarında söz konusu coğrafyada "Büyük Ağabey" rolü oynamak istemiştir. Ancak 1995'ten sonra Orta Asya ülkelerinin Türkiye'nin bu yöndeki politikalarına pek sıcak bakmadıkları anlaşıldığı için Ankara'nın izlediği siyasi anlayış daha gerçekçi bir zemine oturmaya başlamıştır.[1] Bu süreç ile birlikte Türk karar alıcılar, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ekonomik, kültürel ve dilsel alanlara odaklanmak suretiyle geliştirmeye çalışmışlardır. Lakin Türkiye 1990'lı yıllarda Orta Asya politikasını kurumsallaştıramadığından mütevellit onuncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer döneminde (2000-2007) Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkileri ciddi anlamda kesintiye uğramıştır. Diğer yandan Abdullah Gül döneminde (2007-2014) ise Türkiye'nin Orta Asya politikasının Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkeler eksenine

[*] Prof. Dr. Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-mektup: fahriturk11@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0117-0573.

[**] Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2487-8964.

[***] Dr. Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: ilkerlimon@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8668-6733.

[1] Fahri Türk, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2013)", Fahri Türk (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, s.21-22.

sayıda resmî ziyaret gerçekleştirilmemiş olması Türkiye ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerde duraklama yaşanmasına neden olmuştur. Çünkü Orta Asya ülkeleri Türkiye'den yapılan üst düzey ziyaretlere büyük önem atfetmektedirler. Bu durum esasında neden kurumsallığın lider odaklı bir politikaya tercih edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bir ülke için hayati öneme haiz olan bir bölge liderlerin bireysel tercihlerine kurban edilmemelidir. Esasında liderlerin bireysel tutumlarından kaynaklanan tüm dalgalanmalar Türkiye'nin planlı, istikrarlı ve hükûmetler üstü bir politika yürütmediğini göstermektedir. Ezcümle söylenecek olursa, Türkiye'nin Orta Asya politikası daha çok iktidarda bulunan cumhurbaşkanlarının veya hükûmetlerin tercihleri ve dünya görüşleri etrafında belirlendiğinden başarılı olma şansı düşüktür. Bundan dolayı Ankara'nın Orta Asya politikası liderlerden ve hükûmetlerden bağımsız uzun vadeli olarak tasarlanmalıdır.

Kaynakça

Kitaplar

Arı, Tayyar, *Uluslarası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

Gül, Abdullah, *Demokrasi ve Hukuk Yolunda*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Diplomaside Erdemli Güç*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Gelecek Yakın Üniversite Konuşmaları*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Global Perspektif*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Türkiye-Kazakistan İş Forumu'nda Yaptığı Konuşma*, Kazakistan-Türkiye Dostluk ile İşbirliğinin 20 Yılı, Elma Basım, Ankara, 2012.

Gül, Abdullah, *Türkiye'yi Dünyaya Taşımak: Küreselleşen Dünyada Diplomasi ve İşbirliği*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Türkiye'yi ve Dünyayı Yeniden Düşünmek*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Kazıhanov, Yercan, *Türkiye, Stratejik Ortağımız, Kazakistan-Türkiye Dostluk ile İşbirliğinin 20 Yılı*, Elma Basım, Ankara, 2012.

Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph S., *Power and Interdependence*, Fourth Edition, Logman, New York, 2011.

Keohane, Robert O., Nye, Josepf S. ve Kenneth, N. Waltz, *Theory of International Politics*, Waveland Press Inc., Long Grove, Illinois, 2010, Binatlı, Osman S. (çev.), Uluslararası Politika Teorisi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 3: 2001-2012, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Sever, Ahmet, *Abdullah Gül ile 12 Yıl Yaşadım, Gördüm, Yazdım*, 30. Baskı, Doğan Yayınları, İstanbul, 2015.

Türk Hukuk Lûgatı, 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2013)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, ss.21-52.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, "Uluslararası Çatışmalarda Üçüncü Taraf Müdahalesi: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Barış Güçleri ve Barışın Tesisi", Aydın, Mustafa vd. (der.), *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

Makaleler

Akçadağ Alagöz, Emine, "Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri", *U.U. International Journal of Social Inquiry*, Cilt 9, Sayı 2, 2016, ss.33-56.

Akgün, Birol, "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Dış Politikadaki Rolü, Çankaya'da İlk Üç Yıl", *SDE*, Ocak 2011, ss.53-65.

Coate, Roger A.; Griffin, Jeffrey A. ve Elliott-Gower, Steven, "Interdependence in International Organization and Global Governance", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 2015, https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/ 9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-110#RelatedArticles, (10.06.2021).

Demirağ, Yelda, "2015'e Bir Kala Türkiye-Ermenistan İlişkileri", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 47, 2014, ss.71-84.

Gül, Abdullah, "Orta Doğu Ülkelerinde Türk İşgücü ve Bu Ülkelerin İşgücü Açığı", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 37-38, 1992, ss.103-109.

Gül, Abdullah, "Turkey: Vital Ally in the Cause of Long-Term Stability", *American Foreign Policy Interests*, Sayı 29, 2007, ss.175-181.

Gül, Abdullah, "Uluslararası İktisadi İşbirliği Hareketleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* Sayı 32, 1983, ss.173-181.

Gül, Abdullah, "Dilde ve Fikirde Birlik", *Türk Konseyi II. Zirve Toplantısı*, Bişkek, 23 Ağustos 2012.

Keohane, Robert O., "International Institutions: Can Interdependence Work?", *Foreign Policy*, No 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Spring 1998, ss.82-96.

Keohane, Robert O., "International Organization and the Crisis of Interdependence", *International Organization*, Volume 29, No 2, Spring 1975, ss.357-365.

Oneal, John R., Russett Bruce and Berbaum, Michael L., "Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992", *International Studies Quarterly*, Volume 47, No 3, September 2003, ss.371-393.

Özer, Akif, "Yönetişim Üzerine Notlar", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 13, 1993, ss.59-89.

Türk, Fahri, "Turkish-Uzbekistani Relations: How Do Islam Karimov's Regime and His Opponents Affect the Bilateral Ties Between Ankara and Tashkent?", *Reality of Politics, Estimates, Comments, Forecasts*, No 5, 2014, ss.153-179.

Türk, Fahri, "Die Türkei und Turkmenistan- eine besondere Beziehung", *Südosteuropa Mitteilungen,* 02/2009, ss.38-53.

Türk, Fahri, "Die Wirtschaft als Katalysator der Türkischen Zentralasienpolitik", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, Aralık 2013, ss.265-276.

Çevrim İçi Kaynaklar

Abdullah Gül, Hayrünnisa Gül, http://www.abdullahgul.gen.tr/, (22.06.2020).

Duman, Çağdaş, Abdullah Gül Dönemi Türkiye-Kazakistan İlişkileri, 09 Şubat 2020, https://www.researchgate.net/publication/339135885_Abdullah_Gul_Donemi_Turkiye-Kazakistan_Iliskileri, (23.06.2020).

Gül, Abdullah, T. C. Dışişleri Bakanlığı, Sayın Abdullah Gül'ün Çeşitli Vesilelerle Yaptıkları Açıklama, Mesaj ve Makaleleri, http://www.mfa.gov.tr/data/AbdullahGul_ makaleleri.pdf, (21.10.2020).

Kırgız Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama, www.abdullahgul.gen.tr/ac, (03.03.2021).

Özür diliyorum, https://web.archive.org/web/20160304054234/, (10.06.2021).

Resmî Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/, (06.06.2021).

Türkmenistan Devlet Başkanı Berdimuhamedov ile Düzenlenen Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama, 30.05.2013, http://www.abdullahgul.gen.tr/aciklamalar/252/86285/turkmenistan-devlet-baskani-berdimuhamedov-ile-duzenlenen-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-acikl.html, (03.03.2021).

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkiýe Respublikasyna iş sapary, (Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov'un Türkiye Cumhuriyeti'ne çalışma ziyareti), Yalquzaq.com, https://www.yalquzaq.com/?p=5089, (12.02.2021).

Yurtdışı,http://www.abdullahgul.gen.tr/sayfa/ziyaretler/yurtdisi/arsiv/12/,(22.06.2020).

Gazeteler ve Haber Siteleri

"ABD Başkanı Obama TBMM'de Konuştu", *VOA*, 6 Nisan 2009, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2009-04-06-voa10-88158447/874866.html, (10.06.2021).

"Futbol Diplomasisi Sona Erdi", *Sözcü*, 1 Mart 2018, https://www.sozcu.com.tr/ 2018/dünya/son-dakika-gelismesi-futbol-diplomasisi-sona-erdi-2257801/, (10.06.2021).

"Gül Çalık'ın Santralini Açtı", *Cumhuriyet*, 8 Aralık 2007.

"İlişkiler Sözde Kalmadı", *Dünya*, 30 Mayıs 2013, https://www.dunya.com/ gundem/iliskiler-sozde-kalmadi-haberi-213048, (20.11.2020).

"İlk Devlet Başkanı Konuk Nazarbayev", *Cnn Türk*, 29 Eylül 2007, https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/09/29/ilk.devlet.baskani.konuk.nazarbayev/394605.0/index.html, (24.02.2021).

"Katılım Müzakerelerine Başladık", *Cumhuriyet*, 02 Aralık 2010, https://www.c umhuriyet.com.tr/haber/katilim-muzakerelerine-basladik-200888, (19.11.2020).

"Kırgızistan'ın Sonuna Kadar Yanındayız", *Dünya*, 01 Aralık 2011, https://www.dunya.com/gundem/ kirgizistan039in-sonuna-kadar-yanindayiz-haberi-160127, (19.11.2020).

"Nabucco-Projesi Tehlikede", *Cumhuriyet*, 25 Mart 2008.

"Orta Asya'da Kravatsız Diplomasi", *Cumhuriyet*, 29 Kasım 2008, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/orta-asyada-kravatsiz-diplomasi-25272, (15.11.2020).

"Sonuna Kadar Yanınızdayız Cumhurbaşkanı Gül, Kırgızistan'ın Yeni Cumhurbaşkanı Atambayev ile Görüştü", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sonuna-kadar-yaninizdayiz/391400, (19.11.2020).

"TBMM'de Tarihi Konuşma", *Cumhuriyet*, 6 Nisan 2009, https://www.cumhuriyet.com.tr/ haber/tbmmde-tarihi-konusma-53660, (10.06.2021).

"Türkmen Kardeş ile Kravatsız Diplomasi", *Habertürk*, 28 Ağustos 2009, https://www.habert urk.com/gundem/haber/168858-turkmen-kardes-ile-kravatsiz-diplomasi, (15.11.2020).

"Türkmen Kardeş ile Kravatsız Diplomasi", *Yeni Şafak*, 28 Ağustos 2009, https://www.ye nisafak.com/politika/turkmen-kardes-ile-kravatsiz-diplomasi-207920, (15.11.2020).

"Türkmenistan'da Gül'e Büyük Jest", *TRT,* 30 Mayıs 2013, https://www.trthaber.com/ haber/gundem/turkmenistanda-gule-buyuk-jest-87827.html, (20.11.2020).

Kanunlar

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Turizm İşbirliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-2-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 13 Aralık 1993 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Antalya İlinin Kemer İlçesindeki Taşınmazın Kazakistan Cumhuriyetine Kullandırılmasına İlişkin Protokol"e Değişikliklerin ve Eklemelerin Yapılmasına Dair Protokolün Onaylanması Hakkında Karar, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130627M1-6-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/ 2013/06/20 130627M1-16-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kazakistan'da Kazak İnşaat İşçileri İçin Eğitim Merkezi Kurulmasına İlişkin İşbirliği Anlaşması,https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110705M1-15-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslararası Terörizm, Organize Suçlar, Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerle Bunların Katkı Maddeleri ve Benzerlerinin Kaçakçılığı ve Diğer Tiplerdeki Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100729-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programı, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/03/ 20080320-5.htm, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması, https://www.resmigazete. gov.tr/eskiler/2008/07/20080731M1-1.htm, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Tüzüğü Hakkında Mutabakat Zaptı, https://www.resmigazete. gov.tr/eskiler/2013/03/20130319-4-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin İşleyiş Esaslarına Dair Anlaşma, https://www.resmigazete .gov.tr/eskiler/2012/11/20121102-2-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Enerji ve Madencilik Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı, https://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2014/02/20140211-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarımsal İşbirliği Alanında Mutabakat Zaptı, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/ 2013/04/20130430M1-5.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültürel Değişim Programı Antlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/ 20130410-3-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Program Koordinasyon Ofisinin Faaliyetine İlişkin Anlaşma,https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100704-2-1.htm.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hizmet ve Hususi Pasaport Hamilleri İçin Vizenin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/12/yabanc%C4%B1%20dil%20metin.pdf , (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Ekonomik İşbirliğine Dair Hükümetlerarası Türk-Türkmen Komisyonu Hakkında Anlaşma, https://www.res migazete.gov.tr/eskiler/2012/02/20120228-21-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Su Alanında Teknik İşbirliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120628-3-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/ 20120228-20-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Sağlık ve Tıp Endüstrisi Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/ 2012/02/20120229-16-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sağlık Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti'nin Ankara Büyükelçiliği Arasında Sağlık Alanında Hibe Yapılmasına Dair Anlaşma, https://www.re smigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100915-1.htm, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin İşleyişine Dair Anlaşma, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120323-2-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101005-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101005-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti ile Türkmenistan Arasında Hukuki ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Antlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130522-13-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Kırgızistan Cumhuriyeti'ne 28 Haziran 2012 Tarihli Hibe Anlaşması ile Sağlanan 6.000.000 ABD Doları Tutarındaki Hibenin Kullanım Alanının Genişletilmesine İlişkin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Tadilat Anlaşmasının Yürürlüğe Girmesi Hakkında Karar, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130804-7-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Kırgızistan Cumhuriyeti'ne 28 Haziran 2012 tarihli Anlaşma ile Sağlanan 100.000.000 ABD Doları Tutarındaki Kredinin Toplam Tutarı, Faiz ve Gecikme Faizi Oranı ile Vadesi Değişmemek Kaydıyla Kullanım Yönteminin Değiştirilmesine İlişkin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 16 Ekim 2012 Tarihinde İmzalanan Ekli Tadilat Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2012/10/20121020-13-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti, Maliye Bakanlığı, Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK) ile Türkmenistan Maliye Bakanlığı Arasında Karapara Aklama ve Terörizmin Finansmanı ile İlgili Finansal İstihbarat Değişiminde İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130816M1-4-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti-Tacikistan Cumhuriyeti Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı Protokolü, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121011-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye-Kazakistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Beşinci Dönem, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080908-1.htm, (24.06.2021).

Türkiye-Özbekistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyon Üçüncü Dönem Toplantısı Protokolü Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/07/20080702-2.htm, (24.06.2021).

Türkiye-Tacikistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Sekizinci Dönem Toplantısı Protokolü, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130427-3-1.pdf, (24.06.2021).

Tezler

Akdoğan, Salim, *Kurumsal İletişim Aracı Olarak Sosyal Medyanın Kullanımı 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Örneği*, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Aydın, Belgin, *11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2018.

Doğan, Hacı Mehmet, *Haber Değeri ve Objektiflik: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Tarafından Yapılan Açıklamaların Basında Temsili*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Tosun, Cangül, *XI. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Parlamento Konuşmalarında ve Mülakatlarında Demokrasi Retoriği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Söyleşiler

Abdullah Gül ile 16 Mart 2021 tarihinde Ankara'da yapılan söyleşi

Altıncı Bölüm
Recep Tayyip Erdoğan'ın Orta Asya Politikası: Kurumsallaşma Çabaları ve Ekonomik İş Birliği

Doğacan Başaran*

1. Giriş

1990'lı yıllardan sonra Türk dış politikasında Orta Asya'nın önemi artmış ve "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemi mucibince Ankara, bölgede etkin bir politika izlemeye başlamıştır.[1] Ayrıca başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batılı ülkelerin "Türk Modeli"ni desteklemeleri Türkiye'nin bölge ülkelerine yönelik "ağabeylik" yapma arzusunu ortaya çıkarmıştır.[2] Bu kapsamda Türk iş adamları Orta Asya'ya yönlendirilmiş ve bölgenin Avrupa kuruluşları ile bütünleşmesinde bir köprü görevi üstlenilmiştir.[3] Diğer yandan Türkiye, "yakın çevre doktrini"[4] uyarınca bölgede kaybettiği nüfuzu yeniden kurmak isteyen Rusya'yı dengelemek maksadıyla Orta Asya politikasını, Avrupa Birliği (AB) üyeliği hedefine hizmet eden bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Çünkü Türkiye'nin bölgede Rus nüfuzunu kırma yönündeki girişimleri Batılı aktörlerin bölge politikalarıyla büyük ölçüde örtüşmüştür. Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi liderlerin büyük çabalarıyla gelişmeye başlayan Türkiye ve Orta Asya arasındaki ilişkiler, 1990'lı yılların

* Dr., ANKASAM Afganistan-Pakistan Uzmanı, E-mektup: basarandogacan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5055-5069

1 Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkeleri Üzerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Yaz 2012, s.2.

2 İsmet Giritli, "Yeni Türk Devletleri ve Türk Modeli", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, Temmuz 1992, s.421.

3 Dinmuhammed Ametbek, "Türk Dünyasında Jeopolitik Öznelerin Devamlılığı ve Etkileşimi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2018, s.153.

4 Dimitri Danilov, "Russia's Search for an International Mandate in Transcaucasus", Bruno Coppiers (der.), *Contested Borders in the Caucasus*, Vubpress, Brüksel, 1996, s.102.

görülmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu metinler, Türkiye'nin kendisini bir enerji koridoru olarak konumlandırmak arzusuna da işaret etmektedir. Aynı zamanda bu istek, Orta Asya ile Avrupa'yı bütünleştirmek ve Türkiye'nin AB üyelik sürecine katkı sağlamak gibi iki önemli hedefi de barındırmaktadır.

Sonuç olarak Erdoğan döneminde Türkiye'nin, bölge devletleriyle olumlu ilişkiler tesis etmeyi başardığı söylenebilir. Bunun temel nedeni, Türkiye'nin bu devletlerin iç işlerine karışmaması ve hamasetten uzak bir iş birliği politikası izlemesidir. Bu anlamda Erdoğan dönemi, Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerde hemen hemen her alanda iş birliği imkânlarının hayata geçirilmeye çalışıldığı bir zaman dilimi olarak kayıtlara geçmiştir.

Kaynakça

Kitaplar

Berelson, Bernard, *Content Analysis in Communication Research*, Free Press, Glencoe, 1952.

Danilov, Dimitri, "Russia's Search for an International Mandate in Transcaucasus", Coppiers, Bruno (der.), *Contested Borders in the Caucasus*, Vubpress, Brüksel, 1996, ss.91-102.

Erdoğan, M. Murat, *Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2011.

Karagöz Yerdelen, Betül, "Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak 'Küresel Anadolu Hegemonyası' İnşası", *İstanbul Güvenlik Konferansı*, İstanbul, 2017, ss.351-369.

Kırılmaz, Ayşenur, "AK Parti Dönemi Türk Siyasal Hayatı", Atagenç, İhsan Ömer (der.), *Türkiye'nin Son Otuz Yılı*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2020, ss.53-86.

Sarı, Yaşar, "Türkiye-Orta Asya İlişkilerinde Sınırlı İş Birliği", İnat, Kemal, Aslan, Ali ve Duran, Burhanettin (der.), *Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika*, İstanbul, 2017, ss.357-380.

Türk, Fahri, "Türkiye-Tacikistan İlişkileri", Acar, Hasan (der.), *Geçmişten Günümüze Türkiye-Orta Asya İlişkileri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020, ss.143-176.

Makaleler

Aktaş, Hayati, "Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Kültürel Diplomasi Faaliyetleri", *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, Cilt 11, Sayı 41, Mart 2019, ss.608-615.

Ametbek, Dinmuhammed, "Türk Dünyasında Jeopolitik Özneler Devamlılığı ve Etkileşimi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2018, ss.143-168.

Budak, Türkan, "Orta Asya'daki Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, ss.125-142.

Derman, Giray Saynur, "Avrupa Birliği-Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler ve Avrupa Birliği'nin Bölgeye Yönelik Stratejisi", *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, Cilt 6, Sayı 22, İlkbahar 2014, ss.3-20.

Efegil, Ertan, "Turkish Ak Party's Central Asia and Caucasus Policies: Critiques and Suggestions", *Caucasian Review of International Affairs*, Volume 2, No 3, 2008, ss.167-172.

Ekşi, Muharrem, "AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Ekseni: İslami Kimlik", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 9, Sayı 16, Yaz 2016, ss.59-77.

Erol, Mehmet Seyfettin, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkeleri Üzerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Yaz 2012, ss.1-20.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Çelik, Kadir Ertaç, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2018, ss.14-45.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Çelik, Kadir Ertaç, "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, Kış 2017, ss.15-32.

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği'", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2020, ss.17-55.

Giritli, İsmet, "Yeni Türk Devletleri ve Türk Modeli", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, Temmuz 1992, ss.421-428.

İşyar, Ömer Göksel, "Avrasya'da Devletlerin Şekilleniş, Yükseliş ve Düşüş Süreçleri: Türk ve Rus Örnekleri", *OAKA*, Cilt 3, Sayı 6, 2008, ss.104-136.

Kaplan, Abraham, "Content Analysis and the Theory of Signs", *Philosophy of Science*, Volume 10, No 4, 1943, ss.230-247.

Türk, Fahri, "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2010", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2010, ss.57-64.

Çevrim İçi Kaynaklar

2002 Genel Seçimleri Beyannamesi, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015, https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf, (07.11.2020).

2007 Genel Seçimleri Beyannamesi, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015, https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf, (07.11.2020).

2011 Genel Seçimleri Beyannamesi, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015, https://www.akparti.org.tr/media/318778/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi-1.pdf, (07.11.2020).

2015 Genel Seçimleri Beyannamesi, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Temmuz 2015, https://www.akparti.org.tr/media/318795/7-haziran-2015-edited.pdf, (10.11.2020).

2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Genel Seçimler Beyannamesi, AK Parti, https://www. akparti.org.tr/media/318779/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf, (11.11.2020).

AB-Orta Asya Bakanlar Forumu Paris'te Toplandı, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Başkanlığı, 10 Ekim 2018, https://www.ab.gov.tr/p.php?e=42205, (15.11.2020).

Akkaya, Muhammed İsmail, Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Projesi ve Türkiye'nin Rolü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İlim ve Medeniyet, 27 Aralık 2017, https://www. ilimvemedeniyet.com/turk-cumhuriyetlerinin-entegrasyon-projesi-ve-turkiyenin-rolu-sorunlar-ve-cozum-onerileri.html, (15.11.2020).

Kazakistan, Türkiye'nin Sadece Dostu ve Kardeşi Değil, Aynı Zamanda Stratejik Ortağıdır, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 15 Nisan 2015, https://www.tccb.gov.tr/ haberler/410/30154/kazakistan-turkiyenin-sadece-dostu-ve-kardesi-degil-ayni-zamanda-stratejik-ortagidir, (16.11.2020).

Kazakistan'la 26 Ortak Proje, AVİM, 11 Eylül 2017, https://avim.org.tr/tr/Bulten/KAZAKISTAN-LA-26-ORTAK-PROJE, (20.03.2021).

Mevlana Değişim Programı Nedir?, Mevlana, https://mevlana.yok.gov.tr/temel-bilgiler, (13.05.2021).

Tacikistan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Mart 2012 https://www.deik.org.tr/uploads/tacikistan-bulteni.pdf, (10.11.2020).

Türkiye Bursları, YTB, https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/turkiye-burslari, (13.05.2021).

Türkiye-Kazakistan Siyasi İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa, (09.11.2020).

Türkiye-Kırgızistan Siyasi İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa, (06.11.2020).

Türkiye-Kırgızistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin III. Toplantısı Ülkemizde Gerçekleştirildi, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_kirgizistan-yuksek-duzeyli-stratejik-isbirligi-konseyi_nin-iii_-toplantisi-ulkemizde-gerceklestirildi.tr.mfa, (07.11.2020).

Zirveler, Türk Keneşi, https://www.turkkon.org/tr/zirveler, (11.11.2020).

Gazeteler ve Haber Siteleri

"10 Yıl Aradan Sonra Erdoğan-Kerimov Görüşmesi", *Cumhuriyet*, 10 Şubat 2014, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/10-yil-aradan-sonra-erdogan-kerimov-gorusmesi-39661, (07.11.2020).

"Atambayev: Uyku Tutmadı Tayyip Abi", *Haber7*, 2 Şubat 2011, https://www.haber7.com/siyaset/haber/701549-atambayev-uyku-tutmadi-tayyip-abi, (07.11.2020)

"Başbakan Erdoğan, Türkmen Lider Berdimuhamedov ile Görüştü", *Haberler.com*, 4 Ekim 2008, https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-turkmen-lider-berdimuhamedov-ile-haberi/, (11.11.2020).

"Başbakan Erdoğan'dan Rahman'a Kutlama Mesajı", *Türkiye*, 11 Kasım 2013, https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/101034.aspx, (18.03.2021).

"Başbakan Erdoğan'ın Bişkek Ziyareti Kırgız Medyasında", *Hürriyet*, 4 Şubat 2011, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/basbakan-erdoganin-biskek-ziyareti-kirgiz-medyasinda-16936617, (07.11.2020).

"Başbakan Kazakistan'da Diploma Dağıttı", *TRT Haber*, 24 Mayıs 2012, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/basbakan-kazakistanda-diploma-dagitti-42011.html, (09.11.2020).

"Cumhurbaşkanı Erdoğan: Özbekistan ile İş Birliğimizi Güçlendirmeye Hazırız", *Anadolu Ajansı*, 30 Nisan 2018, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-ozbekistan-ile-is-birligimizi-guclendirmeye-haziriz/1131954, (20.03.2021).

"Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Kırgızistan'a FETÖ Uyarısı", *TRT Haber*, 1 Eylül 2018, https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-kirgizistana-feto-uyarisi-382706.html, (06.11.2020).

"Erdoğan, Türk Devletlerine Seslendi: Bu Savaşı Kazanacağız", *Türk Time*, 10 Nisan 2020, https://www.turktime.com/haber/erdogan-turk-devletlerine-seslendi-bu-savasi-kazanacagiz/539580, (20.03.2021).

"Erdoğan Türkmenistan'da-2003-01-09", *Voice of America*, 9 Ocak 2003, https://www. amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2003-01-09-12-1-87928417/817724.html, (13.11.2020).

"Türk Konseyi 6. Devlet Başkanları Zirvesi", *Time Türk*, 4 Eylül 2018, https://www.timeturk .com/turk-konseyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi/yazar-954122, (11.11.2020).

"Türkiye-Kazakistan Diplomatik İlişkilerinin 28. Yıl Dönümü", *Anadolu Ajansı*, 2 Mart 2020, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-kazakistan-diplomatik-iliskilerinin-28-yil-donumu/1751910, (09.11.2020).

"Türkmenistan'ın Yanında Yer Almaya Devam Edeceğiz", *TRT Haber*, 12 Aralık 2015,https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkmenistanin-yaninda-yer-almaya-devam-edecegiz-222023.html, (18.03.2021).

Yedinci Bölüm
Esir Türkler Söyleminden Bağımsız Devletlere Alparslan Türkeş'in Orta Asya Politikası

Taner Karakuzu*

1. Giriş

Bu bölüm Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in (1917-1997) Orta Asya siyasetini aydınlatma maksadı taşımaktadır. Bu bağlamda Türkeş'in Batı Türkistan politikasının hayalci mi, idealist mi, yoksa ırkçı mı olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Ayrıca bahse konu olan şahsiyetin Türkiye'nin Orta Asya siyasetinin şekillenmesinde ne dereceye kadar rol oynadığı sorusu yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Liderin âdeta ömrünü vakfettiği, Türk dünyası konusunun birçok yönden çözümlenmesi mümkündür. Ancak çalışma, kitabın yapısal bütünlüğü dikkate alınarak sadece Türkeş'in Orta Asya devletleri politikası üzerine kurgulanmıştır. Çalışmanın amacı; Türkeş'in 1965-1980 ve 1991-1995 dönemlerindeki Orta Asya Türk devletlerine ilişkin politikasını çözümlemektir. Bu çalışmanın ana hipotezi, "Türkeş'in söylem, demeç ve icraatları, diğer Türk liderlerin Orta Asya devletlerine yönelik dış politika yaklaşımında etkili olmuştur." şeklinde formüle edilmektedir. İkinci hipotez ise Türkeş'in, siyasete başladığı ilk günden son nefesini verdiği ana kadar "Orta Asya politikasındaki çizgi ve söylemi değişmemiştir." biçiminde oluşturulmuştur.

Yukarıda ortaya atılan soruların cevaplanabilmesi ve hipotezlerin sınanabilmesi amacıyla aşağıda tarif edilen yol haritası takip edilmektedir: Çalışmanın izleyeceği güzergâhın daha iyi izah edilmesi maksadıyla, eserin müelli-

* Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2487-8964.

rasında bu ülkelerin nasıl idare edilebilecekleri hususunda, önemli hazırlıklar ve mütaalalar yapmıştır. Bu bağlamda onun bir "dava adamı" olarak nitelendirilmesi doğru olacaktır. Diğer bir ifadeyle Türkeş hayallerinin peşinden koşan bir ülkücü olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan Türkeş'in kaleme aldığı dokuz adet eser tespit edilmiştir. Bu kitaplardaki; "Turan", "Dış Türkler", "Esir Türkler" ve "Orta Asya" gibi kavramlar lider tarafından siyasal hayatında sıklıkla zikredilmiştir. Ancak bu kavramlar tabiri caizse iç siyasette Bozkurtları zinde tutabilmek maksadıyla kullanılmıştır.

Yukarıda yapılan çözümlemede Türkeş'in 1987 yılından vefatına (1997) kadar olan dönemde izlemiş olduğu Orta Asya politikası çözümlenmiştir. Bu bağlamda öncelikle söz konusu şahsiyetin bölge üzerine görüşleri ortaya konmuş ve konuşmaları söylem analizine tabi tutulmuştur. Orta Asya'da cereyan eden bağımsızlık sürecinde hemen harekete geçen Türkeş bu konuda çok yönlü bir politika izlemiştir. Orta Asya devletlerine yönelik uygulanabilecek politikaları TBMM'de nesnel ölçütler çerçevesinde ortaya koymuştur. Yaptığı bu çalışmalar kısa sürede semeresini vermiş ve 1993 yılından itibaren yukarıda ortaya konduğu üzere "Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları" toplamayı başarmıştır. Ancak ne yazık ki bu kurultaylar ne kadar iyi niyetli girişimler olarak başlamış olurlarsa olsunlar somut birer çıktı verememişlerdir.

Çalışmanın ana hipotezi olan "Türkeş diğer liderlerin Orta Asya devletlerine yönelik politikalarını etkilemiştir." ifadesi yukarıda ileri sürülen gerekçeler mucibince doğrulanmıştır. Diğer bir ifadeyle Türkeş, Demirel, Özal ve Ecevit'in Orta Asya politikalarını farklı boyutlarda etkilemiştir. Ancak Türkeş'in Demirel ve Ecevit üzerinde tesiri olurken Özal üzerinde ciddi bir etki meydana getirememiştir.

Kaynakça

Kitaplar

Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı, Mavi Ofset, İstanbul, 1998.

Barthold, Vasiliy Vladimiroviç, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Özdem, Ragıp, Hulisi (çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Bora, Tanıl, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Bora, Tanıl ve Can, Kemal, *Devlet, Ocak, Dergâh, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Bora, Tanıl ve Can, Kemal, *Devlet ve Kuzgun, 1990'lardan 2000'lere MHP*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Cengiz, Oğuzhan, *Alparslan Türkeş*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2015.

Cihangir, Erol, *Turan, Pan-Turanizm ve Kitap Üzerine (Tenkid), Nalbantyan, Zare Vand, Ermeni Cephesinden Pantürkizm, Katayoun Sarnesa*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Doğan, Mehmet, *Alparslan Türkeş ve MHP Gölgedeki Adam*, Ocak Yayınları, Ankara, 2000.

Dördüncü Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Yücel Ofset, Ankara, 1997.

Durgun, Şenol (der.), *İngiliz Gizli Servisi (MIS)'e Göre Turanlılar ve Pan-Turanizm*, Bayraktar, Gonca (çev.), Yesevi Yayınları, İstanbul, 1999.

Georgeon, François, "Yusuf Akçura", Tanıl, Bora (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

İkinci Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, İkinci Baskı, Levent Ofset, Ankara, 1996.

İyigün, Nami Cem, *Türklerin Etnik, Kültürel ve Tarihi Kökleri*, Papillon Yayınları, İstanbul, 2013.

Landau, Jacop M., *Pantürkizm*, Akın, Mesut (çev.), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, ss.1-30.

Levi, Scott C, "Orta Çağ Asyası'nda Türkistan ve Turan", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 1, Ankara, 2002, ss.389–393.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Lewis, V. Thomas, "Nationalism in Turkey", *Nationalism in the Middle East, Sixth Annual Conference on Middle East*, The Middle East Institute, Washington D.C., 21-22 March 1952.

Oran, Baskın, *Devlet Devlete Karşı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.

Sarıkaya, Yalçın ve Aksu, İsmail Faruk, *Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Lider Türkiye İçin Alparslan Türkeş Vizyonu*, TASAV Yayınları, Ankara, 2017.

Sarınay, Yusuf Turan, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013.

Sarınay, Yusuf Turan, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişlimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.

Taneri, Aydın, *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

Taylak, Muammer, *27 Mayıs ve Türkeş*, İkinci Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977.

Tekin, Arslan, *Alparslan Türkeş ve Liderlik*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Cilt 1, Aksiseda Matbaası, İstanbul, 1981.

Tombuloğlu, Tuba ve Gömeç, Saadettin Yağmur, *Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Türkeş'e Armağan*, Berikan Yayınları, Ankara, 2018.

Turgut, Hulisi, *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul, 1995.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Levent Ofset, Ankara, 1993.

Türkeş, Alparslan, *1944 Milliyetçilik Olayı*, Onbirinci Baskı, Kutluğ Yayınları İstanbul, 1967.

Türkeş, Alparslan, *9 Işık Milliyetçilik Yolu*, MHP Genel Merkez Yayınları, Ankara, 1974.

Türkeş, Alparslan, *Bunalımdan Çıkış Yolu*, Yeni Yayınlar, İstanbul, 1980.

Türkeş, Alparslan, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974.

Türkeş, Alparslan, *Gönül Seferberliğine*, Hasret Yayınları, Ankara, 1979.

Türkeş, Alparslan, *Temel Görüşler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1975.

Türkeş, Alparslan, *Türkiye'nin Meseleleri*, Altıncı Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1976.

Türkeş, Alparslan, *Yeni Ufuklara Doğru*, Üçüncü Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974.

Uçar, Fuat, *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2015.

Üçüncü Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Yücel Ofset, Ankara, 1997.

Yaşlı, Fatih, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş: Türkiye ve Soğuk Savaş*, Yordam, İstanbul, 2019.

Zengin, Ersoy, "Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye Dışında Yaşayan Türklere Bakış Esir Milletler/Türkler Haftası Etkinlikleri (1959-1991)", *3. Türkistan Kurultayı Kafkasya ve Türkistan'da 1938 Sovyet Katliamı ve Etkileri Göç, Sürgün ve Kimlik*, Kastamonu Üniversitesi Yayınları, Kastamonu, 2018, ss.161-184.

Zeybek, Namık Kemal, *Türk Dünyası Deyince Türkiye'nin Orta Asya'daki İlk Adımları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Makaleler

"Altı Atlı Araba", *Akis Dergisi*, 11 Kasım 1960, ss.9-10.

Aslan, Emre, "Neo-Faşizmin, Türkiye Versiyonu Olarak MHP", *Birikim*, Sayı 133, Yıl 2000, ss.35-50.

Duman, Selçuk, "Soğuk Savaş Sonrası Alparslan Türkeş'in Türk Dünyası Hakkındaki Görüş ve Önerileri", *Devlet Dergisi*, 24 Mart 2018.

Duran, Alev ve Orhun Çalık, Fatma, "Macarlar, Macaristan ve Turancılık", *History Studies,* Cilt 11, Sayı 2, Nisan 2019, ss.557-571.

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği', *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2020, ss.17-55.

Günal, Mehmet, Alparslan Türkeş'in Türk Dünyasına İlişkin Görüşleri, *TASAV Yayınları*, Makale No 16, 4 Nisan 2018.

Limon, İlker, Süleyman Demirel'in 1967 Sovyetler Birliği Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, Haziran 2020, ss.44-55.

Sanlı, Ferit Salim, "13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 14, Sayı 27, ss.213-249.

Turgay, Uzun, "Türk Siyasal Yaşamında MHP", *Türk Yurdu*, Yıl 100, Sayı 289, Eylül 2011.

Türk, Fahri, "Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007)", *Bilig*, Sayı 51, Güz 2009, ss.205-230.

Türkeş, Alparslan, "Milli Hedefler", *Bozkurt Dergisi*, 3 Mayıs 1972, ss.5-8.

"Türkeş'in Konuşması", *Devlet Dergisi*, 1 Eylül 1969, ss.4-31.

"Türkeş: Bizim Olduğumuz Her Yerde Düşmanlarımızın Rahatı Bozulacaktır", *Devlet Dergisi*, 31 Mart 1975, ss.3-11.

"Türkeş: Esir Türklerle Millî ve Kültürel Münasebetlerini Sağlamlaştırmak Türkiye'nin En Önemli Görevlerindendir", *Devlet Dergisi*, 14 Temmuz 1975, ss.3-11.

"Türkeş: Türklük ve İslâmiyetle Dolu Bir Nesil Yetişiyor, Gelecek Günler Güzel Olacaktır", *Devlet Dergisi*, 24 Mayıs 1976, ss.5.

Zengin, Ersoy, "Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye Dışında Yaşayan Türklere Bakış: 'Esir Milletler/Türkler Haftası' Etkinlikleri (1959-1980)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 121, Sayı 238, 2019, ss.137-162.

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivleri, 30-1-0-0/46/277/3, 4 Ağustos 1965.

Dış Türkler Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun Teklifi, Esas No: 2/1283 Sayı: 45393-12275, 14 Aralık 1994.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt1, Toplantı 1, 7. Birleşim, 07 Kasım 1965.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 2, Toplantı 1, 30. Birleşim, 29 Aralık 1965.

Süleman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi, Belge No: 27.10.1992, Sayı: 27-12, 27 Ekim 1992.

Süleman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi, Belge No:782. 1.1/942.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Belge No: 2249.100.01.071.01.01.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 11 Ocak 1993, Belge No:079-4001-001.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 20 Aralık 1992, Belge No:125211/081/1/001.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 21 Aralık 1988, Belge No:836-001-001.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 3 Temmuz 1967, Belge No. AP/Bşbkn/-1967-2169.001.07.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 24 Haziran 1995, Belge No: 108-001.003.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 7 Ocak 1993, Belge No:151811/001/1/02.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, 15. Birleşim, 12 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, 16. Birleşim, 17 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, 17. Birleşim, 18 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 16, 94. Birleşim, 25 Ağustos 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 2, 21. Birleşim, 26 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 8, 61. Birleşim, 25 Mart 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 16, 97. Birleşim, 28 Ağustos 1992.

Gazeteler

"ABD'nin verdiği rolü üstleniyor", *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1991.

"Akbulut 'Yetersizlikle' Suçlandı", *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1990.

"Antalya'da Çifte Bayram", *Türkiye*, 24 Mart 1993.

"Antalya'da Yapılan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nda, Nevruz Resmi Ağızlardan Türk Bayramı İlan Edildi", *Meydan*, 22 Mart 1993.

"Başbuğ Türkeş", *Milliyet*, 1 Ocak 1985.

Bila, Fikret, "MÇP Liderinin Gezideki Yeri Tartışılıyor, Türkeş Sözcü mü?", *Milliyet*, 4 Mayıs 1992.

Bila, Fikret, "Siyasi Birlik Girişimi Yok", *Milliyet*, 28 Nisan 1992.

Cevizoğlu, Hulki, "Dış Türkler Bakanlığı", *Yeniçağ*, 23 Aralık 2009.

Çevikcan, Serpil, "Türkeş: 'Özal İndirilmeli'", *Milliyet*, 6 Kasım 1991.

"Demirel", *Tercüman*, 11 Mart 1993.

"Dış Türkler Bakanlığı", *Ortadoğu*, 22 Ağustos 1992.

"Dilde, Fikirde ve İşte Birlik", *Türkiye,* 23 Mart 1993.

"Ecevit'in Görüşü Bizimle Birleşti", *Cumhuriyet*, 07 Ekim 1991.

"İşte Büyük Türk Birliği", *Türkiye*, 1 Ekim 1995.

"İzmir Türk Kurultayı'nda Yapıcı Kararlar", *Türkiye*, 21 Ekim 1994.

"İzmir'de Vuslat", *Yeniasır*, 22 Ekim 1994.

"Kurultayda Türk Birliğinin Sağlanması için 'Tekvücut' Olması Kararlaştırıldı", *Tercüman*, 23 Mart 1993.

"Moskova'ya İkinci İkaz", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1994.

"Mutluyuz... Çünkü Türküz...", *Ortadoğu*, 23 Mart 1993.

"Rusya'nın Gözü İzmir'deydi", *Yeniasır,* 22 Ekim 1994.

Taylan, Ali, "Türk Dünyasında Yeni Ufuklara Doğru", *Tercüman*, 29 Ekim 1994.

Taylan, Ali, "Türk Cumhuriyetlerine Türkiye Modeli, Önce Dil Birliği", *Tercüman*, 21 Ekim 1994.

Tunca, Bengin ve Ercüment İşleyen, "Türkeş Milliyetçileri Birliğe Çağırdı", *Milliyet*, 23 Eylül 1986.

"Türk Cumhuriyetlere 'Sıcak' Bakış", *Milliyet*, 18 Aralık 1991.

"Türk Kurultayı Mahzun Kaldı", *Akşam,* 22 Ekim 1994.

"Türk Kurultayı'nda PKK'ya Ortak Tavır", *Ortadoğu,* 3 Ekim 1995.

Türkeş, Alparslan, "'Türkiye'yi Dokuz Işık Doktrini Kurtarır' Dedi", *Milliyet*, 02 Haziran 1966.

"Türkeş Erzurumda", *Milliyet*, 11 Nisan 1987.

"Türkeş Serbest", *Milliyet*, 10 Nisan 1985.

"Türkeş, Türkçülük Gününe Tüm MÇP'lileri Çağırdı", *Milliyet*, 3 Mayıs 1986.

"Yasaklılar Siyasette", *Milliyet*, 1 Ekim 1987.

Görüşmeler

Akın Gönen ile çevrim içi ortamda 28 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

Erdal Kesebir ile çevrim içi ortamda 28 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

Vehbi Dinçerler ile çevrim içi ortamda 28 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

Tezler

Bedir, Oğuzhan, *12 Eylül İhtilali Sonrası Türk Milliyetçiliği Bağlamında, Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş Dönemi Politikalarının İncelenmesi*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

Mırık, Burak Kazım, *Siyasal Liderlik ve 1965-1980 Döneminde Alparslan Türkeş*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018.

Tarhan Alsaç, Neşe, *Türkiye'de Milliyetçilik ve Kalkınma: Alparslan Türkeş'in Çalışmaları ve Günümüze Etkileri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul, 2009.

Sekizinci Bölüm
Bülent Ecevit'in Orta Asya Politikası: Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği*

Kaan Gaytancıoğlu**

1. Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkasya'da birçok devletin tarih sahnesine çıkması, Türkiye'nin kayıtsız kalamayacağı uluslararası bir durum meydana getirmiştir.[1] Türkiye'deki siyasetçilerin Orta Asya Cumhuriyetleri ile iş birliğini geliştirme çağrıları, 1990'ların ilk yarısında büyük bir beklentiye neden olmuştur. Ancak söz konusu fırsatın yeterince değerlendirilemediği rahatlıkla söylenebilir. Bu konuda birçok faktörün etkili olduğu dile getirilebilir ise de, Başbakan Ahmet Davutoğlu (2014-2016), 1990'lı yıllardaki koalisyon hükûmetlerinin iç politikada olduğu kadar dış politikada da etkisiz kalışını, "ortak bakış eksikliğine" bağlamaktadır.[2] Aslında Türkiye'de kamuoyu Orta Asya Cumhuriyetleri ile münasebetler konusunda söz konusu dönemde genelde "olmasa da olur" kanaatine sahip olmuştur. Şöyle ki emekli büyükelçi Şükrü Elekdağ, uluslararası bir araştırma şirketinin Temmuz 1993'te yapmış olduğu bir saha çalışmasına dayanarak yüzde 3,5'lik bir kesimin bu ilişkilere destek verdiğini kaleme almıştır.[3] Kamuoyu çoğunlukla kayıtsız kalsa da, Soğuk Savaş sonrası dönemin

---

* Bu bölüm, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: "Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İşbirliği" başlığı ile Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2020'de yayımlanan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-Mektup: gaytanciogluk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7372-7521.

1 Gencer Özcan, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", Özcan Gencer ve Şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s.19.

2 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 30. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.46.

3 Şükrü Elekdağ, "Dış Politika, Kıbrıs, Çiller ve Ecevit", *Milliyet*, 17 Ekim 1993, s.21.

miştir. Ecevit, esasında Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri, AB'ye tam üyelik yolunda bir araç olarak addetmiştir. Ezcümle söylenecek olursa Ecevit'in muhalefette ve iktidarda olduğu dönemlerde Orta Asya'ya yönelik politikaları birbiriyle çelişmiştir. Bu durumun Ecevit'in söylemlerine yansıdığı yapılan içerik çözümlemesi ile ortaya konmuştur. Bu kapsamda çalışmanın "Ecevit'in Orta Asya politikasında muhalefette yer aldığı ve iktidar ortağı olduğu dönemlerde büyük farklılıklar gözlemlenmiştir." şeklinde formüle edilen ikinci hipotezinin de doğrulandığı söylenebilir.

Kaynakça

Kitaplar

Aydın, Mustafa, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss.463-531.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Ecevit, Bülent, *Değişen Dünya ve Türkiye*, Demokratik Sol Parti Yayınları, Ankara, 1990.

Kesgin, Gökçen, "Bülent Ecevit", Demir, Ali Faik (der.), *Türk Dış Politikasında Liderler: Süreklilik ve Değişim, Eylem ve Söylem*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, ss.241-342.

Konuralp, Emrah, *Ecevit ve Milliyetçilik*, Togan Yayınları, İstanbul, 2013.

Özcan, Gencer, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", Özcan, Gencer ve Kut, Şule (der.), *En Uzun On Yıl*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, ss.13-42.

Makaleler

Ecevit, Bülent, "Bölge-Merkezli Dış Politika", *Yeni Türkiye Dergisi*, Mart-Nisan 1995, ss.64-71.

Kuloğlu, Armağan, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Kafkasya Politikası", *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2000, ss.38-41.

Zeyrekli Yaş, Sedef, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasında Süleyman Demirel'in Rolü", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013, ss.1-28.

Ecevit'in Konuşmaları

Ecevit, Bülent, *Ürünü Derme Zamanı, Bülent Ecevit'in 2 Ekim 1994 Günü Ankara'da Demokratik Sol Parti Üçüncü Olağan Kurultayında Yaptığı Konuşma*, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 1994.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 01 Mart 1999-31 Mayıs 1999, Başbakanlık Basın Merkezi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1999.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 04 Haziran 1999-30 Eylül 1999, Başbakanlık Basın Merkezi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1999.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 02 Ekim 1999-31 Aralık 1999, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2000.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 01 Ocak 2000-30 Mart 2000, Başbakanlık Basım Merkezi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2000.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 01 Temmuz 2001-30 Eylül 2001, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 02 Ekim 2001-30 Aralık 2001, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2002.

Gazeteler

Başlamış, Cenk, "Büyük Oyun Bitmedi", *Milliyet*, 28 Mayıs 2000.

Bila, Fikret, "Batı Sosyal Demokratları, Sağın Dümen Suyuna Girdi", *Milliyet*, 02 Şubat 1993.

Bila, Fikret, "Devleti Değil Özel Sektörü Küçülttük", *Milliyet*, 07 Ekim 2001.

Bila, Fikret, "Ecevit'ten Bush'a: Taliban Devrilmeli", *Milliyet*, 26 Eylül 2001.

Bila, Fikret, "Ecevit'ten Çağrı", *Milliyet*, 02 Temmuz 1997.

Bila, Fikret, "Ecevit'ten Ermenistan'a Uyarı", *Milliyet*, 26 Şubat 1992.

Bila, Fikret, "Ecevit'ten Sosyal Demokratlığa Ret", *Milliyet*, 23 Temmuz 1992.

Bila, Fikret, "GB'de Yeniden Müzakere", *Milliyet*, 22 Temmuz 1997.

Bila, Fikret, "Gölge Etme", *Milliyet*, 20 Aralık 1997.

Bila, Fikret, "Sezer ve İran", *Milliyet*, 03 Haziran 2000.

Bila, Fikret, "Sovyetlerle 'Arabuluculuk' Önerisi", *Milliyet*, 05 Mart 1990.

Bila, Fikret, "Yeni Bir Dünya", *Milliyet*, 13 Aralık 1997.

"Cohen ile Kritik Diyalog", *Milliyet*, 16 Temmuz 1999.

Çakır, Ruşen, "Bütün Yollar Dış Türklere Çıktı", *Cumhuriyet*, 09 Aralık 1991.

Çakır, Ruşen ve Kartay, Günseli, "Moskova, Ankara'ya Kuşkuyla Bakıyor", *Cumhuriyet*, 08 Aralık 1991.

"Demirel'in Türk Âlemine Önderliği Boşlukta Kaldı", *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1993.

"DSP Dün Umuttu, Şimdi Zorunluluk", *Milliyet*, 05 Ocak 1994.

"DSP, Solda Ulusal Birlik İstiyor", *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1994.

"Ecevit: Batılı Müttefikler Uyarılmalı", *Milliyet*, 18 Aralık 1993.

"Ecevit Berlin'de", *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1992.

"Ecevit: Demirel Gün Kurtarıyor", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1992.

"Ecevit: Şimdi Eylem Zamanı", *Milliyet*, 28 Temmuz 1993.

"Ecevit, Türk Birliği Önerdi", *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1992.

"Ecevit: Türkiye Yalnızlıktan Kurtuldu", *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1992.

"Ecevit'e göre SHP ve CHP ile Ayrılıklar Derinleşiyor", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1993.

"Ecevit'in Görüşü Bizimle Birleşti", *Cumhuriyet*, 07 Ekim 1991.

"Ecevit'ten Protesto", *Milliyet*, 10 Mart 1992.

"Ecevit-Cindoruk Görüşmesi", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1992.

Elekdağ, Şükrü, "Dış Politika, Kıbrıs, Çiller ve Ecevit", *Milliyet*, 17 Ekim 1993.

Heper, Doğan, "Ecevit ve Ülkenin Beklentisi", *Milliyet*, 18 Mayıs 1999.

İlkutluğ, Mert ve Sancar, Rüya, "Global Türklerin Zirvesi", *Milliyet*, 01 Mayıs 1998.

"İstikamet Nahcivan", *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1992.

"Karabağ Tartışması Meclis'i Karıştırdı", *Cumhuriyet*, 05 Mart 1992.

Kohen, Sami, "Bir Yıllık Dış Politika Bilançosu", *Milliyet*, 07 Temmuz 1998.

Kohen, Sami, "Dış Politikada 100 Gün", *Milliyet*, 10 Ekim 1997.

Kohen, Sami, "Hem Doğu, Hem Batı", *Milliyet*, 24 Ekim 2001.

Kohen, Sami, "Öteki Tehlikeye Dikkat!", *Milliyet*, 07 Ekim 2001.

Kurtulmuş, İrfan, "Ecevit Kopenhag'da", *Milliyet*, 29 Ekim 1994.

Öymen, Örsan, "Yeni Dünyada Türkiye Yerini Alır", *Milliyet*, 07 Kasım 1997.

Özalp, Güven, "İlk defa Eşitiz", *Milliyet,* 08 Aralık 2000.

"Rumlara Yol Açıldı", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1995.

Sazak, Derya, "Barışa Yolculuk", *Milliyet*, 03 Kasım 1994.

Sazak, Derya, "Ecevit'i Sarsan Krizler", *Milliyet*, 07 Ekim 2001.

Sazak, Derya, "Ecevit'in İran Uyarısı", *Milliyet*, 03 Mayıs 1995.

Sazak, Derya, "Ecevit'le Ufuk Turu", *Milliyet*, 08 Mart 1992.

Sirmen, Ali, "Türkmenistan'dan", *Milliyet*, 26 Ekim 1994.

"Şahinler-Güvercinler", *Milliyet*, 22 Mayıs 1992.

"Taleplerimiz Reddedilmedi", *Milliyet*, 03 Mart 2002.

"Ulusal Uzlaşma Anayasası", *Cumhuriyet*, 31 Mart 1991.

"Ürdün'den Önemli Mesajlar", *Milliyet*, 28 Aralık 1992.

Yalçın, Nilüfer, "Türkiye'de Dış Türkler Sorununun Dünü Bugünü Yarını", Yazı Dizisi, No 3, *Milliyet*, 28 Mart 1990.

Yinanç, Bahadır, "Ecevit'i Terleten Soru", *Milliyet*, 18 Ocak 1993.

Seçim Bildirgeleri

Daha Çok Üreten Hakça Bir Düzen, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını No 9, Sistem Ofset, Ankara, 1987.

Gözün Aydın Türkiye, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 1991.

DSP ile Dürüst Yönetim, Hakça Düzen, Ulusal Birlik, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 1995.

Dürüst Yönetim, Hakça Düzen, Ulusal Birlik, İnançlara Saygılı Lâiklik, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 1999.

Sessiz Devrim: DSP'nin Ülke Sorunlarına Yaklaşımları ve Çözüm Önerileri, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 2002.

TBMM Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 2, Birleşim 20, 25 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 4, Birleşim 44, 04 Mart 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 9, Birleşim 68, 23 Nisan 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 11, Birleşim 78, 20 Mayıs 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 34, Birleşim 94, 23 Nisan 1993.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 35, Birleşim 95, 27 Nisan 1993.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 2, Birleşim 21, 10 Mart 1996.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 15, Birleşim 28, 09 Aralık 1996.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 19, Birleşim 45, 14 Ocak 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 19, Birleşim 48, 21 Ocak 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 30, Birleşim 119, 10 Temmuz 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Cilt 39, Birleşim 28, 16 Aralık 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 69, Birleşim 42, 12 Ocak 1999.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, Birleşim 11, 04 Haziran 1999.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, Birleşim 12, 07 Haziran 1999.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 22, Birleşim 46, 28 Aralık 1999.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 29, Birleşim 73, 29 Mart 2000.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Cilt 51, Birleşim 37, 20 Aralık 2000.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 80, Birleşim 38, 12 Aralık 2001.

Dokuzuncu Bölüm
İslam Birliği ve Reelpolitik Arasında Necmettin Erbakan'ın Orta Asya Politikası*

Mustafa Yıldız**

1. Giriş

Bu çalışma, Necmettin Erbakan'ın Orta Asya'ya yönelik politikasını, eserleri ve söylemleri üzerinden çözümlemektedir. Bu bölümün amacı Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri tüm ayrıntıları ile aydınlatmak değildir. Buna haddizatında bu çalışma kapsamında imkân da yoktur. Bu bağlamda özellikle Erbakan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri geliştirmede yetersiz kaldığı yönündeki iddialara cevap verilmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde Erbakan'ın Orta Asya politikasının ana umdeleri nelerdir? Erbakan'ın muhalefette ve iktidarda olduğu dönemlerde Orta Asya'ya yönelik yaklaşımları farklılık göstermiş midir? Yoksa Erbakan'ın Orta Asya politikası daha çok genel anlamda yücelttiği İslam birliği odaklı dış politikanın bir parçası olarak mı değerlendirilmelidir? sorularına cevap aranmaktadır. Esasında Erbakan gerek Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilmediği gerekse milletvekili olduğu dönemlerde Orta Asya Cumhuriyetlerine en azından söylem düzeyinde büyük önem vermiştir. Ancak iktidara geldikten sonra İslam birliği anlayışını önceleyen bir yaklaşımla hareket ettiğinden Orta Asya ülkeleriyle ilişkilere gereken önemi göstermemiştir.

Bu bölüm beş alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta Erbakan'ın dış politika yaklaşımı ortaya konulmaktadır. Bu konunun ele alınması Refah Partisi liderinin Orta Asya ülkeleri hakkındaki görüşlerinin ve icraatlarının

---

* Bu bölüm, "Necmettin Erbakan'ın Orta Asya Politikası" başlığı ile Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 2022'de yayımlanmış olan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-mektup: mustafa.yildiz@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3990-6275.

Erbakan bu amaca yönelik ilk nüveyi D-8 ülkeleriyle oluşturmaya gayret etmiştir. Erbakan her ne kadar Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini D-8 oluşumuna dâhil etmemiş olsa da bu ülkeleri İslam birliğinin ikinci evresi olan D-60'lara katmayı kesinlikle planlamıştır. Ancak siyasal ömrü buna vefa etmemiştir.

Kaynakça

Kitaplar

Doster, Barış, "Erbakan'ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", Çakmak, Haydar (der.), *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, ss.93-116.

Durmuş, Mustafa ve Yılmaz, Harun, "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki Faaliyetleri", Aydıngün, Ayşegül ve Balım, Çiğdem (der.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2012, ss.485-586.

Erbakan, Necmettin, *Davam*, Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü, Ankara, 2000.

Erbakan, Necmettin, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyatı*, MGV Yayınları, Cilt 4, Ankara, 2013.

Fuller, Graham E., *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Ekşi Kitaplar, Ankara, 2017.

Gorbatschow, S. Michail, *Zurück Dürfen Wir Nicht*, Goldmann Verlag, Bremen, 1987.

Gündoğan, Mete, *Erbakan*, Destek Yayınları, İstanbul, 2019.

Gümüş, Burak, "Diyanet İşleri Başkanlığının Orta Asya Politikası", Türk, Fahri (der.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, ss.80-132

Kazan, Şevket, *Refah Gerçeği-2*, Keşif Yayınları, Ankara, 2002.

Kocabaş, Süleyman, *Refahyol*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1997.

Makaleler

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği'", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2020, ss.17-55.

İnan, M. Akif, "M. Akif İnan'la Söyleşi, Türk Cumhuriyetleri Papaz Kaynıyor", *Yörünge Dergisi*, 17 Ocak 1993, İstanbul, ss.34-35.

İsmayılov, Elnur ve Budak, Türkan, "Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Enerji Politikası", *Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 11, Aralık 2014, ss.29-49.

Uzgel, İlhan ve Yaramış, Volkan, "Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de Yeni Osmanlıcı Arayışlar", *Doğudan*, Sayı 16, Mart-Nisan 2010, ss.3-31.

Zeyrekli Yaş, Sedef, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasında Süleyman Demirel'in Rolü", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013, ss.1-28.

Çevrim İçi Kaynaklar

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201997%20basbakan_necmettin_erbakanin _tmm_grup_toplantisinda_yaptigi_konusmalar.pdf, (12.10.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201996%20basin_toplantisi.pdf, (12.10.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201996%20rp_ile_dyp_koliskyon_hukumeti_protokolu.pdf, (12.10.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201993%20necmettin_erbakanin_konusmalari_haziran.pdf, (12.10.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201991%20secim_beyannamesi.pdf, (15.11.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201990%203_olagan_buyuk_kongresi _necmettin_erbakanin_konusmasi.pdf, (15.11.2020).

http://www.necmettinerbakan.net/page.php?act=videoGoster&videoID=533&name=azerbaycan-ve-t-rkmen-stan-gez-s-cd-1n, (14.11.2020).

http://www.necmettinerbakan.net/page.php?act=videoGoster&videoID=659&name=kazakistan-cumhur-b-k-yrd-erik-m-asanbayev-ile-g-r-me-20-21-aral-k-1992-cd-1, (14.11.2020).

https://www.youtube.com/watch?v=mPzgXTdVOVc, (14.11.2020).

Gazeteler

Milli Gazete, 25-26 Kasım 1989.

Milli Gazete, 30-31 Aralık 1989.

Milli Gazete, 27-28 Ocak 1990.

Milli Gazete, 9-10 Haziran 1990.

TBMM Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 2, Birleşim 20, 25 Aralık1991,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c002/tbmm19002020.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 5, Birleşim 46, 10 Mart1992,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c005/tbmm19005046.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 6, Birleşim 52, 25 Aralık1992,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c006/tbmm19006052.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 7, Birleşim 70, 03 Temmuz1996,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c007/tbmm20007070.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 8, Birleşim 72, 06 Temmuz1996,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c008/tbmm20008072.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 15, Birleşim 28, 09Aralık1996,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c015/tbmm20015028.pdf, (30.01.2023).

Onuncu Bölüm
Liderlerin Orta Asya Politikaları: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme

Fahri Türk[*] - Sedef Zeyrekli Yaş[**]

1. Giriş

20'nci yüzyılın ilk yarısından itibaren siyasetin en belirleyici unsuru olan partiler, zaman içinde merkezi konumlarını liderlere bırakmaya başlamışlardır. 21'inci yüzyılda hızlanarak devam eden bu dönüşümle birlikte siyasal hayata lider odaklı bir yaklaşım hâkim olmaya başlamıştır.[1] Siyasi liderler, mensup oldukları partilerin politikalarını kamuoyu önünde dile getiren ve örgütü temsil eden en önemli aktörlerdir.[2] Diğer yandan liderler iktidara geldiklerinde ise iç ve dış politikanın oluşturulmasında etkili olmaktadırlar. Türk liderler ise ülkelerinin politikalarına yön vererek diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi hususunda belirleyici bir rol oynamaktadırlar.

Bu kapsamda Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin lider merkezli yürütüldüğü, liderlerin düşüncelerinin ve yaklaşımlarının ilişkilerin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Elinizde tutmuş olduğunuz bu kitapta Turgut Özal, Süleyman Demirel, Ahmet Necdet Sezer, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan'dan oluşan liderlerin Orta Asya politikaları ayrı bölümler hâlinde söz konusu şahsiyetlerin söylemleri üzerinden mercek altına alınmaktadır. Bu bölümde ise liderlerin Orta Asya politikaları karşılaştırmalı olarak çözümlen-

[*] Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, E-mektup: fahriturk@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0117-0573.

[**] Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Havsa Meslek Yüksek Okulu, E-mektup: sedefyas@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7165-5712.

[1] Süleyman Güven, "Türkiye'de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset", *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, 2016, s.92.

[2] Işıl Arpacı, "Küresel Dönüşümler Ekseninde Siyasi Partiler ve Liderlik", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2018, s.134.

Ezcümle, Türkiye ve Orta Asya arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde liderlerin ve onların bölgeye yönelik yaklaşımlarının etkili olduğu ifade edilebilir. Yukarıda vurgulandığı üzere liderlerin ideolojik duruşları ve dönemsel olaylar Orta Asya politikalarında belirleyici rol oynamış olsalar da bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları Türk siyasilerde büyük heyecan yaratmış, bölge ile iş birliğinin ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi için olağanüstü bir çaba harcamışlardır. Özellikle ekonomik yatırımlar ve eğitim alanlarında bölge ülkeleriyle ciddi bir teşrikimesai yapmışlardır.

Kaynakça

Arpacı, Işıl, "Küresel Dönüşümler Ekseninde Siyasi Partiler ve Liderlik", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2018, ss.133-142.

Başaran, Doğacan, "Recep Tayyip Erdoğan'ın Orta Asya Politikası: Kurumsallaşma Çabaları ve Ekonomik İş Birliği", Altıncı bölüm.

Eren, Erdem, Turgut Özal'ın Orta Asya Politikası: 21'inci Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı Olacaktır., İkinci bölüm.

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İşbirliği'", Sekizinci bölüm.

Güven, Süleyman, "Türkiye'de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset", *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, 2016, ss.90-118.

Karakuzu, Taner, "Esir Türkler Söyleminden Bağımsız Devletlere Alparslan Türkeş'in Orta Asya Politikası", Yedinci bölüm.

Sezer, Esra, "Ahmet Necdet Sezer'in Orta Asya Politikası: 'Dost ve Kardeş Ülkeler'", Dördüncü bölüm.

Türk, Fahri; Karakuzu, Taner ve Limon, İlker, "Karşılıklı Bağımlılık Noktaınazarından Abdullah Gül'ün Orta Asya Politikası", Beşinci bölüm.

Yıldız, Mustafa, "İslam Birliği ve Reelpolitik Arasında Necmettin Erbakan'ın Orta Asya Politikası", Dokuzuncu bölüm.

Zeyrekli Yaş, Sedef, "Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası: Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası", Üçüncü bölüm.

Gözden Geçirilmiş 2. Basım

GÖÇ, GÖÇMENLERLE ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMET

Editörler

Doç. Dr. Tahir Emre Gencer - Doç. Dr. Bekir Güzel

nobel

GÖÇ, GÖÇMENLERLE ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMET

Editörler: Doç. Dr. Tahir Emre Gencer - Doç. Dr. Bekir Güzel

Yayın No.: 3614
Uluslararası İlişkiler No.: 164
ISBN: 978-625-439-814-8
E-ISBN: 978-625-439-813-1
Basım Sayısı: Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gencer, Tahir Emre., Güzel, Bekir.
Göç, Göçmenlerle Çalışma ve Sosyal Hizmet / Editörler: Tahir Emre Gencer - Bekir Güzel
Gözden Geçirilmiş 2. Basım. XXVI + 518 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-439-814-8
E-ISBN: 978-625-439-813-1
1. Göç 2. Göçmenlerle Çalışma 3. Sosyal Hizmet 4. Dezavantajlı Gruplar 5. Birlikte Yaşam 6. Uygulama Örnekleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları ..... **v**
Ön Söz ..... **ix**

BİRİNCİ KISIM
KAVRAMSAL, KURAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

Giriş: Bölüm 1
Göç ve Sosyal Hizmet İlişkisi Üzerine **3**
Emrah Akbaş
Giriş 3
Cemaatten Cemiyete 4
Cemiyetin Bir Aktörü ve/veya Cemiyetleştiren Bir Aktör Olarak Sosyal Hizmet 5
Göç ve Sosyal Hizmet: Yerleşim Evleriyle Başlayan Bir İlişki 6
Göç ve Sosyal Hizmet: Refah Devletiyle Perçinlenen İlişki 7
Göç ve Sosyal Hizmet: Küreselleşme Çağında Çeşitlenen ve Sosyal Hizmetin Doğasını Dönüştüren Bir İlişki 8
Göçmenlerle Sosyal Hizmet Uygulaması 10
Sonuç 11
Kaynakça 13

Bölüm 2
Göç Olgusuna İlişkin Temel Kavramlar **15**
Ozan Selçuk
Giriş 15
Olgusal Açıdan Kavramlar 18
Uluslararası Göç (International Migration) 18
Ekonomik Göç / İş Gücü Göçü (Economic / Workforce Migration) 19
Zorunlu ve Gönüllü Göç (Forced and Voluntary Migration) 19
Beyin Göçü (Brain Drain) 20
Zincirleme Göç (Chain Migration) 20
Döngüsel Göç (Circular Migration) 21

Aile Göçü (Family Migration) 21
Cinsiyet Temelli Göç (Gendered Migration) 22
Göçün Feminizasyonu/Kadınlaşması (Feminisation of Migration) 22
İç Göç (Domestic / Internal Migration) 23
Bireyin Statüsü Açısından Kavramlar 23
Göçmen (Migrant) 23
Nitelikli Göçmen 24
Mülteci (Refugee) 25
Şartlı Mülteci (Conditional Refugee) 26
Sığınmacı (Asylum Seeker) 27
Yerinden Edilmiş Bireyler (Displaced People) 27
İkincil Koruma (Subsidiary Protection) 27
Uluslararası Koruma (International Protection) 28
Geçici Koruma (Temporary Protection) 29
Geri Dönenler (Returnees) 29
Refakatsiz Çocuklar (Unaccompanied Children) 29
Yasa Dışı Göçmen (Illegal Migrant) 29
Düzensiz / Belgesiz Göçmen (Irregular / Undocumented Migrant) 30
Vatansız Kişi (Stateless Person) 31
Çift/Çoğul Vatandaşlık 31
Mekânsal Açıdan Kavramlar 31
Coğrafi Kısıtlama (Geographical Limitation) 31
Kaynak Ülke (Country of Origin) 31
Hedef Ülke (Country of Destination) 32
Geçiş (Transit) Ülkesi (Country of Transit) 32
Barınma Merkezleri (Accommodation Centres) 32
Geri Gönderme Merkezleri (Repatriation Centers) 33
Daimi İkamet (Permanent Residence) 33
Diğer Kavramlar 34
Geri Göndermeme İlkesi (Non-Refoulement Principle) 34
Sığınma (İltica) Hakkı ve Başvurusu (Right to Asylum and Application for Asylum) 34
Çalışma İzni (Work Permit) 34
Sosyal Uyum (Social Harmony) 35
Entegrasyon (Integration) 35

Diaspora 36
Sosyal Sermaye (Social Capital) 36
De facto 36
Sonuç 37
Kaynakça 38

Bölüm 3
Temel Göç Kuramları ve Göçün Değişen Yüzü 41
Bekir Güzel - Tahir Emre Gencer
Giriş 41
Temel Kuramlar: Erken Dönem Göç Kuramları 44
Ravenstein göç yasaları 44
Samuel Stouffer: Kesişen Fırsatlar Kuramı 46
Petersen'in göç tipleri 48
Everett Lee: İtme-çekme kuramı 50
Ekonomik Temelli Kuramlar 52
Neoklasik ekonomi kuramı 53
İkiye bölünmüş emek/iş gücü piyasası kuramı 54
Yeni ekonomi kuramı 56
Tarihsel-Yapısalcı Göç Kuramları 58
Bağımlılık Okulu: Merkez-çevre kuramı 59
Dünya sistemleri kuramı 60
Göç sistemleri kuramı 61
Sosyokültürel Göç Kuramları 63
Modernleşme okulu: Denge kuramı 63
Göçmen ilişkiler ağı (Network) kuramı 65
Birikimli nedensellik 67
Sonuç 69
Kaynakça 71

Bölüm 4
Dünyada ve Türkiye'de Göçün Tarihsel Gelişimi,
Günümüzde Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri 75
Resul Turan
Giriş 75
Dünyada ve Türkiye'de Göçün Tarihsel Gelişimi 75
Osmanlı Dönemi'nde Türkiye Coğrafyasına Göçler 77

Göçün Organizasyonu 82
Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'ye Göç Hareketleri 85
Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi 86
Bulgaristan göçleri 88
Yugoslavya-Makedonya göçleri 89
Romanya göçleri 90
Afrika ve Orta Doğu göçleri 90
Suriye göçleri 91
Sonuç 93
Kaynakça 94

İKİNCİ KISIM
HUKUKSAL VE KURUMSAL ÇERÇEVE

Bölüm 5
Göç Mevzuatı 101
Mehmet Başcıllar
Giriş 101
Göç Mevzuatının Sosyal Hizmet Bakımından Önemi 102
Göç Mevzuatı 104
Göç Alanındaki Uluslararası Mevzuat 104
Göç Alanındaki Ulusal Mevzuat 109
Sonuç 118
Kaynakça 119

Bölüm 6
Göç Alanında Hizmet Veren Kurum ve Kuruluşlar 123
H. İrem Kalaycı Kırlıoğlu
Giriş 123
Göç Alanında Ulusal Düzeyde Hizmet Veren Kurum ve Kuruluşlar 124
İçişleri Bakanlığı 124
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 126
Sağlık Bakanlığı 129
Millî Eğitim Bakanlığı 131
Sivil Toplum Kuruluşları 131
Üniversitelerdeki Uygulama ve Araştırma Merkezleri 142
Göç Alanında Uluslararası Düzeyde Hizmet Veren Kurum ve Kuruluşlar 145

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği-BMMYK (The UN Refugee Agency-UNCHR) 145
Uluslararası Göç Örgütü (IOM) 145
Birleşmiş Milletler Küresel Göç ve Kalkınma Forumu-GFMD 146
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 146
Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GİZ) 147
Caritas Turkey 147
Sonuç 148
Kaynakça 148

ÜÇÜNCÜ KISIM
GÖÇ ÇALIŞMALARINDA SOSYAL HİZMET KURAM, UYGULAMA VE PSİKOSOSYAL DESTEK BOYUTU

Bölüm 7
Göçmenlerle Sosyal Hizmet Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Teknikler 153
Ayşe Nur Boz - Dilara Ustabaşı Gündüz - Demet Akarçay Ulutaş
Giriş 153
Kavramsal Çerçeve 155
Birlikte Yaşam ve Sosyal Uyum (Değerler) 160
Uygulamaya Dönük Bileşenler 164
Uygulamaya Dönük Teknikler 171
Sonuç 178
Kaynakça 180
EK-1. Vaka Örneği 185

Bölüm 8
Göç Çalışmalarında Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları 187
Alpaslan Çobanoğlu - Serhat Tek
Giriş 187
Sistem Kuramı 189
Ekolojik Yaklaşım 190
Güçlendirme Yaklaşımı 191
Krize Müdahale Yaklaşımı 193
Hak Temelli Yaklaşım 197
Feminist Kuram 199

Sosyal Hizmette Kültürel Yetkinlik 202
Çokkültürcü Sosyal Hizmet 204
Baskı Karşıtı Uygulama 206
Ayrımcılık Karşıtı Uygulama 208
Irkçılık Karşıtı Uygulama 210
Sonuç 212
Kaynakça 212

Bölüm 9
Göç Süreçlerinde Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri 221
Aslı Cennet Yalım
Giriş 221
Göçmen Olmanın Psikososyal Yönü 222
Göçmenlere Yönelik Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Servislerinin Özellikleri 226
Suriyelilere Yönelik Etkili Müdahalenin Özellikleri 232
Sonuç 235
Kaynakça 236

DÖRDÜNCÜ KISIM
GÖÇ SÜREÇLERİNDE DEZAVANTAJLI GRUPLAR: ÇOCUK, KADIN, AİLE, YAŞLI VE ENGELLİ

Bölüm 10
Çocuk Göçü: Yaşamları Yaşlarından Büyük Çocuklar 243
Tahir Emre Gencer
Giriş 243
Geleneksel Çocukluk Anlayışından Hak Temelli Yaklaşıma ve Modern Çocukluk Anlayışına Doğru 244
Göçte Çocuk Olmak 247
Göç Süreçlerindeki Çocukların Öne Çıkan Gereksinimleri (İhtiyaçları) ve Karşılaştıkları Zorluklar 251
Çocukların Gereksinimleri 252
Zorunlu Göç Süreçlerindeki Çocukların (Karşılanamayan) Gereksinimleri ve Karşılaştıkları (Gereksinim Temelli) Zorluklar/ Sorunlar 254
Sonuç 265
Kaynakça 268

Bölüm 11
Göçmen Çocuklara Yönelik İstismar: Çocuk Ruh Sağlığına Yansımalar ve Sosyal Hizmet Müdahalesi 271
Gamze Erükçü Akbaş
Giriş 271
Göçmen Çocuklar: Savaş, Yerinden Edilme, Şiddet ve Çocuk Ruh Sağlığı 272
Türkiye'de Göçmen Çocuklara Yönelik İstismar: Araştırmalar ve Medyaya Yansıyan Vakalar 278
Sosyal Hizmet Boyutu 281
Göçmenlerle Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolleri 281
Göçmen Çocuk İstismarı ile Mücadelede Sosyal Hizmet Müdahalesi 282
Sonuç 288
Kaynakça 289

Bölüm 12
Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Göçte Kadınlar ve Aile 293
Meliha Funda Afyonoğlu
Giriş 293
Göçmenlerle Sosyal Hizmette Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Uygulama Yapmak 295
Göç Sürecinde Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete Yönelik Risk Değerlendirmesinde Göz Önünde Bulundurulması Gereken Faktörler 297
Göç Sonrasında Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet Riskine Yönelik Uygulama 300
Aile Sistem Teorisi Temelinde Göçmen Ailelerle Sosyal Hizmet ve Aile Göçü 303
Eşlik Eden Aile Göçünde Aile İçi İlişkiler 305
Aile Kurma 308
Aile Birleşimi 309
Sonuç 311
Teşekkür 312
Kaynakça 313

Bölüm 13
Engellilik, Yaşlılık ve Yerinden Edilmenin Kesiştiği Yer: Engelli ve Yaşlı Göçmenler 317
Ecem Naz Nazlıer
Giriş 317
Yerinden Edilmiş Engelli ve Yaşlı Göçmenlerin Karşılaştıkları Güçlükler 320

Sağlık Alanında Karşılaşılan Güçlükler 321
Ev Sahibi Ülkenin Dilini Bilmeme Kaynaklı Karşılaşılan Güçlükler 322
Eğitim Alanında Karşılaşılan Güçlükler 323
İstihdam Alanında Karşılaşılan Güçlükler 323
Barınma Alanında ve Aidiyet Kaybı Sonucu Karşılaşılan Güçlükler 324
Bakım Konusunda Karşılaşılan Güçlükler 325
Ayrımcılık ve Baskıya Maruz Kalan Göçmenlerin Karşılaştıkları Güçlükler 325
Göçmen Kadınlar Özelinde Karşılaşılan Güçlükler 325
Geriden Kalan Göçmenlerin Karşılaştıkları Güçlükler 326
Engelli ve Yaşlı Göçmenlere İlişkin Yasal Düzenlemeler 327
Engelli ve Yaşlı Göçmenler ile Çalışırken Sosyal Hizmetin Konumu 332
Sonuç 335
Kaynakça 340

BEŞİNCİ KISIM
SAHAYA VE UYGULAMAYA YÖNELİK ÖNERİLER, VAKA YÖNETİMİ VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Bölüm 14
Göç Çalışmalarında Uygulama ve Sahaya Yönelik Öneriler 349
Gökçe Ceylan
Giriş 349
Günümüzde Popüler Bir Uygulama Alanı Olarak Göç Çalışmaları 350
Türkiye'de Göç Çalışmaları ve Uygulamaları 351
Uygulama Paydaşlarından Biri Olarak Sosyal Hizmet Uzmanları 353
Vaka Yöneticisi Olarak Sosyal Hizmet Uzmanları 354
Danışman Olarak Sosyal Hizmet Uzmanları 356
Savunucu Olarak Sosyal Hizmet Uzmanları 358
Profesyonel Olarak Sosyal Hizmet Uzmanları 361
Sonuç 363
Kaynakça 365

Bölüm 15
Göç Çalışmaları ve Vaka Yönetimi 369
Gülgez Ağbaba Eroğlu
Giriş 369
Göç 370

Vaka Yönetimi ve Vaka Yazılım Sistemi....373
Vaka Yönetiminin Aşamaları....376
Vaka Yönetim Aşamaları....379
Hassasiyet (Vulnerability) ve Risk Değerlendirmesi....381
Risk Değerlendirmesi- Risk Düzeyleri....382
Savunuculuk ve Havale (Yönlendirme) Mekanizması Geliştirme....387
Sonuç....391
Kaynakça....392
Ek1. Vaka Yönetimi Aşamaları ve Vaka Örneği....394

Bölüm 16
Göç Alanına İlişkin Proje Çalışmaları ve İyi Uygulama Örnekleri....397
Büşra Uslu Ak
Giriş....397
Sosyal Hizmet Odaklı Projeler ve Göç İlişkisi....398
Tanımlama....400
Formülasyon....401
Uygulama....404
Değerlendirme....405
Göç Projeleri Kapsamında İyi Uygulama Örnekleri....407
İyi Uygulama Örneği 1: Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi....407
İyi Uygulama Örneği 2: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi....409
İyi Uygulama Örneği 3: Türkiye'de Toplum Merkezlerini ve Yerel İnisiyatifleri Destekleyerek Mülteciler ve Ev Sahibi Topluluklar İçin Sosyal Hizmetlerin İyileştirilmesi Projesi....411
Göç Projeleri Döngü Süreçlerinde Sosyal Hizmet Bakış Açısı....412
Sonuç....414
Bazı Anahtar Sözcükler ve Tanımları....415
Ekler....415
Kaynakça....417

Bölüm 17
Gaziantep'teki Suriyelilerin Genel Durumu ve Yaşadıkları Sosyal Sorunlar: Bir Göç Analizi Örneği 419
Nur İncetahtacı
Giriş 419
Suriyelilerin Genel Görünümü ve Yaşadıkları Temel Sorunlar 426
Yoksulluk Sınırından Açlık Sınırına Düşmek 431
Sosyal Hizmetlerin Niteliği 433
Sonuç 434
Kaynakça 436

Bölüm 18
Suriyeli Kadınların Gereksinimlerinin Karşılanmasına Yönelik Hak Temelli Hizmetler: Bir Sosyal Hizmet Uygulaması Örneği 439
Filiz Demiröz - Gizem Akoğlu
Giriş 439
Araştırmanın Problemi ve Amacı 444
Araştırmanın Yöntemi 446
Bulgular 449
Kadınların Sosyodemografik ve Aile Özellikleri 449
Kadınların Gereksinimleri 453
Kadınların Baş Etme Stratejileri ve Gelecek Beklentileri 467
Sonuç 470
Kaynakça 476

Sonuç Yerine: Bölüm 19
Göçün Belirsizlikleri: Yeniden Göç Etmek ya da Birlikte Yaşamak 481
Filiz Demiröz
Giriş 481
Türkiye'deki Göçmenler 482
Kalıcı Çözümler: Gitmek mi Zor, Kalmak mı? 487
Sonuç 495
Kaynakça 496

Editörler ve Yazarlar Tarafından Önerilen Destekleyici Materyaller 499

Editörler ve Bölüm Yazarları 507

Giriş: Bölüm 1

Göç ve Sosyal Hizmet İlişkisi Üzerine

Emrah Akbaş

Giriş

Göç ve sosyal hizmet ilişkisi sadece bir dezavantajlı grup olarak göçmenlerle çalışmaya dair becerileri ve müdahale stratejilerini imleyen bir ilişki olarak anlaşılırsa ne göç ne de sosyal hizmet tam anlamıyla anlaşılabilir. Bu iki olgu arasında ontolojik bir bağ bulunmaktadır. Sosyal hizmeti bir disiplin ve meslek olarak doğuran tarihsel ve toplumsal koşullara dikkatlice bakıldığında hızlı ve yönetilemeyen kentleşmenin ve kentlere doğru yoğun insan hareketliliğinin önemli bir rol oynadığı görülecektir. Gerçekte sosyal hizmet söz konusu bu insan hareketliliğinin sonuçlarını yönetme ihtiyacından doğmuş denilebilir.

Modern göçleri salt insan hareketliliği olmaktan çıkarıp bir toplumsal sorun olarak inşa eden süreç de söz konusu "yönetilememe" meselesiyle ilişkili olarak anlaşılabilir. Moderniteyle birlikte sosyal alan yeniden inşa edilmiş ve nitelikli uzmanlar aracılığıyla regüle edilmeye ve yönetilmeye başlamıştır. Esasen moderniteyle birlikte sadece sosyal alanın değil, modern anlamda toplumun icat edildiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Sosyal hizmet de icat edilen modern toplumun bir aktörüdür. Zira modern öncesi toplumsal ilişkiler sosyal hizmet gibi bir enstrümana hacet bırakmayan geleneksel aktörlere ve ilişkilere sahipti.

Bu çalışmada öncelikle sosyal hizmetin modern toplumun bir enstrümanı olarak toplumsal dönüşümün içinde nasıl konumlandığı ele alınacak, daha sonra göç ve sosyal hizmet ilişkisi yerleşim evleri hareketinden küreselleşmeye değin periyotlar hâlinde tartışılacak ve son olarak da pratikte ve teoride bu ilişkinin yansımaları ve sonuçları eleştirel bir biçimde anlaşılmaya çalışılacaktır.

keze alan ve kültürel çeşitliliğe ve çoğulculuğa referans yapan bir sosyal hizmet uygulamasını güçlendirmiş olmasına karşın sosyal hizmetin en temelde insan haklarını referans alan bir savunuculuk mesleği olduğu dikkate alındığında göçmenlerle çalışmada öncelikle mevcut söylemlere ve politikalara meydan okuyan bir uygulama ortaya koyması beklenmelidir. Bu nedenle sosyal hizmetin mevcut söylem ve politikaları tersyüz eden ve yeniden inşa eden bir teorik ve politik duruşu temsil etmesi gerekir.

Sosyal hizmet uygulamasının göç konusuna yaklaşımda küresel eşitsizlikleri ve çoğu zaman asimilasyoncu ulusal ajandaları bir tarafa koyarak müracaatçıların anlatılarını ve pozisyonlarını merkeze yerleştirmesi ve müdahaleyi buna göre şekillendirmesi gerekir. Yani söylemi politika yapıcılar yerine müracaatçının anlatısı üzerine bina etmelidir.

Kaynakça

Addams, J. (1912). Twenty Years at Hull-House. New York: Macmillan Co.

Akbaş, E. (2019a). Sığınmacı ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetin Kavramsal ve Kuramsal Temelleri. Filiz Göktuna Yaylacı (Ed.), Kuramsal ve Uygulama Boyutları İle Türkiye'de Sığınmacı Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler içinde (51-64). Londra: London Press.

Akbaş, E. (2019b). Sosyal Hizmetin Revize Edilen Küresel Tanımının Gösterdikleri: Paradigma Değişimi. *Turkish Studies-Social Sciences*, *14*(5), 1945– 1956.

Akbaş, E. (2019c). Sosyal Politikaya Giriş: Eleştirel ve Tarihsel Bir Çerçeve. Erdal T. Karagöl ve Abdülkadir Develi (Ed.), Sosyal Politika Teori Politika ve Uygulamalar içinde. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Durkheim, E. (2014). *The Division of Labor in Society*. Simon and Schuster.

Erkan, R. (2002). Kentleşme ve Sosyal Değişme. Ankara: Bilimadamı Yayınları.

George, U. (2015). Migration and Social Work. James D. Wright (Ed.), International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences içinde (416–421). Elsevier Publications.

Kalberg, K. (1975). The Commitment to Career Reform: The Settlement Movement Leaders. *The Social Service Review, 49(4)*, 608-628.

Köngeter, S. (2020). A Brief Transnational History of the Settlement House Movement. *The Settlement House Movement Revisited: A Transnational History*. Policy Press.

Tönnies, F. (2012). Gemeinschaft und Gesellschaft. In *Studien zu Gemeinschaft und Gesellschaft* (pp. 27-58). VS Verlag für Sozialwissenschaften.

UN DESA (UN Department of Economic and Social Affairs) (2021). https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/populationfacts/index.asp. Erişim: 02.9.2021.

Williams, C. ve Graham, M. (2014). A World on the Move': Migration, Mobilities and Social Work. *The British Journal of Social Work*, *44(1)*, i1–i17.

Bölüm 2

Göç Olgusuna İlişkin Temel Kavramlar

Ozan Selçuk

Giriş

"Kelimeler önemlidir. Birini tanımlamak için kullanıldığında, o kelime kişiyi yüceltebilir veya aşağılayabilir. Gerçek şu ki, hiç kimse bazı isimlerle anılmaktan hoşlanmaz. Oyun alanındaki küçük çocuklar bile kelimelerin incitebileceğini bilir. Başkalarına atıfta bulunma şeklimiz, onlar hakkında sahip olduğumuz fikri ima eder. Bu nedenle, birinden bahsederken uygun kelimeleri kullanmak gereksiz bir nezaket meselesi değildir. Bu bir saygı meselesidir! Gerçekten de saygı, tüm insan etkileşiminin merkezinde olması gereken kelimedir. Ben bir göçmenim. Anavatanlarından uzakta olan milyonlarca insandan biriyim. Çoğu göçmen, başkalarının daha az yetenekli, daha az önemli, daha az insan olduklarını ima eden şekillerde onlardan bahsettiğini duymanın acı verici deneyimlerine tanıklık etmektedir. Nasıl ki sosyal etik davranış, insan onurunun ırk, cinsiyet veya din gibi unsurlara dayanmadığını kabul ediyorsa, aynı şekilde benim insani onurum da göçmenlik statüme dayanamaz. Ben bir insanım ve ikinci sınıf bir varlık olmadığımı, tam bir insan olduğumu kabul edecek şekilde muamele görmek istiyorum."

-Vanessa Russo, Brazilyalı bir göçmen, ABD-

İnsanların daha iyi bir yaşam arayışı için bir yerden başka bir yere hareketi, insanlığın doğasında var olan bir boyuttur. Bu olguya ilişkin algılar, tarih boyunca kanaat önderlerinin ve karar vericilerin göç yönetişimi ile ilgili söylemlerini ve eylemlerini etkilemiştir. Bozuk göç sistemleri ve insan hareketliliğini kısıtlamaya yönelik önlemler genellikle ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sorunların kaynağı olarak suçlanan göçmenlerin çarpık ve politikleştirilmiş algılarına dayanmaktadır. Bu durum da yukarıda görüşlerine yer verilen Brezilyalı bir göçmenin sözlerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Kavramlar dışlayıcı, incitici, ayrımcı, istismar

Kaynakça

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) (2018). Geçici Barınma Merkezleri, 19. 08.2021 tarihinde https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2374/files/15_10_2018_Suriye_GBM_Bilgi_Notu_1.pdf adresinden erişim sağlandı.

Alpago, H. ve Oduncu Alpago, D. (2021). Karşılaştırmalı Bir Analizle Göç ve Entegrasyon: Gurbetçiler ve Suriyeli Mülteciler Örneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 16 (1), 95-115. https://dergipark.org.tr/tr/pub/beyder/issue/62839/784283 adresinden erişildi.

Andall, J. (1992, January). Women migrant workers in Italy. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 15, No. 1, pp. 41-48). Pergamon.

Aydın, F. (2014). Uluslararası işgücü anlaşmaları. *Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayınları*, (7).

Baltes-Löhr, C., Koch, A. ve Besch, S. (2011). *Policy Report on migration and asylum 2010-Luxembourg*. University of Luxembourg.

Bartram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. Hece Yayınları ve Dergileri.

Bastia, T. (2019). *Gender, migration and social transformation: intersectionality in Bolivian itinerant migrations*. Routledge.

Birleşmiş Milletler (UN) (1998). *Recommendations on Statistics of International Migration*. New York: United Nations.

Burnley, I.H. (2009). Immigration II. Kitchin, R., & Thrift, N. (ed.) İçinde. *International encyclopedia of human geography (ss. 308-316)*. Elsevier.

Cantle, T. (2005). *Community Cohesion: A New Framework for Race and Diversity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çağlar, A. (2013). Circular migration between Hungary and Ukraine: Historical legacies, the economic crisis, and the multidirectionality of 'circular'migration. *Circular migration between Europe and its neighbourhood: Choice or necessity*, 141-165.

Çağlar, T. (2018). Göç çalışmaları için kavramsal bir çerçeve. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(8), 26-49.

Çiçekli, B. (2009). *Uluslararası hukukta mülteciler ve sığınmacılar*. Seçkin.

Çoltu, S., ve Öztürk, S. (2018). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 188-198. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd /issue/34559/338950 adresinden erişildi

Donato, K. M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalansan IV, M. ve Pessar, P. R. (2006). A glass half full? Gender in migration studies. *International migration review*, *40*(1), 3-26.

Etzo, I. (2008). Internal migration: a review of the literature.

Forrest, R., ve Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban studies*, *38*(12), 2125-2143.

Gold, S. J., ve Nawyn, S. J. (Eds.). (2019). *Routledge International Handbook of Migration Studies*. Routledge.

Greenwood, M. J. (1997). Internal migration in developed countries. *Handbook of population and family economics*, *1*, 647-720.

Hugo, G., Tan, G., ve Napitupulu, C. J. (2017). Indonesia as a transit country in irregular migration to Australia. *A long way to go: Irregular migration patterns, processes, drivers and decision-making*, 167-191.

International Organization for Migration (IOM) (2019). Glossary on Migration. *International Migration Law Series* 34.

Institute on Statelessness and Inclusion (ISI) (2017). The World's Stateless Children. https://files.institutesi.org/worldsstateless17.pdf adresinden erişildi.

Karabulut, R., ve Açak, M. (2018). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Ekonomik Maliyeti (2011-2017). *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 131-144. https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop/issue/39520/429919 adresinden erişildi.

Khilji, S. E., Tarique, I., ve Schuler, R. S. (2015). Incorporating the macro view in global talent management. *Human Resource Management Review*, *25*(3), 236–248. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2015.04.001

King, R., ve Skeldon, R. (2010). 'Mind the gap!'Integrating approaches to internal and international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *36*(10), 1619-1646.

Kofman, E. (2000). The invisibility of skilled female migrants and gender relations in studies of skilled migration in Europe. *International journal of population geography*, *6*(1), 45-59.

Koser, K. (2007). *International migration: A very short introduction*. Oxford University Press.

KOSGEB. (2005). Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü, Ankara.

Kunz, E. F. (1973). The refugee in flight: Kinetic models and forms of displacement. *International Migration Review, 7*(2), 125–46. doi.org/ 10.2307/3002424

Lakoff, G. (2006). The framing of immigration.

Luik, E. (2014). *Asylum and migration*. Glossary 3.0.

Marchiori, L., Shen, I. L., ve Docquier, F. (2013). Brain drain on globalization: A general equilibrium analysis from the sending countries' perspective. *Economic Inquiry*, *51*(2), 1582–1602. https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2012.00492.x

Newland, K. Rannveig Agunias, D. ve Terrazas, A. (2008). Learning by Doing: Experiences of Circular Migration, *Migration Policy Institute, Insight*.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2017). International Migration Outlook 2017, OECD, Paris.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2019). International Migration Outlook 2019, OECD, Paris.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2020). International Migration Outlook 2020, OECD, Paris.

Paksoy, S. ve Özgüven, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Kilis Ekonomisine Etkisi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(9), 56-78. https://dergipark.org.tr /tr/pub/assam/issue/33151/369852 adresinden erişildi.

Pessar, P. R. (1999). Engendering migration studies: The case of new immigrants in the United States. *American Behavioral Scientist*, *42*(4), 577-600.

Piper, N. (2005). *Gender and migration*. Global Commission on International Migration.

Ruyssen, I., ve Salomone, S. (2018). Female migration: A way out of discrimination?- *Journal of Development Economics*, *130*, 224–241. https://doi.org/10.1016/j. jdeveco.2017.10.010

Sjaastad, L. A. (1962). The costs and returns of human migration. *Journal of political Economy*, *70*(5, Part 2), 80-93.

Solinger, D. J. (1999). Citizenship issues in China's internal migration: comparisons with Germany and Japan. *Political Science Quarterly*, *114*(3), 455-478.

Tomanbay, İ. (2012). *Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetlerde Önce Kavram; Sosyal Çalışmada Kavram Sorunu***,** Ankara, SABEV.

Türk Dil Kurumu (TDK) (t.y.). *Kavram*. https://sozluk.gov.tr adresinden erişildi.

T.C. Resmî Gazete (2013), *6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*, 28615, 11 Nisan 2013.

Uluslararası Göç Örgütü (2009). Göç Terimleri Sözlüğü, 20.08.2021 tarihinde https:// publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf adresinden erişim sağlandı.

United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN), (2017). Revisiting the Concepts, Definitions and Data Sources of International Migration in the Context of the 2030 Agenda for Sustainable Development. https://www.un.org/development/desa /pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/unpd_egm_201709_s2_paper-osaki-final.pdf adresinden erişildi.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2006). *Master Glossary of Terms*.

United Nations (1998). *Recommendations on Statistics of International Migration*, Revision 1. Statistical Papers, Series M, No.58, Sales No. E.98.XVII.14.

United Nations (1989). *United Nations Convention on the Rights of the Child*.

United Nations Conference on Trade and Development. (2012). The Least Developed Countries Report. https://unctad.org/system/files/official-document/ldc2012_en.pdf adresinden erişildi.

Vertovec, S. (2007) Circular Migration. The Way Forward in Global Policy? *International Migration Institute,* University of Oxford, Year 2007, Paper 4.

Yaldız, F. (2013). Diaspora kavramı: tarihçe, gelişme ve tartışmalar. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 18(18), 289-318.

YUKK (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 20.08.2021 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf adresinden erişim sağlandı.

Bölüm 3

Temel Göç Kuramları ve Göçün Değişen Yüzü

Bekir Güzel - Tahir Emre Gencer

Giriş

"Kuram nedir ve ne işe yarar?" sorusu, sosyal bilimler açısından önemli tartışmaların başlamasına ve kritik temel kavramların olgunlaşmasına olanak sağlamıştır. Bu noktada öncelikle kuramın ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Nitekim kuramın ne olduğunu kavramak, ne işe yaradığı sorusunun cevabına da ulaştırmaktadır. Yunancada görüş ve manzara anlamına gelen "theoria" kelimesinden türeyen kuram kelimesi, bugün özellikle bilimsel konularda kişinin baktığı bir şeyi çerçeveye alıp odaklanmaya yarayan bir kavram gözlüğü olarak tanımlanmaktadır (Hitchcock, 2013). Dolayısıyla kuram kelimesinin kavrama, deşifre etme, anlamlandırma ve bakış açısı sağlama gibi farklı anlamları içerecek şekilde kullanıldığı bilinmektedir (Hitchcock, 2013). Bilimsel bir tanım yapmak gerekirse kuram bir olguyu veya durumu oluşum ya da varoluş nedenleriyle açıklayan ve yanlışlığı kanıtlanıncaya kadar doğru kabul edilen bilgi, varsayım ya da ilke olarak tanımlanabilir. Feigl (1951) kuramı, bilimsel araştırmalar sürecinde değişkenler arasında olabileceği varsayılan ilişkilerin dayandırıldığı bilimsel açıklamalar olarak tanımlamaktadır. Nihai olarak kuram, kimilerine göre felsefe yapma, kimilerine göre varlığı ve gerçekliği felsefi olarak yeniden kurma ve ifade etme denemesidir (Taşdelen, 2003). Kuram ile ilgili hangi tanımı esas alırsak alalım temelde bir bilme, düşünme ve açıklama ya da dile getirme çabası olduğunu görmekteyiz. Bu çaba aynı zamanda "Kuram ne işe yarar?" sorusunun cevabını da ortaya koymaktadır. Nitekim kuram bilinenin açıklanması, bilinmeyenin tahmin edilmesi, var olmayanın öngörülmesi gibi farklı işlevlere sahiptir. Örneğin bu bölümün konusu olan

geçirici ve eş güdümleme işlevleri yoluyla makro çalışmalar kapsamında insani yardım kuruluşları, ulusal ve uluslararası birimler harekete geçirilmelidir (Gencer, 2019). Bu süreçte yürütülecek çalışmalar ise toplumla çalışma kapsamında savunuculuk, lobicilik, ittifak oluşturma ve mahalle örgütlenmesi faaliyetleri aracılığıyla yürütülmelidir.

Kaynakça

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ağaç Sucu, S. ve Gündüz, U. (2019). Kitlelerin Yeni Göç Mekânları Olarak Sosyal Medya ve Sanal Göç İlişkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, *5*(2), 466-490.

Bartram D., Poros, M. V. & Monforte, P. (2017). Göç Meselesinde Temel Kavramlar. Itır Ağabeyoğlu Tuncay (Çev.), Ankara: Hece Yayınları.

Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Çağlayan, S. (2006) "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz, Sayı:17.

Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24,129-142.

Çiçekli, B. & Demir, O. Ö. (2013). *Türkiye Koridorunda Yasadışı Göçmenler*, Ankara: Karınca Yayınları.

Çoşkun, İ. (1989). Modernleşme Kuramı Üzerine, *Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 289-304.

De Jong, G. F., & Gardner, R. W. (Eds.). (2013). *Migration decision making: multidisciplinary approaches to microlevel studies in developed and developing countries*. Elsevier.

Ela Özcan, E. D. (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, 2(4), 183-215.

Erdoğan, M. M. (2015). Avrupa'da Türkiye kökenli göçmenler ve 'Euro-Turks Barometre' Araştırmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (1), 108-148.

Ersoy, M. (1985). *Göç ve Kentsel Bütünleşme*. Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Fairchild, H.P. (1925) *Immigration: A World Movement and Its American Significance*, Rev. edition, New York: Macmillan, , pp. 13

Feigl, H. (1951). "Principles and problems of theory construction in psychology". In W. Dennis (Ed.), *Current trends in psychological theory* (p. 179-213). Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.

Fujita, N. (2007). Myrdal's theory of cumulative causation. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 3(2), 275-284.

Fussell, E. (2010). The cumulative causation of international migration in Latin America. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 630(1), 162-177.

Fussell, E. (2012). *Space, time, and volition: Dimensions of migration theory*. In Oxford Handbook of the Politics of International Migration.

Fussell, E., & Massey, D. S. (2004). The limits to cumulative causation: International migration from Mexican urban areas. *Demography*, 41(1), 151-171.

Gencer, T. E. (2019). Göç Süreçlerindeki Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri, Haklara Erişimleri ve Beklentileri: Ankara ve Hatay'da Yaşayan Suriyeli Çocuklar Örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gençler, A. (2015). *Emek Göçü ve Ekonomisi*, İstanbul: Der Yayınları.

Gezgin, M. F. (1991) İşgücü Göçü Teorileri, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 23.

Haas, H. (2005). International migration, remittances and development: myths and facts. *Third World Quarterly*, 26(8), 1269-1284.

Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A Review of the theoretical literature, *MPRA Working Paper*, 28197.

Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment and development: a two-sector analysis. *The American economic review*, 60(1), 126-142.

Haug, S. (2008). Migration networks and migration decision-making. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34, 4.

Hitchcock, L. A. (2013). *Kuramlar ve Kuramcılar: Çağdaş Düşüncede Antik Edebiyat*, (Çev. Seda Pekşen), İstanbul: İletişim Yayınları.

Hooghe, M., Trappers, A., Meuleman, B., & Reeskens, T. (2008). Migration to European countries: A structural explanation of patterns, 1980–2004. *International Migration Review*, 42(2), 476-504.

İçduygu, A. (2006). *The Labour Dimensions of Irregular Migration in Turkey*, European University Institute Research Reports 2006/5.

Jennissen, R. (2007). Causality chains in the international migration systems approach. *Population research and policy review*, 26(4), 411-436.

Karabulut, B. (2015). Bilgi toplumu çağında dijital yerliler, göçmenler ve melezler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 11-23.

King, R. (2012). *Theories And Typologies of Migration an Overview and a Primer*, Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12, Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM).

Lee, E. (1966). A Theory of Migration, Migration. *Demography*, 3(1), 47-57.

Lewis. W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour. *The Manchester School*, 22(2), 139-191.

Liang, Z., Chunyu, M. D., Zhuang, G., & Ye, W. (2008). Cumulative causation, market transition, and emigration from China. *American Journal of Sociology*, 114(3), 706-737.

Light, I., Bhachu, P., & Karageorgis, S. (2017). "Migration networks and immigrant entrepreneurship", (in) *Immigration and Entrepreneurship*, (pp. 25-50), Routledge.

Massey, D. (1990). Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration, *Population Index*, 56, 3-26.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay, Çağlar Özbek, İbrahim Sirkeci, M. Murat Yüceşahin (Çev.), 19(3), 431-466.

Mines, R., & De Janvry, A. (1982). Migration to the United States and Mexican rural development: A case study. *American journal of agricultural economics*, 64(3), 444-454.

Özyakışır, D. (2013). *Göç - Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: NOBEL Yayıncılık.

Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American sociological review*, 23(3), 256-266.

Piore, M. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration, *Journal of the Statistical Society of London*. 48(2), 167-235.

Rostow, W. W. (1990). The stages of economic growth: A non-communist manifesto, Cambridge University Press.

Samers M. (2010). *Migration*. Routledge: London.

Schoorl, J., Heering, L., Esveldt, I., Groenewold, G., Erf, R., Bosch, A., Valk, H., & Bruijn, B. (2000). *Push and pull factors of international migration: A comparative report*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Stouffer, S. A. (1940). Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.

Şahin, C. (2001).Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (2).

Şenol Sert, D. (2016). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. Gülfer Ihlamur-Öner, & N. Aslı Şirin Öner (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Stark, O. (1991). *The Migration of Labor*. Cambridge: Basil Blackwell.

Stark, O. & Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173-178.

Taşdelen, V. (2003). Eğitimde kuram ve uygulama bağının kurulmasına yönelik felsefi bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1), 151-166.

Tekeli, İ. ve Erder L. (1978) Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Todaro, M. P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American economic review*, 59(1), 138-148.

Yazan, Y. (2016). *Avrupa Birliği'nde Yasadışı Göç Politikası Türkiye Örneği Çerçevesinde İnsan Hakları Sorunsalı*. İstanbul: Milenyum Yayınları.

Vincent, C., & Macleod, B. (1974). An Application of network theory to migration and analysis. *Canadian Studies in Population* [ARCHIVES], 43-59.

Wallerstein, I. (1976). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press, 229-233.

Bölüm 4

Dünyada ve Türkiye'de Göçün Tarihsel Gelişimi, Günümüzde Türkiye'ye Yönelik Göç Hareketleri

Resul Turan

Giriş

İnsan ve mekân birbirini tamamlayan parçalardır. Mekân insanla anlam kazanır. Ancak bu anlamı ve bağı göç koparır. Bu açıdan insan ve göç, insanlık tarihinin değişmeyen bir gerçeğidir. Göçler, ilk çağlardan başlayarak bilimsel ve teknolojik ilerlemeye rağmen varlığını günümüze kadar sürdüregelmiştir. Hatta modern çağ, meydana gelen göçler nedeniyle "*göç yüzyılı*" olarak adlandırılmaktadır (Bergman, 2018, s. 371). Bu bağlamda, özellikle Türkiye ve çevresi, coğrafi konumu itibarıyla bu göçlerde hem geçmişte hem de günümüzde önemli bir merkez görevi görmektedir. Birleşmiş Milletler'in 2017 yılına ait raporuna göre 2000 yılında 173 milyon olan dünyadaki göçmen sayısı, 2017 yılında 259 milyona ulaşmıştır. Köken olarak bu göçmenlerden 106 milyonu Asya, 61 milyonu Avrupa, 38 milyonu Latin Amerika ve Karayipler, 36 milyonu ise Afrika doğumludur. Dünyadaki göçmen nüfusunun 58 milyonu Kuzey Amerika'da, 78 milyonu Avrupa'da ve 80 milyonu Asya'dadır (United Nations, 2017). Bu bağlamda göç, dünyanın her bölgesinde görülen oldukça yaygın bir olgu olmakla birlikte, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada etkileri ve sonuçları güçlü bir şekilde hissedilmektedir.

Dünyada ve Türkiye'de Göçün Tarihsel Gelişimi

Göç gerek tarih kitaplarında gerek kutsal metinlerde sık sık üzerinde durulan bir olgudur. Eski çağlarda insanoğlunun göçebe hayat tarzı, bu durumun en önemli

ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Osmanlı Devleti tarafından birçok farklı yardım komisyonu kurulmuştur. Bu tür faaliyetler halk tarafından da desteklenmiş ve birçok sivil yardım kuruluşu teşkil edilmiştir. Göçün organizasyonu, göçmenlerin iskânı, beslenmesi gibi her türlü faaliyet, şartların elverdiği ölçüde bu organizasyonlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, bu göçmenler misafir olarak kabul edilmiş ve her türlü ihtiyaçları karşılanmıştır. Bir süre sonra ise daimi olarak iskân edilmişler ve kendi ihtiyaçlarını giderebilecekleri şekilde bir düzen kurmaları sağlanmıştır. Tarım amacıyla boş araziler göçmenlere tahsis edilmiş, nüfus artmış, ekonomik faaliyetler canlanmış, devletin vergi geliri yükselmiş, göçmenlerin bilgi ve becerileri toplumda katma değer yaratmıştır. Bu açıdan göçmenler Anadolu'nun sosyal, demografik ve ekonomik yönlerden değişiminde yadsınamaz bir rol oynamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan miras aldığı tarihsel değerlerin etkisiyle göçlere ev sahipliği yapmayı sürdürmüştür. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri, ardından 1980'ler ve 1990'larda Türkiye'nin çevre ülkelerinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi Asya, Avrupa ve Afrika'dan gerçekleşen göçlerde doğal bir güzergâh hâline getirmiştir. Böylelikle Türkiye'deki nüfusun önemli bir kısmı, bu göçler neticesinde Anadolu'ya yerleşmiş; coğrafyanın ekonomik, kültürel ve sosyal yönlerden zenginleşmesini sağlamıştır. Sonuç olarak göç, insanlık tarihinin değişmeyen en önemli gerçeklerindendir. Nedenleri değişebilse de insanların göç etme zorunluluğu sürmektedir. Bu nedenle göç ve göçmen tarihine dair toplumların bilgi sahibi olması toplumsal uyumu kolaylaştırır ve toplumu zenginleştirir.

Kaynakça

Adıgüzel, Y. (2015). *Göç Sosyolojisi.* Ankara: Nobel Yayınları.

Agency, T. U. (2018). *Turkey Fact Sheet.*

Akgün, S. (1986). Birkaç Amerikan Kaynağından Türk Yunan Mübadelesi Sorunu. *Üçüncü Askerî Tarih Semineri Bildiriler Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)* (s. 241-277). Ankara: A.T.A.S.E. Başkanlığı Yayınları Genelkurmay.

Aktel, M., & Kaygısız, Ü. (2018). Türkiye'de Göç Yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23*(2), 579-604.

Arabacı, H. M. (2007). 1873'ten II. Dünya Savaşı'na Kadar Kırım'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler (Sebepleri ve Sonuçları). *38. ICANAS Kongresi (10-15 Eylül 2007)*, (s. 227-242). Ankara.

Arı, K. (1995). *Büyük Mübadele: Türkie'ye Zorunlu Göç 1923-1925.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Arı, K. (1995). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925).* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Arı, K. (2016). *Suyun İki Yanı: "Mübadele".* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Armaoğlu, F. (1983). *20.Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aslan, Z. (2020). *Türkiye'de Göç ve Göçmenler (1914-1960) Karadeniz, Batum, Bulgaristan, Türkistan Türkleri ile Romanya Yahudileri.* İstanbul: Libra Yayınları.

Aydın, M. (2013). Kafkaslar Değişim Dönüşüm Avrasya Üçlemesi, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bergman, M. M. (2018). The Century of Migration and the Contribution of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research, 12*(4), 371–373.

BOA, İ. 5. (tarih yok).

Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 180*(180), s. 9-32.

Cezar, M. (2010). *Mufassal Osmanlı Tarihi.* Ankara: TTK Yayınevi.

Demirtaş, M. (2009). Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskânları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(41), s. 215-238 .

Diyarbekirli, N. (1972). *Hun Sanatı.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Döğüş, S. (2007). Osman Gazi'den Mustafa Kemal'e Anadolu Gazileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(1), s. 25-50.

Duman, Ö. (2008). Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938). *Bilig*(45), 23-44.

Efe, H. (2018). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri. *Sosyal Bilimler Metinleri*(01), s. 16-27.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum, 5*(9), s. 9-22.

Erdem, U. (2018). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye'ye Kitlesel Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler. M. M. Erdoğan, M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 315-348). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. M., & Kaya, A. (2015). *Türkiye'nin Göç Tarihi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Eren, A. C. (1996). Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselesinin Başlaması İlk Kurulan Göçmen Komisyonu. *Türk Dünyası*(2), s. 9-16.

Erkan, S. (1996). *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908).* Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulma ve Araştırma Merkezi.

Geçici Koruma. (2021, Temmuz Cuma). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 adresinden alındı

GİGM. (2021, Temmuz). Geçici Koruma: https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 adresinden alındı

Gümüş, M. (2019). *Osmanlı Modernleşmesinde Yabancılar: Leh ve Macar Mültecileri.* İstanbul: Libra Kitap.

Gündüz, T. (2017). Bozkırın Efendileri. T. Gündüz içinde, *Türkmenler Üzerine Makaleler.* İstanbul: Yedi Tepe Yayınları.

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm

İpek, N. (2006). İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler. Serander Yayınları.

Karataş, K., & Ayyıldız, A. (2021). Bugünün Türkiye'sinde Göç Gerçeği: Küresel Hareketliliğin Neresindeyiz? *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(13(2)), s. 473-500.

Karataş, Ö. (2014). Karaçay Türklerinin Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX*(2), 525-538.

Karpat, K. (2015). Önsöz. A. K. Derleyenler: M.Murat Erdoğan içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. XXIII-XL). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Karpat, K. H. (2013). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Kaya, A. (2015). Tükiye'de Çerkesler . A. K. M.Murat Erdoğan içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 133-151). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .

Kolukırık, S. (2006, Mayıs). Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri : İzmir Örneği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 30*(1), 1-13.

Kurat, A. N. (1972). *IV.-XVIII. Yüzyıllardan Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri .* Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Lozan Sulh Muahadenamesi Mukavelenamesi 24 Temmuz 1339-1923. (tarih yok). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekaleti.

McCarthy, J. (2014). *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)* (2. Baskı b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Namdar, A. (2019). *Türkiye'de Yaşayan İranlı Sığınmacı ve Mülteci Kadınlarda Kaygı Düzeyi ve Kaygıyı Etkileyen Faktörler.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Oğuzoğlu, Y. (1997). Hasankeyf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 16*, s. 364-368.

Özdemir, Ç. (2016 Kış). Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi? (33), s. 81-102.

Royan, M. (1992). *İstanbul'da İranlılar.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Stevens, T. (1887). *Around The World On A Bicycle: From San Fransico To Teheran.* London: Sampson Low, Marston, Searle, And Rivington.

Şahin, İ., & Düzgün, O. (2015, Temmuz). Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası. *Tesam Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM Academy*, s. 167-195.

Şaul, M. (2015). Geçmişten Bugüne Siyah Afrika'dan Türkiye'ye Göçler: Kölelikten Küresel Girişimciliğe. M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 75-119). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tekin, C. (2018). Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri(1950-1958). *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*(39), 249-261.

Tepealtı, F. (2019). Lozan Nüfus Mübadelesi Göçleri ve Türk Mübadillerin İskânı. *Coğrafya Dergisi – Journal of Geography*(39), 89-98.

Turan, R. (2019). *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Oblastı (1878-1914).* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Tarihinin Ana Hatları. (1930). İstanbul: Devlet Matbaası.

United Nations. (2017). *International Migration Report 2017.* New York.

Usta, Y. (2009). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak Politikası Bağlamında Türkiye ile İlişkileri (1990-2006).* Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, O. (2006). *Diplomasi ve Göç: Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, A. T. (tarih yok). Türk Kültür Terminolojisinde Göç Kavramı Üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, VII*.

Bölüm 5

Göç Mevzuatı

Mehmet Başcıllar

Giriş

Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla göç güzergâhları üzerinde yer almaktadır. Göç mevzuatının değişimi ve dönüşümü, Türkiye'nin göçe ilişkin deneyimleri ve göç olgusunun toplumsal yaşam üzerindeki etkileriyle hız kazanmıştır. Geçmişten günümüze, belli başlı göç akınlarının Türkiye üzerinden gerçekleşmesi bu alandaki yasal düzenlemelerin önemini artırmıştır. Hukuk disiplini toplumsal yaşamı düzenleme iddiasındadır. Buna karşın göç olgusu, toplumsal gereksinimlerin hızlı ve karmaşık bir biçimde ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Bu gerçeklikten hareketle Türkiye'de göç mevzuatı, tarihsel süreçte göçün yol açtığı toplumsal gereksinimlerin bir adım gerisinden ilerlemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde göç mevzuatının temelleri Yunanistan ile gerçekleştirilen mübadele anlaşmasına bağlı olarak 1926 yılında atılmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi, homojen yapıda bir ulus devlet oluşturma motivasyonuyla gerçekleştirilmiştir. Nüfusu yeniden düzenlemeye yönelik bu girişim, 1926 tarihli ve 1934 tarihli İskân Kanunlarıyla hukuk alanındaki meyvelerini vermiştir (Yıldız, 2019, s. 239). 20. yüzyılın ikinci dilimine gelindiğinde Türkiye göç alanında önemli değişimlere tanıklık etmiştir. 1960-1970'lerde Avrupa'nın batısına yoğun bir şekilde göç veren Türkiye, ilerleyen süreçte Afganistan, Bangladeş, Irak, İran ve Pakistan kaynaklı göçmenler için Avrupa'ya geçiş, Orta Doğu ülkeleri kaynaklı göçmenler için de hedef ülke hâlini almıştır (Kirişci, 2007, s. 91). Türkiye, *Cenevre Sözleşmesi*'ne taraf olurken yalnızca Avrupa'dan gelen bireylerin mülteci olarak kabul edileceğini belirtmiştir. Bu irade, orta ve uzun vadede yeni sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Türkiye'ye ulaşan, geri gönderme yasağı kapsamında ülkelerine gönderilemeyen, mülteci statüsünden ya-

yeli göçmenlerin geçici koruma altına alınması ve mültecilik statüsünden yararlandırılmaması zaman zaman göçmenlerin temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırıldığı noktasında tartışmalara da yol açabilmektedir. Çünkü yeniden vurgulamak gerekir ki esasında her bir statü, göçmenlerin hak ve hürriyetlerine yön vermektedir. Örneğin Suriyeliler özelinde değerlendirildiğinde geçici koruma statüsü, adından da anlaşıldığı üzere "geçici" bir tedbir niteliğindedir. Geçici koruma statüsünün idari bir işlemle yani verildiği usullerle geri alınabilmesi; bu işleminin hangi koşullarda gerçekleşebileceğine yönelik muğlaklık, göçmenlere tanınan menfaatin hukuk sistemi tarafından mültecilik statüsünde olduğu gibi güçlü bir şekilde koru(a)mamasına yol açmaktadır.

2011 yılında başlayan ve etkilerini bu satırların kaleme alındığı 2021 yılında göstermeye devam eden Suriye'deki iç savaş, milyonlarca insanın yaşadıkları coğrafyaları terk etmek zorunda kalmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler ışığında ortaya çıkan gereksinimler büyük ölçüde Geçici Koruma Yönetmeliği ile giderilmeye çalışılmıştır. Temel dayanağını YUKK'tan alan Geçici Koruma Yönetmeliği'nde eğitim, sağlık, istihdam alanlarındaki haklar ile psikososyal hizmetlere kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir. Sosyal haklardan hangi usuller çerçevesinde yararlanılabileceği ile sunulacak sosyal hizmetlerin sahada ne şekilde gerçekleşeceğine yönelik tereddütler ilgili bakanlıklar tarafından hazırlanan yönetmelikler, genelgeler ve yönergelerle aşılmaya çalışılmıştır. Uluslararası ve ulusal göç mevzuatının geçmişte olduğu gibi gelecekte de göç alanındaki toplumsal değişimler ışığında dinamik yapısını sürdüreceği, sosyal hizmetin bilgi temeli içerisindeki önemini koruyacağı ve sosyal hizmet uygulamalarına yön vermeyi sürdüreceği öngörülmektedir.

Kaynakça

Anayurt, Ö. (2020). *Hukuka Giriş Ve Hukukun Temel Kavramları* (20. Baskı): Seçkin Yayıncılık.

Atay, E. E. (2020). *Hukuk Başlangıcı* (8. Baskı). Ankara: Gazi Kitapevi.

Barkın, E. (2004). 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*(1), 331-360.

Birinci, G. (2017). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 7*(2), 50-81.

Brammer, A. (2009). *Social Work Law*: Pearson Education.

Braye, S., ve Preston-Shoot, M. (2016). *Practising Social Work Law*: Macmillan International Higher Education.

Çiçekli, B. (2003). *Yabancılar Ve Polis: Polisin Görev Ve Yetkileri Çerçevesinde Yabancıların Hukuki Durumu*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Çiçekli, B. (2016). *Yabancılar ve Mülteci Hukuku* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Erdoğan, İ. (2020). *Hukuka Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

GİGM. (2021). Kitlesel Akınlar. Erişim adresi: https://www.goc.gov.tr/kitlesel-akinlar

Güriz, A. (2019). *Hukuk Başlangıcı* (19. Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Kirişci, K. (2007). Turkey: A Country of Transition From Emigration To Immigration. *J Mediterranean Politics, 12*(1), 91-97.

Ozcurumez, S., ve Şenses, N. (2011). Europeanization and Turkey: Studying Irregular Migration Policy. *Journal of Balkan Near Eastern Studies, 13*(2), 233-248.

Özer, Y. Y. (2011). Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Uluslararası Göç: Yasalaşma ve İdari Yapılanma Sürecinin Değerlendirilmesi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(45), 73-88.

TBMM. (1961). *Cenevre'de 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmenin Tasdiki Hakkında Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu*. Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar

TBMM. (2012). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Tasarısı ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Avrupa Birliği Uyum Komisyonu ve İçişleri Komisyonu Raporları*. Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr

UNICEF. (2019). *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu*. Erişim adresi: https://www.unicef.org

Valtonen, K. (2016). *Social Work And Migration: Immigrant And Refugee Settlement And Integration*: Routledge.

Williams, C., ve Graham, M. (2014). 'A World On The Move': Migration, Mobilities And Social Work. İçerisinde: Oxford University Press.

Yıldız, C. A. (2019). Suriye Kaynaklı Göç Ekseninde Türk Göç Mevzuatının Tarihsel Açıdan Yeniden Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19*(43), 237-266.

Zengin, O., ve Altındağ, Ö. (2016). Bir İnsan Haklari Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 27*(1), 179-190.

Yararlanılan Uluslararası Mevzuat

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme

Yararlanılan Ulusal Mevzuat

T.C. Anayasası

Kanunlar

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

492 sayılı Harçlar Kanunu

815 sayılı Türkiye Sahillerinde Kabotaj ve Limanlarla Kara Suları Dâhilinde İcrayı San'at ve Ticaret Hakkında Kanun

1136 sayılı Avukatlık Kanunu

1219 sayılı Tababet Ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun

1512 sayılı Noterlik Kanunu

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu

2219 sayılı Hususi Hastaneler Kanunu

4458 sayılı Gümrük Kanunu

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu

5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun

5543 sayılı İskân Kanunu

5682 sayılı Pasaport Kanunu

5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun

5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu

6197 sayılı Eczacılar Ve Eczaneler Hakkında Kanun

6343 sayılı Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına, Türk Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve Bakanlar Kurulu Kararları

1-2-3-4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri.

6/10733 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

2013/4734 sayılı Kamu İhale Kanuna İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı

2014/5898 sayılı Sınır Kapılarında Verilen Vizeler İle İlgili Bakanlar Kurulu Kararı

2014/6281 sayılı Yabancıların Pasaport Süresiyle İlgili Bakanlar Kurulu Kararı

2014/5898 sayılı Sınır Kapılarında Verilen Vizeler İle İlgili Bakanlar Kurulu Kararı

Yönetmelikler

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Uygulama Yönetmeliği

Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Yabancı Uyruklu Personel İstihdamı Hakkında Yönetmelik

Geçici Koruma Yönetmeliği

Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik

İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik

Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik

Türkiye'de Oturan Yabancıların Nüfus Kayıtlarının Tutulması Hakkında Yönetmelik

Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik

Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği

Genelge

2014/21 sayılı Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Konulu Genelge

Yönergeler

Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü İç Hizmet Yönergesi

Sağlık Bakanlığı "Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslar" Yönergesi

Bölüm 6

Göç Alanında Hizmet Veren Kurum ve Kuruluşlar

H. İrem Kalaycı Kırlıoğlu

Giriş

Göç alanında hizmet veren kurum ve kuruluşların yapısı, ülkelerin içinde bulunduğu bağlama göre şekillenmektedir. Türkiye'nin dünyada en çok sığınmacı bulunduran ülke konumunda olması göç alanında aktif olarak hizmet veren kuruluşların önemini ve sayısını arttırmaktadır. Bu durum söz konusu kuruluşların farklı yapılar/bağlamlar içerisinde yer almasına ve hizmet sunmasına yol açmaktadır. Bu noktada göç alanında hizmet veren kurum ve kuruluşları iki ana başlıkta ele almak mümkündür. Bunlar:

1. göç alanında ulusal düzeyde hizmet veren kurum ve kuruluşlar
2. göç alanında uluslararası düzeyde hizmet veren kurum ve kuruluşlar

Öncelikli olarak göç alanında ulusal düzeyde hizmet veren kurum ve kuruluşlara bir parantez açmakta fayda bulunmaktadır. Ulusal düzeyin bir tarafında merkezî olarak hizmet veren ya da merkezî örgütlenmenin kolları olan resmî birimler bulunmaktayken diğer tarafında ise yine merkezî olarak hizmet veren resmî birimlerin örgütlenmesine benzer şekilde örgütlenmiş ve Türkiye'nin birçok bölgesinde ya da ilinde yer alan sivil toplum kuruluşları (STK) bulunmaktadır. Bunların yanında tek bir bölgede ya da tek bir ilde örgütlenen STK'ler de göç alanında faaliyet göstermektedir. Bu noktada kurum ve kuruluşlar iki başlık altında incelenecektir. İlk olarak ulusal düzeyde hizmet veren kurum ve kuruluşlardan bahsedilecektir. Ardından uluslararası düzeyde hizmet veren kurum ve kuruluşlar incelenecektir.

Sonuç

Göç konusu uzun yıllardır pek çok disiplinin bakış açısından farklı boyutlarda ele alınan ve tartışılan bir konudur. Özellikle son yıllarda dünyada meydana gelen siyasi ve ekonomik olayların etkisiyle Türkiye dünya üzerinde göç alan öncelikli ülkeler arasında sayılmaktadır. Bu noktada konu ile ilgili yaklaşımlar, politikalar, uygulamalar ve hizmetler oldukça önem arz etmektedir. Türkiye'ye göç ile gelen kişilere/bireylere belirli haklar ve hizmetler verilmesi, oluşabilecek sorunları engellemeye yönelik politikalar üretilmesi gerekmektedir. Bu bölümde Türkiye'de göç alanında hizmet veren kurum ve kuruluşlar incelenmeye çalışılmış, verdikleri hizmetlerin kapsamları üzerinde durulmuştur.

Buna göre ülkemizde göç alanında hizmet veren kurum ve kuruluşları öncelikle ulusal ve uluslararası düzeyde olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Başta İçişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere konu ile ilgili sivil toplum kuruluşları ve bazı üniversitelerdeki uygulama ve araştırma merkezleri göç alanında ulusal düzeyde hizmet veren kurum ve kuruluşlar başlığı altında yer almaktadır. İsmi geçen bakanlıkların göç alanında hizmet veren birimleri bulunmaktadır. Ülkemizde ulusal düzeyde göç alanında hizmet veren STK'ler arasında Kızılay, Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği, Mültecilerle Dayanışma Derneği, İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi, Mülteci Destek Derneği, Mülteci Hakları Merkezi ve göç alanında hizmet veren diğer STK'ler yer almaktadır. Göç alanında hizmet veren uluslararası kurum ve kuruluşlar başlığı altında da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü, Birleşmiş Milletler Küresel Göç ve Kalkınma Forumu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, GİZ ve Caritas Turkey incelenmektedir.

Yukarıda ele alınan kurum ve kuruluşlar bünyesinde verilen hizmetler, bu kitap bölümünün yazıldığı tarih dikkate alınarak değerlendirilmeli, zaman içinde değişiklik görülebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

2005/5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu

2012/6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

2013/6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

2014/29153 Sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği

2015/152065 Sayılı Refakatsiz Çocuk Yönergesi

2015/29310 Sayılı Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği

AFAD (2013). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar 2013 saha araştırması sonuçları. Ankara: TC Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD (2014a). Suriyeli misafirlerimiz kardeş topraklarda. Ankara: TC Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD (2014b). Türkiye'deki Suriyeli kadınlar. Ankara: TC Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD (2014c). Suriye'den Türkiye'ye nüfus hareketleri kardeş topraklardaki misafirlik. Ankara: TC Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD (2017). Türkiye'deki Suriyelilerin demografik görünümü, yaşam koşulları, gelecek beklentilerine yönelik saha araştırması. Ankara: TC Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

AFAD (2019). Uluslararası insani yardım raporu.. Ankara: TC İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Caritas. (t.y.). Who we are. Erişim adresi: https://www.caritas.org/

Erder, S. (2017). Suriye Göçü ve Sonrası. N. Şahin-Taşğın, U. Tekin, ve Y. Ahi içinde, *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar: Sosyal Hizmet(ler)i Yeniden Düşünmek Konferansları* (s. 111-118). Ankara: Nika Yayınevi.

GFMD. (t.y.). About. Erişim adresi: https://www.gfmd.org/

GİZ. (t.y.). Worlwide. Erişim adresi: https://www.giz.de/en/worldwide/290.html

IOM. (t.y.). Hakkımızda. Erişim adresi: https://turkey.iom.int/tr

İGAM. (t.y.). Hakkımızda. Erişim adresi: https://www.igamder.org/

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. (t.y.). Merkez. Erişim adresi: https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/

Kızılay Toplum Merkezi. (t.y.a). Koruma. Erişim adresi: http://www.kizilaytoplummerkezleri.org/tr/koruma

Kızılay Toplum Merkezi. (t.y.b). Sosyal uyum. Erişim adresi: http://www.kizilaytoplummerkezleri.org/upload/yayinlarimiz/pdf/20200601-TR-sosyal-uyum-faaliyet-raporu.pdf

Kızılay Toplum Merkezi. (t.y.c). Geçim kaynağını geliştirme. Erişim adresi: http://www.kizilaytoplummerkezleri.org/tr/gecim-kaynagini-gelistirme

Kızılay Kart. (t.y.). SUY hakkında. Erişim adresi: https://kizilaykart.org/tr/faq0.html

Kızılay. (t.y.). Temel ilkelerimiz. Erişim adresi: https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/temel-ilkelerimiz

MHD. (t.y.). Hakkımızda. Erişim adresi: https://www.mhd.org.tr/tr/

MiReKoc. (t.y.). Hakkımızda. Erişim adresi: https://mirekoc.ku.edu.tr/tr

MUDEM. (t.y.). Hakkımızda. Erişim adresi: https://mudem.org/

Mülteci-Der. (t.y.). Hakkımızda. Erişim adresi: http://www.multeci.org.tr/

SGDD. (t.y.). Biz kimiz? Erişim adresi: https://sgdd.org.tr/

UNDP. (t.y.). Who we are. Erişim adresi: https://www.undp.org/

UNHCR. (t.y.). About us. Erişim adresi: https://www.unhcr.org/

UNICEF. (t.y.). Suriyeli ve diğer mülteciler için şartlı eğitim yardımı (ŞEY) programı. Erişim adresi: https://www.unicef.org/turkey/media/12586/file

İGAM Akademi. (t.y.). Hakkımızda. Erişim adresi: https://igamder.org/TR/-igam-dan-yeni-acilim-igam-academy

İGAM KOOP. (t.y.). Ana sayfa. Erişim adresi: https://igamkoop.com/

İGAMTV. (t.y.). Hakkında. Erişim adresi: https://www.youtube.com/c/%C4%B0GAMTV/about

HÜGO. (t.y.). Ana sayfa. Erişim adresi: http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/

Bölüm 7

Göçmenlerle Sosyal Hizmet Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Teknikler

Ayşe Nur Boz - Dilara Ustabaşı Gündüz - Demet Akarçay Ulutaş

Giriş

Bireysel ve toplumsal ölçekte en yalın anlamıyla mekânsal değişiklik (Güvenç, 1996) anlamına gelen göç kavramı, insanlık tarihinin en eski olgularından biridir. Binlerce yıl öncesine dayanan insanlık tarihinin en başından beri insanlar, çeşitli sebeplerle sürekli bir yerden bir yere göç ederek yaşamlarını idame etmişlerdir. Küresel göç hareketliliğinin arttığı çağımızda neoliberal politikaların da etkisiyle toplumsal alanda eşitsizlik, gelir dağılımı dengesizliği, yoksulluk, sosyal dışlanma ve ötekileşmeye bağlı olarak farklı sosyokültürel arka plandan gelen nüfus gruplarının sorunları giderek artmaktadır. Bu sorunların anlamlandırılmasında göçün niteliği önem kazanmaktadır. Gerçekleştirilen isteğe bağlı ya da zorunlu göçlerin bireylere biyopsikososyal açıdan farklı yansımalarının olduğu bilinmektedir. Bireylerin çeşitli nedenlerle kendi istekleri ve gelecek planları dâhilinde gerçekleştirdikleri isteğe bağlı göçlerin sonrasında yaşanan etkilerin bireyler tarafından görece daha öngörülebilir ve yapılandırılabilir olduğu söylenebilmektedir. Buna karşın savaş, doğal afet, soykırım, salgın hastalıklar gibi hayati risklerle hızlı ve ani bir şekilde gerçekleştirilen zorunlu göçlerin bireylerin psikososyal durumları ve ülkelerin sosyal uyum politikaları açısından daha derin anlamlar taşıdığı bir gerçektir. Böyle bir durumda sosyal risklerin önüne geçmede koruyucu ve önleyici nitelikte çalışmalar kapsamında içerici sosyal refah hizmetleri önem kazanmaktadır. Çokkültürlü toplumlarda yaşayan birey ve grupların insana yakışır şekilde yaşayabilmeleri için yaşam şartlarının iyileştirilmesi, her vatandaş gibi haklardan,

kültürel yetkin olmaya ve ortak yaşam kültürü oluşturabilmeye ilişkin görüşler bu bölümün odağı işaret edilmektedir. .

Bu çalışma, göç ve kültürel çeşitliliğe ilişkin ortaya koyduğu kavramlar, göçmenlerin hukuki statüleri ve bu statülere dayalı olarak sahip oldukları hakları ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra kültürel yetkinlik standartları ile çeşitli sosyokültürel, etnik, ekonomik, siyasal, dinsel, dilsel gibi farklılıkları olan birey ve gruplarla çalışma için gerekli sosyal hizmet yaklaşımlarını ele almaktadır. Ortak yaşama kültürünü açıklayan postmodern dönem teorilerle birlikte kültürel yetkin bir uygulama için organizasyonel şema, kültürogram, ekoharita, genogram gibi çeşitli tekniklerinin açıklanarak örneklendirildiği bu çalışma göçmen refahı alanında çalışacak sosyal hizmet uzmanları için gerekli teorik çerçeveyi sunan bir rehber niteliği taşımaktadır. Son olarak Congress'in (2009) çalışmasından alınan aşağıdaki vaka örneği çok boyutlu yapısıyla göçmen refahı alanında çalışma yapan ve yapacak olan uzmanlar için içe dönük bir analiz imkânı sunması bakımından incelemeye değer görülmektedir.

Kaynakça

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayın.

Akbaş, E. (2014). *Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler*. Ankara: Sabev

Anık, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım kitap.

Aydınlı, D. (2017). *Kitlesel göç hareketlerinin uluslararası koruma rejimine etkisi: Türkiye'deki Suriyeliler ve geçici koruma.*

Bal, H. (2012). Demokrasinin performans imkanı olarak çoğulculuk (1). *Liberal Düşünce*, 17(67), 137-171. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/790796

Balgopal, P. R. (2000). Social Work Practice with Immigrants and Refugees: An Overview. *Social Work Practice with Immigrants and Refugees* (içinde) (1-29), Pallassana R. Balgopal (Ed.), Columbia University Press: New York.

Barkın, E. (2004). 1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 331-360

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1948). İnsan hakları evrensel beyannamesi. *İnsan&İnsan*, *61*, 795-808.

Bostan, H. (2017). Türkiye'de iç göçlerin toplumsal yapıda neden olduğu değişimler, meydana getirdiği sorunlar ve çözüm önerileri. *Coğrafya Dergisi*, (35), 1-16. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/370106

Buz, S. (2009). Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 53-66. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48475/614060

Cankurtaran, Ö, Beydili, E. (2016). Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliği üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/38633/448511

Chrzastowski, SK (2011). Genogramlar üzerine anlatısal bir bakış açısı: Klasik aile terapisi yöntemlerinin yeniden gözden geçirilmesi. *Klinik çocuk psikolojisi ve psikiyatrisi* , *16* (4), 635-644

Congress, E. (2009). Introduction: *Legal and Social Work Issues with Immigrants*. İçinde, Social Work with Immigrants and Refugess: Legal Issues, Clinical Skills and Advocacy (Eds. Fernando Chang-Muy, Elaine P. Congress). Springer Publishing Company: New York.

Congress, E. P. ve Gonzalez, M. J. (2013). *Multicultural Perspectives in Social Work Practice with Families*. 3rd Edition, Springer Pıblishing Company: New York.

Çakır, Ö. (2002). *Sosyal dışlanma*.

Çelik, A. (2010). Sendikal Haklar: Uluslararası Çalışma Hukuku ve Türkiye'nin Uyumsuzluğu. *Disiplinlerarası Yaklaşımla İnsan Hakları (Editör: Selda Çağlar) içinde, İstanbul: Beta Yayını, Aralık*, 255-331.

Doğruel, F. (2005). *Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü:" İnsaniyetleri Benzer...*". İstanbul: İletişim Yayınları.

Dost, S. (2016). Ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde ülkemizdeki Suriyeli sığınmacıların hukuki durumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 27-69.

Elçin, D. (2016). Türkiye'de bulunan Suriyelilere uygulanan geçici koruma statüsü 2001/55 sayılı avrupa konseyi yönergesi ile geçici koruma yönetmeliği arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (124), 9-80.

Ekici, S. veTuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.

Ergüven, N. S. ve Özturanlı, B. (2013). Uluslararası mülteci hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 62(4), 1007-1062.

Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41-64. DOI: https://doi.org/10.21560/spcd.vi.546674

Erpul, E. (2012). *Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Mastır Planı Projesi*. Mevlana Kalkınma Ajansı TR52-11-TD01/74 Konya. Erişim: https://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsyQRJSVc720201793730AM.pdf

Garran, A. M. ve Rozas, L. W. (2013) *Cultural competence revisited, Journal of Ethnic And Cultural Diversity in Social Work*, 22(2), 97-111, DOI: 10.1080/15313204.2013.785337

Genogram nedir? (Erişim:02.07.21) https://genopro.com/articles/what-is-a-genogram.aspx

Goodman, R. D. (2013). The transgenerational trauma and resilience genogram. *Counselling Psychology Quarterly*, *26*(3-4), 386-405.

Guadagno, L., Fuhrer, M. veTwigg, J. (2017). *Migrants in Disaster Risk Reduction: Practices for Inclusion*. International Organization for Migration, Council of Europe.

Güllüpinar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(4).

Günay, Ü. (1996). *Anadolu'nun dînî tarihinde çoğulculuk ve hoşgörü.* Erdem, 8(22), 189-220. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/689087

Gündoğan, A. (2002). Çoğulculuk ve değer bunalımı. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8). Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/musbed/ issue/23508/250456

Güneş, M. (2014). Kamu hizmetlerinde çoğulculuğun kimlikle inşası. *Akademik İncelemeler Dergisi,* 8(2), 95-116. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/akademikincel emeler/issue/1544/18958

Güvenç, B. (1996). *Göç olgusu ve Türk toplumu*. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, Mersin: Sosyoloji Derneği Yayınları.

Hoffman, E., Trott, J., ve Neely, K. P. (2002). Concept mapping: A tool to bridge the disciplinary divide. *American journal of obstetrics and gynecology*, 187(3), S41-S43.

Horowitz, M. Ed. (2005) *Pluralism*. New Dictionary of the History of Ideas, p. 1825. Detroit: Charles Scribner's Sons.

Baumgartner, J.J. ve Buchanan T.K. (2010) "*BÜYÜK Stereotiplerim Var:" Çocukları ve Aileleri Anlamak için Eko-haritaları Kullanmak*, Journal of Early Childhood Teacher Education, 31:2, 173-184, DOI: 10.1080/ 10901021003781270

Kara, P., ve Korkut, R. (2010). Türkiye'de göç, iltica ve mülteciler. *Türk İdare Dergisi*, 467(1), 153-162.

Kee, L. H. (2013). Social Work Across Cultures: Contexts and Contestations. *Cross-Cultural Social Work: Local and Global* (içinde), (Ling How Lee, Jennifer Martin, Rosaleen Ow, Eds.), Palgrave Macmillan: South Yarra.

Longres, J. F. ve Patterson, D. G. (2000). Social Work Practice wth Latino American Immigrants. *Practice with Immigrants and Refugees* (içinde) (65-126), Pallassana R. Balgopal (Ed.), Columbia University Press: New York.

Kirmayer, L. J. (2012). Rethinking cultural competence. *Transcultural Psychiatry* 49(2), 149–164. Erişim: https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1363461512444673

Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Lim, S. L. ve Nakamoto, T. (2008). Genograms: Use in therapy with Asian families with diverse cultural heritages. *Contemporary Family Therapy,* 30(4), 199-219.

Meydanlıoğlu, A. (2019). Kültürogram kullanılarak bir ailenin kültüre duyarlı hemşirelik girişimlerinin planlanması: olgu sunumu. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi,* 6(2), 132-140.

Momin, A. (2010). Çoğulculuk ve çokkültürcülük: islami bir bakış açısı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (38), 203-230. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/162769

Mültecinin Hakları Nelerdir?(2017). Erişim (28.06.21) https://www.unhcr.org/tr/11081-multecinin-haklari-nelerdir.html

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (Erişim: 30.06.21) http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf

National Association of Social Workers (2015). *Standards and Indicators for Cultural Competence in Social Work Practice*

Nipperess, S. ve Williams, C. (2019). *Critical Multicultural Practice in Social Work*. Allen & Unwin: New York.

Nurdoğan, A. K. ve Öztürk, M. (2018). Geçici koruma statüsü ile Türkiye'de bulunan Suriyelilerin vatandaşlık hakkı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 23(3), 1163-1172.

Özcan, M. (2005). *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı.* , Ankara: Uluslar Arası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.

İnanç Özekmekçi, M. (2010), Tehdit sınırını geçemeyen göçmen, *Hayat Sağlık Dergisi*, (2), 44-48.

Özensel, E. (2012). Çokkültürlülük uygulaması olarak Kanada çokkültürlülüğü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 55-70. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/17761

Özensel, E. (2013). Doğu toplumlarında ve Türkiye'de birlikte yaşama arayışı: çokkültürlülük mü? yoksa yeni bir model mi? *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 1-17. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17702

Özgür, Ö. (2010). Çokkültürcü sosyal hizmet: eleştirel bir bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 89-104 . Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48424/613526

Parekh, B. (1997). *Dilemmas of a multicultural theory of citizenship. Constellations,* 4(1), 54-62.

Parekh, B. (1999). Political theory and the multicultural society. *Radical Philosophy*, (95), 27-32. Erişim: https://red.pucp.edu.pe/ridei/wp-content/uploads/biblioteca/081232.pdf

Pettit, J. (2013). *Power Analysis: A Practical Guide*. Sida. https://publikationer.sida.se/contentassets/83f0232c5404440082c9762ba3107d55/power-analysis-a-practical-guide_3704.pdf. Erişim tarihi: 18.06.2021.

Potocy-Tripodi, M. (2002). *Best Practices for Social Work with Refugees and Immigrants*. Columbia University Press: New York.

Ramsey, P., Williams, L. R. ve Vold, E. (2003). *Multicultural education: A source book*. New York: Garland.

Ray, RA ve Street, AF (2005). Ecomapping: Hemşireler için yenilikçi bir araştırma aracı. *İleri Hemşirelik Dergisi*, *50* (5), 545-552.

Ridings, JW, Powell, DM, Johnson, JE, Pullie, CJ, Jones, CM, Jones, RL ve Terrell, KJ (2008). Topluluk oluşturmayı teşvik etmek için kavram haritasını kullanma: Roseland'deki Afro-Amerikan girişimi. *Toplum Uygulamaları Dergisi* , *16* (1), 39-63.

Sambur, B. (2013). Özgürlük, çoğulculuk ve barış. *Liberal Düşünce Dergisi*, (71), 27-40. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/790643

Sirkeci, İ. ve Bardakçı, S. (2016). *Suriye'den gelenler misafir değil bir göç kültürünün öncüleri.* Humanitas, 4(7), 531-544. DOI: http://dx.doi.org/10.20304/husbd.40327

Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M. M. (2014). Editörden: Türkiye'de göç çalışmaları. *Göç Dergisi,* 1(1), 1-10. Erişim: https://dergi.tplondon.com/goc/article/view/545/538

Sisneros, J., Stakeman, C., Joyner, M. C. ve Schmitz, C. L. (2016). *Critical Multicultural Social Work*. Oxford University Press: New York.

Skinner, Q. (1978). Modern siyasi düşüncenin temelleri: Cilt 2, Reform Çağı (Cilt 2). Cambridge Üniversitesi Yayınları

Sosyal Hizmet Uygulamasında Kültürel Yetkinlik için Standartlar ve Göstergeler (Erişim: 29.06.21) https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-and-Indicators-for-Cultural-Competence-in-Social-Work-Practice

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2020). Multiculturalism. https://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism/ Erişim Tarihi: 08.08.2021.

Sue, D. W. (2006). *Multicultural Social Work Practice*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Sue, D. W., Rasheed, M. N. ve Rasheed, J. M. (2016). *Multicultural Social Work Practice: A Competence-Based Approach to Diversity and Social Justice*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Tamer Gencer, Z. (2011). Çok kültürlü toplumlarda iletişim: Divriği örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,* 1(1), s. 186-205. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/83930

Tek, S. (2019). Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1142-1165 . DOI: 10.33417/tsh.622621

Tepealtı, F. (2019). Avrupa Birliği'ne yönelik Türkiye geçişli (transit) göç hareketleri ve Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 125-140. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/746584

Thyer, B. A. veMyers, L. L. (2010). Cultural Diversity and Social Work Practice: An Evidence-based Approach. *Cultural Diversity and Social Work Practice* (içinde), Bruce A. Thyer, John S. Wodarski, Laura L. Myers, Dianne F. Harrison (Eds.) (3-28), Illinois: Charles Thomas.

Thomas, AJ (1998). Aile Sistemlerinde Kültür ve Dünya Görüşünü Anlamak: Çok Kültürlü Genogramın Kullanımı. *Aile Dergisi* , *6* (1), 24-32.

Uzunaslan, Ş. ve Gökçearslan Çifci, E. (2019). Sosyal hizmet uygulamalarında kültürel yetkinliği geliştirmenin önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 213-230. DOI: 10.33417/tsh.516917

Williams, C. C. (2006). The epistemology of cultural competence. *Families in Society*, 87(2), 209-220. DOI: 10.1606/1044-3894.3514

Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Yanık, C. (2012). Avustralya ve Yeni Zelanda'da çokkültürlülüğün değişen yüzü. Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19, 193-206.

Yeşilmen, H. (2019). Birlikte yaşama tecrübesine ve ortak yaşam alanına işaret eden kavramsal bir çalışma: ebrulî kültür (Mardin örneği). *Mukaddime*, 10(1), 77-97. DOI: 10.19059/mukaddime.445624

Walker, C. ve Walker, A. (1998). Social policy and social work. *In Social Work* (pp. 44-55). Palgrave, London.

Bölüm 8

Göç Çalışmalarında Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları

Alpaslan Çobanoğlu - Serhat Tek

Giriş

Sosyal hizmetin mesleki anlamda kabul görmeye başladığı ilk günlerden bugüne bilimsel anlamda rüştünü ispat etmeye çaba gösterdiği bilinmektedir. Sosyal hizmetin sıklıkla eleştirildiği noktalardan biri, kendi bilimsel ve kuramsal bilgisine sahip olmadığı iddiasıdır. Bu sav günümüzde yanlışlanmıştır. Nitekim sosyal hizmet uzun zamandır uygulama gerçekleştirdiği belli alanlarda (örneğin aile terapileri alanı gibi) kendi kuramsal bilgisini de inşa etmiştir/etmektedir. Akbaş (2019) sosyal hizmetin 2014 yılında revize edilen tanımı üzerinden yapmış olduğu değerlendirmede; sosyal adaletin inşası, insan hakları savunuculuğu, insanı özgürleştirici pratik, baskı karşıtlığı, ayrımcılık karşıtlığı ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konuların sosyal hizmetin odağında yer almaya devam ettiğini belirtmiştir. Bu çalışma alanlarının sosyal hizmetin kendine özgü teorik bilgisini geliştirmek açısından bir özgünleşme arayışı olduğunu ifade etmiştir.

İnsanı odağına alan felsefe, hukuk, sosyoloji ve psikoloji gibi diğer beşerî bilimlere nazaran genç bir bilim olan sosyal hizmet, teorik ve pratik bilgi altyapısını iki önemli sürece dayandırmaktadır. İlk süreç alanın uygulamasından gelen bilgi altyapısını inşa ederken ikinci süreç ise sosyal hizmetin paydaş bilimlerden edinerek alanına uyarladığı eklektik bilgileri içermektedir. Sosyal hizmetin alandan gelen bilgi boyutu daha çok uygulamaya yönelik pratik bilgileri sistematize etmektedir. Eklektik bilgi boyutu ise müracaatçıların farklılaşan özellikleri ve gereksinimleri karşısında teorik bilgiyi bir çerçeve olarak sosyal hizmet uzmanlarına sunmaktadır. Bu noktada sosyal hizmet bilimi teorik altyapısını pek çok kuramsal bilgi ile

başat kültür odaklı sosyal inşanın müracaatçılara ve sunulan hizmetlere ne tür zararları olabileceği konusunda mutlaka düşünmeleri gerekmektedir (Jeyasingham, 2012).

Sonuç

Göç olgusu sosyal bilimlerde görece yeni yeni ilgi çeken bir araştırma alanı olarak değerlendiriliyor olsa da alana yönelik çalışmaların yüz yılı aşkın bir süredir gerçekleştirildiği bilinmektedir. Göç alanına dair yapılan spesifik çalışmalar alana özgü kuramların geliştirilmesini sağlamıştır. Bu kuramlar literatürde göç kuramları olarak ayrıca ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal bilimlerin kendi alanlarına ait olan kuramları da göç bağlamında ele aldığı bilinmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet bilimi de sıklıkla kullanmış olduğu kuram ve yaklaşımları göç olgusu bağlamında ele almaktadır. Sosyal hizmetin eklektik bilgi altyapısı alana yönelik kuram ve yaklaşımların çeşitliliğini artırmaktadır. Mikro boyuttan makro boyuta uzanan bu çeşitli kuram ve yaklaşımların çoğu göç olgusuyla ilişkilendirilerek uygulama alanında işlevsel boyut kazanma gücüne sahiptir.

Sosyal hizmet kuram ve yaklaşımları, bu bölümde bilimin eklektik bilgi boyutunu ihtiva yönüyle göç olgusunu odağına konumlandırmıştır. Göç alanında yapılan sosyal hizmet uygulamalarında sistem kuramı, ekolojik yaklaşım, güçlendirme yaklaşımı, krize müdahale yaklaşımı, hak temelli yaklaşım, feminist kuram, sosyal hizmette kültürel yetkinlik, çokkültürcü sosyal hizmet, baskı karşıtı uygulama, ayrımcılık karşıtı uygulama ve ırkçılık karşıtı uygulama gibi kuram ve yaklaşımlar kendi kavramsal çerçeveleri bağlamında kesişimsellik unsurları da dikkate alınarak irdelenmiştir. Göç odağında ele alınan kuram ve yaklaşımların alana etkisi bazı noktalarda iç içe geçmiş kuram örüntüleri ortaya koyarken eş zamanlı olarak da sürecin birleşik bir yöntemsel bir aradalığı da barındırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca ele alınan kuram ve yaklaşımların bazılarının ise göç olgusuna müdahalede kendi argümanlarıyla sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir. Bu kuram ve yaklaşımlar göç olgusunun değişim ve dönüşüm içinde olduğu gerçekliği üzerinden güncel tartışmaları içerecek bir şekilde ele alınmıştır.

Kaynakça

Adak, S. (2016). Siyaset ve toplumsal cinsiyet. F. Saygılıgil (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde. Dipnot yayınları, 17-32.

Akarçay Ulutaş, D. (2020). Sosyal hizmette kültürel yetkinlik eğitimi: içeriğe yönelik bir sistematik derleme çalışması. *Journal of Society & Social Work*, *31*(3).

Akbaş, E. (2019). Sosyal hizmetin revize edilen küresel tanımının gösterdikleri: paradigma değişimi. *Social Sciences*, *14*(5), 1945-1956.

Akün, E. (2017). Yapısal aile sistemleri kuramı bağlamında ergenlik döneminde aile yapısı ve ergenlik dönemi sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *53*(1).

Andreae, D. (2011). General systems theory: Contributions to social work theory and practice. *Social work treatment: Interlocking theoretical approaches*, *5*, 242-254.

Atatanır, H. ve Karataş, K. (2020). Hak temelli yaklaşım bağlamında sivil toplum örgütlerinin sosyal yardımları Ankara ve İstanbul örnekleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *20*(48), 715-757.

Baş, M., Molu, B., Tuna, H.I. ve Baş, I. (2017). Göç Eden Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişiminin Kadın ve Çocuk Yaşamına Etkisi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, *6*(3).

Benest, G. (2010). A rights-based approach to participatory video: Toolkit. *Retrieved December*, *1*.

Berry, M. E. (1986) The settlement movement 1886-1986 one hundred years on urban frontiers. Virginia Commonwealth University Social Welfare Library.

Betancourt, J. R., Green, A. R., Carrillo, J. E. ve Ananeh-Firempong, O. (2003). Defining cultural competence: A practical framework for addressing racial/ethnic disparities in health and health care. *Public Health Reports,* 118(4), 293–302.

Bhatti-Sinclair, M. K. (2011). *Anti-racist practice in social work*. Macmillan International Higher Education.

Bhui, K., Warfa, N., Edonya, P., McKenzie, K. ve Bhugra, D. (2007). Cultural competence in mental health care: a review of model evaluations. *BMC Health Services Research*, *7*(1), 1-10.

Bilge, F., Avcı D., Dinçel, E. F., Alkış Demirel, E., Karatekin, H., Koç, Ö. ve Demirtaş Zorbaz, S. (2015). The use of systems approach in pscyhological counseling and guidance. (Ed: Ş.Ş. Erçetin & S. Banerjee). Chaos, Complexitiy and Lidership 2013. Springer İnternational Publishing: Switzerland.

Bishop, V. (2008). Why learn a language? the potential of additional language tuition for linguistic ıdentity awareness and anti-discriminatory practice within British social work education. *Social Work Education*, *27*(8), 913-924.

Brammer, L. M. ve MacDonald, G. (1999). *The Helping Process. The Helping Relationship: Process and Skills.*

Butler, A., Elliott, T. ve Stopard, N. (2003). Living up to the standards we set: a critical account of the development of anti-racist standards. *Social Work Education*, *22*(3), 271-282.

Buz, S. (2009). Göç ve kentleşme sürecinde kadınların görünürlüğü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 17(17), 40-50.

Cankurtaran, Ö. ve Beydili, E. (2016). Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliği üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *27*(1), 145-160.

Chapin, R. ve Cox, E. (2001). Changing the paradigm: Strengths based practice and empowerment-oriented social work with frail elders. *The Haworth Social Work Practice Press.* 36 (3/4): 165-179

Chinman, J.M. ve Linney, A.J. (1998). Toward a model of adolescent empowerment: Theoretical and empirical evidence. *The Journal of Primary Prevention*. (18) 4: 393-413.

Clark, J. (2000). Beyond empathy: An ethnographic approach to cross-cultural social work practice. *Unpublished manuscript, Faculty of Social Work, University of Toronto*.

Clifford, D. ve Burke, B. (2005). Developing anti-oppressive ethics in the new curriculum. *Social Work Education*, *24*(6), 677-692.

Cocker, C. ve Hafford-Letchfield, T. (2014). *Rethinking anti-discriminatory and anti-oppressive theories for social work practice*. Palgrave Macmillan.

Compton, B., Galaway, B. ve Cournoyer, B. (2002). *Social work process*. (7th Press). Belmont: Thomson Brooks/Cole.

Cornwall-Dwyer, A. (2001). Tackling institutional racism, antiracist policies and social work education and training, Laura Penketh, Bristol, Policy Press.

Crabtree, S. A. (1999). Teaching anti-discriminatory practice in Malaysia. *Social work education*, *18*(3), 247-255.

Danış, M. Z. (2006). Davranış bilimlerinde ekolojik sistem yaklaşımı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 8 (3), 45-53.

De Montigny, G. A. (2013). The essentialism of whiteness: Abandoning empirical engagement. *Journal of Social Work*, *13*(6), 633-651.

Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç. E. (2011). Göç ve sosyal dışlanma Türkiye'de yabancı göçmen kadınlar. Ankara: Efil Yayınevi.

Dominelli, L. (2012). Anti-oppressive. *The Sage handbook of social work*, 328.

Dominelli, L. (2017). *Anti-racist social work*. Macmillan International Higher Education.

Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri.* Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, Yayın No:6.

Ekiyor, E. Y. (2020). Kadın göçü ya da göçün kadınlaşması. A.G. Ersöz (Ed.), *Destandan güncele doğudan batıya kadın üzerine tartışmalar* (ss. 215–241). Nobel Yayınları

Elias, J. (2010). Making migrant domestic work visible: The rights based approach to migration and the 'challenges of social reproduction'. *Review of International Political Economy*, *17*(5), 840-859.

Erbay, E. (2004). Sosyal hizmette kriz müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *15*(1), 85-94.

Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *19*(42), 41-64.

Feize, L. ve Gonzalez, J. (2018). A model of cultural competency in social work as seen through the lens of self-awareness. *Social Work Education*, *37*(4), 472-489.

Furuto, S.B.C.L. (2004), 'Theoretical perspectives for culturally competent practice with immigrant children and families', In R. Fong (ed.), *Culturally competent practice with ımmigrant and refugee children and families* (NewYork: The Guildford Press).

Gencer, T. E. (2017). Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler. *Journal of International Social Research*, *10*(54).

Gencer, T. E. (2019). Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

Gençtanırım, D. (2015). Ergen intiharlarının önlenmesi: Ekolojik bakış açısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 16, (1), 151-164.

Germain, C.B. ve Gitterman, A. (1995), 'Ecological perspective', In R.L. Richards (Ed.-in-Chief), Encyclopedia of Social Work, 19th Edition, Vol. 1 (Washington, Dc: Nasw Press).

Gitterman, A. ve Germain, C. B. (2008). *The life model of social work practice: Advances in theory and practice*. Columbia University Press.

Goldberg, D.T. (1994) Multiculturalism: a critical reader (Oxford, Blackwell).

Goldstein, L. F. (1982). Early feminist themes in French utopian socialism: The St.-Simonians and Fourier. *Journal of the History of Ideas*, *43*(1), 91-108.

Gül, I. İ. (2012) Hukukta ayrımcılık yasağı. K.Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed). *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* (117-134). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gün, Z. (2006). Psikolojide, göç çalışmalarındaki metodolojik problemler ve çözüm önerileri. *Türk Psikoloji Bülteni,* 12(38), 27-41.

Güneş, M. (2013) Kamu hizmetlerinde çoğulculuğun kimlikle inşası. *Akademik İncelemeler Dergisi.* (8)2.

Güneş, V. (2019). İnsan hakları bağlamında göç ve mülteciler / Migration and refugees in the context of human rights (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hines, J. M. (2012). Using an anti-oppressive framework in social work practice with lesbians. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, *24*(1), 23-39.

Hughes, S. A. ve Berry, T. R. (2012). *The Evolving Significance of Race: Living, Learning, and Teaching*. Peter Lang New York. 29 Broadway 18th Floor, New York, NY 10006.

Humphries, B. (1997). The dismantling of anti-discrimination in British social work: A view from social work education. *International Social Work*, *40*(3), 289-301.

Ife, J. (2012). *Human rights and social work: Towards rights-based practice*. Cambridge University Press.

International Organization of Migration. (2020). *World Migration Report 2020*. Uluslararası Göç Örgütü. Erişim adresi: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

Jack, G. (2005), 'Ecological approach to social work', in Martin Davies (Ed.), *Blackwell Encyclopaedia of Social Work* (Oxford: Blackwell Publishing).

Jeffery, D. (2005). 'What good is anti-racist social work if you can't master it'?: exploring a paradox in anti-racist social work education. *Race Ethnicity and Education*, *8*(4), 409-425.

Jeyasingham, D. (2012). White noise: a critical evaluation of social work education's engagement with whiteness studies. *British Journal of Social Work,* 42(4), 669-686.

Kapani, M. (2013). *Kamu hürriyetleri*. Yetkin Yayınları.

Karataş, M. (2020). Kitlesel göç, sosyal kabullenme ve uyum bağlamında Türkmen işçilerin çalışma deneyimleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karataş, M. ve Barut, B. (2021). Sosyal hizmet perspektifinden göç ve savunmasız gruplar: IOM raporları üzerine bir araştırma. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(1), 86-109.

Kivisto, P. ve Wahlbeck, Ö. (2013). Debating multiculturalism in the Nordic welfare states. In *Debating multiculturalism in the Nordic welfare states* (pp. 1-21). Palgrave Macmillan, London.

Knox, K. S. ve Roberts, A. R. (2001). The crisis intervention model. Coady N. and Lehman P.(Ed) Theoretical perspectives for direkt social work practice-a generalist–eclectic approach.

Kuhn, T. (2021). The structure of scientific revolutions (pp. 176-177). Princeton University Press.

Lavalette, M. ve Penketh, L. (2014). Race, racism and social work. *Lavalette, M. & Penketh, L*. Erişim adresi: https://bristoluniversitypress.co.uk/asset/4146/lavalette-intro-web.pdf

Lum, D. (2010). *Culturally competent practice: A framework for understanding*. Cengage Learning.

Mahler, S. J. ve Pessar, P. R. (2006). Gender matters: ethnographers bring gender from the periphery toward the core of migration studies. *International Migration Review,* 40(1), 27-63

Mandacı, N. ve Özerim, G. (2013). Uluslararası göçlerin bir güvenlik konusuna dönüşümü: Avrupa'da radikal sağ partiler ve göçün güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *10*(39), 105-130.

Mattsson, T. (2014). Intersectionality as a useful tool: Anti-oppressive social work and critical reflection. *Affilia*, *29*(1), 8-17.

Mclaughlin, K. (2005). From ridicule to institutionalization: Anti-oppression, the state and social work. *Critical social policy*, *25*(3), 283-305.

Migration Data Portal (2020). Human Trafficking, Erişim Adresi: https://migrationd ataportal.org/themes/human-trafficking

Minuchin, S. (1974). *Families & family therapy*. Cambridge: Harvard University Press

Mizrahi, T. ve Davis, L. E. (2008). Encyclopedia of Social Work (20. Baskı). Washington: NASW Press.

Mülteci-Der (2018). *Mülteci Kadınların Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme: "Hem Kadın Hem Mülteci: Mülteci Kadınlar Ne Yaşıyor? Ne Yapmalı*.". Mülteci-Der Mültecilerle Dayanışma Derneği. Erişim adresi: http://www.multeci.org.tr/haberler/multeci-kadinlarin-durumuna-iliskin-bir-degerlendirmehem-multeci-hem-kadin-multeci-kadinlar-ne-yasiyor-ne-yapmali/

Nawyn, S. (2010). Gender and migration: integrating feminist theory into migration studies. *Sociology Compass, 4(9),* 749–765.

Nichols, M.P. ve Schwartz, R.C. (1997). *Family therapy: concepts and methods*. Usa: Allyn and Bacon.

O'Melia, M. ve Miley, K. K. (Eds.). (2002). *Pathways to power: Readings in contextual social work practice*. Allyn & Bacon.

Özgür, Ö. (2010). Çokkültürcü sosyal hizmet: eleştirel bir bakış. Toplum ve Sosyal Hizmet, 21 (2), 89-104.

Özgür, Ö. (2014). Çokkültürcü sosyal çalışma. Sabev Yayınları: Ankara.

Özgür, E.M., Yüceşahin, M.M., Hasta, D. ve Yavuz, S. (2015) *Rusya ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye Göç ve Antalya'da Ulusaşırı Toplumsal Alan Oluşumu,* Ankara: TÜBİTAK-SOBAG 1001 112K480 Nolu Proje.

Özveri, D. (2009). *Feminist teorinin gelişim sürecinde uluslararası ilişkilere bakışı üzerine kısa bir değerlendirme*. H. Çomak (Ed.). Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış. 1. Basım. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Parekh, B. (2002) Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek kültürel çeşitlilik ve siyasal teori. B. Tanrıseven (Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi

Pilcher, J. ve Whelehan, I. (2004). *50 Key concepts in gender studies*, Londra: Sage Publications.

Popple, P. R. ve Leighninger, L. (2011) Social work, social welfare and american society. Allyn ve Bacon- Pearson Education: Boston.

Rappaport, J. (1990), 'Research methods and the empowerment agenda', In P. Tolan, F. Cherntak and L. Jason (eds), *Researching Community Psychology* (Washington: D.S.L. American Psychological Assocation).

Regehr, C. (2011). Crisis theory and social work treatment, *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches*, 134-143.

Roberts, A. R. (2005). *Crisis intervention handbook: Assessment, treatment, and research*. Oxford university press.

Roberts, A. R. (2000). *Crisis intervention handbook: assessment, treatment, and research*,. New York: Oxford University Press.

Rogers, J. (2012). Anti-oppressive social work research: Reflections on power in the creation of knowledge. *Social Work Education*, *31*(7), 866-879.

Rooney, G. D., Rooney, R. H., Hepworth, D. H. ve Strom-Gottfried, K. (2017). *Direct social work practice: Theory and skills*. Cengage Learning.

Saleebey, D. (1997). Is it feasible to teach HBSE from a strengths perspective, in contrast to one emphasizing limitations and weakness? Yes. *Controversial issues in human behaviour in the social environment*, 33-48.

Sayıl, I., Berksun, O., Palabıyıkoğlu, R., Devrimci Özgüven, H., Soykan, Ç. ve Haran, S. (2000). Kriz ve krize müdahale. *Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları*, No 6, Ankara Damla Matbaacılık

Selcik, O. (2017). Yılmazlık terapisi: krize müdahale modeli bağlamında olgu sunumları ile bir terapötik yaklaşım. *Journal of International Social Research*, *10*(52).

Simon, Rita J. ve Brettel B. C. (1986). International migration: the female experience. Totowa. NJ: Rowman & Allanheld.

Singh, S. (2019). What do we know the experiences and outcomes of anti-racist social work education? An empirical case study evidencing contested engagement and transformative learning. *Social Work Education*, *38*(5), 631-653.

Spicker, P. (1994). Understanding particularism. *Critical Social Policy*, *13*(39), 5-20.

Stuurman, S. (2000). François Bernier and the invention of racial classification. In *History Workshop Journal*, 50(1), 1-21.

Sue, D. W., Sue, D., Neville, H. A. ve Smith, L. (2019). *Counseling the culturally diverse: Theory and practice*. John Wiley & Sons.

Talas, C. (1997). *Toplumsal politika.* İmge Kitabevi.

Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik hassasiyetler*, *3*(5).

Teater, B. (2014). Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri Uygulama İçin Bir Giriş (A. Karatay, Ed.). *Ankara: Nika*.

Teater, B. (2014). *An introduction to applying social work theories and methods*. McGraw-Hill Education (UK).

Tek, S. (2019). Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *30*(3), 1142-1165.

Thompson, N. (2016). *Anti-discriminatory practice: Equality, diversity and social justice*. Macmillan International Higher Education.

Tuğ, B. (2016). Tarih ve toplumsal cinsiyet. F. Saygılıgil (Ed), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları içinde*, 33-50.

Tuncay, T. ve İl, S. (2006). Sosyal hizmette baskı karşıtı uygulama, sosyal adalet paradigması temelinde bir özgürleştirme pratiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *17*(2), 59-71.

Tuncay, T. (2009). Genç kanser hastalarının hastalık deneyimlerinin güçlendirme yaklaşımı temelinde analizi: bir model önerisi. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.

Turner, F.J. ve Rowe, W. (2013). *101 Social work clinical techniques*. Oxford University Press. New York.

United Nations General Assembly (1948). Universal declaration of human rights. *UN General Assembly*, *302*(2), 14-25.

Uzunaslan, Ş. ve Gökçearslan Çifci, E. (2019). Sosyal hizmet uygulamalarında kültürel etkinliği geliştirmenin önemi, *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 30 (1), 213-230.

Valtonen, K. (2001). Social work with immigrants and refugees: Developing a participation-based framework for anti-oppressive practice. *British Journal of social work*, *31*(6), 955-960.

Valtonen, K. (2016). *Social work and migration: Immigrant and refugee settlement and integration*. Routledge.

Yalçın, C. (2002). Çokkültürcülük bağlamında Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine göç. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 26(1), 45-60.

Yazıcı, Ç. (2016). Felsefede toplumsal cinsiyet ve feminizm. F. Saygılıgil (Ed.) *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde. Dipnot yayınları, 67-84.

Yıldıztugay, D. S. (2021). Göç sürecinde toplumsal cinsiyete dayalı şiddet: göçmen kadınların deneyimleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yörük, A. (2009). Feminizm/ler. *Sosyoloji Notları*, *7*, 63-85.

Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *27*(1), 179-190.

Zorbaz, O., Bilge, F. (2019). Suça sürüklenen çocukların değerlendirilmesinde ekolojik sistem yaklaşımının kullanımı: olgu sunumu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *19*(44), 793-813.

Bölüm 9

Göç Süreçlerinde Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek Hizmetleri

Aslı Cennet Yalım

Giriş

Günümüz dünyasında artan savaşlar, doğal afetler, ekonomik ve politik zorluklardan dolayı artan göç hareketleri ile göçmenlerin psikososyal ve ruh sağlığı ihtiyaçlarını karşılamak önem kazanmıştır. Araştırmacılar ve alanda çalışan profesyoneller, göçmen ruh sağlığına yönelik çalışmalarda bulunsalar da destek sürecinde önceliklerin ne olması gerektiğine yönelik tartışmalar sürmektedir.

Göçmen ruh sağlığı alanında göçmenlerin kendi ülkelerinde veya göç sırasında yaşadıkları travmatik olayların sonuçlarına yönelik çalışmalara sık rastlanmaktadır. Özellikle Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve diğer bazı Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'na (DSM) dayanan psikolojik rahatsızlıklara (major depresyon ve anksiyete gibi) yönelik çalışmalar göçmen ruh sağlığı alanında ağır basmaktadır. Göçmenlerin göç öncesi ve göç sırasında yaşadığı travmatik olayların psikiyatrik yansımalarının yanı sıra, göç sonrasında yeni ülkelerinde yaşadığı gündelik stres ile ilgili zorlukları ve yeni ülkenin yapısından kaynaklı sorunların psikososyal sonuçları son yıllarda literatürde sıkça ele alınmaktadır. Göçmenlere destek sürecinde bu konunun mutlaka değerlendirme sürecine eklenmesi ve müdahale yöntemlerinin bir parçası olması gerekmektedir. Çok sistemli ve birey-çevre etkileşiminin önem verildiği göç sonrası psikososyal destek servisleri sosyal hizmet uzmanlarının etkili rol oynayacağı bir alandır. Bu bölümde, göçmenlerin psikososyal ihtiyaçları tartışıldıktan sonra göçmenler ile çalışırken kullanılan müdahale yöntemleri detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Ayrıca müdahale süreci tartışılırken, psikiyatrik modellerin ötesinde ruh sağlığının kültürel ve sosyal yönü

arasındaki bu farklılıklar, değerlendirme sürecinde belirlenmeli ve müdahale yöntemleri bu farklılıklar göz önünde bulundurularak şekillendirilmelidir.

Sonuç olarak, müracaatçı ile çalışırken ilk görüşmeden müdahale sürecini sonlandırmaya kadar olan süreçte demografik farklılıklardan doğacak nüansları fark etmek dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli noktadır. Sosyal hizmetin kapsayıcı ve herkese yönelik adalet yaklaşımının da ön gördüğü üzere; çocuk, yaşlı, kadın, engelli ve LGBTİ bireylerin hiçbiri göz ardı edilmeden bu bireylerin yaşadıkları zorluklarda etkili olan sosyal belirleyiciler dikkate alınmalıdır. Ayrıca dezavantajlı olan ve/veya marjinalize edilen grupların bulunduğu ülkenin sosyopolitik, ekonomik ve kültürel şartları, sosyal hizmet uzmanlarının yardım sürecini doğrudan veya dolaylı olarak etkileme özelliğine sahip olması nedeniyle ilgili bileşenler, müdahale sürecinin her basamağında göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

Acarturk, C., Konuk, E., Cetinkaya, M., Senay, I., Sijbrandij, M., Gulen, B., & Cuijpers, P. (2016). The efficacy of eye movement desensitization and reprocessing for posttraumatic stress disorder and depression among Syrian refugees: Results of a randomized controlled trial. Psychological Medicine, 46, 2583-2593. https://doi.org/10.1017/S0033291716001070

Atari-Khan, R., Covington, A. H., Gerstein, L. H., Herz, H. al, Varner, B. R., Brasfield, C., Shurigar, B., Hinnenkamp, S. F., Devia, M., Barrera, S., & Deogracias-Schleich, A. (2021). Concepts of Resilience Among Trauma-Exposed Syrian Refugees. The Counseling Psychologist, 49(2), 233–268. https://doi.org/10.1177/0011000020970522

Blackmore, R., Boyle, J. A., Fazel, M., Ranasinha, S., Gray, K. M., Fitzgerald, G., Misso, M., & Gibson-Helm, M. (2020). The prevalence of mental illness in refugees and asylum seekers: A systematic review and meta-analysis. PLOS MEDICINE, 17(9). https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003337

Bogic, M., Njoku, A., & Priebe, S. (2015). Long-term mental health of war-refugees: A systematic literature review. BMC International Health and Human Rights, 15, 29-70. https://doi.org/10.1186/s12914-015-0064-9

Boswall, K., & Al Akash, R. (2015). Personal perspectives of protracted displacement: An ethnographic insight into the isolation and coping mechanisms of Syrian women and girls living as urban refugees in northern Jordan. Intervention, 13, 203-215. http://doi.org/10.1097/WTF.0000000000000097

Budosan, B., Benner, M. T., Abras, B., & Aziz, S. (2016). Evaluation of one mental health/psychosocial intervention for Syrian refugees in Turkey. International NGO Journal, 11, 12-19. http://doi.org/10.5897/INGOJ2016.0305

Carlsson, J. M., Olsen, D. R., Mortensen, E. L., & Kastrup, M. (2006). Mental health and health-related quality of life: A 10-year follow-up of tortured refugees. The Journal of Nervous and Mental Disease, 194, 725-731. http://doi.org/10.1097/01.nmd.0000243079.52138.b7

Drachman, D. (1992). A Stage-of-Migration Framework for Service to Immigrant Populations. Social Work, 37(1), 68–72. https://doi.org/10.1093/sw/37.1.68

El Masri R, Harvey C, & Garwood R. (2013). Shifting sands: Changing gender roles among refugees in Lebanon. Retrieved from https://policy-practice.oxfam.org/resources/shifting-sands-changing-gender-roles-among-refugees-in-lebanon-300408/

Eriksson-Sjöö, T., Cederberg, M., Östman, M., & Ekblad, S. (2012). Quality of life and health promotion intervention – a follow up study among newly-arrived Arabic-speaking refugees in Malmö, Sweden. International Journal of Migration, Health and Social Care, 8, 112–126. http://doi.org/10.1108/17479891211267302

Fitzsimons, S., & Fuller, R. (2002). Empowerment and its implications for clinical practice in mental health: A review. Journal of Mental Health, 11, 481-499. http://doi.org/10.1080/09638230020023

George M. (2010). A theoretical understanding of refugee trauma. Clinical Social Work Journal, 38, 379-387. https://doi.org/10.1007/s10615-009-0252-y

Goodkind, J. R., Hess, J. M., Isakson, B., LaNoue, M., Githinji, A., Roche, N., Vadnais, K., & Parker, D. P. (2014). Reducing refugee mental health disparities: A community-based intervention to address postmigration stressors with African adults. Psychological Services, 11(3), 333–346. https://doi.org/10.1037/a0035081

Hassan, G., Kirmayer, L. J., Mekki- Berrada, A., Quosh, C., El Chammay, R., Deville-Stoetzel, J. B., Ventevogel, P. (2015). Culture, context and the mental health and psychosocial wellbeing of Syrians: A review for mental health and psychosocial support staff working with Syrians affected by armed conflict. Retrieved from https://www.unhcr.org/55f6b90f9.pdf

Hijazi, A. M., Lumley, M. A., Ziadni, M. S., Haddad, L., Rapport, L. J., & Arnetz, B. B. (2014). Brief narrative exposure therapy for posttraumatic stress in Iraqi refugees: A preliminary randomized clinical trial. Journal of Traumatic Stress, 27, 314-322. https://doi.org/10.1002/jts.2192

Jefee-Bahloul, H., Barkil-Oteo, A., Pless-Mulloli, T., & Fouad, F. M. (2015). Mental health in the Syrian crisis: Beyond immediate relief. The Lancet, 386,1531-1531. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)00482-1

Jeon, W., Yoshioka, M., & Mollica, R.F. (2001). Science of Refugee Mental Health: New Concepts and Methods. Retrieved from http://hprt-cambridge.org/wp-content/uploads/2011/01/ScienceofRefugeeMentalHealth.pdf

Kaiser Family Foundation (2021). Implications of COVID-19 for social determinants of health. Retrieved from https://www.kff.org/coronavirus-covid-19/issue-brief/implications-of-covid-19-for-social-determinants-of-health/

Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J., ...Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care: Canadian Guidelines for Immigrant Health. CMAJ: Canadian Medical Association Journal, 183, 959-967. https://doi.org/10.1503/cmaj.090292

Kirmayer, L. J., & Ryder, A. G. (2016). Culture and psychopathology. Current opinion in psychology, 8, 143–148. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.10.020

Kohli, H.K., Huber, R. & Faul, A.C. (2010) Historical and theoretical development of culturally competent social work practice. Journal of Teaching in Social Work, 30, 252-271. https://doi.org/10.1080/08841233.2010.499091

Lambert, J. E., & Alhassoon, O. M. (2015). Trauma-focused therapy for refugees: Meta-analytic findings. Journal of Counseling Psychology, 62, 28–37. http://doi.org/10.1037/cou0000048

Lindert, J., Ehrenstein, O. S. v., Priebe, S., Mielck, A., & Brähler, E. (2009). Depression and anxiety in labor migrants and refugees – A systematic review and meta-analysis. Social Science & Medicine, 69, 246-257. https://doi.org/10.1016/j.soc scimed.2009.04.032

Marsella AJ, Yamada AM: Culture and psychopathology: foundations, issues, and directions. In Handbook of Cultural Psychology. Edited by Kitayama S, Cohen D. Guilford Press 2007: 797-818.

Miller, K. E., & Rasmussen, A. (2010). War exposure, daily stressors, and mental health in conflict and post-conflict settings: Bridging the divide between trauma-focused and psychosocial frameworks. Social Science & Medicine, 70, 7-16. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.09.029

Murray, K. E., Davidson, G. R., & Schweitzer, R. D. (2010). Review of refugee mental health interventions following resettlement: Best practices and recommendations. American Journal of Orthopsychiatry, 80, 576-585. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01062.x

Nazzal, K. H., Forghany, M., Geevarughese, M. C., Mahmoodi, V., & Wong, J. (2014). An innovative community-oriented approach to prevention and early intervention with refugees in the United States. Psychological Services, 11, 477-485. https://doi.org/10.1037/a0037964

Peconga, E. K., & Høgh Thøgersen, M. (2020). Post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety in adult Syrian refugees: What do we know?. Scandinavian journal of public health, 48(7), 677–687. https://doi.org/10.1177/1403494819882137

Pilgrim, D. (2009). CBT in the British NHS: Vague imposition or imposition of vagueness? European Journal of Psychotherapy & Counselling, 11, 323-339. https://doi.org/10.1080/13642530903230459

Porter, M., & Haslam, N. (2005). Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons: a meta-analysis. JAMA, 294(5), 602–612. https://doi.org/10.1001/jama.294.5.602

Ramaliu, A., & Thurston, W. E. (2003). Identifying best practices of community participation in providing services to refugee survivors of torture: A case description. Journal of Immigrant Health, 5, 165-172. https://doi.org/10.1023/a:1026115125175

Renner, W., Bänninger-Huber, E., & Pelzer, K. (2011). Culture-sensitive and resource oriented peer (CROP) – Groups as a community based intervention for trauma survivors: A randomized controlled pilot study with refugees and asylum seekers from Chechnya.

Australasian Journal of Disaster and Trauma Studies, 1, 1–13. Retrieved from http://www.massey.ac.nz/~trauma/issues/2011-1/renner.htm

Ritchie, H. A. (2018). Gender and enterprise in fragile refugee settings: Female empowerment amidst male emasculation — a challenge to local integration. Disasters, 42, 40–60. http://doi.org/10.1111/disa.12271

Schulz, P. M., Resick, P. A., Huber, L. C., & Griffin, M. G. (2006). The Effectiveness of Cognitive Processing Therapy for PTSD with Refugees in a Community Setting. Cognitive and Behavioral Practice, 13, 322–331. http://doi.org/10.1016/j.cbpra.2006.04.011

Stenmark, H., Catani, C., Neuner, F., Elbert, T., & Holen, A. (2013). Treating PTSD in refugees and asylum seekers within the general health care system. A randomized controlled multicenter study. Behavior Research and Therapy, 51, 641-647. https://doi.org/10.1016/j.brat.2013.07.002

Stewart, M., Simich, L., Shizha, E., Makumbe, K., & Makwarimba, E. (2012). Supporting African refugees in Canada: Insights from a support intervention. Health & Social Care in the Community, 20, 516-527. https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2012.01069.x

Ungar, M. (2012). Researching and theorizing resilience across cultures and contexts. Preventive Medicine, 55(5), 387–389. https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2012.07.021

UNHCR (2013). Operational Guidance Mental Health & Psychosocial Support Programming for Refugee Operations. Retrieved from http://www.unhcr.org/525f94479.pdf

Uphoff, E., Robertson, L., Cabieses, B., Villalón, F. J., Purgato, M., Churchill, R., & Barbui, C. (2020). An overview of systematic reviews on mental health promotion, prevention, and treatment of common mental disorders for refugees, asylum seekers, and internally displaced persons. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 9, CD013458. https://doi.org/10.1002/14651858.CD013458.pub2

van Wyk, S., & Schweitzer, R. D. (2014). A systematic review of naturalistic interventions in refugee populations. Journal of Immigrant and Minority Health, 16, 968-977. https://doi.org/10.1007/s10903-013-9835-3

Yalim, A. C. (2019). Mental health and psychosocial wellbeing of syrian refugees: A mixed-methods study (Order No. 13885281). Available from Dissertations & Theses @ SUNY Buffalo; GenderWatch; ProQuest Dissertations & Theses Global. (2302689711). Retrieved from https://www-proquest-com.gate.lib.buffalo.edu/dissertations-theses/mental-health-psychosocial-wellbeing-syrian/docview/2302689711/se-2?accountid=14169

Yalim, A. C. (2020). The impacts of contextual factors on psychosocial wellbeing of Syrian refugees: Findings from Turkey and the United States. Journal of Social Service Research, 47(1), 104-117. https://doi.org/10.1080/01488376.2020.1717717

Watters C. (2001). Emerging paradigms in the mental health care of refugees. Social Science & Medicine, 52, 1709–1718. https://doi.org/10.1016/s0277-9536(00)00284-7

Williams, M. E., & Thompson, S. C. (2011). The use of community-based interventions in reducing morbidity from the psychological impact of conflict-related trauma among refugee populations: A systematic review of the literature. Journal of Immigrant and Minority Health, 13, 780-794. https://doi.org/10.1007/s10903-010-9417-6

Bölüm 10

Çocuk Göçü: Yaşamları Yaşlarından Büyük Çocuklar[1]

Tahir Emre Gencer

"Her savaşta yalnız savaşanlar ölmez,
onlardan çok savaşmayanlar ölür.
Çocuklar, kadınlar, yaşlılar; çocuklar da ölürler."

(Karıncanın Su İçtiği- Yaşar Kemal)

Giriş

İnsanlık tarihine bakıldığında göç, farklı amaçlarla neredeyse her zaman var olan ama belirli dönemlerde daha fazla dikkat çeken bir konu olmuştur. Özellikle Suriye, Afgan ve Ukrayna göçleri ile birlikte son yıllarda önemli ve güncel bir sosyal sorun olarak sıkça gündeme gelen ancak tarihi, insanın var olduğu ilk güne kadar uzanan göç olgusu, içerisinde ulusal ve uluslararası boyutlarıyla mikro, mezzo ve makro açılardan pek çok bileşeni barındırmaktadır. Bireyler, aileler, gruplar ve toplumlar üzerindeki etkileri, gönüllü ve gönülsüz olarak gerçekleşmesine göre farklılaşabilen; mevcut etkilerinin çocuk, yetişkin, yaşlı, kadın, erkek, engelli gibi çeşitli nüfus grupları üzerinde çeşitli özellikler gösterebildiği bu dinamik süreç; disiplinlerin ve mesleklerin göç olgusunu ele alış biçimleri açısından da farklılık gösterebilmektedir. Nitekim göç süreci; göçün çeşidine, nedenine, nüfus grubuna, süresine, ulusal veya uluslararası boyutta

[1] Bu çalışma, yazarın *"Göç Süreçlerindeki Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri, Haklara Erişimleri ve Beklentileri: Ankara ve Hatay'da Yaşayan Suriyeli Çocuklar Örneği"* (Gencer, 2019a) isimli doktora tezinin bazı bölümlerinden (özellikle araştırma bulgularından) faydalanılarak geliştirilmiştir.

göç eylemi ve göç sonrası olmak üzere farklı kronolojik evrelerdeki gereksinimlerinin çeşitlilik gösterebildiği unutulmamalıdır. Göç çalışmaları açısından önem arz eden bu kronolojik durum aynı zamanda sosyal hizmet içerisinde sıkça vurgulanan bütüncüllük kavramının zamansal boyutunu da işaret etmektedir. Bu bağlamdan hareketle, politikaların, ihtiyaç ve sorun tespitlerinin, müdahale planlarının, uygulamaların ve hizmet modellerinin, bu farklı evrelerin özelliklerine duyarlı biçimlerde tasarlanması gerekmektedir.

> ***"Suriye'deki en fakir insan bile en mutlu insandı."*** *(Berber çocuk A., 14, E., Ankara).*
>
> ***"Allahtan bir şey istemem yeter ki kendi evimize gidelim."*** *(Felç geçiren çocuk A., 17, E., Hatay).*

Kaynakça

Akbaş, E. ve Topçuoğlu, R. A. (2009). Modern çocukluk paradigmasinin oluşumu-Eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 95-104.

Alderfer, C. P. (1969). An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational Behavior And Human Performance*, 4(2), 142-175.

Alderfer, C. P. (1972). *Existence, relatedness, and growth: Human needs in organizational settings*. Free Press.

Alpay, M. (1984). *Ya-Pa okul öncesi eğitim semineri*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Arun, M. O. (2016). Yapabilirlikler yaklaşımı ve değerli yapabilirliklerin tanımlanması sorunsalı: Yanlış bilinç mi, yapısal eşitsizlikler mi? *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (Özel Sayı), 9-24.

Arun, M. O. (2018). Gelenekselin ötesi-Sen'in yapabilirlik yaklaşımının sosyolojik bir eleştirisi. *Journal of Economy, Culture and Society*, (58), 229-245.

Bıyıklı, L. (1995). Korunmaya muhtaç çocuklar ve SOS çocuk köyleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(01), 3.

Cılga, İ. (1999). *Turkiye'de çocuk hakları çalışmaları.* II. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk (s. 506-516). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Arastırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 2.

Çocuk Haklarını Tanıtma Yaygınlaştırma Uygulama ve Uygulamaları İzleme Derneği (2009). *Türkiye çocuk politikası (çalıştay sonuçları).* Ankara: Özgün Matbaacılık.

Çolak, Y. (2014). Adil kent yaklaşımı ve kentsel dönüşüm: İstanbul Esenler örneği. *İnsan ve Toplum,* 4(7), 25-56.

Demiröz, F. ve Erdoğan, M. (2016). Suriye acil durum müdahalesi kapsamında çocuk dostu alanlar, ilk bulguların özeti broşürü. Ankara: Türk Kızılayı-HÜGO.

Gencer, T. E. (2019a). *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Gencer, T. E. (2019b). Göçün yaşları küçük yaşamları büyük özneleri. Göç ve mülteci sorunları, *Sosyal Hizmet Magazin*, 07, 13-15.

Gencer, T. E. (2017). Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 10(54), 838-851.

Gültekin, M. N., Giritlioğlu, İ., Karadaş, Y., Soyudoğan, M., Leyla Kuzu, Ş., Gülhan, S. T., Doğanoğlu, M., Utanır, A., Aslan, Ç. ve İncetahtacı, N. (2018). *Gaziantep'teki Suriyeliler: Uyum, beklentiler ve zorluklar*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları.

Hatiboğlu Eren, B. (2016). Sosyal çalışma açısından insani ihtiyaçların değerlendirilmesine ilişkin modeller ve feminist katkılar. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 27(1), 161-178.

Jenson, J. M. ve Fraser, M. W. (2015). *Social policy for children and families: A risk and resilience perspective.* Sage Publications.

Karataş, K., Demiröz, F., Aygüler, E., Ayalp, M. C. ve Bolgün, C. (2018). *Türk Kızılay'ı Ankara Toplum Merkezi'nden hizmet alan Suriyeliler: Sorun, gereksinim, beklenti ve kurum memnuniyetleri.* Ankara: Türk Kızılayı.

Karataş, K., Attepe Özden, S., Ege, A., Fırat, E., Erim, F. ve Aslan, H. (2016). *Ankara sokaklarında çalıştırılan çocuklar: Sorunlar ve ihtiyaçlar.* Ankara: Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık.

Karataş, K., Gencer, T. E., Çalış, N. ve Ege, A. (2016). Öğrenci sorunlarının okul sosyal hizmeti bağlamında değerlendirilmesi. Okul sosyal hizmeti özel sayısı. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını*, 70-80.

Kemal, Y. (2005). *Karıncanın su içtiği*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kırımsoy, E., Acar, H., Sevük, H., Kaynak, H., Aydın, M., Antakyalıoğlu, Ş., Özdemir, U., Mutlu, Y. ve Acar, Y. (2013). *Çocuk adalet sistemi çalışanları eğitim programı. Sosyal çalışma görevlileri için eğitim kitabı*. Ankara: UNİCEF.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review,* 50(4), 370-373.

Max-Neef, M. A. (1991). *Human scale development: Conception, application and further reflections*. The Apex Press.

Çakırer Özservet, Y. ve Sirkeci, İ. (2016). Çocuklar ve göç. *Göç Dergisi,* 3(1), 1-4.

Payne, M. (2007). Performing as a 'wise person'in social work practice. *Practice,* 19(2), 85-96.

Peet, J. ve Bossel, H. (2000). An ethics-based systems approach to indicators of sustainable development. *International Journal of Sustainable Development*, *3*(3), 221-238.

Postman, N. (1995). *Çocukluğun yok oluşu*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Tatlıcıoğlu, O. (2019). *Suriyeli çocukların iyi olma hallerinin incelenmesi: Altındağ örneği.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Towle, C. (1945). *Common human needs: An interpretation for staff in public assistance agencies* (No. 8). University of Chicago Bookstore.

UNCHR (2021). *Syria regional refugee response.* Erişim Linki: https://data2.unhcr.org/en/situations/syria. Erişim Tarihi: 08.08.2021.

UNICEF (2004). *Dünya çocuklarının durumu 2005*, *çocukluk tehdit altında*. Ankara: UNICEF Yayınları.

UNICEF (2017). *For every child, results*. Erişim Linki: https://www.unicef.org/reports/every-child-results Erişim Tarihi: 05.08.2021

Uyan Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Ekim Akkan, B., Kılıç, Z., Oy, B. ve Uran, Ş. (2012). *Eşitsiz bir toplumda çocukluk: Çocuğun "iyi olma hali"ni anlamak, İstanbul örneği.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yavuzer, H. (1994). *Ana-baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Çocuğun iyilik hali ve sosyal hizmet*. Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(2), 85-93.

Bölüm 11

Göçmen Çocuklara Yönelik İstismar: Çocuk Ruh Sağlığına Yansımalar ve Sosyal Hizmet Müdahalesi

Gamze Erükçü Akbaş

"Göç sürecinde tanımadığı bir erkek tarafından cinsel saldırıya maruz bırakılan kadın, bu cinsel şiddet sonucu hamile kalmış ve varış ülkesinde bir çocuk dünyaya getirmişti. Çocuk ülkenin yetkili kurumu tarafından koruma altına alınmış, bu süreçte bir koruyucu aile yanına yerleştirilmişti. Koruyucu aile yanında büyüyen çocuk ana dilini öğrenememişti. Bir araya geldiği nadir zamanlarda ise annesiyle sözlü iletişim kuramıyor, ana dilini konuşamıyordu." (Sosyal Hizmet Uzmanı, kişisel görüşme, Nisan 2021)

Giriş

Küreselleşme ve neoliberal politikalarla beraber artış gösteren göç hareketi, salt yer değişikliği anlamına gelmemektedir. Siyasi, ekonomik ve toplumsal sebeplerle gerçekleşen göç hareketi, varış ülkesinde ekonomik, siyasi, kültürel, bireysel ve toplumsal sonuçlara yol açabilmektedir. Göçten olumsuz olarak en çok etkilenenler ise literatürde *kırılgan, hassas ya da incinebilir* [1] gruplar olarak ifade edilen ve *kesişimsel ayrımcılığa* maruz bırakılma riski taşıyan kişi ve gruplardan oluşmaktadır. Nitekim çocuk kimliğinin yanı sıra, "kız, göçmen, refakatsiz, engelli, yoksul, eğitim alamayan, çatışma ortamında olan, sömürülen, farklı cinsel yönelimi olan" göçmen çocuklar, farklı baskı ve şiddet biçimlerine maruz bırakılma riskiyle daha çok karşılaşmaktadır.

[1] Literatürde sıklıkla kullanılan bu kavramlar, salt durum betimlemesi yapmamakta; müracaatçıların kırılgan, hasar görebilir, istismar edilebilir, korumasız ve tehlikelere açık gibi kavramlarla özdeşleşmesine yol açarak müracaatçılara yönelik "güçsüzlük" algısını pekiştirmektedir.

Kaynakça

Akbaş, E. (2019). *Sığınmacı ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetin Kavramsal ve Kuramsal Temelleri*. Filiz Göktuna Yaylacı (Ed.), Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye'de Sığınmacı Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler içinde (51- 64). Londra: London Press.

Anagnostopoulos, D. C., Heberbrand, J., Eliez, S., Doyle, M. B., Klasen, H., Crommen, S., ... ve Raynaud, J. P. (2016). European Society of Child and Adolescent Psychiatry: Position Statement on Mental Health of Child and Adolescent Refugees. *European Child Adolescent Psychiatry*, 25:673–676

Blackmore, R., Gray, K. M., Boyle, J. A., Fazel, M., Ranasinha, S., Fitzgerald, G., ... & Gibson-Helm, M. (2020). Systematic Review and Meta-Analysis: The Prevalence of Mental İllness in Child and Adolescent Refugees and Asylum Seekers. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *59*(6), 705-714.

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1994). Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf

Catani, C., Schauer, E., Elbert, T., Missmahl, I., Bette, J. P. ve Neuner, F. (2009). War Trauma, Child Labor and Family Violence: Life Adversities and PTSD in A Sample of School Children in Kabul. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 22(3), 163-171.

Child Welfare İnformation Gateway (2012). Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy for Children Affected by Sexual Abuse or Trauma. Erişim adresi: https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/trauma.pdf

Euronews (2019). Suriyeli Kız Çocukları Türkiye'de Cinsel İstismarın En Büyük Mağduru Oldu: Artış Yüzde 736. Erişim adresi: https://tr.euronews.com/2019/10/26/suriyeli-kiz-cocuklari-turkiyede-cinsel-istismarin-en-buyuk-magduru-oldu-artis-yuzde-736

Fazel, M., Stein, A. (2002). The Mental Health of Refugee Children. *Archives of Disease in Childhood*, 87(5), 366-370.

Fegert, J. M., Diehl, C., Leyendecker, B., Hahlweg, K., Prayon-Blum, V. (2018). Psychosocial Problems in Traumatized Refugee Families: Overview of Risks and Some Recommendations for Support Services. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, *12*(1), 1-8.

Fırat, E. (2019). Sosyal Hizmette Bir Postmodern Terapi Olarak Anlatı Terapisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 330-352.

Geçtan, E. (1976). Tiyatro Yolu ile Ruhsal Tedavi: Psikodrama. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 103-112.

Gencer, T. E. (2019). *Göç Süreçlerindeki Çocukların Karşılanamayan Gereksinimleri, Haklara Erişimleri ve Beklentileri: Ankara ve Hatay'da Yaşayan Suriyeli Çocuklar Örneği*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.

Gizir, C. A. (2006). Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2).

Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği. *Göç Dergisi*, 3(1), 29-63.

Inter-Agency Standing Committee (2007). Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings. Erişim adresi: https://www.who.int/mental_health/emergencies/guidelines_iasc_mental_health_psychosocial_june_2007.pdf

International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (2017). Manual on Smart Practices for Working with Migrant Unaccompanied and Separated Children in the Europe Region. Erişim adresi: https://resourcecentre.savethechildren.net/ node/18469/pdf/uasc-smart-practices-manual-europe.pdf

Jud, A., Pfeiffer, E. ve Jarczok, M. (2020). Epidemiology of Violence Against Children in Migration: A Systematic Literature Review. *Child Abuse & Neglect*, *108*, 104634.

Kar, H. (t.y.). Mülteciler ve Cinsel Şiddet. Erişim adresi: https://www.milliyet.com.tr/gundem/multeci-cocuklara-multeci-istismari-2845781

Karataş, K., Aslan, H., Öztürk, A. B. ve Albayrak, H. (2020). Cinsel İstismara Maruz Kalan Türk Vatandaşı ve Mülteci Çocukların Durumu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4), 107-132.

Mülteciler Derneği (2021). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mayıs 2021. Erişim adresi: https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/

National Association of Social Workers (2015). *Immigrants and Refugees, in Social Work Speaks: NASW Policy Statements, 2015-2017*. Washington, NASW Press.

Pernice, R., Brook, J. (1994). Relationship of Migrant Status (refugee or immigrant) to Mental Health. *International Journal of Social Psychiatry*, *40*(3), 177-188.

Rine, C. M. (2018). The Role of Social Workers in İmmigrant and Refugee Welfare. *Health & Social Work*, 43 (4), 209-212.

Rubenstein, B. L., Stark, L. (2017). The Impact of Humanitarian Emergencies on The Prevalence of Violence Against Children: An Evidence-Based Ecological Framework. *Psychology, Health & Medicine*, *22*, 58-66.

Stark, L., Asghar, K., Yu, G., Bora, C., Baysa, A. A., Falb, K. L. (2017). Prevalence and Associated Risk Factors of Violence Against Conflict–Affected Female Adolescents: A Multi–Country, Cross–Sectional Study. *Journal of Global Health*, *7*(1).

Tatlıcıoğlu, O. (2019). *Suriyeli Çocukların İyi Olma Hallerinin İncelenmesi: Altındağ Örneği*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.

The Center on Immigration and Child Welfare (2015). A Social Worker's Tool Kit for Working with Immigrant Families. Erişim adresi: https://www.socialservicework force.org/resources/social-worker%E2%80%99s-toolkit-working-immigrant-families

Tokgöz, Z. A. (2019). Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 526-545

UNHCR (2018). Forced Displacement in 2018. Erişim adresi: https://www.unhcr.org/globaltrends2018/#:~:text=An%20estimated%2013.6%20million%20people,refugees%20and%20new%20asylum%2Dseekers.

UNHCR (2021). Çocuk Mültecilere İlişkin Türkiye'deki Yasal Çerçeve. Erişim adresi: https://www.unhcr.org/tr/cocuk-multecilere-iliskin-turkiyedeki-yasal-cerceve

UNHCR (2021). Registered Syrian Refugees. Erişim adresi: https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113

UNICEF (2019). UNICEF Turkey Humanitarian Situation Report. Erişim adresi: https://reliefweb.int/report/turkey/unicef-turkey-humanitarian-situation-report-36-1-january-31-december-2019

UNICEF (2021). Child Migration. Erişim adresi: https://data.unicef.org/topic/child-migration-and-displacement/migration/

Viola, E., Biondo, E. ve Mosso, C. O. (2018). The Role of Social Worker in Promoting Immigrants' Integration. *Social Work in Public Health*, 33(7-8), 483-496.

WHO (2011). Maternal, Child and Adolescent Mental Health. Erişim adresi: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/116689/dsa1214.pdf?%20sequence=1&hx0026;isAllowed=y

Bölüm 12

Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Göçte Kadınlar ve Aile

Meliha Funda Afyonoğlu

Giriş

Göçün kadınlaşması (feminizasyonu) literatürü; göç sürecinde artan kadın sayısı, kadınların erkeklerin yanında ya da arkasında göç eden pasif bireylerden ziyade göçün aktif özneleri olmaları ve iş göçü kapsamında göç eden kadın sayısındaki artışa dikkat çekerek göçün kadınlaştığını belirtmektedir. Bununla birlikte bu literatürün esas vurgusunun ise göç sürecinde *"kadın deneyiminin görünür kılınması"* olduğu söylenebilir. Nitekim sosyal bilimlerin birçok alanında olduğu gibi göç alanı da uzun yıllar, erkekler ve erkeklerin göç nedenleri, deneyimleri ve süreçteki sorun ve ihtiyaçlarına odaklanırken, kadın deneyimini gölgede bırakmış ya da onu "annelik rolü içerisinde" ya da "erkeğin eşlik edeni" olarak kavramsallaşmıştır. Elbette ki kadının "annelik rolüyle tanımlanması" ya da "aile içindeki rolüne indirgenmesi" göç literatürüne özgü bir durum değildir. Sosyal hizmetin herhangi bir alanında da karşılaşabileceği üzere, kadınların kadın kimliği "engelliler, yaşlılar, yoksullar" potasında eritilerek uzun yıllar boyunca "erkek deneyimi içerisinde" anlatılmıştır. Dolayısıyla göçün kadınlaşması literatürü; kadınların göç sürecinin aktif özneleri olduğuna, kadın deneyiminin anlaşılması gerektiğine ve göç sürecindeki kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet deneyimlerine[1] dikkat çekmektedir.

[1] Kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet; kadınların sadece kadın olmaktan dolayı maruz kaldıkları şiddet anlamına gelmektedir. Bu şiddet fiziksel (yaralama, vurma, itme, öldürme), duygusal/ psikolojik (tehdit etme, hakaret etme, sindirme), cinsel (tecavüz, cinsel istismar, fuhuşa zorlama), sosyoekonomik (para aracılığıyla kadını kontrol etme, harçlık vermeme ve harçlığını kısma, eğitim, sağlık, çalışma yaşamına erişimini kısıtlama) ve zararlı geleneksel uygulamaları (erken yaşta evlilik, çok eşlilik, kadın sünneti, töre ci-

te, kültüre ya da farklılıklara duyarlı olarak uygulama yapmak önemli bir söylem hâline gelmiştir. Bu uygulamanın nasıl yapılacağı, uygulamada dikkat edilmesi gereken noktalar ise (göçün feminizasyonu ve aile göçünde de olduğu gibi) literatürde daha az değinilen faktörler olarak açığa çıkmaktadır. Bu ihtiyaç dâhilinde kitabın bu bölümü göçmen kadınların deneyimledikleri toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile aile göçüne ve ortaya çıkan sorunların değerlendirilmesine dair bir çerçeve çizmiştir.

Mikro düzeyde; göç sürecini bir bütün olarak ele almak, kadınların travma yaşamış olma olasılıklarının ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet yaşama risklerinin diğer kadınlara oranla daha fazla olduğunun ve bu riskin her zaman olabileceğinin farkında olmak, farklılıklara duyarlı ve farklılıkları gözeten uygulamalar yapmak bu bölümün temel önerileridir. Mezzo düzeyde; aile alt sistemleri temelinde erkeklerin, kadınların ve çocukların farklı sorunlarını ve ihtiyaçlarını, aile göçündeki farklı kategorileri ve göç ile beraber değişen aile içi ilişkileri ve aile sistemlerini değerlendirerek uygulama yapmak önerilmektedir. Makro düzeyde; göçmen kadınların insan haklarından yararlanabilmelerini sağlayacak savunuculuk ve öz savunuculuk çalışmalarının yapılması, mahalle çalışmaları gibi toplum örgütlenmesi çalışmalarının ve sosyal uyum faaliyetlerinin toplumsal cinsiyete ve diğer farklılık kategorilerine uygun olarak gerçekleştirilmesi ve yaygınlaştırılması, göç sürecinde kadınlar ve aile göçüne yönelik daha fazla çalışmanın yapılması önerilmektedir.

Son olarak sosyal hizmetin her alanında olduğu gibi göçmenlerle çalışırken hak temelli yaklaşımın benimsenmesi, başka bir deyişle göçmenlere sunulan hizmetlerin hayırseverlik, muhtaçlık, sevap gibi eylem ve söylemlerden uzak bir şekilde hak temelli sunulması, güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde göçmenleri güçlendirmenin yanı sıra onları dezavantajlı konuma sokan ve bu konumu derinleştiren yapıların değiştirilmesi için çalışılması önerilmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmaya katkı veren başta Çağla Harputlu ve Sema Nur Beserek olmak üzere odak grup çalışmasına katılan tüm sosyal hizmet uzmanlarına teşekkür ederim.

Kaynakça

Afyonoğlu, M. F. (2020). Toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakışla göç ve Türkiye'de yaşayan Suriyeliler. Çalış, N. ve Karataş, Z. (Ed.), *Kavramsal ve Güncel Boyutlarıyla Sosyal Sorunlar*, içinde (s. 61-85). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Afyonoğlu, M. ve Tekgöz-Obuz. (2017). Suriyeli Refakatsiz Çocukların Entegrasyonunda Sosyal Çalışmanın Rolü. Erişim adresi: http://www.ibaness.org/conferences/edirne/IBANESS_Edirne_Proceedings_10_01_2018.pdf Erişim tarihi: 15.07.2021.

Akçay, S. (2018). *Aslında Güçlü Değilmişim*. Ankara: Nika Yayınevi.

Ballard, J.., Wieling, E., Solheim, C. ve Dwanyen, L. (2019). *Immigrant and Refugee Families*. Minesota: University of Minnesota Libraries Publishing.

Biehl, K. ve Danış, D. (2020). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları. Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları ve Gar Ortak Yayını. İstanbul.

Bozok, M. (2019). Göç sonucu yaşanan erkeklik krizlerinin bir yüzü olarak erkekliğin kaybı. *Journal of Economy Culture and Society*, (60), 171-185.

Bratram, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. Ankara: Hece Yayınları.

Campell, J.C. (2019). Danger Assesment for Women. Erişim adresi: https://www.dangerassessment.org/uploads/DA_NewScoring_2019.pdf . Erişim tarihi: 11.05.2021.

Council of Europe. (2020). Family Reunification for Refugee and Migrant Children. Erişim adresi: https://rm.coe.int/family-reunification-for-refugee-and-migrant-children-standards-and-pr/16809e8320 Erişim tarihi: 11.05.2021.

Coker, A. L., Smith, P. H., Thompson, M. P., McKeown, R. E., Bethea, L., & Davis, K. E. (2002). Social support protects against the negative effects of partner violence on mental health. *Journal of women's health & gender-based medicine*, *11*(5), 465-476.

Dünya Sağlık Örgütü. (2018). WHO: Addressing Violence against Women: Key Achievements and Priorities. Erişim adresi: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/275982/WHO-RHR-18.18-eng.pdf?ua=1 Erişim tarihi: 15.06.2021.

Erdoğan, M. ve Gönülaçan, A. (2018). Kadın ve göç ekseninde Trabzon'daki Suriyeli-Afgan kadınların sosyo-demografik analizi. *Electronic Turkish Studies*, *13*(18), 547-567.

Freedman, J. (2016). Sexual and gender-based violence against refugee women: a hidden aspect of the refugee" crisis". *Reproductive health matters*, *24*(47), 18-26.

Geyik-Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar:"İstikrarlı mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 128-159.

Geçici Koruma Yönetmeliği. (2014). Erişim adresi: https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf Erişim tarihi: 20.07.2021

Graduate Women International, (GWI). (2015). Policy Update Education for Refugee Girls and Women. Erişim adresi: https://www.graduatewomen.org/wp-content/uploads/2015/11/2015-10-30-GWI-PolicyUpdate-Education-for-Refugee-Girls-and-Women.pdf Erişim tarihi: 12.05.2021

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2014). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2014. Erişim adresi: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/siddet2014/ Erişim tarihi: 12.05.2021

Hayata Destek Derneği. (2018). İnsani Yardım Çalışmalarında Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Rehberi. Erişim adresi: https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2019/06/insani-yardim-calismalarinda-toplumsal-cinsiyet-temelli-siddet-rehberi.pdf Erişim tarihi: 12.06.2021

HÜKSAM. (2019). Kadın Sağlığı Danışma Merkezlerine Başvuran Suriyeli Kadınların Üreme Sağlığı ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet Hizmetlerine İlişkin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırma Raporu. Erişim adresi: http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/NicelArastirma_TR.pdf Erişim tarihi: 18.06.2021

IOM. (2009). Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü. Erişim adresi: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf Erişim tarihi: 22.06.2021

IOM. (t.y.). Family Reunification. Erişim adresi: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Family-reunification.pdf Erişim tarihi: 12.06.2021

James, K. (2010). Domestic violence within refugee families: Intersecting patriarchal culture and the refugee experience. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, *31*(3), 275-284.

Jesuthasan, J., Sönmez, E., Abels, I., Kurmeyer, C., Gutermann, J., Kimbel, R.,Krüger, A., Niklewski, G., Richter, K., Strangier, U., Wollny, A., Zier, U., Oertelt-Prigione, S. ve Shouler-Ocak, M. (2018). Near-death experiences, attacks by family members, and absence of health care in their home countries affect the quality of life of refugee women in Germany: a multi-region, cross-sectional, gender-sensitive study. *BMC Medicine*, *16*(1), 1-9.

Karakılıç I. Z., Korukmez, L. ve Soykan, C. (2019). *Resilience, Work and Gender in the Turkish Migratory Context-Literature Review*. Gar ve Heinrich Boll Stiftung Ortak Yayını. İstanbul.

Kaya, M. (2017). Türkiye'deki Suriyeli mülteci kadınların evlenme deneyimleri: fırsatlar ve riskler. Erişim adresi: https://www.academia.edu/38449882/T%C3%9CRK%C4%B0YE_DEK%C4%B0_SUR%C4%B0YEL%C4%B0_M%C3%9CLTEC%C4%B0_KADINLARIN_EVLENME_DENEY%C4%B0MLER%C4%B0_FIRSATLAR_VE_R%C4%B0SKLER_pdf_THE_EXPER%C4%B0ENCES_OF_MARR%C4%B0AGES_OF_SYR%C4%B0AN_WOMEN_REFUGEES_%C4%B0N_TURKEY_OPPORTUN%C4%B0T%C4%B0ES_AND_R%C4%B0SKS Erişim tarihi: 12.06.2021

Knight, C. (2015). Trauma-informed social work practice: Practice considerations and challenges. *Clinical Social Work Journal*, *43*(1), 25-37.

Kofman, E. (2004). Family-related migration: a critial review of European Studies. *Journal of Ethnic and Migration studies*, *30*(2), 243-262.

Levenson, J. (2017). Trauma-informed social work practice. *Social Work*, *62*(2), 105-113.

MAZLUMDER. (2014). Kamp Dışında Yaşayan Suriyeliler Raporu. Erişim adresi: http://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%C5%9EINDA%20YA%C5%9EAYAN%20KADIN%20SI%C4%9EINMACILAR%20RAPORU(9).pdf

Menjívar, C ve Salcido, O. (2002). Immigrant women and domestic violence: Common experiences in different countries. *Gender & Society*, *16*(6), 898-920.

Messing, J. T., Amanor-Boadu, Y., Cavanaugh, C. E., Glass, N. E. ve Campbell, J. C. (2013). Culturally competent intimate partner violence risk assessment: Adapting the danger assessment for immigrant women. *Social Work Research*, *37*(3), 263-275.

Migration Data Portal. (2018). Family Migration. Erişim adresi: https://migrationdatapo rtal.org/themes/family-migration

Miller, A., Hess, J. M., Bybee, D. ve Goodkind, J. R. (2018). Understanding the mental health consequences of family separation for refugees: Implications for policy and practice. *American Journal of Orthopsychiatry*, *88*(1), 26.

Mor Çatı. (t.y.). Flört Şiddeti. Erişim Adresi: https://morcati.org.tr/flort-siddeti/?__cf_chl_j schl_tk__=9a1c614ec47813b85b3e845ab234c0ebb0c6819c-1624883471-0-AQT3Kt01SaniY7dIuV9Sp0-2ox6LTN-yfI5swe6xTia1VQnXhSdxtp1L 6Xg_w_MoS gM5bD3ffVRmWQo8Ix3PdDJ4d2P76oef7OkPowVjXdqEXOLZfTOEnS2bvT38Gas 0NHs7lEB1E2FIOUBQ6iNWnfi6gjhCKq8yxvjiI-my1PC96lWyKauDi00Gf52i_9-lO1tN0Rx_8GjQpm3d7lijsJJGU5yp1UzcO7LpWhCL59F_bIJ67Mz_0rbrbMSo4dlQw WCVOWy1ZNdCP930v3d xSRICTCcoie2C1yUpbLsDYyjI1FUWDrgCpJHQWk 4gMxAd4RzxWxInZTrWWzZ42yhfRVOe6iZPSqzPvLdS3VynNHnQ6gZc00vAMc W73ayzMbospoPwLXZaxbECuO1bg7uhJK8IlFIM9xouRpIDxZ9Ik

OECD. (2017). A portrait of family migration in OECD countries. Erişim adresi: https://www.oecd.org/els/mig/IMO-2017-chap3.pdf

Sabancı Vakfı. (t.y.). Çocuk Evlilikleri ve Göç. Erişim adresi: https://www.saba ncivak-fi.org/i/content/4847_2_Cocuk_Evlilikleri_ve_Goc.pdf

Segal, U. A. ve Mayadas, N. S. (2005). Assessment of issues facing immigrant and refugee families. *Child Welfare*, *84*(5), 563-583.

SGDD ve UNWOMEN. (2018). Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi. Erişim adresi: http://sgdd.org.tr/wp-content/uploads /2018/08/The_Needs_Assessment_TR_WEB.pdf

Shefor, W. ve Horejsi, J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel İlkeler ve Teknikler*. Ankara: Nika Yayınevi.

Shishehgar, S., Gholizadeh, L., DiGiacomo, M., Green, A. ve Davidson, P. M. (2017). Health and socio-cultural experiences of refugee women: an integrative re-view. *Journal of Immigrant and Minority Health*, *19*(4), 959-973.

Stark, L. ve Ager, A. (2011). A systematic review of prevalence studies of gender-based violence in complex emergencies. *Trauma, Violence, & Abuse*, *12*(3), 127-134.

Tüfekçi, N. (2019). Suriye'den zorunlu göç eden kadınların aile yaşamı ve yaşam doyumu: Ankara İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Türk Kızılayı. (2018a). Türk Kızılayı Ankara Toplum Merkezi'nden Hizmet Alan Suriyeli-ler: Sorun, Gereksinim, Beklenti ve Kurum Memnuniyetleri. Erişim adresi: http://www.kizilaytoplummerkezleri.org/upload/yayinlarimiz/pdf/2018-09-18-Ankara-TM-aras%CC%A7t%C4%B1rma-kitab%C4%B1-forWeb.pdf

Türk Kızılayı. (2018b). Aile Bağlarının Yeniden Tesisi. Erişim adresi: http://www.k izilay-toplummerkezleri.org/tr/aile-baglarinin-yeniden-tesisi

UN WOMEN. (2021). Supported by UN Women, police forces becoming more responsive to female survivors of violence. Erişim adresi: https://asiapacific.unwomen.org/en/news-and-events/stories/2021/06/police-forces-becoming-more-responsive-to-female-survivors-of-violence

UNCHR. (t.y.a). Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet. Erişim adresi: https://help.unhcr.org/turkey/tr/social-economic-and-civil-matters/sexual-and-gender-based-violence/

UNCHR, IDC ve the OAK Foundation. (2016). Vulnerability Screening Tool. Erişim adresi: https://www.refworld.org/pdfid/57f21f6b4.pdf

UNFPA. (2017). New Study finds Child Marriage Rising among Most Vulnerable Syrian Refugees. Erişim adresi: https://www.unfpa.org/news/new-study-finds-child-marriage-rising-among-most-vulnerable-syrian-refugees

UNHCR. (t.y.b). Tüm Mültecilerin Yaşadığı Koruma Sorunları Kadınlar Tarafından da Paylaşılır. Erişim adresi: https://www.unhcr.org/tr/tum-multecilerin-yasadigi-koruma-sorunlari-kadinlar-tarafindan-da-paylasilir

Women Refugee Commission. (2008). Disabilities among Refugees and Conflict-Affected Populations. Erişim adresi: https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/43580/Disability+among+refugees+and+conflict-affected+populations/2700f6f2-1e65-4ea5-9e86-cb86aada7462

Women's Commission for Refugee Women and Children. (2006). *Displaced Women and Girls at Risk: Risk Factors, Protection Solutions and Resource Tools*, Erişim adresi: http://www.womenscommission.org/pdf/WomRisk.pdf.

World Health Organisation. (2009). Changing Cultural and Social Norms That Support Violence. https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/norms.pdf

Yaylacı, F. G. ve Çarpar, M. C. (2019). Zorunlu göçün görün(e)meyen aktörleri: Temsil ve toplumsal cinsiyet bağlamında sığınmacı erkekler. *Journal of Economy Culture and Society*, (60), 61-85.

Bölüm 13

Engellilik, Yaşlılık ve Yerinden Edilmenin Kesiştiği Yer: Engelli ve Yaşlı Göçmenler

Ecem Naz Nazlıer

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca her zaman ulusal ya da uluslararası nüfus hareketleri ve göç meydana gelmiş olsa da son yıllarda -özellikle uluslararası- insan göçünün artan hızı eşi benzeri görülmemiş bir durumdur. Göç sürecinde bazı nüfus grupları görece daha incinebilir konumdadır. Engelli ve yaşlı göçmenler bu incinebilir gruplardan biridir. Göçmenlik kavramı; engellilik ve yaşlılık gibi süreçlerle birleştiğinde ise incinebilirlik açısından bir kesişimsellik oluşmaktadır. Bu kapsamda bu kitap bölümünün amacı; göçmenlik, engellilik ve yaşlılığın kesişimindeki engelli ve yaşlı göçmenlerin sorunlarını görünür kılmak, engelli ve yaşlı göçmenler ile çalışırken sosyal hizmetin konumunu belirlemek, karar alıcı ve uygulayıcılara yönelik çözüm önerilerinde bulunmaktır.

Engelli ve yaşlı göçmen konularına geçmeden önce engellilik ve yaşlılık algısına, bu algının tarihsel olarak değişimine ve bireylerin sorunları ile ihtiyaçlarına kısaca değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Engellilik ve yaşlılık kavramları herkesin fikir yürütebileceği kadar aşina olunan kavramlar olsa da bir o kadar da tanımlanması ve sınırlarının çizilmesi zor ve muğlak kavramlardır.

Engellilik; karmaşık, dinamik bir kavramdır ve tarihsel süreçte kavrama atfedilen anlamda önemli değişimler meydana gelmiştir. Yakın geçmişe kadar engellilere atfedilen anlamların daha çok medikal boyutta kaldığı ve engele yol açan durumların bireysel patolojilerle açıklandığı tıbbi model anlayışında farklılık oluştuğu

dirmek yerine güçlü yanları olan ve hak sahibi olarak görür ve cesaretlendirir. Ancak ne yazık ki bugün engelli ve yaşlı göçmenlerle çalışan pek çok kamu kurumları, özel sektör kuruluşları veya/ya da STK'ler hak temelli anlayışın çok gerisindedir.

Kaynakça

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (1991, Aralık 16). *Birleşmiş Milletler Yaşlı İlkeleri.* Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Web Sitesi: https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2008, Mayıs 3). *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme.* Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Web Sitesi: https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/ adresinden alındı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni.* Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). *TÜİK 2020 Yıl Sonu Yaşlılık Verileri.* Ankara: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Yaşlı Nüfusun Demografik Değişimi.* Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Web Sitesi: https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/45354/yasli-nufus-demografik-degisimi-2020.pdf adresinden alındı.

Ajlan, A. (2019). Older Refugees in Germany: What Are the Reasons for the Difficulties in Language-learning? *Journal Of Refugee Studies*, 1-17. doi:10.1093/jrs/fez056

Akbaş, E. (2019). Sığınmacı ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetin Kavramsal ve Kuramsal Temelleri. F. Göktuna Yaylacı içinde, *Kuramsal ve Uygulama Boyutlarıyla Türkiye'de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler* (s. 51-64). Transnational Press London.

Al-Adainat, K. (2012). PTSD among children and adolescents in the Za'tari refugee camp in Jordan. *Journal of Culture and Development, 13*(58).

AlMakhamreh, S. S. (2019). Ethical Considerations for Health Care in Social Work in Jordan: What Could Bring Joy to Elderly Refugees in Times of Despair? *Ethics and Social Welfare, 13*(4), 409-423. doi:10.1080/17496535.2019.1608455

Alpak, G., Unal, A., Bulbul, F., Sagaltici, E., Bez, Y., Altındağ, A. ve Savaş, H. A. (2014). Post-traumatic stress disorder among Syrian refugees in Turkey: A cross-sectional study. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice, 19*(1), 45–50. doi:10.3109/13651501.2014.961930

Alsancak, F. ve Kutlu, İ. (2020). Çifte Mağduriyetin Özneleri Olarak Engelli Mültecilere İlişkin Bir İnceleme. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 590-598.

Anleu Hernandez, C. M. ve Garcia-Moreno, C. (2014). Migration, Resilience and Social Work: Latin Americans in Tarragona. *British Journal of Social Work, 44*(1), 88-104. doi:10.1093/bjsw/bcu045

Antman, F. M. (2010). Adult Child Migration and the Health of Elderly Parents Left behind in Mexico. *American Economic Review, 100*(2), 205-208.

Artan, T. ve Arıcı, A. (2017). İstanbul'da Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi, 1*(1), 1-21.

Aslan, Ş. ve Akarçay Ulutaş, D. (2018). Sağlık Açısından Göç ve Yaşlılık. *Göç Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 10-29.

Atasü Topçuoğlu, R. (2020). Welfare State Responses and Social Workers' Attitudes Towards Syrians in Turkey. W. Lucy, E. Coşkun, & S. Kaşka içinde, *Women, Migration and Asylum in Turkey* (s. 123-146). Barcelona: Palgrave.

Bazzi, L. ve Chemali, Z. (2016). A Conceptual Framework of Displaced Elderly Syrian Refugees in Lebanon: Challenges and Opportunities. *Global Journal Of Health Science, 8*(11), 54. doi:10.5539/gjhs.v8n11p54

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2021). *UNHCR Türkiye İstatistikleri.* Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Web Sitesi: https://www.unhcr.org /tr/unhcr-turkiye-istatistikleri adresinden alındı.

Bolzman, C. (2012). Democratization of ageing: also a reality for elderly immigrants? *European Journal of Social Work, 15*(1), 97–113. doi:10.1080/13691457.2011.562018

Böhme, M. H., Persian, R. ve Stöhr, T. (2015). Alone but better off? Adult child migration and health of elderly parents in Moldova. *Journal of Health Economics, 39*, 211–227. doi:10.1016/j.jhealeco.2014.09.001

Calvot, T. ve Merat, C. (2014). *Hidden Victims Of The Syrian Crisis: Disabled, Injured And Older Refugees.* London: Handicap International/HelpAge International.

Charlton, J. (1998). *Nothing about us without us: disability, oppression and empowerment.* Berkeley: University of California Press.

Ciobanu, R. O., Fokkema, T. ve Nedelcu, M. (2017). Ageing as a migrant: vulnerabilities, agency and policy implications. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 43*(2), 164-181. doi:10.1080/1369183x.2016.1238903

Crock, M., Ernst, C. ve Ao, R. M. (2012). Where Disability and Displacement Intersect: Asylum Seekers and Refugees with Disabilities. *International Journal of Refugee Law, 24*(4), 735–764. doi:10.1093/ijrl/ees049

Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da bilgi, iktidar ve özne ilişkişi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5*(1), 512-523.

Darboe, K. ve Ahmed, L. (2007). Elderly African immigrants in Minnesota: A case Study of Needs Assessment in Eight Cities. *Educational Gerontology, 33*(10), 855-866.

Deckys, C. ve Springer, P. (2013). The elderly Somali Bantu refugees' adjustment to American healthcare. *Online Journal of Cultural Competence in Nursing and Healthcare, 3*(1), 3-15. doi:10.9730/ojccnh.org/v3n1a

Demir Güneş, C. (2015). Ruh bedenin hapishanesidir: Michel Foucault. *Ekev Akademi Dergisi, 19*(64), 59-72.

Dişbudak, C., Akgün, G. ve Balmumcu, Ö. (2012). Göçmenlerin Türkiye'de "Yaşamaya Devam Etme Kararlarının" Sosyo-Ekonomik Belirleyenleri: 1989 Bulgaristan Göçmenleri Örneği. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 1-10.

Dominelli, L. (2007). Human Rights in Social Work Practice. E. Reichert içinde, *Challenges in Human Rights: A Social Work Perspective* (s. 16-43). New York: Columbia University Press.

Dou, X. ve Liu, Y. (2015). Elderly Migration in China: Types, Patterns, and Determinant. *Journal of Applied Gerontolog, 36*(6), 751–771. doi:10.1177/0733464815587966

El-Lahib, Y. ve Wehbi, S. (2011). Immigration and disability: Ableismin the policies of the Canadian state. *International Social Work, 55*(1), 95–108. doi:10.1177/0020872811407941

El-Lahib, Y. (2016). Theoretical dimensions for interrogating the intersection of disability, immigration and social work. *International Social Work, 60*(3), 640–653. doi:10.1177/0020872816651704

El-Lahib, Y. (2020). Social Work at the Intersection of Disability and Displacement: Rethinking Our Role. *Journal of Progressive Human Services, 31*(1), 1-20. doi:10.1080/10428232.2018.1531744

Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler Barometresi 2019.* Ankara: Orion Kitapevi.

Forssell, E. ve Torres, S. (2012). Social work, older people and migration: an overview of the situation in Sweden. *European Journal of Social Work, 15*(1), 115-130. doi:10.1080/13691457.2011.573911

Forsyth, R. (2007). Participation of young severely disabled children is influenced by their intrinsic impairments and environment. *Developmental Medicine and Child Neurology, 49*, 345-349. doi:10.1111/j.1469

Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry, 8*(4), 777-795.

Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar* (3. b.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giuntoli, G. ve Cattan, M. (2012). The experiences and expectations of care and support among older migrants in the UK. *European Journal of Social Work, 15*(1), 131–147. doi:10.1080/13691457.2011.562055

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021, Nisan 14). *Geçici Koruma İstatistikleri.* Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Websitesi: https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 adresinden alındı

Güneş Aslan, G. ve Güngör, F. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11*(18), 1604-1632. doi:10.26466/opus.558512

Güzel, B. (2020). Türkiye'deki Sığınmacılara ve Mültecilere Yönelik Sosyal Hizmet Sunumunda Üçüncü Sektör Analizi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55*(1), 540-563.

Handlos, L., Olwig, K., Bygbjerg, I., Kristiansen, M. ve Norredam, M. (2015). Return Migration among Elderly, Chronically Ill Bosnian Refugees: Does Health Matter? *International Journal of Environmental Research and Public Health, 12*(10), 12643–12661. doi:10.3390/ijerph121012643

Hansen, E. B. (2014). Older Immigrants' Use of Public Home Care and Residential Care. *European Journal of Ageing, 11*(1), 41–53. doi:10.1007/s10433-013-0289-1

Hatzidimitriadou, E. (2010). Migration and ageing: settlement experiences and emerging care needs of older refugees in developed countries. *Hellenic Journal of Psychology, 7*(1), 1-20.

Heikkila, K. (2004). The Role of Ethnicity in Care of Elderly Finnish Immigrants. *Doktora Tezi*. Stockholm: Karolinska Institutet.

Iecovich, E. ve Doron, I. (2012). Migrant workers in eldercare in Israel: social and legal aspects. *European Journal of Social Work, 15*(1), 29–44. doi:10.1080/13691457.2011.562066

Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet.* Ankara: Nika Yayınevi.

İncetahtacı, N. (2017). Gaziantep'te Yaşayan Suriyeli Engelli Mültecilere Yönelik Durum Analizi ve Sayısal Veriler; Çocuklar Odağında Bir Değerlendirme. *Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası Zirvesi Bildiri Kitabı* (s. 150-157). Savaş Mağduru Engelliler Uluslararası İşbirliği Teşkilatı.

Jennings, S., Khanlou, N. ve Chang, S. (2014). Public health policy and social support for immigrant mothers raising disabled children in Canada. *Disability & Society, 29*(10), 1645-1657. doi:10.1080/09687599.2014.966804

Kartal, B. ve Alptekin, D. (2015). Ulus Aşırı Göç Süreci ve Yaşlılık: Almanya da Birinci Kuşak Türk Göçmenler. *Journal Of International Social Research, 8*(37), 595-595. doi:10.17719/jisr.20153710626

Kaya, M. (2017). Türkiye'deki Savaş Mağduru Engelli Mültecilerin Toplumsal Hayata Adaptasyon Süreçleri: Özel ve Kamusal Alan Engelleri. *Diyalektolog - Ulusal Hakemlin Sosyal Arastirmalar Dergisi, 8*(16), 127-144. doi:10.22464/diyalektolog.160

Khanal, P., Ra, S. ve Chalise, H. N. (2018). Children's Migration and Its Effect on Elderly People: A Study at Old Age Homes in Kathmandu. 2018; 1(1): 1001. *Am J Gerentol Geriatr, 1*(1), 1001.

Korkmaz Yaylagül, N. ve Aslan, M. (2020). Yaşlılık, Mültecilik Ve Sosyal Dışlanma: Suriyeli Yaşlı Mültecilerin Deneyimleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29*(4), 406-422. doi:10.35379/Cusosbil.772509

Maxwell, J. (2019). Caring for the Frail Elderly Refugees in the United States. *Journal of Transcultural Nursing, 31*(1), 107-117. doi:10.1177/1043659619881490

Mbanaso, M. U. ve Crewe, S. E. (2011). Migration and Elderly Africans in the United States. *Journal of Human Behavior in the Social Environment, 21*(4), 323-333. doi:10.1080/10911359.2011.547749

Migliarini, V. ve Stinson, C. (2021). Inclusive education in the (new) era of anti-immigration policy: enacting equity for disabled English language learners. *International Journal of Qualitative Studies in Education, 34*(1), 72-88. doi:10.1080/09518398.2020.1735563

Mirza, M. ve Heinemann, A. W. (2011). Service needs and service gaps among refugees with disabilities resettled in the United States. *Disability and Rehabilitation, 34*(7), 542–552. doi:10.3109/09638288.2011.611211

Moon, A. ve Rhee, S. (2010). *Immigrant and Refugee Elders Handbook of Social Work in Health and Aging.* Oxford: Oxford University Press.

Mubarak, H. (2019). Post-traumatic stress among elderly Syrian refugees. *Egyptian Journal Of Social Work, 8*(1), 129-156. doi:10.21608/ejsw.2019.7488.1035

Nazlıer Keser, E. N. (2019). Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu Sorununa Yönelik Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(2), 739-764.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Health at a Glance: Europe 2020: State of Health in the EU Cycle.* Paris: OECD Publishing. doi:10.1787/82129230-en

Ottosdottir, G. ve Evans, R. (2014). Ethics of Care in Supporting Disabled Forced Migrants: Interactions with Professionals and Ethical Dilemmas in Health and Social Care in the South-East of England. *British Journal of Social Work, 44*(1), 53-69.

Pantea, M. C. (2012). Grandmothers as main caregivers in the context of parental migration 10.1080/13691457.2011.562069. *European Journal of Social Work, 15*(1), 63-80.

Poyraz, T. ve Güler, A. (2019). Ahıska Kimliğinin Göç Sürecinde İnşası: Amerika'ya Göç Eden Ahıska Türkleri. *Bilig*, 187-216. doi:10.12995/bilig.9108

Resmî Gazete. (1994, Eylül 14). *Türkiye'ye İltica Eden Veya Başka Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet Talep Eden Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar Ve Olabilecek Nüfus Hareketlerinde Uygulanacak Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik.* Resmî Gazete Web Sitesi: https://www.resm igazete.gov.tr/eskiler/2006/01/20060127-2.htm adresinden alındı.

Resmî Gazete. (2003, Şubat 27). *Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun.* Mevzuat Web Sitesi: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4817.pdf adresinden alındı.

Resmî Gazete. (2013, Nisan 4). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.* Resmî Gazete Web Sitesi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm adresinden alındı.

Robinson, K. ve Masocha, S. (2016). Divergent Practices in Statutory and Voluntary-Sector Settings? Social Work with Asylum Seekers. *British Journal of Social Work*. doi:10.1093/bjsw/bcw105

Róin, A. (2015). The multifaceted notion of home: Exploring the meaning of home among elderly people living in the Faroe Islands. *Journal of Rural Studies, 39*, 22–31. doi:10.1016/j.jrurstud.2015.03.002

Ruxandra, O. C., Fokkema, T. ve Mihaela, N. (2017). Ageing as a migrant: vulnerabilities, agency and policy implications. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 43*(2), 164-181. doi:10.1080/1369183X.2016.1238903

Sandra, T. ve Lawrence, S. (2012). An introduction to 'the age of migration' and its consequences for the field of gerontological social work. *European Journal of Social Work, 15*(1), 1-7. doi:10.1080/13691457.2012.661562

Slewa-Younan, S., Santalucia, Y., McDonald, R. ve Salem, M. (2016). Enhancing the lives of older refugees: an evaluation of a training resource. *International journal of mental health system, 10*(36), 1-6. doi:10.1186/s13033-016-0067-5

Song, Q. (2017). Aging, and separation from children: The health implications of adult migration for elderly parents in rural China. *Demographic Research, 37*(1), 1761–1792. doi:10.4054/demres.2017.37.55.

Strong, J., Varady, C., Chahda, N., Doocy, S. ve Burnham, G. (2015). Health status and health needs of older refugees from Syria in Lebanon. *Conflict and Health, 9*(1). doi:10.1186/s13031-014-0029-y

T.C. Resmî Gazete. (1951, Eylül 5). *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme.* Resmî Gazete Web Sitesi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10898.pdf adresinden alındı.

T.C. Resmî Gazete. (1976, Ocak 7). *2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik.* Resmî Gazete Web Sitesi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060620-4.htm adresinden alındı.

T.C. Resmî Gazete. (2016, Ocak 11). *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik.* Resmî Gazete Web Sitesi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/01/20160115-23.pdf adresinden alındı.

Tran, T. V. (1991). Family living arrangement and social adjustment among three ethnic groups of elderly Indochinese refugees. *International Journal of Aging and Human Development, 32*(2).

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2001, Nisan 26). *Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.* Türkiye Büyük Millet Meclisi Web Sitesi: https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4662.html adresinden alındı.

UNHCR. (2010, Ekim 12). *Conclusion on refugees with disabilities and other persons with disabilities protected and assisted by UNHCR.* The UN Refugee Agency: https://www.unhcr.org/excom/exconc/4cbeb1a99/conclusion-refugees-disabilities-other-persons-disabilities-protected-assisted.html adresinden alındı.

UNHCR. (2020). *UNHCR 2020 Yılı Ortası İstatistik Raporu.* UNHCR BM Mülteci Örgütü: https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri adresinden alındı.

World Health Organization. (2001, Ocak). *International Classification of Functioning, Disability and Health*. Nisan 20, 2021 tarihinde World Health Organization Web Sitesi: https://www.who.int/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health adresinden alındı.

World Health Organization. (2011a). *Global Health And Aging. National Institute on Aging National Institutes of Health.* Nisan 20, 2021 tarihinde World Health Organization Web Sitesi: www.who.int/ageing/publications/global_health.pdf adresinden alındı.

World Health Organization. (2011b). *Dünya Engellilik Raporu.* Malta: World Health Organization Press. Nisan 21, 2021 tarihinde alındı.

World Health Organization. (2018, Şubat 5). *Ageing and health*. Nisan 20, 2021 tarihinde World Health Organization Websitesi: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health adresinden alındı.

World Health Organization. (2020). *Demographic Trends, Statistics And Data On Ageing*. Nisan 18, 2021 tarihinde World Health Organization Web Site: www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/healthy-ageing/data-and-statistics/demographic-trends,-statistics-and-data-on-age adresinden alındı

Yeo, R. (2017). The deprivation experienced by disabled asylum seekers in the United Kingdom: symptoms, causes, and possible solutions. *Disability & Society, 32*(5), 657-677. doi:10.1080/09687599.2017.1320268

Zallman, L., Finnegan, K. E., Himmelstein, D. U., Touw, S. ve Woolhandler, S. (2019). Care For America's Elderly And Disabled People Relies On Immigrant Labor, *Health Affairs, 38*(6), 919-926. doi:10.1377/hlthaff.2018.05514

Bölüm 14

Göç Çalışmalarında Uygulama ve Sahaya Yönelik Öneriler

Gökçe Ceylan

Giriş

Özü itibarıyla, insanca yaşam koşullarının kötüleşmesi, sosyopolitik ve sosyo-ekonomik değişimler ve bu değişimlere bağlı olarak gerçekleşen yer değiştirme hareketleri göç yolculuğunu betimlemektedir. Günümüzde insan haklarının ve bu temeldeki ulusal ve uluslararası metinlerin sembolik hâle gelmesi, sığınma sürecinin çerçevesini belirlerken küreselleşmenin etkisi ile göç olgusunun sosyal, dinî, siyasi, ekonomik, beşerî ve diğer sebeplere göre yeniden şekillendiği bilinmektedir. İnsan onuruna yaraşır bir hayat yaşama düşüncesi, bireylerin korunmasından yararlandığı ülkeden ayrılmasında temel etken olarak değerlendirilmektedir. Göç öncesinde, göç esnasında ve varış ülkesinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalan bireylerin süreç boyunca biyopsikososyal boyutlardaki ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanamadığı görülmektedir. Hak temelli bir disiplinin mensupları olan sosyal hizmet uzmanları, bireylerin bahse konu ihtiyaçlarının karşılanmasında, gündelik yaşamlarında karşılaşılan sorunların çözümünde ve toplumsal yapının değişiminde doğrudan görev alan profesyonellerdir.

Göç çalışmalarında, sosyal değişimi ve sosyal gelişimi araç edinerek sosyal uyumun sağlanmasını hedefleyen sosyal hizmet uzmanları, danışmanlık hizmetiyle bireylerin kaynaklarla buluşmasına aracılık ederken, bireylerin özgürleşmesini ve güçlendirilmesini desteklemektedir (National Association Social Workers, 2014). Temelde eşitsiz güç ilişkileri nedeniyle baskı ve zorbalığa maruz kalan göçmenle-

yetersizlik hissi yaşadığı ve alandaki etik ikilemlerin mesleki çalışmalara yansımasının en aza indirgenmesi için süpervizyon desteğinin oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır (Artan, Özkan, Açıkgöz ve Salduz, 2018).

Göçmenlerin yalnızca toplum tarafından değil; aynı zamanda hizmet sağlayıcılar tarafından da kabul görmemesi ve kısıtlı kaynaklar ile uygulamaların gerçekleştirilmesi uzmanların kısa süre içerisinde tükenmişlik yaşamasına neden olmaktadır. Bu sebeple alandaki istihdam ihtiyacı yetişmekte olan sosyal hizmet uzmanlarının bu alanı tercih etmesinde temel seçim kriteri olmamalıdır. Göçmen nüfusunun her geçen gün artması, hukuki düzenlemelerdeki boşluklar ve kalıcı çözümlerin olmamasının yanı sıra toplumun zenofobik tutumu da alanda çalışan uzmanların yeni iş arayışına girmelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak, uzun yıllar güncelliğini koruyacak göç hareketliliği sosyal hizmet açısından da yeni uygulamaların oluşturulmasına her daim zemin hazırlayacak ve alandaki istihdam ihtiyacı göç hareketliliklerine bağlı olarak devam edecektir.

Kaynakça

Adams, R. (2003). *Social Work and Empowerment* (3. b.). New York: Palgrave Macmillan.

Adams, R. (2010). *The Short Guide to Social Work.* Bristol: Policy Press.

Akman, K. (2018). Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İşbirliği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1*(3), 452-466. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/626245 adresinden alındı.

Altun, F. ve Birinci, M. (2015). Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Uygulamalarının Göç Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi. K. Canatan, M. Birinci, İ. Çağlar, Y. Kryvenko, S. Öksüz ve F. Altun (Ed.), *Disiplinlerarası göç ve göç politikaları sempozyumu* (s. 126-155) içinde. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Altunkaynak Vodina, S. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Bağlamında Sivil Topluma Yönelik Tespit ve Öneriler.* İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği. Temmuz 10, 2021 tarihinde alındı

Apak, H. (2015). Uluslararası Göç ve Sivil Toplum: Suriyeli Göçmen STK'lar. *Genç Akademisyenler Sempozyumu 1* (s. 274-282) içinde. Mardin: Kadim Akademi.

Artan, T., Özkan, O. Ö., Açıkgöz, N. ve Salduz, Ç. (2018). Göç Alanında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Süpervizyon Gereksinimine Bakış Açılarının Değerlendirilmesi. *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences, 4*(13), 1099-1109.

Başçıllar, M. ve Taşci, A. (2018). İş Yükü ve İş Tatmini Arasındaki İlişki: Sosyal Hizmet Uzmanları Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 4*, 330-344.

Boccagni, P. ve Righard, E. (2015). Introduction to the Special Issue: Social Work and Migration in Europe: A dialogue Across Boundaries. *Journal of Immigrant&Refugee Studies, 13*(3), 221-228.

Calitz, T., Roux, A. ve Strydom, H. (2014). Factors that affect social workers's job satisfaction, stres and burnout. *Social Work, 50*(2), 153-169.

Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 3 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 5395). Erişim Adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf

Duyan, V. (2003). Sosyal Hizmetin İşlev ve Rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 14*(2), 1-22.

Erdoğan, M. M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. Temmuz 12, 2021 tarihinde https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/2014/12/hugo-rapor-tc3bcrkiyedeki-suriyeliler-toplumsal-kabul-ve-uyum-kasc4b1m-2014-04122014-tr1.pdf adresinden alındı

Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar.* (O. Akınhay ve I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gray, M. (2011). Back to Basics: A Critique of the Strengths Perspective in Social Work. *Families in Society: the Journal of Contemporary Human Services, 92*(1), 5-11.

Gün, Z. (2006). Psikolojide, Göç Çalışmalarındaki Metodolojik Problemler ve Çözüm Önerileri. *Türk Psikoloji Bülteni, 12*(38), 27-41.

İçduyu, A. ve Keyman, F. (2000). Globalization, Security and Migration: The Case of Turkey. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations, 6*(3), 383-398.

Kara, Y. (2019). Makro Sosyal Hizmet Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi. *Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(2), 155-169.

Karger, H. J. ve Levine, J. (2000). Social Work Practice with European Immigrants. P. R. Balgopal içinde, *Social Work Practice with Immigrants and Refugees* (s. 167-197). New York Chichester: West Sussex: Columbia University Press. doi:10.7312/balg10856-006

Kim, H. ve Stoner, M. (2008). Burnout and Turnover Intention Among Social Workers: Effects of Role Stress, Job Autonomy and Social Support. *Administration in Social Work, 36*(3), 5-25. doi:10.1080/03643100801922357

Kurt, S. ve Taş, H. Y. (2015). Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel ve Gönüllü Çalışma İlişkileri: Tehditler ve Fırsatlar. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4*(8), 199-214.

Kutlu, Z. (2013). *Bekleme Odasından Oturma Odasına: Suriyeli Mültecilere Yönelik Çalışmalar Yürüten STK'lara Dair Kısa Bir Değerlendirme.* İstanbul: Açık Toplum Vakfı.

Lee, J. A. ve Hudson, R. E. (2001). Empowerment Approach to Social Work Treatment. In F. J. Turner (Ed.), *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches* (5. ed., pp. 142-165). Oxford: Oxford University Press.

Mutlu, A. (2016). Türkiye'deki Uluslararası Göç Sorunu ve Sivil Toplum Örgütlerinin Durumu. C. Taştan, & A. Çolpan Kavuncu içinde, *Türrkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar* (s. 159-175). Antalya: Polis Akademisi Yayınları.

National Association Social Workers. (2014). Code of Ethics of the National Association of Social Workers. Washington DC. Nisan 21, 2021 tarihinde https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English adresinden alındı

Parsons, R. J. (2002). Guidelines for Empowerment-based Social Work Practice. A. R. Roberts ve G. J. Greene (Ed.) içinde, *Social Workers' Desk Reference.* New York: Oxford University Press.

Powell, J. L. (2013). Michel Foucault. M. Gray, & S. A. Webb içinde, *Social Work Theories and Methods* (s. 46-62). SAGE.

Refakatsiz Çocuklar Yönergesi. (2015). Erişim Adresi: https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonergeler/refakatsiz-cocuklar-yonergesi.pdf

Rogers, C. (1957). The Necessary and Sufficient Conditions of Therapeutic Personality Change. *Journal of Counselling Psychology, 21*(2), 95-103.

Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2014). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice.* ABD: Pearson.

Sirkeci, İ. ve Yüceşahin, M. M. (2014). Editörden: Türkiye'de Göç Çalışmaları. *Göç Dergisi, 1*(1), 1-10. doi:10.33182/gd.v1i1.545

Şimşek, D. (2019). Suriyeli Mültecilerin Avrupa'ya Yayılımı: Analitik ve Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(2), 491-516. doi:10.31679/adamakademi.622045

Thouez, C. (2019). Strengthening migration governance: the UN as 'wingman'. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 45*(8), 1242-1257.

Tomanbay, İ. (2019, Şubat 5). Uluslararası Göç, Sığınma ve İnsan Kaçakçılığı/Ticareti Sorunları ve Sosyal Hizmet. Temmuz 15, 2021 tarihinde https://www.ilhanto manbay.com/2019/02/05/uluslararasi-goc-siginma-ve-insan-kacakciligi-ticareti-sorunlari-ve-sosyal-calisma/#7 adresinden alındı

Topçuoğlu, R. A. (2014). Hayatı Değiştirmek için Yola Çıkanlar-Yola Çıkınca Değişen Hayatlar: Bir Müracaatçı Grubu Olarak Göçmen Çocuklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 25*(1), 89-107.

Weil, M. (2005). Context and Challenges for 21st Century Communities. M. Weil içinde, *The Handbook of Community Practice* (s. 1-34). USA: Sage Publications.

William, C. ve Graham, M. (2014). 'A World on the Move': Migration, Mobilities and SocialWork. *British Journal of Social Work, 44*(1), i1–i17.

Yıldırım, B. ve Şahin, F. (2019). Esping-Andersen'in Refah Devleti Sınıflandırması ve Makro Sosyal Hizmet Uygulamaları Temelinde Türkiye'nin Konumu. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11*(18), 2525-2554.

Yıldırım, M. (2003). Sivil Toplum ve Devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27*(2), 226-242.

Bölüm 15

Göç Çalışmaları ve Vaka Yönetimi

Gülgez Ağbaba Eroğlu

Giriş

Yerinden edilmiş birey sayısının (13,1 milyon) en fazla olduğu ülke olan Suriye'den Türkiye'ye ilk göç hareketi 2011 yılının Nisan ayında başlamıştır (UNHCR, 2020). Suriye'de çıkan iç karışıklıklar sonrasında Türkiye'ye geçiş yapan 250 Suriyeli ile başlayan göç hareketi bugün 3 milyon 688 bine ulaşmıştır (UNHCR, 2021). Göç bireylerin, ailelerin ve toplulukların beslenme, barınma, sağlık, hijyen, eğitim gibi temel haklara erişimleriyle doğrudan ilgili, göçmenlerin yaşamındaki bütün ihtiyaçlarını ve sorunlarını etkileyen bir süreç olduğu için göçmenlerin sorunlarına yönelik oluşturulması gereken politikalar, planlamalar ve hizmet modelleri Suriye krizi ile yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Göçmenlerin çoklu sorunlarına ve gereksinimlerine müdahale etmek amacıyla oluşturulan hizmet modellerinden bir olan toplum merkezlerinde kullanması gereken sosyal hizmet müdahaleleri ve yöntemleri değerlendirilmeye başlanmıştır. İhtiyaçların ve hizmetlerin karmaşıklığı ve göçmenlere yönelik insani yardım/hizmet programlarının genişlemesi nedeniyle, sosyal hizmette vaka yönetimi (case management), karmaşık ve pek çok problemi olan göçmenlerin zamanında, etkin ve uygun biçimde ihtiyaçları olan hizmetleri alabilmesine olanak veren hizmet sunumuna ilişkin bir yaklaşım olarak ön plana çıkan perspektiflerden biri olmuştur. Sosyal hizmet alanında müracaatçıların çoklu ihtiyaçlarını ve sorunlarını değerlendirmek, hizmetlere erişimlerini sağlamak, müdahale etmek, yönlendirmek, takip etmek ve gereken durumlarda savunuculuk yapmak için kullanılabilecek etkili süreç yönetimlerinden ve yaklaşımlardan biri vaka yönetimidir. Vaka yönetimi kavramı, göç ve göçmenlere verilen hizmetler alanında, özellikle 2015 yılından sonra ulusal ve uluslararası

suslardan biri hizmet haritasının oluşturulması, hangi kurumun nerede, ne zaman, hangi hizmeti hangi koşullarda ve belgelerle verdiğinin bilinmesidir. Vaka yönetimi sürecinde bütün hizmet sağlayıcılarında bir odak kişisinin olması (belirlenmesi) gerekir. Bunun için kurumlarla iş birliği, koordinasyon ve eş güdümün sağlanması oldukça önemlidir. Kızılay gerek 150 yılı aşkın köklü ve bilinen bir kurum olması gerek insani yardım alanında oldukça deneyimli olması, Suriye Krizi başladığı günden bu yana sahada olması gibi güçlü yönleriyle vaka yönetimini göç alanında oldukça etkin yürütmektedir. Vaka yönetimi yaklaşımı son yıllarda göçmenlere yönelik verilen hizmetler arasında oldukça popülerlik kazanmıştır. Ancak bu yaklaşımın göç ve insani yardım sektöründe daha da etkin yürütülebilmesi için alanda çalışan bütün kurumların ve STK'lerin iş birliği ve koordinasyon mekanizması geliştirmesi gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için yerel ve ulusal paydaş ve hizmet haritalandırılmasının yapılması oldukça elzemdir.

Kaynakça

Altındağ, Ö. (2020). Vaka yönetimi ve sosyal hizmette kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 618- 646.

Ashman, K. ve Hull, G. (1999). *Understanding Generalist Social Work*. Chicago; Nelson-Hall.

Barker, R. (1999). Social Work Dictionary. ABD: Silver Spring.

BMMYK Türkiye. (2019). *Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar.* Erişim: 30 Haziran 2021, https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar

Çocuk Koruma Çalışma Grubu, (2014). *Vaka Yönetiminde Çocuk Korumanın Rolü: Politika program Yöneticileri ve Vaka Çalışanlarına Yönelik Rehber.*

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015). *Türkiye ve Göç Kitabı.* Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.

Güntay, C., Peker, Y., Ersoy, N., Doğar, E., Özcan., (2020). *Türk Kızılay Toplum Merkezleri Uygulama El Kitabı.* Ankara.

IMC (Uluslararası Tıbbi Yardım Örgütü), 2017. *Türkiye Kızılay Derneği İçin 'İnsani Durumlarda Vaka Yönetim Uygulamalarına İlişkin Vaka Yönetimi Standart Operasyon Prosedürleri (SOP'lar) Belirleme Klavuzu.* İstanbul.

IOM, (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Ed: Bülent ÇİÇEKLİ, IOM Yayınları No:18, Cenevre.

Mickelson, James., (1995). "Advocacy". In Encyclopedia of Social Work, Vol.1, 19th ed., edited by Richard I. Edwards, 95-100. Washington. DC: NASW Press.

Moxley, D.P. (1989). The Practice of Case Management. Newbury Park, CA: Sage.

National Association of Social Worker (NASW) (2013). Information Booklet with Application and Reference Certified Social Work Case Manager (C-SWCM) and Certified Advanced Social Work Case Manager (C-ASWCM) Forms 02.07.2021 tarihinde https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=acrzqmEfhlo%3D&portalid=0

Sheafor, B., Horejsi C., (2012). Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler, Çeviri Editörü: Durdu Baran Çiftçi. Ankara: Nika Yayınevi.

Türk Kızılay Toplum Temelli Göç Programları (TTGP) Koordinatörlüğü (2018). *Koruma İhtiyaç Kodları Dokümanı,* Ankara.

UNHCR, 2019. Global Trends Forced Dicplacement in 2019 Report.

UNHCR Operational Data Portal, Syria Regional Refugee Portal. (2021). Erişim Adresi: https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113

Bölüm 16

Göç Alanına İlişkin Proje Çalışmaları ve İyi Uygulama Örnekleri

Büşra Uslu Ak

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşundan günümüze uluslararası göç dinamiklerinden yakından etkilenmiştir. Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki karışıklıklardan da etkilenen Türkiye Cumhuriyeti'ne, 2011 yılından bu yana milyonlarca birey, aileleri ile sığınmış olup Türkiye'de Geçici Koruma statüsü altında yaşamaktadırlar (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2016). Suriyelilerin yanı sıra, Türkiye'de ekseriyetle Irak, İran ve Afganistan gibi Orta Doğu ülkelerinden gelen uluslararası koruma altında bulunan bireyler de bulunmaktadır. Bu iki grubun sayıları dört milyonu geçmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021). Bu denli sayıları yüksek olan ve belirli hassasiyet durumu ve seviyesine sahip olan bu nüfus grubunun, sosyal hizmet disiplininin de öngördüğü üzere, haklara ve hizmetlere erişiminin önündeki engelleri kaldırmak, sosyal uyum açısından oldukça önemlidir.

Yapılan çalışmalar, sığınmacıların ve göçmenlerin eğitim, sağlık, hukuk hizmetlerine erişimlerine, hassasiyetlerin ortadan kaldırılarak güçlendirilmelerine ve sosyal uyum süreçlerinin iyileştirilmesine odaklanmaktadır. Türkiye'de özellikle İçişleri, Sağlık, Millî Eğitim, Dışişleri, Gençlik ve Spor, Adalet, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlıkları ve Cumhurbaşkanlığı eş güdümünde konuya yönelik ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı, uluslararası toplumun konu ile ilgili aldığı sorumluğunun sonucu ve 2013 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği arasında imzalanan Geri Kabul Antlaşması'nın[1] gereği olarak uluslararası paydaş ve

[1] Bu anlaşma "Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation" orijinal dildeki başlığı ile Avrupa Birliği Resmî gazetesinde 7 Mayıs

Kaynakça

AB ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Geri Kabul Anlaşması/ Agreement between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorisation. *Official Journal of the European Union.* 7.5.2014 L 134/3. Erişim 17.05.2021 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507(01)&from=EN

Adams, J. R., Barnd, S. E. (1997). *Behavioral implications of the project life cycle.* İçinde Cleland, D. I., King, W. R. (eds), Project Management Handbook (pp. 206-230). John Wiley & Son NewYork, USA.

Atkinson, R. (1999). Project Management: Cost, Time and Quality, Two Best Guesses And A Phenomenon, Its Time To Accept Other Success Criteria*. International Journal of Project Management*, 17(6), 337-342.

Baccarini, D. (1999). The Logical Framework Method for Defining Project Success. *Project Management Journal,* 30(4), 25-32.

Belout, A. (1998). Effects of Human Resource Management on Project Effectiveness and Success: Toward A New Conceptual Framework. *International Journal of Project Management*, 16(1), 21-26.

Bin. J., Heiser, D. R. Mangeni (2013), The Eye Diagram: A New Perspective on The Project Life Cycle. *Journal of Education for Business*, 80(1), 10 – 16.

Bredillet, C. N. (2005). Reconciling Uncertainty and Responsibility in The Management of Project. *Project Management Journal*, 36(3), 3-4.

Cleland, D. I., Kerzner, H. A. (1985) *Project Management Dictionary of Terms*. Van Nostrand Reinhold. New York.

Geçici Koruma Yönetmeliği. (2014). T.C. Resmî Gazete, 29153, 22 Ekim 2014. Erişim: 19 Mayıs 2021, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/ gecicikorumayonetmeligi.pdf

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). Erişim: 11.05.2021. https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler

IFSW ve IASSW. (2014). Global Definition of Social Work. Erişim: 10 Temmuz 2021. https://www.ifsw.org/globaldefinition- of-social-work/

Jiang, B., Heiser, D. R. (2004). The Eye Diagram: A New Perspective on The Project Life Cycle. *Journal of Education for Business*, 80(1), 10-16.

Igwe, N. N., Ude, A. O. (2018). Project Planning and Implementation in Nigeria: Revisiting International Best Practices. *European Scientific Journal, ESJ, 14(14), 152*.

Kerzner, H. (2001) Project Management: A Systems Approach to Planning, Scheduling, and Controlling. Seventh Edition. John Wiley & Sons. New York, USA.

Lorange, P. (2008). *Thought Leadership Meets Business: How Business Schools Can Become More Successful*. Cambridge University Press.

Marier – Bienvenue, T., Pellirin, R., Cassivi, L., (2017). Project Planning and control in Social and Solidarity Economy Organizations: A Literature Review. *Procedia Computer Science 121 (2017) 692 – 698.*

Moriarty, P. Batchelor, C. Abd-Alhadi, F. Laban, P. Fahmy, H. (2007). Inwrdam The EMPOWERS Approach to Water Governance: Guidelines, Methods and Tools. Amman, Jordan: Inter-Islamic Network on Water Resources Development and Management.

Mumford, M. D., Mecca, J. T., Watts, L. L. (2015). *Planning Process: Relevant Cognitive Operations. In M. D. Mumford & M. R. Frese (Eds.).* The Psychology of Planning in Organizations: Research and applications (pp. 9 – 30). New York: Routledge.

Munns, A. K., Bjeirmi, B. F. (1996). The Role of Project Management in Achieving Project Success. *International Journal of Project Management, 14(2), 81-87.*

Pinto J. K., Slevin D. P. (1987). Critical Factors in Successful Project Implementation, *IEEE Transactions on Engineering Management,* vol. EM-34, no. 1, pp. 22-27, Feb. 1987, doi: 10.1109/TEM.1987.6498856.

Sartorius R.H. (1991). The Logical Framework Approach to Project Design and Management *American Journal of Evaluation 1991 12: 139 DOI: 10.1177/109821409101 200204*

Turner, J. R. (2004). Five Necessary Conditions for Project Success. *International Journal of Project Management, 5(22), 349-350.*

Bölüm 17

Gaziantep'teki Suriyelilerin Genel Durumu ve Yaşadıkları Sosyal Sorunlar: Bir Göç Analizi Örneği

Nur İncetahtacı

Giriş

Göç ve mültecilik olguları, çoğu zaman kısa süreler içinde gerçekleşse de etkileriyle ve şekillenme biçimiyle, toplumsal hayatın bütün alanlarına sirayet etmesi ve uzun zaman dilimlerine yayılması nedeniyle, sadece bu olguları deneyimleyen kuşakların değil, sonraki kuşakların da somut bir biçimde duyumsadığı uzun soluklu bir karşılaşmayı, dönüşümü ve değişimi içerir (Castles ve Miller, 1998, s. 53-55). Göçmenler, mülteciler ya da daha kapsayıcı bir ifadeyle yer değiştirenler, zorla yerlerinden edilenler veya farklı bir hayat umuduyla yola çıkan bütün insanlar, göç ettikleri ya da iltica ettikleri yere sadece fiziksel olarak kendilerini, yakınlarını ya da basit birer *nesne* kabul edilen *eşyalarını* değil; deneyimlerini, umutlarını, yeteneklerini, kültürlerini ve hayallerini de götürürler (Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015). Göç ve mültecilik, bütün basitleştirme çabalarının ötesinde, somut tekil olay ve hikâyelerin toplamından daha çok, uzun soluklu olguların bir araya geldiği en çarpıcı ve karmaşık toplumsal karşılamaların gerçekleştiği süreçleri içerir.

Mültecilik ve göçmenlik, aynı zamanda, zorunlu olarak düşünümsel (*refleksif*) bir *praksis* süreci olarak da deneyimlenir. Bu karşılıklı dönüşüm bütün toplumsal hayat nüvelerine, ilişkilere ve kurumlara da sirayet eder (Bauman, 2018; Göksel, 2019). Bu düşünümsellik, çoğu kez, gündelik hayatın hengâmesi ya da güncel tar-

Kaynakça

Achilli, L. (2017). Smuggling and trafficking in human beings at the time of the Syrian conflict: Lessons from Europe, İçinde Gebrewold, B. Kostenzer, J. Müller, A. (Ed.) *Human Trafficking and Exploitation: Lessons from Europe*, (ss.129-146). London: Routledge.

Ahi, Y., Taşğın, N. Ş., ve Tekin, U. (2018). Sosyal Hizmetleri Yeniden Düşünmek. *Sosyal Hizmetleri Yeniden Düşünmek*.

Akıncı, B., Nergiz, A., ve Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi / The Journal Of Migration Studies, 1*(2), 58-83.

Atatanır, H. ve Karataş, K. (2019). Yoksulluğa Hak Temelli Yaklaşım. İnsan ve İnsan, 6 (21), 453-475. DOI: 10.29224/insan ve insan.494872.

Bauman, Z. (2018). *Kapımızdaki Yabancılar* (E. Barca, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bekmen, A. (2018). Neoliberal Dönemde Türkiye'de Devlet ve Sermaye (K. Deniz, Çev.). İçinde İ. Akça, A. Bekmen ve B. A. Özden (Ed.), *"Yeni Türkiye"ye Varan Yol* (ss. 69-102). İstanbul: İletişim Yayınları.

Brettell, C. B. (2015). Theorizing Migration in Anthropology- The Cultural, Social, and Phenomenological Dimensions of Movement. İçinde C. B. Brettell ve J. F. Hollifield (Ed.), *Migration Theory- Talking Across Disciplines* (3. Basım, ss. 148-197). New York: Routledge.

Buğra, A. (2010). *Toplumsal Cinsiyet, İşgücü Piyasaları ve Refah Rejimleri: Türkiye'de Kadın İstihdamı*. TÜBİTAK Proje No. 108K524

Buğra, A. (2021). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika* (10. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.

Castles, S. (2010). Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies 36*(10), 1565-1586.

Castles, S., ve Miller, M. J. (1998). The Age of Migration International Population Movements in the Modern World. İçinde (C. 2). London: Macmillan

Erder, S. (2018). *Zorla Yerleştirmeden Yerinden Etmeye- Türkiye'de Değişen İskân Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Göksel, G. U. (2019). *Göçmen Entegrasyonu ve Tanınma Teorisi "Adil Entegrasyon"* (M. Kızıltuğ, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Gültekin, M. N., Giritlioğlu, İ., Karadaş, Y., Soyudoğan, M., Leyla Kuzu, Ş., Gülhan, S. T., ... İncetahtacı, N. (2018). *Gaziantep'teki Suriyeliler: Uyum, Beklentiler ve Zorluklar (Özet Rapor)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları.

Gültekin, M. N., Yücebaş, M., Soyudoğan, M., Atasü Topçuoğlu, R., Doğanoğlu, M., Leyla Kuzu, Ş., ... Özhazar, İ. (2021). *Gaziantep Monitörü 2020: Suriyeliler/Gaziantep Monitor 2020: Syrians*. Ankara: SABEV Yayınları.

Harvey, D. (2012). Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm. *Atılım sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 67-88.

Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (Çev. O. Onacak). İstanbul: Sel Yayıncılık.

İncetahtacı, N. (2020). *Türkiye'de Bulunan Suriyeli Ailelerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlarla Baş Etme Yöntemleri: Gaziantep Örneği,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Karataş, K., ve İncetahtacı, N. (2017). Engelli Mülteciler ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Gaziantep Özelinde Bir Değerlendirme. İçinde N. Ş.-. Taşğın, U. Tekin ve Y. Ahi (Ed.), *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar- Sosyal Hizmet(ler)i Yeniden Düşünmek Konferansları* (ss. 151-162). İstanbul: Nika Yayınevi.

Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E., Patsios, D. (2007). TheMulti - dimensional Analysis of Social Exclusion, Department for Communities and Local Government (DCLG), Londan.

Özdemir, M. V. (2015). Suriye Göç Krizi ve Sosyal Sermaye: Pierre Bourdieu Şimdi Kolektif Bilinçaltımızda! Suriyeli ve Türk Doktorların Sağlığın Sosyal Bileşenleri ile Yüzleşme Zamanı. *Güncel Psikiyatri ve Psikonörofarmakoloji, 5*(2), 33-36.

Portes, A. (2010). Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 36*(10), 1537-1563.

Ravenstein, E. G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society, 52*(2), 241-305.

Şahin, T. (2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi) T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Ankara.

Şahin Taşğın, N., ve Özel, H. (2009). *Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü*. Sözlü Bildiri, 11. Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara.

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum,* (3), 102-105.

Şenses, F. (2016). Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyimlerinden Çıkarılacak Dersler. İçinde F. Şenses (Ed.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma- Seçme Yazılar* (3. Basım, ss. 679-704). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yaşar, S. ve Taşar, M. (2019). Kavramsal olarak yoksulluk ve Türkiye'de yoksullukla mücadele politikalarinin etkileri. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19 (38), 118-144. DOI: 10.30976/susead.462905

Taşğın, N. Ş. (2017). *Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler- Değişen Anlayışlar: Refah Devletinden Hayırseverliğe Yoksulluktan Sosyal Dışlanmaya*. Ankara: Nika Yayınevi.

Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri- Uygulama için Bir Giriş* (A. Karatay, Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.

Zastrow, C. (1991). *Social Problems: Issues and Solutions*: Chicago: Nelson-Hall.

Zastrow, C. (2007). *The Practice of Social Work- A Comprehensive Work*. Belmont CA: Thomson.

Zastrow, C. (2015). *Introduction to Social Work and Social Welfare Empowering Poeple*. Boston: Cengage Learning.

İnternet Kaynakçası

www.turkey.iom.int/sites/turkey
www.goc.gov.tr
www.haberler.com
www.medimagazin.com.tr
www.resmigazete.gov.tr
www. schoolforethics.org
www.siviltoplum.gov.tr
www.worldbank.org

Bölüm 18

Suriyeli Kadınların Gereksinimlerinin Karşılanmasına Yönelik Hak Temelli Hizmetler: Bir Sosyal Hizmet Uygulaması Örneği

Filiz Demiröz - Gizem Akoğlu

Giriş

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayarak Mısır, Libya ve Yemen gibi ülkelere de yayılan Arap Baharı etkileri 2011 yılında Suriye'ye ulaşmıştır. 15 Mart 2011 tarihinde, Arap Baharı olarak bilinen gösteriler ile başlayan Suriye Krizi ile ülke bir iç savaşa doğru sürüklenmiş, çatışmaların ülke geneline yayılması ile birlikte kendilerini risk altında hisseden, temel ihtiyaçlarını ve güvenliklerini karşılayamaz olan Suriyeliler ülkelerini terk etmek durumunda kalmışlardır (MAZLUMDER, 2014; Tunç, 2015, s. 35). Birleşmiş Milletler (BM) raporuna göre, yaklaşık 6,7 milyon Suriyeli ülke içinde yerlerinden edilmiş, 5,6 milyonu ülkelerinden ayrılmaya zorlanmıştır (UNHCR, 2021).

Türkiye; göç tarihi ve göç kategorileri açısından zengin bir ülke olup göç eden, göç alan ve transit ülke kategorilerinde göç hareketlerine sahne olmuştur (Karataş ve diğ., 2018, s.9). Türkiye, geçmişinde göç hareketleri olan ve çoğunlukla göç veren bir ülke olsa da son yıllarda çoğunlukla transit ülke konumunda yer almaktadır. Suriye'den Türkiye'ye 2011 yılında başlayan kitlesel göç akımıyla birlikte Türkiye, transit ülke konumundan hedef ülke konumuna gelmiştir. İzlediği "açık kapı" politikası nedeniyle dünya genelinde Suriyelilerin en yüksek oranda bulunduğu ülke Türkiye'dir. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

fesyonel tarafından belirlenmesi ve profesyonelin sahip olduğu düşünülen uzman gücü bireylerin kendi yaşamlarında daha az kontrol duygusu hissetmelerine neden olarak güçsüzleştirici bir yana sahip olabilir. Bu nedenle bireylerin kendi ihtiyaç tanımlamaları yapmalarına izin vermek ve ihtiyaçları haklarla ilişkili olarak ele almak önemlidir. İnsani ihtiyaçların giderilmesinde araçsal ihtiyaçların karşılanması tek başına yeterli olmayıp insan haklarının gerçekleştirilmesi hedefi doğrultusunda her türlü baskı, ayrımcılık ve yapısal eşitsizlikle mücadele edilmelidir. Kurnaz'ın (2020, s. 106-107) da ifade ettiği gibi sosyal hizmet mesleği, her türlü baskı, ayrımcılık ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadele etmede ve kadınları güçlendirmede önemli bir meslek ve uygulamalı bir disiplindir. Bu nedenle gerçekleştirilmesi planlanan sosyal hizmet uygulamalarında mevcut yapı içerisinde sunulan hizmetlerin Max-Neef'in tanımlamış olduğu insani ihtiyaçlar temelinde değerlendirilerek bireylerin hangi temel ihtiyaçlarının karşılandığı hangi ihtiyaçlarının karşılanmadığı analiz edilmelidir. Böylece bütünlüklü bir şekilde ele alınarak hak temelli sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleşmesi sağlanabilir. Yapılacak olan bu uygulamalarda sosyal hizmet uzmanları toplulukla sosyal hizmet uygulama modellerini göz önünde bulundurarak savunucu, eğitimci, vaka yöneticisi ve değişim ajanı vb. rollerini üstlenmelidir.

Max-Neef'in tartışmaları doğrudan kadınların ihtiyaçlarına odaklanmasa da insani ihtiyaçları çok boyutlu değerlendirmesi, güç ilişkileri ve farklılıkları dikkate alması nedeniyle feminist sosyal hizmet açısından önemlidir (Hatiboğlu Eren, 2016, s. 170). Bu çalışmanın amacı, göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kadınların gereksinimlerini daha iyi saptayabilmeleri ve uygulamalarını da bu gereksinimlerini karşılayacak doğrultuda gerçekleştirmelerini sağlamaktır. Kadınların katılımları ve ihtiyaç tanımlamaları dikkate alınarak kendi seslerini duyurmaları desteklenmiştir. Bu çalışma; kadınların gereksinim duyduğu alanlarla ilgili bilimsel bir temelinin olması nedeniyle de iyi bir uygulamanın nasıl gerçekleştirileceği, hangi hizmetlerin seçileceği ve uygulamaya nasıl geçirileceği konusunda fikir vermektedir. Bu nedenle bu çalışmanın göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarına, çalıştıkları kurumlara, alana ve müracaatçılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

AFAD. (2014). Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar. Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/17934/xfiles/turkiye_deki-suriyeli-kadinlar_-2014_2_.pdf

AFAD. (2017). *Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. Ankara: AFAD.

Akis, Y. (2016). Uluslararası Göç Literatüründe Toplumsal Cinsiyet: Başlıca Yaklaşımlar ve Eleştiriler. S. Ihlamur Öner ve N. Şirin Öner (Ed.), *küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar* (3.bs., s. 379-398) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arabacı, Z., Hasgün, E. ve Serpen, A. (2016). Türkiye'de Kadın Göçmenlik ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 129-144.

ASAM. (2018). *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocuklarının İhtiyaç Analizi*. Ankara: ASAM.

Ayalp, M. ve Aygüler, E. (2020). Göç Yönetişiminin Paydaşlarından Biri Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları. S. Buz ve H. Çevik (Ed.), *Göç ve Entegrasyon: Uygulama Alanları, Politikalar, Paydaşlar* (1.bs., s. 255-276) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.

Aziz, A. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (10. Bs.). Ankara: Nobel Yayınları.

Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 10-56.

Baş, M., Molu, B., Tuna, H. ve Baş, İ. (2017). Göç Eden Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişiminin Kadın ve Çocuk Yaşamına Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6*(3), 1680-1693.

Bekarca Şen, A. (2019). *Suriyelilerin Türkiye'ye sığınma deneyimi ve sosyal hizmet müdahalesine yönelik fenomenolojik araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bekarca Şen, A. ve Vural, C. (2014). Suriye İç Savaşında Göç ve Kadın. *Yaratıcı Drama Dergisi*, *9*(17).

Buz, S. (2006). *Kadın ve göç ilişkisi: Sığınan ve sığınmacı kadınlar örneği* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Cankurtaran, Ö. ve Albayrak, H. (2019). *Suriye'den Türkiye'ye Kadın Olmak* (1.bs.). Ankara: Merdiven Yayın.

Çağlar Chesley, M. (2020). Mülteci Hakederliği ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Kırılganlık Arasındaki İlişkiyi Anlamak: Uluslararası Koruma Altındaki Mülteciler İçin Sosyal Yardımlar Örneği. K. Biehl ve D. Danış (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* (1.bs., s. 143-164) içinde. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).

Dayıoğlu Oyman, R. (2016). Mültecilik Döngüsü İçinde "Kadın" Olma: Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler. D. Şaşman Kaylı ve F. Şahin (Ed.), *Sosyal politikanın Cinsiyet Halleri* (1. Basım, s. 103-137) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.

Demiröz, F. ve diğ. (2001*). Çocuk dostu alan projesi.* (içinde) G. Erkan, F. Demiröz ve S. Özkurt Çetin, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2001 Deprem ve Sosyal Hizmetler (s. 294-297): HÜ SHYO Yayınları.

Erdoğan, M. (2020). *Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi* (1.bs.). Ankara: Orion Kitabevi.

Eşrefi, K. (1982). İran, Khay Şehrinde Liseye Devam Eden Öğrencilerin Problemlerinin Bazı Kişisel Niteliklere Göre İncelenmesi (Doktora Tezi). Ankara.

Gönül, S. (2020). Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Kadınların Evlilik Deneyimleri. K. Biehl ve D. Danış (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* (1. Basım, s. 80-101) içinde. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).

Güneş Aslan, G. ve Güngör, F. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1602-1632.

Güneş, T. (2020). Göçmenlerin Karşılaştıkları Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetlerine Erişimleri. S. Buz ve H. Çevik (Ed.), *Göç ve Entegrasyon: Uygulama Alanları, Politikalar ve Paydaşlar* (1. Basım, s. 99-125) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.

Hatiboğlu Eren, B. (2016). Sosyal Çalışma Açısından İnsani İhtiyaçların Değerlendirilmesine İlişkin Modeller ve Feminist Katkılar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *27*(1), 161-177.

Hayata Destek. (2016). İstanbul'daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu. Hayata Destek.

Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet* (1.bs.). Ankara: Nika Yayınevi.

KADEM. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar: Sosyoekonomik ve Hukuki Sorunlar.* İstanbul: KADEM.

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. (2018). Kihep Hakkında. Erişim adresi: https://kadinininsanhaklari.org/kihep-nedir/

Kahyaoğlu Süt, H. (2017). Suriye'den Göç Eden Kadınlar ve Üreme Sağlığı Sorunları. *Sağlık ve Toplum*, (1), 3-7.

Karanfiloğlu, M. (2019). Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği. *Muhakeme Dergisi*, *2*(1), 99-124.

Karataş, K. (1997). *Toplum merkezleri düşüncesinin doğuşu ve gelişimi.* İçinde K. Karataş, Çağdaşlaşma sürecinde toplum merkezlerinin yeri ve işlevleri sempozyumu (s. 15-31): Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı Yayınları.

Karataş, K., Demizöz, F., Aygüler E., Ayalp, Ç. ve Bolgün, C. (2018). *Türk Kızılayı Ankara Toplum Merkezinden Hizmet Alan Suriyeliler: Sorun, Gereksinim, Beklenti ve Kurum Memnuniyetleri*. Ankara: Türk Kızılayı Derneği.

Kurnaz, D. (2020). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Kadınların Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Güçlendirme Yaklaşımı Ekseninde Değerlendirilmesi. R. Akgün ve G. Demir, *Literatürden Vaka Örneklerine Sosyal Sorunlar* (2. Basım, s. 105-123) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

Kurtuldu, K.ve Şahin, E. (2018). Göçün Kadın Yaşamı ve Sağlığı Üzerine Etkileri. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 37-46.

Max-Neef, M. (1992). Development and Human Needs. P. Ekins ve M. Max-Neef (Ed.), *The foregoing is from Real-Life Economics: Understanding Wealth Creation* (s. 197-213) içinde. London: Routledge,

MAZLUMDER (2014). *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu*. MAZLUMDER.

Özgür Baklacıoğlu, N. (2017). *Uluslararası Sınırların Gölgesinde Mülteci Kadınlar* (1.bs.). İstanbul: Der Yayınevi.

Özüdoğru, B. (2018). Yalnız Yaşayan Suriyeli Kadınlar: Adana Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *8*(15), 1134-1162.

Sevlü, H. (2020). Gündelik Direniş Deneyimleri: Gaziantep'te Suriyeli Kadınlar. K. Biehl ve D. Danış (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* (1.bs., s. 56-80) içinde. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).

Şeker, D. ve Uçan, G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(1), 199-214.

Şimşek Karataş, H. (2020). Entegrasyon Sürecinde Barınma. S. Buz ve H. Çevik, *Göç ve Entegrasyon: Uygulama Alanları, Politikalar ve Paydaşlar* (1.bs., s. 175-193) içinde. Ankara: Nika Yayınevi.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). Geçici Koruma. Erişim adresi: https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

The Sphere Project. (2011). Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response (4.bs.). İngiltere.

Tunç, A. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*, *2*(2), 29-63.

Tuzcu, A. ve Ilgaz, A. (2015). Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *7*(1), 56-67.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. (2021). Erişim adresi: http://www.turkis.org.tr/OCAK-2021-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d484754

Uçar, C. (2020). Gaziantep Parça Başı Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet. K. Biehl ve D. Danış, *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* (1.bs., s. 38-56) içinde. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).

UNFPA (2018). Five reasons migration is a feminist issue. Erişim adresi: https://www.unfpa.org/news/five-reasons-migration-feminist-issue

UNHCR (2021). Syria emergency. Erişim adresi: https://www.unhcr.org/syria-emergency.html

Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Akbaş, S. (2018). Ötekilerin Ötekisi: Denizli İşgücü Piyasasında Suriyeli Kadınlar. Ç. Ünlütürk Ulutaş, *Feminist Sosyal Politika* (1.bs., s. 281-308) içinde. İstanbul: Notabene Yayınları.

Yakıt Ak, E. ve Aslan, E. (2020). Suriyeli Göçmen Kadınların Erken Yaşta Evlilik Konusundaki Görüşleri: Kalitatif Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *13*(71), 1167-1174.

Yılmaz, A. (2019). Göç ve Kadın: "Göçün Feminizasyonu" ve Kadın Göçmenlerin Durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(1), 383-400.

Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir İnsan Hakları Mesleği Olarak Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *27*(1), 179-190.

Sonuç Yerine: Bölüm 19

Göçün Belirsizlikleri: Yeniden Göç Etmek ya da Birlikte Yaşamak

Filiz Demiröz

Giriş

Göç, insanlığın varoluşundan bu yana yaşanmaktadır. İnsanları bulundukları yerden başka yerlere götüren çok çeşitli nedenler bulunmaktadır. İnsanların çıktıkları yollarda karşılaştıkları, ulaştıkları yerlerde kalma ve yer edinme deneyimleri hem çok eski hem de çok zorludur. Ancak buna rağmen günümüzde de göç kendini her zaman hissettirmiş ve kendi yaşamlarımızın içinde yer almıştır. Türkiye göç tarihi açısından zengindir. Günümüze doğru geldiğimizde içinde bulunduğumuz coğrafyanın da etkisiyle, farklı nedenlerle uluslararası göç alan bir ülke hâline gelmiştir.

Mülteci, sığınmacı, misafir, geçici koruma altındaki kişiler gibi farklı kavramlarla tanımlamaya çalıştığımız, ülkelerinden zorlayıcı nedenlerle gelen bu insanlar, ülkelerinden kaçış sırasında ve gittikleri ülkelerde, pek çok konuda ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunların karmaşıklığı çözümü zorlaştırmakta, çok yönlü ve hak temelli bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Sosyal hizmet, sosyal değişim ve gelişim, sosyal tutarlılık, insanların güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi için çalışan akademik bir disiplin ve uygulamaya dayalı bir meslektir. Uygulamalarında sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri yer almaktadır. Sosyal hizmet, yaşam deneyimlerine hitap etmek ve iyilik hâlini artırmak için yapılır ve insanlarla çalışır.

elindeki lokması boğazından geçmeyenlere tanıklık etmişseniz birlikte yaşamın ipuçlarına ulaşabilirsiniz. Sosyal hizmet disiplini ve mesleği, bu tanıklıkları hissedebilir, görebilir ve anlayabilir. Ayrıca insan onuruna yakışır ve adil bir sistem içinde birlikte yaşamanın, olumlu düşüncelerin ve toplumsal kabulün yanı sıra hak temelli uygulamaların odakta yer alması gerektiğini savunur. Aynı mahallelerde yaşayan bu insanlar arasında düşmanlık, ön yargı gibi olumsuz düşünce ve davranışların karşılık bulmaması için yapılması gereken insan haklarının korunması ve birlikte yaşam için düzenlenmesidir. Kolay değildir ve birlikte yaşam için çok bileşenli yaklaşımlara gerek vardır. Sosyal hizmet disiplini bilgi temeli ve uygulamaları ile görmenin, anlamanın yanı sıra kolaylaştıran, arabulan ve savunma müdahaleleriyle "***birlikte yaşam***" deneyimleri zenginleştirilebilir.

Kaynakça

Acer, Y., Kaya, İ. ve Gümüş, M. (2010). *Türkiye'nin İltica Stratejisi*, Ankara: USAK Yayınları, 17-18.

Adams, R., Dominelli, L. ve Payne, M. (2015). *Sosyal hizmet: temel alanlar ve eleştirel tartışmalar*, (Çev. Ed. Tarık Tuncay) Ankara: Nika Yayınevi.

Agcadağ Çelik, İ. (2021). Suriyelilerin Sınır Kentlerdeki Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(17), 4786-4816.

Aygün, M., ve Kaya, C. (2016). Yabancılar Ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 7(1), 87-142.

Barker, R. (1999). *The social work dictionary*. 4th ed. Washington, DC: NASW Press.

Buz, S. (2018). "Türkiye'de Sığınmacı ve Mültecilerin Toplumsal Kabulü ve Sosyal Uyumu", (içinde) Sosyal Hizmet Kongresi 2018: Mültecilerle Sosyal Hizmet, (Ed.) Prof. Dr. Uğur TEKİN, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 27-32.

Çetin, İ. (2016). Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu *Sosyoloji Dergisi*, 34(17) 197-222.

Çiçekli, B. (2016). *Yabancılar ve Mülteci Hukuku*, 6.Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 231-233.

Demir, O. Ö. (2015). *Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler*, Global Politika ve Strateji Analiz 1, Ankara.

Demiröz, F. (2019). "İncinebilir/Risk Altındaki Gruplarla Çalışma", Afet ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Hizmetleri: Saha Çalışanları İçin El Rehberi (düzenleme: Arslan Tomas, S., Şavur, E. ve Uygun, E.). T .C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve UNICEF Türkiye Temsilciliği Yayını.

Demiröz, F. ve Erdoğan, M. M. (2015). *Suriye Acil Durum Müdahalesi Kapsamında Çocuk Koruma*. Çocuk Dostu Alanlar. İstanbul.

Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler, Toplumsal Kabul ve Uyum*. (1. Basım) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan M. M. (2019). *Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. Ankara: Orion Kitabevi.

Erdoğan, M. M. ve Çorabatır, M. (2019). Suriyeli Mülteci Nüfusunun Demografik Gelişimi, Türkiye'deki Eğitim, İstihdam ve Belediye Hizmetlerine Yakın Gelecekte Olası Etkileri**,** UDRA Program Research Panel.

Global Report Afghanistan (2012). *UNHCR.* Erişim adresi: http://www.unhcr.org/51b1d6 3e0.htm (Erişim Tarihi: 10.08.2021).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı (2018-2023).

IOM (2017). Integration and Social Cohesion: Key Elements For Reaping The Benefits of Migration", Global Compact Thematic Paper Integration and Social Cohesion https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOMThematic-Paper Integration-and-Social-Cohesion.pdf (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

İçağasıoğlu Çoban, A. ve Turşucu, A. D. (2018). "Geleceği İnşa Etmek: Uyum, Bütünleşme, Kültürleşme: Suriyeli Mülteciler Örneğinde Kavramsal Bir Tartışma". Sosyal Hizmet Kongresi 2018: Mültecilerle Sosyal Hizmet. (Ed.) Prof. Dr. Uğur TEKİN, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, s.88-93.

Karabekir, H. (2010). *Yetiştirme Yurtları Örneğinde Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Hizmet Değerlerini Mesleki Uygulamalarına Aktarışı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kap, D. (2014). Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları, *Akademik Perspektif*, 30-35.

Kirst-Ashman, K. K. ve Hull, G. H. (2006). *Understanding Generalist Practice* (4th Edition) Hardcover.

Koç, İ. ve Eryurt, M. A. (2017). "Sonuç ve Öneriler" Uydu Kentlerde Yaşayan Sığınmacıların Sosyo-Ekonomik Profili, Yayın No: NEE-HÜ.17.02., Ankara.

Negi, N. J. ve Furman, R. (2010). Transnational Social Work Practice, *Columbia University Press: New York*. 07-08.

Sheafor, B. D. ve Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması: temel tekniklere ve ilkeler* (Ed. Durdu Baran), Ankara: Nika Yayınevi

Tuncay, T. ve Erbay, E. (2006). Sosyal Hizmetin Temel Hedefi: Sosyal Adalet, Güçlendirmeyle Retorikten Pratiğe, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1).

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). *Türkiye ve Göç*, Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları Pozitif Matbaa), s. 61.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). 2016 Türkiye göç raporu Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları Yayın No: 40.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Department of International Protection (DIP) and Protection Information Section (PIS*)* (2006). *UNHCR Master Glossary of Terms, Rev.1*, s. 13. http://www.refworld.org/docid/42ce7d444.html (Erişim Tarihi: 15.08.2021).

2. Basım

AÇIK KAYNAK İSTİHBARATI VE ASKERÎ İSTİHBARAT
Haşdi Şabi Örgütü Üzerinde Uygulama

Kazım Mehmet Erol

nobel bilimsel

AÇIK KAYNAK İSTİHBARATI VE ASKERÎ İSTİHBARAT
Haşdi Şabi Örgütü Üzerinde Uygulama
Kazım Mehmet Erol

Yayın No.: 936
ISBN: 978-625-433-252-4
E-ISBN: 978-625-433-251-7
Basım Sayısı: 2. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erol, Kazım Mehmet.
Açık Kaynak İstihbaratı ve Askerî İstihbarat: Haşdi Şabi Örgütü Üzerinde Uygulama / Kazım Mehmet Erol
2. Basım, XVIII + 128 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-433-252-4
E-ISBN: 978-625-433-251-7
1. Açık Kaynak İstihbaratı 2. Askerî İstihbarat 3. Haşdi Şabi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xi**

HARİTA LİSTESİ ..... **xiii**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **xv**

SİMGELER VE KISALTMALAR ..... **xvii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
İSTİHBARATIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ, AÇIK KAYNAK İSTİHBARATI İLE ASKERÎ İSTİHBARAT ARASINDAKİ İLİŞKİ **5**

1.1. İstihbaratın Tanımı 5
1.2. İstihbaratın Kapsamı ve Amacı 6
1.3. İstihbaratın Temel İlkeleri 7
1.4. İstihbarat Çarkı 11
1.4.1. İhtiyacın Tespiti ve Toplama Çalışmalarının Yönlendirilmesi 13
1.4.2. Haberlerin Toplanması 14
1.4.3. Haberlerin İşlenmesi (Değerlendirilmesi) 14
1.4.4 İstihbaratın Yayımı ve Kullanılması 15
1.5. İstihbarat Çeşitleri 15
1.5.1. Kullanım Şekline/Zamanına Göre İstihbarat 15
1.5.2. Ölçeklerine Göre İstihbarat 18
1.5.3. Alanlarına Göre İstihbarat 20
1.5.3.1. Siyasi İstihbarat 20
1.5.3.2. Askerî İstihbarat 21
1.5.3.3. Ekonomik İstihbarat 22
1.5.3.4. Sosyal İstihbarat 23
1.5.3.5. Biyografik İstihbarat 24
1.5.3.6. Coğrafi İstihbarat 24
1.5.3.7. Bilimsel ve Teknolojik İstihbarat 25
1.5.3.8. Siber İstihbarat 25
1.5.4. İstihbarat Toplama Yöntemleri (İstihbarat Vasıtaları) 26
1.5.4.1. Açık Kaynak İstihbaratı (AKİS) *(Open Source Intelligence-OSINT)* *26*
1.5.4.2. İnsan İstihbaratı (İNİS) *(Human Intelligence-HUMINT)* *27*
1.5.4.3. Sinyal İstihbaratı (SİNİS) *(Signals Intelligence-SIGINT)* *27*

1.5.4.4. Görüntü İstihbaratı (GÖRİS) *(Imagery Intelligence-IMINT)* *28*
1.5.4.5. Ölçüm ve İz İstihbaratı (ÖLİZİS)
(Measurement and Signature Intelligence-MASINT) *29*
1.5.4.6. Jeo-Uzamsal/Coğrafi-Konumsal İstihbarat (JEOİS)
(Geospatial Intelligence-GEOINT) *29*
1.6. Askerî İstihbarat ve Açık Kaynak İstihbaratı İlişkisi 29
1.6.1. İstihbaratın Kısa Tarihçesi Çerçevesinde Askerî
İstihbarat ve Açık Kaynak İstihbaratının Geçmişi 29
1.6.2. Farklı Seviyelerde Açık Kaynak İstihbaratı ile Askerî İstihbarat İlişkisi 36
1.6.3. Açık Kaynak İstihbaratının Askerî İstihbaratta
Kullanılan Diğer Disiplinlerle İlişkisi 38

İKİNCİ BÖLÜM
AÇIK KAYNAK İSTİHBARATI VE UYGULAMALARI 43

2.1. Açık Kaynak İstihbaratı 43
2.2. Açık Kaynak İstihbaratını Oluşturan Terimler 45
2.3. AKİS Kaynakları 46
2.3.1. Medya Kaynakları 46
2.3.2. İnternet 46
2.3.3. Gri Literatür 48
2.3.4. Uzmanlar ve Gözlemciler 48
2.4. AKİS Kullanan Gruplar 49
2.5. AKİS'in Avantaj ve Dezavantajları 51
2.5.1. Avantajları 51
2.5.2. Dezavantajları 53
2.6. Açık Kaynak İstihbaratında Sınıflandırılması 54
2.6.1. Açık Kaynak Güvenirliği 54
2.6.1.1. Birincil Kaynak 54
2.6.1.2. İkincil Kaynak 55
2.6.2. Açık Kaynak İçeriğinin Tutarlılığı 56
2.7. Açık Kaynak İstihbaratı İstihbarat Çarkı 56
2.7.1. Toplama 57
2.7.2. İşlem 58
2.7.3. Kullanma 59
2.7.4. Üretim 60
2.8. AKİS Toplama Çeşitleri 60
2.8.1. Pasif Toplama 60
2.8.2. Yarı-Pasif Toplama 61
2.8.3. Aktif Toplama 61
2.9. AKİS Analiz Yöntemleri: 61

2.9.1. Sözcüksel Analiz 62
2.9.3. Sosyal Ağ Analizi 63
2.9.4. Coğrafi-Konumsal (Geospatial) Analiz 66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
IRAK'TA HAŞDİ ŞABİ ÖRGÜTÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI, HAŞDİ ŞABİ İÇERİSİNDEKİ GRUPLAR VE TEMEL FARKLILIKLARI 69

3.1. Haşdi Şabi Örgütü ve Ortaya Çıkışı 69
3.2. Haşdi Şabi Penceresinden Irak'taki Milis Yapılanmaların Tarihi 70
3.3. Haşdi Şabi Gruplarının Dayandığı İdeolojik Temeller 73
3.4. Haşdi Şabi Örgütünün Yasal Statüsü 75
3.5. Haşdi Şabi'nin Yapısı ve Bünyesindeki Gruplar 76
3.5.1. İran (İran Dinî Merci Hamaney) Destekli/Bağlısı ve Etkisindeki HŞ Grupları 80
3.5.1.1. Doğrudan İran/Hamaney Mercisi Destekli Gruplar 80
3.5.1.2. İran Etkisinde/Yanlısı Gruplar 83
3.5.2. Ulusalcı veya Irak Dinî Mercisi Sistani'ye Bağlı Gruplar 86
3.5.2.1. Doğrudan Sistani'ye bağlı (Havza) gruplar 87
3.5.2.2. Ulusalcı veya SİSTANİ Mercisi yanlısı/destekçisi gruplar 88
3.6. Haşdi Şabi Gruplarının Eğitim Faaliyetleri 92
3.7. Haşdi Şabi Örgütünün Ülke ve Bölge Dinamiklerine Etkileri 93
3.7.1. Suç ve Hak İhlalleri Açısından 93
3.7.2. Güvenlik Açısından 94
3.7.3. Politika Açısından 95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AÇIK KAYNAK İSTİHBARATI MODELİNİN HAŞDİ ŞABİ ÖRGÜTÜ ÜZERİNE UYGULANMASI 99

4.1. Modelin Tasviri ve Uygulaması 99
4.2. ArcGIS Programı 100
4.3. Modelin Uygulaması 101
4.3.1. Toplama Safhası 101
4.3.2. İşlem Safhası 102
4.3.3. Kullanma Safhası 103
4.3.4. Üretim Safhası 104
4.4. Elde Edilen AKİS'in Askerî İstihbarat İçin Kullanımı 112
4.4.1. Stratejik Seviyede Değerlendirme 112
4.4.2. Operasyonel ve Taktik Seviyede Değerlendirme 113
SONUÇ 115
KAYNAKÇA 121

KAYNAKÇA

Abbas Z. (2020). The potential of the strategic recruitment of the Hashed al-Shaabi (Popular Mobilisation) after The Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL). Journal of Social Sciences.

Abbas Z. (2013). Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü (1. Baskı).

عباس ضياء (2020). داعش بعد ما الشعبي للحشد الاستراتيجي التوظيف ممكنات. . (Abbas Z. (2020) DEAŞ Sonrası Haşdi Örgütünün Stratejik Görevi) Journal of Social Sciences https://doi.org/10.25255/jss.2020.9.1.112.134.

Andrew C. (2018). The Secret World: A History of Intelligence. London:Yale Univercity Press.

Akad M.T. (2018). Tarihten Günümüze İstihbarat (1.basım). İstanbul: Kastaş Yayınları.

Alami Mona (2018). What future for Iraq's PMU, King Faisal Center For Research and Islamic Studies, S.A., s. 9

Altıntaş K. M. ve Asal S. (2021). Ekonomik İstihbarat Kapsamında Endüstriyel Espiyonaj. (3. basım). Ankara: Nobel Yayınevi.

Appel E. (2011) Internet Searches for Vetting, Investigations and Open-Source Intelligence. ABD: CRC Press.

ATP 2-22.9 Open-Source Intelligence. (2012). US Army Headquarters Department of the Army.

ATP 2-01.3 Intelligence Preparation of the Battlefield (2019). US Army Headquarters Department of the Army.

Baudet F. (2017). Perspectives on Military Intelligence from the First World War to Mali. The Hague, Netherlands: Asser Press.

Bazzell M. (2018). Open Source Intelligence Techniques Resources for Searching and Analyzing Online Information (6.basım)

Bean H. (2011). No More Secrets Open Source Information and the Reshaping of U.S. Intelligence (1.basım). İngiltere: Praeger

Berman E., Felter J. ve Shapiro J. (2018). Small Wars Big Data, Princeton University Press, UK.

Christopher H., Matthew M. ve Salisbury D. (2014). Open Source Intelligence In The Twenty-First Century New Approaches and Opportunities (1.basım). İngiltere: Palgrave.

Connable B. (2012) Military Intelligence Fusion for Complex Operations. RAND Corporation.

Corbin T. (2020) Learning ArcGis Pro (2. basım). Birmingham: Pact Publishing Ltd.

Davies P. (2013) The Intelligence Cycle is Dead, Long Live the Intelligence Cycle: Rethinking Intelligence Fundamentasl for a New Intelligence Doctrine. Intelligence and Security Studies, Brunel University

Dokman T. (2020). Open Source Intelligence (OSINT): Issues and Trends. Zagreb Üniversitesi.

حارث حسن ,الحرب الباردة: الدولة والحشد الشعبي في العراق (2016) [Haris H. (2016) Soğuk Savaş: Irak'ta Devlet ve Haşdi Şabi] Al Jazeera Centre for Studies.

أوريان ٢١ مجلة (2020) . العراق: ميليشيات الحشد الشعبي من الحراك الجماهيري إلى اقتحام السياس .ة سيلفان ميركاديه
[Toplumsal Hareketten Siyasete Giriş: Haşdi Şabi Milisleri (2020) Avrupa Dergisi]

Curtis Glenn E. & Hooglund E. (2008). Iran: A Country Study, Area Handbook Series. London: Claitor's Pub Division.

Dawisha A. (2009). Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair. New Jersey: Princeton University Press.

Dover R., Goodman M. ve Hildebrand C. (2014). Routledge Companıon To Intellıgence Studıes (1.basım). Routledge Press, London

Handel M. (1990). Intelligence and Military Operations. London: Routledge

Hanley W. (2005). The Genesis of Napoleonic Propaganda. Columbia University Press.

Heibel B. (2012). Should we kill the intelligence cycle. Foreknowledge .

Herman M. (1994). Intelligence Power in Peace and War. Cambridge: Cambridge University Press.

الفلاحي حاتم (2019) سوريا في العراقية الميليشيات :والمستقبل الدور [El-FELAHİ H. (2019) Suriye'deki Iraklı Milislerin Geleceği] studies.aljazeera.net

Hulnick A. S., "What's wrong with the Intelligence Cycle," Intell. Natl. Secur., vol. 21, no. 6, pp. 963-965, Dec. 2006.

Finnegan J. ve Danysh R. (1998) Military Intelligence. Washington: US Center of Military History.

Gibson H. (2017) OSINT From a UK Perspective: Considerations From The Law Enforcement And Military Domains. UK: Sheffield Hallam University.

Gill P. ve Phythian M. (2018). Intelligence In An Insecure World (3. Baskı).

Goldman J. (2006). Words of Intelligence, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Gudgin P. (2000). Military Intelligence. Phonex Mill: Sutton Pub Ltd.

رائد الحامد (2016) studies.aljazeera.net الحشد الشعبي: القوة النظامية البديلة في العراق [El-Hamid R. (2016) Haşdi Şabi: Irak'taki Alternatif Nizami Kuvvet]

رائد الحامد (2015) studies.aljazeera.net طهران وبغداد: سعي لإلخالل بالتوازن السكاني في ديالى
[El-Hamid R. (2015) Tahran ve Bağdat: Diyala'da Toplumsal Dengeyi Bozma Çabası]

Hassan Nihad A. ve Hijazi R. (2018). Open Source Intelligence Methods and Tools. Newyork, ABD: Apress.

Haugland E. L. (2019). Future Military Intelligence CONOPS and S&T Investment Roadmap 2035-2050.

هشام الهاشمي (2020) الخلاف الداخلي في هيئة الحشد الشعبي -مركز صنع السياسات للدراسات الدولية والاستراتيجية [Haşimi H. (2020) Haşdi Şabi Heyetinde İç Çekişmeler. İstanbul: Ulusal Siyaset ve Strateji Çalışmaları Merkezi]

هشام الهاشمي، الحشد الشعبي التحديات والمعالجات، مركز صنع السياسات للدرااات الدولية، والاستراتيجية [Haşimi H. (2018) Haşdi Şabi: Tehditler ve Öneriler] .https://www.makingpolicies.org/ar/posts/hs.php.

Higgins E. (2014). A Beginner's Guide to Geolocating. Bellincat.com.

Infelise M. (2002). Roman avvisi: information and politics in the seventeenth century. DOI:10.1017/CBO9780511496929.010

Iraq's Paramilitary Groups: The Challenge of Rebuilding a Functioning State, 2018, International Crisis Group, Rapor No: 188

Jabar F. (2003). The Shi'ite Movement in Iraq, British Library, London.

Jensen C., Mcelreath D. ve Graves M. (2013). Intelligence Studies, CRC Press, London (1.Baskı)

Jessa R., Dury A., Kassim O. ve Martin P. (2017). Iraqi Security Forces and Popular Mobilization Forces. Institute for the Study of War.

JDP 2-00 Understandıng And Intellıgence Support To Joint Operatıons (2011). UK Ministry of Defence (3, basım) Swindon: The Development, Concepts and Doctrine Centre

Keleştemur A. (2017) Siber İstihbarat Tanımı ve Faaliyet Alanı, Academia. (https://www.academia.edu)

Kent S. (2002). Stratejik istihbarat. Ankara: ASAM Yayınları.

Keskin M. (2020). Güvenlik Yönetimi ve Açık Kaynak İstihbaratının Önemi. (Doktora Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Kılıç M., Gök M. ve Keskin F.M. (2019). Kuruluşundan Günümüze Irak'in Şii Milis Gücü Haşdi Şabi. DergiPark Akademik Dergisi. s.7-8

KnightS M., Malik H. ve Al-Tamimi Jawad A. (2020) Honored Not Contained The Future of Iraq's Popular Mobilization Forces. RAND.

Layton R. ve Watters Paul A. (2016) Automating Open Source Intelligence. New York, ABD: Elsevier.

Major S. J. (2009). Wrıtıng Classıfıed And Unclassıfıed Papers In The Intellıgence Communıty (1.basım). U.K.: The Scarecrow Press

Mansour R. ve Jabar A. F. (2017) The Popular Mobilization Forces and Iraq's Future Carnegie Middle East Center, https://carnegieendowment.org/files/CMEC_63_Mansour_PMF_Final_Web.pdf.

Marr P. ve Al-Marashi M. (2017). The Modern History of Iraq (4. Baskı). California State University.

Mcdowell D. (2009). Strategic Intelligence, The Scarecrow Press, Toronto (Revised Edition)

Mercado S. C. (2005) Reexamining the Distinction Between Open Information and Secrets, Studies in Intelligence. https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies.

Minas H. (2010). Can The Open Source Intelligence Emerge As An Indispensable Discipline For The Intelligence Community In The 21st Century? RIEAS.

Murayama Y. (2012) Progress in Geospatial Analysis. New York: Springer.

NATO Open Source Intelligence Handbook (2001).

O'Driscoll ve Zoonen Dave (2017). The Hashd al-Shabi and Iraq Subnationalism and the State, MERI, s. 20

Özdağ Ü. (2018) İstihbarat Teorisi (13. Baskı).

Pecht E. ve Tishler A. (2011). The Value of Military Intelligence. Researchgate. doi: 10.1080/10242694.2014.886435

Prabhu V. ve Dwivedi D. (2015). A Brief Comparison on 'Espionage' and the Importance of 'Spies' between Kautilya's The Arthashastra & Sun Tzu's The Art of War. doi:10.5901/mjss.2015.v6n6s4p544

Renad M. (2017) The Popular Mobilization Forces and Iraq's Future. Carnegie.

Rudolf I. (2018). From Battlefield to Ballot Box: Contextualising the Rise and Evolution of Iraq's Popular Mobilisation Units, ICSR publications

Shuja Sharif M. (1980). Islamic Revolution in Iran and Its Impact on Iraq, Islamic Studies, Islamic Research Institute, International Islamic University, Islamabad.

Sponeck H. (2006). A Different Kind of War. New York. Berghan Books.

Steele R. (1997). Open Source Intelligence:What Is It? Why Is It Important to the Military? Virginia: Open Source Solutıons, Inc.International Public Information Clearinghouse

Suvorov V. (1986). Soviet Military Intelligence. U.K./Glasgow: Colins Press

Tropotei T. O. (2018). Criticism Against The Intelligence Cycle. "Mihai Viteazul" National Intelligence Academy, Romania DOI: 10.19062/2247-3173.2018.20.9

Tuominen S. (2019). Open Source Intelligence And Osint Applications, Information Technology. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Oulu University of Applied Sciences, Finlandiya.

The unrealized value of open source intelligence for irregular warfare (https://thestrategybridge.org/the-bridge/2018/7/25/the-unrealized-value-of-open-source-intelligence-for-irregular-warfare)

US Director of National Intelligence, National Intelligence Strategy 2019.

Wiil Uffe K. (2011) Counterterrorism and Open Source Intelligence. Almanya: Springer-Verlag.

Wilhelm A. (2012). The Next 100 Years? Reflections on the Future of Intelligence. Routledge

Williams H. J. ve BLUM I. (2020) Defining Second Generation Open Source Intelligence (OSINT) for the Defense Enterprise. RAND Rapor No:RR1964.

Wilson John H. (1999). Military Intelligence Blunders. New York: Carroll & Graf Publishers.

Yaoqi Jia, Xinshu Dong, Zhenkai Liang, Prateek Saxena, "I Know Where You've Been: Geo-Inference Attacks via the Browser Cache," National University of Singapore, 2014.

Yıldız G. (2019). Osmanlı Devletinde Askeri İstihbarat (1. basım). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Ziółkowska A. (2018). Open Source Intelligence (OSINT) As An Element Of Military Recon. Polonya: War Studies University.

İnternet Siteleri

https://www.dni.gov/index.php Erişim Tarihi: 01 Ocak 2021

http://www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi: 01 Şubat 2021

http://arabiclexicon.hawramani.com Erişim Tarihi: 01 Şubat 2021

http://romverbmorph.clp.ox.ac.uk Erişim Tarihi: 01 Şubat 2021

https://thestrategybridge.org/the-bridge/2018/7/25/the-unrealized-value-of-open-source-intelligence-for-irregular-warfare

https://www.mit.gov.tr/t-cark.html/ Erişim Tarihi:14 Şubat 2021

https://tcf.org/content/report/understanding-iraqs-hashd-al-shabi/ Erişim Tarihi:01 Şubat 2020

https://tcf.org/content/report/sunnis-iraqs-shia-paramilitary-powerhouse/ Erişim Tarihi: 15 Haziran 2019

https://www.aljazeera.com/news/2017/10/iraq-army-171031063012795.html Erişim Tarihi: 01 Şubat 2020

مديرية الاعلام – مديرية الاعلا http://al-hashed.net/ Erişim Tarihi:sürekli

موسوعة العراق: اخبار العراق www.faceiraq.org Erişim Tarihi:sürekli

وكالة المورد https://almawrid.news/ Erişim Tarihi:sürekli

وكالة ناس https://www.nasnews.com/ Erişim Tarihi:sürekli

بغداد اليوم https://baghdadtoday.news/ar/news/ Erişim Tarihi:sürekli

سبوتنك عربي https://arabic.sputniknews.com/ Erişim Tarihi:sürekli

السومرية نيوز https://www.alsumaria.tv/news/ Erişim Tarihi:sürekli

العربي الجديد https://www.alaraby.co.uk/ Erişim Tarihi:sürekli

وكالة المعلومة https://www.almaalomah.com/ Erişim Tarihi:sürekli

شفق نيوز https://shafaq.com/ar/ Erişim Tarihi:sürekli

عين العراق https://aynaliraqnews.com/ Erişim Tarihi:sürekli

الغد برس alghadpress.com/ Erişim Tarihi:sürekli

www.kurdistan24.net Erişim Tarihi: sürekli

https://www.basnews.com/tr/ Erişim Tarihi: sürekli

https://www.rudaw.net/ Erişim Tarihi: sürekli

https://orientxxi.info/magazine/article2261 Erişim Tarihi: sürekli

https://www.skynewsarabia.com/ Erişim Tarihi: sürekli

https://www.mepanews.com/ethnic-and-religious-map-of-iraq-31145h.htm Erişim Tarihi: 14 Şubat 2021

https://ctc.usma.edu/the-implications-of-irans-expanding-shia-foreign-fighter-network/ Erişim Tarihi: 14 Şubat 2021

السيستاني-يجدد-فتوى-"الجهاد-الكفائي"-التي-أسست-المليشيات www.alaraby.co.uk Erişim tarihi: 08 Aralık 2017.

www.moj.gov.iq/قانون هيئة الحشد الشعبي Erişim tarihi: 08 Aralık 2017.

(www.alsumaria.tv/ العبادي يصدر أمراً بمنح منسوبي الحشد الشعبي استحقاقات مالية مساوية لأقرانهم بوزارة الدفاع). Erişim tarihi: 10 Mart 2018.

arabic.rt.com/عبد المهدي يأمر بضم فصائل الحشد الشعبي إلى القوات المسلحة العراقية Erişim tarihi: 01 Haziran 2019.

www.alhurra.com/إصلاحات "الحشد الشعبي" في العراق تخفي أكثر مما تكشف). Erişim tarihi: 02 Ağustos 2020.

http://aawsat.net erişim 06 Aralık 2020

www.masrawy.com/من هو عبد العزيز المحمداوي قائد أركان الحشد الشعبي erişim 24 Şubat 2020

aawsat.com/ألوية-تابعة-للمرجعية-تفك-ارتباطها-بـ«الحشد-الشعبي»-في-العراق

https://baghdadtoday.news/news/87109/87109 Erişim tarihi: 13 Haziran 2019.

https://www.statista.com/statistics/273018/number-of-internet-users-worldwide/ Erişim tarihi: 05 Mart 2021.

2. Basım

ULUSLARIN CAZİBESİ

Yumuşak Güç Bağlamında Türkiye'de Uluslararası Kültür Enstitüleri

Ahmet Akalın

nobel bilimsel

ULUSLARIN CAZİBESİ
Yumuşak Güç Bağlamında Türkiye'de Uluslararası Kültür Enstitüleri
Ahmet Akalın

Yayın No.: 1541
ISBN: 978-625-398-403-8
E-ISBN: 978-625-398-402-1
Basım Sayısı: 2. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Yunus Akseki
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Akalın, Ahmet.
ULUSLARIN CAZİBESİ Yumuşak Güç Bağlamında Türkiye'de Uluslararası Kültür Enstitüleri / Ahmet Akalın
2. Basım, XII + 260 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-398-403-8
E-ISBN: 978-625-398-402-1
1. Yumuşak Güç 2. Kültür Enstitüleri 3. Kamu Diplomasisi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ..... **iii**

TABLO VE ŞEKİLLER ..... **ix**

KISALTMALAR ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YUMUŞAK GÜÇ **9**

1.1. Güç Kavramı ve Güç Tanımları 9
1.2. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı 11
1.2.1. Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Güç 11
1.2.1.1. Realist Kuramda Güç 13
1.2.1.2. Liberal Kuramda Güç 16
1.2.1.3. Eleştirel Kuramda Güç 18
1.2.2. Çağdaş Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Güç 20
1.2.2.1. Neo-Realist Kuramda Güç 21
1.2.2.2. Neo-Liberal Kuramda Güç 22
1.2.2.3. Neo-Gramscici Kuramda Güç 22
1.2.2.4. Konstrüktivist Kuramda Güç 25
1.3. Uluslararası İlişkilerde Yumuşak Güç Tanımı 26
1.3.1. Yumuşak Güç Tanımının Ortaya Çıkışı 27
1.3.2. Yumuşak Güç ile İlgili Görüşler 29
1.4. Yumuşak Güç Kaynakları 30
1.4.1. Kültür 32
1.4.2. Siyasi Değerler 34
1.4.3. Hükûmet Politikaları ve Dış Politika 35
1.5. Uluslararası İlişkilerde Yumuşak Gücün Uygulama Alanları 37
1.6. Yumuşak Gücün Ölçümü 39
1.7. Kültür Dış Politikası Olarak Kamu Diplomasisi 42
1.7.1. Diplomasi Kavramı 43

1.7.2. Kamu Diplomasisi 45
1.7.3. Kamu Diplomasisinin Uygulama Alanı Olarak Kültürel Diplomasi 50
1.7.3.1. Kültürel Diplomasi ve Yumuşak Güç İlişkisi 51
1.7.3.2. Kültürel Diplomasi Kültürel Emperyalizm Farklılığı 54

İKİNCİ BÖLÜM
KÜLTÜREL DİPLOMASİ UNSURU OLARAK ULUSLARARASI KÜLTÜR ENSTİTÜLERİ 55

2.1. Hükûmet Destekli Kültür Enstitülerinin Ortaya Çıkışı 56
2.1.1. Kültür Milliyetçiliği Dönemi (1870-1914) 57
2.1.1.1. Alliance Française (1883) ve Fransız Enstitüsü (1907) 60
2.1.1.2. Dante Alighieri Cemiyeti ve İtalyan Kültür Merkezi 65
2.1.2. Kültürel Propaganda Dönemi (1914-1945) 71
2.1.2.1. Macar Kültür Merkezi (1927), Liszt Enstitüsü (2021) 72
2.1.2.2. British Council (1934) 75
2.1.2.3. Danimarka Kültür Enstitüsü (1940) 80
2.1.3. Kültürel Diplomasi Dönemi (1945-1989) 81
2.1.3.1. Goethe Enstitüsü (1951) 83
2.1.3.2. Japon Vakfı (1972) 88
2.1.4. Kültürel Kapitalizm Dönemi (1989-2009) 90
2.1.4.1. Cervantes Enstitüsü (1991) 92
2.1.4.2. Camoes Enstitüsü (1992) 95
2.1.4.3. Konfüçyüs Enstitüsü (2004) 97
2.1.4.4. Russkiy Mir Vakfı ve Rossotrudniçestvo 102
2.1.4.5. Yunus Emre Enstitüsü (2009) 106
2.1.4.6. Kore Kültür Merkezi (2009) 109
2.1.5. Enstitülerde Yeni Dönem (2010'dan Sonrası) 112
2.1.5.1. Saadi Vakfı (2012) 114
2.1.5.2. Şemsettin Sami Fraşeri Arnavut Kültür Merkezi (2014) 116
2.2. Kültür Enstitülerinin İsimlerinin Esin Kaynakları 118
2.3. Kültür Enstitülerinin Faaliyetleri 121
2.3.1. Dil Eğitimi 123
2.3.2. Kültür-Sanat ve Spor Etkinlikleri 127
2.3.2.1. Güzel Sanat Etkinlikleri 128
2.3.2.2. Sinema/Film Etkinlikleri 130
2.3.2.3. Mutfak-Gastronomi Etkinlikleri 131

2.3.2.4. Spor Etkinlikleri 132
2.3.3. Bilimsel ve Akademik Etkinlikler 133
2.3.4. İletişim Etkinlikleri 135
2.4. Kültür Enstitülerinin Yaygınlaşmalarının Sebepleri 137
2.4.1. Küresel Ekonomideki Yerleri 139
2.4.2. Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Kültür Enstitüleri 140
2.4.3. Ulus Devlet Bağlamında Uluslararası Kültür Enstitüleri 142
2.4.4. Post-kolonyal Ülkelerin Kültür Enstitülerine Bakışı 143
2.5. Uluslararası Kültür Enstitülerine Yönelik Eleştiriler 146
2.5.1. Hükûmet Destekli Yapılar Olmalarından Kaynaklı Eleştiriler 147
2.5.2. Kültür Enstitülerinin Dil Emperyalizmine Araç Olduğu Eleştirisi 148
2.5.3. Kültürel Hegemonya İnşasında Araç Oldukları Eleştirisi 151
2.5.4. Gizli Politikalar (İstihbarat) Yürütüldüğü İddiası 154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI KÜLTÜR ENSTİTÜLERİ (ARAŞTIRMA) 157

3.1. Çalışmanın Yöntemi 157
3.2. Çözümleme 161
3.3. Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Soruları 162
3.4. Bulgular 162
3.4.1. İdari Yapıları 163
3.4.1.1. Hukuki Statüleri 165
3.4.1.2. Enstitülerin Çalışma Ortamları-Mekânları 169
3.4.1.3. Kültür Enstitülerin Çalışanları 176
3.4.1.4. Kültür Enstitülerinin İsimlendirilmeleri 181
3.4.1.5. Kültür Enstitülerinin Gelir Kaynakları 186
3.4.2. Hedef Kitleleri 190
3.4.2.1. Şehirlerin Seçimi 190
3.4.2.2. Enstitülerin Faaliyetlerinden Yararlananlar 195
3.4.3. Faaliyetlere İlişkin Paylaşımlar 198
3.4.3.1. Dil Eğitimi 199
3.4.3.2. Kültürel ve Sanatsal Faaliyetler 205
3.4.3.3. Bilimsel ve Akademik Faaliyetler 211
3.4.4. Enstitülerin Ortak ve Farklı Yönleri 215
3.4.4.1. Enstitülerin Kullandıkları Söylemler 217
3.4.4.2. Risk Durumlarında Yapılan Faaliyetler 220

3.4.5. Kültür Enstitülerinin Uluslararası İlişkilerdeki Yeri 222
3.4.6. Güncel Politik Tartışmalardaki Pozisyonları 226
3.4.7. İtibar ve İmaj Oluşturmadaki Etkileri 227

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 231

KAYNAKÇA 241

ÖZ GEÇMİŞ 257

DİZİN 259

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2014), Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri, 7. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.

Adam, Ronald (1949), Britain's Cultural Relations with Other Nations, Royal United Services Institution. Journal, 94: 575, s.368-378.

Akhundova, J. (2015), Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları, Bursa: Ekin basın yayın Dağıtım.

Akoğuz, N.O (2018), "Uluslararası İlişkilerde Hegemonya, Yumuşak Güç, Algı Yönetimi: Amerika Birleşik Devletleri Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Aksoy, Metin (2018), Alman Vakıfları ve Dış Politika, Ankara: Nobel Kitap.

Akyol A., Ulutürk S. (2007), "Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politiği", Akdeniz İİBF Dergisi, Cilt: 7, Sayı 13, s.62-85.

Althusser, Louis (1989), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ametbek, D. (2021), İran Vakıfları, Ankara: Astana Yayınları.

Arı, T. (2013), Uluslararası İlişkiler Teorileri, 8. Baskı, Bursa MKM Yayıncılık

Armitage, Richard L ve Nye, Joseph S. (2007), "Smart Power and the U.S. Strategy for Security in a Post 9/11 World", CSIS, Center For Strategic And International Studies, 7 Kasım, Washington.

Arndt, T. Richard (2005). The First Resort Of Kings: American Cultural Diplomacy In The Twentieth Century, Washington, Potomac Books.

Arodirik, H. D. (2019), "Rusya'nın Kültürel Diplomasi Çalışmaları: Castell'ın Kültürel Nod Kavramı Üzerinden Rusya'nın Kültürel Diplomasi Uygulamaları Ve Russkiy Mir Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

Aslan, Ö., Öztekin, A. (2020), "Kamu Diplomasisi Örneği Olarak RTÜK Çalıştayları: Gelecekle İletişim Çalıştayları'na Katılan Yabancı Uyruklu Öğrenciler Üzerine Bir İnceleme", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, Eylül, 2020, e- GİFTER, s.1437-1465.

Aslan, Pınar (2018), "Bir Uluslararası Halkla İlişkiler Stratejisi Olarak Kültür ve Yaratıcı Endüstri Ürünleri: Latin Amerika Pazarında Türk Dizileri Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aslan, Pınar (2020), Yumuşak Güç Kamu Diplomasisi ve Popüler Kültür, İstanbul: Nobel Bilimsel Eserler.

Asna, Alaeddin (2012), Kurumda ve Uygulamada Halkla İlişkiler, 2. Baskı, İstanbul: Pozitif.

Atacanlı, S. (1997), "Çağdaş Türk Diplomasisinde Medya ve NGO'larla İlişkiler", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Haz. İsmail Sosyal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 15-17 Ekim 1997.

Atawulla, M. T. (2020), Çin: Ulusal Güvenlik Politikaları ve Küresel Rekabet Stratejileri, Ankara: Seçkin Yayınları.

Atılgan, G. (2020),"Kültür", Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, Haz. G. Atılgan ve E.A. Aytekin, 8. Baskı, s. 187-. 199.

Avşar, Zakir (2022),"Ön Söz", Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Diplomasi ve İletişim, Editörler: Zakir Avşar; Mehmet Şahin, M. Mücahit Küçükyılmaz; Serkan Ökten; Marlana Popescu Veske, s. 13-15, Ankara: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları

Aydemir, E. (2016), Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Aydemir, E. (2018), Kamu Diplomasisi, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Aydın, M., Yazgan, K. (2011), "Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Akademisyenleri Eğitim, Araştırma ve Uluslararası Politika Anketi - 2011", Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 36, Kış 2013, s. 3-44.

Aydın, Mustafa (2004), *Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği*, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004), s. 33-60.

Ayhan, N. (2018), Simgesel Yapılarda Hegemonya ve İdeolojinin İnşası, İstanbul: Cinius Yayınları.

Babaoğlu, R. (2019a), Türkiye'nin Soğuk Savaş Dönemi Kültür Hayatında İngiliz Etkisi (1948-1965), İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık

Babaoğlu, R. (2019b), "British Council, Köy Enstitüleri Ve Savaş Ortamında Kültürel Diplomasinin Yollarını Aramak", Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIV / 1, 2019, 23-48

Babaoğlu, R. (2021), "Linguistic Imperialism or Cultural Diplomacy? British Council and The People's Houses in Early Republican Turkey", bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World 96: 255-282.

Bacque-Grammont, J.L, Flemming B., Gökberk M., Ortaylı İ., (1987), Robert Anhegger Armağanı, İstanbul: Divit Matbaacılık.

Balçıner, O. (2019), Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Ulus Markalama: Almanya ve Türkiye Ulus Markalarının Değerlendirilmesi, ARHUSS, (2019), 2(2): 65-87

Baldini, E. (2012),"*Machiavelli, Makyavelizm ve Siyasi Modernite Sorunu*", Hazırlayan Cemal Bali Akal, Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Baldwin, D. A. (2016). Power and International Relations: A Conceptual Approach,

Barnouw, Victor (1963), Culture and Personality, The Dorsey Press.

Batora, Jozef (2005), Public Diplomacy in Small and Medium Sized States: Norway and Canada; Netherlands Institute of International Relations.

Bauman, Zygmund (1999), Culture as Praxis, London: SAGE Publications Ltd.

Bazin, Andre (2011), Sinema Nedir?, Çev. İbrahim Şener, İstanbul: Doruk Yayınları

Bin, Sang Hun; Cho, Kyung Ryun; Na, Hong Ju ve Park, Young Hee (2013), "Correlation between Cultural Diplomacy and Cultural Exchange: in Cases of the British Council and the Korean Cultural Center", s. 1-9.

Binark, M. (2019), Kültürel Diplomasi ve Kore Dalgası "Hallyu", Ankara: Siyasal Kitabevi.

Bostanoğlu, B. (1997), "*Türkiye'nin Ulusal Çıkar Kavramlaştırmasının ABD ile İlişkileri Çerçevesinde*", Araştırma Dergisi, Sayı 2, s.7.

Bourdieu, P. (1986), *The forms of capital. In Handbook of the Theory and Research fort he Sociology of Education, ed. J. G. Richardson, 241-58. New York: Greenwood Press.*

Bourdieu, P. (2017), Ayrım, 2. Baskı, Çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkkurt, Ankara Heretik Yayınları.

Bourdieu, Pierre (1995), "Kamuoyu Yoktur", Hazırlayan: Hülya Tufan, Kamuoyu Kimin Oyu?, ss.177-188, İstanbul: Kesit Yayınları.

Bourse M., Yücel H. (2017), Kültürel Çalışmaları Anlamak, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bozdağlıoğlu, Y., Özen, Ç. (2004), "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 4 (Kış 2004), s. 59-79.

Brown, Chris (2019), Understanding International Relations, 5. Baskı, Londra: Red Globe Press.

Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R. Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., Reust-Smit, C., True, J. (2015), Uluslararası İlişkiler Teorileri, Tercüme: M. Ağcan, A. Aslan, Beşinci Edisyon, İstanbul: Küre Yayınları.

Burchill, S., Linklater, L. (2013), "Analiz Çerçeveleri", Uluslararası İlişkiler Teorileri, 4. Baskı, İstanbul: Küre Yayıncıları.

Cassirer, Ernst (1948), Saggio sull' uomo, Longanest, Mğlona.

Castells, M. (2013), Ağ Toplumunun Yükselişi, Birinci Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chen, S. (2016), "*Cultural technology A framework for marketing cultural exports – analysis of Hallyu (the Korean wave)*", International Marketing Review, Vol. 33 No. 1, 2016 s. 25-50.

Chomsky, Noam (2018), Dil ve Zihin, 3. Edisyon, Çev. Ahmet Kocaman, Ankara: Bilge Su Yayınları

Claudia von Braunmülh, Uta von Winterfeld, "Sustainable Governance", Wuppertal Institute, Germany.

Coşgun, Bezen Balamir (2012), "Güvenlik Sorunları ve Kamu Diplomasisi", Abdullah Özkan ve Tuğçe E. Öztürk (Ed.), Kamu Diplomasisi, s. 51-55, İstanbul: TASAM Yayınları.

Cox, Robert W. (1981), "Social Forces, States and World Orders: Beyond İnternational Relations Theory", Millennium: Journal Of Internatiol Studies Vol. 10, No. 2.

Cull, J. N. (2009), Public Diplomacy Before Gullion, Nancy Snow and Philip M. Taylor (Eds.) Handbook of Public Diplomacy, Routledge, NY, pp. 19-23.

Cull, J. N. (2009), Public Diplomacy: Lessons from the Past, Figueroa Press, Los Angeles.

Cull, Nicholas J. (2019), Public Diplomacy: Foundations for Global Engagement in the Digital Age (Contemporary Political Communication).

Cummings, C. Milton (2009), Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey, p. 1-15, Washington: Center for Arts and Culture.

Cummings, C. Milton, Jr. (2003), Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey, s.1, Washington, D.C: Center for Arts and Culture.

Çaplı, B. (1995), Televizyon ve Siyasal Sistem, Ankara: İmge Yayınları.

Çavuşoğlu, A. (2016), Dil Kültür Zihniyet, Kayseri: Kimlik Yayınları

Çelik, H. (2019), "Eleştirel Yaklaşım Bağlamında Teknoloji ve Hegemonya İlişkisini Tartışmak", Yeni Medya Dergisi, Sayı 7, s.20-34, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayını.

Çelikpala, Mitat (2005), "Türkiye'de Kafkas Diyasporası ve Türk Dış Politikası'na Etkileri", Uluslararası İlişkiler, Cilt 2, Sayı 5 (Bahar 2005), s. 71-108.

Çetinsaya, Gökhan (2020), "Diplomasi: Tarih Giriş", Dönüşen Diplomasi ve Türkiye, Editör Ali Resul Usul ve İsmail Yaylacı, İstanbul: Küre Yayınları

Çiftçi, Kemal (2009),"Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 10, ss. 203-219.

Dante Alighieri (2021), İlahi Komedya, çeviren Ayçin Kantoğlu, İstanbul: Everest Yayınları.

Davies, Graham (2000), "Camoes Institute", Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning, Editör. Michale Byram, Taylor & Francis Routledge, London.

Demir, S., Varlık, A.B. (2013), *Realist ve Liberal Teorilerde "Güç" Anlayışı,* Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, Ed. H. Çomak ve C. Sancaktar, s. 67-88, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Demir, Vedat (2012), Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç, İstanbul: Beta Basım Yayım.

Demirbugan, Alper (2005), "*Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Ekonomik Dönüşümlerinin Sürecinde Temel Eğilimler*", Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7 (2), s. 165-179.

Demirkaya, Yüksel; Çelik, Ferhat (2021), *Kamu destekli sivil örgütlenme gücü: Yunus Emre Enstitüsü (YEE)*, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (ÖS), s.137-156.

Dost, Süleyman (2015), *Milletlerarası Hukukta Mütekabiliyet İlkesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt 5, Sayı 2, s.1-37.

Duran, Z. (2019), "*İspanyol Edebiyatında Kadın Dedektif Kurgusu*", Ed. S.S. Coşkun Adıgüzel, İspanya, İstanbul: Kriter Yayınları.

Eagleton, Terry (1991), Ideology An Introduction, London: Verso.

Eagleton, Terry (2011), İdeoloji, Çev: M. Özcan, 3. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Eagleton, Terry (2019), Kültür, 2. Baskı, Çev. Berrak Göçer, İstanbul: Can Yayınları.

Eco, U. (2017), Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı, Çev. Kemal Atakay, 3. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık

Ekşi, M. (2018), Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası, genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Eliot, Thomas Steanrns (1987), Kültür Üzerine Düşünceler, Çeviren: Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 478, Ankara: Mas Matbaacılık.

Er, Abuzer (2018), "*Türk Dış Politikası'nda Kültürel Diplomasi: Yunus Emre Enstitüsü Örneği*", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erarslan, Cemil (2016), "Küresel Finansal Krizi Anlamak", Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5 – Sayı: 1, s. 79-99.

Erdoğan, İ. (2011), İletişimi Anlamak, Pozitif Yayınları, Ankara.

Eren, E. (2020),"Education Policies as a Tool of Soft Power: Alliance Française and Yunus Emre Institute[1]", Curr Res Soc Sci, 6(2), ss. 125-134.

Ersoy, E. (2017),"4. Bölüm Realizm", Uluslararası İlişkiler Teorileri, ss. 159-, Editör: Ramazan Gözen 4. Baskı, Derleme, İstanbul: Sena Ofset.

Fanon, F. (2016), Siyah Deri Beyaz Maskeler, İstanbul: Encore Yayınları.

Fattor, E. (2017), Amerikan İmparatorluğu ve Eğlence Cephesi, Çev. Papatya Tabak, İstanbul Avangard Yayınları.

Fitzgerald, F. Scott (2004), Muhteşem Gatsby, Türkçesi: Utku İlban Coşkunoğlu, İstanbul: Bilgi Kültür Sanat.

Fodor, Gobor (2020), Harp İstanbul'unda Macar Arkeolojisi: Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü (1916-1918), Annual of Istanbul Studies 2 (2020): 103–117.

Fombrun, C. (1996), Reputaion: Realizng Value rom the Corporate Image, Harvard Business School Press, Boston.

Fontana, Benedetto (1993), Hegemony and Power, On the Relation between Gramsci and Machiavelli, University of Minnesota Press, Londra.

[1] Yumuşak Güç Aracı Olarak Eğitim Politikaları: Alliance Française ve Yunus Emre Enstitüsü

Fürjész, Judit Éva (2013), "The Role of Cultural Institutes in the European Integration", The International Symposium on Cultural Diplomacy in Italy, 12-14 June, Roma

Galeano, E. (2015), Latin Amerika'nın Kesit Damarları, Çev. R. Hakmen, A. Tokatlı, İstanbul: Sel Yayınları.

Geun, L. (2009), A theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy, Korean Journal of Defense Analysis, 21(2), s.205-218.

Giddens, Anthony (2000), Üçüncü Yol Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi, Çev. Mehmet Özay, İstanbul: Birey Yayıncılık

Giddens, Anthony (2012), Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gilpin, Robert (1981), War & Change in World Politics, s.31, Cambridge: Cambridge University Press.

Gilpin, Robert (2016), Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği, 4. Baskı, Eylül 2016, Ankara: Kripto Yayınları.

Giroux, Henry A. (2011), "Antonio Gramsci'nin Eserlerinde Kültür Politikaları ve Radikal Pedagojiyi Yeniden Düşünmek", Gramsci ve Eğitim, İstanbul: Kalkedon Yayınları

Glade, Dieter (1987), Türk – Alman Kültür Enstitüsü 30. Yılı, İstanbul: Türk- Alman Kültür Enstitüsü Yayınları.

Glesne, C. (2013), *Nitel Araştırmaya Giriş*, Çev: A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Ankara: Anı Yayıncılık

Global Diplomacy, Westview Press, Bolder, s.20-50.

Goethe, J. W. V. (2018), Faust, Çeviren A. E. Köylügil, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık

Göksan, T.S, Uzundurukan, S., Keskin, S.N (2011), "Değişim Programlarının Genel Yapısı İşleyişi ve Kazandırdıkları", 2. İnşaat Mühendisliği Eğitim Sempozyumu 23-24 Eylül 2011, Muğla.

Gönlübol, Mehmet (1993), Uluslararası Politika, Ankara: Siyasal Yayınevi.

Gözen, Ramazan (2014), Uluslararası İlişkiler Teorileri, Ankara: İletişim Yayınları.

Gözen, Ramazan (2017), Uluslararası İlişkiler Teorileri, 4. Baskı, Derleme, İstanbul: Sena Ofset.

Gramsci, Antonio (1971), Selections from Prison Notebooks, London: Lawrence & Wishart.

Gramsci, Antonio (1992), Selections From The Prison Notebooks, 11. Baskı, New York: International Publishers.

Grigas, Agnia (2016), Beyond Crimea: The New Russian Empire, Yale University Press.

Gutierrez, Prieto J.J, (2015), "World libraries, the role of cultural agencies", European Review, 23(3), s. 361-368.

Guzzini, S. (2009), On the Measure of Power and the Power of Measure in İnternational Relations, Copenhagen: Danish Institude for International Studies (DİİS).

Güldağı, M. (2019), Kuşatma, 8. Baskı, Ankara: Lopus.

Gültekin, Mücahit (2020), Algı Yönetimi ve Manipülasyon, 9. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları.

Hajdarmataj, F. (2019), *Gözetimin Yeniden Üretildiği Bir Alan Olarak Yeni Medya ve Mahremiyet Algısındaki Değişim: Kosova Örneği*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Halidov, İslam (2014), *Rusya'nın Yumuşak Güç Araçları*, Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD), III/1, s. 37-75.

Hamzaoğlu, Halit (2020), "*Rus Dış Politikasına Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı*", Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 24, s.281-299.

Harpen, Marcel H. Van (2016), Putin's Propaganda Machine; Soft Power and Russian Foreign Policy, Rowman & Littlefield, London.

Hartig, Fal (2017), "German Public Diplomacy: The Importance of Culture and Education", The Routledge Handbook Of Soft Power, Ed. Naren Chitty, Li Ji, Gary D. Rawnsley, Craig Hayden, s. 260-271, New York: Routledge.

Herman, E., Chomsky N. (2017), Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği, 3.Baskı, İstanbul: bgst Yayınları.

Hill, David A. (2000), "British Council", Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning, Editör. Michale Byram, Taylor & Francis Routledge, London.

Hubbert, Jennifer (2019), China in the World: An Anthropology of Confucius Institutes, Soft Power, and Globalization, Honolulu University of Hawai'i Press.

Huntington, Samuel, P. (2011), Üçüncü Dalga, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara: Kilit Yayınları.

Hynes, N., Caemmerer, B., Martin, E. ve Eliot, M. (2014), Use, abuse or contribute!: A framework for classifying how companies engage with country image, International Marketing Review, 31 (1), s.79 - 97.

Işık, Ali (2005), "*Egemen Dillerin Diğer Dilleri Etkisi Altına Alması ve Yabancı Dil Eğitimi*", January 2005, Abant Izzet Baysal University Graduate School of Social Sciences 11 (11), s.83-102.

İmre, Evrim (2023), "Güney Kore'nin Kültür Alanındaki Devlet Politikası: Kore Dalgası Sektörleri ve Kore Kültür Merkezleri", Doğu Asya Araştırmaları Dergisi - DAAD, Cilt 6, Sayı 11, ss.23-43.

İnal, K. (2012), Dil ve Politika, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Jacob Udo-Udo Jacob (2017), "Cultural Approaches to Soft Power (Section Overview)", The Routledge Handbook Of Soft Power, Ed. Naren Chitty, Li Ji, Gary D. Rawnsley, Craig Hayden, s. 260-271, New York: Routledge.

Janet, R. Horne (2018), Global culture fronts: the Alliance Française and the cultural propaganda of the Free French, European Review of History: Revue européenne d'histoire, 25: 2, s.222-241.

Jil, Jeffrey (2017), "Soft Power and the Worldwide Promotion of chinese Language Learning", The Confucius Institute Project, Bristol.

Johnson, John M. (2002), In-Depth Interviewig. Handbook of Interview Research Context & Method, Editors: Jaber F. Gubrium, James A. Holstein, London: Sage Publications

Jones, Peter (2015), Track Two Diplomacy in Theory and Practice, Palo Alto, CA: Stanford University Press.

Kantek J., Veljanova I., Onnudottir, H. (2021), "Constructing Hungarian 'good-will ambassadors': the collaborative soft power efforts of Hungary's Balassi Institute and the Hungarian community in Australia, International Journal of Cultural Policy", International Journal of Cultural Policy.

Karadağ, Haluk (2016), Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karakartal, O. (2004), Türk- İtalyan Kültür İlişkileri, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Kartari, Asker (2001), Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim, Ankara: Ürün Yayınları.

Kathe, Steffen R. (2005), Kulturpolitik um jeden Preis, Die Geschichete de Goethe-Insttitus von 1951 bis 1990, Martin Meidenbaurer, München.

Kavaliunaite, Sigita (2011), "Comparative analysis of concepts "soft security" and "soft power" in EU legislation", Public Policy And Administration, Vol. 10, No 2, s. 231-246.

Keskin, Fatih (1997), 2. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Alman Propagandası: Türkische Post, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Keskin, Fatih (2014), Politik İletişim Sözlüğü, Ankara: İmge Yayınevi.

Keskin, Fatih (2016), Politik Kampanya: Teorik ve Pratik, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Khashimov, M. (2020), *Putin Döneminde Rusya'nın Latin Amerika'ya Yönelik Yumuşak Güç Politikası*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Kılıçaslan, E. (2019), Küreselleşme Sürecinde Devletlerarası İlişkiler Siyasal İletişim ve Kamu Diplomasisi, İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.

Klaehn, Jeffery (2002), A Critical review and Assesment of Herman and Chomsk's Propaganda Model, European Journal Of Communcation, 17 (2), s.147-182.

Knutsen, Torbjörn L. (1992), A History of International Relations Theory, An Introduction, Manchester: Manshester University Press.

Kocabıyık, Hasan (2019), "*Değişen Diplomasi Anlayışı, Kamu Diplomasisi ve Türkiye*", Avrasya Etüdleri, 55 (1), s.163-196.

Kolb, Bonita (2011), "In-depth, Intercept and Expert Interviews In: Marketing Research", pp: 141-157, SAGE Publications Ltd.

Kottak, Conrad Phillip (2002), Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış, Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kristeller, P. O. (1980), "The Modern System of the Arts", Renaissance Thought and the Arts: Collected Essays, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1965; 1980; s.163-227.

Kul, N. (2019), Mutfak, Kimlik, Diplomasi - Türkiye'de Gastro Diplomasi, Ankara: Tün Yayınları.

Kuntay, M. C. (2018), Üç İstanbul, 4. Baskı, İstanbul: Oğlak Yayınları.

Lahtinen, Anja (2015), China's Soft Power: Challenges of Confucianism and Confucius Institutes, Journal of Comparative Asian Development, 14: 2, 200-226, DOI: 10.1080/15339114.2015.1059055

Lee, S.J. and Melissen, J. (2011), Introduction, in S.J. Lee and J. Melissen (eds) Public Diplomacy and Soft Power in East Asia (s. 2–9). New York: Palgrave Macmillan.

Leonard, Marc (2002), Public Diplomacy, The Foreign Policy Centre, London.

Lien, Donald D., Lo, Melody ve Bojanic, David (2019), "Asymmetric Effects of Cultural Institutes on Trade and Foreign Direct Investment", The World Economy, 42 (5), ss. 1520-1553.

Lippman, Walter (2020), Kamuoyu, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Little, David (2000), "Cervantes Institute", Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning, Editör. Michale Byram, Taylor & Francis Routledge, London.

Lopes, Quintino (2018), "Science and Diplomacy: The National Education Board and the League of Nations. Portugal in the 1930s", e-JPH, Vol. 16, number 2, December 2018, s.42-58.

Maalouf, A. (2020), Ölümcül Kimlikler, Çev. Aysel Bora, 52. Baskı, İstanbul: YKY Yapı Kredi Yayınları.

Macaulay, Thomas Babington, and G.M. Young (1935), Speeches by Lord Macaulay, With His Minute on Indian Education[2]. London: Oxford University Press, H. Milford.

Malone, Gifford D. (1988), Political advocacy and cultural communication: Organizing the nation's public diplomacy, Lanham, MD: University Press of America.

Manheim, Jarol B. (1994), Strategic Public Diplomacy and American Foreign Policy: The Evolution of Influence, NY: Oxford University Press

[2] Lord Macaulay'ın Eğitim Tutanağı

Mar- Molinero, Clare ve Stevenson, Patrick (2009), Language Ideologies, Policies and Practices: Language and the Future of Europe, New York: Palgrave Macmillan.

Mar-Molinero, Clare (2006), "Forces of Globalization in the Spanish-Speaking World: Linguistic Imperialism or Grassroots Adaptation", İçinde Globalization and Language in the Spanish-Speaking World: Macro and Micro Perspectives, (Ed.) Clare Mar-Molinero and Miranda Stewart, s. 8- 26.

Mar-Molinero, Clare (2009), "The European Linguistic Legacy in a Global Era: Linguistic Imperialism, Spanish and the Instituto Cervantes", (ed.) C. Mar- Molinero, P. Stevenson, Language Ideologies, Policies and Practices: Language and the Future of Europe, s. 76-90, New York: Palgrave Macmillan.

McClory, J. (2010), The New Persuaders: An International Ranking of Soft Power, London Institute For Government.

Melissen, Jan (2005), "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice", The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations, Ed. Jan Melissen, New York, Palgrave MacMillan.

Melissen, Jan (2011),"Concluding Reflections on Soft Power and Public Diplomacy in East Asia", in S.J. Lee and J. Melissen (eds) Public Diplomacy and Soft Power in East Asia, s.249-262, New York: Palgrave Macmillan.

Mendelssohn, Moses (2022),"*Aydınlanma Ne Demektir? Sorusu Üzerine*", Aydınlanma Nedir?, çev. Mehmet Barış Albayrak, 2. Baskı, İstanbul: Albaraka Yayınları.

Merriam, B. S. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev: S.Turan). Ankara: Nobel Kitap

Meyer, T. (2014), Medya Demokrasisi: Medya Siyaseti Nasıl Sömürgeleştirir, Çeviren Ahmet Fethi, İstanbul: Köprü Yayınları.

Michels, E. (2005), Von der Deutschen Akademie zum Goethe-Institut[3], Münih: Institut für Zeitgeschichte (Çağdaş Tarih Enstitüsü).

Monaco, James (2002), Bir Film Nasıl Okunur?, Çeviren Ertan Yılmaz, İstanbul: Oğlak Yayınları

Morgenthau, Hans J (1970), Uluslararası Politika, Çevirenler: Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara: Sevinç Matbaası.

Murray, Julia (2009), "The Global Rebranding of Confucius" in China in 2008: A Year of Great Significance, edited by Jeffrey Wasserstrom, Kate Merkel-Hess, and Kenneth Pomeranz, 263–270. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Mutlu, Erol (2012), İletişim Sözlüğü, Sofos, Ankara.

Mülayim, Selçuk (1994), Sanata Giriş, 2. Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınları.

Ngamsang N., Walsh W. (2013), "Confucius Institutes as Instruments of Soft Power: Comparison with International Rivals", Journal of Education and Vocational Research, Vol. 4, No. 10, pp. 302- 310, Oct 2013

Ngugi, wa Thiong'o (2017), Zihni Sömürgeden Azad: Afrika Edebiyatında Dil Politikası, Ankara: Hece Yayınları.

Nicolson, Harold (1950), Diplomacy, Oxford University Press, London.

Nye, Joseph S., Welch, David A. (2018), Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, Çev. Renan Akman, Güncellenmiş 5. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nye, S. Joseph, Jr. (2011), The Future of Power, New-York: Public Affairs. Türkçe Geniş Özet: "Gücün Geleceği", Özet Kitap.

[3] Alman Akademisinden Goethe Enstitüsüne

Nye, S., Joseph, Jr. (2016), Amerikan Yüzyılı Bitti Mi?, Çev. Burç Beşgül, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık

Nye, S., Joseph, Jr. (1990), "Soft Power", Foreign Policy, No. 80, Twentieth Anniversary, (Autumn 1990): s. 153- 171.

Nye, S., Joseph, Jr. (2002), The Paradox of American Power: Why the World' Only Superpower Can't Go It Alone, Oxford University Press,

Nye, S., Joseph, Jr. (2008), "Public Diplomacy and Soft Power", Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World, ss. 94-109.

Nye, S., Joseph, Jr. (2017), Yumuşak Güç, 2. Baskı, Çev. Rayhan İnan- Aydın, Ankara: BB101 Yayınları

Ogawa, Tadashi (2009), "Origin and Development of Japan's Public Diplomacy", Routledge Handbook of Public Diplomacy, (Ed.) Nancy Snow, Philip M. Taylor, s. 270-281, London.

Oh, Chong-Jin; Chae, Young-Gil (2013), Constructing Culturally Proximate Spaces through Social Network Services: The Case of Hallyu (Korean Wave) in Turkey, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Volume 10, No. 38 (Summer 2013), s. 77-99.

Okur, M. A. (2015), Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk, 3. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Önal, B. (2020), "Çin'in Kültürel Diplomasisi: Konfüçyüs Enstitüleri'nin Rolü ve Eleştiriler". International Journal of Politics and Security (IJPS), Cilt. 2, Sayı. 4, 2020, ss.217-245

Özdemir, H. (2008), "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63 (3), ss.113-144.

Özek, M. (2019), Yumuşak Güç Bağlamında Türkiye'de Uluslararası Öğrenci Hareketliliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Özel, C. (2018), "Yumuşak Güce Bütünsel Bakış", Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs 2018, 7 (1), ss. 1-27.

Özkan, B., İ.; Boylu, Y. (2020), "Turizmin Yumuşak Güç Olarak Kullanımı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 4 (5), ss. 343-363.

Paffey, Darren J. ve Mar-Molinero, Clare (2009), "Globalization, linguistic norms and language authorities: Spain and the panhispanic language policy", Language and Society in the Hispanic World, (Ed.), J.C. Perez, L. F. Lara, M. Perl, A. S. Schwegler, K.Zimmermann, s.159-174, Madrid.

Papaioannou, Katerina (2018), A Theoretical Approach To The Terms Of Cultural Policy And Cultural Diplomacy As Pillars Of "Soft Power", IJASOS International E- Journal of Advances in Social Sciences, Vol IV, Issue 11, August 2018. S. 503-506.

Parsons, Anthony (1985), Parsons Source: International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 61, No. 1 (Winter, 1984-1985), s. 1-8.

Paschalidis, Gregory (2009), "Exporting National Culture: Histories of Cultural Institutes Abroad[4]", International Journal of Cultural Policy, 15:3, 275-289.

Pekcan, C. (2016), "*Çin'in Kültürel Diplomasisinin 'Çin Tehdidi' Algısının Kırılmasındaki Önemi*", İnternational Conferance on Eurasian Economics, Kaposvar, Macaristan, 29-31 Ağustos, s.212-219.

Pells, Richard (1997), Not Like Us, New York: Basic Books.

[4] "Milli Kültürün İhracı: Dünyadaki Kültür Enstitülerinin Tarihleri"

Pınar, L. (2017), "Amerika Birleşik Devletleri'nin Yumuşak Gücü ve Hollywood", İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, s.253-274.

Poggi, Gianfranco (2012), Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım, Çev. Şule Kut ve Binnaz Toprak, 6. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Polat, Veli (2016), "Teknolojik Belirleyicilik Kuramı", Kitle İletişim Kuramları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ortak Ders Notları. s. 164-84.

Popovic, Milos; Jenne, Erin K. & Medzihorsky, Juraj (2020): Charm Offensive or Offensive Charm? An Analysis of Russian and Chinese Cultural Institutes Abroad, Europe-Asia Studies.

Portelli, Hugues (1982), Gramsci ve Tarihsel Blok, çev. Kenan Somer, Savaş Yayınları, Ankara.

Prandi, Luana (2020), The Promotion of İtaly Through the Agency of Italian Cultural Diplomacy: The Case of the Italian Institutes of Culture in Germany.

Pretelli, M. (2006), "Culture or propaganda? Fascism and Italian culture in the United States", "Studi Emigrazione / Migration Studies", International Journal of Migration Studies, XLIII, n. 161, s. 171-192.

Prieto, J.J., Nunez, R.R. (2018), "Mass cultural communication: the case of the Cervantes Institute and its digital diplomacy via Twitter", Communication & Society, Vol. 31 (3), ss.239-259

Primakov, Yevgeni (2019), Rusların Gözüyle Ortadoğu, Çev. Olga Tezcan, Ankara: Alalma Yayınları.

Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Rawnsley, Gary D. (2020), "Communicating Confidence China's Public Diplomacy", Routledge Handbook of Public Diplomacy, (Ed) Nancy Snow ve Nicholas J. Cull, İkinci Edisyon, s. 284-300.

Riordan, S. (2005), Dialogue-based Public Diplomacy: a New Foreign Policy Paradigm (Jan Melissen (Ed.)), Palgrave MacMillan.

Rizanaj, Festim (2022), "Balkan Dillerinde Yayın Yapan Uluslararası Yayın Kuruluşlarının Kamu Diplomasisi Bağlamında Yayın Politikalarının İncelenmesi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Robins, K. (2013), İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası, 2. Baskı, Çev. Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Robinson, William I. (2002), "Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller", Çev. Erdem Türközü, *Praksis*, S.8, ss. 125-168.

Rofe, J. Simon (2016), Diplomatic Practice, Alison R. Holmes and J. Simon Rofe (Eds.)

Ryniejska, M. (2009), Cultural Diplomacy as a Form of International Communication, University of Wroclaw.

Said, E. W. (2017), Şarkiyatçılık, Onuncu Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Said, E.W. (2016), Kültür ve Emperyalizm, Çev. Necmiye Alpay, 4. Baskı, İstanbul: Hil Yayınları

Sak, Elif ve Adilbekova, Kaldygul (2015), "Rusya ve Kültürel Dİplomasİsİ", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, s.42-84.

Sancak, Kadir (2016), Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç, Ankara: Nobel Yayınları.

Sancar, G.A. (2012), Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler, İstanbul: Beta Yayınları.

Sartori, Giovanni (2006), Görmenin İktidarı, Homo Videns, 2. Baskı, çev. G. Batuş, B. Ulukan, İstanbul Karakutu Yayınları.

Sarup, Madan (2017), Post-Yapısalcılık ve Post Modernizm, Beşinci Baskı, Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Saunders, Frances Stonor (2020), Parayı Verdi Düdüğü Çaldı, 2. Baskı, Çev. Ülker İnce Ankara: İmge Kitabevi.

Scott, Mike (2000), "Alliance Française", Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning, Editör. Michale Byram, Taylor & Francis Routledge, London.

Seymour, Richard (1957), "The British Council And The Commonwealth", Journal of the Royal Society of Arts, Vol. 105, s.781-792.

Shibasaki, Atsushi (2011), "Activities and Discourses on International Cultural Relations in Modern Japan: the making of KBS (Kokusai Bunka Shinko Kai), 1934-53", Editör Madeleine Herren, Networking the International System: Global Histories of International Organizations, s. 25-41

Signitzer, B. (2008), "Public Relations and Public Diplomacy, Some Conceptual Explorations", Ansgar Zerfass, Betteke van Ruler, Krishnamurthy Sriramesh, (Eds.), Public Relations Research-European and Internationals Perspectives and Innovations.

Signitzer, B. H. ve Coombs, T. (1992). Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Covergences. Public Relations Review, 18(2), 137–147.

Simonin, Bernand L. (2008). "Nation Branding and Public Diplomacy: Challenges and Opportunities", Fletcher Forum of World Affairs 32 (3): 19-34

Snow, N. (2014). Public Diplomacy: New Dimensions and Implications. Içinde T. L. McPhail (Ed.), Global Communication: Theorises, Stakeholders and Trends (4. Baskı, ss. 64–79). John Wiley & Sons, Inc.

Stalin, Josef (2005), Son Yazılar 1950-1953, Üçüncü Baskı, Sol Yayınları.

Starr, Don (2009), Chinese Language Educaiton in Europe: the Confucius Institutes, European Journal of Education, Vo. 44, No.1, Part I

Su, Ali Ercan (2006), "Eleştirel Teori Çerçevesinde Hegemonya ve Alt-Hegemonya: Almanya ve Japonya Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Sümer, Gültekin (2020). Yumuşak Güç Yanılgısı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, s.1143-1160.

Swartz, D. (2018), Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Szondi, György (2009), "*Central and Eastern European Public Diplomacy A Transitional Perspective on National Reputation Management*", Routledge Handbook of Public Diplomacy, (Ed.) Nancy Snow, Philip M. Taylor, s. 294-313, London.

Şaul, Linet (2015), "Sefarad Şarkılarının Tarihçesi, Oluşumu ve Yapısı", Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi, 2015 (7), ss. 111- 119.

Şener, Mustafa (2020), "Baskı Grupları", Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler, 8. Baskı, Haz. G. Atılgan, E.A. Aytekin, s. 253-265, İstanbul: Yordam Kitap.

Şişman, A. (2009), XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı (2017), III. Milli Kültür Şurası, Şura Kitabı, 03-05 Mart 2017, III. Kültür Şurası Sekretaryası, İstanbul.

Tekin, H.H:, Tekin, H. (2012), "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", İstanbul University Journal of Sociology[5], 3 (13), s.101-116.

[5] İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Sosyoloji Dergisi

Tocqueville, A. (2015), Amerika'da Demokrasi -1, Çev. Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları

Tolstoy, Lev Nikolayeviç (1941), Sanat Nedir, Hasan Ali Yücel'in Sunuşu, XIV. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tomlinson, John (2002), Cultural Imperialism: A Critical Ontroduction, Continuum, New York.

Tomlinson, John (2005), "Globalization and Cultural Identity", The Global Transformations Reader: An Introduction to the Globalization Debate, (edited by) David Held and Anthony McGrew, 2. Baskı, s. 269- 278, Cambridge: Polity Press

Totaro-Genevois, Mariella (2005), Cultural and Linguistic Policy Abroad: The Italian Experience, Library of Congress Cataloging in Publication Data, Toronto

Tulun, Teoman Ertuğrul (2022), "Alman-Fransız Ortak Kültür Enstitüleri: Batı Avrupa Sömürgeciliğinin Medenileştirme Misyonunun Dönüşümü", Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No: 2019.

Turner, Graeme (2016), İngiliz Kültürel Çalışmaları, Türkçe Söyleyenler Deniz Özçetin, Burak Özçetin, Ankara: Heretik Yayıncılık

Usul, A.R. ve Yaylacı, İ. (2020), Dönüşen Diplomasi ve Türkiye, (Editörler), İstanbul: Küre Yayınları.

Ünalmış, A. N. (2019), "Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi ve Bir Uygulayıcı Olarak Yunus Emre Enstitüsü", bilig, Güz, 2019, Sayı 91, ss. 137-159.

Üstel, Füsun (2021), Kültür Politikasına Giriş, İstanbul: İletişim Yayınları

Van Kessel, T. M. C. (2011). Cultural promotion and imperialism: the Dante Alighieri Society and the British Council contesting the Mediterranean in the 1930s.

Van Kessel, Tamara (2019), "The Dante Alighieri Society in Warsaw From aristocratic sociability to Fascism's intellectual showcasing (1924-1934)", Fascicolo, 1, s. 83-96.

Velikaya, Anna A., Simons, Greg (2020), Russia's Public Diplomacy, Palgrave Macmillan, Switzerland.

Wallerstein, İ. (2014), Dünya Sistemleri Analizi, İstanbul: bgst Yayınları.

Waltz, K. N. (2015), Uluslararası Politika Teorisi, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Wang, Jiayu (2014), Criticising images: critical discourse analysis of visual semiosis in picture news, Critical Arts: South-North Cultural and Media Studies, 28: 2, ss.264-286.

Weber, Max (2008), Sosyoloji Yazıları, Çeviren Taha Parla, 12. Baskı, İstanbul: Deniz Yayınları.

Williams, R. (2017), Kültür ve Toplum 1780- 1950, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Williams, R. (2018), Modern Trajedi, Çev. Barış Özkul, İstanbul: İletişim Yayınları.

Wyszomirski, Margaret; Burgess Christopher; Peila, Catherine (2003), International Cultural Relations: A Multi-Country Comparison, Arts Policy and Administration Program The Ohio State University, April, Columbus.

Yağmurlu, A. (2007), "Halkla İlişkiler Yönetimi Olarak Kamu Diplomasisi", İletişim Araştırmaları, 5 (1): 9-38.

Yağmurlu, A. (2019a), "Kültürel Diplomasi: Kuram ve Pratikteki Çerçevesi", Selçuk İletişim, 12 (2), ss.1182-1210.

Yağmurlu, A. (2019b). "*Kamu Diplomasisi Bakışından Spor Diplomasisi*", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18(4), 1367-1380, Submission Date: 21-04-2019, Acceptance Date: 18-10-2019. Araştırma Makalesi.

Yağmurlu, A. (2019c), "*Kamu Diplomasisi ve Ulus Markalaşması: Bir Elmanın İki Yarısı Mı?*", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 49, Güz 2019, ss.122-138, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Yağmurlu, Aslı (2019d) "Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Kültür Enstitüleri: Yunus Emre Kültür Enstitüsü", (Ed.) Çağatay Edgücan. Zeynel Karacagil, Şafak Bozgun, Current Debates on Social Sciences: Law Political Sciences and Economy, ss. 12-22, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Yalçın, Bahar (2010), Turizmde Sürdürülebilir Rekabet Açısından İşletmelerin Kurumsal İmajı ile Ülke İmajı Arasındaki Etkileşime Yönelik Bir Değerlendirme, Dayanışma Dergisi, Sayı 108, ss 23-33, İzmir.

Yang, Rui (2010), "Soft Power and Higher Education: An Examination of China's Confucius Institutes", Globalisation, Societies and Education, 8 (2), ss. 235-245.

Yaylacı, İsmail (2020), "Güç Kavramsallaştırmaları ve Diplomasi", Dönüşen Diplomasi ve Türkiye, Editör: A. R. Usul ve İ. Yaylacı, ss.47-57, İstanbul: Küre Yayınları.

Yazar, F. (2020), Kamu Diplomasisi Kriz Yönetimi Yaklaşımları, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yıldırım, Yavuz (2017), Kültür ve Güç, Birinci Baskı, İstanbul: Cinius Yayınları.

Yılmaz, Ayhan Nuri ve Kılıçoğlu, Gökmen (2017), "Avrupa Birliği'nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi", Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 8, Sayı 15, ss. 83-118.

Yılmaz, Ayhan Nuri ve Kılıçoğlu, Gökmen (2018), Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler, Ankara: Nobel Kitap.

Yiğit Gülseren, Aslı, (2019), Geçmişten Günümüze Russkiy Mir (Rus Dünyası): Bir Kimlik Projesinden Uluslararası Politikaya, Avrasya Etüdleri, sayı 56, s.33-52.

Ying, Zhou ve Sabrina, Luk (2016), Establishing Confucius Institutes: a tool for promoting China's soft power?, Journal of Contemporary China, 25: 100, ss.628-642.

Young, J. Y. (2016), Postkolonyalizm, Çev. B.T. Köprülü, S. Şen, Ankara: Matbu Kitap.

Yukaruç, U. (2017), "A Critical Approach to Soft Power", BEÜ SBE Dergisi, 6 (2), s.491-502.

Yurdakul, Derya (2019), *ABD Hegemonyası Karşısında Çin'in Yükselişi ve "Barışçıl Dış Politika" Söylemi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yüksel, E., Dingin A. E. (2020), Köşe Kapmaca, Konya: Litera Türk.

Zaharna, R. S (2009), "Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives", Nancy Snow and Philip M. Taylor (Eds) Routledge Handbook of Public Diplomacy, Routledge, NY, s.86-100.

Zaharna, R.S. (2010), Battles to Bridges: U.S. Strategic Communication and Public Diplomacy After 9/11, Studies in Diplomacy and International Relations, Palgrave Macmillan, London.

Zaptçıoğlu, Dilek (2012), "Sultan Abdülaziz 1867 Paris Dünya Fuarı'nda: Otantiklik Meselesine Bakış", Yeterince Otonatik Değilsiniz Padişahım, ss. 11-39, İstanbul: İletişim Yayınları.

Zöllner, Oliver (2020), "Germany's Public Diplomacy: Translating Domestic Discourses of Modernity and Culture, Past and Present", Routledge Handbook of Public Diplomacy, (Ed) Nancy Snow ve Nicholas J. Cull, İkinci Edisyon, s. 254-263

Raporlar (Faaliyet Raporları – Sektör Raporları)

IndexOnCersorship (2021), The Rise Of Confucius Institutes, Eylül 2021, A Report on Chinese Influence in Universities.

UNESCO (2005), Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (KİFAÇ), 20 Ekim 2005, Paris

Yunus Emre Enstitüsü (2021), Yunus Emre Enstitüsü 2020 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.

Kanun ve Yönetmelikler

"*Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Rusya Federasyonu Hükûmeti Arasında Kültür Merkezlerinin Kuruluşu ve Faaliyetlerine Dair Anlaşma*", 6522 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 05/03/2014.

"*Yunus Emre Vakfı Kanunu*", 5653 Sayılı Kanun, Resmi Gazete: 18/05/2007

İnternet Kaynakları

"Türkiye'nin önemli bir Kamu Diplomasisi potansiyeli var…" https://www.abdullahozkan.com/2019/02/04/turkiyenin-onemli-bir-kamu-diplomasisi-potansiyeli-var/, E. 20.08.2021

Alliance Française, Adana, Atölyeler https://www.af-adana.org/copy-of-%C3%B6zel-dersler E. 27.02.2023

Ankara'da "Arnavut Kültür Merkezi" Açıldı https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avras yadan/ankara-39-da-39-39-arnavut-kultur-merkezi-39-39-acildi/54e703258a58c9117c9226dd E. 14.10.2021

Avrupa Dil Sınavları Birliği, ALTE, The Association of Language Testers in Europe https://www.alte.org/ E. 23.06.2021

Bir Başkentin Oluşumu, Almanca Konuşan Mimarların Ankara'daki İzleri https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/trindex.htm, E. 27.02.2023

Boğaziçi Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü http://www.confucius.boun.edu.tr/ E. 27.02.2023

British Council dil okulu kapandı, 05.05.2006 https://www.milliyet.com.tr/gundem/british-council-dil-okulu-kapandi-256422, E. 08.11.2021

British Council https://www.britishcouncil.org/about-us/history Erişim. 27.02.2023

Brussels University to Close Chinese-Funded Institute After Espionage Accusations", The Brussels Times (2019) https://www.brusselstimes.com/belgium/83195/brussels-university-to-close-chinese-funded-instituteafter-espionage-accusations-vub-confucius-institute/, E. 27.02.2023

Camoes Enstitüsü, Who We Are? https://www.instituto-camoes.pt/en/institutional/about-us/who-we-are E. 27.02.2023

Cervantes Enstitüsü, https://estambul.cervantes.es/tr/enstitunun_tanitimi.htm, E. 07.06.2021

Devlet, Nadir (2020), *Rusya neden yeni anayasa hazırlıyor?,* 09.03.2020 https://www.indyturk.com/node/143626/t%C3%BCrkiyeden-sesler/rusya-neden-yeni-anayasa-haz%C4%B1rl%C4%B1yor E.27.02.2023

Dünyanın "Engin" Hayranları, Türkiye'nin "Akyürek"li Elçileri, 28.06.2020 https://www.trtgeleceginiletisimcileri.com/haber-detay/217f9087-9c71-4a08-acf6-1e91b53c04e0/ dunyanin-engin-hayranlari-turkiyenin-akyurekli-elcileri, E.08.11.2022

European Union National Institutes for Culture, Avrupa Birliği Ulusal Kültür Enstitüleri https://www.eunicglobal.eu/ E.01.07.2021

Goethe Enstitüsü, Hakkımızda https://www.goethe.de/ins/tr/tr/ueb.html E. 24.11.2021

https://www.washingtonpost.com/news/josh-rogin/wp/2018/08/14/pentagon-barred-from-funding-confucius-institutes-on-american-campuses/?utm_term=.77cd5839ae44 E. 27.02.2023

Istituto Italiano di Cultura (İtalyan Kültür Merkezi) https://iicistanbul.esteri.it/iic_istanbul/tr/ E.29.11.2021

İlber Ortaylı, *Ankara Anlaşması'nın 100. Yılı*, Hürriyet Gazetesi, 31 Ekim 2021 Sayısı https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/ankara-anlasmasinin-100-yili-41928697 E. 01.11.2021

Joseph S. Nye, "The rise of China's soft power'", Harvard Kennedy School Belfer Centerfor Science and International Affairs, 29 Aralık 2005, https://www.belfercenter.org/publ ication/rise-chinas-soft-power, E. 26.02.2022

Kore Kültür Merkezi, https://tr.korean-culture.org/tr/6/contents/331, E.27.02.2023

Korkmaz Alemdar, "Sansüre Artık Gerek Kalmadı", 12.08.2018 https://www.odatv4.com/ makale/sansure-artik-gerek-kalmadi-12081840-144468, E.01.11.2022

New developments for global Confucius Institutes https://sites.gold.ac.uk/confucius-institute/new-developments-for-global-confucius-institutes/ E. 15.02.2022

Okçak, Hakan (2021), *Hallyu (Kore Dalgası)*, Yayım: 02.12.2021 https://www.gazeteduvar .com.tr/hallyu-kore-dalgasi-haber-1543953 E. 19.03.2022

Ortadoğu Teknik Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü https://ci.metu.edu.tr/tr E. 31.12.2021

Russkiy Mir Foundation, Yönetim Kurulu Üyeleri https://russkiymir.ru/en/fund/management-board.php E, 30.01.2022

Rusya Federasyonu Başkanı'nın Russkiy Mir Vakfı'nın Kurulmasına İlişkin Kararnamesı https://russkiymir.ru/fund/the-decree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russian-world.php#1, E. 19.02.2022

TABİP Nedir? https://www.tabip.global/ecosystem/views/portalHeader/Tabip-Nedir-1 E. 10.03.2022

TEPAV Rusya Merkezi Açıldı, 12/05/2020 https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/1626 E.02.02.2022

Türkiye'deki Macar Anıtları https://www.turkmagyarizi.com/t%c3%bcrk.html, E. 13.12.2021

Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Çağdaş Yaklaşımlar: Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm (Yeni Gerçekçilik Ve Yeni İdealizm) https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefconte nt/20_21_Guz/uluslararasi_iliskiler_teorisi/5/index.html E.16.08.2021

Uluslararası İlişkiler Teorileri, "5. Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Çağdaş Yaklaşımlar: Neo-realizm ve Neo-liberalizm (Yeni Gerçekçilik ve Yeni İdealizm)" https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/uluslararasi_iliskiler_teorisi/5/ index.html ,E.04.08.2021

Yeditepe Üniversitesi Konfüçyüs Enstitüsü https://confucius.yeditepe.edu.tr/en E. 31.12.2021

YEE (2017a), Yunus Emre Ensititüsü 2017 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.yee.org.tr/ sites/default/files/yayin/2017-faaliyet-raporu-27.11.2018-dusuk-boyut.pdf E. 11.03.2022

YEE (2017b), Yunus Emre Enstitüsü 2017-2018 Stratejik Planı, Strateji Geliştirme Müdürlüğü, https://www.yee.org.tr/sites/default/files/yayin/2017-2018_staratejik_plan_21.12.2017.pdf, E. 01.07.2022

Yumuşak Güç İndeksi, The Soft Power 30, Portland, https://softpower30.com/ E: 20.05.2021

Yunus Emre Vakfı Mütevelli Heyeti https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-vakfi-yonetimi, E.30.12.2021

İnternet Video Kaynakları

ODTÜ Konfüçyüs Merkezi Tanıtım Filmi / METU Confucius Institute Film https://www.youtube.com/watch?v=sQX282kgU7c E.24.01.2022

Teke Tek Bilim- İlber Ortaylı ile Türk Kültürünün Dünyaya Etkileri, Yayın Tarihi: 23 Şubat 2020 https://www.youtube.com/watch?v=8n-dWy3EeCQ, E. 13.03.2022

Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Şeref Ateş Konuğumuz -Balkan Gündemi- TRT Avaz, 02.12.2016 https://www.youtube.com/watch?v=-2tdW3HGgAw E.20.02.2022

Enstitülerin İnternet Siteleri

British Council: http://www.britishcouncil.org/

Confucius Institute: http://english.chinese.cn/

EUNIC: http://www.eunic-online.eu/

Goethe Institut: http://www.goethe.de/

Institut Français: http://www.institutfrancais.com/

Instituto Cervantes: http://www.cervantes.es/

Istituto italiano di cultura all'estero: http://www.iic.esteri.it/

Japanese Foundation: https://www.jpf.go.jp/e/

Culture and Creativity https://culture.ec.europa.eu/

Danimarka Kültür Merkezi https://www.danishcultureturkiye.com/tr/

Gözden Geçirilmiş 2. Basım

YAŞLI BAKIM HİZMET MODELLERİ VE SOSYAL POLİTİKA YAKLAŞIMLARI

Editör
Doç. Dr. Mehtap Pekesen

TÜRKİYE GERONTOLOJİ SERİSİ
TGS

nobel

YAŞLI BAKIM HİZMET MODELLERİ VE SOSYAL POLİTİKA YAKLAŞIMLARI

Editör: Doç. Dr. Mehtap Pekesen

Yayın No.: 3631
Beşerî Bilimler No.: 335
ISBN: 978-625-439-846-9
E-ISBN: 978-625-439-847-6
Basım Sayısı: Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Pekesen, Mehtap.
Yaşlı Bakım Hizmet Modelleri ve Sosyal Politika Yaklaşımları / Editör: Mehtap Pekesen
Gözden Geçirilmiş 2. Basım, XII + 282 s., 16,5x24 cm, Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-439-846-9
E-ISBN: 978-625-439-847-6
1. Yaşlı Bakımı 2. Bakım Hizmetleri 3. Yaşlılık Politikaları 4. Sosyal Hizmetler 5. Tıbbi ve Gerontolojik Sosyal Hizmetler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Türkiye Gerontoloji Serisi İçin Ön Söz iii

Bölüm Yazarları v

Editörden ix

Yaşlılık ve Yaşlanma 1
Tahsin Barış Değer

Yaşlılıkta Sık Karşılaşılan Sağlık Problemleri ve Önleme Yaklaşımları 27
Mehtap Kaçar

Geriatrik Sendromlar 45
Semra Gündoğdu

Yaşlılıkta Güncel Sorunlar: Yaş Ayrımcılığı ve Sosyal Dışlanma 79
Nilüfer Korkmaz Yaylagül

Bütünleşik Sosyal Hizmet Modeli 97
Orhan Koç - Rumeysa Ceylan

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Kurumsal Bakım Modelleri 123
Zeynep Acar

Entegre Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Toplum Temelli Bakım Modelleri 139
Mustafa Çoban

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Terminal Dönem Bakım Modelleri 151
Sevcan Toptaş Kılıç

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Ergoterapi 167
İbrahim Yavuz Tatlı - Halim Yılmaz

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Dental Hizmetler 181
Gülcan Coşkun Akar

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Transkültürel Bakım 193
Şengül Akdeniz

Aktif Yaşlanma Çerçevesinde Yaşam Boyu Öğrenme..... 219
Özlem Tanrıöver

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Sosyal Politika Yaklaşımları 233
Mehtap Pekesen

Sivil Toplum Perspektifinden Yaşlı Bakımı ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler 265
Özge Kutlu - Deniz Say Şahin

1

Yaşlılık ve Yaşlanma

Tahsin Barış Değer

1. GİRİŞ

"Herkes uzun yaşamak ister ama kimse yaşlanmak istemez." demiş ünlü yazar Jonathan Swift 18. yüzyılın başlarında ancak o yıllarda çoğu insan yaşlılığı göremeden bu dünyaya veda ediyordu. 21. yüzyılda ise daha fazla sayıda insanın yaşlılık dönemine ulaşması ve hatta hayatının dörtte birini bu dönemde yaşayarak geçirmesi olağan bir hâl almıştır. Yaşam süresinin uzamasına doğum sayılarının azalması da eklenince son yıllarda dünyanın geçirdiği en büyük toplumsal değişim nüfusun yaşlanması olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının artması bugün olduğu gibi gelecekte de artarak devam edecektir. "Yakın bir gelecekte toplum, hayatlarının üçte birini yaşlılık döneminde geçiren insanlardan oluşacaktır." ifadesi bir kehanet cümlesi olmayacaktır.

2. YAŞLILIK VE YAŞLANMA

Dünyadaki tüm canlılar doğar, yaşar ve ölürler. Yeni doğan bir çocuk, anne karnına ilk düştüğü günden daha yaşlıdır. 10 yaşındaki bir çocuğa göre 11 yaşındaki çocuk daha fazla yaş almıştır. Bir gence göre bir yetişkin daha yaşlı, bir yetişkine göre ise ileri yaştaki bir kişi daha yaşlıdır. Yaşlanma, yaş almaktır. Kalınkara, yaşlanmayı anne karnından başlayan ve ölüme kadar devam eden bir evrilme süreci olarak tanımlamaktadır (2016: 1). Gerçekten de yaşlanma doğal ve ömrü olan her canlı için kaçınılmaz bir gelişim sürecidir.

İnsan hayatını bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık yılları olarak sınıflandırmak günlük hayatta sıklıkla kullanılan bir durumdur. Buradaki yaşlılık yılları bir dönemi ifade etmektedir ve işte bu dönemin adı yaşlılıktır. Artık günümüzde yaşlılık yıllarının süresi bebeklik, çocukluk ve hatta gençlik yıllarının toplamını aşmaya başlamıştır. İnsanoğlu hayatının hatırı sayılır yıllarını yaşlılık dönemi içerisinde geçirmektedir. Çeşitli kaynaklarda yaşlılık kavramı ile ilgili pek çok tanımlamalara rastlamak mümkündür. Yaşlılık, gelişim ve olgunlaşma dönemlerinden sonra gelen, kalıtsal

aile bireylerinin sayısındaki azalışı da göz önünde bulundurulduğunda, tüm toplumu kapsayan, birikimlerin çalışma çağında başladığı ve yaşlılık döneminde bireyleri rahat ettirecek sosyal bakım sigortası sistemi ülkemizde hızla uygulamaya koyulmalıdır (Tufan, 2016: 167).

- Yaşlılık dönemlerinde bilişsel, fiziksel ve sosyal ilerlemeyi sağlayan, yaşam memnuniyetini artıran, bağımlılığı öteleyen bir program olan ve ülkemizde birçok üniversite bünyesinde uygulanmakta olan Tazelenme Üniversitesi programının diğer üniversitelerde de uygulanması teşvik edilmelidir (Tufan, 2018: 1-9).
- ABD'de politikacılar, yazarlar ve uzmanların önerdiği; yaşlılığın gelecekteki sorunlarına çözüm olabilecek, nüfusun 55 yaş ve üstünü kapsayan, oyun, ibadet, kişisel ilişkiler, aile, yaşam, sivil katılım ve genel vatandaşlık konularında yeniden düzenlemeleri içeren bir yaşlanma programı benzerinin ülkemizde de planlanması düşünülmelidir (Sugar vd., 2014).
- Ülkemizde yaşlılara yönelik sosyal ve bakım hizmetleri veren belediyeler bulunmasına rağmen henüz bu hizmetlere başlamamış birçok belediye de bulunmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yaşlılara hizmet veren büyükşehir belediyelerine destek olmak amacı ile başlattığı YADES (Yaşlı Destek) projesi diğer il ve ilçe belediyelerini kapsayacak şekilde genişletilmelidir (Değer, 2020b: 276).
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü ve Engelli Hizmetleri Müdürlüğü adları ile birbirinden ayrılmalı, Yaşlı hizmetleri ayrı bir müdürlük olarak hizmet vermeli, bu müdürlüğün taşra teşkilatlarında gerontolog unvanlı personel istihdamı mutlaka yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

ARSLAN, İ., KARAGÜL, S. (2020) Küresel Bir Tehdit (COVID-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 1-36

BEKTAŞ, E., BEKTAŞ, Y. (2018). Gerontolojinin Tarihi. A. Canatan (Ed) *Temel Gerontoloji* içinde (s. 25-43). Hedef CS Yayıncılık, Ankara

BİLGE, M. (2020). Geçmişten Günümüze Yaşlılık. Z. Gençtürk (Ed). *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* İçinde, (s. 14-25), Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara

BULUT, Ü., ÖZÇAKAR, N. (2016). Nasıl Yaşlanıyoruz? *Turkish Family Physician*. 3(1), 1-5

CANATAN, A. (2018a). Gerontolojiye Giriş. A. Canatan (Ed) *Temel Gerontoloji* içinde (s. 13-24). Hedef CS Yayıncılık, Ankara

CANATAN, A. (2018b). Birinci Kuşak Gerontoloji Kuramları I. A. Canatan (Ed) *Temel Gerontoloji* içinde (s. 94-99). Hedef CS Yayıncılık, Ankara

ÇAĞLAR, T. (2014). Yaşlılık ve Sosyal Hizmet: Yaşam Destek Merkezi Örneği. *Toplum ve sosyal hizmet.* 25(2), s. 145-162

ÇATALOĞLU, S. (2018). Yaşlılık, Değer ve Teknoloji. *International Journal of Human Studies*, 1, 25-33

ÇELİK, F., YENAL, T. (2020). Covid-19 ve Hareketsiz Yaşam. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 249-259

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Doğuşta beklenen yaşam süresi, Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2021 http://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/dogusta-beklenen-yasam-suresi-i-85714.

ÇİÇEK, H. (2020). Cicero: Yaşlılığın Erdemleri. *Felsefe Dünyası*, (71), 5-16

DEĞER, T.B., ÇAKMAK, H. S., BOZKURT, E., EMİNSOY, B. (2020a). SARS-COV-2 Pandemic and Depression in the Elderly in the Curfew. *International Symposium of Sars CoV 2 and Elderly Health*, September 29-30, p.32

DEĞER, T.B. (2020b). Yaşlılar ve Yerel Yönetimler. Z. Gençtürk (Ed) *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* içinde (s. 264-282), Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara

DEMİREL, A., SÜTÇÜ, S. (2021). Covid-19 Salgınında Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Uygulamalar ve Hizmetlerin Değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* Pandemi Özel Sayısı, 17, 3644-3678

DURGUN, B. (2015). *Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler*. Yalın Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul

ERTUGAY, R. (2020). Covid-19 Koronavirüs Salgını Sürecinde Yaşlıların Örselenen Onuru ve Hadislerde Yaşlıların Konumu. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* , 3 (1) , 51-62

GENÇTÜRK, Z. (2020). Yaşlanan Toplumun Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme. D. Say Sahin (Ed) *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (s. 75-87) Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Bursa

GÜLTEKİN, T. (2020). Gerontolojinin Doğuşu ve Gelişimi. D. Say Sahin (Ed) *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (s. 1-14), Ekin Yayınevi, Bursa

GÜNDÜZ, G., FIŞKIN, K. (2017). Biyolojik Yaşlanma (Senesens). İ. Tufan ve M. Durak (Ed). *Gerontoloji* içinde (s. 145-163), Nobel Yayıncılık, 1. Basım, Ankara

KALINKARA, V. (2016). *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi*. Nobel Yayıncılık, 3. Basım, Ankara

KARAN, M.A., TUFAN, F. (2010). Yaşlanma Mekanizmaları. *Ege Tıp Dergisi/Ek* 49(3), 11-17

KİNSELLA, K., HE, W. (2009). An Aging World: 2008. In U.S. Bureau of the Census (Ed.), *International population reports P95/09-1.* Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

KOCAKOÇ, N. (2016). *Türk Hukukunda Yaşlı Hakları*. Orion Kitapevi, İzmir

KUNKEL, S.R., SCOTT BROWN, J., WHITTINGTON, F. J. (2014). *Global Aging: Comparative Perspectives on Aging and the Life Course*. Springer Publishing Company, New York

LIU, K., CHEN, Y., LIN, R., HAN, K. (2020). Clinical Features of COVID-19 in Elderly Patients: A Comparison with Young and Middle-Aged Patients. *The Journal of Infection*, 80 (6), 14-18

MATRAS, J. (1990). *Dependency, Obligations, and Entitlements: A New Sociology of Aging, the Life Course, and the Elderly*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

ÖZKUL, M., KALAYCI, I. (2020). Saygınlıktan Günün Ötelenmişliğine Yaşlılık Statüsü ve İlgili Aktör Rollerinde Değişmeler. D. Say Sahin (Ed) *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (s. 125-155), Ekin Yayınevi, Bursa

PEKCAN, H. (2000). Yaşlılık. G. Erkan, V. Işıkhan (Ed) *Antropoloji ve Yaşlılık (Vedia Emiroğlu'na Armağan)* içinde, H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, Ankara

PEKESEN, M. (2020). Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma. Gençtürk, Z. (Ed.) *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* içinde, 1. Basım (ss. 122-148.) Ankara: Detay Yayıncılık.

PEKESEN, M. (2021). Covıd-19 Pandemisinde 65 Yaş ve Üstü Bireyler: Virüs Mü? Damgalanma mı? Hangisi Daha Korkutucu? *Yaşlanma ve Toplum,* 7(7), 11-17.

PEKESEN, M. & AKDENİZ, Ş. (2021). The COVID-19 Pandemic Struggle of Older Adults' in Ethical Perspective: A Qualitative Research. *Turkiye Klinikleri J Med Ethics*, 29(3), 413-20 doi: 10.5336/mdethic.2021-84173

Sağlık Bakanlığı COVID-19 bilgilendirme platformu. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2021, https://covid19.saglik.gov.tr/

SERDAR, M. (2020). İbn Sina ve El-Kânûn Fi't-Tıbb Eserinin Orta Çağ Avrupası Tıp Fakülteleri Ders Müfredatlarına Tesiri. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Ramazan Şeşen Özel Sayısı)*, 71-100

SUGAR, J.A., RIEKSE, R. J., HOLSTEGE, H., FABER, M. A. (2014). *Introduction to Aging : A Positive, Interdisciplinary Approach*. Springer Publishing Company, New York

Telomer nedir? Erişim: 2 Mayıs 2021, http://www.telomer.com.tr/telomer-nedir/

TERECİ, D., TURAN, G., KASA, N., ÖNCEL, T., ARSLANSOYLU, N. (2016). Yaşlılık kavramına bir bakış. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* 16(1), 84-116

TİL, A. (2020). Nüfus Yaşlanması ve Toplumsal Boyutları. D. Say Sahin (Ed) *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (s. 55-71), Ekin Yayınevi, Bursa

TUFAN, İ. (2014). *Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul

TUFAN, İ. (2016). *Bakıma Muhtaç: Türkiye'de Alzheimer Hastası Yaşlıların Bakımı*. Koç Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul

TUFAN, İ. (2018). *Gerontolojik Söyleşiler*. Nobel Yayınevi, 1. Basım, Ankara

TÜİK, (2021) Haber Bülteni, İstatistiklerle yaşlılar 2020, Yayım Tarihi: 18 Mart 2021, Sayı: 37227, Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227

TUNA, M., TENLİK, Ö. (2017). Türkiye'de ve Dünyada Yaşlanma. İ. Tufan ve M. Durak (Ed). *Gerontoloji* içinde. (s. 3-24). Nobel Yayınevi, 1. Basım, Ankara

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı (21 Mart 2020).*65 yaş ve üstü ile kronik hastalığı olanlara yönelik sokağa çıkma yasağı genelgesi.* Erişim Tarihi: 30 Mart 2020, https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligiolanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi

UĞURLU, M.C. (1997). Hipokrat. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 50(2)

UNİTED NATİONS. (2019). Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World population prospects 2019, volüme II: demographic profiles*. Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2021, Erişim Adresi: https://population.un.org/wpp/Publications/

YUVAKGİL, Z. (2020). Yaşlılığa İlişkin Yaklaşımlar ve Teoriler. D. Say Sahin (Ed) *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde (s. 107-124) Ekin Yayınevi, 2. Baskı, Bursa

ZHANG, Y., CHEN, Y., MA, L. (2018). Depression and Cardiovascular Disease in Elderly: Current Understanding. *Journal of Clinical Neuroscience*, 47: 1-5

2

Yaşlılıkta Sık Karşılaşılan Sağlık Problemleri ve Önleme Yaklaşımları

Mehtap Kaçar

1. GİRİŞ

Her insan elbette sağlıklı ve uzun yaşama hakkına sahip olmalıdır. İnsan ömrü gün geçtikçe uzamaktadır, 60 yaş ve üzeri nüfusun sayısı giderek artmaktadır. 2019 yılında 60 yaş ve üzeri insan sayısı 1 milyar iken bu sayının 2030'a kadar 1.4 milyara ve 2050'ye kadar 2.1 milyara çıkacağı öngörülmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). Yaşlanma gerçekte doğumla birlikte büyüme ile başlayan, yaşam boyu devam eden geri dönüşü mümkün olmayan bir süreçtir. Net bir sınır koymak doğru olmasa da kronolojik yaşın 65 yaş ve üzerinde olması tüm dünyada yaşlılık olarak kabul edilmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşlı nüfus giderek artmaktadır ve 2025 yılında 9 milyon yaşlımız olacağı tahmin edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2014).

2. YAŞLANMA PATOGENEZİ

Yaşlanma; kronolojik olarak ilerleyen takvim yaşı ile beraber kişinin sosyal rollerinin değişmesi, mental ve fiziksel yeteneklerinin zayıflaması ve sonuçta değişen şartlara uyum sağlayabilme yeteneğinin azalması olarak tanımlanmaktadır. Zamanın insan üzerindeki etkileri büyüme, gelişme, yaşlanmadır. Biyolojik düzeyde yaşlanma zaman içinde pek çok moleküler ve hücresel hasarın birikmesinden kaynaklanmaktadır. Tüm vücutta yaygın olarak görülen ve biriken bu hasarlar giderek fiziksel ve zihinsel kapasitede bir azalmaya, hastalık risklerinde artışa ve sonunda ölüme yol açar (Dünya Sağlık Örgütü, 2018). Aslında yaşlanma doğumla birlikte başlar. Büyüme tamamlandığında büyümeyi sağlayan hücresel yollar çalışmaya devam eder; bu dönem hiperfonksiyon dönemidir, hücresel ve sistemik fonksiyonlar artar, bu hastalıkların oluşmasından önceki aşamadır. Yavaş yavaş hastalık öncesi aşama ilerler, ardından yaşlanma başlar. Sonunda değişiklikler klinik hastalık tanımına ulaşır; organ hasarı, fonksiyon kaybı, hızlı bozulma ve ölüm gerçekleşir (Blagosklonny, 2018). Ancak yaşlanma ile birlikte gerçekleşen bu değişiklikler kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin 70 yaşındaki bazı bireyler son derece sağlıklı ve özerk yaşamayı sürdürebilirken bazıları da sağlıksızdır ve başkalarının bakımına

4. SONUÇ YERİNE

Jonathan Swift'in dediği gibi ''Herkes sonsuza dek yaşamak ister ama hiç kimse yaşlanmak istemez" (DeJong vd., 2020). Ancak sağlıklı yaşamadan sağlıklı yaşlanmak mümkün değildir. Genç yaşlarda sağlık için ne kadar yatırım yapılırsa gelecek günler o kadar sağlıklı olacaktır. Sağlıklı yaşlanma sağlanamadığında yaşlanma ile birlikte görülen hastalıklara yakalanmak kaçınılmaz olmaktadır. Yaşla birlikte görülen hastalıkları önlemede en etkili yaklaşım sağlıklı yaşlanmayı sağlayacak hayat tarzı değişikliklerinin çok daha erken yıllarda gerçekleştirilmesi, bireylerin bu bilince ulaştırılması ve yaşam boyu sağlıklı yaşam tarzının sürdürülmesidir.

KAYNAKÇA

ATELLA, V., PİANO MORTARİ, A., KOPİNSKA, J., BELOTTİ, F., LAPİ, F., CRİCELLİ, C., & FONTANA, L. (2019). Trends in age-related disease burden and healthcare utilization. *Aging Cell*, *18*(1). https://doi.org/10.1111/acel.12861

BELCHİOR, P., YAM, A., THOMAS, K. R., BAVELİER, D., BALL, K. K., MANN, W. C., & MARSİSKE, M. (2019). Computer and Videogame Interventions for Older Adults' Cognitive and Everyday Functioning. *Games for Health Journal*, *8*(2), 129–143. https://doi.org/10.1089/g4h.2017.0092

BLAGOSKLONNY, M. V. (2018). Disease or not, aging is easily treatable. *Aging*, *10*(11), 3067–3078. https://doi.org/10.18632/aging.101647

Centers for Disease Control and Prevention. (2020). *Cancer Screening Tests | CDC*. Erişim Tarihi: https://www.cdc.gov/cancer/dcpc/prevention/screening.htm

COHEN, A. A., LEGAULT, V., & FÜLÖP, T. (2020). What if there's no such thing as "aging"? *Mechanisms of Ageing and Development*, *192*. https://doi.org/10.1016/j.mad.2020.111344

COLLOCA, G., Dİ CAPUA, B., BELLİENİ, A., FUSCO, D., CİCİARELLO, F., TAGLİAFERRİ, L., VALENTİNİ, V., & BALDUCCİ, L. (2020). Biological and Functional Biomarkers of Aging: Definition, Characteristics, and How They Can Impact Everyday Cancer Treatment. Içinde *Current Oncology Reports* (C. 22, Sayı 11, ss. 1–12). Springer. https://doi.org/10.1007/s11912-020-00977-w

DAO, T., GREEN, A. E., KİM, Y. A., BAE, S. J., HA, K. T., GARİANİ, K., LEE, M. R., MENZİES, K. J., & RYU, D. (2020). Sarcopenia and muscle aging: A brief overview. Içinde *Endocrinology and Metabolism* (C. 35, Sayı 4, ss. 716–732). Korean Endocrine Society. https://doi.org/10.3803/ENM.2020.405

DE SİRE, A., DE SİRE, R., PETİTO, V., MASİ, L., CİSARİ, C., GASBARRİNİ, A., SCALDAFERRİ, F., & INVERNİZZİ, M. (2020). Gut–joint axis: The role of physical exercise on gut microbiota modulation in older people with osteoarthritis. Içinde *Nutrients* (C. 12, Sayı 2). MDPI AG. https://doi.org/10.3390/nu12020574

DEJONG, E. N., SURETTE, M. G., & BOWDİSH, D. M. E. (2020). The Gut Microbiota and Unhealthy Aging: Disentangling Cause from Consequence. Içinde *Cell Host and Microbe* (C. 28, Sayı 2, ss. 180–189). Cell Press. https://doi.org/10.1016/j.chom.2020.07.013

Dünya Sağlık Örgütü. (2018). *Ageing and health*. Erişim Tarihi: 09.06.2021 https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health

Dünya Sağlık Örgütü. (2020). *Ageing: Healthy ageing and functional ability*. Erişim Tarihi: 09.06.2021 https://www.who.int/westernpacific/news/q-a-detail/ageing-healthy-ageing-and-functional-ability

Dünya Sağlık Örgütü. (2020). *Decade of healthy ageing: baseline report*. Erişim Tarihi: 09.06.2021 http://apps.who.int/bookorders.

EDWARDS, J. D., XU, H., CLARK, D. O., GUEY, L. T., ROSS, L. A., & UNVERZAGT, F. W. (2017). Speed of processing training results in lower risk of dementia. *Alzheimer's and Dementia: Translational Research and Clinical Interventions*, *3*(4), 603–611. https://doi.org/10.1016/j.trci.2017.09.002

ESKES, G. A., LONGMAN, S., BROWN, A. D., MCMORRİS, C. A., LANGDON, K. D., HOGAN, D. B., & POULİN, M. (2010). Contribution of physical fitness, cerebrovascular reserve and cognitive stimulation to cognitive function in post-menopausal women. *Frontiers in Aging Neuroscience*, *2*(OCT). https://doi.org/10.3389/fnagi.2010.00137

ESTEBSARİ, F., DASTOORPOOR, M., KHALİFEHKANDİ, Z. R., NOURİ, A., MOSTAFAEİ, D., HOSSEİNİ, M., ESMAEİLİ, R., & AGHABABAEİAN, H. (2019). The Concept of Successful Aging: A Review Article. *Current Aging Science*, *13*(1), 4–10. https://doi.org/10.2174/1874609812666191023130117

FİSSLER, P., KÜSTER, O. C., LAPTİNSKAYA, D., LOY, L. S., VON ARNİM, C. A. F., & KOLASSA, I. T. (2018). Jigsaw puzzling taps multiple cognitive abilities and is a potential protective factor for cognitive aging. *Frontiers in Aging Neuroscience*, *10*(OCT). https://doi.org/10.3389/fnagi.2018.00299

FLİNT, B., & TADİ, P. (2020). Physiology, Aging. *StatPearls*. StatPearls Publishing.

FRANCESCHİ, C., GARAGNANİ, P., MORSİANİ, C., CONTE, M., SANTORO, A., GRİGNOLİO, A., MONTİ, D., CAPRİ, M., & SALVİOLİ, S. (2018). The continuum of aging and age-related diseases: Common mechanisms but different rates. *Frontiers in Medicine*, *5*(MAR). https://doi.org/10.3389/fmed.2018.00061

FRİED, L. P., COHEN, A. A., XUE, Q.-L., WALSTON, J., BANDEEN-ROCHE, K., & VARADHAN, R. (2021). The physical frailty syndrome as a transition from homeostatic symphony to cacophony. *Nature Aging*, *1*(1), 36–46. https://doi.org/10.1038/s43587-020-00017-z

JAUL, E., & BARRON, J. (2017). Age-Related Diseases and Clinical and Public Health Implications for the 85 Years Old and Over Population. *Frontiers in Public Health*, *5*, 335. https://doi.org/10.3389/fpubh.2017.00335

KİECOLT-GLASER, J. K., WİLSON, S. J., & MADİSON, A. (2019). Marriage and Gut (Microbiome) Feelings: Tracing Novel Dyadic Pathways to Accelerated Aging. *Psychosomatic medicine*, *81*(8), 704–710. https://doi.org/10.1097/PSY.0000000000000647

KİM, S., & JAZWİNSKİ, S. M. (2018). The Gut Microbiota and Healthy Aging: A Mini-Review. Içinde *Gerontology* (C. 64, Sayı 6, ss. 513–520). S. Karger AG. https://doi.org/10.1159/000490615

Lİ, Z., ZHANG, Z., REN, Y., WANG, Y., FANG, J., YUE, H., MA, S., & GUAN, F. (2021). Aging and age-related diseases: from mechanisms to therapeutic strategies. Içinde *Biogerontology* (C. 22, Sayı 2, ss. 165–187). Springer Science and Business Media B.V. https://doi.org/10.1007/s10522-021-09910-5

MARESOVA, P., JAVANMARDİ, E., BARAKOVİC, S., BARAKOVİC HUSİC, J., TOMSONE, S., KREJCAR, O., & KUCA, K. (2019). Consequences of chronic diseases and other limitations associated with old age - A scoping review. *BMC Public Health*, *19*(1), 1–17. https://doi.org/10.1186/s12889-019-7762-5

NAKAMURA, J., KİTAGAKİ, K., UEDA, Y., NİSHİO, E., SHİBATSUJİ, T., UCHİHASHİ, Y., ADACHİ, R., & ONO, R. (2021). Impact of polypharmacy on oral health status in elderly patients admitted to the recovery and rehabilitation ward. *Geriatrics and Gerontology International*, *21*(1), 66–70. https://doi.org/10.1111/ggi.14104

PARK, D. C., LODİ-SMİTH, J., DREW, L., HABER, S., HEBRANK, A., BİSCHOF, G. N., & AAMODT, W. (2014). The Impact of Sustained Engagement on Cognitive Function in Older Adults: The Synapse Project. *Psychological Science*, *25*(1), 103–112. https://doi.org/10.1177/0956797613499592

PEKESEN, M. (2021). Yaşlılıkta Sık Karşılaşılan Sağlık Sorunları. *Yaşlılık ve Yaşlanma Sürecine Genel Bakış* İçinde, Ed. Akın, G. ve Pekmezci Purut, H. (ss. 105-138). İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.

PEKESEN, M. (2022). Yaşlanan Dünyaya Multidisipliner Perspektifden Bir Çözüm Önerisi: Aktif Yaşlanma S. Sütlü (Ed.) *Yaşlı Sağlığı* içinde, 1. Baskı (ss.31-49). Ankara: Nobel Yayıncılık.

SİEGEL, D. J. (2007). Mindfulness training and neural integration: Differentiation of distinct streams of awareness and the cultivation of well-being. Içinde *Social Cognitive and Affective Neuroscience* (C. 2, Sayı 4, ss. 259–263). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/scan/nsm034

TC Sağlık Bakanlığı. (2014). *Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi*. Kuban Matbaacılık Yayıncılık. 2. Basım, Ankara.

TEATER, B., & CHONODY, J. M. (2020). What attributes of successful aging are important to older adults? The development of a multidimensional definition of successful aging. *Social Work in Health Care*, *59*(3), 161–179. https://doi.org/10.1080/00981389.2020.1731049

WİLLİS, S. L., TENNSTEDT, S. L., MARSİSKE, M., BALL, K., ELİAS, J., KOEPKE, K. M., MORRİS, J. N., REBOK, G. W., UNVERZAGT, F. W., STODDARD, A. M., & WRİGHT, E. (2006). Long-term effects of cognitive training on everyday functional outcomes in older adults. *Journal of the American Medical Association*, *296*(23), 2805–2814. https://doi.org/10.1001/jama.296.23.2805

WOOLFORD, S. J., SOHAN, O., DENNİSON, E. M., COOPER, C., & PATEL, H. P. (2020). Approaches to the diagnosis and prevention of frailty. Içinde *Aging Clinical and Experimental Research* (C. 32, Sayı 9, ss. 1629–1637). Springer Science and And Business Media Deutschland Gmb H. https://doi.org/10.1007/s40520-01559.

3

Geriatrik Sendromlar

Semra Gündoğdu

1. GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde yaşlı nüfus oranı hızlı bir biçimde artarken gelecek yıllarda sağlık sistemi içerisinde daha çok yaşlı hasta ile karşılaşmak durumunda kalacağız. Geriatrik sendromlar düşük yaşam beklentisi ile ilişkilendirilmektedir. Klasik olarak sendrom terimi, birden fazla semptomu tek bir patojenetik yolla gruplamak için kullanılırken, geriatrik sendrom, birden fazla hastalık ve çoklu risk faktörlerinden kaynaklanan geriatride yüksek prevalansa sahip bir semptom veya semptom kompleksi anlamına gelmektedir (Sütlü, 2020a). Daha çok atipik semptomlarla ortaya çıkan, hastalık tanımıyla kesin olarak açıklanamayan klinik durumları tanımlayabilmek için *"geriatrik sendromlar"* ifadesi kullanılmaktadır. Bu sendromlara bağlı olarak yaşlıların yaşam kalitesi bozulup morbidite ve mortalite oranı artmaktadır. Geriatrik sendromlara yönelik uygun yaklaşımların belirlenmesi tüm geriatri ekibinin iş birliğini gerektirmektedir (Bahat Öztürk ve Karan, 2010; Şahin, 2012; Sleeper, 2009).

Sık görülen geriatrik sendromlardan üriner inkontinans, depresyon, deliryum, demans, düşme, polifarmasi, bası yarası, sarkopeni ile ilgili bilgiler bu kitap bölümünde paylaşılmıştır.

2. DEMANS

İlerleyici, dejeneratif bir sendrom olan demans, hafıza, düşünce, davranış ve sosyal fonksiyonları etkilemektedir. Yaşlı bireylerde engellilik ve bağımlılığa neden olurken kişisel, sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. 2050 yılında 152 milyon demans hastası olacağı öngörülmektedir. 60 yaşından sonra insidansı artan demansın 85 yaş üzerindeki yaşlılarda görülme sıklığı %25-45'tir. Demanslı hastalarda, uzun vadeli bakım ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak önlemlerin alınması, bakı-

KAYNAKÇA

ADIBELLİ, Ş., KORKMAZ, F. (2018). Yetişkin Hastalarda Basınç Yarası Gelişme Riskini Değerlendirmede Kullanılan Ölçekler, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 9:2, 136-140.

AKIN, S. (2015), Yaşlılarda Üriner İnkontinans, *Kontinans ve Nöroüroloji Bülteni*, 2, 49-54.

AKYAR, İ.(2011). Demanslı Hasta Bakımı ve Bakım Modelleri, *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi,* 18:2, 79-88.

ALEXOPOULOS, G. S. (2005). Depression in The Elderly. *Lancet,* 365:9475, 1961–1970.

ALICILAR, H., ÇALIŞKAN, D. (2021). Alzheimer Hastalığı ve Korunma Stratejileri, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 30:2, 107-115.

ALTINDAŞ, M. (2003). Bası yaraları ve güncel tedavisi. 5. Ulusal iç hastalıkları kongresi. Erişim tarihi: 1.06.2021 http://www.tihud.org.tr/uploads/content/kongre/5/5.16.pdf

AMBROSE, A. F., PAUL, G., HAUSDORFF, J. M. (2013). Risk Factors For Falls Among Older Adults: A Review of The Literature, *Maturitas*, *75*:1, 51-61.

ARVANİTAKİS, Z., SHAH, R. C., BENNETT, D. A. (2019). Diagnosis and Management of Dementia, *Jama*, *322*:16), 1589-1599.

ATAY, E., AKDENİZ, M. (2010), Yaşlılarda düşme, düşme korkusu ve bedensel etkinlik, *Gero-Fam,* 2:1, 11-28.

ATEŞKAN, Ü., MAS, M. R., DORUK, H., KUTLU, M. (2000). Yaşlı Türk Popülasyonunda Üriner İnkontinans: Görülme Sıklığı, Muhtemel Klinik Tipleri ve Birey Açısından Öneminin Değerlendirilmesi, *Turkish Journal of Geriatrics*, 3:2, 45-50.

BAHAT ÖZTÜRK, G., KARAN, M. A. (2010). Yaşlılarda Depresyon ve Tedavisi. *İç Hastalıkları Dergisi,* 17, 99-105.

BAHAT, G., TUFAN, F., AKIN, S., TUFAN, A., ERTEN, N. vd. (2012). Yaşlılarda Akılcı İlaç Kullanımı*, J Gerontol Geriatrik Arş*., 1:104, 1-8.

BAŞ, S.S. (2019). Bireylerde Farklı Sanal Gerçeklik Uygulamalarının Yürüyüş, Denge, Postür, Kognitif Durum ve Yaşam Kalitesine Etkisinin Karşılaştırılması. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Programı, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

BAYRAM, H., GÜNEŞ, F. (2020), Sarkopeni ve Beslenme Yaklaşımı, *Geriatrik Bilimler Dergisi,* 3:1, 27-36.

BİRRER, R.B., VEMURİ, S. P. (2004), Depression in Later Life: A Diagnostic and Therapeutic Challenge, *Am Fam Physician*. May 15:69, 10, 2375-82.

BÖLÜKTAŞ, R. (2015). Yoğun Bakım Ünitelerindeki Yaşlı Hastalarda Deliryumun Değerlendirilmesi, Önlenmesi ve Yönetimine İlişkin Stratejiler, *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 19:2, 68-79.

BULUT, E. (2019). İç Hastalıkları Yoğun Bakım Kliniklerinde Yatan Yaşlı Hastalarda Basınç Yarası Gelişimini Etkileyen Faktörler, Sıklığı ve Arayüz Basıncının Yordayıcı Değeri. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi,* Aydın.

CANKURTARAN, M., ARIOĞUL, S. (2002), Alzheimer Hastalığı ve Demans Tedavisinde Yenilikler. *Türkiye Tıp Dergisi*, 9:3, 128-136

CRUZ-JENTOFT, A. J., BAHAT, G., BAUER, J., BOİRİE, Y., BRUYÈRE, O., CEDERHOLM, T., ... & ZAMBONİ, M. (2019). Sarcopenia: revised European consensus on definition and diagnosis, *Age and Ageing*, Volume 48, Issue 1, January 2019, Pages 16–31, https://doi.org/10.1093/ageing/afy169

ÇELİK, F.H., HOCAOĞLU, Ç. (2016). Major Depresif Bozukluk'tanımı, Etyolojisi ve Epidemiyolojisi: Bir Gözden Geçirme, *Çağdaş Tıp Dergisi*, *6*:1, 51-66.

DEMİRTAŞ, H. (2015). Yaşlılarda Üriner İnkontinans Geriatrik Depresyon ve Yalnızlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

DHARMARAJAN, T.S., AHMED, S. (2003). The Growing Problem of Pressure Ulcers, *Postgraduate Medicine*, 113:5, 77-90.

DİONYSSİOTİS, Y. (2012), Analyzing The Problem of Falls Among Older People. *International journal of general medicine*, *5*, 805–813.

DİŞCİGİL, G., SÖKMEN, Ü. N. (2017), Yaşlılıkta Sarkopeni. *The Journal of Turkish Family Physician*, *8*:2, 49-54.

DÖNMEZ, M. C., GÜNDOĞAR, D., DEMİRCİ, S. (2007). Deliryum: Nedenleri ve Klinik Yaklaşım, *Turkiye Klinikleri J Med Sci*, 27, 718-724.

DURAY, M., CAN AKMAN, T., YAŞAR, P. (2021). Toplum İçinde Yaşayan Yaşlılarda Denge, Fiziksel Aktivite ve Performans, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12:1, 44-51.

EFE, O. (2020). Yatan Hastalarda Düşme Riski Değerlendirme Ölçeklerinin Etkinliğinin Karşılaştırılması – Bir Kalite İyileştirme Çalışması. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Ana Bilim Dalı, *Uzmanlık Tezi*, Ankara.

ERBAY, Ö, KELEBEK GİRGİN, N. (2020). Deliryumun Değerlendirilmesinde Sık Kullanılan Ölçüm Araçlarının İncelenmesi, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 46:1, 113-121.

EYİGÖR, S. (2012). Düşmelere Yaklaşım, *Ege Tıp Dergisi*, *51*.sayfa

HALİL, M. (2007). Geriatrik Sendromlara Yaklaşım: Üriner İnkontinans, Düşmeler, Bası Yaraları, *İç Hastalıkları Dergisi,* 14:1, 45-54.

INOUYE, S. K., STUDENSKİ, S., TİNETTİ, M. E., KUCHEL, G. A. (2007). Geriatric Syndromes: Clinical, Research, and Policy İmplications of A Core Geriatric Concept. *Journal of the American Geriatrics Society*, 55:5, 780–791.

IŞIK, A. T., CANKURTARAN, M., DORUK, H., MAS, M. R. (2006). Geriatrik Olgularda Düşmelerin Değerlendirilmesi, *Türk Geriatri Dergisi*, *9*:1, 45-50.

İRER, B., ŞEN, V., DEMİR, Ö., BOZKURT, O., ESEN, A. (2018). Üriner İnkontinans Alt Tiplerinin Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri: Doktora Başvurmada Üriner İnkontinans Alt Tipinin Önemi Var Mı? *Ortadoğu Tıp Dergisi*, 10:1, 8-12.

KAFANTOGİA, K., KATSAFOUROU, P., TASSİOU, A., VASSOU, N. (2017). Falls among hospitalized patients, *Journal of Frailty, Sarcopenia and Falls*, 2:3, 53- 57.

KAN, ÜMİT. (2017), Geriatrik Olgularda Sarkopeninin Denge ve Yürüme Fonksiyonları Üzerine Etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı Geriatri Bilim Dalı, *Tıpta Uzmanlık Tezi,* İzmir.

KARADAŞ, C., ÖZDEMİR, L. (2019). Deliryumun Yönetiminde Farmakolojik Olmayan Yaklaşımlar ve Hemşirenin Sorumlulukları, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi,* 10:2, 137-142.

KERRY, Z. (2015). Yaşlılarda Doğru İlaç Kullanımı, *Ege Tıp Dergisi*, 54: Ek Sayı, 62-73.

KILINÇ, F. (2010). Geriyatrik Hastalarda İdrar İnkontinansı, *GeroFam*, 1:4.

KIRPINAR, İ. (2016). Dâhili ve Cerrahi Tıpta Deliryumun Değerlendirilmesi ve Yönetimi: Bir Gözden Geçirme, *Bezmialem Science,* 4:3, 113-122.

KULAKSIZOĞLU BARAL, I. (2009). Yaşlılık ve Psikiyatrik Hastalıklar, *Klinik Gelişim Psikiyatri,* 22:4, 61-74.

KUYUMCU, M. E., YEŞİL, Y., CANKURTARAN, M. (2011). İç Hastalıkları Pratiğinde Önemsenmeyen Bir Hastalık: Üriner İnkontinans, *İç Hastalıkları Dergisi*, 18, 91-99

MARZETTİ, E., CALVANİ, R., TOSATO, M., CESARİ, M., Dİ BARİ, M., CHERUBİNİ, A., & Sprintt Consortium. (2017). Sarcopenia: an overview, *Aging Clinical and Experimental Research*, *29*:1, 11-17.

MOYLAN, K. C., BİNDER E. F. (2007). Falls İn Older Adults: Risk Assessment, Management and Prevention. *Am J Med.*, Jun;120:6, 493.e1-6.

ORHAN, B. (2017). Basınç Yaralarını Önleme Kılavuzu: Kanıta Dayalı Uygulamalar, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 26:4, 427-440.

ÖNTAN, M. S. (2020). Geriatrik Olgularda Osteoporoz ile Sarkopeni ve Düşük Kas Gücü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı, *Tıpta Uzmanlık Tezi*, İzmir.

ÖZKAN, M., ÖZKAN, S. (2009). Deliryumun Nedenleri ve Tedavisi, *Klinik Gelişim*, 22:4, 56-60.

ÖZKÜRKÇÜGİL, A., KIRLI, S. (1998). Depresyonda Değerlendirme, *Psikiyatri Dünyası*, 1, 26-34.

PRİNCE, M., BRYCE, R., ALBANESE, E., WİMO, A., RİBEİRO, W., FERRİ, CP. (2013). The Global Prevalence of Dementia: A Systematic Review and Metaanalysis. *Alzheimers Dement.* Jan, 9:1, 63-75.

PEKESEN, M. (2021). Yaşlılıkta Sık Karşılaşılan Sağlık Sorunları. *Yaşlılık ve Yaşlanma Sürecine Genel Bakış* İçinde, Ed. Akın, G. ve Pekmezci Purut, H. (ss.105-138) İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık.

RAO, S.S. (2005), Prevention of Falls in Older Patients. *Am Fam Physician*, 72:1,81-8.

SELÇUK, TURGAY. (2020). Adıyaman Eğitim ve Araştırma Hastanesi İç Hastalıkları Kliniğine 65 Yaş ve Üzeri Yatan Hastalarda Kullanılan İlaçların Beers Kriterleri ve Avrupa Birliği Listesine Göre Değerlendirilmesi. Adıyaman Üniversitesi Tıp Fakültesi, *Uzmanlık Tezi*, Adıyaman.

SEZGÜNSAY, E., BAŞAK, T. (2019). Yaşlılarda Basınç Yaralanması Risk Faktörleri, *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 2:2, 50-57.

SİVRİKAYA, S. K., SARIKAYA, S. (2020). Yoğun Bakım Hastalarında Bası Ülseri, Önleme ve Hemşirelik Bakımı, *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi,* 24:2, 139-149.

SLEEPER, R. (2009). Geriatric Primer - Common Geriatric Syndromes and Special Problems, *The Journal of The American Society of Consultant Pharmacists,* 24: 6, 447-62 .

SÜTLÜ, S. (2020a). Yaşlanma ve Sağlık. D. Say Şahin (Ed) *Yaşlanmaya Sağlık ve Sosyoloji Perspektifinden Multidisipliner Yaklaşım* içinde (ss 25-48), Bursa: Ekin Yayıncılık.

SÜTLÜ, S. (2020b). Yaşlanma ve Yalnızlık. Gençtürk Z. (Ed). *Yaşlılık ve Sosyal Politikalar Tartışmaları* içinde (105-122 ss), Ankara.

ŞAHİN, G., BAYDAR, T. (2009). Yaşlılıkta Güvenli İlaç Kullanım İlkeleri. http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/tebakademi/geriatri_2009/15.pdf

ŞAHİN, S. (2012). Geriatrik Sendromlar, *Klinik Gelişim*, 25, 13-17.

ŞENER, D., ARIOĞUL, S. (2007). Yaşlı Hastada Demans Değerlendirmesi ve Önemi. *İç Hastalıkları Dergisi,* 14:1, 27-32.

TAVŞAN, MARİNA. (2021). Aile Hekimliği Asistanlarının Demans ile İlgili Tutumlarının Değerlendirilmesi.Sağlık Bilimleri Üniversitesi Keçiören Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Hekimliği Kliniği, *Tıpta Uzmanlık Tezi,* Ankara.

TODD, C., SKELTON, D. (2004). What are the main risk factors for falls among older people and what are the most effective interventions to prevent these falls? Copenhagen, WHO Regional Office for Europe (Health Evidence Network report; http://www.euro.who.int/document/E82552.pdf.

YEMEZ, B., ALPTEKiN, K. (1998). Depresyon Etiyolojisi, *Psikiyatri Dünyası*, 1:21-25YENİÇAĞ, R., RAKICIOĞLU, N. (2019). Yaşlılarda Bası Yaraları ve Beslenme Tedavisi, *Sakarya Tıp Dergisi*, 9:3, 387-397

ZENGİN, A. (2019). Huzurevinde Yaşayan Yaşlılarda Sarkopeni ve Mini Nütrisyonel Araştırma Tarama Testi ile Malnütrisyon Riskinin Belirlenmesi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Diyetetik Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı, *Yüksek Lisans Tezi,* Gaziantep.

4

Yaşlılıkta Güncel Sorunlar: Yaş Ayrımcılığı ve Sosyal Dışlanma

Nilüfer Korkmaz Yaylagül

1. GİRİŞ

Günümüzde eşitlik vurgusu ileri yaştaki bireyler ile diğer yaş grupları arasındaki bireylerin toplumsal sorumlulukları, üretim ve tüketime katılmaları, toplumsal yaşama katılımları ölçüsünde öne çıkmaktadır. Bu eşitlik çerçevesinde bir insan hakkı olarak saygın yaşamın koşullarının oluşturulması, ileri yaşta bireylerin topluma katılımı ve kaliteli bir yaşam sürmeleri yaşlılıkla ilgili olarak hem sağlık hem de toplumsal alandaki temel ilkelerdir.

Yaşa dayalı ayrımcılık ve sosyal dışlanma, dönem itibarıyla yapısal ve ekonomik eşitsizliklerin ötesinde bireysel ve topluluğa dayalı farklılıkların ön plana çıktığı ve tartışılmaya başlandığı 1970'li yıllara denk gelmektedir. Bu doğrultuda yaşlılık ve yaşlılığa dayalı süreçler bir toplumsal sorun olarak gündeme gelmiştir. Aynı zamanda bu tartışmalar, toplumsal eşitsizlik tartışmalarında farklılıkların ön plana çıktığı ve her birinin tekil olarak eşitsizlikler yarattığının tartışıldığı bir dönemdir. Bir yanda ileri yaşta bireylerin saygın ve bağımsız bir şekilde kaliteli yaşlanması hedeflenirken ekonomik, politik ve toplumsal süreçlerde yaşlılara yönelik dezavantajlar ve eşitsizliklerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur.

Bu bölümde yaşlı bireylerin yaşamını doğrudan şekillendiren ve yaşam kalitelerini ve topluma katılımlarını etkileyen yaş ayrımcılığı ve yaşlılıkta sosyal dışlanma konuları ele alınmıştır. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalar taranarak bu kavramları oluşturan temel bileşenler, değerlendirmeler ve müdahaleler geleneksel nitel doküman incelemesi yöntemiyle analiz edilmiştir.

2. YAŞ AYRIMCILIĞI

Ayrımcılık, bir kişiye farklılığından kaynaklı olarak yapılan ayrımlayıcı tutum ve davranışlardır. Bu farklılıklar cinsiyet, ırk, engellilik, yaş gibi esasında kişinin biyolojik yönüyle ilgili olan, dolayısıyla özünde doğal bir karakter taşıyan ve bireyin beşerî varlı-

KAYNAKÇA

AYALON, L., DOLBERG, P., MİKULİONİENĖ, S., PEREK-BİAŁAS, J., RAPOLİENĖ, G., STYPİNSKA, J., ... & DE LA FUENTE-NÚÑEZ, V. (2019). A systematic review of existing ageism scales. *Ageing research reviews*, *54*, 100919.

BARLIN, H., VOJVODİC, K., MERCAN, M.A.& MİLİCEVİC-KALASİC, A. (2021). Coping Mechanisms of Older Age Divorced and Widowed Women to Mitigate Economic Exclusion: A Qualitative Study in Turkey and Serbia. In K. Walsh, T, Scharf, S. Van-Regenmortel & A. Wanka (eds), *Social Exclusion in Ageing Societies: Interdisciplinary and Policy Perspectives*, Springer.

BAYBORA, D. (2019). Yaş Ayrımcılığı. *Yaşlılık-Yeni Yüzyılın Gerçeği*, der. Velittin Kalınkara. Ankara: Nobel, 35-64

BUTLER, R. N. (1980). Ageism: A foreword. *Journal of social Issues, 36*(2), 8-11.

BURNES, D., SHEPPARD, C., HENDERSON JR, C. R., WASSEL, M., COPE, R., BARBER, C., & PİLLEMER, K. (2019). Interventions to reduce ageism against older adults: A systematic review and meta-analysis. *American Journal of Public Health*, *109*(8), e1-e9.

CHONODY, J. M., & TEATER, B. (2016). Why do I dread looking old?: A test of social identity theory, terror management theory, and the double standard of aging. *Journal of Women & Aging*, *28*(2), 112-126.

DAHLBERG, L., & MCKEE, K. J. (2018). Social exclusion and well-being among older adults in rural and urban areas. *Archives of gerontology and geriatrics*, 79, 176-184.

DAHLBERG, L., MCKEE, K. J., FRİTZELL, J., HEAP, J., & Lennartsson, C. (2020). Trends and gender associations in social exclusion in older adults in Sweden over two decades. *Archives of Gerontology and Geriatrics,* 104032.

DOBBS, D., ECKERT, J. K., RUBİNSTEİN, B., KEİMİG, L., CLARK, L., FRANKOWSKİ, A. C., & ZİMMERMAN, S. (2008). An ethnographic study of stigma and ageism in residential care or assisted living. *The Gerontologist*, *48*(4), 517-526.

GREENBERG, J., SCHİMEL, J., & MARTENS, A. (2002). Ageism: Denying the face of the future. In T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 27–48). Cambridge, MA: The MIT Press.

IVERSEN, T. N., LARSEN, L., & SOLEM, P. E. (2009). A conceptual analysis of ageism. *Nordic Psychology*, *61*(3), 4.

İMANLI, E. (2018). *Yeni dünya düzeninin geleceği: Eşitsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma,* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi,* Bursa.

KİTE, M. E., & WAGNER, L. S. (2002). Attitudes towards older adults. In T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 129–161). Cambridge, MA: The MIT Press.

KNEALE, D. (2012). Is social exclusion still important for older people?. ILC-UK, London.

KORKMAZ YAYLAGÜL, N., BAŞ, A. (2021). Homelessness trends in ageing literature in the context of domains of social exclusion. *Social Exclusion in Later Life* in, K. Walsh, T, Scharf, S. Van-Regenmortel & A. Wanka (eds), Social Exclusion in Ageing Societies: Interdisciplinary and Policy Perspectives, Springer, p.339-350.

KORKMAZ-YAYLAGÜL, N., & ASLAN, M. (2020). Yaşlılık, Mültecilik ve Sosyal Dışlanma: Suriyeli Yaşlı Mültecilerin Deneyimleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 406-422.

KORKMAZ-YAYLAGÜL, N., BARLIN, H., KIRIŞIK H. (2021). Yaşlılıkta Sosyal Dışlanma Araştırmaları: Bir İçerik Analizi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*.

KORKMAZ YAYLAGÜL, N., BULUT, S. (2017). Medyada Yaşlanma Karşıtı Söylem ve Yaşlılığın Temsili. *Toplum ve Hekim*, *32*(2), 152-160.

KREKULA, C., NİKANDER, P., & WİLİŃSKA, M. (2018). Multiple marginalizations based on age: gendered ageism and beyond. In *Contemporary perspectives on ageism* (pp. 33-50). Springer, Cham.

LEVİTAS, R. (1999). Defining and measuring social exclusion: a critical overview of current proposals. *Radical statistics*, 71, 10-27.

LİNK, B., & PHELAN, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363–385.

MARCUS, J., & FRİTZSCHE, B. A. (2015). One size doesn't fit all: Toward a theory on the intersectional salience of ageism at work. *Organizational Psychology Review*, *5*(2), 168-188.

MARQUES, S., MARIANO, J., MENDONÇA, J., DE TAVERNIER, W., HESS, M., NAEGELE, L., ... & MARTINS, D. (2020). Determinants of ageism against older adults: a systematic review. *International journal of environmental research and public health*, *17*(7), 2560.

MOFFATT, S., & SCAMBLER, G. (2008). Can welfare-rights advice targeted at older people reduce social exclusion?. *Ageing and Society*, 28(6), 875-899.

NELSON, T. D. (2016). The age of ageism. *Journal of social issues*, *72*(1), 191-198.

KEATING, N., & CHESHIRE-ALLEN, M. Introduction: Policy to Reduce Late-Life Social Exclusion – From Aspirations to Action. In K. Walsh, T, Scharf, S. Van-Regenmortel & A. Wanka (eds), *Social Exclusion in Ageing Societies: Interdisciplinary and Policy Perspectives*, Springer, p. 353-358.

OGG, J. (2005). Social exclusion and insecurity among older Europeans: the influence of welfare regimes. *Ageing and Society*, *25*(1), 69-78.

PALMORE, E., 2001. The ageism survey: first findings. *Gerontologist,* 41, 572–575.

PEKESEN, M. (2020). Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma. *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* içinde, Ed. Gençtürk, Z. Ankara: Detay, 122-148.

PHİLLİPSON, C., & SCHARF, T. (2004). *The impact of government policy on social exclusion among older people.* London: Office of the Deputy Prime Minister.

SÃO JOSÉ, J. M. S., AMADO, C. A. F., ILİNCA, S., BUTTİGİEG, S. C., & TAGHİZADEH LARSSON, A. (2019). Ageism in health care: a systematic review of operational definitions and inductive conceptualizations. *The Gerontologist*, *59*(2), e98-e108.

SİLVER, H. (2019). Social exclusion. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*, 1-6.

SOLEM, P. E. (2016). Ageism and age discrimination in working life. *Nordic Psychology, 68*(3), 160-175.

STYPİŃSKA VD., J., & NİKANDER, P. (2018). Ageism and age discrimination in the labour market: A macrostructural perspective. In *Contemporary perspectives on ageism* (pp. 91-108). Springer, Cham.

TARTANOĞLU, Ş. (2010). Sosyal dışlanma: Küreselleşme perspektifinden bir kavramsallaştırma çabası. *Sosyoloji Konferansları,* (42), 1-13.

TAŞĞIN, N. Ş. (2010). Refah Devleti ve İnsan Hakları Açısından Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. Hacettepe Üniversitesi, *Doktora Tezi*, Ankara.

THOMPSON, N. (1998). The ontology of ageing. *The British Journal of Social Work*, *28*(5), 695-707.

VAN REGENMORTEL, S., DE DONDER, L., DURY, S., SMETCOREN, A. S., DE WİTTE, N., & VERTÉ, D. (2016). Social exclusion in later life: a systematic review of the literature. *Journal of Population Ageing,* 9(4), 315-344.

WALKER, A., & WALKER, C. (Eds.). (1997). *Britain divided: The growth of social exclusion in the 1980s and 1990s* (p. 8). London: Cpag.

WALSH, K., SCHARF, T., & KEATİNG, N. (2017). Social exclusion of older persons: A scoping review and conceptual framework. *European Journal of Ageing*, 14(1), 81-98.

WALSH, K., SCHARF, T., VAN REGENMORTEL, S., & WANKA, A. (2021). The Intersection of Ageing and Social Exclusion. *Social Exclusion in Later Life* in, K. Walsh, T, Scharf, S. Van-Regenmortel & A. Wanka (eds), Social Exclusion in Ageing Societies: Interdisciplinary and Policy Perspectives, Springer, 3-21.

WHO. (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva: Author.

WHO. (2007). Global Age-Friendly Cities: A Guide. World Health Organisation, Geneva.

YANG, J., & DU, P. (2020). Gender, capital endowment and digital exclusion of older people in China. *Ageing & Society*, 1-25.

ZİMMERMANN, H. P. (2016). Alienation and alterity: Age in the existentialist discourse on others. *Journal of Aging Studies*, *39*, 83-95.

5

Bütünleşik Sosyal Hizmet Modeli

Orhan Koç - Rumeysa Ceylan

1. GİRİŞ

Küresel olarak tecrübe edilen ve giderek hızlanan toplumsal yaşlanma süreci, devletler için değişken hastalık yükü, artan sağlık ve uzun dönem bakım harcamaları, iş gücü eksikliği, mevcut tasarrufların harcanması ve yaşlı gelir güvenliğine dair olası sorunlar gibi potansiyel problem alanlarını beraberinde getiren, öngörülmesi zor bir süreçtir.

Bireylerin, özellikle sağlıklı geçirebildikleri daha uzun yaşam süreleri insanlık refahı için ölçülemeyecek derecede büyük bir kazançtır. Sayılan problem alanları, şu anda içerisinde bulunulan kurumsal ve sosyal düzenlemelerin değişen demografik yapılara ve bu yapılar içerisinde özellikle yaşlanan nüfuslara hazır olmamasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası düzlemde yaşlı bakım sistemleri, toplumda sayısı ve toplam nüfus içerisindeki oranı artış gösteren yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını gidermek için giderek artan bir baskı ile karşı karşıyadır. Yaşlı bakım sistemleri, farklı bölgelerde, o bölgelerin nüfusu tarafından benimsenmiş kültürel değerler kapsamında birbirinden farklılık göstermekte iken en ana hatları ile gelişmiş ülkelerde daha çok kurumsal bakım, gelişmekte olan ülkelerde ise aile yanında bakımın çoğunlukla öne çıktığı ifade edilebilir (Gore, 1985; Higo ve Khan, 2015; Naldini vd., 2016).

Yaşlı bireylere yönelik öncelikli bakım hizmeti olarak uzun süreli ve yatılı bakımı benimseyen ülkelerde, bakım harcamaları projeksiyonlarının temelini bu hizmet ve hizmeti alanların sayısındaki olası artış oluşturmaktadır (Jorgensen vd., 2018). Bu nedenle özellikle yatılı ve kurumsal uzun süreli yaşlı bakım hizmetini yaygınlaştırmış olan gelişmiş ülkeler ve bu sistemi giderek yaygınlaştıran gelişmekte olan ülkeler, yaşlı bakım alanında farklı alternatifler üretmekte; bu alternatiflerin uygulama sürecinde ise kendi bölgelerine ve yaşlı profillerine özgü farklı yaşlı bakım sistemlerini yürürlüğe koymaktadır.

Türkiye, demografik anlamda Batı ülkeleri ve Japonya gibi yaşlı nüfus oranları oldukça yüksek ülkelerin uzun sürelerde tecrübe ettiği demografik yaşlılık sürecini çok daha hızlı bir süreçte deneyimlemektedir. Ülke nüfusunun doğurganlık seviyesindeki

KAYNAKÇA

ATEŞ, H., NOHUTÇU, A. (2006). Kamu Hizmeti Sunumunda Gönüllü Kuruluşlar ve Devlet, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 6(11), 244-276.

BLAIS, S., MCCLEARY, L., GARCIA, L., & ROBITAILLE, A. (2017). Examining The Benefits of Intergenerational Volunteering in Long-Term Care: A Review Of The Literature, *Journal of Intergenerational Relationships*, 15(3), 258-272.

BRUCE, A., SCHREIBER, R., PETROVSKAYA, O., & BOSTON, P. (2011). Longing For Ground in a Ground (Less) World: A Qualitative Inquiry of Existential Suffering, *BMC Nursing*, 10(1), 1-9.

CHU, M. S., & HWANG, Y. Y. (2018). Subjectivity about Bioethics among Nursing Students with Experience Volunteering in Elderly Care Facilities, *The Journal of Korean Academic Society of Nursing Education,* 24(1), 50-60.

Cruz-Oliver, D. M., Little, M. O., Woo, J., & Morley, J. E. (2017). End-of-life care in low-and middle-income countries. Bulletin of the World Health Organization, 95(11), 731.

Emen, İ. (2019). *Kızılay yaşlı bakım merkezleri kuruyor,* Erişim tarihi: 11.04.2021, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kizilay-yasli-bakim-merkezleri-kuruyor-41073748

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Yaşlılar İçin Bilgilendirme Rehberi – III.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Mart - 2021.

ERYURT, M. A. (2018). Fertility Transition and Fertility Preferences in Turkey, *Family Demography in Asia*, Edward Elgar Publishing.

GORE, M. S. (1985). Health Care of The Elderly.

HIGO, M., & KHAN, H. T. (2015). Global Population Aging: Unequal Distribution of Risks in Later Life Between Developed and Developing Countries, *Global Social Policy,* 15(2), 146-166.

Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği. 2001. T.C. Resmî Gazete, 24325, 21 Şubat 2001.

JORGENSEN, M., SIETTE, J., GEORGIOU, A., WARLAND, A., & WESTBROOK, J. (2018). Modeling The Association Between Home Care Service Use And Entry into Residential Aged Care: A Cohort Study Using Routinely Collected Data, *Journal of the American Medical Directors Association,* 19(2), 117-121.

KARAGÜL, A. (2012). Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi: Hollanda Örneği, *Dini Araştırmalar,* 15(40).

KARAKUŞ, B. (2018). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayın No:11, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayın No:3, Ankara; Ertem Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

KARAKUŞ, B. (2021). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Evde Bakım ve Gündüz Hizmetleri.

KESGİN, B., & ERDEM, M. (2018). Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 8(16), 69-92.

KIVANÇ, M. M. (2017). Türkiye'de Palyatif Bakım Hizmetleri, *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi,* 4(2), 132-135.

KOÇ, İ., ERYURT, M. A., ADALI, T., ÇAGATAY, P. (2010). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968–2008. Ankara: Hacettepe University Institute of Population Studies, 5-17.

KWON, S. (2008). Future of Long-Term Care Financing for the Elderly in Korea, *Journal of Aging & Social Policy*, 20(1), 119-136.

MUNDAY, B. (2007). Integrated Social Services in Europe: Report, Council of Europe Publishing, September.

NALDINI, M., PAVOLINI, E., & SOLERA, C. (2016). Female Employment And Elderly Care: The Role of Care Policies and Culture in 21 European Countries, *Work, Employment and Society,* 30(4), 607-630.

OKUMUŞLAR, S. (Ed.). (2012). *I. Ulusal Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Çalıştayı: Çalıştay Tebliğ Kitabı,* Torsad & Pashider, Harika Liman Ltd. Şti, Ankara.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2005). The OECD Health Project: Long-Term Care for Older People.

Özel Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği. 2008. T.C. Resmî Gazete, 26960, 7 Ağustos 2008.

ÖZTÜRK, O. (2018). Hastanelerde Manevi Destek Uygulamaları ve Yasal Dayanakları, *Toplum ve Hekim*, 33(2), 112-120.

Palyatif Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge. 2015. 253 Sayılı Bakan Onayı, 7 Temmuz 2015.

PENG-KELLER, S., & NEUHOLD, D. (2020). A Short History of Documenting Spiritual Care. *Charting Spiritual Care*, 11-20.

Sağlık Bakanlığı (2021). Evde Sağlık, Aralık 2020 Verileri, Türkiye Bilgi Notu 2020 Aralık Genel Hizmet Bilgileri.

Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Tarafından Evde Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasına Dair Yönetmelik. 2015. T.C. Resmî Gazete, 29280, 27 Şubat 2015.

SÉVIGNY, A., DUMONT, S., COHEN, S. R., & FRAPPIER, A. (2010). Helping Them Live Until They Die: Volunteer Practices in Palliative Home Care, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 39(4), 734-752.

SÖDERHAMN, U., LANDMARK, B., AASGAARD, L., EİDE, H., & SÖDERHAMN, O. (2012). Volunteering in Dementia Care–A Norwegian Phenomenological Study, *Journal of Multidisciplinary Healthcare,* 5, 61.

Türkiye Acil Tıp Derneği (2019). Kritik Hasta Bakım Çalışma Grubu. Erişim adresi: https://tatd.org.tr/tr/calisma-grubu/kritik-hasta-br-bakim-br-calisma-grubu

Türkiye İstatistik Kurumu (2018). Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080.

Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2020.

Ülke Ülke Yoğun Bakım Yatak Kapasitesi. (2020). *TRT Haber*. https://www.trthaber.com/haber/saglik/ulke-ulke-yogun-bakim-yatak-kapasitesi-469647.html

WASHIO, M. (2019). *Health Issues and Care System for the Elderly.* Springer Berlin Heidelberg.

World Health Organization (1990). Cancer pain relief and palliative care: report of a WHO expert committee [meeting held in Geneva from 3 to 10 July 1989]. World Health Organization.

World Health Organization (1998). WHOQOL and Spirituality, Religiousness and Personal Beliefs (SRPB)' (No. WHO/MSA/MHP/98.2). World Health Organization.

WILSON, J. (2000). Volunteering, *Annual Review of Sociology*, 26(1), 215-240.

WUNDERLICH, G. S., & KOHLER, P. O. (2001). Profile Of Long-Term Care: Improving the Quality of Long-Term Care.

Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. 2008. T.C. Resmî Gazete, 29690, 7 Ağustos 2008.

Yataklı Sağlık Tesislerinde Yoğun Bakım Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ. 2015. T.C. Resmî Gazete, 29447, 16 Ağustos 2015.

6

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Kurumsal Bakım Modelleri

Zeynep Acar

1. GİRİŞ

Sağlık ve tıp ve alanındaki gelişmeler, eğitim ve ekonomik refah, toplam doğurganlık hızının azalması, beklenen yaşam süresinin artması gibi faktörler dünya nüfusunun hızla yaşlanmasına neden olmaktadır (Acar, 2020: 230; Altunbaş ve Cankurtaran, 2006:11; Özmete ve Hüssein, 2017). Yaşlı nüfus oranının artması ile sonuçlanan sosyal ve demografik süreçler olarak tanımlanan "nüfusun yaşlanması" ülkeleri birçok açıdan etkilemekte bu demografik eğilimin devam etmesinin doğurabileceği sonuçlar için çeşitli alanlarda düzenlemeler yapmaya, önlemler almaya yöneltmektedir (Akdeniz ve Pekesen, 2019:471; Bilir, 2006: 9; Ceylan, 2018; Önal, 2020: 27; Yılmazer, 2013). Emeklilik yaşı, sosyal güvenlik sistemleri, sağlık sistemleri gibi ulusal politikalar, ülkelerin yaşlı nüfus oranıyla doğrudan olarak ilişkilidir (Christian, 2019; Morgan ve Kunkel 2016, Sarıipek, 2016). Dünyadaki demografik değişim; sağlık hizmetlerinde giderek artan yaşlı nüfusu yönetme problemlerine yönelik çözüm tartışmalarının da daima ülkelerin gelecek planlarında yer almasına neden olmakta, yenilikçi hasta bakım modellerini gerekli kılmaktadır (Christian, 2019; Önal, 2020: 28).

İleri yaşla birlikte birden fazla hastalığın ve sağlık probleminin aynı anda görülme olasılığı artmaktadır. "Komorbidite" olarak adlandırılan bu durum; düşük yaşam kalitesi, çoklu semptomlar, çoklu ilaç kullanımı, ilaç etkileşimleri, ilaç yan etkileri, sağlık hizmetlerinin artan kullanımı, yaşam kalitesinde düşme, kırılganlıkta artma, morbidite riski ve engellilik ile ilişkilidir (Nunes vd., 2016; Organisation for Economic Co-operation and Development -OECD, 2019). Yaşlanmayla ortaya çıkan kırılganlık ve komorbidite, sağlıkta beklenen düşüşü hızlandırabilir ve sonuç olarak prognozu kötüye gidebilir (Khaw, 1997). Bireylerin fonksiyonel kapasiteleri; yaşın ilerlemesiyle ortaya çıkan değişimler ve hastalıklarla azalmakta, böylece yaşlıların fonksiyonel bağımsızlıkları kısıtlanmaktadır (Telatar ve Özcebe, 2004).

Sonuç olarak yaşlıların günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmelerinde güçlüklere neden olmakta, hatta tamamen engellemekte; bakım ihtiyacının artmasına yol

KAYNAKÇA

ACAR, Z. (2020). Yerinde Yaşlanma. Zahide Gençtürk (Ed.), *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* içinde (s. 230-247), Detay Yayıncılık, Ankara.

AKDENİZ, Ş., PEKESEN, M. (2019). Alman Yaşlıların Yardımcı Teknolojiyi Kullanma ve Bakım Standartlarını Geliştirme Deneyimleri: Gözlemsel Bir Değerlendirme, Mehmet Altunkaya, Kemal Demir, Diren Çakılcı (Ed.), *Türk-Alman İlişkilerine Farklı Disiplinlerden Bakış* içinde , (s. 471-482) , Palet Yayınları, Konya.

AKGEYİK, T. (2006). Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51: 47-99.

AKPOLAT, M.F. (2018). Türkiye'de Artan Yaşlı Nüfus Ve Huzurevlerinin Sürdürülebilirliği: İstanbul İli Özel Huzurevleri Örneği. T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

ALTUNBAŞ, A., CANKURTARAN, M. (2006). Yaşlıda Bakım, Servet Arıoğul (Edi.), *Geriatri ve Gerontoloji* içinde, (s:11-23), MN Medikal, Ankara.

ARDAHAN, M. (2010). Yaşlılık ve Huzurevi, *Aile ve Toplum*, 5(20): 25-32.

ARSLANOĞLU, A. (2018). Türkiye. N. Gemlik ve A. Arslanoğlu. (Yay. haz.), *Kıdemli Yaştakiler İçin Politikalar. Yaşlanmak Mı Yaş Almak Mı? On bir Ülke İncelemesi* içinde, (s. 175-204), Nobel Yayıncılık, İstanbul.

ARTAN, T., IRMAK, H.S. (2018). Huzurevindeki Yaşlıların Huzurevinde Yaşlanmaya İlişkin Bakış Açılarının Değerlendirilmesi: İstanbul Bahçelievler, Zeytinburnu ve Sultangazi Huzurevi Örneği, *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 29(2): 51-70.

AYHAN, B. (2014). T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Uzun Süreli Bakım Sistemleri ve Finansman Yöntemleri: Türkiye Açısından Değerlendirmeler, *Uzmanlık Tezi,* Ankara.

BAYOĞLU, A.S. (2011). Yaşlanma Sürecinde Sosyal Dışlanmaya Karşı Güçlendirme Temelli Sosyal Hizmet Müdahalesi, *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı* içinde, (s. 123-136), Y. Özkan. (Yay. haz.), Ankara:Maya Akademi.

BEŞİKTAŞ BELEDİYESİ. (t.y.). Merkezler: Yaşamevleri. Erişim tarihi:03.05.2021, https://besiktas.bel.tr/sayfa/9977/yasam-evleri

BİLİR, N. (2006). Türkiye'de ve Dünyada Demografik Özellikler. *Geriatri ve Gerontoloji* içinde, (s:3-9), Servet Arıoğul. (Yay. haz.), MN Medikal, Ankara.

CEYLAN, H . (2018). Kırgız Toplumunda Yaşlılık Ve Yaşlının Sosyal Statüsü, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4):0-0. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/43010/520796

CHRISTIAN, K. (2019). Ageing and Dying. Sethia Babulal and Parveen Kumar (Edi.), *Essentials Of Global Health* içinde (s. 189-195), Elsevier, Poland.

COMONDERE, V. R., DEVERAUX, P. J., ZHOU, Q., STONE, S. B., BUSSE, J. W., RAVİNDRAN, N. C., . . . GUYATT, G. H. (2009). Quality Of Care in For-Profit And Not-For-Profit Nursing Homes: Systematic Review And Meta-Analysis, *British Medical Journal,* 339. doi:10.1136/bmj.b2732

ÇAĞLAR, T. (2015). Türkiye ve Almanya'da Karşılaştırmalı Yaşlı Bakım Model Ve Uygulamaları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, *Doktora Tezi,* Ankara.

ÇAĞLAR, T. (2017). Yaşlı Bakımı Modeller ve Uygulamalar, Nika Yayınevi, Ankara.

ÇOBAN, A., ŞİRİN, A. (2005). Ailede Yaşlı Bakımı, *Hemşirelik Forumu*, 58-61.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2007). *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü,Yayın No: 2741.

DOĞRAMACI, M. (2019). Yaşlılık ve Yaşlıya Bakım Hizmetlerinin Kurumsal Örgütlenmesi(-Kütahya Örneği). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, Kütahya.

FERNANDEZ, J., FORDER, J. (2010). Equity, Efficiency, And Financial Risk Of Alternative Arrangements For Funding Longterm Care Systems in An Ageing Society, *Oxford Review of Economic Policy,* 26(4): 713-733.

HİCKS, L. L., RANTZ, M. J., PETROSKİ, G. F., MUKAMEL, D. B. (2004). Nursing Home Costs And Quality Of Care Outcomes. *Nursing Economics*, 22(4):178–192.

KARAHAN, A., GÜVEN, S. (2002). Yaşlılıkta Evde Bakım, *Geriatri*, 5(4): 155-159.

KARAKUŞ B. (2018), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, *Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu*, Ankara.

KARATAŞ, Z. (2011). Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başa Çıkmadaki Etkisi. Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Rize.

KHAW, K-T. (1997). Healthy Aging, *BMJ,* 315:1090.Erişim tarihi: 20.03.2021, http://www.eurohex.eu/bibliography/pdf/1545552585/Healthy%20aging%20_%20BMJ.pdf.

KOREN, M. J. (2010). Person-Centered Care For Nursing Home Residents: The Culture-Change Movement. *Health Affairs (Millwood)*, 29(2): 312–317. 10.1377/hlthaff.2009.0966

MİLLER, S. C., MİLLER, E. A., JUNG, H.-Y., STERNS, S., CLARK, M., & MOR, V. (2010). Nursing Home Organizational Change: The "Culture Change" Movement as Viewed by Long-Term Care Specialists, *Medical Care Research and Review*, 67(4):65-81. https://doi.org/10.1177/1077558710366862.

MORGAN, LA, KUNKEL, SR. (2016). *Aging, Society And The Life Course*, Springer Publishing Company, LLC.

NAKREM, S. (2015), Understanding Organizational And Cultural Premises For Quality Of Care in Nursing Homes: An Ethnographic Study. *BMC Health Services Research*, 15:508. https://doi.org/10.1186/s12913-015-1171-y.

NAKREM, S., VİNSNES, A.G., HARKLESS, G.E., PAULSEN, B. AND SEİM, A. (2013), Ambiguities: Residents' Experience Of 'Nursing Home As My Home'. *International Journal of Older People Nursing,* 8:216-225. https://doi.org/10.1111/j.1748-3743.2012.00320.x.

NAKREM S., VİNSNES A. G., SEİM A. (2011). Residents' experiences of interpersonal factors in nursing home care: A qualitative study. *International Journal of Nursing Studies*, 48(11), 1357–1366. 10.1016/j.ijnurstu.2011.05.012

NUNES B.P, FLORES T.R, MİELKE G.I, THUME E., FACCHİNE, L.A. (2016). Multimorbidity and mortality in older adults: A systematic review and meta-analysis. *Arch Gerontol Geriatr*. 2016 Nov-Dec;67:130-8.

OĞLAK, S. (2011). Türkiye'de Yaşlı Bireylerin Bakım Gereksinimlerine Yönelik Yaşadığı Ortamda Sunulacak Bakım Modelleri, *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources,* 13:115-130. DOI: 10.4026/1303-2860.2011.191.x.

ONAT, Ü. (2004). *Yaşlanma ve sosyal hizmet. yaşlılık gerçeği.* Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi. Ankara: H.Ü. Hastaneleri Basımevi.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2013). Health Policy Studies. A Good Life in Old Age? Monitoring and Improving Quality in Long-term Care. https://doi.org/10.1787/9789264194564-en.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2019). Health at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en.

ÖNAL, Ö. (2020). Yaşlılık, Yaşlılık Süreci Ve Yaşlılık Döneminin Özellikleri, Z. Gençtürk. (Yay. haz.), *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* içinde (s. 1-13), Detay Yayıncılık: Ankara.

ÖZMETE, E. (2017). *Türkiye'de kuşaklar arası dayanışmanın değerlendirilmesi.* (1. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ÖZMETE, E., HUSSEİN, S. (2017). Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetleri Raporu: *Avrupa'dan en iyi uygulama örnekleri ve Türkiye için bir model tasarımı, Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sosyal içerme politikaları alanında kurumsal kapasitenin artırılması projesi*. TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Ankara.

SAKA, Ö., VAROL, N. (2007). Institutional and Community Care for Older People in Turkey, *Eurohealth*, 13(3).

SANFORD, A.M., ORRELL, M., TOLSON, D., ABBATECOLA A.M., ARAİ, H., BAUER, J. M., . . . VELLAS, B. (2015). An International Definition For "Nursing Home." *Journal of the American Medical Directors,*16(3):181-184. DOI https://doi.org/10.1016/j.jamda.2014.12.013

SARIİPEK, D.B. (2016). Demographic Shift and Elderly Care in Turkey, *Journal of Social Security (SGD),* 6(2): 93-112.

SAY ŞAHİN, D., BAŞ, F. (2020). Türkiye'de Yaşlı Bireylere Sunulan Sağlık Ve Sosyal Hizmetlerin Kısa Tarihi, Z. Gençtürk. (Yay. haz.), *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* içinde (s. 211-229), Detay Yayıncılık: Ankara.

SCHOLS, J.M., CREBOLDER, H.F., WEEL, C. (2004). Nursing Home and Nursing Home Phiysicion, *J AM Dir Assoc,* 5(3):139-144.

SEYYAR, A. (2013). *Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal Bakım*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

SİON, K. Y. J., VERBEEK, H., ZWAKHALEN, S. M. G., ODEKERKEN-SCHRÖDER, G., SCHOLS, J. M. G. A., & HAMERS, J. P. H. (2020). Themes Related to Experienced Quality of Care in Nursing Homes From the Resident's Perspective: A Systematic Literature Review and Thematic Synthesis. *Gerontology and Geriatric Medicine*, 6:1-16. https://doi.org/10.1177/2333721420931964

SMİTH D. B., FENG Z. (2010). The Accumulated Challenges Of Long-Term Care, *Health Affairs*, 29(1):29–34.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü. (3.09.2010). Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik, T.C. Resmî Gazete Sayı:27691.

TELATAR TG, ÖZCEBE H. (2004). Yaşlı nüfus ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 7: 162-5.

T. C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (02.03.2020), Yaşlılar İçin Bilgilendirme Rehberi, Erişim tarihi: 02.05.2021. file:///C:/kurum%20mehtap%20kitap/bask%C4%B1/yaslilar-icin-bilgilendirme-rehberi-02-03-2020.pdf.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (Nisan 2021), Erişim tarihi: 02.05.2021. https://www.aile.gov.tr/bakanlik/hakkinda/tarihce/

T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kuruluşlar. Erişim tarihi: 02.05.2021. https://www.aile.gov.tr/eyhgm/kuruluslar/yasli/

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014). Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07 (Birinci Basım), İstanbul.

T.C. Resmî Gazete (21.02.2001). Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği, Sayı: 24325 Erişim tarihi: 03.05.2021. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4414&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

T.C. Resmî Gazete (31.07.2009). Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği Sayı: 27305. Erişim tarihi: 03.05.2021, https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4414&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5

T.C. Resmî Gazete (07.08.2008). Özel Huzurevleri İle Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği. Sayı: 26960. Erişim tarihi: 03.05.2021 https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=12317&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kronik Hastalıklar, Yaşlı Sağlığı ve Özürlüler Daire Başkanlığı. (2015). *Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı Ve Uygulama Programı 2015-2020*, Anıl Reklam Matbaa Ltd. Şti: Ankara.

World Health Organisation. (2015). Ageing and health: Fact Sheet No. 404. Erişim tarihi: 20.03.2021, http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/

YAZICI, S. (2014). Gerontoloji ve Gelişim Süreci, *Küreselleşme ve Yaşlılık (Eleştirel Gerontolojiye Giriş),* N. Korkmaz ve S. Yazıcı. Ankara: Ütopya Yayınları.

YILDIZALP, M. (26.01.2018). Anadolu Ajansı. B*akanlıktan yaşlılara huzurlu yaşam alanları,* Erişim tarihi:03.05.2021, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bakanliktan-yaslilara-huzurlu-yasam-alanlari/1043018

YILMAZER, A. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Yaşlılarda Demografik Değişiklikler, M. Altındiş. (Yay. haz.).*Yaşlılarda Güncel Sağlık Sorunları ve Bakımı* içinde, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul.

ZİMMERMAN, S., SHİER, V., SALİBA, D. (2014), Transforming Nursing Home Culture: Evidence For Practice And Policy. *Gerontologist,* 54(1):1–5. 10.1093/geront/gnt161

7

Entegre Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Toplum Temelli Bakım Modelleri

Mustafa Çoban

1. GİRİŞ

Toplum temelli yaklaşımlar, sağlık hizmetleri için yeni bir kavram olmamakla birlikte tarihsel süreç içerisinde bazı dönemlerde daha etkin, görünür ve sağlık hizmetlerinin temel taşıyıcılarından biri olurken bazı dönemlerde ise önemi görece azalmıştır. Toplum temelli yaklaşımlar, yerinde yönetim olgusunun ivmelendiği zamanlarda, yetki göçerimine ve özerkliğin gelişimine olanak sağlayan organizasyon yapılarında ve toplumsal talepleri önceleyen planlama süreçlerinde ön plana çıkmaktadır. Dünyada 1960'lı yıllardaki ekonomik durgunluk, kişi özerkliğinin gelişmesi ve yerelleşme yönelimi, toplum temelli sağlık hizmet sunum modellerinin gelişmesini ve çeşittlenmesini sağlamıştır. Ayrıca geleneksel sağlık hizmet sunum paradigmalarının daha maliyetli olması ve bireyi öncelemede yetersiz kalması toplum temelli sağlık hizmet modellerinin gelişimine etki etmiştir. Toplum temelli sağlık hizmet modellerinin gelişiminin temel güdüleyicisi, günümüzde maliyet düşürme kaygısı olmakla birlikte temel varsayım olan hastaların özerkliğini geliştirme yönelimi güncelliğini korumaktadır. Payne (1995:10-23) toplum temelli bakım hizmetlerinin temel bileşenlerini;

- Kamusal bağımlılığın azaltılması yaklaşımı,
- Maliyetlerin azaltılması
- Profesyonel olmayan bakım hizmetlerin ve aile desteğini güçlendirilmesi yaklaşımı,
- Kurumda bakıma olan talebi azaltması
- Uzun dönem bakım hizmetlerini geliştirilmesi ve bakımda sürekliliğin sağlanması
- İhtiyaç odaklı yaklaşım
- Hizmet alanların karar verme süreçlerine aktif katılımına olanak sağlaması
- Farklı hizmet modelleri ve seçeneklerinin geliştirilmesine olanak sağlaması olarak belirtmektedir.

KAYNAKÇA

AKÇIÇEK, F., AKBULUT, F., FADILOĞLU, Ç.Z. (2013). Palyatif Bakım; Evde ve Hastanede Çalıştay Raporu. Ege Geriatri Derneği Yayınları,1

ALBAYRAK, S., AŞIK, E. (2014). Terminal dönemde hasta. *Hasta ve Yaşlı Psikolojisi* içinde (s. 114-117). Ankara: Vize Yayıncılık

AYDOĞAN, F., UYGUN, K. (2011). Kanser hastalarında palyatif tedaviler. *Klinik Gelişim*, 24(3): 4-9.

CAİN CL, MCCLESKEY S. Expanded definitions of the 'good death'? Race, ethnicity and medical aid in dying. *Sociology of Health & İllness* 2019;41(6):1175-91.

CLARK, D., GRAHAM, F., CENTENO, C.(2015). Changes in the world of palliative care. *Medicine*,43: 696–8.

COLLIS, E., & MATHER, H. (2015). Nausea and vomiting in palliative care. *Bmj*, *351*.

CRUZ-OLIVER D.M.(2017). Palliative-care: an update. *Missouri Medicine,* 114: 110-5.

ÇALIŞKAN-YILMAZ, M.(2008). Kanserli Hastalarda Mukozit: Klinik ve Ekonomik Sonuçları, İlişkili Risk Faktörleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 24(2): 167-76

ÇATAK, B., KILINÇ, A., BADILLIOĞLU, O., SÜTLÜ, S., SOFUOĞLU, A. E., & ASLAN, D. (2012). Burdur'da evde sağlık hizmeti alan yaşlı hastaların profili ve evde verilen sağlık hizmetleri. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, *10*(1), 13-21.

ÇAYIR, Y., & IŞIK, M. (2012).Terminal dönem kanser hastalarında evde sağlık hizmetleri Home health care services in terminal stage cancer patients. *Smyrna Tıp Dergisi*,87 –89

ÇİLİNGİR, D., & BULUT, E. (2017). YAŞLI BİREYLERDE AĞRIYA YAKLAŞIM. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *20*(2).

DEMİR, Y. (2011). Ölüm ve ölümü yaklaşan hastanın bakımı. Akça Ay, F. (Ed.), *Sağlık uygulamalarında temel kavramlar ve beceriler* içinde (s. 698-720). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

DONG, H. J., LARSSON, B., DRAGIOTI, E., BERNFORT, L., LEVIN, L. Å., & GERDLE, B. (2020). Factors associated with life satisfaction in older adults with chronic pain (PainS65+). *Journal of pain research*, *13*, 475.

ELÇİGİL, A. (2012). Palyatif bakım hemşireliği. *Gulhane Medical Journal*, *54*(4).

EMANUEL, L. L., & LİBRACH, S. L. (2011). *Palliative Care E-Book: Core Skills and Clinical Competencies*. Elsevier Health Sciences. chapter 15, 196-212

ERDOĞAN, B. (2018). Uluslar arası Katılımlı Palyatif Bakım ve Hospis Kongresi, İstanbul

ESER, U.(2016). Evde Bakım ve Palyatif Bakım Entegrasyonu. *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, *8*(3), 47-47.

ETİ ASLAN, F. (2002). Ağrı Değerlendirme Yöntemleri. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 6(1):9-16.,

ETİ ASLAN, F. Ağrı Kontrolünde Hemşirenin Rolü. *Ağrı* İçinde, ED. Erdine S. 3. baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2007. s. 787-97

European Association for Palliative Care (EAPC). White Paper on standards and norms for hospice and palliative care in Europe: part 2. *European Journal Of Palliative Care* 2010; 17: 22-33,

F, CLARK D.(2008). WHO definition of palliative care. *Medicine,* 2(36): 64-66

GOLDSTEIN, N.E., MORRISON, R.S. (2013). Evidence-Based Practice in Palliative Medicine, Elsevier Inc, chapter 69, 402-406.

GROH, G., VYHNALEK, B., FEDDERSEN, B., et al. (2013). Effectiveness of a specialized outpatient palliative care service as experienced by patients and caregivers. *J Palliat Med*, 16: 848

GÜL, Ş. K., & AKMANSU, M. (2021). Yaşlı Hastalarda Nütrisyon Desteği Nasıl Olmalı?. *Turkısh Journal Of Oncology*, *35*(1).

GÜLTEKİN, M., OZGUL, N., OLCAYTO, E., TUNCER, M. (2010). Türkiye'de palyatif bakım hizmetlerinin mevcut durumu. *Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi*,1: 1-6.

GÜNDÜZ, T. (2018). Palyatif Bakım. *Yaşlı Bakım Uygulamaları* içinde (s. 109-111). Ankara: Vize Yayıncılık.

GÜRBÜZ, Ö., ALTINBAŞ, K., KURT, E.(2011). Psikiyatrik Hastalarda Ağız Sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(4): 628- 46

https://hizmetstandartlari.saglik.gov.tr/TR,5016/palyatif-bakim-hizmetlerinin-uygulamausul-ve-esaslari-hakkinda-yonerge.html.

https://www.who.int/ncds/management/palliativecare/Infographic_palliative_care_EN_final.pdf?ua=1

HUSKİNSON, W., LLOYD, H.(2009). Oral Health in Hospitalised Patients: Assessment and Hygiene. *Oral Nursing Standard*, 23 (36): 43-7

KABALAK, A.A., ÖZTÜRK, H., ERDEM, A.T., AKIN, S.(2012). Sağlık Bakanlığı Ulus Devlet Hastanesi" nde Kapsamlı Palyatif Merkezi Uygulaması. *Çağdaş Tıp Dergisi*,2(2):122-126.

KABALAK, A.A.(2009). Türkiye" de Palyatif BAKIM, Ed. TUNCER AM. *Türkiye" de Kanser Kontrolü*, Ankara: Koza Matbaacılık, 299- 304

KAHVECİ, K., DÖGER, C. (2019).*Palyatif Bakımın Temelleri*. Ankara:Akademisyen Kitapevi.

KAPO, J., MORRISON, L.J., LIAO, S. (2007). Palliative care for the older adult. *J Palliat Med*,10:185

KARAHAN, A.(2002). Yaşlılıkta evde bakım. *Turkish Journal of Geriatrics,* 5: 155-159

KARAN, M. A., & AKIN, S. (2012). Terminal yaşlı hastaya yaklaşım. *Klinik Gelişim*, *25*, 90-94

KELLEY, A., MORRISON, S.(2015). Palliative care for the seriously ill. N Engl J Med,373: 747-55

KIVANÇ, M. M. (2017). Türkiye'de Palyatif Bakım Hizmetleri, *HSP* 2017;4(2):132-135

LAGMAN, R., WALSH, D. (2005). Integration of palliative medicine into comprehensive cancer care. *Semin Oncol*, 32(2):134-138.

LUCKETT, T., PHILLIPS, J., AGAR, M., VIRDUN, C., GREEN, A., DAVIDSON, P.(2014). Elements of effective palliative care models: a rapid review. *BMC Health Services Research*, 14: 1-22

LYNCH, T., CONNOR, S., CLARK, D.(2013). Mapping Levels of Palliative Care Development: A Global Update. *J Pain Symptom Manage*,45(6):1094-106.

MAESTRELLI, B., ALBERTON, E., RIBEIRO, D.M. ve ark.(2010). Adults Patients' Profile Regarding Their Oral Health Conditions and Behavior. *Int J Dent. Recif* , 9(3): 107-13

MANDIRACIOĞLU, A.(2010). Dünyada ve Türkiye'de yaşlıların demografik özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*,49: 39-45.

MURRAY, C.J.L., LOPEZ, A.D.(1997). Alternative Projections of Mortality And Disability By Causes1990-2020. *Global Burden Of Disease StudyLancet*, 349:1498-504.

National Institute for Health and Care Excellence (2013) Quality standard for end of life care for adults. https://www.nice.org.uk/guidance/qs13

Palliative Care Core Skills and Clinical Competencies Second Edition Linda LE, Lawrence Librach. (2011). Dyspnea, Corinne DS, Deborah, J.D. *Palliative Care Core Skills and Clinical Competencies*, chapter 15, 196-212

Palliative Medicine First Edition, Walsh Declan, Elsevier Inc. 2009. Dyspnea, Joshua Shadd and Deborah Dudgeon, chapter 159, 877-881,

Palyatif Bakım Evde ve Hastanede Çalıştay Raporu. 25 Nisan 2013, Ege Geriatri yayınları 1, http://tepecikeah.saglik.gov.tr/ userfiles/files/kitapmail.pdf.

Palyatif Bakım Evde ve Hastanede Çalıştay Raporu. T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu. İzmir Kuzey Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreterliği. Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi. Ege Geriatri Derneği Yayınları No:1. 2013

PAYNE, S., EASTHAM, R., HUGHES, S., VAREY, S., HASSELAAR, J., PRESTON, N.(2017). Enhancing integrated palliative care: what models are appropriate? A cross-case analysis. *BMC Palliative Care*,16: 64.

QUILL, T., ABERNETHY, A.(2013). Generalist plus specialist palliative care-creating a more sustainable model. *N Engl J Med*, 368: 1173-5.

RADBRUCH, L., PAYNE, S., DE LIMA L., LOHMANN, D. (2013). The Lisbon challenge: acknowledging palliative care as a human right. *J Palliat Med*,16: 301-4.

RIETJENS, J. A., SUDORE, R. L., CONNOLLY, M., VAN DELDEN, J. J., DRICKAMER, M. A., DROGER, M., ... &(2017). European Association for Palliative Care. Definition and recommendations for advance care planning: an international consensus supported by the European Association for Palliative Care. *The Lancet Oncology*, *18*(9), e543-e551

RIOLFI, M., BUJA, A., ZANARDO, C., MARANGON, C.F., MANNO, P., BALDO, V.(2014). Effectiveness of palliative home-care services in reducing hospital admissions and determinants of hospitalization for terminally ill patients followed up by a palliative homecare team: a retrospective cohort study. *Palliat Med*,28(5): 403-411

SELVİ, Y., İNCİ, F. (2019). Terminal dönemdeki hastalara bakım veren hemşirelerin ölüme karşı tutumları, manevi destek algıları ve bunlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,*Yüksek Lisans Tezi*, Nevşehir.

SHIP, J. A., MCCUTCHEON, J. A., SPIVAKOVSKY, S., & KERR, A. R. (2007). Safety and effectiveness of topical dry mouth products containing olive oil, betaine, and xylitol in reducing xerostomia for polypharmacy-induced dry mouth. *Journal of oral Rehabilitation*, *34*(10), 724-732.

SKILBECK, J., MOTT, L., PAGE, H, et al. (1998). Palliative care in chronic obstructive airways disease: a needs assessment. *Palliat Med*, 12: 245-254.

SUCAKLI, M. H. (2013). Ölmekte olan hasta ve yaşam sonu bakım. *Turkish Journal of Familiy Medicine and Primary Care*, 7(3): 52-57.

T. C. Sağlık Bakanlığı 2017- 2018 Ulusal Kanser Kontrol Planı

TAVŞANLI-GÜNGÖR, N., ÖZÇELİK, H., KARADAKOVAN, A. (2013), Ağrısı olan yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin incelenmesi. *AĞRI,* 25(3):93-100 doi: 10.5505/agri.2013.20082

TEKİN N. (2011). Gelişmiş bir dinlenme ve bakımevi modelinde terminal dönem yaşlı olgu ve yaşlı yakınına destek programı örneği. *Turkish Journal of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi*, *14*(3); 273-275

TORUN, P.(2019). "Dünyada Palyatif Bakımın Gelişimi" Akçakaya A (editör) In *Palyatif Bakım ve Tıp*, İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri, 7-10.

TÜİK İstatistiklerle Yaşlılar, (2020). (https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227).

USLU, F. Ş., & TERZİOĞLU, F. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Palyatif Bakim Eğitimi ve Örgütlenmesi. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, *4*(2), 81-90.

UYAR, M.(2003). Yaşlılarda ağrı değerlendirmesi. İçinde: Özyalçın NS, editör. *Yaşlılık çağında ağrı*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 39-48.

VAN- GIERSBERGEN, M. Y., & GEÇİT, S. (2017). Son gün ve saatlerdeki yaşam sonu bakımında kanıta dayalı uygulama önerileri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 33(1): 191-201

VANDERGRIFT, A. (2013). Use of complementary therapies in hospice and palliative care. OMEGA-Journal of Death and Dying, 67(1-2), 227-232.

White Paper on Standards and norms for hospice and palliative care in Europe Part I. (2009). Recommendations from the European Association for Palliative Care. *Eur J Palliative Care*, 16(6): 278-289

World Health Organization (WHO). (1990). Cancer pain relief and palliative care. Geneva

World Health Organization (WHO) (2020) Definition Of Palliative Care. https://www.who.int/health-topics/palliative-care.

Worldwide Palliative Care Alliance (2014). Global Atlas of Palliative Care at the End of Life. http://www.who.int/nmh/Global_Atlas_of_Pal liative_Care.pdf

YILMAZ, Ö., BAHAT, G.(2019). Yaşlıda hastane temelli palyatif bakım ve hospis. Naharcı Mİ, editör. *Yaşlının Hastanedeki Serüveni*. 1. Baskı. Ankara: *Türkiye Klinikleri*, 32-44

YORULMAZ, D. S., KARADENİZ, H. Terminal Dönem Ve İyi Ölüm Sürecinde Hemşirelik Bakımı. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, *24*(2), 134-138.

YÜRÜYEN, M., TEVETOĞLU, I. Ö., TEKMEN, Y., POLAT, Ö., ARSLAN, İ., OKUTURLAR, Y. (2018). Palyatif Bakım Hastalarında Klinik Özellikler ve Prognostik Faktörler. *Konuralp Tıp Dergisi*, *10*(1), 74-80.

9

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Ergoterapi

İbrahim Yavuz Tatlı - Halim Yılmaz

1. GİRİŞ

Ergoterapi, insanların anlamlı ve amaçlı aktivitelerine, diğer bir ifade ile günlük yaşamdaki okupasyonlara katılımını sağlayan bir sağlık mesleği olarak tanımlanmaktadır. Okupasyon ise bireyin istek, değer, ilgi ve hedeflerine göre seçtiği kişi merkezli aktivitelerdir (AOTA, 2020). Ergoterapistler, bireylerin bu okupasyonlarına dâhil olmasını hedefleyerek sağlık, iyilik hâli ve yaşam kalitesini üst düzeye çıkarmaya çalışır (Brownson, 2008).

Ergoterapide, bireylerin istekleri doğrultusunda yaptıkları günlük yaşam aktivitelerinde karşılaşılan zorlukların giderilmesi amaçlanır. Bunun için bireyin bu aktiviteler için gereken fiziksel, zihinsel veya psikososyal becerileri iyileştirilebileceği gibi, yaratıcı çözüm önerileri ile de engeller aşılmaya çalışılır. Ergoterapide amaç aktivitelere sağlıklı bir şekilde katılım olduğu için bir yaş grubu veya herhangi bir hastalık ile sınırlı kalınmamaktadır. Temelde bireyin yaşı, cinsiyeti, mesleki rolleri, diğer rolleri, kültürel, sosyal ve toplumsal yapısı gözetilir ve bu sayede bireyin aktivite kimliği anlaşılmaya çalışılır. Bu durum, bireyin yaşamdaki ilgi ve hedeflerini anlamayı sağlarken planlanan anlamlı ve amaçlı aktivitelere dâhil olmayı destekler. Bu sayede hedeflediği aktiviteleri bireyin zorlanmadan yapması, onun hastalık, engel veya dezavantajına bağlı olarak ortaya çıkan katılım sorunlarının giderilmesi sağlanmış olur (Crepeau, Cohn & Schell, 2003).

Ergoterapistler, bir aktiviteye katılımı gerçekleştirmek için farklı bakış açılarını kullanır ve kişi merkezli müdahaleler ile bireyi bütüncül olarak anlamaya çalışır. Kişi merkezli müdahaleler, bireyin mevcut fiziksel, zihinsel veya sosyal özellikleri ile doğrudan bağlantılı olduğu gibi kişinin yaptığı aktivite ve bu aktivitenin yapıldığı tüm çevreler (fiziksel, sosyal, kültürel…) ile de doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple, ergoterapi biliminde kişinin mevcut becerileri ile aktivitenin talepleri uyumlandırılmaya çalışılır. Çünkü gerek ilerleyen yaş gerek kronik rahatsızlıklar ve ilerleyici hastalıklar sebebiyle sadece insanın anatomik veya fizyolojik vücut yapılarına bağlı olan işlevlerin iyileştirilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Bu durumda, ergoterapistlerin izlediği yol aktiviteleri detayla-

KAYNAKÇA

ABIZANDA, P., LEÓN, M., DOMÍNGUEZ-MARTÍN, L., LOZANO-BERRIO, V., ROMERO, L., LUENGO, C., . . . MARTÍN-SEBASTIÁ, E. (2011). Effects of a short-term occupational therapy intervention in an acute geriatric unit. A randomized clinical trial. *Maturitas, 69*(3), 273-278.

AHMAD, K., & HAFEEZ, M. (2011). Factors affecting social participation of elderly people: a study in Lahore. *J Anim Plant Sci, 21*(2), 283e289.

ALTUNTAŞ, O., TORPIL, B., & UYANIK, M. (2017). Occupational Therapy for Elderly People. In *Occupational Therapy-Occupation Focused Holistic Practice in Rehabilitation*: IntechOpen.

AOTA. (2020). *Occupational therapy practice framework: Domain and process*: American Occupational The.

AOTA. (2021). What is Occupational Therapy?. Bağlantı linki: https://www.aota.org/Conference-Events/OTMonth/what-is-OT.aspx. (09.05.2021 tarihinde erişim sağlanmıştır.)

BOYD, R., & STEVENS, J. A. (2009). Falls and fear of falling: burden, beliefs and behaviours. *Age and ageing, 38*(4), 423-428.

BROWNSON, C. A. (2008). Occupational therapy services in the promotion of health and the prevention of disease and disability. *The American journal of occupational therapy, 62*(6), 694.

CANGÖZ, B. (2006). Bellek, Bilişsel (Kognitif) İşlevler ve Yaşlı. *Geriatri ve Gerontoloji*, 935-941.

CLARE, L., & WOODS, R. T. (2004). Cognitive training and cognitive rehabilitation for people with early-stage Alzheimer's disease: A review. *Neuropsychological rehabilitation, 14*(4), 385-401.

CREPEAU, E. B., COHN, E. S., & SCHELL, B. A. B. (2003). Willard and Spackman's occupational therapy.

ÇALIŞTIR, B., DERELI, F., AYAN, H., & CANTÜRK, A. (2006). Muğla il merkezinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşam kalitelerinin incelenmesi.

DOĞAN, A. (2009). Yaşlı ve Ergonomi. *Turkiye Fiziksel Tip ve Rehabilitasyon Dergisi, 55*.

DRUMMOND, A., WHITEHEAD, P., FELLOWS, K., SPRIGG, N., SAMPSON, C. J., EDWARDS, C., & LINCOLN, N. B. (2013). Occupational therapy predischarge home visits for patients with a stroke (HOVIS): results of a feasibility randomized controlled trial. *Clinical rehabilitation, 27*(5), 387-397.

EVCI, E. D., ERGIN, F., & BESER, E. (2006). Home accidents in the elderly in Turkey. *The Tohoku journal of experimental medicine, 209*(4), 291-301.

GROUP, W. (1995). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): position paper from the World Health Organization. *Social science & medicine, 41*(10), 1403-1409.

HEALTH, U. D. O., & SERVICES, H. (2004). Vision rehabilitation for elderly individuals with low vision or blindness. In.

HUNT, E., & MCKAY, E. A. (2015). A scoping review of time-use research in occupational therapy and occupational science. *Scandinavian journal of occupational therapy, 22*(1), 1-12.

IWARSSON, S., & STÅHL, A. (2003). Accessibility, usability and universal design—positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and rehabilitation, 25*(2), 57-66.

KELLY, M. E., LOUGHREY, D., LAWLOR, B.A., ROBERTSON, I.H., WALSH, C., & BRENNAN, S. (2014). The impact of cognitive training and mental stimulation on cognitive and everyday functioning of healthy older adults: a systematic review and meta-analysis. *Ageing research reviews, 15*, 28-43.

KIELHOFNER, G. (1977). Temporal adaptation: A conceptual framework for occupational therapy. *American Journal of Occupational Therapy*.

LETTS, L., LAW, M., RIGBY, P., COOPER, B., STEWART, D., & STRONG, S. (1994). Person-environment assessments in occupational therapy. *The American journal of occupational therapy : official publication of the American Occupational Therapy Association, 48 7*, 608-618.

LEVY, R. (1994). Aging-associated cognitive decline. *International Psychogeriatrics, 6*(1), 63-68.

MCKENNA, K., BROOME, K., & LIDDLE, J. (2007). What older people do: Time use and exploring the link between role participation and life satisfaction in people aged 65 years and over. *Australian Occupational Therapy Journal, 54*(4), 273-284.

MERIÇ, M., & OFLAZ, F. (2007). Yaşlı bireylerin düşme yaşantısıyla ilgili algıları ve günlük yaşamlarına etkisi üzerine niteliksel bir çalışma. *Türk Geriatri Dergisi, 10*(1), 19-23.

MIS, R., & GIOVANNETTI, T. (2020). Decline in Everyday Functioning in MCI and Dementia. *Vascular Disease, Alzheimer's Disease, and Mild Cognitive Impairment: Advancing an Integrated Approach*, 102.

NAHARCI, M.İ., & DORUK, H. (2009). Yaşlı Popülasyonda Düşmeye Yaklaşım. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 8*(5).

PARK, J. (2019). The effects of time-use intervention on the quality of life of outpatients with chronic stroke. *Journal of physical therapy science, 31*(1), 36-38.

POZZI, C., LANZONI, A., GRAFF, M.J., & MORANDI, A. (2020). *Occupational Therapy for Older People*: Springer.

RIZZOLATTI, G., FOGASSI, L., & GALLESE, V. (2002). Motor and cognitive functions of the ventral premotor cortex. *Current opinion in neurobiology, 12*(2), 149-154.

RUBENSTEIN, L. Z., & JOSEPHSON, K. R. (2006). Falls and their prevention in elderly people: what does the evidence show? *Medical Clinics, 90*(5), 807-824.

TATLI, İ. Y. (2021). İnmeli Bireylerde Temporal Adaptasyon Yaklaşımının Etkilerinin İncelenmesi: 1 Ay Takipli Randomize Kontrollü Çalışma.

TATLI, İ. Y., & AKEL, B. S. (2019). A controlled study analyzing the temporal activity patterns of individuals with stroke compared to healthy adults. *British Journal of Occupational Therapy, 82*(5), 288-295.

TORPIL, B., UYANIK, M., & ALTUNTAŞ, O. (2016). Huzurevinde yaşayan geriatrik bireylerde denge ve yürüme fonksiyonları ile depresyon ve fonksiyonel bağımsızlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi, 4*(2), 73-79.

10

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Dental Hizmetler

Gülcan Coşkun Akar

1. AĞIZ VE DİŞ DOKULARINDA YAŞ ALMAYA BAĞLI GÖZLENEN DEĞİŞİKLİKLER VE NEDENLERİ

Yaş alan bireyler süreç içerinde sistemik ve lokal olarak fizyolojik ve patolojik değişimler gösterirler (Zarb ve Schmitt, 1994, Al Jabbari vd., 2003). Bu değişimleri çiğneme, yutma, konuşma, nefes alma vb. yaşamımızda çok önemli olan hareketlerin yapıldığı alt-üst çene kemikleri, dişler, temporomandibular eklem gibi sert, dudaklar, yanaklar, dil, çiğneme kas ve ligamentler gibi yumuşak dokulardan oluşan stomatognatik sistemde de görmekteyiz. Sistemde oluşan değişiklikleri kısaca özetlemeden önce gelişen dünyada yaş alan birey sayısındaki artışa eş zamanlı olarak ağızda kalan diş sayısının artması ve dişlerin sağlıklı bir şekilde korunmalarına yönelik eğilimler olduğu unutulmamalıdır (Walls ve Meurman, 2012).

Ağız içi yapılar, dudaklar, ağız mukozası, dil ve alt üst çene kemiklerinde de vücudun diğer yapılarına benzer özellikte değişiklikler gözlenir. Bu değişikleri farklı kılan en önemli faktörler, bireylerin kişisel yaşamlarını sürdürme yeteneğinde azalmaya bağlı olarak ağız bakımlarını etkili ve yeterli yapamaması ile ağız içi dokuları koruyan ve hareketlerin sorunsuz yapılmasına olanak sağlayan tükürük akış hızının azalması olarak göze çarpmaktadır.

Yaş alan sağlıklı bireylerde tükürük akış hızında sorun yoktur fakat kullanılan ilaçlar tükürük akış hızının azalmasına neden olabilir (Baum, 1981). Tükürük salgısı azalan veya xerostomia sorunu olan kişilerin konu hakkında bilgilendirilmeleri ve önlem almalarına (su yudumlamak vb.) yardımcı olunması önemlidir (Campbell, 2012). Böylelikle kron ve kök çürüklerinin oluşması engellenmiş, özellikle hareketli protez kullanımı konforu artırılmış olacaktır.

Yaş alan bireylerde diş destek dokularında (periodontal dokularda) azalma, dişeti çekilmeleri görülmektedir. Bu çekilmeler ile dişlerin değim alanları ve kök yüzeylerine ait ortaya çıkan iç bükeylikler nedeniyle ağız bakım zorlaştığı için ağız bakımı sınırlı

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association, A. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (*Vol. 3). Washington, DC: American Psychiatric Association.

AL JABBARI, Y., NAGY, W.W., IACOPINO, A.M. (2003). Implant dentistry for geriatric patients: a review of the literature. *Quintessence International*, 34: 281–285.

ATCHİSON, K.A., DOLAN, T.A. (1990). Development of the geriatric oral health assessment index. *J Dent Educ,* 54:680–7.

AZARPAZHOO, A., TENENBAUM, H.C. (2012). Separating fact from fiction: use of high-level evidence from research syntheses to identify diseases and disorders associated with periodontal disease. *J Can Dent Assoc,*78:103–105.

BAUM, B.J. (1981). Current research on aging and oral health. *Spec Care Dent* 1981;1(3):105-9.

BELTRÁN-AGUILAR, E.D., BARKER, L.K., CANTOM, T., et al. (2005). Surveillance for dental caries, dental sealants, tooth retention, edentulism, and enamel fluorosis—United States, 1988–1994 and 1999–2002. *MMWR Surveill Summ*, 54:1-43.

BERKEY, D.B., ELA, K.M., BERG, R.G. (1993). Advances in portable and mobile equipment systems. *Int Dent J* , 43:455-65.

BOLDEN, A.J., KASTE, L.M. (1995). Considerations in establishing a dental program for the homeless. *J Public Health Dentishy*, 5528-33.

CAİNES, B. (2010). Evidence summary: why is access to dental car efor frail elderly people worse than for other groups? *Br Dent J*, 208(3):119-22.

CAMPBELL, N. (2012). Dehydration: best practice in the care home. Nurs Residential Care, 14:21.

CASAMASSIMO, P.S., COFFEE, L.M., LEVITON, F.J. (1988). A comparison of two mobile treatment programs for the homebound and nursing home patient. *Spec Care Dentistry*,8:77-81.

CERIDAN, B.W. (1994). Dentistry for the nursing home resident: how to begin or improve your oral health care program. *Geriatr Dentistry,*60:397-402.

CHALMERS, J.M, HODGE, C., FUSS, J.M., SPENCER, A.J., CARTER, K.D. (2002). The prevalence and experience of oral diseases in Adelaide Nursing Home Residents. *Aust Dent J*, 47:123-130.

CHALMERS, JM, KİNG, P.L., SPENCER, AJ., et al. (2005). The oral health assessment tool--validity and reliability. *Aust Dent J,* 50:191–9.

COKER, E., PLOEG, J., KAASALAİNEN, S. (2014). The effect of programs to improve oral hygiene outcomes for older residents in long-term care: a systematic review. *Res Gerontol Nurs*, 7:87–100.

DANE, J.N. (1990). The Missouri Elks mobile dental program-Dental care for developmentally disabled persons. *J Public Health Dent*, 50:42-7.

DE BAAT, C., BRUINS, H., VAN ROSSUM, G., Kalk, W. (1993). Oral health care for nursing home residents in the Netherlands-a national survey. *Community Dent Oral Epidemiol,* 21:240-2.

DOUGLASS, C.W., FURINO, A. (1990). Balancing dental service requirements and supplies: epidemiologic and demographic evidence. *J Am Dent Assoc*, 121:587–92.

DOUGLASS, C.W., JİMENEZ, M.C. (2014). Our current geriatric population: demographic and oral health care utilization. *Dent Clin North Am,* 58(4):717-28.

DOUGLASS, C.W., SHIH, A., OSTRY, L. (2002). Will there be a need for complete dentures in the united states in 2020? *J Prosthet Dent*, 87:5–8.

DOUGLASS, C.W., WATSON, A.J. (2002). Future needs for fixed and removable partial dentures in the united states. *J Prosthet Dent*, 87:9–14.

DOUGLASS, C.W. (1991). Epidemiology of periodontal disease. *Curr Opin Dent*,1:12–6.

ERVIN, R.B, DYE, B.A. (2012). Number of natural and prosthetic teeth impact nutrient intakes of older adults in the United States. *Gerodontology,* 29: E693–E702.

FIELD, M. (1997). Special needs dental nursing in the southwest. *Br Dent Nurses J,* 56(4):8-9.

FİSKE, J. (2000). The delivery of oral care services to elderly people living in a noninstitutionalized setting. *J Public Health Dent*, 60(4):321-325.

FOLEY, N.C, Affoo RH, Siqueira, WL, Martin, RE. (2017). A Systematic review examining the oral health status of persons with dementia. *JDR Clin Trans Res,* 2: 330–342.

FRENCKen J.E., PETERS, M.C., MANTON, D.J., LEAL, S.C., GORDAN, V.V., EDEN, E. (2012). Minimal intervention dentistry for managing dental caries- a review. *Int Dent J*, 62:223-243.

FRENKEL, H. (1997). Dentistry from the back of a covered wagon. *Br Dent Nurses J,* 56(4):12-3.

FU, E., NIEH, S., WIKESJO, U.M. (1997). The effect of plaque retention on cyclosporine-induced gingival overgrowth in rats. *J Periodontol*, 68: 92–98.

GALAN, D., HOLTZMAN, J.M. (1990). Dentistry for the homebound and institutionalized; The University of Manitoba's home dental care program. *JCan DentAssoc,* 56:585-91.

GANAVADİYA, R., CHANDRASHEKAR, B.R., GOEL, P., HONGAL, S.G., JAİN, M. (2014). Mobile and portable dental services catering to the basic oral health needs of the underserved population in developing countries: a proposed model. *Ann Med Health Sci Res*, 4(3):293-304.

GENCO, R.J., BORGNAKKE, W.S. (2013). Risk factors for periodontal disease. *Periodontol 2000*, 62:59-94.

GIL-MONTOYA, J.A., PONCE, G., SANCHEZ, LARA, I., BARRIOS, R., LLODRA, J.C., BRAVO, M. (2013). Association of the oral health impact profile with malnutrition risk in Spanish elders. *Arch Gerontol Geriatr,* 57: 398–402.

GÖSTEMEYER, G., BAKER, S.R., SCHWENDİCKE, F. (2019). Barriers and facilitators for provision of oral health care in dependent older people: a systematic review. *Clin Oral Investig*, 23:979–93.

HOBEN, M., KENT, A., KOBAGİ, N., et al. (2017). Effective strategies to motivate nursing home residents in oral care and to prevent or reduce responsive behaviors to oral care: a systematic review. *PLoS One*, 12: e0178913.

HOLM-PEDERSEN, P., LOE, H. (1991). Wound healing in the gingiva of young and old individuals. *Scand J Dent Research*, 79: 40–53.

HUGO, J., GANGULİ, M. (2014). Dementia and cognitive impairment: epidemiology, diagnosis, and treatment. *Clin Geriatr Med*, 30: 421–442.

IACOPINO, A.M., CINOTTI, W.R., BIBER, C.L. (1989). Geriatric dentistry and the Alzheimer's patient: management techniques and service delivery. *J NJ Dent Assoc*, 60(4):47-50.

IINUMA, T., ARAI, Y., ABE, Y., TAKAYAMA, M., FUKUMOTO, M., FUKUI, Y., IWASE, T., TAKEBAYASHI, T., HIROSE, N., GIONHAKU, N., KOMIYAMA, K. (2014). Denture wearing during sleep doubles the risk of pneumonia in the very elderly. J Dent Res 2014: 94: 28S–36S.

KAYSER-JONES, J. BİRD, W.F., PAUL, S.M., et al. An instrument to assess the oral health status of nursing home residents. *Gerontologist,* 35:814–24.

KRUST, KS., SCHUCHMAN, L. (1991). Out-of-office dentistry: an alternative delivery system. *Spec Care Dentistry*, 11:189-93.

LEWİS, A., WALLACE, J., DEUTSCH, A., et al. (2015). Improving the oral health of frail and functionally dependent elderly. *Aust Dent J*, 60:95–105.

MACENTEE, M.I., KAZANJİAN, A., KOZAK, J.F., et al. (2012). A scoping review and research synthesis on financing and regulating oral care in long-term care facilities. *Gerodontology,* ;29:e41–52.

MARCHİNİ, L., ETTİNGER, R., CAPRİO, T., JUCAN, A. (2019). Oral Health Care for Patients with Alzheimer's Disease: An update. *Spec. Care Dent,*39, 262–273.

MONCRIEFF, R G. (1996). Nursing home dentistry. *NY State Dent J,* 62(10):43-7.

NIESTEN, D., WITTER, D.J., BRONKHORST, E.M., CREUGERS, N.H.J. (2017). Oral health care behavior and frailty-related factors in a care-dependent older population. *J Dent,* 61:39-47.

O'CAMPO, P., MOLNAR. A., NG, E., et al. (2015). Social welfare matters: a realist review of when, how, and why unemployment insurance impacts poverty and health. *Soc Sci Med*,132:88–94.

PALEY, G.A., SLACK-SMİTH, L., O'GRADY, M. (2009). Oral health care issues in aged care facilities in Western Australia: resident and family caregiver views. *Gerodontology,* 26:97–104.

PARK, J.C., BAEL, W.S., CHOI, S.H, CHO, K.S., JUNG, U.W. (2017). Long-term outcomes of dental implants placed in elderly patients: a retrospective clinical and radiographic analysis. *Clin Oral Implants Res,* 28(2):186-91.

PEARSON, A., CHALMERS, J. (2004). Oral hygiene care for adults with dementia in residential aged care facilities. *JBI Rep*, 2, 65–113.

PENCHANSKY, R., THOMAS, J.W. (1981). The concept of access. Definition and relationship to consumer satisfaction. *Med Care*, 19:127-40.

PETERSEN, P., KANDELMAN, D., ARPİN, S. (2010). Global oral health of older people – call for public health action. *Community Dental Health,* 27:257–68.

PETERSEN, P.E., YAMAMOTO, T. (2005). Improving the oral health of older people: the approach of the WHO Global Oral Health Programme. *Comm Dent Oral Epidemiol*, 33(2):81-92.

PİETROKOVSKİ, J., ZİNİ, A. (2006). The Yad Sarah geriatric dental clinic, a different model. *Gerodontology,* 23(4):237-241.

REINHARDT, J.W., DOUGLASS, C.W. (1989). The need for operative dentistry services: projecting the effects of changing disease patterns. *Oper Dent,* 14:114–20.

SCHİMMEL, M., MÜLLER, F., SUTER, V., BUSER, D. (2017). Implants for elderly patients. *Periodontol 2000,* 73(1):228-40.

SCHNEIDER, C., ZEMP, E., ZITZMANN, N.U. (2017). Oral health improvements in Switzerland over 20 years. *Eur J Oral Sci,* 125(1):55-62.

SİSCHO, L., BRODER, H.L. (2011). Oral health-related quality of life: what, why, how, and future implications. *J Dent Res*, 90:1264–1270.

SJOGREN, P., NILSSON, E., FORSELL, M., JOHANSSON, O., HOOGSTRAATE, J. (2008). A systematic review of the preventive effect of oral hygiene on pneumonia and respiratory tract infection in elderly people in hospitals and nursing homes: Effect estimates and methodological quality of randomized controlled trials. *J Am Geriatr Soc*, 56: 2124–2130.

SLADE, G.D. (1997). Derivation and validation of a short-form oral health impact profile. *Community Dent Oral Epidemiol*, 25:284–90.

SLADE, G.D, SPENCER AJ. (1994). Development and evaluation of the oral health impact profile. *Community Dent Health*, 11:3–11.

STENMAN,U., AHLQWIST, M., BJORKELUND, C., HAKEBERG, M. (2012). Oral health-related quality of life – associations with oral health and conditions in Swedish 70-year-old individuals. *Gerodontology,* 29: e440–e446.

STIEFEL, D.J. (1989). Opening up nontraditional practice settings through mobile dentistry. *Spec Care Dentistry*, 9:146-51.

STRAUSS, R.P. (1996). The dental impact profile. *Measuring Oral Health and Quality of Life*, 13:81.

STUBBS, C., RIORDAN, P.J. (2002). Dental screening of older adults living in residential aged care facilities in Perth. *Aust Dent J,* 47:321-326.

THOMSON, W.M., SMİTH, M.B., FERGUSON, C.A., et al. (2018). Oral status, cognitive function and dependency among New Zealand nursing home residents. *Gerodontology,* 35:185–191.

U.S. Census Bureau. U.S. Population projections. National population projections based on census 2000. Available at: https://www.census.gov/programs-surveys/decennial-census/decade/2020/2020-census-main.html. Accessed December 15, 2013.

VAN, LANCKER, A., VERHAEGHE, S., VAN HECKE, A., et al. (2012). The association between malnutrition and oral health status in elderly in long-term care facilities: a systematic review. *Int J Nurs Stud,* 49:1568–81.

Yİ MOHAMMADİ, J.J., FRANKS, K., HİNES, S. (2015). Effectiveness of professional oral health care intervention on the oral health of residents with dementia in residential aged care facilities: A systematic review protocol. *JBI Database Syst Rev Implement Rep*, 13, 110–122.

WATT, R.G., STEELE, J.G., TREASURE, E.T., et al. (2013), Adult Dental Health Survey, 2009: implications of findings for clinical practice and oral health policy. *Br Dent J,* 214(2):71-75.

WEENİNG-VERBREE, L., HUİSMAN-DE WAAL, G., VAN DUSSELDORP, L., et al. (2013). Oral health care in older people in long term care facilities: a systematic review of implementation strategies. *Int J Nurs Stud,* 50: 569–82.

WRİGHT, F.A.C., LAW, G.G., MİLLEDGE, K.L., et al. (2019). Chewing function, general health and the dentition of older Australian men: the Concord health and ageing in men project. *Community Dent Oral Epidemiol,* 47:134–141.

World Health Organization (WHO). (2007). Oral health: action plan for health promotion and integrated disease prevention. Geneva: WHO, 2007.

YELLOWİTSZ, J.A., SCNEİDERMAN, M.T. (2014). Elder's oral health crisis. *J Evidence Based Dent Prac*, 14Supp:191-200.

ZARB, GA., SCHMITT, A. (1994). Osseointegration for elderly patients: the Toronto study. *J Prosthet Dent*, 72: 559–568.

11

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Transkültürel Bakım

Şengül Akdeniz

1. GİRİŞ

Günümüz koşullarında kültüre odaklanarak bakım hizmetlerinin sağlanması en temel insan haklarından biridir. Kaliteli bakım hizmeti sunmanın en önemli koşullarından biri olan kültürel yeterliliğe sahip olarak bakım vermek bakımın iyileştirici etkisini artırmaktadır. Bakımda kültürel yeterliliğe sahip olma, çeşitli kültürel topluluklardan insanlar için sosyal ve sağlık bakım hizmetlerinin sunumunu daha etkili hâle getirmektedir (Tanrıverdi, 2017). Kültür, toplumdaki insanlar tarafından nesilden nesillere aktarılan, öğrenilen, paylaşılan, her türlü tutum, davranış, inanç ve gelenekleri bünyesinde barındıran sosyal bir mirastır (Özsoy, 2018). Bu miras dünya üzerinde yaşayan yüzden fazla ırk, dört binden fazla inanç, beş binden fazla kültür ve yedi binden fazla dil çeşitliliğine sahip toplumların bulunması bakımından son derece çeşitlilik ve önem arz etmektedir. Bu doğal kültür çeşitliliğine ilaveten küreselleşmenin etkisiyle yüzyılın en çok üzerinde düşünülen ve konuşulan olaylarından biri olan göç dünya genelinde farklı kültürlerden oluşan çok kültürlü bir nüfus yapısı oluşturarak kültürler arası bakıma gereksinimi artırmaktadır. Bireyler hem ekonomik hem de politik nedenlerle kendi yaşadıkları yerlerden kalıcı veya geçici olarak ayrılmaktadırlar. Birey, aile ve toplumların yaşadıkları yerlerden ayrılma hareketi olarak nitelendirilen göç hem ulusal hem de uluslararası boyutlarda olmasına rağmen çoğunlukla uluslararası ve kalıcı hareketliliği ifade etmektedir (Yılmaz Sezer vd., 2021). Göç hareketini gerçekleştirerek kendi ülkesinden ayrılan ve başka bir ülkeye giden birey, aile ve topluluklar da göçmen olarak adlandırılmaktadır. Sadece başka ülkeye göçen bireyler değil aynı zamanda göçülen yerde doğup büyüyün bireylerde göçmen kimliği ile nitelendirilmektedirler (Demirağ ve Kakışım, 2018).

2015 yılı Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Göç Raporu'na göre dünya genelinde 244 milyon insanın göçmen olduğu ve göçmen oranının 2000 yılından bu yana %41 artış gösterdiği bildirilmektedir (United Nations, 2016). Dünya genelinde, göçmen nüfusun başta Almanya olmak üzere %32.6'sı Avrupa kıtasında ve 23.4'ü Kuzey Amerika'da yoğunlaşmaktadır (Deniz, 2014). Ülkemizde ise İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi

KAYNAKÇA

ADEBAYO, B., NİCHOLS, P., ALBRECHT, M. A., BRİJNATH, B., & HESLOP, K. (2021). Investigating the Impacts of Acculturation Stress on Migrant Care Workers in Australian Residential Aged Care Facilities. *Journal of Transcultural Nursing*, 32(4) 389-398. 1043659620947810.

AKINCI, B., NERGİZ, A., GEDİK, E . (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul . *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 58-83 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/gad/issue/43299/526432

An Aging World: 2015 International Population Reports Issued March 2016 P95/16-1 By Wan He, Daniel Goodkind, Erişim tarihi 01 Nisan 2021 https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2016/demo/p95-16-1.pdf

BİRSEL, H. (2013). Emperyal Fransa'nın Osmanlı-Cezayir Stratejik Düzleminde Bir Kültür ve Kimlik Asimilasyonu Örneği,(Aziz Charles de Faucauld'un Mektubu). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2013(29), 43-56.

BAŞLI, M., BEKAR, M., CİVELEK, İ. (2018). Kültürler arası Hemşirelikte Kullanılan Modeller ve ''Kültürel Yeterlilik Süreci Modeli''ni Anlamak, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 1(1), 18-24.

BAKER, P., FRİEL, S., KAY, A., BAUM, F., STRAZDİNS, L., MACKEAN, T. (2018). What Enables and Constrains the Inclusion of the Social Determinants of Health Inequities in Government Policy Agendas? A Narrative Review. *International Journal of Health Policy and Management,* 7(2), 101-111. doi: 10.15171/ijhpm.2017.130

BAKER, D.W., WOLF, MS, FEİNGLASS, J., & THOMPSON, J.A. (2008). Health literacy, cognitive abilities, and mortality among elderly persons. *Journal of General In ternal Medicine*, 23, 723-726. doi:10.1007/ s11606-008-0566-4

BEACH, MC., PRİCE, EG., GARY, TL., ROBİNSON, KA., GOZU, A., PALACİO, A., SMARTH, C., JENCKES, MW., FEUERSTEİN, C., BASS, EB., POWE, NR., COOPER, LA., BEACH, M. C., PRİCE, E. G., GARY, T. L., ROBİNSON, K. A., GOZU, A., PALACİO, A., SMARTH, C., & JENCKES, M. W. (2005). Cultural competence: a systematic review of health care provider educational interventions. *Medical Care,* 43(4), 356–373. https://doi.org/10.1097/01.mlr.0000156861.58905.96.

CAMPİNHA-BACOTE, J. (2011). Coming to know cultural competence: An evolutionary process. *International Journal for Human Caring*, 15(3), 42-48. doi: 10.20467/1091-5710.15.3.42

CAMPİNHA-BACOTE, J. (2008). Cultural Desire: 'Caught' or 'taught?' *Contemporary Nurse,* 28(1-2), 141-148. doi: 10.5172/conu.673.28.1-2.141.

CAMPİNHA-BACOTE, J. (1999). Amodel and instrument for addressing cultural competence in health care. *Journal of Nursing Education*, 38(5), 204-207.

CAMPİNHA-BACOTE, J. (2002). The Process of Cultural Competence in the Delivery of Healthcare Services: a model of care. *Journal of Transcultural Nursing,* 13(3), 181–184. https://doi.org/10.1177/10459602013003003

CLARK, K. R. (2017). Managing Multiple Generations in the Workplace. *Radiologic Technology*, 88(4), 379–398.

CİRHİNLİOĞLU, Z. (2003). "Post-Modern Çözülüş ve Sağlık". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5(1), 131-148.

DEMİRAĞ, H., KAKİŞİM, C. (2018). Almanya'daki Türklerin göç ve entegrasyon süreci: birinci ve üçüncü kuşak karşılaştırması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (75), 123-152.

DENİZ, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 18 (1): 175-2014.

Developed by the American Geriatrics Society Ethnogeriatrics Committee. (2016). Achieving high-quality multicultural geriatric care. *Journal of the American Geriatrics Society*, 64(2), 255-260. doi: 10.1111/jgs.13924. Epub 2016 Jan 25. PMID: 26804356.

DİNLER, K. A. (2009). Gıda, İlkelden Semaviye "Food and Religion, from Primitive to Celestial". *Uludağ Univ. J. Fac. Vet. Med*, 28(1), 25-32.

GÖKTUNA YAYLACI, F. (2014). Kültür, Toplumsal Değişme ve Tabakalaşma, B. Kartal (Ed.), *Davranış Bilimlerine Giriş* içinde, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2535, 3.bs.

GOVERE, L., & GOVERE, E. M. (2016). How Effective is Cultural Competence Training of Healthcare Providers on Improving Patient Satisfaction of Minority Groups? A Systematic Review of Literature. *Worldviews on Evidence-Based Nursing*, 13(6), 402–410. https://doi.org/10.1111/wvn.12176

GEBOERS, B., BRAİNARD, J. S., LOKE, Y. K., JANSEN, C. J., SALTER, C., REİJNEVELD, S. A., & DE WİNTER, A. F. (2015). The association of health literacy with adherence in older adults, and its role in interventions: a systematic meta-review. *BMC public health*, 15(1), 1-10.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017). Türkiye Göç Raporu 2016. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021, Erişim tarihi 05 Nisan 2021]. Erişim adresi https://www.goc.gov.tr/

GREEN, A. P., EİGEL, L. M., FAMES, J. B., HARTMANN, D., & MCLEAN, K. M. (2012). Multiple Generations in the Workplace: Exploring the Research, Influence of Stereotypes, and Organizational Applications.

HORVAT, L., HOREY, D., ROMİOS, P., KİS-RİGO, J.(2014). Cultural Competence Education for Health Professionals. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 5; CD009405. doi: 10.1002/14651858.CD009405.pub2.

HOTUN ŞAHİN, N., ONAT BAYRAM, G., AVCI, D. (2009). Kültürlere duyarlı yaklaşım: transkültürel hemşirelik. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 6 (1): 2-7.

HENDERSON, S., HORNE, M., HİLLS, R., KENDALL E. (2018). Cultural competence in healthcare in the community: A concept analysis. *Health Soc Care Community*. Jul;26(4):590-603. doi: 10.1111/hsc.12556. Epub 2018 Mar 7. PMID: 29516554.

ILGAZ, A. (2020). Yaşlı Bakımında Kültürel Yeterlilik Süreci Modelinin Kullanılması. *Journal of Hacettepe University Faculty of Nursing*, 7(3), 278–284. https://doi.org/10.31125/hunhemsire.834205

JETT, K.(2010). Culture and Aging, in Ebersole & Hess' Gerontological Nursing and Healthy Aging (3rd ed.), by Theris A. *Touhy and Kathleen Jett, Mosby Elsevier*, 48-60.

KOZUB, M. L. (2013). Through the Eyes of the Other. *Journal of Transcultural Nursing,* 24(3), 313–318.

KOBYLARZ, F. A., HEATH, J. M., & LİKE, R. C. (2002). The ETHNIC (S) mnemonic: a clinical tool for ethnogeriatric education. *Journal of the American Geriatrics Society*, 50(9), 1582-1589.

KILAVUZ, M. A.(2005). Yaşlanma Sürecinin Dinî Gelişime Etkileri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 97-112.

LONG, T. (2012). Overview of teaching strategies for cultural competence in nursing students. *Journal of Cultural Diversity*, 19:3:102-108

LEİNİNGER, M. M. (1993). Gadsup of Papua New Guinea revisited: A three decade review. *Journal of Transcultural Nursing*, 5, 21-30.

MCFARLAND, M. R., & WEHBE-ALAMAH, H. B. (2019). Leininger's theory of culture care diversity and universality: An overview with a historical retrospective and a view toward the future. *Journal of Transcultural Nursing,* 30(6), 540-557.

ORTMAN, J. M., VELKOFF, V. A., & HOGAN, H. (2014). An aging nation: the older population in the United States. 1-28

ÖZSARI, S. H., KARATANA, Ö. (2013). Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Durumu. *Journal Of Kartal Training & Research Hospital/Kartal Egitim Ve Araştirma Hastanesi Tip Dergisi*, 24(2):136-144.

ÖZTÜRK, C., AYAR, D. (2018). An Examination of Transcultural Nursing Care in Graduate Nursing Studies. *Health Sciences Research in the Globalizing World*, 262.

ÖZSOY, C. E. (2018). Uluslararası ticarette kültür farklılıkları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 37-50.

PANG, V. O., ALVARADO, J. L., PRECİADO, J. R., & SCHLEİCHER, A. R. (2021). Culturally Relevant Education: Think Local Within a Holistic Orientation. *Multicultural Perspectives,* 23(1), 3-16.

PHİLLİPS, C. (2010). Using interpreters: a guide for GPs. *Australian family physician,* 39(4), 188-197.

PURNELL, L.D. (2000). A description of the Purnell model for cultural competence. *Journal of Transcultural Nursing,* 11 (1): 40-46.

PURNELL, L.D. (2002). The Purnell model for cultural competence. *Journal of Transcultural Nursing,* 13 (3): 193-196.

PERİYAKOİL, V. S. (2019). Building a culturally competent workforce to care for diverse older adults: scope of the problem and potential solutions. *Journal of the American Geriatrics Society*, 67(S2), S423-S432.

PARCELLS, C., BAEMHOLDT, M., (2014). Developing a global curriculum in a school ofnursing. *J Nurs Educ*;53:692–695.

SAĞLAM, Ö. Ç., SAĞLAM, H. (2018). İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi. *Journal of Agriculture*, 1(2), 1-10.

STEBNİCKİ, JA., COELİNG, HV. (1999). The Culture of the Deaf. *J Transcult Nurs*, 10(4):350-7. doi: 10.1177/104365969901000413. PMID: 10693426.

STONE, R. I. (2016). The migrant direct care workforce: An international perspective. *Generations,* 40(1), 99-105.

SMİTH, LS.(2001). Evaluation of an Educational Intervention to Increase Cultural Competence among Registered Nurses. *J Cult Divers*. 8:50–63. [PubMed: 11855050

TANRIVERDİ, G. (2017). Hemşirelerde Kültürel Yeterliliği Geliştirmeye Yönelik Yaklaşım ve Öneriler. *FNJN Florence Hemşirelik Dergisi* 25(3): 227-236. https://doi.org/10.17672/fnjn.343261

TANRIVERDİ, G., (2016). *Hemşirelerde Kültürel Yeterliliği Geliştirme Yaklaşım ve Önerileri.* Eds: H. Ülker, C. Birkök. Birinci Baskı. ÇOMÜ Yayınları. Yayın No:131.

TANRIVERDİ, G., SEVİĞ, Ü., BAYAT, M., BİRKÖK, M. C. (2009). Hemşirelik bakımında kültürel özellikleri tanılama rehberi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 793-806.

TEMEL, A. B. (2008). Kültürlerarasi (çok kültürlü) hemşirelik eğitimi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 92-101.

TEMEL EĞİNLİ, A., YALÇIN, M. (2016). Kültürler arası Yeterliliğin Gelişmesi ve Kültürler arası Uyum. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 7(13), 6–27.

TEMEL EĞİNLİ, A. (2012). Kültürler arası Yeterliliğin Kazanılmasında Kültürel Farklılık Eğitimlerinin Önemi.*Öneri Dergisi*, 9 (35) , 215-227 .

TÜİK. İstatistiklerle Yaşlılar, (2019). [Erişim tarihi 05 Nisan 2021]. Erişim adresi:https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2019-33712

TRUONG, M., PARADİES, Y., & PRİEST, N. (2014). Interventions to improve cultural competency in healthcare: a systematic review of reviews. *BMC health services research*, 14(1), 1-17.

United Nations, Department of Social and Economic Affairs Population Division. (2016). International Migration Report 2015. New York: United Nations. [Erişim tarihi 05 Nisan 2021]. Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015.pdf

United Nations. Department of Economic and Social Affairs. World population ageing [Internet]. 2019 [Erişim tarihi 05 Nisan 2021]. Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf

YALÇIN GÜRSOY, M., TANRIVERDİ, G. (2020). Evaluation of violence against elderly people of different cultures by using the "Purnell Model for Cultural Competence". *Florence Nightingale Journal of Nursing,* 28(1), 83-96.

YILMAZ SEZER, N., BALLIKAYA, M., & SPRİEWALD, S. (2021). Göçmenlere Yönelik Transkültürel Yaklaşımlar; Berlin Örneği: Deneyim Paylaşımı. *Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences,* 6(1), 172–178. https://doi.org/10.5336/healthsci.2020-74755.

12

Aktif Yaşlanma Çerçevesinde Yaşam Boyu Öğrenme

Özlem Tanrıöver

1. GİRİŞ

Gümüş tsunami, tüm dünyadaki toplumlara yeni ve beklenmedik zorluklar getirmektedir. Bu grileşen nüfus eğiliminin ön saflarında, yaşlı yetişkinlerin daha sonraki yıllarda aktif ve bağımsız yaşamlar sürdürme arzusu yer almaktadır. Sonuç olarak, fiziksel, psikolojik ve sosyoekonomik refahı destekleyen yaşam boyu öğrenme girişimleri zorunlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle diyabet gibi kronik hastalıkların saptanmasına, yönetilmesine ve önlenmesine yardımcı olan sağlık eğitimi programları halk sağlığı açısından çok önemli bir yer tutmaktadır. Sağlık eğitimi programlarının yanı sıra sanat tarihi, felsefe, edebiyat, uzun süreli bakım hizmetlerine nereden erişileceğini ve Alzheimer hastalığı teşhisi konulursa ne yapılacağını bilmek, yaşam boyu öğrenme yoluyla yaşlı yetişkinlere sunulan eğitim fırsatlarından sadece birkaçıdır. Geragoji, yaşlı yetişkinlerin ayrı bir eğitim teorisini garanti edecek kadar yeterince farklı olduğunu savunan bir teoridir. Üçüncü Çağ Üniversitesinde kullanıldığı şekliyle iş birlikçi akran öğrenimi, geragojik ortamlarda ortak bir unsurdur.

Yaşlanma süreciyle ilgili eğitim, yalnızca emeklilik yaşına ulaşan artan sayıdaki yaşlılığa hazırlanan bireyler için değil bir bütün olarak toplum için de gereklidir. Bilgi sahibi olmak ve zihinsel olarak belirli bir meşguliyetinin olması yaşlılık döneminde aktif yaşlanma çerçevesinde başarının anahtarıdır.

2. AKTİF YAŞLANMA ÇERÇEVESİNDE YAŞAM BOYU ÖĞRENME

Sağlık şartlarının gelişimine paralel olarak doğum oranları giderek azalmakta ve yaşam süresi beklentisi tüm dünyada ve Türkiye'de artış göstermektedir. Hızla yükselen yaşlı yetişkinlerin daha sonraki yıllarda aktif ve bağımsız yaşamlar sürdürme arzusu hem devlet politikalarında hem de toplum bakış açısında daha farklı bir yapılanmaya gidilmesini kaçınılmaz bir hâle getirmiştir.

KAYNAKÇA

BEAL, E. (n.d.). Lifelong learning: A prescription for successful aging. Retrieved from http://www.benrose.org/SuccessfulAging/SA_Aug2008.pdf

COSCO, T. D., PRİNA, A. M., PERALES, J., STEPHAN, B. C. M., BRAYNE, C. (2014). Operational definitions of successful aging: A systematic review. *International Psychogeriatrics* / IPA, 26(3), 373. doi:10.1017/S1041610213002287

ÇÖLGEÇEN.Y., ÇÖLGEÇEN H. (2020). Aktif yaşlanma açısından hayat boyu öğrenme: üçüncü yaş üniversiteleri. *Turkish Studies-Educaiton*, 15(4), 2495-2511

DANIŞ, MZ. (2012). Yaşlılık, yoksulluk ve yalnızlık. http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaslilik_yoksuluk_yanlizlik. pdf. 17.2.2012.

GÜLPINAR, M. A. (2005). Beyin/zihin temelli öğrenme ilkeleri ve eğitimde yapılandırmacı modeller. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5(2), 271-306.

GROSSO, T. L. (2015). Exploring how older adults who qualify for the Association on Aging with Developmental Disabilities (AADD) programs and services learn to successfully age in place (Doctoral dissertation). Retrieved from ProQuest Dissertations Publishing.

HENSCHKE, J. A. (2011a). A living lecture for lifelong learning. Proceedings from Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, Community and Extension Education. St. Charles, MO: Lindenwood University. Retrieved from https://www.lindenwood.edu/mwr2p/docs/HenschkeLivingLecture.pdf

HENSCHKE, J. A. (2011b). Building blocks for the adult learner. Proceedings from Midwest Research-to-Practice Conference in Adult, Continuing, Community and Extension Education. St. Charles, MO: Lindenwood University. Retrieved from https://www.lindenwood.edu/mwr2p/docs/HenschkeBuildingBlocks.pdf

HOOYMAN, N. R., KİYAK, A. A. (2011). *Social gerontology: A multidisciplinary perspective* (9th ed). Boston, MA: Pearson.

HORRİGAN, J. B. (2017). Lifelong learning and technology. *Pew Research Center Internet and Technology.* Retrieved from http://www.pewinternet.org/2016/03/22/lifelong-learning-and-technology/

JOHN, M. T. (1988). *Geragogy: A theory for teaching the elderly*. New York: The Haworth Press.

KNOWLES, M. S. (1973). *The adult learner: A neglected species*. Houston, TX: Gulf Publishing Company.

KNOWLES, M. S. (1990). *The adult learner: A neglected species* (4th ed). Houston, TX: Gulf Publishing Company.

KNOWLES, M. S. (1995). *Designs for adult learning: Practical resources, exercises, and course outlines from the father of adult learning.* Alexandria, VA: American Society for Training and Development.

MANHEİMER, R. J. (2008). Lifelong learning in aging societies: Emerging paradigms. *Annual Review of Gerontology ve Geriatrics,* 28, 111-127. doi: t0,t891/0198-8794,28,tll

MİTCHELL, G. W.(2014). The silver tsunami. *Physician Executive*, 40(4), 34-8. http://ezproxy.lindenwood.edu:2048/login?url=https://search-proquest-com.ezproxy.lindenwood.edu/docview/1547942832?accountid=12104

MORGAN, L. A., VE KUNKEL, S. R. (2016). *Aging, Society, and the Life Course*. (5th ed). New York, NY: Springer.

Rotoura Daily Post. (2016). University of the Third Age (U3A) fosters lifelong learning. Retrieved from http://www.nzherald.co.nz/lifestyle/news/article.cfm?c_id=6veobjectid=11740628

ROWE, J. W., KAHN, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37 (4), 433-440.

SAMANCI, O., OCAKCI, E . (2017). Hayat Boyu Öğrenme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (24), 711-722. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/befdergi/issue/33599/351270

SAXON, S. V., ETTEN, M. J., PERKİNS, E. A. (2015). *Physical change and aging: A guide for the helping professions*. (6th ed.). New York, NY: Springer.

TROUTMAN, M., NİES, M. A., SMALL, S., BATES, A. (2011). The development and testing of an instrument to measure successful aging. *Research in Gerontological Nursing*, 4(3), 221–232. doi:10.3928/19404921–20110106–02

University of the Third Age (U3A). (2015). What is U3A? Retrieved from https://www.u3a.org.uk/

WİLSON, C. (2006). *No one is too old to learn: Neuroandrogogy - A theoretical perspective on adult brain functions and adult learning*. New York, NY: iUniverse, Inc.

World Health Organization. (2017). Ageing and life course. Retrieved from http://www.who.int/ageing/en/

YAMASHİTA, T., LÓPEZ, E. B., SOLİGO, M., KEENE, J. R. (2017). Older lifelong learners' motivations for participating in formal volunteer activities in urban communities. *Adult Education Quarterly*, 67(2), 118-135. doi:10.1177/0741713616688957

13

Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Sosyal Politika Yaklaşımları

Mehtap Pekesen

1. GİRİŞ

Tüm dünya yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlayan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yarattığı dönüşüm ve değişimlere sahne olmaktadır. Günümüzde, dünyada yaşlıların nüfus içinde yüzdesinin en fazla olduğu kıta, Avrupa (%20) ve en az olduğu kıta ise %5 ile Afrika'dır. 2050 yılına gelindiğinde, Avrupa'da yaşlı nüfus oranı %37'e çıkacağı, Afrika'da ise %10 olacağı tahmin edilmektedir (Sütlü, 2020). Günümüzde neredeyse orta yaş konumuna gelen altmış beş yaş, insanların yaşanmasını mucize olarak kabul ettiği dönemlerden farklı bir seyir izlemektedir. Ancak uzayan insan ömrünün yarattığı demografik dönüşümle birlikte bireysellikten toplumsallığa doğru yol alan yaşlanma, farklı alanlarda birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Güncel yaşlılık sorunlarında yoksulluk ve düşük gelirle mücadele, kötü beslenme, uygun olmayan konutlarda yaşama, sosyal güvenlik hizmetlerindeki eksiklikler, ailedeki bakımın azalması, yaş ayrımcılığı ve sosyal dışlanma gibi başlıca konular yer almaktadır. Modern toplumlarda yaşlı nüfusun üretim ve istihdam dışında bırakılması, yaşlılığın sorunlu bir dönem ve yaşlanmanın ise toplumu yük getiren bir süreç olduğu algısını yaratmaktadır. Yaşlı nüfusun ekonomik temelli kaygılar ile değersizleştirilmesi tehlikesi, toplumsal hareketlerde ve politik oluşumlar da göz ardı edilmesine kapı aralamaktadır. Öte yandan tüm toplumlardaki nüfus payları giderek artan yaşlı nüfusun, toplumun geleceğinin belirlenmesinde büyük rol oynayacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Dolayısıyla küresel yaşlanmanın söz konusu olduğu günümüzde toplumsal refah ve barış için yaşlı nüfusun sosyal haklarını öne çıkaran, etkin ve üretken yaşlanmayı destekleyen, yaşlıları ailesi ile birlikte bir bütün olarak sosyal sisteme dâhil eden, erişilebilir hizmetler sunan sosyal politikalar hedeflenmelidir.

Sosyal politika anlayışı özellikle Refah Devleti kavramıyla birlikte 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekle birlikte, olgusal varlığı Sanayi Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte kitlesel işsizliğin, yoksulluk ve düşük ücret ile uygunsuz çalışma koşulları gibi konuların baş göstermesi sosyal politikaların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Sanayi Devrimi öncesi aile temelli sosyal yardım ve dayanışma mantığına

Tüm dünyada yaşlı bireylere yönelik sosyal politika uygulamalarının en başında sosyal güvenlik hizmetleri gelmektedir. Sosyal güvenliğin en önemli ayağını oluşturan emeklilik sistemleri ise yaşlıların çalışma hayatları ile ilgili koruyucu hukuki düzenlemeleri kapsamaktadır. Sosyal güvenlik hizmetleri olarak yaşlı bireylere sunulan diğer hizmetler ise yaşlılık aylığı ve genel sağlık sigortasıdır. Ancak yaşlılık aylığı bağlanabilmesi için yaşlı bireylerde birtakım kriterleri sağlama şartı aranmaktadır. Sosyal refah ve sosyal adaletin var olduğu, adil bir düzeni oluşturma hedefinde yaşlılık ve emeklilik ödemelerinde artışlar sağlanmalıdır. Nitekim ülkemizde demografik dönüşümün yarattığı etkiler bakımından sosyal güvenlik reformu kaçınılmaz görünmektedir.

Ülkemizde sosyal güvelik hizmetlerinin dışında sosyal yardımlar ve bakım hizmetlerini kapsayan sosyal hizmetler sunulmaktadır. Sosyal yardımlar kapsamında bakıma muhtaç yaşlı bireylere nakdi olarak yaşlılık aylığı desteği sunulmaktadır. Yaşlılara yönelik bakım hizmetleri alanında ülkemizde son yıllarda oldukça önemli gelişmeler kaydedilmekle birlikte toplumsal temelli bakım hizmetlerinin daha da geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle evde bakım hizmetlerinin hizmet kapsamı ve niteliği çerçevesinde gelişime açık ve/veya yetersiz kaldığı durumlara yönelik tedbirler alınmalıdır. Ayrıca yaşlıların bakımına yönelik sunulan evde bakım aylığı hizmet uygulamasının yalnızca maddi açıdan ihtiyaç sahibi olan yaşlıları kapsaması sosyal güvenlik hizmetlerinin genellik ilkesine aykırı bir tutumu sergilemektedir. Bakım parasından ziyade yoksulluk yardımı olarak sunulan bu hizmet, ülkemizde sosyal bakım sigortasına duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Gelişmiş ülkelerde çoktan yerini almış olan bakım sigortası uygulaması, istihdamın artması, bakıma muhtaç yaşlıların yaşlılık süreçlerini daha kaliteli yaşaması, sosyoekonomik olarak devlete ve ailelerine yük olmasının da önüne geçmesi bakımından özen arz etmektedir.

Sosyal politikaların önemli bir alanını oluşturan yaşlılık konusu, tüm dünyaya hâkim olan demografik yaşlanmanın beraberinde getirdiği sorunlar kapsamında uzun bir gelecekte daha sosyal politikalara gündem olacağını işaret etmektedir. Dolayısıyla yaşlı bireylere aktif ve sağlıklı yaşlanmayı mümkün kılan, artan ve değişen ihtiyaçlar karşısında kendini sürekli yenileyen sosyal politikaları oluşturma ve/veya geliştirme stratejileri, süreğen bir şekilde devam etmelidir.

KAYNAKÇA

ARPACI, F. (2016). Geçmişten Günümüze Yaşlılık. *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde, Ed. Harun C. Ankara: Nobel Yayıncılık, 1-19.

BAĞCI TORUN, T. (2019). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Bolu.

BARSBAY, M. Ç.(2018). Türkiye'de Politika Belgelerinde Yaşlılara Yaklaşımın Değerlendirilmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 257-280.

ÇEVİK, E.C.(2019). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.

ÇINAR, F. (2017). Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışı Kapsamında Uygulanan Sosyal Politikalar Işığında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının Gerçekleştirdiği Sürekli Yardımların Etkinliği: Isparta İli Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi,* Isparta.

ÇOBAN, M., ESATOĞLU, A.E., İZGİ, M.C. (2014). Türkiye'de Evde Sağlık ve Bakım Hizmetleri Uygulamalarının Mevzuat İçindeki Tarihsel Değişimi. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 1(3):154-76.

DEĞER, T.B. (2020). Yaşlılar ve Yerel Yönetimler. *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* İçinde, Ed. Gençtürk, Z. Ankara: Detay Yayıncılık, 264-285.

EGO. (2017). EGO Ulaşım Kartları, (Erişim Tarihi: 12.04.2021) https://www.ego.gov.tr/tr/sss.

ERDENER, M. (2020). Yaşlılığa Sosyal Hizmet Perspektifinden Bakış. *Yaşlanmaya Sağlık Sosyolojisi Perspektifinden Multidisipliner Yaklaşımlar* içinde, Ed. Şahin S. D. Ankara: Ekin Yayıncılık, 395- 414

HABLEMİTOĞLU, Ş. (2016). Yaşlanmanın Kadınlaşması. *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde. Ed.Harun Ceylan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 119-138.

HATİPLER, M. (2018). Cumhuriyet Dönemi Balkan Göçlerinin Sosyal Politika Açısından Etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 423-445.

Huzurevleri İle Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği. (21.02.2001). Erişim Tarihi: 21.04.2021, http://www.mevzuat.gov.tr,

İLTER, E. (2019). Küreselleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Toplumsal Sorunlar ve Sosyal Politikalardaki Değişimlerin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 24(4), 989-1003.

KALINKARA, V. (2016). *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*. 3. Basım. Ankara: Nobel Yayıncılık.

KARAALİ, G.B.(2017). Türkiye'de Yaşlı Refahına İlişkin Uygulamaların Aktif Yaşlanma Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

KARAKUŞ, B. (2018). *Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu*, 1. Basım. İstanbul: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayın No:3, Ankara; Ertem Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

KORKMAZ, N. (2014). Türkiye'de Yaşlılık ve Sosyal Politika - Yaşlılık Politikadan Ayrı Düşünülebilir mi? *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye* Giriş içinde. Der. Nilüfer Korkmaz, Suzan Yazıcı. 1.Baskı. Ankara: Ütopya Yayınları, 189-214.

KORKUT, G. (2020). Yaşlılara Yönelik Sosyal Koruma Gereksinimi ve Yaşlı Refahının Sağlanması. *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde Ed. Şahin S. D. Ankara: Ekin Yayıncılık, 299-315.

KUTLU, Ö. ve SAY Şahin, D. (2022). Yaşlı İhmal ve İstismarının Etik Boyutu, I. Kalaycı (Ed.), Multidisipliner Boyutlarıyla Türkiye'de Yaşlı İstismarı ve İhmali içinde (151-172 ss.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

KUTLU Dönmez, Ö. ve SAY Şahin, D. (2021). Yaşlılık ve Sosyal Hizmet Uygulamaları, M. Pekesen (Ed.) Yaşlanan Toplumlarda Güncel Yaşlılık Konuları içinde. (299-324 ss.) İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.

KUTLU Dönmez, Ö., SAY Şahin, D., BÜYÜKYÖRÜK, N. (2021). Yaşlılık ve Yaşlılığın Değişen Yüzü. M. Pekesen (Ed.) Yaşlanan Toplumlarda Güncel Yaşlılık Konuları içinde. (11-32 ss.) İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.

KUTLU Dönmez, Ö. (2022). Gerontolojik Sosyal Hizmet ve Psikososyal Rehabilitasyon. S. Sütlü (Ed.) Yaşlı Sağlığı içinde. (163-181 ss.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

NARİN, B. (2019). Türkiye'de Yaşlı Politikaları ve Yaşlı İhmal Ve İstismarına Yönelik Uygulamalar. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi,* Sakarya.

OĞLAK, S. (2014). Türkiye'de Yaşlıların Uzun Süreli Bakımında Bakım Politikaları. *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş* içinde. Der. Nilüfer Korkmaz, Suzan Yazıcı. 1.Baskı. Ankara: Ütopya Yayınları,215-234.

ÖZ, C.S., BALTA, S. (2020). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Güncel Sosyal Politikaların Analizi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 69-94.

PEKESEN, M. (2020). Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma. *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* içinde, Ed. Gençtürk, Z. Ankara: Detay, 122-148.

PEKESEN, M., KESER, G. (2021). Alzheimer Olan Ebeveynine Bakım Verenlerin Bakıcı Rolünü Algılama Biçimleri ve Deneyimleri: Bakımın El Değiştirmesi. *Türkiye Klinikleri J Health Sci*. doi: 10.5336/healthsci.2021-81088.

SGK.(2017).Yaşlılık Aylığı. Erişim Tarihi:12.04.2021 http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/emekli/yaslilik_ayligi.

SÜTLÜ, S. (2020). Demografik Açıdan Dönüşen Dünya. *Yaşlılık Sosyolojisi* içinde. Ed. Şahin Say D. Bursa: Ekin Kitapevi,35-54.

SÜTLÜ, S., YILMAZ, M., & MANDIRACIOĞLU, A. (2020). Identifying the caregiver burden for the elderly population aged≥ 85 years in a province. *Ege Tıp Dergisi,* 59(4), 302-309.

ŞAHİN, D.S. (2020). Yaşlılara Yönelik Uzun Süreli Bakım Hizmetleri ve Evde Bakım Hizmetlerinin Gelişimi. *Yaşlılık ve Sosyal Politika* Tartışmaları içinde, Ed. Gençtürk Z. Ankara: Detay Yayıncılık, 198-210.

ŞEKER, A., KURT, G. (2018). Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Nüfusbilim Dergisi,* 40, 7-30.

ŞİRİNBİLEK, B.B. (2020). Yaşlılara Uygulanan Sosyal Politikalara İlişkin Yaşlıların Memnuniyet Algısı: Yalova Örneği. Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi,* Yalova.

TAŞCI, F. (2017). *Türkiye'de Sosyal Politika ve Dönüşüm Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar.* SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları) Vakfı Raporu, SETA Yayınları, İstanbul.

TUFAN, İ. (2016a). *Bakıma muhtaç: Türkiye'de Alzheimer Hastası yaşlıların bakımı.* Koç Üniversitesi Yayınları.

TUFAN, İ. (2016b). Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma, Nobel Yayınları, Ankara.

TUFAN, İ. (2018). *Gerontolojik Söyleşiler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

TUNCEL, G., Uzun H. (2019). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar Üzerine Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 3(2), 309-334.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2013). Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı. Erişim Tarihi 21.03.2021, https://www.tatd.org.tr/uploads/tbl_calisma_grubu_belgeleri/5bdc0c422b9e3 tbl_calisma_grubu_belgeleri2018113514.pdf.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2016). Yaşlı Destek Programı (YADES). Erişim Tarihi 21.03.2021, https://ailevecalisma.gov.tr/EYHGM/Projeler/Yasli-Destek-Programi-YADES-2016-2018.pdf.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). 2019 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu. Erişim Tarihi 21.03.2021, https://www.csgb.gov.tr/media/11872/2019_yili_kurumsal_mali_durum_ve_beklentiler_raporu_20190806_son.pdf.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Yaşlılara, Engellilere Yönelik Sosyal Yardımlar. Erişim Tarihi 21.03.2021, https://www.aile.gov.tr/media/81622/yasli-engelli.pdf.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Planlar ve Programlar, Kalkınma Planları. Erişim Tarihi: 27.04.2021, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Planlar ve Programlar, Kalkınma Planları. Erişim Tarihi: 27.04.2021 https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/.

Türkiye İstatistik Kurumu.(2019). Haber Bülteni: İstatistiklerle Aile 2018, Sayı: 30726.

Türkiye İstatistik Kurumu (2020). Haber Bülteni: İstatistiklerle Yaşlılar 2019, Sayı: 33712.

UMUTLU, S., EPİK, M.T. (2019). Türkiye'de Yaşlı Nüfus ve Sosyal Politika Uygulamaları. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 11(1), 29-43.

UYANIK, Y. (2017). Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika. *İş ve Hayat,* 3(5), 67-100.

YILMAZ, V. (2018). Sosyal Politika ve Yaşlanma. *Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları* içinde, Der. Alan Duben. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 173-189.

14

Sivil Toplum Perspektifinden Yaşlı Bakımı ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler

Özge Kutlu - Deniz Say Şahin

1. GİRİŞ

Dünya hızlı bir şekilde yaşlanmakta ve 21. yüzyılda insanlık küresel yaşlanma olarak adlandırılan demografik dönüşüm sürecine tanıklık etmektedir. Ülkeler gelişmişlik seviyeleri ile ilişkili olarak bu dönüşüm sürecini farklı düzeylerde deneyimlemektedir. Yaşlanan toplum, ortalama yaşam süresi ve / veya azalan doğum oranları nedeniyle ortanca yaşı artan bir toplumu ifade etmektedir (Sütlü, 2020). Her ne kadar bölgesel çaplı farklılıklar mevcut olsa da dünyanın yaşlandığı ve yaşlanan dünyanın birçok sorunu beraberinde getirdiği açıktır. Yaşlılık dönemi, bir yaşam dönemi olarak sorun teşkil etmezken yaşlanmanın beraberinde getirdiği işlevsel kayıplar ve kapasite düşüşleri yaşlılık dönemini sosyal bir sorun hâline getirmektedir. Artan yaşlı nüfusu ile birlikte şüphesiz yaşlı nüfusa ait sorunlar ve ihtiyaçlar daha görünür hâle gelmektedir. Hükûmetler demografik değişimle başa çıkma konusunda ekonomi ve sosyal güvenlik ile ilişkili sistemler üzerinde durmakta stratejilerini bu yönde şekillendirmektedir. Dolayısıyla yaşlılığın bilhassa bakım ve sosyal alana yansıyan sorunlarının çözümünde farklı aktörlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının kurgusu, hizmet kuruluşlarından insan hakları savunuculuğuna ve yardım gruplarına kadar geniş ölçüde değişiklik göstermektedir. Yaşlı bireylerin haklarının savunulması, ihtiyaç sahibi yaşlıların ihtiyaçlarının giderilmesi, yaşlı bakımına alternatif çözümlerin geliştirilmesi, toplumun yaşlı bireylere karşı tutumlarının iyileştirilmesi, yaşlı yakınlarına sosyal destek mekanizması sağlanması gibi yaşlılığa ilişkin birçok konuda sivil toplum kuruluşlarına hayati bir rol düşmektedir. Bu bağlamda sosyal bir sorun olarak ele alınan yaşlılığa dair ihtiyaç ve problemlerin işlevsel ve etkili bir şekilde çözümünün yalnızca devlet eliyle olmayacağı ancak kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının entegre çalıştığı bir ekosistemle mümkün olacağı aşikârdır.

Kitabın bu bölümünde yaşlanan nüfusun ihtiyaçları ile baş etme noktasında sivil toplum kuruluşlarının rolü ele alınacaktır. Yaşlılık dönemine dair en belirgin ihtiyaçlar-

sunduğu geniş yelpazedeki olanaklardır. Son yıllarda popüler hâle gelen ve yaşlı bireylerin kendi evinde bağımsız ve aktif yaşlanmasını mümkün kılan tele-bakım, tele-sağlık hizmetlerinin maliyetleri, bu sistemlerin yaygınlaşması ile giderek düşmektedir. Sivil toplum kuruluşları görece daha maliyetli kurumsal bakım hizmetinin yerine, bu tür geronteknolojik hizmetlerin proje bazlı uygulanması ve yaygınlaştırılması açısından sorumluluk üstlenmeli ve yaşlı bakım ihtiyacına inovatif çözüm önerilerini yaşlıların ve yaşlı yakınlarının kullanımına sunmalıdır.

Sivil toplum kuruluşları, özellikle Avrupa'da yaşlılara yönelik kapsamlı hizmetler sunmakta ve yaşlıların ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir sorumluluk üstlenmektedir. Ancak STK'ların yaşlıların ihtiyaç duyduğu tüm destekleri sağlama yeteneğine çok fazla güvenmenin ciddi sakıncaları bulunmaktadır. Zira yaşlıları korumak ve yaşlı bireylerin insan onur ve haysiyetine yaraşır bir yaşam sürmesini sağlamak sosyal devletin sorumluluğudur. Bu sorumluluk Anayasamızın 61. maddesinde "Yaşlılar, devletçe korunur.'' ibaresi ile yer almaktadır. Buradan hareketle sivil toplum kuruluşlarının yaşlıların temel haklarına ulaşma noktasında savunuculuk rolleri ile yer alabileceği, yaşlıların ihtiyaçlarını giderme hususunda hizmet sağlayıcı olabileceği ancak tüm bu faaliyetlerin esasında devletin sorumluluğunda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının yaşlılara sunduğu hizmetler, devletin sunduğu hizmetleri destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte olmalıdır. Aynı zamanda STK'ların kapasiteleri dâhilinde yaşlılara yönelik yürütecekleri faaliyetler yaşlı refahı alanında sunulan hizmetlerin çeşitlendirilmesine olanak sağlamakta ve yaşlı bakım hizmetlerini zenginleştirmektedir.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni,* Erişim Tarihi: 20.07.2021, https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/40734/istatistik-bulteni-subat2020.pdf.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2013). *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı,* Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

AKSU, T., FADILOĞLU, Ç. (2010). Yaşlılıkta evde bakıma güncel yaklaşımlar: Telefon zinciri yöntemi ve kurtarıcı servisler teknolojisi, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi,* 2, 119-125.

ALTUN, Z. (2021). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar ve Sosyal Hizmetler: Sivil Toplum Kuruluşları Üzerinden Bir Değerlendirme, *Toplumsal Politika Dergisi,* 2 (1), 30-44.

ANGEL, R.J. (2011). Civil Society and Eldercare in Posttraditional Society, R.A. Settersten ve J.L. Angel (Ed.), *Handbook of Sociology of Aging* içinde (549-562 ss.), Springer, London.

ATHGM, 2016. *Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönü ve Mali Yükü Analizi Etüt Araştırması*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

BISCHOFF WANNER, C. (2005). Pflege im historischen Vergleich, D. Schaeffer ve K. Wingenfeld (Ed.), *Handbuch Pflegewissenschaft* içinde (17-34 ss.), Juventa, München.

BURCHER, J. (2008). *Mexico solidario: Particippacion cudadana voluntaiado,* Limusa Press, Mexico.

CAROLL, T. (1992). *Intermediary NGOs: The Supporting Link in Grassroots Development*, Kumarian Press, Connecticut.

Center for American Progress, (2007). *Caring about Long-Term Care.* Erişim tarihi: 19.07.2021, https://www.americanprogress.org/issues/healthcare/reports/2007/07/09/3344/caring-about-long-term-care/

Center for Disease Control and Prevention, (2013). *Long-Term Care Services,* https://www.cdc.gov/nchs/data/nsltcp/long_term_care_services_2013.pdf

Congressional Budget Office, (2013). *Rising demand for long-term services and supports for elderly people*, Erişim tarihi: 20.07.2021. https://www.cbo.gov/sites/default/files/113th-congress-2013-2014/reports/44363-ltc.pdf

COULTON, C., DUNKLE, R.E., GOODE, R. ve MACKINTOSH, J. (1982). Discharge planning and decision making, *Helath and Social Work*, 7, 253-261.

DİŞÇİGİL, G., TEKİN, N. (2007). *Aile Hekimleri için Geriatri El Kitabı*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın.

DOTY, P. (2010). *The Evolving Balance of Formal and Informal, Instituonal and non-Institutional Long-Term Care for Older Americans: a Thirty- Year Perspective, Public Policy and Aging Report*, 1(20), 3-9.

EUROSTAT, (2021). *Difficulties in personal care activities or household activities by sex, age and aducational attainment level*, Erişim Tarihi: 16.07.2021, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/hlth_ehis_tae/default/table?lang=en

GORMAN, M. (2002). Global Ageing the non-govermental organization role in the developing World, *International Journal of Epidemiology,* 31, 782-785.

GROB, G.N. (1983). *Mental Illness and American Society*, Princeton University Press, Princeton.

GRZYBOWSKİ, C. (2000). We NGO's A Controversial Way of Being and Acting, *Development Practice,* 10, 436-444.

HABER, C. (2006). Old Age Through the Lens of Family History, R.H. Binstock ve L.K. George (Ed.), *Handbook of Aging and the Social Science* içinde (59-75 ss.), Academic Publishing, New York.

HOBBS, F.B., DAMOM, B.L. (1996). *65+ in the United States*, Government Printing Office, Washington.

KAPLAN, G.A., STRAWBRİDGE, W.J., CAMACHO, T., COHEN, R.D. (1993). Factors associated with change in physical functioning in the elderly, *Journal of Aging and Health*, 5, 140-153.

KARAKUŞ, B. (2015). Türkiye'de AÇSHB dışındaki kurumların yaşlı hizmetleri ve bu hizmetlere ilişkin mevzuat durumu, U.Yanardağ ve M. Zubaroğlu Yanardağ (Ed.), *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet* içinde (307-343), Nika Yayınevi, Ankara.

KARAKUŞ, B. (2018). *Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

KRAUSE, N. (2006). Social Relationships in Later Life, R.H. Binstock ve L.N. George (Ed.), *Aging and the Social Science* içinde (181-200 ss.), Academic Press, New York.

LİEBİG, P.S. (2003). Old-Age Homes and Services: Old and new approaches to aged care, P.S. Liebig ve S.I. Rajan (Ed.), *An Aging India: Perspectives, prospects and policies* içinde (159-178 ss.), The Hayworth, New York.

MAULIK, S., GHOSH, K. (2004). Life in Old Age in Rural Orissa, *Research and Development Journal*, 10(1), 7-11.

MCCASLIN, R. (1988). Reframing research on service use among the elderly: An analysis of recent findings, *The Gerontologist*, 28, 592-599.

MCGREW, K.B. (1991). *Daughters' decision making about the natüre and level of their participation in the long-term care of their dependent elderly mothers: A qualitative study*, Miami University Press, Oxford.

MOSLE, H. (2004). Pflegeheime und Pflegeabteilungen. G. Kocher ve W.Oggier (Ed.), *Gesundheitswesen Schweiz 2004-2006* içinde (226-235 ss.), Huber Verlag, Toronto.

OECD, (2013). *Health at a glance 2013 OECD indicators*, Erişim tarihi: 20.07.2021, http://dx.doi. org/10.1787/health_glance-2013-en.

OECD, (2020). *Spending on long-term care,* Erişim Tarihi: 20.07.2021, https://www.oecd.org/health/health-systems/Spending-on-long-term-care-Brief-November-2020.pdf.

ÖZBABALIK, D. (2016). *Türkiye için Demasn/Alzheirmer Bakım Modeli Raporu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal İçerme Politikaları Alanında Kurumsal Kapasitenin Artırılması Projesi*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

ÖZKUL, M., KALAYCI, I. (2015). *Türkiye'de Yaşlılık Araştırmaları.* Sosyoloji Konferansları, 259- 290.

ÖZMETE, E. (2016). *Türkiye için Yaşlı Bakım Modeli Raporu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal İçerme Politikaları Alanında Kurumsal Kapasitenin Artırılması Projes*i. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

ÖZMETE, E., HUSSEİN, S. (2017). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal İçerme Politikaları Alanında Kurumsal Kapasitenin Artırılması Projesi,* Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara.

PEKESEN, M. (2021). Yaşlı Sağlığı ve Bakımında Yenilikçi Yaklaşımlar: Dijital Dönüşüm ve Geronteknoloji. Pekesen, M. (Ed.). *Yaşlanan Toplumlarda Güncel Yaşlılık Konuları* içinde, 1. Baskı (ss.225-256). İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.

PEREIRA, J., ANGEL, R. (2009). From Adversary to Ally: the evolution of non-govermental organizations in the context of health reform in Santiago ve Montevideo, S.Babones (Ed.), *Socail Inequality and Public Health* içinde (97-114 ss.), Polity Press, Bristol.

POUSSET, R. (2002). *Altenpflege kompakt- Schlüsselbegriffe der Ausbildung und Praxis,* Beltz, Basel.

ROGERS, S., KOMİSAR, H. (2003). *Who needs long-term care? Fact Sheet, Long-Term Care Financing Project*, Georgetown University Press, Washington.

ROGERSON, P., RICHARD, A., WENG, H., Lin, G. (1993). The Spatial Sepatation of Parents and Their Adult Children, *Annals of the Association of Ameraacan Geographers*, 83, 656-671.

SALAMON, L.M. (2003). *The Resilient Sector: The State of Nonprofit America,* Brookings Institution Press, Washington.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. (2020). *Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı.* Erişim Tarihi: 16.07.2021, https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi#

SPECTOR, W.D., FLEISHMAN, J., PEZZIN, L., SPILLMAN, B.C. (2000). *The characterictics of long-term care users*, Agency for Healthcare Research and Policy, Rockville.

STGM (Sivil Toplum Geliştirme Merkezi), (2011). *Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişimine Dair İhtiyaç Analizi Raporu*, TACSO Türkiye, Kasım.

SÜTLÜ,S.(2020). Demografik Açıdan Yaşlanan Dünya. **Yaşlılık Sosyolojisi** içinde. Ed.Şahin Say D. Ekin Yayınevi.Ankara. (s:25-48)

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2015). Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Ankara.

THANE, P. (2005). *A History of Old Age*, The J. Paul Getty Museum, New York.

TUFAN, İ. (2018). *Gerontolojik söyleşiler*, Nobel Yayınları, Ankara.

Türk Geriatri Vakfı, (2021). *Faaliyetlerimiz*, Erişim Tarihi: 21.07.2021. www.turkgeriatrivakfi.org.tr.

Türkiye Alzheimer Derneği, (2021). *Alzheimer Derneği'nin vermiş olduğu hizmetler,* Erişim Tarihi: 20.07.2021, http://www.alzheimerdernegi.org.tr.

Türkiye Emekliler Derneği. (2021) *TÜED Hakkımızda.* Erişim Tarihi: 21.07.2021.https://www.tued.org.tr/?sayfa=hakkimizda.

U.S. Departmen of Health and Human Services, (2003). *The future supply of long-term care workers in relation to the aging baby boom generation: Report to Congress*, Washington.

WAGNER, D. (2005). *The Poorhouse: America's Forgetten Institution*, Roman and Littlefield, Lanham.

Yaşama Dair Vakıf, (2016). *Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları Raporu*, Yada Vakfı, Erişim Tarihi: 16.07.2021, https://www.raporlar.org/wp-content/uploads/2018/01/c9b3f2a6d1595bde1124f6df6e830903.pdf.

3. Basım

KLİNİK UYGULAMADA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

-1-

Prof. Dr. Mehmet Ak
Prof. Dr. İsmet Kırpınar
Prof. Dr. Murad Atmaca
Öğr. Gör. Dr. Arzu Erkan
Prof. Dr. Özkan Güler
Prof. Dr. Şahin Kesici
Doç. Dr. Neslihan Akkişi Kumsar

nobel

KLİNİK UYGULAMADA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ -1-

Prof. Dr. Mehmet Ak - Prof. Dr. İsmet Kırpınar - Prof. Dr. Murad Atmaca -
Öğr. Gör. Dr. Arzu Erkan - Prof. Dr. Özkan Güler - Prof. Dr. Şahin Kesici -
Doç. Dr. Neslihan Akkişi Kumsar

Yayın No.: 3534
Psikoloji/PDR No.: 262
ISBN: 978-625-439-649-6
E-ISBN: 978-625-439-650-2
Basım Sayısı: 3. Basım, Şubat 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ak, Mehmet., Kırpınar, Murad., Yüce, Arzu., Güler, Özkan., Kesici, Şahin., Akkişi Kumsar, Neslihan.
Klinik Uygulamada Bilişsel Davranışçı Terapi -1- / Mehmet Ak - İsmet Kırpınar - Murad Atmaca - Arzu Erkan
Özkan Güler - Şahin Kesici - Neslihan Akkişi Kumsar
3. Basım. VIII + 232 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-439-649-6
E-ISBN: 978-625-439-650-2
1. Bilişsel ve Davranışçı Terapi 2. Depresyon 3. Anksiyete

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİDE TEMEL KAVRAMLAR

Düşünce ve Psikoterapi 1
Bilişsel Davranışçı Terapide Kognisyonlar 3
Otomatik Düşünce 3
İnançlar 11
Temel İnançlar 11
Ara İnançlar ve Kurallar 12
Bilişsel Çarpıtmalar 12
Kavramlaştırma-Formülasyon 15
1. Olgu Öyküsü 16
2. Olgu Formülasyonu 18
A. Başlatıcılar 18
B. Biliş ve Davranışlarına Genel Bakış 19
C. Çalışma Hipotezi (Kavramsallaştırmanın Özeti) 20

ŞEMA VE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Ayrılma ve Reddedilme Şemaları 23
Terk Edilme Şeması 23
Kuşkuculuk/Güvensizlik Şeması 24
Duygusal Yoksunluk Şeması 25
Kusurluluk, Utanç ve Suçluluk Şeması 26
Sosyal İzolasyon Şeması 27
Zedelenmiş Özerklik ve Başarısızlık Alanındaki Şemalar 28
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık Şeması 28
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık Şeması ile İlgili Vaka Örneği 29
Başarısızlık Şeması 30
Bağımlılık/Yetersizlik Şeması 30
İç İçelik/Yapışıklık Şeması 31
Zedelenmiş/Zayıf Sınırlar Şemaları 32
Haklılık/Ayrıcalıklı Olma Şeması 32
Yetersiz Özdenetim Şeması 35
Başkalarına Yönelimlilik Şemaları 37
Boyun Eğicilik Şeması 38
Kendini Feda Şeması 39
Sosyal Onay Arayıcılık Şeması 40

Aşırı Duyarlılık ve Bastırılmışlık Şemaları ... 41
Karamsarlık Şeması ... 42
Duyguları Bastırma Şeması ... 42
Yüksek Standartlar Şeması ... 43
Cezalandırıcılık Şeması ... 44

DEPRESYON VE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Klinik Tanı ... 47
Epidemiyoloji ... 48
Klinik Özellikler ... 48
Major Depresyon İçin DSM-5 Tanı Ölçütleri ... 49
Risk Faktörleri ve Etiyoloji ... 50
1. Genetik Faktörler ... 51
2. Biyolojik Faktörler ... 51
3. Psikososyal Kuramlar ... 53
Depresyon'da Bilişsel Davranışçı Kuram ... 55
Depresyonda Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) ... 58
Depresyon Tedavisinde BDT'nin Etkinliği ... 58
Depresyonda Bilişsel Davranışçı Model ... 58
Değerlendirme ... 61
Formülasyon ... 63
Bilişsel ve Davranışçı Teknikler ... 65
Ruhsal Eğitim ... 65
Davranışçı Teknikler ... 66
Bilişsel Teknikler ... 68
Otomatik Düşünceler (OD) ile Çalışma ... 69
Ara İnanç ve Şemalar (Temel İnanç) ile Çalışma ... 73
İntihar Düşünceleri ile Çalışma ... 75
Örnek Vaka Görüşmesi ... 77

OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK VE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Giriş ... 81
OKB'de Davranışçı Kuram ... 85
OKB'de Bilişsel Kuram ... 85
Bilişsel Teknikler ... 88
Düşüncenin Aşırı Önemsenmesi ... 89
Düşünce-Eylem Kaynaşması ... 90
Düşüncenin Aşırı Abartılması ... 90
Düşünceyi Kontrol Altına Alma ... 91
Tehdidin Aşırı Algılanması ... 91
Belirsizlik İntoleransı ... 92
Duygusal Nedenselleştirme ... 92
Mükemmelliyetçilik ... 92
Obsesyonel Şüphe ... 92
Yarar-Zarar Analizi ... 96
Davranışsal Teknikler ... 96

YAYGIN ANKSİYETE BOZUKLUĞU VE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Klinik Tanı 105
Yaygınlık-Eştanı 107
Bilişsel Davranışçı Model 107
Kaçınma Kuramı (Barkovec) 108
Meta-Bilişsel Model (Wells) 108
Belirsizliğe Tahammülsüzlük Modeli (Dugas) 109
Örnek Vaka Görüşmesi ile Bilişsel Davranışçı Formülasyon 110
Bilişsel ve Davranışçı Teknikler 119

PANİK BOZUKLUK VE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Epidemiyoloji 129
Panik Atakları 130
Panik Bozukluğu Tanısı ve Klinik Özellikler 131
Alt Tipler 132
Risk Faktörleri ve Etyoloji 132
Ayırıcı Tanı 134
Tedavi 136
Panik Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi 136
Panik Bozukluğunda BDT'nin Etkinliği 136
Panik Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Model 137
Bilişsel Davranışçı Terapinin Ögeleri 140
Değerlendirme 140
Bilişsel Formülasyon Örneği 141
Psikoeğitim 144
Güvenlik Davranışları ve Hasta Yakınlarına Bağımlılık 145
Anksiyeteyle Başa Çıkma Teknikleri 146
Bilişsel Teknikler 147
Alıştırma/Maruziyet (Exposure) Teknikleri 148
1. İç Uyaranlara Alıştırma (Interoceptive Exposure) 148
2. In Vivo Alıştırma 149
Bilişsel Davranışçı Terapi Seansları 152
Bilişsel Davranışçı Terapi ve Medikasyon 153

SOSYAL FOBİ VE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Sosyal Fobinin Alt Tipleri 156
Epidemiyoloji 157
Etiyopatogenez 157
Ayırıcı Tanı 158
Klinik Görünüm ve Gidiş 159
Tedavi 159
Sosyal Fobinin Bilişsel Modeli 160
Sosyal Fobide İşlevsel Olmayan Temel Varsayımlar 160
Bilişsel Davranışçı Tedavi 162

Sosyal Performansla İlgili İnançlar 163
Klinik Görünüm 163
Hatalı Bilgi İşlemleme Süreçleri 164
Sosyal Fobide BDT Tedavi Planı 168
Sosyal Fobi BDT'de Bilişsel Teknikler 169
Otomatik Düşüncelerin Saptanması 169
Pasta Dilimi Yöntemi 173
Bilişsel Terapi Tedavi Hedefleri 174
Beklenti Anksiyetesi İçin Bilişsel Yeniden Yapılandırma 175
Sosyal Tehditle İlgili Bilişlerin Yeniden Yapılandırılması 176
Olay Sonrası Değerlendirme İçin Bilişsel Müdahaleler 178
Sosyal Anksiyete Bozukluğunda Davranışçı Teknikler 179
Sosyal Fobide BDT Aşamaları Ses ve Video Geri Bildirimleri 183
Başkaları Tarafından Olumsuz Değerlendirildiğine İlişkin Varsayımların Gözden Geçirilmesi-Davranışsal Deneyler 183
Sosyal Fobide Grup Terapisi 184
Sonuç 184

FOBİK BOZUKLUKLAR VE BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Sınıflandırma 187
Fobi Türleri 188
Epidemiyoloji 189
Etiyoloji 190
Gidiş 190
Tedavi 191
Özgül Fobilerin Bilişsel Davranışçı Modeli 192
Özgül Fobilerin Bilişsel Davranışçı Terapisi 193
Değerlendirme Görüşmeleri 194
Davranışçı Tedavi 194
Alıştırma Türleri 195
Alıştırmaların Planlanması 196
Hayvan Fobileri 198
Kan-Enjeksiyon-Yaralanma-Tıbbi İşlem Fobisi (Medikal Fobiler) 200
Medikal Fobilerde Bayılma (Vasovagal Senkop) 198
Uygulamalı Kas Germe Teknikleri (Applied Muscle Tension) 199
Motivasyon Artırıcı Teknikler 202
Bilişsel Yeniden Yapılandırma 202
Bilişsel Davranışçı Terapi Süreci 204
Sonuç 206

KAYNAKÇA 207
ÖZ GEÇMİŞLER 227

KAYNAKÇA

Abramowitz, J. S. (2013). The practice of exposure therapy: Relevance of cognitive-behavioral theory and extinction theory. *Behavior Therapy*, 44, 548-558.

Abramson, L. Y., Seligman, M. E., & Teasdale, J. D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, *87*(1), 49-74.

Adam, D. (2018). *Duramayan adam: Obsesif kompulsif bozuklukla yaşamak* (Çev. E. Okan Gezmiş). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Ak, M., Kesici, Ş., Yalçın, S. B., & Kavaklı, M. (2019). *Çocuğum bağımlı olmasın*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Akyay, A. (2016). *Endişe ve anksiyete ölçeği, problemlere karşı olumsuz tutum ölçeği ve Bilişsel kaçınma ölçeği: Türkçe uyarlanması, geçerliliği ve güvenirliliği* (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Albayrak, E. Ö., & Ceylan, M. E. (2004). Depresyon etiyolojisinde nörobiyolojik etkenler. *Düşünen Adam Dergisi*.

Amies, P. L., Gelder, M. G., & Shaw, P. M. (1983). Social phobia: A comparative clinical study. *British Journal of Psychiatry*, *142*, 174-179.

Antony, M. M. (2001). Treatment plans and interventions for depression and anxiety disorders. *Journal of Psychiatry and Neuroscience*, *26*(5), 422-423.

Antony, M. M., & Barlow, D. H. (Ed.). (2002). Specific phobia. In *Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic* (2nd Edition). New York: Guilford Press.

Antony, M. M., & McCabe, R. E. (2005). *Overcoming animal and insect phobias*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.

Antony, M. M., & Watling, M. A. (2006). *Overcoming medical phobias: How to conquer fear of blood, needles, doctors, and dentists* (1th Edition). New Harbinger Publications.

Antony, M. M., Brown, T. A., & Barlow, D. H. (1997). Heterogeneity among specific phobia types in DSM-IV. *Behaviour Research and Therapy*, *35*, 1089-1100.

APA (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th Edition). Washington, DC: American Psychiatric Association.

APA (2010). *Practice guideline for the treatment of patients with major depressive disorder* (3rd ed.). Arlington: American Psychiatric Association.

APA (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th Edition). Arlington, VA: American Psychiatric Association.

Applebey, M. (1992). *Akıl hastalığını anlamak: İlgi ve şefkat* (Çev. B. Güngör). Ankara: Öteki Yayınları.

Arntz, A., & Genderen, H. (2013). *Sınır kişilik bozukluğu için şema terapi* (Çev. M. Şaşıoğlu & S. Kohen). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Arntz, A., & Jacob, G. (2019). *Uygulamada şema terapi/şema mod yaklaşımına giriş rehberi* (Çev. G. Soygüt). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Arroll, B., Wallace, H. B., Mount, V., Humm, S. P., & Kingsford, D. W. (2017). A systematic review and meta-analysis of treatments for acrophobia. *Medical Journal of Australia*, 206, 263-267.

Ashner, L., & Meyerson, M. (1996). *Nerede yeter demek gerekir?* (Çev. H. Barlas). Ankara: HYB Yayınları.

Atmaca, M., Yildirim, H., Ozdemir, H., Aydin, A., Tezcan, A. E., & Ozler, A. S. (2006). Volumetric MRI assessment of brain regions in patients with refractory obsessive-compulsive disorder. *Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry*, *30*, 1051-1057.

Atmaca, M., Yildirim, H., Ozdemir, H., Tezcan, E., & Poyraz, A. K. (2007). Volumetric MRI study of key brain regions implicated in obsessive-compulsive disorder. *Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry*, *31*, 46-52.

Atmaca, M., Onalan, E., Yildirim, H., Yuce, H., Koc, M., Korkmaz, S., & Mermi, O. (2011). Serotonin transporter gene polymorphism implicates reduced orbito-frontal cortex in obsessive-compulsive disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, *25*(5), 680-685.

Atmaca, M., Yildirim, H., Koc, M., Korkmaz, S., Ozler, S., & Erenkus, Z. (2011). Do defense styles of ego relate to volumes of orbito-frontal cortex in patients with obsessive-compulsive disorder? *Psychiatry Investigation*, *8*, 123-129.

Atmaca, M., Yildirim, H., Ozler, S., Koc, M., Kara, B., & Sec, S. (2009). Smaller pituitary volume in adult patients with obsessive-compulsive disorder. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, *63*(4), 516-520.

Bandura, A. (1998). Self-efficacy conceptualization of panic. *Anxiety Research*, *1*, 77-98.

Barlow, D. H. (1988). *Anxiety and its disorders: the nature and treatment of anxiety and panic*. New York: Guilford Press.

Barlow, D. H., & Liebowitz, M. R. (1995). Specific and social phobias. In H. I. Kaplan & B. J. Sadock (Eds.). *Comprehensive textbook of psychiatry*. Williams & Wilkins.

Baxter, A. J., Vos, T., Scott, K. M., Ferrari, A. J., & Whiteford, H. A. (2014). The global burden of anxiety disorders in 2010. *Psychological Medicine*, *44*, 2363-2374.

Beck, A. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. New York: International Universities Press.

Beck, A. T. (1967). *Depression: Clinical, experimental and theoretical aspects* (Vol. 32). University of Pennsylvania Press.

Beck, A. T., Emery, G., & Greenberg, R. L. (1985). *Anxiety disorders and phobias*. New York: Basic Books.

Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1987). *Cognitive therapy of depression*. New York: Guilford Press.

Beck, J. S. (2019). *Bilişsel davranışçı terapi: Temelleri ve ötesi* (Çev. Ed. M. Şahin). Ankara: Nobel Yayınevi.

Becker, R. E., Heimberg, R. G., Bellack, A. S. (1987). *Social skills training treatment for depression*. Pergamon Press.

Belloch, A., Cabedo, E., Carrió, C., Fernández-Alvarez, H., García, F., & Larsson, C. (2011). Group versus individual cognitive treatment for obsessive-compulsive disorder: Changes in non-OCD symptoms and cognitions at post-treatment and one-year follow-up. *Psychiatry Research*, *187*, 174-179.

Belotto-Silva, C., Diniz, J. B., Malavazzi, D. M., Valério, C., Fossaluza, V., Borcato, S. et al. (2012). Group cognitive-behavioral therapy versus selective serotonin reuptake inhibitors for obsessive-compulsive disorder: a practical clinical trial. *Journal of Anxiety Disorders*, *26*, 25-31.

Berent, J. (1993). *How to conquer social anxieties*. Simon & Schuster.

Biber, B., & Alkın, T. (1999). Panic disorder subtypes: Differential responses to CO2 challenge. *American Journal of Psychiatry*, *156*, 739-744.

Binbay, T., Direk, N., Aker, T., Akvardar, Y., Alptekin, K., Cimilli, C. ve ark. (2013). Türkiye'de psikiyatrik epidemiyoloji: Yakın zamanlı araştırmalarda temel bulgular ve gelecek için öneriler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *24*, 1-18.

Black, D. W. (2006). Efficacy of combined pharmacotherapy and psychotherapy versus monotherapy and anxiolytics in the treatment of anxiety disorders. *CNS Spectrums*, *11*, 29-33.

Blackburn, I. M., Eunson, K. M., & Bishop, S. (1986). A-two-year naturalistic follow-up of depressed patients treated with cognitive therapy, pharmacotherapy and a combination of both. *Journal of Affective Disorders*, *10*, 67-75.

Borkovec, T. D., Alcaine, O. M., & Behar, E. (2004). Avoidance theory of worry and generalized anxiety disoder. In R. G. Heimberg, C. L. Turk & D. S. Mennin (Ed.). *Generalized anxiety disorder* (pp. 77-108). New York: The Guilford Press.

Borkovec, T., Newman, M., Pincus, A., & Lytle, R. (2002). A component analysis of cognitive-behavioral therapy for generalized anxiety disorder and the role of interpersonal problems. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *70*, 288-98.

Bowlby, J. (1977). *The making and breaking of affectional bonds*. London, England: Tavistock Publications.

Bowlby, J. (2012). *Bağlanma ve kaybetme 1: Bağlanma* (Çev. T. V. Soylu). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Bowlby, J. (2014). *Bağlanma ve kaybetme 2: Ayrılma* (Çev. M. Günay). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Bowlby, J. (2015). *Bağlanma ve kaybetme 3: Kaybetme* (Çev. N. Nirven & N. Diner). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Braga, D. T., Manfro, G. G., Niederauer, K., & Cordioli, A. V. (2010). Full remission and relapse of obsessive-compulsive symptoms after cognitive-behavioral group therapy: A two-year follow-up. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, *32*, 164-168.

Brenner, C. (1991). A psychoanalytic perspective on depression. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, *39*(1), 25-43.

Briggs, A. C., Stretch, D. D., Brandon, S. et al. (1993). Subtyping of panic disorder by symptom profile. *British Journal of Psychiatry*, *163*, 201-209.

Burns, D. (2015). *İyi hissetmek* (Çev. G. Acar, İ. Erdem-Atak, Ö. Mestçioğlu & E. Tuncer). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Butcher, J. L., Hirai, M., Vernon, L., Stransky, J. L., Cochran, H. M., & Meadows, E. A. (2003). *Assessing the efficacy of treatment targeting disgust and fear in blood and injection phobia*. Boston: Association for Advancement of Behavior Therapy.

Butler, G., & Rouf, K. (2004). Generalized anxiety disorder. In James Bennett-Levy, Gillian Butler, Melanie Fennell, Ann Hackmann, Martina Mueller & David Westbrook (Ed.). *Oxford guide to behavioural experiments in cognitive therapy* (pp. 121-141). New York: Oxford University Press Inc.

Cabedo, E., Belloch, A., Carrió, C., Larsson, C., Fernández-Alvarez, H., & García, F. (2010). Group versus individual cognitive treatment for obsessive-compulsive disorder: Changes in severity at post-treatment and one-year follow-up. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, *38*, 227-232.

Carta, M. G., Moro, M. F., Aguglia, E., Balestrieri, M., Caraci, F., Dell'Osso L., et al. (2015). The attributable burden of panic disorder in the impairment of quality of life in a national survey in Italy. *International Journal of Social Psychiatry*, *61*, 693-699.

Casey, M. L., Oei, T. P. S., & Newcombe, A. P. (2004). An integrative cognitive model of panic disorder: The role of positive and negative cognitions. *Clinical Psychology Review*, *24*, 529-555.

Çelik-Helvacı, F., & Hocaoğlu, Ç. (2016). Major depresif bozukluk tanımı, etiyolojisi ve epidemiyolojisi: Bir gözden geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi*, *6*(1), 51-56.

Chapman, L. K., & DeLapp, R. C. (2014). Nine session treatment of a blood–injection–injury phobia with manualized cognitive behavioral therapy: An adult case example. *Clinical Case Studies*, *13*(4), 299-312.

Cheyette, S. R., & Cummings, J. L. (1995). Encephalitis lethargica: Lessons for contemporary neuropsychiatry. *The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, 7, 125-134.

Chiocca, E. A., & Martuza, R. L. (1990). Neurosurgical therapy of obsessive-compulsive disorder. In M. A. Jenike, L. Baer & W. E. Minichiello (Ed.). *Obsessive-compulsive disorders: Theory and management*. Chicago: Year Book Medical Publishing.

Choi, J. S., Kang, D. H., Kim, J. J., Ha, T. H., Lee, J. M., Youn, T., et al. (2004). Left anterior subregion of orbitofrontal cortex volume reduction and impaired organizational strategies in obsessive-compulsive disorder. *Journal of Psychiatric Research*, *38*, 193-199.

Choy, Y., Fyer, A. J., & Lipsitz, J. D. (2007). Treatment of specific phobia in adults. *Clinical Psychology Review*, *27*(3), 266-286.

Clark, D. A. (2004). *Cognitive-behavioral therapy for OCD*. New York: Guilford.

Clark, D. M. (1986). A cognitive model of panic. *Behaviour Research and Therapy*, *24*, 461-470.

Clark, D. M., & Wells, A. (1995). *Social phobia: Diagnosis, assessment, and treatment*. New York: Guilford Press.

Clark, D., & Beck, A. T. (2011). *Cognitive therapy of anxiety disorders: Science and practice*. New York: The Guilford Press.

Cordioli, A. V., Heldt, E., Braga Bochi, D., Margis, R., Basso de Sousa, M., Fonseca Tonello, J. et al. (2003). Cognitive-behavioral group therapy in obsessive-compulsive disorder: A randomized clinical trial. *Psychother Psychosom*, *72*, 211-216.

Coryell, W. H., Black, D. W., Kelly, M. W., & Noyes, R. Jr. (1989). HPA axis disturbance in obsessive-compulsive disorder. *Psychiatry Res*, *30*, 243-251.

Cramer-CandPolit, V., Torgersen, S., & Kringlen, E. (2005). Quality of life and anxiety disorders: A population study. *J Nerv Ment Dis*, *193*, 196-202.

Cummings, J. L., & Cunringham, K. (1992). Obsessive compulsive disorder in Huntington's disease. *Biol Psychiatry*, *31*, 263-270.

Curtis, G. C., Magee, W. J., Eaton, W. W., Wittchen, H. U., & Kessler, R. C. (1998). Specific fears and phobias: Epidemiology and classification. *British Journal of Psychiatry*, *173*, 212-217.

David, A., & Blamire, A. (1994). Functipnal magnetic resonance imaging. *B J of Pschyiatry*, *164*, 2-7.

David-Baldwin, M. A. (2017). Generalized anxiety disorder in adults: Epidemiology, pathogenesis, clinical manifestations, course, assessment, and diagnosis. *DM FRC Psych*.

Davidson, J., Hughes, D., George, L., & Blazer, D. (1993). The epidemiology of social phobia: Findings from the Duke Epidemiological Catchment Area Study. *Psychological Medicine*, *23*(3), 709-718.

Dimidjian, S., Hollon, S. D., Dobson, K. S., Schmaling, K. B., Kohlenberg, R. J., Addis, M. E., et al. (2006). Randomized trial of behavioral activation, cognitive therapy, and antidepressant medication in the acute treatment of adults withmajor depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *174*, 658-670.

Ditto, B., France, C. R., Lavoie, P., Roussos, M., Adler, P. S. (2003). Reducing reactions to blood donation with applied muscle tension: a randomized controlled trial. *Transfusion*, *43*(9), 1269-1276.

Dugas, M. J., & Robichaud, M. (2018). *Yaygın kaygı bozukluğu çalışma kitabı* (Çev. A. İtil, E. Bayraktar & Z. Özmeydan). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Dugas, M. J., Buhr, K., & Ladouceur, P. (2004). The role of intolerance of uncertainty in etiology and maintenance. In R. G. Heimberg, C. L. Turk & D. S. Mennin (Ed.). *Generalized anxiety disorder* (pp. 143-163). New York: The Guilford Press.

Dugas, M. J., Gagnon, F., Ladouceur, R., & Freeston, M. H. (1998). Generalized anxiety disorder: A preliminary test of a conceptual model. *Behaviour Research and Therapy*, *36*, 215-226.

Eaton, W. W., Bienvenu, O. J., & Miloyan, B. (2018). Specific phobias. *Lancet Psychiatry*, *5*(8), 678-686.

Eddy, K. T., Dutra, L., Bradley, R., & Westen, D. (2004). A multidimensional meta-analysis of psychotherapy and pharmacotherapy for obsessive-compulsive disorder. *Clin Psychol Rev*, *24*, 1011-1030.

Elder, B. L., & Mosack, V. (2011). Genetics of depression: an overview of the current science. *Issues in Mental Health Nursing*, *32*(4), 192-202.

Eley, T. C., Rijsdijk, F. V., Perrin, S., O'Connor, T. G., & Bolton, D. (2008). A multivariate genetic analysis of specific phobia, separation anxiety and social phobia in early childhood. *J Abnorm Child Psychol*, *36*, 839-848.

Elliot, C. H., & Smith, L. L. (2017). *Öfke kontrolü* (Çev. S. Dilan). Ankara: Nobel Yaşam Yayınları.

Erkmen, H. (2018). Yaygın anksiyete bozukluğu. O. Karamustafalıoğlu (Ed.). *Temel ve klinik psikiyatri* (s. 339-344). Ankara: Güneş Kitabevleri.

Essex, M. J., Klein, M. H., Slattery, M. J., Goldsmith, H. H., & Kalin, N. H. (2010). Early risk factors and develop mental pathway stochronic high inhibition and social anxiety disorder in adolescence. *Am J Psychiatry*, *167*(1), 40-46.

Farrel, J. M., Reiss, N., & Shaw, I. A. (2016). *Şema terapi klinisyen rehberi* (Çev. E. Alkan & S. Göral-Alkan). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Fennell, M. (2015). *Özgüveni keşfedin* (Çev. N. Azizlerli & M. Şaşıoğlu). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Foulds, J., Wiedmann, K., Patterson, J., & Brooks, N. (1990). The effects of muscle tension on cerebral circulation in blood-phobic and non-phobic subjects. *Behaviour Research and Therapy*, *28*(6), 481-486.

Freeman, A., & Dattilio F. M. (2017). *Kriz durumlarında bilişsel davranışçı stratejiler* (Çev. B. Altındal). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Frisch, A., Michaelovsky, E., Rockah, R., Amir, I., Hermesh, H., Laor, N., Fuchs, C., Zohar, J., Lerer, B., Buniak, S. F., Landa, S., Poyurovsky, M., Shapira, B., & Weizman, R. (2000). Association between obsessive-compulsive disorder and polymorphisms of genes encoding components of the serotonergic and dopaminergic pathways. *Eur Neuro Psychopharmacol*, *10*(3), 205-209.

Furmark, T., Tillfors, M., Marteinsdottir, I. et al. (2002). Common changes in cerebral blood flow in patients with social phobia treated with citalopram or cognitive-behavioral therapy. *Arch. Gen. Psychiatry*, *59*(5), 425-433.

Furukawa, T. A., Watanabe, N., & Chruchill, R. (2006). Psychotherapy plus antidepressant for panic disorder with or without agoraphobia. *Br J Psychiatry*, *188*, 305-312.

Gallagher, M. W., Payne, L. A., White, K. S., Shear, K. M., Woods, S. W., Gorman, J. M., & Barlow, D. H. (2013). Mechanisms of change in cognitive behavioral therapy for panic disorder: the unique effects of self-efficacy and anxiety sensitivity. *Behaviour Research and Therapy*, *51*(11), 767-777.

Garber, H. J., Weilburg, J. B., Buonanno, F. S., & Manschreck, T. C. (1988). Use of MRI in psychiatry. *Am J Psychiatry*, *145*, 164-171.

Gelperin, R. (2018). *Motivasyon rehberi erteleme, bağımlılık ve tembellik psikolojisi* (Çev. N. Azizlerli & İ. G. Şan). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Ghahramanlou-Holloway, M., Neely, L., & Tucker, J. (2014). A cognitive-behavioral strategy for preventing suicide. *Current Psychiatry*, *13*(8), 18-25.

Gilbert, A. R., Moore, G. J., Keshavan, M. S., Paulson, L. D., Narula, V., & MacMaster, F. P. (2000). Decrease in thalamic volumes of pediatric patients with obsessive-compulsive disorder who are taking paroxetine. *Arch Gen Psychiatry*, *57*, 449-456.

Gisele Gus Manfro, G. G., Heldt, E., Cordioli, A. V., & Otto, M. W. (2008). Cognitive-behavioral therapy in panic disorder. *Rev Bras Psiquiatr*, *30*, 81-87.

Goodman, W., McDougle, C., & Pricel. (1992). The role of serotonin and dopamine in pathophysiology of obsessive-compulsive disorder. *Int Clin Psychopharmacol*, 735-738.

Goodwin, R. D., Faravelli, C., Rosi, S., et al. (2005). The epidemiology of panic disorder and agoraphobia in Europe. *Eur Neuropsychopharmacol*, *15*, 435.

Gorman, J. M., Kent, J. M., Sullivan, G. M., & Coplan, J. D. (2000). Neuroanatomical hypothesis of panic disorder. *Am J Psychiatry*, *157*, 493-505.

Gould, R. A., Otto, M. W., Pollack, M. H. (1995). A meta-analysis of treatment outcome for panic disorder. *Clin Psychol Rev*, *15*, 819-844.

Grant, W. (1996). *Kontrol sizde mi?* (Çev. H. Gürel). Ankara: HYB Yayınları.

Greenberg, L. S., & Johnson, S. M. (2014). *Duygu odaklı çift terapisi* (Çev. M. Cingi Yirün). Ankara: CK Yayınevi.

Harvey, A., & Rapee, R. (2002). Specific phobia. In D. J. Stein & E. Hollander (Eds.). *Textbook of anxiety disorders* in (pp. 515-542). Washington, DC: American Psychiatric Publishing, Inc.

Heimberg, R. G., & Becker, R. E. (2002). *Cognitive-behavioral group therapy for social phobia: Basic mechanisms and clinical strategies*. New York: Guilford Press.

Heldt, E., Blaya, C., Isolan, L., Kipper, L., Teruchkin, B., Otto, M. W., Fleck, M., Manfro, G. G. (2006). Quality of life and treatment outcome in panic disorder: cognitive-behavior therapy effects in patient's refractory to medication treatment. *Psychotherapy and Psychosomatics*, *75*(3), 183-186.

Heldt, E., Gus Manfro, G., Kipper, L., Blaya, C., Isolan, L., & Otto, M. W. (2006). One-year follow-up of pharmacotherapy-resistant patients with panic disorder treated with cognitive-behavior therapy: Outcome and predictors of remission. *Behav Res Ther*, *44*(5), 657-665.

Hoffart, A. (1998). Cognitive and guided mastery therapy of agoraphobia: Long-term outcome and mechanisms of change. *Cognitive Therapy and Research*, *22*(3), 195-200.

Hofmann, S. G., Newman, M. G., Ehlers, A., & Roth, W. T. (1995). Psycho physiological differences between subgroups of social phobia. *J Abnorm Psychol*, *104*(1), 224-231.

Holaway, R. M., Rodebaugh, T. L., & Heimberg, R. G. (2008). The epidemiology of worry and generalized anxiety disorder. In Worry and its Psychological Disorders. In: *Theory, assessment and treatment* (pp. 1-20). Chichester, West Sussex, UK: Wiley.

Hollander, E., Decaria, C. M., & Nitescu, A. (1992). Serotonergic function in obsessive compulsive disorder. *Arch Gen Psychiatry*, *49*, 21-28.

Hollander, E., Schiffman, E., Cohen, B., & Rosen, W. (1990). Signs of central nervous system dysfunction in obsessive compulsive disorder. *Arch Gen Psychiatry*, *47*, 27-32.

Hollon, S. D., DeRubeis, R. J., Shelton, R. C., Amsterdam, J. D., Salomon, R. M., O'Reardon, J. P., et al. (2005). Prevention of relapse following cognitive therapy vs. medications in moderate to severe depression. *Archives of General Psychiatry*, *62*, 417-422.

Hyett, M. P., & McEvoy, P. M. (2018). Social anxiety disorder: Looking back and moving forward. *Psychol Med*, *48*(12), 1937-1944.

Insel, T. R. (1992). Toward a neuroanatomy of obsessive-compulsive disorder. *Arch Gen Psychiatry*, *39*, 739.

Iverach, L., & Rapee, R. M. (2014). Social anxiety disorder and stuttering: Current status and future directions. *J Fluency Disord*, *40*, 69-82.

Jacob, G., Genderen, H. V., & Seebauer, L. (2014). *Mod terapisi: Diğer yollardan gitmek yaşam örüntülerini anlamak ve değiştirmek* (2. Baskı). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Jenike, M. A. (1984). Obsessive compulsive disorder: Aguestion of a nevrologic lesion. *Compr Psychiatry*, *25*, 298-304.

Jenike, M. A., & Rauch, S. L. (1994). Managing the patient with treatment-resistant obsessive-compulsive disorder: Current strategies. *J Clin Psychiatry*, *55*, 11-17.

Jenike, M. A., Breiter, H. C., Baer, L., Kennedy, D. N., Savage, C. R., Olivares, M. J., et al. (1996). Cerebral structural abnormalities in obsessive-compulsive disorder. A quantitative morphometric magnetic resonance imaging study. *Arch Gen Psychiatry*, 53, 625-632.

Junfermann, E. R. (2015). *Şema terapi nedir? Şema terapinin temellerine, modellerine ve uygulanmasına giriş* (Çev. S. Ataman). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kanai, T., Takeuchi, H., Furukawa, T. A., Yoshimura, R., Imaizumi, T., Kitamura, T., et al. (2003). Time to recurrence after recovery from major depressive episodes and its predictors. *Psychological Medicine*, *33*, 839-845. doi:10.1017/S0033291703007827

Kang, D. H., Kim, J. J., Choi, J. S., Kim, Y. I., Kim, C. W., Youn, T., et al. (2004). Volumetric investigation of the frontal-subcortical circuitry in patients with obsessive-compulsive disorder. *J Neuropsychiatry Clin Neurosci*, *16*, 342-349.

Karaosmanoğlu, H. A. (2016). *Eyvah! Kötü bir şey olacak*. İstanbul: Psikonet Yayınları.

Karaosmanoğlu, H. A. (2019). *Hepsini istiyorum hemen istiyorum*. İstanbul: Psikonet Yayınları.

Katon, W., Vitaliano, P. P., Russo, J., et al. (1987). Panic disorder. Spectrum of severity and somatization. *J Nerv Ment Dis*, *175*, 12.

Kaya, B., & Kaya, M. (2007). 1960'lardan günümüze depresyonun epidemiyolojisi: Tarihsel bir bakış. *Klinik Psikiyatri*, *10*(6), 3-10.

Keeley, M. L., Storch, E. A., Merlo, L. J., & Geffken, G. R. (2008). Clinical predictors of response to cognitive-behavioral therapy for obsessive-compulsive disorder. *Clin Psychol Rev*, *28*, 118-130.

Kendler, K. S., Karkowski, L. M., & Prescott, C. A. (1999). Fear and phobias: Reliability and heritability. *Psychological Medicine*, *29*, 539-553.

Kendler, K. S., Prescott, C. A., Myers, J., & Neale, M. C. (2003). The structure of genetic and environmental risk factors for common psychiatric and substance use disorders in men and women. *Arch Gen Psychiatry*, *60*, 929-937.

Kessler, R. C., Chiu, W. T., Demler, O., et al. (2005). Prevalence, severity, and comorbidity of 12-month DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Arch Gen Psychiatry*, *62*, 617.

Kessler, R. C., Chiu, W. T., Jin, R., et al. (2006). The epidemiology of panic attacks, panic disorder, and agoraphobia in the National Comorbidity Survey Replication. *Arch Gen Psychiatry*, *63*, 415.

Kessler, R. C., McGonagle, K. A., Zhao, S., et al. (1994). Lifetime and 12-month prevalence of DSM-III-R psychiatric disorders in the United States. Results from the National Comorbidity Survey. *Arch Gen Psychiatry*, *51*, 8.

Keyes, K. (1998). *Koşulsuz sevgi* (Çev. N. Altunel). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

Kim, E. J., Kim, H. J., Kim, Y. K. (2017). Genetic, epigenetic and environmental interaction in panic disorder. In Y. K. Kim (Ed.). *Panic disorder: Assessment, management, and research insights* (pp. 21-39). New York: Nova Science.

Kim, K., Lee, S., & Kim, J. H. (2016). Diminished autonomic neurocardiac function in patients with generalized anxiety disorder. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, *12*, 3111-8.

Kırpınar, İ. (2019). *Bilişsel psikoloji kognitif yetiler*. İstanbul: Psikonet Yayınları.

Kishita, N., & Laidlawb, K. (2017). Cognitive behaviour therapy for generalized anxiety disorder: Is CBT equally efficacious in adults of working age and older adults? *Clinical Psychology Review*, *52*, 124-136.

Kleinknecht, R. A., & Lenz, J. (1989). Blood/injury fear, fainting, and avoidance of medically related situations: A family correspondence study. *Behaviour Research and Therapy*, *27*, 537-547.

Köroğlu, E. (2012). *Kaygılarımız korkularımız*. Ankara: HYB Yayınları.

Köroğlu, E. (2015). *Hiç kendimi üzemem*. Ankara: HYB Yayınları.

Köroğlu, E. (2015). *İletişim becerileri ve öfke denetimi*. Ankara: HYB Yayınları.

Köroğlu, E. (2018). *DSM 5: Tanı ölçütleri başvuru el kitabı* (1. Baskı). İstanbul: HYB Yayınları.

Koyuncu, A., İnce, E., Ertekin, E., & Tükel, R. (2019). Comorbidity in social anxiety disorder: Diagnostic and therapeutic challenges. *Drugs Context*, *8*, 212-573.

Krediet, C. P., van Dijk, N., Linzer, M., Van Lieshout, J. J., & Wieling, W. (2002). Management of vasovagal syncope: Controlling or aborting faints by leg crossing and muscle tensing. *Circulation*, *106*(13), 1684-1689.

Kroenke, K., Spitzer, R. L., Williams, J. B., et al. (2007). Anxiety disorders in primary care: Prevalence, impairment, comorbidity, and detection. *Ann Intern Med*, *146*, 317.

Lai, C. H. (2019). Fear network model in panic disorder: The past and the future. *Psychiatry Investig*, *16*, 16-26.

Larsen, E. (1997). *Öfkeden affetmeye* (Çev. E. Besin). Ankara: Erek Yayınları.

Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York, NY: McGraw-Hill.

Leahy, R. (2007). *Bilişsel terapi yöntemleri* (Çev. H. Türkçapar & E. Köroğlu). Ankara.

Leahy, R. L. (2019). *Duygusal şema terapi* (1. Baskı). Ankara: Pusula Yayınevi.

Leahy, R. L., & Holland, S. J. (2000). *Treatment plans and interventions for depression and anxiety disorders*. New York: The Guilford Press.

Lelliot, P., & Bass, C. (1990). Symptom spesificity in patients with panic. *Br J Psychiatry*, *157*, 593-597.

Leon, A. C., Olfson, M., Broadhead, W. E., et al. (1995). Prevalence of mental disorders in primary care. Implications for screening. *Arch Fam Med*, *4*, 857.

Levinson, D. F. (2006). The genetics of depression: a review. *Biological Psychiatry*, *60*(2), 84-92.

Lewis, D. (2015). *Dürtü* (Çev. M. Gün Ayral). İstanbul: Paloma Yayınevi.

Lichtenstein, P., & Annas, P. (2000). Heritability and prevalence of specific fears and phobias in childhood. *J Child Psychol Psychiatry*, *41*, 927-937.

Lieb, R., Becker, E., & Altamura, C. (2005). The epidemiology of generalized anxiety disorder in Europe. *Eur Neuropsychopharmacol*, 15(4), 445-52.

Liebowitz, M. R., Gorman, J. M., Fyer, A. J., & Klein, D. F. (1985). Social phobia. Review of a neglected anxiety disorder. *Arch Gen Psychiatry*, *42*(7), 729-736.

Lieobowitz, M. A., Hollander, E., & Schneier, F. (1989). Fluoexetine treatment of obsessive-compulsive disorder: An open clinical trial. *J Clin Psychopharmacology*, *9*, 423-427.

Lindenfield, G. (2004). *Kendine güvenen çocuk yetiştirme* (Çev. G. Tümer). Ankara: HYB Yayınları.

Lohoff, F. W. (2010). Overview of the genetics of major depressive disorder. *Current Psychiatry Reports*, *12*(6), 539-546.

Loose, C., Graaf, P., & Zarbock, G. (2018*). Çocuk ve ergenler için şema terapi* (Çev. N. Azizlerli, Y. Yürüker, İ. G. Şan, Ö. Koç & Z. Karabuda). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Luxenberg, J. S., Swedo, S. E., & Flament, M. F. (1988). Neuroanatomical abnormalities in obsessive compulsive disorder detected with quantitative x-ray computed tomography. *Am J Psychiatry*, *145*, 1089-1093.

Lydiard, R. B., Brawman-Mintzer, O., & Ballenger, J. C. (1996). Recent developments in the psychopharmacology of anxiety disorders. *J Consult Clin Psychol*, *64*(4), 660-668.

Machmutow, K., Meister, R., Jansen, A., Kriston, L., Watzke, B., Härter, M. C., & Liebherz, S. (2019). Comparative effectiveness of continuation and maintenance treatments for persistent depressive disorder in adults. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, *5*(5), CD012855. https://doi.org/10.1002/14651858.CD012855.pub2

Mackenzie, R. J. (2016). *Çocuğunuza sınır koyma* (Çev. M. Gün). İstanbul: Yakamoz Yayınları.

Mackenzie, R. J. (2016). *Çocuğunuza sınır koyma 2* (Çev. H. Argüç). İstanbul: Yakamoz Yayınları.

MacMaster, F. P., Russell, A., Mirza, Y., Keshavan, M. S., Banerjee, S. P., Bhandari, R., et al. (2006). Pituitary volume in pediatric obsessive-compulsive disorder. Biol Psychiatry, 59, 252-257.

Manjula, M., Kumariah, V., Prasadarao, V., & Raguram, R. (2009). Cognitive behavior therapy in the treatment of panic disorder. *Indian J Psychiatry*, *51*(2), 108-116.

Marks, I. (1988). Blood-injury phobia: a review. *The American Journal of Psychiatry*, *145*(10), 1207-1213.

Marquez, M., Segui, J., Garcia, L., et al. (2001). Is panic disorder with psychosensorial symptoms (Depersonalization-Derealization) a more severe clinical subtype? *Journal of Nervous and Mental Disease*, *189*, 332-335.

Mayo-Wilson, E., Dias, S., Mavranezouli, I., et al. (2014). Psychological and pharmacological interventions for social anxiety disorder in adults: A systematic review and network meta-analysis. *Lancet Psychiatry*, *1*(5), 368-376.

Mcfarlane, J. W., Allen, L., & Honzik, M. P. (1954). *A developmental study of the behavior problems of normal children between 21 months and 14 years*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Mednick, L. M., & Claar, R. L. (2012). Treatment of severe bloodinjection-injury phobia with the applied-tension method: Two adolescent case examples. *Clinical Case Studies*, *11*(1), 24-34.

Meuret, A. E., Simon, E., Bhaskara, L., et al. (2017). Ultra-brief behavioral skills trainings for blood injection injury phobia. *Depress Anxiety*, *34*(12), 1096-1105.

Miloyan, B., & Pachana, N. A. (2015). Clinical significance of worry and physical symptoms in late-life generalized anxiety disorder. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, *30*, 1186-1194.

Mitte, K. (2005). A meta-analysis of the efficacy of psycho and pharmacotherapy in panic disorder with and without agoraphobia. *J Affect Disord*, *88*(1), 27-45.

Mowrer, O. H., & Ullman, A. D. (*1945).* Time as a determinant in integrative learning. *Psychological Review, 52*(2), 61-90.

Moynihan, J. E., & Gevirtz, R. N. (2001). Respiratory and cognitive subtypes of panic. *Behavior Modification*, *25*, 555-583.

Nagata, T., Suzuki, F., & Teo, A. R. (2015). Generalized social anxiety disorder: A still-neglected anxiety disorder 3 decades since Liebowitz's review. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, *69*(12), 724-740.

Nardi, A. E., Valenca, A. M., Nascimento, I. et al. (2004). Psychopathological description of hyperventilation-induced panic attacks: A comparison with spontaneous panic attacks. *Psychopathology*, *37*, 29-35.

NICE (2009). *Depression: Treatment management of depression in adults, including adults with a chronic physical health problem*. London: National Institute for Clinical Excellence.

Nicolini, H., Cruz, C., Camarena, B., Orozco, B., Kennedy, J. L., King, N., Weissbecker, K., de la Fuente, J. R., & Sidenberg, D. (1996). DRD2, DRD3 and 5HT2A receptor genes polymorphisms in obsessive-compulsive disorder. *Mol Psychiatry*, *1*, 461-465.

Olatunji, B. O., Cisler, J. M., & Tolin, D. F. (2007). Quality of life in the anxiety disorders: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, 27(5), 572-581.

OsórioFde, L., Crippa, J. A., & Loureiro, S. R. (2012). Instruments for the assessment of social anxiety disorder: Validation studies. *World J Psychiatry*, *2*(5), 83-85.

Öst, L. G. (1989). One-session treatment for specific phobias. *Behaviour Research and Therapy*, *27*, 1-7.

Öst, L. G. (1992). Blood and injection phobia: Background and cognitive, physiological, and behavioral variables. *Journal of Abnormal Psychology*, *101*, 68-74.

Öst, L. G. (1996). Long-term effects of behavior therapy for specific phobia. In M. Mavissakalian & R. F. Prien (Eds.). *Long-term treatments of the anxiety disorders*. Washington: American Psychiatric Press.

Öst, L. G., Alm, T., Brandberg, M., & Breitholtz, E. (2001). One vs five sessions of exposure and five sessions of cognitive therapy in the treatment of claustrophobia. *Behav Res Ther*, *39*, 167-183.

Öst, L. G., Brandberg, M., & Alm, T. (1997). One versus five sessions of exposure in the treatment of flying phobia. *Behav Res Ther*, 35, 987-996.

Öst, L. G., Fellenius, J., & Sterner, U. (1991). Applied tension, exposure in vivo, and tension- only in the treatment of blood phobia. *Behaviour Research and Therapy*, *29*(6), 561-574.

Otto, M. W., & Deveney, C. (2005). Cognitive-behavioral therapy and the treatment of panic disorder: efficacy and strategies. *J Clin Psychiatry*, *4*, 28-32.

Otto, M. W., & Whittal, M. L. (1995). Cognitive-behavior therapy and longitudinal course of panic disorder. *Psychiatric Clinics of North America*, *18*(4), 803-820.

Öztürk, O., & Uluşahin, A. (2015). *Ruh sağlığı ve bozuklukları* (13. Baskı). Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

Pallanti, S., Hollander, E., Bienstock, C., et al. (2002). Treatment non-response in OCD: methodological issues and operational definitions. *Int J Neuropsychopharmacol*, *5*, 181-191.

Paykel, E. S., Scott, J., Cornwall, P. L., Abbott, R., Crane, C., Pope, M., et al. (2005). Duration of relapse prevention after cognitive therapy in residual depression: Follow-up of controlled trial. *Psychological Medicine*, *35*, 59-68.

Perse, T. (1988). Obsessive-compulsive disorder: A treatment review. *J Clin Psychiatry*, *49*, 48-55.

Persons, J. B., & Davidson, J. (2001). Cognitive-behavioral case formulation. In K. S. Dobson (Ed.). *Handbook of cognitive-behavioral therapies* (pp. 86-110). New York: Guilford Press.

Phan, K. L., Fitzgerald, D. A., Cortese, B. M., Seraji-Bozorgzad, N., Tancer, M. E., & Moore, G. J. (2005). Anterior cingulate neuro chemistry in social anxiety disorder: 1H-MRS at 4 Tesla. *Neuroreport*, *16*(2), 183-186.

Poulton, R., & Menzies, R. G. (2002). Non-associative fear acquisition: A review of the evidence from retrospective and longitudinal research. *Behaviour Research and Therapy*, *40*, 127-149.

Poulton, R., Thomson, W. M., Brown, R. H., & Silva, P. A. (1998). Dental fear with and without blood-injection fear: Implications for dental health and clinical practice. *Behaviour Research and Therapy*, *36*, 591-597.

Purdon, C., & Clark, D. A. (2014). *Takıntılarla başa çıkma obsesif kompulsif bozukluğunuzu kontrol altına almanın yolları* (Çev. A. Gündoğdu & P. İşçen). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Rachman S. (1977). The conditioning theory of fear-acquisition: A critical examination. *Behaviour Research and Therapy*, *15*, 375-387.

Rachman, S. (1997). A cognitive theory of obsessions. *Behaviour Research and Therapy*, *35*, 793-802.

Rasmusen, S. A., & Eisen, J. L. (1992). The epidemiology and clinical features of obsessive-compulsive disorder. *Psychiatric Clinics of North America*, *15*, 743-758.

Rasmusen, S. A., & Eisen, J. L. (1997). Treatment strategies for chronic and refractory obsessive-compulsive disorder. *J Clin Psychiatry*, *58*, 9-13.

Revicki, D. A., Travers, K., Wyrwich, K. W., Svedsäter, H., Locklear, J., Mattera, M. S., et al. (2012). Humanistic and economic burden of generalized anxiety disorder in North America and Europe. *Journal of Affective Disorders*, *140*(2), 103-112. doi: 10.1016/j.jad.2011.11.014

Riffkin, J., Yucel, M., Maruff, P., Wood, S. J., Soulsby, B., Olver, J., et al. (2005). A manual and automated MRI study of anterior cingulate and orbito-frontal cortices, and caudate nucleus in obsessive-compulsive disorder: comparison with healthy controls and patients with schizophrenia. *Psychiatry Res*, *138*, 99-113.

Rihmer, Z., & Angst, J. (2007). Duygudurum bozuklukları: Epidemiyoloji. B. Sadock & V. Sadock (Ed). *Kaplan & Sadock psikiyatri* (Çev. H. Aydın & A. Bozkurt – pp. 1575-1582). Ankara: Öncü Basımevi.

Robinson, D., Wu, H., Munne, R. A., Ashtari, M., Alvir, J. M., Lerner, G., et al. (1995). Reduced caudate nucleus volume in obsessive-compulsive disorder. *Arch Gen Psychiatry*, *52*, 393-398.

Roediger, E. (2020). *Yaşam tuzakları için şema terapi huzurlu, mutlu ve özgür yeni bir yaşama başlayabilmek* (Çev. A. Gündoğdu & G. Çaylak). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Rose, G. M., & Tadi, P. (2020). *Social anxiety disorder. Source stat pearls*. Treasure Island (FL): Stat Pearls Publishing.

Rosenbaum, J. F., Biederman, J., Pollock, R. A., & Hirshfeld, D. R. (1994). The etiology of social phobia. *The Journal of Clinical Psychiatry*, *55*, 10-16.

Rotge, J. Y., Dilharreguy, B., Aouizerate, B., Martin-Guehl, C., Guehl, D., Jaafari, N., Langbour, N., Bioulac, B., Tignol, J., Allard, M., & Burbaud, P. (2009). Inverse relationship between thalamic and orbitofrontal volumes in obsessive-compulsive disorder. *Prog Neuropsychopharmacol Biol Psychiatry*, *33*(4), 682-687.

Rotge, J. Y., Guehl, D., Dilharreguy, B., Tignol, J., Bioulac, B., Allard, M., et al. (2009). Meta-analysis of brain volume changes in obsessive-compulsive disorder. *Biol Psychiatry*, *65*, 75-83.

Rothbaum, B. O., Hodges, L. F., Kooper, R., et al. (1995). Effectiveness of computer-generated (virtual reality) graded exposure in the treatment of acrophobia. *Am J Psychiatry*, *152*(4), 626-628.

Rothbaum, B. O., Hodges, L., Smith, S., et al. (2000). A controlled study of virtual reality exposure therapy for the fear of flying. *J Consult Clin Psychol*, *68*(6), 1020-1026.

Rouhe, H., Salmela-Aro, K., Toivanen, R., et al. (2015). Group psychoeducation with relaxation for severe fear of childbirth improves maternal adjustment and childbirth experience-a randomised controlled trial. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology*, *36*(1), 1-9.

Rudd, M. D., Bryan, C. J., Wertenberger, E. G., Peterson, A. L., Young-McCaughan, S., Mintz, J., … Bruce, T. O. (2015). Brief cognitive-behavioral therapy effects on post-treatment suicide attempts in a military sample: Results of a randomized clinical trial with 2-year follow-up. *American Journal of Psychiatry*, *172*(5), 441-449.

Salkovskis, P. M. (1991). The importance of behaviour in the maintenance of anxiety and panic: A cognitive account. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, *19*(1), 6-19.

Salkovskis, P. M., Clark, D. M., & Gelder, M. G. (1996). Cognition-behavioural links in the persistence of panic. *Behav Res Ther*, *34*, 453-458.

Salzman, I., & Thaler, F. H. (1981). Obsessive compulsive disorders: A review of the literature. *Am J Psychiatry*, *138*, 286-296.

Sareen, L., & Stein, M. (2000). A review of the epidemiology and approaches to the treatment of social anxiety disorder. *Drugs*, *59*(3), 497-509.

Sarı, S., & Dağ, İ. (2009). Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği, Endişe ile İlgili Olumlu İnaçlar Ölçeği ve Endişenin Sonuçları Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması, geçerliliği ve güvenirliliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *10*, 261-270.

Sawchuk, C. N., Lee, T. C., Tolin, D. F., & Lohr, J. M. (1997). *Generalized disgust sensitivity in blood references injection-injury phobia*. Miami Beach: Association for Advancement of Behavior Therapy.

Schmidt, N. B., Wollaway-Bickel, K., Trakowski, J. H., Santiago, H. T., & Vasey, M. (2002). Antidepressant discontinuation in the context of cognitive behavioral treatment for panic disorder. *Behaviour Research and Therapy*, *40*(1), 67-73.

Schneier, F. R., Abi-Dargham, A., Martinez, D., et al. (2009). Dopamine transporters, D2 receptors, and dopamine erelease in generalized social anxiety disorder. *Depression and Anxiety*, *26*(5), 411-418.

Schneier, F. R., Johnson, J., Hornig, C. D., Liebowitz, M. R., & Weissman, M. M. (1992). Social phobia: Comorbidity and morbidity in an epidemiologic sample. *Arch Gen Psychiatry, 49*(4), 282-288.

Schwartz, S. G., Adler, P. S. J. &, Kaloupek, D. G. (1987). *Sources of variation in human fear responding: Subtypes, cue content, and coping*. Boston: Association for Advancement of Behavior Therapy.

Seligman, M. E. P. (1971). Phobias and preparedness. *Behavior Therapy*, *2*, 307-320.

Shapiro, F. (1989). Efficacy of the eye movement desensitization procedure in the treatment of traumatic memories. *J Trauma Stress*, *2*(2), 199-223.

Smoller, J. W., Pollack, M. H., Wassertheil-Smoller, S., et al. (2003). Prevalence and correlates of panic attacks in postmenopausal women: results from an ancillary study to the Women's Health Initiative. *Arch Intern Med*, *163*, 2041.

Sobanski, T., & Wagner, G. (2017). Functional neuroanatomy in panic disorder: Status quo of the research. *World J Psychiatry*, *7*(1), 12-33.

Spitzer, R. L., Kroenke, K., Linzer, M., et al. (1995). Health-related quality of life in primary care patients with mental disorders. Results from the PRIME-MD 1000 Study. *JAMA*, *274*, 1511.

Stefan, S., Cristea, I. A., Szentagotai-Tatar, A., & David, D. (2019). Cognitive-behavioral therapy (CBT) for generalized anxiety disorder: Contrasting various CBT approaches in a randomized clinical trial. *Journal of Clinical Psychology*, *75*, 1188-1202. https://doi.org/10.1002/jclp.22779

Stein, D. J., Coetzer, R., Lee, M., et al. (1997). Magnetic resonance brain imaging in women with obsessive-compulsive disorder and trichotillomania. *Psychiatry Res*,74, 177-182.

Stein, M. B., & Stein, D. J. (2008). Social anxiety disorder. *Lancet*, *371*(9618), 1115-1125.

Stevens, J. A. (1997). *Utangaçlığınızı yenin* (Çev. G. Tümer). Ankara: HYB Yayınları.

Stinson, F. S., Dawson, D. A., Patricia Chou, S., et al. (2007). The epidemiology of DSM-IV specific phobia in the USA: Results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Psychol Med*, *37*, 1047-1059.

Stopa, L., & Clark, D. M. (1993). Cognitive processes in social phobia. *Behaviour Research and Therapy*, *31*(3), 255-267.

Sundet, J. M., Skre, I., Okkenhaug, J. J., & Tambs, K. (2003). Genetic and environmental causes of the interrelationships between self-reported fears. A study of a non-clinical sample of Norwegian identical twins and their families. *Scandinavian Journal of Psychology*, *44*, 97-106.

Sungur, M. (2000). Bilişsel davranışçı yaklaşımlar ve sosyal fobi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *3*(2), 27-32.

Sungur, M. Z. (1997). Fobik bozukluklar. *Psikiyatri Dünyası*, *1*(1), 5-11.

Swedo, S. E., Rapoport, J. L., & Cheslow, D. L. (1989). High prevalance of obsessive-compulsive symptoms in patients with Sydenham Corea. *Am J Psychiatry*, *146*, 246-249.

Swedo, S. E., Rapoport, J. L., & Leonard, H. (1989). Obsessive compulsive disorder in children and adolescent: Clinical phenomenology of 70 consecutive cases. *Arch Gen Psychiatry*, *46*, 335-341.

Szeszko, P. R., Robinson, D., Alvir, J. M., Bilder, R. M., Lencz, T., Ashtari, M., et al. (1999). Orbital frontal and amygdala volume reductions in obsessive-compulsive disorder. *Arch Gen Psychiatry*, *56*, 913-919.

Tamam, L. (2015). *Dürtüsellik ve dürtü kontrol bozuklukları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Tamam, L., & Zeren, T. (2002). Depresyonda serotonerjik düzenekler. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *5*, 11-18.

Telch, M. J., Schmidt, N. B., Jaimez, T. L., Jacquin, K. M., & Harrington, P. J. (1995). Impact of cognitive-behavioral treatment on quality of life in panic disorder patients. J Consult Clin Psychol, 63(5), 823-830.

Thng, C. E. W., Lim-Ashworth, N. S. J., Poh, B. Z. Q., & Lim, C. G. (2020). Recent developments in the intervention of specific phobia among adults. *A Rapid Review*, *19*, 9.

Toghanian, S., Di Bonaventura, M., Järbrink, K., & Locklear, J. C. (2014). Economic and humanistic burden of illness in generalized anxiety disorder: an analysis of patient survey data in Europe. *ClinicoEconomics and Outcomes Research*, *6*(1), 151-163. doi: 10.2147/CEOR.S55429

Tolin, D. F., Lohr, J. M., Sawchuk, C. N., Lee, T. C. (1997). Disgust and disgust sensitivity in blood injection injury and spider phobia. *Behaviour Research and Therapy*, *35*, 949-953.

Tot, S., Erdal, M. E., Yazici, K., Yazici, A. E., & Metin, O. (2003). T102C and 1438 G/A polymorphisms of the 5-HT2A receptor gene in Turkish patients with obsessive-compulsive disorder. *Eur Psychiatry*, *18*(5), 249-254.

TPD (2008). *BDT eğitim materyalleri*.

Tsao, J. C., Lewin, M. R., & Craske, M. G. (2002). Effects of cognitive-behavior therapy for panic disorder on comorbid conditions: replication and extension. *Behav Ther*, *33*, 493-509.

Tully, P. J., Cosh, S. M., Baune, B. T. (2013). A review of the affects of worry and generalized anxiety disorder upon cardiovascular health and coronary heart disease. *Psychology, Health & Medicine*, *18*, 627-644.

Türkçapar, H. (2012). *Bilişsel terapi/temel ilkeler ve uygulama*. Ankara: HYB Yayınları.

Türkçapar, M. H., & Sargın, A. E. (2012). Bilişsel davranışçı psikoterapiler: Tarihçe ve gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, *1*(1), 7-14.

Veale, D. (2017). *Obsesif kompulsif bozukluk* (Çev. N. Yener). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.

Vervliet, B., Craske, M. G., & Hermans, D. (2013). Fear extinction and relapse: State of the art. *Annu Rev Clin Psychol*, *9*, 215-248.

Vreeswijk, M., Broersen, J., & Schurink, G. (2019). *Mindfulness ve şema terapi* (Çev. B. Alımcı, S. Çamkıran, B. Demir, & F. S. Göral-Alkan). İstanbul: Psikonet Yayınları.

Wade, S. L., Monroe, S. M., & Michelson, L. K. (1993). Chronic life stress and treatment outcome in agoraphobia with panic attacks. *Am J Psychiatry*, *150*(10), 1491-1495.

Wardenaar, K. J., Lim, C. C. W., Al-Hamzawi, A. O., et al. (2017). The cross-national epidemiology of specific phobia in the World Mental Health Surveys. *Psychol Med*, *47*(10), 1744-1760.

Weissman, M. M., & Bland, R. C., Canino, G. J., Greenwald, S., Hwu, H. G., Lee, C. K., et al (1994). The cross-national epidemiology of obsessive-compulsive disorder. The Cross-National Collaborative Group. *J Clin Psychiatry*, 55, 5-10.

Wells, A. (1997). *Cognitive therapy of anxiety disorders: A practice manual and conceptual guide*. New York: John Wiley & Sons.

Wells, A. (2004). A cognitive model of GAD: Metacognitions and pathological worry. In R. G. Heimberg, C. L. Turk & D. S. Mennin (Ed.). *Generalized anxiety disorder* (pp. 164-186). New York: The Guilford Press.

Wells, A. (2009). Metacognitive therapy for anxiety and depression. In A. Wells (Ed.). *Generalized anxiety disorder* (pp. 89-124). New York: The Guilford Press.

Wolitzky-Taylor, K. B., Horowitz, J. D., Powers, M. B., & Telch, M. J. (2008). Psychological approaches in the treatment of specific phobias: a meta-analysis. *Clin Psychol Rev*, *28*, 1021-1037.

Wolpe, J. (1990). *The practice of behaviour therapy (Pergamon general psychology series)* (4th Ed.). Elmsford, NY: Pergamon.

Woody, S. R., & Teachman, B. A. (2000). Intersection of disgust and fear: Normative and pathological views. *Clinical Psychology: Science and Practice*, *7*, 291-311.

Yalçın, S. B., Ak, M., Kavaklı, M., & Kesici, Ş. (2018). Mutluluğun önündeki engel: Erken dönem uyumsuz şemalar. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, *7*(1), 7-13. doi: 10.5455/JCBPR.270828

Yalçın, S. B., Kavaklı, M., Kesici, Ş., & Ak, M. (2017). University students' early maladaptive schemas'prediction of their mindfulness levels. *Journal of Education and Practice*, *8*(20), 174-181.

Young, J. E. (2019). *Kişilik bozuklukları için bilişsel terapi-şema odaklı bir yaklaşım* (Çev. İ. Yiğit). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Young, J. E., & Klosko, J. S. (2012). *Hayatı yeniden keşfedin* (Çev. S. Kohen & D. Güler) İstanbul: Psikonet Yayınları.

Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2017). *Şema terapi* (1. Baskı). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Young, J. E., Rafaeli, E., & Bernstein, D. P. (2013). *Şema terapi: Ayırıcı özellikler* (Çev. M. Şaşıoğlu). İstanbul: Psikonet Yayınları.

İngiltere'nin Sömürge Valisi
SIR RONALD STORRS

Dr. Samet Yüce

nobel bilimsel

İNGİLTERE'NİN SÖMÜRGE VALİSİ SIR RONALD STORRS

Dr. Samet Yüce

Yayın No.: 1725
ISBN: 978-625-398-762-6
E-ISBN: 978-625-398-763-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yüce, Samet.
İngiltere'nin Sömürge Valisi Sir Ronald Storrs / Samet Yüce
1. Basım, XIV + 378 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-762-6
E-ISBN: 978-625-398-763-3
1. Sir Ronald Storrs, İngiltere 2. Emperyalist Politikalar 3. Uluslararası İlişkiler 4. Orta Doğu

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

KISALTMALAR ..... **xiii**

GİRİŞ **1**

Veri ve Yöntem 10

BİRİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE TEORİK YAKLAŞIMLAR **17**

Neoklasik Realist Teori (NRT) ve Temel Varsayımları 20

Emperyalizm ve "Sahadaki Adam" Yaklaşımı 22

İKİNCİ BÖLÜM
GEÇ VİKTORYA VE EDWARD DÖNEMLERİNDE (1870-1910) İNGİLTERE'DE SİYASET, ULUSLARARASI İLİŞKİLER, DOMESTİK FAKTÖRLER VE TEMEL MOTİVASYONLAR: SIR RONALD STORRS'UN YETİŞTİĞİ ORTAM **31**

İngiltere'nin Dengeleme İttifakları 34

İngiltere'de Toplum, Siyaset ve Domestik Kurumlar (1870-1910) 42

Ronald Storrs'un Ailesi ve Çocukluğu 52

İngiltere'de Eğitim ve İdeoloji: Bir Emperyalist Yetişiyor 55

Orta Doğu'da Çalışma Fırsatı 63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İNGİLTERE'NİN MISIR POLİTİKASI VE SAHADAKİ ADAM: CROMER, GORST, KITCHENER VE STORRS **67**

İngiltere'nin Mısır Politikası: Rekabet, Ticaret, Denge ve İşgal 69

İngilizlerin Mısır Hâkimiyeti ve Lord Cromer Dönemi 79

Sir Eldon Gorst ve Arap Milliyetçiliğinin Yükselişi 93

Lord Kitchener ve Emir Abdullah Görüşmesi 104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE İNGİLTERE'NİN
ORTA DOĞU FAALİYETLERİ 121

Birinci Dünya Savaşı: Orta Doğu'da Güç Mücadelesi 122
Emir Abdullah-Ronald Storrs Görüşmeleri: İttifak Arayışı 132
Mısır İşgali ve Rejim Değişikliği 135
Şerif Hüseyin-Ronald Storrs Yazışmaları: İsyan Hazırlığı 138
Sahadaki Adam ve Arap İsyanı 149
Savaş Propagandası ve Arap Bürosu 165
Emperyal Birliktelik: Bağdat Görevi 170

BEŞİNCİ BÖLÜM
İNGİLTERE'NİN FİLİSTİN POLİTİKASI VE MEYDAN OKUMALAR 181

Yeni Bölge Düzeni: Osmanlı Topraklarının Paylaşımı ve Manda Yönetimleri 182
Savaş Kabinesi Faaliyetleri 193
İşgal Sonrası Filistin'de İngiliz Askerî Gücüne Destek 198
Kudüs Askerî Valisi: Ronald Storrs 204
Kudüs Yanlısı Dernek (Pro-Jerusalem Society) 212
Kimlik İnşası: Cadde ve Sokak İsimlerinin Değiştirilmesi 220
Güç Paylaşımı ve Sahadaki Adam 222
Vatikan Görüşmesi: İkna Çabası 231
Mark Sykes'ın Filistin Ziyareti 232
1920 İsyanı 233
Sivil Yönetim Kararı ve Sir Herbert Samuel'in Atanması 244
Modern Ürdün'ün Kuruluşu 252
1921 Yafa İsyanı 256
Vatikan Görüşmesi: İnce Ayar 260
Ronald Storrs'un Evliliği 262
Lord Balfour'un Ziyareti ve Kudüs'te Panik Ortamı 265
Kudüs'e Veda 266

ALTINCI BÖLÜM
İNGİLTERE'NİN KIBRIS POLİTİKASI.....269

İngilizlerin Kıbrıs Adası Planı ve Stratejisi:
1878 Kıbrıs Konvansiyonu 270
Kıbrıs Sömürge Valisi Sir Ronald Storrs.....278
Kıbrıs Müzesi ve Turizm Faaliyetleri 287
1929 Eğitim Yasası 290
Sürgündeki Kral: Şerif Hüseyin 292
Yeni Gümrük Yasa Tasarısı ve Yerel İtirazlar.....294
Drummond Shields'in Kıbrıs Ziyareti ve Enosis Talepleri.....296
Bir Meydan Okuma: 1931 Kıbrıs İsyanı.....298

YEDİNCİ BÖLÜM
İNGİLTERE'NİN AFRİKA POLİTİKALARI: KUZEY RODEZYA.....313

Emperyal Yayılma ve Afrika Mücadelesi.....314
Kuzey Rodezya Sömürge Valisi Sir Ronald Storrs.....318
İngiliz İmparatorluğu: Ronald Storrs'un Tükenmeyen Arzusu.....333
Bir Emperyalistin Sonu 336

SONUÇ
SIR RONALD STORRS VE EMPERYALİST POLİTİKALARIN
SAHADAKİ YANSIMASI 343

KAYNAKLAR.....355

ÖZ GEÇMİŞ.....377

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri[984]

Sir Ronald Storrs ile ilgili Arşiv Belgeleri (Mikrofilmler)

Reel 1, Box I, Folder 1, 1902 Diaries and Letters, (Family Letters), Middle East Politics and Diplomacy, 1904-1950: The Papers of Sir Ronald Storrs (1881-1956) from Pembroke College, Cambridge.

Reel 2, Box II, Folder 1, Egypt, 1904-1909.

Reel 3, Box II, Folder 2, Egypt, 1904-1913. Letters.

Reel 4, Box II, Folder 3, Egypt, 1914-1915, Agents' Reports and Papers.

Reel 5, Box I, Folder 4, Egypt, 1916-1917. Minutes, Letters and Reports.

Reel 6, Box II, Folder 5, Egypt, 1916-1917. Egypt Diary.

Reel 7, Box III, Folder 2, Jerusalem, 1920-1921. Reports.

Reel 8, Box III, Folder 3, Jerusalem, 1922. Letters and Reports.

Reel 9, Box III, Folder 4, Jerusalem, 1923-1926. Letters.

Reel 11, Box IV, Folder 1, Cyprus, 1927-1931. Letters.

Reel 12, Box IV, Folder 2, Cyprus, 1932. Letters.

Reel 13, Box IV, Folder 3, Cyprus, 1931. The burning of Government House.

Reel 15, Box V, Folders 1&2, Northern Rhodesia, 1932-1934. Rhodesia Diary and Letters.

Reel 16, Box V, Folder 3, Northern Rhodesia, 1932-1934. Letters.

Reel 17, Box IV, Folders 1 & 2, Diary 1934-1938.

Reel 20, Box VI, Folder 6, Diary, 1945.

Reel 21, Box VI, Folder 8, Diaries, 1948-1950.

Reel 25, Box VI, Folder 16, Lectures and Broadcasts on the Middle East and other topics.

Middle East Politics and Diplomacy, 1904-1950: The Papers of Sir Ronald Storrs (1881-1955) from Pembroke College, Cambridge **(Guide Book)**. Marlborough, Wiltshire: Adam Matthew Publications, 1999. https://www.pem.cam.ac.uk/college/library/archives-special-collections.http://www.ampltd.co.uk/digital_guides/middle_east_politics_and_diplomacy/contents%20of%20reels.aspx .

[984] Çalışmada kullanılan arşiv belgelerinin tam künyesi dipnotlarda yazılmıştır.

Birleşik Krallık Parlamento Belgeleri (The UK Parliament. Hansard)

The UK Parliament. Hansard, "Northern Rhodesia", 3 May 1933, https://hansard.parliament.uk/Commons/1933-05-03/debates/ba93a25c-00a1-4e75-9415-e29e092da931/NorthernRhodesia (9 Ocak 2023).

The UK Parliament. Hansard. "Cyprus (Budget Deficit)", Volume 247, 4 February 1931, https://hansard.parliament.uk/Commons/1931-02-04/debates/aba67b8e-1e1b-4890-a766-04bbd33c2e41/Cyprus(BudgetDeficit) (19 Aralık 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Cyprus (Deportations)", Volume 259, 17 November 1931, https://hansard.parliament.uk/Commons/1931-11-17/debates/19921c96-5b59-465b-985f-8f7cb069f66a/Cyprus(Deportations)?highlight=cyprus#contribution-9bb76df3-6e95-4280-bee2-293267afc654 (19 Aralık 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Cyprus (Development)", Volume 215, 2 April 1928, https://hansard.parliament.uk/Commons/1928-04-02/debates/e5017491-04fc-42f8-88af-d4d015e737cc/Cyprus(Development)?highlight=cyprus#contribution-3e4bd4a1-2bb5-4ee2-82c6-7147b94cfb85 (19 Aralık 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Cyprus (Riots)", Volume 261, 10 February 1932, https://hansard.parliament.uk/Commons/1932-02-10/debates/cff0634d-11e0-4eca-8a4d-f2fcd4a4853e/Cyprus(Riots)?highlight=cyprus#contribution-ae70eb44-a437-4356-b17f-36dc0f9af840 (19 Aralık 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Cyprus", HC Deb 12 November 1931. https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1931/nov/12/cyprus (19 Aralık 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Emir Feisul", 29 Nisan 1920, www.hansard.parliament.uk. (16 Kasım 2022).

The UK Parliament. Hansard. "House of Commons. Sir Eldon Gorst (Leave Of Absence) Volume 24: debated on Tuesday 25 April 1911". https://hansard.parliament.uk/commons/1911-04-25/debates/be30308a-0130-471c-9fbc-3670e54a4131/SirEldonGorst(LeaveOfAbsence) (12 Ağustos 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Northern Rhodesia (Ordinances)", 17 May 1933, https://hansard.parliament.uk/commons/1933-05-17/debates/8f0ee2c0-4d35-4ac1-975a-c8dcf25134f9/NorthernRhodesia(Ordinances) (9 Ocak 2023).

The UK Parliament. Hansard. "Northern Rhodesia (Loans and Grants), 30 May 1938, https://api.parliament.uk/historic-hansard/written-answers/1938/may/30/northern-rhodesia-loans-and-grants#S5CV0336P0_19380530_CWA_6 (9 Ocak 2023).

The UK Parliament. Hansard. "Northern Rhodesia (New Capital)", 27 April 1932, https://hansard.parliament.uk/commons/1932-04-27/debates/82f03591-bef4-4511-8355-dafe5d106928/NoethernRhodesia(NewCapital) (9 Ocak 2023).

The UK Parliament. Hansard. "Northern Rhodesia (Unemployment Relief)", 11 May 1932, https://hansard.parliament.uk/Commons/1932-05-11/debates/479a1b71-c8c3-48cf-99a3-16c2bf114731/NorthernRhodesia(UnemploymentRelief) (8 Ocak 2023).

The UK Parliament. Hansard. "Northern Rhodesia", 19 February 1934, https://api.parliament.uk/historic-hansard/written-answers/1934/feb/19/northern-rhodesia (9 Ocak 2023).

The UK Parliament. Hansard. "Northern Rhodesia", 26 June 1935. https://hansard.parliament.uk/commons/1935-06-26/debates/0dfc1227-d3ae-4992-b182-4d5cdc347fbd/NorthernRhodesia (9 Ocak 2023).

The UK Parliament. Hansard. "Palestine (Disturbances)", 14 April 1920, Vol. 127 cc 1674-75, www.hansard.parliament.uk. (25 Nisan 2023).

The UK Parliament. Hansard. "Palestine, Volume 40: debated on Tuesday 29 June 1920", https://hansard.parliament.uk/Lords/1920-06-29/debates/91a0f308-eaeb-4982-9f42-93c8ef0429b9/Palestine. (16 Kasım 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Palestine-The Hebrew Language", 1 December 1920, www.hansard.parliament.uk. (16 Kasım 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Jews (Restoration)", vol 128 cc1402-3, 29 April 1920, www.hansard.parliament.uk. (16 Kasım 2022).

The UK Parliament. Hansard. "Riots (Casualties and Sentences)", 6 December 1929, www.hansard.parliament.uk. (16 Kasım 2022).

The UK Parliament. Hansard. Situation in Palestine, 08 June 1921, www.hansard.parliament.uk. (16 Kasım 2022).

The UK Parliament.Hansard. "Northern Rhodesia", 19 April 1932. https://hansard.parliament.uk/Commons/1932-04-19/debates/1f41fb52-1c18-4352-b5e4-c0f545d159f3/NorthernRhodesia (8 Ocak 2023).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi

DBA. 534/ 37099-148553-50/27.06.1932.

DBA. 534/ 37430-150436-21/21.10.1938.

DBA. 541/44216-210025-28.

DBA. 534/ 37145-148336-39, 30.10.1931.

DBA. 534/ 37430-150436-21/21.10.1938.

DBA. 534/37099-148553-54/27.06.1932.

DBA. 534/37430-150436-21/19. 10.1938.

DBA. 534/37681-151495-114.

Gertrude Bell Arşivi (Gertrude Bell Archive, Newcastle University, http://gertrudebell.ncl.ac.uk/.)

Gertrude Bell'den Babasına Mektup, 3 Mayıs 1917, Bağdat.

Gertrude Bell'den Annesine Mektup, 11 Mayıs 1917, Bağdat.

Gertrude Bell'den Babasına Mektup, 18 Mayıs 1917, Bağdat.

Gertrude Bell'den Anne ve Babasına Mektup, 26 Mayıs 1917, Bağdat.

Gertrude Bell'den Anne ve Babasına Mektup, 1 Haziran 1917, Bağdat.

İngiliz Ulusal Arşivi (The National Archives)

The National Archives. "The Outbreak of War and First Operations in Northern Rhodesia", CAP-45-9.

The National Archives. "Report on Middle East Conference Held in Cairo and Jerusalem, March 12 to 30, 1921", CAB/24/122, April 1921.

The National Archives. Enquiry into the administration of ecclesiastical property and funds, 1932 Feb.-Apr., Colonial Office: Cyprus, CO 67/245/15

The National Archives. CAB 45/29; CAB 45/14.

The National Archives. CAB 45/9; CAB 45/20.

The National Acrhives. "Northern Rhodesia in 1914", https://www.nationalarchives.gov.uk/first-world-war/a-global-view/africa/northern-rhodesia/, (9 Ocak 2023).

The Nathional Archives. "Cust family, Barons Brownlow", https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/c/F23245, (25 Aralık 2022).

Katar Dijital Kütüphanesi (Qatar Digital Library/ http://www.qdl.qa)

Qatar Digital Library. "Minutes of the Mesopotamia Administration Committee", 5 May 1917-6 July 1917. British Library: India Office Records and Private Papers, (11/78), IOR/L/MIL/5/770, http://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100094508943.0x000004 (2 Mayıs 2023).

Qatar Digital Library. "File 3665/1924 Pt 5 'Arabia:- Situation 1925; Hedjaz-Nejd hostilities", British Library: India Office Records and Private Papers, Reference: IOR/L/PS/10/1126, 1925.

Qatar Digital Library. Haberci Mohammed Ibn Arif Ibn Oreifan'ın İfadeleri, "Sherif of Mecca", 18 Ağustos 1915, (29 Ağustos 2022).

Qatar Digital Library. Mekke Şerifi ile görüşmesi hakkında Ronald Storss'un Notu, "Sherif of Mecca", 19 Ağustos 1915, (29 Ağustos 2022).

Qatar Digital Library. Mekke Şerifi -Ronald Storrs Görüşmesi, "Sherif of Mecca", 14 Temmuz 1915. (29 Ağustos 2022).

Qatar Digital Library. Habercinin İfadesi, Mohammed Ibn Arif Ibn Oreifan, "Sherif of Mecca", 18-19 Ağustos 1915, (29 Ağustos 2022).

Qatar Digital Library, Sir A. H. McMahon'dan Sherif Hüseyin'e Mektup, "Sherif of Mecca". (29 Ağustos 2022).

Qatar Digital Library. Sir A. H. McMahon'dan Sir E. Grey'e Mesaj, "Şerif of Mecca", 26 Ağustos 1915.

Qatar Digital Library. Şerif Hüseyin Haberleşmesi Hakkında Ronald Storss'un Notu, "Sherif of Mecca", 19 Ağustos 1915.

Qatar Digital Library. "Sherif of Mecca", 14 Temmuz 1915.

St. George's Archives and Chapter Library

Papers of Henry Cockayne Cust (1780-1861).

Akademik Tezler

Burnham, Christopher David. "No Promotion After Jerusalem- Sir Ronald Storrs: Personality and Policy in Mandate Palestine", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, the UK: The University of Exeter, 2022.

Coates, James G. "The Influence of T. E. Lawrence on British Foreign Policy in the Middle East 1918-1922", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, McGill University, 1966.

Coleman, Sarah Ann. "The late Victorian era and the flowering of four literary types: A study in the sociology of literature". **(Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Syracuse University, 1988.

Halabi, Eddie. "The Transformation of the Prophet Moses Festival in Jerusalem, 1917-1937: From Local and Islamic to Modern and Nationalist Celebration", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Toronto: Toronto Üniversitesi, 2007.

Huneidi, Sahar. "Sir Herbert Samuel, Zionism and the Palestine Arabs, 1920-1925", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Manchester University, 1995.

Innes, Mary. "In Egyptian Services: The Role of British Officials in Egypt, 1911-1936", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Oxford: St Antony's College, 1986.

Krahe, Tyler. "A History of Violence: British Colonial Policing in Ireland and the Palestine Mandate", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Morgantown, West Virginia: The Eberly College/West Virginia University, 2016.

Levey, Noam N. "The Failure Of An Imperialist Ronald Storrs in Palestine 1917-1926. (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Princeton, New Jersey: Princeton University Department of History, 1993.

Longland, Matthew John. "A Sacred Trust? British Administration of the Mandate for Palestine, 1920-1936", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, University of Nottingham, 2013.

Öze, Erhan. "1878-1958 Kıbrıs Koloni Mimarlığı", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011.

Rudd, Jeffery A. "Abdullah Bin Al-Husayın: The Making of An Arab Political Leader, 1908-1921", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, London: Dept of Political Studies of Oriental and African Studies, University of London, 1993.

Torun, Şükrü. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi, (**Yayınlanmış Doktora Tezi)**, İstanbul: Gazeteciler Matbaası, 1956.

Kitap, Akademik Makale ve Diğer Yayınlar

Adiloğlu, Burcu ve Göksel Yüksel. "Düyün-i Umumiyye Osmanlı Devlet Borçları İdaresi". **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 21, Temmuz 2021.

Afek, Yochanan. "Chess in Jerusalem- a journey through time", https://en.chessbase.com/post/chess-in-jerusalem-a-journey-through-time, (8 Aralık 2022).

Ahmad, Faroz. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", Marian Kent (Ed.). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler** içinde. Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Alfa, 2013.

Al-Sayyid, Afaf Lutfi. **Egypt and Cromer A Study in Anglo-Egyptian Relations**. New York, Washington: Frederick A. Praeger, 1969.

Antonius, George. **Arab Awakening**. Philadelphia, New York and Toronto: J. B. Lippincott Company, 1939.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Arthur, Sir George. **Savaş Lordu Kitchener**. Haz. Muzaffer Albayrak, İstanbul: Kurtuba Kitap, 1910.

Ashbee, C. R. (Ed.). **Jerusalem 1918-1920 Being the Records of the Pro-Jerusalem Council during the period of the British Military Administration**. London: John Murray, 1921.

Aykoç, Emre ve Sanem Yamak Ateş. "1931 Kıbrıs İsyanı'nın Türkiye'deki Yansımaları", Naciye Doratlı (Ed.). **8. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri Cilt I** içinde. Kıbrıs: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 2012.

Azaryahu, Maoz and Rebecca Kook. "Mapping the nation: street names and Arab-Palestinian identity: three case studies". **Nations and Nationalism**, 8(2), 2002, 195-213, 2002.

Balcı, Ali, Tuncay Kardaş, İsmail Ediz, and Yildirim Turan. "War Decision and Neoclassical Realism: The Entry of the Ottoman Empire into the First World War". *War in History*, 1-28, 2018.

Balcı, Meral. "İngiliz General Allenby'nin Filistin ve Suriye'deki Faaliyetleri". **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi.** Cilt: 6, Sayı: 1, 63-77, 2019.

Barakat, Rana. "Urban Planning, Colonialism, and the Pro-Jerusalem Society". **Jerusalem Quarterly**. Issue 65, 2016.

Barr, James A. **Line in the Sand the Anglo-French Struggle for the Middle East, 1914-1948**. New York-London: W. W. Norton & Company, 2012.

Bediz, Danyal. "Süveyş Kanalı'nın Önemi". **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**. Cilt: 9, Sayı: 3, 329-347, 1951.

Bentley, Michael. **Lord Salisbury's World: Conservative Environments in Late Victorian Britain**. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Bodley, Ronald and Lorna Hearst. **Gertrude Bell**. New York: The Macmillan Company, 1940.

Bolat, Bengül. "İngiliz İdaresinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Kıbrıs'ta Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Katkıları (1878-1960)", Fatma Çalik Orhun (Ed.). **(Osmanlı'dan Günümüze) Kıbrıs Dün, Bugün, Yarın** içinde. Ankara: Gazi Kitapevi, 2020.

Bolat, Mahmut. "Basın Penceresinden 1931 Kıbrıs İsyanı", Fatma Çalik Orhun (Ed.). **(Osmanlı'dan Günümüze) Kıbrıs Dün, Bugün, Yarın** içinde. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.

Bostancı, Mustafa. "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz Hakimiyet Mücadelesi". **Gazi Akademik Bakış**. Cilt: 7, Sayı: 14, 2014.

Boyce, D. George. "Gladstone and Ireland", Peter J. Jagger (Ed.). **Gladstone** içinde. London and Rio Grande: The Hamledon Press, 1998.

Brawley, Mark R. "Neoclassical realism and strategic calculations: explaining divergent British, French, and Soviet strategies towards Germany between the world wars (1919–1939)", S.E. Lobell, N.M. Ripsman, J.W. Taliaferro (Eds.). **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy** içinde. Cambridge: Cambridge University, 2009.

Burchill, Scott and Andrew Linklater. "Introduction", Scott Burchill vd. (Eds.). **Theories of International Relations** içinde. Third Edition, New York: Palgrave Macmillian, 2005.

Bush, Barbara. **Imperialism, Race and Resistance, Africa and Britain, 1919-1945**. London and New York: Routledge, 1999.

Butler, L. J. **Copper Empire Mining and the Colonial State in Northern Rhodesia, c. 1930-1964**. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Buzpınar, Ş. Tufan. "Aziz Ali Mısri". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt: 30, 2020, https://islamansiklopedisi.org.tr/misri-aziz-ali (28 Ağustos 2022).

Cain, P. J. and A. G. Hopkins. **British Imperialism 1688-2015**. Third Edition, London and New York: Routledge, 2016.

Cambridge Digital Library. Ronald Storrs'dan Babasına Mektubu, Headquarters of Occupied Enemy Territory Administration, Jerusalem, 29 Ocak 1919. www.cudl.lib.com.ac.uk (07 Mart 2023).

Caplan, Neil. "The Yishuv, Sir Herbert Samuel, and the Arab Question in Palestine, 1921-25", Elie Kedouri ve Sylvia G. Haim (Eds.). **Zionism and Arabism in Palestine and Israel** içinde. London: Frank Cass, 2005.

Carr, Edward Hallett. **Yirmi Yıl Krizi 1919-1939**. Çev. Can Cemgil, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015.

Cassar, George H. **Kitchener as Proconsul of Egypt, 1911-1914**. Switzerland: Palgrave Macmillan, 2016.

Centre of Visual Arts and Research (CVAR). "Rupert Gunnis, ADC to Sir Ronald Storrs, attended the funeral of the bishop of Paphos on behalf of the Governor", 26 Aralık 1929, https://cvar.severis.org/en/explore/our-blog/history-today/rupert-gunnis-adc-to-sir-ronald-storrs-attended-the-funeral-of-the-bishop-of-paphos-on-behalf-of-the-governor/ (22 Ocak 2023).

Chandra, Vikash. "Neoclassical realist theory of international politics". **Strategic Analysis**. 41:3, 297-299, 2017.

Cihan, Mustafa. "John Locke ve Eğitim". **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** Vol. 7, No. 1, 173-178, 2010.

Cohen, Michael J. **Britain's Moment in Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-1948**. London and New York: Routledge, 2014.

Cyprus Blue Book 1926. Nicosia: The Government Printing Office, 1927.

Çakmak, Zafer. **Kıbrıs'ta İsyan Kıbrıs Rumlarının 1931 Enosis İsyanı ve Kıbrıs Türklerine Etkisi**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Çınar, Tuba. "Süveyş Kanalı: Büyük Güçlerin Çatışma Alanı". **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi**. Altıncı Uluslar Arası Orta Doğu Semineri, 2012.

Darwin, John. **Britain, Egypt and the Middle East Imperial policy in the aftermath of war 1918-1922**. London Basingstoke: The Macmillan Press Ltd, 1981.

Debeş, Taçgey. **Sir Ronald Storrs'un Kıbrıs Anıları (1926-1932)**. Lefkoşa: Dörtrenk Matbaacılık Ltd, 1993.

Demirel, Ali. "Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). **BELLEK/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**. Cilt: 1, Sayı: 1, 69-89, 2019.

Deveci, Can. "General Allenby Döneminde Filistin'de Askeri Yönetim ve Nebi Musa Olayları (1917-1920)". **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)**. Cilt 8, Sayı 1, 35-50, 2018.

Devlen, Balkan and Özgür Özdamar. "Neoclassical Realism and Foreign Crises", Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison and Patrick James (Eds.). **Rethinking Realism in International Relations Between Tradition and Innovation** içinde. Balltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009.

Dunae, Patrick A. "Education, emigration and empire: the Colonial College, 1887-1905", J. A. Mangan (Ed.). **Benefits Bestowed?, Education and British Imperialism** içinde. London and New York: Routledge, 1988.

Dural, A. Baran. "Antonio Gramsci ve Hegemonya". **Electronic Journal of Social Sciences**. Cilt: 11, Sayı: 39, 309-321, 2012.

Durrans, P. J. "A two-edged sword: The liberal attack on Disraelian imperialism". **The Journal of İmperial and Commonwealth History**. 10:3, 262-284, 1982.

Earle, Edward Mead. **Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)**. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003.

Eckstein, A. M. "Is there a 'Hobson-Lenin thesis' on late nineteenth-century colonial expansion?". **Economic History Review**. XLIV, pp. 297-318, 1991.

Ediz, İsmail. "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin'de Toplum ve Siyaset 1919-1922". **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**. Cilt: 2, Sayı: 2, 141-176, 2015.

Elpeleg, Zvi. **Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el-Hüseyni**. Çev. Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Eordegian, Marlen. "British and Israeli Maintenance of the Status Quo in the Holy Places of Christendom". **Int. J. Middle East Stud**. 35, 307-328, 2003.

Erdoğan, Seven. E. H. Carr'ın "Yirmi Yıl Krizi 1919-1939" Kitabında Birinci Dünya Savaşı ve Sonrası Düzen". **Aydın İktisat Fakültesi Dergisi**. Cilt: 5, Sayı:1,11-24, 2020.

Eroğul, Cem. **Çağdaş Devlet Düzenleri, İngiltere, Amerika, Fransa ve Almanya**. İkinci Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1-54, 1997.

Ersoy, Eyüp. "Realism", Ramazan Gözen (Ed.). **Uluslararası İlişkiler Teorileri** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Etemad, Bouda. **Possessing the World: Taking the Measurements of Colonisation from the 18th to the 20th Century.** Çev. Adrene Everson, New York, Oxford: Berghahn Books, 2007.

Ferguson, Niall. **İmparatorluk Biritanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi**. Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Fieldhouse, D. K. "Imperialism: An Historiographical Revision". **The Economic History Review**. 1961, New Series, Vol. 14, No. 2, pp. 187-209, 1961.

Fieldhouse, D. K. **Ortadoğu'da Batı Emperyalizmi 1914-1958**. Çev. Merve Şahin, İstanbul: T & K Yayınları, 2018.

Fieldhouse, D. K. **Western Imperialism in the Middle East 1914-1958**. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006.

Fildis, Ayse Tekdal ve Ensar Nisanci. "British Colonial Policy "Divide and Rule": Fanning Arab Rivalry in Palestine". **International Journal of Islamic and Civilizational Studies (UMRAN)**. Vol. 6, No. 1, 15-30, 2019.

Fisher, John. "Man on the Spot: Captain George Gracey and British Policy towards the Assyrians, 1917-1945". **Middle Eastern Studies**. 44:2, 215-235, 2008.

Frederiksen, Tomas. "Seeing the Copperbelt: Science, mining and colonial power in Northern Rohedesia". **Geoforum**. 44, 271-281, 2013.

Friedman, Isaiah. "The McMahon-Hussein Correspondence and the Question of Palestine". **Journal of Contemporary History**. Vol. 5, No. 2, 83-122, 1970.

Fromkin, David. **Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**. Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Epsilon, 1913.

Galbraith, John S. "The "Turbulent Frontier" as a Factor in British Expansion". **Comparative Studies in Society and History**. Vol. 2, No. 2, 150-168, 1960.

Gavish, Dov. **A Survey of Palestine under the British Mandate, 1920-1948**. London and New York: RoutledgeCurzon, 2005.

Gazioğlu, Ahmet C. **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çeberinde Türkler**. 1. Baskı, Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (Cyrep), 1996.

George, Alexander L. and Andrew Bennett. **Case Studies and Theory Development in the Social Sciences**. Cambridge: Belfer Center for Science and International Affairs, 2005.

Georghallides, G. S. **Cyprus and The Governorship of Sir Ronald Storrs: The Causes of the 1931 Crises**. Nicosia: Cyprus Research Centre, 1985.

Gjersø, Jonas Fossli. "The Scramble for East Africa: British Motives Reconsidered, 1884–95". **The Journal of Imperial and Commonwealth History**. 43:5, 831-860, 2015, DOI:10.1080/03086534.

Glubb, Sir John. **A Short History of the Arab Peoples**, New York: Dorset Press, 1988.

Goldschmidt Jr. Arthur ve Lawrence Davidson. **Kısa Ortadoğu Tarihi**. Çev. Aydemir Güler, İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Göktürk, Turgay Bülent. "Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs'ta Karar Alma Sürecine Etkisi". **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**. XV/30, SS. 295-345, 2015.

Göktürk, Turgay Bülent. **"Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası"**. ÇTTAD, VII/16-17, 2008.

Göktürk, Turgay Bülent. **Enosis'in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçişi-1931 İsyanı**. Lefkoşa: Ajans Yay Ltd, 2009.

Görgün, Hilal. Urabi Paşa (1841-1911). **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. https://islamansiklopedisi.org.tr/urabi-pasa (9 Ağustos 2022).

Grainger, John D. **The Battle For Palestine 1917**. Woodbridge: The Boydell Press, 2006.

Greaves, Rose Louise. "Some Aspects of the Anglo-Russian Convention and Its Working in Persia, 1907-14—I". **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**. University of London, Vol. 31, No. 1, 69-91, 1968.

Gürel, Şükrü S. Kıbrıs Tarihi I (1878-1960), **Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika I**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1984.

Gürsoy, Bedri. "100. Yılında Düyün-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme". **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**. Cilt 40, Sayı 1-4, 2011.

Hanna, Paul L. **British Policy in Palestine**. Washington, D. C.: American Council on Public Affairs, 1942.

Harif, Haggai and Yair Galily. "Sports and Politics in Palestine, 1918-1948: Football as a Mirror Reflecting the Relation between Jews and Briton". **Soccer and Society**. Vol. 4, No. 1, 41-56, 2003.

Hitti, Philip K. "Review: The Memoirs of Sir Ronald Stors, The Syrian Desert: Caravans, Travel, and Exploration by Christina Phelps Grant". **The American Historical Review**. Vol. 43, No. 4, 869-871, 1938.

Hobbes, Thomas. **Leviathan**. Çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Hobson, J. A. **Imperialism: A Study**. New York: Cosimo Classics, 2005.

Hole, Hugh Marshall. **The Making of Rhodesia**. London and New York: Routledge, 2014.

Horn, Pamela. "English elementary education and the growth of the imperial ideal: 1880-1914", J. A. Mangan (Ed.). **Benefits Bestowed? Education and British Imperialism** içinde. London and New York: Routledge, 1988.

https://sozluk.gov.tr/

Hunter, Archie. **Power and Passion in Egypt A Life of Sir Eldon Gorst, 1861-1911**. London, New York: I. B. Tauris, 2007.

Hurewitz, J. C. **Diplomacy in the Near and Middle East A Documentary Record: 1914-1956**. Vol. I, Princeton, New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc., 1956.

Hurewitz, J. C. **Diplomacy in the Near and Middle East A Documentary Record: 1914-1956**. Vol. II, Princeton, New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc., 1956.

Huxley, Julia. **Africa View**. London: Chatto & Windus, 1931.

Johnson, Robert. **British Imperialism**. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

Kalisman, Hilary Falb. "The Little Persian Agent in Palestine: Husayn Ruhi, British Intelligence, and World War I". **Jerusalem Quarterly** 65, 2016.

Kamel, Lorenzo. **Imperial Perceptions of Palestine British Influence and Power in Late Ottoman Times**. London and New York: I. B. Tauris, 2015.

Karaca, Taha Niyazi. **İngiltere Başbakanı Gladstone'nun Osmanlı'yı Yıkma Planı Büyük Oyun.** İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Karaca, Taha Niyazi. **Sınırları Çizen Kadın İngiliz Casus Gertrude Bell**. İstanbul: Kronik, 2018.

Karadereli, Mehmet. "Abbas Hilmi Paşa suikastı ve Mahmud Mazhar'ın hikayesi". **Denizcilik Dergisi.** 2022. https://www.denizcilikdergisi.com/yazarlar/muh-ilker-mese/abbas-hilmi-pasa-suikasti-ve-mahmud-mazharin-hikayesi/ (19 Ağustos 2022).

Karsh, Efraim and Inari Karsh. "Myth in the Desert, or Not the Great Arab Revolt", **Middle Eastern Studies**. Vol. 33, No. 2, 267-312, April 1997.

Kasalak, Kadir. "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**. Vol. 3, Sayı: 25, 65-78, 2016.

Kavas, Ahmet. "Sömürge Prangalarını Kıran Ülke: Zambiya". **Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM).** 24 Temmuz 2018, https://afam.org.tr/somurge-prangalarini-kiran-ulke-zambiya/, (8 Ocak 2023).

Kedourie, Elie. **England and the Middle East The Destruction of the Ottoman Empire 1914-1921**. London: Mansel Publishing Limited, 1987.

Kennedy, Paul. **Büyük Devlerini Yükseliş ve Çöküşleri**. Çev. Birtane Karanakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XIII. Basım, 2013.

Kent, Marian. "Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1900-1923", Marian Kent (Ed.). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler** içinde. Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Alfa, 2013.

Khalidi, İssam. "Body and Ideology Early Athletics in Palestine (1900-1948). **Jerusalem Quarterly** 27, 2006.

Kılıç, Volkan. **Milton's Political Ideas and Paradise Lost as a Political Allegory**. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2018.

Kitchen, Nicholas. "Systemic pressures and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formati on". **Review of International Studies**. 36, 117–143, 2010, doi:10.1017/S0260210509990532.

Klieman, Aaron S. **Foundations of British Policy in the Arab World: The Cairo Conference of 1921**, Baltimore and London: The Johns Hopkins Press, 1970.

Klein, Ira. "The Anglo-Russian Convention and the Problem of Central Asia, 1907-1914". **Journal of British Studies**. 11(1), 126-147, 1971, doi:10.1086/385621.

Klein, Menachem. "Joint Jewish and Muslim Holy Places, Religious Beliefs and Festivals in Jerusalem between the Late 19th Century and 1948". **Religions**. 9, 220, 2018, doi:10.3390/rel9070220.

Knorr, Klaus. "Theories of Imperialism". **World Politics**. Vol. 4, No. 3, 402-431, 1952, DOI: 10.2307/2009130.

Kocabaş, Süleyman. **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere**. İstanbul: Vatan Yayınları, 1985.

Köse, İsmail. **Büyük Oyunun Küçük Aktörü Şerif Hüseyin**. İstanbul: Kronik, 2018.

Köse, İsmail. **İngiliz Arşiv Belgelerinde Arap İsyanı**. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.

Köse, İsmail. Şerif Hüseyin (1848 [1852?]-1931). https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/serif-huseyin-1848-1852-1931/ (12 Aralık 2022).

Kral Abdullah, **Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?**. Çev: Halit Özkan, 9. Baskı, İstanbul: Klasik, 2006.

Kubicek, Robert V. "The colonial steamer and the occupation of West Africa by the Victorian state, 1840-1900". **The Journal of Imperial and Commonwealth History**. 18:1, 9-32, 1990.

Lawrence, T.E. **Bilgeliğin Yedi Sütunu**. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2. Baskı, 2014.

League of Nations. Mandate For Palestine together with a Note by the Secretary-General relating to its aplication to the Territory known as Trans-Jordan, under the provisions of Article 25, (Cmd 1785). London: His Majesty Stationery Office, 1922.

Leinster-Mackay, Donald. "The nineteenth-century English preparatory school: cradle and creche of Empire?", J. A. Mangan (Ed.). **Benefits Bestowed? Education and British Imperialism** içinde. London and New York: Routledge, 1988.

Lenin, Vladimir. **Imperialism: The Highest Stage of Capitalism**. The UK: Penguin Classics, 2010.

Llyod, Trevor. **Empire The History of the British Empire**. London and New York: Hambledon and London, 2001.

Lobell, Steven E. "Threat assessment, the state, and foreign policy: a neoclassical realist model", Steven E Lobell, Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro (Eds.). **Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy** içinde. Cambridge: Cambridge University, 2009.

Lobell, Steven E., Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro (Eds.). **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy**. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Lock, Binbaşı Henry Osmond. **İngiliz Ordusuyla Kutsal Topraklarda**. İstanbul: Destek Yayınevi, 2011.

Locke, John. **Some Thoughts Concerning Education**. London: J. and R. Tonson, 1879.

Long, Roger D. "Introduction", Roger D. Long (Ed.). **The Man on the Spot: Essays on British Empire History** içinde. Westport, Connecticut and London: Greenwood Press, 1995.

Long, Roger D. "The British Empire: A historiographical Essay", Roger D. Long (Ed.). **The Man on the Spot: Essays on British Empire History** içinde. Westport, Connecticut and London: Greenwood Press, 1995.

Luke, Harry Charles and Edward Keith-Roach (Ed). **The Handbook of Palestine**. London: Macmillan and Co., Limited, 1922.

Lynn, Martin. "The 'imperialism of free trade' and the case of West Africa, c. 1830-c.1870". **The Journal of Imperial and Commonwealth History**. 15:1, 22-40, 1986.

Machiavelli, Niccolo. **Prens**. Çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları, 2018.

Mangan, J. A. (Ed.). **Benefits Bestowed? Education and British Imperialism**. London and New York: Routledge, 2012.

Marlowe, John. **Rebellion in Palestine**. London: Cresset Press, 1946.

Mattar, Philip. **Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni**. Çev. İsa Ölmez ve Ali Soylu, İstanbul: Akademi, 1991.

Mazza, Roberto. "The Preservation and Safeguarding of the Amenities of the Holy City without Favour or Prejuduce to Race or Creed": The Pro-Jarusalem Society and Ronald Storrs, 1917-1926". Angelos Dalachanis ve Vincent Lemire (Ed.). **Ordinary Jerusalem 1840-1940, Opening New Archives, Revisiting a Global City** içinde. Leiden ve Boston: Brill, 2018.

Mazza, Roberto. "Transforming the Holy City From Communal Clashes to Urban Violence, the Nebi Musa Riots in 1920", Ulrike Freitag, Nelida Fuccaro, Claudia Ghrawi, Nora Lafi (Eds.). **Urban Violence in the Middle East: Changing Cityscapes in the Transition from Empire to Nation State** içinde. New York, Oxford: Berghahn Books, 2015.

McGowan, Patrick J. and Bohdan Kordan. "Imperialism in World-System Perspective: Britain 1870-1914. **International Studies Quarterly**. Vol. 25, No. 1, World System Debates, 43-68, 1981.

McGregor, Andrew. **A Military History of Modern Egypt From the Ottoman Conquest to the Ramadan War.** Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2006.

Meibauer, Gustav. "Interests, ideas, and the study of state behaviour in neoclassical realism". **Review of International Studies**. 46: 1, 20-36, 2020, doi:10.1017/S0260210519000214.

Merriam, Sharan B. **Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber**. Çev. Selahattin Turan, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

Middle East Politics and Diplomacy, 1904-1950: The Papers of Sir Ronald Storrs (1881-1955) from Pembroke College, Cambridge (Guide Book). Marlborough, Wiltshire: Adam Matthew Publications, 1999.

Miller, Rory, "Sir Ronald Storrs and Zion: The Dream That Turned into a Nightmare". **Middle Eastern Studies**. Vol. 36, No. 3, 114-144, 2000.

Monroe, Elizabeth. **Britain's Moment in the Middle East 1914-1956**. London: Chatto and Windus, 1963.

Morgenthau, Hans J. **Politics among Nations The Struggle for Power and Peace**. New York: Alfred A. Knopf, 1948.

Mousa, Suleiman. "A Matter of Principle: King Hussein of the Hijaz and the Arabs of Palestine". **Int. J. Middle East Stud**. Vol. 9, 183-194, 1978.

Natural Sciences Tripos. https://www.natsci.tripos.cam.ac.uk/.

Nevzat, Altay. "Ronald Storrs and Mısırlızade Necati: The Governor's Encounter with the 'Thirteen Greek'. **The Cyprus Review**. 23:2, 2011.

Northern Rhodesia Information Department. A Brief Guide To Northern Rhodesia, Lusaka: The Government Printer, 1960.

O'Brien, Philips Payson. **The Anglo-Japanese Alliance, 1902-1922**. London and New York: RoutledgeCurzon Taylor & Francis Group, 2009.

O'Day, Alan (Ed.). **The Edwardian Age: Conflict and Stability 1900-1914**. London and Basingstoke: The Macmillian Press Ltd, 1979.

Offer, Pinhas. "A Scheme for the Establishment of a British University in Jerusalem in the Late 1920s". **Middle East Studies**. Vol. 22, No. 2, 274- 285, 1986.

Onslow, Sue. "The Man on the Spot: Christopher Soames and Decolonisation of Zimbabwe/Rhodesia". **Britain and the World**. 6:1, 68-100, 2013.

Orr, Captain C. W. J. **Cyprus Under British Rule**. London: Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row, E. C.1918.

Owen, Roger. **Lord Cromer: Victorian İmperialist, Edwardian Proconsul**. Oxford: Oxford University Press, 2004.

Öz, H. Birsen (Ed.). **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**. 7. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Özçelik, Fatih ve Mustafa Öztürk. "İngiltere'nin Mısır'ı İşgali ve "Taçsız Hükümdar" Lord Cromer'in Mısır İdaresi (Eylül 1883-Mart 1907)". **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt: 31, Sayı: 1, 477-494, Ocak 2021.

Özdemir, Hikmet. "Ottoman Administration in Cyprus", Halil İnalcık ve diğerleri. **Osmanlı Araştırmaları XX** içinde. İstanbul: Enderun Kitabevi, 2000.

Özkaya, Sevda. "İngiliz İşgalinden Sonra Mısır'da Mali Buhran". **Asia Minor Studies**. Cilt: 5, Sayı: 10, 2017.

Özkaya, Sevda. "Lord Dufferin Tarafından Hazırlanan Mısır Islahat Programı (Manası, Etkileri, Sonuçları)". **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt: 14, No, 40, 186-208, 2017.

Özkaya, Sevda. "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin "Ortadoğu" Topraklarında Nüfuz Mücadelesi ve Milliyetçiliğin Rolüne Bir Örnek: Arabi Paşa Ayaklanmasına İngiliz Müdahalesi". **Akademik Bakış Dergisi**. Sayı: 60, 2017.

Öztoprak, İzzet. "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları". **Belleten**. Cilt: 62, Sayı 233, 207-232, 1998.

P & O Heritage. Ship Fact Sheet, Arabia (1898), https://web.archive.org/web/20150924075001/http://www.poheritage.com/Content/Mimsy/Media/factsheet/95400ARABIA-1898pdf.pdf (30 Temmuz 2022).

Parliamentary Papers. Cmd. 5957. Correspondence between Sir Henry McMahon, G.C.M.G., His Majesty's High Commissioner at Cairo, and the Sherif Hussein of Mecca, July 1915-March, 1916. London: H.M. Stationery Office, 1939**.**

Parliamentary Papers. Palestine Disturbances in May 1921. Reports of the Commission of Inquiry with Correspondence relating thereto (Cmd. 1540).London: His Majesty's Stationery Office, 1921.

Parliamentary Papers. Report on Palestine Administration July 1920-December 1921, London: His Majesty's Stationery Office, 1922.

Parpart, Jane L. **Labor and Capital on the African Copperbelt**. Philadelphia: Temple University Press, 1983.

Pınar, Hayrettin. **Tanzimat Döneminde İktidarın Sınırları Babıali ve Hidiv İsmail**. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

Polat, Gülsüm. "İmparatorluğun Son Savaşında Sivil Seçkinler: Mısır Hıdiviyyet Ailesi ve Faaliyetleri". https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/04/11-UGulsumPolat.pdf (20 Ağustos 2022).

Polat, Ü. Gülsüm. "Türk-Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt: 26, Sayı: 76, 2010.

Polat, Ü. Gülsüm. **Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2015.

Porter, Andrew. "Gentlemanly Capitalism and Empire: The British Exprerience since 1750?". **The Journal of Imperial and Commonwealth History**. 18:3, 265-295, 2008.

Powell, David. **The Edwardian Crisis: Britain 1901-1914**. New York: Palgrave, 1996.

Rapaport, Raquel. "The City of the Great Singer: C. R. Ashbee's Jerusalem". **Architectural History**. 50, 171-210, 2007. doi:10.1017/S006662 2X00002926.

Ricardo, David. **The Principles of Political Economy and Taxation**. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.

Ripsman, Norrin M. "Neoclassical realism and domestic interest groups", Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro (Eds.). **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy** içinde. Cambridge: Cambridge University, 2009.

Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell. **Neoclassical Realist Theory of International Politics**. New York: Oxford University Press, 2016.

Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell. "Conclusion: The state of neoclassical realism,", Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro (Eds.). **Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy** içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Robinson, Ronald, John Gallagher and Allice Denny. **Africa and the Victorians The Official Mind of Imperialism.** Second Edition, London: Macmillan, 1981.

Rolo, P. J. V. **Entente Cordiale: the origins and negotiation of the Anglo-French agreements of 8 April 1904**. London: Macmillian, 1969.

Rose, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". **World Politics**. Vol. 51, No. 1, 144-172, October 1998, DOI: 10.1017/S0 043887100007814.

SarDesai, Damadar R. "British Expansion in Southeast Asia: The Imperialism of Trade in the Nineteenth Century", Roger D. Long (Ed.). **The Man on the Spot: Essays on British Empire History** içinde. Westport, Connecticut and London: Greenwood Press, 1995.

Savrun, Ergenekon. "Kıbrıs'ta İngiliz Taç Kolonisi, Böl-Yönet ve İslamcılık Politikaları ve Rum İsyanları Karşısında Kıbrıs Türk Milli Uyanışının Temelleri (1925-1931)". **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** Yıl: 7, Sayı: 14, 2018.

Schmidt, Brian C. "Competing Realist Conceptions of Power". **Millennium: Journal of International Studies.** Vol. 33, No. 3, 523-549, 2005.

Schneer, Jonathan. **Balfour Deklarasyonu Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri**. Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2012.

Schölch, Alexander. "The 'Men on the Spot' and the English Occupation of Egypt in 1882". **The Historical Journal**. Vol. 19, No. 03, 773-785, 1976.

Schumpeter, Joseph. **Imperialism and Social Classes**. Cleveland and New York: Meridian Book The World Publishing Company, 1966.

Schweller, Randall L. "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing". **International Security**. Vol. 29, No. 2, pp. 159-201, 2004.

Shevelyov, Dzmitry L. "Correspondence: Interpretations of McMahon's Promises in Historiography and the Anglo-Arab Diplomatic Match in the Middle East, 1915-1939". 1259. https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/SHEVELYOV-Dzmitry-L.-REVERTING-TO-THE-Mc-MAHONHUSSEIN-CORRESPONDENCE-INTERPRETATONS-OF-McMAHON%E2%80%99S-PROMISES-IN-HISTORIOGRAPHY-AND-THE-ANGLO-RAB-DIPLOMATIC-MATCH-IN-THE-MIDDLE-EAST-1915-1939.pdf (06 Eylül 2022).

Smith, Barbara J. **The Roots of Separatism in Palestine British Economic Policy 1920-1929**. The USA: Syracuse University Press, 1993.

Sofu, Sevda Özkaya. "II. Abdulhamid Döneminde Bir Kadın Muhalif: Prenses Nazlı". **Tarih Okulu Dergisi.** Yıl 12, Sayı XXXIX, 1-24, 2019.

Sonyel, Salahi R. "İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878—1960)". **Belleten**. Cilt: 59, Sayı: 224, 133-188, 1995.

Soy, H. Bayram. **Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)**. Ankara: Phoenix, 2004.

Spykman, Nicholas J. "Geography and Foreign Policy, I". **The American Political Science Review**. Vol. 32, No. 1, pp. 28-50, 1938.

Storrs, Ronald. **Orientations**. London: Ivor Nicholson and Watson Ltd, 1939.

Storrs, Sir Ronald and Bryan Justin O'Brien. **The Handbook of Cyprus**. London: Christophers, 1930.

Storrs, Sir Ronald and Sir Harcourt Butler. "Annual dinner". **Journal of The Royal Central Asian Society**. 15:4, 446-455, 1928, DOI: 10.1080/03068372808725029.

Storrs, Sir Ronald**. A Record of the War The Second Quarter**. London and Melbourne: Hutchinson & Co. Ltd, 1939.

Storrs, Sir Ronald. **Lawrence of Arabia and Zionism and Palestine**. New York: Penguin Books, 1940.

Storrs, Sir Ronald. **Memoirs of Sir Ronald Storrs**. New York: G. P. Putnam's Sons, 1937.

Sugawara, Takeshi. "Anglo-Japanese Alliance (1902-23)". **The Encyclopedia of Diplomacy**. 1-4, 2018, Doi:10.1002/9781118885154.dipl0010.

Şahin, İsmail, "İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878). **Asia Minor Studies**. **International Journal of Social Sciences**. Cilt: 4, Sayı: 7, 2016.

Şahin, İsmail, Cemile Şahin ve İsmail Şükür. "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması". **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**. No: 38, 241-262, 2015.

Şahin, İsmail, Cemile Şahin ve Samet Yüce. "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları". **Gazi Akademik Bakış**. Cilt: 8, Sayı: 15, 2014.

Taliaferro, Jeffrey W. "Neoclassical realism and resource extraction: State building for future war", Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro (Eds.). **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy** içinde. Cambridge: Cambridge University, 2009.

Taliaferro, Jeffrey W. "State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State". **Security Studies**. 15:3, 464-495, 2006, DOI:10.1080/09636410601028370.

Taliaferro, Jeffrey W., Steven E. Lobell, and Norrin M. Ripsman. "Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy", Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro (Eds.). **Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy** içinde. Cambridge: Cambridge University, 2009.

Tavukçu, Sinan. "Yatırımlar ile Halkı Tüketilen Ülke: Zimbabwe". **Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)**. 11 Kasım 2019, https://www.sde.org.tr/sinan-tavukcu/genel/yaptirimlar-ile-halki-tuketilen-ulke-zimbabwe-kose-yazisi-12034 (8 Ocak 2023).

The Avalon Project. "Entente Cordiale Between England and France-April 8, 1904". the USA: Yale Law School Lillian Goldman Law Library. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/entecord.asp (31 Temmuz 2022).

The British Empire. "Northern Rhodesia", https://www.britishempire.co.uk/maproom/northernrhodesia.htm (8 Ocak 2023).

The Colby Echo. "Ronald Storrs, Diplomat Speaks, Lecture Course", 11 Ocak 1939, Waterville, Maine, https://digitalcommons.colby.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2410&context=colbyecho (17 Kasım 2022).

The American Journal of International Law. The Recent Anglo-Russian Convention. Vol. 1, 1907-10-01. https://archive.org/details/jstor-2186511/page/n5/mode/2up (31 Temmuz 2022).

The New York Times. "Northern Rhodesia Reborn as Zambia; Britain Ends Rule". 24 October 1964, https://www.nytimes.com/1964/10/24/archives/northern-rhodesia-reborn-as-zambia-britain-ends-rule.html (8 Ocak 2023).

Thukydides. Peloponnessos Savaşları. Çev. Furkan Akderin, 4. Baskı İstanbul: Belge Yayınları, 2020.

Tignor, Robert L. **Modernization and British Colonial Rule In Egypt, 1882-1914**. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1966.

Toledano, Ehud R. "Social and economic change in the "long nineteenth century", M. W. Daly (Ed.). **Modern Egypt, from 1517 to the end of the twentieth century** içinde. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Tomes, Jason. **Balfour and Foreign Policy**. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Turan, Kürşad. "Sources of Conflict in the Middle East: Borders or Stratified Identies". **The Journal of Defense Sciences.** Volume: 16, Issue: 1, May 2017.

Uçarol, Rifat. **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)**. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1978.

Uğurlu, Ö. Andaç (Ed.). **İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)**. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2005.

Ulrichsen, Kristian Coates. T**he Logistics and Politics of the British Campaigns in the Middle East, 1914-22**. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Umar, Ömer Osman ve Melek Yenisu. "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları". **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Sayı. 101, 29-70, 2020.

Ünal, Levent. "Birinci Dünya Harbi'nde Hicaz Cephesi ve Medine Müdafaası". **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi.** Volume: 49, 126-153, 2021.

Üzen, İsmet. "İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)". **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt: 19, Sayı: 2, Sayfa: 329-344, 2009.

Waddel, Helen. **Medieval Latin Lyrics**. New York: Henry Holt and Company, 1929.

Wallach, Yair. "The Oud Player and the Governor Jerusalem Arabs' Relations with Ronald Storrs and the British Administration", Nirit Shalev-Khalifa (Ed.). **The First Governor: Sir Ronald Storrs, Governor of Jerusalem, 1918-1926** içinde. Tel Aviv: Eretz Israel Museum, 2010.

Ward, J. R. "The Industrial Revolution and British Imperialism 1750-1850". **The Economic History Review.** New Series, Vol. 47, No. 1, pp. 44-65, 1994.

Wasserstein, Bernard. The British in Palestine The Mandatory Government and the Arab-Jewish Conflict 1917-1929. London: Royal Historical Society, 1978.

Waylet, Bonyar ve Ernst Jackh. **İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu Doğu'da İngiliz Rekabeti ve Balkan Savaşından Sonra Almanya**. Çev. Vedat Atila, İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2004.

Wellhofer, E. Spencer. **Democracy, Capitalism and Empire in Late Victorian Britain, 1885-1910**. New York: St. Martin's Press, Inc., 1996.

Westrate, Bruce. **The Arab Bureau British Policy in the Middle East 1916-1920**. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1992.

Wieclawski, Jacek. "Considering Rationality of Realist International Relations Theories". **Chinese Political Science Review**. 5:11-130, 2020, https://doi.org/10.1007/s41111-020-00144-3.

Williams Jr, Samuel R. **The Politics of Grand Strategy: Britain and France Prepare For War, 1904-1914**. London: Ashfield Press, 1990.

Winstone, H. V. F. **Ortadoğu Serüveni 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü**. Çev. Fuad Davudoğlu, İstanbul: Risale, 1999.

Xypolia, Ilia. "Orientations and Orientalism the Governor Sir Ronald Storrs". **Journal of Islamic Jerusalem Studies.** 11: 25-43, 2011.

Yaramış, Ahmet. "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)". **Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık 2007.

Yellice, Gürhan. "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı". **ÇTTAD**, XII/24,13-26, 2012.

Yellin, David. "The Renaissance of the Hebrew Language in Palestine", Israel Cohen (Ed.). **Zionist Work in Palestine** içinde. London: T. Fisher Unwin, 1911.

Yılmaz, Faruk. **General Allenby'nin Hatıratı: Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlı'dan Kopuşu**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

Yiğitoğlu, Mustafa. "Osmanlı İmparatorluğu'nda İslami Perspektifin Gayr-i Müslimlere Etkisi". **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. Cilt. 2, Sayı: 4, 21-38, 2013.

Yüce, Samet. **Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Gertrude Bell**. Birinci Baskı, İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.

Zakaria, Fareed. "Realism and Domestic Politics A Review Essay". **International Security**. 17:1, Summer 1992.

Zia, Nisa. **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975.

6 ŞUBAT KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ

Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Editörler:

Prof. Dr. Ayfer Gedikli - Nihat Yıldız

nobel

6 ŞUBAT KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ
Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Editörler: Prof. Dr. Ayfer Gedikli - Nihat Yıldız

Yayın No.: 4894
Beşerî Bilimler No.: 518
ISBN: 978-625-397-379-7
E-ISBN: 978-625-397-374-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Her bölümün sorumluluğu ilgili bölümü kaleme alan yazara/yazarlara aittir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gedikli, Ayfer., Yıldız, Nihat.
6 ŞUBAT KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ Sorunlar ve Çözüm Önerileri / Editörler: Ayfer Gedikli - Nihat Yıldız
1. Basım, XVI + 188 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-379-7
E-ISBN: 978-625-397-374-2
1. 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi 2. Fay Hatları 3. Deprem Yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

EDİTÖRLERDEN ..... **v**

Deprem Yönetimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri Çalıştayı
ÖN SÖZ ..... **ix**

KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ'NDE SAHADA AFAD ÇALIŞMALARI **1**
Kürşat Esat Alyamaç

Kahramanmaraş Depremi'nde Sahada AFAD Çalışmaları 1

6 ŞUBAT DEPREMLERİNDEN HATAY NASIL ETKİLENDİ? **3**
Veysel Eren

Özet 3
Giriş 3
Hatay'da Depremi Nasıl Yaşadık 4
Deprem Sonrası Hatay'da Nelere İhtiyaç Var 4

DEPREM BÖLGESİNDE KURUMSAL İŞ BİRLİĞİ VE KOORDİNASYONUN ÖNEMİ VE SÜRECE ETKİSİ **11**
Yakup Bulut

Özet 11
Deprem Gerçeği ve Ortaya Çıkanlar 12
Deprem Bölgesinde Koordinasyon, İş Birliği ve İletişimin Önemi 15
Neden İş Birliği ve Koordinesyon Gereklidir ? 15
Sonuç ve Öneriler 16
Kaynakça 17

KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ SONRASINDA YÖNETİM VE KOORDİNASYON SÜRECİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME **19**
Zülkif Dağlı

Özet 19
Giriş 20
Kahramanmaraş İlinin Depremsellik Durumu 22
Kahramanmaraş Depremi Yönetim ve Koordinasyon Süreci 26
Genel Değerlendirme 32
Çözüm ve Öneriler 38

Sonuç....42
Kaynakça....43

DEPREM VE KAMU YÖNETİMİ: KRİZİ AFETE EVRİLMEDEN ÖNLEMEK....47

Hamza Ateş

Özet....47
Giriş....47
Risk, Risk Toplumu, Kriz ve Afet Kavramları....48
Kriz ve Afet İlişkisi: Her Afet Bir Krizdir, Krizler Yönetilemezlerse Afete Dönüşürler....52
Stratejik Bakış Açısıyla Afet Yönetimi....53
Türkiye İçin Etkin Bir Afet Yönetimi Önerisi....55
Sonuç....66
Kaynakça....67

DEPREME DAYANIKLI YAPI TASARIMININ TEMEL İLKELERİ VE YAPISAL DEPREM HASARLARI....69

Mehmet Emin Arslan

Özet....69
Giriş....70
Sonuç....82

KUZEYBATI TÜRKİYE'DE DEPREM TEHLİKESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME....83

Murat Utkucu

Özet....83
Giriş....83
Marmara Bölgesi'nin Depremselliği....85
Depremsellik Parametreleri....85
Kuzeybatı Türkiye'de Deprem Tehlikesi....89
Sonuç....94
Kaynaklar....94

DEPREM VE İNSAN....97

Mustafa Koç

ÇOCUKLARIN DEPREME HAZIRLIK EĞİTİMLERİNDE OYUN VE OYUNLAŞTIRMA TEKNİKLERİNDEN FAYDALANILMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME....99

Cihan Yavuz Taş

Özet....99
Giriş....100
Teorik ve Kavramsal Çerçeve....102
Oyunlaştırma Deprem Eğitiminde Kullanılabilir mi?....103
Metod....105

Video Oyunu İle Deprem Eğitimi: Riskler Şehri Örneği....105
Sonuç....111
Kaynakça....111

DEPREM VE GÖÇ....113

Hande Çalışkan Terzioğlu - Fatma Erdoğan

Özet....113
Giriş....113
Göç Kuramları....114
Türkiye'de ve Dünyada Göçün Nedenleri....115
Türkiye'nin Yüzyıllık Deprem Geçmişi....118
Sonuç....124
Kaynakça....126

11 İLİN DEPREMLE MÜCADELESİ: SORUNLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ....129

Ayfer Gedikli - Seyfettin Erdoğan - Nihat Yıldız

Özet....129
Giriş....129
Deprem Yönetimi Teorik ve Kavramsal Çerçeve....132
Kahramanmaraş Depremi'nin Türkiye Ekonomisine Etkiler....136
Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Ekonomik Sorunlar....141
Deprem Yönetimi İçin Politika Önerileri....148
Sonuç....157
Kaynakça....158

DEPREM SONRASI YENİDEN YAPILANMANIN RİSK PAYLAŞIMI VE YENİDEN YAPILANMANIN "SUKUK" İLE FİNANSMANI....161

Obiyathulla Ismath Bacha

Özet....161
Giriş....161
Muşaraka Mutanakız Sukuk Modeli İle Finansman....171
Muşaraka Mutanakız Kontratlarının Avantajları....173
Sukukun Özellikleri, İhracı ve Ticareti....175
Yatırımcı İçin Sukukun Daha Çekici Olması İçin Neler Yapılabilir....177
Sonuç ve Değerlendirme....176

SORU-CEVAP BÖLÜMÜ....179

DEPREM BÖLGESİNDE KURUMSAL İŞ BİRLİĞİ VE KOORDİNASYONUN ÖNEMİ VE SÜRECE ETKİSİ

3

Yakup Bulut

► Özet[1]

Deprem gibi büyük ölçekli afetler, birçok farklı kurum ve kuruluşun bir araya gelerek etkili bir şekilde müdahale etmesini gerektirir. Bu nedenle kurumlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, afet yönetimi sürecinin başarısı için hayati bir faktördür. Kurumsal iş birliği, farklı kurumlar arasında bilgi paylaşımını, kaynakların etkili bir şekilde kullanılmasını ve görevlerin uyumlu bir şekilde yerine getirilmesini sağlar. İş birliği, afet öncesi hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin her aşamasında önemlidir. Bu süreçte, yerel yönetimler, acil hizmetler, kolluk kuvvetleri, sağlık birimleri, sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili paydaşlar arasında iş birliği ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi önemlidir. Bu sayede, deprem bölgesinde hızlı, etkili ve koordineli bir müdahale gerçekleştirilerek zararın en aza indirgenmesi ve toplumun daha hızlı bir şekilde toparlanması sağlanabilir. Bu çalışmada da kurumsal iş birliği ve koordinasyonun deprem bölgesi için önemine değinilmiş ve çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Buna göre, şehirlerin başta deprem olarak tüm afet gerçekliklerini göz önünde bulundurarak afet riskini tespit etmeli ve yönetilebilir kılacak iyi işleyen bir organizasyon ağı kurmalıdır. Ek olarak merkezî yönetimlerin kendi içlerinde, toplumla ve diğer yönetim kuruluşlarıyla iş birliği hâlinde olması gerekirken iletişimi ön planda tutmaları ve buna ilişkin eğitim çalışmaları yapılmalıdırlar.

1 Bu çalışma Düzce Üniversitesinde 14 Mart 2023 tarihinde düzenlenen "Deprem Yönetimi- Sorunlar ve Çözüm Önerileri" konulu çalıştayda sunulan tebliğin geliştirilmiş hâlidir.

ma afetlerle ilgili alınacak tedbirler hakkında bilgilendirme yapmalıdır. Diğer bir ifade ile kurumsal duyarlılık ve toplumsal bilincin sürekli canlı tutulması ve buna ilişkin çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalara üst düzey yöneticilerin katılımı konusunda da duyarlılık gösterilmesi gerekmektedir.

► Kaynakça

AFAD Başkanlığı (2013), Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2023, hdp://www.afad.gov.tr

Bulut, Y, & Kara, M. (2016), Etkin bir afet yönetiminde merkez-yerel ilişkilerinin önemi: Hatay'da bir uygulama, (Ed. Zerrin Toprak vd) *10. Kamu Yönetimi Sempozyumu*, 5-7 Mayıs İzmir.

Ergünay, O. (2002), Afet yönetimi ve yerel yönetimler, Ankara: Türk Belediyeler Birliği- Konrad Adenauer Vakfı Yayını.

Ersoy, Şükrü (2013), 2013 Afet Raporu "Dünya ve Türkiye", Yıldız Teknik Üniversitesi, Doğa Bilimler Araştırma Merkezi, Yay. İstanbul.

Isbir, E., & Genç, F. (2008). Turkey's disaster managament system towards international disaster response law. Amme Idaresi Dergisi, 41(1).

İTÜ Raporu (2023), 6 Şubat Depremleri, İTÜ Nihai Raporu, İstanbul.

Kapucu, Naim (2008), Collaborative Emergency Management: Better Community Organizing, Better Public Preparedness and Response, Disasters, 32, (2), 239- 262.

Kapucu, Naim (2012), "Disaster and Emergency Management Systems İn Urban Areas", CITIES, The Internatıonal Jornal Of, Urban Polıcy And Plannıng, 29, (S1), p. 41-49.

Özey, Ramazan (2006), Afetler Coğrafyası, İstanbul: Aktif Yayınevi.

Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP), https://www.afad.gov.tr/UserFiles/File/PLANLAR/Afet_Mud_Pl_ResmiG%202012 2013.pdf, 15.01.2016.

KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ SONRASINDA YÖNETİM VE KOORDİNASYON SÜRECİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

4

Zülkif Dağlı

► Özet[1]

Kahramanmaraş merkezli depremin ardından afet bölgelerinde yönetim ve koordinasyonun önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Bu çalışmada ilk olarak Kahramanmaraş'ın depremsel jeolojik yapısı, geçirdiği afetlerin geçmişi ve 6 Şubat tarihindeki büyük depremin ardından yaşanılanlara dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışma ayrıca afet süresince yaşanan kısıtlılıklar ve genel durum hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. Buna göre ilk olarak yönetim ve koordinasyondan kaynaklanan sıkıntılara, afet alanlarında oluşan yıkımlar ve ulaşım kısıtlılıklarına, kamu binalarının ve konaklama tesislerinin kullanılamamasına, ticarethane ve akaryakıt tesislerinin çalışmaması ve elektrik, su, doğalgaz gibi hayati kaynakların kullanılamamasına değinilmiştir. Metorolojik şartların zorluğu ve şehirdeki görevlililerinde afetzede olması da bunlardan biri olarak sayılmaktadır.

Buna göre çalışmada, yukarıdaki kısıtlılıklardan kaynaklanan ve deprem sürecindeki yaraların sarılmasını yavaşlatan durumlara bazı çözüm önerileri getirilmiştir. Bunlar; valilerin deprem bölgesinde görevlendirilmeleri, yardı-

1 Bu çalışma Düzce Üniversitesinde 14 Mart 2023 tarihinde düzenlenen "Deprem Yönetimi- Sorunlar ve Çözüm Önerileri" konulu çalıştayda sunulan tebliğin geliştirilmiş hâlidir.

yerel halkın ve yerel kamu görevlilerinin depremzede olması, afet bölgesine gelen kamu çalışanları ve STK'ların kısıtlılıkları, görece daha fazla öneme sahiptir. Bu sorunlara karşı alınabilecek tedbirler ise valilerin koordinatör olarak deprem bölgesinde görevlendirilmesi aynı zamanda koordinatör valilerin kendi illeri ile afet ili arasındaki ilgili kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile de eşleştirilmesidir. Diğer taraftan afette yardıma gelenlerin işyeri ve konaklama imkânlarının sağlanması, arama kurtarma ekiplerinin sayı ve niteliklerinin artırılması, afet gönüllüğü kavramının yeniden tanımlanması, yardım malzemelerinin afet bölgesine nakli konusunda etkin bir koordinasyon sağlanması olarak özetlenebilir.

► Kaynakça

4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Resmî Gazete Tarih: 15/7/2018, Sayı: 30479). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.4.pdf, (Erişim Tarihi: 26.03.2023).

AFAD Başkanlığı, 2018, Türkiye Deprem Tehlike Haritası

https://www.afad.gov.tr/turkiye-deprem-tehlike-haritasi, (Erişim Tarihi: 26.03.2023).

AFAD, TAMP, https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-plani, (Erişim Tarihi: 26.03.2023).

AFAD Kahramanmaraş Kriz Merkezi Sunumu, (14 MART 2023, 37.GÜN).

Akyel, R. (2005). Türkiye kamu yönetiminde afet yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(1), 15-29.

ARIK, F. Ş. (1992). Selçuklular zamanında Anadolu'da meydana gelen depremler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *16*(27), 13-32.

Arpat, A. E. & Şaroğlu, F. (1972). Doğu Anadolu Fayı ile ilgili bazı gözlem ve düşünceler Ankara, MTA Dergisi, 78,.44-51.

Aydemir, A. (2021). Afet yönetim sisteminin incelenmesinde gönüllülük hizmetleri ve bazı sivil toplum kuruluşları. Afet ve Risk Dergisi, 4(2), 387-394.

Bal, M., S., Kuşcu, S. & Piştav, S. (2020). Maraş ve Çevresinde Haçlılar (1097-1149). Journal of History School, 48, 3062-3084.

Hayta, A. B. (2007). Çalışma ortamı koşullarının işletme verimliliği üzerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 21-41.

Biricik, A. S., & Korkmaz, H. (2013). Kahramanmaraş'in depremselliği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (3), 53-82.

Börühan, G., & Ersoy, P. (2013). Lojistik süreçler açısından afet lojistiğinin önemi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, *50*(578), 75-86.

Coşkun, V. M., Doğan, H., Eroğlu, H., & Akgün, D. (2021). Meteoroloji ve Sektörel Yansımaları, Sonçağ Akademi, Ankara.

Demiröz, K. (2020). Afet kriz yönetiminde sosyal medyanın işlevselliği ve zararları üzerine bir inceleme. *Resilience*, *4*(2), 293-304.

Dumankaya, O. (2019). Kayıp Kent Germanicia: Lokalizasyon problemleri üzerine yeni gözlemler. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (66), 409-434.

Gökhan, İ. (2016). TÜRKİYE SELÇUKLULARI ZAMANINDA MARAŞ UÇ BEYLİĞİ (1071-1258). *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (1), 115-173.

https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-bakan-soylu-cnn-turkte-acikladi-depremde-can-kaybi-50-bin-399-oldu-42246005.

Kahramanmaraş Belediyesi, https://kahramanmaras.bel.tr/kesfedin/kahramanmarasin-cografyasi, Erişim Tarihi: 02.04.2023).

Kahramanmaraş Hava durumu, Meteoroloji 6. Adana Bölge Müdürlüğünden alınmıştır.

KARACA, S. G. (2018). Latince kaynaklar ışığında birinci Haçlı Seferi Ana Ordusu'nun Maraş Şehri'nden geçişi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *37*(63), 171-198.

Karaman, Z. T. (2016). Bütünleşik Afet Yönetimi, Ed: "Zerrin Toprak KARAMAN, Asuman ALTAY", İlkem Yayınevi, İzmir.

Ersöz Karakulakoğlu, S. (2015). Doğal Afet ve Acil Durumların Yönetiminde Sosyal Medya Kullanımı: Twitter Örneği. içinde İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar TWİTTER, Ed. S. Ersöz Karakulakoğlu ve Ö. Uğurlu, Heretik Yayınları, 281-307.

Kesik, M. (2005). Maraş Depremi (1114), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Prof. Dr. Işın Demirkent Hatıra Sayısı, 42, İstanbul, 43-46.

Ketin, İ. (1968). Türkiye'nin genel tektonik durumu ile başlica deprem bölgeleri arasindaki ilişkiler. *Bulletin of the Mineral Research and Exploration*, *71*(71), 129-135.

Korkmaz, H. (2006). ANTAKYA'DA ZEMİN ÖZELLİKLERİ VE DEPREM ETKİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, *4*(2), 49-66.

Memiş, L., & Babaoğlu, C. (2020). Afet yönetimi ve teknoloji. *Farklı Boyutlarıyla Afet Yönetimi İçinde,(Yaman M., Çakır E., Ed.), Nobel, Ankara*, 163-174.

Nüfusu, 2023, https://www.nufusu.com/il/kahramanmaras-nufusu, (Erişim Tarihi: 02.04.2023).

On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf Erişim Tarihi: 25.08.2021.

Özmen, B. (2012). The Historical Development of Seismic Zoning Maps of Turkey. Türkiye Jeoloji Bülteni, 55 (1), 43-55.

Önsüz, M. & Atalay, B. (2015). Afet lojistiği. Osmangazi Tıp Dergisi 37.3: 1-6.

Özer, Y.E. (2018). Risk Azaltma Yaklaşımı Çerçevesinde Dirençli Kentler, Ekin Yayınevi, Bursa.

Palutoğlu, M. & Şaşmaz, A. (2017). 29 Kasım 1795 Kahramanmaraş Depremi, Güney Türkiye. Maden Tetkik ve Arama Dergisi 155, 191-206.

Resmî Gazete, 2018, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180318.htm (Erişim Tarihi: 02.04.2023).

Resmi Gazete,2023, https://www.resmigazete.gov.tr/08.02.2023 11.02.2017 ve 29976 (ErişimTarihi: 02.04.2023).

Sarıkaya, M. (2011). Gönüllü Yönetimi, Sosyal Hizmet Kurumlarında Yönetim, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.

Sezgin, N., Pinar, A., & Utkucu, M. (2012). Maraş üçlü eklem bölgesinde günümüzde etkin olan tektonik rejim. *İstanbul Yerbilimleri Dergisi*, *15*(1).

Özdoğan, S. (1993). Türkiye'nin deprem bölgeleri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, *2*, 53-68.

Şahin, A. U. (2020). Afet Yönetimi ve Planlaması Perspektifinden Türkiye Afet Müdahale Planının Değerlendirilmesi. *Resilience*, *4*(1), 129-158.

Utkucu, M., Durmuş, H., Uzunca, F., & Nalbant, S. (2023). 6 Şubat 2023 Gaziantep (Mw= 7.7) Ve Elbistan (Mw= 7.5) Depremleri Üzerine Bir Değerlendirme. Sakarya Üniversitesi Afet Yönetim ve Araştırma Merkezi, Sakarya Şubat.

Yalçın, N., (1979). Doğu Anadolu Yarılımının Türkoğlu-Karaağaç (K.Maraş) arasındaki kesimin özellikleri ve bölgedeki yerleşim alanları. Türkiye Jeoloji Kurultayı, Altınlı Sempozyumu Bildiri Kitabı, 49-57, Ankara.

Yaman, M. & Acar, E. (2017). Bütünleşik Afet Yönetimi Çerçevesinde Gönüllülük ve Sivil Toplum Katılımının Analizi, İçinde Afet Yönetimi, Edt. Özgür Önder ve Murat Yaman, Ekin Yayınevi, Bursa, s.171-184.

Yılmaz, A. (2012). Türkiye'de Afetlerde Karşılaşılan Sorunlar, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y: 2012,1(1), 61-81.

DEPREM VE KAMU YÖNETİMİ: KRİZİ AFETE EVRİLMEDEN ÖNLEMEK

5

Hamza Ateş

► Özet[1]

Depremler, doğal afetler arasında en yıkıcı etkilere sahip olan felaketlerden biridir ve kamu yönetimi bu tür krizlerle etkin bir şekilde başa çıkabilmek için önleyici adımlar atmalıdır. Kamu yönetimi unsuru deprem öncesi, deprem esnasındaki aktif çalışmalar ve deprem sonrası iyileşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye gibi deprem ve diğer afetlerin olasılığının yüksek olduğu ülkeler için yeni, kapsayıcı, bütünleşik ve özgün bir afet yönetimi modelinin oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu modelin olası bir depremin tüm tahribatlarını onarabilecek nitelikte olması gerekmektedir. Modelin temel unsurları, kolektif stres ve deprem tepkisinin yönetimi, tüm paydaşlar arasında dayanışma ve iş birliği, merkezî koordinasyon, sivil toplum katılımı, afer öncesi riski minimize etme, afetin önceden tahmin planlamasının yapılması, tehdidin etkisini azaltmaya öncelik veren önleyici yaklaşım ve hesap verebilir yerel yönetimlerin oluşması olarak önerilmektedir.

► Giriş

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli olarak aynı gün içinde gerçekleşen ve en az 11 ili doğrudan etkileyen ikiz depremler, son yüz yıl içe-

1 Bu çalışma Düzce Üniversitesinde 14 Mart 2023 tarihinde düzenlenen "Deprem Yönetimi-Sorunlar ve Çözüm Önerileri" konulu çalıştayda sunulan tebliğin geliştirilmiş hâlidir.

nin yaygınlaşması, 1999 yılında yaşanan Marmara depremlerinin geleneksel afet yönetimi modelinin etkisizliğini göstermesi öne çıkmaktadır. Bu dönüşümün pratik yansıması, afet öncesi politikalarda risk azaltma ve hazırlık çalışmaları önem kazanması ve 2009 sonrasında merkezî bir koordinatör işlevini üstlenen AFAD'ın kurulması olmuştur. Ancak özellikle 2023 Kahramanmaraş depremlerindeki afet yönetimi tecrübesi, Türkiye'de uygulanan afet yönetimi modelinin yeterli olmadığını göstermiştir.

Bu çalışmada, Türkiye gibi deprem ve diğer afetlerin olabilme ihtimalinin yüksek olduğu ülkelerin şartları göz önüne alınarak yeni, kapsayıcı, bütünleşik ve özgün bir afet yönetimi modeli oluşturulması gerektiği tezi vurgulanmaktadır. Bu modelin temel sacayakları, kolektif stres ve reaksiyonun yönetimi, tek elden koordinasyon, sivil toplum katılımı, tüm aktörler arasında dayanışma ve iş birliği, önleyici yaklaşıma (risk azaltma/afet öngörü planlaması) tehdidin etkisini azaltma verilen öncelik ve hesap verebilir yerel yönetimler olarak önerilmektedir.

► Kaynakça

AFAD, 2019, Türkiye Afete Müdahale Planı, Ankara.

Ainuddin, S., Aldrich, D. P., Routray, J. K., Ainuddin, S., & Achkazai, A. (2013). The need for local involvement: Decentralization of disaster management institutions in Baluchistan, Pakistan. International Journal of Disaster Risk Reduction, 6, 50-58.

Aktel, M. (2010). 5902 sayili yasa ile türkiye'de afet yönetiminde oluşan değişim. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27).

Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. Sosyal Çalışma Dergisi, 2(1), 1-15.

Beck, U. (1992), Risk society: Towards a new modernity, Çeviri: Mark Ritter,London: Sage Publications.

Dinçer, Ö. (1998). Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul, Beta Yayınları.

Doğan, B. (2015). Türkiye'de afet yönetim politikalarinin analizi: paydaşlar, etkinlik ve sorunlar, 6. Kamu Politikaları Çalıştayı, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Durmaz, A. E. (2021). Dayanıklı Kentler Rehberi, Yereliz Derneği, http://yereliz.org/.

Erkan, E. A. (2010), Afet yönetiminde risk azaltma ve Türkiye'de yaşanan sorunlar, DPT Uzmanlık Tezi Yayın No: 2812, Ankara.

Gerdan, S. (2019). Yerel yönetimlerde afet zararlarinin azaltilmasi çalişmalarina genel bir bakiş. The Journal of Social Science, 3(5), 267-276.

Giddens, A., (1996). The consequences of modernity. Cornwall: Polity Press.

Giddens, A., (2000). Runaway world: How globalisation is resharping our lives. New York: Routledge.

Hayta, Y. & Selda, İ. (2021). Afet yönetimine yönelik lider yönetici modeli, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(116), Mayıs 2021, 225-241.

Leblebici, Ö. (2014). Afetlerde kamu yönetiminin rolü ve toplum temelli afet yönetimine doğru. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2), 457-477.

Özer, Y. E. (2017). Afet konusundaki algi ve yerel aktörlerin sorumluluklari. Sayıştay Dergisi, (106), 1-34.

Peker, Ö. & Aytürk, N. (2000). Etkili Yönetim Becerileri, Ankara, Yargı Yayınevi.

Şahin, A. U. (2014). Afet yönetimi faaliyetlerinin kamu hizmeti kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi. TESAM Akademi Dergisi, 1(2), 7-30.

Şahin, G. (2016). Yerel yönetimlerde afetlere hazırlık ve zarar azaltma sorumlulukları: İzmir Büyükşehir Belediyesi örneği, 10. Kamu Yönetimi Sempozyumu, 935- 966, 5-7 Mayıs 2006, İzmir.

Şahin, Ş. (2019). Türkiye'de bütünleşik afet yönetiminin geliştirilmesi, International Science and Engineering Applications Symposium on Hazards, Eylül 25-27, Karabük.

Tuncer, C. O. (2022). Kamu yönetimi bağlamında afet yönetiminde örnek bir uygulama: AYDES, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi (59).

Ulutaş, E. B. (2020). Dirençli kentler, BEBKA Haber, 9(33), Ocak-Şubat-Mart.

Unlu, A., Kapucu, N., & Sahin, B. (2010). Disaster and crisis management in Turkey: a need for a unified crisis management system. Disaster Prevention and Management: An International Journal, 19(2), 155-174.

Varol, N., & Kırıkkaya, E.B. (2017). Afetler karşısında toplum dirençliliği. Journal of Resilience, 1(1).

Wang, M. (2017). Centralization and decentralization in natural disaster response: a comparative case study of 3.11 earthquake and hurricane katrina. Scripps Senior Theses, 909. http://scholarship.claremont.edu/scripps_theses/909.

Yavaş, H. (2005). Türkiye'de doğal afetlerin merkezi-yerel ilişkiler açısından yönetim sorunu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(3).

Yavuz, Ö., (2020). Afet yönetişiminde iş birliği ağlarinin önemi: Kocaeli örneği, Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

Yazılıtaş, A., (2015). Türk afet yönetim sisteminde risk odaklı yönetimin önemi, Türk İdare Dergisi, 481.

Yönten, A. (2019), Afet Yönetimi, https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/as li.yonten/131609/AFET%20YONETIMI(1).ppt

Zibulewsky, J. (2001). Defining disaster: the emergency department perspective. Proceedings (Baylor University. Medical Center), 14(2), 144–149.

DEPREME DAYANIKLI YAPI TASARIMININ TEMEL İLKELERİ VE YAPISAL DEPREM HASARLARI

6

Mehmet Emin Arslan

► Özet[1]

Türkiye, Akdeniz'den Himalayalara kadar uzanan Alp-Himalaya kuşağı olarak bilinen sismik olarak aktif bölgede yer alan bir ülkedir. Afrika ve Arap tektonik levhalarının Avrasya levhasına yakınsaması bu bölgede yüksek düzeyde sismik aktiviteye neden olur. Türkiye, Kuzey Anadolu Fayı, Doğu Anadolu Fayı ve Batı Anadolu Fayı gibi büyük fay hatlarının varlığı sebebiyle büyük deprem tehdidi altındadır. Bu fay hatları, geçmişte ülkemizde meydana gelen ve can ve mal kayıplarına neden olan çok sayıda önemli depremden sorumludur. Türkiye'deki deprem riski, ülkenin yüksek nüfus yoğunluğu ve sismik olarak aktif bölgelerde bulunan birçok büyük şehrin varlığı ile daha da artmaktadır. Yapılan birçok araştırma, ülke nüfusunun ve bina stokunun önemli bir bölümünün deprem riski altında olduğunu ve depreme karşı önlem alınması gerektiğini açıkça göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'deki deprem tehlikesi önemlidir ve hasar riskini azaltmak için dikkat ve çaba gerekmektedir. Özellikle deprem aktivitesi yüksek olan bölgelerde, deprem riskinin azaltılması için yeni yapılaşmaların depreme karşı daha dayanıklı olması ve mevcut binaların depreme karşı daha dayanıklı hâle getirilmesi gibi çeşitli önlemler alınmalıdır. Ayrıca yıkıcı depremler sonrasında yapılacak değerlendirmeler, yaşanan deneyimin kalıcı ve gelecekte uygulanabilir olması ve gerekli önlemlerin alınması açısından kritik öneme sahiptir.

1 Bu çalışma Düzce Üniversitesi 12 Kasım 2018 Paneli, "Deprem ve Deprem Sonrası Yapılaşma" başlıklı sunumdan geliştirilmiştir.

► Kaynakça

AFAD, 2018a. Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara, "https://www.afad.gov.tr/tr/24210/Turkiye-Bina-Deprem-Yonetmeligi"

Altunışık, A.C., Arslan, M.E. ve Aykanat, B., 2022. 23 Kasım 2022 Düzce (Gölyaka) Depremi (Mw=5.9) Saha Gözlemleri ve Değerlendirme Raporu, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Düzce Üniversitesi, Türkiye.

Doğangün, A. (2019). Betonarme Yapıların Hesap ve Tasarımı,(16. Baskı) Ankara. Türkiye, Birsen Yayınevi.

KUZEYBATI TÜRKİYE'DE DEPREM TEHLİKESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

7

Murat Utkucu

► Özet

Kuzey Anadolu Fay Zonu Kuzeybatı Türkiye'de üç fay koluna (kuzey, orta ve güney kollar) ayrılıp uzanmakta; yüksek bir deprem etkinliğine ve tehlikesine neden olmaktadır. Bu çalışmada, tarihsel ve aletsel dönem depremsellik ve paleosismolojik çalışmalar incelenerek bölgedeki yüksek deprem tehlikesi değerlendirilmiştir. Bölge içinde hesaplanan *b* değeri dağılımları, tarihsel depremler ve paleosismolojik çalışmalardan 1999 İzmit Depremi büyüklüğündeki bir deprem için hesaplanan deprem tekrarlanma zamanlarının kuzey kol için 200-400 yıl aralığında, güney kol içinse 600-1000 yıl aralığında olduğu belirlenmiştir. Kuzey kol boyunca Doğu Marmara Denizi altındaki fay segmentleri ve orta kol boyunca Geyve-İznik-Gemlik-Bandırma arasında uzanan fay segmentleri 21. yüzyıl içinde büyük ve yıkıcı deprem tehlikesi görece yüksek olan fay kesimleri olarak yorumlanmıştır.

► Giriş

Türkiye'nin en önemli tektonik unsurlarından biri olan Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) Doğu Anadolu Fay Zonu ile birlikte Anadolu levhasının doğuda Arap levhasının kuzey yönlü yakınsamasından kaynaklanan batıya hareketini karşılamaktadır (Şekil 1) (Reilinger vd. 2006). KAFZ'nin Marmara Bölgesi'ne girmesinin ardından üç kola ayrılmaktadır (Şekil 2) (Barka ve Kadinsky-Cade,

Artçı depremlerin ve büyük depremler arasındaki depremselliğin genellikle yüksek gerilme biriktiren fay pürüzlerinin etrafındaki fay alanlarında meydana geldiği deprem bilimin kabul gören bir varsayımıdır. Şekil 6b'den görülebileceği üzere 1 ve 3 nolu artçı depremler bu varsayımı kanıtlarcasına 1999 Düzce Depremi sırasında kırılan büyük pürüzün kırılma alanı kenarında yerleşmişlerdir. Buna göre Elmalık-Bakacak fayı üzerinde b değerinin düşük olduğu ve 2, 4 ve 5 nolu artçı depremlerin arasında kalan fay alanı Elmalık-Bakacak fayı üzerindeki olası bir pürüz olarak tanımlanabilir. Bu olası pürüz alanı Şekil 6b'de Elmalık-Bakacak fayı üzerinde büyük bir daire ile temsil edilmiştir. 1999 İzmit Depremi'nde Karadere fay parçası üzerinde gözlendiği gibi Elmalık-Bakacak fayı üzerindeki pürüzün 1-2 m yer değiştirme büyüklüğüyle üreteceği olası bir deprem Mw=6.3-6.5 büyüklüğünde olacaktır.

► Sonuç

Bu çalışmada Marmara Bölgesi'nde gelecekteki olası depremlerin beklendiği yer ve zaman boyutlarının daraltılması çalışmalarına dair bir örnek sunulmuştur. Bölge içinde hesaplanan *b* değeri dağılımları, tarihsel depremler ve paleosismolojik çalışmalardan 1999 İzmit Depremi büyüklüğündeki bir deprem için hesaplanan deprem tekrarlanma zamanlarının kuzey kol için 200-400 yıl aralığında, güney kol içinse 600-1000 yıl aralığında olduğunu göstermiştir. Buna göre, kuzey kol boyunca Doğu Marmara Denizi altındaki fay segmentleri ve orta kol boyunca Geyve-İznik-Gemlik-Bandırma arasında uzanan fay segmentleri 21. yüzyıl içinde büyük ve yıkıcı deprem üretme olasılığı yüksek olan fay kesimleri olarak değerlendirilmiştir.

► Kaynakça

Ambraseys, N.N. (2000). The seismicity of the Marmara Sea Area 1800-1899. Journal of Earthquake Engineering, 4, 377-401.

Ambraseys, N.N., (2002). The seismic activity of the Marmara Sea Region over the last 2000 years. Bulletin of the Seismological Society of America, 92, 1-18.

Armijo, R., Meyer, B., Navarro, S., King, G. & Barka, A. (2002). Asymetric slip partitioning in the Sea of Marmara pull-apart: a clue to propogation processes of the North Anatolian Fault? Terra Nova, 14, 80-86.

Armijo, R., Pondard, N., Meyer, B., Uçarkus, G., Lépinay, B.M., Malavieille, J., Dominguez, S., Gustcher, M., Schmidt, S., Beck, C., Çagatay, N., Çakir, Z., Imren, C., Eris, K., Natalin, B., Özalaybey, S., Tolun, L., Lefèvre, I., Seeber, L., Gasperini, L., Rangin, C., Emre, O. ve Sarikavak, K. (2005). Submarine fault scarps in the Sea of Marmara pull-apart (North Anatolian Fault): Implications for seismic hazard in İstanbul. Geochemistry Geophysics Geosystems, 6, Q06009, doi:10.1029/2004GC000896.

Barka, A. & Kadinsky-Cade, K. (1988). Strike-slip fault geometry in Turkey and its influence on earthquake activity. Tectonics, 7, 663-684.

Çetin, C., Utkucu, M. & Alptekin, Ö. (2005). 17 Ağustos 1999 İzmit depremi kırılma zonu boyunca artçı depremlerin etkinlik parametrelerinin (*b* ve *p* değerleri) uzaysal dağılımının incelenmesi. İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Yerbilimleri Dergisi, 18(2), 123-138.

Gutenberg, R. & Richter, C.F. (1944). Frequency of earthquakes in California. Bulletin of the Seismological Society of America, 34, 185-188.

Ikeda, Y., Suzuki, Y., Herece, E., Şaroğlu, F., Işıkara, A.M. & Honkura, Y. (1991). Geological evidence for the last two faulting events on the North Anatolian fault zone in the Mudurnu valley, western Turkey. Tectonophysics, 193, 335-345.

Kalafat, D., Kekovalı, K., Kılıç, K., Güneş, Y., Yılmazer, M., Öğütçü, Z., Kara, M., Güngör, A., Küsmezer, A., Çomoğlu, M., Deniz, P., Berberoğlu, A., Kılıçer Bekler, F., Berberoğlu, M., Gümüş, H., Altuncu, S., Suvaraklı, M., Kepekçi, D., Gül, M., Çok, Ö. & Polat, R. (2008). Türkiye ve Çevresi Deprem Kataloğu (1900-2008; M≥3.0); An Earthquake Cataloque for turkey and Surrounding Area (M≥3.0; 1900-2008).

Klinger, Y., Sieh, K., Altunel, E., Akoglu, A., Barka, A., Dawson, T., Gonzalez, T., Meltzner, A. & Rockwell, T. (2003). Paleoseismic evidence of characteristic slip on the western segment of the North Anatolian Fault. Bulletin of the Seismological Society of America, 93, 2317-2332.

Kürçer, A., Chatzipetros, A., Tutkun, S.Z., Pavlides, S., Ateş, Ö. & Valkaniotis, S. (2008). The Yenice-Gönen active fault (NW Turkey): Active tectonics and paleoseismology. Tectonophysics, 453, 263-175.

KRDAE (2019) 26 Eylül 2019 Silivri açıkları-İstanbul (Marmara Denizi) Depremi, Basın Bülteni, Kandilli Rasathanesi Deprem Araştırma Enstitüsü, İstanbul.

KRDAE (2023). 16 Mart 2023 Kızılağıl-Bolu depremi, Basın Bülteni, Kandilli Rasathanesi Deprem Araştırma Enstitüsü, İstanbul.

Le Pichon, X., Şengör, A.M.C., Demirbağ, E., Rangin, C., İmren, C., Armijo, R., Görür, N., Çağatay, N., Mercier de Lepinay, B., Meyer, B., Saatçılar, R. & Tok, B. (2001). The active Main Marmara Fault. Earth and Planetary Science Letters,192, 595-616.

Leroy, S.S.G., Schwab, M.J. & Costa, P.J.M. (2010). Seismic influence on the last 1500-year infill history of Lake Sapanca (North Anatolian Fault, NW Turkey). Tectonophysics, 486, 15-27.

McHugh, C.M.G., Seeber, L., Cormier, M.H., Dutton, J., Çagatay, N., Polonia, A., Ryan, W.B.F. & Görür, N. (2006). Submarine earthquake geology along the North Anatolia Fault in the Marmara Sea, Turkey: A model for transform basin sedimentation. Earth and Planetary Science Letters, 248,661-684.

Öncel, A.O. & Wyss, M. (2000). The major asperities of the 1999 MW=7.4 İzmit earthquake defined by the microseismicity of the two decades before it. Geophysical Journal International, 143, 501-506.

Örgülü, G. (2011). Seismicity and source parameters for small-scale earthquakes along the splays of the North Anatolian Fault (NAF) in the Marmara Sea. Geophysical Journal International, 184, 385-404.

Özaksoy, V., Emre, Ö., Yıldırım, C., Doğan, A., Özalp, S. & Tokay, F. (2010). Sedimentary record of late Holocene seismicity and uplift of Hersek restraining bend along the North Anatolian Fault in the Gulf of İzmit. Tectonophysics, 487, 33–45.

Palyvos, N., Pantosti, D., Zabci, C. & D'Addezio, G. (2007). Paleoseismological evidence of recent earthquakes on the 1967 Mudurnu Valley Earthquake segment of the North Anatolian Fault Zone. Bulletin of the Seismological Society of America, 97, 5, 1646-1661.

Pondard, N., Armijo, R., King, G.C.P., Meyer, B. & Flerit, F. (2007). Fault interactions in the Sea of Marmara pull-apart (North Anatolian Fault): earthquake clustering and propagating earthquake sequences. Geophysical Journal International, 171, 3, 1185- 1197.

Reilinger, R., McClusky, S., Vernant, P., Lawrence, S., Ergintav, S., Cakmak, R., Ozener, H., Kadirov, F., Guliev, I., Stepanyan, R., Nadariya, M., Hahubia, G., Mahmoud, S., Sakr, K., ArRajehi, A., Paradissis, D., Al-Aydrus, A., Prilepin, M., Guseva, T., Enren, E., Dmitrotsa, A., Filikov, S.V., Gomez, F., Al-Ghazzi, R. & Karam, G. (2006). GPS constraints on continental deformation in the Africa-Arabia-Eurasia continental collision zone and implications for the dynamics of plate interactions. Journal of Geophysical Research, 111, B05411, doi:10.1029/2005JB004051.

Rockwell, T., Barka, A., Dawson, T., Akyüz, S. & Thorup, K. (2001). Paleoseismology of the Gaziköy-Saros segment of the North Anatolian fault Northwestern Turkey: Comparison of the historical and paleoseismic records, implications of regional seismic hazard, and models of earthquake recurrence. Journal of Seismology, 5, 443-448.

Şaroğlu, F., Emre, Ö. & Kuşçu, İ. (1992). Active fault map of Turkey. Publ. Miner. Res. Explor. Ins. Turk., Ankara, Turkey.

Utkucu, M., Budakoğlu, E. & Durmuş, H. (2011a). A Discussion on the Seismicity and Seismic Hazard of the Marmara Region (NW Turkey), Bulletin of the Earth Sciences Application and Research Centre of Hacettepe University, 32 , 187- 212 .

Utkucu, M., Budakoğlu, E., & Durmuş, H. (2011b). Marmara Bölgesinde (KB Türkiye) Depremsellik ve Deprem Tehlikesi Üzerine Bir Tartışma. Yerbilimleri, 32(3), 141-168.

Utkucu, M., Kanbur, Z., Alptekin, Ö. & Sünbül, F. (2009). Seismic behaviour of the North Anatolian Fault beneath the Sea of Marmara (NW Turkey): implications for earthquake recurrence times and future seismic hazard. Natural Hazard, 50(1), 45-71.

Wiemer, S. & Wyss, M. (1997). Mapping the frequency-magnitude distribution in asperities: an improved technique to calculate recurrence times? Journal of Geophysiscal Research, 102, 15115-15128.

Wiemer, S. (2001). A software package to analyse seismicity: ZMAP. Seismological Research Letters, 72(3), 373–382.

DEPREM VE İNSAN

Mustafa Koç

8

Deprem gerçekliği tüm bireyler tarafından bilinmektedir. Ancak bireyler, bu gerçekliğin kendi başlarına gelmeyeceğine yönelik bir inanç taşımaktadır. Son yaşanan depremde olduğu gibi böyle büyük çaplı afetler sonrasında insanlarda var olan bu inanç yıkılabilir. Afet sonrası travmalar yaşanabilir. Yapılacak yardımlarda belirtilen durumlar dikkate alınarak koordinasyon içinde gerçekleştirilmeli ve en önemlisi daha afet hiç yaşanmadan herkes tarafından gerekli önlemler alınmalıdır. Bu süreç içerisinde duygularla birlikte yaşamak öğrenilmelidir.

Depremlerin nerede olacağı bilinmekle birlikte şiddeti, yıkıcılığı ve özellikle ne zaman olacağı öngörülmektedir. Alan uzmanlarının bu bağlamda yaptıkları açıklamalar ya da bilgilendirmelere dayalı uyarıları ile insanlar bir farkındalığa ulaşmakta ve bu açıklamalara inanmakta fakat bu durumu, kendisi ile ilişkilendirmeyince kabullenme gerçekleşmemektedir. Bir başka deyişle kişi yapılan açıklamaların geçerliliğine ilişkin bir sorun yaşamamaktadır. Asıl sorun, bireylerin bu gerçekliğin kendi başlarına gelmeyeceğine ilişkin bir inancı taşımasıdır. Deprem olacak, binalar yıkılacak fakat benim evim ya da benim binam yıkılmayacak şeklinde bir inanç vardır. Son yaşanan deprem, bu inancın yıkılmasına neden olabilecek kadar şiddetliydi. İnancı yıkılan insanlar sadece depremi doğrudan yaşayan on bir ildeki insanlar değil bütün ülkede yaşayan insanlar oldu. Bundan sonra yaşanacak depremlerde can kayıplarının ve zararın en aza indirilmesi için herkes tarafından alınması gereken önlemler vardır. Gerçek olan depremdir, doğru olmayan ise alınması gereken önlemlerin alınmamasıdır.

► Sonuç

Deprem gibi doğal afetlerin yıkıcı etkilerine karşı tedbirli ve hazırlıklı olmak, yaşanan bir felaket sonrasında felaketin etkisinin önemli ölçüde hafiflemesinde en önemli faktörlerden birisidir. Çocukların ve gençlerin depreme hazırlanmasında yaygın olarak kullanılan geleneksel metotlar bu yaş grubu bireylerde genellikle etkili bir öğrenme süreci ortaya koyamamaktadır. Bunun en önemli nedeni, eğitimcinin tek kanaldan belli birkaç görsel eşliğinde eğitimi vermesi ve öğrencilerin pasif şekilde eğitimcinin anlattıklarını dinlemeleridir. Bu pasif model, öğrencilerin kısa bir sürede eğitimden kopmalarına yol açar. Buna karşılık son yıllarda bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile birçok farklı sektörde etkin olarak kullanılan oyunlaştırma teknikleri, çok daha güçlü bir öğrenme vaat etmektedir. İyi planlanmış simülasyonlarla deprem eğitimi çok daha eğlenceli, rekabetçi ve eğitici olabilmektedir. Bu çalışmada Riskler Şehri isimli bir video oyunu üzerinden oyunlaştırma teknikleri ile deprem eğitimi açıklanmaya çalışılmıştır. Basit şekilde tasarlanan bu oyunda oyuncular sorumlu oldukları kentlerde aldıkları kararlarla beklenmedik anda ortaya çıkacak olan bir felakette şehirlerinin nasıl bir durumla karşı karşıya kalacağını simülasyonlar eşliğinde gözlemlemektedirler. Sadece deprem için hazırlanan video oyunu, sel, yangın vb. birçok doğal ya da terör, savaş gibi insan eliyle yaşanan felaketlerde eğitim maksatlı olarak kullanılabilir.

► Kaynakça

Clement, J. (2021a). COVID-19 impact on the gaming industry worldwide - statistics & facts. Statista, June 4, 2021. https://www.statista.com/topics/8016/covid-19-impact-on-the-gaming-industry-worldwide/#dossierContents__outerWrapper adresinden 01 Haziran 2023 tarihinde edinilmiştir.

Clement, J. (2021b). Attitudes towards multiplayer gaming in COVID-19 lockdowns in Europe 2020. March 25, 2021. https://www.statista.com/statistics/1222964/multiplayer-gaming-attitudes-lockdown-covid-europe/ adresinden 01 Haziran 2023 tarihinde edinilmiştir.

Courville, K. (2011). Technology and its use in Education: Present Roles and Future Prospects. *Recovery School District Technology Summit*, 6-8 June 2011, Baton Rouge, Louisiana.

Driscoll, M.P. (2021). *Trends and Issues in Instructional Design and Technology*. 4th Edition. Eds. R.A. Reisner and J.A. Dempsey. Pearson

Griffiths, M. (2002). The educational benefits of videogames. Education and Health, 20(3), 47-51.

https://www.canva.com/tr_tr/sablonlar/EAFT_AU12qo-siyah-neon-yesil-neon-pembe-trend-illustratif-yaratc-sunum//

https://www.ready.gov/kids/games/data/dm-english/index.html Disaster Master

Kar, N. (2009). Psychological impact of disasters on children:Review of assessment and interventions. *World Journal of Pediatry*, 5(1), February 15, 2009, 5-11.

Kazanidis, I.; Vasilios, G.; Fotaris, P.; and Tsinakos, A. (2020). Educational escape room for disaster preparedness and response training. *14th European Conference on Games Based Learning,* 832–839.

Mirsoleymani, S.F.; Vajargah, K.F.; Pushaneh, K.; Khosravi, A.A.; Vahidi-Asl, M. (2022). The effect of earthquake preparedness training courses through gamification on the students' knowledge level. *Journal of Positive School Psychology*, 6(5), 9945-9954.

Stoll, N. & Collett, K. (2013). Video games and wellbeing. Shift (Formerly We are what we do)

Taş, C.Y. (2022). Video Oyunları Oynamanın Akademik Başarıya Etkileri: İstanbul İlinde Öğrenim Gören Ortaöğretim Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisans Üstü Enstitüsü.

Wood, M.M.; Mileti, D.S.; Kano, M.; Kelley, M.M;, Regan, R.; and Bourque, L.B. (2012). Communicating actionable risk for terrorism and other hazards. *Risk Anal*, 32(4), 601–615. https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2011.01645.x

DEPREM VE GÖÇ

Hande Çalışkan Terzioğlu - Fatma Erdoğan

10

► Özet

Bu çalışma, deprem gibi hayatı ve toplumu etkileyen büyük afetlerin ardından gerçekleşen çerçeveyi sunmaktadır. Kuşkusuz depremin ardından tahribata uğrayan veya tamamen yıkılan binalar, ulaşımın olmaması ve 6 Şubat Depremi gibi büyük etki alanına sahip afetlerin kaçınılmaz sonucu göçtür. Çalışmada ilk olarak göç kavramı ve kuramları üzerinde durularak göçün insan hayatındaki ve toplum nezdindeki önemine değinilmektedir. Ek olarak bu çalışma, Türkiye ve dünyada bulunan göç hareketliliklerine neden olan etmenleri ve Türkiye'nin yakın zamanda geçirdiği büyük afetten dolayı gerçekleşen göçü ele almaktadır. Depremler göçün artmasını çeşitli yollarla arttırmakla birlikte depremin ardından yerel yönetimlerin güçlü ve hızlı iletişim ağı kurmaları, psikolojik destekler, istihdam fırsatları, barınma ihtiyacının karşılanması ve ticareti canlandıracak programların yapılmasıyla göçün etkileri azaltılabilecek veya insanları geri dönmeye teşvik edebilecektir.

► Giriş

İnsanlığın tarih sahnesine çıkması ile birlikte en sık gerçekleştirilen aktivitelerden biri de göç olmuştur. Asırlar boyunca insanlar maruz kaldıkları ekonomik, siyasi, sosyal sorunlarla birlikte; insan haklarının yok sayılması, savaşlar, doğal afetler, kıtlık, salgın hastalıklar vb. nedenlerden dolayı yaşadık-

dikkate alındığı bir geri dönüş stratejisi oluşturmak da bu noktada önem kazanmaktadır.

- Bilgilendirme ve İletişim: Yönetimler, göç eden insanları geri dönmeye teşvik etmek için etkili bir iletişim stratejisi benimsemelidir. İnsanların deprem sonrası yeniden yerleşim planları, güvenlik önlemleri, sağlık hizmetleri ve diğer destekler hakkında bilgilendirilmesi önemlidir. Ayrıca insanların geri dönüş sürecindeki hakları, kaynaklara nasıl erişecekleri ve destek alabilecekleri konusunda şeffaf bir iletişim sağlanmalıdır.

Depremin ardından yerel yönetimlerin rolü, göç eden insanları geri döndürme sürecinde önemli bir liderlik ve koordinasyon sağlanmasıdır. İhtiyaçların belirlenmesi, kaynakların tahsis edilmesi, stratejilerin oluşturulması, kurumlar ve toplum arasında iş birliğinin sağlanması gibi etkin adımların atılması gerekir. Aynı zamanda yasal düzenlemelerin yapılması, politika çerçevelerinin oluşturulması ve toplumun güvenliği ve refahı için gerekli önlemlerin alınması da depremin ardından yardımcı olacaktır.

► Kaynakça

Adger, W. N., Arnell, N. W., Black, R., Dercon, S., Geddes, A., & Thomas, D. S. (2015). Focus on environmental risks and migration: causes and consequences. Environmental Research Letters, 10(6), 060201.

Akgül, M., & Etli, S. (2023). 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş (Pazarcık, Elbistan) Depremleri Sonrası Betonarme Binalarda Gözlenen Hasar Durumları. In International Conference on Scientific and Innovative Studies, 1(1), 309-318.

Aktürk, İ. & Albeni M. (2002). Doğal Afetlerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: 1999 Yılında Türkiye'de Meydana Gelen Depremler ve Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Dergisi, 7 (1), s. 1-18.

Alkan, H., & Bayrak, E. (2022). Coulomb stress changes and magnitude-frequency distribution for Lake Van region. *Bulletin of the Mineral Research and Exploration*, *168*(168), 141-156.

Başel, H. (2007). Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri. In Journal of Social Policy Conferences, (53), 515-542.

Black, R., Adger, W. N., Arnell, N. W., Dercon, S., Geddes, A., & Thomas, D. (2011). The effect of environmental change on human migration. Global environmental change, 21, S3-S11.

De Haas, H. (2021). A theory of migration: the aspirations-capabilities framework. Comparative migration studies, 9(1), 1-35.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 9- 22.

Erdoğan, F. (2018). Türkiye'ye yönelik yabancı göçün nedenleri üzerine bir değerlendirme (2000 ve Sonrası). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi.

Erdoğan, T. (2019). Kavramsal ve kuramsal açıdan göç olgusu. Konya Kitabı Xvıı, 17.

Koçak, Y., & Terzi, E. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. Kafkas Üniversitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3), 163-184.

Naimi, S., & Tufan, T. (2021). Olası İstanbul depremi ile yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları ve alınan önlemlerin irdelenmesi. *AURUM Journal of Engineering Systems and Architecture*, *5*(1), 89-108.

Orhan, F. (2019). Depremlerin Şehir ve Mesken Mimarisine Olan Etkilerine Coğrafi Bir Bakış: 1939 Erzincan Depremi Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *23*(1), 339-364.

Özçelik, F. (2017). 1944 Bolu-Gerede Depremi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *12*(2), 91-113.

Peker, A. E., & Şanlı, İ. (2022). Deprem ve göç ilişkisi: 24 Ocak 2020 Elâzığ deprem örneği. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 6(1), 125-154.

Sağıroğlu, A.Z., Ünsal, R. & Özenci, F. (2023). Bilgi Notu Deprem Sonrası Göç ve İnsan Hareketlilikleri-Durum Değerlendirme Raporu. AYBU-GPM Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. (https://aybu.edu.tr/GetFile?id=4f20e3b4-04cb-4bf3-b046-fddcad2caef8.pdf Erişim Tarihi: 03.06.2023).

SBB (2023). Türkiye Earthquakes Recovery And Reconstructıon Assessment. (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/Turkiye-Recovery-and-Reconstruction-Assessment.pdf).

Südaş, İ. (2004). 17 Ağustos 1999 Marmara Depreminin Nüfus ve Yerleşme Üzerindeki Etkileri: Gölcük (Kocaeli) Örneği, Ege Coğrafya Dergisi, 13, 73-91.

Şenol, C. (2020). Türkiye'de Meydana Gelen Büyük Depremlerin Yerleşme Ve Demografik Yapı Üzerindeki Etkileri (1927-2020). *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (4), 620-644.

TCCB (2023). https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/147224/-onceligimiz-depremin-izlerini-bir-an-once-silerek-sehirlerimizi-yeniden-ayaga-kaldirmaktir- Erişim Tarihi: 10.07.2023.

Tokdil, E. (2022). Göç Olgusunun Kültürel Boyutları ve Çağdaş Sanata Yansımaları: Tematik Bir Analiz. Pearson Journal, 7(19), 12-34.

Tunç, G. (2017). Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen depremler sonrasi uygulamalar ve ilk Türk deprem yönetmeliği. (https://www.researchgate.net/publication/320127557_Cumhuriyetin_ilk_Yillarinda_Meydana_Gelen_Depremler_Sonrasi_Uygulamalar_ve_ilk_Turk_Deprem_Yonetmeligi - Erişim Tarihi: 1.06.2023).

Usta, G. (2023). Düzensiz Göç Sorununun Afet Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 23(1), 553-572.

Ünal, R., & Gedik, M. (2022). Türkiye'de Göç Yönetimi ve Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. Toplumsal Politika Dergisi, 3(1), 52-70.

Yaldız, F. (2014). Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 3(2), 382-403.

Yaman, K., & Kaya, M. (2023). Göç Kavramı ve Türkiye'de Göç Tarihi Üzerine Bir Araştırma. Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS), 9(1), 70-74.

http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/tarihsel-depremler/ Erişim Tarihi: 12.06.2023.

11 İLİN DEPREMLE MÜCADELESİ: SORUNLAR VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

11

Ayfer Gedikli - Seyfettin Erdoğan - Nihat Yıldız

► Özet[1]

6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş Depremi, yakın dönemde Anadolu coğrafyasında yaşanan depremlerin en şiddetli ve en fazla can kaybı yaşananlarından birisi olarak tarihteki yerini aldı. Çifte deprem ve ardından gelen artçıların şiddetleri o kadar büyüktü ki Dünya Bankası depremin yol açtığı yıkımın maliyetinin 34 milyar doları aştığını açıkladı. Kentlerin yeniden inşası için 30 milyar dolarlık yatırım yapmak da gerekecek. Öte yandan depremden hasar gören bölge, Marmara Bölgesi'nden sonra Türkiye'nin en önemli üretim ve ihracat merkezlerini bünyesinde barındırıyordu. Bu nedenle depremin hasarı sadece üzerinde yaşayan insanlara değil ülke ekonomisine de çok büyük oldu. Bu çalışmada Kahramanmaraş depremlerinin ekonomiyi etkileme kanalları ve depremden zarar gören bölgelerin deprem öncesi ekonomik performansına ve sosyal hayatına geri dönmesi için uygulanması önerilen ekonomi ve sosyal politikalar açıklanmaya çalışılmıştır.

► Giriş

06 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde saat 04:17'de Mw7.7 (odak derinlik=8,6km) ve Elbistan ilçelerinde 13:24'te Mw7.6

1 Bu çalışma Düzce Üniversitesinde 14 Mart 2023 tarihinde düzenlenen "Deprem Yönetimi-Sorunlar ve Çözüm Önerileri" konulu çalıştayda sunulan tebliğin geliştirilmiş hâlidir.

oldukça büyük bir ekonomik maliyet ortaya koymuştur. Çalışmada deprem öncesi, depremden hemen sonra ve deprem sonrası ilerleyen dönemlerde alınması gereken tedbirler ve uygulanması gereken ekonomi politikaları konusunda politika yapıcılara önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca tehditlerin fırsata dönüştürülmesi ilkesi çerçevesinde ekonomik olarak yapılması gereken çalışmalar yanında, deprem dolayısıyla zorunlu olarak gündeme gelen kentsel dönüşüm, yerinde dönüşüm, akıllı kent ve dirençli kent modelleri dikkate alınarak kentlerde yeniden ve modern yapılanmanın başlatılması hususunda dikkat edilmesi gereken konular açıklanmaya çalışılmıştır.

► Kaynakça

BBC News Türkçe (2023). AB konferansından Türkiye'ye 6 milyar euro deprem yardımı: Bağışlar ne zaman gelecek, nasıl kullanılacak? 20 Mart 2023. https://www.bbc.com/turkce/articles/ce90ve613nlo#:~:text=Leyen'in%20konferans%C4%B1n%20kapan%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda%20yapt%C4%B1%C4%9F%C4%B1,milyonu%20ise%20Suriye'ye%20aktar%C4%B1lacak.

DHA (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Saldırılar Batı'da ur misali yayılan İslam düşmanlığıdır. 03.07.2023. https://www.dha.com.tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-saldirilar-batida-ur-misali-yayilan-islam-dusmanligidir-2275783

Ghasemlounia, R. and Tolon, M. (2020). Investigating the Possible Damages of Earthquakes in Submarine Pipelines in terms of Disaster Management. *4th International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management,* 24-25 October 2020 (ISHAD2020 Bursa-Turkey), 860-871. https://doi.org/10.33793/acperpro.03.02.21

Guglielmi, A.V. (2017). Omori's law: a note on the history of geophysics. *Physics-Uspekhi,* 60(3), 319-324.

Habertürk (2023). Dünyadan Türkiye'ye büyük destek! İşte deprem sonrası Türkiye'yi yalnız bırakmayan ülkeler. 12.02.2023. https://www.haberturk.com/turkiye-ye-buyuk-destek-deprem-sonrasi-hangi-ulkeler-turkiye-ye-yardim-gonderdi-3564721

KOSGEB (2023). Deprem Bölgesindeki KOBİ'lere 75 Bin TL Destek. 05 Mayıs 2023. https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8791/deprem-bolgesindeki-kobilere-75-bin-tl-destek#:~:text=KOSGEB%2C%20deprem%20b%C3%B6lgesinde%20imalat%20sekt%C3%B6r%C3%BCnde,kadar%20geri%20%C3%B6demeli%20destek%20verecek

LAEDC (2019). LAEDC's guide to planning for business operations after earthquakes. https://laedc.org/eq/

Özhaseki, M. (2023). Deprem bölgesinde yılsonuna kadar 319 bin konut tamamlanacak. T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 06 Temmuz 2023. https://csb.gov.tr/bakan-ozhaseki-deprem-bolgesinde-yilsonuna-kadar-319-bin-konut-tamamlanacak-bakanlik-faaliyetleri-38719

Ranjitkar ve Upadhyay, S. (2015). Post earthquake debris management: Challenges and opportunities. *Rural Infrastructure*, 6(6), Bhadra 2072, 71-78.

Reuters (2023). EBRD to invest 1.5 bln euros in Turkey's earthquake-hit regions. 9 March 2023. https://www.reuters.com/world/middle-east/ebrd-invest-15-bln-euros-turkeys-earthquake-hit-regions-2023-03-09/

Riga, G. and Balocchi, P. (2017). Aftershocks Identification and Classification. *Journal of Earthquake Research,* 6(3), July 13, 2017.

Sarı, D. (2023). EBRD to invest up to €1.5 billion in Türkiye's earthquake-hit region. 9 March 2023. https://www.ebrd.com/news/2023/ebrd-to-invest-up-to-15-billion-in-trkiyes-earthquakehit-region.html

Stannard, M.; Galloway, B.; Brunsdon, D.; Wood, P.; Beattie, G.; McCarthy, S.; Toner, R.; Clark, A.; Nolan, J.; and Stoecklein, A. (2014). *Field Guide: Rapid post disaster- Building usability assessment-earthquakes.* Ministery of Business Innovation and Employment, New Zeland.

Sünbül, F. (2021). Artçı Depremler Üzerinde Oluşan Gerilme Değişimlerinin Coğrafi ve İstatistiksel Dağılımlarının İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 51, 375-398

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023a). 2023 Yılı itibarıyla merkezi yönetim bütçe istatistikleri, Bütçe gelir tabloları. https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibarıyla-merkezi-yonetim-butce-istatistikleri-2004-2019

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023b). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri raporu. 17 Mart 2023. https://www.hmb.gov.tr/haberler/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023a). Türkiye earthquakes recovery and reconstruction assessment

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023b). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf

TRTHaber (2023a). "Türkiye Tek Yürek" kampanyasında rekor bağış toplandı. 16 Şubat 2023. https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-tek-yurek-kampanyasinda-rekor-bagis-toplandi-746649.html

TRTHaber (2023b). Depremden etkilenen işletmelere faizsiz kredi imkanı. 11 Mart 2023. https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/depremden-etkilenen-isletmelere-faizsiz-kredi-imkani-752221.html

TÜİK (2023). https://data.tuik.gov.tr/

UNDP (2023a). Toparlanma yol haritası çizen UNDP, depremin vurduğu Türkiye için dayanışma çağrısı yaptı. 27 Mart 2023. https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/toparlanma-yol-haritasi-cizen-undp-depremin-vurdugu-turkiye-icin-dayanisma-cagrisi-yapti

UNDP (2023b). Recovery and reconstruction after 2023 the earthquakes in Türkiye, UNDP offer and propose projects.

Uz, İ.; Çetin, M.; Kodik Songur, M.; Güvenç, E.; Karbek Akarca, F.; and Ersel, M. (2022). Emergency department management after the 2020 Aegean Sea-İzmir earthquake. *Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi*, 28(3), 361-368. DOI: 10.14744/tjtes.2021.89679

http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/depremnedir/index.htm

https://deprem.aku.edu.tr/depremlerin-olusumu-ve-turleri/

TÜRK SİYASAL HAYATINDA
KÂZIM KARABEKİR

Ali Çiftçi

nobel bilimsel

TÜRK SİYASAL HAYATINDA KÂZIM KARABEKİR

Ali Çiftçi

Yayın No.: 1694
ISBN: 978-625-398-694-0
E-ISBN: 978-625-398-693-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çiftçi, Ali.
Türk Siyasal Hayatında Kâzım Karabekir / Ali Çiftçi
1. Basım, XIV + 508 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-694-0
E-ISBN: 978-625-398-693-3
1. Karabekir 2. Türk Siyasal Hayatı 3. Cumhuriyet Tarihi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

KISALTMALAR ..... **xiii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KARABEKİR'İN ÇOCUKLUĞU, AİLE HAYATI VE EĞİTİMİ **7**

1.1. KARABEKİR'İN ÇOCUKLUK VE GENÇLİK YILLARI 7
1.1.1. Çocukluğunda Başlayan 2. Abdülhamit Karşıtlığı 10
1.1.2. 1890: Karabekir'in Dayısı, Büyük Okyanus'ta Batan Ertuğrul Fırkateyni'nde Ölenler Arasında 11
1.1.3. Türk Siyasal Hayatında Yer Alan Akrabaları 12
1.2. KARABEKİR'İN ASKERLİK MESLEĞİNE GİRİŞİ VE SONRASI 16
1.2.1. Manastır'da Çetelerle Sıcak Savaş 17
1.2.2. Osmanlı'da Etnik Ayrışmalar, Çare Arayışları ve Karabekir'in Tepkileri 19
1.2.3. Şerif Hüseyin'e Beddua 20
1.2.4. Müslüman Halkların İradesi Ayrıştırıcı Milliyetçilikten Yana mıdır? 21
1.2.5. Ünlülerle Yollarının Kesişmesi 25
1.2.6. Karabekir'de Gelişen Türkçülük Düşüncesi 26
1.3. KARABEKİR'İN İTTİHAT VE TERAKKİ İLE İLİŞKİSİ 29
1.3.1. İttihat ve Terakki'ye Giden Yol 32
1.3.2. Karabekir'in İTC İçindeki Yeri 35
1.3.3. Karabekir Bir Vesayet Rejimi mi Öneriyor? 39
1.3.4. 31 Mart Ayaklanması'nın Bastırılması ve Karabekir'in Yeri 40
1.3.5. Arnavutluk Harekâtı 43
1.3.6. 1911'de "Karabekir" Soyadını Alıyor 44
1.3.7. Balkan Savaşları: Karabekir Bulgarlara Esir Düşüyor 45
1.3.8. Askerin Siyaset Yapması ve Balkan Savaşı Yenilgisi 46
1.4. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE KÂZIM KARABEKİR 47
1.4.1. Karabekir Karargâhtan Uzaklaştırılıyor 48

1.4.2. Millî Mücadele Kadroları ile İT Kadroları Farkı 50
1.4.3. Büyük Savaş'ta M. Kemal Paşa ile 3 Ay Yolları Kesişiyor 51

İKİNCİ BÖLÜM
MÜTAREKE DÖNEMİ VE MİLLÎ MÜCADELE HAZIRLIKLARINDA KARABEKİR 57

2.1. MİLLÎ MÜCADELE'NİN BAŞLANGICINA KADAR 57
2.1.1. Karabekir İleri Gelenlerle Ülkenin Durumunu Görüşüyor 58
2.1.2. Karabekir Siyasal Çözüme Karşı Çıkıyor 60
2.1.3. Mustafa Kemal Paşa ile Tarihî Şişli Görüşmesi 63
2.1.4. Şişli Görüşmesi Tartışmalara Yol Açıyor 63
2.1.5. Samsun'a Çıkış Bir Sürgün müydü? 66
2.1.6. "Başlangıç 19 Mayıs Değil" 68
2.2.TARİH YAZIMI VE KARABEKİR'İN ESERLERİ 68
2.2.1. Karabekir'in Yazıcılığı 68
2.2.2. Hatıralardan Doğru Tarih Bilgisi Öğrenmek 70
2.2.3. Karabekir'in Eserleri 75
2.3. KÂZIM KARABEKİR'İN KİMLİĞİ VE KİŞİLİĞİ 77
2.3.1. Karabekir'in Aidiyeti 77
2.3.2. Karabekir'in Kişiliği 79
2.3.3. Kâzım Karabekir'in Din ile İlgili Tutumu ve Düşünceleri 84
2.3.4. Karabekir'in Peygamber ve Kâbe Rüyası 85
2.3.5. Toplum Hayatında Dinin Yeri 86
2.4. TOPLUM HAYATININ MODERNLEŞMESİ - SEÇKİNCİLİK 90
2.4.1. Seçkinci Cumhuriyet Kuşağı 90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÂZIM KARABEKİR'İN BİRİNCİ DEVRE SİYASAL HAYATININ BAŞI 93

3.1. MİLLÎ MÜCADELE BAŞINDAN SALTANATIN KALDIRILMASINA KADAR 93
3.1.1. Uzlaşma mı, Direniş mi? 93
3.1.2. Amasya Buluşması, Genelge ve Direniş Kararı 97
3.1.3. Bolşevik Olalım mı? 100
3.1.4. Rusya ile Komünizm Pazarlığı mı? 102
3.1.5. M. Kemal Paşa Neden İstanbul'a Geri Çağrılıyor? 104
3.2. MUSTAFA KEMAL PAŞA İSTİFA EDİYOR, KARABEKİR ONA BAĞLILIĞINI BİLDİRİYOR 106
3.2.1. Bir Dönüm Noktası: 9 Temmuz 106

3.2.2. Karabekir Bir Teşekkür Bile Alamamaktan Yakınıyor 109
3.3. ERZURUM KONGRESİ VE KÂZIM KARABEKİR'İN ROLÜ..... 110
3.3.1. Karabekir – Rawlinson İlişkileri 110
3.3.2. Kongre Çalışmaları 114
3.3.3. M. Kemal Paşa'nın Kongreye Girişi ve Başkanlığı Sorunu 116
3.3.4. Kongrenin Sonuçları..... 118
3.3.5. Millî Mücadelede Liderlik Sorunu ve Karabekir 121
3.3.5.1. İstanbul ile İlişkiler Bağlamında 121
3.3.5.2. Siyasal Liderlik Bağlamında 123
3.3.6. Karabekir M. Kemal'in Liderliğine Karşı mıydı?..... 125
3.4. SİVAS KONGRESİ, ANLAMI VE KÂZIM KARABEKİR'İN TEPKİLERİ 128
3.4.1. Erzurum-Sivas Ayrılığı 131
3.4.2. Halit Paşa Olayı 132
3.4.3. Manda Tartışması ve Pabuççu Muştası Taktiği 133
3.4.4. Damat Ferit Paşa Hükûmeti ile Mücadele 135
3.4.5.Karabekir'in Kongre Değerlendirmeleri ve Zihnindeki Doğu-Batı Ayrımı..... 136
3.4.6. Doğu Anadolu'da Karabekir Liderliğinde Geçici Hükûmet mi? 138
3.4.7. Ali Rıza Paşa Hükûmeti ve Seçim Kararı 140
3.5. AMASYA GÖRÜŞMESİ VE PROTOKOLLERİ..... 140
3.5.1. Protokollerde Neler Vardı? 141
3.5.2. Heyet-i Temsiliye Nerede Çalışmalı, Meclis Nerede Toplanmalıdır? 142
3.5.3. Karabekir, HT Üyelerini İkna Ediyor 143
3.5.4. Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Millî Mücadele'ye Karşı Sivas Çıkarması 146
3.6. MECLİS-İ MEBUSAN AÇILDIKTAN SONRA KÂZIM KARABEKİR'İN SİYASAL TUTUMU 149
3.6.1. Karabekir, Heyet-i Temsiliye'nin Dağılmasını İstiyor..... 149
3.6.2. İstanbul'un İşgali ve Meclis-i Müessisan (Kurucu Meclis) Tartışması - Karabekir'in Tutumu Değişiyor 152
3.7. ERMENİSTAN HAREKÂTI VE KÂZIM KARABEKİR..... 154
3.7.1. Şark Fatihi ya da Ermenistan Fatihi Karabekir..... 154
3.7.2. Karabekir "Sevr"e Sert Şekilde Karşı Çıkıyor 160
3.7.3. Erzurum'da Halk Hükûmeti Girişimi (HHG)-Erzurum Merkezli Bölgeci Hareket..... 162
3.8. DOĞU HAREKÂTI SONRASI KARABEKİR'İN FAALİYETLERİ 168
3.8.1. Eğitimci Yönüyle Karabekir 169
3.8.2. Basın-Yayın Alanında Karabekir ve Varlık Gazetesi 170

3.9. MİLLÎ MÜCADELE'DE BOLŞEVİKLİK TARTIŞMALARI VE KARABEKİR 172
3.9.1. Bolşevikleşme Bir Taktik İdi 179
3.10. ENVERCİLİK VE KARABEKİR'İN ENVERCİLİĞİ TARTIŞMASI 183
3.11. KARABEKİR'İN BARIŞ DÖNEMİ İÇİN ÖNERİLERİ 190
3.11.1. "İstanbul Hilâfet ve Saltanat Merkezi Olsun, Başkent Anadolu'ya Taşınsın" 190
3.11.2. "M. Kemal Başkomutan Olsun, Ben Meclis Başkanı Olayım" 191
3.11.3. Büyük Uzmanlar Meclisi Önerisi 192
3.11.4. Karabekir İstiklal Marşı'nı Beğenmiyor 194

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SALTANATIN KALDIRILMASINDAN TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASININ KURULUŞUNA KADAR 197

4.1. KARABEKİR'İN TBMM'YE DÖNÜŞÜ VE SALTANATIN KALDIRILMASI 197
4.1.1. Karabekir "Ben de Varım" Diyor 198
4.1.2. Mustafa Kemal Paşa Halife-Sultan Olmak İstedi mi? 200
4.1.3. Tek Adam Yönetimi mi, Kolektif Liderlik mi? 203
4.1.4. Diktatörlük Tartışması 206
4.1.5. Karabekir'in Bir Yönetim Biçimi Olarak "Cumhuriyet"e Yaklaşımı 208
4.1.7. Karabekir, "Paşalar Oligarşisi" mi İstiyordu? 216
4.2. KARABEKİR'İN SALTANAT SONRASINDAKİ FAALİYETLERİ VE YENİ DÖNEME İLİŞKİN GÖZLEMLERİ 217
4.2.1. İzmir Yollarında 218
4.2.2. Karabekir, Mustafa Kemal Paşa'nın Nikâh Şahidi 221
4.2.3. Karabekir Latin Harflerine Direniyor 221
4.2.4. Yeni Seçimle Yeni Meclise Doğru 224
4.2.5. Sinema Projesi 225
4.3. MUSTAFA KEMAL'İN YENİ ÇEVRESİ VE FALİH RIFKI ÖRNEĞİ 226
4.3.1. Karabekir ile M. Kemal'in Arasının Soğuması 229
4.4. LOZAN'DAN ESEN RÜZGÂRLAR VE TÜRKİYE'NİN DÖNÜM NOKTASI 231
4.5. KARABEKİR'İN BAŞBAKANLIĞI SORUNU 233
4.6. DOĞU CEPHESİ'NE VEDA GEZİSİ 234
4.6.1. Karabekir Cumhuriyet İlan Edildiğini Trabzon'da İken Öğreniyor 236
4.6.2. Yurt Gezisi İzlenimleri 237
4.7. BİRİNCİ GAZETECİLER DAVASI 239
4.8. HARP OYUNU MU SİYASİ OYUN MU? 241

4.9. HALİFELİĞİN KALDIRILMASI 242
4.9.1 Karabekir Halifeliğin Kaldırılışını Eleştiriyor 243
4.10. MUSUL TARTIŞMASI 247
4.10.1. Musul'u Askerî Yolla Alalım mı? 249
4.10.2. Dış Politikada Gerçekçilik ve Oportünizm 251
4.11. KÂZIM KARABEKİR EVLENİYOR 253
4.12. KARMA EĞİTİM DOĞRU MU? 254
4.13. İÇ VE DIŞ SİYASETTE GERGİNLİKLER VE AYRIŞAN YOLLAR 254
4.14. KARABEKİR'E YAPILAN GÖREV TEKLİFLERİ 255
4.15. KARABEKİR ASKERLİĞİ BIRAKIP MECLİSE DÖNÜYOR 257
4.15.1. "İngiltere ile Savaşı Biz Önledik" 258
4.15.2. Paşalar Atatürk'e Komplo mu Kuruyor? 258
4.15.3. Asker-Siyaset İlişkileri ve Paşalar Oligarşisi Tartışması 261

BEŞİNCİ BÖLÜM
TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI (TCF) VE KARABEKİR 263

5.1. KARABEKİR'İN DÜŞÜNCE YAPISI VE TCF'YE GİDEN YOL 263
5.1.1. İlk Düğme Yanlış İliklenince 264
5.1.2. Düşünce Farklılıkları Belirginleşiyor 266
5.1.3. Cumhuriyet'in İlk Muhalefet Partisi Doğuyor 268
5.1.4. Atatürk'ün Çevresi Sorunu 270
5.2. TCF KURULUYOR 272
5.2.1. CHF'de TCF Paniği 276
5.2.2. TCF'ye Yaklaşımlar 277
5.2.3. Basında ve Kamuoyunda TCF Nasıl Karşılandı? 277
5.2.4. Kamuoyunda TCF Değerlendirmeleri 279
5.2.5. Kendi Belgelerine Göre TCF'nin Siyasal Kimliği 279
5.2.6. Karabekir'e ve TCF Programına Tutarsızlık Eleştirileri 284
5.2.7. TCF: Bir Örtük Koalisyon mu? 285
5.2.8. TCF ile İT Arasında Kurulan İlişki 287
5.2.9. TCF'nin Siyasal Yelpazedeki Yeri 289
5.2.10. Atatürk'ün TCF Değerlendirmesi 290
5.2.11. Dış Basında TCF 294
5.3. TCF GENEL BAŞKANI KARABEKİR'İN TBMM'DEKİ KONUŞMALARI 295
5.3.1. Askerî Şûra Hakkında 295
5.3.2. Çocuk Eğitimi-Çocuk Davası 297

5.3.3. Karabekir Doğunun Kurtarıcısı mı? 299
5.3.4. Şeyh Sait Ayaklanması 300
5.3.5. Doğuda Sıkıyönetim İlan Ediliyor 302
5.3.6. İsmet Paşalı Yıllar Başlıyor 302
5.3.9. Karabekir, İstiklal Mahkemelerinin Çalışma Usulüne İtiraz Ediyor 307
5.3.10. Şeyh Sait Olayı Siyasal Hayatı Derinden Etkiliyor 308
5.3.10.1. Tek Partili Dönem Başlıyor 308
5.3.11. Ayaklanmanın Sebebi ve Amacı Neydi? 310
5.3.12. TCF İçin Tehlike Çanları Çalıyor 315
5.3.13. İsyanın Siyasal Faturası ve Sonuçları 319
5.3.14. TCF Hükûmet Kararıyla Kapatılıyor 319
5.3.15. TCF Kapatıldıktan Sonra 321
5.3.16. Kapatma Sonrası Karabekir'in Faaliyetleri 323
5.3.17. Paşalar Haysiyet Mücadelesi Veriyor 323
5.3.18. Kapatmadan Sonra İktidar-Muhalefet İlişkileri 324
5.4. ATATÜRK'E İZMİR SUİKASTİ GİRİŞİMİ (İSG) 328
5.4.1. Gergin Ortam ve Suikastle Siyasi Sonuç Alma Geleneği 328
5.4.2. İSG'ye Doğru 329
5.4.3. Üç Grup İnsan Yargılanıyor - Karabekir de Bunlar Arasında 332
5.4.4. Karabekir'in Tutuklanması Şaşkınlığa Yol Açıyor 333
5.4.5. Yargılamalar Başlıyor 336
5.4.6. Neyle Suçlanıyorlardı? 336
5.4.7. Faik Günday Karabekir'i Suçluyor 339
5.4.9. İSG Hakkında Bazı Yorumlar 350

ALTINCI BÖLÜM
KARABEKİR'İN MENKUBİYET YILLARI-BİRİNCİ DEVRE SİYASAL HAYATINDAN SONRASI . 353

6.1. TASFİYE VE SONRASI 353
6.1.1. Geriye Dönük Hesaplaşma 354
6.1.2. "Toplum Yapımız Bozuluyor" 356
6.1.3. Karabekir, Muhalefetini Sürdürüyor:
"Cumhuriyetten Beklenenler Gerçekleşmedi" 356
6.1.4. Hürriyet Ertelenemez 358
6.1.5. Karabekir Kendisini Mithat Paşa'ya Benzetiyor 360
6.1.6. Sultan Abdülhamit Kritiği 361
6.1.7. 1930'da TCF Tekrar mı Sahneye Çıkıyor? 362

6.1.8. Menemen Olayı ile Muhalefet Tekrar Bastırılıyor 363
6.2. ATATÜRK'ÜN ÇOK PARTİLİ HAYATA BAKIŞI NASILDI? 366
6.2.1. 1931 Seçimlerinde Karabekir Milletvekili Seçil(e)medi 370
6.2.2. Basın Yoluyla Millî Mücadele Hesaplaşması 371
6.2.3. Rawlinson'un Kongreyi Basma Tehdidi 375
6.2.4. Millî Mücadele'nin Lideri Kim Olsun? 375
6.2.5. Karabekir'in Kitabı Toplatılıp Yakılıyor 376
6.2.7. Yapılanlardan Kim Sorumlu? 379
6.2.8. 1933 Yılında Karabekir'e Yapılan Milletvekilliği Önerisi 380
6.2.9. Maddi Sıkıntı Aile Yadigârını Sattırıyor 381
6.2.10. Karabekir ile Atatürk'ün Barışması Sağlanamıyor 384
6.2.11. Karabekir Evinde Kitaplarıyla ve Yazılarıyla Meşgul 386

YEDİNCİ BÖLÜM
KÂZIM KARABEKİR'İN İKİNCİ DEVRE SİYASAL HAYATI 389

7.1. SİYASAL HAYATA VE CHP'YE DÖNÜŞÜ 389
7.1.1. Atatürk'ün Ölümü, Cenaze Töreni ve Karabekir 389
7.1.2. Küskünler Rejimle/Sistemle Barış(tırıl)ıyor 390
7.1.3. Karabekir'in CHP'ye Dönüşü Eleştiriliyor 392
7.1.4. Karabekir, Cumhurbaşkanı Olmak İstedi mi? 393
7.1.5. Karabekir, 15 Yıl Sonra Neden CHP'ye Döndü? 393
7.2. İKİNCİ DEVRE SİYASAL HAYATINDA TBMM GÖREVİ 395
7.2.1. Karabekir Millî Mücadele Tartışmasıyla Tekrar Gündemde 397
7.2.2. Yeni Dönemde Karabekir-İnönü İlişkileri 400
7.2.3. Karabekir'in İkinci Devre Siyasal Hayatında Bazı TBMM Konuşmaları 402
7.2.4. Kalkınma Merkezleri ya da Köy-Kent, Tarım-Kent Projeleri 403
7.2.5. Köy Enstitüleri ve Karabekir 405
7.2.6. Yasama Dokunulmazlığı Ne Zaman Kalksın? 408
7.2.7. TİTE Kuruluyor 409
7.2.8. Varlık Vergisi 410
7.2.9. Sosyal Hayata İlişkin Gözlem ve Önerileri – Aydınlarla Halk İlişkisi, Üniversite, Bakımsız Çocuklar 411
7.2.10. Çiftçi Dostu Karabekir 413
7.2.11. "Boğazlar Boğazımız, Kars ve Ardahan da Belimizdir" 414
7.3. ÇOK PARTİLİ DÖNEM'DE KÂZIM KARABEKİR 418
7.3.1. TCF Canlandırılıyor mu? 418

7.3.3. CHP-DP Mücadelesi'nde Karabekir'in Yeri 425
7.3.4. Karabekir'den DP'ye Karşı Bildiri 426
7.3.5. Muhalefette Ayrı İktidarda Ayrı Düşünen Karabekir 428
7.3.6. "Mareşal Çakmak"a Karşı "Şark Fatihi Karabekir" 430
7.3.7. Karabekir'in TBMM Başkanı Seçilmesi 432
7.3.8. Anadolucular Akımı ve Karabekir 434
7.3.9. CHP'de Dönüşüm Kurultayı ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi 437
7.3.10. CHP'de Ilımlılaşma ve Karabekir 438
7.3.11. Kâzım Karabekir'in Ölümü 440
7.3.12. Karabekir'in Ölümü Üzerine Yazılanlar 444

SONUÇ 447

EKLER 457

KAYNAKÇA 495

KAYNAKÇA

I- BELGELER

BCA: 030..10.0.0 / 75.497..4 (4.1.1939).

BCA: 030.18.1.1 / 1.12.7.

BCA: 030.01 / 60.369.5.

BCA: 930..1.0.0 / 3.40..1

BCA: 30..10.0.0 / 46.299.12

BCA: 490.01/ 1.1.1

BCA: 490.01. 344 / 1439-5.

BCA: 490.01/9.46.12

BCA: 030.18./14.32.19.

BCA: 030.10 / 74.483.18.

BCA: 030..10.0.0 47.300..6.

BCA: 030.10/ 74.485.6

BCA: 030.10.0.0 / 45.290..41

BCA: 030.11.1 / 36.33.7 (5.12.1927)

BOA, HR. SYS, 2608/6 1.

BOA, HR. SYS, 2606/1 30.

BOA, HR. SYS, 2606/2 9, 10.

BOA, HR. SYS, 2608/6 6.

BOA, BEO. SYS, 34-64/V 4.

BOA, BEO.SYS, 34-64/III 2.

Records Of The Department Of State Relating To Internal Affairs Of Turkey, 1910-29, Roll 5, 867.00 Political Affairs, 867.00/478-704.

TİTE Arşivi, Sıra no: 2273, Kutu no: 75, Belge no: 29-2.

TİTE Arşivi, Sıra no: 705, Kutu no: 18, Belge no: 80.

TİTE Arşivi, Sıra no: 2273, Kutu no: 75, Belge no: 29-4.

TİTE Arşivi, Sıra no: 708, Kutu no: 19, Belge no: 44.

TİTE Arşivi, sıra no: 2273, Kutu no: 75, Belge no. 29-1.

TİTE Arşivi, Sıra no: 2180, Kutu no: 70, Belge no: 35.

TBMM Arşivi, Ankara (2) İstiklâl Mahkemesi Karar Defteri, 31. 12. 1341 –4.1.1927, Karar No: 111, Esas No: 69.

II- KİTAP VE MAKALELER

ADIVAR, Halide Edip, **Türkün Ateşle İmtihanı,** Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Yer Yok, 1998.

AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları,** İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1994.

AĞAOĞLU, Samet, **Kuvayı Milliye Ruhu,** Kaynak Yayınları, 2. Baskı, 1999.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki,** Kaynak Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1986(?).

AHMET FAİK GÜNDAY'ın Hayat ve Hatıraları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haz: Süleyman Yatak, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1986.

AL, Emel, **Millî Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki ve Bolşevizm,** yayımlanmamış doktora tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKAL, Emel, **Millî Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm,** TÜSTAV (Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı) Yayınları, İstanbul, 2002.

AKAY, Mehmet, "Kâzım Karabekir'i Anarken", **Adalet gazetesi,** 26 Ocak 1979.

AKGÜN, Seçil, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik, 1924-1928**, Turhan Kitabevi, Ankara.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2006.

-------, **Şeriatçı Bir Ayaklanma-31 Mart Olayı**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 1994.

-------, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele,** Cilt 1-2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1998.

-------, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi,** 2 Cilt, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Yer yok, 1997.

-------, **Türkiye'nin Önünde Üç Model,** Telos Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1997.

-------, **Atatürkçü Partiyi Kurmanın Sırası Geldi,** İmaj Yayınevi, Ankara, 2002.

-------, "Notes On Kâzım Karabekir's Commitee Of Union And Progress (1896-1909)", **Essays in Ottoman-Turkish Political History,** The ISIS Press, First Printing, Istanbul, 2000.

-------, "Mustafa Kemal Atatürk'ün İktidar Yolu", **Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk**, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayını, İstanbul, 1983.

-------, "1919 Sonu ve 1920 Başında Saray İle Sivas Arasında İdeolojik Mücadele", **A.Ü., S.B.F. Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, Ocak-Aralık 1981, Cilt XXXVI.

-------, "DP'nin Karşı Devrimi", **Radikal,** 14. 05. 2000.

-------, "Yetmiş Beş Yılın Hesabı", **Mülkiye Dergisi,** Sayı: 213, Yıl: 32, Cilt XXII, Kasım-Aralık 1998.

AKÜNAL, Dündar, "Kâzım Karabekir Paşanın Başvekilliği", **Tarih ve Toplum**, Aralık 1986.

AKYOL, Taha, **Ama Hangi Atatürk**, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

ALİYEF, Hamit, "Kemal Atatürk'ün Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasında Dostluğun Kurulması ve Sağlamlaştırılmasındaki Rolü", **A.Ü., S.B.F. Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, Ocak-Aralık 1981, Cilt XXXVI.

ALKAN, Ahmet Turan, **İstiklâl Mahkemeleri,** Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993.

ALKAN, Necmettin, **Mutlakiyetten Meşrutiyete 2. Abdülhamid ve Jön Türkler, 1889-1908,** Selis Kitaplar, 1. Baskı, İstanbul, 2009.

ALKAN, Necmettin, **Selanik'in Yükselişi,** Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

ALTAY, Fahrettin, **10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922,** İnsel Yayınları, İstanbul, 1970.

ANIL, Yaşar Şahin, **Mahkeme Tutanaklarına Göre Menemen İrtica Olayı Davası**, Kastaş Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2007.

APAK, Kemalettin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi,** İstanbul, 1958.

ARIBURNU, Kemal, **Sivas Kongresi: Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997.

ARIKOĞLU, Damar, **Hâtıralarım,** Yayınevi yok, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1961.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, 1914-1990,** Cilt 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 1993.

ARMSTRONG, H. C, **Bozkurt,** Çev: Gül Çağalı Güven, Arba Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2000.

ASLAN, Seyfettin; Tahir Dündar, "Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri", **Mukaddime**, Sayı 5, Cilt 1, Yıl: 2014, ss. 27-44.

(ATATÜRK), Mustafa Kemal, **Nutuk,** Cilt 1-2, TTK Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara 1989.

-------, **Nutuk,** Cilt 3 (Vesikalar), TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1999.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya,** 5 Cilt, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Yer yok, 1999.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 1-3, ATAM Yayınları, Ankara, 1997.

-------, "Güzel Vatanperverlik", **Dergâh,** Haziran 1337/1921, No: 5, sene:1, Cild: 1.

ATEŞ, Nevin Yurdsever, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,** Sarmal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1994.

ATEŞ, Sami, "Atatürk'ün Anadolu'ya Geçişi, **Adalet,** 4 Mart 1984.

AVCIOĞLU, Doğan, **Millî Kurtuluş Tarihi-1838'den 1995'e,** İkinci Kitap, Tekin Yayınevi, Üçüncü Basım, İstanbul, 1978.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam,** Cilt 1, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, Yıl yok.

-------, **Tek Adam,** Cilt 2, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, Yıl yok.

-------, **Tek Adam,** Cilt 3, Remzi Kitabevi, 2. Basılış, İstanbul, 1966.

-------, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, 1914-1922**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

AYICI, Mehmet Arif, **Anadolu İnkılabı-Millî Mücadele Anıları, 1919-1923,** Arba Yayınları, İkinci Baskı, Yay. Hazırlayan: Bülent Demirbaş, İstanbul, 1992.

AYASBEYOĞLU, A. Nevzat, **Kâzım Karabekir,** Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1958.

AYBARS, Ergün, "Türkiye'de Demokrasinin Temellerinin Atılmasında 1923-1927 Dönemi", **Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 1, Yıl: 1986.

-------, **İstiklâl Mahkemeleri, 1920-1927,** Cilt 1-2, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İzmir, 1988.

AYSAL, Necdet, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi,** Sayı 37-38, Mayıs-Kasım 2006, ss. 15-53.

BARANSELİ, Z. Mahir, **Doğunun Kurtarıcısı Kâzım Karabekir,** Kâzım Karabekir Heykelini Yaptırma ve İdame Ettirme Derneği Yayınları, No: 1, Yıl yok.

BARUTÇU, Faik Ahmet, **Siyasî Hatıralar,** Cilt 2, 21. Yüzyıl Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001.

BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım**, Yay. Ve yıl yok, Baha Matbaası, İstanbul.

BAYCAN, Nusret, "Çeşitli Cephelerde Kâzım Karabekir", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt: IV, Mart 1988, Sayı: II'den ayrı basım, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

BAYKARA, Tuncer, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşunu Hazırlayan Durum ve Olaylar", Hacettepe Üniversitesi **Edebiyat Fakültesi Dergisi** (Türkiye'de Demokrasi Hareketleri Konferansı), Cilt 4, Sayı: 1, Yıl: 1986.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1995.

-------, "Mustafa Suphi ve Millî Mücadeleye Elkoymaya Çalışan Başı Dışarda Akımlar", **Belleten,** Cilt XXXV, Ekim 1971, TTK Yayını, Sayı: 140.

CEBESOY, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2000.

-------, **Siyasî Hatıralar**, Cilt 2, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

-------, **Sınıf Arkadaşım Atatürk,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz.

-------, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul, 1967.

-------, **Millî Mücadele Hatıraları,** Cilt 1, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953.

CEMAL, Behçet, **Şeyh Sait İsyanı,** Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

ÇALIŞKAN, Hıdır, **Türk Büyükleri,** Tarihî Kültür Dergisi Yayını, İstanbul, Yıl yok.

ÇANKAYA, Mücellitoğlu Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı),** Cilt 3, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.

ÇAVDAR, Kâzım, **Kâzım Karabekir,** Sobe Matbaası, Yay. Yok, İzmir, [1973].

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, Yıl yok.

-------, **İttihat ve Terakki,** İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1994.

-------, **"Müntehib-i Sanî"den Seçmene,** Verso Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1987.

-------, "[Atatürk ve Komünizm] Üzerine", **Yeni Marksizm ve Gelecek**, Sayı: 5, Bahar 1995.

ÇEÇEN, Anıl "Büyük Nutuk'ta Ulusal Sınırlar ve Uluslar arası Antlaşmalar", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak**, Yayına Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Ankara, 2003.

ÇELİK, Bilgin, "Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)", Dokuz Eylül Üniversitesi **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 12, Sayı: 1, Yıl: 2010.

ÇEVİK, Adem, **2. Abdülhamid'de Yanılanlar**, Ufuk Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2006.

ÇİFTÇİ, Ali, "Türkiye'nin Siyasal Modernleşmesinde Balkanlardan Gelen Etkiler: 1808 Alemdar Ordusu Ve 1909 Hareket Ordusu Örnekleri", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı 16, Yıl 2016, ss. 207-222.

DEDEBABA, Bedri Noyan, **Bütün Yönleriyle Bektaşîlik-Alevîlik,** Cilt 6, Ardıç Yayınları, Ankara, 2003.

DEMİRAY, Tahsin, **İstiklâl Harbimiz'in Müdafaası**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1969.

DENİZLİ, Hikmet, **Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri,** Kültür Bakanlığı Yayını, Birinci Baskı, Ankara, 1996.

DOĞAN, Avni, **Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası,** Dünya Yayınları, İstanbul, 1964.

DUMAN, Hasan, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**, Cilt 1, Yay. Yok (Kültür Bakanlığı Yay. ?) Ankara, 2000.

DUMONT, Paul, **Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev,** Çev: Server Tanilli, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Yer Yok, 1997.

DURSUN, Tuncay, **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

DURSUNOĞLU, Cevat, **Millî Mücadelede Erzurum**, Yay. Yok, Emek Matbaacılık, 2. Baskı, 1998.

DÜLGER, Bahadır, "Kâzım Karabekir Paşa" **Son Saat,** 28 Ocak 1948.

EDİP, Eşref, "Farmasonlar Tekrar Mücadele Sahnesine Çıkıyor", **İslâm-Türk Ansiklopedisi Muhitülmaarif Mecmuası,** Cilt 2, No: 94, Şubat 1948.

EKEN, Halit, **Eski Erzurum ve Trabzon Valisi (Kapancızade) Hamit Beyin Hatıra Defteri,** Atatürk Üniversitesi, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum, 1995, tez no: 42633.

ERER, Tekin, **Türkiye'de Parti Kavgaları,** Yay. ve yıl yok, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.

ERMAN, Azmi Nihat, **İzmir Suikasti ve İstiklâl Mahkemeleri,** Temel Yayınları, İstanbul, 1971.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti,** İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1990.

ERTÜRK, Hüsamettin, **İki Devrin Perde Arkası,** Yazan: Samih Nafiz Tansu, Ararat Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1969.

ESKİ, Mustafa, "Kâzım Karabekir Paşanın Kastamonu'dan Geçişi", **ATAM Dergisi,** Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı: 32.

EZHERLİ, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1920-1986,** TBMM Yayınları, No:10, Ankara, 1986.

Fevzi Çakmak ve Günlükleri, Haz: Nilüfer Hatemi, Cilt 2, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002.

FREY, Frederick W., **The Turkish Political Elite,** The Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge, 1965.

Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, Cilt 1, Kaynak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1992.

GİRİTLİ, İsmet, "Okunuşunun 75. Yılında Büyük Nutuk", **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Okuyarak Anlamak,** Yayına Haz: Dursun Ayan-M. Alper Parlak, Atam Yay., Ankara, 2003.

GİRİTLİOĞLU, Fahir, **Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii,** 2 Cilt, Yay.Yok, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.

GOLOĞLU, Mahmut, **Sivas Kongresi,** Başnur Matbaası, Yay. Yok, Ankara, 1969.

-------, **Devrimler ve Tepkileri, (1924-1930)**, Goloğlu Yayınları, Ankara, Yıl yok.

-------, **Erzurum Kongresi**, Nüve Matbaası, Yay. Yok, Ankara,1968.

GÖKBİLGİN, Tayyip, **Millî Mücadele Başlarken,** Birinci Kitap, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.

GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912-1922, Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

GÜNDÜZ, Asım, **Hatıralarım,** Dinleyen ve yazan: İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.

GÜNERİ, Süleyman Necati, **Hatıra Defteri**, Haz: Ali Birinci, Erzurum Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul, 1999.

GÜNEŞ İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı, (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Birinci Baskı, 1997.

HALİL PAŞA, **Bitmeyen Savaş,** Haz: Taylan Sorgun, Kamer Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.

HANİOĞLU, M. Şükrü, **The Young Turks in Opposition**, Oxford University Press, 1995.

HASIRCIOĞLU, Talat, "Kâzım Karabekir Mustafa Kemal Paşa'yı Tutuklamayı Reddediyor", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (BTTD),** Sayı: 4, Ocak 1968.

HÜSREV GEREDE'nin Anıları, Haz: Sami Önal, Literatür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2002.

İBRAHİM TEMO'nun İttihat ve Terakki Anıları, Yayına Hazırlayan: Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul, 2000.

İĞDEMİR, Uluğ, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları,** TTK Yayını, Ankara, 1975.

İNAN, Arı, **Tarihe Tanıklık Edenler**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997.

İNÖNÜ**,** İsmet**, Hatıralar,** 1. Kitap, Yay. Hazırlayan: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınları, 1. Basım, Ankara,1985.

-------, **Hatıralar,** 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 1987.

-------, **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, Haz. Sebahattin Selek, 3. Basım, Ankara, 2009.

-------, **Defterler (1919-1973)**, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, Haz: Ahmet Demirel, İstanbul, 2001.

İPEKÇİ, Abdi, **İnönü Atatürk'ü Anlatıyor,** Yenigün Haber Ajansı Yayını (Cumhuriyet gazetesinin armağanı), Yer yok, 1997.

İSLÂMOĞLU, Mustafa, **İslâmî Hareket-Anadolu,** Cilt 3, Denge Yayınları, İstanbul, 1993.

İSMET İNÖNÜ'NÜN HATIRALARI-Cumhuriyetin İlk Yılları, (1923-1938), Cilt 1, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Yer yok, 1998.

JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1989.

JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-Mudanya Mütarekesi'nden 1923 Sonuna Kadar**, TTK Yayını, II, 2. Baskı, Ankara, 1989.

KADRİ, Hüseyin Kâzım, **Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi**, Pınar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1992.

KALAFAT, Yaşar, **Şeyh Sait Olayı**, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 1992.

KANDEMİR, Feridun, **Kâzım Karabekir'in Yakılan Hatıraları Meselesinin İçyüzü,** Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964.

-------, "Anadolu'ya Geçmek İsteyen Enver Paşa Ne Yapacaktı, Ne Yapabilirdi, Ne Yapmak İstiyordu?" **Tarih Konuşuyor,** Cilt 6, Sayı: 32, Eylül 1966.

-------, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası, Yakın Tarihimiz Yayınları, Yıl yok, İstanbul.

-------, **İzmir Suikastinin İç Yüzü,** 2 Cilt, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul, 1955.

-------, **Kâzım Karabekir'in Yakılan Hatıraları Meselesinin İçyüzü,** Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964.

-------, **Kâzım Karabekir**, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İstanbul, 1948.

-------, **Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay**, Yakın Tarihimiz Yayınları, Sinan Matbaası, Yer yok, 1965.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** Cilt 1, TTK Yayını, 3. Baskı, Ankara, 1988.

KARABEKİR, Kâzım, **Paşaların Hesaplaşması (İstiklâl Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik),** Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

-------, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

-------, **Ermeni Dosyası**, Emre Yayınları, İstanbul, 1994(?).

-------, **Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu,** Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

-------, **Hayatım**, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

--------, **İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909**, Yayınevi yok, İstanbul, 1982.

-------, **Benlik** (Şiirler), Yayınevi ve yıl yok, İstanbul.

-------, **Bulgaristan Esareti ve Hatıralar-Notlar,** Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.

-------, **Birinci Cihan Harbine Neden Girdik**, Emre Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1995.

-------, **Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik**, Emre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

-------, **İstiklâl Harbimiz**, 5 Cilt, Emre Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2000.

-------, **Paşaların Kavgası,** Emre Yayınları, İstanbul, 1991.

-------, **Bir Düello ve Bir Suîkast,** Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

-------, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar,** Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul, 1997.

-------, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar,** 12 Cilt, Emre Yayınları, İstanbul, 1997.

-------, **Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar,** Cilt 4, Emre Yayınları, İstanbul, 1997.

-------, **Kürt Meselesi**, Emre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

-------, **Çocuklara Öğütlerim**, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

-------, **Çocuk Davamız**, Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

-------, **Şarkılı İbret,** 2. Baskı, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1340 (1924).

-------, **Memleketi**(mi)**n Evlâtlarına-Şarkılı İbret,** Çev-Haz: Armağan Elçi, 2. Tab'a, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1925(?).

-------, **Halâ Bu Mektep**, Kaynak Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1997.

-------, **Ermeni Mezalimi**, Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2000.

--------, **Sanayi Projeleri-Ülkümüz Kuvvetli Bir Türkiye'dir**, Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

-------, **İktisat Esaslarımız,** Emre Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2001.

-------, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

-------, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

-------, **İtalya-Habeş**, Tecelli Matbaası, Yayınevi yok, İstanbul, 1935.

-------, **İngiltere-İtalya ve Habeş Harbi**, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

-------, **Ankara'da Savaş Rüzgârları**, Emre Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

-------, **İstiklâl Harbimizde İttihat Terakki ve Enver Paşa,** 2 Cilt, Emre Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

-------, **Sırp-Bulgar Seferi,** Edirne Askerî Matbaası, 1328/1912.

-------, **Gizli Harp İstihbarat,** Berikan Yayınları, Ankara, 2001.

-------, **Günlükler (1906-1948)**, 2 Cilt, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009.

KARABEKİR, Timsal, "Çocuk Davamız", **Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler** içinde, Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Emine GÜRSOY-NASKALİ, Aylin KOÇ, İstanbul, 2003.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl,** İletişim Yayınları, 2. Basılış, İstanbul, 1984.

KARAMAN, Sami Sabit, **Trabzon ve Kars Hatıraları (1921-1922), İstiklâl Mücadelesi ve Enver Paşa,** Yer ve yay. Yok 1949.

-------, "Enver Paşa İle Nasıl Mücadele Ettim?" **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz,** 1. Meşrutiyet'ten Zamanımıza Kadar, Cilt 1, Sayı: 11, 10 Mayıs 1962.

KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi,** Afa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1967.

KÂZIM KARABEKİR'in **TBMM Arşivi'ndeki Hâl Tercümesi Belgesi**

KILIÇ Ali, **Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

----------, **İstiklâl Mahkemesi Hatıraları,** Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Yer yok, 1997.

KILIÇ, Sümer, **İzmir Suikasti,** Emre Yayınları, İstanbul, 1994.

KIRÇAK, Çağlar, **Meşrutiyetten Günümüze Gericilik (1876-1950),** 1. Kitap, Bilar Yayınları, Ankara, 1989.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **Kâzım Karabekir**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

--------, **Bütünüyle Erzurum Kongresi,** Cilt 1, Kültür Ofset, Ankara, 1993.

KİLİ, Suna, **Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1998.

----------, **Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli,** Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Yer yok, 1998.

KİLİ, Suna -A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, Yer ve yıl yok.

KİNROSS, Lord, **Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, Türkçesi: Necdet Sander, 12. Basım, İstanbul, 1994.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, "Birinci TBMM'den "Sol" Portreler", **Birinci Meclis**, Editör: Cemil Koçak, Sabancı Üniversitesi,, İstanbul, 1998.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938**, TİTE Yayını, Ankara, 1973.

KOÇAK, Cemil, "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye-1908-1980),** Cilt 4, Cem Yayınevi, 5. Basım, İstanbul, 1997.

KONGAR, Emre, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı,** Cilt 1-2, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Kâzım Karabekir ve Eğitim,** Çizgi Kitabevi Yayınları, 1. Basım, Konya, 2001.

KUTAY, Cemal, **Karabekir Ermenistan'ı Nasıl Yok Etti?**, Yay. Yok, Ercan Matbaası, İstanbul,1956.

-------, **Sohbetler-Türkiye Nereye Gidiyor?**, Yay. Yok, Sayı: 14, Ocak 1970.

KÜÇÜK, Yalçın, **Sırlar,** İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004.

-------, **Tekeliyet,** Cilt 1, İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1978.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

LİJPHART, Arend (ve diğerleri), **Çağdaş Demokrasiler,** Çev: Ergun Özbudun, Ersin Onulduran, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasî İlimler Derneği Ortak Yayını, Yale Üniversitesi, 1984.

MAREŞAL Fevzi Çakmak Açıklıyor, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

MEMMEDOVA, Güllü, **Karabekir Efsanesi,** Zaman [Yayını?], Bakü, 2001.

MEVLÂNZADE Rıfat, **Türkiye İnkılabının İçyüzü,** Pınar Yayınları, Birinci Basım, Haz: Metin Hasırcı, İstanbul, 1993.

MUMCU, Uğur, **Kürt-İslâm Ayaklanması 1919-1925,** Tekin Yayınevi, 2. Basım, Yer ve yıl yok.

-------, **Kâzım Karabekir Anlatıyor,** Tekin Yayınevi, 18. Basım, Yer ve yıl yok.

--------, **Gazi Paşa'ya Suikast,** Tekin Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 1992.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, **Yalan Söyleyen Tarih Utansın,** Cilt 4, Çile Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 1988.

-------, "Kâzım Karabekir Paşa niçin muhalefet safına geçti?", **Millî Gazete,** 7 Şubat 2003.

OKYAR, Osman -Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 1997.

OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Haz: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

ONAR, Mustafa, **Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları,** Cilt 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni-Siyasî Hatıralarım,** Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

--------, **Cehennem Değirmeni-Siyasî Hatıralarım,** Cilt 2, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

ÖLÇEN, Ali Nejat, **Kemalizmin Ekonomisi,** Güldikeni Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2000.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi, 1923, İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar**, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1968.

ÖNCÜ, Ali Servet, **Varlık Gazetesi** (21 Ağustos 1921-31 Aralık 1923), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez No: 94087, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2000.

ÖNDER, İzzettin, "Aşarın Kaldırılması", **Mülkiye Dergisi**, 43 (2), 2019, ss. 491-510.

ÖRGEEVREN, Ahmet Süreyya, **Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi,** Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖZALP, Kâzım, **Millî Mücadele, 1919-1922,** Cilt 1, TTK Yayını, 3. Baskı, Ankara, 1998.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yay., 13. Baskı, Ankara, 2012.

ÖZÇELİK, Ayfer, **Ali Fuat Cebesoy,** Akçağ Yayınları, Yer yok, 1993.

ÖZDAĞ, Ümit, **Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri),** Gündoğan Yayınları, 1. Basım, Ankara, 1991.

ÖZKAYA, Yücel, **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi,** Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi Yayını, Ankara, 1981.

PARLA, Taha, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları,** Cilt 1-Atatürk'ün Nutuk'u**,** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991.

----------, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları,** Cilt 2-Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991.

RAWLİNSON, Alfred, **Adventures In The Near East, 1918-1922,** Third Edition, London and New York, 1924.

RIZA NUR, **Hayat ve Hatıratım,** Cilt 3, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** Cilt 1, TTK Yayını, Ankara, 1993.

----------, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** Cilt 2, TTK Yayını, Ankara, 1994.

SAYAR, Ahmet Güner, **Bir İktisatçının Entellektüel Portresi-Sabri F. Ülgener,** Eren Yayınları, İstanbul, 1998.

SELÇUK, İlhan, **Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı**, Çağdaş Yayınları, 1. Kitap, 6. Baskı, İstanbul, 1994.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilâli**, Cilt 1, Kastaş Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1987.

SEMİZ, Yaşar, "Atatürk ve Kâzım Karabekir Paşa-Bir Dostluğun Dargınlığa Dönüşmesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** Selçuk Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Sayı: 4, Konya, 1997.

(SERTEL), M. Zekeriya, "Türkiye'nin Siyasî Tarihi", **Resimli Yıl,** Mart 1341/1925.

SEZGİN, Ömür, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu,** Birey ve Toplum Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1984.

SEZGİN, Ömür-Gencay Şaylan, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt 8, İletişim Yayınları.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2014.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları,** 1. Cilt (1920-1945), TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1989.

--------, **Dünyada ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar,** 4. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 1988.

SÖNMEZ, Pakize, **Atatürk'e İzmir Suikastinin İçyüzü**, Detay Yayıncılık, İstanbul, 1994.

ŞEHİDOĞLU, Süreyya H, **Bakû Kurultayı ve Millî Mücadeleye Sağdan Soldan El Koyma Çabaları,** Yayınevi ve yıl yok.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedi N., "İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey", **Belleten,** TTK Yayını, 1959, Cilt XXIII.

ŞİRİN, Funda Selçuk, "1930 Türkiyesinde Bir Muhalefet Örneği: Hür Adam Gazetesi", **Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 23, Yıl 2020, ss. 99-140.

TAHİR, Kemal, **Kurt Kanunu,** Bilgi Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1975.

TAMKOÇ, Metin, **The Warrior Diplomats,** University of Utah Press, Salt Lake City, 1976.

TAN, Altan, **Kürt Sorunu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

TANÖR, Bülent, **Türkiye'de Kongre İktidarları, (1918-1920),** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

TAŞKIRAN, Cemalettin, **Kâzım Karabekir Paşa-Askerî Hayatı ve Komutanlığı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

-------, **Millî Mücadelede Kâzım Karabekir Paşa,** ATAM Yayınları, Ankara, 1999.

TEKELİ, İlhan ve Selim İLKİN, **Kurtuluş Savaşı'nda Talât Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları,** TTK Yayınevi, Ankara, 1980.

TEKİN, Yusuf ve Çağatay Okutan, **Türk Siyasal Hayatı**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, **Ordu ve Politika,** Bedir Yayınları, İstanbul, 1967.

TEVETOĞLU, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar,** TTK Yayınları, Ankara, 1988.

-------, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", **Türk Kültürü,** Cilt 24, Yıl: XXIV, Sayı: 264, Nisan 1985.

TİMUR, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası,** İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1997.

-------, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş,** İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1991.

TOKER, Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1994.

TOPUZ, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi,** Remzi Kitabevi, 1. Basım, İstanbul, 2003.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasî Partiler, 1859-1952,** Arba Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

TUNCER, Erol, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler, 1877-1999,** TESAV Yayınları, Ankara, 2002.

TUNCER, Erol, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002),** TESAV Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925),** A.Ü. S.B.F. Yayınları, No:219-201, Ankara, 1967.

-------, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931),** Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1992.

TURAN, Abdulkadir, **Kürtlerde İslâmî Kimliğin Gelişmesi**, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2011.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi,** 2. Kitap (Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne), Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1998.

-------, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar,** TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1989.

TURGUT, Nükhet, **Siyasal Muhalefet**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1.Baskı, 1984.

Türk İstiklâl Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 1. Kısım, ATASE Yayını, 3. Baskı, Ankara, 1999.

Türk İstiklâl Harbi, 2. Cilt, Batı Cephesi, 2. Kısım, ATASE Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999.

Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen Ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1989.

Türkiye'de Siyasî Dernekler, Cilt 2, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1950.

Türk Parlamento Tarihi, 1. ve 2. Meşrutiyet, 2. Cilt, TBMM Yayınları, Ankara.

Türk Parlamento Tarihi, 1919-1923, Millî Mücadele ve 1. Dönem, Cilt 3, TBMM Yayınları, Ankara.

TÜRKEŞ, Alparslan, **Temel Görüşler**, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1976.

TÜTÜNCÜ, Ziya, **Kâzım Karabekir Paşa**, Milliyetçi Türkiye Yayınları, İstanbul, 1973.

ULUDAĞ, Zekeriya, "Kâzım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşünceleri" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 38, Temmuz 1997.

UNAT, Faik Reşit-Ali Cevat Bey, **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1985.

URAN, Hilmi, **Hâtıralarım,** Yay. Yok, Ankara, 1959.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1979.

ÜNLÜ, Barış, **Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar,** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002.

ÜNÜVAR, Veysel, **Kurtuluş Savaşı'nda Bolşeviklerle Sekiz Ay (1920-1921),** Göçebe Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.

VARDAR, Galip, **İttihâd ve Terakkî İçinde Dönenler**, Yazan: Samih Nafiz Tansu, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul, 2003.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları**, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

YALÇIN, Soner, **Efendi-Beyaz Türklerin Büyük Sırrı,** Doğan Kitap, 4. Baskı, İstanbul, 2004.

(YALMAN), Ahmet Emin, **Vatan** gazetesi, 30 Nisan 1339/1923.

YALMAN, Ahmet Emin, **Vatan,** 16 Temmuz 1946.

----------, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim,** Cilt 4, (1945-1971), Yenilik Basımevi, İstanbul, 1971.

YERASİMOS, Stefanos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye,** Cilt 3, 1. Dünya Savaşı'ndan 1971'e, Gözlem Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1976.

----------, **Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden "Millî Mücadele"ye,** Gözlem Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1979.

YEŞİL, Ahmet, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,** Cedit Neşriyat, Birinci Baskı, Ankara, 2002.

----------, **Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

YILMAZ, Durmuş, **Osmanlı'nın Son Yüzyılı – Cumhuriyete Giden Yol,** Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2001.

YÜKSEL, Müfit, **İslâmsız Kürdistan Hayali ve Ortadoğu**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2015.

ZURCHER, Erik Jan "Atatürk ve Muhalefet-1924'teki Çok Partili Demokrasi", **Tarih ve Toplum,** Ocak 1988.

--------, "Kâzım Karabekir ve İstiklâl Harbimiz Kitabı", **Tarih ve Toplum**, Aralık 1986.

--------, **Millî Mücadelede İttihatçılık**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003.

--------, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Türkçesi: Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, 1992.

III- TBMM TUTANAKLARI

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Ciltler: 1, 3, 4.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 9.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 10.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Ciltler: 1, 3, 12, 24, 25, 28.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Ciltler: 3, 4, 7, 10, 12, 13 (13/1), 14, 15, 16, 18, 19, 26, 27.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt: 29.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Ciltler: 2, 3, 4, 8, 10, 12, 15, 17, 20, 24, 25, 28, 29.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 7, Ciltler: 2, 4, 6, 7, 9, 17, 20, 24.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 8, Ciltler: 1, 2, 6, 7.
DÜSTUR, 3. Tertip, Cilt: 1-4 ve **DÜSTUR,** 3. Tertip (İkinci Basılış), Cilt 16.
Kavanin Mecmuası, Devre 1, Cilt: 1 ve Devre 2, Cilt: 3.

IV- DERGİLER VE GAZETELER

A- DERGİLER

Aksiyon,
ATAM Dergisi,
ATBD,
Belleten,
BTTD,
Doğan Güneş
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,
Hilâl,
Kemalist Ülkü,
Marksizm ve Gelecek
Meş'ale
Millet,
Mukaddime,
Mülkiye Dergisi,
Resimli Yıl,
SBF Dergisi,
Tarih Konuşuyor,
Tarih ve Medeniyet,
Tarih ve Toplum,
Teklif,

Toplumsal Tarih,
Türkiyat Araştırmaları Dergisi,
Türk Kültürü,
Yakın Tarihimiz

B- GAZETELER

Akşam,
Cumhuriyet,
Demirkırat,
Dünya,
Günaydın,
Hakimiyet-i Milliye,
Hür Adam,
Hürriyet,
İstiklâl,
Kuvvet,
Milliyet,
Son Saat,
TAN,
Tanin,
Tasvîr-i Efkâr,
Tercüman (Dünden Bugüne)
Tevhîd-i Efkâr,
Ulus,
Vakit,
Varlık,
Vatan,
Yeni Sabah,
Yeni Şafak
Zafer

V- ANSİKLOPEDİLER

Ana Britannica,
Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,
İslam Ansiklopedisi,
Türk Ansiklopedisi,
Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi

VI. İNTERNET KAYNAKLARI

www.tdk.gov.tr
www.ataturk.net
www.kimkimdir.gen.tr
www.emreyayinlari.com
www.bilkent.edu.tr
www.kultur.gov.tr

TÜRK SİYASİ HAYATINDA MİLLÎ NİZAM VE MİLLÎ SELAMET PARTİLERİ

Durmuş Ali Koltuk

nobel bilimsel

TÜRK SİYASİ HAYATINDA MİLLÎ NİZAM VE MİLLÎ SELAMET PARTİLERİ

Durmuş Ali Koltuk

Yayın No.: 1742
ISBN: 978-625-398-788-6
E-ISBN: 978-625-398-787-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Koltuk, Durmuş Ali.
Türk Siyasi Hayatında Millî Nizam ve Millî Selamet Partileri /Durmuş Ali Koltuk
1. Basım, IV + 202 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-788-6
E-ISBN: 978-625-398-787-9
1. Türk Siyaseti 2. Millî Nizam 3. Millî Selamet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRK SİYASİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ..... 5

1. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Din-Siyaset İlişkisi 5
2. Cumhuriyet Sonrası Türk Siyasi Hayatı 18
3. Tek Partili Yönetime Karşı Halkın Tutumu 29
4. CHP'de Büyük Değişim ve Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkışı 32
5. II. Dünya Savaşı Sonunda Türkiye'yi Etkileyen Dış Gelişmeler.....49

İKİNCİ BÖLÜM
A. TÜRK SİYASİ TARİHİNDE ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ 61

1. Demokrat Parti'nin (DP) Kuruluşu (7 Ocak 1946).....61
2. 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ve DP'nin İktidara Gelmesi 69

B. 27 MAYIS 1960 İHTİLALİ VE SONRASINDA TÜRK SİYASİ HAYATI.....77

1. 27 Mayıs'a Doğru Giden Süreçte İktidar-Muhalefet İlişkileri 77
2. İhtilal Sonrasında Genel Durum.....91
3. 1961 Sonrasında Siyasi Durum 102
4. 1965 Genel Seçimleri ve Adalet Partisi'nin Tek Başına İktidara Gelmesi 111

C. 1969 GENEL SEÇİMLERİ VE MİLLÎ NİZAM PARTİSİ'NİN KURULUŞU..115

1. 1969 Genel Seçimleri.....115
2- Millî Nizam Partisi'nin (MNP) Kuruluşu (26 Ocak 1970).....120
3- Türkiye'nin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durumu 127

D. 12 MART 1971 ASKERÎ MUHTIRASI VE SONRASI 128

1- Muhtıra Sonrası Siyasi Gelişmeler.....128

2- Millî Nizam Partisi'nin Anayasa Mahkemesi'nce Kapatılması (20 Mayıs 1971).....129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
A. MİLLÎ SELAMET PARTİSİ (MSP) (1972–1980) 133

1- MSP'nin Kurulması (11 Ekim 1972) ve 1973 Genel Seçimleri.....133

2- 1973 Genel Seçimlerinin Değerlendirilmesi 140

3- MSP'nin Yükselişi.....150

B. MSP-CHP KOALİSYONU (1 ŞUBAT 1974 - 18 EYLÜL 1974).....154

1- Koalisyon Hükûmetinin Kurulması 154

2- Kıbrıs Türk Barış Harekâtı ve Sonrası.....155

C. I. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÛMETİ'NDE (MC) MSP (6 Nisan 1975 - 5 Haziran 1977) 157

1- I. MC Hükûmeti'nde İç Politikadaki Gelişmeler 157

D. 5 HAZİRAN 1977 GENEL SEÇİMLERİ VE MSP 158

1- Genel Seçimin Sonuçları ve Sonuçların Analizi.....158

E. II. MİLLİYETÇİ CEPHE (MC) HÜKÛMETİ VE MSP (21 Temmuz 1977 – 31 Aralık 1977).....178

1- II. MC Hükûmeti'nde İç Politikadaki Gelişmeler 178

2- 12 Eylül'e Doğru Giden Siyasi Kriz 181

SONUÇ.....185

KAYNAKÇA.....189

EKLER 199

KAYNAKÇA

RESMİ YAYINLAR

Ayın Tarihi; Haziran 1946

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 14 Ekim 1973 Milletvekili Sonuçları, DİE, Yayın No:702, Ankara-1974

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Yenileme Seçimi Sonuçları, DİE, Ankara-1977

Milliyetçi Hareket Partisi, 1977 Seçim Beyannamesi, Emel Matbaacılık Sanayi, Ankara-1977

Milli Nizam Partisi, Program ve Tüzük; Haktanır Basımevi, İstanbul-1970

Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, Fatih Yayınevi, İstanbul-1973

Resmî Gazete; 14 Ocak 1972

SÜRELİ YAYINLAR

A- GAZETELER

Akşam; 4 Kianunussani (Ocak) 1945

Akşam; 8 Ocak 1946

Akşam; 24 Temmuz 1946

Akşam, 21 Mayıs 1971

Akşam; 3 Eylül 1971,

Cumhuriyet; 19 Mayıs 1939

Cumhuriyet; 4 İkincikanun (Ocak) 1945

Cumhuriyet; 18 Ocak 1945

Cumhuriyet; 24 Şubat 1945

Cumhuriyet; 25 Şubat 1945

Cumhuriyet; 22 Mart 1945

Cumhuriyet; 2 Kasım 1945

Cumhuriyet; 28 Kasım 1945

Cumhuriyet; 27 Haziran 1945

Cumhuriyet; 15 Mayıs 1950 (II. Baskı)

Cumhuriyet; 16 Mayıs 1950

Cumhuriyet; 1 Aralık 1958

Cumhuriyet; 20 Temmuz 1960

Cumhuriyet; 20 Ağustos 1969

Cumhuriyet; 2 Ekim 1969

Cumhuriyet, 14 Ekim 1969

Cumhuriyet, 10 Aralık 1969, Ümit Yaşar'ın Röportajı, **"Namaz-Niyaz Ehli Bir Profesörümüz"**

Cumhuriyet, 24 Ocak 1970

Cumhuriyet; 21 Şubat 1970

Cumhuriyet, 21 Mayıs 1971

Cumhuriyet, 22 Mayıs 1977

Cumhuriyet, 15 Haziran 1977

Günaydın, 12 Ekim 1972

Günaydın, 6 Haziran 1977

Hürriyet; 23 Mayıs 1950

Hürriyet, 15 Ekim 1973

Hürriyet, 16 Ekim 1973

Milli Gazete, 10 Nisan 1973, 'Prof. Dr. Erbakan Konya'yı fethetti.', 'Kurtuluşumuzun İlacı Milli Selamette'

Milli Gazete, 17 Mayıs 1973, 'Erbakan, Akmumcu ve Abbas MSP'ye girdiler'

Milli Gazete, 20 Mayıs 1973, 'Milli Görüş'ü Adana'da anlatan Prof. Dr. Erbakan', 'Mutlu ve Putlu Azınlık Dışındakiler Eziliyor'

Milli Gazete, 16 Haziran 1973, 'Of ve Pazar'da Milli Görüş'ü Halka Anlatan Erbakan', 'Türkiye'de Üç Grup İnsan Var, MSP Maddi ve Manevi Kalkınma Getirecek'

Milli Gazete, 29 Haziran 1973, Erbakan Van'da Konuştu: 'Ağır Sanayi'yi MSP Kuracak'

Milli Gazete, 1 Temmuz 1973, Doğu Anadolu Gezisinden Dönen Profesör Erbakan Gazetemize Özel Beyanat Verdi; 'Sanayimize Gereken Önem Verilmemiştir'. Konuşan: N. Erbakan.

Milli Gazete, 18 Temmuz 1973, 'Kalkınma İçin Sağcı Davranışta Bulunmak Lazımdır' diyen Erbakan; 'Hayat pahalılığının gerçek sebebi faizdir'.

Milli Gazete, 26 Temmuz 1973, Erbakan Doğu halkına 'Milli Görüşü' anlatıyor; 'MSP Avrupa'ya hizmeti ortadan kaldıracak'

Milli Gazete, 28 Temmuz 1973, Erbakan Batman'da konuştu. 'AP Milleti Avrupa'ya uşak yaptı.'

Milli Gazete, 4 Ekim 1973, Erbakan'ın konuştuğu Manisa mitingi muhteşem oldu."Milyonu aşan üyeyle en büyük parti MSP"

Milli Gazete, 8 Ekim 1973, 'İnsanlık tarihinin en büyük mitingi yapıldı', 'Yeniden Büyük Türkiye', Erbakan, 'MSP'yi hiçbir güç kapatamaz' dedi. 'Milletin nabzı dün Konya'da attı.'

Milli Gazete, 9 Ekim 1973, 'MSP'yi kapatacak kimse anasından doğmadı'

Milli Gazete, 22 Ekim 1973, "MSP Genel İdare Kurulu bildiri yayınladı. Necmettin Erbakan Genel Başkan"

Milli Gazete, 25 Ekim 1973, "MSP Grubu ilk toplantısını yaptı. Erbakan; "Artık Meclis'te üç görüş temsil ediliyor"

Milli Gazete, 20 Kasım 1973, "Dış Basın, MSP'yi gelecek seçimlerde iktidarda görüyor', 'Erbakan, anahtar ile Anadolu'yu Partisine bağlamayı başardı'

Milli Gazete, 8 Şubat 1977, "Diğer partilerin, MSP karşısında gelip teslim olmaktan başka çaresi yok. Biz laf değil hizmet peşindeyiz"

Milli Gazete, 21 Nisan 1977, MSP'nin seçim sloganını Erbakan açıkladı. "Devri kapananlar; İnananlara tahakküm; CHP; Gazoz, kola,montaj AP; Yeni Devir; Yeniden Büyük Türkiye: MSP"

Milli Gazete, 25 Nisan 1977, "Erbakan: Faizi kaldıracağız, Biz AP gibi, yabancı sermayenin trafik memuru değiliz"

Milli Gazete, 28 Nisan 1977, "Erbakan: 5 yılda elli yıldan fazlasını yaptık"

Milli Gazete, 30 Nisan 1977, "Erbakan; İşçileri fabrikalara ortak edeceğiz"

Milli Gazete, 13 Mayıs 1977, "Faiz yerine kar ortaklığı"'

Milli Gazete, 21 Mayıs 1977, "Milli Görüş, Alpaslanların, Fatihlerin Yoludur. Ayasofya camiini tekrar ibadete açmak isteyenler bizimle gelsin"

Milli Gazete, 28 Mayıs 1977, "Erbakan: MSP Hakk'ın, Ötekiler Batılın hizmetindedirler"

Milli Gazete, 14 Haziran 1977, "Erbakan; 'Sağ-sol yok, Hak ve Batıl vardır' dedi".

Milli Gazete, 2 Haziran 1977, "İnananlar birleşelim, AP ve CHP çökecektir"

Milli Gazete, 21 Temmuz 1978, 'Batılılar, İslam Dünyası'nın iktisadını çökertme çarelerini gözden geçirdiler'

Milli Gazete, 27 Mayıs 1977, "Ayasofya açılacağı günü bekliyor"

Milli Gazete, 29 Mayıs 1977, "Erbakan: 'Ayasofya'yı açıyoruz."

Milli Gazete, 3 Eylül 1977, "Erbakan, Erken seçim 'Ağır Sanayi Hamlesini' 4 ay aksatmıştır."

Milli Gazete, 8 Haziran 1977, "İç ve dış hücumlara rağmen MSP oy kaybına uğramadı"

Son Posta; 12 Mayıs 1946

Tercüman, 8 Şubat 1974

Ulus; 20 İlkkânun (Aralık) 1941

Ulus; 20 Mayıs 1939

Ulus; 3 Ağustos 1944

Ulus; 5 Nisan 1960

Ulus; 8 Ocak 1946

Vatan; 22 Mart 1945

Vatan; 27 Haziran 1946

Yeni Gün, 9 Şubat 1970

Zafer; 14 Mayıs 1950

B- DERGİLER

A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi; Cilt: 33, No.1-2, Mart-Haziran 1978

Akis; 27 Ekim 1958, Sayı: 274

Ant; 31 Ekim 1967, Sayı: 44

Devir, 12 Kasım 1973, Sayı: 53

Devir, 20-26 Ağustos 1973, Sayı: 42

Düşünce, Temmuz 1977, Sayı: 4, **"Seçimlerin Ardındaki Gerçek ve MSP Olayı"**

Söz, 1 Eylül 1969, Yıl:4, Sayı:65, **'Prof. Dr. Necmettin Erbakan, Vetodan biz sorumlu değiliz'**

Söz, 1 Haziran 1969, Yıl: 4, Sayı:59, **'Hakkın Zaferi'**

Yankı, 13-19 Eylül 1971, Sayı: 21

Yankı, 15-21 Mart 1971, Sayı:3

Yankı, 22-28 Eylül 1975, Sayı:236

Yankı; 1 Mart 1971, Sayı: 1

Yankı; 24-30 Mayıs 1971, Sayı: 13

Yarın, 14 Nisan 1971

TELİF ve TETKİK ESERLER

ABADAN, Nermin; **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili,** Sevinç Matbaası, Ankara -1966

AĞAOĞLU, Samet; **Siyasi Günlük, Demokrat Parti'nin Kuruluşu,** İletişim Yayınları, İstanbul–1993

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay; **Türkiye'de Çok partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara–1976

AHMAD, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, Hil Yayınları, İstanbul–1996

AKIN, Rıdvan; **Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007,** İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2009

AKŞİN, Sina; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,** Remzi Kitabevi, İstanbul–1987

ALBAYRAK, Mustafa; **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara–2004

ALBAYRAK, Sadık ;**Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı,** Araştırma Yayınları, İstanbul-1989

ARMAOĞLU Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1990**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara–1993

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam (1938-1950) II. Cilt,** Remzi Kitabevi, İstanbul-2000

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam (1950-1964) III.Cilt,** Remzi Kitabevi, İstanbul-2000

BAĞCI, Hüseyin; **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası,** İmge Kitabevi Yayınları. Ankara–1990

BEKATA, Hıfzı Oğuz; **Birinci Cumhuriyet Biterken**, Çığır Yayınları, Ankara–1960

BERKES Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–2006

BÖLÜKBAŞI Deniz; **Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası, Osman Bölükbaşı,** Doğan Kitap, İstanbul-2005

CİZRE, Ümit; **Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık,** İletişim Yayınları, İstanbul-2005

COPEAUX, Etienne; **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006

ÇAKIR, Ruşen; **Ayet ve Slogan, Türkiye'de İslami Oluşumlar,** Metis Yayınları, İstanbul-1990

ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, (1950'den Günümüze)**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara -2004

ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839–1950**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara -1999

DEMİR, Fevzi**; Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908–1914),** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–2007

DEMİREL, Tanel; **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika,** İletişim Yayınları, İstanbul-2004

DUMAN, Doğan; **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir–1997

DUVERGER, Maurice; **Siyasi Partiler,** Bilgi Yayınevi, Ankara-1974

DÜNDAR, Can; **Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç, 1961-1976,** 2. Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2008

EMRE, Süleyman Arif; **Siyasette 35 Yıl,** I. Cilt, Akabe Yayınları, İstanbul-1990

EMRE, Süleyman Arif; **Siyasette 35 Yıl,** I. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002

EMRE, Süleyman Arif; **Siyasette 35 Yıl,** II. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002

EMRE, Süleyman Arif; **Siyasette 35 Yıl,** III. Cilt, Keşif Yayınları, İstanbul-2002

ERBAKAN, Necmettin; **Milli Görüş,** Dergah Yayınları, İstanbul-1975

GEORGEON, François; **Osmanlı-Türk Modernleşmesi,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–2006

GÜNEŞ, İhsan; **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920–1923),** İş Bankası Yayınları, İstanbul–2009

GÜRKAN, Nilgün; **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945–1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul–1998

GÜRÜN, Kamuran; **Türk- Sovyet İlişkileri,** Türk Tarih Kurumu, Ankara–1991

HEPER, Metin; **İsmet İnönü,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul–2008

İNAN, Kâmran; **Senatör, 1973-1979,** Timaş Yayınları, İstanbul-2007

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Politikada 45 Yıl**, İletişim Yayınları, İstanbul–2006

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Zoraki Diplomat,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006

KARPAT, Kemal H.; **İslam'ın Siyasallaştırılması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul–2003

KARPAT, Kemal H.; **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–2001

KARPAT, Kemal H.; **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara–2006

KARPAT, Kemal H.; **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul–1967

KARPAT, Kemal H.; **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980,** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara-2007

KÖKER, Levent; **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** İletişim Yayınları, İstanbul–2004

KUTAN, Recai; **Kirazlıdere Tutukevi Penceresinden 12 Eylül,** Keşif Yayınları, İstanbul-2001

LANDAU, Jacob M.; Türkiye'de **Aşırı Akımlar, 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler,** Turhan Kitabevi, Ankara-1978

LEWİS, Bernard; **Demokrasinin Türkiye Serüveni,** Yapı Kredi Yayınları. İstanbul–2007

LEWİS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara–1998

MANGO, Andrew; **Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu,** Remzi Kitabevi, İstanbul–2007

ORTAYLI, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,** Hil Yayınları, İstanbul–1995

ÖZBUDUN, Ergun; **Çağdaş Türk Politikası**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul–2007

ÖZDALGA, Elizabeth; **İslamcılığın Türkiye Seyri, Sosyolojik Bir Perspektif,** İletişim Yayınları, İstanbul–2006

PALAİRET Michael; **Balkan Ekonomileri 1800–1914, Kalkınmasız Evrim,** Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul–2000

SARIBAY, Ali Yaşar; **Türkiye'de Din ve Parti Politikası, "MSP Örnek Olayı"**, Alan Yayıncılık, İstanbul–1985

SAZAK, M. Emin; **Emin Bey'in Defteri, Hatıralar**, Tolkun Yayınları, Ankara - 2007

SAZAK, M. Emin; **Meclis Konuşmaları, 1920–1950**, Tolkun Yayınları, Ankara–2007

SEVİLGEN, M. Gündüz; **M.S.P.'de Dört Yıl (1973-1977),** Yüksel Matbaası, Ankara-1980

ŞAYLAN, Gencay; **Türkiye'de İslamcı Siyaset,** Verso Yayınları, Ankara-1992

TANRIYAR, Emin (Söyleşi); **Dağı Delen Irmak, Kemal H. Karpat Kitabı,** İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul–2008

TOKER, Metin; **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944–1973, Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960–1961,** Bilgi Yayınevi, Ankara–1991

TOKER, Metin; **İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961–1965,** Bilgi Yayınevi, Ankara–1992

TOKER, Metin; **İsmet Paşayla 10 yıl 1957–1960,** C.2, Akis Yayınları, Ankara–1966

TOKER, Metin; **İsmet Paşayla 10 yıl 1960–1961,** C.3, Akis Yayınları, Ankara–1967

TOKER, Metin; **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul–1970

TOPUZ, Hıfzı; **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi,** Remzi Kitabevi, İstanbul–2003,

TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt. 3, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir kuşağın, Bir partinin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul–2000

TUNÇAY, Mete; **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931),** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul–1999

UĞUR, Necdet; **İsmet İnönü,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul–1995

ÜLKEN, Hilmi Ziya; **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul–2005

YAVUZ, Hakan; **Modernleşen Müslümanlar,** Kitap Yayınevi, İstanbul–2005

YERASİMOS, Stefanos; **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e,** III. Cilt, Gözlem Yayınları, İstanbul–1977

YEŞİL, Ahmet; **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara–1987

ZÜRCHER, Erik Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul–2006

ZÜRCHER, Erik Jan; **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924–1925),** İletişim Yayınları, İstanbul–2007

MAKALELER

AKTAR, Cengiz; "Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik,** Cilt.4, İletişim Yayınları, İstanbul–2003

GÖKMEN, Özgür; "Tek Parti Dönemi CHP'nde Muhafazakâr Yönelimler", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık,** c.5, İletişim Yayınları, İstanbul–2006

İNSEL, Ahmet; "Düzen mi Kalkınma mı?", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık,** Cilt.5, İletişim Yayınları, İstanbul–2006

KARPAT, Kemal H.; "İfta ve Kaza: Türkiye'de İlmiye, Devlet ve Modernizm (1820–1960)", **Osmanlıdan Günümüze Elitler ve Din,** Timaş Yayınları, İstanbul–2009

KARPAT, Kemal H.; "27 Mayıs Sonrasında Siyasi Gelişmeler ve Toplumsal Kökenleri ", **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji,** Timaş Yayınları, İstanbul–2009

KALAYCIOĞLU, Ersin; "27 Mayıs 1960 İhtilaline Giden Yol: Nedenler ve Açıklamalar", **27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası, (Editör) Suna Kili,** Boyut Kitapları, İstanbul–1998

MARDİN, Şerif; "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, (Derleyen) Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay,** Alfa Yayınları, İstanbul–2000

TOPRAK, Binnaz (Sayarı); "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 33, No.1–2, Mart-Haziran 1978

TOPRAK, Binnaz; 'Milli Selamet Partisi', **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt: 8, İletişim Yayınları, İstanbul–1983

WINTER, Michael; "Kemalist Türkiye'de Eğitimin Modernleşmesi", **Jacob M. Landau (editör), Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi,** Sarmal Yayınevi, İstanbul–1999

ZURCHER, Erik Jan; "The Young Turks-Children of the Boerderlands", **International Journal of Turkısh Studies,** Volume 9, No.1–2, Summer–2003

KADIN SAĞLIĞINDA BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALAR VE BAKIM

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Baltacı
Doç. Dr. Özlem Doğan Yüksekol
Prof. Dr. Nezihe Kızılkaya Beji

nobel

KADIN SAĞLIĞINDA BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALAR VE BAKIM

Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Baltacı - Doç. Dr. Özlem Doğan Yüksekol
Prof. Dr. Nezihe Kızılkaya Beji

Yayın No.: 4990
Sağlık Bilimleri No.: 228
ISBN: 978-625-397-567-8
E-ISBN: 978-625-397-568-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Baltacı, Nazlı., Doğan Yüksekol, Özlem., Kızılkaya Beji, Nezihe.
Kadın Sağlığında Bütünleşik Uygulamalar ve Bakım/ Editörler: Nazlı Baltacı - Özlem Doğan Yüksekol - Nezihe Kızılkaya Beji
1. Basım, XIV + 948 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-567-8
E-ISBN: 978-625-397-568-5
1. Kadın Sağlığı 2. Bütünleşik Uygulamalar 3. Geleneksel, Tamamlayıcı, Alternatif Terapiler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

YAZAR BİLGİLERİ ..... **v**

BÖLÜM 1
BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALAR

1.1. BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALARA GENEL BAKIŞ **3**
Özlem Doğan Yüksekol

1.2. BÜTÜNLEŞİK BAKIM UYGULAMALARINA KURAMSAL BAKIŞ **13**
Ayşe Metin, Özen Kulakaç

1.3. BÜTÜNLEŞİK BAKIM UYGULAMALARI VE ETİK **37**
Esra Akın, Duygu Yıldırım

1.4. BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALAR VE KADIN SAĞLIĞI **59**
Evrim Bayraktar

1.5. ANTİK ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE KADIN SAĞLIĞI İLE İLGİLİ KULLANILAN SEMBOL, İNANÇ VE UYGULAMALAR **71**
Mürüvvet Başer

BÖLÜM 2.
KADIN SAĞLIĞINDA ZİHİN-BEDEN TEMELLİ UYGULAMALAR VE BAKIM

2.1. HİPNOZ VE HİPNOTERAPİ **97**
Merlinda Aluş Tokat, Sevcan Özöztürk

2.2. MÜZİK GİRİŞİMLERİ (MÜZİK TIBBI VE MÜZİK TERAPİ) **137**
Nazlı Baltacı, Hümeyra Tülek Deniz

2.3. SANAT TERAPİ **191**
Özge Palancı Ay, Songül Aktaş

2.4. YOGA **205**
Aslı Ural, Rukiye Höbek Akarsu

2.5. MEDİTASYON 225
Emine İlkin, Rukiye Höbek Akarsu

2.6. İMAJİNASYON, OLUMLAMA VE ODAKLANMA 241
Fatma Aslan Demirtaş, Nevin Şahin

2.7. BİYOFEEDBACK 261
Şule Gökyıldız Sürücü, Burcu Avcıbay Vurgeç

2.8. SPİRİTÜEL BAKIM (SPİRİTÜALİTE, MANEVİ BAKIM, DİNSELLİK) 283
Rabiye Erenoğlu

BÖLÜM 3.
KADIN SAĞLIĞINDA MANİPÜLATİF VE BEDEN TEMELLİ UYGULAMALAR VE BAKIM

3.1. MASAJ 301
Didem Kaya

3.2. AROMATERAPİ 333
Özlem Karabulutlu, Cansu Mine Aydın

3.3. REFLEKSOLOJİ 363
Ebru Gözüyeşil

3.4. EGZERSİZ 391
Arzu Razak Özdinçler, Damla Korkmaz Dayıcan

3.5. SICAK UYGULAMALAR 441
Rabia Atilla, Özlem Kaplan

3.6. SOĞUK UYGULAMALAR 473
Özlem Kaplan, Rabia Atilla

3.7. BALNEOLOJİ 501
Ayşe Ünal, Uğur Cavlak, Filiz Altuğ

3.8. KAYROPRAKTİK VE OSTEOPATİ 519
Burçin Özyürek

BÖLÜM 4.
KADIN SAĞLIĞINDA ENERJİ TEMELLİ UYGULAMALAR VE BAKIM

4.1. REİKİ 541
Bengü Aksoy

4.2. DOKUNMA VE TERAPÖTİK DOKUNMA 567
Semiha Dertli, Ulviye Günay

4.3. BİYOENERJİ 579
Ayşe Nur Yılmaz, Sümeyye Altıparmak

4.4. TAI CHI, QI GUNG VE SHIATSU 593
Feyza Nazik

BÖLÜM 5.
KADIN SAĞLIĞINDA BİYOLOJİK TEMELLİ UYGULAMALAR VE BAKIM

5.1. FİTOTERAPİ 611
Abdülkerim Alpınar

5.2. HİRUDOTERAPİ 639
Nurdan Aymelek Çakıl

5.3. MEZOTERAPİ, PROLOTERAPİ, OZON TERAPİ 655
Tülay Bülbül

5.4. ÖZEL DİYETLER 669
Ezgi Ertal, Fatma Çelik

5.5. DİĞER DOĞAL ÜRÜNLER 681
Sevde Kahraman, Melike Şare Bulut, Fatma Çelik

BÖLÜM 6.
KADIN SAĞLIĞINDA GELENEKSEL SAĞLIK SİSTEMLERİ/ALTERNATİF TIBBİ SİSTEMLER VE BAKIM

6.1. AKUPUNKTUR 697
Nülüfer Erbil, Özlem Akın

6.2. AKUPRES 721
Reyyan Gürel

6.3. HOMEOPATİ, NATUROPATİ..... 735
Halime Esra Meram, Gülay Rathfisch

6.4. AYURVEDA VE GELENEKSEL ÇİN TIBBI 765
Dilek Bilgiç, Mükerrem Başli

6.5. TRANSKUTANÖZ ELEKTRİKSEL SİNİR UYARIMI (TENS)..... 801
Zeynep Hoşbay, Şafak Yiğit

6.6. GELENEKSEL/KÜLTÜREL UYGULAMALAR..... 819
Emine Koç, Sümeyye Bal

BÖLÜM 7.
KADIN SAĞLIĞINDA DİĞER UYGULAMALAR VE BAKIM

7.1. İYİLEŞME ÇEVRESİ OLUŞTURMA..... 841
İlkay Boz

7.2. MİNDFULNESS (BİLİNÇLİ FARKINDALIK)..... 859
Aysel Karaca

7.3. MOTİVASYONEL GÖRÜŞME 877
İlksen Orhan, Yurdagül Yağmur

7.4. ÇÖZÜM ODAKLI YAKLAŞIM 887
Nurdan Kaya Yılmaz

7.5. DUYGUSAL ÖZGÜRLEŞTİRME TEKNİKLERİ (EMOTİONAL FEREEDOM TECHNİQUES-EFT) 901
Derya Yüksel Koçak

7.6. HAPTONOMİ 913
Hilal Özbek, Gülay Rathfısch

7.7. DEPRESYONDA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ..... 927
Mehmet Gürkan Gürok, Murad Atmaca

1.1. BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALARA GENEL BAKIŞ

Özlem Doğan Yüksekol

1. GİRİŞ

Bireyler, hastalıklarla ve hastalıkların neden olduğu durumlarla baş etmede geçmişten günümüze doğadan ve tecrübelerden faydalanmak istemiş, bu isteyiş ise tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak yaşam sürelerinin uzaması, farklı hastalıkların ortaya çıkışı, yüksek maliyetli tedaviler, tedavilerin yan etkileri gibi faktörler bütünleşik tedavilere olan ilginin artmasını sağlamıştır (Biçer ve Yalçın-Balçık, 2019). Ayrıca sağlık alanındaki modern bilgi ve teknolojinin artmasına rağmen iyileşme sağlanamayan bazı hastalıklara sahip bireyler bu tedavi yöntemlerine yönelmiştir. Bütünleşik uygulamalarda kullanılan bazı ürünlere erişimdeki kolaylık, bireylerin hastanede tedavi görmeye yönelik korkuları, tedaviler için uzun süre beklemek zorunda kalmaları, tedavi ve bakımında güçlük yaşanan hastalıkların artması, hastalıklara yönelik geliştirilen teknolojilerin maliyetinin yüksek olması, geliştirilen tedavi ve bakım yöntemlerine karşı güvensizlik duyulması, bütünleşik uygulamalarda kullanılan yöntemlerin yan etkisinin olmadığına inanmaları da bireylerin bu tedavilere ilgisini artırmıştır. Bütünleşik uygulamalara olan ilginin artması, bu alanda araştırmaların yapılmaya başlaması, kullanılan yöntemlerin artması ve elde edilen olumlu sonuçlar bu alanda yasal düzenlemeyi de zorunlu kılmıştır. Bu bölümde geleneksel, alternatif, tamamlayıcı ve destekleyici uygulamaların yani güncel literatürdeki genel anlamıyla bütünleşik uygulamaların "tanımı, kullanım amaçları, kullanım sıklığı ve nedenleri, bu uygulamalar ile ilgili mevcut yasal durum" ele alınmıştır.

2. BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALARIN TANIMI

Alternatif tıp terimi, ilk ortaya çıktığı dönemlerde geleneksel tıpla uyuşmayan, hastalıkların nedenleri, teşhis yöntemleri ve tedavi yaklaşımları konusunda farklı yaklaşımları olan tıbbi sistemlerin bütününü ifade etmek olarak tanımlanıyordu. Tamamlayıcı tıp veya terapiler, geleneksel tıbbın yanında veya "tamamlayıcı" olarak kullanılabilecek yöntemleri ifade eder. İki alan ara-

sülük; İzmir'de akupunktur; İstanbul'da akupunktur; Ankara'da akupunktur, proloterapi ve kupa uygulamaları yapılmaktadır. Bu uygulamalar Sağlık Bakanlığı tarafından izin verilen merkezlerde yapılabilmektedir (Dikmen, 2023; Sağlık Bakanlığı, 2017).

KAYNAKLAR

Ades, T., Yarbro, H.C. (2000). Alternative and complementary therapies in cancer management. In: Yarbro, H.C., Frogge, M.H., Goodman, M., editors. *Cancer Nursing Principles and Practice.* 5th ed. p. 617-28.

Biçer, İ., Yalçın-Balçık, P. (2019). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp: Türkiye ve seçilen ülkelerin incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 22*(1), 245-257.

College and Association of Registered Nurses of Alberta. Nursing Practise Standarts. 2011. Erişim Tarihi: 20/06/2022. Erişim: http://www.nurses.ab.ca/content/ dam/carna/pdfs/ DocumentList/Standards/RN_ CompAltTherapy_Jan2011.pdf.

Complementary and Alternative Medicine (CAM) for European Healthcare. Erişim Tarihi: 20.08.2023. Erişim: http://cam-europe.eu.

Dikmen, R. (2023). Hemşirelikte geleneksel ve tamamlayıcı tıp (GETAT) uygulamalarına ilişkin eğitim ve yönetmelik durumu. *Journal of Natural Life Medicine,* 5(1), 6-13.

Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. 2014. Resmî Gazete Tarihi: 27.10.2014 Resmî Gazete Sayısı: 29158 Erişim tarihi: 20.10.2017. Erişim: http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20164&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=geleneksel. Erişim tarihi:11/03/2022.

Institute of Medicine/IOM, (2005). Complementary and Alternative Medicine in The United States. ABD: Consensus Report, Institute of Medicine Committee. http://www.iom.edu/Reports/2005/Complementary-and-AltemativeMedicine-in-the-United-States.aspx. Erişim tarihi:12/07/2023).

İzgü, N., Gök-Metin, Z. (2020). Complementary and alternative therapies from the Turkish Physician's perspective: An embedded mixed-method study. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 39*, 101144.

Erdoğan, Z., Atik, D., Çınar, S.(2014). Kronik böbrek yetmezliğinde tamamlayıcı ve alternatif tıp yöntemlerinin kullanımı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *23*(4): 773-789.

Kaya, Ş., Karakuş, Z., Boz, İ.,Özer, Z.(2020). Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. *Journal of Academic Research in Nursing, 6*(3):584-91.

Koithan, M. (2009). Introducing complementary and alternative therapies. *The Journal for Nurse Practitioners, 5*(1), 18-20.

Khorshid, L., Yapucu, Ü.(2005). Tamamlayıcı Tedavilerde Hemşirenin Rolü. *Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 8*(2), 124-130.

Nworu, C., Udeogaranya, P.O., Okafor, C.K., Adikwu, A.O., Akah, P.A. (2015). Perception, usage and knowledge of herbal medicines by students and academic staff of University of Nigeria: A survey. *European Journal of İntegrative Medicine*, *7*, 218–227.

National Center for Complementary and Integrative Health. Complementary, alternative, or integrative health: What's in a name? https://www.nccih.nih.gov/health/complementary-alternative-or-integrative-healthwhats-in-a-name. (Erişim Tarihi: 30.08.2023).

Öztürk, Y.E., Dömbekci, H.A.,& Ünal, S.(2020). Geleneksel tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımı. *Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi*, *1*(3), 23-35.

Özçelik, H., Fadıloğlu, Ç.(2009). Reasons for use of complementary and alternative medicine in cancer patients. *Türk Onkoloji Dergisi*, *24*(1),48–52.

Somer, P., & Vatanoğlu-Lutz, E. E. (2017). A legal and ethical evaluation of the regulations on traditional and complementary medicine. Anatolian Clinic The Journal of Medical Sciences, 22(1), 58-65.

Şensoy, N., Özdinç, Ş., Yılmaz, O., Çetin, M., Tola, D., Doğantekin, P., Erden, B. (2020). Üniversite hastanesine başvuran hastaların tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanımına yönelik tutum ve davranışları. *Kocatepe Tıp Dergisi, 21*(3), 258- 63.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2017). Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp Uygulamaları Dairesi Başkanlığı. https://shgmgetatdb.saglik.gov.tr/TR,24683/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-nedir.html. Erişim Tarihi:12/05/2023).

The National Center for Complemantary and Alternative Medicine, (2018). Complementary, Alternative, or Integrative Health: What's In a Name?. Http://Nccam.Nih.Gov /Health/Whatiscam Erişim Tarihi:01.11.2022

Topçu, D., Dişsiz, M. (2018). Doğum eyleminde kullanılan manipülatif ve beden temelli tamamlayıcı alternatif yöntemler. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, *1*(2):33–3.

Tütüncü, S., Taneri, P. E., Akış, N., Belek, İ., Yarış, E., Kalkan, Ş., ... İskit, A. B. (2017). Geleneksel, alternatif ve tamamlayıcı tıp yöntemleri. Tıbbın alternatifi olmaz! Geleneksel Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları, ss: 275-288), Ankara: Türk Tabipler Birliği Yayınları.

World Health Organization (WHO). Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/Alternative Medicine: A Worldwide Review. 2001. Erişim Tarihi: 20.06.2022. Erişim: http://apps.who.int/medicinedocs/pdf/h2943e/h2943e.pdf.

World Health Organization Traditional Medicine Strategy: 2014-2023. World Health Organization 2015. Erişim Adresi: http://www.who.int/medicines/publications/traditional/trm_strategy14_23/en/. (Erişim tarihi: 18.04.2023).

1.2. BÜTÜNLEŞİK BAKIM UYGULAMALARINA KURAMSAL BAKIŞ

Ayşe Metin, Özen Kulakaç

1. GİRİŞ

Hemşireler uzun yıllardır bütüncül (holistik) bakım uygulamalarını benimsemiş ve bakım uygulamalarını bu doğrultuda sunmuşlardır. Dünyada ve Türkiye'de bütünleşik (integrative) bakım uygulamalarının yaygınlaşması, hemşirelik uygulamalarında kullanılan bütüncül bakım uygulamalarının ve bu uygulamaların bir bileşeni olarak gösterilen tamamlayıcı ve destekleyici terapilere olan yönelimin anlaşılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bölümde öncelikle bütüncül (holistik), bütünsel (wholistic) ve bütünleşik (integrative) bakım kavramlarının kısa yapılarak anlayışta ortaklık sağlanacak ve ardından bütünleşik hemşirelik bakımının felsefi temellerine odaklanılacaktır.

2. BÜTÜNCÜL, BÜTÜNSEL VE BÜTÜNLEŞİK BAKIM

Bütünleşik bakımın anlaşılabilmesi bütüncül, bütünsel ve bütünleşik kavramlarının anlaşılmasını gerektirmektedir. Bütüncül (Holistik) kelimesi, "bütün, tam" anlamına gelen Yunanca holo- kelimesinden gelmektedir (McMillan ve ark., 2018). Merriam-Webster sözlüğüne göre bütüncül, "doğada parçaların toplamından daha büyük bütünler oluşturma eğilimi"ni ifade etmektedir. Güney Afrikalı asker ve devlet adamı Jan Christian Smuts tarafından felsefi bir terim olarak 1920'lerde ortaya atılan holistik kavramı, doğanın karmaşık bir şekilde örgütlenme felsefesini tanımlamak için kullanılmıştır. Smuths holizm kavramını evreni moleküllerine ya da atomlarına ayırarak görmek yerine organizmalar ve sistemler olarak "bütüncül" olarak incelemek gerektiğini anlatmak üzere Yunanca "bütün" anlamına gelen *holos* kelimesinden türetmiştir. Smuths bütüncüllüğü, 1926 tarihli "Holism and Evolution" adlı kitabında "doğada yaratıcı evrim yoluyla parçaların toplamından daha büyük bütünler oluşturma eğilimi" olarak tanımlamaktadır. Bütünsel ise bütüncül ile aynı anlamdadır. Merriam-Webster'a göre bütünselin ortaya çıkışı bütüncül ile aynı zamana rastlamaktadır ve tesadüf değildir. İngilizcede bütün anlamına gelen "whole" ile Latince bütün anlamını veren "holos" kökünün yazılış ve okunuşundaki benzerlikler, holizm ve holistik kavramları ortaya çıkar çıkmaz önüne "w" eklenerek "wholism" ve "wholistic"e

KAYNAKLAR

Adams, J., Hollenberg, D., Lui, C. W., & Broom, A. (2009). Contextualizing integration: a critical social science approach to integrative health care. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics*, *32*(9), 792-798. https://doi.org/10.1016/j.jmpt.2009.10.006

Behremen, C., & Doğdubay, M. (2015). Yiyecek ve içecek işletmelerinde psikonörobiyokimya yaklaşımı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(34), 23-49.

Benner, P. (1984). From novice to expert. *Menlo Park.,* 84(1480), 10-1097.

Carper, B. A. (1978). Fundamental patterns of knowing in nursing. *Advances in Nursing Science*, 1(1), 13-24.

Chinn, P. L., & Kramer, M. K. (2004). Integrated knowledge development in nursing, Mosby.

Chinn, P.L., Kramer, M.K. (2011). Integrated knowledge development in nursing. 8th ed. St Louis, MO: Elsevier-Mosby.

Clare, J. M. (1991). Teaching and learning in nursing education: a critical approach: a thesis submitted in total fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, Massey University, New Zealand (Doctoral dissertation, Massey University).

Çay, T., & Güner Emül, T. (2020). Opinions of midwives and nurses about complementary and ıntegrated applications used for premenstrual syndrome. *Journal of Traditional Medical Complementary Therapies*, 3(1), 11–17.

Dossey, B. M. (2008). Theory of integral nursing. *Advances in Nursing Science*, 31(1), E52-E73. https://doi.org/10.1097/01.ANS.0000311536.11683.0a

Ernst, E. (2004). Disentangling integrative medicine. *Mayo Clinic Proceedings,* 79, 565-566. https://doi.org/10.4065/79.4.565

Fawcett, J. (2005). Contemporary nursing knowledge analysis and evaluation of nursing models and theorisee. Philadelphia:FA Davis Company.

Frisch, N. C., & Rabinowitsch, D. (2019). What's in a definition? Holistic nursing, integrative health care, and integrative nursing: report of an integrated literature review. *Journal of Holistic Nursing*, *37*(3), 260-272. https://doi.org/10.1177/0898010119860685

Gaydos, H. L. (2001). Complementary and alternative therapies in nursing education: trends and issues. *Online Journal of Issues in Nursing*, 6(2), 14.

Gnatta, J. R., Kurebayashi, L. F. S., Turrini, R. N. T., & Silva, M. J. P. D. (2016). Aromatherapy and nursing: historical and theoretical conception. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 50, 127-133. https://doi.org/10.1590/S0080-623420160000100017

Gözüm, S., & Ilgaz, A. (2022). Applying ıntegrative nursing principles to practice: an example from theory to practice. *Journal of Education and Research in Nursing,* 19(3):362-370. https://doi.org/10.5152/jern.2022.92342

Hills, M., Watson, J., & Cara, C. (2021). Creating a caring science curriculum: A relational emancipatory pedagogy for nursing. Springer Publishing Company.

Integrated care systems: how will they work under the health and care act? https://www.kingsfund.org.uk/audio-video/integrated-care-systems-health-and-care-act Erişim Tarihi: 27.02.2023.

Hu, X. Y., Lorenc, A., Kemper, K., Liu, J., Adams, J., & Robinson, N. (2015). Defining integrative medicine in narrative and systematics reviews: A suggested checklist for reporting. *European Journal of Integrated Medicine*, 7(1), 76-84. https://doi.org/10.1016/j.eujim.2014.11.006

Illich I (2011). Sağlığın Gaspı. İkinci Basım. Çev. Süha Sertabiboğlu. İstanbul: Kayhan Matbaacılık.

Jonas, W. B., & Rosenbaum, E. (2021). The case for whole-person ıntegrative care. *Medicina*, 57(7), 677. https://doi.org/10.3390/medicina57070677

Kreitzer, M. J. (2015). Integrative nursing: Application of principles across clinical settings. *Rambam Maimonides Medical Journal*, 6(2). https://doi.org/10.5041%2FRMMJ.10200

Kreitzer, M. J., & Koithan, M. (Eds.). (2014). Integrative nursing (Vol. 11). Oxford University Press.

Kreitzer, M. J., Kligler, B., & Meeker, W. C. (2009). Health professions education and integrative healthcare. *Explore*, 5(4), 212-227. https://doi.org/10.1016/j.explore.2009.05.012

Kuhn, T. S. (1962). Historical Structure of Scientific Discovery: To the historian discovery is seldom a unit event attributable to some particular man, time, and place. Science, 136(3518), 760-764.

Kulakaç, Ö., Metin, A., Doğan, NG., Karadeniz, C. (2016). Integrating the complementary alternative therapies in nursing education: is this a work of differentiating the paradigms? (Tam metin bildiri) 1. Uluslararası ve 3. Ulusal Tamamlayıcı Terapiler ve Destekleyici Bakım Uygulamaları Kongresi, Antalya.

Liehr, P. R., & Smith, M. J. (2008). Story theory. *Middle Range Theory for Nursing*, 2, 205-224.

Liehr, P., & Smith, M. J. (1999). Middle range theory: Spinning research and practice to create knowledge for the new millennium. *Advances in Nursing Science*, 21(4), 81-91.

Lindquist, R., Tracy, M. F., & Snyder, M. (Eds.). (2018). Complementary and alternative therapies in nursing. Springer Publishing Company.

Magon, N., & Kalra, S. (2011). The orgasmic history of oxytocin: Love, lust, and labor. *Indian journal of endocrinology and metabolism*, 15(Suppl3), S156. https://doi.org/10.4103%2F2230-8210.84851

McCormack, B., McCance, T., Bulley, C., Brown, D., McMillan, A., & Martin, S. (Eds.). (2021). Fundamentals of person-centred healthcare practice. John Wiley & Sons.

McMillan E, Stanga N, Van Sell S (2018) Holism: a concept analysis. Int J Nurs Clin Pract 5(282):1–6.

Metin, A., & Kulakaç, Ö. (2021). Hemşirelik eğitimi ve otantik öğrenme. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(1), 35-44. https://doi.org/10.47115/jshs.898818

Mittelman, M., Alperson, S. Y., Arcari, P. M., Donnelly, G. F., Ford, L. C., Koithan, M., & Kreitzer, M. J. (2010). Nursing and integrative health care. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, 16(5), 74–84.

NHS England. (2019) The NHS Long Term Plan. Available from: https://www.longtermplan.nhs.uk/wp-content/uploads/2019/08/nhs-long-term-plan-version-1.2.pdf)

Özdemir, N. G. D., & Ağaçdiken, S. (2022). Pozitivizm ve hemşirelik: pozitivist paradigmanın hemşirelik bilimine etkisi. *Akdeniz Hemşirelik Dergisi*, 1(2), 71-76.

Parker, ME. (2005). Nursing Theories and Nursing Practice, Second Edition. F.A. Davis Company 1915Arch Street Philadelphia, 19103.

Quinn, J. F. (2014). The integrated nurse: way of the healer. In Integrative Nursing. Oxford University Press, New York, NY. e-book

Reed, P. G. (1996). Transcendence: Formulating nursing perspectives. *Nursing Science Quarterly*, 9(1), 2-4.

Rogers ME (1970) An introduction to the theoretical basis of nursing. Philadelphia: F. A. Davis.

Rogers, M. (1984). A science of unitary human being--a paradigm for nursing. [Kango] *Japanese Journal of Nursing*, 36(11), 18-47.

Sarkis, J., & Skoner, M. (1987). Analysis of the concept of holism in nursing practice. *Holistic Nursing Practice*, 2, 61-70.

Shah, A. K., Becicka, R., Talen, M. R., Edberg, D., & Namboodiri, S. (2017). Integrative medicine and mood, emotions and mental health. *Primary Care*, 44, 281-304. https://doi.org/10.1016/j.pop.2017.02.003

Shaw, S., Rosen, R., & Rumbold, B. (2011). What is integrated care. London: Nuffield Trust, 7, 1-23.

Sprouse-Blum, A. S., Smith, G., Sugai, D., & Parsa, F. D. (2010). Understanding endorphins and their importance in pain management. *Hawaii Medical Journal*, 69(3), 70.

Travelbee, J. (1963). What do we mean by rapport?. *The American Journal of Nursing*, 70-72. https://doi.org/10.2307/3452595

Turgay, Y., Usta, G. (2021). Sağlık yapılarında şifa bahçeleri ve günümüz hastanelerinde kullanımı (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi.

Warelow, P. J. (2013). Changing philosophies: A paradigmatic nursing shift from Nightingale. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 31(1), 36-45. https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.798742134474474

Watson J (2008). The philosophy and science of caring. Boulder: University Press of Colorado.

Watson, J., & Woodward, T. K. (2010). Jean Watson's theory of human caring. *Nursing Theories and Nursing Practice*, 3, 351-369.

Witt, C. M., Baineaves, L. G., Cardodo, M. J., Cohen, L., Greenlee, H., Johnstone, P., . . . Mao, J. J. (2017). A comprehensive definition for integrative oncology. *Journal of the National Cancer Institute*, 52, 3-8. https://doi.org/10.1093/jncimonographs/lgx012

1.3. BÜTÜNLEŞİK BAKIM UYGULAMALARI VE ETİK

Esra Akın, Duygu Yıldırım

1. GİRİŞ

Günümüzde tıp alanında gerçekleşen baş döndürücü gelişmeler pek çok hastalığın tedavisini mümkün kılmış olmasına rağmen modern bilgi ve ileri teknoloji ile donanmış sağlık profesyonellerinin tedavisi mümkün olmayan hastalık durumları ile karşı karşıya kaldığı bir gerçektir. Tüm tıbbi gelişmelere rağmen tedavi sonucunda iyileşme sağlanamayan ya da fatal bir hastalık tanısı almış olan hastalar farklı arayışlara yönelmektedir (National Center for Complementary and Integrative Health, 2022). Bu arayışlar sonucunda geçmişten bugüne hastalıkların önlenmesi ve tedavisinde başvurulan "tamamlayıcı", "alternatif" ya da "bütünleyici/bütünleştirici" terimleri ile isimlendirilen uygulamaların kullanımı hız kazanmıştır (National Center for Complementary and Integrative Health, 2022). Bu uygulamalardan bütünleyici/bütünleştirici bakım uygulamaları konvansiyonel ve tamamlayıcı yaklaşımları koordineli bir şekilde bir araya getirmeye odaklanmaktadır (Kaya ve ark., 2020).

Bütünleşik bakım uygulamaları modern tıbbın doğuşuna öncülük eden; dinden, felsefeden, kültürel ve çevresel faktörlerden etkilenerek birçok hastalık ve engellilik durumlarına çeşitli yöntemlerle şifa sağlamaya çalışan bilgi, beceri ve uygulamaların bir bütünüdür (National Center for Complementary and Integrative Health, 2022). Dünya genelinde gittikçe önem kazanmakta olan bu uygulamaların kullanımı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyük oranda artmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda; Asya, Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde toplumun %70-95'inin koruyucu ya da tedavi edici olarak özellikle bitkisel ürünlerinin kullanıldığı, Kanada, İtalya, Fransa ve Almanya gibi endüstrileşmiş bazı ülkelerde de toplumun %70-90'ının ilgili uygulamaları kullandıkları (Lu ve ark., 2011), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yayınladığı raporun verilerine göre ise tamamlayıcı yöntem kullanan bireylerin oranı Avustralya'da %48, Belçika'da %31, ABD'de %42, Kanada'da %70, Fransa'da %49 olarak bildirilmektedir (World Health Organization, 2003).

DSÖ'nün 2013 yılında yayımladığı 2014-2023 yılları geleneksel tıp stratejileri raporunda; geleneksel ve tamamlayıcı yöntemlerin hastalıkları önlemede, sağlığı geliştirmede ve sürdürmede giderek artan oranlarda kullanıldığı belir-

6. SONUÇ

Bütünleşik bakım uygulamaları, hastalıkların standart tedavilerini aksatmadan destekleyici yaklaşımla hastaların tedavi sürecinde yer almalıdır. Uygulamaların biyoetik ilkeleri kapsamında sürdürülmesi esastır. Bu noktada birincil amaç, hastanın zarar görmesini engellemektir. Hastaya yararlı olması düşünülen uygulama için de tüm yönleri ile hastaya bilgi verilerek rızası alınmalıdır. Tüm hastaların gerektiğinde ilgili uygulamalara uzmanlarından almak üzere erişimi sağlanmalıdır. Kadın sağlığı alanında çalışan hemşire ve ebeler çalıştıkları birimlerde uygulamalarını yarar sağlama-zarar vermeme, özerklik, eşitlik ve adalet etik ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirmelidir. Özellikle incinebilir, örselenebilir ve savunmasız gruplardan olan infertil ve gebe kadınlarda ilgili bakım uygulamalarının alturistik yaklaşım ile eşitlik ve dağıtıcı adalet etik ilkeleri temelinde yönetilmesi etik yükümlülüktür. Bu etik yaklaşımın gerçekleştirilebilmesi için alanda çalışan hemşire ve ebelerin etik duyarlılıklarının yüksek olması gerekmektedir. Öğrenilebilen bir kavram olan etiğin, ilgili profesyoneller tarafından içselleştirilebilmesi için özellikle çalışma alanlarındaki etik sorunlara yönelik farkındalık oluşturulması ve gerektiğinde doğru etik karar verme sürecinin yönetilmesi için kapsamlı, uygulamaya dönük eğitim programlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra kadın sağlığı alanında çalışan profesyonellerin karşılaştıkları etik olguları tartışabilecekleri, danışabilecekleri etik danışmanlık birimleri kurulabilir. Özellikle kadın sağlığı alanında bütünleşik bakım uygulamalarına yönelik yapılacak araştırmalar için hemşire ve ebelere yol gösterecek rehberler belirlenip, buradaki rol ve sorumlulukları etik bakış açısı ile tanımlanabilir.

KAYNAKLAR

Aiken, T. D. (2004). Legal, ethical, and political issues in nursing. *The Journal for Healthcare Quality*, *26*(3), 56-57.

Aktaş, K. (2014). Etik-ahlak ilişkisi ve etiğin gelişim süreci. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *1*(2), 22-32.

Akyol, A. D. (2002). Etik ve hemşirelik. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *18*(3), 105-118.

Amanak, K., Karaöz, B., & Sevil, Ü. (2013). Alternatif/tamamlayıcı tıp ve kadın sağlığı. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *12*(4); 441–448.

American Association of Naturopathic Physicians. (2022). Ethical standards for global health engagement. https://cdn.ymaws.com/naturopathic.org/resource/resmgr/documents/statements_/ethical_standards_for_global.pdf.

American Chiropractic Association. http://www.acatoday.com/content_css.ctm?CID=7/9, Erişim tarihi: 12.08.2022.

Bell, I. R., Koithan, M., & Pincus, D. (2012). Methodological implications of nonlinear dynamical systems models for whole systems of complementary and alternative medicine. *Complementary Medicine Research*, *19*(Suppl. 1), 15-21.

Berman, A. T., Snyder, S., Frandsen, G. (2022). *Kozier & Erb's fundamentals of nursing: Concepts, process, and practice.* 11th Edition. Macmillan Heinemann.

Billington, R. (1997). *Felsefeyi yaşamak: Ahlak düşüncesine giriş*. Çev Edit: Yılmaz, A. 1.Baskı. Ayrıntı Yayınları. s. 45.

Boldizar, A., & Korhonen, O. (1999). Ethics, morals and international law. *European Journal of International Law*, *10*(2), 279-311.

Brody, H., Rygwelski, J. M., Fetters, M.D. (1999). Ethics at the interface of conventional and complementary medicine. In: W. Jonas, & J. Levin, (Eds), Essentials of Complementary and Alternative Medicine Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins. p.46–56.

Buka, P. (2020). *Essential law and ethics in nursing: Patients, rights and decision-making*. Routledge.

Burkhart, A. M., & Nathaniel, A. K. (2013). *Çağdaş hemşirelikte etik*. Çev Edit: Alpar ŞE., Bahçecik N., Karabacak Ü. İstanbul Tıp Kitabevi. 3. Baskı. İstanbul.

Butts, J. B., Rich, K.L. (Eds.) (2012). *Nursing ethics.* Burlington: Jones & Bartlett Publishers.

Canadian Medical Association (CMA). (2015). Policy complementary and alternative medicine. https://policybase.cma.ca/media/PolicyPDF/PD15-09.pdf.

Cevizci, A. (2005). Paradigma Felsefe Sözlüğü. 6. Baskı, İstanbul. *Paradigma*.

Clarke, T. C., Black, L. I., Stussman, B. J., Barnes, P. M., & Nahin, R. L. (2015). Trends in the use of complementary health approaches among adults: United States, 2002–2012. *National Health Statistics Reports*, (79), 1.

Cohen, M. (2003). *Future medicine*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Cohen, M. H. (2000). *Beyond complementary medicine: Legal and ethical perspectives on health care and human evolution*. University of Michigan Press.

Cranmer, P., & Nhemachena, J. (2013). *EBOOK: Ethics for nurses: Theory and practice*. McGraw-Hill Education (UK).

Çayır, Y., & Tanrıverdi, E. Ç. (2022). Kadın sağlığı ve hastalıklarında akupunktur. *Dicle Tıp Dergisi*, *49*(1), 256-263.

Çelik, A. S., & Kırca, N. (2018). İnfertil kadınların uyguladıkları tamamlayıcı ve destekleyici bakım uygulamaları. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *21*(3), 178-188.

Çoban, F. (2016). Tıp ve hukukun buluşma noktasında biyoetik tartışmalar. *İnsan Hakları Yıllığı*, *34*, 21-42.

Edwards, S. (2009). *Nursing ethics: A principle-based approach*. Bloomsbury Publishing. p. 3-11.

Emül, T. G. vefikuluçay Yılmaz, D., & Buldum, A. (2020). Kadınların infertilite tedavisinde kullandıkları tamamlayıcı alternatif tedavi uygulamalarının belirlenmesi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *17*(4), 317-21.

Ernst, E., & Smith, K. (2018). *More harm than good?: The moral maze of complementary and alternative medicine*. Springer.

Frass, M., Strassl, R. P., Friehs, H., Müllner, M., Kundi, M., & Kaye, A. D. (2012). Use and acceptance of complementary and alternative medicine among the general population and medical personnel: A systematic review. *Ochsner Journal*, *12*(1), 45-56.

Guinn, D. E. (2001). Ethics and integrative medicine: Moving beyond the biomedical model. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, *7*(6), 68.

Kant, I., & Temellendirilmesi, A. M. (2003). *Ethica, etik üzerine dersler*. Çev Edit: O. Özügül. İstanbul: Pencere Yayınları, s.89.

Kaya, Ş., Karakuş, Z., Boz, İ., & Özer, Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. *Jaren*, *6*(3), 584-591.

Kaya, Z., Dişli, B., & Rathfisch, G. (2018). Laktasyon sürecini desteklemede tamamlayıcı tıp uygulamaları ve hemşirenin rolü. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi,* 15 (4): 262-268

Kerridge, I. H., & McPhee, J. R. (2004). Ethical and legal issues at the interface of complementary and conventional medicine. *Medical Journal of Australia*, *181*(3), 164-166.

Kesgin, A. (2009). Etik üstüne. *Dinî Araştırmalar,*12(5),143-160.

Koch, E., & Turgut, T. (2004). Hasta-hekim ilişkisinin güncel sorunları ve kültürlerarası yönleri: Bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *15*(1), 64-69.

Krause, B., Lavretsky, H., & Dunn, L. B. (2018). Ethical challenges in complementary and alternative medicine. *Focus*, *16*(1), 63-66.

Kuhse, H., & Singer, P. (Eds.). (2009). *A companion to bioethics* (p. XIII). Oxford: Wiley-Blackwell.

Küçükoğlu, M. T. (2012). Etik değerler ve etiğin kurumsallaşması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 177-185.

Lachman, V. D. (Ed.) (2005). *Applied ethics in nursing*. Springer Publishing Company.

Lee, H. N. (1928). Morals, morality, and ethics: Suggested terminology. *The International Journal of Ethics*, *38*(4), 450-466.

Lu, Y., Hernandez, P., Abegunde, D., Edejer. T. (2011). The world medicines situation 2011. *Medicine Expenditures World Health Organization, Geneva*, 11(1), 33-36.

Menapace, M. (2019). Scientific ethics: A new approach. *Science and Engineering Ethics*, *25*(4), 1193-1216.

Nash, R. A. (1999). The biomedical ethics of alternative complementary, and integrative medicine. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, *5*(5), 92–95.

National Center for Complementary and Integrative Health. Complementary, alternative, or integrative health: What's in a name? https://www.nccih.nih.gov/health/complementary-alternative-or-integrative-healthwhats-in-a-name.

Okuroğlu, G. K., Bahçecik, N., & Alpar, Ş. E. (2014). Felsefe ve hemşirelik etiği. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 53-61.

Örs, Y. Biyoetik. (2004). In: Cevizci A. (Ed.), Felsefe Ansiklopedisi. 2. Cilt, s. 671-75.

Öztürk, H., Demirsoy, N., Şaylıgil, Ö. (2019). Biyoetik kavramı ve Antik Yunan dünyasında kökenleri. *Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History,* 27(2), 79-88.

Pieper, A. (1999). *Etiğe giriş*. Çev Edit: Atayman, V., Gönül, S. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

Potter, V. R. (1970). Bioethics, the science of survival. *Perspectives in Biology and Medicine*, *14*(1), 127-153.

Reid, R., Steel, A., Wardle, J., Trubody, A., & Adams, J. (2016). Complementary medicine use by the Australian population: A critical mixed studies systematic review of utilisation, perceptions and factors associated with use. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 16(1), 1-23.

Research America. (2016). US investments in medical and health research and development 2016-2020. https://www.researchamerica.org/wp-content/uploads/2022/07/Rese archAme rica-Investment-Report.Final_.January-2022.pdf.

Resnik, D.B. (2008). What is ethics in research and why is it important. https://www .niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis/index.cfm.

Shaw, D. M. (2010). Homeopathy is where the harm is: Five unethical effects of funding unscientific 'remedies'. *Journal of Medical Ethics*, *36*(3), 130-131.

Siahpush, M. (2000). A critical review of the sociology of alternative medicine: Research on users, practitioners and the orthodoxy. *Health*, *4*(2), 159-178.

Smith, K., Ernst, E., Colquhoun, D., & Sampson, W. (2016). 'Complementary & alternative medicine (CAM)': Ethical and policy issues. *Bioethics*, *30*(2), 60-62.

Somer, P. (2012). *Tamamlayıcı-alternatif tıp ve etik sorunlar.* İstanbul: Der Yayınları. s. 1001(9).

Somer, P., & Vatanoğlu-Lutz, E. E. (2017). A legal and ethical evaluation of the regulations on traditional and complementary medicine. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, *22*(1), 58-65.

Sugarman, J., & Burk, L. (1998). Physicians' ethical obligations regarding alternative medicine. *The Journal of the American Medical Association*, *280*(18), 1623-1625.

T.C. Resmî Gazete. (1928). Tababet ve Şuabatı San'atlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1219-20141119.pdf.

T.C. Resmî Gazete. (2014). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20164&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=geleneksel.

T.C. Sağlık Bakanlığı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı. (2018). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Nedir?. https://shgmgetatdb.saglik.gov.tr/TR,24683/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-nedir.html.

Talhaoğlu, D. (2021). Geleneksel ve tamamlayıcı tedavi uygulamaları. *Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi*, *3*(1), 16-29.

Taşcı, S. (2015). Hemşirelik eğitiminde integratif anlayış geliştirme. *İntegratif Tıp Dergisi*, *3*(2), 50-54.

Tokaç, M. (2019). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarında etik problemler. In: M, Tokaç (Ed.), Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarında Etik ve Hukuki Sorunlar. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri. s. 14-22.

Turan, N., Öztürk, A., & Kaya, N. (2010). Hemşirelikte yeni bir sorumluluk alanı: Tamamlayıcı terapi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3(1), 103-8.

Tütüncü, S. (2017). Geleneksel, alternatif ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına genel bir bakış. Tıbbın Alternatifi Olmaz. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları. s.11-55.

Tyreman, S. (2011). Values in complementary and alternative medicine. *Medicine, Health Care and Philosophy*, *14*, 209-217.

UNESCO. (2005). Biyoetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi https://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/Sektor/Sosyal_ve_Beseri_B/evrensel_bildirgesi.pdf.

Uniting European Organisations in the Sector of Traditional, Complementary and Integrative Medicine (EUROCAM). (2018). Complementary and alternative medicine for European healthcare. http://cam-europe.eu.

Ülman, Y. I. (2010). Etik, biyoetik, hukuk: Temel kavramlar ve yaklaşımlar. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (1), 1-4.

Vaughn, L. (2020). *Bioethics principles, issues, and cases*. 4th Edition. Oxford University Press.

Vaught, W. (2007). Complementary and alternative medicine: the physician's ethical obligations. In: Snyder, L. (Ed.). Complementary and Alternative Medicine: Ethics, the Patient, and the Physician. p. 45-75.

Vera, G.I., Hapan, M.F.Z., Manahan, E.P., Martin, G.L., Rabor, R.R. (2022). *Medical technology laws and bioethics.* C & E Publishing.

Yıldız, A., Kaya, R., Şahinoğlu, S. (2021). Biyoetik teriminin ortaya çıkışı ve Türkiye'deki yansımaları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, *11*(2), 249-257.

Yurdakul, E. S., & Sarı, O. (2020). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının etik yönden incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 10(3), 404-414.

Watson, J. (2009). Caring science and human caring theory: Transforming personal and professional practices of nursing and health care. *Journal of Health and Human Services Administration*, 31(4), 466-482.

World Health Organization (WHO). (2001). Legal status of traditional medicine and complementary/alternative medicine: A worldwide review. 2001. http://apps.who.int/ medicinedocs/pdf/h2943e/h2943e.pdf.

World Health Organization (WHO). (2003). Traditional medicine report (Rapor no: A56/18). Geneva: World Health Organization. p.1-4.

World Health Organization (WHO) (2013). WHO traditional medicine strategy: 2014-2023. https://www.who.int/publications/i/item/9789241506096.

World Health Organization (WHO). (2019). WHO global report on traditional and complementary medicine 2019. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/312342/9789241515436-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

1.4. BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALAR VE KADIN SAĞLIĞI

Evrim Bayraktar

1. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KADINLARIN BÜTÜNLEŞİK UYGULAMALARI KULLANIM NEDENLERİ

Kadın sağlığı, fiziksel, psikolojik, sosyal ve kültürel yönden tam bir iyilik hâlidir. Kadın sağlığına yönelik spesifik hemşirelik uygulamaları, bireylerin, ailelerin ve toplumların potansiyel sağlık sorunlarını değerlendirmek, teşhis ve tedavi etmek için uzman bilgisi gerektiren dinamik ve oldukça özerk roller gerektirmektedir (Amanak ve ark., 2013; Can & Can, 2020; Pınar & Ayhan, 2021).

Geleneksel ve tamamlayıcı tedaviler dünya çapında yaygın olarak kullanılmaktadır. Kadınlar çeşitli deneyimler özellikle âdet döngüsü, gebelik, doğum, doğum sonrası ve menopoz gibi normal fizyolojik süreçler sırasında sağlık sorunlarıyla başa çıkmak için bütünleşik ve tamamlayıcı tedavilere yönelmiştir. Özellikle kadın sağlığı alanında bütünleşik tedavileri uygulama nedenlerinin; ilaç kullanmadan daha sağlıklı bir yaşam, ilaçların yan etkilerini azaltma, bağışıklık sistemini destekleme, sağlık sorunlarının ilaçsız doğal biçimde çözülmesi olduğu ifade edilmektedir (Amanak ve ark., 2013; Can & Can, 2020; Pınar & Ayhan, 2021). Bütün bunlara ek olarak kanser gibi tedavisi zor, kronik hastalıkların oranındaki artış, tedavilerin mali yükü, mevcut medikal tedavilere yönelik yan etki korkusu ve tedavilere karşı duyulan şüphe tamamlayıcı ve bütünleşik tıp kullanımını oldukça artırmıştır. Kadınların; dismenore, gebelik, doğum ve doğum sonu dönem sorunları, cinsel işlev bozuklukları, infertilite durumlarında yaygın olarak bütünleşik tıp uygulamamalarını kullandıkları tespit edilmiştir. Kadınların bütünleşik uygulamalardan başlıca olarak hidroterapi, akupunktur, yoga, masaj ve egzersiz, bitkisel kürler, vitaminler ve mineraller gibi fitoterapi yöntemlerini kullandıkları bilinmektedir (Amanak ve ark., 2013; Can & Can, 2020; Pınar & Ayhan, 2021).

tında hükûmet tarafından onaylanmıştır. Kanada'da en çok kriyopraksi, masaj, bitkisel terapiler, akupunktur, homeopati ve refleksoloji kabul görmektedir. Kanada'da bilimsel çalışmalarla desteklenmeyen uygulamaların önerilmemesi gerektiği bildirilmiştir. Hemşireler gerekli kurs, sertifika ve komite izinlerini aldıktan sonra Hemşirelik Uygulama Standartları'na (2005) uymak koşuluyla tamamlayıcı terapileri uygulayabilmektedir (College and Association of Registered Nurses of Alberta. Nursing Practise Standarts, 2011; Kaya ve ark., 2020). Birleşik Krallık'ta sağlık profesyoneli olmayan kişiler hasta kişileri tedavi etmede tamamlayıcı terapileri uygulayamamaktadır. Sağlık profesyonelleri ancak ilgili alanda kurs, eğitim, sertifika aldıktan sonra tamamlayıcı terapileri uygulayabilmektedir. Hemşirelerin tamamlayıcı terapileri uygulamalarına herhangi bir engel yasa ya da yönetmelik bulunmamaktadır (Kaya ve ark., 2020; WHO, 2001). Holistik felsefeyi benimsemiş olan bitkisel temelde sauna, banyo, sıcak kompresler, geleneksel masaj uygulanan Tayland'da Tamamlayıcı Terapiler Enstitüsü 1993'te kurulmuştur. Hemşire ve ebeler 1966'dan beri üç yıllık bir kurs sonrası yapılan sınavı geçtiklerinde lisanslı olarak tamamlayıcı terapileri uygulayabilmektedir (Kaya ve ark., 2020).

Sağlık kuruluşlarında çalışan hekim, hemşire ve ebelerin bütünleşik uygulamaların kullanılması konusunda gerekli bilgi ve donanıma sahip olması, hasta ve hasta yakınlarına bu yöntemler hakkında danışmanlık yapabilmeleri açısından oldukça önemlidir. Tamamlayıcı bütünleşik yöntemlerinin yarar ve zararlarını bilen sağlık çalışanı hastasını takip ederken olası yan etkilerin gelişip gelişmediğini de daha yakından gözleyebilir ve hastasının zarar görmesini engelleyebilir. Türkiye'de gelecekte hemşirelerin ve ebelerin de aktif olarak yer aldığı daha kapsamlı tamamlayıcı terapiler yönetmeliği ve yasal düzenlenmelerin yapılması gerektiği düşünülmektedir (Kaya ve ark., 2020; Karahancı, 2015; Somer, 2013).

KAYNAKLAR

Akbaribazm, M. Goodarzi, N., Rahimi, M. (2021). Female infertility and herbal medicine: An overview of the new findings. Food Science and Nutrition, 15;9(10):5869-5882. https://doi.org/10.1002/fsn3.2523.

Amanak, K., Karaöz, B., Sevil, Ü. (2013). Alternatif/ tamamlayıcı tıp ve kadın sağlığı. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 12(4), 441 - 448.

Aruna Devi, M., Renuka, K. (2020).Yoga in pregnancy. Pondicherry Journal of Nursing, 13(4):96–100.

Báez-Suárez A, Martín-Castillo E, García-Andújar J, (2018). Evaluation of different doses of transcutaneous nerve stimulation for pain relief during labour: A randomized controlled trial. Trials, 19(1), 652. . https://doi.org/10.1186/s13063-018-3036-2

Baldwin, A.L., Vitale, A., Brownell, E., & Kryak, E. (2017). Effects of reiki on pain, anxiety, and blood pressure in patients undergoing knee replacement. Holistic Nursing Practice, 31(2),80-89. https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000195

Baltacı, N., & Başer, M. (2022). The effect of lullaby ıntervention on anxiety and prenatal attachment in women with high-risk pregnancy: a randomized controlled study. Complementary Medicine Research, 29(2), 127–135. https://doi.org/10.1159/000520139

Barghamadi, S., Alimoardi, Z., Oleson, T., & Bahrami, N. (2020). The effect of ear acupressure (auriculotherapy) on sexual function of lactating women: protocol of a randomized sham controlled trial. Trials, 21(1), 729. https://doi.org/10.1186/s13063-020-04663-x

Bayraktar, E., & Başer, M. (2021). Effect of perineum massage with olive oil on perineum integrity and duration of second period of delivery. Journal of Human Sciences, 18(2),131–142. https://doi.org/10.14687/jhs.v18i2.6029

Bowman, R.L., Davis, D.L., Ferguson, S., Taylor, J., (2018). Women's motivation, perception and experience of complementary and alternative medicine in pregnancy: A metasynthesis. Midwifery 59, 81–87. https://doi.org/10.1016/j.midw.2017.11.007

Can Çiçek, S., Can, S. (2020). Hemşirelerin tamamlayıcı ve bütünleştirici bakım uygulamalarını bilme ve kullanma durumları. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 23(4), 478-485. https://doi.org/10.17049/ataunihem.571609

Canadian Medical Association (CMA) Policy Complementary and Alternative Medicine, 2015. Erişim Tarihi: 20.10.2017. Erişim: https://www.cma.ca/Assets/assetslibrary/ document/en/advocacy/policyresearch/ CMA_Policy_Complementary_and_Alternative_ Medicine%20_PD1509e.pdf#search=complementary.

College and Association of Registered Nurses of Alberta. Nursing Practise Standarts. 2011. Erişim Tarihi: 10.10.2017. Erişim: http://www.nurses.ab.ca/content/dam/carna/pdfs /DocumentList/Standards/RN_ CompAltTherapy_Jan2011.pdf.

Cevik, B. and Tasci, S. (2017). Effect of acupressure application on pain management. Journal of Health Sciences 26(3), 257-261.

Chen, H., Yang, M., Lao, L. (2018). Acupuncture for women undergoing ın vitro fertilization. *The Journal of the American Medical Association,* 320(13), 1385. . https://doi.org/ 10.1001/jama.2018.10538

Chiang, CH., Jiang, YH. & Kuo, HC. Therapeutic efficacy of biofeedback pelvic floor muscle exercise in women with dysfunctional voiding, Scientific Reports 11, 13757 (2021). https://doi.org/10.1038/s41598-021-93283-9

Cluett, E. R., Burns, E., & Cuthbert, A. (2018). Immersion in water during labour and birth. Cochrane Database of Systematic Reviews, (5).

Complementary Therapies in Clinical Practice 30, 96–102. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2017.12.015

Esmaeilinezhad, Z. , Babajafari, S. , Sohrabi, Z. , Eskandari, M. H. , Amooee, S. , & Barati-Boldaji, R. (2019). Effect of synbiotic pomegranate juice on glycemic, sex hormone profile and anthropometric indices in PCOS: A randomized, triple blind, controlled trial. Nutrition, Metabolism and Cardiovascular Diseases, 29(2), 201–208.

Dinevski, D., Lučovnik, M., Žebeljan, I., Guzelj, D., Dinevski, I. V., Salon, A., De Boever, P., & Goswami, N. (2022). Analysis of retinal blood vessel diameters in pregnant women practicing yoga: a feasibility study. Healthcare, 10(7), 1356. https://doi.org/10.3390/healthcare10071356

Dimitriou V., Mavridou P., Manataki A., & Damigos D. (2017). The use of aromatherapy for postoperative pain management: A systematic review of randomized controlled trials. Journal of Perianesthesia Nursing, 32(6), 530–541. https://doi.org/10.1016/j.jopan.2016.12.003

Gautham, K., & Devi, S. (2020). A case series on maternal and neonatal outcomes of hydrotherapy during labor and childbirth. Indian Journal of Obstetrics and Gynecology Research, 7(2), 257-262.

Gokyildiz Surucu, S., Ozturk, M., Avcibay Vurgec, B., Alan, S., & Akbas, M. (2018). The effect of music on pain and anxiety of women during labour on first time pregnancy: A study from Turkey. *Complementary therapies in clinical practice*, *30*, 96–102. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2017.12.015

Grigoriu C, Varlas V, Călinescu G, Bălan AM, Bacalbaşa N, Gheorghe CM, Salmen T, Zugravu, CA,, Bohîlţea, RE.(2021). Phytotherapy in obstetrics - therapeutic indications, limits, and dangers. Journal of Medicine and Life, Nov-Dec;14(6), 748-755. https://doi.org/10.25122/jml-2021-0353.

Holdevici, I. (2019). Ericksonian hypnotherapy-a permissive approach. Romanian Journal of Cognitive Behavioral Therapy and Hypnosis, 6(1-2), 1-5.

James, P.B., Kaikai, A.I., Bah, A.J. (2019). Herbal medicine use during breastfeeding: a cross-sectional study among mothers visiting public health facilities in the Western area of Sierra Leone. BMC Complementary and Alternative Medicine, 19, 66. https://doi.org/10.1186/s12906-019-2479-7

Karadeniz H, Can Gürkan Ö. (2022). Women's health nursing in traditional and complementary medicine practices. Journal of Education and Research in Nursing, 19(4), 472-477.

Karahancı, O. N., Öztoprak, Ü. Y., Ersoy, M., Ünsal, Ç. Z., Hayırlıdağ, M., & Büken, N. Ö. (2015). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları yönetmeliği ile yönetmelik taslağı'nın karşılaştırılması. Türkiye Biyoetik Dergisi, 2(2), 117-26.

Kaya Ş, Karakuş Z, Boz İ, Özer Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. JAREN, 6(3), 584- 91.

Keawpimon, P., & Samankasikorn, W. (2022). Association between holistic nursing ıntervention combined with self-administered reiki and changes in mean arterial blood pressure among pregnant women diagnosed with mild hypertensive disorder. The Malaysian Journal of Nursing (MJN),14(1), 66-73.

Kaeoseng, R., Chuntharapat, S., Keawpimon, P., & Chongchareon, W. (2018). Effects of a nursing program to promote self-Reiki healing on stress and blood pressure of pregnant women with the hypertensive disorder. Academic Service Journal of Prince of Songkla University, 29(1),133-147. https://doi.org/10.5664/jcsm.3290

Khodarahmi, S. E. , Eidi, A. , & Mortazavi, P. (2020). Effect of green tea extract (camellia sinensis) on levels of sex hormones in letrozole-induced polycystic ovary syndrome (PCOS) in Adult female wistar rats. Journal of Animal Physiology and Development, 51–59.

Kılıç, A. & Can Gurkan, O. (2021). Gebelik, doğum ve doğum sonrası dönemde müzik terapinin kanıt temelli kullanımı. KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(1),47-60.

Lıstıana, E., Anggorowati; Susılawatı, D. (2022). Massage therapy to relieve menopausal symptoms: a systematic review. **Jurnal Kebidanan,** 11(1), 9-20.

Ormsby, S. M., Dahlen, H. G., & Smith, C. A. (2018). Women's experiences of having depression during pregnancy and receiving acupuncture treatment - A qualitative study. Women and Birth, 31(6), 469-478. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2017.10.009

Ormsby, S. M., Smith, C. A., Dahlen, H. G., & Hay, P. J. (2020). The feasibility of acupuncture as an adjunct intervention for antenatal depression: a pragmatic randomised controlled trial. Journal of Affective Disorders, 275, 82-93. https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.05.089

Pinar, G., Ayhan, A. (2020). The prevalence of complementary and alternative medicine among women with gynecologic cancers: levels of effectiveness and satisfaction. Clinical Research in Obstetrics and Gynecology, 3(2), 1-8.

Relton, C., Cooper, K., Viksveen, P., Fibert, P., Thomas, K. (2017). Prevalence of homeopathy use by the general population worldwide: a systematic review. Homeopathy. 106 (2), 69-78.

Rusina E.I., Zhevlakova M.M., Yarmolinskaya M.I. (2021). Stress urinary incontinence in women. Possibilities of conservative therapy. Journal of obstetrics and women's diseases, 70(5), 131-140. . https://doi.org/10.17816/JOWD76029

Rhee, TG., Ng, JY., Dusek, JA. (2017). Utilization and perceived benefits of homeopathy and herbal therapies in u.S. adults: Implications of patient-centered care. Complementary Therapies in Clinical Practice, 29, 9-15.

Palus, G. J. I., Świst, D., Skurzak, A., Polska, P., & Stobnicka, D. (2019). Impact of menopause on women's health. Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu, 25(1), 1-5.

Ranjbaran, M., Khorsandi, M., Matourypour, P., Shamsi, M. (2017). Effect of massage therapy on labor pain reduction in primiparous women: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled clinical trials in Iran. Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research, 22, 257-61.

Somer P. (2013). Ülkemizde tamamlayıcı ve alternatif tıbbın hukuki dayanağı ve sorumluluk alanları: 663 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1048–63

Suárez, A. B., Castillo, E. M., Andujar, J. G., Hernadez, J. G., Montesdeoca, M. Q., Arce, D. Á., & Ferrer, J. L. (2018). Satisfaction in the management of pain during labour with the use of transcutaneous nerve stimulation. Annals of Physical and Rehabilitation Medicine, 61, e476.

Sezer, Ö. (2015). [Homeopathy: a new shining integrative medicine method in Turkey]. Eurasian Journal of Family Medicine (EJFM) 4(1),1-6.

Sun, W., Shahrajabian, M. H., Cheng, Q. (2019). Anise (Pimpinella anisum L.), a dominant spice and traditional medicinal herb for both food and medicinal purposes. Cogent Biology. 5, 1673688. https://doi.org/10.1080/23312025.2019.1673688

Shuo-Shin, W., Hsiu-Hung, C., Fan-Hao. (2020). The effects of aromatherapy on postpartum women: a systematic review. Journal of Nursing Research, 28(3), 96-97.

Stephanie, C., Jaqueline, W., (2020). Hypnosis-based interventions during pregnancy and childbirth and their impact on women's childbirth experience: A systematic review, Midwifery, 84, 102666, ISSN02666138,https://doi.org/10.1016/j.midw.2020.102666.

Tamamlayıcı Altenatif Tıp Yönetmeliği, https://www.resmigazete.gov.tr

Uzunçakmak, T., Ayaz Alkaya, S. (2022). The use of aromatherapy in women's health. Journal of Education and Research in Nursing,19(2),240-243.

World Health Organization (WHO). Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/Alternative Medicine: A Worldwide Review. 2001. Erişim Tarihi: 17.03.2017. Erişim: http://apps.who.int/medicinedocs/pdf/h2943e/h2943e.pdf

Vanderlaan, J., Hall, P. J., & Lewitt, M. (2018). Neonatal outcomes with water birth: a systematic review and meta-analysis. Midwifery, 59, 27-38.

Viotti, S., Guidetti, G., Sottimano, I., Travierso, L., Martini, M., Converso, D. (2021). Do menopausal symptoms affect the relationship between job demands, work ability, and exhaustion? Testing a moderated mediation model in a sample of Italian administrative employees international, Journal of Environmental Research and Public Health, 18, 10029. https://doi.org/10.3390/ ijerph181910029

Yurtsev, E., Şahin, N. (2021). Distraction and focusing on the management of labour pain: stereo-grams. Journal of Education and Research in Nursing, 18(2),256-261.

1.5. ANTİK ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE KADIN SAĞLIĞI İLE İLGİLİ KULLANILAN SEMBOL, İNANÇ VE UYGULAMALAR

Mürüvvet Başer

1. GİRİŞ

Uygarlık tarihinin başlangıcından bu yana doğum sürecinin başrolünde kadınlar yer almaktadır. İnsanlık tarihi kadar eskiye uzanan üreme ve doğumla ile ilgili ilk bilgilere arkeolojik buluntular ve mağara duvarlarındaki gebe ve doğuran kadın çizimleri ya da kilden yapılan kadın figürleri ile ulaşabilmektedir. Üst Paleolitik dönem insanlarının doğum ve yeniden doğum temasını boncuk, istiridye, ağaç, geyik, kuş, yılan, spiral, ay ve kırmızı renk vs. gibi simgeleri kullanarak sembolize ettiği anlaşılmaktadır (Ateş, 2001).

Doğumla ilgili bilinen ilk kanıt; dünyanın ilk inanç merkezi olan 12 bin yıllık Göbeklitepe'de bulunmuştur. Taş bir blok üzerine çizilen ve makat *doğum yapan kadın figürü* (Resim 1) Urfa Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.

Resim 1. Doğum Yapan Kadın Çizimi (Akıncı, 2017)

12. İNGİLTERE (1400-1500)

Tudor Hanedanlığı döneminden günümüze ulaşan yazılı belgelerde; doğum yapılacak odaya erkeğin girmesinin yasak olduğu, rahmin tekrar eski hâline dönmesi için odanın sıcak, karanlık ve sessiz olması gerektiği, bunun için odada yalnızca bir pencerenin açık bırakılması gerektiği ve diğer pencerelerin halı ile kapatılması yazılmaktadır. Ayrıca kadına doğum sırasında güç vermek için odada çarmıhlar ve dinî ögeler de bulundurulurdu (Bayırlı, 2019).

13. 19.YÜZYILIN ORTALARINDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Kadınların çoğu evde bir ebenin gözetiminde doğum yapmaktaydı. 1846 yılında sülfürik asit ve alkol karışımı olan eter kullanılmaktaydı. Bir yıl sonra viski ve klorlu kireç kombinasyonu olan kloroform da inhalant anestezik olarak kullanılmaya başlandı. İskoçya Edinburgh Üniversitesinde ebelik başkanı olan doğum uzmanı James Young Simpson, doğum sırasında eteri ilk kullananlardan biri olmuştur (DiTomasso, 2019).

14. SONUÇ

Yaşamın devamı için gebelik ve doğumla ilgili konular her zaman önemli olmuştur. Eski çağlarda yaşamış uygarlıklar farklı obje ve materyallere çeşitli anlamlar yüklemiştir. Pek çok toplumda doğum öncesi, sırası ve sonrası dönem dâhil olmak üzere sağlık sorunlarının üstesinden gelmek için Tanrıça ya da Tanrılara dua edilmiş, büyü, tılsım, muskalar (amulet) takılmış, su ve ateş kullanılmış, çeşitli bitkisel ve hayvansal ürünler yenmiş ya da içilmiştir.

KAYNAKLAR

Acar, V. (2015). Yazılışının 550. yılında Cerrahiyetü'l-Haniyye hakkında SCI-E kapsamındaki dergilerde yayınlanan Türkiye kaynaklı makaleler. *Lokman Hekim Dergisi*, *5* (2), 37-44.

Akalın, A. (2003). Eskiçağda Grek kadının toplumsal yaşantısı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *22* (33), 17-47.

Akıncı, A. (2017). Antik Çağdan Osmanlı'ya Urfa'da sağlık. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, 5: 5-18.

Alanyalı, F. (2016). Efes'te Kourotrophos tanrıçaların izinde. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım Özel Sayısı: 1-7.

Altuncu, A. (2014). Sümer mitolojisi bağlamında otorite tarafından şekillendirilen ibadet ve törenler. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *(2)*, 1, 141-165.

Antik Mısır'da Kadınlar. (11.01.2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_M%C4%B1s%C4%B1r%27da_kad%C4%B1nlar.

Arıt, AN, Calleros, DMAV. (2011). *Kutsal Maya inancı*. Sistem Yayıncılık, Birinci Basım, İstanbul.

Arslan, M. (2019). Vatikan kütüphanesinde Türkçe bir tıp metni: Eczā-yı Lokmān hekı̄m. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, *67*, 153-184.

Arslan, S. (2021). Eskiçağlardan günümüze kartal-taşı/hamilelik-taşı ve bu taşın kullanım alanları üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 3 *(1)*, 95-107.

Aslan, N., Aslan, M. (2020). Halk inanışlarına dayalı halk hekimliğinin tarihî Türkçe tıp metinlerindeki (16.-17. yüzyıl) izleri. *Millî Folklor,* 16 (128), 206-217.

Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve semboller*. Aksiseda Matbaası, İstanbul.

Aulus Cornelius Celcus. (10.01.2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Aulus_Cornelius_Celsus.

Barlas, U. (2004). *Safranbolu tıp tarihi araştırmaları*. Hilmi Barlas Eğitim Vakfı Yayınları. İstanbul.

Bayat, AH. (2016). *Tıp tarihi.* Genişletilmiş Üçüncü Baskı. Üçer Matbaacılık Ltd. Şti. İstanbul.

Bayırlı, R. (2019). Antik çağdan milenyuma doğum felsefesi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yenidoğan Dergisi*, *(2)*, 324-333.

Baysal, N. (2020). İnanç sistemi merkezli bir bakış ile Türk doğum geleneğinde su. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* 9 (3), 1106-1124.

Black, J., Green, A. (2003). *Mezopotamya mitolojisi sözlüğü*, Haz., Necdet Hasgül, Aram Yayıncılık, İstanbul.

Bruwier, MC. (2006). Eski Mısır tıbbına genel bir bakış. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, 22: s.3.

Ceylan, İ. (2012). *Türklerde cerrahinin gelişimi.* Türk Cerrahi Derneği Yayınları. Ankara.

Chalchiuhtlicue. (10.01.2022). https://en.wikipedia.org/wiki/Chalchiuhtlicue.

Charlotte, R. (21 May 2021). Childbirth magic. *Expedition Magazine*, 58 (3). Penn Museum, 2017. http://www.penn.museum/sites/expedition/?p=24055

DiTomasso, D. (2019). Bearing the pain: a historic review exploring the ımpact of science and culture on pain management for childbirth in the United States. *Journal of Perinatal and Neonatal Nursing*, 33 (4): 322–330.

Dönmez, O.O. (2019). *Eski Mısır uygarlığında tıp uygulamaları*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek lisans Tezi. Denizli.

Dönmez, S. (2017). Eski Yakın Doğu'da yılanlı tanrıça kültür üzerine bir değerlendirme. *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXXII (2), 407-426. https://doi.org/ 10.18513/egetid.376801

Ehrenreich, B., English, D. (1973). *Witches, midwives, and nurses: a history of women healers*. Feminist Press, United States.

Eliade, M. (2000, a). *Dinler tarihine giriş.* (Çev. Lale Arslan). Kabalcı Yayınevi. İstanbul.

Eliade M. (2000, b). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi*. Cilt I. (Çev. Ali Berktay). Kabalcı Yayınevi. İstanbul.

Elmas, E. (2013). Tanrıça serisi ı: Tanrıça'nın ezoterik sırrı. *İndigo Dergisi*, 20 Şubat. https://indigodergisi.com/2013/02/tanrica-serisi-i-tanricanin-ezoterik-sirri/

Erman, D.,O. (2019). Antik çağdan günümüze seramik kültürü ve sanatında doğurganlık kavramı. *STD,* Aralık: 143-169.

Genç, Ö. (2021). Orta çağ Avrupası'nda jinekoloji. *Akademik Tarih*. Söyleşi Serisi. 3 Şubat.

Hamlacı, Y. (2017). Geç Osmanlı döneminde kadın, doğum ve çocuk sağlığı. *Lokman Hekim Dergisi,* 7(1), 23-27.

Karayaman, M., Akçiçek, E. (2012). Anadoluda halk ebeliği. *Folklor/Edebiyat*, 18 (71), 83-95.

Karaöz Arıhan, S. (2003). *Antik dönemde tıp ve bitkisel tedavi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Karauğuz, G. (2008). *Antik Mısır ve eski Anadolu uygarlıklarında tıp*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Kavak, M. (2019). *Antik dönem Hint tıp anlayışı (Suśruta – Caraka – Vāgbhaṭa Dönemi)*. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi. Bilecik.

Köker, A.,H. (1997). *Eski devirlerde ve Ortaçağ Avrupa'sında doğum ve ebelik tarihi. İn*: Doğum ve ebelik tarihi. Editör Ahmet Hulusi Köker. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No:18, Kayseri.

Kurşun Cengiz, P. (2014). *Yazılı kaynaklar ışığında eski çağda mitler*. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Lewis, P. (1998). *Tıp tarihi*, İstanbul (çev. Dr. Nilgün Güdücü).

Mandacı, E. (2016). Arkeolojik ve yazılı kaynaklar ışığında eski Mezopotamya toplumlarında büyü ve büyücülük. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8), 16.

Müderris, İ.,İ. (1995). *Kadın hastalıkları ve doğum.* İn: Harran Üniversitesinin Bilimsel Temelleri Harranlı Bilim Adamları. Editör Ahmet Hulusi Köker. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın No:18, Kayseri.

Okka, B. (2015). Salerno tıp okulu. *Genel Tıp Dergisi,* 25,71-76.

Özcan Elçi, D. (2018). Batı ve Doğu mitolojilerinde kadın imgesi: Tanrıçalar. *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, 4 (11), 826-840.

Sabuncuo, T. (2020). Pregnancy and birth in ancient Mesopotamia. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* 7 (3), 1820-1841.

Sabuncuo, T., Kılıç, Y. (2020). Eski Mezopotamya çivi yazılı kaynaklarında kısırlık ve çocuk düşür/t/me. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7 (1), 1-25.

Tedlock, B. (1992). The role of dreams and visionary narratives in Mayan cultural survival. *Ethos*, 20 (4), 453–476.

Tokyürek, H. (2014). Eski Uygurcada āyurveda tıbbı ve beş unsur. *Türkiyat Mecmuası*, 24, 235-260.

Tokyürek, H. (2021). *Eski Uygur Türkçesinde tanrısal insan anatomisi ve fizyolojisi*. Kimlik Yayınları. Kayseri,

Uçar, H. (2020). Bir kültün özellikleri: Türklerde su kültü. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7, 24-47.

Ünver, S. (1967). *Tarihte ebeler ve doğum tarihimiz.* İstanbul.

Walsh, L.,V. (2006). Beliefs and rituals in traditional birth attendant practice in Guatemala. *Journal of Transcultural Nursing*, *17* (2), 148–154.

Yeşil, H., Yeşil, A. (2018). Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde ebelik ile ebelerin doğuma ve infertiliteye dair müdahaleleri. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 16* (3), 285-317.

Yeşil, Y. (2014). Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler. *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (3), 117-136.

Yıldızdöken, Ç. (2021). Antik Yunan'da kadın. *VI. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi Tam Metin Kitabı.* İksad Global Yayıncılık, Malatya.

Yılmaz, O. (2010). Sanatın arketipi olarak anne imgesi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, *34* (2), 47-59.

Yingru, C., Xuekai, Z., Yigong, F., Jinsheng, Y. (2014). Analyzing the study of using acupuncture in delivery in the past ten years in China. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, Article ID 672508, 8. http://dx.doi.org/10.1155/2014/672508.

2.1. HİPNOZ VE HİPNOTERAPİ

Merlinda Aluş Tokat, Sevcan Özöztürk

1. HİPNOZ VE HİPNOTERAPİ NEDİR?

Hipnoz, telkinler (olumlamalar) aracılığıyla bilincin yargılama özelliğinin aşılmasını, kabul edilebilir bir düşüncenin oluşturulmasını ve kalıcı olmasını sağlamaktadır (Conors, 2015). Hipnoz esnasında kişi bilinçli hâlini sürdürmekte, yoğun bir biçimde odaklanmayı sağlamaktadır (Elkins ve ark., 2015).

Zihin; bilinç, bilinçaltı ve eleştirel faktörden oluşmaktadır. Bilinç, analiz yaptığımız, mantığımız ve gerçekliğin bulunduğu bölümdür. Kısa dönem hafıza burada kaydedilmektedir ve kişisel sınırlarımız, tutumlarımız, inançlarımız, kararlarımız, gelecek umudumuz ve düşüncelerimiz burada saklanmaktadır. Bilinci etkilemenin yolu kelimeler, yani *olumlamalar*dır. Bir söylemin olumlu şekilde ifade edilmesi olumlama olarak tanımlanmaktadır (Özkan, 2006) ve 6P özelliği olumlamaların etkili olabilmesi için önemlidir; (personal, positive, precise, present tense, plausible, practiced) bireysel, pozitif, net, şimdiki zaman, mantıklı ve uygulanabilir. Olumlamalar, duygularımızı etkilemekte, duygular düşüncelere dönüşmekte, düşünceler tutumlara dönüşmekte ve sonucunda başarı ya da başarısızlık olarak değerlendirilebilecek davranışlara dönüşmektedir (Şekil 1).

Olumlamaların bedenimizi nasıl etkilediğine bakacak olursak; olumlamalar nöronlar aracılığıyla temporal lobda bulunan Wernike alanına iletilmektedirler. İşitsel bilgi burada işlendikten sonra amigdalaya iletilmektedir. Kanal işlevindeki hipokampüs aracılığıyla duyusal sinyaller hipotalamusa iletilmekte ve sinyale uygun kimyasal tepkimeler başlatılmaktadır. Hipotalamus mesajları afferent yolla sol beyine göndermekte ve bilinci olumlu etkileyerek eleştirel faktör bariyerinin aşılmasını sağlamaktadır (Köroğlu, 2011).

dir. Sertifikası olmadan hiçbir meslek mensubu ve yönetmelikte belirtilen ve yetkilendirilmiş uygulama merkezleri kapsamı dışındaki merkezlerde hipnoz uygulaması yapılamamaktadır (Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. 2014; T.C. Sağlık Bakanlığı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı, 2023).

Hipnoz ve hipnoterapi uygulaması için sağlık profesyonellerinin (tabipler, diş tabipleri, klinik psikologlar ve psikolojinin tıbbi uygulamaları yetki belgesine sahip psikologlar) ülkemizde geçerli olan Sağlık Bakanlığının Hipnoz Uygulaması sertifikalı programına katılıp sertifika almaları gerekmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2023). Hemşire ve ebeler sertifika alma yetkisi olan sağlık profesyonellerine hipnoz ve hipnoterapi uygulamalarında yardımcı olmak için ülkemizde katılım belgesi veren kurumlardan katılım belgesi ve dernek onaylı sertifika veya yurt dışı kurumlardan sertifika alabilmektedirler (Sarı Psikoloji, 2023; Psikoterapi Enstitüsü, 2023; Kim Psikoloji, 2023; Udemy, 2023; The Wellness Institute, 2023; American Istitute of Health Care Professionals, 2023; The UK College of Hypnosis & Hypnotherapy, 2023).

KAYNAKLAR

Abay, H., Kaplan, S. (2019). Current approaches in premenstrual syndrome management. *Bezmialem Science,* 7(2), 150-6.

Abazari, N., Heydarinasab, L., Yaghubi, H., & Farahani, H. (2021). Efficacy of hypnotherapy on pain intensity and psychological distress among women with premenstrual dysphoric disorder, applicability of suggestions focused on cognitive flexibility and ego strength. *Research Square*, preprinted.

Abbasi, M., Ghazi, F., Barlow-Harrison, A., Sheikhvatan, M., & Mohammadyari, F. (2009). The effect of hypnosis on pain relief during labor and childbirth in Iranian pregnant women. *Intl. Journal of Clinical and Experimental Hypnosis,* 57(2), 174-183.

Ahangari, A. (2014). Prevalence of chronic pelvic pain among women: An updated review. *Pain Physician,* 17(2), e141–7. https://doi.org/10.36076/ppj.2014/17/E141

Akalın, A. & Şahin, S. (2018). Preeklampsi: tanı ve hemşirelik yönetiminde güncel yaklaşımlar. *Journal of Human Rhythm,* 4 (2), 88-97.

Akbarzade, M., Rafiee, B., Asadi, N., & Zare, N. (2015). The effect of maternal relaxation training on reactivity of non-stress test, Basal fetal heart rate, and number of fetal heart accelerations: a randomized controlled trial. *The International Journal of Community-Based Nursing and Midwifery,* 3(1), 51–59.

Alexander, B., Turnbull, D., & Cyna, A. (2009). The effect of pregnancy on hypnotizability. *American Journal of Clinical Hypnosis,* 52(1), 13-22.

Alladin, A. (2016). Cognitive hypnotherapy for accessing and healing emotional injuries for anxiety disorders. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 59(1), 24-46.

Amelia, S., Dewi, R., & Febrina, W. (2020). The Effect of hypnotherapy to reduce dysmenorrhea pain. *Padjadjaran Acute Care Nursing Journal*, 2(1).

American College of Obstetricians & Gynecologists. (2015). *ACOG Practice bulletin (No:15): Premenstrual syndrome.* Washington, DC: American College of Obstetricians & Gynecologists. https://www.acog.org/-/media/ForPatients/faq057.pdf?dmc=1&ts=20181110T1200475864. Erişim Tarihi: 17/08/2022.

American Istitute of Health Care Professionals. Clinical hypnotherapy certification. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: https://aihcp.net/american-college-of-hypnotherapy/

Amraoui, J., Pouliquen, C., Fraisse, J., Dubourdieu, J., Guzer, S. R. D., Leclerc, G., ... & Cuvillon, P. (2018). Effects of a hypnosis session before general anesthesia on postoperative outcomes in patients who underwent minor breast cancer surgery: the HYPNOSEIN randomized clinical trial. *JAMA network open*, 1(4), e181164-e181164.

Andriana, E. (2011). Melahirkan tanpa rasa sakit dengan metode relaksasi hypnobirthing. *Jakarta: PT Bhuana Ilmu Populer.*

Anuhgera, D. E., Kuncoro, T., Sumarni, S., Mardiyono, M., & Suwondo, A. (2017). Hypnotherapy is more effective than acupressure in the production of prolactin hormone and breast milk among women having given birth with cesarean section. *Medicine Science International Medical Journal*, 1.

Arıöz, A., Ege, E. (2013). Premenstrüel sendrom sorunu olan üniversite öğrencilerinde, semptomların kontrolü ve yaşam kalitesinin artırılmasında eğitimin etkinliği. *Genel Tıp Dergisi*, 23(3), 63-9.

Asgariani, Z., Barat, S., Moudi, S., Hamidia, A., Bijani, A. (2018). Comparing the efficacy of hypnosis and the muscle relaxation in the symptom-relief of premenstrual syndrome. *Koomesh*, 20(3), 510-516.

Association of Women's Health, Obstetric & Neonatal Nurses (AWHONN). (2003). *Evidence-based clinical practice guideline: nursing management for cyclic perimenstrual pain and discomfort* (p.23). Washington, DC: Association of Women's Health, Obstetric & Neonatal Nurses.

Atis, F. Y., & Rathfisch, G. (2018). The effect of hypnobirthing training given in the antenatal period on birth pain and fear. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 33, 77-84.

Ay, F., Tektaş, E., Mak, A., & Aktay, N. (2018). Postpartum depression and the factors affecting it: 2000-2017 study results. *Journal of Psychiatric Nursing*, 9(3), 147-152.

Ayers, S., Eagle, A., & Waring, H. (2006). The effects of childbirth-related post-traumatic stress disorder on women and their relationships: a qualitative study. *Psychology, Health & Medicine*, 11(4), 389-398.

Barabasz, A. ve Watkins, J. G. (2017). Hipnozla Tedavi Yöntemleri. (E. Esnaf, çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.

Barton, D.L., Brooks, T.M., Cieslak, A., Elkins, G.R., Clark., P.M., Baydoun, M., & Van Poznak, C.H. (2019). Phase II randomized controlled trial of hypnosis versus progressive muscle relaxation for body image after breast or gynecologic cancer. *Breast Cancer Research and Treatment,* 178(2), 357-365.

Beebe, K. R. (2014). Hypnotherapy for labor and birth. *Nursing for Women's Health*, 18(1), 48-59.

Beevi, Z., Low, W. Y., & Hassan, J. (2016). Impact of hypnosis intervention in alleviating psychological and physical symptoms during pregnancy. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 58(4), 368-382. https://doi.org/10.1080/00029157.2015.1063476

Beevi, Z., Low, W. Y., & Hassan, J. (2017). The effectiveness of hypnosis intervention for labor: An experimental study. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 60, 172–191. https://doi.org/10.1080/ 00029157.2017.1280659

Beevi, Z., Low, W. Y., & Hassan, J. (2019). The Effectiveness of hypnosis ıntervention in alleviating postpartum psychological symptoms. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 61(4), 409–425.

Berliere, M., Piette, N., Bernard, M., Lacroix, C., Gerday, A., Samartzi, V., ... & Duhoux, F. O. P. (2021). Hypnosis sedation reduces the duration of different side effects of cancer treatments in breast cancer patients receiving neoadjuvant chemotherapy. *Cancers*, 13(16), 4147.

Berlière, M., Roelants, F., Watremez, C., Docquier, M. A., Piette, N., Lamerant, S., ... & Duhoux, F. P. (2018). The advantages of hypnosis intervention on breast cancer surgery and adjuvant therapy. *The Breast*, *37*, 114-118.

Braham, J.B. (2002). Managing stres/keeping calm under fire. (V.G. Diker, çev.) Stres yönetimi/ateş altında sakin kalabilmek (2.Baskı). Hayat Yayıncılık, İstanbul.

Brooks, T., Sharp, R., Evans, S., Scharfbillig, S., Baranoff, J., & Esterman, A. (2022). Potential feasibility of an online hypnosis ıntervention for women with persistent pelvic pain. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 70(2), 196-207. https://doi.org/10.1080/00207144.2022.2052297

Carvello, M., Lupo, R., Muro, M., Artioli, G., Grilli, G., Ogorzalek, K., & Rubbi, I. (2021). Nurse's knowledge and perceptions on communicative hypnosis: an observational study. *Acta Bio Medica: Atenei Parmensis*, 92 (Suppl 2).

Casper, F. R. (2019). Clinical manifestations and diagnosis of menopause. UptoDate, Erişim: https://www.uptodate.com/contents/clinical-manifestations-and-diagnosis-of-menopause? search= menopause%20 symptom%20treatment&source=search_result&selectedTitle=3~150& usage_type=default &display_rank =3#H313304539.

Catsaros, S., & Wendland, J. (2020). Hypnosis-based interventions during pregnancy and childbirth and their impact on women's childbirth experience: A systematic review. *Midwifery*, 84, 102666.

Cheng, C. Y., Fowles, E. R., & Walker, L. O. (2006). Postpartum maternal health care in the United States: A critical review. *The Journal of Perinatal Education*, 15(3), 34.

Chooi, C. S. L., Nerlekar, R., Raju, A., & Cyna, A. M. (2011). The effects of positive or negative words when assessing postoperative pain. *Anaesthesia and Intensive Care*, 39(1), 101-106.

Chukasemrat, N., Charakorn, C., & Lertkhachonsuk, A.A. (2021). The use of complementary and alternative medicine in thai gynecologic oncology patients: ınfluencing factors. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine.

Cojan, Y., Piguet, C., & Vuilleumier, P. (2015). What makes your brain suggestible? Hypnotizability is associated with differential brain activity during attention outside hypnosis. *Neuroimage*, 117, 367-374.

Complementary and Alternative Medicine (CAM) for European Healthcare. Erişim Tarihi: 20.01.2023. Erişim: http://cam-europe.eu.

Connors, M.H. (2015). Hypnosis and belief: A review of hypnotic delusions. *Consciousness and Cognition*, 36, 27-43.

Cyna A. M., Andrew M. I., McAuliffe G. I. (2006). Antenatal self-hypnosis for labour and childbirth: A pilot study. *Anesthesia and Intensive Care*, 34, 464–469.

Dennis, C. L., Ross, L. E., & Grigoriadis, S. (2007). Psychosocial and psychological interventions for treating antenatal depression. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (3).

Downe, S., Finlayson, K., Melvin, C., Spiby, H., Ali, S., Diggle, P., & Williamson, M. (2015). Self-hypnosis for intrapartum pain management in pregnant nulliparous women: a randomised controlled trial of clinical effectiveness. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, 122(9), 1226-1234.

Einion, A. (2022). Diverse complementary therapies for fertility-related emotional and physical wellbeing. In *Fertility, Pregnancy, and Wellness* (pp. 265-280). Elsevier.

Elkins, G. R., Barabasz, A. F., Council, J. R., & Spiegel, D. (2015). Advancing research and practice: The revised APA Division 30 definition of hypnosis. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 57(4), 378-385.

Elkins, G., Otte, J., Carpenter, J. S., Roberts, L., Jackson, L. S., Kekecs, Z., & Keith, T. Z. (2021). Hypnosis intervention for sleep disturbance: determination of optimal dose and method of delivery for postmenopausal women. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 69(3), 323-345.

Elkins, G.R., Fisher, W.I., Johnson, A.K., Carpenter, J.S., Keith, T.Z. (2013). Clinical hypnosis in the treatment of postmenopausal hot flashes: a randomized controlled trial. Menopause, 20(3), 291-8. https://doi.org/10.1097/gme.0b013e31826ce3ed.

Engin, B., & Kartal, Y.A. (2020). Menopozal semptomlar ile başetmede kullanılan tamamlayıcı ve alternatif tedavi yaklaşımları. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 2(2), 80-87.

Ertan, D., Hingray, C., Burlacu, E., Sterlé, A., & El-Hage, W. (2021). Post-traumatic stress disorder following childbirth. *BMC Psychiatry*, *21*, 1-9.

Facca, T. A., Famá, E. A. B., Mastroianni-Kirsztajn, G., & Sass, N. (2020). Why is preeclampsia still an important cause of maternal mortality worldwide. *Revista Brasileira de Ginecologia e Obstetrícia*, 42, 586-587.

Ferreira, M. B. G., Silveira, C. F., Silva, S. R. D., Souza, D. J. D., & Ruiz, M. T. (2016). Nursing care for women with pre-eclampsia and/or eclampsia: integrative review. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 50, 0324-0334.

Finlayson, K., Downe, S., Hinder, S., Carr, H., Spiby, H., & Whorwell, P. (2015). Unexpected consequences: women's experiences of a self-hypnosis intervention to help with pain relief during labour. *BMC Pregnancy and Childbirth*, 15(1), 1-9.

Fisher, B., Esplin, S., Stoddard, G., & Silver, R. (2009). Randomized controlled trial of hypnobirthing versus standard childbirth classes: patient satisfaction and attitudes towards labor. *American Journal of Obstetrics & Gynecology*, 201(6), S61-S62.

Flynn, M. (2018). Systematic review of effectiveness of hypnosis for management of headache. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis,* 66(4), 342–352. https://doi.org/10. 1080/00207144.2018.1494432

Forshee, B.A., Clayton, M.F., McCance, K.L. (2010). Stress and disease. McCance, K.L., Huether, S.E., Brashers, V.L., Rote, N.S. In *Pathophysiology: The Biologic Basis for Disease in Adult and Children* (s. 336-351). Sixth Edition, Canada.

Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. 2014. Resmî Gazete Tarihi: 27.10.2014 Resmî Gazete Sayısı: 29158 Erişim tarihi: 20.01.2023. Erişim: http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?Mevz uatKod=7.5.20164&Mevzuat Iliski=0&sourceXmlSearc h=geleneksel.

Gilbert, S. (2013). Fertility Support Program. Scottsdale, Arizona, USA.

GLOBOCAN. (2018). Incidence, mortality and prevalence by cancer site. http://gco.iarc.fr/today/data/factsheets/populations/90 0-world-fact-sheets.pdf. Erişim tarihi: 20.01.2023.

Goletzke, J., Kocalevent, R. D., Hansen, G., Rose, M., Becher, H., Hecher, K., ... & Diemert, A. (2017). Prenatal stress perception and coping strategies: Insights from a longitudinal prospective pregnancy cohort. *Journal of Psychosomatic Research*, 102, 8-14.

Green LJ, O'Brien PMS, Panay N, Craig M on behalf of the Royal College of Obstetricians and Gynaecologists. (2017). *Management of Premenstrual Syndrome*, 124, 73–105.

Guse, T., Wissing, M. P., & Hartman, W. (2006). A hypnotherapeutic programme to facilitate postpartum psychological well-being. *Australian Journal for Clinical and Experimental Hypnosis*, 34, 27-40.

Guyton, A.C.& Hall, J.E. (2007). Medical physiology. (Çeviri editörü: H, Çavuşoğlu & B.Ç. Yeğen.) (Çeviri yardımcı editörü: Z, Aydın& İ, Alican.) Temel fizyoloji. (11. Baskı). Nobel Matbaacılık. İstanbul.

Heidaran, F., Sajjadian, I., & Fathi, M. (2017). Effectiveness of hypnotherapy on the perceived stress and blood pressure in patients with primary hypertension. *Medical Journal of Mashhad University of Medical Sciences*, 60(5), 669-680.

Heydarpour, S., & Dehghan, F. (2019). Comparing the effectiveness of relaxation by hypnotherapy and virtual reality technology in alleviation of the symptoms of premenstrual syndrome. *Cogent Psychology*, 6(1), 1686-92.

Hu, X., & Zhang, L. (2021). Uteroplacental circulation in normal pregnancy and preeclampsia: functional adaptation and maladaptation. *International Journal of Molecular Sciences*, 22(16), 8622.

Hutabarat, J., & Sihombing, K. P. (2021). The effect of hypnobreastfeeding on increased milk production in breastfeeding mothers of Perlis Village, Tangkahan Durian District, of North Sumatera, Indonesia. *Global Journal of Health Science*, *13*(3), 112-23.

HypnoBirthing Institute (2010). HypnoBirthing outcomes United States, 2005–2010. Erişim: http://www.hypnobirthing.com

HypnoBirthing Institute (2013). Childbirth classes for gentle birthing. Erişim: http://www.hypnobirthing.com

International Association for the Study of Pain. (2019). The IASP classification of chronic pain for ICD-11: Chronic primary pain. *Pain*, 160(1), 28–37. https://doi.org/10.1097/j.pain.0000000000001390

Işbir, G. G., & Okumuş, H. (2011). A safe approach to pain at childbirth: hypnobirthing/Doğum ağrısı ile baş etmede guvenli yaklaşım: hipnozla doğum. *Journal of Education and Research in Nursing*, 8(2), 7-11.

Johnson, A.K., Johnson, A.J., Barton, D., Elkins, G. (2016). Hypnotic relaxation therapy and sexual function in postmenopausalwomen: results of a randomized clinical trial. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 64(2), 213-24. https://doi.org/10.1080/00207144.2016.1131590.

Kamali, Z., Tafazoli, M., Ebrahimi, M., Hosseini, M., Saki, A., Fayyazi-Bordbar, M. R., ... & Saber-Mohammad, A. (2018). Effect of spiritual care education on postpartum stress disorder in women with preeclampsia. *Journal of Education and Health Promotion.*

Karanth, L., Chuni, N., & Nair, N. S. (2019). Antidepressants for menopausal symptoms. *Cochrane Database of Systematic Reviews* (9). https://doi.org/10.1002/14651858.CD013417.

Karnasih IG, Susilawati Impact of hypnotherapy on preeclampsia in pregnant women. *IOSR Journal of Nursing and Health Science (IOSR-JNHS)* 2017; 4: 29–35. https://doi.org/10.9790/1959-0604062935.

Kekecs, Z., Szekely, A., & Varga, K. (2016). Alterations in electrodermal activity and cardiac parasympathetic tone during hypnosis. *Psychophysiology*, 53(2), 268-277.

Khuzaiyah, S., Anies, A., & Wahyuni, S. (2020). The effects of hypnosis relaxation towards fetus heart frequency and vital signs among pregnant women with pre-eclampsia. *Indonesian Journal of Nursing Practices*, 4(1), 37-45.

Kızılkaya Beji, N. Kaya, G. & Yıldız, A. (2022). Doğum ağrısını azaltmada kullanılan bir gevşeme tekniği: hipnozla doğum. *Tıp Fakültesi Klinikleri Dergisi*, 5 (1), 1-10.

Kiecolt-Glaser, J. K., Marucha, P. T., Atkinson, C., & Glaser, R. (2001). Hypnosis as a modulator of cellular immune dysregulation during acute stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69(4), 674.

Kim Psikoloji. Psikolojide hipnoz ve uygulamalı hipnoterapi eğitimi. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: https://www.kimpsikoloji.com/psikolojide-hipnoz-ve-uygulamali-hipnoterapi-egitimi/

Köroğlu, E. (2011). Bilişsel-davranışçı terapiler/temel kavramlar, Temel yaklaşımlar (2.Baskı). HYB Yayıncılık, Ankara.

Körükçü, Ö. (2018). Bazı yaşamsal geçişler zordur. Jinekolojik kanser tanısı almak gibi... *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3, 248-254.

Lacroix, C., Duhoux, F. P., Bettendorff, J., Watremez, C., Roelants, F., Docquier, M. A., ... & Berliere, M. (2019). Impact of perioperative hypnosedation on postmastectomy chronic pain: preliminary results. *Integrative Cancer Therapies*, *18*, 1534735419869494.

Legrand, F., Grévin-Laroche, C., Josse, E., Polidori, G., Quinart, H., & Taïar, R. (2017). Effects of hypnosis during pregnancy: A psychophysiological study on maternal stress. *Medical Hypotheses*, 102, 123–127. https://doi.org/10.1016/j.mehy.2017.03.026

Liu, X., Wang, S., & Wang, G. (2022). Prevalence and risk factors of postpartum depression in women: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Clinical Nursing*, 31(19-20), 2665-2677.

Madden K., Middleton P., Cyna A. M., Matthewson M., Jones L. (2012). Hypnosis for pain management during labour and childbirth. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 11, CD009356.

Mahandaru, A. H., Respati, S. H., Sulistyowati, S., Laqif, A., & Prasetya, H. (2021). The effect of hypnotherapy on postpartum pain and depression in women with post caesarean delivery. *Indonesian Journal of Medicine*, 6(2), 194-205.

Marc I, Toureche N, Ernst E, Hodnett ED, Blanchet C, Dodin S, Njoya MM. (2011). Mind-body interventions during pregnancy for preventing or treating women's anxiety. *Cochrane Database of Systematic Reviews,* 6(7):CD007559. https://doi.org//10.1002/14651858.CD007559.pub2.

Mete S., & Uludağ, E. (2017). Doğumda destekleyici bakımda hypnobirthing felsefesinin kullanılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 10(1), 52-59.

Mikulska, J., Juszczyk, G., Gawrońska-Grzywacz, M., & Herbet, M. (2021). HPA Axis in the pathomechanism of depression and schizophrenia: New therapeutic strategies based on its participation. *Brain Sciences*, 11(10), 1298.

Miller, L. J., & LaRusso, E. M. (2011). Preventing postpartum depression. *Psychiatric Clinics*, 34(1), 53-65.

Milling, L. S., Valentine, K. E., McCarley, H. S., & Lo Stimolo, L. M. (2019). A meta-analysis of hypnotic intervention for depression symptoms: High hopes for hypnosis? *American Journal of Clinical Hypnosis*, 61(3), 227–243. https://doi.org/10.1080/00029157.2018.1489777

Miral, M., & Beji, N.K. (2017). Gebelikte ilaç kullanımı ve danışmanlık. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 4(2), 142-148.

Mongan M. F. (2005). HypnoBirthing: The Mongan method: A natural approach to a safe, easier, more comfortable birthing (3rd ed.). Deerfield Beach, FL: Health Communications

Monteleone, P., Mascagni, G., Giannini, A., Genazzani, A. R., & Simoncini, T. (2018). Symptoms of menopause-global prevalence, physiology and implications. Nature reviews. *Endocrinology*, 14(4), 199-215. https://doi.org/10.1038/nrendo.2017.180.

Moore, K., & Burrows, G. (2002). Hypnosis in childbirth. *Australian Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 30(1), 35-44.

Moreno Hernández, D., Téllez, A., Sánchez-Jáuregui, T., García, C. H., García-Solís, M., & Valdez, A. (2022). Clinical hypnosis for pain reduction in breast cancer mastectomy: A randomized clinical trial. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 70(1), 4-15.

Müezzinoğlu, A.E. (2000). Psikolojide hipnoz. İçinde Atmaca, A. (editör). Beş duyunun ötesi hipnoz (1. baskı, s.30-9). İstanbul: Eko Basım Yayıncılık ve Organizasyon Ltd. Şti.

Nemeroff, C. B. (2008). Understanding the pathophysiology of postpartum depression: implications for the development of novel treatments. *Neuron*, 59(2), 185-186.

Norway's National Research Center in Complementary and Alternative Medicine (NAFKAM). Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: http://nafkam-camregulation.uit. no/country/the-netherlands/.

Norway's National Research Center in Complementary and Alternative Medicine (NAFKAM). Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: http://nafkam-camregulation.uit. no/country/the-netherlands/.

Okumuş, F. (2015). Gebelik ve doğum ile ilgili integratif sağlık yaklaşımları: hipnozla doğum, doğum ortamları: iyi klinik uygulama örnekleri. *Integratif Tıp Dergisi*, 3(2), 60-63.

Olendzki, N., Elkins, G. R., Slonena, E., Hung, J., & Rhodes, J. R. (2020). Mindful hypnotherapy to reduce stress and increase mindfulness: A randomized controlled pilot study. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 68(2), 151-166. https://doi.org/10.1080/00207144.2020.1722028

Özgök, A. (2013). Hipnoz ve anestezi. *Anestezi Dergisi*, 21,11-6.

Özkan, B. (2006). Türkçede dilbilgisel terim olarak "olumlama" ve "olumsuzlama". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 269-282.

Payne, J. L., & Maguire, J. (2019). Pathophysiological mechanisms implicated in postpartum depression. *Frontiers in Neuroendocrinology*, 52, 165-180.

Phoswa, W. N., & Khaliq, O. P. (2021). The role of oxidative stress in hypertensive disorders of pregnancy (preeclampsia, gestational hypertension) and metabolic disorder of pregnancy (gestational diabetes mellitus). Oxidative Medicine and Cellular Longevity, 2021.

Prasetya, H., Kusumawati, H. N., & Wardiyatmi, W. (2021). The effectiveness of hypnotherapy in reducing pain in patients with cervical cancer. *Indonesian Journal of Medicine*, 6(2), 152-158.

Psikoterapi Enstitüsü. Hipnoz eğitimi. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: https://www.psikoterapi.com/egitimlerimiz/hipnoz-egitimi/

Rasouli, M., Pourheidari, M., & Gardesh, Z. H. (2019). Effect of self-care before and during pregnancy to prevention and control preeclampsia in high-risk women. *International Journal of Preventive Medicine*, 10.

RCOG Scientific Advisory Committee Opinion Paper 30, Acupuncute and Chinese herbal medicine for women with chronic pelvic pain, 2012.

Rizzo, R. N., Medeiros, F., Pire, L. G., Pimenta, R. M., McAuley, J. H., Jensen, M. P., & Costa, L. O. (2018). Hypnosis enhances effects of pain education in patients with nonspecific lower back pain: A randomized control trial. *Journal of Pain*, 19(10), 1103e.1–1103e.9. https://doi.org/10.1016/j. jpain.2018.03.013

Roberts, R.L., Rhodes, J.R., & Elkins, G.R. (2021). Effect of hypnosis on anxiety: results from a randomized controlled trial with women in postmenopause. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 28(4), 868-881.

Romano A. M., Lothian J. A. (2008). Promoting, protecting, and supporting normal birth: A look at the evidence. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, 37, 94–105. https://doi.org/10.1111/J.1552-6909.2007.00210.x

Sado, M., Ota, E., Stickley, A., & Mori, R. (2012). Hypnosis during pregnancy, childbirth, and the postnatal period for preventing postnatal depression. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (6).

Sağlık Bakanlığı. Hipnoz uygulamasi. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: https://shgmgetatdb.saglik.gov.tr/Eklenti/3983/0/hipnoz-sertifikali-egitim-standardipdf.pdf?_tag1=FA6A4FC56695EBEE3B0746A7012264462752692F

Sarı Psikoloji. Online hipnoterapi eğitimi. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: https://saripsikoloji.com/hipnoterapi-egitimi-3-modul

Sarmasti, N., Ayoubi, S. H., Mahmoudi, G., & Heydarpour, S. (2019). Comparing perceived social support and perceived stress in healthy pregnant women and pregnant women with preeclampsia. *Ethiopian Journal of Health Sciences*, 29(3).

Serçekuş, P. (2011). Doğum korkusuna müdahele: Hypnobirthing. TAF Preventive Medicine Bulletin, 10(2).

Silva, M. M. D. J., Nogueira, D. A., Clapis, M. J., & Leite, E. P. R. C. (2017). Anxiety in pregnancy: prevalence and associated factors. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 51.

Sourzac, J., Berger, V., & Conri, V. (2018). The impact of conversational hypnosis on the pre-and postoperative anxiety of patients in gynecological surgery versus ordinary practice: A comparative study. *Recherche en Soins Infirmiers*, 135(4), 83-90.

Stewart, D. E., & Vigod, S. N. (2019). Postpartum depression: pathophysiology, treatment, and emerging therapeutics. *Annual Review of Medicine*, 70, 183-196.

T.C. Sağlık Bakanlığı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: http://getatportal.saglik.gov.tr/TR,24683/ geleneksel-ve-tamamlayici-tip-nedir.html.

Taşkın L. (2021). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği (17. Baskı). Akademisyen Tıp Kitapevi, Ankara.

Taysi, S., Tascan, A. S., Ugur, M. G., & Demir, M. (2019). Radicals, oxidative/nitrosative stress and preeclampsia. *Mini Reviews in Medicinal Chemistry*, *19*(3), 178-193.

Terhune, D. B., Oram, C., Sharangparni, J., Rouf, R., Somi, M. veronese, N., & Stubbs, B. (2019). The effectiveness of hypnosis for pain relief: A systematic review and meta-analysis of 85 controlled experimental trials. *Neuroscience and Biobehavioral Review*, 99, 298–310. https://doi.org/10.1016/j. neubiorev.2019.02.013

The UK College of Hypnosis & Hypnotherapy. Evidence-based training in Hypno-CBT. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: https://www.ukhypnosis.com/

The Wellness Institute. Online hypnotherapy certification training (6-day course). Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: https://www.wellness-institute.org/six-day-hypnotherapy-certification-training

Theilen, L. H., Meeks, H., Fraser, A., Esplin, M. S., Smith, K. R., & Varner, M. W. (2018). Long-term mortality risk and life expectancy following recurrent hypertensive disease of pregnancy. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 219(1), 107-e1.

Thibeau, S., D'Apolito, K., Minnick, A. F., Dietrich, M. S., Kane, B., Cooley, S., & Groer, M. (2016). Relationships of maternal stress with milk immune components in African American mothers of healthy term infants. *Breastfeeding Medicine*, 11(1), 6-14.

Till, S. R., As-Sainie, S., & Schrepf, A. (2019). Psychology of chronic pelvic pain: Prevalence, neurobiological vulnerabilities, and treatment. *Clinical Obstetrics Gynecology*, 62(1), 22–36. https://doi.org/10.1097/GRF.0000000000000412

Udemy. Hipnoz kursu. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: https://www.udemy.com/course/hipnoz-kursu/

Uran, B. (2014). Hipnozun kitabı (3. Baskı, s.33-83). Ankara: Pusula Yayınevi.

Vahdat, S., Fathi, M., Feyzi, Z., Shakeri, M. T., & Tafazoli, M. (2022). The effect of hypnosis on perceived stress in women with preeclampsia. *Journal of Education and Health Promotion*, 11.

Valentine, K. E., Milling, L. S., Clark., L. J., Moriarty, C., & Moriarty, C. L. (2018). The efficacy of hypnosis as a treatment for anxiety: A meta-analysis. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 67(3), 336–363. https://doi.org/10.1080/00207144.2019.1613863

Van den Bergh, B. R., Mulder, E. J., Mennes, M., & Glover, V. (2005). Antenatal maternal anxiety and stress and the neurobehavioural development of the fetus and child: links and possible mechanisms. A review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 29(2), 237-258.

VandeVusse, L., Irland, J., Berner, M. A., Fuller, S., & Adams, D. (2007). Hypnosis for childbirth: A retrospective comparative analysis of outcomes in one obstetrician's practice. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 50(2), 109-119.

Vanhaudenhuyse, A., Laureys, S., & Faymonville, M. E. (2014). Neurophysiology of hypnosis. *Neurophysiologie Clinique/Clinical Neurophysiology*, 44(4), 343-353. https://doi.org /10.1016/j.neucli.2013.09.006

Varner, C. A. (2015). Comparison of the Bradley method and HypnoBirthing childbirth education classes. *The Journal of Perinatal Education*, 24(2), 128-136.

Vieten, C., & Astin, J. (2008). Effects of a mindfulness-based intervention during pregnancy on prenatal stress and mood: Results of a pilot study. *Archives of Women's Mental Health*, 11, 67–74. https://doi.org/10.1007/s00737-008-0214-3

Wang, Y., & Wang, T. (2021). Intervention study on hypnotherapy of primary dysmenorrhea in female college students. *Psychosomatic Medicine Research*, 3(4), 189-195.

Werner, A., Uldbjerg, N., Zachariae, R., Wu, C. S., & Nohr, E. A. (2013). Antenatal hypnosis training and childbirth experience: a randomized controlled trial. *Birth*, 40(4), 272-280.

Whisman, M. A., Davila, J., & Goodman, S. H. (2011). Relationship adjustment, depression, and anxiety during pregnancy and the postpartum period. *Journal of Family Psychology*, 25(3), 375.

Wiesener S FT, Hegyi G, Hök J, Sarsina Pr, Fønnebø V. Cambrella. A Paneuropean. Research Network For Complementary And Alternative Medicine (CAM) Final Report Of Cambrella Work Package 2, (Leader: Vinjar Fønnebø) Legal Status And Regulation Of Cam in Europe Part III - Cam Regulations İn Eu/Efta/Eea; 2013. Erişim Tarihi: 20.01.2023, Erişim: http://Fedora. Phaidra.Univie.Ac.At/Fedora/Objects/O:291585/ Methods/Bdef:C ontent/Get.

World Health Organization (WHO). Legal status of traditional medicine and complementary/alternative medicine: a worldwide review. 2001. Erişim Tarihi: 20.01.2023. Erişim: http://apps.who.int/medicinedocs/pdf/h2943e/h2943e.pdf.

World Health Organization. (2014a). Guidelines for the identification and management of substance use and substance use disorders in pregnancy.

World Health Organization. (2014b). WHO recommendations on postnatal care of the mother and newborn.

World Health Organization. (2017). Managing complications in pregnancy and childbirth: a guide for midwives and doctors. World Health Organization.

Yeh, V. M., Schnur, J. B., & Montgomery, G. H. (2014). Disseminating hypnosis to health care settings: Applying the RE-AIM framework. *Psychology of Consciousness: Theory, Research, and Practice*, 1(2), 213.

Yexley, M. J. (2007). Treating postpartum depression with hypnosis: Addressing specific symptoms presented by the client. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 49(3), 219-223.

Yılmaz, M. & Yar, D. (2021). Gebelik ve postpartum dönemde kadın ruh sağlığı: derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 93-100. https://doi.org/10.46237/amusbfd.693233

Yılmaz, T., Nuraliyeva, Z., & Dinç, H. (2020). Genç kadınların dismenore ile baş etme yöntemleri. *JAREN*, 6(2), 294-9.

Yoganita, N. E., Sarifah, S., & Widyastuti, Y. (2019). Manfaat Massage Tengkuk Dengan Minyak Zaitun Untuk Mengurangi Nyeri Kepala Pasien Hipertensi. Profesi (Profesional Islam): Media Publikasi Penelitian, 16(2), 34-39.

Yonkers, K. A., Vigod, S., & Ross, L. E. (2011). Diagnosis, pathophysiology, and management of mood disorders in pregnant and postpartum women. *Obstetrics & Gynecology*, 117(4), 961-977.

Zeng, J., Wang, L., Cai, Q., Wu, J., & Zhou, C. (2022). Effect of hypnosis before general anesthesia on postoperative outcomes in patients undergoing minor surgery for breast cancer: a systematic review and meta-analysis. *Gland Surgery*, *11*(3), 588.

Zuheng, C.H.E.N.G., Gongping, L.I., Yiran, W.A.N.G., Yufang, X.I.A.O., & Xinguo, Y.A.N.G. (2022). Effects of hypnotherapy on pain self-efficacy and coping styles in female college students with primary dysmenorrhea. *中国学校卫生*, 43(5), 658-662.

2.2. MÜZİK GİRİŞİMLERİ (MÜZİK TIBBI VE MÜZİK TERAPİ)

Nazlı Baltacı, Hümeyra Tülek Deniz

"Müzik evrene ruh, zihne kanat, hayal gücüne uçuş ve her şeye hayat verir."
Platon

1. MÜZİK TIBBI VE MÜZİK TERAPİ

Müzik ses, ritim, melodi ve armoniden oluşmaktadır. Sosyokültürel, psikolojik, ekonomik, iletişimsel ve dinsel çeşitli yönleri ile özellikle duygusal ve psikolojik yaşantımızda önemli bir yer almaktadır (İmik ve Haşhaş, 2020).

"Müzik tıbbı" ile "müzik terapi" terminolojileri, 20 yılı aşkın süredir tartışmalıdır. Bu terimlerin ABD ve Avrupa'da farklı tanımlamaları ve kullanımları vardır. Bu konuda resmî bir fikir birliği yoktur. Müzik terapinin tanımları ülkeden ülkeye ve hatta ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Evrensel bir tanımlaması olmayan müzik tıbbı ise çoğu sağlık profesyoneli için müzik terapi ile aynıdır. Literatürde multidisipliner sağlık profesyonellerinin gerçekleştirdikleri müzik girişimleri tanımlamaları oldukça belirsizdir. Müziğin terapötik bağlamda kullanıldığı birçok ülkede, müziğin profesyonel bir terapi olarak uygulanması düzenlenmemiştir (Brandes, 2011). Türkiye'de ise Sağlık Bakanlığı tarafından 2014 yılında yürürlüğe giren "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları (GETAT) Yönetmeliği"nde yalnızca "müzik terapi" terimine yer verilerek uygulama çerçevesi belirlenmiş ve yetkilendirmeye yönelik müzik terapi sertifikasyon eğitimleri başlatılmıştır (GETAT, 2014).

Müzik tıbbı genellikle sağlık ekibi ya da araştırmacı tarafından seçilen veya ortam müziği olarak sunulan müzikleri dinletme uygulamalarını içermektedir (Corbijn van Willenswaard ve ark., 2017; Lin ve ark., 2019a). Bu uygulamalar, bireylerde semptom yönetimi için sağlık profesyonelleri tarafından sistematik terapötik süreç izlenmeden ve ortamda müzik terapisti bulunmaksızın önceden kaydedilmiş müziklerle gerçekleştirilmektedir (Bradt ve ark., 2015; Ünal Akbulut, 2021; Torun, 2018). Müzik tıbbında müzik dinletileri, planlı kısa süre ya da belirli bir süre yapılmakta, düzenli ve devamlı yapılmamaktadır (Ünal Akbulut, 2021).

dayalı olarak kullanabilecekleri çeşitli sağlık bakım alanlarında çok yönlü faydalar sağlayabilirler (Dinç ve ark., 2021; Kaya ve ark., 2020).

KAYNAKLAR

Aalbers, S., Fusar-Poli, L., Freeman, R.E., Spreen, M., Ket, J.C., Vink, A.C., Maratos, A., Crawford, M., Chen, X.J., & Gold, C. (2017). Music therapy for depression. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 11*(11), CD004517. https://doi.org/10.1002/14651858.

Abasi, E., Keramat, A., Borghei, N.S., Goli, S., & Farjamfar, M. (2021). Evaluating the effect of prenatal interventions on maternal-foetal attachment: A systematic review and meta-analysis. *Nursing Open*, 8: 4-16.

Abdallah, R., Xiong, Y., Lancester, JM., & Judson, P.L. (2015). Complementary and alternative medicine use in women with gynecologic malignancy presenting for care at a comprehensive cancer center. *International Journal of Gynecologic Cancer, 25*(9), 1724-1730.

Ak, A. Ş. (2006). Avrupa ve Türk-İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi Tarihî Gelişimi ve Uygulamaları. Genişletilmiş II. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Akmeşe, Z.B., & Oran, N.T. (2014). Effects of progressive muscle relaxation exercisesaccompanied by music on low back pain and quality of lifeduring pregnancy. *Journal of Midwifery & Women's Health, 59*(5), 503-509. https://doi.org/10.1111/jmwh.12176

Aktas, D., Kumas, M.B., Odabasioglu, B.S., & Kaya, A. (2017). Effect of a special examination gown and nature-based sounds on anxiety in women undergoing a gynecological examination. *Clinical Nursing Research*, 27, 521-539.

Alcântara-Silva T.R., de Freitas-Junior, R., Freitas, N.M.A., de Paula Junior, W., da Silva, D.J., Machado, G.D.P., Ribeiro, M.K.A., Carneiro, J.P., & Soares, L.R. (2018). Music therapy reduces radiotherapy-induced fatigue in patients with breast or gynecological cancer: A randomized trial. *Integrative Cancer Therapies*, *17*(3), 628-635. https://doi.org/10.1177/1534735418757349.

Alpagut, U. (1998). Kim Kapattı Şu Müziği. Ankara, Türkiye: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

American Music Therapy Association (AMTA) (2022). What is Music Therapy? https://www.musictherapy.org/about/musictherapy/ (Erişim tarihi: Mart 03, 2022).

Angioli, R., Nardone, C. D. C., Plotti, F., Cafà, E. V., Dugo, N., Damiani, P., Ricciardi, R., Linciano, F., & Terranova, C. (2014). Use of music to reduce anxiety during office hysteroscopy: prospective randomized trial. *Journal of Minimally İnvasive Gynecology, 21*(3), 454-459.

Arıcı, P. E., Güvenç, G., & İyigün, E. (2020). Neuman sistemler modeline göre peritoneal karsinomatozisli hastanın bakımı: olgu sunumu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *17*(1):83-90.

Arranz Betegón, Á., et al. (2017). A program aimed at reducing anxiety in pregnant women diagnosed with a small-for-gestational-age fetus: Evaluative findings from a spanish study. *The Journal of Perinatal & Neonatal Nursing, 31*(3), 225-235.

Aydın, R., Yılmaz Güven, D., & Karahan, N. (2019). Sen de dinle: Yüksek riskli gebeliklerde stresle baş etmede müzikle terapinin etkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(1), 19-24.

Balcı Akpınar, R., Aksoy, M., Kant, E., & Özmen, S. (2020). Examination of the awareness of nurses on the use of music in care. *International Journal of Caring Sciences*, *13*(2).

Baltacı, N., & Başer, M. (2020a). Riskli gebelerde yaşanan anksiyete, prenatal bağlanma ve hemşirenin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 13*(3), 206-212.

Baltacı, N., & Başer, M. (2020b). Kültürümüzden gelen bir iyileşme aracı: ninnilerin gebelikte kullanımı. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 29*(3), 153-160. https://doi.org/10.17942/sted.601142.

Baltacı, N. (2018). Yüksek Riskli Gebelerde Ninninin Anksiyete ve Prenatal Bağlanma Üzerine Etkisi. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Doktora tezi (Danışman: Başer, M.). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Baltacı, N., & Başer, M. (2022). The effect of lullaby intervention on anxiety and prenatal attachment in women with high-risk pregnancy: A randomized controlled study. *Complementary Medicine Research, 29*(2), 127-135. https://doi.org/10.1159/000520139.

Baltacı, N., Yüksekol, Ö. D., Koç, E., & Ulucan, M. (2023). The effects of listening to lullabies and self-selected music at home on prenatal stress and anxiety in nulliparous pregnant women: A randomized-controlled study. *Health Care for Women International*, https://doi.org/10.1080/07399332.2023.2196510.

Bhave, D., Mansawale, S., Yeole, U., & Kulkarni, S. (2018). Effect of yoga and music therapy for stress management in menopausal women: a comparative study. *International Journal of Yoga and Allied Sciences*, *7*, 19-26.

Birkan, I. (2014). Müzikle tedavi, tarihî gelişimi ve uygulamaları. *Ankara Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi,* 37-49.

Boşnak, M., Kurt, A.H, & Yaman S. (2017). Beynimizin müzik fizyolojisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 12*(1), 35-44.

Bowman, R.L., Davis, D.L., Ferguson, S., & Taylor, J. (2018). Women's motivation, perception and experience of complementary and alternative medicine in pregnancy: A meta-synthesis. *Midwifery*, *59*, 81-87.

Bradt, J., et al. (2015). The impact of music therapy versus music medicine on psychological outcomes and pain in cancer patients: a mixed methods study. *Supportive Care Cancer*, 23(5), 1261-1271. https://doi.org/10.1007/s00520-014-2478-7.

Brandes, V. (2011). Reply to 'Music Therapy or Music Medicine?'. Psychotherapy and Psychosomatics, 325827. https://doi.org/10.1159/000325827.

Buglione, A., Saccone, G., Mas, M. et al. (2020). Effect of music on labor and delivery in nulliparous singleton pregnancies: a randomized clinical trial. *Archives of Gynecology and Obstetrics*, 301, 693-698. https://doi.org/10.1007/s00404-020-05475-9.

Cao, S., Sun, J., Wang, Y., Zhao, Y., Sheng, Y., & Xu, A. (2016). Music therapy improves pregnancy-induced hypertension treatment efficacy. *International Journal of Clinical and Experimental Medicine, 9*(5), 8833-8838.

Carolan, M., Barry, M., Gamble, M., Turner, K., & Mascareñas, O. (2012). The limerick lullaby project: An intervention to relieve prenatal stress. *Midwifery, 28*(2), 173-180.

Carpenito-Moyet, L.J. (2021). Hemşirelik Tanıları El Kitabı (Erdemir, F., Türk, G. Çev. Ed.). İstanbul, Türkiye: Nobel Tıp Kitabevleri, ss: 72, 236, 430, 476, 614.

Casarin, J., Cromi, A., Sgobbi, B., Di Siena, A., Serati, M., Bolis, M.E., & Ghezzi, F. (2021). Music therapy for preoperative anxiety reduction in women undergoing total laparoscopic hysterectomy: a randomized controlled trial. *Journal of Minimally Invasive Gynecology*, 28(9), 1618-1624.e1. https://doi.org/10.1016/j.jmig.2021.02.002.

Chang, H. C., Yu, C. H., Chen, S. Y., & Chen, C. H. (2015). The effects of music listening on psychosocial stress and maternal-fetal attachment during pregnancy. *Complementary Therapies in Medicine, 23*(4), 509-515.

Chang, M. Y., Chen, C. H., & Huang, K. F. (2008). Effects of music therapy on psychological health of women during pregnancy. *Journal of Clinical Nursing, 17*(19), 2580-2587.

Chawanpaiboon, S., Titapant, V., & Pooliam, J. (2021). A randomized controlled trial of the effect of music during cesarean sections and the early postpartum period on breastfeeding rates. *Breastfeeding Medicine*, *16*(3), 200-214. https://doi.org/10.1089/bfm.2020.0299.

Choubsaz, M., Rezavand, N., Bayat, A., Farhadi, K., & Amirifard, N. (2018). Comparison between the effect of ear plug and music in reducing anxiety in patients undergoing elective cesarean section under spinal anesthesia. *Kuwait Medical Journal*. *50*(1), 37-42.

Corbijn van Willenswaard, K., Lynn, F., McNeill, J., McQueen, K., Dennis, C.L., Lobel, M., & Alderdice, F. (2017). Music interventions to reduce stress and anxiety in pregnancy: a systematic review and meta-analysis. *BMC Psychiatry*, *17*(1), 271. https://doi.org/10.1186/s12888-017-1432-x.

Corey, K., Fallek, R., & Benattar, M. (2019). Bedside music therapy for women during antepartum and postpartum hospitalization. *The American Journal of Maternal Child Nursing*, *44*(5), 277-283. https://doi.org/10.1097/NMC.0000000000000557.

Çatalgöl, Ş., & Ceber Turfan, E. (2022). The effects of music therapy applied to pregnant women on maternal, fetal, and neonatal results: A randomized controlled study. *Health Care For Women İnternational,* 43(5), 448–464. https://doi.org/10.1080/07399332.2021.1944150.

Çetin, F.C., Tan, A., & Merih, Y.D. (2017). Türk müziğinin gebelik ve yenidoğan üzerindeki etkileri. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 48*(3), 124-130.

Dayyana, S., Suryono, S., Widyawati, M. N., & Hidayat, S. T. (2017). Effectiveness of music therapy on anxiety and β-Endorphin levels in primigravida during the third stage of pregnancy. *Belitung Nursing Journal, 3*(6), 735-742.

Dehcheshmeh, F.S., & Rafiei, H. (2015). Complementary and alternative therapies to relieve labor pain: A comparative study between music therapy and Hoku point ice massage. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *21*(4), 229-232. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2015.09.002.

Denizli, R., et al. (2019). Müziğin non-stres test üzerine etkilerinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 26*(4), 464-470.

Dennis, C.L., Falah-Hassani, K., & Shiri, R. (2017). Prevalence of antenatal and postnatal anxiety: Systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, 210, 315-323. https://doi.org/10.1192/bjp.bp.116.187179.

Dinç, H. K., Günaydın, S., & Kurt, G. (2021). Gebelikte ve doğum ağrısının kontrolünde müzikoterapinin kullanımı. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(3), 194-199.

Dolker, E. H., & Basar, F. (2019). The effect of music on the non-stress test and maternal anxiety. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 35, 259-264.

Düzgün, M.V., & Özer, Z. (2020). The effects of music ıntervention on breast milk production in breastfeeding mothers: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Advanced Nursing*, *76*(12), 3307-3316. https://doi.org/10.1111/jan.14589.

Erdemir, F., Kav, S., Akman Yılmaz, A. (2017). Hemşirelik Girişimleri Sınıflaması (NIC) NANDA-I Tanıları ile Bağlantılı NIC Girişimleri. Bulechek, G. M., Butcher, H. K., Dochterman, J. M., Wagner, C. M. (Eds.). Nursing Interventions Classification (NIC). 6. Baskı. Nobel Tıp Kitapevleri, s. 275.

Erkek, Z.Y., & Pasinlioğlu, T. (2016). Doğum ağrısında kullanılan tamamlayıcı tedavi yöntemleri. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, *19*(1), 71-77. https://doi.org/10.17049/ahsbd.09559.

Ersanlı Kaya, C. & Kömürcü, N. (2017). Effect of education and musical therapy given during labor on the process of birth in induced primipara pregnant women. *International Journal of Medical Science and Clinical Inventions*, *4*(3), 2797-2807. https://doi.org/10.18535/ijmsci/v4i3.14.

Faisal-Cury, A., Tabb, K.M., Ziebold, C., & Matijasevich, A. (2021). The impact of postpartum depression and bonding impairment on child development at 12 to 15 months after delivery. *Journal of Affective Disorders Reports*, *4*, 100125. https://doi.org/10.1016/j.jadr.2021.100125.

Fancourt, D., & Perkins, R. (2018a). Effect of singing interventions on symptoms of postnatal depression: three-arm randomised controlled trial. *The British Journal of Psychiatry, 212*(2), 119-121. https://doi.org/10.1192/bjp.2017.29.

Fancourt, D., & Perkins, R. (2018b). Maternal engagement with music up to nine months post-birth: findings from a cross-sectional study in England. *Psychology of Music,* 46, 238-251. https://doi.org/10.1177/0305735617705720.

Fancourt, D., & Perkins, R. (2018c). Could listening to music during pregnancy be protective against postnatal depression and poor wellbeing post birth? Longitudinal associations from a preliminary prospective cohort study. *BMJ Open*, *8*(7), e021251.

García González, J. ventura Miranda, M. I., Manchon García, F., Pallarés Ruiz, T. I., Marin Gascón, M. L., Requena Mullor, M., Alarcón Rodriguez, R., & Parron Carreño, T. (2017). Effects of prenatal music stimulation on fetal cardiac state, newborn anthropometric measurements and vital signs of pregnant women: A randomized controlled trial. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 27, 61-67. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2017.03.004.

García González, J. ventura Miranda, M.I., Requena Mullor, M., Parron Carreño, T., & Alarcón Rodriguez, R. (2018). Effects of prenatal music stimulation on state/trait anxiety in full-term pregnancy and its influence on childbirth: a randomized controlled trial. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 31*(8), 1058-1065. https://doi.org/10.1080/14767058.2017.1306511.

García González, J. ventura-Miranda, M. I., Requena-Mullor, M., Parron-Carreño, T., & Alarcon-Rodriguez, R. (2018). State-trait anxiety levels during pregnancy and foetal parameters following intervention with music therapy. *Journal of Affective Disorders,* 232, 17-22.

Gebuza, G., Dombrowska, A., Kaźmierczak, M., Gierszewska, M., & Mieczkowska, E. (2017). The effect of music therapy on the cardiac activity parameters of a fetus in a cardiotocographic examination. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 30*(20), 2440-2445. https://doi.org/10.1080/14767058.2016.1253056.

Gokyildiz Surucu, S., Ozturk, M., Avcibay Vurgec, B., Alan, S., & Akbas, M. (2018). The effect of music on pain and anxiety of women during labour on first time pregnancy: a study from Turkey. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, 30, 96-102. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2017.12.015.

Gönenç, İ.M., & Alan Dikmen, H. (2020). Effects of dance and music on pain and fear during childbirth. *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing, 49*(2), 144-153. https://doi.org/10.1016/j.jogn.2019.12.005.

Gue´tin, S., Brun, L., Me´riadec, C., Camus, E., Deniaud, M., Thayer, J. F., Koening, J., & Williams, D. P. (2018). A smart phone-based music intervention to reduce pain and anxiety in women before or during labor. *European Journal of Integrative Medicine*, 21, 24-26. https://doi.org/10.1016/j.eujim.2018.06.001.

Guerrero, J. M., Castaño, P. M., Schmidt, E. O., Rosario, L., & Westhoff, C. L. (2012). Music as an auxiliary analgesic during first trimester surgical abortion: a randomized controlled trial. *Contraception, 86*(2), 157-162.

Gündüz, K. (2020). Müzik terapi dernekleri. *Online Journal of Music Sciences, 5*(1), 54-82. https://doi.org/10.31811/ojomus.734621

Hamlin, A.S., & Robertson, T.M. (2017). Pain and complementary therapies. *Critical Care Nursing Clinics of North America, 29*(4), 449-460. https://doi.org/10.1016/j.cnc.2017.08.005.

Hemşirelik Yönetmeliği (2010). T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Mevzuat Bilgi Sistemi. Erişim tarihi: 09.09.2022. Erişim: http://www.mevzuat.gov.tr/ Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.13830&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=hem%C5%9Firelik%20y.

Hepp, P., Hagenbeck, C., Gilles, J., Wolf, O.T., Goertz, W., Janni, W., Balan, P., Fleisch, M., Fehm, T., & Schaal, N.K. (2018). Effects of music intervention during caesarean delivery on anxiety and stress of the mother a controlled, randomised study. *BMC Pregnancy Childbirth, 18*(1), 435. https://doi.org/10.1186/s12884-018-2069-6.

Hinesley, J., Cunningham, S., Charles, R., Olsen, K., Masho, S., & Kornstein, S. (2020) The lullaby project: a musical intervention for pregnant women. *Women's Health Report,* 1,1, 543–549, https://doi.org/10.1089/whr.2020.0084.

Hollins Martin, C.J. (2014). A narrative literature review of the therapeutic effects of music upon childbearing women and neonates. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *20*(4), 262-267. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2014.07.011.

Huang, A.J., Phillips, S., Schembri, M., Vittinghoff, E., & Grady, D. (2015). Device-guided slow-paced respiration for menopausal hot flushes: a randomized controlled trial. *Obstetrics and Gynecology,* 125(5), 1130-1138. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000000821.

İmik, Ü., & Haşhaş, S. (2020). Müzik nedir ve hayatımızın neresindedir. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 6*(2), 196-202.

John, N., & Angeline, A. (2017). Effectiveness of music therapy on anxiety and pain among mothers during first stage of labour in selected hospitals at Kollam. *International Journal of Nursing Education*, *9*(2), 24-29, https://doi.org/10.5958/0974-9357.2017.00030.7.

Johnson, A., Roberts, L., & Elkins, G. (2019). Complementary and alternative medicine for menopause. *Journal of Evidence-based Integrative Mmedicine,* 24, 2515690X19829380. https://doi.org/10.1177/2515690X19829380.

Kamioka, H., et al. (2014). Effectiveness of music therapy: a summary of systematic reviews based on randomized controlled trials of music interventions. *Patient Preference and Adherence,* 8, 727-754.

Karaçam, Z. (2016). Normal postpartum fizyolojisi ve bakımı. İçinde Şirin, A., Kavlak, O. (Edt) Kadın Sağlığı (Genişletilmiş 2. Baskı, ss:460-488). Nobel Tıp Kitabevi.

Karakuş Selçuk, A., & Şen, Ö. (2021). Jinekolojik kanserlerde kullanılan tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemleri. *Izmir Democracy University Health Sciences Journal, 4*(1), 33-46.

Karkal, E., Kharde, S., & Dhumale, H. (2017.) Effectiveness of music therapy in reducing pain and anxiety among primigravid women during active phase of first stage of labor. *International Journal of Nursing Education*, 9(2), 57-60. https://doi.org/10.5958/0974-9357.2017.00036.8.

Kartın, P.T. (2015). Müzik terapi. (Başer M, Taşçı S. Ed.). Kanıta Dayalı Rehberleriyle Tamamlayıcı ve Destekleyici Uygulamalar. Akademisyen Tıp Kitabevi, Ankara, s. 9-13.

Kaya, Ş., Karakuş, Z., Boz, İ., Özer, Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. *Journal of Academic Research in Nursing, 6*(3), 584-591. https://doi.org/10.5222/jaren.2020.58561.

Kılıç, A., & Can Gurkan, O. (2021). Gebelik, doğum ve doğum sonrası dönemde müzik terapinin kanıt temelli kullanımı. *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2*(1), 47-60.

Kisilevsky, B.S., Hains, S.M., Jacquet, A.Y., Granier-Deferre, C., & Lecanuet, J.P. (2004). Maturation of fetal responses to music. *Developmental Science,* 7, 550-559.

Kittithanesuan, Y., Chiarakul, S., Kaewkungwal, J., & Poovorawan, Y. (2017). Effect of music on immediately postpartum lactation by term mothers after giving birth: a randomized controlled trial. *Journal of the Medical Association of Thailand*, *100*(8), 834. http://thaiscience.info/Journals/Article/JMAT/10986218.pdf.

Koç, E. M. , Başer, D. A., Kahveci, R., Özkara, A. (2016). Ruhun ve bedenin gıdası: Geçmişten günümüze müzik ve tıp. *Konuralp Tıp Dergisi, 8*(1), 51-55

Koçak D.Y., & Varışoğlu, Y. (2022). The effect of music therapy on menopausal symptoms and depression: a randomized-controlled study. *Menopause, 29*(5), 545-552. https://doi.org/10.1097/GME.0000000000001941.

Koukoulithras, I., Sr, Stamouli, A., Kolokotsios, S., Plexousakis, M., Sr, & Mavrogiannopoulou, C. (2021). The effectiveness of non-pharmaceutical ınterventions upon pregnancy-related low back pain: A systematic review and meta-analysis. *Cureus, 13*(1), e13011.

Kömürcü, N. & Çatalgöl, Ş. (2015). Doğumda müzik terapi. *Türkiye Klinikleri Journal of Obstetric-Women's Health and Diseases Nursing-Special Topics, 1*(3), 83-86.

Köroğlu, C.O. (2020). Hastanede Yatak İstirahatindeki Riskli Gebelerde Anksiyete ve Uyku Kalitesi Üzerine Müziğin Etkisinin Belirlenmesi. Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi (Danışman: Sürücü, Ş.G.). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Labrague, L.J., & McEnroe-Petitte, D.M. (2016). Influence of music on preoperative anxiety and physiologic parameters in women undergoing gynecologic surgery. *Clinical Nursing Research, 25*(2), 157-173. https://doi.org/10.1177/1054773814544168.

Leubner, D., & Hinterberger, T. (2017). Reviewing the effectiveness of music ınterventions in treating depression. *Frontiers in psychology*, 8, 21.

Lin, C.J., et al. (2019a). Music interventions for anxiety in pregnant women: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Clinical Medicine, 8*(11), 1884.

Lin, H.H., Chang, Y.C., Chou, H.H., Chang, C.P., Huang, M.Y., Liu, S.J., Tsai, C.H., Lei, W.T., & Yeh, T.L. (2019b). Effect of music interventions on anxiety during labor: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *PeerJ,* 7, e6945 https://doi.org/10.7717/peerj.6945.

Lindquist, R., Tracy, M.F., & Snyder, M. Complementary & alternative therapies in nursing: Springer Publishing Company, Eighth edition, New York, 2019. Erişim Tarihi: 09.09.2022, Erişim: https://www.worldcat.org/title/1099270606.

Liu, Y. H., Lee, C. S., Yu, C. H., & Chen, C. H. (2016). Effects of music listening on stress, anxiety, and sleep quality for sleep-disturbed pregnant women. *Women and Health, 56*(3), 296-311.

López-Teijón, M., García-Faura, Á., & Prats-Galino, A. (2015). Fetal facial expression in response to intravaginal music emission. *Ultrasound, 23*(4), 216-223.

Mak, N., Reinders, I. M. A., Slockers, S. A., Westen, E. H. M. N., Maas, J. W.M., & Bongers, M.Y. (2017). The effect of music in gynaecological office procedures on pain, anxiety and satisfaction: a randomized controlled trial. *Gynecological Surgery*, *14*(1), 1-8.

McCaffrey, T., Cheung, P.S., Barry, M., Punch, P., & Dore, L. (2020). The role and outcomes of music listening for women in childbirth: An integrative review. *Midwifery*, 83, 102627. https://doi.org/10.1016/j.midw.2020.102627.

Meriç, E.N., & Kaya, Y. (2018). Jinekolojik onkolojide müzik terapisinin yeri. *Osmangazi Tıp Dergisi, 40*(2), 107-109. https://doi.org/10.20515/otd.344789.

Moradi, N., Maleki, A., & Zenoozian, S. (2022). The efficacy of ıntegrating spirituality into prenatal care on pregnant women's sleep: A randomized controlled trial. *BioMed Research International,* 4295761.

National Standards Board for Therapeutic Musicians. Erişim: https://www.nsbtm.org. (Erişim Tarihi: Kasım 13, 2022).

Nwebube, C., Glover, V., & Stewart, L. (2017). Prenatal listening to songs composed for pregnancy and symptoms of anxiety and depression: a pilot study. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 17*(1), 256, 1-5.

Oh, M., et al. (2016). Effect of music ıntervention on maternal anxiety and fetal heart rate pattern during non-stress test. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 46(3), 315-326.

O'Laughlin, D.J., Strelow, B., Fellows, N., Kelsey, E., Peters, S., Stevens, J., & Tweedy, J. (2021). Addressing anxiety and fear during the female pelvic examination. *Journal of Primary Care & Community Health,* 12, 2150132721992195. https://doi.org/10.1177/21501327 21992195.

Öztürk, L., Erseven, H., Atik, F. M. (2017). Makamdan Şifaya. İstanbul: İş Bankası Yayınları

Pal, S. Banerjee, S., & Roy, M.B. (2017). Effects of music therapy on anxiety, pain & clinical parameters among primigravida in a selected hospital, West Bengal. *Journal of Medical Science and Clinical Research, 5(12),* 31397-31402. https://dx.doi.org/10.18535/jmscr/v5i12.30.

Peksoy, S., Demirhan, İ., Kaplan, S., Şahin, S., & Arıöz Düzgün A. (2018). Tamamlayıcı ve alternatif tedavinin jinekolojik kanserlerde kullanımı. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 36-47.

Perkins, R., Yorke, S., & Fancourt, D. (2018). How group singing facilitates recovery from the symptoms of postnatal depression: a comparative qualitative study. *BMC Psychology, 6*(1), 41. https://doi.org/10.1186/s40359-018-0253-0.

Perković, R, Dević, K, Hrkać, A, Šaravanja, N, Tomić, V, Krišto, B, Dukić, H, & Vasilj V. (2021). Relationship between education of pregnant women and listening to classical music with the experience of pain in childbirth and the occurrence of psychological symptoms in puerperium. *Psychiatria Danubina, 33*(Suppl 13), 260-270.

Perković, R., Tustonja, M., Devic, K., & Kristo, B. (2021). Music therapy and mental health in pregnancy. *Psychiatria Danubina, 33*(Suppl 4), 786-789. PMID: 34718319.

Persico, G., Antolini, L. vergani, P., Costantini, W., Nardi, M.T., & Bellotti, L. (2017). Maternal singing of lullabies during pregnancy and after birth: Effects on mother-infant bonding and on newborns' behaviour. Concurrent Cohort Study. *Women and Birth, 30*(4), e214-e220. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2017.01.007.

Pirhadi, M. (2015). The effect of vibroacoustic stimulation and music on fetal movement. *International Journal of Pediatrics,* 3, 903-908.

Po´cwierz-Marciniak, I., Harciarek, M. (2021). The Effect of Musical Stimulation and Mother's Voice on the Early Development of Musical Abilities: A Neuropsychological Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 18, 8467. https://doi.org/10.3390/ijerph18168467.

Rafer, L., Austin, F., Frey, J., Mulvey, C., Vaida, S., & Prozesky, J. (2015). Effects of jazz on postoperative pain and stress in patients undergoing elective hysterectomy. *Advances in Mind-Body Medicine, 29*(1), 6-11. PMID: 25607117.

Rees, S., Channon, S., & Waters, C.S. (2019). The impact of maternal prenatal and postnatal anxiety on children's emotional problems: A systematic review. *European Child & Adolescent Psychiatry,* 28, 257-280. https://doi.org/10.1007/s00787-018-1173-5.

Resmî Gazete. (2014). "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği (GETAT), Sayı: 29158." https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm (Erişim tarihi: Mart 10, 2022).

Reynaud, D., Bouscaren, N., Lenclume, V., & Boukerrou, M. (2021). Comparing the effects of self-selected music versus predetermined music on patient anxiety prior to gynaecological surgery: the MUANX randomized controlled trial. *Trials 22*(1), 535. https://doi.org/10.1186/s13063-021-05511-2.

Rossi, A., Molinaro, A., Savi, E., Micheletti, S., Galli, J., Chirico, G., & Fazzi, E. (2018). Music reduces pain perception in healthy newborns: A comparison between different music tracks and recoded heartbeat. *Early Human Development,* 124, 7-10.

Sanfilippo, K.R.M., Stewart, L., & Glover, V. (2021). How music may support perinatal mental health: an overview. *Archives of Women's Mental Health, 24*(5), 831-839. https://doi.org/10.1007/s00737-021-01178-5.

Sanlı, Y., Goke Arslan, G., Aypar Akbag, N. N., Canbulat Sahiner, N., Yılmaz, D., & Yucel, S. C. (2022). Effects of music on sleep quality and comfort levels of pregnant women. *Journal of Perinatal Medicine, 50*(4), 467–475. https://doi.org/10.1515/jpm-2021-0551

Shimada, B., Santos, M., Cabral, M. A., Silva, V. O., & Vagetti, G. C. (2021). Interventions among Pregnant Women in the Field of Music Therapy: A Systematic Review. *Revista Brasileira de Ginecologia e Obstetrícia, 43*(5), 403-413.

Shivamurthy, G., & Anusha, D. (2016). Effect of music therapy on serum cortisol in primigravida in active labour. *IOSR Journal of Dental and Medical Sciences, 15*(4), 91-94. https://doi.org/10.9790/0853-1504039194.

Shobeiri, F., Khaledi, S., Masoumi, S. Z., & Roshanaei, G. (2016). The effect of music therapy counseling on sleep quality in pregnant women. *International Journal of Medical Research and Health Sciences, 5*(9), 408-416.

Simavli, S., Gumus, I., Kaygusuz, I., Yildirim, M., Usluogullari, B., & Kafali, H. (2014a). Effect of music on labor pain relief, anxiety level and postpartum analgesic requirement: a randomized controlled clinical trial. *Gynecologic and Obstetric Investigation*, *78*(4), 244-250. https://doi.org/10.1159/000365085.

Simavli, S., Kaygusuz, I., Gumus, I., Usluogulları, B., Yildirim, M., & Kafali, H. (2014b). Effect of music therapy during vaginal delivery on postpartum pain relief and mental health*. Journal of Affective Disorders,* 156, 194-199. https://doi.org/10.1016/j.jad.2013.12.027.

Soylu, N., Bülbül, T., & Müderris, İ. İ. (2022). The effect of music on fetal well-being and anxiety levels and vital signs of pregnant women during non-stress test: Turkey sample. *Health Care for Women İnternational, 43*(5), 499–517. https://doi.org/10.1080/07399332.2021.1973010.

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). "Müzikterapi. Sağlık Alanı Sertifikalı Eğitim Standartları." https://shgm.saglik.gov.tr/Eklenti/6207/0/muzikterapi-sep-standartlarpdf.pdf (Erişim Tarihi: Mart 7, 2022).

Taşkın, L. (2020). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi. 16. Baskı, s.169, 183-215, 203-214.

Teckenberg-Jansson, P., et al. (2019). Effects of live music therapy on heart rate variability and self-reported stress and anxiety among hospitalized pregnant women: A randomized controlled trial. *Nordic Journal of Music Therapy,* 28 (1), 7-26.

Teskereci, G., & Yangın, H.B. (2015). Over kanseri tanısı alan bir kadında aromaterapi ve müzik eşliğinde hayal etme egzersizi uygulaması: olgu raporu. *Spatula DD, 5*(2), 79-8.

Toker, E., & Kömürcü, N. (2017). Effect of Turkish classical music on prenatal anxiety and satisfaction: A randomized controlled trial in pregnant women with pre-eclampsia. *Complementary Therapies in Medicine,* 30, 1-9.

Toker, E., Demirel, G., Doganer, A., & Karakucuk, S. (2021). Effects of Turkish classical music on postpartum pain and anxiety in cesarean deliveries: A randomized controlled trial. *Alternative Therapies in Health and Medicine, 27*(S1), 120-127.

Torun, Ş. (2018). Nörolojik hastalıklarda müzik terapi ve müzik uygulamaları. (Mutluay, F. Ed.). Nörolojik Hastalıklarda Fizyoterapi ve Rehabilitasyon. Ankara, Türkiye: Türkiye Klinikleri, ss.71-78.

Ünal Akbulut, E.C. (2021). Müzik terapi ve müzik tıbbı uygulamalarının pozitif psikoloji perspektifinden değerlendirilmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, 14*(86), 249-259.

Varışoğlu, Y., & Satılmış, İ. G. (2019). Preterm doğumlarda anne sütünün artırılmasında alternatif bir yöntem: müzik terapi. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, *5*(2), 70-81.

Velioğlu, E., & Gürkan, Ö.C. (2021). Menopoz semptomlarının yönetiminde kanıt temelli tamamlayıcı ve alternatif tedaviler. *Geleneksel ve Tamamlayıcı Anadolu Tıbbı Dergisi*, *3*(2), 20-27.

Wan, Q., & Wen, F.Y. (2018). Effects of acupressure and music therapy on reducing labor pain. *International Journal of Clinical and Experimental Medicine*, *11*(2), 898-903.

Wang, W., Wang, J., Qi X., Huang, X., & Qing, J.J. (2016). Application of music in emotion management of puerpera after cesarean section. *Journal of Traditional Chinese Medicine Management*, *24*(22), 22-25.

Weingarten, S.J., Levy, A.T., & Berghella, V. (2021). The effect of music on anxiety in women undergoing cesarean delivery: a systematic review and meta-analysis. *American Journal of Obstetrics & Gynecology MFM, 3*(5), 100435. https://doi.org/10.1016/j.ajogmf.2021.100435.

Wiswell, S., Bell, JG., McHale, J., Elliott, JO., Rath, K., & Clements A. (2019). The effect of art therapy on the quality of life in patients with a gynecologic cancer receiving chemotherapy. *Gynecologic Oncology, 152*(2), 334-338.

Woody, C.A., Ferrari, A.J., Siskind, D.J., Whiteford, H.A., & Harris, M.G. (2017). A systematic review and meta-regression of the prevalence and incidence of perinatal depression. *Journal of Affective Disorders,* 219, 86-92. https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.05.003.

World Federation of Music Therapy (WFMT) (2022). "WFMT Documents". https://wfmt.info/resource-centers/publication-center/wfmt-documents/ (Erişim tarihi: Mart 03, 2022).

World Health Organization (WHO) Traditional Medicine Strategy: 2014-2023. WHO Press. (2013). https://www.who.int/publications/i/item/9789241506096 (Erişim Tarihi: Kasım 13, 2022).

Wulff, V., Hepp, P., Wolf, O.T., Balan, P., Hagenbeck, C., Fehm, T., & Schaal, N.K. (2021). The effects of a music and singing intervention during pregnancy on maternal well-being and mother-infant bonding: a randomised, controlled study. *Archives of Gynecology and Obstetrics,* 303(1), 69-83. https://doi.org/10.1007/s00404-020-05727-8.

Xavier, T., Viswanath, L., & Das, G. (2017). Effect of music therapy on labor pain among women in active labor admitted in tertiary care hospital, Kochi City. *Journal on Recent Advances In Pain, 3*(1), 3. https://doi.org/10.5005/jp-journals-10046-0058.

Yang, W., Bai, Y., Qin, L., Xu, X., Bao, K., Xiao, J.L., & Ding, G.W. (2019). The effectiveness of music therapy for postpartum depression: a systematic review and meta-analysis. *Complementary therapies in Clinical Practice,* 37, 93-101. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2019.09.002.

Yates, G.J., & Silverman, M.J. (2015). Immediate effects of single-session music therapy on affective state in patients on a post-surgical oncology unit: A randomized effectiveness study. *The Arts in Psychotherapy*, *44*, 57-61.

Yüksekol, Ö.D. (2015). Preeklampsili gebelerin kan basıncının düzenlenmesinde müzik terapi uygulaması. İçinde: Kanıta Dayalı Rehberleriyle Tamamlayıcı ve Destekleyici Uygulamalar. Editörler: Başer M, Taşçı S. Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi, ss. 19-21.

Yüksekol, Ö.D., & Başer, M. (2020). The effect of music on arterial blood pressure and anxiety levels in pregnant women hospitalized due to mild preeclampsia: A pilot randomized controlled trial. *European Journal of Integrative Medicine,* 35, 101093.

Zhu, J., Hong-Gu, H., Zhou, X., Wei, H., Gao, Y., Ye, B., & Chan, S.W.C. (2015). Pain relief effect of breast feding and music therapy during heellance for healthy-term neonates in China: A randomized controlled trial. *Midwifery, 31*(3), 365-372. https://doi.org/10.1016/j.midw.2014.11.001.

2.3. SANAT TERAPİ

Özge Palancı Ay, Songül Aktaş

1. SANAT TERAPİSİ NEDİR?

Sanat kelime anlamı olarak bir duygu, güzellik, tasarı vb. gibi anlamlarda kullanılan yöntemlerin tamamı veya anlatım sonucunda ortaya çıkan yaratıcılık olarak tanımlanmaktadır (*https://sozluk.gov.tr/*). Sanat, kişilerin kendilerini ifade etme yöntemi olup duygularını ve düşüncelerini, sanatsal ifadeler ile özgün olarak ortaya koyma yoludur (Iguina & Kashan, 2022). Bireylerin kendi iç dünyasına yaptığı bir yolculuktur. Bu sanat yolculuğunda bireylerin kendi iç dünyasını ortaya koymada, duygu ve düşüncelerini aktarmada sözcüklerin yerini, uygulanan sanat almaktadır (Liu ve ark., 2021). Sanat, modern sağlık bilimlerinde önemli bir rol oynar ve duyguları ustaca yorumlamak için kullanılabilir, kişinin kendini ve başkalarını daha iyi anlamasına yardımcı olur. Bu süreçte kullanılan materyaller ile kişi olumsuz duygularını (stresini, güçsüzlüğünü, kaygısını vb.), olumlu duygularını ya da bireylerin anlatmak istediklerini sanat yoluyla ortaya çıkardığı şekil ve semboller ile dışa yansıtmalarını sağlar (Liu ve ark., 2021; Vaartio-Rajalin ve ark., 2021). Psikolojik yönüyle sanat; kişinin çatışma, mutluluk, coşku ve tutkularından kaynaklanan kaygılarına sanat yoluyla çözüm araması ve cevap vermesine yardımcı olur (Çelikbaş, 2019).

Sanat terapisi, her yaştan bireyi fiziksel, zihinsel ve duygusal yönden iyileştirmek ve geliştirmek amacıyla sanat yapmanın yaratıcı sürecini kullanan bir ruh sağlığı mesleği olarak tanımlamaktadır. Bu terapi, hem sanat hem de terapi sürecini birlikte içerir. Danışanın ve terapistin ilişkisinde görsel imgelerin ve nesnelerin önemli rol oynadığı bir psikoterapi metodu olarak tanımlanabilir (Çelikbaş, 2019; Fu ve ark., 2020). Amerikan Sanat Terapisi Derneği sanat terapisini, uygulamalı psikolojik teori ve psikoterapötik bir ilişki içinde insan deneyimi yoluyla bireylerin, ailelerin ve toplulukların yaşamlarını zenginleştiren bütünleştirici bir ruh sağlığı ve insan hizmetleri mesleği alarak tanımlamaktadır (*https://arttherapy.org/about-art-therapy/*). Bilişsel ve duyusal-motor işlevleri, öz saygıyı, duygusal esnekliği, sosyal becerileri geliştirmek, bireyin yaşadığı çatışmaları ve sıkıntıları azaltmak için kullanılan bir terapötik yöntemdir (Sezen & Ünsalver, 2019). Sanat terapisi, hastalara ve ailelere öz farkındalığı artırmada, semptom yükünü iyileştirmede ve ölümcül bir hastalıkla ilişkili stresli yaşam deneyimlerine uyum sağlamada yardımcı

- Tüm terapi oturumlarında ortaya çıkan sanat ürünlerindeki ortak temanın belirlenmesi
- Hastanın ortaya çıkardığı sanat ürünlerinin bir kopyasının dosyalanması
- Hasta için stres yaratan olayların çizimler kullanarak hasta üzerindeki etkilerinin belirlenmesi
- Hastanın değerlendirme bilgilerini ve sanat terapisi ürününü birleştirerek çizimlerdeki belirleyici olan unsurların anlamının yorumlanması
- Hemşire hasta hakkında tam bir öyküye, esas çizimler ve belirli bir zaman içerisinde biriktirilmiş sanat ürünlerine hâkim olmadan resimleri yorumlamaktan kaçınılması (Aydın & Kutlu, 2021; Çakmak ve ark., 2020; Göktepe, 2015; Sezen & Ünsalver, 2019; Günay, 2017; Karakaya, 2021).

Sanatın terapötik olarak kullanımı, hemşirelik ve ebelik bakımının kalitesini artıran uygulamadır. Ayrıca sanat terapisi, bakım verilen bireyin biyopsikososyal açıdan değerlendirilmesine, hemşirelerin ve ebelerin mesleki doyumun artmasına katkı sağlamaktadır (Aydın & Kutlu, 2021; Sezen & Ünsalver, 2019). Hemşire ve ebelerin, bu alanda daha fazla çalışma yapmalarına ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Abbing, A., Baars, E. W., De Sonneville, L., Ponstein, A. S., & Swaab, H. (2019). The effectiveness of art therapy for anxiety in adult women: a randomized controlled trial. *Frontiers in psychology*, 1203. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01203

Aktas, S., & Pasinlioğlu, T. (2021). The effect of empathy training given to midwives on the empathic communication skills of midwives and the birth satisfaction of mothers giving birth with the help of these midwives: A quasi-experimental study. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, *27*(4), 858-867. https://doi.org/10.1111/jep.13523

Aktaş, S., & Can, H. Ö. (2019). Doğum merkezleri: Kanada izlenimleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8*(4), 474-480.

Aydın, M., & Kutlu, F. Y. (2021). The Effect of group art therapy on loneliness and hopelessness levels of older adults living alone: a randomized controlled study. *Florence Nightingale Journal of Nursing, 29*(3), 271-284. https://doi.org/10.5152/FNJN.2021.20224

Bell, J. G., McHale, J., Elliott, J. O., & Heaton, W. (2022). The impact of art therapy on anxiety and hope in patients with gynecologic cancer undergoing chemotherapy. *The Arts in Psychotherapy*, (80), 101947. https://doi.org/10.1016/j.aip.2022.101947

Bitonte, R. A., & De Santo, M. (2014). Art therapy: an underutilized, yet effective tool. *Mental Illness*, (6), 18-19.

Bostancioğlu, B., & Kahraman, M. E. (2017). Sanat terapisi yönteminin ve tekniklerinin sağlık–iyileştirme gücü üzerindeki etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, *5*(2), 150-162. https://doi.org/10.14514/BYK.m.21478082.2017.5/2.150-162

Bruce, D., & Hackett, S. S. (2021). Developing art therapy practice within perinatal parent-infant mental health. *International Journal of Art Therapy, 26*(3), 111-122. https://doi.org/10.1080/17454832.2020.1801784

Çakmak, Ö., Biçer, İ., & Demir, H. (2020). Sağlıkta sanat terapisi kullanımı: Literatür taraması. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 12-21.

ÇelikbaŞ, E. Ö. (2019). Dişa vurumcu sanat terapisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 20-37.

Demir, V. (2017). Dışa vurumcu sanat terapisinin psikolojik belirtiler ile bilişsel işlevlere etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 7*, 575-598. https://doi.org/10.26466/opus.337250

Effa, C. J., Dolgoy, N. D., & McNeely, M. L. (2020). Resistance exercise and art therapy on body image in breast cancer: a scoping review. *Women's Health Reports, 1*(1), 424-435. https://doi.org/10.1089/whr.2020.0058

Fu, W., Huang, Y., Liu, X., Ren, J., & Zhang, M. (2020). The effect of art therapy in women with gynecologic cancer: a systematic review. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine,*. https://doi.org/10.1155/2020/8063172

Geleneksel ve tamamlayici tip uygulamalari yönetmeliği. (2014). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm (20 Şubat 2023)

Göktepe, A. K. (2015). *Sanat terapi*. Nesil Basım Yayın Gıda Ticaret ve Sanayi A. Ş.

Günay, C. (2017). Şizofreni hastalarında sanat terapi uygulamasının pozitif ve negatif belirtiler ile aleksitimi düzeyine etkisi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Hogan, S., Sheffield, D., & Woodward, A. (2017). The value of art therapy in antenatal and postnatal care: A brief literature review with recommendations for future research. *International Journal of Art Therapy, 22*(4), 169-179 https://doi.org/10.1080/17454832.2017.1299774

Iguina, M. M., & Kashan, S. (2022). *Art Therapy.* StatPearls Publishing.

İskender, Ö., & Kaplan, S. (2019). Uluslararası hemşirelik sınıflandırma sistemleri. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 1-10.

Jalambadani, Z., Borji, A., & Bakaeian, M. (2020). Examining the effect of mindfulness-based art therapy (MBAT) on stress and lifestyle of Iranian pregnant women. *Journal of Obstetrics and Gynaecology, 40*(6), 779-783. https://doi.org/10.1080/01443615.2019.1652889

Karakaya, S. (2021). Nevrotik kişilik örgütlenmesi olan bireylere uygulanan sanat psikoterapisinin ego işlevleri, duygu-düzenleme, kişiler arası ilişki tarzlarına etkisi. [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kim, K. S., & Lor, M. (2022). Art making as a health intervention: Concept analysis and implications for nursing interventions. *Advances in Nursing Science*, *45*(2), 155-169. https://doi.org/10.1097/ANS.0000000000000412

Liu, Z., Yang, Z., Xiao, C., Zhang, K., & Osmani, M. (2021). An investigation into art therapy aided health and well-being research: A 75-year bibliometric analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(1), 232. https://doi.org/10.3390/ijerph19010232

Sanat eğitimi ve sanat terapisi. https://www.sanatpsikoterapileridernegi.org/ (10 Kasım 2022)

Sanat nedir? https://sozluk.gov.tr/ (5 Kasım 2022)

Sezen, C., & Ünsalver, B. Ö. (2019). Group art therapy for the management of fear of childbirth. *The Arts in Psychotherapy, 64*, 9-19. https://doi.org/10.1016/j.aip.2018.11.007

Streeter, K., & Deaver, S. (2018). Art therapy with women with infertility: A mixed-methods multiple case study. *Art Therapy, 35*(2), 60-67. https://doi.org/10.1080/07421656.2018.1483163

The art therapy profession. https://arttherapy.org/about-art-therapy/ (5 Kasım 2022)

Vaartio-Rajalin, H., Santamäki-Fischer, R., Jokisalo, P., & Fagerström, L. (2021). Art making and expressive art therapy in adult health and nursing care: A scoping review. *International Journal of Nursing Sciences, 8*(1), 102-119. https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2020.09.011

Yaygın eğitim kurs programları. https://e-yaygin.meb.gov.tr/pagePrograms.aspx (20 Şubat 2023).

Wahlbeck, H., Kvist, L. J., & Landgren, K. (2020). Art therapy and counseling for fear of child-birth: A randomized

controlled trial. *Art Therapy, 37*(3), 123-130. https://doi.org/10.1080/07421656.2020.1721399

Wiswell, S., Bell, J. G., McHale, J., Elliott, J. O., Rath, K., & Clements, A. (2019). The effect of art therapy on

the quality of life in patients with a gynecologic cancer receiving chemotherapy. *Gynecologic Oncology*, 152(2), 334-338. https://doi.org/10.1016/j.ygyno.2018.11.026

2.4. YOGA

Aslı Ural, Rukiye Höbek Akarsu

1. YOGANIN TANIMI

Yoga terimi Sanskritçe "yuj" kelimesinden türetilmiştir. Yuj katılmak anlamına gelmektedir. Geleneksel terminolojide yoga birleştiren şeydir, bireysel benliğin evrensel "ben"le birleştirilmesidir (Basavaraddi, 2015; Singh & Reddy, 2018). Yoga dar, kısıtlanmış ve bencil kişilikten her şeyi kapsayan, ebedi ve mutlu bir kişiliğe dönüşmeye yardımcı olmaktadır. Patanjali'ye göre yoga, zihin üzerinde ustalık kazanmanın bilinçli bir süreci olarak açıklanmıştır. Hintli ünlü rahip Swami Vivekananda yogayı "Kişinin evrimini, tek bir yaşama ya da ömrünün birkaç ayına, hatta birkaç saatine sıkıştırmasının bir yoludur." şeklinde tanımlamıştır. Yoga ile kişide gizli olan potansiyellerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda beden, zihin ve ruhun uyum içerisinde bütünlüğünü sağlamak için kişinin sistemli bir çaba harcaması gerekmektedir. Böylece sınırların ve kusurların ortadan kaldırılabileceği düşünülmektedir. Yoga bireyin kendi bütünlüğü içinde gelişimini hızlandırmaktadır. Bu gelişme ile kişi daha yüksek bilinç hâllerinde yaşamayı öğrenmektedir (Singh & Reddy, 2018).

Yoga Antik Hindistan'dan çıkıp günümüze kadar yayılan öğretiler ile bireyin daha sağlıklı bir yaşam sürmesine katkı sağlamaktadır (Basavaraddi, 2015).

2. YOGANIN TARİHİ

Yoganın tarihi beş kategoriye ayrılmaktadır:

1. Vedik dönemde yoga
2. Klasik öncesi dönemde yoga
3. Klasik dönemde yoga
4. Orta Çağ'da yoga
5. Modern çağda yoga (Singh & Reddy, 2018).

2.1. Vedik Dönemde Yoga

Sanskritçe "Veda" kelimesi "bilgi" anlamına gelmektedir. Vedalar dünyanın en eski kutsal metinleri olarak kabul edilmektedir. Bu yazıtlarda ilahiler

Aynı zamanda girişimsel olmayan yoga uygulamaları ile hemşire ve ebelerin iş doyumları artacaktır (Aksu, 2022, Öz, 2020; Sisk & Fonteyn, 2016; Şahin, 2022).

Kadın sağlığı alanında doğrudan bakım verici rolünde olan hemşire ve ebeler kadın yaşamının tüm evrelerinde yoga uygulamalarından faydalanabilmektedir. Yoga, hemşire ve ebelere bütüncül bir bakım verme olanağı sunmaktadır. Hemşire ve ebeler bakım verdikleri kadınları yoga ile hem fiziksel hem de ruhsal yönden destekleyebilmektedir. Bu doğrultuda hemşire ve ebeler lisans mezuniyeti sonrası yoga eğitmeni olabilmek için çeşitli kurs ve özel sertifika programlarına katılabilirler (Maşa & Ceylan, 2020; Sisk & Fonteyn, 2016; Todd, 2022). Çünkü yoga uygulamaları, kadınların hastalık durumunu ve onlar için faydalı ve güvenli olan, yogayı bilen sertifikalı eğitmenler tarafından yönetilmelidir. Yoga eğitmenleri, hastanın tıbbi geçmişine yönelik bilgiye sahip olmalı, hastayı ve durumunu desteklemek için özel yoga tekniklerini seçmelidir. Bir yoga programına başlamadan önce hastaların tıbbi izin açısından hekimlerine danışmaları önerilmektedir (Ovayolu & Ovayolu, 2019).

Hemşire ve ebeler lisans programlarında (tamamlayıcı alternatif terapiler gibi dersler kapsamında) yoga hakkında teorik bilgiye erişebilmektedir. Bunun yanı sıra kadın sağlığı ve yoga konulu çalışmalara özellikle lisansüstü eğitimlerinde daha çok yer vermektedirler. Ülkemizde Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yoga konulu tezler tarandığında 91 tez çalışmasına ulaşılmıştır. Bu tezlerden 15'i kadın sağlığı alanında hemşire ve ebeler tarafından yürütülmüştür. Bu tez çalışmalarında yoganın gebelik, doğum, postpartum, premenstrual ve menopoz dönem sonuçlarına ve infertil kadınların sonuçlarına etkileri değerlendirilmiştir. Stres, anksiyete, depresyon semptomları, prenatal bağlanma, doğum korkusu, doğum ağrısı, maternal bağlanma, yaşam kalitesi, emzirme yeterliliği, psikososyal sağlık düzeyi, menstrual semptomlar gibi değişkenler incelenmiştir. Yapılan bu çalışmalarda yoganın kadın sağlığını olumlu etkilediği görülmüştür (Ural & Erkin, 2021).

Ülkemizde yoga ve kadın sağlığı konulu pek çok çalışma yapılmış olsa da metodolojik açıdan uygun, örneklem hacmi açısından yeterli, iyi tasarlanmış yeni çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Aksu A. (2022). Primer dismenoresi olan hemşirelik öğrencilerinde yoga uygulamasının ağrı şiddeti, menstrüasyon semptomları ve yaşam kalitesine etkisi. Doktora Tezi. Mersin. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Armour, M., Ee, C. C., Naidoo, D., Ayati, Z., Chalmers, K. J., Steel, K. A., de Manincor, M. J., & Delshad, E. (2019). Exercise for dysmenorrhoea. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 9(9), CD004142. https://doi.org/10.1002/14651858.CD004142.pub4

Azward, H., Ramadhany, S., Pelupessy, N., Usman, A. N., & Bara, F. T. (2021). Prenatal yoga exercise improves sleep quality in the third trimester of pregnant women. Gaceta Sanitaria, 35 Suppl 2, S258–S262. https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2021.10.030

Basavaraddi, I. V. (2015). Yoga: Its origin, history and development. Ministry of External Affairs of Government of India. https://mea.gov.in/in-focusarticle.htm?25096/Yoga+Its+Origin+History+and+Development

Basu-Ray I. (2021). A mechanistic model for yoga as a preventive and therapeutic modality. International Journal of Yoga, 14(2), 152–157. https://doi.org/10.4103/ijoy.IJOY_136_20

Bethel K. (2019). Yoga for treating urinary ıncontinence in women: Commentary on a Cochrane Review. Explore (New York, N.Y.), 15(4), 320–322. https://doi.org/10.1016/j.explore.2019.04.005

Bhavanani, A. B. (2009). Principles and methods of yoga practices (compilation). Puducherry: International Centre for Yoga Educatıon and Research and Yoganjali Natyalayam, 5-399. https://www.researchgate.net/publication/241276629_princiles_and_methods_of_yoga_practices_compilation

Bolanthakodi, C., Raghunandan, C., Saili, A., Mondal, S., & Saxena, P. (2018). Prenatal yoga: effects on alleviation of labor pain and birth outcomes. Journal of Alternative and Complementary Medicine (New York, N.Y.), 24(12), 1181–1188. https://doi.org/10.1089/acm.2018.0079

Brooks, J., Lawlor, S., Turetzkin, S., Goodnight, C. W., & Galantino, M. L. (2021). Yoga for substance use disorder in women: a systematic review. International Journal of Yoga Therapy, 31(1), Article_21. https://doi.org/10.17761/2021-D-20-00008

Butzer, B., LoRusso, A., Shin, S. H., & Khalsa, S. B. (2017). Evaluation of yoga for preventing adolescent substance use risk factors in a middle school setting: a preliminary group-randomized controlled trial. Journal of Youth and Adolescence, 46(3), 603–632. https://doi.org/10.1007/s10964-016-0513-3

de Campos, E. A., Narchi, N. Z., & Moreno, G. (2020). Meanings and perceptions of women regarding the practice of yoga in pregnancy: A qualitative study. Complementary Therapies in Clinical Practice, 39, 101099. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2020.101099

Carson, J. W., Carson, K. M., Olsen, M., Sanders, L., Westbrook, K., Keefe, F. J., & Porter, L. S. (2021). Yoga practice predicts ımprovements in day-to-day pain in women with metastatic breast cancer. Journal of Pain and Symptom Management, 61(6), 1227–1233. https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2020.10.009

Cramer, H., Peng, W., & Lauche, R. (2018). Yoga for menopausal symptoms-A systematic review and meta-analysis. Maturitas, 109, 13–25. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2017.12.005

Cramer, H., Sellin, C., Schumann, D., & Dobos, G. (2018). Yoga in arterial hypertension. Deutsches Arzteblatt İnternational, 115(50), 833–839. https://doi.org/10.3238/arztebl.2018.0833

Cramer, H., Lauche, R., Klose, P., Lange, S., Langhorst, J., & Dobos, G. J. (2017). Yoga for improving health-related quality of life, mental health and cancer-related symptoms in women diagnosed with breast cancer. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 1(1), CD010802. https://doi.org/10.1002/14651858.CD010802.pub2

Cohen, S. C., Harvey, D. J., Shields, R. H., Shields, G. S., Rashedi, R. N., Tancredi, D. J., ... & Schweitzer, J. B. (2018). The effects of yoga on attention, impulsivity and hyperactivity in preschool age children with ADHD symptoms. Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics, 39(3), 200. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5871620/

Csala, B., Szemerszky, R., Körmendi, J., Köteles, F., & Boros, S. (2021). Is weekly frequency of yoga practice sufficient? physiological effects of hatha yoga among healthy novice women. Frontiers in Public Health, 9, 702793. https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.702793

Daley, A., Stokes-Lampard, H., Thomas, A., & MacArthur, C. (2014). Exercise for vasomotor menopausal symptoms. The Cochrane Database of Systematic Reviews, (11), CD006108. https://doi.org/10.1002/14651858.CD006108.pub4

Dangel, A. R., Demtchouk, V. O., Prigo, C. M., & Kelly, J. C. (2020). Inpatient prenatal yoga sessions for women with high-risk pregnancies: A feasibility study. Complementary Therapies in Medicine, 48, 102235. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2019.102235

D'Silva, A., MacQueen, G., Nasser, Y., Taylor, L. M., Vallance, J. K., & Raman, M. (2020). Yoga as a therapy for ırritable bowel syndrome. Digestive Diseases and Sciences, 65(9), 2503–2514. https://doi.org/10.1007/s10620-019-05989-6

Fernández-Rodríguez, R., Alvarez-Bueno, C., Reina-Gutiérrez, S., Torres-Costoso, A., Nuñez de Arenas-Arroyo, S., & Martínez-Vizcaíno, V. (2021). Effectiveness of pilates and yoga to improve bone density in adult women: A systematic review and meta-analysis. PloS One, 16(5), e0251391. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251391

Ghaffarilaleh, G., Ghaffarilaleh, V., Sanamno, Z., & Kamalifard, M. (2019). Yoga positively affected depression and blood pressure in women with premenstrual syndrome in a randomized controlled clinical trial. Complementary Therapies in Clinical Practice, 34, 87–92. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.11.007

Gunaseelan, L., Vanama, M. S., Abdi, F., Qureshi, A., Siddiqua, A., & Hamid, M. A. (2021). Yoga for the management of attention-deficit/hyperactivity disorder. Cureus, 13(12), e20466. https://doi.org/10.7759/cureus.20466

Güleç, G. (2019). Yüksek yoğunluklu Hatha Yoga eğitiminin sağlıklı adölesanlarda fiziksel uygunluk, solunum fonksiyonları, uyku ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Haruna, M., Matsuzaki, M., Ota, E., Shiraishi, M., Hanada, N., & Mori, R. (2019). Guided imagery for treating hypertension in pregnancy. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 4(4), CD011337. https://doi.org/10.1002/14651858.CD011337.pub2

Höbek Akarsu, R., & Rathfisch, G. (2019). Gebelik yogasının fizyolojik ve psikolojik etkileri: bir sistematik derleme. Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4(1), 43-53.

Höbek Akarsu, R., & Rathfisch, G. (2018). Sihirli bir yol: gebelik yogası. Smyrna Tıp Dergisi, 57, 61.

Kaur, M., & Bhat, A. (2019). Creative yoga ıntervention ımproves motor and ımitation skills of children with autism spectrum disorder. Physical Therapy, 99(11), 1520–1534. https://doi.org/10.1093/ptj/pzz115

Khianman, B., Pattanittum, P., Thinkhamrop, J., & Lumbiganon, P. (2012). Relaxation therapy for preventing and treating preterm labour. The Cochrane Database of Systematic Reviews, (8), CD007426. https://doi.org/10.1002/14651858.CD007426.pub2

Kırca, N., & Pasinlioglu, T. (2019). The effect of yoga on stress level in infertile women. Perspectives in Psychiatric Care, 55(2), 319-327.

Kim, S. D. (2019). Yoga for menstrual pain in primary dysmenorrhea: A meta-analysis of randomized controlled trials. Complementary Therapies in Clinical Practice, 36, 94–99. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2019.06.006

Kwon, R., Kasper, K., London, S., & Haas, D. M. (2020). A systematic review: The effects of yoga on pregnancy. European Journal of Obstetrics, Gynecology, and Reproductive Biology, 250, 171–177. https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2020.03.044

Li, Q. (2022). The effects of yoga exercise on pelvic floor rehabilitation of postpartum women. Journal of Healthcare Engineering, 2022, 1924232. https://doi.org/10.1155/2022/1924232

Lin, I. H., Huang, C. Y., Chou, S. H., & Shih, C. L. (2022). Efficacy of prenatal yoga in the treatment of depression and anxiety during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(9), 5368. https://doi.org/10.3390/ijerph19095368

Marc, I., Toureche, N., Ernst, E., Hodnett, E. D., Blanchet, C., Dodin, S., & Njoya, M. M. (2011). Mind-body interventions during pregnancy for preventing or treating women's anxiety. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 2011(7), CD007559. https://doi.org/10.1002/14651858.CD007559.pub2

Martis, R., Crowther, C. A., Shepherd, E., Alsweiler, J., Downie, M. R., & Brown, J. (2018). Treatments for women with gestational diabetes mellitus: an overview of Cochrane systematic reviews. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 8(8), CD012327. https://doi.org/10.1002/14651858.CD012327.pub2

Maşa, D. C., & Ceylan, B. (2020). Destekleyici ve tamamlayıcı bir bakım türü olan yoganın hemşirelik araştırmalarındaki yeri: bir sistematik derleme. Journal of Traditional Medical Complementary Therapies, 3(3).

Moliver, N., Mika, E., Chartrand, M., Haussmann, R., & Khalsa, S. (2013). Yoga experience as a predictor of psychological wellness in women over 45 years. International Journal of Yoga, 6(1), 11–19. https://doi.org/10.4103/0973-6131.105937

Nalgirkar, S. P., Vinchurkar, S. A., Saoji, A. A., & Mohanty, S. (2018). Yoga as a therapeutic ıntervention in the management of dysfunctional uterine bleeding: a controlled pilot study. Journal of Mid-Life Health, 9(1), 8–13. https://doi.org/10.4103/jmh.JMH_76_17

Nadholta, P., Bali, P., Singh, A., & Anand, A. (2020). Potential benefits of yoga in pregnancy-related complications during the COVID-19 pandemic and implications for working women. Work (Reading, Mass.), 67(2), 269–279. https://doi.org/10.3233/WOR-203277

Nguyen, T. M., Do, T. T. T., Tran, T. N., & Kim, J. H. (2020). Exercise and quality of life in women with menopausal symptoms: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(19), 7049. https://doi.org/10.3390/ijerph17197049

Nick, N., Petramfar, P., Ghodsbin, F., Keshavarzi, S., & Jahanbin, I. (2016). The effect of yoga on balance and fear of falling in older adults. PM & R: The Journal of İnjury, Function, and Rehabilitation, 8(2), 145–151. https://doi.org/10.1016/j.pmrj.2015.06.442

Novaes, M. M., Palhano-Fontes, F., Onias, H., Andrade, K. C., Lobão-Soares, B., Arruda-Sanchez, T., Kozasa, E. H., Santaella, D. F., & de Araujo, D. B. (2020). Effects of yoga respiratory practice (bhastrika pranayama) on anxiety, affect, and brain functional connectivity and activity: a randomized controlled trial. Frontiers in Psychiatry, 11, 467. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00467

Ovayolu, Ö., & Ovayolu, N. (2019). Yoga uygulamalarında kanıtlar. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 6(1), 44-49.

Öz, H. S. (2021). Yoga Terapinin İyileştirici Gücü. In Yılmaz M. (Eds.), Psikiyatri Hemşireliğinde Güncel Yaklaşımlar II (pp.99-115) Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Öz, H. S. (2020). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavileri içinde yoga ve hemşirelik. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi, 3(3):399-405.

Pandi-Perumal, S. R., Spence, D. W., Srivastava, N., Kanchibhotla, D., Kumar, K., Sharma, G. S., Gupta, R., & Batmanabane, G. (2022). The origin and clinical relevance of yoga nidra. Sleep and Vigilance, 6(1), 61–84. https://doi.org/10.1007/s41782-022-00202-7

Pullen, P. R., Seffens, W. S., & Thompson, W. R. (2018). Yoga for heart failure: a review and future research. International Journal of Yoga, 11(2), 91–98. https://doi.org/10.4103/ijoy.IJOY_24_17

Renugasundari, M., Krushna, P. G., Chaturvedula, L., Nanda, N., Harichandrakumar, K. T., & Vidyalakshmi, L. (2021). Assessment of a short-course yoga practice on cardiometabolic risks, fetomaternal outcomes and psychophysical health in gestational diabetes mellitus. Biomedicine, 41(2), 337-343.https://biomedicineonline.org/index.php/home/article/view/1036

Seguin-Fowler, R., Graham, M., Ward, J., Eldridge, G., Sriram, U., & Fine, D. (2020). Feasibility of a yoga intervention to decrease pain in older women: a randomized controlled pilot study. BMC Geriatrics, 20(1), 400. https://doi.org/10.1186/s12877-020-01818-y

Shah, K., Adhikari, C., Saha, S., & Saxena, D. (2022). Yoga, immunity and COVID-19: A scoping review. Journal of Family Medicine and Primary Care, 11(5), 1683–1701. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_2182_21

Shele, G., Genkil, J., & Speelman, D. (2020). A systematic review of the effects of exercise on hormones in women with polycystic ovary syndrome. Journal of Functional Morphology and Kinesiology, 5(2), 35. https://doi.org/10.3390/jfmk5020035

Singh, C., & Reddy T.O. (2018). Yoga origin, history and development in India. Indian Journal of Movement Education and Exercises Sciences, 8(1). https://www.researchgate.net/ publication/340732215_Yoga_Origin_History_and_Development_in_India

Sisk, A., & Fonteyn, M. (2016). Evidence-based yoga ınterventions for patients with cancer. Clinical Journal of Oncology Nursing, 20(2), 181–186. https://doi.org/10.1188/16.CJON.181-186

Smith, C. A., Levett, K. M., Collins, C. T., Armour, M., Dahlen, H. G., & Suganuma, M. (2018). Relaxation techniques for pain management in labour. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 3(3), CD009514. https://doi.org/10.1002/14651858.CD009514.pub2

Styles, A., Loftus, V., Nicolson, S., & Harms, L. (2019). Prenatal yoga for young women a mixed methods study of acceptability and benefits. BMC Pregnancy and Childbirth, 19(1), 449. https://doi.org/10.1186/s12884-019-2564-4

Sweta, K. M., Godbole, A., Awasthi, H. H., & Pandey, U. (2018). Effect of Mula Bandha yoga in mild grade pelvic organ prolapse: a randomized controlled trial. International Journal of Yoga, 11(2), 116–121. https://doi.org/10.4103/ijoy.IJOY_32_17

Şahin G., (2022). Kahkaha yogasının postpartum dönemdeki kadınların anksiyete ve stres düzeylerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezM erkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Tenfelde, S., Tell, D., Garfield, L., Mathews, H., & Janusek, L. (2021). Yoga for women with urgency urinary ıncontinence: a pilot study. Female Pelvic Medicine & Reconstructive Surgery, 27(1), 57–62. https://doi.org/10.1097/SPV.0000000000000723

Thakur, D., Saurabh Singh, D. S., Tripathi, D. M., & Lufang, D. (2021). Effect of yoga on polycystic ovarian syndrome: A systematic review. Journal of Bodywork and Movement Therapies, 27, 281–286. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2021.02.018

Tibbitts, D. C., Aicher, S. A., Sugg, J., Handloser, K., Eisman, L., Booth, L. D., & Bradley, R. D. (2021). Program evaluation of trauma-informed yoga for vulnerable populations. Evaluation and Program Planning, 88, 101946. https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2021.101946

Todd, B. (2022). An ıntroduction to yoga. The American Journal of Nursing, 122(7), 56–58. https://doi.org/10.1097/01.NAJ.0000842264.27528.6a

Todhunter-Brown, A., Hazelton, C., Campbell, P., Elders, A., Hagen, S., & McClurg, D. (2022). Conservative interventions for treating urinary incontinence in women: an Overview of Cochrane systematic reviews. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 9(9), CD012337. https://doi.org/10.1002/14651858.CD012337.pub2

Ural, A., & Erkin, Ö. (2021). Hemşirelik ve ebelik bölümlerinde yapılmış yoga konulu lisansüstü tezlerin incelenmesi. İzmir Demokrasi Üniversitesi Uluslararası Sağlık Bilimleri Kongresi

2021 (ICHES-IDU 2021) Tam Metin Bildiriler Kitabı (pp: 125-129) http://iches.idu.edu.tr/wp-content/uploads/2022/11/tam-metin-kitapcigi-1.pdf

Wadhwa, Y., Alghadir, A. H., & Iqbal, Z. A. (2020). Effect of antenatal exercises, ıncluding yoga, on the course of labor, delivery and pregnancy: a retrospective study. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(15), 5274. https://doi.org/10.3390/ijerph17155274

Wang, W. L., Chen, K. H., Pan, Y. C., Yang, S. N., & Chan, Y. Y. (2020). The effect of yoga on sleep quality and insomnia in women with sleep problems: a systematic review and meta-analysis. BMC Psychiatry, 20(1), 195. https://doi.org/10.1186/s12888-020-02566-4

Wieland, L. S., Shrestha, N., Lassi, Z. S., Panda, S., Chiaramonte, D., & Skoetz, N. (2019). Yoga for treating urinary incontinence in women. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 2(2), CD012668. https://doi.org/10.1002/14651858.CD012668.pub2

Yonglitthipagon, P., Muansiangsai, S., Wongkhumngern, W., Donpunha, W., Chanavirut, R., Siritaratiwat, W., Mato, L., Eungpinichpong, W., & Janyacharoen, T. (2017). Effect of yoga on the menstrual pain, physical fitness, and quality of life of young women with primary dysmenorrhea. Journal of Bodywork and Movement Therapies, 21(4), 840–846. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2017.01.014

Youngwanichsetha, S., Phumdoung, S., & Ingkathawornwong, T. (2014). The effects of mindfulness eating and yoga exercise on blood sugar levels of pregnant women with gestational diabetes mellitus. Applied Nursing Research, 27(4), 227–230. https://doi.org/10.1016/j.apnr.2014.02.002

2.5. MEDİTASYON

Emine İlkin, Rukiye Höbek Akarsu

1. MEDİTASYONUN TANIMI

Meditasyon, kelime olarak "derin düşünme" anlamına gelen Latince "*meditatio"* kelimesinden türetilmiştir. Doğu manevi kökleri olan meditasyon son otuz yılda dünya çapında uygulanan bir yöntem ve önemli bir araştırma konusu hâline gelmiştir (Cahn & Polich, 2006; Carlson & Bultz, 2008; Matko & Sedlmeier, 2019).

Meditasyon; bir nesneye, sese, kelimeye veya cümleye zihinsel odaklanma yoluyla zihni farkındalık ve dikkat konusunda kasıtlı olarak eğiten, birçok tekniği içinde barındıran bir felsefedir (Carlson & Bultz, 2008). Bununla birlikte meditasyon biliş, duyusal algı, duygulanım, hormonlar ve otonomik aktivitedeki değişiklikleri içeren kompleks bir zihinsel süreci kapsamaktadır. Zihin günlük hayatta yaşanan birçok olaydan etkilenerek sürekli dalgalanmalar oluşturmaktadır. Meditasyon ise zihinde var olan bu sorunlarının, dalgalanmaların çözüme kavuşturulması için yeni beceriler geliştirilmesine yardımcı bir eğitim ve gelişim yöntemidir (MacDonald, 2013; Timlin & Simpson, 2017). Başka bir ifade ile meditasyon "*Düşünceleri belirli noktaya odaklama sanatı"* olarak tanımlanmaktadır (Brandmeyer ve ark., 2019).

2. MEDİTASYONUN TARİHÇESİ

Asıl kökeni Hindistan olarak kabul edilen meditasyonun ilk yazılı kanıtları milattan önce 5000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Yaklaşık 7000 yıl öncesinin mağara duvar resimlerinde lotus pozisyonunda oturan ve gözleri yarı kapalı insanların resmedilmiş olduğu tespit edilmiştir. 7. yüzyıldan itibaren Japonya ve sonrasında diğer Uzak Doğu ülkelerine erişen meditasyon pratiğinin Batı'ya ulaşması 18. yüzyılı bulmuştur (Loizzo, 2014).

Doğu'da meditasyon, algılamayı geliştiren, yönlendiren geleneksel bir yöntem olmasının yanı sıra; Hindistan, Çin, Tibet, Tayland vb. bazı ülkelerin kültürlerini de etkilemiştir. Dünyanın birçok yerinde yapılan meditasyon uygulamasına inanılan dinî inanca, meditasyon sırasındaki kullanılan tekniklere göre farklı adlandırmalar yapılmıştır. Ayrıca Güneydoğu Asya'da yaşadığına dair rivayetler olan Buda'nın meditasyonun şekillenmesinde büyük katkıları olduğu düşünülmektedir (Condon & Makransky, 2020; Sharma, 2015). Batı'da

nılmaktadır (Erickson ve ark., 2013; Ramezani ve ark., 2014). Ülkemizde ise çoğu okulun hemşirelik fakültelerinde doktora, yüksek lisans ve lisans eğitim müfredatlarına tamamlayıcı terapiler dâhil edilmektedir (Lindquist ve ark., 2018). Birçok hastane ve üniversiteler, kendi bünyelerinde "Bilinçli Farkındalık Temelli Stres Azaltma" adı altında sertifikalı kurs programları sunmaktadır. Hemşirelerinde katılabileceği bu eğitimler sonrası birey kendi çalışma gruplarını oluşturabilmektedirler (Williams ve ark., 2015).

Sağlık alanında yaşanan teknolojik değişim ve gelişmeler yeni bilgilerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu değişimler çerçevesinde hemşirelerden meditasyonun kullanımına ilişkin hemşirelik uygulamalarını geliştirilmeleri ve sağlıklı/hasta bireyleri meditasyonu etkin ve doğru şekilde kullanmaları konusunda yönlendirmeler yapmaları istenmektedir (Ünver, 2019). Çünkü meditasyonun yaşamın her alanında kullanımı giderek artmaktadır (Williams ve ark., 2015).

Hemşirelerin kendisinin yapmış olduğu meditasyon uygulamaları ise hastalarına sundukları bakımın kalitesini etkilemektedir. Bilinçli farkındalık hemşirelerin, hastalarıyla terapötik iletişim kurmasına ve spiritüel kapasitelerinin bilincinde hareket etmesine katkı sağlar (Lazaridou & Pentaris, 2016; Williams ve ark., 2015).

Sonuç olarak; hemşirelere verilen meditasyon eğitimlerinin sayısı artırılması, bilinçli farkındalık temelli müdahalelerin sunulan bakıma dâhil edilmesi, kadınların yaşam dönemlerine özel sorunlara yönelik müdahalelerin yapılması ve bunların sonuçlarının değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu yüzden hemşireler meditasyon ile ilgili kanıt düzeyi yüksek olan bilimsel çalışmaları takip ederek güncel bilgiler dâhilinde bakım hizmetini yerine getirmelidir.

KAYNAKLAR

Abasi, E., Tahmasebi, H., Zafari, M., & Takami, G. N. (2012). Assessment on effective factors of maternal-fetal attachment in pregnant women. *Life Science Journal*, *9*(1), 68-75.

Abiç, A., & Yılmaz, D. V. (2020). Menopoz semptomlarına yoganın etkisi. *Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi*, *3*(2), 217-223.

Akarsu, R. H. (2016). Gebelik Yogasının Gebenin Psikososyal Sağlık Düzeyi ve Prenatal Bağlanmaya Etkisi. [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].

Akarsu, R. H., Tunca, B., & Alsaç, S. Y. (2017). Anne-bebek bağlanmasında kanıta dayalı uygulamalar. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(4), 275-279.

Alkan, E., & Özçoban, F. A. (2017).Yoganın gebelik, doğum ve doğum sonuçları üzerine etkisi. *Smyrna Tıp Dergisi,* 64-71.

Ashford, M. T., Olander, E. K., & Ayers, S. (2016). Computer-or web-based interventions for perinatal mental health: a systematic review. *Journal of Affective Disorders*, *197*, 134-146. https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.02.057

Atkinson, B.J. (2013). Mindfulness training and the cultivation of secure, satisfying couple relationships. *Couple and Family Psychology: Research and Practice, 2*(2), 73–94.

Azak, A. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 15(*3), 170-176.

Bayram, G. O., & Bay, F. (2020). Sağlık profesyoneli kadınların doğum korkularını nasıl dönüştürebilir? holistik bakım örneği. *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *1*(2), 39-51.

Bayram, Y., & Artan, T. (2020). Odaklan, keşfet ve fark et: yaşlılar ile çalışmada bilinçli farkındalık terapisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *31*(4), 1680-1702.

Bhore, D. N. (2015). Coping strategies in menopause women: a comprehensive review. *Innovational Journal of Nursing and Healthcare*, *1*(04), 244-253.

Bilgiç, G., & Gürkan, O. C. (2021). Kadın sağlığında mindfulness (bilinçli farkındalık) ve kullanım alanları. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (14), 363-375.

Bindseil, K., & Kitchen, K. (2017). Mindfulness and Social Work. F. J. Turner (Dü.) içinde, Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches (Sixth Edition b., s. 325- 337). Oxford University Press.

Bozkurt, Ö. D., & Sevil, Ü. (2016). Menopoz ve Cinsel Yaşam. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *3*(4).

Brandmeyer, T., Delorme, A., & Wahbeh, H. (2019). The neuroscience of meditation: classification, phenomenology, correlates, and mechanisms. *Progress in Brain Research*, *244*, 1-29.

Burke, A. (2012). Comparing individual preferences for four meditation techniques: Zen, Vipassana (Mindfulness), Qigong, and Mantra. *Explore*, *8*(4), 237-242.

Cahn, B. R., & Polich, J. (2006). Meditation states and traits: EEG, ERP, and neuroimaging studies. *Psychological Bulletin*, *132*(2), 180.

Carlson, L. E., & Bultz, B. D. (2008). Mind–body interventions in oncology. *Current Treatment Options in Oncology*, *9*(2), 127-134.

Chatutain, A., Pattana, J., Parinsarum, T., & Lapanantasin, S. (2019). Walking meditation promotes ankle proprioception and balance performance among elderly women. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *23*(3), 652–657. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2018.09.152

Cho, Y. J., Sim, K. L., Cho, S. J., Lee, G., Jung, I. K., Yin, C., Kim, H., Lee, J. S., Ryu, J., Kim, W. S., & Shim, I. (2019). Effectiveness of training program combining chakrayoga and meditation. Journal of Complementary & İntegrative Medicine, 17(1), /j/jcim.2019.17.issue-1/jcim-2018-0167/jcim-2018-0167.xml. https://doi.org/10.1515/jcim-2018-0167

Condon, P., & Makransky, J. (2020). Sustainable compassion training: ıntegrating meditation theory with psychological science. *Frontiers in Psychology*, *11*, 2249. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02249

Corbijn van Willenswaard, K., Lynn, F., McNeill, J., McQueen, K., Dennis, C. L., Lobel, M., & Alderdice, F. (2017). Music interventions to reduce stress and anxiety in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. *BMC Psychiatry*, *17*(1), 1-9.

Coşkuner Potur, D., Güngör Satılmış, İ., Doğan Merih, Y., Gün Kakaşçı, Ç., Demirci, N., & Ersoy, M. (2020). Does infertility affect the sexual function and sexual quality of life of women? a case control study. *International Journal of Sexual Health*, *32*(1), 22-32. https://doi.org/10.1080/19317611.2019.1692983.

Crawford, J. N., Talkovsky, A. M., Bormann, J. E., & Lang, A. J. (2019). Targeting hyperarousal: mantram repetition program for PTSD in US veterans. *European Journal of Psychotraumatology*, *10*(1), 1665768.

Çebi, S. (2020). Ergenlerde ebeveyn tutumlarına göre bilinçli farkındalık, öz anlayış ve bağlanma stillerinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, KKTC Yakın Doğu Üniversitesi]. http://docs.neu.edu.tr/library/6845264878.pdf

Dönmez, S., Yeniel, Ö. A., & Kavlak, O. (2014). Vajinal doğum ve sezaryen doğum yapan gebelerin durumluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3*(3), 908-920.

Duncan, L. G., & Bardacke, N. (2010). Mindfulness-based childbirth and parenting education: promoting family mindfulness during the perinatal period. *Journal of Child and Family Studies*, *19*(2), 190–202. https://doi.org/10.1007/s10826-009-9313-7.

Elder, C., Nidich, S., Moriarty, F., & Nidich, R. (2014). Effect of transcendental meditation on employee stress, depression, and burnout: a randomized controlled study. *The Permanente Journal*, *18*(1), 19.

Erdem, K., & Apay, S. E. (2014). A sectional study: the relationship between perceived social support and depression in Turkish infertile women. *International Journal of Fertility & Sterility*, *8*(3), 303.

Erickson, H. L., Erickson, M. E., Sandor, M. K., & Brekke, M. E. (2013). The holistic worldview in action: evolution of holistic nurses certification programs. *Journal of Holistic Nursing*, *31*(4), 303-313.

Farias, M., Maraldi, E., Wallenkampf, K. C., & Lucchetti, G. (2020). Adverse events in meditation practices and meditation-based therapies: a systematic review. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *142*(5), 374–393. https://doi.org/10.1111/acps.13225

Frick, A., Thinnes, I., & Stangier, U. (2020). Metta-based group meditation and individual cognitive behavioral therapy (MeCBT) for chronic depression: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*, *21*(1), 1-14.

Galante, J., Galante, I., Bekkers, M. J., & Gallacher, J. (2014). Effect of kindness-based meditation on health and well-being: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *82*(6), 1101.

Hachul, H., Monson, C., Kozasa, E. H., Oliveira, D. S., Goto, V., Afonso, R., ... & Tufik, S. (2014). Complementary and alternative therapies for treatment of insomnia in women in postmenopause. *Climacteric*, *17*(6), 645-653.

Hilton, L., Maher, A. R., Colaiaco, B., Apaydin, E., Sorbero, M. E., Booth, M., ... & Hempel, S. (2017). Meditation for posttraumatic stress: Systematic review and meta-analysis. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, *9*(4), 453.

Hofmann, S. G., Grossman, P., & Hinton, D. E. (2011). Loving-kindness and compassion meditation: potential for psychological interventions. *Clinical Psychology Review*, *31*(7), 1126–1132. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2011.07.003

Huynh, T., & Torquati, J. C. (2019). Examining connection to nature and mindfulness at promoting psychological well-being. *Journal of Environmental Psychology*, *66*, 101370.

Innes, K. E., Selfe, T. K., Kandati, S., Wen, S., & Huysmans, Z. (2018). Effects of mantra meditation versus music listening on knee pain, function, and related outcomes in older adults with knee osteoarthritis: an exploratory Randomized Clinical Trial (RCT). *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine*, *2018*.

Jayashree, R., Malini, A., Rakhshani, A., Nagendra, H. R., Gunasheela, S., & Nagarathna, R. (2013). Effect of the integrated approach of yoga therapy on platelet count and uric acid in pregnancy: a multicenter stratified randomized single-blind study. *International Journal of Yoga*, *6*(1), 39.

Kenne Sarenmalm, E., Mårtensson, L. B., Andersson, B. A., Karlsson, P., & Bergh, I. (2017). Mindfulness and its efficacy for psychological and biological responses in women with breast cancer. *Cancer Medicine*, *6*(5), 1108-1122.

Koyun, A., Taşkın, L., & Terzioğlu, F. (2011). Yaşam dönemlerine göre kadın sağlığı ve ruhsal işlevler: hemşirelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *3*(1), 67-99.

Kusuma, A. S., Nandeesh, N. S., Shetty, S., & Shetty, P. (2021). Immediate effect of trataka on blood pressure indices in individuals with primary hypertension—a randomized controlled trial. *Arterial Hypertension*, *25*(2), 82-87.

Lan, Y., Ding, J. E., Li, W., Li, J., Zhang, Y., Liu, M., & Fu, H. (2018). A pilot study of a group mindfulness-based cognitive-behavioral intervention for smartphone addiction among university students. *Journal of Behavioral Addictions*, *7*(4), 1171-1176.

Lang C. (2018). Bağlanma-Doğum Öncesi ve Sonrası Dönemde Bağlanmanın Güçlendirilmesi. 1. Basım. N Üzel, S Özbalcı. Ankara Modern Tıp Kitabevi; 1-2, 15-17, 29-30, 55-58.

Lazaridou, A., & Pentaris, P. (2016). Mindfulness and spirituality: therapeutic perspectives. *Person-Centered & Experiential Psychotherapies*, *15*(3), 235-244.

Li, J., Luo, H., & Long, L. (2019). Mindfulness and fertility quality of life in chinese women with infertility: assessing the mediating roles of acceptance, autonomy and self-regulation. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, *37*(5), 455-467.

Lindquist, R., Tracy, M. F., & Snyder, M. (Eds.). (2018). *Complementary and alternative therapies in nursing*. Springer Publishing Company.

Lindsay, E.K., Young, S., Brown, K.W., Smyth, J.M., Creswell, J.D. (2018). Mindfulness training reduces loneliness and increases social contact in a randomized controlled trial. PNAS, 116(6), 3488-3493.

Loizzo J. (2014). Meditation research, past, present, and future: perspectives from the Nalanda contemplative science tradition. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1307*(1), 43–54. https://doi.org/10.1111/nyas.12273

MacDonald, C. (2013). Mother and baby yoga is good for you. *The Practising Midwife*, *16*(5), 14-16.

Matko, K., & Sedlmeier, P. (2019). What ıs meditation? proposing an empirically derived classification system. *Frontiers in Psychology*, *10*, 2276. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02276

Miller, C.J., Broker, B. (2017). Mindfulness programming for parents and teachers of children with ADHD. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 28*, 108-115.

Muthukrishnan, S., Jain, R., Kohli, S., & Batra, S. (2016). Effect of mindfulness meditation on perceived stress scores and autonomic function tests of pregnant Indian women. *Journal of Clinical and Diagnostic Research, 10*(4), CC05.

Ölçer, Z.& Oskay, Ü.(2015). Yüksek riskli gebelerin yaşadığı stresörler ve stresle baş etme yöntemleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *12*(2), 85-92.

Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş., & Deniz, M. E. (2011). Bilinçli Farkındalık Ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması. *Eğitim ve Bilim*, *36*(160).

Pathath, A. W. (2017). Meditation: Techniques and benefits. *International Journal of Current Research in Medical Sciences*, *3*(6), 162-168.

Persico, G., Antolini, L. vergani, P., Costantini, W., Nardi, M. T., & Bellotti, L. (2017). Maternal singing of lullabies during pregnancy and after birth: effects on mother–infant bonding and on newborns' behaviour. concurrent cohort study. *Women and Birth*, *30*(4), e214-e220.

Phoobangkerdphol, C., Limampai, P., Dasri, S., & Kuptniratsaikul, V. (2022). Walking meditation versus balance training for improving balance abilities among older adults with history of fall: A randomized controlled trial. *Clinical Rehabilitation*, *36*(4), 538–549. https://doi.org/10.1177/02692155211068232

Ramezani, M., Ahmadi, F., Mohammadi, E., & Kazemnejad, A. (2014). Spiritual care in nursing: a concept analysis. *International Nursing Review*, *61*(2), 211-219.

Rathfisch G. (2015a). Gebelikten Anneliğe Yoga: Ebeveynliğe Bedensel, Zihinsel ve Ruhsal Hazırlık. 1. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri; p.3-13.

Rathfisch, G. (2012). Doğal Doğum Felsefesi. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.

Rathfisch, G. (2015b). Gebelikten Anneliğe Yoga. İstanbul:Nobel Tıp Kitabevleri.

Richardson, P. S. (2019). The ınterrelationships of the chakras and mental health. *Journal of Metaphysical Thought*, (1).

Satyapriya, M., Nagarathna, R., Padmalatha, V., & Nagendra, H. R. (2013). Effect of integrated yoga on anxiety, depression & well being in normal pregnancy. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *19*(4), 230-236. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2013.06.003

Sharma H. (2015). Meditation: Process and effects. *Ayu*, *36*(3), 233–237. https://doi.org/10.4103/0974-8520.182756

Sharma H. (2015). Meditation: Process and effects. *Ayu*, *36*(3), 233–237. https://doi.org/10.4103/0974-8520.182756

Simkin, D. R., & Black, N. B. (2014). Meditation and mindfulness in clinical practice. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, *23*(3), 487–534. https://doi.org/10.1016/j.chc.2014.03.002

Sood, R., Kuhle, C. L., Kapoor, E., Thielen, J. M., Frohmader, K. S., Mara, K. C., & Faubion, S. S. (2019). Association of mindfulness and stress with menopausal symptoms in midlife women. *Climacteric*, *22*(4), 377-382.

Srisoongnern, S., Pajareya, K., Sriboon, R., Thanakiatpinyo, T., Chirakarnjanakorn, S., & Thirapatarapong, W. (2021). Effects of Buddhist walking meditation on exercise capacity and quality of life of patients with chronic heart failure: A randomized controlled trial. *Heart & Lung: The Journal of Critical Care*, *50*(3), 363–368. https://doi.org/10.1016/j.hrtlng.2021.02.005

Stafford, L., Foley, E., Judd, F., Gibson, P., Kiropoulos, L., & Couper, J. (2013). Mindfulness-based cognitive group therapy for women with breast and gynecologic cancer: a pilot study to determine effectiveness and feasibility. *Supportive Care in Cancer*, 21(11), 3009-3019.

Sucu, N. (2019). Yaşlılara Göre 'Yaşlılık' Ve Yaşlıları Etkileyen Sosyal Değişimler. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, 3* (1), 66-81.

Timlin, D., & Simpson, E. E. A. (2017). A preliminary randomised control trial of the effects of Dru yoga on psychological well-being in Northern Irish first time mothers. *Midwifery*, *46*, 29-36.

Toprak, Z. & Çetiner Bacak, S. (2019). Ortaokul öğrencilerinin duygu düzenleme becerileri ile bilinçli farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim, 33*(2), 306-317.

Traylor, C. S., Johnson, J. D., Kimmel, M. C., & Manuck, T. A. (2020). Effects of psychological stress on adverse pregnancy outcomes and nonpharmacologic approaches for reduction: an expert review. *American Journal of Obstetrics & Gynecology MFM*, *2*(4), 100229.

Ünver, H. (2019). Postpartum Dönemde Yoganın Psikolojik Gelişim ve Yaşam Kalitesine Etkisi.[Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi]. Malatya.

Veringa, I. K., de Bruin, E. I., Bardacke, N., Duncan, L. G., van Steensel, F. J., Dirksen, C. D., & Bögels, S. M. (2016). 'I've Changed My Mind', mindfulness-based childbirth and parenting (MBCP) for pregnant women with a high level of fear of childbirth and their partners: study protocol of the quasi-experimental controlled trial. *BMC Psychiatry*, *16*(1), 1-14.

Wang, C., Li, K., Gaylord, S. (2019). Prevalence, patterns, and predictors of meditation use among U.S. children: Results from the National Health Interview Survey. Complementary Therapies in Medicine, 43, 271-276.

Williams, H., Simmons, L.A., Tanabe, P. (2015). Mindfulness-based stress reduction in advanced nursing practice: A nonpharmacologic approach to health promotion, chronic disease management, and symptom control. Journal of Holistic Nursing, 33(3), 247-259.

Wong, C., Yip, B. H. K., Gao, T., Lam, K. Y. Y., Woo, D. M. S., Yip, A. L. K., ... & Wong, S. Y. S. (2018). Mindfulness-based stress reduction (MBSR) or psychoeducation for the reduction of menopausal symptoms: A randomized, controlled clinical trial. *Scientific Reports*, *8*(1), 1-10.

Xiao, C., Mou, C., & Zhou, X. (2019). Effect of mindfulness meditation training on anxiety, depression and sleep quality in perimenopausal women. *Journal of Southern Medical University*, *39*(8), 998-1002.

Yıkılmaz, M. & Demir Güdül, M. (2015). Üniversite öğrencilerinde yaşamda anlam, bilinçli farkındalık, algılanan sosyoekonomik düzey ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler. *Ege Eğitim Dergisi*, *16*(2), 297-315. https://doi.org/10.12984/eed.09530

Yurtsal, Z. B., & Eroğlu, V. (2022). Doğum ağrısına uyumlanmada kullanılan farmakolojik olmayan yöntemler. *Sağlık & Bilim*, 95.

2.6. İMAJİNASYON, OLUMLAMA VE ODAKLANMA

Fatma Aslan Demirtaş, Nevin Şahin

Kadın; yaşam döngüsü boyunca anne rahminden başlayarak çocukluk, ergenlik, erişkinlik, yaşlılık gibi farklı dönemlerden geçmekte ve bu dönemlerden her birinde birtakım fiziksel, psikolojik ve sosyal değişiklikler yaşamaktadır. Bu değişimler kadınların hem sağlık durumlarını hem de yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir (Bilgiç & Gurkan, 2021). Kadınların yaşadığı fiziksel, psikolojik ve sosyal sıkıntılarını azaltmak için kanıt temelli birçok tamamlayıcı ve geleneksel yöntemlere başvurulmaktadır (Bilgiç & Gurkan, 2021; Peksoy ve ark., 2018). Bu yöntemler içinde imajinasyon, olumlama ve odaklanma teknikleri son yıllarda oldukça sık kullanılmaya başlanmıştır (Bilgiç & Gurkan, 2021; Peksoy ve ark., 2018; Yurtsev & Şahin, 2021).

1. İMAJİNASYON YÖNTEMLERİ

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ndeki karşılığı imgelem olan imajinasyon terimi Fransızcadan dilimize geçmiştir ve yaygın kullanılmaktadır (TDK, 2022). İmajinasyon, zihnin beş duyu organı ile algılanmayan; yeni fikirler, görüntüler ve kavramlar oluşturma yeteneği veya eylemi olarak tanımlanabilir. Hayal gücüyle oluşturulan mental görüntü ve durumları ifade eden imajinasyon, insan düşüncesindeki esnekliğin ve özgünlüğün kaynağı olarak görülmektedir (Hatt & Graham, 2018). İmajinasyon yöntemi özellikle ağrıyı gidermede kullanılan nonfarmakalojik yöntemler arasındadır. İmajinasyon yöntemi olarak hayal kurma, müzik terapi ve stereogram yöntemleri sayılabilir (Yurtsev & Şahin, 2021)

1.1. Hayal Kurma

Hayal kurma dikkati ağrıdan uzaklaştırmak amacıyla zihinde olumlu görüntü veya olaylar oluşturmadır (Yurtsev & Şahin, 2021). Hayal kurma yalnızca zihinde canlandırma değil aynı zamanda zihnimizde canlandırılan o durumu, bütün duyu organlarıyla yaşamayı da kapsamaktadır. Ayrıca bellekte depolanan duyusal yaşantıların içsel olarak hatırlanması ve dışsal bir uyarı olmadan bu yaşantıların tekrarlanmasıdır. Hayal kurma anksiyete, ağrı ve uykusuzluk ile baş etmede sıkça kullanılan bir gevşeme yöntemidir (Öztürk, 2019).

- İmajinasyon, olumlama ve odaklanma terapilerinin kadın sağlığının farklı alanlarında kullanımı için daha fazla araştırma yapılmalıdır (D'cunha ve ark., 2021; Guillaumie ve ark., 2017; Koçak & Varışoğlu, 2022; Peksoy ve ark., 2018; Yüksel ve ark., 2020).

KAYNAKLAR

Aba, Y. A., Avci, D., Guzel, Y., Ozcelik, S. K., & Gurtekin, B. (2017). Effect of music therapy on the anxiety levels and pregnancy rate of women undergoing in vitro fertilization-embryo transfer: A randomized controlled trial. Applied Nursing Research, 36(2017), 19-24. https://doi.org/10.1016/j.apnr.2017.05.005

Alcântara-Silva, T. R., de Freitas-Junior, R., Freitas, N. M. A., de Paula Junior, W., da Silva, D. J., Machado, G. D. P., ... & Soares, L. R. (2018). Music therapy reduces radiotherapy-induced fatigue in patients with breast or gynecological cancer: A randomized trial. Integrative Cancer Therapies, 17(3), 628-635. https://doi.org/10.1177/1534735418757349

Alkan, E., & Özçoban, F. A. (2017). Yoganın gebelik, doğum ve doğum sonuçları üzerine etkisi. Smyrna Tıp Dergisi, 3, 64-71.

Arumsari, D. R., Indrawan, I. W. A., & Wahyuni, E. S. (2018). The combination of acupressure and affirmation relaxation as an alternative method to ıncrease breast milk production and breastfeeding self-efficacy. Research Journal of Life Science, 5(1), 66-76. https://doi.org/10.21776/ub.rjls.2018.005.01.7

Beebe, K. R. (2014). Hypnotherapy for labor and birth. Nursing for Women's Health, 18(1), 48-59. https://doi.org/10.1111/1751-486X.12093

Beevi, Z., Low, W. Y., & Hassan, J. (2019). The effectiveness of hypnosis intervention in alleviating postpartum psychological symptoms. American Journal of Clinical Hypnosis, 61(4), 409-425. https://doi.org/10.1080/00029157.2018.1538870

Bıyıklı, C., Işık, P. R., & Doğan, D. (2020). Bilinçli farkındalık ve dikkat eğitiminin öğrencilerin dikkat gelişimlerine etkisi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(1), 1-36.

Bilgiç, G., & Gurkan, O. C. (2021). Kadın sağlığında mindfulness (bilinçli farkındalık) ve kullanım alanları. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, (14), 363-375. https://doi.org/10.38079/igusabder.760381

Bhave, D., Mansawale, S., Yeole, U., & Kulkarni, S. (2018). Effect of yoga and music therapy for stress management in menopausal women: a comparative study. International Journal of Yoga and Allied Sciences, 7(1), 19-26.

Caruso, D., Masci, I., Cipollone, G., & Palagini, L. (2019). Insomnia anddepressive symptoms during the menopausal transition: Theoreticaland therapeutic implications of a self-reinforcing feedback loop. Maturitas,123,78–81. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2019.02.007

Catsaros, S., & Wendland, J. (2020). Hypnosis-based interventions during pregnancy and childbirth and their impact on women's childbirth experience: A systematic review. Midwifery, 84, 102666. https://doi.org/10.1016/j.midw.2020.102666

Ceyhan, D., & Yiğit, T. T. (2013). Tıbbi tedavilerde hipnoz uygulamalarının kullanımı ve etkinliği. ADO Klinik Bilimler Dergisi, 7(2), 1507-1516.

Chang, Y. Y., Wang, L. Y., Liu, C. Y., Chien, T. J., Chen, I. J., & Hsu, C. H. (2018). The effects of a mindfulness meditation program on quality of life in cancer outpatients: an exploratory study. Integrative Cancer Therapies, 17(2), 363-370. https://doi.org/ 10.1177/1534735417693359

Çatalgöl, Ş., & Ceber Turfan, E. (2022). The effects of music therapy applied to pregnant women on maternal, fetal, and neonatal results: A randomized controlled study. Health Care for Women International, 43(5), 448-464. https://doi.org/10.1080/07399332.2021.1944150

Dağlar, Ö. Ş., & Şahin, N. H. (2021). Bilinçli farkındalık (mindfulness) ve perinatal ruh sağlığı: Bir sistematik derleme. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi, 3(3), 159-172. https://doi.org/10.48071/sbuhemsirelik.951950

Darehzereshki, S., Dehghani, F., & Enjezab, B. (2022). Mindfulness-based stress reduction group training improves of sleep quality in postmenopausal women. BMC Psychiatry, 22(1), 1-10. https://doi.org/10.1186/s12888-022-03869-4

D'cunha, R., Pappachan, B., D'souza, O. L., Tonse, R., Saldanha, E., & Baliga, M. S. (2021). Effectiveness of yoga nidra in mitigating stress in women undergoing curative radiotherapy for cervical cancer. Middle East Journal of Cancer, 12(1), 117-127. https://doi.org/10.30476/mejc.2020.82648.1093

Dumbala, S., Bhargav, H., Satyanarayana, V., Arasappa, R., Varambally, S., Desai, G., & Bangalore, G. N. (2020). Effect of yoga on psychological distress among women receiving treatment for infertility. International Journal of Yoga, 13(2), 115-119. https://doi.org/10.4103/ijoy.IJOY_34_19

Fajarini, Y. I., Ediati, A., Abdullah, A. A., & Pramono, N. (2020). The Effect of mindful-start on quality of life in adolescents who have primary dysmenorrhea. Advances in Health Sciences Research, 20, 289-293.

Fard, T. R., Kalantarkousheh, M., & Faramarzi, M. (2018). Effect of mindfulness-based cognitive infertility stress therapy on psychological well-being of women with infertility. Middle East Fertility Society Journal, 23(4), 476-481. https://doi.org/10.1016/j.mefs.2018.06.001

Fernandes, D. V., Martins, A. R., Canavarro, M. C., & Moreira, H. (2021). Mindfulness-and compassion-based parenting ınterventions applied to the postpartum period: A systematic review. Journal of Child and Family Studies, 31, 563–587. https://doi.org/10.1007/s10826-021-02175-z

Fu, W., Huang, Y., Liu, X., Ren, J., & Zhang, M. (2020). The effect of art therapy in women with gynecologic cancer: a systematic review. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 2020, 1-9. https://doi.org/10.1155/2020/8063172

Garcia-Gonzalez, J. ventura-Miranda, M. I., Requena-Mullor, M., Parron-Carreño, T., & Alarcon-Rodriguez, R. (2018). State-trait anxiety levels during pregnancy and foetal parameters following intervention with music therapy. Journal of Affective Disorders, 232, 17-22. https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.02.008

Gayeski, M. E., Brüggemann, O. M., Monticelli, M., & Dos Santos, E. K. A. (2015). Application of nonpharmacologic methods to relieve pain during labor: the point of view of primiparous women. Pain Management Nursing, 16(3), 273-284. https://doi.org/10.1016/j.pmn.2014.08.006

Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. (2014). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm

Gómez, A. T., Lupón, N., Cardona, G., & Aznar-Casanova, J. A. (2012). Visual mechanisms governing the perception of auto-stereograms. Clinical and Experimental Optometry, 95(2), 146-152. https://doi.org/10.1111/j.1444-0938.2011.00664.x

Guillaumie, L., Boiral, O., & Champagne, J. (2017). A mixed-methods systematic review of the effects of mindfulness on nurses. Journal of Advanced Nursing, 73(5), 1017-1034. https://doi.org/10.1111/jan.13176

Hatt, B. E., & Graham, R. (2018). What is imagination? Perspectives held by new entrants into a b. ed. program. Alberta Journal of Educational Research, 64(3), 231-248. https://doi.org/10.11575/ajer.v64i3.56308

Hosseini, M. S., Mousavi, P., Hekmat, K., Haghighyzadeh, M. H., Fard, R. J., & Jafari, R. M. (2020). Effects of a short-term mindfulness-based stress reduction program on the quality of life of women with infertility: a randomized controlled clinical trial. Complementary Therapies in Medicine, 50, 102403. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2020.102403

Indriyastuti, H. I., & Na'mah, L. U. (2021). The effectivities of yoga gymnastic to decrease the level of postpartum blues incidence. Advances in Health Sciences Research, 33, 431-435.

Jahdi, F., Sheikhan, F., Haghani, H., Sharifi, B., Ghaseminejad, A., Khodarahmian, M., & Rouhana, N. (2017). Yoga during pregnancy: The effects on labor pain and delivery outcomes (A randomized controlled trial). Complementary Therapies in Clinical Practice, 27, 1-4. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2016.12.002

Jorge, M. P., Santaella, D. F., Pontes, I. M., Shiramizu, V. K., Nascimento, E. B., Cabral, A., ... & Ribeiro, A. M. (2016). Hatha Yoga practice decreases menopause symptoms and improves quality of life: A randomized controlled trial. Complementary Therapies in Medicine, 26, 128-135. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2016.03.014

Kamalifard, M., Yavari, A., Asghari-Jafarabadi, M., Ghaffarilaleh, G., & Kasb-Khah, A. (2017). The effect of yoga on women's premenstrual syndrome: A randomized controlled clinical trial. International Journal of Women's Health and Reproduction Sciences, 5(3), 205-211. https://doi.org/10.15296/ijwhr.2017.37

Karabulutlu, Ö. (2014). Doğum ağrısı kontrolünde kullanılan nonfarmakolojik yöntemler. Caucasian Journal of Science, 1(1), 43-50.

Kirca, N., & Celik, A. (2021). The effect of yoga on pain level in primary dysmenorrhea. Health Care for Women International, 1-20. https://doi.org/10.1080/07399332.2021.1958818

Koçak, D. Y., & Varişoğlu, Y. (2022). The effect of music therapy on menopausal symptoms and depression: a randomized-controlled study. Menopause, 29(5), 545-552. https://doi.org/10.1097/GME.0000000000001941

Koula, M. J., & Knight, J. M. (2018). Increasing provider awareness of and recommendations for yoga and meditation classes for cancer patients. Supportive Care in Cancer, 26, 3635-3640. https://doi.org/10.1007/s00520-018-4220-3

Körükcü, Ö., & Kukulu, K. (2015). Beden-zihin-ruh bütünlüğünü korumaya yönelik bir program: Farkındalık temelli stres azaltma programı. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 7(1), 68-80. https://doi.org/10.5455/cap.20140504031811

Kurt, G., & Arslan, H. (2020). Kadınların menopoz döneminde yaşadıkları sağlık sorunları ve baş etme yöntemleri. Cukurova Medical Journal, 45(3), 910-920. https://doi.org/10.17826/cumj.694473

Kurt, G., Dinç, H., & Günaydın, S. (2021). Gebelikte ve doğum ağrısının kontrolünde müzikoterapinin kullanımı. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(3), 203-208.

Kurt, S., Süt, H. K., & Küçükkaya, B. (2019). Bir üniversite hastanesine başvuran jinekolojik ve meme kanserli hastalarda tamamlayıcı sağlık yaklaşımları kullanımı. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 9(3), 326-336. https://doi.org/10.31020/mutftd.589250

Lee, M. M., Turetsky, K. M., & Spicer, J. (2017). Cognitive, social, physiological, and neural mechanisms underlying self-affirmation: An integrative review. Yale Review of Undergraduate Research in Psychology, 1, 4-19.

Li, Y., Xing, X., Shi, X., Yan, P., Chen, Y., Li, M., ... & Yang, K. (2020). The effectiveness of music therapy for patients with cancer: A systematic review and meta-analysis. Journal of Advanced Nursing, 76(5), 1111-1123. https://doi.org/10.1111/jan.14313

Lu, X., Liu, L., & Yuan, R. (2020). Effect of the information support method combined with yoga exercise on the depression, anxiety, and sleep quality of menopausal women. Psychiatria Danubina, 32(3-4), 380-388. https://doi.org/doi.org/10.24869/psyd.2020.380

Makhija, A., Khatik, N., & Raghunandan, C. (2021). A randomized control trial to study the effect of integrated yoga on pregnancy outcome in hypertensive disorder of pregnancy. Complementary Therapies in Clinical Practice, 43, 101366. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101366

McGovern, C. E., & Cheung, C. (2018). Yoga and quality of life in women with primary dysmenorrhea: a systematic review. Journal of Midwifery & Women's Health, 63(4), 470-482. https://doi.org/10.1111/jmwh.12729

Medela, Breastfeeding Guide (2021). 15 Affirmations every nursing mom needs to hear. https://www.medela.us/breastfeeding/articles/breastfeeding-affirmations.

Mo, M. H., & Jang, H. J. (2018). Effect of the music therapy for peri–menopausal women. International Journal on Consulting Psychology for Patients, 2(1);1-6. https://dx.doi.org/10.21742/ijcpp.2018.2.1.01

Mohyadin, E., Ghorashi, Z., & Molamomanaei, Z. (2021). The effect of practicing yoga during pregnancy on labor stages length, anxiety and pain: a randomized controlled trial. Journal of Complementary and Integrative Medicine, 18(2), 413-417. https://doi.org/10.1515/jcim-2019-0291

Ota, K., Takahashi, T., Katagiri, M., Miznuma, H., & Yoshida, H. (2021). Effects of hatha yoga on endocrine functions and assisted reproductive technology outcomes in women with ınfertility. The Journal of Reproductive Medicine, 66, 101-106.

Otte, J. L., Carpenter, J. S., Roberts, L., & Elkins, G. R. (2020). Self-hypnosis for sleep disturbances in menopausal women. Journal of Women's Health, 29(3), 461-463. https://doi.org/10.1089/jwh.2020.8327

Öz, T., Demirel, Ö. B., & Gürkan, Ö. C. (2021). Menopoz semptomlarının yönetiminde yoganın kanıt temelli kullanımı. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 11(3), 420-428. https://doi.org/10.31020/mutftd.959532

Öztürk, G. (2019). Hayal kurma mekanizmasının baş etme becerileri üzerinden depresyonla ilişkisinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi.

Pan, W.L., Gau, M.L., Lee, T.Y., Jou, H.J., Liu, C.Y., & Wen, T.K. (2019). Mindfulness-based programme on the psychological health of pregnant women. Women and Birth, 32(1), e102-e109. https://doi.org/10.1016/j. wombi.2018.04.018

Pathath, A. W. (2017). Meditation: Techniques and benefits. International Journal of Current Research in Medical Sciences, 3(6), 162-168. https://dx.doi.org/10.22192/ijcrms.2017.03.06.021

Peksoy, S., Demirhan, İ., Kaplan, S., Şahin, S., & Düzgün, A. A. (2018). Tamamlayıcı ve alternatif tedavinin jinekolojik kanserlerde kullanımı. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1(1), 36-47.

Regents of the University of Minnesota and Life Science Foundation. (2009) Holistic pregnancy affirmation. https://www.takingcharge.csh.umn.edu/sites/default/files/media/Holistic%20Pregnancy%20Affirmation.pdf.

Roberts, R. L., Rhodes, J. R., & Elkins, G. R. (2021). Effect of hypnosis on anxiety: Results from a randomized controlled trial with women in postmenopause. Journal of Clinical Psychology in Medical Settings, 28(4), 868-881. https://doi.org/10.1007/s10880-021-09810-3

Runjati, R., & Nurcahyani, A. S. (2021). The ımpact of self -affirmation towards stress and anxiety levels of pregnant women. advances in social science. Education and Humanities Research, 530, 46-53. https://doi.org/10.2991/assehr.k.210423.007

Shargh, N. A., Bakhshani, N. M., Mohebbi, M. D., Mahmudian, K., Ahovan, M., Mokhtari, M., & Gangali, A. (2016). The effectiveness of mindfulness-based cognitive group therapy on marital satisfaction and general health in woman with infertility. Global Journal of Health Science, 8(3), 230. https://doi.org/10.5539/gjhs.v8n3p230

Shen, H., Chen, M., & Cui, D. (2020). Biological mechanism study of meditation and its application in mental disorders. General Psychiatry, 33(4). 1-7. https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100214

Sheydaei, H., Ghasemzadeh, A., Lashkari, A., & Kajani, P. G. (2017). The effectiveness of mindfulness training on reducing the symptoms of postpartum depression. Electronic Physician, 9(7), 4753-4758. https://dx.doi.org/10.19082/4753

Siregar, N., Batubara, R. A., & Pohan, S. Y. (2022). The effect of self hypnosis on the reduction of anxiety of pregnant women in trimester III practice midwife Anni Rizkiah. International Journal of Public Health Excellence, 1(2), 74-79. https://doi.org/10.55299/ijphe.v1i2.34

Sood, R., Kuhle, C. L., Kapoor, E., Thielen, J. M., Frohmader, K. S., Mara, K. C., & Faubion, S. S. (2019). Association of mindfulness and stress with menopausal symptoms in midlife women. Climacteric, 22(4), 377-382. https://doi.org/10.1080/13697137.2018.1551344

Sugiarto, K. B. (2019). Analysis of Guided Imagery and Music therapy on changes in the ıntensity of dysmenorrhea pain in SMK visi global banyuwangi. Journal for Quality in Public Health, 2(2), 126-134. https://doi.org/10.30994/jqph.v2i2.35

Sukesi, N. (2017). The effectiveness of affirmation relaxation therapy towards anxiety in pregnant mothers on third trimester in facing labor. Advances in Health Sciences Research, 3, 75-78. https://doi.org/10.2991/inc-17.2017.25

Susanti, H. D., Sonko, I., Chang, P. C., Chuang, Y. H., & Chung, M. H. (2022). Effects of yoga on menopausal symptoms and sleep quality across menopause statuses: A randomized controlled trial. Nursing & Health Sciences, 24, 368–379. https://doi.org/10.1111/nhs.12931

Şener, N., & Taşhan, S. T. (2021). The effects of mindfulness stress reduction program on postmenopausal women's menopausal complaints and their life quality. Complementary Therapies in Clinical Practice, 45, 101478. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101478

Türk Dil Kurumu (TDK). İmajinasyon. https://sozluk.gov.tr/

Yorulmaz, E. G., & Sütcü, S. T. (2016). Infertilitede bilişsel davranışçı grup terapilerinin etkililiği: Sistematik gözden geçirme. Psikiyatride Guncel Yaklasimlar, 8(1), 144-156. https://doi.org/10.18863/pgy.24953

Yurtsev E, Şahin N. (2021). Distraction and focusing on the management of labour pain: Stereograms. Journal of Education and Research in Nursing, 18(2), 196-201. https://doi.org/10.5152/jern.2021.09069

Yurtsev, E. (2017). Doğuma özel stereogram kartlarının doğum ağrısı algısına etkisi (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.

Yüksel, A., Dabanlı, Z., & Bahadır Yılmaz, E. (2020). Gebelerde bilinçli farkındalık ile depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. Journal of Academic Research in Nursing, 6(2), 195-202. https://doi.org/10.5222/jaren.2020.55707

2.7. BİYOFEEDBACK

Şule Gökyıldız Sürücü, Burcu Avcıbay Vurgeç

1. BİYOFEEDBACK TANIMI

Biyofeedback, bireyin sağlığını ve performansını iyileştirmek amacıyla fizyolojik aktiviteyi nasıl değiştireceğini öğrenmesini sağlayan bir süreçtir. Hassas cihazlar yardımıyla beyin dalgaları, kalp fonksiyonu, solunum, kas aktivitesi ve cilt sıcaklığı gibi kişinin farkında olmadan sürdürdüğü aktivitelerinin doğru ve hızlı bir şekilde ölçümü esasına dayanır. Ölçüm için kullanılan araçlar, kullanıcıya hızlı ve doğru geri bildirim bilgisi sağlar (Schwartz ve ark., 2017). Genellikle düşünce, duygu ve davranıştaki değişikliklerle birleştirilen bu bilgi, kişilerde sürekli kullanım olmaksızın zaman içinde sürdürülebilmeleri istenen fizyolojik değişiklikleri destekler (Neblett ve ark., 2008). Bu bağlamda biyofeedback zihin-beden bağlantısının görünür ve deneysel bir kanıtını sağlayan ve sağlığı geliştirici işlevleri kolaylaştıran otonom sinir sisteminin kendi kendini düzenlemesini öğrenmek için kullanılan terapötik bir araçtır (Zafeiri ve ark., 2021). Biyofeedback sürecini tanımlamak için uygulamalı psikofizyolojik geri bildirim ifadesi de kullanılabilir. İşlem sırasında herhangi bir işlevde herhangi bir zamanda meydana gelen değişikliklerin gözlemlenebilmesi için izlenen veriler sürekli ve doğru bir şekilde kaydedilir. Amaç, bireylere gözlemlenen fizyolojik değişiklikleri nasıl etkileyeceğini öğretmek ve özellikle her normal işlevi bilinçli bir seviyede kontrol edebilmelerini sağlamaktır. Psikofizyolojik niceliklerdeki değişiklikler, bu işlevi kontrol altına almaya çalışan bireye doğrudan yansıtılmalıdır (Frank ve ark., 2010; Moss, 2004). Biyofeedback uygulamaları, mevcut herhangi bir işlev bozukluğunu düzeltmeye yardımcı olacağı gibi mevcut işlevi geliştirmeye de yardımcı olabilmektedir. Yöntem, edimsel koşullandırma ve geri beslemeli öğrenme modeline dayanmaktadır (Frank ve ark., 2010). Bir diğer deyişle bireylere bedenlerinden gelen sinyalleri kullanarak fizyolojik işlevlerini düzenleme konusunda farkındalık yaratmak ve yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmanın bir yoludur. Biyofeedback sayesinde kazanılan beceriler, uygulama anında rahatlama sağlamaya yardımcı olduğu kadar uzun vadede sinir sistemi ve beyni daha yararlı tepkiler üretecek şekilde yeniden eğitmeyi sağlamaktadır.

Fizyolojideki çoğu değişiklik genellikle geç fark edilir. Biyofeedback ile sağlanan gerçek zamanlı gözlem sürecinde, bireye gözlenen semptomların ne olduğu ve bu bilgiyi kendi kendine nasıl düzenleyeceği öğretilmektedir. Bu

kolojik sorunların tedavisinde etkinliğini ve kabul edilebilirliğini belirlemek için çok merkezli, randomize kontrollü çalışmalara ihtiyaç vardır. Yapılan bu çalışmalar doğrultusunda biyofeedback protokolleri geliştirilerek alana katkı sağlanabilecektir.

KAYNAKLAR

Ariail, A., Sears, T., & Hampton, E. (2009). The use of transabdominal ultrasound imaging in retraining the pelvic floor muscles of a postpartum woman: A case report. *Journal of Women's Health Physical Therapy*, *88*(10):1208-17. https://doi.org/10.2522/ptj.20070330.

Andrasik, F. (2010). Biofeedback in headache: An overview of approaches and evidence. *Cleveland Clinic Journal of Medicine, 77*(3), S72-S76. https://doi.org/10.3949/ccjm.77.s3.13.

Arina, G.A, Dobrushina, O.R, Shvetsova, E.T, Osina, E.D, Meshkov, G.A, Aziatskaya, G.A, Trofimova, A.K, Efremova, I.N, Martunov, S.E, and Nikolaeva, V.V. (2022) Infra-low frequency neurofeedback in tension-type headache: a cross-over sham-controlled study. *Frontiers in Human Neuroscience, 66*(16), https://doi.org/10.3389/fnhum.2022.891323

Bahadır, A. (2020). Travma sonrası stres bozukluğunun tedavisinde eeg-dayalı nörofeedback yönteminin kullanımı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *10*(1), 123-130. https://doi.org/10.33631/duzcesbed.660176.

Basgol, S., & Oskay, U. (2016). Examining the effectiveness of home-based pelvic floor muscle training in treating sexual dysfunction in women. *International Journal of Caring Sciences, 9*(1), 135-43.

Başgöl, Ş. (2013). Cinsel fonksiyon bozukluğu olan kadınlarda interaktif biofeedback tedavisinin cinsel fonksiyon ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Bludnicka, M., Piernicka, M., & Szumilewicz, A. (2019). The characteristics of biofeedback techniques used in pelvic floor muscle training for healthy pregnant women–A narrative review. *Baltic Journal of Health and Physical Activity*, *11*(4), 87-95.

Bø, K., Anglès-Acedo, S., Batra, A., Brækken, I. H., Chan, Y. L., Jorge, C. H., ... & Dumoulin, C. (2022). International urogynecology consultation chapter 3 committee 2; conservative treatment of patient with pelvic organ prolapse: Pelvic floor muscle training. *International Urogynecology Journal*, *33*(10), 2633-2667.

Chipchase, L. S., Thoirs, K., & Jedrzejczak, A. (2009). The effectiveness of real time ultrasound as a biofeedback tool for muscle retraining. *Physical Therapy Reviews*, *14*(2), 124-131. https://doi.org/10.1179/174328809X405991.

Chung, A.H., Gevirtz, R.N., Gharbo, R.S., Thiam, M.A., Ginsberg, J.P. (2021). Pilot study on reducing symptoms of anxiety with a heart rate variability biofeedback wearable and remote stress management coach. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *46*, 347-358.

Dietz, H. P., Wilson, P. D., & Clarke, B. (2001). The use of perineal ultrasound to quantify levator activity and teach pelvic floor muscle exercises. *International Urogynecology Journal, 12*(3), 166-169. https://doi.org/10.1007/s001920170059.

Duncan, J., Wright, J., Butcher, L. (2003). The role of the nurse in behavioural therapy (biofeedback). *Hospital Medicine*, 64(6), 329-332.

Durandau, G., Farina, D., & Sartori, M. (2017). Robust real-time musculoskeletal modeling driven by electromyograms. *IEEE Transactions on Biomedical Engineering*, *65*(3), 556-564. https://doi.org/10.1109/TBME.2017.2704085

Emarloo, Z., Hajiarbabi, F. (2016) EMG Biofeedback treatment efficacy in reducing pain in women with primary dysmenorrhea. *Scientific Research Quarterly of Woman and Culture, 2*(7), 109-23.

Fitzpatrick, J.J, Emerson, E. E. (2012). Biofeedback nurse. In. 201 Careers in Nursing. 25.

Frank, D. L., Khorshid, L., Kiffer, J. F., Moravec, C. S., & McKee, M. G. (2010). Biofeedback in medicine: who, when, why and how?. *Mental Health in Family Medicine*, *7*(2), 85-91.

Garcia-Hernandez, N., Garza-Martinez, K., Parra-Vega, V., Alvarez-Sanchez, A., & Conchas-Arteaga, L. (2019). Development of an EMG-based exergaming system for isometric muscle training and its effectiveness to enhance motivation, performance and muscle strength. *International Journal of Human-Computer Studies*, *124,* 44-55. https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2018.11.010.

Giardino, N. D., Chan, L., & Borson, S. (2004). Combined heart rate variability and pulse oximetry Biofeedback for chronic obstructive pulmonary disease: preliminary findings. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *29*(2), 121-133. https://doi.org/10.1023/b:apbi.0000026638.64386.89.

Giggins, O. M., Persson, U. M., & Caulfield, B. (2013). Biofeedback in rehabilitation. *Journal of Neuroengineering and Rehabilitation*, *10*(1), 1-11. https://doi.org/10.1186/1743-0003-10-60

Good, M., Zauszniewski J.A. (2018). Biofeedback. In . R. Lindquist, M.F. Tracy, M.P. Snyder. Complementary and Alternative Therapies in Nursing. Springer Publishing Company. 8. Ed.163-175.

Hagen, S., Elders, A., Stratton, S., Sergenson, N., Bugge, C., Dean, S., ... & McClurg, D. (2020). Effectiveness of pelvic floor muscle training with and without electromyographic Biofeedback for urinary incontinence in women: multicentre randomised controlled trial. *BMJ, 371*:m3719. https://doi.org/10.1136/bmj.m3719

Hallman, D. M., Olsson, E. M., Von Schéele, B., Melin, L., & Lyskov, E. (2011). Effects of heart rate variability Biofeedback in subjects with stress-related chronic neck pain: a pilot study. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *36*(2), 71-80. https://doi.org/10.1007/s10484-011-9147-0.

Henriques, G., Keffer, S., Abrahamson, C., & Jeanne Horst, S. (2011). Exploring the effectiveness of a computer-based heart rate variability Biofeedback program in reducing anxiety in college students. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *36*(2), 101-112. https://doi.org/10.1007/s10484-011-9151-4.

Hides, J. A., Richardson, C. A., & Jull, G. A. (1998). Use of real-time ultrasound imaging for feedback in rehabilitation. *Manual Therapy*, *3*(3), 125-131. https://doi.org/10.1016/S1356-689X(98)80002-7.

Janula, R. A. J. U., & Singh, M. (2013). Effectiveness of biofeedback as a tool to reduce the perception of labour pain among Primigravidas: Pilot Study. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, *7*(4)87-90. https://doi.org/10.5455/tjfmpc.41373

Jochum, F., Garbin, O., Godet, J., Ragueneau, M., Meyer, C., Billecocq, S., ... & Aline, H. O. S. T. (2022). Prospective evaluation of the connected biofeedback EMY Kegel trainer in the management of stress urinary incontinence. *Journal of Gynecology Obstetrics and Human Reproduction*, *51*(2), 102280.

Karaduman, A., & Yılmaz, Ö. T. (2017). Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Cilt 3. Ankara: Hipokrat Kitabevi.

Kerson, C. (2019). Biofeedback as a viable somatic modality for trauma and related comorbidities: a new methodology. *International Body Psychotherapy Journal*, *18*(2), 196-207.

Kopańska, M., Torices, S., Czech, J., Koziara, W., Toborek, M., & Dobrek, Ł. (2020). Urinary incontinence in women: Biofeedback as an innovative treatment method. *Therapeutic Advances in Urology*, *12:*1-12, https://doi.org/10.1177/1756287220934359.

Kothgassner, O.D., Goreis, A., Bauda, I., Ziegenaus, A., Glenk, L.M., & Felnhofer, A. (2022). Virtual reality biofeedback interventions for treating anxiety: A systematic review, meta-analysis and future perspective. *Wiener Klinische Wochenschrift*, 1-11.

Lehrer, P. M., & Gevirtz, R. (2014). Heart rate variability Biofeedback: how and why does it work?. *Frontiers in Psychology*, *21*(5), 756. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00756

Lehrer, P., Kaur, K., Sharma, A., Shah, K., Huseby, R., Bhavsar, J., ... & Zhang, Y. (2020). Heart rate variability Biofeedback improves emotional and physical health and performance: a systematic review and meta analysis. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *45*(3), 109-129. https://doi.org/10.1007/s10484-020-09466-z.

Lin, G., Xiang, Q., Fu, X., Wang, S., Wang, S., Chen, S., ... & Wang, T. (2012). Heart rate variability Biofeedback decreases blood pressure in prehypertensive subjects by improving autonomic function and baroreflex. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, *18*(2), 143-152. https://doi.org/10.1089/acm.2010.0607.

Loayza, I. M. B., Sola, I., & Prats, C. J. (2011). Biofeedback for pain management during labour. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (6).

Markiewicz, R., Markiewicz-Gospodarek, A., & Dobrowolska, B. (2022). Galvanic skin response features in psychiatry and mental disorders: a narrative review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(20), 13428. https://doi.org/10.3390/ijerph192013428.

Marzbani, H., Marateb, H. R., & Mansourian, M. (2016). Neurofeedback: a comprehensive review on system design, methodology and clinical applications. *Basic and Clinical Neuroscience*, *7*(2), 143-158. https://doi.org/10.15412/J.BCN.03070208.

Mehra, A., & Grover, S. (2020). Biofeedback intervention during the pregnancy for the treatment of anxiety disorder: A case report and review of literature. *Indian Journal of Psychiatry*, *62*(5), 588-590.

Melnikov M.Y. (2021). The current evidence levels for biofeedback and neurofeedback ınterventions in treating depression: A narrative review. *Neural Plasticity*. https://doi.org/10.1155/2021/8878857.

Meule, A., Freund, R., Skirde, A. K., Vögele, C., & Kübler, A. (2012). Heart rate variability Biofeedback reduces food cravings in high food cravers. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *37*(4), 241-251. https://doi.org/10.1007/s10484-012-9197-y.

Moleiro, M. Á., & Cid, F. V. (2001). Effects of Biofeedback training on voluntary heart rate control during dynamic exercise. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *26*(4):279-292. https://doi.org/10.1023/a:1013149703402.

Moss, D. & Gunkelman, J. (2002). Task force report on methodology and empirically supported treatments: Introduction. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *27*(4), 271-272. doi:10.1023/a:1021009301517

Moss, D. (2004). Heart rate variability and Biofeedback. *Psychophysiology Today*, *1*(1), 4-11.

Moss, D., McGrady, A., Davies, T. C., & Wickramasekera, I. (2003). Handbook of mind-body medicine for primary care. Sage.

Nagai, Y., Jones, C. I., & Sen, A. (2019). Galvanic skin response (gsr)/electrodermal/skin conductance Biofeedback on epilepsy: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Neurology*, *10*, 377. https://doi.org/10.3389/fneur.2019.00377.

Najafpour, E., Asl-Aminabadi, N., Nuroloyuni, S., Jamali, Z., & Shirazi, S. (2017). Can galvanic skin conductance be used as an objective indicator of children's anxiety in the dental setting?.

Journal of Clinical and Experimental Dentistry, *9*(3), e377. https://doi.org/10.4317/jced.53419.

Nakayama, Y., Takano, Y., Matsubara, M., Suzuki, K., & Terasawa, H. (2017). The sound of smile: Auditory Biofeedback of facial EMG activity. *Displays*, *47*, 32-39. https://doi.org/10.1016/j.displa.2016.09.002.

Navarro, D., Sundstedt, V., & Garro, V. (2021). Biofeedback methods in entertainment video games: a review of physiological ınteraction techniques. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, *5*:1-32. https://doi.org/10.1145/3474695.

Neblett, R., Shaffer, F., & Crawford, J. (2008). What is the value of Biofeedback certification of America certification?. *Biofeedback*, *36*(3), 92-94.

Nestoriuc, Y., Martin, A., Rief, W., Andrasik, F. (2008). Biofeedback treatment for headache disorders: A comprehensive efficacy review. *Applied Psychophysiology and Biofeedback,* 33, 125–140. https://doi.org/10.1007/s10484-008-9060-3

Nogueira, P., Urbano, J., Reis, L. P., Cardoso, H. L., Silva, D. C., Rocha, A. P., ... & Faria, B. M. (2018). A review of commercial and medical-grade physiological monitoring devices for Biofeedback-assisted quality of life improvement studies. *Journal of Medical Systems*, *42*(6), 1-10. https://doi.org/10.1007/s10916-018-0946-1.

Norton, C. Chelvanayagam, S., Wilson-Barnett, J., Redfern, S. Kamm, M.A. (2003). Randomized controlled trial of biofeedback for fecal ıncontinence. *Gastroenterology*, 125, 1320-1329.

Özlü, A. (2014). Stres üriner inkontinanslı hastalarda perianal ve intravajinal biofeedback yardımlı pelvik taban kas egzersizlerinin etkinliğinin karşılaştırılması. Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi. Denizli.

Özlü, A., Yıldız, N., & Öztekin, Ö. (2017). Comparison of the efficacy of perineal and intravaginal Biofeedback assisted pelvic floor muscle exercises in women with urodynamic stress urinary incontinence. *Neurourology and Urodynamics*, *36*(8), 2132-2141.

Öztürk, Ö., Özin, Y., Bacaksız, F., Tenlik, İ., Arı, D., Gökbulut, V., ... & Yalınkılıç, Z. M. (2021). The efficacy of Biofeedback treatment in patients with fecal incontinence. *The Turkish Journal of Gastroenterology*, *32*(7), 567-574.

Peper, E., & Shaffer, F. (2018). Biofeedback history: An alternative view. *Biofeedback*, *46*(4), 80-85. https://doi.org/10.5298/1081-5937.46.4.80

Peper, E., Gibney, K. H., Harvey, R., & Combatalade, D. (2008). Biofeedback Mastery – An Experiential Teaching and SelfTraining Manual. Wheat Ridge, CO: Association for Applied Psychophysiology and Biofeedback Publications.

Reinerr, R. (2002). Understnding Biofeedback. *Nursing, 32* (6):88-90

Rett, M.T., Simoes, J.A., Herrmann, V., Pinto, C.L., Marques, A.A., Morais, S.S. (2007). Management of stress urinary incontinence with surface electromyography-assisted Biofeedback in women of reproductive age. *Physical Therapy, 87* (2), 136-142

Riener R, Colombo G, Lunenburger L: Overview of robot-aided gait Biofeedback and assessment. In Proceedings of The First International Conference on Biomedical Robotics and Biomechantronics. Pisa, Italy: IEEE; 2006.

Sattar, F. A., & Valdiya, P. S. (1999). Biofeedback in medical practice. *Medical Journal Armed Forces India*, *55*(1), 51-54. https://doi.org/10.1016/S0377-1237(17)30315-5.

Schwartz, M.S, Collura, T.F, Kamiy, J., Schwartz, N.M. (2017). The history and definitions of biofeedback and applied psychophysiology. In. M.S. Schwartz, F. Andrasik. Biofeedback A Practitioner's Guide. The Guilford Press. 4. Ed. 3-23.

Shaffer, F., Schwartz, M.S. (2017). Entering the field and assuring competence. In. M.S. Schwartz, F. Andrasik. Biofeedback A Practitioner's Guide. The Guilford Press. 4. Ed. 24-32.

Schwartz MS, Andrasik F. (2017.). Biofeedback: A practitioner's guide (4th edition). New York-London, The Guilford Press.

Siepmann, M., Aykac, V., Unterdörfer, J., Petrowski, K., & Mueck-Weymann, M. (2008). A pilot study on the effects of heart rate variability Biofeedback in patients with depression and in healthy subjects. *Applied Psychophysiology and Biofeedback*, *33*(4), 195-201. https://doi.org/10.1007/s10484-008-9064-z.

Skinner, B. F. (1963). Operant behavior. *American Psychologist*, *18*(8), 503. https://doi.org/10.1037/h0045185.

Slome Cohain, J. (2003). Biofeedback and visualization to control nausea and vomiting. *British Journal of Midwifery*, *11*(7), 450-453.

Van, K., Hides, J. A., & Richardson, C. A. (2006). The use of real-time ultrasound imaging for Biofeedback of lumbar multifidus muscle contraction in healthy subjects. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*, *36*(12), 920-925. https://doi.org/10.2519/jospt.2006.2304.

Weibel, R. P., Kerr, J. I., Naegelin, M., Ferrario, A., Schinazi, V. R., La Marca, R., ... & von Wangenheim, F. (2023). Virtual reality-supported biofeedback for stress management: Beneficial effects on heart rate variability and user experience. *Computers in Human Behavior*, *141*, 107607.

Wu, X., Zheng, X., Yi, X., Lai, P., & Lan, Y. (2021). Electromyographic Biofeedback for stress urinary incontinence or pelvic floor dysfunction in women: A systematic review and meta-analysis. *Advances in Therapy*, *38*(8), 4163-4177.

Xie, Y. J., Wang, S., Gong, Q. J., Wang, J. X., Sun, F. H., Miyamoto, A., ... & Zhang, C. (2021). Effects of electromyography Biofeedback for patients after knee surgery: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Biomechanics*, *120*, 110386. https://doi.org/10.1016/j.jbiomech.2021.110386.

Yassin, M. M., Saber, A. M., Saad, M. N., Said, A. M., & Khalifa, A. M. (2021). Developing a low-cost, smart, handheld electromyography Biofeedback system for telerehabilitation with clinical evaluation. *Medicine in Novel Technology and Devices*, *10*, 100056. https://doi.org/10.1016/j.medntd.2020.100056

Ye, Z.Q., Cai, D., Lan, R.Z., Du, G.H., Yuan, X.Y., Chen, Z., Ma, Y.Z., Hu, Y.M., Zeng, G.Y. (2003). Biofeedback therapy for chronic pelvic pain syndrome. *Asian Journal of Andrology, 5* (2),155-8.

Yucha, C., & Montgomery, D. (2008). Evidence-based practice in Biofeedback and neurofeedback. Wheat Ridge, CO: AAPB.

Zafeiri, E., Dedes, V., Zyga, S., Kandylaki, A., & Panoutsopoulos, G. (2021). Different types of Biofeedback applications in health and disease. *International Journal of Physical Education, Sports and Health, 8*(3):113-115. https://doi.org/10.22271/kheljournal.2021.v8.i3b.2071

The Biofeedback Certification International Allianc. (2023). https://www.bcia.org.

The Association for Applied Psychophysiology and Biofeedback (2023). https://www.biofeedback.org/about-aapb.

Türk Ürojinekoloji ve Pelvik Rekonstrüktif Cerrahi Derneği (2023). http://www.uroji nekoloji.org.

2.8. SPİRİTÜEL BAKIM (SPİRİTÜALİTE, MANEVİ BAKIM, DİNSELLİK)

Rabiye Erenoğlu

1. SPİRİTÜEL BAKIMIN TANIMI VE TARİHÇESİ

1.1. Spiritüalite (Maneviyat)

Spiritüalite (maneviyat) ve spiritüel bakım (manevi bakım), sağlık bakımı için yeni kavramlar değildir. Geçmişten günümüze hemşire liderler, uluslararası kodlar ve standartlar bütüncül bakımın uygulanmasının manevi yönünü sürekli biçimde vurgulamıştır (Aslan & Unsal, 2021). Literatürde spiritüel (manevi) teriminin tanımı ile ilgili olarak tam olarak bir görüş birliği olmamasıyla birlikte spiritüalite (maneviyat) "Bir kişinin içsel olarak anlam ve amaç aramasının yanı sıra kendisiyle, aileyle, başkalarıyla, toplumla, doğayla ve önemli veya kutsal olanla ilişkileri aracılığıyla aradığı bir dizi içsel deneyim ve duygu" olarak tanımlanmaktadır (Austin ve ark., 2018). Ayrıca spiritüalite (maneviyat) teriminin anlamı; Latince "spritus" kelimesinden köken almış ve "nefes alma"yı, "canlı olma"yı veya "yaşamı hissetme"yi ifade etmektedir (Akpınar & Aştı, 2019). Tarihte de eski İbraniler ve Yunanlılar ruhu tanımlarken aynı "nefes" metaforunu kullanmışlardır. Felsefe tarihinde ise maneviyat kavramı öncelikle "maddi olmayanlık" olarak anlaşılmış/tanımlanmış ve tarihsel gelişmelerle de "ölümsüzlük" olarak anılmaya başlanmıştır. Birçok Yunan filozofu manevi ve maddi olanın birbirini dışladığını ve maddi olmayanın, insan ruhunun temel özelliği olduğunu bildirmiştir (Jastrzębski, 2022). Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde ise "maddi olmayan, içsel olan, kişinin iç dünyasıyla ilgili olan şeyler, yürek gücü" olarak açıklanmıştır (https://sozluk.gov.tr/?kelime= , 2023) Spiritüalite ile ilgili yapılan tanımlardan bazısı din, bazısı anlam arama üzerine odaklanmıştır. Spiritüalitede dört temel konu/bileşen vardır. Bunlar, dinî inanç ve değerler sistemi, yaşamın anlamı, amacı ve başkalarıyla ilişkiler, din dışı değerler ve inançlar sistemi, metafizik veya üstünlük fenomenleridir (Şekil 1) (Sessanna ve ark., 2007; Köktürk ve ark., 2021).

- Spiritüel güç ve destek sağlamada ilişkiler ve olaylar üzerine odaklanılması,
- Geçmiş yaşamını gözden geçirmesi için hastayı cesaretlendirmek,
- Spiritüel aktiviteler için sessiz bir zaman ve gizliliğin sağlanması,
- Birey ile birlikte dua edilmesi,
- Bireyin spiritüel müzik, radyo ya da televizyon programları ya da kitaplara ulaşmasını sağlamak,
- Eğer birey istiyorsa dinsel ibadetlere katılımını teşvik etmek.

"Spiritüel gelişmeyi kolaylaştırma" başlığında ise "yaşamlarındaki güç, amaç, konfor, umut ve anlam kaynağının farkına varması, ilişki kurması ve tanımlayabilmesi için hastanın kapasitesindeki gelişmenin kolaylaştırılması" için uygulanması gereken aktiviteler aşağıda verilmiştir (Erdemir ve ark., 2017):

- Spiritüel kaygıları ifade etmeye yardım edecek konuşmalar için hastayı teşvik etmek,
- Grup veya bireysel dua desteği seçeneklerini uygun şekilde sunmak,
- Din ile ilgili gönüllü hizmetlerde çalışmaya, inzivaya çekilmeye ve özel dua/çalışma programlarına katılımına destek olmak,
- Spiritüel kutlamalar ve ritüeller için teşvik etme ve gerekiyorsa primer spiritüel bakım verici ya da manevi bakım veren din adamları için yönlendirme yapmak.

KAYNAKLAR

Akpınar, Y.Y., & Aşti, N. (2021). Maneviyat, manevi bakım ve manevi bakımın hemşirelikte önemi. *YOBÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *2*(3), 127-140.

Al-Fayyadh, S., Diener, E., & Wright, V. (2022). Spirituality as a core concept in the theoretical literature of nursing: A comparative overview between Watson & Lovering's perspectives. *Nursing Forum*, 57(4) , 717-723. https://doi.org/10.1111/nuf.12722

Al-Natour, A., Al Momani, S. M., & Qandil, A. (2017). The relationship between spirituality and quality of life of Jordanian women diagnosed with breast cancer. *Journal of Religion and Health*, *56*(6), 2096-2108. https://doi.org/10.1007/s10943-017-0370-8

Aslan, H., & Unsal, A. (2021). Nursing students' perception levels of spirituality and spiritual care in Turkey. *Journal of Religion and Health*, *60*(6), 4316-4330. https://doi.org/10.1007/s10943-021-01262-1

Assing Hvidt, E., Hansen, D. G., Ammentorp, J., Bjerrum, L., Cold, S., Gulbrandsen, P., ... & Hvidt, N. C. (2017). Development of the EMAP tool facilitating existential communication between general practitioners and cancer patients. *European Journal of General Practice*, *23*(1), 261-268. https://doi.org/10.1080/13814788.2017.1326479

Austin, P., Macdonald, J., & MacLeod, R. (2018). Measuring spirituality and religiosity in clinical settings: A scoping review of available instruments. *Religions*, *9*(3), 70. https://doi.org/10.3390/rel9030070

Azarsa, T., Davoodi, A., Markani, A. K., Gahramanian, A., & Vargaeei, A. (2015). Spiritual wellbeing, attitude toward spiritual care and its relationship with spiritual care competence among critical care nurses. *Journal of Caring Sciences*, *4*(4), 309. https://doi.org/10.15171%2Fjcs.2015.031

Bar-Sela, G., Schultz, M. J., Elshamy, K., Rassouli, M., Ben Arye, E., Doumit, M., Gafer, N., Albashayreh, A., Ghrayeb, I., Turker, I., Ozalp, G., Kav, S., Fahmi, R., Nestoros, S., Ghali, H., Mula-Hussain, L., Shazar, I., Obeidat, R., Punjwani, R., … Silbermann, M. (2019). Training for awareness of one's own spirituality: A key factor in overcoming barriers to the provision of spiritual care to advanced cancer patients by doctors and nurses. *Palliative and Supportive Care, 17*(3), 345–352. https://doi.org/10.1017/S147895151800055X

Baltacı N. (2019). Spirituality, theology and women's health in nursing. In Özgünen T, editör, Health Sciences I (pp. 85-97). Akademisyen Kitabevi A.Ş., Türkiye.

Best, M., Butow, P., & Olver, I. (2015). Doctors discussing religion and spirituality: A systematic literature review. *Palliative Medicine*, *30*(4), 327–337. https://doi.org/10.1177%2F0269216315600912

Bilgiç, G., & Çıtak Bilgin, N. (2021). Relationship between fear of childbirth and psychological and spiritual well-being in pregnant women. *Journal of Religion and Health*, *60*(1), 295-310. https://doi.org/10.1007/s10943-020-01087-4

Gall, T. L., & Bilodeau, C. (2020). The role of positive and negative religious/spiritual coping in women's adjustment to breast cancer: A longitudinal study. *Journal of Psychosocial Oncology*, *38*(1), 103-117. https://doi.org/10.1080/07347332.2019.1641581

Cavalcanti, I. D. L., Costa, D. T., Soares, J. C. S., & Nogueira, M. C. D. B. L. (2022). Benefits of spiritual and religious support in the pain management of cancer patients: a literature scoping review. *Journal of Religion and Health*, 1-35. https://doi.org/10.1007/s10943-022-01652-z

Casu, G., Ulivi, G., Zaia, V., Fernandes Martins, M. D. C., Parente Barbosa, C., & Gremigni, P. (2018). Spirituality, infertility-related stress, and quality of life in Brazilian infertile couples: Analysis using the actor-partner interdependence mediation model. *Research in Nursing & Health*, *41*(2), 156-165. https://doi.org/10.1002/nur.21860

Chehrazi, M., Faramarzi, M., Abdollahi, S., Esfandiari, M., & Shafierizi, S. (2021). Health promotion behaviours of pregnant women and spiritual well-being: Mediatory role of pregnancy stress, anxiety and coping ways. *Nursing Open*, *8*(6), 3558-3565. https://doi.org/10.1002/nop2.905

Como, J. M. (2007). Spiritual practice: a literature review related to spiritual health and health outcomes. *Holistic Nursing Practice*, *21*(5), 224-236.

Cooper, K. L., & Chang, E. (2016). Undergraduate nurse students' perspectives of spiritual care education in an Australian context. *Nurse Education Today*, *44*, 74-78. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2016.05.020

Çakaloz, D. K., Demir, R., Çoban, A., & Taşpınar, A. (2021). Evaluation of midwives' perceptions of spirituality and spiritual care in Aydın, Turkey. *Journal of Religion and Health*., 1-16 https://doi.org/10.1007/s10943-021-01457-6

Davis, C. E., Lamson, A. L., Meier, E. M., & Pratt, G. A. (2022). The Intersect of pregnancy loss, trauma, and spirituality: a dyadic perspective. *Maternal and Child Health Journal*, 1-10. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03452-z

Demir, E. (2019). The evolution of spirituality, religion and health publications: yesterday, today and tomorrow. *Journal of Religion and Health*, *58*(1), 1-13. https://doi.org/10.1007/s10943-018-00739-w

Dolatian, M., Mahmoodi, Z., Dilgony, T., Shams, J., & Zaeri, F. (2017). The structural model of spirituality and psychological well-being for pregnancy-specific stress. *Journal of Religion and Health*, *56*(6), 2267-2275. https://doi.org/10.1007/s10943-017-0395-z

Durmuş, M., Öztürk, Z., Şener, N., & Eren, S. Y. (2022). The Relationship between the fear of COVID-19, depression, and spiritual well-being in pregnant women. *Journal of Religion and Health*, *61*(1), 798-810. https://doi.org/10.1007/s10943-021-01448-7

Dündar, M., & Aslan, H. (2022). Association between nurses' spirituality and frequency of spiritual therapeutic care in Turkey. *Journal of Religion and Health*, 1-14. https://doi.org/10.1007/s10943-022-01499-4

Ergül, Ş., & Bayik, A. (2004). Hemşirelik ve manevi bakim. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, *8*(1), 37-45.

Erol, F. (2020). Spirituel bakımın hemşirelik sürecine yansıması. *JOINIHP*, *1*(1), 30-39.

Gall TL, Bilodeau C. (2020). The role of positive and negative religious/spiritual coping in women's adjustment to breast cancer: a longitudinal study. *Journal of Psychosocial Onco*logy, *38*(1):103-117. https://doi.org/10.1080/07347332.2019.1641581

Garssen, B., Visser, A., & Pool, G. (2021). Does spirituality or religion positively affect mental health? Meta-analysis of longitudinal studies. *The International Journal for the Psychology of Religion*, *31*(1), 4-20. https://doi.org/10.1080/10508619.2020.1729570

Gholami, M., Tafazoli, M., Mohebbi-Dehnavi, Z., & Kamali, Z. (2021). Effect of spiritual care education on the spiritual health of preeclamptic women with postpartum stress disorder. *Journal of Education and Health Promotion*, *10*. https://doi.org/10.4103%2Fjehp.jehp_1335_20

Bulechek G, Butcher H, McCloskey J, Dochterman, Wagner C, eds. Erdemir F, Kav S, Yılmaz A, çeviri editörleri. Hemşirelik Girişimleri Sınıflaması (NIC). 6. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2017.

Green, A., Kim-Godwin, Y. S., & Jones, C. W. (2020). Perceptions of spiritual care education, competence, and barriers in providing spiritual care among registered nurses. *Journal of Holistic Nursing*, *38*(1), 41-51. https://doi.org/10.1177/0269216317734954

Hu, Y., Jiao, M., & Li, F. (2019). Effectiveness of spiritual care training to enhance spiritual health and spiritual care competency among oncology nurses. *BMC Palliative Care*, *18*(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s12904-019-0489-3

Jastrzębski, A. K. (2022). The challenging task of defining spirituality. *Journal of Spirituality in Mental Health*, *24*(2), 113-131. https://doi.org/10.1080/19349637.2020.1858734

Jones, K. F., Pryor, J., Care-Unger, C., & Simpson, G. (2022). "Spirituality is everybody's business": an exploration of the impact of spiritual care training upon the perceptions and practice of rehabilitation professionals. *Disability and Rehabilitation*, *44*(8), 1409-1418. https://doi.org/10.1080/09638288.2020.1820586

Kachoria, A. G., Mubarak, M. Y., Singh, A. K., Somers, R., Shah, S., & Wagner, A. L. (2022). The association of religion with maternal and child health outcomes in South Asian countries. *Plos one*, *17*(7), e0271165. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0271165

Karaca, A., & Unsal, G. (2015). Psychosocial problems and coping strategies among Turkish women with infertility. *Asian Nursing Research*, *9*(3), 243-250. https://doi.org/10.1016/j.anr.2015.04.007

Karaman, E., Kasar, K. S., & Yildirim, Y. (2022). Nursing students' spiritual caregiving status: comparison of western and central anatolia regions of Turkey. *Perspectives in Psychiatric Care*, *58*(1), 9-16. https://doi.org/10.1111/ppc.12790

Khezri, E., Bagheri-Saveh, M. I., Kalhor, M. M., Rahnama, M., Roshani, D., & Salehi, K. (2022). Nursing care based on the support-based spiritual care model increases hope among wo-

men with breast cancer in Iran. *Supportive Care in Cancer*, *30*(1), 423-429. https://doi.org/10.1007/s00520-021-06413-4

Koert, E., & Daniluk, J. C. (2017). When time runs out: reconciling permanent childlessness after delayed childbearing. *Journal of Reproductive and İnfant Psychology*, *35*(4), 342-352. https://doi.org/10.1080/02646838.2017.1320363

Kostak, M. A. (2007). Hemşirelik bakımının spiritüel boyutu. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, *2*(6), 106-114.

Köktürk Dalcali, B., & Erden Melikoğlu, S. (2021). The Relationship between nursing students' perceptions of spirituality and spiritual care and their personal values. *Journal of Religion and Health*, 1-15. https://doi.org/10.1007/s10943-021-01355-x

Kowalczyk, O., Roszkowski, K., Montane, X., Pawliszak, W., Tylkowski, B., & Bajek, A. (2020). Religion and faith perception in a pandemic of COVID-19. *Journal of Religion and Health*, *59*,2671-2677. https://doi.org/10.1007/s10943-020-01088-3

Köktürk Dalcali, B., & Kaya, H. (2022). Spiritual care needs of patients in oncology units and nursing practices in Turkey: A Qualitative Study. *Journal of Religion and Health*, *61*(3), 1861-1881. https://doi.org/10.1007/s10943-022-01537-1

Krause, N., Pargament, K. I., & Ironson, G. (2018). Meaning in life moderates the relationship between sacred Loss/Desecration and health. *Journal for the Scientifc Study of Religion*, 57(2), 365–376. https://doi.org/10.1111/jssr.12522

Kurt, N. (2022). Kadın sağlığında spiritüel yaklaşım ve ebelik uygulamaları. *World Women Studıes Journal*, *7*(1), 51-57. https://doi.org/10.5281/zenodo.7459956

Kyei, J. M., Manu, A., Dwomoh, D., Kotoh, A. M., Agyabeng, K., & Ankomah, A. (2022). Ways of coping among women with infertility undergoing assisted reproductive technologies in Ghana. *The Pan African Medical Journal*, *41*. https://doi.org/10.11604%2Fpamj.2022.41.29.31319

Ledger, P., & Bowler, D. (2013). Meeting spiritual needs in mental health care. *Nursing Times*, *109*(9), 21-23.

Martins, S., & Gall, T. L. (2021). The Role of spirituality in the lives of women coping with early motherhood. *Pastoral Psychology*, *70*(3), 209-224. https://doi.org/10.1007/s11089-021-00950-9

Mermer, G., Demirelöz Akyüz, M., & Ozturk Can, H. (2019). Midwifery students' perceptions of spirituality and spiritual care: An example from Western Turkey. *Journal of Religion and Health, 58*(2), 666–676. https://doi.org/10.1007/s10943-018-0685-0

Moradi, N., Maleki, A., & Zenoozian, S. (2020). The effect of ıntegrating midwifery counseling with a spiritual approach on pregnant women's spiritual experience: a randomized controlled trial. *Preventive Care in Nursing & Midwifery Journal*, *10*(2), 55-63. http://zums.ac.ir/nmcjournal/article-1-687-en.html

Moosavi, S., Borhani, F., Akbari, M. E., Sanee, N., & Rohani, C. (2020). Recommendations for spiritual care in cancer patients: a clinical practice guideline for oncology nurses in Iran. *Supportive Care in Cancer*, *28*(11), 5381-5395. https://doi.org/10.1007/s00520-020-05390-4

Murgia, C., Notarnicola, I., Rocco, G., & Stievano, A. (2020). Spirituality in nursing: A concept analysis. *Nursing Ethics, 27*(5), 1327–1343. https://doi.org/10.1177/0969733020909534

Nasution, L. A., Afiyanti, Y., & Kurniawati, W. (2021). The effectiveness of spiritual intervention in overcoming anxiety and depression problems in gynecological cancer patients. *Jurnal Keperawatan Indonesia*, *24*(2), 99-109. http://dx.doi.org/10.7454/jki.v24i2.990

Nissen, R. D., Viftrup, D. T., & Hvidt, N. C. (2021). The Process of spiritual care. *frontiers in psychology*, *12*. https://doi.org/10.3389%2Ffpsyg.2021.674453

O'Brien, M. R., Kinloch, K., Groves, K. E., & Jack, B. A. (2019). Meeting patients' spiritual needs during end-of-life care: A qualitative study of nurses' and healthcare professionals' perceptions of spiritual care training. *Journal of Clinical Nursing*, *28*(1-2), 182-189. https://doi.org/10.1111/jocn.14648

Oktafia, R., Indriastuti, N. A., & Kusuma, A. N. (2021). Association between spiritual well-being and anxiety among high-risk pregnant women. *Age*, *30*, 5-911. https://doi.org/10.15562/bmj.v10i3.3055

Ormsby, A., & Harrington, A. (2003). The spiritual dimensions of care in military nursing practice. *International Journal of Nursing Practice*, *9*(5), 321-327. https://doi.org/10.1046/j.1440-172X.2003.00441.x

Roman, N., Mthembu, T., & Hoosen, M. (2020). Spiritual care – 'a deeper immunity' – a response to Covid-19 pandemic. *African Journal of Primary Health Care & Family Medicine, 12*(1), 1–3. https://hdl.handle.net/10520/EJC-1ead110600

Romeiro, J., Nogueira, P. J., Fisher, J., & Caldeira, S. (2022). Portuguese version of the spiritual well-being questionnaire: validation study in people under assisted reproductive techniques. *Religions*, *13*(5), 400. https://doi.org/10.3390/rel13050400

Ross, L., McSherry, W., Giske, T., van Leeuwen, R., Schep-Akkerman, A., Koslander, T., ... & Jarvis, P. (2018). Nursing and midwifery students' perceptions of spirituality, spiritual care, and spiritual care competency: A prospective, longitudinal, correlational European study. *Nurse Education Today*, *67*, 64-71. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2018.05.002

Shapiro, E. (2018). Places of habits and hearts: church attendance and latino immigrant health behaviors in The United States. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities*, 5(6), 1328–1336. https://doi.org/10.1007/s40615-018-0481-2

Shapiro, E. (2022). A protective canopy: religious and social capital as elements of a theory of religion and health. *Journal of Religion and Health*, *61*(6), 4466-4480. https://doi.org/10.1007/s10943-021-01207-8

Selby, D., Seccaraccia, D., Huth, J., Kurrpa, K., & Fitch, M. (2016). A qualitative analysis of a healthcare professional's understanding and approach to management of spiritual distress in an acute care setting. *Journal of Palliative Medicine*, *19*(11), 1197–1204 https://doi.org/10.1089/jpm.2016.0135

Selman, L. E., Brighton, L. J., Sinclair, S., Karvinen, I., Egan, R., Speck, P., ... & InSpirit Collaborative. (2018). Patients' and caregivers' needs, experiences, preferences and research priorities in spiritual care: A focus group study across nine countries. *Palliative medicine*, *32*(1), 216-230. https://doi.org/10.1177/0269216317734954

Sessanna, L., Finnell, D., & Jezewski, M. A. (2007). Spirituality in nursing and health-related literature: A concept analysis. *Journal of Holistic Nursing*, *25*(4), 252-262. https://doi.org/10.1177/0898010107303890

Straßner C., Frick E., Stotz-Ingenlath G., Buhlinger-Göpfarth N., Szecsenyi J., Krisam J., et al. (2019). Holistic care program for elderly patients to integrate spiritual needs, social activity, and self-care into disease management in primary care (HoPES3): Study protocol for a cluster-randomized trial. *Trials* 20:364. https://doi.org/10.1186/s13063-019-3435-z

Taverna, M., Berberat, P. O., Sattel, H., & Frick, E. (2019). A survey on the integration of spiritual care in medical schools from the German-speaking faculties. *Advances in Medical Education and Practice*, *10*, 1009. https://doi.org/10.2147%2FAMEP.S224679

Toledo, G., Ochoa, C. Y., & Farias, A. J. (2021). Religion and spirituality: their role in the psychosocial adjustment to breast cancer and subsequent symptom management of adjuvant endocrine therapy. *Supportive Care in Cancer*, *29*(6), 3017-3024. https://doi.org/10.1007/s00520-020-05722-4

Türk Dil Kurumu. (2023, 24 Ocak) Maneviyat. https://sozluk.gov.tr/?kelime=

Yılmaz, M. (2011). Holistik bakimin bir boyutu: Spiritualite, doğasi ve hemşirelikle ilişkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *14*(2), 61-70.

Hasta Hakları Yönetmeliği. (2023, 24 Ocak) https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4847&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5

Hemşirelik Yönetmeliği. (2023, 24 Ocak) https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13830&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

3.1. MASAJ

Didem Kaya

1. MASAJIN TANIMI VE TARİHÇESİ

Masaj, insan vücudunun çıplak derisi üzerinde belirli pasif sistematik manipülasyonlarla yapılan bilimsel bir tedavidir (Ostrom, 2009). Masaj kelimesi, her ikisi de yoğurmak anlamına gelen Yunanca massein (Cassar & Maxwell-Hudson, 2004; Ostrom, 2009) ve Fransızca masser'den türetilmiştir (Ostrom, 2009).

Arkeologlar, birçok tarih öncesi dünya kültüründe masajın kullanımını gösteren eserler bulmuşlardır. Doğrudan tarih öncesi hiçbir kanıt masajın tıbbi nedenlerle kullanıldığını doğrulamasa da dolaylı kanıtlar masajın bu şekilde kullanıldığını açıkça ima etmektedir. Örneğin Avrupa mağara resimlerinde, savaştan sonra masaj kullanımı gibi görünen şeyler tasvir edilmiştir (Jurch, 2009; Salvo, 2016). Masaj uygulaması, kökenleri Hindistan, Çin, Japonya, Yunanistan ve Roma'da bulunan tarih öncesi zamanlara kadar uzanır. MÖ 2500'den önce yazılmış bir Çin tıp metni olan Nei Ching'de ilk kaydedilen referansla birlikte Antik Çağlara dayanan literatürde masajdan bahsedilmiştir (Cassar & Maxwell-Hudson, 2004). Mısır, İran ve Japonya'nın tarihî tıp literatürü masajla ilgili referanslarla doludur (Fritz, 2017). Masaj, yaklaşık 3.000 yıldır Hindistan'da yaşamın bir parçası olmuştur. Eski Mısırlılar ayak masajını gösteren sanat eserleri bırakmışlardır. Orta Amerika'nın eski Maya halkı, Güney Amerika'nın İnkaları ve Amerika kıtalarının diğer yerli halkı da eklem manipülasyon ve masaj yöntemlerini kullanmışlardır (Fritz, 2017; Salvo, 2016).

MÖ 500'den itibaren Yunanlılar, Japonlar, Mısırlılar, Persler, Romalılar ve diğer eski halklar masaja benzer teknikleri, genellikle ritüel biçiminde ve yağlar, şifalı bitkilerle birlikte yapmışlardır (Kolster, 2006). "Tıbbın Babası" olarak bilinen Yunan hekim Hipokrat (MÖ 460-377), masajı ovalama/ovma sanatı olarak tanımlamıştır. Her doktorun masajda ustalaşması gerektiği görüşündeydi ve MÖ 400 yıllarında "Hekim birçok şeye hâkim olmalı ancak her durumda (kesinlikle) ovmaya/ovalamaya hâkim olmalı." sözleriyle masajın önemini vurgulamıştır (Jurch, 2009; Kolster, 2006; Salvo, 2016). Yunan doktorlar, kaslarında metabolik madde birikmesinden muzdarip sporculara "ovmak" anlamına gelen "anatripsis" uygulamışlardır. Spor antrenmanlarının yapıldığı "Esclapeion" adı verilen Yunan spor salonlarında da masajlar yapılıyordu (Jelveus & Oddsson, 2011). 500 yıldan fazla bir süre sonra Bergama'da gladyatör

dirler. Hemşirelerin uygulamalarına masajı daha az dâhil etmesinin en önemli nedenlerinden birisi hemşire eksikliğinden kaynaklanan hasta yükündeki artış diğeri ise uygulamalı bakım yöntemleri yerine ilaçları ve makineleri tercih eden tıbbi teknolojinin büyümesidir (MacDonald & Tague, 2021).

Masaj terapisi ister bakım planının parçası olsun, isterse düzenli hemşirelik bakımına entegre edilsin, hastaların rahatlamasına ve iyileşme sürecini kesintiye uğratan ağrı, kaygı, uykusuzluk, yorgunluk ve stres ile baş etmelerine yardımcı olabilir. Masaj ayrıca hemşirelerin elektronik monitörler ve genellikle ağrılı olan invaziv işlemli ortamlarda hastalarla daha iyi terapötik bir ilişki kurmasını sağlar. Masaj, hastaların rahat bir duruma ulaşmalarına yardımcı olarak konuşulması zor olan konuların bile rahatlıkla konuşulmasını mümkün kılabilir (Westman & Blaisdell, 2016).

Hemşire kuramcıların yıllardır ortak fikir birliği sağladıkları konu hastanın bütüncül değerlendirilmesi gerektiğidir. Hemşirelerin de bakımlarını planlarken ve uygularken bireyi tüm yönleriyle ele almaları beklenir (Kaya ve ark., 2020). Cole ve Shanley'in aktardığına göre Trevelyan ve Booth (1994) hemşireler tarafından doğrudan hemşirelik bakımına entegre edebilecekleri tamamlayıcı tedavilerin içerisinde masaj uygulamasından da söz etmiştir (Cole & Shanley, 1998). Masaj uygulamasının etkilerine bakıldığında hem bedene hem de ruha iyi geldiği yapılan çalışmaların sonuçlarından da anlaşılmaktadır. Hemşireler bakımlarında masaj uygulamasına yer verdiklerinde bütüncül hasta bakımını karşılamış ve bakımın kalitesini de aynı doğrultuda yükseltmiş olacaklardır.

KAYNAKLAR

Abd Allah, I. M. (2018). Massage therapy for alleviating menopausal transitional period symptoms among women employed at Suez Canal University Hospital. Journal of Nursing and Health Science, 7(1), 23-33.

Agopyan, A. (2019). Menopoz. Tekin, D. (Ed.). Terapötik masaj a'dan z'ye kırktan fazla sorun için kılavuz (1.baskı). İstanbul Tıp Kitabevleri. İstanbul.

Agren, A., Berg, M. (2006). Tactile massage and severe nausea and vomiting during pregnancy - women's experiences. Scandinavian Journal of Caring Sciences, 20(2), 169-176.

Akhlaghi, F., Baygi, Z.S., Miri, M., Najafi, M.N. (2019). Effect of perineal massage on the rate of episiotomy. Journal of Family and Reproductive Health, 13(3), 160-166.

Alza, N., Nurhidayat, N. (2020). Pengaruh endorphin massage terhadap produksi asi pada ıbu post partum di puskesmas somba opu kabupaten gowa. Jurnal Ilmiah Kesehatan, 2(2), 93-98.

Argaheni, N. (2021). The effect of endorphin massage on milk production in postpartum mothers. Jurnal Kebidanan Dan Kesehatan Tradisional, 6(2), 115-126. (a)

Argaheni, N.B. (2021). Systematic review: the effect of massage effleurage on dysmenorrhea. Jurnal Ners dan Kebidanan (Journal of Ners and Midwifery), 8(1), 138-143. (b)

Ariani, D., Hartiningsih, S.S., Sabarudin, U., Dane, S. (2020). The effectiveness of combination effleurage massage and slow deep breathing technique to decrease menstrual pain in university students, Journal of Research in Medical and Dental Science, 8(3), 79-84.

Aydın Kartal, Y. (2019). Complementary and alternative medicine therapy use of western turkish students for menstrual symptoms. International Journal of Caring Sciences, 12(2), 1097-1104.

Azima, S., Bakhshayesh, H.R., Kaviani, M., Abbasnia, K., Sayadi, M. (2015). Comparison of the effect of massage therapy and ısometric exercises on primary dysmenorrhea: a randomized controlled clinical trial. Journal of Pediatric And Adolescent Gynecology, 28(6): 486-491.

Bayraktar, E., Başer, M. (2021). Effect of perineum massage with olive oil on perineum integrity and duration of second period of delivery. International Journal of Human Sciences, 18(2), 131-142.

Bilgin, Z., Kömürcü, N. (2016). Uterus masajlarının kadınların postpartum ağrı şiddetini algılamasındaki etkisi. Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 47(2), 39-44.

Cassar, M. P., Maxwell-Hudson, C. (2004). Handbook of clinical massage a complete guide for students and practitioners (2nd ed.). Churchill Livingstone.

Clay, J. H., Pounds, D. M. (2008). Basic clinical massage therapy: intergrating anatomy and treatment (2nd ed.). Lippincott Williams & Wilkins.

Cole, A., Shanley, E. (1998). Complementary Therapies as a means of developing the scope of professional nursing practice. Journal of Advanced Nursing, 27, 1171-1176.

Çakır Koçak, Y., Sevil, Ü. (2021). Pre-perinatal dönemde uygulanan 'gebe masajı'na bir bakış. Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(1), 66-76.

Çetin, Ö., Bülbül, T. (2015). Masaj. Başer, M., Taşcı, S. (Eds.), Kanıta dayalı rehberleriyle tamamlayıcı ve destekleyici uygulamalar. Akademisyen Kitabevi. Ankara.

Çıtak Karakaya, İ. (2007). Gebelerde, Bebeklerde ve Çocuklarda Masaj. Yüksel, İ (Ed.). Masaj Teknikleri. Alp Yayınevi. Ankara.

Darsareh, F., Taavoni, S., Joolaee, S., Haghani, H. (2012). Effect of aromatherapy massage on menopausal symptoms: a randomized placebo-controlled clinical trial. Menopause: The Journal of The North American Menopause Society, 19(9), 995-999.

Degirmen, N., Ozerdogan, N., Sayıner, D., Kosgeroglu, N., Ayranci, U. (2010). Effectiveness of foot and hand massage in postcesarean pain control in a group of Turkish pregnant women. Applied Nursing Research, 23(3), 153-158.

Demirel, G., Gölbaşı, Z. (2015). Effect of perineal massage on the rate of episiotomy and perineal tearing. International Journal of Gynecology and Obstetrics, 131(2), 183-186.

Dieb, A.S., Shoab, A.Y., Nabil, H., Gabr, A., Abdallah, A.A., Shaban, M.M., Attia, A.H. (2020). Perineal massage and training reduce perineal trauma in pregnant women older than 35 years: a randomized controlled trial. International Urogynecology Journal, 31(3), 613-619.

El-Hosary, E.A., Soliman, H.F.A., El-Homosy, S.M. (2016). Effect of therapeutic massage on relieving pregnancy discomforts. IOSR Journal of Nursing and Health Science, 5(4), 57-64.

Espí-López, G. V., Monzani, L., Gabaldón-García, E., Zurriaga, R. (2020). The beneficial effects of therapeutic craniofacial massage on quality of life, mental health and menopausal symptoms and body image: a randomized controlled clinical trial. Complement Ther Med, 51, 102415.

Fernandez, F. (2006). Deep tissue massage treatment a handbook of neuromuscular therapy. Elsevier. Canada. s.18.

Field, T., Figueiredo, B., Hernandez-Reif, M., Diego, M., Deeds, O., Ascencio, A. (2008). Massage therapy reduces pain in pregnant women, alleviates prenatal depression in both parents and improves their relationships. Journal of Bodywork and Movement Therapies, 12(2), 146-150.

Fogarty, S., McInerney, C., Stuart, C., Hay, P. (2019). The side effects and mother or child related physical harm from massage during pregnancy and the postpartum period: an observational study. Complementary Therapies in Medicine, 42, 89-94.

Fritz, S. (2017). Mosby's fundamentals of therapeutic massage (6th ed.). Elsevier.

Ghaedi, L., Moradi, M. (2011). Assessment of the effects of massage therapy on premenstrual syndrome. Zahedan Journal of Research in Medical Sciences, 13(2), e94066.

Görgel, E., Çakıroğlu, F. (2007). Menopoz döneminde kadın. Ankara Üniversitesi Yayınları. Ankara.

Güner, Ö., Ertem, G. (2018). Postpartum hemorajinin yönetiminde kanıt temelli yaklaşımlar. Selçuk Tıp Dergisi, 34(3), 132-142.

Hajela, N., Turner, K.A., Roos, J., Rivera, M. (2021). Effectiveness of prenatal perineal massage in reducing the risk of perineal trauma during vaginal delivery in nulliparous women: a metaanalysis and evidence based review. Journal of Women's Health and Development, 4(4), 136-150.

Hall, H., Munk, N., Carr, B., Fogarty, S., Cant, R., Holton, S., Weller, C., Lauche, R. (2021). Maternal mental health and partner-delivered massage: A pilot study. Women and Birth, 34(3), 237-247.

Hernandez-Reif, M., Martinez, A., Field, T., Quintero, O., Hart, S., Burman, I. (2000). Premenstrual symptoms are relieved by massage therapy. Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 21(1), 9-15.

Holey, E., Cook, E. (2011). Evidence-based therapeutic massage a practical guide for therapists (3rd ed.). Elsevier.

Hollis, M., Jones, E. (2009). Massage for therapists a guide to soft tissue therapy (3rd ed.). Blackwell Publishing.

Höbek Akarsu, R., Tuncay, B., Yüzer Alsaç, S. (2017). Anne-bebek bağlanmasında kanıta dayalı uygulamalar. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(4), 275-279.

Idrisa, F.P., Kanangb, B., Andrianic, F., Asrina, A. (2020). The effect of oxytocin massage by husband on mother's response to breastfeeding in gowa regency, South Sulawesi. International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR), 54(4): 206-213.

İldan Çalım, S., Kavlak, O. (2014). The effect of uterine massage during early postpartum period on uterus involution and amount of lochia rubra. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(4), 1005-1018.

Jahdi, F., Mehrabadi, M., Mortazavi, F., Haghani, H. (2016). The effect of slow-stroke back massage on the anxiety levels of ıranian women on the first postpartum day. Iran Red Crescent Medical Journal, 18(8), e34270.

Jelveus, A., Oddsson, K. (2011). Integrated sports massage therapy a comprehensive handbook. Elsevier. China.

Jurch, S. E. (2009). Clinical massage therapy: assessment and treatment of orthopedic conditions. McGraw-Hill. New York.

Kaya, B., Sezer, S. (2017). Postpartum kanamanın önlenmesi ve yönetimi. İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Tıp Dergisi, 9(2), 79-85.

Kaya, N., Demirel, G. (2018). İntrapartum perine masajı uygulamasına güncel bakış. Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, (3)1, 33-40.

Kaya, Ş., Karakuş Z., Boz, İ., Özer, Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. JAREN, 6(3), 584-591.

Keskin, T., Yeşilfidan, D., Adana, F., Okyay, P. (2016). Aydın sağlık yüksekokulu öğrencilerinde premenstrual şikâyetler ve başa çıkma yöntemleri. Turkish Armed Forces Preventive Medicine Bulletin, 15(5), 382-388.

Khojasteh F, Rezaee N, Safarzadeh A, Sahlabadi R, Shahrakipoor M (2016) Comparison of the Effects of Massage Therapy and Guided Imagery on Anxiety of Nulliparous Women during Pregnancy. Scholars Research Library Der Pharmacia Lettre. 8(19): 1-7.

Kliegel, E. (2009). Crystal wands for healing, massage therapy and reflexology. Earthdancer. s.62.

Ko, Y.L., Lee, H.J. (2014). Randomised controlled trial of the effectiveness of using back massage to improve sleep quality among Taiwanese insomnia postpartum women. Midwifery, 30(1), 60-64.

Kolster, B. C. (2006). Physiotherapie basics massage (2nd ed.). Springer. Italy. s.2.

Küçükkelepçe, D., Duman, F. N., Gölbaşı, Z. (2022). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin premenstrual sendrom ile baş etmede kullandığı geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 12(1), 116-125.

Lotfipur Rafsanjani, S. M., Vazirinejad, R., Ismailzadeh, S., Jaberi, A. A., Bekhradi, R., Ravari, A., Akbari, J. (2015). Comparison of the efficacy of massage and aromatherapy massage with geranium on depression in postmenopausal women: a clinical trial. Zahedan J Res Med Sci,17(4), e970.

Lotfy, S., Sayed, M.E. (2021). Effect of uterine massage and emptying of the urinary bladder on alleviation of afterpains among mothers in the immediate postpartum period. International Journal of Africa Nursing Sciences, 15, 100327.

Lowe, W. W. (2009). Orthopedic massage theory and technique (2nd ed.). Mosby Elsevier.

MacDonald, G., Tague, C. (2021). Hands in health care massage therapy fort he adulth hospital patient (2nd ed.). Handspring Publishing. s.2.

Mahdızadeh-Shahr, M., Nourian, M., Varzeshnejad, M., Nasiri, M. (2021). The effect of oketani breast massage on successful breastfeeding, mothers' need for breastfeeding support, and breastfeeding self-efficacy: an experimental study. International Journal of Therapeutic Massage and Bodywork, 14(3), 4-14.

Manjuri AE., Latheef F. (2016). Effectiveness of foot reflexology and back massage in improving the quality of sleep among post caesarean mothers. International Journal Of Research In Ayurveda & Pharmacy, 7(5), 103-108.

Mayasari, W., Yanti. Lailiyana. (2020). The effect of oketani massage on breast milk in post partum mother in pmb dince safrina. Jurnal Ibu dan Ana, 8(1), 38-45.

Mohamed, M.L., Mohamed, S.L., Gonied, A.S. (2011). Comparative study between two perineal management techniques used to reduce perineal trauma during 2nd stage of labor. Journal of American Science, 7(11), 228-232.

Moradi, Z., Aliabadi, A., Rahdari, A., Moghaddam, F.F., Sanchooli, F., Heydari, N. (2016). Slow-stroke back massage ıntervention for relieving postpartum fatigue in primiparous mothers after a natural delivery: a randomized clinical trial in Zabol. British Journal of Pharmaceutical Research, 14(5), 1-7.

Munsittikul, N., Tantaobharse, S., Siripattanapipong, P., Wutthigate, P., Ngerncham, S., Yangthara, B. (2022). Integrated breast massage versus traditional breast massage for treatment of plugged milk duct in lactating women: a randomized controlled trial. International Breastfeeding Journal. 17(43).

Nahumuri, E., Ahmad, M., Arsyad, A., Arsyad, N.A. (2022). The effect of Oketani massage on breastfeeding mothers with breast milk dams: A narrative review. Nurse and Health: Jurnal Keperawatan, 11(1), 209-217.

Nikmah, U., Machmudah, M. (2019). MgSO4 and slow stroke back massage therapy on blood pressure of severe preeclampsia pregnant women. South East Asia Nursing Research, 1(1), 37-42.

Nuampa, S., Payakkaraung, S. (2021). Effectiveness of Different Massage Techniques for Breastfeeding Mothers to Increase Milk Production: A Systematic Review. Pacific Rim Int J Nurs Res, 25(1), 114-130.

Oğlak, S.C., Obut, M. (2020). Effectiveness of perineal massage in the second stage of labor in preventing perineal trauma. Gynecology Obstetrics & Reproductive Medicine, 26(2), 88-93.

Oliveira, D., Hachul, H., Tufik, S., Bittencourt, L. (2011). Effect of massage in postmenopausal women with insomnia – A pilot study. Clinics, 66(2), 343-346.

Oliveira, D., Hachul, H., Goto, V., Tufik, S., Bittencourt, L. R. A. (2012). Effect of therapeutic massage on insomnia and climacteric symptoms in postmenopausal women. Climacteric, 15(1), 21-29.

Oskay, Ü., Can, G., Taş, D., Sezgin, Ö. (2008). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinde görülen premenstrual sorunlar. İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi, 16(63), 157-164.

Ostrom, K. W. (2009). Massage and the original swedish movements. Philadelphia. The Maple Press York Pa.

Özkan, S. (2015). Klimakteriyum ve menopoz. Şirin, A., Kavlak, O. (Eds) Kadın Sağlığı (2. Baskı). Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul,.154-167.

Pawale, M.P., Salunkhe, J.A. (2020). Effectiveness of back massage on pain relief during first stage of labor in primi mothers admitted at a Tertiary care center. Journal of Family Medicine and Primary Care, 9(12), 5933-5938.

Romanowski, M.W., Špiritovic, M., Samborski, W. (2016). Deep tissue massage and its effect on low back pain and functional capacity of pregnant women-a case study. Journal of Novel Physiotherapies, 6(3), 1-4.

Romina, S., Ramezani, F., Falah, N., Mafi, M., Ranjkesh, F. (2020). Effect of perineal massage with ostrich oil on the episiotomy and lacerations in nulliparous women: A randomized controlled clinical trial. Iranian Journal Of Nursing And Midwifery Research, 25(2), 134-138.

Rosser, M. (2004). Body massage therapy basics (2nd ed.). Hodder Arnold. India.

Ruffin, P. T. (2011). A history of massage in nurse training school curricula (1860-1945). Journal of Holistic Nursing, 29(1), 61-67.

Saatsaz, S., Rezaei, R., Alipour, A., Beheshti, Z. (2016). Massage as adjuvant therapy in the management of post-cesarean pain and anxiety: A randomized clinical trial. Complementary Therapies in Clinical Practice, 24, 92-98.

Said, N. E., Shehata, N. S., & Abd El Haleem, S. A. (2022). Effect of aromatic massage on somatic problems among a cohort of menopausal women. Evidence-Based Nursing Research, 4(3), 22-33.

Salvo, S. G. (2014). Mosby's pathology for massage therapists (3rd ed.). Elsevier. China.

Salvo, S. G. (2016). Massage therapy: principles and practice (5th ed.). Elsevier. Canada.

Sarı Çetin, H., Erbil, N. (2020). Premenstrual sendromda ağrı yönetimi. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 3(2), 202-210.

Sarli, D., Sari, F.N. (2018). The effect of massage therapy with effleurage techniques as a prevention of baby blues prevention on postpartum mother. International Journal of Advancement in Life Sciences Research, 1(3), 15-21.

Saudia, B.E.P., Murni, N.N.A. (2017). Pengaruh endorphin massage terhadap peningkatan produksı asi pada ıbu yang terdeteksı post partum blues dengan skrınıng epds (edınburgh post partum depressıon scale) dı puskesmas wılayah kerja sekota mataram. Jurnal Kesehatan Prima, 11(1), 36-42.

Sholihah, N. R., Azizah, I. (2020). The effect of effleurage massage on primary dysmenorrhea in female adolescent students. Jurnal Info Kesehatan, 18(1), 9-17.

Stamp, G., Kruzins, G., Crowther, C. (2001). Perineal massage in labour and prevention of perineal trauma: randomised controlled trial. BMJ Clinical Research, 322(7297), 1277-1280.

Sumarni, S., Hendra, H.M., Ismi, R. (2019). Application of digital rubbing massage in pain level, comfort, and duration of labor phase. Indian Journal of Public Health Research & Development, 10(1), 391-395.

Taavoni, S., Darsareh, F., Joolae, S., Haghani, H. (2013). The effect of aromatherapy massage on the psychological symptoms of postmenopausal Iranian women. Complementary Therapies in Medicine, 21(3), 158-163.

Taşkın, L. (2016). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. Akademisyen Kitabevi.

Timur, S., Şahin, N. (2010). Menopoz ve uyku. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3(3), 61-67.

Thomas, R.B. (2019). A pilot study of partner chair massage effects on perinatal mood, anxiety, and pain. International Journal of Therapeutic Massage and Bodywork, 12(2), 3-11.

Tuna, N. (2011). A'dan z'ye masaj (6. Baskı). Nobel Tıp Kitabevleri. İstanbul.

Ugvu, E.O., Iferikiqwe, E.S., Obi, S.N., Eleje, G.U., Ozumba, B.C. (2018). Effectiveness of antenatal perineal massage in reducing perineal trauma and post-partum morbidities: A randomized controlled trial. The Journal of Obstetrics and Gynecology Research, 44(7), 1252-1258.

Utami, R.B., Astutik, P., Rukmawati, S., Nurhayati, R., Retnoningrum, A.D. (2020). Effectiveness of oxytocin massage and breast treatment about the adequacy of breast milk in post partum. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(2), 4725-4732.

Ünalmış Erdoğan, S., Yanıkkerem, E., Göker, A. (2017). Effects of low back massage on perceived birth pain and satisfaction. Complementary Therapies in Clinical Practice, 28, 169-175.

Westman Kathryn, F., Blaisdell, Cathy. (2016). Many benefits, little risk: the use of massage in nursing practice. American Journal of Nursing, 116(1), 34-39.

Werner, R. (2013). A massage therapist's guide to pathology (5th ed.). Lippincott Williams&Wilkins. China.

Widiastuti, N.M.R., Widiani, N.N.A. (2020). Improved breastfeeding with back massage among postnatal mothers. International Journal of Research in Medical Sciences, 8(2), 580-583.

Yılmaz, T., Nuraliyeva, Z., Dinç, H. (2020). Genç kadınların dismenore ile baş etme yöntemleri. Journal of Academic Research in Nursing, 6(2), 294-299.

Yuliati, N.D., Hadi, H., Rahayu, S., Pramono, N., Mulyantoro, D.K. (2017). The impact of combination of rolling and oketani massage on prolactin level and breast milk production in post-cesarean section mothers. Belitung Nursing Journal, 3(4), 329-336.

Yüksel, İ. (2007). Masaj Teknikleri. Alp Yayınevi. Ankara.

Zare, O., Pasha, H., Faramarzi, M. (2014). Effect of perineal massage on the incidence of episiotomy and perineal laceration. Health, 6(1), 10-14.

3.2. AROMATERAPİ

Özlem Karabulutlu, Cansu Mine Aydın

1. AROMATERAPİNİN TANIMI, TARİHÇESİ VE ETKİ MEKANİZMASI

Dünyada kadınlar erkeklere oranla farklı yaşam döngüsüne sahip olduğundan sağlık sorunlarını önemli oranda yaşayan grup olarak ele alınmaktadır. Cinsiyetlerine bağlı olarak risk ve hastalıklarla karşı karşıya gelen kadınların yaşadıkları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre sağlık sorunları farklılık göstermektedir. Sağlık sorunları genel olarak puberte sürecinin başlaması ile birlikte ve postmenopozal sürece kadar olan cinsiyete bağlı yaşanan sağlık sorunları olarak geniş bir yelpazede incelenmektedir (Çayır & Tanrıverdi, 2022; Nazik, 2022).

Kadınlar, yaşadıkları sağlık sorunlarıyla baş etmede tamamlayıcı ve alternatif uygulamalara yönelmektedir (Baltacı & Tülek Deniz, 2019). Bu yöntemlerden biri olan aromaterapi birçok ülkede tercih edilen noninvaziv, kolay erişebilir ve rahatlatıcı olması nedeniyle geniş bir kullanım alanına sahip olan "bitkilerle tedavi" anlamına gelen fitoterapinin dalıdır (Baltacı & Tülek Deniz, 2019; Song ve ark., 2021). Aromaterapi, haz veren ve duyu organlarını hareketе geçiren koku anlamında olup bitkilerden elde edilen aromatik esansiyel yağların bireylerin fiziksel ve psikolojik iyilik hâllerini sağlamada kullanılır (Haben, 2020; Tayfun, 2019). Tarihine bakıldığında 5000 yıllık geçmişe sahip olan aromaterapi, Mısırlıların mezarlarda ve mumyalamada koruma etkisi olan aromatik ve uçucu esansiyel yağları kullanılmış ve hatta 1922 yılında Tutankomunun mezarında günlük ağacı ve diğer esansiyel yağların izine rastlanmıştır (Baltacı & Tülek Deniz, 2019; Rathfisch, 2019). Hindistan'da kullanılan aromatik bitkiler şifa vermede, Yunanlılar ve Romalılar bitkiyle tedavide kokulandırılmış yağları kullanmışlardır (Baltacı & Tülek Deniz, 2019). Milattan önce Yunanlı hekim olan Hipokrat sağlığın yolunu, aromalı bitki özleriyle banyo ile kokulu masaj yaptırma ve aromatik tütsü yakılmasını savunmuştur. Orta Çağ'da veba hastalığından korunmada bitkilerin aromatik özlerinden yararlanılmıştır. İncil'de sedir ağacı, tarçın, köknar, sığla, myrrh ve Hint sümbülü esansiyel yağlarından bahsedilmiştir. Almanya'da milattan sonra 1200'e kadar farklı esansiyel yağlar kullanılarak en güçlü ilaçlar olarak tanımlanmıştır (Baltacı & Tülek Deniz, 2019; Rathfisch, 2019). İbni Sina esansiyel yağı elde etmede "imbik" denilen damıtma aracını kullanarak kayıt altına almıştır. Os-

felsefeye sahip olmasını, tedavi esnasında destekleyici rolde bulunmaları, bireyin sağlığının yükseltilmesi ve hastanın aktif rolde olması göstermektedir. Ayrıca sağlığı geliştirme, iyileşmeyi hızlandırma ve insan ile çevre etkileşimini sağlayarak hemşirelik bilim ve sanatına katkısı bulunmaktadır (Bilgiç, 2017).

KAYNAKLAR

Abay, H., & Kaplan, S. (2015). Menopozal dönem yaşam kalitesini nasıl etkiliyor? *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi,* 4(1), 1-24. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000048

Abbasijahromi, A., Hojati, H., Nikooei, S., Jahromi, H. K., Dowlatkhah, H. R., Zarean, V., Farzaneh, M., & Kalavani, A. (2020). Compare the effect of aromatherapy using lavender and Damask rose essential oils on the level of anxiety and severity of pain following C-section: A double-blinded randomized clinical trial. *Journal of Complementary & İntegrative Medicine*, *17*(3), 10.1515/jcim-2019-0141. https://doi.org/10.1515/jcim-2019-0141

Abbasnia, V. S. (2016). The Effect of Citrus Aurantium Flowers Aqueous Extract on Sleeping Time and The Level of Anxiety in Mice. *Journal of Birjand University of Medical Sciences, 23*, 307–14.

Abbaspoor, Z., Siahposh, A., Javadifar, N., Faal Siahkal, S., Mohaghegh, Z., & Sharifipour, F. (2022). The Effect of Citrus Aurantium Aroma on the Sleep Quality in Postmenopausal Women: A Randomized Controlled Trial. *International Journal of Community Based Nursing and Midwifery*, *10*(2), 86–95. https://doi.org/10.30476/IJCBNM.2021.90322.1693

Abdraboo, R. A., Amasha, H. A. R., & Ali, S. E. (2020). Effectiveness of Inhalation of Lavender Oil in Relievıng Post-Cesarean Section Pain. *MJN, 12*(1), 113-122.

Akeren, Z. & Hintistan, S. (2021). Kanser Hastalarının Semptom Yönetiminde Aromaterapi Kullanımı. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi, 4* (3), 136-154. https://doi.org/10.54803/Sauhsd.837654

Alkanat, H. Ö. (2015). *"Aromaterapi", kanıta dayalı rehberleriyle tamamlayıcı ve destekleyici uygulamalar* (M. Başer, S. Taşçı, Ed). Akademisyen Tıp Kitabevi. Ankara, ss.42-44.

Amanak, K., Karagöz B., & Sevil Ü. (2013). Alternatif / tamamlayıcı tıp ve kadın sağlığı. *TAF Prev Med Bull. 12*(4), 441-448.

Amiri Farahani, L., Heidari, T., Roozbahani, N., Attarha, M., Akbari Torkestani, N., Bekhradi, R., & Siyanaki, V. (2012). Effect of aromatherapy on pain severity in primary dysmenorrhea. *J Arak Uni Med Sci. 15*(4), 1-9.

Arfaie, K., Nahidi, F., & Simbar, M. A. (2018). Qualitative investigation on mothers' perception of socioeconomic determinants of induced anxiety during pregnancy. *Payesh, 17*(6), 657–65.

Asazawa, K., Kato, Y., Bs, Yamaguchi, A., Ms, & Inoue, A. (2017). The effect of aromatherapy treatment on fatigue and relaxation for mothers during the early puerperal period in Japan: A pilot study. *International Journal of Community Based Nursing and Midwifery*, *5*(4), 365–375.

Aydın, C. M. (2020). *Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin postpartum depresyon hakkında bilgilerinin incelenmesi* (Tez No. 633964) [Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi]. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Bakhtiari, S., Paki, S., Khalili, A., Baradaranfard, F., Mosleh, S., & Jokar, M. (2019). Effect of lavender aromatherapy through inhalation on quality of life among postmenopausal women covered by a governmental health center in Isfahan, Iran: A single-blind clinical trial. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *Feb; 34*, 46–50. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.11.001

Bakhtshirin, F., Abedi, S., YusefiZoj, P., & Razmjooee, D. (2015). The effect of aromatherapy massage with lavender oil on severity of primary dysmenorrhea in Arsanjan students. *Iranian journal of Nursing and Midwifery Research*, *20*(1), 156–160.

Baltacı, N., & Tülek Deniz, H. (2019). Tamamlayıcı ve bütünleşik bir bakım uygulaması: Aromaterapi. *International Social Sciences Studies Journal, 5*(32), 1802-9.

Barjon, K., & Mahdy, H. (2022). *Episiotomy*. In StatPearls. StatPearls Publishing.

Bhasin, S., Shukla, A., & Desai, S. (2020). Services for women's sexual and reproductive health in India: an analysis of treatment-seeking for symptoms of reproductive tract infections in a nationally representative survey. *BMC Women's Health*, *20* (1), 156. https://doi.org/10.1186/s12905-020-01024-3

Bilgiç, Ş. (2017). Hemşirelikte holistik bir uygulama; Aromaterapi. *Namık Kemal Tıp Dergisi, 5*(3), 134-41.

Boz, İ., & Selvi, N. (2016). Doğumsonu dönemde iyi bakım uygulamaları: Kanıtlarla tamamlayıcı terapiler. *Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 19,* 25-32.

Buckle, J. (2015). *Clinical aromatherapy*. Churchill Livingstone. New York.

Carson, S. A., & Kallen, A. N. (2021). Diagnosis and management of infertility: A review. *JAMA*, *326* (1), 65–76. https://doi.org/10.1001/jama.2021.4788

Chien, L. W., Cheng, S. L., & Liu, C. F. (2012). The effect of lavender aromatherapy on autonomic nervous system in midlife women with insomnia. *Evidence-based Complementary And Alternative Medicine,* 740-813. https://doi.org/10.1155/2012/740813

Chukasemrat, N., Charakorn, C., & Lertkhachonsuk, A. A. (2021). The use of complementary and alternative medicine in thai gynecologic oncology patients: Influencing factors. *Evidence-based complementary and alternative medicine: eCAM*, Article e1322390. https://doi.org/10.1155/2021/1322390

Çakmak, S., & Demirel Dengi, A. S. (2019). Postpartum dönemdeki annelerin emzirme ve anne sütünün önemi hakkındaki bilgilerinin değerlendirilmesi. *Türk Aile Hekim Dergisi, 23*(1), 9-19

Çayır Y., & Tanriverdi E. Ç. (2022). Kadın sağlığı ve hastalıklarında akupunktur. *Dicle Tıp Dergisi, 49* (1), 256-263.

Darsareh, F., Taavoni, S., Joolaee, S., & Haghani, H. (2012). Effect of aromatherapy massage on menopausal symptoms: a randomized placebo-controlled clinical trial. *Menopause (New York, N.Y.)*, *19*(9), 995–999. https://doi.org/10.1097/gme.0b013e318248ea16

Dhany, A. L., Mitchell, T., & Foy, C. (2012). Aromatherapy and massage intrapartum service impact on use of analgesia and anesthesia in women in labor: a retrospective case note analysis. *Journal of Alternative and Complementary Medicine, 18*(10), 932–938. https://doi.org/10.1089/acm.2011.0254

Durmuş, A., & Gürkan, Ö. A. (2020). Erken postpartum dönem meme sorunlarında kanıt temelli tamamlayıcı ve destekleyici bakım uygulamaları. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 3*(2), 185-192.

Efe Ertürk, N., & Taşcı, S. (2021). The effects of peppermint oil on nausea, vomiting and retching in cancer patients undergoing chemotherapy: An open label quasi-randomized controlled pilot study. *Complementary Therapies in Medicine*, *56*, Article e102587. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2020.102587

Eghbali, M., Varaei, S., Yekaninejad, M. S., Mohammadzadeh, F., & Shahi, F. (2017). To what extend aromatherapy with peppermint oil effects on chemotherapy ınduced nausea and vomiting in patient diagnosed with breast cancer? a randomized controlled trial. *Journal of Hematology Thromboembolic Diseases, 5*(6), 279. DOI: 10.4172/2329-8790.1000279

Elkins, G. R., Fisher, W. I., Johnson, A. K., Carpenter, J. S., & Keith, T. Z. (2013). Clinical hypnosis in the treatment of postmenopausal hot flashes: a randomized controlled trial. *Menopause*, *20*(3), 291–298. https://doi.org/10.1097/gme.0b013e31826ce3ed

Ergin, B. A., & Mallı, P. (2019). Doğumda kullanılan aromaterapiler: Sistematik derleme. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5*(2), 72-80. https://doi.org/10.30934/kusbed.496775

Farrar, A. J., & Farrar, F. C. (2020). Clinical aromatherapy. *The Nursing clinics of North America*, *55*(4), 489–504. https://doi.org/10.1016/j.cnur.2020.06.015

Farshbaf-Khalili, A., Kamalifard, M., & Namadian, M. (2018). Comparison of the effect of lavender and bitter orange on anxiety in postmenopausal women: A triple-blind, randomized, controlled clinical trial. *Complementary therapies in clinical practice*, *31*, 132–138. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.02.004

Fuchs, W., & Brockmeyer, N. H. (2014). Sexually transmitted infections. *Journal of the German Society of Dermatology*, *12*(6), 451–463. https://doi.org/10.1111/ddg.12310

Ghaedrahmati, M., Kazemi, A., Kheirabadi, G., Ebrahimi, A., & Bahrami, M.(2017). Postpartum depression risk factors: A narrative review. J Edu Health Promot, 6, 60. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_9_16

Ghani, M. A. R., & Ibrahim, A. T. A. (2013). The effect of aroma¬therapy inhalation on nausea and vomiting in early pregnancy: A pilot randomized controlled trial. *Journal of Natural Sciences Research, 3*(5), 192-205.

Ghouri, F., Hollywood, A., & Ryan, K. (2018). A systematic review of non-antibiotic measures for the prevention of urinary tract infections in pregnancy. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *18*(1), 99. https://doi.org/10.1186/s12884-018-1732-2

Gnatta, J. R., Kurebayashi, L. F. S., Turrini, R. N. T., & Silva, M. J. P. (2016). Aromatherapy and nursing: Historical and theoretical conception. *Rev Esc Enferm USP, 50*(1), 127-33.

Gong, M., Dong, H., Tang, Y., Huang, W., & Lu, F. (2020). Effects of aromatherapy on anxiety: A meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Affective Disorders*, *274*, 1028–1040. https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.05.118

Gürler, M., Kızılırmak, A., & Baser, M. (2020). The effect of aromatherapy on sleep and quality of life in menopausal women with sleeping problems: A non-randomized placebo-controlled trial. *Complementary Medicine Research*, *27*(6), 421–430. https://doi.org/10.1159/000507751

Hamdamian S, Nazarpour S, Simbar M, Hajian S, & Mojab F. (2018). Effects of aromatherapy with Rosa damascena on nulliparous women's pain and anxiety of labor during first stage of labor. *J Integr Med, 16*(2), 120-125. https://doi.org/10.1016/j.joim.2018.02.005

Heydari, N., Abootalebi, M., Tayebi, N., Hassanzadeh, F., Kasraeian, M., Emamghoreishi, M., & Akbarzadeh, M. (2019). The effect of aromatherapy on mental, physical symptoms, and social functions of females with premenstrual syndrome: A randomized clinical trial. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, *8*(9), 2990–2996. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_452_19

Igarashi, T. (2013). Physical and psychologic effects of aromatherapy inhalation on pregnant women: a randomized controlled trial. *Journal of alternative and Complementary Medicine. 19* (10), 805–810. https://doi.org/10.1089/acm.2012.0103

Janizadeh, E., Badami, R., & Torkan, A.(2016). Comparison of the Effectiveness of Yoga and Lavender on Symptoms of Depression in Elderly Women, J Res Behav Sci. 14(4),421–427

Johnson, A., Roberts, L., & Elkins, G. (2019). Complementary and Alternative Medicine for Menopause. *Journal of Evidence-Based İntegrative Medicine*, *24*,1-14. 2515690X19829380. https://doi.org/10.1177/2515690X19829380

Jokar, M. (2020). The effects of ınhalation lavender aromatherapy on postmenopausal women's depression and anxiety: A randomized clinical trial. *J Nurse Pract, 16*, 617-22.

Jones, T., Purdy, M., Stewart, E. A., Cutshall, S. M., Hathcock, M. A., Mahapatra, S., Bauer, B. A., & Ainsworth, A. J. (2021). Lavender aromatherapy to reduce anxiety during ıntrauterine ınsemination: A randomized controlled trial. *Global Advances in Health and Medicine*, *10*, 21649561211059074. https://doi.org/10.1177/21649561211059074

Joulaeerad, N., Ozgoli, G., Hajimehdipoor, H., Ghasemi, E., & Salehimoghaddam, F. (2018). Effect of aromatherapy with peppermint oil on the severity of nausea and vomiting in pregnancy: A single-blind, randomized, placebo-controlled trial. *Journal of Reproduction & İnfertility*, *19*(1), 32–38.

Kanat, T. (2019). Aroma terapi. *J Biotechnol and Strategic Health Res, 3*(Özel Sayı), 67-73.

Karakut, Ş. (2019). *Dismenore tanısı alan kadınların kişilik özelliğinin incelenmesi* (Tez No.577347) [Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gaziantep Üniversitesi] Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı.

Kashefi F, Khajehei M, Tabatabaeichehr M, Alavinia M, &Asili J.(2014). Comparison of the effect of ginger and zinc sulfate on primary dysmenorrhea: a placebo-controlled randomized trial. *Pain Manag Nurs. 15*(4),826-33.

Kaveh, M., Mehdizadeh Kashi, A., Sadegi, K., & Forghani, F. (2018). Pregnancy in non-communicating rudimentary horn of a unicornuate uterus. *International Journal of Fertility & Sterility*, *11*(4), 318–320. https://doi.org/10.22074/ijfs.2018.5022

Keshavarz Afshar, M., Behboodi Moghadam, Z., Taghizadeh, Z., Bekhradi, R., Montazeri, A., & Mokhtari, P. (2015). Lavender fragrance essential oil and the quality of sleep in postpartum women. *Iranian Red Crescent Medical Journal*, *17*(4), e25880. https://doi.org/10.5812/ircmj.17(4)2015.25880

Khadem, E., Shirazi, M., Janani, L., Rahimi, R., Amiri, P., & Ghorat, F. (2018). Effect of topical chamomile oil on postoperative bowel activity after cesarean section: A randomized controlled trial. *Journal of Research in Pharmacy Practice*, *7*(3), 128–135. https://doi.org/10.4103/jrpp.JRPP_17_103

Khadivzadeh, T., Najafi, M. N., Ghazanfarpour, M., Irani, M., Dizavandi, F. R., & Shariati, K. (2018). Aromatherapy for sexual problems in menopausal women: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Menopausal Medicine*, *24*(1), 56–61. https://doi.org/10.6118/jmm.2018.24.1.56

Kianpour, M., Mansouri, A., Mehrabi, T., & Asghari, G. (2016). Effect of lavender scent inhalation on prevention of stress, anxiety and depression in the postpartum period. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, *21*(2), 197–201. https://doi.org/10.4103/1735-9066.178248

Ko, Y. L., & Lee, H. J. (2014). Randomised controlled trial of the effectiveness of using back massage to improve sleep quality among Taiwanese insomnia postpartumwomen. *Midwifery*, *30*(1), 60–64. https://doi.org/10.1016/j.midw.2012.11.005

Lamadah, S.M., & Nomani, I. (2016). The effect of aromatherapy massage using lavender oil on the level of pain and anxiety during labour among primigravida women. *Am. J. Nurs. Sci*. 5(2), 37-44. https://doi.org/10.11648/j.ajns.20160502.11

Lee, M.S., Lee, H.W., Khalil, M., Lim, H.S.(2018).Aromatherapy for managing pain in primary dysmenorrhea: a systematic review of randomized placebo-controlled trials. *Journal of Clinical Medicine, 7(*11),434-48.

Lee, H. W., Ang, L., Choi, J., & Lee, M. S. (2021). Aromatherapy for managing menopausal symptoms: a systematic review and meta-analysis of randomized placebo-controlled trials. *Journal of Alternative and Complementary Medicine, 27*(10), 813–823. https://doi.org/10.1089/acm.2020.0315

Li, D., Li, Y., Bai, X., Wang, M., Yan, J., & Cao, Y. (2022). The effects of aromatherapy on anxiety and depression in people with cancer: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Public Health*, *10*, 853056. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.853056

Lindeman, Z., Waggoner, M., Batdorff, A., & Humphreys, T. L. (2014). Assessing the antibiotic potential of essential oils against haemophilus ducreyi. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, *14*, 172. https://Doi.Org/10.1186/1472-6882-14-172

Lis Sriningsih, E., & Kurniati Puji, L. (2017). Aromatherapy ginger use in patients with nausea & vomiting on post cervical cancer chemotherapy. *Jurnal Kesehatan Masyarakat, 13*(1), 59-68.

Lotfipur-Rafsanjani, S.M., Nejad, R. V., İsmailzadeh, S., Jaberi, A. A., & Bekhradi R. (2015). Comparison of the efficacy of massage therapy and aromatherapy massage with geranium on depression in postmenopausal women: A clinical trial*. Zahedan J Res Med Sci 15*,29-33.

Lotfipur-Rafsanjani, S. M., Ravari, A., Ghorashi, Z., Haji-Maghsoudi, S., Akbarinasab, J., & Bekhradi, R. (2018). Effects of geranium aromatherapy massage on premenstrual syndrome: A clinical trial. *International Journal of Preventive Medicine*, *9*, 98. https://doi.org /10.4103/ijpvm.IJPVM_40_16

Lua, P. L., Salihah, N., & Mazlan, N. (2015). Effects of inhaled ginger aromatherapy on chemotherapy-induced nausea and vomiting and health-related quality of life in women with breast cancer. *Complementary Therapies in Medicine*, *23*(3), 396–404. https://doi.org/10 .1016/j.ctim.2015.03.009

Mahboubi, M.(2018). *Mentha spicata* L. essential oil, phytochemistry and its effectiveness in flatulence. *J Tradit Complement Med*. 11(2),75-81.

Makvandi, S., Mirteimoori, M., Najmabadi, K. M., & Sadeghi, R. A. (2016). Review of randomized clinical trials on the effect of aromatherapy with lavender on labor pain relief. *NCOAJ, 1*(3), 42-47. https://doi.org/10.15406/ncoaj.2016.01.00014

Mardani, A., Maleki, M., Hanifi, N., Borghei, Y., & Vaismoradi, M. (2022). A systematic review of the effect of lavender on cancer complications. *Complementary Therapies in Medicine*, *67*, 102836. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2022.102836

Marzouk, T.M.F., El-Nemer, A.M.R., & Baraka, H.N.(2013). The effect of aromatherapy abdominal massage on alleviating menstrual pain in nursing students: A prospective randomized cross-over study. *Evid Based Complement Alternat Med,* 742421,1-6.

Marzouk, T., Barakat, R., Ragab, A., Badria, F., & Badawy, A. (2015). Lavender-thymol as a new topical aromatherapy preparation for episiotomy: A randomised clinical trial. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, *35*(5), 472–475. https://doi.org/10.3109/01443 615.2014.970522

Mascarenhas, V., Caroci-Becker, A., & Riesco, M. L. (2022). Effectiveness of aromatherapy versus standard care on physiological and psychological symptoms in pregnant women: a systematic review protocol. *JBI Evidence Synthesis*, *20*(2), 658–665. https://doi.org/10.1 1124/JBIES-20-00562

Mirhosseini, S., Abbasi, A., Norouzi, N., Mobaraki, F., Basirinezhad, M. H., & Mohammadpourhodki, R. (2021). Effect of aromatherapy massage by orange essential oil on post-cesarean anxiety: a randomized clinical trial. Journal of Complementary & İntegrative Medicine, 18(3), 579–583. https://doi.org/10.1515/jcim-2020-0138

Mohammadi, F., Moradi, M., Niazi, A., & Jamali, J. (2022). The Impact of Aromatherapy with Citrus Aurantium Essential Oil on Sleep Quality in Pregnant Women with Sleep Disorders: A Randomized Controlled Clinical Trial. *International Journal of Community Based Nursing and Midwifery*, *10*(3), 160–171. https://doi.org/10.30476/IJCBNM.2022.92696.1900

Naheed, B., Kuiper, J. H., Uthman, O. A., O'Mahony, F., & O'Brien, P. M. (2017). Non-contraceptive oestrogen-containing preparations for controlling symptoms of premenstrual syndrome. *The Cochrane database of systematic reviews*, *3*(3), 1-10. https://doi.org/10.10 02/14651858.CD010503.pub2

National Center for Complementary and Integrative Health Complementary (2020). *Alternative or integrative health: What's in a name?* (NIH Publication No. D347). http://www.nccih.nih.gov Available at: Accessed April 4, 2020.

Nazik, E. (2022). *Doğum, kadın sağlığı ve hastalıkları hemşireliği.* Akademisyen Kitapevi.

Nikjou, R., Kazemzadeh, R., Asadzadeh, F., Fathi, R., & Mostafazadeh, F. (2018). The Effect of Lavender Aromatherapy on the Symptoms of Menopause. *Journal of the National Medical Association*, *110*(3), 265–269. https://doi.org/10.1016/j.jnma.2017.06.010

Nithya, V. M .(2017). *Effectiveness of Aromatherapy on Arthralgia among menopausal women in Gandhinagar at Pechiparai Panchayat, Kanyakumari District.* (Publicated no:300313117) [Masters thesis, Mookambika College of Nursing].

Ou, M.C., Hsu, T.F,, Lai, A.C., Lin, Y.T.,& Lin, C.C. (2012). Pain relief assessment by aromatic essential oil massage on outpatients with primary dysmenorrhea: A randomized, double-blind clinical trial. *J Obstet Gynaecol Res, 38*(5),817–22.

Ozgoli, G., & Saei Ghare Naz, M. (2018). Effects of Complementary Medicine on Nausea and Vomiting in Pregnancy: A Systematic Review. *International Journal of Preventive Medicine*, *9(1)*,75. https://doi.org/10.4103/ijpvm.IJPVM_430_16

Özçelik, H., Muca, B., & Özavcı, A.G.M.(2011). Isparta yağgülü. yağı ve çiçeklerinin strese bağlı nörolojik ve psikiyatrik hastalıklara etkileri*. Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi 4* (2),99-105.

Özdemir, H., & Öztunç, G. (2013). Hemşirelik uygulamalarında aromaterapi. *Turkiye Klinikleri J Nurs Sci, 5*(2), 98-104.

Peksoy, S. , Demirhan, İ. , Kaplan, S. , Şahin, S. & Arıöz Düzgün, A. (2018). Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavinin Jinekolojik Kanserlerde Kullanımı. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 36-47.

Rashidi-Fakari, F., Tabatabaeichehr, M., & Mortazavi, H. (2015). The effect of aromatherapy by essential oil of orange on anxiety during labor: a randomized clinical trial. *Iran J Nurs Midwifery Res, 20*(6), 661-664. https://doi.org/10.4103/1735- 9066.170001.

Rathfisch, G. (2019). *Kadın sağlığında klinik aromaterapi.* Çukurova Nobel Tıp Kitabevi.

Roozbeh, N., Ghazanfarpour, M., Khadivzadeh, T., Kargarfard, L., Dizavandi, F. R., & Shariati, K. (2019). Effect of lavender on sleep, sexual desire, vasomotor, psychological and physical symptom among menopausal and elderly women: A systematic review. *Journal of Menopausal Medicine*, *25*(2), 88–93. https://doi.org/10.6118/jmm.18158

Safajou, F., Soltani, N., Taghizadeh, M., Amouzeshi, Z., & Sandrous, M. (2020). The effect of combined ınhalation aromatherapy with lemon and peppermint on nausea and vomiting of pregnancy: A double-blind, randomized clinical trial. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, *25*(5), 401–406. https://doi.org/10.4103/ijnmr.IJNMR_11_19

Sahhinfar, J., Zeraati, H., Imani Hesary, S., Masrorniya, M., & Shojaei, S. (2017). The effect of mint extract on the incidence and severity of nausea and vomiting after cesarean section under spinal anesthesia: A randomized clinical trial. *Journal of Patient Safety & Quality Improvement*, *5*(1), 482-487. https://doi.org/10.22038/psj.2017.18999.1142

Samadipour, E., Rakhshani, M.H., Kooshki, A., & Amin, B.(2020). Local usage of *nigella sativa* oil as an ınnovative method to attenuate primary dysmenorrhea: a randomized double-blind clinical trial. *Oman Med J*. 35(5):e167.

Samami, E., Elyasi, F., Mousavi Nasab, N., Shojaee, L., Zaboli, E., & Shahhosseini, Z. (2020). Coping strategies-oriented ınterventions in breast cancer women: a systematic scoping review of the quantitative evidence. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences, 99884,1-10.*

Samami, E., Shahhosseini, Z., Hamzehgardeshi, Z., & Elyasi, F. (2022). Psychological ınterventions in chemotherapy-ınduced nausea and vomiting in women with breast cancer: a systematic review. *Iranian Journal of Medical Sciences*, *47*(2), 95–106. https://doi.org/10.30476/ijms.2020.86657.1660

Schoep, M. E., Nieboer, T. E., Zanden, M., Braat, D. D. M., & Nap, A. W.(2019). The impact of menstrual symptoms on everyday life: a survey among 42,879 women. *Am J Obstet Gynecol*, 220(6), 569.e1-569.e

Sharifipour, F., Sohailbaigi, S., & Dastmozd, L. (2016). Comparison of the citrus arantium and salvia officinalis aroma impacts on post cesarean anxiety. *Acta Medica Mediterr, 32*, 977-981.

Sheikhan, F., Jahdi, F., Khoei, E. M., Shamsalizadeh, N., Sheikhan, M., & Haghani, H. (2012). Episiotomy pain relief: Use of lavender oil essence in primiparous ıranian women. *Complementary therapies in clinical practice*, *18*(1), 66–70. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2011.02.003

Shirazi, M., Mohebitabar, S., Bioos, S., Yekaninejad, M. S., Rahimi, R., Shahpiri, Z., Malekshahi, F., & Nejatbakhsh, F. (2017). The effect of topical rosa damascena (rose) oil on pregnancy-related low back pain: a randomized controlled clinical trial. *Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine*, *22*(1), 120–126. https://doi.org/10.1177/2156587216654601

Shirooye, P., Mokaberinejad, R., Ara, L., & Hamzeloo-Moghadam, M. (2016). Volatıle constıtuents of gınger oıl prepared accordıng to ıranıan tradıtıonal medicine and conventional method: A comparatıve study. *Afr J Tradit Complement Altern Med. 13*(6), 68-73.

Sibbritt, D. W., Catling, C. J., Adams, J., Shaw, A. J., & Homer, C. S. (2014). The self-prescribed use of aromatherapy oils by pregnant women. *Women and Birth, 27*(1), 41–45. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2013.09.005

Song, X., Peng, J., Jiang, W., Ye, M., & Jiang, L. (2021). Effects of aromatherapy on sleep disorders: A protocol for systematic review and meta-analysis. Medicine, 100(17), e25727. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000025727

Sriasih, N., Hadi, M. C., Suindri, N. N., Surati, G. A., & Mahayati, N. (2019). The effect of massage therapy using frangipani aromatherapy oil to reduce the childbirth pain intensity. *International Journal of Therapeutic Massage & Bodywork*, *12*(2), 18–24.

Şen, Ş., Dibek, D., & Satır, D.G. (2020). Gebelikte sık görülen rahatsızlıklarda tamamlayıcı tıp uygulamalarının kullanımı. *Journal of Traditional Medical Complementary Therapies, 3*(3): 389-98

Şimşek, P. (2019). *Lavanta yağı aromaterapisinin acil servis sağlık çalışanlarında kalabalıklaşmayla ilişkili anksiyete düzeyi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi* (Tez No.617996) [Doktora Tezi, TC. KTÜ], Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı.

Tabatabaeichehr, M.,& Mortazavi, H. (2020). The effectiveness of aromatherapy in the management of labor pain and anxiety: A systematic review. *Ethiopian Journal of Health Sciences*, *30*(3), 449–458. https://doi.org/10.4314/ejhs.v30i3.16

Taşkın, L. (2016). Üreme siklusu anomalileri*.* İçinde L. Taşkın (Ed.), *Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği* (ss. 633-637). Reaksiyon Matbaacılık.

Teskereci, G. & Boz, İ. (2020). Gebelikte aromaterapi: bakıma tamamlayıcı bir yaklaşım. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 51 (*1) , *49*-52. https://doi.org/10.16948/Zktipb.431968

Timur, T.S., & Kafkasli, A. (2012). The effect of bitter almond oil and massaging on striae gravidarum in primiparaous women*. Journal of Clinical Nursing, 21*(11-12), 1570–76. https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2012.04087.x

Yavari Kia, P., Safajou, F., Shahnazi, M., & Nazemiyeh, H. (2014). The effect of lemon inhalation aromatherapy on nausea and vomiting of pregnancy: a double-blinded, randomized, controlled clinical trial. *Iranian Red Crescent Medical Journal*, *16*(3), e14360. https://doi.org/10.5812/ircmj.14360

Yazdkhasti, M., & Pirak, A. (2016). The effect of aromatherapy with lavender essence on severity of labor pain and duration of labor in primiparous women. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *25*, 81–86. Https://Doi.Org/10.1016/J.Ctcp.2016.08.008

Yazıcı, S., & Çuvadar, A. (2019). Genital sistem enfeksiyonlarının önlenmesi ve ebelik yaklaşımları. *J Health Pro Res, 1*(1), 33-37.

Yeşil, H., Kıran, B., Alkan, H., Ateş, B., Kayalu, B., Büyükçam, S., Güler, S., Ünlü, İ., Sert, Z. N., Uysal, M. (2018). Afyon Kocatepe Üniversitesinde meme kanseri tanısı ile takip edilmekte olan hastalarda tamamlayıcı ve alternatif tedavi kullanımı. *Kocatepe Tıp Dergisi, 19(2)*, 42-47.

Yılmaz, B. (2018). P*rimer dismenore sorunu olan üniversite öğrencilerinde dismenore destek programının semptom, bilgi düzeyi ve menstrual tutumlara etkisi*. (Tez No.540916).[Yükseklisans Tezi, TC. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireği Anabilim Dalı.

Yurdalı, N. E. Ö., & Öter, G. Ö. (2021). Sezaryen doğuma etik ilkeler kapsamında hemşirelik yaklaşımı. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 7*(1), 97-119.

3.3. REFLEKSOLOJİ

Ebru Gözüyeşil

1. REFLEKSOLOJİNİN TANIMI

Refleksoloji, çeşitli kültürlerde binlerce yıldır uygulanan holistik, dengeleyici ve refleks noktalarına odaklanan bir terapi yöntemidir. Bu yöntemde eller, ayaklar ve kulaklarda vücudun belirli organ ve bölgelerine karşılık gelen refleks noktaları bulunmaktadır. Bu noktalara elle yapılan bilinçli bası uygulaması ile vücuttaki kan dolaşımı ve sinirler uyarılarak vücudun homeostatik dengesine ulaşması sağlanmaktadır (Gözüyeşil, 2015). Uluslararası Refleksoloji Enstitüsü tarafından yapılan tanıma göre de refleksoloji, "Vücut fonksiyonlarının normalleşmesine yardım emek için tüm bedenimizde salgı bezleri, organ ve vücut bölümleri ile ilişki içinde olan eller, ayaklar ve kulaklardaki refleks noktalarına uygulanan bir tekniktir" (Çevik, 2013). Refleksoloji ayak masajından çok daha fazlasını içermektedir. Çünkü masaj dokulara ve kaslara uygulanan dokunma hareketlerinden oluşken refleksoloji organ ve sinir yollarının uyarılmasına etki eden bilinçli bası uygulamasıdır (Gözüyeşil, 2015; Yılar & Pasinlioğlu, 2017). Ayaklarda organların yansıma noktaları daha geniş bir alanda yer almaktadır. Bu nedenle tedavinin daha kolay ve etkili olması için refleksolojinin ayaklarda çalışması daha yaygındır (Gözüyeşil, 2015; Yüksel, 2021).

Vücudumuz dengeli çalışan bir makineye benzetilecek olursa dengenin sürdürülmesi için tüm organ, kan dolaşımı ve sinir sisteminin bir bütün içinde ve sağlıklı çalışması çok önemlidir. Refleksolojide bedenin kendi kendini iyileştirme gücü aktif hâle geçirilerek fizyolojik bir iyileşme ve rahatlama gerçekleşmektedir (Gözüyeşil, 2015; Tabur & Başaran, 2009; Yüksel, 2021). Bu nedenle refleksoloji, zihin, beden ve ruh dengesi temeline dayanan bütüncül bir bakım uygulamasıdır (Doğan, 2014)

2. REFLEKSOLOJİNİN TARİHÇESİ

Refleksoloji pek çok kültürde yüzyıllardan beri uygulanmaktadır. En eski kanıtlar, Mısır'da MÖ 2350 yıllarında bir doktor mezarı üzerinde bulunan duvar resmine dayanmaktadır. İki kişinin el ve ayaklara masaj yaptığı bu resimlerde betimlenmiştir. Bir Mısır tabletinde bulunmuş olan ayak tabanı da bu kanıtları güçlendirmektedir.

değil bireye özgü bakım odaklı hemşirelik rolleri esastır. J. Watson teorisinde bireye bakım verirken bilimsel, yaratıcı ve estetik bilgiye dayalı zihin, beden ve ruh bütünlüğünü içeren bütüncül bakımın önemini belirtmekte, felsefesine göre hemşirelik; bakım-iyileşme ve bütüncül sağlık disiplininden oluşmaktadır. Watson bireylere iyileşme sürecinde kullanabileceği bazı bakım-iyileşme yöntemleri önermektedir. Refleksoloji bu iyileşme yöntemlerinden birisidir (Alan Dikmen &Terzioğlu, 2019; Göral Türkçü & Özkan, 2021; Kaya ve ark., 2020).

DSÖ, tamamlayıcı tedavilerin sağlık profesyonelleri tarafından bakıma entegre edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ebeler Konfederasyonu da kadın sağlığının desteklenmesinde doğum yapan kadınların ebeler tarafından etkin yönetimi için doğum desteği ve farmakolojik olmayan önlemlerin kullanılmasını tavsiye etmiştir (Jijimole ve ark., 2018). Refleksoloji kadın merkezli bakımın desteklenmesinde ve kolaylaştırılmasında kullanılabilecek tamamlayıcı ve destekleyici bir uygulamadır (McCullough ve ark., 2017).

Refleksoloji uygulaması basit, maliyet etkin, güvenli, non-invaziv ve keyifli bir yöntem olması nedeniyle hemşireler ve ebeler tarafından bakımın sürdürülmesinde ve desteklenmesinde etkili bir müdahale olarak kullanılabilir (Hasanpour ve ark., 2019; McCullough ve ark., 2017; Yüksel, 2021). Hemşirelik ve ebelik meslekleri bağımsız rolleri doğrultusunda refleksoloji uygulamasını gerçekleştirebilecek yetkinliktedirler. Bu noktada hemşirelerin ve ebelerin bu uygulamayı bakımda yetkileri dâhilinde gerekli eğitimleri alarak kullanmaları konusunda farkındalıklarının artırılması oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

Alan Dikmen, H., &Terzioğlu, F. (2019). Effects of reflexology and progressive muscle relaxation on pain, fatigue, and quality of life during chemotherapy in gynecologic cancer patients. Pain Management Nursing, 20: 47-53. https://doi.org/10.1016/j.pmn.2018.03.001

Alp Yılmaz, F. & Başer., M. (2019). Effects of foot reflexology on dysmenorrhea: a randomized controlled trial. Cukurova Medical Journal, *44*(Suppl1):54-60. https://doi.org/10.17826/cumj.550663

Akın Korkan, E., & Uyar, M. (2014). Ağrı kontrolünde kanıt temelli yaklaşım: Refleksoloji. ACU Sağlık Bil Derg, *5*(1): 9-14.

Akköz Çevik, S., & Incedal., İ. (2021). The effect of reflexology on labor pain, anxiety, labor duration, and birth satisfaction in primiparous pregnant women: a randomized controlled trial. Health Care for Women International, *42*(4–6): 710–725. https://doi.org/10.1080/07399332.2020.1800014

Aksu, S., & Palas Karaca, P. (2021). The effect of reflexology on lactation in women who had cesarean section: A randomized controlled pilot study. Complement Medicine Research ,28:336–343. https://doi.org/10.1159/000513924

Arnon, Z., Dor, A., Bazak H.,, Attias, S., Sagi, S., Balachsan, S & Schiff E. (2019). Complementary medicine for laboring women: a qualitative study of the effects of reflexology. Journal of Complementary and Integrative Medicine, *16*(1)1-7. https://doi.org/10.1515/jcim-2018-0022

Bolsoy, N., & Çiçek Okuyan, Y. (2019). Türkiye'de refleksoloji ile ilgili yapılmış deneysel araştırmaların incelenmesi: Sistematik Derleme. Life Sciences (NWSALS), *14*(2):48-62, https://doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.2.4B0024.

Bolsoy, N., & Şirin, A. (2020). Perimenstrüel distresin hafifletilmesinde refleksolojinin etkinliğinin incelenmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, *4*(2): 124 143. https://doi.org/10.46237/amusbfd.621591

Close, C., Sinclair, M., Mc Cullough, J., Liddle, D., Hughes, C. (2016). A pilot randomised controlled trial (RCT) investigating the effectiveness of reflexology for managing pregnancy low back and/or pelvic pain. Complementary Therapies in Clinical Practice, 23:117-124. http://dx.doi.org/10.1016/j.ctcp.2015.05.002

Çankaya, S., & Ratfish, G. (2020). The effect of reflexology on lactation and postpartum comfort in caesarean-delivery primiparous mothers: a randomized controlled study. International Journal of Nursing Practice, *26*(3):1-12. https://doi.org/10.1111/ijn.12824

Çevik, K. (2013). Hemşirelikte tamamlayıcı ve alternatif tedavi: Refleksoloji. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, *29*(2),71-82.

Doğan, H.D. (2014). Ellerin iyileştirme sanatı: Refleksoloji. Eur J Basic Med Sci, *4*(4): 89-94. https://doi.org/ 0.15197/sabad.2.4.16

Dorosti, A., Mallah, F., & Ghavami, Z. (2019). Effects of foot reflexology on post-cesarean pain: a randomized clinical trial. J Biochem Tech, Special Issue (2): 170-174.

El-Bandrawy, A.M., Kamal, W.M., & Gharee, H.O. (2018). Effect of foot reflexology adjunct to paced respiration on vasomotor symptoms during menopause: randomized-controlled trail. Bulletin of Faculty of Physical Therapy, 23:77–84. https://doi.org/10.4103/bfpt.bfpt_10_18

El-Fekey, ESA., Omara, H.M.H., El-Refaye, G.E., & Abou El-Enin, M. F.M. (2018). Effect of foot reflexology on stress and anxiety during pregnancy. Med. J. Cairo Univ., 86(3): 1607-1611.

Embong, N.H., Soh, Y.C., Ming, L.C., & Wong, T.W. (2015). Revisiting reflexology: concept, evidence, current practice, and practitioner training. Journal of Traditional and Complementary Medicine, *5*(4): 197-206. http://dx.doi.org/10.1016/j.jtcme.2015.08.008

Gozuyesil, E., & Baser, M. (2016). The effect of foot reflexology applied to women aged between 40 and 60 on vasomotor complaints and quality of life. Complementary Therapies Clinical Practice, 24:78–85. http://dx.doi.org/10.1016/j.ctcp.2016.05.011

Göral Türkçü, S. & Özkan, S. (2021). The effects of reflexology on anxiety, depression and quality of life inpatients with gynecological cancers with reference to Watson's theory of human caring. Complementary Therapies in Clinical Practice 44 (101428): 1-9. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101428

Gözüyeşil, E. (2015). Refleksoloji. Başer M, & Taşçı S, (Eds.). Kanıta dayalı rehberleriyle tamamlayıcı ve destekleyici uygulamalar. Akademisyen Tıp Kitabevi, Ankara: (pp. 101-112).

Hakim, R.I, Karimah, N., Saptyani, P.M., & Sri Wahyuni, M. (2019). Foot reflexology for women and fetal wellbeing in Labor: A Review. Proceeding of International Conference on Applied and Health, 4:571-578.

Hasanpour, M., Mohammadi, M.M., & Shareinia, H. (2019). Effects of reflexology on premenstrualsyndrome: a systematic review and metaanalysis. BioPsychoSocial Medicine *13*(25): 1-12. https://doi.org/10.1186/s13030-019-0165-0

Jijimole, M., Abdul, A.J., Vijayaraghavan, R., & Susila, C. (2018). Comparison of the effect of control, presence of a skilled birth attendant and reflexotherapy on labour outcomes in terms of pain, duration of labour and birth satisfaction among primigravid women-a pilot study. Biomedical Research, *29*(17), 3292–3302. https://doi.org/10.4066/ biomedicalresearch.29-18-637

Kamjoo, A., Yabandeh, A.P., Shahi, A., & Dabiri, F. (2018). The effect of reflexology on labor pain and length among primiparous women: a randomized controlled trial. Int Electron J Med, *7*(1): 30-34. https://doi.org/10.31661/iejm805

Kaya, Ş., Karakuş, Z., Boz, İ., & Özer, Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. JAREN, *6*(3):584-591. https://doi.org/10.5222/jaren.2020.58561

Levy, I., Attias, S., Lavee, T.S., Avneri, O., Cohen, G., Balachsan, S., Sagi, S., & Schiff, E. (2020). The effectiveness of foot reflexology in reducing anxiety and duration of labor in primiparas: An open-label randomized controlled trial. Complementary Therapies in Clinical Practice 38 (101085): 1-9. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2019.101085.

Mahdavipour, F., Rahemi, Z., Sadat, Z., & Ajorpaz, N.M. (2019). The effects of foot reflexology on depression during menopause: A randomized controlled clinical trial. Complementary Therapies in Medicine, *47* (102195): 1-6. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2019.102195

McCullough, J.E.M., & Hughes, C.M. (2014). Reflexology use during Pregnancy. J Yoga Phys Ther, 5(2): 1-2. http://dx.doi.org/10.4172/2157-7595.1000189

McCullough, J.E.M., Close, C., Liddle, S.D., Sinclair, M., & Hughes, C.M. (2017). pilot randomised controlled trial exploring the effects of antenatal reflexology on labour outcomes. Midwifery, 55: 137–144. http://dx.doi.org/10.1016/j.midw.2017.09.006

McCullough, J.E.M., Liddle, S.D., Close, C., Sinclair, M., & Hughes, C.M. (2018). Reflexology: A randomised controlled trial investigating the effects on beta-endorphin, cortisol and pregnancy related stress. Complementary Therapies in Clinical Practice, 31:76-84. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.01.018

Mirzaie, P., Charandabi, S.M.A., Goljarian, S., Mirghafourvand, M., & Hoseini, M.B. (2018). The effect of foot reflexology massage on breast milk volume of mothers with premature infants: A randomized controlled trial. European Journal of Integrative Medicine, 17,72-78. https://doi.org/10.1016/j.eujim.2017.11.010

Modares, M., Maleki, S., Shadmehr, A., & Haghani, S. (2021). The effect of foot reflexology on postpartum fatigue in primiparous women. The Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility, *24*(5):19-30. https://doi.org/10.22038/IJOGI.2021.18568

Mohammadpour, A., Valiani, M., Sadeghnia, A., & Talakoub, S. (2018). Investigating the Effect of Reflexology on the Breast Milk Volume of Preterm Infants' Mothers. Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research, 23:371-375. https://doi.org/10.4103/ijnmr.IJNMR_175_16

Noh, G.O., & Park., K.S. (2019). Effects of aroma self-foot reflexology on peripheral neuropathy, peripheral skin temperature, anxiety, and depression in gynaecologic cancer patients undergoing chemotherapy: A randomised controlled trial. European Journal of Oncology Nursing, 42:82-89. https://doi.org/10.1016/j.ejon.2019.08.007

Öztürk, R., Sevil, Ü., Sargin, A., & Yücebilgin, M.S. (2018). The effects of reflexology on anxiety and pain in patients after abdominal hysterectomy: A randomised controlled trial. Complementary Therapies in Medicine, 36:107-112. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2017.12.005

Prema, S., Ramaiah, R., Ahmed Elsayed, L., & Nomani, I. (2017). Effect of foot reflexology on the relief of premenstrual syndrome and dysmenorrhea. International Journal of Science and Research (IJSR),*6* (11): 2095-2100. https://doi.org/10.21275/26111706

Sehhatti, F., Hughes, C., Mirghafourvand, M., & Azari, Z.A. (2020). The effect of short - term foot reflexology in improving constipation symptoms during pregnancy: A two-armed, randomized controlled trial. International Journal of Women's Health and Reproduction Sciences, *8*(3):303-310. https://doi.org/10.15296/ijwhr.2020.49

Selvi, N., & Boz, İ. (2022). The effects of reflexology on postpartum sleep quality: A randomized controlled trial, Akdeniz Nursing Journal, 1(1): 9-18.

Shafaie, F.S., Shirazi, H.D., Kamalifard, M., & Ghojazadeh, M. (2018). The effect of foot medical zone-therapy reflex on the intensity of PMS symptoms in students (double-blind random controlled clinical trial). Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility, *21*(7):10–19.

Sharifi, N., & Bahri, N. (2019). The efect of foot refexology on the severity of labor pain: a systematic review study. Iranian Journal of Obstetric and Gynecology Infertility. *22*(9):85–93. https://doi.org/10.22038/ijogi.2019.14006

Sharifi, N. Bahri, N., Hadizadeh-Talasaz, F., Azizi, H., Nezami, H., & Tohidinik, H.R. (2022). A randomized clinical trial on the effect of foot reflexology performed in the fourth stage of labor on uterine afterpain. BMC Pregnancy and Childbirth, *22*(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s12884-022-04376-w

Shobeiri, F., Manoucheri, B., Parsa, P., & Roshanaei, G. (2017). Effects of counselling and sole reflexology on fatigue in pregnant women: A randomized clinical trial. Journal of Clinical and Diagnostic Research, *11*(6): 1-4. https://doi.org/10.7860/JCDR/2017/22681.9972

Şen, Ş., Dibek, D., & Güleç Şatır, D. (2020). Gebelikte sık görülen rahatsızlıklarda tamamlayıcı tıp uygulamalarının kullanımı. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi, *3*(3):389-398. https://doi.org/10.5336/jtracom.2020-73770

Tabur, H., & Başaran, E.B.Z. (2009). Refleksolojiye giriş, İstanbul Kitap Dostu Yayınları, Ezgi Matbaacılık.

T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2022, Temmuz). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Nedir?. https://shgmgetatdb.saglik.gov.tr/TR,24683/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-nedir.html

Unlu, A., Kirca O., & Ozdogan, M. (2018). Reflexology and cancer. Journal of Oncological Sciences, 4: 96-101. https://doi.org/10.1016/j.jons.2018.01.001

Ünal, M., & Dağdeviren, H.N. (2019). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemleri. Euras J Fam Med, *8*(1):1-9. https://doi.org/10.33880/ejfm.2019080101

Whatley, J., Perkins, J., & Samuel, C. (2022). 'Reflexology: Exploring the mechanism of action'. Complementary Therapies in Clinical Practice, *48(*101606): 1-7. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2022.101606

Wei, Z. (Ed.). (2020). Foot reflexology & acupressure: A natural way to health through traditional chinese medicine, Better Link Press. http://libgen.is/book/index.php?md5=3B3C5449B5CD84613091BEFD898E53D1

Vieira, A.K.S., Nagumo, M.T., Kuba, G., Kurebayashi, L.F.S., & Turrini, R. N.T. (2021). Effect of foot reflexology protocol on premenstrual syndrome symptoms in nursing students: A pre-post pilot study. International Journal of Therapeutic Massage and Bodywork, 14(4):1-11. https://doi.org/10.3822/ijtmb.v14i4.631

Yılar Erkek, Z., & Aktas, S. (2018). The effect of foot reflexology on the anxiety levels of women in labor. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 24(4):1-9. https://doi.org/10.1089/acm.2017.0263

Yılar, E.Z., & Pasinlioğlu, T. (2017). Doğum ağrısında alternatif bir yöntem: Ayak refleksolojisi. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, *4*(1), 53-61.

Yüksel, H. (2021). Tamamlayıcı tıp uygulamaları: Refleksoloji. Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi, *2*(3),56-66. https://doi.org/10.53445/batd.947625

Zengin Aydın, L., & Yiğitalp, G. (2021). The effect of reflexology on sleep quality and fatigue in postmenopausal women: A randomized control trial. European Journal of Integrative Medicine, *43* (101281):1-8.https://doi.org/10.1016/j.eujim.2020.101281

3.4. EGZERSİZ

Arzu Razak Özdinçler, Damla Korkmaz Dayıcan

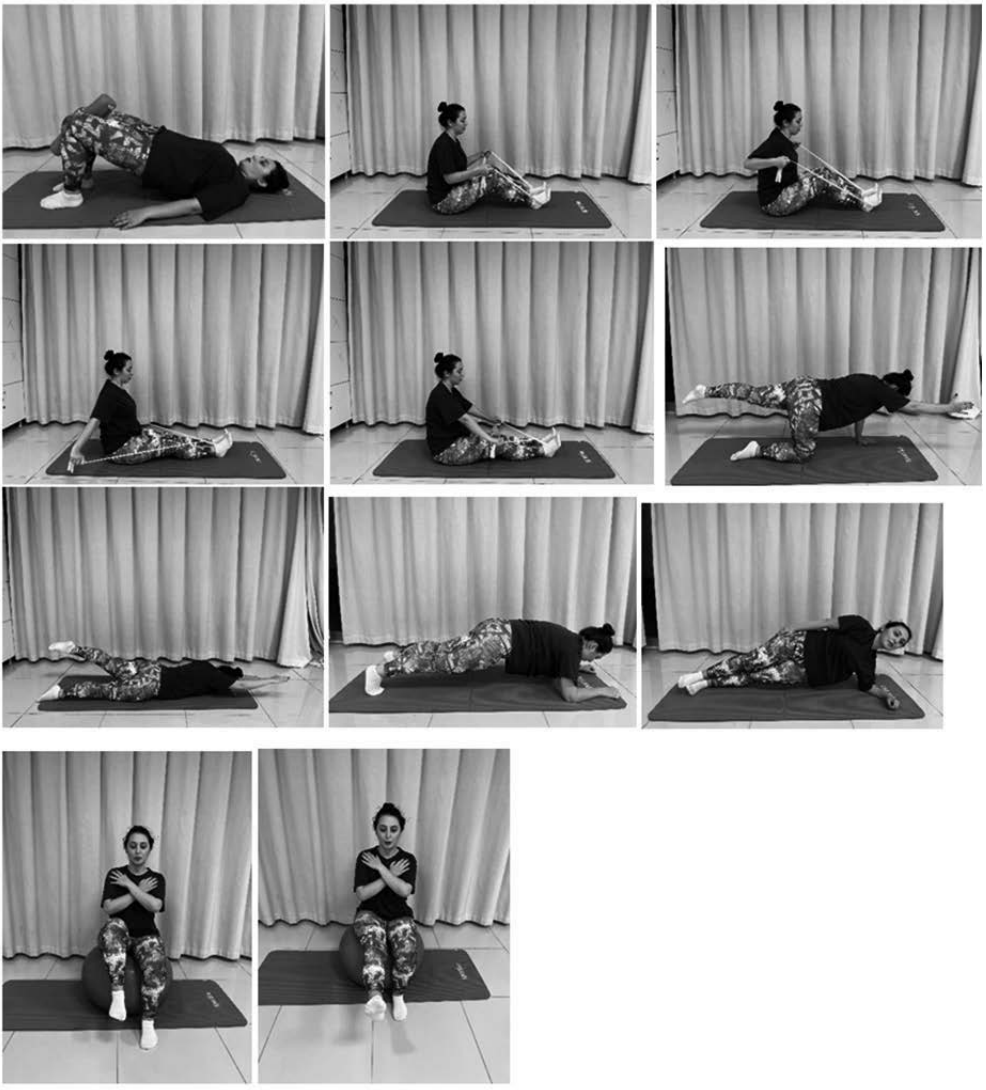
1. EGZERSİZİN TANIMI

Fiziksel aktivite ve egzersiz terimleri genellikle eş anlamlı olarak kullanılmalarına rağmen farklı kavramları ifade etmektedir. Fiziksel aktivite, istirahat enerji harcamasını bazal seviyenin üzerine çıkaran ve iskelet kaslarının kasılması ile üretilen herhangi bir aktif vücut hareketidir. Egzersiz ise fiziksel aktivitenin bir alt kümesidir. Amerikan Spor Hekimliği Koleji (ACSM) tarafından fiziksel uygunluğun en az bir bileşenini iyileştirmeyi veya sürdürmeyi amaçlayan planlı, yapılandırılmış ve tekrarlayan vücut hareketlerinden oluşan bir fiziksel aktivite türü olarak tanımlanmıştır. Fiziksel uygunluk, bir bireyin fiziksel refahını gösterir. Sağlıkla ilgili beş bileşeni içerir: Kardiyorespiratuar endurans, kas kuvveti, kassal endurans, vücut kompozisyonu ve esneklik (Gelecek, 2016; Ferguson, 2014).

Fiziksel aktivite ve egzersiz; koroner kalp hastalığı, inme, tip 2 diyabet, obezite, hipertansiyon, osteoporoz ve bazı kanser türlerinin gelişme riskini azaltır. Kardiyorespiratuar endurans, kas kuvveti ve kassal endurans gibi fiziksel uygunluk bileşenlerini geliştirir. Günlük yaşam aktiviteleri sırasında gerekli fonksiyonel kapasiteyi artırır. Düşmeleri veya düşmelerden kaynaklanan yaralanmaları önler. Hafif veya orta şiddette depresyon ve anksiyetenin iyileştirilmesini sağlar. Kognitif fonksiyonu geliştirir ve yaşam kalitesini yükseltir. Bu nedenle yaşam boyu fiziksel olarak aktif kalmak sağlık ve esenlik için büyük önem taşımaktadır (Ferguson, 2014; Gelecek, 2016; Piercy ve ark., 2018).

2. EGZERSİZİN FİZYOLOJİSİ VE ETKİ MEKANİZMASI

Egzersizin akut ve kronik fazı bulunmaktadır. Akut fazda, homeostatik değişiklikler görülür. Egzersiz sırasında veya hemen sonrasında metabolik hızın artmasıyla metabolik ve nöromüsküler değişiklikler meydana gelir. Artan metabolik hızın taleplerini karşılamak için meydana gelen değişiklikler arasında aktif kaslara kan akışının değişmesi, kalp hızının, solunum hızının ve vücut sıcaklığının artması, stres hormonlarının salgılanması (adrenokortikotropik hormon, kortizol, katekolaminler vb.) yer alır. Tüm bu değişiklikler egzersiz sırasında vücudun homeostazisini korur. Egzersizin düzenli olarak bir-

Kaynak: Resimler yazarlar tarafından oluşturulmuştur. Herhangi bir kaynaktan alıntı yapılmamıştır.

KAYNAKÇA

Abbaspour, Z., Rostami, M., & Najjar, S. (2006). The effect of exercise on primary dysmenorrhea. Journal of Research in Health sciences, 6(1), 26-31.

Abrams, P., Cardozo, L., Fall, M., Griffiths, D., Rosier, P., Ulmsten, U., Van Kerrebroeck, P., Victor, A., & Wein, A. (2003). The standardisation of terminology in lower urinary tract function: report from the standardisation sub-committee of the International Continence Society. Urology, 61(1), 37-49.

Adami, S., Gatti, D., Viapiana, O., Fiore, C. E., Nuti, R., Luisetto, G., Ponte, M., & Rossini, M. (2008). Physical activity and bone turnover markers: a cross-sectional and a longitudinal study. Calcified Tissue International, 83(6), 388-392.

Akbayrak, T., & Kaya, S. (2016). Kadın sağlığında fizyoterapi ve rehabilitasyon. Baskı, Ankara, Kalkan Matbaacılık, 141-166.

Akhter, S., Rutherford, S., Kumkum, F. A., Bromwich, D., Anwar, I., Rahman, A., & Chu, C. (2017). Work, gender roles, and health: neglected mental health issues among female workers in the ready-made garment industry in Bangladesh. International Journal of Women's Health, 9, 571.

Al-Eisa, E., Gabr, S. A., & Alghadir, A. H. (2017). Effects of supervised aerobic training on the levels of anti-Mullerian hormone and adiposity measures in women with normo-ovulatory and polycystic ovary syndrome. J Pak Med Assoc, 67(4), 499-507.

Amorim, A. C., Cacciari, L. P., Passaro, A. C., Silveira, S. R., Amorim, C. F., Loss, J. F., & Sacco, I. C. (2017). Effect of combined actions of hip adduction/abduction on the force generation and maintenance of pelvic floor muscles in healthy women. Plos One, 12(5), e0177575.

Angın, E., Erden, Z., & Can, F. (2015). The effects of clinical pilates exercises on bone mineral density, physical performance and quality of life of women with postmenopausal osteoporosis. Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation, 28(4), 849-858.

Armour, M., Ee, C. C., Naidoo, D., Ayati, Z., Chalmers, K. J., Steel, K. A., de Manincor, M. J., & Delshad, E. (2019). Exercise for dysmenorrhoea. Cochrane Database of Systematic Reviews(9).

Artal, R., & O'Toole, M. (2003). Guidelines of the American College of Obstetricians and Gynecologists for exercise during pregnancy and the postpartum period. British Journal of Sports Medicine, 37(1), 6-12.

Asikainen, T.-M., Kukkonen-Harjula, K., & Miilunpalo, S. (2004). Exercise for health for early postmenopausal women. Sports Medicine, 34(11), 753-778.

Avis, N. E., Crawford, S. L., Greendale, G., Bromberger, J. T., Everson-Rose, S. A., Gold, E. B., Hess, R., Joffe, H., Kravitz, H. M., & Tepper, P. G. (2015). Duration of menopausal vasomotor symptoms over the menopause transition. JAMA Internal Medicine, 175(4), 531-539.

Azima, S., Bakhshayesh, H. R., Kaviani, M., Abbasnia, K., & Sayadi, M. (2015). Comparison of the effect of massage therapy and isometric exercises on primary dysmenorrhea: a randomized controlled clinical trial. Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology, 28(6), 486-491.

Bailey, T. G., Cable, N. T., Aziz, N., Atkinson, G., Cuthbertson, D. J., Low, D. A., & Jones, H. (2016). Exercise training reduces the acute physiological severity of post-menopausal hot flushes. The Journal of Physiology, 594(3), 657-667.

Barcikowska, Z., Rajkowska-Labon, E., Grzybowska, M. E., Hansdorfer-Korzon, R., & Zorena, K. (2020). Inflammatory markers in dysmenorrhea and therapeutic options. International Journal of Environmental research and public health, 17(4), 1191.

Benham, J., Yamamoto, J., Friedenreich, C., Rabi, D., & Sigal, R. (2018). Role of exercise training in polycystic ovary syndrome: a systematic review and meta-analysis. Clinical Obesity, 8(4), 275-284.

Bernstein, D. A., & Borkovec, T. D. (1973). Progressive relaxation training: A manual for the helping professions.

Bø, K. (2004). Pelvic floor muscle training is effective in treatment of female stress urinary incontinence, but how does it work? International Urogynecology Journal, 15(2), 76-84.

Bo, K., Frawley, H. C., Haylen, B. T., Abramov, Y., Almeida, F. G., Berghmans, B., Bortolini, M., Dumoulin, C., Gomes, M., & McClurg, D. (2017). An International Urogynecological Association (IUGA)/International Continence Society (ICS) joint report on the terminology for the conservative and nonpharmacological management of female pelvic floor dysfunction. International Urogynecology Journal, 28(2), 191-213.

Bø, K., Hilde, G., Stær-Jensen, J., Siafarikas, F., Tennfjord, M. K., & Engh, M. E. (2015). Postpartum pelvic floor muscle training and pelvic organ prolapse—a randomized trial of primiparous women. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 212(1), 38. e31-38. e37.

Bondarev, D., Laakkonen, E. K., Finni, T., Kokko, K., Kujala, U. M., Aukee, P., Kovanen, V., & Sipilä, S. (2018). Physical performance in relation to menopause status and physical activity. Menopause, 25(12), 1432-1441.

Bradley, M. H., Rawlins, A., & Brinker, C. A. (2017). Physical therapy treatment of pelvic pain. Physical Medicine and Rehabilitation Clinics, 28(3), 589-601.

Braekken, I., Majida, M., Ellström Engh, M., Holme, I., & Bø, K. (2009). Pelvic floor function is independently associated with pelvic organ prolapse. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 116(13), 1706-1714.

Brown, W. J., Hayman, M., Haakstad, L. A., Lamerton, T., Mena, G. P., Green, A., Keating, S. E., Gomes, G. A., Coombes, J. S., & Mielke, G. I. (2022). Australian guidelines for physical activity in pregnancy and postpartum. Journal of Science and Medicine in Sport.

Cannon, J., & Marino, F. E. (2010). Early-phase neuromuscular adaptations to high-and low-volume resistance training in untrained young and older women. Journal of Sports Sciences, 28(14), 1505-1514.

Cariati, I., Bonanni, R., Onorato, F., Mastrogregori, A., Rossi, D., Iundusi, R., Gasbarra, E., Tancredi, V., & Tarantino, U. (2021). Role of Physical Activity in Bone–Muscle Crosstalk: Biological Aspects and Clinical Implications. Journal of Functional Morphology and Kinesiology, 6(2), 55.

Carroquino-Garcia, P., Jiménez-Rejano, J. J., Medrano-Sanchez, E., De La Casa-Almeida, M., Diaz-Mohedo, E., & Suarez-Serrano, C. (2019). Therapeutic exercise in the treatment of primary dysmenorrhea: a systematic review and meta-analysis. Physical Therapy, 99(10), 1371-1380.

Carvalhais, A., Jorge, R. N., & Bø, K. (2018). Performing high-level sport is strongly associated with urinary incontinence in elite athletes: a comparative study of 372 elite female athletes and 372 controls. British Journal of Sports Medicine, 52(24), 1586-1590.

Chatterjee, S., Roy, S., Majumder, S., & RoyChowdhury, A. (2020). Biomechanical analysis to probe role of bone condition and subject weight in stiffness customization of femoral stem for improved periprosthetic biomechanical response. Journal of Biomechanical Engineering, 142(10).

Chen, H.-M., & Hu, H.-M. (2019). Randomized trial of modified stretching exercise program for menstrual low back pain. Western Journal of Nursing Research, 41(2), 238-257.

Chen, K.-M., Fan, J.-T., Wang, H.-H., Wu, S.-J., Li, C.-H., & Lin, H.-S. (2010). Silver yoga exercises improved physical fitness of transitional frail elders. Nursing Research, 59(5), 364-370.

Chien, L.-W., Chang, H.-C., & Liu, C.-F. (2013). Effect of yoga on serum homocysteine and nitric oxide levels in adolescent women with and without dysmenorrhea. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 19(1), 20-23.

Cho, S. T., & Kim, K. H. (2021). Pelvic floor muscle exercise and training for coping with urinary incontinence. Journal of Exercise Rehabilitation, 17(6), 379.

Cohen, L. S., Soares, C. N., Vitonis, A. F., Otto, M. W., & Harlow, B. L. (2006). Risk for new onset of depression during the menopausal transition: the Harvard study of moods and cycles. Archives of General Psychiatry, 63(4), 385-390.

Complementary, N. C. f., & Health, I. (2018). Complementary, alternative, or integrative health: what's in a name? Maryland.

Costa, E., de Sá, J., de Medeiros, R., Soares, E., & Azevedo, G. (2013). Aerobic exercise improves ovarian morphology of women with polycystic ovary syndrome and is perceived as a pleasurable intervention. Fertility and Sterility, 100(3), S348.

Cramer, H., Peng, W., & Lauche, R. (2018). Yoga for menopausal symptoms—A systematic review and meta-analysis. Maturitas, 109, 13-25.

Culligan, P. J., Scherer, J., Dyer, K., Priestley, J. L., Guingon-White, G., Delvecchio, D., & Vangeli, M. (2010). A randomized clinical trial comparing pelvic floor muscle training to a Pilates exercise program for improving pelvic muscle strength. International Urogynecology Journal, 21(4), 401-408.

Çelik, A. S., & Apay, S. E. (2021). Effect of progressive relaxation exercises on primary dysmenorrhea in Turkish students: A randomized prospective controlled trial. Complementary Therapies in Clinical Practice, 42, 101280.

Daly, R. M., Dalla Via, J., Duckham, R. L., Fraser, S. F., & Helge, E. W. (2019). Exercise for the prevention of osteoporosis in postmenopausal women: an evidence-based guide to the optimal prescription. Brazilian Journal of Physical Therapy, 23(2), 170-180.

Devreese, A., Staes, F., De Weerdt, W., Feys, H., Van Assche, A., Penninckx, F., & Vereecken, R. (2004). Clinical evaluation of pelvic floor muscle function in continent and incontinent women. Neurourology and Urodynamics, 23(3), 190-197.

Dos Santos, I. K., Ashe, M. C., Cobucci, R. N., Soares, G. M., de Oliveira Maranhão, T. M., & Dantas, P. M. S. (2020). The effect of exercise as an intervention for women with polycystic ovary syndrome: A systematic review and meta-analysis. Medicine, 99(16).

Dupuit, M., Maillard, F., Pereira, B., Marquezi, M. L., Lancha Jr, A. H., & Boisseau, N. (2020). Effect of high intensity interval training on body composition in women before and after menopause: a meta-analysis. Experimental Physiology, 105(9), 1470-1490.

El Hajj, A., Wardy, N., Haidar, S., Bourgi, D., Haddad, M. E., Chammas, D. E., El Osta, N., Rabbaa Khabbaz, L., & Papazian, T. (2020). Menopausal symptoms, physical activity level and quality of life of women living in the Mediterranean region. Plos One, 15(3), e0230515.

Febbraio, M. A. (2007). Exercise and inflammation. Journal of Applied Physiology, 103(1), 376-377.

Ferguson, B. (2014). ACSM's guidelines for exercise testing and prescription 9th Ed. 2014. The Journal of the Canadian Chiropractic Association, 58(3), 328.

Ferreira, C. H. J., Dwyer, P. L., Davidson, M., De Souza, A., Ugarte, J. A., & Frawley, H. C. (2015). Does pelvic floor muscle training improve female sexual function? A systematic review. International Urogynecology Journal, 26(12), 1735-1750.

Francoeur, R. T. (1992). Sexuality and spirituality: the relevance of eastern traditions. Siecus Report, 20(4), 1-8.

Freeman, E. W., & Sherif, K. (2007). Prevalence of hot flushes and night sweats around the world: a systematic review. Climacteric, 10(3), 197-214.

Friggi Sebe Petrelluzzi, K., Garcia, M. C., Petta, C. A., Ribeiro, D. A., de Oliveira Monteiro, N. R., Céspedes, I. C., & Spadari, R. C. (2012). Physical therapy and psychological intervention normalize cortisol levels and improve vitality in women with endometriosis. Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 33(4), 191-198.

Fuentes-Márquez, P., Cabrera-Martos, I., & Valenza, M. C. (2019). Physiotherapy interventions for patients with chronic pelvic pain: a systematic review of the literature. Physiotherapy Theory and Practice, 35(12), 1131-1138.

Gallagher, J. C. (2007). Effect of early menopause on bone mineral density and fractures. Menopause, 14(3), 567-571.

Ganesh, H. S., Subramanya, P., & Udupa, V. (2021). Role of yoga therapy in improving digestive health and quality of sleep in an elderly population: A randomized controlled trial. Journal of Bodywork and Movement Therapies, 27, 692-697.

Garber, C. E., Blissmer, B., Deschenes, M. R., Franklin, B. A., Lamonte, M. J., Lee, I.-M., Nieman, D. C., & Swain, D. P. (2011). Quantity and quality of exercise for developing and maintaining cardiorespiratory, musculoskeletal, and neuromotor fitness in apparently healthy adults: guidance for prescribing exercise.

García-Sánchez, E., Ávila-Gandía, V., López-Román, J., Martínez-Rodríguez, A., & Rubio-Arias, J. Á. (2019). What pelvic floor muscle training load is optimal in minimizing urine loss in women with stress urinary incontinence? A systematic review and meta-analysis. International Journal of Environmental Research and Public Health, 16(22), 4358.

Gelecek, N. (2016). Terapatik egzersiz güncel yaklaşımlar. (N. Gelecek, Ed.). O'TIP Kitapevi ve Yayıncılık.

George, S. A., Suresh, G., Fathima, P., & Alias, H. (2019). Effectiveness of Physical Activity and Relaxation Techniques in Primary Dysmenorrhea among College Students. IJRS, 8(11), 531-533.

Gibbs, J. C., Williams, N. I., & De Souza, M. J. (2013). Prevalence of individual and combined components of the female athlete triad. Med Sci Sports Exerc, 45(5), 985-996.

Giubilei, G., Mondaini, N., Minervini, A., Saieva, C., Lapini, A., Serni, S., Bartoletti, R., & Carini, M. (2007). Physical activity of men with chronic prostatitis/chronic pelvic pain syndrome not satisfied with conventional treatments—could it represent a valid option? The physical activity and male pelvic pain trial: a double-blind, randomized study. The Journal of Urology, 177(1), 159-165.

Gomes, C. S., Pedriali, F. R., Urbano, M. R., Moreira, E. H., Averbeck, M. A., & Almeida, S. H. M. (2018). The effects of Pilates method on pelvic floor muscle strength in patients with post-prostatectomy urinary incontinence: A randomized clinical trial. Neurourology and Urodynamics, 37(1), 346-353.

Gómez, C., Chulvi Medrano, I., Carrasco, J. J., & Alakhdar, Y. (2018). Effect of a 1-year elastic band resistance exercise program on cardiovascular risk profile in postmenopausal women.

Gonçalves, A. V., Barros, N. F., & Bahamondes, L. (2017). The practice of hatha yoga for the treatment of pain associated with endometriosis. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 23(1), 45-52.

Gordon, A., Huxley, A. F., & Julian, F. (1966). The variation in isometric tension with sarcomere length in vertebrate muscle fibres. The Journal of Physiology, 184(1), 170-192.

Govindaraj, R., Karmani, S., Varambally, S., & Gangadhar, B. (2016). Yoga and physical exercise–a review and comparison. International Review of Psychiatry, 28(3), 242-253.

Gregg, V. H., & Ferguson, J. E. (2017). Exercise in pregnancy. Clinics in Sports Medicine, 36(4), 741-752.

Gunnarsson, M., Teleman, P., Mattiasson, A., Lidfeldt, J., Nerbrand, C., & Samsioe, G. (2002). Effects of Pelvic Floor Exercises in Middle Aged Women with a History of Naïve Urinary Incontinence:: A Population Based Study. European Urology, 41(5), 556-561.

Gürşen, C., & Akbayrak, T. (2020). Gebelikte Fiziksel Aktivite ve Egzersiz Eğitimi.

Hagovska, M., Švihra, J., Buková, A., Dračková, D., & Horbacz, A. (2019). The impact of different intensities of exercise on body weight reduction and overactive bladder symptoms-randomised trial. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 242, 144-149.

Hansen, S., Sverrisdóttir, U. Á., & Rudnicki, M. (2021). Impact of exercise on pain perception in women with endometriosis: A systematic review. Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 100(9), 1595-1601.

Heidarimoghadam, R., Abdolmaleki, E., Kazemi, F., Masoumi, S. Z., Khodakarami, B., & Mohammadi, Y. (2019). The effect of exercise plan based on FITT protocol on primary dysmenorrhea in medical students: A clinical trial study. Journal of Research in Health sciences, 19(3), e00456.

Hejazi, K., Askari, R., & Hofmeister, M. (2022). Effects of physical exercise on bone mineral density in older postmenopausal women: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Archives of Osteoporosis, 17(1), 1-20.

Huang, A. J., Grady, D., Mendes, W. B., Hernandez, C., Schembri, M., & Subak, L. L. (2019). A randomized controlled trial of device guided, slow-paced respiration in women with overactive bladder syndrome. The Journal of Urology, 202(4), 787-794.

Huang, A. J., Rowen, T. S., Abercrombie, P., Subak, L. L., Schembri, M., Plaut, T., & Chao, M. T. (2017). Development and feasibility of a group-based therapeutic yoga program for women with chronic pelvic pain. Pain Medicine, 18(10), 1864-1872.

Iacovides, S., Avidon, I., & Baker, F. C. (2015). What we know about primary dysmenorrhea today: a critical review. Human reproduction update, 21(6), 762-778.

Jacomo, R. H., Nascimento, T. R., da Siva, M. L., Salata, M. C., Alves, A. T., da Cruz, P. R. C., & de Sousa, J. B. (2020). Exercise regimens other than pelvic floor muscle training cannot increase pelvic muscle strength-a systematic review. Journal of Bodywork and Movement Therapies, 24(4), 568-574.

Jorge, M. P., Santaella, D. F., Pontes, I. M., Shiramizu, V. K., Nascimento, E. B., Cabral, A., Lemos, T. M., Silva, R. H., & Ribeiro, A. M. (2016). Hatha Yoga practice decreases menopause symptoms and improves quality of life: A randomized controlled trial. Complementary Therapies in Medicine, 26, 128-135.

Jose-Vaz, L. A., Andrade, C. L., Cardoso, L. C., Bernardes, B. T., Pereira-Baldon, V. S., & Resende, A. P. M. (2020). Can abdominal hypropressive technique improve stress urinary incontinence? an assessor-blinded randomized controlled trial. Neurourology and Urodynamics, 39(8), 2314-2321.

Juez, L., Núñez-Córdoba, J. M., Couso, N., Aubá, M., Alcázar, J. L., & Mínguez, J. Á. (2019). Hypopressive technique versus pelvic floor muscle training for postpartum pelvic floor rehabilitation: A prospective cohort study. Neurourology and Urodynamics, 38(7), 1924-1931.

Jürgensen, S., Borghi-Silva, A., Bastos, A., Correia, G., Pereira-Baldon, V., Cabiddu, R., Catai, A., & Driusso, P. (2017). Relationship between aerobic capacity and pelvic floor muscles function: a cross-sectional study. Brazilian Journal of Medical and Biological Research, 50.

Kannan, P., Hsu, W. H., Suen, W. T., Chan, L. M., Assor, A., & Ho, C. M. (2022). Yoga and Pilates compared to pelvic floor muscle training for urinary incontinence in elderly women: A randomised controlled pilot trial. Complementary Therapies in Clinical Practice, 46, 101502.

Kegel, A. H. (1948). Progressive resistance exercise in the functional restoration of the perineal muscles. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 56(2), 238-248.

Kegel, A. H. (1956). Stress incontinence of urine in women; physiologic treatment. The Journal of the International College of Surgeons, 25(4 Part 1), 487-499.

Kelley, G. A., Kelley, K. S., & Kohrt, W. M. (2012). Effects of ground and joint reaction force exercise on lumbar spine and femoral neck bone mineral density in postmenopausal women: a meta-analysis of randomized controlled trials. BMC Musculoskeletal Disorders, 13(1), 1-19.

Khalafi, M., Malandish, A., & Rosenkranz, S. K. (2021). The impact of exercise training on inflammatory markers in postmenopausal women: A systemic review and meta-analysis. Experimental Gerontology, 150, 111398.

Kiel, I. A., Lionett, S., Parr, E. B., Jones, H., Røset, M. A. H., Salvesen, Ø., Vanky, E., & Moholdt, T. (2020). Improving reproductive function in women with polycystic ovary syndrome with high-intensity interval training (IMPROV-IT): study protocol for a two-centre, three-armed randomised controlled trial. BMJ Open, 10(2), e034733.

Kirmizigil, B., & Demiralp, C. (2020). Effectiveness of functional exercises on pain and sleep quality in patients with primary dysmenorrhea: a randomized clinical trial. Archives of Gynecology and Obstetrics, 302(1), 153-163.

Kloubec, J. (2011). Pilates: how does it work and who needs it? Muscles, ligaments and tendons journal, 1(2), 61.

Knowles, O. E., Aisbett, B., Main, L. C., Drinkwater, E. J., Orellana, L., & Lamon, S. (2019). Resistance training and skeletal muscle protein metabolism in eumenorrheic females: Implications for researchers and practitioners. Sports Medicine, 49(11), 1637-1650.

Kolu, P., Raitanen, J., Nygård, C.-H., Tomas, E., & Luoto, R. (2015). Cost-effectiveness of physical activity among women with menopause symptoms: findings from a randomised controlled trial. Plos one, 10(8), e0135099.

Koshy, F. S., George, K., Poudel, P., Chalasani, R., Goonathilake, M. R., Waqar, S., George, S., Jean-Baptiste, W., Ali, A. Y., & Inyang, B. (2022). Exercise Prescription and the Minimum Dose for Bone Remodeling Needed to Prevent Osteoporosis in Postmenopausal Women: A Systematic Review. Cureus, 14(6).

Kucukkaya, B., & Kahyaoglu Sut, H. (2021). Effectiveness of pelvic floor muscle and abdominal training in women with stress urinary incontinence. Psychology, Health & Medicine, 26(6), 779-786.

Kucukkelepce, D. S., Unver, H., Nacar, G., & Tashan, S. T. (2021). The effects of acupressure and yoga for coping with premenstrual syndromes on premenstrual symptoms and quality of life. Complementary Therapies in Clinical Practice, 42, 101282.

Lambert, M. I. (2016). General adaptations to exercise: Acute versus chronic and strength versus endurance training. In Exercise and human reproduction (pp. 93-100). Springer.

Lamin, E., Parrillo, L. M., Newman, D. K., & Smith, A. L. (2016). Pelvic floor muscle training: underutilization in the USA. Current Urology Reports, 17(2), 1-7.

Larroy, C., Quiroga-Garza, A., González-Castro, P. J., & Robles Sánchez, J. I. (2020). Symptomatology and quality of life between two populations of climacteric women. Archives of Women's Mental Health, 23(4), 517-525.

Lasak, A. M., Jean-Michel, M., Le, P. U., Durgam, R., & Harroche, J. (2018). The role of pelvic floor muscle training in the conservative and surgical management of female stress urinary incontinence: does the strength of the pelvic floor muscles matter? PM&R, 10(11), 1198-1210.

Laycock, J., & Haslam, J. (2002). Therapeutic management of incontinence and pelvic pain: pelvic organ disorders. Springer.

Lemos, A. Q., Brasil, C. A., Valverde, D., dos Santos Ferreira, J., Lordêlo, P., & Sá, K. N. (2019). The pilates method in the function of pelvic floor muscles: Systematic review and meta-analysis. Journal of Bodywork and Movement Therapies, 23(2), 270-277.

Liu, T., Chen, S., Mielke, G., McCarthy, A., & Bailey, T. (2022). Effects of exercise on vasomotor symptoms in menopausal women: a systematic review and meta-analysis. Climacteric, 1-10.

Loaiza-Betancur, A. F., Chulvi-Medrano, I., Díaz-López, V. A., & Gómez-Tomás, C. (2021). The effect of exercise training on blood pressure in menopause and postmenopausal women: A systematic review of randomized controlled trials. Maturitas, 149, 40-55.

Lokuge, S., Frey, B. N., Foster, J. A., Soares, C. N., & Steiner, M. (2011). Depression in women: windows of vulnerability and new insights into the link between estrogen and serotonin. The Journal of Clinical Psychiatry, 72(11), 3297.

Madill, S. J., Harvey, M.-A., & McLean, L. (2010). Women with stress urinary incontinence demonstrate motor control differences during coughing. Journal of Electromyography and Kinesiology, 20(5), 804-812.

Madill, S. J., & McLean, L. (2008). Quantification of abdominal and pelvic floor muscle synergies in response to voluntary pelvic floor muscle contractions. Journal of Electromyography and Kinesiology, 18(6), 955-964.

Mahvash, N., Eidy, A., Mehdi, K., Zahra, M. T., Mani, M., & Shahla, H. (2012). The effect of physical activity on primary dysmenorrhea of female university students. World Applied Sciences Journal, 17(10), 1246-1252.

Malmir, M., Teimouri, F., Pishgooie, S. A. H., & Dabaghi, P. (2015). The Role of Benson´ s relaxation on reducing state anxiety on candidate of open heart surgery patient's . Military Caring Sciences Journal, 2(3), 182-190.

Mandrup, C. M., Egelund, J., Nyberg, M., Slingsby, M. H. L., Andersen, C. B., Løgstrup, S., Bangsbo, J., Suetta, C., Stallknecht, B., & Hellsten, Y. (2017). Effects of high-intensity training on cardiovascular risk factors in premenopausal and postmenopausal women. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 216(4), 384. e381-384. e311.

Mann, T. N., Lamberts, R. P., & Lambert, M. I. (2014). High responders and low responders: factors associated with individual variation in response to standardized training. Sports Medicine, 44(8), 1113-1124.

Mansikkamäki, K., Nygård, C.-H., Raitanen, J., Kukkonen-Harjula, K., Tomás, E., Rutanen, R., & Luoto, R. (2016). Hot flushes among aging women: A 4-year follow-up study to a randomised controlled exercise trial. Maturitas, 88, 84-89.

Mansikkamäki, K., Raitanen, J., Nygård, C.-H., Heinonen, R., Mikkola, T., & Luoto, R. (2012). Sleep quality and aerobic training among menopausal women—a randomized controlled trial. Maturitas, 72(4), 339-345.

Martarelli, D., Cocchioni, M., Scuri, S., & Pompei, P. (2011). Diaphragmatic breathing reduces exercise-induced oxidative stress. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 2011.

Martyn-St James, M., & Carroll, S. (2009). A meta-analysis of impact exercise on postmenopausal bone loss: the case for mixed loading exercise programmes. British Journal of Sports Medicine, 43(12), 898-908.

Mazur-Bialy, A. I., Kołomańska-Bogucka, D., Nowakowski, C., & Tim, S. (2020). Urinary incontinence in women: modern methods of physiotherapy as a support for surgical treatment or independent therapy. Journal of Clinical Medicine, 9(4), 1211.

Mazur-Bialy, A. I., Kołomańska-Bogucka, D., Opławski, M., & Tim, S. (2020). Physiotherapy for prevention and treatment of fecal incontinence in women—systematic review of methods. Journal of Clinical Medicine, 9(10), 3255.

Mendes, A., Hoga, L., Gonçalves, B., Silva, P., & Pereira, P. (2017). Adult women's experiences of urinary incontinence: a systematic review of qualitative evidence. JBI Evidence Synthesis, 15(5), 1350-1408.

Mercier, J., Morin, M., Zaki, D., Reichetzer, B., Lemieux, M.-C., Khalifé, S., & Dumoulin, C. (2019). Pelvic floor muscle training as a treatment for genitourinary syndrome of menopause: A single-arm feasibility study. Maturitas, 125, 57-62.

Messelink, B., Benson, T., Berghmans, B., Bø, K., Corcos, J., Fowler, C., Laycock, J., Lim, P. H. C., van Lunsen, R., & Lycklama á Nijeholt, G. (2005). Standardization of terminology of pelvic floor muscle function and dysfunction: report from the pelvic floor clinical assessment group of the International Continence Society. Neurourology and Urodynamics: Official Journal of the International Continence Society, 24(4), 374-380.

Mirbod, S. M., Sarami, H., Mortazi, F., & Zarinmogdaha, M. (2011). Effects of isometric exercise on the alleviation of lumbar and pelvic pain in pregnant women resident in Isfahan.

Moghadam, Z. B., Fereidooni, B., Saffari, M., & Montazeri, A. (2018). Measures of health-related quality of life in PCOS women: a systematic review. International Journal of Women's Health, 10, 397.

Moilanen, J. M., Aalto, A.-M., Raitanen, J., Hemminki, E., Aro, A. R., & Luoto, R. (2012). Physical activity and change in quality of life during menopause-an 8-year follow-up study. Health and Quality of Life Outcomes, 10(1), 1-7.

Molnár, T., Domján, A., Szűcs, M., Surányi, A., & Bódis, J. (2022). Utilizing Synergism between the Transverse Abdominal and Pelvic Floor Muscles at Different Postures in Nulliparous Women: A Randomized Case-Control Study. Urologia Internationalis, 106(3), 274-281.

Montgomery, G., Abt, G., Dobson, C., Evans, W., Aye, M., & Ditroilo, M. (2020). A 12-month continuous and intermittent high-impact exercise intervention and its effects on bone mineral density in early postmenopausal women: a feasibility randomised controlled trial. The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness.

Moreira, L. D. F., Oliveira, M. L. d., Lirani-Galvão, A. P., Marin-Mio, R. V., Santos, R. N. d., & Lazaretti-Castro, M. (2014). Physical exercise and osteoporosis: effects of different types of exercises on bone and physical function of postmenopausal women. Arquivos Brasileiros de Endocrinologia & Metabologia, 58, 514-522.

Mosti, M. P., Kaehler, N., Stunes, A. K., Hoff, J., & Syversen, U. (2013). Maximal strength training in postmenopausal women with osteoporosis or osteopenia. The Journal of Strength & Conditioning Research, 27(10), 2879-2886.

Mottola, M. F., Davenport, M. H., Ruchat, S.-M., Davies, G. A., Poitras, V. J., Gray, C. E., Garcia, A. J., Barrowman, N., Adamo, K. B., & Duggan, M. (2018). 2019 Canadian guideline for physical activity throughout pregnancy. British Journal of Sports Medicine, 52(21), 1339-1346.

Nagpal, T. S., Prapavessis, H., Campbell, C., & Mottola, M. F. (2017). Measuring adherence to a nutrition and exercise lifestyle intervention: is program adherence related to excessive gestational weight gain? Behavior Analysis in Practice, 10(4), 347-354.

Nascimento, S. L., Surita, F. G., & Cecatti, J. G. (2012). Physical exercise during pregnancy: a systematic review. Current Opinion in Obstetrics and Gynecology, 24(6), 387-394.

Navarro-Brazález, B., Prieto-Gómez, V., Prieto-Merino, D., Sánchez-Sánchez, B., McLean, L., & Torres-Lacomba, M. (2020). Effectiveness of hypopressive exercises in women with pelvic floor dysfunction: a randomised controlled trial. Journal of Clinical Medicine, 9(4), 1149.

Nehra, A., Jackson, G., Miner, M., Billups, K. L., Burnett, A. L., Buvat, J., Carson, C. C., Cunningham, G. R., Ganz, P., & Goldstein, I. (2012). The Princeton III Consensus recommendations for the management of erectile dysfunction and cardiovascular disease. Mayo Clinic Proceedings,

Neumann, P., & Gill, V. (2002). Pelvic floor and abdominal muscle interaction: EMG activity and intra-abdominal pressure. International Urogynecology Journal, 13(2), 125-132.

Nguyen, T. M., Do, T. T. T., Tran, T. N., & Kim, J. H. (2020). Exercise and quality of life in women with menopausal symptoms: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(19), 7049.

Nie, X.-F., Ouyang, Y.-Q., Wang, L., & Redding, S. R. (2017). A meta-analysis of pelvic floor muscle training for the treatment of urinary incontinence. International journal of gynaecology and obstetrics: the official organ of the International Federation of Gynaecology and Obstetrics, 138(3), 250-255.

Oates, J. (2017). The effect of yoga on menstrual disorders: a systematic review. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 23(6), 407-417.

Obstetricians, A. C. o., & Gynecologists. (2015). ACOG Committee Opinion No. 650: Physical activity and exercise during pregnancy and the postpartum period. Obstet Gynecol, 126(6), e135-142.

Obstetricians, A. C. o., & Gynecologists. (2020). Physical activity and exercise during pregnancy and the postpartum period: ACOG Committee Opinion Summary, Number 804. Obstet Gynecol, 135(4), 991-993.

Olia, J. B. H., Zinalpoor, S., Sakhaei, S., Sadagheyani, H. E., & Motaarefi, H. (2019). The Influence of Benson Relaxation on Oxidative Stress Marker of Premenstrual Syndrome in Students of Khoy University of Medical Sciences. Open access Macedonian Journal of Medical Sciences, 7(23), 4149.

Olive, D. L. (2010). Exercise and fertility: an update. Current Opinion in Obstetrics and Gynecology, 22(4), 259-263.

Organization, W. H. (2020). WHO guidelines on physical activity and sedentary behaviour: web annex: evidence profiles.

Ortiz, M. I., Cortés-Márquez, S. K., Romero-Quezada, L. C., Murguía-Cánovas, G., & Jaramillo-Díaz, A. P. (2015). Effect of a physiotherapy program in women with primary dysmenorrhea. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 194, 24-29.

Padoa, A., McLean, L., Morin, M., & Vandyken, C. (2021). The overactive pelvic floor (OPF) and sexual dysfunction. part 2: evaluation and treatment of sexual dysfunction in OPF patients. Sexual Medicine Reviews, 9(1), 76-92.

Paiva, L. L., Ferla, L., Darski, C., Catarino, B. M., & Ramos, J. G. L. (2017). Pelvic floor muscle training in groups versus individual or home treatment of women with urinary incontinence: systematic review and meta-analysis. International Urogynecology Journal, 28(3), 351-359.

Pal, A., Nath, B., Paul, S., & Meena, S. (2022). Evaluation of the effectiveness of yoga in management of premenstrual syndrome: a systematic review and meta-analysis. Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gynecology, 1-9.

Pedraza, R., Nieto, J., Ibarra, S., & Haas, E. M. (2014). Pelvic muscle rehabilitation: a standardized protocol for pelvic floor dysfunction. Advances in Urology, 2014.

Piercy, K. L., Troiano, R. P., Ballard, R. M., Carlson, S. A., Fulton, J. E., Galuska, D. A., George, S. M., & Olson, R. D. (2018). The physical activity guidelines for Americans. Jama, 320(19), 2020-2028.

Piernicka, M., Błudnicka, M., Kortas, J., Duda-Biernacka, B., & Szumilewicz, A. (2021). High-impact aerobics programme supplemented by pelvic floor muscle training does not impair the function of pelvic floor muscles in active nulliparous women: A randomized control trial. Medicine, 100(33).

Pines, A., & Berry, E. (2007). Exercise in the menopause–an update. Climacteric, 10(sup2), 42-46.

Pontbriand-Drolet, S., Tang, A., Madill, S., Bergeron, J., & Dumoulin, C. (2012). An MRI study: Do pelvic floor morphological and functional deficit differ in women with stress compared to mixed urinary incontinence? Neurourology and Urodynamics,

Rakhshaee, Z. (2011). Effect of three yoga poses (cobra, cat and fish poses) in women with primary dysmenorrhea: a randomized clinical trial. Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology, 24(4), 192-196.

Rani, M., Singh, U., Agrawal, G. G., Natu, S. M., Kala, S., Ghildiyal, A., & Srivastava, N. (2013). Impact of Yoga Nidra on menstrual abnormalities in females of reproductive age. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 19(12), 925-929.

Resende, A. P. M., Bernardes, B. T., Stüpp, L., Oliveira, E., Castro, R. A., Girão, M. J., & Sartori, M. G. (2019). Pelvic floor muscle training is better than hypopressive exercises in pelvic organ prolapse treatment: an assessor-blinded randomized controlled trial. Neurourology and Urodynamics, 38(1), 171-179.

Ribeiro, M. M., Andrade, A., & Nunes, I. (2022). Physical exercise in pregnancy: Benefits, risks and prescription. Journal of Perinatal Medicine, 50(1), 4-17.

Rodríguez-Landa, J. F., & Cueto-Escobedo, J. (2017). Introductory chapter: a multidisciplinary look at menopause. A Multidisciplinary Look at Menopause. London: Intechopen, 1-5.

Rossi, F. E., Fortaleza, A. C., Neves, L. M., Buonani, C., Picolo, M. R., Diniz, T. A., Kalva-Filho, C. A., Papoti, M., Lira, F. S., & Junior, I. F. F. (2016). Combined training (aerobic plus strength) potentiates a reduction in body fat but demonstrates no difference on the lipid profile in postmenopausal women when compared with aerobic training with a similar training load. The Journal of Strength & Conditioning Research, 30(1), 226-234.

Russo, E., Caretto, M., Giannini, A., Bitzer, J., Cano, A., Ceausu, I., Chedraui, P., Durmusoglu, F., Erkkola, R., & Goulis, D. G. (2021). Management of urinary incontinence in postmenopausal women: An EMAS clinical guide. Maturitas, 143, 223-230.

Saeed, A., Kampangkaew, J., & Nambi, V. (2017). Prevention of cardiovascular disease in women. Methodist DeBakey Cardiovascular Journal, 13(4), 185.

Saglam, H. Y., & Orsal, O. (2020). Effect of exercise on premenstrual symptoms: A systematic review. Complementary Therapies in Medicine, 48, 102272.

Samy, A., Zaki, S. S., Metwally, A. A., Mahmoud, D. S. E., Elzahaby, I. M., Amin, A. H., Eissa, A. I., Abbas, A. M., Hussein, A. H., & Talaat, B. (2019). The effect of Zumba exercise on reducing menstrual pain in young women with primary dysmenorrhea: a randomized controlled trial. Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology, 32(5), 541-545.

Santo, E. C., Forbes, P. W., Oken, E., & Belfort, M. B. (2017). Determinants of physical activity frequency and provider advice during pregnancy. BMC Pregnancy and Childbirth, 17(1), 1-11.

Sapsford, R., Hodges, P., Richardson, C., Cooper, D., Markwell, S., & Jull, G. (2001). Co-activation of the abdominal and pelvic floor muscles during voluntary exercises. Neurourology and Urodynamics: Official Journal of the International Continence Society, 20(1), 31-42.

Sapsford, R. R., & Hodges, P. W. (2001). Contraction of the pelvic floor muscles during abdominal maneuvers. Archives of physical medicine and rehabilitation, 82(8), 1081-1088.

Saquetto, M. B., Dos Santos, M. R., Alves, I. G. N., Queiroz, R. S., Machado, R. M., & Neto, M. G. (2022). Effects of water-based exercises on functioning of postmenopausal women: A systematic review with meta-analysis. Experimental Gerontology, 111875.

Saxena, R., Gupta, M., Shankar, N., Jain, S., & Saxena, A. (2017). Effects of yogic intervention on pain scores and quality of life in females with chronic pelvic pain. International Journal of Yoga, 10(1), 9.

Schmidt, P. J., Haq, N., & Rubinow, D. R. (2004). A longitudinal evaluation of the relationship between reproductive status and mood in perimenopausal women. American Journal of Psychiatry, 161(12), 2238-2244.

Scott, K. M., Gosai, E., Bradley, M. H., Walton, S., Hynan, L. S., Lemack, G., & Roehrborn, C. (2020). Individualized pelvic physical therapy for the treatment of post-prostatectomy stress urinary incontinence and pelvic pain. International Urology and Nephrology, 52(4), 655-659.

Seals, D. R., Nagy, E. E., & Moreau, K. L. (2019). Aerobic exercise training and vascular function with ageing in healthy men and women. The Journal of Physiology, 597(19), 4901-4914.

Sha, K., Palmer, M. H., & Yeo, S. (2019). Yoga's biophysiological effects on lower urinary tract symptoms: a scoping review. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 25(3), 279-287.

Sharma, B., Misra, R., Singh, K., & Archana, R. (2013). Comparative study of effect of anuloma-viloma (pranayam) and yogic asanas in premenstrual syndrome. Indian J Physiol Pharmacol, 57(4), 384-389.

Shavandi, N., Taghian, F., & Soltani, V. (2010). The effect of isometric exercise on primary dismenorrhea.

Shele, G., Genkil, J., & Speelman, D. (2020). A systematic review of the effects of exercise on hormones in women with polycystic ovary syndrome. Journal of Functional Morphology and Kinesiology, 5(2), 35.

Shojaa, M., Von Stengel, S., Kohl, M., Schoene, D., & Kemmler, W. (2020). Effects of dynamic resistance exercise on bone mineral density in postmenopausal women: a systematic review and meta-analysis with special emphasis on exercise parameters. Osteoporosis International, 31(8), 1427-1444.

Skrzypulec, V., Dąbrowska, J., & Drosdzol, A. (2010). The influence of physical activity level on climacteric symptoms in menopausal women. Climacteric, 13(4), 355-361.

Soares-Miranda, L., Siscovick, D. S., Psaty, B. M., Longstreth Jr, W., & Mozaffarian, D. (2016). Physical activity and risk of coronary heart disease and stroke in older adults: the cardiovascular health study. Circulation, 133(2), 147-155.

Soriano, L., González-Millán, C., Sáez, M. Á., Curbelo, R., & Carmona, L. (2020). Effect of an abdominal hypopressive technique programme on pelvic floor muscle tone and urinary incontinence in women: A randomised crossover trial. Physiotherapy, 108, 37-44.

Stein, A., Sauder, S. K., & Reale, J. (2019). The role of physical therapy in sexual health in men and women: evaluation and treatment. Sexual Medicine Reviews, 7(1), 46-56.

Sundh, D., Nilsson, M., Zoulakis, M., Pasco, C., Yilmaz, M., Kazakia, G. J., Hellgren, M., & Lorentzon, M. (2018). High-impact mechanical loading increases bone material strength in postmenopausal women—a 3-month intervention study. Journal of Bone and Mineral Research, 33(7), 1242-1251.

Sutar, R., Yadav, S., & Desai, G. (2016). Yoga intervention and functional pain syndromes: a selective review. International Review of Psychiatry, 28(3), 316-322.

Sweta, K., Godbole, A., Awasthi, H., & Pandey, U. (2018). Effect of mula bandha yoga in mild grade pelvic organ prolapse: A randomized controlled trial. International Journal of Yoga, 11(2), 116.

Tajiri, K., Huo, M., & Maruyama, H. (2014). Effects of co-contraction of both transverse abdominal muscle and pelvic floor muscle exercises for stress urinary incontinence: a randomized controlled trial. Journal of Physical Therapy Science, 26(8), 1161-1163.

Talasz, H., Kofler, M., Kalchschmid, E., Pretterklieber, M., & Lechleitner, M. (2010). Breathing with the pelvic floor? Correlation of pelvic floor muscle function and expiratory flows in healthy young nulliparous women. International Urogynecology Journal, 21(4), 475-481.

Talley, K. M., Wyman, J. F., Bronas, U., Olson-Kellogg, B. J., & McCarthy, T. C. (2017). Defeating urinary incontinence with exercise training: results of a pilot study in frail older women. Journal of the American Geriatrics Society, 65(6), 1321-1327.

Tan, M. N., Kartal, M., & Guldal, D. (2014). The effect of physical activity and body mass index on menopausal symptoms in Turkish women: a cross-sectional study in primary care. BMC women's health, 14(1), 1-9.

Tenfelde, S., & Janusek, L. W. (2014). Yoga: a biobehavioral approach to reduce symptom distress in women with urge urinary incontinence. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 20(10), 737-742.

Tenfelde, S., Logan, R., & Abernethy, M. (2014). Yoga for the pelvic floor. Beginnings, 34(1).

Teoman, N., Özcan, A., & Acar, B. (2004). The effect of exercise on physical fitness and quality of life in postmenopausal women. Maturitas, 47(1), 71-77.

Tharani, G., Dharshini, E., Rajalaxmi, V., Kamatchi, K., & Vaishnavi, G. (2018). To compare the effects of stretching exercise versus aerobic dance in primary dysmenorrhea among collegiates. Drug Invention Today, 10(Special Issue 1), 2844-2848.

Tibaek, S., & Dehlendorff, C. (2014). Pelvic floor muscle function in women with pelvic floor dysfunction. International Urogynecology Journal, 25(5), 663-669.

Tonini, G. (2002). Dysmenorrhea, endometriosis and premenstrual syndrome. Minerva Pediatrica, 54(6), 525-538.

Toprak, N., Sen, S., & Yigit, B. (2022). The role of diaphragmatic breathing exercise on urinary incontinence treatment: A pilot study. Journal of Bodywork and Movement Therapies, 29, 146-153.

Torelli, L., de Jarmy Di Bella, Z. I. K., Rodrigues, C. A., Stüpp, L., Girão, M. J. B. C., & Sartori, M. G. F. (2016). Effectiveness of adding voluntary pelvic floor muscle contraction to a Pilates exercise program: an assessor-masked randomized controlled trial. International Urogynecology Journal, 27(11), 1743-1752.

Tosun, Ö. Ç., Dayıcan, D. K., Keser, İ., Kurt, S., Yıldırım, M., & Tosun, G. (2022). Are clinically recommended pelvic floor muscle relaxation positions really efficient for muscle relaxation? International Urogynecology Journal, 1-10.

Tsakiridis, I., Bakaloudi, D. R., Oikonomidou, A. C., Dagklis, T., & Chourdakis, M. (2020). Exercise during pregnancy: a comparative review of guidelines. Journal of Perinatal Medicine, 48(6), 519-525.

Türkyılmaz, A. S. (2014). Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2013.

Vandenakker, C. B., & Glass, D. D. (2001). Menopause and aging with disability. Physical Medicine and Rehabilitation Clinics, 12(1), 133-151.

Vaziri, F., Hoseini, A., Kamali, F., Abdali, K., Hadianfard, M., & Sayadi, M. (2015). Comparing the effects of aerobic and stretching exercises on the intensity of primary dysmenorrhea in the students of universities of bushehr. Journal of Family & Reproductive Health, 9(1), 23.

Verbeek, M., & Hayward, L. (2019). Pelvic floor dysfunction and its effect on quality of sexual life. Sexual Medicine Reviews, 7(4), 559-564.

Vergeldt, T. F., Weemhoff, M., IntHout, J., & Kluivers, K. B. (2015). Risk factors for pelvic organ prolapse and its recurrence: a systematic review. International Urogynecology Journal, 26(11), 1559-1573.

Vesentini, G., El Dib, R., Righesso, L. A. R., Piculo, F., Marini, G., Ferraz, G. A. R., Calderon, I. d. M. P., Barbosa, A. M. P., & Rudge, M. V. C. (2019). Pelvic floor and abdominal muscle cocontraction in women with and without pelvic floor dysfunction: a systematic review and meta-analysis. Clinics, 74.

Virtuoso, J. F., Menezes, E. C., & Mazo, G. Z. (2019). Effect of weight training with pelvic floor muscle training in elderly women with urinary incontinence. Research Quarterly for Exercise and Sport, 90(2), 141-150.

Wallace, S. L., Miller, L. D., & Mishra, K. (2019). Pelvic floor physical therapy in the treatment of pelvic floor dysfunction in women. Current Opinion in Obstetrics and Gynecology, 31(6), 485-493.

Wang, T., Wen, Z., & Li, M. (2022). The effect of pelvic floor muscle training for women with pelvic organ prolapse: a meta-analysis. International Urogynecology Journal, 1-13.

Wang, Y., Shan, W., Li, Q., Yang, N., & Shan, W. (2017). Tai Chi exercise for the quality of life in a perimenopausal women organization: A systematic review. Worldviews on Evidence-Based Nursing, 14(4), 294-305.

Warburton, D. E., Katzmarzyk, P. T., Rhodes, R. E., & Shephard, R. J. (2007). Evidence-informed physical activity guidelines for Canadian adults. Applied Physiology, Nutrition, and Metabolism, 32(S2E), S16-S68.

Wieland, L. S., Shrestha, N., Lassi, Z. S., Panda, S., Chiaramonte, D., & Skoetz, N. (2019). Yoga for treating urinary incontinence in women. Cochrane Database of Systematic Reviews(2).

Wiklund, P., Alen, M., Munukka, E., Cheng, S. M., Yu, B., Pekkala, S., & Cheng, S. (2014). Metabolic response to 6-week aerobic exercise training and dieting in previously sedentary overweight and obese pre-menopausal women: a randomized trial. Journal of Sport and Health Science, 3(3), 217-224.

Willans, A. (2014). The role of pelvic floor muscle exercise in the treatment of female sexual dysfunction. J Assoc Chart Physiotherapists Women's Health, 115, 22-29.

Witkowski, S., & Serviente, C. (2018). Endothelial dysfunction and menopause: is exercise an effective countermeasure? Climacteric, 21(3), 267-275.

Woodley, S. J., Lawrenson, P., Boyle, R., Cody, J. D., Mørkved, S., Kernohan, A., & Hay-Smith, E. J. C. (2020). Pelvic floor muscle training for preventing and treating urinary and faecal incontinence in antenatal and postnatal women. Cochrane Database of Systematic Reviews(5).

Xi, H., He, Y., Niu, Y., Sui, X., Zhang, J., Zhu, R., Xu, H., Zhang, S., Li, Y., & Yuan, Y. (2021). Effect of combined aerobic and resistance exercise on blood pressure in postmenopausal women: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Experimental Gerontology, 155, 111560.

Yang, X., Li, H., Zhao, Q., Han, R., Xiang, Z., & Gao, L. (2022). Clinical practice guidelines that address physical activity and exercise during pregnancy: a systematic review. Journal of Midwifery & Women's Health, 67(1), 53-68.

Yu, P.-A., Hsu, W.-H., Hsu, W.-B., Kuo, L.-T., Lin, Z.-R., Shen, W.-J., & Hsu, R. W.-W. (2019). The effects of high impact exercise intervention on bone mineral density, physical fitness, and quality of life in postmenopausal women with osteopenia: A retrospective cohort study. Medicine, 98(11).

Zhang, J., Si, Q., & Li, J. (2017). Therapeutic effects of metformin and clomiphene in combination with lifestyle intervention on infertility in women with obese polycystic ovary syndrome. Pakistan Journal of Medical Sciences, 33(1), 8.

Zhao, L., Wu, H., Zhou, X., Wang, Q., Zhu, W., & Chen, J. (2012). Effects of progressive muscular relaxation training on anxiety, depression and quality of life of endometriosis patients under gonadotrophin-releasing hormone agonist therapy. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 162(2), 211-215.

Zoorob, D., & Anderson, S. (2019). Pelvic floor physical therapy and women's health. In Physical Therapy Effectiveness. IntechOpen.

3.5. SICAK UYGULAMALAR

Rabia Atilla, Özlem Kaplan

1. SICAK UYGULAMALARIN TANIMI VE AÇIKLAMASI

Sıcak uygulama, vücudun bir bölgesine veya bütününe vücut sıcaklığında lokal veya sistemik etki göstermesi için terapötik amaçla yapılan uygulamalardır (Kozier ve ark., 2013; Sağlam, 2021). Doku sıcaklığının artması ile sonuçlanan, sıcağın herhangi bir yöntemle tedavi amacıyla kullanılmasına termal terapi /termoterapi denilmektedir (Malanga ve ark., 2015). Hidroterapi veya hidropati ise suyun herhangi bir formunun (su, buz, buhar) terapötik amaçla, değişen sıcaklık, basınç, süre ve uygulama alanına göre vücuda internal ve eksternal olarak uygulandığı bir yöntemdir (Chowdhury ve ark., 2021). Sıcak uygulama yönteminde su teknik bir malzeme olarak kullanılırken hidroterapide suyun sıcaklık derecesi kullanılarak teknikler uygulanmaktadır. Öte yandan sıcak banyo/ duş, oturma banyosu uygulamaları her iki yöntem kapsamında da uygulanan tekniklerdir (Chowdhury ve ark., 2021; Kozier ve ark., 2013; Sağlam, 2021).

Sıcak uygulamalar vücut sıcaklığının yükseltilmesi, lokal ağrı, eklem sertliği veya inflamasyonun giderilmesi, yara iyileşmesinin desteklenmesi, yara debritmanının ve kaslarda gevşemenin sağlanması gibi amaçlarla kullanılan tamamlayıcı ve destekleyici, nonfarmakolojik bir tedavi yöntemidir (Rosdahi & Kowalski, 2015).

2. SICAK UYGULAMALARIN TARİHÇESİ

Antik Çağlardan bu yana pek çok hastalıkta sıcaklığın tedavi yöntemi olarak kullanılması çeşitli kültürlerde yaygındı. Öncelikle ısının kutsal bir anlamı vardı ve Güneş'in iyileştirici gücü ile ilişkilendirildi. Bu nedenle lokal olarak etkilenen insan vücudunun bölümlerinin veya tüm organizmanın tedavisinde kullanılmıştır (Gas, 2011). Bu amaçla milattan önce (MÖ) Mısırlı hekimler güneş ışınlarını tedavi için kullanmış, doğal kaplıcalardan gelen sıcak su ve kum (çamur banyoları), volkanik mağaralarda oluşan sıcak hava ve buhardan yararlanmışlardır (The History of Heat Therapy, 2022).

Yunan filozof Parmenides (MÖ 540-470), *"Bana ateş üretme gücü verin, tüm hastalıkları tedavi edeceğim."* diyerek hastalıkları tedavi etmede sıcaklığın önemine olan inancını belirtmiştir (Gas, 2011). MÖ 5. yüzyılda tıbbın babası

yöntemlerin etkinliğinin değerlendirildiği daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Ülkemizde sıcak uygulama yöntemine ilişkin yapılmış sınırlı sayıda çalışma bulunmakla birlikte yıllar içinde sayısının arttığı görülmektedir. Kadın sağlığına yönelik sıcak uygulamalar konusunda literatürdeki çalışmaların çoğunlukla doğum süreci üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kadının yaşam süreçlerini ilgilendiren diğer durum ve sağlık sorunlarına ilişkin sınırlı sayıdaki randomize kontrollü deneysel çalışmada, sıcak uygulamaların faydalı etki yarattığına ilişkin kanıt ve öneriler bulunmaktadır. Bu nedenle sıcak uygulama yöntemlerinin kadın sağlığındaki etkinliğini değerlendirebilmek için kanıt düzeyi yüksek daha fazla randomize kontrollü çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Çobanoğlu & Şendir, 2019). Hemşire ve ebelerin araştırmacı rolünü üstlenerek kadın sağlığını koruma ve iyileştirmeye yönelik sıcak uygulamaların etkinliğini araştıran çalışmalar yapmaları önemlidir. Ayrıca araştırmalardan elde edilen kanıt düzeyi yüksek sonuçların, klinik uygulamaya aktarılması, uygulamanın yaygınlaştırılması ve protokol geliştirilmesinde hemşire ve ebelere sorumluluklar düşmektedir (Odabaş ve ark., 2022).

KAYNAKLAR

Acavut, G. (2020). Doğum eyleminde uygulanan perineal masaj ve sıcak uygulamanın perineal travma, ağrı ve doğum konforuna etkisinin değerlendirilmesi (Tez no. 621131) [Doktora tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Yj0SCLuj4EeBhqaQsmlokQ&no=wvlW5AwCmOEjVO8G3MJ9fw

Açıkgöz, S. (2011). Sıcak ve soğuk uygulamalar. İçinde A. G. Perry & P. A. Potter (Eds), T. Atabek Aştı, & A. Karadağ (Çev eds), *Klinik uygulama becerileri ve yöntemleri* (pp: 1306-1328). Adana Nobel Kitabevi.

Altun, M. (2018). *Sporda sıcak ve soğuk uygulamalar*. (1.baskı, pp:11-39). Nobel Bilimsel Eserler.

Aydın, H. (2019). Jinekolojik cerrahi sonrası sakız çiğneme ve sıcak uygulamanın hastaların bağırsak fonksiyonlarına etkisinin karşılaştırılması. [Yükseklisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi. http://hdl.handle.net/11452/15388

Akbarzadeh, M., Nematollahi, A., Farahmand, M., & Amooee, S. (2018). The effect of two-staged warm compress on the pain duration of first and second labor stages and apgar score in prim gravida women: a randomized clinical trial. Journal of Caring Sciences, *7*(1), 21–26. https://doi.org/10.15171/jcs.2018.004

Akduman, A. T., Budur, O. Ç. (2016). Primer dismenorede tedavi yaklaşımları. Anadolu Kliniği, *21*(3): 235- 240.

Aughey, H., Jardine, J., Moitt, N., Fearon, K., Hawdon, J., Pasupathy, D., Urganci, I., NMPA Project Team, & Harris, T. (2021). Waterbirth: a national retrospective cohort study of factors associated with its use among women in England. BMC Pregnancy and Childbirth, *21*(1), 256. https://doi.org/10.1186/s12884-021-03724-6

American College of Obstetricians and Gynecologists' Committee on Practice Bulletins—Obstetrics (2016a). Practice bulletin no. 165: prevention and management of obstetric lacerations at vaginal delivery. Obstetrics and Gynecology, *128*(1), e1–e15. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000001523

American College of Obstetricians and Gynaecologist. (2016b). Committee opinion No. 679: immersion in water during labor and delivery. Obstetrics and Gynecology, *128*(5), e231–e236. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000001771

Amerikan Hemşire-Ebeler Koleji (2016). ACNM's Statement Regarding the New ACOG/AAP Water Birth Commitee Opinion. https://www.midwife.org/acnm-water-birth-statement

Atan, Ş.Ü., & Şirin, A. (2012). Prevention of nipple problems in primipara breastfeeding mothers: a pilot study. HealthMED, *6*(12): 4258-4266.

Atilla, R. (2019). Normal yolla doğum yapan kadınlarda sıcak duşun postpartum yorgunluk, duygudurum ve rahatlığa etkisi. [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=EZahLH8zfhBfd59A6T0RqQ&no=4uznbnViUFa1WoOTaeZxsg

Aughey, H., Jardine, J., Moitt, N., Fearon, K., Hawdon, J., Pasupathy, D., Urganci, I., NMPA Project Team, & Harris, T. (2021). Waterbirth: a national retrospective cohort study of factors associated with its use among women in England. BMC Pregnancy and Childbirth, *21*(1), 256. https://doi.org/10.1186/s12884-021-03724-6

Batten, M., Stevenson, E., Zimmermann, D., & Isaacs, C. (2017). Implementation of a hydrotherapy protocol to ımprove postpartum pain management. Journal of Midwifery & Women's Health, *62*(2), 210–214. https://doi.org/10.1111/jmwh.12580

Berman, A., Synder, S. J., Frandsen, G. (2016). *Koizer & Erb's Fundamentals of Nursing Concepts, Process, and Practices.* (10 th ed. p.856-864). Pearson.

Bulechek, G. M., Butcher, H. K., Dochterman, J.M., &Wagner, C. (Eds.). (2017). *Hemşirelik girişimleri sınıflaması (NIC).* (6th ed., p.336). Nobel Tıp Kitabevleri.

Burnett, M., & Lemyre, M. (2017). No. 345-primary dysmenorrhea consensus guideline. Journal of Obstetrics and Gynaecolgy Canada, *39*(7), 585–595, https://doi.org/10.1016/j.jogc.2016.12.023.

Burns, E., Feeley, C., Hall, P. J., & Vanderlaan, J. (2022). Systematic review and meta-analysis to examine intrapartum interventions, and maternal and neonatal outcomes following immersion in water during labour and waterbirth. British Medical Journal Open, *12*(7), e056517. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2021-056517

Chowdhury, R. S., Islam, M. D., Akter, K., Sarkar, M. A. S., Roy, T., & Rahman, S. M. T. (2021). Therapeutic aspects of hydrotherapy: a review. Bangladesh Journal of Medicine, *32*(2): 138-141. https://doi.org/10.3329/bjm.v32i2.53791

Cooper, M., & Warland, J. (2019). What are the benefits? Are they concerned? Women's experiences of water immersion for labor and birth. Midwifery, 79, 102541. https://doi.org/10.1016/j.midw.2019.102541

Çalışkan, N. (2014). Sıcak-soğuk uygulamalar. İçinde T. Atabek Aştı, & A. Karadağ (Eds), *Hemşirelik esasları hemşirelik bilimi ve sanatı.* (2. cilt, pp.670-690). Akademi Yayınevi.

Çobanoğlu, A., & Şendir, M. (2019). Evidence-based practices in episiotomy care. Florence Nightingale Journal of Nursing, *27*(1), 48-62. https://doi.org/10.26650/FNJN345977

Demirel, G., & Çakır, F. (2020). Heat, cold applications and women's health. In P.M. Chernopolski, N. L. Shapekova, B. Ak, B. Sançar (Eds). Advances health sciences research (pp. 243-256). ST Kliment Ohridski University Press.

Elmas, G. (2019). Epizyotomi uygulanan lohusalarda perineal sıcak ve soğuk uygulamanın ağrı düzeylerine etkisinin incelenmesi, (Tez no. 538790) [Yükseklisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. YÖK tez merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=aHdLyWCvH4kY95sMdV5WCw&no=mz0tYAcubzGyFdyLVBWS3w

Elmoniem, S. O., Abd-Elhakam, E. M., & Aliem, R. S. (2020). Effect of heat application versus stretching exercises on relieving discomforts of primary dysmenorrhea among university student girls. IOSR Journal of Nursing and Health Science, *9*(4), 20-32.

Elkin, M. K., Perry, A. G., & Potter, P. A. (Eds.). (2008). *Nursing interventions and clinical skills*. (4.th ed.,) St. Louis, Mosby.

Feeley, C., Cooper, M., & Burns, E. (2021). A systematic meta-thematic synthesis to examine the views and experiences of women following water immersion during labour and waterbirth. Journal of Advanced Nursing, *77*(7), 2942–2956. https://doi.org/10.1111/jan.14720

Gaheen, M. A., & Abo-Hatab, T. A. S. (2021). Effect of utilizing perineal massage, warm compresses and hands on techniques during the second stage of labor on perineal outcomes. Tanta Scientific Nursing Journal, *23*(4), 36-60.

Gas, P. (2011). Essential facts on the history of hyperthermia and their connections with electromedicine. Przegląd Elektrotechnıczny, 87.37-40. https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1710/1710.00652.pdf

Gianfaldoni, S., Tchernev, G., Wollina, U., Roccia, M. G., Fioranelli, M., Gianfaldoni, R., & Lotti, T. (2017). History of the baths and thermal medicine. Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences, *5*(4), 566–568. https://doi.org/10.3889/oamjms.2017.126

Göriş, S. (2015). Sıcak uygulamalar. İçinde M. Başer, & S. Taşçı (Eds), *Kanıta dayalı rehberleriyle tamamlayıcı ve destekleyici uygulamalar* (pp:131-136). Akademisyen Kitabevi.

Health South Eastern Sydney Local Health District. (2021, Kasım). Application of Heat or Cold Therapy https://www.seslhd.health.nsw.gov.au/sites/default/files/documents/SESLHDGL%20073%20-%20Application%20of%20Heat%20or%20Cold%20Therapy.pdf

Huyck, A., & Broderick, K. (2013). Hydrotherapy. In: J. E. Pizzorno, M. T. Murray (Eds), *Textbook of Natural Medicine* (4th ed., pp.327-337). Elsevier Inc.

Jafarimanesh, H., Vakilian, K., Mobasseri, S. (2020). Effects of warm and cold footbath on sleep quality in pregnant women with restless legs syndrome. The Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility, *23*(6), 51-60. https://doi.org/10.22038/ijogi.2020.16880

Jo, J., & Lee, S. H. (2018). Heat therapy for primary dysmenorrhea: A systematic review and meta-analysis of its effects on pain relief and quality of life. Scientific Reports, *8*(1), 16252. https://doi.org/10.1038/s41598-018-34303-z

Kaplan, Ö., & Başer, M. (2020). Huzursuz bacak sendromu olan gebelerde sıcak su uygulamasının etkisi: randomize kontrollü çalışma. 6. International Gevher Nesibe Health Sciences Conference, Kayseri, 5-6.

Karaca, B. R., & Vural, P. I. (2022). The effect of hot application on post-cesarean section acute pain and postpartum comfort: a randomized controlled trial. TOGÜ Sağlık Bilimleri Dergisi, *2*(1):51-64.

Karaçam, Z., & Sağlık, M. (2018). Breastfeeding problems and interventions performed on problems: systematic review based on studies made in Turkey. Turk Pediatri Arşivi, *53*(3), 134–148. https://doi.org/10.5152/TurkPediatriArs.2018.6350

Kaur, J., Sheoran, P., Kaur, S., & Sarin, J. (2020). Effectiveness of warm compression on lumbosacral region in terms of labour pain ıntensity and labour outcomes among nulliparous: an ınterventional study. Journal of Caring Sciences, *9*(1), 9–12. https://doi.org/10.34172/jcs.2020.002

Odabaş, R. K., Sökmen, Y., & Taşpınar, A. (2022). Türkiye'de emzirme sürecinde uygulanan nonfarmakolojik yöntemler ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, *15*(1), 56-67. https://doi.org/10.46483/deuhfed.942281

Ketsuwan, S., Baiya, N., Paritakul, P., Laosooksathit, W., & Puapornpong, P. (2018). Effect of herbal compresses for maternal breast engorgement at postpartum: a randomized controlled trial. Breastfeeding Medicine: The Official Journal of the Academy Of Breastfeeding Medicine, *13*(5), 361–365. https://doi.org/10.1089/bfm.2018.0032

Khosravan, S., Mohammadzadeh-Moghadam, H., Mohammadzadeh, F., Fadafen, S. A., & Gholami, M. (2017). The effect of hollyhock (althaea officinalis l) leaf compresses combined with warm and cold compress on breast engorgement in lactating women: a randomized clinical trial. Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine, *22*(1), 25–30. https://doi.org/10.1177/2156587215617106

Kozier, B., Erb, G., Berman, A., Snyder, JŞ., Frandsen, G., Buck, M., Ferguson, L., Yiu, L., & Stamler, LL. (2013). Skin integrity and wound care. In: K. LeBlanc (ed), Fundamentals of Canadian nursing concepts, process, and practice (4th ed., pp. 961-965). Pearson Canada Inc.

Kubeczková, L., Kučerová Daňková, J., Prašivková, P., Gelnar, M., Mrózek, M., Wiecek, P., Janíček, D., Heczko, D., Canibal, H., Blachut, V., Otevřel, P., & Vrána, T. (2021). In water or on land? Evaluation of perinatal and neonatal outcomes of water births in low-risk women. Ceska Gynekologie, *86*(5), 311–317. https://doi.org/10.48095/cccg2021311

Kumari, R. (2019). Effectiveness of green cabbage leaves (GCL) vs hot water bag (HWB) application on breast engorgement in postnatal mothers. International Journal of Nursing Education, *11*(3), 39-44. https://doi.org/10.37506/ijone.v11i3.4179

Küçükkelepçe, D. Ş., Damsarsan, S. & Gölbaşı, Z. (2022a). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin dismenore ile baş etmede kullandığı geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının belirlenmesi. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, *12*(2), 375-381. https://doi.org/10.31020/mutftd.1073195

Küçükkelepçe, D. Ş., Duman, F. M. & Gölbaşı, Z. (2022b). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin premenstrual sendrom ile baş etmede kullandığı geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının belirlenmesi. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, *12*(1), 116-124. https://doi.org/10.31020/mutftd.984778.

Lamadah, S. M., Ahmed, A. H., Kandeel, H. A., & Tayel, A. A. (2021). Effect of lukewarm water compresses versus cold gel packs on breast engorgement among puerperal women. Assiut Scientific Nursing Journal, *9*(27), 41-51. https://doi.org/10.21608/asnj.2022.106384.1266

Linhares, G. M., Machado, A. V., & Malachias, M. (2020). Hydrotherapy reduces arterial stiffness in pregnant women with chronic hypertension. a hidroterapia reduz a rigidez arterial em gestantes hipertensas crônicas. Arquivos Brasileiros de Cardiologia, *114*(4), 647–654. https://doi.org/10.36660/abc.20190055

Mahendravarman, P., Selvi, S., Soni, C., Ekka, G., Sahu, K. J., Markam, J., Sahu, J., Sheel, V., & Dash, B.M. (2019). Evaluate the effectiveness of hot water application on the levels of dysmenorrhea among the girls at chhattisgarh. Ecronicon Gynaecology, *8*(11), 50-55.

Mascarenhas, V. H. A., Lima, T. R., Silva, F. M. D., Negreiros, F. S., Santos, J. D. M., Moura, M. P., Gouveia, M. T. O., & Jorge, H. M. F. (2019). Scientific evidence on non-pharmacological methods for relief of labor pain. Acta Paulista de Enfermagem., *32*(3), 350-357. https://doi.org/10.1590/1982-0194201900048

Malanga, G. A., Yan, N., & Stark., J. (2015). Mechanisms and efficacy of heat and cold therapies for musculoskeletal injury. Postgraduate Medicine, *127*(1), 57–65. https://doi.org/10.1080/00325481.2015.992719

Modoor, S., Fouly, H., & Rawas, H. (2021). The effect of warm compresses on perineal tear and pain intensity during the second stage of labor: a randomized controlled trial. Belitung Nursing Journal; *7*(3), 210-218. https://doi.org/10.33546/bnj.1452

Monazzami, M., Yousefzadeh, S., Rakhshandeh, H., & Esmaily, H. (2021). Comparing the effects of hot compress and hot ginger compress on pain associated with breast engorgement. Nursing and Midwifery Studies, *10*(2), 73-78. https://doi.org/10.4103/nms.nms_24_20

Nadler, S. F., Weingand, K., & Kruse, R. J. (2004). The physiologic basis and clinical applications of cryotherapy and thermotherapy for the pain practitioner. Pain Physician, *7*(3), 395–399.

Papaioannou, T. G., Karamanou, M., Protogerou, A. D., & Tousoulis, D. (2016). Heat therapy: an ancient concept re-examined in the era of advanced biomedical technologies. The Journal of Physiology, *594*(23), 7141–7142. https://doi.org/10.1113/JP273136

Potter, A. P., Perry, A. G., Stockert, A. P., Hall, A. M., & Ostendorf, R.W. (2017). *Fundamentals of Nursing*. (9th ed.). Elsevier.

Potur, D. C., & Kömürcü, N. (2014). The effects of local low-dose heat application on dysmenorrhea. Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology, *27*(4), 216–221. https://doi.org/10.1016/j.jpag.2013.11.003

Rathava, U., & Kumary, T. V. (2021). Effectiveness of chilled cabbage leaves versus hot application on breast engorgement among postnatal mothers in selected hospitals of vadodara, gujarat, India. Journal of Pharmaceutical Research International, *33*(59B), 292-301. https://doi.org/10.9734/jpri/2021/v33i59B34383

Rennie, S., & Michlovitz, S. L. (2011). Therapeutic Heat. In S. L. Michlovitz, J. W. Bellew, & T. P. Nolan (eds). *Modalities for Therapeutic Intervention* (pp. 61-81.). F. A. Davis Company.

Resmî Gazete. (2014, 27 Ekim). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. Sayı:29158 https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20164&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Resmî Gazete. (2010, 8 Nisan). Hemşirelik yönetmeliği. Sayı: 27515. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://nphemsirelik.com/assets/uploads/file/NPistanbul-hemsirelik-yasasi.pdf

Roper, J. C., Amber, N., Wan, O., Sultan, A. H., & Thakar, R. (2020). Review of available national guidelines for obstetric anal sphincter injury. International Urogynecology Journal, *31*(11), 2247–2259. https://doi.org/10.1007/s00192-020-04464-5.

Rosdahi, C. B., & Kowals, M. T. (Eds). (2015). Texbook of basic nursing (9nd ed pp,693-703). Lippincott Williams&Wilkins.

Sağlam, Z. (2021). Sıcak ve soğuk uygulamalar. İçinde Z. Koç (Ed), *Ebelik esasları klinik beceri ve uygulamaları* (1. Basım, pp.823-47). Nobel Akademik Yayıncılık.

Strax, T.E., Grabois, M., Gonzales, P., Escaldi, S. V., Reyna, M., & Cuccurullo, S.J. (2014). Physical Modalities. In: S.R. Cuccurullo (Ed.). Physical medicine and rehabilitation board review, (3rd ed. pp. 621-630). Springer Publishing Company.

Süt, H. K., Küçükkaya, B., Arslan, E. (2019). Primer dismenore ağrısında tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemleri kullanımı. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, *6*(4):322-327. https://doi.org/10.34087/cbusbed.568502

Szekeres, M., MacDermid, J. C., Birmingham, T., Grewal, R., & Lalone, E. (2017). The effect of therapeutic whirlpool and hot packs on hand volume during rehabilitation after distal radius fracture: a blinded randomized controlled trial. Hand (New York, N.Y.), 12(3), 265–271. https://doi.org/10.1177/1558944716661992

Taşkın, A., & Ergin, A. (2022). Effect of hot shower application on pain anxiety and comfort in the first stage of labor: A randomized controlled study. Health Care for Women International, *43*(5), 431–447. https://doi.org/10.1080/07399332.2021.1925282

The history of heat therapy. (2022, 24 Temmuz). https://thesoothingeffect.com/who-invented-the-heating-pad-the-history-of-heat-therapy/

Thornton, J. G., & Dahlen, H. G. (2020). The UK Obstetric Anal Sphincter Injury (OASI) Care Bundle: A critical review. Midwifery, 90, 102801. https://doi.org/10.1016/j.midw.2020.102801

Tortumluoğlu, G., & Pasinlioğlu, T. (2003). Klimakterik yakınması olan kadınların alternatif tedavi yöntemlerini uygulama durumları. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, *6*(3), 64- 76.

Turan, E. A. (2020). Sıcak su ayak banyosunun sezaryen sonrası gaz çıkışı ve ağrıya etkisi. [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi. http://hdl.handle.net/11616/18214

Türkmen, H., & Oran, N. T. (2019). Sıcak uygulamanın doğum ağrısına etkisi: sistematik derleme. Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, *16*(3):225-233. https://doi.org/10.5222/KUHEAD.2019.225

Türkmen, H., & Oran, N. T. (2021). Massage and heat application on labor pain and comfort: A quasi-randomized controlled experimental study. Explore, *17*(5), 438–445. https://doi.org/10.1016/j.explore.2020.08.002

Türkmen, H., Çetinkaya, S., Apay, E., Karamüftüoğlu, D., & Kılıç, H. (2021). The effect of perineal warm application on perineal pain, perineal ıntegrity, and postpartum comfort in the second stage of labor: randomized clinical trial. Complementary Medicine Research, *28*(1), 23–30. https://doi.org/10.1159/000507605

Varışoğlu, Y., & Ünlü, G. (2020). Türkiye'deki tezlerde doğum ağrısının yönetiminde kullanılan nonfarmakolojik yöntemlerin incelenmesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, *23*(1): 45-52. https://doi.org/10.17049/ataunihem.503312.

Velasco, L. T., Jaime, S. C., Liria, C. R., G., Ras, N. M., & Domingo, M. P. (2019) An elastic two-pocket pelvic belt for the application of local lumbo-pelvic heat in labour. Gynecology & Obstetrics, *9*(12):515.

Wright, A., Nassar, A. H., Visser, G., Ramasauskaite, D., Theron, G., & FIGO Safe Motherhood and Newborn Health Committee (2021). FIGO good clinical practice paper: management of the second stage of labor. International Journal of Gynaecology And Obstetrics: the Official Organ of the International Federation of Gynaecology and Obstetrics, *152*(2), 172–181. https://doi.org/10.1002/ijgo.13552 .

Yang, H. L., Chen, X. P., Lee, K. C., Fang, F. F., & Chao, Y. F. (2010). The effects of warm-water footbath on relieving fatigue and insomnia of the gynecologic cancer patients on chemotherapy. Cancer Nursing, *33*(6), 454–460. https://doi.org/10.1097/NCC.0b013e3181d761c1 .

Yıldırım, D., & Akman, Ö. (2019). Tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin hemşirelik öğrencilerinin tamamlayıcı ve alternatif tıbba karşı tutumlarına ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisi. Kocaeli Medical Journal, *8*(3),55-61.

Yılmaz, T., Nuraliyeva, Z., & Dinç, H. (2020). Genç kadınların dismenore ile baş etme yöntemleri. Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi, *6*(2):294-9. https://doi.org/10.5222/jaren.2020.4834

Zagloul, M. C., Naser, E.G., & Hassan, H. E. (2020). Influence of hot compresses versus cabbage leaves on engorged breast in early puerperium. International Journal of Security and Networks, *5*(2), 7-14. https://doi.org/10.20849/ijsn.v5i2.740

Zhu, Y., Wang, F., Zhou, J., Gu, S., Gong, L., Lin, Y., Hu, X., Wang, W., Zhang, A., Ma, D., Hu, C., Wu, Y., Guo, L., Chen, L., Cen, L., He, Y., Cai, Y., Wang, E., Chen, H., Jin, J., … Qu, F. (2022). Effect of acupoint hot compress on postpartum urinary retention after vaginal delivery: a randomized clinical trial. JAMA network open, 5(5), e2213261. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2022.13261

3.6. SOĞUK UYGULAMALAR

Özlem Kaplan, Rabia Atilla

1. SOĞUK UYGULAMALARIN TANIMI VE AÇIKLAMASI

Soğuk uygulama vücudun ısısını düşürmek amacıyla veya terapötik amaçla dokudaki ısı değişikliklerine bağlı olarak çeşitli vücut bölgelerinde sistematik ya da lokal etki göstermesi amacıyla yapılan uygulamalardır (Kozier ve ark., 2013). Soğuğun tedavi amacıyla kullanılmasına kriyoterapi denilmektedir (Lubkowska, 2012). Soğuk banyo/duş, oturma banyosu hem soğuk uygulamalar hem de hidroterapi yöntemlerinde uygulanan ortak tekniklerdir. Soğuk uygulamalarda su bir araç olarak kullanılırken, hidroterapide suyun derecesine göre yöntem farklılık göstermektedir (Chowdhury ve ark., 2021; Kozier ve ark., 2013; Sağlam, 2021).

Soğuk uygulamalar vücut ısısını düşürme, ağrıyı giderme, kangren ve ödemi önleme, inflamasyonu ve kanamayı azaltma, analjezik etki sağlama gibi amaçlarla kullanılan tamamlayıcı ve destekleyici, nonfarmakolojik bir tedavi yöntemidir (Erek Sabuncu, 2015; Hlaváčová ve ark., 2014; Kazan, 2021; Kozier ve ark., 2013).

2. SOĞUK UYGULAMALARIN TARİHÇESİ

Soğuk uygulamalar terapötik bir ajan olarak yüzyıllar boyunca insanlar tarafından sağlığı geliştirme veya iyileşme amacıyla kullanılmıştır (Tablo 1). Bilinen en eski tıbbi metin olan ve milattan önce (MÖ) 3500'lü yıllarda ortaya çıktığı düşünülen Edwin Smith Papirüsü'nde soğuğun terapi olarak kullanımına ilişkin çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Örneğin Papirüste, "memede çıkan bir apse" için "serin uygulamalar" yapıldığı belirtilmektedir (Internet Archive, 2019).

KAYNAKLAR

Aciksoz, S., Akyuz, A., & Tunay, S. (2017). The effect of self-administered superficial local hot and cold application methods on pain, functional status and quality of life in primary knee osteoarthritis patients. Journal of Clinical Nursing, *26*(23-24), 5179-5190. https://doi.org/10.1111/jocn.14070

Al-Battawi, J. I., Mahmoud, N. M., & Essa, R. M. (2017). Effect of ice pack application on pain intensity during active phase of the first stage of labor among primiparaous. Journal of Nursing Education and Practice, *8*(2), 35. https://doi.org/10.5430/jnep.v8n2p35

Beleza, A. C. S., Ferreira, C. H. J., Driusso, P., Dos Santos, C. B., & Nakano, A. M. S. (2017). Effect of cryotherapy on relief of perineal pain after vaginal childbirth with episiotomy: A randomized and controlled clinical trial. Physiotherapy, *103*(4), 453-458. https://doi.org/10.1016/j.physio.2016.03.003

Berman, A., Synder, S. J., Frandsen, G. (2016). *Koizer & Erb's Fundamentals of Nursing Concepts, Process, and Practices.* (10 th ed. p.856-864). Pearson.

Bulechek, G. M., Butcher, H. K., Dochterman, J.M., & Wagner, C. (Eds.). (2017). *Hemşirelik girişimleri sınıflaması* (NIC). (6th ed., p.336). Nobel Tıp Kitabevleri.

Chaowalit, M., Pongrojpaw, D., Chanthasenanont, A., Pattaraarcharchai, J., Bhamarapravatana, K., & Suwannarurk, K. (2020). Cold therapy for pain relief in postoperative cesarean section: Randomized controlled trial. Journal of the Medical Association of Thailand, *103*(3), 43.

Chowdhury, RS., Islam, MD., Akter, K., Sarkar, MAS., Roy, T., Rahman, SMT. (2021). Therapeutic Aspects of Hydrotherapy: A Review. Bangladesh Journal of Medicine, 32: 138-141. https://doi.org/10.3329/bjm.v32i2.53791

Cooper, S. M., & Dawber, R. P. R. (2001). The history of cryosurgery. Journal of the Royal Society of Medicine, *94*(4), 196-201. https://doi.org/10.1177/014107680109400416

Çil, M. (2022). Okul çağı çocuklarda (7-12 yaş) kan örneği alma işlemi öncesinde kuru sıcak ve kuru soğuk uygulamanın ağrı, anksiyete ve korku düzeylerine etkisi: Randomize kontrollü çalışma, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sağlık Bilimleri Üniversitesi.

Korkut Bayındır, S., (2014).Perkütan koroner girişim yapılan hastalarda femoral bölgeye buz torbası uygulamanın ağrı üzerine etkisi, [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Çürük, N.,G. (2015). Soğuk Uygulamalar. İçinde: M., Başer, & S., Taşçı (Eds.), Kanıta dayalı rehberleriyle tamamlayıcı ve destekleyici uygulamalar (pp. 137-142).

East, C. E., Dorward, E. D., Whale, R. E., & Liu, J. (2020). Local cooling for relieving pain from perineal trauma sustained during childbirth. Cochrane Database of Systematic Reviews, *10.* https://doi.org/10.1002/14651858.CD006304.pub4

Edelstein, L. (1939). The genuine works of Hippocrates. Bulletin of the History of Medicine, *7*(2), 236-248.

El-Saidy, T. M. K., Aboushady, R. M. N., & Soliman, H. F. A. (2018). Effect of applying crushed ice gel pads on episiotomy pain and wound healing among postpartum primiparous women. International Journal of Nursing Didactics, *8*(07), 19-29. https://doi.org/10.15520/ijnd.v8i07.2223

Erek, Kazan, E. (2021). Sıcak ve soğuk uygulamalar. İçinde: M., Kara, Kaşıkçı, & E., Akın (Eds.), Temel hemşirelik esaslar, kavramlar, ilkeler, uygulamalar (1st ed., pp. 492-515).

Francisco, A. A., De Oliveira, S. M. J. V., Steen, M., Nobre, M. R. C., & De Souza, E. V. (2018). Ice pack induced perineal analgesia after spontaneous vaginal birth: Randomized controlled trial. Women and Birth, *31*(5), 334-340. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2017.12.011

Freiman, A. (2005). History of cryotherapy. Dermatology Online Journal, *11*(2): 9.

Girsang, B. M., & Elfira, E. (2021). How a cold sitz bath versus ınfrared therapy can remove the pain of postpartum perineal wounds. Jurnal Keperawatan Soedirman, *16*(1).

Hassan, H., Gamel, W., Hassanine, S., & Sheha, E. (2020). Fenugreek seed poultice versus cold cabbage leaves compresses for relieving breast engorgement: An interventional comparative study. Journal of Nursing Education and Practice, *10*(5), 82-99. https://doi.org/10.5430/jnep.v10n5p82

Hlaváčová, M., Jirkovský, D., Nikodemová H., & Tomová, Š. (2014) Hot and cold therapy. In Nursing procedures and interventions (1st ed., pp. 91-100).

Hylton, J., Milton, S., & Sima, A. (2018). Cold compress for pain associated with intrauterine device insertion: A randomized controlled trial. Obstetrics & Gynecology, *131*, 76. https://doi.org/10.1097/01.AOG.0000533355.56245.02

Internet Archive, (2019, July 6). The Edwin Smith surgical papyrus volume III. https://archive.org/details/theedwinsmithsurgicalpapyrusvolumeiii/page/n427/mode/2up?view=theater

Jafarimanesh, H., Vakilian, K., Mobasseri, S. (2020). Thermo-therapy and cryotherapy to decrease the symptoms of restless leg syndrome during the pregnancy: A randomized clinical trial. Complementary Therapies in Medicine, 50, 102409. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2020.102409

Johnson, J. M., Minson, C. T., & Kellogg Jr, D. L. (2011). Cutaneous vasodilator and vasoconstrictor mechanisms in temperature regulation. Comprehensive Physiology, *4*(1), 33-89. https://doi.org/10.1002/cphy.c130015

Juartika, W., (2022). The effect of drinking cold water on nausea and vomiting among patient with post-chemotherapy breast cancer. The Journal of Palembang Nursing Studies, *1*(3), 74-85. https://doi.org/10.55048/jpns.v1i3.15

Kalaivani, L. (2021). A study to evaluate the effectiveness of sitz bath on episiotomy wound healing among postnatal mothers in Aravindan Hospital at Coimbatore. International Journal of Nursing Education and Research, *9*(3), 281-286. https://doi.org/10.52711/2454-2660.2021.00066

Kaplan, A., & Kaplan, Ö. (2022). İlaç uygulamaları ve kan alma işlemi sırasında tamamlayıcı terapiler ve destekleyici bakım uygulamalarını kullanan hemşirelik tezlerinin incelenmesi. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, *5*(1), 84-92. https://doi.org/10.38108/ouhcd.954519

Kaplan, Ö. (2022). Huzursuz bacak sendromu olan gebelere yapılan sıcak ve soğuk su uygulamasının gebelerin yakınmalarına ve uyku kalitesine etkisi, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Kazan, E., E. (2011). Soğuk uygulamalar ve hemşirelik bakımı. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, *18* (1), 73-82.

Khosravan, S., Mohammadzadeh-Moghadam, H., Mohammadzadeh, F., Fadafen, S. A., & Gholami, M. (2017). The effect of hollyhock (althaea officinalis L) leaf compresses combined with warm and cold compress on breast engorgement in lactating women: A randomized clinical trial. Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine, 22(1), 25–30. https://doi.org/10.1177/2156587215617106

Kim H, Kim J, Ju HJ, Jang BJ, Wang TK, & Kim YI. (2020). Effect of forest therapy for menopausal women with ınsomnia. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2020; *17*(18):6548. https://doi.org/10.3390/ijerph17186548

Kozier, B., Erb, G., Berman, A., Snyder, J. Ş., Frandsen, G., Buck, M., Ferguson, L., Yiu, L., & Stamler. L. L. (2013). Fundamentals of Canadian nursing concepts, process, and practice. In K., LeBlanc (Eds.), Skin integrity and wound care. (4th ed., pp. 961-965).

Kök, G., Erdoğan, E. N., Söylemez, E. B., & Güvenç, G. (2020). Histerektomi olan hastanın fonksiyonel sağlık örüntülerine göre hemşirelik bakımı: Olgu sunumu. Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, *11*(2), 273-278.

Kurt, G., & Arslan, H. (2020). Kadınların menopoz döneminde yaşadıkları sağlık sorunları ve baş etme yöntemleri. Cukurova Medical Journal, *45*(3), 910-920. https://doi.org /10.17826/cumj.694473

Lamadah, S., Ahmed, A., Kandeel, H., Tayel, A. (2021). Effect of lukewarm water compresses versus cold gel packs on breast engorgement among puerperal women. Assiut Scientific Nursing Journal, *9*(27), 41-51. https://doi.org/10.21608/asnj.2022.106384.1266

Lubkowska, A. (2012). Cryotherapy: Physiological considerations and applications to physical therapy. Physical Therapy Perspectives in the 21st Century-Challenges and Possibilities (InTech), 155-177.

Metz, L., Isacco, L., Beaulieu, K., Fearnbach, S. N., Pereira, B., Thivel, D., & Duclos, M. (2021). Cold-water effects on energy balance in healthy women during aqua-cycling. International Journal of Sport Nutrition and Exercise Metabolism, *31*(3), 236-243. https://doi.org/10.1123/ijsnem.2020-0177

Miller, K. K., Gorcey, L., & McLellan, B. N. (2014). Chemotherapy-induced hand-foot syndrome and nail changes: A review of clinical presentation, etiology, pathogenesis, and management. Journal of the American Academy of Dermatology, *71*(4), 787-794. https://doi.org/10.1016/j.jaad.2014.03.019

Mirzaee, F., Hasaroeih, F.E., Mirzaee, M., & Ghazanfarpour, M. (2021). Comparing the effect of acupressure with or without ice in LI-4 point on labour pain and anxiety levels during labour: A randomised controlled trial. Journal of Obstetrics and Gynaecology, *41*(3), 395-400. https://doi.org/10.1080/01443615.2020

Morais, Í., Lemos, A., Katz, L., Melo, L. F. R. D., Maciel, M. M., & Amorim, M. M. R. D. (2016). Perineal pain management with cryotherapy after vaginal delivery: A randomized clinical trial. Revista Brasileira de Ginecologia e Obstetricia, 38, 325-332. https://doi.org/10.1055/s-0036-1584941

Mustafa, S., Zeenat, F., & Riaz, S. (2021). Sitz bath (abzan) and its role in management of gynaecological disorders. Journal of Integrated Community Health, *10*(2), 27-30. https://doi.org/10.24321/2319.9113.202110

Nappi, R. E., Kroll, R., Siddiqui, E., Stoykova, B., Rea, C., Gemmen, E., & Schultz, N. M. (2021). Global cross-sectional survey of women with vasomotor symptoms associated with menopause: Prevalence and quality of life burden. Menopause, *28*(8), 875. https://doi.org/10.1097/GME.0000000000001793

Ortiz, M., Stange, R., Kundt, G., Doeren, M., & Uehleke, B. (2008). Kneipp hydrotherapy for menopausal symptoms-Results of a pilot study. European Journal of Integrative Medicine, *11*, 39. https://doi.org/10.1111/j.2042-7166.2006.tb04770.x

Ozkaya, M., & Korukcu, O. (2022). Effect of cold cabbage leaf application on breast engorgement and pain in the postpartum period: A systematic review and meta-analysis. Health Care for Women International, 1-17. https://doi.org/10.1080/07399332.2022.2090567

Rathava, U., & Kumary, T. V. (2021). Effectiveness of chilled cabbage leaves versus hot application on breast engorgement among postnatal mothers in selected hospitals of vadodara, gujarat, India. Journal of Pharmaceutical Research International, *33*(59), 292-301. https://doi.org/10.9734/jpri/2021/v33i59B34383

Resmî Gazete. (2010, 8 Nisan). Hemşirelik Yönetmeliği. Sayı: 27515. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://nphemsirelik.com/assets/uploads/file/NPistanbul-hemsirelik-yasasi.pdf

Resmî Gazete. (2014, 27 Ekim). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. Sayı: 29158 https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20164&MevzuatTur=7&MevzuatTertip

Sabuncu, N., Ecevit, Alpar, Ş., Karabacak, Ü., Gülseven, Karabacak, B., Şenturan, L., Orak, N., & Oksay, Şahin, A. (Eds.). (2015). *Hemşirelik esasları temel beceri rehberi*. İstanbul Tıp Kitapevi, 37-42.

Sağlam, Z. (2021). Sıcak ve Soğuk Uygulamalar. İçinde: *Ebelik Esasları Klinik Beceri ve Uygulamaları*. Z., Koç (eds). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 823-847.

Scheller, T. F., & Abramson, D. (2019). Cool therapy to reduce menopausal symptoms. Obstetrics & Gynecology, *133*, 145-146. https://doi.org/10.1097/01.AOG.0000559291.21447.90

Senol, D. K., & Aslan, E. (2017). The effects of cold application to the perineum on pain relief after vaginal birth. Asian Nursing Research, *11*(4), 276-282. https://doi.org/10.1016/j.anr.2017.11.001

Senol, D. K., & Aslan, E. (2017). The effects of cold application to the perineum on pain relief after vaginal birth. Asian Nursing Research, *11*(4), 276-282. https://doi.org/10.1016/j.anr.2017.11.001

Shamekh, A. H., Hassan, N. Z., Rashwan, Z. I., & Fathalla, N. F. (2022). Effect of stretching exercises versus thermotherapy on restless legs syndrome symptoms, pain, and quality of sleep among pregnant women. International Journal of Health Sciences, *6*(S6), 11204-11220. https://doi.org/10.53730/ijhs.v6nS6.13109

Shin, Y. S., Kim, H. J., An, J. W., & Lee, Y. Y. (2018). Development of evidence-based nursing practice guidelines for cold application in adult care. Korean Journal of Adult Nursing, *30*(3), 325-345. https://doi.org/10.7475/kjan.2018.30.3.325

Shirvani, M. A., & Ganji, J. (2014). The influence of cold pack on labour pain relief and birth outcomes: A randomised controlled trial. Journal of Clinical Nursing, *23*(17-18), 2473-2480. https://doi.org/10.1111/jocn.12413

Siripanthong, P., Wuttikonsammakit, P., & Chamnan, P. (2020). Efficacy of cold gel pack in reducing postoperative pain in cesarean delivery at sanpasitthiprasong hospital: Randomized controlled trial. Thai Journal of Obstetrics and Gynaecology, 30(1), 15-24. https://doi.org/10.14456/tjog.2022.3

Solomon, R. J., & Ahitha, V. (2019). Effectiveness of cold application on episiotomy pain among postnatal mothers in selected hospitals at kanyakumari district. Asian Journal of Nursing Education and Research, *9*(2), 188-192. https://doi.org/10.5958/2349-2996.2019.00039.9

Song, S. S., & Lyden, P. D. (2012). Overview of therapeutic hypothermia. Current Treatment Options in Neurology, *14*(6), 541-548. https://doi.org/10.1007/s11940-012-0201-x

Suwannalert, P., Chanthasenanont, A., & Pongrojpaw, D. (2021). Effect of applying cold gel pack on reduction of postoperative pain in cesarean section, low midline skin incision: A randomized controlled trial. Journal of Obstetrics and Gynaecology Research, *47*(8), 2653-2658. https://doi.org/10.1111/jog.14855

Şolt Kırca, A., Korkut Öksüz, S., & Murat, N. (2022). The effect of cold application on episiotomy pain: A systematic review and meta-analysis. Journal of Clinical Nursing, *31*(5-6), 559-568. https://doi.org/10.1111/jocn.15912

Tan, C. L., & Knight, Z. A. (2018). Regulation of body temperature by the nervous system. Neuron, *98*(1), 31-48. https://doi.org/10.1016/j.neuron.2018.02.022

Tansey, E. A., & Johnson, C. D. (2015). Recent advances in thermoregulation. Advances in Physiology Education, *39,* 139-148. https://doi.org/10.1152/advan.00126.2014

Wang H, Olivero W, Wang D, & Lanzino G. (2006). Cold as a therapeutic agent. Acta Neurochir, *148(*5):565-570. https://doi.org/10.1007/s00701-006-0747-z

Wang, S., Yang, T., Shen, A., Qiang, W., Zhao, Z., & Zhang, F. (2021). The scalp cooling therapy for hair loss in breast cancer patients undergoing chemotherapy: A systematic review and meta-analysis. Support Care Cancer, *29*(11), 6943-6956. https://doi.org/10.1007/s00520-021-06188-8

Wong, B. B., Chan, Y. H., Leow, M. Q. H., Lu, Y., Chong, Y. S., Koh, S. S. L., & He, H. G. (2017). Application of cabbage leaves compared to gel packs for mothers with breast engorgement: Randomised controlled trial. International Journal of Nursing Studies, *76*, 92-99. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2017.08.014

Yazdkhasti, M., Hanjani, S. M., & Tourzani, Z. M. (2018). The effect of localized heat and cold therapy on pain intensity, duration of phases of labor, and birth outcomes among primiparous females: A randomized, controlled trial. Shiraz E-Medical Journal, *19*(8), e65501. https://doi.org/10.5812/semj.65501

Yazıcı, S., Kaya, L., & Kaya, Z. (2020). Yenidoğan yoğun bakımda bebekleri olan annelerin meme problemleri. Journal of Health Profession Research, *2*(3), 121-127.

Zakarija-Grkovic, I., & Stewart, F. (2020). Treatments for breast engorgement during lactation. Cochrane Database of Systematic Reviews, (9). https://doi.org/10.1002/14651858.CD006946.pub3

3.7. BALNEOLOJİ

Ayşe Ünal, Uğur Cavlak, Filiz Altuğ

1. GİRİŞ

Rehabilitasyon bilimi koruyucu, önleyici, tedavi edici ve sağlığı geliştirici gibi çok farklı uygulamaları kapsayan çok yönlü (holistik) bir bilimdir. Doğuştan veya sonradan gelişen hastalıkların tedavisinde ve sağlığın geliştirilmesinde fizyoterapi ve rehabilitasyonun önemi pek çok araştırmada kanıtlanmıştır. Rehabilitasyon ekibinin en önemli sağlık profesyonellerinden olan fizyoterapistler rehabilitasyon uygulamalarında aşağıdaki yöntemlerin bir veya birkaçını tek başına ve kombine uygulamalar şeklinde kullanır (Özdinçler, 2022; World Physiotherapy, 2022):

- Terapötik egzersiz ve nörofizyolojik konsept uygulamaları
- Manuel terapi, tıbbi masaj ve osteopati uygulamaları
- Isı ve ışık ajanları
- Su içi uygulamalar ve kaplıca kürleri (balneoloji)
- Elektroterapimi ajanlar
- Ortez-protez uygulamaları

Fizyoterapi ve rehabilitasyonun özel uygulama alanları şu şekilde özetlenebilir:

- Çocuk hastalıkları ve rehabilitasyonu
- Geriatrik rehabilitasyon
- Ortopedik rehabilitasyon
- Kardiopulmoner ve dâhilî hastalıklar rehabilitasyonu
- Romatizmal hastalıklar ve rehabilitasyonu
- Sporcu sağlığı ve rehabilitasyon
- **Kadın sağlığı ve rehabilitasyon:** Obstetrik ve jinekolojik rehabilitasyon
- Erkek sağlığı ve rehabilitasyon
- Kaplıca rehabilitasyonu (Balneoloji)

yöntemlerden olduğu görülmektedir. Yöntemlerin çeşitliliği ve vücutta farklı etkiler ortaya koyması sayesinde sadece fiziksel durumun geliştirilmesi ve fonksiyonel kapasitenin artırılması sağlanmaz; bununla birlikte hastalarda emosyonel iyilik hâlinin arttığı, uyku hijyeninin ve kalitesinin geliştiği, yaşam kalitesinin arttığı da kaydedilmiştir. Ayrıca dermatolojik hastalılarda da sıklıkla derideki inflamasyonu azaltmak ve otoümmin hastalıkları kontrol altına almak için kullanılmaktadır. Uygun hastaya sağlıklı uygulama koşulları oluşturularak, gerekli güvenlik önlemleri alınarak uygulandığında balneoterapi sadece kadın hastalarda değil sağlıklı bireylerde de sağlığın korunması ve geliştirilmesi amacıyla güvenli bir şekilde kullanılabilir.

KAYNAKLAR

Altan, L., Bingöl, U., Aykaç, M., Koç, Z., & Yurtkuran, M. (2004). Investigation of the effects of pool-based exercise on fibromyalgia syndrome. *Rheumatology International*, *24*(5), 272-277. https://doi.org/10.1007/s00296-003-0371-7

Ardıç, F., Özgen, M., Aybek, H., Rota, S., Çubukçu, D., & Gökgöz, A. (2007). Effects of balneotherapy on serum IL-1, PGE2 and LTB4 levels in fibromyalgia patients. *Rheumatology International, 27*(5), 441-446.

Badalov, N. G., & Krikorova, S. A. (2012). Peloid therapy: the theoretical and practical aspects, problems and prospects of its development. *Voprosy Kurortologii, Fizioterapii, i Lechebnoi Fizicheskoi Kultury*, (3), 50-54.

Bağdatlı, A. O., Donmez, A., Eröksüz, R., Bahadır, G., Turan, M., & Erdoğan, N. (2015). Does addition of 'mud-pack and hot pool treatment'to patient education make a difference in fibromyalgia patients? A randomized controlled single blind study. *International Journal of Biometeorology, 59*(12), 1905-1911. https://doi.org/10.1007/s00484-015-0997-7

Beer, A. M., Fetaj, S., & Lange, U. (2013). Peloidtherapie: Ein Überblick zur Empirie und Evidenz am Beispiel der Heiltorftherapie (Originalien). *Zeitschrift für Rheumatologie, 72*(6), 581-589.

Branco, M., Rego, N. N., Silva, P. H., Archanjo, I. E., Ribeiro, M. C., & Trevisani, V. F. (2016). Bath thermal waters in the treatment of knee osteoarthritis: a randomized controlled clinical trial. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*, *52*(4), 422-430.

Cao, C. F., Ma, K. L., Li, Q. L., Luan, F. J., Wang, Q. B., Zhang, M. H., ... & Wang, H. Q. (2021). Balneotherapy for Fibromyalgia Syndrome: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Clinical Medicine*, *10*(7), 1493. https://doi.org/10.3390/jcm10071493

Cheleschi, S., Gallo, I., & Tenti, S. (2020). A comprehensive analysis to understand the mechanism of action of balneotherapy: why, how, and where they can be used? Evidence from in vitro studies performed on human and animal samples. *International Journal of Biometeorology, 64*(7), 1247-1261.

Cimbiz, A., Bayazit, V., Hallaceli, H., & Cavlak, U. (2005). The effect of combined therapy (spa and physical therapy) on pain in various chronic diseases. *Complementary Therapies in Medicine, 13*(4), 244-250.

Clark-Kennedy, J., Kennedy, G., Cohen, M., & Conduit, R. (2021). Mental health outcomes of balneotherapy: a systematic review. *International Journal of Spa and Wellness*, *4*(1), 69-92. https://doi.org/10.1080/24721735.2021.1913368

Ducamp, P., Sichère, P., Gayum, H., Dubourg, K., Roques, C. F., & Journot, V. (2022). Therapeutic Patient Education for Fibromyalgia during Spa Therapy: The FiETT Randomized Controlled

Trial. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(8), 4613. https://doi.org/10.3390/ijerph19084613

Eröksüz, R., Erol Forestier, F. B., Karaaslan, F., Forestier, R., İşsever, H., Erdoğan, N., ... & Dönmez, A. (2020). Comparison of intermittent and consecutive balneological outpatient treatment (hydrotherapy and peloidotherapy) in fibromyalgia syndrome: a randomized, single-blind, pilot study. *International Journal of Biometeorology*, *64*(3), 513-520. https://doi.org/10.1007/s00484-019-01838-3

Gálvez, I., Torres-Piles, S., & Ortega-Rincón, E. (2018). Balneotherapy, immune system, and stress response: a hormetic strategy?. *International Journal of Molecular Sciences, 19*(6), 1687.

Gupta, M., & Singh, S. (2020). Inhalation of hot salt could serve as the promising therapeutic against viral ınfection: Short note on COVID-19 infection. *GMJ Medicine*. 2020; 4: 228. https://doi.org/10.22034/GMJM.2020.4.228

Gutenbrunner, C., Bender, T., Cantista, P., & Karagülle, Z. (2010). A proposal for a worldwide definition of health resort medicine, balneology, medical hydrology and climatology. International Journal of Biometeorology, *54*(5), 495-507.

Gündüz, H., & Güler, M. E. (2015). Termal turizm işletmelerinde çok ölçütlü karar verme teknikleri kullanılarak uygun tedarikçinin seçilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30*(1), 203-222.

Fernandez-Gonzalez, M., Fernandez-Lao, C., Martin-Martin, L., Gonzalez-Santos, A., Lopez-Garzon, M., Ortiz-Comino, L., & Lozano-Lozano, M. (2021). Therapeutic benefits of balneotherapy on quality of life of patients with rheumatoid arthritis: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(24), 13216. https://doi.org/10.3390/ijerph182413216

Hou, C., Liang, L., Chu, X., Qin, W., Li, Y., & Zhao, Y. (2020). The short-term efficacy of mud therapy for knee osteoarthritis: a meta-analysis. *Medicine*, *99*(17). https://doi.org/10.1097/MD.0000000000019761

Huang, A., Seité, S., & Adar, T. (2018). The use of balneotherapy in dermatology. *Clinics in Dermatology*, *36*(3), 363-368. https://doi.org/10.1016/j.clindermatol.2018.03.010

istockphoto (30 Ağustos 2013). https://www.istockphoto.com/tr/vekt%C3%B6r/turkey-maps-with-markers-gm477966597-26764975

Karagülle, M. Z., & Karagülle, M. (2004). Balneotherapy and spa therapy of rheumatic diseases in Turkey: a systematic review. *Forschende Komplementarmedizin und Klassische Naturheilkunde= Research in Complementary and Natural Classical Medicine*, *11*(1), 33-41. https://doi.org/10.1159/000077194

Karagülle, M., & Karagülle, M. Z. (2015). Effectiveness of balneotherapy and spa therapy for the treatment of chronic low back pain: a review on latest evidence. *Clinical Rheumatology, 34*(2), 207-214. https://doi.org/10.1007/s10067-014-2845-2

Karagülle, Z. (2008). Spa, balneoterapi, talassoterapi. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, *28*, 226-229.

Karagülle, M. Z., & Karagülle, M. (2021). It is not just balneotherapy; it is spa therapy consisting of balneological treatments including balneotherapy as well. *International Journal of Biometeorology*, *65*(7), 1273-1274. https://doi.org/10.1007/s00484-021-02098-w

Kesiktas, N., Karagülle, Z., Erdogan, N., Yazıcıoglu, K., Yılmaz, H., & Paker, N. (2011). The efficacy of balneotherapy and physical modalities on the pulmonary system of patients with fibromyalgia. *Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation*, *24*(1), 57-65. https://doi.org/10.3233/BMR-2011-0276

Kısa, İ., Ok, E., & Er, F. (2020). Osteoartrit tanılı hastalarda balneoterapinin ağrı, depresyon belirtileri, uyku ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. *Journal of Traditional Medical Complementary Therapies*, *3*(1), 27-33. https://doi.org/10.5336/jtracom.2019-72308

Koçak, F. A., Kurt, E. E., Milletli Sezgin, F., Şaş, S., Tuncay, F., & Erdem, H. R. (2020). The effect of balneotherapy on body mass index, adipokine levels, sleep disturbances, and quality of life of women with morbid obesity. *International Journal of Biometeorology, 64*(9), 1463-1472. https://doi.org/10.1007/s00484-020-01924-x

Koçyiğit, B. F., Gür, A., Altındağ, Ö., Akyol, A., & Gürsoy, S. (2016). Comparison of education and balneotherapy efficacy in patients with fibromyalgia syndrome: A randomized, controlled clinical study. *Agri, 28*(2), 72-78. https://doi.org/10.5505/agri.2015.77699

Ma, T., Song, X., Ma, Y., Hu, H., Bai, H., Li, Y., & Gao, L. (2021). The effect of thermal mineral waters on pain relief, physical function and quality of life in patients with osteoarthritis: A systematic review and meta-analysis. *Medicine*, *100*(4), e24488. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000024488

Maccarone, M. C., Magro, G., Solimene, U., & Masiero, S. (2020). Spa-therapy can improve quality of life in chronic musculoskeletal disorder subjects: a narrative review. *Bulletin of Rehabilitation Medicine, 96*(2), 3-6. https://doi.org/10.38025/ 2078-1962-2020-96-2-3-6

Maraver, F., Armijo, F., & Fernandez-Toran, M. A. (2021a). Importance of the duration of treatment in Balneotherapy. *International Journal of Biometeorology, 65*(4), 631-635. https://doi.org/10.1007/s00484-020-02041-5

Maraver, F., Armijo, F., Fernandez-Toran, M. A., Armijo, O., Ejeda, J. M., Vazquez, I., ... & Torres-Piles, S. (2021b). Peloids as thermotherapeutic agents. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(4), 1965. https://doi.org/10.3390/ijerph18041965

Maraver, F., Michán, A., Morer, C., & Aguilera, L. (2011). Is thalassotherapy simply a type of climatotherapy?. *International Journal of Biometeorology*, *55*(2), 107. https://doi.org/10.1007/s00484-010-0382-5

Masiero, S., Maccarone, M. C., & Magro, G. (2020). Balneotherapy and human immune function in the era of COVID-19. *International Journal of Biometeorology, 64*(8), 1433-1434. https://doi.org/10.1007/s00484-020-01914-z

McVeigh, J. G., McGaughey, H., Hall, M., & Kane, P. (2008). The effectiveness of hydrotherapy in the management of fibromyalgia syndrome: a systematic review. *Rheumatology International, 29*(2), 119-130. https://doi.org/10.1007/s00296-008-0674-9

Min, K. J., Choi, H., Tae, B. S., Lee, M. G., Lee, S. J., & Hong, K. D. (2020). Short-term benefits of balneotherapy for patients with chronic pelvic pain: a pilot study in Korea. *Journal of Obstetrics and Gynaecology, 40*(4), 520-525. https://doi.org/10.1080/01 443615.2019.1631771

Naumann, J., & Sadaghiani, C. (2014). Therapeutic benefit of balneotherapy and hydrotherapy in the management of fibromyalgia syndrome: a qualitative systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Arthritis Research & Therapy, 16*(4), 1-13. https://doi.org/10.1186/ar4603

Özdinçler A. R. (Ed.). (2022). *Fizyoterapi ve rehabilitasyona giriş* (3. baskı). İstanbul Tıp Kitapevi.

Özer, Ö., & Sonğur, C. (2012). Türkiye'nin dünya sağlık turizmindeki yeri ve ekonomik boyutu. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(7), 69-81.

Özkurt, S., Dönmez, A., Zeki Karagülle, M., Uzunoğlu, E., Turan, M., & Erdoğan, N. (2012). Balneotherapy in fibromyalgia: a single blind randomized controlled clinical study. *Rheumatology International, 32*(7), 1949-1954. https://doi.org/10.1007/s00296-011-1888-9

Pérez-Fernández, M. R., Calvo-Ayuso, N., Martínez-Reglero, C., Salgado-Barreira, Á., & Muiño López-Álvarez, J. L. (2019). Efficacy of baths with mineral-medicinal water in patients with fibromyalgia: a randomized clinical trial. *International Journal of Biometeorology, 63*(9), 1161-1170. https://doi.org/10.1007/s00484-019-01729-7

Roques, C. F., & Queneau, P. (2016). Médecines thermales et douleurs des lombalgies chroniques, gonarthrose ou fibromyalgie. *Bulletin de l'Académie Nationale de Médecine, 200*(3), 575-587. https://doi.org/10.1016/S0001-4079(19)30733-2

Shutterstock 2a1. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/natural-travertine-pools-terraces-pamukkale-cotton-1517171681 sayfasından 13 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 2a2. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/karahayit-red-springs-separate-spring-water-2114123666 sayfasından 13 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 3. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/termal-292646828 sayfasından 13 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 4. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/couple-love-jacuzzi-enjoying-hydrotherapy-session-341199539 sayfasından 13 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 5. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/feet-immersed-clear-water-mountain-stream-2144642039 sayfasından 13 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 6. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/swimming-thermal-water-pool-386341069 sayfasından 13 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 7a. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/girl-mud-bath-concept-rest-nha-736748092 sayfasından 13 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 7b. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/mud-massage-424004272 sayfasından 18 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 8a. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/sick-beautiful-female-blue-cloth-hold-1953738601 sayfasından 18 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Shutterstock 8b. (2022). https://www.shutterstock.com/image-photo/one-woman-relaxing-salt-room-enjoying-2146978121 sayfasından 18 Eylül 2022 tarihinde alındı.

Strauss-Blasche, G., Ekmekcioglu, C., Vacariu, G., Melchart, H., Fialka-Moser, V., & Marktl, W. (2002). Contribution of individual spa therapies in the treatment of chronic pain. *The Clinical Journal of Pain, 18*(5), 302-309.

Tefner, I. K., Gaál, R., Koroknai, A., Ráthonyi, A., Gáti, T., Monduk, P., ... & Bender, T. (2013). The effect of Neydharting mud-pack therapy on knee osteoarthritis: a randomized, controlled, double-blind follow-up pilot study. *Rheumatology International, 33*(10), 2569-2576. https://doi.org/10.1007/s00296-013-2776-2

Topsakal, Y. (2020). Balneoterapi: Malatya İspendere şifalı suyunun tamamlayıcı tedavide kullanımının turizm kapsamında incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19*(1), 96-108. https://doi.org/10.21547/jss.560462

Verhagen, A. P., Bierma-Zeinstra, S. M., Boers, M., Cardoso, J. R., Lambeck, J., de Bie, R., & de Vet, H. C. (2015). Balneotherapy (or spa therapy) for rheumatoid arthritis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4). https://doi.org/10.1002/14651858.CD000518.pub2

Wasik, Wasik, A. A., & Tuuminen, T. (2021). Salt therapy as a complementary method for the treatment of respiratory tract diseases, with a focus on mold-related illness. *Alternative Therapies in Health & Medicine*, *27* (S1), 233-239.

World Physiotherapy. (2022, Eylül). Rehabilitation. https://world.physio/advocacy/ rehabilitation

Yang, B., Qin, Q. Z., Han, L. L., Lin, J., & Chen, Y. (2018). Spa therapy (balneotherapy) relieves mental stress, sleep disorder, and general health problems in sub-healthy people. *International Journal of Biometeorology, 62*(2), 261-272. https://doi.org/10.1007/s00484-017-1447-5

3.8. KAYROPRAKTİK VE OSTEOPATİ

Burçin Özyürek

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetinin giderek gelişmesi ile birlikte kadın sağlığını ilgilendiren birçok konu hakkında yapılan araştırmaların sayısı artmaktadır. Şu anda ağırlıklı olarak kadınları etkileyen kanserler, sistemik hastalıklar ve ruh sağlığı durumları için risk faktörleri ve tedavileri inceleyen ciltler dolusu bilimsel makale ve araştırma bulunmaktadır. Yaşanılan sağlık sorunlarının medya içeriklerini etkilemesi, bir zamanlar tabu olarak görülen birçok konunun daha kolay tartışılır hâle gelmesini sağlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte sağlık profesyonellerinin, kadın hayatının herhangi bir döneminde yaşanılan hastalıklarla ilgili daha konservatif veya yan etkisi en az farklı tedavi yöntemlerini içeren araştırmalara yönlendiği görülmektedir (Spears, 2005).

Amerikan Ulusal Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Merkezi (UTATM), öncelikle halkın Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp (TAT) tedavilerini yaygın olarak kullanması nedeniyle kurulmuştur ve Geleneksel Çin Tıbbı ve Hint Ayurveda tıbbı gibi tüm alanları kapsayan tüm tıbbi sistemler üzerindeki araştırmaları desteklemektedir. ABD yetişkin nüfusunun yaklaşık %36'sının TAT terapilerini çeşitli sağlık nedenleriyle kullandığı tahmin edilmektedir. "Şu anda geleneksel tıbbın bir parçası olarak kabul edilmeyen çeşitli tıbbi ve sağlık bakım sistemleri, uygulamaları ve ürünleri grubu" olarak tanımlanan tamamlayıcı ve alternatif tıp, dünya genelinde genellikle geleneksel tıbbın yanı sıra artan bir popülerlik kazanmıştır (Adams ve ark., 2012). TAT uygulamaları, UTATM tarafından dört gruba ayrılmıştır; biyolojik temelli uygulamalar (diyet takviyeleri gibi), enerji tıbbı (elektromanyetik radyasyon gibi), manipülatif ve vücut temelli terapiler (kayropraktik manipülasyon gibi) ve zihin-beden tıbbı (meditasyon gibi) (Pearson & Chesney, 2007). Literatürdeki kanıtlar farklı klinik alanlarda farklı TAT uygulamalarının kullanımını hem desteklemiş hem de tartışmış olsa da kısmen bu sağlık bakımı alanında ilgi ve kaynak eksikliği ve metodolojik zorluklar nedeniyle bilimsel araştırmalar ve TAT uygulamaları arasında büyük boşluklar olduğu kabul edilmiştir (Lee ve ark., 2019).

Pratik uygulamalara bakıldığında geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını, kadınların erkeklere göre daha fazla kullandığı ve kadınlar arasında da orta yaş grubunda bulunan yüksek eğitim seviyesine sahip kadınların daha fazla kullandığı görülmektedir. Amerika'da kadınların hastalıkları önlemek ve

KAYNAKLAR

Adams, J., Andrews, G., Barnes, J., Broom, A., & Magin, P. (2012). *Traditional, complementary and integrative medicine: an international reader*: Macmillan International Higher Education.

Alcantara, J., Alcantara, J. D., & Alcantara, J. (2015). The chiropractic care of infants with breast-feeding difficulties. *Explore, 11*(6), 468-474.

Ali, R. S., Gnanasan, S., & Farooqui, M. (2018). Women's perspectives towards traditional and complementary medicine used to conceive, during pregnancy and the postpartum period. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 30*, 109-115.

Allaire, A. D., Moos, M.-K., & Wells, S. R. (2000). Complementary and alternative medicine in pregnancy: a survey of North Carolina certified nurse-midwives. *Obstetrics & Gynecology, 95*(1), 19-23.

Alliance, O. (2012). History and Current Context of the osteopathic profession, status report on osteopathy stage I. *Chicago: OIA*.

Ashton-Miller, A. D. H., John OL Delancey, James. (2001). The functional anatomy of the female pelvic floor and stress continence control system. *Scandinavian Journal of Urology and Nephrology, 35*(207), 1-7.

Bagnell, L., & Gardner-Bagnell, K. (1999). Analysis and Adjustment of Breech Presentations. *Todays Chiropractic, 28*, 56-59.

Bastiaanssen, J. M., de Bie, R. A., Bastiaenen, C. H., Heuts, A., Kroese, M. E., Essed, G. G., & van den Brandt, P. A. (2005). Etiology and prognosis of pregnancy-related pelvic girdle pain; design of a longitudinal study. *BMC Public Health, 5*(1), 1-8.

Batmani, S., Jalali, R., Mohammadi, M., & Bokaee, S. (2021). Prevalence and factors related to urinary incontinence in older adults women worldwide: a comprehensive systematic review and meta-analysis of observational studies. *BMC Geriatrics, 21*(1), 1-17.

Belvaux, A., Bouchoucha, M., & Benamouzig, R. (2017). Osteopathic management of chronic constipation in women patients. Results of a pilot study. *Clinics and Research in Hepatology and Gastroenterology, 41*(5), 602-611.

Borggren, C. L. (2007). Pregnancy and chiropractic: a narrative review of the literature. *Journal of Chiropractic Medicine, 6*(2), 70-74.

Brugman, R., Fitzgerald, K., & Fryer, G. (2010). The effect of osteopathic treatment on chronic constipation–a pilot study. *International Journal of Osteopathic Medicine, 13*(1), 17-23.

Bryans, R., Descarreaux, M., Duranleau, M., Marcoux, H., Potter, B., Ruegg, R., . . . White, E. (2011). Evidence-Based Guidelines for the Chiropractic Treatment of Adults With Headache. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics, 34*(5), 274-289. https://doi.org/10.1016/j.jmpt.2011.04.008

Budgell, B., & Yee, B. (2018). A scoping review of chiropractic management of female patients with infertility. *The Journal of the Canadian Chiropractic Association, 62*(2), 117.

Bula, S. (2008). Infertility and chiropractic: a review of the literature. *J Clin Chiropr Ped, 9*(1), 567-571.

Casagrande, D., Gugala, Z., Clark., S. M., & Lindsey, R. W. (2015). Low back pain and pelvic girdle pain in pregnancy. *JAAOS-Journal of the American Academy of Orthopaedic Surgeons, 23*(9), 539-549.

Child, E. W. E. (2015). *The global strategy for women's, children's and adolescents' health (2016-2030)*: Every Woman Every Child.

Curnow, E., & Geraghty, S. (2019). Chiropractic care of the pregnant woman and neonate. *British Journal of Midwifery, 27*(5), 284-287.

Cuthbert, S. C., & Rosner, A. L. (2012). Conservative chiropractic management of urinary incontinence using applied kinesiology: a retrospective case-series report. *Journal of Chiropractic Medicine, 11*(1), 49-57.

D'Ancona, C., Haylen, B., Oelke, M., Abranches-Monteiro, L., Arnold, E., Goldman, H., . . . Rademakers, K. (2019). The International Continence Society (ICS) report on the terminology for adult male lower urinary tract and pelvic floor symptoms and dysfunction. *Neurourology and Urodynamics, 38*(2), 433-477.

de Almeida, B. S. N., Sabatino, J. H., & Giraldo, P. C. (2010). Effects of high-velocity, low-amplitude spinal manipulation on strength and the basal tonus of female pelvic floor muscles. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics, 33*(2), 109-116.

Dennison, C., Prasad, M., Lloyd, A., Bhattacharyya, S. K., Dhawan, R., & Coyne, K. (2005). The health-related quality of life and economic burden of constipation. *Pharmacoeconomics, 23*(5), 461-476.

Dobson, D., Lucassen, P., Miller, J., Vlieger, A., Prescott, P., & Lewith, G. (2014). Manipulative therapies for infantile colic. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 20*(5), A114-A114.

Fawkes, C., Leach, C., Mathias, S., & Moore, A. (2014). A profile of osteopathic care in private practices in the United Kingdom: a national pilot using standardised data collection. *Manual Therapy, 19*(2), 125-130.

Fisher, C., Adams, J., Hickman, L., & Sibbritt, D. (2016). The use of complementary and alternative medicine by 7427 Australian women with cyclic perimenstrual pain and discomfort: a cross-sectional study. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 16*(1), 1-11.

Frawley, J., Sundberg, T., Steel, A., Sibbritt, D., Broom, A., & Adams, J. (2016). Prevalence and characteristics of women who consult with osteopathic practitioners during pregnancy; a report from the Australian Longitudinal Study on Women's Health (ALSWH). *Journal of Bodywork and Movement Therapies, 20*(1), 168-172.

Gold, E. B., Bair, Y., Zhang, G., Utts, J., Greendale, G. A., Upchurch, D., . . . Adler, S. (2007). Cross-sectional analysis of specific complementary and alternative medicine (CAM) use by racial/ethnic group and menopausal status: the Study of Women's Health Across the Nation (SWAN). *Menopause, 14*(4), 612-623.

Goto, V., Frange, C., Andersen, M. L., Júnior, J. M., Tufik, S., & Hachul, H. (2014). Chiropractic intervention in the treatment of postmenopausal climacteric symptoms and insomnia: A review. *Maturitas, 78*(1), 3-7.

Hall, H., Cramer, H., Sundberg, T., Ward, L., Adams, J., Moore, C., . . . Lauche, R. (2016). The effectiveness of complementary manual therapies for pregnancy-related back and pelvic pain: A systematic review with meta-analysis. *Medicine, 95*(38).

Halloran, S., Corcoran, K., & Lisi, A. (2020). Osteoporosis and osteopenia in premenopausal women: a review of risk factors and management considerations for the chiropractor. *Journal of Contemporary Chiropractic, 3*(1), 64-74.

Himelfarb, I., Hyland, J., Ouzts, N., Russell, M., Sterling, T., & Johnson, C. National Board of Chiropractic Examiners: Practice Analysis of Chiropractic 2020 [Internet]. Greeley, CO: NBCE; 2020 [cited 2020 Nov 7]. In.

Homola, S. (2016). Pediatric chiropractic care: the subluxation question and referral risk. *Bioethics, 30*(2), 63-68.

Hughes, C. M., Liddle, S., Sinclair, M., & McCullough, J. E. (2018). The use of complementary and alternative medicine (CAM) for pregnancy related low back and/or pelvic girdle pain: an online survey. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 31*, 379-383.

Igwea, S. E., Tabansi-Ochuogu, C. S., & Abaraogu, U. O. (2016). TENS and heat therapy for pain relief and quality of life improvement in individuals with primary dysmenorrhea: A systematic review. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 24*, 86-91.

Jamison, J. R., McEwen, A., & Thomas, S. (1992). Chiropractic adjustment in the management of visceral conditions: a critical appraisal. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics, 15*(3), 171-180.

Joel Alcantara, D., Justin Ohm, D., & Jeanne Ohm, D. (2009). Chiropractic Care of a Patient with Dystocia & Pelvic Subluxation. *Journal of Pediatric, Maternal & Family Health – Chiropractic, 2009*(1), 1-5.,

Johnson, S. M., & Kurtz, M. E. (2002). Conditions and diagnoses for which osteopathic primary care physicians and specialists use osteopathic manipulative treatment. *Journal of Osteopathic Medicine, 102*(10), 527-540.

Kaadaaga, H. F., Ajeani, J., Ononge, S., Alele, P. E., Nakasujja, N., Manabe, Y. C., & Kakaire, O. (2014). Prevalence and factors associated with use of herbal medicine among women attending an infertility clinic in Uganda. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 14*(1), 1-6.

Ki-Moon, B. (2013). The millennium development goals report 2013. *United Nations Pubns, 365*, 366.

Leach, R. A. (2004). *The chiropractic theories: a textbook of scientific research*: Lippincott Williams & Wilkins.

Lee, H., Peng, W., Steel, A., Reid, R., Sibbritt, D., & Adams, J. (2019). Complementary and alternative medicine research in practice-based research networks: A critical review. *Complementary Therapies in Medicine, 43*, 7-19.

Lembo, A., & Camilleri, M. (2003). Chronic constipation. *New England Journal of Medicine, 349*(14), 1360-1368.

Leung, L., Riutta, T., Kotecha, J., & Rosser, W. (2011). Chronic constipation: an evidence-based review. *The Journal of the American Board of Family Medicine, 24*(4), 436-451.

Licciardone, J. C. (2017). Osteopathic Manipulative Treatment During the Third Trimester of Pregnancy. *Journal of Osteopathic Medicine, 117*(5), 289-290.

Lindberg, G., Hamid, S. S., Malfertheiner, P., Thomsen, O. O., Fernandez, L. B., Garisch, J., . . . Fedail, S. (2011). World Gastroenterology Organisation global guideline: constipation—a global perspective. *Journal of Clinical Gastroenterology, 45*(6), 483-487.

Lisi, A. J. (2006). Chiropractic spinal manipulation for low back pain of pregnancy: a retrospective case series. *Journal of Midwifery & Women's Health, 51*(1), e7-e10.

Maiers, M., Agaoglu, M., Brown, R., Cassirer, C., DaSilva, K., Lystad, R. P., . . . Wong, J. J. (2018). Chiropractic in Global Health and wellbeing: a white paper describing the public health agenda of the World Federation of Chiropractic. *Chiropractic & Manual Therapies, 26*(1), 1-7.

Mens, J. M., Vleeming, A., Stoeckart, R., Stam, H. J., & Snijders, C. J. (1996). Understanding peripartum pelvic pain: implications of a patient survey. *Spine, 21*(11), 1363-1369.

Montesanti, S. R., & Thurston, W. E. (2015). Mapping the role of structural and interpersonal violence in the lives of women: implications for public health interventions and policy. *BMC Women's Health, 15*(1), 1-13.

Moossdorff-Steinhauser, H. F., Berghmans, B., Spaanderman, M. E., & Bols, E. M. (2021). Prevalence, incidence and bothersomeness of urinary incontinence in pregnancy: a systematic review and meta-analysis. *International Urogynecology Journal, 32*(7), 1633-1652.

Mostafaei, H., Sadeghi-Bazargani, H., Hajebrahimi, S., Salehi-Pourmehr, H., Ghojazadeh, M., Onur, R., . . . Oelke, M. (2020). Prevalence of female urinary incontinence in the developing world: A systematic review and meta-analysis—A Report from the Developing World Committee of the International Continence Society and Iranian Research Center for Evidence Based Medicine. *Neurourology and Urodynamics, 39*(4), 1063-1086.

Mullin, L., Alcantara, J., Barton, D., & Dever, L. (2011). Attitudes and views on chiropractic: a survey of United States midwives. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 17*(3), 135-140.

Nanes, M. S., & Kallen, C. B. (2014). Osteoporosis. *Seminars in Nuclear Medicine, 44*(6), 439-450. https://doi.org/10.1053/j.semnuclmed.2014.06.006

Nyrop, K., Palsson, O., Levy, R., Korff, M. v., Feld, A., Turner, M., & Whitehead, W. (2007). Costs of health care for irritable bowel syndrome, chronic constipation, functional diarrhoea and functional abdominal pain. *Alimentary Pharmacology & Therapeutics, 26*(2), 237-248.

Ohm, J. (2001). Chiropractors and midwives: a look at the Webster Technique. *Midwifery Today With International Midwife* (58), 42.

Ohm, J. (2004). Midwifery and chiropractic. Bonding for life. *Midwifery Today With International Midwife* (69), 42-43.

Özdemir, S., Çelik, Ç., Görkemli, H., Kıyıcı, A., & Kaya, B. (2009). Compared effects of surgical and natural menopause on climacteric symptoms, osteoporosis, and metabolic syndrome. *International Journal of Gynecology & Obstetrics, 106*(1), 57-61.

Özyürek, B., & Özgül, S. (2021). Turkish translation, cross-cultural adaptation, and psychometric validation of the pregnancy symptoms inventory: An instrument to assess the full spectrum of pregnancy symptoms. *Midwifery, 97*, 102962. https://doi.org/10.1016/j.midw.2021.102962

Pearson, N. J., & Chesney, M. A. (2007). The National Center for Complementary and Alternative Medicine. *Academic Medicine, 82*(10).

Peng, W., Adams, J., Hickman, L., & Sibbritt, D. W. (2014). Complementary/alternative and conventional medicine use amongst menopausal women: Results from the Australian Longitudinal Study on Women's Health. *Maturitas, 79*(3), 340-342.

Pinto Sanchez, M. I., & Bercik, P. (2011). Epidemiology and burden of chronic constipation. *Canadian Journal of Gastroenterology, 25*(Suppl B), 11B-15B.

Qaseem, A., Forciea, M. A., McLean, R. M., Denberg, T. D., & Physicians*, C. G. C. o. t. A. C. o. (2017). Treatment of low bone density or osteoporosis to prevent fractures in men and women: a clinical practice guideline update from the American College of Physicians. *Annals of Internal Medicine, 166*(11), 818-839.

Ramasubramaniam, S., Muliira, R. S., Seshan, V., Noronha, J., & Raman, S. (2012). Chiropractic care in women's health: a midwifery perspective. *African Journal of Midwifery and Women's Health, 6*(2), 98-101.

Schwerla, F., Rother, K., Rother, D., Ruetz, M., & Resch, K.-L. (2015). Osteopathic manipulative therapy in women with postpartum low back pain and disability: a pragmatic randomized controlled trial. *Journal of Osteopathic Medicine, 115*(7), 416-425.

Sharon-Vallone, D., Hawk, C., & Killinger, L. Z. (2017). Chiropractic care for special populations: pregnant women, children, and older adults. *The Praeger Handbook of Chiropractic Health Care: Evidence-Based Practices*, 253.

Sibbritt, D., Peng, W., Chang, S., Liang, H., & Adams, J. (2016). The use of conventional and complementary health services and self-prescribed treatments amongst young women with constipation: an Australian national cohort study. *Digestive and Liver Disease, 48*(11), 1308-1313.

Smith, C. A., Armour, M., & Ee, C. (2016). *Complementary therapies and medicines and reproductive medicine.* Paper presented at the Seminars in reproductive medicine.

Smith, M. D., Russell, A., & Hodges, P. W. (2008). Is there a relationship between parity, pregnancy, back pain and incontinence? *International Urogynecology Journal, 19*(2), 205-211.

Society, N. A. M. (2004). Treatment of menopause-associated vasomotor symptoms: position statement of The North American Menopause Society. *Menopause (New York, NY), 11*(1), 11-33.

Spears, L. G. (2005). A narrative review of medical, chiropractic, and alternative health practices in the treatment of primary dysmenorrhea. *Journal of Chiropractic Medicine, 4*(2), 76-88.

Steel, A., Blaich, R., Sundberg, T., & Adams, J. (2017). The role of osteopathy in clinical care: broadening the evidence-base. *International Journal of Osteopathic Medicine, 24*, 32-36.

Steensma, A. B., Konstantinovic, M. L., Burger, C. W., De Ridder, D., Timmerman, D., & Deprest, J. (2010). Prevalence of major levator abnormalities in symptomatic patients with an underactive pelvic floor contraction. *International Urogynecology Journal, 21*(7), 861-867.

Stone, C. (2006). *Visceral and obstetric osteopathy*: Elsevier Health Sciences.

Thompson, J. A., O'Sullivan, P. B., Briffa, N. K., & Neumann, P. (2006). Altered muscle activation patterns in symptomatic women during pelvic floor muscle contraction and Valsalva manouevre. *Neurourology and Urodynamics: Official Journal of the International Continence Society, 25*(3), 268-276.

Todd, A. J., Carroll, M. T., Robinson, A., & Mitchell, E. K. (2015). Adverse events due to chiropractic and other manual therapies for infants and children: a review of the literature. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics, 38*(9), 699-712.

Tuchin, P. J., Pollard, H., & Bonello, R. (2000). A randomized controlled trial of chiropractic spinal manipulative therapy for migraine. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics, 23*(2), 91-95. https://doi.org/10.1016/S0161-4754(00)90073-3

van der Sluijs, C. P., Bensoussan, A., Liyanage, L., & Shah, S. (2007). Women's health during midlife survey: the use of complementary and alternative medicine by symptomatic women transitioning through menopause in Sydney. *Menopause, 14*(3), 397-403.

Vincenzo De Sanctis, M., Soliman, A., Bernasconi, S., Bianchin, L., Bona, G., Bozzola, M., . . . Tonini, G. (2015). Primary dysmenorrhea in adolescents: prevalence, impact and recent knowledge. *Pediatric Endocrinology Reviews (PER), 13*(2), 465-473.

Wald, A., Scarpignato, C., Mueller-Lissner, S., Kamm, M., Hinkel, U., Helfrich, I., . . . Mandel, K. (2008). A multinational survey of prevalence and patterns of laxative use among adults with self-defined constipation. *Alimentary Pharmacology & Therapeutics, 28*(7), 917-930.

Wang, S.-M., Dezinno, P., Maranets, I., Berman, M. R., Caldwell-Andrews, A. A., & Kain, Z. N. (2004). Low back pain during pregnancy: prevalence, risk factors, and outcomes. *Obstetrics & Gynecology, 104*(1), 65-70.

Weis, C. A., Pohlman, K., Draper, C., da Silva-Oolup, S., Stuber, K., & Hawk, C. (2020). Chiropractic care of adults with postpartum-related low back, pelvic girdle, or combination pain: A systematic review. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics, 43*(7), 732-743.

Wong, J. J., Laframboise, M., & Mior, S. (2018). Multimodal Therapy Combining Spinal Manipulation, Transcutaneous Electrical Nerve Stimulation, and Heat for Primary Dysmenorrhea: A Prospective Case Study. *Journal of Chiropractic Medicine, 17*(3), 190-197.

Xue, C. C., Zhang, A. L., Lin, V., Myers, R., Polus, B., & Story, D. F. (2008). Acupuncture, chiropractic and osteopathy use in Australia: a national population survey. *BMC Public Health, 8*(1), 1-8.

Yuen, T., Wells, K., Benoit, S., Yohanathan, S., Capelletti, L., & Stuber, K. (2013). Therapeutic interventions employed by Greater Toronto Area chiropractors on pregnant patients: results of a cross-sectional online survey. *The Journal of the Canadian Chiropractic Association, 57*(2), 132.

Zegers-Hochschild, F., Adamson, G. D., De Mouzon, J., Ishihara, O., Mansour, R., Nygren, K., . . . Van der Poel, S. (2009). The international committee for monitoring assisted reproductive technology (ICMART) and the world health organization (WHO) revised glossary on ART terminology, 2009. *Human Reproduction, 24*(11), 2683-2687.

4.1. REİKİ

Bengü Aksoy

1. REİKİ NEDİR?

Reiki, genel olarak vücudun üstünden ya da hafif bir dokunuş ile temasla yapılan titreşimli veya süptil enerji terapisidir (Joyce & Herbison, 2015). Japoncada Reiki kelimesi Rei ve Ki olarak iki kelimenin birleşimiyle oluşmuştur. Endonezya Kanji Sözlüğü'nden Japoncaya geçmiş olan Rei kelimesi çeşitli kanjilerle ruh, kutsal gibi pek çok anlamı bünyesinde barındırır. Ki sözcüğüne baktığımızda çeşitli kanjilerle temel, kurallar, garip gibi anlamlar da taşımaktadır. Reiki kanji'de aşkın özü, gizemli güç anlamlarıyla tercüme edilebilir. Rei'ye, anlam olarak baktığımızda; evren, ilahi anlamındadır. Ki Mandarin'de hayati olan yaşam enerjisi anlamını verir. Ki Sanskritçe anlamıyla Batı'da bilinen yaşam gücü, Prana'dır. Kozmik yaşam gücü, kutsal olanın enerjisi olarak tanımlanabilir. Reiki bir şifa sistemi olduğu kadar ruhsal bir sistemdir, Reikiyi uygulayan kişinin Reiki kanalı olarak kendi enerji noktalarından şifaya ihtiyaç duyan kişiye evrensel yaşam gücünü aktarmasıdır (Matos ve ark., 2021; Arroisi & Saputro, 2021; Özcan Yüce & Taşcı, 2021). Reiki öğretisinde hastalığın kaynağı hastanın bedeninde olan tıkanıklıklardır. Reiki'yi uygulayan şifacı, Reiki sayesinde evrensel yaşam enerjisine kanal olur, ellerini hastanın bedenine koyarak ya da hastanın bedeninin üzerinde gezdirerek evrensel yaşam enerjisini, yani Reiki'yi hastasına gönderir. Bu sayede hastalığa neden olan tıkanıklıkların açıldığı düşünülür (Elbudak, 2022). Reiki ile vücut kendini iyileştirebilir ve sağlığına katkıda bulunabilir (Arroisi & Saputro, 2021; Özcan Yüce & Taşcı, 2021). Reikinin sağladığı avantaj; yan etkisinin bulunmaması, kolay uygulanabilirliği, davranışlarda olumsuz hadiseye sebebiyet vermemesi, yöntem olarak güvenilir olarak değerlendirilmesi, birçok yönteme göre düşük maliyetli olmasıdır (Miandji, 2019; Yeşil Bayülgen &Yeşil, 2021). Reiki, terapötik dokunma (TT) ve iyileştirici dokunma (HT) ve diğer dokunma terapilerinde olduğu gibi, uygulayıcının ellerinden aktarılan enerji ile bedenin iyileşip dengelenmesi sağlanır (Dyer ve ark., 2019). Ulusal Tamamlayıcı ve İntegratif Sağlık Merkezinin [National Center for Complementary and Integrative Health, (NCCAM) 2022] reikiyi tanımlamasına göre; uygulayıcı kişinin ellerinden, reiki uygulanan kişinin bedenine akan doğuştan kişide var olan, doğal enerji akışının dengelenerek vücudun kendini iyileştirme yeteneğini artıran tamamlayıcı sağlık tedavisidir (Lipinski & Van de Valde, 2020a; Özcan Yüce & Taşçı, 2020;

Tablo 4. Hemşirelik girişimleri sınıflamasında reikiye ilişkin tanım ve aktiviteler

Reiki
Alan 1. Fizyolojik Temel Sınıf E. Fiziksel Rahatlığı Geliştirme Kod. 1520
Tanım: Eller ve Reiki sembollerinin koordineli bir sırayla kullanılarak evrensel yaşam enerjisinin bireyin yaşam enerjisiyle tekrar düzenlenip dengelenmesi.
Aktiviteler: ✓ Sakin ve güvenli bir ortam oluşturun. ✓ İyileştirici bir atmosfer oluşturmak amacıyla güzel koku veya yumuşak tonlarda müzik kullanın. ✓ Ellerinizi yıkayın. ✓ Belirli bir bölgede ağrı veya belirli bir hastalık olup olmadığını sorun. ✓ Reiki alacak bireyi rahat edeceği şekilde oturtun veya kıyafeti üzerinde, supine pozisyonunda uygulama masasına yatmasını sağlayın. ✓ Gereksiz uyaranları sınırlandırın. ✓ Zihninizi rahatlatın ve kendinize odaklanmayı sağlamak için derin nefes alın. ✓ Reiki'nin bir uygulama değil bir çalışma olduğunu unutmayın. ✓ Mümkünse uygulamanın başında, Reiki'yi yaklaşık 1 m uzaklıktan vermeye çalışın. ✓ Elleri yerleştirmede belirli bir sırayı izleyin: gözlerin üstü, kulakların üstü, elin biri alında ve diğer el kafanın üstüne gelecek hâlde, eller kafa altında, boyunda, üst göğüs bölgesinde, karnın üst bölgesinde, karnın alt bölgesinde, her defasında biri olmak üzere uyluklar, dizler, alt bacaklar, bilekler, ayaklar, ayakların altı. ✓ İçgüdülerinize göre reiki sembollerini (ör. Güç sembolü, mental sembol ya da emosyonel uzaklık sembolü) çizin veya hayal edin. ✓ İçgüdülerinizle ellerinize rehberlik yaparak ellerinizi şifaya en fazla ihtiyacı olan vücut bölgelerine yerleştirin. ✓ Her bir bölgede 5-15 dakika veya enerjinin yavaşladığını hissedecek veya sezgileriniz ellerinizin pozisyon değiştirme zamanının geldiğini söyleyene kadar kalın. ✓ Seans sürerken uygun olmadığını düşündüğünüz vücut bölgeleri veya cinsel organlar üzerinde uygulama yapmak için izin isteyin. ✓ Mümkün olduğunca iletişimde kalmak için tek elinizi hareket ettirin. ✓ Hastanın gevşemesiyle ilgili herhangi bir farklılık olup olmadığının farkında olun.

Kaynak*:* Erdemir ve ark., 2018.

KAYNAKLAR

Acar, R. (2019). New age hareketi. Erciyes Üniversitesi [Yüksek Lisans Tezi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Arroisi, J., & Saputro, A. D. (2021). Problem penyembuhan reiki perspektif Al-Ghazali. *Syifa al-Qulub: Jurnal Studi Psikoterapi Sufistik, 5*(2*)*, 169-178. https://doi.org/10.15575/saq.v5i2.10115

Avşar, E., Çelik, S., (2023). Türkiye'de reiki uygulaması ile ilgili yapılan lisansüstü hemşirelik tezlerinin incelenmesi. *Black Sea Journal of Health Science, 6*(2). https://doi.org/10.19127/bshealthscience.1196327

Bektaş Akpınar, N., Özcan Yüce, U., & Yurtsever, S., (2022). The effect of distant reiki on the stress and fatigue levels of nurses working in COVID-19 clinics: A randomized-controlled, single-blind study. *Holistic Nursing Practice*, 1–7. https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000519

Billot, M., Daycard, M., Wood, C., & Tchalla, A. (2019). Reiki therapy for pain, anxiety and quality of life. *BMJ Support Palliat Care. 9*(4), 434-438. https://doi.org/10.1136/bmjspcare-2019-001775

Bondi, A., Morgan, T., & Fowler S. B. (2021). Effects of reiki on pain and anxiety in women hospitalized for obstetrical- and gynecological-related conditions. *Journal of Holistic Nursing American Holistic Nurses Association, 39*(1), 58-65. https://doi.org/10.1177/0898010 120936437

Boz, I., Özer, Z., Teskereci, G., & Kavradim, S. T. (2017b). Learning experiences of nurses as part of a european union project on complementary therapies: A multinational qualitative study. *Holistic Nursing Practice*, *31*(1), 42–49. https://doi.org/10.1097/HNP. 0000000000000171

Brennan, B. (2020). *Işığın Elleri*. Butik Yayıncılık.

Buyukbayram, Z., & Citlik Saritas, S. (2021). The effect of Reiki and guided imagery intervention on pain and fatigue in oncology patients: A non-randomized controlled study. *Explore*, *17*(1), 22–26. https://doi.org/10.1016/j.explore.2020.07.009

Bülbül, İ. (2016). *Reiki ilahi aydınlanma*. Alfa Yayıncılık.

Canli Özer, Z., Boz, Turan Kavradim, S., & Teskereci, G. (2019). European Union Project 'BestCARE': improving nursing care with best complementary therapy strategies. *International Nursing Review*, *66*(1), 112–121. https://doi.org/10.1111/inr.12469

Dağlar, G., Çakır, D. (2021). İnfertilitede Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamaları ve Ebelik. Dinç A. (Edt.). Ebelik Öğrenci Araştırmaları 2021. 1. Baskı. Efe Akademi Yayınevi. Sf 61-80

Demir Dogan, M. (2018). The effect of reiki on pain: A meta-analysis. Complementary therapies in clinical practice, 31, 384-387. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.02.020

Demir, D., Mutlu, B. (2022). Çocuklarda reiki uygulaması ve etkileri. *TOGÜ Sağlık Bilimleri Dergisi 2*(2), 177-186.

Develi. H. (2019). Modern toplumda batıl inançlar ve new age akımı (Tez No. 563303). [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTez Merkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Donnelly, G. F. (2020). Trends in complementary alternative therapies' use. *Holistic Nursing Practice*. Lippincott Williams and Wilkins. https://doi.org/10.1097/HNP.0 000000000000388

Dyer, NL, Baldwin, AL, & Rand, WL. (2019). A large-scale effectiveness trial of reiki for physical and psychological health. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 25*(12). 1156-1162. https://doi.org/10.1089/acm.2019.0022

Elbudak, G. (2022). Gelenek ve modernite arasında iyileştirme uygulamaları. Hacettepe Üniversitesi [Yüksek Lisans Tezi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMer kezi/tezSorguSonuc Yeni.jsp

Erdemir, F., Kav, S., Akman Yılmaz, A. (2018). Hemşirelik Girişimleri Sınıflaması (NIC) NANDA-I Tanıları ile Bağlantılı NIC Girişimleri. Bulechek, G. M., Butcher, H. K., Dochterman, J. M., Wagner, C. M. (Eds.). Nursing Interventions Classification (NIC). 6. Baskı. Nobel Tıp Kitapevleri, p. 516-517.

Erdoğan, Z., & Atik, D. (2017). Complementary health approaches used in the ıntensive care unit. *Holistic Nursing Practice 31*(5), 325-342. https://doi.org/10.1097/ HNP.0000000000000227

Ferraz, G. A. R., Rodrigues, M. R. K., Lima, S. A. M., Lima, M. A. F., Maia, G. L., Pilan Neto, C. A., …& Rudge, M. V. C. (2017). O reiki ou a oração são efetivos no alívio da dor durante a internação da cesariana? Uma revisão sistemática e metanálise de ensaios clínicos randomizados. *Sao Paulo Medical Journal*, *135*(2), 123–132. https://doi.org/10.1590/1516-3180.2016.0267031116

Freitas, V. L., Nunes, A.C., Brandio, J. L., Moreira, S.C. Souza, F. B.A (2022, 24-27 Janeiro de). *A produção da atıvıdade extensıonısta no ensıno de reıkı em 2021 uma vısão holístıca para a enfermagem.* Revista multidisciplinar em saúde. [Oral presentation]. I Congresso Brasileiro Online de Ensino pesquisa e extensão ENSIPEX, Brasileiro https://editoraime.com.br/revistas/index.php/rems/issue/view/23/5) https://doi.org/10.51161/ENSIPEX/6

Gökdere Çinar, H., Ecevit Alpar, Ş., Arkan, B. (2019). Reiki for dysmenorrhea management: A pilot study. *Acta Medica Mediterranea*, 35, 1797. https://doi.org/10.19193/0393-6384_2019_4_278

Gürbüz, G. (2020). Yeni çağ inanışları: faaliyet alanları, etkileri ve görünümlerinin sosyolojik analizi (Antalya Örneği) (Tez No. 641541). [Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Jahantigh, M. R., Jahantigh Haghighi, M., … & Jahantigh, F. (2021). The effect of reiki therapy on pain control, anxiety, stress: a systematic review of clinical trial studies. *Complementary Medicine Journal*, *11*(2), 140–153. https://doi.org/10.32598/cmja.11.2.1032.1

Joyce, J., & Herbison, G.P. (2015). Reiki for depression and anxiety. *Cochrane Database of Systematic Reviews,* 4., CD006833. https://doi.org/10.1002/14651858.CD006833.pub2

Kaplan, E. (2021). Hemşire ve Ebelere Yönelik:Doğum Ağrısında Kullanılan Nonfarmakolojik Yöntemler. İksad Yayınevi

Karaman, S., & Tan, M. (2021). Effect of reiki therapy on quality of life and fatigue levels of breast cancer patients receiving chemotherapy. *Cancer Nursing, 44*(6), E652–E658. https://doi.org/10.1097/NCC.0000000000000970

Kaya Ş, Karakuş Z, Boz İ, & Özer Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. *Jaren*, *6*(3), 584- 91. https://doi.org/10.5222/jaren.2020.58561

Koçoğlu, F., & Zincir, H. (2021). The effect of reiki on pain, fatigue, and quality of life in adolescents with dysmenorrhea. *Holistic Nursing Practice, 35*(6), 306-314. https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000477

Lange, B. C. L., Bach-Mortensen, A. M., Condon, E. M., & Gardner, F. (2020). A systematic review of the effectiveness of interventions designed for mothers who experienced child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, 104. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104401

Lipinski, K., & Van De Velde, J. (2020b). Reiki, nursing, and health care. *Nursing Clinics of North America, 55*(4), 505-519. https://doi.org/10.1016/j.cnur.2020.06.018

Lipinski, K., Van De Velde, J. (2020a). Reiki: defining a healing practice for nursing, *Nursing Clinics, 55*(4), 521–536. https://doi.org/10.1016/j.cnur.2020.06.017

Love, L., Anderson., A.M., von Sadovszky, V., Kusiak, J., Ford, J., & Noritz, G. (2022). A study of Reiki therapy on unpleasant symptoms in children with cerebral palsy. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *46*, 01529, https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101529

Matos, L.C., Machado, J.P., Monteiro, F.J., & Greten, H.J. (2021). Perspectives, measurability and effects of non-contact biofield-based practices: a narrative review of quantitative research. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 18, 6397. https://doi.org/10.3390/ijerph18126397

McManus, D. E. (2017). Reiki ıs better than placebo and has broad potential as a complementary health therapy. *Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine, 22*(4), 1051–1057. https://doi.org/10.1177/2156587217728644

Miandji, A. (2019). Türkiye'de sözdebilim uygulamaları üzerine bir çalışma (türler ve teknikler) (Tez no. 548350). [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK tez merkezi https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Midilli, T. S., & Eser, I. (2015a). Effects of reiki on post-cesarean delivery pain, anxiety, and hemodynamic parameters: A randomized, controlled clinical trial. *Pain Management Nursing, 16*(3), 388-99. https://doi.org/10.1016/j.pmn.2014.09.005

Midilli, T. S., & Gunduzoglu, N. C. (2016). Effects of reiki on pain and vital signs when applied to the incision area of the body after cesarean Section Surgery: A single-blinded, randomized, double-controlled study. *Holistic Nursing Practice*, *30*(6), 368–378. https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000172

Morero, J.A.P., Pereira, S.S, Esteves, R.B., Cardoso L. (2021). Effects of reiki on mental health care: A systematic review. *Holistic Nursing Practice, 35*(4),191-198. https://doi.org/10.1097/hnp.0000000000000456

National Center for Complementary and Alternative Medicine (NCCAM) (2022, July). Complementary, alternative, or ıntegrative health: what's ın a name? https://www.nccih.nih.gov/health/complementary-alternative-or-integrative-health-whats-in-a-name

Omay, G. (2003) *Evrensel yaşam enerjisi reiki*. Reiki Evi Yayınları.

Özcan Yüce, U., & Taşçı, S. (2021). Effect of reiki on the stress level of caregivers of patients with cancer: Qualitative and single-blind randomized controlled trial. *Complementary Therapies in Medicine,* 58. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2021.102708

Özcan Yüce, U., Atik, D., Karatepe, H., Erdogan, Z., & Albayrak Cosar, A. (2017). *Reiki and diabetes, Acta Medica Alanya, 1*(2), 49-53. https://doi.org/10.30565/medalanya.309468

Özcan Yüce, U., Taşcı, S. (2020). Bakım verici stresi ve reiki enerji terapisi. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi, 12*(1), 158-65. https://doi.org/10.5336/nurses.2019-71077

Öztürk, Y. E., Akman, Dömbekci, H., & Ünal, S. N. (2020). Geleneksel tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanımı. *Bütünleyici ve Anadolu Tıbbı Dergisi, 1*(3), 23-35 https://dergipark.org.tr/tr/pub/batd/issue/57657/739554

Paker, S., Kazankaya, F., Er Güneri, S. (2022). Reiki practices in women health. Çiçek, Z. H., Selamoğlu, H., Akgül (Eds), In. Current research in health sciences (1st ed., pp 157-168). Gece Kitaplığı.

Radziewicz, R. M., Wright-Esber, S., Zupancic, J., Gargiulo, D., & Woodall, P. (2018). Safety of reiki therapy for newborns at risk for neonatal abstinence syndrome. *Holistic Nursing Practice*, *32*(2), 63–70. https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000251

Rubik, B., Muehsam, D., Hammerschlag, R., Jain, S. (2015). Biofield science and healing: history, terminology, and concepts. *Global Advances in Health and Medicine,* 4, 8-14. https://doi.org/10.7453/gahmj.2015.038.suppl.

Sağkal Midilli T (2015b). Sezaryen ameliyatı sonrası gelişen ağrıda reiki uygulaması. Başer. M, Taşcı, S. (Ed.), *Kanıta Dayalı Rehberleriyle Tamamlayıcı ve Destekleyici Uygulamalar*. (s. 169-178) içinde. Akademisyen Yayıncılık.

Sağkal Midilli T (2015c). Reiki. Başer. M, Taşcı, S. (Ed.), *Kanıta Dayalı Rehberleriyle Tamamlayıcı ve Destekleyici Uygulamalar* (s. 157-167). Akademisyen Yayıncılık.

Taştan, K. (2018). Ülkemizde geleneksel ve tamamlayıcı tıbbın kilometre taşları. Ankara Medical Journal, 18(3), 458 – 459. https://doi.org/10.17098/amj.461665

Tollone, A. (2018, September 26-29). Lesson 81 Reiki and health: a meeting between an ancient eastern discipline and science [Oral presentation]. Selected lectures of the XXIV national congress of the Italian society of neonatology. Rome, Italy, Journal of Pediatric and Neonatal Individualized Medicine, 7. https://jpnim.com/index.php/jpnim/issue/view/13, https://moam.info/selected-lectures-of-the-xxiv-national-congress-of_5c1569d0097c471e288b46aa.html

Utli, H., & Yağmur, Y. (2021). The effects of reiki and back massage on women's pain and vital signs post-abdominal hysterectomy: A randomized controlled trial: The Effects of Reiki and Back Massage on Women's Pain and Vital Signs. *Explore, 18*(4), 467-474. https://doi.org/10.1016/j.explore.2021.07.004

Yalçın, H., & Işık, A. (2013). Çocuk eğitiminde reiki yöntemi. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8*(6) 769-778

Yalvaç Arıcı, H. (2021). Modern şifacılık yönelimleri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, 291-324. https://doi.org/10.32950/rteuifd.900267

Yeşil Bayülgen, M., & Yeşil, F. H. (2021). Cerrahi sonrası ağrının yönetiminde reiki uygulaması. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1*(1), 67-72. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahievransaglik/issue/64395/978299

4.2. DOKUNMA VE TERAPÖTİK DOKUNMA

Semiha Dertli, Ulviye Günay

1. DOKUNMA

Dokunma, insan vücudunda gelişen ilk duyudur. Dokunma çok yönlü bir olgu olup, vücutta fiziksel ve psikolojik çeşitli tepkilere yol açar (Bağcı ve ark., 2020). Dokunmaya dayalı müdahaleler (masaj, reiki, ten tene temas, iyileştirici dokunuş, terapötik dokunuş, vb.) kan basıncı, nabız ve kas aktivitesi gibi fiziksel stres parametrelerini azaltabilir (Coakley ve Duffy, 2010; Pınar ve Demirel, 2021; Zare ve ark., 2010). Doğal öldürücü hücreleri artırarak ve vücuttaki ağrı ve iltihabı hafifleten bir nörotransmitter olan P maddesi seviyelerini azaltarak bağışıklık fonksiyonlarını iyileştirebilir (Hart ve ark., 2011; Vanaki ve ark., 2015). Ayrıca, dokunmanın stres hormonu kortizol salınımını azalttığı, serotonin ve oksitosin salınımını arttırdığı gösterilmiştir (Coakley ve Duffy, 2010). Buna bağlı olarak konsantrasyonun artması, depresyon ve kaygının azaltılmasında etkisi olduğu bildirilmektedir (Senderovich ve ark., 2016; Yücel ve ark., 2020). Dokunma, olumlu sosyal deneyimlerin temelini oluşturur, sosyal yakınlık sağlar. Dokunma, özellikle bireylerin sosyal desteğe ve korumaya ihtiyaç duyduğu durumlarda çok önemlidir.

Dokunmaya dayalı müdahaleler tarih boyunca geleneksel tıp/şifa sistemlerinde evrensel olarak kullanılmıştır. Eski Yunan tapınaklarından Mısır Piramitlerine, Afrika'dan Asya ve Amerika'ya kadar uzanan tüm coğrafyada, çeşitli kültür ve uygarlığın tarihinde dokunularak yapılan müdahalelerin var olduğu bildirilmektedir. İnsanların dokunma ihtiyacı doğumla başlayıp tüm yaşamları boyunca devam eder (Erenoğlu, 2015). Dokunma sözsüz iletişimin bir parçasıdır ve bireyi olumlu yönde etkileyen bir davranıştır (Cheraghi ve ark., 2017; Erenoğlu, 2015). Hastalar için dokunmanın kendisi kadar niteliği de önemlidir. Dokunma yalnızca samimi, empatik ve şefkatli olduğunda terapötik olarak kabul edilir (Pınar ve Demirel, 2021). Bu nedenle sağlık profesyonelleri mesleki uygulamalarında bazı işlem ve tedavileri gerçekleştirmede dokunmayı kullanırlar. Hastaların istek ve ihtiyaçlarını değerlendirmek, karşılamak ve hastaları rahatlatmak amacı ile dokunma müdahalelerinin kullanılması önemlidir.

mekte ve bütüncül hemşirelik uygulamalarına katkıda bulunmaktadır (Hanley ve ark., 2017).

Günümüzde hemşireler, bakım sırasında hastaların çevre ile enerji etkileşimini dikkate almaktadır. Spesifik bir hemşirelik teorisi olan "insan enerji alanı teorisi"ni temsil etmesi ve uygulanan müdahalenin özel eğitim ve denetimli uygulama gerektirmesi terapötik dokunmanın profesyonel bir hemşirelik uygulaması olduğunu göstermektedir. Mevcut Kuzey Amerika Hemşirelik Tanı (NANDA) kılavuzunda "Dengesiz Enerji Alanı" tanısı yer almaktadır. Ayrıca Amerikan Hemşireler Derneği, Ulusal Hemşireler Birliği ve Amerikan Holistik Hemşireler Derneği gibi profesyonel dernekler dokunmatik terapiyi "hemşirelik uygulaması" olarak desteklemektedir (NANDA, 2018). Bu nedenle, çeşitli ortamlarda ve popülasyonlarda kullanılabilen, hemşire-hasta ilişkisini besleyen, hasta merkezli, bağımsız bir hemşirelik rolü olan terapötik dokunmanın alanda kullanımının yaygınlaştırılması için;

- Hemşirelerin, sağlıklı/hasta bireylerin terapötik dokunma konusunda bilinçlendirilmesi,
- Hemşirelik eğitim müfredatında yer verilmesi,
- Terapötik dokunma ve etkilerini hizmet içi eğitim programlarına dâhil ederek hemşirelerin bilgi ve becerilerini geliştirilmesi ve desteklenmesi,
- Terapötik dokunma uygulamasının klinik uygulamaya dahil edilmesi
- Terapötik dokunma ile ilgili deneysel çalışmaların yapılması sonuçların klinik ortama yansıtılması,
- Non-farmakolojik olması ve bilinen olumsuz etkisi olmaması açısından obstetrik alanda kullanımının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Alp, F. Y., & Yücel, Ş. (2016). The importance of therapeutic touch in nursing. *Spatula DD - Peer Reviewed Journal on Complementary Medicine and Drug Discovery, 6*, 33-38.

Bağcı, H., & Çınar Yücel, S. (2020). A Systematic review of the studies about therapeutic touch after the year of 2000. *International Journal of Caring Sciences, 13(*1), 220-227.

Cheraghi, M. A., Sadat Hosseini, A. S., Gholami, R., Bagheri, I., Binaee, N., Matourypour, P., & Ranjbaran, M. (2017). Therapeutic touch efficacy: A systematic review. *Medical-Surgical Nursing Journal,* 5, 52–59.

Coakley, A. B., & Duffy, M. E. (2010). The effect of therapeutic touch on postoperative patients. *Journal of Holistic Nursing, 28*(3), 193-200.

Einion, A. (2022). Biofield and manipulative therapies for emotional wellbeing and fertility. In Fertility, Pregnancy, and Wellness (pp. 249-263). Elsevier.

Erenoğlu R. (2015). Dokunma ve Terapötik Dokunma. İçinde: Mürüvvet Başer, Sultan Taşçı (Ed.) Kanıta Dayalı Rehberleriyle Tamamlayıcı ve Destekleyici Uygulamalar. s.149- 156, Akademisyen Kitabevi: Ankara.

Frank, L. S., Frank, J. L., March, D., Makari-Judson, G., Barham, R. B., Mertens, W. C. (2007). Does therapeutic touch ease the discomfort or distress of patients undergoing stereotactic core breast biopsy? A randomized clinical trial. *Pain Medicine, 8*, 419-424.

Garrett, B., & Riou, M. (2021). A rapid evidence assessment of recent therapeutic touch research. *Nursing Open*, *8*(5), 2318-2330.

Hanley, M. A. (2008). Therapeutic touch with preterm infants: composing a treatment. *Explore, 4*(4), 249-258. https://doi.org/10.1016/j.explore.2008.04.003. PMID: 18602618.

Hanley, M. A., Coppa, D., & Shields, D. (2017). A practicebased theory of healing through therapeutic touch: Advancing holistic nursing practice. *Journal of Holistic Nursing: Official Journal of the American Holistic Nurses' Association, 35*(4), 369–381.

Hart, L. K., Freel, M. I., Haylock, P. J., & Lutgendorf, S. K. (2011). The use of healing touch in integrative oncology. *The Clinical Journal of Oncology Nursing, 15*(5), 519-525.

Kiernan, J. (2002). The experience of therapeutic touch in the lives of five postpartum women. *MCN The American Journal of Maternal/Child Nursing, 27*(1), 47-53.

Larden, C. N., Palmer, M. L., & Janssen, P. (2004). Efficacy of therapeutic touch in treating pregnant ınpatients who have a chemical dependency. *Journal of Holistic Nursing, 22*, 320-332.

Matourypour, P., Vanaki, Z., Zare, Z., Mehrzad, V., Dehghan, M., & Ranjbaran, M. (2016). Investigating the effect of therapeutic touch on the intensity of acute chemotherapy-induced vomiting in breast cancer women under chemotherapy. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research, 21*(3), 255.

Matourypour, P., Zare, Z., Mehrzad, V., Musarezaie, A., Dehghan, M., & Vanaki, Z. (2015). An investigation of the effects of therapeutic touch plan on acute chemotherapy-induced nausea in women with breast cancer in Isfahan, Iran, 2012-2013. *Journal of Education Health Promotion. 6*(4), 61.

Movaffaghi, Z., Hasanpoor, M., Farsi, M., Hooshmand, P., & Abrishami, F. (2006). Effects of therapeutic touch on blood hemoglobin and hematocrit level. *Journal of Holistic Nursing, 24*(1), 41-48.

Mueller, G., Palli, C., & Schumacher, P. (2019). The effect of therapeutic touch on back pain in adults on a neurological unit: An experimental pilot study. *Pain Management Nursing, 20*(1), 75– 81.

NANDA International (2018). *Nursing diagnoses: Definitions & classification 2018–2020* (2018–2020th ed.). Thieme Publishers. https://www.amazon.com/Nursing-Diagnoses-Definitions-Classification-2018-2020-ebook/dp/B074CKBCL7

National Center for Complementary and Integrative Health (NCCIH). 2022; https://nccih.nih.gov/health/integrative-health.

O'Mathúna, D. P., (2016). Therapeutic touch for healing acute wounds. *Cochrane Database of Systematic Reviews,* (5), CD002766. DOI: 10.1002/14651858.CD002766.pub4.

Pınar, S. E., & Demirel, G. (2021). The effect of therapeutic touch on labour pain, anxiety and childbirth attitude: A randomized controlled trial. *European Journal of Integrative Medicine, 41*, 101255.

Rindfleisch, J. A. (2010). Biofield therapies: Energy medicine and primary care. *Primary Care: Clinics in Office Practice, 37*(1), 165-179.

Roy, D., & Kar, S. K. (2019). Therapeutic Touch. *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science. Springer, Cham*. T. K. Shackelford, V. A. Weekes-Shackelford (eds.), Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science, https://doi.org/10.1007/978-3-319-16999-6_784-1

Senderovich, H., Ip, M. L., Berall, A., Karuza, J., Gordon, M., Binns, M.,Wignarajah, S., Grossman D., & Dunal, L. (2016). Therapeutic touch® in a geriatric palliative care unit–A retrospective review. *Complementary therapies in clinical practice*, *24*, 134-138.

Tabatabaee, A., Tafreshi, M. Z., Rassouli, M., Aledavood, S. A., AlaviMajd, H., & Farahmand, S. K. (2016). Effect of therapeutic touch in patients with cancer: A literature review. *Medical Archives (Sarajevo, Bosnia and Herzegovina), 70*(2), 142–147.

Therapeutic Touch International Association (TTIA). 2022; http://therapeutictouch.org/

Turan, N. (2015). Yoğun bakım ünitesinde terapötik dokunmanın önemi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6*(3), 134-139.

Umphred, D. A. (2013). Neurological rehabilitation (6th ed.). London: Elsevier Health Sciences.

Vanaki, Z., Matourypour, P., Gholami, R., Zare, Z., Mehrzad, V., & Dehghan, M. (2015). Therapeutic touch for nausea in breast cancer patients receiving chemotherapy: Composing a treatment. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *22*, 64–68. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2015.12.004

Yücel, Ş. Ç., Arslan, G. G., & Bagci, H. (2020). Effects of hand massage and therapeutic touch on comfort and anxiety living in a nursing home in Turkey: a randomized controlled trial. *Journal of Religion and Health*, *59*, 351-364.

Zare, Z., Shahsavari, H., & Moeini, M. (2010). Effects of therapeutic touch on the vital signs of patients before coronary artery bypass graft surgery. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research, 15*(1), 37-42.

Zolfaghari, M., Eybpoosh, S., Hazrati, M. (2012). Effects of therapeutic touch on anxiety, vital signs, and cardiac dysrhythmia in a sample of Iranian women undergoing cardiac catheterization: A quasi-experimental study. *Journal of Holistic Nursing, 30*(4), 225-234.

4.3. BİYOENERJİ

Ayşe Nur Yılmaz, Sümeyye Altıparmak

1. BİYOENERJİ VE TARİHÎ GELİŞİMİ

Yaşam enerjisi anlamına gelen "biyoenerji", ruhsal şifa, enerji terapisi veya enerji tıbbı olarak da bilinen alternatif tıp dallarından biridir (Karagöz, 2006; Köksoy, 2008). Her insanın içinde bulunduğu varsayılan iyileştirici bir güç olarak da ifade edilmektedir. Ayrıca evrensel enerji, kozmik enerji, chi, prana ve ki ifadeleri de biyoenerjiyi tanımlamak için kullanılabilmektedir. Biyoenerji kavramı, Avusturyalı hekim ve psikanalist Wilhelm Reich tarafından ilk kez 1897-1957 tarihleri arasında kullanılmıştır. Biyoenerji terapisinin temelleri Doğu Avrupa'da atılmıştır ve Batı'da Therapeutic Touch ve Healing Touch gibi teknikleri kapsayarak gelişim göstermiştir (Aslan & Özkan, 2018; Running ve ark., 2016). Bu yaşam enerjisinin canlı-cansız bütün varlıklarda bulunduğu ve vücuda tepeden (baş) girdiği, çakralar vasıtasıyla çeşitli bölgelere dağıldığı kabul edilmektedir. Biyoenerjiye göre her insanın vücudunda enerji merkezleri olarak kabul edilen yedi tane çakra bulunmaktadır. Vücutta enerji transferinin bu çakralar üzerinden yapıldığı, fazla enerjinin el ve ayakuçlarından atıldığı kabul edilmektedir (Altun & Özden, 2004; Köksoy, 2008; Narayanan ve ark., 2018).

Vücut içerisinde sürekli devam eden düşük voltajlı elektromanyetik akım ve bir titreşim bulunmaktadır. Elektromanyetik akım, fiziksel bedenle sınırlı kalmayıp bir bedenden diğerine akım geçişi olabilmektedir. Sağlıklı bir vücutta negatif enerjinin bulunmadığı, vücudun herhangi bir bölgesinde sorun, rahatsızlık ya da hasar bir ortaya çıktığında o bölge, negatif enerjinin üretilmeye başladığı, beyin ve bölge iletişiminin kesintiye uğradığı varsayılmaktadır (Karagöz 2006). Biyoenerjiye göre hastalık; sistem bozukluğu ve vücudun uyumunda görülen bir aksaklığa ek olarak çakralardaki enerji transferindeki bozukluktan kaynaklanmaktadır. Çevresel negatif etkenlerin ve/veya kişisel negatif parametrelerin etkilerinin, insan vücudunda yol açtıkları sistem bozuklukları da hastalığı meydana getirmektedir. İnsan vücudunda bulunan elektrik akımı beden etrafından bir alan oluşturmakta, artı ve eksi elektriklerden oluşan bu alan "aura" olarak adlandırılmaktadır. İnsan sağlığının sürdürülebilmesi için bu iki akımın dengede olmasının gerektiği de ifade edilmektedir. Denge bozulduğunda ise sağlık sorunları, hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda enerji dengesi yeniden sağlanmalıdır. Enerji dengesinin yenilenmesi aşama-

yarar ve zararlarını bilen hemşire ve ebeler, olası yan etkilere karşı dikkatli olabilirler. Non-farmakolojik uygulamalar arasında yer alan biyoenerjinin uygulanmasının kolay ve ucuz bir yöntem olması göz önüne alındığında; hemşire ve ebelerin bu konuda eğitim alarak bağımsız bir şekilde girişimde bulunmaları bireye ve geniş ölçekli değerlendirildiğinde toplum ile sağlık sistemine yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

Adnan Menderes Üniversitesi Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. (2014). https://akademik.adu.edu.tr/aum/getat/default.asp?idx=313236. Erişim Tarihi: 05.06.2023

Akyürek, S,, Önal, C., & Kurtman, C. (2005). Akciğer kanserli hastalarda alternatif tedavi kullanımı. Türk Hematoloji Onkoloji Dergisi, 15(2), 73-77.

Altun, R., & Özden, A. (2004). Alternatif tıp. Güncel Gastroenteroloji, 8, 231- 235.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. (2017). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170514.pdf. Erişim Tarihi: 05.06.2023

Arıcı, H. Y. (2021). Modern şifacılık yönelimleri. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19, 291-324.

Aslan, B., & Özkan, M. (2019). The effect of bioenergy on postoperative pain in patients experienced abdominal surgery: A nonpharmacological approach. Complementary Therapies in Clinical Practice, 36, 158–163. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2019.07.005

Buckinx, F., & Aubertin-Leheudre, M. (2022). Sarcopenia in menopausal women: current perspectives. International Journal of Women's Health, *14*, 805–819. https://doi.org/10.2147/IJWH.S340537

Carcelén-Fraile, M. D. C., Hita-Contreras, F., Martínez-Amat, A., Loureiro, V. B., Loureiro, N. E. M., Jiménez-García, J. D., Fábrega-Cuadros, R., & Aibar-Almazán, A. (2023). Impact of qigong exercises on the severity of the menopausal symptoms ve health-related quality of life: a randomised controlled trial. European Journal of Sport Science, *23*(4), 656–664. https://doi.org/10.1080/17461391.2022.2044915

Clarke, J. O., & Mullin, G. E. (2008). A review of complementary ve alternative approaches to immunomodulation. Nutrition in Clinical Practice, 23: 49- 62. https://doi.org/10.1177/011542650802300149

Csala, B., Ferentzi, E., Tihanyi, B. T., Drew, R., & Köteles, F. (2020). Verbal cuing ıs not the path to enlightenment. psychological effects of a 10-session hatha yoga practice. Frontiers in Psychology, 11, 1375. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01375

Güveli, H., Uzsoy, A., Özlü, T., Kenger, E., & Ergün, C. (2021). Onkoloji hastalarında tamamlayıcı ve alternatif tıp kullanım sıklığının ve diyet yaklaşımlarının belirlenmesi. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (21) , 307-312.

Görücü, R. (2018). Hemşirelerin Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Yöntemlerine Yönelik Görüş ve Tutumları (Master's thesis, Kırklareli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Hauptmann, M., Kutschan, S., Hübner, J., & Dörfler, J. (2023). Bioenergy therapies as a complementary treatment: a systematic review to evaluate the efficacy of bioenergy therapies in relieving treatment toxicities in patients with cancer. Journal of Cancer Research ve Clinical Oncology, *149*(6), 2607–2619. https://doi.org/10.1007/s00432-022-04362-x

Innes, K. E., Selfe, T. K., & Taylor, A. G. (2008). Menopause, the metabolic syndrome ve mind-body therapies. Menopause *(New York, N.Y.)*, *15*(5), 1005–1013. https://doi.org/10.1097/01.gme.0b013e318166904e

Jain, S., & Mills, P. J. (2010). Biofield therapies: helpful or full of hype? A best evidence synthesis. International Journal of Behavioral Medicine, 17, 1-16. https://doi.org/10.1007/s12529-009-9062-4

Karagöz, G. (2006). Sırt, boyun, bel ağrıları olan ve ameliyat programına alınan nöroşirürji hastalarının ağrı gidermede kullveıkları tamamlayıcı ve alternatif tedaviler [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Khorshid, L., & Yapucu, Ü. (2005). Tamamlayıcı tedavilerde hemşirenin rolü. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 8(2), 124-130.

Koçer, V. (2023). Geleneksel bilginin sürekliliği, dönüşümü sürecinde yeni bir mekân önerisi: stoneşifa, biyoenerji ve şifa köyü. Culture Academy, 3(1), 71-102.

Köksoy, S. (2008). Yataklı sağlık kuruluşlarında çalışan doktor, hemşire ve ebelerin tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini bilme ve kullanma durumları. [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Markowitz, J. E., Mamula, P., del Rosario, J. F., Baldassano, R. N., Levis, J. D., Jawat, A. F., Culton, K., Strom, B.L. (2004). Patterns of complementary ve alternative medicine use in a population of pediatric patients with inflammatory bowel disease. Inflammatory Bowel Disease, 10, 599- 605. https://doi.org/10.1097/00054725-200409000-00015

Narayanan, C. R., Korotkov, K., & Srinivasan, T. M. (2018). Bioenergy ve its implication for yoga therapy. International Journal of Yoga, 11(2), 157. https://doi.org/10.4103/ijoy.IJOY_54_17

Nuraliyeva, Z. (2023). Bioenergy efficiency in labor pain. Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(2), 1-5.

Polat, F., Geçici, F. (2021). Menopoz dönemindeki kadınların gözüyle menopoz: nitel bir araştırma örneği. *Turkish Journal of Family Medicine ve Primary Care, 15*(4), 809-817. https://doi.org/10.21763/tjfmpc.902774.

Rathfisch, G. *Gebelikten Anneliğe Yoga.* 1. Baskı. İstanbul, Nobel Tıp Kitapevi, 2015: 22-38.

Running, A., Greenwood, M., Hildreth, L., Schmidt, J. (2016). Bioenergy ve breast cancer: a report on tumor growth ve metastasis. Evidence-Based Complementary ve Alternative Medicine. 1-9. http://dx.doi.org/10.1155/2016/2503267

Sülü, R., Gözüyeşil, E., Sürücü, Ş. G., & Avcıbay, B. (2022). Gebelik döneminde geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ve ebelerin rolleri. Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi, 5(3), 373-391.

Topçu, İ. & Dişsiz, M. (2018). Doğum eyleminde kullanılan manipülatif ve beden temelli tamamlayıcı-alternatif yöntemler. Hemşirelik Bilimi Dergisi, 1(2), 33-37

Üsküdar Üniversitesi Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama ve Araştırma Merkezi (GETIPMER) Yönetmeliği. (2013). https://uskudar.edu.tr/tr/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-uygulama-ve-arastirma-merkezi-getipmer-yonetmelik. Erişim Tarihi: 05.06.2023

Walach, H., & Marmann, P. (2021). Self-treatment to ımprove mental ve physical health using two bioenergetic devices: A randomized controlled trial. Journal of Psychiatry ve Psychiatric Disorders, 5(4), 107-119. https://doi.org/10.26502/jppd.2572-519X0137

Wayne, P. M., Lee, M. S., Novakowski, J., Osypiuk, K., Ligibel, J., Carlson, L. E., & Song, R. (2018). Tai Chi ve Qigong for cancer-related symptoms ve quality of life: a systematic review ve meta-analysis. *Journal of cancer survivorship: Research ve practice*, *12*(2), 256–267. https://doi.org/10.1007/s11764-017-0665-5

WHO. Menopause. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/menopause

WP: BİYOENERJİ. Available at: https://tr.wikipedia.org/wiki/Biyoenerji_(parapsikoloji)#Kaynak%C3%A7a (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

Yalvaç Arıcı, H. (2021). Modern şifacılık yönelimleri . Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (19), 291-324 . https://doi.org/10.32950/rteuifd.900267

Yazdkhasti, M., Simbar, M., Abdi, F. (2015). Empowerment ve coping strategies in menopause women: A review. *The Iranian Red Crescent Medical Journal*, 17(3), e18944. doi:10.5812/ircmj.18944

4.4. TAI CHI, QI GUNG VE SHIATSU

Feyza Nazik

1. TAİ CHAİ VE Qİ GUNG'UN TANIMI VE TARİHÇESİ

Zihin-beden egzersizleri, sinir sistemi endokrin sistemi ve bağışıklık sistemini etkileyerek vücut fonksiyonlarını ve sağlığını iyileştiren egzersizlerdir. Tai Chi, Yoga ve Qigung, dünyada uygulama oranları günümüzde oldukça artmış, tamamlayıcı sağlık yaklaşımından ilk üçü olarak sıralanan en popüler zihin-beden egzersizleri olarak kabul edilir (Wang ve ark., 2017).

T'ai chi ch'uan olarak da bilinen Tai chi, taiji quan olarakta anılmaktadır. Bu bölümde Tai chi olarak kullanılacaktır. Tai chi, eski Çin'de savunma amaçlı kullanılan savaş sanatı olarak ortaya çıkmıştır. Savaş sanatı olmasına rağmen modern zamanlarda yavaş, zarif ve akıcı hareketleriyle tanınan zihin-beden egzersizi olarak kabul edilmektedir. Asya ülkelerinde sağlığı koruyucu bir egzersiz olarak yüzyıllardır uygulanmaktadır (internet). Tai chi adı, 3000 yıl önce Zhou Hanedanlığı (MÖ 1100-1221) sırasında "Değişiklikler Kitabı"nda yer alan felsefi terim olan "Tai Chi"den türetilmiştir. Bilinen ilk referans kitap budur. Bu kitapta "Tai Chi her değişimde vardır, her değişim iki zıtlığa neden olur" ifadesi bulunmaktadır. Tai Chi, genellikle evrenin enginliğini tanımlamak için kullanılan, nihai olanın en üst noktası anlamına gelir. Birçok Çinli, Taocu bir rahip olan Usta Zhang San Feng'in Tai Chi'yi geliştirdiğine inansa da tarih literatürü Tai Chi'nin kökenini Ming Hanedanlığı'nın (MS 1597-1664) son döneminde yaşayan Usta Chen Wang Ting'e bağlamaktadır. Tai Chi, dövüş sanatının Yang Lu Chan tarafından ailenin dışına yayılması dönemine kadar Chen ailesindeki birçok nesil boyunca aktarılmıştır (Zhu ve ark., 2010).

Tai Chi'nin temel ilkeleri, her şeyde doğal dengeyi ve doğanın kalıplarıyla ruhsal ve fiziksel uyum içinde yaşama ihtiyacını vurgulayan eski Çin Taoizm felsefesine dayanmaktadır. Bu felsefeye göre her şey, sürekli bir denge içinde olan bir ilişki içinde çalışan yin ve yang'ın iki zıt ama tamamen tamamlayıcı unsurundan oluşur. Başka bir deyişle, Tai Chi'nin, Tai Chi'nin sembolünü oluşturan (Şekil 1) yin ve yang olmak üzere 2 karşıt güç ürettiğine inanılmaktadır. Bu Taocu felsefe, dünyanın zıtlıklarla veya çatışmalarla dolu olduğunu ve bu zıtlıkların veya çatışmaların dengelenmesiyle uyumun sağlanabileceğini öne sürer. Tai Chi sembolü, mutlak olmayan ve birbirlerinin yönünü değiştirebilen iki karşıt kuvveti, yin ve yang'ı ifade eder (Peng, 2012).

ve hemşirelere tam shiatsu uygulayıcısı eğitimlerini tamamlamalarına gerek kalmadan vasıflı bir uygulayıcı tarafından hamilelik ve doğum için en uygun shiatsu noktaları ve meridyenler öğretilebilir. Ebe ve hemşireler shiatsunun yan etkilerinin olmaması nedeni ile klinik uygulamalarında dokunma, baskı ve masaj şeklinde bu teknikleri kullanabilir (İngram ve ark., 2005). Yates bir çalışmasında, daha fazla klinik çalışmaya ihtiyaç olmasına rağmen shiatsunun ebelik uygulamalarına entegre edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Yates, 2012). Shiatsu, anne ve eşine de öğretilerek doğum ve hamilelik sırasında kullanmaları sağlanabilir (İngram ve ark., 2005).

Ülkemizde 2014 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği" yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik kapsamındaki uygulamalar, Bakanlıkça yetkilendirilmiş ünite ile uygulama merkezlerinde ve ilgili alanda "uygulama sertifikası" bulunan tabip ve sadece diş hekimliği alanında olmak üzere diş tabibi tarafından yapılabilir. Uygulama alanında temel eğitimi bulunan sağlık meslek mensupları merkez ve ünitelerde sertifikalı tabiplere uygulamada yardımcı olabilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2014). Ancak sağlığa faydalarının kanıtlarının bulunduğu tai chai, qigong ve shaitsu konularında yönetmelikte bilgi bulunmamaktadır. 08.03.2010 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan hemşirelik yönetmeliğinde ağrı ve bulantıyı önlemek için vücudun belli noktalarına basınç yapma, hemşirenin tek başına karar verip yapabileceği bir yöntem olarak tanımlanmıştır. Kwon ve Lee, bütüncül hemşirelik uygulamaları kapsamında semptom yönetimine shiatsunun kullanılması ve hemşirelik bakımında olması gerektiğini belirtmişlerdir (Kwon ve ark., 2018). Tai chai, qigong ve shaitsu egzersizlerinin yan etkilerinin olmaması, tek başına uygulanabilmesi gibi nedenlerle temel düzeyde eğitim alan ebe ve hemşirelerce hastalarına öğretilmesinde ve uygulatılmasında sakınca olmadığı görünmektedir.

KAYNAKLAR

Alemayehu, B., Warner, K.E. (2004). The lifetime distribution of health care costs. Health Services Research, 39(3): 627-642.

Arslan, M., Şahne S.B., Şar, S. (2016). Examples of the traditional treatment systems from the World: A general overview. Lokman Hekim Dergisi, 100-105. https://doi.org/10.1186/1472-6882-11-88.

Ayçeman N. (2016). Kurs Notları. 1. Uluslararası ve 3. Ulusal Tamamlayıcı Terapiler ve Destekleyici Bakım Uygulamaları Kongresi, "Tüm Boyutları ile Tamamlayıcı Terapiler", Kongre Kitabı. Antalya, ss:9-14.

Cheng, F.K. (2015). How is Qigong Conducive to Women's Health?. International Journal of Complementary & Alternative Medicine, 1(3),1-9. 00018. https://doi.org/10.15406/ijcam.2015.01.00018.

Chan, K., Qin, L., Lau, M., Woo, J., Au, S. ve ark., (2004) A randomised, prospective study of the effects of Tai Chi Chun exercise on bone mineral density in postmenopausal women. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 85(5): 717-722.

Cheng, L., Qian, L.,Shuwan, C., He, B. (2021). Effect of Tai Chi on depression symptoms and sleep quality among older adult women after exercise cessation. Research in Sports Medicine, 29(4):395-405. https://doi.org/10.1080/15438627.2020.1870976.

Cohen, L., Chen, Z., Arun, B., Shao, Z., Dryden, M. ve ark., (2010). External Qigong therapy for women with breast cancer prior to surgery. Integrative Cancer Therapies, 9(4): 348-353.

Cui, H., Wang, Q., Pedersen, M., Wang, Q., Lv, S.,James, D., Larkey, L. (2019). The safety of tai chi: A meta-analysis of adverse events in randomized controlled trials. Contemporary Clinical Trials, 82:85-92. https://doi.org/10.1016/j.cct.2019.06.004.

Field, T., Diego, M., Delgado, J., Medina, L. (2013). Tai chi/yoga reduces prenatal depression, anxiety and sleep disturbances. Complementary Therapies in Clinical Practice, 19(1):6-10. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2012.10.001.

Fong, S., Choi, A., Luk, W.S., Yam, T., Leung, J. ve ark., (2018). Bone mineral density, balance performance, balance self-efficacy, and falls in breast cancer survivors with and without qigong training: an observational study. Integrative Cancer Therapies, 17(1): 124-130.

Hanan, F.,Soliman, A., Eman, A., El-Hosary, S.(2019). The efficacy of shiatsu therapy at "Sea of Energy" point on primary dysmenorrhea in nursing students. International Journal of Nursing Didactics, 7:56-62.

Holmberg, C., Rappenecker, J., Karner, J., Witt, C.M. (2014). Perspectives of older women with chronic neck pain on perceived effects of qigong and exercise therapy on aging: a qualitative interview study, Clinical Interventions in Aging, 9, 403–410.

Ho, M. L., Liaw, Y. P., Lai, C. H., Chen, Y. Y., Tsai, H. D. ve ark., (2013). Significantly increased medical expenditure on breast cancer failing to bring down its mortality and incidence rate. Journal of Cancer, 4(7): 531-535.

https://www.va.gov/WHOLEHEALTHLIBRARY/docs/Tai-Chi-and-Qi-Gong.pdf.

Ingram, J., Domagala, C., Yates, S. (2005). The effects of shiatsu on post-term pregnancy. Complementary Therapies in Medicine, 13(1):11-5. https://doi.org/10.1016/j.ctim .2004.12.004.

Kwon, C. Y., Lee, B. (2018). Clinical effects of acupressure on neck pain syndrome (nakchim): a systematic review. Integrative Medicine Research, 7(3):219-230. https://doi. org/10.1016/j.imr.2018.01.002.

Lan, C., Lai, J. S., Chen, S. Y. (2002). Tai Chi Chuan: An ancient wisdom on exercise and health promotion. Sports Medicine, 32(4): 217-224.

Lee, M. K., Chang, S. B., Kang, D. H. (2004). Effects of SP6 acupressure on labor pain and length of delivery time in women during labor. The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 10(6),959-65. https://doi.org/10.1089/acm.2004.10.959.

Lee, T. I., Chen, H. H., Yeh, M. L. (2006). Effects of chan-chuang qigong on improving symptom and psychological distress in chemotherapy patients. The American Journal of Chinese Medicine, 34(1), 37-46.

Leung, K.C.W., Yang, Y. J., Chuen Hui, S. S., Woo, J. (2021). Mind-body health benefits of traditional chinese Qigong on women: a systematic review of randomized controlled trials. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, https://doi.org/10 .1155/2021/7443498.

Li, K., Gaylord, S., Wang, C. (2019). American Journal of Public Health, 109(5):755-761. https://doi.org/10.2105/AJPH.2019.304998.

Liu, W., Zahner, L., Cornell, M. ve ark., (2012). Benefit of Qigong exercise in patients with fibromyalgia: a pilot study, International Journal of Neuroscience,122,11, 657–664.

Loh, S.Y., Lee, S.Y., Murray, L. (2014). The KL Qigong trial for women in cancer survivorship phase-efficacy of a three-arm RCT to improve QOL. Asian Pacific Journal of Cancer Prevention, 15(19): 8127-8134.

Lü, J., Haung, L., Wu, X., Fu, W.,Liu, Y. (2017). Effect of Tai Ji Quan training on self-reported sleep quality in elderly Chinese women with knee osteoarthritis: a randomized controlled trail. Sleep Medicine, 30:70-75.

Mahmoudikohani, F., Torkzahrani, S., Saatchi,K., Nasiri, M. (2019). Effects of acupressure on the childbirth satisfaction and experience of birth: A randomized controlled trial. Journal of Bodywork and Movement Therapies, 23(4):728-732. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2019.04.002.

Mustian, K., Palesh, O., Flecksteiner, S. (2008). Tai Chi Chuan for breast cancer survivors. Medicine and Sport Science, 52, 209–217.

Özdemir, Ö., Taşçı, S. (2017). Yorgunluk yaşayan kanserli bireylerde bütünleşik sağlık uygulaması: Akupres. Sağlık Bilimleri Dergisi, 26(3):253-256.

Pan, Y., Yang, K., Shi, X., Liang, H., Zhang, F. ve ark., (2015) Tai Chi Chuan exercise for patients with breast cancer: A systematic review and meta-analysis. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 2015: 15.

Peng, W. H. (2012). Tai Chi and chronic pain. MBBS, FRCPC Regional Anesthesia and Pain Medicine & Volume 37, 4.

Rogers, C. E., Larkey, L. K., Keller, C. (2009) A review of clinical trials of Tai Chi and Qigong in older adults. Western Journal of Nursing Research, 31(2): 245-279.

Robinson, N., Lorenc, A., Liao, X. (2011). The evidence for Shiatsu: a systematic review of Shiatsu and acupressure. BMC Complementary and Alternative Medicine, 7(11), 88. https://doi.org/10.1186/1472-6882-11-88.

Sağlık Bakanlığı, Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. Resmî Gazete, 27 Ekim 2014, Sayı: 29158. Erişim: 11/02/2023). http://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2014/10/20141027-3.htm.

Shen, C.L., Chyu, M.C., Pence, B.C., Yeh, J.K., Zhang, Y. ve ark., (2010) Green tea polyphenols supplementation and Tai Chi exercise for postmenopausal osteopenic women: Safety and quality of life report. BMC Complementary and Alternative Medicine, 10: 76.

Teimoori, B., Rajabi, S., Navvabi-Rigi, S. D., Arbabisarjou, A. (2014). Evaluation effect of shiatsu technique on labor induction in post-term pregnancy. Journal of Global Health Science, 30, 7(3), 177-83. https://doi.org/10.5539/gjhs.v7n3p177.

Torkzahrani, S., Mahmoudikohani, F., Saatchi, K., Sefidkar, R.,Banaei, M. (2017). The effect of acupressure on the initiation of labor: A randomized controlled trial. Women and Birth, 30(1), 46-50. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2016.07.002.

Qian, G., Xue, K., Tang, L., Wang, F., Song, X. ve ark., (2012) Mitigation of oxidative damage by green tea polyphenols and Tai Chi exercise in postmenopausal women with osteopenia. PLoS One, 7(10), e48090.

Van-Uffelen, J. G. Z., Khan, A., Burton, N. W. (2017). Gender differences in physical activity motivators and context preferences: a population-based study in people in their sixties. BMC Public Health, 17, 624. https://doi.org/10.1186/s12889-017-4540-0.

Wang, Y. T, Huang, G., Duke, G., Yang, Y. (2017). Tai chi, yoga, and qigong as mind-body exercises. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 8763915, 1. http://dx.doi.org/10.1155/2017/8763915.

Wong, C. L., Lai, K. Y., Tse, H. M. (2010). Effects of SP6 acupressure on pain and menstrual distress in young women with dysmenorrhea. Complementary Therapies in Clinical Practice, 16(2), 64-9. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2009.10.002.

Yates, S. (2012). Shiatsu for midwives: a touch relaxing. Parct Midwife, 15(5), 24-7.

Yeh, S. C., Chang, M. Y. (2012). The effect of Qigong on menopausal symptoms and quality of sleep for perimenopausal women: A preliminary observational study. Journal of Alternative and Complementary Medicine, 18(6), 567-575.

Ying, W., Min, Q. W., Lei, T., Na, Z. X., Li, L. ve ark., (2019). The health effects of Baduanjin exercise (a type of Qigong exercise) in breast cancer survivors: A randomized, controlled, single-blinded trial. European Journal of Oncology Nursing, 39, 90-97.

Yoshimura, N., Muraki, S., Oka, H., Kawaguchi, H., Nakamura, K. ve ark., (2011) Changes in serum levels of biochemical markers of bone turnover during 10 years among Japanese men and women: Associated factors and birth-cohort effect: The Taiji study. Journal of Bone and Mineral Metabolism, 29(6), 699-708.

Youngwanichsetha, S., Phumdoung, S., Ingkathawornwong, T. (2013). Effects of tai chi qigong exercise on plasma glucose levels and health status of postpartum ai women with type 2 diabetes Focus on Alternative and Complementary Therapies, 18, 4, 182–187.

Zhu, W., Guan, S., Yang, Y. (2010). Clinical implications of Tai Chi interventions: a review. American Journal of Lifestyle Medicine, 4, 418Y432.

5.1. FİTOTERAPİ

Abdülkerim Alpınar

1. GİRİŞ

"Fitoterapi", doğrudan bitkilerin veya bitkisel maddelerin sadece hastalıkların tedavisinde değil sağlıklı yaşam sürme ve / veya beslenmedeki rolleri de kapsıyor. Bilimsel değerlendirmeler sonucu "ilaç" olan, gelecekte de "ilaç" olabilecek maddelerin keşfedilebileceği, neredeyse tümü bitkilerle ilgili "etnofarmakolojik" araştırmalar, büyük önem taşıyor. Dünya Sağlık Örgütünün 2015 yılı raporuna göre, dünya nüfusunun yarısından fazlası sağlıklı yaşam sürebilmek veya tedavi olabilmek için bitkisel ürünleri kullanıyor (Burton, 2015).

Gebelikte ve yenidoğanda oluşabilecek sağlık sorunlarını bitkilerle giderme isteğinde bir artış var; gebelik ve doğum sonrasında bitkilerin örneğin G Afrika Cumhuriyeti'nde 2. trimesterde, %44; Nijerya'da %12; Finlandiya'da %15; Norveç'te %25; Avustralya'da %15 oranında kullanıldığı ortaya konmuş (Hemminki ve ark., 1999; Mabina, 1997; McLennan ve ark., 1996). En az bir kez bitkisel ürün kullanan gebelerin oranı ABD ve Avustralya'da %7-45, Çin'de %30-50, hatta bazı ülkelerde %80 olabiliyor (Foster, 2006; Gibson, 2001; Kamatenesi-Mugisha, 2007). Kullanılan bitkilere gelince ABD de 500 gebenin yarısının doğumu kolaylaştırmak için akşam çiçeği [*Oenothera biennis*], kene otu [*Ricinus communis*] yağı, ahududu [*Rubus idaeus*] yaprağı kullandıklarını (McFarlin, 1999); 200 gebenin %15'inin sabah bulantılarında zencefil [*Zingiber officinale*], mayıs papatyası [*Matricaria chamomilla*]; %13'ünün ise ekinezya [*Echinacea purpurea*] ve zencefil, Avustralya'da da 211 gebeden %34'ünün, %2014'ünün ve %23'ünün sırasıyla; 1., 2. ve 3. trimesterlerde en az 1 bitkisel ürün kullandıkları belirlenmiş (Pastore, 2000, Tsui, 2001). Avustralya'da gebelerin %71'inin çoğunlukla arkadaş veya aile bireylerinin önerileri doğrultusunda, mayıs papatyasını, %59'unun ekinezyayı, %50'sinin sarımsağı [*Allium sativum*], %42'sinin zencefil, %22'sinin ise ahududu yaprağını kullandıkları saptanmış (Fakeye, 2009; Nordeng, 2004). Avustralya'da 500 gebenin %36'sının en az 1 bitkisel ürün kullandıklarını ve %5'inin zencefili sabah bulantılarında, 2. trimesterde mayıs papatyasını, 3. trimesterde de ahududu yaprağını doğumu hazırlayıcı olarak kullandıkları belirlenmiş (Forster, 2006; Maats, 2002). Yine Avustralya'da 305 gebenin %12'sinin bitkisel ürün kullandıkları; ahududu yaprağı, zencefil ve sarı kantaronun [*Hypericum perforatum*]

temel yağ asitleri içeren besinlerle (öz. kereviz, keten tohumu, rezene soya fasulyesi; sardalya, somon, ton, uskumru, balık yağı) beslenmek, depresyon ve uyku sorunlarını hafifletmek için sarı kantaron tıbbi çayı kullanmak; ateş basması ve / veya gece terlemelerini azaltabilmek için Anadolu adaçayı, hayıt, nane tıbbi çayı içmek; hormon salgılanmasına yardımcı olabilen lavanta, Isparta gülü, ıtır aromatik yağlarının üçer damlasının banyo küvetine damlatılarak veya yağdanlığa konarak kullanmak işe yarar. Ayrıca tatlı badem sabit yağı ve Isparta gülü, sandal, servi ağacı aromatik yağları ile masaj yapmak da yararlıdır (Başer ve ark., 2022; Chatterjee ve ark., 1998; Evans, 2003; Fleming, 2009; Hoffman, 2003; Sooi ve Keng, 2013; Wichtl ve ark., 2004).

Menapozal sorunların giderilmesinde hormonal dengenin sağlanması, uterus güçlendiriciler, sinir sistemini rahatlatanlar, antidepresanlar, acı maddeler kullanmak yarar sağlayabilir. Bunun için hayıt, çayır gülü [*Trifolium pratense*], çemen otu, sarı kantaron otu, soya fasulyesi [*Glyine max*] tentürleri kullanılabilir (Başer ve ark., 2022; Demirezer ve ark., 2017)

Bor mineralinde da doğal hormondan daha fazla östrojen etkinliği vardır. Bu nedenle menopoza girmeye hazırlanan kadınların bor açısından zengin besin (çilek, domates elma, incir, karahindiba, kuşkonmaz, lahana, şeftali) tüketmeleri uygun olabilir (Başer ve ark., 2022; Demirezer ve ark., 2017; Facchinetti ve ark., 2012).

KAYNAKLAR

Ab Rahman, A., Ahmad, Z., Naing, L., Sulaiman, S. A., Hamid, A. M., Daud, W. N. W. (2007). The use of herbal medicines during pregnancy and perinatal mortality in Tumpat District, Kelantan, Malaysia. *The Southeast Asian Journal of Tropical Medicine and Public Health, 38*(6), 1150.

Adams, M. P., Holland, L. N., Bostwick, P. M. (2008). Pharmacology for Nurses. Pearson Prentice Hall, New Jersey.

Ahmed, M., Hwang, J. H., Choi, S. *ve ark.,* (2017). Safety classification of herbal medicines used among pregnant women in Asian countries: a systematic review. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 17*(1), 489.

Al-Kuran, O., Al-Mehaisen, L., Bawadi, H., Beitawi, S., Amarin, Z. (2011). The effect of late pregnancy consumption of date fruit on labour and delivery. *Journal of Obstetric Gynecology, 31*(1), 29-31.

Al-Ramahi, R., Jaradat, N., Adawi D. (2013). Use of herbal medicines during pregnancy in a group of palestininan women. *Journal of Ethnopharmacology, 150*(1), 79-84.

Amasha, H., Jarrah, S. (2012). The use of home remedies by pregnant mothers as a treatment of pregnancy related complaints: an exploratory study. *Medicinal Journal of Cairo University, 80*(2), 673-80.

Anon. (2003). ESCOP monographs: The Scientific Foundation for Herbal Medicinal products. Thieme, New York.

Anon. (2004). World Health Organization. WHO Issues Guidelines for Herbal Medicines. Bulletin of the World Health Organisation *82*(3), 238.

Anon. (2016). Recommendations on antenatal care for a positive pregnancy experience. World Health Organisation, Geneva.

Anon. (2017). Organisation of Teratology Information Specialists (OTIS). Mother To Baby. Ginger, OTIS, p.2. https://motherobaby.org/fact-sheets/ginger-pregnancy/pdf/ (Accessed on 1st April 2018)

Awang, D. V. (1991). Maternal use of ginseng and neonatal androgenization. *The Journal of the American Medical Association, 266*(3), 363.

Azhari, S., Pirdadeh, S., Lotfalizadeh, M., Shakeri M. T. (2006). Evaluation of the effect of castor oil on initiating labor in term of pregnancy. *Saudi Medical Journal, 27*(7), 1011-4.

Başer, K. H. C., Kırımer, N. (2022). Farmakognozi ve Fitoterapi. İstanbul Tıp Kitabevleri. PlusOne Basım Ambalaj ve Reklam San. Tic. Ltd. Şti. İstanbul.

Beksaç, M. S., Demir, N., Koç, A., Yüksel, A. (2001). Maternal-Fetal Tıp & Perinatoloji. S. 524-37, MN Medikal & Nobel, Ankara.

Blumenthal, M., Werner, R. B. (1998). The Complete German Commision E Monographs: Therapeutic Guide to Herbal Medicines, 1st Ed. American Botanical Council, Lippincott Williams & Wilkins, Austin, Texas USA.

Borek, C. (2001). Antioxidant Health Effects of Aged Garlic Extract. *Journal of Nutrition, 131*(3s), 1010S-5S

Burton, A., Smith, M., Falkenberg, T. (2015). Building WHO's Global Strategy for Traditional Medicine. *European Journal of Integrative Medicine, 7*(1), 13-5

Charlson, M., McFerren, M. (2007). Garlic: what we know and what we don't know. *The Archives of Internal Medicine, 167*(4): 325-6.

Chatterjee, S. S., Nöldner, M., Koch, E., Erdelmeier, C. (1998). Antidepressant activity of *hypericum perforatum* and hyperforin: The Neglected Possibility. *Pharmacopsychiatry, 31*(1Suppl), 7-15.

Chitumma, P., Kaewkiattikun, K., Wiriyasiriwach, B. (2007). Comparison of the effectiveness of ginger and vitamin b6 for treatment of nausea and vomiting in early pregnancy: a randomized double-blind controlled trial. *Journal of the Medical Association of Thailand, 90*(1), 15-20

Ciganda, C., Laborde, A. (2003). Herbal infusions used for induced abortion. *Journal of Toxicology and Clinical Toxicology, 41*(3), 235-9.

Coronover, E. A. (2003). Herbal agents and over-the-counter medications in pregnancy. *Best Practice & Research Clinical Endocrinology* & Metabolism, *17*(2), 320-4.

Cuzzolin, L., Francini-Pesenti, F. verlato, G., Joppi, M., Baldelli, P., Benoni, G. (2010). Use of herbal products among 392 ıtalian pregnant women: focus on pregnancy outcome. *Pharmacoepidemiology Drug Safety, 19*(11), 1151-8.

Cuzzolin, L, Benoni, G. (2009). Safety Issues of Phytomedicines in Pregnancy and Paediatrics. 381-94. In 'Herbal Drugs: Ethnomedicine to Modern Medicine'. K.G. Ramawat [ed.]. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Dabaghian, F. H., Fard, M. A., Shojaei, A., Kianbakht, S., Zafarghandi, N., Goushegir, A. (2012). Use and attitude on herbal medicine in a group of pregnant women in Tehran. *Journal of Medicinal Plants, 1*(41): 22-33.

Demirezer, Ö., Ersöz, T., Saraçoğlu, İ. ve ark., (2017). FFD Monografları. Bitkiler ve Etkileri (3. Baskı). Özyurt Matbaacılık, Ankara.

Dog, T. L. (2009). The use of botanicals during pregnancy and lactation. *Alternative Therapies in Health and Medicine, 15*(1), 54.

Duru, C. B., Uwakwe, K. A., Chinomnso, N. C., Mbachi, I. I., Diwe, K. C., Agunwa, C. C. ve ark., (2016). Socio-demographic determinents of herbal medicine use in pregnancy among Ni-

gerian women attending clinics in a tertiary hospital in Imo State, South-East Nigeria. *American Journal of Medical Studies, 4*(1), 1-10.

Dugoua, J. J., Seely, D., Perri, D., Millis, E., Koren, G. (2008). Safety and Efficacy of Cranberry (*Vaccinium macrocarpon*) During Pregnancy and Lactation. *Canada Journal of Clinical Pharmacology, 1*5(1), e80-6.

Ensiyeh, J., Sakineh, M. A. (2009). Comparing ginger and vitamin b_6 for the treatment of nausea: a randomised controlled trial. The *Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology, 43*(2), 149-144

Ernst, E. (2002). Herbal medicinal products during pregnancy: are they safe? An International Journal of Obstetrics and Gynaecology, *109*(3), 227-35

Evans, M. (2003). Natural Health & Healing. Anness Publishing Limited, London.

Facchinetti, F., Pedrielli, G., Benoni, G., Joppi, M. verlato, G., Dante, G. ve ark., (2012). Herbal supplements in pregnancy: unexpected results from a multicentre study. *Human Reproduction, 27*(11), 3161-7.

Fakeye, T. O., Adisa, R., Musa, I. E. (2009). Attitude and use of herbal medicines among pregnant women in Nigeria. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 9*(1): 53.

Fendoğlu, B., Şöhretoğlu, D. (2018). Gebelikte bitkisel ürünlerin kullanımı. *Journal of Literature Pharmacy Sciences, 7*(3), 175-84.

Fleming, T. (2009). PDR For Herbal Medicines. Thompson Health Care Inc. USA. p. 1244.

Forster, D. A., Denning, A., Wills, G., Bolger, M., McCharty, E. (2006). Herbal medicine use during pregnancy in a group of Australian women. *BMC Pregnancy and Childbirth, 6*(1), 21.

Gallo, M., Sarkar, M., Au, W., Pietrzak, K., Comas, B., Smith M. ve ark., (2000). Pregnancy outcome following gestational exposure to *echinacea*: a prospective controlled study. The Archives of Internal Medicine, *160*(20), 3141-3.

Gardner, Z., McGuffin, M. (2013). American Herbal Products Association's Botanical Safety Handbook. 4ed CRC Press Florida p.1072

Garry, D., Figueroa, R., Guillaume, J., Cucco, V. (2000): Use of castor oil in pregnancies at term. *Alternative Therapies in Health Medicine, 6*(1), 77-9

Gharoro, E. P., Igbafe, A. A. (2000). Pattern of drug use amongst antenatal patients in benin city, Nigeria. *Medical Science Monitor, 6*, 84-7.

Gibson, P. S., Powrie R., Star, J. (2001). Herbal and alternative medicine use during pregnancy: a cross-sectional survey. *Obstetrics & Gynecology, 97*(4), S44-S5.

Gruenwald, J., Brendler, T., Jaenicke, C. (eds). (2016). PDR for Herbal Medicines. 4 ed. Montvale, N.J. Thomson Reuters Halls-Farrer, G. (2009). Aromatherapy. Octopus Publishing Group Ltd, London.

Heinrich, M., Barnes, J., Gibbons S. *ve ark.,* (2012). Fundamentals of Pharmacognosy and Phytotherapy. Elsevier Ltd.

Hemminki, E., Mantyranta, T., Malin ve *ark.,* (1991). A survey on use of alternative drugs during pregnancy. *Scandinavian Journal of Social Medicine, 19*, 199-204.

Hoffman, D. (1996). The Complete Illustrated Holistic Herbal. Rockport MA (USA) .

Hoffmann, D. (2003). Medical Herbalism. Healing Arts Press, Rochester (USA) .

Holst, L., Wright, D., Nordeng, H., Haavik, S. (2009). Rasberry leaf -should ıt be recommende to pregnant women? *Complement Therapies in Clinical Practice, 15*, 204-8.

Hwang, J. H., Kim, Y. R., Ahmed, M., Choi, S., Al-Hammadi, N. Q., Widad, N. M. ve ark., (2016). Use of complementary and alternative medicine in pregnancy: a crossectional survey on Iraqi women. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 16*(1), 191.

Izzo, A. A. (2012). Interactions between herbs and conventional drugs: overwiev of the clinical data. *Medical Principles and Practice, 21*(5), 404-28.

John, L. J., Shantakumari, N. (2015). Herbal medicines use during pregnancy: A review from the middle east. *Oman Medical Journal, 30*(4), 229.

Johns, T., Sibeko, L. (2003). Pregnancy outcomes in women using herbal therapies. *Birth Defects Research Part B Developmental and Reproductive Toxicology, 68*(6), 501-4.

Kamatenesi-Mugisha, M., Oryem-Origa, H. (2007). Medicinal plants used to ınduce labour during childbirth in Western Uganda. *Journal of Ethnopharmacolgy, 109*(1), 1-9.

Kennedy, D., Lupattelli, A., Koren, G., Nordeng, H. (2016). Safety classification of herbal medicines used in pregnancy in a multinational study. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 16*(1), 102.

Kıssal, A., Çevik, Ü. G., Ertürk, D. B. (2017). Use of herbal product among pregnant women in Turkey. *Complementary Therapies in Medicine, 30*, 54-60.

Kintzios, S. E. (2002). Oregano, The Genera *Origanum* and *Lippia*. Taylor and Francis, London and New York

Kodad, O., Socias, I., Company, R. (2008). Variability of oil content and of major fatty acid composition in Almond (*Prunus amygdalus* Batsch) and ıts relationship with kernel quality. *Journal of Agricultural Food Chemistry, 56*(11): 4096-101

Köseoğlu, Z. A., Aygen, A. (2006). Anne adayları nasıl beslenmeli?. Hayykitap 24, İstanbul.

Lau, B. H. (2001). Suppression of LDL Oxidation by Garlic. *Journal of Nutrition 131*(3s), 985S-8S.

Lissiman, E., Bhasale, A. L., Cohen, M. (2012). Garlic for the common cold. *Cochrane Database Systematic Review, 14*(3), CD006206

Maats, F. H., Crowther, C. A. (2002). Patterns of vitamin, mineral and herbal supplement use prior to and during pregnancy. The *Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology* (ANZJOG), *42*, 494-6.

Mabina, M. H., Moodley, J., Pitsoe, S. B. (1997). The use of traditional herbal medication during pregnancy. *Tropical Doctor, 27*, 84.

Madari, H., Jacobs, R. S. (2004). An analysis of cytotoxic botanical formulations used in the traditional medicine of ancient persia as abortifacients. *Journal of Natural Products*, 67, 1204-10.

Matthews, A., Dowswell, T., Haas, D. M., Doyle, M,, Mathuna, D. P. (2010). Interventions for nausea and vomiting in early pregnancy. *Cochrane Database Systematic Review,* 9

Matthews, A., Haas, D. M., O'Mathuna, D. P., Doswell, T. (2015). Interventions for nausea and vomiting in early pregnancy. *Cochrane Database Systematic Review, 9*

Matsui, D. (2012). Adherence with drug therapy in pregnancy. *Obstetrics & Gynecology International Journal, 2012* (7419): 796590

McFarlin, B. L., Gibson, M. H., O'Rear, J., Harman, P. (1999). A national survey of herbal preparation use by nurse-midwives for labor stimulation. Review of the Literature and Recommendations for Practice. *Nurse Midwifery, 44,3, 205-16*

McLennan, A., Wilson, D., Taylor, A. (1996). Prevalence and cost of alternative medicine in Australia. *Lancet,* 347 (9001), 569-73.

Mills, S., Bone, K. (2005). The Essential Guide to Harnal Safety. Elsevier Limited, Philadelphia, USA.

Mills, E., Dugoua, J. J., Perri, D., Koren, G. (2013). Herbal medicines in pregnancy and lactation: an evidence-based apprach. CRC Press, Abingdon.

Moussally, K., Berard, A. (2010). Exposure to herbal products during pregnancy and the risk of preterm birth. The *European Journal of Obstetrica & Gynecology & Reproductive Biology, 150*(1), 107-8.

NCCPC, (2018). Antenatal Care: Routine Care for the Healthy Pregnant Woman: RCOG Press.

Nordeng, H., Havnen, G. C. (2004). Use of Herbal Drugs in Pregnancy. A Survey Among 400 Norwegian Women. *Pharmacoepidemiol Drug Safety, 13*(6), 371-80.

Ozgoli, G., Goli, M., Simbar, M. (2009). Effects of ginger capsules on pregnancy, nausea, and vomiting. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine, 15*(3), 243-6.

Parsons, M., Simpson, M., Ponton, T. (1999). Raspberry leaf and its effect on labour: safety and efficacy. *Australian College of Midwives Incorporated Journal 12*(3), 20-5

Pastore, L. (2000). Home remedies used during pregnancy. *Cochrane Library 3*, 529

Pinn, G., Pallet, L. (2002). Herbal medicine in pregnancy. *Complementary Therapies in Nursing &Midwifery, 8(2)*, 77–80

Pongrojpaw, D., Somprasit, C., Chanthasenont, A. (2007). A randomised comparison of ginger and dimethyrdinate in the treatment of nausea and vomiting in pregnancy. *Journal of the Medical Association of Thailand, 90*, 1703-9

Pradeepkumar, V., Tan, K., Ivy, N. (1996). Is 'herbal health tonic' safe in pregnancy; fetal alcohol syndrome revisited. *Australian and New Zeland Journal of Obstetrics and Gynaeocology, 36*(4), 420-3.

Rahman, A. A., Sulaiman S. A., Ahmad Z., Salleh H., Daud, W. N. (2009). Women's attitude and sociodesmographic characteristics ınfluencing usage of herbal medicines during pregnancy in Tunpat. District, Kelantan, in Malaysia. The *Southeast Asian Journal of the Tropical Medicine and Public Health, 40*(2), 330 -7.

Sadrei, H., Ghannadi, A., Takei-Bavani, M. (2003). Effects of *Zataria multiflora* and *Carum carvi* Essential Oils and Hydroalcoholic Extracts of *Passiflora incarnata*, *Berberis integerrima* and *Crocus sativus* on Rat Isolated Uterus Contractions. *International Journal of Aromatherapy, 14,2*, 121-7

Shin, S., Jang, J. Y., Park., D., Yton, J. M., Baek, I. J., Hwang B.Y. ve ark., (2010). Korean Red Ginseng Extract Does Not Cause Embryo-Fetal Death or Abnormalities in Mice. *Birth Defetcs Research Seri B Development and Reproductive Toxicology, 89*(1), 78 – 85.

Simpson, M., Parsons, M., Greenwood, J., Wade, K. (2001). Raspberry leaf in pregnancy: Its safety and efficacy in labor. *Journal of Midwifery Womens Health, 46*(2), 51-9.

Skouteris, H., Wertheim, E. H., Rallis, S., Milgrom, J., Paxton, S. J. (2009). Depression and anxiety through pregnancy and the early *postpartum*: an examination of prospective relationships. *Journal of Affective Disorders, 113*(3), 303-8.

Sooi, L. K, Keng, S. L. (2013). Herbal Medicines: Malaysian Women's Knowledge and Practice. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine,* 2013, 438139.

Stanisiere, J., Mousset, P-Y., Lafay, S. (2018). How safe is ginger rhizome for decreasing nausea and vomiting in women during early pregnancy?. *Foods, 7*(4), 50.

Steiner, M., Hillemanns, H. G. (1990). Venostatin retard in the management of venous problems during pregnancy. *Phelobology*, 5, 41-4.

Surjushe, A., Vasani, R., Saple, D. G. (2008). *Aloe vera*: a short review. *Indian Journal of Dermatology*, 53, 163

Timur, T. S., Kafkaslı, A. (2012). The Effect of bitter almond oil and massaging on *striae gravidarum* in primiparaous women. *Journal of Clinical Nursery, 21*(11-12), 1570-6.

Tiran, D. (2003). The use of herbs by pregnant and childbearing women: a risk-benefit assessment. *Complementary Therapies in Nursing and Midwifer,y 9*(4): 176-81.

Tsui, B., Dennehy, C. E., Tsourounis, C. (2001). A survey of dietary supplement use during pregnancy at an academic medical center. *American Journal of Obstetric Gynecology, 185*, 433-7.

Uçtu, A. K., Karakoç, H. (2018). Gebelikte bitkisel ürün kullanımı. *Journal of Health Service and Education,* 2(2), 47-50

Viljoen, E., Visser, J., Koen, N., Musekiwa, A. (2014). A systematic review and meta-analysis of the effect and safety of ginger in the treatment of pregnancy- associated nausea and vomiting. *Nutrition Journal, 13*(1), 20.

Wichtl, M., Bisset, N. G. (2004). Herbal Drugs and Phytopharmaceuticals: a Handbook for Practice on a Scientific basis. 3rd ed. CRC Press, Stuttgart, Germany.

Wing, D. A., Rumney, P. J., Preslicka, C.W., Chung, J. H. (2008). Daily Cranberry Juice for the Prevention of Asymptomatic Bacteriuria in Pregnancy: A Randomized, Controlled Pilot Study. *Journal of Urology, 180*(4), 1367-72.

Young, G. L., Jewell, D. (2008). Creams for Preventing Stretch Marks in Pregnancy (Review). *The Cochrane Library*, 2.

5.2. HİRUDOTERAPİ

Nurdan Aymelek Çakıl

1. HİDUROTERAPİNİN TANIMI

Hirudoterapi (sülük tedavi) bilinen en eski kan alma (bloodletting) yöntemlerinin başında gelmektedir. "Sülük" kelimesi, Anglo-Sakson loece, "iyileştirmek" kelimesinden türemiştir. Antik Çağlarda sülük, Latince adı hirudino olarak bilinirdi. Kanla beslenen bir parazit olmasından dolayı yapıştığı bölgeden ağırlığının 10 katına kadar kanı absorbe etme yeteneğine sahiptir. Bu özelliği sayesinde geçmişte dokulardaki iltihabın kanla atılmasına olanak sağlayarak hemostazis için kullanılmıştır. Günümüzde ise sülük salyasında bulunan 100'den fazla proteinin antienflamatuar, anajezik, antikoagülan gibi etkileri ile bir tıbbın pek çok alanında kullanılmaktadır (Davis & Appel,1979).

2. HİDUROTERAPİNİN TARİHÇESİ

Hindistan'dan gelen eski Sanskritçe yazılarda sülüğün kullanıldığı aktarılır. Hindu mitolojisinde oldukça yakışıklı olan Dhavantari'nin dört elinden birinde sülük tuttuğu tasvir edilmiştir (https://en.wikipedia.org/wiki/Dhanvantari). Hirudoterapi Geleneksel Çin Tıbbında da her zaman var olan bir güç olarak yerini almıştı (Liuqing ve ark., 2019). Sülüklerin Batı tıbbına girmesi ise flebotomi veya hacamattan biraz daha geç geldiği düşünülüyor çünkü Hipokrat'ın (MÖ 460-370) hirudoterapiden hiç bahsetmediği görülüyor. Sülüklerin tıpta kullanımına ilişkin ilk referanslar, Kolophon'un Nicveer'ında (MÖ 2. yüzyıl) ve Themison'da (MÖ 1. yüzyıl) bulunur. Daha sonra çoğu Yunan, Roma ve Arap tıp yazarları tarafından sülükten bahsedildiği görülüyor (Davis & Appel,1979). Avrupa'da Antik Çağlardan 19. yüzyıla kadar geleneksel ve halk tıbbının ayrılmaz bir parçası olarak kaldı. Bergamalı Galen (MS 129–199) sülükleri vücudun dengesizliği hâlinde kan almanın gerekli olduğunu savunarak kullanmış ve İbni Sina (MS 978-1037) ise sülük uygulamasının ayrıntılarına El Kanun Fi't-Tıbb eserinde ayrıntılı olarak bahsetmiştir (İbni Sina, 2018).

Sülüğün kullanım amacını anlamak için Hipokrat (MÖ 460-370) dönemindeki hastalık kavramının tanımı anlamak gereklidir. "Dört Mizah" teorisine dayanan bu tanımda tüm hastalıkların dört vücut sıvısı veya sıvılarından (kan, balgam, sarı safra ve kara safra) birinin dengesizliğinden kaynaklandığı fikrine

sadece ilgili alana yönelik sertifikalı tabip ve diş tabibi tarafından yapılabilir Uygulama alanında temel eğitimi bulunan hemşireler merkez ve ünitelerde sertifikalı tabiplere uygulamada yardımcı olarak görev alabilmektedir (Resmî Gazete, 2014). İyi bilinen kan alma terapilerinden olan hirudoterapi uygulama öncesi, sırası ve sonrasında hemşirelerin izlem yapması kanama ve enfeksiyon gibi başlıca komplikasyonların önüne geçmektedir.

Zaman baskısı olmadan sessiz ve verimli bir şekilde uygulama yapılabilmesi için hirudoterapi uygulama prosedürü ve ilgili önlemler, düzenlenmelidir. Hemşirenin hazırlık aşamasında terapiyi anlatması çok önemlidir. Hastanın sülük uygulaması sırasında ve sonrasında ne bekleyeceğini ve ne yapacağını tam olarak bilmesi için prosedürü ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. Bilgi eksikliği sıklıkla aşırı kaygıya, dolayısıyla sempatikotoniye neden olarak ekstremitelerde kan akışında ve sıcaklıkta düşüşe neden olur (Aurich & Graf, 2007). Beden ısısının düşmesi gibi nedenler sülüklerin beslenme süreci ve protein salgısı olumsuz etkilenir. Terapiye başlamadan önce kapsamlı bir hasta değerlendirmesi yapılmalıdır. Hirudoterapinin uygun kullanımını sağlamak için hemşirenin venöz yetmezliği, arteriyel yetmezlikten ayırt edebilmesi gereklidir. Hirudoterapi için bir kontrendikasyon olan arteriyel yetmezlik, yavaş veya eksik kapiller dolum ile dokunulamayacak kadar soğuk ve soluk doku ile kendini gösterir. Dolayısıyla iyi bir fizik muayene önerilmektedir. Her 4 saatte bir bölgenin ayrıntılı bir cilt değerlendirmesini yapılmalıdır ve enfeksiyon belirtilerini izlemek önemlidir. Kan kaybı tahmin ederek kaydedilebilir. Ayrıca sülüğün bağlanma süresini ve yer(ler)ini de izlemede kaydedilmesi gereklidir (Yantis ve ark., 2009). Sülükler ayrıldıktan sonra 2 saatte bir nörovasküler değerlendirmeler, cilt rengi ve enfeksiyon belirtilerini değerlendirme önerilir. Hemoglobin ve hematokrit seviyelerinin ise gerekli durumlarda izlenmesi önerilmektedir (Lui & Barkley, 2015).

KAYNAKLAR

Abakarova, A. K., & Omarov, N. M. (2014). Evaluatıon Of The Efficıency Of Hırudotherapy In Preparıng For Pregnancy Of The Women Wıth Alımentary-Constıtutıonal Obesıty. Bulletin of New Medical Technologies, 21(3), 91-94.

Abdualkader, A. M., Ghawi, A. M., Alaama, M., Awang, M., & Merzouk, A. (2013). Leech therapeutic applications. Indian Journal of Pharmaceutical Sciences, 75(2), 127.

Ansari, S., Nil, F., Jabeen, A., Sultana, A., & Khan, Q. A. (2019). Post-auricular leech therapy reduced headache & migraine days in chronic migraine. Journal of Drug Delivery ve Therapeutics, 9(1-s), 75-80.

Aurich, M.& Graf, J. (2007). 14: Legal Aspects of Leech Therapy in the EU ve USA. Michaelsen, A; Roth, M; Dobos, G. Medicinal Leech Therapy. Thieme, 158-165.

Babenko, V. V., Podgorny, O. V., Manuvera, V. A., Kasianov, A. S., Manolov, A. I., Grafskaia, E. N., ... & Lazarev, V. N. (2020). Draft genome sequences of Hirudo medicinalis ve salivary transcriptome of three closely related medicinal leeches. BMC Genomics, 21(1), 1-16.

Behera, B. (2020). Biopharmaceuticals: Challenges ve Opportunities. CRC Press.

Caliskan, M., Altay, A., Eren, A., & Atayoglu, A. T. (2020). An Integrative Approach for Idiopathic Granulomatous Mastitis. Indian Journal of Surgery, 1-7.

Davis, A., & Appel, T. (Eds.). (1979). Bloodletting instruments in the National Museum of History ve Technology. Washington, DC, Smithsonian Institution Press (pp. 34-36).

Dehghan, M., Ghaedi Heidari, F., Malakoutikhah, A., & Mokhtarabadi, S. (2019). Complementary ve alternative medicine usage ve its determinant factors among Iranian patients with cancer. World Cancer Res J, 6, e1382.

Dobos G. (2007). 13: Medicinal Leeches in Integrative Medicine. Michaelsen, A; Roth, M; Dobos, Gustav. Medicinal Leech Therapy. Thieme, 152-157.

Erol, K. İ. (2014). Balıkesir Merkez ilçe manav köyleri halk edebiyatı ve folklor derlemeleri (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Flecken, A. & Michalsen, A. (2007). 5: Indications for Leech Therapy. Michaelsen, A; Roth, M; Dobos, G. Medicinal Leech Therapy. Thieme, 66-85.

Fukaya, E., Flores, A. M., Lindholm, D., Gustafsson, S., Zanetti, D., Ingelsson, E., & Leeper, N. J. (2018). Clinical ve genetic determinants of varicose veins: prospective, community-based study of≈ 500 000 individuals. Circulation, 138(25), 2869-2880.)

Ghods, R., Abdi, M., & Pourrahimi, M. (2019). Leech therapy indications: a scoping review. Traditional Medicine Research, 4(3), 118.

Gileva, O.S., Mumcuoglu, K.Y. (2013). Hirudotherapy. In: Grassberger, M., Sherman, R., Gileva, O., Kim, C., Mumcuoglu, K. (eds) Biotherapy - History, Principles ve Practice. Springer, Dordrecht (pp. 31-76). https://doi.org/10.1007/978-94-007-6585-6_3

Greenstone, G. (2010). The history of bloodletting. BC Medical Journal, 52(1), 12-14.

Güney, N., Kaya E., & Sönmez, C. I. (2020). The Profile of the Patients Who Consulted to the Conventional ve Complementary Medical Centre in Duzce University. International Journal of Traditional ve Complementary Medicine Research, 1(2), 61-66.

İbn Sînâ. (2018). El-Kânûn fi't-Tıbb. (Kahya, E. Çev.). Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Karataş, T., Yılmaz, E., & Polat, Ü. (2022). Osteoartrit Yönetimi, Yaşam Kalitesi ve Hemşirenin Destekleyici Rolü. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 29(2), 265-271.

Ketova O. M., Gromova A. M., Lyakhovska T. Yu., Nesterenko L. A., Talash VV. Modern aspects of diagnosis ve rehabilitation of chronic pelvic paın syndrome in women wıth varicose of the reproductive system. Current Issues of Pediatrics, Obstetrics ve Gynecology, 2021(1), 66-71.

Khardikov, A.V., Gazazyan, M. G., & Ivanova, O. J. (2003). Hirudotherapy in treatment of chronic salpingoophoritis. In: Hirudo-2003. Book of abstracts of the 3rd conference of hirudologists of Russia ve CIS, Moscow, p 22.

Koeppen, D., Aurich, M., & Rampp, T. (2014). Medicinal leech therapy in pain syndromes: a narrative review. Wiener Medizinische Wochenschrift, 164(5), 95-102. https://doi.org/10.1007/s10354-013-0236-y.

Lauche, R., Cramer, H., Langhorst, J., & Dobos, G. (2014). A systematic review ve meta-analysis of medical leech therapy for osteoarthritis of the knee. The Clinical Journal of Pain, 30(1), 63-72.

Liuqing, L., Fang, Y., Ling, X., & Yan, J. (2019). Data mining in Xu Runsan's Traditional Chinese Medicine practice: treatment of chronic pelvic pain caused by pelvic inflammatory disease. Journal of Traditional Chinese Medicine, 39(03), 440-450.

Lomaeva, B. I. (2003). The influence of hirudotherapy on haemostatic indices in women suffering from endometriosis. In: Book of abstracts of the 6th international conference on biotherapy, Sivas, pp 26–27

Lui, C., & Barkley Jr, T. W. (2015). Medicinal leech therapy: New life for an ancient treatment. Nursing 2020, 45(11), 25-30.

Michalsen, A., Lüdtke, R., Cesur, Ö., Afra, D., Musial, F., Baecker, M., ... & Dobos, G. J. (2008). Effectiveness of leech therapy in women with symptomatic arthrosis of the first carpometacarpal joint: a rveomized controlled trial. Pain, 137(2), 452-459.

Michalsen, A. (2007). 10:The Scientific Basis of Leech Therapy. Michaelsen, A; Roth, M; Dobos, G. Medicinal Leech Therapy. Thieme, 115-130.

Mirmosayyeb, O., Barzegar, M., Nehzat, N., Shaygannejad, V., Sahraian, M. A., & Ghajarzadeh, M. (2020). The prevalence of migraine in multiple sclerosis (MS): A systematic review ve meta-analysis. Journal of Clinical Neuroscience, 79, 33-38.

Moffat, A. D., Weaver, L. K., & Tettelbach, W. H. (2015). Compromised breast flap treated with leech therapy, hyperbaric oxygen, pentoxifylline ve topical nitroglycerin: A case report. Undersea & hyperbaric medicine: journal of the Undersea ve Hyperbaric Medical Society, Inc, 42(3), 281-284.

Mory, R. N., Mindell, D., & Bloom, D. A. (2000). The leech ve the physician: biology, etymology ve medical practice with Hirudinea medicinalis. World Journal of Surgery, 24(7), 878-883.

Newyork Times. (2017). Despite the 'Yuck Factor,' Leeches Are Big in Russian Medicine. https://www.nytimes.com/2017/04/29/world/europe/leeches-russia-medicine.html#:~:text=Leeches%20%E2%80%94%20yes%2C%20leeches%20%E2%80%94%20are,for%20blood%20thinners%20like%20warfarin

Nezhat, C., Nezhat, F., & Nezhat, C. H. (2020). Endometriosis: ancient disease, ancient treatments. Endometriosis in Adolescents, 13-127.

Pannucci, C. J., Nelson, J. A., Chung, C. U., Fischer, J. P., Kanchwala, S. K., Kovach, S. J., ... & Wu, L. C. (2014). Medicinal leeches for surgically uncorrectable venous congestion after free flap breast reconstruction. Microsurgery, 34(7), 522-526.

Pourrahimi, M., Abdi, M., & Ghods, R. (2020). Complications of leech therapy. Avicenna Journal of phytomedicine, 10(3), 222.

Resmî Gazete. Yönetmelik. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm

Saad, B., & Said, O. (Eds.). (2011). Method of therapy in greco-arab ve ıslamic medicine. In greco-arab ve ıslamic herbal medicine: traditional system, ethics, safety, efficacy ve regulatory issues (pp. 123–148). https://doi. org/10.1002/9780470944363.ch7

Sharifi, F., Azizi, H., & Roudsari, R. L. (2022). Prevalence of complementary ve alternative medicine use by Iranian infertile women: A multi-center cross-sectional study. Journal of Herbal Medicine, 32, 100548.

Sharifi, F., Heydari, A., & Roudsari, R. L. (2021). Infertile women's healing experiences of using complementary ve alternative medicine: A phenomenological inquiry. European Journal of Integrative Medicine, 47, 101369.

Shakouri, A., & Wollina, U. (2021). Time to change theory; medical leech from a molecular medicine perspective leech salivary proteins playing a potential role in medicine. Advanced Pharmaceutical Bulletin, 11(2), 261.

Shakouri, A., Adljouy, N., & Abdolalizadeh, J. (2018). Anti-Cancer Activity of liposomal Medical leech saliva extract (LSE). In Proceedings of the 3rd World Congress on Recent Advances in Nanotechnology (RAN'18), April, Budapest, Hungary. Paper No. NDDTE XXX. https://doi. org/10.11159/nddte18 (Vol. 102).

Stokoz K.Y., & Bystritskaya, T. (2016). Leech therapy in women with a history of primary oligomenorrhea. Amur Med J., 3-4 (15-16), 106-108.

Şar, S. (2005). Anadolu'da halk hekimliği uygulamaları. Türkiye Klinikleri J Med Ethics, 13(2), 131-36.

Tilt, E. J. (1869). A Hvebook of uterine therapeutics ve of diseases of women (Vol. 581). W. Wood. Pp. 106-116.

Vasei, N., & Jahangiri, K. (2021). Leech therapy of nipple-areolar complex (NAC) congestion in reduction mammoplasty: A case report. Clinical Case Reports, 9(10), e05013.

Wittke-Michalsen, E. (2007). 4: The Technique of Leech Therapy. Michaelsen, A; Roth, M; Dobos, G. Medicinal Leech Therapy. Thieme, 58-65.

World Health Organization (WHO). (2001). Legal status of traditional medicine ve complementary/alternative medicine: a worldwide review. Erişim Tarihi:28.07.2022.

Yantis, M. A., O'Toole, K. N., & Ring, P. (2009). Leech therapy. AJN The American Journal of Nursing, 109(4), 36-42.

Yıldırım, G., & Işık, T. (2014). Kayseri ilinde bir halk şifacısı. Folklor/Edebiyat, 20(78), 239 - 252.

5.3. MEZOTERAPİ, PROLOTERAPİ, OZON TERAPİ

Tülay Bülbül

1. MEZOTERAPİ

1.1. Mezoterapi Tanımı ve Tarihçesi

Mezoterapi, farmasötik bileşiklerin intradermal veya subkutan mikroenjeksiyonu olarak tanımlanan popüler bir non-invaziv terapötik yöntemdir. Medikal ve kozmetik tedavi amacıyla aminoasit, vitamin, mineral, enzim, bitki özleri, farmasötikler, vitaminler ve diğer biyoaktif maddelerin mikroenjeksiyon yoluyla uygulanması esasına dayanır (Bulam ve ark., 2013; Khalili ve ark., 2022; Najafizade ve ark., 2021;Örnek ve ark., 2021).

Mezoterapi, 1952 yılında Fransız doktor Michel Pistor tarafından ağrı ve damar rahatsızlıklarının tedavisi için geliştirilmiş tıbbi bir tekniktir. Pistor, 1964'te Fransız Mezoterapi Derneğini kurmuş ve tekniği genel tıbbi veterinerlik ve kozmetik durumları tedavi etmek için genişletmiştir. 1987'de Fransız İlaç Akademisi, mezoterapiyi geleneksel tıpta yasal bir tedavi yöntemi olarak resmen tanımıştır (Najafizade ve ark., 2021; Sivagnanam, 2010).

1.2. Mezoterapinin Etki Mekanizması, Uygulanışı, Etki ve Yan Etkileri

Mezoterapi, intradermal mikroenjeksiyonlar yoluyla ilaçların deride doğrudan ve uzun süreli lokal farmakolojik aktivite göstermesini sağlamaktadır. İntradermal uygulama ve daha düşük ilaç dozlarının kullanılması sistemik etkileşim riskini azalttığından mezoterapinin geleneksel tedavilere göre önemli ölçüde azaltılmış yan etkilere sahip olduğu gösterilmiştir (Atalık, 2019; Chen ve ark., 2018; Örnek ve ark., 2021). İğnenin mekanik olarak delme etkisine verilen ilacın kimyasal etkisine bağlı olarak lokal, bölgesel ve merkezi etkilerden söz edilmektedir. Mezoterapi, vücudun lenfatik, bağışıklık ve dolaşım sistemini uyararak biyolojik yanıta sebep olmaktadır. Ayrıca mezoterapi ile yüzeysel olarak verilen ilaçlar genel dolaşım tarafından yavaş temizlenmektedir. İlaçlar dermise kademeli olarak geçtiği için daha az doz kullanılarak

uygulama teknikleri ve yan etkileri konusunda deneyimli bir uzman tarafından yapılması gerekmektedir (Resmî Gazete, 2014). Hemşire ve ebelerin de bu yöntemleri hekimler ile iş birliği içerisinde uygulayabilmesi yönünde yasal olarak önünün açılması ve bu konuda eğitim almaları, bakımın kalitesine, mesleki doyuma dolayısıyla toplum sağlığına katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Atalık, A. (2019). Mezoterapi ve klinik uygulamalar. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research, 3(Özel Sayı), 115-118. https://doi.org/10.34084/bshr.607437

Avşar, M. T., Erdoğan, G. G., & Okudan, R. N. (2021). İnguinal bölge ağrısında proloterapi. Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi, *15*(1), 18-20. https://www.barnat.com.tr/dosyalar/15-1-05.pdf

Bae, G., Kim, S., Lee, S., Lee, W. Y., & Lim, Y. (2021). Prolotherapy for the patients with chronic musculoskeletal pain: systematic review and meta-analysis. Anesthesia Pain Medicine,*16*, 81-95. https://doi.org/10.17085/apm.20078

Biçer, İ., & Yalçın Balçık, P. (2019). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp: Türkiye ve seçilen ülkelerinin incelenmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, *22*(1), 245-257.

Bilişli, Y. (2019). İnternet sağlık haberlerinde tıbbileştirmenin inşası: Sağlık haber söylemine eleştirel bir bakış. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, *8*(4), 3608-3629.

Bulam, H., Ayhan, S., Sezgin, B., Özmen, S., & Çenetoğlu, S. (2013). Mezoterapi: iğnenin ucundaki mucize mi, yoksa şişirilmiş balon mu? Turkish Journal of Plastic Surgery, *21*(2).

Borges, F. S., Meyer, P. F., Jahara, R. S., Carreiro, E. M., Antonuzzo, P. A., Picariello, F., & Palma, C. (2021). Fundamentals of the use of ozone therapy in the treatment of aesthetic disorders: A review. Journal of Biosciences and Medicines, *9*, 40-70. https://doi.org/10.4236/jbm.2021.912005

Cardelli, R., De Santis, F., Dall'olio, M., & Leonardi, M. (2008). Osteoarthritis of the hip treated by intra-articular infiltration of oxygen-ozone and hyaluronic acid (Hyalubrix®). International Journal of Ozone Therapy, *7*, 66-69.

Canzona, F., Mammucari, M., Tuzi, A., Maggiori, E., Grosso, M. G., Antonaci, L., Santini, S., Catizzone, A. R., Troili, F., Gallo, A., Paolucci, T., Rocchi, P., Guglielmo, C., Russo, D., Giorgio, C., Dorato, D., Marzo, R. D., Viglione, G., Fiorentini, A. G., Giardini, M., Natoli, S. (2020). Intradermal therapy (mesotherapy) in dermatology. Journal of Dermatol & Skin Science, *2*(1), 22-25.

Chen, L., Li, D., Zhong, J., Qiu B., & Wu, X. (2018). Therapeutic effectiveness and safety of mesotherapy in patients with osteoarthritis of the knee. Evidence-Based Complementary Alternative Medicine, *4*, Article 6513049. https://doi.org/10.1155/2018/6513049

Chen, Y., Lin, Y., Chen, C., Liou, T., Liao, C., & Huang, S. (2022). Effectiveness, compliance, and safety of dextrose prolotherapy for knee osteoarthritis: a metaanalysis and metaregression of randomized controlled trials. Clinical Rehabilitation, *36*(6), 740–752. https://doi.org/10.1177/0269215522108621

Çakmak, S. (2017). Kas-iskelet sistemi hastalıklarında proloterapi. Türk Ortopedi ve Travmatoloji Birliği Derneği Dergisi, *16*, 282-286. https://doi.org/10.14292/totbid.dergisi.2017.38

Çalık, A., & Kapucu, S. (2021). Osteoartritli kadınlarda tamamlayıcı ve destekleyici uygulamanın semptom ve fonksiyonel duruma etkisi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, *14*(2), 94-101.

Demiriz, Y. S., & Sarıkaya, S. (2021). Diz osteoartriti hastalarında tanı ve kılavuzlar ışığında güncel tedavi. Batı Karadeniz Tıp Dergisi, *5*(2), 115-124.

Demiryılmaz, İ, Ferah, A., & Şilit, E. (2017). Plantar fasiitli hastalarda proloterapi tedavisinin etkinliğinin değerlendirilmesi. Bozok Tıp Dergisi, *7*(2), 23-28.

Deniz, R., Baykuş, Y., Uzuner, M. B., & Adalı, Y. (2020). The effects of ozone therapy on postoperative adhesions and ovarian functions: An experimental study. Journal of Surgery Medicine, *4*(1), 66-70.

Dıraçoğlu, D. (2016). Kas iskelet hastalıklarında ozon-oksijen tedavileri. Turkish Journal of Physical and Medicine Rehabilitation, *62*(2), 183-191. https://doi.org/10.5152/tftrd.2015.87262

Ekram, M. D. (2020). Observational study to evaluate the Prevalence of early Osteoarthritis (OA) in knee among women who were having premature menopause. International Journal of Research and Review, *7*(8), 425-428.

Ersen, Ö., Koca, K., Akpancar, S., Seven, M. M., Akyıldız, F., Yıldız, Y., & Özkan, H. (2018). A randomized-controlled trial of prolotherapy injections in treatment of plantar fasciitis. Turkish Journal of Physical and Medicine Rehabilitation, *64*(1), 59-65. https://doi.org/10.5606/tftrd.2018.944

Farpour, H. R., Estakhri, F., Zakeri, M., & Parvin, R. (2020). Efficacy of piroxicam mesotherapy in treatment of knee osteoarthritis: A randomized clinical trial. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, Article 6940741. https://doi.org/10.1155/2020/6940741

Fitzpatrick, E., Holland, O. J., & Vanderlelie, J. J. (2018). Ozone therapy for the treatment of chronic wounds: A systematic review. International Wound Journal, *15*(4), 633-644. https://doi.org/10.1111/iwj.12907

Giordano, L., Murrell W. D., & Maffuli, N. (2021). Prolotherapy for chronic low back pain: a review of literature. *British Medical Bulletin, 138*(1), 96-111. https://doi.org/10.1093/bmb/ldab004

Hauser, R. A., Lacner, J. B., Matias, D. S., & Harris, D. K. (2016). A systematic review of dextrose prolotherapy for chronic musculoskeletal pain. Clinical Medicine Insights: Arthritis and Musculoskeletal Disorders, *9*, 139–159. https://doi.org/10.4137/CMaMd.s39160

Hesseler, M. J., & Shyam, N. (2020). Platelet-rich plasma and its utlites in alopecia: A systematc review. Dermatologic Surgery, *46*, 93-102. https://doi.org/10.1097/DSS.0000000000001965

Hu, L., Zhao, K., & Song, W. M. (2020). Effect of mesotherapy with nanochip in the treatment of facial rejuvenation. Journal of Cosmetic and Laser Therapy, *22*(2), 84–89. https://doi.org/10.1080/14764172.2020.1740272

Hüner, B., Demirhan, E., & Atar, S. (2013). Geriatrik hastalarda kas iskelet sistemi hastalıkları. Okmeydanı Tıp Dergisi, *29*(2), 75-88. doi:10.5222/otd.supp2.2013.075

İkizek, M., & Uzuntarla, Y. (2020). Medikal ozon tedavisi ve COVID-19. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, *7*(4), 304-310.

İzadi, M., Kheirjou, R., Mohammadpour, R., Aliyoldashi, M. H., Moghadam, S. J., Khorvash, F., Jafari, N. J., Shirvani, S., & Khalili, N. (2019). Efficacy of comprehensive ozone therapy in diabetic foot ulcer healing. Diabetes and Metabolic Syndrome, *13*(1), 822-825. https://doi.org/10.1016/j.dsx.2018.11.060.

Kavaklı, A., & Aksu F. (2021). Ozon tedavisi. Fırat Tıp Dergisi, 26(4), 183-189.

Kelle, B., Yavuz, F., Kesikburun, S., & Yaşar, E. (2016). Diz osteoartritinde proloterapinin etkinliği. Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Bilimleri Dergisi, *19*, 93-97.

Kesikburun, S., & Yaşar, E. (2017). Ozon tedavisi. Türk Ortopedi ve Travmatoloji Birliği Derneği Dergisi, *16*, 196–202. https://doi.org/10.14292/totbid.dergisi.2017.29

Khalili, M., Amiri, R., Iranmanesh, B., Zartab, H., & Aflatoonian, M. (2022). Safety and efficacy of mesotherapy in the treatment of melasma: A review article. Journal of Cosmetic Dermatology, *21*, 118-129. https://doi.org/10.1111/jocd.14644

Mamucari, M., Maggiori, E., Russo, D., Giorgio, C., Ronconi, G., Ferrara P. E., Canzona, F., Antonaci, L., Violo, B. vellucci, R., Mediati, D. R., Migliore, A., Massafra, U., Bifarini, B., Gri, F., Carlo, M., Brauneis, S., Paolucci, T., Rocchi, P., Cuguttu, A., Marzo, R., Bomprezzi, A., Santini, S., Giardini, M., Catizzone, A. R., Troili, F., Doratao, D., Gallo, A., Guglielmo, C., Natoli, S. (2020). Mesotherapy: From historical notes to scientific evidence and future prospects. The Scientific World Journal, *1*, 3542848. https://doi.org/10.1155/2020/3542848.

Mamucari, M., Paolucci, T., Russo, D., Maggiori, E., Marzo, R. D., Migliore, A., Massafra, U., Ronconi, G., Ferrara, P. E., Gri, F., Bifarini, B., Brauneis, S. vellucci, R., Mediati, R. D., Violo, B., Natoli, S., Pediliggieri, C., Campli, C. D., Collina, M. C. (2021). A Call to action by the Italian mesotherapy society on scientific research. Drug Design, Development and Therapy, *12*(15), 3041-3047. https://doi.org/10.2147/DDDT.S321215

Mao, G., Zhang, G., & Fan,W. (2019). Platelet-rich plasma for treatng androgenic alopecia: A systematc review. Aesthetic Plastic Surgery, *43*, 1326-1336. https://doi.org/10.1007/s00266-019-01391-9

Merhi, Z., Garg, B., Moseley-LaRue, R., Moseley, A. R., Smith, A. H., & Zhang, J. (2019). Ozone therapy: a potential therapeutic adjunct for improving female reproductive health. Medical Gas Research, *9*, 101-105

Morath, O., Beck, M., Taeymans, J., & Hirschmüller, A. (2020). Sclerotherapy and prolotherapy for chronic patellar tendinopathies-a promising therapy with limited available evidence, a systematic review. Journal of Experimental Orthopaedics, *7*, 89. https://doi.org/10.1186/s40634-020-00303-0

Najafzade, E., Jamali, A. K., & Zahraei, S. A. H. (2021). Mesotherapy vs PRP: Hair loss. Journal of Clinical Images and Medical Case Reports, *2*(6), 1518. https://doi.org/10.52768/2766-7820/1518

Örnek, S. A., & Kocatürk, E. (2021). Saç dökülmelerinde mezoterapi ve mikroiğneleme. In İ. Zindancı (Eds), Saç dökülmeleri (1. Baskı, pp. 63-68). Türkiye Klinikleri.

Örsçelik, A., Seven, M. M., & Yıldız, Y. (2016). Kronik lateral epikondilit tedavisinde proloterapi uygulamaları. Spor Hekimliği Dergisi, *51*(4), 111-116. https://doi.org/10.5152/tjsm.2016.013

Özcan, E., & Sert, A. T. (2016). Kas iskelet ağrısı tedavisinde proloterapinin kanıta dayalı kullanımı. Turkish Journal of Physical and Medicine Rehabilitation, *62*(2), 192-198. https://doi.org/10.5606/tftrd.2016.71770

Özmen, S., Demir, H. Y., Yavuzer, H. Y., & Atabay, K. (2005). Alternatif estetik uygulamalar-1: Mezoterapi. Türk Plastik Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Dergisi, *13*(3), 195-201.

Paolucci, T., Bellomo, R. G., Centra, M. A., Giannandrea, N., Pezzi, L., & Saggini, R. (2019). Mesotherapy in the treatment of musculoskeletal pain in rehabilitation: the state of the art. Journal of Pain Research, *12*, 2391–2401. https://doi.org/10.2147/JPR.S209610

Resmî Gazete (2014). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027.pdf

Sarı, M. (2022). Diş hekimliğinde ozon tedavisi. Current Research in Dental Sciences, *32*(1), 100-107. https://doi.org/10.17567/ataunidfd.888905

Sit, R. W. S., Reeves, K. D., Zhong, C. C., Wong, C. H. L., Wang, B., Chung, V. C., Wong, S. Y., & Rabago, D. (2021). Efcacy of hypertonic dextrose injection (prolotherapy) in temporomandibular joint dysfunction: a systematic review and meta-analysis. Scientific Reports, *11*, Article:14638. https://doi.org/10.1038/s41598-021-94119-2

Sivagnanam, G. (2010). Mesotherapy-The french connection. Journal of Pharmacology and Pharmacotherapeutics, *1*(1), 4-8. https://doi.org/10.4103/0976-500X.64529.

Soliman, D. M. I., Sherif, N. M., Omar, O. H., & El Zohiery, A. K. (2016). Healing effects of prolotherapy in treatment of knee osteoarthritis healing effects of prolotherapy in treatment of knee osteoarthritis. Egyptian Rheumatology & Rehabilitation, *43*, 47–52. https://doi.org/10.4103/1110-161X.181858

Solmaz, İ. (2019). Kas iskelet sistemi ağrılarında proloterapi enjeksiyonları. Journal of Biotechnology and Strategic Health Research, *3*(Özel Sayı), 91-114. https://doi.org/0000-0002-1959-8159

Tahmasebi, S., Qasim, M. T., Krivenkova, M. V., Zekiy, A. O., Thangavelu, L., Aravindhan, S., Izadi, M., Niaragh, F. J., Ghaebi, M., Aslani, S., Maleki, L. A., Ahmadi, M., & Roshangar, L. (2021). The effects of oxygen-ozone therapy on regulatory T-cell responses in multiple sclerosis patients. Cell Biology International, *45*(7), 1498-1509. https://doi.org/10.1002/cbin.11589.

Tirelli, U., Cirrito, C., Pavanello, M., Piasentin, C., Lleshi, A., & Taibi, R. (2019). Ozone therapy in 65 patients with fibromyalgia: An effective therapy. European Review for Medicine and Pharmacological Science, *23*(4), 1786-1788. https://doi.org/10.26355/eurrev_201902_17141.

Ünal, M., & Dağdeviren, H. N. (2019). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemleri. Eurasian Journal of Family Medicine, *8*(1), 1-9. https://doi.org/10.33880/ejfm.2019080101

Wainstein, J., Feldbrin, Z., Boaz, M., & Harman-Boehm, I. (2011). Efficacy of ozone-oxygen therapy for the treatment of diabetic foot ulcers. Diabetes Technology and Therapeutics, *13*(12), 1255–1260. https://doi.org/10.1089/dia.2011.0018

Wen, Q., Liu, D., Wang, X., Zhang, Y., Fang, S., Qiu, X., & Chen Q. (2022). A systematic review of ozone therapy for treating chronically refractory wounds and ulcers. International Wound Journal, *19*(4), 853–870. https://doi.org/10.1111/iwj.13687

Yaman, H., & Vural, R. (2016). Proloterapi: Kronik ağrı yönetiminde etkili bir yöntem. Ankara Medical Journal, *16*(2), 220-224. https://doi.org/10.17098/amj.77156

Korkmaz Yaylagül, N., Yazıcı, S., Gündüz, G. & Güzeller, C. O. (2016). Yaşlanmadan yaşamak: Farklı gelir düzeyindeki kadınların anti-aging davranışları üzerine bir çalışma. Sosyoloji Dergisi, *36*, 393-410.

Zasada, M., Markiewicz, A., Drozdz, Z., Mosinska, P., Polguj, A. E., & Budzizs, E. (2019). Preliminary randomized controlled trial of antiaging effectsofL-ascorbic acid applied in combination with no-needleand microneedle mesotherapy. Journal of Cosmetic Dermatology, *18*, 843–849. https://doi.org/10.1111/jocd.12727

Zeng, J., Dou, J., Gao, L., Xiang, Y., Huang, J., Ding, S., Chen, J., Zeng, Q., Luo, Z., Tan, W., & Lu, J. (2020). Topical ozone therapy restores microbiome diversity in atopic dermatitis. International Immunopharmacology, *80*, 106191. https://doi.org/10.1016/j.intimp.2020.106191.

Zeng, J., & Lu, J. (2018). Mechanisms of action involved in ozone-therapy in skin diseases. International Immunopharmacology, *56*, 235-241. https://doi.org/10.1016/j.intimp.2018.01.040.

5.4. ÖZEL DİYETLER

Ezgi Ertal, Fatma Çelik

1. GİRİŞ

Bireysel olarak hazırlanmış, yeterli, dengeli ve sağlıklı bir diyet modeli kadın sağlığı için vazgeçilmezdir. Sağlık açısından faydalarının yanı sıra, hormonal dengesizliklerin kontrolünde ilaç kullanımının en aza indirilmesi, sağlıklı ve dengeli bir beslenme tarzı ile gerçekleşebilir (Chiu ve ark., 2016). Günümüzde sosyal medyadaki popülerliğinin artmasıyla birlikte çeşitli diyet yaklaşımları sağlıklı bireylerde veya çeşitli hasta gruplarında ilgi çekici hâle gelmiştir. Özellikle vücut ağırlığında azalmanın sağlanması amacıyla pek çok özel diyet türü (düşük karbonhidratlı ketojenik diyetler, aralıklı açlık diyetleri, glutensiz diyetler, düşük glisemik indeksli/glisemik yüklü diyet, Akdeniz diyeti, DASH diyeti (Dietary Approaches to Stop Hypertension), yüksek proteinli diyetler vb.) denenmektedir (Akbulut, 2019). Kadın sağlığı konusunda danışmanlık yapan başta hekimler, diyetisyenler ve hemşireler olmak üzere ilgili sağlık profesyonelleri, bu tür diyetlerin kadın sağlığını ilgilendiren erken menarş, infertilite, gebelik, emziklilik, menopoz vb. konular üzerindeki etkilerini, faydalarını ve risklerini tanımlayabilmelidir (Arbour ve ark., 2021). Bu kitap bölümü kapsamında düşük glisemik indeks/glisemik yük içerikli diyetler, düşük karbonhidratlı ketojenik diyetler, aralıklı açlık diyetleri, Akdeniz diyeti ve glutensiz diyetlerin kadın sağlığına yönelik farklı durumlardaki etkilerine yer verilmiştir.

2. DÜŞÜK GLİSEMİK İNDEKS/GLİSEMİK YÜK İÇERİKLİ DİYET

İlk kez Jenkins ve arkadaşları tarafından kullanılan glisemik indeks (Gİ) kavramı, karbonhidrat içeren besinlerin kan glukozu üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve buna göre sınıflandırılması için kullanılmıştır (Caferoğlu ve Gökmen Özel, 2018). FAO/WHO Uzmanlar Komitesi, 1997 yılında sağlığın korunmasında ve farklı hastalık durumlarında en uygun karbonhidrat kaynağı seçiminin yapılmasında glisemik indeksin faydalı bir yöntem olduğunu bildirmiştir (World Health Organization, 1998). Glisemik indeks, bir besinin tüketiminden iki saat sonra meydana gelen glukoz yanıtının, referans besinin gösterdiği yanıta göre yüzdesi olarak tanımlanmaktadır. Glisemik yük (GY) ise besinin belirli miktarının oluşturduğu glisemik yanıt düzeyi ve insülin ihtiya-

7.SONUÇ

Bu kitap bölümü kaleme alınırken belirtilen tüm diyet modelleri üzerine yayınlanan güncel çalışmalar araştırılmış ve tüm modellerin farklı koşullarda çeşitli iyileşmeler sağladığı, bazılarının olası risklere sahip olabileceği gözlenmiştir. Bu diyet modelleri arasında bir altın standardın olmaması, bireylerin klinik durumuna ve yaşam tarzına göre, parmak izi gibi bireysel beslenme müdahalesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kadın sağlığında kişiye özel hazırlanmış, sağlıklı, yeterli ve dengeli bir beslenme modeli vazgeçilmezdir. Kadın sağlığı konusunda danışmanlık yapan hekimler, diyetisyenler ve hemşireler başta olmak üzere ilgili tüm sağlık profesyonellerinin, bu tür diyetlerin kadın sağlığını ilgilendiren konulardaki etkilerini, yararlarını ve risklerini tanımlayabilmelidir.

KAYNAKLAR

Akbulut, G. (2019). Tiroid, Adrenal ve Diğer Endokrin Bozukluklarda Tıbbi Beslenme Tedavisi. In Mahan, L. K., Raymond, J. L. (Eds.), Krause Besin ve Beslenme Bakım Süreci (14th ed., pp. 626).

Amati, F., Hassounah, S., & Swaka, A. (2019). The impact of mediterranean dietary patterns during pregnancy on maternal ve offspring health. Nutrients, 11(5), 1098. https://doi.org/10.3390/nu11051098

Aoun, A., El Khoury, V., & Malakieh, R. (2021). Can nutrition help in the treatment of infertility? Preventive Nutrition ve Food Science, 26(2), 109. https://doi.org/10.3746/pnf.2021.26.2.109

Arbour, M. W., Stec, M., Walker, K. C., & Wika, J. C. (2021). Clinical ımplications for women of a low-carbohydrate or ketogenic diet with ıntermittent fasting. Nursing for Women's Health, 25(2), 139-151. https://doi.org/10.1016/j.nwh.2021.01.009

Armour, M., Sinclair, J., Chalmers, K. J., & Smith, C. A. (2019). Self-management strategies amongst Australian women with endometriosis: a national online survey. BMC Complementary ve Alternative Medicine, 19(1), 1-8. https://doi.org/10.1186/s12906-019-2431-x

Augustin, L., Kendall, C., Jenkins, D., Willett, W. C., Astrup, A., Barclay, A. W., Björck, I., Brve-Miller, J. C., Brighenti, F., Buyken, A. E., Ceriello, A., La Vecchia, C., Livesey, G., Liu, S., Riccardi, G., Rizkalla, S. W., Sievenpiper, J. L., Trichopoulou, A., Wolever, T., Baer-Sinnott, S., … Poli, A. (2015). Glycemic index, glycemic load ve glycemic response: An International Scientific Consensus Summit from the International Carbohydrate Quality Consortium (ICQC). Nutrition, Metabolism ve Cardiovascular Diseases, 25(9), 795–815. https://doi.org/10.1016/j.numecd.2015.05.005

Barrea L, Arnone A, Annunziata G ve ark., (2019) Adherence to the Mediterranean Diet, Dietary Patterns ve Body Composition in Women with Polycystic Ovary Syndrome (PCOS). Nutrients. 11(10):2278. https://doi.org/10.3390/nu11102278

Becker, C. M., Bokor, A., Heikinheimo, O., Horne, A., Jansen, F., Kiesel, L., King, K., Kvaskoff, M., Nap, A., Petersen, K., Saridogan, E., Tomassetti, C., van Hanegem, N., Vulliemoz, N. vermeulen, N., & ESHRE Endometriosis Guideline Group (2022). ESHRE guideline: endometriosis. Human Reproduction Open, 2022(2), hoac009. https://doi.org/10.1093/hropen/hoac009

Bıyıklı, E. T., Bıyıklı, A. E., & Akbulut, G. (2017). Glisemik indeks, glisemik yük ve kanser. Beslenme ve Diyet Dergisi, 45(1), 70-76. https://beslenmevediyetdergisi.org/index.php/bdd/article/view/13

Caferoğlu, Z., Gökmen Özel, H. (2018). Klinik uygulamalarda düşük glisemik ve/veya besin insülin indeksli beslenme yaklaşımları. Beslenme ve Diyet Dergisi, 46(1), 66–76. https://doi.org/10.33076/2018.BDD.289

Cano, A., Marshall, S., Zolfaroli, I., Bitzer, J., Ceausu, I., Chedraui, P., Durmusoglu, F., Erkkola, R., Goulis, D. G., Hirschberg, A. L., Kiesel, L., Lopes, P., Pines, A., van Trotsenburg, M., Lambrinoudaki, I., & Rees, M. (2020). The Mediterranean diet ve menopausal health: An EMAS position statement. Maturitas, 139, 90–97. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2020.07.001

Chiofalo, B., Laganà, A. S., Palmara, V., Granese, R., Corrado, G., Mancini, E., Vitale, S. G., Ban Frangež, H., Vrtačnik-Bokal, E., & Triolo, O. (2017). Fasting as possible complementary approach for polycystic ovary syndrome: Hope or hype?. Medical Hypotheses, 105, 1–3. https://doi.org/10.1016/j.mehy.2017.06.013

Chiu, Y. H., Chavarro, J. E., & Souter, I. (2018). Diet ve female fertility: doctor, what should I eat?. Fertility ve sterility, 110(4), 560–569. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2018.05.027

Chlebowski, R. T., Aragaki, A. K. veerson, G. L., Pan, K., Neuhouser, M. L., Manson, J. E., Thomson, C. A., Mossavar-Rahmani, Y., Lane, D. S., Johnson, K. C., Wactawski-Wende, J., Snetselaar, L., Rohan, T. E., Luo, J., Barac, A., Prentice, R. L., & Women's Health Initiative (2020). Dietary modification ve breast cancer mortality: long-term follow-up of the women's health ınitiative randomized trial. Journal of Clinical Oncology, 38(13), 1419–1428. https://doi.org/10.1200/JCO.19.00435

Cho, Y., Hong, N., Kim, K. W., Cho, S. J., Lee, M., Lee, Y. H., Lee, Y. H., Kang, E. S., Cha, B. S., & Lee, B. W. (2019). The effectiveness of ıntermittent fasting to reduce body mass ındex ve glucose metabolism: a systematic review ve meta-Analysis. Journal of Clinical Medicine, 8(10), 1645. https://doi.org/10.3390/jcm8101645

Cienfuegos, S., Corapi, S., Gabel, K., Ezpeleta, M., Kalam, F., Lin, S., Pavlou, V., & Varady, K. A. (2022). Effect of ıntermittent fasting on reproductive hormone levels in females ve males: a review of human trials. Nutrients, 14(11), 2343. https://doi.org/10.3390/nu14112343

Clifton, K. K., Ma, C. X., Fontana, L., & Peterson, L. L. (2021). Intermittent fasting in the prevention ve treatment of cancer. CA: A Cancer Journal for Clinicians, 71(6), 527–546. https://doi.org/10.3322/caac.21694

Cohen, C. W., Fontaine, K. R., Arend, R. C., Soleymani, T., & Gower, B. A. (2018). Favorable effects of a ketogenic diet on physical function, perceived energy ve food cravings in women with ovarian or endometrial cancer: a randomized, controlled trial. Nutrients, 10(9), 1187. https://doi.org/10.3390/nu10091187

Draznin, B., Wang, C., Adochio, R., Leitner, J. W., & Cornier, M. A. (2012). Effect of dietary macronutrient composition on AMPK ve SIRT1 expression ve activity in human skeletal muscle. Hormone ve Metabolic Research, 44(9), 650–655. https://doi.org/10.1055/s-0032-1312656

FAO (1998). Carbohydrates in human nutrition. Report of a Joint FAO/WHO Expert Consultation. FAO food ve nutrition paper, 66, 1–140.

Filardi, T., Panimolle, F., Crescioli, C., Lenzi, A., & Morano, S. (2019). Gestational diabetes mellitus: the ımpact of carbohydrate quality in diet. Nutrients, 11(7), 1549. https://doi.org/10.3390/nu11071549

Hanners, A., Melnyk, B. M., Volek, J., & Kelley, M. M. (2022). Ketogenic diet, African American women ve cardiovascular health: A systematic review. Worldviews on Evidence-Based Nursing, 19(1), 35–41. https://doi.org/10.1111/wvn.12561

Huijs, E., & Nap, A. (2020). The effects of nutrients on symptoms in women with endometriosis: a systematic review. Reproductive Biomedicine Online, 41(2), 317–328. https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2020.04.014

Kämmerer, U., Klement, R. J., Joos, F. T., Sütterlin, M., & Reuss-Borst, M. (2021). Low carb ve ketogenic diets ıncrease quality of life, physical performance, body composition ve metabolic health of women with breast cancer. Nutrients, 13(3), 1029. https://doi.org/10.3390/nu13031029

Katz DL, Friedman RSC, Lucan SC. (2018). Klinik Uygulamalarda Beslenme. (çeviri editörleri: Kalkan İ, Akman M.) Kısım 2. Klinik Uygulamada Besinsel Yönetim: Hastalıkta ve Sağlıkta Diyet, 3. Baskı. Wolters Kluwer. s. 25-33.

Klement, R. J., Weigel, M. M., & Sweeney, R. A. (2021). A ketogenic diet consumed during radiotherapy improves several aspects of quality of life ve metabolic health in women with breast cancer. Clinical Nutrition (Edinburgh, Scotlve), 40(6), 4267–4274. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.01.023

Köse, B., Nazenin, U. Y. (2022). Aralıklı açlık diyetlerinin bağırsak mikrobiyotasına etkisi. İçinde M. Tayfur, M. Soylu (Editörler), Beslenme ve Diyetetik Güncel Konular - 12 (pp. 107-116). Hatiboğlu Yayıncılık.

Krabbenborg, I., de Roos, N., van der Grinten, P., & Nap, A. (2021). Diet quality ve perceived effects of dietary changes in Dutch endometriosis patients: an observational study. Reproductive Biomedicine Online, 43(5), 952–961. https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2021.07.011

Kroenke, C. H., Caan, B. J., Stefanick, M. L. veerson, G., Brzyski, R., Johnson, K. C., LeBlanc, E., Lee, C., La Croix, A. Z., Park., H. L., Sims, S. T., Vitolins, M., & Wallace, R. (2012). Effects of a dietary intervention ve weight change on vasomotor symptoms in the Women's Health Initiative. Menopause (New York, N.Y.), 19(9), 980–988. https://doi.org/10.1097/gme.0b013e31824f606e

Li, C., Xing, C., Zhang, J., Zhao, H., Shi, W., & He, B. (2021). Eight-hour time-restricted feeding improves endocrine ve metabolic profiles in women with anovulatory polycystic ovary syndrome. Journal of Translational Medicine, 19(1), 148. https://doi.org/10.1186/s12967-021-02817-2

Looman, M., Feskens, E. J., de Rijk, M., Meijboom, S., Biesbroek, S., Temme, E. H., de Vries, J., & Geelen, A. (2017). Development ve evaluation of the Dutch Healthy Diet index 2015. Public Health Nutrition, 20(13), 2289–2299. https://doi.org/10.1017/S136898001700091X

McGrice, M., & Porter, J. (2017). the effect of low carbohydrate diets on fertility hormones ve outcomes in overweight ve obese women: a systematic review. Nutrients, 9(3), 204. https://doi.org/10.3390/nu9030204

Muscogiuri, G., El Ghoch, M., Colao, A., Hassapidou, M., Yumuk, V., Busetto, L., & Obesity Management Task Force (OMTF) of the European Association for the Study of Obesity (EASO) (2021). European guidelines for obesity management in adults with a very low-calorie ketogenic diet: a systematic review ve meta-analysis. Obesity Facts, 14(2), 222–245. https://doi.org/10.1159/000515381

Nair, P. M., & Khawale, P. G. (2016). Role of therapeutic fasting in women's health: An overview. Journal of Mid-Life Health, 7(2), 61–64. https://doi.org/10.4103/0976-7800.185325

Olmedo-Requena, R., Gómez-Fernández, J., Amezcua-Prieto, C., Mozas-Moreno, J., Khan, K. S., & Jiménez-Moleón, J. J. (2019). Pre-Pregnancy adherence to the mediterranean diet ve gestational diabetes mellitus: a case-control study. Nutrients, 11(5), 1003. https://doi.org/10.3390/nu11051003

Özcan, H., & Beji, N. K. (2016). İnfertilitede tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları. Okmeydanı Tıp Dergisi, 32(1), 36-44. https://doi.org/10.5222/otd.2016.1031

Paoli, A., Mancin, L., Giacona, M. C., Bianco, A., & Caprio, M. (2020). Effects of a ketogenic diet in overweight women with polycystic ovary syndrome. Journal of Translational Medicine, 18(1), 104. https://doi.org/10.1186/s12967-020-02277-0

Parazzini, F., Viganò, P., Cveiani, M., & Fedele, L. (2013). Diet ve endometriosis risk: a literature review. Reproductive Biomedicine Online, 26(4), 323–336. https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2012.12.011

Reame N. K. (2012). Fat, fit, or famished? No clear answers from the Women's Health Initiative about diet ve dieting for longstveing hot flashes. Menopause (New York, N.Y.), 19(9), 956–958. https://doi.org/10.1097/gme.0b013e318263859a

Rubini, A., Bosco, G., Lodi, A., Cenci, L., Parmagnani, A., Grimaldi, K., Zhongjin, Y., & Paoli, A. (2015). Effects of twenty days of the ketogenic diet on metabolic ve respiratory parameters in healthy subjects. Lung, 193(6), 939–945. https://doi.org/10.1007/s00408-015-9806-7

Saadati, N., Haidari, F., Barati, M., Nikbakht, R., Mirmomeni, G., & Rahim, F. (2021). The effect of low glycemic index diet on the reproductive ve clinical profile in women with polycystic ovarian syndrome: A systematic review ve meta-analysis. Heliyon, 7(11), e08338. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e08338

Saturni, L., Ferretti, G., & Bacchetti, T. (2010). The gluten-free diet: safety ve nutritional quality. Nutrients, 2(1), 16–34. https://doi.org/10.3390/nu20100016

Schiattarella, A., Lombardo, M., Morlveo, M., & Rizzo, G. (2021). The Impact of a Plant-Based Diet on Gestational Diabetes: A Review. Antioxidants (Basel, Switzerlve), 10(4), 557. https://doi.org/10.3390/antiox10040557

Schoenaker, D. A., Soedamah-Muthu, S. S., & Mishra, G. D. (2016). Quantifying the mediating effect of body mass index on the relation between a Mediterranean diet ve development of maternal pregnancy complications: the Australian longitudinal study on women's health. The American Journal of Clinical Nutrition, 104(3), 638–645. https://doi.org/10.3945/ajcn.116.133884

Sjödin, A., Hellström, F., Sehlstedt, E., Svensson, M., & Burén, J. (2020). Effects of a ketogenic diet on muscle fatigue in healthy, young, normal-weight women: a randomized controlled feeding trial. Nutrients, 12(4), 955. https://doi.org/10.3390/nu12040955

Turati, F., Carioli, G., Bravi, F., Ferraroni, M., Serraino, D., Montella, M., Giacosa, A., Toffolutti, F., Negri, E., Levi, F., & La Vecchia, C. (2018). Mediterranean diet ve breast cancer risk. Nutrients, 10(3), 326. https://doi.org/10.3390/nu10030326

Yang, M., Bai, W., Jiang, B., Wang, Z., Wang, X., Sun, Y., Liu, F., Cui, G., Song, X., Li, J., & Wu, F. (2022). Effects of a ketogenic diet in women with PCOS with different uric acid concentrations: a prospective cohort study. Reproductive Biomedicine Online, 45(2), 391–400. https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2022.03.023

Zangeneh, F., Salman Yazdi, R., Naghizadeh, M. M., & Abedinia, N. (2015). Effect of Ramadan fasting on stress neurohormones in women with polycystic ovary syndrome. Journal of Family & Reproductive Health, 9(2), 51–57. https://www.ncbi.nlm.nih.gov /pmc/articles/PMC4500815/

Zhang, X., Zheng, Y., Guo, Y., & Lai, Z. (2019). The Effect of low carbohydrate diet on polycystic ovary syndrome: a meta-analysis of randomized controlled trials. International Journal of Endocrinology, 2019, 4386401. https://doi.org/10.1155/2019/4386401

Wang, H., Li, N., Chivese, T., Werfalli, M., Sun, H., Yuen, L., Hoegfeldt, C. A., Elise Powe, C., Immanuel, J., Karuranga, S., Divakar, H., Levitt, N., Li, C., Simmons, D., Yang, X., & IDF Diabetes Atlas Committee Hyperglycaemia in Pregnancy Special Interest Group (2022). IDF Diabetes Atlas: Estimation of Global ve Regional Gestational Diabetes Mellitus Prevalence for 2021 by International Association of Diabetes in Pregnancy Study Group's Criteria. Diabetes Research ve Clinical Practice, 183, 109050. https://doi.org/10.1016/j.diabres.2021.109050

Xu, J., & Ye, S. (2020). Influence of low-glycemic index diet for gestational diabetes: a meta-analysis of rveomized controlled trials. The journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 33(4), 687–692. https://doi.org/10.1080/14767058.2018.1497595

5.5. DİĞER DOĞAL ÜRÜNLER

Sevde Kahraman, Melike Şare Bulut, Fatma Çelik

Bir toplumun sağlık durumu, sağlıklı bireylerin varlığı ile değerlendirilmektedir. Ailelerin ve toplumun sağlık durumunun temelini kadın sağlığı oluşturmaktadır. Kadın sağlığı ve kadın sağlığı sorunları; genler aracılığı ile gelecek nesillere aktarıldığı için incelenmeli, korunmalı ve geliştirilmelidir (İrge ve ark., 2005). Hayatın başlangıcında (bebeklik ve çocukluk dönemlerinde) ölüm nedenleri her iki cinsiyet için benzerdir. Ancak bu dönemlerde dahi; bazı kültürlerde kız bebeklerin öldürülmesi, kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha yüksek cinsel istismara uğraması ve kız çocuklarının erkek çocuklarına kıyasla aşılanma, sağlık hizmetlerine ve iyi beslenme erişiminin daha düşük olması kadın sağlığını tehdit etmektedir. İlerleyen yaşlarda, kız çocuğunun ergenlik dönemine girmesi ve cinsel olarak aktif hâle gelmesiyle adölesan evlilikler, regl döneminin başlamasıyla demir eksikliği ve istismarlar; gelişmemiş ülkelerde ise HIV ve tüberküloz kadın sağlığı için problem oluşturmaktadır. İlerleyen yaşlarda ise gebelik, emzirme dönemi, menopoz süreci, hormonal kanserler, kadına yönelik şiddet yine kadın sağlığını etkilemektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2025 yılında ulaşmak üzere belirlediği hedefler arasında da kadın sağlığı ile yakından ilişkili olarak üreme çağındaki kadınlarda aneminin %50 oranında azalması ve düşük doğum ağırlıklı bebeklerin %30 oranında azalması yer almaktadır (WHO, 2014).

Kadınlar reçete edilen ilaçların bildirilen yan etkilerinden korunmak amacıyla güvenlik veya etkinlik konusunda yeterli bilimsel kanıt bulunmamasına rağmen güvenli olarak algıladıkları için sıklıkla doğal ürünlere yönelmektedir (Garcia-Cazarin ve ark., 2014; van Breemen, 2015).

1. KADIN SAĞLIĞINDA ÖNEMLİ MİKROBESİN ÖGELERİ

Bir bireyin yeterli ve dengeli beslenmesi için makro besin ögelerinin (karbonhidrat, protein, yağ) yanı sıra mikro besin ögelerinin (vitamin, mineral) alımı da önemlidir. Vitaminler ve mineraller, vücudun enerji üretimi, hücre onarımı, kan üretimi ve hayati organların korunması için gerekli olan enzimleri, hormonları ve diğer maddeleri üreten çok sayıda homeostatik süreçte anahtar role sahiptir (Wishart, 2017). Kadın sağlığı düşünüldüğünde vitaminlerden; özellikle folik asit, B12 vitamini ve D vitamini; minerallerden demir, kalsiyum ve magnezyum önemlidir.

Köpek Balığı Kıkırdağı: Köpek balığı kıkırdağı, 30 yılı aşkın bir süredir kanser, sedef hastalığı, artrit ve bir dizi başka tıbbi tedaviler için araştırılmaktadır (Ostrveer ve ark., 2004; Finkelstein, 2005). Ayrıca yapılan bazı çalışmalarda köpek balığı kıkırdağı, hayvanlarda ve insanlarda anti anjiyojenik ve anti tümör aktivitelerine sahip olduğu gösterildiğinden besin takviyesi olarak kullanılmaktadır (Gonzalez ve ark., 2001; Sim ve ark., 2007). Etki mekanizması olarak bağışıklık sistemini uyarması ve tümörlerin sınırsız büyüme için ihtiyaç duyduğu yeni kan damarlarının (anjiyogenez) oluşumunu bloke ettiği için antitümör potansiyeli olduğu düşünülmektedir (Patra ve Sveell, 2012). Ayrıca köpek balığı karaciğer yağı da içinde çoklu doymamış omega-3 yağ asitleri, squalene ve alkilgliserollerin varlığı tespit edilmiştir. Bu nedenle köpek balığı karaciğeri yağının da çeşitli kanser türlerinin tedavisinde etkili olduğu gösterilmiştir (Skopinska ve ark., 2003; Lewkowicz ve ark., 2006).

KAYNAKLAR

Arrieta, M. C., Stiemsma, L. T., Amenyogbe, N., Brown, E. M., & Finlay, B. (2014). The intestinal microbiome in early life: health ve disease. *Frontiers in Immunology, 5,* 427. https://doi.org/10.3389/fimmu.2014.00427

Baysal, A. (2020). Beslenme, Hatipoğlu Yayıncılık, Ankara.

Benson, C. S., Shah, A., Stanworth, S. J., Frise, C. J., Spiby, H., Lax, S. J., Murray, J., & Klein, A. A. (2021). The effect of iron deficiency ve anaemia on women's health. *Anaesthesia, 76*, Suppl 4, 84–95. https://doi.org/10.1111/anae.15405

Bourre, J. M. (2007). Dietary omega-3 fatty acids for women. *Biomedicine & Pharmacotherapy, 61*(2-3), 105-112. https://doi.org/10.1016/j.biopha.2006.09.015

Calder, P. C. (2018). Very long-chain n-3 fatty acids ve human health: fact, fiction ve the future. *Proceedings of the Nutrition Society, 77*(1), 52-72. doi:10.1017/S0029665117003950

Centers for Disease Control ve Prevention (http://www.cdc.gov/ncbddd/folicacid/index.html Erişim tarihi: 30.09.2022)

Ceyhan, N., Alıç H. (2012). Bağırsak mikroflorası ve probiyotikler. *Turkish Journal of Scientific Reviews, 5*(1), 107-113.

Champer, M., Wong, A. M., Champer, J., Brito, I. L., Messer, P. W., Hou, J. Y., & Wright, J. D. (2018). The role of the vaginal microbiome in gynaecological cancer. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 125*(3), 309-315. https://doi.org/10.1111/1471-0528.14631

Chen, K. K. ve ark., (2018). Iron supplementation in pregnancy ve development of gestational diabetes-a rveomized placebo-controlled trial, *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology,* 116: 389.

Dasarathy, J., & Labrador, H. (2018). Bone health in women. *Primary Care, 45*(4), 643–657. https://doi.org/10.1016/j.pop.2018.07.011

Davani-Davari, D., Negahdaripour, M., Karimzadeh, I., Seifan, M., Mohkam, M., Masoumi, S. J., Berenjian, A., & Ghasemi, Y. (2019). Prebiotics: Definition, Types, Sources, Mechanisms, and Clinical Applications. Foods (Basel, Switzerland), 8(3), 92. doi:10.3390/foods8030092.

Delzenne, N. M. (2003). Oligosaccharides: state of the art. The Proceedings of the Nutrition Society, 62(1), 177–182. doi: 10.1079/pns2002225.

Dietz, B. M., Hajirahimkhan, A., Dunlap, T. L., & Bolton, J. L. (2016). Botanicals ve their bioactive phytochemicals for women's health. *Pharmacological Reviews, 68*(4), 1026-1073. https://doi.org/10.1124/pr.115.010843

Dinç T, Coşkun F. (2014). Comparison of fructus agni casti ve flurbiprofen in the treatment of cyclic mastalgia in premenopausal women. *Ulus Cerrahi Dergisi, 30*:34-8. https://doi.org/10.5152/UCD.2014.2409

Dog, T. L. (2009). The use of botanicals during pregnancy ve lactation. *Alternative Therapies in Health and Medicine, 15*(1), 54-8.

Erdeve, O., Atasay, B., Arsan, S., Siklar, Z., Ocal, G., & Berberoğlu, M. (2007). Hypocalcemic seizure due to congenital rickets in the first day of life. *The Turkish Journal of Pediatrics, 49*(3), 301–303.

Finkelstein, J. B. (2005). Sharks do get cancer: few surprises in cartilage research. *Journal of the National Cancer Institute, 97*(21), 1562–1563. https://doi.org/10.1093/jnci/dji392

Folic Acid. (2016). *Journal of Midwifery & Women's Health, 61(*6), 797–798. https://doi.org/10.1111/jmwh.12584

Forster, D. A., Denning, A., Wills, G., Bolger, M., & McCarthy, E. (2006). Herbal medicine use during pregnancy in a group of Australian women. *BMC Pregnancy ve Childbirth, 6*(1), 1-9. https://doi.org/10.1186/1471-2393-6-21

Garcia-Cazarin, M.L., Wambogo, E.A., Regan, K.S. ve Davis, C.D. (2014). Dietary supplement research portfolio at the NIH, 2009-2011. *Journal of Nutrition, 144*, 414–418. https://doi.org/10.3945/jn.113.189803

Gasparetto, J. C., Martins, C. A. F., Hayashi, S. S., Otuky, M. F. ve Pontarolo, R. (2012). Ethnobotanical ve scientific aspects of Malva sylvestris L.: A millennial herbal medicine. *Journal of Pharmacy ve Pharmacology 4*(2), 172–189. ttps://doi.org/10.1111/j.2042-7158.2011.01383.x

Gibson, G. R., Hutkins, R., Sanders, M. E., Prescott, S. L., Reimer, R. A., Salminen, S. J., et al. (2017). Expert consensus document: The International Scientific Association for Probiotics and Prebiotics (ISAPP) consensus statement on the definition and scope of prebiotics. Nat Rev Gastroenterol Hepatol. 14:491–502. doi: 10.1038/nrgastro.2017.75

Gibson, G. R., Roberfroid, M. B. (1995). Dietary modulation of the human colonic microbiota: introducing the concept of prebiotics. J Nutr. 125:1401–12. doi: 10.1093/jn/125.6.1401

Gonzalez, R.P., Leyva, A., Moraes, M.O. (2001). Shark cartilage as source of antiangiogenic compounds: from basic to clinical research. *Biological & Pharmaceutical Bulletin. 24*(10), 1097-1101. https://doi.org/10.1248/bpb.24.1097

Gudipally, P. R., & Sharma, G. K. (2021). Premenstrual syndrome. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing.

Hamam, F., & Shahidi, F. (2006). Synthesis of structured lipids containing medium-chain ve omega-3 fatty acids. *Journal of Agricultural ve Food Chemistry, 54*(12), 4390-4396. https://doi.org/10.1021/jf052540r

Hikisz, P., & Bernasinska-Slomczewska, J. (2021). Beneficial Properties of Bromelain. *Nutrients, 13*(12), 4313. https://doi.org/10.3390/nu13124313

Holick, M. F., Binkley, N. C., Bischoff-Ferrari, H. A., Gordon, C. M., Hanley, D. A., Heaney, R. P., Murad, M. H., Weaver, C. M., & Endocrine Society (2011). Evaluation, treatment ve prevention of vitamin D deficiency: an Endocrine Society clinical practice guideline. *The Journal of Clinical Endocrinology ve Metabolism, 96*(7), 1911–1930. https://doi.org/10.1210/jc.2011-0385

Hollis, B. W., Wagner C. L. (2011). Vitamin D requirements ve supplementation during pregnancy. *Current Opinion in Endocrinology, Diabetes ve Obesity, 18*(6), 371-375. https://doi.org/10.1097/MED.0b013e32834b0040

Hollis, B. W., Wagner C. L. (2014). Assessment of dietary vitamin D requirements during pregnancy ve lactation. *The American Journal of Clinical Nutrition 79*(5), 717-726. https://doi.org/10.1093/ajcn/79.5.717

İrge E, Timur S, Zincir H, Oltuluoğlu H, Dursun S. (2005). Gebelikte beslenmenin değerlendirilmesi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 14*(7): 157-160.

Jarde, A., Lewis-Mikhael, A. M., Moayyedi, P., Stearns, J. C., Collins, S. M., Beyene, J., & McDonald, S. D. (2018). Pregnancy outcomes in women taking probiotics or prebiotics: a systematic review ve meta-analysis. *BMC Pregnancy ve Childbirth, 18*(1), 1-14. https://doi.org/10.1186/s12884-017-1629-5

Juhasz, B., Thirunavukkarasu, M., Pant, R., Zhan, L., Penumathsa, S. V., Secor Jr, E. R., Maulik, N. (2008). Bromelain induces cardioprotection against ischemia-reperfusion injury through Akt/FOXO pathway in rat myocardium. *American Journal of Physiology-Heart ve Circulatory Physiology, 294*(3), H1365-H1370. https://doi.org/10.1152/ajpheart.01005.2007

Kaya, A., Güven, A. S., Gültekin, A., İçağasıoğlu, F. D., Cevit, Ö. (2012). Anne-bebek ikilisinde perinatal D vitamini profilaksisinin önemi. *Perinatoloji Dergisi, 20*(1), 18-23. https://doi.org/10.2399/prn.12.0201007

Kirihara N, Kamitomo M, Tabira T, Hashimoto T, Taniguchi H, Maeda T. (2018). Effect of probiotics on perinatal outcome in patients at high risk of preterm birth. *Journal of Obstetric ve Gynaecology Research, 44*, 241–7. https://doi.org/10.1111/jog.13497

Kolancı, B. Y. (2017). Karahayıt'ta (Denizli) hayıt ağacının (vitex agnus-castus l.) geleneksel kullanımı. *PHASELIS III,* 49-60. https://doi.org/10.18367/pha.17002

Konuklugil, B., Kuşdemir, O. (2018). Bromelain. *Literatür Eczacılık Bilimleri Dergisi, 7*(1), 1-10. https://doi.org/10.5336/pharmsci.2017-56115

Kwatra, B. (2019). A review on potential properties ve therapeutic applications of bromelain. *World Journal of Pharmaceutical Sciences, 8*(11), 488-500. https://doi.org/10.20959/wjpps201911-14941

Lewkowıcz N., Lewkowıcz P., Kurnatowska A., Tchorzewskı H. (2006). Biological action ve clinicalapplication of shark liver oil*. Pol. Merkur Lekarski. 20*(119): 598-601.

Lu, W. C., Chiu, C. S., Chan, Y. J., Guo, T. P., Lin, C. C., Wang, P. C., Lin, P. Y., Mulio, A. T., & Li, P. H. (2022). An In Vivo Study to Evaluate the Efficacy of Blue Shark (Prionace glauca) Cartilage Collagen as a Cosmetic. Marine drugs, 20(10), 633. https://doi.org/10.3390/md20100633

Ma, L., Su, J., Su, Y., Sun, W., & Zeng, Z. (2017). Probiotics administered intravaginally as a complementary therapy combined with antibiotics for the treatment of bacterial vaginosis: a systematic review protocol. *BMJ Open, 7*(10), e019301. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2017-019301

Maurer, H. R. (2001). Bromelain: biochemistry, pharmacology ve medical use. *Cellular ve Molecular Life Sciences, 58*(9), 1234-1245. https://doi.org/10.1007/PL00000936

Mirza, F. G., Abdul-Kadir, R., Breymann, C., Fraser, I. S., & Taher, A. (2018). Impact ve management of iron deficiency ve iron deficiency anemia in women's health. *Expert Review of Hematology, 11*(9), 727–736. https://doi.org/10.1080/17474086.2018.1502081

Mousavi, P., Zaheri, H., Najar, S., Afshari, P., Hayati, F. (2015). Effect of vitagnus on premenstrual syndrome. *Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology ve Infertility,17*:1-9.

Moussally, K., Oraichi, D., & Bérard, A. (2009). Herbal products use during pregnancy: prevalence ve predictors. *Pharmacoepidemiology ve Drug Safety, 18*(6), 454-461. https://doi.org/10.1002/pds.1731

Muscogiuri, G., Altieri, B., Annweiler, C., Balercia, G., Pal, H. B., Boucher, B. J., Cannell, J. J., Foresta, C., Grübler, M. R., Kotsa, K., Mascitelli, L., März, W., Orio, F., Pilz, S., Tirabassi, G., & Colao, A. (2017). Vitamin D ve chronic diseases: the current state of the art. *Archives of Toxicology, 91*(1), 97–107. https://doi.org/10.1007/s00204-016-1804-x

Naseri, R., Farnia, V., Yazdchi, K., Alikhani, M., Basanj, B., & Salemi, S. (2019). Comparison of vitex agnus-castus extracts with placebo in reducing menopausal symptoms: a rveomized double-blind study. *Korean Journal of Family Medicine, 40*(6), 362. https://doi.org/10.4082/kjfm.18.0067

Niroumve, M. C., Heydarpour, F., & Farzaei, M. H. (2018). Pharmacological ve therapeutic effects of Vitex agnus-castus L.: A review. *Pharmacognosy Reviews, 12*(23).

Noaghiul, S., & Hibbeln, J. R. (2003). Cross-national comparisons of seafood consumption ve rates of bipolar disorders. *American Journal of Psychiatry, 160*(12), 2222-2227. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.12.2222

Ostrveer, G. K., Cheng, K. C., Wolf, J. C., & Wolfe, M. J. (2004). Shark cartilage, cancer ve the growing threat of pseudoscience. *Cancer Research, 64*(23), 8485-8491. https://doi.org/10.1093/ajcn/87.2.509S

Parazzini, F., Di Martino, M., & Pellegrino, P. (2017). Magnesium in the gynecological practice: a literature review. Magnesium in the gynecological practice: a literature review. *Magnesium Research, 30*(1), 1–7. https://doi.org/10.1684/mrh.2017.0419

Patra, D., & Sveell, L. J. (2012). Antiangiogenic ve anticancer molecules in cartilage. *Expert Reviews in Molecular Medicine,* 14. https://doi.org/10.1017/erm.2012.3

Pavan, R., Jain, S., & Kumar, A. (2012). Properties ve therapeutic application of bromelain: a review. *Biotechnology Research International,* 2012. https://doi.org/10.1155/2012/976203

Percy, L., Mansour, D., & Fraser, I. (2017). Iron deficiency ve iron deficiency anaemia in women. Best practice & research. *Clinical Obstetrics & Gynaecology, 40*, 55–67. https://doi.org/10.1016/j.bpobgyn.2016.09.007

Pourmollaei, S., Barzegari, A., Farshbaf-Khalili, A., Nouri, M., Fattahi, A., Shahnazi, M., & Dittrich, R. (2020). Anticancer effect of bacteria on cervical cancer: Molecular aspects ve therapeutic implications. *Life Sciences, 246*, 117413. https://doi.org/10.1016/j.lfs.2020.117413

Reid, G., Younes, J. A., Van der Mei, H. C., Gloor, G. B., Knight, R., & Busscher, H. J. (2011). Microbiota restoration: natural ve supplemented recovery of human microbial communities. *Nature Reviews Microbiology, 9*(1), 27-38. https://doi.org/10.1038/nrmicro2473

Rondanelli, M., Faliva, M. A., Tartara, A., Gasparri, C., Perna, S., Infantino, V., Riva, A., Petrangolini, G., & Peroni, G. (2021). An update on magnesium ve bone health. *Biometals, 34*(4), 715–736. https://doi.org/10.1007/s10534-021-00305-0

Samur, F. (2015). Gebelik ve laktasyon döneminde beslenme. *Türkiye Klinikleri*, *1*(1).

Schellenberg R. (2001). Treatment for the premenstrual syndrome with agnus castus fruit extract: prospective, rveomised, placebo controlled study. *BMJ, 322*(7279), 134–137. https://doi.org/10.1136/bmj.322.7279.134

Schlaeppi, K., & Bulgarelli, D. (2015). The plant microbiome at work. Molecular *Plant-Microbe İnteractions, 28*(3), 212-217. https://doi.org/10.1094/MPMI-10-14-0334-FI

Seixas, M. J., Martins, E., Reis, R. L., & Silva, T. H. (2020). Extraction and characterization of collagen from elasmobranch byproducts for potential biomaterial use. Marine drugs, 18(12), 617. https://doi.org/10.3390/md18120617

Sim, J. S., Im, A. R., Cho, S. M., Jang, H. J., Jo, J. H., & Kim, Y. S. (2007). Evaluation of chondroitin sulfate in shark cartilage powder as a dietary supplement: Raw materials ve finished products. *Food Chemistry, 101*(2), 532-539. https://doi.org/10.1016/j.foodchem.2006.02.011

Sirisinha, S. (2016). The potential impact of gut microbiota on your health: Current status ve future challenges. *Asian Pacific Journal of Allergy ve Immunology, 34*(4), 249-264. https://doi.org/10.12932/AP0803

Skopińska-Rózewska, E., Chorostowska-Wynimko, J., Krotkiewski, M., Rogala, E., Sommer, E., Demkow, U., & Skurzak, H. (2003). Inhibitory effect of Greenlve shark liver oil combined with squalen ve arctic birch ashes on angiogenesis ve L-1 sarcoma growth in Balb/c mice. *Polish Journal of Veterinary Sciences, 6*(3 Suppl), 54-56.

Smejkal, C., Kolida, S., Bingham, M., Gibson, G., & McCartney, A. (2003). Probiotics and prebiotics in female health. The journal of the British Menopause Society, 9(2), 69–74. https://doi.org/10.1258/136218003100322224

Sullivan, S. D., Lehman, A., Nathan, N. K., Thomson, C. A., & Howard, B. V. (2017). Age of menopause ve fracture risk in postmenopausal women rveomized to calcium + vitamin D, hormone therapy, or the combination: results from the Women's Health Initiative Clinical Trials. *Menopause, 24*(4), 371–378. https://doi.org/10.1097/GME.0000000000000775

van Breemen, R. B. (2015). Development of safe ve effective botanical dietary supplements: miniperspective. *Journal of Medicinal Chemistry, 58*(21), 8360-8372. https://doi.org/10.1021/acs.jmedchem.5b00417

van Breemen, R. B., Fong, H. H., & Farnsworth, N. R. (2008). Ensuring the safety of botanical dietary supplements. *The American Journal of Clinical Nutrition, 87*(2), 509S-513.

Veiran, N., Yordam, N., & Ozön, A. (2002). Risk factors for vitamin D deficiency in breast-fed newborns ve their mothers. *Nutrition, 18*(1), 47–50. https://doi.org/10.1016/s0899-9007(01)00724-9

Vicinus, B., Rubie, C., Faust, S. K., Frick, V. O., Ghadjar, P., Wagner, M., ... & Schilling, M. K. (2012). miR-21 functionally interacts with the 3′ UTR of chemokine CCL20 ve down-regulates CCL20 expression in miR-21 transfected colorectal cancer cells. *Cancer Letters, 316*(1), 105-112. https://doi.org/10.1016/j.canlet.2011.10.031

Wang, X., Zhang, P., Zhang, X. (2021). Probiotics Regulate Gut Microbiota: an effective method to improve immunity. Molecules. 26:6076. doi: 10.3390/molecules26196076

Wishart, K. (2017). Increased micronutrient requirements during physiologically demveing situations: review of the current evidence. *Vitamins ve Minerals, 6*(166), 2376-1318.

World Health Organization (WHO). (2016). Recommendations on Antenatal Care for a Positive Pregnancy Experience.

World Health Organization (WHO). (2025). Global Targets. https://www.who.int/nutrition/global-target-2025/en/

Xie HY, Feng D, Wei DM, Mei L, Chen H, Wang X, et al. (2017). Probiotics for vulvovaginal cveidiasis in non-pregnant women. Probiotics for vulvovaginal cveidiasis in non-pregnant women. *Cochrane Database Systematic Review, 11*, CD010496. https://doi.org/10.1002/14651858.CD010496.pub2

Zeuschner, C. L., Hokin, B. D., Marsh, K. A., Saunders, A. V., Reid, M. A., & Ramsay, M. R. (2013). Vitamin B_{12} ve vegetarian diets. *The Medical Journal of Australia, 199*(S4), S27–S32. https://doi.org/10.5694/mja11.11509

6.1. AKUPUNKTUR

Nülüfer Erbil, Özlem Akın

1. AKUPUNKTURUN TANIMI

Akupunktur, acus (iğne) ve puncture (batırma) sözcüklerinden oluşan, vücudun belirli bölgelerine deri yoluyla küçük metal iğneler yerleştirmeyi içeren bir müdahaledir (Ee ve ark., 2017). Geleneksel ve tamamlayıcı tedaviler (GETAT) içerisinde bulunan akupunktur hem koruyucu hem de tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Akupunktur felsefesine göre hayati enerji vücutta birden fazla kanal tarafından akar. Meridyen denilen bu enerji kanallarında Qi olarak adlandırılan hayat enerjisi vücudumuzda düzenli bir şekilde akıp gider ve hayati fonksiyonlar için itici bir güç rolündedir. Qi enerjisi meridyenlerde bir denge içerisinde çalışan fakat birbirine zıt olan Yin ve Yang adını verdiğimiz iki farklı enerjiye dönüşebilir. Eğer bu iki zıt enerji, denge içerisinde çalışırsa Qi meridyenlerde serbestçe akar ve bireyler sağlıklı olur. Qi akışını ve Yin-Yang dengesini bozan endojen ve ekzojen faktörler çeşitli semptom ve hastalığa sebep olur. Akupunktur uygulaması ise bu enerji kanallarının ciltte yer alan akupunktur noktalarının iğne ile uyarılmasıdır. Meridyenler üzerinde bulunan noktaların uyarılmasının Yin-Yang dengesini yeniden sağladığına ve tedavi edici bir etkiye sahip olduğuna inanılmaktadır. Akupunktur noktalarının elektriksel dirençlerinin düşük ve iletkenliklerinin yüksek olduğu, böylece enerji akışına izin veren bu özel noktaların iğnelenmesi ile vücutta bozulan enerji akışının düzenlenebileceği belirtilmiştir (Çayır, 2019).

Geleneksel Çin Tıbbı, 14 geleneksel kanalda yaklaşık 361 akupunktur noktası ve 34 ekstra nokta kullanır (Chapple, 2013). “Akupunktur" terimi altında, manuel akupunktur (MA), elektroakupunktur (EA), yakı, akupunktur noktası katgüt gömme tedavisi, deri altı elektrik akupunktur noktası uyarımı, deri altı elektriksel sinir uyarımı dâhil olmak üzere çeşitli tedavi şekilleri vardır. Elektroakupunktur, akupunktur iğneleri aracılığıyla küçük bir akımın uygulanması olarak tanımlanır (He ve ark., 2020).

2. AKUPUNKTURUN TARİHÇESİ

Akupunkturun tarihi, insanların kan almak veya apseleri delmek için cerrahi aletler olarak keskinleştirilmiş taşlar ve kemikler kullandığı Neolitik döneme kadar uzanır. İç Moğolistan'daki Doolun Banner'da TouDaoWa'nın Neo-

lamalardaki rollerinin ve yetkilerinin genişletilmesi kapsamında desteklenmelidir. Çünkü Geleneksel Çin Tıbbı ile çalışan hemşireler, bireylerin fiziksel, ruhsal ve zihinsel sağlıklarının iyileştirilmesine güvenmeye başladıkları için hastalıkları önleme ve geliştirme ve sağlığı iyileştirme eylemleriyle doğrudan bağlantılıdır.

Hemşireler sağlığın korunması, geliştirilmesi ve hastalıklarla mücadele konusunda geniş yelpazede tıbbi teknoloji ve iyileştirici süreçleri de kullanarak bütüncül bakım sağlayabilmelidir. Bu nedenle akupunktur uygulamasında bağımsız rolünün olması, hastalarla daha sık iletişim hâlinde olması ve onlara bakım konusunda daha aktif olmaları göz önüne alındığında akupunkturu uygulama potansiyeline sahip olduğu ve kliniklerde aktif olarak tedaviye katılmaları önem taşımaktadır.

Akupunkturun, çok sayıda semptom ve hastalık sürecini tedavi etmenin yanı sıra sağlığı korumak ve hastalıkları önlemek için kullanılmakta, antioksidasyon etkisi, bağışıklık sistemini güçlendirmesi ve postoperatif gastrointestinal fonksiyonların restorasyonunu desteklemesi, ağrıların azaltılması, kronik rahatsızlıklarda faydalar gibi sayısız etkinliği bildirilmiştir. Toplum ve aile sağlığı açısından önemli olan kadınlar; premenstrual sendrom, dismenore, infertilite, menopoz, gebelik ve bunların getirdiği birtakım problemlerle karşılaştığında, birçok tedavinin yan etkilerine de maruz kalmaktadır. Akupunkturun kolay uygulanabilmesi ve yan etkisinin az olması, yaşanan bu sorunlarda tercih edilerek kadınlara fayda sağlayacaktır. Böylece gereksiz tıbbi müdahalelerin önlenecek, kurumlara ekstra yük oluşturmayarak ülke ekonomisine de fayda sağlanacaktır. Bu durum akupunktur uygulamasında hemşire ve ebeler dâhil sağlık profesyonellerinin iş birlikçi yaklaşımı gerektirmektedir.

Hemşireler ve ebeler tamamlayıcı ve alternatif tedavilerin uygulamalarının gerçekleştirilmesinde olumlu ve olumsuz etkileri hakkında toplumu bilgilendirmede yeni bir rol üstlenmelidir. Hemşirelerin ve ebelerin akupunktur tedavisini uygulamasındaki engellerin belirlenmesi, bu yöntemlerin kullanımını için stratejilerin geliştirmesi, tedavilerin gerçekleşebilmesi adına ülke çapında politikaların oluşturulması önemlidir.

KAYNAKLAR

Adlan, A. S., Chooi, K. Y., & Mat Adenan, N. A. (2017). Acupressure as adjuvant treatment for the inpatient management of nausea and vomiting in early pregnancy: A double-blind randomized controlled trial. *The Journal of Obstetrics and Gynaecology Research*, *43*(4), 662–668. https://doi.org/10.1111/jog.13269

Ajori, L, Nazari, L, Eliaspour, D. (2013). Eff ects of acupuncture for initiation of labor: a double-blind randomized sham-controlled trial. Archives of *Gynecology* and *Obstetrics, 287*, 887-91.

Allais, G., Chiarle, G., Sinatra, E., Airola, G., Bergandi, F., Rolando, S., Sinigaglia, S., Schiapparelli, P., & Benedetto, C. (2022). The safety of acupuncture for migraine prevention during pregnancy. *Neurological Sciences: official journal of the Italian Neurological Society and of the Italian Society of Clinical Neurophysiology*, 10.1007/s10072-022-06201-w. Advance online publication. https://doi.org/10.1007/s10072-022-06201-w

Anita, N., Ahmad, M., Usman, A. N., Sinrang, A. W., Alasiry, E., & Bahar, B. (2020). Potency of back message and acupressure on increasing of prolactin hormone levels in primipara postpartum; consideration for midwifery care. *Enfermeria Clinica, 30*, 577-580.

Armour, M., Dahlen, H. G., Zhu, X., Farquhar, C., & Smith, C. A. (2017). The role of treatment timing and mode of stimulation in the treatment of primary dysmenorrhea with acupuncture: An exploratory randomised controlled trial. *PloS One, 12*(7), e0180177. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0180177

Armour, M., Ee, C. C., Hao, J., Wilson, T. M., Yao, S. S., & Smith, C. A. (2018). Acupuncture and acupressure for premenstrual syndrome. *The Cochrane Database of Systematic Reviews, 8*(8), CD005290. https://doi.org/10.1002/14651858.CD005290.pub2

Avcıbay, B., Beji, K.N. (2013). İnfertilite tedavisinde tamamlayıcı/alternatif tıp uygulamaları, *Androloji Bülteni, 15*(52), 71-74.

Balouchi, A., Mahmoudirad, G., Hastings-Tolsma, M., Shorofi, S. A., Shahdadi, H., & Abdollahimohammad, A. (2018). Knowledge, attitude and use of complementary and alternative medicine among nurses: A systematic review. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 31,* 146–157. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.02.008

Befus, D., Coeytaux, R. R., Goldstein, K. M., McDuffie, J. R., Shepherd-Banigan, M., Goode, A. P., Kosinski, A., Van Noord, M. G., Adam, S. S., Masilamani, V., Nagi, A., & Williams, J. W., Jr (2018). Management of menopause symptoms with acupuncture: an umbrella systematic review and meta-analysis. *Journal of Alternative and Complementary Medicine, 24*(4), 314–323. https://doi.org/10.1089/acm.2016.0408

Bekmezci, E., & Altuntuğ, K. (2020). Menopoz ile ilişkili semptomlara yönelik kanıta dayalı uygulamaların incelenmesi. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi, 2*(3), 167-174.

Cao, J., Tu, Y., Wilson, G., Orr, S. P., & Kong, J. (2020). Characterizing the analgesic effects of real and imagined acupuncture using functional and structure MRI. *NeuroImage, 221,* 117176. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2020.117176

Carr, D. J. (2015). The safety of obstetric acupuncture: forbidden points revisited. *Acupuncture in medicine:journal of the British Medical Acupuncture Society, 33*(5), 413–419. https://doi.org/10.1136/acupmed-2015-010936

Chapple W. (2013). Proposed catalog of the neuroanatomy and the stratified anatomy for the 361 acupuncture points of 14 channels. *Journal of Acupuncture and Meridian Studies, 6*(5), 270–274. https://doi.org/10.1016/j.jams.2013.01.001

Chang, H. Y., & Chang, H. L. (2015). A review of nurses' knowledge, attitudes, and ability to communicate the risks and benefits of complementary and alternative medicine. *Journal of Clinical Nursing, 24*(11-12), 1466-1478. https://doi.org/10.1111/jocn.12790

Chen, T., Zhang, W. W., Chu, Y. X., & Wang, Y. Q. (2020). Acupuncture for pain management: Molecular Mechanisms of Action. *The American Journal of Chinese Medicine, 48*(4), 793–811. https://doi.org/10.1142/S0192415X20500408

Chen, Y., Tian, S., Tian, J., & Shu, S. (2017). Wrist-ankle acupuncture (WAA) for primary dysmenorrhea (PD) of young females: study protocol for a randomized controlled trial. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 17*(1), 421. https://doi.org/10.1186/s12906-017-1923-9

Colloca L. (2019). The placebo effect in pain therapies. *Annual Review of Pharmacology and Toxicology, 59,* 191–211. https://doi.org/10.1146/annurev-pharmtox-010818-021542

Çayır, Y. (2019). Akupunktur. Çiftçi A, (editör). *Bütüncül tıp: Birinci basamakta ve aile hekimliğinde tanı ve tedavi.* 1. Baskı. Ankara: Ankara Nobel Tıp Kitabevleri. pp.183-184

Davenport, M. H., Marchand, A. A., Mottola, M. F., Poitras, V. J., Gray, C. E., Garcia, A. J., ... & Ruchat, S. M. (2019). Exercise for the prevention and treatment of low back, pelvic girdle and lumbopelvic pain during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. B*ritish Journal of Sports Medicine, 53*(2), 90-98.

Dong, C., Hu, L., Liang, F., & Zhang, S. (2015). Effects of electro-acupuncture on labor pain management. *Archives of Gynecology and Obstetrics, 291*(3), 531–536. https://doi.org/10.1007/s00404-014-3427-x

Duan, G., Chen, Y., Pang, Y., Feng, Z., Liao, H., Liu, H., Zou, Z., Li, M., Tao, J., He, X., Li, S., Liu, P., & Deng, D. (2021). Altered fractional amplitude of low-frequency fluctuation in women with premenstrual syndrome via acupuncture at Sanyinjiao (SP6). *Annals of General Psychiatry, 20*(1), 29. https://doi.org/10.1186/s12991-021-00349-z

Ebrahimi, A., Tayebi, N., Fatemeh, A., & Akbarzadeh, M. (2020). Investigation of the role of herbal medicine, acupressure, and acupuncture in the menopausal symptoms: An evidence-based systematic review study. *Journal of Family Medicine and Primary Care, 9*(6), 2638–2649. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_1094_19

Ee, C. C., Thuraisingam, S., Pirotta, M. V., French, S. D., Xue, C. C., & Teede, H. J. (2017). Expectancy after the first treatment and response to acupuncture for menopausal hot flashes. *Plos One, 12*(10), e0186966.

Escobar-Morreale H. F. (2018). Polycystic ovary syndrome: definition, aetiology, diagnosis and treatment. Nature reviews. *Endocrinology, 14*(5), 270–284. https://doi.org/10.1038/nrendo.2018.24

Fejzo, M. S., Trovik, J., Grooten, I. J., Sridharan, K., Roseboom, T. J., Vikanes, Å., Painter, R. C., & Mullin, P. M. (2019). Nausea and vomiting of pregnancy and hyperemesis gravidarum. Nature reviews. *Disease Primers, 5*(1), 62. https://doi.org/10.1038/s41572-019-0110-3

Feng, J., Wang, W., Zhong, Y., Xing, C., & Guo, T. (2019). Acupuncture for perimenopausal depressive disorder: A systematic review and meta-analysis protocol*. Medicine, 98*(7), e14574. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000014574

Ferrero, S., Scala, C. vellone, V. G., Biscaldi, E., & Barra, F. (2019). Transvaginal ultrasound-guided biopsy of adenomyosis. *Annals of Translational Medicine, 7(*Suppl 8), S341. https://doi.org/10.21037/atm.2019.09.94

Frieder, A., Fersh, M., Hainline, R., & Deligiannidis, K. M. (2019). Pharmacotherapy of postpartum depression: current approaches and novel drug development. *CNS Drugs, 33*(3), 265–282. https://doi.org/10.1007/s40263-019-00605-7

Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. Resmî Gazete Sayı No:29158. (27.10.2014) Erişim tarihi: 13.06.2022. Erişim: http://www.mevzuat.gov.tr/Metin. Aspx?MevzuatKod= 7.5.20164&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearc h=geleneksel.

Han, X., Gao, Y., Yin, X., Zhang, Z., Lao, L., Chen, Q., & Xu, S. (2021). The mechanism of electroacupuncture for depression on basic research: a systematic review. *Chinese Medicine, 16*(1), 1-17. https://doi.org/10.1186/s13020-020-00421-y

He, Y., Chen, C. T., Qian, L. H., Xia, C. L., Li, J., Li, S. Q., & Liu, B. P. (2015). Zhonghua nan ke xue = *National Journal of Andrology, 21*(7), 637–645.

He, J. R., Yu, S. G., Tang, Y., & Illes, P. (2020). Purinergic signaling as a basis of acupuncture-induced analgesia. *Purinergic Signalling, 16*(3), 297–304. https://doi.org/10.1007/s11302-020-09708-z

Heitmann, K., & Schjøtt, J. (2020). Safe mother medicine: Aiming to increase women's empowerment in use of medications during pregnancy and breastfeeding. *Maternal and Child Health Journal, 24*(5), 531–536. https://doi.org/10.1007/s10995-020-02903-9

Hu, N. J., Liu, Y. Q., Zhao, M. Y., Wang, P., Wu, G. W., Hu, S. Q., Sun, J. J., Wang, Y. F., Zhang, Z., Ma, L. X., & Zhu, J. (2019). Influence of the intensity, components, and spreading of the deqi sensation on the analgesic effect of SP6 needling in primary dysmenorrhea patients: a secondary analysis of a randomised controlled trial. *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine: eCAM*, 2019, 6462576. https://doi.org/10.1155/ 2019/6462576

Ibáñez, L., Oberfield, S. E., Witchel, S., Auchus, R. J., Chang, R. J., Codner, E., Dabadghao, P., Darendeliler, F., Elbarbary, N. S., Gambineri, A., Garcia Rudaz, C., Hoeger, K. M., López-Bermejo, A., Ong, K., Peña, A. S., Reinehr, T., Santoro, N., Tena-Sempere, M., Tao, R., Yildiz, B. O., … Lee, P. A. (2017). An ınternational consortium update: pathophysiology, diagnosis, and treatment of polycystic ovarian syndrome in adolescence. *Hormone Research in Paediatrics, 88*(6), 371–395. https://doi.org/10.1159/000479371

Jaić, K. K., Turković, T. M., Pešić, M., Djaković, I., Košec, V., & Košec, A. (2019). Auricular acupuncture as effective pain relief after episiotomy: a randomized controlled pilot study. *Archives of Gynecology and Obstetrics, 300*(5), 1295–1301. https://doi.org/10.1007/ s00404-019-05283-w

Karasimav, Ö., Yıldız, Y. (2015). Spor hekimliğinde akupunktur uygulamaları. *Spor Hekimliği Dergisi, 50*(2), 49-56.

Kavurmaci, M., Tan, M., Kavurmaci, Z. (2018). Nursing, midwifery, and dietetics students' attitudes to complementary and ıntegrative medicine and their applications. *Medical Journal of Bakırköy. 14* (3), 300- 6. https://doi.org/10.5350/BTDMJB.20170606124143

Kaya, Ş., Karakuş, Z., Boz, İ., & Özer, Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de tamamlayıcı terapilere ilişkin yasal düzenlemelerde hemşirelerin yeri. *Jaren, 6*(3), 584-591.

Kokosar, M., Benrick, A., Perfilyev, A., Nilsson, E., Källman, T., Ohlsson, C., Ling, C., & Stener-Victorin, E. (2018). A single bout of electroacupuncture remodels epigenetic and transcriptional changes in adipose tissue in polycystic ovary syndrome. *Scientific Reports, 8*(1), 1878. https://doi.org/10.1038/s41598-017-17919-5

Koot, M. H., Boelig, R. C., Van't Hooft, J., Limpens, J., Roseboom, T. J., Painter, R. C., & Grooten, I. J. (2018). Variation in hyperemesis gravidarum definition and outcome reporting in randomised clinical trials: a systematic review. *BJOG: An International Journal of Obstetrics and Gynaecology, 125*(12), 1514–1521. https://doi.org/10.1111/1471-0528.15272

Levett, K. M., Smith, C. A., Dahlen, H. G., & Bensoussan, A. (2014). Acupuncture and acupressure for pain management in labour and birth: a critical narrative review of current systematic review evidence. *Complementary Therapies in Medicine, 22*(3), 523–540. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2014.03.011

Li, S., Zhong, W., Peng, W., & Jiang, G. (2018). Effectiveness of acupuncture in postpartum depression: a systematic review and meta-analysis. Acupuncture in Medicine: *Journal of the British Medical Acupuncture Society, 36*(5), 295–301. https://doi.org/10.1136/acupmed-2017-011530

Li, Z., Zhang, Y., Wang, Y., Yan, X., & Xie, P. (2018). Electroacupuncture for primary insomnia: Protocol for a systematic review and meta-analysis. *Medicine, 97*(27), e11063. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000011063

Lingling, W., Xiaohui, L., Yuzhu, Y., Ke, S., Ling, W., Wei, Y., ... & Hongying, H. (2017). Effectiveness of acupuncture versus spinal-epidural anesthesia on labor pain: a randomized controlled trial. *Journal of Traditional Chinese Medicine, 37*(5), 629-635. https://doi.org/10.1016/S0254-6272(17)30316-3

Lu, H., Zheng, C., Zhong, Y., Cheng, L., & Zhou, Y. (2021). Effectiveness of acupuncture in the treatment of hyperemesis gravidarum: a systematic review and meta-analysis. *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine:eCAM*, 2021, 2731446. https://doi.org/10.1155/2021/2731446

Lund, K. S., Siersma, V., Brodersen, J., & Waldorff, F. B. (2019). Efficacy of a standardised acupuncture approach for women with bothersome menopausal symptoms: a pragmatic randomised study in primary care (the ACOM study). *BMJ Open, 9*(1), e023637.

Ma, T., Cui, P., Tong, X., Hu, W., Shao, L. R., Zhang, F., Li, X., & Feng, Y. (2018). Endogenous ovarian angiogenesis in polycystic ovary syndrome-like rats ınduced by low-frequency electroacupuncture: The CLARITY three-dimensional approach. *International Journal of Molecular Sciences, 19*(11), 3500. https://doi.org/10.3390/ijms19113500

Mackenzie, J., Murray, E., & Lusher, J. (2018). Women's experiences of pregnancy related pelvic girdle pain: A systematic review. *Midwifery, 56,* 102–111. https://doi.org/10.1016/j.midw.2017.10.011

Mamuk, R., & Şahin, N. H. (2019). Gebelikle ilişkili bel ağrısı*. Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi, 2*(3), 13-25.

Martins, E. S., Costa, N. D., Holanda, S. M., Castro, R. C. M. B., Aquino, P. D. S., & Pinheiro, A. K. B. (2019). Nursing and advanced acupuncture for relief of low back pain during pregnancy. *Acta Paulista de Enfermagem, 32,* 477-484. https://doi.org/10.1590/1982-0194201900067.

Mollart, L. J., Adam, J., & Foureur, M. (2015). Impact of acupressure on onset of labour and labour duration: A systematic review. *Women and Birth, 28*(3), 199–206. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2015.03.007

Moon, H. Y., Kim, M. R., Hwang, D. S., Jang, J. B., Lee, J., Shin, J. S., ... & Lee, Y. J. (2020). Safety of acupuncture during pregnancy: a retrospective cohort study in Korea. *BJOG, 127*(1), 79-86. https://doi.org/10.1111/ 1471-0528.15976.

Neri, I., Pignatti, L., Fontanesi, F., & Facchinetti, F. (2018). Acupuncture in postdate pregnancy management. *Journal of Acupuncture and Meridian Studies, 11*(5), 332–336. https://doi.org/ 10.1016/j.jams.2018.06.001

Pang, Y., Liu, H., Duan, G., Liao, H., Liu, Y., Feng, Z., Tao, J., Zou, Z., Du, G., Wan, R., Liu, P., & Deng, D. (2018). Altered brain regional homogeneity following electro-acupuncture stimulation at Sanyinjiao (SP6) in women with premenstrual syndrome. *Frontiers in Human Neuroscience, 12*, 104. https://doi.org/10.3389/fnhum.2018.00104

Peng, Y., Yang, X., Luo, X., Liu, C., Cao, X., Wang, H., & Guo, L. (2020). Novel mechanisms underlying anti-polycystic ovary like syndrome effects of electroacupuncture in rats: suppressing SREBP1 to mitigate insulin resistance, mitochondrial dysfunction and oxidative stress. *Biological Research, 53*(1), 50. https://doi.org/10.1186/s40659-020-00317-z

Pešić, M., Klıčan-Jaıć, Katarına., Djakovıć, I., Muratovıć, A., Košec, A., & Turkovıć, T. M. (2019). Impact of prepartal acupuncture on labor and delivery. *Acta Medica Croatica,* 73(1), 5-9.

Pundir, J., Charles, D., Sabatini, L., Hiam, D., Jitpiriyaroj, S., Teede, H., ... & Thangaratinam, S. (2019). Overview of systematic reviews of non-pharmacological interventions in women with polycystic ovary syndrome. *Human Reproduction Update, 25*(2), 243-256.

Schlaeger, J. M., Gabzdyl, E. M., Bussell, J. L., Takakura, N., Yajima, H., Takayama, M., & Wilkie, D. J. (2017). Acupuncture and acupressure in labor. *Journal of Midwifery & Women's Health, 62*(1), 12–28. https://doi.org/10.1111/jmwh.12545

Shetty, G. B., Shetty, B., and Mooventhan, A. (2018). Efficacy of acupuncture in the management of primary dysmenorrhea: a randomized controlled trial. *Journal of Acupuncture and Meridian Studies, 11,* 153–158. https://doi.org/10.1016/j.jams.2018.04.001

Shi, J. (2018). Boosting fertility and conception with chinese herbs. Acupuncture and Diet. www.vitalitymagazine.com .

Shirvani, M. A., Motahari-Tabari, N., & Alipour, A. (2017). Use of ginger versus stretching exercises for the treatment of primary dysmenorrhea: a randomized controlled trial. *Journal of Integrative Medicine, 15*(4), 295-301.

Smith, C. A., Hill, E., Denejkina, A., Thornton, C., & Dahlen, H. G. (2022). The effectiveness and safety of complementary health approaches to managing postpartum pain: A systematic review and meta-analysis. *Integrative Medicine Research, 11*(1), 100758. https://doi.org/10.1016/j.imr.2021.100758

Su, W. W., Pan, J. L., Gao, Z. Y., & Gao, X. A. (2021). Zhongguo zhen jiu = *Chinese Cupuncture & Moxibustion, 41*(2), 165–168. https://doi.org/10.13703/j.0255-2930.20200202-k0001

Sridharan, K., & Sivaramakrishnan, G. (2020). Interventions for treating hyperemesis gravidarum: a network meta-analysis of randomized clinical trials. *The Journal of maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 33*(8), 1405–1411. https://doi.org/10.1080/14767058.2018. 1519540

Teede, H. J., Misso, M. L., Costello, M. F., Dokras, A., Laven, J., Moran, L., Piltonen, T., Norman, R. J., & International PCOS Network (2018). Recommendations from the international evidence-based guideline for the assessment and management of polycystic ovary syndrome. *Human Reproduction, 33*(9), 1602–1618. https://doi.org/10.1093/humrep/dey256

Tian C. B. (2018). Acupuncture at BL67 for mild postpartum depression: a prospective case series. *Acupuncture in Medicine: Journal of the British Medical Acupuncture Society, 36*(5), 339–342. https://doi.org/10.1136/acupmed-2017-011473

Trail-Mahan, T., Mao, C. L., & Bawel-Brinkley, K. (2013). Complementary and alternative medicine: nurses' attitudes and knowledge. *Pain Management Nursing, 14*(4), 277–286. https://doi.org/10.1016/j.pmn.2011.06.001

Trutnovsky, G., Schneeweiss, M., Pregartner, G., Reif, P., Lang, U., & Ulrich, D. (2018). Prenatal acupuncture: Women's expectations and satisfaction and influence on labor. *Birth, 45*(2), 210–216. https://doi.org/10.1111/birt.12336

White, A., & Ernst, E. (2004). A brief history of acupuncture. *Rheumatology, 43*(5), 662–663. https://doi.org/10.1093/rheumatology/keg005

Woo, H. L., Ji, H. R., Pak, Y. K., Lee, H., Heo, S. J., Lee, J. M., & Park., K. S. (2018). The efficacy and safety of acupuncture in women with primary dysmenorrhea: A systematic review and meta-analysis. *Medicine, 97*(23), e11007. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000011007

Wu, J., Chen, D., & Liu, N. (2020). Effectiveness of acupuncture in polycystic ovary syndrome: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Medicine, 99*(22), e20441. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000020441

Xu, Y., Zhao, W., Li, T., Bu, H., Zhao, Z., Zhao, Y., & Song, S. (2017). Effects of acupoint-stimulation for the treatment of primary dysmenorrhoea compared with NSAIDs: a systematic review and meta-analysis of 19 RCTs. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 17*(1), 436. https://doi.org/10.1186/s12906-017-1924-8

Yang, D., Zhao, M., & Tan, J. (2017). Zhongguo zhen jiu = *Chinese Acupuncture & Moxibustion, 37*(8), 825–829. https://doi.org/10.13703/j.0255-2930.2017.08.007

Yayan, E.H., Dağ, Y.S. (2019). Determination of information levels about alternative/complementary treatment methods of pediatric nurses. Journal of Inonu University Health Services Vocational School, 7(2), 147- 56. https://doi.org/ 10.5336/jtracom.2019-72348

Yesildere Saglam, H., & Orsal, O. (2020). Effect of exercise on premenstrual symptoms: A systematic review. *Complementary Therapies in Medicine, 48,* 102272. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2019.102272

Yin, Y., Zhang, Y., Zhang, H., Jiang, D., & Guo, G. (2018). Clinical therapeutic effects of acupuncture combined with Chinese herbal medicine on infertility of polycystic ovary syndrome in the patients with ovulation induction with letrozole. Zhongguo zhen jiu = Chinese Acupuncture & Moxibustion, 38(1), 27–32. https://doi.org/10.13703/j.0255-2930.2018.01.006

Yonkers, K. A., & Simoni, M. K. (2018). Premenstrual disorders*. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 218*(1), 68–74. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2017.05.045

You, F., Ruan, L., Zeng, L., & Zhang, Y. (2020). Efficacy and safety of acupuncture for the treatment of oligoasthenozoospermia: A systematic review. *Andrologia, 52*(1), e13415. https://doi.org/10.1111/and.13415

Yücel, M., Özgen, E., Yücel, B. B., Güzel, M., Gürgün, K. E., & Yürümez, Y. (2019). Akupunktur sonrasında gelişen nadir bir komplikasyon: Pnömotoraks*. Geleneksel ve Tamamlayıcı Anadolu Tıbbı Dergisi, 1*(1), 1-4.

Zhang, J., Cao, L., Wang, Y., Jin, Y., Xiao, X., & Zhang, Q. (2019). Acupuncture for premenstrual syndrome at different ıntervention time: a systemic review and meta-analysis. *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine: eCAM*, 2019, 6246285. https://doi.org/10.1155/2019/6246285

Zhang, Y. Y., Chen, Q. L., Wang, Q., Ding, S. S., Li, S. N., Chen, S. J., ... & Asakawa, T. (2020). Role of parameter setting in electroacupuncture: Current scenario and future prospects. *Chinese Journal of Integrative Medicine*, 1-8. https://doi.org/10.1007/s11655-020-3269-2

Zhuang, Y., Xing, J. J., Li, J., Zeng, B. Y., & Liang, F. R. (2013). History of acupuncture research. *International Review of Neurobiology, 111,* 1–23. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-411545-3.00001-8

Zhu, J., Arsovska, B., & Kozovska, K. (2018). Acupuncture treatment for fertility. *Journal of Medical Sciences, 6(*9), 1685–1687. https://doi.org/10.3889/oamjms.2018.379

6.2. AKUPRES

Reyyan Gürel

1. AKUPRES

Akupres (Shiatsu), shi (parmak) ve atsu (basınç) kelimelerinin birleşiminden oluşan, parmak ve avuç içlerinin basısı ile uygulanan terapötik bir masaj tekniğidir (Mucuk & Ceyhan, 2015). Vücudun iyileşmesini sağlamak amacıyla deri yüzeyindeki kilit noktalara parmak basısı uygulanarak yapılan ve doğal yollar ile uyarılmanın sağlandığı bir iyileştirme sanatı olarak da tanımlanmaktadır (Maxwell, 1997). Uygulanan bu parmak basısı acı ve ağrı vermeyen, ekonomik, yan etkisi olmayan, zahmetsiz, öğrenilmesi kolay ve kişinin kendi kendine uygulayabileceği bir tamamlayıcı tedavi yöntemidir (Ovayolu & Ovayolu, 2017). Akupresin ana felsefesi ve akupresi diğer masaj türlerinden ayıran özelliği, akupunktur ve meridyen teorisine dayanması, canlı cansız her yerde ve her şeyde var olan enerji akışları arasındaki dengenin olmasıdır (Mucuk & Ceyhan, 2015).

Akupres, insan vücudunda adını organlardan alan ve yaşam enerjisinin aktığı kanallar olduğu düşünülen 12 meridyen üzerinde uygulanmaktadır (Tablo 1). Bu meridyenler, vücudun her iki yarısında aynı olmakla birlikte belli bir sıraya göre dizilirler. Meridyenler arasındaki bağlantı enerji dolaşımı ve Yin-Yang dengesi ile sağlanmaktadır (İster & Karaca, 2019).

Tablo 1. Yin-Yang meridyenleri

Yin Meridyenler	Yang Meridyenler
Kalp Meridyeni	İncebağırsak Meridyeni
Böbrek Meridyeni	Kalınbağırsak Meridyeni
Kan Dolaşımı Meridyeni	Sanjiao (Üçlü Isıtıcı) Meridyeni
Akciğer Meridyeni	Safra kesesi Meridyeni
Dalak-Pankreas Meridyeni	Mide Meridyeni
Karaciğer Meridyeni	İdrar kesesi Meridyeni

Kaynak: Özşar, L. (2021). Akupresör ya da iğnesiz akupunktur (3. Basım). Biblos Kitapevi.

2. AKUPRESİN TARİHÇESİ

Tarihçesi akupunktura dayanan akupres, ilk defa Çinliler tarafından milattan önce (MÖ) 2000'li yıllarda uygulanmıştır. Çin'de 5000 yıl öncesine ait bulunan kanıtlarda taş iğnelerle akupunktur yapıldığı belirlenmiştir. Shang

cak bu uygulamalar arasında akupres uygulamasının yer almadığı belirtilmiştir (Can Çiçek & Can, 2020). Literatürde hemşirelerin tamamlayıcı uygulamalara doğrudan, kısmen ya da uygulamaya yardımcı katılımcı olarak yer aldıkları görülmektedir (Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2021; Turan ve ark., 2010). Ancak yurt dışında özellikle Minnesota, Teksas, Kuzey Dakota ve Kuzey Carolina gibi eyaletlerde devlet teşviki ile akupres gibi tamamlayıcı uygulamalar hemşireler tarafından yapılmaktadır (Wagner, 2015).

Hemşirelerin birey, aile ve toplumun sağlığını korumada, sağlık seviyesini en üst düzeye taşımada, hastalık/rahatsızlık durumunu önlemede ve sorunlarla başa çıkma yollarını öğretmede bakım verdikleri kişilere karşı rol ve sorumlulukları vardır (Turan ve ark., 2010). Dolayısıyla toplumu tamamlayıcı tedaviler konusunda bilgilendirmek, tamamlayıcı tedavilerin uygulanabilirliğinin artmasını sağlamak ve kanıt düzeyi yüksek çalışmalar yaparak bilime katkı sağlamak hemşirelerin sorumlulukları arasındadır (İskender & Çalışkan, 2020). Bu kapsamda kadın sağlığını cinsel sağlık, infertilite, menopoz, gebelik gibi alanlarda iyileştirmek için kadınlara akupres uygulaması yapılarak etkin ve maliyet etkin bir bakım verilebilir.

KAYNAKLAR

Ahmedov, Ş. (2015). *Akupresür el kitabı* (1. Baskı). Spor Yayınevi ve Kitabevi.

Armour, M., Ee, C. C. , Hao, J., Wilson, T. M. , Yao, S. S. , & Smith, C. A. (2018). Acupuncture ve acupressure for premenstrual syndrome (Review). Cochrane Database of Systematic Reviews, *8*(8), CD005290. https://doi.org/10.1002/14651858

Arumsari, D. R. , Indrawan, I. W. A., & Wahyuni, E. S. (2018). The combination of acupressure ve affirmation relaxation as an alternative method to increase breast milk production ve breastfeeding self-efficacy. Research Journal of Life Science, *5*(1), 66-76. https://doi.org/10.21776/ub.rjls.2018.005.01.7

Asgari, M. R., Vafaei-Moghadam, A., Babamohamadi, H., Ghorbani, R., & Esmaeili, R. (2020). Comparing acupressure with aromatherapy using citrus aurantium in terms of their effectiveness in sleep quality in patients undergoing percutaneous coronary interventions: A Randomized clinical trial. Complementary Therapies in Clinical Practice, 38, 1-7. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2019.101066.

Bashtian, M. H., Khadivzadeh, T., Aval, S. B., & Esmaily, H. (2018). Evaluation of acupressure effects on self-efficacy ve pregnancy rate in infertile women under in vitro fertilization/intracytoplasmic sperm injection treatment: A Randomized controlled trial. Journal of Education ve Health Promotion, *7*(1), 84-91. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_196_17.

Bulechek, G. M., Butcher, H. K., Dochterman, J. M. & Wagner, C. (Eds.). (2017). *Hemşirelik girişimleri sınıflaması (NIC)* (6. Baskı). Nobel Tıp Kitapevi.

Can Çiçek, S., & Can, S. (2020). Hemşirelerin tamamlayıcı ve bütünleştirici bakım uygulamalarını bilme ve kullanma durumları. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, *23*(4), 478-485. https://doi.org/10.17049/ataunihem.571609.

Cha, N. H., Park., Y. K., & Sok, S. R. (2017). Effects of auricular acupressure therapy on stress ve sleep disturbance of middle-aged women in South Korea. Holistic Nursing Practise, *31*(2), 102-109. https://doi.org/10.1097/HNP.0000000000000197.

Crawford, P. F., Moss, D. A., Hawks, M. K., & Snyder, M. J. (2021). Integrative medicine: Acupuncture. FP Essentials, 505, 18-22.

Çevik, B. & Taşçı, S. (2017). Akupres uygulamasının ağrı yönetimine etkisi. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 26, 257-261.

El-Shamy, F. F., El-Kholy, S. S., Labib, M., & Kabel, A. M. (2018). Ameliorative potential of acupressure on gestational diabetes mellitus: A Randomized controlled trial. Journal of Complementary ve Integrative Medicine, *16*(1), 1-8. https://doi.org/10.1515/jcim-2018-0011.

Hakverdioğlu, G., & Türk, G. (2006). Acupressure. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, *13*(2), 43-47.

Hal, M. V., Dydyk, A. M., & Green, M. S. (2022). *Acupuncture*. StatPearls Publishing, Treasure Island (FL).

Hung, H. M., Chiang, H. C., & Wang, H. L. (2021). The impact of gender on the effectiveness of an auricular acupressure intervention administered to community-dwelling poor sleepers: A cluster Randomized controlled trial. The Journal of Nursing Research, *29*(3), 1-11. https://doi.org/10.1097/JNR.0000000000000427

İskender, M. D. & Çalışkan, N. (2020). Konstipasyon yönetiminde akupresur uygulaması ve hemşirenin rolü. Van Tıp Dergisi, *27*(1), 103-108.

İskender, M. D., & Eren, H. (2020). Türkiye'de ağrıya yönelik akupresur uygulaması ile ilgili yapılmış hemşirelik tezlerinin incelenmesi. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi, *3*(1), 40-46. https://doi.org/10.5336/jtracom.2020-73529

İster, E. D., & Karaca, T. (2019). Türkiye'de akupresur uygulanarak yapılan hemşirelik tezlerinin incelenmesi. Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi, *2*(1), 22-31.

Khan, M.A., Asif, M., Rajput, H.I., Mughal, M.A., Aftab, K., & Chughtai, M. R. B. (2017). Effects of acupressure & tens along with hot pack in neck pain. Journal of Physicial Fitness, Medicine & Treatment in Sports. *1*(1), 1-5. https://doi.org/10.19080/JPFMTS.2017.01.555555

Koç Özkan, T., & Balcı, S. (2018). Çocuklarda ağrı kontrolünde akupresür. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, *7*(1), 234-239.

Maxwell, J. (1997). Complementary therapies: The gentle power of acupressure. RN Journal, *60*(4), 53-56.

Mejías-Gil, E., Garrido-Ardila, E. M., Montanero-Fernández, J., Jiménez-Palomares, M., Rodríguez-Mansilla, J., & López-Arza, M. V. G. (2021). Kinesio taping vs. auricular acupressure for the personalised treatment of primary dysmenorrhoea: A pilot Randomized controlled trial. Journal of Personalized Medicine, *11*(8), 809-820. https://doi.org/10.3390/jpm 11080809.

Mirzaee, F., Hasaroeih, F. E., Mirzaee, M., & Ghazanfarpour, M. (2021). Comparing the effect of acupressure with or without ice in LI-4 point on labour pain ve anxiety levels during labour: a randomised controlled trial. Journal of Obstetrics ve Gynaecology, *41*(3), 395-400. https://doi.org/10.1080/01443615.2020.

Mobarakabadia, S. S., Shahbazzadeganb, S., & Ozgolia, G. (2019). The effect of P6 acupressure on nausea ve vomiting of pregnancy: A Randomized, single-blind, placebo-controlled trial. Advances in Integrative Medicine, *7*(2), 67-72. https://doi.org/10.1016/j.aimed.2019.07.002.

Movahedi, M., Ghafari, S., Nazari, F., & Valiani, M. (2019). The effect of acupressure on quality of life among female nurses with chronic back pain. Applied Nursing Research, 51, 151175. https://doi.org/10.1016/j.apnr.2019.05.020

Mucuk, S., & Ceyhan, Ö. (2015). Akupres. In M. Başer & S. Taşçı (Eds.), *Kanıta dayalı rehberleriyle tamamlayıcı ve destekleyici uygulamalar* (1. Basım, pp. 205-210).

Nabilah, S., & Galaupa, R. (2022). The effect of acupressure therapy on menstrual pain intensity. East Asian Journal of Multidisciplinary Research, *1*(5), 853-858.

Ovayolu, Ö., & Ovayolu N. (2017). Geriatrik hematolojik malignensilerde akupresör ve yorgunluk. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4(1), 69-78.

Özşar, L. (2021). *Akupresör ya da iğnesiz akupunktur* (3. Basım). Biblos Kitapevi.

Pritchard, S. (2013). *Tui Na: a manual of Chinese massage therapy*. (1st ed. pp. 114-118). World Scientific Publishing.

Resmî Gazete. (2014). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm.

Resmî Gazete. (2010). Hemşirelik yönetmeliği. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://nphemsirelik.com/assets/uploads/file/NPistanbul-hemsirelik-yasasi.pdf.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları iyi klinik uygulama kılavuzu. https://shgmgetatdb.saglik.gov.tr/TR-82167/geleneksel-ve-tamamlayici-tip-uygulamalari-iyi-klinik-uygulama-kilavuzu.html#

Susana, C. T., Maria, T. M. L., Pilar, D. S., María, M. M. T., Pilar, M. S., Valentín, M. G., & group EDIDO-CUH. (2021). Effectiveness of self-applied acupressure for cervical pain of benign origin (EDIDO-CUH): A randomized controlled clinical trial. Acupuncture in Medicine, *39*(5), 441-451. https://doi.org/10.1177/0964528420961398.

Şimşek Küçükkelepçe, D., Polat, F., & Karasu, F. (2022). The effects of acupressure on menopausal symptoms: a Randomized controlled study. Gevher Nesibe Journal of Medical & Health Sciences, *7*(17), 31-38. https://doi.org/10.46648/gnj.377

Şimsek Küçükkelepçe, D., & Tashan, S. T. (2020). The effects of health belief model-based education ve acupressure for coping with premenstrual syndrome on premenstrual symptoms ve quality of life: A randomized-controlled trial. Perspectives in Psychiatric Care, *57*(1), 189-197. https://doi.org/10.1111/ppc.12546.

Şolt Kırca, A., & Kanza Gül, D. (2020). The efect of acupressure applied to points LV4 ve LI4 on perceived acute postpartum perineal pain after vaginal birth with episiotomy: A randomized controlled study. Archives of Gynecology ve Obstetrics, *301*(2), 473-481. https://doi.org/10.1007/s00404-020-05439-z.

Tara, F., Bahrami-Taghanaki, H., Ghalvearabad, M. A., Zve-Kargard, Z., Azizi, H., Esmaily, H., & Azizi, H. (2020). The effect of acupressure on the severity of nausea, vomiting ve retching in pregnant women: a randomized controlled trial. Complementary Medicine Research, *27*(4), 252-259. https://doi.org/10.1159/000505637

Torkiyan, H., Mobarakabadi, S. S., Heshmat, R., Khajavi, A., & Ozgoli, G. (2021). The effect of GB21 acupressure on pain intensity in the first stage of labor in primiparous women: A randomized controlled trial. Complementary Therapies in Medicine, 58, 102683. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2021.

Turan, N., Öztürk, A., & Kaya, N. (2010). Hemşirelikte yeni bir sorumluluk alanı: Tamamlayıcı terapi. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, *3*(1), 103-108.

Türkmen, H., & Çeber Turfan, E. (2019). The effect of acupressure on labor pain ve the duration of labor when applied to the SP6 point: Randomized clinical trial. Japan Journal of Nursing Science, *17*(1), e12256. https://doi.org/10.1111/jjns.12256.

Wagner, J. (2015). Incorporating acupressure into nursing practice. The American Journal of Nursing, *115*(12), 40-45.

Wilkinson, J. M. & Barcus, L. (Eds.). (2018). *Pearson hemşirelik tanıları el kitabı* (11. Baskı). Pelikan Yayınevi.

World Health Organization. (2009). WHO stveard acupuncture point locations in the western pacific region. https://apps.who.int/iris/hvele/10665/353407

Yıldırım, D., & Akman, Ö. (2019). Tamamlayıcı ve alternatif tedaviler dersinin hemşirelik öğrencilerinin tamamlayıcı ve alternatif tıbba karşı tutumlarına ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarına etkisi. Kocaeli Medical Journal, *8*(3), 55-61.

Yıldırım, E., Alan, S., & Gökyıldız, S. (2018). The effect of ice pressure applied on large intestinal 4 on the labor pain ve labor process. Complementary Therapies in Clinical Practice, 32, 25-31. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.02.015.

6.3. HOMEOPATİ, NATUROPATİ

Halime Esra Meram, Gülay Rathfisch

1. HOMEOPATİ

1.1. Homeopatinin Tanımı ve Açıklaması

Homeopati, Yunanca "Homoios-benzer" ve "pathos-acı çekmek" kelimelerinden oluşmuştur. Homeopati, sağlıklı bir bireye uygulandığında spesifik semptomlara neden olabilecek genellikle bitkisel kaynaklı seyreltilmiş homeopatik maddelerin hasta bir bireye verildiğinde bireyde bedenin kendi kendini doğal olarak iyileştirme sürecini başlattığını, böylece mevcut fizyolojik dengesizliğin düzeltebileceğini, yani "benzeri ile tedavi etme"yi öne sürmektedir. Bireyselleştirilmiş ve bütüncül bir tedavi yaklaşımını benimseyen geleneksel ve tamamlayıcı bir tıp yöntemidir. Bu kapsamda homeopati uzmanları homeopat olarak homeopatide kullanılan ilaçlar ise "remedy" olarak adlandırılmaktadır (Andrade ve ark., 2019; National Center for Complementary and Alternative Medicine, 2021; Nelson ve ark., 2019). Homeopatide, sağlıklı bir kişiye verildiğinde daha az derecede de olsa o kişide kas ağrılarına neden olacak seyreltilmiş bir homeopatik maddenin, kas ağrısı olan bir kişiye az miktarda verildiğinde iyileşme sağlayabileceği savunulmaktadır (Nelson ve ark., 2019).

1.2. Homeopatinin Tarihçesi

Homeopatik yaklaşımın temelleri Hipokrat dönemine kadar uzansa da Alman Doktor Samuel Hahnemann, 18. yy. ile birlikte "benzer acı çekmek" ve "benzeri ile tedavi etme" prensipleri temelinde homeopatik tedaviyi başlatmıştır. Doktor Hahnemann, normalde sağlıklı bir bireyde sıtma semptomlarına yol açan kınakına ağacından (cinchona) elde edilen kinin kaynaklı seyreltilmiş homeopatik madde ile sıtma tanısı olan bir bireyi tedavi ederek ilk homeopatik tedaviyi uygulamıştır. Bu nedenle doktor Hahnemann tarihte homeopatinin babası olarak kabul edilmektedir. Hahnemann ve arkadaşları homeopatik remedileri ilk olarak kendilerinde denemişler, deneyimlerinin sonuçlarını ayrıntılı olarak kaydetmişlerdir. Bu süreçte birçok remedi sağlıklı insanlar üzerinde denenmiş ve uzun gözlemler sonucunda "Materia Medica" gibi önemli tıp kitaplarına kaydedilmiştir. Hahnemann ve homeopat arkadaşlarının za-

Ülkemizde naturopati, dünyadaki birçok ülkeye göre daha yeni tanınmaya başlayan ve yasal olarak da "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği" kapsamında yer almayan geleneksel ve tamamlayıcı bir tedavi şeklidir. Bu kapsamda ülkemizde naturopati ile ilgili mevcut yasal bir düzenleme olmadığı için naturopati eğitimi alan hemşire, ebe ve hekim gibi sağlık personelinin rol ve sorumluluklarına dair bir bildirim bulunmamaktadır (T.C. Başbakanlık Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği, 2014).

Naturopatik uygulamalarda hemşire ve ebelerin rol ve sorumlulukları genel olarak naturopatlardan farklı olmayıp şu şekilde sıralanabilir:

- Başvuranın kapsamlı bir sağlık öyküsünün alınması, yaşam biçimi ve çevresel faktörlerinin değerlendirilmesi,
- Başvuranda sağlık sorununa yol açan veya ilerde yol açabilecek temel neden ya da nedenlerin belirlenmesi,
- Başvuranın sağlık sorununa yol açan neden/nedenlerinin giderilmesine yönelik, semptom baskılamaktan öte bireyselleştirilmiş naturopatik yöntemlerin uygulanması,
- Naturopatinin felsefesini oluşturan yedi etik ilkeye göre ("zarar vermeme", "doğanın iyileştirici gücünü uygulama" gibi) naturopatik uygulamaların yapılması,
- Naturopatiye bağlı gelişebilecek istenmeyen durumlara yönelik gerekli önlemlerin alınması, herhangi bir olumsuz durumda gerekli müdahalelerin yapılarak başvuranın kapsamlı bir sağlık kuruluşuna yönlendirilmesi,
- Başvuranda mevcut sorun çözülse bile sağlığı korumaya ve sürdürmeye yönelik naturopatik uygulamaların yapılmasıdır (Bradley ve ark., 2019; Lloyd & Wardle, 2019; Salwa & Nair, 2020; Solomonian, 2021; Steel & Lloyd, 2021).

KAYNAKLAR

ACHENA. (2014). The Accreditation Commission for Homeopathic Education in North America. The mission of ACHENA. http://www.achena.org/ (10.09.2022).

Adamietz, A., Boosz, A., Mueller, A., Hornung, D., Trunk, K., Beckmann, M. W., Dittrich, R., & Hack, C. C. (2021). Complementary and alternative medicine (CAM) in women with endometriosis. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, *262*, 7-12. https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2021.05.002

Andrade, D., Carmona, F., Angelucci, M. A., Martinez, E. Z., & Pereira, A. M. S. (2019). Efficacy of a homeopathic medicine of capsicum frutescens L. (Solanaceae) in the treatment of hot flashes in menopausal women: A phase-2 randomized controlled trial. *Homeopathy*, *108*(2), 102-107. https://doi.org/10.1055/s-0038-1676326

Arentz, S., Smith, C. A., Abbott, J., Fahey, P., Cheema, B. S., & Bensoussan, A. (2017). Combined lifestyle and herbal medicine in overweight women with polycystic ovary syndrome (PCOS): A randomized controlled trial. *Phytotherapy Research*, *31*(9), 1330-1340. https://doi.org/10.1002/ptr.5858

Bairy, S., Kumar, A. M., Raju, M., Achanta, S., Naik, B., Tripathy, J. P., & Zachariah, R. (2016). Is adjunctive naturopathy associated with improved glycaemic control and a reduction in need for medications among type 2 Diabetes patients? A prospective cohort study from India. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, *16*(1), 290. https://doi.org/10.1186/s12906-016-1264-0

Battle, C. L., Salisbury, A. L., Schofield, C. A., & Ortiz-Hernandez, S. (2013). Perinatal antidepressant use: understanding women's preferences and concerns. *Journal of Psychiatric Practice*, *19*(6), 443-453. https://doi.org/10.1097/01.pra.0000438183.74359.46

Bradley, R., Harnett, J., Cooley, K., McIntyre, E., Goldenberg, J., & Adams, J. (2019). Naturopathy as a model of prevention-oriented, patient-centered primary care: A disruptive innovation in health care. *Medicina (Kaunas)*, *55*(9). https://doi.org/10.3390/medicina55090603

Breed, C., & Bereznay, C. (2017). Treatment of depression and anxiety by naturopathic physicians: An observational study of naturopathic medicine within an integrated multidisciplinary community health center. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, *23*(5), 348-354. https://doi.org/10.1089/acm.2016.0232

Buhling, K. J., Daniels, B. V., Studnitz, F. S., Eulenburg, C., & Mueck, A. O. (2014). The use of complementary and alternative medicine by women transitioning through menopause in Germany: results of a survey of women aged 45-60 years. *Complementary Therapies in Medicine*, *22*(1), 94-98. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2013.12.004

CHC. (2014). *Council for Homeopathic Certification. Examination and initial certification process*. http://www.homeopathicdirectory.com/exam-process.html (10.09.2022).

Cody, G. W. (2018). The origins of integrative medicine-the first true integrators: The philosophy of early practitioners. *Integrative Medicine (Encinitas)*, *17*(2), 16-18.

Ct, K., Jch, J., Ajw, V. T., & vanVliet, M. (2014). Evaluation of semi standardized individualized homeopathic treatment of 77 women with premenstrual disorders: Observational study with 9 months follow-up. *Alternative & Integrative Medicine*, *3*, 1-10.

Danno, K., Colas, A., Terzan, L., & Bordet, M. F. (2013). Homeopathic treatment of premenstrual syndrome: a case series. *Homeopathy*, *102*(1), 59-65. https://doi.org/10.1016/j.homp.2012.10.004

Desiderio, F., Rudnas, B., Panzini, I., Pini, E., Gianni, L., Tamburini, E., Ravaioli, A., Drudi, G., & Tassinari, D. (2015). Homeopathy in the treatment of menopausal symptoms in patients with early breast cancer. *Annals of Oncology*, *26*, vi25. https://doi.org/10.1093/annonc/mdv336.76

Dossett, M. L., Davis, R. B., Kaptchuk, T. J., & Yeh, G. Y. (2016). Homeopathy use by US adults: Results of a national survey. *American Journal of Public Health*, *106*(4), 743-745. https://doi.org/10.2105/ajph.2015.303025

Dunn, J. M., Steel, A. E., Adams, J., Lloyd, I., De Groot, N., Hausser, T., & Wardle, J. (2021). Characteristics of global naturopathic education, regulation, and practice frameworks: results from an international survey. *BMC Complementary Medicine and Therapies*, *21*(1), 67. https://doi.org/10.1186/s12906-021-03217-1

ECH. (2014). *The European Committee for Homeopathy. The current regulatory status of homeopathic medicine in Europe.* http://homeopathyeurope.org/regulatory-status/ . (10.09.2022).

Frawley, J., Sibbritt, D., Broom, A., Gallois, C., Steel, A., & Adams, J. (2016). Women's attitudes towards the use of complementary and alternative medicine products during pregnancy. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, *36*(4), 462-467. https://doi.org/10.3109/01443615.2015.1072804

Glas, K. L. (2022). Individualised homeopathic treatment of nausea and vomiting in the first trimester and of COVID-19 in the third trimester of pregnancy-a case report. *Homeopathy*, *111*(3), 202-209. https://doi.org/10.1055/s-0041-1740104

Gupta, J., Kulshreshtha, D., Lamba, C. D., Gupta, P., Shinde, V., Wadhwa, B., Soren, A., Arya, J., Koley, M., & Pramanik, A. (2019). Homoeopathic medicine–Sepia for the management of menopausal symptoms: A multicentric, randomised, double-blind placebo-controlled clinical trial. *Indian Journal of Research in Homoeopathy*, *13*(4), 219.

Hall, H. G., McKenna, L. G., & Griffiths, D. L. (2012). Complementary and alternative medicine for induction of labour. *Women Birth*, *25*(3), 142-148. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2011.03.006

Heudel, P. E., Van Praagh-Doreau, I., Duvert, B., Cauvin, I., Hardy-Bessard, A. C., Jacquin, J. P., Stefani, L., Vincent, L., Dramais, D., Guastalla, J. P., Blanc, E., Belleville, A., Lavergne, E., & Pérol, D. (2019). Does a homeopathic medicine reduce hot flushes induced by adjuvant endocrine therapy in localized breast cancer patients? A multicenter randomized placebo-controlled phase III trial. *Support Care Cancer*, *27*(5), 1879-1889. https://doi.org/10.1007/s00520-018-4449-x

HNA. (2014). *Homeopathic Nurses Association. Supporting nurses using homeopathy*. http://www.nursehomeopaths.org/ (10.09.2022).

Homeopati Derneği. (2022). Homeopati eğitimleri. http://homeopatidernegi.org/kursseminer/ (10.09.2022).

Kayne, S. (2021). Homeopathy in the 21st century, and comparisons with Hahnemann. *Homeopathy*, *110*(4), 292-302. https://doi.org/10.1055/s-0041-1727160

Klasik Homeopati Derneği. (2015). Derneğimiz Hakkında. http://homeopati.org.tr/ dernegimiz-hakkinda/tuzuk/ (10.09.2022).

Klein-Laansma, C. T., Jong, M., von Hagens, C., Jansen, J., van Wietmarschen, H., & Jong, M. C. (2018). Semi-individualized homeopathy add-on versus usual care only for premenstrual disorders: A randomized, controlled feasibility study. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, *24*(7), 684-693. https://doi.org/10.1089/acm.2017.0388

Klein, S. D., Torchetti, L., Frei-Erb, M., & Wolf, U. (2015). Correction: Usage of complementary medicine in switzerland: Results of the swiss health survey 2012 and development since 2007. *PLoS One*, *10*(12), e0144676. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0144676

Lamba, P., Sharma, D., & Sinnarkar, V. V. (2022). Polycystic ovarian syndrome treated with individualized homeopathy: A case report. *Alternative Therapies in Health and Medicine*, *28*(6), 60-64.

Leach, M. J. (2021). Development and validation of the ADVANCER framework for naturopathic education and practice: A delphi study. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *44*, 101397. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2021.101397

Lloyd, I., & Wardle, J. (2019). World Naturopathic Federation: The central role of research in the growth of the global naturopathic profession. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, *25*(2), 129-132. https://doi.org/10.1089/acm.2018.29055.ljw

Macías-Cortés, E. (2022). Menopause is more than hot flashes: What is missing in homeopathic research? A narrative review. *Homeopathy*, *111*(2), 79-96. https://doi.org/10.1055/s-0041-1733971

Macías-Cortés, E. D., Llanes-González, L., Aguilar-Faisal, L., & Asbun-Bojalil, J. (2017). Is metabolic dysregulation associated with antidepressant response in depressed women in climacteric treated with individualized homeopathic medicines or fluoxetine? The HOMDEP-MENOP Study. *Homeopathy*, *106*(1), 3-10. https://doi.org/10.1016/j.homp.2016.11.002

Macías-Cortés, E. D. C., Llanes-González, L., Aguilar-Faisal, L., & Asbun-Bojalil, J. (2018). Response to individualized homeopathic treatment for depression in climacteric women with history of domestic violence, marital dissatisfaction or sexual abuse: Results from the HOMDEP-MENOP study. *Homeopathy*, *107*(3), 202-208. https://doi.org/10.1055/s-0038-1654709

Mahesh, S., Denisova, T., Gerasimova, L., Pakhmutova, N., Mallappa, M., & Vithoulkas, G. (2020). Multimorbidity after surgical menopause treated with individualized classical homeopathy: A case report. *Clinical Medicine*, *13*, 1179547620965560. https://doi.org/10.1177/1179547620965560

Mathie, R. T. (2020). An amplified understanding of homeopathy. *Homeopathy*, *109*(2), 41. https://doi.org/10.1055/s-0040-1708874

Mathie, R. T. (2021). Homeopathy's global research influence. *Homeopathy*, *110*(1), 1. https://doi.org/10.1055/s-0040-1722748

Mathie, R. T., Ramparsad, N., Legg, L. A., Clausen, J., Moss, S., Davidson, J. R., Messow, C.-M., & McConnachie, A. (2017). Randomised, double-blind, placebo-controlled trials of non-individualised homeopathic treatment: systematic review and meta-analysis. *Systematic reviews*, *6*(1), 1-28.

Myers, S. P., & Vigar, V. (2019). The state of the evidence for whole-system, multi-modality naturopathic medicine: A systematic scoping review. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, *25*(2), 141-168. https://doi.org/10.1089/acm.2018.0340

National Center for Complementary and Alternative Medicine. (2021). Homeopathy. https://www.nccih.nih.gov/health/homeopathy

Nelson, D. H., Perchaluk, J. M., Logan, A. C., & Katzman, M. A. (2019). The bell tolls for homeopathy: Time for change in the training and practice of North American naturopathic physicians. *Journal of Evidence-Based Integrative Medicine*, *24*, 2515690x18823696. https://doi.org/10.1177/2515690x18823696

Nulman, I., Koren, G., Rovet, J., Barrera, M., Pulver, A., Streiner, D., & Feldman, B. (2012). Neurodevelopment of children following prenatal exposure to venlafaxine, selective serotonin reuptake inhibitors, or untreated maternal depression. *American Journal of Psychiatry*, *169*(11), 1165-1174. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2012.11111721

Oberg, E. B., Bradley, R., Cooley, K., Fritz, H., Goldenberg, J., & Seely, D. (2015). Estimated effects of whole-system naturopathic medicine in select chronic disease conditions: A systematic review. *Alternative and Integrative Medicine*, *4*(192), 2.

Ooi, S. L., McLean, L., & Pak, S. C. (2018). Naturopathy in Australia: Where are we now? Where are we heading? *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *33*, 27-35. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.07.009

Parveen, S., & Das, S. (2021). Homeopathic treatment in patients with polycystic ovarian syndrome: A case series. *Homeopathy*, *110*(3), 186-193. https://doi.org/10.1055/s-0041-1725039

Patel, M., Bailey, R. K., Jabeen, S., Ali, S., Barker, N. C., & Osiezagha, K. (2012). Postpartum depression: a review. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, *23*(2), 534-542. https://doi.org/10.1353/hpu.2012.0037

Piolot, M., Fagot, J. P., Rivière, S., Fagot-Campagna, A., Debeugny, G., Couzigou, P., & Alla, F. (2015). Homeopathy in France in 2011-2012 according to reimbursements in the French national health insurance database (SNIIRAM). *Family Practice*, *32*(4), 442-448. https://doi.org/10.1093/fampra/cmv028

RajachandraSekar, B., Nair, J. K. R., Sunny, A., & Manoharan, A. (2022). Individualised homeopathic medicine in the treatment of infertility: A case series. *Homeopathy*, *111*(1), 66-73. https://doi.org/10.1055/s-0041-1725040

Ramanan, V. E., & Radhakrishnan, R. (2022). Non-invasive resolution of pathological ovarian masses with homeopathic treatment-A case series. *Homeopathy*, *111*(3), 194-201. https://doi.org/10.1055/s-0041-1735849

Ratnakumari, M. E., Manavalan, N., Sathyanath, D., Ayda, Y. R., & Reka, K. (2018). Study to evaluate the changes in polycystic ovarian morphology after naturopathic and yogic interventions. *International Journal of Yoga*, *11*(2), 139-147. https://doi.org/10.4103/ijoy.IJOY_62_16

Redmond, R., Steel, A., Wardle, J., & Adams, J. (2022). Naturopathy utilisation by Australian women with diagnosed endometriosis: A cross-sectional survey. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *46*, 101539. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2022.101539

Reid, R., Steel, A., Wardle, J., & Adams, J. (2019). Naturopathic medicine for the management of endometriosis, dysmenorrhea, and menorrhagia: A content analysis. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, *25*(2), 202-226. https://doi.org/10.1089/acm.2018.0305

Relton, C., Cooper, K., Viksveen, P., Fibert, P., & Thomas, K. (2017). Prevalence of homeopathy use by the general population worldwide: a systematic review. *Homeopathy*, *106*(2), 69-78. https://doi.org/10.1016/j.homp.2017.03.002

Salwa, H., & Nair, P. M. K. (2020). Raising burden of non-communicable diseases: importance of integrating yoga and naturopathy at primary care level. *Journal of Complementary and Integrative Medicine, 18*(2), 271-278. https://doi.org/10.1515/jcim-2017-0019

Shrivastava, R., Mishra, S., Singh, R., & Shrivastava, P. (2022). Effect of integrated approach of yoga and naturopathy on polycystic ovarian syndrome: A case study. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, *11*(4), 1525-1527. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_651_21

The Society of Homeopaths. (2014). About homeopathy. http://www.homeopathy-soh.org/about-homeopathy (10.09.2022).

Solomonian, L. (2021). Scope of practice and principles of care of naturopathic medicine in North America: A commentary. *Children (Basel)*, *9*(1). https://doi.org/10.3390/children9010008

Standish, L. J., Sweet, E., Kim, E., Dowd, F., McLaughlin, R., Chiang, P., Dale, L., Gaul, M., & Andersen, M. R. (2021). Recurrence of breast cancer after primary treatment: A matched comparison study of disease-free survival in women who do and do not receive adjunctive naturopathic oncology care. *Integrative Cancer Therapies*, *20*, 15347354211058404. https://doi.org/10.1177/15347354211058404

Steel, A., Foley, H., Bradley, R., Van De Venter, C., Lloyd, I., Schloss, J., Wardle, J., & Reid, R. (2020). Overview of international naturopathic practice and patient characteristics: Results from a cross-sectional study in 14 countries. *BMC Complementary Medicine and Therapies*, *20*(1), 59. https://doi.org/10.1186/s12906-020-2851-7

Steel, A., Goldenberg, J., & Cooley, K. (2017). Establishing an international research collaborative for naturopathy: The International Research Consortium of Naturopathic Academic Clinics (IRCNAC). *Advances in integrative medicine*, *4*(3), 93-97.

Steel, A., & Lloyd, I. (2021). Community education and health promotion activities of naturopathic practitioners: results of an international cross-sectional survey. *BMC Complementary Medicine and Therapies*, *21*(1), 293. https://doi.org/10.1186/s12906-021-03467-z

Steel, A., McIntyre, E., Harnett, J., Foley, H., Adams, J., Sibbritt, D., Wardle, J., & Frawley, J. (2018). Complementary medicine use in the Australian population: Results of a nationally-representative cross-sectional survey. *Scientific Reports*, *8*(1), 17325. https://doi.org/10.1038/s41598-018-35508-y

Steel, A., Tiveron, S., Reid, R., Wardle, J., Cramer, H., Adams, J., Sibbritt, D., & Lauche, R. (2020). Do women who consult with naturopaths or herbalists have a healthy lifestyle?: a secondary analysis of the Australian longitudinal study on women's health. *BMC Complementary Medicine and Therapies*, *20*(1), 349. https://doi.org/10.1186/s12906-020-03153-6

Stub, T., Kristoffersen, A. E., Overvåg, G., Jong, M. C., Musial, F., & Liu, J. (2022). Adverse effects in homeopathy. A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Explore (NY)*, *18*(1), 114-128. https://doi.org/10.1016/j.explore.2020.11.008

Şenel, E. (2019). Evolution of homeopathy: A scientometric analysis of global homeopathy literature between 1975 and 2017. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *34*, 165-173. https://doi.org/10.1016/j.ctcp.2018.11.018

T.C. Başbakanlık Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. (2014). T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20164&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

T.C. Sağlık Bakanlığı Homeopati Sertifikalı Eğitim Programı Standardı. (2022). https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/4073,homeopati-standart--1pdf.pdf?0 (11.09.2022).

Teixeira, M. Z., Podgaec, S., & Baracat, E. C. (2017). Potentized estrogen in homeopathic treatment of endometriosis-associated pelvic pain: A 24-week, randomized, double-blind, placebo-controlled study. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 211*, 48-55. https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2017.01.052

Văcăraş, V., Vithoulkas, G., Buzoianu, A. D., Mărginean, I., Major, Z., Văcăraş, V., Dan Nicoară, R., & Oberbaum, M. (2017). Homeopathic treatment for postpartum depression: A case report. *Journal of Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, *22*(3), 381-384. https://doi.org/10.1177/2156587216682168

WHO. (2010). World Health Organization. Benchmarks for training in traditional/complementary and alternative medicine: Benchmarks for training in naturopathy. Geneva

WHO. (2013). World Health Organization traditional medicine strategy: 2014-2023. World Health Organization, Geneva, Switzerland.

WHO. (2019). WHO global report on traditional and complementary medicine 2019.

World Naturopathic Federation. (2016). Naturopathic numbers report. Canada: World Naturopathic Federation.

World Naturopathic Federation. (2018). Global naturopathic regulation. World Naturopathic Federation Toronto, Ontario.

World Naturopathic Federation Roots Committee. (2016). WNF-naturopathic roots report. Toronto: World Naturopathic Federation

World Naturopathic Roots Committee. (2017). WNF white paper: naturopathic philosophies, principles and theories. Canada: World Naturopathic Federation.

Yakir, M., Klein-Laansma, C. T., Kreitler, S., Brzezinski, A., Oberbaum, M., Vithoulkas, G., & Bentwich, Z. (2019). A placebo-controlled double-blind randomized trial with individualized homeopathic treatment using a symptom cluster approach in women with premenstrual syndrome. *Homeopathy*, *108*(4), 256-269. https://doi.org/10.1055/s-0039-1691834

Zafar, S., Najam, Y., Arif, Z., & Hafeez, A. (2016). A randomized controlled trial comparing Pentazocine and Chamomilla recutita for labor pain relief. *Homeopathy*, *105*(1), 66-70. https://doi.org/10.1016/j.homp.2015.09.003

6.4. AYURVEDA VE GELENEKSEL ÇİN TIBBI

Dilek Bilgiç, Mükerrem Başli

1. AYURVEDA VE KADIN SAĞLIĞI

1.1. Ayurvedanın Tanımı ve Tarihçesi

Ayurveda, *"yaşam bilimi"* veya *"yaşam bilgisi"* olarak bilinmektedir. Ayurveda kelimesindeki *"ayu"* doğumdan ölüme ve bedenden ruha her şeyi kapsarken aynı zamanda *"Biz her şeyiz ve her şey bizdir."* ifadesi ile sürekliliği ve uyumu ifade etmektedir. Kelimedeki *"veda"* ise kendimizi ve evrensel bilinç bilgisini en derin seviyede bilme ve öğrenmeyi anlatmaktadır (Tokyürek, 2014). Kökeninin MÖ 500'lü yıllara dayandığı bilinen Ayurveda, Hindistan'ın en eski geleneksel sağlık sistemlerinden biridir ve günümüzde yeni bir alternatif/tamamlayıcı tıp alanı olarak kabul edilmektedir (Çiftçi ve ark., 2020). Dünyadaki en eski iyileştirme bilimi olarak kabul edilmektedir. Yazılı kaynaklara göre tarihinin 3500 yıl öncesine kadar uzandığı, sözlü Ayurveda geleneğinin ise daha eski olduğu ve 5000 yıl öncesine kadar gittiği belirtilmektedir (Lad, 2016; World Health Organization-WHO, 2022).

Ayurveda felsefesinde yaşam; zihin, ruh ve bedenin ayrılmaz ve bütünleyici birlikteliğinden oluşmaktadır. Bu birlikteliğin anahtarı ise bu üçlü arasındaki dengede gizlidir. Sağlıklı olmak; tüm vücut dokularının, tüm duyuların, zihnin ve ruhun neşeli bir hâlini içermektedir. Gerçek sağlık, kişi kendi öz benliğine odaklandığında var olmaktadır (Patel, 2015). Ayurveda içinde yer alan uygulamalar, kişinin bireysel ihtiyaçları göz önüne alınarak sağlıklı davranış örüntüleri geliştirme esasına dayanmaktadır. Bir diğer deyişle, sağlıklı bir ömür geçirebilmek için yaşam tarzının düzenlemesini ifade etmektedir (Büyükkayacı Duman ve Koçak, 2017). Ayuverda yöntemleri kişinin yaşı, cinsiyeti, sağlık-hastalık öyküsü ve gelişimsel dönem özelliklerine göre farlılık göstermektedir. Bu yaklaşım verilen bakımı bireysel kılmakta, kişinin içinde bulunduğu farklı durumlara uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır (Amanak ve ark., 2013).

Ayurveda, dünyada sağlıklı beslenmeye olan ilginin artmasıyla, özellikle Batılı ülkelerde, her geçen gün çalışmaların arttığı ilgi çekici bir alandır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) oldukça kabul ve ilgi görmektedir. Bu yöntem, 2000'li yıllardan itibaren ABD'de bilinir hâle gelmeye başlamıştır.

- ***Birinci Grup:*** Hemşirelerin doğrudan uygulama yaptığı yöntemlerdir. Masaj, refleksoloji, aromaterapi, terapötik dokunma bu grupta yer alır.
- ***İkinci Grup:*** Hemşirelik uygulamalarına kısmen dâhil edilebilen uygulamalardır. Homeopati, bitkisel terapiler, beslenme düzenlemesi, hipnoz terapisi bu gruptadır.
- ***Üçüncü Grup:*** Hemşirelik uygulamalarına dâhil edilemeyen ancak hemşirelerin öneride bulunabilecekleri tedavilerdir. Geleneksel Çin Tıbbının en önemli tedavi yöntemlerinden olan akupunktur bu grupta sınıflanır.

Hemşirelerin Ayurveda ve Geleneksel Çin Tıbbı uygulamalarına yönelik rolleri şöyle sıralanmaktadır (Baltacı, 2018; Çakmak ve Nural, 2017; Erol Kaymış ve Yıldız, 2019):

- Bu uygulamalara ilişkin bilimsel literatür takip edilmeli, güncel bilgilere ulaşılmalı ve yapılan bilimsel çalışmalara dâhil olunmalıdır.
- Bu yöntemlerin bireye uygunluğu, yararları, yan etkileri araştırılmalıdır. Kullanımla ilgili ortaya çıkabilecek tüm etkiler hemşireler tarafından bilinmelidir.
- Hastaların tedaviyle ilgili bilgilendirilmiş bir seçim yapmaları için hastaya ve ailesine yeterli bilgi sağlanmalı, karar verme sürecinde destek olunmalıdır.
- Bakım verilen birey ile güvenli ve etkili bir iletişim içinde olunmalı, isteklerini ve düşüncelerini açıkça ifade etmelerine olanak sağlanmalıdır.
- Etkinliklerine dair kanıtlar yetersiz olsa da bu yöntemlere başvurulabilmektedir. Mutlaka hastaların bu yöntemlerden birini kullanıp kullanmadığı sorgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Abaraogu, U.O., Tabansi-Ochiogu, C.S. & Igwe, E.S. (2016). Effectiveness of exercise therapy on pain and quality of life of patients with primary dysmenorrhea: A systematic review with meta-analysis. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation, 62* (4), 346-54. https://doi.org/10.5606/tftrd.2016.95580

Ailawadi, P. (2018). Ayurvedic cuisine. *International Journal of Business and Management, 2,* 52-59. Erişim: https://www.iosrjournals.org/iosr-jbm.html

Amanak, K., Karagöz, B. & Sevil, Ü. (2013). Alternatif/tamamlayıcı tıp ve kadın sağlığı. *TAF Preventive Medicine Bulletin,12* (4), 441-448. Erişim: https://www.bibliomed.org/mnsfulltext/1/1-1338289974.pdf?1658930700

Aksoy, M., Örgün, E. & Keskin, E. (2015). Ayurveda beslenme sistemine göre menü planlama. *I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators,* p.40-50. Erişim: https://acikerisim.nevsehir.edu.tr

Armour, M., Ee, C.C., Hao, J., Wilson, T.M., Yao, S.S. & Smith, C.A. (2018). Acupuncture and acupressure for premenstrual syndrome. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 8,* Article CD005290. https://doi.org/10.1002/14651858.CD005290.pub2

Armour, M, Smith, C.A., Steel, K.A. & Macmillan, F. (2019). The effectiveness of self-care and lifestyle interventions in primary dysmenorrhea: A systematic review and meta-analysis. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 19,* 22. https://doi.org/10.1186/s12906-019-2433-8

Asmabi, M.A. & Jithesh, M.K. (2022). Ayurveda management of infertility associated with poly cystic ovarian syndrome: A case report. *Journal of Ayurveda and Integrative Medicine, 13* (2), Article 100513. https://doi.org/10.1016/j.jaim.2021.08.006

Aydın Beşen, M. & Kızılkaya Beji, N. (2014). Fertilite ve bitkiler. *Androloji Bülteni, 16* (59), 286-289. Erişim: https://androlojibulten.org/jvi.aspx?pdir=androloji&plng=tur&un=AND-88598

Baltacı, N. (2018). Tamamlayıcı ve destekleyici bakım uygulamalarına giriş. *Erişim:* https://avys.omu.edu.tr

Bashir, A., Guha, L. & Bhat, I.A. (2021). Comprehension, management, and treatment of polycystic ovarian syndrome via allopathic, unani and ayurvedic perspectives. *Journal of Gynecology and Women's Health, 21* (1), 556055. https://doi.org/10.19080/JGWH.2021.21.556055

Bharathi, K., Maheswar, T., Babu, G., Pushpalatha, B. & Prasad, G.P. (2017). Review of research on gynecological cancers in ayurveda – An update. *An International Journal of Research in AYUSH and Allied Systems, 4* (3), 1175-1182.

Biçer, İ. & Yalçın Balçık, P. (2019). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp: Türkiye ve seçilen ülkelerinin incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 22* (1), 245-257.

Binitha, P., Anu, M.S. & Sujith, S. (2019). Ayurvedic management of unexplained infertility- A case study. *International Journal of Ayurveda and Pharma Research, 7* (10), 56-58.

Büyükkayacı Duman, N. & Koçak, D.Y. (2017). Jinekolojik onkolojide tamamlayıcı ve alternatif uygulamalar. *Turkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics, 3* (1), 61-69.

Carr, D.J. (2015). The safety of obstetric acupuncture: forbidden points revisited. *Acupuncture in Medicine, 33* (5), 413-419. https://doi.org/10.1136/acupmed-2015-010936

Cayir, Y., Ozdemir, G., Celik, M., Aksoy. H., Akturk, Z., Laloglu, E. & Akcay, F. (2014). Acupuncture decreases matrix metalloproteinase-2 activity in patients with migraine. *Acupuncture in Medicine, 32* (5), 376-380. https://doi.org/10.1136/acupmed-2014-010612

Chen, H.Y., Huang, B.S., Lin, Y.H., Su, I.H., Yang, S.H., Chen, J.L. & ve ark., (2014). Identifying Chinese herbal medicine for premenstrual syndrome: Implications from a nationwide database. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 14,* Article 206. https://doi.org/10.1186/1472-6882-14-206

Chon, T. & Lee, M. (2013). Acupuncture. *Mayo Clinic Proceedings, 88* (10), 1141-1146. https://dx.doi.org/10.1016/j.mayocp.2013.06.009

Çakmak, S. & Nural, N. (2017). Kronik hastalıklarda tamamlayıcı ve alternatif tedavi uygulamaları. *Turkiye Klinikleri Internal Medicine Nursing- Special Topics, 3* (2), 57-64.

Çayır, Y. & Gürsoy, P.G. (2018). In vitro fertilizasyon ve akupunktur. *Konuralp Medical Journal, 10* (3), 420-423. https://doi.org/10.18521/ktd.442446

Çayır, Y. & Çınar Tanrıverdi, E. (2022). Kadın sağlığı ve hastalıklarında akupunktur. *Dicle Medical Journal, 49* (1), 256-263. https://doi.org/10.5798/dicletip.1086426

Çiftci, D., Dorman, E. & Kızıldemir, Ö. (2020). Ayurveda beslenme sistemine uygun Türk mutfağı örnek menü planlaması. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4* (1), 665- 685. https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.337

Dansana, S. & Kadami S. (2019). Role of ayurveda therapeutic procedures in prenatal and postnatal care. *Journal of Indian System of Medicine, 7,* 83-89. https://doi.org/10.4103/JISM.JISM_12_19

Deng, J, Qian, Y, Chen, X. & Jiang, J. (2022). Data analysis for modeling the effect of acupuncture on postchemotherapy cancer fatigue in gynecologic oncology patients. *Hindawi Computational Intelligence and Neuroscience,* Article 7201485. https://doi.org/10.1155/2022/7201485

Department of Skills Development. (2016). National occupational skills standards: Ayurvedic panchakarma therapy. Erişim: https://jpkmalaysia.com/noss/

Duan, G., Chen, Y., Pang, Y., Feng, Z., Liao, H., Liu, H. & ve ark., (2021). Altered fractional amplitude of low-frequency fuctuation in women with premenstrual syndrome via acupuncture at Sanyinjiao (SP6). *Annals of General Psychiatry, 20,* Article 29. https://doi.org/10.1186/s12991-021-00349-z

Dumbala, S., Bhargav, H., Satyanarayana, V., Arasappa, R., Varambally, S., Desai, G. & Banglore, G.N. (2020). Effect of yoga on psychological distress among women receiving treatment for infertility. *International Journal of Yoga,* 13, 115-119. https://doi.org/10.4103/ijoy.IJOY_34_19

Durg, S., Shivaram, S.B. & Bavage, S. (2018). Withania somnifera (Indian ginseng) in male infertility: An evidence-based systematic review and meta-analysis. *Phytomedicine, 50,* 247-256. https://doi.org/10.1016/j.phymed.2017.11.011

Ekmekçi, P.E. (2018). 3000 yıl öncesinden günümüze geleneksel Çin tıbbı; tarihi, bugünü ve geleceği. *Turkiye Klinikleri J Tradit Complem Med, 1* (3), 132-140.

Erol Kaymış, T. (2019). Hemşirelerde öz yeterlilik düzeyinin tamamlayıcı ve alternatif tedavi konusundaki tutuma etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa. (Tez Danışmanı: Hicran Yıldız)

Festin, M. (2015). Nausea and vomiting in early pregnancy. *American Academy of Family Physician, 92,* 516-517.

Frerking, A. (2015). The Effects of traditional chinese medicine on postpartum depression. (A Capstone Project). Yo San University, Doctor of Acupuncture and Oriental Medicine Degree, Los Angeles, California. (Project Advisor: Andrea Murchison).

Habibeh, B., Naser, J., Tasouh Shirin N.N. & Fatemeh, B.S. (2020). Te role of herbal medicine in the side effects of chemotherapy. *Revista Latinoamericana de Hipertensión, 15* (1), 64-71. https://doi.org/10.5281/zenodo.4074234

Haussmann, A., Schmidt, M., Illmann, M.L., Schröter, M., Hielscher, T., Cramer, H. & ve ark., (2022). Meta-analysis of randomized controlled trials on yoga, psychosocial, and mindfulness-based interventions for cancer-related fatigue: What intervention characteristics are related to higher efficacy? *Cancers, 14,* (8). https://doi.org/10.3390/cancers14082016

Hossain, M.N. & Alam, M. (2020). Oncoprotective role of ayurvedic herbs and their phytochemicals in cancer therapy. *International Journal of Ayurveda and Pharmaceutical Chemistry*, 13 (3), 309-332. Erişim: https://ijapc.com/upload/MNAPC-13-I3-(v13-i2-46)-P-309-332.pdf

Ingole, S. & Pande, S. (2022). Ayurvedic perspective of premenstrual syndrome and lifestyle modification; A review. *World Journal of Pharmaceutical and Medical Research, 8* (3), 149-150.

Jang, S.H., Kim, D.I. & Choi, M.S. (2014). Effects and treatment methods of acupuncture and herbal medicine for premenstrual syndrome/ premenstrual dysphoric disorder: Systematic review. *BMC Complementary and Alternative Medicine, 14*, Article 11. https://doi.org/10.1186/1472-6882-14-11

Jha, K., Bharathi, K., Jha, K. & Sonu. (2020). Conceptual study of premenstrual syndrome with modern and ayurveda point of view. *An International Journal of Research in AYUSH and Allied Systems, 7* (6), 2976-2983.

Jhala, M. & Shankar, S. (2018). Post-conception care through ayurveda. *International Ayurvedic Medical Journal, 6* (8), 1800-1805.

Jia, L.Y., Feng, J.X., Li, J.L., Liu, F.Y., Xie, L.Z., Luo, S.J. & Han, F.J. (2021). The complementary and alternative medicine for polycystic ovary syndrome: A review of clinical application and mechanism. *Hindawi Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine,* Article 5555315. https://doi.org/10.1155/2021/5555315

Jiang, D. & Li, L. (2017). Effect of chinese herbal medicine on female infertility. *Obstetrics & Gynecology International Journal, 8* (1), 11. https://doi.org/10.15406/ogij.2017.08.00274

Jiang, D., Coscione, A., Li, L. & Zeng, B.Y. (2017). Effect of Chinese herbal medicine on male infertility. *International Review of Neurobiology, 135,* 297-311. https://doi.org/10.1016/bs.irn.2017.02.14

Jo, J., Lee, Y.J. & Lee, H. (2017). Acupuncture for polycystic ovarian syndrome A systematic review and meta-analysis. *Medicine, 96,* Article 23. https://dx.doi.org/10.1097/MD.0000000000007066

Kathoke, M., Bhalmey, B. & Daulatkar, K.K. (2021). Polycystic ovarian syndrome: management with ayurvedic prospective. *International Journal of Research in Indian Medicine, 5* (4), 1-9. https://doi.org/10.52482/ayurline.v5i03.537

Kiran, G., Gumusalan, Y., Ekerbicer, H.C., Kiran, H., Coskun, A. & Arikan, D.C. (2013). A randomized pilot study of acupuncture treatment for primary dysmenorrhea. *European Journal of Obstetrics, Gynecology and Reproductive Biology, 169* (2), 292-295. https://doi.org/10.1016/j.ejogrb.2013.02.016

Klein, P.J., Schneider, R. & Rhoads, C.J. (2016). Qigong in cancer care: A systematic review and construct analysis of effective Qigong therapy. *Support Care Cancer, 24* (7), 3209-3222. https://doi.org/10.1007/s00520-016-3201-7

Kuber, K., Jain, T., Bansal, C. & Shekh, R. (2021). Study to evaluate the efficacy of Yavani Churna and yoga therapy in primary dysmenorrhea - A clinical study. *Journal of Ayurveda and Integrated Medical Sciences, 6* (5), 44-54.

Kumar, S., Dobos, G.J. & Rampp, T. (2017). The significance of ayurvedic medicinal plants. *Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine, 22* (3), 494-501. https://doi.org/10.1177/2156587216671392

Lad, V. (2016). Ayurveda a brief introduction and guide. Copyright by the Ayurvedic Institute. Erişim: https://policycommons.net/artifacts/1691582/ayurveda/2423230/

Larkey, L.K., Roe, D.J., Weihs, K.L., Jahnke, R., Lopez, A.M., Rogers, C.E. & ve ark., (2015). Randomized controlled trial of qigong/tai chi easy on cancer-related fatigue in breast cancer survivors. *Annals of Behavioral Medicine, 49* (2), 165-176. https://doi.org/10.1007/s12160-014-9645-4

Liang, B., Li, L., Tang, L.Y., Wu, Q., Wu, X.K. & Wang, C.C. (2015). Safety of Chinese herbal medicines during pregnancy. *Journal of Applied Toxicology, 35,* 447-458. https://doi.org/10.1002/jat.3108

Lim, C.E.D., Ng, R.W.C., Cheng, N.C.L., Zhang, G.S. & Chen, H. (2019). Acupuncture for polycystic ovarian syndrome. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 7,* Article CD007689. https://doi.org/10.1002/14651858.CD007689.pub4

Li, W., Yin, P., Lao, L. & Xu, S. (2019). Effectiveness of acupuncture used for the management of postpartum depression: A systematic review and meta-analysis. *Hindawi BioMed Research International,* Article 6597503. https://doi.org/10.1155/2019/6597503

Li, Y., Chen, Z., Yu, N., Yao, K., Che, Y., Xi, Y. & Zhai, S. (2016). Chinese herbal medicine for postpartum depression: A systematic review of randomized controlled trials. *Hindawi Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine,* Article 5284234. https://dx.doi.org/10.1155/2016/5284234

McGee, L. (2015). Traditional Chinese Medicine. In: Maizes, V. & Low Dog, T. (Eds.). Integrative Women's Health (pp. 129-138). Oxford University Press, New York.

Meng, F.F. & Feng, Y.H. (2018). A pilot study of acupuncture at pain acupoints for cervical cancer pain. *Medicine, 97* (52), e13736. https://dx.doi.org/10.1097/MD.0000000000013736

Murphy, B. (2017, May 31). A comparison of western and ayurvedic perspectives of premenstrual syndrome. A review of literature. Erişim: https://www.ayurvedacollege.com/blog/premenstrualsyndrome/

National Accreditation Board for Hospitals and Healthcare Providers. (2017). Accreditation standards for panchakarma clinics. Erişim: https://nabh.co/Images/PDF/Panc hakarmaClinic_Standards1stEdition.pdf

Nehra, H. (2019). General consideratıons need to know about female infertılity: An ayurveda review. *World Journal of Pharmaceutical and Medical Research, 5* (7), 246-248.

Pal, A., Nath, B., Paul, S. & Meena, S. (2022). Evaluation of the effectiveness of yoga in management of premenstrual syndrome: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Obstetrics & Gyneacology,* 1-9. https://doi.org/10.1080/0167482X.2022.2086457

Park., J., Sohn, Y., White, A.R. & Lee, H. (2014). The safety of acupuncture during pregnancy: A systematic review. *Acupuncture in Medicine, 32,* 257-266. https://dx.doi.org/10.1136/acupmed-2013-010480

Patel, P. (2015). Ayurveda. In: Maizes, V. & Low Dog, T. (Eds.). Integrative Women's Health (pp. 139-153). Oxford University Press, New York.

Patil, B., Kamde, R., Bhalsing, V. & Bhati, K. (2015). Dysmenorrhoea (Kashtartava): An ayurvedic perspective. *International Journal of Herbal Medicine, 3* (3), 33-35.

Payal, S. & Alok Kumar, A. (2019). Management of dysmenorrhoea through ayurveda: A Case Study. International *Journal* of Ayurveda and Pharmaceutical Chemistry, 11 (3), 77-85.

Peksoy, S., Demirhan, İ., Kaplan, S., Şahin, S. & Ariöz Düzgün, A. (2018). Tamamlayıcı ve alternatif tedavinin jinekolojik kanserlerde kullanımı. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1* (1), 36-47.

Petre, A. & Warwick, K.W. (2019). 12 Powerful ayurvedic herbs and spices with health benefits. Erişim: https://www.healthline.com/nutrition/ayurvedic-herbs#35.-Triphala

Polat, S. (2020). Akupunktur ve akupunktur teknikleri. In: Temel, V. (Ed.). Research in Health Sciences (pp. 115-126). Duvar Yayınları, İzmir.

Poonam., Sharma, P., Gupta, S. & Sharma, P. Role of panchakarma in the management of polycystic ovarian syndrome. *International Journal of Advanced Research, 7* (9), 131-134. https://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/9639

Por, C.S., Mogana, R., Akowuah, G.A., Chinnappan S. & Abdullah, N.H. (2022). Polyherbal formulation for primary dysmenorrhea: A review. *Research Journal of Pharmacy and Technology, 15* (4), 1891-1900. https://doi.org/10.52711/0974-360X.2022.00316

Ried, K. (2015). Chinese herbal medicine for female infertility: An updated meta-analysis. *Complementary Therapies in Medicine, 23,* 116-128. https://dx.doi.org/10.1016/j.ctim.2014.12.004

Quan, K., Yu, C., Wen, X., Lin, Q., Wang, N., Ma, H. (2022). Acupuncture as treatment for female infertility: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Hindawi Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine,* Article 3595033. https://doi.org/10.1155/2022/3595

Sahin, A.E., Cayir, Y. & Akcay, F (2014). Positive effects of acupuncture on menstrual ırregularity and ınfertility in a patient with polycystic ovary syndrome. *Family Medicine & Medical Science Research, 3,* (2), Article 100121. https://doi.org/10.4172/2327-4972.1000121

Sarkar, P., Kumar, L., Dhumal, C. & Panigrahi, S., (2015). Traditional and ayurvedic foods of Indian origin. *Journal of Ethnic Foods, 2* (3), 97-109. https://doi.org/10.1016/j.jef.2015.08.003

Shamkuwar, S.K., Baghel, P. & Pillewan, M.B. (2017). Month wise diet regimen in pregnancy. *International Journal of Innovation and Research in Educational Sciences, 4* (2), 2349-5219.

Sheikh, H. (2020). Ayurvedaya göre sağlığa destek olan bitki ve baharatlar. Erişim: https://www.plantus.com.tr/ayurvedaya-gore-sagliga-destek-olan-bitki-ve-baharatlar-1475

Shen, L., Gwak, S.R., Cui, Z.Y., Joo, J.C. & Park., S.J. (2021). Astragalus-containing Chinese herbal medicine combined with chemotherapy for cervical cancer: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Pharmacology, 12,* 587021. https://doi.org.10.3389/fphar.2021.587021

Shen, L.L., Muo, C.H., Su, S.Y. & Morisky, D.E. (2017). Use of Chinese medicine reduces the development of cervical cancer from pap smear-diagnosed cervical dysplasia: A case-control study. *Hindawi Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine,* Article 4082630. https://doi.org/10.1155/2017/4082630

Shrilata., Adiga, M. & Sanath Kumar, T. (2022). Management of pre-menstrual syndrom with combined ayurveda interventions (Ashwagandha Vati and Satvavajaya Chikitsa)- An open label single arm clinical study. *Annals of Ayurvedic Medicine, 11* (1), 48-63. https://doi.org/10.5455/AAM.80852

Shrilata., Kumar Shetty, S. & Savitha, H.P. (2017). Ayurvedic management of premenstrual syndrome: *A case study. International Journal of Research in Ayurveda and Pharmacy, 8* (Suppl 2), 119-121, https://dx.doi.org/10.7897/2277-4343.08295

Singh, L. (2022). Ayurvedic management of infertility. *Anupam Pharmaceutical Pvt Ltd,* January 28, 1-7.

Su, K.H., Su, S.Y., Ko, C.Y., Cheng, Y.C., Huang, S.S. & Chao, J. (2021). Ethnopharmacological survey of traditional Chinese medicine pharmacy prescriptions for dysmenorrhea. *Frontiers in Pharmacology, 12,* 746777. https://doi.org/10.3389/fphar.2021.746777

Surendran, E.S., Sharma, S., Soumya, M.C., Shivshankar, R., Tripathi, A., Ota, S. & ve ark., (2021). Clinical evaluation of the effect of Saptasaram Kashaya and Saraswatarishta in Kashtartava (primary dysmenorrhea). *Journel of Research in Ayurvedic Sciences, 5,* 117-124. https://doi.org/0.4103/jras.jras_87_21

Somer, F. & Vatanoğlu-Lutz E.E. (2017). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği'nin hukuki ve etik açıdan değerlendirilmesi. *Anadolu Kliniği, 22* (1), 58-65. https://doi.org/10.21673/anadoluklin.284478

T.C. Resmî Gazete. (2014). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği. Sayı: 29158. Erişim: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm

Tokyürek, H., (2014). Eski Uygurcada ayurveda tıbbı ve beş unsur. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası, 1* (24), 235-260.

Verma, A., Dhiman, K. & Kumar, S. (2018). Ayurveda treatment protocol in the management of multifactorial female ınfertility- A rare case study. *Internatıonal Journal of Ayush Case Reports, 2* (3), 1-8.

Verma, A., Upadhyay, V. & Saxena, V. (2021). Effect of yoga therapy on health outcomes in women with polycystic ovary syndrome: A systematic review and meta-analysis. *American Journal of Lifestyle Medicine,* August 2021. https://doi.org/10.1177/15598276211029221

Wadhwa Ritu, S. & Ghore Jaya, K. (2019). Effective management of PCOS (polycystic ovarian syndrome) through Ayurvedic panchakarma therapy virechan: A case study. *International Journal of Medicinal Plants and Natural Products, 6* (1), 1-4. https://dx.doi.org/10.20431/2454-7999.0601001

Wang, C.C, Li, L., Tang, L.Y. & Leung, P.C. (2012). Safety evaluation of commonly used Chinese herbal medicines during pregnancy in mice. *Human Reproduction, 27* (8), 2448-2456. https://doi.org/10.1093/humrep/des180

Wang, C., Yu-Hsien Lin, K., Wu, M.Y., Lin, C.L., Lin, J.G., Yin-Yi Chang, C. & ve ark., (2021). Adjunctive chinese herbal medicine treatment is associated with an ımproved survival rate in patients with cervical cancer in Taiwan: A matched cohort study. *Integrative Cancer Therapies, 20,* 1–11. https://doi.org/10.1177/15347354211061752

Wang, H., Cao, Y., Jin X., Jan, M., Wang, J., Li, R. & Ji, L. (2019). Effect of an acupuncture technique of penetrating through zhibian (BL54) to shuidao (ST28) with long needle for pain relief in patients with primary dysmenorrhea: A randomized controlled trial. *Hindawi Pain Research & Management,* Article 7978180. https://doi.org/10.1155/2019/7978180

Wang, R., Sun, Q.,., Wang. F., Liu, Y., Li, X., Chen, T. & ve ark., (2019) Efficacy and safety of Chinese herbal medicine on ovarian cancer after reduction surgery and adjuvant chemotherapy: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Oncology, 9,* 730. https://doi.org/10.3389/fonc.2019.00730

Wanjarkhedkar, P., Kulkarni, P., Hingmire, S., Kelkar, D. & Bokil, K. (2022). Ayurveda maintenance therapy in recurrent ovarian cancer. *Indian Journal of Medical and Paediatric Oncology,* eFirst. https://doi.org/10.1055/s-0041-1740323

Welch, S. (2015). The efficacy of traditional chinese medicine on reducing premenstrual syndrome and premenstrual dysphoric disorder. (A Capstone Project). Yo San University, Doctor of Acupuncture and Oriental Medicine Degree, Los Angeles, California. (Project Advisor: Andrea Murchison). Erişim: https://www.yosan.edu/library/capstones/

Woo, H.L., Ji, H.R., Pak, Y.K., Lee, H., Heo, S.J., Lee, J.M. & Park., K.S. (2018). The efficacy and safety of acupuncture in women with primary dysmenorrhea: A systematic review and meta-analysis. *Medicine (Baltimore), 97* (23), Article e11007. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000011007

World Health Organization (2022). WHO Benchmarks for the Practice of Ayurveda. Geneva: World Health Organization. Erişim: https://www.who.int/publications/i/item/9789240042674

Wu, Y.H., Chen, H.Y., Lai, C.H., Yeh, C.S., Pang, J.H.S., Qiu, J.T. & ve ark., (2018). Use of Chinese herbal medicine improves chemotherapy-induced thrombocytopenia among gynecological cancer patients: An observational study. *Hindawi Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 12,* Article 4201325. https://doi.org/10.1155/2018/4201325

Xiao, M., Liu, L., Tumilty, S., Liu, D., You, Y., Chen, Y. & ve ark., (2021). Efficacy and safety of Chinese herbal footbaths for the treatment of dysmenorrhea: Protocol for a systematic review and meta-analysis. *PLoS ONE 16* (5), e0250685. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250685

Xu, L., Xie, T., Shen, T. & Zhang, T. (2019). Effect of Chinese herbal medicine on primary dysmenorrhea: A protocol for a systematic review and meta-analysis. *Medicine, 98,* 38 (e17191). https://dx.doi.org/10.1097/MD.0000000000017191

Yaji, V.V. & Neglur, V.B. (2016). Role of nutritious diet in pregnancy in ayurvedic perspective. *International Ayurvedic Medical Journal, 4 (*4), 658-662.

Ye, L., Jia, Y., Jı, K., Sanders, A.J., Xue, K., Jı, J. & ve ark., (2015). Traditional Chinese medicine in the prevention and treatment of cancer and cancer metastasis (Review). *Oncology Letters, 10,* 1240-1250. https://doi.org/10.3892/ol.2015.3459

Yeole, S., Gupta, P. & Mishra, S. (2019). Effect of Panchakarma in female infertility of different etiologies. *Internatıonal Journal of Research in Ayurveda and Medical Sciences, 2* (2), 101-105.

Yin Fan, A., Gu, S. & Faggert Alemi, S. (2020). Chinese herbal medicine for COVID-19: Current evidence with systematic review and meta-analysis. *Journal of Integrative Medicine, 18* (5), 385-394. https://doi.org/10.1016/j.joim.2020.07.008

Zeng, Y., Cheng, A.S.K., Song, T., Sheng, X., Wang, S., Xie, J. & Chan, C.C.H. (2018). Effects of acupuncture on cancer-related cognitive impairment in Chinese gynecological cancer patients: A pilot cohort study. *Integrative Cancer Therapies, 17* (3), 737–746. https://doi.org/10.1177/1534735418777109

Zhou, S.H., Deng, Y.F., Weng, Z.W., Weng, H.W. & Liu, Z.D. (2019). Traditional Chinese medicine as a remedy for male infertility: A review. *The World Journal of Men's Health, 37* (2), 175-185. https://doi.org/10.5534/wjmh.180069

Zhu, C.B. (2014, April, 25). Acupuncture: New and old concept for healthcare. Vanderbilt University, Education Materials. Erişim: https://www.vanderbilt.edu/olli/class-materials/Acupuncture.pdf

6.5. TRANSKUTANÖZ ELEKTRİKSEL SİNİR UYARIMI (TENS)

Zeynep Hoşbay, Şafak Yiğit

1. TRANSKUTANÖZ ELEKTRİKSEL SİNİR UYARIMI (TENS) TANIMI VE TARİHÇESİ

Transkutanöz elektriksel sinir uyarımı (TENS), esas olarak ağrının giderilmesi için invaziv olmayan, kullanımı kolay bir periferik stimülasyon tekniğidir (Johnson, 2014). TENS, çeşitli klinik koşullarda cilde yerleştirilen elektrotlar aracılığıyla elektrik akımının uygulandığı, eskiden beri kabul görmüş, farmakolojik olmayan bir ağrı kontrol yöntemidir (Mokhtari, 2020). TENS üniteleri, frekans (stimülasyon hızı), yoğunluk ve süre açısından değiştirilebilen darbeli elektrik stimülasyonu uygulamak için tipik olarak cilt yüzeyine uygulanan yapışkan elektrotları kullanır (Gibson, 2019). TENS uygulamasında elektrotlar, ağrının bulunduğu yerlere, ağrılı bölgenin yakınına veya tetik noktalarına yerleştirilir. Bir analjezik teknik olarak TENS, cildin sağlam yüzeyine elektrik darbeleri ileterek periferik sinirleri aktive eder; bu, nosiseptif bilginin presinaptik iletimini engelleyerek sinir uyarılarının iletimini modüle edebilir (Johnson, 2015).

Elektrik stimülasyon tedavisi (elektroterapi), eski Mısırlılara (MÖ 2500) dayanan çok eski bir tekniktir. 18. yüzyılda elektrostatik jeneratörler elektroterapiyi popüler hâle getirmeye yardımcı olmuş ancak farmakolojik tedavilerin artan kullanımı, elektroterapi kullanımının 19. yüzyılın sonlarında azaldığı anlamına gelmiştir. 1965'te Melzack ve Wall'un "ağrı kontrol teorisi"nin yayınlanması, elektroterapiye olan ilgiyi yeniden alevlendirmiş ve Transkutanöz Elektriksel Sinir Uyarımı'nın tanıtılmasına yol açmıştır. Zararlı bilgilerin merkezî iletimini engellemek için büyük çaplı periferik afferentleri aktive etmek için elektriksel uyaranların kullanılabileceğini öne sürmüşlerdir. Klinik gözlemler sonucu, periferik afferentlerin, dorsal kolonların ve inen ağrı önleyici yolların elektrikle uyarılmasının hastalarda ağrıyı azaltabildiği doğrulanmıştır (Alper ve ark., 2016; Kasat ve ark., 2014; Tarakçı ve ark., 2016). İlk olarak 1970 yılında obstetri alanında tanıtılmıştır (Gibson ve ark., 2017).

TENS, Amerikan Gıda ve İlaç Dairesi (U.S. Food and Drug Administration-FDA) tarafından doğumda, birçok cerrahi girişimden sonra ve çeşitli hastalık-

merkezî hem de çevresel mekanizmalar yoluyla aşırı detrusor aktivitesini azaltır.

18-60 yaş arası kadınlarda, idiyopatik AAM tedavisinde TENS'in etkinliği değerlendiren bir çalışmada, 10 seans boyunca 30 dakikalık TENS uygulanmıştır. Sonuçta, TENS uygulaması sonrasında semptomlarda anlamlı bir iyileşme olduğu belirtilmiştir. Birlikte kullanılan ilaçların kendi antikolinerjik yan etkilerinin olduğu ve kognisyon bozukluğunun endişe verici olduğu aşırı aktif mesane sendromu olan yaşlı kadınlarda, TENS'in yararlı bir müdahale olabileceği bildirilmiştir (Sharma ve ark., 2016). Zhang ve ark.nın 18-75 yaş arası 86 kadın hasta ile yaptıkları çalışmalarında, AAM tedavisinde TENS'i kombine tedaviye dâhil edilerek etkinliğini incelemişlerdir. Deney grubuna 8 hafta boyunca 30 dakikalık TENS uygulaması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda, deney grubunda kontrol grubuna göre maksimum mesane hacmi ve AAM semptomlarındaki iyileşme önemli ölçüde daha iyi bulunmuştur (Zhang ve ark., 2021).

Özet olarak, TENS, kadın sağlığında ağrıyı gidermek için kullanılabilir. TENS'in etkinliği, kullanıldığı uygulamanın türüne bağlıdır. TENS tedavisi uygulanan kişiler, özellikle olumsuz yan etkileri olan farmakolojik analjeziklerin tüketimini azaltabilirler. TENS, yan etkileri göz önüne alındığında son derece güvenlidir. Ancak hastalarda TENS'in birkaç minör (iğne batma hissi, sinir kökü tahrişi ve hafif rahatsızlık gibi) yan etkisi görülebilmektedir.

KAYNAKLAR

Adams, J., Frawley, J., Steel, A., Broom, A., & Sibbritt, D. (2015). Use of pharmacological and non-pharmacological labour pain management techniques and their relationship to maternal and infant birth outcomes: examination of a nationally representative sample of 1835 pregnant women. *Midwifery*, *31*(4), 458-463.

Alper S. (2016). Transkutan Elektriksel Sinir Stimulasyonu. İçinde: Beyazova M., Gokce Kutsal Y. (Editörler). Fiziksel tıp ve rehabilitasyon. (3. Baskı, p. 790-798). Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.

Alves, E. M. S., Rabêlo, T. N., Santos, M. G. R., Souza, I. G., Lima, P. A. L., & Santana, L. S. (2015). Transcutaneous electric nerve stimulation for post-Cesarean section analgesia. *Revista Dor*, *16*, 263-266.

Arik, M. I., Kiloatar, H., Aslan, B., & Icelli, M. (2022). The effect of tens for pain relief in women with primary dysmenorrhea: A systematic review and meta-analysis. *Explore*, *18*(1), 108-113.

Báez-Suárez, A., Martín-Castillo, E., García-Andújar, J., García-Hernández, J. Á., Quintana-Montesdeoca, M. P., & Loro-Ferrer, J. F. (2018). Evaluation of different doses of transcutaneous nerve stimulation for pain relief during labour: a randomized controlled trial. *Trials*, *19*(1), 1-10.

Ball, E., & Khan, K. S. (2020). Recent advances in understanding and managing chronic pelvic pain in women with special consideration to endometriosis. *F1000Research*, *9*.

Baranowski, A. P., Lee, J., Price, C., & Hughes, J. (2014). Pelvic pain: a pathway for care developed for both men and women by the British Pain Society. *British Journal of Anaesthesia*, *112*(3), 452-459.

Bezuidenhout, S., Mahlaba, K. J., Nxumalo, G., Meyer, J. C., & Chukwu, B. O. (2018). Dysmenorrhoea: an overview. *SA Pharmaceutical Journal*, *85*(4), 19-25.

Bellew JW, MIchlovits SL, Nolan, TP. (2016). *Modalities for Therapeutic Intervention* (6th edition, Chapter 11). In: FA Davis. Philadelphia.

Brown, A., & Johnston, R. (2013). Maternal experience of musculoskeletal pain during pregnancy and birth outcomes: Significance of lower back and pelvic pain. *Midwifery*, *29*(12), 1346-1351.

Cansız, D., Alturfan, E. E., & Alturfan, A. (2021). Endojen Opioidlerin Ağrı Mekanizması Üzerine Etkileri. *Experimed*, *11*(1), 49-56.

Çidem M, Koyuncu H. (2015). Temel elektroterapi. İçinde: Oğuz H, Çakırbay H, Yanık B, (Editörler). *Tıbbi rehabilitasyon*. (3.Baskı). İstanbul: Nobel Kitabevi.

Cruccu, G., Sommer, C., Anand, P., Attal, N., Baron, R., Garcia-Larrea, L., ... & Treede, R. D. (2010). EFNS guidelines on neuropathic pain assessment: revised 2009. *European Journal of Neurology*, *17*(8), 1010-1018.

Dalkılınç M. (2012). Transkutenöz elektiriksel sinir stimülasyonu (TENS). İçinde: Ünal E, Editör. *Kanıta dayalı elektroterapi*. Ankara: Pelikan Yayıncılık.

de Sousa, L., Gomes-Sponholz, F. A., & Nakano, A. M. S. (2014). Transcutaneous electrical nerve stimulation for the relief of post-partum uterine contraction pain during breast-feeding: A randomized clinical trial. *Journal of Obstetrics and Gynaecology Research*, *40*(5), 1317-1323.

Dutra, L. R. D. V., Araújo, A. M. P. D. H., & Micussi, M. T. A. B. C. (2019). Non-pharmacological therapies for postpartum analgesia: a systematic review. BrJP, 2, 72-80.

Elboim-Gabyzon, M., & Kalichman, L. (2020). Transcutaneous electrical nerve stimulation (tens) for primary dysmenorrhea: An Overview. *International Journal of Women's Health*, *12*, 1.

Ferries-Rowe, E., Corey, E., & Archer, J. S. (2020). Primary dysmenorrhea: diagnosis and therapy. *Obstetrics & Gynecology*, *136*(5), 1047-1058.

Gibson, W., Wand, B. M., Meads, C., Catley, M. J., & O'Connell, N. E. (2019). Transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS) for chronic pain-an overview of Cochrane Reviews. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4).

Gibson, W., Wand, B. M., & O'Connell, N. E. (2017). Transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS) for neuropathic pain in adults. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (9).

Guy, M., Foucher, C., Juhel, C., Rigaudier, F., Mayeux, G., & Levesque, A. (2022). Transcutaneous electrical neurostimulation relieves primary dysmenorrhea: A randomized, double-blind clinical study versus placebo. *Progrès en Urologie*.

Inamdar, M. U., & Mehendale, N. (2021). A review on transcutaneous electrical nerve stimulation and its applications. *SN Comprehensive Clinical Medicine*, *3*(12), 2548-2557.

Johnson, M. I. (2014). *Transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS): research to support clinical practice*. Oxford University Press.

Johnson, M. I., Paley, C. A., Howe, T. E., & Sluka, K. A. (2015). Transcutaneous electrical nerve stimulation for acute pain. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (6).

Johnson, M. (2007). Transcutaneous electrical nerve stimulation: mechanisms, clinical application and evidence. *Reviews in Pain*, *1*(1), 7-11.

Johnson, M. I. (2008). *Electrotherapy: Evidence-Based Practice*: Ed. Watson. T.

Johnson, M. I. (2014). Transcutaneous electrical nerve stimulation: review of effectiveness. *Nursing Standard*, *28*(40), 44-53.

Jones, I., & Johnson, M. I. (2009). Transcutaneous electrical nerve stimulation. *Continuing Education in Anaesthesia. Critical Care & Pain*, *9*(4), 130-135.

Jin, D. M., Xu, Y., Geng, D. F., & Yan, T. B. (2010). Effect of transcutaneous electrical nerve stimulation on symptomatic diabetic peripheral neuropathy: a meta-analysis of randomized controlled trials. *Diabetes Research and Clinical Practice*, *89*(1), 10-15.

Karaca, I., Ozturk, M., Alay, I., Ince, O., Karaca, S. Y., Erdogan, V. S., & Ekin, M. (2019). Influence of abdominal binder usage after cesarean delivery on postoperative mobilization, pain and distress: a randomized controlled trial. The Eurasian Journal of Medicine, 51(3), 214.

Kasat, V., Gupta, A., Ladda, R., Kathariya, M., Saluja, H., & Farooqui, A. A. (2014). Transcutaneous electric nerve stimulation (TENS) in dentistry-A review. *Journal of Clinical and Experimental Dentistry*, *6*(5), e562.

Kasapoğlu, I., Aksoy, M. K., Demir, B. Ç., & Altan, L. (2020). The efficacy of transcutaneous electrical nerve stimulation therapy in pain control after cesarean section delivery associated with uterine contractions and abdominal incision. *Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation*, *66*(2), 169.

Kayman-Kose, S., Arioz, D. T., Toktas, H., Koken, G., Kanat-Pektas, M., Kose, M., & Yilmazer, M. (2014). Transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS) for pain control after vaginal delivery and cesarean section. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*, *27*(15), 1572-1575.

Koyuncu H. (2002) Alçak Frekanslı Akımlar. İçinde: Sarı H, Tüzün Ş, Akgün K., editörler. *Hareket Sistemi Hastalıklarında Fiziksel Tıp Yöntemleri*. (p.27-37). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Kömürcü N., Ergin A., Çalışkan E., Buckley S., Çalık K., Çoker H., Karabekir N. (2013). Doğum Ağrısının Kontrolünde Non-Farmakolojik Yöntemler. İçinde: Kömürcü N. (Editör), *Doğum Ağrısı ve Yönetimi.* (2. Baskı, p. 62-178). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Leron, E., Weintraub, A. Y., Mastrolia, S. A., & Schwarzman, P. (2017). Overactive bladder syndrome: evaluation and management. *Current Urology*, *11*(3), 117-125.

Lima, L. E. A., Lima, A. S. D. O., Rocha, C. M., Santos, G. F. D., Bezerra, A. J. R., Hazime, F. A., & Nunes, J. M. D. O. (2014). High and low frequency transcutaneous electrical nerve stimulation in post-cesarean pain intensity. *Fisioterapia e Pesquisa*, *21*, 243-248.

Liu, X., Landon, M. B., Cheng, W., & Chen, Y. (2015). Cesarean delivery on maternal request in China: what are the risks and benefits?. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *212*(6), 817-e1.

Maktabi, M., Nouruzi, A., Farzinnia, Z., & Kamali, A. (2016). Studying the influence of Transcutaneous Electrical Nerve Stimulation (TENS) on reducing the post-natural delivery pain during breastfeeding period. *Biosciences Biotechnology Research Asia*, *13*(4), 2325-2329.

Macedo, L. B., Josué, A. M., Maia, P. H. B., Câmara, A. E., & Brasileiro, J. S. (2015). Effect of burst TENS and conventional TENS combined with cryotherapy on pressure pain threshold: randomised, controlled, clinical trial. *Physiotherapy*, *101*(2), 155-160.

Mehendale, P. A., & Revadkar, M. T. (2018). Effect of acupuncture TENS versus conventional TENS on post cesarean section incision pain. *International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology, 7*(9), 3738-43.

Melzack, R., & Wall, P. D. (1965). Pain Mechanisms: A New Theory: A gate control system modulates sensory input from the skin before it evokes pain perception and response. *Science*, *150*(3699), 971-979.

Miller, M. A., Palaniswamy, C., Sharma, D., & Reddy, V. Y. (2015). Inappropriate shock from a subcutaneous implantable cardioverter-defibrillator due to transcutaneous electrical nerve stimulation. *Heart Rhythm*, *12*(7), 1702-1703.

Ming, Y., Li, M., Dai, F., Huang, R., Zhang, J., Zhang, L., ... & Zhang, J. (2019). Dissecting the current caesarean section rate in Shanghai, China. *Scientific Reports*, *9*(1), 1-8.

Mokhtari, T., Ren, Q., Li, N., Wang, F., Bi, Y., & Hu, L. (2020). Transcutaneous electrical nerve stimulation in relieving neuropathic pain: basic mechanisms and clinical applications. *Current Pain and Headache Reports*, *24*(4), 1-14.

Njogu, A., Qin, S., Chen, Y., Hu, L., & Luo, Y. (2021). The effects of transcutaneous electrical nerve stimulation during the first stage of labor: a randomized controlled trial. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *21*(1), 1-8.

Parsa, P., & Bashirian, S. (2013). Effect of transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS) on primary dysmenorrhea in adolescent girls. *Journal of Postgraduate Medical Institute*, *27*(3).

Pattanittum, P., Kunyanone, N., Brown, J., Sangkomkamhang, U. S., Barnes, J., Seyfoddin, V., & Marjoribanks, J. (2016). Dietary supplements for dysmenorrhoea. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (3).

Pereira, T. R., De Souza, F. G., & Beleza, A. C. (2017). Implications of pain in functional activities in immediate postpartum period according to the mode of delivery and parity: an observational study. *Brazilian Journal of Physical Therapy*, *21*(1), 37-43.

Rennie, S. (2010). Electrophysical agents. Erişim tarihi: 01 Temmuz 2022. https://utpjournals.press/doi/10.3138/ptc.62.5

Rooks, J. P. (2012). Labor pain management other than neuraxial: what do we know and where do we go next?. *Birth*, *39*(4), 318-322.

Velingkar R., K., Ramachandra, P., V Pai, M., & Krishna Rao, B. (2022). Influence of transcutaneous electrical nerve stimulation on pain intensity and functional activities following lower segment cesarean section. *Physiotherapy Theory and Practice*, 1-7.

Sachedin, A., & Todd, N. (2020). Dysmenorrhea, endometriosis and chronic pelvic pain in adolescents. *Journal of Clinical Research in Pediatric Endocrinology*, 12(Suppl 1), 7.

Santana, L. S., Gallo, R. B. S., Ferreira, C. H. J., Duarte, G., Quintana, S. M., & Marcolin, A. C. (2016). Transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS) reduces pain and postpones the need for pharmacological analgesia during labour: a randomised trial. *Journal of Physiotherapy*, *62*(1), 29-34.

Söderman, L., Edlund, M., & Marions, L. (2019). Prevalence and impact of dysmenorrhea in Swedish adolescents. *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica*, *98*(2), 215-221.

Schoep, M. E., Nieboer, T. E., van der Zanden, M., Braat, D. D., & Nap, A. W. (2019). The impact of menstrual symptoms on everyday life: a survey among 42,879 women. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *220*(6), 569-e1.

Sluka, K. A., & Walsh, D. (2003). Transcutaneous electrical nerve stimulation: basic science mechanisms and clinical effectiveness. *The Journal of Pain*, *4*(3), 109-121.

Sharma, N., Rekha, K., & Srinivasan, K. J. (2016). Efficacy of transcutaneous electrical nerve stimulation in the treatment of overactive bladder. *Journal of Clinical and Diagnostic Research: JCDR*, *10*(10), QC17.

Sharma, N., Rekha, K., & Srinivasan, J. K. (2017). Efficacy of transcutaneous electrical nerve stimulation in the treatment of chronic pelvic pain. *Journal of Mid-Life Health*, *8*(1), 36.

Tarakçı E. (2016). Transkutenöz Elektiriksel Sinir Stimülasyonu. İçinde: Razak Özdinçler A. (Editör), *Fiziksel modaliteler ve elektroterapi.* (2. Baskı, p. 127-137). İstanbul: İstanbul Medikal Yayıncılık.

Tosun Ö. (2016). Pelvik Ağrıda Fizyoterapi ve Rehabilitasyon. İçinde: Akbayrak T., Kaya S. (Editörler). *Kadın Sağlığında Fizyoterapi ve Rehabilitasyon.* (p.115-129). Ankara: Hipokrat Kitabevi.

Tuğay N., Mutlu E. (2016). Menstruasyon, Menstrual Bozukluklar ve Fizyoterapi. İçinde: Akbayrak T., Kaya S. (Editörler). *Kadın Sağlığında Fizyoterapi ve Rehabilitasyon.* (p.373-387). Ankara: Hipokrat Kitabevi.

Thuvarakan, K., Zimmermann, H., Mikkelsen, M. K., & Gazerani, P. (2020). Transcutaneous electrical nerve stimulation as a pain-relieving approach in labor pain: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Neuromodulation: Technology at the Neural Interface*, *23*(6), 732-746.

Vance, C. G., Dailey, D. L., Rakel, B. A., & Sluka, K. A. (2014). Using TENS for pain control: the state of the evidence. *Pain Management*, *4*(3), 197-209.

Vance, C. G. T., Rakel, B. A., Blodgett, N. P., DeSantana, J. M., Amendola, A., Zimmerman, M. B., ... & Sluka, K. A. (2012). Effects of transcutaneous electrical nerve stimulation on pain, pain sensitivity, and function in people with knee osteoarthritis: a randomized controlled trial. *Physical Therapy*, *92*(7), 898-910.

van den Anker, J. N. (2012). Is it safe to use opioids for obstetric pain while breastfeeding?. *The Journal of Pediatrics*, *160*(1), 4-6.

Wawryków, A., & Korabiusz, K. (2018). Transcutaneous electrical nerve stimulation as a method to relieve pain during childbirth. *Journal of Education, Health and Sport,* 8(9), 543-548.

Woo, H. L., Ji, H. R., Pak, Y. K., Lee, H., Heo, S. J., Lee, J. M., & Park., K. S. (2018). The efficacy and safety of acupuncture in women with primary dysmenorrhea: a systematic review and meta-analysis. *Medicine*, *97*(23).

Woods, A. B., Crist, B., Kowalewski, S., Carroll, J., Warren, J., & Robertson, J. (2012). A cross-sectional analysis of the effect of patient-controlled epidural analgesia versus patient controlled analgesia on postcesarean pain and breastfeeding. *Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing*, *41*(3), 339-346.

Zhang, Y., Wang, S., Zu, S., & Zhang, C. (2021). Transcutaneous electrical nerve stimulation and solifenacin succinate versus solifenacin succinate alone for treatment of overactive bladder syndrome: A double-blind randomized controlled study. *PloS One*, *16*(6), e0253040.

6.6. GELENEKSEL/KÜLTÜREL UYGULAMALAR

Emine Koç, Sümeyye Bal

1. ÜREME SAĞLIĞI VE GELENEKSEL/KÜLTÜREL UYGULAMALAR

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) üreme sağlığını; "Üreme sistemi işlev ve süreçlerinde hastalık ve sakatlığın olmamasının yanı sıra bunlarla ilgili fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik hâli" olarak tanımlamaktadır. Üreme sağlığı Aynı zamanda insanların cinsel yaşamlarını tatmin edici ve güvenli bir şekilde sürdürebilmeleri, üreme yeteneğine sahip olmaları ve bu yeteneği kullanıp kullanmamada karar verme özgürlüğüne sahip olmaları demektir (WHO, 2022). Sağlıklı her kadın yaşadığı biyolojik ve fizyolojik değişimlerle büyüyüp gelişirken üreme ve cinsel sağlığına ilişkin gereksinimler ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kadın sağlığı değerlendirilirken prenatal dönemde başlanıp, menopoza hatta yaşlılığa kadar devam eden süreç ele alınmalıdır. Bu süreci değerlendirirken insanın içinde yaşadığı toplumun bir parçası olduğu, toplumdan soyutlanamayacağı ve yaşadığı yerin geleneklerinden/kültüründen etkilendiği göz önünde bulundurulmalıdır.

1.1. Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Geleneksel/Kültürel Uygulamalar

Kadına yönelik şiddet, kadınların sadece kadın oldukları için maruz kaldıkları şiddet olarak tanımlanmakta ve aile içi şiddet, cinsel şiddet, cinsel istismar, cinsel taciz gibi birçok şekli bulunmaktadır. Çoğu kültürde, kadına karşı şiddeti görmemezlikten gelinmekte ya da tolere edilmektedir. Hatta bazı kadınların şiddeti hak ettiklerine inanılmaktadır (Şirin & Ünsal, 2014).

Kültürün etkisi anne rahmindeyken başlamakta, eğer fetüsün cinsiyeti kız ise dünyaya gelmesine bile engel olunabilmektedir (Şirin & Ünsal 2014). Örneğin Çinlilerin geleneksel olarak erkek çocukları daha çok tercih etmesi ve artan nüfusu önlemek için çocuk sayısının kısıtlanması, kız çocuklarının küretaj ile yaşam hakkı ellerinden alınarak dünyaya gelmelerine engel olmuştur (Jiang & Zhang, 2021). Hindistan, Kore, Tayvan gibi pek çok ülkede de herhangi bir komplikasyon olmamasına rağmen fetüslerin cinsiyeti kız olduğu için dünyaya gözlerini açamadan yaşamlarına son verilmektedir. Özellikle Doğu kültüründe daha yaygın olan bu cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılık yönündeki

Bu bağlamda hemşire ve ebeler;

- Hasta güvenliğini artırmak ve bütüncül bir bakım sağlamak amacıyla kadınların geleneksel/kültürel uygulamalarını rutin olarak sorgulamalıdır.
- Toplumda kullanılan geleneksel/kültürel uygulamalar hakkında bilgiye sahip olmalı, bireyin kullandığı tıbbi tedavilerle olan etkileşimleri ve olası yan etkileri tartışabilmelidir.
- Topluma sonradan entegre olan göçmen/mültecilerin sağlık davranışları ile ilgili geleneksel/kültürel uygulamalar hakkında bilgi toplayabilmelidir.
- Geleneksel/kültürel uygulamaların kullanımına ilişkin bireylerin inanışlarını değerlendirip kadınların bunlardan nasıl etkilendiğini izlemelidir.
- Geleneksel/kültürel uygulamaların faydalı olanları için kadını desteklemeli, zararlı uygulamaların nedenlerini kadına ve ailesine uygun dille anlatmalıdır.
- Geleneksel/kültürel uygulamaların maliyet, geri ödeme, etik sorumluluklar ve hukuksal boyutuna ilişkin bilgilerini geliştirmelidir.
- Kadın sağlığında geleneksel/kültürel uygulamaların etkinliğine ilişkin bilimsel çalışmalar yaparak konuya ilişkin literatüre katkıda bulunmalıdır.

Bunların yanı sıra sağlık profesyonelleri yetiştiren okullarda ders müfredatının içeriğinde geleneksel/kültürel uygulamalara yer verilmeli, bu uygulamalar hizmet içi eğitim programlarında ve kongreler gibi bilimsel programlarda yer almalı, bu uygulamaların yaygınlığına ilişkin farkındalık kazandırılmalıdır (Başgöl & Koç, 2020; Clark ve ark., 2013; Koçak & Sevil, 2015; Withers ve ark., 2018).

KAYNAKLAR

Ajayi, A. I. , Adeniyi, O. V. & Akpan, W. (2018). Use of traditional and modern contraceptives among childbearing women: findings from a mixed methods study in two southwestern Nigerian states. *BMC Public Health*, *18*, 1-9.

Akarsu, R. H. & Kuş, B. (2017). Menapozal sıcak basması kontrolünde kullanılan nonfarmakolojik yöntemler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(2), 104-112.

Akman, G. (2021). Aile planlamasında toplumsal cinsiyet eşitliği. In Çal A (Ed.), *Doğurganlığın düzenlenmesi* (Vol. 1. Baskı, pp. 33-44). Vize yayıncılık, Eğitim Öğretim Pazarlama Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Akpunar, D. , Bebis, H. & Yavan, T. (2015). Use of complementary and alternative medicine in patients with gynecologic cancer: a systematic review. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention, 16*(17), 7847-7852.

Armour, M. , Ee, C. C., Hao, J. ,Wilson, T. M. ,Yao, S. S. & Smith, C. A. (2018). Acupuncture and acupressure for premenstrual syndrome. *Cochrane Database of Systematic Reviews* (8).

Armour, M. , Parry, K. , Manohar, N. , Holmes, K. , Ferfolja, T. , Curry, C. , MacMillan, F. & Smith, C. A. (2019). The prevalence and academic impact of dysmenorrhea in 21,573 young women: a systematic review and meta-analysis. *Journal of Women's Health*, *28*(8), 1161-1171.

Aziato, L. ,Odai, P. N. & Omenyo, C. N. (2016). Religious beliefs and practices in pregnancy and labour: an inductive qualitative study among post-partum women in Ghana. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *16*, 1-10.

Azizah, F. N. ,Sumarni, S. ,Sukowati, F. & Kumorowulan, S. (2021). The effectiveness of progressive muscle relaxation and mozart music therapy on premenstrual syndrome stress scores. *Jurnal Kebidanan*, *11*(1), 10-14.

Bahrami, A. ,Avan, A. ,Sadeghnia, H. R. ,Esmaeili, H. ,Tayefi, M. ,Ghasemi, F. ,Nejati Salehkhani, F., Arabpour-Dahoue, M. ,Rastgar-Moghadam, A. & Ferns, G. A. (2018). High dose vitamin D supplementation can improve menstrual problems, dysmenorrhea, and premenstrual syndrome in adolescents. *Gynecological Endocrinology*, *34*(8), 659-663.

Baltacı, N. & Metin, A. (2021). Üremenin kadın üzerinden kontrolü ve medikalizasyon. In Kulakaç (Ed.), *Kadın Sağlığının Medikalizasyonu; Kadının Yaşam Dönemleri, Uygulamalar ve Önlemler* (Vol. 1. Baskı, pp. 72-81). Türkiye Klinikleri.

Başgöl, Ş. & Koç, E. (2020). İnfertilitede Tamamlayıcı/ Alternatif Tıp Uygulamaları ve Ebelik/Hemşirelik Yaklaşımları. In Aslan (Ed.), *Güncel Hemşirelik Araştırmaları* (pp. 159 -169). Akademisyen Kitabevi

Bayraktar, E. (2018). Cinselliğe Yönelik inanç, tutum değerler ve mitler. In Büyükkayacı (Ed.), *Cinsel Sağlık* (Vol. 1. Baskı., pp. 299-318). Nobel Tıp Kitabevi, Nobel Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. .

Bradt, J. ,Shim, M. & Goodill, S. W. (2015). Dance/movement therapy for improving psychological and physical outcomes in cancer patients. *Cochrane Database of Systematic Reviews* (1).

Bükecik, E. & Özkan, B. (2018). Kadına yönelik şiddet: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın sağlığına etkisi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 33-37.

Can, R. Ö. , Gümüş, Y. Ş. & Erenoğlu, R. (2021). Afganistan'dan Hatay-Ovakent'e göçen Özbek kadınların premenstural-menstural ve menopoz döneminde kullandıkları geleneksel uygulamalar. *Millî Folklor*, *33*(131).

Cengiz, B. (2021). Geleneksel Yöntemler. In Çal A (Ed.), *Doğurganlığın Düzenlenmesi* (Vol. 1. Baskı, pp. 95-102). Vize Yayıncılık, Eğitim Öğretim Pazarlama Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Clark., N. A. ,Will, M. ,Moravek, M. B. & Fisseha, S. (2013). A systematic review of the evidence for complementary and alternative medicine in infertility. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, *122*(3), 202-206.

Çelik, A. S. & Kırca, N. (2018). İnfertil kadinlarin uyguladiklari tamamlayici ve destekleyici bakim uygulamalari. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *21*(3), 178-188.

Çevik, A. & Alan, S. (2020). Doğum sonu dönemde yapılan geleneksel uygulamalar. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, *10*(1), 14-22.

Dadkhah, H. ,Ebrahimi, E. & Fathizadeh, N. (2016). Evaluating the effects of vitamin D and vitamin E supplement on premenstrual syndrome: A randomized, double-blind, controlled trial. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, *21*(2), 159.

Dinç, A. ,Dombaz, İ. & Dinç, D. (2015). 6-18 ay arası bebeği olan annelerin emzirme ve anne sütüne ilişkin geleneksel uygulamaları. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *4*(3), 125-130.

Duran Aksoy, Ö. & Çıtak, G. (2021). Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve üreme sağlığına etkileri. In N (Ed.), *Şiddet* (Vol. 1. Baskı, pp. s.67-70.). Türkiye Klinikleri.

Duran, E. T. & Sevil, Ü. (2014). Prenatal ve postnatal dönemde kültürel yaklaşım. In Ümit Seviğ (Ed.), *Kültürlerarası Hemşirelik* (Vol. 1. Baskı, pp. s:273-301). Akademi Basın ve Yayıncılık.

Emül, T. G. ,Buldum, A. ,Vural, R. & Bebitova, G. (2021). Gebeliğe yönelik bilinen ve uygulanan geleneksel uygulamaların belirlenmesi. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 4*(2), 111-118.

Felix, T. C. ,de Brito Röder, D. V. D. & dos Santos Pedroso, R. (2019). Alternative and complementary therapies for vulvovaginal candidiasis. *Folia Microbiologica*, *64*, 133-141.

Gökgöz, N. (2014). *Postmenopozal dönemdeki kadınların menopoz semptomlarına yönelik uyguladıkları tamamlayıcı ve alternatif tıp yaklaşımlarının yaşam kalitesine etkisi* (399093) [Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. Ankara.

Güler, E. & Erbil, N. (2022). Kadına yönelik şiddet, cinsel şiddet ve hemşirenin sorumlulukları. *Androloji Bülteni*, *24*(3), 204-213.

Halpin, S. N., Carruth, E. C., Rai, R. P., Jennifer Edelman, E., Fiellin, D. A., Gibert, C., Gordon, K. S., Huang, W., Justice, A. & Marconi, V. C. (2018). Complementary and alternative medicine among persons living with HIV in the era of combined antiretroviral treatment. *AIDS and Behavior*, *22*, 848-852.

Hennegan, J., Shannon, A. K., Rubli, J., Schwab, K. J. & Melendez-Torres, G. (2019). Women's and girls' experiences of menstruation in low-and middle-income countries: A systematic review and qualitative metasynthesis. *PLoS Medicine*, *16*(5), e1002803.

Hwang, J. H., Kim, Y. Y., Im, H. B. & Han, D. (2019). Complementary and alternative medicine use among infertile women attending infertility specialty clinics in South Korea: does perceived severity matter? *BMC Complementary and Alternative Medicine*, *19*, 1-9.

Islam, M. M. & Gagnon, A. J. (2016). Use of reproductive health care services among urban migrant women in Bangladesh. *BMC Women's Health*, *16*(1), 1-7.

Javan, R., Javadi, B. & Feyzabadi, Z. (2017). Breastfeeding: A review of its physiology and galactogogue plants in view of traditional Persian medicine. *Breastfeeding Medicine*, *12*(7), 401-409.

Jiang, Q. & Zhang, C. (2021). Recent sex ratio at birth in China. *BMJ Global Health*, *6*(5), e005438.

Johnson, A., Roberts, L. & Elkins, G. (2019). Complementary and alternative medicine for menopause. *Journal of Evidence-Based Integrative Medicine*, *24*, 2515690X19829380.

Kaba, F. & Bozkurt, Ö. D. (2020). Menopoz semptomlarında tamamlayıcı ve alternatif tedaviler. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3*(2), 134-142.

Kargozar, R., Azizi, H. & Salari, R. (2017). A review of effective herbal medicines in controlling menopausal symptoms. *Electronic Physician*, *9*(11), 5826.

Keskin, T. U., Yesilfidan, D., Adana, F. & Okyay, P. (2016). Perimenstrual sympthoms of Aydin health faculty students and coping methods. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *15*(5), 382-388.

Kilci, Ş. & Ertem, G. (2019). Menopozda semptom yönetiminde kullanilan kanıta dayali uygulamalar. *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi*, *2*(3), 36-54.

Kıyak, S., Altuntuğ, K. & Ege, E. (2020). Aile planlaması polikliniğine başvuran kadınlarda istemli düşük sıklığı ve geleneksel yöntem kullanma durumu *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *23*(4), 492-497. https://doi.org/10.17049/ataunihem.587929

Koç, E. & Beji, N. K. (2016). Başarılı infertilite tedavisi sonrası gebelerin yaşadığı problemler ve danışmanlık. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *6*(3), 201-206.

Koçak, Y. Ç. & Sevil, Ü. (2015). Kadın doğum kliniklerinde yatan hastalara kültürlerarası yaklaşım. *Turkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics*, *1*(3), 52-61.

Kurt, S., Süt, H. K. & Küçükkaya, B. (2019). Bir üniversite hastanesine başvuran jinekolojik ve meme kanserli hastalarda tamamlayıcı sağlık yaklaşımları kullanımı. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, *9*(3), 326-336.

Liu, Y.-R., Jiang, Y.-L., Huang, R.-Q., Yang, J.-Y., Xiao, B.-K. & Dong, J.-X. (2014). Hypericum perforatum L. preparations for menopause: a meta-analysis of efficacy and safety. *Climacteric*, *17*(4), 325-335.

Lotfipur-Rafsanjani, S. M. ,Ravari, A. ,Ghorashi, Z. ,Haji-Maghsoudi, S. ,Akbarinasab, J. & Bekhradi, R. (2018). Effects of geranium aromatherapy massage on premenstrual syndrome: A clinical trial. *International Journal of Preventive Medicine*, *9*.

Moghtader, L. & Pakseresht, S. (2019). Comparison of the effectiveness of cognitive-behavioral group therapy with cognitive hypnosis on reducing depression in students with premenstrual syndrome (per-sian). *Journal of Clinical Nursing and Midwifery*, *8*(2), 327-336.

NAMS. (2022). *Menapouse* Available From: https://www.menopause.org/pu blications/consumer-publications/-em-menopause-guidebook-em-9th-edition,

Nzoputam, C., Adam, V. Y. & Nzoputam, O. (2022). Knowledge, prevalence and factors associated with sexually transmitted diseases among female students of a Federal University in Southern Nigeria. *Venereology*, *1*(1), 81-97.

Olson, R. M. & García-Moreno, C. (2017). Virginity testing: a systematic review. *Reproductive Health*, *14*(1), 1-10.

Özcan, H., Arık, S., Esen, Ü. G. & Aslan, N. (2020). Genç kadınların vajinal akıntıyı algılama durumu ve vajinal akıntıya yönelik geleneksel uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *9*(3), 272-279.

Peksoy, S. & Kaplan, S. (2020). Hemşirelik öğrencilerinde covid-19 pandemisi farkındalıklarının ve sağlık davranışlarının sağlık okuryazarlığı ile ilişkisinin değerlendirilmesi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *17(4)*.

Read, S. C., Carrier, M.-E., Whitley, R., Gold, I., Tulandi, T. & Zelkowitz, P. (2014). Complementary and alternative medicine use in infertility: cultural and religious influences in a multicultural Canadian setting. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, *20*(9), 686-692.

Shawahna, R., Qiblawi, S. & Ghanayem, H. (2018). Which benefits and harms of using fenugreek as a galactogogue need to be discussed during clinical consultations? A Delphi study among breastfeeding women, gynecologists, pediatricians, family physicians, lactation consultants, and pharmacists. *Evidence-based Complementary and Alternative Medicine*, *2018*.

Soyiç, Y. & Özkan, F. S. (2020). İnfertilitede kullanılan geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, *3*(2), 169-175.

Şimşek, D. ,Duman, F. N. & Gölbaşı, Z. (2022). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Premenstrual Sendrom İle Baş Etmede Kullandığı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, *12*(1), 116-125.

Şirin, A. & Ünsal, A. Ş. (2014). Üreme Sağlığı ve kültürlerarası yaklaşım. Kültürlerarası Hemşirelik. In Seviğ ÜmitGülbu (Eds.), (Vol. 1. Baskı, pp. . 1. Baskı. İstanbul: Akademi Basın ve Yayıncılık, s:231-269). Akademi Basın ve Yayıncılık.

Tanrıverdi, G. & Gülyenli, N.(2020). Türkiye'de gebelik sürecinde uygulanan geleneksel uygulamalar: Sistematik derleme. In Akgöl (Ed.), *Farklı Boyutlarıyla Sağlık* (pp. s: 35-50). Rating Academy Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Ticaret Limited Şirketi

Taşhan, S. T. & Koyuncu, S. B. (2018). Kadınların doğuma yönelik kullandıkları geleneksel yöntemler ve etkileyen faktörler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* (2), 150-155.

Taşkın, L. (2020). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. In Taşkın (Ed.), *Üreme Sisteminin Anatomisi* (Vol. 16. Baskı, pp. 35-44). Akademisyen Tıp Kitabevi.

Ugwu, M. O. (2020). Traditional/Cultural Practices against Women in Nigeria: The Place of the Law. *African Journal of Constitutional and Administrative Law*; *4*.

UNICEF. (2016). *Female Genital Mutilation/cutting: a Global Concern. UNICEF's Data Work on FGM/C* (Unicef. https://www.unicef.org/sites/default/files/press-releases/glo-media-FGMC_2016_brochure_final_UNICEF_SPREAD.pdf

Velioğlu, E. & Gürkan, Ö. C. (2021). Menopoz Semptomlarının Yönetiminde Kanıt Temelli Tamamlayıcı ve Alternatif Tedaviler. *Geleneksel ve Tamamlayıcı Anadolu Tıbbı Dergisi*, *3*(2), 20-27.

WHO. (2018). *Preventing unsafe abortion*. Retrieved 10.06.2022 from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/preventing-unsafe-abortion

WHO. (2021). *Violence against women prevalence estimates, 2018: global, regional and national prevalence estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partner sexual violence against women.* . https://www.who.int/publications/i/item/9789240022256

WHO. (2022). *Reproductive health*. https://www.who.int/southeastasia/health-topics/reproductive-health

Withers, M. ,Kharazmi, N. & Lim, E. (2018). Traditional beliefs and practices in pregnancy, childbirth and postpartum: A review of the evidence from Asian countries. *Midwifery*, *56*, 158-170.

Yıldız, Ş. (2016). *HIV/AIDS'e karşı bitkisel çözüm mümkün mü?* Retrieved 05.Mayıs from

Yorulmaz, D. S. & Karadeniz, H. (2021). Premenstrual sendrom yaşayan üniversite öğrencilerinin yakinmalarini azaltmaya yönelik kültürel uygulamalari. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, *9*(2), 755-769.

7.1. İYİLEŞME ÇEVRESİ OLUŞTURMA

İlkay Boz

"Kişilerarası bakım-iyileştirme modeline girmek dönüşüm gerektirir.
Kişiler arası benlik, ego benliğinin ötesinde dönüştürülmüş bir benliktir."
Jean Watson

1. İYİLEŞMEYE GİRİŞ

Hemşirelik bakımında iyileşme çevresi oluşturmak, her ne kadar "yeni"yi çağrıştırsa da Nightingale'den bu yana bakımın doğası gereği hemşireler için doğal bir uygulama olmuştur. Nightingale modern hemşireliği tanımlarken "hastanın çevresini düzenleme ve iyileştirme" ifadelerini kullanarak bu yolda ilk adımı atmıştır. Bu adım hemşireliğe Nightingale'in mirası olarak kaydolmuştur. Böylece iyileşme ve iyileştirme kavramları hemşirelik bilgisine girmiştir. Hemşirelik bilgisiyle oluşan kuramlar, hemşireliğin dili, ifadesi, gücü, yaratıcılığı, esnekliği, mirası ve geleneğidir. Aynı zamanda profesyonel geleceğimizin önemli bir yol göstericisidir (Rosa ve ark., 2020). Hümanistik, holistik ve varoluşsal olarak bakımda iyileşme çevresi oluşturmanın bir hemşirelik yaklaşımı kabul edilmesinde Nightingale ve Watson öncül hemşire kuramcılar olmuştur. Bu bölümde bütünleştirici hemşirelik paradigması temelinde iyileşme çevresi oluşturmanın yapısı tanımlanacaktır.

Nightingale'in Çevre Kuramı, gelişimsel bakımı destekleyen ilk kuramdır. İyileşme, liderlik ve küresel eylem kuramın üç temel ilkesidir (Riegel ve ark., 2021). İyileşme ilkesi temel kabul edilirken liderlik ve küresel eylem, iyileşmeyi en derin düzeyde desteklemek için gerekli ilkeler olarak belirtilmiştir. Çevre Kuramı, sağlıklı bir çevre için gerekli temiz su ve hava, temel sanitasyon, temizlik ve ışık olmak üzere beş temel üzerine kuruludur. Nightingale sağlıklı bir çevrenin iyileşme için gereğine inanmıştır. Örneğin ona göre pencereler, hastaların yatarken dışarıyı görebilecekleri kadar alçak olmalıdır (McEwen ve Willis, 2018).

Dossey (2016) hemşirelere, tedavi olmasa bile iyileşmenin her zaman hemşirelik bakımının merkezinde olduğunu hatırlatmıştır. Otantik varlığımız, derin dinleme, bütüncül becerilerimiz ve yönelimselliğimiz ile herhangi bir ortamda her zaman bütünlük ve sağlığı teşvik edebiliriz.

- İyileştirici koçluk eğitimleri, eğitici eğitimlerinin planlanması,
- "Sessiz klinik" kampanyalarının düzenlenmesi,
- Işıkları kısarak ziyaretçilere ve personele iyileşme sürecinde dinlenmenin önemini vurgulamak için hastalara ve ailelere sessiz anlar sağlanması,
- Zamana ve mevsime uygun sakinleştirici müzik ve doğa sahneleri çalan Bakım Kanalı,
- Sakinleştirici bir alternatif olarak aromaterapinin sağlanması,
- Müzik terapisi (örneğin lobide çalan haftalık piyano, arp…) ile rahatlatıcı, iyileştirici bir ortam yaratılması,
- İyileştirici çevreyi geliştirmeye davet oturumlarının planlanması,
- Kadın doğum kliniklerine rahatlatıcı görsellerin görünür alanlara asılması
- Doğum mucizesi ve doğumun manevi anlamlarına ilişkin yansıtma oturumlarının planlanması
- Tüp bebek merkezlerinde gevşeme sınıfları düzenlenmesi,
- Kadın doğum kliniğinde iyileşme köşesi oluşturma (resimler, su çarkı, boncuk işleme, magnetler, mesaj panosunu, kitaplar, bulmacalar)
- Gebelere aromaterapi masajı ve müzik girişimleri yapılması,
- Jinekolojik onkoloji alanında kadınların benzer zorlu deneyimlerden sosyalleşerek yararlanmalarını sağlayacak ortamlar/fırsatlar yaratılması.

KAYNAKLAR

Akgün, M., Turgut, Y., Güdül, Ö.H., Yangın, H., Boz, İ. (2022). Examining the relationship between perinatal anxiety, COVID-19 phobia and birth type preferences: A cross-sectional study. Journal of Clinical Nursing, https://doi.org/10.1111/jocn.16486.

Altimier, L.B. (2015). Neuroprotective core measure 1: the healing NICU environment. Newborn and Infant Nursing Reviews, 15(3), 91-96. https://doi.org/10.1053/j.nainr.2015.06.014.

Arslan-Özkan, H., Bilgin, Z. (2016). Hemşireliğin felsefi özü iyileştirme ve iyileştirici bakım yöntemleri. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 3(3), 191-200. https://doi.org/10.17681/hsp.49209.

Arslan-Özkan, İ., Okumuş, H., Buldukoğlu, K. (2014). A randomized controlled trial of the effects of nursing care based on Watson's Theory of Human Caring on distress, self-efficacy and adjustment in infertile women. Journal of Advanced Nursing, 70(8),1801-1812. https://doi.org/10.1111/jan.12338.

Avustralya Sağlık Bakanlığı, (2020). https://www.health.gov.au/sites/default/files/documents/2020/03/covid-19-national-health-plan-primary-care-bulk-billed-mbs-telehealth-services_0.pdf. Erişim tarihi: 17.01.2023.

Aziz, A., Zork, N., Aubey, J.J., Baptiste, C.D., D'Alton, M.E., Emeruwa, U.N. ve ark., (2020). Telehealth for high-risk pregnancies in the setting of the COVID-19 pandemic. American Journal of Perinatolgy, 37(8), 800-808. https://doi.org/10.1055/s-0040-1712121.

Boz, İ. (2020). İyileştirici süreçler, hemşirenin düşünce biçimi ve iyileştirme bilincine göre hemşirelik uygulamaları. Okumuş, H., Boz, İ. (Ed.). Postmodern Hemşirelik: İnsan Bakım Kuramı (pp.83-101). Ankara Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Bowers, L. A. (2020). Operators using telehealth, live-streaming, video-chatting in this time of COVID-19. https://www.mcknightsseniorliving.com/home/columns/editors-columns/operators-using-telehealth-live-streaming-video-chatting-in-this-time-of-covid-19/. Erişim tarihi: 17.01.2023.

Brezilya Sağlık Bakanlığı (2020). https://www.saude.gov.br/o-ministro/928-saude-de-a-a-z/coronavirus. Erişim tarihi: 17.01.2023. Erişim tarihi: 17.01.2023.

De Labrusse, C., Ramelet, A.S., Humphrey, T., Maclennan, S.J. (2016). Patient-centered care in maternity services: a critical appraisal and synthesis of the literature. Women's Health, 26(1), 100-9. https://doi.org/10.1016/j.whi.2015.09.003.

Dossey, B. M. (2016). Nursing: holistic, integral, and integrative – local to global. In B. M. Dossey & L. Keegan (Eds.), Holistic nursing: A handbook for practice (7th ed., pp. 3-52). Burlington, MA: Jones & Bartlett.

Durgun-Ozan, (2020). İnsan Bakım Kuramının temel kavramları. Okumuş, H., Boz, İ. (Ed.). Postmodern Hemşirelik: İnsan Bakım Kuramı (pp.73-83). Ankara Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Emoto, R., Tsutsui, M., Kawana, R. (2015). A model to create a caring and healing environment for nurses in child and family nursing. International Journal for Human Caring, 19, 8-12. https://doi.org/10.20467/1091-5710.19.1.8.

Ernawati, C.M., Pradana, E.W., Suryaningati, E.R., Pratama, W.A.W., Harijanto, N.S., Haripradianto, T. (2022). The effect of healing environment principles on COVID-19 patients stress level (case study at hospıtal x). Journal of Community Health and Preventive Medicine, 2(1), 27-35. https://doi.org/10.21776/ub.jochapm.2022.002.01.4.

Gregory, D.D., Stichler, J.F., Zborowsky, T. (2022). Adapting and creating healing environments: lessons nurses have learned from the COVID-19 pandemic. Nurse Leader, 20(2), 201-207. https://doi.org/10.1016/j.mnl.2021.10.013.

Gürcan, M., Atay -Turan, S. (2021). Examining the expectations of healing care environment of hospitalized children with cancer based on Watson's theory of human caring. Journal of Advanced Nursing, 77(8), 3472-3482. https://doi.org/10.1111/jan.14934.

Hodnett, E.D., Downe, S., Walsh, D. (2021). Alternative versus conventional institutional settings for birth. Cochrane Database Systematic Review, 2012(8), CD000012. https://doi.org/10.1002/14651858.CD000012.pub3.

Jenkins, K. (2018). Shine a healing light: circadian-based lighting in hospitals. Available from: https://www.medscape. com/viewarticle/893225. Erişim Tarihi: 17.01.2023.

Kreitzer, M. J., & Koithan, M. (2019). Integrative nursing (2nd ed). New York, NY: Oxford University Press.

Kulakaç, Ö. (2020). İnsan Bakım Kuramı ve çoklu bilme yolları. Okumuş, H., Boz, İ. (Ed.). Postmodern Hemşirelik: İnsan Bakım Kuramı (pp.43-73). Ankara Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Leite, H., Hodgkinson, I.R., Gruber, T. (2020). New development: 'Healing at a distance'—telemedicine and COVID-19. Public Money & Management, 40(6), 483-485, https://doi.org/10.1080/09540962.2020.1748855

Liu, X., Chen, M., Wang, Y., Sun, L., Zhang, J., Shi, Y. ve ark., (2020). Prenatal anxiety and obstetric decisions among pregnant women in Wuhan and Chongqing during the COVID-19 outbreak: a cross-sectional study. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 127(10), 1229– 1240. https://doi.org/10.1111/1471-0528.16381.

Long, T., Stover, P. (2014). A culture of quiet: caring for patients by creating an environment for healing. International Journal of Human Caring, 18(2), 45-46. https://doi.org/10.20467/1091-5710.18.2.46

Manesh, M.J. (2015). Snoezelen room and childbirth outcome: a randomized clinical trial. The *Iranian Red Crescent Medical Journal*, 17(5), e18373. https://doi.org/10.5812/ircmj.17(5)2015.18373.

McEwen, M., Willis, E.M. (2018). Theoretical Basis for Nursing. 5 ed. Alphen aan den Rijn (NL), (pp.624). Wolters Kluwer.

Mojarad, F.A., Mousavi, S.A., Sanagoo, A., & Jouybari, L. (2020). Healing environment: A look at the value of color and light in pediatric hospital wards. Journal of Nursing and Midwifery Sciences, 7(3), 216–217. https://doi.org/10.4103/JNMS.JNMS_60_19.

Nasab, S.N., Azeri, A.R.K., & Mirbazel, S. (2020). Effective environmental factors for reducing children's fear in children's hospital: Using parent's attitudes. ICONARP International Journal of Architecture and Planning, 8(1), 01–19. https://doi.org/10.15320/ICONARP.2020.102.

Nguyen, H.T., Evans-Hoeker, E.A. (2020). Healıng environment in the fertility clinic. Fertility & Sterility, 114 (3, Supplement), e448-e449. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2020.08.1295.

Nielsen, J.H., Overgaard, C. (2020). Healing architecture and Snoezelen in delivery room design: a qualitative study of women's birth experiences and patient-centeredness of care. BMC Pregnancy Childbirth, 20(1), 283. https://doi.org/10.1186/s12884-020-02983-z.

Norman, V., Rossillo, K., Skelton, K. (2016). Creating healing environments through the Theory of Caring. AORN Journal,104(5), 401-409. https://doi.org/10.1016/j.aorn.2016.09.006.

Rakel, D., Jonas, W. (2012). Creating optimal healing environments. Rakel D, (Ed.). Integrative medicine, 3 th ed. (pp. 12-19). Elsevier Saunders, Philadelphia.

Rettig, A.E., Moore, K., Savona, E., Scala, A. (2021). Take-a-break intervention: ımproving oncology nurse wellness. Clinical Journal of Oncology Nursing, 25(2), 210-214. https://doi.org/10.1188/21.CJON.210-214.

Reuters Hands of love: warm latex gloves mimic human touch for Covid-19 patients in Brazil. 2021. https://www.reuters.com/world/americas/hands-love-warm-latex-gloves-mimic-human-touch-covid-19-patients-brazil-2021-04-20/, Erişim Tarihi: 17.01.2023.

Riegel, F., Crossetti, M.D.G.O., Martini, J.G., Nes, A.A.G. (2021). Florence Nightingale's theory and her contributions to holistic critical thinking in nursing. Revista Brasileira de Enfermagem, 74(2), e20200139. https://doi.org/10.1590/0034-7167-2020-0139.

Rosa, W.E., Dossey, B.M., Koithan, M., Kreitzer, M.J., Manjrekar, P., Meleis, A.I. ve ark., (2020). Nursing theory in the quest for the sustainable development goals. Nursing Science Quarterly, 33(2), 178-182. https://doi.org/10.1177/0894318420903495.

Sakallaris, B.R., MacAllister, L., Voss, M., Smith, K., Jonas, W.B. (2015). Optimal healing environments. *Global* Advances in *Health* and *Medicine*, 4(3), 40-45. https://doi.org/10.7453/gahmj.2015.043.

Smith, A.C., Thomas, E., Snoswell, C.L., Haydon, H., Mehrotra, A., Clemensen, J., Caffery, L.J. (2020). Telehealth for global emergencies: Implications for coronavirus disease 2019 (COVID-19). Journal of Telemedicine and Telecare, 26(5), 309-313. https://doi.org/10.1177/1357633X20916567.

Thornton, L. (2005). The model of whole-person caring: creating and sustaining a healing environment. Holistic Nursing Practice, 19(3), 106-15. https://doi.org/10.1097/00004650-200505000-00006.

Tronstad, O., Flaws, D., Lye, I., Fraser, J.F., Patterson, S. (2021a). Doing time in an Australian ICU; the experience and environment from the perspective of patients and family members. Australian Critical Care, 34(3), 254-262. https://doi.org/10.1016/j.aucc.2020.06.006.

Tronstad, O., Flaws, D., Lye, I., Fraser, J.F., Patterson, S. (2021b). The intensive care unit environment from the perspective of medical, allied health and nursing clinicians: A qualitative study to inform design of the 'ideal' bedspace. Australian Critical Care, 34(1), 15-22. https://doi.org/10.1016/j.aucc.2020.06.003.

Turgut Y., Güdül Öz H., Akgün M., Boz İ., Yangın, H. (2022). Qualitative exploration of nurses' experiences of the COVID-19 pandemic using the Reconceptualized Uncertainty in Illness Theory: An interpretive descriptive study. Journal of Advanced Nursing, 78(7), 2111-2122. https://doi.org/10.1111/jan.1515.

van der Riet, P., Jitsacorn, C., Junlapeeya, P., Dedkhard, S., Thursby, P. (2014). Nurses' stories of a 'Fairy Garden' healing haven for sick children. Journal of Clinical Nursing, 23(23-24), 3544-54. https://doi.org/10.1111/jocn.12637.

van der Riet, P., Jitsacorn, C., Thursby, P. (2020). Hospitalized children's experience of a Fairy Garden in Northern Thailand. Nursing Open, 7(4), 1081-1092. https://doi.org/10.1002/nop2.482.

van Nijhuis, J. (2017). Healing environment and patients' well-being Finding the relationship between healing environment aspects and patients' well-being involving Dutch hospitals. Master Tezi, Wageningen Üniversitesi, Hollanda.

Watson, J. (2018). Unitary Caring Science: The Philosophy and Praxis of Nursing. Boulder, CO: University press of Colorado.

Watson, J. (2020). Bakım bilimi ve bakımının evrensel ilkeleri: postmodern hemşirelik. Çev. Okumuş, H., Okumuş, H., Boz, İ. (Ed.). Postmodern Hemşirelik: İnsan Bakım Kuramı (pp.15-25). Ankara Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

7.2. MİNDFULNESS (BİLİNÇLİ FARKINDALIK)

Aysel Karaca

1. GİRİŞ

Kadının yaşam dönemlerinde ortaya çıkan fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarını iyileştirmede, stresle başa çıkmada, yaşam kalitesini artırmada bütüncül bakımı destekleyen ve bütünleşik uygulamalardan biri olan "*mindfulness temelli uygulamaların"* kullanımı gün geçtikçe artmaktadır.

Bu bölümde, 40 yılı aşkın bir süredir kronik ağrı, fibromiyalji, kan basıncı problemleri, demans gibi fiziksel hastalıkların yanında depresyon, anksiyete ve stres yönetimi gibi ruhsal sorunların iyileşme sürecinde etkinliği kanıtlanmış mindfulness uygulamalarının, kadın sağlığını etkileyen durumlarda kullanımı ele alınmıştır. Bölümün içeriğinde; mindfulness kavramı, mindfulness temelli uygulamalar ve mindfulness uygulamalarının kadın sağlığını ilgilendiren bazı durumlarda kullanımı ve mindfulness uygulamalarının etkinliğine dair kanıtlara yer verilmiştir.

2. MINDFULNESS (BİLİNÇLİ FARKINDALIK) NEDİR?

2.1. Mindfulness Tanımları

Mindfulness, ilk olarak eski Doğu meditasyon geleneklerinde tanımlanan ancak çağdaş Batı kültüründe geniş çapta tartışılan ve uygulanan, şimdiye odaklı bir dikkat ve farkındalık biçimidir. Batılı bir psikolojik bakış açısına göre minfulness, genellikle kişinin dikkatini kasıtlı olarak şu anda meydana gelen deneyimlere yargılamadan veya kabul vererek odaklaması olarak tanımlanır (Baer ve ark., 2020). Farkındalığın terapötik uygulamasının en önde gelen öncüsü olan Jon Kabat-Zinn, mindfulness'ı; "*Şimdiki ana, maksatlı olarak merak ve nezaketle ve olduğu hâliyle yargılamadan dikkat etmek"* olarak tanımlamıştır (Kabat Zinn, 2021). Geleneksel olarak uzun yıllardır bu kavramla iç içe bir kültür olan Çincede kelime karşılığı ise "*Bedenimle, kalbimle, zihnimle şu anda evimdeyim"*dir. Meditasyon ve Psikoterapi Enstitüsünde yapılan "terapötik mindfulnesss"ın sadeleştirilmiş bir tanımı ise kabulle birlikte mevcut deneyimin farkındalığıdır. Bu tanım dikkati yeterince odakladığında, otomatik tepkilere veya olumlu veya olumsuz yargılara kapılmadan anbean deneyim akışının (düşünceler, fiziksel duyumlar ve duygular) farkında olunabileceğini

5. SONUÇ

Mindfulness temelli uygulamalar kadın sağlığını etkileyen fiziksel ve ruhsal sorunlarda sıklıkla kullanılmakta ve her geçen gün yeni kanıtlar eklenmektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında; kadınların yaşam döngüsündeki sağlık risklerine özgü mindfulness temelli uygulamaların planlandığı, en sık MBSR ve MBCT'nin uygulandığı, bazı spesifik sorunlar için bu programların modifiye edildiği (MBCT-S, MBCP, MBCE gibi) görülmektedir. Çalışmalardan elde edilen kanıtlar; MBI'ların prenatal dönem, menopoz dönemi sağlık sorunları, cinsel sağlık sorunları, infertilite ve kadın kanserlerinden meme kanserinde yaşanan depresyon, kaygı, umutsuzluk ve stres üzerinde etkili sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Bazı randomize kontrollü çalışma sonuçları ise bu etkilerin kısa vadeli olduğunu uzun vadeli sonuçlar için daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle jinekolojik kanseri olan kadınlarla yapılan çalışma sayısının artırılması önerilmektedir.

Mindfulness uygulamalarının doğası sayesinde hemşire hem kendi hem de bakımı altındaki bireyin ihtiyaçlarına daha üst düzeyde yanıt verebilmektedir (Cheli ve ark., 2020). Mindfulness uygulamalarının klinik uygulamalara entegre edilmesinde hemşireler çok önemli bir fırsata sahiptir. Hemşirenin bakımı altındaki bireye optimum düzeyde bakım verebilmesinin yollarından biri somut olarak farkındalığı kendisinin deneyimlemesidir. Mindfulness'ı deneyimleyen ve yaşantısına entegre edebilen hemşire anda olma, öz şefkat, yargısızlık gibi mindfulness tutumlarını bakımı altındaki bireylere de ulaştırabilir. Çünkü farkındalık uygulayıcısının/eğitmenin kendi farkındalık pratiklerine sahip olması zorunludur ve hemşireler ancak bu uygulamaları kendi yaşamlarına entegre ederek hizmet sağladıkları popülasyona bütüncül ve gerçekçi bir bakım sunabilir. Mindfulness uygulayıcısı hemşire sayısının artırılması bu açıdan çok değerlidir. Hastanelerde hastaların ve sağlık çalışanlarının yararlanabileceği mindfulness merkezlerinin kurulması ve hemşirelerin mindfulness uygulamalarındaki becerilerini artırmak için MBI kurslarına katılması desteklenmelidir.

KAYNAKLAR

Ataç, M. (2022). Mindfulness temelli stres azaltma programının meme kanserinde yaşam kalitesine etkisi: Sistematik derleme. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, *12*(2), 165-172. https://doi.org/10.14744/phd.2021.68736

Atalay, Z. (2018). *Mindfulness: Şimdi ve burada bilinçli farkındalık*. Psikonet Yayınları.

Atalay, Z. (2021). Mindfulness yaklaşımına göre yetişkinle klinik görüşmeler (Ed.), *Yetişkin psikoterapileri temel yaklaşım ve teknikler* içinde (249-278. ss.). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Aydin, Ş. (2021). Menopoz dönemindeki kadınlara verilen farkındalık temelli stres azaltma eğitiminin anksiyete, depresyon ve umutsuzluğa etkisi. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. http://hdl.handle.net/11616/42516

Baer, R., Caldera, C., & Nagy, L. M. (2020). *Mindfulness. in encyclopedia of personality and individual differences* (pp. 2898-2908). Cham: Springer International Publishing).

Barnum SE, Woody ML., Gibb, BE. (2013). Predicting changes in depressive symptoms from pregnancy to postpartum: the role of brooding rumination and negative inferential styles. Cognitive Therapy and Research, *37*(7):1–77. https://doi.org/10.1007/s10608-012-9456-5

Bernstein, S. (2019). Being present: Mindfulness and Nursing Practice. Nursing, 2020, *49*(6), 14-17. https://doi.org/*:* 10.1097/01.NURSE.0000558105.96903.af

Bilgiç, G., & Gürkan, O. C. (2021). Kadın Sağlığında Mindfulness (Bilinçli Farkındalık) ve Kullanım Alanları. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, *1(*14), 363-375. https://doi.org/10.38079/igusabder.760381

Brotto, L. A., & Heiman, J. R. (2007). Mindfulness in sex therapy: Applications for women with sexual difficulties following gynecologic cancer. Sexual and Relationship Therapy, 22(1), 3-11**.**

Carmody, J. F., Crawford, S., Salmoirago-Blotcher, E., Leung, K., Churchill, L.,& Olendzki, N. (2011). Mindfulness training for coping with hot flashes: results of a randomized trial. *Menopause*, *18*(6), 611-620. https://doi.org/10.1097/gme.0b013e318204a05c

Carmody, J., Crawford, S., & Churchill, L. (2006). A pilot study of mindfulness-based stress reduction for hot flashes. Menopause, *13*(5), 760-769. https://doi.org/10.1097/01.gme.0000227402.98933.d0

Clayton, A. H., Goldstein, I., Kim, N. N., Althof, S. E., Faubion, S. S., Faught, B. M., ... & Sadovsky, R. (2018). The International Society for the Study of Women's Sexual Health process of care for management of hypoactive sexual desire disorder in women. In Mayo Clinic Proceedings, *93*,(4), 467-487). https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2017.11.002

Coelho, H. F., Canter, P. H., & Ernst, E. (2013). Mindfulness-based cognitive therapy: Evaluating current evidence and informing future research. *Psychology of Consciousness: Theory, Research, and Practice, 1*(S), 97–107. https://doi.org/10.1037/2326-5523.1.S.97

Demir, V., & Gündoğan, N. (2018). Bilinçli farkındalık temelli bilişsel terapi programının üniversite öğrencilerinin duygu düzenleme güçlüklerini azaltmadaki etkisi. Ege Eğitim Dergisi, *19*(1):46-66. https://doi.org/10.12984/egeefd.332844

Durna, G., Selva, Ü. L. B. E., & Dirik, G. (2018). Kadında cinsel işlev bozukluğunun tedavisinde bilinçli farkındalık temelli müdahaleler: sistematik bir derleme. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, *12*(1), 72-90. https://doi.org/10.18863/pgy.470683

Fard, T. R., Kalantarkousheh, M., & Faramarzi, M. (2018). Effect of mindfulness-based cognitive infertility stress therapy on psychological well-being of women with infertility. Middle East Fertility Society Journal, *23*(4), 476-481. https://doi.org/10.1016/j.mefs.2018.06.001

Galhardo, A., Cunha, M., & Pinto-Gouveia, J. (2013). Mindfulness-based program for infertility: Efficacy study. Fertility and Sterility, *100*(4), 1059-1067. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2013.05.036

Gavin NI, Gaynes BN, Lohr KN, Meltzer-Brody S, Gartlehner G, Swinson T. (2005). Perinatal depression: a systematic review of prevalence and incidence. Obstet Gynecol, *106*:1071–83. https://doi.org/10.1097/01.AOG.0000183597.31630.db

Ghahari, S., Mohammadi-Hasel, K., Malakouti, S. K., & Roshanpajouh, M. (2020). Mindfulness-based cognitive therapy for generalised anxiety disorder: A systematic review and meta-analysis. East Asian Archives of Psychiatry, *30*(2), 52-56. | https://doi.org/10.12809/eaap1885

Goldberg, S. B., Tucker, R. P., Greene, P. A., Davidson, R. J., Kearney, D. J., & Simpson, T. L. (2019). Mindfulness-based cognitive therapy for the treatment of current depressive symptoms: a

meta-analysis. Cognitive Behaviour Therapy, *48*(6), 445-462. https://doi.org/10.1080/16506073.2018.1556330

Hall, H. G., Beattie, J., Lau, R., East, C., & Biro, M. A. (2016). Mindfulness and perinatal mental health: A systematic review. Women and Birth, *29*(1), 62-71. https://doi.org/10.1016/j .wombi.2015.08.006

Haller, H., Winkler, M. M., Klose, P., Dobos, G., Kuemmel, S., & Cramer, H. (2017). Mindfulness-based interventions for women with breast cancer: an updated systematic review and meta-analysis. Acta Oncologica, *56*(12), 1665-1676. https://doi.org/10.1080/0284186X.2017.1342862

Hanh, T.N. (2010). *Yaşam şimdiki andadır: huzurun kendisi olabilmek*. (Çev. Yener, N.). İstanbul: Okyanus Yayınevi

Kabat-Zinn, J. (2013). *Full catastrophe living, revised edition: how to cope with stress, pain and illness using mindfulness meditation*. Hachette uK,

Kabat-Zinn, J. (2021). *Mindfulness'ın iyileştirici gücü*. (Çev. Tarımtay Altun, F., Demirci, G.). İstanbul: Diyojen Yayıncılık.

Killingsworth, M. A., & Gilbert, D. T. (2010). A wandering mind is an unhappy mind. Science, *330* (6006), 932-932. https://doi.org/ 10.1126/science.1192439

L.G. Duncan, M.A. Cohn, M.T. Chao, J.G. Cook, J. Riccobono, N. Bardacke (2017). Benefits of preparing for childbirth with mindfulness training: a randomized controlled trial with active comparison BMC Pregnancy Childbirth, *17* (1) p. 140. https://doi.org/10.1186/s12884-017-1319-3

Lan, Y., Ding, J., Li,W., Li. J., Zhang. Y., Liu, M., &Fu, H. (2018). A pilot study of a group mindfulness-based cognitive-behavioral intervention for smartphone addiction among university students. Journal of Behavioral Addictions, *7*(4): 1171–1176. https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.103

Lever Taylor, B., Cavanagh, K., & Strauss, C. (2016). The effectiveness of mindfulness-based interventions in the perinatal period: a systematic review and meta-analysis, PloS One, *11*(5), e0155720. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0155720

Li, J., Long. L., Liu. Y., He, W., Li, M. (2016). Effects of a mindfulness-based intervention on fertility quality of life and pregnancy rates among women subjected to first in vitro fertilization treatment. Behaviour Research and Therapy. 2016;77:96-104. https://dx.doi.org/10.1016/j.brat.2015.12.010

Lotfi-Kashani, F., Fallahi, L., Akbari, M. E., Mansour-Moshtaghi, N., & Abdollahi, F. (2018). Effectiveness of mindfulness-based cognitive therapy on hopelessness among women with breast cancer and gynecological cancer. International Journal of Body, Mind and Culture, *5* (4), 24-31. https://doi.org/10.22122/ijbmc.v5i1.112

Mayland, K. A. (2005). The impact of practicing mindfulness meditation on women's sexual lives. California School of Professional Psychology. Unpublished doctoral thesis [Google Scholar]

National Institute of Health and Clinical Excellence. Depression: the treatment and management of depression in adults (update). 29 Haziran 2022. Retrieved from: https://www.nice.org.uk/guidance/cg90.

Neff, K. D., & Dahm, K. A. (2015). Self-compassion: What it is, what it does, and how it relates to mindfulness. In *Handbook of mindfulness and self-regulation* (pp. 121-137). Springer, New York, NY.

Ögel, K., Atalay, Z., & Ameli, R. *25 farkındalık dersi: şimdi sağlıklı yaşama zamanı.* Nobel Akademik Yayıncılık. 2016.

Pan, W. L., Gau, M. L., Lee, T. Y., Jou, H. J., Liu, C. Y., & Wen, T. K. (2019). Mindfulness-based programme on the psychological health of pregnant women. Women and Birth, *32*(1), 102-109. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2018.04.018

Paterson, L. Q., Handy, A. B., & Brotto, L. A. (2017). A pilot study of eight-session mindfulness-based cognitive therapy adapted for women's sexual interest/arousal disorder. The Journal of Sex Research, *54*(7), 850-861. https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1208800

Schell, L. K., Monsef, I., Wöckel, A., & Skoetz, N. (2019). Mindfulness-based stress reduction for women diagnosed with breast cancer. Cochrane Database of Systematic Reviews, (3). https://doi.org/10.1002/14651858.CD011518.pub2.

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2013). *Mindfulness based cognitive therapy for depression.* Second Edition, The Guilford Press; New York.

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Preventing depression: mindfulness-based cognitive therapy.* New York: Guilford.

Sherratt, K. A. L., & Lunn, S. (2013). Evaluation of a group programme of mindfulness-based cognitive therapy for women with fertility problems. Journal of Obstetrics and Gynaecology, *33*(5), 499-501. https://doi.org/10.3109/01443615.2013.786031

Shi, Z., & MacBeth, A. (2017). The effectiveness of mindfulness-based interventions on maternal perinatal mental health outcomes: a systematic review, Mindfulness, *8*(4), 823-847. https://doi.org/10.1007/s12671-016-0673-y

Thomas, T., Kamath, N., & Kumar, A. (2020). Mindfulness and Menopause-A Review. Journal of Clinical & Diagnostic Research, *14*(7). https://doi.org/10.7860/JCDR/2020/43721.13831

Tomfohr-Madsen, L.M., Campbell, T.S., Giesbrecht, G.F., Letourneau, N.L., Carlson, L.E, Madsen, J.W., & Dimidjian, S. (2016). Mindfulness-Based Cognitive Therapy for psychological distress in pregnancy: Study protocol for a randomized controlled trial. Trials, *17*(1):498. https://doi.org/10.1186/s13063-016-1601-0

Van Driel, C.M., de Bock, G.H., Schroevers, M.J., Mourits, M.J., (2019). Mindfulness-based stress reduction for menopausal symptoms after risk-reducing salpingo-oophorectomy. A randomised controlled trial. An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, *126*(3):402-11. https://doi.org/10.1111/1471-0528.15471

Vesga-Lopez, O,, Blanco, C., Keyes, K., Olfson, M., Grant, B.F., Hasin, D.S. (2008). Psychiatric disorders in pregnant and postpartum women in the United States. Arch Gen Psychiatry, 65:805–15. https://doi.org/10.1001/archpsyc.65.7.805

Williams, M., & Penman, D. (2020). Mindfulness: Zivanadan çıkmış bir dünyada huzur bulmak için 8 haftalık bir rehber. (Çev.Haktanır, B.S.). İstanbul:Diyojen Yayıncılık

Wong, C., Yip, B. H. K., Gao, T., Lam, K. Y. Y., Woo, D. M. S., Yip, A. L. K., ... & Wong, S. Y. S. (2018). Mindfulness-based stress reduction (MBSR) or psychoeducation for the reduction of menopausal symptoms: A randomized, controlled clinical trial. Scientific Reports, *8*(1), 1-10. https://doi.org/10.1038/s41598-018-24945-4

7.3. MOTİVASYONEL GÖRÜŞME

İlksen Orhan, Yurdagül Yağmur

1. MOTİVASYONEL GÖRÜŞME KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Motivasyonel Görüşme (MG), bireyin değişimine, davranış ve tutumunu değiştirme ile ilgili olarak kullanılan dile odaklanılan kanıta dayalı bir müdahale yöntemidir. Özellikle yardım isteyen kişiyle danışmanın yapacağı görüşmede, davranış değişimiyle ilgili olarak nasıl daha etkili bir dil kullanabileceği üzerinde durur. MG, çatışmadan ziyade mevcut davranış ile arzu edilen davranışlar arasındaki çelişkileri geliştiren ve öz yeterliliği destekleyen deneyimlere yoğunlaşmaktadır. MG, danışan kişinin ilgileri ve değerleri doğrultusunda davranış ve tutumlarını değiştirmesiyle ilgili olarak konuşma yapmasını sağlayan bir yöntemdir (Köroğlu, 2018). Motivasyonel görüşmede temel amaç; özellikle değişim için isteksiz olan ve/veya çelişen duygulara sahip olan bireylerde kişinin değişim için içsel motivasyonunu uyarmak, problemli davranışları değiştirme motivasyonunu artırarak ve değişim sürecine aktif katılımını sağlamaktır (Hall ve ark., 2012; Miller ve Rollnick, 2009; Miller ve Rollnick, 2019).

1.1. Motivasyonel Görüşmenin Tarihçesi

İlk kez 1983 yılında tanımlanan MG yöntemi, başlangıçta madde kullanım sorunu yaşayan bireyler için geliştirilmiş kısa süreli bir müdahale yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990 yılından bu yana ise özellikle kronik hastalık tanısı olan bireylerde davranış değişikliği oluşturmada önemli bir yere sahiptir (Chlebowy ve ark., 2015; Kutlu ve Ok, 2017; Miller ve Rollnick, 2003; Muslu ve Ardahan, 2018; Tosun ve Zincir, 2016).

Başlangıçta madde kullanım davranışları olan bireyler için geliştirilmekle birlikte günümüzde MG bireylerin farklı sağlık problemleri üzerinde uygulanmaktadır (Lindson ve ark., 2019; Smedslund ve ark., 2011). Çalışmalarda bireylerin ilaç kullanımına olan kararsızlıklarını ve ilaç kullanma davranışlarını değiştirmedeki direncini gidermede (Kristin ve ark., 2015), diyet yönetiminde ve kilo kontrolünde (Ekong ve Kavookjian, 2016), egzersize uyumda (O'Halloran ve ark., 2014) kullanılmakla birlikte kadın sağlığında, emzirmenin sürdürülmesinde (Cangöl ve Şahin, 2017), kontraseptif kullanımının sağlanmasında (Stevens ve ark., 2017), cinsel yolla bulaşan hastalıkların önlenme-

KAYNAKLAR

Barut, S. (2021). Travmatik doğum algısı olan nulliparlarda motivasyonel görüşmelerin doğum algısı ve öz yeterliliğine etkisi. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

Boman, J., Lindqvist, H., Forsberg, L., Janlert, U., Granåsen, G., & Nylander, E. (2018). Brief manual-based single-session Motivational Interviewing for reducing high-risk sexual behaviour in women–an evaluation. International Journal of STD & AIDS, 29(4), 396-403.

Cangöl, E., & Şahin, N. H. (2017). The effect of a breastfeeding motivation program maintained during pregnancy on supporting breastfeeding: a randomized controlled trial. Breastfeeding Medicine, 12(4), 218-226.

Cangöl, E., & Şahin, N. H. (2017). The effect of a breastfeeding motivation program maintained during pregnancy on supporting breastfeeding: a randomized controlled trial. Breastfeeding Medicine, 12(4), 218-226

Ekong, G., & Kavookjian, J. (2016). Motivational interviewing and outcomes in adults with type 2 diabetes: a systematic review. Patient Education and Counseling, 99(6), 944-952.

Holt, C., Milgrom, J., & Gemmill, A. W. (2017). Improving help-seeking for postnatal depression and anxiety: a cluster randomised controlled trial of motivational interviewing. Archives of Women's Mental Health, 20(6), 791-801.

Karatay, G.,Kublay, G., & Emiroglu, O. N. (2010). Effect of Motivational Interviewing on Smoking Cessation in Pregnant Women. Journal of Advanced Nursing, 66(6), 1328-1337.

Kızılırmak, M., & Demir, S. (2018). Motivasyonel Görüşme ve Hemşirelikte Kullanımı. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(4), 103-109.

Lin, C. H., Chiang, S. L., Heitkemper, M. M., Hung, Y. J., Lee, M. S., Tzeng, W. C., & Chiang, L. C. (2016). Effects of telephone-based motivational interviewing in lifestyle modification program on reducing metabolic risks in middle-aged and older women with metabolic syndrome: A randomized controlled trial. International Journal of Nursing Studies, 60, 12-23.

Lindson-Hawley, N., Thompson, T. P., & Begh, R. (2015). Motivational interviewing for smoking cessation. Cochrane Database of Systematic Reviews, (3).

McKenzie, K., & Chang, Y. P. (2015). The effect of nurse-led motivational interviewing on medication adherence in patients with bipolar disorder. Perspectives in Psychiatric Care, 51(1), 36-44.

Miller, W. R., & Rollnick, S. (2009). Motivasyonel Görüşme, İnsanları Değişime Hazırlama. Çev. Karadağ F, Öğer K, Tezcan AE. Ankara: HYB Basım Yayın.

Miller, W.R., & Rollnick, S. (2019). Psikolojik problemlerin tedavisinde motivasyonel görüşme. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara.

O'Halloran, P. D., Blackstock, F., Shields, N., Holland, A., Iles, R., Kingsley, M., ... & Taylor, N. F. (2014). Motivational interviewing to increase physical activity in people with chronic health conditions: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Rehabilitation*, *28*(12), 1159-1171.

Orhan, İ., & Yağmur, Y. (2020). Menopozal dönemde sağlıklı yaşam biçimi davranışları, yaşam kalitesi ve motivasyonel görüşmeler. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 8(2), 496-505.

O'Halloran, P. D., Blackstock, F., Shields, N., Holland, A., Iles, R., Kingsley, M., ... & Taylor, N. F. (2014). Motivational interviewing to increase physical activity in people with chronic health conditions: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Rehabilitation*, *28*(12), 1159-1171.

Özdemir, H., & Taşcı, S. (2013). Motivasyonel görüşme tekniği ve hemşirelikte kullanimi-The application of motivational interviewing technique in nursing. ERÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1(1), 41-47.

Rasouli, M., AtashSokhan, G., Keramat, A., Khosravi, A., Fooladi, E., & Mousavi, S. A. (2017). The impact of motivational interviewing on participation in childbirth preparation classes and having a natural delivery: a randomised trial. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 124(4), 631-639.

Shakiba, M., Navaee, M., & Hassanzei, Y. (2020). The effect of motivational interviewing on attitude and practice about type of delivery in primigravid women requesting elective cesarean section referring to comprehensive health services centers. Journal of Education and Health Promotion, 9.

Smedslund, G., Berg, R. C., Hammerstrøm, K. T., Steiro, A., Leiknes, K. A., Dahl, H. M., & Karlsen, K. (2011). Motivational interviewing for substance abuse. Campbell Systematic Reviews, 7(1), 1-126

Stevens, J., Lutz, R., Osuagwu, N., Rotz, D., & Goesling, B. (2017). A randomized trial of motivational interviewing and facilitated contraceptive access to prevent rapid repeat pregnancy among adolescent mothers. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 217(4), 423-e1.

7.4. ÇÖZÜM ODAKLI YAKLAŞIM

Nurdan Kaya Yılmaz

1. ÇÖZÜM ODAKLI YAKLAŞIM

1.1. Tanımı

Çözüm odaklı yaklaşım, danışan iş birliğine dayalı, yapılandırmacı ve post-modern bir psikoterapi yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, problemin kendisiyle ilgilenmeyip danışanın güçlü yönleri ile mevcut kaynaklarına, sorunu yaşamadığı istisnai zamanlara odaklanır, danışanın şimdi ve gelecekte olmasını istediği, hayal ettiği yaşamı inşa etmesini sağlar ve kendi çözümlerini bulmasına rehberlik eder (Akgül-Gündoğdu ve ark., 2016; De Shazer ve ark., 2021; Okumuşoğlu, 2018).

Çözüm odaklı yaklaşım, gelecek ve umut odaklı bir danışmanlık yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda danışanları hedefe ulaştıracak ve amaçlı-olumlu değişimi yaratacak danışmanlık oturumları yapılandırılır. Oturumlar boyunca danışanların kendi çözümlerini geliştirebilmesi, sahip olduğu güçlü yönleri ve mevcut kaynakları nasıl kullanılabileceğini fark etmesi sağlanır. Bu yaklaşımın dikkat çeken en önemli yönü danışanların kısa sürede kendi sürdürülebilir çözümlerini bulmasını sağlamaktır. Bu yönleriyle geleneksel psikoterapi yaklaşımlarından farklılaşmaktadır (daha fazla bilgi için Tablo 1'e bakınız). Çözüm odaklı yaklaşımın bir diğer dikkat çeken yönü ise kendine özgü yapılandırılmış oturumların, çeşitli teknik ve soru tiplerinin bulunmasıdır (De Shazer ve ark., 2021; Güner, 2018).

Tablo 1. Çözüm odaklı yaklaşım ile geleneksel yaklaşımın farklılıkları

Çözüm Odaklı Yaklaşım	Geleneksel Yaklaşım
Yeterlilik / beceri	Bozulma / eksiklik
Sağlık	Patoloji
İyi niyetler / iş birliği	Kötü / saklı art niyetler / direnç
Konsültasyon / küçük değişiklikler	Tedavi
İş birliği / paylaşılan uzmanlık-bilirkişilik	Otoriter yaklaşım
Amaçlar / sonuçlarla çalışma	Derinlemesine çalışma / tesir etme / içgörüyle çalışma
Şimdi ve gelecek odaklı	Geçmiş odaklı
Yaşanmış deneyimin geçerliliği	Duygu ifade edilmesi
Değişim yönelimi	Tanıda sıkışıp kalma
Aksiyon / süreç açıklamaları	Kimlik / kişilik problemleri / yapı

Kaynak: Okumuşoğlu, 2018.

araç gereç veya ön hazırlık gerekmemektedir. Hemşire ve ebelerin bakım verdiği kadınları izlemlerle takip ediyor olması ve yaklaşımın kısa sürede etkili olması, bakımda kullanım kolaylığı sağlamaktadır.

Çözüm odaklı yaklaşımın hemşirelik ve ebelik bakımına olan katkılarının yanı sıra sağlık harcamalarına da olumlu katkılarının olacağını söylemek mümkündür. Örneğin hemşire ve ebeler birinci basamakta gebe izlemleri sırasında yüksek doğum korkusu yaşayan ve bu nedenle sezaryen doğum tercih eden kadını fark edip çözüm odaklı yaklaşımı dayalı bakımını planlar ve uygular ise kadının doğum korkusu azalacaktır. Doğum korkusu ile baş eden kadınların, normal doğum tercihi oranlarının artacağı ve medikal olmayan isteğe bağlı sezaryen oranlarının azalacağı öngörülmektedir.

Özetle, çözüm odaklı yaklaşım, kadın sağlığının korunması, geliştirilmesi ve yükseltilmesinde kullanılabilecek bir bütünleşik uygulamadır. Bu sebeple kadına primer bakım veren hemşire (özellikle halk sağlığı, çocuk sağlığı ve kadın hastalıkları hemşireleri) ve ebelere düşen rol ve sorumluluk, mezuniyet sonrası eğitimlerle (mesleki kongre ve bilimsel toplantılar, özel kurum ve kuruluşların düzenlediği eğitimler vb.) çözüm odaklı yaklaşım yeterliliğini geliştirmektir (Akgül-Gündoğdu ve ark., 2016; Kaya & Güler, 2022b). Son olarak çözüm odaklı yaklaşımın diğer bütünleşik uygulamalara göre üstünlüğünü gösteren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

KAYNAKLAR

Akgül-Gündoğdu, N., Zincir, H., & Güler, N. (2016). Çözüm odaklı yaklaşım ve hemşirelikte kullanımı. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 3,* 145-152.

Alguzo, N. A., & Jaradat, A. M. (2021). Investigating the effectiveness of two therapeutic modalities in enhancing self-esteem among female adolescents. *International Journal of Psychology, 56(*6), 870-877. https://doi.org/10.1002/ijop.12773

Aminnasab, A., Mohammadi, S., Zareinezhad, M., Chatrrouz, T., Mirghafari, S. B., & Rahmani, S. (2018). Effectiveness of solution-focused brief therapy (SFBT) on depression and perceived stress in patients with breast cancer. *Tanaffos, 17*(4), 272-279.

Aslani, A., Khosravi, A., Farjamfar, M., & Poorheidari, M. (2017). The effect of group training of solution-focused stress management on pregnant women's stress. *Journal of Fundamentals of Mental Health, 19*(6), 619-624. https://doi.org/10.22038/jfmh.2017.9559

Ateş, B. (2018). Çözüm odaklı kısa süreli psikolojik danışma (Kuram ve Uygulama) (4 ed.). Vizetek Yayıncılık.

Burns, K. (2016). Focus on solutions : a health professional's guide (Revised second edition. ed.). Solutions Books.

Chiriac, V. F., Baban, A., & Dumitrascu, D. L. (2018). Psychological stress and breast cancer incidence: a systematic review. *Clujul Medical, 91*(1), 18-26. https://doi.org/10.15386/cjmed-924

Dashtizadeh, N., Sajedi, H., Nazari, A., Davarniya, R., & Shakarami, M. (2015). Effectiveness of solution-focused brief therapy (SFBT) on reducing symptoms of depression in women. *Journal of Clinical Nursing and Midwifery, 4*(3), 67-78.

De Shazer, S., Dolan, Y., Korman, H., Trepper, T., McCollum, E., & Berg, I. K. (2021). More Than Miracles : The State of the Art of Solution-Focused Brief Therapy (2nd ed.). Routledge.

Dinmohammadi, S., Dadashi, M., Ahmadnia, E., Janani, L., & Kharaghani, R. (2021). The effect of solution-focused counseling on violence rate and quality of life of pregnant women at risk of domestic violence: a randomized controlled trial. *BMC Pregnancy and Childbirth, 21*(1), 1-9.

Ghiasi, S. M. B., Haghighi, N. B., Nazari, A. M., Keramat, A., & Goli, S. (2020). The effectiveness of midwifery consultation in" solution focused anxiety management" on anxiety in women with a history of abortion. *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research, 10*(S4), 95-102.

Gingerich, W. J., & Eisengart, S. (2000). Solution-focused brief therapy: a review of the outcome research. *Family Process, 39*(4), 477-498. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2000.39408.x

Güner, O. (2018). Çözüm Bende Saklı! Çözüm odaklı terapi yöntemi ve çocuk ve gençlerde kullanımı (4 ed.). Efil Yayınevi.

Habibi, M., Ghaderi, K., Abedini, S., & Jamshidnejad, N. (2016). The effectiveness of solution-focused brief therapy on reducing depression in women. *International Journal of Educational and Psychological Researches, 2,* 244.

Hogervorst, E., Craig, J., & O'Donnell, E. (2022). Cognition and mental health in menopause: A review. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology, 81*, 69-84. https://doi.org/10.1016/j.bpobgyn.2021.10.009

Hosseinpour, N., Jadidi, M., Mirzaian, B., & Hoseiny, H. (2016). The efficiency of solution-focused brief therapy on adjustment problems of female students in Amol, Iran. *International Journal of School Health, 3*(1), 1-5. https://doi.org/10.17795/intjsh-27002

Javid, N., Ahmadi, A., Mirzaei, M., & Atghaei, M. (2019). Effectiveness of solution-focused group counseling on the mental health of midwifery students. *Revista Brasileira de Ginecologia e Obstetrícia, 41*(8), 500-507. https://doi.org/10.1055/s-0039-1693741

Kargar, M., Yousefzadeh, S., Behnam, H. R., & Saeed Vaghee, S. (2021). Comparing the effect of solution-focused group counseling and individual counseling based on PLISSIT model on sexual satisfaction of women with high body mass index. *Journal of Midwifery and Reproductive Health, 9*(2), 2697-2706. https://doi.org/10.22038/jmrh.2021.53742.1657

Karrabi, R., Farjamfar, M., Mortazavi, F., Nazari, A. M., & Goli, S. (2019). The effect of solution-focused group counseling on pregnant women's worries: A randomized clinical trial. *Journal of Hayat, 25*(1), 81-94

Kaya, N., & Guler, H. (2022a). Online solution-focused psychoeducation as a new intervention for treating severe fear of childbirth: A randomized controlled trial in the pandemic period. *Perspectives in Psychiatric Care, 58*(4), 2116-2126. https://doi.org/10.1111/ppc.13038

Kaya, N., & Güler, H. (2022b). Çözüm odaklı yaklaşım ve ebelik hizmetleri. 1. Uluslararası 1. Ulusal Sivas Ebelik Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı, Sivas, ss:191-203.

Kucuk, N., Kaydirak, M. M., Bilge, C. A., & Sahin, N. H. (2018). Kadinlarda obezitenin benlik saygisi ve cinsellige etkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *19*(2), 126-135.

Lepiece, B., Patigny, P., Dubois, T., Jacques, D., & Zdanowicz, N. (2020). Improving transition from child and adolescent mental health services to adult mental health services for adolescents in transition to young adulthood: a literature review. *Psychiatria Danubina, 32*(Suppl 1), 153-157.

Mehrabi, N., Yousefzadeh, S., Asghari Nekah, S. M., & Saki, A. (2021). Effect of solution-focused group counseling approach on the happiness of postmenopausal women suffering from

empty nest syndrome. *Journal of Midwifery and Reproductive Health, 9*(1), 2548-2554. https://doi.org/10.22038/jmrh.2020.44554.1534

Mohiti, M., Salehin, S., Nazari, A. m., Goli, S., & Zamani, M. (2022). Effect of single-session solution-focused brief therapy on the anxiety of labor pain: a randomized clinical trial. *Evidence Based Care, 12*(1), 48-55. https://doi.org/10.22038/ebcj.2022.61606.2603

Mortazavi, F., Mehrabadi, M., & Karrabi, R. (2021). Effectiveness of solution-focused counseling therapy on pregnancy anxiety and fear of childbirth: A randomized clinical trial. *Nursing Practice Today, 8*(3). https://doi.org/10.18502/npt.v8i3.5939

Nazari, A., Rasouli, M., Davarniya, R., Hosseini, A., & Babaei Gharmkhani, M. (2015). Effectiveness of solution- focused brief therapy (SFBT) on couple burnout and divorce tendency in married women. *Journal of Nursing Education, 3*(3), 41-52.

Niedzwiedz, C. L., Knifton, L., Robb, K. A., Katikireddi, S. V., & Smith, D. J. (2019). Depression and anxiety among people living with and beyond cancer: a growing clinical and research priority. *BMC Cancer, 19*(1), 943. https://doi.org/10.1186/s12885-019-6181-4

Okumuşoğlu, S. (2018). Çözüm Odaklı Olmak: "Çözüm Odaklı Kısa Terapiler'e Kısa Bir Bakış". Nobel Akademik Yayıncılık.

Phillips, J. K., Cockrell, S. A., & Parada, A. N. (2018). Integrative health for women. *Primary Care: Clinics in Office Practice, 45*(4), 719-729. https://doi.org/10.1016/j.pop.2018.07.009

Ramezani, S., Khosravi, A., Motaghi, Z., Hamidzadeh, A., & Mousavi, S. A. (2017). The effect of cognitive-behavioural and solution-focused counselling on prevention of postpartum depression in nulliparous pregnant women. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 35*(2), 172-182. https://doi.org/10.1080/02646838.2016.1266470

Reddy, P. D., Thirumoorthy, A., Vijayalakshmi, P., & Hamza, M. A. (2015). Effectiveness of solution-focused brief therapy for an adolescent girl with moderate depression. *Indian Journal of Psychological Medicine, 37,* 87 - 89.

Sanai, B., Davarniya, R., Bakhtiari Said, B., & Shakarami, M. (2015). The effectiveness of solution-focused brief therapy (SFBT) on reducing couple burnout and improvement of the quality of life of married women. *Armaghane Danesh, 20*(5), 416-432.

Shakarami, M., Davarniya, R., Zahrakar, K., & Talaeian, R. (2015). Effectiveness of brief solution-focused group couple therapy on improving marital quality in women. *Razi Journal of Medical Sciences, 22*(131), 1-13.

Sharifzadeh, M., Bolbol Haghighi, N., Keramat, A., Goli, M., & Motaghi, Z. (2018). Effectiveness of midwifery counseling based on solution-focused approaches on fear of childbirth. *Koomesh Journal, 20*(2), 375-383.

Sklare, G. B. (2014). Brief counseling that works : a solution-focused therapy approach for school counselors and other mental health professionals (Third edition. ed.). Corwin.

Souza, J. D., Oliveira, J. L. D., Oliveira, J. L. G. D., Almeida, L. Y. D., Gaino, L. V., & Saint-Arnault, D. M. (2019). Promotion of women's mental health: the influence of physical health and the environment. *Revista Brasileira de Enfermagem, 72,* 184-190.

Şimşek, S. (2022). Türkiye'de Kadın Sağlığı Sorunları ve Etkileyen Faktörler. *World Women Studies Journal*, *7*(1), 37-44.

Valve, P., Lehtinen-Jacks, S., Eriksson, T., Lehtinen, M., Lindfors, P., Saha, M. T., Rimpelä, A., & Anglé, S. (2013). LINDA - A solution-focused low-intensity intervention aimed at improving health behaviors of young females: A cluster-randomized controlled trial. *BMC Public Health, 13*, 1044. https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-1044

Yar, D., & Yılmaz, M. (2021). Gebelik ve postpartum dönemde kadın ruh sağlığı: derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5*(1), 93-100. https://doi.org/10.46237/amubfd.693233.

7.5. DUYGUSAL ÖZGÜRLEŞTİRME TEKNİKLERİ (EMOTİONAL FEREEDOM TECHNİQUES-EFT)

Derya Yüksel Koçak

1. DUYGUSAL ÖZGÜRLEŞTİRME TEKNİKLERİ (EMOTİONAL FEREEDOM TECHNİQUES-EFT) TANIMI VE TARİHÇESİ

Duygusal Özgürlük Tekniği (Emotional Fereedom Techniques-EFT), kanıta dayalı kendi kendine terapötik yardım yöntemidir. Hem bilişsel hem de somatik unsurları birleştiren yeni bir terapidir (Bach ve ark., 2019). Bu bölümde Duygusal Özgürleştirme Tekniklerinin tanımı, uygulanışı ve kadın sağlığı alanında kullanımına ilişkin araştırma sonuçları ve hemşirelik/ ebelik mesleğinde EFT uygulamaları hakkında bilgiler sunulmuştur.

1990'ların başında geliştirilen EFT, geleneksel terapilerden elde edilen psikolojik yöntemleri somatik stimülasyonla birleştiren psikofizyolojik bir müdahaledir (Church ve ark., 2018). Bu teknikte meridyen ağındaki enerji akışı, meridyenler boyunca uzanan enerji erişim noktaları olan akupunktur noktalarına dokunularak iyileştirilmektedir (Feinstein, 2012).

Temel EFT protokolü, 1995 yılında Craig ve Fowlie tarafından düşünce alanı terapisinin basitleştirilmiş bir şekli olarak yayınlanmıştır (Sebastian ve Nelms, 2017). Klinik EFT'nin bilişsel bileşenleri bilişsel davranışçı terapi ve maruz bırakma terapisidir (Church, 2013). Klinik EFT birçok farklı teknik içermektedir (Church, 2013). EFT uygulaması kaygı, depresyon, fobiler ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) tedavisinde etkili kanıta dayalı bir müdahaledir (Stapleton ve ark., 2022).

2. EFT FİZYOLOJİSİ / ETKİ MEKANİZMASI

Stres bireyin homeostazını tehdit eden, birey tarafından algılanan herhangi bir durumdur. Birey homeostatik dengeyi korumak için çeşitli davranışsal ve fizyolojik tepkiler ile strese uyum sağlamaya çalışır (Einthaven, 2023). Bu şekilde vücudun stres tepkisi yenilenebilir ve vücut sempatik sinir sistem uyarılmadan tetikleyicilere yanıt vermeyi öğrenir (Rancour, 2016).

KAYNAKLAR

ACEP- Association for Comprehensive Energy Psychology Erişim: https://www.energypsych.org/ (Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2023).

AHNCC- The American Holistic Nurses Credentialing Corporation- AHNCC) Erişim: https://www.ahncc.org (Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2023).

Bach, D., Groesbeck, G., Stapleton, P., Sims, R., Blickheuser, K., & Church, D. (2019). Clinical EFT (Emotional Freedom Techniques) improves multiple physiological markers of health. *Journal of Evidence-Based İntegrative Medicine, 24*, 2515690X18823691.

Baker, B., & Hoffman, C. (2014). Emotional Freedom Techniques (EFT) to reduce the side effects associated with tamoxifen and aromatase inhibitor use in women with breast cancer: A service evaluation. *European Journal of Integrative Medicine, 7*(2), 136-142.

Bakır, N., Irmak Vural, P., & Körpe, G. (2021). The effects of emotional freedom techniques on coping with premenstrual syndrome: A randomized control trial. *Perspectives in Psychiatric Care*. https://doi.org/10.1111/ppc.12957.

Blacher, S. (2023). Emotional Freedom Technique (EFT): Tap to relieve stress and burnout. *Journal of Interprofessional Education & Practice, 30*, 100599.

Brattberg, G. (2008). Self-administered EFT (emotional freedom techniques) in individuals with fibromyalgia: A randomized trial. *Integr Med Clin J, 7,* 30–35.

Church, D. (2013). *The EFT Manual*. Energy Psychology Press: Santa Rosa, CA, USA.

Church, D. (2013b). The effect of EFT (emotional freedom techniques) on psychological symptoms in addiction treatment: A pilot study. Journal of Scientific Research and Reports, *2*, 315–323.

Church, D., & Feinstein, D. (2017). The manual stimulation of acupuncture points in the treatment of post-traumatic stress disorder: a review of clinical emotional freedom techniques. *Medical Acupuncture, 29*(4),194–205.

Church, D., Stapleton, P., Mollon, P., Feinstein, D., Boath, E., Mackay, D., & Sims, R. (2018). Guidelines for the treatment of PTSD using clinical EFT (Emotional Freedom Techniques). *In Healthcare, 6* (4), 146.

Church, D., Stapleton, P., Vasudevan, A., & O'Keefe, T. (2022). Clinical EFT as an evidence-based practice for the treatment of psychological and physiological conditions: A systematic review. *Frontiers in Psychology,* 6228.

Church, D., Yount, G., & Brooks, A. J. (2012). The effect of emotional freedom techniques on stress biochemistry: a randomized controlled trial. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, *200*(10), 891-896.

Church, D., Yount, G., Brooks, A.J. (2012). The effect of emotional freedom techniques on stress biochemistry: A randomized controlled trial. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 200*, 891–896.

Clond, M. (2016). Emotional freedom techniques for anxiety: a systematic review with meta-analysis. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 204*(5), 388-395. http://dx.doi.org/10.1097/NMD.0000000000000483

Dincer, B., & Inangil, D. (2021). The effect of Emotional Freedom Techniques on nurses' stress, anxiety, and burnout levels during the COVID-19 pandemic: A randomized controlled trial. *Explore*, *17*(2), 109-114.

EFT International Erişim: https://eftinternational.org/ (Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2023).

Einthaven, W. (2023). Stress Management and Health Promotion: Recent Evidence Based Practices. *Health Science Journal, 17*(6), 1-3.

Feinstein, D. (2012). Acupoint stimulation in treating psychological disorders: Evidence of efficacy. *Review of General Psychology, 16*(4), 364-380.

Ghaderi, Z., Nazari, F., & Shaygannejad, V. (2021). The effect of emotional freedom technique on fatigue among women with multiple sclerosis: A randomized controlled trial. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, *26*(6), 531.

Ghamsari, M. S., & Lavasani, M. G. (2015). Effectiveness of emotion freedom technique on pregnant women's perceived stress and resilience. *Journal of Education and Sociology, 6*(2), 118-22.

GoE – Guild of Energists (Enerjistler Birliği) Erişim: https://goe.ac/ (Erişim Tarihi: Ağustos 25, 2023).

Güdücü, N., & Özcan, N. K. (2023). The effect of emotional freedom techniques (EFT) on postpartum depression: A randomized controlled trial. *EXPLORE*. (article in press).

Hutchinson, S., & Romero, R. V. (2022). The Future of Integrative Health: What Case Managers Need to Know?. *Professional Case Management, 27*(1), 39-43.

Kalla, M., Simmons, M., Robinson, A., & Stapleton, P. (2018). Emotional freedom techniques (EFT) as a practice for supporting chronic disease healthcare: a practitioners' perspective. *Disability and Rehabilitation, 40*(14), 1654-1662.

Krishnamurthy, D., & Sharma, A. (2021). Emotional freedom technique-importance in nursing. *Indian Journal of Psychiatric Nursing, 18*(1), 61.

Lane, J. (2009). The neurochemistry of counterconditioning: Acupressure desensitization in psychotherapy. *Energy*, *1*(1), 31.

Mardjan, M., Prabandari, Y. S., Hakimi, M., & Marchira, C. R. (2018). Emotional freedom techniques for reducing anxiety and cortisol level in pregnant adolescent primiparous. *UNNES Journal of Public Health, 7*(1), 1-6.

Mehdipour, A., Abedi, P., Ansari, S., & Dastoorpoor, M. (2021). The effectiveness of emotional freedom techniques (EFT) on depression of postmenopausal women: a randomized controlled trial. *Journal of Complementary and Integrative Medicine*, *19*(3), 737-742.

Nelms, J. A., Castel, L. A. (2016). Systematic review and meta-analysis of randomized and non-randomized trials of clinical emotional freedom techniques (EFT) for the treatment of depression. *Explore (NY), 12*(6), 416–426.

Okyay, E. K., & Uçar, T. (2023). The effect of Emotional Freedom Technique and music applied to pregnant women who experienced prenatal loss on psychological growth, well-being, and cortisol level: A randomized controlled trial. *Archives of Psychiatric Nursing, 45,*101-112.

Peta, S., Oliver, B., & Bhuta, S. (2022). Neural changes after Emotional Freedom Techniques treatment for chronic pain sufferers. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *49*, 101653.

Rancour, P. (2016). The Emotional Freedom Technique: Finally, a Unifying Theory for the Practice of Holistic Nursing, or Too Good to Be True? *Journal of Holistic Nursing, 35*(4), 382–388. https://doi.org/10.1177/0898010116648456

Resmî Gazete. (2014). "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği (GETAT), Sayı: 29158." https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141027-3.htm (Erişim tarihi: Ağustos 25, 2022).

Rowe, J. (2005). The effects of EFT on long-term psychological symptoms. *Counseling and Clinical Psychology Journal, 2*(3),104.

Sebastian, B., & Nelms, J. (2017). The effectiveness of Emotional Freedom Techniques in the treatment of posttraumatic stress disorder: A meta-analysis. *Explore*, *13*(1), 16-25.

Stapleton, P., Crighton, G., Sabot, D., & O'Neill, H. M. (2020). Reexamining the effect of emotional freedom techniques on stress biochemistry: A randomized controlled trial. *Psychological Trauma, 12*(8), 869–877. https://doi.org/10.1037/tra0000563

Tack, L., Lefebvre, T., Lycke, M., Langenaeken, C., Fontaine, C., Borms, M., ... & Debruyne, P. R. (2021). A randomised wait-list controlled trial to evaluate Emotional Freedom Techniques for self-reported cancer-related cognitive impairment in cancer survivors (EMOTICON). *EClinicalMedicine*, *39*, 101081.

Taylor, E., Kalla, M., Freedom, J., & Crowley, K. (2020). The use of Emotional Freedom Techniques (EFT) in women with panic disorder: A pilot study. *Energy Psychology: Theory, Research, and Treatment, 12(*2), 12—19. https://doi.org/10.9769/EPJ.2020.12.2.ET4

Thomas, R. M., Cutinho, S. P., & Aranha, D. M. S. (2017). Emotional Freedom Techniques (EFT) reduces anxiety among women undergoing surgery. *Energy Psychology: Theory, Research, and Treatment, 9*(1), 18-25. doi:10.9769/EPJ.2017.9.1.RT

Treas L. S., Wilkinson J. M., Barnett K. L., Smith M. H. (2018). Basic nursing: Thinking, doing, and caring (2nd ed.). FA Davis.

Vural, P. I., & Aslan, E. (2019). Emotional freedom techniques and breathing awareness to reduce childbirth fear: A randomized controlled study. *Complementary Therapies in Clinical Practice, 35*, 224-231.

7.6. HAPTONOMİ

Hilal Özbek, Gülay Rathfısch

1. HAPTONOMİNİN TANIMI

Haptonomi duygulanım bilimi olarak literatürde yerini almıştır (Dufay, 2019; Veldman, 2001). İnsan yaşamındaki duyguları ve duygularla ilgili araştırmaları inceleyen bir yaşam bilimidir (Veldman, 2001). Yunanca dokunma, duyu, duyum, incelik anlamına gelen *hapsis*, iyileştirici dokunuş anlamına gelen *hapto* ve yasa, kalıplar, kurallar, normlar anlamına gelen *nomos* kelimelerinden türetilmiştir (Décant-Paoli, 2018; Veldman, 2001). Duygulanım bilimi olan haptonomi algılanabilir gerçeklere ve keşiflere dayanan deneysel olayları ve insan deneyimini dikkate alır (Décant-Paoli, 2018). Ayrıca haptonomi duygulardaki farklılıklarla, gelişimle ve insanlar arasındaki duygusal etkileşim ile ilgilenir (Plooij & Zandvliet, 2010). Aynı zamanda haptonomi, insanın bir varlık olarak var olmasına destek olur (Dufay, 2019). Haptonominin ana ve temel amacı insanları mutlu etmektir (CIRDH, 2021). İnsanın ruhunu ve bedenini, ayrılmaz bir bütün olarak kabul eder (Verhoeven, 2016). Yani insan bedeninin de psişe (insan zihninin, bilincinin ve bilinç dışının tamamı) ve ruhunun ayırt edilebilir olduğunu, asla birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini ifade eder (Verhoeven, 2016). Haptonomi uygulamaları ile psikolojik ve fiziksel sağlık durumunda tam bir gelişme hedeflenmektedir (Décant-Paoli, 2018).

Psikanalitik düşünürler, haptonomik dokunmanın önemine ve bunun duygusal onayın üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir (Vinit, 2009). Haptonomi çalışmalarında yapılan dokunma, insanı duygusal olarak onaylar, onun varlığını güçlendirir, güven duymasını sağlar (Célestin-Lhopiteau & Wanquet-Thibault, 2018; Dufay, 2019). Kurduğu güvenlik duygusu içinde yaşama arzusuna hitap eder (Célestin-Lhopiteau & Wanquet-Thibault, 2018). Böylece bireyin vücudunu, işlevlerini tanımasını, kendini tanımasını ve kendini tanıması için gerekli temel güvenlik duygusunu geliştirir (Dufay, 2019).

Doğum öncesi ve sonrası haptonomik destek, gebeliğin başlangıcından itibaren empati ve bağlanmayı teşvik eden profilaktik bir yaklaşımdır (Binet, 2014). Kadının gebe kaldığı andan itibaren fetüsün varlığının onaylanması ve varlığının duygusal olarak kabulü temel alınmaktadır (Dolto, 2017a). Bir iletişim aracı olarak elle muayene ve dokunsal temas kullanılmaktadır. Bu iletişimin amacı esas olarak ebeveyn-bebek arasındaki duygusal bağı geliştirmektedir (Bist ve ark., 2021). Bununla birlikte doğacak bebeğin duygusal algısını

Haptonominin bakıma dâhil edilmesinin sağladığı faydalar;

- Gebelerin daha olumlu duygularla doğum yolculuğuna başlamalarına destek olur,
- Gebeler duygularını ifade etmelerine fırsat bulurlar,
- Gebenin doğum ağrısıyla uyumlanmasına yardımcı olur,
- Gebelerin doğum memnuniyetleri artar ve daha pozitif bir gebelik geçirirler,
- Doğuma bağlı komplikasyonların ve postpartum problemlerin azalmasına destek olur,
- Maternal ve paternal bağlanma düzeylerini artırmada destek uygulama olarak kullanılır,
- Her seansta kadın doğum, yenidoğan ve çocukla ilgili endişelerini anlatma fırsatına sahip olur,
- Haptonomi uygulamasının başarısını gördükleri için bireyler motive olur,
- Bireyler ile birlikte uygulamayı yapan sağlık profesyonelleri, bireylerin ilerlemesini takip edebilir (CIRDH, 2018e; Dolto, 2004; Fernández Fernández-Arroyo, 2020; Poirier, 2011; Rathfisch, 2019; Veldman, 2001; Vignoli, 2016).

Haptonominin kadın sağlığına ilişkin tüm bu olumlu etkileri dikkate alındığında hemşireler ve ebeler tarafından ilgili alanlarda bakıma entegre edilmesinin elzem olduğu görünmektedir. Özellikle gebe okulları haptonominin kadınlara öğretilebilmesinde önemli bir basamak olabilir. Ayrıca kadını bütüncül olarak ele alan haptonomi ile ilgili olarak literatürde sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Kadın sağlığı alanında çalışan hemşireler ve ebeler bu konuda eğitim alarak kendilerini geliştirmeli ve haptonominin etkinliğini kanıtlayan çalışmalar yürütebilmelidir.

KAYNAKLAR

Adam, E. M. (2012). *L' haptonomie Un projet pour une naissance* [Un projet pour une naissance]. Université Henri Poincaré, Nancy I.

Arabin, B., & Metz, G. A. S. (2020). Environmental enrichment and pregnancy: Paradigms of (epi)genetic effects of social or sensory stimulation. *Gynakologe*, *53*(7), 433–443. https://doi.org/10.1007/s00129-020-04622-2

Binet, É. (2014). Les pleurs de la petite enfance: une question d'attachement ? Impacts et accompagnement (2/2). In *Metiers de la Petite Enfance* (Vol. 20, Issue 214, pp. 22–25). Elsevier Masson s.r.l. https://doi.org/10.1016/j.melaen.2014.07.021

Bist, L., Viswanath, L., & Nautiyal, R. (2021). Chilbirth Prepation: Concept Article. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, *08*(03), 2197–2206.

Bremner, A. J., & Spence, C. (2017). The Development of Tactile Perception. *Advances in Child Development and Behavior*, *52*, 227–268. https://doi.org/10.1016/BS.ACDB.2016.12.002

Célestin-Lhopiteau, I., & Wanquet-Thibault, P. (2018). Haptonomie. In *Guide des pratiques psychocorporelles: 25 techniques (relaxation, hypnoseart-thérapie, toucher, etc.)* (2nd ed., pp. 186–190). Elsevier Health Sciences.

CIRDH. (2018a). *Haptonomie pré et postnatale*. International Center for Research and Development of Haptonomy. https://haptonomie.org/haptonomie-pre-et-post-natale/

CIRDH. (2018b). *Haptopsychotherapy*. International Center for Research and Development of Haptonomy. https://www.haptonomie.org/en/public-area/haptopsychotherapy.html

CIRDH. (2018c). *Haptosynesis*. International Center for Research and Development of Haptonomy. https://www.haptonomie.org/en/public-area/haptosynesis.html

CIRDH. (2018d). *International center for research and development of haptonomy*. International Center for Research and Development of Haptonomy. https://www.haptonomie.org/en/

CIRDH. (2018e). *L'haptonomie*. https://haptonomie.org/haptonomie/

CIRDH. (2021). *Frans Veldman*. https://haptonomie.org/frans-veldman/

Décant-Paoli, D. (2018). L'Haptonomie . In *6* (6th ed., Vol. 3626). Universitaires de France / Humensis. https://www.puf.com/content/LHaptonomie

Dolto, C. (2004). Haptonomic accompaniment of pregnancy in its preventive effects in case of maternal depression. *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, *52*(5), 311–319. https://doi.org/10.1016/j.neurenf.2004.05.004

Dolto, C. (2017a). Épigénétique, Plasticité Neuronale Et Vie Affective Pré- Et Post-Natale Au Regard De L'Haptonomie. *Métiers de La Petite Enfance*, *23*(242), 28–31. https://doi.org/10.1016/j.melaen.2016.12.004

Dolto, C. (2017b). *Reglement Interieur du CIRDH Frans Veldman*. https://haptonomie.org/wp-content/uploads/2021/02/REGINTCIRDHFV-Regl-Interieur-CIRDH-FV-1.pdf

Dolto, C. (2018). L'accompagnement pré- et postnatal par l'haptonomie. *SoinS Pédiatrie-Puériculture*, *39*(300), 24–26. https://doi.org/10.1016/j.spp.2017.11.005

Dufay, L. (2019). *École de Psychologues Praticiens* [Mémoire De Recherche en vue de l'obtention du Diplôme De Psychologue, École de Psychologues Pratıcıens Instıtut Catholıque de Parıs]. https://sandracornaz.fr/wp-content/uploads/sites/12/2020/05/MEMOIRE-LOUISE-DUFAY-2019.pdf

Elbers, E., & Duyndam, J. (2018). Haptonomy and resilience: A literature overview. *International Journal of Haptonomy and Haptotherapy,* 1–10.

Fernández Fernández-Arroyo, M. (2020). Childbirth education: comparative analysis. M. Z. Jovandaric & S. J. Milenkovic (Eds.), *Childbirth* (Vol. 32, Issue July, pp. 137–144). IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.88021

Hepper, P. (2015). Behavior during the prenatal period: adaptive for development and survival. *Child Development Perspectives*, *9*(1), 38–43. https://doi.org/10.1111/CDEP.12104

Klabbers, G. A. (2010). 4DKL onderzoek haptotherapie. Journal of Chemical Information and Modeling (C. 53). Nederland. https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004

Klabbers, G. A. (2018). *Can haptotherapy reduce fear of childbirth? Some first answers from a randomized controlled trial* [PhD Thesis]. Tilburg Üniversity.

Klabbers, G. A., Paarlberg, K. M., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2018). Does haptotherapy benefit mother-child bonding in women with high fear of childbirth? *International Journal of Haptonomy and Haptotherapy*, *3*(1), 1–7.

Klabbers, G. A., Wijma, K., Paarlberg, K. M., Emons, W. H. M., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2014). Treatment of severe fear of childbirth with haptotherapy: Design of a multicenter randomized controlled trial. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, *14*(1). https://doi.org/10.1186/1472-6882-14-385

Ksycinski, W., Hartman-Ksycinska, A., & Pszeniczna, E. (2010a). PP-271. The significance of haptonomy in the emotional reception of a newborn by the parents and the medical staff. *Early Human Development*, *86*, S125. https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2010.09.327

Ksycinski, W., Hartman-Ksycinska, A., & Pszeniczna, E. (2010b). PP-272. Prenatal baby's behaviour with the use of haptonomic techniques and the relevant experiences and reactions of the parents. *Early Human Development*, *86*, S125. https://doi.org/10.1016/j.ea rlhumdev.2010.09.328

Mackness, J., Gallis, J. A., Owusu, R. K., Ali, M., Abubakr-Bibilazu, S., Adam, H., Aborigo, R., Awoonor-Williams, J. K., Lillie, M., McEwan, E., Hembling, J., Vasudevan, L., & Baumgartner, J. N. (2021). Prevalence and correlates of maternal early stimulation behaviors during pregnancy in northern Ghana: a cross-sectional survey. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *21*(1), 1–9. https://doi.org/10.1186/S12884-020-03476-9/TABLES/3

Mercuri, M., Stack, D. M., Trojan, S., Giusti, L., Morandi, F., Mantis, I., & Montirosso, R. (2019). Mothers' and fathers' early tactile contact behaviors during triadic and dyadic parent-infant interactions immediately after birth and at 3-months postpartum: Implications for early care behaviors and intervention. *Infant Behavior and Development*, *57*, 101347. https://doi.org/10.1016/J.INFBEH.2019.101347

Oberlin-Heintz, E. (2002). L'accompagnement haptonomique périnatal: quelle influence sur l'accouchement? [Doctoral Thesis]. In *Ecole De Sages-Femmes A. Fruhınsholz Nancy*. Universite de lorraine.

Özyazıcı, K., Boğa Baran, E., Alagöz, N., Varlıklıöz, K., Arslan, Z., Akto, S., & Sağlam, M. (2021). Duyuların gelişimi ve duyu bütünleme. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, *2*(4), 209–226. https://doi.org/10.51503/gpd.879070

Paica, C. I. (2017). Prenatal and Postnatal Psychological Counselling The conscious assumption of the maternal role. *Journal of Experiential Psychotherapy*, *20*(2), 24–31.

Plooij, E. C., & Zandvliet, J. J. (2010). 'Voel je wel?': Haptotherapie in de eerstelijnsgezondheidszorg. *Bijblijven*, *26*(1), 8–14. https://doi.org/10.1007/BF03088732

Poirier, P. (2011). *La préparation à la naissance et à la parentalité, ce qu'en savent les futurs parents* [Dıplome D'etat De Sage-Femme, Université d'Angers]. https://doi.org/dumas-00659735

Rathfisch, G. (2015). *Gebelikten Anneliğe Yoga* (1st ed.). Nobel Tıp Kitabevi.

Rathfisch, G. (2019). *Prenatal Haptonomi*. Haptonomi Kursu [Kurs Sunumu]. 16 Haziran 2019. İstanbul

Tison, R. B. (2019). *L' accompagnement haptonomique prénatal: attentes et vécu des couples* [Master thesis]. ESF-UCA-École de Sages-Femmes-Clermont-Auvergne.

Tournaire, M., & Theau-Yonneau, A. (2007). Complementary and alternative approaches to pain relief during labor. *ECAM*, *4*(4), 409–417. https://doi.org/10.1093/ecam/nem012

Veldman, F. (2001). Confirming Affectivity, the Dawn of Human Life.The pre-, peri- and postnatal affective-confi rming. Haptonomic accompaniment of parents and their child. *Neuroendocrinology Letters*, *22*(4), 295–304.

Verhoeven, D. (2016). In touch a history of the haptotherapy profession in the netherlands. In D. Verhoeven & U. Verloren (Eds.), *Cover and book design Sjef Nix Design*.

Vignoli, L. (2016). Préparation à la naissance et à la parentalité en couple: ce qu'en pensent les primipères. *Université Claude BERNARD LYON I,* France. http://bibnum.univ-lyon1.fr/nuxeo/nxfile/default/e19c6302-d00e-4fc8-a916-2115e3bdb85f/file:content/Msfb_2016_VIGNOLI_Lucie.pdf

Vinit, F. (2009). Réflexions autour de l'accompagnement haptonomique de la grossesse. *Filigrane*, *18*(2), 38–50. https://doi.org/10.7202/039288ar

7.7. DEPRESYONDA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ

Mehmet Gürkan Gürok, Murad Atmaca

1. GİRİŞ

Kadınlarda depresyon erkeklere oranla daha sık görülmektedir. Psikiyatrik semptomlar ile beden ve çevrenin etkileşimi bu konuda da devreye girmektedir. Kadınlarda depresyonun daha fazla görülmesi bu çoklu faktörlerin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bedensel durumlar ile biyolojik süreçler psikolojik durumları etkiler ve ruhsal bozukluklar da bedensel şikâyetlere yol açabilmektedir. Bu etkileşime verilebilecek en dikkat çekici örneklerden biri kadınlara özel olan ve depresif bozuklukların bir çeşidi olarak sınıflandırılan premenstrüel disforik bozukluktur (PDB). PDB'de görülen âdet döngüsüyle ilişkili şiddetli duygusal, kognitif davranışsal değişiklikler, bedende meydana gelebilecek biyolojik değişimlerin psikolojik süreçler üzerindeki etkisini gösteren önemli bir örnektir.

Tedavi edilmeyen psikiyatrik hastalıklar gebelikte ve doğum sonrası dönemde hem anne hem de fetüs için önemli riskler barındırmaktadır. Bu durum, psikotrop ilaçlar da dâhil olmak üzere perinatal dönemde psikiyatrik bozuklukların tedavisinin önemine işaret etmektedir.

Tedavi seçiminde kişisel risk faktörleri ve yarar/zarar analizinin yapılması önemlidir. Hafif ruhsal semptomların çoğu kendiliğinden düzelme eğilimindedir (Kent, 2011). Diğer birçok semptom için ana yaklaşım sadece dikkatli bir gözlem olabilir. Bu noktada temel hedef multidisipliner bir yaklaşım ve aileyi görüşlerini de dikkate alan yarar zarar analiziyle en doğru yöntemi tespit etmektir. Kadınlara özgü depresyonun tanısı ve tedavisi ile ilgili fazla sayıda araştırma bulunmasına rağmen klinik önerilerin yeterli ve açık olmadığı görülmektedir.

Bu bölümde toplumda en sık yeti yitimine neden olan ve kadınlarda açıkça daha sık gözlenen depresyonun kanıta dayalı bir tedavi yöntemi olan Bilişsel Davranışçı Tedavi (BDT) ile tedavisine ve güncel literatürden faydalanılarak yer verilmiştir.

temlerinin tedavi süreci içine alınması ve tedavinin birçok yönüyle kişiselleştirilebilir olması BDT'nin önemli avantajlarındandır. Bu nedenlerle bu bölümde bahsedildiği gibi kadınlarda depresyon başta olmak üzere ruhsal bozuklukların tedavisinde BDT ön planda düşünülmesi gereken tedavi yöntemlerinden biridir.

KAYNAKLAR

Bebbington, P., Dunn, G., Jenkins, R., Lewis, G., Brugha, T., Farrell, M., & Meltzer, H. (2003). The influence of age and sex on the prevalence of depressive conditions: report from the National Survey of Psychiatric Morbidity. Int Rev Psychiatry, 15(1-2), 74-83. https://doi.org/10.1080/0954026021000045976.

Bleys, D., Luyten, P., Soenens, B., & Claes, S. (2018). Gene-environment interactions between stress and 5-HTTLPR in depression: a metaanalytic update. Journal of Affective Disorders, 226, 339–345. https://doi.org/ 10.1016/j.jad.2017.09.050.

Byrne, M.L., Whittle, S., Vijayakumar, N., Dennison, M., Simmons, J.G., & Allen, N.B. (2017). A systematic review of adrenarche as a sensitive period in neurobiological development and mental health. Developmental Cognitive Neuroscience, 25,12-28. https://doi.org/10.1016/j.dcn.2016.12.004.

Clark., D.A. (2019). Cognitive-Behavioral Therapy for OCD and Its Subtypes. New York, Guilford Press.

Cuijpers, P., Cristea, I.A., Karyotaki, E., Reijnders, M., & Huibers, M.J. (2016). How effective are cognitive behavior therapies for major depression and anxiety disorders? A meta-analytic update of the evidence. World Psychiatry, 15, 245–258. https://doi.org/10.1002/wps.20346.

Cuijpers, P., Weitz, E., Twisk, J., Kuehner, C., Cristea, I., David, D., … Hollon, S.D. (2014). Gender as predictor and moderator of outcome in cognitive behavior therapy and pharmacotherapy for adult depression: an "individual patient data" meta-analysis. Depression and Anxiety, 31(11), 941-951. https://doi.org/10.1002/da.22328.

DSM (Diagnostic and statistical manual of mental disorders). (2013). 5th ed.: DSM-V. Washington, DC: American Psychiatric Association.

GBD. (2015) Disease and Injury Incidence and Prevalence Collaborators. Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 310 diseases and injuries, 1990–2015: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2015. Lancet, 388, 1545–1602. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31678-6.

Harlow, B.L., Wise, L.A., Otto, M.W., Soares, C.N., & Cohen, L.S. (2003). Depression and its influence on reproductive endocrine and menstrual cycle markers associated with perimenopause: The Harvard Study of Moods and Cycles. Archives of General Psychiatry, 60(1), 29-36. https://doi.org/10.1001/archpsyc.60.1.29.

Hyde, J.S., & Mezulis, A.H. (2020). Gender differences in depression: biological, affective, cognitive, and sociocultural factors. Harvard Review of Psychiatry, 28(1), 4-13. https://doi.org/10.1097/HRP.0000000000000230.

Hyde, J.S, Mezulis, A.H., & Abramson, L.Y. (2008). The ABCs of depression: integrating affective, biological and cognitive models to explain the emergence of the gender difference in depression. Psychological Review, 115, 291–313. https://doi.org/10.1037/0033-295X.115.2.291.

IOM.(2011) Sex differences and implications for translational neuroscience research: workshop summary. National Academies Press, Washington.

Judith, S. Beck. (2021). Cognitive Behavior Therapy, Third Edition: Basics and Beyond (Third edition). New York, Guilford Press.

Kent, A. (2011). Psychiatric disorders in pregnancy. Obstetrıcs, Gynaecology and Reproductive Medicine, 21(11), 317-322.

Kessler, R.C. (2003) Epidemiology of women and depression. Journal of Affective Disorders, 74, 5–13. https://doi. org/10.1016/S0165-0327(02)00426-3.

Khan, A., Brodhead, A.E., Schwartz, K.A., Kolts, R.L., & Brown, W.A. (2005). Sex differences in antidepressant response in recent antidepressant clinical trials. Journal of Clinical Psychopharmacology, 25(4), 318-324. https://doi.org/10.1097/01.jcp.0000168879.03169.ce.

Kim, J.H., Cho, M.J., Hong, J.P., Bae, J.N., Cho, S.J., Hahm, B.J., Lee, D.W., Park., J.I., Lee, J.Y., Jeon, H.J., & Chang, S.M. (2015). Gender differences in depressive symptom profile: results from nationwide general population surveys in Korea. Journal of Korean Medical Science, 30(11), 1659-1666. https://doi.org/10.3346/jkms.2015.30.11.1659.

Kransdorf, L.N., & Files, J.A. (2019). Management of depression in women. Journal of Women's Health, 28(8), 1019-1022. https://doi.org/10.1089/jwh.2019.7908.

Murray, C.J, Atkinson, C., Bhalla, K., Birbeck, G., Burstein, R., Chou, D. (2013) The state of US health, 1990–2010: burden of diseases, injuries, and risk factors. JAMA 310(6), 591–608. https://doi.org/10.1001/jama.2013.13805.

Parker, G., Parker, K., Austin, M.P., Mitchell, P., & Brotchie, H. (2003). Gender differences in response to differing antidepressant drug classes: two negative studies. Psychological Medicine, 33(8), 1473-1477. https://doi.org/10.1017/s0033291703007918.

Poutanen, O, Koivisto, A.M., Mattila, A., Joukamaa, M., & Salokangas, R.K. (2009). Gender differences in the symptoms of major depression and in the level of social functioning in public primary care patients. European Journal of General Practice, 15(3),161–167. https://doi.org/10.3109/13814780903186423.

Shore, L., Toumbourou, J.W., Lewis, A.J., & Kremer, P. (2018). Review: Longitudinal trajectories of child and adolescent depressive symptoms and their predictors—a systematic review and meta-analysis. Child and Adolescent Mental Health, 23, 107–120. https://doi.org/10.1111/camh.12220.

Sramek, J.J., Murphy, M.F., & Cutle,r N.R. (2016). Sex differences in the psychopharmacological treatment of depression. Dialogues in Clinical Neuroscience, 18(4), 447-457. https://doi.org/10.31887/DCNS.2016.18.4/ncutler.

Stegenga, B.T., King, M., Grobbee, D.E., Torres-González, F., Švab, I., Maaroos, H.I., Xavier, M., Saldivia, S., Bottomley, C., Nazareth, I., & Geerlings, M.I. (2012). Differential impact of risk factors for women and men on the risk of major depressive disorder. Annals of Epidemiology, 22(6), 388-396. https://doi.org/10.1016/j.annepidem.2012.04.011.

Türkçapar, M. H. (2018). Bilişsel Davranışçı Terapi-Temel İlkeler ve Uygulama. Epsilon Yayınevi.

Williams, J.B., Spitzer, R.L., Linzer, M., Kroenke, K., Hahn, S.R., deGruy, F.V., & Lazev, A. (1995). Gender differences in depression in primary care. American Journal of Obstetrics & Gynecology, 173(2), 654-659. https://doi.org/10.1016/0002-9378(95)90298-8.

Young, M.A., Scheftner, W.A., Fawcett, J., & Klerman, G.L. (1990). Gender differences in the clinical features of unipolar major depressive disorder. The Journal of Nervous and Mental Disease, 178(3), 200-203. https://doi.org/10.1097/00005053-199003000-00008.

Young, E.A., Midgley, A.R., Carlson, N.E., & Brown, M.B. (2000). Alteration in the hypothalamic-pituitary-ovarian axis in depressed women. Archives of General Psychiatry, 57(12), 1157-1162. https://doi.org/10.1001/archpsyc.57.12.1157.

Kuramdan Uygulamaya
SINIF İÇİ UYGULAMALAR

Editör: Dr. Serkan Demir

TESAM
Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Merkezi
Center for Economic, Political and Strategic Research

nobel

Kuramdan Uygulamaya Sınıf İçi Uygulamalar
Editör: Dr. Serkan Demir

Tesam Kitaplığı No.: 31
ISBN: 978-625-6748-10-1
E-ISBN: 978-625-6748-11-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Yayına Hazırlayan: TESAM
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yıldırır Keser, Hilal., Ay, Sema.
Kuramdan Uygulamaya Sınıf İçi Uygulamalar / Editör: Serkan Demir
1. Basım, VI + 214 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-6748-10-1
E-ISBN: 978-625-6748-11-8
1. Eğitim 2. Ders Etkinlikleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

DERS ETKİNLİKLERİNİ ZENGİNLEŞTİRME VE FARKLILAŞTIRMA **1**
Serkan Demir

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİNDE DİJİTAL FARKLILAŞTIRMA **17**
Leyla Ayverdi - Yunus Emre Avcu - Hilal Karakış

UZAKTAN EĞİTİM VE YAPAY ZEKÂ: BÜTÜNLEŞEN TEKNOLOJİLERLE GELECEĞİN EĞİTİMİ **43**
Cemal Tatlı

EĞİTİMDE TEKNOLOJİ ENTEGRASYONU VE TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİSİ **57**
Sibel Ergün Elverici

21. YÜZYILDA MATEMATİK ÖĞRETMENİNİN SIRT ÇANTASI: YAPAY ZEKÂ İLE WEB ARAÇLARININ MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI **77**
Habibe Güneş - İpek Saralar-Aras

YAPAY ZEKÂ TABANLI QUICKDRAW WEB 2.0 ARACI İLE KELİME ÖĞRETİMİ **107**
Nilüfer Dinç Demirok - Fatma Güntürkün

ÖĞRETİM VE TEMEL KAVRAMLAR **119**
Medine Eda Ceylan - Dr. Murat Balcı

YAPILANDIRMACILIK: 5E ÖĞRENME MODELİ, ARGÜMANTASYON VE ÜÇ BOYUTLU ÖĞRENME **135**
Özden Şengül

KALP BAĞI ÇEMBERİ **159**
Pınar Gezer

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE İLE MATEMATİK EĞİTİMİ..... 171
Sena Ölçer

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C) YAKLAŞIMI VE (İLKOKUL) ÖRNEK DERS UYGULAMALARI..... 183
Hasret Kökten

STEM YAKLAŞIMI İLE SU OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİ: STEP BY STEP TO SOLUTION WITH STEM ETWINNING PROJESİ ÖRNEĞİ..... 205
Şerife Takmaz

DERS ETKİNLİKLERİNİ ZENGİNLEŞTİRME VE FARKLILAŞTIRMA

Serkan Demir

Bütün öğretim kadelemelerinde sınıflarımızdaki öğrenciler benzer yaş grubunda olmalarına karşın her öğrencinin kalıtım ve çevre özellikleri birbirinden farklıdır. Bundan dolayı öğrenciler sınıfa gelirken farklı deneyimler, farklı ön bilgileri, farklı ilgi ve tutum düzeyleri ile gelirler. Aynı zamanda her öğrencinin merak düzeyi, dersten beklentisi, öğrenme yolu birbirinden farklıdır. Özellikle öğrenciler aynı yaş grubunda olmalarına karşın bireysel farklılıklara sahiptirler.

Eğitim sürecinde tespit edilen bireysel farklılıklar öğrencilere ait birtakım özellik, nitelik ve eğilim olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlanan özellikler yaş, cinsiyet, deneyim, öz yeterlilik, öğrenme stili, motivasyon, ilgi olarak ortaya çıkmaktadır (Cassidy, 2012). Atli'ya (2012) göre öğrenme sürecinde yer alan bireysel farklılıklar öğrenme stili, güdü, tutum, zekâ olarak belirtilirken Gregory ve Chapman (2007) bireysel farklılıkları hazır bulunuşluk, öğrenme stili, ilgi, zekâ ve öz yeterlilik algısı olarak ele almışlardır.

Bireysel farklılıklar kavramı yalnızca zekâ alnı ya da zekâ düzeyi ile sınırlı bir konu olmayıp öğrencilerin zihinsel, sosyal-duygusal ve psikomotor gelişim özelliklerinin bireysel farklılıklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte bireysel farklılıklar kavramı daha çok engelli ya da özel eğitime gereksinin durumu açısından ele alınmaktadır. Oysaki bütün öğrenciler birbirinden farklı özelliklere sahiptirler. Her çocuk özeldir.

Öğretmenlerin olumlu bir sınıf iklimi oluşturmaları için yukarıda tanımlanan ve eğitimde karşılaşılan bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmakla birlikte derslerine yönelik planlama yaparken ya da bir çalışmayı,

Kaynakça

Aktamış, H , Ergin, Ö . (2006). Fen Eğitimi ve Yaratıcılık. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* (20).

Atli, M. H. (2012). Yabancı dil nasıl edinilir? *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 56 67.

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual review of psychology* ,52, 1-26

Başer, N. ve Ersoy, E. (2009). The Creative Thinking Levels Of Students At Sixth Class Of Primary Education. *The Journal of International Social Research*, 2(9), 128-137.

Bayrak, B. K. ve Bayram, H. (2012). Web ortamında probleme dayalı öğrenme yönteminin farklı öğrenme stiline sahip öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 479-497.

Biggs, J. (2001) "Enhancing learning: a matter of style or approach". R.J. Sternberg, L.F. Zhang (Ed.), *Perspectives on Thinking, Learning, and Cognitive Styles* içinde Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Bilgin, İ. & Durmuş, S. (2003). Öğrenme Stilleri İle Öğrenci Başarısı Arasındaki İlişki Üzerine

Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 3 (2): 381–400.

Cassidy, S. (2012). Exploring individual differences as determining factors in student academic achievement in higher education. *Studies in Higher Education*, 37, 793-810.

Clapman, M.(1997). İdeational Skills Training: a key in creativity training programs, *Creativity Research Journal,* 10:1, 33-34

Cooper, C. R., Baum, S. M., & Neu, T. W. (2004). Developing scientific talent in students with special needs. *Journal of Secondary Gifted Education,* 15(4), 162-169.

Demir, B. & Usta, E. (2011). Eğitim yazılımlarında ön örgütleyicilerin öğrenme stillerine göre akademik başarıya etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 733-749.

Elban, M. (2018). Learning styles as the predictor of academic success of the pre-service history teachers. *European Journal of Educational Research*, 7(3), 659-665

Ekici, G. (2003). *Öğrenme Stiline Dayalı Öğretim ve Biyoloji Dersine Öğretimine Yönelik Ders Planı Örnekleri.* Ankara: Gazi Kitapevi.

Gregory, G. H, & Chapman, C. (2002). Differentiated instructional strategies: One size doesn't fit all. ABD: Corwin Press, Inc.

Göçer, A. (2014). Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme. İlköğretimde Türkçe öğretimi (4. Baskı. Editörler: A. Kırkkılıç, H. Akyol). Pegem Akademi Yayınları.

Güven, M.(2004). *Öğrenme Stilleri İle Öğrenme Stratejileri Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

Heacox, D.(2002). Differentiating ınstruction in the regular classroom: how to reach and teach all learners, Grades 3-12. ABD: Free Spirit Publishing

Kılıç, E. & Karadeniz Ş. (2004). Cinsiyet ve öğrenme stilinin gezinme stratejisi ve başarıya etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 129-146.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (Vol. 1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Kolb, D. A. (1985). *Learning style inventory: Self-scoring inventory and interpretation booklet*, Boston: McBer and Company

Meador, K. S. (2003). Thinking creatively about science: Suggestions for primary teachers. Gifted ChildToday, 26(1), 25-29.

MEB.(2013). *Özel Yetenekli Bireylerin Eğitimi Strateji ve Uygulama Kılavuzu.* Özel Eğitim Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.

Nancy, D., & Hertzog, B. (2008). *Early Childhood Gifted Education.* Prufrock Press. United States

Ozerem, A., & Akkoyunlu, B. (2015). Learning environments designed according to learning styles and its effects on mathematics achievement. *Eurasian Journal of Educational Research*, 61, 61-80.

Özgen, K. ve Alkan, H. (2014). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı kapsamında, öğrencilerin öğrenme stillerine uygun öğrenme etkinliklerinin akademik başarı ve tutuma etkileri: Fonksiyon ve türev kavramı örneklemesi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitim Dergisi*, 5(1), 1-38.

Özkara, B.Ö. (2020).Okul öncesi öğretmenlerin beyin temelli öğrenmeye yönelik görüşleri. Kastamonu Education Journal, 28(5), 2136-2147.

Sak, U. (2010). *Üstün zekâlılar: özellikleri tanılanmaları eğitimleri*. Ankara: Maya Akademi.

Scott, G., Leritz E. L ve Mumford, D. M., (2004). The Effectiveness of Creativity Training: A Quantitative Review, *Creativity Research Journal*, 16(4), 361-388.

Tomlinson, C. A. (2000). Reconcilable differences?. Stardards-based teaching and differentiation. *Educational Leadership*, 58(1), 6-11.

Vural, L. (2013). Grasha-Riechmann öğrenme stili ölçeğinin yapı geçerliği çalışmaları. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 9* (4), 481-496.

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİNDE DİJİTAL FARKLILAŞTIRMA[1]

Leyla Ayverdi - Yunus Emre Avcu - Hilal Karakış

Özel Yetenekli Öğrencilerin Özellikleri

Özel yetenekli öğrenciler, genel zihinsel yetenek alanı, özel akademik alanlar (matematik, sosyal bilimler, fen bilimleri), yaratıcılık, liderlik, görsel sanatlar, müzik ve spor gibi özel yetenek alanlarında akranlarından üstün performans sergileyen bireylerdir. Akranlarından farklılaşan bu popülasyonun farklı öğrenme özellikleri ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Özel yetenekli öğrenciler genellikle daha hızlı öğrenmekte, güçlü bir hafızaya sahip olmakta ve gelişim aşamalarını akranlarından bir veya iki yıl önce tamamlamaktadırlar. Derinlemesine kavrama yeteneklerine sahip olan bu öğrenciler öğrenme görevlerine akranlarından daha uzun süre odaklanabilmektedirler (VanTassel-Baska & Baska, 2021). Meraklı bir yapıları bulunan bu öğrenciler, karmaşık problemleri yaratıcı bir şekilde çözmeyi tercih etmekte, aynı zamanda soyut kavramlar arasında ilişkiler kurarak yüksek düzeyde eleştirel düşünebilmek için fırsatlar aramaktadırlar (Davis, Rimm & Siege, 2013; VanTassel-Baska, 2023).

Zihinsel yeteneklerinin gelişmişliği ve aşırı duyarlılık alanlarına (duyusal, psikomotor, duygusal, yaratıcılık ve zihinsel alanlar) sahip olmaları nedeniyle sosyal ve duygusal gelişim özellikleri de akranlarından farklılık gösterebilmektedir (Neilhart, Pfeiffer & Cross, 2021). Zihinsel, sosyal ve duygusal gelişim alanlarında farklı hızlarda ilerlemeyi ifade eden asenkron gelişim yaşayabilmektedirler (Silverman, 1997). Bir başka anlatımla özel yetenekli bir öğrenci akademik olarak akranlarından önde olabilirken sosyal veya

[1] Bu çalışmada verilen etkinlik planının uygulamasına ilişkin sonuçlar 2. Lisansüstü Öğretmen Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynakça

Brown, E. F. (2023). Characteristics and curricular needs of advanced learners. In J. VanTassel-Baska and C. A. Little (Eds.), *Content-based curriculum for advanced learners* (4th ed., pp. 37-53). Routledge.

Byrd, I. (2020). *The Differentiator*. https://www.byrdseed.com/differentiator/ adresinden 18.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Byrd, I., & Van Gemert, L. (2019). Gifted guild's guide to depth and complexity: Finding your way through the framework. *Gifted Guild*.

Cross, J. R. (2021). Gifted children and peer relationships. In *The social and emotional development of gifted children* (pp. 41-54). Routledge.

Davis, G. A., Rimm, S. B., & Siegle, D. B. (2013). *Education of the gifted and talented: Pearson new international edition*. Pearson Higher Ed.

Desmet, O., Crimmins, D., Seigfried-Spellar, K. C., & Gentry, M. (2022). AME+ Cyber: Evaluating the online delivery of a holistic cyber-related talent development program. *Gifted Education International*, *38*(1), 3-24.

Emir, S. (2021). *Üstün zekâlı ve yetenekliler için program farklılaştırma*. Vize Akademik Yayınları.

Gregory, G. H. (2013). *Differentiated instructional strategies professional learning guide: One size doesn't fit all*. Corwin Press.

Guilbault, K. M., & McCormick, K. (2022). Supporting elementary gifted learners during the COVID-19 pandemic: A survey of teaching practices. *Gifted Education International*, *38*(1), 115-137.

Heller, K. A. (1991). The nature and development of giftedness: A longitudinal study. *European Journal of High Ability*, 2(2), 174-188.

Hew, K. F., & Cheung, W. S. (2013). Use of Web 2.0 technologies in K-12 and higher education: The search for evidence-based practice. *Educational research review*, *9*, 47-64.

Housand, A. M., Housand, B. C., & Renzulli, J. S. (2021). *Using the schoolwide enrichment model with technology*. Routledge.

Kaplan, S. N. (2009). The Grid: A model to construct differentiated curriculum for the gifted. In J. S. Renzulli, E. J. Gubbins, K.S. McMillen, R.D. Eckert & C.A, Little (Eds.), *Systems and models for developing programs for the gifted and talented* (2nd ed., pn. 235-249). Creative Learning Press.

Kaplan Sayı, A. (2022). Digital differentiation as a form of pedagogical creativity. In A. Raj (Eds.), *Creativity as progressive pedagogy: Examinations into culture, performance, and challenges* (pp. 126- 154). IGI Global.

Kaplan Sayı, A., & Soysal, Ö. M. (2022). Digital differentiation in gifted Education. In J. L. Nyberg & J. A. Manzone (Eds.), *Creating equitable services for the gifted: protocols for identification, implementation, and evaluation* (pp. 205-225). IGI Global.

Kanlı, E. (2013). Üstün zekâlı ve normal ergenlerin mükemmeliyetçilik, depresyon ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *33*(33), 103-121.

Kaya, N. G., & Akgül, G. (2022). Evaluating online education for gifted students: Parents' views. *Gifted Education International*, *38*(1), 138-158.

Kaya, F., & Islekeller-Bozca, A. (2022). Experiences of gifted students during the COVID-19 pandemic in Turkey. *Gifted Education International*, *38*(1), 25-52.

Kettler, T. (2016). Pedagogy of differentiation: Moving from strategies to learning design. *Denton, TX: College of Education, University of North Texas [PowerPoint presentation]. Disponible en*.

MEB. (2018a). *Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. (07.06.2023) http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx.

MEB. (2018b). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. (07.06.2023) https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24736&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5.

McKoy, S., & Merry, K. E. (2023). Engaging advanced learners with differentiated online learning. *Gifted Child Today*, *46*(1), 48-56.

Neihart, M., Pfeiffer, S. I., & Cross, T. L. (2021). What have we learned and what should we do next?. In *The social and emotional development of gifted children* (pp. 283-298). Routledge.

Phelps, V. (2022). *Successful online learning with gifted students: Designing online and blended lessons for gifted and advanced learners in grades 5–8*. Routledge.

Roberts, J. L., & Inman, T. F. (2023). *Strategies for differentiating instruction: Best practices for the classroom*. Taylor & Francis.

Rogers, K. B. (2007). Lessons learned about educating the gifted and talented: A synthesis of the research on educational practice. *Gifted Child Quarterly*, *51*(4), 382-396.

Rosenberg, J. (2012). *Teachers of the gifted: Experiences with asynchronous development* (Doctoral dissertation, Argosy University/Phoenix).

Siegle, D. (2023). Turning lemons into lemonade: technology teaching tips learned during COVID-19. *Gifted Child Today*, *46*(1), 60-62.

Siegle, D., & Hook, T. S. (2023). Learning from and learning with technology. In J. VanTassel-Baska and C. A. Little (Eds.), *Content-based curriculum for advanced learners* (4th ed., pp. 595-618). Routledge.

Silverman, L. K. (1994). The moral sensitivity of gifted children and the evolution of society. *Roeper review*, *17*(2), 110-116.

Silverman, L. K. (1997). What We Have Learned about Gifted Children, 1979-1997.

Smutny, J. F., & von Fremd, S. E. (Eds.). (2009). *Differentiating for the young child: Teaching strategies across the content areas, PreK–3*. Corwin Press.

Steenbergen-Hu, S., Makel, M. C., & Olszewski-Kubilius, P. (2016). What one hundred years of research says about the effects of ability grouping and acceleration on K–12 students' academic achievement: Findings of two second-order meta-analyses. *Review of Educational Research*, *86*(4), 849-899.

Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*. Ascd.

Tomlinson, C. A., & Eidson, C. C. (2003). Differentiation in practice: A resource guide for differentiating curriculum, Grades 5–9. Alexandria,WV: Association for Supervision & Curriculum Development.

VanTassel-Baska, J. (2006). A content analysis of evaluation findings across 20 gifted programs: A clarion call for enhanced gifted program development. *Gifted Child Quarterly*, 50, 199-210.

VanTassel-Baska, J., & Stambaugh, T. (2006). Comprehensive curriculum for gifted learners.

VanTassel-Baska, J. (2023). Introduction to the Integrated Curriculum Model. In J. VanTassel-Baska and C. A. Little (Eds.), *Content-based curriculum for advanced learners* (4th ed., pp. 17-37). Routledge.

VanTassel-Baska, J., & Baska, A. (2021). *Curriculum planning and instructional design for gifted learners*. Routledge.

UZAKTAN EĞİTİM VE YAPAY ZEKÂ: BÜTÜNLEŞEN TEKNOLOJİLERLE GELECEĞİN EĞİTİMİ

Cemal Tatlı

Giriş

Günümüzün dinamik eğitim sistemi, teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesiyle birlikte büyük bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu dönüşümün en etkileyici örneklerinden biri, yapay zekâ ve uzaktan eğitim alanlarının birleşmesidir. Yapay zekâ, modern bilgisayar sistemlerine insana özgü öğrenme ve analitik yetenekler kazandırmayı hedefleyen son derece dinamik ve etkileyici bir alan olarak öne çıkmaktadır (Russell & Norvig, 2016). Bu teknoloji, insan zekâsının karmaşıklığını ve esnekliğini taklit etmek amacıyla çeşitli yöntemleri bir araya getirmektedir. Veri analizi, desen tanıma, makine öğrenimi ve derin öğrenme gibi gelişmiş algoritmalar, yapay zekânın temelini oluşturmaktadır. Bu sayede yapay zekâ, büyük miktarda veriyi işleyerek öğrenme yetenekleri geliştirebilmekte ve bu verilerden anlamlı bilgiler çıkarabilmektedir.

Yapay zekâ, sadece insan benzeri düşünme süreçlerini taklit etmekle kalmaz, aynı zamanda büyük veri setlerinden değerli içgörüler elde etmek ve karmaşık kararlar almak gibi karmaşık işlevleri de yerine getirme yeteneğine sahiptir. Yapay zekâ sağlık sektöründe, tıbbi görüntülerden hastalık teşhisi koyma yeteneği geliştirilebilir. Yapay zekânın temel yaklaşımı, veri tabanlı öğrenme ve analiz yeteneklerini kullanarak bilgisayar sistemlerini akıllı ve öğrenen yapılar hâline getirmektir. Bu, büyük veri setleri ve derin öğrenme yöntemleri sayesinde mümkün hâle gelmiştir (LeCun et al., 2015). Yapay zekâ, finans, sağlık, otomasyon, oyun geliştirme ve daha birçok alanda uygulamalarıyla etkileyici sonuçlar elde etmektedir.

Kaynakça

Arnold, N., & Ducate, L. (2006). Future foreign language teachers' social and cognitive collaboration in an online environment. *Language learning & technology*, 10(1), 42-66.

Baker, R. S., & Inventado, P. S. (2014). *Educational data mining and learning analytics*. In International Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education. Springer.

Baker, R. S., & Yacef, K. (2009). The state of educational data mining in 2009: A review and future visions. *Journal of Educational Data Mining*, 1(1), 3-17.

Baly, R., Horsch, M., & Usbeck, R. (2021). *A Survey of question answering for real world applications*. arXiv:2104.03621.

Biswas, G., Murthy, S., Srimani, P. K., & Thakkar, R. (2020). Applications of artificial intelligence in education. *In Artificial Intelligence and Machine Learning*. Springer, Singapore.

Brusilovsky, P. (2018). Adaptive and intelligent web-based educational systems. International Journal of Artificial Intelligence in Education, 28(1), 1-20.

Chen, D., Fisch, A., Weston, J., & Bordes, A. (2017). *Reading wikipedia to answer open-domain questions*. arXiv:1704.00051.

Crichton, G., Kummerfeld, J. K., & Klein, D. (2020). Beyond i.i.d.: Five surprising properties of neural networks for natural language processing. arXiv:2012.09901.

Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of covıd-19 crisis. *Journal of Educational Technology Systems*, 49(1), 5-22.

Dikli, S. (2017). An overview of automated scoring of essays. *Journal of Information Technology Education: Research*, 16, 1-20.

Dillenbourg, P., Järvelä, S., & Fischer, F. (2014). *The evolution of research on computer-supported collaborative learning*. In International Handbook of the Learning Sciences. Routledge.

Dunleavy, M., Dede, C., & Mitchell, R. (2009). Affordances and limitations of immersive participatory augmented reality simulations for teaching and learning. *Journal of Science Education and Technology,* 18(1), 7-22.

Gupta, P., & Dhiman, A. (2022). Artificial ıntelligence in education: A comprehensive review. *Studies in Systems, Decision and Control*, 361-369.

He, K., Gao, Y., Liu, D., & Zhao, J. (2017). An intelligent online question answering system for educational use. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 12(12), 177-189.

He, Z., Wu, W., & Xiong, Y. (2019). Automated essay scoring with incremental multi-objective feature selection. *Applied Sciences*, 9(2), 277.

Järvelä, S., Kirschner, P. A., Panadero, E., Malmberg, J., Phielix, C., Jaspers, J., ... & Mäkitalo, K. (2016). Enhancing socially shared regulation in collaborative learning groups: designing for CSCL regulation tools. *Educational Psychologist*, 51(3-4), 324-340.

Johnson, M., & Brown, K. (2019). The role of artificial ıntelligence applications in distance education. *Journal of Innovation and Technology in Distance Education*, 5(2), 45-58.

Jurczyk, T., & Partalas, I. (2018). *Knowledge-Based Question Answering as Machine Translation*. arXiv:1810.12193.

Khalil, M., Wong, J., de Kretser, L., & Gašević, D. (2018). Investigating patterns of self-regulated learning in a blended learning environment. *Internet and Higher Education*, 36, 23-32.

Kizilcec, R. F., & Schneider, E. F. (2020). Motivation as a lens to understand online learners: Toward data-driven design with the OLEAD model. *Computers & Education*, 144, 103701.

Klenner, M., Lin, L., Wang, Z., & Maier, G. W. (2021). Designing automated essay scoring in mass education: A social-psychological approach. *Educational Technology Research and Development*, 69(1), 429-454.

Klopfer, E., & Squire, K. (2008). Environmental detectives the development of an augmented reality platform for environmental simulations. *Educational Technology Research and Development*, 56(2), 203-228.

Koedinger, K. R., & Corbett, A. T. (2006). *Cognitive tutors: Technology bringing learning science to the classroom.* In Handbook of educational psychology (pp. 645-656). Routledge.

Kulkarni, C., Wei, L., Das, R., Zitnick, L. W., Parikh, D., & Batra, D. (2021). *Articulation and Decomposition of Semi-Supervised Learning with Energy-Based Models*. arXiv:2102.07947.

Lane, H. C., Yacef, K., & Mostow, J. (2014). Intelligent tutoring systems: Recommendations for 2014-2020. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 24(4), 387-392.

LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521(7553), 436-444.

Liu, Z., He, H., Wu, D., & Wang, H. (2017). Automated essay scoring with string kernels and word embeddings. In Proceedings of the *55th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics* (Volume 2: Short Papers).

Martin, A. (2021). *Artificial intelligence in education*. ISTE.

Papanikolaou, K. A., Grigoriadou, M., Kornilakis, H., & Magoulas, G. D. (2020). *Personalized learning with adaptive educational hypermedia systems*. In The EdTech Handbook. Springer.

Purushotham, S., Tulsiani, S., Dhingra, B., Subramanian, S., Sunkara, S., & Singh, A. (2020). NEIL: Extracting visual knowledge from web data. arXiv:2004.11263.

Resta, P., & Laferrière, T. (2007). Technology in support of collaborative learning. *Educational Psychology Review*, 19(1), 65-83.

Romero, C., & Ventura, S. (2013). Educational data mining: A survey from 1995 to 2015. *Expert Systems with Applications*, 42(12), 1-16.

Russell, S. J., & Norvig, P. (2016). *Artificial intelligence*: A modern approach. Pearson.

Scardamalia, M., & Bereiter, C. (2014). Knowledge building and knowledge advancement: A distributed process perspective. *Educational psychologist*, 49(1), 1-10.

Scherer, R., Siddiqui, G. F., & Nückles, M. (2017). Personalized e-learning: The role of prior knowledge. Computers & Education, 112, 144-153.

Shermis, M. D., & Burstein, J. (2017). *Handbook of automated essay evaluation: Current applications and new directions*. Routledge.

Shi, Z., Wen, T., & Li, T. (2019). Application of aı in english writing test scoring. *In 2019 4th International Conference on Education, Culture and Social Development (ICSD 2019)*.

Siemens, G., & Long, P. (2011). Penetrating the fog: Analytics in learning and education. *EDUCAUSE review*, 46(5), 30-32.

Simonson, M., Smaldino, S., Albright, M., & Zvacek, S. (2015). *Teaching and learning at a distance: Foundations of distance education.* Information Age Publishing.

Smith, J. (2020). Artificial ıntelligence-supported education: The future of educational approach. *Journal of Educational Technology Research*, 8(1), 122-135.

Tatlı, C. (2021). *Uzaktan eğitimde farklı etkileşim türlerinin eğitsel denkliklerinin incelenmesi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Tran, A. V., Wickramasinghe, D., & Venkatesh, S. (2019). AI-based personalized education in e-learning: a systematic mapping study. *Interactive Learning Environments*, 27(5), 589-605.

Vanden Broucke, S., Crompvoets, J., & Merchie, E. (2021). Adaptive learning in higher education: The ımpact of prior knowledge on adaptive feedback. *Educational Technology Research and Development*, 1-23.

Veletsianos, G., & Miller, C. (2008). Conversing through and about technologies: students' experiences with blogs in an online course. *Internet and Higher Education*, 11(2), 92-102.

Wu, H. K., Lee, S. W. Y., Chang, H. Y., & Liang, J. C. (2020). Current status, opportunities and challenges of augmented reality in education. *Computers & Education*, 150, 103858.

Xing, W., & Gao, T. (2020). The application of artificial ıntelligence in english writing test. *In 3rd International Conference on E-Education, E-Business and E-Technology (ICEBT)*.

Yudelson, M. V., Koedinger, K. R., & Gordon, G. J. (2013). Individualized bayesian knowledge tracing models. *In Proceedings of the 6th International Conference on Educational Data Mining (EDM 2013),* 171-178.

EĞİTİMDE TEKNOLOJİ ENTEGRASYONU VE TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİSİ

Sibel Ergün Elverici

Giriş

Teknolojinin 21. yüzyılda yaşamanın bir gereği olarak insan hayatının vazgeçilmez bir parçası hâline geldiği ve yaşanan gelişmelerin eğitim alanında da önemli değişikliklere yol açtığı bilinmektedir. Artık geleneksel sınıf ortamlarından uzaklaşarak dijital bir öğrenme çağına geçiş yapılmıştır. Teknoloji, öğretim materyallerinin çeşitlendirilmesine, etkileşimli ve iş birlikçi öğrenme ortamlarının oluşturulmasına ve öğrencilerin daha aktif katılımını sağlayacak araçlar sunmaktadır. Teknolojinin sınıflarda kullanımı, öğretim yöntemlerini dönüştürmekte ve öğrencilerin öğrenme deneyimlerini geliştirmektedir. Öğretmenlerin teknolojiyi etkili bir şekilde uygulama biçimlerini ve sınıf içinde kullanacakları teknolojik araçları anlamaları önemlidir. Teknolojinin sınıflarda kullanımı, öğretmenlerin teknolojiyi nasıl uyguladıklarına bağlıdır. Öğretmenlerin teknolojiyi etkili bir şekilde kullanma becerileri, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Teknoloji ve dijitalleşme eğitimde bir değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiş, her geçen gün daha da çeşitlenen ve sayıları artan teknolojik araçlardan eğitim alanında efektif bir şekilde nasıl yararlanılacağı eğitimcilerin ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla kullanım kolaylığı, bilgiye hızlı bir şekilde erişim sağlamak, interaktif ortamlar sunmak gibi pek çok özellikleri nedeniyle Web 2.0 araçları da pek çok branşta yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. 21. yüzyılın bilgi, iletişim ve dijital teknolojilerin yüzyılı olmasından hareketle öğretmenlerin bu teknolojilere hâkim olmasının gerekli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda teknoloji entegrasyonu üzerine geçmişten günümüze pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Teknoloji enteg-

Teknolojiyi eğitim ve öğretime entegre etmek, sadece teknoloji araçlarının kullanımıyla ilgili değil daha çok içerik ve etkili öğretim uygulamalarıyla ilgilidir. Eğitim teknolojileri, içerik olarak sunulan uygulamaları ve araçları içerir ve teknolojinin kullanımını müfredat ve öğrenme süreçleriyle ilişkilendirir. Teknoloji entegrasyonu, teknoloji araçlarının miktarı veya türüyle değil nasıl ve neden kullanıldığıyla ilgilidir. Öğretmenlerin teknolojiyi nasıl etkili bir şekilde kullanacaklarını anlamaları, öğrenme hedeflerine ve öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun olarak teknolojiyi entegre etmeleri gerekmektedir. Teknoloji, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini desteklemek, farklı öğrenme stillerini kucaklamak, etkileşimi artırmak ve öğrencilerin derinlemesine anlama ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için kullanılmalıdır.

Kaynakça

Angeli, C., & Valanides, N. (2009). Epistemological and methodological issues for the conceptualization, development, and assessment of ICT–TPCK: Advances in technological pedagogical content knowledge (TPCK). Computers & Education, 52(1), 154–168. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2008.07.006

Angeli, C., Valanides, N., & Christodoulou, A. (2016). Theoretical considerations of technological pedagogical content knowledge. In M. C. Herring, M. J. Koehler, & P. Mishra (Eds.), Handbook of technological pedagogical content knowledge (TPACK) for educators (2nd ed., pp. 11–32). Routledge

Brianza, E., Schmid, M., Tondeur, J., & Petko, D. (2022). Investigating contextual knowledge within TPACK: How has it been done empirically so far? 2204– 2212. https://www.learntechlib.org/primary/p/221012/

Chai, C. S., Koh, J. H. L., & Tsai, C.-C. (2016). A review of the quantitative measures of technological pedagogical content knowledge (TPACK). In M. C. Herring, M. J. Koehler, & P. Mishra (Eds.), Handbook of technological pedagogical content knowledge (TPACK) for educators (2nd ed., pp. 87–106). Routledge.

Cox, S., & Graham, C. R. (2009). Using an elaborated model of the TPACK framework to analyze and depict teacher knowledge. *TechTrends*, *53*(5), 60-69.

Çetinkıran, Y. (2022). *Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) ile ilgili yapılan Türkiye kaynaklı uluslararası yayınların bibliyometrik analizi* (Master's thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Deng, Z. (2018). Pedagogical content knowledge reconceived: Bringing curriculum thinking into the conversation on teachers' content knowledge. Teaching and Teacher Education, 72, 155–164. https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.11.021

Ghanizadeh, A., Razavi, A., & Jahedizadeh, S. (2015). Technology-enhanced language learning (TELL): A review of resourses and upshots. International Letters of Chemistry, Physics and Astronomy, 54, 73–87. https://doi.org/10.18052/www.scipress.com/ILCPA.54.73

Grossman, P. L. (1990). The making of a teacher: Teacher knowledge and teacher education. Teachers College.

Gudmundsdottir, S., & Shulman, L. S. (1987). Pedagogical content knowledge in social studies. Scandinavian Journal of Educational Research, 31(2), 59–70. https://doi.org/10.1080/0031383870310201

Guerriero, S. (2020). Teachers' pedagogical knowledge and the teaching profession: Background report and project objectives. Paris: OECD (Organisation for Economic Co-Operation and Development). https://www.oecd.org/education/ceri/Background_document_to_Symposium_I TEL-FINAL.pdf

Harris, J. B., Phillips, M., Koehler, M. J., & Rosenberg, J. M. (2017). TPCK/TPACK research and development: Past, present, and future directions. Australasian Journal of Educational Technology, 33(3), i–viii. https://doi.org/10.14742/ajet.3907

Koehler, M. J., Mishra, P., & Yahya, K. (2007). Tracing the development of teacher knowledge in a design seminar: Integrating content, pedagogy and technology. Computers & Education, 49(3), 740–762. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2005.11.012

Lambert, J., & Gong, Y. (2010). 21st century paradigms for pre-service teacher technology preparation. Computers in the Schools, 27(1), 54–70. https://doi.org/10.1080/07380560903536272

Malva, L., Leijen, Ä., & Baucal, A. (2020). Towards measuring teachers' general pedagogical knowledge – A mixed method investigation of a pilot test. Studies in Educational Evaluation, 64, 100815. https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2019.100815

McEwan, H., & Bull, B. (1991). The pedagogic nature of subject matter knowledge. *American Educational Research Journal*, *28*(2), 316-334.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017– 1054

Niess, M. L. (2005). Preparing teachers to teach science and mathematics with technology: Developing a technology pedagogical content knowledge. Teaching and Teacher Education, 21(5), 509–523. https://doi.org/10.1016/j.tate.2005.03.006

Oktay, Y. B., & Osam, Ü. V. (2013). Viewing foreign language teachers' roles through the eyes of teachers and students. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44(44), Article 44

Papanikolaou, K., Makri, K., & Roussos, P. (2017). Learning design as a vehicle for developing TPACK in blended teacher training on technology enhanced learning. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 14(1), 34. https://doi.org/10.1186/s41239-017-0072-z

Pierson, M. E. (2001). Technology integration practice as a function of pedagogical expertise. Journal of Research on Computing in Education, 33(4), 413–430. https://doi.org/10.1080/08886504.2001.10782325

Rajagopalan, I. (2019). Concept of teaching. Shanlax International Journal of Education, 7(2), 5–8. https://doi.org/10.34293/ education.v7i2.329

Salaberry, M. R. (2001). The use of technology for second language learning and teaching: A retrospective. The Modern Language Journal, 85(1), 39–56. https://doi.org/10.1111/0026-7902.00096

Saubern, R., Henderson, M., Heinrich, E., & Redmond, P. (2020). TPACK – time to reboot? Australasian Journal of Educational Technology, 36(3), Article 3. https://doi.org/10.14742/ajet.6378

Schmid, R. F., Bernard, R. M., Borokhovski, E., Tamim, R. M., Abrami, P. C., Surkes, M. A., Wade, C. A., & Woods, J. (2014). The effects of technology use in postsecondary education: A meta-analysis of classroom applications. Computers & Education, 72, 271–291. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.11.002

Schmidt, D. A., Baran, E., Thompson, A. D., Mishra, P., Koehler, M. J., & Shin, T. S. (2009). Technological pedagogical content knowledge (TPACK): The development and validation of an assessment instrument for preservice teachers. Journal of Research on Technology in Education, 42(2), 123–149

Segall, A. (2004). Revisiting pedagogical content knowledge: The pedagogy of content/the content of pedagogy. Teaching and Teacher Education, 20(5), 489– 504. https://doi.org/10.1016/j.tate.2004.04.006

Shulman, L. S. (1986a). Paradigms and research programs in the study of teaching: A contemporary perspective. In M. C. Wittrock (Ed.), Handbook of research on teaching (3rd ed., pp. 3–36). Macmillan.

Shulman, L. S. (1986b). Those who understand: Knowledge growth in teaching. Educational Researcher, 15(2), 4–14. https://doi.org/10.3102/0013189X015002004

Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. Harvard Educational Review, 57(1), 1–23. https://doi.org/10.17763/HAER.57.1.J463W79R56455411

Tamim, R. M., Bernard, R. M., Borokhovski, E., Abrami, P. C., & Schmid, R. F. (2011). What Forty Years of Research Says About the Impact of Technology on Learning: A Second-Order Meta-Analysis and Validation Study. Review of Educational Research, 81(1), 4–28. https://doi.org/10.3102/0034654310393361

Thompson, A. D., & Mishra, P. (2007). Editors' remarks. Journal of Computing in Teacher Education, 24(2), 38–64. https://doi.org/10.1080/10402454.2007.10784583

Tseng, J.-J., Chai, C. S., Tan, L., & Park, M. (2022). A critical review of research on technological pedagogical and content knowledge (TPACK) in language teaching. Computer Assisted Language Learning, 35(4), 948–971. https://doi.org/10.1080/09588221.2020.1868531

Voogt, J., Fisser, P., Pareja Roblin, N., Tondeur, J., & van Braak, J. (2013). Technological pedagogical content knowledge – a review of the literature. Journal of Computer Assisted Learning, 29(2), 109–121. https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2012.00487.x

Wu, Y.-T. (2013). Research trends in technological pedagogical content knowledge (TPACK) research: A review of empirical studies published in selected journals from 2002 to 2011. British Journal of Educational Technology, 44(3), E73–E76. https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2012.01349.x

Xu, Z., Banerjee, M., Ramirez, G., Zhu, G., & Wijekumar, K. (Kay). (2019). The effectiveness of educational technology applications on adult English language learners' writing quality: A meta-analysis. Computer Assisted Language Learning, 32(1–2), 132–162. https://doi.org/10.1080/09588221.2018.1501069

21. YÜZYILDA MATEMATİK ÖĞRETMENİNİN SIRT ÇANTASI: YAPAY ZEKÂ İLE WEB ARAÇLARININ MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE KULLANIMI

Habibe Güneş - İpek Saralar-Aras

Giriş

Günümüzde her bir çocuk, doğduğu andan itibaren teknoloji içerisinde var olan bir kuşağın parçası olarak kabul edilmektedir ve bu sebeple dijital yerli olarak nitelendirilmektedir. Bu bireyler çoğunlukla aile ve arkadaşlarından sonra en fazla öğretmenleriyle iletişim hâlindedirler (Orhan-Göksun ve Kurt, 2017). Öğrencileriyle birebir iletişim kuran öğretmenlerin, teknoloji okuryazarlığını sürekli geliştirmeleri beklenmekte; bu süreçte, teknolojideki değişim ve dönüşümün öğrenme ortamlarına etkisi göz önünde bulundurulmaktadır. Öğretmenler sınıflarında paylaşacakları deneyimleri teknolojideki hızlı gelişmelerin eğitime de yansımasından ötürü sürekli güncellemek zorundadır. Bu bağlamda yaşanan değişim ve dönüşümün etkisini sınıflarına yansıtabilmek adına sırt çantalarında taşıdıkları becerileri sürekli güncellemeleri gerekmektedir. Özetle öğretmenlerin, değişen teknolojik gelişmeleri takip ederek eğitim alanındaki yenilikleri ve en iyi uygulamaları sınıflarına aktarabilmek adına kendilerini sürekli olarak yetiştirmeleri gerekmektedir.

ISTE (International Society for Technology in Education, 2017) raporlarına göre öğretmenler bağımsız öğrenmeyi teşvik eden öğrenme deneyimleri oluştururken öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurmalı, öğrenme ortamını kişiselleştirmeli veya bireye uydurmak için teknolojiyi kullanmalıdır. Ayrıca raporlarda, öğretmenlerin öğrenen, lider, vatandaş, iş birlikçi, tasarımcı ve analiz yapabilen bireyler olmaları gerektiği de belirtilmiştir. Bu özelliklerin, öğretmenlere öğrencilerinin daha etkili bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olmaları için aktif ve yenilikçi bir rol

bağlamda derslerde öğrenci merkezli yaklaşımın ve öğrencilerin yapay zekâ ve Web 2.0 ile Web 3.0 araçlarını aktif olarak kullanmasının önemi vurgulanmıştır. Bu bölümün, matematik öğretmenlerinin teknolojiyi etkili bir şekilde kullanarak öğrencilerin matematik öğrenme deneyimlerini zenginleştirmelerine ve geleceğin gereksinimlerine uygun bir şekilde hazırlamalarına yardımcı olması umulmaktadır.

Bölüm Sonu ve Yansıma Soruları

1. Yapay zekâ nedir? Matematik öğretiminde kullanılabilecek zorlukları ve fırsatları neler olabilir?
2. Hangi Web 2.0 ve Web 3.0 araçlarını matematikte hangi konuların öğretiminde kullanabiliriz?
3. Yapay zekâ destekli bir ölçme ve değerlendirme etkinliği nasıl tasarlanabilir?
4. Bir öğretmen olarak 21. yüzyılda sırt çantanızda bulunmasını istediğiniz bilgi ve beceriler nelerdir? Hangi konularda kendinizi geliştirme ihtiyacı hissediyorsunuz?

Kaynaklar

Akçayır, M., & Akçayır, G. (2017). The flipped classroom: A review of its advantages and challenges. *Computers & Education, 118,* 43-58.

Akgül, F., Küpeli, E., & Kır, İ. (2015). Identifying the computer literacy skill levels of primary school teachers: The case of Kahramanmaras. Electronic Journal of Social Sciences, 14(55), 207-219. https://doi.org/10.17755/esosder.44589

Arf, C. (1959). Makine Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir? *Atatürk Üniversitesi 1958- 1959 Öğretim Yılı Halk Konferansları*(1), 91-103.

Arslan, S., & Şendurur, P. (2017). Investigation of changes in factors affecting the technology integration in education. Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty, 4(3), 25-50. https://doi.org/10.21764/efd.21927

Baştürk, S., & Doğan, S. (2010). Üniversite öğrencilerinin perspektifinden özel dershanelerdeki matematik eğitimi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 32*(32), 45-63.

BBC. (2015, May 17). Mobile phone bans 'improve school exam results'. Retrieved from http://www.bbc.com/news/education-32771253

Bozkurt, A., Xiao, J., Lambert, S., Pazurek, A., Crompton, H., Koseoglu, S., ... & Jandrić, P. (2023). Speculative Futures on ChatGPT and Generative Artificial Intelligence (AI): A collective reflection from the educational landscape. *Asian Journal of Distance Education*, *18*(1).

Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2023). Challenging the status quo and exploring the new boundaries in the age of algorithms: Reimagining the role of generative AI in distance education and online learning. Asian *Journal of Distance Education, 18*(1), i-viii. https://doi.org/10.5281/zenodo.7755273

Bozkurt, A. (2023). Generative artificial intelligence (AI) powered conversational educational agents: The inevitable paradigm shift. *Asian Journal of Distance Education*, *18*(1). http://www.asianjde.com/ojs/index.php/AsianJDE/article/view/718

Brown, M. (2021). What are the main trends in online learning? A helicopter view of possible futures. *Asian Journal of Distance Education*, *16*(2). https://www.asianjde.com/ojs/index.php/AsianJDE/article/view/605

Corbeil, J. R., & Valdes-Corbeil, M. E. (2007). Are you ready for mobile learning?. *Educause quarterly*, *30*(2), 51.

Çelik, İ., & Bulut, M. (2019). Effectiveness of Kahoot application on motivation and success in mathematics course. *Journal of Education and Practice, 10*(13), 72-78.

Devitt, P., & Palmer, E. (1999). Computer-aided learning: an overvalued educational resource?. *Medical Education, 33*(2), 136-139.

Diaz, R. M., & Berk, L. E. (1992). Private speech. *From Social Interaction to Self-regulation.* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Donald, M. (1991). *Origins of the modern mind: Three stages in the evolution of culture and cognition.* Harvard University Press. ISBN 0-674-64484-0.

Educause. (2010). 7 things you should know about mobile apps for learning. Retrieved from https://net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI7060.pdf

Ergüney, M. (2017). Uzaktan eğitimde mobil öğrenme teknolojilerinin rolü. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(13), 1009-1021.

Fravell J. H. (2004). Theory-of-mind development: Retrospect and prospect. *Merrill Palmer Quarterly, 50*(3), 274-290.

Gasser, K. (2011). Five Ideas for 21st Century Math Classrooms. *American Secondary Education, 39*, 108-116.

Haque, M. U., Dharmadasa, I., Sworna, Z. T., Rajapakse, R. N., & Ahmad, H. (2022). *I think this is the most disruptive technology: Exploring sentiments of ChatGPT early adopters using Twitter data*. arXiv preprint arXiv:2212.05856.

Hemphill, H., Caliskan, E., & Hemphill, L. (2015). An educational reform to improve classroom technology in Turkey: The FATIH Project. *Proceedings of the Convention of the Association for Educational Communications and Technology.* Indianapolis, IN: AECT.

Ho, W. (2015). Innovative collaborating environment building using OK Mind Map embedding node capability. *Indian Journal of Science and Technology, 8*(9), 208-212.

Hwang, G-J., & Tu, Y-F. (2021). Roles and Research Trends of Artificial Intelligence in Mathematics Education: A Bibliometric Mapping Analysis and Systematic Review. *Mathematics*, *9*(6), 584. https://doi.org/10.3390/math9060584

International Society for Technology in Education ISTE. (2017). ISTE standarts for educators. https://www.iste.org/standards/for-educators

İçen, M. (2022). The future of education utilizing artificial intelligence in Turkey. *Humanit Soc Sci Commun, 9*(1), 268. https://doi.org/10.1057/s41599-022-01284-4

Jensen, R. E., & Sandlin, P. K. (1992). Why do it? Advantages and dangers of new waves of computer-aided teaching/instruction. *Journal of Accounting Education, 10*(1), 39-60.

Johns, K. (2015). Engaging and assessing students with technology: A review of Kahoot!. *Delta Kappa Gamma Bulletin, 81*(4), 89-91.

Kahoot. (2019). Learning games: Make learning awesome!. Retrieved from https://kahoot.com/

Kara, D. K. (2022). İnsanın değeri ışığında rekabet. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Kavaklı, A. & Yakın, İ. (2019). Mobil Öğrenme: 2015 – 2019 Çalışmalarına Yönelik Bir İçerik Analizi . *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(21) , 251-268. https://dergipark.org.tr/en/pub/ksbd/issue/50850/585485

Lubiensky, S. T. (2000). A clash of social class cultures? Students' experiences in a discussion-intensive seventh-grade mathematics classroom. *The Elementary School Journal, 100*(1), 377-403.

Mobile Technology Fact Sheet. (2014, October 30). Pew Research Center/ Internet, Science & Tech. Retrieved from http://www.pewinternet.org/fact-sheets/mobile-technology-fact-sheet/

Naciri, A., Baba, M. A., Achbani, A., & Kharbach, A. (2020). Mobile Learning in Higher Education: Unavoidable Alternative during Covid-19. Aquademia, 4(1), ep20016. https://doi.org/10.29333/aquademia/8227

Naismith, L. & Corlett, D. (2006). Reflections on success: A retrospective of the mLearn conference series 2002-2005. *mLearn 2006: Across generations and cultures*. Banff, Canada.

Narayanan, N. H., & Hegarty, M. (2002). Multimedia design for communication of dynamic information. *International journal of human-computer studies*, *57*(4), 279-315.

Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Su, J., Ng, R. C. W., & Chu, S. K. W. (2023). Teachers' AI digital competencies and twenty-first century skills in the post-pandemic world. *Educational technology research and development*, 1-25.

Orhan, D., Kurt, A. A., Ozan, Ş., Vural, S. S. ve Türkan, F. (2014). Ulusal eğitim teknolojisi standartlarına genel bir bakış. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(1), 65-79

Orhan Göksün, D., & Kurt, A. (2017). Öğretmen Adaylarının 21. yy. Öğrenen Becerileri Kullanımları ve 21. yy. Öğreten Becerileri Kullanımları Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Bilim, 42*(190). http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.7089

Orhan Göksün, D. , Filiz, O. & Kurt, A. A. (2018). Eğitim Çantası: Web 2.0 araçlarını kategori bazlı sunan sosyal bir web sitesinin geliştirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi, 19*(2), 505-533. https://doi.org/10.12984/egeefd.437670

Power, T., Babu, R., & Chowdhury, T. (2017). An Evaluation of Computer Aided Learning (BRAC-CAL) in Secondary Schools in Bangladesh. *Research Monograph Series*(73). Dhaka, Bangladesh: BRAC Research and Evaluation Division.

Qiu, Y., Pan, J., Ishak, N. A. (2022). Effectiveness of Artificial Intelligence (AI) in Improving Pupils' Deep Learning in Primary School Mathematics Teaching in Fujian Province. *Comput Intell Neurosci, 23*(1), 1362996. https://doi.org/10.1155/2022/1362996

Roll, I., & Wylie, R. (2016). Evolution and revolution in artificial intelligence in education. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, *26*, 582-599.

Saralar-Aras, I., & Gunes, H. (2022). Pre-service primary and maths teachers' readiness for distance education. *Educational Technology Theory and Practice, 12*(1), 195-220. https://doi.org/10.17943/etku.992514

Sarı, M. H., & Keser, H. (2021). Classroom teachers' online teaching experiences during the Covid-19 pandemic: The perspective of technological pedagogical content knowledge. *Journal of Pedagogical Research, 5*(4), 251-269. https://doi.org/10.33902/JPR.2021474706

Sarı, F. (2021). Cahit Arf'in "Makine Düşünebilir mi ve Nasıl Düşünebilir?" Adlı Makalesi Üzerine Bir Çalışma . *TRT Akademi, 6*(13), 812-833. https://doi.org/10.37679/trta.962940

Schwan, S., & Riempp, R. (2004). The cognitive benefits of interactive videos: learning to tie nautical knots. *Learning and instruction, 14*(3), 293-305.

Scott, S. (2013, July 15). Sociocultural theory. Retrieved from http://www.education.com/reference/article/sociocultural-theory/

Sharples, M., Sánchez, I. A., Milrad, M. & Vavoula, G. (2009). Mobile learning, small devices, big issues. *Technology-enhanced learning,* 233-249. Springer: Netherlands.

Shen-Berro, J. (2023). New York City Schools blocked ChatGPT. Here's what other large districts are doing. *Chalkbeat.* https://www.chalkbeat.org/2023/1/6/23543039/chatgpt-school-districts-ban-block-artificial-intelligence-open-ai

Smith, S. & Jones, J. (2018). The effectiveness of Kahoot! as a formative assessment tool in science education. *Journal of Science Education and Technology, 27*(3), 249-260.

Sönmez, F. (2010). Mobil cihazların uzaktan eğitime olumlu katkıları. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *17*(1), 31-36.

Strekalova-Hughes, E., Nash, K. T., Schmer, B., & Caldwell, K. (2021). Meeting the needs of all cultureless learners: Culture discourse and quality assumptions in personalized learning research. *Review of Research in Education*, *45*(1), 372-407.

Tabowei, A. (2021). *Technology enhanced learning: A case study of the potentials of mobile technologies in Nigerian college of education* (Doctoral dissertation, University of the West of England).

Tatlı, Z., Turan, Ş., Yaman, H., & Er-Nas, S.(2022). Need analysis of a Web 2.0 tool to be developed for measurement and evaluation in education. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science], 15*(1), 104-125.

Tlili, A., Shehata, B., & Adarkwah, M.A. (2023). What if the devil is my guardian angel: ChatGPT as a case study of using chatbots in education. *Smart Learn. Environ., **10***(1),15. https://doi.org/10.1186/s40561-023-00237-x

Tuncer, M. & Bahçeci, E. (2019). Natural Language Processing Techniques for Analyzing Students' Answers in Online Exams. *Journal of Educational Technology & Society, 22*(3), 91-101.

Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind, 49*(1), 433-460.

TÜİK (Turkish Statistics Institute). (2015, August 18). Household information technology usage research, 2015, #18660. Retrieved from http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18660

Vásquez C., Piñeiro J. L., & García-Alonso I. (2022). What Challenges Does the 21st Century Impose on the Knowledge of Primary School Teachers Who Teach Mathematics? An Analysis from a Latin American Perspective. *Mathematics. 2022, 10*(3), 391. https://doi.org/10.3390/math10030391

Vergi TC. (2014). *Bütçeden Fatih Projesi'ne 1.4 milyar TL kaynak ayrıldı*. Retrieved from http://www.vergi.tc/hb/Butceden-Fatih-Projesi%E2%80%99ne-1-4-milyar-TL-kaynak-ayrildi/a4b56ca3-8866-46dd-883a-c7799bc3293c 2014

Villarama, J. A., Santos, J. P. E., Adsuara, J. P., Gundran, J. F., & Castillo, M. E. G. C. (2022). Through the Lens of Virtual Students: Challenges and Opportunities. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, *21*(10), 109-138. https://doi.org/10.26803/ijlter.21.10.6

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language.* Cambridge: MA MIT Press.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Urrita, F., & Araya, R. (2023). Who's the Best Detective?: LLMs vs. MLs in Detecting Incoherent Fourth-Grade Math Answers.

Wertsch, J. V. (1991). *Voices of the mind: A sociocultural approach to mediated action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

İlgili Kaynaklar

Bialystok, E., & Hakuta, K. (1994). *In other words: The science and psychology of second-language acquisition.* New York: Basic Books.

Bloom, B. S. (1984). The 2 sigma problem the search for methods of group instruction as effective as one-to-one tutoring. *Educational Researcher, 12*(6), 4-16.

Gardenfors, P. (2008). The role of intersubjectivity in animal and human cooperation. *Biological Theory, 3*(1), 51–62.

Kozulin, A., Gindis, B., Ageyev, V. S., & Miller, S. M. (2003). *Vygotsky's educational theory in cultural context*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lourenço, O. (2012). Piaget and Vygotsky: Many resemblances, and a crucial difference. *New Ideas in Psychology, 30,* 281–295.

Perrone-Bertolotti, M., Rapin, L., Lachaux, J., Baciu, M., & Lœvenbruck, H. (2014). What is that little voice inside my head? Inner speech phenomenology, its role in cognitive performance, and its relation to self-monitoring. *Behavioural Brain Research,* 220-239.

Rubin, K. H. & Menzer, M. (2010, January 27). Culture and social development. *Encyclopaedia on Early Childhood Development.* http://www.child-encyclopedia.com/culture/according-experts/culture-and-social-development.

URL-1. (2023). https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/chatgpt-nedir-nasil-kullanilir

URL-2. (2023). https://revca-technologies.medium.com/chatgpt-theory-and-implementation-d2f5a831afbe.

URL-3. (2023). https://www.mapfre.com.tr/blog/gundem/chatgpt-nedir-nasil-kullanilir/

YAPAY ZEKÂ TABANLI QUICKDRAW WEB 2.0 ARACI İLE KELİME ÖĞRETİMİ

Nilüfer Dinç Demirok - Fatma Güntürkün

Giriş

Yapay zekâ (YZ) teknolojileri son yıllarda eğitim alanında önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Özellikle kelime öğretimi, dil edinim sürecinin temel bir parçası olarak kabul edilir ve yapay zekâ destekli uygulamalarla birlikte öğretim yöntemleri dönüştürülür. Bu çalışma, *Quickdraw* (Hızlı, Çiz) adlı bir YZ kelime öğretimindeki potansiyeller incelenmektedir.

Eğitim günümüzde ülkelerin kalkınmasında en önemli rol oynayan etmenlerden biridir. Eğitim deyince aklımıza teknoloji de beraberinde gelmektedir. Teknoloji ve eğitim alanında atılan adımların tarihsel süreçlerini araştırmak ve araştırma sonuçlarından yola çıkarak kalıcı ve etkili öğrenmede teknolojinin rolünü anlamak günümüz öğretmenleri için önem arz etmektedir. Günümüzde internet teknolojilerinin etkisi ile tüm dünyada bilgi daha hızlı ve kolay paylaşılır hâle gelmiştir. Web 2.0 olarak tanımlanan teknoloji araçlarının kullanımı kolaylaşmış, bu sebeple yaygınlaşmıştır. Covid-19 adı verilen salgının yol açtığı uzaktan eğitim sisteminde eğitim almış olan öğretmenler ve öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde Web 2.0 araçları ile çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu sebeple eğitimi ve öğrencileri ilgilendiren kalıcı öğrenmenin söz konusu araçlar kullanılarak uygulanması yöntemleri önem kazanmıştır. Web 2.0 araçlarını kullanarak öğrenci, öğretmen ve eğitimin hizmetine sunmak günümüz eğitim sisteminde olası bir durum hâline gelmiştir. Bu çalışmada örnek olarak seçilen *Quickdraw* Web 2.0 aracı görsel olarak etkili olması, internet ortamında erişime açık olması, ücretsiz olması ve bir ders materyali hâlinde kullanılabilecek olması sebepleri göz önünde bulundurularak incelemeye konu edilmiştir.

nulacak olan üniteler ile ilgili kelime araçları aracılığı ile öğrencilerin kalıcı, etkin ve etkili bir şekilde kelimeleri öğrenmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece hem çağa uygun şekilde hem de okul dışı ortamlarda öğrenmenin devam edecek olması olasıdır.

Kaynaklar

Atıcı, B., ve Yıldırım, S. (2010). Web 2.0 Uygulamalarının E-Öğrenmeye Etkisi. *XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* (s. 287-292). Muğla: Muğla Üniversitesi.

Deperlioğlu, Ö., ve Köse, U. (2010). Web 2.0 Teknolojilerinin Eğitim Üzerindeki Etkileri ve Örnek Bir Öğrenme Yaşantısı. *XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* (s. 337-342). Muğla: Muğla Üniversitesi.

Genç, Z. (2010). Web 2.0 Yeniliklerinin Eğitimde Kullanımı: Bir Facebook Eğitim Uygulama Örneği. XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (s. 237-242). Muğla: Muğla Üniversitesi.

Karaman, S., Yıldırım, S., ve Kaban, A. (2008). Öğrenme 2.0 Yaygınlaşıyor: Web 2.0 Uygulamalarının Eğitimde Kullanımına İlişkin Araştırmalar ve Sonuçları. *XIII. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri* (s. 35-40). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

McLoughlin, C., ve Lee, M. J. (2007). Social software and participatory learning: Pedagogical choices with technology affordances in the Web 2.0 era. *Proceedings ascilite*, (s. 664-675). Singapore .

Özpınar, İ. (2020). Preservice Teachers' Use of Web 2.0 Tools and Perspectives on their Use in Real Classroom Environments. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 814-841.

İnternet Kaynakları:

URL 1: Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022, http://etwinningonline.eba.gov.tr/lesson/web-2-0-araclari-nedir/

ÖĞRETİM VE TEMEL KAVRAMLAR

Medine Eda Ceylan - Dr. Murat Balcı

Giriş

Eğitim, birçok toplum tarafından insanlığın geleceğini kurtaracak bir sihirli değnek olarak görülmektedir. Buradaki en büyük rol ise genç bireylere düşmektedir. Genç bireylerin iyi bir eğitim ile toplumsal kalkınmayı ve gelişmeyi olumlu düzeyde artırması beklenmektedir. Genç bireylerin iyi eğitim alabilmeleri için nitelikli öğretmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Nitelikli öğretmenler için ise iyi bir eğitim sistemine ihtiyaç vardır. Bu döngüyü, hidrolojik döngüye benzetmek yanlış olmayacaktır.

Eğitim sürecinde, bireylerin içerisinde yaşadıkları topluma faydalı bir şekilde uyum sağlayabilmelerine yardımcı olma amaçlanmaktadır. Bireylerin bu uyumu için öncelikli olarak bireylerin yetenekleri belirlenir. Bunun ardından eğitim desteği ile bireyler üst düzeye getirilmeye çalışılır. Bunlar, eğitim sisteminin belirlenen amaçları doğrultusunda değiştirilmeye çalışılır.

Eğitim

Eğitim; bireyde kendi yaşantılarıyla davranış değişikliği oluşturma sürecidir. Daha genel bir ifade ile bireyi belirli bir amaçla yetiştirme ve bu süreçten geçen bireyin kişiliğinde olumlu değişiklik oluşması beklenmektedir. Kişiliğin yanında bireyin amaçları, bilgileri, tavırları, davranışları ve ahlak boyutu eğitim süreciyle değişmektedir (Varış, 1996).

Eğitim bireyin içinde bulunduğu toplumda davranış biçimleri edindiği süreç (Akpınar ve Kaymakcı, 2012) olarak tanımlandığı gibi fiziksel uyarım-

rini etkilediği unutulmamalıdır. Gelişmiş bir toplum için iyi bir eğitim sistemi gerektiğini unutmamalıyız.

Kaynakça

Akpınar, M., & Kaymakcı, S. (2012). Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *20*(2), 605-626. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/48697/619551

Baran, T. (2013). *Probleme dayalı öğrenme ile sunuş yoluyla öğretim yaklaşımlarının öğrencilerin bilişsel öğrenme düzeyleri açısından karşılaştırılması* (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Bilen, M. (2006). *Plandan uygulamaya öğretim*. Anı Yayıncılık

Bloom, B. S. (1995). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme* (çev., D. A. Özçelik). MEB Yayınları.

Bloom, B. (1998). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme*. (çev., D. Ali Özçelik). Millî Eğitim Basımevi.

Bruner, J. S. (1991). *Bir öğretim kuramına doğru*. (Çev: F. Varış ve T. Gürkan). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Demir, K. (2007). *Tam öğrenme modeli* (Ed. Ö. Demirel). Eğitimde Yeni Yönelimler. Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Ö. (1997). *Eğitimde program geliştirme*. Usem Yayınları.

Demirel, Ö. (1999). *Öğretme sanatı*. Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2003). *Kuramdan uygulamaya: Eğitimde program geliştirme.* Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*: *Öğretme sanatı*. Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2012). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem A Yayıncılık.

Erden ve Akman (2018). *Eğitim Psikolojisi: Gelişim-öğrenme-öğretme.* Arkadaş Yayınevi.

Erişen, Y. (1997). Öğretim elemanlarının dönüt ve düzeltme davranışlarını yerine getirme dereceleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *9*(9), 45-62. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10386/127067

Ertürk, S. (1993). *Eğitimde program geliştirme*. Meteksan Ltd. Şti.

Feyereisen, K., Fiorio, A.J.& Nowak, A. T. (1970). *Supervision and curriculum renewal: A systems approach.* New york: appleton, Century, crofts.

Fidan, N. (2012). *Okulda öğrenme ve öğretme*. Pegem A Yayınları.

Gerver, R. K. & Sgroi, R. J. (2003). Creating and using guided-discovery lessons. *Mathematics Teacher*,96(1), 6-13. https://www.proquest.com/docview/204708190

Gordon, David. (1982). Theconceptof the hidden curriculum. *Journal of Philosophy of Educalion*. 16(2), 182-193. **https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.1982.tb00611.x**

Gözütok, D. (2006). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ekinoks Ygünevi.

Gültekin, M. (2020). *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme. "Program geliştirmeye ilişkin temel kavramlar".* 2. Baskı. Ed. Behçet Oral ve Taha Yazar. Pegem Akademi.

Gürkan, T. (2004). *Eğitim, öğretim ve programla ilgili temel kavramlar. "Öğretimde planlama ve değerlendirme"* Dördüncü Baskı. Ed. Mehmet Gültekin. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Güven, B. (2014). *Öğretim ilke ve yöntemleri. "Öğretim ilke ve yöntemleriyle ilgili temel kavramlar"*. Onuncu baskı. Ed. Şeref tan. Pegem Akademi.

Marsh, C.J.& Wills, G. (2007). *Curriculum: Alternative approaches, ongoing issues.* New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.

Martin, Jane, R. (1976). What should we do wilh a hidden curriculum when we fınd one? *Curriculum lnquiry*, 6 (2), 135-151.

Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası, (Çev. M. T. Bağlı), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 137-169. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000100

Özdaş, A., Tanışlı, D., Köse, N. Y., & Kılıç, Ç. (2005). Yeni ilköğretim matematik dersi (1.-5. sınıflar) öğretim programının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. *Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni ilköğretim programlarını değerlendirme sempozyumu*, 14-16.

Öztürk, Ö., & Kalyoncu, N. (2018). İlköğretim altıncı sınıf müzik dersinde kullanılan 'Tam Öğrenme Modeli'nin öğrencilerin tutum ve başarılarına etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *16*(1), 1-25. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/37876/331024

Özer, N., & Atik, S. (2015). *Eğitim bilimine giriş. Celal Tayyar Uğurlu (Edt.), Eğitimin Temel Kavramları*. Eğiten Kitap Yayınları.

Sağlam, M. (2004). *Öğretimi etkileyen etmenler. "Öğretimde planlama ve değerlendirme*". Dördüncü Baskı. Ed. Mehmet Gültekin. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Sönmez, V. (1993). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı hedefler, davranış, içerik, genel-özel öğretme yöntemleri değerlendirme*. Adım Yayıncılık.

Sönmez, V. (2008). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Anı Yayıncılık

Sözer, E. (2004). *Öğretimde strateji, yöntem ve teknikler. "Öğretimde planlama ve değerlendirme".* Dördüncü Baskı. Ed. Mehmet Gültekin. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Sünbül, A. M. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Eğitim Kitabevi Yayınları.

Şener, T. (2004). "*Çocukların ve gençlerin katılımı".* Çoluk Çocuk Dergisi, nisan sayısı.

Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and pratice*. New york: harcourt , brace & world, Inc.

Taymaz, H. (1992). *Hizmetiçi Eğitim (Kavram, İlkeler ve Yöntemler)*. Pegem A Yayıncılık.

Ülgen, G. (1997). *Eğitim psikolojisi*. Alkım Yayınevi.

Wiles, J. & Bondi, J. (1986). *The teaching of learning strategies*. New yor, MacMillan.

Varış, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme: teori ve teknikler.* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Varış, F. (1996). *Eğitimde program geliştirme.* Alkım Yayınları.

Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society.* Cambridge Mass: Harvard University Press.

Yaşar, Ş. (2004). *Öğretimde araç ve gereç kullanımı. "Öğretimde planlama ve değerlendirme*". Dördüncü baskı. Ed. Mehmet Gültekin. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Yurdakul, Bünyamin (2004), "Eğitimde davranışçılıktan yapılandırmacılığa geçiş için bilgi, gerçeklik ve öğrenme olgularının yeniden anlamlandırılması", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (8), 109-120. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/46484/

Yüksel, S. (2004). *Örtük program. Eğitimde saklı uygulamalar*. Nobel Yayınları.

YAPILANDIRMACILIK: 5E ÖĞRENME MODELİ, ARGÜMANTASYON VE ÜÇ BOYUTLU ÖĞRENME

Özden Şengül

Giriş

Ulusal ve uluslararası eğitim raporları (Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2011; NGSS Lead States, 2013) yenilikçi yaklaşımları gözeterek eğitim ve öğretimde düzenlemeler yapılmasının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle fen eğitimi, öğrencilerin bilimsel düşünmelerini, toplumda bilimsel yapılanmayı ve güvenliği sağlamayı hedeflemektedir. Fen eğitimi, öğrencilerin bilimsel metotlar yoluyla deneyler düzenlemesini, veri toplamasını ve veriyi analiz etmesini, problem çözme becerilerini geliştirmelerini, bilimsel konularda kararlar verebilen, teknik ve bilimsel becerileri gelişmiş eğitimli vatandaşlar olarak yetişmesini sağlamayı hedefler.

Tarihte, bilimsel bilgi üretiminin, tek yönlü ve kolay yoldan adımları takip ederek ve sadece doğru olguları öğrenme ile gerçekleştiğine inanılsa da bilim, farklı metotların karşılaştırılması ile üretilen bilgi olarak tanımlanmalıdır. Bilimin, kesin ve tarafsız olarak tanımlanması birçok bilim insanı tarafından eleştirilmiştir (Dewey, 1910). Dewey'e göre, bilimin temelinde, araştırma sürecinde, soru sorma ve yansıtıcı düşünme metotlarını kullanma vurgulanmaktadır. Öğretmen merkezli yöntemlerle fen eğitimine devam edilmek istense bile Dewey'e göre, demokratik bir toplum düzeninin, bilimde sorgulama yoluyla, iş birliği çerçevesinde, düşünsel gelişimi sağlayan bir şekilde düzenlendiği ve uygulandığı takdirde gerçekleşeceği vurgulanmaktadır. Sorgulamaya dayalı, öğrenci merkezli eğitim, ulusal ve uluslararası güvenliği ve ekonomik gelişimi sağlayacaktır; sivil, toplumsal ve politik konularla ilgili kararlar vermeyi sağlayan eğitim programları geliştirmeye fırsat tanıyacaktır.

Kaynakça

Baillargeon, R., Needham, A., & DeVos, J. (1992). The development of young infants' intuitions about support. *Early development and parenting*, *1*(2), 69-78.

Billing, M. (1987). *Arguing and thinking: A rhetorical approach to social psychology.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Boulter, C. J., & Gilbert, J. K. (1995). Argument and science education. *Competing and consensual voices: The theory and practice of argumentation*, 84-98.

Bybee, R. W., Taylor, J. A., Gardner, A., Van Scotter, P., Powell, J. C., Westbrook, A., & Landes, N. (2006). The BSCS 5E instructional model: Origins and effectiveness. *Colorado Springs, Co: BSCS*, *5*, 88-98.

Bybee, R. W. (2011). Scientific and engineering practices in K-12 classrooms: Understanding a framework for K-12 science education. *Science and Children*, *49*(4), 10.

Bybee, R. W. (2014). NGSS and the next generation of science teachers. *Journal of Science Teacher Education*, *25*(2), 211-221.

Crowther, D. T. (1999). Cooperating with constructivism. *Journal of College Science Teaching*, *29*(1), 17.

Dewey, J. (1910). Science-as-subject-matter and as method. *Science*, *31*(787), 121-127.

Duschl, R., & Osborne, J. (2002). Supporting and promoting argumentation discourse. *Studies in Science Education*, 38, pp. 39-72.

Erduran, S., Simon, S., & Osborne, J. (2004). TAPping into argumentation: Developments in the application of Toulmin's argument pattern for studying science discourse. *Science Education*, *88*(6), 915-933.

Felton, M., & Kuhn, D. (2001). The development of argumentive discourse skill. *Discourse Processes*, *32*(2-3), 135-153.

Gillies, R. M., & Rafter, M. (2020). Using visual, embodied, and language representations to teach the 5E instructional model of inquiry science. *Teaching and Teacher Education*, *87*, 102951.

Grooms, J., Enderle, P. J., Hutner, T., Murphy, A., & Sampson, V. (2016). *Argument-driven inquiry in physical science: Lab investigations for grades 6-8* (Vol. 4). NSTA Press.

Guven, G., Kozcu Cakir, N., Sulun, Y., Cetin, G., & Guven, E. (2022). Arduino-assisted robotics coding applications integrated into the 5E learning model in science teaching. *Journal of Research on Technology in Education*, *54*(1), 108-126.

Koyunlu Ünlü, Z., & Dökme, İ. (2022). A systematic review of 5E model in science education: proposing a skill-based STEM instructional model within the 21-st century skills. *International Journal of Science Education*, *44*(13), 2110-2130.

Kuhn, D. (1992). Thinking as argument. *Harvard Educational Review*, *62* (2), 155-179.

Kuhn, D. (1993). Science as argument: Implications for teaching and learning scientific thinking. *Science Education*, *77*(3), 319-337.

Kuhn, D., & Udell, W. (2003). The development of argument skills. *Child Development*, *74*(5), 1245-1260.

Manz, E. (2014). Representing student argumentation as functionally emergent from scientific activity. *Review of Educational Research*, 0034654314558490.

McNeill, K. L., Lizotte, D. J., Krajcik, J., & Marx, R. W. (2006). Supporting students' construction of scientific explanations by fading scaffolds in instructional materials. *The journal of the Learning Sciences*, *15*(2), 153-191.

McNeill, K. L. (2011). Elementary students' views of explanation, argumentation, and evidence, and their abilities to construct arguments over the school year. *Journal of Research in Science Teaching*, *48*(7), 793-823.

MEB (2011). *MEB 21. Yüzyıl Öğrenci Profili.* Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED).

https://www.meb.gov.tr/earged/earged/21.%20yy_og_pro.pdf

National Research Council. (2012). *A framework for K-12 science education: Practices, cross-cutting concepts, and core ideas*. National Academies Press.

National Science Teachers Association (NSTA). 2016. *NSTA Position Statement: Transitioning from Scientific Inquiry to Three-Dimensional Teaching and Learning.*

NGSS Lead States. 2013. Next Generation Science Standards: For states, by states. Washington, DC: National Academies Press. www.nextgenscience.org/ next-generation-science-standards.

O'Keefe, D. J. (1982). The concepts of argument and arguing. *Advances in argumentation theory and research*, 3-23.

Osborne, J. (2007). Science education for the twenty first century. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education,* 3(3), 173-184.

Perkins, D. (1999). The many faces of constructivism. *Educational Leadership*, *57*(3), 6-11.

Sampson, V., & Clark, D. B. (2008). Assessment of the ways students generate arguments in science education: Current perspectives and recommendations for future directions. *Science Education*, *92*(3), 447-472.

Sampson, V., Enderle, P., Grooms, J., & Witte, S. (2013). Writing to learn by learning to write during the school science laboratory: Helping middle and high school students develop argumentative writing skills as they learn core ideas. *Science Education*, *97*(5), 643-670.

Schwarz, B. B., Neuman, Y., Gil, J., & Ilya, M. (2003). Construction of collective and individual knowledge in argumentative activity. *The Journal of the Learning Sciences*, *12*(2), 219-256.

Sengul, O., Enderle, P. J., & Schwartz, R. S. (2021). Examining science teachers' enactment of argument-driven inquiry (ADI) instructional model. *International Journal of Science Education*, *43*(8), 1273-1291.

Sengul, O. (2021). Preservice Science Teachers Practice Teaching Online through 4E Instructional Model. *Journal of College Science Teaching*, *51*(1), 5-11.

Song, Y., & Schwenz, R. (2013). An inquiry-based approach to teaching the spherical earth model to preservice teachers using the global positioning system. *Journal of College Science Teaching*, *42*(4), 50-58.

Spelke, E. (1994). Initial knowledge: Six suggestions. *Cognition*, *50*(1-3), 431-445.

Spelke, E. S., & Kinzler, K. D. (2007). Core knowledge. *Developmental Science*, *10*(1), 89-96.

Taşlıdere, E. (2015). A study investigating the effect of treatment developed by integrating the 5E and simulation on pre-service science teachers' achievement in photoelectric effect. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, *11*(4), 777-792.

Tippett, C. (2009). Argumentation: The language of science. *Journal of Elementary Science Education*, *21*(1), 17-25.

Toulmin, S. (1958). The Uses of Argument. Cambridge University Press. *Cambridge, UK*.

Van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., Henkemans, F. S., Blair, J. A., Johnson, R. H., Krabbe, E. C., ... & Zarefsky, D. (1996). Fundamentals of argumentation theory: A handbook of historical back- grounds and contemporary developments. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Von Glasersfeld, E. (2013). *Radical constructivism* (Vol. 6). Routledge.

KALP BAĞI ÇEMBERİ

Pınar Gezer

Giriş

Bu çalışma çocuk katılımını P4C (Çocuklarla Felsefe) uygulamasıyla hayata geçirmeye yönelik tasarlanmış olup 7-11 yaş arası ilkokul kademesindeki dezavantajlı gruptaki öğrencilerle deneyimlenmiştir. P4C, yani çocuklarla felsefe, soruşturmayı aşılayan, "Neden?" sorusuna yer veren yenilikçi bir eğitim modeli olmakla beraber tüm branşlarda uygulanabilmektedir. 4C'nin açılımında da olduğu gibi, düşünmenin; eleştirel, yaratıcı, özenli ve dayanışmacı tarafları irdelenmiş olup haftada 2 gün (pazartesi-cuma 1 ders saati) olmak üzere, 2 yıl boyunca "Kalp Bağı Çemberi" nde toplamda 60 öğrenciyle buluşulmuş olup bütüncül sistemle tüm okul öğrencilerini kapsamıştır. Kalp Bağı Çemberi'nin en çarpıcı yönü Marshall Rosenberg'e ait Şiddetsiz İletişim'in P4C ile kullanılıyor olmasıdır. 4C'nin açılımında yer alan eleştirel ve yaratıcı yön bireysel olup çocuklarda bu alanın daha fazla geliştiği gözlenmiştir. Özenli (diğerlerinin düşüncesiyle ilgilenme) ve dayanışmacı (farklı fikirleri kabullenme) tarafı ise daha sosyal olup çocuklarda bu alan Şiddetsiz İletişim ile harmanlanarak geliştirilmeye çalışılmıştır (Rosenberg, 2013).

P4C'yi uygularken amaç, yargıları gerekçelendirmek ve hipotetik (varsayımsal) düşünmenin geliştirilmesiydi. Çalışma boyunca çocuklara; var olandan değil var olabilecek bir dünyadan baktırmaya alan açarken Öğretmen (Müdür) olarak değil de kolaylaştırıcı rolüne bürünmek bu anlamda çok önemliydi. Bunu yaparken tıpkı iyi bir garson ya da iyi bir rehber gibi yanlarında olup varlığımı hissettirmeden yol aldık.

Çocuklar bu süreçte grup çalışmaları, ısınma-oyun etkinlikleriyle öğretilenlerin yaşamın bir parçası olduğunu deneyimlediler. Günlük hayattan

çocuk katılımlı demokratik uygulamalar farklı yöntemlerin bütüncül olarak kullanılmasıyla yapılandırılabilir. Örneğin "deneyimsel eğitim modeli, P4C, yaratıcı drama gibi aktif katılımlı yöntemler çember etkinlikleriyle birleştirilip holistik kuramla ders planlarının içinde yer alabilir. Yapılan proje ve etkinliklerin sayısı müfredatla bütünleştirilerek artırılıp öğrencilerin, ezbere dayalı eğitim sisteminden uzaklaşarak yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirmesi sağlanabilir. Her okulun ve sınıfın uygulayabileceği bu çalışmanın sürekliliği yıllar boyu devam edebilir. Proje çalışmaları okullarda uygulanmakta fakat bu kadar özgün bir çalışma bulunmamaktadır. İnovatif yönetişim becerilerini hayata geçirip sürekli proje geliştirerek uygulanabilecek bu çalışma çocuklarda mevcut bulunan birçok beceriyi ortaya çıkarmada fırsat niteliğindedir.

Kaynakça

Dewey, J. (1987). Özgürlük ve Kültür. *İstanbul: Remzi Kitabevi*.

Williams, S. (2018). A brief history of P4C, especially in the UK. *p4c. com*.

Lipman, M., & Sharp, A. M. (2017). P4C and rationality in the new world. *History, Theory and Practice of Philosophy for Children: International Perspectives*, *191*, 43.

Rosenberg, M. B. (2013). Şiddetsiz İletişim. *İstanbul: Remzi Kitabevi*.

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE İLE MATEMATİK EĞİTİMİ

Sena Ölçer

Giriş

Stabil olmayan ve yüzyıllar geçtikçe değişmeye mahkûm olan dünya şartları hayatımızdaki her alanda değişiklik yapmamıza neden olmaktadır. İnsanların değişikliğe ayak uydurabilmesi eğitimde yapılacak değişikliklerle mümkün olmaktadır. Bu nedenle eğitim de dünya şartları gibi değişen ve gelişen bir süreçtir. Dönemin ihtiyaçlarına göre şekil alan eğitim sistemlerimiz ve değişen eğitim programlarımız bizi hayata hazırlar niteliktedir.

Her yüzyılın gerektirdiği beceriler ve sorumluluklar birbirinden farklıdır. Bu beceriler, nitelikli bireyler yetiştirilmesi hususunda oldukça önemlidir. Buna bağlı olarak 21. yüzyılda insanlığın kazanması gereken beceriler tanımlanmıştır. Alan yazın incelendiğinde farklı 21. yüzyıl becerilerinin tanımlandığını görmek mümkündür (Kylonen, 2012; Lai ve Viering, 2012; Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2011). Farklı tanımlanan bu beceriler; yaratıcılık, inovasyon, iletişim, bilgi okuryazarlığı, iş birlikçi çalışma, liderlik, dijital okuryazarlık, girişimcilik, yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme, derinlemesine düşünme becerileri kapsamında ele alınmaktadır.

Uluslararası düzeyde ülkelerin eğitim başarılarının ölçülmesi adına PISA, TIMSS ve PIRLS gibi sınavlar yürütülmektedir. Dünya çapında yapılan sınavlar, ülkelerin eğitim karnelerinin ortaya çıkması açısından oldukça önemlidir (Güner ve ark., 2014). Yapılan bu sınavlarda öğrencilerin çözüm sürecinde elde ettikleri sonuçların özetlenmesinde kullanacakları iletişim becerileri, matematik okuryazarlığı (bilgi okuryazarlığı), problem çözme becerisi, akıl yürütme gibi beceriler de ölçülmektedir. Bu nedenle sınavlar öğrencilerin Matematik ve Fen gibi derslerdeki başarılarını ölçmenin yanı sıra,

malarının belirsizlik, akıl yürütme, bilişsel ve üst bilişsel süreçler, soyut kavramları anlama ve kullanma gibi alanlarda felsefi problem çözme aşamaları ile birçok ortak noktası bulunmuştur. Bu nedenle matematik problemlerinin çözümü sırasında felsefi problemlerden yararlanılabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Matematik derslerindeki bir diğer önemli beceri ise sayısal becerilerdir. Gorard ve ark. (2017) yaptıkları çalışmada Çocuklar İçin Felsefenin öğrencilerin okuma yazma ve sayısal becerileri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Deneysel araştırma deseni kullanılan bu araştırmaya İngiltere'nin 7 farklı şehrinden toplam 3159 4. ve 5. sınıf öğrencisi katılmıştır. Uygulama sonrası öğrenciler son test puanları nicel verilerle analiz edilirken araştırma sonuçları görüşme ve gözlemlerden elde edilen nitel verilerle desteklenmiştir. Araştırma sonucunda Çocuklar İçin Felsefenin öğrencilerin sayısal becerileri üzerinde düşük derecede etkisi olduğu bulunmuştur.

Kaynakça

Aypay, A. (2021). Yükseköğretimde 21. yy Becerileri. Nobel Yayınları.

Cassıdy, C. ve Chrıstıe, D. (2013). "Philosophy with Children: Talking, Thinking and Learning together", *Early Child Development and Care, 183*(8): 1072-1083.

Cohen, R., Colgan, L., Flewelling G., Gouthıo, C. Kajander, A., Kieren, T. Mackrell, K., Moss, J., O'Shen, T., Pallascio, R., Reid, D., Roulet, G., Simmt, E., Stuart S. ve Wagner, D. (2002). Philosophy for children on mathematics. *Canadıan Mathematıcs Educatıon Study Group Groupe Canadıen D'etude En Dıdactıque Des Mathematıques*, 43.

Contant, T. L., Bass, J., Tweed, A. ve Carin, A. (2018). *Teaching science through inquiry-based instruction* (13. Baskı). Pearson.

Çavdar, D., ve Şahan, H. H. (2019). Matematik dersinde akademik başarı, öz yeterlik ve matematik dersine yönelik tutum arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *13*(2), 979-999.

Daniel, M. F. (2001). Philosophical dialogue among pupils: A significant means to learn Mathematics. *Anallytic Teaching, 20*(2). 98-103.

Daniel, M. F., Lafortune, L., Pallascio, R., ve Schleifer, M. (1999). Philosophical reflection and cooperative practices in an elementary school mathematics classroom. *Canadian Journal of Education/Revue canadienne de l'education*, 426-440.

Daniel, M.-F., Lafortune, L., Pallascio, R., Splitter, L., Slade ve C. De la Garza, T. (2005). Modeling the development process of dialogical critical thinking in pupils aged 10 to 12 years. *Communication Education, 54*(4), 334-354.

Droit, R. P. (Çev. Karakış, A.) (2014). Çocuklarla Felsefe Sohbetleri. Say Yayınları.

Erfani, N., Karimi, L., Shobeiri, S. M. ve Atar, S. (2014). The effect of teaching philosophy fort he children on student's problem solving skill and creativity. *International Journal of Management Humanity Science, 3*(3). 1518-1524.

Falahan, Z. (2021). The Investigation of the Relationship between Math and Philosophical Problems to Improve Teaching of Problem Solving. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, *12*(13), 4700-4706.

Geesa, R. L., Izci, B., Song, H., ve Chen, S. (2019). Exploring Factors of Home Resources and Attitudes towards Mathematics in Mathematics Achievement in South Korea, Turkey, and the United States. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, *15*(9).

Gorard, S., Siddiqui, N. ve See, B.H. (2017) 'Can `Philosophy for children' improve primary school attainment?', *Journal of Philosophy of Education., 51*(1). 5-22.

Güner, H., Çelebi, N., Kaya, G. T., ve Korumaz, M. (2014). Neoliberal eğitim politikaları ve eğitimde fırsat eşitliği bağlamında uluslararası sınavların (PISA, TIMSS ve PIRLS) analizi. *Journal of History Culture and Art Research*, *3*(3), 33-75.

Işıklar, S. (2019). *Çocuklar için felsefe eğitim programının 5-6 yaş çocuklarda felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karakaya, Z. (2006). Çocuk felsefesi ve çocuk eğitimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *6*(4), 23-37.

Koyuncu, M. K., ve Özdemir, A. (2020). Analysis of Philosophy of Mathematics Activities on Students' Attitudes and Beliefs Towards Mathematics. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, *7*(2), 57-71.

Kyllonen, P. C. (2012). Measurement of 21st century skills within the common core state standards. In *Invitational Research Symposium on Technology Enhanced Assessments*. 7-8.

Lafortunate, L., Daniel, M. F., Mongeau, P., ve Pallascio, R. (2003). Philosophy for Children adapted to mathematics: A study of its impact on the evolution of affective factors. *Analytic teaching*, *23*(1).

Lafortune, L., Daniel, M. F., Fallascio, R., ve Schleider, M. (2000). Evolution of Pupils' Attitudes to Mathematics When Using a Philosophical Approach. *Analytic Teaching*, *20*(1).

Lai, E. R., ve Viering, M. (2012). Assessing 21st Century Skills: Integrating Research Findings. *Pearson*.

Lipman, M. (1982). Philosophy for children. *Thinking: The Journal of Philosophy for Children*, *3*(3/4), 35-44.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2011). *MEB 21. yüzyıl öğrenci profili*. Ankara: EARGED.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2020). PISA 2018 Türkiye Ön Raporu.

Samuelsson, J., ve Granstrom, K. (2007). Important prerequisites for students' mathematical achievement. *Journal of Theory and Practice in Education*, *3*(2), 150-170.

Siddiqui, N., Gorard, S., ve See, B. H. (2019). Can programmes like philosophy for children help schools to look beyond academic attainment?. *Educational Review*, *71*(2), 146-165.

Smith, G. (1995). Critical thinking, a philosophical community of inquiry and teacher. *Analytic Teaching, 15*(2). 43-53.

Şen, A. I., ve Özgü-Koca, S. A. (2005). Orta Öğretim Öğrencilerinin Matematik ve Fen Derslerine Yönelik Olan Olumlu Tutumları ve Nedenleri. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (18). 186-201.

Taşdemir, C. (2009). İlköğretim ikinci akdeme öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumları: Bitlis ili örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (12), 89-96.

Trickey, S. ve Topping, K. J. (2004). 'Philosophy for children': A systematic review. *Research Papers in Education, 19*(3), 243, 365-380.

Turhan, A. (2021). Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı 3. Sınıf Uygulaması: Bir Eylem Araştırması. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *51*(1), 183-201.

Youssef, C., Campbell, M., ve Tangen, D. (2016). The effects of participation in a P4C program on Australian elementary school students. *Analytic Teaching and Philosophical Praxis*, *37*(1), 1-19.

Yücel, Z., ve Koç, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine karşı tutumlarının başarı düzeylerini yordama gücü ile cinsiyet arasındaki ilişki. *İlköğretim Online*, *10*(1), 133-143.

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C) YAKLAŞIMI VE (İLKOKUL) ÖRNEK DERS UYGULAMALARI

Hasret Kökten

Giriş

Çocuklar için felsefe 1960'lı yılların sonunda Mathew Lipman ve arkadaşları tarafından geliştirilmeye çalışılan bir düşünme eğitimi programıdır. Lipman bu programın amacını çocuklara yaratıcı, eleştirel, mantıklı ve analitik düşünme becerileri kazandırma şeklinde özetler. Lipman P4C yaklaşımında sorgulama bilincini kazandırma, eleştirel ve yaratıcı düşünmeye yönlendirme, çocukların ve gençlerin eğilimlerini besleme, onları akıl yürütme, ince bir ruhla diyalog ve tartışma yöntemini kullanmada destekleme ve onları daha iyi anlamak için farklı düşünceleri paylaşma gibi temel fikirler paylaşır.

P4C müdahalesi, öğrencilerin mantıklı düşünmelerine, fikirlerini dile getirmelerine, argümantasyonda uygun dili kullanmalarına ve başkalarının görüş ve fikirlerini dinlemelerine yardımcı olmayı amaçlar. Çocuklar için felsefenin amacı ezberci, otoriter, şıklara dayandırılmış eğitim anlayışından farklı olarak ona sunulan bilgilerin ötesine geçme ve metinlerle sadece gerçek anlamları açısından değil aynı zamanda ayrıntılara dayalı ve kavramsal düzeyde etkileşim kurma yeteneğini geliştirmektir. Bunu yapmak için öğretmen, okuma ya da yazmanın mekaniğinde öğretimden daha fazlasını sunmalıdır. Bunun için ise sorgulayıcı, merakı destekleyici; okuma, düşünme, anlama ve anladığını ifade edebilme gibi beceriler desteklenmelidir.

Çocukları aktif olarak kendileri için düşünmeye teşvik etmek ve onlara eleştirel, yaratıcı düşünme ve problem çözme araçlarını vermek istiyorsak, o zaman Sokratik tartışma, sorgulama ve fikirlerle deneme geleneğindeki felsefenin sunacağı çok şey var gibi görünür. Burada öne çıkan belirgin amaç felsefe ve felsefi sorgulama aracılığıyla çocukların ilk elden, daha yüksek

Ek Etkinlik: İkinci dersin sonunda son 20-25 dk. veya ikinci dersin tamamı kullanılabilir. Yine grup çalışması yapılır. Her grupta en az 4 öğrenci olmalıdır. Katılımcılara bir adada oldukları söylenir ve adanın yöneticiye ve halka ihtiyacı olduğu belirtilir.

"Bir adadasınız ve halk mı olmak istersiniz, yönetici mi?" gruplar isteklerine göre veya kura ile halk ve yönetici olabilir kaldıkları adaya bir isim vererek adanın yönetimi için en adil kuralları yazmaları istenir. Halk olmak isteyen grup da adaya isim bularak en adil olacak ve onların adil yaşamalarını sağlayacak kuralları yazması söylenir ve gruplar kendi aralarında tartışarak en adil olan kuralları renkli fon karton üzerine renkli kalemlerle numaralandırarak yazarlar. Bunun üzerine kısaca konuşulur ve en adil olan kuralların hangisi olduğu üzerine düşünülür, konuşulur. Oylama yapılarak adaleti en iyi yansıtan kurallar tahtaya yazılarak son hâli verilir.

Not: Ders sonunda katılımcılara bu sorular yöneltilebilir.

- Bugün anlaşılır bir tartışma yapabildik mi? Neden? Nasıl?
- Tartışma ve diyaloglarda iyi olan neydi? Neden?
- Ders daha iyi olabilir miydi? Nasıl? Önerileriniz var mı?
- Bir sonraki derste en çok neyi hatırlamamız gerekiyor?

Sonuç

P4C tek başına kurtarıcı ve tüm sorunları giderici değildir, ülkenin genel eğilimini değiştirilmiş ve güncellenmiş, eğitim sistemi bütünlüklü olarak düşünme becerilerini ve eğitimini önemseyen bir tarzda ve çağa uygun biçimde tekrar yapılandırılmalıdır. P4C tek başına kurtarıcı olmaz diğer derslerinde içeriğinin düşünme, sorgulama, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini dikkate alır ve geliştirici düzeyde olması gerekmektedir. P4C yaklaşımı bir bütünün içinde düşünülmeli ve eğitim programı bütünlüklü olarak birbirini destekleyecek biçimde yeni yaklaşımlar doğrultusunda güncellenebilmedir. Eğitim amacının içerisinde eleştirel düşünen, sorgulayıcı, yaratıcı, değişime ve farklı fikirlere açık, iş birlikli çalışabilen bireylere ihtiyaç olduğu ortadadır. Dolayısıyla bu amaçlar için çağa uygun ve yaşamla iç içeliği destekleyen programlar gerekmektedir.

Kaynakça

Arslan, A. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistler'den Platon'a*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Behrengi, S. (2014). *Küçük Kara Balık*, (Çev: H. Hüsrevşahi), Can Yayınları, İstanbul.

Daniel, M-F ve Auriac, E. (2011). Philosophy, Critical Thinking and Philosophy for Children, *Educational Philosophy and Theory*, 43.5, 415-435.

Dewey, J. (1910). *How We Think*? D. C. HEATH & CO., PUBLISHERS, New York.

Dewey, J. (1938). *Logic: The Theory of Inquiry*, Henry Holt and Company.New York.

Fisher, R. (2001). Philosophy in Primary Schools: Fostering ,*Thinking Skills and Literacy. Reading,* 35(2). 67–73.

Fisher, R. (2007). Dialogic teaching: Developing thinking and metacognition through philosophical discussion. *Early Child Development and Care*, *177*(6–7), 615–631.

Haynes, J. & Murris, K. (2013). The realm of meaning: imagination, narrative and playfulness in philosophical exploration with young children, *Early Child Development and Care*, 183:8, 1084-1100.

Kennedy, D. (2022). Doing philosophy with young children: theory, practice, and resources, *Early Child Development and Care*, 192:1, 124-135.

Knight, S. & Collins, C. (2014). Opening Teachers' Minds to Philosophy: The crucial role of teacher education, *Educational Philosophy and Theory*, 46:11, 1290-1299.

Kökten, H. (2022). Çocuklar için Felsefe (P4C) Eğitiminde Diyaloğun Önemi. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, *12*(4). 1077-1098.

Lipman, M. (1985). Philosophy for Children. A. L. Costa (Ed.), *Developing minds: A resource book for teaching thinking* içinde ,Alexandria, Washington St.

Lipman,M.(2003). Thinking in Education (2.rd ed.). Cambridge University Press.Cambridge.

Lipman, M. (2011). Philosophy for Children: Some Assumptions and Implications. *Ethics in Progress*, *2*(1), 3–16.

Lyle, S., (2008). Dialogic Teaching: Discussing Theoretical Contexts and Reviewing Evidence from Classroom Practice, *LANGUAGE AND EDUCATION,* 22:3, 222-240.

Johnson, S., & Siegel, H. (2010). *Teaching thinking skills:Key Debates in Educational Policy* (Edit: C. Winch) Bloomsbury Publishing, London.

McLeod, N., Stockell, K., Astbury, E., & McCann, J. (2020). Nurturing young children's self-identity and respect for difference through artwork as a provocation using philosophical enquiry: a pilot study. *Early Years*, 1-16.

Murris, K.(2016). "The Philosophy for Children curriculum: Resisting 'teacher proof'texts and the formation of the ideal philosopher child." *Studies in Philosophy and Education*, 35.1, 63-78.

O'donoghue, B. (2020). *Meraklı Çocuklar için Felsefi Hikâyeler*. (Çev:Iraz Demir), İstanbul: Masal Perest Yayıcılık

Siddiqui, N. Gorard, S. & Huat See, B (2019). Can programmes like Philosophy for Children help schools to look beyond academic attainment?, *Educational Review*, 71:2, 146-165.

Trickey S. & K. J. Topping (2004) 'Philosophy for children': a systematic review, Research, *Papers in Education*, 19: 3, 365-380.

Taşdelen, V. (2013). Düşünme eğitimi ve iyi hayat kavramı. *Bilim ve Aklın Işığında Eğitim*, (146), 20-28.

Taşdelen, V. (2014). Felsefenin gülümseyen yüzü: Çocuklarla felsefe.*Türk Dili*,*14*(4), 562-568.

Van der Straten Waillet, N., Roskam, I., & Possoz, C. (2015). On the epistemological features promoted by 'Philosophy for Children' and their psychological advantages when incorporated into RE. *British Journal of Religious Education*, *37*(3), 273-292.

Worley, P. (2019). *Felsefe Makinesi*. (Çev: Tuğçe E. Büyükuğurlu)(2. Baskı),Paraşüt Kitap, İstanbul:

STEM YAKLAŞIMI İLE SU OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİ: STEP BY STEP TO SOLUTION WITH STEM ETWINNING PROJESİ ÖRNEĞİ

Şerife Takmaz

Giriş

Çevrenin temel ögelerinden biri olan su, İlk Çağlardan beri insanlar için en önemli doğal kaynaklardan biri olarak sayılır. Dünya nüfusunun hızla çoğalması sonucu su kaynaklarının üzerindeki talebin artması, kirlilik, sanayileşme, kentleşme ve küresel ısınmayla birlikte bu kaynağın tükenebileceği anlaşılmıştır. Türkiye 51 risk grubuna giren ülkeler içinde yer almaktadır. Bu soruna çözüm önerilerinden en önemlisi ve kalıcı olanı insanlara çevre bilincinin çevre eğitimi yoluyla kazandırılmasıdır (Ekiz, Güç, ve Ülger, 2009).

Suyun fiziksel özellikleri, kirlilik, su arıtımı, suyun kullanım alanları ve tasarruf konuları çevre kapsamında ele alınmalıdır. Suyun önemiyle ilgili olarak insanlarda bir bilinçlenme ve farkındalık yaratmak gerekmektedir. Bu bağlamda su okuryazarlığı eğitiminin küçük yaşlardan başlayarak verilmesi önem arz etmektedir. Son yıllarda en çok araştırılan ve uygulanan STEM, disiplinler arası uygulamalara yer vermesi, hayatın içinde var olan gerçek konu ve problemler üzerinde durması sebebiyle öğrencileri problemi fark eden, çözüm yollarını keşfeden ve üreten bireyler olmaya teşvik etmektedir (Akarsu, Akçay ve Elmas, 2020).

Öte yandan çevre eğitiminin disiplinler arası bir boyut taşıdığı da bilinmektedir. Bu nedenle fen eğitiminde çevre konularının biyoloji eksenli bilgiler yığını olarak ele alınması, çevre bilincinin oluşmasına engel olabilecek bir durumdur. Fen eğitiminde tespit edilen sorunların çözümünde kavramların öğrenilmesinde takip edilen etkili, kalıcı ve anlamlı öğrenme süreçlerinin, çocuklarda çevre bilinci oluşturulmasında da takip edilmesi önem taşımaktadır (Çeken, 2010).

değişimlerin olduğunu, suyu daha tasarruflu kullanmaya başladıklarını, bu konuda diğer aile bireylerini uyardıklarını, hatta su faturalarının düştüğünü belirtmişlerdir. Bunlarla ilgili bütün belgeler twinspace ilgili sayfalara yüklenmiştir. Öğrenciler proje sonunda, proje aktiviteleri ile ilgili sayfalarda da düşüncelerini forum alanında, sohbet odasında paylaşmışlardır. Öğrenciler okulda ve evde yaptıkları bütün çalışmaları twinspace alanına kendileri yüklemişlerdir. Alanı aktıf olarak kullanmışlardır. Projemizde Ereğli Belediyesinin katkılarıyla ağaç dikme etkinliği gerçekleştirmiştir. 90 öğrenci ve 5 öğretmen ile yaptığımız bu etkinlikte 1000 adet ağaç toprakla buluşmuştur. Veliler arasında su tasarrufunu sağlamak amacı ile yarışma düzenlenmiş, su tasarrufu konusunda aileleri ve dolayısıyla toplumu bilinçlendirmeye ve teşvik etmeye çalışılmıştır. Projede farklı kültürlerden öğretmenler ile çalışılmış ve karşılıklı etkileşim sağlanmıştır. Anket sonuçlarından, öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerinden, topluma yansımalarından anlaşılan odur ki; projede hedeflerine ulaşılmıştır.

Kaynakça

Akarsu, M., Akçay, N. O., & Elmas, R. (2020). STEM eğitimi yaklaşımının özellikleri ve değerlendirilmesi. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 37, 155-175.

Çeken, R. 2010. Hydrological Cycle through Spiral Curriculum Model in Science Education: The United States Versus Turkey. International Online Journal of Educational Sciences 2, (2): 579-599.

Ülger, A. Ö., Yurttaş, G. D., Ekiz, G., Güç, E., & Sülün, Y. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Suya Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi. 5. *Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi*.

Ülger, A. Ö. (2011). Günümüzde su eğitimi ve ilköğretim öğrencilerinin su ile ilgili tutumlarının araştırılması (Muğla ili örneği) (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

ANNE RUH SAĞLIĞINDA PSİKOSOSYAL BAKIM

Editörler:

Doç. Dr. Fadime Bayrı Bingöl - Prof. Dr. Semra Karaca

nobel

ANNE RUH SAĞLIĞINDA PSİKOSOSYAL BAKIM

Editörler: Doç. Dr. Fadime Bayrı Bingöl - Prof. Dr. Semra Karaca

Yayın No.: 4861
Sağlık Bilimler No.: 210
ISBN: 978-625-397-308-7
E-ISBN: 978-625-397-307-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Bayrı Bingöl, Fadime., Karaca, Semra.
Anne Ruh Sağlığında Psikososyal Bakım / Editörler: Fadime Bayrı Bingöl - Semra Karaca
1. Basım, XVI + 336 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-308-7
E-ISBN: 978-625-397-307-0
1. Anne Ruh Sağlığı 2. Gebelik 3. Postpartum Dönem

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xv**

ANNE ROLÜ **1**
Fadime Bayrı Bingöl - Semra Karaca

Kaynaklar 7

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE STRES YÖNETİMİ **9**
Ceren Aycanoğlu

Giriş 10
1. Gebeliğe Etkisi Olan Stres Türleri 10
2. Gebelikte Stresin Etki Mekanizması 10
3. Gebelikte Stresin Etkileri 11
4. Gebelikte Maternal Stresin Yaşam Boyu Etkileri 13
5. Gebelikte Stresle Başa Çıkmanın Desteklenmesi 14
5.1. Gebelik Deneyimini ve Sonuçlarını Etkileyen Stresle Başa Çıkma Stratejileri 15
6. Postpartum Dönemde Stres Yönetiminin Desteklenmesi 19
Sonuç 20
Kaynaklar 21

DOĞUM KORKUSU **23**
Merve Murat - Elvan Emine Ata

Giriş 24
1. Doğum Korkusunun Tarihçesi, Tanımı ve Önemi 24
2. Doğum Korkusunun Epidemiyolojisi 25
3. Doğum Korkusunun Etiyolojisi 27
4. Doğum Korkusunun Komplikasyonları 30
5. Doğum Korkusunun Azaltılmasının Desteklenmesi 30
Sonuç 33
Kaynaklar 34

DOĞUMDA PSİKOLOJİK DESTEK **39**
Zeynep Dilşah Karaçam Yılmaz

Giriş 40
1. Doğum Sürecinde Yaşanan Hormonal Değişimler ve Psikolojik Etkileri 40
2. Doğum Süreci Boyunca Verilecek Psikolojik Desteğin Önemi 43

3. Doğum Süreci Boyunca Kadınların Psikolojik Olarak Desteklenmesi....44
4. Doğum Sürecinde Verilen Psikolojik Desteğin Postpartum Döneme Etkisi....51
Sonuç....52
Kaynaklar....52

VAJİNİSMUS TANILI KADINLARIN GEBELİK VE DOĞUM SÜRECİNDE DESTEKLENMESİ....55

Zeynep Dilşah Karaçam Yılmaz - Gökçe Devrim Ader

Giriş....56
1. Genito-Pelvik Ağrı/İçe Girme Bozukluğu Tanı Kriterleri....57
2. Vajinismusun Tanımı....59
3. Vajinismusun Epidemiyolojisi....60
4. Vajinismusun Etiyolojisi....60
5. Vajinismusun Doğurganlık Üzerindeki Etkisi....61
6. Vajinismus Tanılı Kadının Gebelik ve Doğum Süreci....62
7. Vajinismusun Tedavisi ve Desteklenmesi....65
Sonuç....67
Kaynaklar....68

POSTPARTUM DÖNEME PSİKOSOSYAL UYUM....71

Fadime Bayrı Bingöl

Giriş....72
1. Yenidoğanın Yeni Dünyaya Uyumu....73
   1.1. Yenidoğanın Postpartum Döneme Uyumunun Desteklenmesi....75
2. Postpartum Döneme Annenin Uyumu....79
   2.1. Annenin Postpartum Döneme Uyumunun Desteklenmesi....80
3. Postpartum Döneme Babanın Uyumu....84
   3.1. Babanın Postpartum Döneme Uyumunun Desteklenmesi....84
4. Postpartum Döneme Kardeşlerin Uyumu....86
   4.1. Kardeşlerin Postpartum Döneme Uyumunun Desteklenmesi....86
5. Postpartum Döneme Aile Büyüklerinin Uyumu....87
   5.1. Aile Büyüklerinin Postpartum Döneme Uyumunun Desteklenmesi....88
Sonuç....88
Kaynaklar....88

POSTPARTUM DÖNEMDE BAĞLANMA....91

Mehtap Kızılkaya

Giriş....92
1. Bağlanma Kavramı....92
2. Bağlanma Evreleri....93
   2.1. Tanışma Evresi....93
   2.2. Bağlanma Evresi....94
   2.3. Bağ Kurma Evresi....94

3. Bağlanma Kuram ve Modelleri 95
3.1. Bowlby'nin Bağlanma Kuramı 95
3.2. Ainsworth'un Bağlanma Modeli 96
3.3. Hazan ve Shaver'in Bağlanma Modeli 97
3.4. Bartholomew ve Horowitz'in Bağlanma Modeli 97
4. Bağlanmanın Nörobiyolojisi 98
5. Bağlanma ve Psikopatoloji 99
6. Gelişim Dönemlerine Göre Bağlanma Davranışları 100
6.1. Erken Çocukluk 100
6.2. Orta Çocukluk 100
6.3. Ergenlik 101
6.4. Yetişkinlik 101
Sonuç 101
Kaynaklar 102

ERKEN ÇOCUKLUKTA ANNELERİN ÇOCUK RUH SAĞLIĞI AÇISINDAN DESTEKLENMESİ 105

Arzu Aydoğan - Reyhan Doğan

1. Erken Çocuklukta Psikopatoloji 106
1.1. Sağlıklı Gelişim ve Etkileyen Faktörler 106
1.2. Erken Çocuklukta Psikopatolojiye Yol Açan Etmenler 107
1.3. Erken Çocuklukta Duygulanım 110
1.4. Erken Çocuklukta Ruh Sağlığı 110
1.5. Erken Çocukluk Döneminde Annenin Desteklenmesi 111
2. Karşıt Olma Karşı Gelme ve Davranım Bozukluğu 114
2.1. Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu 115
2.2. Epidemiyoloji 115
2.3. Etiyoloji 115
2.4. Tedavi 116
2.5. Ailenin Desteklenmesine Yönelik Öneriler 117
3. Davranım Bozukluğu 118
3.1. Epidemiyoloji 120
3.2. Etiyoloji 120
3.3. Tedavi 121
3.4. Psikoeğitim 121
3.5. Ailenin Desteklenmesine Yönelik Öneriler 121
4. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu 122
4.1. Epidemiyoloji 125
4.2. Etiyoloji 125
4.3. Tedavi 126
4.4. Psikososyal Eğitim 126
4.5. Ailenin Desteklenmesine Yönelik Öneriler 127
5. Anksiyete Bozuklukları 128
5.1. Anksiyete Bozuklukları Alt Grupları 129
5.2. Epidemiyoloji 133

5.3. Etiyoloji ... 133
5.4. Tedavi ... 133
5.5. Psikososyal Eğitim ... 134
5.6. Okul Fobisi Yaşayan Çocuklarda Ailenin Desteklenmesi ... 135
5.7. Anksiyete Bozukluklarında Ailenin Desteklenmesi ... 136
6. Depresyon Bozuklukları ... 137
6.1. Epidemiyoloji ... 140
6.2. Etiyoloji ... 140
6.3. Tedavi ... 140
6.4. Ailenin Desteklenmesine Yönelik Öneriler ... 141
7. Otizm Spektrum Bozuklukları (OSB) ... 142
7.1. Epidemiyoloji ... 144
7.2. Etiyoloji ... 144
7.3. Tedavi ... 145
7.4. Ailenin Desteklenmesine Yönelik Öneriler ... 145
8. İstenç Dışı Hareket (Tik) Bozuklukları ... 147
8.1. Epidemiyoloji ... 148
8.2. Etiyoloji ... 149
8.3. Tedavi ... 149
8.4. Ailenin Desteklenmesine Yönelik Öneriler ... 149
9. Yeme Bozuklukları ... 150
9.1. Epidemiyoloji ... 152
9.2. Etiyoloji ... 152
9.3. Tedavi ... 152
9.4. Ailenin Desteklenmesine Yönelik Öneriler ... 153
10. Dışa Atım Bozuklukları ... 155
10.1. Epidemiyoloji ... 156
10.2. Etiyoloji ... 156
10.3. Tedavi ... 156
10.4. Ailenin Desteklenmesine Yönelik Öneriler ... 157
Sonuç ... 159
Kaynaklar ... 160

DOĞURGANLIĞIN KONTROLÜ VE RUHSAL YÖNÜ ... 163

Tuğba Yılmaz Esencan

Giriş ... 164
1. Doğum Kontrolünün Psikolojik Etkileri ... 165
2. Kürtajın Psikolojik Etkileri ... 168
3. Doğurganlığın Kontrolünün Psikososyal Stres Göstergeleri ... 169
4. Doğurganlığın Kontrolünde Psikososyal Stres ve Rol İlişkisi ... 170
5. Kadınlarda Stres Kaynağı Olarak Doğum Kontrolü ve Üreme ... 172
6. Kadınların Evlilik Rollerinin Doğurganlığın Kontrolüne Ruhsal Yansımaları ... 173
7. Kadınların Mesleki Rollerinin Doğurganlığın Kontrolüne Ruhsal Yansımaları ... 174
8. Kadınların Annelik Rollerinin Doğurganlığın Kontrolüne Ruhsal Yansımaları ... 175
9. Kadınların Bireysel Rollerinin Doğurganlığın Kontrolüne Ruhsal Yansımaları ... 176

Sonuç 177
Kaynaklar 178

İNFERTİLİTE VE RUH SAĞLIĞI 181
Aysel Karaca

Giriş 182
1. İnfertilitenin Epidemiyolojisi 183
2. Bir Yaşam Krizi Olarak İnfertilite 183
3. İnfertilite Deneyiminde Kadın Olmak 184
4. İnfertilite Algısı/Bireysel Kimlik Teorisi 185
5. İnfertilitede Kayıp/Yas Yaklaşımı 186
6. İnfertilitede Stres-Sağlık Teorisi 187
7. İnfertilitede Bir Stres Kaynağı Olarak Toplum 187
8. Yardımcı Üreme Tedavilerinin Etkisi 188
9. İnfertilite ve Ruhsal Bozukluklar 189
10. İnfertilitede Psikoterapötik Yaklaşımlar 190
Sonuç 191
Kaynaklar 191

PRENATAL KAYIPLAR VE YAS SÜRECİ 195
Özge Öner

Giriş 196
1. Yas Kavramı 196
2. Prenatal Gebelik Kayıpları 197
   2.1. Prenatal Gebelik Kayıpları Tanımları 198
3. Dünyada ve Türkiye'de Prenatal Kayıplar 198
4. Yas Tutma Süreci ve Prenatal Kayıp Sonrası Yaşananlar 199
   4.1. Yas Sürecini Etkileyen Faktörler 201
5. Prenatal Kayıpların Birey, Aile, Bir Sonraki Gebelik ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri 202
   5.1. Anne Adayı Üzerindeki Etkiler 202
   5.2. Baba Üzerindeki Etkiler 203
   5.3. Aile Üzerindeki Etkiler 203
   5.4. Bir Sonraki Gebelik Üzerindeki Etkiler 203
   5.5. Diğer Çocuklar Üzerindeki Etkiler 204
6. Prenatal Kayıplarda Danışmanlığın Önemi 204
7. Prenatal Kayıplarda Kötü Haber Verme 205
Sonuç 206
Kaynaklar 206

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE YEME BOZUKLUKLARI 209
Pınar Çiçekoğlu Öztürk

Giriş 210
1. Gebelikte Yeme Bozuklukları 210

1.1. Anoreksiya Nevroza (AN) ... 212
1.2. Bulimia Nevroza (BN) ... 214
1.3. Tıkanırcasına Yeme Bozukluğu (TYB) ... 216
1.4. Pika ve Geri Çıkarma (Geviş Getirme) Bozukluğu ... 217
1.5. Diğer Beslenme Bozuklukları ... 219
2. Postpartum Dönemde Yeme Bozuklukları ... 223
3. Yeme Bozukluklarında Destek ... 224
Sonuç ... 227
Kaynakça ... 228

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE ANKSİYETE BOZUKLUĞU VE OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK ... 231

Çağlar Şimşek

Giriş ... 232
1. Gebelik ve Postpartum Dönemde Anksiyete Bozukluğu ... 232
1.1. Gebelik ve Postpartum Dönemde Anksiyete Bozukluğu Epidemiyolojisi ... 234
1.2. Gebelik ve Postpartum Dönemde Anksiyete Bozukluğu Etiyolojisi ... 235
1.3. Gebelik ve Postpartum Dönemde Anksiyete Bozukluğunun Seyri ... 235
1.4. Gebelik ve Postpartum Dönemde Anksiyete Bozukluğunda Tedavi ve Destek 236
2. Gebelik ve Postpartum Dönemde Obsesif Kompulsif Bozukluk ... 237
2.1. Gebelik ve Postpartum Dönemde Obsesif Kompulsif Bozukluk Epidemiyolojisi ... 238
2.2. Gebelik ve Postpartum Dönemde Obsesif Kompulsif Bozukluk Etiyolojisi ... 239
2.3. Gebelik ve Postpartum Dönemde Obsesif Kompulsif Bozukluk Seyri ... 239
2.4. Gebelik ve Postpartum Dönemde Obsesif Kompulsif Bozuklukta Tedavi ve Destek ... 239
Sonuç ... 240
Kaynaklar ... 241

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU ... 245

Fadime Bayrı Bingöl

Giriş ... 246
1. Gebelik Döneminde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ... 247
2. Gebelik Döneminde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Etiyolojisi ... 248
3. Gebelik Döneminde Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Tedavi ve Destek ... 248
4. Gebelik Döneminde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişiminde "Doğum"un Rolü ... 250
5. Postpartum Dönemde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ... 252
6. Postpartum Dönemde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Epidemiyolojisi ... 253
7. Postpartum Travma Sonrası Stres Bozukluğu Etiyolojisi ... 254
7.1. Gebelik Öncesi Dönemle İlgili Etkenler ... 254
7.2. Gebelik Dönemiyle İlgili Etkenler ... 255
7.3. Doğum Süreciyle İlgili Etkenler ... 255

8. Postpartum Travma Sonrası Stres Bozukluğunu Değerlendirme 256
9. Postpartum Dönemde Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Korunma Mümkün müdür? 258
9.1. PP-TSSB Riskinin Azaltılmasında Gebelik Dönemi İçin Öneriler 258
9.2. PP-TSSB Riskinin Azaltılmasında Doğum İçin Öneriler 258
9.3. PP-TSSB Riskinin Azaltılmasında Postpartum Dönem İçin Öneriler 260
10. Postpartum Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Tedavi ve Destek 261
Sonuç 262
Kaynaklar 262

GEBELİKTE VE POSTPARTUM DÖNEMDE MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU 267

Gülçin Demirdil - Özlem Seymen

Giriş 268
1. Gebelikte ve Postpartum Dönemde Sıklıkla Kullanılan Psikoaktif Maddeler 269
1.1. Sigara Kullanımı 269
1.2. Alkol Kullanımı 270
1.3. Opioid Kullanımı 271
1.4. Benzodiazepin Kullanımı 271
1.5. Psikostimulan Kullanımı 271
2. Gebelik ve Postpartum Dönemde Madde Kullanım Bozukluklarının Yönetimi 271
2.1. Gebelik ve Postpartum Dönemde Tarama 271
2.2. Gebelik ve Postpartum Dönemde Tedavi ve Destek 272
2.3. Postpartum Dönemde Alkol ve Madde Bağımlılığının Yönetimi 277
Olgu Örneği 279
3. Gebelikte ve Postpartum Dönemde Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylerle Görüşmede Öneriler 282
3.1. Katılım 282
3.2. Odaklanma 283
3.3. Ortaya Çıkarma 284
Sonuç 287
Kaynaklar 287

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE DUYGULANIM BOZUKLUKLARI 291

Nevin Onan

Giriş 292
1. Gebelik ve Postpartum Dönemde Depresif Bozukluklar 292
1.1. Gebelik Döneminde Depresyon 292
1.2. Postpartum Depresyon 294
1.3. Postpartum Hüzün/Annelik Hüznü/Bebek Hüznü 296
2. Gebelik ve Postpartum Dönemde Bipolar Bozukluklar 296
3. Gebelik ve Postpartum Dönemde Duygulanım Bozukluğuna Yönelik Psikososyal Müdahaleler 299
3.1. Tarama, Değerlendirme ve Yönlendirme 299
3.2. Destek, Eğitim ve Danışmanlık 301

3.3. Tedavi ve Bakım ... 302
3.4. Araştırma ... 303
Sonuç ... 304
Kaynaklar ... 304

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE PSİKOZ ... 309
Yüksel Can Öz

Giriş ... 310
1. Gebelik ve Postpartum Dönemde Psikoz ... 311
2. Gebelik ve Postpartum Dönemde Psikozun Etiyolojisi ... 311
3. Gebelik ve Postpartum Dönemde Psikozun Belirtileri ... 312
4. Postpartum Psikozun Kadınlardaki Etkileri ... 313
5. Gebelik ve Postpartum Psikoz Döneminde Destek ve Bakım ... 316
Sonuç ... 319
Kaynaklar ... 320

GEBELİKTE VE POSTPARTUM DÖNEMDE PSİKOTERAPÖTİK İLAÇ KULLANIMI VE PSİKOTERAPİ İLİŞKİSİ ... 321
Onur Yılmaz

Giriş ... 322
1. Gebelik ve Postpartum Dönemde Görülen Psikiyatrik Bozukluklar, Kullanılan Psikotrop İlaçlar ve Psikoterapiler ... 325
1.1. Depresif Bozukluklar, Antidepresanlar ve Psikoterapi ... 325
1.2. Bipolar Afektif Bozukluk, Duygudurum Düzenleyici İlaçlar ve Psikoterapi ... 327
1.3. Psikotik Bozukluklar, Antipsikotik İlaçlar ve Psikoterapi ... 328
1.4. Anksiyete Bozuklukları, Benzodiazepinler ve Psikoterapi ... 329
Sonuç ... 330
Kaynaklar ... 332

ANNE ROLÜ

Fadime Bayrı Bingöl - Semra Karaca

1

Tedavi edilmeyen anne ruh sağlığı sorunları, önemli ölçüde sorunlara ve yüksek maliyetlere neden olmaktadır. Anne ruh sağlığı sorunlarının ekonomik yükünün değerlendirildiği yayınlarda, anne ruh sağlığı sorunlarının, annelerin ve bebeklerinin yaşam kalitesindeki kayıplara ek olarak, annelerin gelir getirici veya diğer üretken faaliyetlerinin azalabileceği, bebeklerinse uzun vadeli sağlık ve gelişim sorunları nedeniyle yaşam boyu kazançlarının olumsuz etkilenebileceği bildirilmektedir.

▶ Kaynaklar

Abreyeva E. (2015). Yüceltme Olarak Annelik, *Cogito, Yapı Kredi Yayınları,* Sayı 81.

Altınay, D. (2009). Psikodrama Grup Psikoterapisi El Kitabı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Barnes, D. L. (2015). Women's Reproductive Mental Health Across the Lifespan. Basel, Switzerland: Springer Publishing.

Bayri Bingol, F. (2017). Kuşaklararası Aktarımda Anne Rolünün Ele Alınması ve Patolojilerin Çözümlenmesi, İstanbul Psikodrama Enstitüsü, Psikodrama Mezuniyet Tezi, İstanbul.

Bayri Bingol, F., Demirgoz Bal, M. (2021). Postpartum dönem maternal anksiyete ve bağlanmayı etkileyen faktörler. STED, 30(1):60-68. https://doi.org/10.17942/sted.887220

Cori, J. L. (2016). Var'olan Annenin Yokluğu: Verilmeyen Sevginin Telafisi. İstanbul, Türkiye: Okuyan Us Yayıncılık.

Don, B. P., Eller, J., Simpson, J. A., Fredrickson, B. L., Algoe, S. B., Rholes, W. S., & Mickelson, K. D. (2021). New parental positivity: The role of positive emotions in promoting relational adjustment during the transition to parenthood. *Journal of Personality and Social Psychology,* https://doi.org/ 10.1037/pspi0000371.

Erdem, N. (2015). Annelik ve Oyun, Annelik*, Cogito, Yapı Kredi Yayınları,* Sayı 81.

Farré-Sender, B., Torres, A., Gelabert, E., Andrés, S., Roca, A., Lasheras, G., Valdés, M., & Garcia-Esteve, L. (2018). Mother-infant bonding in the postpartum period: assessment of the impact of pre-delivery factors in a clinical sample. *Archives of women's mental health,* 21(3), 287–297.

Gellhorn, S. (2017). *Other types of meternal mental health difficulties. (*Gellhorn, S. Ed.). Postnatal Depression and Maternal Mental Health, British Library. West Sussex, UK: Pavilion Publishing.

Hakanen, H., Flykt, M., Sinervä, E., Nolvi, S., Kataja, E. L., Pelto, J., Karlsson, H., Karlsson, L., & Korja, R. (2019). How maternal pre- and postnatal symptoms of depression and anxiety affect early mother-infant interaction?. *Journal of affective disorders*, *257*, 83–90.

Hare, M. M., Kroll-Desrosiers, A., & Deligiannidis, K. M. (2021). Peripartum depression: Does risk versus diagnostic status impact mother-infant bonding and perceived social support?. *Depression and anxiety*, *38*(4), 390–399.

Koçkar, A. İ. (2015). Günümüzde Anne Olmak: Bağlanma Teorisi ve Kadının Çalışması Arasındaki Dengenin İncelenmesi. *Annelik, Cogito, Yapı Kredi Yayınları,* Sayı 81.

Lahaye, W., Pourtois, J. P., Desmet, H. (2011). Kuşaktan Kuşağa Aktarım. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.

Leblebicioğlu, D. (2013). Psikodramada Beden Hafızası ve Eylem. *Uluslararası Grup Psikoterapileri ve Psikodrama E-Dergisi,* 1:31-34.

McNamara, J., Townsend, M. L., & Herbert, J. S. (2019). A systemic review of maternal wellbeing and its relationship with maternal fetal attachment and early postpartum bonding. *PloS one*, *14*(7), e0220032.

Puryear, L. J. (2015). *Postpartum adjustment: What is normal and what is not.* (Barnes D.L. Ed.). Women's Reproductive Mental Health Across the Lifespan. Springer.

Ruppert, F. (2014). Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları. İstanbul, Türkiye: Kaknüs Yayınları.

Schützenberger, A. A. (2011). Soy Sendromu: Kuşakaşan Terapi ve Soyağacındaki Gizli Bağlantılar, Duvar Yayınları, İzmir.

Seefeld, L., Buyukcan-Tetik, A., & Garthus-Niegel, S. (2022). The transition to parenthood: perspectives of relationship science theories and methods. *Journal of reproductive and infant psychology*, *40*(2), 105–107.

Selçuk, B. (2015). Türkiye'de Ebeveynlik, Annelik, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, Sayı 81.

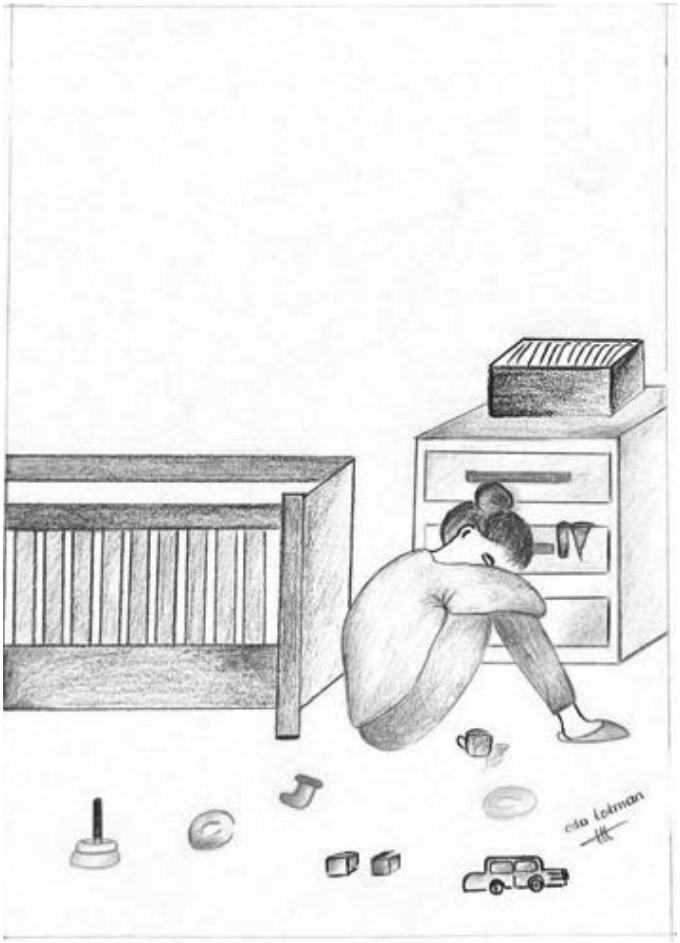
Şahin, B., Bayri Bingol, F. (2021). The Relation Between Postpartum Maternal Traumatic Stresss and Bonding. J Psy Nurs. 12(3):227-236, https://doi.org/10.14744/phd.2021.57704

Wolynn, M. (2016). Seninle Başlamadı: Kalıtsal Aile Travmalarının Kim Olduğumuza Etkileri ve Sorunların Üstesinden Gelebilmenin Yolları. İstanbul, Türkiye: Sola Yayınları.

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE STRES YÖNETİMİ

Ceren Aycanoğlu

2

hakkında bilgi gereksinimi, önceden var olan veya birlikte var olan sağlık sorunları, doğum eylemi hakkında bilgi gereksinimi, yenidoğan ile ilgili sağlık sorunları gibi konularda sağlık personelinin duyarlı olması gerekmektedir.

Gebelik süreci halk sağlığını etkilediği için bu dönemde sağlık çalışanlarına önemli görevler düşmektedir. Sağlık çalışanları tarafından sunulan eğitimler, gebelik sürecinin izlenmesi, ebeveynlik rolüne hazırlık ve doğum öncesine yönelik eğitimleri içerir ve bu eğitimlerin önemi artmaktadır. Sağlık çalışanlarının doğum öncesi ve sonrası bakım, eğitim ve danışmanlık, annelerdeki kaygıyı tanılama ve çözme gibi sorumlulukları da vardır. Sağlık çalışanlarının anneye duygusal destek verebilmeleri için gebeliğin kadın ve ailesinin yaşamındaki yerini araştırmaları, olumlu ve olumsuz duyguları açıklama konusunda anneyi desteklemeleri, ambivalan duyguları bilmeleri gerekmektedir.

Gebe kadın ve ailesi, krize neden olacak düzeyde stres yaşıyorsa sağlık çalışanlarının görevi, gebeyi olumlu baş etme davranışları geliştirmeye teşvik etmek, aileye stresin kaynaklarını anlatmasını sağlamak, ailenin yanında olduğunu hissettirmek, çevresel stresörleri düzenlemek, ailenin yaşamındaki stresörleri belirlemek ve bunlara yönelik müdahaleleri planlamak, gebelikte aileyi bekleyen değişiklikler ve olaylar hakkında eğitim vermek olarak sıralanabilir.

► Kaynaklar

Barrett, E. S., Vitek, W., Mbowe, O., Thurston, S. W., Legro, R. S., Alvero, R., Baker, V., Bates, G. W., Casson, P., Coutifaris, C., Eisenberg, E., Hansen, K., Krawetz, S., Robinson, R., Rosen, M., Usadi, R., Zhang, H., Santoro, N., & Diamond, M. (2018). Allostatic load, a measure of chronic physiological stress, is associated with pregnancy outcomes, but not fertility, among women with unexplained infertility. *Human reproduction (Oxford, England), 33*(9), 1757–1766. https://doi.org/10.1093/humrep/dey261

Cardwell M. S. (2013). Stress: pregnancy considerations. *Obstetrical & gynecological survey, 68*(2), 119–129. https://doi.org/10.1097/OGX.0b013e31827f2481

Carolan-Olah, M., & Barry, M. (2014). Antenatal stress: an Irish case study. *Midwifery, 30*(3), 310–316. https://doi.org/10.1016/j.midw.2013.03.014

Corwin, E. J., Guo, Y., Pajer, K., Lowe, N., McCarthy, D., Schmiege, S., Weber, M., Pace, T., & Stafford, B. (2013). Immune dysregulation and glucocorticoid resistance in minority and low income pregnant women. *Psychoneuroendocrinology, 38*(9), 1786–1796. https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2013.02.015

Davenport, M. H., McCurdy, A. P., Mottola, M. F., Skow, R. J., Meah, V. L., Poitras, V. J., Jaramillo Garcia, A., Gray, C. E., Barrowman, N., Riske, L., Sobierajski, F., James, M., Nagpal, T., Marchand, A. A., Nuspl, M., Slater, L. G., Barakat, R., Adamo, K. B., Davies, G. A., & Ruchat, S. M. (2018). Impact of prenatal exercise on both prenatal and postnatal anxiety and depressive symptoms: a systematic review and meta-analysis. *British journal of sports medicine, 52*(21), 1376–1385. https://doi.org/10.1136/bjsports-2018-099697

Dhillon, A., Sparkes, E., & Duarte, R. V. (2017). Mindfulness-Based Interventions During Pregnancy: a Systematic Review and Meta-analysis. *Mindfulness, 8*(6), 1421–1437. https://doi.org/10.1007/s12671-017-0726-x

Dimidjian, S., Goodman, S. H., Felder, J. N., Gallop, R., Brown, A. P., & Beck, A. (2016). Staying well during pregnancy and the postpartum: A pilot randomized trial of mindfulness-based cognitive therapy for the prevention of depressive relapse/recurrence. *Journal of consulting and clinical psychology, 84*(2), 134–145. https://doi.org/10.1037/ccp0000068

Hantsoo, L., Podcasy, J., Sammel, M., Epperson, C. N., & Kim, D. R. (2017). Pregnancy and the Acceptability of Computer-Based Versus Traditional Mental Health Treatments. *Journal of women's health (2002), 26*(10), 1106–1113. https://doi.org/10.1089/jwh.2016.6255

Kanığ, M., Eroglu K. (2020). Gebelikte algılanan sosyal destek düzeyi ile sağlıklı yaşam biçimi davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi J Psychiatric Nurs;11(4):333-340.

Pachtman Shetty, S. L., & Fogarty, S. (2021). Massage During Pregnancy and Postpartum. *Clinical obstetrics and gynecology, 64*(3), 648–660. https://doi.org/10.1097/GRF.0000000000000638

Perkovic, R., Tustonja, M., Devic, K., & Kristo, B. (2021). Music Therapy and Mental Health in Pregnancy. *Psychiatria Danubina, 33*(Suppl 4), 786–789.

Pınar, Ş. E. , Arslan, Ş. , Polat, K. , Çiftçi, D. , Cesur, B. & Dağlar, G. (2014). Gebelerde Uyku Kalitesi ile Algılanan Stres Arasındaki İlişkinin İncelenmesi . Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi , 7 (3) , 171-177 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfed/issue/46807/586970

Şimşek Şahin E, Can Gürkan Ö (2021). Gebelikte Yoga. Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi, 4(3), 407 - 414. 10.5336/jtracom.2020-78507

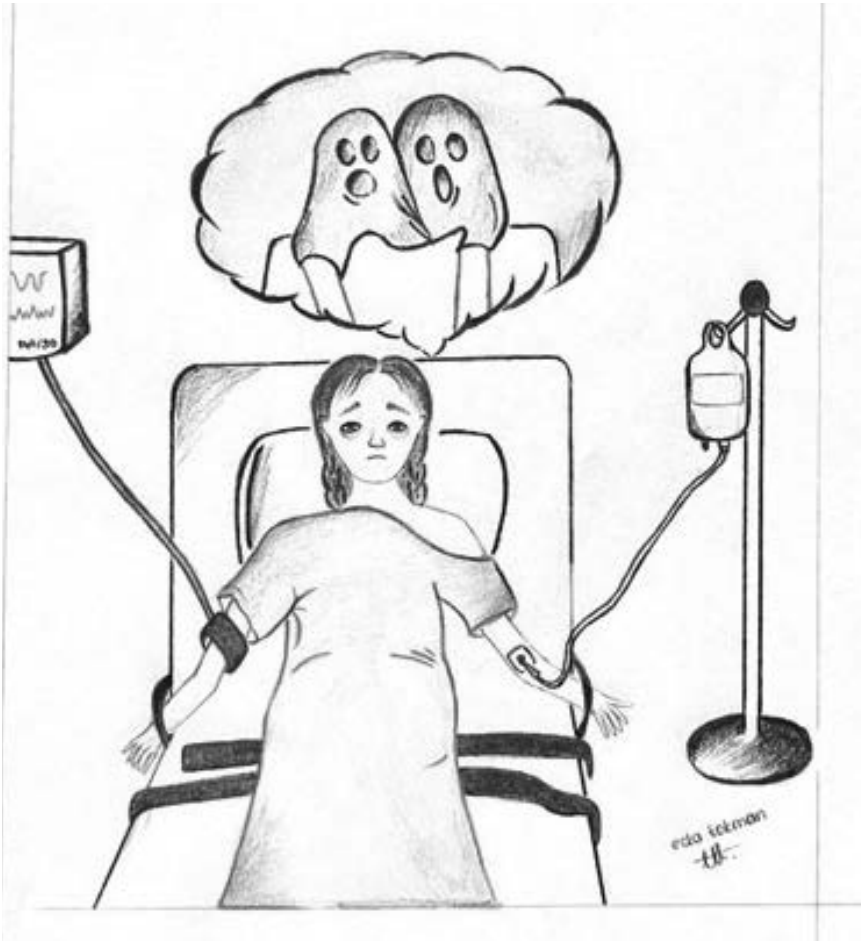
Wadhwa, P. D., Entringer, S., Buss, C., & Lu, M. C. (2011). The contribution of maternal stress to preterm birth: issues and considerations. *Clinics in perinatology, 38*(3), 351–384. https://doi.org/10.1016/j.clp.2011.06.007

Woods, S. M., Melville, J. L., Guo, Y., Fan, M. Y., & Gavin, A. (2010). Psychosocial stress during pregnancy. *American journal of obstetrics and gynecology, 202*(1), 61.e1–61.e617. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2009.07.041

DOĞUM KORKUSU

Merve Murat - Elvan Emine Ata

3

► Kaynaklar

Alaçam, E., & Eliş Yıldız, S. (2022). The relationship between postnatal attachment and fear of childbirth. *J Midwifery Reproductive Health*, 10(4), 3453-3461. https://doi.org/10.22038/JMRH.2022.63209.1811

Alcorn, K. L., O'Donovan, A., Patrick, J. C., Creedy, D., & Devilly, G. J. (2010). A prospective longitudinal study of the prevalence of post-traumatic stress disorder resulting from childbirth events. *Psychol Med*, *40*(11), 1849–1859. https://doi.org/10.1017/S0033291709992224

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2015). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı* (E. Köroğlu, Trans.). Hekimler Yayın Birliği. (Original work published in 2013).

Ayers, S., Bond, R., Bertullies, S., & Wijma, K. (2016). The aetiology of post-traumatic stress following childbirth: a meta-analysis and theoretical framework. *Psychol Med*, *46*(6), 1121–1134. https://doi.org/10.1017/S0033291715002706

Azimi, M., Fahami, F., & Mohamadirizi, S. (2018). The relationship between perceived social support in the first pregnancy and fear of childbirth. *Iran J Nurs Midwifery Res*, *23*(3), 235–239. https://doi.org/10.4103/ijnmr.IJNMR_170_16

Azizi, M., Kamali, M., Elyasi, F., & Shirzad, M. (2021). Fear of childbirth in Iran: A systematic review of psychological intervention research. *Int J Reprod Biomed*, *19*(5), 401–420. https://doi.org/10.18502/ijrm.v19i5.9250

Baas, M. A. M., van Pampus, M. G., Stramrood, C. A. I., Dijksman, L. M., Vanhommerig, J. W., & de Jongh, A. (2022). Treatment of pregnant women with fear of childbirth using EMDR therapy: Results of a multi-center randomized controlled trial. *Front Psychiatry*, *12*, 798249. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.798249

Badaoui, A., Kassm, S. A., & Naja, W. (2019). Fear and anxiety disorders related to childbirth: Epidemiological and therapeutic ıssues. *Curr Psychiatry Rep*, *21*(4), 27. https://doi.org/10.1007/s11920-019-1010-7

Bilgiç, D., Pınar, S. E., Daglar, G., and Cesur, B. (2018). The effect of primiparous pregnant women's preferences for mode of delivery on their fear of childbirth and postpartum period. *Clin Nurs Stud*, 7(1), 98. http://doi.org/10.5430/cns.v7n1p98

Benyian, F. F., & Ali, R. M. (2021). Evaluation of primigravida women's childbirth self-efficacy at Al-Elwea Maternity Hospital in Baghdad City. *Indian J Forensic Med Toxicol*, 15(4), 1127.

Berhanu, R. D., Abathun, A. D., Negessa, E. H., & Amosa, L. G. (2022). The magnitude and associated factors of childbirth fear among pregnant women attending antenatal care at public hospitals in Ethiopia: a cross-sectional study. *BMC Pregnancy Childbirth*, *22*(1), 222. https://doi.org/10.1186/s12884-022-04544-y

Buldum, A., & Güner Emül, T. (2021). The fear of childbirth and social support in adolescent pregnancy. *J Pediatr Adolesc Gynecol*, *34*(6), 839–846. https://doi.org/10.1016/j.jpag.2021.06.005

Bülbül, T., Özen, B., Çopur, A., & Kayacık, F. (2016). investigation the fear of labor and decision making about delivery type in pregnant women. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 25(3), 126-130 . https://doi.org/10.34108/eujhs.552894

Calpbinici, P., Terzioglu, F., & Koc, G. (2021). The relationship of perceived social support, personality traits and self-esteem of the pregnant women with the fear of childbirth. *Health Care Women Int*, 1–15. https://doi.org/10.1080/07399332.2021.2007925

Carlhäll, S., Nelson, M., Svenvik, M., Axelsson, D., & Blomberg, M. (2022). Maternal childbirth experience and time in labor: a population-based cohort study. *Sci Rep*, *12*(1), 11930. https://doi.org/10.1038/s41598-022-14711-y

Çetinay Aydın, P. (2021). Doğum korkusu (Tokofobi), Doğum sonrası TSSB. In N., Aydın., F., Akdeniz, & P., Çetinay Aydın (Eds.), *Gebelikte ve Doğum Sonrası Dönemde Ruhsal Bozuklukların Sağaltım Kılavuzu*. (pp. 325-336).Türk Psikiyatri Derneği Yayınları.

Demšar, K., Svetina, M., Verdenik, I., Tul, N., Blickstein, I., & Globevnik Velikonja, V. (2018). Tokophobia (fear of childbirth): prevalence and risk factors. *J Perinat Med*, *46*(2), 151–154. https://doi.org/10.1515/jpm-2016-0282

Dencker, A., Nilsson, C., Begley, C., Jangsten, E., Mollberg, M., Patel, H., Wigert, H., Hessman, E., Sjöblom, H., & Sparud-Lundin, C. (2019). Causes and outcomes in studies of fear of childbirth: A systematic review. *Women Birth*, *32*(2), 99–111. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2018.07.004

Deng, Y., Lin, Y., Yang, L., Liang, Q., Fu, B., Li, H., Zhang, H., & Liu, Y. (2021). A comparison of maternal fear of childbirth, labor pain intensity and intrapartum analgesic consumption between primiparas and multiparas: A cross-sectional study. *Int J Nurs Sci*, *8*(4), 380–387. https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2021.09.003

Dereje, A., Dheresa, M., Desalew, A., & Tura, A. K. (2023). Fear of childbirth among pregnant women in Eastern Ethiopia: A community-based study. *Midwifery*, *116*, 103515. https://doi.org/10.1016/j.midw.2022.103515

Fairbrother, N., Albert, A., Collardeau, F., & Keeney, C. (2022). The Childbirth Fear Questionnaire and the Wijma Delivery Expectancy Questionnaire as screening tools for specific phobia, fear of childbirth. *Int J Environ Res Public Health*, *19*(8), 4647. https://doi.org/10.3390/ijerph19084647

Fathi Najafi, T., Dashti, S., Bolghanabadi, N., Rezvanifard, M., Andaroon, N., Abadibavil, D., Tahoonian Golkhatmy, F., & Bahri, N. (2021). Evaluation of the effect of cognitive behavioral therapy on tocophobia: A systematic review and meta-analysis. *Arch Psychiatr Nurs*, *35*(3), 255–260. https://doi.org/10.1016/j.apnu.2021.03.009

Gönenç, İ. M., Aker, M. N., Güven, H., & Moraloğlu Tekin, Ö. (2020). The effect of the personality traits of pregnant women on the fear of childbirth. *Perspect Psychiatr Care*, *56*(2), 347–354. https://doi.org/10.1111/ppc.12440

Grant, A. D., & Erickson, E. N. (2022). Birth, love, and fear: Physiological networks from pregnancy to parenthood. *Psychoneuroendocrinology*, *11*, 100138. https://doi.org/10.1016/j.cpnec.2022.100138

Greenfield, M., Jomeen, J., & Glover, L. (2016). What is traumatic birth? A concept analysis and literature review. *Br J Midwifery*, 24(4), 254–267. http://doi.org/10.12968/bjom.2016.24.4.254

Gregor, K., Banaś, E., Malec Ilska, M. M., Jagielska, A., Rak, K., Czuba, B., & Cnota, W. (2019). Labor anxiety–risk factors and impact on the course of labor, puerperium and neonatal condition. *GinPolMedProject*, 51, 009-013.

Hildingsson, I., Rubertsson, C., Karlström, A., & Haines, H. (2019). A known midwife can make a difference for women with fear of childbirth- birth outcome and women's experiences of intrapartum care. *Sex Reprod Healthc*, *21*, 33–38. https://doi.org/10.1016/j.srhc.2019.06.004

Hofberg, K., & Brockington, I. (2000). Tokophobia: an unreasoning dread of childbirth. A series of 26 cases. *Br J Psychiatry*, *176*, 83–85. https://doi.org/10.1192/bjp.176.1.83

Kananikandeh, S., Amin Shokravi, F., Mirghafourvand, M., & Jahanfar, S. (2022). Factors of the childbirth fear among nulliparous women in Iran. *BMC Pregnancy Childbirth*, *22*(1), 547. https://doi.org/10.1186/s12884-022-04870-1

Klabbers, G. A., Wijma, K., Paarlberg, K. M., Emons, W. H. M., & Vingerhoets, A. J. J. M. (2019). Haptotherapy as a new intervention for treating fear of childbirth: a randomized controlled trial. *J Psychosom Obstet Gynaecol*, *40*(1), 38–47. https://doi.org/10.1080/0167482X.2017.1398230

Körükcü, Ö., Deliktaş, A., Aydın, R., & Kabukcuoğlu, K. (2017). Gebelikte psikososyal sağlık durumu ile doğum korkusu arasındaki ilişkinin incelenmesi. Clinical and Experimental Health Sciences, 7(4),159-165. https://dergipark.org.tr/en/pub/clinexphealthsci/issue/35066/389064

Light, H. K., & Fenster, C. (1974). Maternal concerns during pregnancy. *Am J Obstet Gynecol*, 118(1), 46–50. https://doi.org/10.1016/s0002-9378(16)33644-4

Makara-Studzińska, M., Zaręba, K., Kawa, N., & Matuszyk, D. (2022). Tokophobia and anxiety in pregnant women during the SARS-CoV-2 pandemic in Poland-A prospective cross-sectional study. *Int J Environ Res Public Health*, *19*(2), 714. https://doi.org/10.3390/ijerph19020714

McKinnon, K. (2020). *Birthing work: The collective labour of childbirth*. Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-0010-7

Molgora, S., Fenaroli, V., Prino, L. E., Rollè, L., Sechi, C., Trovato, A., Vismara, L., Volpi, B., Brustia, P., Lucarelli, L., Tambelli, R., & Saita, E. (2018). Fear of childbirth in primiparous Italian pregnant women: The role of anxiety, depression, and couple adjustment. *Women Birth*, *31*(2), 117–123. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2017.06.022

Moran, E., Bradshaw, C., Tuohy, T., & Noonan, M. (2021). The paternal experience of fear of childbirth: An integrative review. *Int J Environ Res Public Health*, *18*(3), 1231. https://doi.org/10.3390/ijerph18031231

Moore, D., Ayers, S., & Drey, N. (2016). A thematic analysis of stigma and disclosure for perinatal depression on an online forum. *JMIR Mental Health*, *3*(2), e18. https://doi.org/10.2196/mental.5611

Nath, S., Busuulwa, P., Ryan, E. G., Challacombe, F. L., & Howard, L. M. (2020). The characteristics and prevalence of phobias in pregnancy. *Midwifery*, *82*, 102590. https://doi.org/10.1016/j.midw.2019.102590

Nilsson, C., Hessman, E., Sjöblom, H., Dencker, A., Jangsten, E., Mollberg, M., Patel, H., Sparud-Lundin, C., Wigert, H., & Begley, C. (2018). Definitions, measurements and prevalence of fear of childbirth: a systematic review. *BMC Pregnancy Childbirth*, *18*(1), 28. https://doi.org/10.1186/s12884-018-1659-7

Onchonga, D., MoghaddamHosseini, V., Keraka, M., & Várnagy, Á. (2020). Prevalence of fear of childbirth in a sample of gravida women in Kenya. *Sex Reprod Healthc*, *24*, 100510. https://doi.org/10.1016/j.srhc.2020.100510

Paciorek, M., & Putyński, L. (2008). Labour Anxiety Questionnaire (KLP II) revised version: the construction and psychological validation (Original name: Kwestionariusz Lęku Porodowego (KLP II) Wersja Zrewidowana: konstrukcja i właściwości psychometryczne). *Acta Universitatis Lodziensis Folia Psychologica*, 12, 129-133

Poggi, L., Goutaudier, N., Séjourné, N., & Chabrol, H. (2018). When fear of childbirth is pathological: The fear continuum. *Matern Child Health J*, *22*(5), 772–778. https://doi.org/10.1007/s10995-018-2447-8

Rublein, L., & Muschalla, B. (2022). Childbirth fear, birth-related mindset and knowledge in non-pregnant women without birth experience. *BMC Pregnancy Childbirth*, *22*(1), 249. https://doi.org/10.1186/s12884-022-04582-6

Schaal, N. K., Hagenbeck, C., Helbig, M., Wulff, V., Märthesheimer, S., Fehm, T., & Hepp, P. (2023). The influence of being pregnant during the COVID-19 pandemic on birth expectations and antenatal bonding. *J Reprod Infant Psychol*, *41*(1), 15–25. https://doi.org/10.1080/02646838.2021.1962825

Simpson, M., & Catling, C. (2016). Understanding psychological traumatic birth experiences: A literature review. *Women Birth*, *29*(3), 203–207. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2015.10.009

Størksen, H. T., Garthus-Niegel, S., Vangen, S., & Eberhard-Gran, M. (2013). The impact of previous birth experiences on maternal fear of childbirth. *Acta Obstet Gynecol Scan*, *92*(3), 318–324. https://doi.org/10.1111/aogs.12072

Van den Heuvel, M. A. (2008). *Pathological fear of childbirth*. [Academic Dissertation, Department of Psychology and Health Tilburg: Tilburg University].

Taghizadeh, Z., Irajpour, A., Nedjat, S., Arbabi, M., & Lopez, V. (2014). Iranian mothers' perception of the psychological birth trauma: A qualitative study. *Iran J Psychiatry*, *9*(1), 31–36.

Zengin, H., Bafali, I. O., Caka, S. Y., Tiryaki, O., & Cinar, N. (2020). Childbirth and postpartum period fear and the related factors in pregnancy. *J Coll Physicians Surg Pak*, *30*(2), 144–148. https://doi.org/10.29271/jcpsp.2020.02.144

Watson, K., White, C., Hall, H., & Hewitt, A. (2021). Women's experiences of birth trauma: A scoping review. *Women Birth*, *34*(5), 417–424. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2020.09.016

Wahlbeck, H., Kvist, L. J., & Landgren, K. (2018). Gaining hope and self-confidence-An interview study of women's experience of treatment by art therapy for severe fear of childbirth. *Women*, *31*(4), 299–306. https://doi.org/10.1016/j.wombi.2017.10.008

Wahlbeck, H., Kvist, L. J., & Landgren, K. (2020). Art therapy and counseling for fear of childbirth: a randomized controlled trial. *Art Therapy*, 37(3), 123-130. https://doi.org/10.1080/07421656.2020.1721399

Wikarek, A., Niemiec, A., Szymanek, M., Klimek, M., Partyka-Lasota, J., Dudzik, K., Wikarek, T., & Nowosielski, K. (2022). Does the COVID-19 pandemic affect labor-related anxiety and prevalence of depressive symptoms in pregnant women?. *J. Clin Med*, *11*(21), 6522. https://doi.org/10.3390/jcm11216522

World Health Organization. (2015, October 1). *Official WHO ICD-10 updates 2015 package*. https://www.who.int/publications/m/item/official-who-icd-10-updates-2015-package

DOĞUMDA PSİKOLOJİK DESTEK

Zeynep Dilşah Karaçam Yılmaz

4

Doğum sürecinde verilen psikolojik destek ile doğum sonu süreçte bebeğin emzirilmesinin sağlanması, sürdürülmesi ve uygun ve yeterli bakımın verilmesi kadının annelik rolüne en iyi şekilde uyumunu desteleyen bir durumdur.

Kadınlara doğum sürecinde verilen psikolojik destek, özellikle postpartum dönemde anne ruh sağlığı sorunlarının azaltılmasında etkilidir. Verilen destek, kadınların öz güvenleri artırarak anneliğe uyum süreçlerini olumlu yönde etkiler. Doğum sürecinde verilen psikolojik destek sayesinde kadının postpartum dönemde psikolojik iyilik hâlinin devamlılığı sürdürülmektedir. Doğum sürecinde verilen psikolojik destek, doğum deneyiminin stresli ve travmatik bir durum olarak algılanmasına engel olur. Kadınların doğum sürecinde anksiyete ve stres düzeylerinin düşük olması postpartum dönemde iyilik hâlinin sürdürülmesiyle ilişkilidir.

► Sonuç

Doğum süreci, kadınların yaşam dönemlerinde gerçekleşen en önemli deneyimlerinden biridir. Kadın, doğum süreci sırasında hormonlarının etkisiyle birçok değişim yaşayarak anneliğe uyum sağlamaktadır. Bu değişikliklerin normal seyrinde devam edebilmesi için doğum süreci boyunca kadına psikolojik destek verilmesi önemlidir. Doğum sürecinde verilen psikolojik destek, hormonal değişiklerinin dengelenmesine ve kadının iyilik hâlinin artırılmasını sağlayarak pozitif bir doğum deneyimi yaşamasına katkı sağlamaktadır. Doğum sürecinde verilen psikolojik destek birçok yöntemle sağlanabilmektedir. Doğuma hazırlık eğitimleri sırasında öğretilen yöntemler, eş ve/veya aile üyelerinin desteği, kesintisiz ebe desteği, doğum alanında güvenli çevrenin oluşturulması ve empatik bir yaklaşım, kadının doğum süreci ile ilgili anksiyete ve korkusunun azalmasına, doğum sonu dönemde anne-bebek bağlanmasının artırılmasında ve anne ruh sağlığı sorunlarının azaltılmasında etkili olmaktadır.

► Kaynaklar

Adlington, K., Vasquez, C., Pearce, E., Wilson, C. A., Nowland, R., Taylor, B. L., & Johnson, S. (2023). 'Just snap out of it'–the experience of loneliness in women with perinatal depression: a Meta-synthesis of qualitative studies. BMC psychiatry, 23(1), 110.

Bäckström, C., & Wahn, E. H. (2011). Support during labour: first-time fathers' descriptions of requested and received support during the birth of their child. Midwifery, 27(1), 67-73.

Bohren, M. A., Hofmeyr, G. J., Sakala, C., Fukuzawa, R. K., & Cuthbert, A. (2017). Continuous support for women during childbirth. Cochrane database of systematic reviews, (7).

Çankaya, S., Ak, A., Polat, Y., Filiz, F., Künduro, F., Mızrak, F., ... & Han, E. (2014). Doğum için başvuran gebelerin empatik iletişim beklentilerinin ebeler tarafından karşılanma durumu. Genel Tip Dergisi, 24(1).

Dick-Read, G. (2004). Childbirth without fear: the principles and practice of natural childbirth. Pinter & Martin Publishers.

Dixon, L., Skinner, J. P., & Foureur, M. (2013). The emotional and hormonal pathways of labour and birth: integrating mind, body and behaviour. Journal-New Zealand College of Midwives.

Dumont, É., Ogez, D., Nahas, S., & El-Baalbaki, G. (2023). The Use of Hypnosis during the Perinatal Period: A Systematic Review. International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis, 1-23.

Galbally, M., Watson, S. J., Keelan, J., MacMillan, K. K., Power, J., van IJzendoorn, M., & Lewis, A. J. (2020). Maternal perinatal depression, circulating oxytocin levels and childhood emotional disorders at 4 years of age: The importance of psychosocial context. Journal of Psychiatric Research, 130, 247-253.

Hanefeld, N., Glover, L., Jomeen, J., & Wadephul, F. (2021). Women's experiences of using the Alexander Technique in the postpartum:'… in a way, it's just as beneficial as sleep'. Midwifery, 103, 103155.

Hall, P. J., Foster, J. W., Yount, K. M., & Jennings, B. M. (2020). Comfort in labor:"Like being able to exhale". The Journal of Perinatal & Neonatal Nursing, 34(1), 38-45.

Hoekzema, E., Barba-Müller, E., Pozzobon, C., Picado, M., Lucco, F., García-García, D., ... & Vilarroya, O. (2017). Pregnancy leads to long-lasting changes in human brain structure. Nature neuroscience, 20(2), 287-296.

Kadour-Peero, E., Miller, N., Vitner, D., Bleicher, I., Said, S., Dashkovsky, M., ... & Gonen, R. (2019). Who may accompany the parturient to the delivery room?. Archives of gynecology and obstetrics, 300, 293-297.

Kınık, E., & Özcan, H. Doğumda Kesintisiz ve Sosyal Destek. Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(3), 617-628.

Kim, P., Leckman, J. F., Mayes, L. C., Feldman, R., Wang, X., & Swain, J. E. (2010). The plasticity of human maternal brain: longitudinal changes in brain anatomy during the early postpartum period. Behavioral neuroscience, 124(5), 695.

Kolcaba, K. Y., & Kolcaba, R. J. (1991). An analysis of the concept of comfort. Journal of advanced nursing, 16(11), 1301-1310.

Leahy-Warren, P., Nieuwenhuijze, M., Kazmierczak, M., Benyamini, Y., Murphy, M., Crespo-Mirasol, E., ... & Olza, I. (2017). The psychological experience of physiological childbirth: a protocol for a systematic review of qualitative studies. Int J Childbirth, 7, 101-9.

Lumbreras, S. (2020). The Transcendent Within: How Our Own Biology Leads to Spirituality. Issues in Science and Theology: Nature–and Beyond: Transcendence and Immanence in Science and Theology, 187-197.

Miyauchi, A., Shishido, E., & Horiuchi, S. (2022). Women's experiences and perceptions of women-centered care and respectful care during facility-based childbirth: A meta-synthesis. Japan Journal of Nursing Science, 19(3), e12475.

Mongan MF. Doğum Dünyasına Sakin Yaklaşım: HypnoBirthing Felsefesi Çoker H, editör. Hypno-Birthing Mongan Yöntemi. 1. Baskı. İstanbul: Gün Yayıncılık;2012. p.47-194.

Nieuwenhuijze, M., & Leahy-Warren, P. (2019). Women's empowerment in pregnancy and childbirth: a concept analysis. Midwifery, 78, 1-7.

Olza, I., Leahy-Warren, P., Benyamini, Y., Kazmierczak, M., Karlsdottir, S. I., Spyridou, A., ... & Nieuwenhuijze, M. J. (2018). Women's psychological experiences of physiological childbirth: a meta-synthesis. BMJ open, 8(10), e020347.

Olza, I., Uvnas-Moberg, K., Ekström-Bergström, A., Leahy-Warren, P., Karlsdottir, S. I., Nieuwenhuijze, M., ... & Buckley, S. (2020). Birth as a neuro-psycho-social event: An integrative model of maternal experiences and their relation to neurohormonal events during childbirth. Plos one, 15(7), e0230992.

Perkins, J., Rahman, A. E., Mhajabin, S., Siddique, A. B., Mazumder, T., Haider, M. R., & El Arifeen, S. (2019). Humanised childbirth: the status of emotional support of women in rural Bangladesh. Sexual and reproductive health matters, 27(1), 228-247.

Sakala, C., & Newburn, M. (2014). Meeting needs of childbearing women and newborn infants through strengthened midwifery. The Lancet, 384(9948), e39-e40.

Sanson, A., & Bosch, O. J. (2022). Dysfunctions of brain oxytocin signaling: Implications for poor mothering. Neuropharmacology, 109049.

Senanayake, H., Wijesinghe, R. D., & Nayar, K. R. (2017). Is the policy of allowing a female labor companion feasible in developing countries? Results from a cross sectional study among Sri Lankan practitioners. BMC pregnancy and childbirth, 17, 1-6.

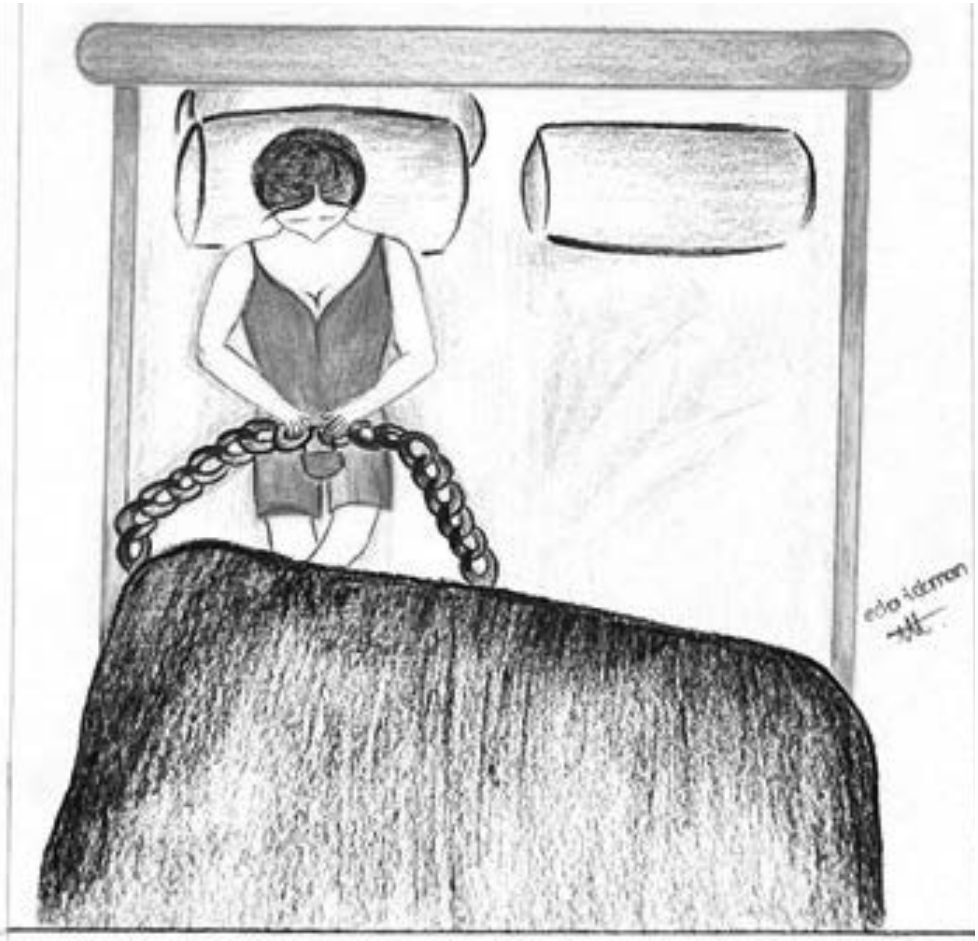
World Health Organization. (2018). WHO recommendations on intrapartum care for a positive childbirth experience. World Health Organization.

Wu, C., Ge, Y., Zhang, X., Du, Y., He, S., Ji, Z., & Lang, H. (2021). The combined effects of Lamaze breathing training and nursing intervention on the delivery in primipara: a PRISMA systematic review meta-analysis. Medicine, 100(4).

VAJİNİSMUS TANILI KADINLARIN GEBELİK VE DOĞUM SÜRECİNDE DESTEKLENMESİ

Zeynep Dilşah Karaçam Yılmaz - Gökçe Devrim Ader

5

lık profesyonelleri yaşanabilecek sorunlar hakkında kadınları bilgilendirmeli, farkındalıklarını artırmalı ve gebelik ve doğum süreci boyunca desteklemelidir. Vajinismus tanılı kadınlara gebelik ve doğum ile ilgili verilecek uygun destek, kadının doğum korkusunu azaltarak olumlu gebelik ve doğum deneyimi yaşamasına katkı sağlayacaktır.

▶ Kaynaklar

Achour, R., Koch, M., Zgueb, Y., Ouali, U., & Ben Hmid, R. (2019). Vaginismus and pregnancy: epidemiological profile and management difficulties. Psychology research and behavior management, 137-143.

Binik, Y. M. (2010). The DSM diagnostic criteria for vaginismus. Archives of sexual behavior, 39(2), 278-291.

Berenguer-Soler, M., Navarro-Sánchez, A., Compañ-Rosique, A., Luri-Prieto, P., Navarro-Ortiz, R., Gómez-Pérez, L., ... & Pérez-Jover, V. (2022). Genito Pelvic Pain/Penetration Disorder (GPPPD) in Spanish Women—Clinical Approach in Primary Health Care: Review and Meta-Analysis. Journal of Clinical Medicine, 11(9), 2340.

Collier, F., & Cour, F. (2013). En pratique, comment faire devant une femme exprimant une plainte sexuelle?. Progrès en urologie, 23(9), 612-620.

Deliktas Demirci, A., & Kabukcuoglu, K. (2019). "Being a Woman" in the Shadow of Vaginismus: The Implications of Vaginismus for Women. Current Psychiatry Research and Reviews Formerly: Current Psychiatry Reviews, 15(4), 231-236.

Demirezen, E., & Karaçam, Z. D. (2021). Vajinismus tanılı kadınların desteklenmesinde ebelerin rolü. Androloji Bülteni, 23(1), 56-61.

Gaber, M. A., & El-Sahy, S. S. (2021). Prevalence of vaginismus in Delta, Egypt. Menoufia Medical Journal, 34(2), 509.

Goldsmith, T., Levy, A., Sheiner, E., Goldsmith, T., Levy, A., & Sheiner, E. (2009). Vaginismus as an independent risk factor for cesarean delivery. The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 22(10), 863-866.

Eserdağ, S., & Akalın, E. E. (2021). Evaluation of Characteristics and Clinical Outcomes of Vaginismus Treatment During Pregnancy. Southern Clinics of Istanbul Eurasia, 32(2).

Eserdağ, S. (2022). Female Genito-Pelvic Pain and Penetration Disorders. In Andrology and Sexual Medicine (pp. 243-257). Cham: Springer International Publishing.

Karaçam, Z. D. (2021). Vajinismus tanılı hastalarda cinsel distres ve cinsel yaşam kalitesinin incelenmesi. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ebelik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karakaş Uğurlu, G., Uğurlu, M., & Çayköylü, A. (2020). Prevalence of female sexual dysfunction and associated demographic factors in Turkey: a meta-analysis and meta-regression study. International Journal of Sexual Health, 32(4), 365-382.

Lahaie, M. A., Amsel, R., Khalifé, S., Boyer, S., Faaborg-Andersen, M., & Binik, Y. M. (2015). Can fear, pain, and muscle tension discriminate vaginismus from dyspareunia/provoked vestibulodynia? Implications for the new DSM-5 diagnosis of genito-pelvic pain/penetration disorder. Archives of sexual behavior, 44(6), 1537-1550.

McEvoy, M., McElvaney, R., & Glover, R. (2021). Understanding vaginismus: a biopsychosocial perspective. Sexual and Relationship Therapy, 1-22.

Möller, L., Josefsson, A., Bladh, M., Lilliecreutz, C., & Sydsjö, G. (2015). Reproduction and mode of delivery in women with vaginismus or localised provoked vestibulodynia: a S wedish register-based study. BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, 122(3), 329-334.

Nekoolaltak, M., Azin, S. A., Nazari, F., & Ghorbani, B. (2021). Treatment of vaginismus and subsequent pregnancy after 18 years of marriage: a case report. The Iranian Journal of Obstetrics, Gynecology and Infertility, 24(4), 108-119.

Nobre, P. J., Pinto-Gouveia, J., & Gomes, F. A. (2006). Prevalence and comorbidity of sexual dysfunctions in a Portuguese clinical sample. Journal of Sex & Marital Therapy, 32(2), 173-182.

Özçelik Eroğlu, E., Yıldız, M. İ., Türkoğlu, Ö., Tanrıöver, E., Evran, A., Karahan, S., & Şahin, D. (2022). High/severe fear of childbirth and related risk factors among pregnant women: is vaginismus a risk factor?. Journal of Obstetrics and Gynaecology, 1-7.

Rabinowitz, D., Lowenstein, L., & Gruenwald, I. (2017). Fear of vaginal penetration in the absence of pain as a separate category of female sexual dysfunction: a conceptual overview. Rambam Maimonides medical journal, 8(2).

Tourrilhes, E., Veluire, M., Hervé, D., & Nohuz, E. (2019). Obstetric outcome of women with primary vaginismus. The Pan African Medical Journal, 32, 160-160.

Zgueb, Y., Ouali, U., Achour, R., Jomli, R., & Nacef, F. (2019). Cultural aspects of vaginismus therapy: a case series of Arab-Muslim patients. The Cognitive Behaviour Therapist, 12.

Zülfikaroglu, E. E. (2022). The Impact of the COVID-19 Pandemic and Social Isolation on the Sexual Functioning of Women Who Have Been Treated for Vaginismus. Cureus, 14(9).

Zulfikaroglu, E., & Yaman, S. (2022). Obstetric outcomes of 297 women treated for vaginismus. European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 276, 134-138.

POSTPARTUM DÖNEME PSİKOSOSYAL UYUM

Fadime Bayrı Bingöl

6

5.1. Aile Büyüklerinin Postpartum Döneme Uyumunun Desteklenmesi

Anne ve baba, postpartum dönemde saygı ve sevgi bağını koruyarak aile büyüklerinin deneyimlerine kulak vermeli; kendi bilgi ve tercihlerini de harmanlayarak kendi tutumlarını oluşturmalıdır. Aile büyükleri ile ilişkilerde empatik, yargısız, yıkıcı tavırlardan uzak, sevgi dilini koruyan ama aynı zamanda kendi kişiliğini de ortaya koyan bir tutum genellikle daha yapıcıdır. Büyüklerin müdahaleci tutumları çoğunlukla iyi niyetlidir ve bilinç dışı olabilmektedir. Aile büyüklerinin böylesi yaklaşımları baskı ve müdahale olarak da değerlendirilerek, acemi anne ve baba, kendi aile sınırlarını koruma refleksine girebilmektedir. Aile büyükleri, her daim çekirdek ailenin sınırlarına saygı duymalıdırlar. Yaptıkları yardımlarda manipüle edici tavırlardan uzak durmalı; genç cifti ezik ve borçlu hissettirmemelidirler.

► Sonuç

Postpartum döneme uyum sürecinde hem annenin hem de diğer aile üyelerinin yaşadığı sorunların, yeni bebekli yaşama uyum sürecinde olağan olduğu, gerektiğinde profesyonel destek alınması gerektiği ve zaman içinde uyumun sağlanabileceği unutulmamalıdır. Yenidoğan bir bebeğin aileye katılması, tüm aile üyeleri tarafından genellikle mutluluk verici bir olay olarak görülse de anne başta olmak üzere tüm aile üyeleri için yeni rol ve sorumluluklar gerektiren ve yaşamlarını derinden etkileyen gelişimsel bir kriz dönemidir. Bu süreçte sağlık çalışanları, aile üyelerinin bu gelişimsel krizi, büyüyerek ve olgunlaşarak aşmalarına destek olmalıdır. Doğum sonrası dönem, anne ve babalar için özel bir dönem olduğu kadar, bebekleri için ise gelecek yaşamlarının tamamını etkileyen bir dönemdir. Bu nedenle, sağlıklı toplumların gelişimi açısından ruh sağlığını koruma ve güçlendirme amaçlı sunulan hizmetlerin tümü, sağlık politikasının bir parçası hâline getirilmelidir.

► Kaynaklar

Altınay, D. (2009). Psikodrama Grup Psikoterapisi El Kitabı. İstanbul, Türkiye: Sistem Yayıncılık.

Barnes, D. L. (2015). Women's Reproductive Mental Health Across the Lifespan. Basel, Switzerland: Springer Publishing.

Cori, J. L. (2016). Var'olan Annenin Yokluğu: Verilmeyen Sevginin Telafisi. İstanbul, Türkiye: Okuyan Us Yayıncılık.

Çavuşoğlu, İ., U., Pulat, F. (2022). Bebeğin Sihirli 1000 günü. İstanbul, Türkiye: Kanon Kitap.

Don, B. P., Eller, J., Simpson, J. A., Fredrickson, B. L., Algoe, S. B., Rholes, W. S., & Mickelson, K. D. (2021). New parental positivity: The role of positive emotions in promoting relational adjustment during the transition to parenthood. *Journal of Personality and Social Psychology,* https://doi.org/ 10.1037/pspi0000371.

Dennis, C. L., Brown, H. K., Wanigaratne, S., Vigod, S. N., Grigoriadis, S., Fung, K., et.al. (2018). Determinants of comorbid depression and anxiety postnatally: A longitudinal cohort study of Chinese-Canadian women. *Journal of Affective Disorders,* 227, 24–30.

Erdem, N. (2015). Annelik ve Oyun, Annelik*, Cogito, Yapı Kredi Yayınları,* Sayı 81.

Fallon, V., Halford, J. C. G., Bennett, K. M., & Harrold, J. A. (2018). Postpartum-specific anxiety as a predictor of infant-feeding outcomes and perceptions of infant-feeding behaviours: New evidence for childbearing specific measures of mood. *Archives of Women's Mental Health,* 21(2), 181–191.

Farré-Sender, B., Torres, A., Gelabert, E., Andrés, S., Roca, A., Lasheras, G., Valdés, M., & Garcia-Esteve, L. (2018). Mother-infant bonding in the postpartum period: assessment of the impact of pre-delivery factors in a clinical sample. *Archives of women's mental health,* 21(3), 287–297.

Field, T. (2018). Postnatal anxiety prevalence, predictors and effects on development: A narrative review. *Infant Behav Dev,* 51:24-32.

Garthus-Niegel, S., Horsch, A., Handtke, E., von Soest, T., Ayers, S., Weidner, K., & Eberhard-Gran, M. (2018). The Impact of Postpartum Posttraumatic Stress and Depression Symptoms on Couples' Relationship Satisfaction: A Population-Based Prospective Study. *Frontiers in psychology*, *9*, 1728.

Gellhorn, S. (2017). *Other types of meternal mental health difficulties.* (Gellhorn, S. Ed.). Postnatal Depression and Maternal Mental Health, British Library. West Sussex, UK: Pavilion Publishing.

Hairston, I. S., Handelzalts, J. E., Lehman-Inbar, T., & Kovo, M. (2019). Mother-infant bonding is not associated with feeding type: a community study sample. *BMC pregnancy and childbirth*, *19*(1), 125.

Hakanen, H., Flykt, M., Sinervä, E., Nolvi, S., Kataja, E. L., Pelto, J., Karlsson, H., Karlsson, L., & Korja, R. (2019). How maternal pre- and postnatal symptoms of depression and anxiety affect early mother-infant interaction?. *Journal of affective disorders*, *257*, 83–90.

Hare, M. M., Kroll-Desrosiers, A., & Deligiannidis, K. M. (2021). Peripartum depression: Does risk versus diagnostic status impact mother-infant bonding and perceived social support?. *Depression and anxiety*, *38*(4), 390–399.

Jordan, V., Minikel, M. (2019). Postpartum anxiety: More common than you think. *J Fam Pract,* 68(3):165-74.

Koçkar, A. İ. (2015). Günümüzde Anne Olmak: Bağlanma Teorisi ve Kadının Çalışması Arasındaki Dengenin İncelenmesi. *Annelik, Cogito, Yapı Kredi Yayınları,* Sayı 81.

Kobya, Bulut, H. (2015). *Yenidoğan Dönemi ve Aile.* (Kuğuoğlu, S., Canan, Demirbağ, B. Ed.). Aile Temelli Sağlık Yaklaşımı, Ankara, Türkiye: Akademisyen Tıp Kitabevi. 153-172.

Lahaye, W., Pourtois, J.P., Desmet, H. (2011). Kuşaktan Kuşağa Aktarım. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.

Üzel, N., Özbalcı, S. (2017). Bağlanma, Lang C. (Üzel, N., Özbalcı, S. Çev. Ed.). Ankara, Türkiye: Modern Tıp Kitabevi.

Leblebicioğlu, D. (2013). Psikodramada Beden Hafızası ve Eylem. *Uluslararası Grup Psikoterapileri ve Psikodrama E-Dergisi,* 1:31-34.

McNamara, J., Townsend, M. L., & Herbert, J. S. (2019). A systemic review of maternal wellbeing and its relationship with maternal fetal attachment and early postpartum bonding. *PloS one*, *14*(7), e0220032.

Puryear, L. J. (2015). *Postpartum adjustment: What is normal and what is not.* (Barnes D.L. Ed.). Women's Reproductive Mental Health Across the Lifespan. Springer.

Ruppert, F. (2014). Travma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları. İstanbul, Türkiye: Kaknüs Yayınları.

Schützenberger, A. A. (2011). Soy Sendromu: Kuşakaşan Terapi ve Soyağacındaki Gizli Bağlantılar. İzmir, Türkiye: Duvar Yayınları.

Seefeld, L., Buyukcan-Tetik, A., & Garthus-Niegel, S. (2022). The transition to parenthood: perspectives of relationship science theories and methods. *Journal of reproductive and infant psychology*, *40*(2), 105–107.

Stramrood, C., Slade, P. A. (2017). *Women afraid of becoming pregnant again: posttraumatic stress disorder following childbirth.* (Paarlberg, K.M., Van, de Wiel, H.B.M., Ed.). Bio-Psycho-Social Obstetrics and Gynecology. Basel, Switzerland: Springer.

Wolynn, M. (2016). Seninle Başlamadı: Kalıtsal Aile Travmalarının Kim Olduğumuza Etkileri ve Sorunların Üstesinden Gelebilmenin Yolları. İstanbul, Türkiye: Sola Yayınları.

Yıldırım, N. (2020). *Gebelik ve lohusalık süreci ile ilgili psikiyatrik problemler.* (Oflaz, F., Yıldırım, N. Ed.). Psikiyatri Hemşireliği Sertifika Konuları. Ankara, Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.

POSTPARTUM DÖNEMDE BAĞLANMA

Mehtap Kızılkaya

7

Postpartum dönemde anne-bebek bağlanmasını artırmada sağlık çalışanlarının sorumlulukları şunlardır:

- Anne-bebek bağlanmasını güçlendirmek için doğum öncesi dönemde annenin yanı sıra diğer aile üyelerini de kapsayacak biçimde planlamalar yapılmalı,
- Annenin bebek bakımı, annelik rolü gibi konulardaki duygu ve düşüncelerini ifade etmesi sağlanmalı,
- Annenin bebek bakımına ilişkin bilgi ve beceri düzeyi saptanmalı yanlış ve eksik bilgiler doğru olan bilgi ve uygulamalarla yeniden düzenlenmeli,
- Yeni doğan bebeğin davranışları gözlemlenerek anne ve babası bilgilendirilmeli,
- Güvenli bağlanma için bebeğin annesi ile aynı odayı paylaşması ve ten tene teması sağlanmalı,
- Mümkün olan en erken dönemde emzirme başlatılmalı,
- Bebeğin bakımına annenin katılımı desteklenmeli,
- Çeşitli nedenlerle bebekleriyle erken temas kuramayan annelerin bağlanmaya ilişkin kaygıları giderilmeli,
- Depresif belirtileri ve psikiyatrik öyküsü olan anneler, doğum sonu dönemde yakın takip edilmeli,
- Anne hastaneden taburcu olurken bebeği ile kurulan bağın çocuğun tüm yaşamını etkileyeceği tekrarlanmalı,
- Postpartum dönemde ev ziyaretleri yapılarak anne ve bebeği kendi ortamlarında değerlendirmelidir.

► Kaynaklar

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry; 52*(4), 664-678.

Çimen, K., Varol, H. (2021). Maternal bağlanma düzeyi ve etkileyen faktörler. SAUHSD;4(3):126-135.

Doğan Merih, Y., Karabulut, Ö., Gülşen, Ç. (2017). Anne bebek okulunun postpartum uyum süreci ve anne memnuniyeti üzerine etkisi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*; 19(3): 21-33.

Er Güneri, S. (2015). Postpartum erken dönem kanıta dayalı uygulamalar. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*;4(3):482-496.

Fallon, V., Halford, J. C. G., Bennett, K. M., Harrold, J. A. (2018). Postpartum-specific anxiety as a predictor of infant-feeding outcomes and perceptions of infant-feeding behaviours: new evidence for childbearing specific measures of mood. *Arch Womens Ment Health*;21(2):181-91.

Güleşen, A., Yıldız, D. (2013). Erken postpartum dönemde anne bebek bağlanmasının kanıta dayalı uygulamalar ile incelenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*;12(2);177-182.

Güvendeğer Doksat, N., Demirci Çiftci, A. (2016). Bağlanma ve yaşamdaki izdüşümleri. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*; 25(4):489-501.

Hill,R., Flanagan, J. (2020). The maternal ınfant bond: clarifying the concept. *International Journal of Nursing Knowledge*; 31(1).

Karataş, Z. (2017). Bağlanma kuramı açısından kurum bakımının çocuklar üzerindeki etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*; 10(54).

Kavlak, O., Şirin, A. (2007). Anne ve babaya ait bağlanma ve hemşirenin rolü. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*; 23(2): 183-194.

Morsünbül, Ü., Çok, F. (2011). Bağlanma ve ilişkili değişkenler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar;* 3(3):553-570.

Nacar, E. H., Gökkaya, F. (2019). Bağlanma ve maternal bağlanma konusunda bir derleme. *Cyprus Turkish J Psychiatry Psychol;*1(1):49-55.

Namlı, Z., Özbay, A., Tamam, L. (2022). Yetişkin Ayrılma anksiyetesi bozukluğu: bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*; 14(1):46-56.

Özkan, H., Kanbur, A., Apay, S., Kılıç, M., Ağapınar, S., Özorhan E. Y. (2013). Annelerin doğum sonu dönemde ebeveynlik davranışlarının değerlendirilmesi. *Şişli Etfal Hastanesi Tıp Bülteni;* 47(3); 117-121.

Öztürk, S., Erci, B. (2016). Postpartum dönemdeki primipar annelere loğusa ve yenidoğan bakım eğitimi maternal bağlanmayı arttırdı: Son test kontrol gruplu eğitimsel araştırma. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*; 5(3);129-134.

Pakyürek, G. (2020). Oksitosinin nörobiyolojik temelleri ve davranışsal doğurgularının incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi;* 4(7), 81-90.

Saylık, F. Z., Gezici Yalçın, M. (2018). Otoriter veya demokratik ebeveyn tutumunun ve ebeveyne bağlanma biçiminin suçluluk ve utanç duygularına etkisinin yarı-deneysel yöntemle incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*; 38(2): 95-127.

Taşkın, L. (2016). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği, 8. Baskı. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi; 462-90.

Yesilçinar, I., Yavan, T., Karasahin, K. E., Yenen, . MC. (2017). The identification of the relationship between the perceived social support, fatigue levels and maternal attachment during the postpartum period. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*; 30(10):1213-1220.

ERKEN ÇOCUKLUKTA ANNELERİN ÇOCUK RUH SAĞLIĞI AÇISINDAN DESTEKLENMESİ

Arzu Aydoğan - Reyhan Doğan

8

motor, sosyoduygusal gelişimini iyileştirdiğini ve ruhsal hastalıkların gelişme riskini azalttığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Destekleyici müdahaleler, ebeveynlik bilgisini, ebeveynlik uygulamalarını ve ebeveyn-çocuk etkileşimini geliştirerek annenin psikososyal sağlığını da korumakta ve geliştirmektedir.

► Kaynaklar

Akiş, A. D., Salkım İşlek, D., Yükseloğlu, E. H. (2021). Çocukluk çağı travmaları ile aile ve ebeveyn pratiklerinin davranışın epigenetik boyutlarına etkisi. Öztürk E. (Editör). Aile Psikopatolojisi. İçinde (ss: 133- 143), Ankara: Türkiye Klinikleri

Arslan, A. (2022). Erken Çocukluk Döneminde Çocuğun Gelişiminin Desteklenmesinde Aile. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11*(4): 1676–1684.

Alpaslan, A. H. & Erol, Y. (2016). Çocuk ve Ergenlerde Depresif Bozukluk Non-Farmakolojik Tedavisi. *Turkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics, 2*(1), 62-67.

American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and Statistical Manual for Mental Disorders (5th ed.). Washington, DC: Author.

AAtar, M. & Sancaktutar, A. A. (2011). Enürezis Nokturnanın Tedavisinde İlaç Dışı Yaklaşımlar. *Türk Üroloji Seminerleri, 2*,50-54. doi:10.5152/tus.2011.10

Austin, V. L, Sciarra, D. T. (2021). *Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar.* (M. Özekes, Çev.) Ankara , Nobel Kitabevi (Orijinal Eserin Yayın Tarihi 2010).

Bingöler, Pekcici, E. B., Özalp Akın, E., & Akpınar, F. (2019). Yeme Sorunu Tanısı Alan Çocukların Ailelerinin Damgalanmışlık (Stigma) Algısı. *Turkish Journal of Pediatric Disease, 13*(2), 101-106.

Bonis, S. (2016). Stress and Parents of Children with Autism: A Review of Literature. *Issues in Mental Health Nursing, 37*(3), 153-163. Doi10.3109/01612840.2015.1116030

Brietzke, E., Kauer Sant'anna, M., Jackowski, A., GrassiOliveira, R., Bucker, J., Zugman, A. et al.(2012). Impact of childhood stress on psychopathology. *Braz J Psychiatry, 34*(4):480-488.

Cederblad, M., Nevéus, T., Åhman, A., Österlund Efraimsson, E. & Sarkadi, A. (2014). "Nobody asked us if we needed help": Swedish parents experiences of enuresis. *Journal of Pediatric Urology, 10*(1),74-79. doi: 10.1016/j.jpurol.2013.06.006

Çıray, R. O. & Mutlu, C. (2019). Çocukluk Çağındaki Tik Bozuklukları. *İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Tıp Dergisi, 11*(Ek sayı), 47-55. doi: 10.5222/iksstd.2019.02419

Deeb, W., Malaty, I.A., & Mathews, C.A. (2019). Tourette disorder and other tic disorders. *Handbook of Clinical Neurology, 165*, 123-153. doi: 10.1016/B978-0-444-64012-3.00008-3.

Durmaz, O., Kemer, S., Mutluer, T., & Bütün, E. (2017). Psychiatric dimensions in mothers of children with primary nocturnal enuresis: A controlled study. Journal of pediatric urology, 13(1), 62.e1–62.e6. https://doi.org/10.1016/j.jpurol.2016.06.018

Erer Özbek, S., Çelebi, Ö., & Saka, E. (2015). Tik Bozuklukları, Tourette Sendromu ve Tedavi. *Turkiye Klinikleri J Neurol-Special Topics, 8*(2), 51-6.

Erol, E & Zabcı, N. (2021). 3-7 Yaş Çocukların Depresif Semptomları ile Annelerinin Kapsayıcı İşlevleri Arasındaki İlişki. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, *8*(3), 510-534.

Estrem, H. H., Pados, B. F., Park, J., Knaflk, A., & Thoyres, M. (2017). Feeding problems in infancy and early childhood: evolutionary concept analysis. *Journal of Advanced Nursing, 73*(1), 56–70. doi: 10.1111/jan.13140

Friman, P. C. (2020). Evidence-Based Therapies for Enuresis and Encopresis. In: Steele, R.G., Roberts, M.C. (eds) Handbook of Evidence-Based Therapies for Children and Adolescents. Issues in Clinical Child Psychology. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-44226-2_18

Helvacı Çelik, F. G., Hocaoğlu, Ç. (2018). Çocukluk Çağı Travmaları: Bir Gözden Geçirme. *Sakarya Tıp Dergisi, 8*(4):695-711.

İkiz, F. E. (2020). Çocuk Ergen Ruh Sağlığı ve Psikopatolojisi. Savi Çakar F.(Editör), Çocuk Ergen Ruh Sağlığı Davranış Bozukluklarında Tanılama ve Tedavi Yaklaşımları içinde (ss. 1-35), Ankara: PEGEM Akademi.

Jeong, J., Franchett, E. E., Ramos de Oliveira, C. V., Rehmani, K., & Yousafzai, A. K. (2021). Parenting interventions to promote early child development in the first three years of life: A global systematic review and meta-analysis. *PLoS Med 18*(5), e1003602. https://doi.org/10.1371/journal.

Kang, S. Y., Khang, Y. H., June, K. J., Cho, S. H., Lee, J. Y., Kim, Y. M. & Cho, H. J. (2022). Prevalence and risk factors of maternal depression among women who participated in a home visitation program in South Korea. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 57*, 1167–1178. doi.org/10.1007/s00127-022-02226-w

Nahar, S., Zambelli, Z., & Halstead, E. J. (2022). Risk and protective factors associated with maternal mental health in mothers of children with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities,131*, 104362. doi: 10.1016/j.ridd.2022.104362.

Oflaz, F. & Yıldırım, N. (2020). Çocukluk Dönemi Ruhsal Sorunları. Psikiyatri Hemşireliği Sertifika Konuları (1. Baskı) içinde (s. 580-590). Nobel Yayınları.

Orum-Çattık, E., Yetkin, A. İ., & Diken, İ. H. (2020). Erken çocukluk dönemi otizm spektrum bozukluğunda aile merkezli müdahaleler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 21*(3), 589- 610. doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.543446

Öğütlü, H., & Görmez, V. (2020). Çocuk ve Ergenlerde Yeme Bozukluklarında Aile Tabanlı Terapi. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research, 9*(3), 260-267. https://doi.org/10.5455/JCBPR.65614

Özmert, E. N. (2006). Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-III: Aile. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 49*: 256-273.

Öztürk, A. (2020). Çocuğa Kötü Muamelenin Psikolojik ve Gelişimsel Sonuçlarını Önlemek *Turk J Child Adolesc Ment Health, 27*(1):7-19.

Öztürk, Y., Özyurt, G., Pekcanlar Akay, A. (2016). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunda Aile Eğitim Programları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 23*(3):247-256.

Öztürk, A., Tat, M. C. (2021). Güvende: Çocuğu Kötü Muamelenin Etkilerinden Korumak İçin Neler Yapılabilir? *Gelişim ve Psikoloji Dergisi, 2*(4):181-207.

Öztürk, O., Uluşahin, A. (2008). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi, 11. Baskı.

Rodopman Arman, A. (2019). Karşıt olma karşı gelme bozukluğu ve davranım bozukluğunda izlem ve süreç, prognostik faktörler ve erken tedavinin etkisi. Erermiş HS, editör. Çocuk ve Gençlik Çağı Ruhsal Hastalıklarında İzlem ve Süreç: Prognostik Faktörler ve Erken Tedavi Yaklaşımlarının Etkisi. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; p.76-81.

Sargın N. (2008). Okul Öncesi Dönemde Ruh Sağlığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*:177-183.

Seçer, İ. (2022). Çocuk Ruh Sağlığının Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi. Erişim Adresi:https://adm.ataaof.edu.tr/pdf.aspx?du=Jg5IwFr4vT8HPnwq/hFetQ==

Spain, D., Sin, J., Paliokosta, E., Furuta, M., Prunty, J.E., Chalder, T., Murphy, D. G., & Happé, F. G. (2017). Family therapy for autism spectrum disorders. Cochrane Database of Systematic Reviews, 16, 5(5), CD011894. doi: 10.1002/14651858.CD011894.pub2.

Stillar, A., Merali, N., Gusella, J., Scarborough, J., Nash, P., Orr, E., Henderson, K., Mayman, S., Files, N., & Lafrance, A. (2023). Caring for a child with an eating disorder: Understanding differences among mothers and fathers of adolescent and adult children. *European Eating Disorders Review, 31*(1), 87-97. doi: 10.1002/erv.2935

Paz, N. S. D., & Wallander, J. L. (2017). Interventions that target improvements in mental health for parents of children with autism spectrum disorders: A narrative review. *Clinical Psychology Review, 51*, 1-14. doi: 10.1016/j.cpr.2016.10.006.

Rodriguez, A., & Bohlin, G. (2005). Are maternal smoking and stress during pregnancy related to ADHD symptoms in children?. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46*(3), 246-254.

Rodríguez, F. V., Sangrador, O., Giner, C. P., Hernández, J. S. (2022). Psychological and social impact on parents of children with feeding difficulties. *Anales de Pediatría, 97*(5), 317-325. doi: 10.1016/j.anpede.2022.09.004.

Savi Çakar F. (Der.). (2020). Çocuk Ergen Ruh Sağlığı Davranış Bozukluklarında Tanılama ve Tedavi Yaklaşımları. Ankara, Pegem Akademi.

Sim, W. H., Jorm, A. F., & Yap, M. B. H. (2022). The Role of Parent Engagement in a Web-Based Preventive Parenting Intervention for Child Mental Health in Predicting Parenting, Parent and Child Outcomes. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19, 2191. doi.org/10.3390/ijerph19042191

Tavormina, M. G. M., & Tavormina, R. (2022). Depression in Early Childhood. Psychiatria Danubina, 34(8), 64-70.

Tompson, M. C., Langer, D. A., Hughes, J. L., & Asarnow, J. R. (2017). Family-Focused Treatment for Childhood Depression: Model and Case Illustrations. Cognitive and Behavioral Practice, 24, 269-287.

Tonyalı, A., Göker, Z., Üneri, Ö. Ş. (2019). Çocuk ve Ergen Davranım Bozukluğu Tedavisinde Psikososyal Müdahaleler. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 11(3):284-303.

Townsend, M. C. (2016). *Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri Kanıta Dayalı Uygulama Bakım Kavramları* (C. T. Özcan, N. Gürhan, Çev.). Akademisyen Tıp Kitabevi. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 2015).

Turhan, B., & Özbay, Y. (2016). Erken çocukluk eğitimi ve nöroplastisite. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 1*(2), 54-63.

Türkmen, M. (2021). Kötü Muameleye Maruz Kalan Ergenlerde Öz-Yeterlik Çalışmaları: Bir Sistematik Derleme. Yüksek Lisan Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

World Health Organization. (2006). Preventing child maltreatment : a guide to taking action and generating evidence / World Health Organization and International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect. https://apps.who.int/iris/handle/10665/43499

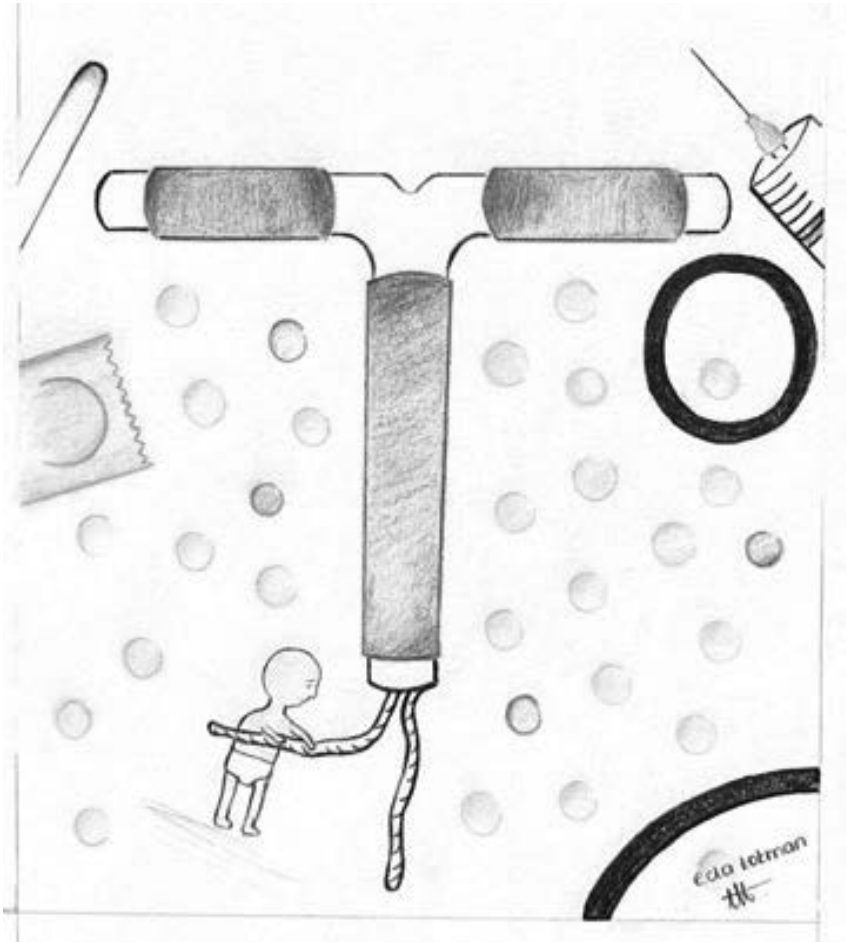
World Health Organization. (2020). Improving early childhood development: WHO guideline (ISBN 978-92-4-000209-8). Switzerland: WHO publications.

Yamada, A., Katsuki, F., Kondo, M., Sawada, H., Watanabe, N., & Akechi, T. (2021). Association between the social support for mothers of patients with eating disorders, maternal mental health, and patient symptomatic severity: A cross-sectional study. *Journal of Eating Disorders, 9*(8). doi: 10.1186/s40337-020-00361-w

DOĞURGANLIĞIN KONTROLÜ VE RUHSAL YÖNÜ

Tuğba Yılmaz Esencan

9

depresif semptomlara neden olmamaktadır. Depresyon veya diğer ruhsal sağlık sorunları da kürtaj yaptırmanın bir sonucu ortaya çıkmaz. Bu nedenle, kürtajın kadınlara ruhsal olarak zarar verdiği fikrine dayalı politikalar yersizdir. Burada asıl odaklanılması gereken kadının rızasıdır. Yine de kürtaj uygulaması ile ruh sağlığı hizmetlerinin entegre hizmet vermesi kadınların ruh sağlığının desteklenmesi için oldukça etkin bir çözüm önerisidir. Buna karşılık bilim, doğumlarla sonuçlanan istenmeyen gebelikleri ve ardından gelen depresyonu birbirine bağlamaktadır. Sonuç olarak ücretli doğum izni ve çocuk bakımı desteği sağlayan politikaların geliştirilmesi, istenmeyen gebelik yaşayan birçok kadın için ruhsal stresi azaltabilir.

Doğum kontrolü, istenmeyen gebelik ve kürtajın öncülü olarak depresif semptomların, istenmeyen gebeliklere ve kürtajlara yol açan doğum kontrol davranışlarıyla ilgili olduğu bulunmuştur. Hem psikoloji hem de üreme sağlığı alanları için yararlı olan gelecekteki araştırmalar, depresif semptomların doğum kontrol yönteminin kullanılmamasına, tutarsız veya yanlış kullanılmasına ve kesilmesine yol açan mekanizmaları ortaya çıkarabilir. Ayrıca, bu tür araştırmalar, depresif semptomların veya depresyonun, kadınların istenmeyen bir gebeliği terme veya sonlandırma kararını almada etkileyip etkilemediğini ve nasıl etkilediğini anlamaya da yardımcı olabilir.

▶ Kaynaklar

Abbasi S, Chuang CH, Dagher R, Zhu J, Kjerulff K. Unintended pregnancy and postpartum depreession among first-time mothers. *Journal of Women's Health.*2013;22(5):412–416.

Abt Associates. Cambridge, MA: Author; 2012. Family and Medical Leave in 2012: Technical Report. Retrieved from; http://www.dol.gov/asp/evaluation/fmla/FMLA-2012-Technical-Report.pdf.

ACOG. Committee Opinion No. 710: Counseling Adolescents about Contraception. Obstet Gynecol. 2017;130(2):74–80.

Alvy LM, McKiran DJ, Mansergh G, Koblin B, Colfax GN, Flores SA, et al. Project Mix Study Group. Depression is associated with sexual risk among women who have sex with men, but is mediated by cognitive escape and self-efficacy. *AIDS and Behavior.* 2011; 15:1171–1179.

Callegari L, Zhao X, Nelson KM, Lehavot K, Bradley KA, Borrero S. Associations of mental illness and substance use disorders with prescription contraception use among women veterans. *Contraception.* 2014; 90:97–103.

Carvajal DN, Ghazarian SR, Crowne SS, Brown PB, Pokras OC, Duggan AK, Barnet B. Is depression associated with contraceptive motivations, intentions, and use among a sample of low-income Latinas? *Women's Health Issues.* 2014;24: 105–113.

Cléry-Melin ML, Schmidt L, Lafargue G, Baup N, Fossati P, Pessiglione M. Why don't you try harder? An investigation of effort production in major depression. *PLoS One.* 2011;6(8):23178.

Coleman PK. Abortion and mental health: Quantitative synthesis and analysis of research published 1995-2009. *The British Journal of Psychiatry.* 2011; 199:180–186.

Elkin N, Barut A. Bir Aile Sağlığı Merkezine Başvuran Bireylerin Genel Sağlık Anketine Göre Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi. *IGUSABDER*, 2017;3:221-238

Faisal-Cury A, Menezes PR, Huang H. The relationship between perinatal psychiatric disorders and contraception use among postpartum women. *Contraception.* 2013; 88:498–502.

Finer LB, Sonfield A. The evidence mounts on the benefits of preventing unintended pregnancy. *Contraception.*2013;87:126–127.

Fruzzetti F, Fidecicchi T. Hormonal contraception and depression: updated evidence and implications in clinical practice. *Clin Drug Investig*. 2020;40(12):1097–106.

Hall KS, Kusunoki Y, Gatny H, Barber J. The risk of unintended pregnancy among young women with mental health symptoms. *Social Science & Medicine.* 2014; 100:62–71.

Hill SE. This is your brain on Birth Control: the surprising science of women, hormones, and the law of unintended consequences. New York: Avery; 2019.

Hosang G, Bhui K. Gender discrimination, victimisation and women's mental health. *The British Journal of Psychiatry*.2018;213, 682–684.

Karaca A, Ünsal G. İnfertilitenin kadın ruh sağlığı üzerine etkileri ve psikiyatri hemşiresinin rolü. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, cilt.3, sayı.2, 2012, ss.80- 85.

Keyes KM, Cheslack-Postava K, Westhoff C, Heim CM, Haloossim M, Walsh K, Koenen K. Association of hormonal contraceptive use with reduced levels of depressive symptoms: A national study of sexually active women in the United States. *American Journal of Epidemiology.* 2013; 178:1378–1388.

Lee BJ, Lamichane DK, Jung DY, Ay SH, Kim SJ, Kim HC, Psychosocial factors and psychological well-being: a study from a nationally representative sample of Korean workers, *Industrial Health*, 2016; s 237-245.

Lewis CA, Kimmig AS, Zsido RG, Jank A, Derntl B, Sacher J. Effects of Hormonal Contraceptives on Mood: a focus on emotion recognition and reactivity, reward Processing, and stress response. *Curr Psychiatry Rep.* 2019;21(11):115.

Martell, S., Marini, C., Kondas, C.A.*et al.* Psychological side effects of hormonal contraception: a disconnect between patients and providers.*Contracept Reprod Med*. 2023; https://doi.org/10.1186/s40834-022-00204-w

Miller E, McCauley HL, Tancredi DJ, Decker MR, Anderson H, Silverman JG. Recent reproductive coercion and unintended pregnancy among female family planning clients. *Contraception.*2014;89:122–128.

Robakis T, Williams KE, Nutkiewicz L, Rasgon NL. Hormonal contraceptives and Mood: review of the literature and implications for Future Research. *Curr Psychiatry Rep.* 2019;21(7):57.

Sezgin H, Hocaoğlu Ç. İnfertilitenin Psikiyatrik Yönü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry.* 2014;6(2):165-184 doi:10.5455/cap.20131001091415

Skovlund CW, Morch LS, Kessing LV, Lange T, Lidegaard O. Association of Hormonal Contraception with suicide attempts and suicides. *Am J Psychiatry*. 2018;175(4):336–342.

Steinberg JR, McCulloch CE, Adler NE. Abortion and mental health: Findings from the National Comorbidity Survey-Replication. *Obstetrics & Gynecology.* 2014; 123:263–270.

Şahin Altun Ö ve ark. Türkiye'de Kadınların Ruhsal Durumunun Değerlendirilmesi:Çok Merkezli Kesitsel Çalışma.. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2020;3(3):178-188.

Theory-based interventions for contraception. *Cochrane Database of Systematic Review.* 2013;(8):CD007249.Retrievedfrom;http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/14651858.CD007249.pub3/abstract;jsessionid=29C5B85483D479E-853D02A54721539E8.f03t03.

Uludağlı N. Psikolojik Sağlık Açısından Yetişkin Olma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*. 2017;9(3):263-283 doi:10.18863/pgy.285949.

Valder, Franziska, Two Sides of the Same Pill? Fertility Control and Mental Health Effect of the Contraceptive Pill (April 21, 2022). Univ. of Copenhagen Dept. of Economics Discussion Paper, CEBI Working Paper 03/22, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=4089991 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4089991

Vatandaşlar SE, Hatipoğlu Sümer Z. Kadınlara Yönelik Psikolojik Şiddet Ölçeğinin (Psychological Maltreatment of Women Inventory) Türk Kültürüne Uyarlanması, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2019, s. 341-371.

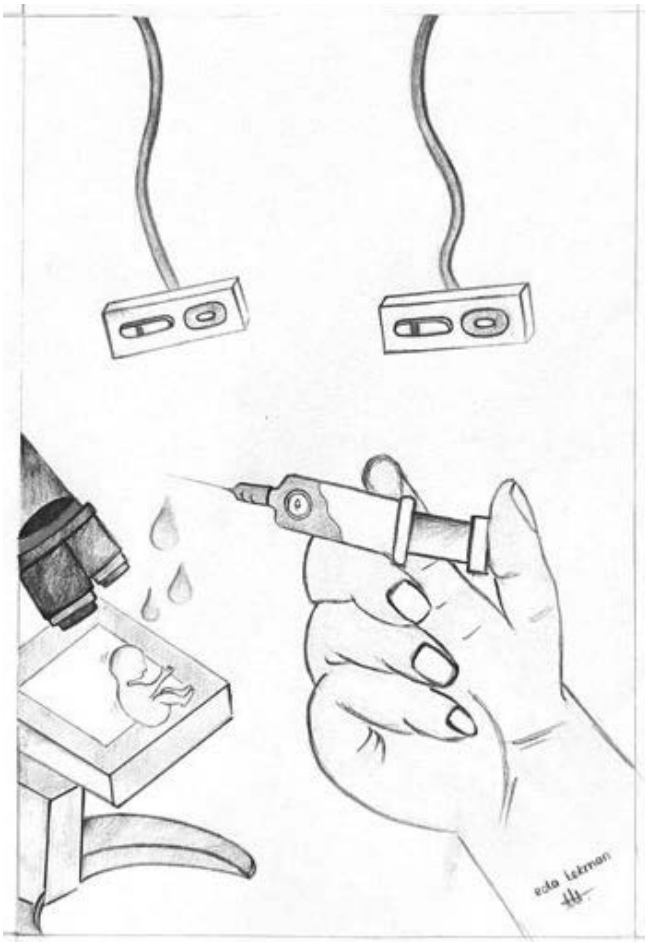
Wokoma TT, Jampala M, Bexhell H, Guthrie KA, Lindow SW. Reasons provided for requesting a termination of pregnancy in the UK.*Journal of Family Planning & Reproductive Health Care.*2014 doi: 10.1136/jfprhc-2013-100745.

Yıldırım F ve ark. Yaşlı Kadınlarda Ruh Sağlığı Sorunlarına Güncel Bakış. Büyükkayacı Duman N, editör. Yaşlılık ve Kadın Sağlığı. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2019. s. 58-61.

İNFERTİLİTE VE RUH SAĞLIĞI

Aysel Karaca

10

letilmesinde etkili olabilmektedir. Mindfulness temelli yaklaşımlar aynı zamanda kadınların farkındalık, öz şefkat ve anlama dayalı başa çıkma stratejilerinde ve yaşam kalitesinin tüm alanlarında önemli düzeyde bir artış sağlamaktadır. Sonuç olarak her ne kadar infertilitede mindfulness çalışmaları sınırlı olsa da kanıtlar, mindfulness temelli müdahale programlarının infertil kadınların psikolojik iyilik hâlini artırmada etkili ve umut vaat edici müdahaleler olduğunu göstermektedir.

▶ Sonuç

İnfertilite; fiziksel, psikolojik ve finansal yükleri olan ve çiftlerin yaşam kalitesini bozan bir yaşam deneyimidir. İnfertilite deneyimi her iki cinsiyeti etkilese de kadınlar, infertilite sürecinde erkeklere oranla daha fazla suçluluk, stres ve sorumluluk hissetmektedirler. İnfertilite kaynağı kadının kendisi olmasa da tedavilerde kadının bedeninin kullanılıyor olması, toplumun kadınlığa atfettiği anlam (kadın=anne), infertilite tedavilerinde başarısızlık yaşanması gibi nedenlerle kadınlarda kadınlık algısında bozulma, anksiyete, depresyon ve artan intihar oranlarına rastlanmaktadır. Kadınlarda ortaya çıkan ve giderek artan ruhsal sorunlar nedeniyle infertilite "gizli salgın" olarak da tanımlanabilir. İnfertilitenin yol açtığı bu ruhsal semptomların azaltılmasını hedef alan psikososyal müdahale çalışmalarının umut verici sonuçları olmaktadır. Bireysel, çift ya da grup temelli psikolojik destek ve müdahale programlarının doğum oranları ve kadınların ruhsal sağlığını olumlu yönde etkilediğine dair kanıtları gün geçtikçe artmaktadır.

▶ Kaynaklar

Ahmed, M. A., Mohammed, A. A., Ilesanmi, A. O., Aimakhu, C. O., Bakhiet, A. O., & Hamad, S. B. (2022). Female Genital Tuberculosis Among Infertile Women and Its Contributions to Primary and Secondary Infertility: A systematic review and meta-analysis. *Sultan Qaboos University Medical Journal*, *22*(3), 314-324.

Bakhtiyar, K., Beiranvand, R., Ardalan, A., Changaee, F., Almasian, M., Badrizadeh, A., ... & Ebrahimzadeh, F. (2019). An investigation of the effects of infertility on Women's quality of life: a case-control study. *BMC women's health*, *19*(1), 1-9.

Berger, R., Paul, M. S., & Henshaw, L. A. (2013). Women's experience of infertility: A multi-systemic perspective. *Journal of International Women's Studies*, *14*(1), 54–68.

Czamanski-Cohen, J., Sarid, O., Cwikel, J., Levitas, E., Lunenfeld, E., Har-Vardi, I. (2016). Practice makes perfect: The effect of cognitive behavioral interventions during IVF treatments women's perceived stress, plasma cortisol and pregnancy rates. *Journal of Reproductive Health and Medicine*, *2*, 21-S26.

Çorapçıoğlu Özdemir, A. (2006). İnfertilitenin ruhsal izdüşümleri. *Türkiye Klinikleri J Int Med Sci*, 2:34-40.

Dar, M. A., Shah, S. B., Ahmad, S. N., Shora, T. N., Kumari, P., & Tailie, J. A. (2022). Psychiatric morbidity and quality of life in infertile females: a cross-sectional, case-controlled hospital-based study. *Middle East Current Psychiatry*, *29*(1), 1-7.

Dastidar, B. G. (2022). Depression and suicidality amongst infertile women: a hidden pandemic?. *European Psychiatry*, *65*(S1), S183-S184.

Dierickx, S., Rahbari, L., Longman, C., Jaiteh, F., & Coene, G. (2018). 'I am always crying on the inside': a qualitative study on the implications of infertility on women's lives in urban Gambia. *Reproductive health*, *15*(1), 1-11.

Domar, A., & Gross, J. (2012). Stress and ART. In E. S. Ginsburg & C. Racowsky (Eds.), In vitro fertilization: A comprehensive guide (pp. 201–209).

Erdem Atak, İ.R (2009). Açıklanamayan infertilitede kadınlık ve anne-kız ilişkisinde anneliğin iletimi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Fard, T. R., Kalantarkousheh, M., & Faramarzi, M. (2018). Effect of mindfulness-based cognitive infertility stress therapy on psychological well-being of women with infertility. *Middle East Fertility Society Journal*, *23*(4), 476-481.

Galhardo, A., Cunha, M., & Pinto-Gouveia, J. (2013). Mindfulness-based program for infertility: *Efficacy study. Fertility and sterility*, *100*(4), 1059-1067.

Gana, K., & Jakubowska, S. (2016). Relationship between infertility-related stress and emotional distress and marital satisfaction. *Journal of Health Psychology,* 21(6), 1043–1054.

Greil, A. L., Slauson-Blevins, K., & McQuillan, J. (2010). The experience of infertility: A review of recent literature. *Sociology of Health & Illness,* 32(1), 140–162.

Hansell, P. L., Thorn, B. E., Prentice-Dunn, S., & Floyd, D. L. (1998). The relationships of primary appraisals of infertility and other gynecological stressors to coping. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 5(2), 133–145. https://doi.org/10.1023/A:1026238530050

Hasanpoor-Azghady, S. B., Simbar, M., Vedadhir, A. A., Azin, S. A., & Amiri-Farahani, L. (2019). The social construction of infertility among Iranian infertile women: a qualitative study. *Journal of reproduction & infertility*, *20*(3), 178.

Jain, N., Singh, P., Kaur, H., & Mehta, S. (2022). Psychiatric Co-Morbidities in Couples With Infertility At A Tertiary Care Hospital. *Indian Journal of Mental Health*, *9*(3).

Karaca, A., & Unsal, G. (2015). Psychosocial problems and coping strategies among Turkish women with infertility. *Asian nursing research*, *9*(3), 243-250.

Karaca, A., & Ünsal, G. (2012). İnfertilitenin kadın ruh sağlığı üzerine etkileri ve psikiyatri hemşiresinin rolü. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3, 80-85.

Karaca, A., Yavuzcan, A., Batmaz, S., Cangür, Ş., & Çalişkan, A. (2019). The effect of cognitive behavioral group therapy on infertility stress, general health, and negative cognitions: a randomized controlled trial. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, *37*, 375-394.

Kırca, N., Pasinlioğlu, T. (2013). İnfertilite tedavisinde psikososyal sorunlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 5,162-178.

Koçyiğit, O. T. (2012). İnfertilite ve sosyo-kültürel etkileri. *İnsanbilim Dergisi*, 1(1), 27-37.

Kucuk, S., & Koruk, F. (2022). Being An Infertile Woman in A Highly Fertile Region of Turkey: Stigmatisation and Coping Experiences. *Electronic Journal of General Medicine*, *19*(2).

Lee, S. H., Wang, S. C., Kuo, C. P., Kuo, P. C., Lee M. S, Lee, M. C. (2010). Grief responses and coping strategies among infertile women after failed in vitro fertilization treatment. *Scand J Caring Sci*, 24, 507–513.

Li, J., Long, L., Liu, Y., He, W., Li, M. (2016). Effects of a mindfulness-based intervention on fertility quality of life and pregnancy rates among women subjected to first in vitro fertilization treatment. *Behaviour research and therapy*, 77:96-104.

Massarotti, C., Gentile, G., Ferreccio, C., Scaruffi, P., Remorgida, V., & Anserini, P. (2019). Impact of infertility and infertility treatments on quality of life and levels of anxiety and depression in women undergoing in vitro fertilization. *Gynecological Endocrinology*, *35*(6), 485-489.

P. Morice, P. Josset, J.B. Dubuisson. (1992). History of sterility in ancient times. I. Sterility in Egypt. Diagnostic recipes for sterility and pregnancy in ancient Egypt, Contraception, fertilité, sexualité, 23 (6): 423-427.

Nouman, H., & Zanbar, L. (2020). Support or stressor? The community as a predictor of perceptions of infertility. Social Work in Health Care, 59(9-10), 650-667.

Pasha, H., Faramarzi, M., Esmailzadeh, S., Kheirkhah, F., & Salmalian, H. (2013). Comparison of pharmacological and nonpharmacological treatment strategies in promotion of infertility self-efficacy scale in infertile women: A randomized controlled trial. *Iranian journal of reproductive medicine,* 11(6), 495.

Roberts, L., Renati, S., Solomon, S., & Montgomery, S. (2020). Women and infertility in a pronatalist culture: mental health in the slums of Mumbai. *International Journal of Women's Health*, *12*, 993.

Roberts, L., Renati, S., Solomon, S., & Montgomery, S. (2020). Women and infertility in a pronatalist culture: mental health in the slums of Mumbai. *International Journal of Women's Health*, 12 (1),993-1003.

Seymenler, S., & Siyez, D. M. (2018). İnfertilite psikolojik danışmanlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *10*(2), 186-197.

Sezgin, H., Hocaoğlu, Ç. (2014). İnfertilitenin psikiyatrik yönü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 6(2),165-184.

Şimşek, S. (2022). Türkiye'de Kadın Sağlığı Sorunları ve Etkileyen Faktörler. *World Women Studies Jounal*, *7*(1), 37-44.

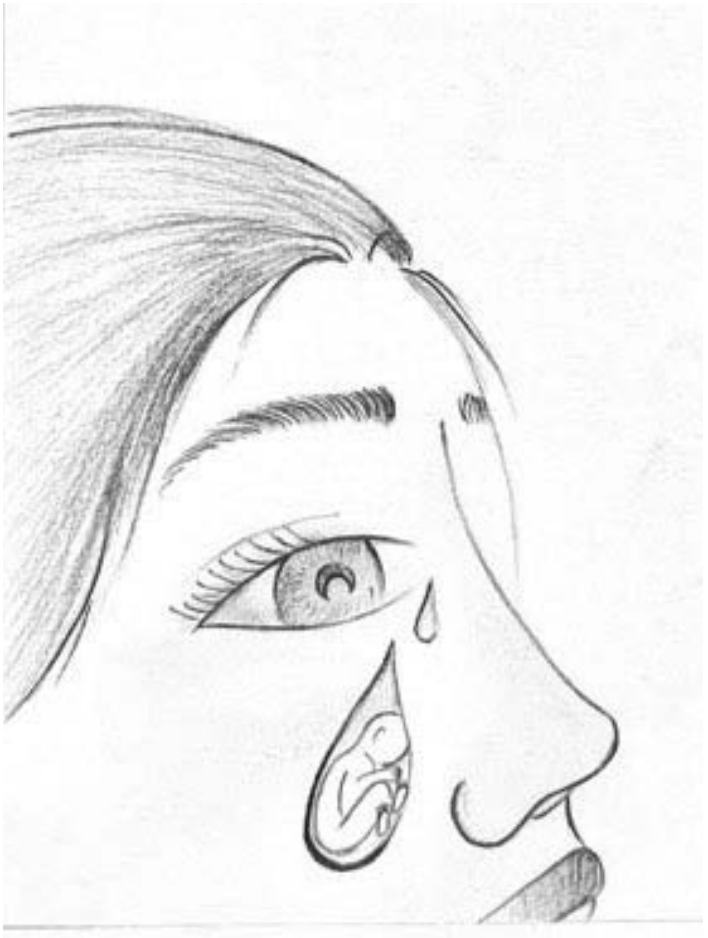
The American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG). (2019). Committee opinion, number 781. *Infertility Workup for the Women's Health Specialist*,133(6):377-84.

World Health Organization (WHO). Infertility 2022. Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/infertility#tab=tab_1 Erişim tarihi: 04.12.2022.

PRENATAL KAYIPLAR VE YAS SÜRECİ

Özge Öner

11

gun kaynakları ve destek gruplarını önerin, gerekirse profesyonel yardım almalarını teşvik edin.

Takip ve iletişimi sürdürün: Kötü haberi verdikten sonra ailelerle iletişimi sürdürün ve takip edin. Onlarla düzenli olarak görüşmek ve desteklemek için planlar yapın. Kayıpla ilgili süreçler, tedaviler veya diğer önlemler hakkında bilgilendirme yapın.

Kendi sınırlarınızı bilin: Kötü haberi verme süreci zorlu ve duygusal olarak yorucu olabilir. Kendi sınırlarınızı ve duygusal ihtiyaçlarınızı bilin. Gerektiğinde destek arayın ve kendinize zaman ayırın.

Kötü haber verme süreci her zaman zor olabilir ve her durumda farklılık gösterebilir. Profesyonel deneyim ve rehberlik, doğru iletişim becerileri ve empatiyle birleştiğinde, ailelere prenatal kayıpla ilgili haber vermek daha anlayışlı ve destekleyici bir sürece dönüşebilir.

► Sonuç

Özetle prenatal kayıplarda yas, ebeveynlerin bir kaybı kabullenme ve onunla başa çıkma sürecidir. Profesyonel destek almak, yas sürecindeki kişilere yardımcı olabilmektedir. Bu süreç, zamanla iyileşme ve kabullenmeyle sonuçlanmakta ancak her bireyin yas deneyimi farklılık göstermekte ve herkesin yas süreci kendine özgü olmaktadır. Başka bir deyişle her bir kayıp, parmak izi gibi kişiye özeldir; bu nedenle "bireysel" olarak değerlendirilmelidir.

► Kaynaklar

Barone, L., Lionetti, F., & Dellagiula, A. (2014). Maternal-fetal attachment and its correlatest in a sample of Italian women: A study using the Prenatal Attachment Inventory. *J Reprod Infant Psychol, 32*(3), 230-239.

Beaman, J., Prifti, C., Schwarz, E., & Sobota, M. (2020). Medication to manage abortion and miscarriage. *Journal of General Internal Medicine, , 35*, 2398-2405.

Bekmezci, H. (2015). Gebelerin psikososyal sağlık durumlarının prenatal bağlanma ile ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum*.

Bohn, J. (2021). Miscarriage can kill… but it usually does Not: evaluating inconsistency arguments. *The New Bioethics, , 27*(2), 245-265.

Coomarasamy, A., Gallos, I., Papadopoulou, A., Dhillon-Smith, R. K., Al-Memar, M., Brewin, J., & Quenby, S. (2021). Sporadic miscarriage: evidence to provide effective care. *The Lancet, 397*, 1668-1675.

Çelik, S., Sayıl, I. (2003). Patolojik yas kavramına yeni bir yaklaşım: Travmatik yas. *Kriz Dergisi, 11*(2):29-34.

Elkin, N. (2015). Gebelerin prenatal bağlanma düzeyleri ve bunları etkileyen faktörler. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 24*, 230-236.

Feodor Nilsson, S., Andersen, P., Stranberg Larsen, K., & Nybo Anderson, A. (2014). Risk factors for miscarriage from a prevention perspective: a nationwide follow-up study. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology, , 121*(11), 1375-1385.

Heustis, J., Jenkins, M., & Wolfelt, A. D. (2005). Companioning at a time of perinatal loss: A guide for nurses, physicians, social workers, chaplains and other bedside caregivers. Companion Press.

Janbakhishov, C. (2013). Gebelerde anksiyete, depresyon, yetişkin bağlanma özellikleri, prenatal bağlanma düzeyleri ve fetusun intrauterin iyilik hali ilişkisinin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, İzmir*.

Keren, M. (2010). *Perinatal loss: Its immediate and long-term impact onparenting.* UK: West Sussex,.

Lang, A., Fleiszer, A. R., Duhamel, F., Sword, W., Gilbert, K. R., & Corsini-Munt, S. (2011). Perinatal loss and parental grief: The challenge of ambiguity and disenfranchised grief. *OMEGA-Journal of Death and Dying, 63*(2), 183-196.

Lloyd, C. (2022). An exploration of female adolescent experiences of abortion and miscarriage from an adult retrospective bio-psycho-social perspective (Doctoral dissertation, *Trinity College Dublin. School of Education. Discipline of Education).*

Marco, R., Pesce, G., Girardi, P., Marchetti, P., Rava, M., Ricci, P., & Marcon, A. (2012). Foetal exposure to maternal stressful events increases the risk of having asthma and atopic diseases in childhood. *Pediatric allergy and immunology, 23*(8), 724-729.

Markin, R. (2018). "Ghosts" in the womb: A mentalizing approach to understanding and treating prenatal attachment disturbances during pregnancies after loss. *Psychotherapy,, 55*(3), 275.

Markin, R., & Zilcha Mano, S. (2018). Cultural Processes in Psychotherapy for Perinatal Loss: Breaking theCultural Taboo Against Perinatal Grief. *Psychotherapy, 55*(1), 20-26.

Molitoris, J. (2019). Breast-feeding During Pregnancy and the Risk of Miscarriage. *Perspectives on sexual and reproductive health, , 51*(3), 153-163.

Nickevic, A. (2019). Spontaneous Abortion: An Overview. *Cambridge Handbook of Psychology, Health and Medicine*, 419.

Pineles, B., Park, E., & Samet, J. (2014). Systematic review and meta-analysis of miscarriage and maternal exposure to tobacco smoke during pregnancy. *American journal of epidemiology, 179*(7), 807-823.

Smejda, K., Polanska, k., Mercz, D., Krol, A., Hanke, W., Jerzynska, J., & Stelmach, I. (2018). Maternal stress during pregnancy and allergic diseases in children during the first year of life. *Respiratory care, 63*(1), 70-76.

Sundermann, A., Zhao, S., Young, C., Lam, L., Jones, S., Valez, D., & Hartmann, K. (2019). Alcohol use in pregnancy and miscarriage: a systematic review and meta-analysis. Alcoholism. *Clinical and Experimental Research, 43*(8), 1606-1616.

Volkan, V. D., Zintl, E. (1999). Kayıptan Sonra Yaşam (Çev. Vahip I, Kocadere M). Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı Eğitim Notları No:1, İzmir, 57-77.

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE YEME BOZUKLUKLARI

Pınar Çiçekoğlu Öztürk

12

veya alevlenmesi için risk dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle gebelik ve postpartum dönemde beslenme ve yeme bozukluğu belirtilerinin rutin olarak taranması, gebeye ve fetüse zarar verebilecek davranışları azaltmak için multidisipliner sağlık ekibine yararlı bir fırsat sağlayabilir.

Bu bölümde, beslenme ve yeme bozukluklarının gebelerdeki epidemiyolojisi hakkında bilgi vermek, etiyolojisi ve risk faktörleri konusunda farkındalık sağlamak, DSM-5'te yer alan beslenme ve yeme bozukluklarının her birinin gebelerdeki belirti/bulgularını sunmak, beslenme ve yeme bozukluklarının fetüs üzerindeki sonuçları hakkında bilgi vermek, gebelik ve postpartum dönemde görülen beslenme ve yeme bozukluklarında sağlık çalışanlarının sorumluluklarına vurgu yapmak amaçlanmıştır.

► Kaynakça

Ante, Z., Luu, T.M., Healy- Profitos.J., He, S., Taddeo, D., Lo, E., Auger, N. (2020). Pregnancy outcomes in women with anorexia nervosa. *International Journal of Eating Disorders.* 53, 673-682. https://doi.org/10.1002/eat.23251

Balasundaram, P., Santhanam, P. (2022). Eating Disorders. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK567717/

Bratman, S. (1997). The health food eating disorder. *Yoga Journal*, 42-50.

Bye, A., Mackintosh, N., Sandall, J., Easter, A., Walker, M. (2018). Supporting women with eating disorders during pregnancy and the postnatal period. *Journal of Health Visiting, 6(5), 224–228.* doi:10.12968/johv.2018.6.5.224

Bye, A., Nath, S., Elizabeth G. Ryan, E.G., Bick, D., Easter, A., Howard, L.M., Micali, N. (2020). Prevalence and clinical characterisation of pregnant women with eating disorders. *European Eating Disorders Review,* 28(2), 141-155. https://doi.org/10.1002/erv.2719

Bye, A., Martini, M. G., Nadia Micali, N. (2021). Eating disorders, pregnancy and the postnatal period: A review of the recent literature, *Current Opinion in Psychiatry,* 34(6), 563-568. 10.1097/YCO.0000000000000748

Chinello, A., Dolci, V., Faggioli Covili, S., Elena Tugnoli, E., Bertelli,S., Micali,N., Zappa, L. E. (2018). The experience of pregnancy during anorexia nervosa: an interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology, 16*(4), 591-601. 10.1080/14780887.2018.1443362,

Chung, E. O., Mattah, B., Hickey, M. D, Salmen, C. R., Milner, E. M., Bukusi, E. A.,… Fiorella, K. J. (2019). Characteristics of Pica Behavior among Mothers around Lake Victoria, Kenya: A Cross-Sectional Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(14), 2510. https://doi.org/10.3390/ijerph16142510

Claydon, E. A., Davidov, D. M., Zullig, K. J., Lilly, C. L., Cottrell, L., Zerwas, S. C. (2018). Waking up every day in a body that is not yours: a qualitative research inquiry into the intersection between eating disorders and pregnancy. *BMC Pregnancy Childbirth.* 18, 1–13. doi: 10.1186/s12884-018-2105-6

Denison, F. C., Aedla, A. R., Keag, O., Hor, K., Reynolds, R. M., Milne, A. Diamond, A. (2018). Care of women with obesity in pregnancy, *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology,* 126(3), e62-e-106. 10.1111/1471-0528.15386

Duman, G. & Bayram, F. (2018). Obezite ve Gebelik. Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi, 2 (3), 101-106 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/tudod/issue/41850/482438

Dörsam, A. F., Bye, A., Graf, J., Howard, L. M., Throm, J. K., Müller, M., ... Giel, K. E. (2022). Screening instruments for eating disorders in pregnancy: Current evidence, challenges, and future directions. *International Journal of Eating Disorders,* 55(9),1208-1218. Doi:10.1002/eat.23780

Epler, K. E., Pierce, A., Rappaport, V. J. (2017). Pica in pregnancy: An unusual presentation. *Obstetrics & Gynecology,* 130(6), 1377-1379.7. | DOI: 10.1097/AOG.0000000000002365

Ezzeddin, N., Zavoshy, R., Noroozi, M., Jahanihashemi, H., Riseh, S. H. (2015). Prevalence and risk factors for pica during pregnancy in Tehran, Iran. *Eating and Weight Disorders,* 20, 457–463. https://doi.org/10.1007/s40519-015-0198-8

Franko, D. L., Spurrell, E.B., (2000). Detection and management of eating disorders during pregnancy. *Obstetrics & Gynecology,* 95(6), 942-946. https://doi.org/10.1016/S0029-7844(00)00792-4.

Fredrickson, B. L., Roberts, T. A. (2016). Objectification theory: toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology Women Qarterly,* 21 (2),173–206. https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1997.tb0010

Fogarty, S., Elmir, R., Hay, P., Schmied, V. (2018). The experience of women with an eating disorder in the perinatal period: a meta-ethnographic study. *BMC Pregnancy Childbirth.* 18, 1–18. doi: 10.1186/s12884-018-1762-9

Galbally, M., Himmerich, H., Senaratne, S., Fitzgerald, P., Frost, J., Woods, N., Jan E Dickinson, J.E. (2022). Management of anorexia nervosa in pregnancy: A systematic and state-of-the-art review. *The Lancet Psychiatry,* 9(5), 402-412. doi: 10.1016/S2215-0366(22)00031-1

Karaağaoğlu, N., Samur, G. (2020). Gebelik döneminde beslenme. *Anne ve çocuk beslenmesi* içinde (ss. 35-44). Ankara, Pegem Akademi.

Knoph, C., Von Holle, A., Zerwas, S.Torgerse, L., Tambs,K., Stoltenberg, B., Bulik, C., Kjennerud, T. (2013). Course and predictors of maternal eating disorders in the postpartum period. *International Journal of Eating Disorders,* 46:355–368. https://doi.org/10.1002/eat.22088

Lim, C. C., Mahmood, T. (2015). Obesity in pregnancy. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology,* 29(3), 309-319. doi: 10.1016/j.bpobgyn.2014.10.008

Lin, L., Soby, M. (2016) Appearance comparisons styles and eating disordered symptoms in women. *Eating Behaviors,* 23,7–12. https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2016.06.006

Marchi, J., Berg, M., Dencker, A., Olander, E. K., Begley, C. (2015). Risks associated with obesity in pregnancy, for the mother and baby: a systematic review of reviews. *Obesity Reviews,* 16(8),621–638. doi: 10.1111/obr.12288

Martínez-Olcina, M., Rubio-Arias, J.A., Reche-García, C., Leyva-Vela, B., Hernández-García, M., Hernández-Morante, J.J., Martínez-Rodríguez, A. (2020). Eating disorders in pregnant and breastfeeding women: A systematic review. *Medicina*, 56(7), 352. https://doi.org/10.3390/medicina56070352

Neves, M. C., Teixeira, A. A., Garcia, F. M., Rennó, J., da Silva, A.G., Cantilino, A., ... Garcia, F. D. (2022). Eating disorders are associated with adverse obstetric and perinatal outcomes: A systematic review. *Brazilian Journal of Psychiatry,* 44(2), 201-214. Doi:10.1590/1516-4446-2020-1449

Nickols-Richardson, S. M. (2018). Anorexia nervosa, bulimia nervosa, and binge-eating disorder during pregnancy. In: Lammi-Keefe, C., Couch, S., Kirwan, J. (eds) Handbook of Nutrition and Pregnancy. Nutrition and Health. Humana Press, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-90988-2_14

Olguin, P., Fuentes, M., Gabler, G., Guerdjikova, A. I., Keck, P. E., McElroy, S. L. (2017). Medical comorbidity of binge eating disorder. *Eat Weight Disord,* 22, 13–26. https://doi.org/10.1007/s40519-016-0313-5

Pan, J. R., Li, T. Y., Tucker, D., Chen, K. Y. (2022). Pregnancy outcomes in women with active anorexia nervosa: a systematic review, *Journal of Eating Disorders,* 10(25), 1-11. https://doi.org/10.1186/s40337-022-00551-8

Santos, A. M., Benute, G. R. G., Nomura, R. M. Y., Santos, N. O., De Lucia, M. C. S., Francisco, R. P. V. (2016). Pica and eating attitudes: A study of high-risk pregnancies. *Matern Child Health Journal,* 20, 577–582. https://doi.org/10.1007/s10995-015-1856-1

Sebastiani, G., Andreu-Fernández, V., Barbero, A. H., Aldecoa-Bilbao, V., Miracle, X., Barrabes, E. M., ... García-Algar, O. (2020). Eating disorders during gestation: ımplications for mother's health, fetal outcomes, and epigenetic changes, *Frontiers in Pediatrics,* 8, 587. doi:10.3389/fped.2020.00587.

Schnitzler, E. (2022). The neurology and psychopathology of pica. *Current Neurology and Neuroscience Reports,* 22, 531–536. https://doi.org/10.1007/s11910-022-01218-2

Sollid, C., Clausen, L., Maimburg, R.D. (2021). The first 20 weeks of pregnancy is a high-risk period for eating disorder relapse. *International Journal of Eating Disorders,* 54(12), 2132-2142. Doi:10.1002/eat.23620

Stubert, J., Reister, F., Hartmann, S., Janni, W. (2018). The risks associated with obesity in pregnancy. Deutsches Arzteblatt International, 20;115(16):276-283. doi: 10.3238/arztebl.2018.0276.

Taştekin Ouyaba, A., Çiçekoğlu Öztürk, P. (2022). The effect of the information-motivation-behavioral skills (IMB) model variables on orthorexia nervosa behaviors of pregnant women. *Eating and Weight Disorders, 27,* 361–372. https://doi.org/10.1007/s40519-021-01237-x

Thompson, K. (2020). An application of psychosocial frameworks for eating disorder risk during the postpartum period: A review and future directions. *Arch Womens Ment Health,* 23, 625–633. https://doi.org/10.1007/s00737-020-01049-5

Żmijowska, A., Zasada, I., Jelonek, I., Cichoń, L., Siwiec, A., & Wilczyński, K. M. (2021). systematic review of literature on eating disorders during pregnancy—risk and consequences for mother and child. *Frontiers in Psychiatry*, *12*. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.777529

Wilkie, G., Mittal, L., Smith, N., (2019). Diagnosis and management of eating disorders in pregnancy. *Current Womens Health Reviews,* 15(4), 251-256. 10.2174/1573404815666190401182815

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE ANKSİYETE BOZUKLUĞU VE OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK

Çağlar Şimşek

13

belik döneminde desteğin önemli bileşenleridir. Gebelik sırasında iyi sonuçlar elde etmek için erken danışmanlık ve tarama gereklidir. Dünya Sağlık Örgütü, anne ruh sağlığının, anne tarafından alınan tüm sağlık hizmetlerine ve pediatrik ziyaretlere entegre edilmesini önermektedir. Annenin durumunu değerlendirmek için tarama, gebelik döneminde bir defa yapılmasıyla sınırlı olmayıp her trimesterde en az bir kez olmak üzere doğumdan hemen sonra yapılmalıdır. Taramalar sıklıkla anksiyete belirtilerinin göz ardı edildiği depresyona odaklanmıştır. Oysaki anksiyete ve postpartum depresyon gibi tanılar üst üste gelebilir ve komorbid bir duruma neden olabilir ancak tarama, hedefe yönelik bir tarama yaklaşımına dikkat edilerek iki durumu ayırt etmeyi amaçlamalıdır. Psikiyatrik bozuklukların tedavileri hakkında görüş birliği sağlanan en önemli nokta, olabilecek tüm riskleri dikkate alınarak bireye ye özgü tedavi stratejilerinin belirlenmesidir. Bu stratejiler belirlenirken daha önceden planlanan tedavi türleri, tedavi süresi, uygulanan tedaviye hastanın vermiş olduğu yanıt derecesi, kendisine ve başkalarına zarar verebilme durumu ve destek alabileceği sosyal unsurların düzeyi değerlendirilmelidir. Tedavide öncelikle psikoterapinin ve farmakoterapinin yer alığı görülmektedir. Psikoterapinin yeterli olmadığı düzeyde bozukluğunun olması, öykü ve muayene verilerine göre farmakoterapi olmadan belirtilerin azalamayacağı durumlarda psikoterapiye farmakoterapi eklenir. Farmakoterapiler incelendiğinde ise fetüs ve bebek üzerine etkileri önünde bulundurularak ilk seçenek olarak seçici seratonin geri alın inhibitörleri kullanılmaktadır. Tedavinin yetersiz olduğu durumlarda farklı tedaviler değerlendirilmektedir. Tedavi sürecinde laktasyon güvenliğinin sağlanması önemlidir. Sağlık çalışanları, gebelik döneminde takipler, doğum süreci ile postpartum dönemde izlemler süresince anne ruh sağlığı konusunda duyarlı olmalı, gerektiğinde yeterli destek sunmalıdırlar. Bu yönüyle bakıldığında Türkiye'de sağlık çalışanlarının anne ruh sağılığını korunması ve geliştirmede farkındalıklarının yüksek olması son derece önemlidir.

► Kaynaklar

Abrar, A., Fairbrother, N., Smith, A. P., Skoll, A., & Albert, A. Y. K. (2020). Anxiety among women experiencing medically complicated pregnancy: A systematic review and meta-analysis. *Birth (Berkeley, Calif.)*, *47*(1), 13–20. https://doi.org/10.1111/birt.12443.

Ammerman, R. T., Putnam, F. W., Bosse, N. R., Teeters, A. R., & Van Ginkel, J. B. (2010). Maternal Depression in Home Visitation: A Systematic Review. *Aggression and violent behavior*, *15*(3), 191–200. https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.12.002

Araji, S., Griffin, A., Dixon, L., Spencer, S.K., Peavie, C., Wallace, K. (2020). An Overview of Maternal Anxiety During Pregnancy and the Post-Partum Period. J Ment HealthClin Psychol, 4(4): 47-56. DOI:10.29245/2578-2959/2020/4.1221

Burton H. A. L. (2021). How women with established obsessive compulsive disorder experience pregnancy and postpartum: an interpretative phenomenological analysis. *Journal of reproductive and infant psychology*, *39*(3), 313–325. https://doi.org/10.1080/02646838.2020.1718628

Coco, L., Giannone, T. T., & Zarbo, G. (2014). Management of high-risk pregnancy. *Minerva ginecologica*, *66*(4), 383–389.

Demirkol, M., Şimşek, L., Yılmaz, H., Tamam, L. (2018). Gebelik ve postpartum dönemde obsesif kompulsif bozukluk. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar,* 10(1): 118-129. https://doi.org/10.18863/pgy.336626

Dennis, C. L., Falah-Hassani, K., & Shiri, R. (2017). Prevalence of antenatal and postnatal anxiety: systematic review and meta-analysis. *The British journal of psychiatry : the journal of mental science*, *210*(5), 315–323. https://doi.org/10.1192/bjp.bp.116.187179

Dikmen-Yildiz, P., Ayers, S., & Phillips, L. (2017). Depression, anxiety, PTSD and comorbidity in perinatal women in Turkey: A longitudinal population-based study. *Midwifery*, *55*, 29–37. https://doi.org/10.1016/j.midw.2017.09.001

Fairbrother, N., Collardeau, F., Albert, A. Y. K., Challacombe, F. L., Thordarson, D. S., Woody, S. R., & Janssen, P. A. (2021). High Prevalence and Incidence of Obsessive-Compulsive Disorder Among Women Across Pregnancy and the Postpartum. *The Journal of clinical psychiatry*, 82(2), 20m13398. https://doi.org/10.4088/JCP.20m13398

Fairbrother, N., Janssen, P., Antony, M. M., Tucker, E., & Young, A. H. (2016). Perinatal anxiety disorder prevalence and incidence. *Journal of affective disorders*, *200*, 148–155. https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.12.082

Fairbrother, N., Young, A. H., Zhang, A., Janssen, P., & Antony, M. M. (2017). The prevalence and incidence of perinatal anxiety disorders among women experiencing a medically complicated pregnancy. *Archives of women's mental health*, *20*(2), 311–319. https://doi.org/10.1007/s00737-016-0704-7

Fawcett, E. J., Fairbrother, N., Cox, M. L., White, I. R., Fawcett, J. M. (2019). The Prevalence of Anxiety Disorders During Pregnancy and the Postpartum Period: A Multivariate Bayesian Meta-Analysis. *The Journal of clinical psychiatry,* 80(4), 18r12527. https://doi.org/10.4088/JCP.18r12527.

Feligreras-Alcalá, D., Frías-Osuna, A., & Del-Pino-Casado, R. (2020). Personal and Family Resources Related to Depressive and Anxiety Symptoms in Women during Puerperium. *International journal of environmental research and public health*, *17*(14), 5230. https://doi.org/10.3390/ijerph17145230

Furtado, M., Chow, C. H. T., Owais, S., Frey, B. N., & Van Lieshout, R. J. (2018). Risk factors of new onset anxiety and anxiety exacerbation in the perinatal period: A systematic review and meta-analysis. *Journal of affective disorders*, *238*, 626–635. https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.05.073

Gheorghe, M., Varin, M., Wong, S. L., Baker, M., Grywacheski, V., & Orpana, H. (2021). Symptoms of postpartum anxiety and depression among women in Canada: findings from a national cross-sectional survey. *Canadian journal of public health = Revue canadienne de sante publique*, *112*(2), 244–252. https://doi.org/10.17269/s41997-020-00420-4

Green, S. M., Haber, E., Frey, B. N., & McCabe, R. E. (2015). Cognitive-behavioral group treatment for perinatal anxiety: a pilot study. *Archives of women's mental health*, *18*(4), 631–638. https://doi.org/10.1007/s00737-015-0498-z

Güler, Ö., Kaya, V., Gezginç, K., Kayhan, F., Çiçek, E., Sönmez, Ö., Uğuz, F. (2015). Pregnancy-Onset Panic Disorder: Incidence, Comorbidity and Associated Factors. *Noro psikiyatri arsivi*, *52*(3), 216–220. https://doi.org/10.5152/npa.2015.7565

Hepdurgun, C., İşman, Haznedaroğlu D., Pırıldar, Ş. (2021). Gebelikte ve doğum sonrası dönemde anksiyete bozuklukları. Gebelikte ve doğum sonrası dönemde ruhsal bozuklukların sağaltım kılavuzu: Aydın N., Akdeniz F., Çetinay Aydın P. (Editör).Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, Ankara, s. 73-83.

Hudepohl, N., MacLean, J. V., & Osborne, L. M. (2022). Perinatal Obsessive-Compulsive Disorder: Epidemiology, Phenomenology, Etiology, and Treatment. *Current psychiatry reports*, *24*(4), 229–237. https://doi.org/10.1007/s11920-022-01333-4

Kaya, V., Uguz, F., Sahingoz, M., Gezginc, K. (2015). Pregnancy-Onset Obsessive-Compulsive Disorder: Clinical Features, Comorbidity, and Associated Factors. Bulletin of Clinical Psychopharmacology, 25(3), 248–258. doi:10.5455/ bcp.20130713091314

Martini, J., Petzoldt, J., Einsle, F., Beesdo-Baum, K., Höfler, M., & Wittchen, H. U. (2015). Risk factors and course patterns of anxiety and depressive disorders during pregnancy and after delivery: a prospective-longitudinal study. *Journal of affective disorders*, *175*, 385–395. https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.01.012

Mudra, S., Göbel, A., Barkmann, C., Goletzke, J., Hecher, K., Schulte-Markwort, M., Diemert, A., & Arck, P. (2020). The longitudinal course of pregnancy-related anxiety in parous and nulliparous women and its association with symptoms of social and generalized anxiety. Journal of affective disorders, 260, 111–118. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.08.033

Nasiri, K., Czuzoj-Shulman, N., & Abenhaim, H. A. (2021). Association between obsessive-compulsive disorder and obstetrical and neonatal outcomes in the USA: a population-based cohort study. *Archives of women's mental health*, *24*(6), 971–978. https://doi.org/10.1007/s00737-021-01140-5

Özdamar, Ö., Yılmaz, O., Beyca, H., Muhcu, M. (2014). Gebelik ve Postpartum Dönemde Sık Görülen Ruhsal Bozukluklar . Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 45 (2) , 71-77 . https://doi.org/10.16948/zktb.30138

Pawluski, J. L., Lonstein, J. S., Fleming, A. S. (2017). The neurobiology of postpartum anxiety and depression. *Trends in Neurosciences*, 40(2), 106-120. doi:10.1016/j.tins.2016.11.009

Russell, E. J., Fawcett, J. M., & Mazmanian, D. (2013). Risk of obsessive-compulsive disorder in pregnant and postpartum women: a meta-analysis. *The Journal of clinical psychiatry*, *74*(4), 377–385. https://doi.org/10.4088/JCP.12r07917

Sharma, V., & Mazmanian, D. (2021). Are we overlooking obsessive-compulsive disorder during and after pregnancy? Some arguments for a peripartum onset specifier. *Archives of women's mental health*, *24*(1), 165–168. https://doi.org/10.1007/s00737-020-01038-8

Tamam, L., ve Demirkol, M. E. (2019). Anksiyete bozuklukları. Bütüncül Tıp: Birinci Basamakta ve Aile Hekimliğinde Güncel Tanı-Tedavi, 1641-1644.

Toler, S., Stapleton, S., Kertsburg, K., Callahan, T. J., & Hastings-Tolsma, M. (2018). Screening for postpartum anxiety: A quality improvement project to promote the screening of women suffering in silence. *Midwifery*, *62*, 161–170. https://doi.org/10.1016/j.midw.2018.03.016

Uguz, F., Akman, C., Kaya, N., Cilli, A. S. (2007). Postpartum-onset obsessive-compulsive disorder: incidence, clinical features, and related factors. *The Journal of clinical psychiatry*, 68(1), 132–138. https://doi.org/10.4088/jcp.v68n0118

Uguz, F., Ayhan, M. G. (2011). Epidemiology and clinical features of obsessive-compulsive disorder during pregnancy and postpartum period: a review. *Psychiatry and Behavioral Sciences,* 1(4), 178. DOI:10.5455/jmood.20111219111846

Uğuz, F. (2016a). Perinatal dönemde obsesif kompulsif bozukluk. Gebelik ve postpartum dönemde psikiyatrik bozukluklar: Klinink ve tedavi başvuru kitabı. Uğuz, F. (Editör). İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, s. 99-117.

Uğuz, F. (2016b). Psikofarmakolojik tedavide genel yaklaşım. Gebelik ve postpartum dönemde psikiyatrik bozukluklar: Klinik ve tedavi başvuru kitabı. Uğuz, F. (Editör). İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, s. 99-117

Uğuz, F. (2019). Obsessive-compulsive disorder.In Perinatal Psychopharmacology. Uğuz F., Orsolini L (Eds) Springer Nature, s. 2751-285.

Uğuz, F. (2021). Gebelikte ve doğum sonrası dönemde obsesif kompulsif bozukluk. Gebelikte ve doğum sonrası dönemde ruhsal bozuklukların sağaltım kılavuzu: Aydın N., Akdeniz F., Çetinay Aydın P. (Editör). Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, Ankara, s.73-83.

Uguz, F., Kaya, V., Gezginc, K., Kayhan, F., Cicek, E. (2011). Clinical correlates of worsening in obsessive-compulsive symptoms during pregnancy. General hospital psychiatry, 33(2), 197–199. https://doi.org/10.1016/j.genhosppsych.2011.01.013

van de Loo, K. F. E., Vlenterie, R., Nikkels, S. J., Merkus, P. J. F. M., Roukema, J., Verhaak, C. M., Roeleveld, N., & van Gelder, M. M. H. J. (2018). Depression and anxiety during pregnancy: The influence of maternal characteristics. Birth (Berkeley, Calif.), 45(4), 478–489. https://doi.org/10.1111/birt.12343

Viswasam, K., Eslick, G. D., & Starcevic, V. (2019). Prevalence, onset and course of anxiety disorders during pregnancy: A systematic review and meta analysis. *Journal of affective disorders*, *255*, 27–40. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.05.016

Yakut, E., Uguz, F., Aydogan, S., Bayman, M. G., & Gezginc, K. (2019). The course and clinical correlates of obsessive-compulsive disorder during the postpartum period: A naturalistic observational study. *Journal of affective disorders*, *254*, 69–73. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.05.027

Yılmaz, M., Yar, D. (2021). Gebelik ve postpartum dönemde kadın ruh sağlığı: derleme çalışması . *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *5* (1) , 93-100 . DOI: 10.46237/amusbfd.693233

Yu, M., Qiu, T., Liu, C., Cui, Q., & Wu, H. (2020). The mediating role of perceived social support between anxiety symptoms and life satisfaction in pregnant women: a cross-sectional study. *Health and quality of life outcomes*, *18*(1), 223. https://doi.org/10.1186/s12955-020-01479-w

Yücel, P., Çayır, Y., Yücel, M. (2013). Birinci trimester gebelerde depresyon ve anksiyete bozukluğu. *Klinik Psikiyatri*.;16:83-7.

Ediz, Ç. (2020). Adölesan Gebelere Verilen Psikososyal Destek Tabanlı Psikoeğitimin Anksiyete, Depresyon ve Algılanan Sosyal Desteğe Etkisi. İnönü Üniversitesi Hemşirelik Ana Bilim Dalı Psikiyatri Hemşireliği Doktor Programı, (Doktora Tezi), Malatya.

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU

Fadime Bayrı Bingöl

14

davranışçı terapiler (CBT- Cognitive Behavioral Terapy) ve EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing) ile desteklenmeleri durumunda tedavi başarısının ve işlevselliğin arttığına dair kanıtlar vardır. CBT ve EMDR dışında diğer psikoterapi şekillerinin de etkinliğine yönelik spesifik kanıtlar sınırlıdır. PP-TSSB olan kadınlarla yürütülen araştırmaların değerlendirildiği bir meta analiz çalışmasının bulgularına göre travma odaklı psikoterapilerin kısa vadede (doğumdan 3 ay sonra) ve orta vadede (doğumdan 3-6 ay sonra) PP-TSSB semptomlarını azaltmada etkili olduğu bildirilmektedir. Psikiyatri tedavilerinin çoğunda olduğu gibi TSSB terapilerinin tam etki göstermesi haftalar hatta aylar sürebilir. Ayrıca psikoterapi uygulamaları, yüksek seviyede eğitim gerektirdiğinden, PP-TSSB'nin erken dönemde tanınması ve gerekli desteğin sunulması, terapi ve tedavi gereksinimlerine olan ihtiyacının mümkün olduğunca azaltılması önemlidir.

► Sonuç

PP-TSSB gelişen ve tedavi edilmeyen çoğu kadında, kendiliğinden iyileşme nadirdir ve yıllar boyunca önemli sıkıntılar devam edebilir. Tedavi alamayan kadınların, sonraki yaşamlarında jinekolojik muayene olmak ve servikal kanser taraması için düzenli kontrollerden kaçındıkları, sonraki gebelikleri için planlarını değiştirdikleri de bildirilmektedir. TSSB, anneler ve bebekleri üzerindeki önemli ve uzun vadeli olumsuz sağlık sonuçları nedeniyle göz ardı edilmemelidir.

► Kaynaklar

Amerikan Psikiyatri Birliği. DSM-V Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. Çeviren: Köroğlu E. Hekimler Yayın Birliği, Ankara; 2013.

American College of Obstetricians and Gynecologists, 2021. Reproductive health care for incarcerated pregnant, postpartum, and nonpregnant individuals: ACOG Committee Opinion, Number 830. Obstet. Gynecol. 138, e24. https://doi.org/ 10.1097/AOG.0000000000004429.

Ayers, S. Birth trauma and post-traumatic stress disorder: the importance of risk and resilience. J Reprod Infant Psychol. 2017;35:427-430. https://doi.org/10.1080/02646838.2017.1386874

Bayri Bingol, F., & Demirgoz Bal, M. (2020). The risk factors for postpartum posttraumatic stress disorder and depression. Perspectives in psychiatric care, 56(4), 851–857. https://doi.org/10.1111/ppc.12501

Bayrı Bingöl, F., Bal, M. D., Dişsiz, M., Sormageç, M. T., Yildiz, P. D. Validity and reliability of the Turkish version of the City Birth Trauma Scale (CityBiTS). *J Obstet Gynaecol*. 2021;41(7):1023-1031. doi:10.1080/01443615.2020.1821354

Canfield, D., & Silver, R. M. (2020). Detection and prevention of postpartum posttraumatic stress disorder: a call to action. Obstetrics & Gynecology, 136(5), 1030-1035.

de Graaff, L. F., Honig, A., van Pampus, M. G., & Stramrood, C. A. I. (2018). Preventing post-traumatic stress disorder following childbirth and traumatic birth experiences: a systematic review. *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, *97*(6), 648–656. https://doi.org/10.1111/aogs.13291

Demakakos, P., Steptoe, A., Mishra, D. G. (2022). Adverse childhood experiences are associated with increased risk of hysterectomy and bilateral oophorectomy: A national retrospective cohort study of women in England. Obstetrics & Gynaecology, 129(9), 1481-1489. doi: 10.1111/1471-0528.17088

England-Mason, G., MacMillan, H. L., Atkinson, L., Steiner, M., Gonzalez, A. Emotion regulation moderates between maternal adverse childhood experiences (ACEs) and oxytocin response. *Arch Womens Ment Health*. 2022;25(2):421-430. doi:10.1007/s00737-021-01194-5

Entringer, S., Buss, C., & Wadhwa, P. D. (2015). Prenatal stress, development, health and disease risk: A psychobiological perspective – 2015 Curt Richter Award Paper. Psychoneuroendocrinology, 62, 366–375. [PubMed: 26372770]

Grasso, D. J., Drury, S., Briggs-Gowan, M., Johnson, A., Ford, J., Lapidus, G., ... & Covault, J. (2020). Adverse childhood experiences, posttraumatic stress, and FKBP5 methylation patterns in postpartum women and their newborn infants. Psychoneuroendocrinology, 114, 104604.

Gutiérrez Hermoso, L., Catalá Mesón, P., Écija Gallardo, C., Marín Morales, D., Peñacoba Puente, C. Mother-Child Bond through Feeding: A Prospective Study including Neuroticism, Pregnancy Worries and Post-Traumatic Symptomatology. *Int J Environ Res Public Health*. 2023;20(3):2115. Published 2023 Jan 24. doi:10.3390/ijerph20032115

Howard, S., Witt, C., Martin, K., Bhatt, A., Venable, E., Buzhardt, S., Chapple, A. G., & Sutton, E. F. (2023). Co-occurrence of depression, anxiety, and perinatal posttraumatic stress in postpartum persons. *BMC pregnancy and childbirth*, *23*(1), 232. https://doi.org/10.1186/s12884-023-05555-z

Jiang, C., Jiang, S. Effects of Adverse Childhood Experiences on Late-life Mental Health: Potential Mechanisms Based on a Nationally Representative Survey in China. Arch Gerontol Geriatr. 2022 May-Jun;100:104648. doi: 10.1016/j.archger.2022.104648.

Julian, M.M., Bernard, N.K., Handelzalts, J.E., Menke, R.A., Muzik, M. Attachment insecurity moderates the link between maternal childhood neglect and postpartum bonding to the infant. *Arch Womens Ment Health*. 2022;25(2):517-520. doi:10.1007/s00737-021-01163-y

Kendall-Tackett K. Birth trauma: the causes and consequences of childbirth-related trauma and PTSD. In: Barnes DL, ed. Women's Re-productive Mental Health Across the Lifespan. Basel, Switzerland: Springer Publishing; 2015.

Lehnig, F., Nagl, M., Stepan, H., Wagner, B., Kersting, A. Associations of postpartum mother-infant bonding with maternal childhood maltreatment and postpartum mental health: a cross-sectional study. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2019;19(1):278. Published 2019 Aug 5. doi:10.1186/s12884-019-2426-0

Liu, Y., Zhang, L., Guo, N., & Jiang, H. (2021). Postpartum depression and postpartum post-traumatic stress disorder: prevalence and associated factors. BMC psychiatry, 21(1), 1-11.

Malouf, R., Harrison, S., Burton, H. A., Gale, C., Stein, A., Franck, L. S., & Alderdice, F. (2022). Prevalence of anxiety and post-traumatic stress (PTS) among the parents of babies admitted to neonatal units: A systematic review and meta-analysis. EClinicalMedicine, 43, 101233.

Moser, D. A., Graf, S., Glaus, J., Urben, S., Jouabli, S., Pointet Perrizolo, V., Suardi, F., Robinson, J., Rusconi Serpa, S., Plessen, K. J., & Schechter, D. S. (2023). On the complex and dimensional relationship of maternal posttraumatic stress disorder during early childhood and child outcomes at school-age. *European psychiatry : the journal of the Association of European Psychiatrists*, *66*(1), e20. https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2023.8

Özşahin, Z. The effects of adverse childhood experiences on pregnancy-related anxiety and acceptance of motherhood role. Afr Health Sci. 2020 Sep; 20(3):1217-1228. doi: 10.4314/ahs.v20i3.25.

Petrucelli, K., Davis, J., Berman, T. (2019). Adverse childhood experiences and associated health outcomes: A systematic review and meta-analysis. Child Absue & Neglect, 97, 104127. doi: 10.1016/j.chiabu.2019.104127

Roubinov, D. S., Luecken, L. J., Curci, S. G., Somers, J. A., Winstone, L. K. A prenatal programming perspective on the intergenerational transmission of maternal adverse childhood experiences to offspring health problems. *Am Psychol*. 2021;76(2):337-349. doi:10.1037/amp0000762

Racine, N., Devereaux, C., Cooke, J. E., Eirich, R., Zhu, J., Madigan, S. Adverse childhood experiences and maternal anxiety and depression: a meta-analysis. BMC Psychiatry. 2021 Jan 11;21(1):28. doi: 10.1186/s12888-020-03017-w. PMID: 33430822; PMCID: PMC7802164.

Sójta, K., Strzelecki, D. Early Maladaptive Schemas and Their Impact on Parenting: Do Dysfunctional Schemas Pass Generationally?-A Systematic Review. *J Clin Med*. 2023;12(4):1263. Published 2023 Feb 5. doi:10.3390/jcm12041263

Sanjuan, P. M., Fokas, K., Tonigan, J. S., Henry, M. C., Christian, K., Rodriguez, A., Larsen, J., Yonke, N., & Leeman, L. (2021). Prenatal maternal posttraumatic stress disorder as a risk factor for adverse birth weight and gestational age outcomes: A systematic review and meta-analysis. *Journal of affective disorders*, *295*, 530–540. https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.08.079

Stevens, N. R., Miller, M. L., Puetz, A. K., Padin, A. C., Adams, N., & Meyer, D. J. (2021). Psychological Intervention and Treatment for Posttraumatic Stress Disorder During Pregnancy: A Systematic Review and Call to Action. *Journal of traumatic stress*, *34*(3), 575–585. https://doi.org/10.1002/jts.22641

Souch, A. J., Jones, I. R., Shelton, K. H. M., Waters, C. S. Maternal childhood maltreatment and perinatal outcomes: a systematic review. J Affect Disord 2022;302:139–59. doi:10.1016/j.jad.2022.01.062.

Özmenler, K. N. Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Akut Stres Bozukluğu, Ed. Köroğlu E, Güleç C., Psikiyatri Temel Kitabı, Hekimler Yayın Birliği, 2007, Ankara. 353-368.

Stramrood, C., Slade, P. A women afraid of becoming pregnant again: posttraumatic stress disorder following childbirth. In: Paarlberg KM, Van de Wiel HBM, eds. Bio-Psycho-Social Obstetrics and Gynecology. Basel, Switzerland: Springer; 2017:33-51.

Struck, S., Stewart-Tufescu, A., Asmundson, A. J. N., Asmundson, G. G. J., Afifi, T. O. Adverse childhood experiences (ACEs) research: A bibliometric analysis of publication trends over the first 20 years. Child Abuse Negl. 2021 Feb;112:104895. doi: 10.1016/j.chiabu.2020.104895.

Suchanecki, L., & Goutaudier, N. (2022). Childbirth as an anticipated trauma during pregnancy: pretraumatic stress symptoms in primiparous women. *Journal of reproductive and infant psychology*, 1–13. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/02646838.2022.2137118

Şahin, B., Bayrı Bingöl, F. (2021). The relationship between postpartum maternal traumatic stress and bonding. J Psy Nurs; 12(3): 227-236.

Trivedi, G. Y., Pillai, N., Trivedi, R. G. Adverse Childhood Experiences & mental health - the urgent need for public health intervention in India. J Prev Med Hyg. 2021 Sep 15;62(3):E728-E735. doi: 10.15167/2421-4248/jpmh2021.62.3.1785.

Young-Wolff, K.C., Wei, J., Varnado, N., Rios, N., Staunton, M., Watson, C. Adverse Childhood Experiences and Pregnancy Intentions among Pregnant Women Seeking Prenatal Care. Womens Health Issues. 2021 Mar-Apr;31(2):100-106. doi: 10.1016/j.whi.2020.08.012. Epub 2020 Oct 5. PMID: 33032888; PMCID: PMC8005410.

Wade, R. Jr., Cronholm, P.F., Fein, J.A., Forke, C.M., Davis, M.B., Harkins-Schwarz, M., Pachter, L.M., Bair-Merritt, M.H. Household and community-level Adverse Childhood Experiences and adult health outcomes in a diverse urban population. Child Abuse Negl. 2016 Feb;52:135-45. doi: 10.1016/j.chiabu.2015.11.021.

Wade, D., Fletcher, S., Carty, J., Creamer, M. (2016). Post-traumatic stress disorder in women. Comprehensive Women's Mental Health, Ed: Castelle DJ, Abel KM. Cambridge University Press P:208-219.

Watson, C., Wei, J., Varnado, N., et al. Adverse Childhood Experiences and Early and Continued Breastfeeding: Findings from an Integrated Health Care Delivery System. *J Womens Health (Larchmt)*. 2021;30(3):367-376. doi:10.1089/jwh.2020.8697

WHO, 2023. Maternal mental health. https://www.who.int/teams/mental-health-and-substance-use/promotion-prevention/maternal-mental-health (Erişim tarihi: 25 Mart 2023).

Van Sieleghem, S., Danckaerts, M., Rieken, R., Okkerse, J. M. E., de Jonge, E., Bramer, W. M., & Lambregtse-van den Berg, M. P. (2022). Childbirth related PTSD and its association with infant outcome: A systematic review. *Early human development*, *174*, 105667. https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2022.105667

Watson, K., White, C., Hall, H., & Hewitt, A. (2021). Women's experiences of birth trauma: A scoping review. Women and Birth, 34(5), 417-424.

Yılmaz, M. Stres ve Stresörle İlişkili Bozukluklar, Psikikiyatri Hemşireliği Sertifika Konuları, Ed. Oflaz F, Yıldırım N, Psikiyatri Hemşireleri Derneği Yayınları, No:1, 2020, Ankara Nobel Tıp Kitabevleri, Ankara.

GEBELİKTE VE POSTPARTUM DÖNEMDE MADDE KULLANIM BOZUKLUĞU

Gülçin Demirdil - Özlem Seymen

15

laşırlar. Değişim motivasyonu dalgalanabilir ve bu da daha önceki ortaya çıkarma, odaklanma ya da hatta katılım süreçlerine geri dönme ihtiyacını getirebilir.

► Sonuç

Gebelik ve emzirme döneminde sigara, alkol ve madde kullanımı toksik ve metabolik yönde hem anneyi etkilemekte hem de dış etkilere hassas bir dönemde olan bebeğin gelişimini olumsuz ve yıkıcı yönde etkilemektedir. Ayrıca bu zararlı maddelerin kullanımı ve bağımlılık süreci, çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimi için gerekli olan annelik görevlerinin yeterince yapılmamasına, anne ve çocuğun bağlanma sürecinde ve daha sonraki gelişim dönemi basamaklarında aksaklıklara ve fiksasyonlara neden olabilmektedir. Bu yıkıcı sonuçlara neden olan opioid ve alkol bağımlılığında farmakolojik tedaviler ön plana çıkarken, diğer madde bağımlılıklarında öncelikle psikososyal müdahaleler tercih edilmesine rağmen psikososyal müdahale tüm maddeler için tedavi sürecinin bir bileşeni olmalıdır. Bu anlamda gebelerle çalışan sağlık ekibinin tüm profesyonellerinin bakım sürecini çok yönlü olarak değerlendirebilmesi, girişimlerini planlarken bireye özgü bir karar mekanizmasını işletmesi ve tedavi sürecinin yenilikçi bir ögesi olması; anne, bebek ve ailenin bütüncül bir iyilik hâline ulaşması açısından anahtar bir role sahiptir.

► Kaynaklar

Akvardar, Y. Kadın ve Alkol/Madde Kullanımıyla İlgili Bozukluklar. İçinde; Yüksel, Ş., Gülseren, L., Başterzi, A.D. Kadınların Yaşamı ve Kadın Ruh Sağlığı. Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları. 2013, Ankara.

Alptekin, H., Işık, H., Kayhan, F., Yılmaz, H., Selimoğlu, R., Kıyıcı, A. Gebelikte sigara içmenin fetal umblikal kord BDNF (Brain-Derived Neurotrophic Factor) düzeylerine etkisi. European Journal of Health Sciences 2016, 2(2), 35-39.

Alcohol Consumption Norms for U.S. Adults from 2020 National Alcohol Survey of 9,668 individuals. Available at: https://arg.org/wp-content/uploads/2021/07/AlcoholConsumptionNorms2021.pdf Erişim Tarihi: 13 ocak 2023.

Anderson, P. O. (2018). Alcohol use during breastfeeding.Breastfeed Med 13:315-7.

Anderson, T. M., Lavista Ferres, J. M., Ren, S. Y., et al. Maternal smoking before and during pregnancy and the risk of sudden unexpected infant death. Pediatrics. 2019; 143(4): e20183325. DOI: 10.1542/peds.2018-3325.

Bartu, A., Dusci, L. J., Ilett, K. F. (2009). Transfer of methylamphetamine and amphetamine into breast milk following recreational use of methylamphetamine. Br J Clin Pharmacol 67: 455-459.

Brandon, A. R.(2014). Psychosocial interventions for substance use during pregnancy.J Perinat Neonatal Nurs 28:169. 77;quiz E1-2.

Cleveland, L. M. (2016). Breastfeeding recommendations for women receive medication-assisted treatment for opioid use disorders:practice brief number 4. Nurs Womens Health 20:432-434.

Cook, J.L., Green, C.R., de la Ronde, S. ve ark. (2017). Screening and management of substance use in pregnancy. A review.Journal of obstetrics and gynaecology Canada:JOGC=Journal d'obstetrique et gynecologie du Canada: JOGC 39: 897-905.

Çınar, N., Topal, S., Altınkaynak, S. Gebelikte Sigara Kullanımı ve Pasif İçiciliğin Fetüs ve Yenidoğan Sağlığı Üzerine Etkileri. J Hum Rhythm 2015;1:52–57.

Denny, C. H., Acero, C. S., Terplan, M., & Kim, S. Y. (2020). Trends in Alcohol Use Among Pregnant Women in the U.S., 2011-2018. American journal of preventive medicine, 59(5), 768–769.

Eastwood, J., Ogbo, F. A., Hendry, A., Noble, J., Page, A. Early years research group. The impact of antenatal depression on perinatal outcomes in Australian women. PLoS One 2017, 12(1).

Erdenetuya, B., Kwon, D., Choi, S., & Choe, S. A. (2022). Alcohol use during pregnancy: findings from a gender-based violence survey in Mongolia. Archives of women's mental health, 25(4), 789–795. https://doi.org/10.1007/s00737-022-01242-8.

Frazer, Z., McConnell, K., & Jansson, L. M. (2019). Treatment for substance use disorders in pregnant women: Motivators and barriers. Drug and alcohol dependence, 205, 107652. https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2019.107652

Forray, A. Substance use during pregnancy. F1000Res. 2016 May 13;5:F1000 Faculty Rev-887. doi: 10.12688/f1000research.7645.1. PMID: 27239283; PMCID: PMC4870985.

Global status report on alcohol and health (2018). World Health Organization, Geneva; 2018. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

Gopman, S. (2014). Prenatal and postpartum care of women with substance use disorders. Obstetrics and gynecology clinics of North America, 41(2), 213–228.

Gupta, K. K., Gupta, V. K., & Shirasaka, T. (2016). An Update on Fetal Alcohol Syndrome-Pathogenesis, Risks, and Treatment. Alcoholism, clinical and experimental research, 40(8), 1594–1602.

Ilhan, M. N., Arikan, Z., Kotan, Z. ve ark. (2016). Prevalence and socio-demographic determinants of tobacco,alcohol, substance use and drug misuse in general population in Turkey. Noro Psikiyatr Ars 53: 205-12.

Izci F, Bilici R. Gebelerde Madde Kullanimi: Görülme Sıklığı ve Etkileri. [Substance use among pregnant women: frequency and effects]. Bagimlilik Dergisi. 2015;16(1):26–34. Turkish.

Jones, M., Lewis S., Parrott S., Wormall S., Coleman T.Re-starting smoking in the postpartum period after receivinga smoking cessation intervention: a systematic review.Addicti-on2016;111:981–990.

Jansson, L. M., & Patrick, S. W. (2019). Neonatal Abstinence Syndrome. Pediatric clinics of North America, 66(2), 353–367.

L. Bakhireva, B. Holbrook, S. Shrestha, Y. Leyva, M. Ashley, S. Cano, J. Lowe, J. Stephen, L. Leeman Association between prenatal opioid exposure, neonatal opioid withdrawal syndrome, and neurodevelopmental and behavioral outcomes at 5-8 months of age Early Hum. Dev., 128 (2019), pp. 69-75.

L. Bakhireva, S. Shrestha, L. Garrison, L. Leeman, W. Rayburn, J. Stephen. Alcohol use in pregnant women with substance use disorder Drug Alcohol Depend., 187 (2018), pp. 305-310.

Luty, J., Nikolaou, V., ve Bearn J. (2003). Is opiate detoxifcation unsafe in pregnancy? J Subst Abuse Treat 24: 363-367.

Mahoney, K., Reich, W. ve Urbanek, S. (2019). Substance use disorder:Prenatal, intrapartum and postpartum care. MCN:The American Journal of Maternal/Child Nursing 44:284-288.

Martin, C. E, Parlier-Ahmad, A. B. Addiction treatment in the postpartum period: an opportunity for evidence-based personalized medicine. Int Rev Psychiatry. 2021 Sep;33(6):579-590. doi: 10.1080/09540261.2021.1898349. Epub 2021 Jul 8.

Mennella, J. A., Yourshaw, L. M. ve Morgan, L. K. (2007). Breastfeeding and smoking:Short-term effects on infant feeding and sleep. Pediatrics 120:497-502.

Miller, V. R. Bağımlılık Tedavisinde Motivasyonel Görüşme. İçinde: Arkowitz, H., Miller, V.R., Rollnick, S. Psikolojik Problemlerin Tedavisinde Motivasyonel Görüşme. Nobel Akademik Yayıncılık, 2019, 1. Basım.

Mullins, N., Galvin, S.L., Ramage, M. ve ark. (2019). Buprenorphine and naloxone versus buprenorphine for opioid use disorder in pregnancy: A cohort study.J Addict Med.

Ondersma, S.J., Chang, G., Blake-Lamb, T. ve ark. (2019). Accuracy of five self-report screening instruments for substance use in pregnancy. Addiction 114:1683-1693.

Özel, Ş, Ünal-Karagözoğlu, N., Korkut, S., Öksüzoğlu, A., Engin-Üstün, Y. Kadın sağlığı hastanesinde sigara bırakma poliklinik hizmetleri ve gebelikte sigara içen kadınların gebelik sonuçları. Türk Hij ve Deney Biyol Derg 2019.

Philips, E.M., Santos, S., Trasande, L., et al. Changes in parental smoking during pregnancy and risks of adverse birth outcomes and childhood overweight in Europe and North America: an individual participant data meta-analysis of 229,000 singleton births. PLoS Medicine. 2020; 17(8): e1003182. DOI: 10.1371/journal.pmed.1003182.

Polańska, K., Jurewicz, J., Hanke, W. (2015). Smoking and alcohol drinking during pregnancy as the risk factors for poor child neurodevelopment - a review of epidemiological studies. Int J Occup Med Environ Health 28(3):419–443.

Popova, S., Dozet, D., Shield, K., Rehm, J., & Burd, L. (2021). Alcohol's Impact on the Fetus. Nutrients, 13(10), 3452.

Prince, M. K. ve Ayers, D. (2019). Substance Use in Pregnancy Statpearls.Treasure Island FL:StatPearls Publishing LLC.

Reece-Stremtan, S., Marinelli, K. A. (2015). Abm clinical protocol #21:Guidelines for breastfeeding and substance use or substance use disorder,revised 2015.Breastfeed Med 10: 135-141.

Regional Status Report on Alcohol and Health 2020. Washington, D.C.: Pan American Health Organization; 2020. License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

Riaz, M., Lewis, S., Naughton, F., & Ussher, M. (2018). Predictors of smoking cessation during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Addiction (Abingdon, England), 113(4), 610–622.

Rolland, B., Paille, F., Gillet, C. ve ark. (2016). Pharmacotherapy for alcohol dependence: The 2015 recommendations of the French Alcohol Society,issued in partnership with the european federation of addiction societies.CNS Neurosci Ther 22:25-37.

Roper, V., Cox, K. J. (2017). Opioid use disorder in pregnancy.J Midwifery Womens Health 62: 329-340.

Shyken, J.M., Babbar, S., Babbar, S. ve ark. (2019). Benzodiazepines in pregnancy. Clin Obstet Gynecol 62:156-167.

Smid, M.C., Metz, T. D. ve Gordon, A. J. (2019). Stimulant use in pregnancy: An under-recognized epidemic among pregnant women.Clin Obstet Gynecol 62:168-184.

Tran, T. H., Griffin, B. L., Stone, R. H. ve ark. (2017). Methadone,buprenorphine,and naltrexone for the treatmentof opioid use disorder in pregnant women.Pharmacotherapy 37:824-839.

Türkiye nüfus ve sağlık araştırması 2008 web site. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2008/data/TNSA_2008_Sonuclar_Adana.pdf Erişim Tarihi: 19 Ocak 2023.

Yazıcı, A. B. Gebelikte ve Doğum Sonrası Dönemde Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları İçinde; Aydın, N., Akdeniz, F., Aydın Çetinay, P. Gebelikte ve Doğum Sonrası Dönemde Ruhsal Bozuklukların Sağaltım Klavuzu. Türkiye Psikiyatri Derneği, 2021, Ankara.

Yazici, A. B., Uslu Yuvaci H., Yazici, E. ve ark. (2016). Smoking,alcohol,and substance use and rates of quitting during pregnancy:Is ir hard to quit? IntJ Womens Healch 8:549-556.

West, R. (2017). Tobacco smoking: Health impact, prevalence, correlates and interventions. Psychology & health, 32(8), 1018–1036. https://doi.org/10.1080/08870446.2017.1325890. Erişim Tarihi: 19 Ocak 2023.

World Health Organization. (2014). WHO recommendations on postnatal care of the mother and newborn. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/97603. Erişim Tarihi: 10 Şubat 2023.

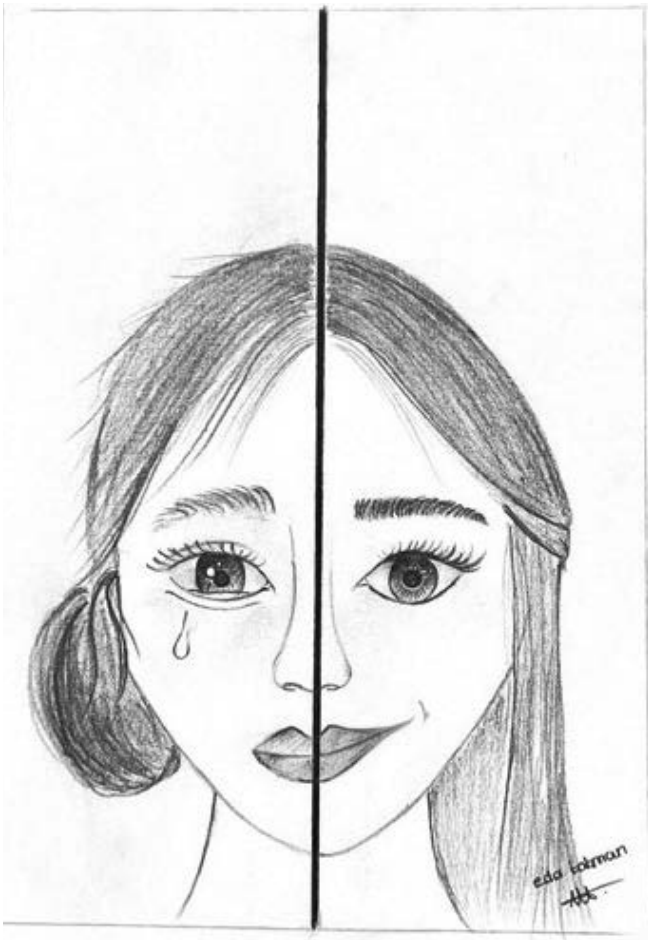
World Health Organization . Global Status Report on Alcohol and Health. World Health Organization; Geneva, Switzerland: 2018.

World Health Organization. (2010). Birth defects: report by the Secretariat. https://apps.who.int/iris/handle/10665/2378. Erişim tarihi: 19 Ocak 2023.

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE DUYGULANIM BOZUKLUKLARI

Nevin Onan

16

► Sonuç

Gebelik ve postpartum dönem, duygulanım bozuklukları açısından kadınlarda riskin yüksek olduğu bir dönemdir. Hormonal değişimler, çevresel faktörler, beden yapısındaki farklılaşmalar, gebelik ve doğumla ilgili bilinçli veya bilinç dışı çatışmalar, duygu ve düşünceler, tutum ve beklentiler, anne olmanın bireysel ve sosyokültürel anlamı ve algılanışı, kişilik organizasyonu gibi birçok durumdan etkilenen bu süreçte bazı kadınlarda duygulanım bozuklukları oluşmaktadır. Depresyon nispeten daha sık görülen ve şiddeti değişmekle birlikte genellikle orta şiddette seyreden, bipolar bozukluk ise daha az görülen ancak hem anne hem de bebek için olumsuz yıkıcı sonuçları olan bozukluklardır. Bu bozukluklar için en önemli risk faktörlerinin başında geçirilmiş hastalık öyküsü gelmektedir. Önemli yaşam olayları, zayıf evlilik ilişkileri, yetersiz sosyal destek riski artırmaktadır. Biyolojik faktörler de hastalıkların gelişmesinde önemli görülmektedir.

Kadın ruh sağlığı hizmetlerinde özellikle toplum ruh sağlığı ve konsültasyon liyezon psikiyatri ile obstetrik hizmetler arasında bir iş birliğinin kurulmuş ve uzman perinatal ruh sağlığı hizmetlerine erişim kolaylaştırılmış olmalıdır. Sağlık hizmetlerinin tüm basamaklarında gebelik ve postpartum döneme yönelik ruh sağlığının sıkı bir şekilde izlenmesinin, özellikle depresyon açısından belirtilerin dikkatle değerlendirilmesinin, gerekli hastaların tedavisi ve takibinin diğer gebelik takipleri kadar önemli olduğu açıktır. Gebelik ve postpartum döneminde kadınlara hizmet veren sağlık profesyonellerinin ruhsal bozukluk belirtileri konusunda farkındalıkları yüksek olmalıdır. Bu farkındalıkla biyopsikososyal değerlendirme yaparak annenin psikolojik iyilik hâlini, duygudurumunu, anne-bebek bağlanmasını değerlendirebilmeli ve problemleri erken tanıyıp müdahale ederek ciddi sorunları önlemeleri önemli ve gereklidir. Bu süreçte kadınlara ve yakın çevresine duygudurum bozukluklarına yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilmeli, profesyonel ve sosyal destek sağlanmalıdır. Ayrıca üreme sürecinde ruh sağlığının korunmasına, bozukluk oluştuğunda tedavi ve bakımına yönelik stratejiler geliştirmek için yatırım yapılmalı, konuyla ilgili araştırma bulguları uygulamaya yansıtılmalıdır.

► Kaynaklar

Alba, B. M. (2021). CE: Postpartum Depression: A Nurse's Guide. *AJN The American Journal of Nursing*, 121(7), 32-43.

Alptekin, F. B., Güngör, B. B., Öztürk, N., & Aydın, N. (2022). Bipolar Bozukluk Tanılı Hastalarda Anne-Bebek Bağlanması. *Arch Neuropsychiatry,* 59:183–187.

Altin, G. E. (2012). Perinatal depresyon tedavisinde kişilerarası psikoterapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 188-203.

Alvarenga, P., & Frizzo, G. B. (2017). Stressful life events and women's mental health during pregnancy and postpartum period. *Paidéia (Ribeirão Preto)*, 27, 51-59.

American Psychiatric Association (APA). (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-V). (5th ed.). Washington DC: American Psychiatric Association.

Atif, N., Nazir, H., Zafar, S., Chaudhri, R., Atiq, M., Mullany, L. C., ... & Rahman, A. (2020). Development of a psychological intervention to address anxiety during pregnancy in a low-income country. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 927.

Ay, F., Tektaş, E., Mak, A., & Aktay, N. (2018). Postpartum depresyon ve etkileyen faktörler: 2000–2017 araştırma sonuçları. *J Psychiatric Nurs,* 9(3):147-152.

Aydemir, S., & Onan, N. (2020). The Relationship Between Maternal Self-confidence and Postpartum Depression in Primipara Mothers: A Follow-Up Study, *Community Mental Health Journa1,*56(8): 1449-1456.

Bedaso, A., Adams, J., Peng, W., & Sibbritt, D. (2021). The relationship between social support and mental health problems during pregnancy: a systematic review and meta-analysis. *Reproductive Health*, 18(1), 1-23.

Bostancı Daştan, N., Deniz, N., & Şahin, B. (2015). Kars' ta gebelerin ev ziyareti ile ruhsal durumlarının belirlenmesi. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dernegi,* 6(2), 71-78.

Branquinho, M., Canavarro, M. C., & Fonseca, A. (2020). A blended cognitive–behavioral intervention for the treatment of postpartum depression: Study protocol for a randomized controlled trial. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(22), 8631.

Bulut, A., & Yiğitbaş, Ç. (2018). Gebelerde depresyonla ilişkili sosyodemografik özellikler. *Jinekoloji-Obstetrik ve Neonatoloji Tıp Dergisi*, 15(1), 5-9.

Cincioğlu, E., Durat, G., Öztürk, S., & Akbaş, H. (2020). Riskli Gebeliklerde Gebelerin Ruhsal Durumları ve Stresle Başa Çıkma Biçimleri. *Sağlık ve Toplum*, 30(3), 148-157.

Çam., O., Babacan Gümüş, A., & Yıldırım, S. (2021). Fiziksel Hastalıklara Verilen Psikososyal Tepkiler. O. Çam, E. Engin (Ed.) *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Psikiyatri Hemşireliği Bakım Sanatı* içinde (Geliştirilmiş 3. Baskı). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri, ss:585-587.

Çevik, A., & Alan, S. (2019). Ebelere Yönelik Ruh Sağlığı ve Hastalıkları: Gebelik ve Lohusalık Dönemi. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi, ss: 59-97.

Çolak, B., Ongun, F., Aras, Ö. S., & Demirkol, M. E. Gebelik ve doğum sonrası depresyon. Çukurova Tıp Öğrenci Dergisi, 1(2), 43-49.

Dağ, T., Şen Tepe, Ç., & Durat, G. (2021). Abortusun kadın ruh sağlığı üzerindeki etkileri. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 13(1):179-83.

Dağlar, G., Nur, N., Bilgiç, D., & Kadıoğlu, M. (2015). Gebelikte duygulanım bozukluğu *KASHED*,2(1): 27-40.

Do, T. K. L, Nguyen, T. T. H., & Pham, T. T. H. (2018). Postpartum depression and risk factors among Vietnamese women. *Biomed Research International*. https://doi.org/10.1155/2018/4028913

Durmazoğlu, G., Oktay, A. K., Toksoy, S., Serttaş, M., Göçmen, F., Bezirgan, S., & Tatarlar, A. (2016). Postpartum depresyonun hemşire ve ebeler tarafından öngörülebilmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19 (Özel Sayı):33-37.

Erol, S., & Altuntaş, N. (2019). Annelerin Doğum Sonrası Depresif Duygusal Bozukluklar Açısından Değerlendirilmesi ve Emzirme Üzerine Etkilerinin Belirlenmesi. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni,* 50(1), 58-62.

Ertem, G. (2015). Yaşam Boyu Kadın Ruh Sağlığı. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Hemşireliği*, Psikiyatride Bakım Sanatı Özel Sayısı; 1(1): 25-32.

Fındıklı, E. (2022). Perinatal Dönemde Ruh Sağlığı Sorunları, Yaygınlığı, Neden ve Sonuçları: Derleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 17(2), 213-221.

Fisher, J., Mello, M. C. D., Patel, V., Rahman, A., Tran, T., Holton, S., & Holmes, W. (2012). Prevalence and determinants of common perinatal mental disorders in women in low-and lower-middle-income countries: a systematic review. *Bulletin of the World Health Organization,* 90, 139-149.

Fonseca, A., Pereira, M., Araujo-Pedrosa, A., Gorayeb, R., Ramos, M. M., & Canavarro, M. C. (2018). Be a mom: formative evaluation of a web-based psychological intervention to prevent postpartum depression. *Cognitive and Behavioral Practice*, 25(4), 473-495.

Ghahremani, T., Magann, E. F., Phillips, A., Ray-Griffith, S. L., Coker, J. L., & Stowe, Z. N. (2022). Women's Mental Health Services and Pregnancy: A Review. *Obstetrical & Gynecological Survey*, 77(2), 122-129.

Güleç Şatır, D., Eminov, A., & Kavlak, O. (2020). Yüksek riskli gebelerde anksiyete ve depresyon ile hemşirelik bakım memnuniyetinin incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 7(1), 70-75.

Howard, L. M., & Khalifeh, H. (2020). Perinatal mental health: a review of progress and challenges. *World Psychiatry*, 19(3), 313-327.

Kanner, J., Pollack, A. Z., Ranasinghe, S., Stevens, D. R., Nobles, C., Rohn, M. C., ... & Mendola, P. (2021). Chronic exposure to air pollution and risk of mental health disorders complicating pregnancy. *Environmental Research*, 196, 110937.

Kara, P., & Nazik, E. (2022). COVID-19 Pandemisinde Gebelerin Psikolojik Sağlık Sonuçları: Tanımlayıcı Çalışmaların Sistematik Bir Derlemesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 17(1), 193-201.

Karabulutlu, Ö., & Yavuz, C. (2021). Yüksek Riskli Gebeliklerde Depresyon ve Anksiyete Düzeylerinin Sıklığının Değerlendirilmesi. *Caucasian Journal of Science,* 8(1), 51-69.

Karaçam, Z., Çoban, A., Akbaş, B., & Karabulut, E. (2018). Status of postpartum depression in Turkey: A meta-analysis. *Journal Health Care for Women International*, 39(7), 821–841.

Karaytuğ, M. O., Tamam, L., Demirkol, M. E., & Namlı, Z. (2022). Bipolar bozukluk tanılı hastalarda tedaviye uyum ve ilişkili faktörler. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 31(1), 21-27.

Kartal, B., & Şimşek, N. (2017). The prevalence of depression during pregnancy and the affecting factors. *J Contemp Med*, 7(3), 217-224.

Kingston, D., Austin, M. P., Heaman, M., McDonald, S., Lasiuk, G., Sword, W., ... & Biringer, A. (2015). Barriers and facilitators of mental health screening in pregnancy. Journal of Affective Disorders, 186, 350-357.

Koçak, D. Y., & Büyükkayacı, D. N. (2016). Postpartum depresyon ve hemşirelik yaklaşımı. Psikiyatri/Nöroloji/Davranış Bilimleri Dergisi Sempozyum, 9(3), 21-26.

Lin, P. Z., Xue, J. M., Yang, B., Li, M., & Cao, F. L. (2018). Effectiveness of self-help psychological interventions for treating and preventing postpartum depression: a meta-analysis. *Archives of Women's Mental Health*, 21(5), 491-503.

Mikšić, Š., Miškulin, M., Juranić, B., Rakošec, Ž., Včev, A., & Degmečić, D. (2018). Depression and suicidality during pregnancy. *Psychiatria Danubina*, 30(1), 85-90.

Najman, J. M., Plotnikova, M., Williams, G. M., Alati, R., Mamun, A. A., Scott, J., ... & Clavarino, A. M. (2017). Trajectories of maternal depression: a 27-year population-based prospective study. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 26(1), 79-88.

Öztürk, N., & Aydın, N. (2018). Anne ruh sağlığının önemi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi,* 1(2), 29-36.

Polat, F. (2021). Kadın Ruh Sağlığı Hastalıklarında Hemşirelik Yaklaşımları. R. Aylaz, A. Dönmez (Ed.) *Toplum Ruh Sağlığı Hemşireliği* içinde (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevleri, ss: 209-228.

Qian, J., Zhou, X., Sun, X., Wu, M., Sun, S., & Yu, X. (2020). Effects of expressive writing intervention for women's PTSD, depression, anxiety and stress related to pregnancy: A meta-analysis of randomized controlled trials. *Psychiatry Research*, 288, 112933.

Savory, N. A., Hannigan, B., & Sanders, J. (2022). Women's experience of mild to moderate mental health problems during pregnancy, and barriers to receiving support. *Midwifery,* 108, 103276.

Sharma, V., Sharma, P., & Sharma, S. (2020). Managing bipolar disorder during pregnancy and the postpartum period: a critical review of current practice. *Expert Review of Neurotherapeutics,* 20(4), 373-383.

Sun, M., Tang, S., Chen, J., Li, Y., Bai, W., Plummer, V., ... & Cross, W. M. (2019). A study protocol of mobile phone app-based cognitive behaviour training for the prevention of postpartum depression among high-risk mothers. *BMC Public Health*, 19(1), 1-7.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). Doğum Sonu Bakım Yönetim Rehberi. [Erişim tarihi: 15.11.2022] Erişim adresi: https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr

The American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG). Programs/Perinatal Mental Health/Patient Screening. [Date of Access: 20.02.2023] Access address https://www.acog.org

Top, E. D., & Karaçam, Z. (2016). Effectiveness of structured education in reduction of postpartum depression scores: a quasi-experimental study. *Archives of psychiatric nursing,* 30(3), 356-362.

Topkara, F. N., & Özerdoğan, N. (2020). Gebelikte eş şiddeti; maternal, fetal ve neonatal sağlık üzerindeki etkileri. *Turkiye Klinikleri J Health Sci*, 5(1), 150-6.

Topkara, F. N., & Özerdoğan, N. Postpartum depresyonun önlenmesinde psikososyal ve psikoeğitsel müdahaleler ile ebelik bakımının önemi. *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 3(3), 44-56.

van de Loo, K. F., Vlenterie, R., Nikkels, S. J., Merkus, P. J., Roukema, J., Verhaak, C. M., ... & van Gelder, M. M. (2018). Depression and anxiety during pregnancy: the influence of maternal characteristics. *Birth,* 45(4), 478-489.

Wesseloo, R., Kamperman, A. M., Munk-Olsen, T., Pop, V. J., Kushner, S. A., & Bergink, V. (2016). Risk of postpartum relapse in bipolar disorder and postpartum psychosis: a systematic review and meta-analysis. *American Journal of Psychiatry*, 173(2), 117-127.

World Health Organization (WHO) (2022). World mental health report: Transforming mental health for all. https://www.who.int/publications/i/item/9789240049338 (erişim 31.08.2022)

Yar, D., & Yılmaz, M. (2021). Gebelik ve Postpartum Dönemde Kadın Ruh Sağlığı: Derleme Çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,* 5(1), 93-100.

Zaman, F. K., Özkan, N., & Toprak, D. (2018). Gebelikte depresyon ve anksiyete artar mı? *Konuralp Medical Journal*, 10(1), 20-25.

GEBELİK VE POSTPARTUM DÖNEMDE PSİKOZ

Yüksel Can Öz

17

▶ Kaynaklar

DeRoche, C., Hooykaas, A., Ou, C., Charlebois, J., & King, K. (2023). Examining the gaps in perinatal mental health care: A qualitative study of the perceptions of perinatal service providers in Canada. *Frontiers in global women's health*, *4*, 1027409. https://doi.org/10.3389/fgwh.2023.1027409

Engqvist, I., & Nilsson, K. (2014). The Recovery Process of Postpartum Psychosis from Both the Woman's and Next of Kin's Perspective - An Interview Study in Sweden. *The open nursing journal*, *8*, 8–16. https://doi.org/10.2174/1874434601408010008.

Holford, N., Channon, S., Heron, J. *et al. (2018).* The impact of postpartum psychosis on partners. *BMC Pregnancy Childbirth* 18, 414. https://doi.org/10.1186/s12884-018-2055-z

Howard, L. M., & Khalifeh, H. (2020). Perinatal mental health: a review of progress and challenges. *World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, *19*(3), 313–327. https://doi.org/10.1002/wps.20769

Forde, R., Peters, S., & Wittkowski, A. (2020). Recovery from postpartum psychosis: a systematic review and metasynthesis of women's and families' experiences. *Archives of women's mental health*, *23*(5), 597–612. https://doi.org/10.1007/s00737-020-01025-z

Forde, R., Peters, S. & Wittkowski, A. (2019). Psychological interventions for managing postpartum psychosis: a qualitative analysis of women's and family members' experiences and preferences. *BMC Psychiatry* 19, 411 (2019). https://doi.org/10.1186/s12888-019-2378-y

Law, S., Ormel, I., Babinski, S. *et al*. (2021). Dread and solace: Talking about perinatal mental health. *International Journal of Mental Health Nursing*, 30 (suppl. 9), 1376–1385.

Leach, L. S., Poyser, C., Cooklin, A. R. et al. (2016). Prevalence and course of anxiety disorders (and symptom levels) in men across the perinatal period: a systematic review. *J Affect Disord* ;190:675-86.

Lysell, H., Dahlin, M., Viktorin, A., Ljungberg, E., D'Onofrio, B. M., Dickman, P., Runeson, B. (2018). Maternal suicide – register based study of all suicides occurring after delivery in Sweden 1974–2009. PLoS One 13(1):1–8. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0190133

Meltzer-Brody, S., Howard, L., Bergink, V. *et al.* Postpartum psychiatric disorders. *Nat Rev Dis Primers* 4, 18022 (2018). https://doi.org/10.1038/nrdp.2018.22

Stockley, R. (2018). Women's Experiences of Postpartum Psychosis During the Onset and Early Days. *Journal of Prenatal & Perinatal Psychology & Health*, *33*(2).

Rodriguez-Cabezas, L., & Clark, C. (2018). Psychiatric Emergencies in Pregnancy and Postpartum. *Clinical obstetrics and gynecology*, *61*(3), 615–627. https://doi.org/10.1097/GRF.0000000000000377

Ruffell, B., Smith, D. M., Wittkowski, A. (2019). The experiences of male partners of women with postnatal mental health problems: a systematic review and thematic synthesis. *J Child Fam Stud*. 28(10):2772–2792. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01496-4

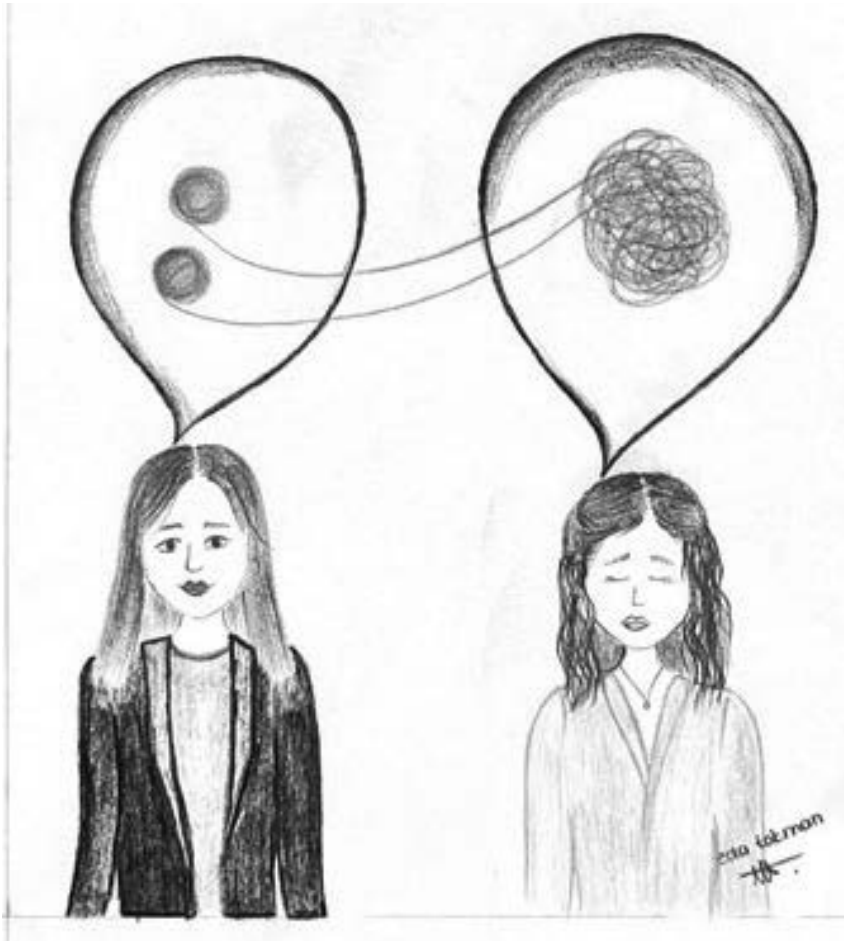
Wesseloo, R., Kamperman, A., Munk-Olsen, T., Pop, V., Kushner, S., Bergink, V. (2015). Postpartum relapse risk in bipolar disorder and postpartum psychosis: a systematic review and meta-analysis. *European Neuropsychopharmacology*. 25: 414.

Wyatt, C., Murray, C., Davies, J. and Jomeen, J. (2015). Postpartum Psychosis and Relationships: Their Mutual Influence from the Perspective of Women and Significant Others. Journal of Reproductive and Infant Psychology. 33 (4), 426–442. https://doi.org/10.1080/02646838.2015.1027181.

GEBELİKTE VE POSTPARTUM DÖNEMDE PSİKOTERAPÖTİK İLAÇ KULLANIMI VE PSİKOTERAPİ İLİŞKİSİ

Onur Yılmaz

18

ile birlikte kullanılması yararlıdır. Psikoterapilerin gebelerde psikiyatrik ilaçlı tedavilerle birlikte kullanımı, kullanılan ilaç doz ve süresinin azalması, böylece hem anne hem de fetüs veya bebekte oluşabilecek riskli durumlar ve yan etkilerin azaltılması veya önüne geçilmesi olasılığını artırabilir.

▶ Kaynaklar

Ayano, G. (2016). Bipolar disorders and carbamazepine: pharmacokinetics, pharmacodynamics, therapeutic effects and indications of carbamazepine: review of articles. *Journal of Neuropsychopharmacology & Mental Health*, *1*(112), 2.

Becker, M., Weinberger, T., Chandy, A., & Schmukler, S. (2016). Depression during pregnancy and postpartum. *Current psychiatry reports*, *18*, 1-9.

Bérard, A., Sheehy, O., Zhao, J. P., Chambers, C., Roth, M., Bozzo, P., ... & MotherToBaby Collaborative Research Committee. (2019). Impact of antidepressant use, discontinuation, and dosage modification on maternal depression during pregnancy. *European Neuropsychopharmacology*, *29*(7), 803-812.

Bergink, V., & Kushner, S. A. (2014). Lithium during pregnancy. *American Journal of Psychiatry*, *171*(7), 712-715.

Brucker, M. C., & King, T. L. (2017). The 2015 US Food and Drug Administration pregnancy and lactation labeling rule. *Journal of Midwifery & Women's Health*, *62*(3), 308-316.

Cheraghian, H., Heidari, N., Ghedami, S. A., & Zarei, B. H. (2017). Efficacy of Acceptance and Commitment Therapy on Depressed Pregnant Women. *Community Health Journal*, *9*(2), 56-64.

Coppola, D., Russo, L. J., Kwarta, R. F., Varughese, R., & Schmider, J. (2007). Evaluating the postmarketing experience of risperidone use during pregnancy: pregnancy and neonatal outcomes. *Drug safety*, *30*, 247-264.

Cowe, L., Lloyd, D. J., & Dawling, S. (1982). Neonatal convulsions caused by withdrawal from maternal clomipramine. *British Medical Journal (Clinical research ed.)*, *284*(6332), 1837.

Çetin, M. (2011). Gebelikte psikotrop ilaç kullanımı: bir güncelleme. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, *21*(2), 161-173.

Çöpoğlu, Ü., Kokaçya, M., & Demircan, C. (2015). Gebelik ve laktasyon döneminde ruhsal bozukluklar ve tedavisi. *The Medical Journal of Mustafa Kemal University*, *6*(24), 43-53.

Diav-Citrin, O., Shechtman, S., Ornoy, S., Arnon, J., Schaefer, C., Garbis, H., ... & Ornoy, A. (2005). Safety of haloperidol and penfluridol in pregnancy: a multicenter, prospective, controlled study. *Journal of Clinical Psychiatry*, *66*(3), 317-322.

Dikmen-Yıldız, P., Ayers, S., & Phillips, L. (2017). Factors associated with post-traumatic stress symptoms (PTSS) 4–6 weeks and 6 months after birth: A longitudinal population-based study. *Journal of affective disorders*, *221*, 238-245.

Dimidjian, S., & Goodman, S. (2009). Nonpharmacological intervention and prevention strategies for depression during pregnancy and the postpartum. *Clinical obstetrics and gynecology*, *52*(3), 498.

Edinoff, A. N., Sathivadivel, N., McNeil, S. E., Ly, A. I., Kweon, J., Kelkar, N., ... & Kaye, A. D. (2022). Antipsychotic use in pregnancy: patient mental health challenges, teratogenicity, pregnancy complications, and postnatal risks. *Neurology international*, *14*(1), 62-74.

Einarson, A., Bonari, L., Voyer-Lavigne, S., Addis, A., Matsui, D., Johnson, Y., & Koren, G. (2003). A multicentre prospective controlled study to determine the safety of trazodone and nefazodone use during pregnancy. *The Canadian Journal of Psychiatry*, *48*(2), 106-110.

Ertmann, R. K., Lyngsøe, B. K., Nicolaisdottir, D. R., Kragstrup, J., & Siersma, V. (2022). Mental vulnerability before and depressive symptoms during pregnancy and postpartum: a prospective population-based cohort study from general practice. *Nordic Journal of Psychiatry*, *76*(4), 243-249.

Fairbrother, N., Collardeau, F., Albert, A. Y., Challacombe, F. L., Thordarson, D. S., Woody, S. R., & Janssen, P. A. (2021). High prevalence and incidence of obsessive-compulsive disorder among women across pregnancy and the postpartum. *The Journal of Clinical Psychiatry*, *82*(2), 30368.

FDA Approval Letter (2006). https://www.accessdata.fda.gov/ drugsatfda_docs/ nda/2006/020031Orig1s052.pdf. (Erişim tarihi: 22 Mart 2023).

Freeman, M. P., Smith, K. W., Freeman, S. A., McElroy, S. L., Kmetz, G. F., Wright, R., & Keck, P. E. (2002). The impact of reproductive events on the course of bipolar disorder in women. *Journal of Clinical Psychiatry*, *63*(4), 284-287.

Gao, S. Y., Wu, Q. J., Zhang, T. N., Shen, Z. Q., Liu, C. X., Xu, X., ... & Zhao, Y. H. (2017). Fluoxetine and congenital malformations: a systematic review and meta-analysis of cohort studies. *British Journal of Clinical Pharmacology*, *83*(10), 2134-2147.

Gentile, S. (2006). Prophylactic treatment of bipolar disorder in pregnancy and breastfeeding: focus on emerging mood stabilizers. *Bipolar disorders*, *8*(3), 207-220.

Gentile, S. (2010). On categorizing gestational, birth, and neonatal complications following late pregnancy exposure to antidepressants: the prenatal antidepressant exposure syndrome. *CNS spectrums*, *15*(3), 167-185.

Gentile, S. (2014). Tricyclic antidepressants in pregnancy and puerperium. *Expert opinion on drug safety*, *13*(2), 207-225.

Grof, P., Robbins, W., Alda, M., Berghoefer, A., Vojtechovsky, M., Nilsson, A., & Robertson, C. (2000). Protective effect of pregnancy in women with lithium-responsive bipolar disorder. *Journal of affective disorders*, *61*(1-2), 31-39.

Hendrick, V., Stowe, Z. N., Altshuler, L. L., Hwang, S., Lee, E., & Haynes, D. (2003). Placental passage of antidepressant medications. *American journal of psychiatry*, *160*(5), 993-996.

Honein, M. A., Gilboa, S. M., & Broussard, C. S. (2013). The need for safer medication use in pregnancy. *Expert review of clinical pharmacology*, *6*(5), 453-455.

Iqbal, M. M., Sobhan, T., & Ryals, T. (2002). Effects of commonly used benzodiazepines on the fetus, the neonate, and the nursing infant. *Psychiatric Services*, *53*(1), 39-49.

Jensen, A. G., Knudsen, S. S., & Bech, B. H. (2022). Prenatal exposure to benzodiazepines and the development of the offspring–a systematic review. *Neurotoxicology and Teratology*, 107078.

Jones, I., Chandra, P. S., Dazzan, P., & Howard, L. M. (2014). Bipolar disorder, affective psychosis, and schizophrenia in pregnancy and the post-partum period. *The Lancet*, *384*(9956), 1789-1799.

Källén, B. (2019). Maternal Use of Antipsychotics or Neuroleptics and Infant Congenital Malformations. *Maternal Drug Use and Infant Congenital Malformations*, 279-288.

Lassen, D., Ennis, Z. N., & Damkier, P. (2016). First-trimester pregnancy exposure to venlafaxine or duloxetine and risk of major congenital malformations: A systematic review. *Basic & clinical pharmacology & toxicology*, *118*(1), 32-36.

Lou, Z. Q., Zhou, Y. Y., Zhang, X., & Jiang, H. Y. (2022). Exposure to selective noradrenalin reuptake inhibitors during the first trimester of pregnancy and risk of congenital malformations: A meta-analysis of cohort studies. *Psychiatry Research*, *316*, 114756.

McKenna, K., Koren, G., Tetelbaum, M., Wilton, L., Shakir, S., Diav-Citrin, O., ... & Einarson, A. (2005). Pregnancy outcome of women using atypical antipsychotic drugs: a prospective comparative study. *Journal of Clinical Psychiatry*, *66*(4), 444-449.

Meador, K. J., Baker, G. A., Finnell, R. H., Kalayjian, L. A., Liporace, J. D., Loring, D. W., ... & Wolff, M. C. (2006). In utero antiepileptic drug exposure: fetal death and malformations. *Neurology*, *67*(3), 407-412.

Molenaar, N. M., Brouwer, M. E., Burger, H., Kamperman, A. M., Bergink, V., Hoogendijk, W. J., ... & Lambregtse-van den Berg, M. P. (2020). Preventive cognitive therapy with antidepressant discontinuation during pregnancy: results from a randomized controlled trial. *The Journal of Clinical Psychiatry*, *81*(4), 15552.

Morrow, J. I., Russell, A., Guthrie, E., Parsons, L., Robertson, I., Waddell, R., ... & Craig, J. (2006). Malformation risks of antiepileptic drugs in pregnancy: a prospective study from the UK Epilepsy and Pregnancy Register. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, *77*(2), 193-198.

Müldner-Nieckowski, Ł., Cyranka, K., Smiatek-Mazgaj, B., Mielimąka, M., Sobański, J. A., & Rutkowski, K. (2015). Psychotherapy for pregnant women with psychiatric disorders. *Psychiatr Pol*, *49*(1), 49-56.

Nguyen, T., Mordecai, J., Watt, F., & Frayne, J. (2020). Obstetric and neonatal outcomes of clozapine exposure in pregnancy: a consecutive case series. *Archives of Women's Mental Health*, *23*, 441-445.

Nucera, B., Brigo, F., Trinka, E., & Kalss, G. (2022). Treatment and care of women with epilepsy before, during, and after pregnancy: a practical guide. *Therapeutic Advances in Neurological Disorders*, *15*, 17562864221101687.

Öztürk, Z. (2018). Medication Use in Pregnancy and Risk Evaluation: Do Not Categorize Me. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, *49*(1), 109-112.

Pariente, G., Leibson, T., Shulman, T., Adams-Webber, T., Barzilay, E., & Nulman, I. (2017). Pregnancy outcomes following in utero exposure to lamotrigine: a systematic review and meta-analysis. *CNS drugs*, *31*, 439-450.

Poels, E. M., Bijma, H. H., Galbally, M., & Bergink, V. (2018). Lithium during pregnancy and after delivery: a review. *International Journal of Bipolar Disorders*, *6*, 1-12.

Popovic, D., Yildiz, A., Murphy, P., & Colom, F. (2014). Unexplored areas of psychotherapy in bipolar disorder. *Harvard Review of Psychiatry*, *22*(6), 373-378.

Rasouli, A. (2019). Effectiveness of acceptance and commitment psychotherapy in improving depression and quality of sleep in women with postpartum depression. *Iranian Journal of Nursing Research*, *14*(1), 21-28.

Schatzberg, A. F., & Nemeroff, C. B. (2009). *The American psychiatric publishing textbook of psychopharmacology*. American Psychiatric Pub. Arlington, VA.

Schiller, C. E., Thompson, K., Cohen, M. J., Geiger, P., Lundegard, L., & Bonacquisti, A. (2021). Psychotherapy for Perinatal Mood and Anxiety Disorders. İçinde: *Women's Mood Disorders: A Clinician's Guide to Perinatal Psychiatry* (pp. 231-244). Cham: Springer International Publishing.

Simon, G. E., Cunningham, M. L., & Davis, R. L. (2002). Outcomes of prenatal antidepressant exposure. *American Journal of Psychiatry*, *159*(12), 2055-2061.

Smit, M., Dolman, K. M., & Honig, A. (2016). Mirtazapine in pregnancy and lactation–a systematic review. *European Neuropsychopharmacology*, *26*(1), 126-135.

Sockol, L. E. (2015). A systematic review of the efficacy of cognitive behavioral therapy for treating and preventing perinatal depression. *Journal of affective disorders*, *177*, 7-21.

Sockol, L. E., Epperson, C. N., & Barber, J. P. (2013). Preventing postpartum depression: a meta-analytic review. *Clinical psychology review*, *33*(8), 1205-1217.

Stevens, A. W., Draisma, S., Goossens, P. J., Broekman, B. F., Honig, A., der Klein, E. A. K. V., ... & Kupka, R. W. (2021). The course of bipolar disorder in pregnant versus non-pregnant women. *International Journal of Bipolar Disorders*, *9*, 1-12.

Şen, F., Geygüç, N., Korkut, O., Aksöz, E. (2021). Gebelikte İlaç Kullanımı ile İlgili Sınıflandırma Sistemleri ve Mevcut Durumun Değerlendirilmesi. *International Gevher Nesibe Health Sciences Conference VIII- Proceedings Book*, 35-42.

Trixler, M., & Tényi, T. (1997). Antipsychotic use in pregnancy: what are the best treatment options?. *Drug safety*, *16*(6), 403-410.

Tomfohr-Madsen, L. M., Campbell, T. S., Giesbrecht, G. F., Letourneau, N. L., Carlson, L. E., Madsen, J. W., & Dimidjian, S. (2016). Mindfulness-based cognitive therapy for psychological distress in pregnancy: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*, *17*(1), 1-12.

Tomson, T., Battino, D., & Perucca, E. (2016). The remarkable story of valproic acid. *The Lancet Neurology*, *15*(2), 141.

Uguz, F. (2020). Selective serotonin reuptake inhibitors and the risk of congenital anomalies: a systematic review of current meta-analyses. *Expert Opinion on Drug Safety*, *19*(12), 1595-1604.

Weisman, O., Guri, Y., Gur, R. E., McDonald-McGinn, D. M., Calkins, M., & Van Den Bree, M. (2017). Lithium use in pregnancy and the risk of cardiac malformations. *New England Journal of Medicine*, *377*(9), 893-894.

Wemakor, A., Casson, K., Garne, E., Bakker, M., Addor, M. C., Arriola, L., ... & Dolk, H. (2015). Selective serotonin reuptake inhibitor antidepressant use in first trimester pregnancy and risk of specific congenital anomalies: a European register-based study. *European journal of epidemiology*, *30*, 1187-1198.

Wikner, B. N., Stiller, C. O., Bergman, U., Asker, C., & Källén, B. (2007). Use of benzodiazepines and benzodiazepine receptor agonists during pregnancy: neonatal outcome and congenital malformations. *Pharmacoepidemiology and drug safety*, *16*(11), 1203-1210.

Woody, C. A., Ferrari, A. J., Siskind, D. J., Whiteford, H. A., & Harris, M. G. (2017). A systematic review and meta-regression of the prevalence and incidence of perinatal depression. *Journal of affective disorders*, *219*, 86-92.

Zlotnick, C., Johnson, S. L., Miller, I. W., Pearlstein, T., & Howard, M. (2001). Postpartum depression in women receiving public assistance: pilot study of an interpersonal-therapy-oriented group intervention. *American journal of psychiatry*, *158*(4), 638-640.

POPÜLER TÜRK SİNEMASININ İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ

Mustafa Kemal Sancar

nobel bilimsel

POPÜLER TÜRK SİNEMASININ İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ

Mustafa Kemal Sancar

Yayın No.: 1432
ISBN: 978-625-398-198-3
E-ISBN: 978-625-398-199-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sancar, Mustafa Kemal.
Popüler Türk Sinemasının İdeolojik Dönüşümü / Mustafa Kemal Sancar
1. Basım, VIII + 238 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-198-3
E-ISBN: 978-625-398-199-0
1. Türk Sineması 2. İdeolojik Dönüşüm

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ VE TEŞEKKÜR.....iii

1. GİRİŞ.....1

2. İDEOLOJİ: ÇERÇEVELEME SORUNU VE ANLAM EVRENİ 7

2.1. Dünya Görüşü Olarak İdeoloji 14
2.2. Harita İşlevi Olarak İdeoloji 17
2.3. Başkasının Fikri Olarak İdeoloji 20
2.4. Marx'ta İdeoloji.....22
2.4.1. İş Bölümü ve Yabancılaşma 28
2.4.2. Yanlış Bilinç.....33
2.4.3. Yanlış Bilinç Eleştirisi 43
2.5. Bilimsel Bilgi ve İdeoloji İkiliği 44
2.6. Louis Althusser.....47
2.7. Antonio Gramsci 52
2.8. Aydınların Rolü.....57
2.9. İdeolojilerin Sonu (mu?).....61
2.10. İdeolojik Eleştiri.....62

3. TÜRKİYE'NİN RESMÎ/KURUCU İDEOLOJİSİ VE ONUN DÖNÜŞÜMÜ ...71

3.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Resmî/Kurucu İdeolojisi.....71
3.1.1. Resmî/Kurucu İdeolojinin Kaynağı: Geç Osmanlı Modernleşmesi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti 72
3.1.2. Ulus-Devletin Kuruluşu ve Kemalist İdeoloji 84
3.1.3. Kemalist İdeolojinin Sınıfsal Boyutu 109
3.2. "Yeni" Türkiye ve "Yeni" Resmî İdeoloji.....115
3.2.1. İdeolojik Kırılma 116
3.2.2. Neo-Liberal Kırılma.....126

3.2.3. AKP ve "Yeni Türkiye"si 132

4. POPÜLER TÜRK SİNEMASI VE ONUN İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ 141

4.1. Popüler Türk Sineması: Yeşilçam ve Sonrası 142
4.2. Yeşilçam Sinemasına İlişkin Kuramsal Tartışmalar 161
4.3. Popüler Türk Sineması ve Tür Olgusu 165
4.3.1. Yeşilçam'ın Egemen Türleri, Egemen İdeolojisi 171
4.3.1.1. Melodramlar 173
4.3.1.1.1. *Şaka ile Karışık*: "Söyle be! Yalan da olsa hoşuma gidiyor." 174
4.3.1.1.2. *Acı Hayat*: "Yere batsın böyle zenginlik." . 178
4.3.1.2. Kostüme Avantür Filmler 181
4.3.1.2.1. *Kara Murat: Fatih'in Fedaisi*: "Yiğit birine benziyorsun, Türk müsün yoksa?" 183
4.3.1.2.2. *Tarkan*: "Ulusum, ulusların en büyüğüdür." 187
4.3.1.3. Komedi Filmleri 190
4.3.1.3.1. *Kapıcılar Kralı*: "Acımayın efendim, para bu çarıklılarda." 192
4.3.1.3.2. *Gülen Gözler*: "Beterin beteri var, hâline şükret dostum." 197
4.3.2. "Yeni" Türk Sinemasının "Yeni" Türleri 199
4.3.2.1. Korku Filmleri 200
4.3.2.1.1. *Okul*: "Son zamanlarda gençler Hollywood filmi izliyor diye üzülüyorduk." 201
4.3.2.1.2. *Dabbe: Zehr-i Cin*: "Mantığımız bazen dostumuz, bazen de en azılı düşmanımızdır." 204
4.3.2.2. Operasyon Filmleri 206
4.3.2.2.1. *Kurtlar Vadisi: Irak*: "Ben siyasi parti lideri değilim, asker de değilim, senin de dediğin gibi Türk'üm." 208
4.3.2.2.2. *Dağ 2*: "Eskiden Türk olmanın bir ayrıcalığı vardı." 210
4.3.2.3. Komedi Filmleri 213

4.3.2.3.1. *Recep İvedik 5*: "Türk'üz biz koçum!" 214
4.3.2.3.2. *Kocan Kadar Konuş*: "Kocan varsa varsın, yoksa geçmiş olsun." 217

5. SONUÇ 221

KAYNAKLAR 225

ÖZ GEÇMİŞ 237

KAYNAKLAR

Abisel, N. (1999). *Popüler Sinema ve Türler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Abisel, N. (2005). *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Adak, S. ve Turan, Ö. (2009). Mehmet Ali Aybar, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (132-158). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akarçay, E. (2008). *Bir Muhafazakârlaştırma Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Akbal Sualp, Z. T. (2014). Marksizm ve Sinema: Hacimde İlmek Atmak, *Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar, Yaklaşımlar* içinde (103-125). İri, Murat. İstanbul: Derin Yayınları.

Akman, Ş. T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, *Hacettepe Hukuk Fak. Derg.*, 1 (1), 80-109.

'AK Parti kapatılmasın' Kararı Çıktı (2008, 30 Temmuz). Erişim adresi https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-kapatilmasin-karari-cikti-972729

Albay, P. (t.y.). Türkiye Sinemasında Sansürün Tarihi. Erişim adresi https://fikritakip.co/turkiye-sinemasinda-sansurun-tarihi/

Alper, E. ve Göral, Ö. S. (2017). Aydınlar Ocağı, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 5 Muhafazakârlık* içinde (583-589). Çiğdem, Ahmet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Althusser, L. (2008). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Althusser, L. (2014). *Lenin ve Felsefe*(çev. Bület Aksoy, Erol Tulpar, Murat Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınay, A. (2009). Tabulaşan Ordu, Yok Sayılan Militarizm, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (1245-1257). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Altman, R. (2000). *Film/Genre*. Londra: British Film Enstitute Publishing.

Altman, R. (2003). Sinema ve Tür, *Dünya Sinema Tarihi* içinde (322-333). Nowell-Smith, Geoffrey. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Amacımız. (t.y.). *Türk Ocağı Resmi İnternet Sitesi*. Erişim adresi http://aydinlarocagi.org/amacimiz/

Anayasa (2021, Nisan). *1924 Anayasası*. Erişim adresi https://www.anayasa .gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/

Argın, Ş. (2009). Türk Aydınının Devlet Aşkı ve Aşkın Devlet Anlayışı, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (85-111). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arikan, A. U. ve Yıldız, T. (t.y.). Başkanlık Sistemi Neler Getiriyor, Neler Götürüyor?. Erişim adresi http://interaktif.sol.org.tr/baskanlik-sistemi/

Armaoğlu, F. (2020). *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.

Arslan, S. (2005). *Melodram*. İstanbul: L&M Yayınları.

Aslan, T. (2008). İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, *bilig*, 47, 79-120.

Atakan, Onur (2016). Cumhurbaşkanına Hakaret Suçunun İfade Özgürlüğü Kapsamında Değerlendirilmesi, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (141-142), 199-220

Atamer, O. (2011). Orhan Gencebay ve İbrahim Tatlıses Filmlerinde Merkez-Taşra İlişkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Avcı Aksoy, Ö. (2016). Muhafazakâr Sinemanın Dili ya da Sinemadaki Muhafazakâr Dil, *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler - 12* içinde (313-326). Bayrakdar, Deniz. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ayaz, F. (2007). İkibinli Yıllarda Türk Korku Sinemasının İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ayça, E. (1996). Yeşilçam'a Bakış, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (129-148). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Aydemir, Ş. vd. (2016). Kapalı Gişe Only Blockbusters Left Alive [video] https://www.youtube.com/watch?v=QXRJnj-jVvU&ab_channel=colouredgiraffes

Aydın, S. (2009). Türk Düşüncesinde Alman Etkisi, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (947-970). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Başkaya, F. (2018). *Paradigmanın İflası*. İstanbul: Yordam Kitap.

Bağce, H. E. (2004). Türkiye'de Siyaset ve Resmî İdeoloji: Temel Yaklaşımlar, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2 (1), 197-224.

Baker, U. (2017). Muhafazakâr Kisve, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 5 Muhafazakârlık* içinde (101-104). Çiğdem, Ahmet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Basmacı, S. (2009). *Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam Sentezi: 1980'lerden 2000'li Yıllara Devreden Milliyetçi-Muhafazakâr Bakiye* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bayram, N. (1997). İnsanı Üzen Eğlenceli Bir Film, *Onat Kutlar'a Armağan Sinema Yazıları* içinde (21-37). Büker, Seçil. Ankara: Doruk Yayımcılık.

Belge, M. (2009). Türkiye'de Siyasî Düşüncenin Ana Çizgileri, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (39-62). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Belge, M. (2017). Muhafazakârlık Üzerine, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 5 Muhafazakârlık* içinde (92-100). Çiğdem, Ahmet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Belge, M. (2019). Mustafa Kemal ve Kemalizm, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 2 Kemalizm* içinde (29-43). İnsel, Ahmet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Beriş, H. E. (2018). Türk Sağı ve Liberalizm, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 7 Liberalizm* içinde (389-415). Yılmaz, Murat. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bilgiç, F. (2002). *Türk Sinemasında 1980 Sonrası Üslup Arayışları*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bluhm, W. T. (2014). İdeoloji ve Politik Kültür,*İdeoloji Üzerine* içinde (23-60). Şahan, Can. İstanbul: Pales Yayınları.

Bora, T. (2009). Türkiye'de Faşist İdeoloji "Hürriyet Değil Faşizm Gibi Bir İdare İstiyoruz", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (349-369). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2014). *Oparasyon*. Birikim. https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-297-ocak-2014/2467/oparasyon/7019

Bora, T. (2020). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Boratav, K. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*. Ankara: Savaş Yayınları.

Boratav, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009*. İmge Kitabevi Yayınları.

Boétie, E. de la (1995). *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*(çev. Mehmet Ali Ağaoğulları). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Bostan, M. (2020). "Popülist Akıl" Kavramı Çerçevesinde 1960'lar Türk Sinemasında İdeoloji (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Box Office Türkiye (t.y.a). *Seyirci Rekortmeni Korku Filmleri*. Erişim Adresi: https://boxofficeturkiye.com/tum-zamanlar/turler/korku-filmleri

Box Office Türkiye (t.y.b). *Tüm Zamanlar*. Erişim Adresi: https://boxoffi ceturkiye.com/tum-zamanlar

Canatan, K. (2017). Sokak ve İdeoloji: Türkiye'de Resmi İdeolojinin Sokak, Cadde, Bulvar ve Meydanlara Yansımaları, *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10-11), 1-24.

Cantek, L. (2011). Ya Benimsin Ya Toprağın, *Birikim*, 268-269, 7-8.

Cem, İ. (2021). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Cesur, A. (2018). Tarihsel Süreklilik Bağlamında Resmi İdeoloji Olarak Kemalizm'in Entelektüel Temelleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (55).

Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

CHP Tarihi (2021, 1 Nisan). Erişim adresi https://www.chp.org.tr/haberler/chp-tarihi.

Corrigan, T. J. (2007). *Film Eleştirisi El Kitabı*(çev. Ahmet Gürata). Ankara: Dipnot Yayınları.

Coşkun, E. (2009). *Türk Sinemasında Akım Araştırması*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Coşkun, Z. (1992). *Türk Romanında Siyasallaşma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çağlar, A. ve Uluçaklar, M. (2017). Günümüz Türkçülüğünün İslamla İmtihanı: Türk-İslam Sentezi ve Aydınlar Ocağı, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Bahar (26), 119-139.

Çam, Ş. (2008). *Medya Çalışmalarında İdeoloji Epistemolojik ve Metodolojik Sorunlar*. Ankara: De Ki Basım Yayım.

Çelik, M. A. (2016). *Politik Sinema Türk Kimliğinin İnşasında Türk Sinemasının Rolü - Tarihi Filmler ve Cüneyt Arkın Örneği*. İstanbul: Gece Kitaplığı.

Çelik, N. B. (2005). *İdeolojinin Soykütüğü I: Marx ve İdeoloji*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Çelik, N. B. (2019). Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 2 Kemalizm* içinde (75-91). İnsel, Ahmet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çetin Erus, Z. (2005). *Amerikan ve Türk Sinemalarında Uyarlamalar Karşılaştırmalı Bir Bakış*. İstanbul: Es Yayınları.

Çetin Erus, Zeynep (2007). Film Endüstrisi ve Dağıtım: 1990 Sonrası Türk Sinemasında Dağıtım Sektörü. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4 (4), 5-16.

Çınar, M. (2009). Merkezsiz Siyaset, Siyasetsiz Merkez, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (497-518). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çilingir, A. (2017). Türkiye'de Ulusal Bir Sinema Hareketi Oluşturma Çabaları ve Halit Refiğ. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 12 (4), 232-240.

Çoban Balcı, A. (2016). Kemalist Modernleşme, Rejim ve Demokrasi Üzerine Tartışmalar, *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 81-99.

Demirel, F. (1996). Çocukluk Düşlerim, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (149-154). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Doğan, B. (t.y.).*Cumhurbaşkanına Hakaret Suçu Nedir?* Baran Doğan https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/cumhurbaskanina-hakaret-sucu-cezasi-nedir.html

Dorsay, A. (2005). *Sinemamızda Çöküş ve Rönesans Yılları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dural Tasouji, C. (2015). Türkiye'de Televizyonun İlk Yıllarına İlişkin Sosyo-Kültürel Bir İnceleme (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eagleton, T. (2015). *İdeoloji* (çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Eagleton, T. (2016). *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*(çev. Utku Özmakas). İstanbul: İletişim Yayınları.

E-muhtıra'nın Kronolojisi (2011, 27 Nisan). Erişim adresi https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/e-muhtiraninkronolojisi,0Sl6nw7mM0iKqufp3XMd6w/WEwSzUwe-kS6VBfNIzanLQ

Erdemir, A. (2019). Dikey İktidarın Sembolleştirilmesinde Babanın Adı: Kapıcılar Kralı Filminin Lacancı Analizi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erdoğan, İ. (2005). *İletişimi Anlamak*. Ankara: Erk Yayınları.

Erdoğan, İ. (2006). Kurtlar Vadisi Irak: eski-göçebe Kabil'in yeni-emperyalist Habil'den öç alışı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 22, s. 71-136.

Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi*. Ankara: Erk Yayınları.

Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.

Erdoğan, N. (2001). Üç Seyirci: Popüler Eğlence Biçimlerinin Alımlanması Üzerine Notlar, *Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler* içinde (219-230). Derman, Deniz (y. h.), Gökçe, Övgü (d.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ergenekon Davasında Karar Açıklandı (2019, 1 Temmuz). Erişim adresi https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ergenekon-davasinda-karar-aciklandi/1520299

Erkılıç, H. (1997). Sinema ve İdeoloji 12 Eylül Filmlerinin Toplumsal Çözümlemesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Ertit, V. (2020). *Sekülerleşme Teorisi*. İstanbul: Liberte Yayınları.

Esen, Ş. (1996). Türk Sinema "Endüstrisi" Oluşmalı, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (25-30). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Freeden, M. (2011). *İdeoloji*(çev. Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Fukuyama, F. (1990). Tarihin Sonu Mu? *Dünya Solu Dergisi, 3* (6), 96-119.

Gerçek Dracula: Kazıklı Voyvoda Kimdi?. (2021). Erişim adresi https://arkeofili.com/gercek-dracula-kazikli-voyvoda-kimdi/

Geuss, R. (2018). *Eleştirel Teori*(çev. Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gezgin, E. (2019). Türkiye'de Neoliberal Devletin İnşa ve Muhafazasında Çanakkale Savaşı Söyleminin Rolü Üzerine Bir Tartışma, *İdeal Kent*, 26 (10), 340-373.

Gramsci, A. ve Forgacs, D. (2010). *Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935*(çev. İbrahim Yıldız). Ankara: Dipnot Yayınları.

Göklüberk Özlü, P. ve Nasiriaghdam, A. (2015). Türk Sinemasında Kadın Karakterlerin Giyim Tarzlarında Kültürel Anlamlar. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 40, 175-189.

Gözübüyük, Ş. (2009*). Kanunlarımız: 1*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Grant, B. K. (2007). *Film Genre From Iconography to Ideology*. Londra: Wallflower Press.

Gülalp, H. (2009). Türkiye'de Laiklik ve Sol, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (669-689). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gündoğdu, A. (2019). *Türkiye'de İslamcılık ve Gelecek*. Milli Düşünce. Erişim adresi https://millidusunce.com/misak/turkiyede-islamcilik-ve-gelenek/

Güçhan, G. (1992). *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Güleryüz, K. (1996). Türk Sinemasında Üslubun Kökeni, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (49-56). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Gürbilek, N. (2016). *Kötü Çocuk Türk*. İstanbul: Metis Yayınları.

Hall, S. (2014). "Bilimin Geri Tarafı: İdeoloji ve 'Bilgi Sosyolojisi'", *İdeoloji Üzerine* içinde (85-134). Şahan, Can. İstanbul: Pales Yayınları.

Hangi Hakimi Kim Atadı. (2008, 15 Mart). Erişim adresi https://www. milliyet.com.tr/siyaset/hangi-hakimi-kim-atadi-505663

Hanioğlu, M. Şükrü (2009). "İttihatçılık", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (249-258). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hess Wright, J. (2003). Genre Film and Status Quo, *Film Genre Reader III* içinde (42-50). Grant, Barry Keith. Austin: University of Texas Press.

Hür, A. (2009). Türk Milli Kimliğinin Kurucu Unsuru Olarak Ermeni Tabusu, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (1121-1148). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

İletişim Başkanlığı (t.y.) Sınır Ötesi Askeri Operasyonlar. Erişim Adresi: https://www.iletisim.gov.tr/turkce/stratejik_iletisim_calismalari/detaylar/sinir-otesi-askeri-operasyonlar

İnceoğlu, E. (2009). *Türkiye'de Siyasal İslamcılığın Evrimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Jameson, F. (2013). *Marksizm ve Biçim*(çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kabadayı, L. (2013). *Film Eleştirisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kaçmazoğlu, H. B. (2009). Bazı Bilim İnsanlarının Türkiye'deki Siyasal Düşün Tarihine Katkıları Üzerine Bir Deneme, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (233-248). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kara, M. (2020). *Ulusal Sinema Hareketi, Sinematek ve Aydınlar*. Evrensel. https://www.evrensel.net/yazi/86862/ulusal-sinema-hareketi-sinematek-ve-aydinlar.

Kara, M. ve Ayça, E. (2007). Post Yeşilçam'da Yeni Yönelimler. *Cinemascope*, 12, 72-81.

Karabaşoğlu, M. (2009). İslâm ve Milliyetçilik Arasındaki İlişki ve Etkileşim, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (690-702). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karadoğan, R. (2001). Yerli Sinemada Türklüğün Mitleştirilmesi: "Kostüme-Avantür" Filmler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karakoç, Ş. M. (2014). *Türkiye'de Resmi Devlet İdeolojisi ve Dış politikaya Yansımaları (1923-1938 Arası)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kayalı, K. (1994). *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması Üzerine Bir Yorum Denemesi*. Ankara: Ayyıldız Yayınları.

Kaymal, C. (2020). Türk Sinemasında Solun Soluğu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (2), 383-395.

Kırel, S. (2014). Sinemada Tür Kavramı ve Popüler Türleri Anlamak Üzere Bir Yol Haritası Denemesi, *Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar, Yaklaşımlar* içinde (243-286). İri, Murat. İstanbul: Derin Yayınları.

Kırvaşoğlu, O. (2015). Türk Sinemasında Çöküş ve Yükseliş Dönemleri. *Doğu Batı*, 75, 205-216.

Kıvanç, Ü. (2009). Üstüne Ciltler Yazılmış Hayalet, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (63-83). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kindar Gençlik Nasıl Sansürlendi (2012, 24 Şubat). Erişim Adresi https://odatv4.com/kindar-genclik-nasil-sansurlendi--2402121200.html

Krylov, B. (2009). "Önsöz". Marx, Karl ve Engels, Friedrich, *Yazın ve Sanat Üzerine* içinde (s. 11-33). İstanbul: Sol Yayınları.

Kurtoğlu, Z. (2009). Devlet Aklı ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (617-633). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kutlar, O. (1997). Seyyit Han Üzerine, *Onat Kutlar'a Armağan Sinema Yazıları* içinde (9-19). Büker, Seçil. Ankara: Doruk Yayımcılık.

Kuyucak Esen, Ş. (2010). *Türk Sinemasının Kilometre Taşları*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kuzu, H. (1996). Sinemada Kurumlaşma, Tarihi Yazan Gizli Eller ve "Zayıf Halka", *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (129-148). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (t.y.). *Eurimages Üyeliği ve Sanat Filmi*. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80309/eurimages-uyeligi-ve-sanat-filmi.html

Laclau, E. (2015). *Marksist Teoride Politika ve İdeoloji*(çev. Faruk Gültekin). İstanbul: Doruk yayınları.

Langford, B. (2005). *Film Genre Hollywood and Beyond*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Lenin, V. İ. (1980). *Sosyalizm ve Savaş*(çev. N. Solukçu). Ankara: Sol Yayınları

Lenin, V. İ. (2016). *Ne Yapmalı?* (çev. Muzaffer Erdost). Ankara: Sol Yayınları.

Lewis, B. (2020). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*(çev. Boğaç Babür Turna). Ankara: Arkadaş Yayınları.

Lukacs, G. (2014). *Tarih ve Sınıf Bilinci*(çev. Yılmaz Öner). İstanbul: Belge Yayınları.

Mahçupyan, E. (2009). Osmanlı'dan Bugüne Parçalı Kamusal Alanda "Toplum" Meselesi, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (273-284). Laçiner, Ö.. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mannheim, K. (2016). *İdeoloji ve Ütopya*(çev. Mehmet Okyayuz), Ankara: Nika Yayınevi.

Mardin, Ş. (2015). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2018). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2020). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Marx, K. (2017). *Yabancılaşma*(çev. Kenan Somer vd.). İstanbul: Sol yayınları

Marx, K. (2018a). *1844 El Yazmaları* (çev. Murat Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.

Marx, K. (2018b). *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*(çev. Sevim Belli), İstanbul: Sol Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (1997). *Komünist Partisi Manifestosu* (çev. Gaybi Köylü). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (2009). *Yazın ve Sanat Üzerine*. İstanbul: Sol Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi - Feuerbach*(çev. Sevim Belli ve Ahmet Kardam). Ankara: Sol Yayınları.

Mclellan, D. (2012). *İdeoloji*(çev. Barış Yıldırım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Noether, E. P. (1971). Italian Intellectuals under Fascism, *The Juornal of Modern History*, 43 (4), 630-648.

Okyayuz, M. (2016). *"Karl Mannheim'da Bilgi Sosyolojisi ve İdeoloji Teorisi"* [Sunuş]. İdeoloji ve Ütopya, Ankara: Nika Yayınevi.

Onaran, A. Ş. (1994). *Türk Sineması I*. İstanbul: Kitle Yayınları.

Onaran, O. (1997). Türk Sinemasında Anlatı Üstüne Bir Deneme, *Onat Kutlar'a Armağan Sinema Yazıları* içinde (115-122). Büker, Seçil. Ankara: Doruk Yayımcılık.

O'Neil, M. L. vd. (2020). Türkiyèdeki Kamu Hastanelerinde (Eğitim ve Araştırma Hastaneleri, Devlet Hastaneleri, İlçe Hastaneleri ve Şehir Hastaneleri) Kürtaj Hizmetleri Araştırması Raporu: Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi. Erişim adresi: https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/docs/2020-12/2020-kurtaj-arastirmasi-raporu.pdf

Oran, B. (1996). Yeşilçam Nasıl Doğdu/Nasıl Büyüdü/Nasıl Öldü ve Yaşasın Yeni Sinema, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (129-148). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Öngider, S. (2009). Kemalist Rejimin İnşası: Takrir-i Sükûn Kanunu, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (312-318). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Öngören, M. T. (1996). Sinemamız ve Kurtuluşu, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (232-242). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Örs, B. (2007). *Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özçelik, Ş. (2017). Sinemada Komedi: Son Dönem Türk Sinemasının Analizi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özgüç, A. (1993). *100 Filmde Başlangıcından Günümüze Türk Sineması*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Özipek, B. B. (2009). Anglo-Sakson ve Fransız Siyasî Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (971-980). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özkazanç, A. (2018). Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 7 Liberalizm* içinde (634-657). Yılmaz, Murat. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özön, N. (1985). *Sinema Uygulayımı Sanatı Tarihi*. Ankara: Hil Yayınları.

Pazarbaşı, B. (1994). Türkiye'de Özel Televizyonculuk ve Prodüksiyon Şirketleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Pekman, C. ve Tüzün, S. (2012). Recep İvedik: "Kahraman"dan "Ürün"e. *İleti-şim*, 17, 9-28.

Politzer, G. (1975). *Felsefenin Temel İlkeleri*(çev. Muzaffer Erdost). Ankara: Sol Yayınları.

Rahmann, J. (2015). *İdeoloji Kuramları*(çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap.

Ransome, P. (2010). *AntonioGramsci Yeni Bir Giriş*(çev. Ali İhsan Başgül). Ankara: Dipnot Yayınları.

Refiğ, H. (1996). Türk Sineması'nın Yükseliş ve Çöküşü Üzerine Bazı Düşünceler, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (177-187). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Refiğ, H. (2009). *Ulusal Sinema Kavgası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ryan, M. (2013). *Eleştiriye Giriş*(çev. Emrah Suat Onat). Ankara: De Ki.

Ryan, M. ve Kellner, D. (2016). *Politik Kamera*(çev. Elif Özsayar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sancar, M. K. (2016). Yeni *Türk Sinemasında Sartre Varoluşçuluğu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sancar, M. K. (2020). Türkiye'de Tekelleşen Film Dağıtımına ve Değişen Seyir Kültürüne Bir Alternatif Arayışı: Başka Sinema, *Sinema Seyir ve Seyirci* içinde (77-92). Özsoy, Aydan. Konya: Literatürk Academia.

Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni.* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Savran, S. (1985) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Türkiye'de Burjuva Devrimi Sorunu, *11. Tez*, 1, 172-214.

Schatz, T. (2003). The Structural Influence: New Directions in Film Genre Study, *Film Genre Reader III* içinde (92-102). Grant, Barry Keith. Austin: University of Texas Press.

Scognamillo, G. (1996). Türk Sineması'nın Bugünü ve Yarını, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (129-148). Dinçer, Süleymâ Murat. Ankara: Doruk Yayınları.

Scott, C. J. (2021). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*(çev. Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Seçkin, S. (2015). "Bedenime Sahip Olabilirsin Ama Ruhuma Asla!": Yeşilçam Sineması'ndaki Melodramik Kalıpları Sorgulamak. *Doğu Batı*, 72, 213-253.

Sennett, Richard (2016). *Karakter Aşınması* (çev. Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Siyaset. (t.y.). *2023 Siyasi Vizyon* içinde. Erişim adresi https://www. akparti.org.tr/parti/2023-siyasi-vizyon/

Suner, Asuman (2006). *Hayalet Ev*. İstanbul: Metis Yayınları.

Şeker, N. (2009). Millî Mücadele Dönemi, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (1163-1176). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şık, A. (2019). Bir Türk Münevveri ve Mütefekkiri Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'e Bakış, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 5 (1), 63-78.

Şimşek, B. (2011). *Kurucu İdeolojinin Kimlik Politikaları Bağlamında Sinemada Etnik Karşılaşmalar* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tanrıverdi, A. D. (2015). Sistem Karşıtı Partilerin İktidar Deneyimi: Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Taşkın, Y. (2007). *Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Teksoy, R. (2009). *Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi Cilt 2*. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Terzi, Ü. (2017). Postmodern Sinema Bağlamında Türkiye'de Korku Sineması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür*(çev. İdil Çetin). Ankara: Dipnot Yayınları.

Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Topuz, E. (2020, 16 Aralık). *Cumhurbaşkanı'na hakaret: Altı yılda 128 bin 872 soruşturma, 9 bin 556 mahkûmiyet*. Gazete Duvar. https://www.gazeteduvar.com.tr/cumhurbaskanina-hakaret-alti-yilda-128-bin-872-sorusturma-9-bin-556-mahkumiyet-haber-1507370

Turgay, D. (2019). Melodram ve Tragedyanın Ahlaki Evreninin Çağan Irmak Filmlerindeki Dönüşümü. *Sinefilozofi*, 2019 Özel Sayı, 396-414.

Turgut Özal. (t.y.). *Cumhurbaşkanlarımız* içinde. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/turgut_ozal/

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2020, 2 Haziran). *Hegemonya*. Erişim Adresi: sozluk.gov.tr/hegemonya

Uçan Çubukçu, S. (2009). Türkiye'de Merkez Solun "Sosyal Demokratlaş(ama)ma" Vakası, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (519-544). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ülken, H. Z. (2021). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Üstel, F. (2019). *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde - II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vardan, U. (2003). 1980'lerden Sonra Türk Sineması, *Dünya Sinema Tarihi* içinde (745-753). Nowell-Smith, Geoffrey. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Wallerstein, I. (2004). *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham and Londra: Duke University Press.

Williams, R. (2018). *Anahtar Sözcükler*(çev. Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.

Wood, R. (2003). Ideology, Genre, Auteur**,** *Film Genre Reader III* içinde (60-74). Grant, Barry Keith. Austin: University of Texas Press.

Yaşlı, F. (2016). *İdeoloji: Bir Kavramın İzinde*. Ankara: Alabanda Akademi.

Yaylagül, L. (2016). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yeğen, M. (2019). Kemalizm ve Hegemonya?, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 2 Kemalizm* içinde (56-74). İnsel, Ahmet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, T. (2016). *Türk Sinemasının Estetik Tarihi*. İstanbul: Es Yayınları.

Yıldırım, T. E. (2007). Tarihi Kostüme Avantür Sineması'nda Kahraman Tiplemesinin Psikolojik Analizi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, E. (2018). Sinema ve İdeoloji İlişkileri Üzerine, *Sinemasal, 1,* 13-33

Yılmaz, F. (2009). Türk Sağı ve Ekonomi Fikri, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde (475-496). Laçiner, Ömer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, H. S. (2011). Amerikan Sinemasına Egemen Mutlu Son İdeolojisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Žižek, S. (2011). "Toplumsalın Kalbindeki Film" [Sunuş]. Bülent Diken ve Carsten B. Laustsen, *Filmlerle Sosyoloji* (s. 11-15). İstanbul: Metis Yayınları.

Žižek, S. (2015). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*(çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Zürcher, E. J. (2020). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*(çev. Yasemin Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.

ERKEN ÇOCUKLUK MATEMATİK EĞİTİMİNDE GÜNCEL KONULAR

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Akıncı Coşgun
Dr. Öğr. Üyesi Hilal Genç Çopur
Prof. Dr. İlkay Ulutaş

nobel

ERKEN ÇOCUKLUK MATEMATİK EĞİTİMİNDE GÜNCEL KONULAR

Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Akıncı Coşgun -Dr. Öğr. Üyesi Hilal Genç Çopur
Prof. Dr. İlkay Ulutaş

Yayın No.: 4670
Eğitim No.: 964
ISBN: 978-625-427-925-6
E-ISBN: 978-625-427-926-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Akıncı Coşgun, Ayşegül., Genç Çopur, Hilal., Ulutaş, İlkay.
Erken Çocukluk Matematik Eğitiminde Güncel Konular /
Editörler: Ayşegül Akıncı Coşgun - Hilal Genç Çopur - İlkay Ulutaş
1. Basım, X + 508 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-925-6
E-ISBN: 978-625-427-926-3
1. Erken Çocukluk 2. Matematik Eğitimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **ix**

BÖLÜM 1 ERKEN ÇOCUKLUKTA MATEMATİK EĞİTİMİ **1**
Esra Betül Kölemen

BÖLÜM 2 TEMEL MATEMATİK BECERİLERİ **27**
Rukiyye Yıldız Altan

BÖLÜM 3 ERKEN SAYI VE İŞLEM BECERİSİ **51**
Hilal Karakuş

BÖLÜM 4 ŞİPŞAK SAYMA **81**
Yusuf Koç - Rahime Çiçek - Seray Demir - Kevser Koç

BÖLÜM 5 MATEMATİK VE TEKNOLOJİ **101**
İlkay Ulutaş - Feyza Aydın Bölükbaş - Kadriye Selin Budak

BÖLÜM 6 ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖLÇME, GRAFİK, VERİ ANALİZİ VE OLASILIK **143**
Perihan Tuğba Şeker

BÖLÜM 7 GEOMETRİ VE UZAMSAL İLİŞKİLER **165**
Melek Merve Yılmaz - Ayşegül Akıncı Coşgun

BÖLÜM 8 ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ MATEMATİK EĞİTİMİNDE BÜTÜNLEŞTİRME **179**
Hatice Dağlı

BÖLÜM 9 AİLELERLE VE EV ORTAMINDA MATEMATİK **195**
İrem Gürgah Oğul

BÖLÜM 10 ERKEN MATEMATİK BECERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ **219**
Ayşegül Ergül

BÖLÜM 11 MATEMATİK EĞİTİM ORTAMI, PLANLAMA VE UYGULAMA **243**
Ebru Aydın - Çağlayan Dinçer

BÖLÜM 12 MATEMATİK OKURYAZARLIĞI 269
Oğuz Serdar Kesicioğlu

BÖLÜM 13 ERKEN ÇOCUKLUK MATEMATİK EĞİTİMİNDE BİREYSELLEŞTİRME 289
H. Elif Dağlıoğlu - Hatice Dağlı

BÖLÜM 14 ERKEN ÇOCUKLUKTA STEM VE MATEMATİK EĞİTİMİ 317
Hasret Köklü-Yaylacı - Hasibe Özlen Demircan

BÖLÜM 15 MATEMATİK KONUŞMALARI 349
Aslı Temiz Çağlar - İlkay Ulutaş

BÖLÜM 16 ÇOCUK EDEBİYATI YOLUYLA MATEMATİK 371
Ayşe Öztürk Samur - Gözde İnal

BÖLÜM 17 YÜRÜTÜCÜ İŞLEVLER VE ERKEN MATEMATİK BECERİLERİ 401
Hande Arslan Çiftçi

BÖLÜM 18 KODLAMA VE MATEMATİK 421
Mehmet Ceylan - Durmuş Aslan

BÖLÜM 19 ARAŞTIRMA TEMELLİ MATEMATİK EĞİTİMİ PROGRAMLARI 451
Şengül Pala

BÖLÜM 20 DOĞADA MATEMATİK 477
Serap Erdoğan

ÖZ GEÇMİŞLER 491

BÖLÜM 1
ERKEN ÇOCUKLUKTA MATEMATİK EĞİTİMİ

Esra Betül Kölemen

1. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE MATEMATİK EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

"Kahvaltıda 'on' yumurta yiyemem, on büyük bir sayı!" dedi Pipkin.
"Ama on bu kadar büyükse 'bir milyon' ne kadar büyüktür?" diye sordu.
(Milbourne, 2015)

Bilim ve teknolojinin hızla ilerlediği günümüzde, matematiğin önemi giderek artmaktadır. Günümüz çocuklarının ileride başarılı bireyler olabilmelerinde yeni kavram ve becerileri içeren matematiği içselleştirmeleri önemli olmaktadır. Matematik tanımı ile ilgili arayışlar, Antik Yunan'a kadar dayanmakla birlikte, matematiğin oluşumuna ilişkin felsefi yaklaşımların farklılığı ile matematik ile ilgilenenlerin matematik anlayışlarındaki farklılıklar, matematiğe ilişkin kesin bir tanım yapılmasını engellemiştir (Tez, 2011). Yunanca bir kelime olan, "mathema" kelimesinden türeyen matematik, en genel tanımıyla, "*herhangi bir özel alana ait bilim, bilgi veya öğrenme"* anlamına gelmektedir (Burton, 2017).

Günlük yaşamın önemli bir sembolü olan matematik, bireylere fiziksel dünyayı ve evreni anlamaya yardımcı olacak geniş bir yelpaze sunmaktadır. Çeşitli tecrübeleri analiz edebilecek, düşünebilecek, tahminde bulunabilecek, açıklayabilecek ve problem çözebilecek bir sistematik kazandırır (Clements ve Sarama, 2009). Doğumdan itibaren sağlanan ilgi çekici ve zengin uyarıcılar, çocukların beyin gelişimini destekleyerek, matematik becerilerinin daha erken yaşlarda gelişimini sağlamaktadır (Önkol, 2012). Günümüzde çocukların erken matematik öğrenmelerinin daha sonraki okul başarısında güçlü olumlu

(Schwartz, 2005). Alanyazında, eğitim programlarının planlanmasında; çeşitli uyaranların aktif katılımın sağlanmasının önemi ve gerekliliği belirtilmiştir (Durmuşoğlu, 2013). Çocukların matematik kavramları ve becerileri etkili bir şekilde öğrenebilmeleri için uygun eğitim ortamları ve materyaller sunulmalıdır (Aktaş-Arnas, 2013; Charlesworth ve Lind, 2013). Bu ilke ve standartlar doğrultusunda var olan programların güncellenmesi, öğretmenlerin sınıflarında çocukların gözlem yapmalarını, araştırmalarını, keşfetmelerini sağlayacak zengin ve çeşitli uyaranlar olan matematik öğrenme merkezi oluşturmaları, materyalleri çeşitlendirmeleri (Dinçer ve Ulutaş, 1999) ve tüm içerik ve süreçlerin dengeli kullanımı, önemli hâle gelmektedir.

SONUÇ

Erken çocukluk döneminde matematik eğitimi, çocukların ilerleyen yıllardaki matematik hakkındaki düşüncelerinin temellerini atacaktır. Her yaşta ve herkes farklı nitelikte matematikten yaralanmaktadır. Matematik yaşamın birçok alanında (sanat, fen, edebiyat, hukuk vb.) kullanılmaktadır. Bu yönüyle bu bölümde erken çocuklukta matematik eğitiminin önemi ve erken yıllarda matematik kavramların kazanılmasının kuramsal temeller çerçevesinde önemi üzerine değinilmiştir. Matematik eğitimi çalışmalarında uluslararası düzeyde kabul gören NCTM (2000) matematik ilke ve standartları (içerik ve süreç) açıklanarak günümüz eğitim sistemi ile ilişkilendirilerek ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

Adkins, J. (1966). Review: Modern Mathematics for Young Children, by Z P Dienes, *The Arithmetic Teacher, 13*(6), 509.

Akman, B. (2002). Okul öncesi dönemde matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 244-248.

Aktaş-Arnas. Y. (2013). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi* (2. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Aladağ, A. (2009). *İlköğretim Öğrencilerinin Orantısal Akıl Yürütmeye Dayalı Sözel Problemler ile Gerçekçi Cevap Gerektiren Problemleri Çözme Becerilerinin İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Aral, N. & Yıldız Bıçakçı, M. (2017). Bilişsel gelişim. İçinde N. Aral & T. Duman (Eds.), *Eğitim Psikolojisi* (ss. 103-129). Pegem Akademi Yayıncılık.

Aral, N. (2006). Analysis of the effect of computer assisted teaching on the concept development in six year old children attending kindergarten (Project No: 2003-09-13-001). Ankara University Scientific Research Projects.

Aral, N. (2010). Bilişsel Gelişim. İçinde N. Aral & G. Baran (Eds.), *Çocuk Gelişimi- I* (ss. 99- 158). Ya-Pa Yayıncılık.

Arı, R. (2017). *Eğitim Psikolojisi* (*Gelişim ve Öğrenme*). (5. Baskı). Nobel Yayıncılık.

Arslan, E. (2016). Bilişsel Gelişim. İçinde M. E. Deniz (Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (ss. 1-27). Maya Yayıncılık.

Atak, H. (2017). Piaget ve Vygotsky'nin Kuramlarında Çocukların Toplumsallaşma Süreci. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9*(2), 163-176.

Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Nolen-Hoeksema, S. (2002). *Psikolojiye giriş*. (Y. Alogan, Çev.). Arkadaş Yayıncılık.

Aubrey, C. (1997). Children's early learning of number in school and out. I. Thompson (Ed.), In *Teaching And Learning Early Number* (ss. 20–29). Open University Press.

Aydın, A. (2016). *Eğitim Psikolojisi – Gelişim, Öğrenme, Öğretim*. Pegem. Akademi Yayıncılık.

Bacanlı, H. (2004). *Gelişim ve Öğrenme*. Nobel Akademi Yayıncılık.

Bayhan, P. & Artan İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Morpa Kültür Yayıncılık.

Berk, L. E. (2013). Bebekler ve Çocuklar. İçinde N. Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.). *Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim* (ss. 317-362). Nobel Akademi Yayıncılık.

Bidwell, J. K. (1993). Humanize your classroom with the history of mathematics. *Mathematics Teacher*, 86, 461-464.

Björklund, C., van den Heuvel-Panhuizen, M. & Kullberg, A. (2020). Research on early childhood mathematics teaching and learning. *ZDM Mathematics Education*, *52*, 607–619. https://doi.org/10.1007/s11858-020-01177-3

Bodrova, E. & Leong, D. J. (2010). *Zihnin araçları: Erken çocukluk eğitiminde vygotsky yaklaşımı* (*Tools of the mind: the Vygotskian approach to early childhood education*). G. Haktanır (Çev. Ed.) Anı Yayıncılık.

Braak, D, Lenes, R., Purpura, DJ, Schmitt, SA. & Storksen, I (2022). Why do early mathematics skills predict later mathematics and reading achievement? The role of executive function, *Journal of Experimental Child Psychology*.

Burton, D. M. (2017). *The history of mathematics*. İçinde S. Durmuş (Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Bütün Ayhan, A. (2017). Eğitim Psikolojisi. İçinde N. Aral & T. Duman (Ed.), Bilişsel Gelişim (ss.93-113). Kriter Yayınevi.

Carlson, S. M. & Zelazo, P. D. (2008). Enyclopaedia of Infant and Early Childhood Development. In M. M.Haith & J. B. Benson (Eds.), *SynbolicThought* (pp. 288-297). Academic Press.

Charlesworth, R., & Lind, K. K. (2013). *Math & science for young children* (7th ed.). Wadsworth Cengage Learning.

Charlesworth, S. (2012). 'Decent working conditions for care workers? The intersections of employment regulation, the funding market and gender norms'. *Australian Journal of Labour Law*, *25*(2), 107-129.

Churcman, S. L. (2006). *Bringing mathhome: Aparent's guide to elemetary school math*. Zephyr Press.

Claessens, A., & Engel, M. (2013). How important is where you start? Early mathematics knowledge and later school success. *Teachers College Record*, *115*(6), 1-29.

Clements, D. & Sarama, J. (2009). *Early mathematical learning and teaching*. Learning trajectories approach. Routledge.

Clements, DH & Sarama, J. (2011). Early childhood mathematics intervention, *Science*, *333*(6045), 968-970.

Cole, M., & Cole, S. (2001). *The development of children*. Scientific American Books.

Çelik, M. (2012). *61-72 aylık çocukların matematik gelişimine "küçük çocuklar için büyük matematik" (big math for little kıds) eğitim programının etkisi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çelik, M. (2022). Erken çocukluk matematik eğitimi çalışmalarının bibliyometrik profili. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, *7*(1), 55-71 https://dergipark.org.tr/en/pub/tubad /issue/70039/1078217.

Dinçer, Ç., & Ulutaş, İ. (1999). Yaşamımızdaki ilk matematiksel kavramlar ve materyaller. *Çağdaş Eğitim*, *253*, 23-28.

Dursun, Ş. (2009). İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin matematiksel becerilerinin okul öncesi eğitimi alma ve almama durumuna göre karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *9*(4), 1691- 1715.

Erden, M. & Akman, Y. (2014). *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme*. Arkadaş Yayınevi.

Erkan. S. & Durmuşoğlu. M. C. (2017). Bilgi İşlem Kuramı. İçinde N. Aral & T. Duman (Eds.). *Eğitim Psikolojisi* (ss. 380-403). Pegem Akademi Yayınevi.

Gander, M. J. & Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (Çev. B. Onur). İmge Yayıncılık.

Gasteiger, H. & Benz, C. (2018). Enhancing and analyzing kindergarten teachers' professional knowledge for early mathematics education. *Journal of Mathematical Behavior*, *51*, 109-117.

Gelman, S., & Kalish, C. (2005). Conceptual development. R. S. Siegler, & D. Kuhn içinde, *Handbook of child psychology volume 2, cognition, perception, and language* (6 b., s. 687-733). Hoboken, NJ: Wiley.

Ho, W.K. (2008). *Using history of mathematics in the teaching and learning of mathematics in Singapore*. Ist RICE, Raffles Junior College.

İnal, G. & Ömeroğlu, E. (2011). Bilişsel yetenekler testi form 6'nın 61–72 aylar arasında olan çocuklar için geçerlik güvenirlik çalışması. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *4*(2), 198–207.

İnanç, B. Y., Bilgin, M. & Atıcı, M. K. (2007). *Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi*. (3. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Jackman, H. (2012). Early education curriculum: A child connection to the world (Fifth edition). Wadsworth.

Jeynes, W. H. (2016). A meta-analysis the relationship between parental involvement and latino student outcomes. *Education and Urban Society*, *49*(1), 4-28.

Kandır, A. (2007). Bilişsel Gelişim Kuramları. İçinde E. Ömeroğlu & A. Kandır (Eds.). *Bilişsel Gelişim* (ss. 9-53). Morpa Kültür yaıncılık.

Kandır, A., Can Yaşar, M., Yazıcı, E., Türkoğlu, D., & Yaman Baydar, I., (2016). *Erken Çocukluk Eğitiminde Matematik*. Morpa.

Karaçay, T. (2011). Matematik ve dil: Mantık, matematik ve felsefe. *IX. Ulusal Sempozyumu*, Foça, İzmir.

Kartal, H. (2005). *Erken çocukluk eğitim programlarından anne-çocuk eğitim programının altı yaş grubundaki çocukların bilişsel gelişimlerine etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi], Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılınç, Ş. T. & Aslan. A. E. (2017). İlk Çocukluk. Yaşam Boyu Gelişim, Galip Yüksel (Ed.). *Gelişim Psikolojisi* içinde, (s. 207-240). Nobel Yayıncılık.

Kol, S. (2011). Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-21.

Köksal Akyol, A. (2016). Bilişsel Gelişim. İçinde A. Ulusoy (Ed.). *Eğitim Psikolojisi* (ss. 73-108). Anı Yayıncılık.

Krajewski, K. (2005). Prediction of mathematical (dis-)abilities in primary school: A 4-year German longitudinal study from Kindergarten tograde 4. Paper presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development, Atlanta, GA.

Lind, K. K. (1998). Science in early childhood: Developing and acquiring fundamental concepts and skills. *Forum on Early Childhood Science, Mathematics, and Technology Education* (ss. 3-18). National Science Formation.

Mangır, M., Aral, N., Baran, G. & Haktanır, G. (1990). Psikolojide Üç Büyükler, Derlemeler; 47. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi.

Maričić, S. M. & Stamatović, J. D (2017) The effect of preschool mathematics education in development of geometry concepts in children. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, *13*(9), 6175-6187.

Markovits, H. (1978). Intelligence and Abstraction Reflechissante In Piaget's Theory of Cognitive Development. *Canadian Psychological Rewiev Psychology Canadienne*, *19*(1), 74-77.

Mayesky, M. (2002). *Creative activities for young children*. Delmar Learning.

Milbourne, A. (2015). *Bir Milyon Ne Kadar Büyük*. Tübitak Yayınları.

Miller, R. (2011). *Vygotsky in Perspective*. Cambridge University.

Nasibov, F., & Kaçar, A. (2005). Matematik ve matematik eğitimi üzerine. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *13*(2), 339-346.

National Association for the Education of Young Children [NAEYC], (2008). Statement of National Association for the Education of Young Children Promoting Good Beginnings.

National Council of Teachers of Mathematics [NTCM], (2000). Principles and Standards for school mathematics. The National Council of Teachers of Mathematics.

Newman,B.M. & Newman, P.R. (2017). *Development Trough Life: A Psychosocial Perspective*. (11 th edition). Wadsworth Cengage.

Önkol, F. L. (2012). *Erken sayı testi'nin uyarlanması ve erken sayı gelişim programı'nın altı yaş çocukların sayı gelişimlerine etkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Passolunghi, M. C., Vercelloni, B. & Schadee, H. (2007). The precursors of mathematics learning: Working memory, phonological ability, and numerical competence. *Cognitive Development*, *22*, 165-184.

Pelkowski, T., Herman, E., Trahan, K., Winters, D.M., Tananis, C., Swartz, M.I., Bunt, N. & Rodgick, C. (2019) Fostering a "head start" in math: Observing teachers in early childhood mathematics engagement. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, *40*(2), 96-119.

Perry, Bob, & Dockett, Sue. (2002). Young children'sacces stop owerful mathematical ideas. In Lyn D. English (Ed.). *Handbook of international research in mathematics education: Directions for the 21st century* (pp. 81-111). Erlbaum Plus Magazine, Chris Bud, Myths of maths: The golden ratio.

Piaget, J. (1972). *The moral judgement of the child* (M. Gabain, Çev.). Routledege&Kegan Paul Ltd.

Platas, L. M. (2008). *Measuring teacher's knowledge of early mathematical development and their beliefs about mathematics teaching and learning in the preschool classroom*. ProQuest Publishing.

Pound, L. (2008). *Thinking and Learning about Mathematics in the Early Years*. Routledge.

San Bayhan, P., & Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları.

Santrock, J. (2012). *Life Span Development*. McGrawHill.

Sarama, J. & Clements, D.H. (2009). Early childhood mathematics education. Research. *Learning Trajectories for Young Children*. Routledge.

Sarama, J., Lange, A. A., Clements, D. H., & Wolfe, C. B. (2012). The Impacts of an Early Mathematics Curriculum on Oral Language and Literacy. *Early Childhood Research Quarterly*, *27*, 489-502.

Schwartz, S. L. (2005). *Teaching young children mathematics*. CT: Praeger Publishers.

Seefeldt, C. (2005). *How to Work with Standards in The Early Childhood Classroom*. Teachers College Press.

Selçuk, Z. (2018). *Eğitim psikolojisi*. Nobel.

Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim* (*Kuramdan Uygulamaya*) 24. baskı, Gönül.

Sözer Çapan, A. (2019). Erken Çocukluk döneminde matematik eğitimi. İçinde G. Uludağ (Ed.) *Matematik Nedir* (ss. 1-15). Nobel Akademik Yayınevi.

Sperry-Smith, S. (2016). *Early childhood mathematics*. (S. Erdoğan, Çev.). Eğiten Kitap Yayıncılık.

Tarım, Ş. D. (2015). Okul öncesinde matematik eğitimi. İçinde İ. Ulutaş (Ed.). *Okul Öncesinde Matematik Eğitimi* (ss. 34-56). Hedef Yayıncılık.

Tez, Z. (2011). *Matematiğin kültürel tarihi*. Doruk Yayıncılık.

Tudge, J. R. H., & Doucet, F. (2004). Early mathematical experiences: Observing young Black and White children's everyday activities. *Early Childhood Research Quarterly*, *19*(1), 21–39. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2004.01.007

Uyanık, Ö., & Kandır, A., (2010). Okul öncesi dönemde erken akademik beceriler. *Kuramsal Eğitim Bilim*, *3*(2), 118-134.

Üstün, E., & Akman, B. (2003). Üç yaş grubu çocuklarda kavram gelişimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *24*, 137-141.

Van de Walle, J. A., Karp, K. S. & Bay-Williams, J. M. (2013). *İlkokul ve ortaokul matematiği gelişimsel yaklaşımla öğretim*. Nobel Yayıncılık.

Vasta, R., Haith, M. M. & Miller, S. A. (1995). *Child Psychology The Modern Science*. (Second Edition). John Wiley & Sons, Inc.

Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes, M. Cole, V. Johnsteiner, S. Scribner, E. Souberman, (Eds.). Harward University.

Wadsworth, B. (1996). *Piaget's Theory of Cognitive and Affective Development*. (5nd. Edition). Longman.

Woolfolk, A. (2004). *Educational psychology* (9. Baskı). Pearson.

Wortham, S. C. (2013). *Early childhood curriculum: Developmental bases for learning and teaching*. Pearson Education, Inc.

Yapıcı, Ş. & Yapıcı, M. (2006). Çocukta bilişsel gelişim. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, *6*(1), 1-3.

Yavuzer, H. (2016). *Çocuk Psikolojisi* (18. Baskı). Remzi Yayınevi.

BÖLÜM 2
TEMEL MATEMATİK BECERİLERİ

Rukiyye Yıldız Altan

GİRİŞ

Çocukların günlük faaliyetleri; problem çözme, bire bir eşleme, sınıflandırma, ölçme ve sıralamayı içermektedir. Küçük çocuklarda tüm büyüme ve gelişme süreçlerinde olduğu gibi matematik becerilerinin ve kavramlarının edinilmesi de zaman içinde aşamalı olarak gerçekleşmektedir (Jackman, 2001). Çocukların günlük yaşamlarında kullandıkları sınıflama, sıralama, sayma, ölçme gibi becerileri kazanmaları, zamanla kendisi ve toplum ile uyumlu ilişkiler kurmalarına katkı sağlamaktadır (MEB, 2013). Okul öncesi dönemde çocuklar için bire bir eşleme, sınıflandırma, sıralama becerileri, ölçme ve sayı korunumu, desteklenmesi gereken temel beceriler olarak görülmektedir (Aktaş-Arnas, 2016). Çünkü araştırmalar, çocukların okula başladıklarında sahip oldukları temel matematik becerilerinin, daha sonraki akademik başarılarının en güçlü belirleyicilerinden biri olduğunu göstermektedir (Aunola vd., 2004; Duncan vd., 2007; Wolfgang vd. 2003). Bu sebeple okul öncesi dönemde çocuklara temel matematik becerilerini kazanmaları için zengin fırsatlar ve ortamlar sunulması son derece önemlidir (Purpura vd., 2017). Temel matematik becerileri, çocukların ileride karşılaşacakları soyut matematiksel kavramları anlayarak öğrenmelerini sağlayıcı araçlar olarak görülmelidir (Uyanık ve Kandır, 2010). Bu doğrultuda bu bölümde; eşleştirme, sınıflandırma, karşılaştırma, sıralama, örüntü gibi temel matematik becerileri açıklanmış ve etkinlik örneğine yer verilmiştir.

1. EŞLEŞTİRME

Eşleştirme, geliştirilmesi desteklenen en eski matematiksel becerilerden biri olarak görülmekte ve mantıksal düşünmenin temelini oluşturmaktadır (Bhargava ve Kirova, 2002). Bire bir eşleme, her nesnenin bir değere sahip

KAYNAKÇA

Aktaş-Arnas, Y. (2016). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. (3. Baskı). Vize.

Aunola, K., Leskinen, E., Lerkkanen, M. K., & Nurmi, J. E. (2004). Developmental dynamics of math performance from preschool to grade 2. *Journal of Educational Psychology, 96*(4), 699-713. https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.4.699

Bailey, D. H., Siegler, R. S., & Geary, D. C. (2014). Early predictors of middle school fraction knowledge. *Developmental Science*, 17, 775–785. https://doi.org/10.1111/desc.12155

Bhargava, A. & Kirova, A. (2002). Assessing the development of mathematical concept in preschool children: Checklist for teachers. *Journal Of Teaching & Learning, 2*(1), 53-63. https://doı.org/10.22329/jtl.v2ı1.142

Charlesworth, R. & Lind, K. K. (2010). *Math and Science for Young Children* (Sixth Edition). Cengage Learning

Charlesworth, R. & Lind, K. K. (2013). *Math and Science for Young Children* (Seventh Edition). Cengage Learning

Claessens, A., Duncan, G. J. & Engel, M. (2009). Kindergartens skills and fifth-grade achivement: Evidence from the ECLS-K. *Economics of Education Review, 28*(4), 415-427. https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2008.09.003

Copley, J. V. (2000). *The young child and mathematics*. National Association for the Education of Young Children.

Çelik, M., & Kandır, A. (2013). 61-72 aylık çocukların matematik gelişimine "Küçük Çocuklar için Büyük Matematik (Big Math for Little Kids)" Eğitim Programının etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 6*(4), 551-567. http://dx.doi.org/10.5578/keg.6712

Dinçer, Ç. (2008). Okul öncesi eğitimde matematik. *Uluslararası "Çocuk, Aile ve Okul Bağlamında Okul Öncesi Eğitim" Kongre Kitabı*, 55-60.

Dinçer, Ç. & Ulutaş, İ. (1999). Yaşamımızdaki İlk Matematiksel Kavramlar ve Materyaller. *Çağdaş Eğitim*, *24*(253), 23-28.

Dinçer, Ç. & Ergül, A. (2018). Eşleştirme, gruplama/sınıflama, karşılaştırma, sıralama ve örüntü. İ., Ulutaş (Ed.), *Okul öncesinde matematik eğitimi*, (s. 65-84). Hedef.

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., & Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology, 43*, 1428–1446. https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428

Eliason, C. & Jenkins, L. (2003). *A practical guide to early childhood curriculum*. Merrill Prentice Hall.

Erdoğan, S., Parpucu, N., & Menekşe, B. O. Z. (2017). Sayı ve işlemlerle ilgili eğitim materyallerinin okul öncesi dönem çocuklarının matematik becerisine etkisi. *İlköğretim Online, 16*(4), 1777-1791. https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342991

Geist, E. (2009). *Children are born mathematicians: supporting development in young children*. Merrill/Pearson.

Genç Çopur, H. (2020). Matematik ve oyun. İçinde: E. Dağlıoğlu (Ed.), *Erken çocukluk döneminde matematik eğitimi* (ss. 207-232). Anı Yayıncılık.

Haylock , D. & Cockburn, A. (2014). *Küçük çocuklar için matematiği anlama*. Nobel.

Jackman, H. L. (2001*). Early Education Curriculum A Child's Connection to the World*. Thomson Learning.

Kandır, A., Can-Yaşar, M., Yazıcı, E., Türkoğlu, D. & Yaman-Baydar, I. (2016). *Erken çocukluk eğitiminde matematik*. Morpa.

Knaus, M. (2013). *Pattern. In Maths is all around you: Developing mathematical concepts in the early years*. Teaching Solutions

MacDonald, A. (2015). Pattern. In *Investigating Mathematics, Science and Technology in Early Childhood* (pp. 66-77). Oxford University Press.

MEB (2018). *Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1-8. Sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı (36- 72 Aylık Çocuklar için)*. MEB.

Montague-Smith, A. & Price, A. J. (2012). Pattern. In *Mathematics in early years education* (pp. 83–114). Routledge.

Nguyen, T.; Watts, T. W.; Duncan, G. J.; Clements, D. H.; Sarama, J.S.; Wolfe, C.; Spitler, M. E. (2016). Which preschool mathematics competencies are most predictive of fifth grade achievement? *Early Child. Res. Q*., *36*, 550–560.

Özenç, M. (2020). Okul Öncesi Eğitimi Programındaki Kazanımlar ile İlkokul 1. Sınıf Kazanımları Ne Kadar Uyumlu?. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama, 11*(21), 97-110.

Purpura, D. J., Day, E., Napoli, A. R., & Hart, S. A. (2017). Identifying domain-general and domain-specific predictors of low mathematics performance: A classification and regression tree analysis. *Journal of Numerical Cognition*, 3, 365-399. https://doi.org/10.5964/jnc.v3i2.53

Rittle-Johnson, B.; Zippert, E. L.; Boice, K. L. (2019). The roles of patterning and spatial skills in early mathematics development. *Early Childhood Research Quality*, *46*, 166–178. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2018.03.006

Sarama, J. & Clements, D. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children*. Routledge.

Sperry Smith, S. (2013). *Early Childhood Mathematics (Fifth Edition).* Pearson Education.

Starkey, P., Klein, A., & Wakeley, A. (2004). Enhancing young children's mathematical knowledge through a pre-kindergarten mathematics intervention. *Early Childhood Research Quarterly, 19*(1), 99-120. Doi:10.1016/j.ecresq.2004.01.002

Stelzer, E. (2005). *Experiencing science and math in early childhood.* Pearson Education Canada.

Şahin, Ö. (2019). Eşleştirme, sınıflandırma, karşılaştırma ve sıralama. B. Durmaz (Ed.), *Erken çocuklukta matematik eğitimi,* (ss. 105-128). Pegem.

Thyer, D. & Maggs, J. (1991). *Teaching mathematics to young children*. Cassell Educational Limited.

Traverso, L.; Tonizzi, I.; Usai, M.C.; Viterbori, P. (2021). The relationship of working memory and inhibition with different number knowledge skills in preschool children*. J. Exp. Child Psychol*., 203, 1–21. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2020.105014

Unutkan, P. Ö. (2006). *Okul öncesinde ilköğretime hazırlık*. Morpa Yayınları

Uyanık, Ö. & Kandır, A. (2010). Okul öncesi dönemde erken akademik beceriler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 3*(2), 118-134.

Van Oers, B. (2012). Meaningful cultural learning by imitative participation: the case of abstract thinking in primary school. *Human Development, 55*(3), 136-158.

Watts, T. W., Duncan, G. J., Siegler, R. S., & Davis-Kean, P. E. (2014). What's past is prologue: Relations between early mathematics knowledge and high school achievement. *Educational Researcher*, *43*, 352–360. https://doi.org/10.3102/0013189X145536

Wolfgang, H. C., Stannard, L. L., & Jones, I. (2003). Advanced constructional play with legos among preschoolers as a predictor of later school achievement in mathematics, *Early Child Development and Care, 173*(5), 467–475. https://doi.org/10.1080/03004430320000088212

Wortham, C. S. (2006). *Early childhood curriculum, developmental bases for learning and teaching (Fourth edition).* Pearson/ Merrill/Prentice Hall.

Zippert, E. L.; Clayback, K.; Rittle-Johnson, B. (2019). Not just IQ: Patterning predicts preschoolers' math knowledge beyond fluid reasoning. *Journals Cognitive Development*, *20*, 752–771. https://doi.org/10.1080/15248372.2019.1658587

BÖLÜM 3
ERKEN SAYI VE İŞLEM BECERİSİ

Hilal Karakuş

"Sayılar evreni yönetir."- Pythagoras

Sokakta bir grup çocuk, saklambaç oynamaktadır. Ebe olan çocuğun ona kadar sayması ve diğer çocukların da bu sırada saklanması gerekmektedir. Dört yaşındaki Ada, ebe olduğunda 1, 2, 6, 10, diyerek saymayı tamamlamıştır. Büyük çocuklar, saymanın çok eksik olduğunu, saklanmaya bile yetmediğini söylemişler, yeniden saymasını istemişlerdir. Ada ise, "Hayır! Ona kadar saydım." diyerek doğru saydığını iddia etmiştir.

GİRİŞ

Çocuklar, okula başlamadan önce sayılar ve aritmetik işlemler hakkında çeşitli informal bilgilere sahiptirler (Gelman ve Gallistel, 1986). Çocukların sayı kavramı ve saymaya yönelik ilk deneyimleri, çevrelerindeki kişilerle olan etkileşimlerinde sayı sözcüklerini söylemeleri ile başlamaktadır (Starkey vd., 1983). Yukarıdaki örnek olayda da görüldüğü gibi çocuklar, arkadaşları ile oynarken sayı sözcüklerini, saymayı, karşılaştırma sözcüklerini, azlık-çokluk kavramlarını sık sık kullanırlar.

Sayı ve miktar ilişkileri, tartışmasız en önemli matematik kavramları arasındadır ve çocuklar yaşamın ilk yıllarında geliştirilmeleri gereklidir (Jung, 2011). Sayı ilişkilerinin anlaşılması, aritmetik işlemlerin temelini oluşturmaktadır (Jung vd., 2013). Matematik eğitiminin önemli yapı taşlarından biri olan sayı kavramının ve işlem becerisinin erken çocukluk döneminden itibaren kazandırılmaya başlanılması; çocuklarda matematiğe yönelik ilginin ve sevginin oluşması, matematik kaygısının oluşmaması açısından önem taşımaktadır. Aşağıda öncelikle erken çocukluk döneminde sayı kavramı ve saymaya ilişkin bilgilere yer verilmiş, ardından erken yıllarda işlem becerisi açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

Akman, B. (2002). Okulöncesi dönemde matematik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23,* 244-248.

Aktaş Arnas. Y. (2013). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi* (2. Baskı). Vize Yayıncılık.

Baroody, A. J. (1989). *A guide to teaching mathematics in the primary grades.* Allyn & Bacon.

Baroody, A. J. (2004). The developmental bases for early childhood number and operations standards. In D. H. Clements, J. Sarama, & A. M. DiBiase (Eds.), *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education* (pp. 173–219). Lawrence Erlbaum Associates.

Bebout, H. C. (1990). Children's symbolic representation of addition and subtraction word problems. *Journal for Research in Mathematics Education, 21,*123-131.

Borst, G., Poirel, N., Pineau, A., Cassotti, M., & Houdé, O. (2013). Inhibitory control efficiency in a Piaget-like class-inclusion task in school-age children and adults: A developmental negative priming study. *Developmental Psychology, 49*(7), 1366–1374.

Carpenter, T. P., & Moser, J. M. (1984). The acquisition of addition and subtraction concepts in grades one through three. *Journal for Research in Mathematics Education, 15*(3), 179-202.

Charlesworth, R., & Lind, K. K. (2013). *Math & science for young children* (7th ed.). Wadsworth Cengage Learning.

Churchman, S. L. (2006). *Bringing math home: A parent's guide to elementary school math: Games, activities, projects*. Zephyr Press.

Clements, D. H. (1999). Subitizing: What is it? Why teach it? *Teaching children mathematics*, *5*(7), 400-405.

Clements, D. H. (2004). Major themes and recommendations. In D. H. Clements, J. Sarama, & A.-M. DiBiase (Eds.). *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education* (pp. 7-72). Lawrence Erlbaum Association.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2007). Early childhood mathematics learning. In F. K. Lester, Jr. (Ed.), *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 461-555). Information Age Publishing,

Clements, D. H., & Sarama, J. (2009). *Learning and teaching early math. The learning trajectories approach.* Routledge.

Confer, C. (2005). *Teaching Number Sense: Kindergarten.* Math Solutions Publications

Desoete, A., Ceulemans, A., Roeyers, H., & Huylebroeck, A. (2009). Subitizing or counting as possible screening variables for learning disabilities in mathematics education or learning? *Educational Research Review*, *4*(1), 55-66.

Fuson, K. (2003). Developing mathematical power in whole number operations. In J. Kilpatrick, G. Martin, & D. Schifter (Eds.), *A research companion to the principles and standards for school mathematics* (pp. 68-94). NCTM.

Gelman, R., & Gallistel, C. R. (1986). *The child's understanding of number*. Harvard University Press.

Ginsburg, H. P. & Ertle, B. (2008). Knowing the mathematics in early childhood mathematics. In O. N. Saracho & B. Spodek (Eds.), *Contemporary perspectives on mathematics in early childhood education* (pp. 45-66). Information Age Publishing.

Greenes, C., Ginsburg, H. P., & Balfanz, R. (2004). Big math for little kids. *Early childhood research quarterly*, *19*(1), 159-166.

Griffin, S. (2004). Building number sense with Number Worlds: A mathematics program for young children. *Early Childhood Research Quarterly, 19,* 173-180.

Jackman, H. L. (2012). *Early education curiculum: A child's connection to the World* (5th ed.). Wadsworth Cengage Learning.

Jung, M. (2011). Number relationships in a preschool classroom. *Teaching Children Mathematics, 17(*9), 550-557.

Jung, M., Hartman, P., Smith, T., & Wallace, S. (2013). The effectiveness of teaching number relationships in preschool. *International Journal of Instruction January, 6*(1), 165-178.

Kamii, C. (1982). *Number in preschool and kindergarten: Educational Implications of Piaget's Theory.* National Association for the Education of Young Children.

Kandır, A., & Orçan, M. (2010). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi.* Morpa Kültür Yayınları.

Karakuş, H. (2020). *"Okul Öncesi Matematik Programı"nın çocukların matematik becerilerine etkisi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

Kennedy, L., Tipps, S., & Johnson, A. (2008). *Guiding children's learning of mathematics* (11th ed.). Thompson.

Klein, A., Starkey, P., & Ramirez, A. (2002). *Pre-K Mathematics curriculum.* Scott Foresman.

National Association for the Education of Young Children [NAEYC] & National Council of Teachers of Mathematics [NCTM] (2002). Early childhood mathematics: Promoting good beginnings. *A joint position statement of the National Association for the Education of Young Children (NAEYC) and the National Council for Teachers of Mathematics (NCTM)*.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). *Principles and standards for school mathematics*. NCTM.

National Research Council [NRC]. (2009). *Mathematics Learning in Early Childhood: Paths Toward Excellence and Equity*. The National Academies Press.

Olkun, S., Fidan, E., & Özer, A. B. (2013). 5-7 yaş aralığındaki çocuklarda sayı kavramının gelişimi ve saymanın problem çözmede kullanımı. *Eğitim ve Bilim*, *38*(169).

Peterson, P., Fennema, E., & Carpenter, T. (1989). Using knowledge of how students think about mathematics. *Educational Leadership, 46*(4), 42-46.

Piaget, J. (1965). *The child's conception of number.* Routledge.

Reys, R. E., Lindquist, M. M., Lambdin, D. V., & Smith, N. L. (2009). *Helping children learn mathematics* (9th ed.). Wiley.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children.* Routledge.

Sperry Smith, S. (2006). *Early childhood mathematics* (3rd ed.). A Pearson Education Company.

Starkey, P., & Cooper, R. (1995). The development of subitizing in young children. British *Journal of Developmental Psychology, 19,* 399-420.

Starkey, P., Spelke, E. S., & Gelman, R. (1983). Detection of intermodal numerical correspondences by human infants. *Science*, *222*(4620), 179-181.

BÖLÜM 4
ŞİPŞAK SAYMA

Yusuf Koç - Rahime Çiçek - Seray Demir - Kevser Koç

GİRİŞ

Şipşak sayma (*subitizing*), az sayıda nesnenin kaç tane olduğunu hiç saymadan, görür görmez bilebilme yetisidir. Çok küçük yaşlarda öğrenilir (Clements, 1999). Örneğin, masanın üstünde üç tane elma gördüğümüzde elmaların sayısını ya da kutu oyunları oynarken zar attığımızda zarın üzerindeki noktaların sayısını söyleyebilmek için tek tek saymayız. Bakar bakmaz o sayıyı "görürüz." Bu durum, şipşak sayma becerisinin bir yansımasıdır. Bu yönüyle şipşak sayma, nesnelerin ardışık doğal sayılar ile eşleştirilmesi olan sayma becerisinden farklıdır (Mandler ve Shebo, 1982). Tahmin becerisinden de farklıdır. Her ne kadar tahmin becerisi ile benzese de altı veya daha az sayıda nesnenin miktarını belirleme görevi verilen çocuklar, tahmin becerisi ile karşılaştırıldığında, şipşak sayarak "daha doğru, daha hızlı ve kendinden emin" karar verebilmektedirler (Kaufman vd., 1949, s. 525).

Bilim insanları arasında şipşak saymanın doğası ile ilgili henüz bir fikir birliği oluşmamıştır. Bazı araştırmacılar, şipşak sayma becerisinin saymanın bir ön koşulu olduğunu düşünürken (Fitzhugh, 1978; Klahr, 1973; Soto-Calv vd., 2015) bazıları da sayma becerisinden sonra geliştiğini ve aslında hızlı bir sayma biçimi olduğunu savunmaktadır (Beckwith ve Restle, 1966; Gelman ve Gallistel, 1986; Silverman ve Rose, 1980). Bununla birlikte, şipşak sayma becerisinin çocuklara sayı hissinin kazandırılmasında çok önemli bir rolü olduğu bilinmektedir.

Şipşak sayma becerisi, çocukların noktalarla belirtilen çoklukları, belli örüntüler çerçevesinde, tanıdıkları küçük çoklukların birleşimi olarak algılamalarını sağlarken sayıları daha esnek bir bağlamda, birbirini üreten, birbirinin içinde yer alabilen birimler olarak görmelerini de sağlar (Resim 1). Bu deneyimler, çocukların sayı hissini pekiştirmekte ve onluk sistem içinde sayı-

KAYNAKÇA

Antell, S. E., ve Keating, D. P. (1983). Perceptions of numerical invariance in neonates. *Child Development, 54*, 695-701. https://doi.org/10.2307/1130057

Beckwith, M. ve Restle, F. (1966). Process of enumeration. *Journal of Educational Research, 73,* 437–443.

Bhargava, A. ve Kirova, A. (2002). Assessing the development of mathematical concepts in preschool children: checklists for teachers. *Journal of Teaching and Learning*, *2*(1).

Clements, D. H. (1999). Subitizing: What is it? Why teach it? *Teaching Children Mathematics, 5* (7), 400–405. https://www.proquest.com/scholarly-journals/subitizing-what-is-why-teach/docview/214140408/se-2?accountid=16382

Clements, D. H., Sarama, J. ve MacDonald, B. L. (2019). Subitizing: The neglected quantifier. *A. Norton ve M. W. Alibali (Eds.), Constructing number* (s. 13–45). Springer.

Clements, D. H. ve Sarama, J. (2021). *Learning and Teaching Early Math; The Learning Trajectories Approach* (3. Baskı). Routledge.

Clements, D. H. ve Sarama, J. (2004). Learning trajectories in mathematics education. *Mathematical Thinking and Learning, 6*, 81–89. https://doi.org/10.1207/s15327833mtl0602_1

Clements, D. H. ve Sarama, J.(2017/2019). *Learning and teaching with learning trajectories [LT]2*. Marsico Institute, Morgridge College of Education, University of Denver.

Dinçkurt, B. ve Kesicioğlu, O. (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Güne Başlama Ve Günü Değerlendirme Zamanlarında Yaptıkları Uygulamalarının İncelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, *5*(2), 31-51.

Feigenson, L., Carey, S., ve Spelke, E. (2002). Infants'discrimination of number vs. continuous extent. *Cognitive Psychology, 44,* 33–66.

Feigenson, L., Dehaene, S., ve Spelke, E. (2004). Core systems of number. *Trends in Cognitive Sciences, 8*(7), 307-314.

Fitzhugh, J. I. (1978). The role of subitizing and counting in the development of the young children's conception of small numbers. *Dissertation Abstracts International, 40,* 4521B–4522B.

Fuson, K. C., Carroll, W. M. ve Drueck, J. V. (2000). Achievement results for second and third graders using the standards-based curriculum everyday mathematics. *Journal for Research in Mathematics Education, 31,* 277–295.

Gelman, R., ve Gallistel, C. (1986). *The child's understanding of number.* Harvard University Press.

Halberda, J., Mazzocco, M., ve Feigenson, L. (2008). Individual differences in nonverbal number acuity predict maths achievement. *Nature, 455,* 665–668.

Kaufman, E. L., Lord, M. W., Reese, T. W., ve Volkmann, J. (1949). The discrimination of visual number. *The American Journal of Psychology, 62*(4), 498–525.

Klahr, D. (1973). A production system for counting, subitizing, and adding. W. G. Chase (Ed.), *Visual information processing* (s. 527–544). Academic.

Kühne, C., Lombard, A.P. ve Moodley, T. (2013). A learning pathway for whole numbers that informs mathematics teaching in the early years. *South African Journal of Childhood Education, 3*(2), 77–95

Libertus, M. E., Feigenson, L. ve Halberda, J. (2011). Preschool acuity of the approximate number system correlates with school math ability. *Developmental science, 14*(6), 1292-1300.

Löfstrand, A. (2021). *Can you practise conceptual subitizing on a tablet?: A quantitative study using an educational game as a research instrument*. Master's thesis. Linköping University.

MacDonald, B. L. (2013). *Subitizing activity: Item orientation with regard to number abstraction.* [Doktora tezi]. Virginia Polytechnic Institute and State University.

Macdonald, B. L., ve Shumway, J. F. (2016). Subitizing Games: Assessing Preschoolers' Number Understanding. *Teaching Children Mathematic 22*(6), 340–348.

MacDonald, B. L. ve Wilkins, J. L. M. (2016). Seven types of subitizing activity characterizing young children's mental activity. *S. Marx (Ed.), Qualitative research in STEM* (s. 256–286). Routledge.

Mandler, G. ve Shebo, B. J. (1982). Subitizing: An Analysis of Its Component Processes. *Journal of Experimental Psychology: General, 111,* 1–21.

Massey, S. L. (2004). Teacher–child conversation in the preschool classroom. *Early Childhood Education Journal*, *31*(4), 227-231.

Mix, K. S., Huttenlocher, J., ve Levine, S. C. (2002). Multiple cues for quantification in infancy: Is number one of them? *Psychological Bulletin, 128*, 278–294.

Olkun, S., Altun, A. ve Göçer Şahin, S. (2015a). Beyond subitizing: Symbolic manipulations of numbers. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 10*(1), 93-103.

Olkun, S., Altun, A., Şahin, S. G. ve Denizli, Z. A. (2015b). Temel sayı yeterliklerindeki eksiklikler ilköğretim öğrencilerinde düşük matematik başarısına neden olabilir. *Eğitim ve Bilim, 40*(177), 141-159.

Olkun, S. ve Özdem, Ş. (2015). Kavramsal şipşak sayılama uygulamalarının hesaplama performansına etkisi. *Başkent University Journal of Education, 2*(1), 1-9.

Paliwal, V. ve Baroody, A. J. (2018). How best to teach the cardinality principle? *Early Childhood Research Quarterly, 44,* 152-160.

Paliwal, V. ve Baroody, A. J. (2020). Cardinality principle understanding: The role of focusing on the subitizing ability. *ZDM, 52*(4), 649-661.

Peterson, P. L., Carpenter, T. P. ve Fennema, E. H. (1989). Teachers 'knowledge of students' knowledge in mathematics problem solving: Correlational and case analyses. *Journal of Educational Psychology, 81,* 558–569.

Piazza, M., Pica, P., Izard, V., Spelke, E. S., ve Dehaene, S. (2013). Education increases the acuity of the non-verbal approximate number system. *Psychological Science, 24,* 1037–1043.

Sarama, J. ve Clements, D.H. (2009). *Early Childhood Mathematics Education Research: Learning Trajectories for Young Children.* Routledge.

Silverman, I. W. ve Rose, A. P. (1980). Subitizing and counting skills in 3-year-olds. *Developmental Psychology, 16,* 539–540. https://doi.org/10.1037/0012-1649.16.5.539

Soto-Calvo, E., Simmons, F. R., Willis, C., & Adams, A.- M. (2015, December). Identifying the cognitive predictors of early counting and calculation skills: Evidence from a longitudinal study. *Journal of Experimental Child Psychology, 140,* 16–37. doi: 10.1016/j. jecp.2015.06.011

Starkey, P., Spelke, E.S. ve Gelman, R. (1990). Numerical abstraction by human infants. *Cognition, 36*, 97–128. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0010-0277(90)90001-Z

Tan, L. S. C., ve Bryant, P. (2000). The cues that infants use to distinguish discontinuous quantities: Evidence using a shift-rate recovery paradigm. *Child Development, 71,* 1162–1178.

Uller, C., Carey, S., Huntley-Fenner, G., ve Klatt, L. (1999). What representations might underlie infant numerical knowledge? *Cognitive Development, 14,* 1–36.

Van de Walle, J. A., Karp, K.S. ve Bay-Williams, J. M. (2016). *Elementary and middle school mathematics.* Pearson Education UK.

Wakeley, A., Rivera, S. ve Langer, J. (2000). Can young infants add and subtract? *Child Development, 71*(6), 1525–1534.

Wright, R. J., Stanger, G., Stafford, A. K. ve Martland, J. (2006). *Teaching number in the class-room with 4–8 year olds.* Paul Chapman/Russell Sage.

BÖLÜM 5
MATEMATİK VE TEKNOLOJİ

İlkay Ulutaş - Feyza Aydın Bölükbaş - Kadriye Selin Budak

GİRİŞ

Geçmişten bugüne gerçekleşen teknolojik gelişmeler ve çevresel etkenler, toplumsal dinamiği etkilemekte ve bu etkileşim, doğrudan çocukların günlük yaşantılarında değişime sebep olmaktadır. Değişen ve gelişen toplumların da bireylerin ihtiyaçları da bu değişim doğrultusunda yapılanmaktadır. Bu doğrultuda da toplumun bireyden beklentileri değişmekte ve bireyin kendini düzenleme ihtiyacı olduğu görülmektedir. Hâliyle bu değişimin eğitim sistemini de etkilemesi kaçınılmaz hâle gelmektedir. Ortaya çıkan bu değişimden kaynaklı olan ihtiyaç durumunu karşılamaya yönelik ise 21. yüzyıl becerileri karşımıza çıkmaktadır (Önür ve Kozikoğlu, 2019; Yalçın, 2018). 21. yüzyıl temel yetkinlikleri arasında yer alan dijital yeterlik kavramı; bilgi ve teknoloji kullanımında yeterli olabilmek ve bilişimi eleştirel bir biçimde kullanabilmek olarak ifade edilmektedir (P21, 2019). Erken çocukluk döneminde çocukların dijital yeterliliklerini geliştirmelerini desteklemek için, okul öncesi dönemde teknoloji ile etkileşime geçmeleri önerilmektedir (Martin vd., 2020). Her ne kadar teknolojinin küçük yaş çocuklarının kullanımında ortak bir fikir birliğine varılamamış olsa da birçok araştırma, teknolojinin çocuklara sunduğu avantajları ortaya koymaktadır (Chaudron vd., 2018). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından gerçekleştirilen, 15 yaş grubunda çocukların bilgi ve becerilerinin değerlendirildiği PISA araştırmalarına göre matematik sonuçları incelendiğinde ilk sıralarda Çin, Singapur gibi ülkeler yer alırken Türkiye matematik puan ortalaması 454 olup 42. sırada yer almaktadır. 2003 yılından beri Türkiye'nin puan ortalamalarının OECD ortalamalarının altında kalıyor olması, çocuklarımız için eğitimde önlemler alınması gerektiğinin öngörüsü niteliğindedir (OECD, 2018). Singapur gibi ülkelerin PISA gibi uluslararası bir değerlendirme sisteminde bu kadar başarılı olmasının temel gerekçelerinden birinin bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımı olarak

araçların kullanımları ve uygulama örnekleri verilmiş olup öğretmenlere ve ebeveynlere, matematik becerilerini desteklemelerine yönelik alternatif öneriler sunmaktadır.

Öğretmenlerin sınıflarında planladıkları etkinlik sürecinde çocukların matematik keşiflerini teknolojik araçlarla desteklemeleri, alternatif uygulamalarla bu keşiflere destek sağlamaları önerilmektedir.

Anne babaların, çocukların günlük matematik becerileri edinimine kaliteli uygulamalar aracılığı ile destek sağlamaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Agélii Genlott, A. ve Grönlund, A. (2013). Improving literacy skills through learning reading by writing: The iWTR method presented and tested. *Computers & Education,* 67, 98-104. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.03.007

Ağmaz, R. F.(2020). Erken Çocukluk Eğitiminde Teknoloji Uygulamaları. R. F. Ağmaz, F. Ergüleç(Ed.) *Erken Çocukluk eğitiminde Dijital teknoloji ve öğrenme* içinde (22-23). Pegem Yayınevi.

Akçayır, M., & Akçayır, G. (2017). Advantages and challenges associated with augmented reality for education: A systematic review of the literature. *Educational Research Review*, *20*, 1-11. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2016.11.002.

Alat, Z. (2019). Kuramın uygulamayla buluşamadığı yer: Erken çocuklukta matematik eğitimi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(1), 1-20. https://doi.org/10.17984/adyuebd.363791

Albayrak, S. ve Yilmaz, R. M. (2022). ''An Investigation of Pre-School Children's Interactions with Augmented Reality Applications". *International Journal of Human–Computer Interaction, 38*(2), 165-184. https://doi.org/10.1080/10447318.2021.1926761

Altun, D. ve Tantekin Erden,F. (2022). *Erken çocukluk döneminde dijital teknoloji uygulamalar, araştırmalar ve eğilimler*. Nobel Yayınevi.

Aslan, R. ve Erdoğan, S. (2017). 21. yüzyılda hekimlik eğitimi: Sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik, hologram. *Kocatepe Veteriner Dergisi*, *10*(3), 204-212. DOI: 10.5578/kvj.57308

Aubrey, J. S., Robb, M. B., Bailey, J., ve Bailenson, J. (2018). *Virtual Reality 101: What You Need to Know About Kids and VR*. Common Sense.

Azuma, R. T. (1997). "A survey of augmented reality". *Presence: Teleoperators and Virtual Environments, 6*(4), 355- 385.

Barendregt, W., Lindström, B., Rietz-Leppänen, E., Holgersson, I., ve Ottosson, T. (2012). Development and evaluation of Fingu: A mathematics iPad game using multi-touch interaction. *In Proceedings of the 11th international conference on interaction design and children*, 204-207. https://doi.org/10.1145/2307096.2307126

Baroody, A. J., Clements, D. H. ve Sarama, J. (2019). Teaching and learning mathematics in early childhood programs. *Handbook of early childhood care and education,* 329-354.

Baykara, M., Gürtürk, U., Atasoy, B., Perçin, İ. (2017). "Augmented reality based mobile learning system design in preschool education'', 72-77. 2017 International Conference on Computer Science and Engineering (UBMK). IEEE.

Benz, C., Peter-Koop, A., ve Grüßing, M. (2014). *Frühe mathematische* Bildung [Early mathematics education].

Bers, M. U., Flannery, L., Kazakoff, E. R., ve Sullivan, A. (2014). Computational thinking and tinkering: Exploration of an early childhood robotics curriculum. *Computers & Education,* 72, 145-157. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.10.020

Bilgin Ülken, F. ve Kılınç, F. (2018). Çocukların çevrimiçi ortamda karşılaştıkları risk türleri ile aracılık uygulamaları arasındaki ilişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 124-145.

Björklund, C., van den Heuvel-Panhuizen, M., ve Kullberg, A. (2020). Research on early childhood mathematics teaching and learning. *ZDM, 52*(4), 607-619. https://doi.org/10.1007/s11858-020-01177-3

Blackwell, C. (2014). Teacher practices with mobile technology integrating tablet computers into the early childhood classroom. *Journal of Education Research, 7*(4), 1-25.

Blackwell, C. K., Lauricella, A. R., ve Wartella, E. (2016). The influence of TPACK contextual factors on early childhood educators' tablet computer use. Computers & Education, 98, 57-69. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.02.010

Blackwell, C. K., Lauricella, A. R., ve Wartella, E. (2014). Factors influencing digital technology use in early childhood education. *Comput. Educ.* 77, 82–90. doi: 10.1016/j.compedu.2014.04.013

Blackwell, C. K., Lauricella, A. R., Wartella, E., Robb, M., ve Schomburg, R. (2013). Adoption and use of technology in early education: The interplay of extrinsic barriers and teacher attitudes. *Computers & Education, 69*, 310-319. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.07.024

Brito, R., Francisco, R., Dias, P., ve Chaudron, S. (2017). Family dynamics in digital homes: the role played by parental mediation in young children's digital practices around 14 european countries. *Contemporary Family Therapy, 39,* 271–280. doi: 10.1007/s10591-017-9431-0

Brucker, B., Brömme, R., Ehrmann, A., Edelmann, J., & Gerjets, P. (2021). Touching digital objects directly on multi-touch devices fosters learning about visual contents. *Computers in Human Behavior*, 119, 106708. https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106708

Burnett, C. (2010). Technology and literacy in early childhood educational settings: A review of research. Journal of Early Childhood Literacy, 10(3), 247–270. https://doi.org/10.1177/1468798410372154

Martín, S., González, M., & Peñalvo, F. J. (2020). Digital competence of early childhood education teachers: attitude, knowledge and use of ICT. *European Journal of Teacher Education*, *43*(2), 210-223. https://doi.org/10.1080/02619768.2019.1681393

Canbeldek, M., & Isikoglu, N. (2022). Exploring the effects of "productive children: coding and robotics education program" in early childhood education. Education and Information Technologies, 1-21. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11315-x

Chaudron, S., Di Gioia, R., & Gemo, M. (2018). Young Children (0-8) and Digital Technology - A qualitative study across Europe. Jrc Science for Policy Report.

Chiong, C., & Shuler, C. (2010). Learning: Is there an app for that? Investigations of young children's usage and learning with mobile devices and apps. *The Joan Ganz Cooney Center*, 34, 13-20

Clark, L. S. (2011). Parental mediation theory for the digital age. *Communication Theory*, *21*(4), 323–343. doi: 10.1111/j.1468-2885.2011.01391.x

Clements, D. H., & Nastasi, B. K. (1999). Metacognition, learning, and educational computer environments. *Information Technology in Childhood Education Annual*, (1), 3-36.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2014). *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach*. Routledge.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2017/2019). Learning and teaching with learning trajectories [LT]2. Retrieved from Marsico Institute, Morgridge College of Education, University of Denver. Website: LearningTrajectories.org

Clements, D. H., Dumas, D., Dong, Y., Banse, H. W., Sarama, J., & Day-Hess, C. A. (2020). Strategy diversity in early mathematics classrooms. *Contemporary Educational Psychology*, 60, 101834. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2019.101834

Çevik, G., Yılmaz, RM, Göktaş, Y., & Gülcü, A. (2017). Okul öncesi dönemde arttırılmış gerçeklikle ingilizce öğrenme. *Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Dergisi*, *6*(2), 50-57.

Common Sense Media. (2017). The common sense census: Media use by kids age zero to eight 2017. Retrieved from San Francisco, CA: Common Sense Media

Digital Report (2022). https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report sayfasından erişilmiştir.)

Dijital Oyun Raporu (2019). Dijital Oyun Raporu- Güvenli İnternet Merkezi https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/RjARy.pdf sayfasından erişilmiştir.

Dogan, B., & Robin, B. (2009, March). Educational uses of digital storytelling: Creating digital storytelling contests for K-12 students and teachers. In *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 633-638). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).

Dore RA and Dynia JM (2020) Technology and Media Use in Preschool Classrooms: Prevalence, *Purposes, and Contexts*. Front. Educ. 5:600305. doi: 10.3389/feduc.2020.600305

Dorouka, P., Papadakis, S., & Kalogiannakis, M. (2020). Tablets and apps for promoting robotics, mathematics, STEM education and literacy in early childhood education. *International Journal of Mobile Learning and Organisation*, 14(2), 255-274. https://doi.org/10.1504/IJMLO.2020.106179

Dulkadir Yaman, N. (2019). *Çocukların bakış açısıyla internet kullanımlarına ilişkin ebeveyn arabuluculuğunun incelenmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., ... & Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology*, *43*(6), 1428. https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428

Dunn, J., Gray, C., Moffett, P. and Mitchell, D. (2018) 'It's more funner than doing work': children's perspectives on using tablet computers in the early years of school, *Early Child Development and Care, 188*(6), pp819-831. https://doi.org/10.1080/03004430.2016.1238824

Edwards, S., Henderson, M., Gronn, D., Scott, A., & Mirkhil, M. (2017). Digital disconnect or digital difference? A socio-ecological perspective on young children's technology use in the home and the early childhood centre. *Technology, Pedagogy and Education*, *26*(1), 1-17. https://doi.org/10.1080/1475939X.2016.1152291

Elliott, L., & Bachman, H. J. (2018). How do parents foster young children's math skills? *Child Development Perspectives*, *12*(1), 16-21. https://doi.org/10.1111/cdep.12249.

Epstein, A. S. (2015). Using technology appropriately in the preschool classroom. *Exchange Focus*, *28*(1), 1-19.

Ergüleç, F., & Kiremit, R. F. (2019). Tablet bilgisayarların okul öncesi dönemde resim çiziminde kullanılması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, *15*(1), 17-36. doi: 10.17244/eku.447167.

Fagerholt, R. A., Myhr, A., Stene, M., Haugset, A. S., Sivertsen, H., Carlsson, E., & Nilsen, B. T. (2019). "Spørsmål Til Barnehage-Norge 2018: Analyse og resultater fra utdanningsdirektoratets spørreundersøkelse til barnehagesektoren". *Trøndelag Forskning Og Utvikling.*

Fjørtoft, S. O., Thun, S., & Buvik, M. P. (2019). "Monitor 2019: En deskriptiv kartlegging av digital tilstand i norske skoler og barnehager". *Sintef.*

Fleer, M. (2014). The demands and motives afforded through digital play in early childhood activity settings. Learning, *Culture and Social Interaction, 3*(3), 202-209. doi:10.1016/j.lcsi.2014.02.012.

Foley, L. M. 2013. "Digital Storytelling in Primary-Grade Classrooms". Arizona State University.

Furman, M., De Angelis, S., Prost, E.D. & Taylor, I. (2019).Tablets as an educational tool for enhancing preschool science, *International Journal of Early Years Education*, *27*(1), 6-19, doi: 10.1080/09669760.2018.1439368.

Gasteiger, H., & Benz, C. (2018). Enhancing and analyzing kindergarten teachers' professional knowledge for early mathematics education. *The Journal of Mathematical Behavior*, *51*, 109-117. https://doi.org/10.1016/j.jmathb.2018.01.002.

Gecü-Parmaksiz, Z., Delialioğlu, Ö. (2020). 'The effect of augmented reality activities on improving preschool children's spatial skills', *Interactive Learning Environments*, *28*(7), 876-889. https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1546747

George, R., Howitt, C., & Oakley, G. (2020). Young children's use of an augmented reality sandbox to enhance spatial thinking. *Children's Geographies*, *18*(2), 209-221. https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1614533

Gilmore, C., Göbel, S. M., & Inglis, M. (2018). *An introduction to mathematical cognition*. Routledge.

Goodwin, K. (2018). *Dijital dünyada çocuk büyütmek- teknolojiyi doğru kullanmanın yolları*. (çev. T. Er). Aganta Kitap Yayınevi. (Orijinal basım tarihi 2018).

Gök, M.Y., Aktaş Arnas, Y. 2019. Okul "Öncesi Dönemdeki Çocukların Matematik Öğrenmesinde Bir Araç: Somut Manipülatifler", (ss. 228-237). *2. Uluslararası Temel Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı*. Muğla.

Guss, S. S., Clements, D. H., & Sarama, J. H. (2022). *High-Quality Early Math: Learning and Teaching With Trajectories and Technologies. In Handbook of Research on Innovative Approaches to Early Childhood Development and School Readiness* (pp. 349-373). IGI Global.

Haugland, S. W. (2000). Computers and young children. Champagne, IL: ERIC *Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education.*

Heo, M. (2009). Digital storytelling: An empirical study of the impact of digital storytelling on pre-service teachers' self-efficacy and dispositions towards educational technology. *Educational Multimedia and Hypermedia*, *18*(4), 405-428.

Heo, M. (2011). Improving technology competency and disposition of beginning pre-service teachers with digital storytelling. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, *20*(1), 61-81.

Higgins, S.E., Mercier, E., Burd, E. et al. (2011). Multi-touch tables and the relationship with collaborative classroom pedagogies: A synthetic review. *Computer Supported Learning* 6, 515–538 https://doi.org/10.1007/s11412-011-9131

Holgersson, I., Barendregt, W., Emanuelsson, J., Ottosson, T., Rietz, E., & Lindström, B. (2016). Fingu—A game to support children's development of arithmetic competence: Theory, design and empirical research. In *International perspectives on teaching and learning mathematics with virtual manipulatives* (pp. 123-145). Springer.

Ichıkawa, K. (2022). Are Kids Ready for Virtual Reality? https://nautil.us/are-kids-ready-for-virtual-reality-238419/?hmsr=joyk.com adresinden erişilmiştir.

Işıkoğlu-Erdoğan, N. (2019). Dijital oyun popüler mi ? Ebeveynlerin çocukları için oyun tercihlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 1-17. doi:10.9779/pauefd.446654.

Jo, I. (2016). Future teachers' dispositions toward teaching with geospatial technologies. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, *16*(3), 310-327.

Judge, S., Floyd, K., & Jeffs, T. (2015). Using mobile media devices and apps to promote young children's learning. In *Young children and families in the information age* (pp. 117-131). Springer, Dordrecht.

Kaimara, P., Oikonomou, A. & Deliyannis, I. (2022). Could virtual reality applications pose real risks to children and adolescents? A systematic review of ethical issues and concerns. *Virtual Reality* 26, 697–735. https://doi.org/10.1007/s10055-021-00563-w.

Kaput, J., Noss, R., & Hoyles, C. (2002). Developing new notations for a learnable mathematics in the computational era. In *Handbook of international research in mathematics education* (pp. 63-88). Routledge.

Kearney, M. (2011). "A Learning Design for Student-Generated Digital Storytelling", *Learning, Media and Technology*, *36*(2), 169-188.

Keengwe, J., & Onchwari, G. (2009). Technology and early childhood education: A technology integration professional development model for practicing teachers. *Early Childhood Education Journal*, *37*(3), 209-218.

Kermani, H Aldemir, J. (2015). Preparing children for success: integrating science, math, and technology in early childhood classroom. *Early Child Development and Care, 185*(9). https://doi.org/10.1080/03004430.2015.1007371.

Kim, C., Kim, D., Yuan, J., Hill, R. B., Doshi, P., & Thai, C. N. (2015). Robotics to promote elementary education pre-service teachers' STEM engagement, learning, and teaching. *Computers & Education*, *91*, 14-31.

Kocaman-Karoğlu, a. 2016. Okul öncesi eğitimde teknoloji entegrasyonu: Dijital hikâye anlatımı üzerine öğretmen görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 7*(1), 175-205. https://doi.org/10.17569/tojqi.87166.

Kol, S. (2017). *Erken Çocuklukta Teknoloji Kullanımı*. Pegem Yayınevi.

Lambert, J. (2013). *Digital storytelling: Capturing lives, creating community*. Routledge.

Lawrence, S. M. (2018). Preschool children and iPads: Observations of social interactions during digital play. *Early Education and Development*, *29*(2), 207-228. https://doi.org/10.1080/10409289.2017.1379303

Lauricella, A. R., Wartella, E., & Rideout, V. (2015). Young children's screen time: The complex role of parent and child factors. *Journal of Applied Developmental Psychology, 36*, 11–17. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2014.12.001.

Lee, J. S., & Ginsburg, H. P. (2009). Early childhood teachers' misconceptions about mathematics education for young children in the United States. *Australasian Journal of Early Childhood*, *34*(4), 37-45. https://doi.org/10.1177/183693910903400406.

Lennon, M., Pila, S., Flynn, R., & Wartella, E. A. (2022). Young children's social and independent behavior during play with a coding app: Digital game features matter in a 1: 1 child to tablet setting. *Computers & Education*, *190*, 104608. https://doi.org/10.1016/j.c ompedu.2022.104608.

Levent, F. & Yazıcı, E. (2015). Singapur eğitim sisteminin başarısına etki eden faktörlerin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *39*(39) , 121-143. DOI: 10.15285/EBD.2014397401.

Lieberman, D.A., Fisk, M.C., & Biely, E. (2009). Digital games for young children ages three tosix: From research to design. *Computers in the Schools*, *26*(3), 299-313. https://doi.org/10.1080/07380560903360178 .

Lindahl, M. G., & Folkesson, A. M. (2012). ICT in preschool: Friend or foe? The significance of norms in a changing practice. *International Journal of Early Years Education*, *20*(4), 422-436. https://doi.org/10.1080/09669760.2012.743876.

Liu, C., & Hwang, G. J. (2020). Roles and research trends of touchscreen mobile devices in early childhood education: review of journal publications from 2010 to 2019 based on the technology-enhanced learning model. *Interactive learning environments*, 1-20. https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1855210

Liu, W., Tan, L., Huang, D., Chen, N., & Liu, F. (2021). When preschoolers use tablets: The effect of educational serious games on Children's attention development. *International Journal of Human–Computer Interaction*, *37*(3), 234-248. https://doi.org/10.1080/10447318.2020.1818999

Livingstone, S., & Helsper, E. (2008). Parental mediation and children's internet use. *Journal Of Broadcasting & Electronic Media, 52*(4), 581-599. https://doi.org/10.1080/08838150802437396

Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S., & Lagae, K. (2015). *How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style*. EU Kids Online, LSE.

MacArthur, C. A., & Malouf, D. B. (1991). Teachers' beliefs, plans, and decisions about computer-based instruction. *The journal of Special Education*, *25*(1), 44-72. https://doi.org/10.1177/002246699102500104

Maureen, I. Y., van der Meij, H., & de Jong, T. (2018). Supporting literacy and digital literacy development in early childhood education using storytelling activities. *International Journal of Early Childhood*, *50*(3), 371-389. https://doi.org/10.1007/s13158-018-0230-z

McCulloch, A. W., Hollebrands, K., Lee, H., Harrison, T., & Mutlu, A. (2018). Factors that influence secondary mathematics teachers' integration of technology in mathematics lessons. *Computers & Education*, *123*, 26-40. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.04.008

Merjovaara, O., Nousiainen, T., Turja, L., & Isotalo, S. (2020). Digital stories with children: Examining digital storytelling as a pedagogical process in ECEC. *Journal of Early Childhood Education Research*, *9*(1).

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2008, March). Introducing technological pedagogical content knowledge. In *Annual meeting of the American Educational Research Association* (Vol. 1, p. 16).

Mitnik, R., Recabarren, M., Nussbaum, M., & Soto, A. (2009). Collaborative robotic instruction: A graph teaching experience. *Computers & Education*, 53(2), 330-342. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2009.02.010.

Moyer-Packenham, P. S., Bolyard, J. J. 2016. *"Revisiting the definition of a virtual manipulative", 3-23. International perspectives on teaching and learning mathematics with virtual manipulatives*. Editörler: Moyer-Packenham, P. S. Cham: Springer.

Moyer, P. S. (2001). Are we having fun yet? How teachers use manipulatives to teach mathematics. *Educational Studies in mathematics, 47*(2), 175-197. https://doi.org/10.1023/A:1014596316942.

Mustafaoğlu, R. ve Yasacı, Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi, 19*(3), 51-53.

National Association for the Education of Young Children & National Council of Teachers of Mathematics (NAEYC & NCTM) (2010). Position statement. Early childhood mathematics: Promoting good beginnings. Available: www.naeyc.org/resources/position_statements/psmath.htm sayfasından erişilmiştir.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2000). "Principles and Standards for School Mathematics", Reston, Va.

National Council of Teachers of Mathematics (2015). Strategic use of technology in teacher and learning mathematics. (Reston, VA: Author). Newhouse, P. (1998). The impact of portable computers on classroom learning environments. *The Australian Journal of Educational Computing*, *13*(1), 5-11.

National Association for the Education of Young Children (2012). Code of ethical conduct and statement of commitment. Washington, DC: Author. Retrieved on March 10, 2014 from: https://www.naeyc.org/caep/files/caep/NAEYC Initial and Advanced Standards 10_2012.pdf

Neumann, M. M. (2014). An examination of touch screen tablets and emergent literacy in Australian pre-school children. *Australian Journal of Education, 58*(2), 109-122. https://doi.org/10.1177/0004944114523368

Neumann, M. M., & Neumann, D. L. (2017). The use of touch-screen tablets at home and preschool to foster emergent literacy. *Journal of Early Childhood Literacy, 17*(2), 203–220. https://doi.org/10.1177/1468798415619773

Neumann, M. M., Merchant, G., & Burnett, C. (2018). Young children and tablets: The views of parents and teachers. *Early Child Development and Care, 190*(11), 1750-1761. http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2018.1550083

Nevski, E., & Siibak, A. (2016). The role of parents and parental mediation on 0–3-year olds' digital play with smart devices: Estonian parents' attitudes and practices. *Early Years, 36*(3), 227-241. doı: 10.1080/09575146.2016.1161601.

Niemi, H., Shuanghong, N. İ. U., Vivitsou, M., & Baoping, L. İ. (2018). Digital storytelling for twenty-first-century competencies with math literacy and student engagement in China and Finland. *Contemporary Educational Technology*, *9*(4), 331-353. https://doi.org/10.30935/cet.470999

Nikken, P., & Schols, M. (2015). How and why parents guide the media use of young children. *Journal of Child and Family Studies*, *24*, 3423–3435. doi: 10.1007/s10826-015-0144-4

Normann, A. (2011). *Digital storytelling in second language learning: A qualitative study on students' reflections on potentials for learning*. [Unpublished master's thesis]. Norges teknisk-naturvitenskapelige Universitet.

Nugent, G., Barker, B., Grandgenett, N., & Adamchuk, V. I. (2010). Impact of robotics and geospatial technology interventions on youth STEM learning and attitudes. *Journal of Research on Technology in Education, 42*(4), 391-408. https://doi.org/10.1080/15391523.2010.10782557

O'Byrne, W. I., Houser, K., Stone, R., & White, M. (2018). Digital storytelling in early childhood: Student illustrations shaping social interactions. *Frontiers in Psychology*, 9, 1800. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01800

OECD (2018). *Education at a Glance 2018.* https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018_eag-2018-en sayfasından erişilmiştir.

Oliemat, E., Ihmeideh, F., & Alkhawaldeh, M. (2018). The use of touch-screen tablets in early childhood: Children's knowledge, skills, and attitudes towards tablet technology. *Children and Youth Services Review*, *88*, 591–597. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.03.028

Önür, Z. & Kozikoğlu, İ. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin 21. Yüzyıl Öğrenme Becerileri . *Trakya Eğitim Dergisi , 9*(3) , 627-648 . DOI: 10.24315/tred.528501

Palaiologou, I. (2016). Children under five and digital technologies: implications for early years pedagogy. European Early *Childhood Education Research Journal, 24*(1), 5-24. doi: 10.1080/1350293X.2014.929876

Pan, Z., López, M., Li, C., & Liu, M. (2021). Introducing augmented reality in early childhood literacy learning. *Research in Learning Technology*, *29*. https://doi.org/10.25304/rlt .v29.2539

Papadakis, S. (2020). Robots and robotics kits for early childhood and first school age.

Papadakis, S. (2021). The impact of coding apps to support young children in computational thinking and computational fluency. *A literature review.* In *Frontiers in Education* (p. 183). Frontiers. https://doi.org/10.3389/feduc.2021.657895

Papadakis, S., & Kalogiannakis, M. (2017). Mobile educational applications for children: what educators and parents need to know. *International Journal of Mobile Learning and Organisation*, *11*(3), 256-277.

Papadakis, S., Kalogiannakis, M., & Zaranis, N. (2016). Comparing tablets and PCs in teaching mathematics: An attempt to improve mathematics competence in early childhood education. *Preschool and Primary Education*, *4*(2), 241-253.

Papert, S. (1972). Teaching children to be mathematicians versus teaching about mathematics. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology, 3*(3), 249-262. https://doi.org/10.1080/0020739700030306

Partnership for 21st Century Learning (P21) (2019). Framework for 21st century learning defınıtıons. https://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources adresinden erişilmiştir.

Patchan, M. M., & Puranik, C. S. (2016). Using tablet computers to teach preschool children to write letters: Exploring the impact of extrinsic and intrinsic feedback. *Computers & Education, 102*, 128–137. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2016.07.007

Perez, S. (2020). *Google Play adds a "Teacher Approved" section to its app store. Tech Crunch.* Available online at: https://techcrunch.com/2020/04/15/google-play-adds-a-teacher-approved-section-to-its-app-store/ adresinden erişilmiştir.

Pila, S., Blackwell, C. K., Lauricella, A. R., and Wartella, E. (2019). *Technology in the Lives of Educators and Early Childhood Programs: 2018 Survey.* Evanston, IL: Northwestern University.

Polat, Ö., ve Bardak, M. (2019). Erken çocukluk döneminde STEM yaklaşımı. *International Journal of Social Science Research*, *8*(2), 18-41.

Preradovic, N. M., Lesin, G., & Boras, D. (2016). Introduction of Digital Storytelling in preschool education: A case study from Croatia. *Digital Education Review*, *30*, 94-105.

Prot, S., Anderson C.A., Gentile D.A., & Swing, E. L. (2014). *The positive and negative effects of video game play. children and media*. A. Jordan, D. Romer (Eds) New York. Oxford University Pres,109-128.

Putnick, D. L., Trinh, M. H., Sundaram, R., Bell, E. M., Ghassabian, A., Robinson, S. L., & Yeung, E. (2022). Displacement of peer play by screen time: Associations with toddler development. *Pediatric Research*, 1-7. https://doi.org/10.1038/s41390-022-02261-y.

Rahiem, M. D. (2021). Storytelling in early childhood education: Time to go digital. *International Journal of Child Care and Education Policy, 15*(1), 1-20. https://doi.org/10.1186/s40723-021-00081-x.

Rambli, D. R. A., Matcha, W., Sulaiman, S. 2013. "Fun learning with an AR alphabet book for preschool children", *Procedia Computer Science*, *25*, 211-219. https://doi.org/10.1016/j.procs.2013.11.026.

Rentzou, K., Slutsky, R., Tuul, M., Gol-Guven, M., Kragh-Müller, G., Foerch, D. F., & Paz-Albo, J. (2019). Preschool teachers' conceptualizations and uses of play across eight countries. *Early Childhood Education Journal*, *47*(1), 1-14. https://doi.org/10.1007/s10643-018-0910-1.

Rideout, V., ve Robb, M. B. (2020). The Common Sense census: Media use by kids age zero to eight, 2020. San Francisco, CA: Common Sense Media.

Robin, B. R. (2016). The power of digital storytelling to support teaching and learning. *Digital Education Review, 30*, 17-29.

Robin, B., White, C., & Abrahamson, R. 2009. "The Expansion of Digital Storytelling into Content Area İnstruction", In *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (Pp. 672-679). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE).

Sapsağlam, Ö. (2018). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Değişen Oyun Tercihleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(1), 1122-1135.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2002). Building blocks for young children's mathematical development. *Journal of educational computing research, 27*(1), 93-110. https://doi.org/10.2190/F85E-QQXB-UAX4-BMBJ.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children*. Routledge.

Senemoğlu, N. (2011). *Gelişim, öğrenme ve öğretim; kuramdan uygulamaya.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Silver, A. M., Elliott, L., & Libertus, M. E. (2021). Parental math input is not uniformly beneficial for young children: The moderating role of inhibitory control. *Journal of Educational Psychology*. https://doi.org/10.1037/edu0000679

Smeets, E. (2005). Does ICT contribute to powerful learning environments in primary education?. *Computers & Education*, *44*(3), 343-355. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2004.04.003

Solomon, T. L., Vasilyeva, M., Huttenlocher, J., & Levine, S. C. (2015). Minding the gap: Children's difficulty conceptualizing spatial intervals as linear measurement units. *Developmental Psychology, 51*(11), 1564. https://doi.org/10.1037/a0039707.

Somyürek, S. (2014). "Öğretim sürecinde z kuşağının dikkatini çekme: artırılmış gerçeklik", *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 4*(1), 63-80. https://doi.org/10.17943/etku.88319

Sphero, Inc. (2021a). *Indi educator guide book*. Author. https://sphero.com/pages/sphero-indi adresinden erişilmiştir.

Sphero, Inc. (2021b). Indi supports learning outcomes: Literacy and math development. Author. https://sphero.com/pages/sphero-indi adresinden erişilmiştir.

Starčič, A. I., Cotic, M., Solomonides, I., & Volk, M. (2016). Engaging preservice primary and preprimary school teachers in digital storytelling for the teaching and learning of mathematics. *British Journal of Educational Technology, 47*(1), 29–50. https://doi.org/10.1111/bjet. 12253.

Strawhacker, A., & Bers, M. U. (2019). What they learn when they learn coding: Investigating cognitive domains and computer programming knowledge in young children. *Educational Technology Research and Development, 67*(3), 541-575. https://doi.org/10.1007/s11423-018-9622-x.

Şahin, MC, Taş, I., Oğul, İ. G., Çilingir, E. V., & Keleş, O. (2015). Tablet bilgisayarlarının okul öncesi eğitimde destek materyali olarak kullanılmasının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *15*(2), 335-348. https://doi.org/10.17 240/aibuefd.2 015.15.2-5000161327.

Şen, M., Demir, E., Teke, N. ve Yılmaz, A. (2020). Erken çocukluk ebeveyn medya aracılık ölçeği geliştirme çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *53*, 228-265. DOİ: 10.21764/maeuefd.646852.

Technological Pedagogical Content Knowledge/ TPACK 2012. "What is TPACK". http://tpack.org adresinden erişilmiştir.

Ting, M. M. G. (2018). *Mobile Technology in Science Classrooms: Using iPad-enabled Constructivist Learning to Promote Collaborative Problem Solving and Chemistry Learning*. Columbia University.

Tomi, A. B., Rambli, D. R. A. 2013. An interactive mobile augmented reality magical playbook: Learning number with the thirsty crow. *Procedia Computer Science*, *25*, 123-130. https://doi.org/10.1016/j.procs.2013.11.015

Toran, M., Ulusoy, Z., Aydin, B., Deveci, T. ve Akbulut, A. (2016). Çocukların dijital oyun kullanımına ilişkin annelerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Education Journal, 24*(5), 2263-2278.

TUİK (2022). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587 adresinden erişilmiştir.

TUİK(2021). *Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132 adresinden erişilmiştir.

Tychsen, L., & Foeller, P. (2020). Effects of immersive virtual reality headset viewing on young children: visuomotor function, postural stability, and motion sickness. *American journal of ophthalmology*, *209*, 151-159. https://doi.org/10.1016/j.ajo.2019.07.020

Ulutaş, İ., Kılıç Çakmak, E., Akıncı Coşgun, A., Bozkurt Polat, E., Aydın Bölükbaş, F., Engin, K., Kayabaşı, E., Özcan, S. (2022). *Digital storytelling in early mathematics education*. In *STEM, Robotics, Mobile Apps in Early Childhood and Primary Education: Technology to promote teaching and learning*. Editörler: Papadakis, S., Kalogiannakis, M. SpringerNature.

United Nations Children's Fund (UNICEF). (2017). Dijital bir dünyada çocuklar.

Valkenburg, P. M., Krcmar, M., Peeters, A. L., & Marseille, N. M. (1999). Developing a scale to assess three styles of television mediation: "Instructive mediation," "restrictive mediation," and "social coviewing." *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, *43*, 52–66. doi:10.1080/08838159909364474

Vanderloo, L. M. (2014). Screen-viewing among preschoolers in childcare: A systematic review. *BMC Pediatr. 14*, 1–16. https://doi.org/10.1186/1471-2431-14-205

Vega, B., Velasco, M., Ocaña, M., & Rebeca, M. (2021, June). Scratchjr Visual Programming Language for Early Math Skills Development in 4–7 years Old Children. In *XV Multidisciplinary International Congress on Science and Technology* (pp. 245-258). Springer, Cham.

Verenikina, I., & Kervin, L. (2011). iPads, digital play and pre-schoolers. *He Kupu*, *2*(5), 4-19.

Wahid, S. N. S., Yusof, Y., & Razak, M. R. (2014). Math anxiety among students in higher education level. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *123*, 232-237. https://doi.org/10.10 16/j.sbspro.2014.01.1419.

Wang, S., & Zhan, H. (2010). Enhancing teaching and learning with digital storytelling. *International Journal of Information and Communication Technology Education (IJICTE), 6*(2), 76-87. DOI: 10.4018/jicte.2010040107.

Weintrop, D., Walkoe, J., Walton, M., Bih, J., Moon, P., Elby, A., ... & Kantzer, M. (2022). Sphero. Math: a computational thinking-enhanced fourth grade mathematics curriculum. In *Computational Thinking in PreK-5: Empirical Evidence for Integration and Future Directions* (pp. 39-46). https://doi.org/10.1145/3507951.3519286.

Wing, J. M. (2006). Computational thinking. *Communications of the ACM, 49*(3), 33-35. https://doi.org/10.1145/1118178.1118215.

Wu, H. K., Lee, S. W. Y., Chang, H. Y., & Liang, J. C. (2013). Current status, opportunities and challenges of augmented reality in education. *Computers & education*, *62*, 41-49. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.10.024

Yalçın-Irmak, A. ve Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: Güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi, 27*(2), 128-37.

Yalçın, S. (2018). 21. Yüzyıl Becerileri ve Bu Becerilerin Ölçülmesinde Kullanılan Araçlar ve Yaklaşımlar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES) , 51*(1), 183-201 . DOI: 10.30964/auebfd.405860.

Yang, Y. C., & Wu, W. I (2012). Digital Storytelling for Enhancing Student Academic Achievement, Critical Thinking, and Learning Motivation: A Year-Long Experimental Study. *Computers & Education, 59*, 339-352. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.12.012.

Yılmaz, R. M. (2016). Educational magic toys developed with augmented reality technology for early childhood education. *Computers in Human Behavior, 54*, 240–248. https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.07.040.

Yilmaz, Y., Üstündağ, M. T., Güneş, E., & Çalişkan, G. (2017). Dijital hikâyeleme yöntemi ile etkili Türkçe öğretimi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 7*(2), 254-275. https://doi .org/10.17943/etku.322366.

Zaranis, N., Kalogiannakis, M., & Papadakis, S. (2013). Using mobile devices for teaching realistic mathematics in kindergarten education. *Creative Education*, *4*(07), 1.

Zheng, J. M., Chan, K. W., & Gibson, I. (1998). Virtual reality. *Ieee Potentials*, *17*(2), 20-23. DOİ: 10.1109/45.666641.

Zhu, Y. J., Yang, X. Y., Wang, S. J. 2017. Augmented reality meets tangibility: a new approach for early childhood education. *EAI Endorsed Transactions on Creative Technologies, 4*(11), 1-8.

BÖLÜM 6
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖLÇME, GRAFİK, VERİ ANALİZİ VE OLASILIK

Perihan Tuğba Şeker

1. ÖLÇME

Küçük çocuklar için önemli matematik becerilerinden biri olan ölçme (Yıldırım, 2010), ölçülebilir nitelikleri kullanarak nesneleri karşılaştırmayı içerir (Yurt, 2018). Ölçme, gerçek dünya ile doğrudan bağlantılı matematik uygulamalarından birisidir. Aynı zamanda geometri veya uzamsal ilişkiler ile gerçek sayılar gibi iki kritik matematik alanı arasında köprü niteliği taşımaktadır (Clements, 1999). Nesne veya durumları karşılaştırmak, miktarlarını belirlemeyi sağlar (Dere ve Ömeroğlu, 2001). Okul öncesi çocuklar, ölçme yaparken nesne veya durumları karşılaştırarak standart olmayan birimler ile açıklarlar (Clements ve Sarama, 2009; Yurt, 2018). Örneğin, sınıftaki halının uzunluğunu adımları ile ölçerken, "Halının kısa kenarı beş adım, uzun kenarı ise sekiz adım uzunluğunda." derken standart olmayan bir ölçme aracı olarak adımı kullanırlar.

Çocuklar günlük yaşamlarında, çevrelerindeki nesnelerin ne kadar uzun/kısa, çok/az, uzak/yakın, ağır/hafif, sıcak/soğuk, olduğunu karşılaştırarak bu kavramlarla ilgili az veya çokluğa dayalı genel değerlendirmeler yaparlar (Kandır ve Orçan, 2010). Ölçme ile ilgili deneyim kazandıkça standart ölçme birimleri ile ilgili değerlendirmelere geçerler. Karşılaştırma ile iki veya daha fazla küme arasında ilişki kurarken (Copley, 2000), ölçme ile aynı nitelikteki durum ya da nesnelerin özelliklerini karşılaştırıp sayı ile ifade ederler (Yıldırım, 2010).

Erken yıllarda çocukların öncelikle somut materyaller ile ölçme yaparak deneyim kazanmaları gereklidir (Yurt, 2018). Bu somut deneyimler onlara beraberinde hacim, miktar, boyut vb. bir çok kavramı da getirir. Örneğin, farklı

KAYNAKÇA

Aktaş-Arnas, Y. (2013). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Avcılar, T. & Kesicioğlu, O. S. (2018). Okul öncesi dönem çocukların ölçme becerilerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(68), 1548-1569.

Charlesworth, R. & Lind K. K. (2007). *Math & science for young children*. Thomson Delmar Learning.

Charlesworth, R. & Lind K. K. (2010). *Math & science for young children*. Thomson Delmar Learning.

Charlesworth, R. & Lind K. K. (2013). *Math & science for young children*. Wadswort Cengage Learning.

Clements, D. H. (1999). Teaching Length Measurement: Research Challenges. *School Science and Mathematics*. https://doi.org/10.1111/j.1949-8594.1999.tb17440.x

Clements, D. H. (2004). Geometric and spatial thinking in young children. J. V. Copley (Ed.), M*athematics in the early years* (pp. 66–79). National Council of Teachers of Mathematics.

Clements, D. H. & Sarama, J. (2004). *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education*. Lawrence Erlbaum Associates.

Clements, D. H. & Sarama, S. (2007). *Early childhood mathematics learning*: *Second handbook of research on Mathematics teaching and learning*. Farnk K. Lester (Ed.). Information Age Publishing.

Clements, D. H. & Sarama, J. (2009). *Learning and teaching early math*. Taylor & Francis Group e-Library.

Clements, D. H. & Sarama, J. (2016). Math, Science, and Technology in the Early Grades. *Future of Children*, *26*(2), 75–94. https://doi.org/10.1353/foc.2016.0013

Copley, J. V. (2000). *The young child and mathematics*. National association for the education of young children.

Çelik, M. (2019). *Ölçme.* G. Uludağ (Ed.), *Erken çocukluk matematik eğitimi* (ss. 95-113). Nobel.

Dere, H. & Ömeroğlu, E. (2001). *Okul öncesi Eğitimde fen doğa çalışmaları*. Anı Yayıncılık.

DREME (2021). The Mathematics of Measurement. https://prek-math-te.stanford.edu /measurement-data/mathematics-measurement

Jackman, H. L. (2012). *Early education curriculum a child's connection to the World.* Cengage Learning.

Kandır, A. & Orçan, M. (2010). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi*. Morpa Yayıncılık.

Kesicioğlu, O. S. & Hacıbrahimoğlu, B. Y. (2015). Okul öncesi dönem çocuklarının grafik okuma becerilerinin incelenmesi. *Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi. https://doi.org /*10.17359/ACED.2015714075

Mortensen, J. & Burnham, M. (2012, February 28). Preschool Children's Understanding of the Graphic Features of Writing. *Child Studies in Diverse Contexts*. Korean Association of Child Studies. https://doi.org/10.5723/csdc.2012.2.1.045

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). Executive summary principles and standards for school mathematics.

https://www.nctm.org/uploadedFiles/Standards_and_Positiions/

Sarama, J. & Clements, D. H., (2008). Mathematics in early childhood. In Saracho O. N. & Spodek, B. (Eds.). *Contemporary perspectives on mathematics in early childhood education* (pp. 67-94). Information Age Publishing.

Sarama, J. & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children.* Routledge.

Seefeldt, C., (2005). How to work with standards in the early childhood classroom. *Columbia University New York and London*, Teachers College Press

Sezer, T. (2018). Veri Analizi, Grafik Oluşturma ve Olasılık. G. Uludağ (Ed.), *Erken çocukluk matematik eğitimi* (ss. 95-113). Nobel.

Sperry Smith, S. S., (2009). *Early childhood mathematics.* Pearson/Allyn and Bacon.

Toluk, Z. & Olkun, S. (2001). *İlköğretimde matematik öğretimi.* Artım Yayınları.

Yıldırım, B. (2010). *Matematik ilkeleri ve standartları*. B. Akman (Ed.) *Okul öncesi matematik eğitimi*, (s.12-24). Pegem.

Yurt, Ö. (2018). *Ölçme ve grafik.* İ.Ulutaş (Ed.) *Okul öncesinde matematik eğitimi* (s. 85-104) Hedef.

Görseller:

Resim 1: Kişisel Arşiv

Resim 2: Kişisel Arşiv

Resim 3: https://www.freepik.com/search?format=search&page=4&query=preschool+gra phing

Resim 4: https://www.freepik.com/search?format=search&page=4&query=preschool+gra phing

Resim 5: https://www.freepik.com/search?format=search&page=4&query=preschool+gra phing

Resim 6: https://www.freepik.com/search?format=search&page=4&query=preschool+gra phing

Resim 7: https://www.freepik.com/search?format=search&page=4&query=preschool+gra phing

Resim 8: https://www.freepik.com/search?format=search&page=4&query=preschool+gr aphing

BÖLÜM 7
GEOMETRİ VE UZAMSAL İLİŞKİLER

Melek Merve Yılmaz - Ayşegül Akıncı Coşgun

Kelebekler sınıfındaki çocuklar, serbest oyun zamanında blok merkezindeki bloklarla bir şehir inşa etmek istediler. Bu şehirde, farklı yükseklikte binalar ve köprüler yapmak istediler. Bina ve köprülerin sağına, soluna, arkasına mağazalar yerleştirmelerinin ilginç bir fikir olabileceğini söyledi Işıl öğretmen. Bu köprünün altından geçebilecek oyuncak araçların yükseklikleri hakkında konuştular. Yine bloklar ile yapılan binaların yüksekliği, birinin daha önde, daha geride olduğu, sağındaki binanın daha yüksek olduğu gibi kavramlar hakkında sohbet ederlerken çocukların uzamsal algı gelişimlerinin desteklenmesine yönelik fırsat elde ettiler.

GİRİŞ

Geometri; şekil, boyut, konum, yön ve hareketi içeren ve içinde yaşadığımız fiziksel dünyayı tanımlayan ve sınıflandıran bir matematik alanıdır (Copley, 2000). Amerika'daki Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (National Council of Teachers of Mathematics - NCTM) (2000) tarafından hazırlanmış olan Okul Matematiği İçin İlkeler ve Standartlar, anaokulundan on ikinci sınıfa kadar olan çocuklar için geometri ve uzamsal ilişkiler matematik içeriğinin önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. Okul öncesi ve diğer kademelerde de matematik eğitiminin önde gelen konularından olan geometrik şekiller, kişinin, bir nesnenin şeklini belirlemek için kullandığı standartlardır (Aslan ve Aktaş Arnas, 2007). Uzamsal düşünme ise çevrede gezinmek, nesnelerle aradaki mesafenin belirlenmesi ve harita gibi görselleri anlamlandırmak için günlük hayatta kullanılan beceridir (Gifford vd., 2022).

Geometri ve uzamsal düşüncenin kazandırılması, erken matematik eğitiminde önemli rol oynar (National Research Council, 2009; Sarama ve Cle-

haritalarla meşgul olmak, çocukların geometri ve uzamsal düşünme becerilerinin gelişimine büyük katkı sağlayacaktır. Bu noktada öğretmenlerin rolü önemlidir. Çocukların geometrik ve uzamsal düşünme becerilerini destekleyecek etkinlikler planlamaları, sınıf içi ve sınıf dışında bu düşünme biçiminin gelişimini teşvik etmeleri beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Androulla,P., Iliada, E. & Athanasios, G.(2015). Preschool geometrical teaching practices and geometrical thinking development: A case study. *Conference: EAPRIL Conference Proceedings 2014, Issue 1* (pp. 209-222). ISSN 2406-4653.

Aslan, D. & Aktaş Arnas, Y. (2007). Okul öncesi eğitim materyallerinde geometrik şekillerin sunuluşuna ilişkin içerik analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(1), 69-80.

Brown, M. C., McNeil, N. M., & Glenberg, A. M. (2009). Using concreteness in education: Real problems, potential solutions. *Child Development Perspectives, 3,* 160–164. doi:10.1111/j.1750-8606.2009.00098.x.

Christie, J., & Roskos, K. (2006). Standards, science, and the role of play in early literacy education. In D. Singer, R. M. Golinkoff, & K. Hirsh-Pasek (Eds.), *Play = learning: How play motivates and enhances children's cognitive and social- emotional growth (*pp. 57–73). New York: Oxford University Press.

Clements, D. H., Swaminathan, S., Hannibal, M. A. Z., & Sarama, J. (1999). Young children's concepts of shape. *Journal for Research in Mathematics Education, 30*, 192–212.

Clements, D. H. (1999). Geometric and spatial thinking in young children. In J. V. Copley (Ed.), *Mathematics in the Early Years* (pp. 66-79). The National Council of Teachers for Mathematics.

Clements D. H., & Sarama, J. (2000). The earliest geometry. *Teaching Children Mathematics, 7*(2), 82-86.

Clements, D.H., Sarama, J. (2000). Young children's ideas about geometric shapes. *Teaching Children Mathematics, 6*(8), 482-488.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2011). Early childhood teacher education: The case of geometry. *Journal of Mathematics Teacher Education, 14*, 113–148.

Copley, J.V. (2000). Geometry and spatial sense in the early childhood curriculum. http://earlygeometry-shape.weebly.com/uploads/2/0/7/5/20752418/geometry.2.pdf adresinden erişilmiştir.

Diamond, A., Barnett, W. S., Thomas, J., & Munro, S. (2007). Preschool program improves cognitive control. *Science, 318*, 1387–1388. doi:10.1126/science.1151148.

DREME (2020). All about shapes. https://familymath.stanford.edu/wp-content/uploads/2020/09/Shapes.pdf adresinden alınmıştır.

Duatepe-Paksu, A. (2016). Van Hiele geometrik düşünme düzeyleri [van Hiele levels of geometric thinking]. İçinde E. Bingölbali, S. Arslan, & İ. Ö. Zembat (Eds.), *Matematik eğitiminde teoriler [Theories in mathematics education*] (ss. 266-275). Pegem Akademi.

Ferrara, K., Hirsh-Pasek, K., Newcombe, N. S., Golinkoff, R. M., & Lam, W. S. (2011). Block talk: Spatial language during block Play. *Mind, Brain, and Education, 5(3), 143–151.* doi:10.1111/j.1751-228x.2011.01122.x

Gifford, S., Gripton, C., Williams, H., Dr, Lancaster, A., Bates, K. E., Williams, A. Y., Miss, … Farran, E. K. (2022). Spatial Reasoning in early childhood. https://doi.org/10.31234/osf.io/jnwpu

Ginsburg, H. P., Lee, J. S., & Boyd, J. S. (2008). Mathematics Education for Young Children: What it is and how to promote it. *Social Policy Report. 22*(1), 1-22.

Illinois Early Learning and Development Benchmarks(2013). https://illinoisearlylearning.org/wp-content/uploads/2017/01/math-geom.pdf adresinden alınmıştır.

Kesicioğlu,O.S, & Alisinanoğlu, F. (2014). Matematik eğitimi, okul öncesi dönemde uzay, geometri ve geometrik şekiller. İçinde B. Akman (Ed.), *Okul öncesi matematik eğitimi* (ss. 104-120). Pegem Akademi

Knight, R. I. (2003). *The games children play: The foundation for mathematical learning.* UNESCO.

National Research Council. (2009). *Mathematics learning in early childhood: Paths toward excellence and equity.* National Academy Press.

Nurnberger-Haag, J. (2017). A cautionary tale: How children'sbooks (mis)teach shapes. Early *Education & Development, 28*, 415–440.

Nurnberger-Haag, J., & Thompson, C. A. (2022). *Simplest shapes first! But let's use cognitive science to reconceive and specify what "simple" means* [Manuscript in preparation]. Department of Psychological Sciences, Kent State University.

Olkun, S., & Toluk-Uçar, Z. (2007). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi.* Maya Akademi.

Olkun, S. & Toluk, Z. (2001). *İlköğretimde matematik öğretimi*. Artım Yayınları.

Pruden, S. M., Levine, S. C., & Huttenlocher, J. (2011). Children's spatial thinking: Does talk about the spatial world matter? *Developmental Science*, *14*(6), 1417–1430. https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2011.01088.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children.* Routledge.

Schrier, D. M. (1994). *The development of young children's geometry thinking in a mediated kindergarten classroom environment* (ProQuest Dissertations and Theses), State University of New York, Buffalo.

Sperry Smith, S. (2006). *Early childhood mathematics*. Allyn and Bacon.

Teppo, A. (1991). Van Hiele levels of geometric thought revisited. *The Mathematics Teacher, 84*(3), 210-221. https://doi.org/10.5951/MT.84.3.0210.

The Spatial Reasoning Study Group (2015). *Spatial reasoning in the early years: Principles, assertions, and speculations*. New York, NY: Routledge.

Trouthman, A. P., & Lichtenberg,K.B.(1991). *Mathematics a good beginning trategies for teaching children fourth edition.* Brooks/Cole Pub.

Van Hiele, P. M. (2012). Developing geometric thinking through activities that begin with play. *Teaching Children Mathematics, 5,* 310–316.

Van Hiele, P. M. (1986). *Structure and insight*. Academic Press.

Vojkuvkova , I. (2012). The van Hiele Model of geometric thinking*. WDS'12 Proceedings of Contributed Papers,* Part I, 72–75.

BÖLÜM 8
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ MATEMATİK EĞİTİMİNDE BÜTÜNLEŞTİRME

Hatice Dağlı

GİRİŞ

Matematik, problem çözme veya modelleme, bağlantı kurma ve temsil etme, aynı zamanda çözümleri, modelleri veya bağlantıları belirli durumlardan daha genel bir içeriğe aktaran düşünme biçimidir (Radford, 2006). Matematik etkinliklerinin yapılandırılması ve çocukların dikkatini matematik içeriklerine yönlendirme süreçlerinde, çocukların günlük deneyimlerinden yola çıkmak faydalı bir öğrenme sürecine katkı sağlayacaktır (Dağlıoğlu, 2021). Çocukların dil, hareket, oyun vb. deneyimlerinde yer alan matematiksel ilişkiler ve kavramlar, çocukların matematiksel düşünme ve akıl yürütmelerine yardımcı olacak öngörüler kazandırarak, onların matematiği öğrenmesinde önemli bir rol oynar (Kinnear vd., 2018). Matematik eğitimi üzerine yapılan çalışmalar, çocukların öğrenimini desteklemek için yüksek kaliteli etkinliklerin önemine ve çok çeşitli matematiksel kavramları ele almanın değerine işaret etmektedir (NCTM, 2000).

Küçük çocuklar, karmaşık matematik becerilerini öğrenmek ve uygulamak için donanımlıdır (Clements ve Sarama, 2011). Etkili bir matematik eğitimi süreci, çocukların sahip olduğu matematik bilgisi doğrultusunda çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik olarak onların matematik deneyimlerini genişletecek şekilde, çocukların gelişimine katkı sağlayacak farklı etkinliklerle bütünleştirilerek ve uygun rehberlik ile yapılmalıdır (Kinnear vd., 2018). Çocukların öğreneceği içerik, belirlenen içerik hedeflerine ulaşma süreçleri, bu hedeflere ulaşmalarına yardımcı olmak için öğretmenlerin yapması gerekenler gibi pek çok husus, eğitim programlarına temel oluşturur (Bredekamp ve Rosengrant, 1992). Bu süreçte çocuklarla yapılacak doğru etkinlikleri belirlemek, çocukların öğrenmesini etkileyecek en önemli karardır. Etkinliğin nasıl yapıla-

KAYNAKÇA

Akıncı Coşgun, A. & Yılmaz, M. M. (2021). From planning to implementation: Preschool teachers' approach to mathematical activities. *The Journal of International Education Science, 8*(29), 248-273.

Ariba, O. & Kakoma, L. (2018). Nurturing creativity in early years' mathematics via art-integrated mathematics lessons. *The International Journal of Early Childhood Learning*, *25*(2), 31-48. doi:10.18848/2327-7939/CGP/v25i02/31-48.

Bredekamp, S. & Rosegrant, T. (1992). *Reaching potentials: Appropriate curriculum and assessment for young children (Vol. 1).* NAEYC.

Brezovnik, A. (2015). The benefits of fine art integration into mathematics in primary school, *CEPS Journal*, *5*(3), 11-32.

Brunkalla, K. (2009). How to increase mathematical creativity- an experiment. *The Mathematics Enthusiast, 6*(1), 257–66.

Campbell, C. & Jobling W. (2012). *Science in early childhood*. Cambridge University Press.

Chouinard, M. M. (2007). Children's questions: A mechanism for cognitive development: III. Diary study of children's questions. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 72*(1), 45–57. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2007.00415.x.

Clements, D. H. & Sarama, J. (2009). *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach*. Routledge.

Clements, D. & Sarama, J. (2011). Early childhood mathematics intervention. *Science, 333*(6045), 968–970. doi:10.1126/science.1204537.

Dağlıoğlu, H. (2021). Matematik ve matematiksel düşünme. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Matematik Eğitimi* içinde (ss. 1-16). Anı Yayıncılık.

Direkci, B. (2019). Türkçe eğitiminde söz varlığı. M. Canbulat (Ed.), *Türkçe eğitimi* içinde (ss. 171- 184). Nobel Yayıncılık.

Duatepe-Paksu, A. & Ubuz, B. (2009). Effects of drama-based geometry instruction on student achievement, attitudes, and thinking levels. *Journal of Educational Research*, 102(4), 272-286.

Edwards, L. C. (2006). *The creative arts: A process approach for teachers and children*. Pearson/Merrill.

Erdoğan, S. (2006). *Altı yaş grubu çocuklarına drama yöntemi ile verilen matematik eğitiminin matematik yeteneğine etkisinin incelenmesi* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Erdoğan, S. & Baran, G. (2009). A study on the effect of mathematics teaching provided through drama on the mathematics ability of six-year-old Children. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, *5*(1), 79-85.

Fuson, K. C., Clements, D. H., & Sarama, J. (2015). Making early math education work for all children. *Phi Delta Kappan, 9*(3), 63–68.

Flohr, J. W. & Persellin, D.C. (2011). Applying brain research to children's musical experiences. In S. L. Burton& C. C. Taggart (Eds.). *Learning from Young Children. Research in Early Childhood Music* (pp. 3-22). Rowman & Littlefield Publishers.

Gasteiger H. (2015) Early mathematics in play situations: Continuity of learning. In Perry B., MacDonald A. & Gervasoni A. (Eds) *Mathematics and Transition to School. Early Mathematics Learning and Development* (pp. 255-272). Springer.

Genç Çopur, H. (2021). Matematik ve oyun. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Matematik Eğitimi* içinde (ss. 207-232). Anı Yayıncılık.

Ginsburg, H. P. (2006). Mathematical play and playful mathematics: A guide for early education. In D. Singer, R. M. Golinkoff & K. Hirsh-Pasek (Eds.), *Play =Learning: How play motivates and enhances children's cognitive and social-emotional g*rowth (pp. 145-165). Oxford University Press.

Ginsburg, H., Lee, J., & Boyd, J. (2008). Mathematics education for young children: What it is and how to promote it. *Society for Research in Child Development Social Policy Report, 22*, 3-22.

Hickman, R.& Huckstep, P. (2003). Art and mathematics in education. *The Journal of Aesthetic Education, 37*(1), 1-12.

Howes, E. V. (2008). Educative experiences and early childhood science education: A Deweyan perspective on learning to observe. *Teacher and Teacher Education, 24,* 536-549. doi: 10.1016/j.tate.2007.03.006.

Hui, A. N. N., Cheung, P. , Wong, S. T. K. & He, M. W. J (2011). How effective is a drama-enhanced curriculum doing to ıncrease the creativity of preschool children and their teachers? *The Journal of Drama and Theatre Education in Asia*, 2(1), 21-48.

Hurley, M. M. (2001). Reviewing integrated science and mathematics: The search for evidence and definitions from new perspectives. *School Science and Mathematics, 101*(5), 259-270. doi: 10.1111/j.1949-8594.2001.tb18028.x.

Kaplan, H. (2018). Circumspection in Early Childhood Classrooms: Ontological Forays into Questioning, Being, and Making. In C.M. Schulte & C.M. Thompson (Eds.) *Communities of Practice: Art, Play, and Aesthetics in Early Childhood* (pp.165-184). Springer.

Kinnear, V., Lai, M. Y.& Muir, T.(2018). Forging connections in early mathematics: perspectives and provocations. In Kinnear, Virginia, Lai, Mun Yee and Muir, Tracey (Ed). *Forging connections in early mathematics teaching and learning* (pp. 1-15). Springer.

Krogh, S. L. & Morehouse, P. (2014). *The early childhood curriculum inquiry learning through integration*. Routledge.

Lakoff, G., & Nunez, R. E. (2000). *Where mathematics comes from: How the embodiedmind brings mathematics into being.* Basic Books.

La Paro, K., Hamre, B. , Locasale-Crouch, J., Pianta, R., Bryant, D., Early, D., Clifford, R., Barbarin, O., Howes, C., & Burchinal, M. (2009). Quality in kindergarten classrooms: Observational evidence for the need to increase children's learning opportunities in early education classrooms. *Early Education and Development, 20*, 657-692.

Mantzicopoulos, P., Samarapungavan, A., & Patrick, H. (2009). We learn how to predict and be a scientist: Early science experiences and kindergarten children's social meanings about science. *Cognition and Instruction, 27*(4), 312-369. doi: 10.1080/07370000903221726.

McHugh, L., Kelly A.M.& Burghardt, M.D.(2018). Professional development for a middle school mathematics-infused science curriculum. *Journal of Science Teacher Education. 29*(8), 804-828. doi: 10.1080/1046560X.2018.1514825.

McLachlan, C., Fleer, M. & Edwards, S. (2010). *Early childhood curriculum planning, assessment and implementation.* Cambridge University Press.

MEB, (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. MEB Yayınları.

Moseley, B. & Bleiker, C. (2003, July 13-18). *Pre-service early childhood teacher's representations of quantity relations: The role of math mediated language*. [Conference presentation abstract]. International Group for the Psychology of Mathematics Education Honolulu, HI, United States.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM),(2000). *Principles avd Standarts for school matmematics.* NCTM.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM), (2020). *Catalyzing change in early childhood and elementary mathematics: Initiating critical conversations.* Catalyzing Change Series.

Newcombe, N. S. (2010). Picture this: Increasing math and science learning by improving spatial thinking. *American Educator*, *34*(2), 29-35, 43.

Orime, S.A. & Ambusaidi A. (2011). The impact of using the integration approach between science and math on acquiring the skills for solving scientific problems for fourth grade students. *Journal of Turkish Science Education, 8*(2), 9-22.

Özbey, S. (2021a). Matematik ve fen. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Matematik Eğitimi* içinde (ss. 159-178). Anı Yayıncılık.

Özbey, S. (2021b). Matematik ve müzik. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Matematik Eğitimi* içinde (ss. 279-300). Anı Yayıncılık.

Parlakian, R. (2022) Rocking and rolling. Nurturing early math play and discovery. *Young Children, 77*(3). https://www.naeyc.org/resources/pubs/yc/fall2022/nurturing-early-math-play.

Parsad, B. & Spiegelman, M. (2011). A Snapshot of Arts Education in Public Elementary and Secondary Schools: 2009–10 (NCES 2011–078). National Center for Education Statistics, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.

Pound, L. (2008). *Thinking and learning about mathematics in the early years*. Routledge.

Radford, L. (2006). Elements of a cultural theory of objectification. Revista Latinoamericana de ınvestigación en matemática educativa, *Special Issue on Semiotics, Culture and Mathematical Thinking*, 103-129.

Ramani, G.B. & Eason, S.H. (2015). It all adds up: Learning early math through play and games. *Phi Delta Kappan, 96* (8), 27-32.

Sharapan, H. (2012). From STEM to STEAM: How early childhood educators can apply Fred Rogers' approach. *Young Children*, *67*(1), 36.

Skamp, K. (2011). Teaching primary science constructively. K. Scamp (Ed.) *Teaching Primary Science Constructively* inside (p. 1-54). Cengage Learning.

Smith, S. S. (2001). *Early Childhood Mathematics*. Allyn & Bacon.

Stacey, S. (2009). *Emergent curriculum in early childhood settings: From theory to practice .* Redleaf Press.

Stramel, J. (2021). *Mathematics methods for early childhood. Open Educational Resources 2*. https://scholars.fhsu.edu/all_oer/2 sayfasından erişilmiştir.

Trundle, K. C. (2015). The ınclusion of science in early childhood classrooms. In K.C. Trundle &M. Saçkes (Eds.). *Research in Early Childhood Science Education* (pp.1-6). Springer.

Tsupros, N., Kohler, R., & Hallinen, J. (2009). STEM education: A project to identify the missing components*. Intermediate Unit*, *1*, 11-17.

Tu, T. (2006). Preschool science environment: What is available in a preschool classroom? *Early Childhood Education Journal*, *33*(4), 245–25.

Ulutaş, İ. & Temiz Çağlar, A. (2021). Matematik ve sanat. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Matematik Eğitimi* içinde (ss. 257-278). Anı Yayıncılık.

Van den Heuvel-Panhuizen, M., S. van den Boogaard & B. Doig, (2009). Picture books stimulate the learning of mathematics. *Australian Journal of Early Childhood, 34*(3), 30–39.

Van Oers, B. (2010). Emergent mathematical thinking in the context of play. *Educational Studies in Mathematics, 74*(1), 23-37.

Winner, E., L. Hetland, S. Veenema, & K. Sheridan. (2007). *Studio thinking: The real benefits of visual arts education*. Teachers College Press.

BÖLÜM 9
AİLELERLE VE EV ORTAMINDA MATEMATİK

İrem Gürgah Oğul

GİRİŞ

Okulun ilk aylarında sınıflarda farklı düzeylerde matematik başarısına sahip çocuklar olduğu görülmektedir (Sarama ve Clements, 2009). Bazı çocuklar, matematikte daha başarılı olurken bazıları, matematik becerilerinde zorlanmaktadır. Bu durum, çocukların kişilik özelliklerinden ve okula başlamadan önce yaşadığı matematiksel deneyimlerden kaynaklanmaktadır (Yıldırım Hacıibrahimoğlu, 2022).

Çocukların erken yaşlarda edindikleri matematik becerileri, daha sonraki yıllarda matematik başarısının belirleyicisi olmaktadır (Bailey vd., 2014; Duncan vd., 2007; Nguyen vd., 2016; Sonnenschein vd., 2016). Erken yaşlarda matematik becerilerinde yetkin olan çocukların, ilkokulda ya da ortaokulda akranlarına göre matematik başarısı yönünden daha önde oldukları görülmektedir (Ginsburg vd., 2008; Jordan vd., 2009). Erken dönemdeki matematik deneyimlerinin büyük bir kısmını ev ortamında yaşanan deneyimler oluşturmaktadır (LeFevre vd., 2009). Bu deneyimler, çocukların matematik performansının birbirinden farklı olmasına neden olmakta ve matematiğe yönelik algı ve eğilimlerinin olumlu veya olumsuz olmasını etkilemektedir (Pound, 2006). Bu açıdan ailenin yaklaşımları ve çocuğa sağladığı olanakların irdelenmesi önemli olmaktadır.

1. MATEMATİK ÖĞRENMEDE AİLENİN ÖNEMİ

Ev ortamı, çocukların gelişimini etkileyen temel bir faktör olup (Tamis-LeMonda vd., 2017), çocukların bilişsel süreçlerinin (Sucuoğlu vd., 2020) ve matematik becerilerinin desteklenmesi konusunda önemli bir kaynaktır (Levine vd., 2010; Melhuish vd., 2008; Phillipson vd., 2016). Ailenin sağladığı des-

KAYNAKÇA

AÇEV (2022). Sayılar parmak oyunu. https://www.acevokuloncesi.org/kaynak-havuzu/parmak-oyunu/sayilar-parmak-oyunu/

Akıncı-Coşgun, A. (2022). Matematiksel gelişimi etkileyen faktör II: Ev ortamı. M. Kılıç & C. Avcı (Ed.). *Erken çocukluk döneminde matematik eğitimi* (ss. 87-106). Eğiten Kitap.

Akıncı-Coşgun, A., & Tezel-Şahin, F. (2022). Examination of home-based Number and Operation Training Program on early mathematics ability and mother-child relationship. *International Electronic Journal of Elementary Education*, *14*(3), 319-333.

Aktaş Arnas, Y. (2012). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi.* Vize Yayıncılık.

Aktaş Arnas, Y. (2018). *Aile eğitimi ve okul öncesinde aile katılımı.* Vize Yayıncılık.

Aslan, D., Aktaş Arnas, Y., & Hayta, B. (2014). Analysis of socioeconomic status and parents' math activities with children. In M. Yaşar, Ö. Özgün, J. Galbraith (Eds.), *Contemporary Perspectives and Research on Early Childhood Education* (pp. 135-143). Cambridge Scholar Publishing.

Bağcı, B., & İvrendi, A. (2016). Preschool math skills and training research in Turkey: Synthesis study. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *10*(2), 391-425.

Bahadır, E., & Hırdız, K. (2018). Matematik müzesinde yürütülen öğrenme etkinliklerinin öğrencilerin matematikleştirme sürecine katkıları ve uygulama hakkında öğrenci görüşleri. *Electronic Turkish Studies, 13*(26), 151-172.

Bailey, D. H., Siegler, R. S., & Geary, D. C. (2014). Early predictors of middle school fraction knowledge. *Developmental Science, 17*(5), 775-785. https://doi.org/10.1111/desc.12155.

Berkowitz, T., Schaeffer, M. W., Maloney, E. A., Peterson, L., Gregor, C., Levine, S. C., & Beilock, S. L. (2016). Math at home adds up to achievement in school. *Science, 350*(6257), 196-198. https://doi.org/10.1126/science.aac7427

Bjorklund, D., Hubertz, M., & Reubens, A. (2004). Young children's arithmetic strategies in social context: How parents contribute to children's strategy development while playing games. *International Journal of Behavioral Development*, *28*(4), 347-357.

Black, M. M., Walker, S. P., Wachs, T. D., Ulkuer, N., Gardner, J. M., Grantham-McGregor, S., ... & Engle, P. L. (2008). Policies to reduce undernutrition include child development. *The Lancet*, *371*(9611), 454-455.

Blevins-Knabe, B., & Musun-Miller, L. (1996). Number use at home by children and their parents and its relationship to early mathematical performance. *Early Development & Parenting, 5*, 35–45.

Bradley, R. H., Corwyn, R. F., McAdoo, H. P., & Garcia Coll, C. (2001). The home environments of children in the United States Part I: Variations by age, ethnicity, and poverty status. *Child Development, 72*, 1844–1867.

Bulut, P., & Kuşdemir, Y. (2013). Analysis of the content features of the children's books published by TUBITAK. *Turkish Studies, 8*(12), 215226.

Cannon, J., & Ginsburg, H. P. (2008). "Doing the math": Maternal beliefs about early mathematics versus language learning. *Early Education and Development*, *19*(2), 238-260.

Casey, B. M., Lombardi, C. M., Thomson, D., Nguyen, H. N., Paz, M., Theriault, C. A., & Dearing, E. (2018). Maternal support of children's early numerical concept learning predicts preschool and first-grade math achievement. *Child Development, 89*(1), 156-173. https://doi.org/10.1111/cdev.12676.

Clements, D., & Sarama, J. (2007). Early childhood mathematics learning. In F. K. Lester Jr. (Ed.). *Second handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 461-555). Information Age Publishing.

Çilingir Altıner, E. (2018). İlkokul öğrencilerinin uzamsal düşünme ile yapboz oyunları arasındaki ilişki. *International Online Journal of Educational Sciences, 10*(1), 75-87.

Çilingir Altıner, E. (2022). Düşük sosyoekonomik düzeye sahip çocukların eğitimi. İ. Gürgah Oğul (Ed.). *Erken çocukluk döneminde risk altındaki çocukların eğitimi* (ss. 75-100). Nobel Yayıncılık.

DeFlorio, L., & Beliakoff, A. (2015). Socioeconomic status and preschoolers' mathematical knowledge: The contribution of home activities and parent beliefs. *Early Education and Development*, *26*(3), 319-341.

Dickinson, D. K., Griffith, J. A., Golinkoff, R. M. & Hirsh-Pasek, K. (2012). How reading books fosters language development around the World. *Child Development Research, 2012,* 1- 15. https://doi.org/10.1155/2012/602807

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., … Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology, 43*(6), 1428–1446. https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428.

Duncan, O. D., Featherman, D. L., & Duncan, B. (1972). *Socio-economic background and achievement.* Seminar Press.

Duncan, R. J., Korucu, I., & Schmitt, S. A. (2023). Variations in early life home environment quality and children's achievement. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *85*, 101500.

Eason, S. H., Scalise, N. R., Berkowitz, T., Ramani, G. B., & Levine, S. C. (2022). Widening the lens of family math engagement: A conceptual framework and systematic review. *Developmental Review*, *66*, 101046.

Eccles, J. S., Jacobs, J. E., & Harold, R. D. (1990). Gender role stereotypes, expectancy effects, and parents' socialization of gender differences. *Journal of Social Issues*, *46*(2), 183-201.

Erdoğan, S., & Baran, G. (2003). Erken çocukluk döneminde matematik. *Eğitim ve Bilim, 28*(130), 32-40.

Fantuzzo, J., McWayne, C., Perry, M. A., & Childs, S. (2004). Multiple dimensions of family involvement and their relations to behavioral and learning competencies for urban, low-income children. *School Psychology Review*, *33*(4), 467-480.

Gee, J. P. (2008). A sociocultural perspective on opportunity to learn. In P. A. Moss, D. C. Pullin, J. P. Gee, E. H. Haertel, & L. J. Young (Eds.), *Assessment, equity, and opportunity to learn* (pp. 76–108). Cambridge University Press.

Ginsburg, H. P., Lee, J. S., & Boyd, J. S. (2008). Mathematics education for young children: What it is and how to promote it. *Social Policy Report: Giving Child and Youth Development Knowledge Away, 22*(1), 1-23.

Gonzalez, J. E., Acosta, S., Davis, H., Pollard-Durodola, S., Saenz, L., Soares, D., ... & Zhu, L. (2017). Latino maternal literacy beliefs and practices mediating socioeconomic status and maternal education effects in predicting child receptive vocabulary. *Early Education and Development*, *28*(1), 78-95.

Gürgah Oğul, İ. (2020). *Okul öncesi çocukların matematik gelişimlerinin ev ve okul matematik çevresi bağlamında incelenmesi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi.

Gürgah Oğul, İ., & Aktaş Arnas, Y. (2022). Understanding home math environment and math talks of children with low and middle socioeconomic status. *Participatory Educational Research, 9*(4), 53-70.

Gürgah Oğul, İ., Aktaş Arnas, Y., & Sarıbaş, Ş. (2020). Enriching mothers' maths talk with their children through home visits. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, *4*(3), 833-857.

Güven, Y. (1997). *Erken Matematik Yeteneği Testi-2'nin geçerlik, güvenirlik, norm çalışması ve sosyo-kültürel faktörlerin matematik yeteneğine etkisinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Harmandar, D., & Arıkan, A. (2020). Erken okuryazarlık becerilerine yönelik dil destek çalışmalarında ailelerin tercihleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 8*(4), 1183-1203.

Hendrix, N.M., Hojnoski, R.L., & Missall, K. N. (2019). Shared book reading to promote math talk in parent–child dyads in low income families. *Topics in Early Childhood Special Education, 39*(1), 45-55. https://doi.org/10.1177/0271121419831762.

Horst, J.S. & Houston-Price, C. (2015). An editorial: An open book: What and how young children learn from picture and story books. *Frontiers in Psychology, 6,* 1719. https://doi.org/10.1016/S0885-2006(96)90018-6

Huntsinger, C. S., Jose, P. E., & Luo, Z. (2016). Parental facilitation of early mathematics and reading skills and knowledge through encouragement of home-based activities. *Early Childhood Research Quarterly, 37*, 1-15.

İvrendi, A., & Wakefield, A. (2009). *Mothers' and Fathers' Participation in Mathematical Activities of Their Young Children.* In H. Asutay & E. Bayındır (Eds.), Education in Balkans Today–Proceedings of the 5th International Balkan Education and Science Congress (pp. 50–54). Trakya University Publication.

Jordan, N. C., & Levine, S. C. (2009). Socioeconomic variation, number competence, and mathematics learning difficulties in young children. *Developmental Disabilities Research Reviews*, *15*(1), 60-68.

Jordan, N. C., Kaplan, D., Locuniak, M. N., & Ramineni, C. (2007). Predicting firstgrade math achievement from developmental number sense trajectories. *Disabilities Research and Practice, 22*(1), 36 – 46.

Kleemans, T., Peeters, M., Segers, E., & Verhoeven, L. (2012). Child and home predictors of early numeracy skills in kindergarten. *Early Childhood Research Quarterly*, *27*(3), 471-477.

Le, H. N., Ceballo, R., Chao, R., Hill, N. E., Murry, V. M., & Pinderhughes, E. E. (2008). Excavating culture: Disentangling ethnic differences from contextual influences in parenting. *Applied Development Science*, *12*(4), 163-175.

LeFevre, J. A., Polyzoi, E., Skwarchuk, S. L., Fast, L., & Sowinski, C. (2010). Do home numeracy and literacy practices of Greek and Canadian parents predict the numeracy skills of kindergarten children?. *International Journal of Early Years Education*, *18*(1), 55-70.

LeFevre, J., Skwarchuk, S.-L., Smith-Chant, B. L., Fast, L., Kamawar, D., & Bisanz, J. (2009). Home numeracy experiences and children's math performance in the early school years. *Canadian Journal of Behavioural Science, 41*(2), 55-66. https://doi.org/10.1037/a0014532

Levine, S. C., Ratliff, K. R., Huttenlocher, J., & Cannon, J. (2012). Early puzzle play: A predictor of preschoolers' spatial transformation skill. *Developmental Psychology, 48*(2), 530.

Levine, S. C., Suriyakham, L. W., Rowe, M. L., Huttenlocher, J., & Gunderson, E. A. (2010). What counts in the development of young children's number knowledge? *Developmental Psychology, 46*(5), 1309-1319. https://doi.org/10.1037/a0019671.

MEB (2013). *Okul öncesi eğitim programı (36-72 aylık çocuklar için).* Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Melhuish, E. C., Phan, M. B., Sylva, K., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2008). Effects of the home learning environment and preschool center experience upon literacy and numeracy development in early primary school. *Journal of Social Issues*, *64*(1), 95-114.

Mutlu, Y., & Yasul, A. F. (2022). *Parmaklarla matematik.* https://diskalkulidernegi.org/wp-content/uploads/2022/05/Parmaklarla-Matematik-Kitabi.pdf

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM] (2000). *Executive summary. Principles and standards for school mathematics report.* 1-6.

Neuman, S. B., Kaefer, T., & Pinkham, A. (2014). Building background knowledge. *The Reading Teacher, 68,* 145–148.

Nguyen, T., Watts, T. W., Duncan, G. J., Clements, D. H., Sarama, J. S., Wolfe, C., & Spitler, M. E. (2016). Which preschool mathematics competencies are most predictive of fifth grade achievement?. *Early Childhood Research Quarterly*, *36*, 550-560.

Niklas, F., & Schneider, W. (2014). Casting the die before the die is cast: The importance of the home numeracy environment for preschool children. *European Journal of Psychology of Education, 29*(3), 327-345. https://doi.org/10.1007/s10212-013-0201-6.

Niklas, F., Cohrssen, C., & Tayler, C. (2016). Improving preschoolers' numerical abilities by enhancing the home numeracy environment. *Early Education and Development, 27*(3), 1–12. https://doi.org/10.1080/10409289.2015.1076676.

Olkun, S. (2008). Matematik eğitiminde beceriler. A. Özdaş (Ed.). *Matematik, fen ve teknoloji öğretimi* (ss. 31-48). Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.

Orçan Kaçan, M., Angın, D. E., & Cerezci, B. (2019). Dinnertime math conversations between preschoolers and their parents. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 392-400.

Ördek İnceoğlu, S. (2022). Erken çocukluk döneminde uzamsal beceriler. P. Ünüvar (Ed.). *Eğitim bilimleri alanında yeni trendler I* (ss. 441-455). Platanus Yayınları.

Phillipson, S., Gervasoni, A., & Sullivan, P. (2016). *Engaging families as children's first mathematics educators: International perspectives.* Springer.

Pound, L. (2006). *Supporting mathematical development in the early years*. McGraw-Hill Education.

Pruden, S. M., Levine, S. C., & Huttenlocher, J. (2011). Children's spatial thinking: Does talk about the spatial world matter?. *Developmental Science, 14*(6), 1417- 1430.

Ramani, G. B., & Siegler, R. S. (2014). How informal learning activities can promote children's numerical knowledge. *Oxford Handbooks Online.* https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199642342.013.012

Ramani, G. B., Rowe, M. L., Eason, S. H., & Leech, K. A. (2015). Math talk during informal learning activities in Head Start families. *Cognitive Development, 35*, 15-33.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203883785.

Sénéchal, M., & LeFevre, J. A. (2002). Parental involvement in the development of children's reading skill: A five-year longitudinal study. *Child Development, 73*(2), 445–460.

Shatz, M., Tare, M., Nguyen, S. P., & Young, T. (2010). Acquiring non-object terms: The case for time words, *Journal of Cognition and Development, 11*(1), 16-36. https://doi.org/10.1080/15248370903453568.

Şirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research, 75*, 417–453. https://doi.org/10.3102/00346543075003417

Skoumpourdi, C., & Mpakopoulou, I. (2011). The prints': A picture book for pre-formal geometry. *Early Childhood Education Journal, 39*, 197- 206. https://doi.org/10.1007/s10643-011-0454-0.

Skwarchuk, S. L. (2009). How do parents support preschoolers' numeracy learning experiences at home? *Early Childhood Education Journal*, *37*(3), 189-197.

Skwarchuk, S. L., Sowinski, C., & LeFevre, J. (2014). Formal and informal home learning activities in relation to children's early numeracy and literacy skills: The development of a home numeracy model. *Journal of Experimental Child Psychology, 121*, 63–84. doi:10.1016/j.jecp.2013.11.006.

Son, S. C., & Peterson, M. F. (2017). Marital status, home environments, and family strain: Complex effects on preschool children's school readiness skills. *Infant and Child Development*, *26*(2), e1967.

Sonnenschein, S., Metzger, S. R., & Thompson, J. A. (2016). Low-income parents' socialization of their preschoolers' early reading and math skills. *Research in Human Development, 13*(3), 207-224.

Stebler, R., Vogt, F., Wolf, I., Hauser, B., & Rechsteiner, K. (2013). Play-based mathematics in kindergarten. A video analysis of children's mathematical behaviour while playing a board game in small groups. *Journal für Mathematik-Didaktik*, *34*(2), 149-175.

Sucuoğlu, B., Bayrakdar, U., Şahan, D., & Karaman, S. (2020). Ev Ortamı Tarama Aracı: Küçük Çocukların Ev Ortamlarının Değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *49*, 353-374.

Tamis-LeMonda, C. S., Luo, R., McFadden, K. E., Bandel, E. T., & Vallotton, C. (2017). Early home learning environment predicts children's 5th grade academic skills. *Applied Developmental Science*, *23*(2), 153-169.

Türker-Biber, B., Akinci-Cosgun, A., & Aydin-Bolukbas, F. (2021). Examination of mother-child math talks' content and process during shared book reading. *International Journal of Educational Methodology*, *7*(3), 501-515.

Vandermaas-Peeler, M., Boomgarden, E., Finn, L., & Pittard, C. (2012). Parental support of numeracy during a cooking activity with four-year-olds. *International Journal of Early Years Education*, *20*(1), 78-93.

Vandermaas-Peeler, M., Westerberg, L. & Fleishman, H. (2019). Bringing known and new: Inquiry and intersubjectivity in parent-child interactions. *Learning, Culture and Social Interaction, 21*, 124-135. https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2019.02.011

Vandermaas-Peeler, M., Westerberg, L., Fleishman, H., Sands, K., & Mischka, M. (2018). Parental guidance of young children's mathematics and scientific inquiry in games, cooking, and nature activities. *International Journal of Early Years Education, 26*(4), 369-386. https://doi.org/10.1080/09669760.2018.1481734.

Wang, J., & Feigenson, L. (2019). Infants recognize counting as numerically relevant. *Developmental Science*, *22*(6), e12805.

Yıldırım Hacıibrahimoğlu, B. (2022). Erken çocuklukta matematik becerileri: Çeşitli değişkenler ve erken matematik müdahale programları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, *12*(2), 665-690.

Young-Loveridge, J. M. (2004). Effects on early numeracy of a program using number books and games. *Early Childhood Research Quarterly*, *19*(1), 82-98.

Zippert, E. L., & Rittle-Johnson, B. (2020). The home math environment: More than numeracy. *Early Childhood Research Quarterly, 50*(3), 4-15. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2018.07.009.

Zucker, T. A., Montroy, J., Master, A., Assel, M., McCallum, C., & Yeomans-Maldonado, G. (2021). Expectancy-value theory & preschool parental involvement in informal STEM learning. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *76*, 101320.

BÖLÜM 10
ERKEN MATEMATİK BECERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayşegül Ergül

GİRİŞ

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM-Matematik Öğretmenleri Ulusal Konseyi) (2000) tarafından oluşturulan "Okul Matematiği İçin İlkeler ve Standartlar", okul öncesi eğitimden lisans eğitimine kadar olan matematik eğitiminin kalitesini belirlemek için bazı temel ilkeleri kapsamaktadır. Değerlendirme kapsamında özellikle iki nokta vurgulanmaktadır. Değerlendirme, öğrencilerin öğrenmelerini iyileştirmeli ve öğretim için kararlar verirken değerli bir araç olmalıdır. Görüldüğü gibi değerlendirme hem öğretmenlere hem de öğrencilere yararlı bilgiler sağlayan temel bir ilke olarak sunulmaktadır.

Değerlendirme, temel matematikte bilgi edinme süreci sırasında oluşabilecek boşluk ve yanlış anlamaları önleyebilir (Clements ve Sarama, 2014). Çocukların hayatları boyunca ve sonraki akademik alanlarda ihtiyaç duyacakları beceriler (problemi tanıma, olası çözüm yollarını düşünme ve problemi çözme; nesneleri niteleme, eşleştirme, gruplama gibi) düşünüldüğünde, sürekli ve farklı yöntemlerle değerlendirme yapmak, bir gerekliliktir.

Çocukların başarılı olmalarına yardımcı olmak, öğrenmeleri için planlama yapmayı içermektedir. Bu nedenle çocukların anlamlı matematiksel öğrenme deneyimleri elde edebilmeleri için, esnek ve çeşitli öğretim tekniklerinin kullanılması gerekmektedir. Matematiksel kavramlar; sözlü, görsel ve devinduyumsal (çocuğun hareket edebilmesine ve duyularının kullanımına olanak veren) sunulduğunda, bu şekilde bireysel gereksinimleri karşılanan her çocuk, anlamlı bir şekilde öğrenebilir (Morrison, 2021). Matematiksel kavramların ve öğrenme süreçlerinin çocuklara sunulmasında vazgeçilmez olan bu bakış açısı,

diği; problem çözme, akıl yürütme ve kanıtlama, iletişim, ilişkilendirme gibi matematiksel becerilerini işe koşan yöntemler sıkça tercih edilmelidir.

Matematik eğitiminde yapılan belirleme, süreç ve sonuç değerlendirmeleri çocukların portfolyoları için dikkatle kayıt altına alınmalıdır. Gözlem ve uygulama notları, oyun değerlendirme listeleri ve test sonuçları gibi kaynaklar mutlaka düzenli biçimde arşivlenmelidir. Bu belgeleme sadece çocuklardaki öğrenme ve gelişim durumunu takip etme için değil, aynı zamanda öğretmenin matematik alanında gerçekleştirdiği çalışmaların kalitesi için de önemlidir. Ele alınan kavramlar, kullanılan öğretim yöntemleri, yararlanılan materyaller ve değerlendirme çalışmalarındaki çeşitlilik gibi boyutların gözden geçirilmesi matematiğin özel dünyasını çocuklarla paylaşma açısından öğretmenlere rehberlik edebilir.

KAYNAKÇA

Adagideli, F. H., & Ader, E. (2017). Matematiksel problem çözme etkinliklerinde küçük çocukların üstbilişsel düzenleme becerilerinin İncelenmesi. *Journal of Kirsehir Education Faculty, 18*(2),193-211.

Akıncı Coşgun, A. & Yılmaz, M. M. (2021). Planlamadan uygulamaya: Okul öncesi öğretmenlerinin matematik etkinliklerine yaklaşımı. *The Journal of International Education Science, 8*(29), 248-273. http://dx.doi.org/10.29228/INESJOURNAL.54080

Aktaş Arnas. Y., Gül-Deretarla, E. & Sığırtmaç, A. (2003). 48-86 ay çocuklar için sayı ve işlem kavramları testinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(12), 147-157.

Aslan, D. (2004). *Anaokuluna devam eden 3-6 yaş grubu çocuklarının temel geometrik şekilleri tanımalarının ve şekilleri ayırt etmede kullandıkları kriterlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi.

Aydoğan, Y., Akkaya, R. & Özyürek, A. (2018). Erken matematik testi (EMAT) geliştirilmesi, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 18*(1), 326-350. https://doi.org/10.37217/tebd.706828

Bobis, J., & Way, J. (2018). Building connections between children's representations and their conceptual development in mathematics. In V. Kinnear, M. Y. Lai, & T. Muir (Eds.), *Forging connections in early mathematics teaching and learning* (ss. 55-72). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-7153-9_4

Bredekamp, S. (2015). *Erken çocukluk eğitiminde etkili uygulamalar.* (Çev. Ed. H. Z. İnan ve T. İnan). Ankara: Nobel.

Cangöz, B., Altun, A., Olkun, S. & Kaçar, F. (2013). Computer based screening dyscalculia: Cognitive and neuropsychological correlates. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, *12*(3)*,* 33-38.

Chen, J. Q., McCray, J., Adams, M., & Leow, C. (2014). A survey study of early childhood teachers' beliefs and confidence about teaching early math. *Early Childhood Education Journal, 42*(6), 367-377.

Clements, D., & Sarama, J. (2014). Mathematics learning, assessment and curriculum. In R. Pianta (Ed.), *Handbook of early childhood education* (ss. 217–239). The Guilford Press.

Çelik, M. & Kandır, A. (2011). Matematik gelişimi 6 testi (Progress in Maths) nin 60-77 aylar arasında olan çocuklar için geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuramsal Eğitimbilim, 4(*1), 146-153.

Erdoğan, S. (2006). *Altı yaş grubu çocuklarına drama yöntemi ile verilen matematik eğitiminin matematik yeteneğine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Erdoğan, S., Yanık, H. B., Kumtepe, A. T., Giren, S., Yıldırım, A., Yağan Güder, S., Alan, Ü., Karademir, A., Parpucu, N., & Yalçın, V. (2014). Anadolu okulöncesi matematik beceri ölçeğinin geliştirilmesi (ANOMAT) [Paper presentation]. 1st Eurasian Educational Research Congress (EJER), April 24-26, İstanbul, Turkey. Retrieved from: https://hdl.handle.net/11413/3589

Ergül, A. & Artan, İ. (2015). Erken matematiksel akıl yürütme becerilerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 8*(4), 454-485.

Ergül, A**.** & Karaman, G. (2015, 2-5 Eylül). Okul öncesi dönem çocuklarının rakam ve isim yazma becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. 4. Uluslararası Okul Öncesi Eğitim Kongresi. Ankara. Sözel bildiri. Bildiri özetleri kitabı sayfa 52.

Güneş, G., Tuğrul, B., & Öztürk, E. D. (2020). Oyun algısı ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 4*(1), 29-51. https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967202041147.

Gürgah Oğul, İ., & Aktaş Arnas, Y. (2020). Erken dönemde matematik konuşmaları. *Yaşadıkça Eğitim, 34*(1), 186-199. https://doi.org/10.33308/26674874.2020341171

Güven, B. (2017). "Bana oyunla öğret": okul öncesi eğitimde oyun ve beden eğitimi. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD, 2*(1), 97-109.

Güven, Y. (1999). Sezgisel matematik yeteneği testinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2*(15), 23-28.

Güven, Y., & Çolak, F. G. (2019). Difficulties of early childhood education teachers' in mathematics activities. *Acta Didactica Napocensia, 12*(1), 89-106. DOI: 10.24193/adn.12.1.6

Güven, Y., Dibek, E., Bayındır, D., & Saçkes, M. (2019). Okul öncesi matematiksel örüntü becerileri testinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED), 13*(2), 545-563. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.588966

Işıkoğlu Erdoğan, N., & Canbeldek, M. (2017). Erken çocukluk eğitiminde ölçme ve değerlendirme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(3), 1306-1327. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.31178-338827

Karakuş, H. & Akman, B. (2022). Matematik Becerileri Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [MSKU Journal of Education], 9*(1), 274-285. https://doi.org/10.21666/muefd.1026357

Kleven, A. H. (2022, February). A framework for analysing drawings as tools for mathematical reasoning. In Twelfth Congress of the European Society for Research in Mathematics Education. Bozen-Bolzano, Italy. https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-03750243 sayfasından 01.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Koç, D. (2017). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi: Öğretmen uygulamaları ve görüşleri üzerine bir durum çalışması.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.

Kostelnik, M. J., Soderman, A. K., Whiren, A. P., & Rupiper, M. L. (2019). *Gelişime uygun eğitim programı: Erken çocukluk eğitiminde en iyi uygulamalar*. (Çev. Ed. E. Ahmetoğlu ve İ. H. Acar). Nobel Akademi.

McAfee, O., & Leong, D. J. (2012). *Erken çocukluk döneminde gelişim ve öğrenmenin değerlendirilmesi ve desteklenmesi*. (Çev. Ed. B. Ekinci Palut). Nobel Akademik Yayıncılık.

Morrison, G.S. (2021). *Günümüzde erken çocukluk eğitimi.* 14. basımdan çeviri. (Çeviri Ed. S Sönmez). Nobel Yayıncılık.

NCTM (National Council of Teachers of Mathematics) (2000). *Curriculum and evaluation standards for school mathematics.* NCTM Publications.

Nitko, A. J. & Brookhart, S. M. (2016). *Öğrencilerin eğitsel değerlendirmesi*. 6. basımdan çeviri. (Çeviri Ed. B. Bıçak, M. Bahar ve S. Özel). Nobel Yayıncılık.

Okatan, Ö. & Tagay, Ö. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuğu tanıma ve değerlendirme yöntemi olarak oyuna ilişkin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(3), 2140-2164. https://doi.org/10.17679/inuefd.892681

Ölekli-Sönmez, N. Ö., & Temel, F. (2020). Matematikte Erken Değerlendirme Araçları (TEAM) nın Türkçeye Uyarlanması. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 19-42. https://doi.org/10.29065/usakead.773378

Sezer, T. & Güven, Y. (2016). Erken geometri beceri testinin geliştirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 33,* 1-22.

Turker-Biber, B., Akinci-Cosgun, A., & Aydin-Bolukbas, F. (2021). Examination of mother-child math talks' content and process during shared book reading. *International Journal of Educational Methodology*, *7*(3), 501-515. https://doi.org/10.12973/ijem.7.3.501

Ulutaş, İ. ve Aydın, F. (2018). Okul öncesi matematik eğitiminde bireysel farklar ve değerlendirme**.** *Okul Öncesinde Matematik Eğitimi* içinde (Edt. İ. Ulutaş). Hedef CS yayınları.

Van De Walle, J. A., Karp, K. S., & Bay-Williams, J. M. (2014). *İlkokul ve ortaokul matematiği: Gelişimsel yaklaşımla öğretim.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Way, J. (2019). Preschool Children's Drawings of 'Tall and Short'. In G. Hine, S. Blackley, & A. Cooke (Eds.). *Mathematics Education Research: Impacting Practice* (*Proceedings of the 42nd annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia*) pp. 747-754. MERGA. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED604358.pdf sayfasından 02.10.2022 tarihinde alınmıştır.

BÖLÜM 11
MATEMATİK EĞİTİM ORTAMI, PLANLAMA VE UYGULAMA

Ebru Aydın - Çağlayan Dinçer

GİRİŞ

Erken çocukluk eğitimi ortamları, çocukların öğrenme deneyimlerini ve gelişimlerini büyük ölçüde etkilemektedir. Çocukların öğrenmelerini ve gelişimlerini desteklemek amaçlı hazırlanan öğrenme ortamları sadece geniş bir alan, maliyetli bir sınıf ya da materyallerden çok daha fazlasını içermektedir (Robson ve Mastrangelo, 2018). Nitelikli bir öğrenme ortamı çocukların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayan, dünyayı anlamlandırmaları için fırsatlar sunan, onların aktif ve esnek bir şekilde özgürce keşfetmelerini sağlayan bir yapıda olmalıdır. Bu şekilde düzenlenen öğrenme ortamları çocukların kendileri, başkaları ve dünya hakkında bilgi ve deneyim edinmelerine yardımcı olmaktadır (Byers vd., 2018). Bunun yanı sıra çocuk-çocuk ile çocuk-öğretmen etkileşimlerine imkân sağlayan, çocukların bağımsız öğrenmelerini destekleyecek kadar esnek bir yapıya da sahip olmalıdır (Adlerstein ve Cortazar, 2022).

Çocuklar, çevrenin hem fiziksel hem de sosyal boyutları ile etkileşime girerek bilgiyi aktif olarak yapılandırmaktadırlar (Piaget ve Inhelder, 1969). Bu noktada, öğrenme ortamı düzenlenirken hem fiziksel hem de sosyal çevreye ait özelliklerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Özellikle küçük çocuklarda desteklemeyi hedeflediğimiz matematiksel düşünme becerisi; çocukların çevrelerini keşfetmesi, mantıksal ilişkiler kurabilmesi, varsayımlarda bulunabilmesi, akıl yürütebilmesi ve karşılaştığı problemleri çözebilmesi için çeşitli matematiksel yöntemleri etkili bir şekilde kullanabilmesini temel almaktadır (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 1989). Matematiksel düşünme becerilerini destekleyecek şekilde düzenlenen eğitim ortamında çocukların, nesnelerin özelliklerini keşfetmelerini sağlayacak çeşitlilik-

KAYNAKÇA

Adlerstein, C., & Cortazar, A. (2022). Creating early childhood education environments that promote early learning. In M. Bendini & A. Devercelli (Eds.), *Quality early learning: nurturing children's potential* (pp.165-200). World Bank Group. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1795-3_ch4.

Adlerstein, C., Manns, P., & González, A. (2016). *Pedagogías para habitar el jardín infantil. Construcciones desde el modelamiento del ambiente físico de aprendizaje* (MAFA). Ediciones UC.

Anderson, A., Anderson, J. & Shapiro, J. (2005). Supporting multiple literacies: Parents' and children's mathematical talk within storybook reading. *Mathematics Education Research Journal, 16,* 5–26. https://doi.org/10.1007/BF03217399.

Anderson, A., Anderson, J., & Shapiro, J. (2004). Mathematical discourse in shared storybook reading. *Journal for Research in Mathematics Education JRME*, *35*(1), 5-33. https://doi.org/10.2307/30034801.

Apriliyanto, B., Saputro D. R. S., & Riyadi. (2018). *Student's social interaction in mathematics learning.* International Conference on Mathematics, Science and Education. https://doi.org/10.1088/1742-6596/983/1/012130.

Aydın, E., & Dinçer, Ç. (2022). "I did it wrong, but I know it": Young children's metacognitive knowledge expressions during peer interactions in math activities. *Thinking Skills and Creativity, 45,* 101-104. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101104.

Baroody, A. J., & Wilkins, J. L. (1999). The development of informal counting, number, and arithmetic skills and concepts. In Copley, J. V. (Ed.), *Mathematics in the Early Years* (pp. 48-65). National Association for the Education of Young Children.

Bauersfeld, H. (1995) The structuring of the structures: Development and function of mathematizing as a social practice. In Steffe, L. P. & Gale, J. (Eds.), *Constructivism in Education*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Beghetto, R. A., & Kaufman, J. C. (2014). Classroom contexts for creativity. *High Ability Studies, 25,* 53-69. https://doi.org/10.1080/13598139.2014.905247

Berkowitz, T., Schaeffer, M. W., Maloney, E. A., Peterson, L., Gregor, C., Levine, S. C., & Beilock, S. L. (2015). Math at home adds up to achievement in school. *Science, 350*(6257), 196-198. https://doi.org/10.1126/science.aac7427.

Björklund, C. (2012). What counts when working with mathematics in a toddler-group? *Early Years, 32*(2), 215-228. https://doi.org/10.1080/09575146.2011.652940.

Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method.* University of California Press.

Blum-Kulka, S. & Dvir-Gvirsman, S. (2010). Peer interaction and learning. In P. Peterson, E. Baker, & B. McGaw (Eds.), *International encyclopedia of education* (Third Edition) (pp. 444-449). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.00529-7.

Boaler, J. (2002). Learning from teaching: Exploring the relationships between reform curriculum and equity. *Journal for Research in Mathematics Education, 33,* 239–258. https://doi.org/10.2307/749740.

Bronson, M. B. (1995). *The right stuff for children birth to 8: Selecting play materials to support development.* National Association for the Education of Young Children.

Brush, L. R. (1978). Preschool children's knowledge of addition and subtraction. *Journal for Research in Mathematics Education*, *9*(1), 44–54. https://doi.org/10.2307/748959.

Burns, M. (1996). How to make the most of math manipulatives. *Instructor*, *105*(7), 45-51.

Byers, T., Mahat, M., Liu, K., Knock, A., & Imms, W. (2018). *Systematic review of the effects of learning environments on student learning outcomes.* University of Melbourne, LEaRN. http://www.iletc.com.au/publications/reports.

Campbell, J., & Oblinger, D. (2007). *Academic analytics.* EDUCAUSE Center for Applied Research.

Casey, B., Kersh, J. E., & Young, J. M. (2004). Storytelling sagas: An effective medium for teaching early childhood mathematics. *Early Childhood Research Quarterly, 19*(1), 167-172. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2004.01.011.

Clements, D. (2004). Geometric and spatial thinking in early childhood education. In D. H. Clements, J. Sarama, & A. M. DiBiase (Eds.), *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education* (pp. 267-297). Lawrence Erlbaum Associates.

Clements, D. H. (1999). "Concrete" manipulatives, concrete ideas*. Contemporary Issues in Early Childhood, 1*(1)*,* 45-60. http://dx.doi.org/10.2304/ciec.2000.1.1.7.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2004). Learning trajectories in mathematics education. *Mathematical Thinking and Learning, 6*(2), 81-89. https://doi.org/10.1207/s15327833mtl0602_1.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2011). Early childhood mathematics intervention. *Science, 333*(6045), 968–970. https://doi.org/10.1126/science.1204537.

Cleveland, B. (2018). Innovative learning environments as complex adaptive systems: Enabling middle years' education. In Benade, L., Jackson, M. (Eds), *Transforming education*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5678-9_4.

Cleveland, B., Soccio, P., Mountain, R., & Imms, W. (2018). *Learning environment design and use*. http://hdl.handle.net/11343/218087.

Copple, C., & Bredekamp, S. (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8* (3rd ed.). National Association for the Education of Young Children.

Cortes Loyala, C., Adlerstein Grimberg, C., & Bravo Colomer, U. (2020). Early childhood teachers making multiliterate learning environments: The emergence of a spatial design thinking process. *Thinking Skills and Creativity, 36,* 100655.

Cotti, R., & Schiro, M. (2004). Connecting teacher beliefs to the use of children's literature in the teaching of mathematics. *Journal of Mathematics Teacher Education, 7,* 329–356.

Creighton, S., & Szymkowiak, A. (2014). The effects of cooperative and competitive games on classroom interaction frequencies. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 140,* 155-163. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.402.

Darling-Hammond, L. (2008). Teacher learning that supports student learning. *Teaching for Intelligence, 2*(1), 91-100.

Davenport, P., Howe, C., & Noble, A. (2000). Peer interaction in the teaching of mathematics: explanation and the coordination of knowledge. *Swiss Journal of Educational Research*, *22*(3), 481–507. https://doi.org/10.24452/sjer.22.3.4588.

Doverborg, E. & Samuelsson, I. P. (2000). To develop young children's conception of numbers*. Early Child Development and Care, 162*(1), 81-107. https://doi.org/10.1080/0300443001620107.

Drew, W. F., & Baji, R. (2004). Promoting creativity for life using open-ended materials. *Young Children, 57*(July), 1–8.

Driscol, K. C., & Pianta, R. C. (2010). Banking time in Head Start: Early efficacy of an intervention designed to promote supportive teacher-child relationships*. Early Education and Development, 21*(1), 38-64. https://doi.org/10.1080/ 10409280802657449.

Dudek, M. (2000). *Architecture of schools: The new learning environments.* Architectural Press.

Edwards, A. N. D., & Stevens, R. D. (1993). Mathematical representations: Graphs, curves and formulas. In Burger D, & Sperandio, J-C (Eds), *Non-Visual human-computer interactions: Prospects for the visually handicapped* (pp.181-194). John Libbey Eurotext.

Erkut, S. (2003, Nisan). *Multicultural adventure stories as medium for teaching math in the early elementary grades: An evaluation*. Wellesley Centers for Women Board of Overseers toplantısında sunulmuş bildiri. Wellesley, MA.

Ferrare, J., & Apple, M. W. (2010). Spatializing critical education: Progress and cautions. *Critical Studies in Education, 51*(2), 209-221. https://doi.org/10.1080/17508481003731075

Fuson, K. C. (2004). Pre-K to grade 2 goals and standards: Achieving 21st-century mastery for all. In D. H. Clements & J. Sarama (Eds.), *Engaging young children in mathematics. Standards for early childhood mathematics education* (pp. 105–148). Lawrence Erlbaum Associates.

Fuson, K. C., & Briars, D. J. (1990). Using a base-ten blocks learning/teaching approach for first- and second-grade place-value and multidigit addition and subtraction. *Journal for Research in Mathematics Education, 21*(3)*,* 180-206. https://doi.org/10.2307/749373.

Gandini, L. (2005). From the beginning of the atelier to materials as languages: conversations from Reggio Emilia. In L. Gandini, L. Hill, L. Caldwell, & C. Schwall (Eds.)*, In the spirit of the studio: learning from the atelier of Reggio Emilia* (pp. 6-15). Teachers College Press.

Geist, E. (2009). Infants and toddlers exploring mathematics. *Young Children*, *64*(3), 39-42.

Ginsburg, H. P., & Amit, M. (2008). What is teaching mathematics to young children? A theoretical perspective and case study. *Journal of Applied Developmental Psychology, 29,* 274-285. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.04.008.

Ginsburg, H. P., Inoue, N., & Seo, K.-H. (1999). Young children doing mathematics: Observations of everyday activities. In J. V. Copley (Ed.), *Mathematics in the early years* (pp. 88–99). National Council of Teachers of Mathematics.

Hargreaves, M., Shorrocks-Taylor, D., & Threlfall, J. (1998). Children's strategies with number patterns. *Educational Studies, 24*(3), 315-331.https://doi.org/10.1080 /03055699802 40305.

Harris, K. I. (2019). Using peer-shared intervention strategies for promoting math explorations and critical thinking in early childhood inclusive classrooms. *International Journal of Contemporary Education, 2*(1), 33-42. https://doi.org/10.11114/ijce.v2i1.3950.

Hogrebe, M. C., & Tate, W. F. (2012). Geospatial perspective: Toward a Visual political literacy project in education, health, and human services. *Review of Research in Education*, *36*(1), 67–94. https://doi.org/10.3102/0091732X11422861.

Howes, C., Guerra, A. W., Fuligni, A., Zucker, E., Lee, L., Obregon, N. B., & Spivak, A. (2011). Classroom dimensions predict early peer interaction when children are diverse in ethnicity, race, and home language. *Early Childhood Research Quarterly, 26*(4), 399-408. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2011.02.004.

Hunting, R. P. (2003). Part-whole number knowledge in preschool children. *Journal of Mathematical Behavior, 22*(3), 217–223. https://doi.org/10.1016/S0732-3123(03)00021-X.

Johnson, J. E., Christie, J. F., & Wardle, F. (2005). *Play, development, and early education.* Pearson Education.

Jung, M., Kloosterman, P., & McMullen, B. (2007). Young children's intuition for solving problems in mathematics. *Young Children, 62*(5), 50–57.

Kaartinen, S., & Kumpulainen, K. (2012) The emergence of mathematizing as a culture of participation in the early childhood classroom. *European Early Childhood Education Research Journal, 20*(2), 263-281. https://doi.org/10.1080/1350293X.2012.681136.

Kellett, M. (2010). Small shoes big steps! Empowering children as active researchers. *American Journal of Community Psychology, 46,* 195-203. https://doi.org/10.1007/s10464-010-9324-y.

Kennedy, K. (2010). Cross-reference of online teaching standards and the development of quality teachers for 21st century learning environments. *Distance Learning, 7*(2), 21-28.

Kilpatrick, J., Swafford, J., & Findell, B. (2001). *Adding it up: Helping children learn mathematics*. National Academy Press.

Klibanoff, R. S., Levine, S. C., Huttenlocher, J., Vasilyeva, M., & Hedges, L. V. (2006). Preschool children's mathematical knowledge: The effect of teacher "math talk". *Developmental psychology*, *42*(1), 59-69. https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.1.59.

Kosslyn, S. M., Ball, T. M., & Reiser, B. J. (1978). Visual images preserve metric spatial information: Evidence from studies of image scanning. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 4*(1), 47–60.

Krummheuer, G. (2014). The relationship between cultural expectation and the local realization of a mathematics learning environment. In: Kortenkamp, U., Brandt, B., Benz, C., Krummheuer, G., Ladel, S., & Vogel, R. (Eds), *Early mathematics learning.* Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4678-1_6.

Lappan, G., & Even, R. (1989). *Learning to teach: Constructing meaningful understanding of mathematical content.* National Center for Research on Teacher Education.

Leeb-Lundberg, K. (1996). The block builder mathematician. In E. S. Hirsch (Ed.), *The block book* (pp. 35–60). National Association for the Education of Young Children.

Lindahl, M. (1996). *Inlärning och erfarande. Ettåringars möte med förskolans värld.* Acta Universitatis Gothoburgensis.

Linder, S.M., Powers-Costello, B., & Stegelin, D.A. (2011). Mathematics in early childhood: research-based rationale and practical strategies. *Early Childhood Education Journal, 39,* 29–37. https://doi.org/10.1007/s10643-010-0437-6.

Lobczowski, N. G., Lyons, K., Greene, J. A., & McLaughlin, J. E. (2021). Socially shared metacognition in a project-based learning environment: A comparative case study. *Learning, Culture and Social Interaction, 30*(A), 100543. https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2021.100543.

Marley, S. C., & Carbonneau, K. J. (2014). Theoretical perspectives and empirical evidence relevant to classroom instruction with manipulatives [Editorial]. *Educational Psychology Review, 26*(1), 1–7. https://doi.org/10.1007/s10648-014-9257-3.

Marley, S. C., & Carbonneau, K. J. (2015). How psychological research with instructional manipulatives can inform classroom learning. *Scholarship of Teaching and Learning in Psychology, 1*(4), 412–424. https://doi.org/10.1037/stl0000047.

Marsh, L. G., & Cooke, N. L. (1996). The effects of using manipulatives in teaching math problem solving to students with learning disabilities. *Learning Disabilities Research & Practice, 11,* 58-65.

Marzano, R. J., Pickering, D. J., & Pollock, J. E. (2001). *Classroom instruction that works: Research-based strategies for increasing student achievement.* ASCD.

Maxim, G. W. (1989). Developing preschool mathematical concepts. *The Arithmetic Teacher*, *37*(4), 36-41. https://doi.org/10.5951/AT.37.4.0036.

Mills, K. A. & Comber, B. (2013) Space, place and power: The spatial turn in literacy research. In Hall, Kathy, Cremin, Teresa, Comber, Barbara, & Moll, Luis (Eds.), *International Handbook of Research in Children's Literacy, Learning and Culture* (pp.412-423). Wiley-Blackwell Publishing Inc.

Mix, K. S., Huttenlocher, J., & Levine, S. C. (2002). Multiple cues for quantification in infancy: Is number one of them? *Psychological Bulletin, 128,* 278–294. https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.2.278.

Moore, K. A., & Mellor, D. J. (2003). The nature of children's social interactions at school. *School Psychology International*, *24*(3), 329–339. https://doi.org/10.1177/01430343030243005.

Moshman, D. (2008). Social equations. *Human Development, 51,* 279– 282.

Moss, P., Dahlberg, G., & Pence, A. (2005). *Más allá de la calidad en educación Infantil*. Graó.

Moyer, P. (2001). Are We having fun yet? how teachers use manipulatives to teach mathematics. *Educational Studies in Mathematics, 47,* 175-197. http://dx.doi.org/10.1023/A:1014596316942.

Nastasi, B. K., & Clements, D. H. (1991). Research on cooperative learning: Implications for practice. *School Psychology Review, 20*(1), 110–131. https://doi.org/10.1080/02796015.1991.12085536.

National Association for the Education of Young Children. (2002). *Early childhood mathematics: Promoting good beginnings* [A joint position statement of the National Association for the Education of Young Children (NAEYC) and the National Council of Teachers of Mathematics (NCTM)]. https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/psmath.pdf.

National Council of Teachers of Mathematics. (NCTM) (1989). *Curriculum and evaluation standards for school mathematics*. National Council of Teachers of Mathematics. https://doi.org/10.2307/749544.

National Council of Teachers of Mathematics. (NCTM) (2000). *Principles and standards for school mathematics.* National Council of Teachers of Mathematics.

Newcombe, N. S. (2010). Thinking spatially in the science classroom. *Current Opinion in Behavioral Sciences, 10,* 1-6. https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2016.04.010.

Newcombe, N. S., & Shipley, T. F. (2015). Thinking about spatial thinking: New typology, new assessments. J. S. Gero (Ed.) *Studying visual and spatial reasoning for design creativity* (ss.179–192) içinde. Springer. http://dx.doi.org/10.1007/978-94-017-9297-4_10.

Nicol, C., & Crespo, S. (2003). Learning in and from practice: Pre-service teachers investigate their mathematics teaching. Paper presented at the International Group for the Psychology of Mathematics Education 27, Honolulu, Hawaii.

Park, B., Chae, J. L. & Boyd, B. F. (2008) Young Children's block play and mathematical learning. *Journal of Research in Childhood Education, 23*(2), 157-162. https://doi.org/10.1080/02568540809594652.

Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). *The psychology of the child.* Basic Books.

Ramani, G. B., & Eason, S. H. (2015). It all adds up: Learning early math through play and games. *Phi Delta Kappan*, *96*(8), 27–32. https://doi.org/10.1177/0031721715583959.

Razel, M., & Eylon, B.-S. (1990). Development of visual cognition: Transfer effects of the Agam program. *Journal of Applied Developmental Psychology, 11*(4), 459–485. https://doi.org/10.1016/0193-3973(90)90021-B.

Rentzou, K., & Sakellariou, M. (2011). The quality of early childhood educators: Children's interaction in Greek child care centers. *Early Childhood Education Journal*, 38, 367–376. https://doi.org/10.1007/s10643-010-0403-3.

Richardson, V. (2003). Preservice teachers' beliefs. In J. Raths, & A. R. McAninch (Eds.), *Teacher beliefs and classroom performance: The impact of teacher education* (pp. 1-22). Information Age Publishing.

Robson, K., & Mastrangelo, S. (2018). Children's views of the learning environment: A study exploring the reggio emilia principle of the environment as the third teacher. *Journal of Childhood Studies*, *42*(4), 1-16. https://doi.org/10.18357/jcs.v42i4.18100.

Rubin, K. H., Bukowski, W. M., Parker, J. G., & Bowker, J. C. (2008). Peer interactions, relationships, and groups. In W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), *Child and adolescent development: An advanced course* (pp. 141-180). Wiley.

Russell, S. J. (2000). Developing computational fluency with whole numbers. *Teaching Children Mathematics, 7*(3), 154-158. https://doi.org/10.5951/TCM.7.3.0154.

Sandseter, E. B. H., & Sando, O. J. (2016). "We don't allow children to climb trees": How a focus on safety affects Norwegian children's play in early-childhood education and care settings. *American Journal of Play, 8*(2), 178–200.

Sarama, J., & Clements, D.H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children.* Routledge.

Schoenfeld, A. H. (2000). Models of the teaching process. *Journal of Mathematical Behavior, 18*(3), 243–261. https://doi.org/10.1016/S0732-3123(99)00031-0.

Schraw, G., & Moshman, D. (1995). Metacognitive theories. *Educational Psychology Review, 7,* 351-371. https://doi.org/10.1007/BF02212307.

Seo, K., & Ginsburg, H. P. (2004). What is developmentally appropriate in early childhood mathematics education? Lessons from new research. In D. H. Clements & J. Sarama (Eds.), *Engaging young children in mathematics: Standards for early mathematics education* (pp. 91–104). Erlbaum.

Sherin, G. M. (2003). new perspectives on the role of video in teacher education. In Brophy, J. (Eds.), *Using Video in Teacher Education* (*Advances in Research on Teaching, Vol. 10*) (pp. 1-27). Emerald Group Publishing Limited.https://doi.org/10.1016/S1479-3687(03)10001-6.

Sonnenschein, S., Stites, M., & Dowling, R. (2021). Learning at home: What preschool children's parents do and what they want to learn from their children's teachers. *Journal of Early Childhood Research*, *19*(3), 309–322. https://doi.org/10.1177/1476718X20971321.

Stipek, D. (2006). No child left behind comes to preschool. *The Elementary School Journal, 106*(5), 455–466. https://doi.org/10.1086/505440.

Tartre, L. A. (1990). Spatial orientation skill and mathematics problem solving. *Journal for Research in Mathematics Education, 21*(3), 216-229. https://doi.org/10.2307/749375.

Taylor, M.E., & Boyer, W. (2020). Play-based learning: Evidence-based research to improve children's learning experiences in the kindergarten classroom. *Early Childhood Education Journal, 48,* 127–133. https://doi.org/10.1007/s10643-019-00989-7.

Trawick-Smith, J., Swaminathan, S., Baton, B., Danieluk, C., Marsh, S., & Szarwacki, M. (2017). Block play and mathematics learning in preschool: The effects of building complexity, peer and teacher interactions in the block area, and replica play materials. *Journal of Early Childhood Research*, *15*(4), 433–448. https://doi.org/10.1177/1476718X16664557.

Tripathi, I., Estabillo, J.A., Moody, C.T., & Laugeson, E. A. (2022). Long-term treatment outcomes of PEERS® for preschoolers: A Parent-mediated social skills training program for children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 52,* 2610–2626. https://doi.org/10.1007/s10803-021-05147-w.

Vacc, N. (1993). Implementing the professional standards for teaching mathematics: Questioning in the mathematics classroom. *Arithmetic Teacher, 41*(2), 88–1. https://doi.org/10.5951/AT.41.2.0088.

Van Oers, B. (2012). *Developmental education for young children: Concept, practice and implementation.* Springer.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes.* Harvard University Press.

Vygotsky, L. S., & Luria, A. (1994). Tool and symbol in child development. In R. Van Der Veer, & J. Valsiner (Eds.), The Vygotsky Reader. Blackwell Publishers.

Walker, E., Rummel, N., Walker, S., & Koedinger, K. R. (2012). Noticing relevant feedback improves learning in an intelligent tutoring system for peer tutoring. In: Cerri, S. A., Clancey, W. J., Papadourakis, G., & Panourgia, K. (Eds.), *Intelligent tutoring systems. ITS* Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-30950-2_28.

Weisberg, D.S., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R.M. (2013). Guided play: Where curricular goals meet a playful pedagogy. *Mind, Brain, and Education, 7*, 104-112. https://doi.org/10.1111/mbe.12015.

Widulle, W. (2009). *Handlungsorientiert lernen im studium: Arbeitsbuch für soziale und pädagogische Berufe.* VS-Verlag.

Wolfe, J. (2002). *Learning from the past: Historical voices in early childhood education* (2nd ed.). Mayerthorpe, Piney Branch Press.

Wolfgang, C. H., Stannard, L. L., & Jones, I. (2001) block play performance among preschoolers as a predictor of later school achievement in mathematics. *Journal of Research in Childhood Education, 15*(2), 173-180. https://doi.org/10.1080/02568540109594958.

Wynn, K. (1990). Children's understanding of counting. *Cognition, 36*(2), 155-93. https://doi.org/10.1016/0010-0277(90)90003-3.

Yackel, E., Cobb, P., & Wood, T. (1991). Small-group interactions as a source of learning opportunities in second-grade mathematics. *Journal for Research in Mathematics Education*, *22*(5), 390–408. https://doi.org/10.2307/749187.

BÖLÜM 12
MATEMATİK OKURYAZARLIĞI

Oğuz Serdar Kesicioğlu

GİRİŞ

Türk Dili Kurumu (TDK) (2022), okuryazarlık kavramını, "*okuryazar, okuması ve yazması olan, öğrenim görmüş kimse*" olarak tanımlamaktadır. Alanyazın incelendiğinde okuryazarlık kavramı ile ilgili çeşitli tanımlar olduğu görülmektedir. Bu tanımlardan birinde Aşıcı (2019) okuryazarlığı, okuma ve yazma eylemlerinin bir arada kullanıldığı, bireylerin hayatlarında var olan nesneleri, olguları ve olayları algılayarak anlamlandırması, böylelikle sosyal yaşamındaki ilişkilere anlam vermesi süreci olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra Özenç ve Aşıcı (2012), okuma ve yazma becerilerini geliştirmek olarak tanımlansa da zaman içerisinde toplumun ihtiyaçları doğrultusunda bireylerin sahip olması gereken bilgi ve beceriler olarak açıklamıştır. Ortiz'e (2004) göre ise okuryazarlık, bireylerin birbirleriyle iletişim kurabilmeleri için yeterli seviyede dili kullanabilme becerisi ve okuma yazma yeteneğidir. Dünyanın ve insan ihtiyaçlarının gelişmesiyle birlikte okuryazarlık kavramı, bir değişim içerisine girmiş ve üst düzey okuryazarlık becerilerinden bahsedilmeye başlanmıştır (Güneş, 2019). Bu noktadan hareketle aşağıdaki tabloda okuryazarlık kavramının gelişim sürecine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

yön yönergeleri doğrultusunda hareket ederler. Öğretmen çocuklara kroki üzerinde bulunan ipuçlarını kullanarak nerelere gideceklerini bulmalarını ve gidecekleri yere ulaşmalarını söyler. Krokideki yönergeler doğrultusunda çocukların önüne denge tahtasından geçit çıkar. Çocukların denge tahtaları aracılığıyla karşıya geçmeleri beklenir. Geçitten geçen çocuklar krokiye göre yollarına devam ederler. Daha sonra karşılarına bir sandık çıkar. Fakat sandığa ulaşabilmelerinde bir engel daha vardır. Sandığın önündeki su birikintisini çocuklarının aşarak karşıya geçmeleri beklenir. Öğretmen, çocuklara, "Çocuklar! Sizce bu su birikintisini ıslanmadan nasıl geçebiliriz?" diye sorar. Öğretmen rehberliğinde çocuklar, çözüm yollarını uygulamak için uygun malzemeler ararlar. Bulunan malzemeler bir araya getirilir. Çözüm yolları denenir ve karşıya geçilir. Karşıya geçen çocuklar, sandığa ulaşırlar. Hep birlikte sandığı açarlar. Sandığın içerisinden renkli kaplar ve kuş yemi çıkar. Çocuklar, bu kuş yemlerini kaplara paylaştırarak ormanın farklı alanlarına kuşlar için bırakırlar.

Değerlendirme:

- Biraz önce yaptığımız etkinlikte hangi materyalleri kullandık?
- Etkinlikte nerelere gittik?
- Yönümüzü başka nasıl bulabilirdik?
- Kroki kullanırken nerelerde zorlandınız?
- En çok heyecanlandığınız/mutlu olduğunuz yer neresiydi?
- Krokiye benzeyen başka neler kullanırız?
- Evimizin yerini kroki olarak nasıl çizeriz?
- Kaç tane nesne buldunuz?

Aile katılımı: Ailelere aşağıdaki etkinlik önerileri gönderilir.

- Evinizde beş tane eşyayı saklayınız. Krokisini hazırlayıp çocuğunuzdan, bir kroki yardımıyla saklanan nesneleri bulmasını isteyiniz. Sonra da çocuğunuz nesne saklasın siz kroki ile onu bulmaya çalışınız.

KAYNAKÇA

Aksu, N. (2019). *Farklı ülkelerden PISA sınavına katılan öğrencilerin matematik okuryazarlığını etkileyen faktörlerin tahmin edilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi.

Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi, 7*(17), 9-26.

Aşkar, P., & Olkun, S. (2005). The use of ICT in schools based on PISA 2003 Data. *Eurasian Journal of Educational Research, 19*, 15-34.

Canbazoğlu, H. B., & Tarım, K. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının matematik okuryazarlığı ve farkındalıklarının geliştirilmesine yönelik etkinlik temelli bir uygulama. *Pegem Journal of Education and Instruction*, *10*(4), 1183-1218.

Clements, D. H., Sarama, J., & DiBase, A. M (Eds) (2004). *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education*. Lawrence Erlbaum

Clements, D., & Sarama, J. (2014). *Learning and teaching early Math: The learning trajectories approach*. Routledge

Colwell, J., & Enderson, M. C. (2016). "When I hear literacy": Using pre-service teachers' perceptions of mathematical literacy to inform program changes in teacher education. *Teaching and Teacher Education, 53*, 63-74.

De Lange, J. (2003). Mathematics for literacy. *Quantitative literacy: Why numeracy matters for schools and colleges*, *80*, 75-89.

Dev, Ş. (2020). *PISA matematik okuryazarlığını etkileyen duyuşsal faktörlerin incelenmesi: Sistematik derleme çalışması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Duran, M. (2011). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algılarıyla görsel matematik başarıları arasındaki ilişki.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Üniversitesi.

Doğan, B. (2021). *Veli katılımının matematik okuryazarlığı eğitimi sürecine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.

Edge, D. (2001). *New literacy's in mathematics: Implications for teacher education*. https://www.aare.edu.au/data/publications/2001/edg01125.pdf adresinden 21.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Edge, D. L. (2009). *Math literacy: The relationship of algebra, gender, ethnicity, socioeconomic status, and AVID enrollment with high school math course completion and college readiness* (Publication No. 3385784) PhD Thesis, University of North Texas]. ProQuest Dissertations.

Ersoy, Y. (2003). *Matematik okuryazarlığı-II: hedefler, geliştirilecek yetiler ve beceriler*. Erişim adresi: http://www.matder.org.tr/matematik-okur-yazarligiiihedefler-gelistirilecek-yetiler-ve-beceriler/ adresinden 12.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Fırat, İ. (2019). *Türkiye'de matematik okuryazarlık ile ilgili 2020 yılına kadar yapılan çalışmaların doküman analizi yöntemiyle incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Amasya Üniversitesi.

Ginsburg, H. P., Pappas, S., & Seo, K.-H. (2001). *Everyday mathematical knowledge: Asking young children what is developmentally appropriate*. In S. L. Golbeck (Ed.), Psychological perspectives on early childhood education: Reframing dilemmas in research and practice (pp. 181–219). Lawrence Erlbaum Associates.

Güneş, F. (2019). Okuryazarlık yaklaşımları. *The Journal of Limitless Education and Research*, *4*(3), 224-246.

Güzeller, C. O., & Akın, A. (2014). Relationship between ICT variables and mathematics achievement based on PISA 2006 database: International evidence. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology, 13* (1), 184-192.

Gökkurt Özdemir, B., & Düzalan, N. (2021) Uluslararası öğrencilerin matematik okuryazarlığı hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 12* (1), 206-233.

Holenstein, M., Bruckmaier, G., & Grob, A. (2021). Transfer effects of mathematical literacy: An integrative longitudinal study. *European Journal of Psychology of Education*, *36*(3), 799-825.

İş, Ç. (2003). *A cross-cultural comparison of factors affecting mathematical literacy of students in Programme for international student assessment* (PISA). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Jahangir, S. F., Saheen, N., & Kazmi, S. F. (2012). In-service training: A contributory factor influencing teachers' performance. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development, 1*(1), 31-38.

Kilpatrick, J. (1996). *Introduction to section 1: Curriculum, goals, contents, resources.* In A. J. Bishop, K. Clements, C. Keitel, J. Kilpatrick & C. Laborde (Eds.). International handbook of mathematics education. Kluwer Academic Publishers.

Kilpatrick, J. (2001). Understanding mathematical literacy: The contribution of research. *Educational studies in mathematics*, *47*(1), 101-116.

Korkmaz, T. (2016). *Matematik uygulamaları dersinin öğrencilerin matematik okuryazarlığına etkisi* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Lengnik, K. (2005). Reflecting mathematics: An approach to achieve mathematical literacy. *ZDM, 37*(3), 246-249.

Lin, S. W., & Tai, W. C. (2015). Latent class analysis of students' mathematics learning strategies and the relationship between learning strategy and mathematical literacy. *Universal Journal of Educational Research, 3*(6), 390–395.

Martin, H. (2007). Mathematical literacy, *Academic Reseach Library, 7*(5), 28-31.

MEB (2013). *Okul öncesi eğitimi programı*. Ankara. 05.01.2023 tarihinde https://tegm .meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf internet adresinden erişilmiştir.

MEB (2022). *PISA 2018 Türkiye ön raporu*. http://pisa.meb.gov.tr/eski%20dosyalar/wp-content/uploads/2020/01/PISA_2018_Turkiye_On_Raporu.pdf adresinden 14.09.2022 tarihinde alınmıştır.

McCrone, S. S., & Dossey, J. A. (2007). Mathematical literacy - it's become fundamental. *Principal Leadership, 7*(5), 32-37.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and Standards for School Mathematics*. NCTM.

Niss, M. (2003). Mathematical competencies and the learning of mathematics: The Danish KOM project. *In 3rd Mediterranean conference on mathematical education* (pp. 115- 124).

OECD (2003). *The PISA 2003 assesment framework – mathematics, reading, science, problem solving knowledge and skills*. OECD Publishing

Ojose, B. (2011) Mathematics literacy: Are we able to put the mathematics we learn into everyday use? *Journal of Mathematics Education, 4*(1), 89-100.

Ortiz, R. W. (2004). Hispanic/Latino fathers and children literacy development examining involvement practices from a sociocultural context. *Journal of Latinos and Education, 3*(3), 165-180.

Özenç, E. G., & Aşıcı, M. (2012). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin işlevsel okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(2), 547-572.

Özgen, K., & Bindak, R.(2008). Matematik okuryazarlığı öz-yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi, 16*(2), 517-528.

Pala, N. M. (2008). *PISA 2003 Sonuçlarına göre öğrenci ve sınıf özelliklerinin matematik okuryazarlığına ve problem çözmeye etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi.

Pamuk, S., Çakır, R., Ergun, M., Yılmaz, H. B., & Ayas, C. (2013). Öğretmen ve öğrenci bakış açısıyla tablet pc ve etkileşimli tahta kullanımı: FATİH projesi değerlendirmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13*(3), 1799-1822

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children*. New York: Routledge.

Satıcı, K. (2008). *PISA 2003 sonuçlarına göre matematik okuryazarlığını belirleyen faktörler: Türkiye ve Hong Kong-Çin.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi.

Steen, L. A., Turner, R., & Burkhardt, H. (2007). *Developing mathematical literacy*. W. Blum., P. L. Galbraith, H-W. Henn, & M. Niiss (Eds.). In *Modelling and applications in mathematics education* (pp. 285-294). Springer.

Şahinkayası, Y. (2008). *Modeling the ıct related factors with the mathematical literacy and problem solving skills of the students in the PISA 2003*. Paper Presented at the International Educational Technology Congress, May 6, 2008, Anadolu University, Eskişehir, Turkey

Toptaş, V. (2015). Matematiksel dile genel bir bakış. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE), 4*(1), 18-22.

Umbara, U., & Suryadi, D. (2019). Re-interpretation of mathematical literacy based on the teacher's perspective. *International Journal of Instruction*, *12*(4), 789-806.

Ülger, T. K., Bozkurt, I., & Altun, M. (2020). Matematik öğrenme-öğretme sürecinde matematik okuryazarlığına odaklanan makalelerin tematik analizi. *Eğitim ve Bilim*, *45*(201), 1-37.

Vacca, R.T.,& Vacca, J.A. (2005). *Content area of reading: literacy and learning across the curriculum*, Pearson and Allyn Bacon.

Yeşildere, S. (2007). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematiksel alan dilini kullanma yeterlilikleri. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 24*(2) 61-70.

BÖLÜM 13
ERKEN ÇOCUKLUK MATEMATİK EĞİTİMİNDE BİREYSELLEŞTİRME

H. Elif Dağlıoğlu - Hatice Dağlı

GİRİŞ

Ev ve okul ortamlarında çocuklara sunulan imkânlar ve çocukların matematiksel düşünmeye erken yönelimi, onların matematiksel gelişimini büyük ölçüde etkilemektedir (Raudenbush vd., 2020). Çocuklar, eğitim içerikli matematik deneyimlerini kendi yaşamlarıyla uygun şekilde ilişkilendirdiklerinde anlamlı öğrenmeler ortaya çıkmaktadır (Clarke vd., 2006). Erken matematik eğitimi, çocukların sadece oyun zamanında matematik işlemleri yapması anlamına gelmez. Pek çok çocuk, okula başlamadan önce günlük etkileşimler yoluyla matematiksel işlemlerle ilgili temel beceriler geliştirir (Bowman vd., 2001). Örneğin, Arda'nın iki tane arabası varken, Ali'nin ondan bir tanesini istemesi ve Arda'nın arabayı verdikten sonra bir tane arabasının kaldığını görmesi, Arda'nın günlük yaşamda matematiği kullandığını göstermektedir.

Çocukların öğrenme süreci göz önünde bulundurulduğunda ev ve okul ortamlarında, kendilerinin başlattığı ve yönlendirdiği etkinliklerin desteklenmesi, çocukların gelişimi için kritik bir rol oynamaktadır. Çocukların düşünme becerilerini geliştirebilmeleri, öğrenmede bir sonraki basamağa ilerleyebilmeleri, temel ve ulaşılabilir matematik hedeflerine odaklanarak bu hedeflere ilişkin anlayış kazanabilmeleri için zamana ve desteğe ihtiyaçları vardır. Çocuklar, bu fırsatlara sahip olduklarında, bilgilerini pekiştirmek ve geliştirmek için kendi kendilerine pratik yapmaya başlar ve sorular sorarak yaptıklarını değerlendirirler (Fuson vd., 2015).

Mulligan ve Mitchelmore (2016), çocukların matematiği öğrenmesi konusunda eğitimde matematiksel ilişkiler kurulmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu süreçte kullanılan program, erken çocukluk eğitimi sınıfındaki

Öğretmen, her gruba ait olan taşıt resmini yavaş yavaş ve ritimle birlikte tekrar ederek çocukların kelimeleri doğru telaffuz etmesini destekler.

AİLE KATILIMI

- Öğretmen, ailelerden evde çocukların bilişsel yeteneği doğrultusunda farklı renklerdeki düğme, mandal, boncuk vb. materyalleri kullanarak sayma ve grafik hazırlama etkinlikleri yapmalarını isteyebilir.

UYARLAMA

- Dil yetersizliği olan çocuklar için öğretmen, daha kısa ve ifadeleri kolay olan kelimeler kullanabilir.
- İşitme yetersizliği olan çocuklar için grup etkinliklerinde (sayıları söylerken) el işaretleriyle sayılar gösterilebilir veya görsel kartlar kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Arnold, D. H., & Doctoroff, G. L. (2003). The early education of socioeconomically disadvantaged children. *Annual Review of Psychology*, *54*, 517-545.

Anthony, G., & Walshaw, M. (2009*). Effective pedagogy in mathematics.* Educational Series 19. International Academy of Education; International Bureau of Education.

Berch, D. B., & Mazzocco, M. M. M. (Eds.), (2007*). Why is math so hard for some children? The nature and origins of mathematical learning difficulties and disabilities.* Brookes Publishers.

Bley, N.S., & Thornton, C. A. (1995). *Teaching mathematics to students with learning disabilities* (3rd ed.). Pro-Ed.

Bowman, B. T., Donovan, M. S., & Burns, M. S., (Eds.). (2001). *Eager to learn: Educating our preschoolers.* National Academy of Sciences.

Branca, N., Breedlove, B., & King, B. (1992). Calculators in the middle grades: Access to rich mathematics. In J. T. Fey & C. R. Hirsch (Eds.), *Calculators in mathematics education: 1992 year book* (pp. 9-13). National Council of Teachers of Mathematics.

Carnine, D. (1997). Instructional design in mathematics for students with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities, 30(*2), 130-141

Carr, M., & Lee, W. (2012). *Learning stories: Constructing learner identities in early education*. Sage.

Clarke, D. M., & Clarke, B. A. (2004). Mathematics teaching in Grades K–2: Painting a picture of challenging, supportive, and effective classrooms. In R. N. Rubenstein & G. W. Bright (Eds.), *Perspectives on the teaching of mathematics* (66th Yearbook of the National Council of Teachers of Mathematics, pp. 67–81). NCTM.

Clarke, D. M., Cheeseman, J., & Clarke, B. (2006). The mathematical knowledge and understanding young children bring to school. *Mathematics Education Research Journal*, *18*(1), 78–102.

Clements, D. (2001). Mathematics in the preschool. *Teaching Children Mathematics*, *7*(5), 270-275.

Clements, D.H., & Sarama, J. (2011). Early childhood mathematics intervention. *Science, 333*, 968-970.

Clements, D.H. &Sarama, J. (2014). *Learning and teaching early math: the learning trajectories approach.* Roudledge.

Clements, D. H., Sarama, J., Day-Hess, C., Germeroth, C., Ganzar, J., Pugia, A., & Barker, J. (2017). *Comprehensive review of assessments of early childhood mathematics competencies*. Unpublished manuscript.

Conner, A., Singletary, L. M., Smith, R. C., Wagner, P. A., & Francisco, R. T. (2014). Teacher support for collective argumentation: A framework for examining how teachers support students' engagement in mathematical activities. *Educational Studies in Mathematics, 86*(3), 401–429.

Dağlıoğlu, H.E. , Turupcu Doğan, A. ve Basit, O. (2017). Kapsayıcı okul öncesi eğitim ortamlarında öğretmenler çocukların bireysel yeteneklerini belirlemek ve geliştirmek için neler yapıyor? *GEFAD / GUJGEF*, 37(3), 883 – 910.

Department of Education and Children's Services, South Australia. (2010). South Australian Teaching for Effective Learning Framework Guide. ACER.

DeVries, E., Thomas, L., & Warren, E. (2010). Teaching mathematics and play-based learning in an Indigenous early childhood setting: Early childhood teachers' perspectives. In L. Sparrow, B. Kissane, & C. Hurst (Eds.), S*haping the future of mathematics educatio*n—Proceedings of the 33rd annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia (pp. 719–722). MERGA.

Dowker, N. (2004). What works for children with mathematical difficulties? *Research report RR554*. DfES Publications.

Dweck, C. S. (2000). *Self theories: Their role in motivation, personality, and development*. Psychology Press.

Edwards-Groves, C. (2002). Connecting students to learning through explicit teaching. In DEST, *My Read: Strategies for teaching reading in the middle years.* http://www. myread.org/explicit.htm

Erdoğan, S. (2019). Okul öncesi dönemde matematik programı. B. Akman (Ed.), *Erken çocuklukta matematik eğitimi* (8. Baskı). Pegem Akademi Yayınları.

Erebus International. (2007). *Evaluation of the Mathematics in Indigenous Contexts (K–2) project (Final report).* NSW Board of Studies.

Fiore, B. (2012). *Assessment of young children: A collaborative approach*. Routledge.

Frigo, T., Corrigan, M., Adams, I., Hughes, C., Stephens, M., & Woods, D. (2003). *Supporting English literacy and numeracy learning for Indigenous students in the early years*. Monograph 57. Australian Council for Educational Research.

Fuson, K. C., Clements, D. H., & Sarama, J. (2015). Making early math education work for all children. *Phi Delta Kappan*, *97*(3), 63-68.

Garma Mathematics Curriculum. (2007). *In Living Knowledge: Indigenous knowledge in science education.* http://livingknowledge.anu.edu.au/html/educators/07_bothways.htm

Geary D.C., Hoard, M.K., Nugent, L., Bailey, D.H. (2013). Adolescents' functional numeracy is predicted by their school entry number system knowledge. *PLoS One. 8*(1):e54651. [PubMed: 23382934].

Geary, D. C. (2013). Early foundations for mathematics learning and their relations to learning disabilities. *Current Directions in Psychological Science, 22*(1), 23–27. https://doi.org/10.1177/0963721412469398

Gervasoni, A. (2004). *Exploring an intervention strategy for six and seven year old children who are vulnerable in learning school mathematics*. Unpublished PhD thesis, La Trobe University, Bundoora, Australia.

Ginsburg, H. P. (1997). Mathematical learning disabilities: A view for developmental psychology. *Journal of Learning Disabilities, 30*(1), 20–33

Goldman, S. R., Hasselbring, T. S., & The Cognition and Technology Group at Vanderbilt. (1998). Achieving meaningful mathematics literacy for students with learning disabilities. In D. P. Rivera (Ed.), *Mathematics education for students with learning disabilities: Theory to practice* (pp. 237- 254). Pro-Ed

Grootenboer, P. (2009). Rich mathematical tasks in the Maths in the Kimberley Project. In R. Hunter, B. Bicknell, & T. Burgess (Eds.), *Crossing divides: Proceedings of the 32nd conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia* (Vol. 1; pp. 696–699). MERGA.

Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta analyses relating to achievement.* Routledge.

Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research, 77*(1), 81–112.

Jordan, N., & Levine, S. (2009). Socioeconomic variation, number competence, and mathematics learning difficulties in young children. *Developmental Disabilities Research Reviews*, *15*, 60-68.

Jordan, N. C., Kaplan, D., Ramineni, C., & Locuniak, M. N. (2009). Early mathematics matters: Kindergarten number competence and later mathematics outcomes. *Developmental Psychology*, *45*(3), 850–867. doi:10.1037/a0014939.

Jorgensen, R., & Sullivan, P. (2010). Scholastic heritage and success in school mathematics: Implications for remote Aboriginal learners. In I. Snyder & J. Nieuwenhuysen (Eds.), *Closing the gap in education? Improving outcomes in southern world societies* (pp. 23–36). Monash University Publishing.

Jung, M., Kloosterman, P. ve McMullen, M. B. (2007). Young children's intuition for solving problems in mathematics. *Young Children, 62*(5), 50-57.

Karslı-Çalamak, E., Olkun, S. & Sözen-Özdoğan, S. (2022). Teaching mathematics in culturally and linguistically diverse classrooms: An examination of teacher practices. *Anadolu Journal of Educational Sciences International, 12*(1), 123-155. https://doi.org/10.18039/ajesi.926493

Klein, L. & Knitzer, J. (2006) *Effective preschool curricula and teaching strategies*. National Center for Children in Poverty.

Knapp, L.R., & Glenn, A.D. (1996). *Restructuring schools with technology*. Allyn and Bacon.

Krulik, S., & Rudnick, J.A. (1996). *The new sourcebook for teaching reasoning and problem solving in junior and senior high school*. Allyn and Bacon

Laski, E. V., & Siegler, R. S. (2014). Learning from number board games: You learn what you encode. *Developmental Psychology, 50*(3), 853–864. https://doi.org/10.1037/a0034321

Lee, V.E.& Burkam, D.T. (2002). *Inequality at the Starting Gate: Social background differences in achievement as children begin school*. Economic Policy Institute.

Martin, A., & Marsh, H. (2006). Academic resilience and its psychological and educational correlates: A construct validity approach. *Psychology in the Schools, 43*(3), 267–281.

Mellor, S., & Corrigan, M. (2004). The case for change: A review of contemporary research on Indigenous education outcomes. *Australian Education Review,* No. 47, Australian Council for Educational Research.

Montague, M. (1997). Cognitive strategy instruction in mathematics for students with learning disabilities. *Journal of Learning Disabilities, 30*(2), 164-177.

Mulligan, M., & Mitchelmore, M. (2016). *PASMAP: pattern and structure mathematics awareness program*. Camberwell, ACER.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (1995). *Assessment Standards for School Mathematic*s, NCTM.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM) (2000). *Principles And Standards For School Mathematics.* NCTM.

National Mathematics Advisory Panel (NMAP). (2008). *The final report of the National Mathematics Advisory Panel.* US Department of Education. http://www2.ed.gov/about/bdscomm/list/mathpanel/report/final-report.pdf.

Nikula, J. (2017). Supporting English learners in the mathematics classroom. In: Arthur, C., Badertscher, E., Goldenberg, P., Moeller, B., McLeod, M., Nikula, J., & Reed, K. *Strategies to improve all students' mathematics learning and achievement* (pp. 17-20). EDC.

Pressley, M., & McCormick, C.B. (1995). *Advanced educational psychology for educators, researchers, and policymakers.* Harper Collins College

Pruden, S., Levine, S., & Huttenlocher, J. (2011). Children's spatial thinking: Does talk about the spatial world matter? *Developmental Science,14*(6), 1417–1430.

Purpura, D. J., & Reid, E. E. (2016). Mathematics and language: Individual and group differences in mathematical language skills in young children. *Early Childhood Research Quarterly, 36,* 259-268. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2015.12.020

Raudenbush, S.W., Hernandez, M., Goldin-Meadow, S., Carrazza, C., Foley, A., Leslie, D., Sorkin, J.E., & Levine, S.C. (2020) Longitudinally adaptive assessment and instruction increase numerical skills of preschool children. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 202002883. doi: 10.1073/pnas.2002883117.

Ramani, G. B., & Siegler, R. S. (2008). Promoting broad and stable improvements in low-income children's numerical knowledge through playing number board games. *Child Development, 79*(2), 375–394.

Reed, K. (2017). Helping children from low-income communities become young mathematicians. In: Arthur, C., Badertscher, E., Goldenberg, P., Moeller, B., McLeod, M., Nikula, J., & Reed, K. *Strategies to improve all students' mathematics learning and achievement* (pp. 20-22). EDC.

Romano, E., Babchishin, L., Pagani, L. S., & Kohen, D. (2010). School readiness and later achievement: Replication and extension using a nationwide Canadian survey. *Developmental Psychology, 46*(5), 995–1007. doi:10.1037/a0018880

Rosenshine, B. V. (1986). Synthesis of research on explicit teaching. *Educational Leadership, 43*(7), 60–69.

Samuels, P. (2011). Individual differences and needs in mathematics support. *Tutoring in a* Mathematics Support Centre: A guide for postgraduate students.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children. Routledge.

Siegler, R. (2009). Improving the numerical understanding of children from low-income families. *Child Development Perspectives*, *3*, 118-124.

Siegler, R. S., & Ramani, G. B. (2008). Playing linear numerical board games promotes low-income children's numerical development. *Developmental Science, 11*(5), 655–661.

Siegler, R. S., & Ramani, G. B. (2009). Playing linear number board games-but not circular ones-improves low-income preschoolers' numerical understanding. *Journal of Educational Psychology, 101*(3), 545–560.

Sorenson, J. S., Buckmaster, L. R., Francis, M. K., & Knauf, K.M. (1996). *The power of problem solving: Practical ideas and teaching strategies for any K-8 subject area*. Allyn and Bacon

Sullivan, P., Youdale, R., & Jorgensen, R. (2010). A study of pedagogies for teaching mathematics in a remote Australian Indigenous community. In I. Synder & J. Nieuwenhuysen (Eds.), *Closing the gap? Improving outcomes in Southern World Societies* (pp. 204–216). Monash University Press

Swan, M. (2005). *Improving learning in mathematics: Challenges and strategies*. Department of Education and Skills Standards Unity

Tarım, Ş. D. (2015). Okul öncesinde matematiğin diğer öğrenme alanları ile bütünleştirilmesi. İlkay Ulutaş (Ed.) *Okul öncesinde matematik eğitimi* içinde,(ss. 140-160). Hedef CS.

UNESCO (1997). *Alternative education strategies for disadvantaged groups*. International Institute for Educational Planning.

Uyanık, Ö., & Kandır, A. (2010). Okul öncesi dönemde erken akademik beceriler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 3(*2), 118-134.

Vacc N. N., (1993). Implementing the professional standards for teaching mathematics: Teaching and learning mathematics through classroom discussion. *The Arithmetic Teacher*, *41*(4), 225–227.

Van-Tassel-Baska, J. ve Stanbaugh, T.(2010). Challenges and possibilities for serving gifted learners in the regular classroom. *Theory Into Practice*, *44*(3), 211-217**.**

Varol, F. & Farran, D.(2006). Early Mathematical Growth: How to support young children's mathematical development. *Early Childhood Educ Journal,* 33, 381–387. https://doi.org/10.1007/s10643-006-0060-8.

Vonder Embse, C. (1992). Concept development and problem solving using graphing calculators in the middle school. In J. T. Fey & C. R. Hirsch (Eds.), *Calculators in mathematics education: 1992 yearbook* (pp. 65-78). National Council of Teachers of Mathematics.

Whyte J. C. & Bull R. (2008). Number games, magnitude representation, and basic number skills in preschoolers. *Dev. Psychol, 44*, 588-596. 10.1037/0012-1649.44.2.588 https://gocmat.com/

BÖLÜM 14
ERKEN ÇOCUKLUKTA STEM VE MATEMATİK EĞİTİMİ

Hasret Köklü-Yaylacı - Hasibe Özlen Demircan

Ekin, onun için heyecan dolu bir başlangıç olan lise öğreniminin ilk haftalarındaydı. Ortaokul yıllarında, fizik, kimya, biyoloji bilimleri, fen bilgisi dersinin içinde yer alan temel alanlardı. Lisede ise bütün bu disiplinleri tek tek ders olarak tanıyacak olmak onu heyecanlandırıyordu. Fizik öğretmeni sınıfa girdi, notlarını masanın üzerine bırakır bırakmaz tahtanın üst köşesine özenle bir tamir alet çantası çizdi. Ekin ve arkadaşları birbirlerine neler olduğunu anlamaya çalışırcasına baktılar. Deniz Öğretmen, çizimini bitirir bitirmez sınıfa dönüp sordu: "Bu gördüğünüz, fiziğin alet çantasıdır. Sizce bu alet çantası hangi bilim alanıdır?" Birkaç cevap aldıktan sonra Deniz Öğretmen, gelecek derste cevabı vereceğini, bir sonraki günkü derse kadar herkesin bilimsel bir bakış açısı ile soruyu yanıtlamasını, yanıtlarını yine bilimsel bir bakış açısı ile savunmaya hazır olmasını istedi. Ekin, okuldan eve dönüş yolunda öğretmeninin sorduğu soruyu hatırladı, fizik dersinde sürekli kullanacağı; çözümler bulmak için ihtiyacı olan, her durumda destek alabileceği bilim dalı ne olabilirdi? Eve varır varmaz fizik kitabındaki konu başlıklarını inceledi. Konum, alınan yol neye göre belirlenir? Etki ve tepkinin ölçütü nedir? İş, güç ve enerji arasında nasıl bağlantı kurulur? Elektrik yükü ne demektir? Deniz Öğretmen'in sorduğu sorunun yanıtı bütün bu konuların içinde gizliydi, yer belirleme, ölçüt, bağlantı, yük; hepsi matematiksel terimlerdi, matematik fiziğin alet çantası idi. Cevabı bulmuştu, tam sevinçle kitabını kapatacakken duyduğu ses ile irkildi. Bir şeylerin şiddetle yere düşme sesiydi bu. Yan odadaki kardeşi Burak; heyecan, telaş ve biraz üzüntü dolu bir ifade ile koşarak yanına geldi: "Bütün tahta bloklarımı üst üste koymaya çalışıyordum. En uzun kuleyi yapacaktım. Kaç tane üst üste koyduğumu sayarken dengesi bozuldu. Devrildi hepsi. Devrilmeyen kule yapmama yardım eder misin?" diye sordu. Ekin gülümseyerek kardeşine baktı. Matematiğin yaşam ile bütünleşen bilimsel değerini kardeşi de keşfetmeliydi.

KAYNAKÇA

Akarsu, M., Akçay, N. O., & Elmas, R. (2020). STEM eğitimi yaklaşımının özellikleri ve değerlendirilmesi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 37,* 155-175.

Akıncı-Coşgun, A. & Yılmaz, T. P. (2022). STEM içerikli resimli çocuk kitaplarında toplumsal cinsiyetrollerinin sunumu. *Ihlara Journal of Educational Research, 7*(2), 139-148.

Ata-Aktürk, A. (2021). "GEMS Programı (Great Explorations in Math and Science- Matematik ve Fende Büyük Keşifler)", *Erken çocukluk döneminde eğitim yaklaşımları*, (1. Basım), içinde (369-393), Eğiten Kitap.

Ata-Aktürk, A. & Demircan, H.Ö. (2021). Supporting preschool children's STEM learning with parent-involved early engineering education. *Early Childhood Education Journal,* 49, 607–621. doi:10.1007/s10643-020-01100-1.

Ata Aktürk, A., Demircan, H. Ö., Şenyurt, E., & Çetin, M. (2017). Turkish Early Childhood Education Curriculum From The Perspective of STEM education: A document analysis. *Journal of Turkish Science Education (TUSED)*, *14*(4), 16-34.

Bandura, A. (1995). *Self-efficacy in changing societies*. New York: Cambridge University Press.

Barber, J., Bergman, L., Hosoume, K., Sneider, C. I., Stage, E., & Willard, C. (1998). Great explorations in math and science: Gems teacher's handbook. *Berkeley, CA: Lawrence Hall of Science, University of California*. https://www.lhsgems.org/GEMSpdf/teacher_handbook.pdf adresinden alınmıştır.

Beilock, S. L., Gunderson, E. A., Ramirez, G., & Levine, S. C. (2010). Female teachers' math anxiety affects girls' math achievement. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 107*(5), 1860–1863.

Bender, W.N. (2018). *STEM öğretimi için 20 strateji* (A. S. İpek ve B. Yıldız, çev.). Nobel Akademi Yayıncılık.

Berry, M., Chalmers, C., & Chandra, V. (2012). *STEM futures and practice, can we teach STEM in a more meaningful and integrated way?* In Proceedings of the 2nd International STEM in Education Conference (pp. 225–232). Beijing Normal University.

Bilton, H., & Watts, M. (20219. Early stem education: Practice and prospects. *Early Child Development and Care.* doi: 10.1080/03004430.2019.1653547

Blair, C., & Razza, R. P. (2007). Relating effortful control, executive function, and false belief understanding to emerging math and literacy ability in kindergarten. *Child Development*, *78*(2), 647-663.

Blum, W., & Leiss, D. (2007). How do students and teachers deal with modelling problems? In C. Haines, P. Galbraith, W. Blum, & S. Khan (Eds.), *Mathematical modelling: Education, engineering and economics-ICTMA 12* (pp. 222–231). Chichester.

Brewer, J. (1990). *An introduction to early childhood education: Preschool through primary grades.* Northern Arizona University.

Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist, 32*(7), 513–531. https://doi.org/10.1037/0003-066X.32.7.513

Bybee, R. W. (1997). *Achieving Scientific Literacy.* Heinemann.

Bybee, R. W., Taylor, J. A., Gardner, A., Van Scotter, P., Powell, J. C., Westbrook, A., & Andlandes N. (2006). *The BSCS 5E instructional model: Origins, effectiveness, and applications*. Springs: BSCS.

Bybee, R. W. (2019). Using the BSCS 5E ınstructional model to introduce STEM disciplines. *Science and Children 56*(6), 8–12. doi:10.2505/4/sc19_056_06_8.

Cai, J. (2003). Investigating parental roles in students' learning of mathematics from acrossnational perspective. *Mathematics Education Research Journal, 15*(2), 87–106.

Campbell, C., Speldewinde, C., Howitt, C., & MacDonald, A. (2018). STEM practice in the early years. *Creative Education, 9*, 11-25. doi:10.4236/ce.2018.91002

Campbell, C., & Speldewinde, C. (2022). Early childhood STEM education for sustainable development. *Sustainability, 14*, 3524. doi:10.3390/su14063524.

Chen, Y. L., Huang, L. F., & Wu, P. C. (2021). Preservice preschool teachers' self-efficacy in and need for STEM education professional development: STEM pedagogical belief as a mediator. *Early Childhood Education Journal*, *49*(2), 137-147.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2016). Math, Science, and Technology in the Early Grades. *The Future of Children*, *26*(2), 75–94.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2000). Young Children's Ideas about Geometric Shapes. *Teaching Children Mathematics*, *6*(8), 482–488.

Committee on STEM Education. (2018). Charting a course for success: America's strategy for STEM education. *Executive Office of the President.*

Çam, Ş. S. (2013). GEMS programı–matematik ve fende büyük buluşlar. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 148-154.

Çetin, M., & Demircan H.Ö. (2020). STEM education in early childhood. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, *21*(1), 102-117. doi: 10.17679/inuefd.437445

Çavaş, P., Aslıhan, A., & Gürcan, G. (2020). Türkiye'de STEM eğitimi üzerine yapılan araştırmaların durumu üzerine bir çalışma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 823-854.

Daly, L., & Beloglovsky, M. (2015). *Loose parts: Inspiring play in young children*. Redleaf Press.

Dass, P. (2015). Teaching STEM Effectively with the Learning Cycle Approach. *K-12 STEM Education 1*(1)*,* 5–12.

Daşdemir, İ., Cengiz, E., & Aksoy, G. (2018). Türkiye'de FeTeMM (STEM) eğitimi eğilim araştırması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *15*(1), 1161-1183.

Davis, J. (2012). *ESD Starts Where STEM Stops: Integrating the Social Sciences into STEM*. In Proceedings of the 2nd International STEM in Education Conference, Beijing, China, 24–27 November Yu, S., Ed.; Beijing Normal University.

Demircan, H. Ö. (2022). "How am I supposed to do this on my own?": A case study on perspectives of preschool teachers regarding integrative STEM practices. *Journal of Early Childhood Research, 20*(1), 93–112. doi:10.1177/1476718X211052749.

Demircan, H. Ö. (2018). Okul öncesi eğitimde aile katılımı sistemini genişletmek: Aile "bağlılığı, ortaklığı, katılımı ve eğitimi". *İlköğretim Online, 17*(4), 1-19. doi: 10.17051/ilkonline.2019 .507008.

Doppelt, Y. (2003). Implementation and assessment of project-based learning in a flexible environment. *International Journal of Technology and Design Education, 13*, 255-272.

Duncan, G. J., Dowsett, C. J., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A. C., Klebanov, P., Pagani, L. S., Feinstein, L., Engel, M., Brooks-Gunn, J., Sexton, H., Duckworth, K., & Japel, C. (2007). School readiness and later achievement. *Developmental Psychology, 43*(6), 1428–1446. https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428.

Epstein, J. L. (1995). School/family/community/partnerships: Caring for the children we share. *Phi Delta Kappan, 76*(9), 701-712.

Epstein, J. L. (2008). Improving family and community involvement in secondary schools. *The Education Digest*, *73*(6), 9-12.

Epstein, J. L. (2001). *School, family and community partnerships: Preparing educators and improving schools.* Westwiew Press.

European Commission. (2013). *Reducing early school leaving: Key messages and policy support. Final report of the thematic working group on early school leaving.* https://ec.europa.eu/education/content/reducing-early-school-leaving-key-messages-and-policy-support_en adresinden alınmıştır.

Evans, R. (2004). Talking with parents today. *Independent School, 63,* 96–100.

Falloon, G., Hatzigianni, M., Bower, M., Forbes, A., & Stevenson, M. (2020). Understanding K-12 STEM education: A framework for developing STEM literacy. *Journal of Science Education and Technology*, *29*(3), 369-385.

Fan, W., & Williams, C. M. (2010). The effects of parental involvement on students' academic self-efficacy, engagement and intrinsic motivation. *Educational Psychology, 30*(1), 53–74. doi:10.1080/ 01443410903353302

Fantuzzo, J., McWayne, C., Perry, M. A., & Childs, S. (2004). Multiple dimensions of family involvement and their relations to behavioral and learning competencies for urban, low-income children. *School Psychology Review*, *33*(4), 467-480.

Fritz, A., Haase, V. G., & Rasanen, P. (Eds.). (2019). *International handbook of mathematical learning difficulties.* Cham, Switzerland: Springer.

Geng, J., Jong, M. S. Y., & Chai, C. S. (2019). Hong Kong teachers' self-efficacy and concerns about STEM education. *The Asia-Pacific Education Researcher*, *28*(1), 35-45.

Green, C., Walker, J. M. T., Hoover-Dempsey, K. V., & Sandler, H. M. (2007). Parents' motivations for involvement in children's education: An empirical test of a theoretical model of parental in-volvement. *Journal of Educational Psychology, 99,* 532–544. doi:10.1037/0022-0663.99.3.532.

Glancy, A. W., & Moore, T. J. (2013). Theoretical foundations for effective STEM learning environments. *School of Engineering Education Working Papers.* https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=enewp adresinden alınmıştır.

Grootenboer, P., Edwards-Groves, C. (2019). Learning mathematics as being stirred into mathematical practices: an alternative perspective on identity formation. *ZDM Mathematics Education 51,* 433–444. doi:10.1007/s11858-018-01017-5.

Grolnick, W. S., Friendly, R. W., & Bellas, V. M. (2009). Parenting and children's motivation at school. In K. R. Wentzel & A. Wigfield (Eds.), *Handbook of motivation at school* (pp. 279–300). Routledge. /Taylor & Francis.

Gravemeijer, K., Stephan, M., Julie, C., Lin, F. L., & Ohtani, M. (2017). What mathematics education may prepare students for the society of the future? *International Journal of Science and Mathematics Education, 15*(1), 105–123.

Hachey, A. C. (2021). Success for all: Fostering early childhood STEM identity. *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*, *13*(1), 135-139. doi:10.1108/JRIT-01-2020-0001.

Hassan, M. N., Abdullah, A. H., Ismail, N., Suhud, S. N. A., & Hamzah, M. H. (2019). Mathematics curriculum framework for early childhood education based on science, technology, engineering and mathematics (STEM). *International Electronic Journal of Mathematics Education 14*(1), 15–31.

Helm, J. H. & Katz, L. G. (2001). *Young investigators: The project approach in the early years.* Teachers College Press.

Hill, N. E. & Craft, S. A. (2003). Parent-school involvement and school performance: Mediated path-ways among socioeconomically comparable African American Euro American families. *Journal of Education Psychology, 95*, 74–83. doi:10.1037/0022-0663.95.1.74.

Hoover-Dempsey, K. V., & Sandler, H. M. (1995). Parental involvement in children's education: why does it make a difference? *Teachers College Record, 97*, 310-332.

Hoover-Dempsey, K. V., Bassler, O. C., & Brissie, J. S. (1987). Parent involvement: Contributions of teacher efficacy, school socioeconomic status, and other school characteristics. *American Educational Research Journal, 24*, 417–435.

Kaga, Y. (2008). Early childhood education for a sustainable world. In I. Pramling-Samuelsson & Y. Kaga (Eds.), UNESCO. (2008). *The contribution of early childhood education to a sustainable society.*

Katz, L. G. (2010). *STEM in the early years*. Paper presented at STEM in early education and development conference. Beyond this Issue. http://ecrp.uiuc.edu/beyond/seed/katz.html adresinden alınmıştır.

Katz, L. G. & Chard, S. (2000). *Engaging children's minds: The project approach* (2nd ed.). Ablex.

Kaya, Ö., & Bacanlı, H. (2016). Eğitim yaşantısına ebeveyn katılım algısını açıklamaya yönelik bir model geliştirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31*(2), 410-423. doi:10.16986/HUJE.2015014092

Kermani, H., & Aldemir, J. (2015). Preparing children for success: Integrating science, math, and technology in early childhood classroom. *Early Child Development and Care*, *185*(9), 1504-1527.doi: 10.1080/03004430.2015.1007371.

Khader, F. R. (2012). Teachers' pedagogical beliefs and actual classroom practices in social studies instruction. *American International Journal of Contemporary Research, 2*(1), 73–92.

Kim, E. M., & Sheridan, S. M. (2015). Foundational aspects of family-school conections: Definitions, conceptual frameworks, and research needs. In S. M. Sheridan and E. M. Kim (Eds.), *Foundational aspects of family school partnership research* (pp. 1–14). Springer International Publishing.

Knapp, A., Landers, R., Lian, S., & Jefferson, V. (2017). We all as a family are graduating tonight: A case for mathematical knowledge for parental involvement. *Educational Studies in Mathematics, 95,* 79–95. doi:10.1008/s10649-016-9741-4.

Ladd, G. W. (1990). Having friends, keeping friends, making friends, and being liked by peers in the classroom: Predictors of children's early school adjustment? *Child development*, *61*(4), 1081-1100.

Linder, S. M., Emerson, A. M., Heffron, B., Shevlin, E., Vest, A., & Eckhoff, A. (2016). STEM use in early childhood education: Viewpoints from the field. *YC Young Children*, *71*(3), 87-91.

Loepp, F. L. (2004). Standards: Mathematics and Science Compared to Technological Literacy. *Journal of Technology studies*, *30*(1), 2-10.

Maass, K., Geiger, V., Ariza, M. R., & Goos, M. (2019). The role of mathematics in interdisciplinary STEM education. *ZDM*, *51*(6), 869-884.

Maass, K., & Engeln, K. (2019). Professional development on connections to the world of work in mathematics and science education. *ZDM Mathematics Education*. https://doi.org/10.1007/s11858-019-01047-7.

Marrero, M. E., Gunning, A. M., & Germain-Williams, T. (2014). What is STEM education? *Global Education Review*, *1*(4), 1-6.

Martin, M. O., Mullis, I. V. S., Foy, P., & Hooper, M. (2016). *TIMSS 2015 International Results in Science*. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center. http://timssandpirls.bc.edu/timss2015/international-results/ adresinden alınmıştır.

McClure, E. R., Guernsey, L., Clements, D. H., Bales, S. N., Nichols, J., Kenda.ll-Taylor, N., & Levine, M. H. (2017). *STEM starts early: Grounding science, technology, engineering, and math education in early childhood*. The Joan Ganz Cooney Center at Sesame Workshop.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2021). *STEM ve Kodlama Eğitimi Standardizasyonu projesi.* https://yegitek-dot-meb-dot-gov-dot-tr.gateway.web.tr/www/sosact-stem-ve-kodlama-egitimi-standardizasyonu-projesi/icerik/3178 adresinden alınmıştır.

MEB (2018). *Dünyada eğitim trendleri ve ülkemizde STEM öğrenme etkinlikleri: MEB K12 okulları örneği.* Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü.

MEB (2016). *STEM Eğitim Raporu.* http://yegitek.meb.gov.tr/STEM_Egitimi_Raporu.pdf adresinden alınmıştır.

MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı.* https://tegm.meb.gov.tr/dosya/o kulonce-si/ooproram.pdf adresinden alınmıştır.

Moomaw, S. (2013). *Teaching STEM in the early years: Activities for integrating science, technology, engineering, and mathematics*. Redleaf Press.

Morrison, G.S. (2013). *Fundamentals of Early Childhood Education* (7th ed.). Pearson.

Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., Kelly, D. L., & Fishbein, B. (2020). *TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science,* Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center. https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/international-results/ adresinden alınmıştır.

Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Hooper, M. (2016). *TIMSS 2015 International Results in Mathematics*. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center. http://timss andpirls.bc.edu/timss2015/international-results/ adresinden alınmıştır.

National Mathematics Advisory Panel. (NMAP). (2008). *Foundations for success: The final report of the National Mathematics Advisory Panel.* U.S. Department of Education.

National Research Council (NRC). (2009). *Mathematics in early childhood: Learning paths toward excellence and equity.* Committee on Early Childhood Mathematics, Cross, C. T., Woods, T. A., & Schweingruber, H. (Eds.). *Center for education, division of behavioral and social sciences and education.* The National Academy Press.

National Research Council. (2014). *STEM integration in K-12 education: Status, prospects, and an agenda for research*. National Academies Press.

Obama, B. (2009). *Educate to innovate*. https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/president-obama-launches-educate-innovate-campaign-excellence-science-technology-en adresinden alınmıştır.

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). (2018). *PISA 2021 mathematics framework (Second draft).* Author. http://www.oecd.org/pisa/publications/ adresinden alınmıştır.

Park, S., & Holloway, S. D. (2017). The effects of school-based parental involvement on academic achievement at the child and elementary school level: A longitudinal study. *The Journal of Educational Research, 110*, 1–16. doi:10.1080/00220671.2015.1016600.

Pattison, S., Ramos Montañez, S., Svarovsky, G., & Tominey, S. (2022). *Engineering for equity: Exploring the intersection of engineering education, family learning, early childhood, and equity.* https://blog.terc.edu/engineering-for-equity.

Pedreira, M. ve Lemkow-Tovias, G. (2020). *Supporting home environment for STEM*, In Ş.Ünlü Çetin, K. Bilican and M. Üçgül (Eds.), Key points for STEM in Early Childhood Education an involving parents: A guidebook for early childhood educators (pp.10-13), An intellectual output of the 2018-1-TR01-KA203-059568.

Ring, E. A., Dare, E. A., Crotty, E. A., & Roehrig, G. H. (2017). The evolution of teacher conceptions of STEM education throughout an intensive professional development experience. *Journal of Science Teacher Education*, *28*(5), 444-467.

Schnee, E., & Bose, E. (2010). Parents don't do nothing: Reconceptualizing parental null actions as agency. *The School·Community Journal, 20*(2), 91–114.

Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. The developing brain. In *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development*. National Academies Press: USA.

Simpkins, S. D., Fredricks, J. A., & Eccles, J. S. (2012). Charting the Eccles' expectancy-value model from mothers' beliefs in childhood to youths' activities in adolescence. *Developmental Psychology, 48,* 1019–1032. doi:10.1037/a0027468.

Smart, S. T. E. M. Lessons Learned From Successful Schools (2013, December). Nurturing stem skills in young learners, prek–3. Stem smart brief-early childhood learning, Washington, DC.

Sneideman, J. M. (2013). *Engaging children in STEM education EARLY!* http://naturalstart.org/feature-stories/engaging-children-stem-education-early adresinden alınmıştır.

Soylu, Ş. (2016). STEM education in early childhood in Turkey. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, *6*(1), 38-47.

Tezel, Ö. ve Yaman, H. (2017). FeTeMM eğitimine yönelik Türkiye'de yapılan çalışmalardan bir derleme. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 135-145.

Thomas, J., Utley, J., Hong, S. Y., Korkmaz, H., & Nugent, G. (2020). Parent involvement and its influence on children's STEM learning: A review of the research. *Handbook of Research on STEM Education*; pp. 323–333. University of Nebraska: NE, USA.

Tösten, R., Han, B., & Anik, S. (2017). The impact of parental attitudes on problem solving skills in high school students. *Universal Journal of Educational Research*, *5*(1), 170-174.

TÜSİAD. (2017). 2023'e doğru Türkiye'de STEM gereksinimi. http://tusiad.org/tr/tum/item/download/8649_50851324e41c6e46cab3e6ea3b37411a adresinden alınmıştır.

Ünlü Çetin, Ş. (2020). *Key points for STEM in early childhood education and involving parents: a guidebook for early childhood educators.* In Ş. Ünlü Çetin, K. Bilican and M. Üçgül. (Eds.), Key points for STEM in Early Childhood Education an involving parents: A guidebook for early childhood educators (pp.10-13), An intellectual output of the 2018-1-TR01-KA203-059568 PARENSTEM: STEM Education for Preschoolers and Their Families Project, Kırıkkale University.

Yakman, G., & Lee, H. (2012). Exploring the exemplary STEAM education in the US as a practical educational framework for Korea. *Journal of Korea Association Science Education, 32*(6), 1072-1086.

Yalçın, F., & Tekbıyık, A. (2013). GEMS tabanlı etkinliklerle desteklenen proje yaklaşımının okul öncesi eğitimde kavramsal gelişime etkisi. *Electronic Turkish Studies*, *8*(9), 2375-2399.

Yıldırım, B. (2021). Preschool STEM activities: Preschool teachers' preparation and views. *Early Childhood Education Journal*, *49*(2), 149-162. https://doi.org/10.1007/s10643-020-01056-2.

Yoon, J., & Onchwari, J. A. (2006). Teaching young children science: Three key points. *Early Childhood Education Journal*, *33*(6), 419-423.

Zinsser, K. M., Christensen, C. G., & Carlson, A. G. (2015). Both together: Social-emotional learning and cognition promote academic achievement in early childhood classrooms. *Early Childhood Education: Teachers' Perspectives, Effective Programs and Impacts on Cognitive Development*, *4*, 1-12.

BÖLÜM 15
MATEMATİK KONUŞMALARI

Aslı Temiz Çağlar - İlkay Ulutaş

GİRİŞ

Geçmişte matematik eğitimi genellikle öğretmenlerin soru sorduğu ve çözdüğü, çocuklarınsa sessizce dinlediği bir sınıf atmosferine sahipti. Öğretmenlerin ve çocukların matematikle ilgili konuşmaları, problemlerin çözüm yolları ve sonuçlarıyla sınırlıydı. Oysa matematik, tüm kavramsal öğrenmeler gibi dil ile ilişkilidir (Gunderson ve Levine, 2011; Ramani, vd., 2015). NCTM (2006), dilin, erken çocukluk dönemi matematik programlarının önemli bir bileşeni olduğunu vurgulamaktadır. Dili, matematik çalışmalarına dâhil etmenin yolu, matematik konuşmalarına yer vermektir. Diyaloğa dayalı etkileşimler, çocukların düşünmesini destekler ve genişletir. Siraj-Blatchford, Sylva, Muttock, Gilden ve Bell, (2002) bir sorunu çözmek, bir kavramı netleştirmek veya bir etkinliği değerlendirmek için çocukla kurulan etkileşimlerin *sürdürülebilir paylaşımlı düşünme* (Sustained shared thinking) bağlamı oluşturduğunu ileri sürmektedir. Okul öncesi öğretmenleri, matematik çalışmalarına matematik konuşmalarını dâhil ederek çocuklarda matematiksel düşünmeyi ve dil yapılarını kullanmayı teşvik edebilirler (Klibanoff vd., 2006). Konuşma sırasında kanıta dayalı konuşma araçlarını kullanarak matematik tartışmalarının niteliğini artırabilir (Michaels ve O'Connor, 2015). Bu bölümde, matematik konuşmaları bazen çocukların bazen yetişkinlerin başlattığı, çocukların liderliğinde sürdürülen, matematik sözcüklerini, dil yapılarını ve söylemlerini içeren pedagojik bir araç olarak tanıtılmış ve uygulamayı kolaylaştıracak öneriler sunulmuştur.

destekleyebilmeleri için yol gösterici stratejiler ve uygulamalar sunulmuştur. Okul öncesi sınıflarında nitelikli matematik konuşmalarını artırmak için kanıta dayalı konuşma hamleleriyle matematiksel düşüncelerin ve iddiaların tartışıldığı bir söylem ortamı yaratılabilir. Karşılıklı konuşma stratejilerinin yardımıyla matematik dili modellenebilir ve paylaşımlı kitap okuma, oyun rehberliği, matematik sözlüğü oluşturma, görüşme yapma ve maskot kullanma gibi çeşitli uygulamalarla matematik konuşmaları için fırsatlar oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

Barner, D., Chow, K., & Yang, S.-J. (2009). Finding one's meaning: A test of the relation between quantifiers and integers in language development. *Cognitive Psychology*, *58*, 195–219. doi:10.1016/j. cogpsych.2008.07.001.

Barnes, E. M., & Stephens, S. J. (2019). Supporting mathematics vocabulary instruction through mathematics curricula. *The Curriculum Journal*, *30*(3), 322-341.

Barnes, E. M., Dickinson, D. K., & Grifenhagen, J. F. (2017). The role of teachers' comments during book reading in children's vocabulary growth. *The Journal of Educational Research*, *110*(5), 515-527.

Barnes, E. M., Grifenhagen, J. F., & Dickinson, D. K. (2021). *From words to wisdom: Supporting academic language use in preK-3rd grade*. Teachers College Press.

Barnes, E., & Puccioni, J. (2017). Shared book reading and preschool children's academic achievement: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study-Birth cohort. *Infant and Child Development*, *26*(6), e2035.

Bender, W. N. (2013). *Differentiating Math Instruction, K-8*. Corwin Press.

Boonen, A. J., Kolkman, M. E. ve Kroesbergen, E. H. (2011). The relation between teachers' math talk and the acquisition of number sense within kindergarten classrooms. *Journal of School Psychology*, *49*(3), 281-299.

Braham, E. (2019). *Variation in math talk across preschool classrooms: The role of teacher characteristics and the instructional setting* (Doctoral dissertation, University of Pittsburgh).

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar*. (H. Z. İnan & T. İnan, Çev.). Nobel.

Casey, B. (2004). Mathematics problem-solving adventures: a language-arts-based supplementary series for early childhood that focuses on spatial sense. D. H. Clements, J. Sarama & A. M. DiBiase (Ed.) *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education* içinde (ss. 377-392). Routledge.

Charlesworth, R., & Lind, K. K. (2009). Math & Science for young children, Cengage Learning.

Charlesworth, R. (2005). Prekindergarten mathematics: connecting with national standards. *Early Childhood Education Journal*, *32*(4), 229-236.

Clements, D. H. (2004). Geometric and Spatial Thinking in Early Childhood Education. D. H. Clements, J. Sarama & A. M. DiBiase (Ed.) *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education* içinde (ss. 267-297). Routledge.

Chapin, S. H., & O'Connor, C. (2007). Academically productive talk: Supporting students' learning in mathematics. *The learning of mathematics*, *69*, 113-128.

Cordes, S., & Gelman, R. (2005). The young numerical mind: When does it count? In J. I. D. Campbell (Ed.), *Handbook of mathematical cognition* içinde (ss. 127–142). Psychology Press.

Demiriz, S., & Başaran, M. (2021). Okul öncesi eğitimde öğretmen adayları ve çocukların diyalogları. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, *5*(1), 180–208. https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967202151246.

Elliott, L. ve Bachman, H. J. (2018). SES disparities in early math abilities: The contributions of parents' math cognitions, practices to support math, and math talk. *Developmental Review*, *49*(3), 1-15.

Gansborg, B. L. (2019). *Preschool Math Conversations: An Ethnographic Study of One Classroom* (Doctoral dissertation, Mercer University).

Ginsburg, H. P. (2006). Mathematical play and playful mathematics: A guide for early education. D. G. Singer, R. M. Golinkoff & K. Hirsh-Pasek (Ed.) *Play= learning: How play motivates and enhances children's cognitive and social-emotional growth*, içinde (ss. 145-165). Oxford University Press.

Ginsburg, H. P. (2014). Young children's mathematical minds: (Almost) all about Ben H.P. Ginsburg, M. Hyson & T. A. Woods (Ed.), *Preparing Early Childhood Educators to Teach Math : Professional Development That Works* içinde (ss. 53-74). Brookes Publishing.

Girolametto, L., Weitzman, E., & Greenberg, J. (2003). Training day care staff to facilitate children's language. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *12*, 299–311.

Glanfield, F., Stenmark, J. K., & Bush, W. S. (Eds.). (2003*). Mathematics assessment: A practical handbook for grades K-2*. Reston, VA; NCTM

Grifenhagen, J. F., & Barnes, E. M. (2022). Reimagining discourse in the classroom. *The Reading Teacher, 75*(6), 739-748.

Griffin, S. (2004). Number worlds: a research-based mathematics program for young Children. D. H. Clements, J. Sarama & A. M. DiBiase (Ed.) *Engaging young children in mathematics: Standards for early childhood mathematics education* içinde (ss. 325-342). Routledge.

Gunderson, E. A., & Levine, S. C. (2011). Some types of parent number talk count more than others: relations between parents' input and children's cardinal-number knowledge. *Developmental science, 14*(5), 1021-1032.

Gürgah Oğul, İ, Aktaş Arnas, Y. ve Sarıbaş, Ş. (2019). Ebeveynler ve küçük çocukların evdeki etkileşimleri sırasında kullandıkları matematik kavramları. Ş. Çınkır (Ed.), *VIth International Eurasian Educational Research Congress* (s. 820-825) içinde. Anı Yayıncılık.

Gürgah Oğul, İ.& Aktaş Arnas, Y. (2020). Erken dönemde matematik konuşmaları. *Yaşadıkça Eğitim*, *34*(1), 186-199.

Hadley, E. B., & Mendez, K. Z. (2021a). A systematic review of word selection in early childhood vocabulary instruction. *Early Childhood Research Quarterly*, *54*, 44-59.

Hadley, E. B., & Mendez, K. Z. (2021b). Learning words that matter: Selecting vocabulary words for young children. *The Reading Teacher*, 74(5), 595-605.

Halliday, M. A. K. (2004). The place of dialogue in children's construction of meaning. In R. B. Ruddell, & N. J. Unrau (Eds.), *Theoretical models and processes of reading* (5th ed.). International Reading Association.

Hassinger-Das, B., Jordan, N. C., & Dyson, N. (2015). Reading stories to learn math: Mathematics vocabulary instruction for children with early numeracy difficulties. *The Elementary School Journal*, *116*(2), 242-264.

Hornburg, C. B., Schmitt, S. A., & Purpura, D. J. (2018). Relations between preschoolers' mathematical language understanding and specific numeracy skills. *Journal of experimental child psychology*, *176*, 84-100.

Houen, S. L. (2017). *Teacher Talk:" I wonder..." Request Designs* (Doctoral dissertation, Queensland University of Technology).

Klibanoff, R. S., Levine, S. C., Huttenlocher, J., Vasilyeva, M., & Hedges, L. V. (2006). Preschool children's mathematical knowledge: The effect of teacher" math talk". *Developmental psychology*, *42*(1), 59.

Kung, M., Schmitt, S. A., Zhang, C., Whiteman, S. D., Yang, F., & Purpura, D. J. (2019). The role of mathematical language in mathematics development in China and the US. *International Journal of Educational Research*, *95*, 131-142.

Schleppegrell, M. J. (2007) The Linguistic Challenges of Mathematics Teaching and Learning: A Research Review, *Reading & Writing Quarterly*, *23*(2), 139-159, DOI:10.1080/10573560601158461.

Susperreguy, M. I. & Davis-Kean, P. E. (2016) Maternal math talk in the home and math skills in preschool children, *Early Education and Development*, *27*(6), 841-857, DOI: 10.1080/10409289.2016.1148480

Ramani, G. B., Rowe, M. L., Eason, S. H., & Leech, K. A. (2015). Math talk during informal learning activities in Head Start families. *Cognitive Development*, *35*, 15-33.

Michaels, S., & O'Connor, C. (2015). Conceptualizing talk moves as tools: Professional development approaches for academically productive discussion. *Socializing intelligence through talk and dialogue*, 333-347.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and standards for school mathematics*. National Council of Teachers of Mathematics.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2006*). Curriculum focal points for prekindergarten through grade 8 mathematics: A quest for coherence*. National Council of Teachers of Mathematics.

Nelson, G., & Carter, H. (2022). How early mathematics interventions support mathematics vocabulary learning: A content analysis. *The Curriculum Journal*, *33*, 443–459.

O'Neill, A. M. (2012). *Mathe-dramatical play tasks kit: integrating sociodramatic play and mathematical problem solving in the kindergarten curriculum* (Doctoral dissertation, California State University, Northridge).

Parpucu, N., & Erdoğan, S. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf uygulamalarında matematik dilini kullanma sıklıkları ile pedagojik matematik içerik bilgileri arasındaki ilişki. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, *1*(1), 19.

Pruden, S. M., Levine, S. C., & Huttenlocher, J. (2011). Children's spatial thinking: Does talk about the spatial world matter? *Developmental Science*, *14*, 1417–1430. doi:10.1111/j.1467-7687.2011.01088.x

Purpura, D. J., & Logan, J. A. (2015). The nonlinear relations of the approximate number system and mathematical language to early mathematics development. *Developmental Psychology*, *51*(12), 1717.

Purpura, D. J., Napoli, A. R., Wehrspann, E. A., & Gold, Z. S. (2017). Causal connections between mathematical language and mathematical knowledge: A dialogic reading intervention. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, *10*, 116-137. doi:10.1080/19345747.2016.1204639

Reys, R., Lindquist, M., Lambdin, D. V., & Smith, N. L. (2014). *Helping children learn mathematics.* Allyn and Bacon.

Rosales, A. (2015). *Mathematizing: An emergent math curriculum approach for young children.* Redleaf Press.

Rowe M. L., & Snow, C. E. (2020). Analyzing input quality along three dimensions: Interactive, linguistic, and conceptual. *Journal of Child Language*, *47*(1), 5-21.

Rudd, L. C., Lambert, M. C., Satterwhite, M., & Zaier, A. (2008). Mathematical language in early childhood settings: What really counts? *Early Childhood Education Journal*, *36*(1), 75-80.

Siraj-Blatchford, I., Sylva, K., Muttock, S., Gilden, R., & Bell, D. (2002*). Researching effective pedagogy in the early years*. Department for Education and Skills.

Sperry-Smith, S. (2016). *Erken çocuklukta matematik*. (çev. Serap Erdoğan) Ankara: EğitenKitap

Supply, A. S., Van Dooren, W., Vanluydt, E., & Onghena, P. (2022). A word about probability: Do general and specific vocabulary knowledge predict probabilistic reasoning in young children?. *Early Childhood Research Quarterly*, *61*, 106-116.

Trawick-Smith, J. W. (2013). *Erken çocukluk döneminde gelişim: Çok kültürlü bir bakış açısı.* (Çev. Berrin Akman). Nobel Akademik Yayıncılık.

Trawick-Smith, J., Swaminathan, S., & Liu, X. (2016). The relationship of teacher–child play interactions to mathematics learning in preschool. *Early Child Development and Care*, *186*(5), 716-733.

Turan, E., & De Smedt, B. (2022). Mathematical language and mathematical abilities in preschool: A systematic literature review. *Educational Research Review*, 100457.

van Kleeck, A., Gillam, R. B., Hamilton, L., & McGrath, C. (1997). The relationship between middle-class parents' book-sharing discussion and their preschoolers' abstract language development. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, *40*, 1261–1271.

Vandermaas-Peeler, M., Nelson, J., Bumpass, C., & Sassine, B. (2009). Numeracy-related exchanges in joint storybook reading and play. *International Journal of Early Years Education*, *17*(1), 67-84.

Wood, K., & Frid, S. (2005). Early childhood numeracy in a multiage setting. *Mathematics Education Research Journal*, *16*(3), 80-99.

Zucker, T. A., Cabell, S. Q., & Pico, D. L. (2021). Going nuts for words: Recommendations for teaching young students academic vocabulary. *The Reading Teacher*, *74*(5), 581-594.

BÖLÜM 16
ÇOCUK EDEBİYATI YOLUYLA MATEMATİK

Ayşe Öztürk Samur - Gözde İnal

1. ÇOCUK EDEBİYATI VE MATEMATİK

Matematik her yerdedir ve çocuklar, günlük yaşamda, matematikle ilgili sözcükleri, sembolleri işitir, görür ve kullanırlar. Asansörde sayılara basmak için bizimle mücadele eder, hangi katta oturduğunuzu bilir, en sevdiği TV kanalının numarasını, tabletinin şifresini ya da açmak için kullandığı tabletteki örüntü kalıbını, eve giden otobüsün numarasını, paranın ya da saatin üzerindeki sayıları zihnine kaydeder ve kullanmaya çalışırlar. Matematik, bir çözüme ulaşmak için sayıları, bir algoritmaya dönüştürmek veya hesap makinesine eklemekten ya da sadece okulda bir konudan, ezberlenmesi gereken kurallar dizisinden ibaret değildir. Matematik, düşünmek ve muhakeme yapmak, problem çözmek, bağlantı kurmak ve fikirleri matematiksel olarak iletebilmektir (Hellwig vd., 2000). Edebiyat da matematiği iletmek, farklı problemler sunmak, problemlerin çözüm yolunu görmek açısından çocuklara zengin deneyimler sağlar. Çocuklar öykü, bilmece, şiir ile matematik arasında bağlantı kurabilirse matematik daha ilgi çekici ve gerçek yaşam durumlarına uygulanabilir hâle gelebilir. Matematik; oyun, sanat, müzik, drama ve Türkçe etkinlikleri ile bütünleştirildiğinde, günlük rutin etkinlikler ile günlük yaşama entegre edildiğinde, daha eğlenceli, etkileşimli ve kalıcı bir öğrenme sağlanmış olur (İnal Kızıltepe vd., 2018).

Alanyazın incelendiğinde araştırmalar, dil becerileri ve kitap okuma sıklığı ile matematik becerilerinin ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmalar; resimli öykü kitaplarını, çocukların yaşam içindeki benzeri durumlarla, matematik arasında bağlantı kurmalarına yardımcı kaynaklar olarak önermektedir (Barnes ve Puccioni, 2017; Hong, 1996; Whitin ve Whitin, 2004). Amerikan Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi (National Council of Teachers of Mathematics- NCTM) ile Küçük Çocukların Eğitimi Birliği de (National Association for the

Kaç Punto Kaç (Göknur Birincioğlu)	Sayılar
Sayabilirim (Ray Gibson)	Sayılar
Eğlenceli Matematik Masalları (Greg Tang)	Sayı ve işlem
Daha Eğlenceli Matematik Masalları (Greg Tang)	Sayı ve işlem
Dört Mevsim Matematik (Greg Tang)	Sayı ve işlem, problem çözme
Toplayabilirim (Ray Gibson)	Sayı ve işlem
Uğur Böceği: Uç Uç Lusi (Sharon King-Chai)	Karşılaştırma, sayı ve işlem
Mini Mini Mualla (Emma Chichester Clark)	Sayı ve işlem, problem çözme
Pezzetino (Leo Lioni)	Geometrik şekiller, problem çözme
Şekiller Ülkesi (Şule Tankut Jobert)	Geometrik şekiller
Yaz ve Şekiller (Lizann Flatt)	Geometrik şekiller
Üçgen Şey (Sema Günaydın Çınar)	Geometrik şekiller, problem çözme
Köstebek ve Şekiller (Can Ergün)	Geometrik şekiller
Puyo&Aya Şekiller Ülkesinde (Tuçe Bakan)	Geometrik şekiller
Şekşek Şekiller Serisi (Ayşe Şule Bilgiç, Belma Tuğrul)	Geometrik şekiller
Şekiller (Shanti Sparrow)	Geometrik şekiller, problem çözme

SONUÇ

Matematiksel içeriğin resimli öykü kitapları; bilmece, şiir, tekerleme gibi çocuk edebiyatı ürünlerine entegre edilmesi, günlük yaşamla ilişkilendirilmesi çocukların, daha ilgi çekici, eğlenceli ve teşvik edici matematiksel deneyimler kazanmasını, daha anlamlı ve özgün bir öğrenmenin gerçekleşmesini sağlar. Böylece eğitimciler, çocuk edebiyatı ürünleri ile çocuklara daha interaktif bir öğrenme ortamı sağlayabilir. Bölümde matematik eğitiminde hangi çocuk edebiyatı ürünlerinin, nasıl kullanılabileceğine, örnekler sunulmuştur. Bu örnekler yoluyla, çocuklara kitapları ve matematiği sevdiren nice buluşmalara.

KAYNAKÇA

Aktas Arnas, Y. (2012). *Okul öncesi dönemde matematik eğitimi.* Vize Yayıncılık.

Anderson, A., Anderson, J., & Shapiro, J. (2005). Supporting multiple literacies: Parents' and children's mathematical talk within storybook reading. *Mathematics Education Research Journal, 16*(3), 5-26.

Aslan, D. ve Aktaş Arnas. Y. (2007). Okul öncesi eğitim materyallerinde geometrik şekillerin sunuluşuna ilişkin içerik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(1) , 69-80.

Arslan Başdağ, D., & Dağlıoğlu, H. (2020). Resimli öykü kitaplarının temel matematik becerileri açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(2), 233-253. https://doi.org/10.17860/mersinefd.528015.

Aslan, O. (2019). Z kuşağı çocuklarının matematik öğreniminde 'Çocuk Edebiyatı'. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 4*(1), 32-48.

Barnes, E., & Puccioni, J. (2017). Shared book reading and preschool children's academic achievement: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study-Birth cohort. *Infant and Child Development, 26*(6), e2035. https://doi.org/10.1002/icd.2035.

Bay, N. (2020). Matematik becerileri. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken çocukluk eğitiminde matematik eğitimi* içinde (s. 301-328). Anı Yayıncılık.

Bayraktar, V. & Demiriz, S. (2017). Okul öncesi öğretmenlerin çocuk kitabı seçiminde kullandıkları ölçütlerin kıdem durumuna göre incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1*(3), 791-811.

Bredekamp, S. (2015). *Erken çocukluk eğitiminde ekili uygulamalar*. H. Z. İnan ve T. İnan (Çev. Ed.) Nobel Yayıncılık.

Bulut, S. (2012). *101 yanıltmaca.* Tudem Yayınları.

Castle, K., & Needham, J. (2007). First graders' understanding of measurement. *Early Childhood Education Journal*, *35*(3), 215-221.

Charlesworth, R. & Lind, K. K. (2010). *Math and science for yong children.* Cengage Learning.

Clark Chichester. E. (1997). *Mini mini Mualla.* S. Dikenoğlu (Çev.). Nesin Yayınevi.

Clements, D. H. (1998). *Geometric and spatial thinking in young childre*n, Opinion Paper. National Science Foundation. https://eric.ed.gov/?id=ED436232.

Clements, D. H. & Sarama, J. (2009). *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach.* Routledge.

Common core state standards for mathematics. Common Core State Standards Initiative (2012). http://www.corestandards.org/wp-content/uploads/Math_Standards1.pdf.

Donaldson, J. (2017). *Spinderella.* 101 Çiçek Kitaplar.

Edelman, J., Green, K. B. ve Jett, C. C. (2019). Children's literature to ınform mathematics teaching and learning: a systematic review of the research literature from 1991–2016. The International Journal of Science, *Mathematics and Technology Learning, 26*(1), 49-60. https://doi.org/10.18848/2327-7971/CGP/v26i01/49-60.

Elia, I., Van Den Heuvel-Panhuizen, M., & Georgiou, A. (2010). The role of pictures in picturebooks on children's cognitive engagement with mathematics. *European Early Childhood Education Research Journal, 18*(3), 125-147.

Frobisher, L. (1999). *Learning to teach number: A handbook for students and teachers in the primary school*. Nelson Thornes.

Goral, M. B., & Gnadinger, C. M. (2006). Using storytelling to teach mathematics concepts. *Australian Primary Mathematics Classroom, 11* (1), 4-8.

Green, K. B., Gallagher, P. A., & Hart, L. (2018). Integrating mathematics and children's literature for young children with disabilities. *Journal of Early Intervention, 40*(1), 3-19. https://doi.org/10.1177/1053815117737339.

Güneş, F. (2021). Riddles for kids. *The Journal of Limitless Education and Research, 6*(1), 11-40.

Haylock, D., Cockburn, A. (2014). *Küçük çocuklar için matematiği anlama* Z. Yılmaz (Çev. Ed.), Nobel Yayıncılık.

Hellwig, S. J., Monroe, E. E., & Jacobs, J. S. (2000). Making informed choices: Selecting children's trade books for mathematics instruction. *Teaching Children Mathematics, 7*(3), 138-143.

Henninger, M. L. (2012). *Teaching young children: An introduction* (5th Edition). Upper Saddle River.

Hong, H. (1996). Effects of mathematics learning through children's literature on math achievement and dispositional outcomes. *Early childhood research quarterly*, *11*(4), 477-494. https://doi.org/10.1016/S0885-2006(96)90018-6.

Horst, J. S., Parsons, K. L., & Bryan, N. M. (2011). Get the story straight: Contextual repeti- tion promotes word learning from storybooks. *Frontiers in Psychology, 2,* 1–11. doi:10.3389/fpsyg.2011.00017.

İnal Kızıltepe, G., Öztürk Samur, A. & Tekin, H. (2018). Çocuk kitapları yoluyla matematik becerilerinin kazandırılmasına yönelik yapılmış araştırmaların incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(1), 106-123.

İnal Kızıltepe, G. (2020). Grafik ve ölçme. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken çocukluk eğitiminde matematik eğitimi içinde* (s. 355-376). Anı Yayıncılık.

Kesicioğlu, O. S. (2013). Okul öncesi dönem çocuklarının matematiksel örüntü becerilerinin incelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *13*, 19-26.

Krogh, S.& Slentz, K. (2001). *The early childhood curriculum*. Lawrence Erlbaum.

LaBonty, J., & Danielson, K. (2004). Reading and writing poetry in math. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts, 45*(1), 39-54.

Larson, L. C., & Rumsey, C. (2018). Bringing stories to life: Integrating literature and math manipulatives. *The Reading Teacher, 71*(5), 589-596. https://doi.org/10.1002/trtr.1652.

Lee, J. E. (2017). Preschool teachers' pedagogical content knowledge in mathematics. *International Journal of Early Childhood, 49*(2), 229-243.

Lionni, L. (2012). *Pezzetino.* K. Atabay (Çev.). ElmaYayınevi.

Litten, K. (2012). *Tavuklar karanlıkta göremez.* Formül Yayınları.

Marston, J., Muir, T. & Livy, S. (2013). Can we really count on Frank? *Teaching Children Mathematics 19*(7), 440-448. https://doi.org/10.1080/1350293X.2010.500054.

McGrath, C. (2010). *Supporting early mathematical development: Practical approaches to play-based learning*. Routledge.

McGrath, C. (2012). From posing to solving. *Early Years Educator*, *14*(4), 24-26.

McGrath, C. (2014). *Teaching mathematics through story: A creative approach for the early years*. Routledge.

MEB. (2013). *MEB Okul Öncesi Eğitim Programı*. Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

National Association for the Education of Young Children- NAEYC. (2010). *Early childhood mathematics: Promoting good beginnings.* https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/psmath.pdf.

National Council of Teachers of Mathematics- NCTM. (2000). *Principles and standards for school mathematics. National Council of Teachers of Mathematics.* https://www.nctm.org/uploadedFiles/Standards_and_Positions/PSSMExecutiveSummary.pdf.

Nguyen, T., Watts, T. W., Duncan, G. J., Clements, D. H., Sarama, J. S., Wolfe, C., & Spitler, M. E. (2016). Which preschool mathematics competencies are most predictive of fifth grade achievement?. *Early Childhood Research Quarterly, 36*, 550-560. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2016.02.003.

Öçal, T., Öçal, M. F., & Şimşek, M. (2015). Investigating mathematical elements in story books appropriate for pre-schoolers. *Current Research in Education, 1*(2), 58-69.

Özkan, E. K. ve Özkan, Ü. Y. (2016). *Taş masalları.* Erdem Yayınları.

Öztürk Samur, A. (2018). *Çocuk edebiyatı ve medya.* (4. Baskı). Vize Yayıncılık.

Öztürk Samur, A., İnal Kızıltepe, G. & Uyanık, Ö. (2017). Effects of the story-based number program on the development of the number concept of 60-72 month old children. *TOJET- The Turkish Online Journal of Educational Technologhy- October 2017.* Special Issue for INTE.

Özer, A. (2022). *İlkokul öğrencilerinin matematiği gerçek hayatla ilişkilendirme becerilerinin çocuk edebiyatı eserleri bağlamında incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Pekince, P. (2020). Sayı ve işlem kavramı. H.E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken çocukluk eğitiminde matematik eğitimi* içinde (s. 329-354). Anı Yayıncılık.

Püsküllüoğlu, A. (1994). *Arkadaş Türkçe sözlük.* Arkadaş Yayınları.

Robinson, M. ve Hindley, K. (2018). *Mamut yıkama rehberi,* Pearson Yayınevi.

Robinson, M. ve Powel, C. (2017). *Zürafanı nasıl saklarsın?* Pearson Yayınevi.

Rudd, L. C., Satterwhite, M., Lambert, M. C. (2010). One, two, buckle my shoe: Using math-mediated language in preschool. *Dimensions of early childhood*, *38*(2), 30-38.

Sarama, J. &Clements, D. H., (2008). Mathematics in early childhood. In O. N. Saracho & B. Spodek (Eds.). *Contemporary perspectives on mathematics in early childhood education* (pp. 67-94). Information Age.

Schiro, M. (1997). *Integrating children's literature and mathematics: Children as meaning makers, problem solvers, and literary critics.* Teachers College Press. https://eric.ed.gov/?id=ED403139.

Schoenfeld, A. H. (2007). Problem solving in the United States, 1970–2008: research and theory, practice and politics*. ZDM, 39*(5), 537-551.

Seefeldt, C. (2005). *How to work with standards in the early childhood classroom*. Teachers College.

Shamir, A., & Baruch, D. (2012). Educational e-books: A support for vocabulary and early math for children at risk for learning disabilities. *Educational Media International, 49*(1), 33-47. https://doi.org/10.1080/09523987.2012.662623.

Shih, J. C., & Giorgis, C. (2004). Building the mathematics and literature connection through children's responses. *Teaching Children Mathematics, 10*(6), 328-333. https://doi.org/10.5951/TCM.10.6.0328.

Siebert, D., & Draper, J. R. (2008). Why content-area literacy messages do not speak to mathematics teachers: A critical content analysis. *Literacy research and instruction*, *47*(4), 229-245. https://doi.org/10.1080/19388070802300314.

Sperry-Smith, S. (2016). *Erken çocuklukta matematik.* S. Erdoğan ve H. Arslan Çiftçi (Çev. Ed.). Eğiten Kitap.

Stock, P., Desoete, A., & Roeyers, H. (2009). Mastery of the counting principles in toddlers: A crucial step in the development of budding arithmetic abilities? *Learning and Individual Differences, 19*(4), 419-422. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2009.03.002.

Şahin, Ö. (2019). Eşleştirme, sınıflandırma, karşılaştırma, sıralama. B. Durmaz (Ed.). *Erken çocuklukta matematik eğitimi* içinde (s. 105-128). Pegem Akademi.

Tang, G. (2013). *Eğlenceli matematik masalları.* Doruk Yayınları.

Temiz, B. K.& Tan, M. (2009). Grafik çizme becerilerinin kontrol listesi ile ölçülmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 27,* 71-83.

Turupçu Doğan, A. (2020). Matematik ve çocuk edebiyatı. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken çocukluk eğitiminde matematik eğitimi* içinde (s. 179-206). Anı Yayıncılık.

Türker Biber, B. (2019). Örüntüler. B. Durmaz (Ed.). *Erken çocuklukta matematik eğitimi* içinde (s. 129-144). Pegem Akademi.

Van den Heuvel-Panhuizen, M., Van Den Boogaard, S., & Doig, B. (2009). Picture books stimulate the learning of mathematics. *Australasian Journal of Early Childhood, 34*(3), 30-39. https://doi.org/10.1177/18369391090340030.

Van den Heuvel-Panhuizen, M., & Elia, I. (2011). Kindergartners' performance in length measurement and the effect of picture book reading. *ZDM*, *43*(5), 621-635.

Van den Heuvel-Panhuizen, M., Elia, I., & Robitzsch, A. (2016). Effects of reading picture books on kindergartners' mathematics performance. *Educational psychology*, *36*(2), 323-346. https://doi.org/10.1080/01443410.2014.963029.

Whitin, P., & Whitin, D. (2004). *New visions for linking literature and mathematics.* The National Council of Teachers of English. https://eric.ed.gov/?id=ED489261.

Yener, M. (2011). *Şiir saldım gökyüzüne*. Tudem Yayınları.

Yıldız Altan, R. (2020). Uzamsal ilişkiler ve geometri. H. E. Dağlıoğlu (Ed.). *Erken çocukluk eğitiminde matematik eğitimi* içinde (s. 377-400). Anı Yayıncılık.

Yılmaz Genç, M. M., Akıncı Coşgun, A. ve Pala, Ş. (2017). A study of mathematical content provided in illustrated children's books. *Eurasion Journal of Educational Research, 17(*69), 159-175.

Yılmaz, N. ve Kurnaz, Ç. (2010). *Sar makarnayı çöz bulmacayı.* Eğiten Kitap.

Young-Loveridge, J. M. (2004). Effects on early numeracy of a program using number books and games. *Early Childhood Research Quarterly, 19*, 82-98.

İnternet Kaynakları

https://www.mathsthroughstories.org/

http://www.mathematicshed.com/maths-story-shed.html

https://www.twinkl.com/blog/exploring-maths-through-stories

https://childrenslibrarylady.com/books-with-problem-and-solution/

Görsel Kaynakları

https://www.freepik.com/free-vector/black-spider_4524956.htm#query=spider&position=0&from_view=search&track=sphhttps/

https://www.freepik.com/free-vector/cute-cartoon-raccoon-standing-white-background_25673679.htm#page=6&query=raccoon%20clipart&position=19&from_view=search&track=sph.

https://www.freepik.com/premium-vector/bird-magpie-vector-illustration_32288709.htm#query=magpie%20clipart&position=6&from_view=search &track=sph

https://www.freepik.com/free-vector/cute-fox-flat-cartoon-style_33778710.htm#query=fox%20clipart&position=2&from_view=search&track=sph.

https://www.freepik.com/free-vector/sticker-template-cat-cartoon-character_19728025.htm#query=cat%20clipart&position=0&from_view=search&track=sph.

https://www.freepik.com/free-vector/poodle-dog-animal-cartoon-sticker_23818111.htm#query=poodle%20clipart&position=0&from_view=search&trac k=sph.

https://www.freepik.com/free-vector/grizzly-bear-animal-cartoon-sticker_22301885.htm#query=bear%20clipart&position=14&from_view=search&track=sph.

https://www.freepik.com/free-vector/toucan-bird-cartoon-style_28767946.htm#query=sea%20parrot%20clipart&position=49&from_view=search&track=ais.

https://www.freepik.com/free-vector/monkey-dancing-animal-cartoon-sticker_24062729.htm#query=monkey%20clipart&position=0&from_view=search&track=sph.

https://www.freepik.com/free-vector/cartoon-character-crocodile-sticker_16455869.htm#page=2&query=crocodile%20clipart&position=34&from_view=search&track=sph.

BÖLÜM 17
YÜRÜTÜCÜ İŞLEVLER VE ERKEN MATEMATİK BECERİLERİ

Hande Arslan Çiftçi

GİRİŞ

Gelişim kuramlarına göre, matematiksel becerilerin kazanılması hem alana özgü hem de genel öncülere bağlıdır (Hornung vd., 2014; Passolunghi ve Lanfranchi, 2012). Okul öncesi dönem matematik eğitiminde alana özgü (domain-specific) beceriler genellikle sayı bilgisi (veya sayı duyusu) olarak kabul edilmektedir. Genel alan (domain-general) becerileri ise çocukların bilgilerini uygun şekilde kullanmalarına ve manipüle etmelerine izin veren görsel-uzamsal beceriler gibi becerilere atıfta bulunmaktadır. Matematik başarısıyla ilişkili olduğu veya matematik başarısını yordadığı tespit edilen çeşitli genel alan becerileri arasında, yürütücü işlev becerilerinin özellikle önemli olduğu kabul edilmektedir (Jacob ve Parkinson, 2015; Purpura vd., 2017; Simanowski ve Krajewski, 2019).

Yürütücü işlev becerileri, bir hedefe doğru ilerlemek için kişinin kendi düşünce ve davranışını düzenlemeye temel oluşturmaktadır (Carlson vd., 2013). Yürütücü işlevler ve matematik performansı arasındaki ilişki birçok araştırma ile de kanıtlandığından matematik öğrenme sürecinde önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir (Bull vd., 2008; Espy vd., 2004; Ponitz vd., 2009; Welsh vd., 2010).

Bu doğrultuda bu bölümde, ilk olarak yürütücü işlevlerin tanımı yapılmış ve önemi açıklanmıştır. Sonrasında ise yürütücü işlevler ve çocukların erken matematik becerileri arasındaki ilişkiler ele alınmış ve bu ilişki her bir yürütücü işlev bileşeni özelinde ortaya konmuştur. Son olarak, çocukların erken matematik ve yürütücü işlev becerilerinin birlikte neden ve nasıl desteklenmesi

- ____ kez tavşan gibi zıpla!
- ____ saniye yengeç gibi yürü!
- ____ saniye yılan gibi ileriye sürün!

Not: Bir talimat, belirli sayıda saniye içinde atılan adımları içeriyorsa, Kaptan saniyeleri saymalıdır. Ayrıca tüm adımların ileri doğru olması gerekmez, geriye doğru da olabilirler ve bu da oyunun daha uzun süre sürmesine yardımcı olabilir.

Değerlendirme

Aşağıdaki sorular sorulabilir:

- Oyunumuzun adı neydi?
- Oyunda en çok hangi yönergeyi yerine getirirken zorlandınız? Neden?
- Bu oyunu bireysel oynamak mı yoksa grup olarak oynamak mı daha eğlenceliydi? Neden?
- Bitiş çizgisine yaklaştıkça nasıl hissettiniz?
- Bu oyuna benzer bir oyun biliyor musunuz? Hangi oyun?

Aile katılımı:

- Ailelerin bildikleri geleneksel oyunları çocuklarına öğretip çocuklarıyla bu oyunları oynamaları istenebilir.
- Aileler bildikleri geleneksel oyunları oynatmak için sınıfa davet edilebilir.

Uyarlama: Sınıfta otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuk varsa oyunun ilk başından itibaren gönüllü bir arkadaşıyla eşleşir. Böylece, Kaptan'a soruları birlikte sorarlar ve yönergeleri birlikte yerine getirirler.

KAYNAKÇA

Alloway, T. P., Gathercole, S. E., Adams, A., Willis, C., Eaglen, R. & Lamont, E. (2005). Working memory and phonological awareness as predictors of progress towards early learning goals at school entry. *British Journal of Developmental Psychology, 23*, 417–426. https://doi.org/10.1348/026151005X26804.

Anderson, U. (2008). Working memory as a predictor of written arithmetic skills in children: The importance of executive functions. *British Journal of Educational Psychology, 78*, 181–203. https://doi.org/10.1348/000709907X209854.

Anderson, P. J. & Reidy, N. (2012). Assessing executive function in preschoolers. *Neuropsychology review, 22*(4), 345-360. https://doi.org/10.1007/s11065-012-9220-3.

Arslan Çiftçi, H. (2020). *Çocukluk Dönemi Yürütücü İşlevler Envanteri'nin 48-72 aylık çocuklar için geçerlik ve güvenirlik çalışması ve Okul Öncesi Yürütücü İşlevler Eğitim Programı'nın etkililiğinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Baggetta, P. & Alexander, P. A. (2016). Conceptualization and operationalization of executive function. *Mind, Brain, and Education, 10*(1), 10-33. https://doi.org/10.1111/mbe.12100.

Barnett, W. S., Jung, K., Yarosz, D. J., Thomas, J., Hornbeck, A., Stechuk, R. & Burns, S. (2008). Educational effects of the Tools of the Mind curriculum: A randomized trial. *Early Childhood Research Quarterly, 23*(3), 299-313. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2008.03.001.

Best, J. R. & Miller, P. H. (2010). A developmental perspective on executive function. *Child Development, 81*, 1641–1660. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01499.x.

Best, J. R., Miller, P. H. & Naglieri, J. A. (2011). Relations between executive function and academic achievement from ages 5 to 17 in a large, representative national sample. *Learning and Individual Differences, 21*, 327–336. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2011.01.007.

Blair, C., McKinnon, R. D. & Family Life Project Investigators (2016). Moderating effects of executive functions and the teacher-child relationship on the development of mathematics ability in kindergarten. *Learning and instruction, 41*, 85–93. https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2015.10.001.

Blair, C. & Raver, C. C. (2014). Closing the achievement gap through modification of neurocognitive and neuroendocrine function: Results from a cluster randomized controlled trial of an innovative approach to the education of children in kindergarten. *PloS ONE, 9*(11), e112393. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0112393.

Blair, C. & Razza, R. P. (2007). Relating effortful control, executive function, and false belief understanding to emerging math and literacy ability in kindergarten. *Child Development, 78*, 647-680. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01019.x.

Blair, C., Ursache, A., Greenberg, M. & Vernon-Feagans, L. (2015). Multiple aspects of self-regulation uniquely predict mathematics but not letter-word knowledge in the early elementary grades. *Developmental Psychology 51*(4), 459–472. https://doi.org/10.1037/a0038813.

Bull, R., Espy, K. A. & Wiebe, S. (2008). Short-term memory, working memory, and executive functioning in preschoolers: Longitudinal predictors of mathematical achievement at age 7 years. *Developmental Neuropsychology, 33*(3), 205–228. https://doi.org/10.1080/87565640801982312.

Bull, R., Espy, K. A., Wiebe, S. A., Sheffield, T. D. & Nelson, J. M. (2011). Using confirmatory factor analysis to understand executive control in preschool children: Sources of variation in emergent mathematics achievement. *Developmental Science, 14*(4), 679–692. https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2010.01012.x.

Bull, R. & Lee, K. (2014). Executive functioning and mathematics achievement. *Child Development Perspectives, 8*(1), 36–41. https://doi.org/10.1111/cdep.12059.

Bull, R. & Scerif, G. (2001). Executive functions as a predictor of children's mathematical ability: Inhibition, switching, and working memory. *Developmental Neuropsychology, 19*, 273–293. https://doi.org/10.1207/S15326942DN1903_3.

Carlson, S. M., Zelazo, P. D. & Faja, S. (2013). Executive function. *Oxford handbook of developmental psychology, Vol. 1: Body and mind* (ss. 706-742). Oxford University Press.

Caviola, S., Mammarella, I. C., Cornoldi, C. & Lucangeli, D. (2012). The involvement of working memory in children's exact and approximate mental addition. *Journal of Experimental Child Psychology, 112*(2), 141–160. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.02.005.

Center on the Developing Child at Harvard University (2014). *Building the brain's "air traffic control" system: How early experiences shape the development of executive function.* Working paper No. 11. https://www.developingchild. harvard.edu.

Clark, C. A. C., Pritchard, V. E. & Woodward, L. J. (2010). Preschool executive functioning abilities predict early mathematics achievement. *Developmental Psychology, 46*, 1176–1191. https://doi.org/10.1037/a0019672.

Clark, C. A., Sheffield, T. D., Wiebe, S. A. & Espy, K. A. (2013). Longitudinal associations between executive control and developing mathematical competence in preschool boys and girls. *Child Development, 84*(2), 662-677. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2012.01854.x.

Cragg, L. & Gilmore, C. (2014). Skills underlying mathematics: The role of executive function in the development of mathematics proficiency. *Trends in Neuroscience and Education, 3*, 63–68. https://doi.org/10.1016/j.tine.2013.12.001.

De Smedt, B., Janssen, R., Bouwens, K., Verschaffel, L., Boets, B. & Ghesquiere, P. (2009). Working memory and individual differences in mathematics achievement: A longitudinal study from first grade to second grade. *Journal of Experimental Child Psychology, 103*, 186–201. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2009.01.004.

Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology, 64*, 135–168. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143750

Diamond, A. (2012). Activities and programs that improve children's executive functions. *Current Directions in Psychological Science, 21*, 335–341. https://doi.org/10.1177/0963721412453722.

Diamond, A. & Lee, K. (2011). Interventions shown to aid executive function development in children 4-12 years old. *Science, 333*, 959-963. https://doi.org/10.1126/science.1204529

Dias, N. M. & Seabra, A. G. (2015). Is it possible to promote executive functions in preschoolers? A case study in Brazil. *International Journal of Child Care and Education Policy, 9*(6), 1-18. https://doi.org/10.1186/s40723-015-0010-2.

Duncan, R. J., Schmitt, S. A., Burke, M. & McClelland, M. M. (2018). Combining a kindergarten readiness summer program with a self-regulation intervention improves school readiness. *Early Childhood Research Quarterly, 42*, 291-300. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2017.10.012.

Espy, K. A., McDiarmid, M. M., Cwik, M. F., Stalets, M. M., Hamby, A. & Senn, T. E. (2004). The contribution of executive functions to emergent mathematic skills in preschool children. *Developmental Neuropsychology, 26*(1), 465–486. https://doi.org/10.1207/s15326942dn2601_6.

Garon, N., Bryson, S. E. & Smith, I. M. (2008). Executive function in preschoolers: A review using an integrative framework. *Psychological Bulletin, 134*(1), 31-60. https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.1.31.

Geary, D. C., Hoard, M. K., Byrd-Craven, J., Nugent, L. & Numtee, C. (2007). Cognitive mechanisms underlying achievement deficits in children with mathematical learning disability. *Child Development, 78*, 1343–1359. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01069.x.

Hermida, M. J., Segretin, M. S., Prats, L. M., Fracchia, C. S., Colombo, J. A. & Lipina, S. J. (2015). Cognitive neuroscience, developmental psychology, and education: Interdisciplinary development of an intervention for low socioeconomic status kindergarten children. *Trends in Neuroscience and Education, 4*, 15–25. https://doi.org/10.1016/j.tine.2015.03.003.

Holmes, J., Gathercole, S. E. & Dunning, D. L. (2009). Adaptive training leads to sustained enhancement of poor working memory in children. *Developmental Science, 12*(4), F9-F15. https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2009.00848.x.

Hornung, C., Schiltz, C., Brunner, M. & Martin, R. (2014). Predicting first-grade mathematics achievement: The contributions of domain-general cognitive abilities, nonverbal number sense, and early number competence. *Frontiers in Psychology, 5*, 272. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00272.

Huizinga, M. & Van der Molen, M. W. (2007). Age-group differences in set-switching and set-maintenance on the Wisconsin Card Sorting Task. *Developmental neuropsychology, 31*(2), 193-215. https://doi.org/10.1080/87565640701190817.

Isquith, P. K., Gioia, G. A. & Espy, K. A. (2004). Executive function in preschool children: Examination through everyday behavior. *Developmental Neuropsychology, 26*(1), 403-422. https://doi.org/10.1207/s15326942dn2601_3.

Jacob, R. & Parkinson, J. (2015). The potential for school-based interventions that target executive function to improve academic achievement: A review. *Review of Educational Research, 85*(4), 512-552. https://doi.org/10.3102/0034654314561338.

Jones, S. M., Bub, K. L. & Raver, C. C. (2013). Unpacking the black box of the Chicago school readiness project intervention: The mediating roles of teacher–child relationship quality and self-regulation. *Early Education & Development, 24(*7), 1043-1064. https://doi.org/10.1080/10409289.2013.825188

Joswick, C., Clements, D. H., Sarama, J., Banse, H. W. & Day-Hess, C. A. (2019). Double impact: Mathematics and executive function. *Teaching Children Mathematics, 25*(7), 416-426. https://doi.org/10.5951/teacchilmath.25.7.0416

Klein, J. S., & Bisanz, J. (2000). Preschoolers doing arithmetic: The concepts are willing but the working memory is weak. *Canadian Journal of Experimental Psychology, 54*(2), 105-115. https://doi.org/10.1037/h0087333

Klingberg, T., Fernell, E., Olesen, P. J., Johnson, M., Gustafsson, P., Dahlström, K., Gillberg, C.G., Forssberg, H. & Westerberg, H. (2005). Computerized training of working memory in children with ADHD-a randomized, controlled trial. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 44*(2), 177-186. https://doi.org/10.1097/00004583-200502000-00010

Krajewski, K. & Schneider, W. (2009). Exploring the impact of phonological awareness, visualspatial working memory, and preschool quantity-number competencies on mathematics achievement in elementary school: Findings from a 3-year longitudinal study. *Journal of Experimental Child Psychology, 103*, 516–531. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2009.03.009

Kraybill, J. H. (2013). *A latent factor analysıs of preschool executıve functıons: ınvestıgatıons of antecedents and outcomes.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Virginia Polytechnic Institute and State University.

Lan, X., Legare, C. H., Ponitz, C. C., Li, S. & Morrison, F. J. (2011). Investigating the links between the subcomponents of executive function and academic achievement: A cross-cultural analysis of Chinese and American preschoolers. *Journal of Experimental Child Psychology, 108*(3), 677-692. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2010.11.001

McClelland, M. M., Cameron, C. E., Duncan, R., Bowles, R. P., Acock, A. C., Miao, A. & Pratt, M. E. (2014). Predictors of early growth in academic achievement: The Head–Toes–Knees–Shoulders task. *Frontiers in Psychology, 5*, 1–14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00599

McClelland, M. M., Cameron, C. E., Wanless, S. B. & Murray, A. (2007). Executive function, behavioral self-regulation, and social-emotional competence. O. N. Saracho & B. Spodek (Ed.), *Contemporary perspectives on social learning in early childhood education* içinde (ss. 83–107). Information Age.

McClelland, M. M. & Tominey, S. L. (2015). *Stop, think, act: Integrating self-regulation in the early childhood classroom.* Taylor & Francis.

McClelland, M. M., Tominey, S. L., Schmitt, S. A., Hatfield, B., Purpura, D., Gonzales, C. &Tracy, A. (2019). Red Light, Purple Light! Results of an intervention to promote school readiness for children from low-income backgrounds. *Frontiers in psychology, 10*(2365), 1-15. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02365

Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A. & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex frontal lobe tasks: A latent variable analysis. *Cognitive Psychology, 41*, 49–100. https://doi.org/10.1006/cogp.1999.0734

Miyake, A. & Friedman, N. P. (2012). The nature and organization of individual differences in executive functions: Four general conclusions. *Current Directions in Psychological Science, 21*, 8–14. https://doi.org/10.1177/09637214114294

Moffitt, T. E., Arseneault, L., Belsky, D., Dickson, N., Hancox, R. J., Harrington, H. & Caspi, A. (2011). A gradient of childhood self-control predicts health, wealth, and public safety. *PNAS, 108*(7), 2693–2698. https://doi.org/10.1073/pnas.101007610

Monette, S., Bigras, M. & Guay, M. C. (2011). The role of the executive functions in school achievement at the end of Grade 1. *Journal of Experimental Child Psychology, 109*(2), 158-173. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2011.01.008.

Monette, S., Bigras, M. & Lafrenière, M. A. (2015). Structure of executive functions in typically developing kindergarteners. *Journal of Experimental Child Psychology, 140,* 120-139. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2015.07.005.

Nelson, J. M., James, T. D., Chevalier, N., Clark, C. & Espy, K. A. (2016). Structure, measurement and development of preschool executive function. J. Griffin, P. McCardle & L. Freund (Ed.), *Executive function in preschool-age children* içinde (ss. 65–89). APA.

Nouwens, S., Groen, M. A. & Verhoeven, L. (2016). How storage and executive functions contribute to children's reading comprehension. *Learning and Individual Differences, 47*, 96-102. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2015.12.008.

Ottem, E. J., Lian, A. & Karlsen, P. J. (2007). Reasons for the growth of traditional memory span across age. *European Journal of Cognitive Psychology, 19*, 233–270. https://doi.org/10.1080/09541440600684653.

Passolunghi, M. C. & Lanfranchi, S. (2012). Domain-specific and domain-general precursors of mathematical achievement: A longitudinal study from kindergarten to first grade: Cognitive precursors of mathematical achievement. *British Journal of Educational Psychology, 82*(1), 42–63. https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.2011.02039.x.

Passolunghi, M. C. & Pazzaglia, F. (2005). A comparison of updating processes in children good or poor in arithmetic word problem-solving. *Learning and Individual Differences, 15*, 257–269. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2005.03.001.

Ponitz, C. C., McClelland, M. M., Matthews, J. S. & Morrison, F. J. (2009). A structured observation of behavioral self-regulation and its contribution to kindergarten outcomes. *Developmental psychology, 45*(3), 605-619. https://doi.org/10.1037/a0015365.

Purpura, D. & Ganley, C. (2014). Working memory and language: Skill-specific or domain-general relations to mathematics? *Journal of Experimental Child Psychology, 122*, 104-121. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2013.12.009.

Purpura, D. J., Schmitt, S. A. & Ganley, C. M. (2017). Foundations of mathematics and literacy: The role of executive functioning components. *Journal of Experimental Child Psychology, 153*, 15–34. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2016.08.010.

Raghubar, K. P., Barnes, M. A. & Hecht, S. A. (2010). Working memory and mathematics: A review of developmental, individual difference, and cognitive approaches. *Learning and Individual Differences, 20*, 110–122. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2009.10.005.

Ribner, A. D., Willoughby, M. T. & Blair, C. B. & Family Life Project Key Investigators. (2017). Executive function buffers the association between early math and later academic skills. *Frontiers in Psychology, 8*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00869.

Röthlisberger, M., Neuenschwander, R., Cimeli, P., Michel, E. & Roebers, C. M. (2012). Improving executive functions in 5-and 6-year-olds: Evaluation of a small group intervention in prekindergarten and kindergarten children. *Infant and Child Development, 21*(4), 411-429. https://doi.org/10.1002/icd.752.

Sasser, T. R., Bierman, K. L., Heinrichs, B. & Nix, R. L. (2017). Preschool intervention can promote sustained growth in the executive-function skills of children exhibiting early deficits. *Psychological Science, 28*(12), 1719-1730. https://doi.org/10.1177/09567976177116.

Schmitt, S. A., McClelland, M. M., Tominey, S. L. & Acock, A. C. (2015). Strengthening school readiness for Head Start children: Evaluation of a self-regulation intervention. *Early Childhood Research Quarterly, 30*, 20–31. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2014.08.00.

Schoemaker, K., Mulder, H., Deković, M. & Matthys, W. (2013). Executive functions in preschool children with externalizing behavior problems: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology, 41*(3), 457-471. https://doi.org/10.1007/s10802-012-9684-x.

Senn, T., Espy, K. A. & Kaufmann, P. (2004). Using path analysis to understand executive function organization in preschool children. *Developmental Neuropsychology*, *26*(1), 445–464. https://doi.org/10.1207/s15326942dn2601_5.

Serpell, Z. N. & Esposito, A. G. (2016). Development of executive functions: Implications for educational policy and practice. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences, 3*(2), 203-210. https://doi.org/10.1177/2372732216654718.

Sezgin, E. ve Demiriz, S. (2019). Effect of play-based educational programme on behavioral self-regulation skills of 48-60 month-old children. *Early Child Development and Care, 189*(7), 1100-1113. https://doi.org/10.1080/03004430.2017.1369972.

Simanowski, S. & Krajewski, K. (2019). Specific preschool executive functions predict unique aspects of mathematics development: A 3-year longitudinal study. *Child Development, 90*(2), 544–561. https://doi.org/10.1111/cdev.12909.

St. Clair-Thompson, H. L. & Gathercole, S. E. (2006). Executive functions and achievements in school: Shifting, updating, inhibition, and working memory. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology, 59*(4), 745–759. https://doi.org/10.1080/174702105001628.

Swanson, H. L. & Beebe-Frankenberger, M. (2004). The relationship between working memory and mathematical problem solving in children at risk and not at risk for serious math difficulties. *Journal of Educational Psychology, 96*, 471–491. https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.3.471.

Tominey, S. L. & McClelland, M. M. (2011). Red light, purple light: Findings from a randomized trial using circle time games to improve behavioral self-regulation in preschool. *Early Education and Development, 22*, 489–519. https://doi.org/10.1080/10409289.2011.574258.

Traverso, L., Viterbori, P. & Usai, M. C. (2015). Improving executive function in childhood: evaluation of a training intervention for 5-year-old children. *Frontiers in Psychology, 6*, 1-14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00525.

van der Sluis, S., de Jong, P. F. & van der Leij, A. (2007). Executive functioning in children, and its relations with reasoning, reading, and arithmetic. *Intelligence, 35*(5), 427–449. https://doi.org/10.1016/j.intell.2006.09.001.

Van der Ven, S. H. G., Kroesbergen, E. H., Boom, J. & Leseman, P. P. M. (2012). The development of executive functions and early mathematical skills: A dynamic relationship. *British Journal of Educational Psychology, 82*, 100–119. https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.2011.02035.x.

Verdine, B. N., Irwin, C. M., Golinkoff, R. M. & Hirsh-Pasek, K. (2014). Contributions of executive function and spatial skills to preschool mathematics achievement. *Journal of Experimental Child Psychology, 126*, 37–51. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2014.02.012.

Viterbori, P., Traverso, L., & Usai, M. C. (2017). The role of executive function in arithmetic problem-solving processes: A study of third graders. *Journal of Cognition and Development, 18*, 1–22. https://doi.org/10.1080/15248372.2017.1392307.

Watts, T. W., Duncan, G. J., Siegler, R. S. & Davis-Kean, P. E. (2014). What's past is prologue: Relations between early mathematics knowledge and high school achievement. *Educational Researcher, 43*(7), 352–360. https://doi.org/10.3102/0013189X14553660.

Welsh, J. A., Nix, R. L., Blair, C., Bierman, K. L. & Nelson, K. E. (2010). The development of cognitive skills and gains in academic school readiness for children from low income families. *Journal of Educational Psychology, 102*, 43-53. https://doi.org/10.1037/a0016738.

Yeniad, N., Malda, M., Mesman, J., van Ijzendoorn, M. H. & Pieper, S. (2013). Shifting ability predicts math and reading performance in children: A meta-analytical study. *Learning and Individual Differences, 23*, 1–9. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2012.10.004.

Yun-Chen Chan, J. & Scalise, N. R. (2022). Numeracy skills mediate the relation between executive function and mathematics achievement in early childhood. *Cognitive Development, 62*, 101154. https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2022.101154.

Zelazo, P. D., Blair, C. B. & Willoughby, M. T. (2016). *Executive function: Implications for education* (NCER 2017-2000). National Center for Education Research, Institute of Education Sciences, U.S. Department of Education.

BÖLÜM 18
KODLAMA VE MATEMATİK

Mehmet Ceylan - Durmuş Aslan

GİRİŞ

Bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler neticesinde toplumun ihtiyaç duyduğu bireylerde aranan nitelikler de her geçen gün değişmektedir. Nitekim günümüzde makineler ve dijital yazılımlar yalnızca bilişim sektöründe değil, sağlıktan tarıma kadar bütün iş alanlarında giderek önemli rol üstlenmektedir. Günümüzde kodlama bilen ve teknoloji okuryazarı bireylere olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Kodlama, en önemli 21. yy. becerilerinden birisi olarak kabul edilmekte ve dijital çağın temel dili olarak değerlendirilmektedir (McLennan, 2017; Sayın ve Seferoğlu, 2016). Kodlama sayesinde bireyler teknolojinin yalnızca kullanıcısı olmaktan çıkarak, kullandıkları elektronik cihaz ve/veya yazılımlarda kendi ihtiyaçları doğrultusunda uyarlamalar yaparak teknolojinin üreticisi konumuna geçmektedirler (Bers, 2019).

Her alanda olduğu gibi kodlama eğitiminde de erken yıllarda sunulan eğitim olumlu çıktılar sağlamaktadır. Öğretmenler sınıfında hedeflediği kavrama ilişkin mobil oyun tasarlayabilmekte, çocuklar robotları kodlar ile yönetebilmekte ve yazılımlar aracılığıyla kodlayarak kendi animasyonlarını oluşturabilmektedir. Araştırmalar, erken çocukluk döneminde verilen kodlama eğitiminin içerdiği bilişsel süreçler sayesinde çocukların problem çözme (Fessakis vd., 2013; Sullivan ve Bers, 2016) ve matematik (Bers, 2018; Miller, 2019; Shumway vd., 2021; Somuncu ve Aslan, 2022; Taylor vd., 2010) becerilerine katkı sağladığını ve yeni bir düşünme şekli olarak tanımlanan bilgi işlemsel düşünmeyi geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Papadakis, 2022; Silva vd., 2022; Tsortanidou vd., 2022).

KAYNAKÇA

Abelson, H., Goodman, N., ve Rudolph, L. (1974). Logo Manual. Artifical Intelligence Lab. Massachusetts Institute of Technology. https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/6226/AIM-313.pdf?sequence=2&isAllowed=y adresinden alındı.

Angeli, C., ve Valanides, N. (2020). Developing young children's computational thinking with educational robotics: An interaction effect between gender and scaffolding strategy. *Computers in Human Behavior, 105*, 105954. https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.03.018.

Aranda, G., ve Ferguson, J. P. (2018). Unplugged programming: The future of teaching computational thinking? *Pedagogika, 68*(3), 279-292.

Bartolini Bussi, M. G., ve Baccaglini-Frank, A. (2015). Geometry in early years: sowing seeds for a mathematical definition of squares and rectangles. *ZDM Mathematics Education, 47*, 391-405. https://doi.org/10.1007/s11858-014-0636-5.

Bell, T., Alexander, J., Freeman, I., ve Grimley, M. (2009). Computer science unplugged: School students doing real computing without computers. *New Zealand Journal of Applied Computing and Information Technology, 13*(1), 20-29.

Bell, T., Witten, I. H., ve Fellows, M. (1998). Computer science unplugged...off-line activities and games for all ages. https://jmvidal.cse.sc.edu/library/bell98a.pdf adresinden alındı.

Bers, M. U. (2018). Coding and computational thinking in early childhood: The impact of ScratchJr in Europe. *European Journal of Stem Education, 3*(3). https://doi.org/10.20897/ejsteme/3868.

Bers, M. U. (2019). Coding as another language: a pedagogical approach for teaching computer science in early childhood. *Journal of Computers in Education, 6*(4), 499-528. https://doi.org/10.1007/s40692-019-00147-3.

Bull, G., Garofalo, J., ve Hguyen, N. R. (2020). Thinking about computational thinking origins of computational thinking in educational computing. *Journal of Digital Learning in Teacher Education, 36*(1), 6-18.

Cejka, E., Rogers, C., & Portsmore, M. (2006). Kindergarten robotics: Using robotics to motivate math, science, and engineering literacy in elementary school. *International Journal of Engineering Education, 22*(4), 711-722.

Ceylan, M. (2022). *Öğrenme rotaları temelli kodlama eğitiminin okul öncesi dönem çocuklarının ölçme becerilerine etkisi*. [Doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Cicconi, M. (2014). Vygotsky meets technology: A reinvention of collaboration in the eary childhood mathematics classroom. *Early Childhood Education Journal, 42*, 57-65. https://doi.org/10.1007/s10643-013-0582-9.

Clements, D. H., ve Battista, M. T. (1990). The effects of logo on children's conceptualizations of angle and polygons. *Journal for Research in Mathematics Education, 21*(5), 356-371.

English, L. (2018). On MTL's second milestone: Exploring computational thinking and mathematics learning. *Mathematical Thinking and Learning, 20*(1), 1-2. https://doi.org/10.1080/10986065.2018.1405615.

Ezeamuzie, N. O., ve Leung, J. S. (2022). Computational thinking through an empirical lens: A systematic review of literature. *Journal of Educational Computing Research, 60*(2), 481-511. https://doi.org/10.1177/07356331211033158.

Fessakis, G., Gouli, E., ve Mavroudi, E. (2013). Problem solving by 5-6 years old kindergarten children in a computer porgramming environment: A case study. *Computers & Education, 63*, 87-97.

Furber, S. (2012). *Shut down or restart? The way forward for computing in UK schools.* The Royal Society.

Goldenberg, E. P. ve Carter, C. J. (2021). Programming as a language for young children to express and explore mathematics in school. *British Journal of Educational Technology, 52*(3), 969-985. https://doi.org/10.1111/bjet.13080.

Hassanfeld, Z. R., Govind, M., Ruiter, L. E., ve Bers, M. U. (2020). If you can program, you can write: Learning introductory programming across literacy levels. *Journal of Information Technology Education: Research, 19*, 65-85. https://doi.org/10.28945/4509.

Hsu, T.-C., Chang, S.-C., ve Hung, Y.-T. (2018). How to learn and how to teach computational thinking: Suggestions based on a review of the literature. *Computers and Education*, s. 296-310. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.07.004.

ISTE ve CSTA (2011). Computational thinking in K-12 education teacher resources. https://cdn.iste.org/www-root/2020-10/ISTE_CT_Teacher_Resources_2ed.pdf adresinden alındı.

Kaldor, T. (2017). *The t in STEM: Creating play-based experiences that support children's learning of coding and higher order thinking*. National Association for the Education of Young Children: https://www.naeyc.org/resources/blog/creating-play-based-experiences adresinden alındı.

Lee, J. (2020). Coding in early childhood. *Contemporary Issues in Early Childhood, 21*(3), 266-269. https://doi.org/10.1177/1463949119846541.

Lopez-Caudana, E., Ramirez-Montoya, M. S., Martínez-Pérez, S., & Rodríguez-Abitia, G. (2020). Using robotics to enhance active learning in mathematics: A multi-scenario study. *Mathematics, 8*(12). https://doi.org/10.3390/math8122163.

Manches, A., ve Plowman, L. (2017). Computing education in children's early years: A call for debate. *British Journal of Educational Technology, 48*(1), 191-201. https://doi.org/10.1111/bjet.12355.

McLennan, D. P. (2017). Creating coding stories and games. *Teaching Young Children, 10*(3).

Metin, S. (2022). Activity-based unplugged coding during the preschool period. *International Journal f Technology and Design Education, 32*, 149-165. https://doi.org/10.1007/s1 0798-020-09616-8.

Miller, J. (2019). STEM education in the primary years to support mathematical thinking: Using coding to identify mathematical structures and patterns. *ZDM Mathematics Education*, s. 915-927. https://doi.org/10.1007/s11858-019-01096-y.

Palmér, H. (2017). Programming in preschool-with a focus on learning mathematics. *International Research in Early Childhood Education, 8*(1), 75-87.

Papadakis, S. (2022). Apps to promote computational thinking and coding skills to young age children: A pedagogical challange for the 21st century learnes. *Educational Process International Journal, 11*(1), 7-13. https://doi.org/10.22521/edupij.2022.111.1.

Papert, S. (1970). Teaching children thinking. *Proceedings of the World Conference on Computer Education.* International Federation for Information Processing.

Papert, S. (1980). *Mindstorms, children, computers, and powerful ideas.* Basic Book Inc.

Pérez-Marin, D., Hijón-Neira, R., ve Pizarro, C. (2022). Coding in early years education: which factors influence the skills of sequencing and plotting a route, and to what extent? *International Journal of Early Years Education*. https://doi.org/10.1080/09669760.2022.2037076.

Pozdniakov, S., ve Freiman, V. (2021). Technology-supported innovations in mathematics education during the last 30 years: Russian perspective. *ZDM Mathematics Education, 53*, 1499-1513. https://doi.org/10.1007/s11858-021-01279-6.

Resnick, M., Ocko, S., ve Papert, S. (1988). Lego, logo and design. *Children and Interactive Electronic Environments, 5*(4), 14-18.

Reynolds, A. J., Temple, J. A., Ou, S.-R., ve White, B. A. (2011). School-based early childhood education and age-28 well-being: Effects by timing, dosage, and subgroups. *Nature*, s. 360-364.

Sayın, Z., ve Seferoğlu, S. S. (2016). Yeni bir 21. yy becerisi olarak kodlama eğitimi ve kodlamanın eğitim politikalarına etkisi. *Akademik Bilişim.* Adnan Menderes Üniversitesi.

Scratchjr.org. (2022). *Scratchjr hakkında*. Scratchjr.org: https://www.scratchjr.org/about/info adresinden alındı.

Screpanti, L., Miotti, B., ve Montreiú, A. (2021). Robotics in education: A smart and innovative approach to the challanges of the 21st century. D. Scaradozzi, L. Guasti, M. D. Stasio, B. Miotti, A. Monteriú, ve P. Blikstein içinde, *Makers at school, educational robotics and innovative learning environments,* (s. 17-26). Springer International Publishing.

Shumway, J. F., Welch, L. E., Kozlowski, J. S., Clarke-Midura, J., ve Lee, V. R. (2021). Kindergarten students' mathematics knowledge at work: The mathematics for programming robot toys. *Mathematical Thinking and Learning*, s. 1-29. https://doi.org/10.1080/1098 6065.2021.1982666.

Silva, E. F., Dembogurski, B. J., ve Semaan, G. S. (2022). A literature review of computational thinking in early ages. *International Journal of Early Years Education*. https://doi.org/10. 1080/09669760.2022.2107491.

Somuncu, B., ve Aslan, D. (2022). Effect of coding activities on preschool children's mathematical reasoning skills. *Education and Information Technologies, 27*, 877-890. https://doi.org/ 10.1007/s10639-021-10618-9.

Sullivan, A., ve Bers, M. U. (2016). Robotics in the early childhood classroom: Learning outcames from an 8-week robotics curriculum in pre-kindergarten through second grade. *International Journal of Technology and Design Education, 26*, 3-20. https://doi.org/10.1007/ s10798-015-9304-5.

Taylor, M., Harlow, A., ve Forret, M. (2010). Using a computer programming environment and an interactive whiteboard to investigate some mathematical thinking. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 8*, 561-570. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.078.

Tsortanidou, X., Daradoumis, T., ve Barberá-Gregori, E. (2022). Unplugged computational thinking at K-6 education: Evidence from a multiple-case study in Spain. *Education 3-13*. https://doi.org/10.1080/03004279.2022.2029924.

Türk Standartları Enstitüsü [TSE]. (2006). *Bilişim terimleri sözlüğü.* TSE Yayın ve Tanıtma Müdürlüğü.

Vatansever, F. (2005). *Algoritma geliştirme ve programlamaya giriş.* Seçkin Yayıncılık.

Wang, X. C., Choi, Y., Benson, K., Eggleston, C., & Weber, D. (2021). Teacher's role in fostering preschoolers' computational thinking: An exploratory case study. *Eary Education and Development, 32*(1), 26-48.

Weintrop, D., Beheshti, E., Horn, M., Orton, K., Jona, K., Trouille, L., ve Wilensky, U. (2016). Defining computational thinking for mathematics and science classrooms. *Journal of Science Education and Technology*, s. 127-147. https://doi.org/10.1007/s10956-015-9581-5

Wing, J. M. (2006). Computational thinking. *Communications of the ACM, 49*(3), 33-35.

BÖLÜM 19
ARAŞTIRMA TEMELLİ MATEMATİK EĞİTİMİ PROGRAMLARI

Şengül Pala

GİRİŞ

Çocukların okul öncesi ve ilköğretim yıllarındaki matematik bilgileri, akademik yaşamları boyunca elde edecekleri matematik başarılarını yordamaktadır (Sarama ve Clements, 2009). Bu sebeple çocukların matematik öğrenmelerini destekleyici pek çok araştırma temelli matematik eğitimi programı geliştirilmekte, çocuklara matematiği öğretmede uygulanan farklı yöntemlerin kısa veya uzun vadeli etkileri değerlendirilmektedir. "Araştırma temelli" matematik programın uygulanması, matematik eğitimi reform politikalarında giderek daha merkezî bir hâle gelmektedir. Araştırmaya dayalı program genellikle, programın çeşitli sürümleri şeklinde periyodik olarak yayımlanan, program materyallerinin devam eden araştırmasını ve değerlendirmesini vurgulayan tekrar etmeli bir süreçle geliştirilir. Araştırmaya dayalı matematik programı, çocukların deneyimlediği matematik öğretimi ve öğreniminin kalitesini artırma amacını taşır (Superfine vd., 2010).

Clements (2007), araştırma temelli programın geliştirme ve değerlendirmesinde üç aşama önermiştir. Buna göre birinci aşamada, geliştiricilerin matematik öğretimi ve öğrenimi hakkında genel olarak bilinenler hakkında mevcut araştırmalardan yararlanmasını ve ardından bu fikirleri program tasarımına uygulaması; ikinci aşamada, çocukların nasıl öğrendiklerine ilişkin mevcut modellere göre çocukların görevlerini ve etkinliklerini tasarlamayı ve üçüncü aşamada ise programın hem biçimlendirici hem de özetleyici değerlendirmelerinin bağlama göre belirlenmesi ve uygulanması gereklidir.

Araştırma temelli pek çok matematik eğitim programı bulunmaktadır. Bu programların etkililiğinin değerlendirilmesi amacıyla deneysel çalışmalar ya-

SONUÇ

Bu bölümde, araştırma temelli matematik eğitimi programlarına yer verilmiştir. Erken çocukluk matematik eğitimine yönelik yapılan çalışma ve programlar ele alındığında, bu programların birtakım ortak özellikleri olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, programların belirli ilkeler doğrultusunda, sistematik çalışmalar sonucunda ve kanıta dayalı şekilde hazırlanmış olmasıdır. Bununla birlikte bahsedilen programların, öğretmenlerin profesyonel gelişimlerini destekleyici olması ve onlara programları uygularken rehberlik edecek eğitim setlerinin sunulması da programların diğer önemli özelliklerindendir. Ayrıca çocukların eğitiminin vazgeçilmez bir parçası olan ailelerin de araştırma temelli bu programların içinde yer alması, başka bir ifade ile, aile katılımına önem verilmesi programların önemli özellikleridir.

KAYNAKÇA

Akman, B., & Ünal, M. (2020). Erken matematik eğitim programları. B. Akman (Ed.), *Erken çocuklukta matematik eğitimi* içinde (ss. 33-37). Pegem Akademi.

Battista, M. T., & Clements, D. H. (2000). Mathematics curriculum development as a scienti"c endeavor. In A. E. Kelly & R. A. Lesh (Eds.), *Handbook of research design in mathematics and science education* (pp. 737–760). Erlbaum

Casey, B. (2003). Mathematics problem-solving adventures: A language-arts-based supplementary series for early childhood that focuses on spatial sense. In J. Sarama ve D. Clements (Eds.), *Engaging young children in mathematics eds. Standarts for early childhod mathematics* (pp. 377-389). Lawrence Erlbaum.

Casey, B., Erkut, S., Ceder, I., & Young, J. M. (2008). Use of a storytelling context to improve girls' and boys' geometry skills in kindergarten. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 29–48. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2007.10.005.

Clements, D. H., Battista, M. T., Sarama, J., & Swaminathan, S. (1997). Development of students' spatial thinking in a unit on geometric motions and area. *The Elementary School Journal, 98*(2), 171-186

Clements, D. H., & Sarama, J. (2007). Effects of a preschool mathematics curriculum: Summative research on the Building Blocks project. *Journal for Research in Mathematics Education, 38*(2), 136-163. https://www.doi.org/10.2307/30034954

Clements, D. H., & Sarama, J. (2008). Experimental evaluation of the effects of a research-based preschool mathematics curriculum. *American Educational Research Journal*, *45*(2), 443-494.

Clements, D. H., & Sarama, J. (2009). *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach*. Routledge.

Clements, D. H. (2002). Linking research and curriculum development. In L.D. English (Ed.), *Handbook of international research in mathematics education* (pp. 599-630). Lawrence Erlbaum.

Confrey, J., Maloney, A., Nguyen, K., Mojica, G., & Myers, M. (2009). Equipartitioning/splitting as a foundation of rational number reasoning using learning trajectories. In M. Tzekaki, M. Kaldrimidou, & C. Sakonidis (Eds.), *Proceedings of the 33rd Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education* (pp. 345–352), PME.

Çelik, M. (2012). *61-72 aylık çocukların matematik gelişimine "Küçük Çocuklar için Büyük Matematik" eğitim programının etkisi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Griffin, S. (2000). *Number worlds: Preschool level.* Number Worlds Alliance.

Griffin, S. (2003). Number worlds: A research-based mathematics program for young children. In J. Sarama, & D. Clements (Eds.), *Engaging young children in mathematics-Standarts for early childhod mathematics* içinde (pp. 325-343). Lawrence Erlbaum.

Griffin, S. (2004). Building number sense with number worlds: A mathematics program for young children. *Early Childhood Research Quarterly, 19*(1), 173-180.

Ginsburg, H.P., Greenes, C., & Balfanz, R. (2003). *Big math for little kids*. Dale Seymour.

Greenes, C., Ginsburg, H.P., & Balfanz, R. (2004). Big math for little kids. *Early Childhood Research Quarterly, 19*(1), 159-166.

Hofer, K. G., Farran, D. C. & Cummings, T. P. (2013). Preschool children's mathrelated behaviors mediate curriculum effects on math achievement gains. *Early Childhood Research Quarterly*, 28, 48-495.

Institute of Education Sciences (IES). (2013). Early Childhood Education: Pre-K Mathematics with DLM Early Childhood Express Math. (U.S. Department of Education, What Institute of Education Sciences, What Works Clearinghouse.) Intervention Report. Erişim adresi: Early Childhood Education intervention report: Pre-K Mathematics with DLM Early Childhood Express Math. 10, 2014, http://whatworks.ed.gov https://ies.ed.gov/ncee/wwc/Docs/InterventionReports/wwc_prekmath_121713.pdf

Isaacs, A., Carrol, W., & And Bell, M. (2001). *A research-based curriculum: The research basis of the UCSMP everyday mathematics cuirriculum*. UCSMP Elementary Component. Erişim adresi: [Çevrim içi: https://everydaymath.uchicago.edu/about/emhistory/Revised_Research_Base_5.pdf.]

Kandır, A., Uyanık, Ö., & Çelik, M. (2017). The effect of Big Math for Little Kids Program on children's early academic and language skills. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37*(1), 193–217.

Karakuş, H. (2020). O*kul Öncesi Matematik Programı'nın çocukların matematik becerilerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karakuş, H. & Akman, B. (2022). Okul öncesi matematik programı"nın öğretmen ve ebeveyn görüşlerine göre değerlendirilmesi: Nitel bir çalışma. *Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi, 54,* 297-327. doi:10.9779.pauefd. 821103.

Kılıçkaya, A. (2017). *"Küçük Çocuklar İçin Büyük Matematik" eğitim programının okul öncesi dönem çocuklarının sayıları anlama becerilerine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Klein, A., Starkey, P., & Ramirez, A. (2002). *Pre-K mathematics curriculum: Early childhood.* Scott Foresman.

Klein, A., Starkey, P., Clements, D., Sarama, J., & Iyer, R. (2008). Effects of a prekindergarten mathematics intervention: A randomized experiment. *Journal of Research on Educational Effectiveness, 1*(3), 155-178.

Llorente, C., Pasnik, S., Moorthy, S., Rosenfeld, D. & Gerard, S. (2015). Preschool teachers can use a PBS KIDS transmedia curriculum supplement to support young children's mathematics learning: Results of a randomized controlled trial, *SREE Spring 2015 Conference Abstarct.*

McGraw Hill Education (bt.). Every Day Mathematics resource and Information Center Growing [Çevrim içi: https://everydaymath.uchicago.edu/ Erişim tarihi: 30.12.2023.]

McGraw Hill Education (2012) Everyday Mathematics: How Children Learn.[Çevrim içi: https://s3.amazonaws.com/ecomerceprod.mheducation.com/unitas/school/exploresites everyday matheverydaymath.-reserach-brochur.pdf, Erişim tarihi:13.09.2022.]

McGraw Hill Education (bt.). Number Worlds (Guiding Principles for the Design and Development of *Everyday Mathematics* Everyday Mathematics & the Common Core State Standards, The Spiral: Why *Everyday Mathematics* Distributes Learning, *Everyday Mathematics* and Parental Involvement [Çevrim içi: https://www.mheducation.com/prek-12/program/number-worlds-2015/MKTSP-TIG05M0.html/ Erişim tarihi:18.10.2022.]

Mccarthy, B., Li, L., & Tiu, M. (2013). PBS KIDS mathematics transmedia suites in preschool homes. In N. Sawhney, E. Reard, J.P. Hourcade (Eds.), *Proceedings of the 12th International Conference on Interaction Design and Children* (pp. 128-136). ACM.

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). Principles and standards for school mathematics. Reston, VA.

National Governors Association Center for Best Practices & Council of Chief State School Officers. (2010). *Common core state standards for mathematics*. Authors.

O'Dell, R. S. (2005). *The nature of implementation of an innovative Pre-K Mathematics Curriculum* (Doctoral dissertation). The State University of New York.

Opel, A., Zaman, S. S., Khanom F., & Aboud, F. E. (2012). Evaluation of a mathematics program for preprimary children in rural Bangladesh. *International Journal of Educational Development, 32*, 104-110.

Presser, A. L., Vahey,P. & Dominguez, X. (2105). Improving Mathematics Learning by Integrating Curricular Activities with Innovative and Developmentally Appropriate Digital Apps: Findings from the Next Generation Preschool Math Evaluation, *SREE Spring 2015 Conference Abstract.*

Sarama, J., & Clements, D. H. (2004). Building Blocks of early childhood mathematics. *Early Childhood Research Quarterly*, *19*, 181-189.

Sarama, J., & Clements, D. H. (2009). *Early childhood mathematics education research: Learning trajectories for young children*. Routledge.

Sarama, J., Lange, A., Clements, D. H., & Wolfe, C. B. (2012). The impacts of an early mathematics curriculum on emerging literacy and language. *Early Childhood Research Quarterly*, 27, 489-502.

Superfine, A. C, Kelso, C., R, & Beal, S. (2010). Examining the process of developing a research-based mathematics curriculum and Its policy implications. *Educational Policy, 24*, 908 - 934.

Zanchi, C., Presser, A. L., & Vahey, P. (2013). Next generation preschool math demo: Tablet games for preschool classrooms. In N. Sawhney, E. Reard, J. P. Hourcade (Eds.), *Proceedings of the 12th International Conference on Interaction Design and Children* (pp 527-530). ACM.

- **Everyday Mathematics Curriculum Aile Mektup Örnekleri:**

https://everydaymath.uchicago.edu/parents/k/family-letters/

- **Örnek Oyunlar**

https://everydaymath.uchicago.edu/about/understanding-em/games/sample-games/

BÖLÜM 20
DOĞADA MATEMATİK

Serap Erdoğan

GİRİŞ

Doğa, sürekli değişim içerisinde ve uyarıcı bir ortam olduğundan bütün duyuların eğitimine ve nöronlar arası bağlantıların kurulmasına olanak tanımaktadır (Clements, 2004; Robertson, 2008). Erken çocukluk eğitim politikalarında da doğada öğrenmenin öneminin sıklıkla vurgulandığı görülmektedir (OECD, 2006). Doğal öğrenme ortamlarının çocukların gelişimine sağladığı yararlar; İsveç, Danimarka, Finlandiya ve Norveç gibi İskandinav ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede erken yıllar eğitim politikasını ve pedagojisini etkilemiştir (Knight, 2013). Bu ülkelerin eğitim programları incelendiğinde, hava koşulları fark etmeksizin çocukların, günlerinin yarısını dışarıda geçirdikleri görülmektedir (Gray, 2018). Finlandiya'nın Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı'ndaki (Programme for International Student Assessment-PISA) sürekli başarısının, erken yıllardan itibaren doğada öğrenmeye verilen öneme, eğitimcilerin çocuk ile doğa arasında olumlu ilişkiler geliştirmelerine ve çocukları erken öğrenme deneyimlerinde desteklemelerine atfedilebileceği, tartışılan bir konudur (Hännikäinen ve Rasku-Puttonen, 2010). Bu durum; yapılandırılmamış, doğaya dayalı deneyimler ile entelektüel gelişim arasında bir ilişkinin olabileceğini düşündürmektedir (Gray, 2018).

Doğada öğrenme, sunduğu özgür hareket alanı ile çocukların etkin katılımına, deneyimleyerek ve eğlenerek öğrenmelerine fırsat vererek tüm gelişim alanlarına katkıda bulunmaktadır. Dış mekânlar, çocukların konsantrasyon ve öğrenme motivasyonunu artırma (Chawla, 2015); bilişsel, fiziksel ve sosyal duygusal gelişimini destekleme (Knight, 2013; Storli ve Hagen, 2010) potansiyeline sahiptir. Çocuklar, dış ortamda fiziksel olarak daha fazla risk alabilmekte, bu sayede çocukların hem öz güvenleri hem de riski etkili bir şekilde yönetme becerileri artabilmektedir (Stephenson, 2005). Bunların yanı sıra prob-

lar tarafından denenir ve tahmin sonucu ile karşılaştırılır.

Değerlendirme zamanı: Daha sonra aynı rota kullanılarak çember yerine dönülür ve atıştırmalık zamanına başlanır. Atıştırmalık zamanında çocuklara o gün neleri yapmaktan hoşlandıkları sorulur ve etkinlik, değerlendirme soruları ile son bulur.

Aile Katılımı: Aile katılımında çocuklara aile bireyleri ile bir ağacın çevresini ölçme çalışması yaparak ailemizde kaç kişi ile ailemiz ağacını oluştururuz çalışması yapılır.

Uyarlama: Öğretmen, grupta konuşma konusunda sıkıntı yaşayan çocuklara yardımcı olarak hareketlerle ve basit seslerle doğada matematik etkinliğine katılmasına rehberlik eder.

KAYNAKÇA

Alat, Z., Akgümüş, Ö, & Cavalı, D. (2012). Okul öncesi eğitimde açık hava etkinliklerine yönelik öğretmen görüş ve uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(3), 42-62.

Barton, J., Sandercock, G., Pretty, J., & Wood, C. (2015). The effect of playground-and nature-based playtime interventions on physical activity and self-esteem in UK school children. *International Journal of Environmental Health Research, 25*(2), 196–206. https://doi.org/10.1080/09603123.2014.915020

Bilton, H. (2010). *Outdoor learning in early years: Management and innovation.* Routledge.

Bredekamp, S. (2016). *Effective practices in early childhood education: Building a foundation.* (3rd ed.). Pearson.

Chawla, L. (2015). Benefits of nature contact for children. *Journal of Planning Literature, 30*(4), 433-452. http://dx.doi.org/10.1177/0885412215595441.

Clements, R. (2004). An investigation of the status of outdoor play. *Contemporary Issues in Early Childhood, 5*(1). 68-80. http://dx.doi.org/10.2304/ciec.2004.5.1.10.

Çetken, H. Ş., & Sevimli-Çelik, S. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin dış mekân oyunlarına karşı bakış açılarının incelenmesi. *Journal of Theoretical Educational Science, 11*(2), 318-341 . doi: 10.30831/akukeg.379662.

De Souza, D. L. (2012). Learning and human development in Waldorf pedagogy and curriculum. *Encounter: Education for Meaning and Social Justice, 25*(4), 50-62.

Ernst, J. (2014). Early childhood educators' use of natural outdoor settings as learning environments: An exploratory study of beliefs, practices, and barriers. *Environmental Education Research, 20*(6), 735-752. https://doi.org/10.1080/13504622.2013.833596.

Garrick, R. (2009). *Playing outdoors in the early years.* (2nd ed.). Continum.

Gray, T. (2018). Outdoor learning: Not new, just newly important. *Curriculum Perspectives, 38*(2), 145-149. https://doi.org/10.1007/s41297-018-0054-x

Hännikäinen, M., & Rasku-Puttonen, H. (2010). Promoting children's participation: The role of teachers in preschool and primary school learning sessions. *Early Years*, *30*(2), 147-160. https://doi.org/10.1080/09575146.2010.485555.

Knight, S. (2013). *Forest school and outdoor learning in the early years* (2nd ed.). Sage Publications.

Malone, K., & Tranter, P. (2003). School grounds as sites for learning: Making the most of environmental opportunities. *Environmental Education Research*, *9*(3), 283-303. https://doi.org/10.1080/13504620303459.

Maynard, T., & Waters, J. (2007). Learning in the outdoor environment: A missed opportunity? *Early Years, 27*(3), 255-265. https://doi.org/10.1080/09575140701594400.

McClintic, S. & Petty, K. (2015). Exploring early childhood teacher's beliefs and practices about preschool outdoor play: A qualitative study. *Journal of Early Childhood Teacher Education, 36*(1), 24-43. https://doi.org/10.1080/10901027.2014.997844.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2013). Okul öncesi eğitim programı. https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf

Montessori, M. (2013). *The Montessori method*. Transaction Publishers.

Morrison, G. S. (2018). *Early childhood education today.* (14th ed.). Pearson Education.

Okur-Berberoğlu, E. O. B., & Uygun, S. (2013). Sınıfdışı eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişim durumunun örgün ve yaygın eğitim kapsamında incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(2), 32-42.

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2006). *Starting strong II: Early childhood education and care.* https://www.oecd.org/education/school/37519079.pdf.

Rawson, M. (2021). *Steiner Waldorf Pedagogy in schools: A critical introduction*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429319679.

Robertson, J. (2008). *I ur och skur "rain or shine": Swedish forest schools.* https://creativestarlearning.co.uk/wp-content/uploads/2013/06/Rain-or-shine-Swedish-Forest-Schools.pdf.

Speldewinde, C. & Campbell, C. (2022). Mathematics learning in the early years through nature play. *International Journal of Early Years Education, 30*(3), 1-18. 10.1080/09669760.2022.2122026

Stephenson, A. (2003). Physical risk-taking: dangerous or endangered? *Early Years*, *23*(1), 35-43. https://doi.org/10.1080/0957514032000045573.

Storli, R., & Hagen, T. L. (2010). Affordances in outdoor environments and children's physically active play in pre-school. *European Early Childhood Education Research Journal*, *18*(4), 445-456. https://doi.org/10.1080/1350293X.2010.525923.

United Nations [UN]. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development.* https://sdgs.un.org/goals.

PANDEMİ SÜRECİNDE ÜNİVERSİTELERDE YABANCI DİL ÖĞRETİMİ

Durum Çalışması

Murat Culdız

nobel bilimsel

PANDEMİ SÜRECİNDE ÜNİVERSİTELERDE YABANCI DİL ÖĞRETİMİ DURUM ÇALIŞMASI

Murat Culduz

Yayın No.: 1683
ISBN: 978-625-398-667-4
E-ISBN: 978-625-398-668-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Culduz, Murat.
AYRIMCILIK YASAĞI HUKUKU
Pandemi Sürecinde Üniversitelerde Yabancı Dil Öğretimi -Durum Çalışması / Murat Culduz
1. Basım, VIII + 132 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-667-4
E-ISBN: 978-625-398-668-1
3 ANAHTA KELİME RİCA EDİYORUM

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ ..... **vii**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **viii**

Bölüm 1
GİRİŞ **1**

1.1 Problem 1
1.2 Çalışmanın Amacı 3

Bölüm 2
ALANYAZIN TARAMASI **9**

2.1 Alanyazında Yetersiz ve Eksik Bırakılan Kısımlar 9
2.2 E-öğrenmenin Tarihçesi 9
2.3 Yükseköğretimde E-öğrenme 11
2.4 Yükseköğrenimde E-öğrenme Platformları 16
2.5 E-öğrenmenin Etkinliği, Yararları ve Dezavantajları 19
2.6 Sürekli Eğitimde E-öğrenme Pedagojisi 23

Bölüm 3
YÖNTEM **27**

3.1 Araştırma Deseni 27
3.2 Bağlam ve Katılımcılar 29
3.2.1 Bağlam 29
3.2.2 Katılımcılar 38
3.3 Prosedürler 41
3.4 Veri Toplama Araçları 41
3.4.1 Yarı Yapılandırılmış Görüşme 41
3.4.2 Anket 43
3.5 Veri Toplama Süreci 44
3.6 Veri Analizi 45
3.6.1 Nitel Veri Analizi 46

3.6.2 Nicel Veri Analizi 47
3.7 Sınırlılıklar 48
3.8 Geçerlik, Güvenirlik ve Etik 49
3.8.1 Yarı Yapılandırılmış Görüşme Güvenirlik ve Geçerliği 50
3.8.2 ÖGBA ve ÖBA Güvenirlik ve Geçerliği 52
3.8.3 Araştırmanın Etiği 53
3.9 Teyit Edilebilirlik 54

Bölüm 4
BULGULAR 55

4.1 Nitel Bulgular 55
4.1.1 Üniversite Rektör, UZEM ve YDYO Müdürlerinin Çevrim İçi Eğitime Geçiş Süreciyle İlgili Görüşlerine Ait Bulgular 56
4.2 Nicel Bulgular 76
4.2.1 Öğretim Görevlilerinin Çevrim İçi Öğretimle İlgili Bakış Açılarına Dair Bulgular 77
4.2.2 Öğrencilerin Çevrim İçi Öğretime Karşı Bakış Açılarına Dair Bulgular 84

Bölüm 5
SONUÇ VE TARTIŞMA 93

5.1 Birinci Araştırma Sorusuna Ait Bulguların Tartışılması 93
5.1.1 Pandemi Sürecini Anlama 93
5.1.2 Karşılaşılan Zorluklar 95
5.1.3 Fırsatlar ve İyileştirmeler 100
5.2 İkinci Araştırma Sorusuna Ait Bulguların Tartışılması 106
5.3 Sonuç 109
5.4 Pedagojik Etkiler 110
5.5 Sonraki Çalışmalar İçin Öneriler 112

KAYNAKÇA 115

EKLER 121

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 Katılımcıların Üniversite Durumlarına Göre Dağılımı 37
Tablo 2 İngilizce Öğretim Görevlisi Katılımcıların Demografik Özellikleri..... 40
Tablo 3 İngilizce Hazırlık Okullarında Eğitim Gören Öğrencilerin Dağılımı 41
Tablo 4 ÖGBA ve ÖBA Çarpıklık ve Basıklık Değerleri 48
Tablo 5 Kod, Kategori ve Tema Sayıları ile Değerbiçici Uyum Değeri 51
Tablo 6 ÖGBA ve ÖBA Güvenirlik Değerleri 53
Tablo 7 Öğretim Görevlilerinin Çevrim İçi Eğitime Karşı Bilişsel Bakış Açısına Ait Değerler..... 78
Tablo 7 (devam)..... 79
Tablo 8 Öğretim Görevlilerinin Çevrim İçi Eğitime Karşı Davranışsal Bakış Açısına Ait Değerler 81
Tablo 9 Öğretim Görevlilerinin Çevrim İçi Eğitime Karşı Duyuşsal Bakış Açısına Ait Değerler 82
Tablo 10 Öğretim Görevlilerinin Görev Aldıkları Üniversite Durumları Açısından Çevrim İçi Öğretime Karşı Bakış Açıları Arasındaki Fark Değerleri..... 84
Tablo 11 Öğrencilerin Çevrim İçi Öğretime Karşı Bilişsel Bakış Açılarına Dair İstatistikler..... 86
Tablo 11 (devam)..... 87
Tablo 12 Öğrencilerin Çevrim İçi Öğretime Karşı Davranışsal Bakış Açılarına Dair İstatistikler..... 88
Tablo 13 Öğrencilerin Çevrim İçi Öğretime Karşı Duyuşsal Bakış Açılarına Dair İstatistikler..... 90
Tablo 14 Öğrencilerin Eğitim Aldıkları Üniversite Durumları ile Çevrim İçi Öğretime Karşı Bakış Açıları Arasındaki İlişki Değerleri..... 91
Tablo 15 Öğrencilerin Eğitim Aldıkları Üniversite Durumları Açısından Çevrim İçi Öğretime Karşı Bakış Açıları Arasındaki Fark Değerleri..... 91

KAYNAKÇA

Almarabeh, T. (2014). students perceptions of e-learning at the University of Jordan. *Int. J. Emerg. Technol. Learn. IJET,* 9, 31-35.

Alokluk, J. (2018). The effectiveness of blackboard system, uses and limitations in information management. *Intelligent Information Management*, 10, 133-149. doi: 10.4236/iim.2018.106012.

Alsaaty, F. M., Carter, E., Abrahams, D. ve Alshameri, F. (2016). Traditional versus online learning in ınstitutions of higher education: minority business students' perceptions. *Bus. Manag. Res*., 5, 31.

Anaraki, F. (2004). Developing an effective and efficient elearning platform. *Int. J. Comput. Internet Manag*., 12, 57–63.

Arkorful, V. ve Abaidoo, N. (2014). The role of e-learning, the advantages and disadvantages of its adoption in Higher Education. *Int. J. Educ. Res*., 2, 397-410.

Ary, D. vd. (2010). *Introduction to research in education.* Canada: Thompson Wadsworth.

Association for Educational Communications & Technology (2020). Development and validation of an attitude scale towards online teaching and learning for Higher Education teachers.

Babu, D. G. S. ve Sridevi, D. K. (2018). Importance of e-learning in Higher Education: A study. *Int. J. Res. Cult. Soc*., 2, 84-88.

Bakia, M., Shear, L., Toyama, Y. ve Lasseter, A. (2012). *Understanding the implications of online learning for educational productivity.* Washington, DC, USA: Office of Educational Technology US Department of Education.

Benta, D., Bologa, G. ve Dzitac, I. (2014). E-learning platforms in Higher Education. Case study. *Procedia Comput. Sci*., 31, 1170–1176.

Benta, D., Bologa, G., Dzitac, S. ve Dzitac, I. (2015). University level learning and teaching via e-learning platforms. *Procedia Computer Science*, *55*, 1366-1373.

Bezhovski, Z. ve Poorani, S. (2016). The evolution of e-learning and new trends. *Inf. Knowl. Manag*., 6, 50–57.

Bos, B., Munoz, K. D. ve Van Duzer, J. (2005). Blackboard vs. moodle. A comparison of satisfaction with online teaching and learning tools. http://users.humboldt.edu/joan/moodle/all.htm adresinden 10 Şubat 2022 tarihinde edinilmiştir.

Bremer, D. ve Bryant, R. (2005). *A comparison of two learning management systems*. Moodle vs Blackboard. *Proceedings of the 18th Annual Conference of the National Advisory Committee on Computing Qualifications* (s. 135–1390). Tauranga, New Zealand.

Britain, S. ve Liber, O. (1999). *A framework for the pedagogical evaluation of elearning environments.* Bangor: University of Wales.

Burac, M. A. P., Fernandez, J. M., Cruz, M. M. A. ve Cruz, J. D. (2019). Assessing the impact of e-learning system of higher education institution's instructors and students. *IOP Conf. Ser. Mater. Sci. Eng*., 482, 1-8.

Cacheiro-Gonzalez, M. L., Medina-Rivilla, A., Dominguez-Garrido, M. C. ve Medina-Dominguez, M. (2019). The learning platform in distance higher education: Student's perceptions. *Turk. Online J. Distance Educ*., 20, 71–95.

Cantoni, V., Cellario, M. ve Porta, M. (2004). Perspectives and challenges in e-learning: Towards natural interaction paradigms. *J. Vis. Lang. Comput*, 15, 333–345.

Chen, X., Xia, E. ve Jia, W. (2020). Utilisation status and user satisfaction of online education platforms. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET), 15*(19), 154-170.

Cheung, C. ve Cable, J. (2017). Eight principles of effective online teaching: A decade-long lessons learned in project management education. *Proj. Manag. World J.,* 6, 1-16.

Cohen, E. ve Nycz, M. (2006). Learning objects and e-learning: An informing science perspective. *Interdiscip. J. E Ski. Lifelong Learn*, 2, 23-34.

Coman, C., Tîru, L. G., Mesesan-Schmitz, L., Stanciu, C. ve Bularca, M. C. (2020). Online teaching and learning in higher education during the coronavirus pandemic: Students'. *Perspective Sustainability*, 12, 10367. doi:10.3390/su122410367

Costa, C., Alvelos, H. ve Teixeira, L. (2012). The use of moodle e-learning platform: a study in a Portuguese University. *Procedia Technol*, 5, 334-343.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications.

Dagger, D., O'Connor, A., Lawless, S., Walsh, E. ve Wade, V. P. (2007). Service-oriented e-learning platforms: From monolithic systems to flexible services. *IEEE Internet Computing*, *11*(3), 28-35.

DeltaConsultores (2007). Estudo das plataformas de formação à distância em Portugal, Technical Report. http://www.elearning-pt.com/lms2 adresinden 8 Şubat 2022 tarihinde edinilmiştir.

Dhawan, S. (2020). Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis*. J. Educ. Technol. Syst.*, 49, 5-22.

Engelbrecht, E. (2005). Adapting to changing expectations: post-graduate students' experience of an e-learning tax program. *Comput. Educ.*, 45, 217-229.

Erkuş, A. (2003). *Psikometri üzerine yazılar* (1. Baskı). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.

Fischer, H., Heise, L., Heinz, M., Moebius, K. ve Koehler, T. (2014). E-Learning trends and hypes in academic teaching. Methodology and findings of a trend study. *International Association for Development of the Information Society* (s. 63–69). 25–27 October 2014, Porto.

Flick, U. (1998). *An introduction to qualitative research*. London: Sage Publications.

Gallie, K. ve Joubert, D. (2004). Paradigm shift: From traditional to online education. *Stud. Learn. Eval. Innov.Dev. SLEID, 1*, 32–36.

Galy, E., Downey, C. ve Johnson, J. (2011). The effect of using e-learning tools in online and campus-based classrooms on student performance. *Journal of Information Technology Education: Research*, *10*(1), 209-230.

Golafshani N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The Qualitative Report*, *8*(4), 597-606. doi:10.46743/2160-3715/2003.1870

Gower, B. ve Barr, H. (2005). *Tutor perceptions of the moodle learning management system.* Poster presented at the 22nd Annual Conference of ASCILITE, Brisbane.

Graf, S. ve List, B. (2005). *An evaluation of open-source e-learning platforms stressing adaptation issues.* ICALT 2005-Fifth IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies (s. 163-165).

Hall, C. (2006). Lighting a fire or filling a pail? Users' perceptions of a virtual learning environment. Survey Report, University of Swansea. http://learninglab.swan.ac.uk/Downloads/User_Survey_Report%201.1. pdf adresinden 28 Şubat 2022 tarihinde edinilmiştir.

Hopkins, K. D. ve Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement*, *50*, 717-729. doi:10.1177/001 3164490504001

Horton, W. (2006). *E-Learning by Design*. San Francisco, CA, USA: Pfeiffer.

http://uzaktanegitim.cu.edu.tr/yonetmelikler/Uzaktan_Ogretim_Esas_Usul_2014.pdf, adresinden 1 Aralık 2020 tarihinde edinilmiştir.

Ji, C. Y. ve Zhao, Y. J. (2012). Design of online leaning system based on web mining. In 2012 Spring Congress on Engineering and Technology (s. 1-4). doi:10.1109/SCET.2012.634 2006.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1988). *İnsan ve insanlar* (Gözden geçirilmiş 8. Baskı). İstanbul: İstanbul Matbaası.

Koohang, A. ve Harman, K. (2005). Open source: A metaphor for e-learning. *Inf. Sci. J.,* 8, 75–86.

Lee, B. C., Yoon, J. O. ve Lee, I. (2009). Learners' acceptance of e-learning in South Korea: Theories and results. *Computers & Education*, *53*(4), 1320-1329.

Lincoln, Y. ve Guba, E. (1985). *Naturalistic inquiry.* Newbury Park, CA: Sage Publications.

Lochner, L., Wieser, H., Waldboth, S. ve Mischo-Kelling, M. (2016). Combining traditional anatomy lectures with e-learning activities: How do students perceive their learning experience?. *International Journal of Medical Education*, *7*, 69.

Machado, M. ve Tao, E. (2007). *Blackboard vs. Moodle: comparing user experience of learning management systems*. 37th ASEE/IEEE Frontiers in Education Conference: Global Engineering: Knowledge Without Borders, Opportunities Without Passports, Milwaukee, WI, USA.

Mahdizadeh, H., Biemans, H. ve Mulder, M. (2008). Determining factors of the use of e-learning environments by university teachers. *Computers & Education*, *51*(1), 142-154.

Martín-Blas, T. ve Serrano-Fernández, A. (2009). The role of new technologies in the learning process: Moodle as a teaching tool in Physics. *Computers & Education*, *52*(1), 35-44.

Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, *1*(1), 61-89.

Mioduser, D., Nachmias, R., Oren, A. ve Lahav, O. (1999) Web-Based Learning Environments (WBLE): Current implementations and evolving trends. *Journal of Network and Computer Applications, 22*, 233-247. doi:10.1006/jnca.1999.0093

Moeller, B. ve Reitzes, T. (2011) *Integrating technology with student-centered learning*. Education Development Center, Inc. (EDC), Quincy, MA. Nellie Mae Education Foundation.

Moodle (t.y.). Welcome to the moodle community! http://moodle.org adresinden 10 Şubat 2022 tarihinde edinilmiştir.

Moreno-Ger, P., Burgos, D., Martínez-Ortiz, I., Sierra, J.L. ve Fer-nández-Manjón, B. (2008). Educational game design for online education. *Computers in Human Behaviour, 24*(6): 2530-2540. doi:10.1016/j.chb.2008.03.012

Ninoriya, S., Chawan, P. M. ve Meshram, B. B. (2011). CMS, LMS and LCMS for elearning. *International Journal of Computer Science Issues (IJCSI)*, *8*(2), 644.

Nycz, M. ve Cohen, E. (2007). The basics for understanding e-learning. *Principles of Effective Online Teaching*, 1-17.

Odit-Dookhan, K. (2018). Attitude towards e-learning: The case of mauritian students in public teis. *PEOPLE Int. J. Soc. Sci*., 4, 628–643.

Oproiu, G. C. (2015). A study about using e-learning platform (Moodle) in University Teaching Process. *Procedia Soc. Behav. Sci.,* 180, 426–432.

Ouadoud, M., Nejjari, A., Chkouri, M. Y. ve El-Kadiri, K. E. (2017, Ekim). Learning management system and the underlying learning theories. *Proceedings of the Mediterranean Symposium on Smart City Applications* (s. 732-744). Springer, Cham.

Oye, N. D., Salleh, M. ve Iahad, N. A. (2012). E-learning methodologies and tools. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, *3*(2), 48-52.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3 ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.

Patton, Q. M. (2014) *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: PegemA.

Popovici, A. ve Mironov, C. (2015). Students' perception on using eLearning technologies. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *180*, 1514-1519.

Psaromiligkos, Y., Orfanidou, M., Kytagias, C. ve Zafiri, E. (2011). Mining log data for the analysis of learners' behaviour in web-based learning management systems. *Operational Research*, *11*(2), 187-200.

Raheem, B. R. ve Khan, M. A. (2020). The role of e-learning in COVID-19 crisis. *International Journal of Creative Research Thoughts*, *8*(3), 3135-3138.

Richards, K. (2003). *Qualitative inquiry in TESOL*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Sadeghi, M. A. (2019). Shift from classroom to distance learning: Advantages and limitations. *Int. J. Res. Engl. Educ*., 4, 80–88.

Sangrà, A., Vlachopoulos, D. ve Cabrera, N. (2012). Building an inclusive definition of e-learning: An approach to the conceptual framework. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, *13*(2), 145-159.

Sangrà, A., Vlachopoulos, D., Cabrera, N. ve Bravo, S. (2011). Towards an inclusive definition of e-learning. Barcelona, Spain: eLearn Center UOC.

Stern, B. S. (2004). A comparison of online and face-to-face instruction in an undergraduate foundations of American education course. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, *4*(2), 196-213.

Stoynoff, S. (2004). Case studies in TESOL practice. *ELT Journal*, *58*(4), 379-393.

Tagoe, M. (2012). Students' perceptions on incorporating e-learning into teaching and learning at the University of Ghana. *International Journal of Education and Development using ICT*, *8*(1), 91-103.

Thomas, D. R. (2006). A general inductive approach for analyzing qualitative evaluation data. American Journal of Evaluation, *27*(2), 237-246.

University of Canterbury (2008). Final report of the LMS Review Steering Group—public version. http://uctl.canterbury.ac.nz/moodle/lms-review-process adresinden 10 Şubat 2022 tarihinde edinilmiştir.

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B. ve Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS quarterly*, 425-478.

Vitoria, L., Mislinawati, M. ve Nurmasyitah, N. (2018). Students' perceptions on the implementation of e-learning: Helpful or unhelpful?. *Journal of Physics: Conference Series,* IOP Publishing.

Williams, R. (2003). Integrating distributed learning with just-in-context knowledge management. *Electronic Journal of e-Learning*, *1*(1), 45-50.

Wills, S., Devonshire, E., Leigh, E., Rosser, E. S. J. ve Vincent, A. (2007). Encouraging role based online learning environments. *ICT: Providing Choices for Learners and Learning, Proceedings ascilite, Singapore 2007* (s. 1093-1098).

Xie, H., Lui, J. C. S. ve Towsley, D. (2016). Design and analysis of incentive and reputation mechanisms for online crowdsourcing systems. *ACM Journals*, *1*(3), 1-27. doi:10.1145/2897510

Yamamoto, G. T. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrim içi (Online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 25-3

YÖK Kararları (2020) https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yokten-sinavlara-iliskinkarar.aspx, adresinden 10 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.

Zacharová, J. ve Bomba, L., 2009. Advantages and disadvantages of e-learning in university education. *E-learning for Societal Needs*, 213-228.

Zare, M., Sarikhani, R., Salari, M. ve Mansouri, V. (2016). The impact of e-learning on university students' academic achievement and creativity. *J. Tech. Educ. Train*., 8, 25–33.

İNANÇ KRİZLERİ

Editör
Doç. Dr. Ali Baltacı

İLSAM
İLAHİYAT İLİMLERİ
ARAŞTIRMA MERKEZİ

nobel

İNANÇ KRİZLERİ

Doç. Dr. Ali Baltacı

Tesam Kitaplığı No.: 20
ISBN: 978-605-72521-9-7
E-ISBN: 978-605-72521-8-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Yayına Hazırlayan: TESAM
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Baltacı, Ali.
İnanç Krizleri / Editör: Ali Baltacı
1. Basım, X + 322 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-72521-9-7
E-ISBN: 978-605-72521-8-0
1. Din 2. İnanç 3. Sekülerleşme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **İİİ**

ÖNSÖZ ..... **V**

İNANCIN KRİZ HÂLİ **1**
Ali Baltacı

İNANÇ KRİZİNİN ALGISAL SEBEPLERİ **13**
Murat Kalıç

İNANÇ KRİZLERİ VE DİNİ KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ **35**
Ebru Morgül

ERGENLİK DÖNEMİNDE İNANÇ KRİZLERİ **57**
İlyas Pür

ERGENLERİN DEĞER VE İNANÇLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA **75**
Tuğrul Niyazibeyoğlu

ÖDÜL SİSTEMİ BAĞLAMINDA İNANÇ KRİZİ **91**
Nilgün Türkileri - Sümeyye Aslan

AŞI KARŞITLIĞINDA DİN ETKİSİ MİTİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM **119**
Didem Gazneli - Nilgün Sofuoğlu Kılıç

BİR İNANÇ KRİZİNİN DOĞURDUĞU SONUÇLAR:
ATİNA VEBASI VE SOFİSTİK RÖLATİVİSM **137**
Şeyma Kömürcüoğlu

JEAN-PAUL SARTRE'DA VAROLUŞÇU ATEİZM **151**
Emine Gören Bayam

FUZÛLÎ'NİN MEZHEBİ VE SANATÇI KİMLİĞİ 171
Sacide Akcan

GÜNÜMÜZ İRAN ŞİÎ TOPLUMUNDAKİ İNANÇ KRİZLERİ VE NEDENLERİ 191
Ayhan Çetin

DÜNÜ BUGÜNÜ VE TEMEL VARSAYIMLARI İLE DEİZM 217
Bekir Şahin

MODERN BİR İNANÇ KRİZİ OLARAK *TEODİSE*.....*229*
Elif Nur Erkan Balcı

İNANÇ KRİZİ VE EDEBİYAT EDEBİ ESERLER ÖRNEKLEMİNDE İNANÇ KRİZİNİ ÇÖZÜMLEME 275
Yakup Akyüz

İNANÇ KRİZİ VE SİNEMA: İNANÇ KRİZİ KONULU SİNEMA FİLMLERİ BAĞLAMINDA PSİKO–SOSYOLOJİK BİR ANALİZ 301
Arif Korkmaz

İNANCIN KRİZ HÂLİ

Ali Baltacı

GİRİŞ

Yunan mitolojisinde rüya tanrısı olarak bilinen Morpheus, yaşayanlar için gerçekliğin sınırlarını belirler. Her rüyada insanlar bu sınırlara yolculuk yaparak dünyada deneyimleyemedikleri şeylere erişme imkânı bulur. Böylelikle gerçeklik, bu dünya ile sınırlandırılırken; rüya alemi, gerçek üstü olarak kabul edilip doğruluğu kanıtlanamayan ancak varlığı herkesçe bilinen bir inanca dönüşür. Bu dünyanın gerçek olup olmadığı bilgisi çağlar boyu sayısız düşünür tarafından sorgulanır; yaşamın anlamı, insanın yaratılış gayesi, evrenin sınırları veya her şeyin neden ve nasıl var olduğuna yönelik mantıklı açıklamalara ulaşılmak istenir. Zamanla Atlas'ın sırtından[1] veya Ud-Ata'nın boynuzundan[2] inen dünyanın, evrene saçılmış yıldızların patlamasıyla oluşan bir fiziksel tesadüf olduğu, dünyada yaşamı oluşturan elementlerin evrenin derinliklerinden kuyruklu yıldızlarla taşındığı gibi modern açıklamalar geliştirilmiştir. Ancak tüm bunlardan öte, insanların evren gibi sınırları belirsiz kozmik olgu hakkında duydukları merak ve korkuya anlam bulma çabası, dinlerin temel uğraşılarından biri olmuştur.

Yeryüzünde var olan her din, bilimsel olarak sınanması mümkün olmayan ve kendilerince tutarlı bir açıklama alanı oluşturarak birey için yaşamı oluşturmaya ve evrenin işleyişini açıklayarak ölümü anlamlı kılmaya çalışır. Ancak her dönemde bu anlatıları yeterli bulmayanlar olagelmiş; dinin sun-

1 Atlas, Yunan mitolojisinde Titan soyundan bir kişilik olup, Titanlar ile Olymposlu tanrılar arasında yaşanan iktidar savaşının sonunda Gökkubbe'yi taşımakla cezalandırılmıştır.

2 Ud Ata; Türk, Moğol ve Altay mitolojisinde Boğa Tanrı olarak bilinirken dünyanın bu boğanın boynuzlarında olduğuna inanılır.

deyse artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığı dijital bir dünya tasavvurunda hazzın önüne geçecek bir dinselliğin var olduğunu söylemek olası değildir. Zamanla sekülerleşme, kamusal alandan inanca ait kutsalları ve hatta tüm figürleri silikleştirip bireyin dinsellikle ilişkisini kesecek bir forma evirilmektedir. Dahası inanç üzerine yapılan tüm araştırmalar, bireylerin bir şeylere inanmaya devam edeceğini ancak geleneksel dinlerden kopuşun hızla artacağını göstermektedir. İnancın girift doğası insanların inanmaya devam edecekleri şeylerin "maneviyat" olarak belireceği, ancak bu maneviyatın dinden ayrı ve hatta dine karşı yeni durumlar oluşturma gücüne sahip olduğunu belirlemektedir. Şu halde günümüzde yaşanan inanç krizlerinin aslında din ve tüm dinselliklerin yaratıcı bir yıkımı olduğu ve maneviyatın, sekülerleşme karşısında yenik düşmüş dinlerin küllerinden doğan bir Anka kuşu misali toplumda artan şekilde var kalacağını belirlemek mümkündür. Yani geleneksel dinler yıkılırken, maneviyat kendine yaşam alanı bulmuş ve bireylerin kendine has şekilde özelleştirebildiği inanç sistemlerini de kapsayan oldukça dinamik bir forma evirilmiştir. Bu yeni maneviyat formu, dini de kapsayan ve hatta ideolojik olma potansiyeline sahip bir olgu iken, dinlerin düştüğü siyasal araçsallaşma paradoksundan da belirgin şekilde farklılaşmaktadır. Yani maneviyat, bireye özgü kutsallıklar ve inanç formlarının bileşimidir ve manevi alan içinde dini unsurların da bulunması, hatta pek çok dine ait inanç formu ve pratikleri ile kutsallarının olması söz konusu olabilmektedir. Gelinen bu noktada toplumda var olan inanç krizlerinin aslında konvansiyonel dinlerden kopuş ve maneviyatın yükselişi olarak okunmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Armstrong, Karen. *A history of God: The 4,000-year quest of Judaism, Christianity and Islam*. London: Ballantine Books, 2011.

Bardon, Adrian. *The truth about denial: Bias and self-deception in science, politics, and religion*. Oxford University Press, 2019.

Benavides, Gustavo, ve Martin W. Daly. *Religion and Political Power*. SUNY Press, 1989.

Bilgrami, Akeel. *Secularism, identity, and enchantment*. Boston: Harvard University Press, 2014.

Ertit, Volkan. *Endişeli Muhafazakarlar Çağı: Dinden Uzaklaşan Türkiye*. 2. bs. Ankara: Orient Yayınları, 2015.

Fuller, Robert C. *Spiritual, but not religious: Understanding unchurched America*. Oxford University Press, 2001.

Graham, Jesse, ve Jonathan Haidt. "Sacred values and evil adversaries: A moral foundations approach.", 2012.

Hoffer, Eric. *Kesin İnançlılar*. Çeviren Erkıl Günur. İstanbul: Olvido Kitap, 2019.

Lightman, Bernard. *The origins of agnosticism: Victorian unbelief and the limits of knowledge*. JHU Press, 2019.

Nagasawa, Yujin, ve N. N. Trakakis. "The problem of evil for atheists". *The Problem of Evil: Eight Views in Dialogue*, 2018, 169-75.

Okumuş, Ejder. *Gösterişçi Dindarlık*. 1. bs. İstanbul: Ark Kitapları, 2002.

Parsons, Talcott. *The system of modern societies*. New Jersey: Prentice-Hall, 1971.

Taylor, Charles. *Modernliğin Sıkıntıları*. Çeviren Uğur Canbilen. 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Taylor, Paul S. *The great dinosaur mystery and the Bible*. David C Cook, 1998.

Thomas, Brian. *Dinosaurs and the Bible*. Harvest House Publishers, 2015.

Wuthnow, Robert. "Understanding religion and politics". *Daedalus* 120, sy 3 (1991): 1-20.

Zizek, Slavoj, ve John Milbank. *The monstrosity of Christ: paradox or dialectic?* MIT press, 2011.

İNANÇ KRİZİNİN ALGISAL SEBEPLERİ

Murat Kalıç

GİRİŞ

İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu temin eden son ilahi din İslam, birey ile anlamlı, sağlam ve istikrarlı bir ilişki tarzını önemsemektedir. Buna karşılık modernite, bireysellik, rasyonalite vb. süreçlerin etkisiyle bireyin dine ve ondan neşet eden değerlere yaklaşımında birtakım değişimlerin söz konusu olduğu bilinmektedir. Bu tablodan öncelikli etkilendiği düşünülen ana yapı ise dinin birey ve topluma dönük yüzünü besleyen kulluk ve ahlakın zemini inançtır. Sözü edilen duruma kaynaklık eden etmenin, altyapısı oluşmamış/olgunlaşmamış dinsel bazı soruların/sorgulamaların bireyin zihin dünyasında yerleşik hâle getirdiği birtakım olumsuz algılar olduğu düşünülmektedir. Zikredilen zihinsel illüzyona konu olan hususları belirli başlıklar altında toplamak mümkündür.

DİNİN ANLAMA/ANLAMLANDIRMA SÜREÇLERİNE YAKLAŞIMI

İnsanoğlu dış dünya ile ilk ilişkisini sağlam duyu organları vasıtasıyla kurmaktadır. Buradan elde edilen veriler, zihinde doğru-yanlış/yararlı-zararlı olarak kategorize edilmektedir. Sonrasında bireyi tutum, tavır ve eyleme sevk eden tüm süreçler akılla gerçekleşmektedir.

Bilgi kaynağı olarak akıl, dinin temel esaslarına muhatap olma ve bu doğrultuda ideal yaşam pratiklerini gerçekleştirme noktasında bireyin tekâmülü için nirengi noktasıdır. Zira dinsel önermeleri yalnızca duyuların bilgisi ile anlama ve(ya) anlamlandırma çabası insanı bazı yanılsamalara sü-

ölçekte yeryüzünde olup biten etik dışı bütün davranışların yanlış anlaşılması/anlamlandırılması ve algılaması sebebiyle dinin sorgulanması/yargılanması ve bunun da inançsal bir savrulmaya mazeret kılınması makul bir yaklaşım değildir.

Bireyin zihinsel boyutta din ile karşı karşıya konumlandırdığı ve sonraki süreçte olumsuz bir algıya dönüşen bir diğer husus, dinin dünyaya yeterince önem atfetmediği ve(ya) onu tahkir ettiği ile ilgilidir. Fakat dünya, İslam düşüncesinde kişiye sonsuz hayat ahiret ile buluşturan öncül ve belirleyici bir mekândır. Dolayısıyla, insanı varlık âleminde belirginleştiren ve ontolojik açıdan anlamlandıran asıl boyut dünyadır. Bireyde söze edilen algının yerleşmesinde önemli rol oynayan bazı ayet ve hadislerin doğru bir şekilde tahlil edilip değerlendirilmesi gerekmektedir. Söz konusu literatürün sistematik olarak derinlemesine incelenmesi durumunda, dünya hayatındaki sapmaya/kaybetmeye karşı uyarılardan ve dünyanın geçicilik yönüne dönük vurgulardan oluştuğu görülecektir.

Bu kapsamda, bireyi inanç krizine sevk ettiği düşünülen algısal sebeplerin biri de dünyada olup biten doğal afetler, hastalık, açlık, yoksulluk, haksızlık, acı, ölüm vb. durumların kaynağının Allah veya din olduğu ön kabulüdür. Müslümanlar için esasında problem odağı oluşturmayan ve özellikle metafizik bağlamda insanın bilişsel kapasitesini aşan dünyadaki kötülükler hakkında makul bir yaklaşım tarzı benimsenmelidir. Dolayısıyla meselenin sebep ve hikmetleri üzerinde düşünmeden bazı algılamalar ve sübjektif kararlarla din olgusuna ve neticede Allah'a karşı olumsuz atıflarda bulunmak sağlıklı ve isabetli bir tutum değildir.

KAYNAKÇA

Allport Gordon W. *The Person in Psychology: Selected Essays*. Boston: Beacon Press, 1968.

Allport Gordon W. - Ross J. Michael. "Personal Religious Orientation and Prejudice". *Journal of Personality and Social Psychology 5*/4 (April 1967), 432-443. doi.org/10.1037/h0021212

Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 4. Basım, 1994.

Aydın, Mehmet S. *İslâm'ın Evrenselliği*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2. Basım, 2000.

Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.

Boutroux, Emile. *Çağdaş Felsefe'de İlim ve Din*, çev. Hasan Katipoğlu. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997.

Can, Burhanettin. "Dindarlık ve Dünyevileşme". *Eskiyeni Dergisi* 13/1 (Haziran 2009), 70-83.

Düzgün, Şaban Ali. *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan*. Ankara: Lotus Yayınevi, 2012.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Mi'yâru'l-İlm (İlmin Ölçütü)*, çev. Ali Durusoy-Hasan Hacak. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Gazâlî. *Tehâfüt el- Felâsife (Filozofların Tutarsızlığı)*, çev. Bekir Sadak. İstanbul: Ahsen Yayınları, 2002.

Güler, İlhami. "Allah-İnsan İlişkisinin Ahlâkî Boyutu (Allah'ın "Kulları" mıyız?)". *İslami Araştırmalar* 5/3 (Temmuz 1991), 194-207.

Güler, İlhami. *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu: Ehl-i Sünnet'in Allah Tasavvuruna Ahlâkî Açıdan Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2002.

Haklı, Şaban. "Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler". *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Aralık 2002), 195-211.

Hick, John. *Evil and the God of Love*. London: Macmillan Press, 1993.

Izutsu, Toshıhıko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. M. Kürşad Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

Kalıç, Murat. *Dünyevileşme-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Karacelil, Süleyman. "Toplumsal Göstergelerde Dünyevîleşme". *Eski Yeni* Dergisi 14/1 (Eylül 2009), 34-44.

Kotan, Şevket. "Bir Başka Açıdan Dünya (Dünya ve Dünyevileşme Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım)". *Yakın Doğu Dergisi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3*/1 (Mayıs 2017), 125-137.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 14. Basım, 2012.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî. *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Fethullâh Huleyf. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1979.

Özden, Mustafa. "Kur'an'dan Hareketle Akıl-Vahiy İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Aralık 2019), 259-286. https://doi.org/10.32711/tiad.625266

Özdoğan, Öznur. "Kendini Gerçekleştirme Açısından İnsan-Din İlişkisi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/3-4 (Aralık 1997), 359-364.

Özdoğan, Öznur. *Aşkın Yanımız Maneviyat*. Ankara: Özdenöze Yayınları, 2010.

Özsoy, Ömer. *Sünnetullah: Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1994.

Öztürk, Mustafa. "Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7/16 (Ocak-Haziran 2006), 65-86.

Stark Rodney - Glock, Charles Y. *American Piety: The Nature of Religious Commitment*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1968.

Yavuz, Ömer Faruk. "Kur'an Perspektifinde Dünya-Ahiret Bütünlüğü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (Nisan 2006), 159-198.

İNANÇ KRİZLERİ VE DİNİ KİMLİK DÖNÜŞÜMÜ

Ebru Morgül

GİRİŞ

Bireylerin yaşadığı dini dönüşümler, dini kimliklerinde ve yaşantılarında değişimlere götüren süreçler, özellikle din psikolojisi ve sosyal psikoloji alanlarındaki araştırmalarda önemli odak noktalarından biri olagelmiştir. Geçmiş yıllardaki çalışmalar çoğunlukla dindarlaşma, bir dine girme, din değiştirme (*conversion*) gibi konulara yoğunlaşırken,[1] son yıllarda artan yeni akımlar ve kurumsal dinlerden ayrılmalarda görülen artışla birlikte dinden çıkma (*deconversion*) konusu araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Dini bir kimliği benimsemiş bir kişinin önceki inançlarından uzaklaşmasına götüren süreçleri bir tür inanç krizi olarak incelemek mümkündür. Bu bölümde inanç krizleri, psikolojik bir yaklaşımla ele alınarak, inanç gelişimi ve dini kimlik gelişimi ve dinden çıkmaya dair teoriler gözden geçirilecek ve dinden çıkma ile ilgili psikolojik faktörler güncel literatür bağlamında incelenecektir. Bölüm sonunda bir dinden çıkma öyküsünün nitel analizi ve tartışmaya yer verilecektir.

DİNİ KİMLİK GELİŞİMİ VE DİNİ KİMLİKTE DÖNÜŞÜMLER

Bireyin hayatı ve varoluşu anlamlandırdığı inanç sistemi ve inançları doğrultusunda yapılandırdığı dini kimliği, kendini tanımladığı bireysel kim-

1 Yaakov Greenwald vd., "Apostasy and conversion: Attachment orientations and individual differences in the process of religious change", *Psychology of Religion and Spirituality* 13/4 (Kasım 2021), 425-436.

SONUÇ

Bu bölümde, ele alınan dini dönüşümle ilgili teorik yaklaşımlar ve dönüşümü etkileyen psikolojik faktörlerle ilgili güncel araştırma verilerine baktığımızda, dini dönüşüm yaşayan bireylerin psikolojik deneyimlerinin, geçtikleri süreçlerin ve dönüşümlerinde rol oynayan bireysel, sosyal ve çevresel etmenlerin çok boyutlu olarak ele alınması gerektiğini görüyoruz. İnanç gelişimi ve inançlarda yaşanan dönüşümleri açıklamak üzere geliştirilen teorik yaklaşımlar, bir inanç krizi sonucu eski inançlarını terk eden bireylerin yaşadıkları süreçleri anlamada bizlere önemli farkındalıklar kazandırabilir. Ancak unutulmamalıdır ki insan psikolojisinin belli boyutlarını açıklamak üzere geliştirilen her psikolojik teorik yaklaşım kendi içinde belli sınırları da beraberinde getirir. Modern psikolojik yaklaşımların insanın doğasına ve insan davranışına bakışı rasyonalizm ve ampirizm felsefi temelleri üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, modern psikoloji biliminin alanı ve insana dair incelemeleri, gözlemlenebilen (*zahiri*) verilere dayanır ve insanı psiko-fizyolojik boyutta indirger.[64] Dini inançların özüne dair iman ve fıtrat gibi kavramların derin (*batini*) manevi boyutlarını anlamlandırmak psikoloji bilimi alanının dışında kalmaktadır. İnanç krizleri ve dönüşüm süreçlerini çok boyutlu ve çok katmanlı biçimde ele alacak, farklı toplumsal unsurları, bireysel ve sosyal bağlamda değerlendiren disiplinler arası çalışmalar bakış açılarımızı zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

Ainsworth, Mary S. - Bowlby, John. "An ethological approach to personality development". *American Psychologist* 46/4 (Nisan 1991), 333-341. https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.4.333

Barbour, John D. - Barbour, Professor John D. *Versions of Deconversion: Autobiography and the Loss of Faith*. University of Virginia Press, 1994.

Ebaugh, Helen Rose Fuchs. *Becoming an EX: The Process of Role Exit*. University of Chicago Press, 1988.

Erikson, Erik. *Childhood and Society*. New York: Norton, 1963.

Fowler, James W. - Levin, Robin W. "Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning". *International Journal for Philosophy of Religion* 15/1 (1984), 89-92.

Fraley, R. Chris - Shaver, Phillip R. "Adult Romantic Attachment: Theoretical Developments, Emerging Controversies, and Unanswered Questions". *Review of General Psychology* 4/2 (2000), 132-154.

Glock, Charles Y. "On the Study of Religious Commitment". *Religious Education* 57/sup4 (01 Temmuz 1962), 98-110. https://doi.org/10.1080/0034408620575407

64 Noraini Binti Mohd Noor - Aizuddin Ahmad, "What Is the 'Normal'? A Commentary Based on the Islamic Tradition and Psychology", *The Islamic Quarterly*, 1(64), (2020) 43-54.

Gooren, Henri. "Deconversion: Qualitative and Quantitative Results from Cross-Cultural Research in Germany and the United States: A Review Essay". *Pastoral Psychology* 60/4 (2011), 609-617. https://doi.org/10.1007/s11089-011-0369-0

Granqvist, Pehr - Kirkpatrick, Lee A. "Religious Conversion and Perceived Childhood Attachment: A Meta-Analysis". *International Journal for the Psychology of Religion* 14/4 (2004), 223-250. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr1404_1

Greenwald, Yaakov vd. "Apostasy and Conversion: Attachment Orientations And Individual Differences in The Process of Religious Change". *Psychology of Religion and Spirituality* 13/4 (Kasım 2021), 425-436. https://doi.org/10.1037/rel0000239

Haire, Fio Selwyn. "Born Again: Narrating the Mental Health Journeys of Religious Exiters". *Sociology Compass* 16/9 (2022), e13030. https://doi.org/10.1111/soc4.13030

Hui, C. Harry vd. "Psychological Changes during Faith Exit: A Three-Year Prospective Study". *Psychology of Religion and Spirituality* 10/2 (Mayıs 2018), 103-118. https://doi.org/10.1037/rel0000157

Ingersoll-Dayton, Berit vd. "Religious Trajectories and Transitions over the Life Course". *The International Journal of Aging and Human Development* 55/1 (01 Temmuz 2002), 51-70. https://doi.org/10.2190/297Q-MRMV-27TE-VLFK

Karim, Moise - Saroglou, Vassilis. "Being Agnostic, Not Atheist: Personality, Cognitive, and Ideological Differences". *Psychology of Religion and Spirituality*. https://doi.org/10.1037/rel0000461

King, Valarie vd. "Religion and Ties between Adult Children and Their Parents". *The Journals of Gerontology: Series B* 68/5 (01 Eylül 2013), 825-836. https://doi.org/10.1093/geronb/gbt070

Krauss, Steven Eric vd. "Adaptation of a Muslim Religiosity Scale for Use with Four Different Faith Communities in Malaysia". *Review of Religious Research* (2007): 147-164.

Kohlberg, Lawrence. *Essays on Moral Development: The Psychology of Moral Development (Vol. 2)*. New York: Harper & Row, 1984.

LeCount, Rose M. "Leaving Religion: A Qualitative Analysis of Religious Exiting". *Inquiries Journal* 9/12 (2017). http://www.inquiriesjournal.com/articles/1713/leaving-religion-a-qualitative-analysis-of-religious-exiting

McCullough, Michael E. vd. "The Varieties of Religious Development in Adulthood: A Longitudinal Investigation of Religion and Rational Choice." *Journal of Personality and Social Psychology* 89/1 (2005), 78-89. https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.1.78

McLaughlin, Aaron T. vd. "Who are the religious 'dones?': A Cross-Cultural Latent Profile Analysis of Formerly Religious Individuals". *Psychology of Religion and Spirituality*. https://doi.org/10.1037/rel0000376

Noor, Noraini Binti Mohd - Ahmad, Aizuddin. "What Is the 'Normal'? A Commentary Based on the Islamic Tradition and Psychology". *The Islamic Quarterly* 1(64), (2020) 43-54. http://openaccess.ihu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12154/1318

Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması." *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8:2. (2011), 528-549.

Ok, Üzeyir. "İnanç Gelişimi Kuramı: Bilişsel Gelişime İçerik Boyutu Eklemek Mümkün mü?" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/2 (2021), 27-45.

Perry, Samuel L. - Longest, Kyle C. "Examining the Impact of Religious Initiation Rites on Religiosity and Disaffiliation over Time". *Journal for the Scientific Study of Reli*gion 58/4 (2019), 891-904. https://doi.org/10.1111/jssr.12632

Piaget, Jean. *The Psychology of Intelligence*. London: Rootledge and Kegan Paul, 1950.

Saroglou, Vassilis. "Culture, Personality, and Religiosity". *The Praeger Handbook of Personality Across Cultures: Culture and Characteristic Adaptations, Vol. 2*. 153-184. Santa Barbara, CA, US: Praeger/ABC-CLIO, 2017.

Saroglou, Vassilis vd. "Personality and Values of Deconverts: A Function of Current Nonbelief or Prior Religious Socialisation?" *Mental Health, Religion & Culture* 23/2 (07 Şubat 2020), 139-152. https://doi.org/10.1080/13674676.2020.1737922

Saroglou, Vassilis. "Religiousness as a Cultural Adaptation of Basic Traits: A Five-Factor Model Perspective". *Personality and Social Psychology Review* 14/1 (01 Şubat 2010), 108-125. https://doi.org/10.1177/1088868309352322

Stokes, Charles E. - Regnerus, Mark D. "When Faith Divides Family: Religious Discord and Adolescent Reports of Parent–Child Relations". *Social Science Research* 38/1 (Mart 2009), 155-167. https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2008.05.002

Streib, Heinz. "Deconversion". *The Oxford Handbook of Religious Conversion, Oxford Handbook*s. ed. Lewis R. Rambo, and Charles E. Farhadian. 271-296. Oxford Academic, 2014. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195338522.013.012

Streib, Heinz vd. *Deconversion: Qualitative and Quantitative Results from Cross-Cultural Research in Germany and the United States of America*. Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.

Streib, Heinz. "Faith Development Theory Revisited: The Religious Styles Perspective". *International Journal for the Psychology of Religion* 11/3 (Temmuz 2001), 143-158. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1103_02

Streib, Heinz. "Leaving Religion: Deconversion". *Current Opinion in Psychology* 40 (Ağustos 2021), 139-144. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.09.007

Wacquant, Loïc J. D. "Exiting Roles or Exiting Role Theory? Critical Notes on Ebaugh's 'Becoming an Ex'". *Acta Sociologica* 33/4 (1990), 397-404.

ERGENLİK DÖNEMİNDE İNANÇ KRİZLERİ

İlyas Pür

GİRİŞ

Ergenlik dönemi çok boyutlu gelişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir hayat evresidir. Bu dönemde gençler, kimlik arama, hayata bir anlam ve yön verme, toplumdaki yer ve konumunu belirleme gibi birtakım problemlerle karşılaşmaktadırlar. Bu sebeple ergende zihinsel, ahlakî ve duygusal problemlerin çok fazla olması onun yaşam tecrübesini de negatif yönde etkilemektedir. Bu gençler, inanç ve hayata dair konularda kararlar vermeye yönelmekte ve kendi iç dünyalarını oluşturmaya çalışmaktadırlar. Zira bu çağın gereği olarak ergen, bir taraftan fiziksel olarak tekrar doğuşu yaşarken, bir taraftan da dinsel olarak yeni bir oluşumun içerisine girmektedir.[1] Din, yaşamda bir anlam ve amaç peşinde olan ergen için benlik kavramını geliştirici ve dünyaya anlam verme isteğine bilişsel açıklık getirmesi açısından bir öneme sahiptir.[2] Ancak ergenin içinde bulunduğu ortamdaki çelişkiler, belirsizlikler, tutarsızlıklar ve hızla değişen çevre şartları onda bazı inanç krizlerine yol açabilir. Güvenilecek bir otorite ve tutunacak bir dalın olmaması veya tatmin edici ve tutarlı bir toplumsal yapının bulunmayışı ergende gelecek ile ilgili kaygıların, kimlik bunalımlarının ve inanç krizlerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Hem içinde yaşadığımız toplumsal koşullar hem de bu koşullar altında bireysel kimliği elde etmeye çalışan ergenler her çeşit değişim ve dönüşüme açık kaygan bir zeminde varlıklarını sürdürmektedirler. Bu itibarla yaşanan değişim ve dönüşümlerden birisi de hiç şüphesiz inanç

1 Abdulkerim Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 309.

2 Hayati Hökelekli, "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 18.

bunalımlar kendini belli eder. Ancak ergenliğin sonlarına doğru fiziksel büyümeye paralel olarak birey eskisinden daha olgun davranmaya başlar. Bu durulma ile birlikte dini inançta da bir kararlılık göze çarpar. Ergen bu dönemde eskisinden daha mantıklı ve daha olumlu düşünerek inanç konusunda pozitif tutumlar takınabilmektedir. Bu sonuçlar ışığında ergenliğin şüphe ve tereddüt dönemlerinde ebeveynlere bazı görevler düşmektedir. Bunlardan ilki bu gençlerin tutumu hoş karşılanmalı onlara baskı yapılmamalıdır. Onların hayata ve varoluşa dair sormuş oldukları sorulara hayret edilmemeli bilakis anlayış gösterilmeli ve mantıklı cevaplar verilmelidir. İkinci olarak ergenin fiziksel açıdan büyümesi zihinsel ve soyut olarak da geliştiklerinin bir işaretidir. Bu itibarla onları rahatsız edecek söz ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Ergenler ebeveynlerinin işlerine karışılmamasını isterler. Dolayısıyla onlar üzerinde en ufak bir dayatma olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bunun için ergenlere karşı hem inanç hem de diğer konularda kontrollü bir şekilde hareket etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Allport, Gordon. W. *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation.* London, 1950.

Allport, Gordon. W. *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur, Ankara: Elis Yayınları, 2005.

Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş.* Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980.

Bahadır, Abdulkerim "Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2000).

Bahadır, Abdulkerim. "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Dem Yayınları, 2015.

Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Buhler, Spiegel. Ergenlik Dönemine Toplu Bakış, ed. Bekir Onur, *Ergenlik Psikolojisi* içinde Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık, 1985.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

Düzgün, Şaban Ali. "Çağın Meydan Okumaları Karşısında Genç Zihinler ve İnanç Krizi", *Kelam Araştırmaları* 13/1 (2015), 13-22.

Erdem, Hüsameddin."Deizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/109. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Erdoğan, Halide Nur Özüdoğru. "Ergenlik Döneminin Dinî ve Toplumsal Gelişimi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1 (2014), 153-165.

Fowler, J. *Faith Development and Pastoral Care*. Philadelphia: Fortress Press, 1987.

Fowler, James. Faith development research. R. J. Hunter içinde, *Dictionary of Pastoral Care and Counseling*. Nashville: Abingdon Press, 1990, 399-401.

Fowler, J. *Weaving the New Creation: Stages of Faith and The Public Church*. New York: Harper Collins, 1991.

Fowler, James. *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and The Quest for Meaning.* New York: Harper & Row, 1995.

Fowler, James . "Faith development theory and the postmodern challenges." *The International Journal for the Psychology of Religion* 11/3 (2001), 159-172.

Fowler, James and Mary Lynn Dell. "Stages of faith from infancy through adolescence: Reflections on three decades of faith development theory." *The handbook of spiritual development in childhood and adolescence* (2006), 34-45.

Frankl, Victor E. *Duyulmayan Anlam Çığlığı*, çev. Selçuk Budak, Ankara: Öteki Yayıncılık, 1994.

Gottlieb, Eli. Dini Düşüncenin Gelişimi. Çev. C. Osmanoğlu-M. Ulu *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/1 (2012), 269-289.

Gürsoy, Kenan. "İlhad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/96-98. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Hart, Jonathan, Alicia Limke, and Phillip R. Budd. "Attachment and faith development." *Journal of Psychology and Theology* 38/2 (2010), 122-128.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Hökelekli, Hayati. "Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Dem Yayınları, 2015.

İmamoğlu, Abdulvahit -Yavuz, Adem. "Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/ 23 (2011), 211.

Kalfa, Nazlı Tutku, *Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde etkili olan Faktörler üzerine Nitel Bir Araştırma. Bursa:* Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Karaman, Neslihan-Atalan Ergin, Derya. *Erinlik ve Ergenlik Döneminde Gelişim (Gelişim Psikolojisi 1)* içinde, ed. Uğur Gürgan. Ankara: Atlas Yayıncılık, 2022.

Kasapoğlu, Abdurrahman, "Dinsel Şüphe", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (2005), 65-82.

Kayıklık, Hasan. "Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/1 (2005), 133-155.

Kayıklık, Hasan. *Din Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.

Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.

Kutluer, İlhan. "Lâedriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/41-42. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Lindberg, Nihal-Gültekin Ahçı, Zeynep. *Gelişimle ilgili Kuramlara Genel Bakış (Gelişim Psikolojisi 1)* içinde, ed. Uğur Gürgan. Ankara: Atlas Yayıncılık, 2022.

Onur, Bekir. *Ergenlik Psikolojisi*. Ankara: Hacettepete Taş Yayınları, 1985.

Özcan, Hanifi. *Epistemolojik Açıdan İman*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992.

Parker, Stephen. "Measuring faith development." *Journal of Psychology and Theology* 34/4 (2006), 337-348.

Parladır, Selahattin. *Din Eğitimi Bilimine Giriş.* İzmir, 1996.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Samsun: Aksiseda Matbaası, 2000.

Steınberg, Laurence. *Ergenlik.* çev. Figen Çok vd. Ankara: İmge Kitabevi, 2017.

Şentürk, Habil. *Din Psikolojisine Giriş.* İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

Streib, Heinz. "Faith development theory revisited: The religious styles perspective." *The international journal for the psychology of religion* 11/3 (2001), 143-158.

Streib, Heinz. "THEORY:" Faith Development Research Revisited: Accounting for Diversity in Structure, Content, and Narrativity of Faith"." *The International Journal for the Psychology of Religion* 15/2 (2005), 99-121.

Temren, Belkıs. "Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 38/1-2 (1998), 302-308.

Vergote, Antoine, "Ergenlikte Din", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Erdoğan Fırat, 24/1 (1981), 588-592.

Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. İstanbul: Özgür Yayınları, 1998.

ERGENLERİN DEĞER VE İNANÇLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Tuğrul Niyazibeyoğlu

Giriş

İnsanın ikinci kez doğumu olarak imlenebilecek ergenlik dönemi yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu dönemeçte bireyler henüz kendilerine yeterli bir rol-model bulamazlar ve hangi alanda yeteneklerinin olduğunun farkında da değildirler. İnanç ve ideoloji gibi kavramlara karşı belirgin bir tavırları yoktur.[1] Ayrıca bu dönemde birey, oldukça hızlı bedensel ve ruhsal değişimin içerisindedir. Değişim süreci;psikolojik, biyolojik ve sosyolojik yönleri de kapsamaktadır. Bu denli yoğun değişim ve dönüşümlerin olduğu bir dönem kendine has sorunları tetiklemekte; ergen birey artan sorunlarla baş etmeye çabalamaktadır. Üstesinden gelmek zorunda kalacağı sorunlardan bazıları şu şekilde belirtilebilir; bedensel ve ruhsal değişimler, geleceğin belirsizliğine dair endişeler ve toplumsal yaşamda birey olarak üstleneceği roller...[2] Bireyin bu evrede benimseyeceği kültürel, sosyal ve dini değerler ileride sürdüreceği hayatında önemli bir yer tutar. İçselleştirilen değerlere göre şahıs ya toplum menfaatine göre hareket eder ya da kendi emellerine göre yaşam tarzı benimser.[3]

Ergenlik döneminde yaşanılan hayatın anlamı merak edildiği gibi hayatın anlamına dair çeşitli sorgulamalar gündeme gelir.[4] Dahası gençler bu dönemde, dünyada bulunma nedenlerini araştırırlar ve bu nedenlerin açık-

1 Yavuz Selvi*, Kör Noktalarımız* (İstanbul: Kapı yayınları, 2021), 13.
2 Abdülkerim Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 307-368.
3 Mustafa Naci Kula, *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)* (İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2001), 58.
4 Doğan Cüceloğlu, *Var mısın? Güçlü Bir Yaşam İçin Öneriler* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2020), 147.

KAYNAKÇA

Bahadır, Abdülkerim. "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.

Bardi, Anat – Schwartz, H. Shalom. "Values and Behavior: Strenght and Structure of Relations." *Personality and Social Psychology Bulletin* 29. 10 (2003): 1207-1220.

Cüceloğlu, Doğan. *Var mısın? Güçlü Bir Yaşam İçin Öneriler.* İstanbul: Kronik Yayınları, 2020 .

Cüceloğlu, Doğan. *Var mısın?*. İstanbul: Kronik, 2021.

Çivitci, Asım. "Ergenlerde Mantıkdışı İnançlar: Sosyodemografik Değişkenlere." *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 19.19 (2006): 7-17.

Demir, Rıdvan. *Yunus Emre'nin Eserlerinde Din ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2019.

Demirkol, Murat. "Ahlaki Değerlerimiz". *Değerler ve Gençlik*. ed. Özcan Güngör. 87-148. Ankara: Akçağ, 2015.

Doğan, Mebrure. "Dinlerde ve İslam Kültüründe Sabır", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3. 5 (2014): 93-130.

Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç. *Karamazov Kardeşler*. çev. Nihal Yalaza Taluy. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007.

Dökmen, Üstün. *Varolmak Uzlaşmak Gelişmek*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2005), 279.

El-İsfahani, Ragıb. *Erdemli Yol*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.

Fromm, Erich. *Kendini Savunan İnsan*. çev. Necla Arat. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Fromm, Erich. *Sevme sanatı*. çev. Yurdanur Salman, İstanbul: Payel Yayınları, 1995.

Good, Marie – Willoughby, Teena. "Adolescence As A Sensitive Period For Spiritual Development." *Child Development Perspective* 2.1 (2008): 32-37.

Göka, Erol. *Hayatın Anlamı Var mı?*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.

Gündüz, Turgay. *İslam Gençlik ve Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Yayınları, 2003.

Güngör, Özcan. "Çalışan Gençlik ve Değerlerimiz.", *Değerler ve Gençlik*, ed. Özcan Güngör. 17-39. Ankara: Akçağ, 2015.

Hacıkeleşoğlu, Hızır. "Ergenlerde Sosyal Medya Bağımlılığı, Dindarlık ve Ahlaki Kayıtsızlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21.2 (2021): 877-907.

Hardy, Sam A vd. "Process of Religious and Spiritual Influence in Adolescence: A Systematic Review of 30 Years of Research." *Journal of Research on Adolescence 29.2 (2019): 254-275.*

Hongwei, Yu. "The association between religion and self-reported academic honesty among college students", *Journal of Beliefs & Values* 38 1 (2017): 63-76.

Hökelekli, Hayati. "Gençlik ve Din". *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. ed. Hayati Hökelekli. 9-32. İstanbul: Dem Yayınları, 3. Baskı, 2015.

İbn Hazm. *Ahlak ve Davranış Tarzları Nefislerdeki Ahlaki Hastalıkların Tedavisi*. çev. Mustafa Çağrıcı. Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 2019.

Kavun, Yusuf. *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Kula, Mustafa Naci. *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*. İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2001.

Locke, Edwin A. "Setting Goals For Life and Happiness." *Handbook Of Positive Psychology* 522 (2002): 299-312.

May, Rollo. *Kendini Arayan İnsan.* çev. Kerem Işık. İstanbul: Okuyanus, 2017.

Necati, Osman. *Kur'an ve Psikoloji*, çev. Hayati Aydın. İstanbul: 1998, Fecr Yayınları.

Okumuş, Ejder. *"Gençlik, Değer Erozyonu ve İslam Dünyasındaki Yansımaları"*. Çalışan Gençlik ve Değerler, ed. Özcan Güngör. 353-367. Ankara: Akçağ, 2015.

Özdoğan, Öznur. *Aşkın Yanımız Maneviyat*. Ankara: Özdenöze Yayınları, 2010.

Peker, Hüseyin. *Allah'ın Boyasıyla Boyanmak*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Peterson, Christopher – Seligman, EP Martin. Character Strenghts and Virtues: *A handbook and Classification.* Vol. 1. Oxford University Press, 2004.

Schwartz, Shalom H., "An Overwiev of the Schwartz Theory of Basic Values." *Online Readings in Psychology and Culture* 2.1 (2012): 2307-0919

Selvi, Yavuz. *Kör Noktalarımız.* İstanbul: Kapı yayınları, 2021.

Sönmez, Bülent. "İnanç, değer ve şiddet." *Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Felsefe* (2007).

Sülemi. *Ruhun Hastalıkları ve Çareleri*, çev. Cemal Aydın. İstanbul: Sufi Kitap, 2020.

Tarhan, Nevzat. *Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Tatcı, Mustafa. *Yunus Emre Yorumları*. İstanbul: H Yayınları, 2018.

W. Creswell, John. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Osman Birgin vd. İstanbul: Siyasal Kitabevi, 2016.

Yücesoy, Ömer. *Üniversite Öğrencilerinin Sahip Olduğu Değerler, Sosyal Görünüş Kaygısı ve Akılcı Olmayan İnançlar Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

ÖDÜL SİSTEMİ BAĞLAMINDA İNANÇ KRİZİ

Nilgün Türkileri - Sümeyye Aslan

GİRİŞ

İnsan en temelde fizyolojik, davranışsal, bilişsel ve sosyal düzeyde incelenebilen karmaşık üst düzey davranış ve becerilere sahip bir canlıdır. Bu açıdan insanın zihin ve davranışlarını inceleyen modern psikoloji biliminde üretilen düşünce ve ortaya konan bulguların inancın ve inanç krizinin anlaşılmasında ve çözümlenmesinde önemli katkıları olacağı düşünülmektedir. Bu bölümde inanç krizlerine ışık tutmak üzere insanın davranışsal, bilişsel ve ahlaki yönü ile genel anlamda insan davranışını ve özelde ise dinî davranışı motive eden süreçlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Psikoloji tarihinde indirgemeci bir yaklaşımla dini, bir ruhsal bozukluk olarak ele alan Sigmund Freud (1856-1939) gibi psikanalistlerin[1] varlığına karşın, dinî inancın ve maneviyat gelişiminin insanın psikolojik sağlığında önemli bir rolü olduğunu öngören bütüncül yaklaşıma sahip hümanist (insancıl) psikologlar da mevcuttur[2]. Dahası günümüzde din psikolojisi, Amerikan Psikologlar Derneği'nin kabul ettiği 50'den fazla uzmanlık alanından biridir[3]. Bu bölümde insan psikolojisini kapsayıcı ve bütüncül biçimde ele alan öncü kuramcıların görüşlerinden hareketle, Kur'an'da ifade edilen ahiret inancı, yaratılış kıssası ve bazı peygamber kıssalarına yönelik ayetler temel alınarak, psikoloji bili-

1 Freud'un dinle ilgili görüşlerine dair güncel bir derleme için bk. Ulrike Kistner, "Religion as 'Universal Obsessional Neurosis of Humanity'? Re-reading Freud on Religion", *HTS Teologiese Studies/ Theological Studies* 77/2 (Ağustos 2021), 1-8.

2 Yakın zamanlı bir derleme çalışması için bk. David N. Elkins, "Beyond Religion: Toward a Humanistic Spirituality", *The Handbook of Humanistic Psychology: Theory, Research, and Practice*, ed. Kirk J. Schneider vd. (Los Angeles, CA: Sage, 2015), 681-692.

3 Ralph W. Hood Jr. vd. *The Psychology of Religion: An Empirical Approach* (New York: The Guilford Press, 2009), 3.

KAYNAKÇA

Allport, Gordon Willard. *Birey ve Dini.* çev. Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları, 2005.

Allport, Gordon Willard – Ross Michael J. "Personal Religious Orientation and Prejudice". J*ournal of Personality and Social Psychology* 5/4 (1967), 432-443.

Aslan, Sumeyye vd. "People's Naïve Belief about Curiosity and Interest: A Qualitative Study". *PLOS ONE* 16/9 (Eylül 2021), e0256632. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256632

Assor, Aviv vd. "Directly Controlling Teacher Behaviours as Predictors of Poor Motivation and Engagement in Girls and Boys: The Role of Anger And Anxiety". *Learning and Instruction* 15/5 (Ekim 2005), 397– 413. https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2005.07.008

Bandura, Albert. "Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change". *Psychological Review,* 84/2 (1977), 191-215. https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191

Bandura, Albert. "Human Agency in Social Cognitive Theory". *American Psychologist* 44/9 (1989), 1175-1184. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.9.1175

Bandura, Albert vd. "Transmission of Aggression Through Imitation of Aggressive Models". *The Journal of Abnormal and Social Psychology* 63/3 (1961), 575–582. https://doi.org/10.1037/h0045925

Barrett, Justin L. *Born Believers: The Science of Children's Religious Belief.* New York: Free Press, 2012.

Batson, C. Daniel. "Religion as Prosocial: Agent or Double Agent?". *Journal for the Scientific Study of Religion* 15/1 (Mart 1976), 29-45.

Baumeister, Roy F. vd. "The Strength Model of Self-Control". *Current Directions in Psychological Science* 16/6 (2007), 351-355. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x

Baumeister, Roy F. – Exline, Julie Juola. Virtue, Personality, and Social Relations: Self-Control as the Moral Muscle. *Journal of Personality* 67/6 (Aralık 1999), 1165-1194. https://doi.org/10.1111/1467-6494.00086

Beckmann, Jürgen – Heckhausen, Heinz. "Motivation as a Function of Expectancy and Incentive". *Motivation and Action*. ed. Jutta Heckhausen – Heinz Heckhausen. 163-220. Epub: Springer, Cham, 2018.

Bering, Jesse M. vd. "The Development of Afterlife Beliefs in Religiously and Secularly Schooled Children". *British Journal of Developmental Psychology* 23/4 (2005), 587-607. https://doi.org/10.1348/026151005X36498

Bernhardt, William H. *A Functional Philosophy of Religion*. Denver, CO: Bernstein, 1958.

Bernt, Frank M. "Being Religious and Being Altruistic: A Study Of College Service Volunteers". *Personality and Individual Differences* 10/6 (1989), 663-669. https://doi.org/10.1016/0191-8869(89)90225-0

Bloomfield, Maurice. *The Religion of the Veda: The Ancient Religion of India*. New York: The Knickerbocker Press, 1908.

Budge, E. A. Wallis – Wilson, Epiphanius A. M. *The Ancient Egyptian Book of the Dead*. USA: Wellfleet Press, 2016.

Cartwright, Kelly B. "Cognitive Developmental Theory and Spiritual Development". *Journal of Adult Development* 8/4 (Ekim 2001), 213-220. https://doi.org/10.1023/A:1011386427919

Clark, Walter Houston. *The Psychology of Religion*. New York: MacMillan, 1958.

Cohen, Adam B. vd. "Theorizing and Measuring Religiosity Across Cultures". *Personality and Social Psychology Bulletin* 43/12 (2017), 1724-1736. https://doi.org/10.1177/0146167217727732

Çonkor, Burhan. "Hakikatı ve Mahiyeti Açısından Kur'ân'da Adalet Terazileri". *Dini Araştırmalar* 23/57 (Haziran 2020), 117-142. https://doi.org/10.15745/da.721316

Dalal, Roshen. *Hinduism: An Alphabetical Guide*. Epub: Penguin Books, 2010.

Donahue Michael J. "Intrinsic and Extrinsic Religiousness: Review and Meta-Analysis". *Journal of Personality and Social Psychology* 48/2 (1985), 400-419. https://doi.org/10.1037/0022-3514.48.2.400

Duckworth, Angela L. – Steinberg, Laurence. "Unpacking Self-control". *Child Development Perspectives* 9/1 (Ocak 2015), 32-37. https://doi.org/10.1111/cdep.12107

Deci, Edward L. – Ryan, Richard M. *Intrinsic Motivation and Self Determination in Human Behavior.* US: Springer, 1985.

Deci Edward L. vd. "Extrinsic Rewards and Intrinsic Motivation in Education: Reconsidered Once Again". *Review of Educational Research* 71/1 (2001), 1-27. https://doi.org/10.3102/00346543071001001

Deci Edward L. – Ryan Richard M. (ed.). *Handbook of Self-Determination Research.* New York: University of Rochester Press, 1. Basım, 2002.

Duralı, Ş. Teoman. *Gılgamış Destanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Elkins, David N. "Beyond Religion: Toward a Humanistic Spirituality". *The Handbook of Humanistic Psychology: Theory, Research, and Practice.* ed. Kirk J. Schneider vd. 681-692. Los Angeles, CA: Sage, 2015.

Eroğlu, Feyzullah. *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 15. Basım, 2017.

Fink, Gerhard. *Antik Mitolojide Kim Kimdir*. çev. Serpil Erfındık Yalçın. İzmir: İlya Yayınevi, 2004.

Freud, Sigmund. *Beyond the Pleasure Principle and Other Writings*. çev. John Reddick. London: Penguin Books, 2003.

Hodge, K. Mitch. "On Imagining the Afterlife". *Journal of Cognition and Culture* 11/3-4 (Ocak 2011), 367-389. https://doi.org/10.1163/156853711X591305

Horney, Karen. *Ruhsal Çatışmalarımız*. çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınevi, 4. Basım, 1998.

Hood, Ralph W. Jr. vd. *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*. New York: The Guilford Press, 4. Basım, 2009.

Hsu, Francis L. K. *Under the ancestors' shadow: Chinese culture and personality.* New York: Columbia University Press, 1967.

Hull, Clark L. *Principles of Behavior: An Introduction to Behavior Theory.* New York: Appleton-Century, 1943.

Huberman, Andrew. "Controlling Your Dopamine For Motivation, Focus & Satisfaction | Huberman Lab Podcast #39". *YouTube.* 27 Eylül 2021. https://www.youtube.com/watch?v=QmOF0crdyRU&t=4419s

Jung, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji.* çev. Ender Gürol. İstanbul: Payel Yayınevi, 2006.

Kihlstrom, John F. – Park, Lillian. "Cognitive Psychology: Overview". *Encyclopedia of the Human Brain* (2002), 839-853. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809324-5.21702-1

Kistner, Ulrike. "Religion as 'Universal Obsessional Neurosis of Humanity'? Re-reading Freud on Religion", *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* 77/2 (Ağustos 2021), 1-8.

Kur'an Haritası. Erişim 04 Ocak 2023. https://kuranharitasi.com

Labouvie-Vief, Gisela. "Modes of Knowledge and the Organization of Development". *Adult Development: Volume 2: Models and Methods in the Study of Adolescent and Adult Thought.* ed. Michael L. Commons vd. 43–62. New York: Praeger, 1990.

Langer, Jonas – Killen, Melanie (ed.). *Piaget, Evolution, and Development: Jean Piaget Symposium Series*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1998.

Lembke, Anna. *Dopamine Nation: Finding Balance in the Age of Indulgence.* New York: Dutton, 2021.

Maslow, Abraham H. "A Theory of Human Motivation". *Psychological Review* 50/4 (1943), 370-396.

Maslow, Abraham H. *İnsan Olmanın Psikolojisi.* çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001.

Maclean, A. Michael vd. "Transcendence and the Moral Self: Identity Integration, Religion, and Moral Life". *Journal for the Scientific Study of Religion* 43/3 (2004), 429–437. https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2004.00245.x

McLaren, Brian. *Finding Our Way Again: The Return of the Ancient Practices.* Nashville, Tennesse: Thomas Nelson, 2008.

Mischel, Walter vd. "The Nature of Adolescent Competencies Predicted by Preschool Delay of Gratification". *Journal of Personality and Social Psychology 54*/4 (Nisan 1988), 687–696. https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.4.687

Moreman, Christopher M. *Beyond the Threshold Afterlife Beliefs and Experiences in World Religions.* Maryland: Rowman & Littlefield, 2008.

Murayama, Kou vd. "People's Naiveté About How Extrinsic Rewards Influence Intrinsic Motivation". *Motivation Science* 2/3 (2016), 138-142. https://doi.org/10.1037/mot0000040

Murayama, Kou vd. "Process Account of Curiosity and Interest: A Reward-Learning Perspective". *Educational Psychology Review* 31 (Ağustos 2019), 875–895. https://doi.org/10.1007/s10648-019-09499-9

Neyrinck, Bart vd. "Updating Allport's and Batson's Framework of Religious Orientations: A Reevaluation from the Perspective of Self-Determination Theory and Wulff's Social Cognitive Model". *Journal for the Scientific Study of Religion* 49/3 (2010), 425-438. https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2010.01520.x

Miller, Patricia H. *Gelişim Psikolojisi Kuramları*. çev. Zeynep Gültekin. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2008.

Napier, Jamie L. – Luguri, Jamie B. "Moral Mind-Sets: Abstract Thinking Increases a Preference for ''Individualizing'' over ''Binding'' Moral Foundations". *Social Psychological and Personality Science* 4/6 (Ocak 2013), 754-759. https://doi.org/10.1177/1948550612473783

Ormrod, Jeanne Ellis. *Öğrenme Psikolojisi.* çev. Mustafa Baloğlu. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Osmer, Richard – Fowler, James W. "Childhood and Adolescence: A Faith Development Perspective". *Clinical Handbook of Pastoral Counseling*. ed. Robert J. Wicks vd. 171-212. New York: Paulist Press, 1985.

Öhman, Arne – Mineka, Susan. "Fears, Phobias, and Preparedness: Toward an Evolved Module of Fear and Fear Learning". *Psychological Review* 108/3 (2001), 483-522. https://doi.org/10.1037/0033-295X.108.3.483

Piaget, Jean – Garcia, Rolando. *Psychogenesis and the History of Science*. New York: Columbia University Press, 1989.

Reich, K. Helmut. "The Role of Complementarity Reasoning in Religious Development". *New Directions for Child and Adolescent Development* 52, 77-89. https://doi.org/10.1002/cd.23219915207

Rogers, Carl R. *Kişi Olmaya Dair: Bir Terapistin Gözüyle Psikoterapiye Bakış.* çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us, 2011.

Royce, Joseph R. "Psychology, Existentialism, and Religion". *The Journal of General Psychology* 66/1 (1962), 3-16. https://doi.org/10.1080/00221309.1962.9920490

Ryan, Richard M. – Deci, Edward L. *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: Guilford Publishing, 2017.

Santrock, John W. *Yaşam Boyu Gelişim*. çev. ed. Galip Yüksel. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.

Searle, John. *Seeing Things As They Are: A Theory of Perception*. New York: Oxford University Press, 2015.

Shoda, Yuichi vd. Predicting Adolescent Cognitive and Self-Regulatory Competencies from Preschool Delay of Gratification: Identifying Diagnostic Conditions. *Developmental Psychology 26*/6 (1990), 978–986. https://doi.org/10.1037/0012-1649.26.6.978

Sinott, Jan D. *The Development of Logic in Adulthood Postformal Thought and Its Applications.* New York: Springer, 1998.

Skinner, B. F. *Science and Human Behavior.* USA: The B.F. Skinner Foundation, 2005.

Skinner, B. F. – Belmont, Michael J. "Motivation in the Classroom: Reciprocal Effects of Teacher Behavior and Student Engagement Across the School Year". *Journal of Educational Psychology* 85/4 (1993), 571-581. https://doi.org/10.1037/0022-0663.85.4.571

Şahin, Yasemin. *Din Eğitimi Açısından Kur'an-ı Kerim'e Göre Takva Kavramı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Tolman, Edward C. *Purposive Behavior in Animals and Men.* New York: Appleton-Century, 1967.

Türcan, Galip. *Kur'an'da Ahiret İnancı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Yonar, Gönül. *Kıyamet Mitolojileri Kurtla Kıyamete Kalmak*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.

Watt, W. Montgomery. *Kur'an'a Giriş*. çev. Süleyman Kalkan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2006.

Wei, Meifen vd. "Adult Attachment, Shame, Depression, and Loneliness: The Mediation Role of Basic Psychological Needs Satisfaction". *Journal of Counseling Psychology* 52/4 (2005), 591-601. https://doi.org/ 10.1037/0022-0167.52.4.591

AŞI KARŞITLIĞINDA DİN ETKİSİ MİTİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM*

Didem Gazneli - Nilgün Sofuoğlu Kılıç

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2012 yılında yaptığı çalışmada, aşının reddine dair ileri sürülen sebepler sekiz temel başlık altında toplanmıştır[1]. Bunlar içerisinde; aşının içeriğinde yer alan toksik maddeler, aşının yan etkileri ve bağışıklık sistemini zayıflatıcı unsurlar ile ilaç firmalarının ekonomik kaygısı gibi çeşitli faktörler yer almaktadır. Söz konusu raporda dikkati çeken bir başka husus,inançların kimi zaman bilimin karşısında galip gelebildiği, bazı dini ve felsefi etkiler ile din adamı vasfındaki kişilerin toplumdaki aşı reddinin gelişmesinde aktif rol aldıkları ifadesidir. Kısacası, din temelinde aşının olumsuzlanması, aşı karşıtlığını arttıran bir faktör olarak görülmektedir. Dinin bireyin eylemlerine yön veren, sınırlayan, kimi zaman, bireyi baskılayan ve zorlayan sosyal bir olgu olduğu[2]gerçeği dikkate alındığında dini söylemler üzerinden geliştirilen aşı karşıtlığı toplum nezdinde kolayca karşılık bulabilmektedir. Bu durum, ayrıca, aşının içeriğinin dinin içerdikleriyle çatıştığı noktada ise kişinin aşıya dair çekimserliğinin aşı karşıtlığına dönüşebilmesine de yol açabilmektedir.

Öte yandan, dijital ortamların, özellikle sosyal medya platformlarının, aşı karşıtlığının geniş kitlelere yayılmasında önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Zira içindebulunduğumuz çağda,bilginin dijital ortamlardan öğrenilmesi ve bu ortamların giderek toplumsal hareketlerin alanı haline

* Bu yazı 2022 yılında 6. Kültürel Bilişim, İletişim&Medya Araştırmaları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

1 WHO, Erişim 20 Aralık 2020. http://www.who.int./immunization/sage/meetings/2013/april/1_model_analyze_driversofvaccine Confidence_22_March.pdf

2 Emile Durkheim, *Toplumsal İşbölümü,* çev: Ö. Ozankaya (İstanbul: Cem Yayınevi, 2006), 123.

larına kolayca kanalize edebilmektedir. Öte yandan, bu güvensizliğin dinsel alana da temas etmesi neticesinde, kurumsal katılımdan öznel pratiklere yönelen bir dinsellik eğilimi artış göstermektedir. Bu minvalde,elde edilen bulgular neticesinde, aşı karşıtı gruplarda temel kaygının dinden ziyade risk toplumunun yarattığı belirsizlikler ve güvensizlik olduğu, kişilerin kendi öznel yorumları bağlamında bir inanç geliştirdikleri göze çapmaktadır. Sonuç olarak, bu durum, söz konusu aşı karşıtı sayfalarda dini imgesel bir konumda bıraktığı için inanca yönelik gerekçeler bir mit haline gelmektedir.

Genel anlamda, aşı karşıtlığı ve din ilişkisini sosyal medya üzerinden ele alan çalışma, sadece Instagram'a ve iki aşı karşıtı gruba yönelerek kısıtlı bir kapsamda çıkarımlar yapmaktadır. Bununla birlikte, çalışmada yer verilen din temelli aşı karşıtı grubu takip eden kullanıcıların tümünün dini hassasiyeti olduğu varsayılmaktadır.Araştırmanın, söz konusu eksiklikleri ve sınırlılıkları dışında, çalışma, sosyoloji çerçevesinde az irdelenmiş bir konuya yoğunlaşması,aşı karşıtlığını farklı bir noktadan ele almasıyla alana katkı sağlayacaktır. Dijitalleşmenin artmasına paralel olarak toplumun genelini etkileme kapasitesi yüksek konulara dijital ortamlardan cevap bulabilme olanağı, yeni medya çalışmalarının iletişim bölümünde sınırlı kalmayaraksosyolojide de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda, Instagram dışında diğer sosyal medya platformları ve aşı karşıtı gruplardahil edilerek geniş kapsamlı yapılacak sonraki çalışmalar, aşı karşıtlığı ve din ilişkisine dair daha ayrıntılı cevaplar sunabilecektir.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor.*Kültür Endüstrisi- Kültür Yönetimi*, çev. N. Ülner, M. Tüzel ve E. Gen., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Artwell, Katie–Ward, Paul R. –Meyer, Samantha B–Rokkas, PhillippaJ.–Leask, Julie. "Do it yourself: Vaccine Rejection and Complementary and Alternative Medicine", *Social Science Med*, 196 (2018), 106-114.

Azizi,Fatin S.M.– Kew, Yueting– Moy, Foong Moy. "Vaccine Hesitancy Among Parents in A Multi- Etnic Country, Malaysia",*Vaccine*, 35/22 (2017), 2955-2961.

Basch, Corey. H.– MacLean, Sarah. A. "A content analysis of HPV related posts on Instagram". *Hum Vaccine Immunother*, 15/7(2019), 1476-1478.

Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*. çev. N. Tutal – F. Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.

Baudrillard, Jean.*Simulakr ve Simülasyon*. çev. O. Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.

Beck, Ulrich. *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. çev: Özdoğan, K. ve Doğan, B. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.

Blume, Stuart. "Anti-vaccination movements and their interpretations". *Social Science & Medicine*, 62 (2019), 628–642.

Bozkurt, Hayrünnisa Bekis."Aşı reddine genel bir bakış ve literatürün gözden geçirilmesi". *Kafkas Journal Medical Science*, 8/1 (2018), 71-76.

Burghouts, Jochem–Nogal, Berenice Del– Uriepero, Angimar– Hermans, Peter W.– Waard, Jacobus de. H.– Verhagen, Lilly M. "Childhood vaccine acceptance and refusal among Warao Amerindian Caragivers in Venezuala". *A Qualitative Approach*, 12/1 (2017), 1-14.

Bury, Michael.*Health and Ilness in a Changing Society*. London: Routledge, 1997.

Chow, My– Danchin, Margie– Willaby, Harold–Pemberton, Sonya– Leask, Julie. "Parental attidues, beliefs, behaviors and concerns towards childhood vaccinations in Australia: a national online survey". *Australia Family Physician*, 46 (2017), 145-151.

Doğal Sağlık Derneği. "Hekim Aidin Salih Kimdir". Erişim tarihi: 24 Aralık 2020http://dogalsaglikdernegi.com/dr-aidin-salih-kimdir/

Durkheim, Emile.*Toplumsal İşbölümü*. Çev: Ozankaya, Ö. İstanbul: Cem Yayınevi, 2006.

Julie S. Downs– Bruin, WandiBruine de – Fischhoff, Baruch. "Parent's Vaccination Comprehension and Decisions", *Vaccine*, 26/12 (2008), 1595-1607.

Faasse, Kate –Chatman, Casey J. – Martin, Leslie R. "A comparison of language use in pro- and anti-vaccination comments in response to a high profile Facebook post",*Vaccine*, 34/47 (2016), 5808-5814.

Galotti, Riccardo– Valle, Francesco–Castaldo, Nicola–Sacco, Pierluigi–Domenico DeManlio. "Assesing the risks of infodemics in response to Covid-19 epidemics". Nature Human Behaviour, 4 (2020), 1285- 1293.

Godlee, Fiona– Smith, Jane– Marcovitch, Harvey. "Wakefield's article linking MMR vaccine and autism was fraudulent", *BMJ*, (2011), 342.

Grabenstein, John D. "What the world'sreligionsteach, applied to vaççines and immuneglobulins". *Vaccine*, 31/16 (2013), 2011- 2023.

Gülgün, Mustafa– Fidancı, Kürşat – Karaoğlu, Abdülbaki – Güneş, Ömer – Kesik, Vural – Altun, Salih – Babacan, Oğuzhan – Saldır, Mehmet."Bir Askeri Hastanenin Çocuk Polikliniğine Başvuran Çocukların 0-24 Ay Arasındaki Aşılama Durumlarının Değerlendirilmesi", *Gülhane Tıp Dergisi*, 56 (2014), 13-16

Güven, Ahmet. "Hakikatin yitimi olarak post-truth: bir kavramsallaştırma denemesi". *İnsan ve İnsan Dergisi*, 7/23 (2019), 20-36.

Isabella de Vere, Hunt – Dunn, Tamara – Mahoney, Megan – Chen, Michael – Nava, Vanessa – Linos,Eleni. "A Social Media-Based Public Health Campaignencouraging Covid-19 Vaccination Acrossthe United States", *American Journal of Public Health*, 112/19 (2022), 1253- 1256.

DW Haber, "Diyanetten Domuz Proteinli Aşı Açıklaması". Erişim tarihi: 27 Aralık 2020https://www.dw.com/tr/diyanetten-domuz-proteinli-aşı-açıklaması-alternatifi-yoksa-caizdir/a-56092701

Instagram 1, Erişim tarihi: 23. 12. 2020https://www.instagram.com/p/CJTeaUyjvL8/?igshid=2m68rndf1xmb

Instagram 2, Erişim tarihi: 24 Aralık 2020https://www.instagram.com/p/CBip-P5D7ZK/?igshid=dadn6pl40n5u

Instagram 3, Erişim tarihi: 24 Aralık 2020https://www.instagram.com/p/CJDPnfDDWuw/?igshid=1omcnnqp44jb4

Instagram 4, Erişim tarihi: 24 Aralık 2020https://www.instagram.com/p/CIFIZ_BjlZb/?igshid=14g18je2cxisi

Illich, Ivan. *Sağlığın Gaspı*. Çev: Sertabiboğlu, S. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

İslam Tıp Bilimleri Kurumu 1995.Erişim Tarihi: 26 Aralık 2020.

http://www.immunize.org/concerns/porcine.pdf.

Çiğdem Kader, "Aşı Karşıtlığı: Aşı Kararsızlığı ve Aşı Reddi", *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4/3 (2019), 377-388.

Anna Kata, "Anti-Vaccine Activists, Web 2.0, and The Postmodern Paradigm – An Overview of Tactics and Tropes Used Online by The Anti-Vaccination Movement", *Vaccine*, 30/25 (2012), 3781.

Mehmet Ali, Kurçer– Şimşek, Zeynep – Solmaz, Abdullah – Dedeoğlu, Yüksel – Gülel, Remziye. "Şanlıurfa Harankapı Sağlık Ocağı Bölgesinde 0-2 Yaş Çocuk Ve Gebelerde Aşılanma Oranları ve Aşılanmada Sorunlar", *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 2//2 (2005), 10-15.

Marawia, Usman. "Vaccines: Religio-cultural arguments from an Islamic perspective". *Journal of the British Islamic Medical Association*, 6/2 (2020), 3- 19.

Marcuse, Herbert. *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler.* Çev. A. Yardımlı, (2. baskı). İstanbul: İdea Yayınları, 1990.

Aasim I. Padela –Furber, Steven V. – Kholwadia, Mohammad A. – Moosa, Ebrahim. "Dire Necessity and Transformation: Entry-Points For Modern Science in Islamic Bioethical Assessment of Porcine Products in Vaccines", *Bioethics*, 28/2 (2014), 59-63.

Wilhelmina L. M. Ruijs – Hautvast, Jeannine L. A. – Uzendoorn, Giovannavan – Ansem, Wilke J. C. Van – Velden, Koosvan der – Hulscher, Marlies EJL. "How OrthodoxProtestant Parents Decide on The Vaccanation of Their Children: A Qualitative Study, *BMC Public Health*, 12 (2012), 408.

Sarı, Tuğba– Temoçin, Fatih – Köse, Hatice. "Sağlık Çalışanlarının Influenza Aşısına Yaklaşımları", *Klinik Dergisi*, 30/2 (2017), 59-63.

Ana L. Schmidt – Zollo, Fabiana – Scala, Antonio – Betsch, Conalia – Quattrociocchi, Walter. "Polarization of The Vaccination Debate on Facebook", *Vaccine*, 36/25 (2018), 3610-3612.

Sofuoğlu Kılıç, Nilgün. "Post-truth çağda aşı karşıtlığı". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* 16/31 (2021), 100- 117.

J-P Stahl– Cohen, R. – Denis, F. – Gaudelus, J. – Martinot, A. –Lery, T. –Lepetit, H. "The İmpact of The Web and Social Networks on Vaccinations. New Challenges and Opportunities Offered to Fight against Vaccine Hesitancy", *Med Mal Infect*, 46 (2016), 117-122.

Taylor, LukeE.– Swerdfeger, AmyL.–Eslick Guy.D. "Vaccines are not associated with autism: an evidence-based meta analysis of case control and cohort studies",*Vaccine*, 32/29 (2014), 3623-3639.

Wilson, Steven L.–Wiysonge, Charles, "Social Media and Vaccine Hesitancy". *BMJ Global Health*, 5 (2020), 1-7.

Robert M. Wolfe–Sharp, Lisa K. –Lipsky,Martin S. "Content and design attributes of antivaccination web sites", *JAMA*, 287/24 (2002), 3245-3248.

Eric Wombwell – Fangman, Mary T. –Yoder, Alannah K. –Spero, David L. "Religious Barriers to Measles Vaccination", *J Community Health*, 40 (2015), 602.

Yavuz, Melike. "Aşı karşıtlığının Tarihi", *Toplum ve Hekim*, 33/3 (2018). 187-194.

Yüce Kur'an ve Açıklamalı Yorumlu Meali. Çev. Abdülkadir Şener – Mehmet Cemal Sofuoğlu – Mustafa Yıldırım. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

Yüksel, Gülsüm Hatice – Topuzoğlu, Ahmed."Aşı redlerinin artması ve aşı karşıtlığını etkileyen faktörler". *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4 (2019), 244-258.

BİR İNANÇ KRİZİNİN DOĞURDUĞU SONUÇLAR: ATİNA VEBASI VE SOFİSTİK RÖLATİVİSM*

Şeyma Kömürcüoğlu

GİRİŞ

İnsanın içine düşeceği bir inanç krizinin kişinin kendi hayatına dair bireysel sonuçlar doğurabileceği, onu derinden sarsabileceği ve olumlu ya da olumsuz pek çok sonucunun olabileceği beklendik bir durumdur. Kişilerin hayatlarının belirli dönemlerinde çeşitli düzeylerde bu gibi krizler yaşamaları gayet doğaldır ancak acaba bireysel olarak yaşayabileceğimiz inanç krizlerinin toplumsal düzeyde de yaşanması mümkün müdür? Bir toplumun yüzyıllardır inandığı esaslardan, yapageldiği ritüellerden bir anda şüphe etmeye başlaması ve "topyekûn" *başka bir yol aramaya girişmesi* söz konusu olabilir mi? Elinizdeki çalışmada bu sorulardan yola çıkarak, M.Ö. 430 yılında baş gösteren bir veba salgınından yola çıkarak, bu salgın hastalığın antik Yunan toplumunda neden olduğu inanç krizini ve bu inanç krizinden sofistik rölativizme giden yolu görünür kılmaya çalışacağım.

Aslında antik Yunan toplumunun anlam dünyasını şekillendiren mitsel inanışların insan aklı üzerinde oluşturduğu baskının felsefenin doğuşuna dolaylı olarak zemin hazırladığı bilinmektedir. Ancak antik Yunan'da mitler sadece zihinsel kabuller olarak yer bulmaz, toplumda bu mitlerle bağlantılı olarak uygulanan dinî ritüeller de vardır. O dönemde farklı tanrılar adına yapılan tapınma törenleri olduğu gibi, hayatın farklı alanlarında kendini gösteren, evlenme, bereket, doğum ya da ölüm temalı ritüeller de toplumda yaygın olarak görülmektedir. Her ne kadar antik Yunan toplumunda ritüeller

* Bu çalışma 11 Mayıs 2020 tarihinde *Toplumsal Yapı Araştırmaları Program*ının internet sitesinde https://tyap.net/ "Atina Vebası ve Hastalanan Ritüel" başlığıyla yayınlanan çalışmamızın yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

lerde de bir hastalığa neden olmuş, insanlar artık bu ritüelleri uygulamak istememiş ve umursamamışlardır. Toplumda yaşanan ahlâkî panik ve o güne kadarki inanışları konusunda içine düştükleri hayal kırıklığı, Sofistlerin toplumda etki uyandıran faaliyetleri ile yaklaşık olarak eşzamanlı gerçekleşmiştir. O yıllara kadar hayatı mitlerle anlamaya çalışan, ritüellerle, festivallerle yaşamı şekillendiren Yunan zihni, elbette ki kendini birdenbire felsefenin pür rasyonalitesinin içinde bulmadı. Geleneksel tanrılar ve onlara ibadet etme şekilleri toplumda felsefe ile birlikte uzun yıllar hatta yüzyıllar boyunca *alternatif paradigmalar* olarak birlikte yer almaya devam etti. Fakat bir süre sonra; toplumsal olayların, insanların bu ritüellere ve tanrılara olan güvenlerini sarsmaya başladıkları dönemde, felsefenin akla hitap eden sesi insanların daha çok dikkatlerini çekmeye başladı ve Yunan tanrıları yavaş yavaş sahneden çekilmeye başladılar. Platon'un metinlerinde dahi geleneksel tanrılara dair oldukça yoğun anlatıların olduğunu düşünürsek, bu sahneden çekilişin çok uzun sürdüğünü görebiliriz. Bununla birlikte Atina vebasının, insanların duygu ve düşünce dünyasında sarsıcı izler bıraktığını, bir yandan geleneksel tapınma biçimlerinin sonunu hazırlarken bir yandan da felsefî düşünüşe alan açtığını fark etmek de zor değildir. Dini ritüeller uzun köklere sahip oldukları gibi kendilerini dönüştürme imkanlarına da sahiptirler. Çoğu kez ortadan kalkmazlar dönüşüm geçirirler. Dinin insan hayatını düzenleyen değerlerine daha fazla ihtiyaç ortaya çıktığı bir dönemde dinin değer ve anlam dünyasına dair sistematik düşüncelerin öne çıkması beklenir. Antik Yunan'da yaşanan veba salgını da öncelikle rölativizme zemin hazırlasa da, dolaylı olarak toplumda ritüellerden uzaklaşılan ve aklın sesine daha çok kulak verilen bir döneme kapı aralamıştır.

KAYNAKÇA

Dowden, Ken. "Olympian Gods, Olympian Pantheon". A Companion to Greek Religion, ed. Daniel Ogden. Singapore: Blackwell Publishing, 2007.

Burkert, Walter. *Greek Religion*. Boston: Harvard University Press, 1985.

Pironti, Gabriella. "Çoktanrıcılığın "Dili". *Antik Yunan*. Ed. Umberto Eco. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa, 2012.

Carastro, Marcello. "Tanrıların Dünyadaki Varlığı: Yunanistan'da Kült". Antik Yunan. Ed. Umberto Eco. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa, 2012.

Homeros. *İlyada*. çev. Azra Erhat, A. Kadir. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.

Kalaycı, Nazile. "Klasik Tragedyalarda "Yakışıksız Ölüm", "Yas" ve "Tanıklık Sorunu". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 54/ 2 (2014), 193-210.

Vermeule, Emily. *Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry*. London: University of California Press, 1979.

Fabiano, Doralice. "Akheron'u Geçiş: Cenaze Adetleri ve Öte Dünya İmgeleri", Antik Yunan. Ed. Umberto Eco. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa, 2012.

Thukydides. *History of the Peloponnesian War*. Çev. Rex Warner Notlandıran. M. I. Finley. Penguin Books. 1974.

Christine, A. Smith. "Plague in the Ancient World, A Study from Thucydides to Justinian". http://people.loyno.edu/~history/journal/1996-7/Smith.html

Erişim: 4 Mayıs 2020.

Littman, Robert J. "The Plague of Athens: Epidemiology and Paleopathology", *Mount Sınai Journal of Medicine*. 76: 2009.

Sennett, Richard. *Ten ve Taş*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Kovacs, David. "Relativism and Pluralism in Ancient Greece", *The Journal of Education*, 180/3 (1998), 1-20.

Guthrie, W.K.C. *The Sophists*. London: Cambridge University Press, 1971.

JEAN-PAUL SARTRE'DA VAROLUŞÇU ATEİZM

Emine Gören Bayam

GİRİŞ

Ateizm kavramı, Yunanca Tanrı anlamına gelen *theos* kelimesinden türemiş olan *teizm* kavramının başına olumsuzluk ekinin(a-) getirilmesiyle oluşturulmuştur.[1] Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "tanrıtanımazlık"[2] şeklinde karşılığı olan ateizm kavramı; Tanrı'nın var olmadığını iddia eden bir görüş olarak "inançsızlık" şeklinde de ifade edilebilir. Ancak ateizm, kavram olarak bu haliyle Türkçede daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Tanrı'nın var olmadığına dair iddiaların düşünce tarihindeki kökleri, çok gerilere gider ve sadece tek bir tip ateizmden bahsetmek mümkün değildir. Ateizmin, teistik sistemlerle ilişkili olarak ortaya çıktığını söyleyen M. S. Aydın günümüzdeki felsefi anlamda ateizmin daha çok teizmdeki tanrı tasavvuruna yönelik itirazlarla ortaya çıktığını söyler. Ona göre ateizmin dayanakları da şu şekilde ifade edilebilir: Kötülük problemi, maddenin ezeliliği, teistik kanıtların yetersizliği, sosyolojik ve psikolojik teoriler, ahlaki gerekçelere dayanarak Tanrı'yı reddeden varoluşçu ateizm.[3] Bu dayanakların her biri kendi başına çalışma alanı gerektirecek konulardır. Bu çalışmada Jean-Paul Sartre'ın (1905-1980) varoluşçu ateizmi ele alınacaktır. Varoluşçu ateizmin ne olduğunu açıklayabilmek için öncelikle varoluşçuluğun ne olduğunu kısaca ortaya koymak gerekecektir.

Varoluşçuluk, çağdaş dönemde Avrupa'da ortaya çıkmış bir felsefe akımıdır. Köken olarak S. Kierkegaard (1813-1855), F. Nietzsche'ye (1844-

1 John Hick, *Philosophy of Religion* (London: Prentice-Hall,Inc., 1963), 4.
2 "TDK Sözlük" (Erişim 25 Ocak 2023).
3 Mehmet S. Aydın, "Ateizm ve Çıkmazları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 192.

de başkası üzerinden kendini fark etme olarak ele alırken, kendinden varlığı ise bunu asla yapamayan olarak tanımlar. Bu tanımlamalarla bakıldığında aynı anda ikisi olmak bir çelişki şeklinde görülebilir. Bu bir şeyin bilinci olma anlamında fenomenolojik bilinç anlayışının bir sonucudur. Oysaki klasik cevherci anlayışta Tanrı'ya atfedilen kendinde varlık derken fenomenolojideki gibi nedensizlik ve olumsallık değil, zorunlu varlık akla gelir. Bu bağlamda Tanrı'ya atfedilen mükemmellik hem bilinçli olmayı hem de nedensiz olma anlamında kendinde olmayı kastetmektedir.

Son olarak değerlerin belirleyicisinin insan olması anlamında Sartre sübjektif bir ahlak anlayışı ortaya koyar. Ama aynı zamanda bu tip bir ahlak anlayışı ile katı bir sorumluluğu birleştirip hiçbir değerin önceden belirlenmediği ancak herkesin üzerinde sanki bir nevi uzlaşabildiği bir tasavvur oluşturur. Hatta o, bu konuda sadece dine dayalı ahlakı değil, rasyonel bir zeminde değerlerin evrensel olduğunu iddia eden anlayışları da eleştirerek salt sübjektif bir çizgi çizer. Yukarıda ifade edildiği gibi bunu tam olarak anlayabilmek kolay değildir.

Sonuç olarak Sartre'ın ahlak anlayışı özellikle insanın özgürlüğü üzerinden Tanrı ile insanı tam olarak karşı karşıya getirir. Tanrı varsa insan yoktur, insan varsa Tanrı yoktur. Bu zıtlık sanıldığı kadar kolay söylenebilir mi? Tanrı'nın insanı yaratmış olması özgürlük konusunda bu kadar katı bir sonuca varmalı mıdır? Düşünce tarihinde bu konuda bağdaşırcı teorilerin olduğu görülür. Sartre bütün bu bağdaşırcı teorileri yanlışlayabilecek bir felsefe ortaya koymuş gibi değildir. İnsan özgürlüğü ve Tanrı meselesi metafiziğin en zor konularından biridir ancak bu konuda birçok görüşün olduğu düşünülürse, bu ikisini bu katılıkta karşı karşıya getirmek de öyle görünüyor ki bir çözüm sunamamaktadır. Bu çalışmada öncelikle Sartre'ın ateizminin dayanaklarını göstermek amaçlanırken bu şekilde zorlukları da ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aydın, Mehmet S. "Ateizm ve Çıkmazları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 187-204.

Crowell, Steven. "Existentialism". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 04 Kasım 2022. https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/existentialism/

Descartes, Rene. *Metafizik Üzerine Düşünceler*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2013.

Direk, Zeynep. *Çağdaş Kıta Felsefesi: Bergson'dan Derrida'ya*. Ankara: Fol Kitap, 2021.

Gilson, Etienne. *Ateizmin Çıkmazı*. çev. Veysel Uysal. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991.

Gürsoy, Kenan. *J. P. Sartre Ateizmi'nin Doğurduğu Problemler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Hick, John. *Philosophy of Religion*. London: Prentice-Hall,Inc., 1963.

Husserl, Edmund. *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*. çev. Harun Tepe. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2010.

Leibniz, G. Wilhelm. *Monadoloji ve İlgili Yazılar Mektuplar*. çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.

MacIntyre, Alasdair. *Varoluşçuluk*. çev. Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.

Moeller, Charles. *Jean-Paul Sartre ve Tabiatüstünün Bilinmemesi*. çev. Mehmet Toprak. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969.

Nietzsche, Friedrich. *Ecce Homo: Kişi Nasıl Kendisi Olur*. çev. Can Alkor. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Nietzsche, Friedrich. *İşte Böyle Dedi Zerdüşt*. çev. Ahmet Cemal. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2007.

Plantinga, Alvin. "An Existentialist's Ethics". *The Review of Metaphysics* 12/2 (1958), 235-256.

Sartre, Jean-Paul. *Bulantı*. çev. Selâhattin Hilâv. İstanbul: Can Yayınları, 51. Basım, 2022.

Sartre, Jean-Paul. *Duvar*. çev. Eray Canberk. İstanbul: Can Yayınları, 2. Basım, 1999.

Sartre, Jean-Paul. *Gizli Oturum*. çev. Bertan Onaran. De Yayınevi, 1995.

Sartre, Jean-Paul. *Sartre Sartre'ı Anlatıyor: Filozofun 70 Yaşındaki Otoportresi*. çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 4. Basım, 2004.

Sartre, Jean-Paul. *Sinekler*. çev. Tahsin Yücel. Ankara: Kuzey Yayınları, 1985.

Sartre, Jean-Paul. *Sözcükler*. çev. Selâhattin Hilâv. İstanbul: Can Yayınları, 16. Basım, 2021.

Sartre, Jean-Paul. *Şeytan ve Yüce Tanrı*. çev. Eray Canberk. Ankara: Ataç Kitabevi, 1964.

Sartre, Jean-Paul. *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. çev. Turhan Ilgaz - Gaye Çankaya Eksen. İstanbul: İthaki Yayınları, 4. Basım, 2011.

Sartre, Jean-Paul. *Varoluşçuluk, Materyalizm ve Devrim*. çev. Emin Türk Eliçin. Ankara: Ataç Kitabevi, 3. Basım, 1967.

West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*. çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 3. Basım, 2013.

"Jean-Paul Sartre: Zeynep Direk ile Felsefe Vakti". haz. Zeynep Direk. *Youtube*. Erişim 16 Ocak 2023. https://www.youtube.com/watch?v=-kZGef5NVeQ&t=3s

"TDK Sözlük". Erişim 25 Ocak 2023. https://sozluk.gov.tr/?kelime=ateizm

FUZÛLÎ'NİN MEZHEBİ VE SANATÇI KİMLİĞİ

Sacide Akcan

GİRİŞ

Türk İslam edebiyatının nadide isimlerinden biri olan Mehmed b. Süleyman Fuzûlî'nin hayatı hakkında bilinen sınırlı bilgiler, şuara tezkirelerine ve şairin eserlerine dayanmaktadır. Doğum yeri ve tarihiyle ilgili farklı görüşler olmakla birlikte, 1480 civarında Bağdat'ın Hille kasabasında doğduğu sanılmaktadır. Babası Molla Süleyman, bir rivayete göre Hille müftülüğü yapmıştır[1]. Bayat isimli eski bir Türk Oğuz aşiretine mensup olan Fuzûlî'nin yaklaşık 80 yıllık hayatı Hille, Kerbelâ, Necef ve Bağdat arasında geçmiş, çok arzuladığı halde yaşadığı yerlerin dışına seyahat etme imkânı bulamamıştır. Yaşadığı sürede 25 yılı Akkoyunlular yönetimine (1340-1510), 26 yıl Safevîler yönetimine (1508-1534), 22 yıl da Osmanlılar yönetimine tanıklık etmiş, 1556 yılında Kerbelâ'da çıkan bir veba salgınında ölmüş ve İmam Hüseyn türbesinin karşısındaki mezarına gömülmüştür.[2]

Ana dili Türkçe olan Fuzûlî, içinde bulunduğu çevrenin çokkültürlü yapısı sayesinde Arapça ve Farsçayı bu dillerde ilmi eserler verebilecek ve yetkin şiirler yazabilecek seviyede öğrenmiştir. Türk, Arap ve İran kültürlerinin tabakalaştığı Irak-ı Arab bölgesinde yaşayan Fuzûlî, esas olarak şiire gönül vermiş, ancak ilimsiz şiirin temelsiz duvar gibi olduğunu fark ettikten sonra döneminin bütün ilimlerini edindiği ciddi bir tahsil sürecine girmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, mantık, hendese, tıp, astronomi gibi pek çok ilimle meşgul olan şair, kaynaklarda genellikle "Mevlânâ Fuzûlî" olarak anılmıştır.

1 Ebuzziya Tevfik, Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniyye'de Fuzûlî'nin babasının Hille müftüsü olduğu bilgisine yer vermiştir. Mazıoğlu'na göre bu bilgi herhangi bir kaynağa dayanmamaktadır. Bkz. Hasibe Mazıoğlu, *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 10.

2 Haluk İpekten, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, (Ankara: Akçağ, 2018), 30.

Her şeyden önce bir sanatçı olan Fuzûlî, Müslüman kimliğine dahi zarar vermesinden korktuğu mezhebi ayrışmaları lanetlemiş, yaşadığı coğrafyanın zorlu koşullarına uyum sağlamaya çalışarak sanatını icra etmeye çalışmıştır. Esas kaygısı şiiriyle dünyada kalıcı bir iz bırakmak olan Fuzûlî, siyasi çekişmelerle ve mezhepsel çatışmalarla yıpratılmış bir coğrafyada yaşamanın haksız bedelini fazlasıyla ödemiştir. Bu bakımdan onu yaşadığı dönemden asırlar sonra dahi bir kalıba sokmaya çalışmak haksız ve anlamsızdır. Her okuyan ve düşünen insan gibi Fuzûlî de yaşamının farklı evrelerinde farklı fikirler ve farklı hislerle eserlerini kaleme almıştır. Onun hakkında kesin olan ve değişmeyen şeyler, samimi bir Müslüman olduğu, Hz. Peygamber'in ailesine ve acıklı bir ölümle hayattan koparılan torunu Hüseyin'e büyük bir sevgi ve sempati duyduğu, söz konusu şehadet olayının gerçekleştiği ve pek çok acının yaşandığı topraklarda yaşadığı için ayrı bir hassasiyetle şiirler yazdığıdır. Yaşadığı topraklardaki fanatizme rağmen Fuzûlî hiçbir mezhebin veya akımın taraftarı olmamış, insana ve dünyaya aşkla dolu bir sanatçı duyarlılığıyla yaklaşmıştır.

KAYNAKÇA

Akcan, Sacide. *Aşkın Doğusu ve Batısı: Leylâ ve Mecnûn ile Romeo ve Juliet Arasında Karşılaştırmalı Bir İnceleme.* İstanbul: Kesit Yayınları, 2021.

Akoğlu, Muharrem. «Irak'ta Şiî Varlığı.» *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* VI, no. 2 (2013): 391-428.

Ayvazoğlu, Beşir. «Fuzûlî Kitabı.» İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.

Dakukî, İbrahim. «Fuzûlî'nin Hayatı Hakkında Bazı Yeni Tesbitler ve Arapça Divanı Üzerine Düşünceler.» *Fuzûlî Kitabı* içinde, düzenleyen Beşir Ayvazoğlu, 53-69. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.

Doğan, Muhammed Nur. *Fuzûlî'nin Poetikası.* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.

Fığlalı, Ethem Ruhi. «TDV İslâm Ansiklopedisi.» *İsnâaşeriyye.* 2001. https://islamansiklopedisi.org.tr/isnaaseriyye#1 (Ocak 20, 2023 tarihinde erişilmiştir).

Fuzûlî. *Farsça Divan.* Düzenleyen Hasibe Mazıoğlu. Ankara: TTK Yayınları, 1962.

—. «Hadîkatü's-süedâ (Erenler Bahçesi).» *Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi.* tarih yok. https://hbektas.hitit.edu.tr/ (Şubat 17, 2023 tarihinde erişilmiştir).

—. *Leylâ ve Mecnun.* Düzenleyen Muhammed Nur Doğan. İstanbul: Yelkenli Yayınları, 2008.

—. *Türkçe Divan.* Düzenleyen İsmail Parlatır. Ankara: Akçağ, 2012.

Gibb, E. J. Wilkinson. *Osmanlı Şiir Tarihi III-V.* Çeviren Ali Çavuşoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Gündüz, Tufan. «Safevîler.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi.* 2008. https://islamansiklopedisi.org.tr/safeviler#1 (Ocak 25, 2023 tarihinde erişilmiştir).

—. «Şah İsmail.» *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 2010. https://islamansiklopedisi.org.tr/sah-ismail#1 (Ocak 19, 2023 tarihinde erişilmiştir).

Gür, Muhammet. *Süleyman Nazif.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.

İçten, Nihal. «Fuzûlî ve Mezhebî Görüşleri.» *Yayınlanmamış Yls. Tezi.* Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

İlhan, Avni. «Atebât.» *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 1991. https://islamansiklopedisi.org.tr/atebat (02 01, 2023 tarihinde erişilmiştir).

İnalcık, Halil. *Şair ve Patron.* Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.

İpekten, Halûk. *Fuzûlî Hayatı-Sanatı-Eserleri.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.

Karaca, Meryem Şeyma. «Fuzûlî'de Teşeyyu'.» *Yayınlanmamış Yls. Tezi.* Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Karahan, Abdulkadir. *Fuzûlî.* 1996. https://islamansiklopedisi.org.tr/Fuzûlî (01 16, 2023 tarihinde erişilmiştir).

—. *Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Köleoğlu, Mehmet. *Fuzûlî'nin Beng ü Bâde'si.* Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Köprülü, M. Fuad. *Divan Edebiyatı Antolojisi.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

Mazıoğlu, Hasibe. *Fuzûlî Üzerine Makaleler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Mengi, Mine. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi.* Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.

Öz, Mustafa. «Şia.» *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 2010. https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#1 (Ocak 15, 2023 tarihinde erişilmiştir).

—. «Takıyye.» *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 2010. https://islamansiklopedisi.org.tr/takiyye (Şubat 15, 2023 tarihinde erişilmiştir).

—. «TDV İslâm Ansiklopedisi.» *Şiâ.* 2010. https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#1 (Ocak 15, 2023 tarihinde erişilmiştir).

Saraç, Yekta. «Fuzûlî'nin Kelâm'a Dair "Matlau'l-itikad" İsimli Eseri ve Önemi.» *Bu Alâmet ile Bulur Beni Soran* içinde, yazan Hanife Koncu ve Müjgân Çakır, 505-515. İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Edebiyat Üzerine Makaleler.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Tevfik Fikret. «Âveng-i Tesâvîr.» *Tevfik Fikret Bütün Şiirleri* içinde, yazan Tevfik Fikret, düzenleyen İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin, 493-508. Ankara: TDK Yayınları, 2004.

Turan, Refik. «Fuzûlî'nin Yaşadığı Çağda Bağdat ve Çevresi.» *Fuzûlî Kitabı* içinde, düzenleyen Beşir Ayvazoğlu, 37-43. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.

Yavuz, Yusuf Şevki. «Ehl-i Sünnet.» *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 1994. https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet (Şubat 13, 2023 tarihinde erişilmiştir).

Yurdagür, Metin. «Fuzûlî'nin Matla'u'l-İ'tikad Adlı Eseri ve Akidesi.» *Fuzûlî Kitabı* içinde, düzenleyen Beşir Ayvazoğlu, 167-174. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.

Zeydân, Corcî. *İslâm Uygarlıkları Tarihi.* Çeviren Nejdet Gök. Cilt I. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

GÜNÜMÜZ İRAN ŞİÎ TOPLUMUNDAKİ İNANÇ KRİZLERİ VE NEDENLERİ

Ayhan Çetin

GİRİŞ

Farklı coğrafyalardaki birçok İslam toplumunda olduğu gibi Şiî İran toplumunda da ciddi anlamda bir inanç krizi yaşanmaktadır. Dünyadaki Müslüman nüfusun yaklaşık %10-15'ini teşkil eden ve Sünnilerden sonra ikinci büyük Müslüman kitleyi oluşturan Şiîlik'in %35-40'ını barındıran İran, Şîa'nın siyasi başkenti olduğu gibi aynı zamanda Şîa'nın düşünce ve aksiyon merkezlerinden biridir. İran'ı ilginç kılan bir diğer husus, 1979'daki İslam Devrimi'dir. Bu yeni siyasi ve dini tercihin üzerinden kırk yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen Şiî ulema ve siyasi elit bu yeni paradigmaya uygun yeni bir kimlik oluşturmada başarılı olamamıştır. Yarım asra yakın bu süreçte yaşanan siyasi ve inanç temelli krizler sağlıklı bir insanî ve kelâmî çözüme kavuşmayınca, beraberinde başka sorunlara yol açmış ve açmaktadır. Zorunlu başörtüsüne karşı Temmuz 2022'de başlayan ve halen devam eden gösteriler -ve daha önceki başka örnekler-, görmezden gelinen dinî ve siyasî sorunların yansıması olarak okunabilir.

Diğer taraftan toplumsal taleplerin dikkate alınmaması, dini/İslami inanç ve uygulamalara karşı nefreti körüklemekte ve yeni inanç ve arayışlara yol açmaktadır. Şiî İran toplumundaki inanç krizinin Şiîlikten; Şiî ulema ve öğretiden kaynaklanan dinî sebepleri olduğu gibi modernizm, sekülerleşme ve küreselleşme gibi uluslararası boyutları da mevcuttur. Politik baskı, özgürlüklerin kısıtlanması, ekonomik imkânların paylaşımındaki adaletsizlik, geleneksel itaat kültürünün dayatılması, insan hakları ihlalleri gibi bireysel ve toplumsal hayatı derinden etkileyen siyasi ve sosyokültürel dahili gerekçeler de diğer önemli sebepler arasında zikredilmelidir.

yeti, On İkinci İmam'ın gaybeti, mehdi anlayışı gibi hususlar modernizmin akılcılığı ile beslenen yeni nesli tatmin etmiyor. Dinin sadece ulemanın tekelinde olması; bırakınız dini meseleleri siyaset ve ekonomi gibi asıl söz sahiplerinin fakihler olması gençlerin ulemaya ve onlarla ilintili olan dine ve dini değerlere mesafeli durmalarına yol açıyor.

Mut'a nikâhı olarak bilinen geçici nikâh kadınlar tarafından onur kırıcı bulunuyor. Siz onlara mut'a nikâhı İslam'ın uygun bulduğu bir evlilik türü dediğinizde, kadınların o İslam'a hangi gözle bakacaklarını tahmin edebilirsiniz. Diğer taraftan iletişimin ve sosyal medya platformlarının sınır tanımadığı bir dönem ve ortamda gençleri ve kadınları ahlak polisiyle nereye kadar denetleyebilirsiniz. Gençlik döneminin kimlik arayışının en yoğun ve hassas bir süreç olduğunu belirtmiştik. Pireye kızıp yorgan yakabilecek bu insanları daha bir anlayışla karşılayıp en azından usûl-i dinden olmayan meselelerde onlara cevazın sınırlarını genişletmek; azimet değil de ruhsatla muamele etmek gerekir.

KAYNAKÇA

Abdulla Rexhepi, "İran'da Yeni Kelam Düşüncesi ve Önemli Temsilcileri". *İran Düşünce Tarihi.* Editörler: Hakkı Uygur-Abdulla Rexhepi. 241-269. Ankara: İram Yayınları, 2019.

Akdevelioğlu, Atay. *İran'da Dış Politikanın Etnik-Dinsel Temelleri.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Ali Ma'mûrî, "Dini Metinleri Anlamanın Tarihselliği", *Güncel Meselelerin Kelam Disiplini İçinde İncelenmesi: Yeni Kelam.* 175-195. Yayın Yönetmeni: Cafer Yusufî. Türkçe Çeviri Editörü: Yusuf Tazegün. Çeviri: Kenan Çamurcu. İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2017.

Ali Rabbânî Gülpâyigânî, *Kelâmî Mezhepler ve Fırkalar.* Çeviri: Sedat Baran. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2014.

Ali Rıza Kirmani, "Akıl ve Din", *Güncel Meselelerin Kelam Disiplini İçinde İncelenmesi: Yeni Kelam.* 197-247. Yayın Yönetmeni: Cafer Yusufî. Türkçe Çeviri Editörü: Yusuf Tazegün. Çeviri: Kenan Çamurcu. İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2017.

Ali Şirvanî, "Yeni Kelam ve Kapsamı", *Güncel Meselelerin Kelam Disiplini İçinde İncelenmesi: Yeni Kelam.* 17-37. Yayın Yönetmeni: Cafer Yusufî. Türkçe Çeviri Editörü: Yusuf Tazegün. Çeviri: Kenan Çamurcu. İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2017.

Anbarcı, Büşra. *Türkiye'ye Göç Eden İranlı Kadın Gözünden: İran'da Kadın Haklarına Bir Bakış.* Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Başar, Umut. *İran'da Değişen Evlilik İlişkileri.* e-Kitap: Editör: Alper Tok. İram: İran Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020. Erişim: 23 Temmuz 2023. https://iramcenter.org/etkinlik/iranda-degisen-evlilik-iliskileri-98.

Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.

Çizgen, Nevval. *İki Ülke İki Devrim: Türkiye ve İran.* İstanbul: Say Yayınları, 1994.

Düzgün, Şaban Ali. "Çağın Meydan Okumaları Karşısında Genç Zihinler ve İnanç Krizi". *Kelam Araştırmaları* 13/1 (2005), 13-22.

Fariba Adelkhah, İran'da Modern Olmak, Çev. İsmail Yerguz, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri,* İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999.

GAMAAN, The Group for Analyzing and Measuring Attitudes in IRAN. "Iranians' Attitudes Toward Religion: A 2020". Erişim 16 Temmuz 2023. https://gamaan.org/wp-content/uploads/2020/09/GAMAAN-Iran-Religion-Survey-2020-English.pdf

Güncel Meselelerin Kelam Disiplini İçinde İncelenmesi: Yeni Kelam. 13-14. Yayın Yönetmeni: Cafer Yusufî. Türkçe Çeviri Editörü: Yusuf Tazegün. Çeviri: Kenan Çamurcu. İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2017.

Hüseyin Beşiriye. *İran'da Devlet, Toplum ve Siyaset*. Çeviren: Mehmet Koç. İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009.

İmam Humeynî, *Tahrîru'l-Vesile.* Tahran: Müessese-i Tanzim ve'n-Neşr Asâr-ı İmam Humeynî, 1379/1959.

İmam Humeynî, *Keşfü'l-Esrar.* Yayın yeri yok, 1373/1953.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası/Kanuni Esasi Cumhuri İslami İran. (Erişim:

22/07/2023). https://www.shora-gc.ir/fa/news/4707/ قانون-اساسی-جمهوری-اسلامی-ایران

Kartaloğlu, Habib. "İmamiyye'de Ahbârî-Usûlî Farklılaşması: Şeyh Saduk ve Şeyh Müfîd Örneği". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13/24 (2011/2), 193-216.

Mehdi Bazergan, *İnqılab-i İran der Du Hareket*. İntişârât-i Nerrakî, 3. Baskı. 1363 h.ş.

Müştak el-Hillo, "İran Eşitlikçi Kadın Hakları Perspektifinden "Kadın Meselesinin" Açıklanması". *İran Çalışmaları Dergisi* 4/1 (2020), 153-154.

Omid Memarian-Tara Nesvederani, "The Youth", United States Institute of Peace, The Iran Primer, (Erişim:22/07/2023). Blog yazısı 6 Ekim 2010'da yayımlanmış olup Ağustos 2015'te güncellenmiştir. https://iranprimer.usip.org/resource/youth

Onat, Hasan. *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Onat, Hasan. "İmâmiyye Şîası". *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı.* 183-214. Editörler: Hasan Onat-Sönmez Kutlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Baskı, 2016.

Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler.* İstanbul: Rağbet Yayınları, 6. Baskı, 2016.

Sarıkaya, Yalçın. "Etnik ve Dinsel-Mezhepsel Yapı". *İRAN: Toplum, Devlet ve Siyaset.* Ed. Burak Tangör. 45-48. Ankara: TODAİE, 2016.

Sayın, Abdullah. "Devrimin 40. Yılında İran: Siyasal ve Toplumsal Dönüşümün Seyri", Analiz Haber, 04/03/2019, Anadolu Ajansı, (Erişim: 22/07/2023).

Taflıoğlu, M. Serkan. "İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşrûiyet Kaynağı "Velâyet-i Fakih". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 68/3 (2013), 95-112.

Taş, Kemaleddin. "Gençlik Dindarlığı". *Gençliğin Korunması Bağlamında Din İstismarıyla Mücadele.* 71-89. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Tığlı, Asiye. *İran'da Yenilikçi Dini Düşünce Hareketi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Uyar, Mazlum. Şiî-İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri: Ahbârîlik. İstanbul: Ayışığı Kitapları Yayınları, 2000.

Üstün, İsmail Safa. "Velâyet-i Fakîh". TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 23 Temmuz 2023. https://islamansiklopedisi.org.tr/velayet-i-fakih

Yakut, İdris. *Üniversite Öğrencilerinde Din Anlayışı: Tahran Üniversitesi Örneği*. e-Kitap: İksad Yayınevi, 2022.

Yantur, Pelin. *Ortadoğu Ülkelerinde Kadın İstihdamı: İran ve Türkiye Örneği.* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2017.

DÜNÜ BUGÜNÜ VE TEMEL VARSAYIMLARI İLE DEİZM

Bekir Şahin

GİRİŞ

İslam düşünce tarihinde akılla vahyin çatışma yaşamayacağı düşüncesi 8. yüzyıldan itibaren tartışılagelen bir konudur. Hıristiyan dünyasında ise bu tartışmalar çok sonraları 17. yüzyılda başlamıştır. İnsanın bir dine ihtiyacının olup olmadığı tartışmaları deizmin daha çekici hale gelmesine neden olmuştur. Deist inanca göre, birey ihtiyaç hissettiğinde zorunlu etik rehberini doğada bulabilmektedir. Doğa, Tanrı inancının yerine ikame edilmiş gibi gözükse de aslında salt isimlendirme sorunu yüzünden bir deist "tanrısız" veya "dinsiz" olarak tanımlanamaz. Bir bakıma teist inançtan daha "tanrıcı" denebilecek anlam çeşitliliği taşımaktadır. Çünkü deizm genel kavram yapısı itibariyle sunduğu seçenekler itibariyle hayli geniş bir yelpaze sunmaktadır. Farklı bağlamlara indirgenebilen anlamları olmakla birlikte, hiç kimse bir deistin aslında neye inandığını asla bilemez. Bazı farklı durumlarda deizm vahiy dinine ihtiyacı olmadığına inanan kişilerin felsefesi anlamını taşımaktaydı. Ancak tarihselciler deist inancı, eşsiz, karmaşık ve kendi kabuğuna çekilmiş felsefi bir öğreti olarak, herhangi bir bireyin benimseyebileceği oluşturulmuş yeni bir dini kimlik gibi sunma gayreti içinde olmuşlardır. Aslında deistleri birtakım tarihçilerin düşündükleri gibi tanımlamak doğru değildir [1]. Çünkü deizm akımının ilk yıllarında bazı deistlerin kendilerini "Hristiyan deistler" olarak tanımladıkları ve vahiy inancını kabul ettikleri bilinmektedir. Ancak deistlerin büyük bir çoğunluğu vahiyle temellendirilen dinleri kabul etmemişlerdir [2].

1 Şahin Filiz, "Teizmin ötesi, Ateizmin berisi Dinsel Tanrı'ya karşı sivil Tanrı arayışı olarak Deizm", *Ütopya Yayınevi* 282 (Aralık 2017), 12-13.

2 Bekir Şahin, *Deizmin Sosyolojisi* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2022), 13.

Teknolojinin ve bilimsel bilginin belli başlı bazı problemlere daha iyi çözümler bulduğu düşüncesi, dinsel bilginin sorgulanır hale gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Seçenekler arttıkça içsel netliğimiz azalmakta ve verili bilgilerden elde edilen bilgiler kabul edilmemeye başlamaktadır. Yaşadığımız dönem, ihtiyaçlar hiyerarşisinin dönüşüme uğradığı bir zaman dilimini temsil etmektedir. Birey bu değişen dünyaya ayak uydurabilmek için ilk olarak kültürel hafızasında yer eden sabiteleri sorgulamaya başlamaktadır. Bu sorgulama halinin bir tezahürü olan deizm gibi pek çok felsefi akımın, dün olduğu gibi bugün de toplumları tedirginlik havasına soktuğu görülmektedir. Bununla birlikte modern birey, inanç boyutlu arayışlarda sınırları katı kurallarla çevrelenmiş, keskin ve mutlak inanç biçimlerinin aksine, daha yumuşak, gri tonları olan deizm benzeri akımlara yönelmektedir. Deizm felsefesi incelenirken, ilk deistlerin üstlendiği rolün dikkate alınması gerekir. Çünkü o dönemde skolastik düşünceden kurtuluş parolasıyla rasyonalite temelli deizmi Hıristiyanlıkla uzlaştırma gayesi güdülmekteydi. Ancak daha sonraları dinlerin tamamı reddedilerek, bireyi merkeze alan bir düşünce zemini oluşmuştur. Deizm akımı, çok sesli bir yapıya sahip olduğundan kurumsal bir yapıya dönüşmesi beklenen bir reaksiyon olarak görülmemektedir.

KAYNAKÇA

Aytepe, Mahsum. "Deizm-Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi", 24.

Barnett, Samuel Jackson. *The Enlightenment and Religion: The Myths of Modernity*. New York: Manchester University Press, 2003.

Bauman, Zygmunt. *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm-Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*. çev. F. Doruk Ergun. İstanbul: Say Yayınları, 2014.

Bruce, Steve. *Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme*. çev. İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Otto Yayınları, 2015.

Clarke, Samual. *A Discourse Concerning The Being and Attributes of God*. Glasgow, 1823.

Çınar, Aliye. *Deizm ve ateizm üzerine .* İstanbul : Köprü Kitapları, 2018. http://ktp.isam.org.tr/ktp/recordview.php?idno=372756&ele=%3D&wKitaplar=deizm

Dorman, M. Emre. *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım.* Yayınlanmamış: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.

Düzgün, Şaban Ali. "Deizm: Öncü İsimler ve Temel Doktrin". *Diyanet Aylık Dergi*, 6-9.

Ertit, Volkan. "Sosyolojinin Kurucu Figürlerinde Din". *The Academic Elegance* 7/14 (2020), 1-35.

Filiz, Şahin. "Teizmin ötesi, Ateizmin berisi Dinsel Tanrı'ya karşı sivil Tanrı arayışı olarak Deizm". *Ütopya Yayınevi* 282 (Aralık 2017), 10-22.

Göçmen, Doğan. "Deizme ve Deistlere Dair Bazı Temel Gözlemler". *Ütopya Yayınevi* 282 (Aralık 2017), 23-30.

Kardaş, Meryem. *Deistik Argümanlara Karşı Vahyin İmkan ve Gerekliliği (18. Yüzyıl İngiliz Deizmi ve Kelami Açıdan Analizi)*. Yayınlanmamış: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.

Öztaş, Mehmet. *Deizm ve Dini Hayat*. Yayınlanmamış: Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Roy, Olivier. *Küreselleşen İslam*. çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

Seyrek, Ahmet. *Ateizm, Deizm, Agnostisizm*. Ankara: Dorlion Yayınevi, 2019.

Smith, Christian. "On 'Moralistic Therapeutic Deism' as U.S. Teenagers' Actual, Tacit, De Facto Religious Faith." Princeton Theological Seminary, 2005.

Şahin, Bekir. *Deizmin Sosyolojisi*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2022.

Wood, Allen W. "'Deism', Encyclopedia of Religion". ed. Lindsay Jones. New York, 2005.

MODERN BİR İNANÇ KRİZİ OLARAK *TEODİSE*

Elif Nur Erkan Balcı

GİRİŞ

Etimolojik olarak "Tanrı anlamında "theos" ile adalet anlamında "dike"-nin bir araya getirilmesi olan teodise[1] dünyadaki kötülükler nedeniyle aklın yaptığı itirazları Tanrı'nın iyiliğini öne çıkararak gerekçelendirmekle uğraşır. Diğer bir tanıma göre de teodise ızdırabın ve ızdıraba karşı Tanrı'nın iyiliğinin sistematik olarak haklı çıkarılmasıdır.[2] Bu durumda teodiseyi ateizmin kötülük problemi argümanlarına karşılık Tanrı'nın haklı nedenlerini göstermeye çalışan tüm teistik argümanların genel adı olarak anlamak mümkündür.[3]

Kötülük probleminin[4] tarihi oldukça eskidir ve kökleri antik Yunan düşüncesine kadar geriye gider ve ilk olarak Epikuros tarafından şöyle formüle edilmiştir:*"Eğer Tanrı mutlak iyi ise bütün kötülükleri yok etmeyi istemelidir.*

1 Hamdullah Arvas, "Bir Teodise (Ta'dîl) Anlayışı Olarak Kelâm'da Bütüncül Teolojik Perspektif", *Journal of Islamic Research* 33/3 (2022), 936.

2 Susan Neiman, *Modern Düşüncede Kötülük: Alternatif Bir Felsefe Tarihi*, çev. Ayhan Sargüney (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 334.

3 Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 79.

4 Bu ayrımlara ve genel olarak kötülük probleminin felsefi izahına yönelik detaylı okumalar için şu eserlere bakılabilir: Rahim Acar, "The Limits of Evidential Argument from Evil", *Din ve Felsefe Araştırmaları* 2/4 (2019), *114-131*; Metin Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 225-257; a.mlf., *İslam düşüncesinde Kötülük Problemi* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014) ; Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük* (Ankara: Elis Yayınları, 2014); Rafiz Manafov, *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise* (İstanbul: İz Yayınları, 2007) ; Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997); İbrahim Yıldız, "Mümkün En İyi Dünya ve Kötülük" , *İslami Araştırmalar Dergisi* 32/3 (2021), 634-641; a.mlf., "Olasılık, Tanrı ve Kötülük", *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2021), 97–107; Nesim Aslantatar, "Paul Draper, Agnostisizm ve Kötülük Problemi", *Dini Araştırmalar*, 25/62 (2022), 173-196; Ferhat Akdemir, *Korkunç Kötülükler ve Tanrı*, (Ankara: Elis Yayınları, 2017).

metafiziği teizme dayatmış olduğunu göstermesi açısından öğreticidir. Çalışmanın ulaştığı sonuç ateistik bir kötülük probleminin teizm açısından bugün gerçek bir kriz oluşturamayacağıdır.

KAYNAKÇA

Acar, Rahim. "The Limits of Evidential Argument from Evil". *Din ve Felsefe Araştırmaları* 2/4 (2019), 114-131.

Aguti, Andrea. "Logical Argument from Evil and Theism". *Religions* 13/11 (2022), 1-9.

Akdemir, Ferhat. *Korkunç Kötülükler ve Tanrı*. Ankara: Elis Yayınları, 2017.

Akti, Selahattin. *İbn Arabi'de Varlık ve Kötülük Problemi.* İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.

Akti, Selahattin. "Gazzali ve Leibniz Optimizminden Kant'ın Otantik Teodisesine Kötülük Sorunu". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* 6 (2017), 33-56.

Albayrak, Mevlüt. *Tanrı-Alem İlişkisi ve Kötülük Problemi.* Isparta: Fakülte Kitabevi, 2019.

Altuner, İlyas. "Descartes Felsefesinde Tanrı-Varlık İlişkisi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2012), 31-48.

Arvas, Hamdullah. "Bir Teodise (Ta'dîl) Anlayışı Olarak Kelâm'da Bütüncül Teolojik Perspektif". *Journal of Islamic Research* 33/3 (2022), 934-51.

Aslantatar, Nesim. "Paul Draper, Agnostisizm ve Kötülük Problemi". *Dini Araştırmalar* 25/62 (2022), 173-196.

Atış, Naciye. "Descartes Felsefesinde Cogito ve Tanrı'nın Konumunun Bilgi ve İnanç Konusuna Etkisi". *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 5/1 (2015), 1-15.

Augustinus. *İtiraflar*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2010.

Aydın, Metin. "Ockhamlı William'ın Nominalizmi ve Ahlak Anlayışına Yansımaları: Tanrı'dan Nefret Edebilir miyiz?". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (2021), 147-174.

Balci, Elif Nur. "A Modified Free-Will Defense: A Structural and Theistic Free-Will Defense as a Response to James Sterba". Religions 13/8 (Ağustos 2022), 1-12.

Becker, Ernest. *The Structure of Evil.* New York: George Braziller, 1968.

Buckley, Michael J. *At the Origins of Modern Atheism*. New Haven: Yale University Press, 1987.

Brueggemann, Walter. *The Message of the Psalms: A Theological Commentary.* Ausburg: Ausburg Publishing House, 1984.

Çınar, Aliye. "Leibniz'de Kötülük Problemi ve Teodise". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2005), 161-177.

Danz, Christian. "God and Evil—Systematic-Theological Reflections on the Doctrine of God". *Religions* 13/11 (2022), 1-10.

Efil, Şahin. "İbn Arabî'ye Göre Tasavvuf Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise". *Felsefe Dünyası* 53 (2011), 92-110.

Gillespie, Michael Allen. "Where did All the Evils Go?". *Naming Evil, Judging Evil.* ed. Ruth W. Grant. 15-34. Chicago: The University of Chicago Press, 2006.

Gillespie, Michael Allen. *The Teological Origins of Modernity*. Chicago: University of Chicago Press, 2008.

Gilson, Etienne. *Tanrı ve Felsefe*. çev. Mehmet Aydın. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999.

Hauerwas, Stanley. *Naming the Silences: God, Medicine, and the Problem of Suffering*. London: T&T Clark International, 2004.

Hauerwas, Stanley. "Seeing Darkness, Hearing Silence Augustine's Account of Evil". *Naming Evil, Judging Evil. 35-52. ed.* Ruth W. Grant. Chicago: The University of Chicago Press, 2006.

Hendricks, Perry. "Causal Connections, Logical Connections, and Skeptical Theism: There Is No Logical Problem of Evil". *Religions* 13/ 7 (2022), 1-9.

Hume, David. *Din Üstüne*. çev. Mete Tunçay. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995, 209.

Kant, Immanuel. "On the Miscarriage of All Philosophical Trials in Theodicy". 19-38. tr. and ed. A. Wood, G. Giovanni. *Religion and Rational Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

MacIntyre, Alasdair. "About What do Contemporary Atheists and Theists Disagree?". *Ciphers of Transcendence*. 358-370. ed. Fran O'rourke. Newbridge: Irish Academic Press 2019.

MacIntyre, Alasdair. "Is Understanding Religion Compatible with Believing?". *Faith and the Philosophers*. 115-133. ed. John Hick. London: Palgrave Macmillan 1964.

MacIntyre, Alasdair. *Whose Justice? Which Rationality*?. Notre Dame: Notre Dame University Press, 1988.

MacIntyre, Alasdair. *God, Philosophy, Universities: A Selective History of the Catholic Philosophical Tradition.* Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.

Mackie, John. L. "Evil and Omnipotence". *Mind* 64/254 (1955), 200-212.

Manafov, Rafiz. *John Hick'in Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise*. İstanbul: İz Yayınları, 2007.

Neiman, Susan. *Modern Düşüncede Kötülük: Alternatif Bir Felsefe Tarihi*. çev. Ayhan Sargüney. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

Ormbsy, Eric L. *İslam Düşüncesinde İlahi Adalet Sorunu (Teodise).* İstanbul: Kitabiyat Yayınları, 2001.

Özdemir, Metin. "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 225-257.

Özdemir, Metin. *İslam düşüncesinde Kötülük Problemi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.

Phillips**,** D. Z. "On Not Understanding God". 153-170. ed. Phillips**,** D. Z. *Wittgenstein and Religion*, London: Palgrave, 1993.

Plantinga, Alvin. *God Freedom, and Evil*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2001.

Riviş-Tipei, Losif. "The Problem of Evil. Part One: Evil in Philosophical Discourse." *Journal of Humanistic and Social Studies* 11/2 (2020), 151-163.

Safaruk, Chowdhury. *Islamic Theology and the Problem of Evil*. Cairo:The American University in Cairo Press, 2021.

Sterba James P. *Is a Good God Logically Possible?* (Cham: Palgrave Macmillan, 2019).

Surin, Kenneth. "Theodicy?". *Harvard Theological Review* 76/2(1983), 225-247.

Surin, Kenneth. *The Turnings of Darkness and Light: Essays in Philosophical and Systematic Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

Terkan, Fehrullah. "İblîs' in Kötülük Problemi'ne Dair Felsefî Argümanları ve Şehristânî'nin "Bilinemezcilik" Teodisesi". *Milel ve Nihal* 5/1 (2008), 63-91.

Topuz, Şükrü. *İlahi Adalet: İbn Arabi Metafiziğinde Kötülük Problemi*. İstanbul: Kdy Akademi, 2021.

Türkben, Yaşar. *İbn Sina ve Thomas Aquinas'ta Kötülük Problemi*. İstanbul: Elis Yayınları, 2013.

Tüzer, Abdullatif. "Rasyonel/Doğal Din ve Spinoza". *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 3/1 (2013), 33-51.

Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi.* çev. H. Vehbi Eralp. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1998.

Yaran, Cafer S. *Kötülük ve Teodise: Batı ve İslam Din Felsefesinde Kötülük Problemi Teistik Çözümler.* Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Yasa, Metin. *Tanrı ve Kötülük*. Ankara: Elis Yayınları, 2014.

Yıldız, İbrahim. "Mümkün En İyi Dünya ve Kötülük". *İslami Araştırmalar Dergisi* 32/3 (2021), 634-641.

Yıldız, İbrahim. "Olasılık, Tanrı ve Kötülük". *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/1 (2021), 97–107.

XX. YÜZYILDA ARAP EDEBİYATINDAKİ İNANÇ KRİZLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mohamadou Aboubacar Maiga

GİRİŞ

Edebiyat toplumun aynasıdır. Toplumun tüm farklı kesimlerindeki ve sosyal sınıflardaki sorunları, olguları ve krizleri yansıtır. XX. yüzyılında, modernist olarak adlandırılan bir yazar gurubu ortaya çıkmıştır. Bunlar, dini, yaşamdan tamamen dışlamaya, onun kavramlarını ve değerlerini kalplerden ve zihinlerden silinmeye dayalı yeni bir edebiyat oluşturmaya çalışmışlardır. Yöntem olarak da Materyalizm ve ateizme dayanan Batı felsefi teorilerini takip etmişlerdir. Ayrıca, bize miras kalan İslami terim ve ifadelerle alay ederek şiirdeki dilsel ve edebî yapıları yok etmeye çalışmışlardır.

Araştırmamız tanımlayıcı-analitik yöntem uygulayarak bulabildiğimiz edebî metinlerin analizi yoluyla XX. yüzyıl Arap şairlerinin yaşadığı inanç krizinin bazı yönlerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu metinlerin tahlili yapılarak ideolojik boyutları bilenecek ve bu şairlerin dinî kavram ve değerleri hedef almalarının sebepleri tespit edilecektir.

Bu çalışmanın önemi, XX. yüzyıl Arap dünyasında önde gelen meşhur modernistlerin tanınmasına katkıda bulunmaktır. Aynı zamanda mümkün olduğu kadar çağdaş Arap edebiyatçılar arasındaki inanç krizlerinin entelektüel köklerinin net bir tablosunu sunmaktır.

Araştırmanın cevabını aradığı sorular şunlardır: Arap edebiyatçıların inanç krizlerini etkileyen faktörler nelerdir? Modernistlerin Arap ve İslam dünyasındaki konumu nedir? Edebiyattaki bu inanç krizinin Müslüman toplumlar üzerindeki etkisi nedir?

Bu nedenle Müslüman bir yazarın edebî üretimlerinde fikirlerinin İslam kavram ve algısını yansıtması beklenmektedir. Edebiyatını ideal bir toplumu inşa etmede yapmalıdır. Yazarın sözde özgürlüğüne aldanmamalıdır. Önceki sayfalarda gördüğümüz gibi İslam'a bağlı olmayan bazı Müslüman yazarlar hakkında özel olduğu iddia edilen edebiyat özgürlüğü ile kendini özendirmemeli veya kendine kaptırmamalıdır.

KAYNAKÇA

Adonis, Ahmet Ali. *el-A'mâlu'ş-şiiriye li Adonis*. Bağdat: Dârü'l-Madâ, 1996.

Adonis, Ahmet Ali. *es-Sâbit ve'l-mütehavvil: sadmetü'l-hadase*. Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1973.

Adonis, Ahmet Ali. *Evrâkun fi'r-rih (Siyâgatün nihaiyyet)*. Beyrut: Dârü'l-Adap, 1988.

Aristoteles Nekomaşoş. *Fennü'ş-şiir*. thk. Abdurrahmân Bedevi. Kahire: Matbaatü'n-nahdatü'l-mısriye, 1953.

Bahravî, Seyyid. *el-bahsu ani'l-lü'lü'i'l-müstehil*. Beyrut: Dâru şarkiyat li'n-neşri ve't-tevzii, 1997.

Bedvî, Tabana. *en-Nakdü'l-edebî inde'l-yûnân* . Kahire: Mektebetü'l-anglo el-Mısriyye, 1969.

Bint eş-Şati', Ayşe Abdurrahman. *Kıyemün cedide li'l-edebi'l-Arabi el-kadim ve'l-muâsır*. Kahire: Dârü'maarif, 1970.

Bint eş-Şati', Ayşe Abdurrahman. *Kıyemün cedide li'l-edebi'l-Arabi el-kadim ve'l-muâsır*. Kahire: Dârü'maarif, 1970.

Boudjedra, Rachid. *Rivâyetü elfu âmin mine'l-hanin*. çev. Mırzak Bektaş. Cezayir: el-Müessesetü'l-vataniye li'l-kitap, 1984.

Bseiso, Mu'in Tawfiq. *el-A'mâlu'ş-şiiriye el-kâmile*. Beyrut: Dârü'l-avda, 1987.

Derviş, Mahmud, *Dîvânu Derviş*. Beyrut: Dârü'l-avda, 1994.

Eflatun, Aristoklis. *Cumhuriyet*. çev. Şevki Davut. Beyrut: el-ehliye li'n-neşri ve't-tevzii, 1994.

el-Gamidî, Said b. Nasir. *el-İnhirafü'l-akadî fi edebi'l-hadase ve fikrihâ, dirâsetün nakdiye şerîye*. Cidde: Dârü'l-Endelüs el-hadrâ li'n-neşr ve't-tevzi, 2003.

el-Kanî, Avad. *el-hadasetü fi mizâni'l-islam nazarâtün İslamiye fi edebi'l-hadase*. Suudi Arabistan: Hacer li't-tibaa ve'n-neşr ve't-tevzi ve'l-ilan, 1998.

el-Kasım, Semih. *Dîvânu Semih el-Kasım*. Beyrut: Dârü'l-avda, 1987.

el-luveyhik, Abdurrahmân. *Müşkiletü'l-guluv fi'd-din fi'l-asri'l-hâdir, el-esbâp el-âsâr el-ilâç*. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1999.

el-Mâğut, Muhammed. *el-âsârü'l-kâmile*. Beyrut: Dârü'l-avda, 1981.

el-Maqaleh, Abdülaziz. *Dîvânü'l-Maqaleh*. Lübnan: Dârü'l-Avad, 1986.

el-Nevâb, Muthaffar. *Şairu'l-muarazati's-siyasiyeti ve'l-gadabi'l-kavmi,* Dimeşk: Müessesetü Alâeddin li'-t-tibaa ve't-tevzi, 2004.

es-Saadavi, Nevâl. *Rivâyetü sukûtü'l-imam*. Birleşik Krallık:, Müessesetü'l Hindâvî, 2021.

es-Seyyâb, Bedr Şakir. *Dîvânu es-Seyyâb*. Beyrut: Dârü'l-Avda, 2016.

es-Seyyâb, Bedr Şakir. *el-Mabedü'l-farîk*. Birleşik Krallıklar: Müessesetü Hindâvî, 2019.

es-Seyyâb, Bedr Şakir. *Enşûdetü'l-matar*. Kahire: Müessesetü Hindâvî li'-t-talim ve'sekafe, 2012.

Fazıl, Cihat. *Kadâyâ eş-Şiiru'l-hadis*. Beyrut: Dârü'ş-şruuk, 1984.

Feytûrî, Mahmud. *Dîvânü'l-Feytûrî*. Beyrut: Dârü'l-avda, 1970.

Filip, Kaldinâl, Luck Barbolsiko. *Ra'yuhum fi'l-İslam*. Londra: es-Sakî li'n-neşr ve't-tevzi, 1990.

Kabanî, Nezâr. *el-A'mâlu'ş-şiiriye el-kâmile*. Beyrut: Menşûrâtü Nezâr el-Kabanî. 1944.

Mahâb, Muhammed Nasir. "Kaside", *Mecelletü'ş-şiir* 1/67(Muharrem, 1413), 46-49.

Munif, Abdurrahman. *Mudunü'l-milh (Bidayetü'z-zülümât).* Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsâti ve'n-neşr, 2005.

Muravva, Hüseyn. *en-Nizâatü'l-maddiye fi'l-felsefeti'l-Arabiyye el-İslamiye*. Beyrut: Dârü'l-Farabi, 2018.

Nazik, el-Melaike. *Dîvânu Nazik el-Melaike*. Beyrut: Dârü'l-Avad, 1997.

Ounsi, el-Hajj. *Havâtim*. Londra: Riyadu'r-reys li'l-kutup ve'n-neşr, 1991.

Platon. *Cumhuriyet*, ter. Şevfî Davud. Beyrut: el-ehliyetü li'n-neşri ve't-tevzi, 1994.

Rachid Boudjedra, *Rivâyetü elfun ve an mine'l-hanin*, çev. Mırzak Bektaş. Cezayir, el-Müessesetü'l-vataniye li'l-kitap, 1984.

Saadi, Yusuf. *el-A'mâlu'ş-şiiriye el-kâmile*. Beyrut: Menşûratu'l-cumel, 2014.

Sâiğ, Tevfik. *el-A'mâlü'l-kamile li Tevfik Sâiğ*. Beyrut: Riyadu'r-reys li'l-kutub ve'n-neşr, 1990.

Salah, Abdussabûr. *Dîvânu Salah Abdussabûr*. Lübnan: Dârü'l-avda, 1988.

Salih, Muhammed Abdulkadir. "el-Edebu fi hizmeti'l-akide", *Mecelletü hadaratü'l-islam* 3/8 (Ocak, 1998), 84-91.

Selim, Hasan. *Mevsûatü Mısır el-kadime: fi medineti Mısır ve sekâfetiha fi'd-Devleti'l-kadime ve'l-ahdi'l-ihnâsî*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2019.

Zevine, Murat. *el-İslamu ve'l-hadase: mukârebetün fi'd-din ve's-siyase*. Fas: el-Merkezüs-sekâfi el-Arabi, 2015.

İNANÇ KRİZİ VE EDEBİYAT EDEBİ ESERLER ÖRNEKLEMİNDE İNANÇ KRİZİNİ ÇÖZÜMLEME

Yakup Akyüz

GİRİŞ

İnanç krizi, düşünce tarihinde farklı bağlamlarda çokça tartışılan, üzerine inançsal, sosyolojik ve bireysel temellendirmelerin yapıldığı olgusal bir gerçekliktir. Bakıldığında inanç, başlı başına bireye kimlik kazandıran, bireyselliğine anlamını veren, kültürün oluşumuna başat katkı sağlayan en önemli olgulardan bir tanesidir. Hangi dinamikler ya da olaylar bu olguyu tetiklemiş olsun ki birey inançlarıyla kendi içsel dünyasında kriz durumu yaşamış ve yaşadığı toplumda kriz yaratmış olsun? sorusu önemli hale gelecektir.

İnanç krizinde odaklanılması gereken olgu, inancın bir kriz haline gelmiş olması gerekir. O zaman kriz durumundan bahsedilebilir. Yani birey ve toplum ait olduğu yapıdaki inançsal olgulara karşı bir tepki ve başkaldırı içinde olmalıdır. Bir diğer söylemle krizden bahsedilmesi için bir inanç olgusunun olması gerekir. Ayrıca bunu bir kriz olarak düşünmesi gerekir. İnancı değer olarak görmeyen toplum ve bireyler düzleminden bakarsak inanç krizinden bahsetme olanağı da olmayacaktır. Geçen aylarda İran toplumunda Mahsa Amini'nin örtünme kurallarına uymadığı gerekçesiyle ahlak polisi tarafından gözaltına alınıp gözaltında iken ölmesi olayında Amini inanç krizini kendi içinde inancın neliği üzerinde yaşarken ona tepki veren katı dinsel yaşama inanan devlet ideolojisi onu inancı yozlaştırdığı, ve yozlaşmayı toplumsallaştırdığı ve inanç olgusuna tepkiselliği görünür kıldığı için kriz yaşamakta ve krizi yönetemeyerek inanç krizini devlette şiddetle sonlandırmaktadır.[1]

1 *Euronews*, "İran'da ahlak polisi gözaltısında ölen kadının ardından başlayan protestolarda öfke dinmedi" (2022).

SONUÇ

İnanç krizi felsefenin en önemli sorunlarından birisidir. Özellikle de Tanrı ve insan arasında olan inanç krizi sonunda inanç ya da inançsızlığa evrilmektedir. Düşünce tarihinde edebi eserler bu sorunu tekrar tekrar ele alıp işlemişlerdir.

Yunan düşüncesinde de Politeist yapı içinde Tanrı ve insan arasındaki krizler ele alınmıştır. Aias, tanrılara inanmayan bir kişi olarak cezalandırılmıştır. Yine Euripides'in Bakkhalar tragedyası din-akıl çatışmasına dayan inanç krizinin anlatıldığı temel metinlerden bir tanesidir.

Rus Edebiyatında Dostoyevski'nin eserleri bireysel boyutta inanç ve inançsızlık arasında gidip gelen bireylerin çatışmaları üzerine kurulur. Onun eserleri Tanrı ve insan arasındaki inanç krizlerine odaklanır. Krilov, Şatov, vb. karakterler Tanrı ile kriz yaşayan bireyler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Roth'un Eyüp adlı eseri 20. yüz yılda kutsal kitaptan etkilenerek yazılmış, göçmen bir Yahudi babanın modernleşme, yabancılaşma gibi olgular içinde Tanrı ile olan inanç krizini ele almaktadır. Günümüzde bireylerin değişen olgulara bağlı olarak Tanrı'yla inanç krizini modernitenin ve bireyselleşmenin gereği olarak yoğun olarak yaşayacağı ve inanç krizi olgusunun gerçekliğinin değişmeyeceğidir.

KAYNAKÇA

Adam, James. *Antik Yunan'ın Din Öğretmenleri*. çev. Özgüç Orhan. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.

Akyüz, Yakup. "Dostoyevski'nin Eserlerinde Tanrı Problemi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2013), 55-81.

Akyüz, Yakup. *Yunan Tragedyalarından Felsefi Tahliller*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2021.

Akyüz, Yakup. *Yunan Trajedilerinde İnsanın Kaderi*. İstanbul: Kardelen Yayınları, 2018.

Aristophanes. *Bulutlar*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1957.

Aristophanes. *Kadınlar Şenlikte*. çev. Yılmaz Güleryüz. Ankara: Töz Yayınları, 2019.

Ayata, Ali, Takkaç, H.S. *Türkiye'de Muhafazakar Sağ İktidarların Dış Politika Vizyonu*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2021.

Barrett, William. *İrrasyonel İnsan*. çev. Salih Özer. İstanbul: Hece Yayınları, 2003.

Berdyaev, Aleksandroviç Nikolay. *Dostoyevski*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Kavram Yayınları, 1998.

Bonnard, Andre. *İnsan ve Tragedya*. çev. Yaşar Altan. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2006.

Dalkılıç, Bayram. *Bertrand Russell Yirminci Yüzyılda Bir Ateist Düşünür*. Konya: Kendözü Yayınları, 2000.

Dalkılıç, Bayram. "Bertrand Russell'in İslam Kültürü, Medeniyeti ve Felsefesine Yaklaşımı". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2004), 55-90.

Dinçer, Yeşim. *Ecinnilerin Gölgesinde*. İstanbul: Yordam Kitap, 2009.

Dostoyevski. *Cinler*. çev. Ergin Altay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Dostoyevski. *Karamazov Kardeşler*. çev. Nihal Yalaza Taluy. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.

Dostoyevski, Anna. *Fyodor Dostoyevski*. çev. M. Tahsin Yalım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Dostoyevskİ. *Budala*. çev. Nihal Yalaza Taluy. İstanbul: Can Yayınları, 1969.

Dzielska, M. - G. Deniz. *İskenderiyeli Hypatia*. İstanbul: Berfin Yayınları, 1999.

Euripides. *Bakkhalar*. çev. Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.

Euripides. *Herakles*. çev. Lutfi Ay. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.

Euripides. *İon*. çev. Ege Kandemirli. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları, 2018.

Euripides. *Medea*. çev. Metin Balay. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları, 2014.

Girard, Rene. *Şiddet ve Kutsal*. çev. Necmiye Alpay. İstanbul: Alfa Yayınları, 2009.

Homeros. *İlyada*. çev. Azra Erhat - A. Kadir. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.

Homeros. *Odysseia*. çev. Azra Erhat, A. Kadir. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2014.

Kefeli, Emel. *Batı Edebiyatında Akımlar*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.

Latacz, Joachim. *Antik Yunan Tragedyaları*. çev. Yılmaz Onay. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları, 2006.

Nietzsche, Friedrich. *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*. çev. Mahmure Karaman. İstanbul: Say Yayınları, 2011.

Platon. *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.

Poole, Adrian. *Trajedi*. çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Kitabevi, 2013.

Roth, Joseph. *Eyüp*. çev. Firuzan Gürbüz. İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.

Sophokles. *Aias*. çev. Ari Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2018.

Suarez, Andre. *Üç Büyük İnsan, Dostoyevski-Pascal-İbsen*. çev. Tahir Yücel. Ankara: Hece Yayınları, 2008.

Turgenyev. *Babalar ve Çocuklar*. çev. Hasan Ali Ediz - Vasıf Onat. İstanbul: Cem Yayınevi, 1999.

Yıldırım, Duran Ali. *Kur'an da Fesat*. Konya: Çimke Yayınları, 2016.

Zamyatin, Yevgeni. *Biz*. çev. Füsun Tülek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Euronews. "İran'da ahlak polisi gözaltısında ölen kadının ardından başlayan protestolarda öfke dinmedi" (2022). https://tr.euronews.com/2022/09/18/iranda-ahlak-polisi-gozaltisinda-olen-kadinin-ardindan-baslayan-protestolarda-ofke-dinmedi

İNANÇ KRİZİ VE SİNEMA: İNANÇ KRİZİ KONULU SİNEMA FİLMLERİ BAĞLAMINDA PSİKO–SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

Arif Korkmaz

GİRİŞ

İnançsızlığın tarihi aslına bakılırsa inancın tarihi kadar eskidir. Zira her inanç ortaya çıkar çıkmaz hemen antitezini doğurmuş ve dolayısıyla her inanç sistemi inanç krizlerini de beraberinde getirmiştir. Ancak 19. yüzyılda giderek hızlanmaya başlayan, 20. yüzyılda neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan ve 21. yüzyılda olağanüstü imkânlara sahip olması nedeniyle karşı konulması neredeyse imkânsız hale gelen ezici bir hegemonik süper güce dönüşen modernleşme süreci inanç krizlerinin de altın çağını başlatmıştır. İnsanlar arası iletişimin ve bilgi paylaşımının özellikle gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları, internet gibi teknolojiler ve sinema gibi yeni sanat dalları sayesinde tarihin hiçbir döneminde eşine rastlanmayacak derecede baş döndürücü bir hız ve yaygınlığa ulaşması modern dönemin alamet-i farikası haline gelen inanç krizlerinin en önemli nedenleri arasında olsa gerektir. Modern dönemde televizyon ve internet gibi teknolojiler yanında sinema gibi yeni sanat dallarının da dünya çapında giderek yaygınlaşmasıyla modern çağ insanları ilk ve orta çağlardaki insanlardan yüzlerce hatta binlerce kat daha fazla yeni bilgi, inanç ve değerden haberdar olmakta ve bunun sonucunda kendi yerel ve geleneksel bilgi, inanç ve değerlerini daha fazla sorgulamaya başlayabilmektedirler. Söz konusu bu sorgulamaların doğal sonuçlarından biri de inanç krizleri şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Bu bağlamda sinema bir yandan toplumsal olay, olgu ve değişimleri yansıtan diğer tüm sanat dalları gibi modern dönemdeki inanç krizlerini perdeye aktararak milyonlarla buluşturan filmler üretmekte, diğer yandan da insanları etkileme konusundaki gücü dolayımında inanç krizlerini tetikleye-

15	Beyaz	Anlamsızlık, rasyonalizm, kötülük problemi
16	Didier	Din–bilim çatışması, din eleştirisi
17	Kanji Lalji Mehta	Din eleştirisi, rasyonalizm
18	P.K.	Din eleştirisi
18	Jaggu	Din eleştirisi
19	Jack Brennan	Kötülük problemi
19	Frank Harte	Kötülük problemi

Tablo 2'de de görüldüğü üzere örnekleme giren 19 filmde inanç krizine giren toplam 27 kişi tespit edilmiş ve bu kişilerin kriz nedenleri analiz edildiğinde inanç krizinin en önemli nedenlerinin (1) kötülük problemi, (2) din eleştirisi, (3) rasyonalizm (akılcılık) ve (4) anlamsızlık (anlam krizi) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Nitekim tarih boyunca inanç krizinin en önemli nedenlerinin "kötülük problemi" ve "din eleştirisi" olduğu sonucuna ulaşan başka araştırmalar da vardır.[53] Her ne kadar yukarıdaki dört faktörü ayrıntılı olarak analiz etmek bu bölümün sınırlarını aşacak olsa da şimdilik bu faktörlerin birbirileri ile ilişkisiz olmayıp aksine yakından bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Tablo 2'ye bakıldığında dikkat çeken bir diğer önemli husus ise inanç krizi yaşayan kişiler arasında din adamlarının da bulunuyor olmasıdır.[54] Sonuç olarak, "kötülük problemi", "din eleştirisi", "akılcılık" ve "anlam krizi" gibi faktörlerin geçmişten günümüze inanç krizinin en önemli nedenleri arasında yer aldığını ve dahası inanç krizine yakalanan kişiler arasında din adamlarının da bulunduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. O halde bir öneri olarak inanç krizi hakkında çalışacak araştırmacıların özellikle bu konular üzerine yoğunlaşması gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Betton, Gerard. *Sinema Tarihi*. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

Cündioğlu, Dücane. *Sinema ve Felsefe*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.

Clarke, James. *Sinema Akımları: Sinema Dünyasını Değiştiren Filmler*. çev. Çağdaş Eylem Babaoğlu. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012.

Çevirir, Necati – Yakışan, Seval. "Sinemanın Tarihsel Gelişimi ve İzleyici Profili Üzerine Bir Değerlendirme". *Marmara İletişim Dergisi* 6 (1994), 131–141.

Dizimag. "Bratya Karamazovy". Erişim 29 Eylül 2022. https://dizimag13.com/dizi/bratya-karamazovy/1-sezon-4-bolum.

Düzgün, Şaban Ali. "Çağın Meydan Okumaları Karşısında Genç Zihinler ve İnanç Krizi". *Kelam Araştırmaları* 13/1 (2015), 13–22.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2019.

Film İzle. "Doktor Ölüm". Erişim 24 Ekim 2022. https://filmizle.run/doktor-olum-izle/2.

Filmlinks4u. "The Man Who Sued God". Erişim 6 Ekim 2022. https://filmlinks4u.online/the-man-who-sued-god-2001-movie-online-on-filmlinks4u/.

Filmmodu. "Calvary". 4 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/calvary-altyazili-film-izle.

Filmmodu. "Contact". Erişim 15 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/contact-altyazili-film-izle.

Filmmodu. "Dünyalı". Erişim 10 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/the-man-from-earth-turkce-dublaj-film-izle.

Filmmodu. "İçimdeki Deniz". Erişim 23 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/mar-adentro-turkce-dublaj-film-izle.

Filmmodu. "İşaretler". Erişim 17 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/signs-turkce-dublaj-film-izle.

Filmmodu. "Mar Adentro". Erişim 23 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/mar-adentro-altyazili-film-izle.

Filmmodu. "Mesaj". Erişim 15 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/contact-turkce-dublaj-film-izle.

Filmmodu. "Signs". Erişim 17 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/signs-altyazili-film-izle.

Filmmodu. "The Man From Earth". Erişim 10 Ekim 2022. https://www.filmmodu8.com/the-man-from-earth-altyazili-film-izle.

Full HD Film İzlesene. "Kırık Çember – The Broken Circle Breakdown". 29 Eylül 2022. https://www.fullhdfilmizlesene.pw/film/the-broken-circle-breakdown-fhd1.

Full HD Film İzlesene. "Mutluluğun Peşinde – Rabbit Hole". 25 Eylül 2022. https://www.fullhdfilmizlesene.pw/film/tavsan-yuvasiturkce-altyazi-izle-fhd1.

Full HD Film İzlesene. "Sunset Limited". 3 Ekim 2022. https://www.fullhdfilmizlesene.pw/film/sunset-limited-turkce-dublaj-izle-fhd1.

Güneri, Meryem. "Bir İnanç Problemi/Krizi Olarak Deizm ve Temelleri Üzerine Psiko–Kelam Analizleri". *2. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*. ed. Mustafa Yiğitoğlu, Enver Kapağan. 814–835. İstanbul: Kitabi Yayınları, 2019.

Hauser, Arnold. *Sanatın Toplumsal Tarihi*. çev. Yıldız Gülönü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

HD Film Cehennemi. "PK". 16 Ekim 2022. https://www.hdfilmcehennemi2.life/pk-izle.

HD Film Cehennemi. "Yedinci Mühür". Erişim 21 Eylül 2022. https://www.hdfilmcehennemi2.one/yedinci-muhur-izle.

İnce, Abdullah. "Gençlerin "İnanç Problemlerinin" Gerçekliği: Eleştirel Bir Okuma". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 908–934.

Kacıroğlu, Murat. "Bir Bunalımın Anatomisi: Tanzimat Şiirinde İnanç Krizleri". *Turkish Studies* 4/1–II (2009), 2127–2156.

Kellner, Douglas. *Sinema Savaşları: Bush–Cheney Döneminde Hollywood Sineması ve Siyaset*. çev. Gürol Koca. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Korkmaz, Arif. *Ateizmin Psiko–Sosyolojisi I: Teorik Çerçeve*. Konya: Palet Yayınları, 2019.

Korkmaz, Arif. *Ateizmin Psiko–Sosyolojisi II: Ampirik Çerçeve*. Konya: Palet Yayınları, 2019.

Kula, Mustafa Naci. *Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986.

Kült Filmler. "The Seventh Seal – Yedinci Mühür". Erişim 21 Eylül 2022. https://kultfilmler.com/the-seventh-seal-yedinci-muhur-izle/.

Kült Filmler. "Winter Light – Kış Işığı". Erişim 23 Eylül 2022. https://kultfilmler.com/winter-light-kis-isigi-izle/.

Meydan Larousse. "İnanç". *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*. 6/300. İstanbul: Meydan Yayınevi, 1990.

Önal, Songül. *Çağdaş İnanç Problemlerine Reddiye Olması Bakımından Tasarım Delili*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Özön, Nijat. *100 Soruda Sinema Sanatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2. Baskı, 1984.

Özön, Nijat. *Sinema Sanatına Giriş*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Playerwatchlm96.xyz. "OMG: Oh My God!". Erişim 6 Ekim 2022. https://playerwatchlm96.xyz/movies/play/omg-oh-my-god-2012?mid=17&sid=&sec=173eca9b495552e-277e9fcba524327d377f6ce2b&t=1665165457.

Roket Dizi. "The Broken Circle Breakdown". 29 Eylül 2022. https://www.roketdizi.pw/film/the-broken-circle-breakdown/turkce-altyazili-izle.

Roket Dizi. "The Sunset Limited". 3 Ekim 2022. https://www.roketdizi.pw/film/the-sunset-limited/turkce-altyazili-izle.

Sağlam, M. Halil. "Sinekli Bakkal ve Üç İstanbul Romanlarında Din ve İnanç Krizi". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 18/8 (2019), 145–166.

Sinema Türk. "Oğlum Osman". Erişim 19 Ekim 2022. https://www.sinematurk.com/film/5221-oglum-osman.

Stam, Robert. *Sinema Teorisine Giriş*. çev. Selda Salman, Çiğdem Asatekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Super Film Geldi. "İtiraf / Calvary". 4 Ekim 2022. https://www.superfilmgeldi.net/itiraf-calvary-turkce-hd-izle/.

Tayfur, Hamdi (ed.). Dip Dalga: Eski Müslümanlar, Yeni Deistler/Ateistler/Agnostikler…. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.

Tayfur, Hamdi. "Eski İslamcılar Yeni Dinsizler Anketi". *Bilim ve Gelecek* 215 (2022), 4–25.

Tecimer, Ömer. *Sinema: Modern Mitoloji*. İstanbul: PlanB, 2. Baskı, 2006.

Teksoy, Rekin. *Sinema Tarihi*. 2. Cilt. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 3. Baskı, 2009.

Tuğluk, Ahmet. *Tevfik Fikret'in Şiirlerinde İnanç Krizi ve Buhran*. Batman: Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Uğur Film. "Creation–Yaratılış". Erişim 2 Ekim 2022. https://ugurfilm3.com/creation/.

Uğur Film. "Journal D'un Curé De Campagne – Bir Taşra Papazının Güncesi". Erişim 21 Eylül 2022. https://ugurfilm3.com/journal-dun-cure-de-campagne/.

Unutulmaz Filmler. "Rabbit Hole". 25 Eylül 2022. https://unutulmazfilmler2.com/mutlulugun-pesinde-rabbit-hole.html.

Xxiku. "Contact". Erişim 15 Ekim 2022. https://xxiku.com/contact-1997.

Yılmaz, Hakan. "Henri Bergson'un Zaman Kavramına Yaklaşımının Çağdaş Anlatı Sinemasına Etkisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* XIII/2 (2011), 61–78.

Youtube. "Mümin ile Kâfir". Erişim 19 Ekim 2022. https://www.youtube.com/watch?v=4tx0hyEAehY.

YÖK, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı. "Tez Merkezi". Erişim 2 Kasım 2022. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp.

123 Movies. "The Sunset Limited". 3 Ekim 2022. https://123movies.ba/stream/the-sunset-limited/30176.

720pizle. “OMG: Oh My God!”. Erişim 6 Ekim 2022. https://720pizle4.com/izle/altyazi/omg-oh-my-god.html.

Çanakkale'de Su Ürünleri, Balıkçılık ve Denizcilik

Editörler

Uğur Özekinci - Ekrem Şanver Çelik - Yusuf Şen

Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği'nin Katkıları ile Basılmıştır

nobel bilimsel

ÇANAKKALE'DE SU ÜRÜNLERİ, BALIKÇILIK VE DENİZCİLİK

Uğur Özekinci - Ekrem Şanver Çelik - Yusuf Şen

Yayın No.: 1660
ISBN: 978-625-398-630-8
E-ISBN: 978-625-398-631-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı
kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Tüm yazı ve görsel malzemelerin sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Özekinci, Uğur., Çelik, Ekrem Şanver., Şen, Yusuf.
Çanakkale'de Su Ürünleri, Balıkçılık ve Denizcilik / Uğur Özekinci - Ekrem Şanver Çelik - Yusuf Şen
1. Basım, XXII + 506 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-630-8
E-ISBN: 978-625-398-631-5
1. Çanakkale 2. Su Ürünleri 3. Denizcilik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI iii

ÖN SÖZ xvii

SUNUŞ xxi

BÖLÜM 1
SU ÜRÜNLERİ KAYNAKLARI VE BALIKÇILIK

ÇANAKKALE'DE BALIKÇILIK ALANLARI VE BALIKÇILIĞA YASAK ALANLAR 3

Yusuf Şen- Uğur Özekinci

ÇANAKKALE BÖLGESİ DALIŞ ALANLARI 19

Uğur Altınağaç

ÇANAKKALE'NİN TİCARİ DENİZ BALIKLARI 33

Uğur Özekinci- Yusuf Şen

SARDALYANIN (*SARDINA PILCHARDUS,* WALBAUM, 1792) BÖLGESEL ÖNEMİ, AVCILIĞI, BİYOLOJİSİ VE BALIKÇILIK YÖNETİMİ 57

Ali İşmen- İsmail Burak Daban- Mukadder Arslan İhsanoğlu

ÇANAKKALE KIYILARI DERİNSU DİP UZATMA AĞLARI BALIKÇILIĞI 73

Adnan Ayaz

ÇANAKKALE İLİ İÇSU POTANSİYELİ VE BALIKLANDIRMA FAALİYETLERİ 113

Selçuk Berber- Seydi Ali Doyuk- Nihat Sami Kuyumcu- Semih Kale

ÇANAKKALE'DEKİ SU ÜRÜNLERİ KOOPERATİFLERİ 123

Semih Kale- Mustafa Zabun

BÖLÜM 2
DENİZ BİYOLOJİSİ

ÇANAKKALE KIYILARI İHTİYOPLANKTONU 143

İsmail Burak Daban- Alpaslan Kara- Ahsen Yüksek

ÇANAKKALE'DE BİR DOĞA KORUMA ALANI: ÇARDAK LAGÜNÜ 163

Seçil Acar- A. Suat Ateş

EKOLOJİK, EKONOMİK, SOSYAL BİR SORUN: ÇANAKKALE BOĞAZI VE MÜSİLAJ 171

Yeşim Büyükateş- Emre Keskin- Sinan Uzundumlu-
Yusuf Şen- Ulvi Kerem Günay- Esra Mine Ünal

KUZEY EGE DENİZİ'NDEKİ NESLİ TEHLİKE ALTINDAKİ KIKIRDAKLI BALIKLAR 187

Cahide Çiğdem Yığın- Ali İşmen- Koray Cabbar- Mukadder Arslan İhsanoğlu-
İsmail Burak Daban- Gençtan Erman Uğur

ÇANAKKALE LİMNO-FAUNASI: MAKROOMURGASIZLAR VE BALIKLAR 209

Selçuk Berber- Serpil Odabaşı- Deniz Anıl Odabaşı

ÇANAKKALE'NİN DENİZ KUŞLARI 221

Mukadder Arslan İhsanoğlu- İbrahim Uysal

BÖLÜM 3
SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ

ÇANAKKALE'NİN EKONOMİK DENİZ ALGLERİ 249

İlknur Ak

MÜSİLAJIN ÇANAKKALE'DE SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ..... 259

Sevdan Yılmaz- Ekrem Şanver Çelik- Sebahattin Ergün-
Mehmet Ali Küçüker- Mert Gürkan- Rıdvan Erdem Kanat

ÇANAKKALE'DE AKDENİZ MİDYESİ (*MYTILUS GALLOPROVINCIALIS* LAMARCK, 1819) YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI 271

Harun Yıldız- Sefa Acarlı- Seydi Ali Doyuk- Nihat Sami Kuyumcu- Pervin Vural

ÇANAKKALE'DE AVRUPA ISTAKOZU *(HOMARUS GAMMARUS)* POPULASYONUNU DESTEKLEME ÇALIŞMALARI 289

Umur Önal-Hakan Baki

ÇANAKKALE BOĞAZI'NDA KRİTİK DÜZEYDE TEHLİKE ALTINDA OLAN *PINNA NOBILIS* (LINNAEUS 1758) POPÜLASYONUNUN SON DURUMU 299

Sefa Acarlı- Deniz Acarlı- Semih Kale

ÇANAKKALE İLİNDE TİCARİ MİKROALG ÜRETİM ÇALIŞMALARI 315

Tolga Göksan

ÇANAKKALE, DENİZ VE ŞEHİR AKVARYUMU PROJELERİ 325

Pınar Çelik- İhsan Çelik

BÖLÜM 4
SU ÜRÜNLERİ İŞLEME TEKNOLOJİSİ

ÇANAKKALE SARDALYASININ İŞLENMESİ VE TÜKETİM ÖNERİLERİ 337

Nermin Berik- Dilek Kahraman Yılmaz

ÇANAKKALE KIYILARINDA DAĞILIM GÖSTEREN SU ÜRÜNLERİNİN GIDA GÜVENLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 353

İbrahim Ender Künili

ÇANAKKALE SU ÜRÜNLERİ İŞLEME SEKTÖRÜ 371

Fikret Çakır- İbrahim Ender Künili- Buminhan Burkay Selçuk

ÇANAKKALE'DE ÇİFT KABUKLU YUMUŞAKÇA İŞLEMECİLİĞİ 379

Dilek Kahraman Yılmaz- Nermin Berik

ÇANAKKALE BALIK HALİ'NDE SATIŞA SUNULAN BAZI EKONOMİK BALIK TÜRLERİNİN MEVSİMSEL BESİN DEĞERİ DEĞİŞİMLERİ 393

Rüveyde Eser- Fikret Çakır

BÖLÜM 5
DENİZCİLİK VE DENİZ TEKNOLOJİSİ

ÇANAKKALE BÖLGESİNDE DALIŞ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN İŞ GÜVENLİĞİ KÜLTÜR SEVİYELERİNİN BELİRLENMESİ 417

Serol Tuna- Alkan Öztekin

ÇANAKKALE BOĞAZI SUALTI SES KİRLİLİĞİ VE DENİZ YAŞAMINA ETKİLERİ: RİSK VE TEHDİTLER 439

Halit Kuşku- Murat Yiğit- Sebahattin Ergün

KÜRESEL EKONOMİLERE YÖN VEREN SU VE GIDA GÜVENLİĞİNDE ÇANAKKALE BOĞAZI'NIN STRATEJİK ÖNEMİ 455

Ümüt Yiğit- Sebahattin Ergün- Murat Yiğit- Yeşim Büyükateş

DENİZ FENERİ DEYİP GEÇMEYİN (GEÇMİŞTE BOZCAADA DENİZ FENERLERİNİN ZOR KOŞULLARI) 473

Hasan Çakıcı

ÇANAKKALE BOĞAZI AKINTI SİSTEMİNDE HAYATTA KALMA 481

Özgür Üreyil

ÇANAKKALE BOĞAZI'NDA GEMİ TRAFİĞİ VE GÜVENLİĞİ 493

Hasan Mercan- Ekrem Şanver Çelik- Özgür Tezcan

ÇANAKKALE'DE BALIKÇILIK ALANLARI VE BALIKÇILIĞA YASAK ALANLAR

Yusuf Şen - Uğur Özekinci

Giriş

Çanakkale, Türkiye'nin kuzeybatısında yer alan, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirinden ayıran önemli bir şehirdir. Sahip olduğu 671 km'lik kıyı uzunluğu ile geçmişten günümüze önemli bir balıkçılık alanı olmuştur. İlin Marmara Denizi ve Ege Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Bu iki deniz, Çanakkale Boğazı ile birbirine bağlanmaktadır (Ilgar, 2020). Farklı fiziksel ve kimyasal özelliklere sahip denizler ve boğaz sistemi içerisinde bulunan Çanakkale ve çevresinde yaklaşık 70 ticari balık türünün avcılığı gerçekleştirilmektedir. Bu türler içerisinde sardalya türleri (*Sardina pilchardus*, *Sardinella aurita*), hamsi (*Engraulis encrasicolus*), istavrit türleri (*Trachurus* sp.), kolyoz (*Scomber japonicus*), kupez (*Boops boops*), çipura (*Sparus aurata*), levrek (*Dicentrarchus labrax*), palamut (*Sarda sarda*), lüfer (*Pomatomus saltatrix*), barbun (*Mullus barbatus*), tekir (*Mullus surmuletus*) en çok avlanan türler arasındadır. Bunun yanısıra karides türleri (*Decapoda*), ıstakoz (*Homarus gammarus*) gibi eklembacaklı türleri; kalamar (*Loligo vulgaris*), sübye (*Sepia officinalis*), ahtapot (*Octopus vulgaris*), kara midye (*Mytilus galloprovincialis*) gibi yumuşakça türlerinin de avcılığı gerçekleştirilmektedir. 2021 yılında Türkiye denizlerinden avlanan 262290 ton balığın, 7282 tonu Çanakkale ilinden avlandığı kayıt edilmiştir (TÜİK 2022; ÇİTOM, 2021). 2022 yılında Çanakkale kıyılarında avcılık gerçekleştiren 834 adet ticari tekne, yoğun balıkçılık faaliyetleri yürütmektedir. Bu teknelerin 822 adeti küçük ölçekli balıkçılık faaliyetleri; 8 adeti gırgır teknesi ve 4 adet trol teknesi ise büyük ölçekli balıkçılık faaliyetleri gerçekleştirmektedir (ÇİTOM, 2022). Yoğun olarak küçük balıkçılık faaliyetle-

Tablo 1. Çanakkale ili ticari tekne sayıları ve boy grupları

Ticari Tekne Sayısı (m)	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1-9,99	730	735	729	735	737	743	752
10-11,99	68	80	65	67	69	67	63
12-14,99	9	9	11	14	16	16	15
15 ve üzeri	11	11	9	10	8	9	10
Toplam	818	835	814	826	830	835	840

Kaynaklar

Anonim, (2005). Bozcada. Çanakkale Rehberi, N. Özgür (Koordinatör), Özgür Medya Tanıtım Hizmetleri, Kartal, İstanbul, 63-69 s.

Anonim, (2020). 5/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2020/20). Ankara: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (*)

Anonim, (2022). T. C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. Çanakkale Bölge Liman Başkanlığı, 2022 kayıtları. (Erişim tarihi: 05.10.2022)

Çalışkan, İ. (2020). Saroz Körfezi'ndeki ağ dalyanların teknik yapısının ve av verimlerinin incelenmesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Su Ürünleri Avlama ve İşleme ABD, (yüksek lisans tezi), 46 s.

ÇİTOM, (2022). T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Çanakkale İl Tarım ve Orman Müdürlüğü 2015-2022 kayıtları. (Erişim tarihi: 05.10.2022)

Ilgar, R. (2020). Current Debates on Social Sciences. 5. Human Studies. Salih ÇEÇEN, Zeynel KARACAGİL, Ali Osman TİRO, Editör, Engin Yayıncılık, Ankara, ss.413-438. 2020.

Kahraman, S. (2012). Geçmişten Günümüze Gökçeada'da Yerleşmelerin Dağılışında Etkili Olan Faktörler. *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Dergisi*, (14), 25-42.

Kocataş, A. & Bilecik, N. (1992). Ege Denizi ve Canlı Kaynakları. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Su Ürünleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Bodrum, 88 pp.

Rozakēs, C.L. & Stagos, P.N. (1987). The Turkish Straits. Martinus Nijhoff Publishers. 200 p. 1. ISBN 9024734649

Tokaç, A., Ünal, V., Tosunoğlu, Z., Akyol, O., Özbilgin, H. & Gökçe, G. (2010). Ege Denizi Balıkçılığı. IMEAK Deniz Ticaret Odası, İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 390 Sayfa.

TÜİK, (2022). Türkiye Su Ürünleri İstatistikleri. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr (Erişim tarihi:01.10.2022)

ÇANAKKALE BÖLGESİ DALIŞ ALANLARI

Uğur Altınağaç

Giriş

Çanakkale hem coğrafik konumu hem de topoğrafik yapısı nedeniyle pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış, kültürel ve tarihsel açıdan son derece zengin bir ilimizdir. Çanakkale'nin en büyük özelliği ise bugün karşımıza savaşlarla çıkmaktadır. Gerek Truva savaşları gerekse Çanakkale Destanı olarak dünya tarihinde yaşanan en önemli savaşlar arasında yerini almıştır. Geçmiş uygarlıkların ve yaşanan savaşların izleri hem karada hem de su altında kendini bize hissettirmektedir.

Bilindiği üzere Çanakkale Boğazı'nda iki akıntı sistemi bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Marmara Denizi'nden Ege'ye akan üst akıntı, diğeri ise Ege'den Marmara Denizi'ne akan alt akıntı sistemidir. Üst akıntı boğazda bazı bölgelerde çok şiddetli (3-4 deniz mili) olup dalgıçlar için risk oluşturabilmektedir. Bazı koylarda ise solugan yaparak ters akıntıya sebep olmaktadır. Benzer akıntılar Saroz körfezi ve Adalar civarında da kendini göstermektedir. Bu nedenle bu bölgelerde dalacak kişilerin Akıntı konusunda kondisyonlu ve tecrübeli olmalarının yanında dalış için gerekli güvenlik önlemlerini almaları son derece önemlidir.

Çanakkale bölgesinde dalış alanları 2 farklı grup içerisinde incelenebilir. Bunlardan bir tanesi karayoluyla ulaşılan dalış bölgeleri, diğeri deniz yoluyla (tekne, bot, gemi vb.) ile ulaşılan dalış noktalarıdır. Deniz yolu ile ulaşılan dalış bölgelerinin büyük çoğunluğunu batıklar oluşturmaktadır. Bu yazıda Çanakkale bölgesinde görsel açıdan dalıcıları tatmin edebilecek hem scuba hem de maske ve şnorkel ile (serbest) dalınabilecek bölgelere de değinilmiştir. Bölgeler tercih düzeyleri baz alınarak sıralanmıştır.

Kaynaklar

Atlas, (2016). Atlas Dergisi Nisan 2016. shorturl.at/ryB26 (Erişim tarihi: 01.11.2022)

ÇOMÜ, SAUM, (2019a). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sualtı Araştırma ve Uygulama Merkezi. Gökçeada Batık Gemi Yapay Resif Projesi. shorturl.at/oBJU3 (Erişim tarihi: 01.11.2022)

ÇOMÜ, SAUM, (2019b). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sualtı Araştırma ve Uygulama Merkezi. Adaların Dalış Güzergâhlarının Belirlenmesi (Bozcaada). shorturl.at/prHIX (Erişim tarihi: 01.11.2022)

DHA, (2018). Çanakkale'de batık gemiler dalış turizmine katkı sunacak. https://www.youtube.com/watch?v=erhW2_wt1jo (Erişim tarihi: 01.11.2022)

Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı (T.Y). Tarihin Derinliklerini Keşfet. https://www.divinggelibolu.com/ (Erişim tarihi: 01.11.2022)

Gökçeada Rehberi, (2008). Gökçeada Sualtı Milli Parkı. shorturl.at/bikm7 (Erişim tarihi: 01.11.2022)

İstanbul gazetesi, (2020). Anzak Koyu yolu, heyelan riski nedeniyle trafiğe kapatıldı. shorturl.at/epBER (Erişim tarihi: 01.11.2022)

Karaman, G.T. (2019). Çanakkale'nin Sırları. shorturl.at/hlQRX (Erişim tarihi: 01.11.2022)

Mail Online, (2012). Sunken treasure: First World war submarine whose two captains won the Victoria Cross is discovered off Turkish coast 94 years after she went down. shorturl.at/yCEQ2 (Erişim tarihi: 01.11.2022)

Saroztatil, (T.Y.). http://www.sarostatil.com/yerler/minnos-kayaliklari (Erişim tarihi: 01.11.2022)

TRT Haber, (2019). Boğazın batık savaş gemileri turizme kazandırılacak. https://www.trthaber.com/foto-galeri/bogazin-batik-savas-gemileri-turizme-kazandirilacak/20647/sayfa-1.html (Erişim tarihi: 01.11.2022)

Yeşil, T. (2021a). Büyük Kemikli Burnu, Gezgin Muhabir Türker Yeşil. https://www.youtube.com/watch?v=fEwjm_ag0Ps (Erişim tarihi: 01.11.2022)

Yeşil, T. (2021b). Büyük Kemikli Burnu, Gezgin Muhabir Türker Yeşil. https://www.youtube.com/watch?v=sNU1xpOktLM (Erişim tarihi: 01.11.2022)

ÇANAKKALE'NİN TİCARİ DENİZ BALIKLARI

Uğur Özekinci - Yusuf Şen

Giriş

Çanakkale ve çevresinde yaklaşık 70 balık türü ticari olarak avlanmaktadır (TÜİK, 2021). Bu türlerden 20 kadarı ekonomik değeri yüksek ve oldukça az avlanmasına rağmen, zaman zaman balık tezgahlarında görebildiğimiz türlerdir. Bu bölümde Çanakkale Bölgesi ticari balıkçılığında yoğun olarak avlanan ticari deniz balıklarının, bazı biyolojik, morfometrik özellikleri ile avlanma yöntemleri ele alınmıştır.

Küçük Pelajikler

a. Sardalya, *Sardina pilchardus,* Walbaum, 1792

Sardalya

Sardalya'nın vücudu uzun, lateralden yassılaşmıştır. Vücut kolay dökülebilen sikloid pullarla kaplıdır. Vücut rengi dorsalde maviyeşil, ventralde ise gümüşi beyazdır. Ağız terminal konumlu olup, üst çene alt çeneden biraz uzundur. Genellikle planktonlarla beslenirler. Üremeleri kış ve ilkbahar ayları arasında gerçekleşir (Mater vd., 2011; Kınacıgil vd., 2017).

Sardalya pelajik bir türdür. Genellikle 60 m derinliğe kadar dağılım gösterir. Sahillere yakın sularda büyük sürüler oluşturmaktadırlar. Sürü oluşturma davranışından dolayı özellikle gırgır takımları ile Çanakkale ve çevresinde yoğun olarak avlanan türlerden biridir. Gırgır avcılığının yasak olduğu 15 Nisan itibari ile küçük ölçekli balıkçıların sade uzatma ağları ile Çanakkale kıyılarında özellikle sığ sularda yoğun avcılığı gerçekleştirilmektedir. 5/1 Su Ürünleri Ticari Avcılığı'nı Düzenleyen Tebliğ'de (Tebliğ No: 2020/20) sardalyanın asgari yakalama boyu 11 cm'dir (Anonim, 2020). Bunun yanı sıra Çanakkale'nin Lâpseki ve Saros Körfezi'ndeki ağ dalyanlarda da avcılığı yapılmaktadır. Bölge için önemli olan türün son yıllarda av miktarları oldukça azalmıştır.

Tek tek veya küçük sürüler hâlinde bulunur. Daha çok kayalık alanlar, batıkların etrafı gibi alanları yaşam alanı olarak tercih eden türün, gırgır tekneleri ile avlanabilmesi için yaşam alanından uzaklaşması gerekmektedir. Bunun yanısıra tür, özellikle Çanakkale'nin güney kıyılarında zıpkın ile avlanabilmektedir. Olta takımları ile avlanılması oldukça zor bir türdür.

Bunun haricinde Çanakkale kıyılarında yıllara göre oldukça az miktarda, ticari değeri olan dülger *Zeus faber* Linnaeus, 1758, Patlakgöz-Mandagöz mercan *Pagellus bogaraveo* (Brünnich, 1768), hani *Serranus sp.*, ıskarmoz *Sphyraena sphyraena* (Linnaeus, 1758), minekop *Umbrina cirrosa* (Linnaeus, 1758), fangri *Pagrus major* (Temminck & Schlegel, 1843), granyoz *Argyrosomus regius* (Asso, 1801), mığrı *Conger conger* (Linnaeus, 1758), trança *Pagrus caeruleostictus* (Valenciennes, 1830), gelincik *Gaidropsarus mediterraneus* (Linnaeus, 1758), kaya balıkları Gobiidae, lahoz *Epinephelus aeneus* (Geoffroy Saint-Hilaire, 1817) türleri de av kayıtlarında bulunmaktadır. Köpek balıkları ve vatozlarda (Elasmobranchii) farklı birçok av aracı ile hedefdışı olarak avlanabilmektedir (TÜİK, 2021).

Kaynaklar

Anonim, (2020). 5/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2020/20).

Üyepazarcı, E. (2013). Türkiye'de Balık ve Balıkçılık. Aras Yayıncılık. Karekin Deveciyan kitabı çevirisi 5. baskı. 576 sayfa.

Mater, S., Kaya, M. & Bilecenoğlu, M. (2011). Türkiye Deniz Balıkları Atlası. Ege Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Yayınları. 6. baskı. 169 sayfa.

Can, A. & Bilecenoğlu, M. (2005). Türkiye Denizlerinin Dip Balıkları Atlası. Arkadaş, Yayınevi. 1. Baskı. 224 sayfa.

Bat, L., Erdem, Y., Tırıl, S.U. & Öztekin. Y. (2008). Balık Sistematiği. Nobel Yayın Dağıtım. 1. Baskı. 270 sayfa.

Kınacıgil, H.T., İlkyaz, A.T., Metin, G., Ulaş, A., Soykan, O., Akyol, O. & Gurbet, R. (2008). Balıkçılık Yönetimi Açısından Ege Denizi Demersal Balık Stoklarının İlk Üreme Boyları, Yaşları ve Büyüme Parametrelerinin Tespiti. Şubat 2008. Tübitak Projesi (103Y132) Final Rapor, 327s.

Kınacıgil, T.H., Tosunoğlu, Z., Çaklı, Ş., Bey, E. & Öztürk, H. (2017). İzmir Balıkçılığı. Kristal Reklam ve Matbaacılık Hizmetleri Gıda San. Tic. Ltd. Şti. 1. Baskı. 304 Sayfa.

Önel, C. (2014). Türkiye Denizlerinde Yaşayan Scombridae Türlerinin DNA Barkodlaması (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkçılık Teknolojisi Mühendisliği Anabilim Dalı, 65s.

TÜİK, (2021). Türkiye Su Ürünleri İstatistikleri. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Froese, R. & Pauly, D. (2022). FishBase. World Wide Web electronic publication. www.fishbase.org, (Erişim tarihi: 20.11.2022)

Fotoğraf Kaynakçası

Froese, R. & Pauly, D. (2022). FishBase. World Wide Web electronic publication. www.fishbase.org, (Erişim tarihi: 20.11.2022)

WoRMS (2022). (https://www.marinespecies.org/photogallery.php?album=698&pic=64265)

https://www.marinespecies.org/photogallery.php?album=698&pic=64265h (Erişim tarihi: 20.11.2022)

SARDALYANIN (*SARDINA PILCHARDUS*, WALBAUM, 1792) BÖLGESEL ÖNEMİ, AVCILIĞI, BİYOLOJİSİ VE BALIKÇILIK YÖNETİMİ

Ali İşmen - İsmail Burak Daban - Mukadder Arslan İhsanoğlu

Çanakkale İçin Sardalya Balığının Önemi

Çanakkale ilinde sanayii, savaş tarihi ve stratejik konumunun bir sonucu olarak uzun yıllar askerî bölge olması yüzünden diğer birçok ile göre geride kalmıştır. Çanakkale'de Gayri Safi Milli Hasıla içerisinde en önemli payı sırasıyla tarım %247, sanayi %23,5, ticaret %7 sektörleri almaktadır (Balkan, 2010). Çanakkale ilçeleri tarımsal üretim açısından son derece gelişmiştir. Çanakkale şehir merkezi deniz kıyısında bulunduğundan, merkez nüfusu genellikle memur, asker, polis ve esnaf kesimden oluşmaktadır. Çanakkale şehir merkezi, Bozcaada ve Gökçeada'da balıkçılık en önemli tarımsal gelir kalemlerinden birini oluşturmaktadır.

Küçük ölçekli balıkçılık Çanakkale bölgesi için vazgeçilmez bir meslek ve geçim kaynağıdır (Şahin ve Özekinci, 2020). Çanakkale'nin Marmara kıyıları ve Saros Körfezi, ülkemizde sardalya balığının en yoğun avcılığının yapıldığı bölgelerdir. Sardalya avcılığının bölgemizde yoğun olarak yapılmasının sebebi çok sayıda Çanakkale iline kayıtlı küçük ölçekli uzatma ağı teknesinin faaliyet göstermesidir. Çanakkale ilinde kayıtlı balıkçı teknelerinin %91,3'ünün 9,99 m.'den ve %32,9'unun 6,99 m boydan küçük teknelerden meydana geldiği, toplam tekne sayısının %45,9'unun uzatma ağı teknelerinden ve %47,1'inin ise olta teknelerinden meydana geldiği bildirilmiştir (Şahin ve Özekinci, 2020). 2002 yılında Çanakkale ilinde avlanan deniz balıklarının %41'inin (9054 ton) sardalya avcılığından elde edildiği belirtilmiştir (İşmen vd., 2006).

Çanakkale ili açısından sardalya, küçük ölçekli uzatma ağı balıkçıları açısından önemli bir gelir kaynağıdır. Sardalya balığının bölgedeki önemi 1850'li yılların başlangıcına dayanmaktadır. Bunun en önemli sebebi, özellikle Gelibolu ilçesinde Rum, Ermeni ve Museviler tarafından başlatılan tuzlu balık üretimi (tuzlu sardalya), ardından 1914 yılında Gelibolu'da kurulan "Camariani Fréres" isimli ilk sardalya konserve işletmesi ve 1928 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yerli balık konserve fabrikası Alaaddin Konserve'nin kurulmasıdır. Alaaddin Konserve, yurt dışı fuarlara katılarak ilk kez Yunanistan ve İtalya'ya Sardalya konservesi ihracatı gerçekleştirmiştir. Fabrika kurucusu Alaaddin Kemerli, 19 Ağustos 1990 yılında Güneş Pazar gazetesine verdiği röportajda "ürünlerinin

Ülkemizde çok türlü balıkçılık olduğundan yönetilmesi zorlaşmaktadır. Örneğin kuzey enlem ülkelerinde Ringa ve Morina balığı en fazla avlanılan balıklar olduğundan ve bunlardan başka ticari değere sahip balık türleri fazla olmadığından, tüm yasak ve koruma tedbirlerini bu türler üzerine yoğunlaştırmaktadırlar. Ülkemizde ise türler üzerine gerçekleştirilen yasak ve sınırlamalar Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Tebliği'nde gösterilmekte ve uygulatılmaktadır. Av miktarı açısından ülkemiz stoklarından en fazla balık tutan avcılık yöntemi gırgır balıkçılığıdır. Gırgır teknelerinin esas amacı ve gelir kaynağı ise hamsi balığıdır. Hamsi tarihten bu güne ülkemizde en fazla avlanan ticari balık türü olmuştur. Hâl böyle iken gırgır teknelerinin sirkülerde belirtilen zaman yasakları da hamsi ölçeğinde oluşturulmuştur. Hamsi Mayıs ayında üremeye başlar ve Eylül ayında üremesi son bulur. Dolayısıyla gırgır av yasağı dönemi yumurtalı hamsi balıklarını korumak adına belirlenmiştir. Oysa ki sardalya, hamsinin tam tersi olarak en yoğun Aralık ve Ocak aylarında üremektedir. Kuzey Ege Denizi'nde ortak av sahasını paylaştığımız komşu ülke Yunanistan, sardalya balığının üreme dönemi içerisinde yakalanmasını önelemek adına Aralık 15 ile 1 Şubat arasında sardalya avcılığı yapılmaması için gırgır yasağı uygulmaktadır. Gırgır tekneleri de ülkemiz açısından ayrı olarak ele alınması gereken, her bir 30-50 işçi çalıştıran yüzer fabrikalar ve önemli bir istihdam kaynağıdır. Elbette gırgır teknelerinin de ekonomik olarak korunması gerekmektedir. Fakat sardalya balığında olduğu gibi bilimsel veriler ışığında acil düzeltilmesi gereken hususlarda ekonomik getiriler ikinci planda tutulabilir. Bunun yerine potansiyel uygulanabilecek 1 aylık kış mevsimi yasağında bu teknelere devlet tarafından farklı sübvansiyonlar uygulanabilir (gelir vergisi indirimi, mazot desteği, personel ücreti desteği vb.).

Sonuç olarak, ülkelerin denizel canlı kaynakları doğal mirasıdır. Hiçbir doğal kaynak sonsuz değildir, yönetilmediği müddetçe azalarak yok olacaktır. Gelecek nesillerimizin de bu doğal mirastan fayda sağlaması ancak bu kaynakları bilimsel veriler ölçeğinde çok doğru şekilde korumakla mümkün olabilecektir.

Kaynaklar

Abderrazik, W., Baali, A., Schahrakane, Y. & Tazi, O. (2016). Study of reproduction of sardine, *Sardina pilchardus* in the north of Atlantic Moroccan area. *AACL Bioflux,* 9(3), 507–517.

Balkan, B. (2010). Çanakkale ili Yenice ilçesinin swot analizi ile sosyo ekonomik değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 161 s.

Basilone, G., Ferreri, R., Aronica, S., Mazzola, S., Bonanno, A., Gargano, A., ... & Barra, M. (2021). Reproduction and Sexual Maturity of European Sardine (*Sardina pilchardus*) in the Central Mediterranean Sea. *Frontiers in Marine Science*, 8, 715846. https://doi.org/10.3389/fmars.2021.715846

Brito, A. (1991). *Catalogo de los pesces de las Islas Canarias*. Francisco Lemus, la Laguna. 230 p.

Cihangir, B. (1996). Reproduction of European Pilchard, *Sardina pilchardus* (Walbaum, 1792) in the Aegean Sea. *Turkish Journal of Zoology*, 20(1), 33-50.

Coombs, S.H., Smyth, T.J., Conway, D.V.P., Halliday, N.C., Bernal, M., Stratoudakis, Y. & Alvarez, P. (2006). Spawning season and temperature relationships for sardine (*Sardina pilchardus*) in the eastern North Atlantic. *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom*, 86(5), 1245-1252.

Çoker, T. (2003). İzmir Körfezi'ndeki Teleost Balıkların Pelajik Yumurta ve Larvalarının Morfolojisi ve Ekolojisi (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü), 539 s.

Demirel, N. (2004). Marmara Denizi'nde Bulunan Teleost Balıkların Pelajik Yumurta ve Larvalarının Dağılım ve Bolluğu (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri Enstitüsü, 82s.

Lloris, D. (2002). A world overview of species of interest to fisheries. Chapter: *Sardina pilchardus*. FIGIS Species Fact Sheets. Species Identification and Data Programme-SIDP. FAO-FIGIS, 3.

FAO, (2021). FAO Yearbook. Fishery and Aquaculture Statistics 2019/FAO annuaire. Statistiques des pêches et de l'aquaculture 2019/FAO anuario. Estadísticas de pesca y acuicultura 2019. Rome/Roma. https://doi.org/10.4060/cb7874t

İşmen, A., Çolakoğlu, F.A., Özen, Ö. & Yığın, Ç. (2006). Çanakkale Balıkçılığının Genel Durumu. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi,* 23(1/3), 443-447.

Kemerli, A. (1990). *Alaeddin'in Sardalyası*. https://shorturl.at/bCGR0

Kemerli, A. (2019). *Gelibolu'da konserveciliğin bitişine doğru giden yol*. https://www.dunya.com/kose-yazisi/kadin-sanayici-geliboluda-konserveciligin-bitisine-giden-yolu-anlatiyor/440761

Mehanna, S.F. & Farouk, A.E. (2021). Length-weight relationship of 60 fish species from the Eastern Mediterranean Sea, Egypt (GFCM-GSA 26). *Front. Mar. Sci.* 8, 625422. https://doi.org/10.3389/fmars.2021.625422

Muus, B.J. & Nielsen, J.G. (1999). *Sea fish.* Scandinavian Fishing Year Book, Hedehusene, Denmark. 340 p.

Nunes, C., Silva, A., Soares, E. & Ganias, K. (2011) The use of hepatic and somatic indices and histological information to characterize the reproductive dynamics of Atlantic sardine *Sardina pilchardus* from the Portuguese coast. *Marine and Coastal Fisheries*, 3, 127-144.

Palomera, I., Olivar, M.P., Salat, J., Sabate´s, A., Coll, M., Garcı´a, A. & Morales-Nin, B. (2007). Small pelagic fish in the NW Mediterranean Sea: An ecological review. *Progress in Oceanography*, 74 (2–3), 377-396.

Petrakis, G. & Stergiou, K.I. (1995). Weight-length relationships for 33 fish species in Greek waters. *Fish. Res.,* 21(3-4), 465-469.

Romero, P. (2002). An etymological dictionary of taxonomy. Madrid, unpublished.

Silva, A., Carrera, P., Massé, J., Uriarte, A., Santos, M.B., Oliveira, P.B., ... & Stratoudakis, Y. (2008). Geographic variability of sardine growth across the northeastern Atlantic and the Mediterranean Sea. *Fisheries Research*, 90(1-3), 56-69.

Sönmez, A. & Şimşek, F. (2011). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelerin küçük ölçekli bir aile işletmesi üzerindeki etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 93-114.

Şahin, E. & Özekinci, U. (2020). Küçük Ölçekli Balıkçılığın Sosyo-Ekonomik Durumu, Çanakkale (Kuzey Ege), Türkiye . *Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Marine Sciences and Fisheries*, 3(1), 19-26. DOI: 10.46384/jmsf.740894

Şenbahar, A.M., Güleç, Ö., Tosunoğlu, Z. & Özaydın, O. (2020). Length-weight relationship of the most landed pelagic fish species European pilchard (*Sardina pilchardus* Walbaum, 1792) and European anchovy (*Engraulis encrasicolus* Linnaeus, 1758) in the Izmir Bay (Aegean Sea, Turkey) purse seine fishery. *Marine Science and Technology Bulletin*, 9(1), 32-37.

Taylan, B., Taskavak, E. & Gurkan, S. (2019). A Preliminary Study on The Determination of Reproductive Biology of European Pilchard, Sardina pilchardus (Walbaum, 1792) Distributed in The Aegean Sea. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 7(12), 2264-2266.

Tsikliras, A.C. & Koutrakis, E.T. (2013). Growth and reproduction of European sardine, *Sardina pilchardus* (Pisces: Clupeidae), in northeastern Mediterranean. *Cah. Biol. Mar*., 54, 365-374.

Zengin, M. & Bozali, M. (1994). Marmara Denizinde Av Araçları İle Avcılık Potansiyelinin Tespiti. *Aquaqulture Studies*, 5(3), 13.

Whitehead, P.J.P. (1985). FAO Species Catalogue. Vol. 7. Clupeoid fishes of the world (suborder Clupeoidei). An annotated and illustrated catalogue of the herrings, sardines, pilchards, sprats, shads, anchovies and wolf-herrings. FAO Fish. Synop. 125(7/1):1-303. Rome: FAO. (Ref. 188)

ÇANAKKALE KIYILARI DERİNSU DİP UZATMA AĞLARI BALIKÇILIĞI

Adnan Ayaz

Giriş

Çanakkale 671,7 km toplam kıyı uzunluğu ile Muğla ilinden sonra Türkiye'de ikinci sırada yer almaktadır (İşmen vd., 2011). Balık göçlerinin yoğun yaşandığı Çanakkale Boğazı'nın yanında, zengin resif alanlarına sahip Gökçeada, Tavşan adaları, Bozcada, Saroz Körfezi, Gülpınar ve Babakale kıyıları, balıkçılığın son derece önemli olmasını sağlamıştır. Ayrıca bölge Ege Denizi'ndeki uluslararası sulara çıkış yollarını da içermesi endüstriyel balıkçılık teknelerinin de bölgeye ilgisini arttırmaktadır (İşmen vd., 2011).

Çanakkale kıyıları hâkim rüzgarlara açık olması, akıntı sistemlerinin kuvvetli olması, Türkiye'nin en büyük adalarından 2 adedinin bölgede bulunması, Çanakkale Boğazı'nın içinde endüstriyel balıkçıların sahalarının uluslararası su yolundan dolayı kısıtlı olması, bölgede küçük ölçekli balıkçılığın gelişmesini sağlamıştır. Bunun yanında özellikle Saroz Körfezi'nde büyük ölçekli balıkçı gemilerinin barınabileceği liman imkânlarının bulunmaması, uzun yıllardır bu bölgenin trol balıkçılığına kapalı olması da küçük ölçekli balıkçılığın gelişmesini dolaylı olarak desteklemiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı, bölgede uzatma ağları, paragat ve olta takımları gibi küçük ölçekli balıkçılıkta kullanılan av araçlarının (Ünal, 2001) kullanımı son derece gelişmiştir. 2019 yılı itibari ile bölgede 803 adet küçük ölçekli balıkçılık faaliyeti gösteren balıkçı bulunmaktadır (Şahin ve Özekinci, 2020). Bu balıkçıların içinde uzatma ağı kullanarak avcılık faaliyeti gösteren tekne sayısı oldukça fazladır. Çeşitli balık türlerinin Sonbahar mevsiminde Çanakkale Boğazı'ndan Ege Denizi'ne beslenme göçü, İlkbaharda ise Ege Denizi'nden Marmara Denizi'ne üreme göçü yapması, ayrıca doğal resif alanları ve bu alanların kıyılarında ıstakoz (*Homarus gammarus*), böcek (*Palinurus vulgaris*) ve balıklardan *Sparidae*, *Mullidae* ve *Gadidae* türlerinin oldukça bol olması, avcılıkta kullanılan av araçlarının da çok çeşitlenmesini sağlamıştır. Bundan dolayı bölgeye her yıl Marmara Denizi limanlarından da 100'e yakın tekne özellikle yaz mevsiminde gelmektedir.

Uzatma ağları, düşük maliyeti, kolay kullanımı ve ekonomik değeri yüksek türlerin avcılığını yapmasından dolayı oldukça küçük ölçekli balıkçılar tarafın-

Kaynaklar

Altınağaç, U., Ayaz, A., Özekinci, U. & Öztekin, A. (2008). Edremit Körfezi dip uzatma ağlarının teknik özellikleri ve yapısal farklılıkları. *Journal of fisheriessciences*, 2(3), 432-439. doi: 10.3153/jfscom.mug.200735

Ayaz, A. İşmen, A. Altınağaç, U. Özekinci, U. & Ayyıldız, H. (2008). Saroz Körfezi dip uzatma ağlarının teknik özellikleri ve yapısal farklılıkları. *Journal of Fisheries Sciences*, 2(3), 499-505. doi: 10.3153/jfscom.mug.200746

Ayaz, A., Öztekin, A. & Cengiz, Ö. (2012). Gökçeada ve Bozcaada'da (Kuzey Ege Denizi) kullanılan uzatma ağlarının yapısal özellikleri. *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 104-111.

Cilasın, M.E., Öztekin, A. & Ayaz, A. (2015). Çanakkale Bölgesi'nde kullanılan fanyalı dip ağlarının (marya) av verimi ve av kompozisyonu. *Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 5(2), 94-104.

Doyuk, S.A. (2006). Çanakkale Bölgesinde kullanılan av araçlarının teknik özelliklerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Hamley, J.M. (1975). Review of gillnets selectivity. *Journal of Fisheries Research Board of Canada*, 32, 1943-1969.

İşmen A., Ayaz, A., Yığın, C.Ç., & Arslan, M. (2011). Çanakkale'de su ürünlerinin sorunları ve çözüm önerileri. Çanakkale Tarımı Sempozyumu (Dünü, Bugünü ve Geleceği 10-11 Ocak 2011. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi, Çanakkale. 218-236 s.

Kara, A. (1992). Ege Bölgesi uzatma ağları ve uzatma ağları balıkçılığının geliştirilmesi üzerine araştırmalar (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Metin, C. Lök, A. & İlkyaz, A.T. (1998). The selectivity of gill net in different mesh size for Diplodus annularis (L., 1758) and Spicara flexuosa (Rafinesque, 1810). *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 15, 293-303.

Şahin, E. & Özekinci, U. (2020). Küçük ölçekli balıkçılığın sosyo-ekonomik durumu, Çanakkale (Kuzey Ege), Türkiye. *Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Marine Sciences and Fisheries*, 3(1), 19-26. doi:19-26. 10.46384/jmsf.740894

Şen, Y. & Özekinci, U. (2022). The technical and operational characteristics of marya nets used in Kemer region of Çanakkale. *Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Marine Sciences and Fisheries*, 5 (Special Issue): 22-32. doi:10.46384/jmsf.1138224

Ünal, V. (2001). Foça balıkçılığının sosyo-ekonomik analizi ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi üzerine bir araştırma (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

ÇANAKKALE İLİ İÇSU POTANSİYELİ VE BALIKLANDIRMA FAALİYETLERİ

Selçuk Berber - Seydi Ali Doyuk - Nihat Sami Kuyumcu - Semih Kale

Giriş

Türkiye, Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan olarak adlandırılan üç biyocoğrafik bölgeye ve bunların birbirleriyle kesiştiği zonlara sahiptir. Ülkenin kıtalar arasında bulunması ve yükseltinin, yer şekillerinin ve iklim özelliklerinin kısa mesafelerde değişmesi, canlı türleri, genetik özellikler ve ekosistemlerin çeşitliliği bakımından çok zengin bir özelliğe sahip olmasını sağlar. Türkiye bu ekosistemlerin orman, dağ, bozkır, sulak alan, kıyı ve deniz ekosistemleri ile farklı form ve kombinasyonlarına sahiptir. Oldukça farklı karasal ekosistemlerin yanında 4 farklı deniz tipi ve 25 akarsu havzası, 320 adet doğal göl, 861 adet faaliyette baraj gölü, 100'den fazla gölet ile de oldukça fazla içsu kaynakları potansiyeline sahiptir (Anonim, 2022a). Ülkemizin 2021 yılı su ürünleri üretimi toplamda yaklaşık 800000 ton civarındadır. İçsularda avcılık yoluyla üretimin payı %4,1, kültür ile yapılan üretimin ise yaklaşık %17'dir (Anonim, 2022b). Sahip olunan su kaynakları hem hacim hemde alansal olarak değerlendirildiğinde üretim değerinin oldukça geride olduğu görülmektedir.

İşte bu payı arttırma amaçlı içsularda aquakültür ve balıklandırma faaliyetleri yürütülmektedir. Genel manada akarsu, göl, deniz, yapay gölet ve baraj gibi su kaynaklarını su ürünleri açısından değerlendirilebilir kılmak, biyoçeşitliliği artırmak ve ticari anlamda kazanç elde etmek amacıyla stoklarının artırılması şeklinde tanımlanabilen balıklandırma çalışmaları her ne kadar ekstansif yetiştiricilik olarak düşünülebilse de uygulama şekli bakımından yetiştiricilikten tamamen ayrı tutulmaktadır. Ülkemizin genelinde olduğu gibi Çanakkale ilinde de uzun yıllardır mevcut rezervuarlarda balıklandırma faaliyetleri yürütülmektedir.

Çanakkale ili 25° 37' - 27° 45' doğu meridyenleri ile 39° 40' - 40° 45' kuzey paralelleri arasında 9736,9 km^2 alana sahiptir. Marmara Bölgesinin batısında yer alan il, Gelibolu Yarımadası ile Biga Yarımadası üzerinde bulunmaktadır. Çanakkale ili 11 ilçeye sahip olup, yaklaşık 650 km.'lik kıyı şeridi bulunmaktadır. Coğrafik konumundan dolayı, farklı iklim koşullarının bulunması, çok özel ekosistemler barındırmasından dolayı biyoçeşitlilik açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Biyolojik çeşitliliğin fazla olmasının nedenlerinden biri ilin sahip olduğu içsu kaynaklarıdır (Anonim, 2022c).

Balıklandırma çalışmalarında problem ortaya çıkaran faaliyetlerin birçoğunda yetkisiz ve konu ile ilgili yetersiz grupların yaptıkları aşılamalar neden olmaktadır. Ülkemizdeki tüm yasal balıklandırma faaliyetlerinin Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde toplanması oldukça isabetli bir uygulama olmuştur. Bu sayede sağlıklı bir veri tabanının oluşması ve üniversiteler gibi yetkin kurumlarla yapılacak iş birlikleri sayesinde balıklandırma çalışmalarında daha başarılı sonuçlar alınabilecektir.

Çanakkale'de yapılan balıklandırma çalışmalarında sazan türü kullanılmıştır. Su kaynağının özelliklerine göre günümüzde üretimi yapılan; yayın, ot sazanı, gümüş sazanı, bıyıklı balık, şabut, tatlısu levreği, afrika yayın balığı ve kerevit gibi türlerden uygun olanlarının da bölgedeki büyük potansiyelin değerlendirilmesinde katkısı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Acıyan, A. (2019). Türkiye'de Yapılan Balıklandırma Faaliyetlerine Trabzon Örneği. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yaban Hayatı Ekolojisi ve Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 65s.

Anonim, (2019). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Kuzey Ege Nehir Havzası Yönetim Planının Hazırlanması Projesi Kapsamlaştırma Raporu. Ankara, 91s.

Anonim, (2021). Çanakkale İl Özel İdaresi 2021 Yılı Faaliyet Raporu, 166 s.

Anonim, (2022a). Tarım ve Orman Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, 162s.

Anonim, (2022b). Türkiye İstatistik Kurumu, Su Ürünleri İstatistikleri 2021.

Anonim, (2022c). Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, 25. Bölge Müdürlüğü. https://shorturl.at/BHPRW.

Anonim, (2022d). Marmara Havzası Taşkın Yönetim Planının, Hazırlanması Projesi, Stratejik Çevresel Değerlendirme Kapsam Belirleme Raporu, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2022, 223 S.

Bakaç, İ. (2018). Çanakkale İli Akarsularındaki Tatlısu Balıklarının Dağılımları ve Bolluklarının Belirlenmesi, ÇOMÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 151s.

Balık, S. & Ustaoğlu, M.R. (2006). Türkiye'nin Göl, Gölet ve Baraj Göllerinde Gerçekleştirilen Balıklandırma Çalışmaları ve Sonuçları. I. Balıklandırma ve Rezervuar Yönetimi Sempozyumu, Antalya.

Berber, S. & Sasi, H. (2012). Freshwater Fish Fauna and Restock Fish Activities of Reservoir in the Dardanelles (Canakkale-Turkey). *Journal of Central European Agriculture*, 13(2), 368-379.

Chadderton, W.L., Grainger, N. & Dean, T. (2001). Prioritising Control of Invasive Freshwater Fish in: Managing Invasive Freshwater Fish in New Zealand. Workshops Proceedings, 10-12 May, Hemilton, 171-174.

Çetinkaya, O. (2006). Su Kaynaklarında Balıklandırmanın Yol Açtığı Biyoçeşitlilik Azalması ve Biyo-İstila Problemleri, I. Balıklandırma ve Rezervuar Yönetimi Sempozyumu, Antalya.

Ekmekçi, F.G., Kırankaya, Ş.G., Gençoğlu, L. & Yoğurtçuoğlu, B. (2013). Türkiye İçsularındaki İstilacı Balıkların Güncel Durumu ve İstilanın Etkilerinin Değerlendirilmesi. Present Status of invasive fishes in inland waters of Turkey and assessment of the effects of invasion. *Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, (28): 105–140.

Ilgar, R. (2021). Çanakkale İlinin Sulak Alanları. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.613-629.

Whitledge, G.W. & Rabeni, C.F. (2003). Maximum daily consumption and respiration rates at four temperatures for five species of crayfish from Missouri U.S.A (Decapoda, Orconectes spp.), *Crustaceana*, 75(9): 1119-1132.

ÇANAKKALE'DEKİ SU ÜRÜNLERİ KOOPERATİFLERİ

Semih Kale - Mustafa Zabun

Kooperatif Nedir?

Kooperatif Resmî Gazete'de 10 Mayıs 1969 tarihinde yayımlanan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu içerisinde "*Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar*" olarak tanımlanmaktadır.

Su Ürünleri Kooperatifi Nedir?

Su ürünleri kooperatifi, "*balıkçılık endüstrisinin gelişimi ve balıkçıların refah seviyesinin iyileştirilmesine odaklanmış, gelir artışı, yaşam standardının arttırılması ve üretimin arttırılması gibi hedefler taşıyan, sektördeki avcılık, işleme, yetiştiricilik veya pazarlama faaliyetlerini yürüten ilgililerin bir araya getirdiği bir örgütlenme biçimi*" olarak ifade edilmiştir (Ünal ve Yercan, 2006).

Su ürünleri kooperatifleri balıkçılık ile uğraşılan neredeyse her ülkede bulunmaktadır. Bu kooperatifler genellikle içsu balıkçılığı ve deniz balıkçılığı konularında daha çok avcılık odaklı konularda etkin olmalarının yanında su ürünleri yetiştiriciliği konusunda da aktif bir rol oynamaktadır (Ünal ve Yercan, 2006). Bu kapsamda, su ürünleri kooperatifleri hem küçük ölçekli balıkçılığın hem de büyük ölçekli balıkçılığın sürdürülebilirliği için önemli katkılar sağlamaktadır. Doğan (2015) su ürünleri kooperatiflerinin su ürünleri avcılığı, işlenmesi, tüketiciye ulaştırılması ve balıkçılığın ekonomik olarak geliştirilmesi konularında etkin rolü ve katkısı olduğunu belirtmektedir. Ancak, Ünal ve Yercan (2006) balıkçılığa bağlı kooperatifçilik hareketinin öngörülen ivmeyi gösteremediğini ve birçok su ürünleri kooperatifinin kuruluş amaçlarını uygulayamadığını ifade etmektedir. Benzer şekilde, Doğan (2017) Türkiye'de balıkçılıkta kooperatifleşme hareketinin sürekli olduğunu ancak kooperatiflerin çoğunun ya başarısız ya da kısa ömürlü olduğunu belirtmektedir. Öte yandan, Arısoy (1974) sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan çok zayıf kalan ve geride kalmış olan balıkçılık işletme ve giri-

Balıkçılığın sosyal, kültürel ve ekonomik olarak varlığını sürdürmesi açısından su ürünleri kooperatifleri oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Su ürünleri kooperatiflerinin varlığı balıkçıların sosyoekonomik koşullarının iyileştirilebilmesi, avcılık sahalarının hem habitat hem de biyolojik çeşitlilik açısından korunabilmesi, yasa dışı avcılığın azaltılabilmesi, avlanan balıkların en uygun koşullarda pazarlanabilmesi ve en iyi fiyattan satılabilmesi için büyük bir ihtiyaçtır. Birlik ve dayanışma içinde olarak su ürünleri kooperatifleri çatısı altında toplanan balıkçılar, mevcut problemlerin çözülebilmesi için büyük bir güç oluşturabilirler. Su ürünleri kooperatiflerinin daha etkin bir rol alması ile balıkçılığın daha verimli ve sürdürülebilir olması sağlanabilir. Bu yazıda Çanakkale'deki su ürünleri kooperatifleri hakkında genel bilgiler sunulmuş olup ilerideki çalışmalarda bu kooperatiflerin mevcut durumları, sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm yolları araştırılması yerel balıkçılığın geliştirilmesi ve balıkçılık yönetimi stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi açısından önemli katkılar sunacaktır.

Teşekkür

Çalışmanın gerçekleştirilmesindeki desteklerinden dolayı Çanakkale Bölgesi Su Ürünleri Kooperatifleri Birliği Başkanı Hasan UYSAL'a, bilgi ve fotoğraf paylaşımlarından dolayı tüm kooperatiflere teşekkür ederiz.

Kaynaklar

Arısoy, S. (1974). Türkiye Su Ürünleri Kooperatifleri Hareketinin Stratejisi Ne Olmalı? (II). *Balık ve Balıkçılık*, *22*(4), 23-25.

Doğan, K. (2015). Balıkçılık Sektöründe Su Ürünleri Kooperatiflerinin Yeri ve Önemi. Kavruk, H. (Ed.), *Küreselleşme Sürecinde Ekonomi-Siyaset-Toplum ve Kooperatifçilik. 21. Milletlerarası Kooperatifçilik Kongresi* (ss. 629-649). Türk Kooperatifçilik Kurumu.

Doğan, K. (2017). Su Ürünleri Kooperatiflerinin Türkiye'deki Dünü, Bugünü ve Geleceği. *Turkish Journal of Aquatic Sciences*, *32*(1), 21-34. https://doi.org/10.18864/TJAS201703

Göncüoğlu Bodur, H. & Ünal, V. (2017). İzmir'in Su Ürünleri Kooperatifleri. Kınacıgil, H. T., Tosunoğlu, Z., Çaklı, Ş., Bey, E. & Öztürk, H. (Ed.), *İzmir Balıkçılığı* (ss. 155-160). İzmir Büyükşehir Belediyesi.

Ünal, V. & Yercan, M. (2006). Türkiye'de Su Ürünleri Kooperatifleri ve Balıkçılar İçin Önemi. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, *23*(1-2), 221-227.

Yazıcı, Ö. & Atar, H.H. (2017). Türkiye'de Su Ürünlerinde Örgütlenme. *Ziraat Mühendisliği*, *364*, 60-64.

ÇANAKKALE KIYILARI İHTİYOPLANKTONU

İsmail Burak Daban - Alpaslan Kara - Ahsen Yüksek

Giriş

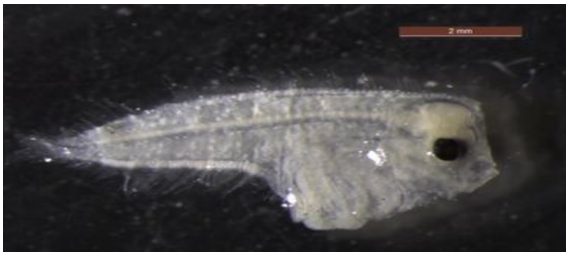
İhtiyoplankton, pelajik ortamda gelişen balık yumurta ve larvalarının döllenmeden juvenil evreye kadar geçirdiği dönem olarak adlandırılır. Bu dönemde balık yumurta ve larvalarının morfolojik gelişim ve sistematiğini araştırılarak, üreme sıklığı, biyoçeşitlilik, stok büyüklüğünün tahmini, üreme alanlarının tespiti gibi balıkçılık yönetimi açısından çok önemli bilgiler elde edilebilir.

Üreme dönemi içerisinde gün içerisinde eşit saat aralıklarında gerçekleştirilen ihtiyoplankton çekimleri sonucunda türün yumurtalarının ilk gelişim evresinin kaç saatte bir görüldüğünü takip ederek türün bir üreme sezonu içerisinde kaç kez yumurta döktüğü yani üreme sıklığı ortaya konabilir. Geniş coğrafik alanlarda eşit aralıklı örnekleme noktalarından örneklemeler yapılarak yumurta yoğunluğu takip edilebilir ve buna bağlı olarak yumurtlama alanları ortaya çıkarılabilir. Postlarva yoğunlukları takip edilerek dibe yerleşim alanları ve potansiyel büyüme alanları belirlenebilir. İlgili alandaki üreyen stok biyoçeşitliliği ortaya konabilir, zaman içerisinde küresel ısınma gibi sebeplerle yer değiştiren ve yayılım alanını genişleten türlerin o alanda üremeye başlayıp başlamadığı yani bir diğer değişle kalıcı hâle gelip gelmediği belirlenebilir.

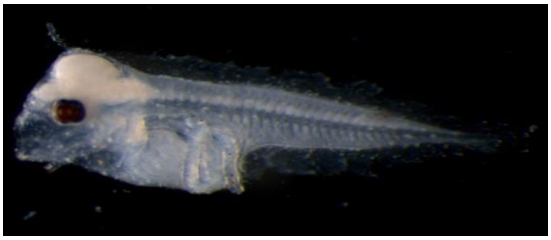
İhtiyoplankton çalışmalarının diğer stok araştırma yöntemlerine göre bazı avantajları bulunmaktadır. Saha çalışmaları daha az teknolojik alet ve ekipman kullanılarak gerçekleştirilebilmekte, daha az mazot sarfiyatıyla diğer metodlara göre zaman ve maliyet açısından daha pratik sonuçlar elde edilebilmektedir (Yüksek, 1993). Buna karşın, ihtiyoplankton bilimi ayrı bir uzmanlık gerektirmekte, ilgili türe ait balık yumurtasının juvenil evreye ulaşana kadar birçok farklı morfolojik karaktere büründüğünden her bir evresinde ki morfolojik karakterlerine detaylıca hâkim olunulması gerekmektedir.

Balık yumurtalarında blastoporun kapanmasından yumurtadan çıkışa kadar geçen evre embryo evresi, yumurtadan çıkıştan besin kesesinin tüketilmesine kadar geçen evre prelarva, besin kesesinin tüketilmesinden yüzgeç ve pul oluşumunun başlangıcına ve larval karakteristiklerin ortdan kaybolmaya başlamasına kadar geçen evre ise postlarva olarak ifade edilir (Kendall vd., 1984).

43. *Arnoglossus thori* postlarvası

44. *Arnoglossus kessleri* postlarvası

Kaynaklar

Beşiktepe, Ş., Özsoy, E. & Ünlüata, Ü. (1993). Filling of the Marmara Sea by the Dardanelles lower layer inflow. Deep Sea Research Part I: *Oceanographic Research Papers*, 40(9), 1815-1838.

Daban, İ.B. (2013). Çanakkale Boğazı İhtiyoplankton Topluluk Yapısı ve Zamansal Değişimi (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 104s.

Daban, İ.B. (2018). Gökçeada Kıyılarında Bulunan Bazı Sparidae Türlerinin Erken Yaşam Evrelerindeki Populasyon Parametrelerinin Belirlenmesi (Doktora Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 112s.

Daban, İ.B., Yüksek, A., İşmen, A., Ayaz, A., Altınağaç, U., Özekinci, U., Çakır, F., Öztekin, A., Şen, Y., Uğur, G.E., Ayaz, O. & Selçuk, B.B. (2022). Marmara Denizi'nde Müsilajın Pelajik ve Bentik Balıkların Erken Yaşam Evreleri Üzerine Etkisi. Tübitak 121G097 no'lu 1001 projesi.

Kara, A., Yüksek, A., İnceoğlu, H., Kocabaş, E., Şirin, M., İnce, S. & Erarslan, S.C. (2015). Saros Körfezi'nin İhtiyoplanton Çeşitlilik, Bolluk ve Dağılımının Araştırılması. TÜBİTAK Proje Raporu (112Y289).

Kendall Jr, A.W. (1984). Early life history stages of fishes and their characters. *In: Ontogeny and systematics of fishes*. (Eds: H.G. Moser, W.J. Richards, D.M., Cohen, M.P., Fahay, A.W., Jr., Kendall, S.L., Richardson,). American Society of Ichthyologist and Herpetologists, Special Publication 1, Lawrence, Kansas, USA.

Yüksek, A. (1993). Marmara Denizi'nin Kuzey Bölgesinde Teleost Balıkların Pelajik Yumurta ve Larvalarının Dağılımı ve Bolluğu (Bakırköy-Marmara Ereğlisi) (Doktora Tezi). İ.Ü. Deniz Bil. ve İşlet. Enst.

ÇANAKKALE'DE BİR DOĞA KORUMA ALANI: ÇARDAK LAGÜNÜ

Seçil Acar - A. Suat Ateş

Giriş

Sulak alan, doğal olarak veya yapay yollarla oluşmuş, suyu durgun veya akıntılı, devamlı veya geçici, tatlı, tuzlu veya acı su karakteri gösteren, genellikle en fazla altı metre derinliğe sahip, su kuşları başta olmak üzere birçok canlıya yaşam ortamı olan sucul oluşumlardır. Sulak alanlar uzun yıllardır canlılara ev sahipliği yapan, sahip olduğu zengin biyolojik çeşitliliği taşıdığı ekolojik değeriyle ve ekonomik getirisiyle en önemli ekosistemlerdir. Sulak alanların korunmasını ve özellikle sürdürülebilir kullanımını yönetmeyi amaçlayan uluslararası öneme sahip RAMSAR Sözleşmesi 1971 yılında İran'ın Ramsar kentinde imzalanmıştır. Türkiye bu sözleşmeye 30 Aralık 1993 tarihinde taraf olmuş ve sözleşme 94/5434 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla 17.05.1994 tarihi ve 21937 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin temel amacı dünya çapında bölgesel, yerel ve ulusal eylem ve uluslararası iş birliği yoluyla sulak alanların korunmasını amaçlamaktadır. Sulak alanlar kentleşme, iklim değişikliği ve antropojenik baskılardan kaynaklanan bozulmalara karşı hassas olup, dünya da en fazla tehlike altında olan ekosistemlerdir (Anthony vd., 2009)

Denizel ortamla bir bağlantısı bulunan ve derinlikleri çoğunlukla birkaç metreyi geçmeyen tuzlusu/acısu karakterindeki sucul alanlara "lagün" denir. Lagün kelimesi, sığ bir su kütlesi anlamına gelen İtalyanca Laguna kelimesinden gelmektedir (Miththapala, 2013). Kıyı lagünleri bir ve daha fazla sayıda giriş yoluyla denizle bağlantı kurabilen ve iç sulardaki farklı girdilere maruz kalabilen önemli geçiş alanları olarak kabul edilmektedirler. Bu özellikleri ile canlı çeşitliliği açısından oldukça verimli ve ekolojik öneme sahip sucul alanlardır (Ateş vd., 2020). Ayrıca lagünler kıyı şeridinin düzenlenmesinde, sel taşkınlarının kontrolünde rol oynayan önemli balıkçılık ve dinlenme alanları olup özellikle sucul canlılar ve kuşlar için uygun yaşam ortamlarıdır.

Çardak Lagünü Oluşumu ve Önemi

Çardak Lagünü, Çanakkale için önemli sulak alanlarından olup, Çanakkale Boğazı'nın girişi konumunda Marmara Denizi ile birleştiği bir noktada yer alır. Morfolojik yapı olarak kıyı oku ve lagün bölümünden oluşmaktadır. Çardak kıyı oku, boğaza paralel doğrultuda Kuzeydoğu-Güneybatı doğrultusunda, yerleşim alanının hemen yanında yer almaktadır. Kıyı oku, doğu batıya doğrultusunda genişler ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzunluğu 3 km, genişliği ise 100 m olarak ölçülmüştür. Kıyı okunun bulunduğu alanın gerisinde bir lagün oluşmuştur. Kıyı oku ile karasal alan arasında oluşan lagün 7,5 km kıyı uzunluğuna ve lagün gölünün yüz ölçümü 1 km^2 olarak belirlenmiştir (Çalışkan vd., 2013). Lagün de ortalama derinlik 1 m civarında iken en derin yerinde 1,8 m olarak ölçülmüştür. Çardak Lagünü, Edirne Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 3298 sayılı kararı ve 06.08.1996 tarihli toplantı ile "birinci derece doğal sit alanı" kabul edilmiştir. Lagün ve çevresinde zengin bir doğal habitat bulunmaktadır (Şekil 1).

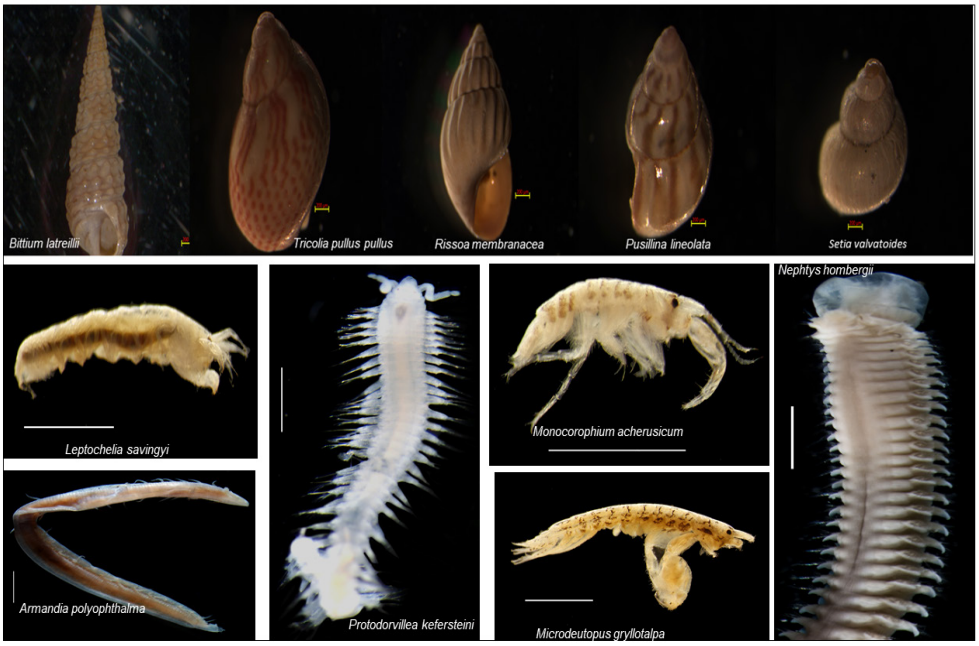

Şekil 1. Çardak Lagünü'nün genel görünümü

Çardak Lagünü Sucul Omurgasızları

Dinamik ortamlar olan lagünler fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinde zamansal ve mekânsal farklılıklar göstermektedir. Biyolojik özelliklerdeki değişimler açısından Akdeniz Lagünleri'nde gözlenen biyolojik çeşitlilik (tür sayısı) ve ekolojik süreçler lagünün büyüklüğü, denizle iletişim derecesi ve su sütununun trofik durumunun bir fonksiyonudur. Lagün tatlı su girdilerinin olması sebe-

biyle özellikle çift kabuklu üretimi ve yetiştiriciliği açısından oldukça önemli bir alandır. Çardak Lagünü'nde dağılım gösteren ve ticari değerdeki bivalv (midye) türleri kum midyesi *Chamelea gallina* (Linnaeus, 1758), tarak *Flexopecten glaber* (Linnaeus, 1758), kara midye *Mytilus galloprovincialis* Lamarck, 1819, *Ruditapes decussatus* (Linnaeus, 1758), *Ruditapes philippinarum* (Adams & Reeve, 1850) ve istiridye, *Ostrea edulis* Linnaeus 1758'tir (Vural ve Acarlı, 2018). Portunid yengeç, *Carcinus aestuarii* lagün alanındaki en baskın dekapod krustase türüdür (Acar ve Ateş, 2016).

Şekil 2. Çardak Lagünü'nde dağılım gösteren baskın makroomurgasız türleri (Ateş vd., 2020)

Çardak Lagünü makrozoobentoz açısından oldukça zengin olmakla beraber 223 tür (Ateş vd., 2020). Makrozoobentik taksonlar arasında en fazla tür sayısına sahip grup poliketler ve sonrasında bivalvler kaydedilmiştir (Şekil 2). Gastropod türleri ise birey sayısı olarak oldukça yoğun bir dağılım göstermektedir. Ayrıca denizyıldızlarından *Asterina gibbosa* lagün içinde geniş bir dağılım göstermektedir. Halk arasında teke karidesi olarak bilinen *Palaemon serratus*'ta Çardak Lagünü'nde geniş dağılım gösteren ve özellikle ticari amaçla avcılığı yapılan omurgasızlardan biridir. Çardak Lagünü makrobentik faunasının oldukça zengin tür çeşitliliğine sahip olduğu görülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3. Çardak Lagünü makroomurgasız türleri (Ateş vd., 2020'den)

Çardak Lagünü Balık Faunası

Sulak alanlar ve lagünler çok sayıda balığa ev sahipliği yapan yaşam alanlarıdır. Özellikle balıklar için bir beslenme ve barınma alanı olmasının yanında üreme için de kullanılabilen korunaklı alanlardır. Ayrıca göç eden balıkların dinlenme ve korunma alanı olarakta lagünler önemli birer alandır. Çardak Lagünü'nde avcılığı yapılan ekonomik balık türleri kefal *Mugil* sp., mırmır, *Lithognathus mormyrus*, sarpa, *Sarpa salpa*, istavrit, *Trachurus* sp., dere pisisi, *Platichthys flesus*, lüfer, *Pomatomus saltatrix*, zargana, *Belone belone*, çipura, *Sparus aurata*'dır. Ayrıca yılan balığı, *Anguilla anguilla* da lagün içine göç dönemlerinde giriş yapar ve pinter avcılığında hedef türler arasındadır.

Çardak Lagünü Kuş Faunası

Çardak Lagünü kuşlar için önemli bir konaklama, beslenme, üreme ve barınma alanı olmakla birlikte birçok kuş türüne ev sahipliği yapmaktadır. Bu yüzden

1. Derece Doğal Sit statüsündeki denizel özellikte bir sulak alandır. Kuş faunası açısından oldukça zengin bir alan olarak değerlendirilmektedir (Samsa, 2012; Çalışkan vd., 2013). Çanakkale Boğazı ve kuş göç rotaları üzerinde olması sebebiyle Türkiye'nin önemli sulak alanlarından birisi olarak bilinmektedir (Şekil 4). Çardak Lagünü avifaunası üzerine yapılan çalışmada 82 farklı tür tespit edilmiştir (Çalışkan vd., 2013).

Şekil 4. Çardak Lagünü bazı kuş türleri

Çardak Lagünü Balıkçılığı ve Kentleşme

Lagünlerdeki farklı türlerdeki su ürünleri potansiyeli, özellikle Akdeniz Havzasında yaşayan topluluklar için her zaman bir gelir kaynağı olarak görülmüştür (Cataudella, 2015). Son yıllarda ise lagüner ekosistemlerde balıkçılık faaliyeti azalmış veya çok düşük seviyelere gerilemiştir. Bu durumun başlıca nedeni, lagüne baskı uygulayan çevresel değişiklikler ve uygulanan farklı balıkçılık ve yetiştiricilik yöntemlerinin lagün şartlarına uygunluğunun sağlanamamasıdır (Acar, 2018). Lagün içinde küçük ölçekli balıkçılık faaliyetleri yapılmaktadır. Lagün içinde 18 adet balıkçı teknesi bulunmaktadır. Geçmiş yıllarda yoğun bir balıkçılık faaliyetinin yapıldığı, beldeye ait bir Su ürünleri kooperatifi bulunan lagünde

günümüzde az sayıda balıkçılık faaliyeti yapılmaktadır. Lagün içinde genel olarak uzatma ağları, olta ve pinter ile avcılık gerçekleştirilmektedir. Ayrıca lagünün kıyı oku tarafında bir dalyan ile ticari balıkçılık faaliyetleri yürütülmektedir. Lagün içinde yapılan balıkçılık faaliyetlerinde balıkçılar arasında çalpara ya da çağanoz olarak bilinen Akdeniz yeşil yengeci *Carcinus aestuarii* ve teke karidesi *Palaemon serratus* ticari olarak balık yemi olarak avcılığı yapılan alternatif türlerdir. Lagün alanı içinde ticari açıdan oldukça önemli olan omurgasız çift kabuklu türleri ise hem yetiştiricilik faaliyeti hem de doğadan toplama şeklinde su ürünleri faaliyeti olarak değerlendirilmektedir (Şekil 5). Çardak Lagünü büyüyen kentleşme sonucunda hızlı bir yapılaşma içerisine girmiştir. Artan nüfus ile birlikte giderek büyüyen bir yapılaşma içine giren Çardak Lagünü ve çevresi yaşam alanı olarak giderek artan bir cazibeye sahiptir.

Şekil 5. Çardak Lagünü balıkçılık ve kentleşme

Kaynaklar

Acar, S. (2018). Çardak Lagünü (Çanakkale)'nde Bulunan Yeşil Yengeç, *Carcinus aestuarii* Nardo, 1847'nin Populasyon Yapısı ve Bazı Biyo-Ekolojik Özellikleri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 106 s.

Acar, S. & Ateş, A.S. (2016). The First record of *Mytilus galloprovincialis* (Lamarck. 1819) on Carcinus aestuarii Nardo. 1847 in the Çardak Lagoon, Turkey. *Oceanological and Hydrobiological Studies*, 45: 600-604.

Anthony, A., Atwood, J., August, P., Byron, C., Cobb, S., Foster, C., Fry, C., Gold, A., Hagos, K., Heffner, L., Kellogg, D.Q., Lilles-dible, K., Opaluch, J.J., Oviatt, C., Pfeiffer-Herbert, A., Rohr, N., Smith, L., Smythe, T., Swift, J. & Vinhateiro, N. (2009). Coastal lagoons and climate change: ecological and social ramifications in US Atlantic and Gulf coast ecosystems. *Ecology and Society*, 14(1): 29.

Ateş, A.S., Büyükateş, Y., Çolakoğlu F., Dağlı E., Doğan, A., Bakır A.K., Mülayım, A. & Acar, S. (2020). Çardak Lagünü (Çanakkale Boğazı)'ndeki Makrozoobentik Topluluklar Üzerine Evsel Kirlilik ve Fiziksel Koşulların Etkileri. Tübitak-Cost 117Y510 no'lu araştırma projesi, 134 s.

Cataudella, S., Crosetti D. & Massa F. (2015). Mediterranean Coastal Lagoons: Sustainable Management and İnteractions Among Aquaculture, Capture Fisheries and the Environment. Studies and Reviews No. 95 General Fisheries Commission for the Mediterranean. Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome, 2015

Çalışkan, V., Tosunoğlu, M., Öztürk, M.Z., Samsa, Ş., Arslan, F. & Bay, A. (2013). Çanakkale için bir tabiat parkı önerisi çardak kıyı oku ve lagünü (Çardak Kuş Cenneti). T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı III. Bölge Müdürlüğü, Çanakkale Şube Müdürlüğü Yayınları, Çanakkale.

Miththapala, S. (2013). Lagoons and Estuaries. Coastal Ecosystem Series, Volume 4, pp. 85.

Sülük, K., Nural, S. & Tosun, İ. (2013). Sulak alanlarda halkın çevre bilincinin değerlendirilmesi: Işıklı Gölü örneği. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1(1). 7-11.

Şamsa, S. (2012). Çardak (Çanakkale/Türkiye) Lagünü Avifaunası. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 73 s.

Vural, P. & Acarli, S. (2018). Assessment of Çardak Lagoon Fisheries and Aquaculture Production. International Ecology 2018 Symposium, Kastamonu, Türkiye. 19-23 Haziran 2018, pp.1051-1051.

Fotoğraf Kaynakçası

Çardak Lagünü Kuş fotoğrafları, Mukadder Arslan İhsanoğlu

EKOLOJİK, EKONOMİK, SOSYAL BİR SORUN: ÇANAKKALE BOĞAZI VE MÜSİLAJ

Yeşim Büyükateş - Emre Keskin - Sinan Uzundumlu -
Yusuf Şen - Ulvi Kerem Günay - Esra Mine Ünal

Giriş

18. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana Adriyatik'te, son zamanlarda Akdeniz'de birçok bölgede, Kuzey Ege Denizi'nde (Nikolaidis vd., 2008), Kaliforniya kıyılarında (Alldredge vd., 1998), Yeni Zelanda (Mackenzie vd., 2002) ve 1990'ların ortalarından bu yana Türkiye'de özellikle Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nda (Aktan vd., 2008; Tüfekçi vd., 2008; Balkıs vd., 2010; Yentür vd., 2013; Altın vd., 2015; Özalp, 2021) biyolojik, ekonomik ve sosyal sorunlara yol açan, "Müsilaj, deniz salyası ya da kaykay" olarak bilinen oluşum, denizel sistemde doğal olarak bulunan bazı organizmaların uygun ortam şartları altında çoğalması sonucunda ortaya çıkan bir olaydır. Ülkemizde ilk olarak 1994 yılında Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nda gözlemlenen, 2007-2008 yıllarında oldukça yoğun şekilde görülen oluşum 2021 Ocak-Haziran döneminde büyük bir ekolojik, ekonomik ve sosyal sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Müsilaj ile mücadele kapsamında geçtiğimiz süreçte çeşitli çözüm önerileri ve eylem planları sunulmuş olup, konuyla ilgili çeşitli bilimsel araştırma projeleri de yürütülmektedir.

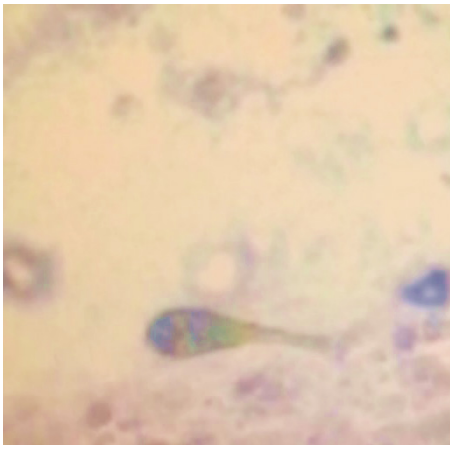
Şekil 1. Müsilaj içeriğindeki pennat diyatom ve dinoflagellat

Müsilajı oluşturan organizmaların, denizel sistemde doğal olarak bulunan denizel mikroskobik bitkiler olarak bilinen fitoplanktonik organizmalardan genellikle diyatom ve dinoflagellat türleri olduğu bilinmektedir (Şekil 1). Ayrıca diyatomlar, müsilajlı agregatlardaki bollukları ve bilinen hücre dışı polisakkarit salınımı nedeniyle bu tür olaylarda esas olarak yer alan alg grubu olarak düşünülmektedir (Rinaldi vd., 1995; Ciglenecki vd., 2003; Pompei vd., 2003). Alldredge vd., (1998) Kali-

forniya'da, Mackenzie vd., (2002) Yeni Zelanda'da, Pompei vd., (2003) ve Pistocchi vd., (2005) Adriyatik Denizi'nde yaptıkları çalışmalarda müsilajlı maddenin hücre dışı üretiminde dinoflagellatların ilişkisini de ortaya koymuşlardır.

Normal şartlar altında işleyen doğal bir süreç olmasına rağmen özellikle iklim değişimleri, mevsimlerin kayması, denizel sistemde müsilaj oluşumuna sebep olan organizmaların tüketicilerinin yeterli miktarda olmaması ile evsel, endüstriyel, insan kaynaklı kirleticilerin denizel sisteme deşarjının yoğunluğuna bağlı olarak fitoplanktonik organizmalar sayılarını hızla artırabilirler. Bu organizmalar strese girdiklerinde ya da azot, fosfor gibi besin elementlerinin sistemdeki miktarları farklılık gösterdiğinde çeşitli organik maddeler salgılar.

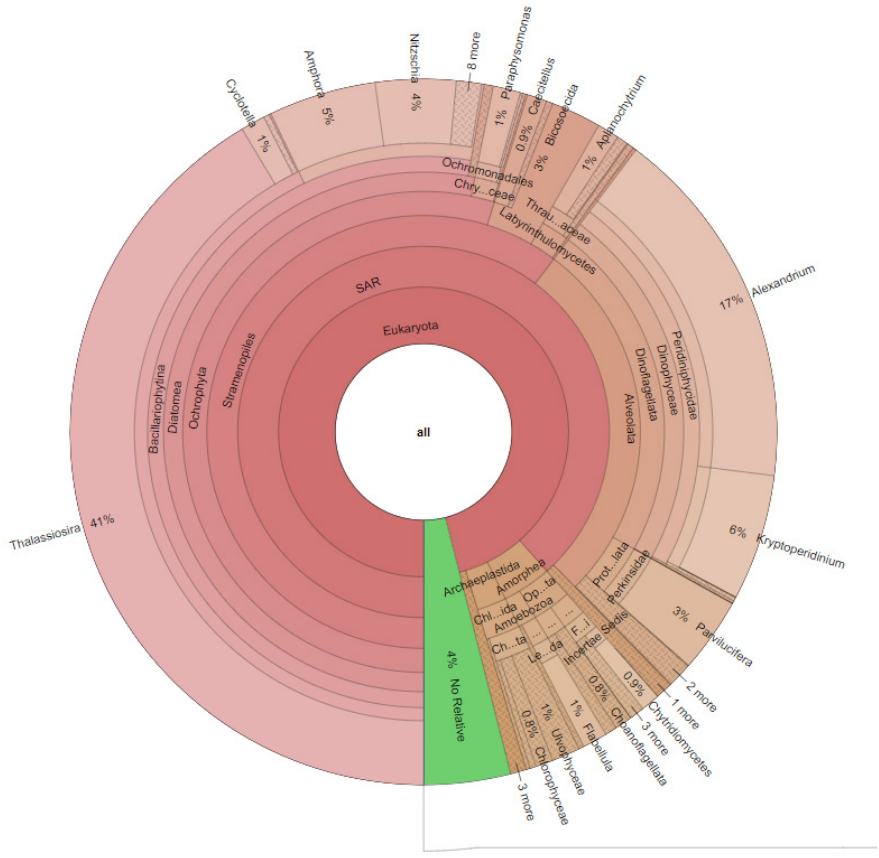
Organik maddenin düzensiz olarak birikmesiyle meydana gelen jelimsi, yapışkan "Organik Çorba" su kolonunda yüzeyden dibe doğru zaman zaman kurdele şeklinde oluşumlar hâlinde, akıntılar veya rüzgâr vasıtasıyla yayılmış olarak ya da durgun sistemlerde özellikle yüzeyde yoğun birikimler oluşturmuş şekilde karşımıza çıkabilir. Bu organik çorba içerisinde sadece bunu oluşturan organizmalar yer almaz, yanı sıra bunlarla beslenen hayvansal organizmalar olan zooplankton, bunları ayrıştıran bakteriler, çürümüş parçacıklar ve çeşitli parazitik organizmalar da bulunur (Şekil 2).

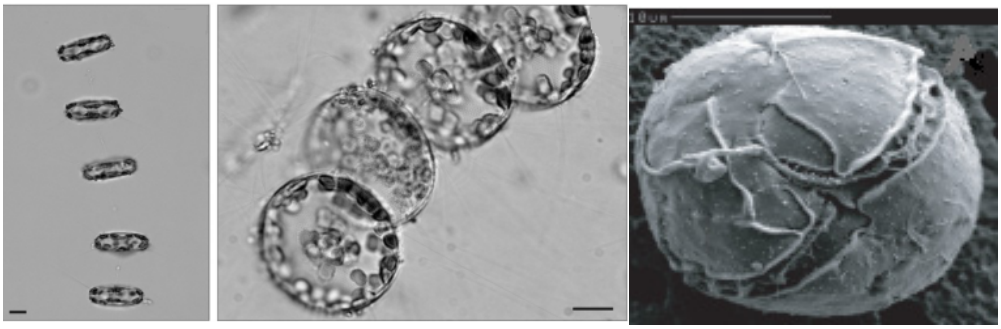
Şekil 2. Müsilaj içeriğinde parazitik organizma

Müsilaj içeriği ile ilgili yapılan çalışmalar içeriğin etkilenen bölgelerde farklılıklar gösterdiğini de ortaya koymuştur. Örneğin, etkileşim hâlindeki organizmaların çevresel DNA ve metabarkodlama yöntemleri kullanılarak belirlenmesi ve oluşumun biyolojik çeşitlilik üzerine etkisinin ortaya çıkarılmasının amaçlandığı bir çalışmada Çanakkale-Dardanos mevkii örneklerinde özellikle diyatomlardan Thalassiosira sp. %41 ve dinoflagellatlardan *Alexandrium* sp. %17 oranında baskınlık gösterdiği (Şekil 3, 4); Çanakkale-Güzelyalı örnekleme alanında, *Cylindrotheca* sp., *Nitzchia* sp. ve *Thalassiosira* sp. gibi diyatomlar ile aplanosporlarla çoğalan bir protist olan *Aplanochytrium* sp. interaksiyonu (Şekil 5, 6); Çanakkale-İskele örnekleme istasyonunda ise diyatomların ve dinoflagellatların farklı türleri ile *Aplanochytrium* sp. (Şekil 7) yoğun olarak belirlenmiştir (Büyükateş vd., 2021; Büyükateş, 2022). *Thalassiosira* sp. zincir oluşturan bir diyatom türüdür, düşük su sıcaklıklarında ve ışık miktarında yaşamını sürdürebi-

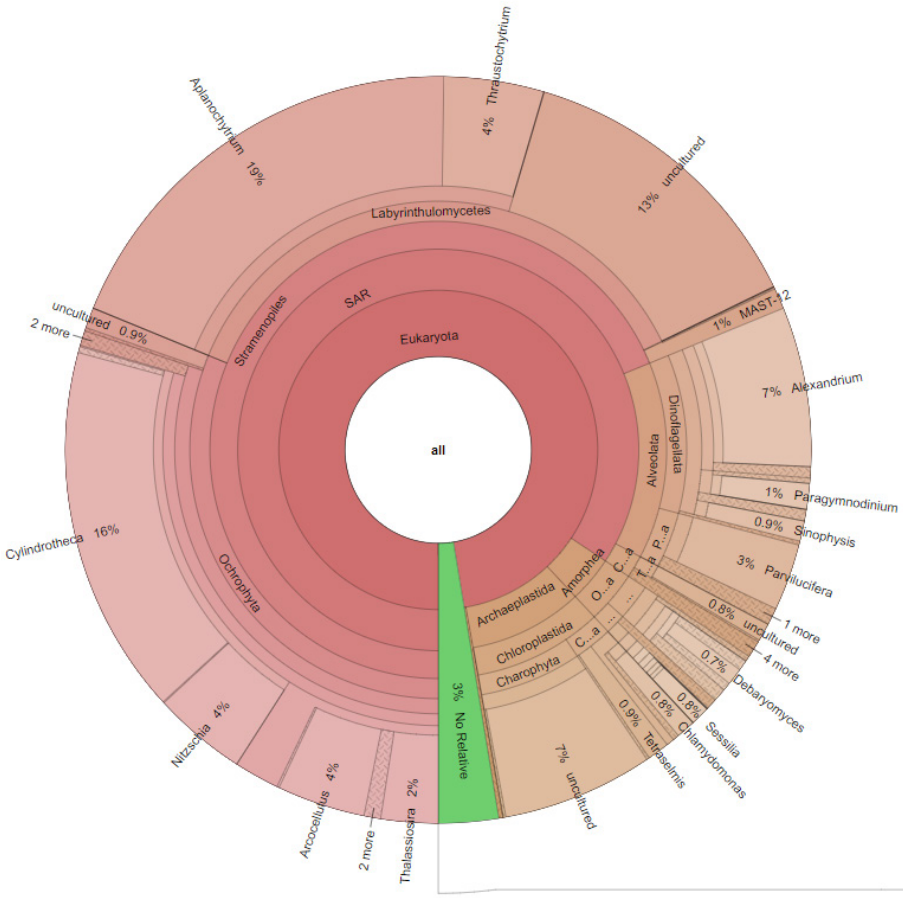
lir. Birçok zooplankton tarafından besin olarak tercih edilmeyen bu tür özellikle ilkbahar ve sonbahar aylarında sayısını hızlıca artırarak plankton çoğalmasına neden olabilir. *Alexandrium* türlerinin ise stres altında ya da besin elementlerinin miktarları farlılık gösterdiğinde saxitoksin denilen bir tür toksin ürettiği bilinmektedir. Bu tür, sodyum iyonlarının hücrelerde geçiş kanallarını etkileyerek PSP (paralytic shellfish poisoning) sebep olabilir ve midye, istiridye, yengeçler, sardalya, uskumru, su memelileri ve kuşları ile bunları tüketen insanlarda sorunlara neden olabilir. Aplanosporlarla çoğalan bir protist olan *Aplanochytrium* sp. vejetatif hücreleri çevresinde ağlar oluşturup diyatomların bunlara yapışmasını bekler. Sonrasında kloroplastları ve hücre içeriğini absorbe eden bu protist böylece müsilaj içeriğine de katkı sunabilmektedir.

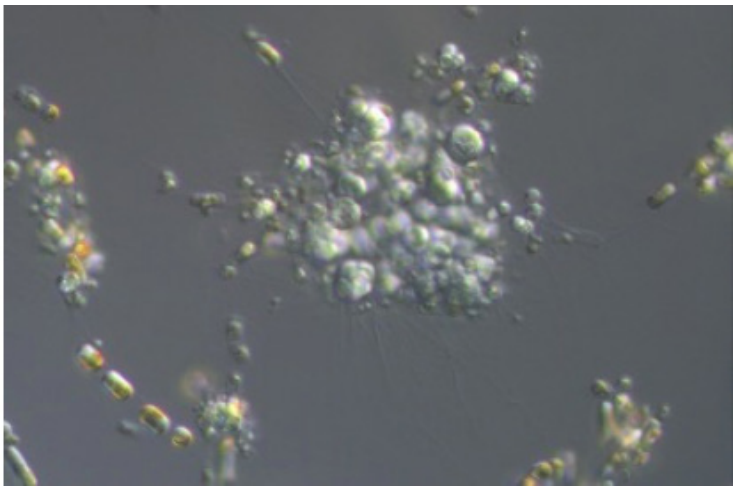
Şekil 3. Çanakkale-Dardanos mevkii istasyonundan alınan müsilaj örneğinin ökaryot kütüphanesi SILVA veri tabanı eşleşmeleri

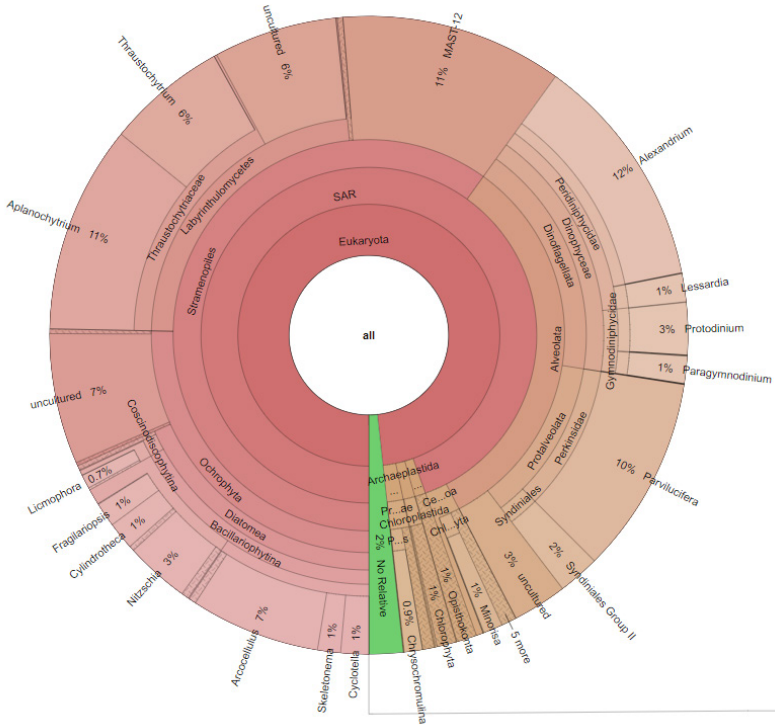
Şekil 4. A. *Thalassiosira* sp. ve B. *Alexandrium* sp. mikroskop görüntüsü

Şekil 5. Çanakkale-Güzelyalı mevkii istasyonundan alınan su örneğinin ökaryot kütüphanesi SILVA veri tabanı eşleşmeleri

Şekil 6. Diyatom- *Aplanochytrium* sp. interaksiyonu

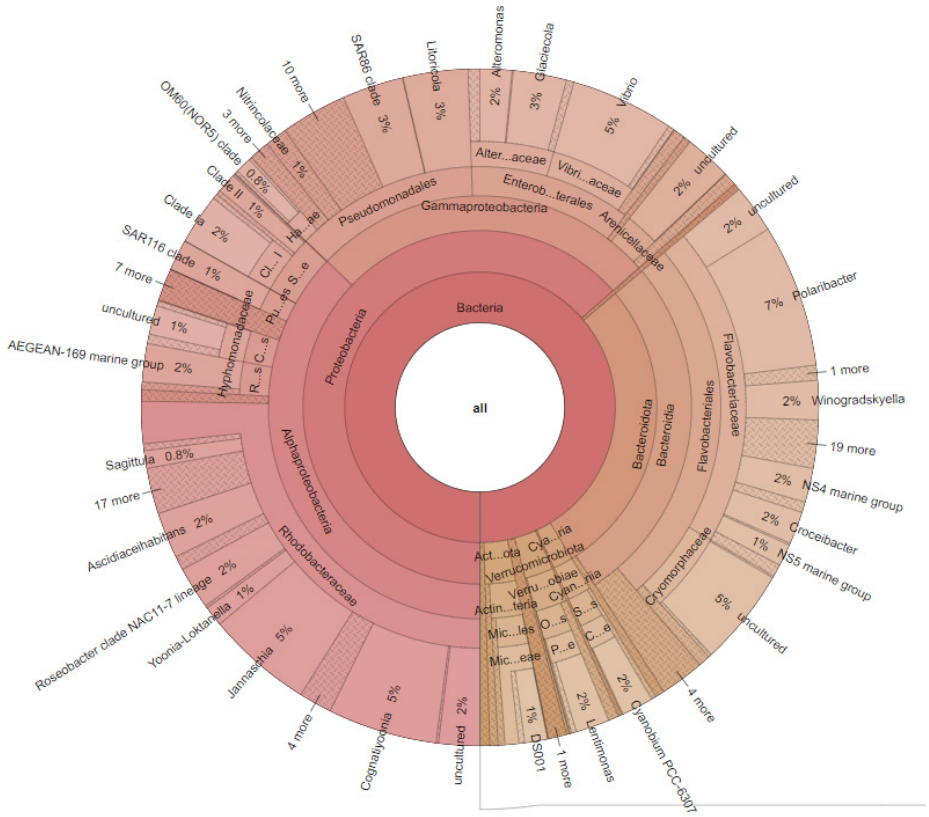

Şekil 7. Çanakkale-İskele istasyonundan alınan müsilaj örneğinin ökaryot kütüphanesi SILVA veri tabanı eşleşmeleri

Müsilaj ile ilişkilendirilen örneklerde fitoplankton gruplarının yanı sıra çeşitli bakteri grupları da yapılan çalışmalarda gözlenmiştir. Bunların başında Bacteroidetes filumunun bir üyesi olan ve ılıman deniz ortamlarında su ve sedimentte bulunan *Polaribacter* gelmektedir (Şekil 8). Bu grubun Kuzey Denizi ve Antarktika Güney Okyanusu'ndaki diyatom baskın fitoplankton patlamaları sırasında çoğaldığı rapor edilmiştir (Buchan vd., 2014). *Polaribacter* ayrıca açık Kuzey Atlantik ve kıyı Kuzey Denizi'ndeki fitoplankton gruplarıyla da ilişkilendirilmiş (Avcı vd., 2020), alg mikrobiyal toplulukların içerisinde tespit edilmiştir (*Polaribacter reichenbachii*) (Nedashkovskaya vd., 2018). *Polaribacter* cinsinin üyeleri, son zamanlarda soğuk ve ılıman denizlerde ve ayrıca açık okyanuslar ve kıyı bölgelerindeki oligotrofik ve kopiotrofik besin rejimlerinde yaygınlıklarından dolayı deniz ekosistemlerinde yaygın olarak dağılmış olarak kabul edilmiştir (Xing vd., 2015).

Bir başka öne çıkan grup olan *Vibrio*, patojen türleri ile bilinmektedir. Heterotrofik bakteri cinsi *Vibrio*, kıyıdan açık alana, yüzeyden derin suya kadar tüm okyanus habitatlarında bulunan genetik ve metabolik olarak çeşitlilik gösteren bir bakteri grubunu içerir (Takemura vd., 2014). *Vibrio* türlerinin doğal ortamlarında incelenmesi, birçok türün potansiyel insan veya hayvan enfeksiyonları taşımasıyla uzun ve zengin bir tarihe sahiptir (Binesse vd., 2008). Birçok *Vibrio* türü, okyanus suyunda serbest yaşayan organizmalar olarak veya çoğu hayvansal olmayan çeşitli organik partiküllerle birlikte gelişir. Çok çeşitli polimerik substratlara bağlanma ve bunları çözme yeteneğine sahip olan grup üyeleri böylece yüzeye özgü etkileşimin çok önemli bir büyüme stratejisi olduğunu da göstermektedir (Takemura vd., 2014).

Müsilaj ve müsilajın yoğun olduğu bölgelerde hangi mikroorganizmalar (bakteri, plankton) baskındır? Sorusuna cevap olarak bakteri türlerinden *Polaribacter* başta olmak üzere, *Fusibacter*, *Vibrio*, *Ulvibacter* ve *Formosa* cinsine ait türler; mikroorganizma türleri olarak da *Alexandrium* başta olmak üzere *Nitzschia*, *Chaetoceros*, *Rhizosolenia*, *Leptocylindricus*, *Skeletonema*, *Thalassionema* ve *Thalassiosira* müsilaj ile doğrudan ilişkilendirilebilen organizmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 8. Dardanos istasyonundan alınan su örneğinin bakteri kütüphanesi SILVA veri tabanı eşleşmeleri

Müsilaj oluşumunu tetikleyen şartlar;

- İklimlerin yer değiştirmesi dolayısıyla mevsimlerin kayması ya da bazı mevsimleri tam olarak yaşamıyor olmamız, örneğin ilkbaharın çok uzun sürmesi ya da kış-ilkbahar su sıcaklıklarındaki benzerlikler,
- Su kolonundaki durağanlık,
- Rüzgâr, rüzgarsızlık etkisi,
- Yağışlarla aralıklı olarak tarımsal araziler ve yerleşim bölgelerinden kentsel akışla sisteme azot, fosfor gibi besin elementlerinin taşınımı,
- Özellikle diyatom üremesi için denizel sistemdeki silikat miktarının >30 µg/L SiO_4 miktarından fazla olması,
- Sorun oluşturan organizmalar için TIN*/PO_4, optimum su sıcaklığı ve tuzluluk isteklerinin sağlanması (*NO^-_3 + NO^-_2 + NH^+_4).

Ekolojik Etkiler

Müsilaj oluşumu su yüzeyinden, su kolonu ve dip yapısına kadar sorun oluşturduğu bölgede bütün sistemi etkileyebilir.

Müsilajı oluşturan türlerin genellikle tüketicileri ya yoktur ya da çok azdır dolayısıyla sayılarını hızla artırabilirler. Bunların toplanıp elimine edilmesi mekanik olarak çok mümkün değildir, zira bölünerek çoğalırlar, ortam şartları üremeleri için uygun olmadığında çoğalmaları yavaşlar (Şekil 9).

Çanakkale-İskele 2008

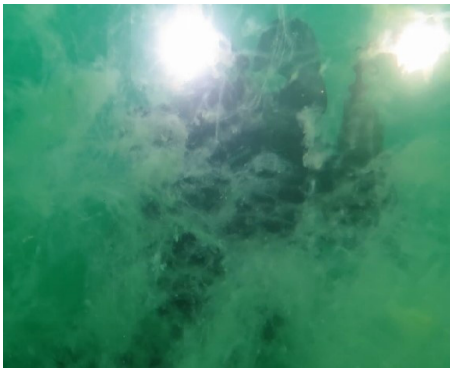
Çanakkale-İskele 2021

Şekil 9. Deniz yüzeyinde Müsilaj birikimi

Askıdaki katı madde yükü fazla olduğundan denizel sistemde ışık geçirgenliğini etkileyip, fotosentez mekanizması üzerinde negatif etkisi söz konusudur. Bu nedenle denizel besin ağında sorunlar oluşur ve biyolojik çeşitlilik üzerine olumsuz etkiler görülebilir (Şekil 10).

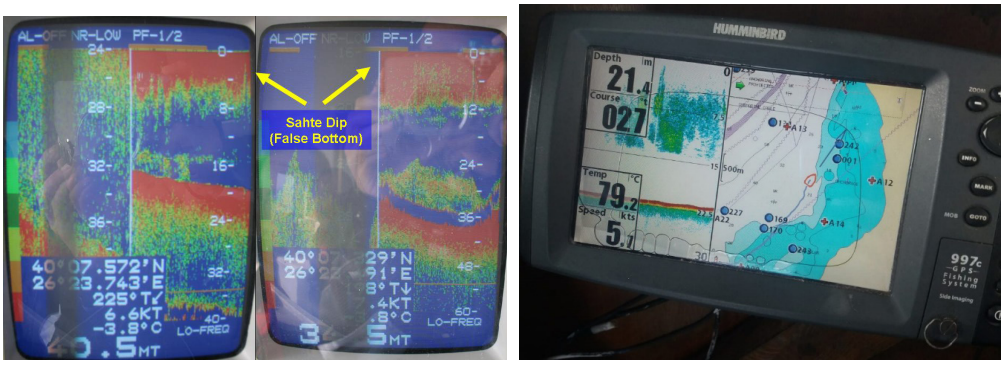
Çanakkale Boğazı-Su kolonu 2008

Çanakkale Boğazı-Su kolonu 2021

Şekil 10. Su kolonunda Müsilaj

Denizel sistemde sahte bir dip yapısı oluşturur (Şekil 11). Özellikle balıkların hem beslenmesi hem üremesi hem de göçleri üzerine negatif etkileri olur. Deniz dibini kaplayarak deniz çayırlarının, mercanların, çift kabuklu yumuşakçaların üzerini, balıkların yuvalarını, yumurtaların üzerini örtebilir (Şekil 12). Dolayısıyla oksijen alışverişinde sorunlarla karşılaşılır.

Çanakkale Boğazı-Müsilaj kalınlığı 2008 Çanakkale Boğazı-Müsilaj kalınlığı 2021

Şekil 11. Müsilaj oluşumuna bağlı sahte dip yapısı

Çanakkale Boğazı-Bentoz 2008

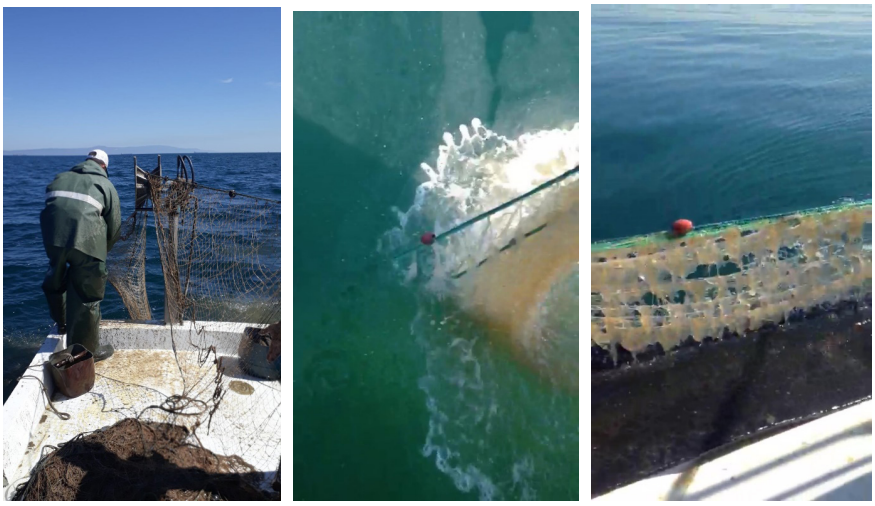

Çanakkale Boğazı-Bentoz 2021

Şekil 12. Bentozda Müsilaj

Ekonomik Etkiler

Balıkçılığın aktif olarak yapıldığı dönemlerde avcılık araç gereçleri üzerine negatif etkisi vardır. Teknelerin pompalarına, filtrelerine zarar verebilir (Şekil 13, 14).

Şekil 13. Müsilaj oluşumundan etkilen av araç gereçleri

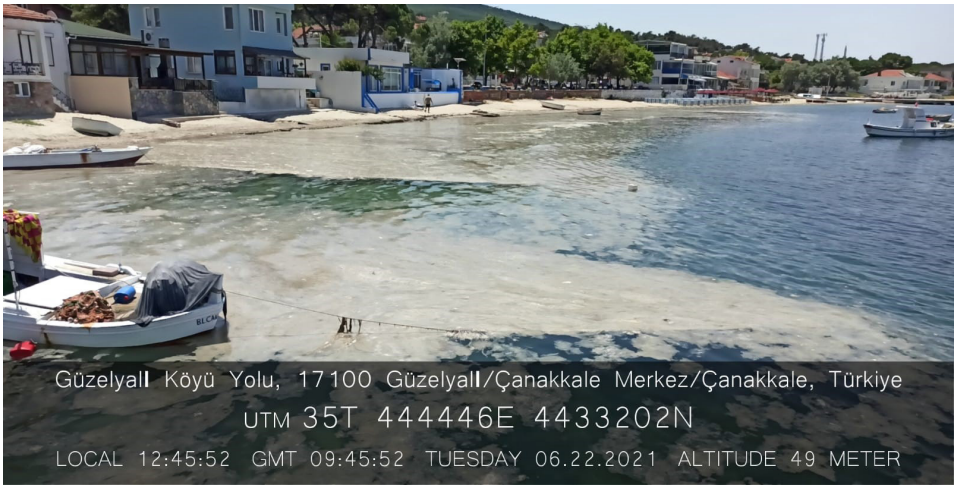

Şekil 14. Müsilaj ile kaplanmış filtre

Sosyal Etkiler

Müsilaj içeriği organik maddedir, zaman içerisinde bakteriler vasıtasıyla ayrışırlar ve inorganik madde sisteme salınır. Bu da alt besin ağındaki döngünün tekrar başlamasına sebep olur.

Su sıcaklıkları fazla olduğunda bakteriyel parçalanma devam eder. Ayrışma sonucu bir kokuşma meydana gelebilir. Özellikle kıyısal sistemlerde birikmesi hem görsel hem de estetik açıdan sorunlar ortaya çıkarır, turizm faaliyetlerini etkileyebilir (Şekil 15).

Şekil 15. Sahillerde Müsilaj birikimi

Çözüm Önerileri-Eylem Planları

Müsilaj olayının tekrar yaşanmaması ve denizel sistemin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için,

- Ekosistem tabanlı yaklaşım,
- Ekosistem sürdürülebilirliği ve ekonomik sürdürülebilirliğin bütünleşik olarak değerlendirilmesi,
- Kurumsal ve bireysel farkındalık önemlidir.

Teşekkür

Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BAP Proje No: FBA-2021-3693 tarafından desteklenmiştir. Su altı görüntülerinde yardımını esirgemeyen Prof. Dr Adnan AYAZ ve Nil CAN'a teşekkür ederiz. Bu çalışmanın bazı bölümleri sorumlu yazarın 2021 yılı boyunca Müsilaj konusunda çeşitli yayın organlarına vermiş olduğu bilimsel açıklamalardan derlenmiştir.

Kaynaklar

Aktan, Y., Dede, A. & Ciftci, P.S. (2008). Mucilage event associated with diatoms and dinoflagellates in Sea of Marmara, Turkey. *Harmful Algae News*, 36: 1–3.

Alldredge, A.L., Passow, U. & Haddock, S.H.D. (1998). The characteristics and transparent exopolymer (TEP) content of marine snow from thecate dinoflagellates. *Journal of Plankton Research*, 20: 393–406.

Altın, A., Özen, Ö. & Ayyıldız, H. (2015). Temporal Variations of the Demersal Fish Community in the Shallow Waters of Çanakkale Strait, North Aegean Sea, during the Course of a Mucilage Event. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 15: 353-359.

Avcı, B., Krüger, K., Fuchs, B.M., Teeling, H. & Amann, R.I. (2020). Polysaccharide niche partitioning of distinct Polaribacter clades during North Sea spring algal blooms. *The ISME journal*, 14(6): 1369-1383.

Büyükateş, Y., Keskin, E., Uzundumlu, S., Ünal, E. M., Günay, U.K. & Şen, Y. (2021). Müsilaj Oluşumu, Etkileri: Biyoizleme Çalışmalarında Metabarkodlama Kullanımı. 21. Ulusal Su Ürünleri Sempozyumu Özet Kitapçığı, 15-16 Kasım 2021, Erzurum, p.34.

Büyükateş, Y. (2022). Müsilaj Oluşumu ve Etki Değerlendirme. 23. Sualtı Bilim ve Teknolojisi Toplantısı, 19-20 Mart 2022, Bursa.

Balkis, N., Atabay, H., Türetgen, I., Albayrak, S., Balkis, H. & Tüfekçi, V. (2010). Role of single celled organisms in mucilage formation on the shores of Büyükada Island (the Marmara Sea). *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom,* 91(4), 771-781.

Binesse, J., Delsert, C., Saulnier, D., Champomier-Verges, M.C., Zagorec, M., Munier-Lehmann, H. & Le Roux, F. (2008). Metalloprotease vsm is the major determinant of toxicity for extracellular products of *Vibrio splendidus*. *Applied and environmental microbiology*, 74(23): 7108-7117.

Buchan, A., LeCleir, G.R., Gulvik, C.A. & González, J.M. (2014). Master recyclers: features and functions of bacteria associated with phytoplankton blooms. *Nature Reviews Microbiology*, 12(10): 686-698.

Ciglenecki, I., Plavšić, M., Vojvodic, V., Ćosović, B., Pepi, M. & Baldi, F. (2003). Mucopolysaccharide transformation by sulfide in diatom cultures and natural mucilage. *Marine Ecology Progress Series*, 263: 17-27.

MacKenzie, L., Sims, I., Beuzenberg, V. & Gillespie, P. (2002). Mass accumulation of mucilage caused by dinoflagellate polysaccharide exudates in Tasman Bay, New Zealand. *Harmful Algae*, 1: 69–83.

Nedashkovskaya, O.I., Kim, S.G., Balabanova, L.A., Zhukova, N.V., Bakunina, I.Y. & Mikhailov, V.V. (2018). Polaribacter staleyi sp. nov., a polysaccharide-degrading marine bacterium isolated from the red alga Ahnfeltia tobuchiensis. *International journal of systematic and evolutionary microbiology*, 68(2): 623-629.

Nikolaidis, G., Aligizaki, K., Koukaras, K. & Moschandreou, K. (2008). Mucilage phenomena in North Aegean Sea, Greece: another harmful effect of dinoflagellates? Proceedings of the 12th International Conference on Harmful Algae. Editörler: Moestrup, Ø., et al. Copenhagen: ISSHA and IOC of UNESCO, 219–222.

Özalp, H.B. (2021). First massive mucilage event observed in deep waters of Çanakkale Strait (Dardanelles), Turkey. *J. Black Sea/Mediterranean Environment*, 27: 49-66.

Pistocchi, R., Cangini, M., Totti, C., Urbani, R., Guerrini, F., Romagnoli, T., Sist, P., Palamidesi, S., Boni, L. & Pompei, M. (2005). Relevance of the dinoflagellate *Gonyaulax fragilis* in mucilage formations of the Adriatic Sea. *Science of the Total Environment*, 353: 307–316.

Pompei, M., Mazziotti, C., Guerrini, F., Cangini, M., Pigozzi, S., Benzi, M., Palamidesi, S., Boni, L. & Pistocchi, R. (2003). Correlation between the presence of *Gonyaulax fragilis* (Dinophyceae) and the mucilage phenomena of the Emilia-Romagna coast (northern Adriatic Sea). *Harmful Algae*, 2: 301–316.

Rinaldi, A., Vollenweider, R.A., Montanari, G., Ferrari C.R. & Ghetti, A. (1995). Mucilages in Italian Seas: The Adriatic and Tyrrhenian Seas, 1988-1991. *Science of the Total Environment*, 165: 165-183.

Takemura, A.F., Chien, D.M. & Polz, M.F. (2014). Associations and dynamics of Vibrionaceae in the environment, from the genus to the population level. *Frontiers in microbiology*, 5: 38 (1-26).

Tüfekçi, V., Balkis, N., Polat Beken, C., Ediger, D. & Mantikci, M. (2010). Phytoplankton composition and environmental conditions of a mucilage event in the Sea of Marmara. *Turkish Journal of Biology*, 34: 199–210.

Xing, P., Hahnke, R. L., Unfried, F., Markert, S., Huang, S., Barbeyron, T. & Teeling, H. (2015). Niches of two polysaccharide-degrading Polaribacter isolates from the North Sea during a spring diatom bloom. *The ISME journal*, 9(6): 1410-1422.

Yentur, R. E., Buyukates, Y., Özen, Ö. & Altın, A. (2013). The Environmental and Socio-Economical Effects of a Biological Problem: Mucilage. *Marine Science and Technology Bulletin*, 3: 13-15.

KUZEY EGE DENİZİ'NDEKİ NESLİ TEHLİKE ALTINDAKİ KIKIRDAKLI BALIKLAR

Cahide Çiğdem Yığın - Ali İşmen - Koray Cabbar - Mukadder Arslan İhsanoğlu - İsmail Burak Daban - Gençtan Erman Uğur

Özet

Bu çalışmada, Ege Denizi'nin kuzeyinde bulunan Saros Körfezi (2006-2008) ve Gökçeada açıklarında (2019-2020) dip trolü ve uzatma ağları ile örneklenen nesli tehlikede ve tehdit altındaki kıkırdaklı balık türleri ortaya çıkarılmıştır. Kedi köpek balıklarından Scyliorhinidae familyasına ait 3 tür, *Scyliorhinus canicula* (Linnaeus, 1758), *Scyliorhinus stellaris* (Linnaeus, 1758) ve lekeli kedi balığı *Galeus melastomus* (Rafinesque, 1810), vatozlardan Rajidae familyasına ait altı tür; dikenli vatoz *Raja clavata* (Linnaeus, 1758), akvatoz *Rostroraja alba* (Lacepède, 1803), sivriburun vatoz *Dipturus oxyrinchus* (Linnaeus, 1758), ve vatoz *Raja radula* (Delaroche, 1809), vatoz *Raja miraletus* Linnaeus, 1758 ve *Leucoraja naevus* (Müller & Henle, 1841), Dasyatidae familyasına ait iki tür iğneli vatoz *Dasyatis pastinaca* (Linnaeus, 1758) ve *Bathytoshia centroura* (Mitchill, 1815), Myliobatidae familyasına ait iki tür, çuçuna, *Myliobatis aquila* (Linnaeus, 1758) ve *Aetomylaeus bovinus* (Geoffroy Saint-Hilaire, 1817), Torpedinidae familyasına ait lekeli elektrik balığı, *Torpedo marmorata* (Risso, 1810) ve elektrik balığı *Tetronarce nobiliana* (Bonaparte, 1835), Gymnuridae familyasına ait kelebek vatoz *Gymnura altavela* (Linnaeus, 1758), Oxynotidae familyasına ait domuz köpek balığı *Oxynotus centrina* (Linnaeus, 1758), Etmopteridae familyasına ait kadife köpek balığı, *Etmopterus spinax* (Linnaeus, 1758), ve Squalidae familyasına ait mahmuzlu camgöz *Squalus acanthias* (Linnaeus, 1758) bulunmaktadır. Saros Körfezi ve Gökçeada kıyılarından nadir olarak avlanan köpek balıkları arasında ise Triakidae familyasına ait adi köpek balığı, *Mustelus mustelus* (Linnaeus, 1758), benekli köpek balığı, *Mustelus asterias* Cloquet,1819, ve *Mustelus punctulatus* (Risso, 1827), Hexanchidae familyasına ait iki tür; bozcamgöz, *Hexanchus griseus* (Bonnaterre, 1788), ve *Heptranchias perlo* (Bonnaterre, 1788), Centrophoridae familyasına ait bir tür, *Centrophorus granulosus* (Bloch & Schneider, 1801), Carchariidae familyasına ait bir tür *Carcharias taurus* (Rafinesque, 1810), keler balıklarından Squatinidae familyasına ait *Squatina squatina* (Linnaeus, 1758) yer almaktadır. Kuzey Ege Denizi, Saros Körfezi ve Gökçeada çevresindeki önemli bir ekolojik role sahip olan kıkırdaklı balıkların popülasyon durumunun belirlenmesi ve izlenmesi gelecekteki bölgeye özgü stratejik planların oluşturul-

Nesli tükenmekte olan türlerin yanı sıra hassas ve tehdit altındaki türlere de uygulanabilecek avlanma yasakları kıkırdaklı balıkların sürdürülebilir yönetimini teşvik edecektir. Buna karşın Türkiye kıyılarındaki kıkırdaklı balıklar hakkındaki veriler sınırlı kalmaktadır. Özellikle bu türlerin avcılık ve biyolojik verileri ile birlikte stok miktarları hakkında daha ileri araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Teşekkür

Bu çalışma "Saroz Körfezi (Kuzey Ege Denizi) Demersal Balıklarının Biyo-Ekolojisi ve Populasyon Dinamiğinin Belirlenmesi" 106Y035 Proje No'lu TÜBİTAK 1001 ve "Kuzey Ege Denizi'ndeki Bazı Kıkırdaklı Balıkların Büyüme ve Üreme Özelliklerinin Belirlenmesi" isimli, 119Y060 TÜBİTAK 1002 projeleriyle desteklenmiştir. Çalışmanın bazı bölümleri, Prof. Dr. Ali İşmen Danışmanlığında hazırlanan 23.07.2010 tarihli "Kuzey Ege'de avlanan vatozların (Rajidae) biyoekolojik özelliklerinin belirlenmesi" isimli Doktora Tezi'nden üretilmiştir.

Kaynaklar

Afonso, P., McGinty, N., Graça, G., Fontes, J., Inácio, M., Totland, A. & Menezes, G. (2014). Vertical migrations of a deep-sea fish and its prey. *PloS one*, 9(5): e97884.

Artüz, M.I. & Korkmaz, K. (1976). Ege Denizi Balıkçılık Alanları ve Su ürünleri Üretiminin Etüdü. Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü Deniz Araştırmaları Kısmı. İstanbul, 50 p.

Başusta, A., Başusta, N., Sulikowski, J.A., Driggers Iii, W.B., Demirhan, S. A. & Cicek, E. (2012). Length–weight relationships for nine species of batoids from the Iskenderun Bay, Turkey. *Journal of Applied Ichthyology*, 28(5): 850-851.

Bengil, E.G.T. (2018). Ege ve Akdeniz'de Dağılım Gösteren Bazı Kıkırdaklı Balıkların Genetik Özellikleri ve *Glaucostegus cemiculus* Türünün Biyo-Ekolojik Özellikleri. Ege Üniversitesi, Doktora Tezi, 155s.

Bengil, E.G.T. & Başusta, N. (2018). Chondrichthyan species as by-catch: A review on species inhabiting Turkish waters. *Journal of the Black Sea/Mediterranean Environment*, 24(3): 288-305.

Benjamins, S., Kulka, D. W. & Lawson, J. (2010). Recent incidental catch of sharks in gillnet fisheries of Newfoundland and Labrador, Canada. *Endangered Species Research*, 11(2), 133-146.

Bilecenoğlu, M., Kaya, M., Cihangir, B. & Çiçek, E. (2014). An updated checklist of the marine fishes of Turkey. *Turkish Journal of Zoology*, 38(6): 901-929.

Bonfil, R. (1994). Overview of world Elasmobranch fisheries. *FAO Fisheries Technical Paper*, No 341, ISSN: 0429-9345, Rome pp:119

Bradai, M.N., Saidi, B. & Enajjar, S. (2012). Elasmobranchs of the Mediterranean and Black Sea: status, ecology and biology bibliographic analysis. *Studies and Reviews-General Fisheries Commission for the Mediterranean*, (91).

Cashion, M.S., Bailly, N. & Pauly, D. (2019). Official catch data under represent shark and ray taxa caught in Mediterranean and Black Sea fisheries. *Marine Policy*, 105:1–9. doi: 10.1016/J.MARPOL.2019.02.041

Castro, H., Aguilera, P.A., Martinez Vidal, J.L. & Carrique, E.L. (1999). Differentiation of clams from fishing areas as an approximation to coastal quality assessment. *Environmental Monitoring and Assessment*, 54(3): 229-237.

Coll, M., Piroddi, C., Steenbeek, J., Kaschner, K., Ben Rais Lasram, F., Aguzzi, J., Ballesteros, E., Bianchi, C.N., Corbera, J., Dailianis, T., Danovaro, R., Estrada, M., Froglia, C., Galil, B.S., Gaso, J.M., Gertwagen, R., Gil, J., Guilhaumon, F., Kesner-Reyes, K., Kitsos, M.S., Koukouras, A., Lampadariou, N., Laxamana, E., López- fé de la Cuadra, C.M., Lotze, H.K., Martin, D., Mouillot, D., Oro, D., Raicevich, S., Rius-Barile, J., Saiz-Salinas, J.I., San Vicente, C., Somot, S., Templado, J., Turon, X., Vafidis, D., Villanueva, R. & Voultsiadou, E. (2010). The Biodiversity of the Mediterranean Sea: Estimates, Patterns, and Threats. *PLoS One* 5(8):e11842. doi:10.1371/JOURNAL.PONE.0011842

Compagno, L.J. (1990). Alternative life-history styles of cartilaginous fishes in time and space. *Environmental Biology of Fishes*, 28(1): 33-75.

Çoker, T. & Akyol, O. (2018). Saroz Körfezi ve Gökçeada (Kuzey Ege Denizi) Balık Tür Çeşitliliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Journal of Maritime and Marine Sciences*, 4(1): 81-92.

Daban, I.B. & İşmen, A. (2020). Fish larvae assemblages of Gökçeada Island, North Aegean Sea: effect of weekly sampling interval on their incidences. *Turkish Journal of Zoology*, 44(2), 165-172.

Dulvy, N.K., Allen, D.J., Ralph, G.M. & Walls, R.H.L. (2016). The conservation status of Sharks, Rays and Chimaeras in the Mediterranean Sea [Brochure]. IUCN, Malaga, Spain.

Ebert, D.A., Fowler, S. & Compagno, L. (2013). Sharks of the world. Plympton: Wild Nature Press.p p. 528. St. Maurice, Plymouth PL7 1NH.

Eronat, E.G.T. & Özaydın, O. (2014). Length-weight relationship of cartilaginous fish species from Central Aegean Sea (Izmir Bay and Sığacık Bay). *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 31(3): 119-125. doi: 10.12714/egejfas.2014.31.3.01

FAO, (2021). FAO Yearbook of Fishery and Aquaculture Statistics, ISBN: 978-92-5-135410-0, 110p., Rome/Italy.

FAO, (1998). Guidelines for the routine collection of capture fishery data. *FAO Fisheries Technical Paper*, No. 382. Rome. 1999. 113 pp. (also available at www.fao.org/3/a-x2465e.pdf).

Ferretti, F., Myers, R.A., Serena, F. & Lotze, H. (2008). Loss of large predatory sharks from the Mediterranean Sea. *Conservation Biology*, 22(4): 952–964. doi:10.1111/j.1523-1739.2008.00938.x

Filiz, H., Yapıcı, S. & Bilge, G. (2018). Chondrichthyan fishes in catch composition of the bottom trawl fishery on the coast of Didim, Turkey. *Journal of the Black Sea/Mediterranean Environment*, 24(1), 28-37.

Frank, K.T., Petrie, B., Choi, J.S. & Leggett, W.C. (2005). Trophic cascades in a formerly cod-dominated ecosystem. *Science*, 308(5728): 1621-1623. doi: 10.1126/science.1113075. PMID: 15947186.

Guisande, C., Patti, B., Vaamonde, A., Manjarrés-Hernández, A., Pelayo-Villamil, P., García-Roselló, E., González-Dacosta, J., Heine, J. & Granado-Lorencio, C. (2013). Factors affecting species richness of marine elasmobranchs. *Biodiversity and Conservation*, 22(8). 1703–1714. doi:10.1007/s10531-013-0507-3

Hoenig, J.M. & Gruber, S.H. (1990). Life-history patterns in the elasmo-branchs: implications or fisheries man-agement. Pages 1-16 in H. L. Pratt, Jr., S. H. Gruber, and T. Taniuchi, eds. Elasmobranchs as living resources: advances in the biology, ecology, sys-tematics, and the status of fisheries. *NOAA Technical Report*, NMFS 90.

IUCN, (2022). The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2022-1. https://www.iucnredlist.org(Erişim tarihi: 25.02.2022).

Kocataş, A. & Bilecik, N. (1992). Aegean Sea and its living resources. Bodrum Araştırma Enstitüsü. Yayın, (7).

Labropoulou, M. & Papaconstantinou, C. (2000). Community structure of deep-sea demersal fish in the North Aegean Sea (northeastern Mediterranean). In *Island, Ocean and Deep-Sea Biology* (pp. 281-296). Springer, Dordrecht.

Last, P.R., White, W.T., de Carvalho, M.R., Séret, B., Stehmann, M.F.W. & Naylor, G.J.P. (2016). Rays of the World. Melbourne: CSIRO Publishing & Cornell University Press. pp. 790.

Lewison, R.L., Crowder, L.B., Read, A.J. & Freeman, S.A. (2004). Understanding impacts of fisheries bycatch on marine megafauna. *Trends in ecology & evolution*, 19(11), 598-604.

Nelson, J.S., Grande, T.C. & Wilson, M.V.H. (2016). Fishes of the world. 5th ed. New York: John Wiley & Sons, Inc. 707 pp.

Pratt Jr, H.L. (1990). Shark reproductive strategies as a limiting factor in directed fisheries, with a review of Holden's method of estimating growthparameters. *Elasmobranchs as living resources: advances in the biology, ecology, systematics, and the status of the fisheries*, 97-109.

Prosser, C.L. & Heath, J.E. (1991). Temperature, in: PROSSER, C.L. (Ed.) *Environmental and Metabolic Animal Physiology*, pp. 109–166. (New York, Wiley-Liss).

Roskov, Y., Ower, G., Orrell, T., Nicolson, D., Bailly, N., Kirk, P.M., Bourgoin, T., DeWalt, R.E., Decock, W., Nieukerken, E., van Zarucchi, J. & Penev, L. eds. (2020). Species 2000 & ITIS Catalogue of Life, 25th March 2019. Digital resource at www.catalogueoflife.org/col. Species 2000: Leiden, the Netherlands: Naturalis. 2405-8858.

Scharpf, C. & Lazara, K.J. (2019). The ETYFish Project Fish Name Etymology Database.

Serena, F., Abella, A.J., Bargnesi, F., Barone, M., Colloca, F., Ferretti, F., Fiorentino, F., Jenrette, J. & Moro, S. (2020) Species diversity, taxonomy and distribution of Chondrichthyes in the Mediterranean and Black Sea. *The European Zoological Journal*, 87(1): 497-536. doi: 10.1080/24750263.2020.1805518

Resmî Gazete, (2020). 5/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığının Düzenlenmesi Hakkında (Tebliğ No: 2020/20) No: 31221, R.G. Er Tarihi: 22.8.2020, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Smith, J.W. & Merriner, J.V. (1987). Age and growth, movements and distribution of the cownose ray, *Rhinoptera bonasus*, in Chesapeake Bay. *Estuaries*, 10(2): 153-164.

Snelson Jr, F.F., Williams-Hooper, S.E. & Schmid, T. H. (1988). Reproduction and ecology of the Atlantic stingray, *Dasyatis sabina*, in Florida coastal lagoons. *Copeia*, 729-739.

Smith, S.E. & Abramson, N. (1990). Leopard shark (*Triakis semifasciata*) distribution, mortality rate, yield, and stock replenishment estimates based on a tagging study in San Francisco Bay. *U.S. Fishery Bulletin*, 88: 371–381.

Stevens, J.D., Bonfil, R., Dulvy, N.K. & Walker, P. A. (2000). The effects of fishing on sharks, rays, and chimaeras (chondrichthyans), and the implications for marine ecosystems. *ICES Journal of Marine Science*, 57(3): 476-494.

TÜDAV, (2017). National Workshop of the Action Plan for the Conservation of Cartilaginous Fishes. http://tudav.org/images/2017/documents/sark_eylem_plani.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2018) (in Turkish).

TÜİK, (2021). Türkiye İstatistik Kurumu "Avlanan Deniz Balıkları Miktarı". http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1005 (Erişim tarihi: 25.01.2021).

Walls, R.H.L. & Dulvy, N.K. (2020). Eliminating the dark matter of data deficiency by predicting the conservation status of Northeast Atlantic and Mediterranean Sea sharks and rays. *Biological Conservation*, 246: 108459. doi:10.1016/j. biocon.2020.108459.

Velaoras, D. & Lascaratos, A. (2005). Deep water mass characteristics and interannual variability in the North and Central Aegean Sea. *Journal of Marine Systems*, 53(1-4): 59-85.

Walker, T.I. (1998). Can shark resources be harvested sustainably? A question revisited with a review of shark fisheries. *Marine and Freshwater Research*, 49(7): 553-572.

Yığın, C.Ç., İşmen, A. & Önal, U. (2016). Occurrence of a rare shark, Oxynotus centrina (Chondrichthyes: Oxynotidae), from Saros Bay, North Aegean Sea, Turkey. *Journal of Black Sea/Mediterranean Environment*, 22(1):103-109.

Yığın, C.Ç., İşmen, A., Daban, B., Cabbar, K. & Önal, U. (2019). Recent findings of rare sharks, *Squatina oculata* Bonaparte, 1840 and *Squatina squatina* (Linnaeus, 1758) from Gökçeada Island, Northern Aegean Sea, Turkey. *Journal of Black Sea/Mediterranean Environment*, 25(3): 305-314.

Yığın, C.Ç., İşmen, A., Arslan İhsanoğlu, M., Cabbar, K., Selçuk, B.B., İpek, O.F. & Atak, S. (2021). Kuzey Ege Denizi'ndeki Bazı Kıkırdaklı Balıkların Büyüme ve Üreme Özelliklerinin Belirlenmesi. *Tübitak Hızlı Destek Projeleri 1002*, Proje No: 119Y060, Nisan 2021, 125s.

Yığın, C.Ç. (2010). Kuzey Ege'de Avlanan Vatozların (Rajidae) Biyoekolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Su Ürünleri Anabilim Dalı, 23.07.2010, Çanakkale, 165s.

ÇANAKKALE LİMNO-FAUNASI: MAKROOMURGASIZLAR VE BALIKLAR

Selçuk Berber - Serpil Odabaşı - Deniz Anıl Odabaşı

Giriş

Türkiye'nin kuzeybatısında konumlanan Çanakkale ili, Marmara Bölgesinin güneyinde yer almaktadır. Türk Boğazlar Sistemi içinde yer alan Çanakkale Boğazı, Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayırmaktadır. Avrupa yakasında Gelibolu Yarımadası, Asya (Anadolu) tarafında ise Biga Yarımadası olarak tanımlanan Çanakkale ilinin, Ege Denizi'nde bulunan Gökçeada ve Bozcaada ilçeleri Ege Denizi'ndeki diğer Türk adaları içerisinde en büyük yüz ölçümüne sahip ada ekosistemleridir. Ülkemizdeki 25 akarsu havzalarından Kuzey Ege, Marmara ve Susurluk havzalarının belirli bölümlerini içeren Çanakkale'nin yüzey suyu potansiyelini akarsular ve yapay durgun su kütleleri oluşturmaktadır (Karslıoğlu vd., 2004; Anonim, 2020). Diğer havzalar ile karşılaştırıldığında Çanakkale ilinin kapsadığı nehir havzaları, 200-300 m^3/km^2 miktarı ile ortalama bir değere sahiptir (Usta, 2016).

Su kalitesinin izlenmesi ve ekolojik durumun tespit edilmesinde kullanılan biyolojik bileşenleri fitoplankton, fitobentoz – makrofit, makroomurgasız ve balık faunasından oluşmaktadır (Official Journal, 2000). Bu nedenle, bir sucul ekosistemdeki makroomurgasız ve balık faunasının bilinmesi, daha sonraki yıllarda yapılacak izleme ve bilimsel çalışmalar bakımından önemli bir temel kaynak niteliği taşımaktadır.

Çanakkale ili yüzey suyu kütlelerinde makroomurgasız ve balık faunası hakkında günümüze kadar birçok bilimsel çalışma yapılmıştır (Bilgin, 1980; Sarı vd., 2006; Özkan, 2007; Özdilek, 2008; Akbulut vd., 2009a, b; Odabaşı vd., 2013; Berber ve Şaşı, 2012; İlhan vd., 2014; Odabaşı ve Georgiev, 2014; Odabaşı vd., 2015a, b; Odabaşı ve Odabaşı, 2017; Bakaç, 2018; Odabaşı vd., 2019a, b;Ağdamar vd., 2021; Bal vd., 2021; Lopes-Lima vd., 2021; Odabaşı vd., 2022a, b).

Bu çalışmada, Çanakkale İlinin kapsadığı su kütlelerinde gerçekleştirilmiş tüm faunistik çalışmalara ait görsel bir tür listesi oluşturulması amaçlanmış, bu kapsamda tür çeşitliliği, endemizm ve istilacı türler tartışılmıştır.

Sonuç

Sucul makroomurgasız ve balıklar havza izleme çalışmalarında kullanılan en önemli biyolojik bileşen gruplarını oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu tip organizmaların varlıkları ve dağılımlarının bilinmesi temel anlamda bilimsel ve izleme çalışmalarına fazlaca destek vermektedir. Kıtasal sularda kirlilik, günümüzde sucul ve karasal canlıların yaşamlarını olumsuz etkileyen en önemli konudur (Salanki vd., 2003). Çanakkale ilinin içsu kaynaklarında tespit edilmiş olan noktasal ve dağınık kirlilik kaynaklarının yüzey sularına doğrudan etkisi çeşitli çalışmalarda vurgulanmış olmakla birlikte (Karslıoğlu vd., 2004; Akbulut vd., 2006), kirliliğin önlenmesi konusunda daha fazla çabaya gerek duyulmaktadır. İstilacı ve egzotik karakterli tatlısu canlılarının da yerli biyotaya verdiği zararlar henüz tam olarak bilinmediği için, bilinçsiz veya kasıtlı olarak tatlısu canlılarının (balık, omurgasız vb.) herhangi bir su ortamına bırakılması içsu kaynaklarımız ve biyolojik çeşitliliği açısından oldukça risklidir. Özellikle bugüne kadar tespit edilmiş 16 endemik su canlısını barındıran Kazdağı sucul habitatlarının zengin canlı çeşitliliği de dikkate alınırsa, kirliliğin ve yabancı-istilacı türlerin ortama girişlerinin önlenmesi Çanakkale ili içsuları için üzerinde durulması gereken konulardır.

Yazar Katkıları: Selçek BERBER: İçsu Balıkları bölümünün yazılması, Çanakkale içsu balıkları tablosunun oluşturulması, Çanakkale iç sularında yaşayan bazı balık türleri adlı Şekil (4) için orijinal fotoğrafların sağlanması. Serpil ODABAŞI: Giriş ve Bulgular bölümünün yazılması, Makroomurgasızlar bölümünün düzenlenmesi, Şekil 3 ve Şekil 2'nini oluşturulması için orijinal fotoğrafların sağlanması, sonuç ve tartışma bölümünün düzenlenmesi. Deniz Anıl ODABAŞI: Bulgular, Makroomurgasızlar ve sonuç ve tartışma bölümlerinin yazılması, Şekil 1 ve Şekil 2 için orijinal fotoğrafların sağlanması ve tüm şekillerin oluşturulması.

Kaynaklar

Ağdamar, S., Saç, G., Gaygusuz, Ö., Doğaç, E., Acar, Ü., Gaygusuz, Ç.G. & Özuluğ, M. (2021). The ichthyofaunal diversity of freshwater ecosystems in Gökçeada Island (NW Turkey) under the pressure of nonnative species, *Turkish Journal of Zoology*: Vol. 45: No. 7, Article 6. https://doi.org/10.3906/zoo-2104-7.

Akbulut, M., Çelik, E.Ş., Özen Ö., Bulut, M., Odabaşı, S.S., Kaya, H., Odabaşı, D.A., Çakıcı, H., Koç, S., Diler, M. & Çiftçi, U. (2008). Pestisit ve Evsel Kirliliğin Sarıçay ve Atikhisar Barajı'ndaki Bentik Makroomurgasız ve Balık Faunalarına Etkileri. Proje no: 104Y186.

Akbulut, M., Çelik, E.Ş., Odabaşı, D.A., Kaya, H., Selvi, K., Arslan, N. & Sağır-Odabaşı, S. (2009b). Seasonal distribution and composition of benthic macroinvertebrate communities in Menderes Creek, Çanakkale, Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin*, 18(11a), 2136–2145.

Akbulut, M., Odabaşı, D.A., Kaya, H., Çelik, E.Ş., Yıldırım, M.Z., Odabaşı, S.S. & Selvi, K. (2009a). Changing of Molusca Fauna In Comparison With Water Quality: Sarıçay Creek and Atikhisar Reservoir Models (Çanakkale-Turkey), *Journal of Animal and Veterinary Advances*, 8(12): 2699–2707.

Akbulut, M., Odabaşı, S.S., Odabaşı, D.A. & Çelik, E.Ş. (2006). Çanakkale İli'nin Önemli İçsuları ve Kirletici Kaynakları. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 23(1), 9-15.

Anonim, (2020). Çanakkale İli 2019 Yılı Çevre Durum Raporu. Türkiye Cumhuriyeti Çanakkale Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 271 s.

Bakaç, İ. (2018). Çanakkale İli Akarsularındaki Tatlısu Balıklarının Dağılımları ve Bolluklarının Belirlenmesi, ÇOMÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 151s.

Bal, D., Odabaşı, D.A. & Zilifli, A. (2021). Kavak Çayı (Gelibolu, Çanakkale) Mollusca Faunası ve Bazı Su Kalitesi Özelliklerinin Belirlenmesi. *Journal of Advanced Research in Natural and Applied Sciences*, 7(3), 393-407.

Bayrak Arslan, A. (2015). Su Çerçeve Direktifine Göre Biyolojik Kalite Unsuru: Bentik Makroomurgasız. Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 120 s.

Berber, S., Yıldız, H., Bulut, M. & Satılmış, H.H. (2008). Yenice İlçesinin (Çanakkale) İçsu Kaynakları ve su ürünleri yönünden irdelenmesi. Yenice değerleri sempozyumu, 28-29 Ağustos, Çanakkale.

Berber, S., Acarlı, S., Acarlı, D., Kızılkaya, B., Kale, S., Vural P. & Tan, E. (2022). Atikhisar Baraj Gölü Çanakkale Tatlısu Istakozlarının (*Pontastacus leptodactylus* (Eschscholtz, 1823)) Biyometrik ve Biyokimyasal Özellikleri. Proje No:FBA-2020-3250, 135s.

Berber, S. & Sasi, H., (2012). Freshwater Fish Fauna and Restock Fish Activities of Reservoir in the Dardanelles (Canakkale-Turkey), *Journal of Central European Agriculture*, 13(2), 368-379.

Bilgin, F.H. (1980). Batı Anadolu'nun Bazı Önemli Tatlı Sularından Toplanan Mollusca Türlerinin Sistematiği ve Dağılışı. *Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 8 (2): 1-64.

Bulut, M. & Birben, Ü. (2019). AB Su Çerçeve Direktifinin Türkiye'de su kaynakları yönetimine etkisi. *Türkiye Ormancılık Dergisi*, 20(3), 221–233. https://doi.org/10.18182/tjf.562550

Ekmekci, F.G., Kırankaya, S.G. & Turan, D. (2010). Threatened Fishes of the World, *Cobitis puncticulata* (Erk'akan, Atalay-Ekmek double daggeri & Nalbant, 1998) (Cobitidae). *Environmental Biology Fishes*, 87(3), 217-218.

İlhan, A., Sarı, H.M. & Ustaoğlu, R. (2014). Gönen Çayı (Balıkesir) Balık Faunası. *Journal of Fisheries-Sciences.com*, 8 (3): 194-198.

Innal, D. (2011). Distribution and impacts of Carassius species (Cyprinidae) in Turkey: A review. *Manag. Biol. Invasions*, 2, 57–68.

Kale, S., Berber, S. & Acarlı, S. (2022). First Record of *Atherina boyeri* Risso, 1810 in Atikhisar Reservoir (Çanakkale, Turkey). *Menba Journal of Fisheries Faculty*, 8(1), 31-38.

Karslıoğlu, E., Baba, A. & Deniz, O. (2004). Çanakkale İlinin Çevre Problemleri. V. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi, 05-08 Ekim, 2004-Bolu: 513-538 s.

Lopes-Lima, M., Gürlek, M.E., Kebapçı, Ü., Şereflişan, H., Yanık, T., Mirzajani, A., ... & Froufe, E. (2021). Diversity, biogeography, evolutionary relationships, and conservation of Eastern Mediterranean freshwater mussels (Bivalvia: Unionidae). *Molecular phylogenetics and evolution*, 163, 107261.

Odabaşı, D.A. & Georgiev, D. (2014). Bythinella kazdaghensis sp. n.(Gastropoda: Rissooidea) from the Mount Ida (Kaz Dağı)-Northwestern Turkey. *Acta Zooogica Bulgarica*, 66(1), 21–24.

Odabaşı, D.A., Glöer, P. & Yıldırım, M.Z. (2015a). The *Valvata* species of Turkey with a description of *Valvata kebapcii* n. sp. (Mollusca: Valvatidae). *Ecologica Montenegrina*, 2(2), 135-142.

Odabaşı, D.A., Kebapçı, Ü. & Akbulut, M. (2013). Description of a new Pseudobithynia n. sp. (Gastropoda: Bithyniidae) from Northwest Turkey. *Journal of Conchology*, 41(4), 527–532.

Odabaşı, D.A., Odabaşı, S., Deniz, O., Çakır, F., Elipek, B.Ç., Arslan, N., Özbek, O. & Özalp, H.B. (2022a). Hydrochemical and Bacteriological Status of a High Altitude Karstic Cave Stream (Güvercinkaya Cave: Çanakkale, Turkey) with Aquatic Macroinvertebrates Findings. *Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Marine Sciences and Fisheries*, 5(1), 26-38.

Odabaşı, D.A., Odabaşı, S. & Deniz, O. (2022b). New Grossuana (Littorinimorpha: Hydrobiidae) species from Mount Kazdağı, northwestern Turkey. *Zoology in the Middle East*, 1-11.

Odabaşı, S. & Odabaşı, D.A. (2017). Bithynia kayrae n. sp.(Gastropoda: Bithyniidae), a new species from freshwaters of Biga Peninsula (northwestern Anatolia, Turkey). *Archiv für Molluskenkunde*, 146(1), 3-8.

Odabaşı, S., Arslan, N., Özdilek, Ş.Y. & Odabaşı, D.A. (2019a). An invasion report of the New Zealand mud snail, Potamopyrgus antipodarum (Gray, 1843) in Turkish freshwaters: Delice River and Kocabaş Stream. *Journal of Limnology and Freshwater Fisheries Research*, 5(3), 213-219.

Odabaşı, S., Odabaşı, D.A. & Acar, S. (2019b). New species of freshwater molluscs from Gökçeada (northeastern Aegean Sea), Turkey (Gastropoda: Hydrobiidae, Bythinellidae). Archiv für Molluskenkunde International Journal of Malacology, 185-195.

Odabaşı, S., Odabaşı, D.A. & Arslan, N. (2015b). The first record of Chaetogaster limnaei limnaei Baer 1827 (Annelida: Clitellata) on *Pseudobithynia yildirimi* (Gastropoda: Prosobranchia) from northwest of Turkey. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 15(2), 361-363.

Official Journal of the European Communities (2000). Establishing A Framework For Community Action In The Field of Water Policy. Directive 2000/60/EC of The European Parliament and of The Council, 22.12.2000, 71 p.

Özkan, N. (2007). Chironomidae (Diptera) larvae of Çanakkale Region and their distribution. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 8(2),123-132.

Özuluğ, M., Meriç N. & Freyhof, J., (2004). The Distribution of Carassius gibelio (Bloch, 1782) (Teleostei: Cyprinidae) in Thrace (Turkey). *Zoologyin the Middle East*, (31): 63-66.

Özuluğ, M. & Freyhof, J. (2011). Revision of the genus Squalius in Western and Central Anatolia, with description of four new species (Teleostei: Cyprinidae). *Ichthyol. Explor. Freshwat*. 22(2):107-148.

Salanki, J., Salanki, A.F., Kamardina, T. & Rozsa, K.S. (2003). Molluscs in biological monitoring of water quality, *Toxicol Lett*, 140-141, 403-410.

Sarı, H.M., Balık, S., Ustaoğlu, M.R. & İlhan, A. (2006). Distribution and ecology of freshwater ichthyofauna of the Biga Peninsula, North-western Anatolia, Turkey. *Turkish Journal of Zoology*, 30(1), 35-45.

Selvi, K. & Kaya, H. (2013). Çanakkale Atikhisar Barajı'ndan Yakalanan Turna Balığı (*Esox lucius* L, 1758) Dokularında Bazı Metallerin Belirlenmesi, Alınteri, 25 (B), 23-28.

Turan, D., Ekmekçi, F.G., Ilhan, A. & Engin, S. (2008). *Luciobarbus kottelati*, A New Species of Barbel (Teleostei: Cyprinidae) from the Büyük Menderes River, Turkey, with Rediagnose of L. lydianus. *Zootaxa*. 1824:35-44.

Turan, D., Ekmekçi, F.G., Luskova, V. & Mendel, J. (2012). Description of a New Species of Genus Gobio from Turkey (Teleostei: Cyprinidae). *Zootaxa*, 3257: 56-65.

Turan, D., Kalaycı, G., Kaya, C., Bektaş, Y. & Küçük, F. (2018). A new species of Petroleuciscus (Teleostei: Cyprinidae) from the Büyük Menderes River, southwestern Anatolia, Turkey. *Journal of Fish Biology*. 1-13. doi:10.1111/jfb.13525.

Usta, A. (2016). Türkiye'nin Su Potansiyelinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Küresel Mühendislik Çalışmaları Dergisi*, 01-09.

Uyanık, S. & Cebe, A. (2017). AB Su Çerçeve Direktifi kapsamında biyolojik kalite unsurları ile su kalitesinin izlenmesi. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 2(3), 64-72.

Yalçın Özdilek, Ş. (2008). Karamenderes'in Doğal ve İstilacı Balıkları. In: Akdemir A, Demircan O, Yılmaz S, Takaoğlu T, Akbulak C, editors. Ezine Değerleri Sempozyumu. Çanakkale, Türkiye. Olay Matbaası, 224.

Yalçın Özdilek, Ş. (2017). Seasonal and ontogenetic diet shift of two sympatric cyprinid fish species from the temperate karamenderes river, Çanakkale, Turkey. *Turkish Journal of Zoology*, 41(1), 67–81. https://doi.org/10.3906/zoo-1603-34.

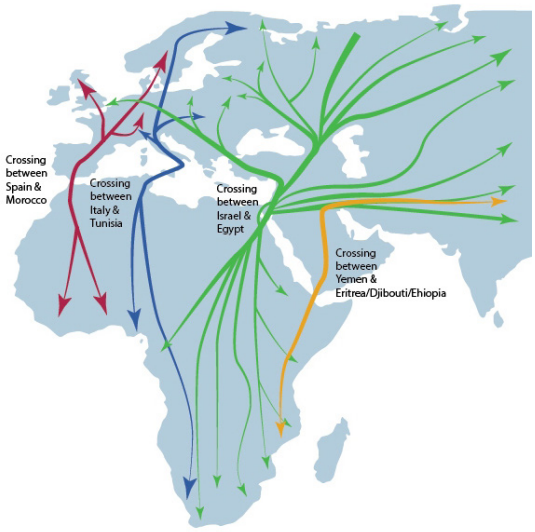
ÇANAKKALE'NİN DENİZ KUŞLARI

Mukadder Arslan İhsanoğlu - İbrahim Uysal

Giriş

Kuş türleri yaşadıkları ekosistemlerde yaşanan ani değişimlere olan duyarlılıkları nedeniyle ekosistemin sağlıklı yapısının ve sürdürülebilirliğinin göstergesi olarak sıklıkla kullanılırlar. Yaşadıkları ekosistemin izlenmesi açısından da bilimsel araştırmalarda biyolojik indikatör (ayıraç) türler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca kuş türlerinin izlenmesi rekreatif (Sosyal, fiziksel, bilişsel sağlığı ve yaşam kalitesini arttırmaya yönelik faaliyetler bütünüdür) bir etkinlik olarak kuş gözlemciliği ile doğa koruma bilincinin oluşmasında oldukça etkilidir. Uluslararası Doğal Hayatı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN)'ne göre dünya genelinde 10064 kuş türü vardır ve farklı habitatlarda hayatta kalmayı başararak Kuzey kutbundan Güney kutbuna hemen hemen tüm ekosistemlerde yaşamaya uyum sağlamışlardır. Ancak günümüzde yaşayan kuş türlerinin %13'ü yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (IUCN, 2022). Kuşları izlemek ve anlamak aslında küresel çevreyi anlamanın en akılcı yoludur. Kuşlar doğadaki tahribatla ilgili, farkına varabileceğimizden çok önce bizi uyarabilirler. Bu yönleriyle bayrak tür görevi görürler (Yarar ve Margin, 1997).

Türkiye'nin içinde bulunduğu Batı paleaearktik zoocoğrafik bölgede 937 kuş türü (Bird Life International, 2004) ve Türkiye'de ise 513 kuş türü (Kiziroğlu, 2015) kaydı bildirilmektedir. Türkiye de kayda alınan kuş tür sayısı bulunduğu zoocoğrafik alan içerisinde oldukça zengindir. Bunun temel nedenleri ise,

Şekil 1. Batı Palaearkik bölgesindeki ana kuş göç yolları (shorturl.at/gVW59)

Kara Sumru / Black Tern / *Chlidonias niger*

Üreme dönemindeki kıyafeti siyah, kül rengi ve gri renklerden oluşur, küçük ve zarif bir türdür. Geniş bir dağılış alanı vardır. Amerika kıtasında kara sumrular orta ve güney Amerika'da kışlarlar. Avrasya'daki popülasyon ise Afrika'da ve daha yoğun olarak Atlantik sahillerinde kışlamaktadır. Sahil bölgeleri gibi iç sular ve sulak alanlarda böcekler ve küçük balıklarla beslenirler. Sahiller, su birikintileri ve ıslak alanlardan uzakta nadiren görülürler.
Çanakkale'de göç dönemlerinde kıyılar ve kıyı sulak alanlarında az sayıda bireyi görülmektedir. Bölgemiz için transit göçmen bir türdür.

Boyu : 23-28 cm
Kanat Açıklığı : 57-65 cm

LC

Gözlendiği aylar ve toplam birey sayısı yoğunluğu

Ock	Şbt	Mrt	Nsn	Mys	Hzrn	Tmmz	Ağs	Eyl	Ekm	Ksm	Arlk

Kaynaklar

Bird Life İnternational, (2004). "Birds in the European Union: a status assessment", Wageningen, The Netherlands: Bird Life International. Available on: shorturl.at/EGRU4

Boyla, K. & Çapacı, K. (2009). Türkiye ve Ortadoğu'nun Kuşları. Doğa Derneği Yayınları, Ankara.

Brlík, V., Šilarová, E., Škorpilová, J., Alonso, H., Weiserbs, A. & Klvaňová, A. (2021). "Long-term and largescale multispecies dataset tracking population changes of common European breeding birds". Scientific Data, 8, 21: https://doi.org/10.1038/s41597-021-00804-2.

Carboneras, C., Derhè, M.A. & Ramirez, I. (2013). Update on the population status and distribution of Mediterranean shearwaters. ACAP - 7th Meeting of the Advisory Committee At: La Rochelle, France, 6-10 May 2013.

E-bird, (2022). https://ebird.org/region/TR

IUCN, (2022). The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2022-1. ISSN 2307-8235. Erişim linki: https://www.iucnredlist.org

Katağan, T., Tokaç, A., Beşiktepe, Ş. & Öztürk, B. (Eds.) (2015). The Aegean SeaMarine Biodiversity, Fisheries, Conservation and Governance. Turkish MarineResearch Foundation (TUDAV), Publication No: 41, Istanbul, TURKEY.

Kiziroğlu, İ. (2015). Türkiye Kuşları Cep Kitabı. İnkılap Kitap Evi, Ankara, 590 s., ISBN: 7460010001.

Onmuş, O. & Gönülal, O. (2019). A newly identified breeding site in the Aegean Sea and a status update for Audouin's Gull Larus audouinii in Turkey (Aves: Laridae). Zoology in the Middle East 65(2):1-3.

Tosunoğlu, M. Erdoğan, A. & Uysal İ. (2016). Çanakkale'nin Kuşları. Özen Matbaası, Çanakkale, 2016.

UNEP, (2003) Global Marine Assessments: a survey of global and regional marine environmental assessments and related scientific activities. UNEP-WCMC/UNEP/UNESCO-IOC. 132pp.

Uysal, İ., Sinav, L., Aşıkoğlu, Y.C. & Arslan, Ş. (2022). Early-breeding Season Movements of the Yelkouan Shearwater (Puffinus yelkouan, Acerbi, 1827) at the Dardanelles Strait. Sakarya University Journal of Science SAUJS, cilt.26, sa.2, ss.365-374.Uysal, İ., Tosunoğlu, M., Aşıkoğlu, Y.C. & Uyman, M. (2019). Ornithofauna of Çanakkale. 1st International Symposium on Biodiversity Research, Çanakkale, Türkiye, 2 - 04 Mayıs 2019, ss.378-394.

Yarar, M. & Margin, G. (1997). Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları. Doğal Hayatı Koruma Derneği. İstanbul, Türkiye.

Yavuz, N., Erciyas Yavuz, K. & Karataş, A. (2021). Türkiye'nin Küresel Ölçekte Soyu Tehlike Altındaki Kuş Türleri. Doğanın Sesi, 4(7), p. 19-39

ÇANAKKALE'NİN EKONOMİK DENİZ ALGLERİ

İlknur Ak

Giriş

Deniz yosunu olarak da isimlendirilen bu fotosentetik organizmalar denizlerin en önemli canlı topluluklarını oluşturmaktadırlar. Çiçeksiz bitkiler grubunda yer alan deniz makro algleri ekosistemin en önemli biyotik elemanlarından biridir (Ak, 2015). Dağılım gösterdikleri bölgelerde fotosentez süreci ile hem inorganik bileşiklerden organik bileşik oluştururlar hem de ortamı oksijen yönünden zenginleştirirler (Ak vd., 2016). Boyutları ve ağırlıkları türe göre farklılık göstermekte olup bazı türler sadece birkaç mikrometre uzunluğunda ve birkaç mikrogram ağırlığında iken bazı türler 70 m uzunluğa ve 1-2 ton ağırlığa ulaşabilmektedirler. Gerçek anlamada kök, gövde ve yaprak farklılaşması bulunmaması nedeniyle tallus yapısına sahiptirler. Deniz tabanında yani bentik bölgede ışık geçirgenliğine bağlı olarak 0-80 m arasında dağılım gösterirler. Deniz altı mera ve ormanları gibi işlev gören deniz makro algleri birçok canlı için barınma, beslenme ve üreme alanları oluştururlar (Cirik ve Cirik, 2017). Dolayısıyla deniz makro alglerinin dağılım gösterdiği bölgelerde canlı çeşitliliği de yüksektir. Hidrokolloid, yağ asitleri, protein ve pigment gibi önemli maddeler içermeleri nedeniyle tıp, gıda, eczacılık ve enerji gibi birçok alanda da değerlendirilmektedirler (Ak ve Türker, 2019).

FAO (2022) yılı verilerine göre 2021 yılı dünya genelinde su ürünleri avcılığında 90,3 milyon ton ve su ürünleri yetiştiriciliğinden 122,6 milyon ton ürün elde edilmiş olup su ürünleri toplam üretimi 214 milyon tona ulaşmıştır. Bu üretimin %83,18'ini balık, kabuklu ve yumuşakça gibi hayvansal üretim oluştururken %16,82'sini ise büyük çoğunluğunu deniz makro alglerinin oluşturduğu bitkisel üretimdir. Küresel ölçekte üretimi yapılan 36 milyon ton makro algin %97'si yani yaklaşık 35,1 milyon tonu yetiştiricilik yoluyla elde edilmektedir. Makro alg üretim miktarı 20 yıl öncesine göre 3 kat, 10 yıl öncesine göre ise 1,7 kat artış göstermiştir. Küresel pazar büyüklüğü 2011 yılında 5,4 milyar ABD doları iken bu rakam son on yılda 9,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Makro alglerin kullanıldığı ürünlere olan talep arttıkça pazarın 2030 yılına kadar her yıl %2,3 oranında büyüyeceği öngörülmektedir (Grand View Research, 2022). Ül-

Kaynaklar

Agarwal, S., Banerjee, K., Saha, A., Amin, G. & Mitra, A. (2016). Can seaweed be a potential sink of carbon? *Int J Res Appl Sci Eng Technol*, *4*(8), 217-225.

Ak, İ. (2015). Sucul ortamın ekonomik bitkileri; makro algler. *Dünya Gıda Dergisi*, *Aralık 2015*, 88-97.

Ak, İ., Gözcelioğlu, B., Akçalı, B., Cirik, S., Ceylan, T. & Cirik, Ş. (2016). Denizel biyota ve ekolojik bölümleri. In Ş. Cirik, T. Ceylan, & B. Akçalı (Eds.), *Yaşayan Deniz* (Vol. 23). Naviga Yayınları.

Ak, İ., Koru, E., Türker, G., Çankırılıgil, E.C. & Dereli, M. G. (2022). Chapter 3 - Biochemical compounds of algae: sustainable energy sources for biofuel production. In M. El-Sheekh & A. E.-F. Abomohra (Eds.), *Handbook of Algal Biofuels* (pp. 57-78). Elsevier. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/B978-0-12-823764-9.00026-1

Ak, İ. & Türker, G. (2019). Free Radical Scavenging Activity and Biochemical characteristics of *Ulva rigida* (Ulvophyceae) and *Arthrospira platensis* (Cyanophyceae). *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, *7*, 145-149. https://doi.org/https://doi.org/10.24925/turjaf.v7isp1.145-149.2789

Aysel, V., Erduğan, H., Okudan Aslan, E. & Erk, H. (2005). Bozcaada (Çanakkale, Ege Denizi, Türkiye) deniz algleri ve deniz çayırları. *Su Ürünleri Dergisi*, *22*, 59-68.

Cirik, Ş. & Cirik, S. (2017). *Su Bitkileri (Deniz bitkilerinin biyolojisi, ekolojisi, yetiştirme teknikleri)*. Ege Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Yayınları.

Cirik, Ş., Şen, E. & Ak, İ. (2010). Brown algae *Cystoseira barbata* (Stackhouse) C. Agardh culture and changes in it chemical composition. *Journal of fisheriessciences.com*, *4*(4), 354-361. https://doi.org/10.3153/jfscom.2010038

Eklöf, J. S., de la Torre-Castro, M., Nilsson, C. & Rönnbäck, P. (2006). How do seaweed farms influence local fishery catches in a seagrass-dominated setting in Chwaka Bay, Zanzibar? *Aquat. Living Resour.*, *19*(2), 137-147. https://doi.org/10.1051/alr:2006013

Erduğan, H., Fırat, A. R., İrkin, L.C., Okudan, E.Ş., Akgül, R., Akgül, F. & Dural, B. (2019). Seasonal variation in epiphyte flora of the invasive species *Codium fragile* subsp. *fragile* on the Çanakkale Strait coast (Marmara Sea, Turkey). *J. Black Sea/Mediterranean Environment*, *25*, 73-86.

FAO, (2022). *The State of World Fisheries and Aquaculture 2020. Sustainability in action.* FAO. https://www.fao.org/3/cc0461en/online/sofia/2022/world-fisheries-aquaculture-production.html

Fırat, A.R. & Erduğan, H. (2022). Alien Taxa and Endangered Species in the Çanakkale Strait and Bozcaada Coasts. *COMU Journal of Marine Sciences and Fisheries*, *5*(Special Issue), 38-54. https://doi.org/10.46384/jmsf.1147785xx

Grand View Research, G. (2022). *Commercial Seaweed Market Size, Share & Trends Analysis Report*. Retrieved 30.10.2022 from https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/commercial-seaweed-market/request/rs15

Guiry, M.D. & Guiry, G.M. (2022). *AlgaeBase*. World-wide electronic publication, National University of Ireland, Galway. http://www.algaebase.org; searched on 10 October 2021. Retrieved 13 September 2021 from https://www.algaebase.org

Hurd, C.L., Harrison, P. J., Bischof, K. & Lobban, C.S. (2014). *Seaweed Ecology and Physiology* (2 ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/Doi: 10.1017/cbo9781139192637

Jung, S., Chau, T.V., Kim, M. & Na, W.B. (2022). Artificial Seaweed Reefs That Support the Establishment of Submerged Aquatic Vegetation Beds and Facilitate Ocean Macroalgal Afforestation: A Review. *Journal of Marine Science and Engineering*, *10*(9), 1184. https://www.mdpi.com/2077-1312/10/9/1184

Mantri, V.A., Kazi, M.A., Balar, N.B., Gupta, V. & Gajaria, T. (2020). Concise review of green algal genus *Ulva* Linnaeus. *Journalof Applied Phycology*, *32*(5), 2725-2741. https://doi.org/10.1007/s10811-020-02148-7

Nederlof, M.A.J., Verdegem, M.C.J., Smaal, A.C. & Jansen, H.M. (2022). Nutrient retention efficiencies in integrated multi-trophic aquaculture. *Reviews in Aquaculture*, *14*(3), 1194-1212. https://doi.org/https://doi.org/10.1111/raq.12645

Troell, M., Henriksson, P.J.G., Buschmann, A.H., Chopin, T. & Quahe, S. (2022). Farming the Ocean – Seaweeds as a Quick Fix for the Climate? *Reviews in Fisheries Science & Aquaculture*, 1-11. https://doi.org/10.1080/23308249.2022.2048792

TUİK, (2022). *Su Ürünleri Üretim miktarları 2020-2021* https://rb.gy/ngf1rf

Türker, G., Ak, İ., Başaran, İ. & Keklik, S. (2022). Sulfated polysaccharides from green seaweed *Codium tomentosum* from Çanakkale Strait (Turkey). *Fresenius Environmental Bulletin*, *31*(08B), 9148-9157.

MÜSİLAJIN ÇANAKKALE'DE SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Sevdan Yılmaz - Ekrem Şanver Çelik - Sebahattin Ergün -
Mehmet Ali Küçüker - Mert Gürkan - Rıdvan Erdem Kanat

Genel Bilgiler

Çanakkale Boğazı Asya ile Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran ve Ege Denizi ile Marmara Denizi'ni birbirine bağlayan uluslararası gemilerin geçtiği önemli bir su yoludur. Boğazda iki büyük akıntı mevcut olup, ilki Karadeniz'den İstanbul Boğazı vasıtasıyla Marmara Denizine ve oradan da Çanakkale Boğazı vasıtasıyla Ege Denizi'ne doğru akan yüzey akıntısı, ikincisi ise Ege Denizi'nden Karadeniz'e doğru akan dip akıntısıdır (Artüz vd., 2007; Yücel ve Tarhan, 2019). Marmara Denizi'nin son yıllarda kirlilik yükü giderek artmış ve bu durum Çanakkale Boğazı'nın da kirlilikten etkilenmesine neden olmuştur. Deniz kıyısındaki nüfusun ve sanayileşmenin artması, evsel ve endüstriyel kaynaklı atık suların arıtılmasının gerekli düzeyde yapılamaması, iklim değişikliği ve küresel ısınma ile birlikte deniz ortamında çok ciddi biyolojik sorunlar açığa çıkmaya başlamıştır (Artüz vd., 2007; Okus vd., 2008; Balkis vd., 2011).

Bu sorunlar arasında yakın zamanda gerçekleşen müsilaj olayı önemli boyutlara ulaşmıştır. İstanbul Boğazı'nda 2008 yılında yapılan bir çalışmada müsilaj yapının içerisinde *Clindrotheca closterium, Pseudo-nitzschia sp., Skeletonema costatum, Thalassiosira rotula* ve *Gonyaulax fragilis* türleri dominant türler olarak belirlenmiştir (Balkis vd., 2011). İstanbul Boğazı'nda müsilaj yapının gözlemlendiği Haziran 2007 de ise müsilaj oluşturduğu bilinen *Gonyaulax hyalina* ve *Thalassiosira* gravida türlerinin baskın olduğu gözlemlenmiştir (Tas vd., 2020). Marmara Denizi ve İzmit Körfezi'nde Ekim 2007-Şubat 2008 yılları arasında *Gonyaulax fragilis*, *Skeletonema costatum* ve *Cylindrotheca closterium*'un müsilaj yapının baskın türleri olduğu bildirilmiştir (Tüfekçi vd., 2010).

Ayrıca tropikal ve subtropikal Atlantik ve Batı Pasifik kıyılarında dağılım gösteren ve bentik alanlarda müsilaj üreten *Chrysophaeum taylorii*'nin Mayıs 2011 de Ege Denizi'nde *Chrysophaeum taylorii'*nin bentik bölgede ilk defa müsilaj oluşturduğu rapor edilmiştir (Aktan ve Topaloğlu, 2011).

Bu çalışmada dikkat çekici bir diğer bulgu ise çipura larvalarında çinko birikiminin yüksek olmasıdır. Daha önce 119 mg/kg çinko ve 88 mg/kg bakır içeren mikro yemlerle beslenen çipura larvalarında birikimin çinko için 15,94 mg/kg larva ve bakır için 0,75 mg/kg larva olduğu bildirilmiştir (Eryalçın vd., 2020). Aynı çalışmada, yaşama oranlarının mineral ilavesiz kontrol grubunda %34,58 iken; çinko grubunda %26,31 ve bakır grubunda %35,27 olduğu bulunmuş, çinko ilavesinin önemli oranda düşük yaşama oranına neden olduğu rapor edilmiştir (Eryalçın vd., 2020).

Çalışmamız da yoğun müsilaj döneminde çipura balıklarında çinko ve bakır birikiminin literatüre göre sırasıyla yaklaşık 14 kat ve 3 kat daha fazla olduğu bulunmuştur. Bu durum yüksek orandaki balık ölümlerinin (>%95) nedenini açıklayabilir. Ayrıca, müsilaj yapı ile yetiştiricilik ünitelerine ulaşan balık ve canlı yem üretimini etkileyebilecek antibiyotiğe dirençli patojen bakteriler, parazitler, toksin üretme potansiyeline sahip plankton vb., diğer mikroorganizmaların ve virüslerin muhtemel varlığı da göz ardı edilmemelidir. Bu bulgular ışığında gelecekte daha detaylı çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Teşekkür

Bu çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar Proje Birimi tarafından FBA-2021-3710 numaralı proje ile desteklenmiştir. Bu çalışmanın yürütülmesinde bizden yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen İDA GIDA TARIMSAL ÜRETİM İÇ VE DIŞ PAZARLAMA A.Ş. yetkilileri Bülent SAVAŞ, İsmail AVCILAR ve Irmak YAYIN'a teşekkür ederiz. Ayrıca, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Tümleşik Araştırmalar Merkezi Çevre Araştırma Geliştirme birimine metal analizleri sırasında verdikleri destekten dolayı teşekkür ederiz.

Kaynaklar

Aktan, Y. & Topaloğlu, B. (2011). First record of Chrysophaeum taylorii Lewis & Bryan and their benthic mucilaginous aggregates in the Aegean Sea (Eastern Mediterranean). *Journal of the Black Sea / Mediterranean Environment*, *17*(2), 159- 170.

Artüz, M.L., Okay, I.A., Mater, B., Artüz, O.B., Gürseler, G. & Okay, N. (2007). Bilimsel Açıdan Marmara Denizi. İstanbul: Union of Turkish Bar Associations publication.

B.C. Ministry of Environment and Climate Change Strategy, (2019). Copper Water Quality Guideline for the Protection of Marine Aquatic Life (Reformatted from: British Columbia Ministry of Environments and Parks, 1987. Water Quality Criteria for Copper). Water Quality Guideline Series, WQG-04. Prov. B.C., Victoria B.C.

Balkis, N., Atabay, H., Türetgen, I., Albayrak, S., Balkis, H. & Tüfekçi, V. (2011). Role of singlecelled organisms in mucilage formation on the shores of Buyukada Island (the Marmara Sea). Marine Biological Association of the United Kingdom. *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom*, *91*(4), 771.

Bancroft, J.D. & Gamble, M. (2002). Theory and Practice of Histological Techniques. Churchill Livingstone. London, UK.

Cao, L., Huang, W., Shan, X., Xiao, Z., Wang, Q. & Dou, S. (2009). Cadmium toxicity to embryonic–larval development and survival in red sea bream Pagrus major. *Ecotoxicology And Environmental Safety*, *72*(7), 1966-1974.

Eryalçın, K. M., Domínguez, D., Roo, J., Hernandez-Cruz, C. M., Zamorano, M. J., Castro, P., ... & Izquierdo, M. (2020). Effect of dietary microminerals in early weaning diets on growth, survival, mineral contents and gene expression in gilthead sea bream (Sparus aurata, L) larvae. *Aquaculture Nutrition*, *26*(5), 1760-1770.

Huang, W., Cao, L., Shan, X., Lin, L. & Dou, S. (2011). Toxicity testing of waterborne mercury with red sea bream (Pagrus major) embryos and larvae. *Bulletin of Environmental Contamination and Toxicology*, *86*(4), 398-405.

Huang, W., Cao, L., Shan, X., Xiao, Z., Wang, Q. & Dou, S. (2010). Toxic effects of zinc on the development, growth, and survival of red sea bream *Pagrus major* embryos and larvae. *Archives of Environmental Contamination and Toxicology*, *58*(1), 140-150.

Kim, T.H., Choi, J.Y., Jung, M.M., Oh, S.Y. & Choi, C.Y. (2018). Effect of waterborone copper on toxicity stress and apoptosis response in red seabream *Pagrus major*. *Molecular & Cellular Toxicology*, *14*, 201-210.

Myers M.S., Rhodes L.D. & McCain B.B. (1987). Pathologic anatomy and patterns of occurrence of hepatic neoplasms, putative preneoplastic lesions, and other iodiopathic hepatic conditions in English sole (*Parophrys vetulus*) from Puget Sound, Washington. *Journal of the National Cancer Institute*, *78*, 333-363.

Okus, E., Ozturk, I., Sur, H.I., Yuksek, A., Tas, S., Aslan-Yilmaz, A., Altiok, H., Balkis, N., Dogan, E., Ovez, S. & Aydin, A.F. (2008). Critical evaluation of wastewater treatment and disposal strategies for Istanbul with regards to water quality monitoring study results. *Desalination*, *226*(1-3), 231-248.

Okyar, M.İ., Üstün, F. & Orun, D.A. (2015). Changes in abundance and community structure of the zooplankton population during the 2008 mucilage event in the northeastern Marmara Sea. *Turkish Journal of Zoology*, *39*(1), 28-38.

Sfakianakis, D. G., Renieri, E., Kentouri, M. & Tsatsakis, A. M. (2015). Effect of heavy metals on fish larvae deformities: a review. *Environmental research*, *137*, 246-255.

Tas, S., Kus, D., & Yilmaz, I.N. (2020). Temporal variations in phytoplankton composition in the northeastern Sea of Marmara: potentially toxic species and mucilage event. *Mediterranean Marine Science*, *21*(3), 668-683.

Tüfekçi, V., Balkis, N., Beken, Ç.P., Ediger, D. & Mantikci, M. (2010). Phytoplankton composition and environmental conditions of the mucilage event in the Sea of Marmara. *Turkish Journal of Biology*, *34*(2), 199-210.

Yılmaz, S., Çelik, E.Ş., Yılmaz, D.K. & Küçüker, M.A. (2022) Cyanobacterial communities in mucilage collected from Çanakkale Strait (Dardanelles): metagenomic approach. *Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Marine Sciences and Fisheries*, *5*(1), 11-18.

Yılmaz, S., Küçüker, M.A. & Kahraman Yılmaz, D. (2021a). Metagenomic characterization of planktonic communities during a mucilage event in the Çanakkale Strait (Dardanelles), Turkey. *Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences*, *6*(3), 421-427.

Yılmaz, S., Kahraman Yılmaz, D., Çelik, E.Ş. & Küçüker, M.A. (2021b) Shotgun metagenomic analysis for mucilage in the surface waters of the Çanakkale Strait (Dardanelles): metabolic diversity, microbial community structure and antibiotic resistance genes. *Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences*, *6*(4), 717-726.

Yentur, R.E., Büyükateş, Y., Özen, Ö. & Altın, A. (2013). The environmental and socio-economical effects of a biologic problem: Mucilage. *Marine Science and Technology Bulletin*, *2*(2), 13-15.

Yücel, M. & Tarhan, İ. (2019). Çanakkale Boğazı akıntı türbin modellenmesi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, *24*(3), 59-74.

Zimmer, A.M., Barcarolli, I.F., Wood, C.M. & Bianchini, A. (2012). Waterborne copper exposure inhibits ammonia excretion and branchial carbonic anhydrase activity in euryhaline guppies acclimated to both fresh water and seawater. *Aquatic Toxicology 122*, 172-180.

ÇANAKKALE'DE AKDENİZ MİDYESİ (*MYTILUS GALLOPROVINCIALIS* LAMARCK, 1819) YETİŞTİRİCİLİĞİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI

Harun Yıldız - Sefa Acarlı - Seydi Ali Doyuk - Nihat Sami Kuyumcu - Pervin Vural

Giriş

Gün geçtikçe doğallıktan uzaklaşan beslenme rejimi, çağımızın en önemli sorunları arasındadır. Dolayısıyla, sağlıklı gıdalarla beslenmenin önemi artmaktadır. Bu besinlerden su ürünleri, özellikle çoklu doymamış yağ asitleri ve amino-asit içerikleriyle ön plana çıkıp; insan fizyolojisi ve metabolik fonksiyonları üzerinde önemli etkiler yapmaktadır. Bu özelliklerinin yanı sıra; dünyadaki hayvansal protein açığının da sürekli artması, su ürünlerine olan talebi yükseltmektedir. Kaynakların rasyonel yönetilmemesi, aşırı avcılık ve deniz kirliliği gibi faktörlerin etkisiyle (Gün ve Kızak, 2019); hem dünya hem de Türkiye'de, son yıllardaki avcılık üretimi yatay bir seyir izlemiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Su ürünleri avcılık üretim miktarları (ton) (TÜİK, 2022)

Yıllar	Dünya	Türkiye
2010	87.142.219	485.939
2011	91.638.696	514.755
2012	88.648.592	432.442
2013	89.747.801	374.121
2014	90.395.021	302.212
2015	91.670.838	431.907
2016	89.651.263	335.320
2017	93.130.516	354.318
2018	96.443.353	314.094
2019	92.508.623	463.168
2020	90.255.908	364.400
2021	91.190.689	328.158

Türkiye, adalar dâhil 8333 km'lik kıyı şeridine sahiptir. Ülkenin en büyük adası konumundaki Gökçeada ile birlikte, Tavşan Adası ve Bozcaada'yı da içine alan Çanakkale ise; 671 km'lik kıyı uzunluğu ile (Ilgar, 2020), bu şeridin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Şehrin bünyesindeki Çanakkale Boğazı, Akdeniz

- Halkın midye tüketim alışkanlığının düşük seviyelerde olması,
- Midye ve diğer çift kabuklu türlerinin besleyici değerlerinin topluma yeterince tanıtılmaması,
- Çanakkale ve diğer uygun bölgelerde midye çiftliklerinin kurulacağı alanın belirlenmesi, alanın izlenmesi, sistem kurulumu ve üretim protokolünün düzenlenmesi gibi konularda tecrübesi olan çalışan sayısının oldukça sınırlı olması,
- Çanakkale ili için midye kültürüne uygun lokasyonlarla alakalı geçmişe dönük araştırmaların yetersiz kalması,
- Genel olarak midye kültürü üretim ve pazarlama protokollerinin gerektiği kadar tanımlanmaması,
- Özellikle Çanakkale Boğazı'nda şu ana kadar 13 adet midye yetiştiriciliği çiftliğine izin verilmesine karşın taşıma kapasitesi ilgili henüz çalışmaların oluşturulmaması,
- Midye yetiştiriciliğine yönelik alet ve ekipmanlarda; özellikle de midye yavru ve midye büyütme kollektörlerinin temininde, ithalata bağımlılığının devam etmesi,
- Marmara Denizi'nde ve Çanakkale Boğazı'nda zaman zaman gözlenen musilajın olumsuz etkilerinin bu sektörde de yansımalarının olması olarak sıralanabilir.

Geniş halk kitlelerinin, özellikle ekonomik nedenlerle hayvansal protein yönünden yetersiz beslendiği göz önüne alındığında; Akdeniz midyeleri, ucuz maliyetli ve değerli bir besin kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, uygun alanlarda midye yetiştiriciliği girişimlerine kontrollü olarak hız verilmelidir. Geniş midye yataklarına sahip Çanakkale kıyıları, çok önemli bir potansiyele sahiptir. Üretim aşamasında 6.800 ton, projesi onaylanan ve kiralaması yapılmış 3.990 ton, ön izini alınıp proje aşamasında 3.000 ton (tam kapasite üretim miktarlarıdır) yetiştiricilik kapasitesine ulaşmış olması; bunun en önemli göstergesidir. Fakat; Çanakkale kıyılarının Akdeniz midyesi üretim potansiyeli, bu miktarların çok daha üzerindedir. Dolayısıyla, uygun alanlardaki midye üretim faaliyetleri artarak devam etmelidir.

Kaynaklar

Anderson, M.R., Cranford, P.J., McKindsey, C.W., Strain, P., Hargrave, B.T., Li, W.K.W. & Harrison, W.G. (2006). Cumulative and far-field fish habitat effects. *Canadian Science Advisory Secretariat*, Fisheries and Oceans Canada.

Anonim, (2022). http://www. shellfish.org.uk/files/Healthy-Eating (Erişim Tarihi: 21.11.2022)

Benavides, H., Prado, L., Diaz, S. & Carreto, J.I. (1995). *An exeptional bloom of Alexandrium catenalla in the Beagle Channel, Argentina*. Harmful Marine Algal Blooms Technique et documantation, Lavoisier/ Paris.

Cabrera-Garcia, M.E., Vazques-Salinas, C. & Quinones-Ramirez, E.I. (2004). Serologic and molecular characterization of *Vibrio parahaemolyticus* strains isolated from seawater and fish products of the Gulf of Mexico. *Applied and Environmental Microbiology,* 70 (11), 6401-6409.

Chamberlain, J., Fernandes, T.F., Read, P., Nickell, T.D. & Davies, I.M. (2001). Impacts of biodeposits from suspended mussel (*Mytilus edulis* L.) culture on the surrounding surficial sediments. *ICES Journal of Marine Science*, 58, 411-416.

Côté, J., Himmelman, H., Claereboudt, M. & Bonardelli, C.J. (1993). Influences of density and depth on the growth of juvenile sea scallops (*Placopecten magellanicus*) in suspended culture. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Science*, 50, 1857-1869.

Crawford, C.M., Macleod, C.K.A. & Mitchell, I.M. (2003). Effects of shellfish farming on the benthic environment. *Aquaculture*, 224, 117-140.

Crawford, T.W., Commito, J.A. & Borowik, A.M. (2006). Fractal characterization of *Mytilus edulis* L. spatial structure in intertidal and scapes using GIS methods. *Landscape Ecology*, *21*(7), 1033-1044.

Cruz, R.C., Costa, P.R., Krippahl, L. & Lopes, M.B. (2022). Forecasting biotoxin contamination in mussels across production areas of the Portuguese coast with Artificial Neural Networks. *Knowledge-Based Systems*, 257, 109895.

Çelik, Y.M., Karayücel, S., Kasrayücel, I., Öztürk, R. & Eyüpoğlu, B. (2012). Meat Yield, Condition Index, and Biochemical Composition of Mussels (*Mytilus galloprovincialis* Lamarck, 1819) in Sinop, South of the Black Sea. *Journal of Aquatic Food Product Technology*, 21(3),198-203.

Çalışkan, V. & Olcay, E. (2008). *Boğazın Balıkları: Çanakkale'de Ekonomik, Mekansal, Kültürel Etkiler ve Yeni Olanaklar*. Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu. 25-26 Ağustos 2008.

Dame, R.F. (1996). *Ecology of marine bivalves: an ecosystem approach. CRC Press Gosling E. M. Systematic and geographic distribution of Mytilus*. In Gosling, E.M. (ed.) The mussel Mytilus: ecology, physiology, genetics and culture. New York Elsevier.

Estévez, P., Leao, J.M. & Gago-Martinez, A. (2023). Marine biotoxins as natural contaminants in seafood: European perspective. In *Present Knowledge in Food Safety*. Academic Press.

FAO, (2018). *The State of World Fisheries and Aquaculture,* 2018. Meeting the sustainable development goals, Rome.

Gosling, E. (1992). *The Mussel Mytilus: Ecology. Physiology, Genetics and Culture*. Elsevier, Amsterdam.

Gün, A. & Kızak, V. (2019). Dünyada ve Türkiye'de Su Ürünleri Üretiminde İstatistiki Durum. *Menba Kastamonu Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 25-36.

Ilgar, R. (2020). *Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetimi: Çanakkale Örneği*. Engin Yayıncılık, Ankara.

Jaksìc, S., Uhitil, S., Petrak, T., Bazluic, D. & Karolyi, L.G. (2002). Occurrence of *Vibrio* spp. in sea fish, shrimps and bivalve molluscs harvested from Adriatic Sea. *Food Control,* 13, 491-493.

Lembeye, G., Yasumoto, T., Zhao, J. & Fernandez, R. (1993). *DSP outbreaks in Chilean Fiords*. Toxic phytoplankton blooms in the sea. Elsevier.

Lök, A., Serdar, S., Küçükdermenci, A., Kırtık, A., Yigitkurt, S., Acarlı, S., Acarlı, D., Yıldız, H., Çolakoglu, S., Dalgıç, G., Demirci, A., Guler, M., Goulletquer, P., Prou, J., Lapegue, S., Heurtebıse, S., Robert, S., Geaıron, P., Guesdon, S. & Chabırand J.M. (2011). Türkiye'de Sürdürülebilir Çift Kabuklu Üretimi PIA-BOSPHORUS, No:107Y223.

Meyhoff Fry, J. (2012). *Carbon Footprint of Scottish Suspended Mussels and Intertidal Oysters.* Scottish Aquaculture Research Forum (SARF).

Monfort, M.C. (2014). *The European market for mussels.* FAO, Globefish Research Programme, 115, 1-75.

Newell, R.I.E. (2004). Ecosystem İnfluence of Natural and Cultivated Populations of Suspension-Feeding Bivalve Molluscs: A Review. *Journal of Shellfish Research*, 23, 51-61.

OECD, (2016). Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Turkey, https://doi.org/10.1787/9789264261198-en

Öhrvik, V., Malmborg, A., Mattisson, I., Wretling, S., & Åstrand, C. (2012). Fish, shellfish and fish products- analysis of nutrients, Lıvsmedels Verket, Natıonal Food Agency, Sweden.

Shumway, S.E., Davis, R., Downey, R., Karney, J., Kraeuter, J. Parsons, Rheault, R. & Wikfors, G. (2003). Shellfish Aquaculture – in Praise of Sustainable Economies and Environments. *World Aquaculture*, 34, 8-10.

Todar, K. (2002). *Vibrio* cholerae and Asiatic Cholera.

TÜİK, (2022). *Su Ürünleri İstatistikleri*. Tarımve Orman Bakanlığı, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Vural, P., Yildiz, H. & Acarli, S. (2015). Growth and survival performances of Mediterranean mussel (*Mytilus galloprovincialis*, Lamarck, 1819) on different depths in Cardak lagoon, Dardanelles. *Marine Science and Technology Bulletin*, 4 (1), 7-12.

Ye, M.H., Li, D.W., Cai, Q.D., Jiao, Y.H., Liu, Y., Li, H.Y. & Yang, W.D. (2022). Toxic Responses of Different Shellfish Species after Exposure to *Prorocentrum lima*, a DSP Toxins Producing Dinoflagellate. *Toxins*, *14*(7), 461.

Yıldırım, Ö. & Korkut, A. (2004). Su Ürünleri Yemlerinin Çevreye Etkisi. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 21 (1-2), 167–172.

Yıldız, H. & Lök, A. (2005). Çanakkale Boğazı'nda farklı boy gruplarındaki midyelerin (*Mytilus galloprovincialis*, Lamarck, 1819) iki değişik sistemde büyüme ve yaşama performansları. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 22(1-2), 69-74.

Yıldız, H., Palaz, M., Vural P., Acarlı S. & Berber, S. (2011). *Türkiye Çift Kabuklu Su Ürünleri Sektöründe Çanakkale'nin Yeri ve Önemi*. Çanakkale Tarımı Sempozyumu, 10-11 Ocak, Çanakkale, Türkiye.

Yıldız, H., Acarlı, S., Berber, S., Vural, P. & Gündüz, F. (2013). *Türkiye çift kabuklu yetiştiricilik sektörüne genel bir bakış.* 3. Ulusal Alabalık Sempozyumu, 24-26 Mayıs, Kastamonu, Türkiye.

Yıldız, H., Acarlı, S., Berber, S., Vural, P. & Gündüz, F. (2013). A preliminary study on Mediterranean Mussel (*Mytilus galloprovincialis* Lamarck, 1819) culture in integrated multitrofik aquaculture systems in Canakkale Strait. *Alınteri Journal of Agricultural Sciences,*25 (B),38-44.

Yıldız, H., Acarlı, S., Vural, P., Gündüz, F. & Aydın, S. (2015). *Marmara Bölgesi Çift Kabuklu Sektörüne Genel Bir Bakış*. 18. Ulusal Su ürünleri Sempozyumu, 1-4 Eylül, İzmir, Türkiye.

Yildiz, H., Vural, P. & Acarli, S. (2021). Condition index, meat yield and biochemical composition of Mediterranean mussel (*Mytilus galloprovincialis* Lamarck, 1819) from Çanakkale Strait, Turkey*. Alınteri Journal of Agriculture Sciences,* 36(1), 308-314.

ÇANAKKALE'DE AVRUPA ISTAKOZU *(HOMARUS GAMMARUS)* POPULASYONUNU DESTEKLEME ÇALIŞMALARI

Umur Önal -Hakan Baki

Dünyada Stok Destekleme Çalışmaları

Konvansiyonel yöntemlerle balıkçılık yönetimi, ekonomik öneme sahip sucul canlıların aşırı avcılığa bağlı doğal stoklarının azalmasına engel olamamıştır. Öte yandan, kuluçkahane teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak yüzlerce türün larva üretiminde elde edilen yüksek hayatta kalma oranı, günümüzde akuakültürün, doğal stokların desteklenmesi amacıyla kullanımını haklı çıkaran bir gerekçe olmuştur. Bununla birlikte, akuakültürün deniz ve tatlı sularda azalan sucul canlı stoklarının desteklenmesi amacıyla kullanımına yönelik çalışmalar aslında 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu amaçla, 1871 yılında ilk salmon kuluçkahanesi Maine eyaletinde kurulmuştur (Leber, 2004). Daha sonraki yıllarda salmona ek olarak, morina, mezgit ve dil balığı kuluçkahaneleri kurulmuş ve azalan stokları desteklemek amacıyla yumurta ve besin keseli larvalar denize salınmıştır. Ancak stok destekleme programlarının başarısı, çok daha sonra, larval yetiştiricilik ve genetik alanındaki ilerlemeleri takiben 1980'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Bu programlar özellikle devlet düzeyinde yapılan desteklemelerle ve büyük miktarlarda salım yapılmasıyla başarılı olmuştur (Ellis vd., 2015). Akuakültür yolu ile stok destekleme konusunda özellikle Japonya'da yapılan çalışmalar dikkat çekicidir. Japonya'da 80'den fazla deniz türünün stok desteklemesi yapılırken, bu türler arasında chum salmonu (*Oncorhynchus keta*) balıkçılığının %90'ının, kuruma karidesi (*Penaeus japonicus*) ve mercan balığı (*Pagrus major*) avının %50'sinin, dilbalığı (*Paralichthys olivaceus*) hasadının %30'unun ve deniz tarağı hasadının neredeyse tamamının stok desteklemesi sayesinde gerçekleştiği tahmin edilmektedir (Kitada, 1999; Kitada ve Kishino, 2006). Bununla birlikte, stok destekleme çalışmalarının global balıkçılığa katkısı yalnızca %2 seviyesindedir ve çok az sayıda tür için gerçek bir başarıdan bahsedilebilir (Lorenzen, 2008). Stok destekleme çalışmalarının başarılı olması için türün biyolojisi ve ekosistem bilgilerine ek olarak, hayatta kalmayı etkileyen doğaya salım boyu, miktarı ve kondisyon durumu, salım zamanı, habitat özellikleri gibi faktörlerin uygunluğunun önemli olduğu bilinmektedir.

Sonuç

H. gammarus türünü destekleme çalışmaları Avrupa'da en az 50 yıl önce başlamıştır ve günümüzde akuakültür yolu ile deniz canlılarının doğadaki popülasyonlarının başarılı bir şekilde desteklendiği örnek bir uygulama olarak kabul edilmektedir. Sahip olduğu ekonomik değer nedeniyle Avrupa'da olduğu üzere Türkiye'de de avcılık baskısına maruz kalan ve popülasyonu azalmakta olan *H. gammarus*'un, akuakültür yolu ile doğal stoklarının eski seviyelerine ulaşması amacıyla ülkemizde de bir destekleme programı başlatılabilir. ÇOMÜ, DBTF'nde yapılan çalışmalarda ıstakoz larvası üretiminde böyle bir destekleme programının başarılı bir şekilde yürütülmesinde en kritik aşamalardan biri olan larval yetiştiricilik ile ilgili bilgi birikimi elde edilmiştir. Bununla birlikte, açık denizde salım sonrası larvaların hayatta kalma ve büyüme oranlarına yönelik bilgi birikimi henüz mevcut değildir. İngiltere, İrlanda ve Norveç gibi Avrupa ülkelerinde uzun yıllardır sürdürülen stok destekleme programlarında olduğu üzere, Türkiye'de de benzer bir projenin başarılı olması için öncelikle yavruların bırakıldıkları bölgelerin bilimsel çalışmalar dışında avcılığa ve dalışa kapatılarak deniz koruma alanlarının oluşturulması, ıstakozların hayatta kalmasını destekleyecek suni resiflerin yerleştirilmesi ve denize bırakılan yavruların etiketlenmesi (tagging) gibi balıkçılık yönetimini ilgilendiren biri dizi adımın birlikte atılması gereklidir. Kurulacak küçük ölçekli bir ıstakoz kuluçkahanesi ile yılda 10 bin ve üzerinde yavru üretimi rahatlıkla mümkün olacaktır. Bununla birlikte, doğal stokları destekleme programının başarılı olması için uzun süreli (5-10 yıl) çalışmalara ve farklı habitatlara daha fazla sayıda yavru ıstakozun salınması gereklidir. Çanakkale Boğazı ve çevresinde uygun bölgelerde belirlenecek alanlara farklı dönemlerde ve boylarda bırakılacak yavrular, büyüme ve yaşama oranlarının belirlenmesi için devamlı şekilde izlenmelidir. Böylece, bölge şartlarına uygun başarılı bir ıstakoz stok yönetim modeli geliştirilebilir. Avrupa'da yapılan çalışmalarda yetiştiricilik yolu ile elde edilen ıstakozların üreme çağına ulaştığı bildirilmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'de yapılacak benzer çalışmaların doğal stokları destekleyecek şekilde sonuçlanma ihtimali yüksektir.

Kaynaklar

Agnalt, A-L., Van der Meeren, G.I., Jørstad, K.E., Næss, H., Farestveit, E., Nøstvold, E., Svåsand, T., Korsøen, E. & Ydstebø, L. (1999). Stock enhancement of European lobster (*Homarus gammarus)*: a large-scale experiment off South-western Norway (Kvitsøy). In Stock Enhancementand Sea Ranching, pp. 401–419. Ed. by B. Howell, E. Moksness, and T. Svåsand. Fishing News Books Ltd, Farnham.

AnAalt, A.-L., Jørstad, K.E., Kristiansen, T.S., Nøstvold, E., Farestveit, E., Næss, H., Paulsen, O.I. & Svåsand, T. (2004). Enhancing the European lobster (*Homarus gammarus*) stock at Kvitsøy Islands: perspectives on rebuilding Norvegian stocks. In: Leber, K.M., Kitada, S., Blankenship, H.L., Svåsand, T. (Eds.), Stock Enhancement and Sea Ranching Development, Pitfalls and Opportunities. Blackwell Publishing Ltd, Oxford, pp. 415–426.

Bannister, R.C.A., Addison, J.T. & Lovewell, S.R.J. (1994). Growth, movement, recapture rate and survival of hatchery-reared lobsters (*Homarus gammarus*, L.) released into the wild on the English east coast. *Crustaceana*, 67: 156–172.

Bardach, J.E., Ryther, J.H. & McLarney, W.O. (1972). Lobster Culture. In Aquaculture. The Farming and Husbandry of Freshwater and Marine Organisms. John Wiley and Sons Inc. Newyork. Pp 633-650.

Ellis, C.D., Hodgson, D.J., Daniels, C.L., Boothroyd, D.P., Bannister, R.C.A. & Griffiths, A.G.F. (2015). European lobster stocking requires comprehensive impact assessment to determine fishery benefits. – *ICES Journal of Marine Science*, 72: i35–i48.

Hinchcliffe, J., Agnalt, A.L., Daniels, C.L., Drengstig, A., Lund, I., McMinn, J. & Powell, A. (2021). European lobster Homarus gammarus aquaculture: Technical developments, opportunities and requirements. *Reviews in Aquaculture*, 1-19.

Kitada, S. (1999). Effectiveness of Japan's stock enhancement programmes: Current perspectives. In Stock Enhancement and Sea Ranching, pp. 103–131. Ed. by B. R. Howell, E. Moksness, and T. Svåsand. Blackwell Science, Oxford.

Kitada, S. & Kishino, H. (2006). Lessons Learned From Japanese Marine Finfish Stock Enhancement Programmes. *Fisheries Research*, 80: 101–112.

Leber, K.M. (2004). Marine Stock Enhancement in the USA: Status, Trends and Needs. In *Stock Enhancement and Sea Ranching: Developments, Pitfalls and Opportunities, Second Edition.* Edited by K.M. Leber, S. Kitada, H.L. Blankenship, T. Svåsand. Blackwell Publishing Ltd. 11-24.

Lorenzen, K. (2008). Understanding and Managing Enhancement Fisheries Systems. *Reviews in Fisheries Science*, 16: 10–23.

Schmalenbach, I., Mehrtens, F., Janke, M. & Buchholz, F. (2011). A mark-recapture study of hatchery-reared juvenile European lobsters, Homarus gammarus, released at the rocky island of Helgoland (German Bight, North Sea) from 2000 to 2009. *Fisheries Research*, 108: 22-30.

Spanier, E., Lavalli, K. & Edelist, D. (2011). Artificial reefs for Lobsters An Overview of Their Application for Fisheries Enhancement, Management, and Conservation. In Artificial Reefs in Fisheries Management. Editörler: S.A. Bortone, F.P. Brandini, G. Fabi, S. Otake. CRC Press- Taylor and Francis Group. Pp:77-109.

ÇANAKKALE BOĞAZI'NDA KRİTİK DÜZEYDE TEHLİKE ALTINDA OLAN *PINNA NOBILIS* (LINNAEUS 1758) POPÜLASYONUNUN SON DURUMU

Sefa Acarlı - Deniz Acarlı - Semih Kale

Giriş

Pinna nobilis Linnaeus 1758 Akdeniz için endemiktir ve yelpaze şeklinde olup 120 cm uzunluğa kadar ulaşabilmektedir (Zavodnik vd., 1991). Deniz çayırlarının arasında (*Posidonia oceanica* ve *Cymodocea nodosa*) kumlu, kumlu-çamurlu, çakıllı bölgelerde umbo kısmından itibaren bir kısmı zemine gömülü ve bysus iplikleri ile zemine tutunarak yaşarlar (Tebble, 1966; Zavodnik vd., 1991; Hendriks vd., 2011; Prado vd., 2014). Bysus ipliklerinden çok değerli ve nadir bir malzeme olan deniz ipeği üretilir. Deniz ipeğinin antik çağda tekstil malzemesi olarak kullanılıp kullanılmadığı hâlâ tartışmakla birlikte, tespit edilen en eski nesne, St. Denis'te bulunan 14. yüzyıla ait örgü bir şapkadır. En eski tekstil parçası ise Budapeşte, Aquincum'da 4. yüzyıldan kalma bir mezarda bulunmuştur. 18. ve 19. yüzyılda Taranto (Pulia) ve Sardunya Adası deniz ipeği üretiminin merkezleriydi: ışıltılı bronz veya altın renginde örme eldivenler, çoraplar, atkılar, aristokrasi için lüks nesneler burada üretilmekteydi (Maeder ve Halbeisen, 2001). 1930'larda İtalya'da bysusun geniş çapta üretilebilmesi için araştırmalar yapılmış denizden toplanan *P. nobilis* kasalar içerisine yerleştirilerek, hızla yenilenen bysus ipliği (18 günde 6 cm) sürekli hasat edilerek üretimi yapılmıştır (de Gaulejac, 1993). Akdeniz'de birçok ülkede eti sevilerek tüketilmekle birlikte (de Gaulejac, 1993; Katsanevakis vd., 2011), özellikle Yugoslavya'da ikinci dünya savaşında çok yoğun bir şekilde avcılığı yapılmıştır (Zovadnik vd., 1991). Ayrıca predatörlerden korunmayı sağlayan *P. nobilis* kabuğunun içi sedefle kaplı (Amini vd., 2022) ve bu sedef mücevher, değerli düğmeler, bıçak kulpları vb. yapımında uzun yıllar boyunca kullanmıştır (Peyran vd., 2022). *P. nobilis*'in incileri genellikle 7 mm (nadiren 16 mm'ye kadar) boyutlara ulaşır ve grimsi beyazdan turuncu ve kahverenginin yanı sıra siyahın çeşitli tonlarına kadar rengi değişebilir. Hem sedefli hem de sedefsiz inci çeşitleri mevcuttur, sedefli incileri aragonitiktir. Pinnidae incileri, kalsitten oluşabilen ve karotenoid pigmentler içeren, mücevher kalitesinde tek doğal incidir (Karampelas vd., 2009). Aynı zamanda kalsiyum karbonatlı sert bir yüzeye sahip olduğu için birçok zemine bağımlı türlere ev sahipliği yapmaktadır (Acarli vd., 2010). *P. nobilis* suyu süzme özelliğine sahiptir, bu bağlamda da sudaki organik ve inorganik materyali indirgemesinden dolayı

Kaynaklar

Acarlı, S., Lök, A., Serdar, S., Köse, A., Yigitkurt, S. & Kırtık, A. (2008). Tehlike altında olan mollusca türleri. Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları VII Ulusal Kongresi, 27-30 Mayıs, 2008, Ankara 357-363.

Acarli, S., Lök, A., Acarli, D., Serdar, S., Küçükdermenci, A., Yiğitkurt, S., Kırtık, A. & Güler, M. (2010). Urla karantina adası civarında dağılım gösteren pina (*Pinna nobilis*, Linnaeus 1758) kabukları üzerine tutunan makrobentik türler. Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları VIII. Ulusal Konferansı, Turkey. pp.741-746.

Acarli, S., Lök, A. & Acarli, D. (2011a) Preliminary spat settlement of fan mussel *Pinna nobilis* Linnaeus 1758 on a mesh bag collector in Karantina Island (Eastern Aegean Sea, Turkey). *Fresenius Environmental Bulletin,* 20(10), 2501–2507

Acarli, S., Lok, A., Yigitkurt, S. & Palaz, M. (2011b) Culture of fan mussel (*Pinna nobilis*, Linnaeus 1758) in relation to size on suspended culture system in Izmir Bay, Aegean Sea, Turkey. *The Journal of the Faculty of Veterinary Medicine, University of Kafkas,* 17(6), 995-1002.

Acarli, S., Lök, A., Acarli, D. & Kırtık, A. (2018). Reproductive cycle and biochemical composition in the adductor muscle of the endangered species fan mussel (*Pinna nobilis*, Linnaeus 1758) from the Aegean Sea. Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin,* 27(10), 6506-6518.

Acarli, S., Vural, P. & Öktener, A. (2019) Association between the crab, *Nepinnotheres pinnotheres* (Linnaeus, 1758), and the endangered species fan mussel, *Pinna nobilis* (Linnaeus, 1758), from the Aegean Sea, Turkey *Alınteri Journal of Agriculture,* 34(2), 169-174.

Acarli, S. (2021). Population, Aquaculture and Transplantation Applications of Critically Endangered Species *Pinna nobilis* (Linnaeus 1758) in the Mediterranean Sea. *Marine Science Technology Bulletin,* 10(4), 350-369

Acarli, S., Acarli, D. & Kale, S. (2021a). Current status of critically endangered fan mussel *Pinna nobilis* (Linnaeus 1758) population in Çanakkale Strait, Turkey. *Marine Science Technology Bulletin,* 10(1), 62-70.

Acarli, D., Acarli, S. & Kale, S. (2021b) The effects of mucilage event on the population of critically endangered *Pinna nobilis* (Linnaeus 1758) in Ocaklar Bay (Marmara Sea, Turkey). *Acta Natura et Scientia,* 2(2), 148-158.

Acarli, D., Acarli, S. & Öktener, A. (2020). Mass mortality report of critically endangered fan mussel (*Pinna nobilis*, Linnaeus 1758) from Cunda Island, Ayvalık (Aegean Sea, Turkey). *Acta Natura et Scientia,* 1(1), 109-117.

Acarli, D, Acarli, S. & Öz, M.İ. (2022a) Mass mortality report of the critically endangered *Pinna nobilis* (Linnaeus, 1758) in Gökçeada (North Aegean Sea, Turkey). *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 39(3), 215-219. DOI: 10.12714/egejfas.39.3.06

Acarli, D., Acarli, S. & Kale, S. (2022b). The struggle for life: *Pinna nobilis* in the Marmara Sea (Turkey). Thalassas: *An International Journal of Marine Sciences*, 1-14.

Acarlı, D., Acarlı, S. & Kale, S. (2022c). Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nde *Pinna nobilis* popülasyonunun son durumu. MARMARA DENİZİ 2022 SEMPOZYUMU, İstanbul, Türkiye, 8-09 Ocak 2022, 63, 434-442.

Aksu, A., Altınağaç, U. & Demirkıran, T. (2021). Çanakkale Boğazı'nda *Pinna nobilis* (Linnaeus, 1758) popülasyonunda ölüm oranlarının tespiti. *Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Marine Sciences and Fisheries*, 4(2), 187-196. https://doi.org/10.46384/jmsf.1005856

Amini, S., Zhu, T., Biswas, A., Charsooghi, M. A., Kim, K., Reber, S., Dauphin, Y. & Fratzl, P. (2022). Calcitic prisms of the giant seashell *Pinna nobilis* form light guide arrays. bioRxiv.

Basso, L., Vázquez-Luis, M., García-March, J.R., Deudero, S., Alvarez, E., Vicente, N., Duarte, I. & Hendriks, I.E. (2015). The pen shell, Pinna nobilis: A review of population status and recommended research priorities in the Mediterranean Sea. *Advances in Marine Biology*, 71, 109-160.

Carella, F., Aceto, S., Polloro, F., Miccio, A., Laria, C., Carassco, N., Prado, P. & De Vico, G. (2019). A mycobacterial disease is associated with the silent mass mortality of the pen shell *Pinna nobilis* along the Tyrrhenian Coastline of Italy. *Scientific Reports, -UK* 9(2725), 1-12.

Carella, F., Antuofermo, E., Farina, S., Salati, F., Mandas, D., Prado, P., Panarese, R., Marino, F., Fiocchi, E., Pretto, T. & de Vico, G., 2020. In the wake of the ongoing Mass Mortality Events: co-occurrence of Mycobacterium, Haplosporidium and other pathogens in *Pinna nobilis* collected in Italy and Spain (Mediterranean Sea). *Frontiers in Marine Science,* 7, 48. https://doi.org/10.3389/fmars.2020.00048.

Catanese, G., Grau, A., Valencia, K.J.M., Garcia-March, J.R., Vázquez-Luis, M., Alvarez, E., Deudero, S., Darribba, S., Carballal, M.J. & Villalba, A. (2018). *Haplosporidium pinnae* sp. nov., A Haplosporidan Parasite Associated with Mass Mortalities of the Fan Mussel, *Pinna nobilis*, in the Western Mediterranean Sea. *Journal of Invertebrate Pathology,* 157, 9-24.

Çınar, M., Bilecenoğlu, M., Yokeş, M. & Güçlüsoy, H. (2021a). The Last Fortress Fell: Mass Mortality of *Pinna nobilis* in the Sea of Marmara. *Mediterranean Marine Science,* 22(3), 669-676.

Çınar, M., Bilecenoğlu, M., Yokeş, M. & Güçlüsoy, H. (2021b). *Pinna nobilis* in the south Marmara Islands (Sea of Marmara); it still remains uninfected by the epidemic and acts as egg laying substratum for an alien invader. *Mediterranean Marine Science,* 22(1), 161-168.

De Gaulejac, B. (1993). Etude écophysiologique du mollusque bivalve méditerranéen Pinna nobilis L. reproduction; croissance; respiration. [Ph.D. Thesis. Université d'Aix-Marseille].

Demirci, A. & Acarli, S. (2019) Estimation growth parameters of endangered the fan mussel species (*Pinna nobilis* L.) by using different growth models from Izmir Bay, Aegean Sea, Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin,* 28(10), 7368-7374.

Flander-Putrle, V. & Malej, A. (2008). The Evolution and Phytoplankton Composition of Mucilaginous Aggregates in the Northern Adriatic Sea. *Harmful Algae,* 7(6), 752-761.

Hernandis Caballero, S. (2021). Avances en la ecología y biología para la conservación de la especie críticamente amenazada *Pinna nobilis* (Linnaeus, 1758), endemismo mediterráneo (Doctoral dissertation).

Hendriks, I.E., Cabanellas-Reboredo, M., Bouma, T.J., Deudero, S. & Duarte, C.M. (2011). Seagrass meadows modify drag forces on the shell of the fan mussel *Pinna nobilis*. *Estuaries and Coasts*, 34(1), 60-67.

Karampelas, S., Gauthier, J. P., Fritsch, E. & Notari, F. (2009). Characterization of some pearls of the Pinnidae family. *Gems & Gemology: the Quarterly Journal of the Gemological Institute of America*, 45(3), 221.

Katsanevakis, S., Poursanidis, D., Issaris, Y., Panou, A., Petza, D., Vassilopoulou, V., Chaldaıou, I. & Sini, M. (2011). "Protected" marine shelled molluscs: thriving in Greek seafood restaurants. *Mediterranean Marine Science*, 12(2), 429-438.

Katsanevakis, S., Tsirintanis, K., Tsaparis, D., Doukas, D., Sini, M., Athanassopoulou, F., Nikolaos Kolygas, M., Tontis, D., Koutsoubas, D. & Bakopoulos, V. (2019) The Cryptogenic Parasite *Haplosporidium pinnae* Invades the Aegean Sea and Causes the Collapse of *Pinna nobilis* Populations. *Aquatic Biology,* 14(2), 150-164.

Karadurmuş, U. & Sari, M. (2022). The last hope: the struggle for survival of fan mussels in the Gulf of Erdek, Sea of Marmara, Turkey. *Mediterranean Marine Science*, 23(3), 473-483.

Künili, İ.E, Ertürk Gürkan, S., Aksu, A., Turgay, E., Çakir, F., Gürkan, M. & Altinağaç, U. (2021) Mass Mortality in Endangered Fan Mussels *Pinna nobilis* (Linnaeus 1758) Caused by Co-Infection of *Haplosporidium pinnae* and Multiple Vibrio Infection in Çanakkale Strait, Turkey. *Biomarkers,* 26(5), 450-461.

Maeder, F. & Halbeisen, M. (2001). Sea-silk: On the trail of a forgotten textile material (Costume material, byssus). *Waffen-Und Kostumkunde*, 43(1), 33-41.

Natalotto, A., Maisano, M., Mauceri, A. & Deudero, S. (2015). Biomarkers of environmental stress in gills of *Pinna nobilis* (Linnaeus 1758) from Balearic Island. *Ecotoxicology and Environmental Safety*, 122, 9-16.

Öndes, F., Alan, V., Akçalı, B. & Güçlüsoy, H. (2020). Mass Mortality of the Fan Mussel, *Pinna nobilis* in Turkey (eastern Mediterranean). *Marine Ecology,* 41(5), e12607.

Özalp, H.B. & Kersting, D.K. (2020). A pan-Mediterranean Extinction? *Pinna nobilis* Mass Mortality Has Reached the Turkish Straits System. *Marine Biodiversity,* 50, 81.

Peyran, C., Morage, T., Nebot-Colomer, E., Iwankow, G. & Planes, S. (2022). Unexpected residual habitats raise hope for the survival of the fan mussel *Pinna nobilis* along the Occitan coast (Northwest Mediterranean Sea). *Endangered Species Research*, 48, 123-137.

Prado, P., Caiola, N. & Ibáñez, C. (2014). Habitat use by a large population of *Pinna nobilis* in shallow waters. *Scientia Marina*, 78(4), 555-565.

Šarić, T., Župan, I., Aceto, S., Villari, G., Palić, D., De Vico, G. & Carella, F., (2020). Epidemiology of noble pen shell (*Pinna nobilis* L. 1758) mass mortality events in Adriatic Sea is characterised with rapid spreading and acute disease progression. *Pathogens,* 9(10), 776.

Tebble, N. (1966). British Bivalve Seashells A Hand Book Identification, Trustees of The British Museum, London.

Trigos, S., García-March, J.R., Vicente, N., Tena, J. & Torres, J. (2014). Utilization of muddy detritus as organic matter source by the fan mussel *Pinna nobilis*. *Mediterranean Marine Science,* 15(3), 667-674.

Vázquez-Luis, M., Álvarez, E., Barrajón, A., García-March, J.R., Grau, A., Hendriks, I.E., Jiménez, S., Kersting, D., Moreno, D., Pérez, M., Ruiz, J.M., Sánchez, J., Villalba, A. & Deudero, S. (2017) S.O.S. *Pinna nobilis*: A Mass Mortality Event in Western Mediterranean Sea. *Frontiers in Marine Science,* 4, 220.

Vicente, N., de Gaulejac, B. & Avon, M. (2002). *Pinna nobilis* Biological indicator of the Mediterranean littoral quality. Proceedings of the Premier Séminaire International Sur La Grande Nacre de Méditerranée: *Pinna nobilis*, Île des Embiez Var, France, 10th-12th

Zavodnik, D., Hrs-Brenko, M. & Legac, M. (1991). Synopsis on the fan shell *Pinna nobilis* L. in the eastern Adriatic Sea. In: C.F. Boudouresque, M. Avon and V. Gravez (Editors) Les Espèces Marines à Protéger en Méditerranée. *GIS Posidonie, Marseille*, pp. 169-178.

ÇANAKKALE İLİNDE TİCARİ MİKROALG ÜRETİM ÇALIŞMALARI

Tolga Göksan

Giriş

Sucul mikroskobik bitkiler olarak da tanımlanabilen mikroalgler, protein, vitaminler, mineraller, pigmentler ve daha pek çok biyoaktif molekülleri hücre içerisinde yüksek miktarda biriktirme özelliğinde olan fotosentetik mikroorganizmalardır (Gladue ve Maxey, 1994; Hu, 2004). Zengin besinsel içerikleri nedeniyle de başta akuakültür endüstrisi olmak üzere, gıda, gıda takviyesi ve tıp alanlarında da yaygın şekilde kullanımı mevcuttur.

Günümüzde, dünyamızın en ciddi problemlerinden biri olan küresel iklim değişikliğinin en önemli sebeplerinden biri, atmosfere yüksek miktarda salınımı gerçekleştirilen karbon dioksit (CO_2) gazıdır. Özellikle termik santraller başta olmak üzere, çimento, gübre, demir çelik, kireç üretim tesisleri ve benzeri endüstriyel tesisler atmosfere yüksek miktarda CO_2 salmaktadır. Karbon salınımını azaltmak amacıyla sektörlere uygulanacak karbon vergisi de işletmeleri önlem almaya zorlamaktadır. Bu nedenle, mikroalglerin karbon dioksit (CO_2) gazı içeren endüstriyel baca gazlarını kullanarak üretimi konusu da son yıllarda önem kazanmıştır.

Bu çalışmada, Çanakkale'de gerçekleştirilen ticari mikroalg üretimi ele alınmıştır. Bu kapsamda, üretime alınan mikroalg türleri, bu türlerin ticari üretimi ve potansiyeli üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Akuakültür

Mikroalglerin dünya genelinde en yaygın şekilde kullanıldığı alan akuakültür sektörüdür. Bu sektörde, besin zincirinin ilk halkasını oluşturması nedeniyle, özellikle de denizel türlerin yetiştiriciliğinde mikroalgler ayrı öneme sahiptir. Deniz balıkları yetiştiriciliğinde ise larval dönem ayrı bir yere sahip olup, genelde bu safhada yüksek ölüm oranları ile karşılaşılabilmektedir. Pek çok deniz balığı türünün larval döneminde, larvalar üzerinde sahip olduğu olumlu etkiler nedeniyle *yeşil su* adı verilen bir teknik kullanılmaktadır. Çanakkale'de faaliyet göste-

Sonuç

Arthrospira (*Spirulina*) *platensis* ve diğer ticari öneme sahip bazı türlerin üretim çalışmaları Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Fakültesi bünyesinde 2005 yılından itibaren başarıyla sürdürülmektedir. *Spirulina* ve *Chlorella pyrenoidosa* türleri, diğer pek çok mikroalg türü için optimum sayılan 25-30 ºC aralığından daha yüksek bir sıcaklık aralığına sahiptir (35-40 ºC). Fakat 15-20 yıl öncesi ile karşılaştırıldığında günümüz sıcaklıklarının keza üretim periyodunun da bariz bir şekilde arttığı ve bahsi geçen türlerin kültürü için çok daha uygun hâle geldiği görülmektedir. Ayrıca, üretim sistemlerinin sera içine alınması durumunda üretim periyodunu genişletmek de mümkün olmaktadır. Sıcaklık artışının önümüzdeki yıllarda da devam edeceği düşünüldüğünde Çanakkale bölgesinin mikroalg üretimi için daha uygun koşullara sahip olacağı söylenebilir.

Çanakkale, konumu itibarıyla su ürünleri üretimi bakımından önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda, bölgede özellikle midye çiftliklerinin sayısı artmış durumdadır. Bunun yanında diğer ekonomik çift kabuklu yumuşakça türlerinin de üretime alınma potansiyeli bulunmaktadır. Bu canlılar hayatlarının tüm evrelerinde canlı mikroalglere ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle önümüzdeki dönemlerde, özellikle de akuakültür sektöründe farklı mikroalg türlerinin de ticari üretimlerinin gerçekleştirilmesi mümkün görünmektedir.

Kaynaklar

Cohen, Z. (1997). The chemicals of *Spirulina*. In: Vonshak A. (Ed.) *Spirulina platensis* (*Arthrospira*): Physiology, Cell Biology and Biotechnology. Taylor and Francis, London, 1997, pp. 175–204.

Gladue, R.M. & Maxey J.E. (1994). Microalgal feeds for aquaculture. *Journal of Applied Phycology,* 6: 131–141.

Guerin, M., Huntley, M.E. & Olaizola, M. (2003). *Haematococcus* astaxanthin: applications for human health and nutrition. *Trends Biotech*, 21: 210–216.

Higuera-Ciapara, I., Felix-Valenzuela, L. & Goycoolea, F.M. (2006). Astaxanthin: A review of its chemistry and applications. *Crit. Rev. Food Sci. Nutr.* 46(2): 185-196.

Hu, Q. (2004). Industrial production of microalgal cell mass and secondary products – Major industrial species: *Arthrospira* (*Spirulina*) platensis. In: Richmond A (Ed.) Handbook of microalgal culture: Biotechnology and applied phycology. Blackwell Science Ltd., Oxford, 2004, pp. 264-272.

Mahajan, G. & Kamat, M. (1995). g-Linolenic acid production from *S. platensis*. *Appl. Microbiol. Biotechnol,* 43: 466-469.

Nakano, S., Takekoshi, H. & Nakano, M. (2007). *Chlorella* (*Chlorella pyrenoidosa*) supplementation decreases dioxin and increases immunoglobulin A concentrations in breast milk. *Journal of Medicinal Food*, 10(1): 134-142.

Torzillo, G., Goksan, T., Faraloni, C., Kopecky, J. & Masoji¤dek, J. (2003). Interplay Between Photochemical Activities and Pigment Composition In An Outdoor Culture Of *Haematococcus Pluvialis* During The Shift From The Green To Red Stage. *J. Appl. Phycol*. 15: 127–136.

Vural, İ.Y. (2006). Ekolojik Değişimin Kamu Maliyesine Yansıması: İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Kalkınma ve Karbon Vergileri. In: Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar, (Eds: Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Yaşar Vural), Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., Ankara, 2006, pp. 153-168.

ÇANAKKALE, DENİZ VE ŞEHİR AKVARYUMU PROJELERİ

Pınar Çelik - İhsan Çelik

İçerisinde balina, köpek balığı, yunus, deniz kaplumbağası vb. genellikle denizlerde yaşayan en büyük sucul canlıların bile barındırılıp sergilenerek insanların ziyaretine sunulan ve yalnızca suda yaşayan canlılardan oluşan bir nevi hayvanat bahçesi tarzında inşa edilmiş yapılara "Şehir Akvaryumu" ya da "Halk Akvaryumu" denilmektedir. Şehir akvaryumlarının tarihi geçmişi 19. yüzyıla kadar gitmektedir. İlk şehir akvaryumları büyük cam çerçeveli beton yapılardan oluşmakta idi. Resmî kayıtlara göre ilk büyük şehir akvaryumunun Londra Hayvanat Bahçesi'nde 1853 yıllarında açıldığı bilinmektedir (Brunner, 2003). Bundan sonra Almanya' da ikinci büyük şehir akvaryumu olan "Berlin Halk Akvaryumu" ve ardından Paris Akvaryumu insanların hizmetine sunulmuştur **(**Karydis, 2011). İlk kez Avrupa'da hizmete açılan bu akvaryumlar insanların yoğun ilgisini çekmiş ve bu tür akvaryumlar Amerika başta olmak üzere diğer dünya ülkelerine de yayılmıştır. 1870-1890 yıllarında insanların akvaryumlara olan ilgisi giderek artmıştır. Öyle ki bu yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde akvaryum dergileri yayınlanmaya ve akvaryum toplulukları kurulmaya başlanmıştır (Karydis, 2011). Avrupa'dan sonra Amerika'da da büyük ölçekli şehir akvaryumları kurulmaya devam etmiştir. Günümüzde ise Asya, Avrupa, Avustralya, Amerika, Kanada ve Uzak Doğu ülkelerinin pek çoğunda şehir akvaryumları aktif bir şekilde faaliyet göstermeye devam etmektedir. İlk başlarda klasik dikdörtgen beton yapılardan oluşan şehir akvaryumları (Cains ve Meritt, 1998), teknolojinin ve mimari yapıların inşasında kullanılan tekniklerin ve malzemelerin gelişmesiyle birlikte günümüzde son derece modern görünüm kazanmışlardır (Şekil 1). Bununla birlikte su ürünleri yetiştiriciliğinde kullanılan tekniklerin ve teknolojik ekipmanların gelişimi de bu tür büyük akvaryumların gelişimine doğrudan katkı sağlamıştır (Barnabe, 1989; Hugurenin ve Colt, 1992). Akvaryum yapımında kullanılan cam, akrilik, filtre, pompa, aydınlatma, ısıtma gibi temel yaşam destek sistemlerinin gelişmesi, akvaryum işletmeciliği ve balık yetiştiriciliğini de farklı boyutlara taşımıştır (Goertemiller, 1993).

tanıtılması, insanların denizle olan ilişkilerinin anlatılması, gelecekte büyük problemlerle karşılaşılmaması için insanların doğal yaşama karşı nasıl davranması gerektiği gibi temaları içeren bilgilendirme etkinlikleri yapılmaktadır. Bu tür etkinliklerle insanların boş zamanlarında gezip görebilecekleri bu mekânlarda hem eğlendirilmesi hem de bilinçlendirilmesi şehir akvaryumlarının şehre ve şehirde yaşayan insanlara sunacağı önemli katkılardandır.

Sonuç olarak nüfus sayısı bakımından büyükşehir olmayan ancak yıl boyunca pek çok büyükşehirden daha fazla insanının ziyaret ettiği Çanakkale, su yaşamı ve deniz kültürünü insanlarla bir araya getiren ve sualtı canlılarını daha görünür bir şekilde sergileyen büyük ve kapsamlı bir "Şehir Akvaryumu" kurulabilmesi için elverişli bir kenttir. Böyle bir projenin hayata geçirilmesi şehir açısından, kamuoyu açısından ve ülke açısından faydalı olacaktır.

Kaynaklar

Barnabe, G. (ed.), (1989). Aquaculture, Vol I & II, Lavoisier Technique et Documentatiion, Paris.

Brunner, B. (2003). The Ocean at Home: an illustrated history of the aquarium, Princeton Architectural Press, New York.

Cains, L.P. & Meritt, D.A. (1998). The growing commercialism of Zoos and Aquariums. *Journal of Policy Analysis and Management*, 17(2), 298-312.

Çelik, P. & Ülger, E.Y. (2020). Public Aquariums in Turkey. *Marine Science and Technology Bulletin*, *9*(1), 1-6.

Corsini, M. & Economides, P.S. (1999). Distribution extension of two Lesseptian migrants found in the marine area of the Island of Rhodes (Aegean Sea) Greece. *Cybium*. 23(2), 195-199.

Corsini, M. & Karydis, M. (1990). An algal medium based on fertilizers and its evaluation in mariculture. *Journal of Applied Phycology*, 2, 333-339.

Goertemiller, T.R. (1993). The aquarium technology: the science hehind the fishtank-Introduction. *Zoo Biology,* 12(3), 411-412.

Hugurenin, J.E. & Colt, J. (1992). Design and operating guide for aquaculture seawater systems. Elsevier, Amsterdam. 264pp.

Hutchins, M. & Smith, B. (2003). Characteristics of a world class zoo or aquarium in the 21th century. *International Zoo Yearbook*, 38, 130-141.

Hutchins, M. & Thompson, S.D. (2008). Zoo and aquarium research: priority setting for the coming decades. *Zoo Biology*, 27, 488-497.

Kalogirou, S., Corsini, M., Kondilatos, G. & Wennhage, H. (2007), Diet of the invasive piscivorous fish *Fistularia commersonii* in a recently colonized area of the Eastern Mediterranean, *Biological Invasions*, 9, 887-896.

Karydis, M. (2011). Organizing a public aquarium: objectives, design, operation and missions. A review. *Global nest journal*, *13*(4), 369-384.

Karydis, M. & Corsini, M. (1985). Distributional studies on phytoplankton assemblages along environmental gradients in Saronicos Gulf, Greece. *Rapp. Comm. Int. Mer. Medit.*, 29, 9.

Stoinski, T.S., Lukas, K.E. & Maple, T.L. (1998). A survey of research in North American Zoos and Aquariums. *Zoo Biology*, 17, 167-180.

Wetzel, J.A. & O'Brien, M. (1995). Aquariums: a look to the future. *International Zoo Yearbook*, 34, 1-6.

ÇANAKKALE SARDALYASININ İŞLENMESİ VE TÜKETİM ÖNERİLERİ

Nermin Berik - Dilek Kahraman Yılmaz

Giriş

Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğüne göre "sardalya" olarak bilinen balık, TDK Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğüne göre ise "sardalye" olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2022a). Sardalya veya sardalye en lezizi Çanakkale'de bulunmaktadır. Bilinen ilk uygarlıklardan itibaren, balık ve balıkçılıkla ilgilenilmiştir. Antik paralarda görülen balık figürleri ve balıkçılık faaliyetlerinin görsellerinin olması, su canlılarına verdikleri önemin işaretlerindendir. Türklerin, Anadolu'ya göç etmesiyle beraber yemek kültüründe başlayan değişiklikler, Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle hız kazanmıştır. Özellikle deniz ürünlerine olan ilgi fetihden sonraki dönemde giderek artış göstermiştir. Türk mutfaklarına pek çok yemeğin yanında midye dolması, sardalya ve balık konservesi, karides gibi deniz canlılarından yapılan yemekler girmeye başlamıştır (Ünver, 1952). Günümüzde su ürünlerinden hem besin kaynağı hem de çok farklı alanlarda kullanarak ekonomik kaynak olarak yararlanılmaktadır.

Şekil 1. Lidya paralarında balık damgaları

Sardalya balığının Erdek, Gelibolu ve Kuzey Ege-Saroz tarihinde önemli bir yeri vardır. Bölge halkı tarafından kullanılmış olan antik paralarda; balığın görsellerinin kullanılmış olması o dönemlerdeki önemini vurgulamaktadır (Anonim, 2022b. Şekil 1).

Boklu Kebap (İç Organları ile Pişirilen Sardalya)

Çanakkale'nin geleneksel sardalya yemeklerinden biri olan ve "boklu kebap" adıyla bilinen bir ızgara balık çeşididir. Yemeğin isminin aksine oldukça lezzetli bir yemek olup, sardalyanın yağlı olduğu temmuz ve ağustos aylarında sevilerek tüketilmektedir. Balıkçıdan taze alınan balıklar temizlenmeden yeterince tuz ile harmanlanır. Fırında pişirilecekse; önceden ısıtılmış fırında yarım saat boyunca pişirilirken, mangalda ise ızgara teline dizilerek balığın her iki tarafı beşer dakika süre ile pişirilir (Şekil 20). Pişen balıkların içleri temizlenerek, soğan ve salata eşliğinde tüketimi yapılır. Balığın temizlenmeden pişirilmesinin tercih edilmesi hem doğal florasındaki lezzet bileşenlerinin ağızda bıraktığı tadı yakalamak, hem de deniz kokusunu kaybetmeden balığın tüketimini sağlamaktır. Balıkların sindirim sistemlerindeki enzim faaliyetleri kara hayvanlarına kıyasla çok yüksektir. Gıda güvenliği bakımından önerilen; av sonrası hemen soğutma, kan giderme, iç organların uzaklaştırılmasının önemidir. Bu geleneksel pişirme yönteminde balığın çok taze olması gerekmektedir.

Şekil 20. Sardalya kebap (orijinal)

Sonuç

Çanakkale'de Su Ürünleri, Balıkçılık ve Denizcilik kitabının bu bölümünde; sardalya balığının (sardalya) geçmişten günümüze Çanakkale için önemi, tüketim şekilleri ve sardalya kullanılarak ticari ürünler yapan firmalar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Eski uygarlıklarda balığa verilen değer paraların üzerinde kullanılan balık figürleri ile gösterilirken, Çanakkale denildiğinde de akla ilk gelen simgelerden biri "sardalya"dır. Çanakkale Gelibolu'da 1976 yılından başlayarak adına festival düzenlenen ve farklı pişirme teknikleri kullanılarak hazırlanan, sevilerek tüketilen değerli bir gıdadır.

Kaynaklar

Anonim, (2010). Gelibolu'nun Balıkçı Kadınları. https://www.trakyagezi.com/gelibolunun-balikci-kadinlari/, 2 Ocak 2010. (Erişim tarihi: 1.11.2022).

Anonim, (1990). Alaeddin'in Sardalyası. Güneş Pazar 19 Ağustos 1990. Sayfa 28-29. Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği Taha Toros Arşivi

Anonim, (2022a). TDK, Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 1.11.2022)

Anonim, (2022b). www.turkbilimi.com (Erişim tarihi: 1.11.2022)

Anonim, (2022c). www.selahattinkonserve.com (Erişim tarihi: 1.11.2022)

Anonim, (2022d). www.geliblue.com (Erişim tarihi: 1.11.2022)

Anonim, (2022e). http://www.dardanel.com.tr/ (Erişim tarihi: 1.11.2022)

Anonim, (2022f). Şehitler Diyarı Çanakkale. İdarecinin Sesi. shorturl.at/EFLM1 (Erişim tarihi: 1.11.2022).

Erman, F. & Atlı, M. (1961). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü Yayınlarından Seri A, Sayı:1-2, p.30-58.

FAO, (2022). Food and Agriculture Organization. Roma: Italy. https://www.fao.org/fishery/statistics-query/en/capture/capture_quantity. (Erişim tarihi: 1.11.2022)

Gurbet, R. (1989). Trawl fishing and nets (in Turkish). *Journal of Fisheries Science*, 6, 102-111.

Pope, J.A., Margetts, A.R., Hamley, J.M. & Aykuz, E.F. (1975). Selectivity of fishing gear. FAO Fish. Tech. Pap. No. 41(Rev. 1). 46 pp., Manual of methods for fish stock assessment.

Riede, K. (2004). Global register of migratory species - from global to regional scales. Final Report of the R&D-Projekt 808 05 081, Federal Agency for Nature Conservation, Bonn, 329p.

TÜİK, (2021). Türkiye İstatistik Kurumu. Su Ürünleri İstatistikleri. Ankara.

Ünver, S. (1952). Fatih Devri Yemekleri, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, 42. İstanbul. 127 sayfa.

ÇANAKKALE KIYILARINDA DAĞILIM GÖSTEREN SU ÜRÜNLERİNİN GIDA GÜVENLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İbrahim Ender Künili

Giriş

Çanakkale, Ege ile Marmara Denizleri olmak üzere iki denize kıyısı olan ve bir boğaza sahip, dünyadaki nadir kentler arasındadır. Tarım, hayvancılık ve su ürünleri üretimi Çanakkale ilinde oldukça yaygın durumdadır. Özellikle su ürünleri üretim ve tüketimi; yetiştiricilik ve profesyonel avcılığın yanı sıra amatör ve sportif avcılığın da bölgede yaygın olması nedeniyle halkın büyük bir kesimini ilgilendirmektedir (Çolakoğlu vd., 2019). Dolayısıyla bu ürünlerdeki gıda güvenliği riskleri yöre halkı için ayrı bir önem taşımaktadır. Su ürünlerinde gıda güvenliği açısından risk oluşturabilecek değişimler üretim yeri, şekli ve ürünün üretimi sonrası tüketime kadar geçen sürede maruz kaldığı çevresel etkilere bağlı olarak şekillenmektedir. Üretim sonrasındaki gıda güvenliği riskleri genel olarak mikrobiyolojik faktörler ile şekillenirken, kimyasal riskler ise daha çok canlı ürünlerin su içinde normal yaşam döngüsündeyken de devam etmektedir. Bu kimyasal riskler arasında ise sıklıkla duyulan, ağır metaller bulunmakta, yanı sıra kalıcı organik kirleticiler ve biyotoksinler de yer almaktadır. Genel olarak kimyasal risk faktörleri, su canlılarının bünyesinde birikmekte ve yapılarından kolaylıkla atılamamaktadır. Balık gibi sürekli hareket hâlinde olan canlılardan ziyade, sabit veya sınırlı harekete sahip su canlıları yaşadıkları bölgede bulunan kimyasal çeşidi ve yoğunluğunu belirtmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Genel olarak bu özellikteki canlılara indikatör canlılar denilmekte ve sucul ekosistemde potansiyel gıda güvenliği risklerinin tanımlanmasına hizmet eden biyo-izleme çalışmaları bu canlıların kullanılması ile gerçekleşmektedir.

Su ürünlerinin üretim alanlarındaki su kalitesi doğal ve insan kaynaklı nedenler ile değişmekte olup, su ürünleri gıda güvenliğini doğrudan etkilemektedir. Örneğin, toksik metallerin bazıları doğal olarak suda bulunabilirken, bu metallerin seviyesi genellikle insan kaynaklı etkiler neticesinde değişmektedir (Künili vd., 2021b). Dolayısıyla, kıyısal alanlardaki yerleşim yerleri, sanayileşme ve deniz üzerindeki taşımacılık ile deniz kazaları doğal olmayan metal seviyelerinin ana nedenleridir. Mikrobiyolojik riskler arasında ise parazit, virüs ve bakterilerin olduğu ve bazılarının doğal olarak suda bulunabildiği bilinmektedir. Ancak deniz

Kaynaklar

Aldık, R., Cakır, F., Tonguç-Yayintas, O. & Altinagac, U. (2021). Endoparacite investigation in some fish species with high economic value obtained from Çanakkale, Turkey. *Journal of Advances in VetBio Science and Techniques*, 6(3), 202-210.

Aldık, A., Öktener, A., Çakir, F., Şen, Y., Uğur, G.E. & Tuncer, S. (2022). New host findings of two parasitic isopods (Flabellifera: Cymothoidae) found on some fish caught in the Dardanelles Strait (Çanakkale, Turkey). *BAUN Fen Bil. Enst. Dergisi*, 24(1), 391-407.

Anonim, (1995). Su ürünleri yönetmeliği, Türk Gıda Mevzuatı. Resmi Gazete, Sayı: 22223.

Balcıoğlu, E.B., Aksu, A., Balkıs, N. & Öztürk, B. (2014). T-PAH contamination in Mediterranean mussels (Mytilus galloprovincialis, Lamarck, 1819) at various stations of the Turkish Straits System. *Marine Pollution Bulletin*, 88 (1-2): 344-346.

Balcıoğlu, E.B. (2019). Kuzey Ege ve Marmara Denizleri Kıyısal Alan Yüzey Suyunda TPH Kirliliğinin Karşılaştırılması: Prens Adaları ve Gökçeada örnekleri. *Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(4): 593-600.

Çolakoğlu, F.A., Sarmasik, A. & Koseoglu, B. (2006). Occurrence of *Vibrio* spp. and *Aeromonas* spp. in shellfish harvested off Dardanelles cost of Turkey. *Food Control*, 17(8): 548-652.

Çolakoğlu, F.A., Ozen, O. & Cakir, F. (2006b). Microbiological Quality of Seafood in the Dardanelles, Turkey. *Pakistan Journal of Biological Sciences*, 9 (3): 425-427.

Çolakoğlu, F.A., Ormancı, H.B., Künili, İ.E. & Çolakoğlu, S. (2010). Chemical and Microbiological Quality of the *Chamelea gallina* from the Southern Coast of the Marmara Sea in Turkey. *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 16: S153-158.

Çolakoğlu, F.A., Ormanci, H.B., Berik, N., Künili, İ.E. & Çolakoğlu, S. (2011). Proximate and Elemental Composition of *Chamelea gallina* from the Southern Coast of the Marmara Sea (Turkey). *Biol Trace Elem Res* 143, 983–991. https://doi.org/10.1007/s12011-010-8943-3

Çolakoğlu, F., Künili, İ. & Ormanci, H. (2019). Fisheries food industry of Çanakkale, Proceedings of the International scientific and practical conference "Bulgaria of regions", 2(1): 707-710.

Çolakoğlu, S., Künili, I.E. & Çolakoğlu, F. (2020). Bioaccumulation monitoring of chemical contaminants in mussels *Mytilus galloprovincialis* from the southern coast of the Marmara Sea, Turkey. *Turkish Journal of Veterinary & Animal Sciences*, 44: 2. https://doi.org/10.3906/vet-1905-7.

DePaola, A. & Toyofuku, H. (2014). Safety of Food and Beverages: Seafood, Editor(s): Yasmine Motarjemi, Encyclopedia of Food Safety, Academic Press, pp. 260-267

EC, (2006). European Commission Regulation on setting maximum levels for certain contaminants in foodstuffs. Commission Regulation (EC), No 1881/2006; 2006.

EC (European Commission), (1991). Council Directive 91/492 of 15 July 1991 laying down the health conditions for the production and the placing on the market of live bivalve molluscs. Official Journal of the European Communities 268:1-14.

FAO (Food and Agriculture Organization), (2004). Marine biotoxins. FAO, Food and Nutrition Paper: 80. Rome, Italy. Pp. 278.

Kilgen, M.B. & Cole, M.T. (1991). Viruses in Seafoods. In: Ward, D.R., Hackney, C. (eds) Microbiology of Marine Food Products. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-3926-1_8

Kucuksezgin, F., Pazi, I., Yucel-Gier, G., Akcali, B. & Galgani, F. (2013). Monitoring of heavy metal and organic compound levels along the Eastern Aegean coast with transplanted mussels. *Chemosphere*, 93 (8): 1511-1518.

Künili, İ.E. (2010). İşlenmiş su ürünlerinde bazı patojen mikroorganizmaların araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü / Su Ürünleri Ana Bilim Dalı, 94 s.

Künili, İ.E. & Çolakoğlu, F.A. (2011). Türkiye Marmara Bölgesi'nde tüketime sunulan işlenmiş su ürünlerinin mikrobiyolojik kaliteleri. *Hasad Gıda*. 318: 22-25.

Künili, İ.E., Ormancı, H.B. & Çolakoğlu, F. (2013). Akivades (*Tapes decussatus*) ve Kidonya (*Venus verrucosa*) Çift Kabuklu Yumuşakça Türlerinin Depurasyon Sürelerinin Belirlenmesi. 17. Ulusal Su Ürünleri Sempozyumu, İstanbul, Türkiye, ss. 196.

Künili, İ.E. & Çolakoğlu, F.A. (2015). Deniz Diplerinin Değerli Kaynağı: Deniz Hıyarı, *Dünya Gıda Dergisi*, 45 : 45-49

Künili, İ.E., Çolakoğlu, F.A. & Ormancı, H.B. (2016). Elemental Composition of Body Parts of Sea Cucumber. 41st CIESM Congress, Kiel, Germany,12-16 September 2016, Kiel, Almanya, ss.65.

Künili, İ.E. & Çolakoğlu, F. (2019). Characterization of Depuration Process of *Mytilus galloprovincialis* in Presence of Chloramine-T and Super-Oxidized Water. *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 7(sp1): 73-76.

Künili, İ.E., Ertürk-Gürkan, S., Aksu, A., Turgay, E., Çakir, F., Gürkan, M. & Altinağaç, U. (2021a). Mass mortality in endangered fan mussels *Pinna nobilis* (Linnaeus 1758) caused by co-infection of *Haplosporidium pinnae* and multiple *Vibrio* infection in Çanakkale Strait Turkey. *Biomarkers* 26(5): 450-461. https://doi.org/10.1080/1354750X.2021.1910344

Künili, İ.E., Çolakoğlu, S. & Çolakoğlu, F. (2021b), Levels of PAHs, PCBs, and toxic metals in *Ruditapes philippinarum* and *Donax trunculus* in Marmara Sea, Turkey. *J Sci Food Agric*, 101: 1167-1173. https://doi.org/10.1002/jsfa.10728

Künili, İ.E. & Çolakoğlu, F.A. (2022). Seasonal Variations in Proximate and Mineral Compositions of *Holothuria (Roweothuria) poli* (Delle Chiaje, 1823) Distributed Along the Coasts of Çanakkale, Türkiye. *COMU J Mar Sci Fish*, 5 (Special Issue):70-79.

Mol, S. & Alakavuk, D.Ü. (2011). Heavy metals in mussels (*Mytilus galloprovincialis*) from Marmara Sea, Turkey. *Biological Trace Element Research*, 141:184–191.

Özdemir, G., Künili İ.E., Ormancı H.B. & Çolakoglu F. (2017). Alabalık (Oncorhynchus mykiss) ve Atıklarından Balık Sosu Üretimi ve Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi.14-15 Aralık 2017, II. Çanakkale Tarım Sempozyumu, Türkiye.

Süren, E., Yılmaz, S., Türkoglu, M. & Kaya, S. (2007) Concentrations of cadmium and lead heavy metals in Dardanelles seawater. *Environ Monit Assess*, 125, 91–98. https://doi.org/10.1007/s10661-006-9242-5

Tosun, M. N., Taylan, G. & Zorba, N. N. (2021). Çanakkale bölgesinden alınan midye ve deniz suyu örneklerinin mikrobiyolojik kalitelerinin belirlenmesi. GIDA, 46(4): 949-958 doi: 10.15237/gida.GD21080.

Türk-Çulha, S., Dereli, H., Karaduman, F.R. & Çulha, M. (2016). Assessment of trace metal contamination in the sea cucumber (*Holothuria tubulosa*) and sediments from the Dardanelles Strait (Turkey). *Environmental Science and Pollution Research*, 23 (12): 11584–11597.

Yılmaz, S. & Sadikoglu, M. (2011). Study of heavy metal pollution in seawater of Kepez harbor of Çanakkale (Turkey). Environ Monit Assess. 173:899–904. DOI 10.1007/s10661-010-1432-5.

ÇANAKKALE SU ÜRÜNLERİ İŞLEME SEKTÖRÜ

Fikret Çakır - İbrahim Ender Künili - Buminhan Burkay Selçuk

Giriş

Türkiye'nin sanayi bölgesi olan Marmara Bölgesi'nin güneyinde yer alan Çanakkale ili, endüstriyel anlamda gelişmiş olan İstanbul, Bursa ve İzmir illerine yakın konumdadır. Bununla birlikte, Avrupa Birliği ihraç kapılarına yakın olması, Asya ve Avrupa transit geçişlere paralel konumda olan İstanbul'dan sonraki diğer il olması bu önemini artırmaktadır. Dolayısıyla bu bölge ve çevresinde ticaret potansiyeli oldukça fazla olup, yöredeki tarım ve su ürünleri üretimleri de bu potansiyeli üst düzeye çıkarmaktadır (Çolakoğlu vd., 2019).

Çanakkale su ürünleri üretimi açısından oldukça gelişmiş illerimizdendir. 2021 yılı itibari ile merkez ilçe ile diğer 11 ilçelerde yaşayan toplam nüfusun yaklaşık %33'ünün tarım, hayvancılık ve su ürünleri ile ilgili işler yaptığı belirtilmektedir (Anonim, 2021). Diğer taraftan, su ürünleri açısından, üretime kapalı alanların açılması ve devlet teşviklerinin artması ile önceki su ürünleri üretimi ile firma ve çalışan sayısında da artış olduğu gözlemlenmektedir (Anonim, 2021).

Çanakkale ilinin, Ege ve Marmara Denizlerine kıyısı olmasının yanında bu denizlerin arasında bir boğaza sahip olması, su ürünleri sektörünün bu bölge için önemini artırmakta, yanı sıra iç sularında da gerçekleşen su ürünleri üretiminin sektöre önemli katkıları bulunmaktadır. Üretilen su ürünlerinin, büyük bir kısmının ihracatta yer alması ise kara, hava ve özellikle deniz ulaşımları ile transit geçişlerin hepsine haiz olmasından dolayı Çanakkale ilinin konumunu su ürünleri açısından güçlendirmektedir.

İhracat ve İthalat

Çanakkale ilinde 2021 yılı itibari ile toplam 7127 ton su ürünleri ihracatı gerçekleşmiş, bunların %10,91'i taze soğutulmuş balık, %10,54 dondurulmuş balık, %63,18'i konserve-marine olarak işlenmiş su ürünleri, %15,35'i işlenmiş çift kabuklu yumuşakçalar ve %14,73'ü dondurulmuş deniz kestanesi gibi diğer işlenmiş su ürünleri oluşturmaktadır. Canlı çift kabuklu yumuşakçaların ihracatı

killenen yöreye özgü yeni ürünlerin üretimi ve gelişen teknolojinin bu bölgedeki aktif kullanımı Çanakkale ili su ürünleri işleme sektörünün gelişerek hem ülke içi hem de ülke dışında rekabet gücünü arttırmaktadır.

Kaynaklar

Anonim, (2021). Tarım ve Orman Bakanlığı, Çanakkale İl Müdürlüğü 2021 Yılı Brifing Raporu.

Anonim, (2022a). http://www.afyfood.com.tr/ (Erişim tarihi:15.11.2022)

Anonim, (2022b). https://www.globalclams.com/ (Erişim tarihi:15.11.2022)

Anonim, (2022c). http://www.akuatek.com.tr/ (Erişim tarihi:15.11.2022)

Anonim, (2022d). https://www.dardanel.com.tr/ (Erişim tarihi:15.11.2022)

Anonim, (2022e). https://www.geliblue.com/yaksi (Erişim tarihi:15.11.2022)

Anonim, (2022f). https://geliboludenizurunleri.com/ (Erişim tarihi:15.11.2022)

Anonim, (2022g). https://www.tonbalikcilik.com/index.html (Erişim tarihi:15.11.2022)

Anonim, (2022k). https://www.selahattinkonserve.com/tr/index.html (Erişim tarihi:15.11.2022)

Anonim, (2022m). http://www.ulubaytr.com/ (Erişim tarihi:15.11.2022)

Çolakoğlu, F., Künili, İ.E. & Ormanci, H. (2019). Fisheries Food Industry of Çanakkale. Proceedings of the International scientific and practical conference "Bulgaria of regions'2019". 707-710.

ÇANAKKALE'DE ÇİFT KABUKLU YUMUŞAKÇA İŞLEMECİLİĞİ

Dilek Kahraman Yılmaz - Nermin Berik

Giriş

Çift kabuklu yumuşakça ürünlerinin tüketiminin, insan sağlığına yararları hakkında önemli çalışmalar bulunmaktadır. Bu deniz ürünleri özellikle kıyı ve adalarda yaşayan insanlar için önemli bir enerji ve protein kaynağıdır (Xu vd., 2022). Kabuklu su ürünlerinin lezzetli olmaları ve besinsel faydaları tüketiciler tarafından tercih edilmelerini sağlamaktadır. İnsan sağlığı için önemli olan A ve D vitaminleri ile temel mineraller (iyot, selenyum, kalsiyum, demir ve çinko) bakımından zengindir. Yağ oranı düşük ve omega-3 uzun zincirli çoklu doymamış yağ asitleri (n-3 LC-PUFA), özellikle eikosapentaenoik asit (EPA) ve dokosaheksaenoik asit (DHA) açısından da zengin kaynaklardır (Wijsman vd., 2019; Xu vd., 2022).

Avcılık ve yetiştiricilikle elde edilen çift kabuklu yumuşakça üretimi 17,35 milyon tona ulaşmıştır (FAO, 2019). Türkiye'de 2020 yılında; 57,1 ton akivades, 21823,6 ton beyaz kum midyesi, 1034,8 ton kara midye, 3,2 ton kıllı midye ve 0,3 ton tarak toplanmış, 4037 ton midye ise yetiştiricilik yoluyla üretilmiştir (TÜİK, 2020). Özellikle kara midye üretiminde yetiştiricilik ile yapılan üretimin; avcılık yoluyla yapılan üretiminden yaklaşık dört kat fazla olması dikkat çekicidir. Türkiye'de 2022 yılında ruhsatlı midye çiftliklerinin; İzmir'de sekiz, Çanakkale'de dört, Balıkesir'de dört, Yalova'da üç ve Muğla'da iki olmak üzere toplam 21 adet olduğu görülmektedir (Anonim, 2022). Çanakkale ili midye üretiminde, önemli bir ekonomik getiriye sahiptir; 2020 yılında ihracatı yapılan ürünler arasında işlenmiş çift kabuklu yumuşakça miktarının yaklaşık 1182 ton ve çift kabuklu kabuk miktarının 7000 ton olduğu rapor edilmiştir (Tablo 1).

Teşekkür

Hazırlanan bu kitap bölümü Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından FBA-2020-3368 no'lu proje ile desteklenmiştir.

Kaynaklar

Ates, M., Ozkizilcik, A. & Tabakoglu, C. (2011). Microbiological analysis of stuffed mussels sold in the streets. *Indian Journal of Microbiology*, *51*(3), 350-354.

Acar Tek, N. & Sürücüoğlu, M.S. (2014). Basılmış olan ilk Türk yemek kitabı "Melceü't-Tabbahin". Gazi Türkiyat, Bahar 2014/14, 225-229.

Alkaya, A., Şereflişan, H. & Duysak, Ö. (2018). Çift Kabuklu İhracatında Depurasyon İşleminin Önemi ve Uygulanmasındaki Prensipler. 3rd International Mediterranean Science and Engineering Congress (IMSEC 2018). Çukurova University, Congress Center, October 24-26, 2018, Adana / TURKEY Pages: 716-722, Paper ID:257

Anonim, (2022). Tarım ve Orman Bakanlığı. (https://rb.gy/rowfwa), (Erişim Tarihi:21.11.2022).

Anonim, (2001). Canlı Çift Kabuklu Yumuşakçaların Arındırılmasına İlişkin Genelge, No 2001/02.

Anonim, (2020a). Tarım ve Orman Bakanlığı Çanakkale İl Müd. 2020 Yılı Brifing Dosyası. (https://rb.gy/vrft4q), (Erişim Tarihi: 27.06.2022).

Anonim, (2010). Su Ürünleri Yönetmeliği *10.03.1995-22223* değişiklik: RG-7/1/2010-27455.

Berik, N. & Çankırılıgil, E. C. (2013). Determination of proximate composition and sensory attributes of scallop (*Flexopecten glaber*) gonads. Marine Science and Technology Bulletin, 2(2), 5-8.

Berik, N., Çankırılıgil, E.C. & Gül, G. (2017). Mineral content of smooth scallop (Flexopecten glaber) caught Canakkale, Turkey and evaluation in terms of food safety. *Journal of Trace Elements in Medicine and Biology*, *42*, 97-102.

Berik, N. & Kahraman Yılmaz, D. (2022). Çanakkale'de Satılan Midye Dolmalardan *S. aureus* İzolasyonu ve Antibiyotik Direncinin Araştırılması. Proje Sonuç Raporu, FBA-2020-3368.

Bhatia, A. & Zahoor, S. (2007). *Staphylococcus aureus* enterotoxins: A review. Journal of Clinical and Diagnostic Research, 1(3), 188-97.

Bingol, E.B. Colak, H., Hampikyan, H. & Muratoglu, K. (2008). The microbiological quality of stuffed mussels (Midye Dolma) sold in Istanbul. *British Food Journal*. 110(11):1079-1087.

Bonfim, R.C., Olıveıra, F.A.D., Godoy, R.L.D.O. & Rosenthal, A. (2019). A review on high hydrostatic pressure for bivalve mollusk processing: relevant aspects concerning safety and quality. *Food Science and Technology*, *39*, 515-523.

Çakıcı, N., Zorba, N.N.D. & Akçalı, A. (2015). Gıda endüstrisi çalışanları ve stafilokokal gıda zehirlenmeleri. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, *72*(4), 337-350.

Güngörür, M. N., & Sühendan, M. O. L. (2019). Bir gıda olarak midye. *Aydın Gastronomy*, *3*(2), 119-127.

Hégaret, H., Wikfors, G.H. & Shumway, S. E. (2009). Biotoxin contamination and shellfish safety. In *Shellfish safety and quality* (pp. 43-80). Woodhead Publishing.

Kahraman Yılmaz, D. & Berik, N. (2022). Çanakkale Mutfağında Su Ürünlerinin Yeri. Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Marine Sciences and Fisheries, 5(Special Issue), 86-95.

Korkmaz, B.İ.O., Korkmaz, S., Mustafa, Y. & Gürer, Ü.S. (2020). Microbiological Risks and Portion Analyse of Stuffed Mussels Sold in Istanbul. *Van Veterinary Journal*, *31*(2), 74-77.

Martinez-Albores, A., Lopez-Santamarina, A., Rodriguez, J.A., Ibarra, I.S., Mondragón, A.D.C., Miranda, J.M., Lamas, A. & Cepeda, A. (2020). Complementary methods to improve the depuration of bivalves: A review. *Foods*, *9*(2), 129.

Mitra, S., Chakraborty, A.J., Tareq, A.M., Emran, T.B., Nainu, F., Khusro, A., Idris, A.M., Khandaker, M.U., Osman, H., Alhumaydhi, F.A. & Simal-Gandara, J. (2022). Impact of heavy metals on the environment and human health: Novel therapeutic insights to counter the toxicity. *Journal of King Saud University-Science*, 101865.

Oehlenschläger, J. (2012). Seafood: nutritional benefits and risk aspects. *International journal for vitamin and nutrition research*, *82*(3), 168-176.

Pereira, C., Costa, P., Duarte, J., Balcão, V.M. & Almeida, A. (2021). Phage therapy as a potential approach in the biocontrol of pathogenic bacteria associated with shellfish consumption. *International Journal of Food Microbiology*, *338*, 108995.

Songsaeng, S., Sophanodora, P., Kaewsrithong, J. & Ohshima, T. (2010). Quality changes in oyster (Crassostrea belcheri) during frozen storage as affected by freezing and antioxidant. *Food chemistry*, 123(2), 286-290.

Soniat, T. (2009). Managing molluscan shellfish-borne microbial diseases. In Shellfish safety and quality (pp. 248-269). Woodhead Publishing.

Wang, W.X. (2009). Metals and organic contaminants in bivalve molluscs. In Shellfish safety and quality (pp. 228-247). Woodhead Publishing.

WHO. (2009). Children's Health and the Environment. WHO Training Package for the Health Sector-World Health Organization. *http://www. who. int/ceh*.

Wijsman, J.W.M., Troost, K., Fang, J. & Roncarati, A. (2019). Global production of marine bivalves. Trends and challenges. *Goods and services of marine bivalves*, 7-26.

Wolf, J.C. & Smith, S.A. (2000). Human pathogens in shellfish and finfish. *Marine and Freshwater Products Handbook.*, 697-716.

Xu, L., Cai, J., Gao, T. & Ma, A. (2022). Shellfish consumption and health: A comprehensive review of human studies and recommendations for enhanced public policy. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, *62*(17), 4656-4668.

ÇANAKKALE BALIK HALİ'NDE SATIŞA SUNULAN BAZI EKONOMİK BALIK TÜRLERİNİN MEVSİMSEL BESİN DEĞERİ DEĞİŞİMLERİ

Rüveyde Eser - Fikret Çakır

Giriş

Dünyadaki insan sayısının artışı ve beraberinde getirdiği nüfus artışına paralel olarak, gıda kaynaklarının daha verimli bir şekil, tüketilmesinin önemi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte tüketicilerde besin maddelerinin sağlıklı, temiz ve güvenli olmasının yanında, tükettikleri besin maddelerindeki protein, yağ, karbonhidrat, vitamin ve mineral madde içeriklerinin dengeli miktarda tükettikleri gıdaların içerisinde bulunmasına özen gösterir olmuşlardır. Böylelikle tüketicilerin gıda maddelerinin sadece yaşamsal faaliyetlerini sürdürmek için değil sağlıklı ve dengeli bir şekilde beslenmenin de önemli olduğu anlaşılmıştır. Son yıllarda zamanın gereksinimi olarak mesleki çalışmalar, bedensel güçten daha çok beyin gücü gerektirir hâle gelmiştir. Bundan dolayı kolay sindirilebilir ve protein değeri yüksek olan gıdalara olan talep artmıştır. Bilinçli beslenme alışkanlıklarının kazanılmasıyla da doymamış yağ asitleri oranı fazla ve besin değeri yüksek olan gıdaların tüketimi oldukça yaygınlaşmıştır. Bu noktada da sağlıklı ve dengeli beslenmede karasal protein kaynaklarının yetersiz kalışı ile bu talebin karşılanmasında su ürünleri önemli bir yer kazanmıştır. Su ürünleri içinde de en önemli besin maddesi balık ürünleri olmuştur (Varlık vd., 2004).

Balık etleri, beslenmede sağladığı kolay sindirilebilirlik ve yüksek protein içeriği ile tüketiciler için ideal bir gıda kaynağıdır. Besin maddeleri ile alınan protein kaynağı insan vücudunda yapı taşı olarak görev yapmasının yanında, ısı ve enerji üretimi için kullanılmaktadır. Balık etleri bünyelerinde %18-24 arasında protein bulundurabilmektedirler. Balığın yapısında bulunan proteinler, fenilalanin, histidin, lizin, izolösin, lösin, treonin, valin, methiyonin, arginin ve triptofan gibi vücut dokularının gelişmesi ve korunması için gerekli olan esansiyel aminoasitleri de yapısında bulundururlar. Özellikle kan oluşumunu sağlayan triptofan ve lizin miktarı balık etlerinde oldukça fazla oranda bulunur (Burt, 1988a; Göğüş ve Kolsarıcı, 1992; Varlık vd., 2004; Can, 2007; Anonim, 2019a ve 2019b). Balık etlerinin yapısında bulunan vitamin miktarı ve çeşitliliği de oldukça fazladır. İnsan bünyesine gerekli olan vitamin çeşidi en az 13 olarak tanımlanmaktadır. İnsan vücudu için gerekli olan bu vitaminlerin dokular arasındaki dağılımı dü-

Kaynaklar

Aakre, I., Bøkevoll, A., Chaira, J., Bouthir, F.Z., Frantzen, S., Kausland, A. & Kjellevold, M. (2020). Variation in Nutrient Composition of Seafood from North West Africa: Implications for Food and Nutrition Security. *Foods*, *9*(10), 1516.

Anonim, (2019a). https://rb.gy/zczyqt (Erişim tarihi: 09.12.2019).

Anonim, (2019b). http://www.beslenme.saglik.gov.tr/index.php?lang=tr&page=120. (Erişim tarihi: 02.12.2019).

Bandarra, N.M., Batista, I., Nunes, M.L., Empis, J.M. & Christie, W.W. (1997). Seasonal changes in lipid composition of sardine (*Sardina pilchardus*). *Journal of food science*, *62*(1), 40-42.

Bandarra, N.M., Batista, I., Nunes, M.L. & Empis, J.M. (2001). Seasonal variation in the chemical composition of horse-mackerel (*Trachurus trachurus*). *European Food Research and Technology*, *212*(5), 535-539.

Baysal, A. (2002). *Beslenme*. Hatipoğlu Yayınevi, Ankara.

Bono, G. & Badalucco, C. (2012). Combining ozone and modified atmosphere packaging (MAP) to maximize shelf-life and quality of striped red mullet (*Mullus surmuletus*). *LWT*, *47*(2), 500-504.

Boran, G., Boran, M. & Karaçam, H. (2008). Seasonal Changes in Proximate Composition of Anchovy and Storage Stability of Anchovy Oil. *Journal of Food Quality*, *31*(4), 503-513.

Boran, G. & Karaçam, H. (2011). Seasonal Changes in Proximate Composition of Some Fish Species from the Black Sea. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, *11*(1), 01-05.

Brown, A. (2000). Understanding Food. Fish and Shellfish. Wadsworth/Thomson Learning, USA, 299-318.

Burt, J.R. (1988a). Fish Smoking and Drying. Elsevier Applied Fish Science Publishers LTD., 166 pp., London and New York.

Burt, J.R. (1988b). Fish Smoking, The Effects of Drying and Smoking on the Vitamin Content of Fish. Torry Research Station. p: 53-59.

Can, T. (2007). Balığın İnsan Sağlığı ve Beslenmesindeki Önemi. *Gıda Güvenliği Dergisi*. 3: 4-6.

Clucas, I.J. & Ward, A.R. (1996). Post-Harvest Fisheries Development: Aguide to Handling, Preservation, Processing and Quality. Natural Resources Institute, UK

Çalık, S. (2017). Orta Karadeniz'de Avlanan Lüfer (*Pomatamus saltatrix* L., 1766) Balığının Et Verimi ve Kimyasal Kompozisyonu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, *13*(2), 110-118.

Çaklı, Ş. (2010). Su Ürünleri İşleme Teknolojisi:(Su Ürünleri İşleme Teknolojisinde Temel Konular. Ege Üniversitesi.

Çakmakçı, S. & Kahyaoğlu, D.T. (2012). Yağ Asitlerinin Sağlık ve Beslenme Üzerine Etkileri. *Turkish Journal of Scientific Reviews*, *5*(2), 133-137.

Çelebi, Ş., Kaya, H. & Kaya, A. (2017). Omega-3 Yağ Asitlerinin İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. *Alinteri Journal of Agriculture Sciences*, *32*(2).

Çelik, M. (2008). Seasonal Changes in The Proximate Chemical Compositions and Fatty Acids of Chub Mackerel (*Scomber japonicus*) and Horse Mackerel (*Trachurus trachurus*) from The North Eastern Mediterranean Sea. *International Journal of Food Science & Technology*, *43*(5), 933-938.

El Oudiani, S., Chetoui, I., Darej, C. & Moujahed, N. (2019). Sex and Seasonal Variation in Proximate Composition and Fatty Acid Profile of *Scomber scombrus* (L. 1758) Fillets from the Middle East Coast of Tunisia. *Grasasy Aceites*, *70*(1), 285.

Erkan, N., Tosun, Ş.Y., Ulusoy, Ş. & Üretener, G. (2011). The Use of Thyme and Laurel essential oil treatments to extend the shelf life of bluefish (Pomatomus saltatrix) during Storage İn İce. *Journal für Verbraucherschutz und Lebensmittelsicherheit*, *6*(1), 3948.

Ersoy, B. (2006). Kuzeydoğu Akdeniz (Adana/Karataş) Bölgesinde Avlama Mevsiminde Tüketilen Balıkların Besin Kompozisyonu ve Ağır Metal İçerikleri (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Su Ürünleri Anabilim Dalı, 142s.

Fidanbaş Canlı, Z.U., Bilgin, Ş. & Ertan, Ö.O. (2015). Bazı Deniz Balıklarının Aminoasit Yağ Asiti İçerikleri ve Beslenme Açısından Önemi, *Eğirdir Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 11(2):45-59.

Fidanbaş Canlı, Z.U. (2017). Av Dönemi İçerisinde Antalya Körfezi'nden Avlanan *Mullus surmeletus* Lınnaeus, 1758'un Amino Asit ve Yağ Asidi Bileşenlerinin Belirlenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, 88s.

Gençbay, G. & Turhan, S. (2016). Proximate Composition and Nutritional Profile of The Black Sea Anchovy (*Engraulis encrasicholus*) Whole Fish, Fillets, and byProducts. *Journal of Aquatic Food Product Technology*, *25*(6), 864-874.

Göğüş, A.K. & Kolsarıcı, N. (1992). Su Ürünleri Teknolojisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Yayın No:358, Ankara.

Gordon, D.T. & Ratliff, V. (1992). The İmplications of Omega 3 Fatty Acids in Human Health. p. 69-98. In G.J. Flick, R.E. Martin (eds.), Advances in Seafood Biochemistry Composition and Quality, Technomic Publishing Co. Inc

Gök, A. (2011). İzmir Balık Halinde Satışa Sunulan Ekonomik Balık Türlerinin Pazarlama Aşamalarındaki Bazı Kalite Parametrelerinin İncelenmesi (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 70s.

Gökoğlu, N. (2002). Su Ürünleri İşleme Teknolojisi. Su Vakfı Yayınları. ISBN: 975- 970348-3, 157s, İstanbul.

Gülyavuz, H. & Ünlüsayın, M. (1999). Su Ürünleri İsleme Teknolojisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Su Ürünleri Fak. Ders Kitabı, Sahin Matbaası, ISBN: 975-968970-7, Ankara,366 s.

Hyldig, G., Larsen, E. & Green-Petersen, D. (2007). Fish and Sensoryanalysis in The Fish Chain. In: Nollet LML (ed) Handbook Ofmeat, Poultry and Seafood Quality. Blackwell Publishing Profes-sional, USA

Kalyoncu, L. & Yay, M. (2017). Seasonal Differences in The Total Fatty Acid Profile of 6 Fish Species from The Marmara Sea. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *10*(1), 112-123.

Karabulut, H.A. & Yandı, İ. (2006). Su Ürünlerindeki Omega-3 Yağ Asitlerinin Önemi ve Sağlık Üzerine Etkisi. *Su Ürünleri Dergisi*, *23*(3), 339-342.

Kocatepe, D., Turan, H., Taşkaya, G., Kaya, Y., Erden, R. & Erdoğdu, F. (2011). Effects of Cooking Methods on The Proximate Composition of Black Sea Anchovy (*Engraulis encrasicolus*, Linnaeus 1758). *Gıda*, *36*(2), 71-75.

Kocatepe, D. & Turan, H. (2012). Proximate and Fatty Acid Composition of Some Commercially İmportant Fish Species from The Sinop Region of the Black Sea. *Lipids*, *47*(6), 635-641.

Love, R.M. (1982). Basic facts about fish. p. 2-19 In A. Aitken, I.M. Mackie, J.H. Merritt & M.L. Windsor (eds.), Fish handling & Processing. Chap 2. Ministry of Agriculture, Fisheries & Food. Torry Research Station, Edinburgh.

Mbassi Josiane, E.G, Tsafack Aristote, L.S, Maboune Abeline, S., Eyenga Eliane, F., Sophie Ngono, E. & Bongse Kari, P. (2018). Quality evaluation of local Cameroonian mackerel (*Scomber scombrus*) processed by differentmethods. *International Journal of Food Science and Nutrition*. 4(3): 162-167.

Mol, S. (2008). Balik Yağı Tüketimi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. *Journal of Fisheries Sciences com*, *2*(4), 601-607.

Moon, S.K., Kang, J.Y., Kim, I.S. & Jeong, B.Y. (2013). Changes in Proximate Composition and Lipid Components in Chub Mackerel *Scomber japonicus* and Japanese Jack Mackerel *Trachurus japonicus* with Various Cooking Methods. *Korean Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, *46*(6), 708-716.

Nogueira, N., Cordeiro, N. & Aveiro, M.J. (2013). Chemical Composition, Fatty Acids Profile and Cholesterol Content of Commercialized Marine Fishes Captured in Northeastern Atlantic. *Journal of FisheriesSciences.com*, *7*(3), 271.

Ockerman, H.W. (1992). Fishery Byproducts. In: Hall GM (ed) Fish Processing Technology. Blackie Academic and Professional, New York

Oduro, F.A., Choi, N.D. & Ryu, H.S. (2011). Effects of Cooking Conditions on The Protein Quality of Chub Mackerel *Scomber japonicus*. *Fisheries and Aquatic Sciences, 14*(4), 257-265.

Ogbe, K.U. & Omada, O.I. (2020). Comparative Studies on the Proximate Composition of the Various Body Part of Clarias Gariepinus and *Scomber scombrus*. *Journal of Applied Sciences and Environmental Management*, *24*(4), 615-618.

Orban, E., Di Lena, G., Nevigato, T., Masci, M., Casini, I. & Caproni, R. (2011). Proximate, Unsaponifiable Lipid and Fatty Acid Composition of Bogue (*Boops boops*) and Horse Mackerel (*Trachurus trachurus*) from the Italian Trawl Fishery. *Journal of Food Composition and Analysis*, *24*(8), 1110-1116.

Öksüz, A. & Özyılmaz, A. (2010). Changes in Fatty Acid Compositions of Black Sea Anchovy (*Engraulis encrasicolus* L. 1758) During Catching Season, *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 10: 381-385.

Öksüz, A., Özyılmaz, A. & Küver, Ş. (2011). Fatty Acid Composition and Mineral Content of *Upeneus moluccensis* and *Mullus surmuletus*. *Turkish Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, *11*(1), 69-75.

Özden, Ö., Erkan, N. & Ulusoy, Ş. (2010). Determination of Mineral Composition in Three Commercial Fish Species (*Solea solea, Mullus surmuletus*, and Mer*langius merlang*us). *Environmental Monitoring and Assessment*, *170*(1-4), 353-363.

Pigott, G.M. & Tucker, B. (1990). Seafood: Effects of Technology on Nutrition (Vol. 39). CRC press

Salma, E.O., Cyrine, D. & Nizar, M. (2016). Fatty acids and amino acids contents in Scomber scombrus fillets from the South East of Tunisia. *African Journal of Biotechnology*, 15(24), 1246-1252.

Samsun, S., Erdem, M.E. & Samsun, N. (2006). Mezgit (*Gadus melangus euxinus* Nordmann, 1840) Balığının Et Verimi ve Kimyasal Kompozisyonunun Belirlenmesi. *Fırat Üniv. Fen ve Müh. Bil. Der.* 18 (2), 165-170.

Sikorski, Z.E., Kolakowska, A. & Pan, B.S. (1990). *The Nutritive Com-Position of the Major Groups of Marine Food Organisms. In:Sikorski ZE (ed) Seafood: Resources*, Nutritional Composition, and Preservation. CRC Press, Boca Raton

Šimat, V. & Bogdanovic, T. (2012). Seasonal Changes in Proximate Composition of Anchovy (*Engraulis encrasicolus*, L.) from the Central Adriatic. *Acta Adriat*, *53*(1), 125-132.

Šimat, V., Hamed, I., Petricevic, S. & Bogdanovic, T. (2020). Seasonal Changes in Free Amino Acid and Fatty Acid Compositions of Sardines, *Sardina pilchardus* (Walbaum, 1792): *Implications for Nutrition. Foods*, *9*(7), 867.

Spitz, J., Mourocq, E., Schoen, V. & Ridoux, V. (2010). Proximate Composition and Energy Content of Forage Species from the Bay of Biscay: High or Low-Quality Food?. *ICES Journal of Marine Science*, *67*(5), 909-915.

Şengör, G.F., Çelik, U. & Akkuş, S. (2000). Buzdolabı Koşullarında Depolanan İstavrit Balığı (*Trachurus trachurus*, L. 1758)'nın Tazeliğinin ve Kimyasal Bileşiminin Belirlenmesi. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, *24*(3), 187-193.

Tuncer, P. & Aktaş, N. (1998). Çeşitli Pişirme Yöntemlerinin İstavrit ve Mezgit Balıklarının Bazı Besin Öğeleri İçeriklerine Etkisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, *21*(1), 53-60.

Tufan, B., Mısır, G.B. & Sevim, K. (2018). Comparison of Seasonal Fatty Acid Composition in Relation to Nutritional Value of Three Commercial Fish Species Caught From Different Zones of Eastern Black Sea. *Aquatic Sciences and Engineering*, *33*(1), 11-19.

Turan, H., Kaya, Y. & Sönmez, G. (2006). Balık Etinin Besin Değeri ve İnsan Sağlığındaki Yeri, *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, *23*(3), 505-508.

Valverde, I.M., Periago, M.J. & Santaella, M. (2000). The Content and Nutritional Significance of Minerals on Fish Flesh in The Presence and Absence of Bone*. Food Chemistry.* 71: 503-509.

Varlık, C., Erkan, N., Özden, Ö., Mol, S. & Baygar, T. (2004). Su Ürünleri İşleme Teknolojisi. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4465, İstanbul.

ÇANAKKALE BÖLGESİNDE DALIŞ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN İŞ GÜVENLİĞİ KÜLTÜR SEVİYELERİNİN BELİRLENMESİ

Serol Tuna - Alkan Öztekin

Giriş

Günümüzde her yıl küresel çapta 3,2 milyondan fazla insan iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olarak hayatını kaybetmektedir. Ayrıca ölümle sonuçlanmayan 300 milyon civarında iş kazası meydana gelmekte ve 160 milyon yeni meslek hastalığı vakası görülmektedir. İş kazaları ve meslek hastalıkları sonrası oluşan ekonomik yük ve üretimde meydana gelen verim kaybı da küresel GSYH'nin %4'ünü oluşturmaktadır. Bu veriler, iş sağlığı ve güvenliğinin küresel bir sorun olduğunu göstermektedir (ILO, 2016). Bu olumsuz tablonun düzelmesi için iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili uygulamalara önem verilmesi gerekmektedir. İş güvenliği günümüzde, mühendislik, istatistik, ergonomi, tıp, hukuk gibi bilimlerden yararlanan teknik bir bilim dalı hâline gelmiştir (Altın ve Taşdemir, 2018). Ülkemizdeki sanayileşme süreci, Cumhuriyet'in ilanından sonra başladığı için iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili düzenlemelere de bu dönemde ihtiyaç duyulmuş ve çalışmalar yapılmıştır. İnsanoğlunun sualtına ilk olarak ne zaman girdiği tam olarak bilinmemekle birlikte Mezopotamya bölgesindeki arkeolojik bulgular, tespit edilebilen en eski dalış emarelerinin M.Ö. 4500'lü yıllarda yani 6500 yıl önce olduğunu göstermektedir. O dönemde süs eşyası olarak kullanılan deniz kabuklarının derinlerden dalgıçlar tarafından çıkarılan türden olduğu anlaşılmıştır (Düzbastılar, 1985). Çanakkale de son yıllarda dalış turizminde önem kazanan dalış noktalarından birisi hâline gelmiştir (Anonim, 2022a). 671 km sahil şeridine sahip şehri olan Çanakkale'de birçok farklı dalış faaliyeti yapılmaktadır. Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dalış merkezlerinden Çanakkale merkezde 2 tane, Gökçeada'da 2 tane, Kabatepe/Eceabat'ta 1 tane, Karabiga / Biga'da 1 tane, Gelibolu'da 4 tane, Küçükkuyu / Ayvacık'ta 1 tane olmak üzere toplamda 11 tane dalış merkezi bulunmaktadır (Anonim, 2022b). Dalış merkezi yetkilileri ile yapılan ikili görüşmeler neticesinde; dalış merkezlerinde toplamda 45 civarı dalış eğitmeni olduğu, bir sezonda yaklaşık 550 kişiye sertifikalı dalış eğitimi verildiği ve 12000 civarında sportif dalış yapıldığı belirlenmiştir. 2022 Temmuz ayı itibarıyla 11 dalış merkezinden, Gelibolu'daki 1 dalış merkezi hariç hepsi 2022 yılı faaliyetleri için Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu'ndan yetki belgesi almıştır (TSSF, 2022). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlı-

Teşekkür

Bu çalışma SEROL TUNA'nın yüksek lisans tezinin bir bölümünü içermektedir.

Kaynaklar

Altın, M. & Taşdemir, Ş. (Ed). (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği. Eğitim Yayınevi: Konya.

Anonim, (2008). Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu Donanımlı Dalış Yönetmeliği. (2008, 10 Eylül). Erişim adresi: https://tssf.gov.tr/yonetmelik-ve-talimatlar/

Anonim, (2021). Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Açıldı (2021, 2 Ekim). (Erişim tarihi: 2.10.2022) shorturl.at/IPS12

Anonim, (2022a). Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Dalış Noktaları(t.y.). Erişim adresi: https://www.divinggelibolu.com/

Anonim, (2022b). Gelibolu Tarihi Sualtı Parkı Dalış Kulüpleri(t.y.). (Erişim tarihi: 2.10.2022) shorturl.at/wKTW0

Anonim, (2022b). ÇOMÜ'de Hiperbarik Ünitesi Faaliyete Geçti. (Erişim tarihi: 10 Haziran 2022). shorturl.at/f0125

Düzbastılar, K. (1985). Dalma Tekniğine Giriş. Ege Üniversitesi Basımevi: İzmir.

ILO, (2016). İş Sağlığı ve Güvenliği Profili/Türkiye, Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü

Takıcak, O. (2017). Sualtı Dalgıçlığında İş Güvenliği Uygulama Esaslarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

TSSF, (2022). Dalış/Cankurtarma, Uzman Eğitim Merkezleri. (Erişim tarihi: 18.06.2022), shorturl.at/houBO

ÇANAKKALE BOĞAZI SUALTI SES KİRLİLİĞİ VE DENİZ YAŞAMINA ETKİLERİ: RİSK VE TEHDİTLER

Halit Kuşku - Murat Yiğit - Sebahattin Ergün

Giriş

Dünyamızda hızlı nüfus artışıyla birlikte kıyı alanlarında görülen hızlı kentleşmesi, bu bölgelerde endüstriyel gelişmeleri de beraberinde tetiklemiştir. Kıyı alanlarında artan kentsel gürültünün yanı sıra özellikle liman yapılaşmaları ve gemi trafiği hizmetleri, deniz ekosistemde var olan ses düzeyinde önemli artışa yol açmaktadır. Antropojenik sesler olarak ifade edilebilen "insan kaynaklı" seslerin sualtına nüfuz etmesiyle deniz ekosisteminde artan sualtı sesleri, su altı ses kirliliğinin ana unsurları olarak kabul edilebilir ve deniz canlıları için potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır (Kusku, 2021). Son yıllarda bilhassa deniz teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, deniz endüstrisindeki faaliyetlerin önemli derecede artış gösterdiği (Andrew vd., 2002; Slotte vd., 2004; Tyack, 2008) ve insan kaynaklı bu seslerin denizdeki doğal ses düzeyini örterek doğal ekosistem üzerinde önemli tehditler oluşturabileceği kaydedilmiştir (Kusku vd., 2018). Dünya nüfusundaki hızlı artış sürecinin devam ederek, 2037'de 9 milyar insana ulaşabileceği ve 2055 yılında ise dünya nüfusunun 10 milyar olabileceği öngörülmektedir (UNWPP, 2019; IISD, 2020). Bu veriler doğrultusunda, denizlerimizdeki endüstriyel faaliyetlerle birlikte sualtı ses kirliliğinin de önemli derecede artarak devam edeceği düşünülmektedir.

Artan sualtı ses kirliliğinden sadece deniz kıyısındaki doğal su ortamı değil, aynı zamanda çeşitli büyüklükteki su yolları, dere ve nehirler de etkilenmektedir. Dünya denizlerinde doğal olarak var olan ses kaynakları mevcuttur ve bunlar "dalga kırılması, buz kütlelerindeki kırılmalar, canlıların çıkardığı sesler, yağmur etkisi, gök gürültüsü vb. seslerden kaynaklanmaktadır. Ses basınç limiti (sound pressure limit: SPL) olarak ifade edilen ses düzeyi, doğal deniz ekosisteminde 5 ile 50 dB (desibel) arasında değişim gösterirken (Wenz, 1962), deniz tabanında sedimentin 1 m üzerinde 50 ile 95 dB arasında kaydedilmiştir (Lagardère, 1982). Ancak, biri 1962, diğeri 1982 yılında kaydedilen bu ölçüm değerleri arasındaki farkın, ölçüm derinliğinden (yüzey-dip) mi kaynaklandığı, farklı yıllarda kullanılan ölçüm cihazlarının kalitesi ve hassasiyet derecelerinde mi kaynaklandığı konusunda yorum yapmak oldukça güçtür. Doğal deniz ekosistemindeki ses sevi-

olup, ortalama olarak 59,8 dB şeklinde kaydedilmiştir. Wenz tarafından 1962 yılında yapılan araştırmada, denizde sualtı ses düzeyi 5 ile 50 dB aralığında kaydedilmiştir. Wenz (1962)'nin belirlediği ses düzeyi (5-50 dB), bu çalışmadaki ortalama ses düzeyinden (59,8 dB) daha düşük olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Lagardère (1982) deniz tabanında sedimentin 1 m üzerinde yapılan ses ölçümlerinde 50 ile 95 dB'lik bir kayıt gerçekleştirilmiştir. Çanakkale Boğazı'nın farklı noktalarında yapılan ölçümler neticesinde belirlenen ses düzeyi, Lagardère (1982)'nin kayıtlarından daha düşük seviyededir. Wenz'in yaptığı araştırma 1962 yılına ait olması bakımından dikkat çekicidir. Araştırmacının (Wenz, 1962) ölçüm değerlerinin o tarihlerde kullandığı cihazın kalitesi ve/veya ölçüm hassasiyetinden mi kaynaklandığı, yada 1962 yılındaki deniz trafiğinin daha az olmasından mı kaynaklandığı konusunda sadece varsayım yapılabilmektedir. Zira, denizlerde var olan doğal seslere bağlı olarak ses düzeyleri dalga kırılması, buz kütlelerindeki kırılmalar, çeşitli su canlıların çıkardığı seslerin yanı sıra yağmur etkisi, gök gürültüsü vb. seslerden etkileşimli olarak kaynaklandığı bilinmektedir. Ayrıca, NAI (2012) raporlarına göre, deniz yüzeyindeki RES santrallerinde türbin hareketinin oluşturduğu sesin etkisi mesafeye göre değişim gösterdiği ve türbinden 1 m uzaklıkta ses düzeyinin 128 dB'e kadar çıkabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla, denizlerimizde çeşitli endüstriyel faaliyetlerin ve özellikle deniz trafiğinin oluşturduğu sualtı ses kirliliğinin takip edilmesi ve kontrol altında tutulması, deniz ekosistemi ve su canlıları için hayati önem taşımaktadır.

Çanakkale Boğazı'nın sualtı ses seviyeleriyle ilgili daha ayrıntılı veri elde etmek için, Kepez Limanı, Feribot İskelesi, Kilitbahir İskelesi ve Eceabat Feribot İskelesi olmak üzere belirlenen 4 farklı ölçüm istasyonlarında saha çalışmaları devam etmektedir.

Kaynaklar

Baykal, F.H. (2000). Günümüzde deniz ulaşımındaki gelişmelerin ışığında türk boğazlarının hukuki rejiminin değerlendirilmesi ve milletlerarası hukukta genel olarak kabul görmüş diğer boğazlardan geçiş rejimleri ile kıyaslanması. Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Ed.: Öztürk, B., Kadıoğlu, M., Öztürk, H.) pp: 30-37. Marmara Denizi 2000 Sempozyumu, 11-12 Kasım 2000, Ataköy Marina, İstanbul. http://tudav.org/wp-content/uploads/2018/04/marmara_2000.pdf (Erişim tarihi: 26.11.2022)

Caşın, M.H. (2000). Dünya deniz ulaşımında marmara denizi ve türk boğazlarının XXI. Yüzyılda değişen stratejik vizyonu. Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Ed.: Öztürk, B., Kadıoğlu, M., Öztürk, H.) pp: 112-131. Marmara Denizi 2000 Sempozyumu, 11-12 Kasım 2000, Ataköy Marina, İstanbul. shorturl.at/dpqvI (Erişim tarihi: 26.11.2022)

Duarte, C.M., Hapuis, L., Collin, S.P., Costa, D.P., Devassy, R.P., Equiluz, V.M., Erbe, C., Gordon, T.A.C., Halpern, B.S., et al. (2021). The soundscape of the Anthropocene ocean. *Science*, 371(6529). http://doi.org/10.1126/science.aba4658

Erbe, C., Marley, S., Schoeman, R., Smith, J.N., Trigg, L. & Embling, C.B. (2019). The Effects of Ship Noise on Marine Mammals - A Review. *Frontiers in Marine Science, 6*, 606. https://doi.org/10.3389/fmars.2019.00606

IISD, (2020). World Population to Reach 9.9 Billion by 2050. International Institute for Sustainable Development. SDG Knowledge Hub. shorturl.at/cvJPX (Erişim tarihi: 04.11.2022)

Kusku, H., Yigit, M., Ergün, S., Yigit, Ü. & Taylor, N. (2018). Acoustic Noise Pollution from Marine Industrial Activities: Exposure and Impacts. *Aquatic Research*, 1(4), 148-161. http://doi.org/10.3153/AR18017

Kusku, H. (2020). Acoustic sound–induced stress response of Nile tilapia (*Oreochromis niloticus*) to long-term underwater sound transmissions of urban and shipping noises. *Environmental Science and Pollution Research*, 27: 36857-36864. https://doi.org/10.1007/s11356-020-09699-9

Kusku, H. (2021). Su Ürünlerinde Akustik Etkiler. Kitap. Nobel Yayınevi, 9786254393532, Ankara.

Kusku, H. (2022). Effects of Underwater Ship Sound and Urban Noise on Voluntary Feeding and Growth Response of Fish. Research Square. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1185800/v1

Marine Traffic, (2022a). Live Map. Traffic map of Canakkale Strait. shorturl.at/mzYZ1 (Erişim tarihi: 02.11.2022)

Marine Traffic, (2022b). Live Map. Traffic map of Canakkale Strait. shorturl.at/cHKS5 (Erişim tarihi: 02.11.2022)

NAI, (2012). Normandeau Associates, Inc. 2012. Effects of Noise on Fish, Fisheries, and Invertebrates in the U.S. Atlantic and Arctic from Energy Industry Sound-Generating Activities. A Workshop Report for the U.S. Dept. of the Interior, Bureau of Ocean Energy Management. Contract #M11PC00031. 72 pp. plus Appendices.

Tarhanlı, T. (2000). Türk boğazları'nda denge rejimi: hukuki ve yapısal bir değerlendirme. Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Ed.: Öztürk, B., Kadıoğlu, M., Öztürk, H.) pp: 9-29. Marmara Denizi 2000 Sempozyumu, 11-12 Kasım 2000, Ataköy Marina, İstanbul. http://tudav.org/wp-content/uploads/2018/04/marmara_2000.pdf (Erişim tarihi: 26.11.2022)

TUAB, (2022). Türk Boğazları Gemi Geçiş İstatistikleri (Çanakkale Boğazı-2021 istatistikleri. shorturl.at/IMQZ1 (Erişim tarihi: 28.10.2022)

UN-WPP, (2019). United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. *World Population Prospects 2019: Highlights* (ST/ESA/SER.A/423). shorturl.at/mpMR3 (Erişim tarihi:9 08.11.2022)

WWF, (2021). Shipping and underwater noise – a growing risk to marine life worldwide. (2021). WWF Report compiled by the WWF Arctic Programme and WWF Protecting Whales & Dolphins Initiative. shorturl.at/cfkAT (Erişim tarihi: 05.11.2022)

KÜRESEL EKONOMİLERE YÖN VEREN SU VE GIDA GÜVENLİĞİNDE ÇANAKKALE BOĞAZI'NIN STRATEJİK ÖNEMİ

Ümüt Yiğit - Sebahattin Ergün - Murat Yiğit - Yeşim Büyükateş

Giriş

Yeni dünya düzeninde sınırlar ötesi ulaşım ağlarının yaygınlaşması, kara, deniz ve hava taşımacılığı yoluyla uluslararası ticaret hacmindeki artışlar, renkleri, dil ve dinleri farklı ülkeleri birbirine yakınlaştırmış, hatta bağımlı hâle getirmiştir. Artan ticari ilişkiler, ülkelerin yerli kaynaklarını dış dünyaya pazarlama olanağı sağlamasının ötesinde, ticaret akışında elde edilen döviz girdisiyle ithalat-ihracat dengesine önemli kazanım sağlanmaktadır. Ülkelerin refah seviyelerini artıran ve çift-taraflı memnuniyet esasında barış ortamını teminat altına alan ülkelerarası ticaret akışı, beklenmedik ani gelişen salgın hastalık veya bölgesel sınır anlaşmazlıkları gibi durumlarda sekteye uğrayabilir. Bunun en yakın örneği Covid-19 salgını ve Ukrayna – Rusya arasında yaşanan savaşın sadece bölge ekonomilerinde değil, küresel ekonomi üzerinde de "şok dalgası" etkisi yapmaktadır. Birbirine sıkı bağlantılı olan ticaret ağındaki bir çözülme, tüm ülkeleri önemli ölçülerde sarsmıştır. Bu türden beklenmedik şok dalgaları, dış ülkelerden ithalat yoluyla gıda ticaretine bağımlı olan ülkelerde insanların yeterli miktarda gıdaya ulaşamamalarına neden olduğu gibi, tamamen dış destek ve yardımlara muhtaç olan ve açlık sınırında hatta altında yaşam mücadelesi veren ülkelerde ise çaresizlik yaratmaktadır. Ukrayna ve Rusya'nın, Avrupa ülkelerindeki tahıl ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaları nedeniyle, iki ülke arasındaki savaş tüm Avrupa kıtasını derinden etkilemiştir. Dolasıyla, son 3 yılda hem Covid-19 pandemi hem de Ukrayna-Rusya savaşının Avrupa kıtası, hatta küresel bazda etkileşim örneğinde olduğu gibi, yaşanan şok dalgasından etkilenen ülkeler, yerli kaynaklarını değerlendirme yönünde arayış içerisine girmişlerdir. 21. Yüzyılın ortalarına yaklaştığımız dönemde, son yıllarda yaşanan pandemi salgını, bölgesel çatışmalar ve hatta savaş tehditleri dikkate alındığında, dünyada su ve gıda kaynaklarının ne kadar önemli olduğu bir kez daha açıkça görülmektedir.

Bu çalışmada, küresel ekonomileri tehdit eden, salgın hastalık, bölgesel çatışma, savaş gibi beklenmedik şok dalgalarında artan su ve gıda güvenliği risklerinin en aza indirilmesi ve yaşanan şok döneminin mümkün olan en kısa sürede atlatılabilmesi için ülkemizin sahip olduğu potansiyel değerler ele alınmış, Türk

yeni üretim stratejilerine ihtiyaç vardır. Çanakkale Boğazı'nın su özellikleri dikkate alındığında, ulusal gıda güvenliğinin sağlamlaştırılması hususunda önemli bir potansiyeli barındırdığı görülmektedir. Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz olmak üzere dört denizi ve Ege-Akdeniz olmak üzere iki ekosistemi buluşturan Çanakkale Boğazı, farklı denizel ekosistemlere ve su özelliklerine sahip olması bakımından dünyada su ürünleri endüstrisinde ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Yeni nesil üretim sistemleriyle, var olan bu potansiyelin değerlendirilmesi, mevcut üretim başarısını ileri seviyelere taşıyarak, ülke ekonomisine sağlayacağı kazanımların yanı sıra, uluslararası rekabet gücünü daha da ileri seviyelere ulaştıracaktır. Tüm bu bilgiler ışığında, Çanakkale ili ve Çanakkale Boğazı Avrupa ve Asya arasındaki köprü vazifesinin yanı sıra hem ulusal hem de uluslararası gıda güvenliği bakımından büyük bir potansiyeli barındırmakta olup, ülkemizin "TÜRKİYE YÜZYILI" vizyonuna önemli katılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Kaynaklar

Buyukates, Y., Turkoglu, M. & Inanmaz, Ö.E. (2007). Çanakkale Boğazı Kepez Limanı Plankton, Birincil Üretim, Besin Tuzu ve İlişkilerinin Belirlenmesi: Bir İzleme Çalışması, TUBİTAK Proje No: 105Y250.

Buyukates, Y., Kesbiç, O., Yigit, M., Yilmaz, S., Ergün, S., Bulut, M. & Ozalp, B. (2022). Temporal variations in hematological, immunological and serum biochemical parameters of rainbow trout (*Oncorhynchus mykiss*) acclimated to high-saline water in the Northern Aegean Sea, Annals of Animal Science, DOI: 10.2478/aoas-2022-0047.

Caprile, A. (2022). Russia's war on Ukraine: Impact on food security and EU response. EPRS, European Parliamentary Research Service. PE 729.367 – April 2022. shorturl.at/qGJWZ (Erişim tarihi:20/10/2022)

Coutant, C.C. (1977). Compilation of temperature preference data. *J. Fish Res. Bd. Can.,* 34: 739–745.

DSİ, (2022). 25. Bölge Müdürlüğü, İşletmedeki Baraj ve Göletler: Balıkesir ve Çanakkale İli Barajlar. https://bolge25.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/943, (Erişim tarihi:20/10/2022)

Dülger, N., Kumlu, M., Türkmen, S., Ölçülü, A., Yılmaz, H.A. & Öçal, N. (2012). Thermal tolerance of European Sea Bass (Dicentrarchus labrax) juveniles acclimated to three temperature levels. *Journal of Thermal Biology*, 37 (2012) 79–82. http://doi.org/10.1016/j.jtherbio.2011.11.003

Eaton, J.G., McCormick, J.H., Goodno, B.E., O'Brian, D.G., Stefany, H.G., Hondzo, M. & Scheller, R.M. (1995). A field information-based system for estimating fish temperature tolerances. *Fisheries*, 20(4): 10–18.

Eurostat, (2020). Statistics explained. Turkey-EU - international trade in goods statistics. Imports, exports and trade balance between the EU and Turkey, 2011-2021. February, 2022. shorturl.at/jruA7 (Erişim tarihi:20/10/2022)

FAO, (2020). Food and Agriculture Organization of the United Nations. The State of World Fisheries and Aquaculture 2020. Sustainability in action. Rome. https://doi.org/10.4060/ca9229en

FAO, (2022). Online Statistical Query Panel. shorturl.at/bIOV2 (Erişim tarihi:20/10/2022)

Ferguson, R.G. (1958). The preferred temperatures of fish and their midsummer distribution in temperature lakes and streams*. J. Fish. Res. Bd. Can*., 15: 607–624.

Hokanson, K.E.F., Kleiner, C.F. & Thorslund, T.W. (1977). Effects of constant temperatures and diel temperature fluctuations on specific growth and mortality rates and yield of juvenile rainbow trout, Salmo gairdneri. *J. Fish. Res. Bd. Can.,* 34: 639–648.

IISD, (2020). World Population to Reach 9.9 Billion by 2050. International Institute for Sustainable Development. SDG Knowledge Hub. 6 August 2020. shorturl.at/lCY18 (Erişim tarihi:20/10/2022)

Jobling, M. (1981). Temperature tolerance and the final preferendum—rapid methods for the assessment of optimum growth temperatures. *J. Fish Biol*., 19: 439–455.

Kır, M. (2020). Thermal tolerance and standard metabolic rate of juvenile gilthead seabream (Sparus aurata) acclimated to four temperatures. *Journal of Thermal Biology,* 93: 102739. https://doi.org/10.1016/j.jtherbio.2020.102739

Madeira, D., Vinagre, C., Costa, P.M. & Diniz, M.S. (2014). Histopathological Alterations, Physiological Limits, and Molecular Changes of Juvenile *Sparus aurata* in Response to Thermal Stress. *Mar. Ecol. Prog. Ser.* 505, 253–266. https://doi.org/10.3354/ meps10794

McCullough, D.A.A. (1999). Review and synthesis of effects of alterations to the water temperature regime on freshwater life stages of salmonids, with special reference to chinook salmon. Water Resource Assessment, U.S. EPA 910-R-99-010, 291 pp., Seattle.

MGM, (2022a). Deniz Suyu Sıcaklıkları – Meteoroloji (Karadeniz). Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü. shorturl.at/mrHY1 (Erişim tarihi: 10.10.2022)

MGM, (2022b). Deniz Suyu Sıcaklıkları – Meteoroloji (Marmara Denizi). Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü. shorturl.at/himsY (Erişim tarihi: 10.10.2022)

MGM, (2022c). Deniz Suyu Sıcaklıkları – Meteoroloji (Akdeniz). Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü. shorturl.at/sRU89 (Erişim tarihi: 10.10.2022)

MGM, (2022d). Deniz Suyu Sıcaklıkları – Meteoroloji (Ege Denizi). Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü. shorturl.at/FLV46 (Erişim tarihi: 10.10.2022)

Naylor, R.L., Hardy, R.W., Buschmann, A.H., Bush, S.R., Cao L., Klinger, D.H., Little, D.C., Lubchenco, J., Shumway, S.E. & Troell, M. (2021). A 20-year retrospective review of global aquaculture. Nature, 591: 251-263. https://doi.org/10.1038/s41586-021-03308-6

Sullivan, K., Martin, D.J., Carwell, R.D., Toll, J.E. & Duke, S. (2000). An Analysis of The Effects of Temperature on Salmonids of The Pacific Northwest with İmplications for Selecting Temperature Criteria. Sustainable Ecosystems Institute, Portland, OR.

TMAF, (2020). Turkish Ministry of Agriculture and Forestry, General Directorate of Food and Control. Statement about "Naming Trouts as Salmon (Alabalıkların Somon olarak Adlandırılması Hk)". Date/decision number: 07.04.2020/40317327-010.07.01-E.1063921.

Türker, A., Ergün, S. & Yigit, M. (2004). Changes in blood ion levels and mortality rates in different sized Rainbow trout (*Oncorhychus mykiss*) following direct transfer to Sea water. *Isr. J. Aquac.,* 56: 20360. https://doi.org/10.46989/001c.20360

UN-WPP, (2019). United Nations-World Population Prospects, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). World Population Prospects 2019, Online Edition. Rev. 1. shorturl.at/yX489 (Erişim tarihi: 04.10.2022)

WB, (2022). World Development Indicators - World Bank. (2022.05.26). Renewable freshwater Resources per capita. shorturl.at/ckRV0 (Erişim tarihi: 20.10.2022)

WHO, (2019). Water, sanitation, hygiene and health: a primer for health professionals. Geneva: World Health Organization; 2019 (WHO/CED/PHE/WSH/19.149). Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

Worldometer, (2022). Water. https://www.worldometers.info

Yigit, M. (1996). Gökkusağı alabalıklarının (*Oncorhynchus mykiss* W.1792) denizsuyu ve tatlısudaki büyüme farklılıklarının karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Yigit, M. & Aral, M.O. (1999). A comparison of the growth differences of Rainbow trout Oncorhynchus mykiss W. 1792 in freshwater and seawater, the Black Sea. *Turk. J. Vet. Anim. Sci*., 23: 53-59.

Yigit, M., Sönmez, A.Y., Kuzuoğlu, H. & Denizer, T. (2022). Türk Somonu İsimlendirme Komisyon Raporu. Samsun ve Sinop İlleri Su Ürünleri Yetiştiricileri Üretici Birliği. 1.Türk Somonu Çalıştayı, 3-6 Ekim 2022, Sinop.

Yilmaz, H.A., Turkmen, S., Kumlu, M., Eroldogan, O.T. & Perker, N. (2019). Alteration of Growth and Temperature Tolerance of European Sea Bass (Dicentrarchus labrax Linnaeus 1758) in Different Temperature and Salinity Combinations. *Turk. J. Fish. & Aquat. Sci*. 20(5), 331-340. http://doi.org/10.4194/1303-2712-v20_5_01

DENİZ FENERİ DEYİP GEÇMEYİN (GEÇMİŞTE BOZCAADA DENİZ FENERLERİNİN ZOR KOŞULLARI)

Hasan Çakıcı

Çocukluğum Bozcaada'nın o yıllarda kara ile bağlantısını sağlayan Odunluk İskelesi'nde geçti. Çiftlikler dışında yerleşik hayat yok denilecek kadar azdı. Bazen güneş battıktan sonra Bozcaada kıyılarında çakan fenerleri izlerdim. Adanın ortasında ve uç kısmında bulunan fenerlerin çakma aralıkları farklı olmasına rağmen 3 çakmadan sonra birlikte çakarlardı. Ayrıca daha açıkta olup ışığı daha zayıf görünen başka fener arka arkaya 3 defa çakıp bir müddet ara verirdi. Gündüz ise adanın burnunda üzerinde yapı bulunan küçük adacığı hiç hareket etmeyen gemi zannederdim.

Yıllar sonra Bozcaada'ya defalarca gidip geldim. Gemi zannettiğim yapının küçük bir adacık olduğunu gördüm. Üzerinde metruk bir bina vardı. Aynı binadan adanın batı burnunda Polente feneri olarak bilinen yerde de vardı. Buraların fenerci evi olduğunu öğrendiğim zaman, bazı fenercilerin işlerinin ve yaşam koşullarının ne kadar zor olduğunu düşündüm. Bu evler ne zaman yapılmış içinde oturanlar hangi koşullarda nasıl bir hayat sürmüşlerdi?

İnsanlar çağlar boyunca ticaret yolu olarak hep denizlerden yararlandılar. Tekne güvenliği için limanlar yaptılar. Ancak artan rekabet koşulları hızlı olmayı da gerektiriyordu. Onun için tekneler gece de yol almalıydılar. Ama nasıl? Deniz yolu üzerindeki tehlikeli noktalar işaretlenirse sorun büyük ölçüde halledilmiş olurdu. Gece fark edilecek işaretler üzerine yapılan çalışmalar sonunda deniz fenerlerini ortaya çıkardı. Dünyada ilk bilinen deniz feneri M.Ö. 7. yüzyılda Çanakkale Kumkale burnunda inşa edildi. İşe yaradığı görülünce hızla deniz fenerleri yayılmaya başladı (Anonim, 2022a).

Şekil 1. İlk deniz fenerlerinden Rodos Heykeli

Mermerburnu feneri de Tavşanadaları feneri ile birlikte 1936 yılında yapılmıştır. Fener bekçisi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (Şekil 10).

Deniz fenerlerinde havagazına geçilmesi ile bakım onarım ve ihtiyaç temini için gene fenerci aileden gelen Mucip Partaloğlu görevlendirildi. Yıllarca bu işi devam ettirdi. Günümüzde ise fenercilik mesleği yok oldu. Artık fenerler güneş enerjisi ile çalışıyor. Acısı tatlısıyla fenercilik mesleği hatıralarda kaldı. İlkel şartlarda bu işin zorluğunu üstlenenler artık hayatta değiller. Son fenercilerin hepsini tanıyan Bozcaada'lı İbrahim Uysal bu yazıda önemli bir kaynak olmuştur (Anonim, 2022d). Ayrıca hayatta olan fenerci torunlarından da önemli bilgiler alınmıştır (Anonim, 2022e; 2022f; 2022g).

Kaynaklar

Anonim, (1888). 1303 Cezayiri Bahr-ı Sefid Salnamesi (sayfa 224)

Anonim, (2022a). https://tr.wikipedia.org/wiki/Deniz_feneri. (Erişim tarihi: 25.11.2022)

Anonim, (2022b). Bozcaada'dan İbrahim Uysal ile görüşme

Anonim, (2022c). Bozcaada'dan Fenerci Mehmet Partaloğlu'nun 2. Kuşak torunu Mehmet Partaloğlu ile görüşme

Anonim, (2022d). Bozcaada'dan Mehmet Uysal ile görüşme

Anonim, (2022e). Bozcaada'dan fenerci torunu Halide Göztepe ile görüşme

Anonim, (2022f). Bozcaada'dan Halide Göztepe'nin oğlu Yahya Göztepe ile görüşme

Anonim, (2022g). Kıyı Emniyeti'nde görevli Bozcaada'lı Murat Eroğlu ile görüşme

Ay, M. & Tolun, V. (2017). Troas Bölgesi'ndeki Antik Granit Ocakları: Yeni Bulgular. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 15(23), 265-295.

Fotoğraf Kaynakçası

Şekil 1. (Arkeofili.com)

Şekil 2. (OrangeSmile.com)

Şekil 3,4,7,8,9. Orijinal

Şekil 5,10. Murat EROĞLU

Şekil 6. Hakan GÜRÜNEY

ÇANAKKALE BOĞAZI AKINTI SİSTEMİNDE HAYATTA KALMA

Özgür Üreyil

Çanakkale Boğazı

Çanakkale Boğazı deniz yolunun toplam uzunluğu yaklaşık 34 deniz milidir (63 km). Boğazın en dar kısmı Kilitbahir ile Çanakkale arasında olup mesafesi 0,8 deniz milidir (1482 metre) (Şekil 1). Çanakkale Boğazı'nda da İstanbul Boğazı'nda olduğu gibi üst üste bulunan iki akıntı sistemi vardır. Üst akıntı, Karadeniz'in az tuzlu ve hafif olan sularını Ege denizine doğru götürmekte, buna karşılık Ege'nin daha tuzlu ve daha ağır olan suları bir dip akıntısı ile Marmara'ya girmektedir. Bu iki farklı yoğunluk ve tuzluluktaki su kütlesi birbirine karışmadan üst üste durur, fakat farklı istikametlere doğru akar. İki akıntıyı birbirinden ayıran yüzey güneyden kuzeye doğru eğimlidir. Bu yüzey, boğazın Ege'ye açılan ağzında -10 metrede bulunduğu hâlde Marmara tarafında -20 metre derinlikte bulunur. Kuzeyden güneye doğru akan üst akıntı özellikle dar yerlerde ve burunlar önünde hızlanır, diğer yerlerde ise yavaşlar. Şiddetli poyraz rüzgârlarının estiği zamanlarda üst akıntının hızı çok daha fazla artar. Sürekli lodos sırasında ise boğazın yüzey suları da Marmara'ya doğru akar. Boğazın üst sularının tuzluluğu binde 26-27, derinlik sularının tuzluluğu ise binde 38-38,5 kadardır (Tuncel, 2022).

Şekil 1. Çanakkale Boğazı Google Earth görüntüsü

Türk Boğazlarında trafik ayırım düzeni içinde yelkenle ve kürekle seyretmek, yüzmek ve avlanmak yasaktır. Ancak sportif amaçlı yelken, kürek ve yüzme yarışları Bakanlığın iznine tabidir. Çanakkale Boğazı'nın herhangi bir bölgesinde görüş uzaklığı 1 mil ve altına düştüğünde, deniz trafiği uygun görülen tek yöne açık tutulur ve karşı yön kapatılır, görüş uzaklığı yarım mil ve altına düştüğünde ise Çanakkale Boğazı geçiş trafiği iki yöne de kapatılır (TBDTDY, 2019).

Çanakkale Boğazı için 66 metre ile 70 metre arasında olan gemilere, rotalarını korumaları için Bakanlığın gerekli gördüğü sayıda ve güçte römorkör eşlik eder. Çanakkale 1915 Köprüsü güvenliği için hava çekimi 70 metre ve daha yüksek olan gemilerin Çanakkale Boğazı'ndan geçmesine izin verilmez (TBDTDY, 2019) (Şekil 11).

Kaynaklar

Balık, İ., Aydın, S.Z. & Bitiktas, F. (2022). Türk Boğazları Trafik Yoğunluğu, Bekleme Süreleri ve Deniz Kazaları. Kent Akademisi 15 (1), 262-276. DOI: 10.35674/kent.1033749

Bayazit, O., Toz, A.C. & Buber, M. (2020). Spatial distribution analysis of ship accidents in the Çanakkale Strait. Zeszyty Naukowe Akademii Morskiej w Szczecinie.

Çakır, E. & Kamal, B. (2021). İstanbul Boğazı'ndaki ticari gemi kazalarının karar ağacı yöntemiyle analizi. *Aquatic Research*, 4(1), 10-20.

Ece, N.J. (2007). İstanbul Boğazı: Deniz Kazaları ve Analizi. 55, 179, 192, İstanbul: Deniz Kılavuzluk A.Ş. (DEKAŞ), Kültür Yayınları.

Engin, K. (1995). Boğaz Trafiği ve Tüzüğün İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı, İstanbul.

Eryılmaz, M. (1997). Türkiye, Çanakkale Boğazı yüzey sediment dağılım Haritası, Dz.K.K. Sey. Hid. ve Oşi. Dairesi Başkanlığı, 1: 200.000 ölçekli, SHOD, Şubat 1998, (Baskı Tarihi: Mart 1999), İstanbul.

Eryılmaz, M. (1998). Türkiye, Çanakkale Boğazı Güney yaklaşımı, yüzey sediment dağılım Haritası, Dz.K.K. Sey. Hid. ve Oşi. Dairesi Başkanlığı, 1: 75.000 ölçekli, SHOD, Aralık 1997, İstanbul.

Eryılmaz, M. (2000). Marmara Denizi yüzey çökel dağılım haritası. 53. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiri özleri. TBMMB Jeoloji Mühendisleri Odası 21-25 Şubat 2000, 364-365, Ankara.

Eryılmaz, M., Yücesoy-Eryılmaz, F., Aydın, Ş., Türker, A. & Kırca, Z. (2001). Çanakkale Boğazı'nın güncel çökel dağılımı. 54. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiri Özetleri, 5- 6, 7-10 Mayıs 2001, CD file-no: 54-28, Ankara.

Ilgar, R. (2015). Çanakkale Boğazındaki gemi hareketliliği ve kaza risk haritasının belirlenmesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 65: 1-10.

Ocean hazards: strong currents, (2022). (Erişim tarihi: 04.10.2022) hioceansafety.com/ocean-hazards-strong-currents/

Özsoy, E., Beşiktepe, Ş.T. & Latif, M., (2000). Türk Boğazlar Sisteminin Oşinografisi, Marmara Denizi 2000 Sempozyumu, 28-30 Nisan 2000, Türkiye.

SHOD, (1994). ITUR Project the strait Çanakkale Aegean exit region final report, 1994.

Perçinel, (2021). Güvenli Yüzme Prensipleri (2022). (Erişim tarihi: 04.10.2022), shorturl.at/ipwAE

TBDTDY, (2019) Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Yönetmeliği. (2019, 15 Ağustos). Resmi Gazete (Sayı: 30859). (Erişim tarihi: 05.10.2022), shorturl.at/ayKL3

T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, (2022). Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (Erişim tarihi: 05.10.2022), shorturl.at/rwBP0

Taşan, M. (2019). Türk Boğazları´ndan Gemi Geçişleri ve Geçiş Sürelerinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Deniz Ulaştırma Mühendisliği Anabilim Dalı, İstanbul.

Turan, S. (2004). Geçiş ve Seyir Güvenliğinin Sağlanmasina Yönelik Düzenlemeler Işığında Türk Boğazları. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6(1): 63-75.

Tuncel, M. (2022). Çanakkale Boğazı. (Erişim tarihi: 04.10.2022) shorturl.at/gjHKQ

Fotoğraf Kaynakçası

Şekil 1. Google Earth

Şekil 2. Eryılmaz ve diğ. (2001).

Şekil 3. Dangerous currents, (2022), (Erişim tarihi: 04.10.2022), shorturl.at/BLNS8

Şekil 4. Türk Boğazları Gemi Trafik Hizmetleri Kullanıcı Rehberi, (2022), (Erişim tarihi: 04.10.2022), shorturl.at/FPV45

Şekil 5-6. Balık, İ., Aydın, S.Z. & Bitiktas, F. (2022). Türk Boğazları Trafik Yoğunluğu, Bekleme Süreleri ve Deniz Kazaları. *Kent Akademisi,* 15 (1), 262-276.

Şekil 7. Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Yönetmeliği. (2019, 15 Ağustos). Resmi Gazete (Sayı: 30859). (Erişim tarihi: 05.10.2022), shorturl.at/aFZ25

Şekil 8. Türk Boğazları Gemi Trafik Hizmetleri Kullanıcı Rehberi Türk Boğazları Gemi Trafik Hizmetleri Kullanıcı Rehberi, (2022), (Erişim tarihi: 04.10.2022), shorturl.at/jtEHY

Şekil 9-10. Deniz İşaret Kod Flaması Hakkında Genel Bilgi (2022), (Erişim tarihi: 04.10.2022), shorturl.at/fx345

Şekil 11. 1915 Çanakkale Köprüsü, Cüneyt AYDEMİR, (Özgün, 10.11.2021).

ÇANAKKALE BOĞAZI'NDA GEMİ TRAFİĞİ VE GÜVENLİĞİ

Hasan Mercan - Ekrem Şanver Çelik - Özgür Tezcan

Giriş

Denizcilik sektörü teknoloji ile birlikte ivmelenen sektörlerden biridir. Yolcu taşımacılığı, turizm ve diğer denizcilikle ilgili ticaret dalları ve gemi inşa sanayi başta gelmektedir (Elbirlek, 2008).

Dünya ticaretinde deniz taşımacılığının tercih edilmesinin ana nedeni kara yolu ile taşımacılığa oranla daha fazla yük taşınabilmesidir. Dünyada taşınan yüklerin hacim olarak yaklaşık %84'ü, değer olarak ise yaklaşık %70'i denizyolu ile taşınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde denizyolu ile yapılan ithalat-ihracat taşıma oranları çok daha yüksek bir paya sahiptir. Ortaya konulan projeksiyonların ötesinde küresel bazda denizyolu ile yapılan yük hacmi son yarım yüzyılda 20 kat büyümüştür. Lojistik sektöründe deniz taşımacılığı ekonomik olarak ağırlıklı paya sahiptir. Bu durum denizcilik sektörünü küresel ticarette en stratejik sektör konumuna getirmiştir.

Bu gelişmeler ışığında denizcilik, sadece bir taşımacılık türü olmaktan çıkmış, dünya ticaret hacmindeki artış ve hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerine paralel olarak yük ve yolcu taşımacılığı başta olmak üzere, gemi inşa sanayi, liman ve gemilerde kullanılan yeni teknolojiler, sektörel enerji verimliliğinin arttırılması, liman hizmetleri, deniz turizmi ve yatçılık, canlı ve cansız doğal kaynakların ve deniz çevresinin yönetimini kapsayan daha geniş bir endüstri, ticaret ve hizmet dalına dönüşmüştür (Anonim, 2018).

Sürekli artan dünya nüfusunun ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ve artması ülkeler arasında ticaretin daha kolay hâle gelmesi kara ile ulaşımın ve tüm taşımacılığın sanayileşme ile gelişmesi deniz taşımacılığını da olumlu yönde etkilemiştir. Deniz taşımacılığı diğer taşımacılık modlarına göre daha güvenilir, ekonomik ve çevrecidir.

Denizyolu ile yapılan ticari taşımacılık, diğer taşımacılık türleri olan, karayolu kullanılarak yapılan taşımacılığa göre yaklaşık 7 kat, havayolları ile yapılan ticari ve yolcu taşımacılığına göre yaklaşık 20 kat, demiryolu taşımacılığına göre yaklaşık 4 kat daha ekonomiktir.

Ayrıca, endüstri 4.0 yani bulut bilişimin sektörlere kazanımlarının denizciliğe modellenmesi ile;

- Manuel ilerleyen süreçleri otomatikleştirerek iş kaybını önleyecektir
- Süreçlerin denetlenmesini sağlayabilecektir
- Organizasyon süreç katmanlarındaki eksik bilgi ihtiyacını sağlayabilecektir.
- Referans bilgi olarak kullanılarak diğer maliyet raporlama sistemlerine girdi sağlayacaktır.
- Yeni teknolojilerin denizcilik sektöründe kullanılması ile ilgili örnek oluşturabilecektir.
- Sefer optimizasyonu sağlandığında, daha az sefer yapılması sağlanarak, çevreye salınan zararlı gazlar ve diğer çevresel kirliliklerin önüne geçilebilecektir.
- Nesnelerin interneti metotları sayesinde, algılayıcı teknolojisini ve bulut bilişimi kullanarak, hava durumları, anlık deniz trafiği bilgileri, makinelerin sensörlerden gelen ısı devir bilgileri toplanabilir.

Denizde emniyetin (can ve mal güvenliği) adına gemi adamlarının seferlerde bulundukları yerlerin tespiti sensörler kullanılarak sağlanabilir, yakıt tüketimini azaltabilmek adına eldeki veriler kullanılarak yapay zekâ yazılımları sayesinde de optimizasyon sağlanabilir.

Gemilerin sefer performansları, yakıt optimizasyonları ve diğer bakım tutum verimliliğini ölçebilmek, müdahale edebilmek ve üçüncü taraf uygulamalarla entegrasyonunu sağlayarak uzaktan yönetim denetimin tüm yöntemleri uygulanabilir olacaktır.

Teşekkür

Bu çalışma Hasan MERCAN'ın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

Anonim, (2018). T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı/ Ulaşan ve Erişen Türkiye 2018/ Denizcilik.

Anonim, (2019). Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Yönetmeliği, Çanakkale Boğazı Deniz Trafik Ayırım Düzenine İlişkin Kurallar

Elbirlik, G. (2008). Türk lojistik Sektöründe Denizyolu Taşımacılığının Önemi ve Sorunları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008.

Erdönmez, E.S. & İncaz, S. (2018) Yılına Kadar Ab Denizyolu Taşımacılığının Stratejik Hedefleri ve Önerilerinin Türkiye'ye Yansıması. *Joeep: Journal Of Emerging Economies And Policy*, 1(1), 111-125.

IMO, (2014). 34-Mepc-67-Emissions / IMO's MEPC Progresses Work on Air Pollution and Energy Efficiency. International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL)

IMO, (2018). Resolution MEPC.304(72), (Apr. 13, 2018). International Maritime Organization.

Tatlisuoglu, M. (2008). Çanakkale Boğazı deniz kazaları ve çevreye olan etkisi. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, İstanbul.

Ülker, D., Bayırhan, İ., Mersin, K. & Gazioğlu, C. (2021). A comparative CO2 emissions analysis and mitigation strategies of short-sea shipping and road transport in the Marmara Region, Carbon Management, (12:1), 1-12, DOI: 10.1080/17583004.2020.1852853

Deniz, T. (2016). Türkiye'de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler ve Mevcut Durum, Doğu Coğrafya Dergisi, 21,36, 2016, 135-156.

Winnes, H., Styhre, L. & Fridell, E. (2015). Reducing GHG emissions from ships in port areas. Res Transp Bus Manag. 17: 73–82. doi:10.1016/j.rtbm. 2015.10.008.

Kazimierski, W. & Stateczny, A. (2013). Fusion of Data from AIS and Tracking Radar for the Needs of ECDIS, 2013 Signal Processing Symposium (SPS), IEE, Poland, 1-6.

Kim, W., Yang, S.G., Yu, J., Shin, H., Choo, W. & Park, B.H. (2006). A Direct Conversion Receiver with an IP2 Calibrator for CDMA/PCS/GPS/AMPS Applications, IEEE Journal of Solid-State Circuits, 41(7), 2006, 1535-1541.

Fotoğraf Kaynakçası

Şekil 1. UAB Denizcilik Genel Müdürlüğü ve İMEAK Deniz Ticaret Odası

Şekil 2-3. Marine Traffic, (Erişim: 1 Kasım 2022) http://www.marinetraffic.com

Şekil 4. Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü, (Erişim: 1 Kasım 2022) http://www.kiyiemniyet.gov.tr

Şekil 5. Anadolu Ajansı

Şekil 6. Google Harita Enlem 40.140683 40.142520, Boylam 26.369606 26.401187

Şekil 7-8. Gestaş Deniz Ulaşım, (Erişim: 1 Kasım 2022) http://www.gdu.com.tr

YAŞLANAN İŞ GÜCÜ YÖNETİMİ

Dr. Yeşim Kurt

nobel bilimsel

YAŞLANAN İŞ GÜCÜ YÖNETİMİ

Dr. Yeşim Kurt

Yayın No.: 1700
ISBN: 978-625-398-712-1
E-ISBN: 978-625-398-709-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurt, Yeşim.
Yaşlanan İş Gücü Yönetimi / Yeşim Kurt
1. Basım, XIV + 166 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-712-1
E-ISBN: 978-625-398-709-1
1. İş Gücü Yaşlanması 2. İş Gücü Yönetimi 3. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

ŞEKİLLER ..... **xi**

TABLOLAR ..... **xiii**

GİRİŞ **1**

1. YAŞLANMAYI ANLAMAK **7**

1.1. Yaşlanmanın Tanımı 7

1.2. Yaşlılığın Sınıflandırılması 9

1.3. Yaşlanmanın Doğası 11

1.3.1. Fiziksel Değişim 11

1.3.1.1. Kas-İskelet Sistemi Değişikliği 12

1.3.1.2. Tepki ve Hareket Sürelerinde Yavaşlama 13

1.3.1.3. Esneklik ve Denge 14

1.3.2. Fizyolojik Değişim 15

1.3.3. Duyuşsal Değişim 17

1.3.3.1. Görme İşlevi 17

1.3.3.2. Duyma İşlevi 18

1.3.3.3. Koku ve Tat Alma İşlevi 19

1.3.4. Bilişsel Değişim 19

1.3.4.1. Geleneksel (Genel) (g) Zekâ 20

1.3.4.2. Akışkan Zekâ (Gf) 21

1.3.4.3. Kristalleşmiş Zekâ (Gc) 21

1.3.5. Kişilik Değişimi 23

2. YAŞLANAN NÜFUS VE DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM **25**

2.1. Nüfusun Yaşlanmasına Neden Olan Faktörler 25

2.1.1. Doğurganlık 25

2.1.2. Ölüm Oranlarının Azalması 30

2.1.3. Yaşam Beklentisinin Artması 30

2.1.4. Ülke Ekonomilerinin Etkisi 34

2.2. Yaşlanan Nüfusun Demografik Yapı İçindeki Görünümü 37
2.2.1. Dünya Geneli 38
2.2.2. Dünya Bölgeleri 41
2.2.3. Türkiye 46

3. YAŞLANAN İŞ GÜCÜ VE DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM 49

3.1. Yaşlanan İş Gücünün Tanımı 49
3.2. Yaşlanan İş Gücünün Demografik Yapı İçindeki Görünümü 50

4. YAŞLANAN İŞ GÜCÜNÜ BEKLEYEN SORUNLAR 55

4.1. Yaşam Düzenlemeleriyle İlgili Sorunlar 55
4.1.1. Yoksulluk 55
4.1.2. Beslenme 58
4.1.3. Barınma 58
4.1.4. Yalnızlık 59
4.1.5. Depresyon 61
4.2. İş Yaşamıyla İlgili Sorunlar 63
4.2.1. Yaş Klişeleri 64
4.2.2. Yaş Ayrımcılığı 66
4.2.3. Çalışma Sürelerine Uyumsuzluk 68
4.2.4. Kuşaklar Arası Çatışma 69
4.2.5. Bilgi Teknolojilerine Uyum 70
4.2.6. İş Sağlığı ve Güvenliğine Yönelik Tehditler 71

5. YAŞLANAN İŞ GÜCÜNÜN KÜRESEL ETKİLERİ 75

5.1. İstihdam Politikaları 75
5.2. Sosyal Güvenlik Sistemleri 76
5.3. Sağlık Sistemleri 78
5.4. Küresel Ekonomiler 80
5.5. Politika Yapıcılar 83

6. YAŞLANAN İŞ GÜCÜNÜN SEKTÖRLERLE İLİŞKİSİ 89

6.1. Elektrik, Enerji ve Güç Sistemleriyle İlişkili Sektörler 89
6.2. İnşaat Sektörü 92
6.3. Madencilik Sektörü 93
6.4. Petrol ve Gaz Sektörü 94
6.5. Sağlık Sektörü 96

6.6. Ulaştırma Hizmetleri Sektörü 98
6.6.1. Hava Yolu Taşımacılığı 99
6.6.2. Kara Yolu Taşımacılığı 101
6.7. Askerî Havacılık 103

7. YAŞLANAN İŞ GÜCÜNÜ YÖNETMENİN STRATEJİK ÖNEMİ 107

7.1. Başarılı Yaşlanmaya Destek Olma 108
7.2. İş Sağlığı ve Güvenliğini Sağlama 109
7.3. Bilgi ve Yeteneklerin Kaybını Önleme 110
7.4. Çalışma Motivasyonlarını Sürdürme 112
7.5. Farklı Yaş Grupları Arasındaki Çatışmaları Çözme 113
7.6. Performans Verimliliği Sağlama 113
7.7. Kurum İmajını Güçlendirme 115
7.8. İstihdamda Sürdürülebilirlik Sağlama 115

8. YAŞLANAN İŞ GÜCÜ YÖNETİMİ STRATEJİLERİ 117

8.1. Bilgi ve Yetenek Yönetimi 118
8.2. Sağlık Yönetimi 122
8.3. Ergonomi 126
8.4. İşletme Kültürü 130
8.5. İnsan Kaynakları Yönetimi 131

9. YAŞLANAN İŞ GÜCÜNE YÖNELİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ STRATEJİLERİ..... 135

9.1. Planlama 136
9.2. Bulma, Seçme, Elde Etme, Elde Tutma 137
9.3. Eğitim ve Öğretim 139
9.4. Performans Yönetimi 141
9.5. Ücret ve Yan Haklar 143
9.6. Emeklilik 144

10. EMEKLİLİK 147

10.1. Yaşlanan İş Gücünün Emeklilik Kararı Almasına Neden Olan Bireysel Faktörler .. 147
10.2. Yaşlanan İş Gücünün Emeklilik Kararı Almasına Neden Olan Kurumsal Faktörler 149
10.3. Emekliliğin Etkileri 152

SONUÇ 155

KAYNAKÇA 159

KAYNAKÇA

Agnew, J. (1993), "Age and fatal d related falls", Human Factors: *Journal of the Human Factors and Ergonomics Society,* Vol. 35, pp. 731-6.

Aiyar, S. , Ebeke, C., and Shao, X. (2016). *The Impact of Workforce Aging on European Productivity.* IMF Working Papers. WP/16/238 https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16238.pdf (Erişim tarihi: 08.03.2023)

Armstrong-Stassen, M. (2008). Human resource practices for mature workers -And why aren't employers using them? *Asia Pacific Journal of Human Resource*, *43*(3), 334-352

Armstrong-Stassen, M., & Templer, A. J. (2006). The response of Canadian public and private sector human resource professionals to the challenge of the aging workforce. *Public personnel management*, *35*(3), 247-260.

Arnone, W. J. (2006). Are employers prepared for the aging of the US workforce?. *Benefits quarterly*, *22*(4), 7.

Aslan, M., & Hocaoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve yaşlanma dönemiyle ilişkili psikiyatrik sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 53-62.

Avers, D. (2019). Aging Demographics and Trends. *Guccione's Geriatric Physical Therapy E-Book*, 17.

Ball, K. and Gotsill, G. (2011). *Surviving the Baby Boomer Exodus: Capturing Knowledge for Gen X & Y Employees,* Cengage Learning, Palo Alto, CA.

Barnes-Farrell, J. L. (2005). Older workers. In J. Barling, E. K. Kelloway, and M. R. Frone (eds.), *Handbook of work stress (pp. 431–454). Thousand Oaks, CA: SAGE.*

Barth, M. C. (2000). An aging workforce in an increasingly global world. *Journal of aging & social policy*, *11*(2-3), 83-88.

Batt, R., & Valcour, P. M. (2003). Human resources practices as predictors of work-family outcomes and employee turnover. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society,* 42(2), 189-220.

Beatty, T. B. & Burroughs, L. (1999). Preparing for an aging workforce: The role of higher education. *Educational Gerontology*, *25*(6), 595-611.

Berkman, L. F., & Truesdale, B. C. (2022). *Overtime: America's Aging Workforce and the Future of Working Longer*. (Eds.). Oxford University Press.

Bhattacharyya, S. S. (2010). Exploring the concept of strategic corporate social responsibility for anintegrated perspective. *European Business Review*, *22*(1), 82–101. doi:10.1108/09555341011009025

Bloom, D. E., & Luca, D. L. (2016). The global demography of aging: facts, explanations, future. In *Handbook of the economics of population aging* (Vol. 1, pp. 3-56). North-Holland.

Bohle, P., Di Milia, L., Fletcher, A., & Rajaratnam, S. (2008). Introduction: aging and the multifaceted influences on adaptation to working time. *Chronobiology international*, *25*(2-3), 155-164.

Bowling A. 2007. Aspirations for older age in the 21st century: What is successful aging? Int. J. *Aging Hum. Dev*. 64:263–97

Buerhaus, P. I., Staiger, D. O., & Auerbach, D. I. (2000). Implications of an aging registered nurse workforce. *Jama*, *283*(22), 2948-2954.

Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor, (2021). *Number of people 75 and older in the labor force is expected to grow 96.5 percent by 2030 at*. The Economics Daily, https://www.bls.gov/opub/ted/2021/number-of-people-75-and-older-in-the-labor-force-is-expected-to-grow-96-5-percent-by-2030.htm (Erişim tarihi: 04.02.2023).

Burtless, G., & Quinn, J. F. (2002). Is working longer the answer for an aging workforce?. *Working Papers in Economics*, 82.

Buyens, D., Van Dijk, H., Dewilde, T., & De Vos, A. (2009). The aging workforce: perceptions of career ending. *Journal of managerial psychology*.

Calo, T. J. (2008). Talent management in the era of the aging workforce: The critical role of knowledge transfer. *Public Personnel Management*, *37*(4), 403-416.

Cascio, W. F., and Aguinis, H. (2011). *Applied psychology in human resource management*. 7th ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Casey, B., Metcalf, H., & Lakey, J. (1993). Human resource strate-gies and the third age: Policies and practices in the UK. In P. Taylor (Ed.), *Age and employment*. London: IMP

Choo, T. E. (1999). The aging workforce: Some implications, strategies and policy considerations for human resource managers. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, *37*(2), 60-75.

Clark, R. L., & Ghent, L. S. (2010). Strategic HR management with an aging workforce: Using demographic models to determine optimal employment policies. *Population Research and Policy Review*, *29*, 65-80.

Clark, R. L., Nyce, S., Ritter, B., & Shoven, J. (2019). Employer concerns and responses to an aging workforce. *The Journal of Retirement*, *6*(4), 82-99.

Collins, G. A. (2003). Rethinking retirement in the context of an aging workforce. *Journal of career development*, *30*(2), 145-157.

Collins-McNeil, J., Sharpe, D., & Benbow, D. (2012). Aging workforce: Retaining valuable nurses. *Nursing Management*, *43*(3), 50-54.

Cummings-White, I., & Diala, I. S. (2013). Knowledge transfer in a municipality study on baby boomer exodus from the workforce. *International Journal of Computer Applications Technology and Research,* 2(3), 367-373.

Cutler,D.M., Meara, E., 2004. Changes in the age distribution of mortality over the 20th century. In: Wise, D. A. (Ed.), *Perspectives on the Economics of Aging.* University of Chicago Press, Chicago, IL, pp. 333–365.

Czaja, S. J., Sharit, J., Charness, N., & Schmidt, A. C. (2015). The implications of changes in job demands for the continued and future employment of older workers. In *Facing the Challenges of a Multi-Age Workforce* (pp. 159-179). Routledge.

Çetin, C., & Karalar, S. (2016). X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *14*(28), 157-197.

Davies, B.T. and Mebarki, M. (1983), "Speed of forward hand movement (the effects of age, sex,posture and hand)", *Ergonomics,* Vol. 26 No. 11, pp. 1077-9.

De Massis, A., Frattini, F., Kotlar, J., Petruzzelli, A.M. and Wright, M. (2016), "Innovation through tradition: lessons from innovative family businesses and directions for future research", *The Academy of Management Perspectives*, Vol. 30, pp. 93-116.

DeLong, D. W. (2004). *Lost knowledge: Confronting the threat of an aging workforce*. Oxford University Press.

Drucker, P. F. (1964). Managing *for results.* New York, NY: HarperCollins.

Drucker, P. F. (1993). The rise of the knowledge society. *Wilson Quarterly, 17*, 52–69.

Dünya Sağlık Örgütü. (2015). World report on ageing and health, http://apps.who.int/iris /bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1 (Erişim tarihi: 20.04.23).

Elliott, R. H. (1995). Human resource management's role in the future aging of the workforce. *Review of Public Personnel Administration*, *15*(2), 5-17.

Erlangsen A, Jeune B, Bille-Brahe U, Vaupel JW. (2004). Loss of partner and suicide risks among oldest old: a populationbased register study. *Age Ageing.* 33(4):378–383.

Fisher, G. G., Chacon, M., & Chaffee, D. S. (2019). Theories of cognitive aging and work. In *Work across the lifespan* (pp. 17-45). Academic press

Folkard, S. (2008). Do permanent night workers show circadian adjustment? A review based on the endogenous melatonin rhythm. *Chronobiology international*, *25*(2-3), 215-224.

Fraher, A. L. (2017). Intergenerational conflict at US airlines: an unresolved Oedipal Complex?. *Journal of Managerial Psychology*.

Framgen B, Frucht S. (2015). *Medical Terminology: A Living Language*. 6th ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson;

Frankenberg, E., & Thomas, D. (2011). Global aging. In *Handbook of aging and the social sciences* (pp. 73-89). Academic Press.

Gillin, E. K., Salmoni, A., Shaw, L. (2008). Ergonomics of aging. In *Ergonomics for Therapists* (pp. 265-276). Mosby.

Grandjean, E. (1988). *Fitting the task to the man:* The textbook of occupational ergonomics (4th ed.). London: Taylor & Francis.

Grice, A., Peer, J. M., & Morris, G. T. (2011). Today's aging workforce—Who will fill their shoes?. In *2011 64th Annual Conference for Protective Relay Engineers* (pp. 483-491). IEEE.

Haight, J. (2003). Human error & the challenges of an aging workforce: Considerations for improving workplace safety. *Professional Safety,* 48:12,

Härmä, M. (2011). Adding more years to the work careers of an aging workforce—what works?. *Scandinavian journal of work, environment & health*, 451-453.

Harrington, L., & Heidkamp, M. (2013). The aging workforce: Challenges for the health care industry workforce. Aging, 2020, 115.

Hatcher, B. (2006). *Wisdom at work: The importance of the older and experienced nurse in the workplace.* Princeton, NJ: Robert Wood Johnson Foundation.

Hedge, J. W., Borman, W. C., & Lammlein, S. E. (2006). *The aging workforce: Realities, and Implications lor Organizations* American Psychological Association Washington, DC

Hertel, G., & Zacher, H. (2018). Managing the aging workforce. *The SAGE handbook of industrial, work and organization psychology*, *3*, 396-428.

Heslin, P. A., & Ochoa, J. D. (2008). Understanding and developing strategic corporate social responsibility. *Organizational Dynamics*, *37*(2), 125–144. doi:10.1016/j.orgdyn.2008.02.002

Hill K.S. (2011) Nursing and the aging workforce: myths and reality, what do we really know? *Nursing Clinics of North America* 46, 1–9

Hollis-Sawyer, L. & Dykema-Engblade, A. (2016). Women's Resiliency and Psychological Adaptation to Aging. 10.1016/B978-0-12-420136-1.00002-5

Huber, G. (1999), "Facilitating project team learning and contributions to organizational knowledge", *Creativity and Innovation Management*, Vol. 8, pp. 70-76

Huster, K. M., Müller, A., Prohn, M. J., Nowak, D., & Herbig, B. (2014). Medical risks in older pilots: a systematic review on incapacitation and age. *International archives of occupational and environmental health*, *87*, 567-578.

Huuhtanen, P., Piispa, M., 1992. Work and retirement attitudes of 50- to 64-year-old people at work and on pension. *Scand. J. Work, Environmental Health* 18, 21–23.

Ilgen, D. R., Fisher, C. D., & Taylor, M. S. (1979). Consequences of individual feedback on behavior in organizations. *Journal of applied psychology*, *64*(4), 349.

Ilmarinen, J. (1992). Job design for the aged with regard to decline in their maximal aerobic capacity: Part I—Guidelines for the practitioner. *International Journal of Industrial Ergonomics*, *10*(1-2), 53-63.

Inkpen, A.C. and Moffett, M.H. (2011), *The Global Oil & Gas Industry: Management, Strategy & Finance*, PennWell Books, Tulsa, OK.

Institute of Medicine. (2008). *Retooling for an Aging America: Building the Health Care Workforce.* The Natıonal Academıes Press. ISBN: 13 978-0-309-11966-5

Isopahkala-Bouret, U. (2015). Educational credentialing of an aging workforce: Uneasy conclusions. *Adult Education Quarterly*, *65*(2), 83-99.

Jacobson, W. (2010). Preparing for tomorrow: A case study of workforce planning in North Carolina municipal governments. *Public Personnel Management*, *39*(4), 353-377.

Jacqueline B. Marcus MS, RDN, LDN, CNS, FADA, FAND (2019). Chapter 1 - Global and US Aging. *Aging, Nutrition and Taste.* 1-24. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-813527-3.00001-6

James M, Green R (1991). Airline pilot incapacitation survey. *Aviation, space, and environmental medicine,* 62(11),1068–1072

Johnson, B. (2014). You And Your Aviation Inspector. Aviation MX Human Factors Vol 2 I Issue 4.
https://www.faa.gov/sites/faa.gov/files/about/initiatives/maintenance_hf/fatigue/Aviation_MX_HF_Newsletter_Vol2Issue4.pdf (Erişim tarihi: 09. 04.2023).

Kanfer, R., & Ackerman, P. L. (2004). Aging, adult development, and work motivation. *Academy of Management Review*, *29*(3), 440-458.

Kowalski-Trakofler, K. M., Steiner, L. J., & Schwerha, D. J. (2005). Safety considerations for the aging workforce. *Safety Science*, *43*(10), 779-793.

Kroon, A. C., van Selm, M., ter Hoeven, C. L., & Vliegenthart, R. (2016). Dealing with an aging workforce: Locating threats and opportunities in corporate media. *Educational Gerontology*, *42*(12), 818-834.

Lavallière, M., Burstein, A. A., Arezes, P., & Coughlin, J. F. (2016). Tackling the challenges of an aging workforce with the use of wearable technologies and the quantified-self. *Dyna*, *83*(197), 38-43.

Lave, L. B., Ashworth, M., & Gellings, C. (2007). The aging workforce: Electricity industry challenges and solutions. *The Electricity Journal*, *20*(2), 71-80.

Lawrence, B. S. (1988). New wrinkles in the theory of age demography norms and performance ratings. Academy of Management Journal, 31, 309-337.

Lee, R. (2016). Macroeconomics, aging, and growth. In *Handbook of the economics of population aging* (Vol. 1, pp. 59-118). North-Holland.

Leibold, M., & Voelpel, S. C. (2007). *Managing the aging workforce: Challenges and solutions*. John Wiley & Sons.

Leigh, J., Waehrer, G., Miller, T., Keenan, C., (2004). Cost of occupational injury and illness across industries. *Scandinavian Journal of Work Environment and Health* 30 (3), 199–205.

Loeppke, R. R., Schill, A. L., Chosewood, L. C., Grosch, J. W., Allweiss, P., Burton, W. N., ... & Larson, P. W. (2013). Advancing workplace health protection and promotion for an aging workforce. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, *55*(5), 500-506.

Lohman, H., Spergel, E., & Penington, E. (2022). Aging Trends and Concepts. *Occupational Therapy with Older Adults-E-Book: Strategies for the OTA*, 2.

Lu, C. Q., Du, D. Y., Xu, X. M., & Zhang, R. F. (2017). Revisiting the relationship between job demands and job performance: The effects of job security and traditionality. *Journal of occupational and Organizational Psychology*, *90*(1), 1-48. https://doi.org/10.1111/joop.12158

Ma, B., Liu, S., Liu, D., & Wang, H. (2016). Job security and work performance in Chinese employees: The mediating role of organisational identification. *International Journal of Psychology*, *51*(2), 123-129. https://doi.org/10.1002/ijop.12137

Magnavita, N., Sakowski, P., Capitanelli, I., La Milia, D. I., Moscato, U., Poscia, A., & Ricciardi, W. (2018). Health promotion for the aging workforce in Poland. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, *31*(6).

Martins, E. and Meyer, H.W. (2012), "Organizational and behavioral factors that influence knowledge retention", *Journal of Knowledge Management*, Vol. 16, pp. 77-96.

McDaniel, S. A., Wong, L. L., & Watt, B. (2015). An aging workforce and the future labour market in Canada. *Canadian Public Policy*, *41*(2), 97-108.

McKenna, M.G., Wilczynski, H. and Vanderschee, D. (2006), *Capital Project Execution in the Oil and Gas Industry*, Booz Allen Hamilton, Houston.

McLafferty E, Hendry C, Farley A. (2012). The integumentary system: Anatomy, physiology and function of skin. *Nurs Stand*.;27(3):35–42. doi:10.7748/ns2012.09.27.3.35.c9299.

McNichols, D. (2010), "Optimal knowledge transfer methods: a Generation X perspective", *Journal of Knowledge Management*, Vol. 14, pp. 24-37.

McWilliams, A., Siegel, D. S., & Wright, P. M. (2006). Corporate social responsibility: Strategic implications. *Journal of Management Studies*, *43*(1), 1–18. doi:10.1111/j.1467-6486.2006.00580.x

Medici, A. C. (2021). *Health sector challenges and policies in the context of ageing populations*. Population Division. UN DESA/POP/2021/TP/NO.3

Moseley, J. L., & Dessinger, J. C. (2006). *Training older workers and learners: maximizing the workplace performance of an aging workforce*. John Wiley & Sons.

Neal, M. B., & Hammer, L. B. (2017). *Working couples caring for children and aging parents: Effects on work and well-being*. Psychology Press.

Ng, J. Y. K., & Chan, A. H. (2015). The ageing construction workforce in Hong Kong: a review. Proceedings of the International MultiConference of Engineers and Computer Scientists 2015 Vol II,

Ng, T. W. H., & Feldman, D. C. (2008). The relationship of age to ten dimensions of jobperformance. *Journal of Applied Psychology, 93*(2), 392-423. doi: 10.1037/0021- 9010.93.2.392

Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation* (Vol. 105). OUP USA.

Oude Mulders, J., Henkens, K., & van Dalen, H. P. (2020). How do employers respond to an aging workforce? Evidence from surveys among employers, 2009–2017. *Current and emerging trends in aging and work*, 281-296.

Patrickson, M., & Hartmann, L. (1996). Older women: Retailing utilizes a neglected workforce resource. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, *34*(2), 88-98.

Perry, L. S. (2010a). Designing the workplace for the aging workforce. *White paper, Zurich in North America, Retrieved December*, *20*, 2010.

Perry, L. S. (2010b). The aging workforce: Using ergonomics to improve workplace design. *Professional safety*, *55*(04), 22-28.

Phillips, J. A., & Miltner, R. (2015). Work hazards for an aging nursing workforce. *Journal of nursing management*, *23*(6), 803-812.

Picard M., Girard S.A., Simard M., Larocque R., Leroux T. & Turcotte F. (2008) Association of work-related accidents with noise exposure in the workplace and noise-induced hearing loss based on the experience of some 240,000 person-years observation. *Accident Analysis and Prevention* 40, 1644–1652.

Pinto, A. M. G. L. R. S., da Silva Ramos, S. C. M., & Nunes, S. M. M. D. (2014). Managing an aging workforce: What is the value of human resource management practices for different age groups of workers?. *Tékhne*, *12*, 58-68.

Pizzi C, Evans SA, De Stavola BL, Evans A, Clemens F, Dos Santos Silva I .(2008). Lifestyle of UK commercial aircrews relative to air traffic controllers and the general population. *Aviation Space Environmental Medicine* 79:964–974

Pizzi M. A., Smith T. M. (2009). Promoting successful aging through occupation. *Occupational therapy in the promotion of health and wellness* (pp. 454–469). Philadelphie: F. A. Davis Company

Popkin, S. M., Morrow, S. L., Di Domenico, T. E., & Howarth, H. D. (2008). Age is more than just a number: Implications for an aging workforce in the US transportation sector. *Applied Ergonomics*, *39*(5), 542-549.

Qiang, Y., Baker, S. P., Rebok, G. W., McCarthy, M. L., & Li, G. (2003). Mortality risk in a birth cohort of commuter air carrier and air taxi pilots. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, *45*(12), 1297-1302.

Ramsey, R. D. (2003). Tapping the strengths of older workers. *Supervision, 64*(6), 9–11.

Rauschenbach, C., Goritz, A. S., & Hertel, G. (2012). Age stereotypes about emotional resilience at work. *Educational Gerontology, 38*, 511-519. doi: 10.1080/03601277.2011.567187

Rix, S. E. (2006). The aging workforce: will we ever be ready for it? Robert H. Binstock, PhD, Editor.

Roberts BW, Walton KE, Viechtbauer W. (2006). Patterns of mean-level change in personality traits across the life course: a m eta-analysis of longitudinal studies. *Psychol. Bull.* 132:1–25

Robine, J. M. (2021). Ageing populations: We are living longer lives, but are we healthier. *United Nations, Department of Economics and Social Affairs, Population Division*.

Robson, S. M., and Hansson, R. O. (2007). Strategic self development for successful aging at work. *The International Journal of Aging and Human Development* 64: 331–359.

Roper, K. O., & Yeh, D. C. (2007). Ergonomic solutions for an aging workforce. *Journal of Facilities Management*.

Rosen, B., & Jerdee, T. H. (1977). Too Old or Not Too Old. *Harvard Business Review*, *55*(6), 97-106.

Sandmire D. (2013). The physiology and pathology of aging. In: Chop WC, Robnett RH, eds. *Gerontology for the Health Care Professional*. 3rd ed. Philadelphia: FA Davis;

Scharf, T., Vaught, C., Kidd, P., Steiner, L., Kowalski, K., Wiehagen, B., Rethi, L., Cole, H. (2001). Toward a typology of dynamic and hazardous work environments. *Human and Ecological Risk Assessment* 7 (7), 1827–1841.

Silverstein, M. (2008). Meeting the challenges of an aging workforce. *American journal of industrial medicine*, *51*(4), 269-280.

Staufenbiel, T., & König, C. J. (2010). A model for the effects of job insecurity on performance, turnover intention, and absenteeism. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *83*(1), 101-117. https://doi.org/10.1348/096317908X401912

Steiner, L., Turin, F., Cornelius, K., (1997). A Method For Evaluating System Interactions in a Dynamic Work Environment. In: Das, B., Karwowski, W. (Eds.), *Advances in Occupational Ergonomics and Safety* II. IOS Press.

Sterns, H. L., and Miklos, S. M. (1995). The aging worker in a changing environment: Organizational and individual issues. *Journal of Vocational Behavior* 47(3): 248–268.,

Stone, L. W. (1993). *The aging military aviator: A review and annotated bibliography.* United States Atrmy Aeromedlcal Research Laboratory Fort Rucker, Alabama 36362-5292

Streb, C. K., Voelpel, S. C., & Leibold, M. (2008). Managing the aging workforce:: Status quo and implications for the advancement of theory and practice. *European Management Journal*, *26*(1), 1-10.

Streb, C., Voelpel, S., & Leibold, M. (2009). Aging workforce management in the automobile industry: Defining the concept and its constituting elements. *German Journal of Human Resource Management*, *23*(1), 8-27.

Sumbal, M. S., Tsui, E., See-to, E., & Barendrecht, A. (2017). Knowledge retention and aging workforce in the oil and gas industry: a multi perspective study. *Journal of Knowledge Management*.

Szinovacz, M. E. (2011). Introduction: The aging workforce: Challenges for societies, employers, and older workers. *Journal of Aging & Social Policy*, *23*(2), 95-100.

Taylor, J. L., Kennedy, Q., Noda, A., & Yesavage, J. A. (2007). Pilot age and expertise predict flight simulator performance: a 3-year longitudinal study. *Neurology*, *68*(9), 648-654.

Taylor, M. A., & Bisson, J. B. (2020). Changes in cognitive function: Practical and theoretical considerations for training the aging workforce. *Human Resource Management Review*, *30*(2), 100684.

The Research and Technology Organization (RTO). (2000). *Operational Issues of Aging Crewmembers*. RTO-MP-33 AC/323(HFM)TP/13.

Tresici, T. J., & Ivan, D. J. (2000). *Ocular Problems of the Aging Military Aviator*. School Of Aerospace Medıcıne Brooks Afb Tx Aerospace Opthalmology Branch.

Truxillo, D. M., Cadiz, D. M., & Hammer, L. B. (2015). Supporting the aging workforce: A review and recommendations for workplace intervention research. *Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav.*, *2*(1), 351-381.

Truxillo, D. M., Cadiz, D. M., & Rineer, J. R. (2014). The aging workforce: Implications for human resource management research and practice.

United Nations, DESA, (2017). Population ageing and sustainable development. POPFACTS, No. 2017/1.https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/popfacts/PopFacts_2017-1.pdf (Erişim tarihi: 06. 02.2023)

United Nations, DESA, (2019a) Population Division (POP/DB/PD/WPA/2019). https://population.un.org/ProfilesOfAgeing2019/index.html (Erişim tarihi: 06. 02.2023)

United Nations, DESA, (2019b). Living arrangements of older persons around the World. No. 2019/2

United Nations, DESA, (2020a). *World Population Ageing 2020 Highlights Living arrangements of older persons*. Population Division. *ST/ESA/SER.A/451.* https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd-2020_world_population_ageing_highlights.pdf (Erişim tarihi: 01.02.2023).

United Nations, DESA, (2020b). Government policies to address population ageing. Population Facts. No. 2020/1

United Nations, DESA, (2022). Population Division. *World Population Prospects.* **http://population.un.org/wpp** (Erişim tarihi: 05.02.2023).

Voelpel, S. C., & Streb, C. K. (2010). A balanced scorecard for managing the aging workforce. *Organizational Dynamics*, *39*(1), 84-90.

Walker, A. (2005). The emergence of age management in Europe. *International Journal of Organisational Behaviour*, *10*(1), 685-697.

Waller, P. F. (1991). The older driver. *Human Factors*, *33*(5), 499-505.

Weller, S. A. (2007). Discrimination, labour markets and the labour market prospects of older workers: what can a legal case teach us?. *Work, employment and society*, *21*(3), 417-437.

Wenker, S., & Liebzeit, D. (2019). Psychosocial aspects of aging. *Guccionels geriatric physical therapy e-book*, 55.

West, J.P. (2005). Managing an Aging Workforce: Trends, Issues, and Strategies. Condrey, S. E. (Ed.). *Handbook of Human Resources Management in Government*. John Wiley & Sons.

Whaley, M. M. & Byers-Connon, S. (2022). The Aging Process. *Occupational Therapy with Older Adults-E-Book: Strategies for the OTA*, 30.

Wisse, B., van Eijbergen, R., Rietzschel, E. F., & Scheibe, S. (2018). Catering to the needs of an aging workforce: The role of employee age in the relationship between corporate social responsibility and employee satisfaction. *Journal of Business Ethics*, *147*, 875-888.

Yeatts, D. L., Folts, W. E., & Knapp, J. (2000). Older workers' adaptation to a changing workplace: Employment issues for the 21st century. *Educational Gerontology,* 26, 566-582.

Yesavage, J. A., Jo, B., Adamson, M. M., Kennedy, Q., Noda, A., Hernandez, B., & Taylor, J. L. (2011). Initial cognitive performance predicts longitudinal aviator performance. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *66*(4), 444-453.

Yu, H.C. and Miller, P. (2005), "Leadership style: the X generation and Baby Boomers compared in different cultural contexts", *Leadership & Organization Development Journal*, Vol. 26, pp. 35-50.

Zwick, T. (2015). Training older employees: What is effective? International Journal of Manpower, 36(2), 136–150. https://doi.org/10.1108/IJM-09-2012-0138.

https://www.oecd.org/els/emp/2080254.pdf (Erişim tarihi: 01.04.2023).

https://www.ecitb.org.uk/blog/2022/01/20/ageing-oil-and-gas-workforce-presents-net-zero-challenge/#:~:text=Only%2012%25%20of%20its%20main,are%20over%2050%20(35%25) (erişim 01.05.2023).

Cebimizdeki Görünmez Sözlükte
CESARETİ KEŞFETMEK

Sibel Karamaraş

nobel

Cebimizdeki Görünmez Sözlükte CESARETİ KEŞFETMEK

Sibel Karamaraş

Yayın No.: 5016
Psikoloji-PDR No.: 469
ISBN: 978-625-397-621-7
E-ISBN: 978-625-397-620-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karamaraş, Sibel.
Cebimizdeki Görünmez Sözlükte CESARETİ KEŞFETMEK / Sibel Karamaraş
1. Basım, VIII + 176 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-621-7
E-ISBN: 978-625-397-620-0
1. Cesaret 2. Keşif 3. Psikoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ iii
GÖRÜNMEZ SÖZLÜĞÜMÜZ 1
YOLCULUĞUMUZ 7
CESARET DENİNCE AKLA 10
AZICIK DELİKANLI OL! 17
CESUR MESLEKLER 24
CESARET VE KORKU KONUSU 30
BİLMEMEK VE ÇOCUKLAR ÜZERİNE 42
FARKLI CESARET TÜRLERİ 51
SÖZLÜĞÜMÜZ VE HAYATIMIZ 58
VAR OLMAK VE YAŞAMAK 71
ÖĞRENMEK VE GELİŞMEK 78
DERİN BAĞLAR KURMAK 85
SESİNİ DUYURMAK 93
HAYAL KURMAK VE UMUT ETMEK 101
O KADAR BASİT DEĞİL 107
ÖNEMLİ VE GEREKLİ Mİ? 118
CESARETİ BÜYÜTEBİLİR MİYİZ? 131
CESUR İŞ YERLERİ 148
VEDA EDERKEN 162
KAYNAKÇA 165

KAYNAKÇA

1. Kinsella, E., Ritchie, T., and Igou, E. (2018). On the bravery and courage of heroes: considering gender. Heroism Science 2(1), 1-14.
2. Martin, L. L., Conners, J., & Newbold, J. A. (2019). Evaluation Joseph Campbell's underexplored ideas in the light of modern psychology. Heroism Science, 4, 1-21.
3. Allison, S. T. (2014), "What is your purpose in life?"
4. Smith, A. (1759). The theory of moral sentiments. London
5. Smith, T. W. (2020). Duygular Sözlüğü: Acıdan Zevklenmeye. H. Şirin (Çev.), Kolektif Kitap.
6. May, R. (2008). Yaratma cesareti (11.b.). A. Oysal (Çev.), İstanbul: Metis.
7. Webb, Heather. The Medieval Heart. New Haven: Yale University Press, 2010.
8. Migliore, Tiziana, "On Courage. The Sense Of θυμός", in Matteo Galletti, Ariele Niccoli, (éds.), Emotions: From Cases to Theories, in HUMANA.MENTE Journal of Philosophical Studies, 12(35), pp. 190-221, 2019.
9. Basch, E., Ulbricht, C., Hammerness, P., Bevins, A., Sollars, D. (2004). Thyme (Thymus vulgaris L.), thymol. J. Herb Pharmacother. 4, 49–67.
10. Geenen V, Kecha O, Martens H. Thymic expression of neuroendocrine self-peptide precursors: role in T cell survival and self-tolerance. J Neuroendocrinol 10: 811– 822, 1998.
11. Racine, N. (2019). Blood, Meth, and Tears: The Super Soldiers of World War II. History Matters, 16, 7-21

12. Walton, D. N. (1986). Courage: A philosophical investigation. California: University of California.

13. Silke, A. (2004). "Courage in Dark Places: Reflections on Terrorist Psychology," Social Research, 71(1), 177-198.

14. Putman, D. (2010). Philosophical roots of the concept of courage. In C. Pury & S. Lopez (Eds.), The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue: 9–22. Washington, DC: American Psychological Association.

15. Nili, U., Goldberg, H., Weizman, A. & Dudai, Y. (2010). Fear thou not: activity of frontal and temporal circuits in moments of real-life courage. Neuron 66, 949–962.

16. Rate, C. R. (2010). Defining the features of courage: A search for meaning. In C. L. S. Pury & S. J. Lopez (Eds.), The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue.

17. Rachman, S. J. (2010). Courage: A psychological perspective. In C. L. S. Pury & S. J. Lopez (Eds.), The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue (pp. 91–107). American Psychological Association.

18. McGurk, D., & Castro, C. A. (2010). Courage in combat. In C. Pury & S. Lopez (Eds.), The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue: 167–185. Washington, DC: American Psychological Association.

19. Rate, C. R., Clarke, J. A., Lindsay, D. R., & Sternberg, R. J. (2007). Implicit theories of courage. Journal of Positive Psychology, 2, 80-98.

20. Goud, N. H. (2005). Courage: Its nature and development. Journal of Humanistic Counseling, Education, and Development, 44: 102–116.

21. Lachman V. (2007). Moral courage: a virtue in need of development? Medsurg Nurs. 16(2): 131–133.

22. Platon. (Baskı Yılı: 2012). Lakhes. F. Akderin (Çev.), Say Yayınları.

23. Rabieh, L. (2006). Plato and the Virtue of Courage. Baltimore.

24. Plato; Cooper, John M.; Hutchinson, D.S. (1997). Plato: Complete Works. Indianapolis, IN.

25. Kruger, J. and Dunning, D. (1999). "Unskilled and Unaware of it: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated SelfAssessments." Journal of Personality and Social Psychology 77, 1121–1134.

26. Szagun, G. (1992). Age-related changes in children's understanding of courage. Journal of Genetic Psychology, 153, 405–420.

27. Horatius (Horas) - Ode'ler Epod'lar Hicviyeler Nameler (1930). Y. K. Karaosmanoğlu (Çev.). MEB Basımı.

28. Santilli, S.; Ginevra, M.C.; Camussi, E.; Lodi, E.; Nota, L.; Patrizi, P. Courage in childhood: Classifying the actions of courage performed by elementary school students. Eur. J. Dev. Psychol. 2020, 1–17.

29. Lopez, S. J., Rasmussen, H. N., Skorupski, W. P., Koetting, K., Petersen, S. E., &Yang, Y. T. (2010). Folk Conceptualizations of Courage. In C. L. S. Pury, & S. J. Lopez (Eds.), The Psychologyof Courage: Modern Research on an Ancient Virtue (pp.23–45). Washington, D. C.: American Psychological Association.

30. Putman, D. (1997). Psychological courage. Philosophy, Psychiatry and Psychology, 4, 1–11.

31. Bauhn, P. (2007). Two Concepts of Courage. The Proceedings of the Twenty-First World Congress of Philosophy.

32. Pury, C., Kowalski, R., & Spearman, J. (2007). Distinctions between general and personal courage. The Journal of Positive Psychology, 2: 99–114.

33. Greitemeyer, T., Fischer, P., Kastenmu¨ller, A., & Frey, D. (2006). Civil courage and helping behaviour: Differences and similarities. European Psychologist, 11, 90–98.

34. Lüftenegger, M., & Chen, J. A. (2017, this issue). Conceptual issues and assessment of implicit theories. Zeitschrift für Psychologie.

35. Molden, D. C., & Dweck, C. S. (2006). Finding "meaning" in psychology: A lay theories approach to self-regulation, social perception, and social development. American Psychologist, 61, 192–203.

36. Wurm, S., Warner, L. M., Ziegelmann, J. P., Wolff, J. K., & Schüz, B. (2013). How do negative self-perceptions of aging become a selffulfilling prophecy? Psychology and Aging, 28, 1088 –1097

37. Pury, C. L. S., & Starkey, C. B. (2010). Is courage an accolade or a process? A fundamental question for courage research. In C. L. S. Pury & S. J. Lopez (Eds.), The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue: 67–87. Washington, DC: American Psychological Association.

38. Pury, C. L. S., Starkey, C. B., Kulik, R. E., Skjerning, K. L., & Sullivan, E. A. (2015). Is courage always a virtue? Suicide, killing, and bad courage. Journal of Positive Psychology, 10(5), 383–388

39. Králik R. (2015). Key Philosophical-Theological Concepts of Søren Kierkegaard in the Work of Paul Tillich, European Journal of Science and Theology, 11(4), 179-188.

40. Tillich, P. (Baskı Yılı: 2014). Olmak Cesareti. M. Türkeri (Çev.), Okuyan Us Yayınları.

41. Woodard, C. R. (2010). The courage to be authentic: Empirical and existential perspectives. In C. S. Pury, S. J. Lopez (Eds.), The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue (pp. 109-123). Washington, DC, US: American Psychological Association.

42. Howard, M. C., & Cogswell, J. E. (2018). The left side of courage: Three exploratory studies on the antecedents of social courage. The Journal of Positive Psychology, 1–17.

43. Holt, R. and den Hond, F. (2013). 'Sapere aude'. Organization Studies, 34, 1587–600.

44. Meynen, D. (2016). 'Sapere Aude. About the contribution of Elderly People to Cultural Life'. Journal of Education Culture and Society, 1, 11-17.

45. Kilmann, R. H., O'Hara, L. A., & Strauss, J. P. (2010). Developing and validating a quantitative measure of organizational courage. Journal of Business and Psychology, 25, 15-23.

46. Neff, K. D. (2011). Self-compassion, self-esteem, and well-being. Social and personality psychology compass, 5, 1–12.

47. Blagen, M., & Yang, J. (2009, March). A tool of facilitating courage: Hope is a choice. Paper based on a program presented at the American Counseling Association Annual Conference and Exhibition, Charlotte, NC.

48. Milgram, S. 1963. Behavioral study of obedience. Journal of Abnormal and Social Psychology, 67: 371-378.

49. Worline, M. C. (2010). Understanding the role of courage in social life. In C. L. S. Pury & S. J. Lopez (Eds.), The psychology of courage (pp. 209–226). Washington, D.C.: American Psychological Association.

50. Miller, W. I. (2000). The mystery of courage. Cambridge, MA: Harvard University Press.

51. Seligman, M. & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An Introduction. American Psychologist. 55, 5-14.

52. Hartshorne, T. S. (2002). Mistaking courage for denial: Family resilience after the birth of a child with severe disabilities. Journal of Individual Psychology, 58, 263–278.

53. Maddi, S. R. (2002). The story of hardiness: Twenty years of theorizing, research, and practice. Consulting Psychology Journal: Practice and Research, 54, 173–185.

54. Magnano P., Paolillo A., Platania S., & Santisi G. (2017). Courage as a potential mediator between personality and coping, In Personality and individual differences, 111(1), 13-18.

55. Fingeld D. (1999). Courage as a process of pushing beyond the study. Qualitative Health Research 9(6), 803–814.

56. *Cuff, W. T. (1993). The experience of courage and the characteristics of courageous people. (Doctoral dissertation). ProQuest Dissertations and Thesis Database. (UMI No: 9405316) sayfasından erişilmiştir.

57. Hannah, S. T., Sweeney, P. J., & Lester, P. B. 2007. Toward a courageous mindset: The subjective act and experience of courage. Journal of Positive Psychology, 2: 129 –135.

58. Lester, P. B., Vogelgesang, G., Hannah, S. T., & Kimmey, T. (2010). Developing courage in followers: Theoretical and applied perspectives. In C. Pury & S. Lopez (Eds.), The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue: 210–45. Washington, DC: American Psychological Association.

59. Harvard Business Review Türkiye (2020): Cesaret Nasıl Bulunur ve Gösterilir?

60. Worline, M. C., Wrzesniewski, A., & Rafaeli, A. (2002). Courage and work: Breaking routines to improve performance. In R. Lord, R. Klimoski, & R. Kanfer (Eds.), Emotions at work (pp. 295–330). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

61. Foster F. (1898). Some aspects of courage, *The North American Review, 166*(499), 678-685.

62. Deutsch, M. (1961). Courage as a concept in social psychology. *Journal of Social Psychology, 55*, 49–58.

63. Asch, S. E. (1955). Opinions and social pressure. *Scientific American, 193*, 31-35.

64. Aurelius, M. (2004). Düşünceler. Ş. Karadeniz (Çev.), Yapı Kredi Yayınları.

65. Norton, P. J., & Weiss, B. J. (2009). The role of courage on behavioral approach in a fear-eliciting situation: A proof-of-concept pilot study. Journal of Anxiety Disorders, 23, 212–217.

66. Eix, A. K. (2021). Calling on courage: The use of a courage intervention to increase engagement in exposure for specific fears (Order No. 28548495). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global.

67. Abdollahi, A., Ahmed, A. A. A., Suksatan, W., Kumar, T., Mohammed Majeed, S., Zainal, A. G., Dokoushkani, F., Allen, K. A. (2022). Courage: A Potential Mediator of the Relationship Between Personality and Social Anxiety. Psychological Studies, 67, 53-62.

68. Kramer, A., & Zinbarg, R. (2018). Recalling courage: An initial test of a brief writing intervention to activate a "courageous mindset" and courageous behavior. The Journal of Positive Psychology, 14(4), 528–537.

69. "İnsan Okuryazarlığını Geliştirebilmek - Türkiye'nin Konfor Alanı Araştırması 2021", Azor Brand & People Solutions web sitesi, Kasım 2021: https://www.azor-solutions.com/blog/insan-okuryazarligini-gelistirebilmek-turkiye-nin-konfor-alani-arastirmasi-2021/

70. Grandey, A. A. (2000). Emotion Regulation in the Workplace: A New Way to Conceptualize Emotional Labor. *Journal of Occupational Health Psychology, 5*(1), 95-110.

71. Erickson, R. J., & Ritter C. (2001). Emotional labor, burnout, and inauthenticity: Does gender matter? *Social Psychology Quarterly, 64*(2), 146-163.

72. Goleman, D., Boyatzis, R., & McKee, A. (2002). Primal leadership: Realizing the power of emotional intelligence. Boston: Harvard Business School Press.

73. Penrose, W. D. (2016). Postcolonial Amazons: Female masculinity and courage in ancient Greek and Sanskrit literature. Oxford: Oxford University Press.

74. Stelmack, R. M., & Stalikas, A. (1991). Galen and the humour theory of temperament. Personality and Individual Differences, 12(3), 255–263.

75. Hajar R. (2021). Medicine from Galen to the Present: A Short History. *Heart Views, 4*, 307-308.

76. Brown, B. (2007). I Thought It Was Just Me: Women Reclaiming Power and Courage in a Culture of Shame. New York: Gotham.

77. Moral Enhancement Technologies w/ James Hughes | FUTURES Podcast #63: https://www.youtube.com/watch?v=UUdX5hOnM6o&list=PLrZYP5HLXxiZC4I2IJ80-Mds3D90qmWxg

78. MacLean A. (2011). The Guns of Navarone. Sterling Publishing Co., Reprint edition.

79. Detert, J. R., & Bruno, E. A. (2017). Workplace courage: Review, synthesis, and future agenda for a complex construct. Academy of Management Annals, 11, 593-639.

80. Maddi, S. R. (2004). Hardiness: An operationalization of existential courage. Journal of Humanistic Psychology, 44, 279-298.

81. Thompson, M. G. (2006). Vicissitudes of authenticity in the psychoanalytic situation. *Contemporary Psychoanalysis, 42,* 139–176.

82. Rahman, S. & Myers, R. (2018). *Courage in Healthcare: A necessary Virtue or a Warning Sign?* SAGE Publishing.

83. Haitch, R. (1995). 'How Tillich and Kohut Both Find Courage in Faith'. Journal of Pastoral Psychology. 44, 2, 83-97.

84. Mert, İ. S. (2021). Cesaret ve bileşenlerinin keşfine ilişkin nitel bir araştırma: Eski bir erdemin yeniden keşfi. İş ve İnsan Dergisi, 8(1), 19-32.

85. Rate, C. R., & Sternberg, R. J. 2007. When good people do nothing: a failure of courage. In J. Langan-Fox, C. L. Cooper & R. J. Klimoski (Eds.), *Research companion to the dysfunctional workplace: Management challenges and symptoms*. Cheltenham, England: Elgar.

86. Çolak, G. (2018). Türk edebiyatında kelimelerin toplumsal cinsiyeti. Türklük Bilimi Araştırmaları, 43, 87-125.

87. Pawłowska, J. (2021). Gender stereotypes presented in popular children's fairy tales. Society Register, 5(2), 155-170.

88. Mert, İ. S. & Aydemir, M. (2019). Yönetsel cesaretin tarihi kaynakları üzerine bir inceleme: Eski Türk yazıtlarında cesaret.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(6), 319-328.

89. Wilkes, J. (2018). What fairy tales contribute to childrens and adolescentsmental health. Televizion, 31.

90. Hirst, W., Yamashiro, J. K. & Coman, A. (2018). Collective Memory from a Psychological Perspective. Trends in Cognitive Sciences 22(5): 438-451.

91. Keene, E. (2015). "The Reception of Thucydides in the History of International Relations." In A Handbook to the Reception of Thucydides, edited by Christine Lee, and Neville Morley, 355–372. Chichester: Wiley Blackwell.

92. Lopez, S. J., O'Byrne, K. K., & Peterson, S. (2003). Profiling courage. In S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), Positive psychological assessment: A handbook of models and measures (pp. 185–197). Washington, DC: American Psychological Association.

93. Woodard, C. R., and C. L. S. Pury: 2007, 'The Construct of Courage: Categorization and Measurement', Consulting Psychology Journal 59(2), 135-147.

94. Sternberg, R. J. (1985), 'Implicit theories of intelligence, creativity, and wisdom', Journal of Personality and Social Psychology, 49(3), 607–627.

95. Wegner, D. M. and R. R. Vallacher (1977). Implicit Psychology: An Introduction to Social Cognition, New York: Oxford University Press.

96. O'Byrne, K. K., S. J. Lopez and S. Peterson (2000). 'Building a theory of courage: a precursor to change?', paper presented at the 108th Annual Convention of the American Psychological Association, Washington, DC.

97. Harari, Y. N. (2018). 21. yüzyıl için 21 ders (S. Siral, Trans.). İstanbul: Kolektif Kitap

98. Frankl, E. Victor (2019). İnsanın Anlam Arayışı, çev., Selçuk Budak, İstanbul Okuyan Us Yayınevi.

99. Smith, M. S., & Gray, S. W. (2009). The courage to challenge: A new measure of hardiness in LGBT adults. Journal of Gay & Lesbian Social Services, 21, 73-89.

100. Hobbes, T. (2008). Leviathan. Oxford: Oxford University Press. (Original work published 1651).

101. Blagen M., Yang J. (2009). A Tool of Facilitating Courage: Hope is a Choice, Paper based on a program presented at the American Counseling Association Annual Conference and Exhibition, Charlotte, NC.

102. Koltko-Rivera, M. E. (2006). Rediscovering the later version of Maslow's hierarchy of needs: self-transcendence and opportunities for theory, research, and unification. Rev Gen Psychol 10:302–317

103. Szagun, G., & Schauble, M. (1997). Children's and adults' understanding of the feeling experience of courage. Cognition and Emotion, 11, 291–306.

104. Badhwar, N. K. (2009). "The Milgram Experiments, Learned Helplessness, and Character Traits." Journal of Ethics 13, 257–289.

105. Lopez, A., Sanderman, R., Ranchor, A. V., & Schroevers, M. J. (2018). Compassion for others and self-compassion: Levels, correlates, and relationship with psychological well-being. *Mindfulness, 9, 325–331.*

106. Stoeber, J., Lalova, A. V., & Lumley, E. J. (2020). Perfectionism, (self-) compassion, and subjective well-being: A mediation model. *Personality and Individual Differences, 154.*

107. Putman, D. (2004). Psychological courage. Dallas, TX: University Press of America.

108. Søren Kierkegaard, Hayat Çözülecek Bir Problem Değil, Yaşanacak Bir Hakikattir, çev. Hamza Celâleddin (İstanbul: Destek Yayınları, 2020), 49.

109. İçöz, F. J. (2020). Kendin Olmanın Dayanılmaz Hafifliği, Doğan Novus Yayınevi, 4. Baskı.

110. Çalışanı Merkeze Koyarak Üretme Zamanı (2022). Harvard Business Review Türkiye: https://hbrturkiye.com/dergi/calisani-merkeze-koyarak-uretme-zamani

111. Dweck, C. S. (2006). Aklını en doğru şekilde kullan, (Çev.: U. Kaya). Yakamoz Yayıncılık.

112. Harris, R. (2009). ACT Made Simple: An Easy-To-Read Primer on Acceptance and Commitment Therapy. Oakland, CA: New Harbinger.

113. Yavuz, F. K. (2015). Kabul ve kararlılık terapisi: Genel bir bakış. Türkiye Klinikleri Psikiyatri Özel. 8(2), 21-28.

114. Karakuş, S., & Akbay, S. E. (2020). Psikolojik Esneklik Ölçeği: Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 32-43.

115. Osswald, S., Greitemeyer, T., Fischer, P., & Frey, D. 2009. What is moral courage? Definition, and classification of a complex construct. In C. Pury & S. Lopez (Eds.), The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue: 94-120. Washington, DC: American Psychological Association.

116. Atalay, Z. (2019). Şefkat. Zorlayıcı Duygu ve Durumlarla Yaşayabilme Sanatı. İnkılap Kitabevi, 9. Baskı.

117. Pan, X., Hou, Y., & Wang, Q. (2023). Are we braver in cyberspace? Social media anonymity enhances moral courage. Computers in Human Behavior, 118.

118. Bukowski, C. (1986). You Get So Alone at Times That It Just Makes Sense.

119. Frank, A. (2018). The Diary of a Young Girl, General Press.

DÜNYA ÜLKELERİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME VE MESLEKİ GELİŞİM

Editörler
Prof. Dr. Abdurrahman İlğan - Doç. Dr. Servet Üztemur

nobel

DÜNYA ÜLKELERİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME VE MESLEKİ GELİŞİM

Editörler: Prof. Dr. Abdurrahman İlğan - Doç. Dr. Servet Üztemur

Yayın No.: 4924
Eğitim No.: 1018
ISBN: 978-625-397-436-7
E-ISBN: 978-625-397-434-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

İlğan, Abdurrahman., Üztemur, Servet.
Dünya Ülkelerinde Öğretmen Yetiştirme ve Mesleki Gelişim / Editörler: Abdurrahman İlğan - Servet Üztemur
1. Basım, VI + 526 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-436-7
E-ISBN: 978-625-397-434-3
1. Öğretmen Yetiştirme 2. Öğretmen Geliştirme 3. Mesleki Gelişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

1. BÖLÜM ÇİN HALK CUMHURİYETİ **1**
Bilgen Kıral - Filiz Tanrısevdi

2. BÖLÜM SİNGAPUR **47**
Osman Aktan

3. BÖLÜM HONG KONG **77**
Şenol Orakcı

4. BÖLÜM ESTONYA **103**
Kamile Demir

5. BÖLÜM JAPONYA **137**
F. Şehkar Fayda Kınık

6. BÖLÜM KORE CUMHURİYETİ **173**
Nur Ütkür Güllühan - Derya Bekiroğlu

7. BÖLÜM KANADA **199**
İlker Dere - Ceren Çinikaya

8. BÖLÜM FİNLANDİYA **225**
Ali Gökalp - Servet Üztemur

9. BÖLÜM POLONYA **245**
Aylin Kirişçi Sarıkaya

10. BÖLÜM İRLANDA **279**
Fatma Köybaşı Şemin - Emine Tunçer Günay

11. BÖLÜM SLOVENYA **311**
Asiye Toker Gökçe

12. BÖLÜM BİRLEŞİK KRALLIK **341**
Şeyma Şahingöz Sekmen - Erkan Dinç

13. BÖLÜM YENİ ZELANDA 377
Merve Çalı - Türkay Nuri Tok

14. BÖLÜM HOLLANDA 409
Yılmaz Tonbul - Figen Ata Çiğdem

15. BÖLÜM İSVEÇ 449
Bayram Bozkurt - Mevlüt Kara

16. BÖLÜM FEDERAL ALMANYA 469
Ümit Çağatay - Abdurrahman İlğan

17. BÖLÜM BELÇİKA 501
Semra Kıranlı Güngör

1. BÖLÜM
ÇİN HALK CUMHURİYETİ

Bilgen Kıral - Filiz Tanrısevdi

GİRİŞ

Çin; Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde yer alan, 2021 Temmuz verilerine göre 1.4 milyar nüfusa sahip olan bir Asya ülkesidir. Başkenti Pekin olan Çin, cumhuriyetle yönetilmekte olup ülkenin tam adı Çin Halk Cumhuriyeti şeklindedir (International Trade Administration, 2023). Çin; Rusya; Kırgızistan, Pakistan, Nepal, Vietnam gibi ülkelerle komşudur. Çin, 9.6 milyon km^2 yüz ölçümü ile Asya kıtasının en büyük yüz ölçümüne sahip ülkesidir. Dünya nüfusunun yaklaşık %20'sini (1/5) Çinliler oluşturmakta; nüfusunun ise %39'u şehirlerde, %61'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Nüfusunun yaklaşık %52'si erkek, %48'i ise kadınlardan oluşmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018). Ülkede 56 etnik grup yaşamını sürmektedir. Bunlara Han denilmekte ve toplam nüfusun %92'sini oluşturmaktadır. Diğer etnik gruplar ise %8'lik kısmı oluşturmaktadır. Çok dinli bir yapıya sahip olan Çin'de Taoizm, Budizm, İslam, Katoliklik ve Hristiyanlık gibi farklı inançlara sahip insanlar yaşamaktadır. İnanç özgürlüğü bir hükûmet politikasıdır ve normal dinî faaliyetler Anayasa tarafından korunmaktadır (Nepal Çin Büyükelçiliği, 2021).

Çin; 23 eyalete, beş özerk bölgeye, merkezî hükûmetin doğrudan yetkisi altındaki dört belediyeye ve iki özel idari bölgeye bölünmüştür. 23 eyalet; Hebei, Shanxi, Liaoning, Jilin, Heilongjiang, Shaanxi, Gansu, Qinghai, Shandong, Jiangsu, Zhejiang, Anhui, Jiangxi, Fujian, Tayvan, Henan, Hubei, Hunan, Guangdong, Sichuan, Guizhou, Yunnan ve Hainan'dır. Beş özerk bölge, İç Moğolistan, Ningxia, Xiniiang, Guangxi ve Tibet'tir. Dört belediye Pekin, Şangay, Tianiin ve Chongqing olup Hong Kong ve Makao ise özel idari bölgelerdir. Ülkenin başkenti Pekin'dir (Nepal Çin Büyükelçiliği, 2021). Ülkede resmî dil Çincedir. Çin'de okuma yazma ile ilgili en önemli çalışmalar Dr. James Yen ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. Çünkü 40.000 simgeden oluşan Çinceyi 1.000 simgeye indirgeyerek temel Çinceyi oluşturmuşlardır. Bunun sebebi

versitesinde gerçekleşmektedir. Mesleki gelişim; profesyonel öğretmen yetiştirme kurumu eğitim modeli, okul temelli eğitim modeli, yayınlar, okul-üniversite ortaklığı, iş birlikçi ders planlama, paylaşım oturumları, öğretim çalışma grubu sistemi ve ders gözlem ve değerlendirme sistemi, değişim programı, akran koçluğu uygulamaları, kendi kendini yöneten mesleki gelişim programları, Çin merkez radyo ve TV üniversitesi ile öğretmenlerin gelişimlerine yönelik çeşitli programlarla ve modellerle yapılmaktadır. Eğitime, öğretmenlerine önem veren toplumların dünya üzerinde çok önemli yerlere geldikleri bilinen bir gerçektir. Bu durum Çin'in her açıdan gelecekte adından söz ettireceği şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

Asia Research Institute (2023): Kaynak: https://theasiadialogue.com/2015/07/10/how-can-one-become-a-teacher-in-china. Erişim tarihi: 25.04.2023

Bakioğlu, A. ve Özcan, M. (2013). Çin (Şanghay) Eğitim Sistemi. A. Bakioğlu (Ed.). *Karşılaştırmalı Eğitim Yönetimi.* Ankara: Nobel.

Chan, K. W. ve Buckingham, W. (2008). Is China Abolishing the Hukou System? *The China Quarterly*, 195, 582-606.

China Central Radio and TV University. (2001). https://www.edu.cn/english/education/ disedu/ccrtv/. Erişim tarihi: 03.05.2023

China Teaching Profession. (2023). https://education.stateuniversity.com/pages/277/China-TEACHING-PROFESSION.html. Erişim tarihi: 25.04.2023

China Radio International. (2023). https://turkish.cri.cn/2023/03/23/ARTIGy 0fNN52r6PM3DetSnCF230323.shtml?spm=C78321.PWUiAL2594b5.EY3stVDm2L2L.1321. Erişim tarihi: 18.01.2023.

Compulsory Education Law of the People's Republic of China. (2006). https://en-moe-gov-cn.translate.goog/documents/laws_policies/201506/t20150626_191391.html?_x_tr_sch=http&_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=wapp. Erişim tarihi: 18.01.2023.

Çin Eğitim Bakanlığı. (2022). Türüne ve Düzeyine Göre Örgün Öğretim Öğrenci Sayısı 2021 istatistikleri.https://en-moe-gov-cn.translate.goog/documents/statistics/2021/national/202301/t20230104_1038067.html?_x_tr_sch=http&_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=wapp. Erişim tarihi: 12.01.2023

Çin Eğitim Bakanlığı. (2022). 2021 Öğretmen, Eğitim Personeli ve Okul İstatistikleri (30 Aralık 2022). http://en.moe.gov.cn/documents/statistics/2021/national/ Erişim tarihi: 12.01.2023.

Çin Eğitim Bakanlığı. (2022). A Review of Achievements in Preschool Education (2012-2021). 22 Ekim 2022 Tarihli Rapor. http://en.moe.gov.cn/documents/reports/202210/t20221022_671524.html. Erişim tarihi: 17.01.2023.

Çin Eğitim Bakanlığı. (2022). A Review of Achievements in Compulsory Education (2012-2021). 22 Ekim 2022 Tarihli Rapor. http://en.moe.gov.cn/documents/reports/202210/t20221022_671525.html. Erişim tarihi: 18.01.2023Ç

Çin Eğitim Bakanlığı. (2022). A Review Of Achievements in Senior Secondary Education (2012-2021) 22 Ekim 2022 Tarihli Rapor. http://en.moe.gov.cn/documents/reports/202210/t20221022_671527.html. Erişim tarihi: 18.01.2023

Çin Eğitim Bakanlığı. (2022). A Review OF Achievements in Vocational Education (2012-2021) 22 Ekim 2022 Tarihli Rapor. http://en.moe.gov.cn/documents/reports/202210/t20221022_671528.html. Erişim tarihi: 18.01.2023.

Çin Halk Cumhuriyeti Öğretmen Yasası, 2005). http://www.gov.cn/banshi/2005-05/25/content_937.htm Erişim Tarihi: 10.04.2023.

Education Law of the People's Republic of China. (1995). http://en.moe.gov.cn/documents/laws_policies/201506/t20150626_191385.html. Erişim tarihi: 18.01.2023.

Fu, T. M. (2005). Unequal Primary Education Opportunities in Rural and Urban China. *China Perspectives,* 60.

Fu, Q., ve Ren, Q. (2010). Educational Inequality under China's Rural–Urban Divide: The Hukou System and Return to Education. *Environment and Planning A: Economy and Space, 42*(3), 592–610.

Gelen, İ. (?). *Çin Eğitim Sistemi.* www.Çin%20Egitim%20Sistemi%20IG.pdf. Erişim tarihi: 11.01.2023.

Global Teacher Status Index (2018). The Varkey Foundation. *Erişim adresi: https://www. varkeyfoundation.org/media/4790/gts-index-9-11-2018.pdf*.

Guo, S. (2005). Exploring Current Issues in Teacher Education in China, *The Alberta Journal of Educational Research*. 51(1), 69-84.

Guo, L. (2012). New curriculum reform in China and its impact on teachers. *Canadian and International Education, 41*(2), 87-105.

Guo, K. L. ve Yong, Y. (2013). Policies and practices of professional development in China: What do early childhood teachers think? *Australian Journal of Teacher Education, 38*(6), 88-102.

Higher Education Law of the People's Republic of China. (1999). http://en.moe.gov.cn/documents/laws_policies/201506/t20150626_191386.html. Erişim tarihi: 18.01.2023.

Hollanda Eğitimde Uluslararasılaşma Örgütü. (2023). *Çin Eğitim sistemi.* https://www.nuffic.nl/en/education-systems/china/chart-education-system-china. Erişim tarihi: 12.01.2023.

Hu, Y. (2022). *The Financing of Education in China.* Erişim Adresi: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384391. Erişim tarihi: 12.01.2023.

Huang, B., Dong, Y., Miao, J., ve Xu, C. (2018). Intergovernmental Fiscal Transfers and County-Level Education Expenditure in China. *ECNU Review of Education*, *1*(3), 116-142.

International Trade Administration. (2023). *China-Country Commercial Guide.* https://www.trade.gov/country-commercial-guides/china-education-and-training. Erişim tarihi: 11.01.2023.

Kan, Q. (2019). A brief introduction to the Chinese education system. Https://Www.Open.Edu/Openlearn/Education/Brief-İntroduction-The-Chinese-Education-System. Erişim tarihi: 18.01.2023

Kaptan, O. ve Kocabaş, İ. (2021). İngiltere, Yeni Zelanda ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde Eğitimde Özerklik ve Okul Özerkliğinin Göstergelerinin Kronolojik ve Karşılaştırmalı İncelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *6*(2), 370-393.

Kıral, B. ve Jiang, X. (2021). Comparison of the Strategic Plans of the Ministry of National Education in Turkey and China. *International Journal of Educational Spectrum, 3*(1), 49-69.

Lam, B. H. (2015). Teacher professional development in Hong Kong compared to anglosphere: The role of Confucian philosophy. *Psychology, Society and Education, 7*(3), 295-310.

Lee, C. J., Ding, D. ve Song, H. (2008). School Supervision and Evaluation in China: The Shanghai Perspective. *Quality Assurance in Education, 16*(2), 148-163.

Liu, L. (2023). Opportunities and Challenges for Private Education in China: A Review of the Latest Policy Revisions. *ECNU Review of Education,* 6(1), 141–154.

Liu, G. X. Y., ve Helwig, C. C. (2022). Autonomy, Social Inequality, and Support in Chinese Urban and Rural Adolescents' Reasoning About the Chinese College Entrance Examination (Gaokao). *Journal of Adolescent Research*, *37*(5), 639–671.

Liu, S., Xu, X., Grant, L., Strong, J., ve Fang, Z. (2017). Professional Standards and Performance Evaluation for Principals in China: A Policy Analysis of The Development of Principal Standards. *Educational Management Administration & Leadership*, *45*(2), 238–259.

Meng, J., Tajaroensuk, S. & Seepho, S. (2013). Recommendation for sustaining the in-service professional development of tertiary EFL teachers. *Theory and Practice in Language Studies, 3*(8), 1311-1321

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Çin Halk Cumhuriyeti.* www.Çin%20Eğitim%20Sistemi.pdf. Erişim tarihi: 11.01.2023.

Ministry of Education. (2023a). http://en.moe.gov.cn/documents/reports/20220 9/t20220924_664436.html. Erişim tarihi: 10.03.2023.

Ministry of Education. (2023b). http://en.moe.gov.cn/about_MOE/departments. Erişim tarihi: 10.03.2023.

Ministry of Education (2021). Erişim tarihi: 28.04.2023 Erişim adresi: http://en.moe.gov.cn/ features/2021TeachersDay/Educators/202109/t20210922_565539.html. Erişim tarihi: 10.03.2023.

Mushayikwa, E. ve Lubben, F. (2009). Self-directed professional development: Hope for teachers working in deprived environments? *Teaching and Teacher Education*, 25, 375–382.

NCEE (2023). Erişim adresi: https://ncee.org/country/shanghai-china/ Erişim tarihi: 13.03.2023.

Nepal Çin Büyükelçiliği. (2021). http://np.china-embassy.gov.cn/eng/StudyinChina/ybxx/ Erişim tarihi: 11.01.2023.

OECD. (2016). *Education in China: A Snapshot.* https://www.oecd.org/china/Education-in-China-a-snapshot.pdf. Erişim tarihi: 17.01.2023.

Pisa 2018 Türkiye Ön Raporu. (2019). https://pisa.meb.gov.tr/www/raporlar/icerik/5. Erişim tarihi: 10.01.2023.

Tanrısevdi, F. ve Kıral, B. (2018). Çin ve Türk Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 5*(3), 223–240.

The 14th Five-Year Plan for National Education Development, State Council of China. (2022). http://en.moe.gov.cn/news/press_releases/202203/t20220301_603552.html. Erişim tarihi: 24.04.2023.

Teacher Average Salary in China-2023. (2023). http://www.salaryexplorer.com/salary-survey.php?loc=44&loctype=1&job=123&jobtype=3. Erişim tarihi: 01.05.2023

The China Expereince Providing Teacher Training Through Educational Television. (2000). https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNACH453.pdf. Erişim tarihi: 01.05.2023

The Open University of China. (2023). http://en.ouchn.edu.cn/index.php/news-v2/events/653-from-ccrtvu-to-ouc. Erişim tarihi: 03.05.2023

The Teacher's Law of the People's Republic of China. (1994). https://www.cecc.gov /resources/legal-provisions/teachers-law-of-the-peoples-republic-of-china. Erişim tarihi: 02.05.2023

Tonga, F. E., Eryiğit, S., Yalçın, F. A. ve Erden, F. T. (2019). Professional development of teachers in PISA achiever countries: Finland, Estonia, Japan, Singapore and China. *Professional Development in Education, 1–17.*

Tunç, A. ve Kızıl, B. (2018). Çin Halk Cumhuriyetinin dönüşümü ve yerel yönetimler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 51-72.

UNICEF (2018). Government expenditure on education and itspercentage of GDP, 1992– 2017. https://www.unicef.cn/en/figure-826-government-expenditure-educationand-its-percentage-gdp-19922017. Erişim tarihi: 17.03.2023.

Vocational Education Law of the People's Republic of China. (1996). http://en.moe.gov.cn/ documents/laws_policies/201506/t20150626_191390.html. Erişim tarihi: 18.01.2023.

Wang, L., Lai, M. ve Lo, L. N. K. (2014). Teacher Professionalism under the Recent Reform of Performance Pay in Mainland China*. Prospects, 44(3), 429–443.*

Wang, D. ve Gao, M. (2013). Educational equality or social mobility: The value conflict between preservice teachers and the Free Teacher Education Program in China, *Teaching and Teacher Education*, Volume 32, Pages 66-74.

Wang, Q. ve Zhiping Lu (2012) A case study of using an online community of practice for teachers' professional development at a secondary school in China. *Learning, Media and Technology, 37*(4), 429-446.

Wilkerson, J. R., Moore, L. L., Lang, W. S. ve Zhang, J. (2020). Comparison of Students in Teacher Education from China and the USA: An Assessment of Dispositions. International Journal of Learning. *Teaching and Educational Research, 19*(11), 109-126.

Xiaoguang, S. ve Englert, P. A. J. (2008) Reform of teacher education in China. *Journal of Education for Teaching: International research and pedagogy, 34*(4), 347-359.

Xiaoduan, C. (2001). Teacher Education and Teacher Training in China. *Perspectives In Learning, 2*(1), 56-59.

Yan, W. ve Ehrich, L. C. (2009). Principal Preparation and Training: A Look at China and its Issues. *International Journal of Educational Management, 23*(1), 51-64.

Yang, P. (2018). Higher Education Financing in China. M. Peters (Eds.). *Encyclopedia of Educational Philosophy and Theory.* Singapore: Springer.

Ye, J., Zhu, X., ve Lo, L. N. K. (2019). Reform of Teacher Education in China: A Survey of Policies for Systemic Change*. Teachers and Teaching, 1–25.*

Yue, A., Tang, B., Shi, Y., Tang, J., Shang, G., Medina, A. ve Rozelle, S. (2018). Rural Education across China's 40 Years of Reform: Past Successes and future Challenges. *China Agricultural Economic Review*, 10(1), 93-118.

Zhang, Y. ve Hao, C. (2016). Comparative Study of In-service Teacher Education between China and Germany. *Educational Process: International Journal, 5*(3), 212 - 222.

Zhang, Y., ve Tsang, K. K. (2019). Teacher Title System and Teacher Empowerment in China. *Teachers' Work*, *16*(1-2), 3-6.

Zhao, Y. (2013). Professional learning community and college English teachers' professional development*. Journal of Language Teaching and Research, 4*(6), 1365-1370.

Zhu, X. ve Han, X. (2006). Reconstruction of the teacher education system in China. *International Education Journal, 7*(1), 66-73.

Zhou, B. (2019). From scale to quality: Experiences and challenges in teacher education in China. *ECNU Review of Education, 2*(2), 196-204.

Zhou, J. (2014). Teacher education changes in China: 1974–2014. *Journal of Education for Teaching: International research and pedagogy, 40*(5), 507-523.

Zhou, H., Liu, Q., Tian, J. ve Li, Q. (2018). *Private education in China: Achievement and challenge*. Singapur: Springer.

Zhou, X., Kallo, J., Rinne, R. ve Suominen, O. (2018). From Restoration to Transitions: Delineating the Reforms of Education Inspection in China. *Educational Assesment Evaluation,* 30, 313–342.

2. BÖLÜM
SİNGAPUR

Osman Aktan

GİRİŞ

Singapur, Güneydoğu Asya'da, ekvatorun yaklaşık 137 km. kuzeyinde yer alan ve kendisine bağlı 63 küçük adayla birlikte 719.9 km^2 yüz ölçümü bulunan, 1965 yılında kurulan bir şehir devletidir. Kurulduğu ilk yıllarda işsizlik, etnik gruplar arası gerilim, hızlı nüfus artışı, sınırlı doğal kaynaklara sahip olma gibi sorunlarla mücadele eden ülke, son yıllarda farklı kültürlerden insanların uyum içinde birlikte yaşadığı çağdaş bir ülke olmuştur (Uranta ve Nelson, 2022; You, 2016). Ülkenin nüfusu yaklaşık olarak 6 milyondur. Ülkede Çince (resmî), Malay (resmî), Tamil (resmî), İngilizce (resmî) olmak üzere dört resmî dil bulunmaktadır. Singapur kurulduktan sonra 1990 yılına kadar Tayvan, Güney Kore ve Hong Kong ile birlikte çok hızlı bir kalkınma süreci geçirmiş ve bu ülkeler ekonomik kalkınma başarılarından dolayı Asya Kaplanları olarak adlandırılmıştır. Singapur Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Gelişme Endeksi'nde on ikinci sırada olup kişi başı millî gelir sıralamasında dünyada ikinci sıradadır (BM, 2022; International Monetary Fund, [IMF], 2021).

SİNGAPUR EĞİTİM SİSTEMİ

Singapur eğitim sistemi öğrencileri çok yönlü geliştirme vizyonuna göre yapılandırılmıştır. Bununla birlikte çok kültürlü eğitimin yansıması olarak eğitimde farklı kültür ve dillerin temsil edilmesi dikkate alınmaktadır. Öğrenciler yerel diller olan Çince, Malay, Tamil diller ile birlikte İngilizce eğitim görmektedirler (Ho, 2017). Öğrenciler okullarda kendi kültürlerini, dillerini, ailelerine yönelik gelenek, değer ve kimliklerini de öğrenebilmektedirler (Lian, 2016). Öğrencilerin çok yönlü gelişimini sağlamak amacıyla okul öncesinden yükseköğretime kadar 21. yüzyıl becerileri ile temel değerlerin birleşimi olan bir eğitim sistemine hâkim olup eğitim sisteminin çıktılarını doğru-

Singapur'un öğretmen eğitimi ve mesleki eğitimde sağladığı başarının sırları arasında şüphesiz istikrarlı ve uzun süre devam eden eğitim reformlarının etkisi büyüktür. Bununla birlikte özellikle öğretmen eğitimi veren kurumlarla iş birliği içinde ve koordineli olarak çalışmaların yapılması, yükseköğretim kurumlarının da hizmet sonrası öğretmenlerin mesleki gelişiminde doğrudan sorumluluk almaları, öğretmenlerin mesleki gelişimine yönelik çeşitli imkânlar sunmalarının da etkili diğer faktörler olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Öğretmen eğitiminde gerekse mesleki gelişim faaliyetlerinde teori ile uygulamayı birleştiren etkinlikler ile oldukça etkili olan iş içinde mesleki gelişim faaliyetlerinin yoğunlukta olması da öğretmenlerin işbaşı mesleki becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayan diğer önemli bir husustur.

Öğretmenlere yönelik performans değerlendirme sistemi ve buna dayalı kariyer gelişim modelinin kurulması, öğretmenlerin maaş ve diğer ikramiyelerin kariyer gelişimlerine göre ödenmesi, öğretmenlerin mesleki gelişimini sürdürme motivasyonlarını canlı tutan diğer önemli bir ülke çıkarımıdır.

KAYNAKÇA

BM (2022). *İnsani gelişmişlik indeksi*. https://www.undp.org/sites/g/files/ zskgke326/files/2022-10/HDR22%20insani%20gelisme%20ozet_11%20Ekim.pdf (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2023)

Cheng, L. P., & Yee, L. P. (2012). A Singapore case of lesson study. *The Mathematics Educator*, 21(2), 34-57.

Chew, L. C. (2016). Teacher training and continuing professional development: The Singapore model. *PROSIDING ICTTE FKIP UNS 2015, 1*, 954–961

Chia, Y. T., Chew, A., & Tan, J. (2021). *The National Institute of Education in the 21st Century. In Teacher Preparation in Singapore* (pp. 67-78). Emerald Publishing Limited.

Darling-Hammond, L. & Rothman, R.(2011). *Lessons Learned from Finland, Ontario, and Singapor. Teacher and Leader Effectiveness in High-Performing Education Systems*. Alliance for Excellent Education and Stanford Center for Opportunity Policy in Education. http:// all4ed.org/wpcontent/uploads/2013/06/TeacherLeaderEffectivenessReport.pdf (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2023)

Dudley, P. (2014). Lesson study: A handbook. Retrieved from http://lessonstudy.co.uk/wpcontent/uploads/2012/03/new-handbookrevisedMay14.pdf (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2023)

Elliott, J. (2012). Developing a science of teaching through lesson study. *International Journal for Lessonand Learning Studies, 1*(2), 2–27. https://doi.org/10.1108/20468251211224163

Hairon, S. (2017). Action research in Singapore: where are we now?. *Asia-Pacific Science Education, 3*(1), 1-18. https://doi.org/10.1186/s41029-017-0016-x

Hairon, S., & Dimmock, C. (2012). Singapore schools and professional learning communities: Teacher Professional development and school leadership in an Asian hierarchical system. *Educational Review, 64*(4), 405–424. https://doi.org/10.1080/00131911.2011.625111

Hargreaves, A. (2012). Singapore: the Fourth Way in action?. *Educational Research for Policy and Practice, 11*, 7-17. https://doi.org/10.1007/s10671-011-9125-6

Hipp, K. F., & Huffman, J. B. (2003). *Professional learning communities: Assessment, development, effects*. Paper presented at the annual conference of the International Congress for School Effectiveness and Improvement, Sydney, Australia. Retrieved from https://eric.ed.gov/?id=ED482255

Ho, L. (2017). *Harmony and multicultural education in Singapore*. In Y. Cha (Ed.), Multicultural education in global perspective (pp. 91–101). Dordrecht, The Netherlands: Springer.

ICF. (2020). *International Coach Federation: Core Competencies*. Retrieved from https://coachfederation.org/core-competencies.

Jones, M. (2015). Mentoring and coaching in education practitioners' professional learning: Realising research impact. *International Journal of Mentoring and Coaching in Education, 4* (4), 293-320. https://doi.org/10.1108/IJMCE-09-2015-0027

IMF. (2021). *The World Economic Databases*.https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/October

Lian, K. F. (2016). *Multiculturalism in Singapore: Concept and practice*. In Multiculturalism, migration, and the politics of identity in Singapore (pp. 11–29). Singapore: Springer.

Lim, C., Lee, C., Saito, E., & Syed Haron, S. (2011). Taking stock of lesson study as a platform for teacher development in Singapore. *Asia-Pacific journal of teacher education, 39*(4), 353-365. https://doi.org/10.1080/1359866X.2011.614683

Lim, K. M., & Tay, E. G. (2016). Preparing teachers for the 21st century. *AsTEN Journal Of Teacher Education, 1*(1), 1-7. Retrieved from http://po.pnuresearchportal.org/ ejournal/index.php/asten/article/view/146

Loh, J., & Hu, G. (2019). *Teacher education in Singapore*. In G. Noblit (Ed.), Oxford research encyclopaedia of education. New York: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.293

MoE. (2005a). CLEAR: Celebrating learning through action research. Singapore: Ministry of Education.

MoE. (2005b). *Enhanced Performance Management System*. MOE, Singapore.

MOE. (2023a). Framework for 21st Century Competencies and Student Outcomes. Retrieved from https://www.moe.gov.sg/education-in-sg/21st-century-competencies

MOE. (2023b). Nurturing Early Learners (NEL) Framework. Retrieved from https://www.moe.gov.sg/preschool/curriculum/

MOE. (2023c). Overview of primary school curriculum. Retrieved from https://www.moe.gov.sg/primary/curriculum/overview

MOE. (2023d). Overview of Post-Secondary Education Institutions (PSEI). Retrieved from https://www.moe.gov.sg/post-secondary/overview.

MOE. (2023e). Academy of Singapore Teachers. Retrieved from https://academyof singaporeteachers.moe.edu.sg/

MOE. (2023f). Öğretmenler Konferansı ve ExCEL Fest. Retrieved from https://academyofsingaporeteachers.moe.edu.sg/professional-learning/for-eos/tcef/

MOE. (2023g). Academy Awards (AA) for Professional Development. Retrieved from https://academyofsingaporeteachers.moe.edu.sg/professional-excellence/academy-awards/overview/

Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., Kelly, D. L., & Fishbein, B. (2020). *TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science*. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/international-results/

Murata, A., Bofferding, L., Pothen, B. E., Taylor, M. W., & Wischnia, S. (2012). Making Connections Among Student Learning, Content, and Teaching: Teacher Talk Paths in Elementary Mathematics Lesson Study. *Journal for Research in Mathematics Education, 43*(5), 616-650. https://doi.org/10.5951/jresematheduc.43.5.0616

NCEE. (2016). Empowered Educators How High-Performing Systems Shape Teaching Quality Around The World Singapore: A Teachıng Model For The 21st Century (p. 12-14). Retrieved from http://ncee.org/wp-content/uploads/2017/02/SingaporeCountryBrief.pdf

NCEE. (2023). Singapore: teacher and principal quality. Retrieved from https://ncee.org/country/singapore/

NIE. (2009). A teacher education model for the 21st century: A report by the National Institute of Education, Singapore. Retrieved from https://www.nie.edu.sg/docs/default-source/td_practicum/te21---v3sk.pdf

NIE. (2017a).Teacher as Mentors. research in education at the National Institute of Education, Singapore, 21, 2-3. Retrieved from https://www.nie.edu.sg/docs/default-source/oer/oer-nie-reed21-v2.pdf?sfvrsn=2

NIE. (2017b).Singapore Management & Leadership in Schools Program and Leaders in Education Program. Retrieved from https://ncee.org/wp-content/uploads/2017/09/Prepa ringtoLeadSingapore092617.pdf

NIE. (2022).Practicum Handbook 2022. Retrieved from www.nie.edu.sg › docs › practicum-handbook › practicum-handbook-2022

NIE. (2023a). Teacher Education & Undergraduate programmes. Retrieved from https://www.nie.edu.sg/te-undergraduate/

NIE. (2023b). NIE Double Major Programme Bachelor of Arts/Science. Retrieved from https://www.nie.edu.sg/docs/default-source/ote-documents/open-house/2023/brochures/nie-dbmajor.pdf

NIE. (2023c). Professional Development (In-Service Programmes). Retrieved from https://nie.edu.sg/our-people/academic-groups/physical-education-and-sports-science/programmes/professional-development-service-programmes

NIE. (2023d). Become a Mentor. Retrieved from https://nie.edu.sg/alumni/become-a-mentor

OECD (2019). *PISA 2018 results combined executive summaries volume I, II & III*. Paris: OECD Publishing

Orakçı, Ş.(2015). Şangay, Hong Kong, Singapur, Japonya ve Güney Kore'nin öğretmen yetiştirme sistemlerinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi, 3*(2), 26-43.

Pang, M. F., & Lo, M. L. (2012). Learning study: Helping teachers to use theory, develop professionally, and produce new knowledge to be shared. *Instructional Science, 40*(3), 589–606. https://doi.org/10.1007/s11251-011-9191-4

Pang, M. F., & Marton, F. (2003). Beyond ''lesson study'': Comparing two ways of facilitating the graspof some economic concepts. *Instructional Science, 31*, 175–194. https://doi.org/10.1023/A:1023280619632

Schleicher, A. (2016). Teaching Excellence through Professional Learning and Policy Reform. OECD. http://www.istp2016.org/fileadmin/Redaktion/Dokumente/documentation/ISTP_

Teaching_Excellence_eBook_20160222.pdf, (Erişim tarihi: 22 Aralık 2016).

SignTeach. (2023). About SingTeach. Retrieved from https://singteach.nie.edu.sg/about-us/about-singteach/

Soh, K. C. (2011). At the rear mirror and through the wind screen: Teachers becoming action researchers in Singapore schools. *New Horizons in Education, 59*(1), 12–24.

Tan, O. S. (2012). Fourth way in action: Teacher education in Singapore. *Educational Research for Policy and Practice, 11*, 35-41. https://doi.org/10.1007/s10671-011-9115-8

Tan, Y. S. M., & Nashon, S. M. (2015). Promoting teachers' collaborative exploration of a new science curriculum: The case of a Singapore learning study. *Professional Development in Education, 41*(4), 671-689. https://doi.org/10.1080/19415257.2014.944670.

Tan, J. (2021). Higher education in Singapore. In L. P. Symaco & M. Hayden (Eds.). International Handbook on Education in South East Asia (pp. 1–17). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-16-8136-3_8-1

Tee Ng, P. (2012). Mentoring and coaching educators in the Singapore education system. *International journal of Mentoring and Coaching in Education*, 1(1), 24-35. https://doi.org/10.1108/20466851211231602.

TLP. (2023). Teacher Leaders Programme. Retrieved from https://academyofsingaporeteachers.moe.edu.sg/professional-learning/for-eos/tlp/

Tripp, D. (2004). *Teachers' Network: A new approach to the professional development of teachers in Singapore.* In C. Day & J. Sachs (Eds.), International handbook on the continuing professional development of teachers (pp. 191–214). Maidenhead: Open University Press

Uranta, I. B., & Nelson, O. E. (2022). The state and industrial development of the Asian tigers: A case study of Singapore. *International Journal of Intellectual Discourse, 5*(2), 90-98.

Vinodhen, V. (2020). The Development of Science Education During the Ability-Driven Phase in Singapore, 1997–2011. *Asia-Pacific Science Education, 6*(1), 207-227. https://doi.org/10.1163/23641177-BJA00007

You, K. (2016). The Roles Of Political Inclusion And Democracy In Economic Development: Insights from Singapore And Botswana. *The Journal Of Developing Areas, 50*(5), 327-334.

Wang, L. Y. (2021). Levelling up academically low-performing students in student-centric education in Singapore: Global trend, local policies and future directions. *Educational Review, 73*(3), 374-390. https://doi.org/10.1080/00131911.2019.1642304

3. BÖLÜM
HONG KONG

Şenol Orakcı

GİRİŞ

Hong Kong, Güney Çin Denizi kıyısındaki İnci Nehri Deltası'nda yer alan 7.47 milyon nüfusa sahip %90'dan fazlası etnik olarak Çinlilerden oluşan Çin Halk Cumhuriyeti'nin Özel İdare Bölgelerinden (SAR) birisidir (Census & Statistics Department, 2021). Hong Kong, 19 Aralık 1984 tarihinde imzalanan Çin-İngiliz Ortak Deklarasyonu kapsamında 1 Temmuz 1997 tarihinde İngiltere'den ayrılıp Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlanmış, "Tek Ülke, İki Ayrı İdari Sistem" esası çerçevesinde Özel İdare Bölgesi statüsüyle yönetilmektedir. Hong Kong, düşük vergilendirme ve minimum devlet piyasa müdahalesi ile karakterize edilen, karma bir kapitalist ekonomiye sahip oldukça gelişmiş bir metropol olup hâlihazırda dünyanın en önemli finans merkezlerinden birisidir (Chang, 2018). Hong Kong'un kişi başına düşen GSMH'si 45.176 dolardır. Kantonca, İngilizce ve Mandarin en çok konuşulan dillerdir. Okullarda hem Çince hem İngilizce olmak üzere iki dilli eğitim verilmektedir. Sömürge yıllarında, Hong Kong'un eğitimi İngiliz eğitim sistemine dayalıydı ancak 1997'den beri eğitim sisteminde ve müfredatta bazı büyük değişiklikler yaşanmıştır (NCEE, 2020).

Hong Kong'un eğitim sistemi özellikle son yıllarda hızla gelişmiş olup bugün dünyanın en iyi performans gösteren eğitim sistemlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Öğrenciler, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) gibi uluslararası karşılaştırmalarda Okuma ve Matematik gibi alanlarda en üst sıralarda yer alarak (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü [OECD], 2018) sürekli olarak mükemmel sonuçlar elde etmektedirler. Yüksek ve düşük performansa sahip öğrenciler arasındaki fark, diğer OECD bölgelerinin çoğundan daha düşük olmanın yanı sıra, diğer OECD ülkelerinden farklı olarak ailenin sosyoekonomik durumunun öğrencilerin akademik performansı üzerinde düşük bir etkisi vardır (Ho, 2004; Tucker, 2019).

KAYNAKÇA

Audit Commission. (2015). Chapter 7: Education Bureau - Kowloon Tong Education Services Centre. https://www.aud.gov.hk/pdf_e/e64ch07.pdf

Bautista, A., Stanley, A. M. ve Candusso, F. (2021). Policy strategies to remedy isolation of specialist arts and music teachers. *Arts Education Policy Review*, *122*, 42-53. https://doi.org/10.1080/10632913.2020.1746713

Bautista, A., Ho, Y.-L., Fan, T., Yeung, J. ve Bryant, D. A. (2022). Teacher professional development in Hong Kong: Describing the current infrastructure. International Journal for Research in Education, 46(2), 203-260. https://doi.org/10.36771/ijre.46.2.22-pp202-260

Bryant, D. A. (2019). Conditions that support middle leaders' work in organizational and system leadership: Hong Kong case studies. *School Leadership and Management, 39*, 415-433. https://doi.org/10.1080/13632434.2018.1489790

Bryant, D. A., Ko, J., & Walker, A. (2018). How do school principals in Hong Kong shape policy? *Leadership and Policy in Schools*, *17*, 345-359. https://doi.org/10.1080/15700763.2018.1496340

Census and Statistics Department (2021). *Year-end population for 2020*. https://www.censtatd.gov.hk/press_release/pressReleaseDetail.jsp?charsetID=1&pressRI D=4825

Chang, B. (2018). Issues of educational equity, curriculum, and pedagogy in Hong Kong. In K. J. Kennedy & J. C.-K. Lee (Eds.), *The Routledge handbook on schools and schooling in Asia* (pp. 110-122). New York: Routledge.

Cheng, E. (2017). Managing school-based professional development activities. *International Journal of Educational Management Administration & Leadership*, *31*, 445-454. https://doi.org/10.1108/IJEM-02-2016-0042

Cheung, A., Keung, C. ve Mak, B. (2019). Examining the key stakeholders' perceptions of student learning: Towards a paradigm shift in secondary education in Hong Kong. *Asia Pacific Journal of Education*, *39*, 532-547. https://doi.org/10.1080/02188791.2019.1604318

Committee on Professional Development of Teachers and Principals (COTAP) (2017). *Territory-wide system survey on the capabilities and attributes expected of novice teachers and school leaders, and the continuing professional development of teachers and school leaders*. Hong Kong: Education Bureau.

Curriculum Development Council (2001). *Learning to learn - The way forward in curriculum development*. Hong Kong: Education Bureau. https://www.edb.gov.hk/en/curriculum- development/cs-curriculum-doc-report/wf-in-cur/index.html

Darling-Hammond, L., Hyler, M. E. ve Gardner, M. (2017). *Effective teacher professional development*. Learning Policy Institute.

Education Bureau (2001). Circular Memorandum No. 2010/2001. Direct Subsidy Scheme (DSS). https://www.edb.gov.hk/en/edu-system/primary-secondary/applicable-to-primary- secondary/direct-subsidy-scheme/info-sch.html

Education Bureau (2009). *Frequently asked questions on the New Senior Secondary (NSS) academic structure and curriculum*. https://334.edb.hkedcity.net/doc/eng/334booklet_eng.pdf

Education Bureau (2014). *Basic education curriculum guide: To sustain, deepen and focus on learning to learn (Primary 1-6)*. https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum- development/doc-reports/guide-basic-edu-curriculum/BECG_2014_en.pdf

Education Bureau (2017a). *Professional Development and Schools as Learning Organizations*. https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum- development/renewal/ Guides/SECG%20booklet%2011_en_20180831.pdf

Education Bureau (2017b). *Secondary education curriculum guide*. https://www.edb.gov.hk/en/curriculum-development/renewal/guides_SECG.html

Education Bureau (2018). Booklet 11: Professional development and schools as learningorganizations. In *Secondary Education Curriculum Guide*. https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum- development/renewal/Guides/SECG%20booklet%2011_en_20180831.pdf

Education Bureau (2019a). *An all-graduate teaching force in aided schools (Education Bureau Circular No. 11/2019)*. https://applications.edb.gov.hk/circular/upload/EDBC/EDBC19011E.pdf

Education Bureau (2019b). *Roles and responsibilities of the Education Bureau, school sponsoring bodies and incorporated management committees*. https://www.edb.gov.hk/attachment/en/sch-admin/sbm/essential-knowledge-of-sbm/EDB_SSB_IMC_roles_responsibilities_2019sep_en.pdf

Education Bureau (2020a). *Continuing professional development of teachers: Professionalladder for teachers*. https://www.edb.gov.hk/en/teacher/qualification-training- development/development/cpd-teachers/index.html

Education Bureau (2020b). *Direct Subsidy Scheme (DSS)*. https://www.edb.gov.hk/en/edu-system/primary-secondary/applicable-to-primary-secondary/direct-subsidy-scheme/info-sch.html

Education Bureau (2020c). *Enhanced training for in-service teachers*. https://www.edb.gov.hk/attachment/en/teacher/qualification-training- development/development/cpd-teachers/Details_Enhanced%20Training%20for%20In- service%20Teachers_en.pdf

Education Bureau (2020d). *FAQ on the recognition of the Hong Kong Diploma of SecondaryEducation (HKDSE) and multiple pathways for students*. https://334.edb.hkedcity.net/new/doc/eng/FAQ_on_HKDSE_EN.pdf

Education Bureau (2020e). *Hong Kong: The facts (Education)*. https://www.gov.hk/en/about/abouthk/factsheets/docs/education.pdf

Education Bureau (2020f). *Implementation of the recommendations of the task force onprofessional development of teachers*. https://applications.edb.gov.hk/circular/upload/EDBC/EDBC20006E.pdf

Education Bureau (2020g). *Implementation of the recommendations of the task force onprofessional development of teachers (Education Bureau Circular No. 6/2020)*. https://www.edb.gov.hk/attachment/en/teacher/qualification-training- development/development/cpd-teachers/EDBC20006E.pdf

Education Bureau (2020h). *Sabbatical leave scheme for professional development of teachersand principals*. https://www.cotap.hk/images/T-train/Sabbatical/EDBCM20027E_P1-3.pdf

Education Bureau (2020i). *Training requirements for promotion of teachers in aided schools*. https://www.edb.gov.hk/attachment/en/teacher/qualification-training- development/development/cpd-teachers/Details_Training%20for%20Promotion_en.pdf

Education Bureau (2021). *Calculation of School Holidays and School Days in General*. https://www.edb.gov.hk/attachment/en/curriculum-development/resource- support/guidelines-sch- calendar/Calculation_of_School_Holidays_and_School_Days_in_General_e.pdf

Gopinathan, S. ve Lee, M. (2018). Excellence and equity in high performing education systems: policy lessons from Singapore and Hong Kong. *Infancia y Aprendizaje*, *41*, 203-247. https://doi.org/10.1080/02103702.2018.1434043

Harfitt, G., Fung, D. ve Liang, T. (2019). Promoting good practice in small classes: Lessons learnt from small class teaching professional development programmes in Hong Kong.*International Journal of Educational Research*, *96*, 173-182. https://doi.org/10.1016/j.ijer .2018.10.005

Ho, E. (2004). Accomplishment and challenges of Hong Kong education system: What we have learned from PISA. *Education Journal*, *32*, 1-30

Hong Kong Special Administrative Region (2020a). *EDB announces class resumption on March2 the earliest.* https://www.info.gov.hk/gia/general/202001/31/P2020013100693.htm

Hong Kong Special Administrative Region (2020b). *Salute to all teachers in Hong Kong*. https://www.info.gov.hk/gia/general/202009/10/P2020091000247.htm?fontSize=1

Hong Kong Special Administrative Region (2021a). *Anti-epidemic fund*. https://www .coronavirus.gov.hk/eng/anti-epidemic-fund.html

Hong Kong Special Administrative Region (2021b). *Group gathering limit eased*. Hong Kong: News.gov.hk. https://www.news.gov.hk/eng/2021/02/20210223/20210223_174209_050.html

Joint University Programmes Admissions System (2020). *2020 JUPAS admission scores of 9JUPAS participating-institutions (applicable to local JUPAS applicants only)*. https://www.jupas.edu.hk/f/page/3667/af_2020_JUPAS.pdf

Kazemi, E. ve Hubbard, A. (2008). New directions for the design and study of professional development: Attending to the coevolution of teachers' participation across contexts. *Journal of Teacher Education*, *59*, 428-441. https://doi.org/10.1177/0022487108324330

Lai, K. C. ve Tang, S. (2019). Education and teacher education in the Hong Kong Special Administrative Region, PRC. In K. G. Karras & C. C. Wolhuter (Eds.), *Internationalhandbook of teacher education worldwide* (Vol. 1, pp. 691-710). HM Studies and Publishing.

Lam, B. H. (2015). Teacher professional development in Hong Kong compared to anglosphere: The role of Confucian philosophy. *Psychology, Society and Education*, *7*, 295-310. https://doi.org/10.25115/psye.v7i3.521

Lau, E. ve Lee, K. (2020). Parents' views on young children's distance learning and screen time during COVID-19 class suspension in Hong Kong. *Early Education and Development*, *32*, 863-880. https://doi.org/10.1080/10409289.2020.1843925

Lee, M. H. ve Gopinathan, S. (2020). Social change and education reforms in high performing education systems: Policy lessons from Singapore and Hong Kong. In Z. J. (Ed.), *Globalisation, Ideology and Education Reforms, Globalisation, Comparative Education and Policy Research 20* (pp. 86-106). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-024-1743-2_6

Lu, J. ve Campbell, P. (2021). Conceptualising innovation and professional learning in the Hong Kong context. *PRACTICE*, *3*, 67-72. https://doi.org/10.1080/25783858.2020.1831887

Múñez, D., Bautista, A., Khiu, E., Keh, J.-S. ve Bull, R. (2017). Singapore preschool teachers' engagement in professional development: Frequency, perceived usefulness, and relationship with self-efficacy beliefs. *Psychology, Society, & Education*, *9*(2), 181-199. https://doi.org/10.25115/psye.v9i2.655

National Center on Education and the Economy. (2020). *Hong Kong overview*. https://ncee.org/center-on-international-education-benchmarking/top-performing-countries/hong-kong-overview/ adresinden alındı.

Ngai, R. (2020). *Microsoft empowers Hong Kong teachers and students with real-time interactive remote learning*. Microsoft: HK News Center. https://news.microsoft.com/en-hk/2020/02/05/microsoft-empowers-hong-kong-teachers-and-students-with-real-time-interactive-remote-learning/

Orakcı, Ş. (2015). Şangay, Hong Kong, Singapur, Japonya ve Güney Kore'nin Öğretmen Yetiştirme Sistemleri'nin İncelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, *3*(2), 26-43. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/aji/issue/38889/454208

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2018). *PISA 2018. Insights and interpretations*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/pisa/PISA%2020 18%20Insights%20and%20Interpretations%20FI NAL%20PDF.pdf

Pang, N. S. K., Wang, T. ve Leung, Z. L. M. (2016). Educational reforms and the practices of professional learning community in Hong Kong primary schools. *Asia Pacific Journal of Education*, *36*, 231-247. https://doi.org/10.1080/02188791.2016.1148852

Rao, N., Lau, C. ve Chan, S. (2018). *Responsive policymaking and implementation: From equality to equity. A case study of the Hong Kong early childhood education and care system*. Teachers College. http://ncee.org/wp-content/uploads/2019/03/EA-Hong-Kong- Case-Study-032519.pdf

Tucker, M. (2019). *Leading high-performance school systems: Lessons from the world's best*. ASCD & NCEE. https://books.google.com.hk/books?id=RzqDDwAAQBAJ

West, J. J. ve Bautista, A. (2021). Greater than the sum of its parts: Promoting systemness in music and arts teacher professional development. *Arts Education Policy Review*, *122*(1), 54-64. https://doi.org/10.1080/10632913.2020.1746716

Wong, T. Y., & Liu, P. (2018). Hong Kong principal professional development: Context, challenges, and opportunities. *Chinese Education and Society*, *51*, 359-371. https://doi.org/10.1080/10611932.2018.1510689

Yeung, S. (2012). Curriculum policy and priorities in an era of change. In *Curriculum Changeand Innovation* (pp. 59-91). Hong Kong University Press. https://doi.org/10.5790/hongkong/9789888139026.003.0003

Yeung, S. (2016). Lesson observation in Hong Kong schools: Review and prospects. *Hong Kong Teacher's Centre Journal*, *15*, 67-83.

4. BÖLÜM
ESTONYA

Kamile Demir

GİRİŞ

Baltık Denizi kıyısında yer alan Estonya, 45.227 km^2 yüz ölçümüne ve 1.3 milyon nüfusa sahiptir. Kuzeyde Finlandiya Körfezi, batıda Baltık Denizi, güneyde Letonya ve doğuda Peipus Gölü ve Rusya ile sınırlanmıştır. Baltık Denizi'nin karşısında Batı'da İsveç ve kuzeyde Finlandiya yer alır (Santiago vd., 2016). Ülkenin yüz ölçümü 45.226 km^2, başkenti ve en büyük şehri Tallinn, resmî dili Fin-Ugor ailesinden gelen ve Finceye çok benzeyen Estonya dilidir (Manolova, 2015).

Estonya, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış demokratik bir cumhuriyettir. Estonya siyasi sistemi öncelikle aşağıdaki kurumlardan oluşur: i) halk; ii) Riigikogu parlamentosu); iii) başkan ve iv) hükûmet. Estonya toprakları illere (Maakonnad) bölünmüştür. Her il, Estonya'nın en küçük idari alt bölümü olan belediyelere (omavalitsus) bölünmüştür. İki tür belediye vardır. Bunlar: Kentsel belediye ve kırsal belediye. Estonya'da 15 il ve 2015 itibarıyla 213 yerel yönetim birimi vardır: 30 ilçe ve 183 kırsal belediye. İl hükûmeti (Maavalitsus), ulusal hükûmeti bölgesel düzeyde temsil eden bir vali (Maavanem) tarafından yönetilir. Yerel yaşamı ilgilendiren tüm konular yerel belediyeler tarafından kararlaştırılır ve yönetilir. Her belediye, temsil ve yürütme organları ile bir öz yönetim birimidir. Belediyeler, yerel seçimlerde dört yıl için seçilen bir meclis (volikogu) tarafından temsil edilir. Meclis, yerel yönetimin yetki alanları dâhilinde karar alma hakkına sahiptir. Yerel yönetimin bağımsız bir bütçesi, vergi koyma ve toplama hakkı vardır. Yerel yönetim, diğer yerel yönetimlerle ittifaklar ve ortak ajanslar kurma hakkına da sahiptir (Santiago vd., 2016). Estonya, 2004 yılında Avrupa Birliği'ne ve NATO'ya üye olmuştur (Manolova, 2015).

Estonya yüksek gelirli bir ekonomiye sahip gelişmiş bir ülkedir. Ülkedeki kişi başına düşen GSYİH yaklaşık 27.167 avrodur. İşsizlik oranı ise 2022'nin

standartların da hayata geçirildiği görülmektedir. Söz konusu standartlar öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içindeki eğitimi ve gelişimine temel teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra ülkede belli periyodlarla öğretmenlerin niteliğini artıracak stratejiler geliştirilerek uygulamaya konulması, öğretmen gelişiminin yalnızca sürekli değil aynı zamanda dinamik bir süreç olarak ele alındığını gösterir niteliktedir.

Estonya'da üniversitelerin öğretmen yetiştirmenin yanı sıra mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin mesleğe uyum süreci, öğretmenlerin hizmet içi eğitimi ve kariyerlerindeki ilerleme sürecinde yetiştirilmelerinde oynadığı roller ile öğretmen yetiştirilmesi ve geliştirilmesinde son derece aktif bir katılımı söz konusudur. Öğretmen yetiştirmenin lisans eğitiminin yanı sıra lisansüstü eğitimi de gerektirmesi, Estonya'da öğretmenliğin bir uzmanlık olarak kabul edildiğini gösterdiği gibi, mesleki standartlaşmadan, mesleki örgütlenme yapısına kadar diğer göstergelerle birlikte ele alındığında bu mesleğin profesyonelleşmesi yolunda ilerlediklerini göstermektedir.

Estonya'da öğretmenlerin mesleki gelişimi açısından dikkat çeken bir diğer husus, okulların genel olarak okul merkezli bir yönetim yaklaşımı ile yönetilmesinin etkisiyle hizmet içi eğitim planlama ve uygulamalarının önemli bir kısmının okul düzeyinde yürütülmesidir. Bu şekilde öğretmenlerin eğitim ve gelişme ihtiyaçlarını karşılayan bir eğitim alma olasılıkları, merkezî sistem tarafından tasarlanan standart programlara göre daha yüksek olacağı açıktır.

KAYNAKÇA

Eğitim ve Araştırma Bakanlığı (2023a). *Pisa*. https://www.hm.ee/en/ministry/statistics-and-analysis/pisa adresinden ulaşıldı.

Eğitim ve Araştırma Bakanlığı (2023b). *Introduction and structure*. https://www.hm.ee/en/ministry/ministry/introduction-and-structure adresinden ulaşıldı.

Eisenschmidt, E. (2011). Teacher education in Estonia. Edt. M. Valenčič Zuljan and J. Vogrinc. *European Dimensions of Teacher Education* –Similarities and Differences, s.115

Eurydice (2023). *Estonia* https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/estonia/overview adresinden ulaşıldı.

HAKA (2022). *Higher education in Estonia*. https://haka.ee/wp-content/uploads/ HESystem2022.pdf adresinden ulaşıldı.

Kikas, E. ve Lerkkanen, M.(2011). Education in Estonia and Finland. M. Veisson, E. Hujala, P. Smith, M. Waniganayake, E. Kikas (Edts). Retreived *Global Perspectives in Early Childhood Education: Diversity, Challenges and Possibilities* (p. 33-46). Germany, Berlin: Peter Lang Verlag.

Lees, M. (2016). Estonian education system 1990-2016: Reforms and their impact. *Estonian Ministry of Education and Research*, 1-18.

Manolova, O. (2015). Estonya eğitim sistemi. A. Balcı. (Edt). *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri* (s. 151 -164). Ankara: Pegem Akademi

OECD (2020). *Education policy outlook*. https://www.oecd.org/education/policy-outlook/country-profile-Estonia-2020.pdf adresinden ulaşıldı.

OECD (2022). *Education at a glance 2022 OECD indicators.* https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2022_3197152b-en adresinden ulaşıldı.

OECD. (2023b). *Enhancing data informed strategic governance in education in Estonia*. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/11495e02-en.pdf?expires=1678966938&id=id&accname=guest&checksum=798DE9230903AE081A2AAE196018A125 adresinden ulaşıldı.

Pedaste, M., Leijen, Ä., Poom-Valickis, K. ve Eisenschmidt, E. (2019). Teacher professional standards to support teacher quality and learning in Estonia. European. *Journal of Education*,54, 389–399.

Raud, N. ve Orehhova, O. (2017). In-service training of teachers of english as a foreign language in Estonia: mapping of trends and opportunities*. Problems of education in the 21st century, 75* (2), 194-203.

Santiago, P., Levitas,A., Radó, P. ve Shewbridgeve, C. (2016). *OECD reviews of school resources: Estonia*. Paris: OECD Publishing https://doi.org/10.1787/9789264251731-en

Sarv, E. (2014). A status paper on school teacher training in Estonia. *Journal of International Forum of Educational Research, 1*(2), 106-158.

Statistics Estonia (2023). *Main indicators*. https://www.stat.ee/en/find-statistics/main-indicators

Taimsoo, R. (2016). *Supporting teachers and trainers for successful reforms and quality of vocational education and training: mapping their professional development in the EU –Estonia.* Cedefop ReferNet thematic perspectives series. http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/ReferNet_EE_TT.pdf adresinden ulaşıldı.

Tasdemir, F. (2018). Comparative examinatıon of teacher training programs in Turkey, Singapore, Japan and Estonia. Proceedings of ADVED 2018- *4th International Conference on Advances in Education and Social Sciences*, 15-17 October 2018- Istanbul, Turkey.

Teichmann, M. Läänemets, U., Rüütmann, T. ve Neudorf, R. (2014). Education system in Estonia. S. Juszczyk (Edt). Retreived *European Education* (and Training) Systems (s.151-175). Poland, Torun: Wydawnictwo Adam Marszalek.

5. BÖLÜM
JAPONYA

F. Şehkar Fayda Kınık

GİRİŞ

Japonya, özellikle okul eğitimi bakımından verimli ve etkili bir eğitim sistemi oluşturmadaki başarısıyla tanınan bir ülke olarak PISA (Programme for International Student Assessment) ve TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) gibi uluslararası akademik başarı sınavlarında, Japon öğrenciler ilk ve orta düzeyde önemli bir performans göstermiştir (Kitamura, 2019). Bu sebeple Japon eğitim sistemi ile bu sistemin etkililiğini sağlayan en önemli unsurlardan olan öğretmenlerin yetiştirilme politika ve uygulamaları pek çok araştırmacının ilgi odağı olmuştur.

Japonya, Avrasya kıtasının doğusunda, Kuzeydoğu Asya veya Doğu Asya olarak adlandırılan bölgede yer almakta olup Pasifik Okyanusu, Okhotsk Denizi, Japon Denizi ve Doğu Çin Denizi ile çevrilidir (Ministry of Foreign Affairs of Japan [MOFA], 2023). Hokkaido, Honshu, Shikoku ve Kyushu olmak üzere dört ana adadan oluşan ülkenin en büyük adası başkent Tokyo'nun da bulunduğu Honshu adasıdır (Nijman vd., 2017). Japon topraklarının toplam kara alanı yaklaşık 378.000 kilometrekaredir ve en büyük ada olan Honshu, yaklaşık 228.000 kilometrekare ile dünyanın 7. büyük adasıdır (MOFA, 2023). Coğrafi yapısı itibarıyla deprem ve tsunami felaketleriyle sıklıkla yüzleşen konumdadır.

Ekonomik gelişim bakımından Japonya, dünyanın en büyük üçüncü ekonomisidir. 2022 yılında 132 ülkenin yer aldığı ekonomik performans sıralamasında Japonya, 53,6 puanla 13. sırada yer almıştır (Global Innovation Index [GII], 2022). 2021 yılında ülkenin kişi başına düşen gayri safi millî hasılası ise 39.312,7 Amerikan doları olarak hesaplanmıştır (The World Bank [WB], 2021). 2022 yılı bütçesinde eğitim ve bilime %5 pay ayrılmıştır ve millî savunmaya ayrılan pay ile aynı orandadır (Statistical Handbook of Japan, 2022). Japonya, G7/G8, G20, Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund [IMF]), Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation

den çok çeşitli hedef ve uygulamalarla farklılaşan Japonya gerek eğitim kültürü gerek bu kültürün gelecek nesillere aktarımı gerek nitelikli öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleğinde sürdürülebilir mesleki gelişimin sağlanması konularında, çeşitli açılardan kapsamlı bir şekilde araştırılması ve incelenmesi gereken bir ülkedir.

KAYNAKÇA

Abumiya, M. I. (2015). Preschool education and childcare in Japan. *Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT) National Institute for Educational Policy Research (NIER)*. Erişim Adresi: https://www.nier.go.jp/English/ educationjapan/pdf/201109ECEC.pdf

Basic Act on Education (2006). Act No. 120 of December 22, 2006. MEXT. Erişim Adresi: https://www.mext.go.jp/en/policy/education/lawandplan/title01/detail01/1373798.htm

Basic Plan for the Promotion of Education (2008). Government of Japan (July 1, 2008). MEXT. Erişim Adresi: https://www.mext.go.jp/en/policy/education/lawandplan/title01/ detail01/1373797.htm

Bümen, N. T. (2022). Mesleki gelişimde ders imeceleri: Temel özellikler, uyarlamalar ve sorunlar. A. İlğan (Ed.), *Öğretmenler için etkili mesleki gelişim yaklaşımları: Kuram ve uygulama* içinde (s. 193-229). Nobel Akademik Yayıncılık.

Cave, P. (2004). Bukatsudo: The educational role of Japanese school clubs. *Journal of Japanese Studies*. https://doi.org/10.1353/jjs.2004.0041

Chawala, S. (2021). Education in Japan. *World Education Services (WES), World Education News + Reviews (WENR).* https://wenr.wes.org/2021/02/education-in-japan

Fernandez, C. (2002). Learning from Japanese approaches to professional development: The case of lesson study. *Journal of Teacher Education*, 53(5), 393–405. https://doi.org/10.1177/002248702237394

Fujie, Y. (2019). Lesson study. In Y. Kitamura, T. Omomo, & M. Katsuno (Eds.), *Education in Japan: A comprehensive analysis of education reforms and practices* (pp. 105–123). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-2632-5_7

Fukudome, H. (2019). Higher education in Japan: Its uniqueness and historical development. In Y. Kitamura, T. Omomo, & M. Katsuno (Eds.), *Education in Japan: A comprehensive analysis of education reforms and practices* (pp. 41–51). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-2632-5_3

Global Innovation Index. GII. (2022). *Japan*. Erişim Adresi: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_2000_2022/jp.pdf

Huang, F. (2014). Challenges for higher education and research: A perspective from Japan. *Studies in Higher Education*, 39(8), 1428–1438. https://doi.org/10.1080/03075079.2014.949535

Ichikawa, S. (1991). Distinctive features of Japanese education. *NIER Occasional Paper, National Institute for Educational Research*. Erişim Adresi: https://www.nier.go.jp/English/ educationjapan/pdf/201103DFJE.pdf

Ichikawa, V. (2022). Active learning. In A. Okada & S. Bamkin (Eds.), *Japan's school curriculum for the 2020s: Politics, policy, and pedagogy* (pp. 45–66). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-19-2076-9_4

Japan International Cooperation Agency. JICA. (2004). *The History of Japan's Educational Development.* Erişim Adresi: https://www.jica.go.jp/jica-ri/IFIC_and_JBICI-Studies/english /publication s/reports/study/topical/educational/index.html

Japan Statistical Yearbook. (2023). Statistics Bureau, Ministry of Internal Affairs and Communications, Japan. Erişim Adresi: https://www.stat.go.jp/english/data/ nenkan/72nenkan/ index.html

Katsuno, M. (2019). The relationship between teachers' working conditions and teacher quality. In Y. Kitamura, T. Omomo, & M. Katsuno (Eds.), *Education in Japan: A comprehensive analysis of education reforms and practices* (pp. 87–103). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-2632-5_6

Kaur, M., & Sharma, L. (2019). An insight into teacher education system in Japan: A brief historical development and current system. *International Journal of Reviews and Research in Social Sciences*, 7(2), 384–391. doi:10.5958/2454-2687.2019.00031.5 https://ijrrssonline.in /AbstractView.aspx?PID=2019-7-2-16

Kitamura, Y. (2019). Background and context of education system in Japan. In Y. Kitamura, T. Omomo, & M. Katsuno (Eds.), *Education in Japan: A comprehensive analysis of education reforms and practices* (pp. 1–21). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-2632-5_1

Komiya, Y., & Komiya, K. (2019). Exploring the relationship between academic stress and psychological distress among Japanese high school students. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 28(1), 15–23. https://doi.org/10.1007/s40299-018-00439-w

Kuramoto, N., & Koizumi, R. (2018). Current issues in large-scale educational assessment in Japan: focus on national assessment of academic ability and university entrance examinations. *Assessment in Education: Principles, Policy \& Practice*, 25(4), 415–433. https://doi.org/10.1080/0969594X.2016.1225667

Lamie, J. M. (1998). Teacher education and training in Japan. *Journal of In-Service Education*, 24(3), 515–534. https://doi.org/10.1080/13674589800200055

Lewis, C. (1995). *Educating hearts and minds: Reflections on Japanese preschool and elementary education*. Cambridge University Press.

Lewis, C., Friedkin, S., Emerson, K., Henn, L., & Goldsmith, L. (2019). How does lesson study work? Toward a theory of lesson study process and ımpact. In R. Huang, A. Takahashi, & J. P. da Ponte (Eds.), *Theory and practice of lesson study in mathematics: An international perspective* (pp. 13–37). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-04031-4_2

Li, G., Cao, W., & Yi, W. (2021). The enlightenment of Japan's preschool education to China's preschool children's social education. *Learning & Education*, 9(4), 59–61.

Maklad, A. S. (2008). In-service teacher training program: A comparative study between Egypt and Japan. *NUE Journal of International Educational Cooperation*, 3, 107–112. https://core.ac.uk/reader/236638020

Ministry of Education, Culture, Sports, Science, and Technology. MEXT. (2023). Erişim Adresi: https://www.mext.go.jp/en/index.htm

Ministry of Education, Culture, Sports, Science, and Technology. MEXT. (2015). Improving the quality and ability of teachers. Erişim Adresi: https://www.mext.go.jp/en/policy/education/elsec/title02/detail02/__icsFiles/afieldfile/2015/08/11/1303528_01_1.pdf

Ministry of Foreign Affairs of Japan. MOFA. (2023). Foreign Policy. Erişim Adresi: https://www.mofa.go.jp/policy/index.html

Nakayasu, C. (2016). School curriculum in Japan. *The Curriculum Journal*, 27(1), 134–150. https://doi.org/10.1080/09585176.2016.1144518

National Institute for Educational Policy Research. NIER. (2015). The Ministry of Education, Culture, Sports, Science, and Technology (MEXT). Erişim Adresi: https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/

Nijman, J., Muller, P. O., De Blij, H. J., Esnard, A.-M., Grant, R., & Shin, M. E. (2017). *Geography: Realms regions and concepts* (17th ed.). Wiley.

Nishino, H. J., & Larson, R. (2003). Japanese adolescents' free time: "juku", "bukatsu", and government efforts to create more meaningful leisure. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 99, 23–35.

Organizaiton for Economic Co-operation and Development. OECD. (2005). *Teachers matter: Attracting, developing and retaining effective teachers, education and training policy.* OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/9789264018044-en.

Organizaiton for Economic Co-operation and Development. OECD. (2011). *Lessons from PISA for the United States, strong performers and successful reformers in education*. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/9789264096660-en

Organizaiton for Economic Co-operation and Development. OECD. (2016). *OECD thematic review of ınitial teacher preparation country background report for Japan*. National Center for Teachers' Development (NCTD) and Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT). Erişim Adresi: https://www.oecd.org/education/teachers-professional-learning-study/initial-teacher-preparation/ITP%20CBR%20Japan.pdf

Organizaiton for Economic Co-operation and Development. OECD. (2018). Education policy in Japan: Building bridges towards 2030. *Reviews of National Policies for Education*. OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/9789264302402-en.

Organizaiton for Economic Co-operation and Development. OECD. (2019). *TALIS 2018 results (Volume I): Teachers and school leaders as lifelong learners,* TALIS, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en

Organizaiton for Economic Co-operation and Development. OECD. (2020). *TALIS 2018 results (Volume II): Teachers and school leaders as valued professionals*. TALIS, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/19cf08df-en.

Omomo, T. (2019). Primary and secondary education. In Y. Kitamura, T. Omomo, & M. Katsuno (Eds.), *Education in Japan: A comprehensive analysis of education reforms and practices* (pp. 25–40). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-2632-5_2

Sasaki, M. (2008). The 150-year history of English language assessment in Japanese education. *Language Testing*, 25(1), 63–83. https://doi.org/10.1177/0265532207083745

Sasaki, R. (2022). Thirty years of education reform: Previous revisions of the course of study. In A. Okada & S. Bamkin (Eds.), *Japan's school curriculum for the 2020s: Politics, policy, and pedagogy* (pp. 35–43). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-19-2076-9_3

Statistical Handbook of Japan. (2022). Statistics Bureau, Ministry of Internal Affairs and Communications, Japan. Erişim Adresi: https://www.stat.go.jp/english/data/handbook/index.html

Teachers in Japan: Skilled, Respected and Very Busy. (2014). Facts and Details. Erişim Tarihi: 03.03.2023. Erişim Adresi: https://factsanddetails.com/japan/cat23/sub150/item831.html

The World Bank. WB. (2023). Databank. Erişim Adresi: https://databank.worldbank.org/home.aspx

Wake, G., & Seleznyov, S. (2020). Curriculum design through lesson study. *London Review of Education*, 18(3), 467–479. https://doi.org/10.14324/LRE.18.3.10

Walker, P. (2007). System transition in Japanese short-term higher education: what future for the Japanese junior college in crisis? *Compare: A Journal of Comparative and International Education,* 37(2), 239–255. https://doi.org/10.1080/03057920601165603

Walko, G. J. (1995). Japanese lower secondary school education: An overview. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 68(6), 363–366. https://doi.org/10.1080/00098655.1995.9957272

Watanabe, T., Takahashi, A., & Yoshida, M. (2008). Kyozaikenkyu: A critical step for conducting effective lesson study and beyond. *Inquiry into Mathematics Teacher Education*, 131–142.

Yamasaki, H. (2016). Teachers and teacher education in Japan. *Bulletin of the Graduate School of Education Hiroshima University*, 65(3), 19–28.

Yonezawa, A. (2014). Japan's challenge of fostering 'global human resources': Policy debates and practices. *Japan Labor Review*, 11(2), 37–52.

Yonezawa, A. (2023). Japan's higher education policies under global challenges. *Asian Economic Policy Review*. https://doi.org/10.1111/aepr.12421

Zhou, K. (2017). Non-cognitive skills: Potential candidates for global measurement. *European Journal of Education*, 52(4, SI), 487–497. https://doi.org/10.1111/ejed.12241

6. BÖLÜM
KORE CUMHURİYETİ

Nur Ütkür Güllühan - Derya Bekiroğlu

GİRİŞ

Güney Kore (Kore Cumhuriyeti) batıda Çin Halk Cumhuriyeti ve doğuda Japonya ile komşu, başkanlık sistemiyle yönetilen Doğu Asya'da bir ülkedir. Başkenti Seul'dur. 2022 yılı verilerine göre Güney Kore'nin nüfusu 51.373.585'tir (Worldometers, 2022). Güney Kore nüfusu, toplam dünya nüfusunun %0,66'sına eş değer olup dünya sıralamasında 28. sıradadır. Nüfusun %81,8'i şehirlerde yaşamaktadır. Güney Kore dünyanın 10., Asya'nın ise 4. büyük ekonomisine sahiptir. 2022 yılında kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla [GSYİH] 33.591,6 ABD dolarıdır. 2022 yılının üçüncü çeyreğinde nominal GSYİH bir önceki yıla oranla %3 oranında artmıştır (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2022). 2022 yılına ait insani yaşam indeksi oranı 0,925 gibi çok yüksek bir orana sahiptir. Güney Kore, Covid-19 süreci ve dünyada yaşanan karmaşık ekonomik durumları da göz önüne alarak vatandaşlarına ferah bir yaşam standardı sunan ülke olma hedefini sürdürmektedir. Genel olarak Güney Kore'deki işsizlik oranları OECD ülkeleri arasındaki en düşük oranlar arasında olup daha düşük eğitim düzeyine sahip olanlar için istihdam oranları da ortalamanın üzerindedir. Güney Kore'de istihdam oranı özellikle daha genç yaş grupları (25-34 yaş ve 35-44 yaş) için yükseköğretime sahip olanlar OECD ortalamasının altındadır (Worldometers, 2022).

İhracat odaklı bir ülke olan Güney Kore'nin ferah yaşam sunma politikasının arkasında, ülkenin eğitim sisteminin güçlü olması, motivasyonu yüksek ve eğitimli bir halkın yetiştirilmesi önemli rol oynamaktadır. Nitelikli eğitim sisteminin çıktısı olan eğitimli insan gücü, Güney Kore'nin yüksek teknoloji üretimi ve ekonomik gelişimini teşvik etmekten büyük katkıya sahiptir (Worldometers, 2022).

Güney Kore'de eğitim sisteminin nitelikli oluşu sadece öğretmen aday sürecinin aşamalı ve yoğun sürecinden oluşmamaktadır. Öğretmen olduktan sonra öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri de gittikçe artan bir nitelikte sunulmaktadır. Dünyanın teknolojik gelişimlerinin hızla takip edildiği ve uygulandığı Güney Kore'de eğitim ve öğretmenin misyonu teknoloji dünyasının talep ettiği nitelikli insan gücünü yetiştirmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin niteliklerinin artması yetişen insan gücünün de niteliği paralel oranda artıracaktır. Güney Kore'de öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri çoğunlukla öğretim yöntemleri, yaşam eğitimi, kariyer danışmanlığı ve kendini zenginleştirmeyi içermektedir. Öğretmenler uzmanlıklarını istedikleri dersi seçip uzmanlıklarını en üst düzeye çıkarabilmektedirler. Öğretmenlerin niteliklerinin artırılmasında ve hangi kişisel gelişim veya mesleki gelişimin desteklenmesine yönelik hazırlanan bir değerlendirme sistemi kullanılmaktadır. Öğretmen değerlendirmesi, sürekli mesleki gelişimi destekler ve okul değerlendirmesi, iç ve dış (yerel ve ulusal) değerlendirmelerinden oluşmaktadır. Güney Kore'de öğretmenlerin çoğu kariyerini yönetim pozisyonlarına geçmekle planlamaktadır.

Sonuç olarak, Güney Kore ekonomik gücü yüksek olan bir ülke olduğundan dolayı eğitime ayrılan maliyet, içerik ve süre yıllara göre nitelikli bir şekilde artış göstermiştir. Öğretmenlik mesleği de bu süreçte talep alan, tercih edilir bir meslek hâline gelmiştir. Öğretmenlik mesleğine olan ilginin artması nitelikli bir öğretmen yetiştirme sürecine yol açmıştır. Güney Kore'de nitelikli eğitim, nitelikli öğretmen ile nitelikli ve dünyanın en güncel ihtiyaçlarına cevap veren insan kaynağını yetiştirmekle eş değerdir.

KAYNAKÇA

Abazaoğlu, İ. (2014). Dünyada öğretmen yetiştirme programları ve öğretmenlere yönelik mesleki gelişim uygulamaları. *Turkish Studies, 9*(5), 1-46.

Bakioğlu, A. ve Baltacı, R. (2013). Güney Kore Eğitim Sistemi (Ed. A. Bakioğlu). *Karşılaştırmalı eğitim yönetimi: PISA'da başarılı ülkelerin eğitim sistemleri* içinde (s.43-87). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Bayer, B. M. (2020). *2023 vizyonunda Türkiye ve Güney Kore lise eğitimlerinin karşılaştırılması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Choi, J. (2009). Güney Kore eğitim sistemi. S. Ada, Z. N. Baysal (Ed). *Eğitim yapıları ve yönetimleri açısından çeşitli ülkeler bir bakış* içinde (s. 223-261). Ankara: Pegem Akademi.

Choi, J. (2013). *Türkiye'de ve Güney Kore'de okul öncesi eğitimin incelenmesi.* Yayınlanmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Choi, Y. (2021). When I graduate from the college of education, I become a Korean, English, Maths teacher. *DongA.* https://www.donga.com/news/Society/article/all/ 202107 14/107941048/1 adresinden erişildi.

Erdoğan, S. (2022). Singapur, Güney Kore, Finlandiya ve Türkiye'de okul yöneticilerinin seçilmesi ve yetiştirilmesi. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 3*(1), 59-69.

Göçen-Kabaran ve Görgen, (2016). Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve Türkiye'deki öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(2), 478-495.

Herfter, C., Grüneberg, T., & Knopf, A. (2015). Dropout from teacher education-Numbers, reasons and emotional experience. *Zeitschrift für Evaluation, 14*(1), 58–82.

Hur, E. J. (2020). Study on career exploration of college of education students who do not want to become a teacher. *Korean Educational Research Association, 58*(2), 51–74. https://doi.org/10.30916/kera.58.2.51

Ingersoll, R. (2007). A comparative Ssudy of teacher preparation and qualifications in six nations. Retrieved from https://repository.upenn.edu/gse_pubs/145

Kim, E., & Corcoran, R. P. (2018). Factors that influence pre-service teachers' persistence. *Teaching and Teacher Education*, *70*, 204-214. https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.11.015

Kim, E., Kim, K., Kim, D., ve Kim, E. (2006). *OECD improving school leadership country background report for Korea*. Korean Educational Development Institute.

Kim, K. H. (2007). Exploring the interactions between Asian culture (Confucianism) and creativity. *Journal of Creative Behavior, 41*(1), 28-53. https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.2007.tb01280.x

Kim, K. H. (2020). *Status of employment retention after graduation by university department*. KESS (Korean Educational Statistics Service). https://blog.naver.com/kedi_cesi/222095411 024 adresinden erişildi.

Kim, S. (2018). We will gradually reduce the hiring of new teachers in elementary and middle schools by 2030. KBS *News*. https://news.kbs.co.kr/news/view.do?ncd=36 42496 adresinden erişildi.

Korea Institute of Child Care and Education (KICCE). (2013). *Nuri Curriculum: The first step toward the integration of the split systems of early childhood education and care in Korea* (Policy Brief, Issue 2). Seoul, Korea. http://kicce.re.kr/eng/newsletter_mail/pdf/201401_brief.pdf. adresinden erişildi.

Kwak, Y., Park, J. H., Park, S. & Sang, K (2016). Republic of Korea. In I.V.S. Mullis, M.O. Martin, S. Goh, K. Cotter (Eds.), *TIMSS 2015 encyclopedia: Education policy and curriculum in mathematics and science.* USA, TIMSS and PIRLS International Study centre, Boston College.

Kwon, O. N. (2004, July). In H. C. Lew (Chair). *Mathematics teacher education in Korea*. Paper presented at ICME 10, Denmark.

Lee, J. A., Kang, M.O. & Park, B. J. (2019). Factors influencing choosing teaching as a career: South Korean preservice teachers. *Asia Pacific Educ. Rev., 20,* 467–488. https://doi.org/10.1007/s12564-019-09579-z

Maya, İ. ve Taştekin, S. (2018). Öğretmenlerin mesleki gelişim uygulamaları açısından Pisa'da başarılı bazı ülkeler ile Türkiye'nin karşılaştırılması, *Turkish Studies, 13*(11), 909-932.

Ministery of Education in Korea, [MoE]. (2016). *Education in Korea.* http://english.MoEMoE.go.kr/boardCnts/FiledownPop.do?boardSeq=72130&boardID=282 adresinden erişildi.

Ministery of Education in Korea, [MoE]. (2019). *Education in Korea.* http://english.MoEMoE.go.kr/boardCnts/FiledownPop.do?boardSeq=80325&boardID=282 adresinden erişildi.

Ministery of Education in Korea, [MoE]. (2021). *Education in Korea.* http://english.MoEMoE.go.kr/boardCnts/FiledownPop.do?boardSeq=91023&boardID=282 adresinden erişildi.

National Center on Education and Economy, [NCEE]. (2017). South Korea: Teacher and principal quality. http://ncee.org/what-we-do/center-oninternational-education-benchmarking/topperforming-countries/south-koreaoverviewsouth-korea-teacher-and-principal-quality/

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], (2016). *Education policy outlook Korea.* https://www.oecd.org/education/Education-Policy-Outlook-Korea.pdf adresinden erişildi.

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], (2021). *Education at a glance 2021: OECD indicators.* OECD Publishing: Paris. https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en adresinden erişildi.

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2022*). Education at a Glance* 2022. https://gpseducation.oecd.org/Content/EAGCountryNotes/EAG2022_Korea.pdf adresinden erişildi.

Öztürk, M. B. ve Akkuş, M. (2020). Japonya, Güney Kore, Singapur ve Türkiye'de okul yöneticilerinin seçilmesi ve yetiştirilmesi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, *7*(1), 65-79.

Park, E. (2018). A study of pre-service teachers' career preparation and perceptions toward teacher education program. *Journal of Research in Curriculum Instruction, 22*(1), 85–97. https://doi.org/10.24231/rici.2018.22.1.85

Taipale, A. (2012). International survey on educational leadership. A survey on school leadership. Helsinki: Finnish Board of National Education.

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO], (2016). *Teachers in Asia Pasific: Career progression and Professional development*. Unesco Bangkok Office, France.

Vaillant, D. (2015). *School leadership, trends ın policies and practices, and improvement in the quality of education.* UNESCO Education for All Global Monitoring Report, UNESCO.

Woonsun, K. (2014). Korean pre-service teachers' service learning and lifelong learning competency. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *116*, 3502-3505. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.792

Worldometers (2022). https://www.worldometers.info/world-population/south-korea-population/ adresinden erişildi.

Yu, J. Y., Kim, S. N., Yoon, H., Lee, M., & Kwon, H. (2020). Meister high school system in Korea 2020. *Korea Research Institute for Vocational Education and Training, Daejeon*. https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A88951 adresinden erişildi.

7. BÖLÜM
KANADA

İlker Dere - Ceren Çinikaya

GİRİŞ

Kuzey Amerika'da yer alan bir ülke olan Kanada, güneyde Amerika Birleşik Devleti (ABD) ile kuzeybatıda ABD'nin Alaska eyaleti ile, kuzeyde ise Grönland ile komşudur. ABD ile olan kara sınırı dünyada askerî devriyenin gezmediği en uzun sınırdır (Britannica, t.y.). Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanus'a kıyısı olan Kanada, en uzun kıyı şeridine sahip olma özelliği taşımaktadır (Statistics Canada, 2016). Aynı zamanda Rusya'dan sonra dünyanın alan bakımından en büyük ülkesi olan Kanada (Britannica, t.y.); on eyalet (Alberta, Britanya/İngiliz Kolumbiyası, Ontario, Québec, Nova Scotia, Manitoba, Saskatchewan, New Brunswick, Newfoundland ve Prens Edward Adası) ve üç bölgeden (Nunavut, Kuzeybatı Toprakları [Northwest Territories] ve Yukon) oluşmaktadır (Campbell vd., 2017a). Federal yönetim sistemine sahip olan ülkenin başkenti, Ontario eyaletinde bulunan Ottava (Ottawa) şehridir. Eğitim, vergi, vatandaşlık hakları ve sağlık hizmetleri gibi pek çok konuda eyaletler yetkilidir. Üç kuzey bölge ise eyaletlerden farklı olarak hükûmetin idaresi altındadır (Bağlı ve Özensel, 2013, s. 70-71). Nüfusu 38.882.000 olan ülke (Organisation for Economic Co-Opreation and Development [OECD], 2023), her yıl göç almakta ve uygun şartları sağlayan göçmenlere vatandaşlık başvurusu yoluyla vatandaşlık vermektedir (Goverment Canada, 2023a).

Kanada Anayasası'na göre ülkede iki resmî dil olarak İngilizce ve Fransızca (Canadian Charter of Rights and Freedoms, 1982) konuşulmasına rağmen ülkenin büyük çoğunluğu, Quebec hariç İngilizce konuşmaktadır (Campbell vd., 2017a). Çok kültürlülüğü bir devlet politikası olarak gören ve bireyleri "eşitlik, katılım ve takdir etme" etrafında bir araya getiren Kanada'da (Bağlı ve Özensel, 2013, s. 64); İngiliz, Fransız, İskoç, İrlandalı, Alman, Çinli, İtalyan ve Hintler başta olmak üzere birçok etnik kökenden insan yaşamaktadır (Central Intelligence Agency [CIA], 2022). Çok kültürlü vatandaşlık politikası ülkede

mesleki gelişimlerine yönelik olarak öğretmen sendikalarının ve birliklerinin aktif ve somut etkinlikler düzenlemeleri ilham vericidir. Bu etkinlikler, mesleki öğrenme topluluklarının (Professional Learning Community [PLC]) oluşturulması ve geliştirilmesinde etkin rol oynamaktadır. Yine Kanada'da idari görevlere geçmek isteyen öğretmenler için eğitim yöneticileri yetiştiren liderlik eğitimi programlarının olması dikkat çekicidir.

Sonuç olarak Kanada öğretmen yetiştirme sisteminde ortak bir uygulamanın olmaması ve eyaletler arasındaki farklılıklar, bir göçmen ülkesi olan Kanada için kabul edilir bir durum olabilir. Ancak eyaletten eyalete değişen kurallara uyum sağlamak öğretmenlere önemli zorluklar getirmektedir. Buna rağmen iyi işleyen ve PISA sınavlarında alınan başarılı sonuçlar, Kanada eğitim sistemine ve öğretmenlerine dikkatleri çekmektedir. Bu bölümde ele alınan yönleriyle Kanada eğitim ve öğretmen yetiştirme sisteminin Türk eğitim sisteminde yapılacak iyileştirmeler için değerlendirilmesini tavsiye ediyoruz.

KAYNAKLAR

Alberta Goverment. (2023). *Alberta education teaching quality standard*. https://open.alberta.ca/dataset/4596e0e5-bcad-4e93-a1fb-dad8e2b800d6/resource/75e96af5-8fad-4807-b99a-f12e26d15d9f/download/edc-alberta-education-teaching-quality-standard-2018-01-17.pdf adresinden erişildi.

Alberta. (t.y.). *Teacher certification, how to apply for your teaching certification in Alberta.* https://www.alberta.ca/teacher-certification.aspx adresinden erişildi.

Bağlı, M. ve Özensel, E. (2013). *Çok kültürlü vatandaşlık.* Çizgi Kitabevi.

Brandon University. (2021). *Integrated program map.* https://www.brandonu.ca/education/files/Intergrated-Program-Program-Map.pdf adresinden erişildi.

Brandon Universtiy. (t.y.a). *5 year integrated b.a./b.ed. program.* https://www.brandonu.ca/education/programs/5-year-integrated/program-overview/ adresinden erişildi.

Brandon University. (t.y.b). *After degree program.* https://www.brandonu.ca/education/programs/after-degree-program/ adresinden erişildi.

Brandon University. (t.y.c.). *Education undergraduate programs.* https://www.brandonu.ca/education/programs/ adresinden erişildi.

Brandon University. (t.y.d). *Faculty of education: Master of education program* https://www.brandonu.ca/master-education/ adresinden erişildi.

Britannica. (t.y.). *Canada*. https://www.britannica.com/place/Canada adresinden erişildi.

British Columbia Teacher's Council [BTC]. (2022). *Certification standards.* https://www2.gov.bc.ca/assets/gov/british-columbians-our-governments/organizational-structure/boards-commissions-tribunals/bc-teachers-council/cert_standards.pdf adresinden erişildi.

British Columbia. (t.y.a). *Approved teacher education programs.* https://www2.gov.bc.ca/gov/content/education-training/k-12/teach/resources-for-teachers/training-and-professional-development/teacher-education-programs#approved adresinden erişildi.

British Columbia. (t.y.b). *Requirements to apply for a certificate of qualification (COQ)* https://www2.gov.bc.ca/gov/content/education-training/k-12/teach/become-a-teacher/types/coq-requirements adresinden erişildi.

Campbell, C., Lieberman, A. ve Yashkina, A. (2016). Ontario's teacher learning and leadership program; Ontario's teacher learning and leadership program. *Journal of Professional Capital and Community, 1*(3), 219-236. https://doi.org/10.1108/JPCC-03-2016-0004

Campbell, C., Zeichner, K., Lieberman A., ve Osmond-Johnson, P. (2017a). *Empowered educators in Canada: How high-performing systems shape teaching quality*. John Wiley & Sons.

Campbell, C., Osmond-Johnson, P., Faubert, B., Zeichner, K., & Hobbs-Johnson, A. (with Brown, S., DaCosta, P., Hales, A., Kuehn, L., Sohn, J., & Steffensen, K.). (2017b). *The state of educators' professional learning in Canada: Final research report.* OH: Learning Forward.

Canadian Charter of Rights and Freedoms. (1982). *Official languages of Canada.* https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/page-12.html#h-47 adresinden erişildi.

Canadian Higher Education Data Base. (2021). *Teaching degrees: Becoming a teacher in Canada.* http://www.degrees.ca/education/ adresinden erişildi.

Canadian Information Centre for International Credentials [CICIC]. (t.y.a). *Ministries/departments responsible for education in Canada* https://www.cicic.ca/1301/ministries_departments_responsible_for_education_in_canada.canada adresinden erişildi.

Canadian Information Centre for International Credentials [CICIC]. (t.y.b). *Learn about provincial and territorial education systems in Canada* https://www.cicic.ca/851/education.canada adresinden erişildi.

Canadian Information Centre for International Credentials [CICIC]. (t.y.c). *Learn about the education system in the province of British Columbia, Canada!* https://www.cicic.ca/1158/academic_credentials_in_british_columbia.canada adresinden erişildi.

Canadian Information Centre for International Credentials [CICIC]. (t.y.d). *Learn about the education system in the province of Quebec, Canada!* https://www.cicic.ca/1171/academic_credentials_in_quebec.canada adresinden erişildi.

Canadian Information Centre for International Credentials [CICIC]. (t.y.e). *Postsecondary education systems in Canada* https://www.cicic.ca/1243/postsecondary_institutions.canada adresinden erişildi.

Central Intelligence Agency [CIA]. (2022). *Explore countires Canada.* https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/canada/ adresinden erişildi.

Council of Ministers of Education, Canada [CMEC]. (t.y.a). *What is CMEC?* https://cmec.ca/11/About_Us.html adresinden erişildi.

Council of Ministers of Education, Canada [CMEC]. (t.y.b). *Overview* https://cmec.ca/680/Overview.html adresinden erişildi.

Council of Ministers of Education, Canada [CMEC]. (t.y.c). *Global Competencies* https://cmec.ca/682/Global_Competencies.html adresinden erişildi.

Dere, İ. ve Demirci, E. (2021). Göçmenlerin ülkeye ve eğitime entegrasyonu: Almanya ve Kanada'nın politikalarının karşılaştırılması. *Millî Eğitim Dergisi, 50*(1), 1055-1080. https://10.37669/milliegitim.960198

Gambhir, M., Broad, K., Evans, M., Gaskell, J. (2008). *Initial teacher education program characterizing initial teacher education in Canada: themes and ıssues.* University of Toronto.

Goverment Canada. (2023a). *Immigration and citizenship.* https://www.canada.ca/en/ services/immigration-citizenship.html adresinden erişildi.

Goverment Canada. (2023b). *Canadian multiculturalism day.* https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/campaigns/celebrate-canada/multiculturalism-day.html adresinden erişildi.

Killoran, I. ve Parekh, G. (2011). Teacher education in Canada. *Association for Childhood Education İnternational Focus on Teacher Education, 10*(4), 1-4.

Klinger, D. A., Shulha, L. M. ve Deluca, C. (2008). Teacher evaluation, accountability, and professional learning: the Canadian perspective. *Rev. Pensamiento Educativo, 43,* 209-222.

Manitoba. (t.y.). *Education and early childhood learning, professional certification.* https://www.edu.gov.mb.ca/k12/profcert/becoming-a-teacher.html adresinden erişildi.

Memon, N. (2013). Diverse perspectives in teacher education. L. Thomas (Ed.), *What is Canadian about teacher education in Canada? Multiple perspectives on canadian teacher education in the twenty-first century* içinde (s. 358-378). Canadian Association for Teacher Educators.

Miled, N. (2019). Educational leaders' perceptions of multicultural education in teachers' professional development: a case study from a Canadian school district. *Multicultural Education Review, 11*(2), 79–95. https://doi.org.10.1080/2005615x.2019.1615

National Center on Education and the Economy [NCEE]. (t.y.). *Canada.* https://ncee.org/country/canada/ adresinden erişildi.

Ontario College of Teachers [OCT] (t.y.). *Application guide.* https://www.oct.ca/becoming-a-teacher/applying/application-guide adresinden erişildi.

Ontario Institute for Studies in Education [OISE]. (t.y.a). *Registrar's office & student experience.* https://www.oise.utoronto.ca/registrar-students/admissions adresinden erişildi.

Ontario Institute for Studies in Education [OISE]. (t.y.b). *Find your place at OISE.* https://www.oise.utoronto.ca/future-students/programs adresinden erişildi.

Ontario Institute for Studies in Education [OISE]. (t.y.c). *Master of teaching overview*. https://www.oise.utoronto.ca/ctl/masters-degrees/master-teaching adresinden erişildi.

Ontario Institute for Studies in Education [OISE]. (t.y.d). *Master of arts in child study & education overview.* https://www.oise.utoronto.ca/aphd/programs/master-arts-child-study-education adresinden erişildi.

Ontario Ministry of Education. (2022). *Annual learning plan*. https://files.ontario.ca/edu-1_5/edu-appendix-h-annual-learning-plan-experienced-teachers-en-03-02-2022.odt adresinden erişildi.

Ontario. (2022a). *Qualifications for teaching in Ontario.* https://www.ontario.ca/page/qualifications-teaching-ontario adresinden erişildi.

Ontario. (2022b). *Teacher performance appraisal system.* https://www.ontario.ca/page/teacher-performance-appraisal-system#section-1 adresinden erişildi.

Ontario. (2022c). *Teacher learning and innovation allocation.* https://www.ontario.ca/page/teacher-learning-and-innovation-allocation adresinden erişildi.

Ontario. (t.y.). *Educator webinars*. https://www.dcp.edu.gov.on.ca/en/webinar adresinden erişildi.

Organisation for Economic Co-Operation and Development [OECD] (2019). *TALIS 2018 results (volume ı): Teachers and school leaders as lifelong learners*. TALIS, OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en adresinden erişildi.

Organisation for Economic Co-Operation and Development [OECD] (2020). *TALIS 2018 results (volume ıı): Teachers and school leaders as valued professionals*. TALIS, OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/19cf08df-en adresinden erişildi.

Organisation for Economic Co-Operation and Development [OECD]. (2023). *Population* https://stats.oecd.org/ adresinden erişildi.

Ottawa. (t.y.). *Ottawa-Carleton district school board teacher development programs.* https://studyottawa.ocdsb.ca/programs/teacher-development-programs adresinden erişildi.

Prince Edward Island. (2013). *The professional learning report*. https://www.princ eedwardisland.ca/sites/default/files/publications/eelc_plreport.pdf adresinden erişildi.

Program for the Education of Native Teachers [PENT]. (t.y.). *P.E.N.T. (Program for the Education of Native Teachers) Student Book.* Brandon Universtiy Faculty of Education. https://www.brandonu.ca/pent/files/2021/02/PENT-Handbook.pdf adresinde erişildi.

Québec Ministère de l'Éducation. (t.y.). *Practising the profession of general education teacher*. https://www.immigration-quebec.gouv.qc.ca/publications/en/professions/general-education-teacher.pdf adresinden erişildi.

Québec. (2021a). *Les différentes voies d'accès menant à la profession enseignante pour enseigner en formation générale selon le Règlement sur les autorisations d'enseigner.* https://cdn-contenu.quebec.ca/cdn-contenu/adm/min/education/publications-adm/devenir-enseignant/voies-acces-FG-tout.pdf adresinden erişildi.

Québec. (2021b). *Les différentes voies d'accès menant à la profession enseignante pour enseigner en formation professionnelle selon le Règlement sur les autorisations d'enseigner.* https://cdn-contenu.quebec.ca/cdn-contenu/adm/min/education/publications-adm/devenir-enseignant/voies-acces-FP-tout.pdf adresinden erişildi.

Québec. (2021c). *Reference framework for professıonal competencıes for teachers.* https://cdn-contenu.quebec.ca/cdn-contenu/adm/min/education/publications-adm/devenir-enseignant/reference_framework_professional_competencies_teacher.pdf adresinden erişildi.

Québec. (2023). *Listes des programmes de formation à l'enseignement menant à une autorisation d'enseigner.* https://www.quebec.ca/emploi/metiers-professions/decouvrir-metiers-professions/enseignant-formation-generale-jeunes-professionnelle-adultes/devenir-enseignant/programmes-formation-enseignement adresinden erişildi.

School of Graduate Studies [SGS]. (t.y.). *Admission & application requirements.* https://www.sgs.utoronto.ca/future-students/admission-application-requirements/#section_1 adresinden erişildi.

Statistics Canada. (2016). *International perspective.* https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/11-402-x/2012000/chap/geo/geo01-eng.htm adresinden erişildi.

Statistics Canada. (2023a). *Annual expenditure by educational institutions per student, by educational level, 2019/2020* https://doi.org/10.25318/3710022701-eng

Statistics Canada. (2023b). *Educators in public elementary and secondary schools, by work status, age group and sex.* https://doi.org/10.25318/3710015301-eng

Taipale, A. (2012). *International survey on educational leadership.* Finnish National Board of Education.

Taşdan, M. (2021). Kanada eğitim sistemi. A. Balcı (Ed.) *Karşılaştırmalı eğitim sistemleri* içinde (s. 551-607). Pegem Akademi Yayıncılık.

The Alberta Teachers' Association. (2022). *Professional development programs and services guide*. https://legacy.teachers.ab.ca/SiteCollectionDocuments/ATA/Publications/Professional-Development/PD-78_PDProgramsAndServicesGuide_2022-08.pdf adresinden erişildi.

Thompson Rivers University. [TRU]. (t.y.a). *School of education.* https://www.tru.ca/edsw/schools-and-departments/education.html adresinden erişildi.

Thompson Rivers University. [TRU]. (t.y.b). *Bachelor of education (secondary) STEM.* https://www.tru.ca/edsw/schools-and-departments/education/bachelor-of-education-secondary-stem.html adresinden erişildi.

Thompson Rivers University. [TRU]. (t.y.c). *Bachelor of education in trades and technology* https://www.tru.ca/edsw/schools-and-departments/education/bachelor-of-education-trades-tech.html adresinden erişildi.

Thompson Rivers University. [TRU]. (t.y.d). *Physical education courses.* https://www.tru.ca/edsw/schools-and-departments/education/courses.html adresinden erişildi.

Thompson Rivers University. [TRU]. (t.y.e). *Master of education (MEd).* https://www.tru.ca/edsw/schools-and-departments/education/master-education.html adresinden erişildi.

Woodcock, S., ve Hardy, I. (2017). Probing and problematizing teacher professional development for inclusion. *International Journal of Educational Research, 83,* 43-54. https://doi.org.10.1016/j.ijer.2017.02.008

World Bank Data. (t.y.). *Canada.* https://data.worldbank.org/country/canada adresinden erişildi.

8. BÖLÜM
FİNLANDİYA

Ali Gökalp - Servet Üztemur

GİRİŞ

Finlandiya, Avrupa kıtasının kuzeyinde ve Baltık Denizi kıyısında yer almaktadır. Başkenti Helsinki olan ülke; güneyde Estonya, doğuda Rusya, batıda İsveç ve kuzeyde ise Norveç ile sınırlara sahiptir. Yaklaşık 5.5 milyon nüfusa sahip olan ülkenin yönetim şekli cumhuriyettir. Aynı zamanda Avrupa Birliği (AB) üyesi olan Finlandiya özerk belediyelere bölünmüş bir yapıya sahiptir. Ulusal dil olarak Fince ve İsveççenin kabul edildiği Finlandiya'da halkın büyük çoğunluğu İngilizceyi iyi bir şekilde konuşabilmektedir. Finlandiya'da AB'nin tek yerli halkı olarak kabul edilen Samiler yaşamaktadır (Kısaca Finlandiya, 2023).

Finlandiya, yüksek eğitim başarısı ve kazanım düzeyleriyle dünyanın okuryazar toplumlarından ilk sıralarında yer almaktadır. Finlandiya'da eğitime başlayanların %98'inden fazlası okul öncesi, %99'u zorunlu temel eğitim, %94'ü lise eğitimini tamamlamaktadır. Meslek lisesini tamamlama oranı ise %90'a ulaşmaktadır (Statistics Finland, 2021).

PISA sınavlarında fen ve okuma alanlarında iki defa birinci olması ve bu sınavların çoğunluğunda ilk üçte yer alması; dünyanın dikkatini Fin eğitim sistemi üzerine çekmiştir (Çakmakcı, 2017). Bu durum tarihsel süreçlerden gelen bir birikimin yansıması olarak kabul edilebilir. Nitekim Finlandiya 1686'dan bu yana evlilikte çiftlerin okuryazar olmasını yasal zorunluluk olarak kabul eden dünyadaki tek toplum özelliğini taşımaktadır (Moore, 2008; Oates, 2011). Finlandiya'nın PISA sınavlarındaki başarısının nedenleri arasında öğrenci merkezli bir eğitim anlayışı, fırsat eşitliğine dayanan bir öğretme-öğrenme ortamı, öğretmenlerin uzman ve araştırmacı bir niteliğe sahip olmaları, ölçme değerlendirme sisteminin öğrencilerin başarılarına ket vurmayan bir yapıda olması, bireysel ihtiyaçlara yanıt veren kapsamlı okullar, öğretim programlarının esnek bir yapıya sahip olması, Fin kültüründe eğitim öğretime

SONUÇ

OECD ülkeleri arasında görece az nüfusa sahip olan Finlandiya; geleneksel olarak eğitim öğretime kültürel anlamda çok büyük değer vermesi nedeniyle son yıllarda dikkatleri üzerine çekmiştir. Özellikle PISA sınavlarındaki yüksek dereceler Fin eğitim sistemine olan ilgiyi daha da artırmıştır. Fin eğitim sisteminin en çok öne çıkan özelliği; okulun bulunduğu sosyokültürel çevreye göre öğrenme gündeminin esnek bir şekilde yapılandırılmasına izin veren bir yapıda olmasıdır. Başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimlerin öğretmenlerin ve ailelerin iş birliğiyle fırsat eşitliğine dayalı, yaşantı temelli ve öğrenci merkezli bir eğitim öğretim faaliyetleri Fin eğitim sisteminde önemli yer tutmaktadır. Okuryazarlık oranının çok fazla olduğu ülkede kütüphanelerin aktif kullanım oranı da nispeten çok yüksektir. Toplam 14 üniversitenin sekizinde eğitim fakültesinin bulunduğu Finlandiya'da gelişmiş bir öğretmen yetiştirme sistemi bulunmaktadır. Öğretmenlik bir kariyer mesleği olarak görülmekte ve bunun bir yansıması olarak yüksek lisans mezuniyeti öğretmenlik için bir ön koşul olarak aranmaktadır. Bu nedenle öğretmenlik eğitimi 5-7 sene sürmektedir. Öğretmenlerin profesyonelleşmelerinin temelindeki en önemli teşvik edici unsur hiç şüphesiz özerk davranmalarına imkân tanıyan eğitim sistemidir. Finlandiya'da öğretmenlerin ulusal anlamda değerlendirildiği bir sistem bulunmamaktadır. Bu durumun bir yansıması olarak öğretmenler mesleki gelişim açısından seçimlerini yapmakta daha özgür davranabilmektedir. Merkez tarafından gündemi belirlenmiş mesleki gelişim etkinlikleri ve hizmet içi eğitim fırsatlarından daha çok akran-grup iş birliğine dayanan mentorluk ve okul temelli mesleki gelişim faaliyetleri yaygındır. Bu durum Finlandiya'nın eğitimdeki yerel odağa yapılan vurgunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

Ateş, H. ve Burgaz, B. (2015). Türkiye, ABD ve Finlandiya öğretmen yetiştirme sistemlerine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri ve Türkiye'deki sistemin geliştirilmesine ilişkin öneriler. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 23*(4), 1711-1722.

Çobanoğlu, R. ve Kasapoğlu, K. (2010). PISA'da Fin başarısının nedenleri ve nasılları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 39, 121-131.

Heikkinen, H., H. Jokinen, & Tynjälä, P. (2008). Reconceptualising mentoring as a dialogue. In G. Fransson and C. Gustafsson (Eds.), *Newly Qualified Teachers in Northern Europe. Comparative perspectives on promoting professional development* (pp. 107-124). Gävle University Press.

Geeraerts, K., Tynjälä, P., Heikkinen, H. L. T., Markkanen, I., Pennanen, M., & Gijbels, D. (2015). Peer-group mentoring as a tool for teacher development, *European Journal of Teacher Education, 38*(3), 358-377. https://doi.org/10.1080/02619768.2014.983068

Education in Finland (2022). *Finnish education in a nutshell*. PunaMusta. Erişim Adresi: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Finnish_education_in_a_nutshell_1.pdf. Erişim Tarihi: 01/01/2023.

Eğitim için Başvuruda Bulunma. (2022). *Finlandiya'daki Rehberiniz.* Erişim Adresi: https://www.infofinland.fi/tr/education/applying-for-education-and-training, Erişim Tarihi: 01/01/2023.

European Commission, European Education and Culture Executive Agency. (2022). *Teachers' and school heads' salaries and allowances in Europe: 2020/2021*, Publications Office of the European Union. https://data.europa.eu/doi/10.2797/731017

European Commission, European Education and Culture Executive Agency. (2023). *Teachers and education staff.* Erişim Adresi: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/finland/teachers-and-education-staff. Erişim Tarihi: 04/04/2023.

Fin Eğitim Sistemi. (t. y.). Erişim Adresi: https://okm.fi/en/education-system Erişim Tarihi: 24/01/2023.

Finlandiya Eğitim Sisteminin Özellikleri. (t. y.). Erişim Adresi: https://okm.fi/en/koulutusjarjestelman-erityispiirteet, Erişim Tarihi: 01/02/2023.

Finish Goverment (2021). *Education policy report of the Finnish Government*. Government Administration Department, Publications. Erişim Adresi: https://julkaisut.v altioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163273/VN_2021_64.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 03/01/2023.

Finlandiya Eğitim ve Kültür Bakanlığı (2022). *Finnish matriculation examination*. Erişim Adresi: https://okm.fi/en/finnish-matriculation-examination. Erişim Tarihi: 01/01/2023.

Franson, G., & Gustafsson, C. (2008). Summary, future perspectives, and conclusions. In G. Franson and C. Gustafsson (Eds.), *Newly Qualified Teachers in Northern Europe. Comparative perspectives on promoting professional development* (pp. 167-193). Gävle University Press.

Global Teacher Status Index. (2018). Erişim Adresi: https://www.varkeyfoundation.org/media/4867/gts-index-13-11-2018.pdf, Erişim Tarihi: 01/02/2023.

Grek, S. (2009). Governing by Numbers: The PISA 'effect' in Europe. *Journal of Education Policy, 24*(1), 23-37. https://doi.org/10.1080/02680930802412669

Jyrhämä, R., & Maaranen, K. (2016). Research-orientation in a teacher's work. In H. Niemi,

Kısaca Finlandiya. (2023, 3 Şubat). Finlandiya'daki Rehberiniz. İçinde Erişim Adresi: https://www.infofinland.fi/tr/information-about-finland/finland-in-brief, Erişim Tarihi: 24/02/2023.

Kumpulainen, T. (2005). *Opettajat Suomessa 2005 [Teachers in Finland 2005]*. Opetushallitus.

Kumpulainen, T. (2010). *Opettajat Suomessa 2010 [Teachers in Finland 2010]*. Opetushallitus.

Malaty, G. (2006). What are the reasons behind the success of Finland in PISA? *Gazette des Mathématiciens*, 108, 59-66.

Mete, Y. A. (2013). Güney Kore, Japonya, Yeni Zelanda ve Finlandiya'da öğretmen yetiştirme ve atama politikaları. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Litereature and History of Turkish or Turkic, 8*(12), 859-878.

Metsäpelto, R. L., Poikkeus, A. M., Heikkilä, M. et al. (2022). A multidimensional adapted process model of teaching. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability,* 34, 143-172. https://doi.org/10.1007/s11092-021-09373-9

Mikkilä, T. (2009). Methods and practices utilized to support teachers' Professional development in Finland. In The 2AgePro Consortium (Ed.), *Methods and practises utilized to sup-*

port teachers' professional development: Current state description (pp. 9-11). University of Oulu, Learning and Research Services.

Ministry of Finance (2023) *Finland's National Reform Programme 2023: Economic prospects*. Publications of the Ministry of Finance - 2023:31. Erişim Adresi: https://commission.europa.eu/system/files/2023-04/Finland-NRP-2023_en.pdf, Erişim Tarihi: 26/01/2023.

Moore, T. (2008). Finnish education system. Research paper, *46*(08). Erişim Adresi: http://www.niassembly.gov.uk/globalassets/documents/committees/2007-2011/education/research-papers/finnish-education-system.pdf, Erişim Tarihi: 12/12/2022.

Niemi, H. (2015). Teacher professional development in Finland: Towards a more holistic approach. *Psychology, Society, & Education, 7*(3), 279-294. https://doi.org/10.25115/psye.v7i3.519

Number of students in educational institutions in Finland in 2021, by type of institution. (2022). Erişim Adresi: https://www.statista.com/statistics/526059/finland-number-of-students-by-educational-institution/ Erişim Tarihi: 02/02/2023.

Oates, T. (2011). Could do better: Using international comparisons to refine the National Curriculum in England. *Curriculum Journal, 22*(2), 121-150.

Organization for Economic Co-operation and Development. (2016). PISA 2015 Results (Volume II): Policies and Practices for Successful Schools, PISA, http://dx.doi.org/10.1787/9789264267510-en

Organization for Economic Co-operation and Development. (2019), TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners, TALIS, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en

Organization for Economic Co-operation and Development. (2020). *Teachers' statutory salaries*. https://doi.org/10.1787/b43a4622-en

Polat, M. ve Arabacı, İ. B. (2012). Türkiye'de eğitim fakültelerine öğrenci alım ölçütlerini yeniden düşünmek: Karşılaştırmalı bir yaklaşım. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *1*(3),77-83.

Rajakaltio, H. (2014). Towards renewing school. The action model of the school development - Integrating in-service-training and the development process. (In Finnish), Reports and 2014:9. Reports and reviews 2014:9. The Finnish National Board of Education, Helsinki, Finland.

Reports and Surveys. (2018). *Finnish teachers and principals in figures*. Juvenes Print. Erişim Adresi:https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/finnish_teachers_and_principals_in_figures.pdf, Erişim Tarihi: 09/02/2023.

Sahlberg, P. (2007). Education policies for raising student learning: The Finnish approach. *Journal of Education Policy, 22*(2), 147-171. https://doi.org/10.1080/02680930601158919

Sahlberg, P. (2010). *The secret to Finland's success: Educating teachers*. SCOPE- Stanford Center for Opportunity Policy in Education – Research Brief, Stanford University School of Education, Stanford, CA, USA

Simola, H. (2015). *The Finnish education mystery: Historical and sociological essays on schooling in Finland.* Routledge.

Statistics Finland (2021). *Education and research*. Erişim Adresi: https://stat.fi/en/topic/education-and-research. Erişim Tarihi: 01/02/2023.

Turku University (2023). Department of Teacher Education. Erişim Adresi: https://www.utu.fi/en/university/faculty-of-education/department-of-teacher-education Erişim Tarihi: 02/02/2023.

Tynjälä, P., Pennanen, M., Markkanen, L., & Heikkinen, H. L. T. (2021). Finnish model of peer-group mentoring: review of research. *Annals of The New York Academy of Sciences, 1483*, 208-223. https://doi.org/10.1111/nyas.14296

Westbury, I., Hansén, S., Kansanen, P. ve Björkvist, O. (2005). Teacher education for research-based practice in expanded roles: Finland's experience. *Scandinavian Journal of Educational Research, 49*(5), 475–485. https://doi.org/10.1080/00313830500267937

9. BÖLÜM
POLONYA

Aylin Kirişçi Sarıkaya

GİRİŞ

Orta Avrupa'da yer almakta olan Polonya Cumhuriyeti, voyvodalık adı verilen 16 idari bölgeye bölünmüş olup toplam 312.685 km^2'lik bir alanı kapsamaktadır. Avrupa'nın en geniş dokuzuncu ülkesi olan Polonya, batıda Almanya, güneyde Çek Cumhuriyeti ve Slovakya, doğuda Ukrayna ve Beyaz Rusya ve kuzeyde Litvanya ve Kaliningrad Oblastı (Rusya Bölgesi) olmak üzere 7 ülke ile sınır komşusudur. Polonya yaklaşık 38 milyon nüfusu ile Avrupa Birliği'nin (AB) en kalabalık sekizinci üye ülkesi konumundadır. Polonya'nın başkenti ve aynı zamanda en büyük kenti Varşova olmak üzere diğer büyük şehirleri Kraków, Wrocław, Łódź, Poznań, Gdańsk'dır (Service of the Republic of Poland, 2023). Polonya, Birleşmiş Milletlerin kurucu üye ülkesi olmasının yanı sıra 1991'de NATO, 1996'da OECD ve 2004'te AB üye ülkesi konumuna gelmiştir (Online library of the Organisation for Economic Cooperation and Development [OECDiLibrary], 2023).

Polonya parlamenter bir cumhuriyettir, resmî dili Lehçe ve resmî para birimi Złoty'dir (Smogorzewski vd., 2023). Gelişmiş bir pazar ve yüksek gelirli bir ekonomiye sahip olan Polonya, dünyada bir orta güç olarak kabul edilmektedir. OECD'de en hızlı büyüyen ülkelerden biri olan Polonya'nın yıllık ortalama büyüme oranları 1995 ile 2005 arasında %4'ün üzerinde ortaya çıkmıştır. 2019 verilerine göre Polonya'nın GSYİH'si 592.2 milyar dolardır. Ülkede 15 yaş ve üzerinde işsizlik oranı %3,3'tür. Ayrıca ülke doğrudan yabancı yatırım (FDI) için en cazip ülkeler arasında görülmektedir (OECDiLibrary, 2023).

Bu bölümde sırası ile Polonya eğitim sistemi, Polonya'da hizmet öncesi öğretmen yetiştirme sistemi ve bu bağlamda öğretmen yetiştirme programları ve yükseköğretim kurumları, öğretmen istihdamı, öğretmen eğitimcileri hususlarının yanı sıra, Polonya'da öğretmenlerin hizmet içinde öğretmen mesleki gelişim faaliyetleri ve bu bağlamda öğretmen kariyer basamakları ve çalış-

lamda öncelikle ülke hakkında kısa bilgiler verilmiş, eğitim sistemi tanıtılmış, öğretmen yetiştirme programları, yükseköğretim kurumları, öğretmen istihdamı, öğretmen eğitimcileri, öğretmen kariyer basamakları, öğretmen çalışma koşulları, mesleki gelişim faaliyetleri, bu faaliyetleri yürüten kurumlar, informel mesleki gelişim süreçleri, öğretmen performans değerlendirilmesi ve bunun mesleki gelişime olan etkisi gibi alt başlıklar ile konu detaylandırılmıştır.

Polonya'nın başarılarında, eğitim konusunda aldığı 1990'lı yıllarda başlayan vizyoner kararlar ve uygulamaların yanı sıra toplumun öğretmene verdiği değer ve öğretmenliğin saygın meslekler arasında yer almasının, hizmetöncesi öğretmen eğitiminde alan bilgisinin yanı sıra meslek bilgisi ve öğretmenlik uygulamasına büyük önem verilmesinin, öğretmenliğin bir kariyer mesleği olarak görülüp öğretmen mesleki gelişimine odaklanılması ve bu amaç ile şekillendirilmiş mesleki gelişim faaliyetlerinin, performans değerlendirme sisteminin ve yerel düzeyde yapılandırılmış yönetim birimlerinin yer almasının büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Butler, D. L. ve Schnellert, L. (2012). Collaborative inquiry in teacher professional development, *Teaching and Teacher Education, 28*(8), 1206-1220.

Cochran-Smith, M. ve Lytle, S. (1999). Relationships of knowledge and practice: Teacher learning in communities. In A. Iran-Nejad & C. D. Pearson (Eds.), *Review of research in education, 24*, 251–307. Washington, DC: American Educational Research Association.

European Commission/EACEA/Eurydice. (2013). *Key Data on Teachers and School Leaders in Europe. Eurydice Report.* Luxembourg: Publications Office of the European Union. Key data on teachers and school leaders in Europe - Publications Office of the EU (europa.eu) adresinden edinilmiştir.

European Commission/EACEA/Eurydice. (2021). *Teachers in Europe: Careers,*

Development and Well-being. Eurydice report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Teachers in Europe Careers, Development and Well-being | Eurydice (europa.eu) adresinden edinilmiştir.

European Commission (2014). The Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2013 Main findings from the survey and implications for education and training policies in Europe.https://www.oecd.org/education/school/EU-TALIS-2013_en.pdf adresinden edinilmiştir.

European Commission. (2022). Eurydice Poland. Organization and Governance. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/organisation-and-governance adresinden edinilmiştir.

European Commission (2023a). Eurydice Poland. Funding in Education. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/funding-education adresinden edinilmiştir.

European Commission (2023b). Eurydice Poland First cyle programs. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/bachelor

European Commission (2023c). Eurydice Poland. Teachers and education staff. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/poland/initial-education-teachers-working-early-childhood-and-school adresinden edinilmiştir.

European Commision (2023d). Eurydice Poland. Continuing professional development for teachers working in early childhood and school education. https://eurydice.eacea .ec.europa.eu/national-education-systems/poland/continuing-professional-development-teachers-working-early adresinden edinilmiştir.

European Commission. (2023e). Eurydice Poland. https://eurydice.eacea.ec.europ a.eu/national-education-systems/poland/overview adresinden edinilmiştir.

Guskey, T. R. (2000). *Evaluating professional development*. Thousand Oaks, Corwin Press.

Hernik K., Malinowska K., Piwowarski R., Przewłocka J., Smak M., Wichrowski A. (2015). *Polish teachers and principals – an international perspective. Key findings of TALIS 2013*. Warsaw: Educational Research Institute.

Łukowski, J. ve Zawadzki, H. (2020). *A Concise History of Poland*, Cambridge: Cambridge University Press.

Madalinska-Michalak, J. (2017). Teacher education in Poland: Towards teachers' career-long professional learning. B. Hudson (Ed.) *Overcoming fragmentation in teacher education policy and practice* içinde*,* (s.73-100). Cambridge University Press.

OECD (2014). *TALIS 2013 Results: An International Perspective on Teaching and Learning.* Paris: OECD Publishing.

OECD (2015). *Education Policy Outlook: Poland* https://www.oecd.org/education/POL-country-profile.pdf adresinden edinilmiştir.

OECD (2019). Poland-Country Note-Pisa 2018 Results. https://www.oecd.org/pisa/ publications/PISA2018_CN_POL.pdf adresinden edinilmiştir.

OECD (2021), "How much time do students spend in the classroom?", in *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris

OECD (2022). *Poland, in Education at a Glance 2022: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/e57cc3d0-en adresinden edinilmiştir.

OECDiLibrary. (2023). OECD Economic Surveys: Poland 2020. https://www.oecd-ilibrary.org/sites/0e32d909-en/1/2/1/index.html?itemId=/content/publication/0e32d909-en&_csp_=fed37da47b9c591d17e34cda70004cc5&itemIGO=oecd&itemContentType=book adresinden edinilmiştir.

Onyefulu, C., Madalinska-Michalak, J. ve Bavlı, B. (2022). Teachers' motivation to choose teaching and remain in the profession: A comparative mixed methods study in Jamaica, Poland and Turkey. *Power and Education, 15*(1), 37-65.

Service of the Republic of Poland. (2023). *Basic information about Poland.* https://www.gov.pl/web/civilservice/basic-information-about-poland adresinden edinilmiştir.

Smoczyńska, A. (Ed.). (2014). *The Systhem of Education in Poland*. Varşova:Foundation for the Development of the Education System.

Statista (2023). Education in Poland- statistics & facts. https://www.statista.com/ topics/9023/education-in-poland/#statisticChapter adresinden edinilmiştir.

Statistics Poland (2023). Education in the 2021/2022 school year. https://stat.gov.pl/en/topics/education/education/education-in-the-20212022-school-year,1,18.html adresinden edinilmiştir.

Smogorzewski, K. M., Kondracki, J. A., Roos, H., Dawson, A. Hutchinson, J., Krzysztof, D. N., and Wandycz, P. S. (2023). "Poland". Encyclopedia Britannica, https://www.britannica .com/place/Poland adresinden edinilmiştir.

World Education News Reviews (WENR). (2021). Education in Poland. https://wenr.wes.org/2 021/10/education-in-poland adresinden edinilmiştir.

10. BÖLÜM
İRLANDA

Fatma Köybaşı Şemin - Emine Tunçer Günay

GİRİŞ

İrlanda, Kıta Avrupası'nın kuzeybatısında, Büyük Britanya'nın ise batısında yer alan bir ada ülkesidir. Ada iki bölüme ayrılmıştır. Bunlar; İrlanda (bazen "İrlanda Cumhuriyeti" olarak anılır) ve Birleşik Krallık'ın bir parçası olan Kuzey İrlanda'dır. İrlanda bağımsız bir ülke olarak Avrupa Birliği üyesidir. 1921'de İngiliz-İrlanda Anlaşması'nın imzalanmasıyla ülke tarihinde yeni bir sayfa açılmış, bu anlaşma ile Bağımsızlık Savaşı sona ermiş ve İrlanda Devleti kurulmuştur. 1937 İrlanda Anayasası'nda, İrlanda'nın (veya İrlandacada Éire) devletin resmî adı olduğu belirtilmiş ve 1948'de İrlanda Cumhuriyeti Yasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından ülkenin resmî olarak bir Cumhuriyet olduğu ilan edilmiştir. Devletin başkenti olan Dublin aynı zamanda ülkenin en büyük kentidir. 2023 verilerine göre ülke nüfusu 4.937.786'dır. Nüfusun 1 milyon 388 bini Dublin'de yaşamaktadır. İrlanda, dünyanın en dinamik ekonomilerinden biridir. Güçlü büyüme, dengeli kamu maliyesi ve tam istihdama yakın bir iş gücü piyasası ile 21. yüzyılın yükselen değerlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. İrlanda gayri safi millî hasılası (GSMH) 2022'nin son çeyreğinde 519 milyar USD olarak bildirilmiştir (CSO İrlanda, 2022).

İrlanda'da eğitim tarih boyunca çok değerli olmuştur. Büyük siyasi, ekonomik ve sosyal zorlukların yaşandığı zamanlarda bile eğitim arzusu İrlanda halkı için çok belirgindi (Walsh, 2016). 1831'de ulusal bir ilköğretim sisteminin kurulmasından önce İrlanda'da geniş bir okul ağı mevcuttu ve bu okulların büyük çoğunluğu topraklarından edilmiş ve ağır ceza ve vergilerin altında ezilmiş bir halk tarafından finanse edilmekteydi (Coolahan, 1983). Daha sonraki dönemlerde eğitim için fırsatlar sağlandığında İrlandalılar bunlardan hızla ve büyük oranda yararlanmıştır. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda hüküm süren siyasi ve sosyal ortam, birçok İrlandalının, İrlanda Kolejleri ağını kullanarak yükseköğrenime erişmek için yurt dışına gitmesi gerektiği anlamı-

turmada özerk bir şekilde rol oynamaktadırlar. Ayrıca öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun sendikaya üye olması, öğretmen özerkliğinde haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

Banks, J., & Smyth, E. (2011). *Continuous professional development among primary teachers in Ireland.* Maynooth: The Teaching Council and ESRI.

Educational Attainment Thematic Report (2022). Central Statistics Office https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/peda/educationalattainmentthematicreport2022/

Central Statistics Office, Ireland (2022). https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/peda/educationalattainmentthematicreport2022/

Clarke M, Hui Yang L, Harmon D (2018) The Internationalisation of Irish Higher Education.

Dublin: Irish Research Council/HEA. https://doi.org/10.1177/10283153198884

Coolahan, J. (1983). The daring first decade of the board of national education, 1831-1841. *The Irish Journal of Education/Iris Eireannach an Oideachais*, 35-54.

Coolahan, J. (1984). The fortunes of education as a subject of study and of research in Ireland, *Irish Educational Studies*, 4(1), 1-34.

Coolahan, J. (1990). The commission on higher education, 1967, and third-level policy in contemporary Ireland. *Irish Educational Studies*, *9*(1), 1-12.

Coolahan, J. (2003). Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers: Country Background Report for Ireland.

Coolahan, J. (2004). The historical development of teacher education in the Republic of Ireland. *Teacher Education in the Republic of Ireland: retrospect and prospect*, 3-11.

Coolahan, J. (2007). A Review Paper on Thinking and Policies Relating to Teacher Education in Ireland. https://mural.maynoothuniversity.ie/9819/1/JC-Review-2007.pdf

Council, T. (2010). Evaluation of public attitudes to the teaching profession: Summary of findings from iReach market research. *Maynooth: Teaching Council of Ireland*.

Department Of Education and Science (2001). The Allocation of Teachers to Second Level Schools: Report of the Expert Group to the Minister for Education and Science, Stationery Office, Dublin.

Department of Education and Science (Inspectorate) (2002). Fifty School Reports: What Inspectors Say, Dublin

Department of Education and Science (2023). https://www.gov.ie/en/publication/56137-department-of-education-statement-of-strategy-2021-2023/?section=key-figures

Department of Further and Higher Education, Research, Innovation and Science, (2018).Ireland Goverment,https://www.gov.ie/en/organisation/department-of-higher-education-innovation-and-science/

Drudy, S. (2001). The teaching profession in Ireland: Its role and current challenges. *Studies: An Irish Quarterly Review*, *90*(360), 363-375.

European Commission. (2017). Support mechanisms for evidence-based policy-making in education: Eurydice Report. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-

European Commission (2019). Education and Training Monitor, 2019. https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/2019-education-and-training-monitor-summary.pdf

Entep, L. Kerger, and U. Uzerli. (2007). The continuous professional development of teachers in EU Member States: New policy approaches, new visions. http://entep.bildung.hessen.de/

EURYDICE, (2009). National summary sheets on education systems in Europe and ongoing reforms: Ireland June 2009. https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A13783

EURYDICE (2013). Recommended Annual Taught Time in Full-time Compulsory Education in Europe 2012/13. Eurydice-Facts and Figures, European Commission. Retrieved from http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/facts_and_figures/taught_time_EN.pdf

European Commission/EACEA/Eurydice. (2013). Education and training in Europe 2020: Responses from the EU member states. *Eurydice Report*.

Fontes, P. J., & Kellaghan, T. (1977). Incidence and correlates of illiteracy in Irish primary schools. *The Irish Journal of Education/Iris Eireannach an Oideachais*, 5-20.

Galton, M. J., & Moon, B. (Eds.). (1994). *Handbook of teacher training in Europe: Issues and trends*. David Fulton Pub.

Grant, A. (2013). Inducting newly qualified Primary Level Teachers in the Republic of Ireland: rhetoric and reality (Doctoral dissertation, University of Lincoln).

Gleeson, J. (2010). *Curriculum in context: Partnership, power and praxis in Ireland*. Bern: Peter Lang.

Gordon, J., Halász, G., Krawczyk, M., Leney, T., Michel, A., Pepper, D., & Wiśniewski, J. (2009). Key competences in Europe: Opening doors for lifelong learners across the school curriculum and teacher education study undertaken for the Directorate General Education and Culture of the European Commission. URL: http://ec. europa. eu/education/more-information/moreinformation139_en. htm..

Green, A. 1990. *Education and state formation: The rise of education systems in England, France and the USA.* Basingstoke: Macmillan

Harford, J. (2010). Teacher education policy in Ireland and the challenges of the twenty-first century. *European Journal of Teacher Education*, *33*(4),349-360. https://doi.org/10.1080/02619768.2010.509425

Hargreaves, A. (2003). *Teaching in the knowledge society*. Buckingham: Open University Press.

Hyland, Á. (1986). Schools and Values. *Studies: An Irish Quarterly Review*, *75*(299), 250–266. http://www.jstor.org/stable/30102928

Ireland Goverment-Department of Education (2021). Education Indicators for Ireland https://www.gov.ie/en/publication/055810-education-statistics/

Mangione, T. (2003). The Establishment of the Model School System in Ireland, 1834-1854. *New Hibernia Review/Iris Éireannach Nua*, *7*(4), 103-122.

OECD (1991). *Reviews of national policies for education*. Paris: OECD Publishing.

OECD . (2012). Eq*uity and quality in education: Supporting disadvantaged students and schools*. Paris: OECD Publishing

OECD (2002). *Education Policy Analysis*, Paris: OECD Publishing.

Owen, S. (2014). Teacher professional learning communities: going beyond contrived collegiality toward challenging debate and collegial learning and professional growth. *Australian journal of adult learning*, *54*(2), 54-77.

Saracaloğlu, A. S., & Ceylan, V. K. (2016). Farklı ülkelerde öğretmen yetiştirme: ABD, Güney Kore, İrlanda, Singapur ve Türkiye. In *The 4th International Congress on Curriculum and Instruction'da sunulmuş bildiri, Antalya.*

Sugrue, C. (1997). Student teachers' lay theories and teaching identities: Their implications for professional development. *European journal of teacher education*, *20*(3), 213-225.

Sugrue, C. (2004). Whose curriculum is it anyway? Power, politics and possibilities in the construction of the revised primary curriculum. In: C. Sugrue, ed. Curriculum and ideology: Irish experiences, international perspectives. Dublin: The Liffey Press, 167–208

Sugrue, C. (2011). Irish teachers' experience of professional development: performative or transformative learning? Professional Development in Education, 37(5), 793-815

Teaching Council (2011). Policy on the Continuum of the Teacher Education. https://www.teachingcouncil.ie/en/publications/teacher-education/policy-on-the-continuum-of-teacher-education.pdf

Teaching Council (2023). Teachers Learning. https://www.teachingcouncil.ie/en/

Walsh, B. (Ed.). (2016). *Essays in the history of Irish education*. Springer.

11. BÖLÜM
SLOVENYA

Asiye Toker Gökçe

GİRİŞ

Slovenya, Güney Avrupa'da, Alpler, Adriyatik Denizi ve Pannonia Ovası arasında, 20.480 km²'lik bir alana yayılan, küçük bir ülkedir. Orta Avrupa'nın güneyinde yer alan ülkenin kuzeyinde Avusturya, güney ve güneydoğusunda Hırvatistan, batısında İtalya ve kuzeydoğusunda Macaristan bulunmaktadır. Dünyanın en az nüfuslu ülkelerinden biridir. Nüfusu 2.107.180 olup km² başına 103.9 kişi yaşamaktadır. Nüfusun yaklaşık %94'ü Sloven, geri kalanı da Macar ve İtalyan'dır. Başkenti Ljubljana, resmî dili Slovencedir. İtalyan ve Macar topluluklarının yaşadığı bölgelerde İtalyanca ve Macarca da konuşulmaktadır. Resmî para birimi 2007 yılından beri avro (€) olan Slovenya, 1991'de Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş demokratik bir cumhuriyettir. 2004 yılından beri Avrupa Birliği (AB) ve NATO, 21 Aralık 2007'den beri de Schengen Bölgesi üyesidir. Ülke bölgelere ayrılmamakla birlikte 212 belediyeye bölünmüştür. 2021 yılında yıllık gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) [+] 52.208 milyar €, kişi başına GSYİH [+] ise 24.770€'dur. Kişi başına GSYİH 2021 yılında AB ülkelerinde 27.880€ iken Slovenya'da 21.310 €'dir. Bu nedenle Slovenya, üç aylık GSYİH sıralamasında, 53 ülke arasında, 46. sırada yer almaktadır (Countryeconomy, 2022; European Union [EU], 2022; 2023; Taštanoska, Kuščer ve Deleja, 2022).

Slovenya'nın eğitime yaptığı yatırımlar Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), ülkeleri ortalamasının altındadır. Ülkede 2019 yılında örgün eğitime yapılan kamu harcamalarının %95,7'si doğrudan eğitim kurumlarına, %4,3'ü ise hane halklarına ve diğer özel kuruluşlara gitmiştir. Aynı yılda ilköğretim ve yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrenci başına harcama, GSYİH'sinin %4,2'si [toplam 10.829 ABD doları ($)] olmuştur. OECD ülkeleri genelinde bu oran 11.990$'dır. Ülkede 2020 yılında eğitim kurumlarına yapılan harcamaların %19,5'i okul öncesi eğitime, %42,8'i temel

ler, mesleki gelişimini destekleyecek atölye çalışmaları, seminerler, çevrim içi kurslar ve akran ağları gibi farklı uygulamalardan da yararlanabilmektedir. Eğitim Bakanlığı, öğretmenlere, sürekli mesleki gelişim faaliyetlerine katılımı teşvik etmek için ücretli izin vermekte, giderleri için ödeme yapmakta ve terfi etme olanağı sunmaktadır.

Slovenya'da öğretmenlere üç kariyer basamağı sunulur: mentor, danışman ve kurul üyesi. Mentor ünvanının öğretmene bir getirisi yoktur. Ancak mentor olmak, deneyimli öğretmene itibar kazandırır ve maaş karşılığı iş yükünü azaltır. Öğretmenler ülkedeki çeşitli kurumlarda ve okullarda danışman olabilir. Kariyerin son basamağı kurul üyesi olmaktır. Öğretmenler Bakanlığın çeşitli kurullarında üye olabilir. Okul yöneticisi olmak isteyen öğretmenlerin, ayrıca Eğitimde Liderlik Okulundan mezun olması gerekir.

KAYNAKÇA

Avrupa Birliği (2023). *Education and training monitor*. Erişim Adresi: https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/en/country-reports/slovenia.html

Centre for the Development of Vocational Training (2021). *Vocational education and training in Slovenia: short description*. Erişim Adresi: http://data.europa.eu/doi/10.2801/195991

Countryeconomy (2022). *GDP improves in Slovenia*. Erişim Adresi: https://countryeconomy.com/gdp/slovenia

Centru RS za poklicno izobraževanje (2022). *CPI - Supporting VET in Slovenia*. Erişim Adresi: https://cpi.si/en/

European Comission (2022). *Education and Training Monitor 2022.* Erişim Adresi: https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/en/country-reports/slovenia.html

European Union (2019). *Education and training monitor 2019 Slovenia*. Erişim Adresi: https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-slovenia_en.pdf

European Union (2022). *Country facts*. Erişim Adresi: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/countryfacts/

European Union (2023). *Facts and figures on life in the European Union*. Erişim Adresi: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/life-eu_en

Eurydice (2015). *Avrupa'da öğretmenlik mesleği: Uygulamalar algılar ve politikalar.* Erişim Adresi: http://publications.europa.eu/resource/cellar/36bde79d-6351-489a-9986-d019efb2e72c.0014.01/DOC_1

Eurydice (2022). *Slovenia*. Erişim Adresi: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/slovenia/political-social-and-economic-background-and-trends

Eurydice (2023). *Slovenia: Organisation and governance*. Erişim Adresi: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/slovenia/organisation-and-governance

Eurydice (2018). *Avrupa'da öğretmenlik kariyeri: Erişim, devamlılık ve destek*. Erişim Adresi: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Avrupa%27da%20O%CC%88g%CC%86retmenlik%20Kariyeri%20-%20Eris%CC%A7im%2C%20Devaml%C4%B1l%C4%B1k%20ve%20Destek.pdf

Feiman-Nemser, S. (2001). From preparation to practice: designing a continuum to strengthen and sustain teaching. *Teachers College Record*, *103*(6), 1013-1055.

Gökçe, A. T. (2016). Eğitimde değişen değerler ve öğretmenin rolü üzerine. K. Yılmaz (Editör) *Eleştirel Eğitim Yönetimi Yazıları* kitabı içinde.(s.191-211). Ankara: Pegem Akademi.

Gökçe, A. T. (2021). Küreselleşme ve eğitimde değerler: Küreselleşmenin eğitimde bireysel ve toplumsal değerlere yansıması. E. Oğuz ve K. Yılmaz (Editör) *Prof. Dr. İnayet Aydın'a Armağan* kitabı içinde. (s. 354-369). Ankara: Pegem Akademi

Gökçe, A. T. (2022a). Professional socialization strategies of teacher candidates based on social characteristics. *KEDI Journal of Educational Policy*, *19*(1), 3-25.

Gökçe, A. T. (2022b). Eğitimde özelleştirmenin eğitimin sunumuna ve istemine yansımaları. Ö. Seçkin, E. Küçüker, G. Aslan, H. Buyruk (Editör) *Eğitim Bilimlerinin Kassandrası* kitabı içinde (379-398). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hofman, R. H. ve Dijkstra, B. J. (2010). Effective teacher professionalization in networks? *Teaching and Teacher Education*, *26*(4), 1031-1040.

Jeznik, K. ve Ermenc, S. K. (2019). Teacher education in Slovenia. In K. G. Karras ve C. C. Wolhuter, *International handbook of teacher education* (pp. 257–272). HM Studies and Publishing.

Livingston, K. (2012). Approaches to professional development of teachers in Scotland: pedagogical innovation or financial necessity*? Educational Research*, *54*(2), 161-172.

Markelj, N., Potočnik, Ž. L., Jurak, G. ve Kovač, M. (2021). The quality of pre-service teacher training during the pandemic through the eyes of the Slovenian physical education preservice teachers. *Collegium Antropologicum*, *45*(3), 179–189.

Organization for Economic Co-operation and Development. (2018). *Programme for ınternational student assessment (PISA).* Erişim Adresi: https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_SVN.pdf

Organization for Economic Co-operation and Development. (2018). *TALIS 2018 RESULTS (VOLUME II) Teachers and school leaders as valued professionals*. Erişim Adresi: https://www.dgeec.mec.pt/np4/451/%7B$clientServletPath%7D/?newsId=1019&fileName=TALIS_2018__volume_II__ENG___Final.pdf

Organization for Economic Co-operation and Development. (2022). *Slovenia overview of the education system*. Erişim Adresi: https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile ?primaryCountry=SVN&treshold=10&topic=EO

Pavlin,S. (2020). Who makes higher education graduates ready for work? The case of teacher education in Slovenia. *European Journal of Education*, *55*(4), 489-500.

Republic of Slovenia Statistical Office. (2023). *Persons employed in formal education, school year 2021/2022*. Erişim Adresi: https://www.stat.si/StatWeb/en/News/Index/10389

Systems Approach for Better Education Results (SABER). (2015). *Slovenia* teachers. Erişim Adresi: https://teachertaskforce.org/sites/default/files/migrate_default_content_files/saber_teachers_slovenia_country_report_1.pdf

Stoll, L., Bolam, R., McMahon, A., Wallace, M., ve Thomas, S. (2006). Professional learning communities: A review of the literature. *Journal of Educational Change*, *7*(4), 221-258.

Štemberger, T. (2020). Educational research within the curricula of ınitial teacher education: The case of Slovenia. *Center for Educational Policy Studies Journal*, *10*(3), 31-51.

Taštanoska, T. (2019). *The education system in the Republic of Slovenia 2018/2019*. Erişim Adresi: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/ENIC-NARIC-center/The-Education-System-in-the-Republic-of-Slovenia-2018-19.pdf

Taštanoska, T. Kuščer, K. ve Deleja, S. A. (2022). *The education system in The Republic of Slovenia 2021/2022*. Erişim Adresi: https://www.eurydice.si/publikacije/The-Education-System-in-the-Republic-of-Slovenia-2021-22.pdf

Unipage (2022). *Education in Slovenia: Tutition fees, admission and study process*. Erişim Adresi: https://www.unipage.net/en/education_slovenia

Weilguny, M., Schmuck, S., Lovšin, M., Globokar, R., Kraner, D., Jeglič, U. ve Purger, M. (2022). *The national research report on the state-of-the-art Slovenia*. Erişim Adresi: https://empowering-teachers.eu/wp-content/uploads/2022/04/D1.3-LOOP-National-Report-Slovenia.pdf

Valenčič Zuljan, M., ve Marentič Požarnik, B. (2014). Induction and early-career support of teachers in Europe. *European Journal of Education, 49*(2), 192-205.

12. BÖLÜM
BİRLEŞİK KRALLIK

Şeyma Şahingöz Sekmen - Erkan Dinç

GİRİŞ

Avrupa'nın kuzeybatısında yer alan Birleşik Krallık, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nı kapsayan bir devlettir. Coğrafi olarak Büyük Britanya Adası'nı ve İrlanda Adası'nın kuzeydoğu bölümünü içerir. Britanya; İngiltere, Galler ve İskoçya'nın birleşimini ifade ederken Kuzey İrlanda ise İrlanda Adası'nın kuzeydoğu kısmını kaplayan ve İrlanda Cumhuriyeti ile sınır paylaşan bölgeyi simgelemektedir. Bu bölge, doğuda Kuzey Denizi, güneyde Manş Denizi ve Atlantik Okyanusu ile çevrilidir. Büyük Britanya Adası ve İrlanda Adası, İrlanda Denizi ile ayrılır. İngiltere'nin başkenti, finans merkezi ve en büyük şehri Londra'dır (Riccardi ve Riccardi, 2022). Yaklaşık olarak 67.026 milyonluk nüfusu (Office for National Statistics [ONS], 2021) ile Birleşik Krallık, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütünün (Organization for Economic Co-operation and Development [OECD]) en kalabalık yedinci ülkesidir (OECD, 2023). Resmî ve baskın konuşulan dil İngilizce olsa da tanınmış yerel diller Galce, İrlandaca ve İskoç Galcesi olarak sıralanabilecek üç Kelt dilidir. Bunların yanı sıra, göçmenler ve ikinci nesiller tarafından kullanılan azınlık dilleri arasında Pencapça, Urduca, Bengalce, Sylheti ve Hintçe bulunmaktadır (Riccardi ve Riccardi, 2022)

Birleşik Krallık yönetim sistemi olarak anayasal monarşiyi benimsemektedir. Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığının birleşimi anlamında kullanılan Birleşik Krallık; İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda olmak üzere dört kurucu ülkeyi kapsar. Birleşik Krallık'ı oluşturan bu kurucu ülkelerden İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'da yetki devrine dayalı bir siyasi yapılanma bulunmaktadır. Bu yetki devrine göre egemen devletin elinde bulundurduğu yasama ve yürütme yetkilerinin bir kısmı Birleşik Krallık Parlamentosu aracılığıyla farklı seviyelerde olmak üzere ilgili ülkelerdeki ulusal parla-

retmen adaylarının gerçek sınıf ortamlarında öğretim deneyimi kazanmalarını ve mentor öğretmenlerle iş birliği yaparak profesyonel yetkinliklerini geliştirmelerini sağlar.

Bunun yanı sıra, Birleşik Krallık'ta öğretmenler için mesleki gelişim faaliyetleri de büyük önem taşır. Bu faaliyetler, mevcut öğretmenlerin sürekli olarak kendilerini geliştirmelerine, güncel pedagojik yaklaşımları ve iyi uygulamaları takip etmelerine ve meslektaşlarıyla iş birliği yapmalarına olanak sağlar. Mesleki gelişim faaliyetleri, seminerler, atölye çalışmaları, konferanslar, eğitim programları ve online kaynaklar gibi çeşitli yöntemler ve araçlar vasıtasıyla sunulur.

Birleşik Krallık'ta öğretmen yetiştirme ve mesleki gelişim faaliyetleri, öğretmenlerin nitelikli ve etkili bir öğretim yapabilmelerini ve sürekli olarak kendilerini yenilemelerini sağlamak için önemli bir temel oluşturur. Bu süreçler, kaliteli öğretmen yetiştirme ve sürekli mesleki gelişim ile Birleşik Krallık'ta eğitim kalitesinin artmasına katkıda bulunur.

KAYNAKÇA

Apply for teacher training (t.y.). Erişim Tarihi: 13.02.2023. Erişim Adresi: https://www.gov.uk/apply-for-teacher-training

Avrupa Komisyonu/EACEA/Eurydice (2015). Avrupa'da Öğretmenlik Mesleği: Uygulamalar, Algılar ve Politikalar. Eurydice raporu. Lüksemburg: Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi

Barber, M. ve Mourshed, M. (2007). *How the world's best education systems come out on top.* London: McKinsey. Erişim Adresi: https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/public%20and%20social%20sector/our%20insights/how%20the%20worlds%20best%20performing%20school%20systems%20come%20out%20on%20top/how_the_world_s_best-performing_school_systems_come_out_on_top.pdf

Çelik, Z. ve Bozgeyikli, H. (2019). *Dünyada ve Turkiye'de öğretmen yetiştirme, istihdam ve mesleki gelişim politikalari (Odak Analiz 2).* Ankara: Ebsam. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/331832532_Dunyada_ve_Turkiye%27de_ogretmen_yetistirme_istihdam_ve_mesleki_gelisim_politikalari

Department for Education (2016). *Standart for teachers' development*. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/537031/160712_-_PD_Expert_Group_Guidance.pdf

Department for Education (2019). *Early Career Framework*. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/978358/Early-Career_Framework_April_2021.pdf

Department for Education (2019). *ITT Core content framework*. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/974307/ITT_core_content_framework_.pdf

Department for Education (2019). Teacher workload survey. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/855933/teacher_workload_survey_2019_main_report_amended.pdf

Department for Education (2020). *National Professional Qualification (NPQs): Leading teacher framework.* Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1125997/NPQ_Leading_Teaching_FINAL_Ref.pdf

Department for Education (2021). *National Professional Qualification (NPQs): Early years leaders framework*. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1126003/National_Professional_Qualification_for_Early_Years_Leadership_ref.pdf

Department for Education (2022). *Delivering world-class teacher development*. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1076587/Delivering_world_class_teacher_development_policy_paper.pdf

Department for Education (t. y.). *Education system in the uk*. Erişim Tarihi: 25.01.2023. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/219167/v01-2012ukes.pdf

Department for Education, (2021). *Teachers' standarts: Guidance for school leaders, school staff and governing bodies*. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/ government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1040274/Teachers__Standards_Dec_2021.pdf

Duman, T. (2009). Türkiye'de öğretmen yetiştirme ve sorunları. *Türk Yurdu*, *262*, (s. 32-35.) Erişim Adresi: https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2309

Early years teacher training (t.y.) Erişim Tarihi: 12.02.2023. Erişim Adresi: https://getintoteaching.education.gov.uk/early-years-teaching-training

Education Policy Institute (2021). *The cost of high-quality development for teachers in England.* Erişim Adresi: https://epi.org.uk/wp-content/uploads/2021/07/2021-Cost-of-quality-teacher-cpd_EPI.pdf

European Comission. EACEA/ Eurydice (2018). *Teaching Careers in Europe:Access, Progression and Support.* Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Furlong, J. (2013). Globalisation, neoliberalism, and the reform of teacher education in England. *The educational forum* içinde (s. 28-50). Taylor & Francis Group. https://doi.org/10.1080/00131725.2013.739017

Gibbons, S. ve Vignoles, A. (2012). Geography, choice and participation in higher education in England. *Regional science and urban economics*, *42*(1-2), 98-113 https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2011.07.004.

gov.uk (2022). *Education and training statistics for the UK*. Erişim Adresi: https://explore-education-statistics.service.gov.uk/find-statistics/education-and-training-statistics-for-the-uk

gov.uk (2022). *Initial teacher training census*. Erişim Adresi: https://explore-education-statistics.service.gov.uk/find-statistics/initial-teacher-training-census/2020-21#releaseHeadlines-summary

gov.uk (2023). *National Professional Qualifications (NPQs)*. Erişim Adresi: https://www.gov.uk/government/publications/national-professional-qualifications-npqs-reforms/national-professional-qualifications-npqs-reforms

gov.uk (2023). *School funding statistics.* Erişim Adresi: https://explore-education-statistics.service.gov.uk/find-statistics/school-funding-statistics

gov.uk (t.y.). *National Curricullum*. Erişim Tarihi: 09.02.2023. Erişim Adresi: https://www.gov.uk/national-curriculum

How to apply teacher training, (t.y.) Erişim Tarihi: 17.02.2023. Erişim Adresi: https://getintoteaching.education.gov.uk/train-to-be-a-teacher/how-to-apply-for-teacher-training

Işık, A., Çiltaş, A., ve Baş F. (2010). Öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14*(1), 53-62. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/32196

Kalkan, A. (2021). Türkiye ve bazı gelişmiş ülkelerin öğretmen yetiştirme sistemleri ve programlarının karşılaştırılmalı olarak incelenmesi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 1-16. https://doi.org/10.47770/ukmead.878302

MacBeath, J. (2012). Teacher training, education or learning by doing in the UK. L. Darling-Hammond ve A. Lieberman (Editör), *Teacher education around the world: Changing Policies and Practices içinde* (s. 66-80). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203817551

National College for Teaching and Leadership (2016). *A guide stem continuing Professional development (CPD) oppotunities for teachers*. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/537097/A_guide_to_STEM_CPD_opportunities_for_teachers.pdf

Office for National Statistics (2021). *Main figures*. Erişim Tarihi: 01.02.2023Erişim Adresi: https://www.ons.gov.uk

Organization for Economic Co-operation and Development (2014*). Education at a glance 2014: OECD indicators*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. http://edukacjaidialog.pl/_upload/file/2016_10/education_at_a_glance_2016.pdf

Organization for Economic Co-operation and Development (2023). *Population (indicator).* doi: 10.1787/d434f82b-en. Erişim Adresi: https://data.oecd.org/pop/population.htm

Riccardi, L. ve Riccardi, G. (2022). United Kingdom. L. Riccardi ve G. Riccardi, *China–Europe Tax Treaties içinde* (s. 463-484). Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-19-3563-3_28

Salaries and benefits (2023). Erişim Tarihi: 19.02.2023. Erişim Adresi: https://getintoteaching.education.gov.uk/salaries-and-benefits

Subject knowledge enhancement (t.y.). Erişim Tarihi: 17.02.2023. Erişim Adresi: https://getintoteaching.education.gov.uk/train-to-be-a-teacher/subject-knowledge-enhancement

Şahin, V. (2017). İngiltere'de Öğretmen standartları ve coğrafya eğitimi. *Kesit Akademi Dergisi*, (10), 273-286. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1520638

Taşkaya, S. M. (2012). Nitelikli Bir Öğretmende Bulunmasi Gereken Özelliklerin Öğretmen Adaylarinin Görüşlerine Göre İncelenmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(33), 283-298. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219613

Teacher Training (t.y.). Erişim Tarihi: 15.02.2023. Erişim Adresi: https://getintoteaching.education.gov.uk/train-to-be-a-teacher/initial-teacher-training

The World Bank (2021). Erişim Tarihi: 01.02.2023. Erişim Adresi: https://data.worldbank.org/country/GB

Train to be teacher if you're changing career (t.y.). Erişim Tarihi: 17.02.2023. Erişim Adresi: https://getintoteaching.education.gov.uk/train-to-be-a-teacher/if-you-want-to-change-career

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Erişim Tarihi: 03.02.2023. Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/ingiltere-siyasi-gorunumu.tr.mfa

Ünsal, S. (2021). Öğretmenlik mesleğinin tanımı, önemi ve öğretmenlerin değişen rolleri üzerine nitel betimsel bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(42), 1481-1504. https://doi.org/10.46928/iticusbe.956111

Welsh Government (2019). *School workforce census results: as at november 2019*. Erişim Adresi: https://www.gov.wales/sites/default/files/pdf-versions/2021/2/5/1614346353/school-workforce-census-results-november-2019.pdf

What is the qualified teacher status (QTS)? (t.y.). Erişim Tarihi: 12.02.2023. Erişim Adresi: https://getintoteaching.education.gov.uk/what-is-qts

13. BÖLÜM
YENİ ZELANDA

Merve Çalı - Türkay Nuri Tok

GİRİŞ

Güneybatı Pasifik'te konumlanan Yeni Zelanda, Kuzey Adası ve Güney Adası olmak üzere iki ana adadan oluşur. Bununla birlikte Stewart Adası ve birçok küçük ada, açık denizinde yer alır. Yeni Zelanda, Fiji ve Tonga ada ülkeleri olan Avustralya ile deniz sınırlarını paylaşmaktadır. Yeni Zelanda'nın Kuzey Adası, ortasından geçen ve her iki tarafta da yumuşak tarım arazileri olan bir dağ sırasına sahiptir. Merkezî Kuzey Adası'na, aktif bir volkanik ve termal alan olan volkanik plato hâkimdir. Görkemli Güney Alpler, Güney Adası'nın omurgasını oluşturmaktadır (New Zealand Geography and Geology, 2022).

270.467 km^2'lik bir alana sahip olan ülke, Birleşik Krallık'tan (242.900 km^2) daha büyüktür. Yeni Zelanda'nın nüfusu 2021 yılı itibarıyla 5.1 milyona ulaşmıştır. Bu nüfusun %70'ini Avrupalılar, %16'sını Maoriler ve geriye kalan yüzdelik dilimi Asyalılar oluşturmaktadır. Başkenti Wellington olan ülkenin en büyük şehri Auckland'dır. Konuşulan diller İngilizce (%95) ve Yeni Zelanda'nın yerli Maori halkının dili olan Maori'dir. Yeni Zelanda hükûmeti, parlamenter bir hükûmet sistemine sahip anayasal bir monarşidir. Bu, devlet başkanının bir hükümdar olduğu anlamına gelmektedir. 2022 yılı itibarıyla 3. Charles, Yeni Zelanda Kralı ve aynı zamanda devlet başkanıdır. Ülkenin Başbakanı ise Jacinda Ardern'dir. Ülkede para birimi olarak Yeni Zelanda doları kullanılmaktadır (Nationsonline, 2023).

Yeni Zelanda'da kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) verileri yıllık olarak güncellenmektedir. Mart 1961'den Mart 2022'ye kadar net veriler mevcuttur ve GSYİH ortalama 13.166.381 Amerikan dolarıdır. Ülkede, Mart 2021'de 43.032.017 Amerikan doları olan GSYİH, Mart 2022'de 48.247.122 Amerikan dolarına yükselmiştir (Ceicdata, 2023).

olarak belirlenip bu alanda ilgili kurumlarca finansman ve önceliklendirme yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

Alcorn, N. (2020). One hundred years of educational research in New Zealand: Landmarks and directions. *Waikato Journal of Education, 25*(1), 7–16.

Atkins, S. (2019) 'Trust-based mentoring towards a new knowledge state as a change cycle: Exploring key interpersonal interactions', *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring*, *17* (2), pp.36-51.

Cameron, M., Dingle, R. and Brooking, K. (2007). *Learning to teach: A survey of provisionally registered teachers in Aotearoa New Zealand*. Wellington, New Zealand: New Zealand Teachers Council.

Ceicdata. (2023). New Zealand GDP per Capita. https://www.ceicdata.com/en/indicator/new-zealand/gdp-per-capita adresinden erişildi.

Clarke, L., McLaughlin, T., Aspden, K., Riley, T. ve Gifkins V. (2021). Characteristics of professional development research inAotearoa New Zealand's early childhood education sector: A systematic literature review. *New Zealand Annual Review of Education, 27,* 79-115. https://doi.org/10.26686/nzaroe.v27.8033

Education.govt.nz.school. (2021). School / People and Employment / Principals and Teachers / Primary Teachers. Pay, allowances, benefits and other entitlements available to primary teachers. https://www.education.govt.nz/school/people-and-employment/principals-and-teachers/primary-teachers/ adresinden erişildi.

Education.stateuniversity. (2023). New Zealand Administration, Finance and Research. https://education.stateuniversity.com/pages/1084/New-Zealand-ADMINISTRATION-FINANCE-EDUCATIONAL-RESEARCH.html adresinden erişildi.

Educationcounts. (2023). School Rolls. https://www.educationcounts.govt.nz/statistics/6028 adresinden erişildi.

Educationcounts.income (2021). Education, income and earnings - with updates for 2020. https://www.educationcounts.govt.nz/publications/80898/education,-income-and-earnings adresinden erişildi.

Educationcounts-ITE-Statistics. (2022). Students enrolled in and completing initial teacher education qualifications by a range of demographic and other characteristics. https://www.educationcounts.govt.nz/statistics/initial-teacher-education-statistics#:~:text=Between%202020%20and%202021%2C%20the,an%20increase%20of%201%2C065%20students adresinden erişildi.

Elçiçek, Z. ve Yaşar, M. (2016). Türkiye'de ve Dünya'da öğretmenlerin mesleki gelişimi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(9), 12-19.

Furthereducation. (2023). Tertiary Students. https://www.education.govt.nz/further-education/information-for-tertiary-students/scholarships/ adresinden erişildi.

Gpseducation.oecd. (2022). Education at a Glance 2022. OECD Indicators. https://gpseducation.oecd.org/Content/EAGCountryNotes/EAG2022_New-Zealand.pdf adresinden erişildi.

Haig, M. (2005). Outputs from research: Points for the PBRF? Potential for professional impact. In R. Smith & J. Jesson (Eds.). *Punishing the discipline: The PBRF regime: Evaluating the position of education*, 112–123.

Locke, T., Vulliamy, G., Webb, R. ve Hill, M. (2005). Being a professional primary school teacher at the beginning of the 21st century: A comparative analysis of primary teacher professionalism in New Zealand and England, *Journal of education policy*, *20* (5). https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02680930500221784 adresinden erişildi.

Mete, Y. A. (2013). Güney Kore, Japonya, Yeni Zelanda ve Finlandiya'da öğretmen yetiştirme ve atama politikaları. *Turkish Studies*, *8*(12), 859-878.

Ministry of Education. (2023). New Zealand Government. https://nzcurriculum.tki.org.nz/ ve https://www.education.govt.nz/ adreslerinden erişildi.

Nationsonline. (2023). New Zealand in Brief. https://www.nationsonline.org/oneworld/new_zealand.htm adresinden erişildi.

New Zealand Geography and Geology. (2022). https://www.newzealand.com/sg/feature/new-zealand-geography-and-geology/ adresinden erişildi.

Newzealandeducation.info. (2023). Application Process in New Zealand. https://www.newzealandeducation.info/international-students/application-process-in-new-zealand.html adresinden erişildi.

Oag.parliament. (2008). Ministry of Education: Supporting professional development for teachers. https://oag.parliament.nz/2008/teachers-development/docs/oag-teachers-development.pdf adresinden erişildi.

Oneducation. (2019). The Case of New Zealand. https://www.oneducation.net/no-05_september-2019/manifestations-of-autonomy-and-control-in-a-devolved-schooling-system-the-case-of-new-zealand/#:~:text=New%20Zealand%20has%20one%20of,primarily%20made%20up%20of%20parents adresinden erişildi.

Pld.education. (2023). Professional Learning and Development. Strengthen teaching practice through professional learning and development. https://pld.education.govt.nz/find-a-facilitator/facilitators/ adresinden erişildi.

PPTA. (2011). Post Primary Teachers' Association (PPTA). Professional Learning & Development Toolkit. https://www.ppta.org.nz/advice-and-issues/professional-learning-and-development-pld/document/147 adresinden erişildi.

Results from TALIS. (2019). The OECD Teaching and Learning International Survey (TALIS). Volume I: Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. https://www.oecd.org/education/talis/TALIS2018_CN_NZL.pdf adresinden erişildi.

Results from TALIS. (2020). The OECD Teaching and Learning International Survey (TALIS). Volume II: Teachers and School Leaders as Valued Professionals. https://www.oecd.org/education/talis/TALIS2018_CN_NZL_Vol_II.pdf adresinden erişildi.

School Terms and Holiday Dates. Ministry of Education. (2022). https://www.education.govt.nz/school/school-terms-and-holiday-dates/#who adresinden erişildi.

Teachersupply for 2022. (2022). The Teacher Demand and Supply Planning Projection. https://www.education.govt.nz/news/teacher-supply-for-the-2022-school-year-update/ adresinden erişildi.

Teachingcouncil-assets. (2023). ITE-Programme-Approval-Monitoring-and-Review-Requirements. https://teachingcouncil.nz/assets/Files/ITE/ITE-Programme-Approval-Monitoring-and-Review-Requirements.pdf adresinden erişildi.

Teachingcouncil-professional-practice. (2022). Programme requirements and approval. https://teachingcouncil.nz/professional-practice/ite-providers/programme-requirements-and-approval/#list adresinden erişildi.

Teachingcouncil-resource. (2023). Professional Growth Cycle recorded webinars and resources. https://teachingcouncil.nz/resource-centre/webinars-and-events/ adresinden erişildi.

Teachnz.govt.study. (2022). Studying to be a teacher. https://www.teachnz.govt.nz/studying-to-be-a-teacher/getting-qualified/#:~:text=To%20qualify%20as%20an%20early,be%20completed%20within%20six%20years adresinden erişildi.

Thetreasury. (2020). Budget Economic and Fiscal Update. https://www.treasury.govt.nz/publications/efu/budget-economic-and-fiscal-update-2020 adresinden erişildi.

TIMSS-encyclopedia. (2019). TIMSS 2015 Encyclopedia- New Zealand. https://timssandpirls.bc.edu/timss2015/encyclopedia/countries/new-zealand/teachers-teacher-education-and-professional-development/#:~:text=Teacher%20trainees%20can%20either%20earn,approve%20all%20teacher%20education%20programs adresinden erişildi.

Top Universities. (2022). QS World University Rankings 2022. https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2022 adresinden erişildi.

Total-public-expenditure. (2021). Education Indicator, Resourcing/ Finance. https://www.educationcounts.govt.nz/__data/assets/pdf_file/0009/208782/Total-public-expenditure-on-education-Indicator-Report.pdf adresinden erişildi.

Wisemove. (2023) The Cost of Living in New Zealand. https://www.wisemove.co.nz/post/the-cost-of-living-in-new-zealand#:~:text=The%20monthly%20cost%20of%20living,per%20month%20to%20live%20on adresinden erişildi.

14. BÖLÜM
HOLLANDA

Yılmaz Tonbul - Figen Ata Çiğdem

GİRİŞ

Hollanda, Batı Avrupa'da ve kısmen Karayipler'de bulunan ve topraklarının yaklaşık dörtte biri deniz seviyesinin altında yer alan alçak rakımlı bir ülkedir. Hollanda'nın birçok bölgesi, su baskınlarına karşı deniz surları ve kanallarla korunmakta olup kara alanların önemli bir kısmı denizden geri kazanılmıştır. Avrupa'da doğuda Almanya'ya, güneyde Belçika'ya, kuzeybatıda Kuzey Denizi'ne komşu olup on iki vilayetten ve Karayipler'de Bonaire, Sint Eustatius ve Saba Adalarını içine alan üç özel belediyeden oluşur. Başkenti Amsterdam olup yüz ölçümü 41.528 km^2'dir. Kalabalık bir ülke olmakla birlikte 2021 yılı itibarıyla e nüfusu 17.590.672'dir (CBS, 2022). 1 Ocak 2021 itibarıyla Hollanda'da yaşayan 17.5 milyon kişiden 2.5 milyonu (%14) Hollanda'da doğmamakla birlikte bunların üçte ikisi (1.6 milyon kişi) Avrupa dışından gelmektedir. Ülkenin göç aldığı farklı ülke vatandaşları arasında Türkiye doğumlular en kalabalık gruptur (201 bin); onu Surinam (178 bin) ve Fas (173 bin) doğumlu göçmenler izlemektedir. Hollanda ayrıca Asya'da (497 bin) doğan nispeten büyük bir göçmen grubuna da ev sahipliği yapmaktadır (CBS, 2022a). İnanç açısından ele alındığında Hollanda toplam nüfusunun %54,1'i kendini dindar olarak görmemektedir. Katolikler toplam nüfusun %20,1'ini, Protestanlar %14,8'ini oluştururken Müslümanlar toplam nüfusun %5'ini, diğer Hristiyan mezhepleri ile diğer dinler (Yahudilik, Budizm ve Hinduizm gibi) kalan %5,9'unu oluşturmaktadır (Groot, 2019). Din özgürlüğü Anayasada güvence altına alınmıştır. Felemenkçe Hollanda'da resmî dildir. Ayrıca Frizce, Fryslân eyaletinde ikinci resmî dil olarak kabul edilmektedir (Eurydice, 2022a). World Population Review (2022) Raporuna göre, suç oranlarına bakıldığında Hollanda'nın 136 ülke içerisinde 115. sırada yer alarak düşük bir suç oranı indeksine (%27,16) sahip olduğu görülmektedir. Özgürlükler açısından ele alındığında Hollanda, Freedom House (2022) tarafından yayımlanan dünya özgürlükler sıralamasında da 7. sırada yer almaktadır. Happiness Re-

nak tanıması, meslek öncesi öğretmen eğitiminde çeşitliliğe yer vermesinin yanı sıra farklı mesleklerden başarılı insanları eğitim öğretim süreçlerine katma çabası, öğretmenlere farklı alanlarda sunulan kariyer olanakları sunması ama en çok da çocuk, öğrenci ve insan odaklı bir eğitim modeli olması bakımından izlemeye, anlamaya ve birçok yönüyle örnek alınabilecek özelliklere sahip bir model olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aydoğan, İ. (2008). Çeşitli Ülkelerde Eğitim Personelini Geliştirme Faaliyetleri ve Bir Model Önerisi. *KKTC Millî Eğitim Dergisi*, *2*. [http://talimterbiye.mebnet.net/Dergi/sayi-2/bolum1.pdf] adresinden 23.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Avrupa Komisyon Raporu (2013). Avrupa'da öğretmenler ve okul liderlerine ilişkin temel veriler. *Eurydice Raporu*. [http://sgb.meb.gov.tr/eurydice/kitaplar/Avrupada_OgretmenlerVeOkul_liderlerine_iliskin_temel_veriler/Avrupada_OgretmenlerVeOkul_liderlerine_iliskin_temel_veriler.pdf] adresinden 29.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Boekholt, P.Th.F.M. ve de Booy, E.P. (1987). *Geshiedenis Van De School In Nederland Vanaf De Middeleeuwen Tot Aan De Huidige Tijd*. Assen/Maastricht: Van Gorcum

CBS (2022). *Nüfus verileri*. [https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37296NED/table] adresinden 25.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

CBS (2022a). *Nüfusun ülkelere göre dağılımı*. [https://www.cbs.nl/en-gb/news/2022/07/cbs-introducing-new-population-classification-by-origin] adresinden 18.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

CBS (2022b). *Government; expenditure on education and student grants, loans since 1900* **[**https://opendata.cbs.nl/#/CBS/en/dataset/80509eng/table?ts=1676023097928] adresinden 02.03. 2023 tarihinde erişilmiştir.

CBS (2023) *Kademelere göre toplam okul ve öğrenci sayıları*. [https://opendata.cbs.nl/#/CBS/en/dataset/03753eng/table?ts=1676039145743]adresinden 10.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Center of International Education Benchmarking (2019). Netherland Education System. [https://doi.org/10.1371/journal.pone.0215493.g002], adresinden 09.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Commission Teachers (2007), Leerkracht Advies van de Commissie Leraren (Teacher Advice of the Commission Teachers). Ministry of Education. Culture and Science, The Hague. [http://www.fisme.science.uu.nl/publicaties/literatuur/2007_rapport_commissie_rinnooy_kan.pdf] adresinden 05.04.2023 tarihinde erişilmiştir.

Çelik, Z. ve Bozgeyikli, H. (2019). *Dünyada ve Türkiye'de öğretmen yetiştirme, istihdam ve mesleki gelişim politikaları (Odak Analiz No. 2).* Ankara: EBSAM.

DME (2023). "Dutch Ministry of Education, Culture and Science" [https://www.government.nl/ministries/ministry-of-education-culture-and-science] adresinden 09.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

DME (2023a). *Teaching qualifications, Applying for a suitability assessment for lateral entrants to the teaching profession*. [https://www.government.nl/topics/working-in-education/teaching-qualification/applying-for-a-suitability-assessment-for-lateral-entrants] adresine 09.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Dünya Bankası (2021). *Ülke veri göstergeleri*. [https://data.worldbank.org/ country/netherlands] adresinden 25.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

EAG (2022). *Overview of the education system: Netherlands*. [https://gpsedu cation.oecd.org/CountryProfile?plotter=h5&primaryCountry=NLD&treshold=5&topic=EO] adresinden 10.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Education Professions Acts (2016). *Wet op de beroepen in het onderwijs. [*https://wette n.overheid.nl/BWBR0016944/2013-07-04] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Elffers. L. (2015). "De loopbaanladder van leraren in Singapore" [The career ladder of teachers in Singapore], http://www.academischewerkplaatsonderwijs.nl/files/2414/2 121/7890/De_loopbaanladder_van_leraren_in_Singapore.pdf adresinden 27.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Erginer, A. (2007). *Avrupa Birliği Eğitim Sistemleri*. Pegem A Yayıncılık

Ergun, M. ve Ersoy, Ö. (2014). Hollanda, Romanya ve Türkiye'deki sınıf öğretmeni yetiştirme sistemlerinin karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *22*(2), 673-700.

Ergun, M. ve Avcı, S. (2013). Hollanda ve Türkiye'deki fen bilgisi öğretmeni yetiştirme programlarının karşılaştırılması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Journal of Education Faculty*, *32*(1), 127-146.

Eurydice (2022a). *Hollanda'da nüfus: demografik durum, diller, dinler*. [https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/population-demographic-situation-languages-and-religions] adresinden 25.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice (2022b). *Hollanda'da politik, sosyal, ekonomik arka plan ve eğilimler*. [https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/political-social-and-economic-background-and-trends] adresinden 25.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice (2022c). *Hollanda eğitiminde yönetim ve organizasyon*. [https://eurydice.eacea.e c.europa.eu/national-education-systems/netherlands/organisation-and-governance] adresinden 25.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice (2022d). *Hollanda eğitiminde temel ilkeler ve ulusal politikalar*. [https://eurydi ce.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/fundamental-principles-and-national-policies] adresinden 25.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice (2022e). *Teachers and education staff: Initial education for teachers working in early childhood and school education.* [https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/initial-education-teachers-working-early-childhood-and] adresinden 26.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice (2022f). *Teachers and education staff: Continuing professional development for teachers* [https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/continuing-professional-development-teachers-working-early] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice (2022g). *Teachers and education staff: Continuing professional development for academic staff working in higher education*. [https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/continuing-professional-development-academic-staff-working] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice (2022h). *Management and other education staff.* [https://eurydice.eac ea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/management-staff-early-childhood-and-school-education] adresinden 23.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice (2023). *Key features of the Dutch Education System.* [https://eurydice.e acea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/overview] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Eurydice Raporu (2015). Avrupa'da öğretmenlik mesleği: Uygulamalar, algılar ve politikalar. *Avrupa Komisyonu Eurydice Raporu, Lüksemburg: Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi*. [http://publications.europa.eu/resource/cellar/36bde79d-6351-489a-9986-d019efb2e72c.0014.01/DOC_1] adresinden 25.03.2023 adresinden erişilmiştir.

Euronews (2022). *Türkiye ve Avrupa'da öğretmen maaşları değişimi.* [https://tr.euronews.com/next/2022/11/24/turkiye-ve-avrupanin-diger-ulkelerinde-ogretmen-maaslarine-kadar-grafik] adresinden 27.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Fokkens-Bruinsma, M. ve Canrinus, E. T. (2012). The factors influencing teaching (FIT)-choice scale in a Dutch teacher education program. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, *40*(3), 249-269.

Freedom House (2022). *Freedom in the World report.* [https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores?sort=desc&order=Total%20Score%20and%20Status] adresinden 18.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

Gerrichhauzen, J (2007). *De lerende en onderzoekende docent* Open Universiteit. Heerlen [https://www.ou.nl/documents/40554/111652/Oratie_John_Gerrichhauzen_web_2007.pdf/552eb488-adcd-44ed-846b-3e4a88476d37] 18.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Gözüyeşil, E. (2018). *Türkiye ve Hollanda'daki İngilizce öğretmenliği programının öğretmenlik uygulamaları açısından karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin Üniversitesi.

Groot, K. (2019). The challenge of a church going into liquidation. *Irish Theological Quarterly*. *84* (4), 409-423.

Güneş, F. (2016). Öğretmen yetiştirme yaklaşım ve modelleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(3), 413-435.

Hassel, E. (1999). *Professional development: Learning from the best. A toolkit for schools and districts based on the national awards program for model professional Development*. [https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED438255.pdf] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

İlğan, A. (2020). Öğretmenler için etkili mesleki gelişim yaklaşımları ile bir model önerisi ve uygulama yönergesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama, 11*(21), 171-197.

ICL (1989). Hollanda Anayasası. 23. Madde. [http://www.servat.unibe.ch/icl/nl00000_.html] adresinden 25.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Kocabaş, A. (2004). Hollanda eğitim sistemi ve sınıf öğretmeni yetiştirmede aktif bir model. *Millî Eğitim Dergisi,* 167, 28. [https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/167/index3-kocabas.htm] adresinden 20.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Kieviet, F.K. (1990). "A decade of research on teacher education in the Netherlands". In: Tisher, R.; Wideen, M.F. (Eds), Research in teacher education: international perspectives. London: The Falmer Press

Lerarenagenda 2013-2020: de leraar maakt het verschil. [https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/Lerarenagenda%202013-2020.pdf] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Lunenberg, M., Snoek, M. ve Swenne, A. (2000). Between pragmatism and legitimacy: developments and dilemmas in teacher education in the Netherlands. *European Journal of Teacher Education, 23*(3), 251-260.

Martens,A. (2010). *Nieuwe Gids Voor School En Beroep 2011* Haarlem: De Troorts

Meijer, P.C. (2021). Quality under pressure in Dutch teacher education. In: *Mayer, D. (eds) Teacher Education Policy and Research. Springer, Singapore.* [https://doi.org/10.1007/978-981-16-3775-9_8] adresinden 05.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2017). Avrupa Birliği üllkelerinde eğitim denetimi. Teftiş Kurulu Başkanlığı, Ankara. [http://tkb.meb.gov.tr/yayinlar/ab%20egitim.pdf] adresinden 25.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Nusche, D. et al. (2014), OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Netherlands 2014, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education, OECD Publishing. Paris. http://dx.doi.org/10.1787/9789264211940-en .

OECD (2016). Enhancing teacher professional development in Netherlands. https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264257658-8-en/index.html?itemId=/content/component/9789264257658-8-en adresinden 29.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2020a). *Education at a Glance 2020: Teachers' and school heads' teaching and working time* [https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=EAG_TS_STA] adresinden 09.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2020b). *Education at a Glance 2020: Teachers' and school heads' statutory salaries* [https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=EAG_TS_STA] adresinden 16.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2020c). *Education at a Glance 2020: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, [https://doi.org/10.1787/69096873-en] adresinden 19.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2022). *Education at glance* [https://www.oecd.org/education/EAG2022_X3.pdf] adresinden 20.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2023a). *Enrolment rate in secondary and tertiary education (indicator).* [https://data.oecd.org/students/enrolment-rate-in-secondary-and-tertiary-education.htm] adresinden 18.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2023b). *Education at a Glance.* [https://stats.oecd.org/Index.aspx ?datasetcode=EAG_WT_ORG#] 10.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

OECD (2023c). *Education at a Glance: Student-teacher ratio and average class size.* [https://stats.oecd.org/#] adresinden 23.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

PİSA (2018). *Insights and interpretations.* [https://www.oecd.org/pisa/PISA%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf] adresinden 18.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

Rijksoverheid (2023a). *Schooltijden, ziekte en opvang in basisonderwijs.* [https://www. rijksoverheid.nl/onderwerpen/basisonderwijs] adresinden 14.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

Rijksoverheid (2023b) ***(****Voortgezet) speciaal* onderwijs [https://www.rijksoverheid.nl/on derwerpen/passend-onderwijs/speciaal-onderwijs] adresinden 14.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

Sarıboğa Alagöz, N. (2006). *Türkiye'deki ve Hollanda'daki İngilizce Öğretmenliği Programlarının Karşılaştırılması*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Schleicher, A (2018), *World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, OECD Publishing, Paris. [https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264300002-en.pdf?expires=1676279036&id=id&accname=guest&checksum=34A15AA6FD7A3646DC657616E53BE747] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Snoek, M. (2011). Teacher education in the Netherlands: balancing between autonomous institutions and a steering government. In M. Valenčič Zuljan, ve J. Vogrinc (Eds.), *European dimensions of teacher education: similarities and differences*, 53-83. Faculty of Education, University of Ljubljana; The National School of Leadership in Education [https://pure.hva.nl/ws/portalfiles/portal/7256862/Teacher_education_in_the_Netherlands.pdf] adresinden 05.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Snoek, M. ve Wielenga, D. (2003). Teacher education in the Netherlands, change of gear. In L. Barrows (Ed.), *Institutional approaches to teacher education in the Europe region: Current models and developments*. Studies in higher education series. Bucharest: ENESCO/CEPES

Şahin, M. (2006). *Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Malatya.

TALIS (2018). *Teacher and Teaching Conditions: Netherlands*. [https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?plotter=h5&primaryCountry=NLD&treshold=5&topic=TA] adresinden 09.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

TALIS (2018a). *Content of teacher education or training programme, by year of completion*[https://stats.oecd.org/] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

TALIS (2018b). *TALIS Indicators : Teachers' professional development*

[https://stats.oecd.org/] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

TALIS (2018c). *Teachers' professional development, school characteristics* [https://stats.oecd.org/] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

TALIS (2018d). *Types of professional development undertaken by teachers, by teachers' teaching experience* [https://stats.oecd.org/] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

TALIS (2018e). *Teachers' needs for professional development* [https://stats.oecd.org/] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

TALIS (2018f). *Barriers to teachers' participation in professional development* [https://stats.oecd.org/] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Teacher Action Plan (2020). *Policy developments.* [https://open.overheid.nl/documenten/ronl-archief-c9a4e8c1-2bc2-4543-9a00-3612d0600395/pdf] adresinden 13.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Tekin, A. (2010). *Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye'nin okul denetimi sistemlerinin ve bir model önergesi.* Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Tigchelaar, A., Brouwer, N. ve Vermunt, J. D. (2010). Tailor-made: Towards a pedagogy for educating second-career teachers. *Educational Research Review*, 5(2), 164–183.

Van Iersel, J. (1990). *De Basısschool: Structuur, Organisatie en Management*. SHertogenbosch: KPC (Katholiek Pedagogisch Centrum)

Verloop N & Wubbels T. (2000). "Some Major Developments in Teacher Education in the Netherlands and Their Relationship with International Trends." In Trends in Dutch Teacher Education, ed. G M Williems, JHJ Stakenborg, and W Veugelers, p. 19–32.

Villegas-Reimers, E. (2003). Teacher professional development: an international review of the literature. Paris: International Institute for Educational Planning http://file.snnu.net/res/20126/18/018526a6-3cbf-4c9d-ac0f-a0740094aa75.pdf adresinden 27.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

World Happiness Report (2022). *Ranking of happiness 2019-2021*. [https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2022/WHR+22.pdf] adresinden 18.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

World Population Review (2022). *Crimate Rate by Countries.* [https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country] adresinden 18.01.2023 tarihinde erişilmiştir.

Yanık, M. ve Ada, Ş. (2002). *Hollanda Eğitim Sistemi (Organik yapı, pedagojik ve ideolojik* çeşitlilik). [https://www.researchgate.net/publication/293314639_Hollanda_Egitim_Sistemi_Pedagojik_ve_Ideolojik_Cesitlilik/link/56b7278f08ae3c1b79af3b79/download] adresinden 05.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

15. BÖLÜM
İSVEÇ

Bayram Bozkurt - Mevlüt Kara

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada yaşanan değişimler ve gelişmeler ışığında ülkeler de eğitim politikalarını belirlemektedir. Hem bireysel hem de toplumsal açıdan yaşamı doğrudan veya dolaylı etkileyen öğretmen yetiştirme politikaları da bu kapsamda ele alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda eğitim politikalarını düzenleme sürecinde öğretmen seçme, yetiştirme ve geliştirme konusunda çağdaş ve evrensel kriterlerin göz önünde bulundurulması gerekir. Dolayısıyla dünyada öğretmen yetiştirme konusunda yaşanan gelişmeleri takip etmek önem arz etmektedir. Bu kapsamda bu bölümde öğretmen seçme, yetiştirme, öğretmenlerin işe alımı ve öğretmenlerin mesleki gelişimi bağlamında İsveç eğitim sisteminde sürdürülen politikalar ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle ülke hakkında genel ve kısa bir bilgi, ülkenin eğitim sistemi hakkında genel bilgi, öğretmen adaylarının alımı ve koşulları, öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi mesleki gelişimleri konularında bilgi verilmiştir.

1995 yılında Avrupa Birliği [AB] üyesi olan resmî adı ile İsveç Krallığı; Finlandiya, Norveç ve Danimarka ile komşu olan Kuzey Avrupa ülkesidir. Parlamenter monarşi ile yönetilen İsveç, 10.5 milyon nüfusu ve yaklaşık 450.295 km^2 yüz ölçümü ile AB'nin üçüncü büyük ülkesidir. Ekonomik olarak dünyanın gelişmiş ülkelerinden bir olarak kabul edilen İsveç, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporuna göre dünyada 7. sırada yer almaktadır (United Nations Development Programme [UNDP], 2022). Ülkenin resmî dili İsveççedir ancak ekonomik, politik ve sosyal gerekçelerle İngilizce okullarda zorunlu yabancı dil olarak öğretilmektedir. Ayrıca Fransızca, Almanca, Fince ve İspanyolca gibi yabancı diller de öğretilmektedir.

Dünyanın en gelişmiş eğitim sistemine sahip ülkelerden biri olarak kabul edilen İsveç'te eğitimin genel amacı; eşitlikçi, özgürlükçü, mesleki eğitime

sözleşmeler ile belirlenmektedir. Mesleki gelişim faaliyetleri bağlamında yapılan uluslararası araştırmalar sonucunda öğretmenlerin özellikle bilişim teknolojileri, çok kültürlü/çok dilli eğitim ve özel eğitim (bireyselleştirilmiş eğitim) bağlamında eğitimlere ihtiyaç duydukları görülmektedir. Mevcut durumda öğretmenlerin yoğun olarak kurs ve seminerler, akran değerlendirme ve koçluk uygulamaları ile ilgili mesleki gelişim faaliyetlerine katılım sağladıkları görülmektedir. İsveç'teki öğretmenlerin yalnızca %5'i öğretmenliğin toplumda değer verilen bir meslek olduğunu, öğretmenlerin çoğu (%90'ın üzerinde) mevcut okullarında çalışmaktan ve performanslarından memnun olsalar da yarısından biraz fazlası (%53) tekrar öğretmen olmayı tercih edeceklerini ancak %18'i öğretmen olmaktan pişmanlık duyduklarını belirtmektedir (TALIS, 2018).

Sonuç olarak, ulusal ve uluslararası değişimin ve dönüşümün tüm dünyada olduğu gibi İsveç'te de yenileşme ve reform çabalarına yol açtığı görülmektedir. Gelişmiş bir toplum yapısı ortaya koyabilmek için nitelikli bir eğitim öğretim sürecinin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz bir gerekçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitelikli bir eğitim öğretim süreci için ise nitelikli öğretmenler önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda toplumların ekonomik, kültürel, sosyal ve teknolojik olarak gelişebilmesi için sürekli mesleki gelişimi içselleştiren ve gereklilik olarak gören ve bu noktada çaba sarf eden öğretmenlere ihtiyacı olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda ülkelerin de beklentileri karşılayacak politikalar geliştirmesi gerektiği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Ada, Ş. ve Üstün, A. (2008). İsveç eğitim sisteminin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*, 146-173. https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunikkefd/issue/2770/37024

Akdağ, B. (2005). İsveç'te öğretmen yetiştirme. *Eğitim Bilim Toplum, 3*(12), 58-71. http://bulentakdag.blogspot.com/2008/07/isvete-retmen-yetitirme.html

Altıntaş, G. & Yeşiltepe, M. (2016). Karşılaştırmalı öğretmen yetiştirme. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED), Özel Sayı*, 225-250.

Åstrand, B. (2023). The education of teachers in Sweden: An endeavour struggling with academic demands and professional relevance. In *Teacher education in the Nordic region: Challenges and opportunities* (pp. 75-158). Springer International Publishing.

Aydoğan, İ. (2008). Çeşitli ülkelerde eğitim personelini geliştirme faaliyetleri ve bir model önerisi. *KKTC Millî Eğitim Dergisi, 2*, 1-16. http://talimterbiye.mebnet.net/Dergi/sayi-2/bolum1.pdf

Boztaş, K. & Er, K. O. (2012). İsveç eğitim sistemi ve denetim yapısına genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 45*(2), 15-3. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/508742

Doğan, S. (2020). İsveç eğitim sistemi. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 1*(1), 1-10. https://dergipark.org.tr/en/pub/eypd/issue/55692/736603

Erdoğan, İ. (2015). *Karşılaştırmalı eğitim sistemleri*. Sümer Kitapevi.

Eurydice. (2014). *Organisation of school time in Europe.* Publications Office of the European Union.

Eurydice. (2015). *Avrupa'da Öğretmenlik Mesleği: Uygulamalar, Algılar ve Politikalar*. Avrupa Birliği Yayınlar Ofisi.

Eurydice. (2020). *Teachers and education staff.* https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/sweden/teachers-and-education-staff

Eurydice. (2019). *Education system in Sweden.* https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/sweden/overview

Eurydice. (2019). *Sweden. Overview*. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/ eurydice/ content/sweden_en.

Eurydice. (2019). *Continuing professional development*. https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/ national-education-systems/sweden/continuing-professional-development-teachers-working-early

Eurydice. (2019).*Teachers and education staff.* https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/sweden/teachers-and-education-staff

Göksoy, S., & Dinç, H. (2017). Avrupa Birliği ülkelerinde sürekli mesleki gelişim (smg) uygulamaları ve Türkiye'deki hizmet içi eğitim faaliyetlerinin karşılaştırılması. *TURAN: Stratejik Araştırmalar Merkezi, 9(*34), 162. https://doi.org/10.15189/1308-8041

Hellstén, M., Mickwitz, L., Scharfenberg, J. (2020). Teacher education in Sweden: Revisiting the Swedish model. Pushpanadham, K. (Eds). In *Teacher education in the global era. Springer.* https://doi.org/10.1007/978-981-15-4008-07

Johansson, G. (2009) Parental involvement in the development of a culture-based school curriculum, *Intercultural Education, 20*(4), 311-319. https://doi.org/10.1080/14675980903351946

Karlberg, M. & Bezzina, C. (2022) The professional development needs of beginning and experienced teachers in four municipalities in Sweden. *Professional Development in Education, 48*(4), 624-641. https://doi.org/10.1080/19415257.2020.1712451

Kasapçopur, A. (2007). *Avrupa Birliği ülkelerinde eğitim denetimi*. MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı Yayını.

Kıranlı, S. (2009). İsveç ve Türkiye eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. *Çağdaş Eğitim Dergisi, 34*(368), 29-37. http://www.tekisik.org/uploads/publications/cagdas-egitim-dergisi/2009/368.pdf

Linné, A. (2010). *Lärarnas historia.* www.lararnashistoria.se

Mickwitz, L. (2015). Den professionella lärarens möjlighetsvillkor (The professional teacher's conditional opportunities). *Utbildning & Demokrati, 24*(2), 35–54. http://doi.org/10.1007/978-981-15-4008-0

OECD. (2019). *Education at a_glance.* https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en

OECD. (2018). *Effective teacher policies: Insights from PISA*. OECD Publishing. https://dx.doi.org/10.1787/9789264301603-en.

Swedish Council for Higher Education. (2014). *National minority education*. https://www.uhr.se/globalassets/_uhr.se/publikationer/2017/uhr-nationella minoritetsutbildningar-20142016.pdf.

Swedish Government Official Reports. (2016). *Vägen in till det svenska skolväsendet (The Road to Swedish Schooling).*The Swedish Government.

TALIS (2013). *The OECD teaching and learning ınternational survey (TALIS).* https://www.oecd.org/education/school/talis-2013-results.htm

TALIS (2018). *TALIS 2018 results: Teachers and school leaders as lifelong learners.* https://www.oecd.org/education/talis-2018-results-volume-i-1d0bc92a-en.htm

UNESCO (2011). *World data on education* (7th Edition). http://www.ibe.unesco.org/ filead-min/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Sweden.pdf

UNDP. (2022). *Human development* report 2021-22. Unsettled lives: Shaping our future in a transforming world. New York.

16. BÖLÜM
FEDERAL ALMANYA

Ümit Çağatay - Abdurrahman İlğan

GİRİŞ

Almanya 357 bin 588 km^2 yüz ölçümü ve 83 milyonun üzerinde olan nüfusuyla Avrupa'nın önemli ve büyük ülkelerinden biridir. Almanya nüfus büyüklüğü bakımından Avrupa Ülkeleri içinde Rusya Federasyonu'nun ardından ikinci sırada yer almaktadır. Almanya 16 eyaletin birleşmesiyle oluşan bir federal cumhuriyettir. Almanya, Avrupa Birliği (AB) içindeki yönetici rolü, güçlü ekonomisi ve teknolojik altyapısıyla dünyada kilit aktörlerden biridir. Federal Almanya Cumhuriyeti, Avrupa'nın kalbinde yer alan kozmopolit, demokratik bir ülkedir. 16 federal eyalet, Bundesrat (Federal Konsey) aracılığıyla yasamaya katılır. Ülkenin en üst düzey temsilcisi Federal Başkan'dır. Alman Federal Meclisi dört yılda bir seçilir. 2021 federal seçimlerinden bu yana Parlamentoda yedi parti temsil edilmektedir. Hâlihazırda ulusal mecliste 736 milletvekili yer almaktadır (Tatsachen über Deutschland, 2023). 146 maddeden oluşan Alman Anayasası (Grundgesetz), diğer tüm yasaların üstünde olup kamu kurumlarını ve yürütme organlarının işleyişi hususunda bağlayıcılığa sahiptir (Deutscher Bundestag, 2022). Almanya her ne kadar başkent Berlin'den yönetilse de iç işlerinde eyalet meclisleri ve eyalet bakanları geniş yetkilere sahiptir. 3 Ekim 1990, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi nedeniyle ulusal bayram günü kabul edilmiş olup 3 Ekim bütün ülkede resmî tatil günüdür.

FEDERAL ALMANYA'DA EĞİTİM

Alman eğitim sistemi fırsat eşitliği üzerine kuruludur. Bununla birlikte doğumdan kısa süre sonra başlayan eğitim hayatı, bireyi destekleyecek şekilde formel ve informel şekilde ömür boyu sürmektedir. Almanya'da okulların ve üniversitelerin sorumluluğu federal eyaletlerin kültürel egemenliği nedeniyle eyaletler, eğitim sisteminin bölümlerini farklı şekilde tasarlayıp adlandırıla-

Center, Lynch School of Education, Boston College and International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) tarafından yapılan TIMMS ve PIRLLS; OECD tarafından yapılan PISA (Programme for International Student Assessment) sınavlarına katılmaktadır. Almanya'nın katıldığı bu sınavlara ait veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Federal Almanya'nın Katıldığı Uluslararası Sınavlara Ait Sonuçlar

Sınav	Tarih	Puan	Sıralama
PISA	2018	500	20
	2015	506	16
TIMSS	2019	521	25
	2015	522	24

Kaynak: OECD. (2019), IEA TIMMS & PIRLS. (2019)

Federal Almanya'nın katıldığı uluslararası sınavlarda elde ettiği ve Tablo 1'de yer alan sonuçlar incelendiğinde, uluslararası sıralamada ve sınav puanlarında düşüş yaşadığı görülmektedir. Birçok eğitimci özellikle PISA sınavlarındaki düşüşün nedenini, artan göçe ve öğretmen eksikliğine bağlamaktadır. Ekonomik olarak Avrupa'nın lokomotifi olan Federal Almanya'nın, ülkeye gelen göçlere bağlı olarak sayıları sürekli artan göçmen öğrencilerin eğitimini planlamalı ve bir şekilde bürokratik engelleri ve prosedürleri azaltarak yabancı öğretmenlerin ülkede çalışmasını kolaylaştırıp öğretmen açığını kapatması eğitimde kalitenin artmasına yardım edecektir. Yine öğretmenlerin yapmakla mükellef olduğu bürokratik işlerini azaltıp alacağı ücretleri artırmak, lise mezunu öğrencilerin öğretmenlik lisans bölümlerini tercih etmesine katkı sunacaktır. Asil öğretmenlik ünvanını alan öğretmenlerin de sürekli mesleki gelişimlerinin desteklenmesi eğitimde kalite artışına yardım edecektir.

KAYNAKÇA

Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus. (2022). *Einstellungsaussichten und Lehrerbedarfsprognose.* Erişim adresi: https://www.km.bayern.de/lehrer/lehre rausbildung/Einstellungsaussichten.html

Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus. (2022). *Vorbereitungsdienst Lehramt an Gymnasien*. Erişim adresi: https://www.km.bayern.de/lehrer/lehrerausbi ldung/gymnasium/referendariat.html

Berliner Vorschriften- und Rechtsprechungsdatenbank. (2014). *Verordnung über den Vorbereitungsdienst und die Staatsprüfung für Lehrämter (VSLVO) Vom 23. Juni 2014.* Erişim adresi: https://gesetze.berlin.de/bsbe/document/jlr-LehrVorbDStPrVBEpP1

Bildungministerium für Rheinland-Pfalz. (n.d.). *Ordnung für Lehrerkonferenzen an öffentlichen Schulen in Rheinland-Pfalz (Konferenzordnun*g). Erişim adresi: https://leb.bildung-rp.de/fileadmin/user_upload/leb.bildung-rp.de/Gesetze__Verord.__VV__usw/Konferenzordnung.pdf

Bundesagentur für Arbeit. (2022). *Ausbildungswege im Überblick*. Erişim adresi: https://www.arbeitsagentur.de/bildung/ausbildung/ausbildungswege-im-ueberblick

Bundesministerium für Bildung und Forschung. (2022). *Bildung im Schulalter - BMBF*. Erişim adresi: https://www.bmbf.de/bmbf/de/bildung/bildung-im-schulalter/bildung-im-schulalter_node.html

Bundesministerium der Justiz. (2020). *BBiG - Berufsbildungsgesetz*. Erişim adresi: https://www.gesetze-im-internet.de/bbig_2005/BJNR093110005.html#BJNR093110005BJNG001602128

Bundeszentrale für politische Bildung. (2020). *Bundesland*. Erişim adresi: https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/lexikon-in-einfacher-sprache/249824/bundesland/

Bundeszentrale für politische Bildung. (2020). *Das Bildungssystem in Deutschland*. Erişim adresi: https://www.bpb.de/themen/bildung/dossier-bildung/163283/das-bildungssystem-in-deutschland/

Career Counselling for Teachers. (2022). *CCT Germany - Studieninteressierte - Wirtschaft, Wissenschaft oder Schule?* Erişim adresi: https://studieninteressierte.cct-germany.de/wirtschaft-wissenschaft-oder-schule

Çağatay, Ü. ve Tok, T. N. (2022). *Federal Almanya*. T. N. Tok (Editör), *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri içinde (s. 45)*. Ankara: Anı Yayıncılık

Dehne, P., Baumann, C. (2023). *Dramatischer Lehrermangel: Auf dem Rücken der Lehrer*. Erişim adresi: https://taz.de/Dramatischer-Lehrermangel/!5912606/

Destatis (Statistisches Bundesamt). (2022). *Statistisches Bundesamt*. Erişim adresi: https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Geburten/_inhalt.html#_w507dv6cw

Destatis (Statistisches Bundesamt). (2023). *Approximately 351 billion euros for education, science and research in 2021*. Federal Statistical Office. Erişim adresi: https://www.destatis.de/EN/Press/2023/04/PE23_161_217.html

Deutscher Bundestag. (2022). *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland.* Erişim adresi: https://www.bundestag.de/gg

Die Bundesregierung. (2023). Die Bundesregierung Informiert | Erişim adresi: https://www.bundesregierung.de/breg-de

Eßmann Personalberatung. (2022). *Der beste Bildungsweg*. Erişim adresi: https://essmann-beratung.de/blog/off-topic/ausbildung-weiterbildung-fortbildung-umschulung

Eurydice. (2022). *Continuing professional development for teachers working in early childhood and school education.* Erişim adresi: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/germany/continuing-professional-development-teachers-working-early

Eurydice. (2020). *Funding in education | Eurydice*. Erişi adresi: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/germany/funding-education

Eurydice. (2022*). Initial education for teachers working in early childhood and school education.* Erişim adresi: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/germany/initial-education-teachers-working-early-childhood-and-school

Forschungsgruppe Weltanschauungen in Deutschland. (2020). *Religionszugehörigkeiten* Erişim adresi: https://fowid.de/meldung/religionszugehoerigkeiten-2020

Hahn, A. (2022). *Lehrermangel in Deutschland: Warum der Lehrerberuf für viele unattraktiv ist.* Erişim adresi: https://www.tagesschau.de/inland/lehrermangel-schulen-101.html

Halâsz, G., Santiago, P., Ekholm, M., Mattehews, P. ve McKenzie, P. (2004). *Attracting, developing and retaining effective Teachers: Country Note: Germany.* OECD, Directorate for Education, Education and Training Policy Division. Paris.

IEA TIMMS & PIRLS. (2019). *TIMSS 2019 International Reports – TIMSS & PIRLS International Study Center at Boston College*. Erişim adresi: https://timss2019.org/reports/

Kultusministerkonferenz. (2021). *Das Bildungswesen in der Bundesrepublik*. Erişim adresi: https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-dt-pdfs/dossier_de_ebook.pdf

Lipowski, K., D. Jorde, M. Prenzel, and T. Seidel. 2011. Expert views on the ımplementation of teacher professional development in european countries. *Professional Development in Education 37*(5), 685–700.

LISUM. (2023). Das Landesinstitut für Schule und Medien Berlin-Brandenburg. Fortbildung und Qualifizierung. Erişim adresi: https://lisum.berlin-brandenburg.de/aufgaben schwerpunkte/schulentwicklung/personalentwicklung/fortbildung-und-qualifizierung

Ministerium für Bildung, Jugend und Sport (MBJS). (2022). *Lehrkräfte-Fortbildung*. Erişim adresi: https://mbjs.brandenburg.de/bildung/lehrerin-lehrer-in-brandenburg/lehrkraefte-fortbildung.html

Ministerium für Schule und Bildung des Landes Nordrhein-Westfalen. (2022). *Ich bin Lehrer/in*. Erişim adresi: https://www.schulministerium.nrw/schule-bildung/lehrkraefte/ich-bin-lehrerin

OECD. (2019). *PISA 2018 results*. Erişim adresi: https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_DEU_German.pdf

OECD. (2022). *Germany Data*. Erişim adresi: https://data.oecd.org/germany.htm

Robert Bosch Stiftung (2023): *Das Deutsche Schulbarometer: Aktuelle Herausforderungen aus Sicht von Schulleitungen. Ergebnisse einer Befragung von Schulleitungen allgemein- und berufsbildender Schulen*. Stuttgart: Robert Bosch Stiftung.

Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie. (2002). *Berufseingangsphase (BEP)*. Erişim adresi: https://www.berlin.de/sen/bildung/fachkraefte/qualifizierung/berufseingangsphase/#headline_1_2

Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie. (2022). *Berliner Schulsystem*. Erişim adresi: https://www.berlin.de/sen/bildung/schule/bildungswege/berliner-schulsystem/

Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie. (2022). *Berufsbegleitende Weiterbildung*. Erişim adresi: https://www.berlin.de/sen/bildung/fachkraefte/qualifizierung/berufsbegleitende-weiterbildung/

Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie. (2022). *Lehrer Studium*. Erişim adresi: https://www.berlin.de/sen/bildung/fachkraefte/lehrerausbildung/studium/

Staatsministerium für Kultus. (2022). *Lehrerbildung - Schulinterne Lehrerfortbildung*. Erişim adresi: https://www.lehrerbildung.sachsen.de/1726.htm

Staatsministerium für Kultus. (2022). *Lehrerbildung - Angebote für Mentorinnen und Mentoren.* Erişim adresi:. https://www.lehrerbildung.sachsen.de/23585.htm#:~:text=Me ntorinnen%20und%20Mentoren%20sind%20Lehrkr%C3%A4fte,Beitrag%20in%20der%20Lehrerausbildung%20leisten.

Studiengemeinschaft Darmstadt (SGD). (2022). *Weiterbildung für Lehrer*. Erişim adresi: https://www.sgd.de/magazin/leben-lernen/ratgeber/weiterbildung/weiterbildung-fuer-lehrer.html

Tatsachen über Deutschland (2022). *Basiswissen und Einblick in alle Bereiche des modernen Lebens in Deutschland*. E-Broşür. Erişim adresi: https://interactive.deutschland.de/epapertued/epaper-2023_Tatsachen_DE/tatsachen-2023-deu.html#2

The Center for World University Rankings (CWUR). (2022). *World University Rankings 2022-23 | Global 2000 List | CWUR*. Erişim adresi: https://cwur.org/2022-23.php

Why Germany is facing a shortage of up to 40.000 teachers. (2022, Ağustos 30). Thelocal.de https://www.thelocal.de/20220830/why-germany-is-facing-shortage-of-up-to-40000-teachers

17. BÖLÜM
BELÇİKA

Semra Kıranlı Güngör

GİRİŞ

Belçika, resmî adıyla Belçika Krallığı, Batı Avrupa'da bulunan bir devlettir. Brüksel başkenttir. Belçika, tarihi şehirleri, zengin kültürel mirası ve uluslararası siyasi önemiyle tanınmaktadır. Yaklaşık 30.528 kilometrekarelik bir alanı kapsayan Belçika; Fransa, Almanya, Hollanda ve Lüksemburg arasında konumlanmıştır. 2022 Aralık ayı Belçika'nın nüfusu yaklaşık 11.6 milyon olarak tahmin edilmekte ve nüfus yoğunluğu 379 kişi/kilometrekare olarak kaydedilmektedir. Flamanca, Fransızca ve Almanca olmak üzere üç resmî dili bulunmaktadır (Dünya Bankası, 2021).

Belçika yönetim şekli federal parlamenter sistemli monarşidir. Belçika Krallığı, tarihsel olarak 1831 Anayasası ile merkezî bir devlet olarak oluşturulmuştur. Fakat zamanla 1970, 1980, 1988/89, 1993, 2001 ve en nihayetinde 2011 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleri ile daha federal bir devlet biçimine geçtiği ifade edilebilir. Belçika'da ayrı hükûmetler mevcut olup her biri bağımsız bir yasama organı tarafından denetlenir (Federal Hükûmet, Flaman Hükûmeti, Valonya Bölge Hükûmeti, Brüksel-Başkent Bölgesi Hükûmeti, Valonya-Brüksel Federasyonu Hükûmeti, Alman Toplumu Hükûmeti). Belçika'nın özgün anayasa modeline göre federal hükûmetin federasyon birimleri üzerindeki otoritesi, federasyon birimlerinin federal hükûmet üzerinde herhangi bir denetim mekanizması olmamasıdır. Federal hükûmet ve federasyon birimlerinin mevzuatları eşit derecede önemlidir. Bölgesel ve Topluluk Parlamentoları hem kendi yapılarını hem de ilgili bölgesel ve topluluk hükûmetlerinin yapılarını tayin etme yetkisine sahiptir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023).

Belçika, kişi başına düşen GSYİH 46.553 $ gibi iyi bir düzeydedir. Ekonomisi, hizmet sektörü, imalat ve uluslararası ticarete önem veren gelişmiş bir yapıya sahiptir. Ana sanayiler arasında ilaç, kimya, otomotiv ve bilgi teknoloji-

için informel mesleki gelişim faaliyetlerini dolaylı olarak destekleyebilir. Öğretmenler arasındaki iş birliği ve ağ oluşturmanın mesleki gelişimi teşvik ettiği, öğretim uygulamalarını iyileştirdiği ve öğrenci sonuçlarını iyileştirdiği gösterilmiştir. Bu faydaların farkında olan Belçika öğretmen eğitimi sistemi, politikalarında bu tür uygulamaları kurumsallaştırmıştır. Belçika eğitim politikası, okullar arası iş birliğini kolaylaştırmak, paylaşılan öğrenme deneyimlerini ve karşılıklı desteği teşvik etmek için okul ağlarının oluşumunu teşvik eder (Dom ve Verhoeven, 2006; Vanassche ve Kelchtermans, 2014; 2015).

KAYNAKÇA

Akın, U. (2012). Okul yöneticilerinin seçimi ve yetiştirilmesi: Türkiye ve seçilmiş ülkelerden farklı uygulamalar, karşılaştırmalar. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(2), 1-30.

Amaral, A., Jones, G., & Karseth, B. (Eds.). (2013). *Governing higher education: National perspectives on institutional governance* (Vol. 2). Springer Science & Business Media.

Ananda, G. C., Ramadhan, Z., Suwarno, B., & Alamsyah, B. (2022). Socialization Of The International Certified Internship Program In Support Of The Merdeka Belajar-Kampus Merdeka Policy At The Faculty Of Teacher Training And Education, Santo Thomas Catholic University, Medan. *International Journal Of Community Service*, *2*(3), 344-347.

Black, P., & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability (formerly: Journal of personnel evaluation in education)*, *21*, 5-31.

Boemer, M., & Darquennes, J. (2012). Towards a historical sociolinguistic account of language-in-education policy in the German-speaking community of Belgium. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, *1*(2), 219-235.

Bossaert, G., Colpin, H., Pijl, S. J., & Petry, K. (2013). Truly included? A literature study focusing on the social dimension of inclusion in education. *International Journal of Inclusive Education*, *17*(1), 60-79.

Brüksel Eğitim Müşavirliği (2003). *Belçika Eğitim Sistemi*. Erişim Adresi: http://www.turkey.be/_egitim/besis. htm.

Capobianco, B., Horowitz, R., Canuel-Browne, D., & Trimarchi, R. (2004). Action research for teachers. *The Science Teacher*, *71*(3), 48-53.

Colognesi, S., Van Nieuwenhoven, C., & Beausaert, S. (2020). Supporting newly-qualified teachers' professional development and perseverance in secondary education: On the role of informal learning. *European Journal of Teacher Education*, *43*(2), 258-276.

Communauté française de Belgique, C. (1997). Décret définissant les missions prioritaires de l'enseignement fondamental et de l'enseignement secondaire et organisant les structures propres à les atteindre. *Moniteur belge*, *23*.

Coertjens, L., Brahm, T., Trautwein, C., & Lindblom-Ylänne, S. (2017). Students' transition into higher education from an international perspective. *Higher Education*, *73*, 357-369.

Cordingley, P., Higgins, S., Greany, T., Buckler, N., Coles-Jordan, D., Crisp, B. & Coe, R. (2015). Developing great teaching: lessons from the international reviews into effective professional development.

Czerniawski, G., Guberman, A., & MacPhail, A. (2017). The professional developmental needs of higher education-based teacher educators: an international comparative needs analysis. *European journal of teacher education*, *40*(1), 127-140.

Dassen, A., & Luijten-Lub, A. (2007). Higher education in Flanders. *Country Report. Enschede, NL: CHEPS*.

Deschouwer, K. (2019). Belgium: The "Ecologists" and "Agalev". In *New Politics in Western Europe* (pp. 39-53). Routledge.

De Wit, K., Verhoeven, J. C., & Broucker, B. (2019). Higher education system reform in Flanders (Belgium). In *Higher Education System Reform* (pp. 17-36). Brill.

Dom, L., & Verhoeven, J. C. (2006). Partnership and conflict between parents and schools: how are schools reacting to the new participation law in Flanders (Belgium). *Journal of Education Policy*, *21*(5), 567-597.

Donche, V., De Maeyer, S., Coertjens, L., Van Daal, T., & Van Petegem, P. (2013). Differential use of learning strategies in first-year higher education: The impact of personality, academic motivation, and teaching strategies. *British Journal of Educational Psychology*, *83*(2), 238-251.

Dünya Bankası (World Bank). (2021). World development report 2021: Data for better lives.

Ertl, H. (2006). Educational standards and the changing discourse on education: The reception and consequences of the PISA study in Germany. *Oxford Review of Education*, *32*(5), 619-634.

Eurydice (2019a). *Eurydice National Education System, Belgium – Flemish Community Overview.* Erişim Adresi: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/belgium-flemish-community

Eurydice (2019b). *Eurydice National Education System, Belgium – French Community Overview* Erişim Adresi: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/belgium-french-community.

Eurydice (2019c). *Eurydice National Education System, Belgium – German-Speaking Community Overview.* Erişim Adresi: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/belgium-german-speaking-community.

Eurydice (2021). *Belgium Education Systems.* Erişim Adresi: http://www. eurydice.org.

Ghesquière, M., & Meurant, L. (2019). Conditions for effective co-enrollment of deaf and hearing students: What may be learned from experiences in Belgium. *Co-enrollment in deaf education*, 211-233.

Gerken M., Beausaert, S., & Segers, M. (2016). Working on professional development of faculty staff in higher education: Investigating the relationship between social informal learning activities and employability. *Human Resource Development International*, *19*(2), 135-151.

Geyer, F. (2009). The Educational System in Belgium, CEPS Special Report, September 2009

Göker, S.D. ve Gündüz,Y. (2017). Dünya Ölçeğinde Öğretmenlerin Saygınlık Statüsü ve Özlük Hakları. *Millî Eğitim Dergisi*. 46 (213) 177-196

Hammersley-Fletcher, L., & Orsmond, P. (2005). Reflecting on reflective practices within peer observation. *Studies in higher education*, *30*(2), 213-224.

Holovatenko, T. (2019). Legislative provision of primary school teacher training in the Benelux countries and Ukraine. *ΛΌГΟΣ*, 77.

Janssens, B., & Smet, M. (2013). Determinants of transition from secondary education to teacher education in Flanders. In *Meeting of the Economics of Education Association, Date: 2013/07/04-2013/07/05, Location: A Coruña, Spain*.

Kalkan, A. (2021). Türkiye ve Bazı Gelişmiş Ülkelerin Öğretmen Yetiştirme Sistemleri ve Programlarının Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi. 3(1).1-16. Doi:10.47770/ /ukmead.878302

Kools, M., & Stoll, L. (2016). What Makes a School a Learning Organisation? OECD Education Working Papers, No. 137. *OECD Publishing*.

Lebeer, J., Nijland, M., Batiz, E., Orban, R., Schraepen, B., Roidi, M. L. R. & Candeias, A. (2022). Training to improve quality of life, activity and participation in children with intense and complex support needs. Experiences of a European in-service training project "Enablin+". *Alter. European Journal of Disability Research*, (16-4), 31-51.

Lecat, A., Beausaert, S., & Raemdonck, I. (2018). On the relation between teachers'(in) formal learning and innovative working behavior: the mediating role of employability. *Vocations and Learning*, *11*, 529-554.

Liu, L. B., & Ye, J. (2019). Ren-de agency in international faculty professional development: A China case study of glocal identity integration. *Teacher Development*, *23*(4), 447-468.

Merckx, B., Faddar, J., & Van Petegem, P. (2020). Belgium (Flemish). In *TIMSS 2019 encyclopedia: education policy and curriculum in mathematics and science/Kelly, DL [edit.]; et al.[edit.]* (pp. 1-11). TIMSS amp; PIRLS International Study Center.

OECD (2019). (Organization for Economic Co-operation and Development) "Education Policy Outlook: Belgium." OECD Publishing.

Özer, B. ve Alkan, S. (2017). AB ve Türkiye Öğretmen Yetiştirme Programlarının Karşılaştırılması ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi . Journal of Interdisciplinary Educational Research* 1(1); 62-95

Philipsen, B., Tondeur, J., McKenney, S., & Zhu, C. (2019). Supporting teacher reflection during online professional development: a logic modelling approach. *Technology, pedagogy and education*, *28*(2), 237-253.

Simonis, M., Van der Linden, L., Galand, B., Hiligsmann, P., & Szmalec, A. (2020). Executive control performance and foreign-language proficiency associated with immersion education in French-speaking Belgium. *Bilingualism: Language and cognition*, *23*(2), 355-370.

Şahin, M. (2006). *Avrupa birliği ülkelerinde ve Türkiye'de öğretmen yetiştirme sistemlerinin Karşılaştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal BİLİMLER Enstitüsü

Tack, H., Valcke, M., Rots, I., Struyven, K., & Vanderlinde, R. (2018). Uncovering a hidden professional agenda for teacher educators: A mixed method study on Flemish teacher educators and their professional development. European Journal of Teacher Education, 41(1), 86-104.

OECD. (2018). *Teachers and School Leaders as Lifelong Learners.* Paris: OECD Publishing. Erişim Adresi: http://www.oecd.org/education/talis-2018-results-volume-i-1d0bc92a-en.htm

Thomas, L., Tuytens, M., Devos, G., Kelchtermans, G., & Vanderlinde, R. (2020). Transformational school leadership as a key factor for teachers' job attitudes during their first year in the profession. *Educational Management Administration & Leadership*, *48*(1), 106-132.

Torbeyns, J., Verbruggen, S., & Depaepe, F. (2020). Pedagogical content knowledge in preservice preschool teachers and its association with opportunities to learn during teacher training. *ZDM*, *52*, 269-280.

Tuytens, M., Vekeman, E., & Devos, G. (2021). Strategic human resource management in primary and secondary schools. An explorative study in Flanders (Belgium). *Educational Management Administration & Leadership*, 1741143221998706.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2023). Brüksel Büyükelçiliği Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/belcika-siyasi-gorunumu.tr.mfa

Vaessen, M., Van Den Beemt, A., & De Laat, M. (2014). Networked Professional Learning: Relating the Formal and the Informal. *Frontline Learning Research*, *2*(2), 56-71.

Vanassche, E., & Kelchtermans, G. (2014). Teacher educators' professionalism in practice: Positioning theory and personal interpretative framework. *Teaching and teacher education*, *44*, 117-127.

Vanassche, E., & Kelchtermans, G. (2016). Facilitating self-study of teacher education practices: Toward a pedagogy of teacher educator professional development. *Professional development in education*, *42*(1), 100-122.

Vanblaere, B., & Devos, G. (2016). Relating school leadership to perceived professional learning community characteristics: A multilevel analysis. *Teaching and teacher education*, *57*, 26-38.

Van der Klink, M., Kools, Q., Avissar, G., White, S., & Sakata, T. (2017). Professional development of teacher educators: What do they do? Findings from an explorative international study. *Professional development in education*, *43*(2), 163-178.

Vangrieken K., Meredith, C., Packer, T., & Kyndt, E. (2017). Teacher communities as a context for professional development: A systematic review. *Teaching and teacher education*, *61*, 47-59.

Vanlommel, K., Vanhoof, J., & Van Petegem, P. (2016). Data use by teachers: The impact of motivation, decision-making style, supportive relationships and reflective capacity. *Educational Studies*, *42*(1), 36-53.

Vanslambrouck, S., Zhu, C., Lombaerts, K., Philipsen, B., & Tondeur, J. (2018). Students' motivation and subjective task value of participating in online and blended learning environments. *The Internet and Higher Education*, *36*, 33-40.

Vázquez-Cano, E., & Campos Barrionuevo, B. (2022). Difficulties and challenges for admission to the position of schools inspector in Spain and early career development.

Verhaeghe, G., Vanhoof, J., Valcke, M., & Van Petegem, P. (2010). Using school performance feedback: Perceptions of primary school principals. *School effectiveness and school improvement*, *21*(2), 167-188.

Verhoeven, J. C., Aelterman, A., Rots, I., & Buvens, I. (2006). Public perceptions of teachers' status in Flanders. *Teachers and Teaching: theory and practice*, *12*(4), 479-500.

Yılmaz, K. (2013). Belçika Eğitim Sistemi. Balcı, A. (Ed), *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri*: *Beş Kıtada 31 Ülke Eğitim Sisteminin Türk Eğitim Sistemiyle Karşılaştırılması* (93-121). (4.Basım). Ankara: Pegem Akademi.

İNSAN HAKLARI FELSEFESİ

Prof. Dr. Nurten Gökalp

nobel

İNSAN HAKLARI FELSEFESİ

Prof. Dr. Nurten Gökalp

Yayın No.: 4965
Beşeri Bilimler / Felsefe No.: 198
ISBN: 978-625-397-517-3
E-ISBN: 978-625-397-518-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gökalp, Nurten.
İnsan Hakları Felsefesi / Nurten Gökalp
1. Basım, VI + 196 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-517-3
E-ISBN: 978-625-397-518-0
1. İnsan Hakları 2. Felsefe 3. Doğal Hak

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

İNSAN HAKLARI **1**

İnsan Nedir? 2

Hak Kavramı 8

Doğal Hak 9

KLASİK BAKIŞ **13**

I. Platon 13

II. Aristoteles 28

III. Cicero 37

IV. Thomas Aquinas 46

V. Hugo Grotius 57

VI. Thomas Hobbes 58

VII. John Locke 63

VIII. Jean Jacques Rousseau 74

IX. Edmund Burke 79

X. Thomas Paine 85

XI. Marry Wollstonecraft 95

XII. Immanuel Kant 96

XIII. Jeremy Bentham 99

XIV. John Stuart Mill 108

GÜNÜMÜZ İNSAN HAKLARI DÜŞÜNCESİ **119**

ÖRNEKLERLE İNSAN HAKLARI PROBLEMLERİ 127

I. YAŞAM HAKKI BAĞLAMINDA ÖTENAZİ VE KÜRTAJ 127

II. ÇEVRE HAKKI 155

III. HAYVAN HAKLARI 166

IV. İLETİŞİM, MEDYA VE İNSAN HAKLARI 185

KAYNAKÇA 193

KAYNAKÇA

Akalın Mehmet, **Çevre Etiği Çevreye Felsefi Yönelimler**, 2019.

Aksoy, P. D. Kürtaj sadece tıbbi bir karar olabilir mi? **Türkiye Klinikleri Dergisi,** 1996.

Aksulu Miray, "Yeni Toplumsal Hareketler: Türkiye'de Hayvan Hakları Savunuculuğu ve Sosyal Medya", Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, 2013.

Aquinas, Summa Theologica J. G. Dawson, Aquinas: Selected Political Writings (Oxford: Basil Blackwell, 1954.

Arıkan Engin, "Hayvan Refahı, Hayvan Hakları, Hayvan Hukuku", Yüksek lisans tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2014.

Aristoteles, **Nikomakhos'a Etik**, Çev. S. Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

Aristoteles, Politika, Remzi Kitabevi, Ankara.

Arpacıoğlu Işıl Tüzün, "Ötanazi: Türk Hukuku Açısından Bir Değerlendirme" **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, Ocak 2019.

Atay, H. "Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye'de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları", **Fe Dergi**, 2017.

Artuk Mehmet Emin, A. Caner, "Ötenazi", **Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 2001.

Atalay Bahar, Bilişim Suçları, İletişim ve Sosyal Medya, **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi,** 2018.

Aurelius Marcus, **Düşünceler**, Çev. Ş, Karadeniz, Y.K.Y. İstanbul, 2002.

Baran Sinan, "Türk Basın Kanunlarının Genel Görünümü ve 5651 Sayılı Kanunun İnternet Gazeteciliğine Etkileri Üzerine Bir Tartışma", **Erciyes İletişim Dergisi**, 2018.

Bentham J. (der. Wilfrid Harrison), **A Fragment on Government and An Introduction to the Principles of Morals, and Legislation** (Oxford: Basil Blackwell, 1948) Bölüm 1 Çev. K. Yonarsay, M. Tunçay.

Birden Belkıs, "Çevre Etiğinde Bireyin Ahlaki Sorumluluğuna Kısa Bir Bakış", **Türkiye Biyoetik Dergisi**, 2016, Vol. 3, No. 1, 4-14.

"Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)". Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı.https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa.

Burke, Reflections on tlhe Revolution in France (London: J. M. Dent, 1960), Every man's Library - 460, s. 245-84. Çev. Ö. Madra.

Cengiz E., Gökalp N, "Hayvanlar ve Adalet: Rawls ve Nussbaum Bağlamında Bir İnceleme", **Beytulhikme Int J Phil** 12 (3) 2022 s. 666.

Cevizci A., **Felsefe Sözlüğü,** Paradigma Yayınları.

Cevizci A., **Felsefe Tarihi,** Say Yayınları, İstanbul, 2009.

Cevizci Ahmet, **Uygulamalı Etik**, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Cicero **Dostluk Üzerine**, Çev. Çiğdem Dürüşken, Afa Yay. İstanbul, 1994.

Cicero, Yasalar, Çev. M. Tuncay, F. W. Coker Readings in political Philosophy New York: Macmillan, 1938.

Cumalıoğlu Emre, "Medeni Hukukta Hayvan Hakları ve Hayvanlar Üzerindeki Hak" **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 19,3, 2017, 573-610.

"Çevre", **Çevre ve Şehircilik Bakanlığı** https://webdosya.csb.gov.tr/db/bolu/icerikler/cevre-20180222082618.pdf.

Çevre Terimleri Sözlüğü". **Çevre Mühendisliği Portalı**. https://www.cevremuhendisligi.org/index.php/sozluk/385-c4.

Çoban, F. Bir İnsan Hakkı Olarak Güvenli Kürtaja Erişim. **Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 79, 2015.

Dadak Kemal. "Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı". **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi** 5 (5), 2015. doi:10.18771/umd.50325

Ekmek ve Gül: **https://ekmekvegul.net/sinirlarin-otesi/dunyada-kurtajin-tarihi**

Gökalp N., **İnsan Felsefesi**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2022.

Güveyi, Ümit. "1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Bir Tahlili". **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi** 24 (2) 2018, 633-659 doi:10.33433 /maruhad.502927.

Günaydın Barış, "5187 Sayılı Basın Kanunu", **TBB Dergisi**, 2005.

Hobbes T, **Leviathan**, Çev. S.Sim, YKY, 1992, İstanbul.

Ilgar Rüştü, "Türkiye'de Hayvan Hakları İhlallerine Coğrafi Açıdan Bakış" **Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, 2007.

Işıklı Şevki, "Hayvan Hakları Felsefesinin Başlangıç Koşulları Üzerine", Marmara Üniversitesi, 2019.

İlhan Hatice, "Ötenazi Kavramının Ahlak Felsefesi Açısından İncelenmesi", İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Ens. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Felsefesi Bilim Dalı, İstanbul, 2011.

Kaya Funda, "Peter Singer'in Faydacı Etik Görüşü Çerçevesinde Kürtajın Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Kılıç Selim, "Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** Cilt 2, s. 131-135.

Kırık Ali Murat, "Sosyal Medyada Hak ve Özgürlüklerin Kullanımı ve Sınırlanması: İletişim Hukuku Açısından Bir İnceleme", **The Journal of Academic Social Science Studies,** 2018.

Koçhisarlıoğlu, Cengiz/Söğütlü Erişgin, Özlem: Hayvanın Hukuki Konumu, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi: Prof. Dr. Aydın Zevkliler e Armağan (Cilt 8 Özel Sayı), Cilt: 2 ss. 1691-1725, İzmir 2013.

"Kyoto Protokolü". Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa.

Locke J. (der. J.W. Gough), The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration (Oxford: Basil Blackwell, 1948, Uygar Yönetim Üstüne İkinci İnceleme'den Seçme Parçalar, Çev. M. Tuncay.

Mill J. S., Considerations on Representative Government Çev. Sina Akşin (New York: Liberal Arts Press, 1953), Forum Books 1.

Özkara Erdem, Ötanaziye Farklı Bir Bakış: Belçika'da Ötanazi Uygulaması ve Ülkemizdeki Durum, **TBB Dergisi**, s. 78, Ankara 2008.

Paine Thomas, **İnsan Hakları**, Çev. M.O. Dostel, MEB., Ankara, 1954.

"Paris Anlaşması". Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa.

Platon, **Devlet,** Çev. C. Saraçoğlu, V. Ataman, Bordo Siyah, İstanbul.

Rousseau J. J., **Toplum Sözleşmesi**, Çev. M.T. Yalım, Devin Yayınları, İstanbul, 2004.

Sarıtaş Kamil, "Kürtajın Ahlakiliği Sorunu", **International Journal of Social Science,** 2012.

Savaş T. Yurtman İ. Y., Tölü C. "Hayvan Hakları ve Hayvan Refahı:Felsefi Bakış", Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 2009.

Şeker Fatma, "Peter Singer'da Hayvan Özgürleşmesi Hareketinin Dini Düşünce Açısından Değerlendirilmesi", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, Ankara, 2019.

Tan Duygu, Çobanoğlu Nesrin, "Hukuki ve Etik Boyutlarıyla Türkiye'de Hayvan Deneyleri", **Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi**, Cilt:21, Sayı:1, 2013.

Tamzok, Hülya, Kük Mustafa, Çobanoğlu Nesrin, "Hukuki ve Etik Boyutlarıyla Sokak Hayvanları", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt: 4, Sayı: 1, 2013.

Türk M. S. Avcı Ö. "Ağ toplumu ve Yeni Medya", **Yeni Medya, Toplum ve İletişim Biliminin Dönüşümü,** Ed.H. Hülür, C. Yaşın, siyasal Kitabevi, Ankara, 2021.

Yaşar Aşkın, Yerlikaya Halis, "Dünyada ve Türkiye'de Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimi", **Veteriner Bilimleri Dergisi.**

Yeşilçayır Celal. "İnsan Haklarında Kuşaklar Tartışması ve Bir Çözüm Denemesi", **Temaşa Felsefe Dergisi** 13: 73-85, 2020.

Yılmaz Berkay, "Hukukta Yeni Bir Alan: Sosyal Medya Hukuku", **Hukuk ve Bilişim Dergisi**, 2015.

Zelan Zeynep, "Dijital Dünya, Sosyal Medya ve Fikri Haklar", **XIX. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri**, 27 - 29 Kasım 2014, Yaşar Üniversitesi, İzmir.

EDEBİYAT VE KÜLTÜRDE KORKUNUN 8 HÂLİ

Editörler:
Aytül Özüm - Huriye Reis

nobel

EDEBİYAT VE KÜLTÜRDE KORKUNUN 8 HÂLİ

Editörler: Aytül Özüm - Huriye Reis

Yayın No.: 4512
Beşeri Bilimler / Edebiyat No.: 191
ISBN: 978-625-427-602-6
E-ISBN: 978-625-427-603-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ocak 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Özüm, Aytül., Reis, Huriye.
Edebiyat ve Kültürde Korkunun 8 Hâli / Editörler: Aytül Özüm - Huriye Reis
1. Basım, VIII + 234 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-602-6
E-ISBN: 978-625-427-603-3
1. Korku 2. Edebiyat 3. Kültür

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ iii

I. BÖLÜM
Doris Lessing'in "An Old Woman and Her Cat" ve Margaret Atwood'un "Torching the Dusties" Adlı Öykülerinde Yaşlılık Korkusu 1

Zeynep Z. Atayurt Fenge

II. BÖLÜM
Korku Hükümdarlığından Kaçış: Margaret Cavendish'in *Yeni Kristal Dünya* Adlı Eserinde Sunduğu Kendine Ait Ütopik Dünyaya Fantastik Bir Yolculuk 37

Arzu Çevirgen

III. BÖLÜM
Bir Baskı Mekanizması Olarak Korku: Edward Bond'un *Kırmızı, Siyah ve Cahil* (*Red, Black And Ignorant*) Adlı Oyunu 63

Özden Dere

IV. BÖLÜM
Charles Dickens'ın *Büyük Umutlar* ve Neil Gaiman'ın *Coraline* Başlıklı Eserlerinde Ana Tanrıça Korkusunun Yansımaları 85

Kübra Kangüleç Coşkun

V. BÖLÜM
***The King of Tars* (Tars Kralı) Romansına Bedensel, Toplumsal ve Başkası Adına Duyulan Korku Üzerinden Bir Bakış 115**

Ulaş Özgün

VI. BÖLÜM
Caryl Churchill'in *Escaped Alone* (Yalnız Ben Kaçıp Kurtuldum) Oyunundaki Apokaliptik Senaryoların Kapitalosen Kavramı Işığında İncelenmesi 137

Özlem Özmen Akdoğan

VII. BÖLÜM
Kadın Mültecilerin/Göçmenlerin Dijital Hikâyelerinde Dile Getirilen Korkular 165

Burcu Şimşek

VIII. BÖLÜM
Thomas Norton ve Thomas Sackville'in *Gorboduc ya da Ferrex ve Porrex* Adlı Trajedisinde Distopik İngiltere ve Gelecek Korkusu 197

Kübra Vural Özbey

Yazarlar Hakkında 227

I. BÖLÜM
Doris Lessing'in "An Old Woman and Her Cat" ve Margaret Atwood'un "Torching the Dusties" Adlı Öykülerinde Yaşlılık Korkusu

Zeynep Z. Atayurt Fenge

Uzun yaşamın kaçınılmaz bir evresi olan yaşlılık günümüzde genellikle korkulan ve istenmeyen bir süreci tanımlamaktadır. Yaşlanmaktan ve yaşlılardan korkmayı kapsayan yaşlılık korkusu, bireysel açıdan genellikle yaşlılıkla ilintili fiziksel, zihinsel ve psikolojik değişimlerle karşılaşma korkusunu, toplumsal açıdan da çeşitli sosyoekonomik kaygıları barındıran bir durum şeklinde düşünülebilir. Bununla birlikte, yaşlanma korkusunun ve yaşlılardan korkmanın birbiriyle etkileşim hâlinde olduğunu ancak bireysel korkunun büyük ölçüde toplumsal yargılarla şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Yaşlılık korkusu, Margaret Gullette'nin *Ending Ageism, or How Not to Shoot Old People* (2017) adlı eserinde ifade ettiği üzere diğer pek çok korku-

kültürel ön yargılara ve tektipleştirici bakış açısına karşıt olarak yaşlılığı öznel bir deneyim şeklinde öne çıkarırlar. Bu bağlamda, her iki öykü de yaşlılığı değersizleştiren söylemlerin yaşlı bireye dayattığı bireysel, sosyal ve uzamsal sınırları kaldıran ve böylece yaşlılık korkusuna eleştiri sunan anlatılar şeklinde değerlendirilebilir. Bu çalışmanın da gösterdiği üzere bu öyküler, yaşlılığın fiziksel etkilerine ek olarak politik, sosyolojik, psikolojik, fenomenolojik ve kültürel okumalarla irdelenmesi mümkün olan çok katmanlı bir deneyimi ortaya koyduğunu kurgusal boyutta göstermektedir. Buradan hareketle, toplumun kurguladığı yaşlılığa bağlı olarak gelişen yaşlılık korkusunun da aynı şekilde kurgusal ve söylemsel olduğu ileri sürülebilir.

KAYNAKÇA

Akbar, A. (2012, 26 Ekim). Conversations with the Undead: Ali Smith Gives Lecture a Haunting Twist. *Independent*. Erişim adresi: https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/conversations-undead-ali-smith-gives-lecture-haunting-twist-8226873.html

Arpacı, M. (2020, Temmuz). Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisinde Beden, Cinsiyet ve Cinsellik. *İmgelem*, 4(6), 245-263.

Atwood, M. (2014). Torching the Dusties. *Stone Mattress* (s. 225-268) içinde. London: Virago.

---. (2014, 31 Ekim). Ooooh! Are We Going to Talk About Dying? *NewStatesman*. Erişim adresi: https://www.newstatesman.com/culture/2014/10/margaret-atwood-ooooh-are-we-going-talk-about-dying

Barry, E. (2015). The Ageing Body. D. Hillman ve U. Maude (Ed.), *The Cambridge Companion to the Body in Literature* (s. 132-148) içinde. New York: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Beauvoir, S. (1970). *Yaşlılık*. M. Ali Kayabal (Çev.). İstanbul: Milliyet.

---. (2021). *İkinci Cinsiyet: Yaşanmış Deneyim*. II. Cilt. Gülnur Acar Savran (Çev.). 3. Baskı. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim Sorunları*. I. Ergüden (Çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects: Embodiment and Social Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia Üniversitesi Yayınları.

Cisney, V. (2014, Nisan). Becoming-Other: Foucault, Deleuze, and the Political Nature of Thought. *Foucault Studies*, 17, 36-59.

Elias, N. (2001). *The Loneliness of the Dying*. E. Jephcott (Çev.). New York: Continuum.

Featherstone, M. ve M. Hepworth. (2005). Images of Ageing: Cultural Representations of Later Life. M. L. Johnson (Ed.), *The Cambridge Handbook of Age and Ageing* (s. 354-362) içinde. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. M.A. Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Gullette, M. M. (2004). *Aged by Culture*. Chicago ve New York: Chicago Üniversitesi Yayınları.

---. (2017). *Ending Ageism, or How Not to Shoot Old People*. New Brunswick, Camden, ve Newark, New Jersey ve London: Rutgers Üniversitesi Yayınları.

Hall, S. (1987, Haziran). Gramsci and Us. *Marxism Today*, 16-21.

---. (2011). Notes on Deconstructing the Popular. I. Szeman ve T. Kaposy (Ed.). *Cultural Theory: An Anthology* (s.72-80) içinde. Chichester: Wiley-Blackwell.

Kriebernegg, U. (2018). "Time to go. Fast not slow": Geronticide and the Burden Narrative in Margaret Atwood's "Torching the Dusties." *European Journal of English Studies*, 22(1), 46-58.

Kristeva, J. (2014). *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme*. Nilgün Tutal (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Laslett, P. (1991). *A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*. Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yayınları.

Lessing, D. (2018). Yaşlı Bir Kadın ve Kedisi. *Jack Orkney'nin Günaha Çağırılışı* (s. 215-235) içinde. S. Yazıcıoğlu (Çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Merleau-Ponty, M. (2016). *Algının Fenomenolojisi*. Emine Sarıkartal ve Eylem Hacımuratoğlu (Çev.). İstanbul: İthaki.

Moi, T. (2008). *Simone de Beauvoir: The Making of an Intellectual Woman*. (2. Baskı). Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Oró-Piqueras, M. (2016). The Loneliness of the Aging in Two Contemporary Novels. *The Gerantologist*, 56(2),193-200.

Oró-Piqueras, M. ve S. Falcus. (2018). Approaches to Old Age: Perspectives from the Twenty-first Century. *European Journal of English Studies*, 22(1), 1-12.

Sontag, S. (1972, 23 Eylül). The Double Standard of Aging. *Saturday Review of the Society*. 29-38.

Tolan, F. (2017, Kasım). Aging and Subjectivity in Margaret Atwood's Fiction. *Contemporary Women's Writing*, 11(3), 336-353.

Watkins, S. (2013). Summoning Your Youth at Will. *Frontiers: A Journal of Women Studies*, 34(2), 222-244.

Woolf, V. (1926, Ocak). On Being Ill. *The New Criterion*, 4(1), 32-45.

II. BÖLÜM
Korku Hükümdarlığından Kaçış: Margaret Cavendish'in *Yeni Kristal Dünya* Adlı Eserinde Sunduğu Kendine Ait Ütopik Dünyaya Fantastik Bir Yolculuk

Arzu Çevirgen

Kraliçe Elizabeth'in 1581'den 1603'e kadar devam eden uzun hükümdarlığından sonra İngiliz toplumu Birinci James'in tahta çıkmasıyla sosyal, politik ve ekonomik açıdan çalkantılı bir döneme girer. Monarşiyi savunan Birinci James parlamentoyla büyük çatışmalar yaşar ve dolayısıyla bu durum veliahttı olan Birinci Charles'ın sadece parlamentoyla karşı karşıya gelmesine değil aynı zamanda halkın ona karşı ayaklanmasına da sebep olur. Birinci James gibi Birinci Charles da mutlak monarşiyi savununca, kral taraftarları ve püritenler arasında 1642'de on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde politik, sosyal ve dinî açıdan değişikliklere ve sıkıntılara sebep olacak bir iç savaş çıkar.

Sonuç olarak Margaret Cavendish, kadınların on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde yaşadıkları tüm zorluklara ve onlara çizilen sınırlara rağmen erkeklerin egemen olduğu edebî dünyaya adım atabileceklerini gösterir. Yazdığı ütopik eserde on yedinci yüzyılda kadının hayatta, sanatta, eğitimde, bilimde ve politikada maruz kaldığı baskı ve kısıtlamalar sonucu oluşan korkudan kurtulmasının mümkün olduğunu belirtir. *Yeni Kristal Dünya* adlı eserinde kurduğu bu ütopik dünyada kendisine verdiği rollerle kadının otorite sahibi ve yaratıcı olabileceğini özellikle vurgular. Açıkça görülüyor ki "[b]ir sırça köşkün içinde kilitli hâlde yıllar geçireceğime görkemli bir şöhrete sahip olarak ölmeyi yeğlerim!" diyen Cavendish, *Yeni Kristal Dünya* adlı eserinde kadınların özgürlük ve güce sahip olacakları ve korkusuzca var olabilecekleri mükemmel bir dünyanın güzelliğini sunar (Cavendish, 2020, s. 108).

KAYNAKÇA

Barratt, A. (1992). Giriş. A. Barratt (Ed.), *Women's Writing in the Middle Ages* (s. 1-23) içinde. Londra, İngiltere: Longman.

Cavendish, M. (1656). *A True Relation of my Birth, Breeding, and Life. Natures Pictures, Drawn by Fancies Pencil to the Life*. Londra, İngiltere: J. Martin and J. Allestrye.

---. (2020). *Yeni Kristal Dünya*. S. Sarıyer (Çev.). İstanbul, Türkiye: KaraKarga Yayınları.

---. (1886). Charles H. Firth (Ed.), *The Life of William Cavendish: Duke of Newcastle, to which is added the True Relation of My Birth, Breeding, and Life*. Londra, İngiltere: John C. Nimmo.

Fitzmaurice, J. (1990). Fancy and the Family: Self-Characterizations of Margaret Cavendish. *Huntington Library Quarterly,* 53(3), 198-209. Erişim adresi: http://www.jstor.org./

Gallagher, C. (1998). Embracing the Absolute: Margaret Cavendish and the Politics of the Female Subject in Seventeenth-Century England. A. Pacheco (Ed. ve Gir.), *Early Women Writers: 1600-1720* (s. 133-45) içinde. Londra, İngiltere: Longman.

Kunitz, S. J. ve H. Haycraft. (1952). *British Authors Before 1800: A Biographical Dictionary*. New York, ABD: H. W. Wilson.

Lilley, K. (1992). Blazing Worlds: Seventeenth-Century Women's Utopian Writing. C. Brant ve D. Purkiss (Ed.), *Women, Texts and Histories 1575-1760* (s. 102-33) içinde. Londra, İngiltere: Routledge.

Manuel, F. E. ve F. P. Manuel. (1979). *Utopian Thought in the Western World*. Cambridge, İngiltere: Belknap.

Merchant, C. (1989). *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution.* San Francisco, ABD: Harper & Row.

Rees, E. L. E. (2003). *Margaret Cavendish: Gender, Genre, Exile*. New York, ABD: Manchester Üniversitesi Yayınları.

Rogers, J. (1996). *The Matter of Revolution: Science, Poetry and Politics in the Age of Milton.* Londra, İngiltere: Cornell.

Seber, H. (2008). Creating a Utopian World of Her Own: Margaret Cavendish, Duchess of Newcastle's *The Description of a New World, Called The Blazing World*. *Interactions,* 17(2), 85-96.

Trubowitz, R. (1992). The Reenchantment of Utopia and the Female Monarchical Self: Margaret Cavendish's *Blazing World*. *Tulsa Studies in Women's Literature,* 11(2), 229-245. Erişim adresi: http://www.jstor.org./

Vieira, F. (2010). The Concept of Utopia. G. Claeys (Ed.), *The Cambridge Companion to Utopian Literature* (s. 3-27) içinde. Cambridge, İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Stillman, P. G. (2001). "'Nothing is, but what is not': Utopias as Practical Political Philosophy." B. Goodwin (Ed.), *The Philosophy of Utopia* (s. 9-24) içinde. New York, ABD: Routledge.

Virginia W. (2005). *A Room of One's Own*. San Diego, ABD: Harvest.

Walters, L. (2014). Giriş. L. Walters (Ed.), *Margaret Cavendish: Gender, Science and Politics* (s. 1-36) içinde. Cambridge, İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Margaret Cavendish: Gender, Science and Politics. Cambridge, İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Whitaker, K. (2002). *Mad Madge: The Extraordinary Life of Margaret Cavendish, Duchess of Newcastle, the First Woman to Live by Her Pen*. New York, ABD: Basic.

III. BÖLÜM
Bir Baskı Mekanizması Olarak Korku: Edward Bond'un *Kırmızı, Siyah Ve Cahil* (*Red, Black And Ignorant*) Adlı Oyunu

Özden Dere

> Korku, benim sevgili dostlarım, korku modern hayatın en temel taşlarından biridir. Çokça çığırtkanlığı yapılan ve hayat standartlarını yükseltirken vahşice ölüm ihtimalimizi de yükselten teknolojinin korkusu. Tek eliyle cömertlikle verdiğinden de fazlasını diğer eliyle alan bilimin korkusu, intihara varan bağlılığımızla, uğruna öldürmeye ve ölmeye hazır olduğumuz, ölümcüllüğü kanıtlanmış kurumların korkusu. Kaçınılmaz şekilde bizi öldürmek ve köleleştirmek için kullandıkları iktidarlara, alkışlayan kalabalıklarla yükselttiğimiz, Büyük Adamların korkusu. İstemediğimiz, ama gerçekleşmesi için de elimizden gelen her şeyi yaptığımız Savaşın korkusu (Huxley, 1949, s. 51).[1]

[1] Aksi belirtilmediği takdirde, bu çalışma içerisinde yer alan tüm alıntıların Türkçe çevirileri yazara aittir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (1997). *Prisms*. Londra: Spearman.

Aristotle. (2000). Poetics. (S.H. Butcher Trans.) Pennsylvania: Pennsylvania Üniversitesi Yayınları.

Billingham, P. (2014). *Edward Bond: A Critical Study*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Bond, E. (2006). *Sandalye Oyunları*. İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro.

---. (2000). *The Hidden Plot: Notes on Theatre and the State*. Londra: Methuen Drama.

---. (1998a). *Edward Bond: Plays 6*. Londra: Methuen Drama.

---. (1998b). *Edward Bond: Plays 2*. Londra: Methuen Drama.

Claeys, G. (2017). *Dystopia: A Natural History*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Ferudi, F. (2013). *Authority: A Sociological History*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Freud, S. (2004). *Civilization and Its Discontents*. Londra: Penguin.

Hay, M., Roberts, P. (1980). *Bond: A Study of His Plays*. Londra: Methuen.

Hirst, D. M. (1985). *Macmillan Modern Dramatists: Edward Bond*. Londra: Macmillan.

Huxley, A. (2004). *Maymun ve Öz*. İstanbul: İthaki.

Innes, C. (1993). The Political Spectrum of Edward Bond: From Rationalism to Rhapsody in Contemporary British Drama, Hersh Zeifman ve Cynthia Zimmerman içinde *Contemporary British Drama, 1970-90: Essays from Modern Drama* (s. 81-98). Londra: Macmillan.

Klaic, D. (1991). *The Plot of the Future: Utopia and Dystopia in Modern Drama*. Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Yayınları.

Mangan, M. (1998). *Edward Bond*. Liverpool: Liverpool Üniversitesi Yayınları.

Milling, J. (2012). *Modern British Playwriting. Voices, Documents, New Interpretations*. Londra: Methuen Drama.

Sargent, L.T. (2010). *Utopianism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Stuart, I. (1996). *Politics in Performance: The Production Work of Edward Bond, 1978-1990*. New York: Lang.

Sutherland. J. (2005). *Frank Furedi*. 17 Kasım 2020 tarihinde The Guardian: https://www.theguardian.com/books/2005/dec/19/academicexperts.highereducation adresinden alındı.

Trussler, S. (1976). *Edward Bond*. Harlow, Essex: Longman.

IV. BÖLÜM
Charles Dickens'ın *Büyük Umutlar* ve Neil Gaiman'ın *Coraline* Başlıklı Eserlerinde Ana Tanrıça Korkusunun Yansımaları

Kübra Kangüleç Coşkun

Varoluşundan beri yaşadığı dünyayı anlamlandırma arayışında olan insan, tarih boyunca farklı coğrafyalarda benzer mitolojik anlatılar üretmiş, kendine güçlü bir inanç sistemi yaratmıştır. Bu anlatılar; coğrafyaya, döneme, kültüre göre farklılık gösterse de temelde benzer olgular, izlekler ve figürler çerçevesinde genişler; bu nedenle, üretilen tüm mitolojik anlatılar kolektif bilinçaltının bir ürünüdür ve dil, din, ırk fark etmeksizin insana içkindir. Ana tanrıça, bu anlatılardaki ilksel karakterlerden biridir ve genel olarak ikircikli bir yapıya sahiptir; bereketli, şefkatli, koruyucu, can vericidir ama aynı zamanda öfkelendiğinde ortaya çıkan korkunç, tehditkâr ve yok edici bir tarafı vardır. Farklı mitolojileri inceleyerek annelik arketipleri üzerine çalışmış olan psikiyatr Carl Gustav Jung (2015), bu "müşfik ve

bağlamda, bu kadınlar katil değil ataerkil sistemin kurbanlarıdır. Hem Bayan Havisham hem de Öteki Anne, anaerkil düzenden ataerkil düzene geçiş sırasında ötekileştirilen kadın doğasının temsilidir ve kendilerini sevecek bir çocuk, yaşamak zorunda oldukları ataerkil düzende onlara kaybettikleri saygınlıklarını hatırlatacak tek yoldur.

KAYNAKÇA

"Artemis." *Greek Legends and Myths*. 2 Ağustos 2021 tarihinde https://www.greeklegendsandmyths.com/actaeon.html adresinden erişildi.

Auchmuty, R. (1976). The Victorian Theory of Spinsterhood. *University of Wollongong Historical Journal* 2(1), 38-73. 12 Eylül 2021 tarihinde https://ro.uow.edu.au/hj/vol2/iss1/3 adresinden erişildi.

Battersby, C. (1998). *The Phenomenal Woman*. Cambridge: Polity.

Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia Üniversitesi Yayınları.

Campbell, J. (1991). *The Masks of God: Primitive Mythology*, Arkana: Penguin. (1959)

Creed, B. (1993). *The Monstrous Feminine: Film, Feminism, Psychoanalysis*, London: Routledge.

Dickens, C. (1992). *Great Expectations*, Hertfordshire: Wordsworth Classics. (1861).

Freud, S. (1918). *Interpretation of Dreams*. (A. A. Brill, Çev.). New York: Macmillan. (1899).

---. (1919). The Uncanny. *MIT*. 3 Eylül 2022 tarihinde https://web.mit.edu/allanmc/www/freud1.pdf adresinden erişildi.

---. (1961). The Dissolution of the Oedipus Complex. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Cilt 19). (James Strachey, Çev.). London: Hogarth. (1924).

---. (1961). Female Sexuality. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Cilt 21). (James Strachey, Çev.). London: Hogarth. (1931).

Gaiman, N. (2013). *Coraline,* London: Bloomsbury. (2002).

Hamilton, E. (2011). *Mythology*. New York: Grand Central. (1942).

Hansen, W. (2005). *Classical Mythology: A Guide to the Mythical World of the Greeks and Romans*. New York: Oxford.

Horney, K. (2020). *Kadın Psikolojisi*. (S. Budak, Çev.). İstanbul: Totem. (1967).

Jung, C. G. (2015). *Feminen: Dişiliğin Farklı Yüzleri*. (T. V. Soylu, Çev.). İstanbul: Pinhan.

Kristeva, J. (1984). *Revolution in Poetic Language*. (M. Waller, Çev.). New York: Columbia. (1974).

---. (1985). Stabat Mater. (A. Goldhammer, Çev.). *Poetics Today* 6 (1-2), 133-52. (1977).

---. (2014). *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme*. (N. Tutal, Çev.). İstanbul: Ayrıntı. (1980).

Leeming, D. A. (1998). *Mythology: The Voyage of the Hero*. New York & Oxford: Oxford.

Neumann, E. (2015). *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*. (R. Manheim, Çev.). Princeton & Oxford: Princeton. (1955).

Paganoni, M. C. (2008). *The Magic Lantern: Representation of the Double in Dickens*. New York & London: Routledge.

Plato. (2008). *Timaeus*. (B. Jowett, Çev.). Project Gutenberg. 28 Eylül 2020 tarihinde https://www.gutenberg.org/files/1572/1572-h/1572-h.htm adresinden erişildi.

Roller, L. E. (2004). *Ana Tanrıçanın İzinde*. (B. Avunç, Çev.). İstanbul: Homer. (1999).

Turkle, S. (1979). *Psychoanalytical Politics: Freud's French Revolution*. London: Burnett.

Warner, M. (2013). *Alone of All Her Sex: The Myth and the Cult of the Virgin Mary*, Oxford: Oxford.

V. BÖLÜM
The King of Tars (Tars Kralı) Romansına Bedensel, Toplumsal ve Başkası Adına Duyulan Korku Üzerinden Bir Bakış

Ulaş Özgün

Bu çalışma, korkunun insan bedeninde duyumlanmasına yol açan biyokimyasal süreçleri kabul eder. Bununla birlikte insanlarda korkuyu tetikleyen etkenlerin sosyokültürel olarak inşa edildiği ve korku deneyiminin temel bileşenlerinden biri olduğu görüşünü temel alır. Bu doğrultuda, *Tars Kralı*[1]

[1] T*he King of Tars* (*Tars Kralı*) romansı günümüze üç el yazmasında ulaşabilmiştir. Bu el yazmalarından Edinburgh, National Library of Scotland Advocates' MS 19.2.1 aynı zamanda Auchinlek el yazması olarak da bilinir. Bu el yazmasında romans 7r-13v arasında bulunur. Bir diğer el yazması ise London, British Library, MS Additional 22283'dür ve romans 126r-128v folioları arasında bulunur. Bu el yazması da kısaca Simeon olarak bilinir. Sonuncu el yazması Vernon olarak bilinir. Tam adı Oxford, Bodleian Library, MS Eng. Poet. A.1.'dir ve romans 304v-307r folioları arasında bulunur. Bu çalışmada, romansa verilen alıntılarda Auchinleck el yazmasının esas alındığı Chandler, J. H. (Derleyen). (2015). *The King of Tars.* Kalamazoo, MI: Medieval Institute Publications kitabı kullanılmıştır.

Hristiyanlar Şam krallığında politik ve askerî gücü ele geçirir. Böylece romans, Orta Çağ Avrupa toplumuna korkunun üstesinden tevekkül ederek gelme bağlamında fiziksel güce alternatif bir zafer örneği sunar.

KAYNAKÇA

Blurton, H. (2007). *Cannibalism in High Medieval English Literature*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Chandler, J. H. (Derleyen). (2015). *The King of Tars.* Kalamazoo, MI: Medieval Institute Yayınları.

Correale, Robert M. (1998). Chaucer's Constance and the Sorrowing Mary: The Man of Law's Tale (MLT), 841-854. *Marian Library Studies, 26* (5), ss. 285-94.

Çağırıcı, M. (n.d.). Tevekkül. Tahsin Yazıcı (Derleyen). *İslâm Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı. https://islamansiklopedisi.org.tr/tevekkul

Falk, A. (2010). *Franks and Saracens: Reality and Fantasy in the Crusades*. Londra: Karnac.

Friedman, J. B. (2000). *The Monstrous Races in Medieval Art and Thought*. New York, NY: Syracuse Üniversitesi Yayınları.

Heng, G. (2012). *Empire of Magic: Medieval Romance and the Politics of Cultural Fantasy*. New York, NY: Columbia Üniversitesi Yayınları.

Hornstein, L. H. (1940). Trivet's Constance and *The King of Tars*. *Modern Language Notes*. *55*(5), ss. 354-357. Doi:10.2307/2910989

- - -. (1941). The Historical Background of *The King of Tars*. *Speculum*. *16*(4), 404-414. Doi:10.2307/2852840

Kagan, J. (2007). *What is Emotion: History, Measures, and Meanings*. London: Yale Üniversitesi Yayınları.

Munro, D. C. (Derleyen). (1895). *Translations and Reprints from the Original Sources of European History*. Philadelphia, PA: Pennsylvania Üniversitesi Yayınları.

Parkin, D. (1986). Towards and Apprehension of Fear. D. L. Scruton (Deryelen), *Sociophobics: The Anthropology of Fear* içinde (ss. 158-72). Boulder, Col: Westview.

Pliny the Elder. (1991). *Natural History: A Selection*. John F. Healy (Çev.). Londra: Penguin.

Scott, A., & Kosso, C. (2002). Giriş. A. Scott & C. Kosso (Derleyenler), *Fear and Its Representations in the Middle Ages and Renaissance* (ss. xi-xxxvii). Turnhout: Brepols.

Schuler, Carol M. (1992). The Seven Sorrows of the Virgin: Popular Culture and Cultic Imagery in Pre-Reformation Europe. *Netherlands Quarterly for the History of Art*, *21* (1), ss. 5-28.

Scruton, D. L. (1986). The Anthropology of an Emotion. D. L. Scruton (Derleyen), *Sociophobics: The Anthropology of Fear* içinde (ss. 7-50). Boulder, Col: Westview.

Uebel, M. (1996). Unthinking the Monster: Twelfth-Century Responses to Saracen Alterity. J. J. Cohen (Ed.), *Monster Theory: Reading Culture* içinde (ss. 264-91). Minneapolis, MN: Minnesota Üniversitesi Yayınları.

---. (2005). *Ecstatic Transformation: On the Uses of Alterity in the Middle Ages*. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Whitaker, C. J. (2013). Black Metaphors in the *King of Tars*. *The Journal of English and Germanic Philology*, *112*(2), ss. 169-193.

VI. BÖLÜM
Caryl Churchill'in *Escaped Alone* (Yalnız Ben Kaçıp Kurtuldum[1]) Oyunundaki Apokaliptik Senaryoların Kapitalosen Kavramı Işığında İncelenmesi

Özlem Özmen Akdoğan

Çağdaş İngiliz tiyatrosunda korku teması milenyumla beraber küresel terör eylemlerinin artmasıyla yabancı korkusu (zenofobi), gelecek korkusu, güvenlik korkusu ve iklim değişikliğinin kritik bir hâl almasıyla çevre kaygısı gibi çeşitli konuları kapsayacak şekilde işlenmektedir. Çağdaş tiyatro yazarlarının korku ve endişe konularında üreticiliği 11 Eylül 2001 olaylarıyla ilişkilendirilmiş ve bu milattan sonra korku politikalarıyla ilgili oyun yazımı ve sahnelemelerinde önemli bir artış görülmüştür (Brusberg-Kiermeier vd., 2019, s. 1). 1990'larda etkili

[1] Caryl Churchill'in incelenen oyunu henüz Türkçeye çevrilmediği için yapılan tüm çeviriler yazara aittir.

KAYNAKÇA

Altvater, E. (2016). The capitalocene, or, geoengineering against capitalism's planetery boundaries. In Jason W. Moore (Ed.), *Anthropocene or capitalocene: Nature, history and the crisis of capitalism* (ss. 138-154). Oakland, CA: PM.

Angelaki, V. (2017). *Social and political theatre in 21st-century Britain: Staging crisis*. London: Bloomsbury.

Arons, W. (2020). Tragedies of the capitalocene. *Journal Of Contemporary Drama in English*, 8 (1), 16-33. doi:10.1515/jcde-2020-0003

Brusberg-Kiermeier, S., McKenzie, J., & Schäbler, D. (2019). Fear and anxiety in contemporary drama and performance: An introduction. *Journal Of Contemporary Drama in English*, 7 (1), 1-11. doi:10.1515/jcde-2019-0001

Churchill, C. (2016). *Escaped alone*. London: NHB Plays.

Considine, K. A. (2017). *Escaped Alone* by Caryl Churchill, at Brooklyn Academy of Music. *ASAP Journal*. Erişim adresi https://asapjournal.com/escaped-alone-by-caryl-churchill-at-brooklyn-academy-of-music-kerri-ann-considine/

Coping with climate change distress. (t.y.). *Australian Psychological Society* 1-12. Erişim adresi https://www.psychology.org.au/getmedia/cf076d33-4470-415d-8acc-75f375adf2f3/coping_with_climate_change.pdf.pdf

Dörries, M. (2010). Climate catastrophes and fear. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 1 (6), 885-890. doi:10.1002/wcc.79

Fawbert, D. (2019). Climate change: Are you suffering from 'eco-anxiety'? Erişim adresi https://www.bbc.co.uk/bbcthree/article/b2e7ee32-ad28-4ec4-89aa-a8b8c98f95a5

Fretwell, H. (2009). Environmental education: The science of fear. Erişim adresi https://www.perc.org/2009/09/24/environmental-education-the-science-of-fear/

Furedi, F. (1997). *Culture Of Fear: Risk-Taking And The Morality Of Low Expectation*. London and New York: Continuum.

Hartley, D. (2016). Anthropocene, capitalocene, and the problem of culture. In Jason W. Moore (Ed.), *Anthropocene or capitalocene: Nature, history and the crisis of capitalism* (ss. 154-166). Oakland, CA: PM.

İncil: Eyüp 1. (t.y.). Erişim adresi https://incil.info/kitap/Eyup/1

Moore, J. W. (2016) The rise of cheap nature. In Jason W. Moore (Ed.), *Anthropocene or capitalocene: Nature, history and the crisis of capitalism* (ss. 78-116). Oakland, CA: PM.

---. (2017). The Capitalocene, part I: On the nature and origins of our ecological crisis. *The Journal of Peasant Studies*, *44* (3), 594-630. doi:10.1080/03066150.2016.1235036

Özdemir, Y. (2019). Avrupa'da halkın en büyük iki korkusu. Erişim adresi https://www.evrensel.net/yazi/85216/avrupada-halkin-en-buyuk-iki-korkusu

Ro, C. (2019). The harm from worrying about climate change. Erişim adresi https://www.bbc.com/future/article/20191010-how-to-beat-anxiety-about-climate-change-and-eco-awareness

Swyngedouw, E. (2013). Apocalypse now! Fear and doomsday pleasures. *Capitalism Nature Socialism*, 24 (1), 9-18. doi:10.1080/10455752.2012.759252

Trueman, M. (2016). London theater review: Caryl Churchill's 'Escaped alone'. Erişim adresi https://variety.com/2016/legit/reviews/escaped-alone-review-caryl-churchill-1201692064/

Vareschi, C. (2017). The discreet charm of apocalypse: Caryl Churchill's Escaped Alone at the Royal Court. *Skene: Journal of Theatre and Drama Studies*, *3* (1), 182-192.

VII. BÖLÜM
Kadın Mültecilerin/Göçmenlerin Dijital Hikâyelerinde Dile Getirilen Korkular

Burcu Şimşek

Aralık 2019 Korku Sempozyumu'nda, kadın göçmenlerin/mültecilerin korkularını dijital hikâyeler üstünden anlamaya yönelik sunumumu yaparken ve modern dünyadaki korkular üstüne sunumlar dinlerken 2020 yılında küresel ölçekte tüm insanların aynı anda ve benzer şekillerde deneyimledikleri bir salgın yaşayacağımızdan habersizdik. Küresel ölçekli korkuları tetikleyen doğal felaketler, savaşlar, ulusal ve uluslararası türlü istikrarsızlar endişe ve güvensizlik hislerini besler vaziyetteydi. Dünya Sağlık Örgütünün Mart 2020 itibarıyla salgın ilanı sonrasında Covid-19 olarak adlandırılan koronavirüs ailesinden bir virüsün yol açtığı salgın, korkunun tüm dünyayı kuşatması, gündelik hayatın akışının tüm ülkelerde farklı şekillerde değişmesi ve dönüşmesine ivme kazandırdı. Ancak biz Covid-19 salgınından önce de "korku iklimi"nde yaşamaktaydık. Gökçe Zeybek Kabak-

> lama getiren böylesi intihar eğilimli politikalar gelecekteki bir patlama için patlayıcı depolamak anlamına geliyor. Dolayısıyla bir sonucun eşit şekilde açık olması gerekiyor: Mevcut rahatsızlıklardan ve gelecekteki sıkıntılardan tek çıkış yolu, tuzaklı ayrışma eğilimlerini reddetmekten geçiyor. Zamanımızın "tek gezegen, tek insanlık" gerçekliğinin meseleleriyle yüzleşmeyi reddetmek, kendimizi temize çıkarmak ve asap bozucu farklılık, benzeşmezlik ve kendini dayatan yabancılaşmalardan kendimizi ayırmak yerine onlarla yakın ve gitgide artan ölçüde samimi temaslar kuracak fırsatlar aramalıyız. Umulur ki bu, teşvik edilen ve tasarlanan *bölünme* yerine ufukların *kaynaşması*yla sonuçlansın (Bauman, 2018, s. 21).

Korku iklimine karşı başka bir iklim oluşturmak için hikâyeleri dinlemek ve mikro anlatılarda dayanışma hatları kurmak bize iyi gelmez mi? Anlatı ne de olsa sadece geçmiş ile değil bugün ve gelecekle ilişkimizle ilgili değil mi?

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2017). *Feminist Bir Yaşam Sürmek*. Çev. Beyza Sümer Aydaş. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ahmed, S. (2012). *On Being Included. Durham*: Duke Üniversitesi Yayınları.

Alexander, B. (2011), *The New Digital Storytelling: Creating Narratives with New Media*. California: Praeger.

Attar Ertong, G., Küçükşen, D. (2019). Somehow Familiar but Still a Stranger: Syrian Students in Turkish Higher Education. *Journal of International Migration and Integration,* 20: 1041-1053.

Bauman, Z. (2020). *Akışkan Korku*. Çev. Cumhur Atay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

---. (2018). *Kapımızdaki Yabancılar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BMMYK (2020). Figures at a Glance. 29 Kasım 2020 tarihinde https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html adresinden erişilmiştir.

Delanty, G. (2008). Fear of Others: Social Exclusion and the European Crisis of Solidarity. *Social Policy and Administration*. 42(6). S. 676-690.

Erdoğan, M. (2015). Türkiye'ye Kitlesel Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* içinde. Ed. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. S. 315- 347.

Hartley, J. (2020). *How We Make Use of Stories and Why That Matters: Cultural Science in Action.* USA: Blomsbury.

Oğuz, Ş. H. (2015). The Potential of Digital Storytelling as an Ethnographic Research Technique in Social Sciences. *Cultural Science Journal,* 8(2), pp.244–260. DOI: http://doi.org/10.5334/csci.88

Saybaşılı, N. (2011). *Sınırlar ve Hayaletler: Görsel Kültürde Göç Hareketleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

Şimşek, B. (2018). *İletişim Çalışmaları Bağlamında Dijital Hikaye Anlatımı: Kavramlar ve Türkiye Deneyimi*. Ed. Şengül İnce. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.

---. (2017). Stories Without Visa: Digital Stories of Hope From Morocco and Turkey. *Moment Dergi*. 4 (2). S. 436-446. DOI: https://doi.org/10.17572/mj2017.2.436446

---. (2013). Hikâye Anlattıran, Hikâyemi Anlatan, Kendi Hikâyesini Yaratan Çember: Dijital Hikâye Anlatımı Atölyesinde Birbirine Karışan Sesler/im, H. Ergül içinde, *Sahanın Sesleri:* İletişim *Araştırmalarında Etnografik Yöntem,* (ss. 279-308), Istanbul: Istanbul Bilgi Universitesi Yayınları.

Zeybek Kabakcı, G. (2019). *Maksimum Koruma: Korku Çağında Reklam*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zeybek Kabakcı, G. , Şimşek, B. (2015). Kültürler Arasında Göçmen Haller: "Erasmus Maceram" Dijital Hikayeleri. *Moment Dergi*. 2(1): s. 153-185. DOI: https://doi.org/10.17572/mj2015.1.153185

VIII. BÖLÜM
Thomas Norton ve Thomas Sackville'in *Gorboduc ya da Ferrex ve Porrex* Adlı Trajedisinde Distopik İngiltere ve Gelecek Korkusu

Kübra Vural Özbey

On altıncı yüzyılın ikinci yarısında tahta çıkan Kraliçe I. Elizabeth'in (1533-1603) hükümdarlığı boyunca karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, kendisinin ölümünden sonra ülke yönetiminin kime geçeceği problemi olmuştur. Evli olmayan kadın hükümdar, veliaht meselesinden ötürü danışmanları ve sarayındaki soylular tarafından yönetiminin ilk yıllarında evlenmeye, daha sonraki yıllarda ise tahta bir varis seçmeye zorlanmıştır (McLaren, 2002, ss. 263-264). Bu süreç boyunca dönemin popüler kültürel aktivitelerinden olan tiyatro ise soylular tarafından etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Maddi olarak destek sağlanan oyun yazarları, yardım aldıkları soyluların ideolojik yaklaşımlarına uygun oyunlar yazarak saraya ve topluma siyasal, kül-

yine de unutulmamalıdır ki halefiyet sorunu tüm ülkeyi etkileyen bir durumdur ve kolektif hafızayı harekete geçirmek üzere Britanya tarihi krallarının bir hikâyesiyle geçmiş başka bir gözle değerlendirilmiştir. Geçmiş ile dönem İngilteresi arasında bağ kuran oyun, gelecek kaygısı ve ülkede oluşabilecek olası kaotik düzen korkusuyla olumsuz bir tablo çizer. Ancak diğer distopik eserlerde ya da yaklaşımlarda olduğu üzere geleceğe dair verilen mesajlar aslında karanlık bir geleceğin önlenmesi amacıyladır.

KAYNAKÇA

Aidnik, M., Jacobsen, M. H. (2019). The u-turn of utopia – utopia, socialism and modernity in zygmunt bauman's social thought. *Irish Journal of Sociology*, 27(1), 22-43. doi: 10.1177/0791603519825827

Bauman, Z. (2018). Retrotopya. A. Karatay (Çeviren). İstanbul, Türkiye: Sel Yayınları.

Berg, J. E. (2000). *Gorboduc* as a tragic discovery of 'feudalism'. *Studies in English Literature 1500-1900,* 40(2), 199-226. doi: 10.1353/sel.2000.0013

Clare, J. (1999). *"Art made tongue-tied by authority": Elizabethan and jacobean dramatic censorship.* Manchester, İngiltere: Manchester Üniversitesi Yayınları.

Claeys, G. (2010). The origins of dystopia: Wells, huxley and orwell. G. Claeys (Derleyen), *The cambridge companion to utopian literature* (ss. 107-131). Cambridge, İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Davis, L. (2013). Dystopia, utopia and sancho panza. F. Vierira (Derleyen), *Dystopia(n) matters* (ss. 23-27). Newcastle, İngiltere: Cambridge Scholar Yayınevi.

Doran, S. (1996). *Monarchy and matrimony: The courtships of elizabeth i.* Londra, İngiltere: Routledge.

---. (2000). *Elizabeth i and foreign policy, 1558-1603.* Londra, İngiltere:Routledge.

Eales, J. (1998). Women in early modern england, 1500-1700. Londra, İngiltere: UCL Yayınevi.

Gordin, M. D., Tillney, H. ve Prakash, G. (2017). Mekan ve zamanın ötesinde ütopya ve distopya. M. D. Gordin, H.Tillney ve G. Prakash (Derleyenler), *Ütopya/distopya: Tarihsel olasılığın koşulları.* E. Kartal, C. Kayalıgil, A. Turan (Çevirenler), (ss. 7-22). İstanbul, Türkiye: KÜY.

Gottlieb, E. (2001). *Dystopian fiction east and west: universe of terror ad trial*. Londra, İngiltere: McGill-Queen's Üniversitesi Yayınları.

Hadfield, A. (2005). *Shakespeare and republicanism*. Cambridge, İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Haigh, C. (2013). *Elizabeth i.* Londra, İngiltere: Routledge.

Hibbert, C. (1991). *The virgin queen: Elizabeth i, genius of the golden age.* Reading, ABD: Perseus.

Howard, J. E. (1983). *The stage and social struggle in early modern england.* Londra, İngiltere: Routledge.

Jordan, C. (1987). Women's rule in sixteenth-century british political thought. *Renaissance Quarterly*, 40 (3): 421-451. doi: 10.2307/2862518.

Kiséry, A. (2016). *Hamlet's moment: Drama and political knowledge in early modern england.* Oxford, İngiltere: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Konur, T. (2001). *Devlet-tiyatro ilişkisi.* Ankara, Türkiye: Dost Kitabevi.

Levin, C. (1994). *The heart and stomach of a king: Elizabeth i and the politics of sex and power.* Philadelphia, ABD: Pennsylvania Üniversitesi Yayınları.

Loades, D. (2003). *Elizabeth i.* Londra, İngiltere: Macmillan.

McLaren, A. (2002). The quest for a king: Gender, marriage, and succession in elizabethan england. *Journal of British Studies*, 41 (3): 259-290. doi: 10.1086/341150.

Neale, J. E. (1957). *Queen elizabeth i: A biography*. New York, ABD: Doubleday Anchor.

Sackville, T., ve Norton, T. (1970). *Gorboduc, or ferrex and porrex.* I. B. Cauthen (Derleyen). Lincoln, ABD: Nebraska Üniversitesi Yayınları.

Sargent, L. T. (2013). Do dystopias matter?. F. Vierira (Derleyen), *Dystopia(n) matters* (ss. 10-13). Newcastle, İngiltere: Cambridge Scholar Yayınevi.

Somerset, A. (1991). *Elizabeth i.* New York, ABD: Anchor.

Sterling, E. J. (1992). The movement towards subversion: The english history play from skelton to shakespeare. https://search.proquest.com /pqdtglobal/docview/ 303979376/ F79256765F 924 BB0PQ/1?accountid=11248 web sitesinden alınmış doktora tezidir

Tydeman, W. (1992). Giriş. W. Tydeman (Derleyen), *Two tudor tragedies: Gorboduc and the spanish tragedy* (ss. 1-36). Londra, İngiltere: Penguin.

Vanhoutte, J. (2000). Community, authority, and the motherland in sackville and norton's *Gorboduc*. *Studies in English Literature 1500-1900,* 40(2), 227-239. doi: 10.1353/sel.2000.0016

Vieira, F. (2010). The concept of utopia. G. Claeys (Derleyen), *The cambridge companion to utopian literature* (ss. 3-27). Cambridge, İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Walsh, C.(1962). *From utopia to nightmare*. Westport, ABD: Greendwood.

White, P. W. (1993). *Theatre and reformation: Protestantism, patronage, and playing in tudor england.* Cambridge, İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

OKUL GELİŞTİRME

Seyfettin Abdurrezzak
Mehmet Üstüner
Ümit Doğan

nobel bilimsel

OKUL GELİŞTİRME

Seyfettin Abdurrezzak - Mehmet Üstüner - Ümit Doğan

Yayın No.: 1614
ISBN: 978-625-398-539-4
E-ISBN: 978-625-398-540-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Abdurrezzak, Seyfettin., Üstüner, Mehmet., Doğan, Ümit.
OKUL GELİŞTİRME / Seyfettin Abdurrezzak - Mehmet Üstüner - Ümit Doğan
1. Basım, IV + 148 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-539-4
E-ISBN: 978-625-398-540-0
1. Okul Geliştirme 2. Okul Etkililiği 3. Eğitim Politikaları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....1

OKUL GELİŞTİRME ALAN YAZININ TARİHSEL GELİŞİM DÖNEMLERİ.....9

Okul Geliştirmede Birinci Dönem (1960 ve 1970'li Yıllar): Okulun Kültürel Özelliklerinin Vurgulanması.....10

Okul Geliştirmede Okul Kültürü ve İklimi.....19

İkinci Dönem (1980'li Yıllar): Okul Düzeyinde Gerçekleştirilen Bireysel Eylem Araştırmaları.....24

Uluslararası Okul Geliştirme Projesi (Intenational School Improvement Project/ISIP).....35

Okul Geliştirme ve Okul Etkililiği.....37

Üçüncü Dönem (1990'lı Yıllar): Değişim Yönetimi ve Kapsamlı Okul Reformları Dönemi.....44

Okul Geliştirmede Okula Dayalı Yönetim Yaklaşımı.....44

Planlı Okul Geliştirme Yaklaşımı.....48

Türkiye'de Millî Eğitimi Geliştirme Projesi (MEGP).....51

Türkiye'de Müfredat Laboratuvar Okulları (MLO).....52

Comer Okul Geliştirme Programı (Comer School Development Program/SDP).....53

Levin'in Hızlandırılmış Okullar Projesi (Accelerated Schools Project).....55

Yeni Amerikan Okulları Programı (New American School/NAS).....56

Herkes İçin Başarı Projesi (Success For All/SFA).....57

Herkes İçin Eğitim Kalitesinin Geliştirilmesi Projesi (Improvement Quality Education for All/IQEA).....59

Manitoba Okul Geliştirme Programı (Manitoba School Improvement Project/MSIP).....61

Yüksek Güvenirlikli Okul Projesi (The High Reliability Schools Project/HRS).....65

Etkili Okul Geliştirme Projesi (Effective School Improvement Project/ESI).....66

Okul Etkililiğini Geliştirme Projesi (The Improving School Effectiveness Project/ISEP).....71

Kanada'da Halton'un Etkili Okul Projesi.....72

Londra Lewisham Okul Geliştirme Projesi.....73

Fark Yaratan Okullar Projesi (School Make a Difference/SMAD).....74

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Barclay-Calvert Projesi 75
Hollanda Ulusal Okul Geliştirme Projesi
(Netherlands School Improvement Project/NSIP) 76
Dördüncü Dönem (2000'li Yılların Başı): Öğrenci Başarısının
Artırılmasına Yönelik Okulda Kapasite Oluşturma ve Liderlik Uygulamaları 80
Okul Geliştirmede Kapasite Oluşturma Yaklaşımı 84
Okul Geliştirmede Öğretmen Rolleri 91
Okul Geliştirmede Lider ve Liderliğin Rolü 95
Beşinci Dönem: Sistematik Gelişmeye Doğru 109

KAYNAKÇA 135

KAYNAKÇA

Angelides, P., & Ainscow, M. (2000). Making sense of the role of culture in school improvement. *School effectiveness and school improvement*, *11*(2), 145-163. https://10.1076/0924-3453(200006)11:2;1-Q;FT145

Avalos, B. (2007). School improvement in Latin America: Innovations over 25 years (1980–2006). In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 183-204). Dordrecht: Springer.

Barber, M. (2009). From system effectiveness to system improvement. In A. Hargreaves and M.Fullan (Eds.), *Change wars*. Bloomington, IN: Solution Tree. (e book)

Barber, M., & Mourshed, M. (2007). How the world's best-performing schools systems come out on top. McKinsey and Company.

Barth, R. S. (1986). On sheep and goats and school reform. *The Phi Delta Kappan, 68*(4), 293-296.

Barth, R. S. (2002). The culture builder. *Educational leadership*, *59*(8), 6-11.

Berends, M., Bodilly, S. J., & Kirby, S. N. (2002). *Facing the challenges of whole-school reform: New American Schools after a decade*. Santa Monica, CA: RAND.

Berman, P., & McLaughlin, M. W. (1977). Federal Programs Supporting Educational Change, Vol. VII Factors Affecting Implementation and Continuation (ERIC Document Reproduction Service No. ED140432).

Berman, P., McLaughlin, M. W., Bass, G., Pauly, E. W., & Zellman, G. (1977). Federal Programs Supporting Educational Change, Vol. VII Factors Affecting Implementation and Continuation (ERIC Document Reproduction Service No. ED 140432).

Bollen, R. (1996). School effectiveness and school improvement. The intellelectual and policy context. In D. Reynolds, R. Bollen, B. Creemers, D. Hopkins, L. Stoll and N. Lagerweij (Eds.), *Making good schools: Linking school effectiveness and school improvement*. (pp.1-19). Routledge.

Braithwaite, J. (1994). Creating their own futures: The use and effectiveness of School development plans in Australian schools. In D.H. Hargreaves and D. Hopkins (Eds.), *Development Planning for School Improvement*, (pp.141-149). London: Cassell.

Briggs, K. L., & Wohlstetter, P. (2003). Key elements of a successful school-based management strategy. *School effectiveness and school improvement*, *14*(3), 351-372, https://10.1076/sesi.14.3.351.15840

Brookover, W. B., & Lezotte, L. W. (1979). Changes in school charactmistics coincident with changes in student achievement (Occasional Paper No. 17). East Lansing: Michigan State University, East Lansing Institute for Research in Teaching. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 181005).

Brookover, W. B., Schweitzer, J. H., Schneider, J. M., Beady, C. H., Flood, P. K., & Wisenbaker, J. M. (1978). Elementary school social climate and school achievement. *American educational research journal*, *15*(2), 301-318. https://doi.org/10.3102/00028312015002301

Bush, T., & Glover, D. (2003). School leadership: Concepts and evidence. *National College for School Leadership/NCSL.*

Caldwell, B., & Spinks, J. M. (1992). *Leading the self-managing school*. Psychology Press.(ERIC Document Reproduction Service No: ED 352 713).

Chapman, C. (2008). Towards a framework for school-to-school networking in challenging circumstances. *Educational research*, *50*(4), 403-420. https://10.1080/00131880802499894

Chapman, C., & Hadfield, M. (2010). School-based networking for educational change. In A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.), *Second international handbook of educational change* (pp. 765-780). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-90-481-2660-6_43

Chapman, C., Lindsay, G., Muijs, D., Harris, A., Arweck, E., & Goodall, A. (2010). Governance, leadership and management in federations of schools. *School Effectiveness and School Improvement, 21*, 53–74. https://10.1080/09243450903569734

Chapman, C., & Muijs, D. (2014). Does school-to-school collaboration promote school improvement? A study of the impact of school federations on student outcomes. *School effectiveness and school improvement*, *25*(3), 351-393. https://10.1080/09243453.2013.840319

Chapman, C., Reynolds, D., Muijs, D., Sammons, P., Stringfield, S., & Teddlie, C. (2016). Educational effectiveness and improvement research and practice: The emergence of the discipline. In C. Chapman, D. Mujis, D. Reynolds, P. Sammons and C. Teddlie (Eds.), *The Routledge international handbook of educational effectiveness and improvement* (pp. 33-56). Routledge.

Childress, S. (2009). Six lessons for pursuing excellence and equity at scale. *Phi Delta Kappan, 10*(3), 13–18. https://10.1177/003172170909100304

Chrispeels, J. H., & Harris, A. (2006). *Future directions for the field*. In A.Harris and J.H. Chrispeels (Eds.). Improving schools and educational systems, International Perspectives. (ss.295-307). Routledge.

Clarke, P., Ainscow, M., & West, M. (2006). Learning from difference: Some reflections on school ımprovement projects in three countries. In A. Harris and J. H. Chrispeels (Eds.). *Improving Schools and Educational Systems.* Internetional Perspectives. (pp. 77-89). Routledge.

Comer, J. P., Haynes, N.M., & Joyner, E.T. (1996). The school development program. James, P. Comer, Norris, M. Haynes, Edward, T. Joyner and Michael, Ben-Avıe (Eds.). *Rallying the whole village: The Comer process for reforming education* (ss. 1-26). Teachers College Press.

Constable, H. (1994). Three arenas of tension: Teachers' experience of participation in school development planning. In. D.H. Hargreaves, and D. Hopkins (Eds.) *Development planning for school improvement.* (s.91-99). London: Cassell.

Creemers, B. P. (1996). The goals of school effectiveness and school improvement. In D. Reynolds, R. Bollen, B. Creemers, D. Hopkins, L. Stoll and N. Lagerweij (Eds.), *Making good schools: Linking school effectiveness and school improvement.* (pp.21-36). Routledge.

Creemers, B. P. (2002). From school effectiveness and school improvement to effective school improvement: Background, theoretical analysis, and outline of the empirical study. *Educational Research and Evaluation*, *8*(4), 343-362. https://10.1076/edre.8.4.343.8814

Creemers, B. P. (2007). Educational effectiveness and improvement: The development of the field in mainland Europe. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 223-242). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_12

Creemers, B. P., & Kyriakides, L. (2006). Critical analysis of the current approaches to modelling educational effectiveness: The importance of establishing a dynamic model. *School effectiveness and school improvement*, *17*(3), 347-366. https://10.1080/09243450600697242

Creemers, B. P. M., & Kyriakides, L. (2008). A theoretical based approach to educational improvement: Establishing links between educational effectiveness research and school improvement. *Yearbook on school improvement*, 41-61.

Creemers, B. P. M., & Kyriakides, L. (2012) *Improving Quality in Education: Dynamic Approaches to School Improvement*. London: Routledge. https://10.4324/9780203817537

Creemers, B. P., Kyriakides, L., & Antoniou, P. (2013). A dynamic approach to school improvement: main features and impact. *School Leadership and Management*, *33*(2), 114-132. https://10.1080/13632434.2013.773883

Creemers, B. P., & Kyriakides, L. (2016). Theory development in educational effectiveness research. In C. Chapman, D. Muijs, D. Reynolds, P. Sammons and C. Teddlie (Eds.), *The Routledge International Handbook of Educational Effectiveness and Improvement.* London and New York: Routledge.

Creemers, B. P., & Reezigt, G. J. (1997). School effectiveness and school improvement: Sustaining links. *School effectiveness and school improvement*, *8*(4), 396-429. https://10.1080/0924345970080402

Creemers, B. P., & Reezigt, G. J. (2005). Linking school effectiveness and school improvement: The background and outline of the project. *School effectiveness and school improvement*, *16*(4), 359-371. https://10.1080/09243450500234484

Creemers, B., Stoll, L., Reezigt, G., & ESI-Team (2007). Effective School Improvement-ingredients for success: the results of an international comparative study of best practice case studies. T. Townsend (Ed.). *International handbook of school effectiveness and improvement*, (pp.825-838). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_44

Cuttance, P. (2005). Quality assurance reviews as a catalyst for school improvement in Australia. In D. Hopkins, A. Hargreaves, A. Lieberman and M. Fullan (Eds.), *International handbook of educational change* (pp. 101-128). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-94-011-4944-0_53

Dalin, P. (2005). Developing the twenty-first century school: A challenge to reformers. In D.Hopkins (Ed.). *The practice and theory of school improvement*. (ss. 25-39). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-94-011-4944-0_49

Donahoe, T. (1993). Finding the way: Structure, time, and culture in school improvement. *Phi Delta Kappan*, *75*, 298-298.

Darling-Hammond, L. (2010). Teaching and educational transformation. In A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.), *Second international handbook of educational change* (pp. 505-520). Dordrecht: Springer https://10.1007/978-90-481-2660-6_30

Day, C., & Harris, A. (2002). Teacher leadership, reflective practice, and school improvement. In K. Leithwood and P. Hallinger (Eds.), *Second international handbook of educational leadership and administration* (pp. 957-977). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-94-010-0375-9_32

Dempster, N., Kruchov, C., & Distant, G. (1994). School development planning: an international perspective. In. D.H. Hargreaves, and D.Hopkins (Eds.) *Development planning for school improvement*. (ss.25-36). London: Cassell.

Desimone, L. (2002). How can comprehensive school reform models be successfully implemented? *Review of Educational Research, 72*, 433–479. https://10.3102/00346543072003433

Earl, L., & Katz, S. (2007). Leadership in networked learning communities: Defining the terrain. *School Leadership and Management*, *27*(3), 239-258. https://10.1080/13632430701379503

Earl, L., Torrance, N., Sutherland, S., Fullan, M., & Ali, A. S. (2003). *Manitoba school improvement program: Final evaluation report.* Toronto, ON: Walter and Duncan Gordon Foundation.

Earl, L., Torrance, N., & Sutherland, S. (2006). Changing secondary schools is hard. In A.Harris and J.H. Chrispeels (Eds.). *Improving schools and educational systems*, *International perspectives*. (pp.109-128). Routledge

Edmonds, R. (1979). Effective schools for the urban poor. *Educational Leadership, 37*(1), 15–27.

Edmonds, R. R. (1982). National Inst. of Education (ED), Washington, DC. Teaching and Learning Program (ERIC Document Reproduction Service No. ED 221536).

Elgart, M. A. (2017). Can schools meet the promise of continuous improvement?. *Phi Delta Kappan*, *99*(4), 54-59. https://doi.org/10.1177/0031721717745546

Erickson, F. (1987). Conceptions of school culture: An overview. *Educational Administration Quarterly*, *23*(4), 11-24.

Fan, X., & Chen, M. (2001). Parental involvement and students' academic achievement: A meta-analysis. *Educational psychology review*, *13*(1), 1-22.

Feldhoff, T., Radisch, F., & Bischof, L. M. (2016). Designs and methods in school improvement research: a systematic review. *Journal of Educational Administration, 54*(2), 209-240. https://10.1108/JEA-07-2014-0083

Fleisch, B. (2007). History of the school effectiveness and improvement movement in Africa. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 341-350). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_18

Frost, D., Durrant, J., Head, M., & Holden, G. (2000). *Teacher-led school improvement*. Psychology Press.

Fullan, M. (1985). Change processes and strategies at the local level. *The Elementary School Journal, 85*(13), 391-421.

Fullan, M. (1994). Change forces Probing the depths of educational reform (Vol. 10). Psychology Press (ERIC Document Reproduction Service No. ED373391).

Fullan, M. (2005). *Leadership and sustainability: System thinkers in action*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Fullan, M. (2006). The future of educational change: System thinkers in action. *Journal of educational change*, *7*(3), 113-122.

Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change*. (Fourth Edition). Amsterdam Avenue, New York, NY: Teachers Collage Press.

Fullan, M. (2009). Large-scale reform comes of age. *Journal of Educational Change, 10*, 101–113.

Fullan, M. (2010), *All systems go. The change imperative for whole system reform*. Corwin Press, Thousand Oaks, CA.

Fullan, M. G., Bennett, B., & Rolheiser-Bennett, C. (1990). Linking classroom and school improvement. *Educational Leadership 47*(8), 13-19.

Fullan, M. G., Miles, M. B., & Taylor, G. (1980). Organization development in schools: The state of the art. *Review of Educational Research, 50*, 121–183.

Fullan, M., & Watson, N. (2000). School-based management: Reconceptualizing to improve learning outcomes. *School effectiveness and school improvement*, *11*(4), 453-473. https://10.1076/sesi.11.4.453.3561

Gronn, P. (2002a). Distributed leadership. In K. Leithwood and P. Hallingers (Eds.). *Second international handbook of educational leadership and administration* (pp. 653-696). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-94-010-0375-9_23

Gronn, P. (2002b). Distributed leadership as a unit of analysis. *The leadership quarterly, 13*(4), 423-451. https://10.1016/S1048-9843(02)00120-0

Hallinger, P. (2010). *Leadership for learning: What we have learned from 30 years of empirical research (Seminar Series Paper No. 196).* Melbourne: Centre for Strategic Education.

Hallinger, P., & Heck, R. H. (1996). Reassessing the principal's role in school effectiveness: A review of empirical research, 1980-1995. *Educational Administration Quarterly*, *32*(1), 5-44. https://10.1177/0013161X96032001002

Hallinger, P., & Heck, R. (1999). Can leadership enhance school effectiveness. *Educational Management: Redefining Theory, Policy And Practice*, 178-190.

Hallinger, P., & Heck, R. H. (2009). Distributed leadership in schools: Does system policy make a difference? In A. Harris (Ed.), *Distributed leadership* (pp. 101-117). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-9737-9_6

Hallinger, P., & Heck, R. H. (2011). Collaborative leadership and school improvement: Understanding the impact on school capacity and student learning. In T. Townsend and J. MacBeath (eds.), *International handbook of leadership for learning* (pp. 469-485). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-94-007-1350-5_27

Hallinger, P., & Murphy, J. (1985). Assessing the instructional management behaviour of principals. *Elementary School Journal, 86*, 217–247. https://10.1086/461445

Hara, S. R., & Burke, D. J. (1998). Parent involvement: The key to improved student achievement. *School Community Journal*, *8*(2), 9-19.

Hargreaves, A. (2010). Change from without: Lessons from other countries, systems, and sectors. In A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.), *Second international handbook of educational change* (pp. 105-117). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-90-481-2660-6_6

Hargreaves, A., Halász, G., & Pont, B. (2008). The Finnish approach to system leadership. In *Improving school leadership. Vol. 2: Case studies on system Leadership* (pp. 69-109). Paris: OECD.https://10.1787/9789264039551-5-en

Hargreaves, D. H., & Hopkins, D. (Eds.). (1994). *Development planning for school improvement*. London: Cassell.

Hargreaves, A., & Shirley, D. (2009). *The fourth way. The inspiring future for educational change.* Thousand Oaks, CA Corwin.

Harris, A. (2000). What works in school improvement? Lessons from the field and future directions. *Educational Research*, *42*(1), 1-11. https://10.1080/001318800363872

Harris, A. (2002). *School Improvement: What's in it for Schools?* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203471968

Harris, A. (2004). Distributed leadership and school improvement: leading or misleading? *Educational Management Administration and Leadership*, *32*(1), 11-24. https://10.1177/1741143204039297

Harris, A. (2011). System improvement through collective capacity building. *Journal of Educational Administration, 49*, 624–636. https://10.1108/09578231111174785

Harris, A. (2012). Leading system-wide improvement. International Journal of Leadership in Education, 15(3), 395-401. https://doi.org/10.1080/13603124.2012.661879

Harris, A. (2013). Distributed leadership: Friend or foe? Educational Management Administration and Leadership, 41(5), 545-554. https://doi.org/10.1177/1741143213497635

Harris, A., & Chrispeels, J. H. (Eds.). (2006). *Improving schools and educational systems: International perspectives*. Routledge.

Harris, A., & Hopkins, D. (2000). Introduction to special feature: Alternative perspectives on school improvement. *School Leadership & Management, 20*(1), 9-14. https://10.1080/13632430068842

Harris, A., & Jones, M. (2010). Professional learning communities and system improvement. *Improving Schools*, *13*(2), 172-181.

Harris, A., & Jones, M. (2013). System improvement through collective capacity building: The power and potential of professional learning communities. *Journal of Organisational Change Management*, *2*, 4-17.

Harris, A., & Jones, M. S. (2017). Professional learning communities: A strategy for school and system improvement?. *Cylchgrawn Addysg Cymru/Wales Journal of Education*, *19*(1), 16-38.

Harris, A., & Jones, M. (2019). Teacher leadership and educational change. *School Leadership & Management, 39* (2), 123-126.

Harris, A., & Young, J. (2000). Comparing school improvement programmes in England and Canada. *School Leadership and Management, 20*, 31–42. https://10.1080/13632430068860

Haynes, N. M., Comer, J. P., & Hamilton-Lee, M. (1988). The School Development Program: A model for school improvement. *The Journal of Negro Education*, *57*(1), 11-21.

Heck, R. H., & Hallinger, P. (2010a). Testing a longitudinal model of distributed leadership effects on school improvement. *The Leadership Quarterly*, *21*(5), 867-885. https://10.1016/j.leaqua.2010.07.013

Heck, R. H., & Hallinger, P. (2010b). Collaborative leadership effects on school improvement: Integrating unidirectional-and reciprocal-effects models. *The Elementary School Journal*, *111*(2), 226-252. https://10.1086/656299

Heck, R. H., & Hallinger, P. (2014). Modeling the longitudinal effects of school leadership on teaching and learning. *Journal of Educational Administration*, *52*(5), 653-681. https://10.1108/JEA-08-2013-0097

Higham, R., Hopkins, D., & Matthews, P. (2009). *System leadership in practice*. Maidenhead: Open University Press.

Hodgson, J., Broadhead, P., & Dunford, J. (1994). School development planning: A place for partnership? In. D.H. Hargreaves, and D. Hopkins (Eds.), *Development Planning for School Improvement*. (pp.116-129). London: Cassell.

Hopkins, D. (1984). Change and the organisational character of teacher education. *Studies in Higher Education, 9*, 37–45.

Hopkins, D. (1990). The International School Improvement Project (ISIP) and effective schooling: towards a synthesis. *School Organisation*, *10*(2-3), 179-194. https://10.1080/0260136900100204

Hopkins, D. (1994a). *School Improvement and cultural change: An interim account of the" improving the quality of education for all"(IQEA) Project.* (ERIC Document Reproduction Service No: ED 377 541).

Hopkins, D. (1994b). Process indicators for school improvement. In *Making Education Count: Developing and Using International Indicators, Cap*, *8*, (pp.145-170). (ERIC Document Reproduction Service No: ED 411 322).

Hopkins, D. (2001). *School improvement for real*. Educational change and Development. London: Routledge Falmer. https://10.4324/9780203165799

Hopkins, D. (2003). Instructional leadership and school improvement. *Effective leadership for school improvement, 4*(3), 55-71.

Hopkins, D., (Ed.). (2005). Tensions in and prospects for school improvement. *In The practice and theory of school improvement: International handbook of educational change,* (pp.1-21). Dordrecht: Springer.

Hopkins, D. (2008). Realising the potential of system leadership. In *Improving school leadership*, *Vol. 2: Case studies on system leadership*, (pp.21-35). Paris: OECD.

Hopkins, D. (2010). Every school a great school–realising the potential of system leadership. In A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.), *Second international handbook of educational change* (pp. 741-764). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-90-481-2660-6_42

Hopkins, D. (2016). School improvement and system reform. In C. Chapman, D. Mujis, D. Reynolds, P. Sammons and C. Teddlie (Eds.), *International handbook of educational effectiveness and improvement. Research, policy and practice*, (pp.124-148). Routledge. https://10.1016/j.tate.2016.08.001

Hopkins, D., & Ainscow, M. (1993). Making Sense of School Improvement: an interim account of the 'Improving the Quality of Education for All'Project. *Cambridge Journal of Education*, *23*(3), 287-304.

Hopkins, D., Ainscow, M., & West, M. (1994). *School improvement in an era of change.* London: Cassell.

Hopkins, D., Harris, A. & Jackson, D. (1997) 'Understanding the school's capacity for development: growth states and strategies', *School Leadership and Management*, *17*(3), 401-411. https://10.1080/13632439769944

Hopkins, D., & Lagerweij, N. (1996). The school improvement knowledge base. In D. Reynolds, R. Bollen, B. Creemers, D. Hopkins, L. Stoll and N. Lagerweij (Eds.), *Making good schools: Linking school effectiveness and school improvement* (pp.61-94). Routledge.

Hopkins, D., & Levin, B. (2000). Educational reform and school improvement. *NIRA Review, 7*(3), 21-26.

Hopkins, D., & Reynolds, D. (2001). The past, present and future of school improvement: Towards the third age. *British Educational Research Journal*, *27*(4), 459-475. https://10.1080/01411920120071461

Hopkins, D., Reynolds, D., & Gray, J. (1999). Moving on and moving up: confronting the complexities of school improvement in the improving schools project. *Educational Research and Evaluation*, *5*(1), 22-40. https://10.1076/edre.5.1.22.3885

Hopkins, D., & Stern, D. (1996). Quality teachers, quality schools: International perspectives and policy implications. *Teaching and teacher education*, *12*(5), 501-517. https://10.1016/0742-051X(95)00055-O

Hopkins, D., Stringfield, S., Harris, A., Stoll, L., & Mackay, T. (2014). School and system improvement: A narrative state-of-the-art review. *School Effectiveness and School Improvement*, *25*(2), 257-281. https://10.1080/09243453.2014.885452

Hopkins, D., & West, M. (2002). Evaluation as school improvement: A developmental perspective from England. In *School-based evaluation: An international perspective*, (pp. 89-112). Elseiver Publishing. https://10.1016/S1474-7863(02)8

Hopkins, D., Wideen, M., & Fullian, M. (1984). Organization development in faculties of education. *Group & Organization Studies, 9*(3), 373-398.

Jackson, D. (2006). The creation of knowledge networks. Collaborative enquiry for school and system ımprovement. In A.Harris and J.H. Chrispeels (Eds.). *Improving schools and educational systems*, *International Perspectives*. (pp.274-291). Routledge.

Jeynes, W. H. (2005). A meta-analysis of the relation of parental involvement to urban elementary school student academic achievement. *Urban Education*, *40*(3), 237-269. https://10.1177/0042085905274540

Jeynes, W. H. (2007). The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement: A meta-analysis. *Urban Education*, *42*(1), 82-110. https://10.1177/0042085906293818

Jones, M., & Harris, A. (Eds.) (2020) *Leading and transforming education systems.* Evidence, insights, critique and reflections. Singapore: Springer.

Joyce, B. R. (1991). The doors to school improvement. *Educational leadership, 48*(8), 59-62.

Joyce, B. R., & Showers, B. (2002). *Student achievement through staff development* (3 rd Edition). Longman.

Katz, S., & Earl, L. (2010). Learning about networked learning communities. *School Effectiveness and School Improvement*, *21*(1), 27-51. https://10.1080/09243450903569718

Kelley, C., & Dikkers, S. (2016). Framing feedback for school improvement around distributed leadership. *Educational Administration Quarterly*, *52*(3), 392-422. https://10 .1177/0013161X16638416

Kılıç, R. (1998). Milli eğitimi geliştirme projesi kapsamında müfredat laboratuvar okulları uygulaması. *Eğitim ve Bilim*, *22*(109), 32-36.

Klitgaard, R. E., & Hall, G. R. (1975). Are there unusually effective schools? *Journal of Human Resources*,*10*, 90-106.

Kyriakides, L., Christoforou, C., & Charalambous, C. Y. (2013) What matters for student learning outcomes: A meta-analysis of studies exploring factors of effective teaching. *Teaching and Teacher Education*, *36*, 143–152. https://10.1016/j.tate.2013.07.010

Leeson, P. (1996). Epilogue The Schools Make a Difference Project. In K. Myers (Ed.). *School improvement in practice: Schools Make A Difference-A Case Study Approach* (161-165). Falmer Press.

Leithwood, K., Harris, A., & Hopkins, D. (2008). Seven strong claims about successful school leadership. *School Leadership and Management, 28*(1), 27-42. https://10.1080/13632430701800060

Leithwood, K., Harris, A., & Hopkins, D. (2020). Seven strong claims about successful school leadership revisited. *School Leadership and Management, 40*(1), 5-22. https://10.1080/13632430701800060

Leithwood, K., Jantzi, D., & Steinbach, R. (1999). *Changing leadership for changing times*. McGraw-Hill Education (UK). https://books.google.com.tr/ (05/03/2021 tarihinde erişim sağlandı).

Leithwood, K., & Mascall, B. (2008). Collective leadership effects on student achievement. *Educational Administration Quarterly*, *44*(4), 529-561. https://10.1177/0013161X08321221

Leithwood, K., & Menzies, T. (1998). Forms and effects of school-based management: A review. *Educational Policy*, *12*(3), 325-346.

Leithwood, K., Patten, S., and Jantzi, D. (2010). Testing a conception of how school leadership influences student learning. *Educational Administration Quarterly*, *46*(5), 671-706. https://10.1177/0013161X10377347

Leithwood, K. A., & Riehl, C. (2003). *What we know about successful school leadership*. Philadelphia, PA: Laboratory for Student Success, Temple University.

Lezotte, L. W., & Bancroft, B. A. (1985). School improvement based on effective schools research: A promising approach for economically disadvantaged and minority students. *The Journal of Negro Education*, *54*(3), 301-312.

Levin, H. M. (1998). *Accelerated schools: A decade of evolution*. In International handbook of educational change (pp. 807-830). Dordrecht: Springer.

Levin, B. (2010). How to change 5,000 schools. In A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.), *Second international handbook of educational change* (pp. 309-322). Dordrecht: Springer.

Lieberman, A., & Friedrich, L. (2010). Teacher leadership: Developing the conditions for learning, support, and sustainability. In H. Hargreaves and A. Lieberman (Eds.), *Second international handbook of educational change* (pp. 647-667). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-90-481-2660-6_37

Lieberman, A., & Miller, L. (1984). School improvement: Themes and variations. *Teachers College Record*, *86*(1), 4-19.

Louis, K. S., Leithwood, K., Wahlstrom, K. L., & Anderson, S. E. (2010). Investigating the links to improved student learning: Final report of research findings. Minneapolis, MN: University of Minnesota and Ontario Institute for Studies in Education/University of Toronto. New York, NY: Wallace Foundation.

MacBeath, J. (2005). *Schools must speak for themselves: The case for school self-evaluation*. Routledge. https://10.4324/9780203982853

MacBeath, J. (2007). Improving school effectiveness: Retrospective and prospective. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp.57-74). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_4

McLaughlin, M. W. (1989). The RAND Change Agent Study Ten Years Later: Macro Perspectives and Micro Realities (ERIC Document Reproduction Service No. ED 342085).

McLaughlin, M. W. (1990). The Rand Change Agent Study revisited: Macro perspectives and micro realities. *Educational Researcher, 19*(9), 11–16. https://10.3102/0013189X019009011

MEB (1999a). Müfredat laboratuvar okulları gelişiminin değerlendirilmesi. Ankara: Eğitimi Araştırma Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

MEB (1999b). Müfredat laboratuvar okulları uygulamalarının yaygınlaştırılmasına ilişkin yönerge. Tebliğler Dergisi: 2506.

MEB. (2007). *Okul temelli mesleki gelişim rehberi.* Ankara: MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.

MEB. (2010). *İlköğretim kurumları standartları eğitim dokümanı.* Ankara: İlköğretim Genel Müdürlüğü.

MEB. (2019). *2023 Eğitim vizyon belgesi.* Ankara.

Miles, M. B. (1965). Planned change and organizational health figure and ground. In *change processes in the public schools* (pp.11-34). Eugene: Oregon Universty.

Miles, M. B. (1967). Some properties of schools as social systems. In G. Watson (Ed.), *Change in schools systems* (pp.1-29). Washington, DC: National Training Laboratories.

Mincu, M. E. (2015). Teacher quality and school improvement: what is the role of research?. *Oxford Review of Education*, *41*(2), 253-269. https://10.1080/03054985.2015.1023013

Mortimore, P., MacGilchrist, B., Savage, J., & Beresford, C. (1994). School Development Planning in Primary Schools: Does it Make a Difference?. In. D.H. Hargreaves, and D.Hopkins (Eds.) *Development planning for school improvement*. (ss.162-172). London: Cassell.

Mourshed, M., Chijioke, C., & Barber, M. (2010). *How the world's most improved school systems keep getting better*. London: McKinsey.

Muijs, D. (2010a). A fourth phase of school improvement? Introduction to the special issue on networking and collaboration for school improvement. *School Effectiveness and School Improvement, 21*, 1–3. https://10.1080/09243450903569676

Muijs, D. (2010b). Changing classroom learning. A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.), *Second international handbook of educational change* (pp. 857-867). Dordrecht: Springer.

Muijs, D., & Harris, A. (2003). Teacher leadership-Improvement through empowerment? An overview of the literature. *Educational Management & Administration*, *31*(4), 437-448. https://10.1177/0263211X030314007

Muijs, D., & Harris, A. (2006). Teacher led school improvement: Teacher leadership in the UK. *Teaching and teacher education*, *22*(8), 961-972. https://10.1 016/j.tate.2006.04.010

Mulford, B., and Silins, H. (2003). Leadership for organisational learning and improved student outcomes-What do we know?. *Cambridge Journal of Education*, *33*(2), 175-195. https://10.1080/03057640302041

Mulford, B., & Silins, H. (2011). Revised models and conceptualisation of successful school principalship for improved student outcomes. *International Journal of Educational Management 25*(1), 61-82.

Murphy, J. (1991). *Restructuring schools: Capturing and assessing the phenomena*. Teachers College Press, 1234 Amsterdam Avenue, New York, NY 10027 (ERIC Document Reproduction Service No: ED373391).

Murphy, J. (1992). School effectiveness and school restructuring: Contributions to educational improvement. *School Effectiveness and School Improvement*, *3*(2), 90-109. https://10.1080/0924345920030202

Murphy, J. (Ed.). (2005). *Connecting teacher leadership and school improvement*. Corwin Press.

Murphy, J. (2007). Teacher leadership: Barriers and supports. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 681-706). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_37

Murphy, J. (2013). The architecture of school improvement. *Journal of Educational Administration, 51*(3), 252-263. Murphy, J. (2013). The architecture of school improvement. *Journal of Educational Administration, 51*(3), 252-263. https://10.1108/095 78231311311465

Myers, K. (Ed.). (1996). *School improvement in practice: schools make a difference project.* London: Falmer Press.

Nunnery, J. A. (1998). Reform ideology and the locus of development problem in educational restructuring: Enduring lessons from studies of educational innovation. *Education and Urban Society, 30*, 277–295. https://10.1177/0013124598030003002

O'Day, J. (2002). Complexity, accountability, and school improvement. *Harvard Educational Review, 72*(3), 293-329.

OECD. (2013). School evaluation: From compliancy to quality. In *Synergies for better learning: An international perspective on evaluation and assessment* (pp. 383–485). Paris: OECD Publishing.

Peterson, K. D., & Deal, T. E. (2002). *The shaping school culture fieldbook*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Pont, B., & Hopkins, D. (2008). Approaches to system leadership: lessons learned and policy pointers. In *Improving school leadership, Vol. 2: Case studies on system leadership*, (pp.253-274). Paris: OECD.

Pont, B., Nusche, D., & Moorman, H. (2008). *Improving school leadership, Volume 1: Policy and practice*. Paris: OECD.

Poortman, C. L., & Schildkamp, K. (2016). Solving student achievement problems with a data use intervention for teachers. *Teaching and Teacher Education*, *60*, 425-433. https://10.1016/j.tate.2016.06.010

Potter, D., Reynolds, D., & Chapman, C. (2002). School improvement for schools facing challenging circumstances: A review of research and practice. *School Leadership & Management*, *22*(3), 243-256. https://10.1080/1363243022000020381

Purkey, S. C., & Smith, M. S. (1983). Effective schools: A review. *The elementary school journal*, *83*(4), 427-452.

Purkey, S. C., & Smith, M. S. (1985). School reform: The district policy implications of the effective schools literature. *The Elementary School Journal*, *85*(3), 353-389.

Reynolds, D. (2005). " World Class" School Improvement: An analysis of the implications of recent international school. *The practice and theory of school improvement:* In D. Hopkins, A. Hargreaves, A. Lieberman and M. Fullan (Eds.), *International handbook of educational change* (pp. 241-251). Dordrecht: Springer.

Reynolds, D. (2007). School effectiveness and school improvement (SESI): Links with the international standards/accountability agenda. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 471-484). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_26

Reynolds, D., & Stoll, L. (1996). Merging school effectiveness and school improvement. In D. Reynolds, R Bollen, B. Creemers, D. Hopkins, L. Stoll and N. Lagerweij (Eds.), *Making good schools, Linking school effectiveness and school improvement*, (pp. 94-112). Routledge.

Reynolds, D., Stringfield, S., & Schaffer, E. C. (2006). The high reliability schools project: Some preliminary results and analyses. In A.Harris and J. H. Chrispeels (Eds.), *Improving schools and educational system. Internetional perspectives*. (pp.56-76). Routledge.

Reynolds, D., & Teddlie, C. (2000). The processes of school effectiveness. In C. Teddlie and D. Reynolds (Eds.), *The international handbook of school effectiveness research* (pp. 148-173). New York: Falmer Press.

Reynolds, D., Teddlie, C., Hopkins, D., & Stringfield, S. (2000). Linking school effectiveness and school improvement. In C. Teddlie and D. Reynolds (Eds.), *The international handbook of school effectiveness research* (pp.203-231). New York: Falmer Press.

Robinson, V. M., Lloyd, C. A., & Rowe, K. J. (2008). The impact of leadership on student outcomes: An analysis of the differential effects of leadership types. *Educational Administration Quarterly*, *44*(5), 635-674. https://10.1177/0013161X08321509

Robinson, V., Hohepa, M., & Lloyd, C. (2009). School leadership and student outcomes: Identifying what works and why. Best evidence synthesis. Wellington: New Zealand Ministry of Education.

Runkel, P. J., & Schmuck, R. A. (1987). *An Account of Studies of Organizational Development in Schools.* (ERIC Document Reproduction Service No. ED 296433).

Sackney, L. (2007). History of the school effectiveness and improvement movement in Canada over the past 25 years. In T. Townsend (Ed.) *International handbook of school effectiveness*

and improvement (pp. 167-182). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_9

Sahlberg, P. (2010). Educational change in Finland. In A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.). *Second international handbook of educational change* (pp. 323-348). Springer, Dordrecht. https://10.1007/978-90-481-2660-6_19

Sahlberg, P. (2011). The fourth way of Finland. *Journal of Educational Change, 12*(2), 173-185. https://10.1007/s10833-011-9157-y

Schaffer, E., Reynolds, D., & Stringfield, S. (2012). Sustaining turnaround at the school and district levels: The high reliability schools project at Sandfields Secondary School. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*, *17*(1-2), 108-127. https://10.1080/10824669.2012.637188

Scheerens, J. (Ed.). (2012). S*chool leadership effects revisited: Review and meta-analysis of empirical studies*. Dordrecht: Springer.

Schildkamp, K. (2019). Data-based decision-making for school improvement: Research insights and gaps. *Educational research*, *61*(3), 257-273. https://10.1080/ 00131881.2019.1625716

Schildkamp, K., Poortman, C. L., and Handelzalts, A. (2016). Data teams for school improvement. *School Effectiveness and School Improvement*, *27*(2), 228-254. https://10.1080/09243453.2015.1056192

Schildkamp, K., Visscher, A., & Luyten, H. (2009). The effects of the use of a school self-evaluation instrument. *School Effectiveness and School Improvement*, *20*(1), 69-88. https://10.1080/09243450802605506

Sheldon, S. B., & Epstein, J. L. (2005). Involvement counts: Family and community partnerships and mathematics achievement. *The Journal of Educational Research*, *98*(4), 196-207. https://10.3200/JOER.98.4.196-207

Silins, H., & Mulford, B. (2002). Leadership and school results. In K. Leithwood and P. Hallingers (Eds.). *Second international handbook of educational leadership and administration* (pp. 561-612). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-94-010-0375-9_21

Silins, H., & Mulford, B. (2007). Leadership and school effectiveness and improvement. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 635-658). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_35

Slavin, R. E. (2005). Sand, bricks, and seeds: School change strategies and readiness for reform. In D. Hopkins (Ed.), *The practice and theory of school improvement* (pp. 265-279). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-94-011-4944-0_62

Slavin, R. E., & Madden, N. A. (2006). *Success for all: Research and reform in elementary education*. In. A. Harris and J. H. Chrispeels (Eds.). Improving schools and educational system. Internetional Perspectives. (pp..41-55). Routledge.

Smylie, M. A., Conley, S., & Marks, H. M. (2002). Exploring new approaches to teacher leadership for school improvement. *Yearbook of the National Society for the Study of Education*, *101*(1), 162-188.

Spillane, J. P. (2004). Educational leadership. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, *26*(2), 169-172. https://10.3102/01623737026002169

Spillane, J. P., Halverson, R., & Diamond, J. B. (2004). Towards a theory of leadership practice. A distributed perspective. *Journal of Curriculum Studies, 36*(1),3-34. https:// 10.1080/0022027032000106726

Stoll, L. (1992). *Making schools matter: linking school effectiveness and school improvement in a Canadian school district*, Doctoral dissertation, Institute of Education, University of London.

Stoll, L. (1994). School effectiveness and school improvement: A meeting of two minds. In. D.H. Hargreaves, and D. Hopkins (Eds.) *Development Planning for School Improvement* (pp.129-140). London: Cassell.

Stoll, L. (2006). The future of educational change system thinkers in action response to Michael Fullan. *Journal of Educational Change, 7*(3), 123-127. https://10.1007/s10833-006-0004-5

Stoll, L. (2009). Capacity building for school improvement or creating capacity for learning? A changing landscape. *Journal of Educational Change, 10*, 115–127. https://10.1007/s10833-009-9104-3

Stoll, L. (2010). Connecting learning communities: Capacity building for systemic change. In A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.), Second international handbook of educational change (pp. 469-484). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-90-481-2660-6_28

Stoll, L., Bolam, R., & Collarbone, P. (2002). Leading for change: Building capacity for learning. In K. Leithwood, P. Hallinger (Eds.) *Second intenational handbook of educational leadership and administration* (pp.41-73). The Netherlands: Kluwer Academic Publishers. https://10.1007/978-94-010-0375-9_3

Stoll, L., Bolam, R., McMahon, A., Wallace, M., & Thomas, S. (2006). Professional learning communities: A review of the literature. *Journal of Educational Change*, *7*(4), 221-258. https://10.1007/s10833-006-0001-8

Stoll, L., Creemers, B. P., & Reezigt, G. (2006). Effective school improvement: Similarities and differences in improvement in eight European countries. In A. Harris and J. H. Chrispeels (Eds.), *Improving Schools and Educational Systems: International perspectives,* (pp. 108-124). Routledge.

Stoll, L., Fink, D., & Earl, E. (2003). *It's about learning (and it's about time).* London: Routledge/Falmer.

Stoll, L., Reynolds, D., Creemers, B., & Hopkins, D. (1996). Merging school effectiveness and school improvement. In D. Reynolds, R. Bollen, B. Creemers, D. Hopkins, L. Stoll and N. Lagerweij (Eds.), *Making good schools: Linking school effectiveness and school improvement*. (pp.113-146). Routledge.

Stoll, L., & Sammons, P. (2007). Growing together: school effectiveness and school improvement in the UK. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 207-222). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_11

Stringer, P. (2013). *Capacity building for school improvement: Revisited*. Dordrecht: Springer.

Stringfield, S., Reynolds, D., & Schaffer, E. C. (2008). Improving secondary students' academic achievement through a focus on reform reliability: 4-and 9-year findings from the High Reliability Schools project. *School Effectiveness and School Improvement*, *19*(4), 409-428.

Stringfield, S., Reynolds, D., & Schaffer, E. (2012). Making best practice standard and lasting. *Phi Delta Kappan*, *94*(1), 45-51.

Stringfield, S., & Teddlie, C. (1987). A Time to Summarize: Six Years and Three Phases of the Louisiana School Effectiveness Study. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 288248).

Stringfield, S. C., & Yakimowski-Srebnick, M. E. (2005). The promise, progress, problems, and paradoxes of three phases of accountability: A longitudinal case study of the Baltimore City Public Schools. *American Educational Research Journal, 42*, 43–75. https://10.3102/00028312042001043

Supovitz, J.; D'Auria, J.; & Spillane, J. (2019). *Meaningful and Sustainable School Improvement with Distributed Leadership*. Consortium for Policy Research in Education, University of Pennsylvania.

Teddlie, C., Reynolds, D., Creemers, B. P. M., & Stringfield, S. (2002). Comparisons across country case studies. In *World Class Schools. International Perspectives on School Effectiveness* (pp. 255-275). Routledge Falmer.

Teddlie, C., & Stringfield, S. (2007). A history of school effectiveness and improvement research in the USA focusing on the past quarter century. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 131-166). Dordrecht: Springer. https:// 10.1007/978-1-4020-5747-2_8

Tomlinson, T. M. (1980). Student Ability, Student Background, and Student Achievement: Another Look at Life in Effective Schools (ERIC Document Reproduction Service No. ED 243985).

Wallace, M. (1994). Towards a contingency approach to development planning in schools In. D.H. Hargreaves, and D.Hopkins (Eds.) *Development planning for school improvement*. (ss.150-161). London: Cassell.

Weick, K. E. (1976). Educational organizations as loosely coupled systems. *Administrative Science Quarterly, 21*, 1–19.

West, M. (2010). School-to-school cooperation as a strategy for improving student outcomes in challenging contexts. *School Effectiveness and School Improvement*, *21*(1), 93-112. https://10.1080/09243450903569767

Wikeley, F., & Murillo, J. (2005). Effective school improvement: An introduction. *School Effectiveness and School Improvement, 16*(4), 355-358. https://10.1080/09243450500234336

Wikeley, F., Stoll, L., Murillo, J., & De Jong, R. (2005). Evaluating effective school improvement: Case studies of programmes in eight European countries and their contribution to the effective school improvement model. *School Effectiveness and School Improvement*, *16*(4), 387-405. https://10.1080/09243450500234617

Vescio, V., Ross, D., & Adams, A. (2008). A review of research on the impact of professional learning communities on teaching practice and student learning. *Teaching and Teacher Education, 24*, 80–91. https://10.1016/j.tate.2007.01.004

Vinovskis, M. A. (1996). An analysis of the concept and uses of systemic educational reform. *American Educational Research Journal, 33*, 53–85.

Volansky, A. (2007). School autonomy for school effectiveness and improvement: The case of Israel. In T. Townsend (Ed.), *International handbook of school effectiveness and improvement* (pp. 351-362). Dordrecht: Springer. https://10.1007/978-1-4020-5747-2_19

SOSYAL PSİKOLOJİ PARADİGMALARINA GÖRE İLETİŞİM

Editörler: Sümeyra Tüzün - Ümmügülsüm Talipoğlu

nobel bilimsel

SOSYAL PSİKOLOJİ PARADİGMALARINA GÖRE İLETİŞİM

Editörler: Sümeyra Tüzün - Ümmügülsüm Talipoğlu

Yayın No.: 1751
ISBN: 978-625-398-808-1
E-ISBN: 978-625-398-807-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sinemis Aymelek Çırpıcı
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tüzün, Sümeyra., Talipoğlu, Ümmügülsüm.
Sosyal Psikoloji Paradigmalarına Göre İletişim / Editörler: Sümeyra Tüzün - Ümmügülsüm Talipoğlu
1. Basım, XII + 196 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-808-1
E-ISBN: 978-625-398-807-4
1. Sosyal Psikoloji 2. Kişilerarası İletişim 3. İletişim Bilimleri 4. Halkla İlişkiler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **ix**

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI VE KİŞİLERARASI İLETİŞİM **1**
Emel Poyraz

Giriş 1
1. Öğrenmenin Kavramsal ve Kuramsal Temelleri 2
2. Sosyal Öğrenme Kuramı ve/veya Sosyal Bilişsel Kuram 12
3. Sosyal Öğrenme Kuramı ve Kişilerarası İletişim 18
Sonuç 24
Kaynakça 28

MAKRO VE MİKRO YAKLAŞIMLAR ARASINDA BİR KÖPRÜ: SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK KURAMI **31**
Sümeyra Tüzün

Giriş 31
1. Chicago Okulu ve Etkileşimci Düşüncenin Ortaya Çıkışı 33
2. Sembolik Etkileşimcilik 38
2.1. Charles Horton Cooley: Birincil Gruplar ve Ayna Benlikler 44
2.2. George Herbert Mead: Zihin, Benlik ve Toplum 46
2.3. Herbert Blumer: Anlam, Bağlam ve İletişim Süreci 52
Sonuç 55
Kaynakça 57

GOFFMAN'IN DRAMATURJİ KURAMI **59**
Ömer Erdoğan

Giriş 59
1. Dramaturji Perspektifine Giden Yolun Yapı Taşlarını Döşemek 60

1.1. Servis İstasyonu Bayisi: Birey ve İşi.
(The Service Station Dealer: The Man and His Work) 61
1.2. Bir Ada Topluluğunda İletişim Davranışı
(Communication Conduct in an Island Community) 63
3. Goffman'da Metodoloji 70
4. Dramaturjik Yaklaşım 73
4.1. Dramaturji Yaklaşımında Benlik 78
4.2. Dramaturji Yaklaşımında Performans 85
4.3. Dramaturji Yaklaşımında Takım 92
5. Dramaturjik Yaklaşıma Getirilen Eleştiriler 98
Sonuç 103
Kaynakça 106

TUTUM KURAMLARI PERSPEKTİFİNDEN İLETİŞİM 109
Ümmügülsüm Talipoğlu

Giriş 109
1. Tutum Kavramı 110
2. Tutumun Ögeleri 112
2.1. Bilişsel Öge 113
2.2. Duygusal Öge 115
2.3. Davranışsal Öge 116
3. Tutum Değişimine Kuramsal Yaklaşımlar 118
3.1. Öğrenme Kuramları 118
3.2. İşlevsel Kuramlar 120
3.3. Sosyal Yargı Kuramı 121
3.4. Tutarlılık Kuramları 122
3.4.1. Denge Kuramı 122
3.4.2. Bilişsel Dengeleme Kuramı 124
3.4.3. Uygunluk Kuramı 126
3.4.4. Bilişsel Çelişki Kuramı 127
4. Toplumsal İletişim ve Tutum İlişkisi 129
Sonuç 130
Kaynakça 131

TÜKETİCİ DAVRANIŞI VE REKLAMCILIK PERSPEKTİFİNDEN ATIF (YÜKLEME) KURAMLARI 135
İbrahim Kiçir

Giriş 135
1. Yükleme Kavramı ve Yükleme Kuramları 137
1.1. Heider'in Naif Psikolojisi 138
1.1.1. Heider'in Yükleme Kuramında Kilit Kavramlar 140
1.2. Jones ve Davis'in Uyuşan Çıkarsamalar Kuramı 143
1.3. Kelly'nin Birlikte Değişim Kuramı 146
2. Yükleme Hataları 149
2.1. Temel Yükleme Hatası 149
2.2. Aktör-Gözlemci Yanılgısı 151
2.3. Yanlış Konsensüs Hatası 151
2.4. Doğrulama Yanlılığı 152
3. Tüketici Davranışı ve Reklamlar Bağlamında Yükleme Kuramları .. 153
Sonuç 158
Kaynakça 160

SOSYAL KİMLİK KURAMININ ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ, KURUMSAL İLETİŞİM, HALKLA İLİŞKİLER VE YÖNETİM BİLİMLERİ ALANLARINDAKİ YANSIMASI: ÖRGÜTSEL VE KURUMSAL ÖZDEŞLEŞME 163
Celil Ünal

Giriş 163
1. Sosyal Kimlik Kuramı 166
1.1. Sınıflandırma (Categorization) 169
1.2. Kıyaslama (Comparison) 171
1.3. Özdeşleşme (Identification) 171
2. Birer Sosyal Kimlik Türü Olarak Kurumsal ve Örgütsel Kimlik 175
3. Kurumsal ve Örgütsel Özdeşleşme (Corporate and Organizational Identification) 179
4. Örgütsel ve Kurumsal Özdeşleşmenin Neticeleri 183
Sonuç, Tartışma ve Gelecek Çalışmalara Öneriler 186
Kaynakça 188

YAZARLAR HAKKINDA 195

SOSYAL ÖĞRENME KURAMI VE KİŞİLERARASI İLETİŞİM

Emel Poyraz

Giriş

Öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini açıklamak amacıyla tarihsel süreç içerisinde farklı kuramlar ve yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Genel anlamda öğrenme, çevresi ile etkileşimi sonucu kişide oluşan düşünce, duyuş ve davranış değişikliğidir. Ancak bu değişikliğin nasıl oluştuğu konusunda farklı görüşler, öğrenmenin doğasını ve sonuçlarını açıklamaktadır. Bunları davranışçı, bilişsel, duyuşsal ve beyin temelli olmak üzere kabaca dört grupta toplayabiliriz. Ayrıca bunların karması sosyal bilişsel kuram olarak da bilinen sosyal öğrenme kuramı, insanların sadece nasıl beceri ve yeterlilik kazandığı ile ilgili değil; birbirlerine tutum, değer ve fikirleri nasıl yaydıklarını anlamamızla ilgili geniş bir görüş açısı sunmaktadır.

Öğrenme kuramlarından bazıları birbirine etki-tepki olarak ortaya çıkarken bir kısmı da birbirinden destek alarak önceki kuramları geliştirme veya eksik kaldıkları noktalara açıklık getirme eğiliminde olmuştur. Günümüzde sosyal öğrenme kuramı denildiğinde ilk önce Albert Bandura akla gelmektedir. Sosyal öğrenme kuramı, öğrenmeyi açıklama çabalarında günümüze daha yakın ve davranışçılıktan bilişselciliğe geçiş arasında âdeta bir köprü durumundadır. Albert Bandura ile ünlenen bu kuramın temelinde bireyin gözlemleme yoluyla da öğrenebileceği tezi yatmaktadır. Bandura'nın 1960'ların başla-

şadığımız günümüzde insanlar medya aracılığıyla başkalarının davranışlarını gözlemleyebilir ve taklit edebilir. Sosyal öğrenme bağlamında değerlendirildiğinde model alma davranışı ve gözlemlemenin gerçekleşmesinin olumsuz davranış örnekleri üzerinden öğrenilmesi kısa vadede birey, uzun vadede ise toplum açısından yıkıcı etkilere sebep olabilecektir. Bu nedenle bireyin kendisinin hangi medya mesajlarına maruz kaldığının farkında olması, bunun yanında da medya okuryazarlığı gibi topluma faydalı eğitimlerin artırılmasını destekleyip özellikle çocukların ve gençlerin zihinlerinin korunması için çalışılması gereklidir.

Kaynakça

Açıkgöz, K.Ü. (2003). *Aktif öğretme*. Eğitim Dünyası Yayınları.

Bahar, B. (2019), "Sosyal Öğrenme Kuramı ve Sosyal Değişim Kuramı Perspektifinden Etik Liderlik", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi,* 8/16: 237-242.

Bandura, A. (1965), Influence of Models' Reinforcement Contingencies on The Acquisition of Imitative Responses, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1/6: 589-595.

Bandura, A. (1977), Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change, *Psychological Review*, 84/2: 191-215

Chamberlain, P., Rosicky, J.G. (1995), The Effectiveness of Family Therapy in The Treatment of Adolescents With Conduct Disorders and Delinquesncy, *Journal of Marital and Family Therapy*, 21/4: 441-459

Cullingford, C. (1990). *The Nature of Learning*. London: Cassell Educational Limited.

Cüceloğlu, D. (2002). *İnsan ve Davranışı*, 10. Baskı, Remzi Kitapevi: İstanbul.

Çelen, N.H. (2010). *Öğrenme Psikolojisi Kuramlar*, 2.baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Dewey, J. (1966). *Democracy and Education*. New York: A Division of Macmillan Inc.

Dixson, M. D. (1995), Models and Perspectives of Parent-Child Communication, Socha G. H. And Stamp G. H. (Ed.), *Parents, Children, and Communication: Frontiers of Theory and Research*, Mahwah, NJ: Erlbaum.

Elwood, T.D., Schrader, D.C. (1998)." Family Communication Patterns and Communication Apprehension", *Journal of Social Behavior and Personality*, 13: 315-321

Erikson, E.H. (2018). *İnsanın 8 Evresi*. İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık.

Freud, S. (2021). *Psikanaliz Üzerine* (Çev. K. Şipal), (10. Baskı) İstanbul: Cem Yayınevi

Freedman, J.L., Sears, D.O., Carlsmith, J.M. (1998). *Sosyal Psikoloji*. 3. Baskı, Çev. A. Dönmez, Ankara: İmge Kitabevi.

Hogg, M.A., Vaughan, G.M. (2002). *Social Psychology*, London: Prentice Hall.

Karaman, K. (2020). *Öğrenme Kuramları Bağlamında Korku Çekiciliği*, Ankara: Eğitim Yayınevi

Kayar, Z. (2004). *Gelişim ve Öğrenme* Ders Notları. İstanbul: Yön Matbaası.

Kern, M. (1989). *30-second politics: Political advertising in the eighties*. Praeger Publishers.

Köknel, Ö. (1995). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*.(13. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Malone, Y. (2002), Social Cognitive Theory and Choice Theory: A Compatibility Analysis, *International Journal of Reality Therapy*, 22/1: 10-13.

Mearns, J. (2004), The Social Learning Theory of Julian B. Rotter. http://psych.fullerton.edu/jmearns/rotter.htm Erişim Tarihi:11.06.2023.

Miller, N.E., Dollard, J. (1998). *Social Learning and Imitation*, New Haven: Yale University Press .290-291

Oral, B. (2020). *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları

Ormrod, J. E. (2018), *Öğrenme Psikolojisi,* (Çev.Ed: Mustafa Baloğlu), gözden geçirilmiş yeni 6.basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Philips, D., Soltis C.F. (1991). *Perspectives on Learning*. New York: Teachers College, Columbia University.

Patterson, G. R (1971). *Families: Applications of Social learning to Family Life*. Champaign, IL: Research Press

Poyraz, E. (2020). *Kişilerarası İletişimde Benlik, Kimlik, Kendini Bilmek*, İstanbul: Efe Akademi Yayınları

Poyraz, E. (2019), "Kişilerarası İletişimde Algının Yeri ve Önemi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma", *İletişim Çalışmaları***,** Serhat Ulağlı(ed.),ss:48-65, İstanbul: Motto Yayınları.

Poyraz, E. (2019), **"**Kitle İletişiminde Algı Organizasyonu", *Toplumsal İletişim Dili Olarak Kimlikler,* Serhat Ulağlı (ed.), ss:4-29, İstanbul: Motto Yayınları.

Rogers, C. (1983). *Freedom to Learn*, Columbus Ohio: Bell&Howell Company.

Rosser, R. A. (1981). *Social Learning Theory and The Development of Prosocial Behavior: A System for Reserch Integration, Henderson*, R. W. (Ed.), Parent-Child Interaction: Theory, Research, and Prospects, New York: Academic Press:. 69-75.

Üçok, E. (2018), "Kişilerarası iletişimin Psikolojik Boyutları", Ulağlı, S. (Ed.), *Kişilerarası İletişim, Güncel Yaklaşımlar ve Kuramsal Temeller,* İstanbul: Motto Yayınları: 84-85.

Schultz,D.P., Schultz, S.E. (2001). *Modern Psikoloji Tarihi*.(çev: Yasemin Aslay). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Schunk, D. H. (2014). *Öğrenme Teorileri*. (çev: Muzaffer Şahin). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Anı Yayınları

Skinner, B. F. (1965). *Science and Human Behavior*. New York: The Free Press.

Skinner, J. E. (1971). *Neuroscience: A Laboratory Manual*. Saunders Limited.

TDK, "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", Erişim Tarihi: 29.12.2022, https://sozluk.gov.tr/

Yavuzer, H. (2016). *Ana-Baba Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

MAKRO VE MİKRO YAKLAŞIMLAR ARASINDA BİR KÖPRÜ: SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK KURAMI

Sümeyra Tüzün

Giriş

Sosyal psikoloji toplumsal alandaki davranışları sistematik bir bakışla ele alan bir disiplindir. Bireyin içinde yer aldığı toplumsal bağlamları ve bu bağlamlarda gerçekleşen etkileşimleri, ilişkileri ve iletişimleri bireyler üzerindeki etkiler ve izlenebilen davranışlar üzerinden değerlendirir (Freedman vd., 1989, s. 1). Bu disiplinin altında algılar, tutumlar, davranış türleri, toplumsal yapılaşmalar gibi başlıklar çeşitli kuramlar perspektifinden ele alınmaktadır. Söz konusu bireyler, içinde yaşadıkları toplumlar ve bu alanlarda gerçekleşen düşünceler ve eylemler olunca, iletişim disiplini sosyal bilimler alanındaki bilim dallarına ve disiplinlere doğal olarak eklemlenmekte, hatta onun merkezinde yer almaktadır.

Bu çalışmada, sosyal psikoloji kuramlarından biri olup, literatürde Chicago Okulu olarak da geçen sembolik etkileşimcilik yaklaşımı, iletişim disiplini perspektifinden ele alınacaktır. Bu amaçla, öncelikle kuramın oluşup geliştiği Chicago Okulu hakkında tafsilatlı olmayan tarihsel süreç ele alınacaktır. Ardından kuramın teorik çerçevesi, ona asıl biçimini veren düşünürler açısından sunulmaya çalışılacaktır. Çalışma, iletişim disiplini çalışmalarına kuramsal kaynak teşkil eden sembolik

Kaynakça

Anık, C. (2014). İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller. İstanbul: Derin Yayınları

Arlı, Alim. (2021) "Chicago Okulu". *Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (SBA),* İstanbul: Tübitak Bilim Yayınları. 1.Cilt, s.205.

Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.

Coser, L.A. (1990). Amerikan Eğilimleri, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde. (Derleyen: Tom Bottomore,Robert Nisbet) Mete Tunçay ve Aydın Uğur (Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.

Coulon, A. (2015). Etnometodoloji, Ümit Tatlıcan (Çev). İstanbul: Küre Yayınları.

Çevik, D. (1994). Sembolik Etkileşim. Ankara: Belvak Yayınları.

Fisher, B.M., Strauss, A.L. (1990). Etkileşimcilik, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde. (Derleyen: Tom Bottomore,Robert Nisbet) Mete Tunçay ve Aydın Uğur (Çev.), Ankara: Vadi Yayınları.

Freedman, J.L., Sears, D.O., Carlsmith, J.M. (1989). Sosyal Psikoloji, Ali Dönmez (Çev.). İstanbul: Ara Yayıncılık.

George Cronk, " George Herbert Mead (1863-1931)". Internet Encyclopedia of Philosophy (IEP). Erişim 10.07.2023. https://iep.utm.edu/mead/

Gökulu, G. (2019). Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları. *Ekev Akademi Dergisi*, (80), 173-190.

Gündüz-Mutluer, F. (2000). Toplumsal Sapma Fonksiyonalist ve Sembolik Etkileşimci Yaklaşımlar, Ankara: Zirve Yayımcılık

Güngör, Ö. (2013). Sosyolojik bir teori olarak sembolik etkileşimciliğin ontolojik temeli ve din olgusu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), s.57-91.

Habermas, J. (1996). İletişimsel Eylem Kuramı, Cilt II, M. *Tüzel (Çev.).* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Kaya, T. (2006). Chicago Okulu: Chicago'ya Özgü Bir Perspektif. *İstanbul University Journal of Sociology*, *3*(22), 365-381.

Mead, G. H. (2017). Zihin, Benlik ve Toplum. Ankara: Heretik Basın Yayın.

Morva, O. (2017). Chicago Sosyoloji Okulu'nun Etnografik Mirasını Yeniden Okumak: Dijital Etnografi Çağında Sembolik Etkileşimcilik. *Moment Dergi*, *4*(1), 135-154.

Özalp, A. (2017). Sembolik Etkileşimciliğin Tarihine Bir Bakış: Cooley Ve Din Örneği. *TURAN: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, *9* (36), 608-614.

Özçetin, B. (2021). Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller, İstanbul: İletişim Yayınları

Poloma, M.M. (2010). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, H. Erbaş (Çev). Ankara: Gündoğan Yayınları

Ritzer, G. (2011). Klasik Sosyoloji Kuramları, Himmet Hülür (Çev.). Ankara: De Ki Basım Yayım.

Ritzer, G., Stepnisky, J. (2014). Sosyoloji Kuramları, Himmet Hülür (Çev.). Ankara: De Ki Basım Yayım.

Swingewood, A. (1998). Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Osman Akınhay (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Stryker, S., Serpe, R. T. (1982). Commitment, identity salience, and role behavior: Theory and research example. In Personality, roles, and social behavior (pp. 199-218). New York, NY: Springer.

Ünal, C. (2022). Toplumun Medyatik İnşası ve Göç. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

GOFFMAN'IN DRAMATURJİ KURAMI

Ömer Erdoğan

"Maskeler, aynı anda hem sadık, hem sağduyulu hem de üstün olan tutuk ifadeler ve takdire şayan duygu yankılarıdır."

George Santayana (1922, s. 131)

Giriş

20. yüzyılın ikinci yarısının tartışmasız en özgün Amerikan teorisyenlerinden biri olan Erving Goffman (1922–1982) 1950'lerde yayınlanan bir dizi kitap ve denemede, kendisine alanda ün kazandıran benlik üzerine dramaturjik bir bakış açısını ortaya koymak için; Shakespeare'in ölümsüzleştirdiği ünlü dizesi "Bütün dünya bir sahnedir. Ve tüm erkekler ve kadınlar sadece oyuncular..." metaforunu kullanarak zengin bir sosyal etkileşim perspektifi ortaya koymayı başarmıştır. 1980 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda (Verhoeven, 1993), kendisini sosyolog olarak tanıtmış olmasına rağmen, Goffman'ın eserleri disiplin sınırlarını aşarak, tüm algısal analizleri, insan etkileşiminin merkezindeki davranış çeşitlerini anlamaya yönelik olmuştur (Scheibe ve Barrett, 2017). Özellikle onun, yaşamın akışkan ve geçici olan küçük kişilerarası bölümler aracılığıyla yaşandığına ilişkin görüşü, bize Goffman'ın çalışmalarındaki odak noktasının sosyal psikolojik bir yapılar seti olarak epizodik kişilerarası karşılaşmalardaki etkileşimleri anlama çabası olduğunu düşünme izni verir. Arundale'nin de (2006, s. 200)

Kaynakça

Arundale, R.B. (2006). Face as relational and interactional: a communication framework for research on face, facework, and politeness. *Journal of Politeness Research 2,* 193–216.

Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism.* Englewood Cliffs, NJ: Transaction Books.

Brissett, D., Edgley, C. (eds.). (1991). *Life as Theater: A Dramaturgical Sourcebook* (2nd ed.). Hawthorne, NY: Aldine.

Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Polifeness: Some universals in language usage.* New York: Cambridge University Press

Burns T. (1992). *Erving Goffman.* London: Routledge.

Burr, V.(2002). *Gender and Social Psychology.* London: Routledge.

Cameron, N. (1947). *The psychology of behavior disorders.* Boston: Houghton-Mifflin.

Collins R, Makowsky M. (1984). *The Discovery of Society.* New York: Random House.

Cooley, C. H. (1902). *Human Nature and the Social Order.* NY: Scribner's.

Edgley, C. (2013). *The Drama of Social Life,* Ashgate, Farnham.

Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology.* Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age.* Cambridge: Polity Press.

Goffman, E. (1953a). *The Service Station Dealer: The Man and His Work.* Chicago: Social Research ine.

Goffman, E. (1953b). Communication Conduct in an Island Community. (unpublished Ph.D. thesis), University of Chicago.

Goffman, E. (2014). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (3.Baskı) (B. Cezar. Çev). Metis Yayınları-İstanbul (Orijinal eserin basım tarihi 1959).

Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual.* New York: Doubleday Anchor. Garden City, NY. Anchor Doubleday.

Gonos, G. (1980). The Class Position of Goffman's Sociology: Social Origins of an American Structuralism, in J. Ditton (ed.) *The View from Goffman.* London: Macmillan, pp. 134–69.

Gouldner, A. W. (1970). *The Coming Crisis of Western Sociology.* New York: Basic.

Hannerz, U. (1980). The City as Theater: Tales of Goffman. In *Exploring the City*. New York: Columbia University Press. Pp. 202-41.

Hill, A., Watson, J., Rivers, D., & Joyce, M. (2007). *Key themes in interpersonal communication.* New York, NY: Open University Press.

Kivisto, P., Pittman, D. (2013). Goffman's dramaturgical sociology. In Kivisto, P. (Ed.), *IlluminatingSocial Life: Classical and Contemporary Theory Revisited.* Thousand Oaks, CA: Sage, 271–90.

Levy, S. (2003) Roots of marketing and consumer research at the University of Chicago, *Consumption, Markets and Culture 6*: 99–110.

Louch, A.R. (1966). *Explanation and Human Action.* Berkeley: University of California Press.

Maclntyre, A. (1969). The Self as Work of Art, New Statesman (28 March). 1981. After Virtue, Brighton: Duckworth.

Manning, P. (1992). *Erving Goffman and Modern Sociology.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Manning, P. (2000). Credibility, Agency, and the Interaction Order, *Symbolic Interaction 23,* 283–97.

Mead, G.H. (1934). *Mind, self, and society.* Chicago: University of Chicago Press.

Messinger. S., Sampson, H., Towne, R. (1962). Life as Theater: Some Notes on the Dramaturgic Approach to Social Reality, *Sociometry, 14,*2, 141-63.

Miller, T. L. (1984). The Effects of Employer-Sponsored Child Care on Employee Absenteeism, Turn-over, Productivity, Recruitment or Job Satisfaction: What Is Claimed and What Is Known. *Personnel Psychology 37*(2): 277– 90.

Newcomb, T. M. (1951). *Social psychology.* New York: Holt, Rinehart & Winston. Pepper, S. (1942). *World hypotheses.* Berkeley: University of California Press.

Pepper,S.C.(1942).*World hypotheses: A study in evidence. erkeley:* University of California Press.

Pettit, M. (2011). The con man as model organism: The methodological roots of Erving Goffman's dramaturgical self. *History of the Human Sciences, 24* (2), 138-154. DOI: 10.1177/0952695111398828

Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the Self*. NY: Basic Books.

Ryan, A. (1978). Maximising, minimising, moralising. In C. Hookway and P. Petitt (eds), *Action and lnterpretation,* Cambridge: Cambridge University Press.

Santayana, G. (1922) *Soliloquies in England and Later Soliloquies,* London: Constable and Company.

Sarbin, T. R. (1954). Role theory. In G. Lindzey (Ed.), *Handbook of social psychology.* Vol. I. Cambridge, Mass.: Addison-Wesley

Scheibe, K. E., & Barrett, F. J. (2017). *The storied nature of human life: The life and work of Theodore R.* Springer Nature. DOI: 10.1007/978-3-319-48790-8

Schwalbe, M. L. (1993). Goffman Against Postmodernism: Emotion and the Reality of the Self. *Symbolic Interaction 16*(4): 333-50.

Schwalbe, M. L. (2005). Identity Stakes, Manhood Acts, and the Dynamics of Accountability. *Studies in Symbolic Interaction 28:* 65-81.

Schwalbe, M. L. (2013). Situation and structure in the making of selves. In C. Edgley (Ed.), *The drama of social life: a dramaturgical handbook (pp. 75–92).* Surrey: Ashgate.

Sennett, R. (1977). *The Fail of Public Man*, Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, G. (2006). *Erving Goffman.* UK: Routledge, Oxon

Tseëlon, E. (1992). Is the Presented Self Sincere? Goffman, Impression Management and the Postmodern Self, *Theory, Culture & Society 9,* 115–28.

Turner, R. H. (1968). The Self-Conception in Social Interaction. Pp. 93- 106 in *The Self in Social Interaction,* edited by C. Gordon and K. Gergen. New York: Wiley.

Warner, M.H. (1988). *W. Lloyd Warner: Social Anthropologist,* New York: Publishing Center for Cultural Resources.

Verhoeven, Jef. C. (1993) An Interview With Erving Goffman, 1980, *Research on Language and Social Interaction, 26*:3, 317-348

TUTUM KURAMLARI PERSPEKTİFİNDEN İLETİŞİM

Ümmügülsüm Talipoğlu

Giriş

Tutum bireyin toplumsal algı ve davranış biçimlerini etkilediğinden yıllardır sosyal psikolojinin ana konularında biri olmuştur (Kağıtçıbaşı, 2014, s.129). Sosyal psikoloji alanında tutumların oluşumu, değişimi, ölçümü ve etkileri üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar, tutumların sosyal etkileşimlerde ve gruplarda nasıl ortaya çıktığını, nasıl değişebildiğini ve davranışları nasıl etkileyebildiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Tutumlar, insan davranışının karmaşık bir şekilde etkileyen önemli bir bileşen olduğundan, sosyal psikoloji alanında hâla aktif bir araştırma konusudur.

Tutum ile ilgili olarak çalışmalar neredeyse her alanda yapılmaktadır, insan davranışlarının yön ve değişimine bağlı olarak çalışmaların sayısı da artmıştır. Tutum ile ilgili bilimsel çalışmalar arttıkça tutumun alanı da gelişmiş, pazar araştırmaları, marka tutumu ve farkındalığı, reklamcılık, iletişim bilimleri gibi akademik alanlarda tutum çalışmaları yapılmaya başlanmış özellikle tutum-iletişim ikilisi arasındaki ilişki üzerinde önemle durulmuştur.

Tutum ve iletişim arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Tutumlar, iletişim sürecindeki etkiyi ve algıyı belirler. Bir kişinin tutumu ise bir mesajı nasıl değerlendireceğini, nasıl

ramları ile ilgili çeşitli bilimsel çalışmalar yapmışlardır. Bu kuramları çalışmanın başlarında açıklamaya çalıştık.

Toplum ve yakın çevre tutum edinme ve tutarlılık konusunda birey üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bireyler tutumlarını çevrenin kendilerine sunduğu bilgilerden edinirler. İletişim vasıtasıyla diğer bireylerin ve grupların tutumları hakkında bilgi edinebilir ve bu tutumları da benimseyebilirler. Sadece sözlü olarak değil, sözsüz iletişim yolu ile de tutumlar benimsetilebilir. Beden dili, jest ve mimikler ses tonu gibi sözsüz iletişim araçları ile tutumlar karşı tarafa iletilebilir.

Toplumun temel bileşeni iletişim ve etkileşimdir. Dolayısıyla iletişim benzer tutuma sahip bireylerin belirli bir çerçevede bir araya gelmesini sağlar. Böylece toplumsal etkileşimin olumlu yönde gelişmesi ve toplumsal ilişkilerin güçlenmesi sağlanır. Etkili ve ikna edici bir iletişim kurulduğu takdirde başkalarının tutum ve davranışlarını değiştirmek de mümkündür. Ayrıca çeşitli anket çalışmaları, mülakatlar ya da farklı bilimsel çalışmalar ile bireylerin tutumlarını ölçmek mümkündür.

Kaynakça

Allen, D.E., R. F. Guy ve C.K. Edgley. (1980). Social Psychology as Social Process, California: Wadswort Publishing Company.

Anbarlı, Z. Ö. (2019). Tutum Değişimi. S. Ünlü (Ed.). Sosyal Psikoloji I içinde Eskişehir: A. Ö. F. Y. , 2019, 93-106.

Arıkan, N. (2000). Golden Dictionary, İngilizce- Türkçe Sözlük. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Aronson, E., T.D. Wilson ve R.M. Akert. (2013). Social Psychology. New York: Pearson.

Barli, Ö. (2007). Davranış Bilimleri. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 14, 198-210.

Barton, D. ve A. Tusting. (2011). Öğrenme Kuramları ve Yetişkin Öğrenme Modelleri Üzerine Kısa Bir İnceleme. A. Yıldız, A. Demirli (Çev.), Ankara: Dipnot Yayınları.

Baysal, A. (1981). Sosyal ve Örgütsel Psikolojide Tutumlar, İstanbul: İ.Ü.İ.F.

Baysal, A.C. ve E. Tekarslan. (1996). Davranış Bilimlerine Giriş. İstanbul: Avcıol Basın Yayın.

Budak, S. (2000). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Cottam, M. L., E. Mastors, T. Preston ve B. Dietz. (2017). Siyaset Psikolojisine Giriş. M. Şenol (çev.), Ankara: Tarcan Matbaası.

Cüceloğlu, D. (1994). İnsan ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çöllü, E. F. ve Y. E. Öztürk. (2006). Örgütlerde İnançlar-Tutumlar Tutumların Ölçüm Yöntemi ve Uygulama Örnekleri Bu Yöntemlerin Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi. 9.1-2, 373-404.

Doruk, E. (2015). Motivasyon. İstanbul: Derin Yayınları.

Erdoğan, İ. (1999). İşletmelerde Davranış. İstanbul: Evrim Basımevi.

Festinger, L. (1957). A Theory of Cognitive Dissonance. California: Stanford University Press.

Fishbein, M. ve I. Ajzen. (2010). Predicting and Changing Behavior : The Reasoned Action Approach. New York: Taylor and Francis Group.

Freedman, J.L., D.O. Sears ve J.M. Carlsmith. (1993). Sosyal Psikoloji. A. Dönmez (çev.), Ankara: İmge Kitapevi (orijinal baskı tarihi 1970)

Göksu, T. (2007). Sosyal Psikoloji. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Heider, F. (1958). The Psychology Of İnterpersonal Relations. USA: John Wiley & Sons.

Hellriegel, D., J.W. Slocum ve R.W. Woodman. (1995). Organizational Behavior. USA: South-Western College Pub.

Hogg, M.A. ve G.M. Vaughan (2018). Social Psychology. New York: Pearson.

Hotaman, D. (1995). Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Meslek Yüksek Okulu Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Tutumları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.

İnceoğlu, M. (2010). Tutum Algı İletişim. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. ve Z. Cemalcılar. (2014). Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Köklü, N. (1995). Tutumların Ölçülmesi ve Likert Tipi Ölçeklerde Kullanılan Alternatif Seçenekler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 28.2, 81-94.

Nahavadi, A. ve A. R. Malekzadeh (1998). Organizational Behavior. New Jersey: Prentice Hall.

Severin, W. J. ve Tankard, J. W. (1994). İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri Ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları. M. Küçük (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Skinner, B. F. (1948). Superstition in the Pigeon, Journal of Experimental Psychology, 38, 75-129.

Taylor, S.E., L.A. Peplav ve D.O. Sears. (2015). Sosyal Psikoloji. A. Dönmez (çev.), Ankara: İmge Kitapevi.

Tekarslan, E., T. Kılınç, H. Şencan ve A. C. Baysal. (2000). Davranışın Sosyal Psikolojisi. İstanbul: İ.Ü.İ.F.

Tesser, A. ve D. R. Shaffer. (1990). Attitudes and Attitude Change. Annual Review of Psychology, 41, 479-523.

Ülgen, G. (1995). Eğitim Psikolojisi. Ankara: Bilim Yayınları.

Ültanır, Y. G. (1997). Öğrenme Kuramları. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Ünal, C. (2022). Toplumun Medyatik İnşası ve Göç. Ankara: Nobel Yayınevi.

TÜKETİCİ DAVRANIŞI VE REKLAMCILIK PERSPEKTİFİNDEN ATIF (YÜKLEME) KURAMLARI

İbrahim Kiçir

Giriş

İnsanoğlunun çevresinde belirli bir düzen arayışı ve bu düzeni tesis ederek çevresine hâkim olma iradesi, onun teleolojik varoluşunun bir sonucu olarak (Ünal, 2022a, s.16) temel insani niteliklerden birini oluşturmaktadır. Düzen ve kontrolü sağlamanın yolu ise anlamaktan geçmektedir. Söz gelimi güneşin ve dünyanın hareketlerini, mevsimlerin nasıl oluştuğunu, nasıl bir sıralama ile birbiri ardına ilerlediğini anlayamamış bir insan, doğayı belirli bir düzen ve kontrol eşliğinde dönüştürüp bugünkü medeniyetin tohumlarını atabilir miydi? Muhtemelen ekinini hangi zamanda ekip hangi zamanda hasat etmesi gerektiğini bilmeyeceği gibi bugün gezegenler ötesi yolculuk yapan uzay araçlarını senenin hangi günü, hangi iklim şartlarında fırlatacağını düşünmek zorunda da kalmayacaktı. Çünkü zaten böyle bir teknik ve düzen söz konusu olmayacaktı.

İşte bu çevremizi anlama ve düzene koyma arayışı içerisinde olma durumumuz atıf (yükleme) kuramlarının da temel çıkış ve odak noktasını oluşturmaktadır (Mizerski, Golden, & Kernan, 1979, s. 123). İnsanoğlu olarak sadece fiziksel çevremizde değil diğer insanlarla kurduğumuz etkileşim ve iletişim süreçlerinin zeminini oluşturan sosyal çevremizde de benzer bir arayış içerisinde bulunuruz. Sağlıklı ve istikrarlı bir sosyal

pirik şekilde ele alınarak araştırma muhteviyatı içeren çalışmalarla detaylandırılabilir.

Kaynakça

Anık, C. (2016). Siyasal İkna. İstanbul: Derin Yayınları.

Bordens, K. S., & Horowitz, I. A. (2008). Social Psychology (Third Edition). West Saint Paul: Freeload Press.

Calder, B. J., & Burnkrant, R. E. (1977). Interpersonal Influence on Consumer Behavior: An Attribution Theory Approach. Journal of Consumer Research, 4(1), s. 29-38.

Folkes, V. S. (1988). Recent Attribution Research in Consumer Behavior: A Review and New Directions. Journal of Consumer Research, 14(4), s. 548-565.

Freedman, J. L., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (1998). Sosyal Psikoloji. Ankara: İmge Kitabevi.

Heider, F. (1958). The Psychology of Interpersonal Relations. New York: John Wiley.

Kağıtçıbaşı, Ç., & Cemalcılar, Z. (2014). Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kenrick, D. T., Neuberg, S. L., & Cialdini, R. B. (2014). Social psychology: Goals in Interaction (Fifth Edition). Edinburgh Gate: Pearson.

Kiçir, İ. (2018). Siyasal İletişimde İkna Edici Mesaj Tasarımında Dilin Kullanımı: 16 Nisan 2017 Referandumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kiçir, İ. (2020). Gösterişçi Tüketimin Yüceltilmesi. C. Anık içinde, Dijital Medyanın Ekonomipolitiği. Ankara: Nobel.

Koçak, A. (1999). Davranışların Nedenlerini Algılama: Yükleme Kuramları. Selçuk İletişim, 1(1), s. 108-120.

Luthans, F. (2002). Organizational Behavior. Boston: McGraw-Hill Inc.

Mizerski, R. W., Golden, L. L., & Kernan, J. B. (1979). The Attribution Process in Consumer Decision Making. THE JOURNAL OF CONSUMER RESEARCH, 6(2), s. 123-140.

Özgener, Ş., & Ulu, S. (2016). Yükleme (Atfetme). H. Tutar içinde, Davranış Bilimleri Kavramlar ve Kuramlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Robertson, T. S., & Rossister, J. R. (1974). Children and Commercial Persuasion: An Attribution Theory Analysis. Journal of Consumer Research, 1(1), s. 13-20.

Settle, R. B., & Golden, l. L. (1974). Attribution Theory and Advertiser Credibility. Journal of Marketing Research, 11(2), s. 181-185.

Sparkman, R. M., & Locander, W. B. (1980). Attribution Theory and Advertising Effectiveness. Journal of Consumer Research, 7(3), s. 219-224.

Talipoğlu, Ü. (2020). Kişilerarası İletişimde Yükleme Kuramının Rolü. S. Ulağlı içinde, Toplumsal İletişim Dili Olarak Kimlikler. İstanbul: Motto Yayınları.

Taylor, S. E., Peplau, L. A., & Sears, D. O. (2006). Social Psychology. New Jersey: Pearson.

Walster, E., Aronson, E., & Abrahams, D. (1966). On Increasing the Persuasiveness of A Low Prestige Communicator. Journal of Experimental Social Psychology, 2(4), s. 325-342.

Weiner, B. (1986). An Attributional Theory of Motivation and Emotion. Newyork: Springer Verlag.

Weiner, B. (2000). Attributional Thoughts about Consumer Behavior. 27(3), 382-387.

Zuckerman, M., Mann, R. W., & Bernieri, F. J. (1982). Determinants of Consensus Estimates: Attribution, Salience, and Representativeness. Journal of Personality and Social Psychology, 42(5), s. 839.

Ünal, C. (2022a). Toplumun Medyatik İnşası ve Göç. Ankara: Nobel Bilimsel.

Ünal, C. (2022b). Çalışan Markası. E-İletişim Ansiklopedisi. ISBN: 978-605-71074-1-1. Doi: 10.5281/zenodo.7440841.

SOSYAL KİMLİK KURAMININ ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ, KURUMSAL İLETİŞİM, HALKLA İLİŞKİLER VE YÖNETİM BİLİMLERİ ALANLARINDAKİ YANSIMASI: ÖRGÜTSEL VE KURUMSAL ÖZDEŞLEŞME

Celil Ünal

Giriş

Kimlik literatürü, bireylerin birbirinden farklı ve benzersiz olmak istedikleri yönünde bir varsayımla karakterize olmaktadır (Tajfel & Turner, 1979). Bu varsayım kimlik literatüründe ortaya konulan izahların temelini oluşturmaktadır. Bireyler farklı ve benzersiz olduklarını hissederek aynı zamanda öz saygılarını (self esteem) da yükseltmektedirler. Bu doğrultuda bireyler kendilerini diğerlerinden farklılaştırdığına inandığı sosyal grupların bir parçası olmaya çaba göstermektedir. Ancak bu farklılaşma nötr bir farklılaşmanın ötesinde bireyin pozitif manada ayrıştığını hissettiği bir halet-i ruhiyeyi içermektedir. Başka bir ifadeyle bireyler, hangi sosyal grup onları pozitif manada diğerlerinden ayrıştırıyorsa, o gruba yönelmektedir. Böylelikle bireyler aidiyet geliştirdikleri gruplar üzerinde öz saygılarını artırma imkânı yakalamaktadırlar.

Sosyal kimlik kuramı tam olarak bu durumu izah etmektedir. Kurama göre bireyler içerisinde yaşadıkları dünyada sahip oldukları konumu tayin ederken ait oldukları ya da his-

gütsel davranış, kurumsal iletişim, halkla ilişkiler ve yönetim bilimleri gibi alanlara uygulanabilmesi açısından oldukça verimli bir zemin hazırladığı düşünülmektedir. Genel olarak sosyal psikolojinin özelde ise sosyal kimlik kuramının ilgili alanlara uygulanabilmesi, bu alanlarda ortaya çıkan iletişim ve ilişki biçimlerinin açıklanmasında etkili bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütsel davranış, kurumsal iletişim, halkla ilişkiler ve yönetim bilimlerinin sosyal kimlik kuramı bağlamında sosyal psikoloji temelinde beslenmesi bahsi geçen bu alanların zenginleşmesine ve ampirik açıdan zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Abrams, D., & Hogg, M. A. (1998). Prospects for Research in Group Processes and Inter-group Relations. *Group Processes & Intergroup Relations*, *1*(1), pp. 7-20.

Albert, S., & *Whetten*, D. A. (*1985*). *Organizational Identity*. *Research in Organizational Behavior*, 7, pp. 263–295.

Arendt, S., & Brettel, M. (2010). Understanding The Influence of Corporate Social Responsibility on Corporate Identity, Image, and Firm Performance. *ManagementDecision*, 48(10), pp. 1469-1492.

Asante Boadi, E., He, Z., Boadi, E. K., Bosompem, J., & Avornyo, P. (2020). Consequences of Corporate Social Responsibility on Employees: The Moderating Role of Work Motivation Patterns. *Personnel Review*, 49(1), pp. 231-249.

Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social Identity Theory and the Organization. *Academy of Management Review*, 14(1), pp. 20-39.

Ashforth, B. E., Harrison, S. H., & Corley, K. G. (2008). Identification in Organizations: An Examination of Four Fundamental Questions. *Journal of Management*, 34(3), pp. 325-374.

Balmer, J. M. (1998). Corporate Identity and the Advent of Corporate Marketing. *Journal of Marketing Management*, 14, pp. 963-996.

Balmer, J. M., & Gray, E. R. (2003). Corporate brands: what are they? What of them?. *European journal of marketing*, *37*(7/8), 972-997.

Balmer, J. M., & Podnar, K. (2021). Corporate Brand Orientation: Identity, Internal Images, and Corporate Identification Matters. *Journal of Business Research*, 134, pp. 729-737.

Balmer, J.M. (2008). Identity Based Views of the Corporation: Insights from Corporate Identity, Organisational Identity, Social Identity, Visual Identity, Corporate Brand Identity and Corporate Image", *European Journal of Marketing*, 42(9/10), pp. 879-906.

Banister, E. N. & Hogg, M. K. (2004) Negative Symbolic Consumption and Consumers" Drive for Self-esteem: The Case of the Fashion Industry. *European Journal of Marketing*, 38(7), pp. 850-868.

Bergami, M. & Bagozzi, R. P. (2000) Self-Categorization, Affective Commitment and Group Self-Esteem as Distinct Aspects of Social Identity In the Organization. *British Journal of Social Psychology*, 39(4), pp. 555-577.

Bhattacharya, C. B., & Sen, S. (2003). Consumer–Company Identification: A Framework for Understanding Consumers' Relationships with Companies. *Journal of Marketing*, 67(2), pp.76-88.

Brewer, M. (1991) The Social Self: On Being the Same and Different at the Same Time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(5), pp. 475-482.

Brown, M.E. (1969) Identification and Some Conditions of Organisational Involvement. *Administrative Science Quarterly*, 14, pp. pp. 346–355.

Brown, T. J., Dacin, P. A., Pratt, M. G., & Whetten, D. A. (2006). Identity, Intended Image, Construed Image, and Reputation: An Interdisciplinary Framework and Suggested Terminology. *Journal of the Academy of Marketing science*, 34(2), pp. 99-106.

Carter, D. E. (1982). *Designing Corporate Identity Programs for Small Corporations*. New York: Art Direction Book Company.

Cheney, G. (1983). The Rhetoric of Identification and the Study of Organizational Communication. *Quarterly Journal of Speech*, 69(2), pp. 143-158.

Cornelissen, J. P., Haslam, S. A., & Balmer, J. M. (2007). Social Identity,Oorganizational Identity and Corporate Identity: Towards an Integrated Understanding of Processes, Patternings and Products. *British journal of management*, 18, pp. 1-16.

Dacin, P. A., & Brown, T. J. (2002). Corporate Identity and Corporate Associations: A Framework for Future Research. *Corporate Reputation Review*, 5, pp. 254-263.

Demirtaş, H. A. (2003), "Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar", *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss. 123-144.

Deng, X., & Xu, Y. (2017). Consumers' Responses to Corporate Social Responsibility Initiatives: The Mediating Role of Consumer–Company Identification. *Journal of Business Ethics*, 142, pp. 515-526.

Doosje, B., & Ellemers, N. (1997). Stereotyping under Threat: The Role of Group İdentification. In R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers, & S. A. Haslam (Eds.), *The Social Psychology of Stereotyping and Group Life* (pp. 257–272). Blackwell Publishing.

Dowling, G. R. (1994). Corporate Reputation. London: Kogan Page.

Dönmez, A. (1992). "Bilişsel Sosyal Şemalar". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, 14, ss. 131-46.

Dutton, J. E., Dukerich, J. M., & Harquail, C. V. (1994). Organizational Images and Member Identification. *Administrative Science Quarterly*, 39(2), pp. 239-263.

Edwards, M. R. & Peccei, R. (2007) Organizational Identification: Development and Testing of a Conceptually Grounded Measure. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(1), pp. 25-57.

Edwards, M.R. (2005) Organisational Identification: A Conceptual and Operational Review. *International Journal of Management Reviews*, 7(4), pp. 207–230.

Elbedweihy, A. M. (2014). Conceptualisation, Measurement, and Validation of Consumer-Brand Identification: A Social Identity Theory Perspective. Unprinted PhD Thesis. University of Hull.

Glaveli, N. (2020). Corporate Social Responsibility toward Stakeholders and Customer Loyalty: Investigating the Roles of Trust and Customer Identification with the Company. *Social Responsibility Journal*, 17(3), pp. 367-383.

Gray, E. R., & Balmer, J. M. (1998). Managing Corporate Image and Corporate Reputation. *Long Range Planning*, 31(5), 695-702.

Hackel, L. M., Zaki, J., & Van Bavel, J. J. (2017). Social Identity Shapes Social Valuation: Evidence from Prosocial Behavior and Vicarious Reward. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 12 (8), pp. 1219-1228.

Hall, D. T., Schneider, B., & Nygren, H. T. (1970). Personal Factors in Organizational Identification. *Administrative Science Quarterly*, 15 (2), pp. 176-190.

Hatch, M.J. & Shultz, M. (1997). *Relations between Organizational Culture, Identity and Image. European Journal of Marketing*, 31(5/6), pp. 356-65.

He, H. W., & Balmer, J. M. (2007). Identity Studies: Multiple Perspectives and Implications for Corporate-Level Marketing. *European journal of marketing*, 41(7/8), pp. 765-785.

He, H. W., & Mukherjee, A. (2009). Corporate Identity and Consumer Marketing: A Process Model and Research Agenda. *Journal of Marketing Communications*, 15(1), pp. 1-16.

He, H., & Li, Y. (2011). CSR and Service Brand: The Mediating Effect of Brand Identification and Moderating Effect of Service Quality. *Journal of Business Ethics*, *100*, pp. 673-688.

Hewstone, M., Stroebe, W. & Stephenson, G. M. (1996). Introduction to Social Psychology. Oxford: Blacvvell.

Hinkle, S., & Brown, R. J. (1990). Intergroup Comparisons and Social Identity. In D. Abrams, & M. A. Hogg (Eds.), Social Identity Theory: Constructive and Critical Advances (pp.48-70). New York: Springer Verlag.

Hogg, M. A. & Abrams, D. (1988). Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes. London & New York: Routledge.

Hogg, M. A., & Reid, S. A. (2006). Social Identity, Self-Categorization, and the Communication of Group Norms. *Communication Theory*, *16* (1), pp. 7-30.

Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (1995). Social Psychology: An Introduction. Harvester Wheatsheaf

Hogg, M. A., Terry, D. J., & White, K. M. (1995). A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 58 (4), pp. 255-269.

Hong, S. Y., & Rim, H. (2010). The Influence of Customer Use of Corporate Websites: Corporate Social Responsibility, Trust, and Word-of-Mouth Communication. *Public Relations Review*, 36(4), pp. 389-391.

Hortaçsu, N. (2007). Ben, Siz, Biz, Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplar Arası İlişkiler. Ankara: İmge Kitabevi.

Iyer, A., & Jetten, J. (2011). What's Left Behind: Identity Continuity Moderates The Effect of Nostalgia On Well-Being and Life Choices. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101 (1), pp. 94-108.

Jenkins, R. (2014). *Social identity*. Routledge.

Keh, H. T., & Xie, Y. (2009). Corporate Reputation and Customer Behavioral Intentions: TheRoles of Trust, Identification and Commitment. *Industrial Marketing Management*, 38(7), pp. 732-742.

Kiçir, İ. (2020). Gösterişçi Tüketimin Yüceltilmesi. Cengiz Anık içinde, Dijital Medyanın Ekonomi Politiği, (ss. 253-261). Ankara: Nobel.

Kiçir, İ. (2022). Siyasal Tüketicilik. Konya: Literatürk Academia.

Kim, H. R., Lee, M., Lee, H. T., & Kim, N. M. (2010). Corporate Social Responsibility and Employee–Company Identification. *Journal of Business Ethics*, 95, pp. 557-569.

Kim, T., Chang, K., & Jae Ko, Y. (2010). Determinants of Organisational Identification and Supportive Intentions. *Journal of Marketing Management*, 26(5-6), pp. 413-427.

Kuenzel, S., & Vaux Halliday, S. (2008). Investigating Antecedents and Consequences of Brand Identification. *Journal of Product & Brand Management*, 17(5), pp. 293-304.

Kunda, Z. (1999) Social Cognition: Making Sense of People. Cambridge, MA: MIT Press.

North, R. J. & Swann, W. B. (2009) Self-Verification 360: Illuminating the Light and Dark Sides. *Self and Identity*, 8(2-3), pp. 131-146.

Lee, S. M. (1971) An Empirical Analysis of Organizational Identification. *Academy of Management Journal*, 14 (2), ss. 213-226.

Lii, Y. S., & Lee, M. (2012). Doing Right Leads to Doing Well: When the Type of CSR and Reputation Interact to Affect Consumer Evaluations of the Firm. *Journal of Business Ethics*, 105, pp. 69-81.

Lythreatis, S., Mostafa, A. M. S., & Wang, X. (2019). Participative Leadership and Organizational Identification in Smes in the MENA Region: Testing the Roles of CSR Perceptions and Pride in Membership. *Journal of Business Ethics*, 156, pp. 635-650.

Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and Their Alma Mater: A Partial Test of the Reformulated Model of Organizational Identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13 (2), pp. 103-123.

Martin, J., Feldman, M. S., Hatch, M. J., & Sitkin, S. B. (1983). The Uniqueness Paradox in Organizational Stories. *Administrative Science Quarterly*, 28 (3), pp. 438-453.

Melewar, T. C. (2003). Determinants of the Corporate Identity Construct: A Review of The Literature. *Journal of Marketing Communications*, 9 (4), pp. 195-220.

Meyer, J. P. (Ed.). (2016). Handbook of Employee Commitment. Edward Elgar Publishing.

Moingeon, B., & Ramanantsoa, B. (1997). Understanding Corporate Identity: The French School of Thought. *European Journal of Marketing*, 31(5/6), 383-395.

Mozes, M., Josman, Z., & Yaniv, E. (2011). Corporate Social Responsibility Organizational İdentification and Motivation. *Social Responsibility Journal*, 7(2), pp. 310-325.

Omar, M. W., Jusoff, K., & Hussin, H. (2010). Employee Motivation and Its İmpact on Employee Loyalty. *World Applied Sciences Journal*, 8(7), pp. 871-873.

Paruzel, A., Danel, M., & Maier, G. W. (2020). Scrutinizing Social Identity Theory in Corporate Social Responsibility: An Experimental Investigation. *Frontiers in Psychology*, 11, 580620.

Patchen, M. (1970) Participation, Achievement and İnvolvement in the Job. Englewood Clifs, NJ: Prentice Hall.

Postmes, T. & Branscombe, N. (2010). Sources of Social Identity. In T. Postmes & N. Branscombe (Eds). Rediscovering Social Identity*:* Core Sources. Psychology Press.

Rosch, E. (1978). Principles of Categorization. In Eleanor Rosch & Barbara B. Lloyd (Eds.), Cognition and Categorization (pp. 27-48). Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Scott, S. G., & Lane, V. R. (2000). A Stakeholder Approach to Organizational Identity. *Academy of Management review*, *25*(1), 43-62.

Sedikides, C., Wildschut, T., Arndt, J., & Routledge, C. (2008). Nostalgia: Past, Present, and Future. *Current Directions in Psychological Science*, 17 (5), pp. 304-307.

Shee, P. S. B., & Abratt, R. (1989). A New Approach to the Corporate Image Management Process. *Journal of Marketing Management*, *5* (1), pp. 63-76.

Shin, I., Hur, W. M., & Kang, S. (2016). Employees' Perceptions of Corporate Social Responsibility and Job Performance: A Sequential Mediation Model. *Sustainability*, 8(5), 493.

Sluss, D. M., & Ashforth, B. E. (2008). How Relational and Organizational Identification Converge: Processes and Conditions. *Organization Science*, 19 (6), pp. 807-823.

Snyder, C. R. & Fromkin, H. L. (1977) Abnormality As A Positive Characteristic: The Development and Validation of A Scale Measuring Need for Uniqueness. *Journal of Abnormal Psychology*, 86(5), 518-527.

Spears, R. ve Haslam, S. A. (1997). Stereotvping and the Burden of Cognitive Load. In R. Spears, P. H. Oakes, N. Ellemers, & S. A. Haslam (Eds.), The Social Psychology of Stereotyping and Group Life, (pp. 171-207). Oxford: Blackwell.

Sun, L., & Bunchapattanasakda, C. (2019). Employee Engagement: A Literature Review. *International Journal of Human Resource Studies*, 9(1), pp. 63-80.

Tajfel, H. (1978). Social Categorization, Social Identity and Social Comparison. In H. Tajfel (Ed.), Differentiation between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations (pp. 61-76). London: Academic Press.

Tajfel, H. (1979). Individuals and Groups in Social Psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18 (2), pp. 183-190.

Tajfel, H. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. *Annual Review of Psychology*, 33 (1), pp. 1-39.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In S. Worchel, & W. G. Austin (Eds.), The Social Psychology of Intergroup Relations (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

Talipoğlu. Ü. (2022). Kültürlerarası İletişim Perspektifinden Göç Olgusu: Yerel Halk Özelinde Bir İnceleme. içinde Samet Kavoğlu (Ed). Göç ve İletişim, (ss.65-91). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Turner, J. C. (1982). Toward a Cognitive Definition of the Group. In H. Tajfel (Ed.), Social Identity and Intergroup Relations, (pp. 15-40). Cambridge: Cambridge University Press.

Turner, J. C. (1975). Social Comparison and Social Identity: Some Prospects for Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 5 (1), pp. 1-34.

Turner, J. C. (1978). Social Categorization and Social Discrimination in the Minimal Group Paradigm. In: H. Tajfel (Ed.) Differentiation Between Social Groups, (pp. 102-140). Academic Press, London.

Turner, J. C. (1999). Some Current Issues in Research on Social Identity and Self-Categorisation Theories. In N. Ellemers, R. Spears, & B. Doosje (Eds.), Social Identity:Context, Commitment, Content (pp. 6-34). Oxford: Blackwell.

Turner, J. C. & Brown, R. (1978). Social Status, Cognitive Alternatives, and Intergroup Relations. In H. Tajfel (Ed.), Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of İntergroup Relations (pp. 202–234). New York, NY: Academic Press.

Turner, J. C., & Oakes, P. J. (1986). The Significance of The Social İdentity Concept for Social Psychology with Reference to İndividualism, İnteractionism and Social İnfluence. *British Journal of Social Psychology*, 25 (3), pp. 237-252.

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S. (1987). Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory. Basil Blackwell.

Tüzün, S. (2021). Tarihsel Süreçte Toplumsal Gerçeklik ve İdeolojik İnşa: Teşkilat, Yayın, Söylem. Konya: Literatürk Academia.

Ullrich, J., Wieseke, J., Christ, O., Schulze, M., & Van Dick, R. (2007). The Identity-Matching Principle: Corporate and Organizational Identification in A Franchising System. *British Journal of Management*, 18, pp. 29-44.

Ünal, C. (2022a). Çalışan Markası. E-İletişim Ansiklopedisi. ISBN: 978-605-71074-1-1. Doi:10.5281/zenodo.7440841.

Ünal, C. (2022b). İşveren Markası. E-İletişim Ansiklopedisi. ISBN: 978-605-71074-1-1. Doi:10.5281/zenodo.7307844

Van Dick, R., Wagner, U., Stellmacher, J. & Christ, O. (2004) The Utility of A Broader Conceptualisation of Organisational Identification: Which Aspects Really Matter? *Journal of Occupational and Organisational Psychology*, 77, pp. 171–191.

Van Riel, C. B., & Balmer, J. M. (1997). Corporate Identity: The Concept, Its Measurement and Management. *European Journal of Marketing*, 31(5/6), pp. 340-355.

Vos, J. F. (2003). Corporate Social Responsibility and The Identification of Stakeholders. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 10(3), pp. 141-152.

TÜRKİYE'DE BORU HATLARININ GÜVENLİĞİ

Dr. Kpt. Plt. M. Melih Başdemir

nobel bilimsel

TÜRKİYE'DE BORU HATLARININ GÜVENLİĞİ

Dr. Kpt. Plt. M. Melih Başdemir

Yayın No.: 1740
ISBN: 978-625-398-792-3
E-ISBN: 978-625-398-789-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Başdemir, M. Melih.
Türkiye'de Boru Hatlarının Güvenliği / M. Melih Başdemir
1. Basım, XXIV + 244 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-792-3
E-ISBN: 978-625-398-789-3
1. Enerji Güvenliği 2. Boru Hatlarının Korunması 3. Türk Boru Hatları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**

ABSRACT ..... **vii**

ÖN SÖZ ..... **ix**

TABLO LİSTESİ ..... **xvii**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **xix**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xxi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL DÖNÜŞÜM: ENERJİ GÜVENLİĞİNDEN
KRİTİK ALTYAPI GÜVENLİĞİNE GEÇİŞ **13**

1. ENERJİ KAVRAMI 13
2. ENERJİ KAYNAKLARI 15
   a. Kömür 15
   b. Petrol ve Doğal Gaz 17
   c. Diğer Enerji Kaynakları 24
      (1) Nükleer Enerji 24
      (2) Güneş Enerjisi 24
      (3) Biyoenerji 25
      (4) Hidrojen Enerjisi 25
      (5) Rüzgâr Enerjisi 26
      (6) Jeotermal Enerji 26
      (7) Hidroelektrik Enerjisi 26
      (8) Gel-Git Enerjisi 26
3. ENERJİ GÜVENLİĞİ 27
4. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMINA TARİHSEL BİR BAKIŞ: KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMÜN ANALİZİ 28
5. ENERJİ GÜVENLİĞİNİN DEĞİŞEN TANIMI 34

İKİNCİ BÖLÜM
KRİTİK ENERJİ ALTYAPISI VE GÜVENLİĞİ: BORU HATLARI VE KORUNMASI 41

1. KRİTİK ALTYAPI TESİSİ KAVRAMI 41
2. BORU HATLARI SİSTEMİ 45
   a. Boru Hattı 45
   b. Kompresör İstasyonları 47
   c. Ölçme İstasyonları ve Vanaları 48
   ç. Kontrol İstasyonları 48
   d. Boru Hatlarının İnşası 48
3. KRİTİK ALTYAPI TESİSLERİ GÜVENLİĞİ 49
4. BORU HATLARININ GÜVENLİĞİ 52
5. BORU HATLARINA YÖNELİK RİSK VE TEHDİTLER 55
   a. Terörizm 55
   b. Siber Tehditler 57
   c. Hırsızlık 57
   ç. Vandallık 58
   d. İhlaller ve Kazalar 59
   e. Doğal Afetler 60
6. BORU HATLARININ FİZİKİ GÜVENLİĞİ 60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BORU HATLARI GÜVENLİĞİNDE ÖRNEK UYGULAMALAR: ABD VE RF 63

1. ABD'DE BORU HATLARI GÜVENLİĞİ 64
   a. ABD'de Boru Hatlarına Yönelik Risk ve Tehditler 67
   b. Güvenlik Modeli Oluşturma Çabaları: Alaska Boru Hattı 68
   c. Boru Hatları Güvenliğinin Kurumsal Yapısı 70
      (1) Ulaştırma ve Enerji Bakanlıkları 72
      (2) Boru Hatları Ve Tehlikeli Maddeler Güvenlik Dairesi (The Pipeline And Hazardous Materials Safety Agency-PHMSA) 73
      (3) Boru Hatları Emniyet Dairesi (The Office of Pipeline Safety-OPS) 74
      (4) Ulaştırma Güvenlik Dairesi (Transportation Security Administration-TSA) 76
   ç. ABD Boru Hatları Güvenlik Sisteminin Hukuksal Yapısı 78
      (1) Boru Hatları Güvenliği Kanunu: Title 49 78
      (2) Teknik Yardım Programı Yönetmeliği (The Pipeline Safety Statute 49, 2006:1043) 80
      (3) Boru Hattı Güvenlik ve Emniyet Düzenlemesi- Pipeline Safety and Security Regulation Yönetmeliği 81

d. Boru Hatları Güvenlik Sisteminin Teşkilat Yapısı 82
e. Alınan Tedbirler ve Uygulamalar 84
2. RF'DE BORU HATLARI GÜVENLİK POLİTİKALARI 88
a. RF'de Enerjinin Yeri 88
b. RF'de Boru Hatları Güvenliği ve Tehditler 92
c. RF'deki Boru Hatları Güvenliğinin Kurumsal Yapısı 94
ç. Alınan Tedbirler ve Uygulamalar 96
d. RF Boru Hatları Güvenlik Siteminin Değerlendirilmesi 98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE VE ENERJİ: JEOPOLİTİK KONUM VE İHTİYAÇLAR 101

1. ENERJİ JEOPOLİTİĞİ 101
2. ENERJİ JEOPOLİTİĞİNDE TÜRKİYE'NİN KONUMU 103
3. AB'NİN ENERJİ JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE 107
4. TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKALARI 111
5. TÜRKİYE'NİN ENERJİ TERMİNALİ OLMA POTANSİYELİ 115
6. TÜRKİYE'DEKİ PETROL VE DOĞAL GAZ BORU HATLARI 121
a. Türkiye'deki Mevcut Uluslararası Petrol Boru Hatları 122
(1) Kerkük-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı 122
(2) Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı 123
b. Planlama Aşamasındaki Petrol Boru Hattı Projeleri 124
c. Türkiye'deki Mevcut Uluslararası Doğal Gaz Boru Hatları 125
(1) İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı 125
(2) Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı 126
(3) Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı 126
(4) Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı 127
ç. Planlama Aşamasındaki Doğal gaz Boru Hattı Projeleri 129
(1) Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı-TANAP 129
(2) Doğu Avrupa Gaz Ringi 130
(3) Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi 130
(4) Diğer Projeler 132
7. TÜRKİYE'NİN BORU HATLARI VE RF'YE OLAN BAĞIMLILIK 133

BEŞİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE BORU HATLARININ GÜVENLİĞİ 137

1. TÜRKİYE'DE KRİTİK ALTYAPI GÜVENLİĞİ ALGISI VE BORU HATLARININ KORUNMASI 137
2. TÜRKİYE'NİN BORU HATLARINA YÖNELİK RİSK VE TEHDİTLER 140

a. Terör Tehdidi 142
b. Hırsızlık 143
c. İhlaller ve Kazalar 146
3. BORU HATLARINDA ULUSLARARASI HUKUKİ ALTYAPI 148
4. BORU HATLARINDA ULUSAL HUKUKİ ALTYAPI 152
a. 4586 Sayılı Kanun 153
b. 5188 Sayılı Kanun 155
c. Türk Mevzuatının Değerlendirilmesi 159
5. TÜRK BORU HATLARININ GÜVENLİĞİNDEKİ KURUMSAL YAPI 160
a. Jandarma Genel Komutanlığı 161
b. Genelkurmay Başkanlığı 162
c. Dışişleri Bakanlığı 162
ç. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 163
d. Sahil Güvenlik K.lığı 163
e. Millî İstihbarat Teşkilatı 164
f. Emniyet Genel Müdürlüğü 164
g. BOTAŞ 164
ğ. Özel Güvenlik Kuruluşları 166
6. TÜRK BORU HATLARININ GÜVENLİĞİNDEKİ UYGULAMALAR 166

ALTINCI BÖLÜM
GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER 177

1. BORU HATLARI GÜVENLİK YAKLAŞIMI 178
2. TÜRKİYE'DEKİ BORU HATLARI GÜVENLİK SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 180
3. TEHDİTLERE KARŞI ALINAN ÖNLEMLERİN ANALİZİ 185
4. BORU HATLARI GÜVENLİĞİNDE KURUMSAL ÖNERİLER 187
a. Önerilen Boru Hatları Güvenlik Siteminin Yapısı 188
b. Boru Hatları Güvenliği Kanun Önerisi 191
c. Önerilen Yapıdaki Güvenlik Uygulamaları 192
ç. Boru Hatları Güvenliği Kurumsal Yapısı İçinde Yer Alması Öngörülen Kurumlar .. 193
d. Boru Hatları Güvenlik Modelinde Yer Alan Birimlerin İncelenmesi 195
(1) Genelkurmay Başkanlığı 195
(2) İçişleri Bakanlığı 195
(3) Dışişleri Bakanlığı 195
(4) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Boru Hatları Güvenlik Dairesi 196
(5) Jandarma Genel Komutanlığı 197

(6) Sahil Güvenlik K.lığı 198
(7) Emniyet Genel Müdürlüğü 199
(8) Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı 199
(9) Boru Hatları Güvenlik Kurumu 200
(10) Millî İstihbarat Teşkilatı 201
(11) BOTAŞ 202
(12) Özel Güvenlik Kuruluşları 202
e. Boru Hatlarının Korunmasındaki Çekirdek Kadro: JGK, BHGD (ETBK), BHGK (KDGM), BOTAŞ 203
f. Boru Hatları Güvenlik Merkezi (BHGM) 205
5. BORU HATLARI GÜVENLİK MODELİ İÇİNDE ALINACAK TEDBİRLER 206
6. BORU HATLARI GÜVENLİK MODELİNDEKİ KURUMSAL İŞ BİRLİĞİ 207

SONUÇ 211

KAYNAKÇA 227

KAYNAKÇA

10/238 Esas Numaralı **Meclis Araştırma Komisyonu Raporu**, 16 Haziran 2005 < http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss978m.htm#_ Toc 108326374.>, 25.10.2012

1999/414/CFSP Sayılı AB Belgesi: **Common Strategy of the European Union on Russia of 4 June 1999**, <http://trade.ec.europa. eu/doclib/docs /2003/november /tradoc_114137 .pdf,> 10.04.2013.

20 Alyeska Pipeline Service Co., Internet page, Anchorage, AK, February 8, 2009 <http://www.alyeska-pipe.com/ about.html.>, 17.03.2011.

4586 Sayılı Petrolün Boru Hatları İle Transit Geçişine Dair Metni, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1124.html>, 10.06.2011

5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun Metni, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/ 1381.html>, 12.08.2010.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanun Metni, <http://www.mevzuat. adalet.gov.tr/html/1137.html>, 11.06.2011

6/1161 Esas Sayılı Kütahya Milletvekili Sayın Alim Işık'ın **Sözlü Soru Önergesi ve Cevabı**, TBMM, Ekim 2011.

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **1998 İlerleme Raporu** <http://www.abgs. gov.tr/files/AB_Iliskileri/ AdaylikSureci/ IlerlemeRaporlari/Turkiye_ Ilerleme_ Rap_1998.pdf>, 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **1999 İlerleme Raporu** <http://www.abgs. gov.tr.files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf >, 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2000 İlerleme Raporu** <http://www.abgs .gov.tr/files AB_Iliskileri/ AdaylikSureci/ IlerlemeRaporlari/ Turkiye_Ilerleme_Rap _2000.pdf> 25.06.2013.

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2001 İlerleme Raporu** <http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2002 İlerleme Raporu** <http://www.abgs. gov.tr/files/ AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf>> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2003 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.tr/files/ AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2004 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2005 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.tr/files/ AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2006 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.tr/files/ AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2007 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.tr/files/ AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2009 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.tr/files /AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2009.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2010 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.tr/files/ AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2010.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2011 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.tr/files/ AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2011.pdf> 25.06.2013

AB Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi **2012 İlerleme Raporu**<http://www.abgs. gov.trfiles/ AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2012.pdf> 25.06.2013

AB Komisyonu Rapor, **Türkiye'nin Ana Enerji Terminali Olma Potansiyeli**, 18.10.2006

AB Konsey Direktifi**, 2008/114/EC of 8 December 2008,** The Identification and Designation of European Critical Infrastructures and The Assessment of The Need to Improve Their Protection, Official Journal of the European Union <http://eurlex. europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uriOJ:L:2008 :345:0075 :0082:EN:PDF>, 15.02.2013.

ABD Boru Hatları Güvenliği Düzenlemesi **77 FR 5472**, 2010 <http://phmsa. dot.gov/pipeline/regs>, 13.10.2012.

ABD Enerji Bilgi İdaresi Energy Information Administration (EIA) **Rusya Enerji Raporu**, 2012 <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>, 12.10.2013

ABD Hükûmeti, **2002 Tarihli Yurt Güvenliği Yasası**, <http://www. dhs.gov/xlibrary/assets/hr_5005_enr.pdf>, 12.05.2012.

ABD Yurt Güvenlik Teşkilatı- Homeland Security, "**Ulusal Altyapı Koruma**

AÇIKEL, Erbaş, Aslıhan, "Sınır Aşan Boru Hattı Projelerinde Transit Ülkelerin Konumu", **Orta Doğu Analiz**, Ekim 2009, Cilt 1, Sayı 10, Ankara Üniversitesi.

AGİT Bakanlar Kurulu 15. Toplantı Kararları, Kasım 2007 <http://www.osce.org/mc/29482>, 15.07.2013.

AGİT Belge "Agreements 2003" <http://www.osce.org/agreements>, 14.07.2013.

AKKAYA, Murat. "Mülakat Notları", Ankara, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 15.12.2009.

AKKAYA, Murat. "Mülakat Notları", Ankara, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 15.10.2012.

AL JAZEERA, **Nigerian Army Tackles Oil Smugglers**, 6 Mart 2011 <http://www.a ljazeera.com/news/africa/2011/03/20113673454229769.html.>

ALİMOV, Rashid**, Russian Pipelines Burst: Oil Rivers Flow,** 2011 <http://www.bellona.org/english_import_area/energy/30532Z>, 23.10.2012

ALSANCAK, Hasan **Boru Hatlarında Güvenlik,** BP Enerji Güvenlik Müdürlüğü, Ankara, USAK, 20.06.2011.

ALSANCAK, Hasan, **Boru Hatları Güvenliği,** 2010 <http://www .hasanalsancak. com /index.php?p=75> 12.10.2012.

ANDERSON Deborah, **M8 Shut for Hours as Fire Leaves 20000 in Dark**, Evening Times, 8 Kasım 2011.

ANDERSON, Ross, FLOIRA, Shalilendra, **Security Economics And Critical National Infrastructure**, Economics of Information Security and Privacy, 2010.

ANDERSON, Scott, **Lawrance in Arabia,** London Doubleday Publishing, 2013.

ARAS, Bülent, **Türk-İran İlişkileri: Değişim ve Süreklilik**, Avrasya Dosyası, 2006 Cil12, Sayı 2.

ASMUS, D., KUGLER, R, L. LARRABEE, L,F "Building a new NATO", **Foreign Affairs**, 72(4): 28-40, 1993.

Association of Oil Pipelines (AOPL) Home Page, **Pipelines in the US**, <http://www.aopl.org>, 30.03.2012.

Avam Kamarası Raporu, **Energy Security,** Research Paper, 07/42, 9 Mayıs 2007.

Avrupa Komisyon Raporu **Energy From Abroad: Turkey**, 2012 <http://ec. europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/turkey_en.htm>, 15.10.2012.

Avrupa Komisyonu COM(2004) 702 Sayılı Belgesi, , Communicatıon From The Commissıon To The Council And The European Parliament, Critical Infrastructure Protection in the Fight Against Terrorism Brussels, 20.10.2004, < http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/L exUriServ.do?uri= COM:2004 :0702: FIN:EN:PDF>, 13.02. 2013.

Avrupa Komisyonu Tebliği, **Terörizmle Mücadele Kapsamında Kritik Altyapıların Korunması,** s. 3, 2004, <http:// eurex.europa.eu /lexuriserv/lexuriserv. do?uri= com: 2004:0702:fın:en:pdf>, 15.10.2012.

AYTEKİN, S.Sefa, **USAK Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Konferansı Açılış Konuşması**, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Başkanlığı Müşteşarı, USAK, Ankara, 20.06. 2011.

BAĞIŞ, Egemen, YILDIZ, Taner, "AB ve Türkiye arasında Enerji Alanında İşbirliğinin Güçlendirilmesi AB Komisyon Üyeleri Oettinger ve Füle ile Türkiye'den Bakanlar Bağış ve Yıldız'ın ortak açıklaması", 14.06.2012, <http://www.avrupa.info.tr/tr/resource/news-archiv/news-single iew/article/ab-ve-tuerkiye-arasinda-enerji-alaninda-isbirliginin-gueclendirilmesi-br-ab komisyon -ueye.html>, 02.07.2013

BAHGAT, G, "Europe's Energy Security: Challanges And Opportunties", **International Affairs**, 82(5), 2006, 35-74.

BAHGAT; "Russia's Oil Potential: Prospects And İmplications", **OPEC Review**, Haziran 2004, s. 133-147

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi BTC Ceyhan Deniz Terminali'nde İşletme Dönemi Halkı Bilgilendirme Broşürü, 2008

BANUAZIZI,A. WEINER, M.,**The New Geoplitics of Central Asia and its Borderlands**, Indiana University Press, Bloomington, Indiana, 1994.

BARTON, B., REDGWELL, C, RONNE, D, ZILLMAN, N. **Energy Security: Managing Risk in a Dynamic Legal and Regulatory Environment,** Oxford, Oxford University Press, 2004.

BAŞDEMİR, M. Melih, "Türkiye'de Boru Hatları Güvenlik Politikasında Güvenlik Güçlerinin Rolü", **USAK- Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Konferansı**, 20 Haziran 2011, Ankara.

BAŞDEMİR, M.Melih, ÇELİKPALA, Mitat, "Türkiye'de Petrol Ve Doğalgaz Boru Hatlarının Güvenlik Politikası Nedir Ve Nasıl Olmalıdır?", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, ATESE Bşk.lığı, Yıl 8, Sayı 14, Ocak 2010, 97-129.

BAUEN, A. "Future energy sources and systems-Acting on climate change and energy security", **Journal of Power Sources**, 157: 893–901, 2006.

Baykar Makine İnternet Sayfası, İnsansız Hava araçları, <http://www.baykarmakina. com/>, 23.11.2011

BAYRAM, Didem, A., **Türkiye Güvenlik Ve Yangın Sektöründe 2009 Yılı,** Rapor, 2010.

BBC Haber, "Türkiye, Kuzey Irak İle Petrol Anlaşması İmzaladı' <http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130514_ft_turkiye_irak.shtm> 15.05.2013.

Belge, **AB Enerji Güvenliği**, 06 Haziran 2012. <http://www.abgs.gov.tr/ind ex.php?p=1&l=1>

BIÇAKÇI, Salih, "Türkiye'de Kritik Altyapı Güvenliği" Çalışma Notları, Kadir Has Üniversitesi, 2013.

BIL Güvenlik Müdürlüğü "Mülakat Notları", 10.06. 2011

BİLGEM TEMPEST **İşaret Ürünleri**, 2013 <http://uekae.tubitak.gov.tr/home.do?ot=1&sid=68>, 15.02.2013

BİLGİN, Mert "Türkiye'nin İhracata Yönelik Ekonomi Politikalarında Avrasya'nın Stratejik Önemi*"* **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, İstanbul Cilt 2, Sayı 7 (Güz 2005), s. 87-124.

BLANK, Stephen, **"Russia, The WTO, And The CIS"**, Washington D.C., US Central Asia-Caucasus Analyst, Bi-Weekly Brıefing, Vol. 11 No. 13, 1 July 2009.

BOTAŞ Doğubeyazıt Bölge Müdürlüğü "Mülakat Notları", 07.06.2009

BOTAŞ Genel Müdürlüğü Resmî İnterenet Sayfası, **Vizyon,** <www.botaş.gov.tr>, 11.01.2013

BOTAŞ Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sitesi, "Boru Hatları Projeleri", 2011, <http://www.botas.gov.tr>, 25.10.2012

BOTAŞ Genel Müdürlüğü Resmî İnternet Sitesi, "İllere Göre Doğal Gaz Arzı", 2012 <http://www.botas.gov.tr>, 25.10.2012

BOTAŞ Güvenlik Sekreterliği (Müdürlüğü) "Mülakat Notları", 05.06. 2011

BP Publication **Putting Energy In The Spotlight** , London, Bp Press, 2007.

BP Statistical Review of World Energy, June 2012, <www.bp.com>, 12.01.2013.

BRONZINI, Michael, GOODE Michael **On Pipelines** Dept. of Civil, Environmental &Infrastructure Engineering (CEIE) George Mason University, 2009.

BROWN, Matthew H., REWEY Christie, GAGLIANO, Troy **Energy Security** NCSL: The National Conference of State Legislatures- Ulusal Kanun Yapıcılar Konferansı, Nisan, 2003.

BTC Güvenlik Broşürü, BTC Güvenlik Müdürlüğü, Ankara 2009.

BULUT, Hüsamettin **Günlük Yaşamda Enerji Verimliliği Ve Tasarrufu**, Enerji Verimliliği Haftası Sunumu, Harran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Makina Mühendisliği Bölümü Enerji Anabilim Dalı Osmanbey Kampüsü, Şanlıurfa, Kasım 2010.

BURGHERR Peter, ECKLE Petrissa, HIRSCHBERG Stefan, **Security Risks of Critical Infrastructures in the Oil and Gas Sectors**, Paul Scherrer Institute, 2010.

C2G Energy Ltd "Energy Security In The 21st Century – The Assurance Infrastructure Model (AIM)", **OG Next Generation**, Temmuz, 2008, sayı 8, <www.ognextgeneration.com>, 12.13.2013

CAN, Suphi, USAK Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Konferansı II. Oturumu Açılış Konuşması, USAK, Ankara, 20.06. 2011

CEIE 686 Sayılı Belge, Transportation System Security and Safety Fall 2008, Hazmat and Pipelines, Washington D.C., 2008.

CHASTAIN, Steve **Pipeline Right of Way Exploring Emerging Technologies that Address the Problem**, TSA Raporu, Mayıs/Haziran 2009.

CHONG Yi, "China's Energy Security", **Australian Journal of International Affairs**, 60(2): 265-286, 2006.

CIAD- Coal Industry Advisory Board Report **Power Generation From Coal: Measuring and Reporting Efficiency Performance and CO2 Emissions Power Generation**, International Energy Agency, 2012.

Cisoil Resmî İnternet Sayfası, Rus Boru Hattı Güvenliği, <http://www.cisoilgas. com/article/russian-pipeline-security/>, 17.10.2012.

CLOUD, David S., "A Former Green Beret's Plot to Make Millions Through Terrorism", The Ottawa Citizen, Toronto, December 24, 1999. pE15.

CNN Türk Haber, **Antalya'da Boru Hattında Yangın**, 22 Nisan 2011 <http://www.cnnt urk.com/2011/turkiye/04/22/antalyada.boru. hattinda. yangin /614263.0 /.>, 02.06.2011.

Collective Security Treaty Organization (CSTO) Resmî İnternet Sayfası <http://www .globalsecurity.org/military/world/int/csto.htm>, 12.12.2010

COM(2010) 639, "Energy 2020 A Strategy For Competitive, Sustainable And Secure Energy" , Brussels, 10.11.2010, Final, Communıcatıon From The Commıssıon To The European Parlıament, The Councıl, The European Economıc And Socıal Commıttee And The Commıttee Of The Regıons.

CORDESMAN, Anthony, **The Us Military And Evolving Challenges In The Middle East,** Maryland, Naval War College Review, June 2002.

ÇAL, Sedat, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi", Yatırımlar Direktörlüğü Enerji Şartı Sekretaryası **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** 63-4, 2009.

ÇELİKPALA Mitat, "Enerji Alanında Rekabet Yeniden Hareketleniyor: Türkiye Merkezli Gelişmelere Genel Bir Bakış" **Orta Doğu Analiz** Mayıs 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 41.

ÇELİKPALA, Mitat "Türkiye-AB İlişkilerinin Tartışmalı Özgül Konuları Enerji Politikası", Kadir Has Üniversitesi Ders Notları, İstanbul, 2013.

ÇELİKPALA, Mitat, "Enerji Hatlarının Güvenliği", **Cumhuriyet-Enerji,** 5.10.2010.

ÇOMAK, H. **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**. İstanbul. Hiperlink Yayınları, 2011.

ÇOMAK, Hasret, **Türkiye' nin Enerji Güvenliği Raporu**, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 2009.

Demir, F. **Enerji Oyunu**. İstanbul. Ayrım Yayınları, 2010.

DENİZ, Veli, **Boru Hatları Yapımında Teknik Esaslar ve Tedarikte Güvenlik**, BOTAŞ Raporu, Ankara, 2008.

Department of Homeland Security Belgesi, **National Infrastructure Protection Plan- NIIP**, 2009; <http://www.dhs. gov/xlibrary /assets/NIPP_Plan.pd,>, 17.02.2012.

Dış İşleri Bakanlığı "Türkiye'nin Enerji Stratejisi", 2011, <http://www.mfa. gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa>, 03.07.2013.

DİLEK, Nursel, **O Gün Bilge Köyü'nde Herkes Öldü**, Aksiyon, 3 Mayıs 2010.

DİLLİ, Budak, "Enerji Kaynaklarının Taşınmasında Türkiye'nin Konumu", **Enerji Arz Güvenliği**, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, SAREM, Ankara, 2007, 93-107.

DORAN, Charles F., **Oil Politics is World Politics**, Saisphere, The Johns Hopkins University, 2005.

Dünya Ekonomik Forum Raporu**, The New Energy Security Paradigm,** Davos, 2006 Baharı.

EDİGER, E. Hoşgör, "Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki", **Enerji Arz Güvenliği**, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, SAREM, Ankara, 2007, 1-49.

EDİGER, Volkan Ş. **Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret**", 2. Bölüm Doğal Gaz Dergisi 2008 / 132

EDİGER, Volkan, Ş., **Osmanlı'da Neft ve Petrol,** Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık Ve İletişim A.Ş 2006

EIA- Energy Information Administration, **Avrupa Birliği (AB) Enerji Raporu,** 2012**,** <http://www. eia.doe.gov/emeu/ cabs/European_Union/pdf.pdf>, 15.01.2013

EIA- Energy Information Administration, **Rusya Federasyonu (RF) Enerji Raporu,** 2012**,** <http://www. eia.doe.gov/emeu/ cabs/RF/pdf.pdf>, 15.01.2013

EKİNCİ, Arzu Celalifer, "Japonya'daki Nükleer Kriz ve Kısa Vadede Alınan Dersler", **USAK Stratejik Gündem**, <http://www.usakgundem. com/yazar/2023/-japonya'daki-nükleer-kriz-ve-kısa-vadede-alınan-dersler.html.> 21 Mart 2011.

Ekoyorum.com, Türk-Rus Anlaşmasi Güney Akim'i Canlandirdi, <http://www.ekoyorum.com/2012/turk-rus-anlasmasi-guney-akim%E2%80%99i-canlandirdi/>, 01 Ocak 2012.

Elektrik Piyasası Raporu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu- EPDK, Ankara, 2011.

Enerji Enstitüsü **Boru Hatlarında Dev Hırsızlık**, 30 Nisan 2011<http://enerjienstitusu. com/2011/04/30/boru-hatlarinda-dev-hirsizlik/>, 12.06.2012

Enerji Özel Komisyon Raporu, **9. Kalkınma Planı**, Ankara, 2006.

Enerji Port "Raporda Enerji Tabloları Önemli", 2013, <http://www.enerjiport.com/2013 /01/13/enerji -raporu-hazirladi-onemli-veriler-var/>, 02.07.2013

Enerji Sektörü Raporu Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ), Ankara, 2011

Enerji Sektörü Raporu Eti Menkul Kıymetler, 2009 <http://www.etiyatirim.com/ upload/rapor_sektor/SKR_ENERJI_ETIM_060608.pdf>, 17.08.2011.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), **Türkiye'de ve Dünyada Enerji Görünümü Raporu**, 2011, <http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_ raporlar/Dunyada_ve_ Turkiyede_Enerji _Gorunumu.pdf>, 17.01.2013

Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) Resmî İnternet Sitesi 2010–2014 Stratejik Plan, 2010 <http://www.enerji.gov.tr/ yayinlar raporlar /ETKB _2010_2014 Stratejik_Plani.pdf>, 01.07.2013.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), Güvenlik Sekreterliği "Mülakat Notları", Ankara, 10.10.2011.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı İnternet Sitesi Bilgi Notlar "Bakan Taner Yıldız'ın Demeçleri", 2012, <www.enerji.gov.tr>, 12.01.2013

EPA (Energy Professionals Association) Belgesi, Enerji Profesyonelleri Derneği **Akıllı Kullanım Temiz Çevre**, AB İnceleme Belgesi, KKTC, Nisan 2009.

ERBİL, Yazgan, **RF-Ukrayna Doğalgaz Krizi Ve Enerji Güvenliği**, Yüksek Lisans Kitapi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ve Küreselleşme Bölümü, İstanbul, 2010.

ERDEM, F.Sule, YÜREKLİ, Zeliha, **AB ENERJİ POLİTİKASINA GENEL BİR BAKIŞ,** Rapor, TEİAŞ, Ankara, 2011.

Erzurum BOTAŞ Bölge " Telekonferans Mülakat Notları", 10.06. 2011.

ES Fatih, **Boru Hattı Taşımacılığı**, İstanbul, 2011, <http://www.belgeler. com/blg/ 2nji/boru-hatti-tasimaciligi>, 15.10.2012.

European Commission "EU Energy Trends to 2030", Directorate-General for Energy In Collaboration With Climate Action DG and Mobility and Transport DG, Belçika, 2010, http://ec.europa.eu/cli ma/policies/package/docs/ trends_to_2030_ update_ 2009_en.pdf., 02.07.2013.

Executive Presidential (George W. Bush) Order: "Strengthening Surface Transportation Security", For Immediate Release Office of the Press Secretary December 5, 2006.

F5 Haber Sitesi, BTC Hattında Patlama,14 Ekim 2012 <http://www.f5haber. com/toplumsal-hafiza/btc-hattinda-patlama-haberi-3007750/>, 18.10.2012.

FAINARU, Steve and BOOTH, William, "Mexico's Drug Cartels Siphon Liquid Gold" Washington Post, December 13, 2009.

FARRELL, Alexander E., ZERRIFI , Hisham, DOWLATABADI, Hadi, "Energy Infrastructure and Security", **Annual Review of Environmental Resources**, Cilt: 29, 2004.

Federal Register /Vol. 74, No. 144 /Wednesday, July 29, 2009 /Notices 37723 Department Of Homeland Security Transportation Security Administration Intent To Request Approval From OMB of One New Public Collection of Information: Pipeline Operator Security Information

FELIX Kwamena, "Critical Energy Infrastructure Protection: Value Added through Collaboration and Partnerships", **Canadian Defence and Foreign Affairs Institute**, 29 Ekim 2007.

GALLIS, Paul, CRS Report for Congress **NATO and Energy Security,** Order Code RS22409, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division, March 21, 2006.

GARNETT, Sherman W., "The Strategic Challenge of Kazakhstan and Inner Asia", **Thinking Strategically**, London, Vol.3 July 2004.

GELB, Bernard A., **Russian Natural Gas: Regional Dependence** , CRS Report for Congress, 18 January 2007,<http://www. cnie.org/NLE /CRSreport s/07Feb/RS 22562.pdf>, 11.04.2013.

GENDRON Angela, "Critical Energy Infrastructure Protection in Canada", **Canadian Centre of Intelligence and Security Studies (CCSIS)**, Aralık 2010.

General Agreement On Tariffs And Trade (GATT), **"**The Text of GATT", Geneva, July 1986.

GIROUX Jennifer, "Targeting Energy Infrastructure: Examining the Threat in North Africa and Broader Implications", **Real Instituto Elcano**, Şubat 2009, <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/c07f73004f018b98ba58fe3170baead1/ARI25-2009_Giroux_Energy_Infraestructure_Terrorist _Threat_North_ Africa.pdf?MOD=AJPERES&CA CHEID= c07f73004f018 b98ba58fe3170baead1>, 20.09.2012.

GİRGİN, K. **RF Faktörü ve Üç Boyutlu Dış Politika,** Stratejik Öngörü, Sayı: 5, 26-48, 2005.

Global Risks 2008 World Economic Forum, **A Global Risk Network Report**, Ocak 2008, <https://members.weforum. org/pdf/globalrisk/report2008.pdf.>, 11.10.2010

GOODLAND, R., Rapor, **Oil and Pipelines Social and Environmental Impact Assessment**, **State of Art**, Mayıs 2005.

GÖKNEL, Mete "Orta Doğu'da Enerji Güvenliği", **Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını**, Yaz Okulu, Ankara, 2010.

Group 911 Broşürü, Boru Hattı Güvenliği, 10 Temmuz 2011 <http://www.group911.com/tr/hizmet-boruhattiguvenligi.html>, 11.08.2011

GÜLEN, Gürcan, **Enerji Güvenliği Nedir**, Center for Energy Economics, Bureau of Economic Geology University of Texas at Austin, 2011,<http: //www. Cleanglo be.org/pdf/27.pdf>, 10.11.2012.

GÜRDENİZ, Cem, **Hedefteki Donanma**, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2013

HAAS, Marcel De , **Current Geostrategy in the South Caucasus**, Power and Interest News Report, December 15, 2006.

HALLOUCHE , H. "The Gas Exporting Countries Forum: Is It Really a Gas OPEC In The Making?", **Oxford Institute for Energy Studies,** NG 13, Haziran 2006; Trinidad and Tobago Ministry of Energy and Energy Industries:

HAN Ahmet Kasım, "Turkey's Energy Strategy and the Middle East: Between a Rock and a Hard Place", TURKISH STUDİES, Cilt 12, No.4, Aralık 2011, s. 603–617.

HAN, Ahmet Kasım Panel Konuşması "Enerjinin Geleceği ve Bölgesel Enerji Koridoru Olarak Türkiye", Kadir Has Üniversitesi İstanbul, 11 Mayıs 2006

HAN, Ahmet K., "Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme", **Orta Doğu Etütleri**, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011, ss. 57-95.

HICKOX Robert, "The Caspian Pipeline Consortium Project", **Pipeline & Gas Journal,** Vol.12, February 2001

HOWELL, Sabrina, **Securing Oil And Gas Pipeline Transportation From Caspian** Yale Model United Nations XXXIV, Security Council, 2007.

HUNTINGTON Samuel. P., **The Clash of Civilizations: Remaking of World Order**, New York, Touchstone Simon & Schester, 1997.

IEA **Natural Gas Information Brochure,** Ağustos, 2012, <http://ww w.iea.org/publication s/free_newgas_Des c.asp?PUBS_ID=2322yid= 2010&eyid =2011 &unit=BB>,11.01.2013

IEA Oil and Gas Publication, ***Market Trends and Projections to 2017,*** Medium Term Oil and Gas Markets 2012, <http://www.iea. org/publications/free_ new_Desc.asp ?PUBS_ID=2392> 10.01.2013.

IEA **World Energy Outlook** 2012,<http://ww w.iea.org/publication s/free_new_Des c.asp?PUBS_ID=2322yid=2010&eyid=2011&unit=BB>, 10.01.2013.

IEA, Uluslararası Enerji Ajansı, **World Energy Outlook 2012 Factsheet**, Paris, 2012.

IEA, International Energy Agency, **2012 Key World Energy Statistics Handbook**, 2012.

IHS CERA Insight, **Durban Climate Agreements: Back To the Future**, 19 Aralık, 2011.

INOGATE Belge, <http://www.inogate.org/index.php? option=com_content &view=article &id=46Itemid=72&lang=eng>, 16.07.2013.

İhlas Haber Ajansı **Doğal gaz Boru Hattında Patlama**, 25 Ekim 2010 <http://www2.iha.c om.tr/haber/detay.aspx?nid=143449&cid=11.>,16.11.2011

İPEK Pınar, "Enerji Güvenliğinde Orta Doğu Bölgesi'nin Orta Doğu Jeopolitiği ve Türkiye: Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında "Muğlak" Bir Devrimin Yansımaları" **Orta Doğu Analiz** Şubat 2013 Cilt 5 Sayı 50.

İŞCAN, İsmail Hakkı, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği Açısından Avruğa Birliği Enerji Güvenliği Sorunu", **Uluslararası Ekonnomi ve Dış Ticaret Politikaları** 1(2) 2007, s.113-168.

JGK (Jandarma Genel K.lığı) Brifing, "Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatlarının Güvenliği" Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi, Ankara, Şubat 2013.

JGK (Jandarma Genel K.lığı) Harekat Bşk.lığı Asayiş D., "Mülakat Notları", Ankara, 05.02.2009.

KAHRAMAN, Alter **Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi**, Stratejik Araştırmalar Dergisi, sayı 12, TASAM, 2008

KARABACAK Bilge, **İki Kritik Kavram: Kritik Altyapılar ve Kritik Bilgi Altyapıları**, TÜBİTAK-UEKA, 2010.

KARABACAK, Bilge **Kritik Enerji Altyapılarına Yönelik Siber Tehditler**i, TÜBİTAK Bilişim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi, USAK, Ankara 20.06.2011

KARADOĞAN, H. **Boru Hatları Tasarımı Broşürü,** 21.10.2010 14:18, s.6 Sayılı BOTAŞ Yayını, 2010.

KDGM, T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Resmî İnternet Sayfası "Vizyon ve Sorumluluklar", <www.kdgm.gov.tr>, 25.01.2013

KELLY, Suzanne **Cyber Attack Targets Gas Pipeline Companies,** CNN Blog, 12 Mayıs 2012 <http://security.blogs.cnn.com/2012/05/08/cyber-attack-targets-gas-pipeline-companies/>, 13.01.2013

KHANNA, P. **Yeni Dünya Düzeni,** İstanbul, Pegasus Yayınları, 2011.

KIEP, Center for Regional Economic Studies 27.11.2004.

KILIÇ, Nurel, **Türkiye 11. Enerji Kongresi Sonuçları,** Ar&ge bülten, 2009 Kasım.

KIM, Won-Ho**, Competition for Energy Security: A Challenge to Regional Cooperation,** Korea Institute for International Economic Policy, 2011.

KIZILCA, U. **Türkiye'de Boru Hatları Güvenliğine Yönelik Yasal Düzenlemeler** BOTAŞ-BTC Direktörlüğü & TC Co. Hırsızlık ve Mala Zarar Verme Suçlarından Sorumlu Danışmanı, USAK Ankara, 20.06.2011.

KLARE, M, **Blood And Oil**, Londra, Penguin Books, 2004

KLARE, Micheal T, **The Race For What's Left: The Global Scramble For The World's Last Resources**, New York, Metropolitan Books; Birinci Baskı 13 Mart 2012.

Kömür Sektör Raporu, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, Stratejik Planlanlama Koordinasyon Birimi, Mayıs 2012.

KULHANEK , Jakub, "The Fundamentals of Russia's EU Policy", **Problems of Post-Communism**, 57(5), September–October 2010, pp. 51–63.

LAQEUR, W, "Postmodern terrorism: new rules for an old game", **Foreign Affairs,**75(5): 24-36, 1996.

LEWIS Ted G., **Critical Infrastructure Prorection in Homeland Security: Defending a Networked Nation**, New Jersey: Wiley & Sons, 2006.

LEWIS, Bernard, **The Middle East: A Brief History of the Last 2000 Years,** New York, Penguin Books, 1997.

LUFT, Gal, **Enerji Altyapılarına Yönelik Tehditler: Neye Karşı Koruyoruz?,** Global Güvenlik Analizleri Enstitüsü (IAGS) Direktörü, USAK, Ankara, 20.06. 2011.

LUGAR, Richard, **Energy Security: Cause for Competition or Cooperation?,** The Brookings Institution Leadership Forum Series, March 13, 2006.

MATHESON, Marty, COOPER, Benjamin S., **Security Planning and Preparedness in the Oil Pipeline Industry,** American Petroleum Institute Association of Oil Pipe Lines, August 2004, s.2

MCHARDIE Danie, **Shell Gas Executives Vow Environmental Sustainability**, CBC News, <http://www.cbc.ca/news/canada/new-brunswick/story /2011/11/29/ nbshale-gas-companies-environment-1004.html.>, 30 Kasım 2011

Merriam Resmî İnternet Sitesi, Britanica Ansiklopedi Kuruluşu "energy", <http://www.merriam-webster.com/dictionary/energy>, 13.01.2013.

MILLER, J. "The Challenge Of Radical Islam", **Foreign Affairs**, 72(2): 43-56, 1993.

Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) Resmî İnternet Sayfası, "Vizyon ve Sorumluluklar" <www.mit.gov.tr>, 02.08.2013.

Milliyet Gazetesi İnternet Sitesi **"**Boru Hatlarındaki Hırsızlık 1,5 Trilyon Liralık Zarara Neden Oldu", 30 Nisan 2011 <http://ekonomi.milliyet.com.tr/boru-hatlarindaki-hirsizlik-1-5-trilyon-liralikzarara- neden -oldu/ekonomi/ ekonomidetay /30.04.2011 /1384422/default.htm.>, 05.05.2011.

Milliyet Gazetesi İnternet Sitesi "Haber Sayfası Doğalgaz Boru Hattı`nda Patlama, 28 Asker Yaralandı", 21 Ekim 2012.<http://www. milliyet.com.tr/?Syf=18&Hbr=42 3797&/A %C4%9Fr%C 4%B1-Ele%C5%9Fkirt%60te-Ter%C3% patlama,-28-Asker- araland %C4%B1>, 23.10.2012.

MODELSKI, G. **Long Cycles in World Politics**, Seattle ve Londra, University of Washington Press, 1987;

MOKROUSSOV, Report Paper **"Safety Measures, Regarding Transmission Pipeline Transport In The Russian Federation"**, Washington D.C., 2008.

MOTEFF, John "Critical Infrastructure Protection: The 9/11 Commission Report and Congressional Response", CRS Report, 11 Ocak 2005.

MOTEFF, John, COPELAND, Claudia, FISCHER, John, "Critical Infrastructures: What Makes an Infrastructure Critical?", *Report for Congress,* Sayı: RL 31556, 29 Ocak 2003.

NATO Handbook, "NATO Pipeline System", 2012, <http://www.nato.int/docu/ handbook/2012/hb140204.htm> , 10.07.2013

NORLING Nicklas, "Is Russia Stirring Unrest In Central Asia?" Central Asia-Caucasus Analyst, BI-WEEKLY BRIEFING, VOL. 11 NO. 13, 1 JULY 2012.

OBAMA, Barack and BİDEN, Joe: "New Energy For Amerıca", Election Campaign Press Release 2008

OECD, "Protection of 'Critical Infrastructure' and the Role of Investment Policies Relating to National Security", Mayıs 2008, <http://www.oecd.org/dataoecd/2/41/40700392. pdf.>, 15.07.2013

Oil And Gas International Resmî Internet Sayfası <http://www. oilandgasinternational.com/>, 13.10.2013

Oil And Gas Journal Resmî Internet Sitesi <http://www.ogj.com/index.html>, 15.01.2013.

Olive Group Sunum, Regional Trends In Oil And Gas Theft And Consideration **For Pipeline Security**, 20.06.2006,

ÖZERTEM Hasan Selim, **The EU's Energy Hunger and Turkey's Role as an Energy Terminal,** USAK Weekly, 2007.

ÖZERTEM, Hasan Selim, **Kritik Altyapı Güvenliği ve Enerji Politikaları,** 2011, **<**http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=767> 01.09.2012.

ÖZEY, "Mekansal Bir Senkitap: Türkiye"**, Türkiye'nin Jeopolitiği**, Ankara, Sayı.15, 2011.

PALA, Cenk "Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar: Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergahını Seçiyor", **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2005, s. 473-537

PALA, Cenk **20.Yüzyılın Şeytan Üçgeni,** İstanbul, Mavi Nokta Yayınları, 2007.

PALA, Cenk, "Rusya Federasyonu Enerji Politikası Ve Enerji Güvenliğine Etkileri", **Enerji Arz Güvenliği**, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, SAREM, Ankara, 2007, 49-68.

PAMIR, N., "Avrupa Birliği'nin Enerji Sorunsalı ve Türkiye"**, Stratejik Analiz Dergisi**, 67, 2005, 74-81.

PAMİR Necdet, "Enerji Politikaları Ve Bölgemize Yansımaları" EMO-Elektrik Müh Odası,Paneli 2010, Ankara

PAMİR, Necdet "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye" 6. Enerji Sempozyumu-Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği, Ankara, 2007.

PARFOMAK, Paul W. **"Pipeline Security: An Overview of Federal Activities and Current Policy Issues"** Updated Congressional Report, February 5, 2004.

PARFOMAK, Paul W.,**"Keeping America's Pipelines Safe and Secure: Key Issues for Congress,** CRS Report for Congress, 17 Mart 2011.

Part 190 Sayılı ABD Kanunu -Pipeline Safety Programs And Rulemaking Procedures Title 49 Act of Transportation, Washington D.C., 2006.

Petro Gas Enerji Dergisi, **Akaryakıt Kaçakçılığı ile Mücadele Yasa Tasarısı Kabul Edildi**, 22 Haziran 2006. <http://petrogas.com.tr/ modules.php? name=News&file= article&s>, 10.05.2010.

PHMSA Rapor, **Serious Incidents by Cause**, 2012, < http://primis.phmsa .dot. gov/comm/ reports/safety/PSI.html>, 11.01.2013

PKK'dan doğalgaz boru hattına saldırı, 21 Ekim 2012 <http:// haber.stargazete.com/guncel/pkkdan-dogalgaz-boru-hattina-saldiri/haber-698738>

Planı", 2006, <http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/NIPP_Plan.pdf>, 12.05.2012

PODOBNIK, B., "Toward A Sustainable Energy Regime: A Long-Wave Interpretation Of Global Energy Shifts", **Technological Forecasting and Social Change**, 62, 1999, 155-172.

RATNER, Michael, BELKIN Paul, NICHOL Jim ve WOEHREL Steven, "Europe's Energy Security: Options and Challanges to Natural Gas Supply Diversification", **Congressional Research Service**, 13 Mart 2012, 7–5700, <www.crs.gov>, 30.06.2013.

ROGERS, Julian, **Oil Wars,** OG Next Generation, 16 Ocak 2013, s.13

ROSEN, Y., **Alaska Critics Take Potshots at Line Security,** Houston Chronicle, February 17, 2002.

Rostekhnadzor Resmî İnternet Sayfası, Permission To Apply And Industrial Safety, "About Rostekhnadzor", <rostekhnadzor.com>, 12.02.2013

Sabah Gazetesi İnternet Sitesi "Boru Hattında Patlama", 07.04.2012, <http://www.sabah.com.tr>, 15.04.2012.

Sabah Gazetesi İnternet Sitesi "Petrol Hırsızları Koca Kenti Yaktı", 21.12. 2011, <http://www.sabah.com.tr>, 22.12.2011.

SABAH GAZETESİ İnternet Sitesi "Sabotajlar Harekete Geçirdi Heronlar Atandı", 30.08. 2010, <http://www.sabah.com.tr>, 24.12.2011.

SAĞIROĞLU, Şeref, ÖZBİLEN, Alper, ÇOLAK, İlhami, **Kritik Altyapı Güvenliği, Türkiye ve Öneriler-II** Gazi Üniversitesi, 23 Kasım 2010.

Sahil Güvenlik Komutanlığı Resmî Internet Sayfası, "Görevlerimiz", <http://www.sgk.tsk.tr>, 01.08.2013.

SATI, V.C. **Transportation of Oil & Gas through Pipelines** Chief Projects Manager(Projects-Systems)IOCL (Pipelines Division), Indian Oil Sunumu, 2006.

SELÇUK, Hasan. "**Türkiye-RF Ekonomik İlişkileri,**", İstanbul: Tasam Yayınları, 1. Baskı, 2005.

SELIVERSTOV, Sergey, **Energy Security of Russia and the EU: Current Legal Problems**, The Institut Français des Relations Internationales, Nisan, 2009.

SEVİM Cenk "Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği " **Journal of Yasar University** 2012 26(7) 4378 – 4391

SEVİM, C. "Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri" **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı 11, 2010 s. 53-72.

SEVİM, Cenk, **"**Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği Ve Paradigma Değişimleri"**, Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genelkurmay Atase Başkanlığı Yayınları, Ankara, Yıl:7 Mayıs 2009 Sayı:13, 85-110.

SIBONI, Gabi, "Protecting Critical Assets and Critical Infrastructures from Cyber Attacks", **Military and Strategic Affairs**, 3, No:1 2011 p.93-101.

SINGH, Timon **"**Russian Pipeline Security**",** Cisolgas Group, 2011**,** <http://www. cisoilgas.com/article/russian-pipeline-security/>, 14.01.2013

SKIDELSKY, R. "Imbalance of power", **Foreign Policy**, Washington D.C. Mart/Nisan 2007, 46-55.

SKINNER, R. ARNOTT, R "EUROGULF: An Eu–Gcc Dialogue For Energy Stability And Sustainability", 2006, <http://Europa.eu.int/;>, 21.06.2013

SPERO Joshua B., "Russian Military Challenges Toward Central-East Europe", **The Russian Military Today And Tomorrow, Essays In Memory Of Mary Fitzgerald**, July 2010, ISBN 1-58487-449-X

SPROUT, Harold, "Geography: Political Geography", **International Encyclopedia of Social Sciences,** Vol. 6, New York: Macmillan and The Free Press,1968, s.121.

SPYKMAN Nicholas J., "Geography and Foreign Policy, 1", **The American Political Science Review**, Cilt. 32, No. 1, February 1938, s. 29

STANISLAW, J. YERGIN, D. "Oil: Reopenning The Door", **Foreign Affairs**, 72(4): 81-93, 1993.

STERN Jonathan, "The 2006 Russian-Ukrainian Energy Crisis of 2006", **Asia-Pacific Review,** Cilt 13, No 1, 2006, s. 33.

STREIPS, Krisjans, SIMPSON, David M., **Critical Infrastructure Failure in a Natural Disaster: Initial Notes Comparing Kobe and Katrina**, Center for Hazard Research and Policy Development, Mart 2007 <http://hazardcenter.lo uisville.edu /images/Research/riticalin frastructure failure.pdf.>, 14.10.2012.

T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. <http://www. kom.gov.tr/ Tr /KonuDetay .asp?BKey =64&KKey=167,>, 24.10.2012.

T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleştirme Bakanlığı (UBAK) Rapor, **Ana Plan Stratejisi,** Ankara, 2010, <http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS /UBAK/tr/Ana_Plan_Stratejisi/3-Rapor/20100518_171138_204_1_64.pdf)>, 24.10.2012.

TABANSKİ, Lior, "Critical Infrastructure Protection against Cyber Threats", **Military and Strategic Affairs**, 3, No:2, 2011 p.61-78

TANAP Resmî İnternet Sayfası, "TANAP NEDİR?", 2013 <http://www.tanap.com/tanap-nedir>, 04.08.2013

TANRISEVER, O **Riga Zirvesi ve NATO'nun Kritik Enerji Altyapılarının Korunmasında Değişen Rolü** Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,USAK Ankara, 20.06.2011.

TBMM İnsan Hakları Komisyonu Bilge Köyü Raporu, 2 Haziran 2009,<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/kr_23_bilgekoyu_raporu.pdf.>, 15.11.2012.

TEMPLE, David, **"The Iran-Pakistan-India Pipeline, THE INTERSECTION OF ENERGY AND POLITICS ",** IPCS Research Papers ,Instituteoof Peace and Conflict Studies New Delhi, INDIA, APRIL 2007.

The Energy Charter Treaty a Reader's Guide 2002, **Energy Charter**, <www.encharter.org >, 17.01.2013

The Office of Pipeline Safety Resmî İnternet Sayfası, **About OPS Vision**, <https://dps.mn.gov/divisions/ops/about/Pages/default.aspx>, 12.01.2013

The Office of Pipeline Safety Resmî İnternet Sayfası, **Federal Regulations (FR)- Pipeline Safety**, <https://dps.mn.gov/divisions /ops/laws/Pages/ default.aspx>, 12.01.2013

The Office of Pipeline Safety Resmî İnternet Sayfası, **Federal Regulations (FR)- 5472-Pipeline Safety,** 2010, <https://dps.mn.gov/divisions /ops/laws_5472/Pages/ default.aspx>, 12.01.2013

The Pipeline and Hazardous Materials Safety Administration (PHMSA) Resmî İnternet Sitesi, **Görev ve Amaçlar**, <http://phmsa.dot.gov/about/mission>, 13.01.2013.

The Pipeline Safety Statute 49 USC 60101-6030, Pub. L. 109–468, § 24, Dec. 29, 2006, s.1043

The Transportation of Natural Gas Belgesi, 2011, <http://www.naturalgas .org/naturalgas /transport.asp>, 12.11.2012.

TMMOB, Makina Mühendisleri Odası, 2011, <www.tmmob.org>, 12.10.2012 .

TOFT Peter, DUERO Arash, BIELIAKUSKAS Aranas, "Terrorist Targeting and Energy Security", **Energy Policy**, Cilt: 38, Sayı: 8, 2010, s. 44-62.

TPAO- Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlügü**, 2011 Yılı Hampetrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu** Mayıs 2012

Transportation Security Administaration (TSA) **Pipeline Security Guidelines**, Nisan 2011.

Transportation Security Administration (TSA) Office of Intelligence, **Pipeline Threat Assessment,** 23 Ekim 2008.

Transportation Security Administration (TSA), Office of Intelligence, **Pipeline Threat Assessment**, January 18, 2011.

Transportation Security Administration (TSA), **Pipeline Security Guidelines,** Aralık 2010, s.22.

Transportation Security Administration (TSA)**, Transportation Risk Assessment and Vulnerability Evaluation (TRAVEL),** <http://www.tsa.gov/risk>, 12.01.2013

Transportation Security Administration (TSA), **Vizyon, Görev ve Sorumlulukları,** <http://www.tsa.gov/about-tsa>,12.01.2013

TÜBİTAK, İşaret İzleme Sistemi, VETESİS 3.5/4.0, 2011, <www.bilgem. tubitak.gov.tr/vetesis.html>, 23.06.2012.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası Metni, <www.anayasa.gen.tr /1982ay.htm>, 16.07.2013.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı **Türkiye'nin Enerji Stratejisi**, Ocak 2011.

Türkiye'nin Enerji Arz Polikaları, **RAPOR**, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi 26. Toplantısı, İstanbul Türkiye, 26-27 Nisan 2009.

Türkiye-AB Katılım Müzakereleri Rehberi No 6, AB Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2013.

TÜRKYILMAZ, ÖZGİRESUN, **Türkiye'nin Enerji Terminali Olma Durumu,** Aydın Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, 2011, <www.aydın.edu.tr> 20.06.2011

TYMOSHENKO, Yuliya, "Containing Russia", **Foreign Affairs**, May/June 2007.

UĞURLU, Örgen, **Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları,** İstanbul: Örgün Yayınevi, 2009

US Department of Energy Report, **Importance of Energy Control Systems to Protecting Critical National Infrastructure**", 2012 <http://www.oe.energy. gov/controlsystems. htm.> 15.01.2013.

US General Accounting Service-GAO **Trans-Alaska Pipeline- Ensuring the Pipeline's Security**, Briefing, Report to the Chairman Subcommittee on Water, Power, and Offshore Energy Resources, Committee on Interior and Insular Affairs, House of Representatives, Nov. 1991,

USAK, Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Sonuç Raporu No 1, **İdareci Özeti: Türkiye'de Kritik Enerji Altyapısı ve Güvenliği: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler ,** USAK Derneği, 2011.

USAK, Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Sonuç Raporu No 3, **Kritik Enerji Altyapısı ve Güvenliği,** USAK Derneği, 2011.

USAK, Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Sonuç Raporu No 4, **Boru Hatları Özelinde Türkiye'de Kritik Enerji Altyapısı ve Güvenliği,** USAK Derneği, 2011.

USAK, Kritik Enerji Altyapı Güvenliği Sonuç Raporu, No 5, **Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuku Açısından Kritik Enerji Altyapısı Tesislerinin Güvenliğine İlişkin Düzenleme ve Uygulamalar,** USAK Derneği, 2011.

ÜNAL, Ebru **Uluslararası Hukuk ve Kritik Altyapı Enerji Güvenliği**, Hergüner Bilgen Avukatlık Ortaklığı, USAK, Ankara 20.06.2011.

ÜNAL, M.Cem, **"Basın Taraması Işığında Enerji Politikalarında Öne Çıkan Hususlar**", Ankara Üniversitesi, AB ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler, 2009.

ÜNVER, Mustafa, CANBAY, Cafer, ÖZKAN, Kritik Altyapıların Korunması, Bilgi Teknolojileri ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Mayıs 2010

VIASNOFF, Grégoire Integral Security Solution, Sunum, Schneider Electric - P&EC –– 27/04/2009,

VICTOR, N. M. ve VICTOR, D. G.: **Bypassing Ukraine: Exporting Russian Gas to Poland and Germany**, New York: Cambridge University Press, 1. Baskı, 2006.

VOPAK, Anthony Veder "**Final Public Report Safety study for Liquid Logistics Shipping Concept** " Report No./DNV Reg No.: / 12TUIBY-3 Rev 7, 2011-07-01

WESLEY Loy, **Web Post Urges Jihadists to Attack Alaska Pipeline**, Anchorage Daily News, January 19, 2006.

WREDE Insa, (Çeviren: Başak Demir), "AB Nabucco'yu Hızlandırmak İstiyor", **Deutsche Welle Türkçe**, 27.09.2011, <http://www.dw.de/ab-nabuccoyu-h%C4%B1zland%C4%B1rmak-istiyor/a-15421044>, 28.06.2013.

WTIA/APIA Welded Pipeline Symposium, "**Learning From Pipeline Failures"** Perth, Australia March 2008.

YAZAR, Yusuf, **Türkiye'nin Enerjideki Durumu Ve Geleceği**, SETA Analiz, 2010 <www.seta.org>, 31.12.2010.

YEKDEM, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması Raporu, 2012, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Kaynakları Müdürülüğü Resmî İnternet Sitesi, <http://www .eie.gov.tr/ yenilenebilir /yekdem.aspx>, 17.01.2013

YERGIN Daniel, **Global Energy Security**, Testimony To The Us Senate Foreign Relations Commitee, 8 April 2003, <www. cera .com>, 15.01.2013

YERGIN, Daniel "Ensuring Energy Security", **Foreign Affairs**, Washington D.C., Cilt 85 No. 2, Mart, Nisan 2006, 69-83.

YERGIN, Daniel **The Quest: Energy Security, and the Remaking of the Modern World**, New York: The Penguin Publications, 2011.

YERGIN, Daniel, "How Is Energy Remaking The World?" **Foreign Policy**, Washington D.C., Cilt 91, No. 2, Temmuz, Ağustos, 2012, 58-73.

YERGIN, Daniel, **U.S. Energy Independence: A Small Sanity Check,** 2012 Dünya Ekonomik Forum Konuşması, Davos.<http://www.forbes.com/ sites/matthewhulbert /2012/11/19/u-s-energy-independence-dan-yergins-sanity-check/>, 15.01.2013.

Yurt Güvenlik Teşkilatı, **Ulusal Altyapı Koruma Planı**, s.19, <http://www.dhs.gov/xlibrary/assets/NIPP_Plan.pdf>, 14.03.2012

ZANOYAN, V, "After The Oil Boom: The Holiday Ends In The Gulf", **Foreign Affairs**, 74(6): 2-7, 1995.

ZHURKOV, Yuri M. "Addressing Pipeline Security Challanges in Russia", **Eurasia Insight**, 12.07.2006.

ZIEGLER, Charles E. " Energy Pipeline Networks and Trust: The European Union and Russia in Comparative Perspective" **International Relations, Sage** 27: 3 2013 <http://www.sagepublications.com>, 14.04.2013.

Gözden Geçirilmiş 2. Basım

MİTHRA VE MİTHRAİZM

Düalist Pagan Sembolizmi Işığında

Ömer Uzunel

nobel

MİTHRA VE MİTHRAİZM
Düalist Pagan Sembolizmi Işığında
Yazar: Ömer Uzunel
Editör: Prof. Dr. Dursun Ali Aykıt

Yayın No.: 3742
Beşeri Bilimler No.: 346
ISBN: 978-625-417-080-5
E-ISBN: 978-625-417-081-2
Basım Sayısı: Gözden Geçirilmiş 2. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Uzunel, Ömer.
Mithra ve Mithraizm -Düalist Pagan Sembolizmi Işığında / Ömer Uzunel
Gözden Geçirilmiş 2. Basım, XII + 516 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-417-080-5
E-ISBN: 978-625-417-081-2
1. Mithra 2. Mithraizm 3. Düalizm

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

RESİMLER LİSTESİ ..... **v**
KISALTMALAR ..... **xi**
GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM
1. MİTHRAİZM'İN KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ

Mithra'nın Etimolojisi 11
Hindistan'da Mitra 13
İran'da Mithra 27
Değerlendirme 46
Hellenistik Dönem'de Mithra ve Senkretizm 72
Armenia 74
Pontus 81
Cappadocia 94
Commagene 98
Cilicia 109
İran (Parthlar ve Sasaniler) 114
Değerlendirme 138
Roma'da Mithras ve Mithraizm 141
Değerlendirme 163

II. BÖLÜM
2. MİTHRAS GİZEM KÜLTÜ

Mithraizm'de İkonografi 171
Boğa Avlayan Mithras 171
Tauroktoni-Boğa Kurbanı 174
Ziyafet Sahnesi 247
Değerlendirme 249
Petra Genetrix-Kayadan Doğum 253
Değerlendirme 258
Su Mucizesi 260
Atama Sahnesi 264
Değerlendirme 272
Leontokephalus-Aslanadam 281
Değerlendirme 298
Dodopheroi-Meşale Taşıyıcılar 323
Değerlendirme 329

Mithraeum 346
Mithraeumun Yapısı 346
Altarlar 353
Buluntular 354
Kamusal Durumu 354
İnananlar-Takipçiler 355
Askerler 356
Tüccarlar 358
Köleler 359
Mithraizm'de Ritüeller 361
İnisiye Edilme Ritüelleri 362
Ritüel Yemeği 377
Mithraizm'de Dereceler 380
Corax-Kuzgun 383
Nymphus-Damat 384
Miles-Asker 386
Leo-Aslan 387
Perses-Persli 390
Heliodromos-Güneş Yolu 391
Pater-Baba 391
Diğer Ünvanlar 393
Değerlendirme 395

III. BÖLÜM

3. MİTHRAİZM'İN HRİSTİYANLIK İLE İLİŞKİSİ VE MİTHRAİZM'İN SONU

Mithraizm ve Hristiyanlık 401
Liturjik Benzerlikler 407
25 Aralık Doğum/Noel 407
Vaftiz 410
Euharist/Ekmek Şarap Ayini 415
İkonografik Benzerlikler 419
Bakire Doğum 420
Çarmıha Gerilme ve Tauroktoni 426
Güneş Tanrısı 439
Dioskurlar/İkizler 448
Hristiyan Gnostikler ve Mithraizm 460
Kutsal Ruh İkonografisi 469
Genel Değerlendirme 470
Mithraizm'in Sonu 473

SONUÇ 479
KAYNAKÇA 487
DİZİN 511

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Apollodoros, *Bibliotheka: Yunan Mitolojisi*, çev. Nur Nirven, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017.

Apuleius*, Başkalaşımlar*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.

Cassius Dio*, Historia Romana*, trans. E. Cary, London 1954.

Cicero, *Tanrıların Doğası,* çev. Çiğdem Menzilcioğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012.

Diogenes Laertios, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

En Nedim, *El Fihrist*, Çıra Yayınları, İstanbul 2021.

Eurupides, *Bakkhalar*, çev. G. Dilmen, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2001.

Eusebius, *Kilise Tarihi*, çev. Furkan Akderin, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2011.

Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

Hesiodos*, Theogonia-İşler ve Günler*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2019.

Homeros, İlyada, çev. Azra Erhat, Can Yayınları, İstanbul 2013.

Homeros, Oddysseia, çev. Azra Erhat, Can Yayınları, İstanbul 2013.

Julius Firmicus Maternus, *De Errore Profanarum Religionum,* Richard E. Oster, Introduction, Translation and Commentary, Texas 1971

Justin Martyr, *The First Apology,*

https://www.newadvent.org/fathers/0126.htm

Justin Martyr, *Dialogue with Trypho,*

https://www.newadvent.org/fathers/0128.htm

Jerome, *Letters*, https://www.newadvent.org/fathers/3001.htm

Jerome*, The Life of St. Hilarion,*

https://www.newadvent.org/fathers/3003.htm

Jerome, *Against the Pelagians,*

https://www.newadvent.org/fathers/3011.htm

Macrobius, *Saturnalia*, Ed. . J. Willis I-II, Stutgard 1994.

Mesudi, *Muruc Ez-Zeheb*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2005.

Origen, *Against Heresies*, https://www.newadvent.org/fathers/0103.htm

Ovidius, *Başkalaşımlar*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Payel Yayınları, İstanbul 1994.

Ovidius, *Fasti*, çev. Asuman Coşkun Abuagla, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

Plutarchus, *Isis ve Osiris,* çev. Muammer Tuncer, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 2006.

Plutarkhos, *Paralel Yaşamlar: Pompeius & Karşılaştırma,* Çev.: Nihal Tüner Önen, Libri I (2015).

Polybius, *Historiai*, tans. W. R. Paton I VI, London 1922.

Porphyry, *On the Cave of the Nymphs in the Thirteenth Book of the Odyssey,* trans. Thomas Taylor, London 1917.

Pseudo-Plutarkhos, *Nehirler ve Dağ İsimleri Hakkında,* çev. M. Kınacı, Libri III (2017), s. 580-621.

Statius, *Thebaid*, https://www.theoi.com/Text/StatiusThebaid7.html

Strabon*, Antik Anadolu Cografyası,* çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

Suetonius, *Oniki Caeser'in Yaşamı*, çev. F. Gül Özaktürk, TTK, Ankara 2008.

Suidas, *Suidae Lexicon,* A. Adler I-IV, Leipzig 1921.

Tacitus, *Annals*, trans. J. Jackson, London 1969.

Tacitus, *Histories*, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Tacitus/Histories/2A*.html

Tertullian, *Against Marcion, h*ttps://www.newadvent.org/fathers/0312.htm

Tertullian, Apology, https://www.newadvent.org/fathers/0301.htm

Tertullian, *De Corona*, https://www.newadvent.org/fathers/0304.htm

Tertullian, *On Baptism,* https://www.newadvent.org/fathers/0321.htm

Tertullian, *Prescription against Heretics, https://www.newadvent.org/fathers/0311.htm*

Titus Livius, *Roma Tarihi XXIII-XXIV-XXV*, çev. Sabahat Şenbark, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

Vergilius, *Aeneas*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Payel Yayınları, İstanbul 1995.

Modern Kaynaklar

ABAY Nizam, "Lykaonia'da Mithras Kültünün İzlerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *Amisos*, 5/9 (2020), s. 270-280.

AKALIN Kürşat Haldun, "Mitra Efsanelerinin ve Mucizelerinin Hristiyanlık Üzerindeki Etkileri", *Akademik Bakış,* 17 (2009), s. 1-17.

ALICI Mehmet, *Kadim İran'da Din*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012.

ALTUNKAYALIER Handan Bilici, *Elegabalus Devri Din ve Sanat*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.

ALVAR Jaime, *Romanising Oriental Gods: Myth, Salvation and Ethics in the Cults of Cybele, Isis and Mithras,* E. J. Brill, Leiden 2008.

ANGUS Samuel, Mystery Religions, New York 1928.

ANGUS Samuel, *Mystery Religions A Study in The Religious Background of Early Christianity,* Dover Publications, New York 1975.

ARM.S.TRONG Dave, *The Quotable Eastern Church Fathers: Distinctively Catholic Elements in Their Theology*, Lulu.com, 2013.

ARSLAN Melih, "Roma Dönemi Kilikya Şehir Sikkelerinde Mithras Kültü", (Ed. Serra Durugönül, Murat Durukan), *OLBA II I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri,* KAAM, Mersin 1999, s. 425-446.

ARSLAN Melih, "Trapezus Sikke Darpları" *Belleten,* 72 (2008), s. 707-746.

ARSLAN Murat, *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2007.

AYDIN Fuat, "SIR DİNLERİNDE KURTULUŞ (Orfizim, Mitraizm ve Gnostisizm)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 8 (2003), s. 189-198.

AYDIN Mehmet, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

AYKIT Dursun Ali, *Hristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.

AYKIT Dursun Ali, "İskenderiyeli Philo", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, İnsanYayınları, İstanbul, 2015

AYKIT Dursun Ali, *Dinler Tarihi II*, Sivas, s. 2018

AYKIT Dursun Ali, "Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik*, 2012

AYKIT Dursun Ali, "Helenistik Yahudilik", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, I, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015.

AZİZE Joseph, *The Phoenician Solar Theology: An Investigation into the Phoenician Opinion of the Sun Found in Julian's Hymn to King Helios*, Gorgias Press, USA 2005.

BAILEY H. W., "The second stratum of the Indo-Iranian gods", (ed. John R. Hinnells), *SM*, L'Erma di Bretschneider, Rome 1994, s. 1-21.

BAKER George Philip, *Constantine and the Christian Revolution*, Kessinger Publishing, New York 1930.

BALUTA Closca L., "Le Mithriacisme dans l'épigraphie de la Dacie", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 1-6.

BARB A. A., "Three Elusive Amulets", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 27 (1964), s. 1-22.

BARNETT, R. D. "A Mithraic figure from Beirut", *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 466-469.

BARTHOLOMAE Christian, *Altiranisches Wörterbuch*, Verlag von Karl J. Trübner, Strassburg 1904.

BASLEZ Marie-Françoise, "*La Famille De Philopappos De Commagene Un Prince Entre Deux Mondes*", Dialogues d'histoire ancienne, 18/1(1992), s. 89-101.

BAUSANI Alessandro, "Note sulla preistoria astronomica del mito di Mithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM,* E. J. Brill, Leiden 1979, s. 503-513.

BAUSSANI Alessandro, "İslam Öncesi İran Düşüncesi", (Ed. M. M. Şerif), İslam Düşüncesi Tarihi, c.1, İstanbul 1990.

BAYDUR Nezahat, İmparator İulianus, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul 1999.

BECATTI Giovanni, *Scavi di Ostia II: I Mitrei*, Libreria dello Stato, Roma 1954.

BECK Roger, "Interprenting the Ponza Zodiac", *JM.S.,* 1/1 (1976), s. 1-19.

BECK Roger, "The Seat of Mithras at the Equinoxes: Porphyry, De Antro Nympharum 24", *JM.S.,* 1/1 (1976), s. 95-98.

BECK Roger, "A note on the Scorpion in the Tauroctony", *JM.S.,* 1/2 (1976), s. 208-209.

BECK Roger, "Cautes and Cautopates: Some Astronomical Considerations", *JM.S.*, 2 (1977), s. 1-17.

BECK Roger, "İnterpreting the Ponza Zodiac II", *JM.S.*, II/2 (1978), s. 88-146.

BECK Roger, "Mithraism since Franz Cumont", *ANRW*, 2/17 (1984), 2003-2115.

BECK Roger, "Merkelbach's Mithras", *Phoenix*, 41/3 (1987), s. 296-316.

BECK Roger, *Planetary Gods and Planetary Orders in the Mysteries of Mithras*, E. J. Brill, Leiden 1988.

BECK Roger, "The Mithras cult as association", *Studies in Religion/Sciences Religieuses*, 21/1 (1992), 3-13.

BECK Roger, "İn the place of the Lion: Mithras in the Taurocyony", (ed. John R. Hinnells), *SM*, L'Erma di Bretschneider, Rome 1994, s. 29-50.

BECK Roger, "The Mysteries of Mithras: A New Account of their Genesis", *JRS*, 88 (1998), s. 115-128.

BECK Roger, "Qui Mortalitatis Causa Convenerunt: The Meeting of the Virunum Mithraists on June 26, A. D. 184", *Phoenix*, 52/3-4 (1998), s. 335-344.

BECK Roger, "Ritual, Myth, Doctrine, and Initiation in the Mysteries of Mithras: New Evidence from a Cult Vessel", *JRS*, 90 (2000), s. 145-180.

BECK Roger, "New thoughts on the Genesis of the Mysteries of Mithras", *Topoi*, 11/1 (2001), s. 59-76.

BECK Roger, *The Religion of the Mithras Cult in the Roman Empire: Mysteries of the Unconquered Sun*, Oxford University Press, Oxford 2006.

BEHNAM I., "in.Recherches sur Mithra, au point de vue archéologique", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 805-810.

BELARDI Walter, "Mithra, Arbiter and Rex", (Ed. Ugo Bianchi), *MM,* E. J. Brill, Leiden 1979, s. 697-702.

BELARDI Walter, "Il mitraismo occidentale e i suoi rapporti con il potete politi", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 385-388.

BERGAIGNE A., *La Religion vedique III*, Paris 1883,

BESKOW Per, The Routes of early Mithraism", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 7-18.

BESKOW Per, "The Portorium and the Mysteries of Mithras", *JM.S.,* III/1-2 (1980), s. 1-18.

BESKOW Per, "Branding in the mysteries of Mithra?", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 487-502.

BETZ H. Dieter, "The Mithras Inscriptions of Santa Prisca and the New Testament", *Novum Testamentum*, 10/1 (1968), s. 62-80.

BIANCHI U., "Mithraism and Gnosticism", ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 457-465.

BIANCHI U., "Mithra and the Question of Iranian Monotheism", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 19-46.

BIANCHI U., "Observations concernant la nature et les finalités des mystères de Mithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 873-880.

BİLGİN M. Sıraç, *Yazatalar ve Homa: Aryan Mitolojisi,* Doz Basım Yayın, İstanbul 1996.

BIVAR A. D. Hugh, "Religious subjects on Achaemenid seals", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 90-105.

BIVAR A. D. Hugh, "Mithra and Mesopotamia", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 275-289.

BIVAR A. D. Hugh, "Mithraic Symbols on a medallion of Buyid Iran?", *JM.S.,* 1/1 (1976), s. 20-25.

BIVAR A. D. Hugh, "Mithraic Images of Bactria: Are they related to Romain Mithraism", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 741-760.

BIVAR A. D. Hugh, "Glyptica Iranica", *BAI,* IV (1990), s. 191-199.

BIVAR A. D. Hugh, *The Personalities of Mithra in Archaeology and Literature,* Bibliotheca Persica, New York 1998.

BONFANTE Giulio, "The Name of Mithra", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 47-58.

BONNEFOY Yves, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, c.II, Dost Ktapevi, Ankara 2000, s. 800.

BONNER Campbell, "Amulets Chiefly in the British Museum", *Hesperia*, XX 1951, s. 301-345.

BORCHHARDT Jürgen, BAYBO Selda, MARKSTEİNER Banu Yener, *Das Mithräum in Antiocheia am Orontes,* Phoibos Verlag, Wien 2020.

BOYCE Marry, "On Mithra's Part in Zoroastrianism", *BSOAS*, 32/1 (1969), s. 10-34.

BOYCE Marry, "Mihragān Among the Irani Zoroastrians", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 106-118.

BOYCE Marry, *Textual Sources for the Study of Zoroastrianism*, University of Chicago Press, Chicago 1990.

BOYCE Marry, A *History of Zoroastrianism I:The Early Period*, E. J. Brill, Leiden 1975.

BOYCE Marry, *A History of Zoroastrianism, III: Zoroastrianism Under Macedonian and Roman Rule,* E. J. Brill, Leiden 1991.

BOYLE J. A., "Modern Iran: its origin and growth", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 119-124.

BOYLE J. A., "Mher in the Carved Rock", *JM.S.,* 1/2 (1976), s. 107-118.

BOYLE J. A., "Raven's Rock: A Mithraic Spelaeum in Armenian Folklore?", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 59-74.

BRADSHAW F. Paul, *The Search for The Origins of Christian Worship, Sources and Methods for the Study of Early Liturgy,* New York, 1992.

BRANDON S. G. F., "The İdea of the Judgement of the Dead in the ancient Near East", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 470-478.

BRATTON G. Fred, *Yakındoğu Efsaneleri*, Çev. Nejat Muallimoğlu, Avcıol Yayınları, İstanbul 2000.

BRAUND David, "New "Latin" Inscriptions in Central Asia: Legio XV Apollinaris and Mithras?", *ZPE*, 89 (1991), s. 188-190.

BREMMER J. N., İnitiation into the Mysteries of Ancient World, De Gruyter, Berlin/Boston, 2014.

BRERETON J. P., *The Ṛgvedic Ādityas,* New Haven 1981.

BUCHANAN Gray, "*The Foundation and Extension of the Persian Empire*", *CAH*, IV (1926), s. 1-25.

BUDGE W., *The Gods of the Egyptians or Studies in Egyptian Mythology*, vol. I, Methuen & CO., London 1904.

BUDGE W., *The Gods of the Egyptians or Studies in Egyptian Mythology*, vol. II, The Open Court Publishings, Chicago 1904.

BURCKHARDT Jacop, *Der Cicerone Eine Anleitung zum Genusz der Kunstwerke İtaliens I,* Basel 1957.

BURKERT Walter, İlkçağ Gizem Tapıları, Çev. Bahadır Sina Şener, İmge Kitapevi, İstanbul 1999.

BULL Robert J., "The Mithraeum at Caesarea Maritima", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 75-90.

CALLIERI Pierfrancesco, "*On the Diffusion of Mithra Images in Sasanian Iran New Evidence from a Seal in the British Museum*", East and West, 40, 1/4 (1990), s. 79-98.

CAMPBELL A. Leroy, *Mithraic Iconography and Ideology*, E. J. Brill, Leiden 1968.

CAMPBELL Joseph, *Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri III*, Çev. Kudret Emiroğlu, Islık Yayınları, İstanbul 2015.

CAMPBELL Joseph, *Doğu Mitolojisi Tanrının Maskeleri II*, Çev. Kudret Emiroğlu, Islık Yayınları, İstanbul 2015.

CERUTTI M.V., Mithra 'dio místico' e dio 'in vicenda'?, (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 389-398.

CHADWİCK O., *A History of Christianity*, London, 1995.

CHALLAYE Felicien, *Dinler Tarihi*, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul 2002.

CHALUPA A., "Seven Mithraic Grades: An Initiatory or Priestly Hierarchy?", *Religio*, XVI/2 (2008), s. 177-201.

CHALUPA A. ve GLOMB T., "The Third Symbol of the Miles Grade on the Floor Mosaic of the Felicissimus Mithraeum in Ostia: A New Interpretation", *Téma*, XXI/1 (2013), s. 9-32.

CHANEY Robert, *Antik Çağ'dan Günümüze Kadar Esseniler ve Sırları*, Çev. Duygun Aras, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1996.

CHOOKSY J. ve KOTWAL F., "Praise and Piety: Niyayishns and Yashts in the History of Zoroastrian Praxis", *BSOAS*, 68/2 2005, s. 215-252.

CHOKSY J., "Reassessing The Material Contexts of Ritual Fires in Ancient Iran", İranica *Antiqua*, XLII (2007), s. 229-269.

CLAUSS M., "Die sieben Grades des Mithras-Kultes", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik,* 82 (1990), s. 183 -194.

CLAUSS M., "Miles Mithrae", *Klio*, 74 (1992), s. 269-274.

CLAUSS M., *The Roman Cult of Mithras: The God and his Mysteries*, Trans. R. L. Gordon, Routledge New York 2001.

COLOMBO I. Chirassi, "Sol Invictus o Mithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 649-676.

COLPE C., "Mithra-Verehrung, Mithras-Kult und die Existenz iranischer Mysterien", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 378-405.

COMPARETİ Matteo, "The Eight Pointed Rosette : A Possible Important Emblem in Sasanian Heraldry", Parthica, 9 (2007), s. 205-230.

CONTRERAS C. A., "Christian views of paganism", *ANRW*, 23/2 (1980), s. 971-1022.

COOK B. Arthur, Zeus: *A Study in Ancient Religion: Zeus God of the Dark Sky (Thunder and Lightning)*, volume 2, Part 2, Cambridge University Press, London 1925, s. 980.

COSI D. M., "Attis e M ithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 625-638.

CARONNA E. Lissi, "La rilevanza storico-religiosa del materiale mitriaco da S. Stefano Rotondo", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 205-218.

CREUZER F., *Symbolik und Mythologie der alten Völker*, Leipzig und Darmstadt, 1836.

CUMONT Franz, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystéres de Mithra I-II,* Brussels 1896-1899.

CUMONT Franz, *The Mysteries of Mithra,* Kegan Paul Trench Trübner & Co., London 1903.

CUMONT Franz, *The Oriental Religions in Roman Paganism,* Kegan Paul Trench Trübner & Co., London 1911.

CUMONT Franz, *Astrology and Religion Among the Greeks and Romans*, G.P. Putnam's sons, London 1912.

CUMONT Franz, "The Dura Mithraeum", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 151-214.

CURTIS Vesta Sarkhosh, İran Mitleri, çev. F. Esra Aslan, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016.

ÇELİK Mehmet, "Sır Dinleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 8 (1992), s. 213-225.

ÇERBAN I.-BÁLUT**Á** Cl . L., "On Mithraism in the Army of Dacia Superio", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 573-578.

DAHLINGER St .Chr., "Der sogenannte Podiensaal in Pergamon: ein Mithraum", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 793-804.

DALYAN Gökhan M., Doğu ile Batı Arasında Bir Krallık Kommagene, Kitabevi, İstanbul 2019.

DANI Ahmad Hasan, "Mithraism and Maitrey", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 91-98.

DANIELS C. M., "The Role of the Roman Army in the Spread and Practice of Mithraism", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 249-274.

DANIELS C. M., Mithras and His Temples on the Wall, Tyne 1989.

DAVIDSON H. R. Ellis, "Mithraism and the Gundestrup bowl", (ed. John R. Hinnells), M.S., Manchester University Press, Manchester 1975, s. 494-506.

DAVIDSON H. R. Ellis, "Mithras and Wodan", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 99-110.

DEMAN A., "Mithras and Christ", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 507-517.

DEMİRCİ Kürşat, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yayınları, İstanbul 1991.

DIETERICH A., *Eine Mithrasliturgie*, B.G. Teubner, Leipzig/Berlin 1903.

DIETZ Alexander, "Baga and MiOra in Sogdiana", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 111-114.

DORNER Eleonore, "Deus Pileatus", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 115-122.

DORNER Friedrich Karl, "Mithras in Kommagene", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 123-134.

DOWNEY Susan B., "Syrian Images of Mithras Tauroctonos", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 135-150.

DOWNEY Susan B., *Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*, Çev. V. Ülkü, TTK, Ankara 1990.

DRIJVERS J. W., *Bardaisan of Edessa*, Van Gorcum and Company, Assen 1966.

DRIJVERS J. W., "Mithra at Hatra", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 151-186.

DRIJVERS J. W., "Die Dea Syria und Andere Syrische Gottheiten im Imperıim Romanum", (ed. M. Vermaseren), *Die orientalischen Religionen im Römerreich*, Brill, Leiden 1981, s. 241-263.

DUMÉZIL G., *Mitra-Varuna: an essay on two Indo-European representations*, New York 1948.

DUMÉZIL G., "The Vedic Mitra: a résumé of theses and references", *JM.S.,* 1/1 (1976), 26-35.

DUPUIS C. F., *Origine de tous les cultes : ou Religion universelle*, vol. 5, Paris 1822.

DURAK N., "Sinoplu Bir Gnostik: Marcion", *AİBÜİFD*, 1/2 (2013), s. 1-18.

DUSSAUD R., "Le dieu mithriaque léontocéphale", *Syria*, 27 (1950), s. 253-260.

DUYGU Zafer, İsa Pavlus İnciller Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı*?,* Düşün Yayıncılık, İstanbul 2018.

DÜRÜŞKEN Çiğdem, *Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk: Roma'nın Gizem Dinleri,* Arkeoloji ve Sanat, İstanbul 2000.

DÜRÜŞKEN Çiğdem, *Roma Dini*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2003.

ELIADE Mircae, *Asya Simyası*, Çev. Lale Arslan, Kabalcı, İstanbul 2002.

ELIADE Mircae, *Babil Simyası ve Kozmolojisi*, Kabalcı, İstanbul 2002.

ELIADE Mircae, *Demirciler ve Simyacılar*, Kabalcı, İstanbul 2003.

ELIADE Mircae, *Dinler Tarihine Giriş,* Çev. Lale Arslan Özcan, Kabalcı, İstanbul 2009.

ELIADE Mircae, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, I: Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına,* Çev. A. Berktay, Kabalcı, İstanbul 2012.

ELIADE Mircae, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, II: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna,* Çev. A. Berktay, Kabalcı, İstanbul 2012.

ELIADE Mircae, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, III: Muhammed'den Reform Çağına,* Çev. A. Berktay, Kabalcı, İstanbul 2012.

ELIADE Mircae, *Doğuş ve Yeniden Doğuş İnsan Kültürlerinde Erginlenmenin Dini Anlamları*, Çev. Fuat Aydın, Kabalcı, İstanbul 2015.

ELIADE Mircae, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, Alfa Yayınları, İstanbul 2018.

ELIADE M., COULİANO I. P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul 2018.

EI-Khachab M., "Some gem amulets depicting Harpocrates seated on a lotus flower", *JEA*, 57 (1971), s. 132—45.

EMİR O., "Trabzon'da Önemli Bir Kült Merkezi: Boztepe Nâm-ı Diğer Mithra/Mithrion Dağı", *KİD*, 21 (2016), s. 27-50.

ERMAN A., Die Religion der Ägypter, Berlin 1905.

EROL Ayşe F.-ŞENYURT S. Yücel, "A Terracotta Mask of Mithras found at Camihöyük-Avanos, Cappadocia providing new evidence on the Mithraic cult and ritual practices in Anatolia", *TUBA-AR,* 14 (2011), s. 87-106.

ERTEN Emre, *Küçükasya'nın Güneyindeki Helios Kültleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

FARAONE A. Christopher, "The Amuletic Design of the Mithraic Bull-Wounding Scene", *JRS*, 103 (2013), s. 96-116.

FIDELER David, Jesus Christ, Sun of God: Ancient Cosmology and Early Christian Symbolism, Quest Books 1993.

FOLTZ Richard C., *Religions of Iran: from prehistory to the present,* Oneworld Publications, London 2013.

FROTHINGHAM A. L., "A New Mithraic Relief from Syria", *AJA*, 22/1 (1918), s. 54-62.

FRANCIS E.D., "Mithraic Graffiti from Dura Europos", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 424-445.

FRANTZ M. Alison, "The Provenance of the Open Rho in the Christian Monograms", *AJA*, vol. 33/1 (1929), s. 10-26.

FRAZER J. George, *Altın Dal I: Dinin ve Folklorun Kökleri*, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınları, İstanbul 1991.

FRAZER J. George, *Altın Dal II: Dinin ve Folklorun Kökleri*, Çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınları, İstanbul 1992.

FRAZER J. George, *Adonis Attis Osiris Doğu Dinleri Tarihi Araştırmaları 1-2*, Çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018.

FRIEDMAN Richard Elliott, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?,* Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005.

FRYE Richard N., "Mithra in Iranian History", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 62-67.

FRYE Richard N., "Mithra in Iranian Archaeology", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 205-212.

GALL Hubertus von, "The Lion Headed and the Human Headed God in the Mithraic Mysteries", *EM,* E. J. Brill, Leiden 1978, s. 511-525.

GALLO D., "Il mitreo di S. Silvestro in Capite .", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 231-248.

GALLO D., "Il mitreo di Via Giovanni L anz", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 249-258.

GASPARRO G. "Sfameni, 'Il mitraismo nell'ambito della fenomenología mistérica", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 299-348.

GASPARRO G. "Sfameni, "Il mitraismo: una struttura religiosa fra 'tradizione' e 'invenzione'", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 349-384.

GASPARRO G. "Sfameni, "Riflessioni ulteriori su Mithia dio 'místico'", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 397-410.

GEDEN A. S., *Select Passages İllustrating Mithraism*, London 1925.

GELDNER K. F., NOBEL J., *Der Rigveda übersetzt IV*, Cambridge 1957.

GERSHEVITCH Ilya, *The Avestan Hymn to Mithra*, Cambridge University Press, Cambridge 1959.

GERSHEVITCH Ilya, "Die Sonne das Beste", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 68-89.

GERSHEVITCH Ilya, "Approaches to Zoroaster's Gathas", *Iran*, vol. 33 (1995), s. 1-29.

C. Ghita, *Achaemenid and Greco-Macedonian Inheritances in the Semi-Hellenised Kingdoms of Eastern Asia Minor*, Doktora Tezi, University of Exeter, Exeter 2010.

GERVERS Michael, "The Iconography of the Cave in Christian and Mithraic Tradition", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 579-599.

GHIRSHMAN Roman, "Le culte de Mithra en Iran", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 213-214.

GMIRKIN R. E., *Berossus and Genesis Manetho and Exodus: Hellenistic Histories and the Date of the Pentateuch,* T & T Clark, New York/London, 2006.

GNOLI Gh., "Sol Persice Mithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 725-740.

GOLDWIN Joscelyn, *Mystery Religions in the Ancient World*, Harper & Row, London 1981.

GONDA Jan, *The Vedic God Mitra*, E. J. Brill, Leiden 1972.

GONDA Utrecht, "Mitra in İndia", Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 40-53.

GORDON Richard, "Franz Cumont and the Doctrines of Mithraism", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 215-249.

GORDON Richard, "The Sacred Geography of a Mithraeum: the Example of Sette Sfere", *JM.S.,* 1/2 (1976), s. 119-165.

GORDON Richard, "A Note on the 'mithraeum' at Cyrene", *JM.S.,* I/2 (1976), s. 210-221.

GORDON Richard, "A New Mithraic Relief from Rome", *JM.S.,* I/2 (1976), s. 166-186.

GORDON Richard, "The Date and Significance of CIMRM 593", JM.S., 2 (1978), s. 148-174.

GORDON Richard, "Panelled Complications", *JM.S.*, 3 (1979-1980), s. 200-227.

GORDON Richard, "Reality, Evocation and Boundary in the Mysteries of Mithras", *JM.S.*, III/1-2 (1980), s. 19-99.

GORDON Richard, *Image and Value in the Graeco Roman World: Studies in Mithraism and Religious Art*, London 1996.

GRAY L. H., *The Foundations of the Iranian Religions*, Bombay 1929.

GREEN Tamara M., *The City of the Moon God Religious Traditions of Harran*, E. H. Brill, Leiden 1992.

GRÉGOIRE H., "Note sur une inscription gréco-aramnéenne trouvée à Farasa (Ariaramneia-Rhodandos)", *CRAI*, 52/6 (1908), s. 434-447.

GRUBER Elmar R., KERSTEN Holger, *The Original Jesus: The Buddhist sources of Christianity*, Shaftesbury-Dorset 1995.

GUARDUCCI M., "Il graffito *Natus prima luce* nel mitreo di S. Prisca", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 153-171.

GUARDUCCI M., "Ricordo Della « MAGIA » ın un Graffito del Mitreo del Circo Massimo", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 171-186.

GUARDUCCI M., "Quattro graffiti nel mitreo del Palazzo Barberini", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 187-192.

GUARDUCCI M., "Sull'iscrizione di un vaso rituale del mitreo di S. Prisca", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 193-196.

GUÉNON René, *Büyük Üçlü*, Çev. Veysel Sezigen, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

GUÉNON René, *Vedanta'ya Göre İnsan ve Halleri Hint Felsefesinde Kamil İnsan*, Gelenek Yayınevi, İstanbul 2002,

GUÉNON René, *Alemin* Hükümdarı Dinlerde Merkez Sembolizmi, Çev. İsmail Taşpınar, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

GUILLEMIN Duchesne -J., *Ormazd Et Ahriman: Leurs Origines Et Leur Histoire,* Puf Press, 1953.

GUILLEMİN Duchesne -J., "Ahriman et Le Dieu Supreme Dans les Mystires de Mithra", *Numen*, 2/3 (1955), s. 190-195.

GUILLEMIN Duchesne -J., "Aion et le Leontocephale, Mithra et Ahriman", *La Nouvelle Clio*, 10/3, (1958-1960), s. 91-98.

GUILLEMIN Duchesne -J., "İran and Greece in Commagene", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 187-204.

GUILLEMİN Duchesne -J., "Zoroasterian Religion", (ed. Ehsan Yarshater), *Cambridge History of Iran: The Seleucid, Parthian, and Sasanian Periods*, 3/2 (1983), s. 866-909.

GUILLEMIN Duchesne -J., *Iran und Griechenland in der Kommagene*, Konstanz 1984.

GUILLEMIN Marcelle Duchesne, "Une statuette équestre de Mithra", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 201-204.

GÜNDÜZ Şinasi, "Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi", *OMUİFD*, 9 (1997), s. 121-165.

GÜNDÜZ Şinasi, "Arkhonların Tabiatı Üzerine", *OMUİFD*, 9 (1997), s. 167-178.

GÜNDÜZ Şinasi, *Sabiiler Son Gnostikler,* Vadi Yayınları, Ankara 1999.

GÜNDÜZ Şinasi, "Sinoplu Marcion'un Gnostik Teolojisi", Hoşgörü Yılı Ve İnanç Turizminde Göller Bölgesi Sempozyumu: Bildiriler Kitabı; 07-08 Eylül 2000, Isparta 2001, s. 131-147.

GÜNDÜZ Şinasi, "Gnostik Antropoloji", *Ekev Akademi Dergisi*, 7/14 (2003), s. 1-13.

GÜNDÜZ Şinasi, "İkinci yüzyıl Urfa gnostisizminin önemli bir temsilcisi: quq ve quqiler", İÜLFD, 10 (2004), s. 1-13.

GÜRAN Seda, *Küçükasya'da Mithras Kültü*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

HAFEZ Sherin Mohamed, "Hormerty on Some Portable Monuments", JAAUTH, 16/1 (2019), s. 31-38.

HAHANOV A., Panaret'in Trabzon Tarihi, Çev. E. Uzun, Trabzon 2004.

HANSMAN John, "A Suggested Interpretation of the Mithraic Lion-Man Figure", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 215-228.

HANSMAN John, "Some Possible Classical Connections in Mithraic Speculatio", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 601-614.

HOMAYOURI Masoud, *Origins of Persian Gnosis*, London 1992.

HAMMER Joseph de, "Descrizione e spegazione dei bassi rilievi del frontespizio del duomo di Cremona", *Antologia*, XXVI (1827), s. 81.

HAMMER Joseph de, *Mémoire sur le Culte de Mithra son origine sa nature et ses mystéres*, Paris 1833.

HAMZEH'EE M. Reza, *Yaresan Bir Kürt Cemaati Üzerine Sosyolojik Tarihsel ve Dini Tarihsel Bir İnceleme, Avesta* Basın Yayın, İstanbul 2009.

HARRIS Rendel, *Boanerges*, University Press, Cambridge 1913.

HAUG Martin*, Essays On The Sacred Language, Writings, And Religion of The Parsis*, London 1907.

HAUG Martin*, Aitareya Brahmanam of the Rigveda*, Bahadurganj1922.

HAYTA Hayrunnisa, *Gnostik Bir Akım: Valentinyanizm*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2020.

HERZFELD Ernst., *Zoroaster and his World,* Princeton University Press, Princeton 1947.

HIJMANS Steven, "Sol Invictus, the Winter Solstice, and the Origins of Christmas", *Mouseion*, 47/3 (2003), s. 277-298.

HINNELLS R. John, "Reflections On The Bull Slaying Scene", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 290-312.

HINNELLS R. John, "Reflections on the Lionheaded Figure in Mithraism",*Monumentum H.S. Nyberg I*, Acta Iranica, E. J. Brill, Leiden 1975, s. 333-369.

HINNELLS R. John, "The İconography of Cautes and Cautopates: I the Data", *JM.S.,* 1/1 (1976), s. 36-67.

HOLMBERG Maj Sandman, *The God Ptah*, Lund 1946.

HUMBACH H., "Mithr a in the Kusana period", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 135-141.

HUMBACH H., "Mithra in India and the Hinduized Magi", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 229-254.

HUMBACH H., "Der sogdische Mithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 717-724.

IŞIK Adem, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK, Ankara 2001.

IŞIK Hidayet, "Dini Kökeni Açısından Noel ve Yılbaşı", *SÜİFD*, VII (1997), s. 447-468.

İNAN Fatih, "Mithra'nın Anadolu ile Etkileşimi", (Ed. Osman Kubilay Gül, Celal Can Çakmakcı), *I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu,* Ankara 2017, s. 521 531.

İNANLAR Mehmet Zafer, *Din-Mitos İlişkisi: Hristiyanlık Örneği*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2015.

INSLER Stanley, "A New İnterpretation of the Bull Slaying Motif", *Hommages a Maarten J. Vermaseren,* E. J. Brill, Leiden 1978, s. 519-538.

IRWİN Brian P., "The Curious İncident of the Boys and the Bears 2 Kings 2 and the Prophetic Authorıty of Elisha", *Tyndale Bulletin,* 67/1 (2016), s. 23-35.

IVANKOVIC Milorad, "The Vedic God Mitra the Mitrani and MAP the Inviolable Guardian of the Sacred Vedic Lore", *International Journal of Sanskrit Research*, 3/3 (2017), s. 36-45.

IVANOW W., *The Truth worshippers of Kurdistan*, E. J. Brill, Leiden 1953.

İZNİK Erkan, *Anadolu'da Mithra Kültü*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.

JACKSON Howard, "The Meaning and Function of the Leontocephaline in Roman Mithraism", *NUMEN*, 32/1 (1985), s. 17-45.

JACOB Xavier, *İncil' Göre İsa Kimdir?*, Ülker Matbaası, Ankara 1997.

JACOPS Bruno, "From Gabled Hut to Rock Cut Tomb: A Religious and Cultural Break between Cyrus and Darius?", The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East, London 2010, s. 91-101.

JACOPS Bruno, "Nemrud Dağı'ndaki Kutsal Alan. Kommagene Kralı I. Antiokhos ile Oğlu II. Mithradates'in Yapı Politikası", (ed. Jörg Wagner), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar: Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 92-103.

JACOPS Bruno, "Kommagene Kralı I. Antiokhos'un Din Politikası", *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar: Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 118-129.

JAFAREY A. A., "Mithra, Lord of Lands", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, 54-61.

JAMES G., DUNN D., *Neither Jew Nor Grek A Contested Identity: Christianity in the Making,* C.3, Cambridge 2015.

JARRELL Robin, *Fallen Angels and Fallen Women: The Mother of the Son of Man*, Wipf and Stock Publishers, Oregon, 2013.

JOBST H., "Ein ägyptisches Astralsymbol im Bilderzyklus der römischen Mithrasmysterien", (ed. Friedrich W. Leitner), *Carinthia Romana und die römische Welt: Festschrift für Gernot Piccottini zum 60. Geburtstag*, Klagenfurt 2001, s. 55-62.

JOHNSTON Sarah Iles, "Riders in the Sky: Cavalier Gods and Theurgic Salvation in the Second Century A.D.", *CPh*, 87/4 (1992), s. 303-321.

JOMEH Jalaladdin Imam, "In Search of a Mithraeum at Takht-e- Solaiman", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 255-260.

JONG Albert F. De, *Traditions of the Magi; Zoroastrianism in Greek and Latin Literature*, E. J. Brill, Leiden 1997.

JONES H. Stuart, "Mithraism" *ERE*, c. VIII, New York 1915, s. 752-759.

JORJANI Jason Reza, *Iranian Leviathan: A Monumental History of Mithra's Abode,* Arktos Media Ltd., 2019.

KANE J. P., "The Mithraic Cult Meal in its Greek and Roman Environment", (Ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 313-351.

KARA Murat Ufuk, "Kappadokia Stelleri Üzerindeki Argaios Erciyes Dağı Betimlemesi", *Cedrus,* 4 (2016), s. 303-313.

KARAKAYA N., *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları*, İstanbul 2007.

KARAKETİR Eray, "Pers Kralı Büyük Kyros'un (M.Ö. 559-530) Antik İran Dinleriyle İlişkisi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* 3/9 (2016), s. 36-48.

KAYA Korhan, "Vedaların Bilinmeyen Tanrısı Ka", *AÜDTCFD*, 33/1-2 (1990), s. 281-292.

KAYA Korhan, *Hint Mitoloji Sözlüğü*, İmge Kitapevi, Ankara 2003.

KELEŞ Vedat, "Cult of Mithras and the Mithras Descriptions on Trapezous City Coins", *Cercetări numismatice*, XIV (2008), s. 220-231.

KELLENS Jean, "Caractères différentiels du Mihr Yast", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 261-270.

KELLENS Jean, "Les bras de Mifrra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 703-714.

KELLENS Jean, *Essays on Zarathustra and Zoroastrianism*, Mazda Pub, Costa Mesa 2000.

KEROVPYAN Keğam, *Mitolojik Ermeni Tarihi*, Aras, İstanbul 2012.

KINACI Mesut, *Mithradates Hanedanlığı'nda I. Pharnakes Dönemi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2016.

KIZIL Hayrettin, "Hint ve İran Mitolojilerine Göre Mitra", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi,* 10 (2013), s. 26-41.

KIZIL Hayrettin, "Mitra'dan Mithras'ın sırlarına Mitraizm'in kuruluş serüveni", *Ekev Akademi Dergisi,* 17/55 (2013), s. 113-136.

KIZIL Hayrettin, Zurvanizm'in Kuruluşu ve Sasaniler Dönemindeki Etkileri", *Ekev Akademi Dergisi,* 17/56 (2013), s. 295-310.

KING C. W., *Gnostic and Their Remains*, London 1887.

KOTWAL Firoze M.-BOYD J. W., "Some Notes on the Parsi Baj of Mihrigan", *JM.S.,* 1/2 (1976), s. 187-193.

KOTWAL Firoze M., "Select Ritual Aspects of the Gathas and Their Continuity in Later Tradition", *IC*, vol. 3/4 (1999-2000), s. 1-8.

KOYUNCU Cemil, *Eski Yunan ve Roma Döneminde Kappadokia Bölgesi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2015.

KREYENBROEK P. G., *Sroasha in the Zoroastrian Tradition*, E. J. Brill, Leiden 1985.

KREYENBROEK P. G., "Mithra and Ahreman, Binyamin and Malak Tâwus Traces of an ancient mythin the cosmogonies of two modern sects", (Ed. Philippe Gignoux), *Recurrent patterns in Iranian religions: from Mazdaism to Sufism,* Association pourl'Avancement des Études Iraniennes, Paris 1992, s. 57-79.

KREYENBROEK P. G., "Mithra and Ahreman in Iranian Cosmogonies", (Ed. John R. Hinnells), *SM*, Rome 1994, s. 173-182.

KREYENBROEK P. G., "Some remarks on water and caves in pre-Islamic Iranian religions", *AMIT*, 43 (2011), s. 157-163.

KURT Ali Osman-AYKIT Dursun Ali, *Dinler Tarihi*, Ankara, 2019

KUŞÇU Emir, "Gnostik Hristiyan Bir Akım Olarak Valentinyanizm", *OMUİFD*, 31 (2011), s. 95-126.

KUTLUTÜRK Cemil, "Hinduizm'e Göre Tanrı Vişnu'nun Yeryüzünde Bedenlenmesinin (Avatara/Hulûl) Temel Nedenleri", *AÜDTCFD*, 55/1 2015, s. 141-160.

KUZU Aziz, *Doliche ışığında Anadolu Mithraeumları,* Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020.

LAVAGNE Henri, "Eléments nouveaux au dossier İconographique du Mithraeum de Bourg Saint Andéol", *JM.S.,* 1/2 (1976), s. 222-230.

LAVAGNE Henri, "Importance de la grotte dans le Mithriacisme en Occident", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 271-278.

LAZZARINI M.L., "Mithra in un'iscrizione greca di Ostia", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 197-204.

LEASE Gary, "Mithraism and Christianity: Borrowings and Transformations", *Aufstieg und Niedergang der romischen Welt,* 2 (1980), s. 1306-1332.

LE GLAY Marcel, La Deksiosis dans les mystères de Mithra", ", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 279-304.

LEEMANS W. F., *Ishtar of Lagaba and her Dress*, E. J. Brill, Leiden 1952.

LENTZ W., "The 'Social Functions' of the Old Iranian Mithra," (Ed. M. Boyce), *W.B. Henning Memorial Volume*, London 1970, s. 245-55.

LENTZ W., "Some peculiarities not hitherto fully understood of Roman Mithraic sanctuaries and representations", (Ed. John Hinnells), *M.S.,* Manchester University Press, Manchester 1975, s. 358-377.

LÉVY Isidore, "Sarapis: V. La statue mystérieuse", *Revue de l'histoire des religions*, 63 (1911), s. 125-147.

LIEBESCHUETZ Wolf, "The Expansion of Mithraism Among the Religious Cults of the Second Century", (Ed. John R. Hinnells), *SM*, Rome 1994, s. 195-216.

LIETZMAN M. Hans, *Eski Kilise Tarihi*, 3. Cilt, Çev. Mehmet Aydın, İsmail Çalışkan, İsmail Çalışkan, Literatürk Academia, Konya 2016.

LOISY A., "The Christian Mystery", *The Hibbert Journal*, 10 (1911-12), s. 45-64.

LÜDERS H., "Eine arische Anschauung über den Vertragsbruch", *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften,* Berlin 1917, s. 347-74.

MACDOWALL D.W., "The role of Mithra among the deities of the Kusana coinage", (Ed. John Hinnells), *M.S.,* Manchester University Press, Manchester 1975, s. 142-150.

MACDOWALL D.W., "Mithra's Planetary Setting in the Coinage of the Great Kushans", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 305-316.

"Sol Invictus and Mithra: Some Evidence from the Mint of Rome. Mysteria Mithrae", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 557-71.

MACKENZIE Donald A., *Indian Myth and Legend*, Cornell University Library, London 1913.

MAGIE D., "*Egyptian Deities in Asia Minor in Inscriptions and on Coins*", AJA*,* 57 (1953), s. 163-187.

MAGIE D., *Roman Rule in Asia Minor*, vol. I, Pirinceton 1959.

MALANDRA William, *An Introduction to Ancient Iranian Religion*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1983.

MALLORY J. P., *Hint Avrupalıların İzinde Dil, Arkeoloji ve Mit,* Çev. Müfit Günay, Dost Kitapevi, Ankara 2002, s.154.

MARTIN H. Luther, "Roman Mithraism and Christianity", *NUMEN*, 36/1 (1989), s. 2-15.

MASSANI Rustom, *The Religion of The Good Life Zoroastrianism*, Allen & Unvin, London 1954.

MASTROCINQUE Attilio, "Orpheos Bakchikos", *ZPE*, Bd. 97 (1993), s. 16-24.

MASTROCINQUE Attilio, "Kronos, Shiva, Asklepios: Studies in Magical Gems and Religions of the Roman Empire", *TAPS*, 101/5 (2011), s. 9-50.

MASTROCINQUE Attilio, "Perseus and sabaoth in Magic arts and oriental beliefs", (ed. Emilio Suárez de la Torre-Aurelio Pérez Jiménez), *Mito y Magia en Grecia y Roma,* Barcelona 2013, s. 103-116.

MASTROCINQUE Attilio, *The Mysteries of Mithras: A Different Account*, Mohr Siebeck, Tübingen 2017.

MAYRHOFER Manfred, "Die bisher vorgeschlagenen Etymologien und die ältesten Bezeugungen des Mithra-Namens", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 317-326.

MCGOWAN Andrew, Ascetic eucharists: Food and drink in Early Christian ritual meals, Clarendon Press, Oxford 1999.

MCMINN J. B., "Fusion of the Gods: A Religio-Astrological Study of the Interpenetration of the East and the West in Asia Minor", *JNES*, 15/4 (1956), s. 201-213.

MEILLET A., "Le dieu indo-iranien Mitra", *JA*, 10/10 (1907), s. 143-159.

MERKELBACH Reinhold, *Mithras: Ein persisch-römischer Mysterienkult*, Königstein 1984.

MERKELBACH Reinhold, *Mithra il Signore Delle Grotte*, Genova 1998.

MICHELS Christoph, "The Persian Impact on Bithynia, Commagene, Pontus, and Cappadocia", (Ed. Sabine Muller vd.), *The History of the Argeads New Perspectives,* Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2017, s. 41-56.

MITCHELL Stephen, *Anatolia: Land Men and Gods in Asia Minor* I, Oxford 1993.

MITTHOF F., "Der Vorstand der Kültgemeinden des Mithras. Eine Sammlung und Untersuchung der inschriflichen Zeugnisse", *Klio,* 74 (1992), s. 275-90.

MOBLEY Gregory, "The Wild Man in the Bible and the Ancient near East", *JBL*, vol. 116/2 (1997), s. 217-233.

MORETTİ A. Maria Sgubini, Nota Preliminare su un Mitreo Scoperto A Vulci", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 259-298.

MOULTON H. James, *Early Zoroastrianism*, Williams & Norgate, London 1913.

MULLER F. Max, Contributions to the Science of Mythology, c.II, London/New York/Bombay 1897.

NABARZ Payam, *The Mysteries of Mithras: The Pagan Belief That Shaped the Christian World,* Rochester 2005.

NAIDENOVA Varbinca, "Mithraic Studies in Bulgaria", *JM.S.,* 1/1 (1976), s. 99-101.

NILSSON M., *Geschichte der griechischen Religion,* München 1967.

NOCK A. D., "The Genius of Mithraism", *JRS*, 27 (1937), s. 108-113.

NOCK A. D., "The Development of Paganism in the Roman Empire", (ed. S. A. Cook vd.), *CAH*, vol. XII, THE Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324, Cambridge Unıversity Press, Cambridge 1939, s. 409-449.

NORTH J.D., "Mithras and The Bull", *Erdem,* 9/26 (1996), s. 743-748.

NOSS John, *Man's Religions*, Macmillan, New York 1966.

NYE P. C., "The Romanesque signs of the Zodiac: essay on the Mithraic origin of the Romanesque signs of the Zodiacus on Romanesque portals", *Art Vulletin*, V (1922-23), s. 55-57.

OMERXALI Xanna, *Zerdüştlerin Kutsal Metinleri Avesta*, Çev. Fahriye Adsay-İbrahim Bingöl, İstanbul 2012.

ONAPOLIS Kenneth, *Orthodox Christianity: The Theotokos*, Lulu.com, 2019.

ONUR Fatih, "The Roman Army in Pamphylia: From the Third to Sixth Centuries A.D.", *Adalya,* XII (2009), s. 299-318.

OGAWA H., "The Concept of Time in the Mithraic Mysteries", (eds. Fraser J.T., Lawrence N., Park D.A.), *The Study of Time III*, Springer, New York 1978, s. 658-682.

ÖZEMRE Y. Ahmet, *Toma'ya Göre İncil*, İyiadam Yayınları, İstanbul 2002.

ÖZIŞIK Sakin, "Pavlikan Kilisesi ve Eski Hristiyan Heresileriyle İlişkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 14/2 (2010), s. 505-533.

PANCIERA S., "II materiale epigráfico dallo scavo del mitreo di S. Stefano Rotondo" (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 87-126.

PAR M. W-CRUM E., *Catalogue General des Antiquites Egyptiennes du Musee du Caire No:8001-8741*, Osnabrück, 1975.

PERDRIZET P., "Men", *BCH*, XX (1896), s. 55 -106.

PETTAZZONI Raffaele, "Sarapis and His Kerberos", *Essays on the History of Religıons,* E. J. Brill, Ledien 1967, s. 164-170.

PETTAZZONI Raffaele, "Aion-(Kronos)Khronos in Egypt", *Essays on the History of Religıons,* E. J . Brill, Ledien 1967, s. 171-179.

PETTAZZONI Raffaele, "The Monstrous Fıgure of Time in Mithraism", *Essays on the History of Religıons,* E. J . Brill, Ledien 1967, s. 180-192.

PHYTHIAN -ADAM.S. W. J., "The Problem of the Mithraic Grades", *JRS*, 2 (1912), s. 53-64.

POMPONIO Francesco, "Nabu-Il culto e la figura di un dio del Pantheon babilonese ed assiro", *Studi semitici*, vol. 51, (1978).

POPA Alexandru, "L'iconographie mithriaque d'Apulum", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 327-334.

POURSHARIATI Parvaneh, *Decline and Fall of the Sasanian Empire The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*, I.B.Tauris & Co Ltd, New York 2008.

PROVANZANO C., *The Mysteries of Mithra: Tracing Syncretistic Connections to the Ancient Near East*, California State University, Master Tezi, California 2009.

PUHVEL Jaan, "Mitra as an Indo-European Divinity", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 335-344.

RAJU P. T. vd., *Asya Dinleri*, Çev. Abdullah Davudoğlu, İnkılab Yayınları, İstanbul 2002.

PAVRY Jal Dastur, *The Zoroastrian Doctrine of a Future Life. From Death to the Individual Judgment,* Columbia University Press, New York 1926.

RADT W., "Kapikaya bei Pergamon — ein Heiligtum der Kybe'le und des Mithras", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 789-792.

RIES J., "Théologie solaire manichéenne et culte de Mithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 761-776.

ROBERTSON J. M., *Pagan Christs Studies in Comparative Hierology*, Watts & Co.,London 1911.

ROLL I., "The Mysteries of Mithras in the Roman Orient: The Problem of the Origen", *JM.S.*, 2/1 (1977), s. 53-68.

ROSATI F. Panvini, "Il contributo della numismática allo studio dei misteri di Mithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 551-556.

ROSELAAR Saskia, "The cult of Mithras in early Christian literature-an inventory and interpretation", *Klio*, 96/1 (2014), s. 183-217.

ROSENFIED J., *The Dynastic Art of the Kushans*, Berkeley 1967.

RUSSELL J. Burton, Şeytan Antikiteden İlkel Hristiyanlığa Kötülük Algıları, Panama Yayınları, Ankara 2017.

RUSSELL J. R., "On the Armeno-Iranian Roots of Mithraism", (Ed. John R. Hinnells), *SM*, Rome 1994, s. 83-93.

RUTGERS A. J., "Rational Interpretation of the Ritual of Mithra and of Various Other Cults", *Anamnesis: Gedenkboek A. E. Leemans (Univ. te Gent, Werken uitg. Door de Fac. van de Lett. en Wijsbeg),* 149 (1970), s. 303-315.

SACH Hannelore vd., *Christliche İkonographie in Stichworten*, Koehler & Amelang, Leipzig, 1988.

SANDELIN K. G., "Mithras = Auriga?", *ARCTOS*, 22 (1988), s. 133-135.

SARIKÇIOĞLU Ekrem, *Diğer İnciller*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2016.

SAPRYKIN S. J., "The Religion and Cults of the Pontic Kingdom:Political Aspects", (Ed. J. M. Hojte), *BSS, 9 (2009),* s. 249-277.

SAUER E., *The end of paganism in the North-Western provinces of the Roman Empire: the example of the Mithras cult*, Oxford 1996.

SAXL Fritz, *Mithras: Typengeschichtliche Untersuchungen*, Verlag Heinrich Keller, Berlin 1931.

SCHLUMBERGER D., "S. Wikander: Études sur les mystères de Mithras I, 1951", *Syria*, 30/3 (1953), s. 325-330.

SCHMIDT Hanns-Peter, "Indo-Iranian Mitra Studies: The State of the Central Problem", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 345-394.

SCHMIDT Klaus, *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbeklitepe-En Eski Tapınağı Yapanlar,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

SCHMITT Rüdiger, "Die theophoren Eigennamen mit altiranische Mithra", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 395-456.

SCHWARTZ Martin, "Cautes and Cautopates, the Mithraic torchbearers", (Ed. John Hinnells), *M.S.,* Manchester University Press, Manchester 1975, s. 406-423.

SCHWARTZ Martin, "The Religion of Achaemenian Iran," *CHIr*, vol. 2 (1985), 664-97.

SCHWERTHEİM E., "Monumente des Mithraskultes in Kommagene", *Antike Welt*, vol. 6 (1975), s. 63-68.

SCIALPI F., "Mitra nel mondo naturale: Un dio grande e amico", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 811-846.

SCIBONA C. Giuffrè, "Mithras *demiourgos*", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 615-624.

SCRINARI V. Santa Maria, "Il mitreo dell'Ospedale di S. Giovanni in Roma", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 219-230.

SEROPYAN Sarkis, *Cangülüm Anahit ve Kazben*, Aras Yayıncılık, İstanbul 2003.

SHENKAR Michael, "*The great Iranian divide: between aniconic West and anthropomorphic East"*, Religion, 47/3 (2017), s. 378-398.

SIMON Marcel, "Mithra, rival du Christ?", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 457-478.

SIMON Marcel, "Mithra et les empereurs", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 411-428.

SIM.S.ON von G., "*Zum Ursprung de Gotter Mitra und Varuna*, IIJ, 40/1 (1997), s. 1-35.

SMITH M. "Old Testament Motifs in the Iconography of the British Museum's Magical Gems", *Coins, Culture, and History in the Ancient World,* Wayne State University Press, Detroit 1981, s. 187-194.

SMALL D.R., "The Raven: An Iconographie Adaptation of the Planet Mercury", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 531-550.

SMITH Z. Jonathan, *Drudgery Divine: On the Comparison of Early Christianities and the Religions of Late Antiquity*, University of Chicago Press, Chicago 1990.

SOLIN H., "Graffiti dei mitrei di Rom", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 137-152.

SOPER Alexander C., "*Aspects of Light Symbolism in Gandhāran Sculpture*", Artibus Asiae, 12/3 (1949), s. 252-283.

SOUDAVAR Abolala, "Astyages, Cyrus and Zoroaster: Solvıng a Historical Dilemma", *Iran*, 50 (2012), s. 45-78.

SOUDAVAR Abolala, *Mithraic Societies From Brotherhood Ideal to Religion's Adversary*, Houston 2014.

SOUDAVAR Abolala, *Iranıan Complexities A Study in Achaemenid, Avestan, and Sasanian Controversies,* Houston 2018.

SPADA C. Aloe, "Il leo nella gerarchia dei gradi mitriaci", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 639-648.

SPEIDEL Michael P., "Parthia and the Mithraism of the Roman Army", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 479-486.

SPEIDEL Michael P., *Mithras-Orion: Greek Hero and Roman Army God*, E. J. Brill, Leiden 1980.

SPITZING Günter, *Lexikon Byzantinisch-Christlicher Symbole*, Diederichs, Köln 1989.

STARK B. Carl, Die Mithrassteine von Dormagen Nebst anderen Ineditis des Mithrasdienstes", *Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden im Rheinlande,* 46 (1869), s. 1-25.

STOLL Oliver, "The Religions of the Armies", (Ed. by Paul Erdkamp), *A Companion to the Roman Army,* Blackwell Publishing Ltd., 2007, s. 451-476

STRONACH David, "A Circular Symbol on the Tomb of Cyrus", Iran, 9 (1971), s. 155-159.

SULLNVAN F. John, *The Externals of the Catholic Church,* Kenedy, New York 1951.

SUNDERMANN Werner, "Some more Remarks on Mithra in the Manichaean Pantheon", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 485-500.

SUNDERMANN Werner, "The Five Sons of the Manichaean God Mithra", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 777-788.

SÜMER Necati, "Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18/1 (2018), s. 257-269.

SWABODA E., "Die Schlange in Mithraskult", *Jahreshefte der Östterreischischen Archaologisches İnstitut*, XXX (1937), s. 1-27.

SWARZENSKI G., "Somson killing the lion: a mediaeval bronze group", *Bulltin of the Museum of Fine Arts,* 38 (1940), s. 67-74.

SWERDLOW N. M., "Review Article: On the Cosmical Mysteries of Mithras", *CPh*, 86 (1991), s. 48-63.

SYDENHAM E. A., *The Coinage of Caesarea in Cappadocia*, Allen G. Berman, New York 1978.

ŞAHİN Nuran, *Zeus'un Anadolu Kültleri*, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2001.

ŞAHİN Sencer, "Nemrud Dağı'nda 1988 Yılı Jeofizik ve Arkeoloji Araştırmaları", VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 18-23 Mayıs 1989, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s. 267-274.

ŞEN Emre, GÜRPINAR Fatma, "Farklı Kültürlerde Güneş Sembolü", *Sanat ve Dil Araştırmaları Enstitüsü,* 43 (2019), s. 985-1008.

ŞENERGÜÇ Gamze, *Anadolu'da Mithras ve kalıntıları,* Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.

TARAPOREWALA İ., *Zerdüşt Dini Zerdüşt'ün Gathaları Üç Unutulmuş Din: Mithraizm, Maniheizm, Mazdakizm*, Çev. Nice Damar, *Avesta* Basın Yayın, İstanbul 2011.

TARTU Amar Annus, "The Soul's Journeys and Tauroctony: On Babylonian Sediment in the Syncretic Religious Doctrines of Late Antiquity", (ed. M. Dietrich, T. Kulmar), *Body and Soul in the Conceptions of the Religions,* Ugarit Verlag, Münster 2008, s. 1-46.

TESTINI Pasquale, "Arte Mitriaca E Arte Cristiana Apparenze e concretezza", (Ed. Ugo Bianchi), *MM,* vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 429-486.

Te VELDE H., *Seth, God of Confusion: A Study of His Role in Egyptian Mythology and Religion,* E. J. Brill, Leiden 1967.

TESTINI P., "Arte mitriaca e arte cristiana. Apparenze e concretezza", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 429-486.

THIEME Paul, "The Aryan Gods of the Mitanni Treaties", *AOS*, 80/4 (1960), s. 301-317.

THIEME Paul, "The Concept of Mitra in Aryan Belief", (Ed. John Hinnells), *M.S.,* Manchester University Press, Manchester 1975, s. 21-39.

THIEME Paul, "Mithra in the Avesta", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 501-510.

TIMOTHY Freke, GANDY Peter, İsa'nın Gizemleri Gerçek İsa Bir Pagan Tanrısı mıydı*?,* Çev. Aslı Bengisu, Ayna Yayınları, İstanbul 2005.

TITCOMB S. Elizabeth, *Aryan Sun Myths: The Origin of Religions,* New York 1889.

TOLMAN C. Herbert, *The Behistan Inscription of King Darius*, Vanderbilt University, Nashville 1908.

TSETSKHLADZE G. R., "The Cult of Mithras in Ancient Colchis", *RHR*, 209/2 (1992), s. 115-124.

TURCAN Robert, *Mithras Platonicus: Recherches sur l'Hellénisation philosophique de Mithra*, E. J. Brill, Leiden 1975.

TURCAN Robert, "The Date of the Mauls Relief", *JM.S.,* 1/1 (1976), s. 68-76.

TURCAN Robert, *Les cultes orientaux dans le monde romain,* Paris 1989.

TURCAN Robert, *The Cults of the Roman Empire*, Oxford 1996.

TURNER Philip John, *Seth-Amisrepresented God in The Ancient*, Manchester University, Doktora Tezi, Manchester 2012.

ULANSEY David, *Mithras and Perseus: Mithraic Astronomy and the Anatolian Perseus-Cult,* Princeton University, Doktora Tezi, Princeton 1984.

ULANSEY David, *Mithras Gizlerinin Kökeni Antik Dünyada Kozmoloji ve Din,* Çev. Hüsnü Ovacık, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1998.

UTRECHT Gonda, "Mitra in İndia", (Ed. John Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 40-53.

ÜZÜM Hamza, "Mitra Her Yerde: Mitra Senkretizmi: Mitra'nın Greko-Romen ve Doğu İlahlarıyla Özdeşleştirilmesi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bililimler Dergisi,* 10 (2016), s. 33-65.

VERMASEREN J. Maarten, "The Miraculous Birth of Mithras", *Mnemosyne*, 4 (1951), s. 285-301.

VERMASEREN J. Maarten, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religıonis Mithriacae I,* Hague-Netherlands 1956.

VERMASEREN J. Maarten, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religıonis Mithriacae II,* Hague-Netherlands 1960.

VERMASEREN J. Maarten, *Mithras: The Secret God*, Chatto & Windus, London 1963.

VERMASEREN J. Maarten, ESSEN C. C. V., *The Excavations in the Mithraeum of the Church of Santa Prisca in Rome,* E. J. Brill, Leiden 1965.

VERMASEREN J. Maarten, "Hellenistic Religions", (Ed. G. Bleeker-G. Widengren), *Historia Religionum I: Religions of the Past,* E. J. Brill, Leiden 1969, s. 495-533.

VERMASEREN J. Maarten, *Mithriaca II the Mithraeum at Ponza*, E. J. Brill, Leiden 1974.

VERMASEREN J. Maarten, "A magical Time god", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 446-456.

VERMASEREN J. Maarten, *Mithra il dio dei Misteri,* Torino 2018.

VON Gall Hubertus, "The Lion-Headed and the Human-Headed God in the Mithraic Mysteries", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 511-526.

WAGNER Jörg, "Geç Hellenistik Kommagene Krallığı'nın Tarihi", (Ed. Jörg Wagner), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar*, Arkeloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 38-49.

WAGNER Jörg, "Kommagene Kralları ve Kral Kültü", (Ed. Jörg Wagner), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar, Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar*, Arkeloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 50-71.

WALDMANN, H., *Die kommagenischen Kultreformen unter K?nig Mithradates I. Kallinikos und seinem Sohne Antiochos I.*, E. J. Brill, Leiden 1973.

WATS Alan, *Myth and Ritual in Christianity*, USA 1968.

WEIGELL Arthur, *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik: Pavlos Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002.

WEISSBACH H. Franz, Die Keilinschriften der Achämeniden, J.C. Hinrichs, Leipzig 1911.

WENGROW David, "Rethinking Cattle Cults in Early Egypt: Towards a Prehistoric Perspective on the Narmer Palette", *CAJ*, 11 (2001), s. 91-104.

WHEELER Everett L., "*Legio XV Apollinaris: From Carnuntum to Satala—and beyond*", Les Légeions de Rome sous le Haut-Empire, Actes du Congres de Lyon, 17-19 Septembre 1998, Lyon 2000, 259-308.

WIDENGREN G., "Stand und Aufgaben der iranischen Religionsgeschichte", *NUMEN*, 2 (1955), s. 46-134.

WIDENGREN G., "Bâbakïyah and the Mithraic mysteries", (Ed. Ugo Bianchi), *MM*, vol. 80, E. J. Brill, Leiden 1979, s. 675-698.

WIKANDER Stig, "Reflections on the Origins of the Mithraic Mysteries", *Perennitas: Studi in onore di Angelo Brelich* (1980), s. 645-668.

WIKANDER Stig, *Der Arische Männerbund*, Lund 1938.

WIKANDER Stig, Études sur les mysteres de Mithras I, H. Ohlssons boktryckeri, Lund 1951.

WILL Ernest," Origine et nature du Mithriacism", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 527-536.

WILLIS G. G., *A History of Early Roman Liturgy to the Death of Pope Gregory the Great*, Henry Bradshaw Society, London 1994.

WITT R. E., "Some thoughts on Isis in relation to Mithras", (ed. John R. Hinnells), *M.S.*, Manchester University Press, Manchester 1975, s. 479-493.

YADIN Yigael, "The Earliest Record of Egypt's Military Penetration into Asia? Some Aspects of the Narmer Palette, the 'Desert Kites' and Mesopotamian Seal Cylinders", *Israel Exploration Journal,* 5/1 (1955), s. 1-16.

YAMAUCHI Edwin M., "The Apocalypse of Adam, Mithraism and Pre-Christian Gnosticism", *EM*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 537-562.

YARBROUGH O. Larry, "The Shadow of an Ass: On Reading the Alexamenos Graffiti", (Ed. Aliou Cisse Niang, Carolyn Osiek), *Text, Image, and Christians in the Graeco-Roman World: A Festschrift in Honor of David Lee Balc*h, (2012), s. 239-256.

YARLIGAŞ Oğuz, "Legio XV Apollinaris'in Doğu'daki Görevleri ve Satala'ya Konuşlandırıldığı Tarih Üzerine", *Eskiçağ Yazıları*, 10 (2016), s. 127-156.

YEŞİLDAL Ünsal Yılmaz, "Bir Arketip Olarak Yılan", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi,* 6/13 (2018), s. 420-431.

YILDIRIM Münir, "Tarsus'un Dini Tarihine Tarihsel Bir Yaklaşım", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6/2 (2006), s. 101-122.

YILDIRIM Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı, İstanbul 2017.

ZAEHNER R. C., "Postscript to Zurvan", *BSOAS*, 17/2 (1955), s. 232-249.

ZAEHNER R. C., *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism,* New York 1961.

ZAEHNER R. C., "Zoroastrian Survivals in Iranian Folklore", *Iran* , 3 (1965), s. 87-96.

ZAEHNER R. C., *Zurvan: A Zoroastrian Dilemma*, New York 1972.

ZAEHNER R. C., "Zoroastrian Survivals in Iranian Folklore II", *Iran* , 30 (1992), s. 65-75.

ZENAIDE A. Ragozin, *Media Babylon Persia: including a study of the Zend-Avesta or religion of Zoroaster, from the fall of Nineveh to the Persian war,* G.P. Putman's Sons, New York 1889.

İnternet Kaynakları

https://archive.org/

http://www.arkubid.uni-bonn.de/

http://articles.adsabs.harvard.edu/full/1998JBAA..108....9R

http://www.avesta.org/

https://biblehub.com/

https://digitalmapsoftheancientworld.com/mythology/roman-mythology/eastern-religions/mithras/

http://gnosis.org/library.html

https://katalog.ub.uni-heidelberg.de/cgi-bin/search.cgi?sprache=ENG&kat1=freitext&var1=mithra&kat2=ti&var2=&kat3=au&var3=&op1=AND&op2=AND&fsubmit=ok&art=f&quelle=homepage

https://www.mithraeum.eu/

https://www.mola.org.uk/blog/mithras-and-mithraism-top-10-things-you-need-know

http://www.mysterium.com/

https://www.newadvent.org/

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Tacitus/Histories/2A*.html

https://www.roger-pearse.com/weblog/

https://www.sacred-texts.com/gno/th1/th124.htm

https://www.tertullian.org/rpearse/mithras/display.php?page=main

https://www.theoi.com

https://web.archive.org/web/20140529192012/http://www.uhu.es/ejms/

https://iranicaonline.org/

DİJİTAL ÇAĞDA ÇOCUK EDEBİYATI

Editör
Dr. Elif Aydın

nobel bilimsel

DİJİTAL ÇAĞDA ÇOCUK EDEBİYATI

Editör: Dr. Elif Aydın

Yayın No.: 1611
ISBN: 978-625-398-535-6
E-ISBN: 978-625-398-534-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Aydın, Elif.
Dijital Çağda Çocuk Edebiyatı / Editör: Elif Aydın
1. Basım, VIII + 298 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-535-6
E-ISBN: 978-625-398-534-9
1. Türkçe Eğitimi 2. Çocuk Edebiyatı 3. Dijital Okuryazarlık

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜMLER VE YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **vii**

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDE DİJİTAL ÖYKÜNÜN TÜRKÇE DİL BECERİLERİNE ETKİSİ **1**
Bilge Bağcı Ayrancı - Yasemin Alcan - Erdost Özkan

DİJİTAL ÇOCUK KİTAPLARINDA SÖZ VARLIĞI UNSURLARI:
TRT ÇOCUK BİZİM MASALLAR SERİSİ **35**
Mehmet Alptekin

ALTI VE YEDİ YAŞ ÇOCUKLAR İÇİN HAZIRLANAN DİJİTAL MASAL
KİTAPLARINDA ÇOCUK HAKLARI **71**
Nermin Zahide Aydın

ÇOCUK EDEBİYATINDA FARKLI BİR OKUMA/DİNLEME DENEYİMİ:
SESLİ VE MÜZİKLİ KİTAPLAR **87**
Nuran Başoğlu - Tuğba Ertik

BİR KÜLTÜR AKTARIMI VE EĞİTİM ARACI OLARAK ÇOCUKLARA KİTAP OKUTMAKTAN
KİTAP DİNLETMEYE EVRİLİŞ, SESLİ KİTAPLAR: STORYTEL ÖRNEĞİ **101**
Şahin Şimşek

"ÇOCUKLAR İÇİN GÜVENLİ İNTERNET SERİSİ"NDE DİJİTAL DÜNYA **125**
Tuba Alptekin

ÇOCUKLARA YÖNELİK DİJİTAL SÖZLÜK UYGULAMALARI **143**
Fesih Sarıgül - Musa Çifci

YAPAY ZEKÂNIN ÇOCUK EDEBİYATI ESERLERİNDE SUNULUŞU ÖRNEK:
YAPAY ZEKÂ GALAKSİNİN KORUYUCULARI SERİSİ **161**
Aliye İlkay Yemenici

"MİNTİ MONTİ" DERGİSİ ÜZERİNDEN YENİLİKÇİ, İNTERAKTİF,
DİJİTAL DERGİCİLİK ANLAYIŞI **187**
Elif Aydın

TRT ÇOCUK KİTAPLIK UYGULAMASI ÇERÇEVESİNDE SESLİ KİTAP UYGULAMALARINDA TEMA **225**
Özge Karakaş Yıldırım

ÇEVRECİ ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA DOĞA MASALLARI **245**
Mehmet Alptekin

KULLANIMLAR VE DOYUMLAR KURAMI DOĞRULTUSUNDA *ÜNSÜZ YOUTUBERIN GÜNLÜĞÜ* SERİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ **259**
Nuran Başoğlu

ÇOCUK KİTAPLARINDA DİJİTAL ÇAĞIN ÖNCÜLERİ **279**
Tuba Alptekin

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİNDE DİJİTAL ÖYKÜNÜN TÜRKÇE DİL BECERİLERİNE ETKİSİ

Bilge Bağcı Ayrancı - Yasemin Alcan - Erdost Özkan

Günümüz dünyasında teknolojide meydana gelen baş döndürücü gelişimin insan hayatını etkileyen pek çok alandaki değişimlere de zemin hazırladığı söylenebilmektedir. Bu alanlar arasında eğitim, teknolojinin gelişimiyle birlikte yenileşme ve düzenlemeye en çok ihtiyaç duyulan alanlardan bir tanesi olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü nasıl ki eğitim-öğretim süreçlerinde düzenli bir işleyişin başarı ve gelişme olgularını beraberinde getireceği ifade edilebiliyorsa aynı alanda meydana gelecek bir aksaklığın da söz konusu toplumun geleceği için tehdit unsuru oluşturacağı fikrinin genel bir kabulü ifade ettiği söylenebilmektedir. Özellikle son yıllarda ifade edilen bu başarının sağlanabilmesinde ise en yetkin yol olarak öğretme-öğrenme süreçlerine dâhil edilen teknoloji kullanımı gösterilmektedir. Teknoloji kullanımının okul öncesi süreçten itibaren özellikle temel iletişim becerileri kapsamında mümkün hâle getirilmesinin sonraki kademelerde yer alan tüm öğrenme süreçlerine de yatkınlık ve temel oluşturması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda araştırmada, son dönemde öğretme-öğrenme süreçlerine dâhil edilmesi sıklıkla önerilen dijital öykülerin okul öncesi dönemde bulunan çocukların Türkçe temel dil becerilerinin geliştirilmesine ne yönde etki ettiğinin gözler önüne serilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada belirlenen amaca yönelik olarak bölüm kapsamında dört temel başlık oluşturulmuştur. *Bir Eğitim Kademesi Olarak Okul Öncesi Eğitim* isimli ilk başlık altında okul öncesi dönem, bu dönemdeki gelişim özellikleri, okul öncesi eğitim ve okul öncesi eğitimin önemi, amaçları ve temel ilkeleri gibi noktalar hakkında bilgi paylaşımı yapılmıştır. İkinci başlık olan *Okul Öncesi Dönemde Dil Eğitimi* isimli başlık altında dil, dilin bileşenleri, dil gelişimi, dil edinim kuramları ve okul öncesi eğitimde dil eğitiminin önemi gibi hususlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü başlık olan *Okul Öncesi Dil Eğitiminde Dijital Öykü* isimli başlık altında dijital öykü kavramının gelişimi ve kapsamı başta olmak üzere dijital öykü türleri, dijital öykünün temel ögeleri,

zengin bir yapıya sahiptir. Dijital öykülerin özellikle kullanıldığı alanlardan bir tanesi olarak da dil eğitimi alanı gösterilebilmektedir. Okul öncesi dönem baz alındığında, dijital öykülerin sunulan dijital öyküleri anlamlandırma noktasında görsel okuma, dinleme ve konuşma becerilerinin aktif olarak kullanılmasını sağladığı görülürken bir ürün oluşturma noktasında ise erken okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine zemin hazırladığı söylenebilmektedir. Bu doğrultuda okul öncesi eğitimde görev alacak öğretmenler başta olmak üzere çocuklar üzerinde etkisi bulunan kişiler tarafından çocuklarla dijital öykülerin tanıştırılmasının gerekli olduğu ifade edilebilmektedir. Öğretmenler tarafından yapılacak uygun düzenlemeler ile sonraki yaşam becerileri üzerine dahi etkisi bulunan temel dil becerilerinin geliştirilmesinin sonraki kademeler için büyük kolaylık oluşturacağı yönündeki bu fikir göz önünde bulundurulduğunda, okul öncesi dönem dil gelişiminde dijital öykülerin kullanılmasının gerekli olduğunun, okul öncesi öğretmenlerinin dijital yetkinlikler bakımından yeterli eğitimi alarak yetiştirilmesinin önem taşıdığının ve öykülerin dijitalleştirilmesini içeren projelere teşvik ve katılımın arttırılması yönünde çalışmaların yürütülebileceğinin belirtilebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Ağgül Yalçın, F. & Yalçın, M. (2018). Okul öncesi öğretmenlerin okul öncesi eğitimin sorunlarıyla ilgili görüşleri: Ağrı ili örneği. *İlkogretim Online*, *17*(1), 367-383.

Arıcı, A. F. (2016). Erken çocukluk dil gelişiminde ailenin rolü. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *1*(1), 66-78. https://dergipark.org.tr/en/pub/turkegit imdergisi/issue/27078/286665 adresinden alınmıştır.

Ateş, M. (2022). Dil eğitiminde dijital öyküleme yönteminin kullanımı: Sistematik derleme çalışması. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1-37. https://doi.org/10.9779 /pauefd.1101722 adresinden alınmıştır.

Bacanlı, H. (2017). *Eğitim Psikolojisi*. Pegem Akademi, Ankara.

Bağcı Ayrancı, B. (2018). 0-12 yaş dil gelişimi uygulamaları ve yapılması gerekenler. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8* (1), 13-34. https://dergipark.org.tr/en/pub/ kusbd/issue/35805/339756 adresinden alınmıştır.

Baki, Y. & Feyzioğlu, N. (2017). Dijital öykülerin 6. sınıf öğrencilerinin öykü yazma becerilerine etkisi. *International Online Journal of Educational Sciences*, *9*(3), 686-704.

Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Baran, M., Yılmaz, A. & Yıldırım, M. (2007). Okul öncesi eğitimin önemi ve okul öncesi eğitim yapılarındaki kullanıcı gereksinimleri Diyarbakır huzurevleri anaokulu örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8), 27-44. https://dergipark.org.tr/ en/pub/zgefd/issue /47962/606822 adresinden alınmıştır.

Can, E. & Serençelik, G. (2017). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin okul yönetimine katılımlarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 525-542. https://doi.org/10.14582/ DUZGEF.791 adresinden alınmıştır.

Çat Şahin, A. (2009). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu çocukların dil gelişimi ile annelerin okuma ilgi ve alışkanlıkları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Çermik, H. (2017). Eğitimde program ve planlama. *Öğretim ilke ve yöntemleri* (3. Baskı, s. 1-23) içinde. Eğiten Kitap Yayınevi.

Demir, S. & Kılıçkıran, H. (2018). Dijital öykü öğrenmenin özel yetenekli içsel yazma becerilerine etkisi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *2*(4), 12-18. https://dergipark.org.tr/en/pub/jier/issue/42063/474652 adresinden alınmıştır.

Demirer, V. & Baki, Y. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının dijital öyküleme sürecine ilişkin görüşleri ve algıları. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *11*(4), 718-747. http://www.keg .aku.edu.tr adresinden alınmıştır.

Demiriz, S. & Dinçer, Ç. (2000). Okulöncesi dönem çocuklarının öz bakım becerilerinin annelerinin çalışıp çalışmama durumlarına göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(19), 58-65.

Demirkol, S. & Girmen, P. (2023). Dijital öykü çalışmalarının dil becerilerine yamsımaları, *Anadolu Üniverditesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7* (1), 33-63. https://doi.org/ 10.34056/aujef.1103190 adresinden alınmıştır.

Dinçer, Ç., Demiriz, S. & Ergül, A. (2017). Okul öncesi dönem çocukları (36–72 ay) için Özbakım Becerileri Ölçeği-Öğretmen Formu'nun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *45*(45), 59-78. https://doi. org/10.15285 /maruaebd.2686 adresinden alınmıştır.

Dola, N. & Aydın, İ. S. (2020). Dijital öykü yazarlığının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Journal of Language Education and Research*, *6*(1), 17-34. https://doi.org/ 10.31464/jlere.637597 adresinden alınmıştır.

Duran, M. & Arslan, H. H. (2021). Okul öncesi eğitim programlarının öz bakım becerileri kapsamında temel sağlık kurallarını içermesi bakımından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22*(1), 234-261. DOI: 10.17679/inuefd.820407.

Düşek, G. & Dönmez, B. (2012). Türkiye'de yayımlanan okul öncesi eğitim programları. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD)*, *1*(1), 68-75. https://dergipark.org.tr/en /pub/mbd /issue/34034/376678 adresinden alınmıştır.

Ekinci Vural, D. & Kocabaş E. (2016). Okul öncesi eğiyim ve aile katılımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(59), 1174-1185. DOI:10.17755/esosder.64697.

Erdem, A. R. (2016). Türk eğitim sisteminin yapısı. R. Sarpkaya (Ed.), *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi* (5. Baskı, s. 33-86). Anı Yayıncılık.

Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınevi, İstanbul.

Eroğlu, E. N. (2022). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dijital öykülerin yazma becerisinde kullanılabilirliği üzerine: Kuramsal bir çalışma. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, *5*(2), 108-123. https://dergipark.org.tr/en/pub/ijotfl/ issue/74178/1186448 adresinden alınmıştır.

Gömleksiz, M. N. & Pullu, E. K. (2017). Toondoo ile dijital hikâyeler oluşturmanın öğrenci başarısına ve tutumlarına etkisi. *Electronic Turkish Studies*, *12*(32), 95-110. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12717 adresinden alınmıştır.

Gözen, G. & Cırık, İ. (2017). Dijital öykülemenin okul öncesi çocukların sosyal-duygusal davranışlarına etkisi. *İlköğretim Çevrimiçi*, *16*(4), 1882-1896. https://doi.org/10.17051/ilk online.2017.358215 adresinden alınmıştır.

Gün, M. & Turgut, B. (2021). Yabancılara Türkçe Öğretiminde B1 Düzeyinde Dijital Öykü Etkinliği Tasarlama, Uluslararası A. Halûk Dursun Türk Kültürü Sempozyumu (18-22 Ağustos). Dijital Öykü Atıf 21.pdf / 17.05.2023.

Kacar, A. Ö. & Doğan, N. (2007). Okul öncesi eğitimde bilgisayar destekli eğitimin rolü. *Akademik Bilişim Dergisi*, *31*, 1-11.

Kalaycı, N. & Yıldırım, N. (2020). Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2009-2017-2019). *Trakya Eğitim Dergisi*, *10*(1), 238-262. https://doi.org/ 10.24315/tred.580427

Karadağ Yılmaz, R. (2021). Dinleme becerilerinin geliştirilmesinde dijital ortam ve araçlar. F. Susar Kırmızı (Ed.), *Dijital dönüşümde Türkçe öğretimi* (1. Baskı, s. 177-196). Anı Yayıncılık.

Karalök, F. S. (2020). *Yabancı dil olarak Yürkçe öğretiminde dijital öykü kullanımının okuma motivasyonuna etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Karoğlu, H. & Esen Çoban, A. (2019). Türkiye'de okul öncesi eğitimde dil gelişimi ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 211-229. https://doi.org/10. 17556/erziefd.432657 adresinden alınmıştır.

Koçyiğit, S. (2014). Çocukların bakış açısıyla okul öncesi eğitim. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *36* (36), 203-214. https://dergipark .org.tr/en/pub/pauefd/issue /32869/374899 adresinden alınmıştır.

Kol, S. (2011). Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, *21* (21), 1-21. https://dergipark.org.tr /en/pub/sakaefd/issue /11217/133954 adresinden alınmıştır.

Korkmaz, Z., Ercilasun, A. B., Gülensoy, T., Parlatır, İ., Zülfikar, H. & Birinci, N. (1995). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ekin Kitabevi Yayınları, Ankara.

Kurudayıoğlu, M. & Bal, M. (2014). Ana dili eğitiminde dijital hikâye anlatımlarının kullanımı. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *0*(28), 74-95. https://dergipark.org.tr /en/pub/sakaefd/issue/11233/134210 adresinden alınmıştır.

Küçük, V. & Koç, H. (2003). Psiko - sosyal gelişim süreci içersinde insan ve spor ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 1-11. https://dergipark. org.tr/en/pub/dpusbe/issue/4751/65276 adresinden alınmıştır.

Küngerü, A. (2016). Bir ifade aracı olarak dijital öykü anlatımı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(2), 33-45. https://dergipark.org.tr/en/ pub/akader/issue/282 03/299481 adresinden alınmıştır.

MEB (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu [MTK]*. https://www.mevzuat.gov.t r/mevzuatm etin/1.5.1739.pdf adresinden alınmıştır.

MEB (1988). *On ikinci millî eğitim şurası* (18-22 Temmuz 1988), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB (1993). *On dördüncü millî eğitim şurası* (27-29 Eylül 1993) , İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Programı*. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Moralı, G. & Göçer, A. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dijital öykülerin kullanımı: Kuramsal temeller. *Journal of History School*, 48, 3227-3255. http://dx.doi.org/10.29228 /Joh.31956 adresinden alınmıştır.

Ömeroğlu, A. F. & Hakkoymaz, S. (2022). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerin söz varlığı öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler açısından değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *10*(2), 347-362. 10.16916/aded.1053964 adresinden alınmıştır.

Pınarcık, Ö., Koçak, N. & Ergin, B. (2015). Okul öncesi dönem çocuklarının bilişsel gelişim özellikleri ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, *3*(1), 21-29. https://dergipark.org.tr /en/pub/aji/issue/1540/18864 adresinden alınmıştır.

Polater, C. (2019). *İlkokul dördüncü sınıfta dijital öykü yöntemiyle değerler eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Saçan, S. & Kavruk, S. Z. (2021). Erken çocukluk eğitimi kuramdan uygulamaya. F. Yaşar Ekici & K. A. Kırkıç (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim* (1. Baskı, s. 1-28). Nobel Tıp Kitabevleri.

Sulak, S. E. & Kemiksiz, Ö. (2021). Dijital yazma. F. Susar Kırmızı (Ed.), *Dijital dönüşümde Türkçe öğretimi* (1. Baskı, s. 143-160). Anı Yayıncılık.

Susar Kırmızı, F. & Altuğ, A. (2021). Dijital öyküleme. F. Susar Kırmızı (Ed.), *Dijital dönüşümde Türkçe öğretimi* (1. Baskı, s. 243-270). Anı Yayıncılık.

Şen, Ü. (2019). Dil eğitiminin temel kavramları. Ü. Şen (Ed.), *Dil eğitiminin genel kavramları* (1. Baskı, s. 1-22). Pegem Akademi.

Tatlı, Z. & Arzugül Aksoy, D. (2017). Yabancı dil konuşma eğitiminde dijital öykü kullanımı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *45*(45), 137-152. https://doi.org/10.15285/ maruaebd.271060 adresinden alınmıştır.

Tepeli, K. & Köroğlu, A. Y. (2020). Erken çocukluk eğitimine giriş. E. Yılmaz (Ed.), *Çocuğun gelişimsel özellikleri ve gereksinimleri* (1. Baskı, s. 117-139). Eğiten Kitap Yayınevi.

Türe Köse, H. B. & Bartan, M. (2021). Okul öncesi dönemi çocuklarında dijital öykü anlatımının dinleme becerilerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi (JFES)*, *54*(2), 523-557. https://doi.org/10. 30964/auebfd.703473 adresinden alınmıştır.

Ulu, H. (2021). Türkiye'deki dijital öyküleme çalışmalarının eğilimi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, *11*(2), 256-280. https://doi.org/10 .17943/etku.850209 adresinden alınmıştır.

Ulutaş, A., Demir, E. & Yayan, E. H. (2017). Motor gelişim eğitim programının 5-6 yaş çocukların kaba ve ince motor becerilerine etkisinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(3), 1523-1538. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2017.17.31178-338846 adresinden alınmıştır.

Uslu, B. (2020). Erken çocukluk eğitimine giriş. E. Yılmaz (Ed.), *Erken çocukluk eğitimi* (1. Baskı, s. 1-16). Eğiten Kitap Yayınevi.

Uslupehlivan, E., Kurtoğlu Erden, M. & Cebesoy, Ü. B. (2017). Öğretmen adaylarının dijital öykü oluşturma deneyimleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(ERTE Özel Sayısı), 1-22. https://dergipark.org.t r/en/pub/usaksosbil/issue/33658/373851 adresinden alınmıştır.

Ünal Gürocak, S. (2007). *Anasınıfına devam eden 60–72 ay çocukların dil gelişimi ve ince motor gelişimi açısından değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Üner, E. (2011). *Okul öncesi eğitim programındaki 36-72 aylık çocuklara farklılıklara saygı eğitimi kazandırmanın öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Yaşar Ekici F. & Kırkıç K. A. (2021). Erken çocukluk eğitimi kuramdan uygulamaya. F. Yaşar Ekici & K. A. Kırkıç (Ed.), *Erken çocukluk dönemi eğitim programları* (1. Baskı, s. 51-75). Nobel Tıp Kitabevleri.

Yılmaz, G. & Özden, M. (2022). Dijital öykü kullanımının öğrencilerin konuşma becerisi tutum ve motivasyonuna etkisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 197-208. DOI: 10.29000/rumelide.1220518.

Yürük, S. E. & Atıcı, B. (2016). Dijital öykü temelli değerler eğitimi materyallerinin öğrencilerin değer kazanımına etkisi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 56-74. https://dergipark.org.tr/en/pub/trkef d/issue/27304/287421 adresinden alınmıştır.

DİJİTAL ÇOCUK KİTAPLARINDA SÖZ VARLIĞI UNSURLARI: TRT ÇOCUK BİZİM MASALLAR SERİSİ

Mehmet Alptekin

Giriş

Erken çocukluk döneminde ve diğer gelişim sürecinde çocuğun hayatı tanımasına yardımcı ana unsurlardan olan masallar, onlara eşit bir paydada yaklaşır. Masallar, çocukların ninniden sonra pedagojik eğitimlerini aldıkları ilk eğitim kurumlarıdır, denilebilir. Bir yandan çocuk ruhunun, diğer yandan toplumun ortak değer yargılarını bütün hâlinde yansıtan masallar, her yönüyle eğitimli bireyler yaratma hissi vermektedir (Kaplan, 2019: 67-68).

Masallar evrensel ürünler olmasına rağmen zaman içerisinde yayıldığı coğrafyanın kültüründen birçok öge alarak millîleşir. Bu yönüyle masallar kültürel değerlerin taşınıp muhafaza edildiği araç görevini üstlenir. Masal metinleri incelendiğinde genel olarak toplumun birikimleri olan kültürel kodlar görülebilir. Bunların masal metinlerinde yer edinmesini sağlayan ana unsurlar arasında söz varlığı yer almaktadır. Toplumun kültürü ve söz varlığı arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kültürün gelecek nesillere aktarılmasında ve kalıcı olmasında söz varlığı unsurlarının önemi yadsınamaz.

Masallar, sözlü gelenekte yayılırken zamanla derlenerek yazıya geçirilir. Yazıya geçirilen masallar basılı ortamda dergi, kitap, gazete vb. aracılığıyla okurlarla buluşur. Günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde ortaya çıkan dijital dünya da masalların okuyucu ve dinleyiciyle buluştuğu yerlerdendir. Dijital platformlarda yer alan dijital kitaplarda okuma metni kayıtları, ses, animasyonlar, müzik, video ve çeşitli ses efektleri e-kitabın içinde bulunması yönüyle çocuk ve çocuk dünyası için faydalıdır (Aşkın, 2016: 8).

Dijital dünya sayesinde kültürel ögelerin aktarılma ve algılanma biçimleri temelden değişmiştir. Çocuklar da bu değişikliklere merakla ve kolayca uyum sağlamışlardır (Ertem, 2020: 1323). Dijital dünyada yer alan çocuk kitapları

Bizim Masallar serisindeki masal kitaplarının okuma alışkanlığı kazandıracak, hayal güçlerini ve söz varlığı unsurlarını geliştirecek nitelikte olduğu görülmüştür. Ancak ilgili eserlerin "tekerleme ve bilmece" unsurlarını aktarması bakımından yetersiz olduğu belirlenmiştir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda TRT Çocuk Kitaplık'taki diğer masal serilerindeki söz varlığı unsurlarının çalışılması önerilebilir.

Kaynakça

Akgül Barış, D. & Ece, A. S. (2015). Kültürel değerlerin aktarılmasında çocuk tekerlemeleri "tekerlemelerimizi biliyor muyuz?. *Değerler Eğitimi Dergisi, 13*(29), 343-368. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29 167/312339

Aksan, D. (2006). *Türkçenin sözvarlığı.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Alptekin, T. (2022). Çocuk kitaplarında söz varlığı unsurları: 4. ve 5. sınıflar için "klasiklerimiz" serisi*. Eğitim Bilimlerinde Uluslararası Araştırmalar – II* (Bay, E., Ed.). Serüven Yayınları.

Alptekin, Z. D. (2022). Eğitim bilişim ağında (EBA) yer alan bilmecelerin eğitimsel açıdan değerlendirilmesi. *Çukurova Araştırmaları*, *8*(1), 1-14. http://dx.doi.org/10.29228/cukar.51695

Apaydın, N. (2010). *6. sınıf Türkçe ders kitaplarının söz varlığı açısından incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Aşkın, O. (2016). Okul *öncesi eğitimde dijital çocuk kitabı uygulamalarının görsel iletişim sorunları ve uygulama önerisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bulut, S. (2012). Anadolu ağızlarında kullanılan kalıp sözler ve bu kalıp sözlerin kullanım özellikleri. *Turkısh Studies, 7*(4), 1117-1155.

Çolak, F. (2010). Yerle ilgili bazı atasözleri ve deyimlerin mitolojik bağlantısı. *TÜBAR,* (28), 171-181. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar /issue/1 6969/177272

Çürük, Y. (2016). İkilemelerin dilbilgisel anlamları. *The Journal Of Academic Social Science Studies,* (48), 397-412.

Ertem, İ. S. (2020). Dijital çocuk kitaplarının öğretim aracı olarak kullanımına ilişkin öğretmen adaylarının değerlendirmeleri. *International Social Sciences Studies Journal, 6*(59), 1322-1332. http://dx.doi.org/ 10.26449/sssj.2238

Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. *Bilig,* (44), 89-110. https://derg ipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25368/267769

Gülseren, C. & Batur, Z. (2009). Sözlüklerin niteliği ve işlevsel özelliği bağlamında sözlük okuma alışkanlığının anadili becerilerine etkisi üzerine kuramsal bir yaklaşım. *Turkısh Studies, 4*(4), 135-147. http://dx.doi. org/10.7827/TurkishStudies.804

Kaplan, T. (2019). Dede Korkut Kitabı'nda yer alan atasözlerinin yabancılara Türkçe öğretiminde kültür aktarımına katkısı üzerine bir değerlendirme. *Türklük Biliminde Gür Bir Ses Prof. Dr. İsa Özkan'a Armağan* (Dilek, İ. & Kalenderoğlu, İ., Ed.). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Kaplan, T. (2019). Gaziantep masallarının çocuk eğitimi açısından incelenmesi. *Masala Farklı Disiplinlerden Bir Bakış* (Ilıcak, G., Ed.). Kriter Yayınları.

Kaya, D. (1999). *Anonim halk şiiri.* Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Lüle, E. (2007). Yedi farklı çocuk kitabının çocuk yazını ilkelerine uygunluğunun değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8* (13), 17-30. https://dergipark.org.tr /en/pub/inuefd/issue/8709/ 108735

Miles, M. B. & Huberman, M. A. (1994). *Qualitative data analysis*. Sage Publication.

Özkan, F. & Özkan İ. (2017). Karapapak Terekeme Türklerinin atasözleri ve deyimleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 6*(17), 547-562. https://de rgipark.org.tr/tr/pub/ egitimvetoplum/issue/35909/402875

Şahin, H. (2004). *Türkçede organ isimleriyle kurulmuş deyimler.* Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Tekşan, K., Çinpolat, E., Çelenk, B. & Güneş, G. (2019). Sevim Ak'ın eserlerinde söz varlığı unsurları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(1), 361-370. https://dx.doi.org/10.1722 40/aibuefd.2019.19.43815-468668

Uz, M. & Özcan, M. F. (2020). Behiç Ak'ın "Gülümseten Öyküler" dizinindeki hikâye kitaplarının kalıplaşmış söz varlığı açısından incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (47), 187- 214.

Yazıcı Ersoy, H. (2019). Başkurt çocuk oyunlarında tekerleme ve bilmecelerin özellikleri. *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Bildiri Tam Metin Kitabı* (Şen, S. & Mangır, M., Ed.), 16-18 Ekim 2019, Samsun.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

ALTI VE YEDİ YAŞ ÇOCUKLAR İÇİN HAZIRLANAN DİJİTAL MASAL KİTAPLARINDA ÇOCUK HAKLARI

Nermin Zahide Aydın

Giriş

Çocuk; olgunlaşmamış, reşit sayılmayan küçük bir yurttaş olarak kabul edilmektedir (Yörükoğlu, 1984: 3). Kavram olarak çocuk hakları, insan olmalarından dolayı çocukların doğuştan sahip oldukları insan haklarıdır (Arcan, 2011: 250). Dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu eğitim, sağlık, barınma; fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi haklarının hepsi çocuk hakları olarak kabul edilmektedir (Meral, 2011: 335).

Çocuk hakları konusunda uluslararası düzeyde ilk olarak 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından beş maddelik Çocuk Hakları Cenevre Bildirisi kabul edilmiştir (Müftü, 2011: 266). Fakat bu bildiri İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla uygulanamamıştır. Birleşmiş Milletler Örgütünün 1945 yılında kurulmasından sonra bu ilk bildirinin canlandırılması için çalışmalar başlamıştır (Yörükoğlu, 1984: 216). Bu çalışmalar kısa bir süre sonra sonuç vermiş, 1946 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Yardım Fonu (UNICEF) kurulmuş (Avcı, 2011: 90), 1948 yılında Evrensel İnsan Hakları Bildirisi yayımlanmıştır. Bildiride her ne kadar çocuk haklarından bahsedilmese de herkesin bildiride yer alan haklardan yararlanacağını belirtilmiştir. Çocuk haklarını daha sağlam ilkelere bağlayacak bir bildiri taslağı 1950 yılında hazırlanmış, 20 Kasım 1959 tarihinde ortaya çıkan Çocuk Hakları Evrensel Bildirisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda oy birliği ile kabul edilmiştir (Yörükoğlu, 1984: 215). Sözleşme çocuklara sivil, sosyal ve siyasal hakların birbirini tamamladığı bir yurttaşlık anlayışı ile yaklaşmaktadır (Avcı, 2011: 91). Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede, öncelikle çocuğun yaşaması, gelişmesi, korunması, görüşünün alınması ve çocuğa karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi ilkeleri yer almıştır (Şirin, 2011: 165). 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların haklarına özel vurgu yapan ilk metin olmasına karşılık hükûmetleri bağlayıcı bir sözleşme niteliği taşımamıştır (Avcı, 2011: 90).

özellikle çocuklar için zevkli hâle getirilebilirse eğitim kalitesi ve başarısı yükselecektir. Çocuklar zevk alarak ve mükâfat görerek eğitim gördüklerinde olumlu davranışlarını tekrar edeceklerdir." (Doğramacıoğlu, 2017: 131). Böylece dijital kitaplara kolay erişim sağlayan öğrenciler yaptıkları okumalar sayesinde sağlıklı bir gelişim süreci geçireceklerdir.

Çocuk kitapları çocukların kendi haklarını öğrenmelerinde önemli bir araçtır. Yapılan bu çalışmada dijital ortamda yayın yapan iki sitede yer alan altı yedi yaş grubuna yönelik hazırlanan 26 masal kitabı incelenmiştir. Bu araştırmada dijital ortamda yayımlanan hikâye kitaplarında çocukların gelişme ve korunma haklarına daha çok yer verdikleri, katılım ve yaşamsal hakları ile ilgili ifadelere ise daha az yer verdikleri tespit edilmiştir. Çalışmaya benzer yapılan diğer bir çalışmada ise Bağçeli Kahraman, Kartal ve Yıldız'ın (2020) araştırması incelenmiş, çocukların katılım ve yaşamsal haklarına daha çok yer verdikleri, gelişimsel ve korunma haklarına daha az yer verdikleri tespit edilmiştir. Yıldız'ın (2017) okul öncesi dönem çocuklarına yönelik hazırladığı çalışmasında ise çocuk haklarına yer verilme düzeyi incelendiğinde, yaşama hakkının dışındaki gelişme, korunma ve katılma haklarına hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca yine Kepenekçi ve Aslan (2011) tarafından yapılan çalışmada ise çocukların gelişimsel ve yaşamsal hakları ile ilgili anlatımlara daha çok; katılım ve korunma hakları ile ilgili anlatımlara ise daha az yer verildiği görülmüştür.

Çocuklar okudukları kitaplardaki kahramanları, rol model olarak benimsemektedirler. Bu kimi zaman bir insan kimi zaman da hayvan olmaktadır. Çocuklar için hazırlanan kitapların çocukları eğlendirirken eğitmek gibi görevleri vardır (Dağı vd., 2018). Bu nedenle çocukların düzeylerine uygun olmak kaydıyla daha fazla korunma hakkını kapsayan hikâyelerin olması, çocukların küçük yaşlardan itibaren bilinçlenmesinde etkili olacaktır.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2015). *Türk Eğitim Tarihi MÖ. 1000-MS.2015*. Pegem Akademi.

Altay, D. (2019). *Ak Keçi ile Kara Keçi*. Özgün Matbaacılık.

Altay, D. (2019). *Babu İle Tırmık*. Özgün Matbaacılık.

Altay, D. (2019). *Periler Ülkesindeki Masal Bahçesi*. Özgün Matbaacılık.

Altay, D. (2019). *Paytak İle Dumrul*. Özgün Matbaacılık.

Altay, D. (2019). *Atacan'ın Yüzündeki Çiller*. Özgün Matbaacılık.

Arcan, H. E. (2011). Medya Bağlamımda Çocuk Hakları. *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*, (Şirin, M. R. Ed.). Çocuk Vakfı Yayınları, 249-262.

Avcı, A. (2011). Çocuk Haklarının Medya Boyutu Sözleşmeler ve Yasal Düzenlemeler, *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*, (Şirin, M. R. Ed.). Çocuk Vakfı Yayınları, 89-105.

Kahraman, P. B., Kartal, T. ve Yıldız, S. (2020). Resimli Çocuk Kitaplarında Çocuk Hakları, *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 3(2). 138-163.

Bek, M. G. (2011). Medyada Çocuk Hakları ve Etik İlkeler. *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı,* (Şirin, M. R. Ed.). Çocuk Vakfı Yayınları. 23-46.

Dağı, F., Alptekin, M. & Kaplan, T. (2018). Türk dünyası hayvan masallarında tespit edilen değerler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , (43) , 227-247. http://dx.doi.org/10 21563/sutad.510507

Delimehmet, E. (2016). *Beklenen Misafir*. Özgün Matbaacılık.

Delimehmet, E. (2020). *Aslan Kral İle Sevimli Sincap*, Özgün Matbaacılık.

Delimehmet, E. (2021). *Trafik Kurallarına Uyalım, Uymayanları Uyaralım*, Özgün Matbaacılık.

Doğramacıoğlu, H. (2013). *Children Education In The Stories Of Yakup Kadri Karaosmanoğlu,* Turkish Studies Volume 8/13 Fall, p. 841-846, Ankara.

Doğramacıoğlu, H. (2017). *Halide Edip Adıvar'ın Eğitim ve Öğretim ile İlgili Görüşleri*, Akademik Bakış Dergisi Sayı: 62 Celalabat – Kırgızistan.

Ekiz, D. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı.

Gamlı, Y. T. (2018). *Gökçe ve Göksu Paylaşmak Çok Güzel*. Özgün Matbaacılık.

İnceoğlu, Y. & Akıner, N. (2011). Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu, Çocuklarla İlgili İçerik Üretiminde Medya İçin Özdenetim, *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*. Çocuk Vakfı Yayınları, 111-137.

Karabağ, A. M. (2021). *Akzo*. Özgün Matbaacılık.

Karabağ, A. M. (Tarihsiz). *Muti'nin Okulda İlk Günü*, Ata Yayıncılık, Özgün Matbaacılık.

Karacan, Ş. G. (2020). *Kutup Ayısı Kuto ve Balık*, Çamlıca Çocuk Yayınları.

Karacan, Ş. G. (2020). *Papatya ve Küçük Kelebek*. Çamlıca Çocuk Yayınları.

Kepenekçi, K. & Aslan, C. (2011). *Okulöncesi Döneme Seslenen Çocuk Kitaplarında Çocuk Hakları Eğitim.* Ankara Üniversitesi Basım Evi.

Koruklu, N. Ö. & Çiçekler, C. Y. (2015). *Bilgisayar Canavarı*. Çamlıca Çocuk Yayınları.

Meral, P. S. (2011). *Televizyonun Çocuğa Yönelik Reklamları Bağlamında Yasal Düzenlemeler, Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*, (Şirin, M. R. Ed.). Çocuk Vakfı Yayınları. 319-354.

Müftü, G. (2011). Çocuk Haklarının Yaygınlaştırılması İçin Medya Sorumluluğu. *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*, (Şirin, M. R. Ed.). Çocuk Vakfı Yayınları. 265-283.

Nacaroğlu, D. (2011). Yazılı Basın ve İnternet Gazetelerinde Çocuklara Yönelik Cinsel Şiddet Haberlerinin Sunumu, *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*, (Şirin, M. R. Ed.), Çocuk Vakfı Yayınları, 209-231.

Nebioğlu, H. B. (Tarihsiz). *Yusufcan'ın Hikaye Kitabı*. Çamlıca Çocuk Yayınları.

Özay, Y. B. (2018). *Renkli Okul Güvenlik Eğitiminde*. Özgün Matbaacılık.

Özay, Y. B. (2018). *Pulu Düşen Balık*. Özgün Matbaacılık.

Özgül, E. (2019). *Baba Öğüdü*. Özgün Matbaacılık.

Sönmez, N. A. (2013). *Minik Tavşan Pikniğe Gidiyor*. Çamlıca Çocuk Yayınları.

Sönmez, N. A. (2020). *Okulumuzu Seviyoruz Kurallara Uyuyoruz*, Çamlıca Çocuk Yayınları.

Şirin, M. R. (2011). Şiddet, Televizyon ve Çocuk Dostu Medya, *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*, (Şirin, M. R. Ed.), Çocuk Vakfı Yayınları, 163-182.

Tabar, S. (2018). *Komik Hayvanlar Balon Patlarsa*. Özgün Matbaacılık.

Timisi, N. (2011). Medyada Çocukları Koruyucu Önlemler, *Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı*, (Şirin, M. R. Ed.). *Çocuk Vakfı Yayınları*, 141-160.

Uzun, Ş. (2019). *Aksi Bulut*. Özgün Matbaacılık.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, Z. (Tarihsiz). *Akıllı Keloğlan*. Özgün Yayıncılık.

Yıldız, A. (2017).Okul Öncesi Dönem Çocuk Kitaplarında Çocuk Hakları, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(13), 88-99.

ÇOCUK EDEBİYATINDA FARKLI BİR OKUMA/DİNLEME DENEYİMİ: SESLİ VE MÜZİKLİ KİTAPLAR

Nuran Başoğlu - Tuğba Ertik

Giriş

Dinleme ve okuma becerileri alıcı dil becerileridir. Yani dışarıdan gelen direktiflerin beyin süzgecinden geçirilerek eyleme dökülmesidir. Dinleme becerisi, anne karnında gelişmeye başlar. Sever'e (2011) göre, dinleme işitileni almak, saklamak ve anlamak için efor sarf etme işidir. İnsanların günlük hayatta en çok kullandığı veya maruz kaldığı dil becerisi dinleme becerisidir. Buna istinaden, Akyol (2019), "Hunsaker'e göre (1990), bildiklerimizin %80'i dinleme becerisiyle elde edilmektedir." görüşünü savunmuştur. Okuma becerisi ise doğuştan gelen bir beceri değildir. Çocuklar kendi kendilerine okumayı öğrenemezler. Bu sebeple okuma bireyin eğitim ve öğretiminin başladığı zaman devreye girer. Kavcar, Oğuzkan ve Sever (1998) okumayı "bir yazıyı, kelimeleri, cümleleri, noktalama işaretlerini görme ve algılama işi" olarak tanımlarlar. Aytaş'a (2005) göre okuma, zamanla gelişen ve eğitim sonucu kazandırılan bir davranıştır. İnsanların okuma üzerine kendilerine göre farklı ihtiyaçları, farklı teknikleri ve farklı okuma alanları vardır. Her bireyin okumaktan keyif aldığı türler, okumaya ayırdığı zaman ve okuma alışkanlıkları değişiklik gösterebilir. Güneş (2003); okumayı bilgi değil, beceriler toplamı olarak tanımlamaktadır. İyi okuma becerisinin çeşitli okuma alıştırmalarıyla ve çalışmalarıyla kazanıldığını savunmaktadır.

Günümüzde, dijital çağla birlikte internet, modern hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Dünyanın dört bir yerinde bireylerin farklı ilgi alanlarını yansıtan çeşitli okuma ve dinleme materyalleri bulunmaktadır. Bunlar kitaplar, gazeteler, bloglar, e-kitaplar, podcastler ve sesli kitaplardır. Günümüz dünyasında bu gibi seçimleri yapabileceğimiz birçok dijital içeriğe ulaşmak mümkündür. Bu seçimlerin çoğalmasındaki en büyük ölçüt ilerleyen teknolo-

dikkat edilerek akıcı okuma sunulduğu, sözcüklerin sesletimine, tekrarlara veya efektlere uygun şekilde yer verildiği, kitaplara eklenen müziklerin konu akışına uygun olduğu ve kurguyu daha etkili veya eğlenceli kıldığı aynı zamanda çocukların estetik bir okuma/dinleme süreci içinde olmasını sağladığı görülmüştür. Sonuç olarak; sesli kitaplar bir başka deyişle *"konuşan kitap"*lar sayesinde çocukların farklı bir okuma/dinleme deneyimi edinmesi sağlanabileceği belirlenmiştir. İlköğretim düzeyinde okuma becerisinin yanı sıra dinleme becerisinin geliştirilmesinde sesli ve müzikli kitapların kullanılması ve uygulamalı çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

Akyol, H. (2019). *Programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri*. (9. Baskı). Pegem Akademi.

Altınok, K. (2007). Görme engelliler kütüphanelerinde sesli kayıt standartları. Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Bakırköy Rıfat Ilgaz İlçe Halk Kütüphanesi Görme Engelliler Bölümü, http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/ bgece/kaltinok.pdf.

Aşkın, O. (2016). *Okul öncesi eğitiminde dijital çocuk kitabı uygulamalarının görsel iletişim sorunları ve uygulama önerisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aytaş, G. (2005). Okuma eğitimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 461-470.

Dilmen, N. E. & Öğüt, S. (2006). Yeni iletişim ortamları ve etkileşim. *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Bildiri Kitapçığı*, İstanbul.

Ertem, İ.S. (2020). Dijital çocuk kitaplarının öğretim aracı olarak kullanımına ilişkin öğretmen adaylarının değerlendirmeleri. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(59), 1322-1332.

Esteves, K. J. & Whitten, E. (2011). Assisted reading with digital audiobooks for students with reading disabilities. *Reading Horizons,* 51(1), 21.

Friedland, A., Gilman, M., Johnson, M. & Demeke, A. (2017). Does reading-while-listening enhance students' reading fluency? Preliminary results from school experiments in Rural Uganda. *Journal of Education and Practice*, 8(7), 82-95.

GETEM (2017). Getem'e kitap okunurken uyulması gereken kurallar. Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Eğitim ve Teknoloji Laboratuvarı, İstanbul.

Göçerler, H. & Asutay, H. (2016). Yazınsal bir ürün olarak sesli kitapların okuma derslerindeki etkililiği ve kullanılabilirliği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 151-167.

Güneş, F. (2003). Okuma – yazma öğretiminde cümlenin önemi. *Türk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 13.

Kaplan, İ. & Ataizi, M. (2020, Kasım). Sesli kitapların yükselişi: nitel bir araştırma. Proceedings of the 17th ınternational symposium communication in the millennium, 839–851.

Kavcar, C.,Oğuzkan F. & Sever, S. (1998). *Türkçe öğretimi*. Engin Yayıncılık.

Kızıldağ, H. (2018). Sözün teknolojileşmesi bağlamında akıllı telefon uygulamaları ve Türk masalları. *Jass Studies-TheJournal Of Academic Social Science Studies***,** 73, 195-205. doi10.9761/JASSS7826.

Lipson, M. Y. & Wixson, K. K. (2013). *Assessment and ınstruction of reading and writing difficulty: an ınteractive approach* (5 ed.). Pearson.

Merriam S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber* (Çev.Ed.: Selahattin Turan). Nobel Yayıncılık.

Oğuzsoy, N. (2019). *Bay Majör'le klasik müzik masalları 6-chopin dağınık oda*. Doğan Egmont.

Paganelli, A. & Wrenn, M. (2019). Original children's literature expressed as digital story with in a clinical model. *Srate Journal*, 28(1), 31-42.

Rubin, D.& Opitz, M. F. (2007). *Diagnosis and improvement in reading instruction*. Boston: Pearson/Allyn and Bacon.

Sağtürk, T. (2021). *Ada bale gösterisinde-kuğu gölü*. İstanbul: Doğan Egmont.

Selsdon, H. (2015). *Helen Keller and talkingbooks: a 'pricelessboon'. American foundation for the blind blog*. American Foundation fortheBlind sitesi https://www.afb.org/blog/entry /helen-keller-and-talking-books-priceless-boon

Sever, S. (2011). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. (5. Baskı). Anı Yayınları.

Taguchi, E., Takayasu-Maass, M. & Gorsuch, G. J. (2004). Developing reading fluency in EFL: How assisted repeated reading and extensive reading affect fluency development. *Reading in a Foreign Language, 16*(2), 70-96.

Türker, S. (2010). *Sesli kitapların yabancı dil olarak İngilizce öğrenen farklı yeterlik seviyesindeki üniversite öğrencilerinin okudukları metinleri anlamalarına olan etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.

Türker, M.S. (2019). Sesli kitapların yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin okumaya yönelik tutumları üzerindeki etkisi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları,* 19, 263-286.

Türkeş, N., Ökten, M. & Uçar, N. (2016*). Müzikli Türkiye yolculuğu- bir iç anadolu macerası: rüzgârla konuşmak*. Doğan Egmont.

Wagar, C. R. (2016). *The Impact of Audiobooks on Reading Comprehension and Enjoyment.*Western Governors University.

Whitten, R. (2020). Audio boks and ısolation. *Audio file*. 29(2), 5.

Whittingham, J., Huffman, S., Christensen, R. & McAllister, T., (2013). Use of audiobooks in a school library and positive effects of struggling readers' participation in a library-sponsored audiobook club. *Research journal of the American association of school librarians,* 16.

Willingham, D. (2016). Is listening to an audio book "cheating"? *Audio file*. 25(3), 8.

Yamaç, A. & Ulusoy, M. (2016). The effect of digital storytelling in improving the third graders' writing skills. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 9(1), 59-86.

Yasacı, S. (2019). *Türkiye'de dijitalleşme bağlamında okuma alışkanlıklarının gelişimi: sesli kitaplar örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

BİR KÜLTÜR AKTARIMI VE EĞİTİM ARACI OLARAK ÇOCUKLARA KİTAP OKUTMAKTAN KİTAP DİNLETMEYE EVRİLİŞ, SESLİ KİTAPLAR: STORYTEL ÖRNEĞİ

Şahin Şimşek

Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren bazen hayatta kalmak, bazen hükmetmek, bazen daha iyi imkânlara sahip olmak adına hep güç arayışında olmuştur. Tarih sahnesinde geriye doğru gidildikçe gücün silahlarla, teknik donanımlarla öldürücü bir unsur olarak kullanımı, bereketli toprakların elde edilmesi, daha çok eşyaya, daha çok ürüne ulaşılması olarak görülmektedir. İnsanoğlu tarihin belirli bir döneminde gerek daha iyi silahlar yapabilmek için gerek girdiği savaşlarda daha az kayıpla daha başarılı olmak için yahut savaşmadan diplomasi taktikleri ile üstün gelmek, daha iyi yaşam koşulları edinmek için bilginin önemli olduğunu anlamıştır.

Yazının icadı insanlık tarihinde en önemli dönüm noktalarından biridir. Bugün insan denen varlık, bilginin en önemli güç olduğu fikrinde mutabıktır ve bilgi yazı sayesinde kayıt altına alınmıştır. Yazı; sadece edinilen bilgiyi kaydetmekle kalmaz, aynı zamanda insanlığın yeni bilgi üretmeden var olan bilgiyi okumak suretiyle önce öğrenmesine ve var olan bilginin üstüne yeni bilgiler ekleyerek bilginin üretilmesine ve devamlılığına katkı sağlar. İnsanlığın kaderini değiştiren yazının bulunuşuyla o güne değin ve ondan sonra insanlığın ilimde, fende ulaştığı bütün kazanımların kayıt altına alınması ile medeniyet ilerlemiş ve insanoğlu bugün teknolojide ve fende bulunduğu konuma gelebilmiştir.

Yazının icadı, kitaplarla bilginin korunması, yeni bilgilerin üretilip basılarak insanlığın hizmetine sunulması yanında kitaplarla sanat da yapılmıştır. Kitaplar sadece bilgiyi aktarmaz. İnsanlığın edindiği fehim, feraset, görgü, de-

lanmayı zorunlu kılmıştır. Çocuk edebiyatının temel gayesi çocuğa güzellik duygusu kazandırmak, ona incelik ve zevkler edindirmek olmakla birlikte eğitim vasfı da vardır. Üstelik çocuk edebiyatı ürünleri ile kültür aktarımı da yapılmakta, nesiller arası bağ kurulmaktadır. Dijitalleşen dünyanın nimetlerinden olan sesli kitaplar özenle hazırlandığından, ses sanatçıları tarafından vurgu ve tonlamalara dikkat edilerek akıcı okumalar yapıldığından, bilhassa çocuklar için olanların duygusal okumalarla karakterlerin daha canlı ve dikkat çekici hâle getirilmesinden dolayı çocukların ilgisini çekmekte, onlara hem eğlenceli vakit geçirtmede hem öğretmede hem de kültür aktarımında kullanılabilmektedir.

Kaynakça

Âsım, N. (2020). *Kitap* (2. baskı). (Haz. Ali Yıldız), Büyüyenay Yayınları.

Çevik, A. & Müldür, M. (2014). Dil eğitiminde çocuk edebiyatı ürünlerinden faydalanma ve çocuk kitapları. *Türk Dili Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı* (Ed. Mustafa Ruhi Şirin), CVII, (756), s. 593-601.

Demirel, A. (2022). Okuma ve/veya dinleme alışkanlığının geliştirilmesinde yararlanılabilecek dijital araçlar: kitap okurlarına ve/veya dinleyicilerine yönelik dijital uygulamalar. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), 116-131.

Enginün, İ. (2006). Çocuk edebiyatı ve çocuk kitapları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 213-222.

Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729, 50-57.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Storytel [16 Mayıs 2023 tarihinde erişildi]

Kanter, B. (2014). Etik ve estetik bağlamında çocuk edebiyatının sosyolojik boyutu. *Türk Dili Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı* (Ed. Mustafa Ruhi Şirin), CVII (756), s. 569-575.

Kaplan, İ. & Ataizi, M. (2020). Sesli kitapların yükselişi: nitel bir araştırma. 17th International Symposium Communication in the Millennium, 839-851.

Karakoç Öztürk, B. & Destegüloğlu, B. (2022). Çocuk kitaplarının kültürel aktarım açısından incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), 214-235.

Karatay, H. (2007). Dil edinimi ve değer öğretimi sürecinde masalın önemi ve işlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (3), 463-477.

Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve eğitim*. Engin Yayınevi.

Oğuzkan, F. (2000). *99 soruda çocuk edebiyatı.* (Haz. M. Ruhi Şirin), Çocuk Vakfı Yayınları.

Sever, S. (2017). *Çocuk ve edebiyat.* Tudem Yayınları.

Şimşek, T. (2014). Çocuk edebiyatı tarihine ön söz. *Türk Dili Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı* (Ed. Mustafa Ruhi Şirin), CVII (756), s. 15-58.

Şimşek, Ş. & Bulut, F. (2022). Abdullah Harmancı'nın hışırtı avcısı adlı eserinde kültür aktarımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 8 (1), 37-66.

Şimşek, K. & Kartal, A. (2022). Çocuk edebiyatının başlangıcına dair bir değerlendirme. *Rumeli-DE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 344-356.

Şirin, M. R. (2007). *Çocuk edebiyatına eleştirel bir bakış*. Kök Yayıncılık.

Taşçıoğlu, M. (2013). *Bir görsel iletişim platformu olarak kitap*. YEM Yayın.

Tılıç, G. (2020). Eğitimde dijitalleşme kapsamında oyunlaştırma kavramı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 671-695.

Törenli, N. (2005). *Yeni medya, yeni iletişim ortamı*. Bilim ve Sanat Yayınları.

Willingham, D. (2016). Is Listening to an Audiobook "Cheating"? *AudioFile, 25*(3), 8.

Yasacı, S. (2019). *Türkiye'de dijitalleşme bağlamında okuma alışkanlıklarının gelişimi: sesli kitaplar örneği*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

“ÇOCUKLAR İÇİN GÜVENLİ İNTERNET SERİSİ”NDE DİJİTAL DÜNYA

Tuba Alptekin

Giriş

İnsan ömrü çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere dört bölümden oluşur. Bu dönemlerin hepsinin kendine has özellikleri olmakla birlikte çocukluk döneminin ayrı bir önemi vardır. Türkçe Sözlük’te çocuk, bebeklik çağı ile ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan kız veya oğlan şeklinde izah edilmektedir (TDK, 2005: 444). Bu dönemde genel olarak çocuk alıcı durumdadır. Dış dünyadan duyduğu, gördüğü, dokunduğu her şeyden duyumlar alır. Algılar edinir ve bunları biriktirerek belleğine yerleştirir. Zamanı gelince de bu bilgileri kullanmaya başlar. Yaşamın ilk aylarında çocuk, her açıdan ailesine bağımlıdır (URL.1).

Çocuk, aile ortamında çevresini tanımaya ve keşfetmeye çalışır. Çevresel ya da diğer bir deyişle toplumsal etmenlerin kişilik üzerindeki etkileri öncelikle ve en yoğun ölçüde aile ortamında gerçekleşir. Çocuk, aile bireylerinin yaklaşımları ve yönlendirmesi sayesinde kendi benliğinin ilk oluşumlarını tamamlar. Bunlar çocuğun davranışlarını biçimlendirirken, gelecekteki davranışları üzerinde de etkili olur. Bu nedenle ana-baba ve çocuk ilişkileri çocuğun kişiliğini belirleyen etkenlerden en önemlisi olarak görülmektedir (Yeşil Yaprak, 1993: 3). Çocuğun aile ortamında kazandığı beceriler, sonraki yıllarda topluma dâhil olmasında ve sosyal ilişkilerini geliştirmesinde öneme sahiptir.

Aile ortamından sonra çocuğun topluma dâhil olmaya ve bir parçası olduğu toplumu tanımaya başladığı yerlerin başında okullar gelmektedir. Okullar, çocuğun evdeki eğitim ve yetişme olanaklarını destekleyen, aynı zamanda onların sosyal açıdan gelişmesini sağlayan kurumlardır (Aslanargun & Tapan, 2011: 219). Çocuk burada dış dünyaya açılmakta ve çocuğun sosyalleşmesi artmaktadır. Okullarda çocuklardaki benmerkezcilik, yerini paylaşımcılığa

rudan, yer yer örtülü mesajlar verilmiştir. Araştırma sonucundan yola çıkarak ilgili eserlerin çocuklara faydalı olacağı düşünülmekte ve dolayısıyla çocukların bu eserleri okuması önerilmektedir.

Kaynakça

Alptekin, T. & Alptekin, M. (2022). Çocuk kitaplarında nine karakterinin sunuluşu: Aysel Gürmen'in Ninem Serisi. *Latin America 4th İnternational Conferance on Scientific Researches* Bildiri Tam Metin Kitabı (Bilgili, A., Ed.), 3-6 November, Mexico City.

Aslanargun, E. & Tapan, F. (2011). Okul öncesi eğitim ve çocuklar üzerindeki etkileri*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(2), 219-238. https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuefd/issue/1509/18305

Çetinkaya, L. & Sütçü, S. S. (2016). Çocukların gözüyle ebeveynlerinin bilişim teknolojileri kullanımlarına yönelik kısıtlamaları ve nedenleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI), 7*(1), 79-116. https://doi.org/10.17569/tojqi.58102

Dağı, F., Alptekin, M. & Kaplan, T. (2018). Türk dünyası hayvan masallarında tespit edilen değerler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , (43) , 227-247. http://dx.doi.org/10 21563/sutad.510507

Ergüney, M. (2017). İnternetin okul öncesi dönemdeki çocuklar üzerindeki etkileri hakkında bir araştırma. *Ulakbilge, 5*(17), 1917-1938. 10.7816/ulakbilge-05-17-10

Genç, Z. (2014). Parents perceptions about the mobile technology use of preschool aged children. *Procedia -Social and Behavioral Sciences*, (146), 55-60.

Gökel, Ö. (2020). Teknoloji bağımlılığının çeşitli yaş gruplarındaki çocuklara etkileri hakkındaki ebeveyn görüşleri. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 2 (1),41-47. https://doi.org/10.35365/ctjpp.20.2.6

Kaplan Alptekin, T. (2021). Şiddet ögeleri bağlamında "Don Kişot" romanı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* (25), 529-554. https://doi.org/10.29000/rumelide.1032437

Mangır, M. & Çağatay, N. (1987). *Okul öncesi çocuklarda arkadaşlık kavramı* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

Muslu, M. & Gökçay, G. F. (2019). Teknoloji bağımlısı çocuklarda obeziteye neden olan risk faktörleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *8*(2), 72-79. https://dergipark.org.tr/tr/pub/g umussagbil/issue/46106/482807

Mustafaoğlu, R. & Yasacı, Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi, 19*(3), 51-58.

Mustafaoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z. & Razak Özdinçler, A. (2018). Dijital teknoloji kullanımının çocukların gelişimi ve sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, (5), 227–247. http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0051

Özen Açıl, Y. (2019). *Bilgisayar Boti-Çocuklar için güvenli internet serisi*. Abaküs Kitap Yayın.

Özen Açıl, Y. (2019). *Biraz daha YouTube'ta video izleyebilir miyim?-Çocuklar için güvenli internet serisi*. Abaküs Kitap Yayın.

Özen Açıl, Y. (2019). *Tablet Tobi-Çocuklar için güvenli internet serisi*. Abaküs Kitap Yayın.

Özen Açıl, Y. (2019). *Telefon Tofi-Çocuklar için güvenli internet serisi*. Abaküs Kitap Yayın.

Özen, Y. (2017). *Dijital ayak izini öğreniyorum-Çocuklar için güvenli internet serisi*. Abaküs Kitap Yayın.

TDK. (2005). *Türkçe Sözlük.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

URL.1: https://www.cadempsikoloji.com/makale/3%20r adresinden 10.04.2023 tarihinde erişilmiştir.

Yeşil Yaprak, B. (1993). Kişilik gelişiminde ailesel faktörlerin etkisine ilişkin bir araştırma, *Sosyal Politika Çalışmaları, 3*(1), 3-16. https://dergipar k.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21117/227454

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yücel, V. (2019). Zararlı dijital oyunlar ve çocuklar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 6(7), 340-353. https://dergipark.org.tr/tr/p ub/asead/issue/47889/605284

İncelenen Eserlerin Kısaltılması

E1. *Bilgisayar Boti-Çocuklar İçin Güvenli İnternet Serisi.*

E2. *Biraz Daha YouTube'ta Video İzleyebilir Miyim?-Çocuklar İçin Güvenli İnternet Serisi*.

E3. *Tablet Tobi-Çocuklar İçin Güvenli İnternet Serisi*.

E4. *Telefon Tofi-Çocuklar İçin Güvenli İnternet Serisi*.

E5. *Dijital Ayak İzini Öğreniyorum-Çocuklar İçin Güvenli İnternet Serisi*.

ÇOCUKLARA YÖNELİK DİJİTAL SÖZLÜK UYGULAMALARI[1]

Fesih Sarıgül - Musa Çifci

Giriş

İçinde bulunulan zamanın gereği olarak, eğitim ve öğretim yeni bir hâl almaktadır. Kuşkusuz bu hâlin adı dijital dünyadır. Dijital dünya, eğitimi ve öğretimi, değişime mecbur bırakmaktadır. Eğitim ve öğretim de bu değişime ayak uydurmaya çalışmaktadır. Nitekim zamanın değişmesi, zamana mutabık davranmayı iktiza etmektedir. Hâliyle bu mutabık davranma, eğitim ve öğretim araçlarını fazlasıyla etkilemektedir. Basılı sözlüklerin yanında dijital sözlüklerin kullanılmaya başlanması çocukların, meraklarını dijital sözlüklerin üzerinde yoğunlaşmasına ortam hazırlamakta ve dijital sözlük kullanımı giderek artmaktadır. Dijital sözlükler, kelimeler ile ilgili bilgilere ulaşmak maksadıyla başvurulan kaynaklardır (Tarp, 2012). Rundell (2014), yazılı (basılı) sözlüklerin çok hızlı bir şekilde yerini dijital sözlüklere bıraktığını, örnek olarak ansiklopedilerin, yerini "wikipedia" gibi bir platforma bırakması gibi basılı sözlüklerin de çok hızlı bir şekilde yerlerini dijital sözlüklere bıraktığını, başka bir ifade ile dijital sözlüklerin aktif olarak kullanılmaya başlandığını ifade etmektedir. Dijital sözlüklere ulaşmanın kolay, dijital sözlüklerin kullanımının pratik olmasından ve teknolojinin her vakit inanılmaz bir hızla gelişip büyümesinden dolayı bu sözlüklerin popülerliği giderek artmaktadır.

Elektronik araçlar ile dijitalleştirilmiş ortamlarda sunulan yazılı çizili metinlerle, işitsel ve görsel dokümanlarla, kategorik arama motorlarıyla, ana dili ve yabancı dil sözlükleri ile insanların basılı ve yüz yüze öğrenme alışkanlıkları değişime uğramıştır. Dolayısıyla teknolojik gelişmelerden etkilenen, teknolojinin imkân ve farklılıkları ile kullanıcı, içerik ve sunuş nitelikleri bakımından çeşitlenen alanlardan biri de sözlüklerdir (Maden, 2020c: 66). Bu nedenle

[1] Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Doktora Programı dâhilinde yürütülmekte olan "Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Basılı ve Dijital Sözlük Kullanma Durumları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

tutum geliştirdiğini, öğrencilere dijital sözlüğün kullanımı ile ilgili donanımlı bilgi verilmesi gerektiğini tespit etmiştir.

İçerik analiz sonucunda incelenen bütün çalışmalarda, sözlüklerin hem kelime öğreniminde hem de kelime öğretiminde etkili ve verimli araçlar oldukları görülmüş ve bu dijital sözlükleri kullanan çocukların, bundan keyif aldıkları sonucuna varılmıştır.

Öneriler

1- Dijital sözlükler de tıpkı basılı sözlükler gibi derslerde kullandırılmalıdır. Öğrenciler, aktif bir şekilde bu kullanıma dâhil edilmelidir.

2- Dijital sözlükler, Türkçe Öğretim Programı'na ayrıntılı bir şekilde eklenmelidir.

3- Dijital sözlüklerin öğrenciler tarafından kullanılması, ders dışı çalışmalarda da öğretmenler tarafından teşvik edilmelidir.

Kaynakça

Akalın, Ş. H. (2021). Elektronik sözlük bilimi ve Türk Dil Kurumunun e-sözlükleri. *Türk Dil Kurumu Yayınları,1435,*69-84.

Akmaljonovna, A. (2022). The Role of the Internet and Modern Electronic Dictionaries in Increasing the Lexicographic Competence of Primary School Students. *International Journalof Cultureand Modernity,* (*17)* , 1-6.

Amirian, S.M.R. & Heshmatifar, Z. (2013). The impact of using electronic dictionary on vocabulary learning and retention of Iranian efl learners. International Journal of Research Studies in Educational Technology, 2(1), 35-44. Doi: 10.4304/jltr.4.3.636-641

Bağcı, H. (2017). Ortaokul öğrencilerinin yazma eğilimlerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44, 3*82-401. https://doi.org/10.21764/maeuefd.343098

Banerji, N. (2022). From badger to bubble: Oxford children's dictionaries and the Oxford children's languagecorpus. *Journal of the Dictionary Society of North America 43* (1), 77-107. doi:10.1353/dic.2022.0009

Barham, K. A. (2017). The Use of Electronic Dictionary in the Language Classroom: The Views of Language Learners. *The Second International Conference for Learning and Teaching,* 1-12.

Boonmoh, A. (2012). E-dictionary Use under the Spotlight: Students' Use of Pocket Electronic Dictionaries for Writing. *Lexikos, (22),* 43-68.

Boz, E. (2020). Çevrimiçi genel sözlüklerde tanım. *Dilbilim Dergisi - Journal of Linguistics 34*, 1-14. Doi: 10.26650/jol.2020.001

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9(*2), 27-40. Doi: 10.3316/QRJ0902027

Chen, Y. (2010). Dictionary use and efl learning. a contrastive study of pocket electronic dictionaries and paper. *International Journal of Lexicography, 23* (3). doi: 10.1093/ijl/ecq013

Çalışkan, E. (2022). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dijital sözlük uygulamalarının okuduğunu anlama becerisine, söz varlığına ve kalıcılığa etkisi. (Yayımlanmamış Doktora tezi), Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. https://tez.yok.gov.tr/Ulusa lTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Dağtaş, A. (2014). Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin elektronik sözlüklere yönelik görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(*7). 542-555. Doi: 10.16992/ASOS.407

Davoudi, M. & Rezaei, M. (2016). The Influence of Electronic Dictionaries on Vocabulary Knowledge Extension. *Journal of Education and Learning, 5(*3), 139-148.

Elaumbanua, Y. & Nurmalina, N. (2022). E-dictionaries-based semantic gradient: assisting preschool children connect between known and new vocabulary. *Jurnal Obsesi: Jurnal Pendidikan Anak Usia Dini, 6* (3), 1259-1276. Doi: 10.31004/obsesi.v6i3.1680

Ferret, E. & Dollinger, S. (2021). Is digital always better? Comparing two English print dictionaries with their digital counterparts. *International Journal of Lexicography*, *34*(1), 66-91. https://doi.org/10.1093/ij l/ecaa016

Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş.* (Çev. Ed. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu), Ankara: Anı Yayıncılık.

Hartmann, R.R.K. & James, G. (2002). Dictionary of Lexicography. London/New York: Routledge. https://books.google.com.tr/book s?id=oPaEAgAAQBAJ&hl=tr&source=gbs_book_other_versions

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.

Kaplan, T. & Yıldız, F. (2018). Ortaokul 8.Sınıf Öğrencilerinin Elektronik Sözlük Kullanımına Yönelik Görüşleri. *Ulakbilge, 6*(20), 101-112.

Lew, R. (2012). *How can we make electronic dictionaries more effective?.* Electronic Lexicography'de. Oxford: Oxford University Press.

Lew, R. & De Schryver, G. M. (2014). Dictionary users in the digital revolution. *International Journal of Lexicography*, *27*(4), 341-359. https://doi.org/10.1093/ijl/ecu011

Maden, S. & Maden, A. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının elektronik sözlük ve yazım kılavuzu kullanma alışkanlıkları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(2), 377-396.

Maden, A. (2019). *Ortaokul öğrencilerine yönelik elektronik görsel sözlük geliştirme: tasarım tabanlı bir araştırma (5.sınıf örneği).* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.

Maden, A. (2020a). Elektronik sözlük kullanımının sözlük kullanmaya yönelik tutuma etkisi: 5. sınıf örneği. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6*(1), 22-35.

Maden, A. (2020b). Comparison of student attitudes towards printed and digital dictionary use: A case of middle school. *Journal of Language and Linguistic Studies, 16*(2), 835-848. https://dergipark.org.tr /en/download/article-file/1173579

Maden, A. (2020c). Dijital ortamlarda Türkçe öğretimi araştırmaları, A. Şahin (Ed.), Sözlük kullanma alışkanlığının dijital dönüşümü (s. 59-80). Paradigma Akademi. https://www.paradigmaakademiyayinlari.com/wp-content/uploads/2020/08/dijital-ortamlarda-turkce.pdf

Nesi, H. (2000). Electronic Dictionaries in Second Language Vocabulary Comprehension and Acquisition. *Proceedings of EURALEX*, 839-847.

Nesi, H. (2009). Dictionaries in electronic form. In A.P. Cowie (Ed.): *The Oxford History of English Lexicography, 2,* 458-478. Oxford: Oxford University Press.

Nesi, H. (2015). Researching Users And Uses Of Dictionaries. CURVE, 62-74.

Polajnar, T. Glassey, R. & Azzopardi, L. (2011). JuSe: a picture dictionary quer y system for children. In *Proceedings of the 34th international ACM SIGIR conference on Research and development in Information Retrieval*. https://doi.org/10.1145/2009916.2010160

Pomyrcha, S. V. & Puchkov, I. R. (2017). Electronic Dictionaries in Ukrainian as A Mean of Forming Lexicographical Competence af Future Primary School Teachers. *Information Technologies And Teaching Aids,* 103-113.

Rundell, M. (2014). Macmillan english dictionary: the end of print. *Slovenščina, 2* (2), 1-14. http://www.trojina.org/slovenscina2.0/arhiv/2014/2 /Slo2.0_2014_2_02.pdf

Rundell, M. (2015). From Print to Digital: Implications for Dictionary Policy and Lexicographic Conventions. *Lexikos, (25),* 301-322.

Sert, G. (2019). Elektronik sözlük tipolojileri ve lexica örneği. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 7*(17). 58-70.

Stirling, J. (2005). The Portable Electronic Dictionary: Faithful Friend or Faceless Foe?. *Modern English Teacher, 14(*3), 64-72.

Taljard, E. & Prinsloo, D. (2019). African language dictionaries for children - a neglected genre. *Lexikos, 29*, 199-223. http://lexikos.journals.ac.za; https://doi.org/10.5788/29-1-1518

Tarp, S. (2012). Online Dictionaries: Today And Tomorrow. *Lexicographica: International Annual for Lexicography / Revue Internationale de Lexicographie / Internationales Jahrbuch für Lexikographie, 28*(1), 253-267.

Tarp, S. (2014). Dictionaries in the Internet Era: Innovation or Business as Usual?. *Alicante Journal of English Studies, (27)*, 233-261.

Taylor, A. & Chan, A. (1994). Pocket Electronic Dictionaries and Their Use. Proceedings of the 6th Euralex International Congress (Ed. W. Martin vd.), 598-605. Amsterdam: Vrije Universite.https://www.euralex .org/elx_proceedings/Euralex1994/67_Euralex_Andrew

Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 188-201. https://doi.org/10.21733/ibad.871703

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Zorigt, T. & Tümurbat, O. E. (2022). The Difference between Using Paper Dictionary and E-Dictionary Effects in Memorizing New Words, *Docens Series in Education, (3),* 01-16.

YAPAY ZEKÂNIN ÇOCUK EDEBİYATI ESERLERİNDE SUNULUŞU ÖRNEK: YAPAY ZEKÂ GALAKSİNİN KORUYUCULARI SERİSİ

Aliye İlkay Yemenici

Giriş

Yapay Zekâ

Günümüz dünyası hızlı teknolojik gelişmelere paralel olarak dijital dönüşümün her geçen gün daha fazla kendini hissettirdiği bir çağı yaşamaktadır. Öyle ki dünyanın son yüz yılına bakıldığında ulaşım ve haberleşmedeki baş döndürücü gelişim, manzarayı gözler önüne sermektedir. Ulaşımda -o dönem için bir milat olan- yirminci yüzyılın başında kullanılmaya başlanan otomobillerin tahtı, uçakların yolcu taşımaya başlamasıyla henüz yüzyıl sonlanmadan sarsılmıştır. Uçakla ulaşımın yaygınlaşması mesafeleri kısaltmış, tabiri caizse dünyayı küçültmüştür. Hava yolu araçları ulaşımda çığır açmış olmasına rağmen bugün gelinen noktada elektrikli otomobiller, insansız kara ve hava araçları, yakın bir gelecekte de uçan otomobiller… Haberleşmeye bakıldığında ise 100 yıl önce yaygın olarak mektupla belki de telgrafla "uzun bir süreçte" haberleşen insanoğlu, sabit telefonların ardından bugün mini bir bilgisayar suretine bürünerek anlık haberleşme imkânı sağlayan akıllı cep telefonlarıyla irtibat kurar hâle gelmiştir. Konuyla ilgili olarak bilim camiasında son zamanların en önemli isimlerinden biri olan Stephen Hawking de son 100 yılda dünyanın tarihin herhangi bir 100 yılından çok daha fazla değiştiğini ifade ederek bu değişimin sebebinin politika ve ekonomi değil, teknoloji sayesinde olduğunu ifade etmiştir (Hawking,1999).

Teknoloji her ne kadar son birkaç yüz yılın ürünüymüş gibi algılansa da ateşin bulunmasından tekerleğin icadına, basit tarım aletlerinden yapı tekniklerine kadar hatta yazının icadını dahi kapsayan çok geniş bir olgudur (Şan & Şimşek, 2011). Her geçen gün hızla gelişen teknoloji yaşamı; insanı, toplumu,

yeni yaşam arasında çok fark olduğunu "her şeyi önceden öğrenmenin ve insanların ne düşündüğünü bilmenin" avantaj sağladığını söyler. Bu değer yitimi karşısında yazar bu diyalogla özel hayata saygı değerinin teknolojinin kötü niyetle kullanımı ile birlikte yok olmasını eleştirmekte, olması gereken ideal davranışı başkahramanın ağzından dile getirmektedir.

İletilen didaktik mesajlar ve değerler, başta tabiatı korumak ve değerini bilmek, insan ilişkileri, sağlıklı olmaya önem vermek, düzenli olmak ve çalışkanlık, vefa, şiddete karşı olmak, yalan söylememek, açgözlü olmamak, eğitime önem vermek, emanet bilinci, hak yememek, hakkı teslim etmek, iyilik, merhamet, istişare, iş birliği, azim ve mücadele, kararlılık, saygı, öz güven, kıymet bilmek, dil bilinci ve hassasiyeti, teknolojiyi doğru kullanmak gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

Sonuç olarak seri kurgu itibarıyla çok hareketli, hızlı, dinamik bir yapıya sahiptir. Heyecan, macera, bununla birlikte sıra dışı kahramanları, mekânı ve zamanı, çizimleri ile çocukların ilgiyle okuyacağı bir içeriktedir. Bu niteliklerine ideal iletileri (ahlaki ve moral değerler) de ekleyerek eğlendirirken aynı zamanda öğreten bir karaktere bürünmek gayretinde olduğu açıkça görülmektedir.

Kaynakça

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi,* 11(1), 71-88.

Bayık, F. (2022). *Yapay zekâya uygulamalı etik bağlamında bir yaklaşım*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Bulut, K. (2021). *Yapay zekâ galaksinin koruyucuları – kara deliğin sırrı.* Timaş.

Bulut, K. (2021). *Yapay zekâ galaksinin koruyucuları – çikolata savaşları.* Timaş.

Bulut, K. (2021). *Yapay zekâ galaksinin koruyucuları – paralel evren.* Timaş.

Denizer, A. N. (2021). *Fıtrî zekâ ile yapay zekânın karşılaştırılması üzerine bir değerlendirme.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Fritzsche P. (2008). Preface. In, Paula Fritzsche (Eds) *Tools in Artificial Intelligence* .In-Teh: Vienna.

Gezici, H.S. (2021). Yapay zekâ. Mustafa Kocaoğlu, Sefa Usta (Edt), *Kuramsal Bilgi Yönetimi Teknolojik Eğilimler* içinde. (ss.79-99). Eğitim Yayınevi.

Gültekin, A. (2021). *Spinoza ontolojisi bağlamında yapay zekânın imkânı.* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.

Harari, Y. N. (2018). *21. yüzyıl için 21 ders.* Kollektif Kitap.

Hawking, S. (1999). A brief history of relativity. https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/time/1999/12/27/relativity.html E.T.29.04.2023

Kubbealtı Lugatı, http://lugatim.com/s/YAPAYZEK%C3%82 , E.T. 21.04.2023

Murphy R. R. (2000). *Introduction to AI robotics*. The MIT Press.

Nabiyev, V. V. (2016). *Yapay zekâ.* Seçkin Yayıncılık.

Öztürk, K. & Şahin, M. E. (2018). Yapay sinir ağları ve yapay zekâ'ya genel bir bakış. *Takvim-i Vekayi*, 6 (2), 25-36.

Özyurt, A. (2011). Yapay zekâ androidler. https://www.gonuldergisi. com/yapay-zeka-androidler-dr-ahmet-ozyurt.html E.T. 23.04.2023

Say, C. (2020). *50 soruda yapay zekâ*. Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Şan, M. K. & Şimşek R. (2011). Sosyal sermaye kavramının tarihsel-sosyolojik arka planı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (1), 88-110.

Schwab, K. (2016). *The fourth ındustrial revolution*. https://law.unimelb .edu.au/__data/ assets/pdf_file/0005/3385454/Schwab-The_Fourth_Industrial_Revolution_Klaus_S.pdf E.T. 26.04.2023

Yamanol, İ. (2018). *Isaac Asimov'un üç robot yasası.* https://www.bilimkurg ukulubu.com. E.T. 28.04.2023.

Yeşilkaya, N. (2022). Felsefi bir sorun olarak yapay zekâ. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Aralık / December 2022): 97-126.

Yılmaz, A. (2022). *Yapay zekâ*. Kodlab Yayın.

“MİNTİ MONTİ” DERGİSİ ÜZERİNDEN YENİLİKÇİ, İNTERAKTİF, DİJİTAL DERGİCİLİK ANLAYIŞI

Elif Aydın

Giriş

Bireyin eğitimi meselesi, ilk çağlardan başlayarak insanlığın en öncelikli konularından biri olagelmiştir. Toplumlar özellikle oluşturmak istedikleri insan modelinde birtakım kanallardan faydalanmışlardır. Bireylere eğitimin hedeflediği istendik davranışları kazandırmada örgün kurumların destekçilerinden olarak görülen önemli araçlardan biri de süreli yayınlardır.

Okuma materyali olarak dergiler, değer aşılamayı amaçlayan bir stratejiye de hizmet etmektedir. Tanzimat’la birlikte başlayan modernleşme girişimleri çocuk dergileri tarafından desteklenmiştir. Bu dönem çocuk dergileri, Cumhuriyet’in temel prensiplerinin ve değerlerinin yayılmasında ve aşılanmasında en önemli araçlardan biri olarak “ideal çocuk”, “iyi vatandaş/yurttaş” yetiştirilmesinde önemli bir işlev görmüştür (Koçer, 2020). Cumhuriyet değerlerini benimsemiş yeni yurttaşlar yetiştirmede çocuk dergilerinin, geleceğin yurttaşları olarak çocuklara ulaşmada ve Cumhuriyet değerlerini benimsetmede iktidara geniş olanaklar sunmuştur (Öztekin, 2019: 1229). Denilebilir ki dergicilik anlayışı, içinde bulunulan zamanın getirdiklerinden ve toplumun dinamiklerinden bağımsız bir yapıda olmamıştır. Bu sebeple bugünkü dergicilik anlayışını ortaya koyabilmek için toplumdaki değişim ve gelişimlerin göz önünde bulundurulması gerekir.

Bilgisayar teknolojisinin gelişim gösterdiği, dijitalleşmenin hayatımızın önemli bir gerçeği hâline geldiği 2000’li yıllar “dijital yüzyıl” olarak tanımlanabilir. Dijitalleşmenin önü Shannon-Weaver’ın 1948’de geliştirdikleri, iletişimin matematikselleşmesini ve bir bilim dalı olarak kabul edilmesini sağlayan Enformasyon Kuramı ile açılmıştır (Uçan, 2013). 1980’lerde daha dinamik bir yol izleyen bilgisayar teknolojilerinin gelişimi, web teknolojisiyle birleşerek çoğu sektörün değişimine neden olurken bu değişimle birlikte toplumun

Görsel ve dijital bir dünyanın içerisinde değerler ancak görünüm değiştirirler. Teknik gelişmeler doğrudan amaç değildir. Sadece toplumların insanlara biçtikleri belirtilen bütün değerleri sunan güncel bir altyapıdır (Sevgisunar, 2017: 23). Dijital dergiler aslında bir derginin taşıması gereken bütün özellikleri taşımalıdır. Onları diğer dergilerden ayıran özellikler dijital platform aracılığıyla sunulmuş olmalarından kaynaklanır. Kucirkova'nın da (2019: 214) yüksek kaliteli dijital çocuk kitaplarının çocukların öğrenmesine ve okumaktan keyif almasına yardımcı olduğuna dair kanıtlar olduğunu ileri sürmesinden hareketle göz ardı edilmemesi gereken en önemli husus, metinlerin dijital işlevlerle ne kadar çeşitlenirse çeşitlensin çocuğa göre ve çocuk gerçekliğine uygun nitelikli metin ihtiyacının hiçbir zaman kaybolmayacağıdır.

Minti Monti dergisi üzerinden 21. yüzyılda başlayan dijitalleşme girişimlerinin çocuk dergileri tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır. İpek ve Öztürk Göçmen (2021: 98) dijital dergi teknolojilerinin hem sektör çalışanları hem içerik üreticileri hem tasarımcılar hem de okuyucular açısından adaptasyon süreci göz önüne alındığında bu sürecin ilerleyen zamanlarda daha olgunlaşacağını beklemektedirler. Teknolojinin olanakları dâhilinde yapay zekânın sanal gözlük, arttırılmış gerçeklik, avatar uygulamaları, kişiselleştirilmiş dijital metin gibi ortaya sunacağı tüm işlevlerin okuyucuların okuma faaliyetlerini daha da zenginleştirebileceği dijital dergilerin teknolojiye paralel olarak evrilebileceği ön görülmektedir.

Kaynakça

Alpay, M. (1991).Türk çocuk edebiyatı. M. Alpay (Ed.), Kütüphane: dünü yarına bağlayan köprü (s.11-23). Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Alpay, N. & Okur, M. R. (2021). Okul öncesi dönemdeki 5-6 yaş çocuklarının görsel okuryazarlık durumlarının ve dijital öğrenme içeriklerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd),* 7(3), 1-34, https://doi.org/10.51948/auad.951885

Aytan, T. & Çalıcı, M. A. (2020). İsa ile Nisa adlı çocuk dergisi üzerine bir değerlendirme . *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5 (1), 250-267, https://dergipark.org.tr/en/pub/turkegitimdergisi /issue/54397/725667

Bilgin, S. & Arıcı, A. F. (2021). Çağdaş çocuk edebiyatı eserlerinde teknolojinin sunuluş biçimleri. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6 (2), 522-543.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz , Ş. & Demirel, F. (2023). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. 34. baskı. Pegem Akademi.

Bozkurt Yükçü, Ş., İzoğlu Tok, A. & Bencik Kangal, S. (2019). Çocuk edebiyatının geldiği son nokta: Okul öncesi dönem resimli ekitaplara gelişimsel bir bakış. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi,* 3(1), 139-164. doi:http://dx.doi.org/10.24130/eccd-jecs.196720193112

Demirel, Ş., Kökçü, Y. & Akbaba, R. S. (6-8 Ekim 2016) "iyikitap" adlı e-derginin çocuk ve gençlik edebiyatı çerçevesinde incelenmesi, *4th International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium,* Fırat Üniversitesi.

Demirel, Ş., Kökçü, Y. & Akbaba, R. S. (2018) "Bilim çocuk" adlı e-dergi üzerine bir inceleme. *Tarih Okulu Dergisi* ,11 (2), 704-728. DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh1453

Ermumcu Tuştaş, Y. (2019). *Mavi Kırlangıç öğrenci ve çocuk dergisinin çocuk eğitimine katkısı açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.

Gezmen, B. (2019). Bir eğitim aracı olarak çocuk dergileri: ''Mavi Kırlangıç'' çocuk dergisi. *Erciyes İletişim Dergisi,* 6 (1), 59-80.

Güran Yiğitbaşı, K. & Sarıçam, S. (2020). Toplumsal cinsiyet rollerinin temsili ve medya: TRT Çocuk dergisi örneği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (35), 19-45 . DOI: 10.17829/turcom.677923

İpek, B. & Öztürk Göçmen, P. (2021). Türkiye'de dijital dergi yayıncılığı:2015-2019. *Akademik Sanat,*(12),88-100. https://dergipark.org.tr/en/pub/akademiksanat/issue/62192/891210

Kucirkova, N. (2019). Children's reading with digital books: past moving quickly to the future. *Child Development Perspectives,* 13 (4), 199-273.

Okay, C. (2006). Eski harfli çocuk dergileri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4 (7), 511-518.

Öztekin, H. (2019). Tek parti dönemi çocuk dergilerinde 'ideal türk çocuğu'nun inşası: Yavrutürk ve Cumhuriyet Çocuğu dergileri üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi,* 6 (2), 1229-1254. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.547979

Satılmış, S. (2022). *Çocuk dergileri metinlerinin türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler ve yetkinlikler açısından incelenmesi (2018-2020)*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Trabzon Üniversitesi.

Sevgisunar, M. K. (2017). Günümüzde çocuk edebiyatı ve gerçeklik. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi,* 15 (60), 10-24.

Temir, A. (2019). *Dijital çocuk yayınlarının çocukların öğrenmesi üzerinde etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi.

Uçan, B. (2013). Türkiye'de karikatürün dijital dönüşümü: uykusuz dergisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 3 (3), 41-50.

Yıldız, D. & Karaca, Ş. (2020). Çocuk dergileri üzerine bir inceleme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi,* 6(2), 455-477.

Yücelyiğit, S. & Aral, N. (2020). Children's and Their Parents' Use Of Digital Technology with the Aim of Production or Consumption. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 21(2), 1071-1084. DOI: 10.17679/inuefd.739564

TRT ÇOCUK KİTAPLIK UYGULAMASI ÇERÇEVESİNDE SESLİ KİTAP UYGULAMALARINDA TEMA

Özge Karakaş Yıldırım

Giriş

Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, birçok alanda değişimi ve yeniliği beraberinde getirmiştir. Yıllarca kullanılan yöntemlerin, materyallerin dönüşüm geçirdiği dijital çağda, özellikle multimedya teknolojisindeki gelişmeler, insanların çeşitli biçimlerde kitap okumalarına olanak sağlamıştır (Kim, 2021). 20 yıl öncesine kadar sadece basılı biçimleriyle var olan kitaplar, günümüzde elektronik ve sesli biçimleriyle de karşımıza çıkmakta ve bu biçimlerin de sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Geleneksel basılı kitapların elektronik sürümü olan (Siegenthaler vd., 2010; Hua vd., 2011) elektronik kitapların sayısı her geçen gün artmaktadır. "Taşınabilir olması, bir kütüphaneyi bir e-kitap okuyucu içine sığdırabilme imkânı, son yıllarda basılı kitap fiyatlarının hızlı artışı, çevre dostu olması, birçok kişi tarafından ulaşılabilir olması, kişisel kullanıma uygun seçenekler sunması; elektronik kitapların tercih edilmesindeki önemli etkenler arasındadır." (Ardito, 2000; Rao, 2003; Scheidlinger, 2004; Hua vd., 2011; Öngöz, 2015). Elektronik kitapların yanı sıra sesli kitapların da son yıllarda sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Okuma materyallerinde meydana gelen bu değişiklikler farklı eylemleri de beraberinde getirmiştir. Basılı materyaller ile birlikte elektronik kitapların varlığı "okuma" eylemini gerekli kılarken, sesli kitapların hayatımıza girmesiyle birlikte "dinleme" eyleminin gerekliliği ön plana çıkmıştır. Dinlemek, okumaya benzer olsa da sesli bir kitabı dinlemek, basılı bir kitabı okumaktan farklıdır. Doğal olarak, basılı kitap okuma, öncelikle gözleri içerirken sesli kitap kullanımı kulakları içerir ve fiziksel olarak okumaktan daha pasif görünmesine rağmen, bir metni aktif olarak dinlemek güçlü bir odaklanma gerektirir (Moore & Cahill, 2016; Best, 2020). Dinleme eylemi diğer becerilerle karşılaştırıldığında daha zorlayıcı olabilmektedir. "Bunun nedeni, dinlemenin dikkat dağınıklığı, motivasyon

görme engelli öğrencilerle yapmış oldukları çalışmada da öğrenciler, sesli kitapların bireysel olarak çalışmalarını ve öğrenimlerine devam etmeleri gerektiğinde bağımsızlıklarını kazanmalarını, diledikleri zaman ve yerde ders çalışma fırsatı bulabilmelerini sağladığını ve öğrenme kapasitelerini geliştirdiğini belirtmişlerdir.

Aynı anda hem kitap okumanın hem de dinlemenin sadece kitap okumaya göre öğrenme üzerinde daha olumlu etkileri olduğu düşünülecek olursa, çocuk edebiyatında kullanılan kitap biçimlerinin farklılaştırılması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Kim, 2021). Ayrıca kitapların farklı biçimlerde sunulması, sadece okuma becerisinin değil, dinleme becerisinin gelişimine de katkı sağlayacaktır. Sadece Türkçe dersi içerisinde kullanılan dinleme metinleri sınırlılığında kalmayıp çocuklara çeşitli sesli kitaplar sunabilmek, dijital çağın gerekliliklerindendir. Best'in (2020) çalışmasında da sesli kitapların okuma becerilerini ve okuma zevkini olumlu etkilediği, sınıf içi ve dışı etkinliklerde çocuk edebiyatını desteklediği, ayrıca şifre çözme ve anlamlandırma aracılığıyla okuma becerilerini geliştirdiği, bunun dışında da iyilik ve duygusal zekâ gibi olumlu çıktıları olduğu da belirtilmiştir. Sesli kitaplarla birlikte bir bireyin okuma repertuvarının sadece okuma becerisine bağlı olmaması sebebiyle genişleyeceği de vurgulanmıştır. Dinlediğini anlayabilen, dinlediği üzerine düşünebilen bireyler yetiştirmenin temelinde dinleme becerisi gelişmiş bireyler yer almaktadır. Bu bağlamda çocuk edebiyatı alanında da farklı kitap biçimlerine yer verilmesi, çocukların dinleme aracılığıyla anlamlandırma kapasitesini artıracaktır. Özellikle çocuklara hitaben sesli kütüphaneler oluşturulurken de çocukların metinler aracılığıyla hayatı öğrendikleri; problem çözme, analitik düşünme, eleştirel düşünme, sorgulama gibi birçok beceri kazandıkları gerçeği ve gelişim düzeyleri dikkate alınarak farklı temalara değinilmesi ve bu temaların dengeli bir dağılıma sahip olması oldukça önemlidir.

Kaynakça

Ardito, S., 2000. Electronic books: To ‘‘E’’ or not to ‘‘E’’; that is the question. *Searcher,* 8 (4), 28–37.

Best, E. (2020). Audiobooks and literacy: A rapid review of the literature. *A National Literacy Trust Research Report*. National Literacy Trust.

Bilgin, S. & Arıcı, A. F. (2021). Çağdaş çocuk edebiyatı eserlerinde teknolojinin sunuluş biçimleri. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6 (2), 522-543. DOI: 11..11111/ted.xx

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları.

Cahill, M. & Moore, J. (2017). A sound history: Audiobooks are music to children's ear. *Children and Libraries*, 22-29.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage Publications.

Çelik, N. N. & Sezer Arığ, A. (2022). Resimli çocuk kitaplarında Atatürk ve Cumhuriyet değerlerinin incelenmesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 58-76.

Deniz, F., Nunez-Elizalde, A. O., Huth, A. G. & Gallant, J. L. (2019). The representation of semantic information across human cerebral cortex during listening versus reading is invariant to stimulus modality, *The Journal of Neuroscience*, 39 (39), 7722- 7736.

Eyre, C. (2019). Children's audiobooks double in popularity. https://www.thebook seller.com/news/childrens-audiobooks-double-popularity-1086296, Erişim tarihi: 30.01.2023

Grover, S. & Hannegan, L. D. (2012). *Listening to learn. Audiobooks supporting literacy*. American Library Asssociation

Günyüz, M. (2021). Disiplinler arası bir alan olarak yükseköğretimde çocuk edebiyatı programının gerekliliği üzerine. *Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 4(2), 244-260.

Hua, G., Cheng, T. C. E. & Wang, S. (2011). Electronic boks: To "E" or not to "E"? A strategic analysis of distribution channel choices of publishers. *International Journal of Production Economics*, 129, 338-346. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2010.11.011

Işıtan, S. (2016). Özel amaçla yazılmış çocuk kitapları. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(4), 471-492.

Kim, N. (2021). E-book, audio book or e-audio book: The effects of multiple modalities on EFL comprehension. *English Teaching*, 76 (4), 33-52.

Kök, İ. (2017). Relationship between listening comprehension strategy use and listening comprehension proficiency. *International Journal of Listening*, 1-17.

Lynch-Brown, C. G., Tomlinson, C. M. & Short, K. G. (2014). *Essentials of children's literature*. Pearson.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2019). Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Milani, A., Lorusso, M. L. & Molteni, M. (2010). The affects of audiobooks on on the psychosocial adjustment of pre-adolescents and adolescents with dyslexia. *Dyslexia*, 16, 87-97.

Moore, J. E. & Cahill, M.(2016). Audiobook: Legimate reading material for adolescents. *Research Journal of the American Association of School Librarians*, 19, 1-17.

Öngöz, S. (2015). Elektronik kitap. B. Akkoyunlu, A. İşman, H. F. Odabaşı (Ed.), *Eğitim Teknolojileri Okumaları* (s.336- 353). TOJET

Özgür, A. Z. & Kıray, H. S. (2007). Evaluating audio books as supported course materials in distance education: the experiences of the blind learners, *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 6(4).

Rao, S.S. (2003). Electronic book: a review and evaluation. *Library Hi Tech,* 21(1), 85–93.

Rogowsky, B. A., Calhoun, B. M. & Tallal, P. (2016). Does modality matter? The effects of reading, listening, and dual modality on comprehension. *Sage Open*, 1-9.

Rowe, A. (2018). Audiobooks are officially the publishing industry's 2018 trend. https://www.forbes.com/sites/adamrowe1/2018/08/31/audiobooks-are-officially-the-publishing-industrys-2018-trend/?sh=47ac56445e8f

Rubery, M. (2016).*The Untold Story of the Talking Book.* Harvard University Press.

Scheidlinger, Z. (2004). The e-book vs. the ordinary book. *Education Technology & Society* 7 (1), 1–5.

Serafini, F. (2006). Audiobooks and literacy: An educator's guide to utilizing audiobooks in the cassroom. *RHI: An Annual Magazine for Educators* 1 (1): 90–91.

Siegenthaler, E., Wurtz, P. & Groner, R. (2010). Improving the usability of e-book readers. *Journal of Usability Srudies*, 6(1), 25-38.

Turhan, O., Baş, B. & Karaca Turhan, F. (2020). Türk çocuk edebiyatında tema: Kitap katalogları üzerine bir inceleme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 31-58.

Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17. Doi: https://doi.org/10.47477/ubed.747725.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları.

Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması araştırması uygulamaları*. (Çev. İ. Günbayı), Nobel Akademik Yayıncılık

ÇEVRECİ ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA DOĞA MASALLARI

Mehmet Alptekin

Giriş

Günümüz dünyasının önemli sorunlarından biri çevre sorunları olup temelinde de insanoğlu vardır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra her geçen gün gelişen teknoloji, çevre sorunlarını beraberinde getirmiştir. İnsanlığın bilinçsiz davranışları; ozon tabakasının incelmesi, çevre kirliliği, hava kirliliği ve su kirliliğine vb. sebep olmuştur. Dolayısıyla tabiat ve tabiat unsurları geri dönüşü olmayan çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalmaya başlamıştır (Bayraktar, 2015: 137).

Dünyanın geleceğini tehdit eden durumların temelinde insan merkezci felsefi, siyasi ve iktisadi yaklaşımlar vardır. Öyle ki günümüzde doğaya insan eliyle verilen zararlar giderek hızlanmaktadır (Aksoy, 2014: 5). Çevresel sorunlardaki bu artış, çevre bilimi, çevre mühendisliği, biyoloji gibi konuyla ilgili alanlar tarafından çözülmeye çalışılmaktadır (Özyön, 2018: 366). Ancak son zamanlarda çevresel sorunlardaki artışın ileri düzeyde olması bu konunun çözümüne farklı disiplinlerin dâhil olmasına neden olmuştur. Bu disiplinlerden biri de edebiyattır. Edebiyat ürünleri özellikle çevresel problemlerin gerek durumu gerekse çözümü hakkında daha fazla kitleye ulaşması aşamasında önemli bir vasıtadır.

Doğa bilimleriyle edebiyat biliminin kesişme noktasında ortaya çıkan ve yaşanılan dünyanın çevre sorunlarına dikkat çeken çevreci eleştiri, doğaya hem edebî eserlerin hem de bireysel duyguların ifade aracı olarak bakmaktadır (Morkoç, 2018: 259). Çevre sorunlarının giderek küresel bir tehdit hâlini almaya başladığı günümüzde bu problemi merkeze alan kurmaca metinlerin yazılmasının, ilgili sorun hakkında geniş halk kitleleri nezdinde topyekûn bir bilincin teşekkül etmesine yardımcı olduğu muhakkaktır (Budan, 2017: 3).

Kaynakça

Aksoy, Ö. (2014). *Oktay Rifat'ın şiirlerinde doğa farkındalığı: Çevreci eleştiri ışığında bir okuma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Başoğlu, N. & Sarıdede, H. (2020). Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çevreci eleştiri bağlamında incelenmesi. *Turkish Studies-Education, 15*(5), 3157-3173. http://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.45705

Bayraktar, B. (2015). Birey-doğa ilişkisi temelinde kendisi ol(ama)ma: Mustafa Kutlu öykülerini ekoeleştirel okumak. *Turkish Studies, 10*(12), 137-154.http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8578

Budan, C. Y. (2017). Çevreci eleştiri bağlamında Yaşar Kemal'in Kuşlar da Gitti romanı üzerine bir değerlendirme. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2*(1),3-20. https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd/issue/30112/324811

Dağı, F., Alptekin, M. & Kaplan, T. (2018). Türk dünyası hayvan masallarında tespit edilen değerler. *SUTAD, (43),* 227-247. http://dx.doi.org/10.21563/sutad.510507

Doğramacıoğlu, H. (2017). Hâlide Edip Adıvar'ın eğitim ve öğretim ile ilgili görüşleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (62),129-137. https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32976/366583

Doğramacıoğlu, H. (2019). Kilis masallarında eski Kilis ve sosyal hayat. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5*(15), 204-208. http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.100

Erol, M. & Bozoğullarından, B. (2021). Ekolojik yaklaşımlar bağlamında Türk mitolojisinde hayvan algısı. *Mitoloji Araştırmaları III* (İ. Gümüş, Ed.). Paradigma Akademi.

Gökalp Alpaslan, G.G. (2013). Cengiz Aytmatov'un Dişi Kurdun Rüyaları romanında doğal denge ve hayvan zihni. *EFD Edebiyat Fakültesi Dergisi, 30*(2), 1-18. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/37006/424106

Kaplan Alptekin, T. (2022). Yaz Masalları'nın derin ekoloji bağlamında değerlendirilmesi, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS), 13*(49), 984-1000. http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3161

Kaplan, T. (2019). Gaziantep masallarının çocuk eğitimi açısından incelenmesi. *Masala Farklı Disiplinlerden Bir Bakış* (N. G. Ilıcak, Ed.). Kriter Yayınları.

Kavecky, P. (2020). *Gerda balinanın hikâyesi*. Nar Yayınları.

Morkoç, A. (2018). Cengiz Aytmatov'un Dişi Kurdun Rüyaları romanında çevre felaketi. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(1), 255-264. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/37006/424106

Mutlu, B. & Başoğlu, N. (2012). Ekoeleştiri kuramına göre Aytül Akal'ın Ağaç Masalları'nda İnsan-doğa ilişkisi. V. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yaşayan Yazarlar Sempozyum Dizisi Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Aytül Akal Sempozyumu.

Özyön, A. (2018). Behiç Ak'ın çevreci bakış açısının oyunlarına yansıması: Küçülecek Yer Kalmadı, Benim Küçük Küresel Köyüm ve Tek Kişilik Şehir. *Turkish Studies, 13*(12), 363-376.http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13502

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

KULLANIMLAR VE DOYUMLAR KURAMI DOĞRULTUSUNDA *ÜNSÜZ YOUTUBERIN GÜNLÜĞÜ* SERİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nuran Başoğlu

Giriş

Temel işlevinin iletişim olması sebebiyle hayatımızın merkezinde konumlanan medya araçları, dijital çağın getirilerine uygun olarak gelişim ve değişim göstermiştir. Bireyin kendini temsil alanları yazılı, görsel ve işitsel unsurlarla gelişen ve değişen ortama ayak uyduracak şekilde genişlemektedir. Çocukların ve gençlerin dijital dünyada kendine yer bulma şeklinin ve temsilinin de başkalaşması, incelenmesi ve üzerine düşünülmesi gereken bir başlık olarak dikkat çekmektedir.

Medya; bütün olarak gazete, televizyon, internet ve diğer unsurlarıyla birlikte toplumsal olanın simgesel aktarımıdır (Önür vd., 2005). Çocuk dünyasıyla yetişkin dünyasının birbirine karıştığı günümüz toplumu aile yapılanmasında medya, çok önemli bir enstrüman olarak ön plana çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, ataerkil aile yapısı "medyaerkil" bir aile yapısına dönüşmüştür (İçin Akçalı, 2020). Özellikle internet odaklı bir medya çerçevesinde büyüyen çocukların medya araçlarından uzaklaştırılması veya soyutlanması pek mümkün gözükmemekte ve aileler bilinçli medya kullanımını sağlamada ve bu süreci yönetmede zorlanmaktadır.

TÜİK (2021) tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'na göre internet kullanımı, 6-15 yaş grubundaki çocuklar için 2013 yılında %50,8 iken 2021 yılında %82,7 olmuştur. Bu sonuç ülkemizde yıllar içinde düzenli internet kullanan çocukların oranının arttığını somut şekilde belgelemektedir. Aynı araştırmaya göre düzenli internet kullanan 6-15 yaş grubundaki çocuklar; haftalık ortalama 12 saat 25 dakika ders içi, 6 saat 59 dakika ders dışı zamanlarında internet kullanmaktadır ve çocukların internet aracılığı ile yürüttüğü faaliyetlerde, çevrim içi derse katılma %86,2 ile

ları vardır. Medyanın ona ne yapacağından çok onun medyayla yapmak istedikleri ön plandadır. Ailesinin onu medyadan korumaya, uzak tutmaya yönelik çabalarına karşı Ezgi de amaçlarını dile getirerek kendini ve isteklerini savunur. Sosyal yani herkese açık bir platformu günlük sayfalarında yaşaması aslında bir gencin özdeşlik kurma çabası, değişen durumlarda kendi olabilme ihtiyacını gözler önüne serer. Bunun yanı sıra sosyal yararlılık da (Pars'ın reklamları eleştiren videoları çekerek insanları gereksiz alışveriş konusunda bilgilendirme çabası gibi) sıklıkla işlenmiştir. Ezgi karakteri ve arkadaşları üzerinden medya karşısında gençlerin sanılandan daha bilinçli olduğu, gençlerin kullanım ve doyumlarının farkında oldukları anlatılır. Sosyal medyanın yanlış kullanıldığında ciddi bir tehlikeye dönüştüğü; trollük, sahte hesaplar, bağımlılık, hackerlık konuları üzerinden işlenirken doğru kullanıldığında ise insanların hayatını kolaylaştırıcı ve çağın gereklerine ayak uydurmaya yardımcı bir araç olduğuna değinilmiştir. Özellikle Google ve Youtube'ın insanların sıklıkla başvurduğu güçlü bilgi edinme araçları olduğu vurgulanmıştır.

Sonuç olarak; Miyase Sertbarut'un *Ünsüz Youtuberın Günlüğü* serisinin kullanımlar ve doyumlar kuramının yaklaşımına uygun bir bakış açısıyla tasarlanmış ve dijital çağın gereklerini göz ardı etmeyen, yerinde sosyal medya eleştirileri içeren nitelikli çocuk kitaplarından oluştuğu belirlenmiştir.

Kaynakça

Becel, A. & Kaplan Alptekin, T. (2021). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Bilgi Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(4), 1493-1506.

Berail, P., Guillon, M. & Bungener, C. (2019). The Relations Between Youtube Addiction, Social Anxiety and Parasocial Relationships with Youtubers: A Moderated-Mediation Model Based on a Cognitive behavioral Framework. *Computers in Human Behavior*, 99, 190-204.

Creswell, J. W. (2002). *Educational Research: Planning, Conducting, And Evaluating Quantitative*. NJ: Prentice Hall Upper Saddle River.

Çakmak, E. (2013). Öğretim Programlarında Bir Katılım Biçimi Olarak Medya Yazarlığı. Bildiriler Kitabı/1, 1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi, Haz.: Haluk Yavuzer & Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, s.41-57.

Çelik, T. (2020). *Öğretmen, Öğrenci Ve Veliler De Dahil Olmak Üzere Hayatında Medya ve Sosyal Medya Olan Tüm Paydaşlara Bilinçli Sosyal Medya Kullanımı İçin Paydaşlarla El Ele (2.Baskı).* Pegem Akademi.

İçin Akçalı, S. (2020). *Çocuk ve Medya* (5.Basım). Nobel.

İnal Kamacı, A. (2021). *Sosyal Medya ve Şöhret Kültürü: Çocuk YouTuberlar Üzerine Etnografik Bir İnceleme.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kars, N. (2003). *Televizyon Programı Yapalım, Herkes İzlesin*. Derin Yayınları.

Katz, E. (1959). Mass Communication Research and the Study of Popular Culture: An Editorial Note on a Possible Future for This Journal. *Studies in Public Communication*, 21(6): 1-6.

Kır, S. (2019). Childhood Representation on Television Advertising. In *Handbook of Research on Children's Consumption of Digital Media* (pp. 285-300). ABD: IGI Global.

Kurt, Ö. (2018). Bir gün herkes youtuber olacak. Hürriyet Gazetesi, 12 Mayıs, 2018. https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/omur-kurt/bir-gun-herkes-youtuber-olacak-40833646 adresinden 05.12.2022 tarihinde edinilmiştir.

Lull, J. (2001). *Medya İletişim Kültür.* (çev. Nazife Güngör). Vadi Yayınları.

McLuhan, Marshall (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic* Man. University of Toronto Press.

Miller, P. (2009). *Theories of Development (5th ed.).* New York, NY:Worth.

Morgan, D. L. (1996). *Focus Groups As Qualitative Research* (C. 16). New York: Sage publications.

Mutlu, Z. (2017). Bölgesel Çocuk Hakları Notları Serisi: İç Anadolu Bölgesi, Medya ve Çocuk Algısı. https://api.ihem.barobirlik.org.tr/server/api/core/bitstreams/6d203282-8540-45ce-a20c-fa2b0c55a180/content

Önür, N., Olgundeniz, S. S., Çatalcalı, A. & Balcı, B. (2005). "Toplumsal Cinsiyet Ayrımının Kurumsallaşmasında Medyanın Rolü", Proje No:2000/İLTF-002, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü, Bilimsel Araştırma Projesi.

Özkan, A. & Hira, İ. (2017). Dijital Medya ve Sosyalleşme: 6-12 Yaş Çocukların Sosyalleşmesine Dair Ebeveyn Görüşleri (İstanbul Örneği). *Kesit Akademi Dergisi*,3 (9), 245-270.

Rubin, A. (2002). The Uses And Gratifications Persfective of Media Effects. In J. Braynt & D. Zillmann (Eds.), Media Effects: Advances in Theoryand Research (pp. 525-548). Mahwah NJ: Erlbaum.

Seale, C. (1999). Quality in Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478.

Sertbarut, M. (2020). *Ünsüz Youtuberın Günlüğü* (17.Basım). Altın Kitaplar.

Sertbarut, M. (2020a). *Ünsüz Youtuberın Günlüğü Troller* (5.Basım). Altın Kitaplar.

Sertbarut, M. (2022). *Ünsüz Youtuberın Günlüğü Cesaret Oyunu*. Altın Kitaplar.

Shirky, C. (2009) How Social Media Can Make History? Technology, Entertainment and Design http://www.ted.com/talks/clay_shirky_how_cellphones_twitter_facebook_can_make_history.html

Şirin, M.R. (2013). Çocuk ve Medya Çocuk Görüşü Kitabı 1.Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Önüm, Arkam, Sağım, Solum Medya: Sobelenmeyeceğiz! İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları. https://ibbfsm.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/36/726796/dosyalar/2018_12/06124513_Gorusu_Kitabi.

TÜİK (2021). Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 29 Mart-21 Mayıs 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132

Ürkmez, S. & Canöz, K. (2020). Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı Çerçevesinde Sosyal Medya Kullanımı: Sakarya Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8 (111), 526-547.

Yaylagül, L. (2010). *Kitle iletişim kuramları: egemen ve eleştirel yaklaşımlar*. Dipnot Yayınları.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

ÇOCUK KİTAPLARINDA DİJİTAL ÇAĞIN ÖNCÜLERİ

Tuba Alptekin

Giriş

Günümüzde dijital dünya, üzerinde yaşadığımız gerçek dünyayla kıyaslandığında insanlar tarafından daha çok tercih edilmektedir, diyebiliriz. Dijital dünyanın günümüz insanlığı üzerinde bu denli etkili olmasında internetin sağladığı kolaylıklar söz konusudur. İnternet sayesinde insanlar kendilerine sunulan sınırsız imkânlar dâhilinde daha az zamanda daha çok işler yaparak zamanlarını daha iyi şekilde değerlendirebilmektedir. Dijital dünyadaki imkânlar her yaş grubundan bireyin orada kendisine yer bulmasına fırsat sağlamaktadır.

Dijital dünya günümüzde zaman, mekân ve insan ilişkilerini değiştirmiş, farklı formlara dönüştürmüş ve bireylere farklı bir dünyanın kapılarını aralamıştır (Mercan, 2010: 100). Teknolojik gelişmeler beraberinde dijital dünyanın yaygınlaşmasına ve bilgiye kolaylıkla ulaşılabilir olmasına vesile olmaktadır. Bu durum, insanları günlük hayatta toplumun her kesimini zaman ve mekândan bağımsız bir biçiminde kapsayan, yeni medya olarak da adlandırılan bir iletişim biçimine sevk etmektedir (Köksal, 2021: 1249).

Dijital dünyanın sağladığı imkânlar, yaşanılan dünyayı daha da kolaylaştırmaktadır. Bu kanal üzerinden alışveriş yapabilmek, faturaları ödeyebilmek, yemek siparişi verebilmek, ticari faaliyetleri gerçekleştirebilmek, mekân fark etmeksizin istenilen kütüphanelerdeki kitaplara ulaşabilmek ve daha nice fırsatlardan faydalanabilmek onu vazgeçilmez kılmaktadır. Bütün bunlar cep telefonu, bilgisayar ve tablet vb. araçlarda yer alan internet sayesinde gerçekleşmektedir. İnternet üzerinden dijital dünyanın kapıları sınırsız bir şekilde açılmakta ve sınırsız imkânlar sunmaktadır.

Hayatın bir parçası hâline gelen dijital dünya bir birikim ve tecrübenin ürünüdür. Öyle ki insanlığa hizmet sunmak için ortaya çıkan bu dijital kanalların kökenine bakıldığında bazen kişisel ihtiyaçların karşılanması, kimi za-

lesi çocuk olan kitaplardaki karakterler, çocuğun gelecekteki hayatını şekillendirmesinde önemli rol oynamaktadır.

İnsanlık İçin Teknoloji serisindeki kitapların okurların olaylar karşısında çözüm üretmelerini sağlayan bir yapıya sahip olduğu bulgulanmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda insanlığa katkı sunan ve şu an hayatta olan bilim insanlarının biyografilerinin incelenmesi önerilebilir. Günümüz dünyasında önemli olan bu isimlerin rol model olabilecek özelliklerini ön plana çıkaran çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Alptekin, T. & Alptekin, M. (2022). Mavisel Yener'in Karamelli Akide Şekeri kitabında yer alan değerlerin incelenmesi. *Internatıonal Dicle Scıentıfic Research And Innovatıon Congressi,* 26-27 November 2022, Diyarbakır, Bildiri Tam Metin Kitabı (Bobat, A., Cengiz, G. & Bara, P. Ed.). İksad Yayınları s. 325-333.

Arıcı, A. F., Çizmecioğlu, M. & Namazcı, M. (2017). Çocuk edebiyatında ihmal edilmiş bir tür: Biyografi. *IV. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 20-21 Ekim 2017, Ankara, Bildiri Tam Metin Kitabı (Şimşek, T. & Yıldız, V. B. Ed.) s. 119-128.

Aydın, E. & Kaya, M. (2022). Biyografi eserlerinin ortaokul öğrencilerinin öz güven duygusunun gelişimine etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 11*(2), 777-792. https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/70605/1136636

Aydın, N. Z. (2021). *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Milli Şairimiz Mehmed Akif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, Bütün Yönleri İle Mehmet Akif Ersoy. 12 Mart 2021, Şanlıurfa, Bildiri Tam Metin Kitabı (Alpar, G. & Ekmek M. L. Ed.) s.156-167.

Başoğlu, N. (2021). *Çocuk edebiyatında biyografi.* Nobel Yayıncılık.

Dağı, F., Alptekin, M. & Kaplan, T. (2018). Türk dünyası hayvan masallarında tespit edilen değerler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , (43) , 227-247. http://dx.doi.org/10 21563/sutad.510507

Doğramacıoğlu, H. (2013). Children education in the stories of Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Turkish Studies, 8*(13),841-846. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5961

Fırat, H. (2012). Çocuk edebiyatının Türkçe eğitimindeki yeri: Biyografi örneği. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (29), 44-56. https://dergipark .org.tr/tr/pub/musbed/issue/23510/250488

Kazancı, F. (2019). *Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde biyografinin bir materyal olarak kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Kemiksiz, Ö. (2018). Ortaokul Türkçe derslerinde biyografi türünün kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* (12), 84-105. https://doi.org/10.29000/rumelide.472754

Kıymaz, M. S. & Ulutaş, A. (2012). Değer kazandırma açısından biyografiler: İleri Yavrutürk dergisi örneği. *Türkçenin Eğitimi Öğretimi Üzerine Çalışmalar.* Pegem Akademi Yayınları.

Köksal, T. (2021). Dijital Dünya'da 'suretsiz toplum'. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25* (3), 1249-1259. https://doi.org/10.53487/ataunisosbil.951045

Mercan, N. (2010). Dijital dünyada zaman, mekân, insan ilişkileri ve yabancılaşma. *Silahlı Kuvvetler Dergisi,* (403),100-111.

Miles, M. B. & Hubernar, M. A. (1994). *Qualitative data analysis.* Sage Publication.

Oğuzkan, F. (2001). *Çocuk edebiyatı*. Anı Yayıncılık.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Bill Gates.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Carlos Slım Helu.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Elon Musk.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Jack Dorsey.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Jack Ma.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Jeff Bezos.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Larry Ellison.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Mark Zuckerberg.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Sergey Brin ve Larry Page.* Maviçatı Yayınları.

Seyrek, A. (2017). *İnsanlık için teknoloji- Steve Jobs.* İstanbul: Maviçatı Yayınları.

Tanju, E. H. (2013). Edebi türler açısından çocuk edebiyatı. *Çocuk Edebiyatı* (Gönen, M. Ed.). Eğiten Kitap.

Temizyürek, F. & Karagöl, E. (2016). Hedef kitlesi çocuk olan Mehmet Akif Ersoy biyografilerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies, 11*(3), 2175-2192. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9262

Yalçın, A. & Aytaş G. (2005). *Çocuk edebiyatı.* Akçağ Yayınları.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yiğittir, S. & Er, H. (2013). Sosyal bilgilerde değer eğitiminde biyografi kullanımı. *Milli Eğitim Dergisi, 43* (200), 200-219. https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36551/415149

İncelen Eserlerin Kısaltılması

E1. *İnsanlık için teknoloji- Bill Gates.*

E2. *İnsanlık için teknoloji- Carlos Slım Helu.*

E3. *İnsanlık için teknoloji- Elon Musk.*

E4. *İnsanlık için teknoloji- Jack Dorsey.*

E5. *İnsanlık için teknoloji- Jack Ma.*

E6. *İnsanlık için teknoloji- Jeff Bezos.*

E7. *İnsanlık için teknoloji- Larry Ellison.*

E8. *İnsanlık için teknoloji- Mark Zuckerberg.*

E9. *İnsanlık için teknoloji- Sergey Brin ve Larry Page.*

E10. *İnsanlık için teknoloji- Steve Jobs.*

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNSAN HAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Muhammed Emre Küçükşahin

nobel bilimsel

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNSAN HAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Muhammed Emre Küçükşahin

Yayın No.: 1710
ISBN: 978-625-398-719-0
E-ISBN: 978-625-398-720-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sinemis Aymelek Çırpıcı
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Küçükşahin, Muhammed Emre.
İklim Değişikliğinin İnsan Hakları Üzerindeki Etkisi / Muhammed Emre Küçükşahin
1. Basım, XVI + 152 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-719-0
E-ISBN: 978-625-398-720-6
1. İnsan Hakları 2. İklim Değişikliği 3. Birleşmiş Milletler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **v**

TABLOLAR ..... **xi**

ŞEKİLLER ..... **xiii**

KISALTMALAR ..... **xv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSALLAŞTIRMA: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE HAK TEMELLİ YAKLAŞIM **7**

1.1. İklim ve İklim Değişikliği 7
1.2. İklim Değişikliğine Hak Temelli Yaklaşmak 20

İKİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ REJİMİ **27**

2.1. Uluslararası İklim Değişikliği Rejiminin Tarihsel Arka Planı 27
2.2. İklim Değişikliği Rejimi Sözleşmeleri 29
2.2.1. Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi 29
2.2.2. Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü 31
2.2.3. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 33
2.2.4. Kyoto Protokolü 37
2.2.4.1. Kopenhag Mutabakatı ve Cancun Anlaşmaları 41
2.2.4.2. Doha Değişikliği 42
2.2.5 Paris İklim Anlaşması 42
2.2.6. Glasgow İklim Paktı 46
2.3. İklim Değişikliği Rejiminde İnsan Hakları Söylemi 47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNDEN ETKİLENEN HAKLAR VE TOPLUMSAL GRUPLAR **51**

3.1 İklim Değişikliğinden Etkilenen Haklar 51
3.1.1. Bireysel Haklar 51
3.1.1.1. Yaşam Hakkı 51
3.1.1.2. Sağlık Hakkı 53

3.1.1.3. Beslenme Hakkı 55
3.1.1.4. Su ve Sanitasyon Hakkı 57
3.1.1.5. Barınma Hakkı 58
3.1.2. Kolektif Haklar 60
3.1.2.1. Kendi Kaderini Tayin Hakkı 60
3.1.2.2. Gelişme Hakkı 61
3.1.3. Usul Hakları 62
3.1.3.1. Bilgiye Erişim Hakkı 63
3.1.3.2. Karar Alım Süreçlerine Katılım ve Başvuru Hakkı 65
3.2. İklim Değişikliğinden Orantısız Etkilenen Toplumsal Gruplar 67
3.2.1. Kadınlar 67
3.2.2. Çocuklar 71
3.3.3. Yaşlılar 74
3.3.4. Engelliler 76
3.3.5. Yerliler 78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İNSAN HAKLARI KORUMA MEKANİZMALARININ İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE YAKLAŞIMLARI 81

4.1. Birleşmiş Milletler Bünyesindeki İnsan Haklarını Koruma Mekanizmalarının İklim Değişikliğine Yaklaşımları 81
4.1.1. BM İnsan Hakları Konseyi (UNHRC) 81
4.1.2. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) 86
4.1.3. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) 88
4.1.4. BM İnsan Hakları Sözleşmelerine Dayalı Denetim Organları 96
4.1.4.1. İnsan Hakları Komitesi (BMİHK) 96
4.1.4.2. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (KKAÖK) 99
4.1.4.3. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi (BMESKHK) 100
4.1.4.4. Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK) 102
4.2. Bölgesel İnsan Hakları Mahkemelerinin İklim Değişikliğine Yaklaşımları 103
4.2.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) 104
4.2.2. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (AAİHM) 112

BEŞİNCİ BÖLÜM
ULUSAL İNSAN HAKLARI KURUMLARI VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ 117

5.1. Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Tarihçesi ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun Kuruluşu 117

5.2. Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının İklim Değişikliğine Yönelik Faaliyetleri 121
5.2.1. GANHRI'nin İklim Değişikliğine Yönelik Faaliyetleri 122
5.2.2. Bölgesel İnsan Hakları Kurumları Ağlarının İklim Değişikliğine Yönelik Faaliyetleri 126
5.2.3. Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Tikel Faaliyetleri 128
5.2.3.1. Başvuru ve Şikâyet İnceleme 128
5.2.3.2. İzleme ve Raporlama 129
5.2.3.3. Kamusal Farkındalığın Artırılması 130
5.2.3.4. Uluslararası İş Birliği 131
5.2.3.5. Politika Tavsiyesi 132
5.2.4. TİHEK'in İklim Değişikliğine Yönelik Faaliyetleri 132

SONUÇ 135

KAYNAKÇA 139

KAYNAKÇA

20 Nisan 2016 Tarihli ve 29690 Sayılı Resmî Gazete. https://www.res migazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420.htm, (E.T.4.07.2023).

AAİHM (2017). *Advisory Opinion The Environment And Human Rights*, http://climatecasechart.com/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2017/20171115_OC-2317_opinion.pdf, (E.T:23.03.2023).

Afifi, T. ve diğerleri. (2012). "Climate Change, Vulnerability and Human Mobility: Perspectives of Refugees from the East and Horn of Africa", BMMYK, Cenevre.

AİHM. (2023). *Environment and the European Convention on Human Rights*, https://www.echr.coe.int/documents/fs_environment_eng.pdf, (E.T:12.04.2023).

AİHM. AİHM, Factsheet-Climate Change, https://www.echr.coe.int/do cuments/d/echr/FS_Climate_change_ENG, (E.T.4.07.2023).

Akdoğan, İ. (2021). *Avrupa Birliği, Türkiye ve Dünya'da Çevre Dostu Yenilenebilir Enerji Politikalarının Uygulanmasında Devletin Rolü*. Gazi Kitabevi, Ankara.

American Meteorological Society. Glossary of Meteorology, https://glossary.ametsoc.org/wiki/Climate, (E.T:20.12.2022).

APF. (2007). *ACJ Report on the Right to Environment*, Sidney, https://asiapacificforum .net/resources/acj-report-environment/, (E.T:23.03.2023).

APF. (2017). *Amicus Brief: Human Rights and Climate Change*, Sidney, https://asiapacificforum. net/resources/amicus-brief-human-rights-and-climate-change/, (E.T:23.03.2023).

APF. Advancing human rights together, https://asiapacificforum.net/resources/fostering-collaboration-nhris-igms/, (E.T:23.03.2023).

Armstrong-Sinnot, Walter (der.) (2005). *Perspectives on climate change: science, economics, politics, ethics,* Emerald Group Publishing Limited.

Asya Kalkınma Bankası. (2013). *Gender Equality and Food Security: Women's Empowerment as a Tool against Hunger*. Mandaluyong City.

Austin, K.F., McKinney, L.A. (2016). "Disaster Devastation in Poor Nations: The Direct and Indirect Effects of Gender Equality, Ecological Losses, And Development", *Social Forces*, 95/1, 355-380.

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu. (2008). *AB öncülüğünde iklim değişikliği ile mücadele.*

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu. (2013). "Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu", SWD (2013) 417, s.3-87.

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu. (2014). "Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu", SWD (2014) 307, s.3-80.

Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu. (2018). *İklim değişikliğiyle birlikte mücadele edelim.*

Babugura, A. A. (2008). "Vulnerability of children and youth in drought disasters: a case study of Botswana", *Children, Youth and Environments*, 18/1, 126-157.

Banisar, D. (2006). "Freedom Of The Information Around The World 2006 A Global Survey of Access to Government Information Laws", Privacy International, https://www.humanrightsinitiative.org/programs/ai/rti/international/laws_papers/intl/global_foi_survey_2006.pdf, (E.T:22.03.2023).

Bartlett, S. (2008). "Climate change and urban children: impacts and implications for adaptation in low- and middle-income countries", *Environment and Urbanization*, 20/2, s.501-519.

Begum, S. (2015). "Effects of livelihood transformation on older persons in the Nordic Arctic: A gender-based analysis", *Polar Record*, 52/263, s.159-169.

Behlert, B. A significant opening: On the HRC's groundbreaking first ruling in the case of a climate refugee, https://voelkerrechtsblog.org/de/a-significant-opening/, (E.T:23.03.2023).

Berkut, N. (2021). *Küresel Isınmanın Etkisi Bağlamında Arktik (Kuzey Kutbu) Bölgesinin Hukuki Rejimi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Bilgili, M.Y. (2015). "Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı" *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(2), s.563-584.

BM Asya-Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyon. (2018). *Building Disability-inclusive Societies in Asia and the Pacific: Assessing Progress of the Incheon Strategy*, UN Publication, Tayland.

BM Bilim ve Teknoloji Danışma Yardımcı Organı. (2017). *Human health and adaptation: understanding climate impacts on health and opportunities for action*, FCCC/SBSTA/2017/2.

BM Çocuk Hakları Komitesi. (2021). *Draft general comment No. 26 on children's rights and the environment with a special focus on climate change.*

BM Ekonomik ve Sosyal Haklar Departmanı. (2019). *Disability and Development Report*, New York.

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey. (1946). "Report of The Commission on Human Rights to The Second Session of The Economic And Social Council", E/38/Rev.1. (E.T.15.03.2023).

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey. (1951). *Local Human Rights Committees Or Information Groups*, E/CN.4/519, (E.T:23.03.2023).

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (1995). *General Comment No. 6: The Economic, Social and Cultural Rights of Older Persons*, E/1996/22.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (1999). *General Comment No. 12: The Right to Adequate Food (Art. 11)*, E/C.12/1999/5.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (2000). *General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12)*, E/C.12/2000/4.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (2002). *General Comment No. 15: The Right to Water (Arts. 11 and 12 of the Covenant)*, E/C.12/2002/11.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi. (1991). *General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant)*, E/1992/23.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2008). *Statement of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights on the World Food Crisis*, E/C.12/2008/1.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2014). "Concluding observations on the sixth periodic report of Finland", E/C.12/FIN/CO/6.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2016). "Concluding observations on the sixth periodic report of Canada", E/C.12/CAN/CO/6.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2017). "Concluding observations on the fifth periodic report of Australia", E/C.12/AUS/CO/5.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2018). "Concluding observations on the sixth periodic report of Germany", E/C.12/DEU/CO/6.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2018). "Concluding observations on the fourth periodic report of Argentina", E/C.12/ARG/CO/4.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2018). "Concluding observations on the initial report of Bangladesh", E/C.12/BGD/CO/1.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2018). "Concluding observations on the initial report of Cape Verde", E/C.12/CPV/CO/1.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2019). "Concluding observations on sixth periodic report of Denmark", E/C.12/DNK/CO/6.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi. (2019). "Concluding observations on sixth periodic report of Mauritius", E/C.12/MUS/CO/5.

BM Genel Kurulu. (1972). "Report of the United Nations Conference on Human Environment, Stockholm", A/CONF.48/14/Rev.1.

BM Genel Kurulu. (1982). *World Charter for Nature*, A/RES/37/7.

BM Genel Kurulu. (1990). *Resolutions adopted on the reports of the Second Committee*, Res.45/212.

BM Genel Kurulu. (1992). *Agenda 21*, A/CONF/151/26.

BM Genel Kurulu. (1994). *National institutions for the promotion and protection of human rights*, RES 48/134.

BM Genel Kurulu. (2009). "Report of the independent expert on the issue of human rights obligations related to access to safe drinking water and sanitation", A/HRC/12/24.

BM Genel Kurulu. (2009). "Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights", A/HRC/10/61.

BM Genel Kurulu. (2009). "Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences", A/HRC/11/6.

BM Genel Kurulu. (2010). *The human right to water and sanitation*, A/RES/64/292.

BM Genel Kurulu. (2013). "Report of the Special Rapporteur on the human right to safe drinking water and sanitation, Catarina de Albuquerque", A/HRC/24/44.

BM Genel Kurulu. (2015). "Interim report of the Special Rapporteur on the right to food", A/70/287.

BM Genel Kurulu. (2015). "Thematic study on the rights of persons with disabilities under article 11 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, on situations of risk and humanitarian emergencies", A/HRC/31/30.

BM Genel Kurulu. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, A/RES/70/1.

BM Genel Kurulu. (2016). "Analytical study on the relationship between climate change and the human right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health", A/HRC/32/23.

BM Genel Kurulu. (2016). "Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment", A/HRC/31/52.

BM Genel Kurulu. (2016). *Rights of persons with disabilities*, A/71/314.

BM Genel Kurulu. (2017). "Analytical study on the relationship between climate change and the full and effective enjoyment of the rights of the child", A/HRC/35/13.

BM Genel Kurulu. (2017). "Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and on the right to non-discrimination in this context The right to adequate housing", A/HRC/34/5.

BM Genel Kurulu. (2017). "Right to development: Report of the Secretary-General and the United Nations High Commissioner for Human Rights", A/HRC/36/23.

BM Genel Kurulu. (2017). *The right to food,* A/RES/71/191.

BM Genel Kurulu. (2018). *Adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living, and the right to non-discrimination in this context*, A/HRC/RES/37/4.

BM Genel Kurulu. (2018). *The right to food*, A/HRC/RES/37/10.

BM Genel Kurulu. (2019). "Analytical study on gender-responsive climate action for the full and effective enjoyment of the rights of women", A/HRC/41/26.

BM Genel Kurulu. (2019). *Enjoyment of all human rights by older persons*, A/HRC/42/43.

BM Genel Kurulu. (2019). *Guidelines for the Implementation of the Right to Adequate Housing*, A/HRC/43/43.

BM Genel Kurulu. (2019). *Human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*: A/74/161.

BM Genel Kurulu. (2020). "Analytical study on the promotion and protection of the rights of persons with disabilities in the context of climate change", A/HRC/44/30.

BM Genel Kurulu. (2021). "Analytical study on the promotion and protection of therights of older persons in the context of climate change", A/HRC/47/46.

BM Genel Kurulu. (2022). *The human right to a clean, healthy and sustainable environment*, A/RES/76/300.

BM Gıda ve Tarım Organizasyonu. (2018). *The State of Food Security and Nutrition In The World*, Roma.

BM Gıda ve Tarım Organizasyonu. (2018). Voices of the Hungry (2015–2017 three-year averages), www.fao.org/in-action/voices-of-the-hungry, (E.T:29.03.2023).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 1. Taraflar Konferansı. (1995). "Report of the Conference of the Parties on its first session, Decision", 1/CP.1, https://unfccc .int/documents/1168, (E.T:22.03.2023).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 15. Taraflar Konferansı. (2009). "Report of the Conference of the Parties on its fifteenth session", Decision 2/CP.15, https://unfccc.int/ sites/default/files/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf, (E.T:15.02.2022).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 16. Taraflar Konferansı. (2010). "Report of the Conference of the Parties on its sixteenth session", Decision 1/CP.16, https://unfccc.int/sites/default/files/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf, (E.T:15.02.2022).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 16. Taraflar Konferansı. (2011). *Outcome of the work of the Ad Hoc Working Group on Long-term Cooperative Action under the Convention*, https://unfccc.int/documents/6527, (E.T:28.03.2023).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 17. Taraflar Konferansı. (2012). *Establishment of an Ad Hoc Working Group on the Durban Platform for Enhanced Action*, Decision 1/C P.17.

BM İklim Değişikliği. "Emissions Trading". https://unfccc.int/process/the-kyoto-protocol/mechanisms/emissions-trading, (E.T.3.07.2023).

BM İklim Değişikliği. "Joint Implementation". https://unfccc.int/process/the-kyoto-protocol/mechanisms/joint-implementation, (E.T.3.07.2023).

BM İklim Değişikliği. "Paris Agreement - Status of Ratification". https://unfccc.int/process/the-paris-agreement/status-of-ratification, (E.T.3.07.2023).

BM İklim Değişikliği. "The Glasgow Climate Pact – Key Outcomes from COP26". https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-glasgow-climate-pact-key-outcomes-from-cop26 , (E.T.26.07.2023).

BM İklim Değişikliği. "What is CDM". https://cdm.unfccc.int/about/index.html, (E.T.3.07.2023).

BM İnsan Hakları Komitesi. (1984). *CCPR General Comment No. 12: Article 1 (Right to Self-determination) The Right to Self-determination of Peoples*.

BM İnsan Hakları Komitesi. (2019). *General Comment No. 36: Article 6: right to life*, CCPR/C/GC/36.

BM İnsan Hakları Konseyi. (2008). Resolution 7/23. https://ap.ohchr.org/documents/e/hrc/resolutions/a_hrc_res_7_23.pdf, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2009). Resolution 10/4. https://www.uncclearn.org/wp-content/uploads/library/a_hrc_res_10_4.pdf, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2010). "Study on discrimination in the context of the right to food", A/HRC/AC/6/CRP.1.

BM İnsan Hakları Konseyi. (2011). *Human Rights and Environment,* A/HRC/RES/16/11.

BM İnsan Hakları Konseyi. (2011). Resolution 18/22. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/A.HRC.RES.18.22.pdf, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2014). Resolution 26/27. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/083/51/PDF/G1408351.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2015). Resolution 29/15. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/163/60/PDF/G1516360.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2016). "Analytical study on the relationship between climate change and the human right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health", A/HRC/32/23.

BM İnsan Hakları Konseyi. (2016). Resolution 32/33. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/157/72/PDF/G1615772.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2017). Resolution 35/20. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/184/52/PDF/G1718452.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2018). Resolution 38/4. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/214/16/PDF/G1821416.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2019). Resolution 41/21. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/223/65/PDF/G1922365.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2020). Resolution 44/7. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/189/33/PDF/G2018933.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2021). Resolution 47/24. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/199/69/PDF/G2119969.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2021). Resolution 48/14. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/285/48/PDF/G2128548.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2021). *The human right to a safe, clean, healthy and sustainable environment*, A/HRC/48/L.23/Rev.1.

BM İnsan Hakları Konseyi. (2022). Resolution 50/9. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/406/80/PDF/G2240680.pdf?OpenElement, (E.T.4.07.2023).

BM İnsan Hakları Konseyi. (2023). *The human right to a clean, healthy and sustainable environment*, A/HRC/52/L.7.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. (2009). "Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights", A/HRC/10/61.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. (2011). "Climate change and the human rights to water and sanitation: position paper", www.ohchr.org/Documents/Issues/Water/Climate_Change_Right_Water_Sanitation.pdf., (E.T:22.03.2023).

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. (2013). *Realizing the Right to Development*. Cenevre.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. (2015). *Understanding Human Rights and ClimateChange*, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/COP21.pdf, (E.T:21.03.2023).

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. *Applying A Human Rights-Based Approach To Climate Change Negotiations, Policies And Measures*, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/InfoNoteHRBA.pdf, (E.T:21.03.2023).

BM Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi. (2018). *General recommendation No.37on gender-related dimensions of disaster risk reduction in a changing climate*, CEDAW/C/GC/37.

BM Kalkınma Programı Türkiye. 1 Yılda 17 Milyon İnsan 'İklim Göçü'nden Etkilendi, https://www.undp.org/tr/turkiye/news/1-yilda-17-milyon-insan-iklim-gocunden-etkilendi, (E.T:22.12.2022).

BM Kalkınma Programı Türkiye. *Gender, climate change and food security*, https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/africa/Policy-Brief-Gender-Climate-Change-and-Food-Security.pdf, (E.T:23.03.2023).

BM Nüfus Fonu. (2015). *State of World Population: Shelter from the Storm.* New York.

BM. (1972). "Report of The United Nations Conference On The Human Environment", A/CONF.48/14/Rev.1.

BM. (1995). *National Human Rights Institutions: A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights*, *Cenevre*.

BM. (2014). "Climate change, disasters and gender-based violence in the Pacific", www.uncclearn.org/sites/default/files/inventory/unwomen701.pdf., (E.T:29.03.2023).

BM. (2022). "With 161 Votes in Favour, 8 Abstentions, General Assembly Adopts Landmark Resolution Recognizing Clean, Healthy, Sustainable Environment as Human Right", Birleşmiş Milletler, https://press.un.org/en/2022/ga12437.doc.htm.

BM. (2022). WMO: Climate change in Africa can destabilize 'countries and entire regions'. https://news.un.org/en/story/2022/09/1126221, (E.T:22.12.2022).

BM. Information provided by Parties to the Convention relating to the Copenhagen Accord.

BM. Introduction to the Committee, Committee on the Rights of the Child. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/introduction-committee, (E.T:23.03.2023).

BM. Introduction to the Committee. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cedaw/introduction-committee, (E.T:23.03.2023).

BM. Introduction to the Committee: Committee on Economic, Social and Cultural Rights. https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cescr/introduction-committee, (E.T:23.03.2023).

BM. The Doha Amendment. https://unfccc.int/process/the-kyoto-protocol/the-doha-amendment#:~:text=The%20amendment%20entered%20into%20force%20on%2031%20December%202020, (E.T:22.03.2023).

BM. The World's Food Supply is Made Insecure by Climate Change. https://www.un.org/en/academic-impact/worlds-food-supply-made-insecure-climate-change, (E.T:23.12.2022).

BM. Treaty Collection. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-2-a&chapter=27&clang=_en, (E.T:22.03.2023).

BM. Treaty Collection. Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-2&chapter=27&clang=_en, (E.T.4.07.2023).

BM. Water and Climate Change. https://www.unwater.org/water-facts/water-and-climate-change, (E.T:22.12.2022).

BM. Who are indigenous peoples?, Permanent Forum on Indigenous Issues FactSheet. https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf, (E.T:23.03.2023).

BMİHYK. The impact of climate change on the right to food. https://www.ohchr.org/en/climate-change/impact-climate-change-right-food, (E.T:24.03.2023).

BMİHYK. The impact of climate change on the rights of people in vulnerable situations. https://www.ohchr.org/en/climate-change/impact-climate-change-rights-people-vulnerable-situations, (E.T:24.03.2023).

BMMYK. (2015). Global Trends: Forced Displacement in 2014. https://www.unhcr.org/statistics/country/556725e69/unhcr-global-trends-2014.html, (E.T:29.03.2023).

BMMYK. (2015). *UNHCR, The Environment & Climate Change*, Cenevre.

BMMYK. Calls to Action at COP27. https://www.unhcr.org/protection/ environment/6368c4234/calls-to-action-at-cop27.html, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. Climate change and disaster displacement Key Messages on international Protection COP-24. https://www.unhcr.org/protection/environment/5c0172f24/key-messages-for-cop24.html, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. Climate change and disaster displacement. https://www.unhcr.org/climate-change-and-disasters.html, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. Climate Change and Human Mobility Solution Agenda. https://www.unhcr.org/protection/environment/557ad0429/climate-change-human-mobility-solution-agenda-resilience-paris-cop-21.html, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. Key Messages and commitments on Climate change and disaster displacement COP25. https://www.unhcr.org/media/38595, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. Key Messages. https://www.unhcr.org/media/36659, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. Legal considerations regarding claims for international protection made in the context of the adverse effects of climate change and disasters, https://www.refworld.org/ docid/5f75f2734.html, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. Policy Brief: Displacement at COP22. https://www.unhcr.org/protection/ environment/581870687/policy-brief-displacement-at-cop-22.html, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. *Strategic Framework for Climate Action*, https://www.unhcr.org/604a26d84.pdf, (E.T:23.03.2023).

BMMYK. The United Nations High Commissioner for Refugees's Key Messages and Calls To Action. https://www.unhcr.org/protection/environment/61855b574/key-messages-and-calls-to-action-cop26.html, (E.T:23.03.2023).

Boğaziçi Üniversitesi İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. Küresel Isınma Mı, Küresel İklim Değişikliği Mi?. http://climatechange.boun.edu.tr/kuresel-isinma-mi-kuresel-iklim-degisikligi-mi/, (E.T:21.12.2022).

Bozoğlu, B. (2019). *21. Yüzyılda İklim Krizi, Paris Anlaşması ve İklim Değişikliğine Uyum*, Dorlion Yayınları, Ankara.

Brecher, J. (2020). *İklim Direnişi Bir Hayatta Kalma Stratejisi*. (Çev. Dilara Kılıç), Yeşil İnsan Yayınevi, İstanbul.

Cantürk, S., Erdoğan, Z.(der.) (2022). *İklim Adaleti ve Adil Dönüşüm*. Gazi Kitabevi, Ankara.

CIEL, German Institute for Human Rights. (2020). *Climate Change and Human Rights The Contributions of National Human Rights Institutions. A Handbook*, https://www.ciel.org/wp-content/uploads/2020/12/Climate-Change-and-Human-Rights_final.pdf, (E.T:23.03.2023).

Climate Change: Annex II: GANHRI Members' Activities related to Climate Change, https://ganhri.org/wp-content/uploads/2022/07/Annex-II-GANHRI-Members-Activities-related-to-Climate-Change-Updated-to-20-June-2022.pdf, (E.T:23.03.2023).

Columbia Üniversitesi. Climate Change Litigation Databases, http://climatecasechart.com/, (E.T:29.03.2023).

Çeçen, A. (1989). "Devlet ve İnsan Hakları", Türkiye *Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:6, s.826-845.

DARA (2012). "Second edition: Climate Vulnerability Monitor: A guide to the cold calculus of a hot planets", https://daraint.org/wp-content/uploads/2012/09/CVM2ndEd-FrontMatter.pdf, (E.T:22.03.2023).

Doğru, O. (2018). *Yaşama Hakkı*. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-5. Ankara.

Duck, S., Jodoin, S., Johl, A. (2018). *Handbook of Human Rights and Climate Governance,* Routledge.

Duru, B. (2001). "Viyana'dan Kyoto'ya İklim Değişikliği Serüveni", *Mülkiye*, XXV/230, s.301-333.

Duymaz, E. (2012). "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Çevrenin Korunmasına Katkısı", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, s.121-160.

Duymaz, E. (2013)., "İfade Özgürlüğünün Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Korunması Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 17/1-2, s.1367-1404.

Dünya Bankası. (2009). "World Development Report 2010: Development and Climate Change", Washington D.C.

Dünya Bankası. (2021). Climate Change Could Force 216 Million People to Migrate Within Their Own Countries by 2050. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/09/13/climate-change-could-force-216-million-people-to-migrate-within-their-own-countries-by-2050, (E.T:22.12.2022).

Dünya Çalışma Örgütü. (2017). *Gender, labour and a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all*, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/publication/wcms_592348.pdf, (E.T:29.03.2023).

Dünya Çalışma Örgütü. (2017). *Indigenous peoples and climate change*, Cenevre.

Dünya Çalışma Örgütü. (2019). *Persons with disabilities in a just transition to a low-carbon economy*, https://www.ilo.org/global/topics/disability-and-work/WCMS_727084/lang--en/index.htm, (E.T:23.03.2023).

Dünya Meteoroloji Örgütü. Weather-related disasters increase over past 50 years, causing more damage but fewer deaths. https://public.wmo.int/en/media/press-release/weather-related-disasters-increase-over-past-50-years-causing-more-damage-fewer, (E.T:22.12.2022).

Dünya Sağlık Örgütü, Pakistan Sağlık Bakanlığı. (2011). *Pakistan floods 2010: early recovery plan for the health sector*.

Dünya Sağlık Örgütü. (2005). *Disasters, disability and rehabilitation*,

Dünya Sağlık Örgütü. (2011). "Haemoglobin concentrations for the diagnosis of anaemia and assessment of severity", Cenevre.

Dünya Sağlık Örgütü. (2012). *Integrating sexual and reproductive health into health*

Dünya Sağlık Örgütü. (2014). "Quantitative Risk Assessment of the Effects of Climate Change on Selected Causes of Death, 2030s and 2050s", Cenevre.

Dünya Sağlık Örgütü. Climate Change and health. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health, (E.T:22.12.2022).

Dünya Sağlık Örgütü. Diarrhoeal disease. https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/diarrhoeal-disease, (E.T:23.03.2023).

Dünya Sağlık Örgütü. Household air pollution. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/household-air-pollution-and-health, (E.T:23.03.2023).

emergency and disaster risk management, https://www.unhcr.org/5077d9349.pdf, (E.T:23.03.2023).

ENNHRI. (2020). *ENNHRI Paper: Climate Change and Human Rights in the European Context*, https://ennhri.org/wp-content/uploads/2021/05/ENNHRI-Paper-Climate-Change-and-Human-Rights-in-the-European-Context_06.05.2020.pdf, (E.T:23.03.2023).

ENNHRI. (2021). *Written observations in application no. 53600/20*, https://ennhri.org/wp-content/uploads/2021/09/Third-Party-Intervention-Klimaseniorinnen-_-website.pdf, (E.T:23.03.2023).

Eren, V., Kayan, A.(der.) (2022). *Küresel İklim Değişikliği (Nedenler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Erlat, E., Erlat, İ.K. (2008). "İklim ve İklim Değişmeleri", *Bilim ve Teknik,* s. 28-40.

Flowers,N. A Short History of Human Rights, http://hrlibrary.umn.edu/edumat/ hreduseries/hereandnow/Part-1/short-history.htm, (E.T.4.07.2023).

Friedrich, J., Ge, M., Pickens, A., Vigna, L. (2023). This Interactive Chart Shows Changes in the World's Top 10 Emitters. World Resources Institute, https://www.wri.org/insights/interactive-chart-shows-changes-worlds-top-10-emitters, (E.T:12.04.2023).

Gamble, J.L ve diğerleri. (2013). "Climate change and older Americans: state of the science", *Environmental Health Perspectives*, 121/1, s.15-22.

GANHRI. (2017). *National Human Rights Institutions Engaging With The Sustainable Development Goals*, https://www.humanrights.dk/files/media/dokumenter/sdg/GANHRI_NHRIs%20engaging%20with%20the%20SDGs.pdf, (E.T:23.03.2023).

GANHRI. (2020). *Strategy 2020-2022*, https://ganhri.org/wp-content/uploads/2021/11/GANHRI_StrategicFramework_final.pdf, (E.T:23.03.2023).

GANHRI. (2021). *Statement adopted at the GANHRI Annual Conference on Climate Change: The role of National Human Rights Institutions held on 4 December 2020*, https://ganhri.org/wp-content/uploads/2021/02/EN_AC_Statement_for_consultation.pdf, (E.T:23.03.2023).

GANHRI. (2021). *Statement to the 48th Regular Session of the Human Rights Council on the right to environment*, https://ganhri.org/wp-content/uploads/2021/03/HRC46-General-Segment-for-delivery.pdf, (E.T:23.03.2023).

GANHRI. (2022). *COP26-NHRI Symposium*, https://ganhri.org/wp-content/uploads/2022/04/COP26-NHRI-Symposium-Report_final-version.pdf, (E.T:23.03.2023).

GANHRI. (2022). *Practical Guidance for NHRIs on Addressing Human Rights and Climate Change*, https://ganhri.org/wp-content/uploads/2022/10/Practical-Guidance-for-NHRIs-on-Addressing-Climate-Change_EN.pdf, (E.T:23.03.2023).

GANHRI. (2022). *Practical Guidance for NHRIs on Addressing Human Rights and*

GANHRI. (2023). "As of April 2023, GANHRI is composed of 120 members: 88 "A" status accredited NHRIs and 32 "B" status accredited NHRIs". https://ganhri.org/membership/, (E.T.4.07.2023).

GANHRI. Climate Change and Human Rights. https://ganhri.org/climate-change-and-hr/, (E.T:23.03.2023).

GANHRI. GANHRI HRC51 side event gathered NHRIs, CSOs and Permanent Missions to discuss key role of NHRIs in addressing climate change. https://ganhri.org/ganhri-hrc51-side-event-gathered-nhris-csos-and-permanent-missions-to-discuss-key-role-of-nhris-in-addressing-climate-change/, (E.T:23.03.2023).

Gascon, S. (2023). Older people main victims of recent Argentina floods. *HelpAge International*, www.helpage.org/blogs/silvia-gascon-19407/older-people-main-victims-of-recent-argentina-floods-557, (E.T:23.03.2023).

GermanWatch. "Global Climate Risk Index 2021". https://www.germanwatch.org/en/19777, (E.T.5.07.2023).

Giddens, A. (2013). *İklim Değişikliği Siyaseti*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Gupta, J. (2010). "A history of international climate change policy", *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 1/5, s.636-653.

Güler, Ç., Vaizoğlu S.A., Tekbaş,F.(2011). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği, Yazıt Yayıncılık, Ankara.

Haq, G., Whitelegg, J., Kohler, M., *Growing Old in a Changing Climate*, Stockholm Environmental Institute, 2008.

Harris, K., Hawrylyshyn, K. (2012). *"Climate extremes and child rights in South Asia: a Neglected Priority"*, Project Briefing, Overseas Development Institute.

HelpAge International. (2015). *Climate change in an ageing world*, https://www.preventionweb.net/files/47086_cop21helpagepositionpaperfinal.pdf, (E.T:29.03.2023).

Holmes, S.J. (2008). "Opening remarks by Sir John Holmes, USG for Humanitarian Affairs and ERC at the DIHAD 2008 Conference", https://reliefweb.int/report/world/opening-remarks-sir-john-holmes-usg-humanitarian-affairs-and-erc-dihad-2008-conference?OpenDocument_=, (E.T:03.04.2023).

https://unfccc.int/process/conferences/pastconferences/copenhagen-climate-change-conference-december-2009/statements-and-resources/information-provided-by-parties-to-the-convention-relating-to-the-copenhagen-accord, (E.T:15.02.2022).

https://www.medbox.org/document/disasters-disability-and-rehabilitation#GO, (E.T:23.03.2023).

https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/CLIMATE%20CHANGE%20AND%20HUMAN%20RIGHTS.pdf, (E.T:24.03.2023).

Human Rights 2 Water. (2021). *A Human Rights Based Approach: A practical guide for the realisation of the human rights to water and sanitation through programming*, http://humanright2water.org/wp-content/uploads/2021/03/210322-HRBA-Manual_2021-FINAL.pdf, 2021, (E.T:21.03.2023).

Human Rights Watch. (2015). Marry before your house is swept away: child marriage in Bangladesh. www.hrw.org/report/2015/06/09/marry-your-house-swept-away/child-marriage-bangladesh., (E.T:23.03.2023).

Human Rights Watch. (2015). UN: Human Rights Crucial in Addressing Climate Change. https://www.hrw.org/news/2015/12/03/un-human-rights-crucial-addressing-climate-change, (E.T:24.03.2023).

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (2014). "Climate Change 2014: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects: Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", Cambridge University Press, Cambridge.

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (1990). "*Policymakers' summary: Report prepared for Intergovernmental Panel on Climate Change by Working Group II"*, (der.) WJ. McG. Tegart, G.W. Sheldon, D.C. Griffiths, Kanberra, https://archive.ipcc.ch/ipccreports/far/wg_II/ipcc_far_wg_II_spm.pdf, (E.T:03.04.2023).

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (2001). "Climate Change 2001 Synthesis Report", https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/05/SYR_TAR_full_report.pdf, Cambridge University Press, (E.T:21.03.2023).

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (2007). "Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", Cambridge University Press, Cambridge.

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (2007). "Climate Change 2007: Synthesis Report, Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", Cenevre, https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar4_syr.pdf , (E.T:03.04.2023).

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (2014). "Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change", Cambridge University Press, Cambridge.

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (2015). "Climate Change 2014 Synthesis Report", Cenevre.

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (2018). "Global Warming of 1.5 ºC Özel Raporu", https://www.ipcc.ch/sr15/ , (E.T:20.12.2022).

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (2019). "Special Report on the Ocean and Cryosphere in A Changing Climate Summary for Policymakers", https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/3/2022/03/01_SROCC_SPM_FINAL.pdf, (E.T:21.03.2023).

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli. (2023). "Sixth Assesment Report: Synthesis Report", https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf, (E.T:12.04.2023).

Irmak, Y., Mersinlioğlu Serin, G. (2023). "İklim Değişikliği ile Mücadelede Önemli Bir Katalizör: Sağlık Faktörü", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 14(38), s.739-751.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. İnsan Hakları Komitesi, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/138-insan-haklar-komitesi/, (E.T:23.03.2023).

Jodoin, S., Ananthamoorthy, N., Lofts, K. (2020). "A Disability Rights Approach to Climate Governance", *Ecology Law Quarterly*, 47/1, s.73-116.

Johl, Alyssa, Lador, Yves. (2012). *A Human Rights-based Approach to Climate Finance*, http://www.ciel.org/Publications/ClimateFinance_Feb2012.pdf, Friedrich Ebert Stiftung, (E.T:14.07.2020).

Kadıoğlu, M. (2009). "Küresel İklim Değişimi ve Türkiye", *Mühendis ve Makina*, 50/593. s.15-25.

Karakaya, E. (2016). "Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1, s.1-12.

Kaşkaval Okyay, E. (2020). *Understanding The Role of The National Human Rights Institutions In Implementing The Sustainable Development Agenda: The Case of Europe*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, H.E. (2020). "Kyoto'dan Paris'e Küresel İklim Politikaları". *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 4/10, s.165-191.

Kayğusuz Akbay, M. (2021). "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin Teitiota Kararının Ardından 'İklim Mültecileri'", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Dergisi, 23/1, s.223-248.

Kılıç, M. (2022). İnsan Haklarının Kurumsallaşması: Ulusal İnsan Hakları Kurumları", TİHEK Akademi Dergisi, 5/8, s.15-60.

Kravchenko, S. (2009). "Is Access to Environmental Information a Fundamental Human Right?", *Oregon Review of International Law*, 11/2, s.227-266.

Kurnaz, M.L. (2023). "İklim Değişikliği ve Uyum Süreçlerinde Türkiye", *Dirençlilik Dergisi*, 7(1), s.199-208.

Mayer, B. (2016). "Human Rights in the Paris Agreement," *Climate Law*, 2016, s.109-117.

Mayer, B. (2018). *The International Law on Climate Change*, Cambridge University Press.

Mclnerney-Lankford, S. (2009). "Climate Change and Human rights: An Introduction to Legal Issues", *Harvard Environmental Law Review*, 33/2, s. 431-437.

NASA. What's the difference between climate change and global warming?. https://climate.nasa.gov/faq/12/whats-the-difference-between-climate-change-and-global-warming/, (E.T:20.12.2012).

Neumayer, E., Plümper T. (2007). "The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981–2002", *Annals of the Association of American Geographers*, 97/3, 551-566.

Norveç Mülteci Konseyi, Ülke İçinde Yerinden Olma İzleme Merkezi. (2015). "Global Estimates 2015 People displaced by disaster", Cenevre.

OAK Foundation. (2016). "Gender and Climate Change: A Closer Look at Existing Evidence", https://wedo.org/wp-content/uploads/2016/11/GGCA-RP-FINAL.pdf, (E.T:23.03.2023).

OHCHR. (2015). *Understanding Human Rights and Climate Change*, BMİDÇS 21. Taraflar Konferansı, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/COP21.pdf, (E.T:05.04.2023).

OHCHR. (2017). *Response to the request of Ad Hoc Working Group on the Paris Agreement (APA)*, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/OHCHR_APA_submission_May2017.pdf, (E.T:05.04.2023).

OHCHR. (2018). *United Nations Human Rights Management 2018-2021 Plan*, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/OMP-2018-2021-Short-English.pdf, (E.T:05.04.2023).

OHCHR. "Information materials", https://www.ohchr.org/en/climate-change/information-materials, (E.T:05.04.2023).

OHCHR. OHCHR and climate change, https://www.ohchr.org/en/climate-change, (E.T:05.04.2023).

Oral, V.(der) (2022). *Disiplinlerarası Afet Risk Yönetimi Çalışmaları II*. Gazi Kitabevi. Ankara.

Özdemir, A.D., Demirel Yazıcı, D., Tahmiscioğlu, M.S. (2013). "BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Sürdürülen Müzakere Sürecinin Değerlendirilmesi", *III. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi*, İstanbul.

Öztürk, M., Öztürk, A. (2019). "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler* Fakültesi *Dergisi*, 12/4, s.527-541.

Pınarcıoğlu, N. Ş. (2018). "İklim Değişikliği Müzakerelerinde Gelinen Nokta: Paris Anlaşması ve Sonrası", *Journal of Turkish Studies*, 13/28, s.211-224.

Pohjolainen, A., (2006). *İnsan Hakları Ulusal Kurumlarının Geçirdiği Evrim Birleşmiş Milletlerin Rolü*, Danimarka İnsan Hakları Enstitüsü.

Pronczuk-Garbiono, J. (2005). *Children's health and the environment: a global perspective, DSÖ*, Cenevre.

Puras, Dainius. (2016). *Statement*, Panel discussion on climate change and the right to health, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ClimateChange/Impact/DainiusPuras.pdf, (E.T:22.03.2023).

Schafer, L., Künzel, V., Jorks, P. (2020). *A Human Rights-based Approach to Climate and Disaster Risk Financing*, GermanWatch, Berlin.

Selçuk, S.F. (2023). "Uluslararası İklim Değişikliği Anlaşmaları ve Türkiye'nin Tutumu", *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(1), s.9-19.

Shelton, D. (2015). "Whiplash and Backlash – Reflections on a Human Rights Approach to Environmental Protection", *Santa Clara Journal of International Law*, 13/1, s.12-29.

Stern, N. (2006). *The Economics of Climate Change: the Stern Review*, Cambridge University Press, Cambridge.

Stroch, V. H. (der.) (2018). *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science,* Oxford University, https://www.researchgate.net/publication/322203911, (E.T:28.03.2023).

Talu, N. (2015). *Türkiye'de İklim Değişikliği ve Siyaset*. Phoenix Yayınevi, Ankara.

TEMA. *Glasgow İklim Paktı*. https://cdn-tema.mncdn.com/Uploads/Cms/glasgow-iklim-pakti_1.pdf, (E.T.26.07.2023).

The Royal Society. (2020). "Climate Change Evidence & Causes", https://royalsociety.org/~/media/royal_society_content/policy/projects/climate-evidence-causes/climate-change-evidence-causes.pdf, (E.T:21.03.2023).

Thorme, M. (1991). "Establishing Environment As a Human Right", *Denver Journal of International Law & Policy*, 19/2, 1991, s. 301-342.

TİHEK. (2022). *Climate Change And Human Rights: Factsheet No:3*,

TİHEK. (2022). Faaliyet Raporu. Ankara. https://www.tihek.gov.tr/public/e ditor/uploads/2022.pdf, (E.T.4.07.2023).

TİHEK. "Ulusal Önleme Mekanizması". https://www.tihek.gov.tr/pages/Ulusal-Onleme-Mekanizmasi, (E.T.4.07.2023).

TİHEK. İnsan Hakları Bağlamında Çevre Hakkı ve İklim Değişikliği' Konulu Bilgilendirme Konferansı. https://tihek.gov.tr/insan-haklari-baglaminda-cevre-hakki-ve-iklim-degisikligi-konulu-bilgilendirme-konferansi, (E.T:24.03.2023).

TİHEK. İnsan Hakları Bağlamında İklim Değişikliği ve Gıda Hakkı Uluslararası Sempozyumu Gerçekleştirildi. https://www.tihek.gov.tr/insan-haklari-baglaminda-iklim-degisikligi-ve-gida-hakki-uluslararasi-sempozyumu-gerceklestirildi, (E.T:24.03.2023).

Trenberth, K., Branstator, W.G., Arkın, P.A. (1988). "Origins of the 1988 North American Drought", *Science,* 242/4886, 1640-1645.

TRT Haber. (2021). İklim göçü artıyor: 2020'de 25 milyon kişi göç etti. https://www.trthaber.com/haber/yasam/iklim-gocu-artiyor-2020de-25-milyon-kisi-goc-etti-600759.html, (E.T.22.12.2022).

Türkeş, Murat. (2007). *İklim Değişikliği 12 Temel Soru, Emo Yayınları*, Ankara.

Türkeş, Murat. (2008). "Küresel iklim değişikliği nedir? Temel kavramlar, nedenleri, gözlenen ve öngörülen değişiklikler", *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1/1, s.26-37.

Türkeş, Murat. (2014). "İklim Değişikliğiyle Savaşım, Kyoto Protokolü ve Türkiye", *Mülkiye*, 32/259, s.101-131.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İklim Değişikliği ve Etkileri ile Mücadele İçin Acilen Eyleme Geçmek, http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/amaclari/iklim-degisikligi-ve-etkileri-ile-mucadele-etmek-icin-acil-olarak-harekete-gecmek/, (E.T:22.03.2023).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü https://www.mfa.gov.tr/viyana-sozlesmesi-ve-montreal-protokolu.tr.mfa, (E.T:22.03.2023).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) and the Kyoto Protocol. https://www.mfa.gov.tr/united-nations-framework-convention-on-climate-change-_unfccc_-and-the-kyoto-protocol.en.mfa, E.T. (3.07.2023).

Tüzer, M., Doğan, S. (2021). "İklim Değişikliğinin Bilimsel Temelleri". *Social Sciences Research Journal*, 10/3, s.639-656.

Twigg, J. ve diğerleri. (2017). "Disability and climate resilience: a literature review", *Disability and Climate Resilience Araştırma Projesi*, https://asksource.info/sites/asksource.info/files/Disability_and_Climate_Resilience_Lit_review%281%29.pdf, (E.T:29.03.2023).

Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü (2022). *Earth Negotiations Bulletin: A Reporting Service for Environment and Development Negotiations*, https://enb.iisd.org/montreal-protocol-meeting-parties-ozone-mop34, (E.T:11.01.2023).

UNESCO. (2016). *Action for Empowerment: Guidelines for accelerating solutions through education, training and public awareness*, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246435, (E.T.22.03.2023).

UNICEF, "Undernutrition contributes to nearly half of all deaths in children under 5 and iswidespread in Asia and Africa", https://data.unicef.org/topic/nutrition/malnutrition/, (E.T:23.03.2023).

UNICEF. (2015). *Unless We Act Now: The Impact of Climate Change on Children*, New York.

UNICEF. (2021). The Climate crisis is a child rights crisis, New York. https://www.unicef.org/media/105376/file/UNICEF-climate-crisis-child-rights-crisis.pdf, (E.T.6.07.2023).

Ünal, F., Kayan, A. (der.) (2021). *Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Weglobal, *İklim İçin Rehber*, https://www.iklimin.org/iklimininicinrehber.pdf, (E.T:20.12.2022).

William, E., Leyva, A., Beaman, A., Davidson, P.M. (2017). "Health impact of climate change in older people: an integrative review and implications for nursing", *Journal of Nursing Scholarship*, 49/6, s.670-678.

Yargıtay. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. https://www.yargitay.gov.tr/documents/aihm2.pdf, s.2., (E.T.04.07.2023).

Yargıtay. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. https://www.yargitay.gov.tr/documents/aihm2.pdf, (E.T.04.07.2023).

Young, O. R. (der.) (1997). *Global Governance: Drawing Insights from the Environmental Experience,* The MIT Press, Cambridge.

Yurtcanlı Duymaz, S. (2021). *İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.

Yüksel, C. (2022). "İklim Değişikliğiyle Mücadelede Bir Araç Olarak Uluslararası İnsan Hakları Hukuku", *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 10/2, s.339-366.

1. Uluslararası Metinler

Amerikan Devletleri Örgütü Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Alanda Ek Protokol (San Salvador Protokolü). (1988).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.

BM Gelişme Hakkı Deklarasyonu. (1986).

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. (1992).

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. (1948).

BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme. (1966).

BM Rio Çevre ve Gelişim Deklarasyonu Genel Kurulu. (1992)

BM Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planı. (1993).

Cancun Anlaşmaları. (2010).

Çevre ve Kalkınmaya ilişkin Rio Deklarasyonu

Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Adalete Erişim Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi). (1998).

Doha Değişikliği. (2020).

Kopenhag Mutabakatı. (2009).

Kyoto Protokolü. (1997).

Male Declaration on the Human Dimension of Global Climate Change. (2007).

Ozon Tabakasını İncelten Maddeler İlişkin Montreal Protokolü. (1987).

Ozon Tabakasının Korunması için Viyana Sözleşmesi. (1985).

Paris Anlaşması. (2015).

UNESCO İklim Değişikliği Bağlamında Etik Prensipler Deklarasyonu. (2017).

2. Bireysel Başvurular

AİHM, Duarte Agostinho ve diğerleri ve Portekiz ve Diğer 32 Devlet Başvurusu, Başvuru No:39371/20, 2020.

AİHM, Guerra ve diğerleri ve İtalya Kararı, Başvuru No: 116/1996/735/932, 1998.

AİHM, Hatton ve diğerleri ve Birleşik Krallık Kararı, Başvuru No: 36022/97(2003).

AİHM, Lopez Ostra ve İspanya Kararı, Başvuru No:16798/90 (1994).

AİHM, Powell ve Rayner ve Birleşik Krallık Kararı, Başvuru No:9310/81(1990).

AİHM, Taşkın ve diğerleri ve Türkiye Kararı, Başvuru No: 46117/99, (2004).

AİHM, Tyrer ve Birleşik Krallık Kararı, Başvuru No: 5856/72 (1978).

AİHM, Verein KlimaSeniorinnen ve İsviçre Başvurusu, Başvuru No: 53600/20, 2020.

BM Çocuk Hakları Komitesi, 108/2019 (2021), Chiara Sacchi, Scott Gilmore ve Ramin Pejan v. Türkiye ve Diğerleri.

BM İnsan Hakları Komitesi, 2728/2016, Ioane Teitiota v. Yeni Zelanda.

BM İnsan Hakları Komitesi, 3624/2019, Daniel Billy v. Avustralya.

BİR DOĞUM BİR ÖLÜM

İkizlerinden Birini Kaybeden Annelerin Yas Yolculukları

Esra Kılıç Ceyhan
Çiçek Nilsu Varlıklar Demirkazık
Şükran Kolay Çepni

nobel

BİR DOĞUM BİR ÖLÜM
İkizlerinden Birini Kaybeden Annelerin Yas Yolculukları

Esra Kılıç Ceyhan - Çiçek Nilsu Varlıklar Demirkazık - Şükran Kolay Çepni

Yayın No.: 5009
Psikoloji-PDR No.: 466
ISBN: 978-625-397-607-1
E-ISBN: 978-625-397-608-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kılıç Ceyhan, Esra., Varlıklar Demirkazık, Çiçek Nilsu., Kolay Çepni, Şükran.
BİR DOĞUM BİR ÖLÜM İkizlerinden Birini Kaybeden Annelerin Yas Yolculukları /
Esra Kılıç Ceyhan - Çiçek Nilsu Varlıklar Demirkazık - Şükran Kolay Çepni
1. Basım, XVIII + 208 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-607-1
E-ISBN: 978-625-397-608-8
1. Yas 2. İkiz Gebelik 3. Sosyal Hizmet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ ..... **ix**

ÖN SÖZ ..... **xiii**

1. KISIM
BU YOLA NASIL ÇIKTIK? **1**

Esra, Anne 3
Şükran Teyze 7
Çiçek Teyze 10

2. KISIM
İLKBAHARIN HABERCİSİ: HER ŞEY BAŞLARKEN YA DA BİTERKEN **23**

İkiz Bebek Haberi ve Hazırlık 31
Riskli Gebeliklerde Annelerin Farklı Tutumları 33
Bir Doğum Bir Ölüm 36

3. KISIM
YAPRAĞIN DÖKÜLMESİ: DOĞUM SONRASI, KAYIP SÜRECİ **45**

Ölüm 48
Evlat Kaybı 48
Vefat Haberinin Geldiği İlk An 53
Öldükten Sonra Bebekle Temas 56
Cenaze 59

4. KISIM
KARA KIŞ: GİDENİN ARDINDAN 63

Hayatta Kalan Bebeğin Tıbbi Takibi 65
Hayatta Kalan Bebekle İlgili Kaygı Duyma 66
Hayatta Kalan Bebekle İlişki 69
Bebeğe Bakım Verme 71
Lohusalık 73

5. KISIM
KAR-BUZ: TUTULAMAMIŞ YAS 75

Yas Sürecini Anlamak 79
Genel Ruh Hâli 84
Suçluluk Hisleri 92
Tutulamamış Yas 96
Ruhsal Sıkıntılar 97
Mezarlık Ziyareti 99
Vefat Eden Bebeğin Fotoğrafları 103
Babaların Acıyı Yaşama Biçimleri 106
Yakınlarının Yaklaşımı / Söylenmemesi Gereken Sözler 114
Güçlü Duruş 114
Bir Şey Söylemene Gerek Yok, Sadece Sarıl 116
Bu Durumu Neden Normalleştiriyorsunuz? 116
En Azından Biri Yaşıyor 117
Özürlü Olurdu Zaten 119
Tek Gebelik Gibi Düşün! 120
İkisine Bakmak Zor Olurdu 121
Ve Daha Neler Neler… 122
Geçen Zaman İçinde… 123

6. KISIM
FIRTINA VE DURULMA: YASTAN İYİLEŞME 131

Yasla Baş Etme 137

7. KISIM
DESTEK MEKANİZMALARINA OLAN İHTİYAÇ 159

Psikososyal Destek İhtiyacı 161
Hayattaki Bebeğe Dair Korkulara Müdahale 172
Sağlık Profesyonellerinin Yaklaşımları ve Bilgilendirilme Hakkı ... 177
Yenidoğan Ünitesinde Pediatrik Sosyal Hizmete Olan Gereksinim 183

SON SÖZ 195

KAYNAKÇA 199

YAZAR BİLGİLERİ 207

KAYNAKÇA

Arnold, J. ve Gemma, P. B. (2008). The Continuing Process of Parental Grief. *Death Studies*, *32*(7), 658-673. doi:10.1080/07481180802215718

Attia, L. ve Nolan, A. (2011). Caring for parents following the death of a twin: A student's experience. *British Journal of Midwifery*, *19*(10), 665-669. doi:10.12968/BJOM.2011.19.10.665

Attig, T. (2011). *How we grieve: Relearning the world*. New York: Oxford University Press.

Bachman, D. H. ve Lind, R. F. (1997). Perinatal Social Work and the Family of the Newborn Intensive Care Infant. *Social Work in Health Care*, *24*(3), 21-37. doi:10.1300/J010v24n03_03

Bianet. (2022). Türkiye'de prematüre doğum oranı artıyor. 25 Ağustos 2023 tarihinde https://m.bianet.org/bianet/toplum/270159-turkiye-de-premature-dogum-orani-artiyor adresinden erişildi.

Bonanno, G. A. (2019). *The Other Side of Sadness: What the New Science of Bereavement Tells Us About Life After Loss*. New York: Basic Books.

Bonanno, George A. (2004). Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? *American Psychologist*, *59*(1), 20-28. doi:10.1037/0003-066X.59.1.20

Bowlby, J. ve Parkes, C. M. (1970). Separation and loss within the family. E. J. Anthoney (Ed.), *The child in his family* içinde (ss. 197-216). New York: Whiley.

Brier, N. (2008). Grief Following Miscarriage: A Comprehensive Review of the Literature. *Journal of Women's Health*, *17*(3), 451-464. doi:10.1089/jwh.2007.0505

Brosig, C. L., Pierucci, R. L., Kupst, M. J. ve Leuthner, S. R. (2007). Infant end-of-life care: The parents' perspective. *Journal of Perinatology*, *27*(8), 510-516. doi:10.1038/sj.jp.7211755

Bryan, E. (2002). Loss in higher multiple pregnancy and multifetal pregnancy reduction. *Twin Research*, *5*(3), 169-174. doi:10.1375/twin.5.3.169

Bryan, E. M. (1986). The death of a newborn twin: How can support for parents be improved? *Acta Geneticae Medicae et Gemellologiae: Twin Research*, *35*(1-2), 115-118. doi:10.1017/S0001566000006322

Cacciatore, J. ve Bushfield, S. (2007). Stillbirth: The Mother's Experience and Implications for Improving Care. *Journal of Social Work in End-Of-Life & Palliative Care*, *3*(3), 59-79. doi:10.1300/J457v03n03_06

Capitulo, K. L. (2005). Evidence for healing interventions with perinatal bereavement. *MCN The American Journal of Maternal/Child Nursing*, *30*(6), 389-396. doi:10.1097/00005721-200511000-00007

Carver, C. S., Scheier, M. F. ve Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: a theoretically based approach. *Journal of personality and social psychology, 56*(2), 267-283.

Cerney, M. S. ve Buskirk, J. R. (1991). Anger: The hidden part of grief. *Bulletin of the Menninger Clinic*, *55*(2), 228-237.

Chen, B. (2012). Coping With Death and Loss: Confucian Perspectives and the Use of Rituals. *Pastoral Psychol*, *61*, 1037-1049. doi:10.1007/s11089-012-0476-6

Christiansen, D. M., Elklit, A. ve Olff, M. (2013). Parents bereaved by infant death: PTSD symptoms up to 18 years after the loss. *General Hospital Psychiatry*, *35*(6), 605-611. doi:10.1016/j.genhosppsych.2013.06.006

CuddleCot. (2023). Giving grieving families the gift of time. 21 Ağustos 2023 tarihinde https://cuddlecot.com/ adresinden erişildi.

Davies, R. (2004a). New understandings of parental grief: literature review. *Journal of advanced nursing*, *46*(5), 506-513. doi:10.1111/J.1365-2648.2004.03024.X

Davies, R. (2004b). New understandings of parental grief: Literature review. *Journal of Advanced Nursing*, *46*(5), 506-513. doi:10.1111/j.1365-2648.2004.03024.x

De Kleine, M., Cuisinier, M., Kollee, L., Bethlehem, G., De Graauw, K., Cuisinier, M. ve Bethlehem, G. (1995). Guidance after twin and singleton neonatal death. *Archives of Disease in Childhood*, (36), 125-126. doi:10.1136/fn.72.2.F125

Demİriz, G. ve Baran, B. H. (2018). 'Babalık deneyimleri'nde erkekliklerin değiş (mey) en yüzü: Blogger babaların anlatıları üzerinden bir analiz. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(3), 1074-1089. doi:10.21547/jss.365005

Dolan, A., Lomas, T., Ghobara, T. ve Hartshorne, G. (2017). "It's like taking a bit of masculinity away from you": Towards a theoretical understanding of men's experiences of infertility. *Sociology of Health & Illness*, *39*(6), 878-892. doi:10.1111/1467-9566.12548

Drenovsky, C. K. (1994). Anger and the Desire for Retribution among Bereaved Parents. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, *29*(4), 303-312. doi:10.2190/HT0E-HCHE-JFLP-XG7F

Dudgeon, M. R. ve Inhorn, M. C. (2003). Gender, masculinity, and reproduction: Anthropological perspectives. *International Journal of Mens Health*, (2), 31-56.

Duncan, C. ve Cacciatore, J. (2015). A Systematic Review of the Peer-Reviewed Literature on Self-Blame, Guilt, and Shame. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, *71*(4), 312-342. doi:10.1177/0030222815572604

Dungan, S. S., Jaquay, T. R., Reznik, K. A. ve Sands, E. A. (1995). Pediatric critical care social work. *Social Work in Health Care*, *21*(1), 69-80. doi:10.1300/J010v21n01_06

Dyregrov, A. ve Matthiesen, S. B. (1987). Stillbirth, neonatal death and Sudden Infant Death (SIDS): Parental reactions. *Scandinavian Journal of Psychology*, *28*(2), 104-114. doi:10.1111/j.1467-9450.1987.tb00745.x

Elliott, K. (2016). Caring masculinities: Theorizing an emerging concept. *Men and Masculinities*, *19*(3), 240-259. doi:10.1177/1097184X15576203

Ender, R. (2021). *Bir avazda! Hamilelik söyleşileri*. İstanbul: İletişim.

Engel, G. L. (1961). Is grief a disease? *Psychosomatic Medicine*, *23*(1), 18-22. doi:10.1097/00006842-196101000-00002

Erdem, Ö. ve Erten Bucaktepe, G. (2012). Postpartum depresyon görülme sıklığı ve tarama yöntemleri. *Dicle Tip Dergisi*, *39*(3), 458-461. doi:10.5798/diclemedj.0921.2012.03.0182

Ergür, A. R. (2023). Çoğul gebelik ve doğum. 23 Ağustos 2023 tarihinde http://www.alirustuergur.com.tr/cogul-gebelik-ve-dogum/ adresinden erişildi.

Eşitlik Adalet Kadın. (2023, 9 Ağustos). 'Aramızda kalmasın': Doğum sonrası depresyon kadınları nasıl etkiliyor? 19 Ağustos 2023 tarihinde https://esitlikadaletkadin.org/aramizda-kalmasin-dogum-sonrasi-depresyon-kadinlari-nasil-etkiliyor/ adresinden erişildi.

Exline, J. J., Park, C. L., Smyth, J. M. ve Carey, M. P. (2011). Anger toward God: Social-cognitive predictors, prevalence, and links with adjustment to bereavement and cancer. *Journal of Personality and Social Psychology*, *100*(1), 129-148. doi:10.1037/a0021716

Göka, E. (2020). *Hoşçakal*. Kapı yayınları.

Hablemitoğlu, Ş. (2021). *Yas: Uzun Bir Veda*. İstanbul: Doğan Kitap.

Helvacı Çelik, F. G. ve Hocaoğlu, Ç. (2015). Rize'de heyelan sonrası "Travmatik Yas": Üç olgunun sunumu. *Klinik Psikiyatri*, (18), 130-136.

Holahan, C. J. ve Moos, R. H. (1987). Risk, resistance, and psychological distress: A longitudinal analysis with adults and children. *Journal of Abnormal Psychology*, *96*(1), 3-13. doi:10.1037/0021-843X.96.1.3

Hooks, B. (2018). *Değişme isteği: Erkekler, erkeklik ve sevgi*. İstanbul: Bgst Yayınları.

Horowitz, M. J., Wilner, N., Marmar, C. ve Krupnick, J. (1980). Pathological grief and the activation of latent self-images. *American Journal of Psychiatry*, *137*(10), 1157-1152. doi:10.1176/ajp.137.10.1157

Hughes, P. ve Riches, S. (2003). Psychological aspects of perinatal loss. *Current Opinion in Obstetrics and Gynecology*, (15), 107-111.

Hutti, M. H. (2005). Social and professional support needs of families after perinatal loss. *Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing*, *34*(5), 630-638. doi:10.1177/0884217505279998

James, J. W. ve Friedman, R. (2020). *Yastan İyileşme El Kitabı*. (Proje Editörü: Dr. Esra Savaş, Ed.). İstanbul: Günçe Yayınları.

Juth, V., Smyth, J. M., Carey, M. P. ve Lepore, S. J. (2015). Social Constraints are Associated with Negative Psychological and Physical Adjustment in Bereavement. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, *7*(2), 129-148. doi:10.1111/aphw.12041

Karaca, S. (2012). Gecikmiş veda: Bir olgu sunumu. *Journal of Psychiatric Nursing*, *3*(3), 136-140. doi:10.5505/phd.2012.39358

Katre Oran, Z. (2023). Çoğul gebelik oranları Kovid-19 sonrası dünya genelinde artışa geçti. 23 Ağustos 2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/saglik/cogul-gebelik-oranlari-kovid-19-sonrasi-dunya-genelinde-artisa-gecti/2941271# adresinden erişildi.

Keylor, R. ve Apfel, R. (2010). Male infertility: Integrating an old psychoanalytic story with the research literature. *Studies in Gender and Sexuality*, *11*(2), 60-77. doi:10.1080/15240651003666326

Kollantai, J. (2002). The context and long-term impacts of multiple birth loss: A peer support network perspective. *Twin Research*, *5*(03), 165-168. doi:10.1375/twin.5.3.165

Koopmans, L., Wilson, T., Cacciatore, J. ve Flenady, V. (2013). Support for mothers, fathers and families after perinatal death. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (6), 1-22. doi:10.1002/14651858.CD000452.PUB3/

Lama, D. (2002). *Şefkatin gücü* (Nur Yener, Çev.). İstanbul: Okyanus.

Lang, A., Fleiszer, A. R., Duhamel, F., Sword, W., Gilbert, K. R. ve Corsini-Munt, S. (2011). Perinatal Loss and Parental Grief: The Challenge of Ambiguity and Disenfranchised Grief. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, *63*(2), 183-196. doi:10.2190/OM.63.2.e

Lee, K. E. (2012). Critical review of the literature: Parental grief after the loss of a multiple. *Journal of Neonatal Nursing*, *18*(6), 226-231. doi:10.1016/j.jnn.2011.12.002

Lewis, E. ve Bryan, E. M. (1988). Management of perinatal loss of a twin. *British Medical Journal*, *297*(6659), 1321-1323. doi:10.1136/bmj.297.6659.1321

Leyland, A. (2013). The midwife's role in caring for the needs of bereaved parents following a stillbirth. *Pract Midwife*, *16*(2), 20-2.

Maciejewski, P. K., Phelps, A. C., Kacel, E. L., Balboni, T. A., Balboni, M., Wright, A. A., … Prigerson, H. G. (2012). Religious coping and behavioral disengagement: opposing influences on advance care planning and receipt of intensive care near death. *Psycho-Oncology*, *21*(7), 714-723. doi:10.1002/pon.1967

Mahan, C. K. ve Schreiner, R. L. (1981). Management Of Perinatal Death. *Social Work in Health Care*, *6*(3), 69-76. doi:10.1300/J010v06n03_07

Marsiglio, W., Lohan, M. ve Culley, L. (2013). Framing men's experience in the procreative realm. *Journal of Family Issues*, *34*(8), 1011-1036. doi:10.1177/0192513X13484260

Martin, P. (2012). 'Grief that has no vent in tears, makes other organs weep.' Seeking refuge from trauma in the medical setting. *Journal of Child Psychotherapy*, *38*(1), 3-21. doi:10.1080/0075417X.2011.651839

McGrath, J., Butt, M. ve Samra, H. A. (2011). Supporting parents Who lose a child of a multiple birth: a critical review of research in the neonatal intensive care unit. *Newborn and Infant Nursing*, *11*(4), 203-214.

Moats, M. (2010). Learning Through Loss: A Qualitative Study Investigating United States and Chinese Meaning-Making Through Bereavement.

Netflix. (2023). I am Georgina: Season 2 official trailer. 24 Ağustos 2023 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=yNjUaVpyP6s adresinden erişildi.

Onrust, S. A. ve Cuijpers, P. (2006). Mood and anxiety disorders in widowhood: A systematic review. *Aging & Mental Health*, *10*(4), 327-334. doi:10.1080/13607860600638529

Ostaseski, F. (2018). *Beş davet: Ölüm, hayatı dolu dolu yaşamayı nasıl öğretir?* İstanbul: The Kitap.

Parkes, C. M. (2002). Grief. *Bereavement Care*, *21*(2), 19-23. doi:10.1080/02682620208657543

Parkes, C. M. ve Weiss, R. S. (1983). *Recovery from bereavement.* New York, NY: Basic Books.

Pector, E. A. ve Smith-Levitin, M. (2002). Mourning and psychological issues in multiple birth loss. *Seminars in Neonatology*, *7*(3), 247-256. doi:10.1053/siny.2002.0112

Richards, J., Graham, R., Embleton, N. D., Campbell, C. ve Rankin, J. (2015). Mothers' perspectives on the perinatal loss of a co-twin: a qualitative study. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *15*(1), 143. doi:10.1186/s12884-015-0579-z

Rubin, S. S. (1993). The death of a child is forever: The life course impact of child loss. *Handbook of Bereavement* içinde (ss. 285-299). Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511664076.020

Sandbank, A. C. (2006). *İkizler ve üçüzler psikolojisi*. İstanbul: Morpa.

Saraç, Y. (2022). Ölüme ve ölmeye dair ölümsüz bir eser: Elisabeth Kübler-Ross' un "Ölüm ve Ölmek Üzerine" kitabı. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, *9*(3), 114-119.

Schnider, K. R., Elhai, J. D. ve Gray, M. J. (2007). Coping style use predicts posttraumatic stress and complicated grief symptom severity among college students reporting a traumatic loss. *Journal of Counseling Psychology*, *54*(3), 344-350. doi:10.1037/0022-0167.54.3.344

Schwartzberg, S. S. ve Janoff-Bulman, R. (1991). Grief and the Search for Meaning: Exploring the Assumptive Worlds of Bereaved College Students. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *10*(3), 270-288. doi:10.1521/jscp.1991.10.3.270

Stewart, A. E. (1999). Complicated bereavement and posttraumatic stress disorder following fatal car crashes: Recommendations for death notification practice. *Death Studies*, *23*, 289-321.

Stroebe, W., Zech, E., Stroebe, M. S. ve Abakoumkin, G. (2005). Does Social Support Help in Bereavement? *Journal of Social and Clinical Psychology*, *24*(7), 1030-1050. doi:10.1521/jscp.2005.24.7.1030

Taylor, S. ve Rachman, S. J. (1991). Fear of sadness. *Journal of Anxiety Disorders*, *5*(4), 375-381. doi:10.1016/0887-6185(91)90037-T

TÜİK. (2023, 15 Mayıs). TÜİK Doğum İstatistikleri, 2022. 23 Ağustos 2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2022-49673 adresinden erişildi.

Vamık, V. ve Zintl, E. (2017). *Kayıptan sonra yaşam: Komplike yas ve tedavisi*. Ankara: Pusula Yayınevi.

Varlıklar Demirkazık, Ç. N. (2021). *Erkekliği sorgularken babalara bakmak: Babalık istenci, değişen babalık rolleri ve yeniden üretim alanında erkek olmak*. (Yayımlanmamış doktora). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

Woodthorpe, K. (2010). Private grief in public spaces: Interpreting memorialisation in the contemporary cemetery. J. Hockey, C. Komaromy ve K. Woodthorpe (Ed.), *The matter of death: Space, place and materiality* içinde (ss. 117-132). London: Palgrave Macmillan.

Worden, J. W. (2018). *Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner.* Springer publishing Company.

Zaiger, N. (1985). Women and Bereavement. *Women & Therapy*, *4*(4), 33-43. doi:10.1300/J015V04N04_05

Zeybek, S. O. (2013). "Bu bebeğin annesi nerede?": Cinsiyet, babalık ve armağan ilişkileri. *Toplum ve Bilim* , (126), 120-143.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I. ve Scott, A. B. (1999). The emerging meanings of religiousness and spirituality: Problems and prospects. *Journal of Personality*, *67*(6), 889-919.

http://hassasanne.blogspot.com/2013/09/hassas-annelerimizden-herseye-ragmen.html#comment-form

Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında
TÜRKİYE'NİN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Editör
Mustafa Yılmaz

nobel bilimsel

Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında
Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Çalışmalar
Editör: Mustafa Yılmaz

Yayın No.: 1816
E-ISBN: 978-625-398-957-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yılmaz, Mustafa.
Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Çalışmalar / Editör: Mustafa Yılmaz
1. Basım, IV + 192 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
E-ISBN: 978-625-398-957-6
1. Türkiye 2. Ekonomik Büyüme 3. Kalkınma

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE İÇİN ORTA GELİR TUZAĞI GEÇERLİ Mİ? FOURİER TEMELLİ ZAMAN SERİSİ ANALİZİ 1
Ahmet Şahbaz - Selim Kayhan

TÜRKİYE'NİN BÜYÜMESİNDE GİZLİ GÜÇ: AR-GE HARCAMALARININ EMEK VERİMLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ 9
Ş. Muksit Kaya - Ali Gökhan Gölçek

EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİNDEN AR-GE FAALİYETLERİNE YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER 21
Uğur ÇİÇEK

TÜRKİYE'DE TARIM, SANAYİ, HİZMET SEKTÖRLERİ BÜYÜME ORANLARI VE EMİSYON HACMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: ASİMETRİK NEDESELLİK ANALİZİ 41
Mustafa YILMAZ

YAPAY ZEKÂ SOHBET ROBOTU CHATGPT İLE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA 53
Gülferah ERTÜRKMEN

İLERİ TEKNOLOJİ İHRACATI VE BEŞERİ SERMAYENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLİ AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ 69
Hüseyin ÇELİK - Hüseyin YILMAZ

EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE'NİN EKONOMİK KALKINMASINDAKİ DİNAMİKLER 87
Bilal ÖZEL

SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN TOPSİS YÖNTEMİ İLE ÖLÇÜLEN EKONOMİK PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI 107
Abdulbaki PINAR - Hilal PAKSOY

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME (1923-2022) 131
Uğur Erdoğan

TÜRKİYE'NİN WEB OF SCİENCE LİTERATÜRÜNDE EKONOMİK BÜYÜME VE LOJİSTİK PERFORMANSININ DURUMU 143
Müşerref ARIK- Melike Buse AKCAN - Hazan AZAZİ

TÜRKİYE'DE NÜFUS VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: KALKINMA PLANLARI DOĞRULTUSUNDA BİR İNCELEME..... 163
Serdar DUGAN

İŞLETMELERDE HİLE, YOLSUZLUK VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ..... 179
Gülnur UÇAR

TÜRKİYE İÇİN ORTA GELİR TUZAĞI GEÇERLİ Mİ? FOURİER TEMELLİ ZAMAN SERİSİ ANALİZİ

Ahmet Şahbaz[1] - Selim Kayhan[2]

GİRİŞ

Ekonomi politikalarının temel hedefi ülke ekonomisinin sürdürülebilir ve istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlamaktır. Orta gelir tuzağını, ekonomide kişi başına düşen gelirin belirli bir düzeyde sıkışıp kalması veya kişi başına düşen gelirin uzun yıllar artamaması olarak açıklamak mümkündür (Ceviz, 2016: 3-4). Egawa'ya (2013) göre ise bir ekonomi gelişmekte olan bir ekonomi olsa bile yavaşlayan ya da sabit bir büyüme oranına ulaştığında orta gelir tuzağına girecek ve gelişmiş bir ekonomi olma şansı olmayacaktır.

Orta gelir tuzağı kavramının ilk olarak kullanıldığı "Bir Doğu Asya Rönesansı" adlı Dünya Bankası yayınında orta düzey gelir grubu ülkelerin yüksek ya da düşük gelir düzeyine ait ekonomilerden daha düşük bir hızla büyüyebildiği ve bu nedenle gelişmiş ülkeleri yakalayamayacağı iddia edilmektedir.

Bir ülkenin orta gelir tuzağına düştüğünü söyleyebilmek için üç şartın yerine getirilmiş olması gerekmektedir (Eichengreen vd., 2011: 5-6): İlk olarak orta gelir tuzağına düşen ülkenin yavaşlamadan önce yedi yıl boyunca büyüme oranının ortalama %3,5'tan büyük olması gerekmektedir. İkinci şart ise yavaşlama ile birlikte büyüme hızının ortalama büyüme hızından en az % 2 daha düşmesidir. Son şart ise bu yavaşlamanın 2005 yılı fiyatları ile kişi başına düşen gelirin 10.000$ üzerinde olan bir ekonomide gerçekleşmesi gerekmektedir.

[1] Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, asahbaz@erbakan.edu.tr - Selim Kayhan - Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, skayhan@erbakan.edu.tr

[2] Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, skayhan@erbakan.edu.tr

SONUÇ

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için istikrarlı bir ekonomik büyüme trendinin yakalanması, gelişmiş ülke seviyesine çıkması önem arz etmektedir. Bu nedenle doğru politikaların hükümetler tarafından uygulanması gerekmektedir. Bu politikaların içerisinde ekonomide istihdamı artıracak, üretim miktarını ve üretim faktörlerinin verimliliğini yükseltecek stratejilerin olması lazımdır. Olmadığı takdirde mevcut kaynakların kullanılması ile bir seviyeye kadar büyüdükten sonra ekonomi yavaşlamakta ve yerinde saymaktadır. Bu durum "orta gelir tuzağı" olarak adlandırılmaktadır ki, literatürde sıkça tartışılan bir kavramdır.

Türkiye ihracata dayalı ekonomik büyüme stratejisine geçtikten sonra farklı bir büyüme seviyesine geçmiş, 2000'li yıllarla birlikte ise performansını daha da artırmıştır. Bununla birlikte 2010'lu yıllarda kişi başına düşen gelirde gözle görülür bir artış yaşanmamıştır. Bu ise orta gelir tuzağının Türkiye ekonomisi için geçerli olup olmadığını sorgulatmıştır.

Bu çalışmada yukarıdaki sorunun cevabını aramak amacı ile son dönemde geliştirilen Fourier temelli zaman serisi analizi ile Türkiye ekonomisi incelenmektedir. Yapılan analiz sonuçları Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağına düşmediğini kanıtlar daha fazla bulgu sunmuş, bu nedenle Türkiye ekonomisinin gelişmiş ülkeler seviyesine doğru büyüdüğünü göstermiştir. Her ne kadar elde edilen sonuç bu şekilde kabul edilse de net olmadığı ve bu nedenle ekonomik büyümenin devamlılığı için gereken politikaların uygulanması gerektiği söylenebilir. Bu amaçla inovasyon politikaları, büyüme için gerekli altyapı ve kurumlar sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Aiyar, S, Duval, R, Puy, D, Wu, Y and Zhang, L. (2013). Growth slowdowns and the middle-income trap. IMF Working Paper 13/71. IMF: Washington DC

Bozkurt, E., Bedir, S., Özdemir, D. ve Çakmak, E. (2014). Orta gelir tuzağı ve Türkiye örneği. Maliye Dergisi, 167, 22 – 39.

Ceviz, O.S. (2016). Gelişmekte olan bazı ülkelerde orta gelir tuzağı ve Türkiye için Ampirik bir uygulama. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Egawa, A. (2013). Will income inequality cause a middle-income trap in Asia? Working Paper. Brussels: Bruegel.

Eichengreen, B, Park, D and Shin, K. (2012). When fast-growing economies slow down: international evidence and implications for China. Asian Economic Papers, 11(1), 42–87.

Eichengreen, B, Park, D and Shin, K. (2014). Growth slowdowns redux. Japan and the World Economy 32, 65–84.

Felipe, J, Abdon, A and Kumar, U. (2012). Tracking the middle-income trap: What is it, Who is in it, and Why? Levy Economics Institute of Bard College, Working Paper, no. 715.

Kharas, H. ve Kohli, H. (2011). What is the middle income trap, Why do countires fall into it and how can it be avoided?. Global Journal of Emerging Market Economies, 3(3), 281-289.

Koçak, E. ve Bulut, Ü. (2014). Orta gelir tuzağı: Teorik çerçeve, ampirik yaklaşımlar ve Türkiye üzerine ekonometrik bir uygulama. Maliye Dergisi, 167, 1 – 21.

Larson, G., Loayza, N. and Woolcock, M. (2016). The middle-income trap: Myth or reality? World Bank Malaysia Hub Research and Policy Briefs, no.1.

Öz, E. ve Göde, B. (2015). Orta gelir tuzağı ve Türkiye'nin konumu. Maliye Araştırmaları Dergisi, 1 (2), 77 – 93.

Sarıbaş, H. ve Ursavaş, U. (2017). Orta gelir tuzağı: Ampirik bir çalışma. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (2), 37 – 51.

Tuncel, C. O. (2014). Orta gelir tuzağı ve inovasyon politikaları: Doğu Asya deneyimi ve Türkiye için dersler. Maliye Dergisi, 167, 40 – 70.

Yavuz, E. (2017). Maliye kuramı bağlamında Türkiye'de orta gelir tuzağı sorunsalının analizi. Social Sciences (NWSASOS), 12(2):78-101.

TÜRKİYE'NİN BÜYÜMESİNDE GİZLİ GÜÇ: AR-GE HARCAMALARININ EMEK VERİMLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Ş. Muksit Kaya[1] - Ali Gökhan Gölçek[2]

GİRİŞ

Türkiye, son yıllarda ekonomik büyümesini destekleyen farklı dinamikleri araştırarak uluslararası arenada daha rekabetçi bir konuma gelmeye çalışmaktadır. Ekonomik büyümenin arkasındaki itici güçlerden biri olarak teknolojik yenilikler ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri dikkat çeker. Ar-Ge, sadece yeni ürün ve hizmetlerin üretimini değil, aynı zamanda mevcut üretim süreçlerinin daha verimli hale gelmesini de sağlamaktadır. Bu nedenle Ar-Ge harcamalarının, ekonomik büyümeye olan katkısı çok yönlüdür.

Ekonomik teoriler, teknik gelişimin uzun dönemde verimliliğin ana sebebi olduğunu vurgulamaktadır. Teknolojik yenilikler, firmaların üretim kapasitelerini genişletmekte, bu da sürdürülebilir büyümenin anahtarı olmaktadır. Emek verimliliği ise ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkilidir ve ekonomik gelişimin temel göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, Ar-Ge harcamalarının, emek verimliliği üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir.

Akademik alanda, Ar-Ge'nin verimlilik üzerindeki etkisinin fark edilmesiyle birlikte, bu konu önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bazı sanayi ülkelerinde, Ar-Ge'nin ekonometrik değerlendirmesi geniş bir ilgi görmekte iken, Türkiye'de bu konuya gerektiği kadar odaklanılmamıştır. Bu çalışmanın amacı, bu alandaki boşluğu doldurarak Ar-Ge harcamaları ile emek verimliliği arasındaki ilişkiyi detaylı olarak incelemektir.

[1] Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, muksitkaya@ohu.edu.tr.
[2] Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, aligokhangolcek@ohu.edu.tr.

düzeltme katsayısının olumlu sonuçları, modelin dengede olduğunu ve kısa dönemde meydana gelen dengesizliklerin uzun dönemde düzeleceğini göstermektedir.

Çalışmada, modelin doğruluğunu ve güvenilirliğini kontrol etmek için bir dizi spesifikasyon testi uygulanmıştır. Bu testler, modelde otokorelasyon, değişen varyans, kalıntıların normal dağılımı ve spesifikasyon hatası olmadığını doğrulamıştır. Bu sonuçlar, ARDL modelinin bu çalışma için uygun ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Son olarak, CUSUM ve CUSUMSQUARE testleri ile modelin istikrarı test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, modelin istikrarlı olduğunu ve analizin güvenilir sonuçlar sağladığını doğrulamaktadır.

Genel olarak, bu çalışma, Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme ve verimlilik üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu durum, Ar-Ge yatırımlarının, ekonomik kalkınma ve sürdürülebilir büyüme için kritik bir bileşen olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye özelinde bu sonuçlar, Ar-Ge harcamalarına yapılan yatırımların, uzun dönemde ekonomik performansı olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Balcombe, K., Bailey, A., & Fraser, I. (2005). Measuring the impact of R&D on productivity from a econometric time series perspective. *Journal of Productivity Analysis*, 49-72.

Bravo-Ortega, C., & García Marín, A. (2011). R&D and productivity: A two way avenue? *World Development, 39*(7), 1090–1107.

Coe, D. T., & Helpman, E. (1995). International R&D spillovers. *European Economic Review* (39), 859–887.

Çiftlikli, M. (1988). İşgücü verimliliğinin artırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 3*(2).

Doraszelski, U., & Jaumandre, J. (2013). R&D and productivity: Estimating endogenous productivity. *Review of Economic Studies, 80*(4), 1338-1383.

Erdil, E., Cilasun, S., & Eruygur, A. (2013). Do R&D expenditures matter for labor productivity in OECD countries? An unresolved question. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *31*(1), 71-82.

Esposti, R., & Pierani , P. (2003). Building the knowledge stock: Lags, depreciation, and uncertainty in R&D investment and link with productivity growth. *Journal of Productivity Analysis*, 33-58.

Fernández, V. C., & Fernández, J. T. (2018). *The long run impact of foreign direct investment, exports, imports and GDP: Evidence for Spain from an ARDL approach* (No. 0128). European Historical Economics Society (EHES).

Griliches , Z. (1979). Issues in assessing the contribution of research and development to productivity growth source. *The Bell Journal of Economics, 10*(1), 92-116.

Griliches, Z. (1958). The demand for farm fertilizer: An econometric interpretation of a technological change. *Journal of Farm Economics, 40*(3), 591-606.

Guangzhou Hu, A. (2001). Ownership, government R&D, private R&D, and productivity in Chinese industry. *Journal of Comparative Economics, 29*(1), 136–157.

Guellec, D., & Potteri, B. (2003). *R&D and productivity growth: Panel data analysis of 16 OECD countries*. OECD Economic Studies.

Guellec, D., & Potterie, B. (2001). *R&D and productivity growth: Panel data analysis of 16 OECD countries*. OECD Economic Studies.

Helpman, E. (1997). *R&D and productivity: The international connection*. Harvard-Institute of Economic Research.

Kafouros , M. I. (2005). R&D and productivity growth: Evidence from the UK. *Economics of Innovation and New Technology, 14*(6), 479-497.

Korkmaz, S., & Aslan, F. (2019). *Türkiye ekonomisinde emek verimliliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki*. 10. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi. Bandırma.

Lichtenberg, F. R. (1993). R&D investment and international productivity differences. *Economic Growth in the World Economy*, 47–68.

Minasian, J. R. (1962). *The economics of research and development*. NBER Chapters, 41(3).

Park, W. (1995). International R&D spillovers and OECD economic growth. *Economic Inquiry* (33), 571–591.

Pesaran, M. H. (1997). The role of economic theory in modelling the long run. *The Economic Journal, 107*(440), 178-191.

Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1995). *An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis* (No. 9514). Faculty of Economics, University of Cambridge.

Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships*. Journal of Applied Econometrics, 16*(3), 289-326.

Rouvinen, P. (2002). R&D-productivity dynamics: Causality, lags, and dry holes. *Journal of Applied Economics*.

Schultz, T. (1953*). The economic organization of agriculture*. McGraw-Hill.

Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economics development: An enquiry into profits, capital, interest and the business cycle*. Harvard University Press.

Soete, L., & Patel, P. (1985). Recherche-de´veloppement, importations technologiques et croissance economique. *Revue Economique* (36), 975–1000.

Solow, R. M. (1957). Technical change and the aggregate production function. *The Review of Economics and Statistics, 39*(3), 312-320.

Uyar Bozdağlıoğlu, E. Y. (2007). Türkiye'nin ithalat ve ihracatinin eşbütünleşme yöntemi ile analizi (1990-2007). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(3), 213-224.

Zhu, F., Li, Q., Yang, S., & Bale, T. (2021). How ICT and R&D affect productivity? Firm level evidence for China. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja* .

EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİNDEN AR-GE FAALİYETLERİNE YÖNELİK MALİ TEŞVİKLER

Uğur ÇİÇEK[1]

GİRİŞ

Ülkelerin makroekonomik hedeflerinin ilk sırasında ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek gelmektedir. Ekonomik büyüme birçok faktör tarafından etkilenen bir kavram olduğundan bu hedefi gerçekleştirecek temek politika araçlarının seçimi de bir o kadar önemlidir. Ekonomi tarihinin son yüzyılında özellikle küreselleşmenin de etkisiyle ülkeler, üretimi ve ihracatı artıracak yabancı yatırımların ülkeye gelmesini sağlayacak çeşitli ekonomi ve maliye politikalarının uygulanmasıyla ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Emek yoğun ekonomi anlayışının yenilikçiliğe ve yeni ürün geliştirmeye dayalı ekonomi anlayışının egemen olduğu günümüz ekonomilerinde söz konusu hedeflere ulaşmak amacıyla geliştirilen politikalar ülkeler arasında yoğun bir rekabet ortamını da beraberinde getirmiştir. Ekonomi yazınında sıklıkla ifade edilen ve üretim faktörleri grubu içinde yer alan teknolojik bilgi düzeyine sahip ülkelere sağladığı üstün rekabet özelliği söz konusu devletlerin ekonomik potansiyellerini artırmaktadır. Bu yeni rekabet anlayışının sonuçlarından birisi de araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin daha fazla önem kazanmasını sağlamıştır.

Ar-Ge faaliyetleri sonucu ortaya çıkan yeni teknolojiler, ülkelerde verimlilik artışına ve buna bağlı olarak da ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Ar-Ge'nin gittikçe artan öneminden dolayı, devletler bu faaliyetlere doğrudan parasal destekler ya da dolaylı destekler aracığıyla yardımcı olmaktadırlar.

[1] Dr. Öğretim Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Mali İktisat Anabilim Dalı ugurcicek@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1357-2561

KAYNAKÇA

Aktan, C., İstiklal V (2004), Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri. Ankara:TİSK Yayınları, No: 254, Aralık.

Altay, A., Karabulut, Ş. (2017). Türkiye'de Mali Teşvik Sistemi ve Yatırımlara Sağlanan Mali Teşviklerin Değerlendirilmesi . Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Cilt 4 - Sayı 4 (2017) , 189-202 . DOI: 10.30803/adusobed.353997.

Atılgan, E., Koksal, M. Z. (2010). Adam Smith ve David Ricardo'nun İktisadi Büyüme Analizleri. H. Kapucu, M. Aydın, İ. Şiriner, F. Morady, & U. Çetin icinde, Politik İktisat ve Adam Smith (s. 367-382). Yön Yayınları.

Çelebi, A.K., Kahriman, H. (2011), "Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırmalı Analizi", Maliye Dergisi, Sayı 161., Temmuz -Aralık, 33-63.

Djellal, Faridah vd. (2003), "Revising the Definition of Research and Development in the Light of the Specificities of Services", Science and Public Policy, 30(6), 415-429.

Domar E. D. (1946). Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment, Econometrica, Journal of the Econometric Society Jstor, 137-147.

Fine B (2004) Endogenous growth theory: A critical assesment. Cambridge Journal of Economics 24(2): 245-265.

Garcia-Milà, T., McGuire, T. J. (2002). Tax Incentives and the City. Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs.

Giray, F. (2012). Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları, Ekin Yayınevi, Bursa.

Giray, F., Ömür, Ö. M. (2014). "Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinde Vergi Teşvikleri ve Etkinliği: Türkiye Ekonomisi", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C: 7, No: 2, ss. 31-51.

Gövdere, B., Türkoğlu, M. (2016). Malthus'un Nüfus Teorisine Şarkılı İtiraz: Dickens Yaklaşımı. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2), 427-439.

Harrod R. F. (1939). An Essay in Dynamic Theory, The Economic Journal Jstor, 49 (193), 14-33.

Jones C. (2001). İktisadi Büyümeye Giriş, Çev. Sanlı Atei, İsmail Tuncer, İstanbul: Literatür Yayınları.

Kaynak, Muhteşem (2009). Büyüme Teorileri Giriş, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara.

Kazgan G (1993) İktisadi Düşünce Tarihi veya Politik İktisadın Evrimi (Bilgi Yayınevi, İstanbul).

Koç. N. (2019), "Türkiye'de Bölgesel Mali Teşvik Uygulamaları", Türkiye'de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları, edt. Taytak, M., Şaşmaz, M. Ü., Ekin Yayınevi, (107-133).

Koç, N., Büyükyıldız, A. (Mayıs 2023). Mali Teşvik Uygulamaları: Çorum Örneği, Vergi Raporu, 284, (73-88)

Koç, Ö. E. (2018). İçsel Büyüme /Teknoloji Yoğun Büyüme Modelleri Kapsamında Türkiye'de Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Yönelik Vergi Uygulamaları. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 25 (2) , 477-499 . DOI: 10.18657/yonveek.38706.

Koç, Ö. E. (2019), "Türkiye'de Sektörel Mali Teşvik Uygulamaları", Türkiye'de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları, edt. Taytak, M., Şaşmaz, M. Ü., Ekin Yayınevi, (85-106).

Koç, Ö. E. , Saraç, T. (2020). Türkiye'de Sanayi Kesimine Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Sanayi Üretimi Üzerindeki Etkisi. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 5 (13) , 331-346 . DOI: 10.25204/iktisad.753639.

Korkmaz, S. (2010). "Türkiye'de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli İle Analizi", Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, C: 20, No: 5, ss. 3320-3330.

Özsağır, Arif (2008). Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. KMU İİBF Dergisi 2008, 332-347.

Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change, Journal of Political Economy, 98(5), 71–102.

Snowdon, B., & Vane, H. R. (2005), Modern Macroeconomics Its Origins, Development and Current State, Edward Elgar Publishing, Inc., Cheltenham, UK • Northampton, MA, USA. Harrod R. F. (1939). An Essay in Dynamic Theory, The Economic Journal Jstor, 49 (193), 14-33.

Solow R. M. (1957). Technical change and the aggregate production function, The review of Economics and Statistics, 312- 320.

Solow, R. M. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth", The Quarterly Journal of Economics, 70 (1), 65-94.

Şiriner, İ., Doğru, Y. (2005). Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(2), 163-184.

Taban S. (2008). İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yoruldu, M. (2021). Gelir Vergisinde Teşvik Uygulamaları Muafiyetler, İstisnalar ve İndirimler. Ankara: Gazi Kitabevi.

TÜRKİYE'DE TARIM, SANAYİ, HİZMET SEKTÖRLERİ BÜYÜME ORANLARI VE EMİSYON HACMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: ASİMETRİK NEDESELLİK ANALİZİ

Mustafa YILMAZ[1]

GİRİŞ

Geçmiş dönemlerden itibaren para arzının ekonomi üzerindeki etkisi dikkat çeken ve hakkında çalışmalar yapılan bir konu olmuştur. Para miktarı ile iktisadi aktivite arasındaki ilişki hükümdarların ilgisini çekmiş ve konu farklı tarihlerde incelenmiştir. Konuyla ilgili en eski tartışmalar Copernicus'un para arzı ve enflasyon arasındaki ilişkiye dair Prusya Parlamento'suna yazdığı mektup ve yine 16. Yüzyılda Salamanca Okulundaki tartışmalar olarak ifade edilebilir (Çiçek, 2011: 88).

Madeni para sisteminin olduğu ekonomilerde yeterli kıymetli madenin bulunmaması durumunda para arzının yeterli olamamasında dolayı ekonominin daralacağı bir durum ortaya çıkarken, yenidünyanın keşfi ile birlikte altın ve özellikle gümüş gibi değerli madenlerin bollaştığı dönemlerde yaşanan enflasyon, paranın ekonomik etkilerinin önemli bir araştırma konusu olmasında şüphesiz etkili olmuştur.

Modern ekonomi bilimin doğuşu ile birlikte devletler ekonomiye aktif olarak müdahale etmeye başlamışlardır. Paranın reel değişkenleri etkileyip etkilememesi uygulanacak politikaların belirleyicisi olacaktır. Para talebi fonksiyonunun istikrarı merkez bankalarının ekonomiye müdahalesinde faizi mi yoksa para arzını mı kullanacağını belirler. Para talebi istikrarlı ise para miktarı ile toplam harcamalar arasında güçlü bir ilişki vardır. Ancak istikrarsız bir para talebi durumunda bu yakın ilişki geçersiz olacaktır. Bu durumda para

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, ORCID: 0000-0001-6131-2663, mustafa.yilmaz@erbakan.edu.tr

kadar yapılan çalışmalarda böyle bir sonuca rastlanmamıştır. Bu haliyle çalışma literatüre analizin yarı-asimetrik sonuçları itibariyle bir katkı sunmaktadır.

Çalışmada ele alınan dönem, emisyon hacminin devamlı olarak artış gösterdiği bir zaman aralığıdır. Emisyon hacmindeki genişlemenin daha sıkı olduğu dönemlerin ele alındığı çalışmalar yapılması mümkün olup, bu çalışmanın yapılacak yeni çalışmalara öncü niteliğinde olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Atabey, A. Ö.,ve Karakuş, M. (2022). Empirical Analysis of the Relationship Between Inflation, Foreign Trade, and Economic Growth for Türkiye.

Büyükılgaz, U. (2016). Paranın yansızlığı hipotezinin Orta Doğu ülkeleri için test edilmesi. Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 1(1-2), 6-12.

Çemrek, F. ve Şeker, T. (2020). Türkiye'de kadın işsizlik oranlarının yapısal kırılmalı birim kök testleri ile incelenmesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 117-132.

Çiçek, M. (2011). Paranın Miktar Teorisi Ve Türkiye'de Geçerliliği. Süleyman Demirel University Journal of Faculty of EconomicsveAdministrative Sciences, 16(3).

Gabaçlı, N. (2020). Paranın Miktar Teorisi Üzerine Ekonometrik İnceleme: Türkiye Örneği. İstatistik ve Uygulamalı Bilimler Dergisi, 1(1), 50-62.

Hatemi-j, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. Empirical economics, 43, 447-456.

Mishkin, F. S. (2000). Para teorisi ve politikası. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Oğuz, O. (2020). Paranın Yansızlığı Hipotezinin Tü rkiye Ekonomisi İçin Testi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1), 163-182.

Özer, M. O. (2020). Paranın Yansızlığı Hipotezinin Türkiye İçin Sınanması. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 16(2), 475-488.

Saatçioğlu, C.ve Korap, L. (2009). The search for co-integration between money, prices and income: low frequency evidence from the Turkish economy. Panoeconomicus, 1, 55- 72.

Snowdon, B., ve Vane, H. R. (2012). Modern makroekonomi temelleri, gelişimi ve bugünü. Ankara: Efil Yayınevi.

Sulku, S. N. (2011). Testing the long run neutrality of money in a developing country: evidence from Turkey. Journal of Applied Economics and Business Research, 1(2), 65-74.

Süslü, B., Balmumcu, Ö. (2021). Modern Para Teorisi ve Politikası, Efil Yayınevi

Tuğcu, C. T. (2015). Paranın yansızlığı hipotezinin testi: Türkiye ekonomisi için yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi. İktisat Politikaları Araştırmaları Dergisi, 2(1), 17-31.

Yılancı, V. ve Bozoklu, Ş. (2014). Türk sermaye piyasasında fiyat ve işlem hacmi ilişkisi: Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi. Ege Academic Review, 14(2).

Yiğitbaş, Ş. B. (2022). Paranın Yansızlığı Hipotezinin Test Edilmesi: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz. Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 36-48.

Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (2002). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. Journal of business & economic statistics, 20(1), 25-44.

YAPAY ZEKÂ SOHBET ROBOTU CHATGPT İLE TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Gülferah ERTÜRKMEN[1]

GİRİŞ

OpenAI, kâr amacı gütmeyen bir araştırma şirketidir ve yapay zekânın tüm insanlığa yarar sağlamasını misyon edinmiştir (https://openai.com/about). 30 Kasım 2022'de OpenAI tarafından sunulan GPT-3 adlı dil modeli, insanlarla doğal bir şekilde sohbet edebilme yeteneği sayesinde "ChatGPT" olarak popülerlik kazanmıştır (Tong & Zhang, 2023). Son zamanlarda, şirket, daha güvenilir ve kullanışlı yanıtlar sunması beklenen GPT-4'ü geliştireceğini duyurmuştur (https://openai.com/product/gpt-4). Bu gelişmiş model, yalnızca metin tabanlı değil, aynı zamanda görsel verileri kullanarak bireylere yardımcı olabileceği öne sürülmektedir (Aydın & Karaarslan, 2023).

Bu kullanımı ileri modeli bir örnekle açıklamak gerekirse, mutfakta malzemeleriniz olduğunu ve ne yapacağınıza karar veremiyorsanız, sadece malzemelerin görsellerini GPT-4'e yüklemeniz yeterli olacaktır. GPT-4, mevcut malzemelerinizle neler yapabileceğinizi tarif ederek size lezzetli bir yemek deneyimi sunabilir. Aynı şekilde, yeni bir yere taşınmak ve yerleşmek, birçok insan için büyük bir zorluk olabilir. Bu bağlamda, Ikea gibi AR (artırılmış gerçeklik) uygulamaları kullanılarak eşyaların nasıl yerleştirileceğini gösteren uygulamalar mevcuttur. GPT-4 programı ile almak istediğiniz eşyaların veya mevcut eşyalarınızın fotoğraflarını sisteme yükledikten sonra tasarım ve düzenleme konusunda rehberlik alabilirsiniz. Bu şekilde, OpenAI'nin GPT-4'ü, hem mutfakta yaratıcı yemekler hazırlama sürecini kolaylaştırabilir hem de yeni bir yerde yaşam düzeninizi planlamak konusunda size yardımcı olabilir.

[1] Dr. Öğ.Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, gbozkaya@ksu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-2239-0241

nomik büyümeyi etkileyebilir. Türkiye'nin ekonomik büyümesi için önemli olan şey, sürdürülebilir bir büyüme sağlamak ve ekonomik istikrarı korumaktır. Bu, etkili ekonomik politikaların ve yapısal reformların uygulanmasını gerektirebilir. Aynı zamanda, küresel ekonomik koşulları ve uluslararası ilişkileri de dikkate almak önemlidir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin ekonomik büyümesi konusundaki görüşler, kişisel, siyasi ve ekonomik bakış açılarına göre farklılık gösterebilir. Ekonomik büyüme hedeflenen bir konu olup, bu hedefe ulaşmak için etkili politika yapma ve uygulama önemlidir.

KAYNAKÇA

ABD'de yapay zekâ robotu ChatGPT'nin yeni sürümü GPT-4'ün durdurulması istendi. https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdde-yapay-zeka-robotu-chatgptnin-yeni-surumu-gpt-4un-durdurulmasi-istendi-757387.html

Abdullah, M., Madain, A. ve Jararweh, Y. (2022). ChatGPT: Fundamentals, applications and social impacts. *2022 Ninth International Conference on Social Networks Analysis, Management and Security (SNAMS)*, Milan. doi: 10.1109/SNAMS58071.2022.10062688

Aydın, Ö., & Karaarslan, E. (2023). Is ChatGPT Leading Generative AI? What is Beyond Expectations?. What is Beyond Expectations. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=4341500

1 Balmer, A . (2023) A Sociological Conversation with ChatGPT about AI Ethics, Affect and Reflexivity, *Sage Journal*, ss: 1-10 https://doi.org/10.1177/00380385231169676

Chesterman, S. (2023). AI-generated content is taking over the world. But who owns it? *The Straits Times*. NUS Law Working Paper No. 2023/002, http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4321596

Cotton, D. R. E., Cotton, P. A., & Shipway, J. R. (2023). Chatting and cheating. ensuring academic integrity in the era of ChatGPT. https://doi.org/10.35542/osf.io/mrz8h

Derdiyok, T. , Unal, S. & Doğru, Ç. (2023). Chatgpt'nin şirketlerin mali durumunu tespit yeteneği . *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (23) , 6-20 . DOI: 10.58635/ufuksbedergi.1285729

Dis, E. A., Bollen, J., Zuidema, W., Rooij, R. van, & Bocking, C. L. (2023). ChatGPT: five priorities for research. *Nature*. https://www.nature.com/articles/d41586-023-00288-7

doi:10.5281/zenodo.7644359

George, A. S., George, A. S. H. ve Martin, A. S. G. (2023). A review of ChatGPT AI's impact on several business sectors. *Partners Universal International Innovation Journal, 1*(1), 9-23.

Gilson, A., Safranek, C., Huang, T., Socrates, V., Chi, L., Taylor, R. A., & Chartash, D. (2022). How does ChatGPT perform on the medical licensing exams? The ımplications of large language models for medical education and knowledge Assessment. *medRxiv*, 1-9. https://doi.org/10.1101/2022.12.23.22283901

Eysenbach, G. (2023) The role of chatgpt, generative language models, and artificial ıntelligence in medical education:a conversation .with chatgpt and a call for papers, *Jmir Medical Education* p:1-13

Hassan, A.M., Nelson,J.A., Coert, J.H., Mehrara,B.J ve Selber, J.C. (2023). Exploring the Potential of Artificial Intelligence in Surgery: Insights from a Conversation with ChatGPT. Ann Surg Oncol (2023) 30:3875–3878 https://doi.org/10.1245/s10434-023-13347-0

Jiao, W., Wang, W., Huang, J., Wang, X., & Tu, Z. (2023). Is ChatGPT a goodtranslator? A preliminary study. *arXiv*. https://arxiv.org/abs/2301.08745

Karakoç Keskin, E. (2023). Yapay zekâ sohbet robotu chatgpt ve türkiye internet gündeminde oluşturduğu temalar . *Yeni Medya Elektronik Dergisi* , 7 (2) , 114-131 . https://dergipark.org.tr/en/pub/ejnm/issue/77129/1266798

Kitamura, F. C. (2023). ChatGPT ıs shaping the future of medical writing but still requires human judgment. *Radiology*, *307*(2), 1-5. https://doi.org/10.1148/radiol.230171

Krugman, P. (2022). Does ChatGPT mean robots are coming for the skilled jobs? *New York Times*. https://www.nytimes.com/2022/12/06/opinion/chatgpt-ai-skilled-jobs-automation.html

McGee, Robert W., A Chat with ChatGPT about Tax Evasion and Government Funding of Education (June 1, 2023). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=4465719

Roose, K. (2022). The brilliance and weirdness of ChatGPT. *The New York Times*. https://www.nytimes.com/2022/12/05/technology/chatgpt-ai-twitter.html

Rudolph, J., Tan, S., & Tan, S. (2023). ChatGPT: Bullshit spewer or the end of traditional assessments in higher education? *Journal of Applied Learning & Teaching*, *6*(1). https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.9

Shahriar, S. & Hayawi, K. (2023) Let's Have a Chat! A Conversation with ChatGPT: Technology, Applications, and Limitations. *Artificial Intelligence and Applications*, DOI: 10.47852/bonviewAIA3202939

Shen, Y., Heacock, L., Elias, J., Hentel, K. D., Reig, B., Shih, G., & Moy, L. (2023). ChatGPT and Other large language models are double-edged swords. *Radiology*, *307*(2), 1-16. https://doi.org/10.1148/radiol.230163

Street, D. A. ve Wilck, J. (2023). "Let's have a chat": Principles for the effective application of ChatGPT and large language models in the practice of forensic accounting. https://ssrn.com/abstract=4351817 adresinden alınmıştır.

Thorp, H. H. (2023). ChatGPT is fun, but not an author. *Science*, *379* (6630), 313. https://doi.org/10.1126/science.adg7879

Tong, Y., & Zhang, L. (2023). Discovering the next decade's synthetic biology research trends with ChatGPT. *Synthetic and Systems Biotechnology*, 8(2), 220.

Totlis, T., Natsis, K. Filos, D. Ediaroglou, V. Mantzou, N. Duparc, F.,Piagkou, M. (2023) The potential role of ChatGPT and artificial intelligence in anatomy education: a conversation with ChatGPT, *Surgical and Radiologic Anatomy* https://doi.org/10.1007/s00276-023-03229-1

Wenth, A. (2023). ChatGPT - Talk to me! Your guide for successful communication with ChatGPT including 400 sample prompts. Andreas Wenth.

İLERİ TEKNOLOJİ İHRACATI VE BEŞERİ SERMAYENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLİ AB ÜLKELERİ VE TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ

Hüseyin ÇELİK[1] - Hüseyin YILMAZ[2]

GİRİŞ

Ülkelerin iktisadi amaçlarından biri ekonomik büyümeyi sağlayarak toplumsal refahı arttırmaktır. Geleneksel yaklaşımlar büyümenin fiziksel yönüne ağırlık vererek "insan" faktörünü göz ardı etmiş ve beşeri sermayeyi büyümede dışsal bir değişken olarak ele almışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan bilgi toplumu sayesinde 1960'lı yıllarda Neo-liberal büyüme modelleri kalkınmada "insan" faktörünün önemine değinmiş ve beşeri sermaye kavramını ortaya atmışlardır.

En yalın hali ile "bireyin sahip olduğu beceri ve yeteneklerinin toplamı" olarak ifade edebileceğimiz beşeri sermaye kavramının (OECD, 2001: 18) temelleri Arrow (1962), Schumpeter (1926), Smith (1776) ve Kaldor (1957, 1961) gibi iktisatçılara dayansa da kavramın önemi Becker (1962), Denison (1962) ve Schultz (1961) yaptığı çalışmalarla anlaşılmıştır. Shultz (1961), yaptığı çalışmada ekonomik büyümenin izah edilmeyen % 36 ila %70'lik kısmının beşeri sermayeye ait olduğunu öne sürerken, Denison (1962) ekonomik büyümede açıklan(a)mayan bütün değişkelerin beşeri sermayeye ait olduğunu öne sürmüştür (Schultz, 1961: 1-17; Denison, 1962: 209-221). Yapılan bu çalışmalar beşeri sermayenin ekonomik büyümeye etkisinin beklenenden daha fazla olduğunu göstermiş ve beşeri sermaye üzerinde yapılan çalışmaların yoğunlaşmasını sağlamıştır.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümü huseyincelik@dicle.edu.tr ORCID: 0000-0002-2455-9381

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü huseyinyilmaz@siirt.edu.tr ORCID: 0000-0002-3734-4718

jen olduğu sonucu elde edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığına sahip seriler ve heterojen olan modelin uzun dönem katsayı tahmini AMG tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre istihdam ve beşerî sermayenin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği görülmüştür. Ancak ileri teknoloji ihracatına ait katsayının panelin geneli için anlamlı olmadığı ifade edilebilir. Sonuçlar Türkiye için değerlendirildiğinde hem beşeri sermayenin hem de istihdamın ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisi için beşeri sermayeye dayalı içsel büyüme modelinin ve ihracata dayalı büyüme modelinin geçerli olduğu söylenebilir.

Ekonomik büyümenin kapsayıcı büyüme olarak gerçekleşmesi yani büyüme ile birlikte refah düzeyinin artması, gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından beşeri sermayenin kilit bir faktör olduğu söylenebilir. Ayrıca uzun dönemde ihracat rekabet gücünün arttırılması için teknoloji ağırlıklı ürünlerin toplam ihracat içindeki payının arttırılması da nitelikli bir beşeri sermayeye bağlıdır. Bu noktadan hareketle çalışmadan elde edilen veriler ışığında beşerî sermaye stoku niteliğinin arttırılması için ihtiyaç duyulan yatırımların gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Abdouli, M., & Omri, A. (2020). Exploring the Nexus Among FDI Inflows, Environmental Quality, Human Capital, and Economic Growth in the Mediterranean Region. *Journal of the Knowledge Economy*.

Abel, J. R., & GABE, T. M. (2011). Human Capital and Economic Activity in Urban America. *Regional Studies, 45*(8), 1079-1090.

Adelakun, O. J. (2011). Human Capital Development and Economic Growth in Nigeria. *European Journal of Business and Management*, 29-38.

Altuntepe, N., & Güner, T. (2013), Türkiye'de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi (1988-2011), Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 5(1), 73-84.

Aykırı, M. (2017). Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği Ve Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Beşeri Sermayenin Önemi: Yüksek ve Üst-Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(4)*, 683-706.

Awan, A. G. (2012). Diverging Trends of Human Capital in BRIC Countries. *International Journal of Asian Social Science,2(12),* 2195-2219.

Ali, M., Egbetokun, A., & Memon, M. H. (2018). Human Capital, Social Capabilities and Economic Growth. *Economies, 6*(2), 1-18.

Asteriou, D., & Agiomirgianakis, G. (2001). Human Capital And Economic Growth Time Series Evidence From Greece. *Journal of Policy Modeling, 23*, 481-489.

Bashir, A., Thamrin, K. M., Farhan, M., Mukhlis, & Atiyatna, D. P. (2019). The Causality between Human Capital, Energy Consumption, CO2 Emissions, and Economic Growth: Empirical Evidence from Indonesia. *International Journal of Energy Economics and Policy, 9*(2), 98-104.

Başar, S., Künü, S., & Bozma, G. (2016). Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*(10), 189-204.

Becker, G. S. (2002). *Human Capital.* The Concise Encyclopedia Of Economics, 2.

Çakmak, E., & Gümüş, S. (2005). Türkiye'de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme: ekonometrik bir analiz (1960-2002). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(01),* 59-72.

Davidssona, P., & Honig, B. (2003). The Role Of Social And Human Capital Among Nascent Entrepreneurs. *Journal Of Business Venturing, 18*, 301-331.

Denison, E. F. (1962). Sources Of Economic Growth İn The United States And The Alternatives Before Us.

Doğan, S., & Şanlı, B. (2003). İktisadi Kalkınmada Beşeri Sermaye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1).* 173-196

Eberhardt, M. & Bond, S. (2009). *Cross-section Dependence Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator.* Munich Personal RePEc Archive, (17870).

Eberhardt, M. & Teal, F. (2010). *Productivity Analysis in Global Manufacturing Production.* Discussion Paper 515, Department of Economics, University of Oxford.

Hakooma, M. R., & Seshamani, V. (2017). The Impact Of Human Capıtal Development On Economıc Growth In Zambıa: An Econometrıc Analysıs. *International Journal of Economics, Commerce and Management, V*(4), 71-87.

Harris, R., & Moffat, J. (2015). Plant-Level Determinants Of Total Factor Productivity İn Great Britain, 1997–2008. *Journal Of Productivity Analysis, 44(1)*, 1-20.

Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü Ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(3-4),* 125-153.

Khan, R., & Chaudhry, I. S. (2019). Impact of Human Capital on Employment and Economic Growth in Developing Countries. *Review of Economics and Development Studies, 5*(3), 487-496.

Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *53(1-4)*, 207-230

Laroche, M., Mérette, M., & Ruggeri, G. C. (1999). On The Concept And Dimensions Of Human Capital İn A Knowledge-Based Economy Context. *Canadian Public Policy/Analyse De Politiques*, 87-100.

Levent, A. (2016). Türkiye'de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme İle İlişkisi, Sosyal Ve Stratejik Analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 3(2),* 68-129.

Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels.* IZA Discussion Paper, (1240), 1-39.

Romer, P. M. (1986). Increasing Returns And Long-Run Growth. *Journal of political economy, 94(5),* 1002-1037.

Sala-i-Martin, X. (1990). Lecture Notes On Economic Growth (II): Five Prototype Models Of Endogenous Growth (No. w3564*). National Bureau of Economic Research.*

Seyfried, W. (2011), Eximining The Relationship Between Employment and Economic Growth in The Large States, Southwestern Economic Review, http://www.ser.tcu.edu/2005/ser2005%20seyfried%2013-24.pdf (10.11.2022)

Schultz, T. W. (1961). *Investment in Human Capital. The American Economic Review, 51(1),* 1-17.

Siddiquia, A., & Rehmanb, A. u. (2017). The Human Capital And Economic Growth Nexus: İn East And South Asia. *Applıed Economıcs, 49*(28), 2697-2710.

Sieng, L. W., & Yussof, I. (2014). Human Capital Accumulation and Economic Growth in Malaysia – Investigating the Long Run Nexus. *Jurnal Ekonomi Malaysia, 48*(1), 155-165.

Söylemez, A., & Yurttançıkmaz, Z. Ç. (2020). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(1)*, 175-195.

Şahin, D. (2018). Geçiş Ekonomilerinde Ticari Açıklık, Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(16), 37-53.

Zhang, C., & Zhuang, L. (2011). The Composition Of Human Capital And Economic Growth: Evidence From China Using Dynamic Panel Data Analysis. *China Economic Review, 22*, 165-171.

Ekananda, M., & Parlinggoman, D. J. (2017). The Role of High-Tech Exports and of Foreign Direct Investments (FDI) on Economic Growth. *European Research Studies Journal, XX*(4A), 194-212.

Fotros, M. H., & Ahmadvand, N. (2017). Impact of Import and Export of High Technology Industries on Economic Growth of Iran. *Quarterly Journal of Quantitative Economics, 14*(2), 1-24.

Google Akademik. (2021). *Google Akademik*. 2021 tarihinde https://scholar.google.com.tr/ adresinden alındı

Koçbulut, Ö., & Altıntaş, H. (2020). Yüksek Teknolojik Ürün İhracatı Ekonomik Büyümeyi Etkiler mi? OECD Ülkeleri İçin Panel ARDL Uygulaması. C. Telek, A. Şit, & E. Alancıoğlu içinde, *Ekonomik ve Finansa Alanında Yapılan Çalışmalar-2* (s. 55-89). Gazi Kitabevi.

Mehrara, M., Seijani, S., & Karsalari, A. R. (2017). Determinants of high-tech export in developing countries based on Bayesian model averaging. *Bornik Radova Ekonomskog Fakulteta U Rijeci: Časopis Za Ekonomsku Teoriju İ Praksu/Proceedings Of Rijeka Faculty Of Economics: Journal Of Economics And Business,, 35*(1), 199-215.

OECD. (2001). The Well-Being of Nations, The Role of Human and Social Capital. Paris: OECD.

Özkan, G., & Yılmaz, H. (2017). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı Ve Kişi Başı Gelir Üzerindeki Etkileri: 12 Ab Ülkesi Ve Türkiye İçin Uygulama (1996-2015). *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, XII*(I), 1-12.

Rahman, S., Suwitho, Oh, A., & Purwati, A. A. (2019). Commercialization of High-Tech Innovations and Economic Growth in The Worldwide Most Innovative Countries. *MPRA Paper No. 97766*.

Samans, R., Zahidi, S., & Leopold, T. A. (2017). The Global Human Capital Report 2017: Preparing People For The Future Of Work. *In World Economic Forum*, Geneva, Switzerland.

Sara, T.S., Jackson, F.H. & Upchurch, L.T. (2012), "Role of Innovation in Hi-TechExports of a Nation", *International Journal of Business and Management, 7 (7*), 85-93.

Satrovic, E. (2018). Economic Output and High-Technology Export: Panel Causality Analysis. *Internatıonal Journal Of Economıc Studıes, 4*(3), 55-63.

Sultanuzzaman, R., Fan, H., Mohamued, E. A., Hossain, I., & Islam, M. A. (2019). Effects of export and technology on economic growth: Selected emerging Asian economies. *Economic Research, 32*(1), 2515-2531.

Şahbaz, A., Yanar, R., & Adıgüzel, U. (2014). Ar-Ge Harcamaları Ve İleri Teknoloji Mal İhracatı İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(1)*, 47-60.

UNDP (2020). Human Development Report 2020: The next frontier Human development and the Anthropocene. New York

Usman, M. (2017). Impact Of Hıgh-Tech Exports On Economıc Growth: Empırıcal Evıdence From Pakıstan. *Journal on Innovation and Sustainability, 8*(1), 91-105.

Yaman, H., & Sungur, O. (2019). İleri Teknoloji İhracatı Ve Büyüme İlişkisi: Oecd Ülkelerine Yönelik Ekonometrik Bir Analiz. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*(1), 63-80.

Yiğidim, A. & N. Köse (1997). İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996), *Ekonomik Yaklaşım*, 8(26), 71-85.

EKONOMİK BÜYÜME: TÜRKİYE'NİN EKONOMİK KALKINMASINDAKİ DİNAMİKLER

Bilal ÖZEL[1]

GİRİŞ

Türkiye, jeopolitik konumunun yanı sıra zengin tarih ve kültürel mirasıyla, ekonomik büyüme potansiyeli bakımından özellikle son 20 yılda oldukça iyi bir performans göstermiştir. 1980 sonrası finansal serbestleşme eğilimin Türkiye ekonomisine de etkileri birçok değişkende kendisini göstermiştir. Yapılan birçok reform ve yasal düzenlemeler ülkenin ekonomik büyüme dinamiklerini derinden etkilemiştir (Öniş, 2006). Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasındaki jeopolitik konumu, tarihsel mirası ve kültürel zenginliği, uluslararası ekonomik sistem içerisinde ona birçok avantaj sağlamakla kalmamış ülkenin politikaları bu dinamikleri hayata geçirmek için yapılandırıldığında büyüme üzerinde olumlu katkıları yıldan yıla genişlemiştir. İthalat ve ihracat, bir ülkenin ekonomik büyümesinde en önemli değişkenlerden biridir. İthalat; teknolojik yenilikler, hammadde ve hizmet kalemlerinin birçoğunun temininde kritik bir öneme sahipken; ihracat; ülkenin uluslararası pazarlarda rekabetçi bir pozisyona yükselmesine ya da burada kalmasına yol açmaktadır (P. R. Krugman & Obstfeld, 2009).

Ancak, Türkiye'nin ekonomik büyümesinin kaynağının sadece dış ticaret dinamikleriyle sınırlamak yeterli değildir. Ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde, makroekonomik politikalar, kurumsal yapılar, eğitim ve altyapı yatırımları gibi diğer faktörler de etkili olmaktadır (Rodrik, 2007). Günümüz küresel ekonomisinde, ithalat ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki karmaşık etkileri büyük bir öneme sahiptir. Bu bölümde, bir ülkenin ithalat ve ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki dinamikleri ve etkileri incelenecektir. İthalatın ve ihracatın ekonomik büyümeye nasıl katkı sağlayabileceği ve bu süreçlerin nasıl birbirini etkilediği araştırılacaktır. Bu çalışma, Türkiye'nin ekonomik büyüme dinamiklerini, özellikle dış ticaretin rolü üzerinden detaylı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, bilalozel@bingol.edu.tr

- Türkiye'nin ihracat pazarları genişletilmeli ve ithalat kaynakları çeşitlendirilmelidir. Bu durum dış şoklara karşı ekonominin dayanıklılığını artırabilir.
- Türkiye yüksek katma değerli ürünlerin ihracatını artırmak zorundadır. Böylece dış ticaret dengesinin toparlanacağı beklenmektedir.
- İthalatın ekonomik büyümeye olumlu katkısını arıtabilmek yeni teknolojilerin yerli üretimde etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamakla mümkün olacaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için de Ar-Ge yatırımlarına öncelik verilmelidir.
- İhracatta rekabet edebilmek için işgücünün kalitesini yükseltecek eğitim politikalarına yatırım yapılmalıdır.
- Ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için çevresel ve sosyal standartlara uygun dış ticaret politikaları benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

Aizenman, J., & Pasricha, G. K. (2013). Why do emerging markets liberalize capital outflow controls? Fiscal versus net capital flow concerns. *Journal of International Money and Finance*, *39*, 28-64. https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2013.06.018

Amali, E., & Ajayi, K. J. (2022). Sectoral Exports and Economic Growth Performance: Evidence from Nigeria. *Journal of Social Science Studies*, *9*(2), 23-23. https://doi.org/10.5296/jsss.v9i2.20423

Bato, A. R. (2022). Determinant of South Sulawesi Economic Growth. *Jurnal Ekonomi*, *27*(3), 317-336. https://doi.org/10.24912/je.v27i3.1168

Emir, Z., & Dizge, F. (2023). *The Relationship between Foreign Trade and Economic Growth: Causality Analysis*. *2*(1), 18-24. https://doi.org/10.36880/j02.1.0110

Fan, M., Wu, Z.-Y., Qalati, S. A., He, D., & Hussain, R. Y. (2022). Impact of Green Logistics Performance on China's Export Trade to Regional Comprehensive Economic Partnership Countries. *Frontiers in Environmental Science*, *10*. https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.879590

Hatipagaoglu, A. M. (2017). Structural Change in Turkey's Foreign Trade: 1990-2014 Period. *World Journal of Applied Economics*, *3*(2), 93-106. https://doi.org/10.22440/wjae.3.2.4

Hina, H., Hye, Q. M. A., & Ul-Haq, J. (2023). Depreciation to correct trade deficit- a misdirected policy: Empirical evidence from Pakistan. *Asian Journal of Economic Modelling*, *11*(2), 117-137. https://doi.org/10.55493/5009.v11i2.4835

Hoang, H. N., Kashirin, A. I., Strenalyuk, V. V., Semenov, A. S., Kazenkov, O. Y., & Chepurko, Y. A. (2022). Economic Growth by Innovative Development in Energy Sector: The Case of Oil and Gas Export in Russia. *International Journal of Energy Economics and Policy*, *12*(5), 466-471. https://doi.org/10.32479/ijeep.13408

Joshi, U. L. (2022). Determinants of Economic Growth in Nepal: A Johansen Cointegration Analysis. *International Research Journal of MMC*, *3*(1), 40-48. https://doi.org/10.3126/irjmmc.v3i1.44192

Krugman, P. (1999). Balance Sheets, the Transfer Problem, and Financial Crises. *International Tax and Public Finance*, *6*(4), 459-472. https://doi.org/10.1023/A:1008741113074

Krugman, P. R., & Obstfeld, M. (2009). *International Economics: Theory and Policy*. Pearson Addison-Wesley. https://books.google.com.tr/books?id=NZnk5C2r8qEC

Mehta, D., & Mallikarjun, M. (2023). Impact of fiscal deficit and trade openness on current account deficit in India: New evidence on twin deficits hypothesis. *EconomiA*. https://doi.org/10.1108/econ-07-2022-0091

Mubarik Ali, NULL AUTHOR_ID, Z Chummun Bibi, Rozina Sadiq, & NULL AUTHOR_ID. (2021). THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON CURRENT ACCOUNT BALANCE: EMPIRICAL EVIDENCE FROM DEVELOPING ASIAN ECONOMIES. *Pakistan Journal of Social Research*, *03*(04), 94-103. https://doi.org/10.52567/pjsr.v3i4.282

Mustafin, A. N., Kotenkova, S., Vozárová, I. K., & Kotulič, R. (2022). Impact of Import Substitution Policy on Economic Growth. *Economies*, *10*(12), 324-324. https://doi.org/10.3390/economies10120324

Njonjo, A., Njeru, W., Kibera, F., & Owino, J. (2022). Marketing Strategies, Industry Competition and Export Performance of Fresh Produce Firms in Kenya. *Journal of Marketing Strategies*, *4*, 1-23. https://doi.org/10.52633/jms.v4i1.136

Öniş, Z., & Kutlay, M. (2021). The anatomy of Turkey's new heterodox crisis: The interplay of domestic politics and global dynamics. *Turkish Studies*, *22*(4), 499-529. https://doi.org/10.1080/14683849.2020.1833723

Özdemir, Ü., Yiğit, G. K., & Oral, M. (2016). CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE EKONOMİ POLİTİKALARI BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ - Turkish Foreign Trade Development In the Context of Economical Policies from The Foundation of Turkish Republic to Today. *Journal*, *21*(35), 149-174.

Phaju, R. (2023). *Causal Relationship among Exports, Imports and Economic Growth in Nepal: Evidence from VAR Model*. 11-24. https://doi.org/10.3126/kjour.v5i1.53292

Popa, I., Tudor, C., BELU, M., & PARASCHIV, D. (2016). ON THE ROLE OF EXPORTS FOR ECONOMIC GROWTH AT A GLOBAL LEVEL THROUGH A LMM APPROACH. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, *50*(4), 5-24. The Belt and Road Initiative Reference Source.

Rodrik, D. (1998). Why do More Open Economies Have Bigger Governments? *Journal of Political Economy*, *106*(5), 997-1032. JSTOR. https://doi.org/10.1086/250038

Romli, N., Mohamed, S., & Ahmad, Z. (2022). Impact of Export, Import, and Population on Economic Growth in Malaysia. *Journal of Advanced Research in Business and Management Studies*, *27*(1), 1-9. https://doi.org/10.37934/arbms.27.1.19

Santos, E. (2023). Shifting Demographics and Economic Performance: Unraveling the Influence of Population Aging on GDP Dynamics and Regional Inequalities. *Journal of Economic Analysis*, *3*, 118-128. https://doi.org/10.58567/jea03010006

Shaari, M. S., Lee, W. C., Ridzuan, A. R., Lau, E., & Masnan, F. (2022). The Impacts of Energy Consumption by Sector and Foreign Direct Investment on CO2 Emissions in Malaysia. *Sustainability*, *14*(23), 16028-16028. https://doi.org/10.3390/su142316028

Sumiyati, E. E. (2022). Macroeconomic Factors and Current Account Deficit in Indonesia. *Journal of Economics and Business*, *5*(4). https://doi.org/10.31014/aior.1992.05.04.455

Şahin, F. K. (2021). TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU'DA DIŞ TİCARETİNİ GELİŞTİRMEYE YÖNELİK ÇABALARI; TEL AVİV, ŞAM, KAHİRE SERGİ VE PANAYIRLARINA KATILIMI (1932-1936). *Türkiyat araştırmaları dergisi*, 313-345. https://doi.org/10.21563/sutad.857499

Tekin, A. (2006). Turkey's Aborted Attempt at Export-Led Growth Strategy: Anatomy of the 1970 Economic Reform. *Middle Eastern Studies*, *42*(1), 133-163. JSTOR. https://doi.org/10.1080/00263200500261902

Tekin, Ü., & Bağcı, E. (2020). Türkiye İktisat Politikalarının Tarihsel Gelişimi ve Günümüze Yansımaları. *Journal*, *3*(3), 175-188. https://doi.org/10.33723/rs.722993

Todorović, M., & Kalinović, M. (2023). The Contrıbutıon Of Development Factors To Economıc Growth On Varıous Gdp Levels–The Mıddle-Income Trap. *TEME*, 1029-1049.

WorldBank. (2023). https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#

Xu, L., Liu, X., Smutka, L., Strielkowski, W., & Zhao, X. (2022). The Dynamics of Three Currencies' Bid–Ask Spread From the Perspective of Import–Export Success: Novel Findings for Digital Trade and Sustainable Production. *Frontiers in Environmental Science*, *10*. https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.900760

Yang, S. (2023). Factors Influencing SME Growth Performance in China: A Conceptual Analysis. *Journal of Digitainability, Realism & Mastery (DREAM)*, *2*(03), 50-59. https://doi.org/10.56982/dream.v2i03.93

Yorulmaz, M., & Yılmaz, S. (2023). The Effects of Turkish Defense Industry's Transformation on Turkish Foreign Policy. *Journal*, *12*(1), 1-21. https://doi.org/10.15869/itobiad.1186736

Zeybek, Ö., & Kesbiç, C. Y. (2022). 1996-2020 Dönemi İçin Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Büyüme, Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Giresun Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, *8*(1), 30-46. https://doi.org/10.46849/guiibd.1096509

SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN TOPSİS YÖNTEMİ İLE ÖLÇÜLEN EKONOMİK PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Abdulbaki PINAR[1] - Hilal PAKSOY[2]

GİRİŞ

Kaynakların kıt olduğu dünyamızda küreselleşme ve dolayısıyla rekabetin artması sonucu kaynakların tükenme riski ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu nedenle gerek birey gerek işletme gerekse ülke bazında söz konusu kaynaklarla maksimum verimin elde edilebilmesi için mevcut durumun doğru şekilde tespit edilerek doğru hedefe odaklanılması gereklidir. İşte tam da bu noktada performans kavramı devreye girmektedir. Performans geleceğe yönelik değerlendirme kriteridir. Bu değerlendirmenin amacı zayıf ve üstün yönlerin görülerek, geliştirilmesi gereken alanları kuvvetlendirmek temeline dayanmaktadır. Performans değerlendirmesi bu bağlamda ülkelerin gelişim hızlarını görmek adına oldukça önemli bir rehberlik görevi görmektedir. Dolayısıyla doğru hedef için doğru bir yol haritası belirleyebilmek ve doğru geri bildirimler alabilmek için seçilecek olan göstergelerin ve ölçümde kullanılacak yöntemin belirlenmesi önem taşımaktadır. Çünkü ekonomik performans analizi sonucunda elde edilen bilgiler mevcut kaynakların ne kadar etkin ve verimli düzeyde kullanıldığını göstermektedir.

Yeni dünya düzeni içinde serbest dolaşım ve rekabetin artması nedeniyle ülkelerin gelecek planları için ekonomik performans değerlendirmesi vazgeçilmez bir ölçüm aracı olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın giriş bölümünden sonra, Dünya Bankasının düşük ve orta gelir grubu sınıflaması içerisinde yer alan ülkeler arasından seçilmiş on ülkenin, 2010 – 2022 yıllarını kapsayan dönemde ilişkin temel makroekonomik göstergelerindeki seyir ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, cari denge ve bütçe dengesine

[1] Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kazımkarabekir MYO, apinar@kmu.edu.tr
[2] Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hilalpksy34@hotmail.com

Sonuç olarak ele alınan dönemde yapılan makroekonomik performans sıralamasında Azerbaycan ve Malezya'nın diğer ülkelerden pozitif olarak ayrıştıkları; Türkiye ve Arnavutluk'un ise diğer ülkelerden negatif olarak ayrıştıkları; Endonezya, Rusya ve Bulgaristan'ın ise performans sıralamasında ayırt edici bir farklılığa sahip olmadıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akgün, M., & Soy Temür, A. (2016). BİST ulaştırma endeksine kayıtlı şirketlerin finansal performanslarının TOPSİS yöntemi ile değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı*, 173-186.

Akyüz, Y., Bozdoğan, T. & Hantekin, E. (2011). TOPSİS yöntemiyle finansal performansın değerlendirilmesi ve bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 73-92.

Alagöz, M. & Paksoy, H. (2021). Seçilmiş Ülkelerdeki Bazı Makroekonomik Göstergelerin Hesaplamalarındaki Farklılıklar. *Internatıonal Halıch Congress on Multıdıscıplınary Scıentıfıc Research Proceedings Books* (pp, 169-179),August.

Alagöz, M., Yapar Saçık, S. & Erdoğan, S. (2021). *Temel makroekonomik göstergeler,* Atlas Akademi Yayınları

Çolak, Ö. F. & Aktaş, A. (2014). M*akro ekonomik göstergelerin yorumlanması*. Ankara; Elif Yayınevi.

Demir, O. &Yayar, R. (2020). *Ekonomik Göstergeler ve Yorumları* (Teori ve Uygulama, Seçkin Yayınları, Ankara.

Dornbusch, R. & Fischer, S. (1998). *Makroekonomi*. E. Yılmaz (Çev.). İstanbul; McGrow-Hill Akademi Ortak Yayını.

Erdil Şahin, B. (2011). Türkiye'nin cari açık sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 3(2),* 47-56.

Genç, T. & Masca, M. (2013). TOPSİS ve PROMETHEE yöntemleri ile elde edilen üstünlük sıralamalarının bir uygulama üzerinde karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 539-566.

https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108. (Erişim: 05.09.2023).

https://data.worldbank.org/ (Erişim Tarihi: 15.08.2023)

https://www.imf.org/en/Data (Erişim Tarihi: 10.08.2023)

Karaca, C. (2020). *Güncel Ekonomik ve Mali Sorunlar*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Kılavuz, E. & Yücer, E. N. (2022). ARDL sınır testi yaklaşımı ile Türkiye'de cari açığın belirleyicileri üzerine bir analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 23(2), 251-267.

National Institute of Statistics. Basın bülteni: 30/10/2020. ILO İşsizlik.

Özkan, T. (2020). Türk bankacılık sektöründe finansal performans ölçmede TOPSİS yönteminin kullanımı: Katılım bankaları üzerine bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları* (113), 47-64.

Pınar, A. & Erdoğan, S. (2021). Covid 19 pandemisinin enflasyon üzerine etkileri, *Covid 19 Pandemisinin Makroekonomik Yansımaları* içinde (Edt. Mustafa Gerçeker), Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 83-104.

Pınar, A., Yıldırım, M. & Erdoğan, S. (2023). COVİD dönemi ve sonrası Türkiye ekonomisinin performansının CRİTİC, TOPSİS ve MABAC yöntemleri ile ölçülmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 433-449.

Ünsal, E. M. (2017). *Makro iktisat*. Ankara, Murat yayınları.

Yalta, A. T. & Yalta, A. Y. (2019). *Modern makroekonomiye giriş*. Ankara: Liberte Yayınları.

Yamaltdinova, A. (2017). Kırgızistan bankalarının finansal performanslarının TOPSİS yöntemi ile değerlendirilmesi. *International Review of Economics and Managemenet*, 5(2), 68-87.

Yıldırım, K., Karaman, D. & Taşdemir, M. (2009). *Makroekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yöyen, H.T. (2018a). Türkiye'de Barro Hoşnutsuzluk Endeksi. *5. SCF Uluslararası Konferansı*, 174-180, Podgorica, Montenegro.

Yöyen, H.T. (2018b). Türkiye ekonomisininmakroekonomik görünümü. *6. SCF Uluslararası Konferansı,* 296-303, Antalya.

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME (1923-2022)

Uğur Erdoğan[1]

GİRİŞ

Sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması her ülkenin, özellikle de gelişmekte olan ülkelerin en önemli önceliğidir. Bu ülkelerin birçoğu hızlı ekonomik büyüme sağlamakta zorlanmaktadır. Son zamanlarda uluslararası ticaretin dünyada büyümeyi belirleyen hayati bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Uluslararası ticaret tarihsel süreçte önemini hep korumuş ve ülkeler arasındaki ekonomik ve dış ilişkilerinin bir yansıması olmuştur. İster gelişmekte olan ister gelişmiş olsun, her ülkenin ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Uluslararası ticaret, ülkelerin ürünlerine yeni pazarlar açarak pazarlama kapasitesinin genişletilmesine yardımcı olmakta ve alternatifleri genişleterek ülkelerin refahının artmasına katkı sağlamaktadır. Uluslararası ticaret, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) önemli bir bileşeni olup, bir ülkenin ekonomik büyümesini artırmaktadır. Ticaretin ulusları ve bir bütün olarak dünya ekonomisini harekete geçirmesi nedeniyle uluslararası ticaret veya diğer adıyla dış ticaret literatürde önemli bir kabul görmektedir.

Hızlanan küreselleşme süreci ve dünya ekonomisinin bütünleşmesi şüphesiz uluslararası ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Küresel pazarların ortaya çıkmasıyla birlikte işletmeler dünya çapındaki diğer rakiplerle rekabet edebilecek, ürün ve hizmetlerini sınırlar olmaksızın pazarlayabilecek duruma gelmiştir. Devam eden küreselleşme süreci, uluslararası ticaretin ekonomik büyüme açısından artan önemine büyük katkı sağlamıştır. Bu dönemde uluslararası ticaret üretimden daha hızlı bir büyüme sergilemektedir (Krugman ve Obstfeld, 2009). Bu nedenle uluslararası ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesine yönelik çalışmalara araştırmacıların ilgisi

[1] Öğr.Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, uerdogan@selcuk.edu.tr

KAYNAKLAR

Afşar, B., Cura, F. & Tekkulak, M. (2017). İktisadi Büyüme ve İstihdam İlişkisi: Türkiye Uygulaması (2000-2015). *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 12 (12), 1-20.

Akar, G. & Ay, A., (2018). İhracat çeşitlendirmesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR*), 5(21), 809-820.

Aksu, L. (2013). Türkiye'de İktisadi Büyümenin Kaynakları. Doktora Tezi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir.

Apaydın, F. (2013). Büyümenin Ekonomi Politiği: Türkiye Örneği.Yüksek Lisans Tezi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Çorum.

Canbulat, Sezgin (2009). Türkiye'de Yatırım Araçlarının Geliştirilmelerinin Modellenmesi Üzerine Uygulama Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

Demirbaş, M. (2003). 1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 233-249.

Krugman, P.R. & Obstfeld, M., (1997). *International Economic Relations, International Finance*. Boston: Addison Wesley Publication.

Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 223-242.

OECD (2023). *Economic Outlook, Interim Report September 2023.* (www.oecd.org), (19.09.2023).

Özkul, G. & Öztürk, A., (2019). Yapısal Kırılmalar Eşliğinde Döviz Kuru Oynaklığı İle Türkiye'nin Sektörel Dış Ticareti Arasındaki Etkileşim, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*19 (4),1069-1095.

Pata, U.K. (2017). Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: TodaYamamoto Nedensellik Analizi (1971-2014). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(1), 199-134.

Romer, P. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.

Şahin D. & Durmuş S (2019). Türkiye'de dış ticaret ve ekonomik büyümenin çevresel kalite üzerine etkisinin analizi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 695- 716.

Şenkardeşler, R.A., (2018). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 4(1,) 108-129.

Taban, S. & Kar, M. (2006). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 159-181.

Todaro, M. P. & Smith, S.C. (2009). *Economic development*. New Delhi: Pearson Education.

TÜİK (2023). *Dış ticaret istatistikleri.* (www.tuik.gov.tr), (10.09.2023).

Tunçsiper, B. & Rençber, E.Z., (2017). Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 619-630.

World Bank (2023). GDP Growth- Türkiye. (www.worldbank.com), (12.09.2023).

Yavuz, M. (2012). Türkiye'de ihracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi. *15. İktisat Öğrencileri Kongresi*, İzmir, Türkiye.

Yurdakul, F. & Aydın, M. (2018). Ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 23-36.

TÜRKİYE'NİN WEB OF SCİENCE LİTERATÜRÜNDE EKONOMİK BÜYÜME VE LOJİSTİK PERFORMANSININ DURUMU

Müşerref ARIK[1] - Melike Buse AKCAN[2] - Hazan AZAZİ[3]

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, ülkelerin mal ve hizmet hareketliliğindeki artışın nihai sonucu olarak ortaya çıkan ve küresel rekabet artışı ile ticari hareketliliğin artması sonucunda sıklıkla incelenir kılınan bir araştırma alanı, bir iktisadi kavram olarak önemli bir yere sahiptir. Ekonomik büyüme birden fazla unsur tarafından etkilenmekle birlikte sektörel gelişim ekonomik büyümeyi etkileyen etmenlerden biri olarak ifade edilebilecektir. Ticari gelişim için mihenk taşı olan ve ticaret hacminin genişlemesinde itici güç oluşturan lojistik sektörü de alanda sıklıkla incelenmektedir. Bu çalışma, lojistik sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisinden hareketle literatürde alanda yazılmış ve yayınlanmış çalışmaların odak noktalarının tespit edilerek bu alanda çalışma gerçekleştirecek araştırmacı vb. ilgililere kılavuz niteliğinde bir literatür değerlendirmesi sunulması amacıyla oluşturulmuştur.

Çalışmada giriş bölümünü takiben literatür taramasında ele alınan çalışmalardan bibliyometrik haritalama analizi uygulayan diğer çalışmaların incelenerek değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir. Veri ve metodoloji bölümü ise çalışmada uygulanacak bibliyometrik haritalama analizi hakkında kısa bir bilgiyi içermekle birlikte, ifade edilen analiz çıktıları bulgular bölümünde alt başlıklar halinde sıralanacaktır. Bulgular bölümünde sırasıyla; en sık kullanılan anahtar kavram, en çok atıf alan çalışma, en yüksek yayın yapan ve en çok atıf

[1] Öğr. Görevlisi, KTO Karatay Üniversitesi, Ticaret ve Sanayi MYO, Dış Ticaret, muserref.arik@karatay.edu.tr, orcid:0000-0002-5334-8743

[2] Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, L.E.E., İktisat A.B.D., Çanakkale/ Türkiye. E-mail: melikebuseakcan@hotmail.com, orcid: 0000-0001-5101-1613

[3] Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Çanakkale / Türkiye. E-mail: hasanazazi@gmail.com, orcid: 0000-0003-4241-9857

lim ve Teknoloji Üniversitesi vd. gelmektedir. Ülke olarak incelendiğinde ise gerek en çok yayını literatüre kazandıran gerekse en yüksek atıf sayısına sahip olan ülke Çin olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada değerlendirilmeye tabii tutulan 395 akademik makale incelendiğinde çalışmalar arasında bibliyometrik haritalama analizinin uygulandığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda bu çalışma ekonomik büyüme konusunda yazılmış ve başlık bölümünde "lojistik" kavramının yer aldığı tüm Web of Science indeksli çalışmaları değerlendirmesi yönüyle literatüre katkı sağlayacak ve kılavuz olma özelliği gösterecektir.

Çalışmadaki Türkiye'nin durumu incelendiğinde İstanbul Gelişim Üniversitesi personelinin yayınladığı bir çalışmanın göreceli olarak yeni olması ve tekrar göreceli olarak yüksek atıf alması, ilgili literatürde Türkiye'nin isminin geçmesini sağlamıştır. Her alanda üretilecek yeni ve etkili çalışmaların olması gerek ülke olarak Türkiye'nin gerekse de Türkiye'deki akademisyenlerin ve üniversitelerin uluslararası alanda daha fazla tanınır olması sonucuna yol açacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Al- Ababneh, H. A., Dumanska, I., Derkach, E., Sokhetska, A., & Kemarska, L. (2021). Integration of logistics systems of developing countries into international channels. *Acta Logistica*, *8*(4), 329-340. https://doi.org/10.22306/al.v8i4.234

Hanif, S., Mu, D., Baig, S., & Alam, K. M. (2020). A Correlative Analysis of Modern Logistics Industry to Developing Economy Using the VAR Model: A Case of Pakistan. *Journal of Advanced Transportation*, *2020*, 1-10. https://doi.org/10.1155/2020/8861914

Heberger, A. E., Christie, C. A., & Alkin, M. C. (2010). A Bibliometric Analysis of the Academic Influences of and on Evaluation Theorists' Published Works. *American Journal of Evaluation*, *31*(1), 24-44. https://doi.org/10.1177/1098214009354120

Hooi Lean, H., Huang, W., & Hong, J. (2014). Logistics and economic development: Experience from China. *Transport Policy*, *32*, 96-104. https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2014.01.003

Khan, S. A. R., Qianli, D., SongBo, W., Zaman, K., & Zhang, Y. (2017). Environmental logistics performance indicators affecting per capita income and sectoral growth: Evidence from a panel of selected global ranked logistics countries. *Environmental Science and Pollution Research*, *24*(2), 1518-1531. https://doi.org/10.1007/s11356-016-7916-2

Khan, S. A. R., Zhang, Y., Kumar, A., Zavadskas, E., & Streimikiene, D. (2020). Measuring the impact of renewable energy, public health expenditure, logistics, and environmental performance on sustainable economic growth. *Sustainable Development*, *28*(4), 833-843. https://doi.org/10.1002/sd.2034

Magazzino, C., Alola, A. A., & Schneider, N. (2021). The trilemma of innovation, logistics performance, and environmental quality in 25 topmost logistics countries: A quantile regression evidence. *Journal of Cleaner Production*, *322*, 129050. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.129050

Saini, M., & Hrušecká, D. (2021). Comparative impact of logistics performance index, ease of doing business and logistics cost on economic development: A fuzzy qca analysis. *Journal of Business Economics and Management*, *22*(6), 1577-1592. https://doi.org/10.3846/jbem.2021.15586

Tarasova, V. V., & Tarasov, V. E. (2017). Logistic map with memory from economic model. *Chaos, Solitons & Fractals*, *95*, 84-91. https://doi.org/10.1016/j.chaos.2016.12.012

Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, *84*(2), 523-538. https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3

Yeo, A. D., Deng, A., & Nadiedjoa, T. Y. (2020). The Effect of Infrastructure and Logistics Performance on Economic Performance: The Mediation Role of International Trade. *Foreign Trade Review*, *55*(4), 450-465. https://doi.org/10.1177/0015732520947676

TÜRKİYE'DE NÜFUS VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: KALKINMA PLANLARI DOĞRULTUSUNDA BİR İNCELEME

Serdar DUGAN[1]

GİRİŞ

Nüfus politikaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, literatürde teorik ve ampirik olarak sıkça incelenmiş ve işlenmiştir. Bu iki kavram arasındaki ilişki net olarak açıklanamamasına rağmen hem nüfus hem de ekonomik büyümenin hükümet politikaları açısından önemini koruması ve gündemde kalması konuya olan ilgiyi devam ettirmiştir.

Nüfus; bir toprak parçasını kendine vatan edinmiş, bu durumu tarihsel süreçte devam ettirmiş ve günümüze kadar bu durumu sürdürün insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme ise kişi başına düşen reel gelirde meydana gelen sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır (Bektaş, Kayacan, & Uras, 2015: 69-70).

Nüfus ve ekonomi ile ilgili ilk görüşler 18. yüzyılın sonlarında, Malthus tarafından ortaya atılmıştır. Bu görüşe göre düzenli bir ekonomik sistem için nüfus kontrol altına alınmalıdır. Bu görüş özellikle "II. Dünya Savaşı" sonrasında gelişmiş ülkeler tarafında diğer dünya ülkelerine önerilmiştir. Bu önerilerin temel nedeni olarak, aşırı nüfusun ekonomik büyümeyi etkilediği fikri belirtilmiş olsa da asıl neden ideolojik ve siyasi olarak görülmektedir. Nitekim sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi hızlandıran veya yavaşlatan şey nüfus miktarı değil, nüfusun genel yapısının anlaşılmaması ve etkin kullanılmasıdır. Bu nedenle ekonomik büyüme ve nüfus arasındaki en önemli husus, mevcut nüfus kalitesini geliştirilerek toplam üretimin artırılmasıdır (Zaim, 1997: 111-112).

[1] Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, dugansrdr@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8812-6895

sonraki planlarda da geçerliliğini sürdürecek olan bu plandaki temel düşünce, üretim temel yapının oluşturan dinamik bir işgücü nüfus oluşturmak ve bunun hızlı artışını teşvik etmektir. Bu bağlamda onuncu ve "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında" orta vadeli bir perspektifte nüfus politikaları hazırlanmıştır. Bu politikalar hazırlanırken iktisadi yapı içerisindeki dengeler de göz önünde bulundurulmuştur.

Sonuç olarak bakıldığında Türkiye'de uygulanmaya konulan nüfus politikaları, 1963 yılından günümüze kadar uygulanan kalkınma planlarının en önemli konu başlıkların biri olmuştur. Oluşturulan nüfus politikalarında küresel iktisadi trenler dikkatle takip edilmiş ve ülkenin ekonomik büyüme çabası göz önünde buldurularak oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Akbal, F. (2021). Türkiye'de Cari Sağlık Harcaması, Ekonomik Büyüme ve Doğumda Beklenen Yaşam Süresinin ADRL Sınır Testi ile Analizi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 6(*1), 179-203.

Avcı, H. C., & Çalışkan, Z. (2022). The Effect of Health on Economic Growth: A Production Function Approach for Turkey. Panoeconomicus, 1-27.

Başar, E. (2013). *Demografiye Giriş.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Başkanlığı, T. C. (2019). *On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.* Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Bektaş, H., Kayacan, E., & Uras, Ö. (2015). Türkiye'de Planlı Kalkınma Döneminde İktisadi Büyüme ile Nüfus Artışı İlişkisinin Ekonometrik Analizi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3*(2), 69-77.

Bloom E. David - Freeman, B. Richard (1986), "The Effects of Rapid Population Growth on Labor Supply and Employment in Developing Countries", *Population and Development Review*, Vol.12, No.3, September, s. 381-414.

Bloom E. David ve Freeman, B. Richard (1987), "Economic Development and The Ti- ming and Components of Population Growth", *NBER Working Paper Series*, No: 2448, November, s. 1-44.

Deliktaş, Ertuğrul (2001), "Malthusgil Yaklaşımdan Modern Büyümeye", *Ege Akade- mik Bakış, İktisadi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 1(1), s.92-114.

Doğan, M. (2011). Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarina Genel Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*(23), 293 - 307.

DPT. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967).* DPT Yayınları: Ankara.

DPT. (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) .* Ankara: DPT Yayınları.

DPT. (1973). *Üçüncü beş yıllık kalkınma planını 1973-1977 .* Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı.* Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.* Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı.* Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.* Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.* Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı .

DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).* Ankara: DPT Yayınları. .

DPT. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018).* Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Hamitoğulları, Beşir (1985). *Çağdaş İktisadi Sistemler ve Oluşum ve Değişim Aşamala- rı ile Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım*, Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara.

Kayacan, E. (2022). Türkiye'nin Nüfus Politikalarındaki Değişimin Kalkinma Planları Üzerinden Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalişmalari Dergisi, 22*(54), 107-139.

Murat, S. (2006). *Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografi Yapısı.* İstanbul: İTO Yayınları.

Pamuk, Ş. (2019). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi.* İstanbul : Türkiye İş Bankasi Kültür Yayinları.

Savaş Vural (1997), *İktisadın Tarihi*, Liberal Düşünce Topluluğu, İstanbul.

Simon, L. Julian (1989), "On Aggregate Emprical Studies Relating Population Variab- les to Economic Development", *Population and Development Review*, Vol. 15, No: 2, June, s. 323-332.

Telatar, Osman Murat ve Terzi, Harun (2010), "Nüfus ve Eğitimin Ekonomik Büyüme- ye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bi- limler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı 2, s. 197-214.

Ünsal, M. Erdal (2007), *İktisadi Büyüme***,** İmaj Yayınevi, Ankara.

Yılmaz, M. (2023). Doğum Oranı ve Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz . *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi , 5* (1) , 93-102 .

Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi .* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Erdoğan, S., & Bozkurt, H. (2008). Türkiye'de yaşam beklentisi-ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL modeli ile bir analiz. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 3*(1), 25-38.

Polat, M. A. (2018). Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Ve Nüfus Artışının Ekonometrik Modellemesi: Ampirik Bir Çalışma Örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 205-228.

İŞLETMELERDE HİLE, YOLSUZLUK VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Gülnur UÇAR[1]

GİRİŞ

Tarih boyunca tüm toplumlarda karşılaşılan, günümüzde de hala devam eden yolsuzluk kavramının ülke ekonomileri üzerindeki etkisi oldukça fazladır ve derin yaralara neden olmaktadır. Ülkedeki mevcut politik düzen, ekonomi gibi birçok nedenden dolayı yaşanan yolsuzluklarda farlılıklar olmuş olsa da yolsuzluk kavramına genel çerçeveden bakıldığında devletlerin bireylere sunmuş olduğu imkânları özel menfaatleri uğruna suiistimal ederek kötüye kullanmaları olarak literatürde yerini almaktadır. Genel çerçevede yaşanan bu durum bu bölümde ülke ekonomisinin önemli bir faktörü olan işletmelerde yaşanan yolsuzlukları değerlendirmeye alarak sunmaktadır.

İşletmelerde yolsuzluk; işletme içi ve dışındaki ilişkilerde etik olmayan ve yasa dışı olan olayların gerçekleşmesiyle ortaya çıkan durum olarak nitelendirilmektedir. Genel manada yolsuzluk, ticari politikaların kullanılarak haksız kazançların elde edilmesi ve ya bunun türevlerinin meydana getirilmesi olarak açıklanabilir. İşletmeler açısından bakıldığında çalışanların ve ya iş ortaklarının çeşitli nedenlerle işletmeye zarara uğratacak eylemlerde bulunarak etik ve yasal olmayan işleri eyleme dökmesi olarak ifade edilebilir. Bu durum genel olarak ihlaller ya da hilelerle işletmenin finansal durumunda açıklanamayacak işlemlerin yer almasına neden olmaktadır. Bu bazen mali tablolarda yapılan tutarsız kayıtlar ya da gelir ya da giderlerin kaydedilmesi yönünde de olabilmektedir.

Hile ve yolsuzluk sonucunda ülke ekonomilerinin yapı taşları olan işletmelerinin sürekliliği sıkıntıya girerek ekonomik manada büyüme hedeflerinin önüne geçtiği gibi bazen de yıkıma yönelik bir eğilim göstermektedir. Hile ve

[1] 100/2000 Dr. Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, SBE İşletme Bölümü,simsekgulnur@gmail.com ORCİD NO: 0000-0002-0692-4728

kolaylaştıran faktörleri belirlemek, sebep sonuç ilişkilerini incelemek bu sorunun çözümünde ilk ve en önemli basamaktır. Böylelikle sorunun kaynağı belirlenmiş olmaktadır. Yapılan bu zemin etüdü ile gerekli maliyetlere olası kayıplar yaşanmadan önlem aşamasında kullanmış olarak daha az maliyetle makul sonuçlar alınacaktır. Bu konuda yasal zeminlerin oluşturulması da süreci kolaylaştıracaktır.

Türkiye gibi birçok ülke için yolsuzluk, en büyük sorunlardan biridir ve bu nedenle hızla önlemler alınması gerekmektedir. Drury ve arkadaşlarının (2006) belirttiği gibi, ekonomik büyüme ile birlikte demokratikleşme ve gelir dağılımının adil hale getirilmesi, yolsuzluğu azaltma ve olumsuz etkilerini en aza indirgeme konusunda önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle demokrasinin geliştirilmesi, sadece insan hakları açısından değil, aynı zamanda refahın daha adil bir şekilde paylaşılması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca, gelir seviyelerinin artırılması, şeffaflığın sağlanması, hukuk sisteminin etkinliğinin artırılması ve bürokrasinin azaltılması gibi önlemler de yolsuzlukla mücadelede etkili olabilir. Tanzi (1998) tarafından vurgulandığı gibi, yolsuzlukla mücadele genellikle devlet yapısında köklü reformlara bağlı olarak gerçekleşmelidir. Bu nedenle, yolsuzluğun azaltılabilmesi için hükümetlerin bazı işlevlerini köklü bir şekilde revize etmeye istekli olmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ACFE. (2016). Reports to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2016.

ACFETR. (2009). "https://acfetr.com/index.php?pg=topluluk_makaledetay&qsicerikid=243", Erişim Tarihi: 10.9.2023.

Altunöz,U. ve Altunöz,H., (2020) Hile Ekonomisi,Ankara, Seçkin

Aktaş, B. (2017). Yargıtay Kararları Işığında 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu'nda Düzenlenen Suç Tipleri. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(3), 793-882.

Arslan, Ü., & Sağlam, Y. (2011). The relationship between corruption and public investment: The case of Turkey. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(2), 365-378.

Bardhan, P. (1997). Corruption and Development: A Review of Issues. *Journal of Economic Literature*, 35(3), 1320-1346.

Başak, C., (2008). Uluslararası Örgütlerin Yolsuzlukla Mücadeledeki Rolü. *Polis Bilimleri Dergisi,* 10(2), 92.

Mason, P. S., (2010). The European Union's Fight Against Corruption (The evolving policy towards Member States and candidate countries). Cambridge University Press, s. 5.

Bayar, G. (2007). Türkiye'de Yolsuzluğun Nedenleri Ekonometrik Bir İnceleme. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2007/3. http://www.tek.org.tr

Beşel, F., & Savaşan, F. (2014). Türkiye'de Yapısal Kırılmalar Altında Yolsuzluk-Ekonomik Büyüme İlişkisi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27), 73-86.

Bozkurt, N. (2000). "İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler". *Yaklaşım Dergisi*, 8(92), ss.63-68.

Bozkurt, N. (2016). İşletmeleri Kara Deliği Hile – Çalışan Hileleri. İstanbul: Alfa Yayınları.

Drury, A.C., J. Krieckhaus, ve M. Lusztig (2006), "Corruption, Democracy and Economic Growth", International Political Science Review, Vol. 27, No. 2, 121-136.

Eliaçık, E. (2009). Yolsuzlukları Önlemede Uluslararası Deneyimler ve Türkiye Uygulaması. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, s. 52-53.

Karakaş, M. ve ÇAK, M. (2007). "Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü". *Maliye Dergisi*, (153), 74-100.

Gediz Oral, B ve Sayın, F. (2009). Mali Yolsuzluğun Yansımaları: Türkiye İçin Eşbütünleşme Analizi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 52. Seri / Yıl 2009.

Gönülaçar, Ş. (2012). Etkili Bir Yolsuzlukla Mücadele İçin Kamu Denetiminde Yeni Bir Kurumsal Yapı Önerisi. Mali Hukuk Dergisi, 27(159), 40-50.

Gürbüz, S. ve Dikmenli, O. (2009). Örgütsel Açıdan Yolsuzluk: Kavramsal Yönü, Özelliği, İşletme Çevresi, Örgütsel Davranış ve Örgüt Mimarisi Bağlamında Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 219-237.

Jeppesen, K. K. (2018). The Role of Auditing in the Fight Against Corruption. The British Accounting Review, 1-29. doi: 10.1016/j.bar.2018.06.001.

Karagöz, K., & Karagöz, M. (2010). Yolsuzluk, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları: Türkiye için ampirik bir analiz. Sayıştay Dergisi, 76(1-3), 5-22.

Karakaş, M. ve Çak, M. (2007). Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Kuruluşların Rolü. *Maliye Dergisi,* (153), 74-100.

Luo, Y. (2004). An Organizational Perspective of Corruption. Management and Organization Review, 1(1), 119–154.

Otalor, J. I., ve Eiya, O. (2013). Combating corruption in Nigeria: the role of the public sector auditor. *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(4), 122-131.

Shihata, I. F. I. (1997). Corruption-A General Review With an Emphasis on the Role of the World Bank. Penn State International Law Review, 15(3), 451-485.

Shleifer, A., ve Vishny, R.W. (1993). "Corruption". *The Quarterly Journal of Economics*, 108, 519-617.

Şahin, İ. (2016). "Türkiye'de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyümeye Etkileri". Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), 317-334.

Şener, N., (2001). Tepeden Tırnağa Yolsuzluk. Siyah Beyaz, Metis Güncel, İstanbul.

Tanzı, V. (2001). Dünya Çapında Yolsuzluk Nedenleri, Sonuçları, Boyutları, Çözüm Yolları. (Çeviren: Gamze KÖSEKAHYA). *Maliye Dergisi*, Sy: 136.

Tanzi, V. (1998), "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures", IMF Working Paper No. WP/98/63.

Tarhan, R. Bülent. (2010). Yolsuzlukla Mücadele Mevzuatı. Adalet Yayınevi, Ankara, s. 307-358.

USİUD. (2014). "https://acfetr.com/index.php?pg=topluluk_makaledetay&qsicerikid=251", Erişim Tarihi: 9.9.2023.

Yardımcıoğlu, M., Koca, N., Günay Y. ve Kocamaz, H. (2014). Yolsuzluk Muhasebe Hileleri ve Örnekleri. *KSÜ İİBF Dergisi*, 171-187.

EĞİTİMDE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Özlem Erden Başaran - Merih Uğurel Kamışlı

nobel

EĞİTİMDE KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM

Özlem Erden Başaran - Merih Uğurel Kamışlı

Yayın No.: 5014
Beşeri Bilimler / İletişim No.: 152
ISBN: 978-625-397-615-6
E-ISBN: 978-625-397-614-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Prof. Dr. Nilüfer Havva Voltan Acar
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erden Başaran, Özlem., Uğurel Kamışlı, Merih.
Eğitimde Kültürlerarası İletişim / Özlem Erden Başaran - Merih Uğurel Kamışlı
1. Basım, XII + 104 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-615-6
E-ISBN: 978-625-397-614-9
1. Kültürlerarası İletişim 2. Sınıf Uygulamaları 3. Kapsayıcı Eğitim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KATKI SAĞLAYAN ÖĞRETMENLERİMİZ ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **v**

TEŞEKKÜR ..... **vii**

BÖLÜM 1
TEMEL KAVRAMLAR **1**

Kültürlerarası İletişim 2
Kültürlerarası İletişimin Yetkinlik Alanları ve Temel İlkeleri 7
Eğitimin Kültürlerarası İletişimde Rolü 15
Tüm Okul Yaklaşımı 16
Kültürlerarası İletişimin Kapsamı 21
Özet 22
Kaynakça 22

BÖLÜM 2
KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER **25**

Kültürel Engeller 27
Dil Engelleri 27
Sözel dil engelleri 27
Sözel olmayan iletişim engelleri 29
Kültürel norm ve değerler 30
Etnosentrizm 33
Tarihsel deneyimler 34
Kültürel Engelleri Önleyici Etkinlik Önerileri 35
Sosyal Engeller 37
Sosyal tabakalaşma 37
Grup dinamikleri 40
Güven eksikliği 41
Coğrafi konum 41
Politik Engeller 42
Aşırı milliyetçilik 42
Yabancı düşmanlığı 43
İdeolojik ve siyasi görüş farklılıkları 44

Tarihsel çatışmalar 47
Psikolojik Engeller 48
İyi Olma Durumu ve Travma Geçmişi 48
Kültür Şoku 54
Değişime karşı direnç (Resistance to Change) 55
Doğrulama ön yargısı ya da yanlılığı (Confirmation bias) 55
Duygusal Tepkisellik (Emotional reactivity) 56
Zihinsel Uyumsuzluk (Cognitive dissonance) 57
Öz saygı (Self-esteem) 57
Basmakalıp İnanç ve Düşüncelerin Oluşturduğu Tehditler (Stereotype threat) 58
Sınıf ve Okullarda Uygulanan Başarılı ve Başarısız Uygulamalar 59
Kültürel Sahiplenme 60
Tokenizm (Göstermelik) ya da yapmacıklık 61
Özet 62
Kaynakça 63

BÖLÜM 3
ÇEŞİTLİLİĞE SAYGI 67

Kültürlerarası İletişimde Yaygın Şekilde Kullanılan Eğitim Yaklaşımları 67
Kapsayıcı eğitim yaklaşımı ve gerekçeleri 68
İnsan hakları temelli yaklaşım (Human rights-based approach) 69
İnsan haklarına dayalı yaklaşımın avantajları 71
İnsan haklarına dayalı yaklaşımın dezavantajları 71
Kültüre duyarlı eğitim (Culturally responsive pedagogy) 72
Farklılaştırılmış öğretim (Differentiated teaching) 74
Öğrenmede evrensel tasarım 76
Nörolojik çeşitlilik (Neurodiversity) 80
Barış eğitimi ve çatışma çözümlenmesi 82
Özet 83
Kaynakça 83

BÖLÜM 4
KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMDE KULLANILAN EĞİTİM YAKLAŞIMLARINA DAYALI UYGULAMALAR 87

Sanat temelli uygulama örnekleri 87
Öykü ve masal anlatımı örnekleri 89
Empati temelli uygulama örnekleri 91

Nesne üzerinden bağlanma örnekleri 95
Teknolojik uygulamalar 96
Özet 99
Kaynakça 99

Ek 1. Bölüm Sözlüğü 101

YAZARLAR HAKKINDA 103

sel değerleri temel alan, saygı ve iş birliğinin hâkim olduğu gelişime açık ilişkiler geliştirilebilir.

Özet

Kültürlerarası iletişimin anlamı, yetkinlik alanları, temel prensiplerinin tartışıldığı bu bölümde, eğitimin kültürlerarası iletişimdeki rolüne de değinilmiştir. Eğitim bireylere farklı kültürler, gelenekler ve bakış açıları hakkında bilgi verirken empati ve merhamet gibi kişisel ve davranışsal kazanımlar da sağlar. Bu kazanımların, sadece sınıftaki motive olmuş bir öğretmenin çabasıyla değil, aynı zamanda toplum ve ailelerle iş birliği içinde bulunan okul personelinin değişim isteğiyle, tüm paydaşların katılımıyla bir diğer ifadeyle "Tüm Okul" yaklaşımı benimsenerek sağlanabileceği belirtilmiştir. Son olarak kültürlerarası iletişimin kapsamının sosyal olgular, kültürel farklılıklar, çevresel, ekonomik ve politik konulardan oluştuğu ifade edilmiştir.

Kaynakça

Abu-Shomar, A. (2020). Locating the Intercultural Discourse of Leila Aboulela's The Translator; Cultural Compatibility, Clash of Civilization or a Not-yet-told Story?. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, *61*(1), 52-66.

Aman, R. (2012). The EU and the recycling of colonialism: Formation of Europeans through intercultural dialogue. *Educational Philosophy and Theory*, *44*(9), 1010-1023.

Banks, J. A. (2006). *Race, culture, and education: The selected works of James A. Banks*. Routledge.

Baraldi, C. (2009). Dialogue in intercultural communities : From an educational point of view. John Benjamins Publishing Co.

Bennett, M. (2013). Entry in C. Cortes (Ed) Multicultural America: A multimedia encyclopedia. New York: Sage

Byram, M. (2008) From Foreign Language Education to Education for Intercultural Citizenship: Essays and reflections (Clevedon, Multilingual Matters).

Byram, M., & Golubeva, I. (2020). Conceptualising intercultural (communicative) competence and intercultural citizenship. In *The Routledge handbook of language and intercultural communication* (pp. 70-85). Routledge.

Castro, P., Woodin, J., Lundgren, U., & Byram, M. (2016). Student mobility and internationalisation in higher education: perspectives from practitioners. *Language and Intercultural Communication*, *16*(3), 418-436.

Council of Europe. (2008). White paper on intercultural dialogue: Living together as equals in dignity. https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_r evised_en.pdf

Council of Europe. (2022). Intercultural competence training manual: Intercultural glossary. https://rm.coe.int/intercultural-glossary/1680a836f2

Dasli, M. (2019). UNESCO guidelines on intercultural education: a deconstructive reading. *Pedagogy, Culture & Society*, *27*(2), 215-232.

Deardorff, D. (2020). Manual for developing intercultural competencies: Story circles. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).

Dulabaum, N. L. (2011). A Pedagogy for global understanding—Intercultural dialogue: From theory to practice. *Policy Futures in Education*, *9*(1), 104-108.

Erden-Basaran, O. (2023). The Role of Temporary Education Centers on Syrian Refugee Students' Socio-cultural Adaptation. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, *13*(1), 1-20.

Gay, G. (2013). Teaching to and through cultural diversity. *Curriculum inquiry*, *43*(1), 48-70.

Hiller, G. G., & Woźniak, M. (2009). Developing an intercultural competence programme at an international cross-border university. *Intercultural Education*, *20*(sup1), S113-S124.

Huang, Z. M. (2020). Learning from the 'right' ground of mindfulness: Some insights for the 'good' interculturalist. *Language and Intercultural Communication*, *20*(1), 50-61.

IJdens, T. (2019). Promoting National Awareness and Appreciation of Cultural Diversity Through Arts Education: Compatible Goals?. In *Arts Education and Cultural Diversity* (pp. 249-265). Springer, Singapore.

Kokarevich, M. N., & Sizova, N. Z. (2015). Model of tolerance of intercultural communication. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *166*, 621-625.

Kokko, S., & Kyritsi, A. (2012). Cultural heritage education for intercultural communication. *International Journal of Heritage in the Digital Era*, *1*(1_suppl), 165-168.

Lähdesmäki, T., Koistinen, A. K., & Ylönen, S. C. (2020). *Intercultural dialogue in the European education policies: A conceptual approach* (p. 114). Springer Nature.

Lussier, D. (2011). Language, thought and culture: Links to intercultural communicative competence. *Comparative and International Education*, *40*(2).

Moeschler, J. (2007). The role of explicature in communication and in intercultural communication. *Explorations in pragmatics: Linguistic, cognitive and intercultural aspects*, 73-94.

Nordgren, K. (2019). Boundaries of historical consciousness: A Western cultural achievement or an anthropological universal?. *Journal of Curriculum Studies*, *51*(6), 779-797.

Patel, F., Li, M., & Sooknanan, P. (2011). *Intercultural communication: Building a global community*. SAGE Publications India.

Phalet, K., & Baysu, G. (2020). Fitting in: How the intergroup context shapes minority acculturation and achievement. *European Review of Social Psychology*, *31*(1), 1-39.

Phipps, A. (2013). Intercultural ethics: Questions of methods in language and intercultural communication. *Language and intercultural communication*, *13*(1), 10-26.

Piller, I. (2012). Intercultural communication: An overview. *The handbook of intercultural discourse and communication*, 3-18.

Prechtl, E., & Lund, A. D. (2008). 22. Intercultural competence and assessment: perspectives from the INCA Project. Handbook of intercultural communication, 467.

Schwarzenthal, M., Schachner, M. K., Juang, L. P., & Van De Vijver, F. J. (2020). Reaping the benefits of cultural diversity: Classroom cultural diversity climate and students' intercultural competence. *European Journal of Social Psychology*, *50*(2), 323-346.

UNHCR. (n.d.). Master glossary of terms. https://www.unhcr.org/glossary/#r

Van Driel, B., Darmody, M., Kerzil, J. (2016). 'Education policies and practices to foster tolerance, respect for diversity and civic responsibility in children and young people in the EU', NESET II report, Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi: 10.2766/46172

Whole school approach (2023, May 30th). Intercultural-learning.eu. Retrieved from http://intercultural-learning.eu/Portfolio-Item/intercultural-events-at-school/

Yeke, S., & Semercioöz, F. (2016). Relationships between personality traits, cultural intelligence and intercultural communication competence. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *235*, 313-319.

Zhu, H. (2011). From intercultural awareness to intercultural empathy. *English Language Teaching*, *4*(1), 116-119.

Kaynakça

Akhmetshin, E. M., Makulov, S. I., Talysheva, I. A., Fedorova, S. Y., & Gubarkov, S. (2017). Overcoming of intercultural barriers in the educational environment. *Man in India, 97*(15), 281-288.

Aman, R. (2012). The EU and the recycling of colonialism: Formation of Europeans through intercultural dialogue. *Educational Philosophy and Theory*, *44*(9), 1010-1023.

Banerjee, R., & Luckner, J. (2014). Training needs of early childhood professionals who work with children and families who are culturally and linguistically diverse. *Infants & Young Children, 27*(1), 43-59.

Barna Laray, M. (1997). Stumbling blocks in intercultural communication. Samovar Larry A., Porter Richard E. Intercultural Communication: A Reader. 8th ed. Wadsworth.

Bar-Tal, D. (2011). Challenges for constructing peace culture and peace education. The Israel-Palestine Conflict. Routledge, 209-223.

Boaca, M. (2014, May). Overcoming stumbling blocks in intercultural communication. In International Scientific Conference" Strategies XXI" (Vol. 2, p. 197). " Carol I" National Defence University.

Bottiani, J. H., Larson, K. E., Debnam, K. J., Bischoff, C. M., & Bradshaw, C. P. (2018). Promoting educators' use of culturally responsive practices: A systematic review of inservice interventions. *Journal of Teacher Education*, *69*(4), 367-385.

Bourdieu, P. (2018). The forms of capital. In The sociology of economic life (pp. 78-92). Routledge.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2021, October 19). *What Is Cultural Appropriation?*. *Encyclopedia Britannica*. https://www.britannica.com/story/what-is-cultural-appropriation

Civitillo, S., Juang, L. P., & Schachner, M. K. (2018). Challenging beliefs about cultural diversity in education: A synthesis and critical review of trainings with pre-service teachers. *Educational Research Review*, *24*, 67-83.

Cummins, J. (2015). Intercultural education and academic achievement: A framework for school-based policies in multilingual schools. *Intercultural education*, *26*(6), 455-468.

Dervin, F. (2015). Towards post-intercultural teacher education: Analysing 'extreme'intercultural dialogue to reconstruct interculturality. *European Journal of Teacher Education*, *38*(1), 71-86.

DeVoss, D., Jasken, J., & Hayden, D. (2002). Teaching intracultural and intercultural communication: A critique and suggested method. *Journal of Business and Technical Communication, 16*(1), 69-94.

Dong, Q., Day, K. D., & Collaço, C. M. (2008). Overcoming ethnocentrism through developing intercultural communication sensitivity and multiculturalism. *Human Communication*, *11*(1), 27-38.

Edgerton, J. D., & Roberts, L. W. (2014). Cultural capital or habitus? Bourdieu and beyond in the explanation of enduring educational inequality. *Theory and Research in Education, 12*(2), 193-220.

Erden, O. (2017). Schooling experience of Syrian child refugees in Turkey (Doctoral dissertation, Indiana University).

Erden-Basaran (2023). The Role of Temporary Education Centers on Syrian Refugee Students' Socio-cultural Adaptation. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, *13*(1), 1-20.

Erden-Basaran, O. (2021). Protecting refugee students' wellbeing after research. International *Journal of Qualitative Methods, 20,* 16094069211025892.

Forst, S. (n.d.). *Cultural appropriation the classroom*. The Designer Teacher. https://www.thedesignerteacher.com/blog//2018/08/cultural-appropriation-in-classroom.html

Grantham-McGregor, S., Cheung, Y. B., Cueto, S., Glewwe, P., Richter, L., & Strupp, B. (2007). Developmental potential in the first 5 years for children in developing countries*. The Lancet, 369*(9555), 60-70.

Hall, E. T., & Hall, M. R. (1986). Nonverbal communication for educators. *Theory into practice*, *26*(S1), 364-367.

Harrison, N., & Peacock, N. (2009). Cultural distance, mindfulness and passive xenophobia: Using Integrated Threat Theory to explore home higher education students' perspectives on 'internationalisation at home'. British educational research journal, 36(6), 877-902.

Honsinger, C., & Brown, M. H. (2019). Preparing trauma-sensitive teachers: Strategies for teacher educators. *Teacher Educators' Journal, 12*, 129-152.

Jones, A., & Quach, X. (2007). Intercultural communication. The University of Melbourn.

Karadağ, E. (2021). Küreselleşme çağında Güney Afrika'nın Ubuntu ruhu. *Africania, 1*(2), 69-79.

Khamis, S. (2007). The role of new Arab satellite channels in fostering intercultural dialogue: can Al Jazeera English bridge the gap?. *New media and the new Middle East*, 39-51.

Kiguwa, P. (2014). Telling stories of race: A study of racialised subjectivity in the post-apartheid academy (Doctoral dissertation, University of the Witwatersrand, Faculty of Humanities).

Leeman, Y., & Ledoux, G. (2005). Teachers on intercultural education. *Teachers and Teaching: theory and practice*, *11*(6), 575-589.

Lin, Y., & Rancer, A. S. (2003). Ethnocentrism, intercultural communication apprehension, intercultural willingness-to-communicate, and intentions to participate in an intercultural dialogue program: Testing a proposed model. *Communication Research Reports*, *20*(1), 62-72.

National Child Traumatic Stress Network. (2008). Psychological and behavioral impact of trauma. https://www.nctsn.org/resources/child-trauma-toolkit-educators

Neill, S. (2017). *Classroom nonverbal communication*. Routledge.

Ozturk, F., Malkoc, S., & Ersoy, A. (2016). Patriotism as Perceived by Social Studies Teachers: An Outlook on the Individual, Society and Education. *Pamukkale University Journal of Education,* (40).

Papallo , J. A., & DeWald, M. (2016, November 13). *Addressing Cultural Appropriation in the Classroom: Tools and Resources*. EducationWeek. https://www.edweek.org/teaching-learning/opinion-addressing-cultural-appropriation-in-the-classroom-tools-and-resources/2016/12

Pastore, G., & Luder, R. (2021). Teacher-student-relationship quality in inclusive secondary schools: Theory and measurement of emotional aspects of teaching. In *Frontiers in Education* (Vol. 6, p. 115). Frontiers.

Patel, F., Li, M , & Sooknanan, P.(July 2011) Intercultural Communication: Building a global community. Sage Publication.

Poglia, E., Mauri-Brusa, M., & Fumasoli, T. (2007). Intercultural dialogue in higher education in Europe. *Intercultural dialogue on campus*.

Porter, R. E., & Samovar, L. A. (1996). Cultural influences on emotional expression: implications for intercultural communication. In Handbook of communication and emotion (pp. 451-472). Academic Press.

Romijn, B. R., Slot, P. L., & Leseman, P. P. (2021). Increasing teachers' intercultural competences in teacher preparation programs and through professional development: A review. *Teaching and Teacher Education, 98*, 103236.

Sarmiento, I., Zuluaga, G., Paredes-Solís, S., Chomat, A. M., Loutfi, D., Cockcroft, A., & Andersson, N. (2020). Bridging Western and Indigenous knowledge through intercultural dialogue: lessons from participatory research in Mexico. BMJ Global Health, 5(9), e002488.

Scherr, A. (2008). 15. Schools and cultural difference. Handbook of intercultural communication, 303.

Sever, M. B. (2020). Suriyeli mülteci çocukların eğitim durumu ve sosyal uyum örneklemi. *Journal of European Education*, *10*(1-2), 1-16.

Shonkoff, J. P., Garner, A. S., Committee on psychosocial aspects of child and family health, committee on early childhood, adoption, and dependent care, and section on developmental and behavioral pediatrics.

Siegel, B. S., Dobbins, M. I., Earls, M. F., ... & Wood, D. L. (2012). The lifelong effects of early childhood adversity and toxic stress. *Pediatrics, 129*(1), e232-e246.

Spencer-Oatey, H., & Franklin, P. (2009). *Intercultural interaction: A multidisciplinary approach to intercultural communication*. Springer.

Spencer-Rodgers, J., & McGovern, T. (2002). Attitudes toward the culturally different: The role of intercultural communication barriers, affective responses, consensual stereotypes, and perceived threat. *International journal of intercultural relations, 26*(6), 609-631.

Suárez-Orozco, C., Yoshikawa, H., & Tseng, V. (2015). Intersecting inequalities: Research to reduce inequality for immigrant-origin children and youth. William T. Grant Foundation.

Thomas, M. S., Crosby, S., & Vanderhaar, J. (2019). Trauma-informed practices in schools across two decades: An interdisciplinary review of research. *Review of Research in Education, 43*(1), 422-452.

Wang, T. (2013). Intercultural dialogue and understanding: Implications for teachers. In *Teaching in transnational higher education* (pp. 57-66). Routledge.

Zajda, J. (2007). Living together: Globalisation, education and intercultural dialogue. Political Crossroads, 14(1), 37-49.

Düşünme Soruları

1. Kendi öğretmenlik stilinizi düşündüğünüzde kendinizi en çok hangi yaklaşıma yakın hissediyorsunuz?

……
……

2. Bu bölümde bahsedilen hangi eğitim yaklaşımı sınıfınızda ya da okulunuzda kültürlerarası iletişimi artırmak için etkili olacaktır? Neden?

……
……

Özet

Bu bölümde çeşitliliğe saygı konusu ele alınmış ve kültürlerarası iletişimde yaygın şekilde kullanılan eğitim yaklaşımları açıklanmıştır. Özellikle bölüm içerisinde yaygın eğitim yaklaşımlarından bahsedildiğinin bir kez daha altı çizilmelidir çünkü kültürlerarası iletişim kullanılacak olan topluluğun ve toplumun hassasiyetine göre kullanılacak yaklaşım değişiklik gösterdiği için öğretmenler ve uygulayıcılar bu değişkenliği ve yeni yaklaşımlara yönelik doğacak ihtiyacı her zaman göz önünde bulundurmalıdırlar. En yaygın kullanılan yaklaşımlara örnek olarak kapsayıcı eğitim yaklaşımı, insan hakları temelli yaklaşım, kültüre duyarlı eğitim, farklılaştırılmış öğretim, öğrenmede evrensel tasarım, nörolojik çeşitlilik ve barış eğitimi ve çatışma çözümleme yaklaşımı verilmiştir.

Kaynakça

Ainscow, M., T. Booth, A. Dyson, P. Farrell, J. Frankham, F. Gallannaugh, A. Howes, and R. Smith. 2006. *Improving Schools, Developing Inclusion.* Oxford: Routledge.

Armstrong, T. (2015). The myth of the normal brain: Embracing neurodiversity. *AMA journal of ethics*, *17*(4), 348-352.

Armstrong, T. (2017). Neurodiversity: The Future of Special Education?. *Educational Leadership*, *74*(7), 10-16.

Bajaj, M. (2011). Human rights education: Ideology, location, and approaches. *Human Rights Quarterly*, 481-508.

Bajaj, M. (Ed.). (2008). *Encyclopedia of peace education*. IAP.

Banks, J. (2008). *An Introduction to Multicultural Education* (6th ed.). Pearson.

Bickmore, K. (2011). Keeping, making, and building peace in school. *Social Education*, *75*(1), 40-44.

Borich, G. (2011). *Effective teaching methods: Research-based practice*. Upper Saddle River, N.J.: Merrill.

Bush, K. D., & Saltarelli, D. (2000). The two faces of education in ethnic conflict: Towards a peacebuilding education for children.

Craissati, D., Banerjee, U. D., King, L., Lansdown, G., & Smith, A. (2007). *A human rights based approach to education for all*. UNICEF.

Davies, L. (2016). The politics of peace education in post-conflict countries. *Unpublished manuscript*.

Demir-Basaran, S. (2021). *Öğrenmede Evrensel Tasarım: Kapsayıcı Eğitimi Sağlamada Kuramsal ve Uygulamalı Bir Çerçeve.* (S. Demir-Basaran, Ed.) Pegem Akademi.

Erden, E. & Erden-Basaran, O. (2021). Öğrenmede Evrensel Tasarım Uygulamaları. In S. Demir-Basaran (Eds.), *Öğrenmede Evrensel Tasarım: Kapsayıcı Eğitimi Sağlamada Kuramsal ve Uygulamalı Bir Çerçeve.* (275-296). Pegem Akademi.

Erden, O. (2017). Schooling experience of Syrian child refugees in Turkey (Doctoral dissertation, Indiana University).

Erden-Basaran (2023). The Role of Temporary Education Centers on Syrian Refugee Students' Socio-cultural Adaptation. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, *13*(1), 1-20.

Erden-Basaran (hazırlık aşamasında). The Resiliency of a Refugee Child with Special Needs: Translanguaging to Overcome Learning Obstacles

Erden-Basaran, O. & Erden, E. (2021). Öğrenmede Evrensel Tasarımın Temelleri. In S. Demir-Basaran (Eds.), *Öğrenmede Evrensel Tasarım: Kapsayıcı Eğitimi Sağlamada Kuramsal ve Uygulamalı Bir Çerçeve.* (73-108). Pegem Akademi.

Erden-Basaran, O. (2021). Protecting refugee students' wellbeing after research. International *Journal of Qualitative Methods, 20,* 16094069211025892.

Flynn, J. (2013). *Reframing the intercultural dialogue on human rights: A philosophical approach*. Routledge.

Gay, G. (2000). Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice. Teachers College Press.

Göker, S. D., & Gündüz, Y. (2017). Eğitim denetimi sürecinde hesap verebilirlik ve şeffaflık uygulamaları. *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty*, *36*(1), 83-93.

Gursel-Bilgin, G., Erden-Basaran, O., & Flinders, D. J. (2023). Turkish Pre-service Teachers' Understandings of War, Peace, and Peace Education. *International Journal of Educational Research*, *117*, 102112.

Gültekin, B. (2012). Dialog and mediation education in intercultural communication. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *55*, 1124-1133.

Harris*, I. M. (2004). Peace education theory. *Journal of peace education*, *1*(1), 5-20.

McCowan, T. (2013). *Education as a human right: Principles for a universal entitlement to learning*. Bloomsbury Publishing.

Noddings, N. (2012). Peace education: How we come to love and hate war. Cambridge University Press.

Ozturk & Derin (2022). Kapsayıcı eğitim. S. D. Başaran Ed., *Öğrenme ve evrensel tasarım: Kapsayıcı eğitimi sağlamada kuramsal ve uygulamalı bir çerçeve, 1-36.* Pegem Academy.

Reardon, B. A. (1988). *Comprehensive peace education: Educating for global responsibility*. Teachers College Press, 1234 Amsterdam Avenue, New York, NY 10027.

Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of human development*, *6*(2), 151-166.

Tomlinson, C. (2014). The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners, 2nd edition. Alexandria, VA: ASCD.

UNESCO (2005). Guidelines for inclusion. Ensuring access to education for all. Guidelines for inclusion: ensuring access to education for all; 2006 (unesco.org)

Weinstein, H. M., Freedman, S. W., & Hughson, H. (2007). School voices: Challenges facing education systems after identity-based conflicts. *Education, citizenship and social justice*, *2*(1), 41-71.

Williams, P. (2004). Peace operations and the international financial institutions: Insights from Rwanda and Sierra Leone. *International Peacekeeping*, *11*(1), 103-123.

https://kahoot.it/

Interactive presentation software - Mentimeter

Özet

Bu bölümde kültürlerarası iletişimi geliştirmek için kullanılabilecek etkinlik örnekleri paylaşılmıştır. Bu etkinlik örneklerinin amacı, öğretmenlere kılavuzluk etmek ve onları kendi sınıf ortamlarında uygulayabilecekleri olası diğer etkinlikler konusunda düşünmeye yönlendirmektir. Etkinliklerin her biri; öğrenci grupları, kaynaklar, profesyonel deneyim ve mevcut hassasiyetler göz önünde bulundurularak yeniden tasarlanabilir ve uygun şekilde branşlara, yaş gruplarına, sınıf ve okul ortamına uyarlanabilir.

Kaynakça

Ainscow, M., T. Booth, A. Dyson, P. Farrell, J. Frankham, F. Gallannaugh, A. Howes, & R. Smith. (2006). *Improving Schools, Developing Inclusion.* Oxford: Routledge.

ASHOKA (nd.). *Start Empathy A Toolkit for Promoting Empathy in Schools.* Retrieved from https://www.ashoka.org/en-us/files/startempathytoolkitpdf

Aykaç, M. & Aykaç, N. (2019). Yaratıcı drama temelli etkinliklerin kültürlerarası duyarlılık ve göçmen algısı üzerine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, *14*(1), 73-98. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ydrama/issue/60243/876195

Bajaj, M. (Ed.). (2008). *Encyclopedia of peace education*. IAP.

Borich, G. (2011). *Effective teaching methods: Research-based practice*. Upper Saddle River, N.J.: Merrill.

Bradley, J., Moore, E., Simpson, J., & Atkinson, L. (2018). Translanguaging space and creative activity: Theorizing collaborative arts-based learning. *Language and Intercultural Communication*, *18*(1), 54-73.

Bradshaw, A. C. (2017). Critical pedagogy and educational technology. In *Culture, learning, and technology* (pp. 8-27). Routledge.

Bush, K. D., & Saltarelli, D. (2000). The two faces of education in ethnic conflict: Towards a peacebuilding education for children.

Bush, K. D., & Saltarelli, D. (2000). The two faces of education in ethnic conflict: Towards a peacebuilding education for children.

Davies, L. (2016). The politics of peace education in post-conflict countries. *Unpublished manuscript*.

Erden, O. (2017). Schooling experience of Syrian child refugees in Turkey (Doctoral dissertation, Indiana University).

Erden-Basaran (2023). The Role of Temporary Education Centers on Syrian Refugee Students' Socio-cultural Adaptation. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, *13*(1), 1-20.

Erden-Basaran (hazırlık aşamasında). The Resiliency of a refugee child with special needs: Translanguaging to Overcome Learning Obstacles.

Erden-Basaran, O. (2021). Protecting refugee students' wellbeing after research. International *Journal of Qualitative Methods, 20,* 16094069211025892.

Gay, G. (2000). Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice. New York: Teachers College Press.

Gursel-Bilgin, G., Erden-Basaran, O., & Flinders, D. J. (2023). Turkish pre-service teachers' understandings of war, peace, and peace education. *International Journal of Educational Research*, *117*, 102112.

Harris, I. M. (2004). Peace education theory. *Journal of peace education*, *1*(1), 5-20.

Noddings, N. (2012). Peace education: How we come to love and hate war. Cambridge University Press.

Ozturk & Derin (2022). Kapsayıcı eğitim. S. D. Başaran Ed., *Öğrenme ve evrensel tasarım: Kapsayıcı eğitimi sağlamada kuramsal ve uygulamalı bir çerçeve, 1-36.* Pegem Academy.

Parkin, S. (2021). Analytical report. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377831

Reardon, B. A. (1988). *Comprehensive peace education: Educating for global responsibility*. Teachers College Press, 1234 Amsterdam Avenue, New York, NY 10027.

Roth, K. (2001). Material culture and intercultural communication. *International Journal of Intercultural Relations*, *25*(5), 563-580.

Shafazhinskaya, N. E., Shcherbinina, V. M., Ivanova, E. Y., Belyakova, T. E., & Pereverzeva, M. V. (2019). Learning about world art culture as a method of forming a universal cross-cultural communication competence. *Humanities & Social Sciences Reviews*, *7*(6), 1225-1229.

Streitmann, Á. B. (2022). Project-based language learning through folk and fairy tales: The story of a tale project before and during the pandemic. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, *10*(2–3), 268-278.

Tomlison, C. (2014). The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners, 2nd edition. Alexandria, VA: ASCD.

UNESCO (2005). Guidelines for inclusion. Ensuring access to education for all. Guidelines for inclusion: ensuring access to education for all; 2006 (unesco.org)

Weinstein, H. M., Freedman, S. W., & Hughson, H. (2007). School voices: Challenges facing education systems after identity-based conflicts. *Education, citizenship and social justice*, *2*(1), 41-71.

Williams, P. (2004). Peace operations and the international financial institutions: Insights from Rwanda and Sierra Leone. *International Peacekeeping*, *11*(1), 103-123.

Yıldırım, K., Aykaç, N. & Okçu, S. T. (2019). Yaratıcı drama ve resimli çocuk kitapları: Kültürlerarası duyarlılığı geliştirmek için örnek bir uygulama. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14 (1), 55-72. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ydrama/issue/60243/876189.

SEÇİM HUKUKU ANSİKLOPEDİSİ

Editör: Doç. Dr. Fatih Güler

nobel bilimsel

SEÇİM HUKUKU ANSİKLOPEDİSİ

Editör: Doç. Dr. Fatih Güler

Yayın No.: 1831
ISBN: 978-625-398-966-8
E-ISBN: 978-625-398-965-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güler, Fatih.
Seçim Hukuku Ansiklopedisi / Editör: Fatih Güler
1. Basım, XIV + 352 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-966-8
E-ISBN: 978-625-398-965-1
1. Seçim 2. Yüksek Seçim Kurulu 3. Demokrasi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

YAZAR LİSTESİ ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xi**

ARA SEÇİM **1**
Barış Kandeğer

BELEDİYE BAŞKANI **6**
Ferda Koç

BELEDİYE KANUNU'NA GÖRE YAPILAN HALKOYLAMALARI **10**
Ömer Faruk Tekin

BELEDİYE MECLİS ÜYELİĞİ **18**
Çağrı Çolak

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI **23**
Cem Angın

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE MECLİS ÜYELİĞİ **27**
Çağrı Çolak

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ **32**
Cem Angın

ÇOĞUNLUK SEÇİM SİSTEMİ **36**
Tuğba Salman

DEMOKRASİ **40**
Selcen Altınbaş Umut

D'HONDT USULÜ **45**
Burcu Büyükekmekci

DOĞRUDAN DEMOKRASİ **50**
Aydoğan Kutlu

ELEKTRONİK OY VERME **56**
Betül Aydoğan Ünal

EMREDİCİ VEKÂLET TEORİSİ.....61
Ömer Faruk Tekin

EN KUVVETLİ ORTALAMA USULÜ.....67
Merve Abanoz

ERKEN SEÇİM 73
Tuğba Salman

GERRYMANDERING.....77
Aydoğan Kutlu

GÖREVDEN UZAKLAŞTIRMA 83
Cem Angın

GÜMRÜK KAPILARINDA OY VERME 88
Betül Aydoğan Ünal

HAGENBACH-BISCHOFF SİSTEMİ.....93
Halil Emre Deniş

HÂKİMLER VE SAVCILAR YÜKSEK KURULU ÜYELİĞİ SEÇİMLERİ 97
Selçuk Aslan

HALK TEŞEBBÜSÜ (HALK GİRİŞİMİ) 103
Burak Koçak

HALK VETOSU 108
Hüseyin Sevinç

HALKOYLAMASI 112
Aydoğan Kutlu

İHTİYAR HEYETİ VE İHTİYAR MECLİSİ.....118
Mücahit Bektaş

İL GENEL MECLİS ÜYESİ.....124
Mücahit Bektaş

İL VE İLÇE SEÇİM KURULU 129
Ezel Altunay

KAMU GÖREVLİLERİNİN ADAYLIĞI **132**
Zeynep Yıldırım

KAMUOYU **138**
Halil Emre Deniş

KAMUOYU YOKLAMASI **143**
Burak Koçak

KAYYUM **147**
Hakan Gökhan Gündoğdu

KONTENJAN ADAYLIĞI **152**
Çağrı Çolak

MAHALLÎ İDARELER SEÇİMİ **156**
Cem Angın

MEKTUPLA OY VERME **160**
Betül Aydoğan Ünal

MİLLETVEKİLİ **164**
Selçuk Aslan

MİLLÎ BAKİYE SİSTEMİ **170**
Hüseyin Sevinç

MUHTAR **175**
Mücahit Bektaş

NİSPİ TEMSİL SİSTEMİ **182**
Tuğba Salman

OY **186**
Ferda Koç

OY İLKELERİ **190**
Selcen Altınbaş Umut

PLEBİSİT **195**
Hakan Gökhan Gündoğdu

PROPAGANDA **200**
Burcu Büyükekmekci

SAINTE-LAGUE SİSTEMİ **204**
Halil Emre Deniş

SEÇİLME HAKKI **208**
Burcu Büyükekmekci

SEÇİLME YETERLİLİĞİ **213**
Zeynep Yıldırım

SEÇİM **218**
Ferda Koç

SEÇİM BÜROSU **223**
Merve Abanoz

SEÇİM GÜNÜ YASAKLARI **227**
Selçuk Aslan

SEÇİM HARCAMALARININ DENETİMİ **232**
Aslı Kaya

SEÇİM HUKUKU **235**
Naile Erdem

SEÇİM İTTİFAKLARI **242**
Damla Mursül

SEÇİM KANUNU VE SEÇİM KANUNLARININ UYGULANMA TARİHİ **247**
Barış Kandeğer

SEÇİM SİSTEMİ **251**
Hüseyin Sevinç

SEÇİM SUÇLARININ SORUŞTURMA VE KOVUŞTURMA USULÜ **257**
Fatih Güler

SEÇİMLERİN ERTELENMESİ **262**
Damla Mursül

SEÇİMLERİN YÖNETİMİ **267**
Cem Angın

SEÇİMLERİN SİYASAL DENETİMİ **271**
Merve Abanoz

SEÇİMLERİN YARGISAL DENETİMİ **276**
Merve Abanoz

SEÇME HAKKI **282**
Burak Koçak

SEÇMEN VE SEÇMEN OLMAYANLAR **286**
Selcen Altınbaş Umut

SEÇSİS **290**
Damla Mursül

SERBEST SEÇİM HAKKI **295**
Barış Kandeğer

TEMSİLCİLERİN AZLİ **300**
Hüseyin Sevinç

TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİ **304**
Ömer Faruk Tekin

TEMSİLÎ DEMOKRASİ **311**
Naile Erdem

TEMSİLÎ VEKÂLET TEORİSİ **317**
Hakan Gökhan Gündoğdu

ÜLKE SEÇİM BARAJI **322**
Zeynep Yıldırım

YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ **327**
Naile Erdem

YASAMA (SEÇİM) DÖNEMİ **333**
Fatih Güler

YEDEK MİLLETVEKİLİ.....337
Fatih Güler

YURT DIŞINDA OY VERME 342
Betül Aydoğan Ünal

YÜKSEK SEÇİM KURULU.....347
Zeynep Yıldırım

ARA SEÇİM

Barış Kandeğer

Meclislerde boş olan üyeliklerin doldurulması için başlıca dört yöntem benimsenmiştir. Bu yöntemler; ara seçim yöntemi, liste sırası yöntemi, yedek milletvekilliği yöntemi ve karma yöntemdir. Ara seçim yöntemi, parlamento üyeliklerinde herhangi bir nedenle eksilme durumu ortaya çıkması hâlinde eksikliklerin tamamlanması için tercih edilen usuller arasındandır. Bu usulde, boşalan yasama meclisi üyelikleri ara seçim ile gerçekleştirilir. Adı geçen usulü tercih eden ülkelerden birisi İngiltere'dir. Amerika Birleşik Devletleri'nde de Temsilciler Meclisi'nde boşalan üyelikler için ara seçim yöntemi uygulanmaktadır. Fransa'da ise yedek milletvekilliği, liste sırası yöntemi ve ara seçim yöntemi olmak üzere karma bir yöntem uygulanır. Ara seçim usulü özellikle dar bölgeye yaklaşımına ilişkin olarak iki turlu çoğunluk sistemi ile seçilen ulusal Mecliste temsilci olan bir milletvekilinin istifası ve/veya herhangi bir neden ile milletvekili sıfatının kaybedilmesi hâlinde, genel seçimlere bir seneden fazla bir süre kalma koşuluyla, uygulanmaktadır Genellikle, eksik olan üyeliklerin tamamlanmasında benimsenen usul, temsilci seçimlerinin benimsendiği usul ile birlikte düşünülmektedir. Buna göre, tek isimli, dar bölge ve çoğunluk sistemiyle seçilen temsilciliklerin eksilmesi durumunda ara seçim yöntemi uygulanmakta; birden çok isimli, geniş bölge ve orantılı temsil sistemi ile belirlenen temsilciliklerin eksilmesi durumunda, yedek milletvekilliği ve/veya liste sırası usulü tercih edilmektedir (Onar ve Gönenç, 2002: 2-5).

Millet egemenliğinin sürekli olması ile temsil arasında kurulan doğru orantının bir gereği olarak boşalan meclis üyeliklerinin boş kalması kabul görmeyen bir durumdur. Çünkü millet egemenliğinin temsil edilmesinin kesintiye uğraması, hem seçmenlerin eğilimlerinin meclise eksik yansımasına hem de kamuoyunun mecliste eksik temsil edilmesine ve de meclisin etkin ve verimli çalışmasında güçlükler yaratabileceği ifade edilir (Türk, 1981: 24).

Türkiye'de de boşalan üyeliklerin yerinin doldurulması için benimsenmiş olan yöntem, ara seçim yöntemidir. Bu yöntem, Teşkilatı Esasiye Kanunu (1921) dışında, Kanun-i Esasi (1876) ile birlikte, Osmanlı ve Cumhuriyet anayasalarında ve seçim kanunlarında yer almıştır. Kanun-i Esasi'ye göre eksilen mebuslukların tamamlanması yöntemi, 20 Temmuz 1324 (1908) tarihli İntihab-ı

KAYNAKLAR

ANAYASA KOMİSYONU (2017). Adalet ve Kalkınma Partisi Milletvekillerinin Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (2/1504) ve Anayasa Komisyonu Raporu.

KÜÇÜK, Ünal ve ERSÖNMEZ, Mustafa (2017), "*Ara Seçimin Yetersizliği ve Temsilde Süreklilik Sorunu: Yedek Milletvekilliği Tartışmaları*", **Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S. 6, ss.11-30.

ONAR, Erdal ve GÖNENÇ, Levent (2002). "*1982 Anayasası'na Göre Ara Seçim*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.51, S.4, ss. 1-40.

TUNCER, Erol (2003). **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, Ankara: TESAV Yayınları.

TÜRK, Hikmet Sami (1981). "*Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçim Yoluyla ya da Yedeklerle Doldurulması*". **Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1-4, S. 38, ss.3-52

TÜRK, Hikmet Sami (1997). **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Ankara: TESAV Yayınları.

BELEDİYE BAŞKANI

Ferda Koç

Türkiye'de yerel yönetimler Osmanlı Devleti döneminde 19. yüzyılda ortaya çıkmış, Cumhuriyet döneminde ise farklı zamanlarda yeniden düzenlenmiştir (Güler, 2021: 406). Üç tür yerel yönetim vardır: İl özel idaresi, belediye, köy muhtarlığı. Anayasamızın 127. maddesinde bu yerel yönetim türlerine *"Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek*……" (2709 sayılı Kanun) ibaresi içinde yer verilmiştir.

Bir yerel yönetim türü olarak belediye, Arapça "beled (yer, memleket, kasaba ve şehir)" *kökünden* ve "beledi (şehir ve kasabaya ilişkin, bedevi veya köylü olmayan)" *sıfatından* gelen, "bir şehir veya kasabanın sokaklarıyla diğer işlerine ve temizlik gibi ihtiyaçlarına bakan idare" anlamını içerir. Kavramın sözlük anlamının da işaret ettiği üzere, belediye modeli, köy dışında kalan, kırsal olmayan yerleşmeleri kapsamaktadır. Belediye modeli daha çok kentsel yerleşmeleri niteleyen, daha açık bir ifadeyle, "tarımsal üretim yapılmayan, iktisadi etkinlikleri sanayi, ticaret, hizmet sektörlerinde yoğunlaşmış olan mekândır." (Güler, 2021: 414).

Kentsel yerleşmelerin modeli olarak belediyenin başı ve yürütme organı, belediye başkanıdır. Belediye başkanı ya atamayla ya da seçimle olmak üzere iki tür şekilde işbaşına gelir (Bozkurt& Ergun, 1998: 33). Bu iki türü tarihsel olarak "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri" içerisinde görmek mümkündür.

Kentsel yerleşmelerin yönetim mekanizması olarak ilk belediye *"İstanbul Şehremaneti"* adıyla 1854'de İstanbul'da yabancı tüccar ve elçilerin etkisiyle kurulmuştur (Güler, 2021: 415). Şehremaneti'nin başında *Şehremini* adı verilen padişah tarafından atanan belediye başkanı bulunmaktadır. Şehremini yürütme organı olup, bu organın yanında karar ve istişare organı olarak 12 üyeden oluşan Şehir Meclisi vardır. Ancak bu organları oluşturan kişilerin belediye yönetimi konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olmamaları nedeniyle Şehremaneti başarılı olmamıştır (Nadaroğlu, 1994: 197). Bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, 1857 yılında Nizamname-i Umumi ile İstanbul'daki Şehremaneti on dört belediye dairesine bölünmüş, Galata-Beyoğlu dairesine

KAYNAKLAR

AKARCA, Alparslan (2023), *"Türkiye'de Yerel Yönetim Reformları: Belediye Yönetimi"*, **ODU Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S.2, ss. 1545-1568.

AYMAN GÜLER, Birgül (2021), **Türkiye'nin Yönetimi Yapı**, İmge Kitabevi, Ankara.

BOZKURT, Ömer & ERGUN, Turgay (1998), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, (Ed. Seriye Sezen), TODAİE Yayını, Ankara.

ÇÖLÜK, Özcan (2021), *"Sandıkta Bitmeyen Seçim:17 Kasım 1963 İstanbul Belediye Başkanlığı Seçimi"*, **Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S. 4, ss.1515-1535.

GÖZLER, Kemal (2018), **Mahalli İdareler Hukukuna Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

NADAROĞLU, Halil (1994), **Mahalli İdareler Teorisi Ekonomisi Uygulaması**, Beta Basım Yayım, İstanbul.

PARLAK, Bekir (2020), **Türkiye'de Yerel Yönetimler: Tarihçe, Mevzuat, Yapı ve İşleyiş,** Değişim Yayınları, İstanbul.

TURAN, Abdulmenaf (Nisan 2020), *"Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Belediye Başkanlarının Göreve Gelmesi ve Görevden Alınması"*, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi,** C. 29, S. 2, ss. 1-19.

BELEDİYE KANUNU'NA GÖRE YAPILAN HALKOYLAMALARI

Ömer Faruk Tekin

Günümüzün büyük ölçekli toplumsal örgütlenme birimlerinde uygulanabilen yarı-doğrudan katılım örneklerinin başında referandum da denilen halkoylaması gelmektedir. Halkoylamasının hangi durumlarda söz konusu olabileceği, hangi konularla ilgili yapılabileceği genellikle ülkelerin anayasalarında yer alan düzenlemelerle belirlenmektedir. Bir halkoylaması genellikle, bir yasama meclisinin çıkardığı bir kanun veya aldığı bir karar hakkında, uygulanmadan veya yürülüğe girmeden önce halkın konuya ilişkin oyuna/görüşüne başvurulmasıdır. Kamusal işlerin aksamasına yol açmamak amacıyla referanduma konu olabilecek veya olması gereken meseleler, halk açısından hayatî açıdan önemli olanlarla sınırlı tutulmaktadır. Yine anayasa metinlerinde, halkoylamasına başvurulması gerekli konuların yanı sıra, gerek görüldüğünde halkoylamasına sunulabilecek konular da belirtilmektedir. Gerekli olduğunda halkoylamasına sunulacak bir durum söz konusu olduğunda, hangi kişi ve/veya kuruluşların belirli bir konuya ilişkin olarak referanduma gerek görme ya da görmeme yetkisine sahip oldukları da belirlenmektedir. Bu kişi veya kuruluşlar arasında devlet başkanından, belirli bir sayıda imza toplayan vatandaşlara kadar uzanan bir çeşitlilik söz konusu olabilmektedir (Sönmezoğlu, 1983: 146-147).

Temelde bir temsilî demokrasi olan yarı-doğrudan demokraside, halk bazı durumlarda belli başlı araçlar veya mekanizmalarla egemenliğin kullanılmasına katılmaktadır. *Halk vetosu, referandum* ve *halk teşebbüsü* bu katılım mekanizmalarındandır. *Halk vetosu* parlâmento tarafından kabul edilen bir kanunun yürürlüğe girmesinden önce, belirli sayıda vatandaşın bu kanun hakkında halkoylaması yapılmasını talep etmesidir. *Referandum* ise bir yasama işlemi hakkında yurttaşların oyuna (reyine, görüşüne) başvurulmasıdır. Halk vetosu ve referandum ancak istenmeyen bir yasanın yürürlüğe girmesini engelleyebilir; ama çıkarılması istenen bir yasanın çıkmasını sağlayamaz. Bir yasanın çıkarılmasını sağlayacak olan katılım aracı ise *halk girişimi* olarak da bilinen

KAYNAKLAR

COUNCIL OF EUROPE (1985). **European Charter of Local Self-Government**, ETS No.122. Strasbourg.

BELEDİYE KANUNU (2005). *T.C. Resmî Gazete.* 25874, 13 Temmuz 2005.

BRITANNICA (2023, August 30). "*Referendum and Initiative*". **Encyclopedia Britannica**. https://www.britannica.com/topic/referendum, Erişim Tarihi: 06.09.2023

BRITANNICA (2019, September 9). "*Plebiscite*". **Encyclopedia Britannica.** https://www.britannica.com/topic/plebiscite, Erişim Tarihi: 06.09.2023

GÖRÜCÜ, Veysel (2021). "*Katılımı Etkileyen Faktörler ve Katılım Yolları*". **Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, S. 22, ss. 155-202.

GÖZLER, Kemal (1988). "*Halkoylamasının Değeri*". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 40 S. 1, ss. 97-113. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000775

GÜLER, Fatih (2023). "*YSK Kararları Işığında Belediye Kanunu'na Göre Yapılan Halkoylamaları (Plebisit)*". **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1, ss. 115-139. https://doi.org/10.58733/imhfd.1267363

MOREL, Laurence (2018). "*Types of referendums, provisions and practice at the national level worldwide*". **The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy** (Eds.: Laurence Morel and Matt Qvortrup), ss. 27-59. Routledge, New York, USA.

ÖNER, Şerif (2001). "*Belediyelerde Yönetime Katılmada Halkla İlişkilerin Rolü ve Önemi*". **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 3, S. 2, ss. 100-114.

ROSE, Richard (2015). "*Referendum or Plebiscite: What's the Difference?*". **UK in A Changing Europe**. https://ukandeu.ac.uk/referendum-or-plebiscite-whats-the-difference/, Erişim Tarihi: 06.09.2023

SCHILLER, Theo (2018). "*Local referendums: A comparative assessment of forms and practice*". **The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy** (Eds.: Laurence Morel and Matt Qvortrup), ss. 60-80. Routledge, New York, USA.

SEÇİMLERİN TEMEL HÜKÜMLERİ VE SEÇMEN KÜTÜKLERİ HAKKINDA KANUN (2005). *T.C. Resmî Gazete.* 10796, 2 Mayıs 1961.

SÖNMEZOĞLU, Faruk (1983). **Ansiklopedik Politika Sözlüğü**. İletişim Yayınları, İstanbul.

ZENGİNKUZUCU, M. Dikran (2013). "*Halkoylamasını Yeniden Düşünmek*". **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, S. 2, ss. 1-17.

BELEDİYE MECLİS ÜYELİĞİ

Çağrı Çolak

Yerel meclisler, yerel politikaların oluşturulması ve tartışılması görevini üstlenen ve bu politikalara meşruiyet kazandıran mekanizmalardır. Temsilî demokrasi çerçevesinde oluşturulan bu mekanizmalar, yerel nitelikteki kamusal malların üretilmesi ve hizmetlerin sunulması bağlamında kritik rollere sahiptirler. Bu yönleriyle yerel demokrasinin kalbinin attığı yer olarak nitelendirilirler. Söz konusu kritik rol ve işlevi, meclisleri olduğu gibi üyelerini de oldukça önemli kılmaktadır.

İngilizcede genellikle "alderman" ve "city councilor" kavramlarıyla karşılık bulan yerel meclis üyeleri için Türkiye'de doğrudan "şehir parlamenteri" veya "yerel parlamenter" gibi bir isimlendirme kullanılmamaktadır. Çünkü İngilizcenin resmî dil olduğu Anglo-Sakson kültürde, Kıta Avrupası geleneğinde olduğu gibi bir mülki idare – mahallî idare ayrımı bulunmamaktadır. Buradan hareketle, yerel ölçekteki parlamenterler için "şehir parlamenteri" ya da "şehir meclis üyesi" ifadeleri kullanılabilmektedir. Türkiye'de ise yerel nitelikteki parlamenterler, üyesi bulundukları meclisin hangi yerel yönetim türünün organı olduğuna göre isimlendirilmektedir. Örneğin; il özel idaresinin karar organı il genel meclisindeki bir parlamentere "il genel meclis üyesi", büyükşehir belediyesinin karar organı büyükşehir belediye meclisindeki bir parlamentere "büyükşehir belediye meclis üyesi"; bunlarla uyumlu olarak belediyenin karar organı belediye meclisindeki bir parlamentere de "belediye meclis üyesi" adı verilmektedir.

Belediye meclis üyeleri, belediye meclisinin karar organı olarak yüklendiği işlev ve sorumluluklar çerçevesinde yerel siyaset alanındaki yasama faaliyetlerinin ve karar verme süreçlerinin başat aktörleri olarak konumlanmaktadır (Çolak & Küçükyılmaz, 2019: 684). Yerel siyaset ve yerel demokrasinin iki temel bileşeni olan temsil ve katılım, belediye meclis üyeliğinin bir yandan temsilciliği içermesi diğer yandan ise vatandaş katılımının resmî çerçevesini oluşturması bağlamında olmazsa olmaz unsurlarıdır (Blakeley, 2005: 155). Bu açıdan belediye meclis üyeliği, yerel düzeyde halkın menfaatlerini temsil et-

KAYNAKLAR

BLAKELEY, Georgina (2005), "*Local Governence and Local Democracy: The Barcelona Model*", **Local Government Studies**, C. 31, S. 2, ss. 149-165.

ÇİTÇİ, Oya (1996), "*Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi*", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 5, S. 6, ss. 5-14.

ÇOLAK, Çağrı & KÜÇÜKYILMAZ, Yaşar Orçun (2019), "*Büyükşehir İlçelerindeki Belediye Meclis Üyelerinin Profili Üzerine Bir Araştırma: Trabzon Örneği*", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 3, ss. 682-701.

GETIMIS, Panagiotis & HLEPAS, Nikolaos K. (2013), "*Municipal Councillors as Interest Mediators: Roles, Perceptions and Enactment*", **Local Councillors in Europe** (Eds. Björn EGNER & David SWEETİNG & Pieter-Jan Klok), Springer, Wiesbaden, ss. 139-159.

GÖZLER, Kemal (2019), **Türkiye'nin Yönetim Yapısı (T.C. İdari Teşkilatı)**, Ekin Yayınları, Bursa.

OKTAY, Tarkan (2013), **Yerel Siyaset Bağlamında Belediye Meclis Komisyonları: Marmara Bölgesi Örneği**, T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını, İstanbul.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Cem Angın

Ülkemizde beledi yönetim tarihçesi Osmanlı Devleti dönemine kadar gitmektedir. Tanzimat dönemi içeresinde yaşanan bir dizi gelişme beledi örgütlenmeyi âdeta zorunlu hâle getirmiştir. Bu dönemde patlak veren Kırım Savaşı Osmanlı Devleti'nde belediye örgütlenmesinin kurulmasına öncülük eden ilk gelişmelerden biri olmuştur. Çünkü bu savaşın yarattığı hareketlilik, ihtiyaçlar ve talepler kurumsal bir yapıyı zorunlu kılmıştır. Savaşla beraber başkente gemilerle yoğun şekilde asker, askerî mühimmat, bürokrat, gazeteci gelmiştir. Bu kalabalığı, erzak ve mühimmattı taşıyacak yük arabalarının bozuk ve dar yollarda kalması, hastane, otel ve pansiyon eksikliği, salgın hastalık tehlikelisinin belirmesi beledi örgütlenme fikrini güçlendirmiştir (Oktay, 2011: 121-122). Buna ek olarak Osmanlının son yüzyılında dış dünya ile artan ticari bağlantıları sonucunda ticaretin yoğunlaştığı liman ve kentlerde tacirlerin ve onlarla birlikte gelenlerin otel, lokanta, çöp, temizlik, su, aydınlatma gibi hususlara ihtiyaç duyması da belediye örgütlenmesine duyulan bir diğer gerekçe olmuştur. Ayrıca yurt dışında eğitim görmüş, yetişmiş, beledi örgütlenmenin faydalarına tanık olmuş aydın ve bürokratların belediye kurulması yönündeki talepleri de bu sürece etki etmiştir (Angın, 2016: 64). Son olarak Osmanlı Devleti'nde beledi hizmetleri yerine getiren geleneksel yapılar (vakıf, lonca, kadı) zamanla işlevlerini kaybetmiş bunun üzerine bu müesseselerden kalan boşluğun doldurulması için kurumsal bir yapılanma olarak belediyelere duyulan ihtiyaç bir kez daha belirmiştir.

Tüm bu gelişmeler üzerine 1854 yılında İstanbul Şehremaneti'nin kurulmasına yönelik bir nizamname yayımlanmış ve böylece ilk beledi örgütlenme ortaya çıkmıştır. Ancak kurulan bu beledi örgütlenme bir nev'i büyükşehir belediyesi yapısında tüm İstanbul'a hizmet verecek olması, personel eksikliği, bütçe eksikliği, hizmet için gerekli olan araç-gereç-teçhizat eksikliği ve merkezi idareden gelecek gelirlere bağımlı olunması gibi birçok nedenden dolayı başarısız olmuştur. Bunun üzerine 1857 yılında daha küçük bir alana hizmet verebilmek adına daha küçük bir beledi örgütlenme kurulmuştur. Kurulan bu belediye İstanbul'un en gelişmiş, gelir düzeyi yüksek, önemli finansal kurumların

KAYNAKLAR

ANGIN, Cem (2016), *"Yargı Kararları ve Yasal Metinler Işığında Türkiye'deki Yerel Yönetim Özerkliğinin Tarihsel Seyri",* **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Samsun.

GÖZLER, Kemal (2019), **Türkiye'nin Yönetim Yapısı,** Ekin Yayınevi, Bursa.

OKTAY, Tarkan (2011), **Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti,** Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

PARLAK, Bekir (2005), **Kuram ve Uygulamada Kamu Yönetimi**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE MECLİS ÜYELİĞİ

Çağrı Çolak

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 127. Maddesinde mahallî idareler; il, belediye ya da köyde yaşayanların yerel nitelikteki ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla tespit edilen ve karar organları seçimle oluşturulan kamu tüzel kişileri olarak tanımlanmaktadır (2709 Sayılı Kanun, Md. 127). Buradan hareketle, üç mahallî idare türü şu şekilde sıralanmaktadır: İl özel idareleri, belediyeler ve köyler. Ancak ilgili maddenin devamında kanunun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebileceğine yer verilmektedir. Söz konusu ifade, Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin yasal dayanağını oluşturmaktadır. Özü itibarıyla belediye yapılanması olarak faaliyet sürdüren geniş ölçekli bu belediyeler, literatürde "anakent belediyesi", "anaşehir belediyesi" ya da "metropol belediyesi" şeklinde de adlandırılmaktadır.

1984 yılında "3030 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu" referans alınarak Türkiye'de ilk kez büyükşehir belediye modeli uygulanmaya başlanmış (Ayman Güler, 2018: 303) ve kanunun yirmi yıl yürürlükte kaldığı bu dönemde on altı ilin merkezinde büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. 2004 yılında çıkarılan ve günümüzde büyükşehir belediye yönetimine dayanak teşkil eden "5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu", çeşitli değişikliklerle yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Bu değişikliklerden en önde geleni "6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"dur. 6360 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle büyükşehirler için gerek kuruluş koşulları (nüfus kriteri) gerekse hizmet sınırları (il mülki sınırı) açısından devrim niteliğinde değişimler ortaya çıkmış ve bu çerçevede büyükşehir belediye sayısı otuza ulaşmıştır (Çolak, vd., 2017: 2). İlgili Kanun'da il mülki sınırları büyükşehir belediye sınırı olarak belirlenen otuz adet büyükşehir belediyesine yer verilmiştir: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Gaziantep, Konya, Kayseri, Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Kocaeli, Mersin, Sakarya, Samsun, Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mar-

KAYNAKLAR

AYMAN GÜLER, Birgül (2018), **Türkiye'nin Yönetimi: Yapı**, İmge Kitabevi, Ankara.

ÇOLAK, Çağrı & KÜÇÜKYILMAZ, Yaşar Orçun (2019), "*Büyükşehir İlçelerindeki Belediye Meclis Üyelerinin Profili Üzerine Bir Araştırma: Trabzon Örneği*", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.6, S.3, ss. 682-701.

ÇOLAK, Çağrı & SAĞLAM, Hülya & TOPAL, Abdulkadir (2017), "*'Bütünşehir' Modelinin 2014 Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimlerine Etkileri*", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 26, S. 2, ss. 1-47.

ERYILMAZ, Bilal (2020), **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

GÖZLER, Kemal (2019), **Türkiye'nin Yönetim Yapısı (T.C. İdari Teşkilatı)**, Ekin Yayınları, Bursa.

GÜLER, Fatih (2023), *"Büyükşehir Belediye Meclisi Üyeliği Seçim Sisteminin Sebep Olduğu Sorunlar"* , **Akademik İzdüşüm Dergisi**, C. 8, S. 1, ss. 155-184 .

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Cem Angın

Siyasal rejimler genel olarak otoriter, totaliter ve demokratik yönetimler şeklinde üç grupta kategorize edilmektedir. Bu kategoriler içeresinde yer alan demokratik rejimler ise kendi içerisinde parlamenter sistem, başkanlık ve yarı başkanlık sistemi şeklinde üçe ayrılmaktadır. Bu ayrıma esas olan kriter yasama erki ile yürütme erki arasındaki ilişkiler ve yürütme erkinin yapısıdır (Angın, 2009: 49). Uzun yıllar parlamenter sistem ile yönetilen Türkiye'de Cumhurbaşkanının doğrudan halk oyu ile seçilmesi yöntemi 2007 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile olmuştur. Bu değişiklikle birlikte parlamenter sistemden ilk ciddi kopuş gerçekleşmiştir (Zengin, 2023: 2). Siyasal sisteme ilişkin bir sonraki referandum ise 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekmiş ve bu referandum ile Türkiye parlamenter sistemden "Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine" geçiş yapmıştır.

Cumhurbaşkanları, başkanlık sistemleri ile yarı-başkanlık sistemlerinde doğrudan halk tarafından, parlamentoya dayalı hükûmet sistemlerinde meclis tarafından, belli süreler için seçilirler (Bozkurt, Ergun, & Sezen, 2008: 53). Parlamenter sistemde yer alan yürütme erkinin ikili yapısı (Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu), Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu'nun lağvedilmesiyle birlikte Cumhurbaşkanının tekelinde monist (tek) bir yapıda yeniden şekillendirilmiştir. Bu durum Anayasa'nın 8. maddesinde: Anayasa ve kanunlara uygun olmak kaydıyla yürütme yetki ve görevi Cumhurbaşkanına aittir, şeklinde dile getirilmiştir.

1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı 101-108. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu maddelere göre Cumhurbaşkanı olabilmek için gerekli olan şartlar, seçim, yetki ve görev gibi birçok önemli husus açıklığa kavuşturulmuştur. Bir kişinin Cumhurbaşkanı olarak adayı olabilmesi için Türk vatandaşlığının, milletvekili seçilebilme yeterliliğinin ve ayrıca en az kırk yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıl olup, doğrudan halk tarafından seçilir ve ayrıca bir kişi en fazla iki kez Cumhurbaşkanı olabilir. Cumhurbaşkanlığına üç yol ile aday gösterilebilir. İlk olarak siyasi parti grupları aday gösterebilir. İkinci olarak son seçimlerde en az yüzde beş

KAYNAKLAR

ANGIN, Cem (2009), "*Türkiye'de Krizler, Kanun Hükmünde Kararnameler ve Devletin Değişim-Dönüşümü"*, **Yayımlanmamış Doktora Tezi,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BOZKURT, Ömer, ERGUN, Turgay & SEZEN, Seriye (2008), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE, Ankara.

EROĞUL, Cem (2013), **Anatüzeye Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara.

GÖZLER, Kemal (2019), **Türkiye'nin Yönetim Yapısı: İdari Teşkilat**, Ekin Yayınevi, Bursa.

ZENGİN, Ozan (2023), "*Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi ve İdari Yapıya Etkisi",* **Emek Araştırma Dergisi**, C. 23, ss. 1-24.

ÇOĞUNLUK SEÇİM SİSTEMİ

Tuğba Salman

Demokratik sistemlerin zorunlu ve asgari şartlarından birisi seçimlerin olmasıdır. Günümüzde çoğunlukla uygulanan temsilî demokrasilerde ülkede ki yasama organının belirlenmesi seçimler aracılığıyla gerçekleşir. Yapılan seçimler sonucunda hangi partinin ya da partilerin iktidar olarak hangi partinin ya da partilerin muhalefet olarak görev yapacağı seçimler aracılığıyla belirlenir. Demokratik sistemlerde gerçekleşen seçimlerin belirli kurallar aracılığıyla yapılması gerekmektedir (Özbudun, 2018: 263; Türk, 2006: 77). 1982 Anayasası'nda seçimlerin "gizli, eşit, genel oy, açık sayım ve döküm, tek dereceli ve yargı gözetimi altında" yapılması hususları belirtilmiştir. Demokratik bir şekilde yönetilen ülkeler seçimlerinin hangi kurallar altında yapılacağını belirlemiştir.

Seçim sistemi, seçimlerin nasıl gerçekleşmesi gerektiğini belirleyen kurallar bütünüdür. Halk tarafından verilen oyların milletvekilliği sandalyesine dönüşmesinde kullanılan teknik yöntemlerdir. Başka bir ifadeyle seçimlerde kullanılan oylar sonucunda partilerin bir seçim çevresi içinde kaç milletvekili çıkaracağını saptamakta kullanılan usuldür (Gözler, 2004: 127). Ülkeden ülkeye ekonomik, sosyal ve siyasal şartlardan ve beklentilerden dolayı uygulanacak olan seçim sistemi farklılaşmaktadır. Bütün dünyada uygulanan ya da uygulanacak olan tek bir seçim sisteminin varlığından bahsetmek mümkün değildir (Dursun, 2004: 346). Seçim sistemlerini çoğunluk, nispi ve karma yöntem olarak üç grupta toplamak mümkündür.

Çoğunluk seçim sistemi, kullanılan oyların çoğunu alan adayın veya partinin kazanması esasına dayanmaktadır. Oyların çoğunluğunu alan parti ya da aday seçimi kazanmış olurken daha azını alan parti ya da aday ise seçimi kaybetmiş olur (Yavaşgel, 2004: 85). Buradaki çoğunluk kavramı netleştirmekte fayda bulunmaktadır. Çoğunluk deyince basit, mutlak ve nitelikli olmak üzere üç tür çoğunluktan bahsedilebilmektedir. Basit çoğunluk ile ifade edilen adaylardan herhangi birinin sayı ve orana bakılmaksızın rakiplerinde daha fazla oyu almasıdır. Mutlak çoğunluk ise adaylardan birinin verilen oyların en az yüzde elliden bir fazlasını alması demektir. Nitelikli çoğunluk ise mutlak çoğunluğun

KAYNAKLAR

ÇAM, Esat (1993), **Devlet Sistemleri**, Der Yayınları, İstanbul.

DURSUN, Davut (2004), **Siyaset Bilimi**, 2.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

GÖZLER, Kemal (2000), **Anayasa Hukukuna Giriş**, 1. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.

HEYWOOD, Adrew (2019), **Siyaset,** Felix Kitap, Ankara.

KAAN, Oğuz (2012), "Siyasi Temsil, Partiler ve Parti Sistemleri", **Siyaset Bilimine Giriş** (Ed. Önder KUTLU), Lisans Yayıncılık, İstanbul.

KUBALI, Hüseyin Nail (1969), **Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler,** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1969.

ÖZBUDUN, Ergun (1995). "*Seçim sistemleri ve Türkiye*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.44, S.1, ss.521-538.

ÖZBUDUN, Ergun (2018), **Türk Anayasa Hukuku**, 18. Basım, Yetkin Yayınları, Ankara.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TÜRK, Hikmet Sami (2006), "*Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*." **Anayasa Yargısı**, C. *22,* S.1, ss.75-113.

YAVAŞGEL, Emine (2004), **Temsilde Adalet Ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, 1.Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.

DEMOKRASİ

Selcen Altınbaş Umut

Yunanca "dēmokratia" sözcüğünden gelen demokrasi, "halk" kavramına atıf yapan "demo" ve iktidar, yönetim anlamına gelen "kratia" kelimelerinin birleşiminden doğmuştur (Britannica, 2023). Yunan siyasal düşüncesinde demokrasinin kökleri MÖ 700'lerde Hesiodos'un aristokratik ön yargılara karşı çıkmasına uzanmaktadır. Hesiodos'u Solon'un tüm vatandaşların temyiz gücüne sahip olduğu fikrinin savunusu takip etmektedir. İlk demokrasi tartışmalarına ise Heredot Tarihi'nde rastlanmaktadır. MÖ 400'lerde Heredot'un İran tahtına çıkan yedi Pers soylusunun yönetimin nasıl olacağı tartışmalarına yer veren eseri demokrasinin tarih sahnesindeki en net ifadesi olarak kabul edilmiştir (Ateş, 1994: 38). Yunan şehir devletlerinden bugüne dek siyasal alanda varlığını koruyan demokrasi kavramı zaman zaman etkisini kaybetse de ilgi odağı olmaya bugün de devam etmektedir. Bunun sebebi ise kavramın tanımından paradokslarına kadar çok geniş bir tartışma alanına sahip olmasıdır. Demokrasi kelime anlamı üzerinden "halkın yönetimi" şeklinde basitçe tanımlanamayacak kadar fenomen bir kavramdır. Literatüre bakıldığında yoksullar ve dezavantajlı kesimler tarafından gerçekleştirilen yönetim, fırsat eşitliğine ve liyakata dayalı yönetilen toplum, toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya odaklı bir refahın yeniden dağıtım sistemi, çoğunluğun iktidarının denetlenmesiyle azınlıkların haklarını koruyan yönetim sistemi gibi birden fazla tanıma sahiptir (Heywood, 2018: 147). Bu tanım karmaşasından sistematik bir bakış ile çıkmak mümkündür. Bu noktada literatür tanım birliğini demokratik süreçte yer alması gereken kriterler üzerinden sağlamaya çalışmaktadır. Etkili katılım, ifade özgürlüğü, eşit oy, adil seçimler, politikalar ve sonuçları hakkında bilgi edinme hakkı, gündemin/kamuoyunun kontrolü, tüm yetişkin vatandaşların sürece dâhil edilmesi gibi kriterler demokrasinin ana kriterleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Dahl, 1998: 37-38). Lijphart, Dahl'ın da Poliarşi isimli eserinde sıraladığı sekiz kriter üzerinden demokrasiyi tanımlar. Bunlar; seçme (oy verme) hakkı, seçilme hakkı, siyasi liderlerin destek ve oy için rekabet etme hakkı, özgür ve adil seçimlerin varlığı, örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, alternatif bilgi kaynaklarına erişim ve kamu politikalarını oylara ve diğer tercih ifadelerine dayandıran kurum-

KAYNAKLAR

ATEŞ, Toktamış (1994), **Demokrasi**, Ümit Yayınları, Ankara.

BILICI, İlhan (2023), "*Demokrasi Arayışının Alternatif Yaklaşımları: Demokrasi Modelleri Üzerine Teorik Bir Değerlendirme"*, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C.10, S.1, ss. 76-88.

BINGOL, Yılmaz (2012), **Siyaset Bilimi**, Ed. Davut Dursun & Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

BRITANICCA (2023), *"Democracy"* https://www.britannica.com/topic/democracy, Erişim Tarihi: 28.08.2023.

DAHL, Robert (1998), **On Democracy**, Yale University Press, London.

ERDOĞAN, Mustafa (2017), **Anayasal Demokrasi**, 13. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÜÇYETMEZ, Mustafa (2017), *"Karşılaştırmalı Demokrasi Modelleri ve Hükümet Sistemleriyle İlişkisi"*, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.1, ss. 479-496.

HEYWOOD, Andrew (2018), **Siyaset,** Çev. Fahri Bakırcı, 19. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.

HUNTINGTON, Samuel P (2015), **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması,** 15. Baskı, Okuyanus Yayınlar, İstanbul.

LAUTH, Hans-Joachim & SCHLENKRICH, Oliver (2020), *"Conception of the Democracy Matrix",* https://www.democracymatrix.com/conception/democracy-matrix#c525, Erişim Tarihi: 26.08.2023.

LIJPHART, Arend (2012), **Patterns of Democracy**, 2. Edition, Yale University Press, London.

SARTORI, Giovanni (1977), **Demokrasi Kuramı,** Çev. Deniz Baykal, Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara.

D'HONDT USULÜ

Burcu Büyükekmekci

Seçim sistemleri, vatandaşın oy hakkının siyasal temsile yani milletvekilliklerine dönüştürülmesini ifade eden teknik usuller bütünü olarak tanımlanabilir (Gözler, 2004: 133). Günümüz demokrasi anlayışında, ulus egemenliği fikrinin yerleşik hâle gelmiş olması ve hızla artan nüfus, doğrudan doğruya karar almayı pratik açıdan olanaksızlaştırması yönünden, halk, temsilcilerini belirlemek durumundadır. Temsilî demokrasi, seçim ve seçim sistemleri bu zorunluluğun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçim halkın siyasal yaşama katılımında kullanılan bir temsil aracıdır. Seçim sistemi ise temsilcilerin belirlenmesi sırasında izlenen teknik, yöntem, usul ve esasları belirtmektedir (Gürbüz, 1997: 14). Seçim sisteminin içerisinde ifade edilen unsurlar; seçme ve seçilme hakkı, seçim çevreleri, adaylık başvurusundan itibaren seçmenlerin oy kullanmasına ve oylama sonuçlarının açıklanmasına kadar yapılan tüm işlemler ve işlemleri yapan kişi ve kuruluşlar, seçim sürecinin yönetim ve denetimini sağlayan kurumlar ve bu kurumlar ile ilgili kuralların tümünü içerir (Türk, 2006: 76). Seçim sistemi kavramsal açıdan, oyların milletvekilliklerine dönüştürülmesi esnasında uygulanan yöntem şeklinde ifade edilebilir. Ergun Özbudun yalnızca parlamento temsilcilerinin sayılarını içeren seçim sistemleri için *seçim formülü* ifadesini; seçimlerin tüm niteliklerini kapsayan daha geniş bir kavram olarak ise *seçim sistemi* ifadesini kullanmaktadır (Özbudun, 1995: 521-522).

Seçim sistemleri 'çoğunluk sistemi' ve 'nispi temsil sistemi' olmak üzere ikili bir ayrımla ele değerlendirilir. Çoğunluk sistemi kendi içinde 'tek turlu' ve 'iki turlu' çoğunluk sistemi olarak ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Sözü edilen bu iki çoğunluk sistemi de 'tek isimli' ve 'listeli' olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nispi temsil sistemi 'ulusal düzeyde' ve 'seçim çevresi düzeyinde' olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Seçim çevresi düzeyinde nispi temsil sisteminin 'en büyük artık', 'en kuvvetli ortalama', 'millî bakiye' ve 'd'Hondt' olmak üzere dört usulü vardır (Gözler, 2004: 134).

Tek turlu çoğunluk sisteminde bir seçim çevresinde en çok oyu alan aday, iki turlu çoğunluk sisteminde en çok oyu alan aday ya da parti seçimi kazanmış

KAYNAKLAR

AKYILDIZ, Ali (2016), *"Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri"* **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,** S.7, ss. 127-148.

ALESKEROV, Fuad & PLATANOV, Vitaliy (2005) *"Nispi Temsil Sistemlerinde Orantısızlığın Ölçülmesi",* **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.60, S.4, ss. 23-34.

AYDOĞDU, Yasin (2015), *"Seçim Sistemlerinin Siyasal Sonuçları",* **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,** S. 6, ss.41-62.

BAHÇECİ, Barış (2005), *"1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar",* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.54, S.53, ss. 365-396.

DERDİMAN, Cengiz (2013), **Anayasa Hukuku**, Aktüel Yayınları: Ankara.

GÖZLER, Kemal (2004), **Anayasa Hukukuna Giriş,** Ekin Kitabevi Yayınları: Bursa.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref (2010), **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi: Ankara.

GÜRBÜZ, Özer (1997), *"Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve ideal Seçim Sistemi İçin Öneriler",* **Ankara Barosu Dergisi**, S.1, ss. 14-29.

ÖZBUDUN, Ergun, (1995), *"Seçim Sistemleri ve Türkiye",* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C.44, S.1, ss. 521-539.

TBMM Bülteni, https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS% 20BULTENI /2469_1999_0000_0066_0000/0016.pdf (Erişim Tarihi: 08. 2023)

TÜRK, Hikmet Sami (2006), *"Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*" **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 22, S.1, ss. 75-113.

ÜNLÜKAPLAN, İlter, (2003), *"1950 Sonrası Türkiye'de Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Bireysel Tercihlerin Kolektif Tercihlere Yansıması Açısından İncelenmesi"*, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.11, ss.45-60.

ŞENER, Turan & EREN, Nezihe (2022), *"Türkiye'de Seçim Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme"* **Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**. C.2, S.2, ss. 45-68.

DOĞRUDAN DEMOKRASİ

Aydoğan Kutlu

Demokrasi, Yunanca etimolojik kökenine bakıldığında, "halkın yönetimi" anlamına gelmektedir. Ancak halk kavramından kimlerin anlaşıldığı (yoksul çoğunluk mu yoksa yurttaşlar topluluğunun tümü mü?) ve yönetimin içeriği (iktidarın hangi yetkilerle, sınırlamalarla ve yöntemlerle işleyeceği) belirsizdir. Bu belirsizlik, tarih boyunca demokrasinin yoğun tartışmalara konu olmasına yol açmıştır. Ayrıca demokrasinin çok farklı alanlara atıf yapan ve çeşitli çağrışımlar (özgürlük, bireysellik, eşitlik vs.) içeren özelliği, onu ele alınması güç bir kavram hâline getirmektedir. Crick (2012: 11), bir yönetim ilkesi, bir kurumsal düzenleme ve bir davranış biçimi olmak üzere üç demokrasi anlayışını birbirinden ayırır. Laski (1965: 3) daha basit bir ayrımla, bir hükûmet şekline ve bir hayat tarzına karşılık gelen iki demokrasi tasavvurunu tefrik eder. Burada demokrasinin felsefi/ilkesel anlamına ve bir yaşam biçimi olarak neleri ifade ettiğine değinilmeden; kurumsallaşmış bir yönetim biçimi anlamı temel alınacaktır.

Tarihsel açıdan bakıldığında demokrasi, Antik Yunan'da doğmuş bir yönetim biçimidir. Atina demokrasisi, aynı zamanda (bilinen) ilk doğrudan demokrasi örneğiydi ve bu, iki nedene dayanıyordu: Her yurttaş, Meclis faaliyetlerine katılabiliyordu ve resmî ve zorunlu kayıtları tutmakla mükellef köleler dışında bir bürokrasi bulunmuyordu (Finley, 2003: 28-29). Dolayısıyla yönetim, halk tarafından işletiliyordu ve yurttaşlar kura ile sırayla, belirli bir süreliğine kamu görevlerini üstleniyorlardı. Roma İmparatorluğu ve Ortaçağ döneminde kaybolan demokrasi, 14. yüzyılda İsviçre'deki kantonlarda ve 17. yüzyılda Amerikan kolonilerinde tekrar canlanmıştır. 18. yüzyıldan sonra ise giderek temsilî yönetim biçimini almış ve 20. yüzyılda esasen bu özelliğiyle baskın rejim biçimine dönüşmüştür.

Kamu hukukunda bir yönetim biçimi olarak demokrasinin tanımlanmasında, Türk ve Fransız öğretisi geleneksel olarak egemenliğin kullanımı ölçütünü temel alarak üçlü bir ayrıma dayanmaktadır: temsili, yarı-doğrudan ve doğrudan demokrasi. Buna göre temsilî demokrasi, halkın kendi seçtiği temsilcileri aracılığıyla egemenlik hakkını vekâleten kullandığı demokrasi türüdür (Göz-

KAYNAKLAR

ALTMAN, David (2011), **Direct Democracy Worldwide**, Cambridge University Press, Cambridge.

CRICK, Bernard (2012), **Demokrasi**, çev. Ü. H. Yolsal, Dost, Ankara.

FINLEY, Moses I. (2003), **Antik ve Modern Demokrasi**, çev. D. Türker, Ayraç, Ankara.

GÖKTOLGA, Oğuzhan (2014), *"Demokrasinin Demokratikleştirilmesi: Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları"*, **Birey ve Toplum**, C. 4, S.8, ss. 97-115.

GÖZLER, Kemal (2016), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin, Bursa.

LASKI, Harold (1962), **Demokrasi Nedir, Sosyalizm Nedir?**, çev. N. Hersek, Evren, İstanbul.

REILLY, Shauna (2018), **Direct Democracy: A Double-Edged Sword**, Lynne Rienner Publishers, Londra.

SCHILLER, Theo (2011), *"Democracy, Direct"*, **International Encyclopedia of Political Science**, ed. Bertrand Badie, Sage, Los Angeles, ss. 559-64.

ŞEN, İlker Gökhan (2013), **Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar**, XII Levha, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (2007), **Anayasa Hukuku**, Beta, İstanbul.

TILLY, Charles (2014), **Demokrasi**, çev. E. Arıcan, Phoenix, Ankara.

ZIMMERMAN, Joseph F. (2011), *"Direct Democracy"*, **The Encyclopedia of Political Science**, ed. G. T. Kurian vd., CQ Press, Washington DC, ss. 436-38.

ELEKTRONİK OY VERME

Betül Aydoğan Ünal

Elektronik oy verme veya e-oylama, oy kullanmak ve saymak için kâğıt oy pusulaları ve delikli kartlar gibi sistemler yerine doğrudan kayıt yapan elektronik yazılım ve donanımların kullanılmasını nitelemektedir (Epstein, 2007). Farklı elektronik oy sistemleri, teknolojinin seçim sürecine entegrasyonunu göstermektedir ve seçmenlere çeşitli seçenekler sunarak oy verme sürecini kolaylaştırmaktadır. Her bir sistemin avantajları ve dezavantajları bulunsa da teknolojinin ilerlemesiyle birlikte elektronik oy sistemlerinin yaygınlaşması ve geliştirilmesi beklenmektedir.

Başlıca Elektronik Oy Sistemleri:

Doğrudan Kayıt Sistemi (DRE): Seçmeni uyarabilen ve müdahaleye gerek kalmadan yönlendirebilen sistemlerdir. Bu makineler, oyları elektronik olarak kaydeder ve fiziksel bir çıktı vermeksizin oyları elektronik olarak saklar. Brezilya ve Hindistan, DRE oylama makinelerini ülke genelinde kullanmaktadır. Ancak, DRE makineleri duruma göre kâğıt bir çıktı da verebilmektedir. Bu çıktılar genellikle her seçmen için bir oy makbuzu olarak verilir ve daha sonra doğrulama amacıyla saklanır (Vural Dinçkol & Işık, 2019).

İşaret Tanıyıcı (Optik) Sistem: Seçmenlerin işaretlediği kâğıt pusulaları kullanarak oy verme işlemini gerçekleştirir ve pusulaları elektronik olarak tarar. Bu yöntem, geleneksel oylama sürecine benzer şekilde çalışır, ancak oyların sayımını hızlandırır ve sonuçların daha kısa sürede sunulmasını sağlar. Seçmenler oy pusulasını işaretleyip kutuya koyar, ardından otomatik algılayıcılarla sayılır. Yanlış işaretlenen veya hatalı yerleştirilen oylar sorunlara yol açabilir.

Delikli Kartlı Sistem: Seçmenler kendi seçimlerini yansıtan delikli kartları kullanır. Bu sistemde delme aracı veya iğne kullanılır. Seçimlerde teknoloji kullanımı, delikli kart ve işaretle-algıla sistemleriyle başlamıştır. ABD, bu sistemleri ilk kullanan ülkelerden biridir. Ancak, 2000 yılındaki başkanlık seçimlerinde yaşanan usulsüzlükler ve tartışmalı oy sayımları nedeniyle doğrudan kayıt sistemlerine (DRE) geçilmiştir (Akın, 2006).

KAYNAKLAR

AKIN, Melda (2006) "*Elektronik oy verme sistemlerinde güvenlik: deneyimler ve Türkiye için öneriler*", **Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal**, C. 3, ss. 32-47.

ALVAREZ, R. Michael, LEVIN, Ines, POMARES, Julia & LEIRAS Marcelo (2013), "*Voting Made Safe and Easy: The Impact of E-Voting on Citizen Perceptions*", **Political Science Research and Methods**, C. 1, S. 1, ss. 117-137.

EPSTEIN, Jeremy (2007), "*Electronic Voting*", **Computer**, C. 40, S. 8, ss. 92-95.

EVERETT, Sarah P., GREENE, Kristen K., BYRNE, Michael D., WALLACH Dan S., DERR, Kyle, SANDLER, Daniel & TOROUS, Ted (2008), "*Electronic Voting Machines Versus Traditional Methods: Improved Preference, Similar Performance*", **Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems,** ss. 883-892.

GIBSON, J. Paul, KRIMMER, Robert, TEAGUE, Vanessa & POMARES Julia (2016), "*A Review of E-Voting: The Past, Present and Future*", **Annals of Telecommunications**, S. 71, ss. 279-286.

GÜLER, Fatih (2021), "*3 Kasım 2020 Tarihinde Gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Seçiminin Ardından Yaşanan Tartışmalar Işığında Mektupla Oy Verme ve Elektronik Oy Verme Usulleri*", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, C. 4, S. 1, ss. 212-218.

HAINES, Thomas, MUELLER, Johannes, MOSAHEB, Rafieh & PRYVALOV, Ivan (2023), "*SoK: Secure e-voting with Everlasting Privacy*", **Proceedings on Privacy Enhancing Technologies (PoPETs)**, C. 1, ss. 279-293.

HARDWICK, Freya Sheer, GİOULİS, Apostolos, AKRAM, Raja Naeem & MARKANTONAKIS Konstantinos (2018), "*E-voting with Blockchain: An E-Voting Protocol With Decentralisation And Voter Privacy*", **2018 IEEE International Conference on Internet of Things (iThings) and IEEE Green Computing and Communications (GreenCom) and IEEE Cyber, Physical and Social Computing (CPSCom) and IEEE Smart Data (SmartData)**, ss. 1561-1567.

INTERNATIONAL IDEA's ICTs in Elections Database (2023), **Use of E-Voting Around the World**, International IDEA, Stockholm.

LAUER, Thomas W. (2004), "*The Risk of E-Voting*", **Electronic Journal of E-government**, C. 2, S. 3, ss. 169-178.

KRIMMER, Robert, DUENAS-CID, David & KRIVONOSOVA, Iuliia (2021), "New Methodology For Calculating Cost-Efficiency of Different Ways of Voting: Is Internet Voting Cheaper?", **Public Money & Management**, C. 41, S.1, ss. 17-26.

KRIMMER, Robert, DUENAS-CID, David & KRIVONOSOVA, Iuliia, VİNKEL Priit & KOITMAE, Arne (2018) "*How Much Does An E-Vote Cost? Cost Comparison Per Vote İn Multichannel Elections in Estonia*", **International Joint Conference on Electronic Voting**, Springer International Publishing, Cham, ss. 117-131.

PAWLAK, Michał & PONİSZEWSKA-MARANDA, Aneta (2021), "*Trends in Blockchain-based Electronic Voting Systems*", **Information Processing & Management,** C. 58, S. 4, ss. 102595.

SMITH, Russell G. (2002), "*Electronic voting: Benefits and Risks*", **Trends and Issues in Crime and Criminal Justice,** C. 224, ss. 1–6

TAŞ, Ruhi, & TANRIÖVER, Ömer Özgür (2020), "*A Systematic Review of Challenges and Opportunities of Blockchain for E-voting*", **Symmetry**, C. 12, S. 8, ss. 1328.

TELCİLER, Coşkun (2007), "*Elektronik Seçim Sistemi*", **Akademik Bilişim'07-IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri**, ss. 237-246.

VURAL DİNÇKOL, Bihterin & IŞIK Alper (2019), "*Katılımcı Demokrasi ve Online Karar Alma Bağlamında E-Oy ve Estonya Örneği*", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 25, S. 2, ss. 716-726.

EMREDİCİ VEKÂLET TEORİSİ

Ömer Faruk Tekin

Temsil (*representation*) düşüncesi liberal demokrasi gibi modern demokrasi teorileri ile yakından ilişkilidir. Temsil düşüncesinde, vatandaşlar doğrudan yönetimde bulunmadığında siyasetçilerin temsil ettikleri halka hizmet ettikleri iddiası demokrasinin dayanağı olmaktadır. Kelime anlamıyla temsil bir kişiyi, şekli veya manzarayı yansıtan resim gibi, tasvir etme, gösterme veya sergileme anlamlarına gelir. Siyasette temsil, bir birey ve grubun bir şekilde daha büyük insan topluluklarını temsil etmesini ifade eder. Siyasî temsil yöneten ve yönetilen gibi iki ayrı unsurun ilişkisidir ve bu sayede halk siyasî gücün kullanılmasında yer alabilmekte, insanların görüşleri seslendirilmekte ve çıkarları güvence altına alınmaktadır. Temsil mekanizmasının temeli sayılan seçimler yoluyla, siyasetçiler halk tarafından vekil kılınarak (yetkilendirilerek) onların temsilcisi olma hakkını kazanmaktadır. Temsilin demokratik yönetimi sağlayıp sağlayamadığı ve bu ilişkinin doğasının ne olduğu hususunda tartışmalar bulunmaktadır (Heywood & Chin, 2023: 197-198).

Temsil olgusunun önemli bir modeli olan vekâlet (*mandate*) doktrini, politikacıların, temsil ettikleri seçmenlere, kendileri adına düşünerek veya kendi görüşlerini aktaracak bir kanal gibi hareket ederek değil, partilerine ve politikalarına sadık kalarak hizmet etmelerini ifade etmektedir. Vekâlet doktrinini anlam ve önemi, şüphesiz parti ilkeleri ve politikalarının pratik önemini dikkate almasından gelmektedir. Üstelik politikacıların sözlerini tutmasını sağlamanın bir yolu olduğu gibi, seçim sonuçlarına belli anlamlar yüklemeye de imkân vermektedir. Dolayısıyla vekâlet doktrini, iktidardaki partinin yalnızca seçmenlerden aldığı vekâletin (yetkinin) sınırları dâhilinde hareket edebilmelerine imkân tanımasından dolayı sorumlu parti yönetimini de garanti etmektedir. Sözcük anlamı itibarıyla vekâlet, daha yüksek bir organdan gelen ve uyulması talep edilen bir talimat veya emirdir. Ancak politika (siyasa) vekâleti (*policy mandate*), idarî vekâletten (*governing mandate*) farklıdır. Örneğin bir parti manifestosundaki vaatlerin seçimi kazanınca halk tarafından onaylandığını ve partinin kendisine bunları bir hükûmet programına dönüştürme yetkisi verildiğini iddia etmesiyle bir politika vekâleti (yetki) doğmaktadır. Bu, ba-

KAYNAKLAR

BURKE, Edmund (1777). **The Political Tracts and Speeches of Edmund Burke, Esq. - Member of Parliament for The City of Bristol.** Printed for Wm. Wilson, Dublin.

COUNCIL OF EUROPE (2009). **Report on the Imperative Mandate and Similar Practices. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission**), June 12-13, 2009. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)027-f, Erişim Tarihi: 06.09.2023

EROL, Gonca (2019). "*Avrupa Ülkelerinde Geri Çağırma Hakkı*". **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 141, ss. 43-102.

GÖZLER, Kemal (2011). **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, Cilt 1. Ekin Yayınevi, Bursa.

HEYWOOD, Andrew (2015). **Key Concepts in Politics and International Relations**. Palgrave Macmillan, New York, USA.

HEYWOOD, Andrew & CHIN, Clayton (2023). *Political Theory: An Introduction*. **Bloomsbury Academic**, London; New York.

HOLTMANN, Everhard (2000). **Politik-lexikon.** R. Oldenbourg Verlag, München; Wien.

KELSEN, Hans (1920). **Vom Wesen und Wert der Demokratie.** Verlag von J.C.B. Mohr, Tübingen, Deutschland.

PITKIN, Hanna F. (1967). *The Concept of Representation*. **University of California Press**, London, England. https://doi.org/10.2307/jj.2711645

ROUSSEAU, Jean-Jacques (1997). *The Social Contract and Other Later Political Writings* (Edited and Translated by Victor Gourevitch). **Cambridge University Press**, UK.

TOMBA, Massimiliano (2018). "*Who's Afraid of the Imperative Mandate?*". **Critical Times**, C. 1, S. 1, ss. 108–119. https://doi.org/10.1215/26410478-1.1.108

TÜRE, İlknur (2005). "*Çağdaş Demokrasinin Temel Koşulu: Siyasal Temsil*". **Akademik Fener Dergisi,** C. 3, S. 3, ss. 68-100.

WARD, Joseph W. (2021). "*Reasserting the Centre: The Brexit Doctrine and the Imperative Mandate in British Politics*". **Parliamentary Affairs**, C. 74, S. 4, ss. 890–910. https://doi.org/10.1093/pa/gsaa015

EN KUVVETLİ ORTALAMA USULÜ

Merve Abanoz

Halk egemenliğinin siyasal düzlemde bir yansıması olan demokrasi kavramı, kelime kökeni itibari ile Latince halk anlamına gelen "demos" ve iktidar kelimesinde karşılık bulan "kratos" kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Demokrasi söz konusu olduğunda akla gelen ilk şey ise halkın temel hak ve özgürlüklerini iktidar katında söz sahibi olarak siyasal düzlemde ifade edip savunabilmesidir. Yönetilenlerin yönetenleri temel hak ve özgürlük ilkelerine uygun bir şekilde seçebildiği sistemler demokratik rejim olarak adlandırılmaktadır (Türk, 2015: 419). Bu bağlamda değerlendirildiğinde demokrasinin hâkim olduğu sistemlerde iktidar meşruiyetinin kaynağı halkın rızası içinde aranmalıdır.

Halkın homojen bir niteliğe sahip olmaması ve her bireyin kendi düşün yapısında farklı görüşleri barındırması sebebiyle demokrasinin çoğulcu (plüralist) bir siyasal düzlemde olması gerektiğine dair genel bir yargı bulunmaktadır. Bu bağlamda çoğulcu siyasi yaşam farklı görüş ve yararlar etrafında kümelenen kişi ve grupların siyasi karar sürecinde söz sahibi olabilmesine imkân tanıdığı kadar halkın taleplerinin karşılığını bulması içinde demokrasinin olmazsa olmaz bir koşulu niteliğindedir. Demokrasinin farklı gruplar arasında etkileşimi arttıran ve siyasal düzlemi görüş birlikleri ve ayrılıkları ile varsıllaştırmaya yarayan bir sistem olması ise ancak çoğulculuğu esas alan bir sistemde mümkün olabilmektedir (Erdoğan, 2011: 124). Demokrasinin bu baskın yönü onun özgürlükleri mümkün kılmasına ve adaleti sağlamasına etkili olmakta dolayısıyla yöneten ve yönetilen arasında bir denge mekanizması kurmaya yardımcı olmaktadır.

Günümüzde mevzubahis olan ise çoğulculuğu içinde barındıran demokrasinin temsilî yönüdür. Demokrasinin sürdürülebilirliği için halkın karar süreçlerinde etkin bir rol oynaması, kendilerini temsil edecek adayların ve kamu yetkesini elinde bulunduracak mercilerin halk nezdinde eşit ve özgür bir şekilde seçilmesi gerekmektedir (Türköne, 2011: 172). Demokrasinin gerekli bir unsuru olan seçimler, temsilî demokraside yasama meclisini oluşturmaya ve hükûmeti tesis etmeye yarayan etkin bir araç konumundadır (Beetham, 2014:

KAYNAKLAR

BEETHAM, David (2014), **Demokrasi ve İnsan Hakları**, (Çev. B. Canatan), Liberte Yayını, Ankara.

COTTERET, Jean-Marie & EMERI, Claude (1991), **Seçim Sistemleri**, (Çev. A. Kotil), 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

DAVER, Bülent (1989), *"Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri"*, **Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi'nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, ss. 131-149. Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa (2011), **Anayasa Hukuku**, Orion Yayını, Ankara.

GÖZLER, Kemal (2020), **Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş**. Ekin Yayını, Bursa.

GÜNAL, Erdoğan (2005), "*Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer (1970), **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

REİLLY, Ben & REYNOLDS, Andrew (1999), **Electoral Systems and Conflict in, Divided Societies**, National Academy Press, Washington.

TEZİÇ, Erdoğan (2004), **Anayasa Hukuku**, 9. Baskı, Beta, İstanbul.

TÜRK, Hikmet, Sami & TUNCER, Erol (1995), **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi?**, Ankara.

TÜRK, Hikmet, Sami (2006),*"Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih"*, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 23, ss.75-112.

TÜRK, Hikmet, Sami (2015), *"Demokratik Rejim ve Seçim Sistemleri"*. **TBB Dergisi**, C. 27, S. 117., ss. 419-452.

TÜRKÖNE, Mümtazer (2011), **Siyaset**, Etkileşim Yayını, İstanbul.

ÜSTE, Rabia Bahar (1999), *"Türkiye'de Seçim Sistemi Arayışları-Bir Alternatif Model"*, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

ERKEN SEÇİM

Tuğba Salman

Türkiye'de, 1980 darbesi sonucu, siyasi hayatın sivilleşmesi için halk oylaması ile 1982 Anayasası kabul edilmiştir. Bu Anayasa kabul edildikten sonra 22.04.1983 tarihinde 2820 sayılı "Siyasi Partiler Kanunu" çıkarılmıştır. 1983 yılında parlamentonun yeniden oluşturulabilmesi ve milletvekillerinin seçilebilmesi için 10.06.1983 tarihinde 2839 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu" çıkarılmıştır. 1982 yılında yapılan bu düzenlemelerle birlikte yasama dönemi beş yıla çıkmıştır. Bu yıldan günümüze her genel seçim dönemi öncesinde çoğunlukla erken seçim tartışmaları başlamaktadır (Altan, 2009: 144). En basit anlatımıyla erken seçim, seçimin olması gereken tarihten önce bir zamanda gerçekleşmesidir. Türkiye'de çok partili siyasi yaşama geçildiği andan bu zamana Türk siyasi hayatında yirmi tane genel seçim yapılmıştır. Bu genel seçimlerden bazıları planlanan zamandan daha erken zamanda gerçekleşmiştir. Bu seçimler sırasıyla; 27 Ekim 1957 seçimi, 5 Haziran 1977 seçimi, 29 Kasım 1987 seçimi, 20 Ekim 1991 seçimi, 25 Aralık 1995 seçimi, 18 Nisan 1999 seçimi, 16 Temmuz 2002 seçimi, 27 Nisan 2007 seçimi, 1 Kasım 2015 ve 24 Haziran 2018 genel seçimidir. Bu yapılan erken seçimlerin hepsi meclisin onayı ile gerçekleşmiştir. Erken seçimlerin gerçekleşmesinde farklı nedenler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri; milletvekillerine emekli olma hakkının doğma süresi, koalisyon hükûmetleri ve o dönemim getirdiği kendine özgü şartlardır. Gerçekleşen erken seçim kararlarının hiçbiri genel seçimler yapıldıktan sonra iki yıl geçmeden yapılmamıştır. İkinci neden olan koalisyon hükûmetlerinin iktidarda olması uzlaşı ortamı ortadan kalktığında hükûmetler işlevsiz hâle gelmiş ve erken seçim kararı almıştır. 1995 ve 2002 yılındaki erken seçim kararının alınmasının nedeni budur. Üçüncü neden olan dönemin kendine özgü şartlarına örnek verilirse 1957 erken seçimlerinin nedeni iktidarı dizginleyecek Anayasa Mahkemesi gibi kurumların olmaması, 2002 yılında gerçekleşen erken seçimin nedeni koalisyonun sebep olduğu ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı, 2007 yılındaki erken seçimin nedeni ise TBMM' de cumhurbaşkanlığı seçiminden dolayı doğan kriz nedeniyledir (Keskinsoy, 2020). Altan (2009) yaptığı Türkiye'deki erken genel seçimlerin etkileyen faktörlerle ilgili çalışmada ise Türkiye'de ki erken seçimlerin birçok nedeni

KAYNAKLAR

ALTAN, Cemal (2009), "*Türkiye'de Erken Genel Seçimleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C.8, S.16, ss.142-158.

KESKİNSOY, Ömer (2020), "*Türkiye'de Seçim Kararının Mahiyeti*", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.22, S.1, ss. 54-73.

OLGUN, Kenan (2011), "*Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.27, S. 79, ss.1-36.

GERRYMANDERING

Aydoğan Kutlu

Gerrymandering, "Muhalefetin oy gücünü azaltarak bir siyasi partiye haksız avantaj sağlamak amacıyla, bir coğrafi bölgeyi genellikle son derece düzensiz şekillerdeki seçim bölgelerine bölme uygulaması" (Garner, 1999: 696) olarak tanımlanabilir. Kavram Türkçeye "hileli seçim bölgesi taksimatı" olarak çevrilmiştir (Aktan, 2022: 2; Yay, 2022: 71). *Gerrymandering*, adını ABD başkan yardımcılığı da yapmış olan Massachusetts valisi Elbridge Gerry'den alır. Demokrat-Cumhuriyetçi partili olan Vali Gerry, 1812'de Essex Vilayeti'nde (*County*) rakip parti Federalistlerin gücünü zayıflatmak için seçim bölgelerini kendi partisinin avantajına olacak biçimde tekrar belirlenmesini sağlamıştır. Yerel bir gazetede bu yeni seçim bölgesi taksimatı semendere benzetilmiş ve vali Gerry'nin adıyla semenderin İngilizce karşılığı olan *salamander* sözcükleri birleştirilerek *gerrymandering* kavramı türetilmiştir (Yon, 2011: 672). Öte yandan *"mandering"* "emretti, buyurdu" anlamına da geldiği için basın, "Gerry buyurdu, böyle oldu" anlamında alaycı bir çağrışımla da bu ifadeyi dolaşıma sokmuş ve nihayetinde kavram literatüre bu biçimde girmiştir (Aktan, 2022: 4).

Şekil 1: 1812'de Boston Centinel gazetesinde yayımlanan orijinal "Gerrymander" görseli (Aktan, 2022: 5'ten alınmıştır).

KAYNAKLAR

AKTAN, Coşkun Can (2022), *"Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı (Gerrymandering): Kamu Tercihi Perspektifi"*, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C. 14, S. 1, ss. 1-20.

COX, Adam B. & HOLDEN, Richard T. (2011), *"Reconsidering Racial and Partisan Gerrymandering"*, **The University of Chicago Law Review**, C. 78, S. 2, ss. 553-604.

ÇİÇEK, Ali (2022), *"Türkiye'de Seçim Hileleri: Gerrymandering"*, **İnsan & İnsan**, C. 9, S. 34, ss. 61-77.

ENGSTROM, Erik J. (2013), **Partisan Gerrymandering and the Construction of American Democracy**, University of Michigan Press.

GARNER, Bryan A. (ed.) (1999), **Black's Law Dictionary**, West Group, St. Paul/Minnesota.

KIRIT, Emrah (2010), *"Gerrymandering ve Demokratik Seçimler Üzerine"*, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 16, S. 1-2, 15-38.

YAY, Serdar (2022), *"Siyasal Partizanlık, Hileli Seçim Bölgesi Taksimatı ve Oy Kayırmacılığı: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'den Uygulama Örnekleri"*, **Journal of Emerging Economies and Policy**, C. 7, S. 2, 71-84.

YON, Richard M. (2011), *"Gerrymandering"*, **The Encyclopedia of Political Science**, ed. G. T. Kurian vd., CQ Press, Washington DC, ss. 672-73.

GÖREVDEN UZAKLAŞTIRMA

Cem Angın

Görevden uzaklaştırma tanım olarak, bir kamu görevlisinin görevi başında kalmasında sakınca görülmesi hâlinde alınan ihtiyati bir tedbirdir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere görevden uzaklaştırma istisnai, arızi ve tedbiri bir uygulamadır, disiplin cezası değildir (Alikaşifoğlu, 1978: 24). Görevden uzaklaştırma tedbiri nitelikte olduğu için soruşturmanın herhangi bir safhasında bu tedbir alınabilir. Görevden uzaklaştırma memurluk statüsünde kısıntı yapan durumlardan biridir. Bu sayede, görevi başında kalmasında sakınca görülen memurlar, geçici bir süre görevlerinden uzaklaştırılabilmekte fakat kişinin memuriyetle bağı koparılmayarak memur statüsü devam ettirilmektedir.

Görevden uzaklaştırma Anayasa'nın 127. maddesinde, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 47. maddesinde ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun (DMK) 137. maddelerinde düzenlenmiş son derece önemli bir hukuki ve idari süreçtir. Görevden uzaklaştırma genellikle bir tür disiplin cezası olarak düşünülse de mevzuatta böyle bir disiplin cezası bulunmamaktadır. Örneğin 657 sayılı DMK'da yer alan disiplin cezaları ve bu cezaları gerektirecek bazı eylemler şu şekildedir.

Uyarma cezası: Kamu personeline, davranışlarında ve görevinde dikkatli olması yönünde yazılı bildirim yapılmasıdır. Bu disiplin cezası, verilen emirin tam ve zamanında yerine getirilmemesi, izin almadan ya da herhangi bir özrü olmaksızın işe geç gelinmesi, usulüne uygun olmayacak şekilde şikâyette veyahut müracaatta bulunmak gibi durumlarda uygulanır.

Kınama cezası: Kamu personeline, davranışlarında ve görevinde kusurlu olduğunu yazılı olarak tebliğ edilmesidir. Bu disiplin cezası, amirlere, iş arkadaşlarına veyahut astlara saygısızlık etmek, fiziki ya da sözlü olarak sataşmak, devlete ait araç ve gereci kendi kişisel işlerinde kullanmak, kendisine verilen işlere ve emirlere itiraz etmek gibi durumlarda uygulanır.

Aylıktan kesme cezası: Kamu personelinin brüt maaşına 1/30-1/8 oranları arasında kesinti uygulanmasıdır. Aylıktan kesme cezasını gerektiren bazı fiil

KAYNAKLAR

ALİKAŞİFOĞLU, Kemalettin Ali (1978), *"Görevden Uzaklaştırma",* **Adalet Dergisi**, C. 69, S4, ss. 24-39.

ERYILMAZ, Bilal (2021), **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar,** Umuttepe Yayınevi, Kocaeli.

GÖZLER, Kemal & KAPLAN, Gürsel (2019), **İdare Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınevi, Bursa.

KAYAR, Nihat (2021), **Kamu Personel Yönetimi**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜMRÜK KAPILARINDA OY VERME

Betül Aydoğan Ünal

Küreselleşmenin etkisiyle, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında topluluklar, devlet sınırlarının ötesine yayılmış ve siyasi saha artık sadece devlet sınırları içinde sınırlı kalmamıştır. İnsanların ulusal sınırları aşan artan hareketliliği; göç, vatandaşlık hakları ve aidiyet gibi konuları daha belirgin hâle getirmiştir. Günümüzde kendi ülkeleri dışında yaşayan ve çalışan vatandaşların sayısının giderek artmasıyla göçmenlerin oy verme davranışı konusu önem kazanmıştır (Peltoniemi, 2016). Bu bağlamda, gümrük kapılarında oy verme uygulaması, bir ülkenin sınırları dışında ikamet eden vatandaşlarının seçimlerde oy kullanma hakkını ifade eden bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Bu uygulama, yurt dışında yaşayan vatandaşların demokratik süreçlere katılımını mümkün kılmak ve siyasi temsil haklarını güvence altına almak amacıyla benimsenmektedir. Gümrük kapıları, ülkenin sınırları dışında yaşayan vatandaşların yoğun bir şekilde bulunduğu noktalar olarak kabul edilmektedir. Bu noktalarda oy kullanma imkânı sunularak yurt dışında yaşayan vatandaşların seçimlere katılımı teşvik edilmekte ve siyasi temsiliyetleri güçlendirilmektedir. Bu sayede, yurt dışında yaşayan vatandaşların oy verme davranışı ve katılımı, ulusal siyasi süreçlerin bir parçası hâline gelmektedir. Bu durum, demokratik süreçlerin ulusal sınırları aşan bir boyut kazandığını ve yurt dışında yaşayan vatandaşların siyasi etkileşimde daha fazla yer aldığını göstermektedir.

1970'li yılların ortalarından itibaren özellikle Avrupa'da yaşayan Türk göçmen topluluğunun nüfusu hızla artış göstermiştir. Bu artışla birlikte, yurt dışındaki Türkler arasında sivil organizasyonlar, camiler, kültür merkezleri, spor kulüpleri, medya kuruluşları ve iş yerleri gibi çeşitli kurumsal yapılar oluşturma süreci hız kazanmıştır. Bu yapılar hem toplulukları arasında dayanışmayı artırmış hem de kültürel miraslarını koruma ve yaşatma amacı gütmüştür. Ancak, bu dönemde yurt dışında yaşayan Türklerin siyasi katılım hakları oldukça sınırlı kalmıştır. Siyasi katılım hakları konusu üzerine yapılan talepler 1971 yılına kadar uzanmaktadır. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının siyasi katılım hakları, vatandaşlar arasındaki bağları güçlendirmek ve yurt dışındaki Türk topluluklarını seçim sürecine dâhil etmek amacıyla genişletilmeye çalı-

KAYNAKLAR

ANAZ, Necati & Köse, Mehmet Salih (2020), **Diaspora Seçim Coğrafyası: Anavatan'da Türk Diasporasının Siyasal Katılım Serencamı,** Gav Perspektif: İstanbul.

APAYDIN, Fulya (2016), "*The Supranational Dimension of Voting in National Elections Across Six European Democracies: Rethinking Albert Hirschman's Exit, Voice and Loyalty****", European Political Science,*** C. 15, ss. 73-88.

ARKILIC, Ayca (2021), "*Turkish Populist Nationalism in Transnational Space: Explaining Diaspora Voting Behaviour in Homeland Elections*", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, C. 23, S. 4, ss. 586–605.

ÇOBANKARA, Süleyman Furkan (2023), *"The Effects of Granting the Right of External Voting to the Diaspora Policies of AKP and CHP*", **Turkish Journal of Diaspora Studies**, C. 3, S. 1, ss. 24-41.

GÜLER, Fatih (2021), "*3 Kasım 2020 Tarihinde Gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Seçiminin Ardından Yaşanan Tartışmalar Işığında Mektupla Oy Verme ve Elektronik Oy Verme Usulleri****",* **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi,** C. 4, S. 1, ss. 212-218.

KÖSE, Mehmet (2023), "*Yurt Dışı Oylar ve Siyasi Partilerin Ulus-Ötesileşmesi*", **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,** C. 13, S. 1, ss. 457-469.

ØSTERGAARD-NIELSEN, Eva (2003), "*Turkey and the 'Euro Turks': Overseas Nationals as An Ambiguous Asset*", **International Migration and Sending Countries: Perceptions, Policies and Transnational Relation**s, Palgrave Macmillan UK: Londra.

PELTONIEMI, Johanna (2016), "*Distance as A Cost of Cross-Border Voting*", **Research on Finnish Society**, C. 9, S. 1, ss. 19-32.

ŞAHİN-MENCÜTEK, Zeynep & ERDOĞAN, Murat (2016), "*The Implementation of Voting from Abroad: Evidence from the 2014 Turkish Presidential Election*", **International Migration**, C. 54, S. 3, ss. 173-186.

HAGENBACH-BISCHOFF SİSTEMİ

Halil Emre Deniş

Seçim sistemlerinden bazıları kotalar belirlenerek ve en büyük kalanlar yardımıyla siyasi partilerin kazandıkları milletvekili sayılarını belirlemektedir. Bu sistemde toplam oy sayısı, toplam çıkarılacak milletvekili sayısına bölünmekte ve bir kota belirlenmektedir. Bu kota siyasi partinin aldığı oy sayısına bölünerek, o siyasi partinin kazanabileceği milletvekili sayısı belirlenmektedir. Üç önemli kota sistemi kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi Hare Sistemi'dir. Bu sistemde kota, toplam oy sayısının atanacak sandalye sayısına bölünmesiyle bulunmaktadır. İkincisi Hagenbach-Bischoff Sistemi'dir. Bu sistem aynı zamanda Droop Sistemi olarak da bilinmektedir. Kotanın hesaplanması için kazanılacak sandalye sayısına 1 eklenmesi ile belirlenmektedir. Diğer kota ise kazanılacak sandalye sayısına 2 eklenerek bulunan Imperiali Sistemi'dir (Baldini & Pappalardo, 2009: 64).

Adını Henry Richmond Droop'tan alan ve genellikle Hagenbach-Bischoff Sistemi olarak bilinen bu kota en büyük kalan liste sistemlerinde ve tek devredilebilir oy seçimlerinde kazanılacak milletvekillerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Hare Sistemi'nden daha az orantılı, Imperiali Sistemi'nden ise daha orantılı olarak kabul edilmektedir (Farrell, 1997: 170). Bu sistem İsviçre ve Belçika tarafından kullanılmaktadır.

Milletvekili adayları, seçim çevrelerindeki toplam geçerli oylardan elde edilecek kota kadar oy almaları durumunda seçilmektedir. Bu kota da seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına göre bulunmaktadır. Kesin hesaplama ise şu formül ile belirlenmektedir (Mair, 2003: 290-291):

$$Q = \frac{TVP}{S + 1} + 1$$

Bu formüle göre Q = kota, TVP (total valid pole) = toplam geçerli oy, S (seats) = kazanılacak sandalye sayısı'dır. Bu sisteme göre toplam geçerli oy sayısı, kaza-

KAYNAKLAR

BALDINI, Gianfranco & PAPPALARDO, Adriano (2009), **Elections, Electoral Systems and Volatile Voters**, Palgrave Macmillan, New York.

FARRELL, David M. (1997), **Comparing Electoral Systems**, Macmillan Press Ltd, London.

GALLAGHER, Michael & MITCHELL, Paul (2005), "Appendix A", **The Politics of Electoral Systems**, Edss: Michael GALLAGHER & Paul MITCHELL, Oxford University Press, New York.

MAIR, Peter (2003), "Districting Choices under the Single Transferable Vote", **Electoral Laws and Their political Consequences**, Eds: Bernard GROFMANN & Arend LIJPHART, Agathon Press, New York.

HÂKİMLER VE SAVCILAR YÜKSEK KURULU ÜYELİĞİ SEÇİMLERİ

Selçuk Aslan

Yargı üyeleri olan hâkim ve savcıların atanma, yer değiştirme, yükselme, disiplin ve diğer özlük işlemlerinin hukuk devleti ilkesine uygun olarak belirlenerek düzenlenmesi, bağımsız ve tarafsız yargı anlayışının gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır. Tarafsız ve bağımsız yargının oluşturulması bu yetkinin kuvvetler ayrılığı ilkesi kapsamında oluşturulması, yürütme ya da yasamanın yargıya müdahalesinin olmamasıyla mümkün olacaktır. Aksi durum, hâkim ve savcıların bağımsızlık teminatının zedelenmesine, yargıda tarafsızlığının sağlanamamasına sebebiyet verecektir (Keser & Niyazioğlu, 2011: 119).

1921-1924 dönemleri arasında Türkiye'de kuvvetler birliği ilkesinin uygulanarak yasama ve yürütmenin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bünyesinde toplanması, 1921 Anayasası'nda doğrudan yargı ile ilgili hükmün bulunmaması, istiklal mahkemelerinin görev yapması arzu edilen yargı tarafsızlığını ve bağımsızlığını etkileye dönemler olmuştur (Şık, 2016: 108-113).

Kuvvetler birliğinin uygulanmaya devam edildiği 1924 Anayasası ile, her ne kadar 1921 Anayasası'na nazaran yargıya ilişkin fazla hüküm içerse de yargının yasama organına karşı bağımsızlığına ve tarafsızlığına ilişkin ilk kez anayasal düzenleme yapılmıştır. Anayasa'nın 8. maddesinde "Hakkı kaza, Millet namına, usulü ve kanunu dairesinde müstakil mahakim tarafından istimal olunur." Hükmü ile yargının millet adına kanun ve usule göre bağımsız mahkemeler tarafından yerine getireceği düzenlenirken, 52.maddenin ikinci fıkrasında "Mahkemelerin mukarreratını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti hiçbir veçhile tebdil ve tağyir ve tehir ve infazı ahkâmına mümanaat edemez." ifadesiyle de yargının verdiği kararlara yasama ve yürütmenin karışamayacağı mahkemelerin tarafsızlığının korunacağı düzenlenmiştir. 1924 Anayasası'nda yargıya ilişkin diğer hükümler dördüncü bölümde "Kuvvei Kazaiye" başlığı ile düzenlenmiştir. Bu bölümde gerek mahkemelerin kuruluş ve işleyişine yönelik gerekse hâkimlerin özlük haklarına ile hâkimlik teminatına ilişkin temel prensipler düzenlenmiştir.

KAYNAKLAR

KESER, Hayri & NİYAZİOĞLU, Fatma (2011), "*Türkiye'de Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu*", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2, S.2, ss. 119-157.

ŞIK, Hüseyin (2016), "*1921, 1924 Anayasalarında Yargı Erki ve İstiklal Mahkemeleri*", **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler -V**, Ed. Muharrem Balcı, Hukuk Vakfı Yayınları, İstanbul.

HALK TEŞEBBÜSÜ (HALK GİRİŞİMİ)

Burak Koçak

Doğrudan demokrasinin dünya genelinde artan nüfus nedeniyle uygulanabilirliği neredeyse kalmamış olması halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesinden de vazgeçilememesi, temsilî ve doğrudan demokrasi kurumlarının bir arada uygulanmasını sağlamıştır. Bazı durumlarda halkın birtakım araçlar ile egemenliğin kullanılmasına katılmasını sağlayan yarı doğrudan demokrasinin geçerli olduğu yerlerde halk birtakım araçlarla egemenliğin kullanılmasına bizzat katılır (Gözler, 1988: 97).

Demokrasilerde halk egemenliğini bizzat kullanır. Fakat gelişen toplum düzeninde, artan nüfus ile birlikte artık egemenliğin bizzat kullanılması neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle demokrasinin devamlılığının sağlanması açısından yarı doğrudan demokrasi gibi yöntemler kullanılmaktadır. Yarı doğrudan demokrasilerde bireyler düzenli, dürüst ve adil seçimlerle kendi temsilcilerini seçebilmekte ve temsilcilerden meydana gelen meclis egemenliğinin en üst yetkisi olan yasa koyma yetkisine sahip olabilmektedirler. Fakat temsilcilerden oluşan bu meclisi halk kendi başına bırakmamakta, bazı durumlarda halkın da yasama faaliyetlerine katılması sağlanarak temsilî demokrasilerde görülen bazı aksaklıkların engellenmesi amaçlanmaktadır. Yarı doğrudan demokraside halk, "referandum", "halk girişimi" ve "halk vetosu" gibi yöntemler ile meclisin yasama faaliyetine katılabilmektedir (Canöz ve Bakan, 2015: 488). Ülkeler anayasalarında hangi yarı doğrudan demokrasi usullerinin hangi durumlarda kullanılacağı yer almaktadır.

Seçme yeterliliğine sahip, Anayasa'da belirlenen sayıda vatandaşın imza ile kanun veya anayasa değişikliği teklif etme yetkisi "halk teşebbüsü" olarak adlandırılmaktadır (San, 1974: 65). Yani temsilî demokrasilerde milletvekilleri ve hükûmete verilen yasa tasarısı teklifi sunma hakkının halka da tanınmasıdır. Yasama organı halkın bu teklifini görüşmek durumundadır. Görüşme neticesinde yasama organı bu teklifi reddederse halk, önerdiği kanunu, direkt olarak oylamaya götürerek kabul edebilir veya reddedebilir (Özer, 2005: 86). Yani halk "yasa yapanın" yerini almaktadır (Demir, 2005: 59). Halk girişiminde halk yasama organı aracılığıyla değil, doğrudan kendisi yasa veya anayasa

KAYNAKLAR

CANÖZ, Kadir ve BAKAN, Ömer (2015), "*Türkiye'de Eğitimli Seçmenin Yerel Seçimlerde Oy Verme Kriterleri*." **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** C. 37, ss. 483-509.

CRONIN, Thomas E. (1999), **Direct Democracy: The Politics of Initiative Referendum and Recall.** Harvard University Press. Cambridge.

DEMIR, Fevzi. (2005), **Anayasa Hukukuna Giriş**, 6. Baskı, DEÜ Yayınları, İzmir.

GRIESEL, Etienne (2004), **Initative et Référendum Populaires: Traité de la Démocratie Semi- Directe en Droit Suisse.** Staempfli Editions, Berne.

GÖZLER, Kemal (1988), "*Halkoylamasının Değeri*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 40, S. 1-4, ss. 97-113.

IŞIK, Hüseyin Murat (2022), "*İsviçre Konfederasyonu Hükümet Sisteminin Meclis Hükümeti Sistemi Bakımından Değerlendirilmesi*". **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 27, S. 47, ss. 533-561.

LİJPHART, Arend (1997), "*Dimensions of democracies*". **European Journal of Political Research. C.** 31, ss. 193–204.

ÖZER, Atilla. (2005), **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi Yay., Ankara.

SAN, Coşkun. (1974), **Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Gelişmeleri**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara.

ŞEN, İlker Gokhan (2010), *"Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar"*. **Basılmamış Doktora Tezi**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZİÇ, Erdoğan. (2004), **Anayasa Hukuku**, 13. Basım, Beta Yayıncılık, İstanbul.

ZIMMERMAN, Joseph F. (1999), **The Initiative: Citizen Law-Making,** Westport, Conn.: Praeger.

HALK VETOSU

Hüseyin Sevinç

Halk vetosu; Danimarka, İtalya, İsviçre gibi birçok ülkede kullanılmaktadır. Aynı zamanda New York gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin belirli eyaletlerinde de uygulanan bir yöntemdir (Haruta, 2020: 203). Kavramsal olarak "veto" kelimesi Latince kökenlidir ve "*yasakladım*" anlamına gelmektedir. Veto sözcüğü Türkçeye Fransızcadan geçmiştir. Kelimelin Türkçe karşılığı; bir yetkinin, bir yasanın, bir kararın yürürlüğe girmesine karşı çıkma hakkıdır (Algan, 2008: 92-93). Bu kapsamda veto hakkı, bir olayı veya kararı kabul etmeme, reddetme hakkı olarak tanımlanabilir.

Halk vetosu kavramı, mecliste kabul edilmiş olmasına rağmen henüz yürürlüğe girmemiş bir kanunun oylamaya sunulmasıdır. Diğer bir ifadeyle halk vetosu, yürürlüğe girmemiş bir kanun hakkında halkın referandum talebinde bulunmasını ifade eder (Kubalı, 1971: 285; Teziç, 2009: 247). Diğer bir tanıma göre halkın belli sayıda imza toplayıp kendiliğinden harekete geçerek, yasama organı tarafından kabul edilmiş fakat henüz yürürlüğe girmemiş bir yasaya "*hayır*" demesi halk vetosu olarak tanımlanır (Gözübüyük, 2000: 72). Halk vetosu, yasanın kabulü ile yürürlüğe gireceği süreç içerisinde uygulanan bir yarı doğrudan demokrasi aracıdır. Belirtilen süreç içerisinde seçmenler belirli sayıda imza toplayarak yasa hakkında oylama talebinde bulunabilirler. Gerçekleşen oylama neticesinde aleyhte çoğunluk sağlanırsa yasa yürürlüğe girmeden halk tarafından veto edilmiş olur. Oylama neticesinde aleyhte çoğunluk sağlanmaz ise yasa yürürlüğe girer (Başgil, 1960: 251).

Halk vetosu uygulamasının işleyebilmesi için temel iki koşul bulunmaktadır. İlk olarak yasama organı tarafından kabul edilmiş olmasına rağmen yürürlüğe girmemiş bir yasanın olması gerekir. Buradan yola çıkarak halk vetosunun yürürlükteki bir yasanın iptalini sağlayan bir mekanizma olmadığı ifade edilebilir (Başgil, 1960: 251). İkinci olarak halk vetosunun uygulanabilmesi için yasanın yasama organı tarafından kabulü ile yürürlüğe gireceği zaman aralığı içerisinde belirli sayıda seçmen imzası toplanmalıdır. Her iki koşulun varlığı durumunda halk vetosu uygulanabilir ve sonuç olarak yasa halk tarafından

KAYNAKLAR

AKBULUT, Olgun. (2001). *"Doğrudan Demokrasi"* **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı

ALGAN, Müberra. (2008*). "Cumhurbaşkanının Kanunları Geri Gönderme Yetkisi",***Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Anayasa Hukuku Bilim Dalı Ankara.

BAŞGİL, Ali Fuat. (1960). **Esas Teşkilât Hukuku C.1**, Baha Matbaası, İstanbul.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref. (2000). **Anayasa Hukuku** (9. Baskı), Turhan Kitabevi, Ankara.

GÜLSÜN, Ramazan. (2016). "*İsviçre Hükümet Sistemi"*, **International Journal of Legal Progress***,* C.2, S.2, ss.127-153.

HARUTA, Vasil. (2020). "*The Notion and Essence of the People's Veto: Theory Issues*", **Visegrad Journal on Human Rights***,* C.1, S.2, ss.203-208.

KUBALI, Hüseyin Nail. (1971). **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuku Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ŞEN, İlker Gökhan (2010). "*Doğrudan demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar"*, **Yayımlanmamış Doktora Tezi,** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Eskişehir.

TEZİÇ, Erdoğan (2009). **Anayasa Hukuku** (13. Baskı), Beta Yayınları: İstanbul.

HALKOYLAMASI

Aydoğan Kutlu

Türkçe sözlüklerde halkoylaması, "Halkın türlü siyasi ve toplumsal sorunlar karşısında olumlu veya olumsuz görüşünü belirlemek için başvurulan oylama, plebisit, referandum" (TDK, 2005: 837) ve "Bir konuda halkın fikrini ve tercihini belirlemek için yapılan oylama, referandum" (Kubbealtı, 2011: 1178) biçiminde tanımlanmaktadır. "Halkoyu" sözcüğü, bambaşka bir kavrama işaret eden "kamuoyu" sözcüğünü anıştırması nedeniyle önceleri pek tercih edilmemiş olup ancak son zamanlarda akademik literatürde yaygın kullanıma kavuşmuştur (Ana Britannica, 1988: 314).

Sözlük anlamlarında ve literatürün genelinde görüldüğü üzere, halkoylaması kavramı, referandumun Türkçe karşılığı olarak kabul edilmektedir. Referandum, Latince "bir değerlendirme veya karar için bir otoriteye bağlanmak" anlamındaki *reffere*'den gelmektedir; 1847'de İsviçre'de türetilmiş, 1882'den sonra diğer dillere geçmiştir (Etymonline, 2023). Bugünkü anlamı, halkın bir konu veya politika hakkında doğrudan oy kullanmasının istendiği bir doğrudan demokrasi aracıdır (Morel, 2011: 2226). Basitçe, bir sorunun halkın onayına sunularak çözümlenmesini anlatır. Referandum, görece yeni bir kavramdır. Tarihsel olarak gelişiminde, üç ülkenin mirası etkili olmuştur. Bunlar, İsviçre, ABD ve Fransa'dır (Morel, 2011: 2227). İsviçre ve ABD'de referandumun kökeni, yerel doğrudan demokrasi uygulamalarına dayanır ve 19. yüzyılda temsilî demokrasinin özellikle zenginlerin çıkarlarını koruyan yozlaşmış bir sisteme dönüştüğünü savunan demokrat-ilerici akımlarca geliştirilmiştir. Fransa'da ise referandumun asıl kaynağı, anayasa referandumları olmuştur. I. ve III. Napolyon'dan De Gaulle'e dek Fransız siyasal geleneği, anayasa referandumunu rejim değişikliği ve iktidar onayı için kullanagelmiştir.

Fransız örneğindeki plebisitlerde görüldüğü gibi, referandum kavramının kullanımında bir muğlaklık bulunmaktadır. Bir açıdan bakıldığında tüm doğrudan demokrasi araçları, bir çeşit referandum olarak kabul edilebilir (Şen, 2013: 15). Bu yüzden kavram kargaşasını önlemek için geniş anlamda referandum ile dar anlamda referandum arasında bir ayrım yapmak gerekmektedir. *Geniş anlamda referandum*, plebisit ve halk girişimi de dâhil olmak üzere, tüm doğ-

KAYNAKLAR

Ana Britannica (1988), **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Cilt 10, Ana Yayıncılık AŞ, İstanbul.

DALTON, Jennifer E. (2011), "*Plebiscite*", **The Encyclopedia of Political Science,** ed. G. T. Kurian vd., CQ Press, Washington DC, ss. 1211-12.

ETYOMONLİNE (2023), "*Referendum*". https://www.etymonline.com/word/referendum#etymonline_v_10288, Erişim Tarihi: 08.09.2023.

GARNER, Bryan A. (ed.) (1999), **Black's Law Dictionary**, West Group, St. Paul/Minnesota.

GÜLER, Fatih (2023), *"YSK Kararları Işığında Belediye Kanunu'na Göre Yapılan Halkoylamaları (Plebisit)"*, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1, ss. 115-40.

Kubbealtı Lugatı (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Cilt 2, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

MOREL, Laurence (2011), "Referenda", **International Encyclopedia of Political Science,** ed. Bertrand Badie, Sage, Los Angeles, ss. 2226-30.

SOYSAL, Murat (2022), *"7 Kasım 1982 Tarihli Anayasa Halkoylaması Üzerine Bir Değerlendirme: Plebisit mi, Referandum mu?"*, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C. 12, S. 45, ss. 977-1005.

ŞEN, İlker Gökhan (2013), *Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar*, XII Levha, İstanbul.

TDK (2011), **Türkçe Sözlük,** 10. Baskı, AKDTYK Yayınları, Ankara.

ZIMMERMAN, Joseph F. (2011a), "*Direct Democracy*", **The Encyclopedia of Political Science,** ed. G. T. Kurian vd., CQ Press, Washington DC, ss. 436-38.

ZIMMERMAN, Joseph F. (2011b), "Initiative and Referendum", **The Encyclopedia of Political Science,** ed. G. T. Kurian vd., CQ Press, Washington DC, ss. 786-87.

İHTİYAR HEYETİ VE İHTİYAR MECLİSİ

Mücahit Bektaş

İhtiyar heyeti ve ihtiyar meclisi Tanzimat Döneminden bugüne, sırasıyla mahallenin ve köyün, danışma, denetleme ve aynı zamanda karar organıdır (Eryılmaz, 2017: 228; 2021: 209). Kökleri, II. Mahmut dönemi reformlarına kadar, devletle halk arasında ilişkiyi sağlayan *ahali ihtiyarları* (Yalçınkaya, 1995: 359) olarak bilinen ve muhtarlık teşkilâtının prototipi olan oluşuma dayanmaktadır. Sahip olduğu isimden dolayı toplumda genel olarak ya yanlış anlaşılmakta ya da heyet veya meclis idarî yapılarıyla olan ilişkisinin manasız olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni hem ihtiyar kelimesinin ilki yaşlı-kocamış, ikincisi seçme-tercih etme şeklinde birbirinden oldukça uzak iki farklı anlama sahip olması hem de yaşlı-kocamış anlamının günümüzde daha yaygın kullanılıyor olmasıdır (Güneş, 2014: 166).

Her ne kadar "gayriihtiyari" birleşik kelimesinde yaşlı veya kocamış anlamının dışında kullanıldığı açıksa da tek başına kullanımı yanlış anlamalara-anlaşılmalara sebebiyet vermektedir. Fakat yaygın kullanımının aksine kelime, etimolojik olarak seçme-tercih etme anlamına gelmekte, yaşlı veya kocamış anlamı ise "*sâhibü'l-ihtiyar;* seçme hakkını elinde bulunduran kimse", yani çocuk olmayan, olgun, reşit anlamındaki kullanımının kısaltılmasından gelmektedir (Apaydın, 2010: 575; Ayverdi, 2010: 546).

Dolayısıyla olgunluk, bilgelik, tecrübe gibi anlamları anımsattığı (Önder, 2013: 275, 278) varsayımıyla ihtiyar meclislerini ve ihtiyar heyetlerini açıklamaya ve anlamlandırmaya çalışmak pek de doğru olmaz. Hakikatte, ihtiyar meclis ve heyetlerindeki *ihtiyar* kelimesindeki esas vurgu, tecrübe veya olgunluk değil, meclis ve heyetin *karar alma, seçim yapma* yetkisidir. Kelimenin, İslam hukukunda da bu anlamıyla yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir (Apaydın, 2010: 575). Bunun yanında, Osmanlı Dönemi'ndeki ilk uygulamalarda, ihtiyar meclis üyeliklerinin en az 30 yaşında olmaları ve yıllık 100 kuruş vergi vermeleri şart koşulmuş (Ortaylı, 2010: 434), köy ya da mahallenin en yaşlısı olacağına dair ek bir koşul getirilmemiştir.

Türk idare tarihi açısından uygulamaya bakıldığındaysa, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından bu yana, Türk idarî yapısının en küçük birimin kırsal alanda

KAYNAKLAR

APAYDIN, H. Yunus (2010), "*İHTİYAR*", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.21, ss. 575-76. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

AYVERDİ, İlhan (2010), "*İHTİYAR*", **Asırlar boyu tarihi seyri içinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, s. 546. İstanbul: Kubbealtı Lugatı.

BARDAKÇI, Murat (2015), "*Biz seçimlerle ilk defa 1833'te tanıştık ve 43 yıl boyunca sadece muhtar seçtik*". https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1082189-biz-secimlerle-ilk-defa-1833te-tanistik-ve-43-yil-boyunca-sadece-muhtar-sectik.

ÇADIRCI, Musa (1970), "T*ürkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme*", **Belleten**, C.34, S.135; ss. 409-20.

DİA. 2002. "*KOCABAŞI*", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.26, ss. 40-41. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

ERYILMAZ, Bilal (1988), "*Türkiye'de Köy ve Mahalle Muhtarlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*", **Türk İdare Dergisi**, C.60, S.378, ss. 465-75.

ERYILMAZ, Bilal (1997), **Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması**, İstanbul: Birleşik Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal (2017), **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, 4. bs. İstanbul: İşaret Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal (2021), **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar**, 14. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal & ŞEN, Mustafa Lütfi (1994), *2***000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Yerel Yönetimler: Sorunlar-Çözümler**. İzmir: MÜSİAD.

GENÇOĞLU, Mustafa (2011), "*1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.1, ss. 29-50.

GÜNEŞ, Mehmet (2014), "*Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü*", **Journal of History Studies**, C.6, S.3, ss. 163-77.

KARTAL, Nazım (2013), "*Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı'da Mülki İdare*", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C.4, S.1, ss. 1-24.

ODYAKMAZ, Zehra, KAYMAK, Ümit & ERCAN, İsmail (2011), **Anayasa ve İdare Hukuku**, 13. bs. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

ORTAYLI, İlber (2010), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 3. bs. Ankara: Cedit Neşriyat.

ÖNDER, Özgür (2013), "*Gerontokrasi: Yaşlılar Yönetimi*", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.36, ss. 271-281.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin (1995), "*The Provincial Reforms of the Early Tanzimat Period as Implemented in the Kaza of Avrethisarı*". **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C.6, S.6, ss. 343-385.

İL GENEL MECLİS ÜYESİ

Mücahit Bektaş

İl genel meclisi, il özel idaresinin karar organıdır (Şengül, 2016: 62). Köy ve mahalle idarelerinin aksine nispeten yeni olan il genel meclisinin (vilâyet umum meclisi) kökleri, Fransız mevzuatından belirgin bir şekilde etkilendiği anlaşılan (Gözler, 2019: 11; Eryılmaz, 2021: 223) 1864 Vilâyet Nizamnamesine dayanmaktadır (Özer & Kartal, 2023: 240; Çetin, 2009: 252).

Tanzimat Dönemi reformlarının hem merkeziyetçi yapısına hem de yerel meclislerin oluşturulması ve yaygınlaştırılması eğilimine (Kartal, 2013: 2) uygun olarak oluşturulan 1864 Vilâyet Nizamnamesi, vilâyet idare meclisi (eyalet meclisinin devamı) ile vilâyet umum meclisi şeklinde ikili bir yerel meclis sistemi öngörmüştür (Ökmen & Demir 2011). İl idare kuruluna benzeyen vilâyet idare meclisi dışarıda tutulacak olursa vilâyet umumi meclisi, günümüz anlamında yalnızca il genel meclisinin değil il özel idarelerinin de prototipidir (Eryılmaz, 1997: 48-49).

Her ne kadar Fransız mevzuatının verdiği kurumsallık ve 1864 Vilâyet Nizamnamesi gibi somut birtakım yasal düzenlemeler olsa da genelinde il özel idarelerinin, özelinde ise il genel meclislerinin tam anlamıyla bir mahallî idare birimi olduğu söylenemez. Nitekim, 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile görev, yetki ve sorumlulukları bir önceki düzenlemeye göre daha da belirginleşse de tüzel kişiliğe haiz bir yerel yönetim birimi olmaktan çok öte, bir "danışma" birimi olarak kalmıştır (Çiftepınar, 2006: 123).

Vilâyet sınırları içerisinde yer alan her bir sancaktan dört üyeden (ikisi müslim, ikisi gayrimüslim) müteşekkil vilâyet umumi meclisleri, yılda yalnızca bir kez toplanmakta ve en fazla kırk gün içinde toplantısını tamamlamak zorundadır. Ele alınan konuların çokluğu ile kararların tavsiye niteliğinde oluşu ve yapısal diğer nedenler, meclisin işlevsel bir yerel yönetim birimi olmadığının en büyük kanıtıdır. Bu nedenledir ki 1876 yılında kabul edilen Kanuni Esasi vilâyetleri yetki genişliği (tevsi-i mezuniyet) ve işbölümü (tefrik-i vezaif) esaslarına göre yeniden düzenlemiştir (Eryılmaz, 1997: 51-52). Fakat, bu düzen-

KAYNAKLAR

BÖLÜKBAŞI, Mustafa (2022), "*Measuring the Level of Party Institutionalization in Turkey*", **SİYASAL: Journal of Political Sciences**, C.31, S.2, ss. 305-21.

ÇETİN, Sefa (2009), "*Yerel Yönetim Birimi Olarak Türkiye'de İl Özel İdareleri*", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.25, ss. 249-58.

ÇİFTEPINAR, Remzi (2006), "*Yeni İl Özel İdaresi Yasası'na Eleştirel Bir Bakış*", **Yasama Dergisi**, C.1, S.2, ss. 123-45.

DEMİR, Fevzi (2013), "*Türk Siyasi Partiler Sisteminin Parti İçi Demokrasi Sorunları ve Çözüm Önerileri*", **Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan**, (Ed. A. Merih Öden, Levent Gönenç, Selin Esen, Ali Ersoy Kontacı, Deniz Polat ve Ali Erdem Doğanoğlu), I:195-214. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal (1997), **Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması**, İstanbul: Birleşik Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal (2021), **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar**, 14. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

GÖZLER, Kemal (2019), "*Osmanlı Mülkî İdare Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Fransa'dan mı İktibas Edilmiştir?*", **Amme İdaresi Dergisi**, C.52, S.1, ss. 1-32.

HOFSTEDE, Geert, HOFSTEDE, Gert Jan & MİNKOV, Michael, (2010), **Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival**. 3. bs. New York: The McGraw-Hill.

KARTAL, Nazım (2013), "*Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı'da Mülki İdare*". **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C.4, S.1, ss. 1-24.

KOÇAK, Süleyman & KAVSARA, Veli (2012), "*5302 Sayılı Kanun Sonrasında İl Özel İdarelerinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C.10, S.20, ss. 61-92.

ÖKMEN, Mustafa & DEMİR, Fatih (2011), "*Türkiye'de İl Özel İdareleri: Melez bir Yerel Yönetim Modeli*", **Beşinci Yerel Yönetimler Sempozyumu**, Ankara.

ÖNEZ ÇETİN, Zuhal (2015), "*Türkiye'de İl Özel İdaresi Sisteminin Dönüşümü ve 6360 Sayılı Kanunun Dönüşüme Etkileri*", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.20, S.2, ss. 247-66.

ÖZER, Mehmet Akif & KARTAL, Meryem (2023),. "*Türkiye'de Yerel Siyasetin Yerelliği: Yerel Yönetimlr Üzerinden Bir Değerlendirme*", **Turkish Studies - Economics, Finance, Politics**, C.18, S1, ss. 233-53.

ŞENGÜL, Ramazan (2016), **Yerel Yönetimler**, Genişletil. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

İL VE İLÇE SEÇİM KURULU

Ezel Altunay

Seçimlerin, yönetilmesi ve denetlenmesiyle görevli anayasal organlarının gözetiminde, toplumun makul çoğunluğu tarafından güvenilir olarak kabul edilmesi sürdürülebilir toplumsal barışın sağlanmasına da ciddi katkı sunmaktadır (Aliefendioğlu, 2005: 96). Seçimlerin yönetim ve denetimine dair temel prensiplerin, seçimlerin kalitesini artırmada önemli etkisinin olduğu, bununla birlikte demokrasinin niteliğinin de yükselmesine önemli ölçüde katkı sağlayacağı açıktır (Gönenç, 2008: 2).

1982 Anayasası'nın amir hükümleri çerçevesinde seçimler yargı organlarının yönetim ve denetimine tabi olup bu yargı organları; YSK, il seçim kurulları ve ilçe seçim kurullarıdır (Güler, 2021: 282). Bu kurulların yönetim ve denetiminde gerçekleşen seçimlerin, daha adil bir şekilde gerçekleştiği inancı toplumun geniş bir kesimi tarafından da kabul görmektedir (Güler, 2023: 439).

2010 yılında 298 sayılı Kanun'da yapılan düzenlemeye kadar siyasi parti temsilcileri yalnızca il/ilçe seçim kurullarında temsilci bulundurulabilmekte, Yüksek Seçim Kurulunda ise siyasi parti temsilcileri yer almamaktaydı. 5980 sayılı Kanun'la, 298 sayılı Kanun'da yapılan değişiklik artık siyasi partilere Yüksek Seçim Kurulu'nda temsilci bulundurma hakkı verilmiştir. Böylece Yüksek Seçim Kurulu kararlarının daha öngörülebilir, şeffaf ve kamuoyu denetimine açık hâle geldiği siyasi parti temsilcileri tarafından da kabul görmüştür (Güler, 2021b:28).

YSK, seçimlerin yönetim ve denetim faaliyetini merkezden yürütmektedir. Yerel bölgelerdeki denetim ve yönetim faaliyetlerinin de örgütlenmiş ve süreklilik gösteren organlar tarafından yürütülmesi gerekmektedir. İllerde bu faaliyetlerin yürütülmesinde yetkili organ il seçim kurulu, ilçelerde ise ilçe seçim kuruludur.

İl seçim kurulu, genel olarak seçim çevresinde seçimin yönetim ve denetiminden sorumludur. 5545 sayılı ile kurulan il seçim kurulu, il merkezinde görevli en kıdemli hâkimin başkanlığında siyasi parti, belediye meclis üyeleri ve il genel meclis üyeleri arasından kur'a ile seçilen on asil ve beş yedek üyeden

KAYNAKLAR

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, (2005), Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** S. 60.

GÖNENÇ, Levent (2008), **Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Adalet Yayınları, Ankara.

GÜLER, Fatih (2021a), *"İl Seçim Kurulu Üyelerinin Yüksek Seçim Kurulu Tarafından Atanmasını Öngören Taslak Üzerine Bir Değerlendirme*", **ISPEC 6th Internatıonal Conference On Socıal Scıences & Humanıtıes**, May 16-18, 2021/Siirt University Sıırt-Turkey, ss.280-285.

GÜLER, Fatih (2021b), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜLER, Fatih (2023), *"İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yenileme Seçimi"*, Ed.: Fatih Güler içinde **Türkiye'de Yerel Seçimler**, Nobel. Ankara

KAMU GÖREVLİLERİNİN ADAYLIĞI

Zeynep Yıldırım

"Kamu görevlisi" kavramı, en genel anlamıyla idarenin "insan" unsurunu ifade eder. Kamu idaresinin iradesi, "kamu görevlileri" aracılığı ile açıklanır (Abdulhakimoğulları & Erdinç, 2015: 228). "Kamu görevlisi" kavramı, birçok hukuk dalının konusu olmakla birlikte, Türk Hukuku'nda tüm hukuk dallarını içine alan bir "kamu görevlisi" tanımı yer almamaktadır. Kanun koyucu, "kamu görevlisi" hakkında genel bir tanım yapmaktan kaçınmıştır. En genel anlamda "kamu görevlisi kavramı", "memur" kavramından daha geniş bir kapsama sahiptir. Kamusal faaliyete katılan kişiler, faaliyetine sağladığı katkının niteliğine ve statüsüne bakılmaksızın, "kamu görevlisi" olarak değerlendirilmektedir (Aydın, 2010: 111-127).

1982 Anayasası'na bütüncül bir yaklaşımla bakıldığında; Anayasa'nın geniş ve dar manada iki tür kamu görevlisi öngördüğü görülmektedir. "Geniş manada kamu görevlileri": hukuki durumlarına veya yaptıkları işin niteliğine bakılmaksızın, "cumhurbaşkanından işçilere ve ödevlilere kadar kamu kesiminde görev yapan herkesi" içermektedir. "Dar manada kamu görevlisi": genel olarak Anayasa'nın 128. maddesinde düzenlenmiş olan "memur ve diğer kamu görevlilerinden" oluşmaktadır (Anayasa, 2020: 89; Kanlıgöz, 1993: 195). 128. maddede, "devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür" ifadesi yer bulmaktadır. Anayasa, memurları ve kamu görevlilerini; "devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve kamu tüzel kişilerinin yürütmekle sorumlu olduğu hizmetleri yerine getiren kişiler" olarak nitelemektedir. Kamu görevlileri, "devletin siyasal yapısını oluşturan (yasama ve yürütme) organlarındaki görevliler ile özel hukuk hükümlerine tabi olarak çalışan işçiler ve ödevliler dışındaki kamu görevlileri"nden oluşmaktadır (Kanlıgöz, 1993: 195).

1982 Anayasası'nın 67. maddesi, "Seçme, Seçilme, Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları" başlığını taşımaktadır. Madde , "kamu hizmetinde bulunan kamu görevlileri, mahalli idare üyesi ya da milletvekili olarak seçilme hakkına" engel getirmemekle birlikte kamu görevlilerinin bazı yükümlülükleri yerine getir-

KAYNAKLAR

ABDULHAKİMOĞULLARI, Erdal & ERDİNÇ, Burcu (2015), *"Kamu Görevlilerinin Milletvekilliği Seçimlerine Katılmak Üzere Görevden Çekilmeleri ve Göreve Dönmeleri"*, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.19, S.4, ss. 227-258.

AYDIN, Hüseyin (2010), *"Ceza Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı",* **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 68, S.1, ss. 109-128.

KANLIGÖZ, Cihan (1993), *"1982 Anayasasına Göre Kamu Görevlisi Kavramının Anlamı ve Kapsamı"*, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 43, S. 1-4, ss. 169-201.

KAYA, Cemil (2004), "*Kamu Görevlilerinin Seçimlere Katılmak Üzere Görevden Çekilmesi ve Göreve Dönmesi",* **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 2, ss. 0-0.

YÜKSEK SEÇİM KURULU KARARI (2023), https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/82464/MemurIstifaTarihi2023-91.pdf, YÜKSEK SEÇİM KURULU Karar No: 2023/91, Erişim Tarihi: 05.08.2023

KAMUOYU

Halil Emre Deniş

Kamuoyu denildiğinde akla birkaç tanım gelebilmektedir. Munci Kapani (2003: 147) kamuoyunu, *"belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hâkim olan kanaat"* olarak tanımlamaktadır. Orhan Hançerlioğlu da Felsefe Ansiklopedisi'nde (1993: 195) *kamoy* kelimesini kullanmaktadır. Bu kelimeyi *"halkın herhangi bir konuda çoğunlukla birleşen düşüncesi"* olarak tanımlamış, genel olarak kamuoyu kelimesinin kullanıldığını belirtmiştir. "*Kamoy*"un bir toplumsal kümenin düşünce ve anlayışının toplamını dile getirdiğini, maksatlı olarak meydana getirilebileceği gibi kendiliğinden de oluşabileceğini, genellikle bireysel davranışların o bireyin çevresindeki kişilerce hoş görülüp görülmemesiyle ilgili olduğunu ancak siyasal, toplumsal ya da hukuksal bir sorun üzerine de oluşabileceğini belirtmiştir. Genellikle siyasal alanda topluma kabul ettirilmek istenen bir kurum için önceden planlı "*kamoy*" oluşturulduğunu, sınıflı toplumlarda da sömürenler ile sömürülenlerin çıkarlarını yansıtan birbirinden farklı "*kamoy*"ların mevcut olduğunu ifade etmiştir.

Floyd H. Allport'a göre (1937: 13) kamuoyunun belli başlı unsurları bulunmaktadır:

a) Kamuoyu bireysel insan davranışlarıdır.

b) Kamuoyu sözlü ifade içermektedir.

c) Kamuoyu birçok kişi tarafından gerçekleştirilir (ya da kelimeler ifade edilir).

d) Kamuoyu evrensel olarak bilinen konu ya da durum tarafından uyarılır ve bunlara yöneliktir.

e) Bu konu ya da durum birçokları için önemlidir.

f) Kamuoyu ortak konunun onaylanması ya da onaylanmamasının doğasında eylem yapmak ya da eylem için hazır olmayı temsil etmektedir.

g) Sıklıkla, başkalarının aynı duruma benzer şekilde tepki gösterdiğinin bilinciyle yapılır.

KAYNAKLAR

ALLPORT, Floyd H. (1937), "Toward a Science of Public Opinion", **Public Opinion Quarterly**, Volume 1, Issue 1, The University Chicago Press.

BEKTAŞ, Arsev (2013), **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, 4. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

DAVER, Bülent (1969), **Siyaset Bilimine Giriş**, Doğan Yayınları, Ankara.

EYÜBOĞLU, Ercan (1999), "İletişim, Siyaset, İktidar, Medya", **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Haz: Korkmaz Alemdar, Afa Yayıncılık, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU, Orhan (1993), **Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KAPANİ, Munci (2003), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

MILBURN, Michael A. (1998), **Sosyal Psikolojik Açıdan Kamuoyu ve Siyaset**, Çev: Ali Dönmez, Veli Duyan, İmge Yayınları, Ankara.

MUTLU, Mustafa (2003), **Savaşlarda Kamuoyu Oluşumu**, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul.

KAMUOYU YOKLAMASI

Burak Koçak

İktidar sahipleri yürüttükleri politikalar hakkında yönetilenlerin, yani vatandaşların düşünce ve kanaatlerini bilmek isterler (Kapani, 2016: 159). Sadece bu noktada değil, kamu yönetimine dair bir alanda karar alınmadan önce yönetimin karar verme süreçlerini sağlıklı yürütebilmesi için kamuoyuna dair bazı bilgilere ihtiyaç duyabilirler (Yalçındağ, 1986, s. 154). Bu gibi durumlarda örgütler veya kişiler kamuoyunun nabzını ölçmek için birtakım araştırmalar yaparlar.

Tarihsel olarak geriye bakıldığında siyasal partilerin, siyaset insanlarının "kamuya" doğrudan seslendiklerini görürüz. Siyasetçilerin halka bizzat hitap etmesi siyasi başarı açısından önemli iken, hangi konularda hangi yöntemlerle hitap edeceğini belirlemek de oldukça önemlidir. Sınıf, bölge, kültür farkı olan yerlere aynı şekilde hitap etmek, vaatlerde bulunmak etkili bir yöntem olmayacaktır. Dünyada ilk kamuoyu yoklamalarına gazetecilik aktivitesi şeklinde 1824 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde rastlanmaktadır. Harrisburg Pennsylvanian gazetesi muhabirlerini Wilmington ve Delaware şehirlerine, seçmenlerin başkan adaylarından Henry Clay, Andrew Jackson, John Quincy Adams veya William H. Crawford arasından hangisi adına oy kullanacaklarını tespit etmek amacıyla yollamıştır (Güz, Kocabaş ve Yanık, 2018:4).

Kamuoyu yoklaması halkın bir bölümünün veya tümünün siyasal, sosyal, ekonomik veya kültürel faaliyetlere karşı davranış, düşünce, eğilim, tutum ve ihtiyaçlarının genel anlamda belirlenmesi gayesiyle ihtiyaç duyulan bilgilerin bir araya getirilmesi, objektif olarak kayıt altına alınması, sınıflandırılması ve analizlerinin yapılarak sunulması şeklinde tanımlanabilir (Bakan, 2000: 37).

Kamuoyu yoklaması ile küçük bir gruba veya alt bir gruba ait örneklemden veya örneklemin çıkarıldığı popülasyondan bilimsel, sistematik ve objektif bilgi toplamak mümkündür. Kamuoyu araştırması ile belli bir zaman dilimindeki tutum, düşünce, davranış gibi bütün değişkenlerinin belirlenmesi hedeflenir. Bu genellemeler, toplumun daha geniş kısımlarına uyarlanabilir (Lake ve Harper, 2002: 11). Günümüzde de kamuoyu yoklamaları vatandaşların siya-

KAYNAKLAR

AYDIN, Bayram Oğuz (2018), *"Kamuoyu Araştırmalarına Güven".* **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 17, S. 2, ss. 429-437.

BOURDİEU, Pierre (1995), **Kamuoyu Yoktur, Kamuoyu Kimin Oyu?,** haz. Hülya Tufan, Kesit Yayıncılık, İstanbul.

BETHLEHEM, Jelke G. (2017), **Polling Public Opinion**. Boca Raton, CRC Press, Florida.

BAKAN, Ömer (2000), "*Halkla İlişkiler Faaliyetleri İçinde Kamuoyu Araştırmalarının Yeri"*, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya.

EKİNCİ, Necdet. (2014), *"Siyasal İletişim Çalışmalarında Kapsam ve Yaklaşım Sorunsalı"*. **İletişim ve Diplomasi,** C. 4, ss. 5-24.

GÜZ, Nurettin, KOCABAŞ, Ozan ve Yanık, Hayrullah (2018). *"Kamuoyu Araştırmaları ve 16 Nisan Referandumu"*. **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi***,* C. 47, ss. 1-19.

KAPANİ, Munci, (2016), **Politika Bilimine Giriş,** 58. Baskı, Serbest Akademi, Ankara.

KLOR, Esteban F. ve Winter, Eyal (2006), *"The welfare effects of public opinion polls, Department of Economics"*, Centre for Economic Policy Research (CEPR), The Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem, Israel, ss. 71-73.

LAKE, Celinda, C. ve Harper, Pat Callbek (2002), **Kamuoyu Araştırmaları**, Altınküre Yayınları, Ankara.

MACREADIE, Rachel (2011), **Public opinion polls.** Melbourne, Victoria: Research Service, Parliamentary Library, Department of Parliamentary Services.

MILBURN, Michael A. (1998), "*Sosyal psikolojik açıdan kamuoyu ve siyaset*". (A. Dönmez & V. Duyan, Çev.) (1. baskı). İmge Kitabevi, Ankara.

ÖZKAN, Abdullah (2004), **Siyasal İletişim: Partiler Seçimler Stratejiler,** Nesil Yayınları, İstanbul.

ÖNDER, Özgür (2013), "*Yerelleşme ve Yerel Demokrasinin Güçlendirilmesi Bağlamında Yerel Katilim".* **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, C. 9, S. 18, ss. 311-326.

SCHILLER, Herbert (1993), **Zihin Yönlendirenler,** (Çev. Cevdet CERİT), Pınar Yayınları, İstanbul.

YALÇINDAĞ, Selçuk (1986), "*Kamu yönetiminde halkla ilişkiler".* **Amme İdaresi Dergisi**, C. 19, S. 1, ss. 131–156.

KAYYUM

Hakan Gökhan Gündoğdu

Türk Dil Kurumu kayyum sözcüğünün, Arapça “kayyım” sözcüğünden türediğini ve “belli bir malın yönetilmesi veya belli bir işin yapılması için görevlendirilen kimse” olarak tanımlandığını ifade etmektedir (TDK, 2023). Kayyum ile ilgili diğer tanımlar daha çok özel sektör uygulaması üzerinedir. Bu tanımlara göre kayyum (trustee), şirketin ya da kurumun yasal olarak idari eylemlerini (Britannica, 2023) ve mali durumunu yöneten, mülkiyet hakkının kontrolünü elinde bulunduran kişi veya heyet (Cambridge, 2023; Oxford, 2023) olarak anlamlandırılmaktadır. İşletmelerde kayyumun en yaygın yetkileri; varlıkları satmak, kiralama yapmak, yatırım yapmak, gelir toplamak ve dağıtmaktır (Britannica, 2023). Dolayısıyla kayyum tayini, usulsüzlük yapılan özel kurum ve şirketlere mahkeme veya devlet tarafından "yönetici" ya da "başkanvekili" atanması olarak tanımlanmaktadır (Bilgin vd., 2019). Bu bağlamda “kayyum” sözcüğü genel olarak icra etme ya da yönetme anlamına gelmekte, kayyumun amacı ise idari boşluğu doldurma, kişi ve kurumların sürekliliği için temsilcilik yapma olarak anlamlandırılmaktadır.

Hukuki terminolojide ise kayyum yerine kayyım sözcüğü yaygın olarak kullanılmaktadır. Kayyım sözcüğünün Latince karşılığı “curator” olarak ifade edilmektedir. “Curator” sözcüğünün menşei, “cura” kelimesinden ileri gelmektedir. “Cura” sözcüğü; “tedavi etmek, iyileştirmek, bakmak” gibi anlamlara sahiptir (Dayınlarlı, 2010). Öte yandan, kayyımlığın tarihsel arka planı binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Roma Hukukunda kayyım (curator), yararlanıcının menfaati için atanan ve yararlanıcının varlıklarına gelebilecek zararlara karşı koruma sağlayan kişi olarak tanımlanmıştır. Roma İmparatorluğundaki ilk kayyımlar, yaşı küçük reşitlerin ve zihinsel engelli kişilerin işlerinin yönetilmesi ile ilgilenmişlerdir (Güneş-Ceylan, 2004). Reşit olmayan kişilere miras intikali ve akli dengesini yitirmiş olma gibi ehliyetsizlik veya eksik ehliyet durumlarında kısıtlanan veya dezavantajlı olan kimselerin hukukî tasarrufları için vasi veya kayyım atanması durumu, İslam Hukukunda ve Osmanlı Hukukunda da söz konusu olmuştur (Gürhan, 2017).

KAYNAKLAR

ALPTEKİN, Hüseyin, & İLHAN, Bekir (2018), *"Kayyum Atanan Belediyelerin PKK Terörü ile Mücadeledeki Rolü".* https://www.setav.org/rapor-kayyum-atanan-belediyelerin pkk-teroru-ile-mucadeledeki-rolu/ , Erişim Tarihi: 25.08.2023.

ALTAY, Şakir (1983), **Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü.** Bilgi Yayınevi, Ankara.

BİLGİN, Kamil Ufuk, GÜNDÜZÖZ, İlker Tahir, & OFLASLI, Arzu (2019), *"Teröre Sivil Önlem 'Kayyım Belediyecilik' Muş-Bulanık Belediyesi Örneği (2016-2018)',* **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi,** 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, ss. 205-225.

BRITANNICA (2023). "*trustee".* https://www.britannica.com/money/trustee , Erişim Tarihi: 25.08.2023.

CAMBRIDGE (2023), "*trustee".* https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/trustee , Erişim Tarihi: 25.08.2023.

DAYINLARLI, Kemal (2010), **Hukuk Terimleri Sözlüğü (İngilizce-Türkçe).** Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara.

ERDOĞAN, Oğuzhan (2019), *"Belediyelere Kayyum Ataması Üzerine Bir Değerlendirme",* **Türk İdare Dergisi,** S. 488*,* ss. 245-264.

GÜLER, Tahsin & YILMAZ, Abdullah (2019), *"Bir Terörle Mücadele Stratejisi Olarak Belediyelerde Kayyum Uygulaması",* **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C.17, S.4, ss. 129-141.

GÜNEŞ-CEYLAN, Selda (2004), *"Roma Hukuku'nda Kayyımlık (Cura) Müessesesine Genel Bir Bakış",* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.53*,* S.1, ss. 221-230.

GÜRHAN, Veysel (2017), "Osmanlı Devleti'nde Kayyımlık Müessesesi: 18. Yüzyıl Diyarbekir Şer'iyye Sicillerine Göre Kayyımlık Müessesesinin Hukuki, İdari ve Sosyal Olarak Uygulanışı", **Gaziantep University Journal of Social Sciences,** C.16, S.4, ss. 1073 1082.

GÜRLER, Cemalettin (2016), "Üretici Birliklerinde Kayyım Uygulaması", **Ankara Barosu Dergisi**, S.1, ss. 431-439.

İZCİ, Ferit, & GEYLANİ, Didem (2019), "Kayyım Sisteminin Demokratik Yönetim İlkeleri ve Yasal Açıdan Değerlendirilmesi", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,** C.6, S.6, ss.562-573.

KELEŞ, Ruşen, & ÖZGÜL, Can Giray (2017), "Belediye Organlarına 'Kayyım' Atamaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** C.72, S.2, ss. 299 313.

OXFORD (2023), "*trustee".* https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/trustee?q=TRUSTEE,-Erişim Tarihi: 25.08.2023.

TDK (2023), "*Kayyım".* TDK: https://sozluk.gov.tr/ , Erişim Tarihi: 25.08.2023.

KONTENJAN ADAYLIĞI

Çağrı Çolak

Kontenjan, köken olarak Fransızca "contingent" sözcüğüne dayanmakta ve "bir kuruluşun veya bir kimsenin seçip almakta yararlanabileceği sayı miktarı" şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Buradan hareketle seçim sistemleri arasında bir model olarak uygulanan kontenjan adaylığı uygulamasının temelinde, temsilcilerin seçiminde belirli bir sayının ölçüt alınmasının yer aldığı öne sürülebilir. Aslında kontenjan adaylığı, belirli sayıdaki temsilciliklerin sandalye dağıtım hesaplamasına katılmaksızın ilgili seçim çevresinde en çok oyu alan siyasi partinin adaylarına verilmesidir. Bu yönüyle kontenjan adaylığı modeli, seçim sistemleri açısından sıfır toplamlı bir oyunu ihtiva eden yönetimde istikrar – temsilde adalet paradoksunda, ilk amacı güçlendirmekte, ikincisini ise zayıflatmaktadır. Daha açık bir deyişle, temsilde adalete hizmet eden nispi (orantılı) temsil sisteminin uygulandığı bir seçim sisteminde belirli sayıdaki temsilciliklerin, yönetimde istikrar mottosunu ön plana çıkaran basit çoğunluk sistemiyle dağıtılmasıdır. Böylece küçük siyasi partilerin koalisyonlarda belirleyici roller üstlenmesi önlenmekte ve büyük siyasi partilerin güçlü bir şekilde iktidara gelmelerinin önü açılmaktadır (Findley, 2014: 353).

Normal şartlarda nispi temsil sisteminin uygulandığı orta ve geniş ölçekli seçim çevrelerinde, belirli sayıdaki temsilciliklerin kontenjan adı altında çoğunluk esasına göre dağıtılmasını ifade eden bu mekanizma, nispi temsil sistemleri arasında temsil açısından en adaletsiz olanıdır (Çolak, 2020: 724). Dolayısıyla model, nispi temsil sistemleri arasında yönetimde istikrara en çok hizmet eden yöntem olarak da ifade edilebilir. Nitekim Türkiye'de yönetimde istikrar boyutunun ön planda olduğu seçim sistemleri sıralamasında "çift barajlı d'Hondt + kontenjan" uygulaması, liste usulü çoğunluk sisteminin hemen ardında ikinci sırada yer almaktadır (Tuncer, 2003: 126). Hatta kontenjan uygulamasının, nispi temsil sistemini çoğunlukçu sistemle birleştirerek karma bir sisteme dönüştürdüğü de anayasa hukukçuları tarafından öne sürülmektedir (Teziç, 1996: 298). Zira bir seçim çevresinde kontenjan aday olarak belirlenen temsilciliklerin basit çoğunlukla dağıtılması yani en çok oyu alan siyasi partinin kontenjan adaylıklarını kazanması, geri kalanların ise alınan oy oranında

KAYNAKLAR

ÇOLAK, Çağrı (2020), "*Seçim İttifakı Sisteminin 2018 Milletvekili Genel Seçimine Etkileri*", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 2, ss. 719-742.

ÇOLAK, Çağrı (2021), "*Belediye Meclis Üyesi Seçim Sistemindeki Kontenjan Aday Uygulamasına Yönelik Bir Eleştiri*", **KAYFOR ORTA ASYA: Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu (Türk Dünyasında Kamu Yönetimi)** (Eds. Ercan OKTAY & Şerife PEKKÜÇÜKŞEN & Ali Yıldırım), 23-24 Eylül 2021, Taşkent, Özbekistan, ss. 29-30.

GÖZLER, Kemal (2009), **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınları, Bursa.

ÖZBUDUN, Ergun (1995), "*Seçim Sistemleri ve Türkiye*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, S. 1, ss. 521-539.

TEKİN, Yusuf & OKUTAN, M. Çağatay (2011), **Türk Siyasal Hayatı**, Orion Kitabevi, Ankara.

TEZİÇ, Erdoğan (1996), **Anayasa Hukuku: Genel Esaslar**, Beta Basım Yayım, İstanbul.

TUNCER, Erol (2003), **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, TESAV Yayınları, Ankara.

TÜRK DİL KURUMU (t.y.), **Türk Dil Kurumu Sözlükleri**, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 18.08.2023)

MAHALLÎ İDARELER SEÇİMİ

Cem Angın

"Yerel" kelimesi, "yöresel, gözlem yerine veya gözlemcinin bulunduğu yere göre tanımlanan ya da sınırlı bir yerle ilgili olan" gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2023). Yerel, "dünya ölçeğine bakıldığında bir ülkeye özgü, ulus ölçeğinde bakıldığında ülkenin belirli bir bölümüne özgü olan yönetim, üretim, inanç, değer, davranış veya alışkanlıklar durumunu ifade eder (Demir & Acar, 2006: 440)."

Mahallî İdare: (Yerel Yönetim, Local Goverment): Merkezi idarenin dışında, yerel halkın müşterek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan, karar organları doğrudan halk tarafından seçilen, demokratik ve idari açıdan özerk bir yönetim kademesi ve bir kamusal örgütlenmedir (Sezen, 2008: 258). Diğer bir tanımlamayla mahallî idareler: Kent, köy ya da il gibi belli bir coğrafi mekanda yaşayan yerel topluluğa, bir arada yaşamaları nedeniyle kendileriyle ilgili konularda hizmet vermek amacıyla oluşturulan ve ayrıca yerel seçmenlerce seçilen karar ve yürütme organları bulunan, kanunlarla verilmiş yetki ve görevlere sahip, kendine ait özel gelirleri, ayrı bir bütçesi, personeli, örgütsel yapısı bulunan, merkez idare ile ilişkilerinde vesayet denetimine tabi olan idari olarak özerk kamu tüzel kişileridir (Parlak, 2011: 853).

Mahallî idareler, demokrasilerin ve yerel katılım mekanizmalarının gelişimi ve kurumsallaşması, yerel siyaset kanallarının işlerliği, mahallî müşterek nitelikli ihtiyaçların daha etkin ve verimli giderilmesi gibi birçok nedenle son derece önemli oluşumlardır. Anayasa'nın 127. maddesi yerel yönetimlere ilişkin en önemli maddedir. Bu maddede yerel yönetimlerin tanımı, seçimi, organları, yargı güvencesi gibi birçok hususa ayrıntılı olacak yer verilmiştir. Bu maddeye göre yerel yönetimler: İllerde, köylerde ve belediyelerin hizmet sahaları içerisinde yaşayan halkın yerel nitelikteki ihtiyaçları karşılamak üzere kurulan, kanunlarla belirlenmiş yetki ve görevlere sahip olan, kendine has organları bulunan ve bu organları yerel seçimlerle belirlenen kamu tüzelkişileridir. Yerel yönetim birimlerinin tüzel kişilik kazanması, yetki ve görevleri yerinden yönetim ilkesi ile uyumlu olacak şekilde kanunlarla düzenlenir. Yerel yönetimlerin seçimleri anayasa gereği her beş yılda bir gerçekleştirilir.

KAYNAKLAR

DEMİR, Ömer & ACAR, Mustafa (2006), **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Adres Yayınları, Ankara.

KÖKEN, Enes (2006), "*Büyükşehir Belediye Meclisi",* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 65, S.4, ss. 3511- 3528.

PARLAK, Bekir (2011), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, MKM Yayıncılık, Bursa.

SEZEN, Seriye (2008). **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE, Ankara.

TDK. (2023). sozluk.gov.tr. https://sozluk.gov.tr/ (26.08.2023).

MEKTUPLA OY VERME

Betül Aydoğan Ünal

Mektupla oy verme, seçmenlerin oy kullanmak için sandık merkezlerine gittiği geleneksel yöntemler yerine, seçim gününden önce adreslerine ulaşan oy pusulalarını kullanarak oylarını posta yoluyla geri gönderdikleri alternatif bir yoldur (Hamilton, 1988). Seçmenler için bu yolla oy kullanmak, postayla bir mektup veya kart göndermeye benzemektedir ve kolaydır. Dolayısıyla, seçmenler yıllardır kullandıkları ve zaten aşina oldukları bir araç olduğu için kolay uyum sağlayabilmektedirler. Bir seçimde, mektupla oy kullanma uygulaması talep üzerine sağlanabilir veya belirli kriterleri karşılayan seçmenlerle sınırlı olabilir. Bazı seçimlerde ise mektupla oy kullanma tek oy verme yöntemidir ve buna tüm mektupla oy kullanma (*all-postal voting*) denir (Zvulun, 2010). Bu yöntem ABD'de birkaç eyalette ve İsviçre'de kullanılmaktadır. Avustralya'da bazı referandumlarda ve Birleşik Krallık'ın dört bölgesinde 2004 Avrupa Parlamentosu seçiminde kullanılmıştır. Yapılan çalışmalar, tüm mektupla oy kullanma yönteminin, seçmenlerin ilk olarak oy pusulası talep etmelerini gerektiren mektupla oy kullanmasından daha yüksek bir katılım sağladığını göstermektedir (Thompson, 2020).

Mektupla oy verme, yurt dışında yaşayan vatandaşlara, doğdukları ülkedeki siyasi temsilde söz sahibi olmak için mevcut olanaklardan biri olarak sunulmaktadır. Ancak, bireyler arasında bu yöntemin benimsenmesi, iki etkene bağlıdır. Bir yandan, mektupla oy verme, seçmenin yurt dışındaki ikametgâhı ile gümrüklerde veya bir diplomatik misyonda yer alan en yakın sandık merkezi arasındaki uzak mesafeyi aşmasına yardımcı olmaktadır. Diğer yandan bu yöntem, oy pusulasının posta servisi ve yetkili devlet kurumu tarafından başarıyla seçim merkezlerine teslim edileceği konusunda güven gerektirmektedir. Yapılan çalışmalar, mektupla oy vermeye olan güvenin, mesafenin oy kullanma olasılığı üzerindeki etkisini belirlediğini göstermektedir. Düşük güvene sahip göçmen seçmenler, en yakın sandık merkezine olan mesafelerinden bağımsız olarak büyük ölçüde ilgisiz kalmaktadır. Buna karşılık, orta seviye güvene sahip yurt dışı seçmenleri, en yakın sandık merkezinin 100 km'den daha uzak olduğu durumlarda oy pusulalarını mektupla göndermeye daha fazla eğilim göstermektedirler. Yük-

KAYNAKLAR

BANDUCCI, Susan A & KARP, Jeffrey (2000), "*Going Postal: How All-Mail Elections Influence Turnout*", **Political Behaviour**, C. 22, S.3, ss. 223-239.

GRATSCHEW, Maria (2006), "*Postal Voting and Voting on The Internet*", **The International IDEA Voter Turnout Project**, Sweden, Stockholm.

GÜLER, Fatih (2021), "*3 Kasım 2020 Tarihinde Gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Seçiminin Ardından Yaşanan Tartışmalar Işığında Mektupla Oy Verme Ve Elektronik Oy Verme Usulleri*", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi,** C. 4, S. 1, ss. 212-218.

KRIMMER, Robert & VOLKAMER, Melanie (2007), "*Challenges Posed by Distance Voting In General: Postal Voting, And In Particular E-voting*", **Council Of Europe**, Vienna & Passau.

HAMILTON, Randy (1988), "*American All-Mail Balloting: A Decade's Experience*", **Public Administration Review**, C. 48, S. 4, ss. 860-866.

LUECHINGER, Simon, ROSINGER, Myra & STUTZER, Alois (2007), "*The Impact of Postal Voting On Participation: Evidence For Switzerland*", **Swiss Political Science Review**, C. 13, S. 2, ss. 167-202.

KRIMMER, Robert & VOLKAMER Melanie (2005), "*Bits or Paper? Comparing Remote Electronic Voting to Postal Voting*", **EGOV (Workshops and Posters)**, ss. 225–232.

MAGLEBY, David (1987), "*Participation in Mail Ballot Elections*", **Western Political Quarterly**, C. 41, ss.79-91.

MIROSLAV, Nemčok & PELTONIEMI, Johanna (2021), "*Distance and Trust: An Examination of The Two Opposing Factors Impacting Adoption of Postal Voting Among Citizens Living Abroad*", **Political Behavior**, C. 45, S. 2, ss. 419-443.

MUSIAŁ-KARG, Magdalena & KAPSA, Izabela (2021), "*Debate: Voting Challenges in A Pandemic—Poland*", **Public Money & Management**, C. 41, S. 1, ss. 6-8.

NORRIS, Pippa (2003), "*Will New Technology Boost Turnout? Evaluating Experiments In E-Voting All-Postal Voting Facilities in UK Local Elections*", **Pre-APSA Mass Communications and Civic Engagement Conference Proceedings**, ss. 1-28.

SEZER, İbrahim Ethem (2021), "*Seçimlerin Serbestliği İlkesi Bağlaminda Mektupla Oy Kullanımı*", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 18, ss. 283-307.

THOMPSON, Daniel M., WU, Jennifer A., YODER, Jesse & HALL, Andrew (2020), "*Universal Vote-By-Mail Has No Impact on Partisan Turnout or Vote Share*", **Proceedings Of The National Academy Of Sciences,** C. 117, S. 25, ss. 14052-14056.

WASS, Hanna, PELTONIEMI, WEIDE, Johanna Marjukka & NEMČOK, Miroslav (2021), "*Signed, Sealed, And Delivered with Trust: Non-Resident Citizens' Experiences Of Newly Adopted Postal Voting*", **Frontiers In Political Science**, C. 3, 692396.

ZVULUN, Jacky Yaakov (2010), "*Postal Voting and Voter Turnout In Local Elections: Lessons From New Zealand And Australia*", **Lex Localis-Journal Of Local Self-Government**, C. 8, S. 2, ss. 115-131.

MİLLETVEKİLİ

Selçuk Aslan

Milletvekili kavramı parlamento terimler sözlüğüne göre "genel oyla, beş yıllığına, milletin tümünü temsil etmek üzere TBMM'ye seçilen 600 üyeden her birine verilen addır" olarak (www5.tbmm.gov.tr), Türk Dil Kurumuna göre "Anayasa'ya göre millet meclisine seçimle giren millet temsilcisi; saylav, mebus, vekil, parlamenter" olarak tanımlanmaktadır (www.sozluk.gov.tr). Ayrıca kendi seçim bölgesinde yaşayan insanların parlamentodaki temsilcisi olarak tanımlayabileceğimiz milletvekili siyasal hayatın önemli aktörü olarak ifade edilmektedir.

Demokrasinin gelişmesi ve monarşi yönetimlerin katılımcı yönetim yapısına doğru evrilmesi ile milletvekili aracılığıyla insanların kendilerini temsil etmeleri imkânı oluşmuştur. Temsil etme yetkisinin kullanılmasına yönelik tarihsel süreç incelendiğinde "oy hakkı" olarak ifade edilen durumun çok uzun bir geçmişe sahip olmadığı, 19. yüzyılda karşımıza çıkan bir olgu olduğu görülmektedir. Kısıtlı bir kesimin seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu bu dönemde, seçme ve seçilme hakkının kullanılabilmesi için ya mülkiyete sahip olunması ya da devlete vergi ödenmesi gerekmekteydi (Kışlalı, 1987: 366). Bu yöntem de çoğulcu katılımın engellenmesine, toplum içinde önemli bir kesimin siyasal haklardan mahrum kalmasına ve siyasetin gücü elinde bulunduranlar tarafından kullanılmasına sebebiyet vermekteydi. Bu dönemde mülkiyet ya da ödenen vergiler oy kullanımını etkileyen tek faktör olmamıştır. Irk, din ve cinsiyet de bazı toplumlarda seçme ve seçilme hakkının kullanılmasını belirleyen faktörler olmuştur. Kimi ülkelerde sadece erkekler seçme ve seçilme hakkına sahip olurken kadınlar bu haktan mahrum bırakılmış, kimi ülkelerde ise o ülkenin ırkına ya da dini inancına mensup olmayanlar bu hakkı kullanamamışlardır. 1933-1945 yılları arasında, Almanya'da Yahudilerin seçme seçilme hakkına sahip olmaması, ifade edilen durumlara birer örnek teşkil etmektedir (Sarıbay, 2021: 146). 19. yüzyılda sadece siyasal hayatta değil toplumsal ve ekonomik alanda da meydana gelen ayrışmalar, ayrıma tabi tutulan bireylerin haklarını savunmalarına, bu alanlarda söz sahibi olmaları gerektiğine dair oluşumları da beraberinde getirmiştir. Avrupa'da yaşanan 1830 ve

KAYNAKLAR

ALKAN, Mehmet Öznur (2006), "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri", **Anayasa Yargısı**, C.22, S.1, ss.133-165.

EFE, Ayla (2009), "Osmanlı devleti'nde Mali Sistem Arayışının Getirdiği yerel Yönetim Uygulamaları: Muhassıllık Örneği", **Tarih Dergisi**, S.49, ss. 59-89.

İZMİR, Gökalp (2011), "Milletvekilliği Seçilme Yeterliliği ve Bu Sıfatın Kazanılması", **Yasama Dergisi**, S.18, ss. 51-116.

KIŞLALI, Ahmet Taner (1987), **Siyaset Bilimi**, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara.

SARIBAY, Ali Yaşar (2021), **Siyasal Partiler Sosyolojisi**, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul.

TBMM, **Parlamento Terimleri Sözlüğü**, https://www5.tbmm.gov.tr/docs/psozluk.pdf, Erişim Tarihi: 04.09.2023.

TÜRK DİL KURUMU, "Türkçe Sözlük", https://sozluk.gov.tr/ , Erişim Tarihi: 04.09.2023.

MİLLÎ BAKİYE SİSTEMİ

Hüseyin Sevinç

Seçimler ve seçim sistemleri demokrasinin asli bir unsuru konumundadır. Seçim sistemleri seçmen tercihlerinin meclise nasıl yansıyacağını belirleme noktasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Seçim sistemlerinin temel açmaz noktası ise kullanılan seçim sistemine göre ya temsilde adaletten veya yönetimden istikrardan taviz verilme zorunluluğudur (Türk, 2006: 77-78; Yüzbaşıoğlu, 1996: 105-106).

Millî bakiye sistemi, nispi temsil sisteminin en uç örneğini temsil eden ve temsilde adalet fonksiyonunu ön planda tutmakla birlikte her oyun temsile dönüşmesini sağlayan bir sistemdir. Millî bakiye sistemi Türkiye'de Kasım 1963 yerel seçimlerinden sonra Adalet Partisi (AP)'nin tek başına iktidara gelmesini engellemek amacıyla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve küçük partilerin yeni seçim sistemi arayışlarının sonucunda ortaya çıkmıştır (Cop, 2011: 10). Millî bakiye (ulusal artık) sistemi, bir ülkedeki bütün seçim çevrelerindeki artık oyların ülkesel düzeyde değerlendirilmesini esas alan bir nispi temsil seçim sistemidir. Bu sistem 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda 13.02.1965 tarih ve 533 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle kabul edilmiştir (Türk, 2006: 89). Millî bakiye sistemi, 1965 Millet Meclisi genel seçimi, 1966 Cumhuriyet Senatosu B Grubu yenileme, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi ara seçimlerinde uygulanmış ve 20.03.1968 tarih ve 1036 sayılı Kanun'la yürürlükten kaldırılmıştır (Tuncer, 2003: 117-119; Türk, 2006: 89-90).

Millî bakiye sistemi, temsilde adalet ilkesinin en fazla ön plana çıktığı seçim sistemidir. Bu sistem, seçim çevrelerindeki artık oyların ulusal düzeyde değerlendirilmesini sağlamaktadır (Tuncer, 2003: 117). Millî bakiye sisteminin işleyişi şu şekilde ifade edilebilir (Türk, 2006: 89);

> *"Her seçim çevresindeki geçerli oy toplamı, o seçim çevresinde çıkacak olan milletvekili sayısına bölünerek seçim sayısı bulunur. Her parti listesinin aldığı geçerli oy sayısında ne kadar seçim sayısı var ise o parti o kadar milletvekilliği kazanmış olur. Her partinin geriye kalan geçerli oyları milli seçim çevresi içerisinde toplanır. Bu toplam seçim çevresinde açıkta kalan milletvekilliği toplamı ile bölünerek milli seçim sayısı bulunur. Sonraki aşamada her partinin milli seçim çevresindeki geçerli*

KAYNAKLAR

COP, Burak. (2011). *"Extreme Instability in Electoral System Changes: The Turkish Case*", **Turkish Studies**, C.12, S.1, ss.5-13.

KALAYCIOĞLU, Ersin. (2002). **Elections and Governance**. In S. Sayarı & E. Yılmaz (Eds.), Politics, Parties, and Elections in Turkey (ss.55-72), Lynne Rienner Publishers Inc, Colorado.

TUNCER, Erol. (2003). **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, TESAV, Ankara.

TÜRK, Hikmet Sami. (2006). *"Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih"*, **Anayasa Yargısı**, C.22, S.1,ss.75-113.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (1996*). "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi*", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.55, S.1-2, ss. 103-150.

MUHTAR

Mücahit Bektaş

Muhtar, 1800'lü yılların ilk çeyreğinden bugüne, mahalle ve köyün idaresinin başı ve yürütme organıdır (Eryılmaz, 2021: 208). Etimolojik olarak, ilki yaşlı-kocamış, ikincisi seçme-tercih etme şeklinde birbirinden oldukça uzak iki farklı anlama sahip *ihtiyar* kelimesi ile aynı köke sahip olan (M. Güneş, 2014: 166) muhtar kelimesi, ana hatlarıyla *seçilmiş* anlamına gelmektedir (Bardakçı, 2015). Kelimenin, "temsil etmek üzere seçilmiş kişi ya da toplumun önde gelenleri" anlamlarıyla, muhtarlık teşkilâtlarının kurulmasından evvel de kullanıldığı tarihî kaynaklar ışığından bilinmektedir (Akyıldız, 2020: 51).

İdarî açıdan bakıldığında muhtar; köy ve mahalle yönetimiyle doğrudan ilişkili bir kavramdır. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından bu yana, Türk idarî yapısının en küçük birimi kırsal alanda köy, kentsel alanda ise mahalledir (Gençoğlu, 2011: 46; Y. Güneş, 2009: 114-115). Günümüz norm düzeninde yetki, görev ve sorumluklar bağlamında bazı farklılıklar olmakla beraber, mahalle ve köy idaresinin, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında sahip olduğu yönetim yapısına benzediği, farklılıkların ise büyük oranda dinî olduğu, diğer ekonomik ve sosyal faktörlerin mahalle ve köy idaresinde çok da etkili olmadığı anlaşılmaktadır (Ortaylı, 2010: 305).

Ancak, köy ve mahallerin fiilî varlığı çok eskilere dayansa da ilk hukukî düzenlemeler, muhtarlık adıyla, payitaht (başkent) İstanbul'da 1829 yılında, taşrada (Kastamonu) 1833 yılında gerçekleşmiş ve 1864 Vilâyet Nizamnamesi ile de normatif sistem içerisinde kökleşmiştir (Eryılmaz, 1997: 54-55; Ercoşkun, 2012: 132; Şengül, 2016: 42). Dönemin diğer idarî ve siyasî yapısal reformlarının aksine, muhtarlık teşkilatının hem payitaht İstanbul'da hem de taşrada ortaya çıkışı ve gelişimi, bir dayatmanın ya da taklidin sonucu değil, ihtiyaçlarla geleneklerin sentezlenmesinin bir sonucudur (Ortaylı, 2010: 306; Eryılmaz, 2017: 222-223, 228-229).

1829 yılından önceki uygulamaya bakıldığında mahallelerin ya da köylerin, dinî liderler tarafından yönetildiği görülmektedir (Ortaylı, 2010: 309). Daha doğru ifadesi ile Müslüman mahalle ve köylerde imamların, gayrimüslim ma-

KAYNAKLAR

AKYILDIZ, Ali (2020), "*MUHTAR*", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.31, ss, 51-53. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

ARIKBOĞA, Erbay (1999), "*Yerel Yönetim Açısından Mahalle Muhtarlığına Bir Bakış*", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.8, S.3, ss. 103-25.

BARDAKÇI, Murat (2015), "*Biz seçimlerle ilk defa 1833'te tanıştık ve 43 yıl boyunca sadece muhtar seçtik*". https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1082189-biz-secimlerle-ilk-defa-1833te-tanistik-ve-43-yil-boyunca-sadece-muhtar-sectik.

BEKTAŞ, Mücahit (2022), "*Köy Yönetimi*", **Türk Yerel Yönetimleri: Yönetişim, Siyaset ve Kurumlar**, Ed. Konur Alp Demir ve Ali Çiçek, ss. 1-24. Ankara: Detay Yayıncılık.

ÇADIRCI, Musa (1970), "T*ürkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme*", **Belleten**, C.34, S.135, ss. 409-20.

DİA. 2002. "*KOCABAŞI*", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.26, s.140-41. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

ERCOŞKUN, Tülay (2012), "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Kurumunun İşleyişine İlişkin Düzenlemeler ve Gözlemler", **bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S.60, ss. 131-54.

ERYILMAZ, Bilal (1988), "Türkiye'de Köy ve Mahalle Muhtarlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi". **Türk İdare Dergisi**, 60 (378): 465-75.

ERYILMAZ, Bilal (1997), **Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması**, İstanbul: Birleşik Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal (2017), **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme,** 4. bs. İstanbul: İşaret Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal (2021), **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar**, 14. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal & ŞEN, Mustafa Lütfi (1994), **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Yerel Yönetimler: Sorunlar-Çözümler**. İzmir: MÜSİAD.

GENÇOĞLU, Mustafa (2011). "*1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** C.2, S.1, ss. 29-50.

GÜNEŞ, Mehmet (2014), "*Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü*", **Journal of History Studies**, C.6, S.3, ss. 163-77.

GÜNEŞ, Yaşar. 2009. "Mahalle Yönetimi". *Türk İdare Dergisi*, sy 465: 113-31.

KAVRUK, Hikmet, ERDEM, Tevfik, ÖZTAŞ, Nail, KELEŞ, İhsan, PUSTU, Yusuf & AKTÜRK Banu (2012), **Türkiye'de Köy Yerleşimi ve Yönetimi: Köy Sorunları Araştırması**. Ankara: TODAİE: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

ODYAKMAZ, Zehra, KAYMAK, Ümit ve ERCAN, İsmail (2011), **Anayasa ve İdare Hukuku**, 13. bs. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

ORTAYLI, İlber (2010), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 3. bs. Ankara: Cedit Neşriyat.

ŞENGÜL, Ramazan (2016), **Yerel Yönetimler**, Genişletil. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

NİSPİ TEMSİL SİSTEMİ

Tuğba Salman

Demokratik sistemin olmazsa olmaz unsurlarından biri de iktidarın seçimler aracılığıyla belirlenmesidir. Hükûmeti hangi parti veya partilerin kuracağı başka bir ifadeyle belli bir süre zarfında ülkeyi hangi parti ya da partilerin yöneteceğini, muhalefet olarak denetim görevini hangi parti veya partilerin üstleneceği çok partili demokrasilerde parlâmento seçimlerinin amacıdır (Türk, 2006: 77). Bu amaç dışında seçimlerin siyasal yapı içinde çok çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Bunlar; temsiliyetin sağlanması, meşruiyetin inşası, siyasetçilerin istihdamının sağlanması ve seçmenlerin eğitilmesidir. Dünya genelinde farklı türlerde seçimler yapılmakta ve çok çeşitli seçim sistemleri uygulanmaktadır (Heywood, 2019: 312- 314). Bu seçim sistemlerinden bir tanesi de nispi temsil sistemidir. Bu sistem çoğunluk seçim sisteminin eksiklikleri belirlenerek oluşturulmuştur. Burada temel amaç partilerin aldıkları oy oranıyla doğru orantılı bir şekilde temsilinin sağlanmasıdır. Bu orantılık uygulanan nispi temsil türüne göre ise artıp azalabilmektedir. Temsilde adalet ilkesi referans alınarak geliştirilmiştir. Genellikle geniş bölge esasına dayanır, liste usulü uygulanır ve birden fazla temsilci seçimi gerçekleşmektedir. Çoğunluk seçim sistemi tek ya da iki turlu olarak uygulanırken nispi temsil sistemi tek turlu şekilde uygulanmaktadır (Türköne, 2009: 298; Özbudun, 1995: 523). Nispi temsil sisteminin çok farklı uygulamaları bulunmaktadır. Bu farklılıkları genel olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. Artık oy esasına dayanan ve artık oy bırakmayan sistemlerdir (Türköne, 2009: 298). İlk grupta verilen artık oyların hesaplanır ve değerlendirilirken ikinci grupta herhangi bir artık oy hesaplaması yapılmamaktadır.

Artık oyların değerlendirildiği nispi temsil seçim sistemi; en yüksek bakiye (artık)yöntemi, en büyük ortalama yöntemi ve bu artık oyları ülke düzeyinde çözmeyi hedefleyen millî bakiye sistemi bulunmaktadır. En yüksek bakiye yönteminde partilerin elde ettikleri oy sayısı ilk olarak seçim kotasına veya değişmez tek sayıya bölünür. Bu işlem sonrasında kalan artık oylar, en fazla artık oyu alan partilerini büyüklük sırasına göre kalan milletvekilleri dağıtılır (Yavaşgel, 2004: 122; Çam, 1993: 255). En büyük ortalama yönteminde ise bir

KAYNAKLAR

ÇAM, Esat (1993), **Devlet Sistemleri**, Der Yayınları, İstanbul.

GÖZLER, Kemal (2000), **Anayasa Hukukuna Giriş**, 1. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.

HEYWOOD, Adrew (2019), **Siyaset,** Felix Kitap, Ankara.

ÖZBUDUN, Ergun (1995). "*Seçim Sistemleri ve Türkiye*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergis**i, C.44, S.1, ss.521-538.

ÖZBUDUN, Ergun (2018), **Türk Anayasa Hukuku**, 18. Basım, Yetkin Yayınları, Ankara.

TÜRK, Hikmet Sami (2006), "*Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*." **Anayasa Yargısı**, C. 22, S.1, ss.75-113.

TÜRKÖNE, Mümtazer (2009), **Siyaset**, 10. Baskı, Opus Yayınevi, İstanbul.

YAVAŞGEL, Emine (2004), **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, 1.Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.

YILDIZ, Abdulkadir (2018). "*Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri*", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.26, S.3, ss.113-153.

OY

Ferda Koç

Oy, "bir kişinin seçilmesi veya bir metnin kabul edilmesi veya reddedilmesi konusunda açıklanan irade beyanıdır." (Gözler, 2009: 127), aynı minvalde bir başka tanımlama "seçimlerde ya da halkoylamalarında ya da kamusal bir alanda karar alma sürecinde kişisel tercih belirleme aracıdır." (Aliefendioğlu, 2005: 72) şeklinde ifade edilebilir.

Oy kavramı, başta hukuk bilimleri olmak üzere anayasa hukuku, siyaset bilimi disiplinlerinde önemli bir yere sahiptir. *Huk. Oy verme,* "bir seçimde ya da karar aşamasında bireysel ya da toplu tercihlerin belli yöntemlerle açığa vurulması"; *Anayas. Huk. ve Siyas. Bil. Oy kullanma,* "herhangi bir seçim ya da halkoylamasına, isteyerek veya istemeyerek katılmama, oy vermeme." (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1992: 8989). Bu tanımlamalar sunmaktadır ki, oy, seçimlerde veya halkoylamalarında görülen, oy hakkına sahip olan kişinin serbest istençle bir pusulayı sandığa[3] atarak oyunu kullanması ve böylece karar alma sürecine katılmasıdır.

Bir kişinin oy kullanabilmesi için belli şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlar her ülkenin anayasasında belirlenmekte ve ilgili kanunlarda ayrıntılandırılmaktadır.[4] Türkiye'de 1982 Anayasası'nın 67. maddesinde oy hakkı belirtilmiştir.

Oy hakkına sahip olmanın olumlu ve olumsuz şartları vardır. Olumlu şartlar; "*18 yaşını doldurmuş, seçmen kütüğüne yazılı bulunan ve kamu hizmetlerinden yasaklanmamış ve Türk vatandaşı"* olma olarak belirtilebilir. Buna göre, oy hakkı: "*a) Vatandaşlık:* Bir siyasal hak olması sebebiyle tüm *'vatandaşlara'* ait bir haktır. Ancak bazı ülkelerde yabancılara da yerel seçimlerde oy kullanma hakkının verildiği görülmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği ülkeleri, Maastricht Anlaşmasından sonra Fransa'da kabul edilen 25 Haziran 1992 tarihli Anayasal Kanun'da Avrupa Birliği vatandaşlarına Fransa'da yerel seçimlerde seçme ve

[3] Seçim sırasında oylamaya katılan seçmenlerin oy pusulalarını attıkları sandık. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (N-P) (1992), 17.Cilt, Interpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul, ss. 8989.

[4] Detaylı bilgi için bkz. Jean Marie Cotteret & Claude Emeri (1991), Seçim Sistemleri, (Çev. Ahmet Kotil), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 15-18.

KAYNAKLAR

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (2005), *"Temsili Demokrasinin 'Seçim' Ayağı"*, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.60, ss.71-96.

ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ, Cemile (2013), "Seçim ve Seçim Sistemleri", içinden **Siyaset Bilimi'nde Kuram-Yöntem-Güncel Yaklaşımlar,** (Der. A. Baran Dural), Kriter Yayınları, İstanbul, ss.169-182.

ARMAĞAN, Servet (1975), **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi,** Fakülteler Matbaası, İstanbul.

BAŞGİL, Ali Fuad (1948), **Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksiklikleri**, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, No:3, İstanbul.

COTTERET, Jean Marie & EMERI, Claude (1991), **Seçim Sistemleri**, (Çev. Ahmet Kotil), İletişim Yayınları, İstanbul.

GÖNENÇ, Levent (2008), **Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Adalet Yayınları, Ankara.

GÖZLER, Kemal (2009), **Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 14. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

GÖZLER, Kemal (2015), **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 18. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

GÖZLER, Kemal (2018), **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 10. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

"Oy" (1992), **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (N-P)**, 17.Cilt, Interpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul, ss. 8989.

OY İLKELERİ

Selcen Altınbaş Umut

Bireylerin siyasal alana dâhil olma yollarından biri olan oy verme davranışı demokrasinin tarih sahnesine çıkışından beri vardır. Toplumsal sınıfların gelişimi ve siyasal partilerin doğuşu gibi gelişmeler bu noktada büyük önem arz etmektedir (Akartürk, 2017: 1). Oy, temel anlamı ile bir fikrin, metnin kabulü veya reddine ilişkin bir ifade olarak tanımlanmaktadır. Bir tercihi yansıtan oy, siyasal alan bağlamında değerlendirildiğinde oy hakkı kavramına dönüşmekte ve temsilî demokrasilerde seçme hakkı anlamına gelmektedir (Zengin, 2020: 119).

Oy hakkı tarihine bakıldığında 1830'lu yıllarda İngiltere'de başlayan işçi sınıfı Chartist hareketi genel ve eşit oy hakkı mücadelesinde büyük öneme sahip olmuştur (Kozak, 1992: 72). Ardından Fransız Devrimi siyasal alanın yeniden yapılanmasında öne çıkmıştır. Devrim sonrası tüm bireylerin doğuştan eşit ve özgür olduğu kabul edilmişse de oy hakkının kısıtlanmasının önüne geçilememiştir. "Devletin tecrübesiz ellere teslim edilerek yıkımına yol açma tehlikesinin önüne geçme" gerekçesi ile eşit oy hakkı reddedilmiştir (Ağaoğulları, 1989: 214). Bu gelişmeleri siyasal ve toplumsal alanın dönüşümünü sağlayan devrimler, krizler, savaşlar izlemiştir. Bu gelişmeler esnasında siyasal hak kavramı da değişime uğramıştır. Gelinen noktada Antik Yunan'dan 19. yüzyıla kadar gelen sınırlı oy hakkı genel oy hakkına dönüşmüş, anayasal güvenceye kavuşmuştur (Akartürk, 2017: 3). Böylece zenginliğe, ırka, cinsiyete, eğitime bağlı olarak kısıtlanan oy hakkının kapsamı genişlemiştir. Bugün bakıldığında her ülkenin kendi anayasasında oy hakkının şartlarının belirlendiği görülmektedir (Gözler, 2021: 196).

Temsilî demokrasinin siyasal alanın ana enstrümanlarından biri hâline gelmesi, demokrasinin ana kurumlarını öne çıkarmıştır. Etkili katılım, eşit oy, alternatif politikalar geliştirebilmek için eşit ve etkili fırsatlar, gündem belirleme özgürlüğü ve yetişkinlerin yurttaş haklarına sahip olması şeklinde sıralanan demokrasinin kriterlerinde yer alan eşit oy zaman içinde hangi siyasal kültürde olursa olsun vazgeçilmez bir unsur olmaya evirilmiştir (Dahl, 1998: 38). Düzenli aralıklarla, dürüst ve adil bir biçimde yapılan seçimler, çok partili ha-

KAYNAKLAR

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (1989), *"Fransız Devriminde birey-devlet ilişkisi (1789-1794)"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 44, S.03, ss.195-228.

AKARTÜRK, Ekrem Ali (2017), **Oy Hakkının Anayasal İlkeleri,** Legal Yayıncılık, İstanbul.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (2005), Temsili Demokrasinin "Seçim" Ayağı, **TBB Dergisi**, S.60, ss. 71-96.

ATAR, Yavuz (2000), **Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı**, Mimoza Yayınları, Konya.

DAHL, Robert (1998), **On Democracy**, Yale University Press, London.

GÖZLER, Kemal (2021), **Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş**, 14. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.

KOZAK, İbrahim Erol (1992), *"İşçi sendikalarının tarihi gelişimi (İngiltere örneği)",* **In Journal of Social Policy Conferences**, No. 37-38, Istanbul University, ss. 3-81.

KULAÇ, Duygu (2021), *"Eşit Oy İlkesi",* **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** S. 18, C.1, ss.211-235.

SEZEN, Saim (1994), **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

TAHMAZ ÜZELTÜRK, Saba Şahika (2021), *"Mahkûmiyet Bağlamında Oy Hakkının Sınırlandırılması ve Genel Oy İlkesi",* **YÜHFD**, C.XVIII, 2021/2, ss.1873-1904.

TOPUZKANAMIŞ, Şafak E. (2023) *"Demokrasilerde Seçmen İradesi: Serbest Oy İlkesi ve Halktan Kitleye Geçişte Kitle İletişim Araçlarının Yeri",* **İzmir Barosu Dergisi**, S.1, ss.47-72.

VENICE COMMISSION, Opinions and studies in the electoral field, https://www.venice .coe.int/WebForms/pages/?p=02_Opinions_and_studies, Erişim Tarihi: 07.08.2023.

ZENGİN, Mehmet Ali (2020), *"Demokrasi, Seçim ve Siyasi Partiler",* **Anayasa I**, Ed. Hüseyin Özcan, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

PLEBİSİT

Hakan Gökhan Gündoğdu

Plebisit kelimesi kavramsal açıdan hükûmet veya yönetici seçimi, ulusal politika seçimi teklifi gibi önemli konularda karar vermek için bütün ülke veya bölge halkının görüş ifade ettiği oylama olarak adlandırılmaktadır (Britannica, 2023; Merriam-Webster, 2023; Oxford, 2023). Öte yandan, Antik Roma'da varlıklı soylular (*patriciiler*) dışında kalan kalabalık vatandaş grubuna plebler denilmektedir. Plebisit kelimesi köken olarak Latince *plebiscitum* yani Plebler meclislerinin (yani halk meclisinin) aldığı karar anlamına gelmektedir (Şahbaz, 2006; Stevenson, 2010). Referandum kelimesi ise Latince *referre* (geri getirmek) kelimesinden ileri gelmektedir (Stevenson, 2010). Bu bağlamda plebisit kavramı, halk oylaması (TDK, 2023) veya referandum (Cambridge, 2023; Oxford, 2023) kelimesi ile eş anlamda kullanılmaktadır.

Plebisit, çoğunlukla yasama erklerinden birinin halkın oylamasına sunduğu bir sorudur. Plebisit uygulamasında seçmenlerden, alternatif rejimler veya teklifler arasında seçim yapmak yerine, belirli bir hükûmet türünün veya eylem planının geçerliliğini onaylamaları veya reddetmeleri istenmektedir (Britannica, 2023). Dolayısıyla plebisitler, hükûmetin halkla doğrudan iletişim kurması ve siyasi partiler gibi aracıları devre dışı bırakması için bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Plebisit uygulaması muhalefetin resmî olarak onaylamadığı bir kararın halk oyuna sunulmasına imkân sunduğu için totaliter rejimler kendi yönetimlerini ve isteklerini meşrulaştırmak için plebisitlerden yararlanabilirler (Gözler, 1988; Britannica, 2023). 1799'da Napoleon Bonaparte'ın ve 1852'de III. Napolyon'un halka kabul ettirdikleri anayasalar, plebisit uygulaması ile ilgili en bilindik örnekler arasında gösterilmektedir. Özellikle Bonaparte, anayasayı kendi kontrolündeki bir komisyona hazırlatarak hiçbir tartışmaya yer vermeden referanduma sunmuş ve halk tarafından bu anayasa onaylanmıştır. Bu nedenle bu tür anayasa yapıcılığına "Bonapartist Anayasacılık" adı verilmiştir (Şahbaz, 2006).

KAYNAKLAR

BRITANNICA (2023). "*plebiscite".* https://www.britannica.com/topic/plebiscite , Erişim Tarihi: 23.08.2023.

CAMBRIDGE (2023). "*plebiscite".* https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/plebiscite Erişim Tarihi: 23.08.2023.

CHENEVAL, Francis, & EL-WAKIL, Alice (2018), *"The Institutional Design of Referendums: Bottom-Up and Binding",* **Swiss Political Science Review,** Vol. 24, N. 3, pp. 294-304.

COOLE, Diana (2011), *"Agency"*, **The Editors of Encyclopaedia of Political Theory** (Ed. Mark Bevir), Sage Publications, USA, pp. 11-12.

DALTON, Russel (2015), *"Plebiscite",* **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences,** 2nd edition (Ed. James D. Wright), Elsevier, University of Central Florida, Orlando, USA, pp. 1211-1212.

GÖZLER, Kemal (1988), *"Halkoylamasının Değeri",* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 40, ss. 97-113.

GÖZLER, Kemal (1998), **Kurucu İktidar***,* Ekin Yayınevi, Bursa.

GÖZLER, Kemal (2011), **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi,** Ekin Yayınevi, Bursa.

GÖZLER, Kemal (2017), "Referandum mu Plebisit mi?". http://www.anayasa.gen.tr/plebiisit.pdf Erişim Tarihi: 23.08.2023.

GÜLER, Fatih (2023), *"YSK Kararları Işığında Belediye Kanunu'na Göre Yapılan Halkoylamaları (Plebisit)",* **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 8, S. 1, ss. 115-139.

LADNER, Andreas, & BRÄNDLE, Michael (1999), *"Does direct democracy matter for political parties? An empirical test in the Swiss cantons",* **Party Politics,** *Vol. 5, N.*3, pp. 283-302.

MERRIAM-WEBSTER (2023), "*plebiscite".* https://www.merriam webster.com/dictionary/plebiscite , Erişim Tarihi: 23.08.2023.

OXFORD (2023), "*plebiscite".* https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/plebiscite?q=plebiscite , Erişim Tarihi: 23.08.2023.

PETERS, Yvette (2016), *"(Re-) join the party! The effects of direct democracy on party membership in Europe",* **European Journal of Political Research,** Vol. 55, N.1, pp. 138-159.

SINNOTT, Richard (2002), *"Cleavages, parties and referendums: Relationships between representative and direct democracy in the Republic of Ireland",* **European Journal of Political Research,** Vol.41, N.6, pp. 811-826.

STEVENSON, Angus (Ed.) (2010), **Oxford Dictionary of English** (Third Edition), Oxford University Press, UK.

ŞAHBAZ, İbrahim (2006), **Yarı Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye,** Yetkin Yayınları, Ankara.

TAGGART, Paul (2000), **Populism,** Open University Press, Buckingham, UK.

TDK (2023), "*Plebisit".* TDK: https://sozluk.gov.tr/ , Erişim Tarihi: 23.08.2023.

TEZİÇ, Erdoğan (2021), **Anayasa Hukuku** (25. Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

PROPAGANDA

Burcu Büyükekmekci

Propaganda kolektif olarak duygu, düşünce, tutum ve hareketlerin değiştirilmesini, etkilenmesini amaçlayan bilgi, belge ve görüşler şeklinde ifade edilebilir. Propaganda doğrudan veya dolaylı olarak propagandayı oluşturana fayda sağlar (Tarhan, 2003:36). Modern devletlerin elitizmle ilgili daha önceki devlet biçimlerinden farklılaştıkları hususlardan bir tanesi söylem eşiğidir. Siyasi iktidarın popüler seçimlerle belirlendiği devletlerde elitizme bir rakip olarak ortaya çıkan popülizm, hükûmetlere meşruiyet sağlamak açısından o denli güçlüdür ki, devletin elitist doğası artık yazılı, sözlü ve görsel olarak mümkün mertebe gizlenmeye çalışılmaktadır. Aslen bir elit olan yöneticiler halktan biri gibi görünmeye özel bir önem atfetmekte ve ciddi anlamda mesai harcamaktadırlar. Siyasetin dili, dinamikleri, yapısı popülizmle yoğrulmakta ve biçimlenmektedir. Bu biçimlenişin temel araçlarından biri olarak algı yönetimi üzerinden ikna ve propaganda dinamik bir yapıda belirmektedir. Kitle, ikna ve algı yönetimi bakımından, iktidarın meşruluk zeminini kurmada işlevsel bir araç olarak propaganda bilgi, bilginin sunumu ve bilgiyi hedefe yönlendirme döngüsüne odaklanır. Bu açıdan elitizm bilginin teknik boyutunda işlerken, popülizm bilgiyi hedefine yönlendiren her boyutu ile işler. Propaganda modern siyasal anlamıyla bir bakıma kitleler üzerinde etki göstermesi beklenen bilgiyi elâstiki bir forma kavuşturmuştur. Öyle ki propaganda, bugün teknolojik imkânlar ve modern demokratik seçimlerde rekabet bakımından masumane bir imajla yalnızca manipülatif bir söylem eşiği kurma görünümü ortaya koymakta ise de -propagandanın en önemli isimlerinden biri olan Goebbels'i göz önünde bulundurduğumuzda- propaganda ile devletler, demokrasi, toplumların yaşam tarzları, siyasal deneyimleri şekillendirilebileceği gibi, savaş ve kıyımlara yol açılmasının da muhtemel olduğu söylenebilir (Goebbels, 2021). Böylece propagandaya dair masumane bir söylem imajının çok daha çetrefilli bir arka plana ve tarihsel geçmişe sahip olduğu düşüncesi daha gerçekçi ve delillidir.

Propagandacı için amaç içinde bulunduğu grubun dışında kalan grupların kontrol altına alınmasıdır. Bu sebeple propaganda işleyişinde ahlaki ve politik

KAYNAKLAR

BALTACI, Cemal & EKE, Erdal (2012), "Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisine Yönelik Seçmen Algısı: Isparta Örnek Olayı" **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi,** C. 4, S. 1, ss. 115-126.

GOEBBELS, P. J. (2021), **Büyük Yalanlar,** (21. Baskı). (Bolut, D. Çev.), İstanbul: Zeplin Yayınları.

PRATKANIS, Anthony & ARONSON, Elliot (2008), **Propaganda Çağı: İknanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali,** (Çev. Nagihan Haliloğlu), Paradigma Yayıncılık: İstanbul.

TARHAN, Nevzat (2003), **Psikolojik Savaş: Gri Propaganda**, (4. Baskı), Timaş Yayınları: İstanbul.

YAYLAGÜL, Levent (2006), **Kitle İletişim Kuramları**, Dipnot Yayınları: Ankara.

QUALTER, Terence H. (1962), **Propaganda and Psychological Warfare,** Random House: New York.

SAINTE-LAGUE SİSTEMİ

Halil Emre Deniş

Seçim sistemleri, demokratik ülkelerde gerçekleştirilen seçimlerde kullanılan oyların, kazanacak milletvekili adaylarının belirlenebilmesi için geliştirilen yöntemlerle değerlendirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi partilere seçmenler tarafından farklı oranlarda oy verilmektedir. Bunun sonucunda hangi siyasi partinin kaç milletvekili çıkaracağı da bu oyların, seçim sistemleri vasıtasıyla hesaplanması sonucunda belirlenebilmektedir.

Seçim sistemlerindeki farklılıklar, farklı siyasi çıkarlar arasındaki uzlaşmalar ya da belli bir siyasi partinin amaçlarının peşinde koşmasının deneyimidir. Siyasi idealizm ve seçim sistemlerinde mükemmeliyet arayışı, seçim sistemlerinde gerçekleştirilen reformların ilerlemesinde elbette rol oynamıştır. Seçim sistemleri Thomas Hare, Victor D'Hondt, Eduard Hagenbach-Bischoff ve A. Sainte-Lague tarafından geliştirilen sistemlerin çeşitlemeleridir (Carstairs, 1980: 4). Sainte-Lague Sistemi adını kurucusu Fransız matematikçi Andre Sainte-Lague'den almıştır (Gallagher & Mitchell, 2005: 635). 1952 yılından itibaren İsveç, Norveç ve Danimarka Sainte-Lague yöntemini kullanarak seçimlerini gerçekleştiren ülkeler olmuşlardır (Cotteret & Emeri, 1991: 59; Gözler, 2010: 142).

Sainte-Lague sistemi yaygın olarak kullanılan d'Hondt sisteminin bir versiyonudur. d'Hondt sisteminde oylar 1, 2, 3, 4 şeklinde bölünürken, Sainte-Lague sisteminde 1, 3, 5, 7 şeklinde bölünür. d'Hondt sistemi büyük partiler için avantajlı iken Sainte-Lague sistemi büyük ve küçük partileri tarafsız bir şekilde ele almaktadır (Lijphart, 1994: 23; Farrell, 1997: 172). Düzenlenmiş Sainte-Lague yönteminde ise farklılık yaratılmıştır. İlk bölen 1'e değil 1.4'e bölünmektedir. Burada amaç saf Sainte-Lague sistemine göre küçük partilerin milletvekilliği kazanmasının zorlaştırılmasıdır. Dolayısıyla düzenlenmiş Sainte-Lague sisteminde bölenler 1.4, 3, 5 ve 7 şeklinde ilerlemektedir. Günümüzde saf Sainte-Lague sistemi Yeni Zelanda tarafından kullanılırken, Düzenlenmiş Sainte-Lague yöntemi daha önce de belirtildiği gibi İsveç, Norveç gibi ülkelerde kullanılmaktadır (Lijphart, 1994: 23; Farrell, 1997: 172; Groffman & Lijphart, 2002: 44).

KAYNAKLAR

BLAIS, Andre & MASSICOTTE, Louis (2002), "Electoral Systems", **Comparing Democracies 2**, Eds: Lawrance LeDUC, Richard G. NIEMI, Pippa NORRIS, Sage Publications Ltd., London.

CARSTAIRS, Andrew McLaren (1980), **A Short History of Electoral Systems in Western Europe**, George Allen & Unwin Ltd., London.

COTTERET, Jean-Marie & EMERI, Cladue (1991), **Seçim Sistemleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.

GALLAGHER, Michael & MITCHELL, Paul (2005), "Appendix E", **The Politics of Electoral Systems**, (Eds: Michael Gallagher & Paul Mitchell), Oxford University Press, New York.

GÖZLER, Kemal (2010), **Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

GROFFMAN, Bernard & LIJPHART, Arend (2002), **The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries**, Agathon Press, New York.

FARRELL, David M. (1997), **Comparing Electoral Systems**, Macmillan Press Ltd, London.

LIJPHART, Arend (1994), **Electoral Systems and Party Systems, A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990**, Oxford University Press Inc., New York.

SEÇİLME HAKKI

Burcu Büyükekmekci

J. Dunn'a göre insanlık tarihinde açıkça egemen tek devlet şekli modern anayasal demokrasilerdir (2014: 126). Hobsbawm'a göre demokrasi, liberal demokrasiye varan bir sonuç üretir. Bu bakımdan onun ortaya koyduğu demokrasi tanımında, hukukun egemenliği, sivil ve siyasal hak ve özgürlüklerin güvencesi, serbest ve özgür seçimler ve tüm yurttaşların katılımını kapsayan anayasal bir devlet çerçevesi çizilir (Hobsbawm, 2008: 100). Liberal demokrasinin uygulanabilirliği ise temsilî demokrasi olarak karşımıza çıkmakla beraber liberal demokrasiye yöneltilen temel teorik eleştiriler katılımcı, radikal, müzakereci demokrasi gibi modellerle ve eleştirel biçimde önümüze çıkmaktadır. Diğer yandan liberal demokrasinin uygulanabilirlik ve araçlarına karşın eleştirilerin merkeze alındığı, diğer demokrasi modellerinde, bütünlüklü bir demokrasi tasarımı öngörebilmek, şimdilik çok mümkün görünmemektedir. Bu nedenle liberal demokrasiye alternatif olarak geliştirilen demokrasi modellerinin eleştiri unsurlarını, demokrasinin gelişiminde birer katkı unsuru olarak değerlendirmek, daha yapıcı bir kavrayışa zemin kurabilir (Erdoğan, 2001: 59). Ancak yine de bu kavrayış liberal demokrasinin açmazları üzerindeki temel birtakım yapısal aksaklıkların çözümünde yeterli olmama riskini ortadan kaldırmayacaktır. Katılım mekanizmaları ve buna ilişkin temel esasların işleyişi, demokrasi açısından, yurttaş katılımlı alternatif oluşturarak temsile meşruluk bakımından bir manevra alanı sunmaktadır (Nacak, 2014: 194; Erdoğan, 2016: 59). Çağdaş demokrasi anlayışı ve katılım açısından yönetime katılmak: seçme ve seçilme hakkı, yönetimin ve kararların bir parçası olmak: oy hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü: eşit ve özgür söz hakkı, katılımda yurttaşlık kültür ve bilinci: şeffaflık, paydaşlık ve hesap sorabilirlik gibi unsurlar ve bu unsurlara bağlı araç ve mekanizmaların varlığı temel tanımlayanlar olarak sıralanabilir. Demokrasi ve katılımı içeren tüm unsur ve mekanizmaları göz önüne aldığımızda, demokrasi, yurttaşların meselesi olarak değerlendirilmelidir.

Katılma ise iradi bir içerikle, kişinin kendi başına ve kendi isteği ile katılması anlamına gelir. İradi olarak, istemsizce taraf olmak katılma anlamını taşımaz.

KAYNAKLAR

DUNN, John (2014), **Breaking Democracy's Spell.** Yale University: New Haven, U.S.

ERDOĞAN, Didem (2016), *"Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Üzerindeki Etkileri"* **İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.2, S.3, ss. 59-74.

ERDOĞAN, Mustafa (2001), *"Siyasi Partiler, Devlet ve Demokrasi",* **Liberal Düşünce Dergisi,** S. 22, ss. 59-66.

EROĞUL, Cem (1991), **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı.** İmge Kitabevi: Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2014), **Siyaset**. Adres Yayınları: Ankara.

HOBSBAWM, E. J. (2008), **Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm**. Agora Kitaplığı: İstanbul.

KIŞLALI, A. Taner (1987), **Siyaset Bilimi.** Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

NACAK, Osman (2014), *"Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi"* **MSKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S. 32, ss. 194-214.

SARTORI, Giovanni (2014), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**. Çev. T. Karamustafaoğlu, & M. Turhan, Sentez Yayınları: İstanbul.

VURAL DİNÇKOL, Bihterin (2013), *"Yurttaşlık ve Seçilme Hakkı Üzerine Bir Değerlendirme"* **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,** C. 19, S. 2, ss. 101-109.

YÜCEER, Saime (2008), *"Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması"* **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** C.1, S. 14, ss. 131-151

SEÇİLME YETERLİLİĞİ

Zeynep Yıldırım

Demokratik rejimlerde, vatandaşların devlet yönetimine katılımı düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde, adayların seçilmesi ve sürecin denetlenmesi ile mümkün hâle getirilmiştir. Demokratik sistemlerde, neredeyse her vatandaş, yönetimde ve karar sürecinde yer almayı isteyebilir. Bunun için demokrasinin araçlarından olan seçimlerde vatandaşlar tarafından seçilmesi gereklidir. Fakat seçilmek için belirlenen bazı koşullar, seçilmek isteyenlerin bu arzusunu rahatça belirterek, yönetici seçilmek amacıyla, kendisini seçmenin tercihine sunmasına engel olmaktadır. Anayasal ve yasal kurallar, seçilme hakkından yararlanmayı bazı şartlara bağlamıştır (Araslı, 1972: 211). O hâlde seçimlere girebilmenin ön koşulu, seçilme yeterliliğine sahip olmaktır. Demokrasinin ve demokratik toplumların bir gereği olarak halk, kendilerini temsil etmesi için vekil seçerler. Seçilen bu vekiller halkı temsil görevini yerine getirip, karar alma süreçlerinde faaliyette bulunurlar. Demokratik sistemin bel kemiği olan bu durum, bazı kurallara bağlı olmalıdır. Yani seçmek bir kural dâhilîde olduğu gibi, seçilmek içinde birtakım önceden belirlenmiş kurallar vardır. Temsil konusu, oldukça önemli bir durum olduğu için kurallar belirlenirken toplumsal yapının menfaatleri öncelikli dikkate alınmıştır (Şık, 2013: 351).

Demokratik rejimler, insan haklarının ve özgürlüklerinin en geniş biçimde yer bulduğu ve saygı duyulan rejimler olarak kabul edilmektedir. Demokratik rejimlerde, toplum yaşamının gerekleri ve toplumun beklentileri, seçilme özgürlüğünden faydalanmanın yani aday olma özgürlüğünün sınırlı bir nitelik taşımasını gerektirmiştir. Yani aday olmak için kişinin taşıması gerekli görülen bazı özellikler belirlenmiştir. Bunun sebebi, adayın toplum için önemli bir manaya sahip göreve, yani "yöneticiliğe talip olan kişi" durumunda bulunmasıdır ve toplumun dinamikleri, aday olacak kişinin belirli niteliklerde bulunmasını gerekli kılmaktadır. Elbette toplumu yönetecek olan kişilerin ve onların arasından çıkacak adayların, yönetim işini başarı ile yürütecek ortalama düzeyin üzerinde donanım ve yeteneğe sahip olması istenen ve beklenen bir durumdur. Fakat bu beklenti sağlanmasa da yine yönetim görevini üstlenecek kişilerin, milletvekilliği ile bağdaşacak yapıda olması için bazı koşullarla, seçilme

KAYNAKLAR

AKSU, Kemal (2023), "*Milletvekili Seçilme Yeterliliği"* https://www.hukukihaber.net/ milletvekili-secilme-yeterliligi-kemal-aksu, Erişim Tarihi: 07.08.2023

ARASLI, Oya (1972), **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı,** Sevinç Matbaası, Ankara.

GÖZLER, Kemal (1999), "*Vatandaşlık ve Milletvekilliği",* **Liberal Düşünce,** C. 4, S. 16, ss. 90-91.

İZMİR, Gökalp (2011), "*Milletvekilliği Seçilme Yeterliliği ve Bu Sıfatın Kazanılması",* **Yasama Dergisi**, S. 18, ss. 51-116.

ŞIK, Hüseyin (2013), "*1982 Anayasası'nda Milletvekili Seçilme Yeterliliği ve Mukayeseli Hukuktaki Durum",* **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C. 4, S. 1, ss. 351-400.

TURHAN, Faruk (2007), *"Anayasa ve Milletvekili Seçimi Kanununa Göre Seçilmeye Engel Suç ve Cezaların Yeni Ceza Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi",* **EÜHFD,** C. XI, S. 1–2, ss. 55-85.

SEÇİM

Ferda Koç

Seçim, tercih etme temeline dayanan bir kavramdır. Genel manada seçim, birden fazla seçenek arasında yapılan tercihtir. Günlük hayatta yaptığımız davranış veya verdiğimiz kararlar, seçimlerimizin sonucudur (Aydoğdu, 2015: 42). Ancak buradaki anlam, bir hayli geniş bir çerçeve çizmektedir. Konuyu siyasal-hukuksal bir bağlamda somutlaştırmak için, dar anlamda seçim kavramına odaklanmak gerekmektedir. Buna göre, "seçim çerçevesinde seçme ve seçilme hakkı, seçim çevreleri, seçim sürecinin başında sonuna kadar, yani adaylık başvurusundan seçmenlerin oy kullanmasına ve sonuçlarının açıklanmasına kadar yapılan tüm işlemler, bunları yapan kişi ve kuruluşlar (siyasi partiler), seçim sürecini yöneten ve denetleyen kurumlar (seçim kurulları) ile ilgili kurallar", geniş anlamda seçim sistemidir (Türk, 2006: 76).

Seçim kavramı anayasa hukuku, siyaset bilimi ve yönetim bilimi disiplinlerinde de önemli bir yer teşkil etmektedir. *Anayas. Huk.* bakımından anlamı; "seçim, kanunlar, yönetmelikler uyarınca bir veya daha çok aday arasından belli birini veya birkaçını seçme", *Siyas. Bil.* ve *Yönt. Bil.* disiplinlerinde, "belli bir iş ya da yere birkaç aday arasından, yetenekleri ve güdülenmeleri ile iş, oy vererek göreve getirme işi" olarak tanımlanmaktadır (Şener, 2022: 49-50). Bir anayasa hukuku ve siyaset bilimi terimi olan seçim, halka, "belirli bir süre için siyasal iktidara muvafakat etmek veya önceki muvafakatını yenilemek ya da bunu büsbütün geri çekmek fırsatını veren hukuki ve siyasi bir araçtır." (Karamustafaoğlu, 1970: XIV). Bu tanımlamalardan hareketle seçim, seçen ve seçilenlerin konumu veya da yapılan işlemin niteliğini göstermesi bakımından, "yönetilenlerin temsilini sağlama (Cotteret & Emeri, 1991: 89) veya yönetilenlerin yönetilenlerce belirlendiği/yetkilendirildiği işlemdir." (Türk, 2006: 76). Bu belirleme ve belirtme hakkı/seçme ve seçilme hakkı geçmiş dönemlerde cinsiyet, mezhep, etnik köken vb. gibi kısıtlayıcı ilkelere tabi iken, günümüzde ise genel oy, eşit oy gibi ilkeler göz önüne alınmaktadır (Özdemir & Nişancı, 2019: 74). Bu durumu seçim kavramı ve olgusunun tarih seyri üzerinden anlamak mümkündür.

KAYNAKLAR

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (2005), *"Temsili Demokrasinin 'Seçim' Ayağı",* **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.60, ss.71-96.

ARMAĞAN, Servet (1975), **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi,** Fakülteler Matbaası, İstanbul.

ATEŞ, Toptamış (1994), **Demokrasi Kavram Tarihi Süreç İlkeler,** Ümit Yayıncılık, Ankara.

AYDOĞDU, Yasin (2015), *"Seçim Sistemlerinin Siyasal Sonuçları",* **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,** S.6, ss. 41-62.

COTTERET, Jean Marie & EMERI, Claude (1991), **Seçim Sistemleri**, (Çev. Ahmet Kotil), İletişim Yayınları, İstanbul.

KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer (1970), **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, AÜHF Yayınları, No: 262, Sevinç Matbaası, Ankara.

NİŞANCI, Şükrü & ÖZDEMİR, Abdülkadir (2017), *"Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye İçin Alternatif Seçim Sistemi Önerileri",* **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** C. 21, S.2, ss.723-745.

ÖZDEMİR, Abdülkadir & NİŞANCI, Şükrü (2019), *"Türkiye'de ve Dünya'da Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi"*, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S. 46, ss.73-96.

ÖZTEKİN, Ali (2018), **Siyaset Bilimine Giriş**, 11. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ŞENER, Turan (2022), *"Türkiye'de Seçim Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme",* **Kamu Yönetimi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.2, C.2, ss. 46-68.

TUNCER, Erol (2003), **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002),** TESAV, Ankara.

TÜRK, Hikmet Sami (2006), *"Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih",* **Anayasa Yargısı**, S. 1, C.22, ss.75-113.

ULUTAŞ, Önder (2023), *"Çok Partili Yaşamdan Günümüze Kadar Türkiye'de Genel Seçimlerde Uygulanan Seçim Sistemlerinin Demokrasi Bağlamında İncelenmesi",* **Yüksek Lisans Tezi,** Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

SEÇİM BÜROSU

Merve Abanoz

Demokrasinin sürdürülebilirliği hususunda kilit rol oynayan seçimler, periyodik olarak yenilenerek mevcut iktidarın değiştirilmesine veya devamlılığını korumasına olanak sağlamaktadır. Seçim sürecinde yönetime talip olan siyasi parti ve adayların belirlenmesi ve halka ilan edilmesi ile birlikte adaylar arasında bir rekabet süreci başlamakta ve bu süreç adaylar tarafından seçmenlere hitap ederek sürdürülmektedir. Hitap sürecinde oy kazanma gayesinde olan adaylar kullanmış olduğu enformasyon teknikleri ile kitlelerin algısını şekillendirme işlevi gören çeşitli seçim propagandaları yürütmektedir (Aydın, 2015: 346). Herhangi bir iktidar kuvvetini devreye sokmayan propaganda sürecinde ise rıza, söylemlerin holistik bir temelde üretilmesi ile kazanılmaya çalışılır (Altınışık, 2022: 112). İstikrarlı bir şekilde yürütülen rekabet sürecinde önemli olan ise söylemlerin ve eylemlerin gerçekliliğinden ziyade tesiridir.

Seçime katılma yeterliliğine sahip olan siyasi partilere birtakım imkânlar sağlayan Türk Seçim Mevzuatı, partilere seçim bürosu açabilme hakkı tanımakta (Güler, 2021: 62), tanınan bu hak ile seçmenlere ulaşılarak siyasal iletişim sağlanmaktadır. Seçim bürolarının açıldığı muhitlerde siyasi parti yetkililerinin seçmen ile direkt temas kurarak parti programlarını ve vizyonlarını aktarabilmesi ve halkında bu kanallara ulaşarak bilgiye erişebilmesi demokrasinin işlevselliğini arttırmaktadır. Aynı zamanda siyasi partilerin ve adayların bu süreç içerisinde eşit fırsatlara sahip olması rekabet etiğinin bir göstergesi olduğu kadar adil ve özgür seçimlerin mümkünlük koşulunu arttırmaktadır.

Siyasi parti ve adayların vaatlerini ve politika tasarılarını seçmene doğrudan ve detaylı bir şekilde dağıtma imkânı sağlayan seçim bürolarının propaganda etkisi ise oldukça baskındır (Uğar, 2016: 31-32). Burada kurulan yüz yüze iletişim seçmen rızasını kazanmaya yaradığı kadar büro çevresine asılan pankartlar ve hoparlör ile duyurulan sloganlar gibi görsel ve işitsel söylemler de seçmenin düşünce ve duygularına nüfuz ederek güdülemeye etki etmektedir. Aynı zamanda seçim bürolarına müracaat eden seçmenin edindiği bilgileri sahiplenmesi ve ikamette bulunduğu bölgeye yayması da tanıtım fonksiyonunu pekiştirmekte (Polat, 2015: 489-497), elde edilen tesir ile toplumsal devininim arttırılmaktadır.

KAYNAKLAR

ALTINIŞIK, Behlül (2022), *"Change Of Political Propaganda In New Media"* **Mass Communication**, (Ed. Aytekin Zeynalova), LibertyAcademic Publisher, USA New York, ss. 112-122.

AYDIN, Nizamettin (2015), *"Türk Seçim Hukukunda Seçimlerin Denetimi"*, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

POLAT, Cihan (2015), **Siyasal Pazarlama ve İletişim**, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlığı, Ankara.

SAV, Atila (1999), *"Seçim Propagandası"*, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 16, ss.330-341.

UĞAR, Burcu (2016), "*Analysis of politicalpromotion mix elements in electoralcampaigns used by parliamentary candidates: The case of Adana"*, **Yüksek Lisans Tezi**, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ATAR, Yavuz (2006), *"Seçim Hukukunun Güncel Sorunları*", **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 23, ss.211-235.

SEÇİM GÜNÜ YASAKLARI

Selçuk Aslan

Türk Dil Kurumu'na göre "bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel" olarak tanımlanan "yasak" kelimesi (www.sozluk.gov.tr), gerek hukukta gerekse kamusal örgütlenme kapsamında sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Seçim hukukunda özellikle yerel ve genel seçim dönemlerinde sıklıkla duyulan kavramlardan biri olan "seçim günü yasakları" ifadesi ise, seçim sürecinde gerek siyasi parti ve adaylarının gerekse seçmenlerin uyması ya da yapmaması gereken kurallar olarak tanımlanır.

Seçim gününe ilişkin yasakların neler olduğuna ilişkin ilk anayasal düzenleme 1961 Anayasası ile mümkün olmuştur. Birçok hususta olduğu 1961 Anayasası, seçim ve seçimle ilişkili daha önce hukuki olarak düzenlenmemiş hususların başlangıcı olan bir anayasa olmuştur.

1961 öncesi dönemde 1876, 1921 ve 1924 Anayasalarında seçim gününe ilişkin bir hükmün bulunmaması, özellikle 1946'da çok partili döneme geçilmesi ile seçim güvenliğini tehdit eden bir önemli bir unsur olmuştur. Çok partili hayata geçilmesi ile bu dönem, partiler arası siyasi çekişmelerin başladığı bir dönem olmuştur.

Her ne kadar 1961 yılından önce anayasal bir düzenleme olmasa da farklı kanunlarda seçime ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bu yasal düzenlemelerden biri 5545 sayılı ve 16 Şubat 1950 tarihli Milletvekilleri Seçimi Kanunu'dur. İlgili Kanun, sadece milletvekillerine ilişkin hükümler içermemiş, aynı zamanda siyasi partilere ilişkin bazı düzenlemeleri de bünyesinde barındırmıştır. Bu konu ile ilgili örneklerden biri ilgili Kanun'un 45. maddesi olmuştur. 45.madde ile seçim süreçlerinde siyasi partilerin amaç ve hedeflerini seçmenlere ulaştırması, seçmenin siyasi partiden haberdar olması, seçmenin davranışını lehine çevirmek gibi amaçlarla siyasi partilere "Radyolarda propaganda, her siyasi parti için günde 10 dakikayı aşamaz" hükmü ile radyo aracılığıyla propaganda yapma imkânı tanınmıştır.

En basit anlamı ile ikna etme süreci olarak tanımlanan propaganda, Oxford sözlüğünde belirli bir amacı veya bakış açısını desteklemek için, özellikle ön

KAYNAKLAR

OXFORD ENGLISH DICTIONARY, https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=propaganda, Erişim Tarihi: 06.09.2023.

RESMÎ GAZETE (2023), **Yüksek Seçim Kurulu Kararı** https://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2023/03/20230312-11.pdf, Erişim Tarihi: 05.09.2023.

TÜRK DİL KURUMU, **Türkçe Sözlük**, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 06.09.2023.

YÜKSEK SEÇİM KURULU KARARI (2019), https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/77985/2019-58.pdf, Erişim Tarihi: 07.09.2023.

SEÇİM HARCAMALARININ DENETİMİ

Aslı Kaya

Seçim harcamaları kavramı Kenar (2008:5)'e göre 'genel seçimlerin yapıldığı dönemlerde devlet, partiler, adaylar ve diğer aktörler tarafından yapılan harcamaların tümü' olarak ifade edilmektedir. Seçim harcamaları siyasi yapının en önemli finans kaynaklarından biridir. Ülke yönetiminde söz sahibi olmak isteyen partiler ve/veya adaylar seçimi kazanabilmeleri için propaganda yapmaları gerekmektedir. Bu propaganda faaliyetleri için siyasi parti ve/veya adaylar finansal hareketlerde bulunurlar.

Seçime hazırlanan siyasi partileri de işletme gibi düşünmek gerekir. Her işletmenin gelir ve gideri olduğu gibi seçime katılacak partilerinde gelir ve gider olmak üzere finansal yapıya sahip olması gerekir. Seçime katılacak partiler seçim süresince reklam, promosyon, propaganda, örgüt yapılarını güçlendirmek, gerekli malzeme, araç-gereç ve donanıma sahip olabilmek, partinin günlük faaliyetlerinin yönetilmesinde ve oluşabilecek her türlü harcama sınıfı için seçim bütçesine sahip olmalıdır. Kısacası, siyasal partilerin iktidara gelebilmeleri dolaylı olarak finasal kaynaklara bağlıdır (Teziç, 1997:47).

Siyasi partiler finansal kaynak sağlayabilmeleri için gelir elde etmek zorundadır. Siyasi partiler ticari bir kimliğe sahip olmadıklarından dolayı ticari faaliyetlerde bulunamaz. Bu nedenle siyasi partiler finansal kaynaklarını devlet yardımları, hazine yardımı, parti dışındaki özel kişiler, şirketler, çıkar gruplarının yaptığı yardımlar gibi mali desteklere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu kaynakların siyasi partilerin amaçları doğrultusunda kullanılması zorunluluğu vardır. Aksi hâlde gelir ve giderlerin raporlanmasında ve harcamaların uygun kullanılmaması durumunda denetlenmesi zorlaşacaktır.

Seçim harcamalarının usulüne uygun harcanıp harcanmaması da seçim harcamaları konusunun başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Seçim için yapılan harcamaların seçim için yapılıp yapılmadığı ise seçim harcamalarının denetim konusunu oluşturmaktadır. Denetim kavramı, bir kurumun eylem ve işlemlerinin daha önceden belirlenmiş hedeflere uygun gerçekleşip gerçekleşmediğinin belirlenmesi için incelenmesine yönelik bir süreç olup denetim sonucunda gerekli bulgular elde edilir (Bozkurt, 2013:57).

Seçim harcamalarının denetimi Türk hukukunda siyasi partilerin mali denetiminin bir parçası olarak kabul edilmiş ve işleyişi de bu yönde olmuştur. Anayasa Mahkemesi siyasi partilerin mali denetimini yaparken aynı zamanda siyasi partilerin seçim sürecinde yapmış oldukları seçim harcamalarını da denetlemiştir. Bu doğrultuda iç hukuk açısından 2012 yılına kadar seçim kampanyası hesaplarının denetimine ilişkin herhangi bir hukuki düzenleme yapılmamıştır (Çelik, 2013:30). 2012 yılında kabul edilen 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu ile seçim harcamalarının denetimi konusu bağımsız ve ayrı bir yasal altyapıya kavuşmuştur.

Siyasi partilerin mali denetimi görevi Anayasa Mahkemesine verilmiş olmasına ve bu konuda Sayıştay'dan yardım almasına rağmen, yasa koyucu mevcut uygulamadan ayrışık bir şekilde Cumhurbaşkanı adaylarının seçim harcamalarının denetimi görevini Yüksek Seçim Kuruluna vermiştir. Bu durum iç hukuk açısından yeni bir gelişme olmakla birlikte karşılaştırmalı hukukta adayların ve siyasi partilerin seçim harcamalarının denetimi konusunda seçim otoritelerinin görevlendirilmesine yönelik uygulamalar mevcuttur (Güler, 2021:156).

Seçim harcamalarına ilişkin esas ve usuller ilgili Kanun'un bir maddesinde düzenlenmiş olup diğer hususların Yüksek Seçim Kurulu kararıyla şekillenmesi öngörülmüştür. Siyasi partilere benzer şekilde adaylar, yabancılardan bağış ve yardım alamazlar. Kanun Cumhurbaşkanı adaylarına bir kişinin yapacağı azami miktarın en yüksek Devlet memuruna mali haklar kapsamında fiilen yapılmakta olan her türlü ödemelerin bir aylık brüt tutarını geçemeyeceği, geçtiği takdirde bu tutarın Hazineye intikali öngörmüştür. Adaylar seçim harcamalarına esas teşkil edecek bilgi ve belgeleri seçim sonuçlarının kesinleşmesini izleyen on gün içinde Yüksek Seçim Kuruluna sunar ve Yüksek Seçim Kurulunca yapılan incelemenin tamamlanmasının ardından bir ay içinde denetim sonuçları ilân edilir.

KAYNAKLAR

BOZKURT, Paşa (2013). *"Denetim Kavramı Ve Denetim Anlayışındaki Gelişmeler",* **Denetişim**, S. 12, ss. 56-62.

ÇELİK, Özlem (2013). *"Türk Hukukunda Cumhurbaşkanı Adaylarının Seçim Hesaplarının Denetimi",* **Yasama Dergisi**, S. 25, ss. 17-37.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

KENAR, Barış (2008), *"Türkiye'de Seçim Harcamaları ve Ekonomiye Etkisi",* **Yüksek Lisans Tezi** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TEZİÇ, Erdoğan (1997), *"Siyasi Partiler Yasası",* TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi, Tartışma Toplantıları – 1, İstanbul.

SEÇİM HUKUKU

Naile Erdem

Günümüzde modern devletlerin neredeyse tamamı demokrasiyle yönetilmekte olup demokrasilerin vazgeçilmez aracı ise seçimlerdir. Siyasi iktidarların en temel meşruiyet araçlarından biri ise adil ve dürüst bir şekilde gerçekleştirilen seçimlerdir. Bu seçimlerin nasıl gerçekleştirileceği, kimlerin seçmen, kimlerin seçilen olarak seçimlere katılacağı, seçimlerin gözetim ve denetimi ise yazılı ve yazısız kurallarla düzenlenmektedir.

Seçim, en genel söylemiyle "seçme işi"; hukuk, kanunlar ve yönetmelikler uyarınca bir veya daha fazla aday arasından belirlenmiş birini veya birkaçını seçme eylemi; intihap (TDK, 2023) şeklinde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda ise seçim, birden çok seçenek arasında yapılan tercihi ifade eder. Anayasa hukuku ve siyasal bilim kavramı olarak ise seçim daha dar bir anlamda ele alınmaktadır. Bir kamu görevini yerine getirmekle yükümlü kişi veya kurumun ilgili seçmenler tarafından, çok sayıda aday arasından yapılacak tercihlerle belirlenmesi eylemine seçim denmektedir (Türk, 2006: 2). Bununla birlikte hukuk, toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü ifade eden yasaların bütünü; bu yasaları ele alan bilim ve haklar (TDK, 2023) şeklinde tanımlanmıştır. Seçim ile alakalı süreçlerde kullanılacak esasları belirleyen düzenlemeler bir ülkenin demokratiklik düzeyiyle de ilişkilidir (Tunç, 1998: 140). Bu şekilde, yönetenlerin yönetilenler tarafından belirlenmesini ve denetlenmesini sağlayan seçimin hem siyasi hem de hukuki bir anlamı bulunmaktadır (Gönenç, 2008: 6).

Karamustafaoğlu (1970: 15) tarafından yapılan tanıma göre, seçim hukukunun temel kavramı olan seçim hem siyasi hem hukuki anlamı bulunan ana bir kavramdır. Bu kavramın siyasi anlamını iktidarı ele geçirmek amacıyla gerçekleştirilen yarış oluştururken, kavramın hukuksal anlamını, kamu siyasetini gerçekleştirecek ve bu siyaseti yürütecek olan kamu iktidarlarını belirleyen seçimin hukuksal boyutu oluşturmaktadır. Seçim, bilinçsizce kabul edildiği gibi, yalnızca yöneticileri tercih etme veya yönetime onay verme eyleminden ibaret değildir. Seçimler sayesinde devlet düzeninin meşruluğu hukuki bir hâl almaktadır (Köker, 2006: 11).

KAYNAKLAR

ARSLAN, Rıza. (2016), **Siyaset Bilimine Giriş**, Dora Yayıncılık: Bursa.

CAN, Cansu (2016), *"Seçim Hukuku Açısından Türkiye'de Cumhurbaşkanı'nın Seçimi"*, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara.

CATT, Helena, ELLİS, Andrew, MALEY, Michael, WALL, Alan ve Wolf, Peter (2014), **Electoral Management Design**, Handbook Series, İnternational İnstitute for Demokracy and Electoral Assistance, Sweden.

ERDEM, Naile (2020), *"Türk Siyasal Hayatında Sağ Partilerde Bölünme: 1960-1980"*, **Yüksek Lisans Tezi**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin.

GÖNENÇ, Levent (2008), **Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Adalet Yayınları, Ankara.

GÜLER, Fatih (2021), *"Siyasi Partiler Hukuku ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi"* . **Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu** Dergisi, C. 4, S.2, ss.137-165

GÜLER, Fatih (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi,** Adalet Yayınevi, Ankara.

HASEN, Richard L. (2005), *"The Supreme Court and Election Law: A Reply to Three Commentators"*, **Journal of Legislation**, C. 31. S. 1.

İBA, Şeref (2021), **Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku**, Seçkin Yayınları, İstanbul.

KAHRAMAN, Dursun (2011), **Seçim Hukuku ve Uygulaması**, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.

KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer (1970), Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Sevinç Matbaası, Ankara.

KÖKER, Levent (2006), *"Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk"*, **Anayasa Yargısı**, C. 22, S. 1, 10-21.

NAZLIOĞLU, Mustafa (2020), *"Türkiye'de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi"*, **Yüksek Lisans Tezi**, T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale.

ÖZDEMİR, Gürbüz (2010), *"Yüksek Seçim Kurulu'nun Niteliği"*. **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 14, S. 1-2, ss. 111-133.

TUNÇ, Hasan (1998), **Anayasa Hukukuna Giriş**: Makaleler, Selçuk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Konya.

TÜRK DİL KURUMU (2023) "Güncel Türkçe Sözlük", Erişim Tarihi: 04 Eylül 2023, Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr/

TÜRK, Hikmet Sami (2006), *"Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih"*, **Anayasa Yargısı**, C. 22, S. 1, ss. 75-113.

YANCI ÖZALP, Nihan (2015) *"Yüksek Seçim Kuruluna İlişkin Güncel Anayasal Tartışmalar"*, **Anayasa Hukuku Dergisi**, C. 4, S. 8, ss. 131-156

YÜKSEK SEÇİM KURULU (2023), "Tarihçe", Erişim Tarihi: 05 Eylül 2023,

SEÇİM İTTİFAKLARI

Damla Mursül

Kelime anlamı itibarıyla ittifak; Arapça bağlaşma, oy birliği anlamına gelmektedir (TDK, 2022). Gudergan (2007), iki ya da daha çok devlet, örgüt, grup ya da bireyin belli bir konuda ortak hedeflere varabilme saikiyle bir araya gelerek topluca hareket etmelerini ittifak olarak tanımlamaktadır. Bu örgütlerden biri olan siyasi partiler de koalisyonlara benzer şekilde bir iş birliği yapabilmektedir. Ancak burada önemli olan unsur, koalisyonların seçim sonrasında; ittifakların ise seçim öncesinde (pre-electoral coalition) yapılıyor oluşudur (Çolak, 2020: 725). Siyasal aktörler, genel ya da yerel seçimlerden kendilerine lehine sonuç elde edebilmek ve süreçten kazançlı çıkabilmek amacıyla ortak yarara ilişkin bir seçim ittifakı içerisine girebilirler (Savut, 2020: 34).

Siyasi partiler pek çok konuda anlaşmalar yaparak iş birliği içerisine girebilmektedirler. Seçimlere ortaklaşa bir katılım göstermek, seçim sonrasında hükûmeti kurmak, mevcut hükûmete dışarıdan destek sağlamak ya da başka bir siyasi partiyi ortadan kaldırma amacıyla güçlerini birleştirmek, siyasi sistemin unsurlarını değiştirmek veya belirli alandaki politikaları ortaklaşa belirlemek bunlara örnek olarak gösterilebilir. Seçim ittifakları, son dönemde en fazla ses getiren yaklaşımlardan biridir. Siyasi partiler arasındaki seçim ittifakları farklı biçimlerde ve derecelerde olabilmektedir. İlk olarak her bir siyasi partiden aday içeren veya bağımsız olan, kendilerini tüm alanlarda seçim süreci boyunca bir koalisyon olarak tanımlayan ve koalisyondan etkilenen seçim bölgelerindeki siyasi partilerin bağımsız adaylarını dışlayan bir yaklaşım gösterebilirler. İkinci olarak birbirleri için öngördükleri seçim desteğini güçlendirmek amacıyla her seçim bölgesindeki partilerden herhangi birinin listesini çıkarmaya karar verebilirler. Son olarak da ilk turda en az oyu alan adayın geri çekilmesi konusunda anlaşarak, seçmenden ittifak hâlinde oldukları partinin adayını desteklemelerini talep edebilirler. Diğer yandan bu ittifaklar, tüm seçim bölgelerine uygulanabileceği gibi yalnızca yerel ya da genel seçimlerde; belirli veya belirsiz bir süre için kurulabilmektedir (The Electoral Knowledge Network 2023).

KAYNAKLAR

AYDOĞAN ÜNAL, Betül (2019), *"Türkiye'nin Yeni Sisteminde Seçim Öncesi* İttifaklar", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, C. 10, S. 2, ss. 321–328.

ÇOLAK, Çağrı (2020), *"Seçim İttifakı Sisteminin 2018 Milletvekili Genel Seçimine Etkileri"*, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 15, S. 2, ss. 719–742.

DEMİRKOL, Özhan & ÇOBAN BALCI, Aslıhan (2021), *"Türkiye'de Seçim İttifakları: 1950-2018*", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 22, S. 2, ss. 350–377.

GUDERGAN, Siegfried P. (2007), *"Alliances"*, **The Blackwell Encyclopedia of Sociology** (Ed. George Ritzer), Wiley, Oxford, ss. 121–123.

MUTLU, Necmettin (2023), *"Seçmen Davranışı Araştırmalarında Yeni Ufuklar ve 2023 Genel Seçimi: Stratejik Seçmen Versus Samimi Seçmen"*, **Journal of Communication Science Researches-IBAD**, C. 3, S. 3, ss. 255–270.

SAVUT, Emre (2020), "*Geçmişten Bugüne Türkiye Siyasetinde Seçim İttifakları: Tercih Mi? Zorunluluk Mu?"*, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 39, ss. 33–48.

ŞENÇELEBİ, Ceren (2021), *"Dünyada ve Türkiye'de Seçim İttifakları: Nedenleri ve Sonuçları*", **Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

THE ELECTORAL KNOWLEDGE NETWORK (2023), ''Alliances of Political Parties'', **ACE Encyclopedia Version 1.0**, https://aceproject.org/main/english/lf/index.htm, Erişim Tarihi: 02.09.2023.

TDK (2022), **Türkçe Sözlük**, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 26.08.2023.

SEÇİM KANUNU VE SEÇİM KANUNLARININ UYGULANMA TARİHİ

Barış Kandeğer

Seçim, liderleri ve politikaları seçme aracı olarak tanımlanır (Shively, 2021:291). Başka bir açıdan ise yönetilenlerin yönetenleri belirlediği (Türk; 2006: 76) hukuksal yöntemler ve işlemler bütünü olarak ifade edilir (Hukuksal bakımdan seçimlerde seçmen olabilecek yurttaş niteliği belirlenirken, farklı seçim yöntemlerinin farkları ortaya koyulur, nasıl bir oylama yapılacağı kurallara bağlanır (Yavaşgel, 2004: 53). Seçimin bu işlevi temsilî demokrasi olgusu ile birlikte düşünülür zira temsilî demokrasi anlayışı bir anlamda temsilcilerin seçimini gerektirdiğinden dolayı seçim ve oy kullanma olgusunu ön plana çıkarır (Heywood, 2018: 309). Bu bağlamda temsilî demokrasi ile seçimler arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bir başka olgu olan egemenliğin halka ait olması düşüncesinin de bu denklem içinde düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda demokrasi, halkın yönetimi ve seçimler gibi temel olgular modern siyasal sistemlerin kurucu unsurları olarak etkinlik kazanır. Seçimlerin demokratik hayatın vazgeçilmez bir unsuru olduğu söylem, bu olgular üzerinden anlam kazanarak, yaygınlaşmıştır. Belirtmek gerekir ki seçimler demokrasiyi olanaklı hâle getirmeyi amaçlamış olsa da, daha farklı amaçlar için de kullanılmıştır. Özellikle kitlelerin siyasal sisteme mobilize edilmesi, yönetime sürecine katılımı ile halkın devlete desteğinin sağlanması amaçlanır (Shively, 2021:289).

Demokratik bir seçimin temel bileşenleri olan eşitlik (tek kişi tek oy), genellik (herkesin oy hakkına sahip olması), bireysellik, gizlilik ve serbestlik gibi ilkeler seçimlerin gerçek anlamda amaçlarına hizmet eden ilkelerdir. Seçimlerin adil bir biçimde gerçekleşmesi ile seçim kanunları arasında yakın bir ilişki söz konusudur zira seçim kanunları seçimlerin kurallarını ve kalitesi belirleyen temel metinlerdir (Güler, 2022, 277). 298 sayılı ve 1961 tarihli "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" seçimlere ilişkin temel yaklaşımı, ilke ve değerleri ortaya koyan hükümleri içerir. Buna göre "Cumhurbaşkanı, milletvekili, belediye başkanı, muhtar, il genel meclisi üyesi,

KAYNAKLAR

GÜLER, F. (2022). *"Seçim Kanunlarında Yapılan Değişikliklerin Bir Yıl İçinde Gerçekleşecek Seçimlerde Uygulanamayacağı Kuralı Üzerine".* **Akdeniz 8. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi**, 19-20 Kasım, Girne/Kıbrıs, ss. 276-286.

HEYWOOD, Adrew (2018). **Siyaset,** BB101 Yayınları, Ankara.

İYİMAYA, Ahmet (2010). *"Bir Yıl İçinde Yapılacak Seçimlerde Uygulanamazlık Kuralının Halkoylaması Hukuku Yönünden Değeri",* **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 89, ss. 373-404.

KÜÇÜKSÜSLÜ, Şahin (2023). *"Anayasanın 67. Maddesi Karşısında Seçim Kanunlarındaki Değişikliklerin Uygulanması Sorunu",* **Ankara Barosu Dergisi**, C. 81, S. 2, ss. 321-324.

TÜRK, Hikmet Sami (2006 **Anayasa Yargısı**, C. 22, S.1, ss.75-113.

YAVAŞGEL, Emine (2004), **Temsilde Adalet Ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, 1.Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.

SEÇİM SİSTEMİ

Hüseyin Sevinç

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde seçimler yönetenlerin meşruiyet kaynağını oluşturan temel unsur konumundadır. İktidarların yönetme yetkisini seçim sonucunda almaları neticesinde seçimler ve seçimlerin yasal altyapısını oluşturan seçim sistemleri demokratik rejimlerde yönetenlerin meşruiyet temelini oluşturmaktadır. Bu kapsamda seçimler aslında toplum ve devlet etkileşimini sağlayan önemli bir araç konumundadır (Sevinç, 2021: 32).

Tercih edilen seçim sistemi doğrultusunda yapılan seçimlerin sonuçlarının meclisteki siyasi parti sayısı, meclisin ve hükûmetin siyasal kompozisyonu üzerindeki etkili olmasından dolayı seçim sistemleri önem arz etmektedir. Bununla birlikte seçim sistemleri diğer siyasal kurumlar gibi meclisteki mevcut siyasal partiler ve hükûmetlerin tercihleri sonucu varlıklarını devam ettirirler. Diğer bir ifadeyle hem hükûmetler hem de meclisteki siyasal partiler kendi göreceli güçlerini pekiştirebilecek, güçlendirebilecek veya arttırabilecek seçim sistemlerini tercih ederler. Bundan dolayı tek partinin baskın olduğu veya iki partili sisteme sahip siyasal yapılar kısıtlayıcı veya dışlayıcı özelliğe sahip çoğunluk seçim sistemlerinin lehine tercih yapma eğilimindedirler. Çok partili sisteme sahip olan siyasal yapılar ise daha kapsayıcı özelliğe sahip olan nispi temsil sistemlerinin lehine tercih yapma eğilimindedirler (Colomer, 2004: 3).

Seçim sistemleri genel anlamda seçmen tercihlerinin oya dönüşmesi ve bu oyların da mecliste sandalyeye dönüşmesini düzenleyen kurallar bütünü (Blais, 1988: 100) olarak ifade edilebilir. Seçim sistemlerinin aslında iki temel fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlardan ilki hükûmeti belirleme fonksiyonudur. İkincisi ise toplamdaki siyasi görüşlerin meclise yansımasını sağlamaktır. Hükûmeti belirleme fonksiyonu istikrar ilkesi ile toplumdaki siyasi görüşlerin meclise yansıması ise adalet ilkesi ile ifade edilmektedir. Seçim sistemlerin sahip olmuş olduğu yönetimde istikrar ve temsilde adalet ilkeleri her zaman için birbirinin tersine işlemektedir (Türk, 1994: 40). Diğer ifadeyle yönetimde istikrar üzerine inşa edilen bir seçim sistemi temsilde adaletten feragat etmeyi gerektirirken temsilde adalet üzerine inşa edilen bir seçim sistemi yönetimde

KAYNAKLAR

AKYILDIZ, Ali. (2016). "*Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri*", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi***, C.0, S.7, ss.* 127-148.

ATAR, Yavuz. (2013). **Türk Anayasa Hukuku** (8. ed.), Mimoza Yayınları, Konya.

BALDINI, Gianfranco., & PAPPALARDO, Adriano, (2009). *Electoral Systems in Contemporary Advanced Democracies: Basic Principles and Their Mechanics*. In G. Baldini & A. Pappalardo (Eds.), **Elections, Electoral Systems and Volatile Voters** (ss.16-35), Springer, New York

BAYRAKTAR, Tuğba. (2018). *Nispi Temsil Seçim Sistemi*. In A. C. Çiçek, A. Çelik, & B. Hamdemir (Eds.), **Siyasal Partiler, Seçim Sistemleri ve Türkiye** (ss.237-285), Gece Kitaplığı, Ankara.

BLAIS, Andre. (1988). "*The classification of Electoral Systems*", **European Journal of Political Research***,* C.16, S.1, ss.99-110. doi:10.1111/j.1475-6765.1988.tb00143.x

BOGDANOR, Vernon. (1983). *Introduction*, In V. Bogdanor & D. Butler (Eds.), **Democracy and Elections: Electoral Systems and Their Political Consequences** (ss.1-19),Cambridge University Press, Cambridge.

BORMANN, Nils-Christian., & GOLDER, Matt. (2013). "*Democratic Electoral Systems Around The World, 1946–2011",* **Electoral Studies**, C.32, S.2, ss.360-369.

COLOMER, Josep. (2004). *The Strategy and History of Electoral System Choice*. In J. M. Colomer & B. Grofman (Eds.), **The Handbook of Electoral System Choice** (ss.3-78), Palgrave Macmillan Ltd., New York.

COTTERET, Jean Marie., & EMERI, Claude. (1991). **Seçim Sistemleri** (A. Kotil, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇAM, Esat. (1990). **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul.

EKMEN, Selahaddin Eyyüp. E., & FIRAT, Muhammed. Sabır. (2017). "*Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi*", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***,* C.7, S.2, ss. 461-474.

GÖZLER, Kemal. (2022). **Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku** (31. ed.),Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

LIJPHART, Arend. (1995). **Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-seven Democracies, 1945-1990**, Oxford University Press, New York.

LUBLIN, David. (2014). **Minority rules: Electoral systems, Decentralization, and Ethnoregional Party Success**, Oxford University Press, New York.

NORRIS, Pippa. (1997). "*Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems*", **International Political Science Review***,* C.18, S.3, ss.297-312.

SEVİNÇ, Hüseyin. (2021). "*Türkiye'de Yapılan Genel Seçimlerin (1946-2002 Arası) Seçim Herestetiği Bağlamında Değerlendirilmesi.*" **Yayımlanmış Doktora Tezi**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitütüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Dalı, Malatya.

TOSUN, Tanju., & TEPECİKLİOĞLU, Ali. Onur. (2012). *Siyasi Partiler, Siyasi Katılım ve Propaganda*. In H. Çetin (Ed.), **Siyaset Bilimi** (ss.309-340), Orion Kitabevi, Ankara.

TÜRK, Hikmet Sami. (1994). "*Nasıl Bir Seçim Sistemi?",* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi***,* C.36, S.1, ss. 39-82.

YAVAŞGEL, Emine. (2014). **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri** (2. ed.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

SEÇİM SUÇLARININ SORUŞTURMA VE KOVUŞTURMA USULÜ

Fatih Güler

Seçimlerin esasen adil ve dürüst bir şekilde gerçekleşmesi için sürecin paydaşlarının hukuki düzenlemelere riayet etmesi ve ayrıca hukuk kurallarının dışında yazılı olmayan siyasi etik ilkelerine ve hatta centilmenlik kurallarını öncelemesi beklenir. Bu uyum seçim sonuçlarının sağlıklı bir şekilde tespit edilmesini kolaylaştırdığı gibi demokratik olgunlaşmayı temin etme anlamında son derece değerlidir. Ne yazık ki bu iklimin tam anlamıyla hâkim kılınamaması seçimlerin adil ve dürüst bir şekilde gerçekleştirilmesi için hukuk kurallarının egemen olduğu bir alanının ön plana çıkması sonucu doğurmaktadır. Bu çerçevede seçimlerin yönetim ve denetiminde seçim suçu kavramının önemi artmaktadır.

Seçim suçu kavramı 298 sayılı Kanun'da iki başlık altında incelenmiştir. Birincisi 298 sayılı Kanun'a aykırı hareketler ikincisi ise seçim iş ve işlemlerinde 298 sayılı Kanun'a göre görevlendirilenlerin bu görevlerinden kaynaklı fiil ve hareketleridir. Soruşturma ve kovuşturma kavramları ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenmiştir. Bu çerçevede soruşturma yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi ifade ederken, kovuşturma iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi ifade eder.

Seçim suçları özü itibarıyla suç olması ve bunların soruşturulması ve kovuşturulmasında genel hükümlerin (Ceza Muhakemesi Kanunu ve diğer mevzuat) uygulanmasını da beraberinde getirmektedir. Bunun yanında seçim işlerinin genel itibarıyla ivedi işlemlerden olması, seçim takvimine bağlı olarak ilerlemesi ve birçok sürenin hak düşürücü niteliği haiz olması seçim suçlarının soruşturulması ve kovuşturulmasında ayrı bazı usulleri de zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede 298 sayılı Kanun'da ifade edilen hususlar haricinde genel hükümlerin geçerli olduğu seçim suçlarının soruşturulması ve kovuşturulması açısından farklılıklar ifade edilecektir.

KAYNAKLAR

GÜLER, Fatih (2021). *"Siyasi Partiler Hukukuna Özgü Suç ve Cezaların Teorik ve Pratik Sonuçları İle İlgili Eleştirel Yaklaşım",* **Akdeniz Zirvesi 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi**, Girne, KKTC, 24 - 25 Nisan 2021, ss.273-27

UZ, Abdullah (2011). *"Kamu Görevlilerinin Ceza Kovuşturmasına Tabi Tutulabilmesi İçin Yetkili İdari Merci Tarafından Verilebilecek Kararların Hukuki Niteliği ve Denetimi Üzerine"* . **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** , C. 2, S. 2, ss. 157-207 .

YALÇIN ÇİFLİK, Filiz (2008). **298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun Seçim Suçları ve Cezaları Kanun- Gerekçe- Açıklama- Yargı Kararları**, Adalet Yayınevi, Ankara.

YAVUZ, Hakan A. (2021). *"Türk Ceza Hukukunda Dava Zamanaşımı Ve Olağanüstü Kanun Yolları ile İlişkisi"* . **Adalet Dergisi**, S. 66, ss.497-542.

SEÇİMLERİN ERTELENMESİ

Damla Mursül

Demokrasi açısından seçimlerin düzenli aralıklarla ve zamanında yapılması oldukça önemlidir. Ancak bazen kritik durumlar gelişebilmekte ve seçimler, seçme ve seçilme hakkının kullanılmasına engel oluşturabilecek tehlikeli gelişmeler yaşanması ya da yaşanabilme ihtimalinin ortaya çıkması nedeniyle ertelenebilmektedir. Seçim tarihi ya da seçimle ilgili zaman periyoduna ilişkin böyle bir ertelemenin söz konusu olabilmesi için güçlü ve demokratik bir gerekçenin oluşması gerekir. Ancak böylesi bir durumda ertelemeye ilişkin meşru bir gelişme mümkün olabilecektir (James & Alihodzic, 2020: 15).

Seçimlerin ertelenmesini gerektirecek durumların belirlenmesi ve sağlıklı şartların yeniden oluşması hâlinde nasıl bir yol izleneceğinin önceden tespit edilmesi için anayasal ve yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır (Güler, 2023: 197). Seçimlerin ertelenmesiyle ilgili düzenlemelere anayasalarda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bazı anayasalar doğrudan bu konuda birtakım düzenlemeler içermekle birlikte, bazı anayasalar da konuyla ilgili herhangi bir düzenleme yapmama yolunu tercih etmekte (sessiz kalmakta) ya da yasama organının takdirine bırakma yolunu seçmektedir (Şirin, 2023: 213).

Türkiye'de seçimlerin ertelenmesi ya da diğer bir ifadeyle geriye bırakılmasını açık bir biçimde ele alan ilk anayasal düzenleme, bir Osmanlı Anayasası olan Kanun-i Esasi ya da diğer adıyla 1876 Anayasası'ndadır. 1921 Anayasası'nda bu konu ele alınmamakla birlikte, 1924 ve 1961 Anayasalarında ise doğrudan ya da tali yollarla düzenlenmeye çalışılmıştır (Şirin, 2023: 216-218). 1982 Anayasası'na bakıldığında Anayasa'nın 78. maddesinin ilk iki fıkrasında bu konunun düzenlendiği görülmektedir. Seçimlerin geriye bırakılması ve ara seçimler başlığı altında yer alan bu düzenleme çerçevesinde ertelemeye ilişkin savaş durumuna değinilmiş, TBMM'nin savaş koşullarının ortaya çıkması hâlinde seçimlerin bir yıl ötelenmesi yönünde bir karar alabileceği vurgulanmıştır. Savaş durumumun devam etmesi hâlinde, yine TBMM kararı doğrultusunda aynı usulle seçimlerin yeniden ertelenebileceği vurgulanmıştır. Benzer şekilde 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun seçim dönemi, seçimin başlangıcı ve seçim günü alt başlığında yer alan 6. maddesinde ve 6271 sayılı

KAYNAKLAR

COMMONWEALTH PARLIAMENTARY ASSOCIATION HEADQUARTERS SECRETARIAT (2023), "Democracy Looks Different: Postponed Elections". https://www.cpahq.org/knowledge-centre/blogs/blog-post-democracy-looks-different-how-the-pandemic-changed-commonwealth-democracies/postponed-elections/, Erişim Tarihi: 25.07.2023.

GÜLER, Fatih (2023a), *"Tehlikeli Salgın Hastalıklar Sebebiyle Seçimlerin Ertelenmesi",* **Anayasa Yargısı**, C. 40, S. 1, ss. 197–235.

GÜLER, Fatih (2023b), *"Doğal Afetler Nedeniyle Seçimlerin Geriye Bırakılması"*, **Karadeniz 12. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı** (Ed. Ivaylo Staykov), Academy Global Publishing House, Rize, ss. 563–574.

INTERNATIONAL INSTITUTE FOR DEMOCRACY AND ELECTORAL ASSISTANCE – IDEA (2023). "Global Overview of COVID-19 Impact on Elections", https://www.idea.int/news-media/multimedia-reports/global-overview-covid-19-impact-elections, Erişim Tarihi: 27.07.2023.

JAMES, Toby S. & ALIHODZIC, Sead (2020), "*When Is It Democratic to Postpone an Election? Elections During Natural Disasters, Covid-19, and Emergency Situations"*, **Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy**, C. 19, S. 3, ss. 344–362.

OLGUNSOY, Feyzan (2020), *"Tehlikeli Salgın Hastalıklar Nedeniyle Seçimlerin Ertelenmesi"*, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 10, S. 2, ss. 584–637.

ÖZBUDUN, Ergun (2023), *"Seçimlerin Ertelenmesi Tartışmaları",* **Perspektif**, https://www.perspektif.online/secimlerin-ertelenmesi-tartismalari/, Erişim Tarihi: 25.07.2023.

ŞAHİN, Engin (2023), *"Türkiye'de Olağan Seçim, Erken Seçim ve Seçimlerin Ertelenmesi"*, **Daktilo1984**, https://daktilo1984.com/forum/turkiyede-olagan-secim-erken-secim-ve-secimlerin-ertelenmesi/?gclid=CjwKCAjw6eWnBhAKEiwADpnw9lx1jfMGvkMqY kq8XP6yxBVuj-2lNS21JJpmfJ74-jnPcigrMc1S6hoCUbUQAvD_BwE, Erişim Tarihi: 25.07.2023.

ŞİRİN, Tolga (2023), *"Seçimlerin Ertelenmesi*", **Ankara Barosu Dergisi**, C. 81, S. 2, ss. 211–252.

SEÇİMLERİN YÖNETİMİ

Cem Angın

Seçim (intihap), bir veya daha fazla aday arasından birini veya birkaçını tercih etmeye denir (TDK, 2023). Daha geniş bir tanımlamayla seçim, kanunlara göre seçmen niteliğine sahip vatandaşların çok sayıda aday arasından siyasi yöneticileri seçtiği ve bir sonraki seçim dönemine kadar yönetim yetkisini verdiği ve bu süreçte gerekli değerlendirmeleri yaparak denetlediği bir süreçtir (Parlak, 2011: 680). Diğer bir ifadeyle seçim, temsilî demokratik sistemlerde halkın oylarıyla başkan, parlamento üyeleri ve yerel yönetim temsilcilerini belirlemesidir.

Açıklığa kavuşturulması geren bir diğer kavram seçimlerin yönetimi kavramıdır. Seçimlerin yönetimi, seçmenlerin ve adayların belirlenmesi, adaylıkların değerlendirilmesi, oy kullanma işleminin yönetimi, oyların sayım, döküm ve tasnifi şeklinde tanımlanabilir (Güveyi, 2013: 52). Bu kavramla çoğu zaman birlikte kullanılan bir diğer kavram ise seçimlerin denetimi kavramıdır. Ancak her ikisi farklı süreçleri ifade etmektedir. Buna göre seçimlerin yönetimi, "seçim işlemlerinin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilirken; seçimlerin denetimi ise seçim uyuşmazlıklarının çözümü şeklinde tanımlanabilir (Güveyi, 2013: 52).

Tarihsel açıdan Antik Yunan'a kadar geri giden seçim olgusu ve kavramı demokrasilerin olmazsa olmazlarındandır. Ancak seçimler demokrasilerin tek yeter şartı değildir. Diğer bir ifadeyle seçim olgusu tek başına demokrasiyi garanti etme de yeterli değildir (Özdemir & Nişancı, 2019: 73). Seçimlerin eşit, adil, katılım mekanizmalarının herkese açık şekilde olması, bağımsız ve tarafsız kurullar tarafından yönetilmesi ve denetlenmesi, belli ilke, esas ve usuller eşliğinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde seçimlere olan güven artar, olası usulsüzlükler önlenir, halk iradesinin tecellisi ve demokrasi kültürünün gelişimi daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşir. Diğer bir ifadeyle seçimlerin bağımsız ve tarafsız kurullar tarafından yönetilmesi ve denetlenmesiyle seçim yolsuzlukları önlenir (Güler, 2021: 8). Bu açıdan yani seçimlerin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi için tüm dünyada çeşitli seçim yönetim ve denetim modelleri geliştirilmiştir. Her ülke kendi demokratik teamüllerine ve devlet

KAYNAKLAR

BİLİR, Faruk & BİRİŞİK, Faik (2021), Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi, https://www.birisik.av.tr/blog-detay/secimlerin-yonetimi-ve-denetimi.html, (28.08.2023).

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜVEYİ, Ümit (2013), *"Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi"*, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir.

ÖZDEMİR, Abdülkadir & NİŞANCI, Şükrü (2019), *"Türkiye'de ve Dünyada Seçim Kavramı ve Olgusunun Gelişimi"*, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S.46, ss. 73-96.

PARLAK, Bekir (2011), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, MKM Yayıncılık, Bursa.

SEZEN, Seriye, ERGUN, Turgay & BOZKURT, Ömer (2008), **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, TODAİE, Ankara.

TDK. (2023). www.sozluk.gov.tr (27.08.2023)

SEÇİMLERİN SİYASAL DENETİMİ

Merve Abanoz

Demokratik sistemlerde devleti yürütme erkine sahip olan siyasi iktidar modern devlet anlayışının bir gereği olarak hukuk kurallarına tabi olmakta, meşruiyetinin kaynağını halkın ortak uzlaşısına dayanan seçimler vasıtasıyla elde etmektedir (Teziç, 2009: 252). Seçim, anayasada belirlenen kurallar doğrultusunda yürütmeyi elinde bulunduracak iktidarın ve halkı temsil edecek siyasi parti adaylarının halkın rızasını yansıttığı oylamalar ile belirlendiği bir faaliyettir (Masclet, 1992: 9). Seçimler her ne kadar rıza doğrultusunda elde edilen meşruiyetin kaynağı olsa dahi halkın yönetim katında söz sahibi olmasını mümkün kılan demokratik bir işleve sahiptir (Sartori, 1993: 95). Meşruiyetin sağlayan ve siyasi arenada istikrarı mümkün kılan seçimler aynı zamanda toplumsal ve politik alanda entegrasyonu sağlayarak kamuoyunun ifade edilmesini kolaylaştırmaya yarayan bir araçtır (Masclet, 1992).

Günümüzde seçimler demokrasinin temsilî yönüne dayanmaktadır (Tanilli, 1981: 35). Temsilî demokrasilerde siyasi istikrarın ve değişimin mümkünlüğünü sağlamak için seçim faaliyetin, anayasada belirlenen ve demokratik açıdan evrensel nitelikte olan genel oy, eşit oy, serbest oy, gizli oy ve dürüstlük ilkeleri doğrultusunda gerçekleşmesi gerekmektedir (Günal, 2005: 14). Demokrasiye sahip modern devlet sistemlerinde halkı temsil edecek siyasi adayların farklı görüş ve değerlere sahip olması siyasi parti yapılanmalarını çeşitlendirerek halkın her kesimine ulaşmayı kolaylaştırmakta ve siyasal düzlemin renklenmesine ve oy hakkının genişlemesine imkân sağlamaktadır (Yılmaz, 2010). Bu çeşitlilik ile elde edilen genişleme beraberinde demokrasinin verimliliğini arttırabilmek için etkili yönetim ve denetim mekanizmaları geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır (Güveyi, 2013; Nazlıoğlu, 2020). Toplum ve politikanın entegrasyonunda verimliliğin sağlayıcısı olan bu mekanizmaların etkili olması ise özgür, dürüst ve adil seçimlerin kontrolünü sağlayan denetim mekanizmalarının varlığına bağlıdır. (Güveyi, 2013).

Denetim amaca gidilen yolda önceden belirlenen kurallara uygunluğu tespit etmek için sürdürülen bir kontrol mekanizmasıdır (Eroğlu, 1978: 36). Seçim-

KAYNAKLAR

AKPINAR, Cafer (2010), *"Türk Anayasa Hukukunda Seçimlerin Denetlenmesi"*, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

DAVER, Bülent. *"Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı"*, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 5., ss. 131-147.

EROĞLU, Cem (1978), *"Cumhurbaşkanı'nın Denetim İşlevi"*, **AÜSBF Dergisi**, C. 33, Ankara.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜNAL, Erdoğan (2005), "*Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GÜVEYİ, Ümit (2013), *"Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi"* **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

KABOĞLU, İbrahim Özden (2005), **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Yayınları, İstanbul.

MASCLET, Jean-Claude (1992), **Le Droit Des Elections Politiques, Que-sais-je?** PUF, Paris.

NAZLIOĞLU, Mustafa (2020), *"Türkiye'de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi",* **Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

OLGUN, Kenan (2011), *"Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 27, S. 79., ss. 1-36.

SARTORI, Giovanni (1993), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, (Çev. T. Karamustafaoğlu & M. Turhan), Ankara.

TANİLLİ, Server (1981), **Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş**, Say Yayınları, İstanbul.

TANÖR, Bülent & YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2001), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (2009), **Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.

ÜNLÜ, Ahmet, Hamdi (2003), *"Yüksek Seçim Kurulunun Niteliği Üzerine"*, **Danıştay Dergisi**, S.105., Ankara.

YILMAZ, Didem (2010), *"İçtihadi Hukuk Çerçevesinde Türk Hukukunda Seçimlerin Yönetimi ve Denetiminden Sorumlu Daimî Kurullar"*, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YILMAZ, Ensar (2011), *"1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 27, S. 79, ss. 31-45.

SEÇİMLERİN YARGISAL DENETİMİ

Merve Abanoz

Atina demokrasisinden günümüzdeki temsilî demokrasi anlayışına kadar geçen süreç içerisinde demokrasi, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkide başat bir rol oynamaktadır. Demokrasi biçimlerinden olan doğrudan demokrasinin pratikte yetersizliği karşısında gelişen temsilî demokrasi anlayışı ile birlikte halk kendini yönetim nezdinde temsil edecek adaylar arasında seçim yapmakta ve dolaylı olarak yürütmenin işleyişine dâhil olmaktadır. Bu anlamda siyasi seçimler, yönetilenin iradesi doğrultusunda karar verdiği seçilmişlerin meşruiyetinin kaynağı aynı zamanda iktidarı değiştirmeye yarayan demokratik bir araç konumundadır (Erdoğan, 2005: 281). Halk tarafından seçilerek yönetimde söz sahibi olan temsilcilerin ise bu durumda halka karşı hesap verme yükümlüğü doğmaktadır. Demokratik rejimlerde göreve gelen iktidar ve siyasi karar organlarının meşruiyetini seçimler aracılığıyla sağlaması yönetilenlerinde bu şekilde iktidarı periyodik bir şekilde denetleme imkânı bulması demokrasinin seçimler vasıtasıyla varlığını koruyabilmesinin bir göstergesidir (Gözler, 2019: 61). Halkın iktidar katında söz sahibi olmasını sağlayan demokrasinin temsil yönü, toplumun her kesimine hitap eden adaylar ile seçim pratiğini elzem kılmakta ve demokratik fonksiyonların gerçekleşmesine de imkân sağlamaktadır.

Seçimler her ne kadar pratikte siyasi parti mensuplarının halkı temsil görevi için rekabet ettiği bir süreç olsa dahi toplumsal beraberliğin sağlanabilmesi ve halk iradesinin yansıtılması için oldukça gerekli bir unsurdur. Fakat her demokratik sistemde seçimlerin yapılması o sistemin gerçekten demokratik nitelikte olduğunu kanıtlamaya yetmemektedir. Demokrasi adı altında gerçekleştirilen çoğu seçim, yönetim ve denetim eksikliği sebebi ile birçok yolsuzluğa sebep olmakta ve bu durum demokrasinin gerçek amacına engel olmaktadır (Güler, 2021: 8). Seçim sisteminin yönetim ve denetim mekanizmalarından mahrum kalışı, halkın iradesini gösterdiği seçimlerin serbestliğine ve güvenilirliğine dair bir illüzyona sebep olmaktadır. Yönetim ve denetim mekanizmalarından mahrum kalan ya da göstermelik mekanizmalar üretilen sözde demokratik sistemlerde, seçimler sıklıkla var olan iktidar lehine çalışabilmekte,

KAYNAKLAR

AYDIN, Nizamettin (2015), *"Türk Seçim Hukukunda Seçimlerin Denetimi"*, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

BEREN, Fatih (2013), *"Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği"*, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C.8, S. 1., ss. 191-214.

DAVER, Bülent (1988), *"Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı"*, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.5, ss. 131-147.

ERDOĞAN, Mustafa (2005), **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÖNENÇ, Levent (2008), **Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları**, Adalet Yayınevi, Ankara.

GÖZLER, Kemal (2019), **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜVEYİ, Ümit (2013), *"Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi"* **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

IŞIK, Hüseyin, Murat (2010), *"Çağdaş Demokratik Rejimlerde Seçimlerin Yönetim ve Denetimi"*, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 22-23-24-25., ss. 75-87.

NAZLIOĞLU, Mustafa (2020), *"Türkiye'de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi"* **Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

ÖZBUDUN, Ergün (1998), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.

TANÖR, Bülent (2014), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (2009), **Anayasa Hukuku**, 13. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul.

SEÇME HAKKI

Burak Koçak

Seçme hakkı, kişilerin yönetime belli ölçülerde, oy kullanarak katılması anlamına gelmektedir. Kişilerin bu şekilde yönetime katılması, yani seçme hakkı, anayasal zeminde temel hak ve özgürlük olarak garanti altına alındığı takdirde söz konusu olabilecektir (Akkurt, 2019: 3).

Seçme hakkı, Jellinek'in (1913: 51) ayrımına göre aktif statü hakları grubunda bulunmaktadır. Bu hak, bireylere oy kullanmak şeklinde aktif bir edim sağlayarak, kişilerin devlet yönetiminde söz sahibi olma, devlet yönetimini kontrol etme ve devlet tarafından alınan siyasi kararlar sürecine katılmasına olanak sağlamaktadır. Yani seçme hakkı referandum ve halk oylaması gibi yöntemler ile aktif olarak yönetimde söz sahibi olma ve yönetimi kontrol etme sistemidir.

Tek başına yeterli olmamakla birlikte seçme hakkı demokrasinin en önemli unsurlarındandır. Ve hatta vazgeçilmez unsurudur. Seçme hakkı, yönetecek kişileri belirlemenin yanında onları kontrol etme olanağı da vermektedir. Öyle ki seçilen yöneticiler yeniden seçilmeme ihtimali ile karşılaşmamak için davranışlarını seçmenlerin isteklerine göre düzenleme ve seçmenlerin beğenisine göre davranmaya başlamaktadırlar.

Seçme hakkı, temel hak ve hürriyetler grubunda yer alır ve demokratik devletler bu hakka iç hukuklarında, anayasalarında ve ilgili kanunlarında yer verirler, hakkın sınırlarını tanımlarlar ve vatandaşlarına bu hakkın etkili bir şekilde kullanımı imkânını sunarlar.

Seçme hakkını düzenleyen en önemli ilkelerden biri olan genel oy hakkı, bütün vatandaşların mal varlığı, din, dil, ırk, cinsiyet, gibi sebeplerle kısıtlama uygulamadan oy kullanma hakkına sahip olmasıdır ve bu ilke Anayasa'da da yer almaktadır. Seçme hakkı, 1982 Anayasası'nın 2. bölümünde yer alan "*Temel Haklar ve Ödevler*"in dördüncü bölümü olan "*Siyasi Haklar ve Ödevler*" kısmının "*Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları*" başlığı altında yer almaktadır (T.C 1982 Anayasası, madde 67):

> *"Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.*

KAYNAKLAR

AKKURT, Binnur (2019), *"Anayasa Hukukunda Seçme Hakkı"*. **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DOĞAN, İlyas ve HAZAR, Zeynep (2015), **BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi,** içinde **İnsan Hakları Hukuku.** Astana Yayınları, Ankara.

JELLINEK, George (1913), **L' Etat Modern et son droit**, Cilt II, Paris.

KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer (1970), **Seçme Hakkının Demokratik ilkeleri**, AÜHF Yayınları, Ankara.

TUNÇ, Bilal. (2020), *"Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi"*. **Karadeniz Araştırmaları**, C. 17, S. 67, ss. 657-692.

SEÇMEN VE SEÇMEN OLMAYANLAR

Selcen Altınbaş Umut

Demokratik toplumlarda bireyler, anlamak, sosyal uyum sağlamak ve kendini ifade etmek için siyaset üzerine düşünür, siyasetle ilgilenirler. Siyasal süreçleri edindiği bilgilere ve düşünce sistemine göre anlamlandırarak, seçmen sıfatıyla siyasal alanın öznesi olmaya hazırlanırlar. Siyaset, bireyleri siyasal alanın dışında da besler ve sosyal uyumunu geliştirmesi için örgütler, onlar için bağlar kurar. Siyasi düşüncenin hem içeriği hem de kapsamı bireylerin kendini ifade etme ihtiyacını da beraberinde getirir (Harrop & Miller, 1987: 102-103). Siyasetin bu işlevleri beraber düşünüldüğünde demokratik toplumlarda bireyler siyasal alan için önem arz etmektedir. Özellikle seçim dönemlerinde bireylerin siyasal alana "seçmen" kimliği ile dâhil olması siyasete olan ilgiyi artırır. Seçimlerde oy verme hakkı olan kimse olarak tanımlanan seçmenlerin dünyada oy hakkını kazanma süreçleri birbirinden farklıdır (Cambridge Dictionary, 2023). Örneğin Antik Yunan'da oy hakkı 20 yaş üzeri Atinalı erkekler yönetimde söz sahibi olması ile eşleştirilmiştir (Şahin, 2019: 99). Ancak oy hakkının genişlemesi ve modern anlamda demokrasiden bahsedilmesi 19. yüzyıla kadar mümkün olmamıştır. Fransız Devrimi ile siyasal haklardan bahsedilmeye başlanmışsa da bu dönemde seçmenler devletin belirlediği yasalar ve sınırlar çerçevesinde oy hakkını kullanabilmiştir. Dolayısıyla aslında seçmen olmak bir yurttaş işlevi olarak kabul edilmiştir (Cotteret & Emeri: 1991: 11).

Bireyler için oy hakkı kısıtlarla siyasal alana dâhil olmuştur. Zenginlik, vergi ödeme koşulu, ırk, cinsiyet, yetenek gibi kıstaslar oy hakkının kısıtlı bir biçimde siyasal alanda kullanılmasına sebep olmuştur. Zaman içerisinde oy hakkının yaygınlaşması ve ulusal egemenlik ilkesinin benimsenmesiyle temsilî demokrasi uygulamaları kaçınılmaz hâle gelmiştir (Akartürk, 2017: 4-21). Bunun sonucunda da genel ve eşit oy ilkesi yaygınlaşmıştır. Seçmen olabilme şartlarını taşıyan herkesin eşit değerde tek oy hakkının olması anlamına gelen bu ilkeler temsilî demokrasinin asli unsuru hâline gelmiştir (Zengin, 2020: 120-121). Bu ilkelerle donatılan oy hakkının bazı sınırlamalara tabi tutulduğu görülmektedir. Ancak bu sınırların demokrasinin makul bir biçimde işlerliğini sağlama amaçlı, makul ve meşru olması gerekmektedir. Dolayısıyla her demokratik devlet için kanun oy hakkını kullanmaya haiz seçmenler için bu ma-

KAYNAKLAR

AKARTÜRK, Ekrem Ali (2017), **Oy Hakkının Anayasal İlkeleri,** Legal Yayıncılık, İstanbul.

AKGÜN, Birol (2000), *"Türkiye'de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi",* **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi,** C.1, S. 4, ss. 75-92.

CAMBRIDGE DICTIONARY (2023) https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/voter, Erişim Tarihi: 23.08.2023.

COTTERET, Jean-Marie & EMERI, Claude (1991) **Seçim Sistemleri**, Çev. Ahmet Kotil, İletişim Yayınları, İstanbul.

EVANS, Jocelyn A.J. (2004), **Voters & Voting An Introduction**, Sage Publications, London.

HARROP, Martin & MILLER, William L. (1987), **Elections and Voters A Comparative Introduction,** Macmillian Press, London.

HEYWOOD, Andrew (2013), Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş, 5. Baskı, Liberte Yayınları, İstanbul.

ŞAHİN, Bican (2019), "Tarihsel Süreçte Demokrasi Fikri ve Pratiğinin Oluşumu", **İnsan Hakları ve Demokratikleşme Süreci,** Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

ŞENER, Turan & ÇAĞLAR, Nedret (2020), *"Genç Seçmenlerin Siyasete Olan İlgileri ve Siyasal Katılım Açısından Kümelenmeleri Üzerine Bir Araştırma",* **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,** C. 10, S. 2, ss. 514-531.

ZENGİN, Mehmet Ali (2020), *"Demokrasi, Seçim ve Siyasi Partiler",* **Anayasa I**, Ed. Hüseyin Özcan, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

SEÇSİS

Damla Mursül

Seçimler, modern demokrasilerin devamlılığı için büyük bir öneme sahiptir. Serbest, adil ve güvenilir bir seçim süreci pek çok faaliyeti bünyesinde barındırmaktadır. Kaçınılmaz olarak günümüz teknolojileri, seçim süreciyle ilgili tüm iş ve eylemlerde de etkili olmaktadır. Seçim sisteminin elektronik ortamda organize edilmesi, birçok ülke tarafından tercih edilir hâle gelmiştir (Aydın, 2022: 711).

Türkiye de bu kapsamda özgün bir yönetim sistemini uygulamaya sokmuştur. Seçim Bilişim Sistemi (kısa adıyla SEÇSİS), Yüksek Seçim Kurulu tarafından Türkiye'de uygulanan seçimlerle ilgili her türlü bilginin yer aldığı bir bilgi sistemidir. E-seçim (elektronik seçim) ya da e-oylama (elektronik oylama) sistemi değildir, elektronik bir seçim yönetim sistemidir. YSK ve HAVELSAN iş birliğiyle Türkiye'de geçerli olan seçimle ilgili mevzuata uygun biçimde tasarlanan sistem, web tabanlı bir uygulama yazılımıdır. Türkiye dışında başka herhangi bir ülke tarafından da sistemin kullanımı mümkün değildir. Güvenilir, hızlı ve doğru sonuca odaklanan sistemde tüm bilgiler elektronik ortamda muhafaza edilmekte, seçmenin kimlik ve adres bilgilerinin yer aldığı seçmen kütükleri devamlı olarak güncellenmekte ve seçim sonuçları anlık olarak seçime katılan siyasi partilerin tümüyle paylaşılmaktadır (T.C. Yüksek Seçim Kurulu n.d.).

Türkiye'de özellikle seçimle ilgili sürecin son basamağı olan oy sayımının sonuçlandırılmasında etkili olan SEÇSİS, seçmenlerin belirlenmesinden başlayarak bu son aşamaya kadar pek çok kamu kurum ve kuruluşu ile de iş birliği içerisinde çalışmaktadır. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nden Adli Sicil ve İstatistik Müdürlüğü'ne, Millî Savunma Bakanlığı'ndan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na kadar pek çok kurumla birlikte çalışan sistem, çok aktörlü bir yapıya sahiptir (Dinçer, 2020).

YSK tarafından SEÇSİS sistemiyle ilgili temel bilgilerin aktarıldığı broşürde SEÇSİS sisteminin amaçları şöyle sıralanmaktadır:

KAYNAKLAR

AYDIN, Nizamettin (2022), "*Klasik Oylama Yönteminin Elektronik Oylama Yöntemlerine Evrilmesi*", **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 2, ss. 711–744.

ÇETİNKAYA, Deniz & ÇETİNKAYA, Orhan (2006), *"E-Seçim Uygulamaları İçin Gereksinimler ve Tasarım İlkeleri*", **Inet-Tr'06- XI. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri** (Ed. Mustafa Akgül, Ethem Derman, Ufuk Çağlayan, Attila Özgit), İnternet Teknolojileri Derneği, Ankara, ss. 113–123, https://inet-tr.org.tr/inetconf11/kitap/cetinkaya_cetinkaya_inet06.pdf, Erişim Tarihi: 28.06.2023.

DİNÇER, Selçuk (2020), "*E-Demokrasi Aracı Olarak E-Oylamanın Gelişimi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Alan Araştırması*" **Yüksek Lisans Tezi,** Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ŞAHİN, Ali & TEMİZEL, Handan & TEMİZEL, Metehan (2004), "*Türkiye'de Demokrasiden e-Demokrasiye Geçiş Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar*", **3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı** (Ed. Ömer Torlak), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 253–262.

T.C. YÜKSEK SEÇİM KURULU (2019a), "Ödüller", https://www.ysk.gov.tr/tr/odul-galeri/1574, Erişim Tarihi: 24.08.2023.

T.C. YÜKSEK SEÇİM KURULU (2019b), "SEÇSİS Genel Bilgi: Seçim Bilişim Sistemi SEÇSİS" https://www.ysk.gov.tr/tr/secsis-genel-bilgi/1528, Erişim Tarihi: 24.08.2023.

T.C. YÜKSEK SEÇİM KURULU (2019), "SEÇSİS'in Yararları'', https://www.ysk.gov.tr/tr/secsis-yararlari/1529, Erişim Tarihi: 24.08.2023.

T.C. YÜKSEK SEÇİM KURULU (n.d), "Seçim Bilişim Sistemi (SEÇSİS)", https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/Galeri/AfisBrosur/BSecsis.pdf, Erişim Tarihi: 24.08.2023.

SERBEST SEÇİM HAKKI

Barış Kandeğer

Serbest seçim hakkı, Avrupa Konseyi'nin ortaya koyduğu bir sözleşme olarak anti demokratik yönetimlere ve sistemlere karşı demokratik bir toplum idealinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin ek 1 no'lu protokolünün 3'üncü maddesinde tanımlanmış olan serbest seçim hakkı "Yüksek Sözleşmeci Taraflar, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım çerçevesinde yasama meclisleri dışında yer alan yapılan serbest seçim hakkı kapsamında düşünülmemiştir. Dolayısıyla yerel yönetimler için de böyle bir hak söz konusu değildir. Bununla birlikte referandumlar da bu kapsama dâhil edilmemiştir. Serbest seçim hakkı AİHS'nin güvence altına aldığı tek siyasi hak olma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla serbest seçim hakkı, hem bahsi geçen protokolde hem de AİHM'de temel ilkeler ve yaklaşımlar açısından önemli hükümler ortaya koymaktadır. (Metin, 2007; Şirin, 2011; Altınkök, 2015; Yardımcı, 2020).

Serbest seçim hakkını düzenleyen maddeye göre parlamento seçimlerinde belli şartlar altında yurttaşlara herhangi bir ayrım yapılmaksızın oy kullanma hakkının verilmesinin demokratik toplumun bir gereği olduğu belirtilmiş olur. Sözleşmenin temel değerlerinden biri olan demokratik toplum ile insan hakları arasında yakın bir bağ kurulmakta, serbest seçim hakkı bu bağ üzerinden değerlendirilmektedir. Bu hak bir anlamda bireysel bir hak, aynı zamanda kişinin siyasal hakları olarak değerlendirilmedir. Siyasal hakların insan hakları gibi evrensel bir nitelik yerine ulusal bir nitelik taşıması, bu hakların devletler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır (Şirin, 2011).

Bu sözleşme taraf devletlere birtakım yükümlülükler getirmenin yanında bir dizi güvencelerde tanımaktadır. Serbest seçim hakkının güvenceleri sübjektif haklar ve objektif haklar olarak güvence altına alınmaktadır. Protokolde "taraf devletlerin seçim yapma" taahhüdü, ilke olarak iki farklı hakkı içermektedir. Bu haklar "seçme" ve "seçilme" haklarıdır. Birbirinin varlık koşulu olan bu

KAYNAKLAR

ALTINKÖK, Serhat (2015). "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Açısından Serbest Seçim Hakkı*", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 5, ss. 37-81.

AYDIN, Ömür (2020). *"Serbest Seçim Hakkı ve Kişinin Siyasal Etkinliklerinin Kısıtlanması Sorunu"* **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C.8, S. 15, ss.69-96.

METİN, Yüksel (2007). "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Serbest Seçim Hakkı*"**, Liberal Düşünce,** S.48, ss.109-141.

TABAK, Uğur (2016). *"Türkiye'de Serbest Seçim Hakkı",* **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Gaziantep Üniversitesi SBE.

ŞİRİN, Tolga (2011). "*İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Göre Serbest Seçim Hakkı*", **MÜ Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 17, S. (1-2), ss. 283-348.

YARDIMCI, Gizem (2020). **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Perspektifiyle Serbest Seçim Hakkı.** Ankara: KAGED Yayınları. (Erişim Tarihi: 30.08.2023).

TEMSİLCİLERİN AZLİ

Hüseyin Sevinç

Temsilcilerin azli, seçmenlerin seçilmiş bir yetkiliyi görev süresi dolmadan önce görevden almasına izin veren bir prosedür olarak tanımlanabilir (Bowler, 2004; Cronin, 2013). Diğer bir ifadeyle temsilcilerin azli; seçmenlerin görev süresi henüz dolmamış olan ve seçimle işbaşına gelmiş bir kamu görevlisini veya kamu organını görevden almasıdır (Erol, 2019: 44). Temsilcilerin azli kavramı aynı zamanda geri çağırma şeklinde de ifade edilmektedir. Literatürde bazı yazarlar (Şen, 2013: 31; Teziç, 2013: 283) temsilcilerin azli kavramını kullanırken bazı yazarlar (Aktan, 1999: 602; Gündüzöz, 2010) ise geri çağırma kavramını kullanmaktadır.

Temsilcilerin azli, referandum ve halk girişimi uygulamaları aslında doğrudan demokrasinin uygulama araçlarındandır. Günümüzde uygulanan temsilî demokrasinin temel işleyiş pratiğinde temsilcilerin periyodik seçimi bulunmaktadır. Bundan dolayı da temsilî demokraside vatandaşın temsilci üzerinde etkisi olmamakta veya bu etki sınırlı olmaktadır. Temsilcilerin azli uygulaması, temsilî demokrasinin belirtilen bu sorununa karşı geliştirilmiştir. Temsilcilerin azli uygulaması sayesinde seçilen temsilciler seçmenler tarafından görevden alınabilmektedir. Buna ilaveten temsilcilerin azli sayesinde kamu görevlileri de seçimle belirlenmekte ve bu görevliler aynı şekilde seçmenler tarafından görevden alınabilmektedir (Akbulut, 2001: 58). Temsilî demokrasinin halk katılımı noktasındaki eksikliklerini gidermeye yönelik olan temsilcilerin azli uygulaması aslında halkı temsil eden kamu görevlilerinin halka karşı daimi bir şekilde hesap vermesini sağlamayı hedeflemektedir (Aslan, 2020: 179).

Demokratik yönetimlerde kamu politikalarının uygulanması ve devlet yönetiminde seçmenlerin gücüne ihtiyaç duyulması nedeniyle temsilcilerin azli mekanizması uygulanmaktadır. Temsilcilerin azli uygulaması demokrasi geleneğine sahip ülkelerde, siyasi ve ekonomik güce haiz bazı çıkar gruplarının etkinliği kırma veya bu etkinliği zayıflatmak için bir ek araç olarak değerlendirilmektedir (Erdoğan, 2020: 355). Temsilcilerin azli mekanizması sayesinde seçilmiş yetkililerin çalışıp sorumluluk alıp almadığı ve seçilmişlerin görevle-

KAYNAKLAR

AKBULUT, Olgun. (2001). *"Doğrudan demokrasi",* **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı,

AKTAN, Coşkun Can. (1999). *21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi*. ***Yeni Türkiye Dergisi****,C. 29,*S.1,ss. 600-606.

ASLAN, Mehmet Ali. (2020). "*Yerel Yönetimlerde Bir Doğrudan Demokrasi ve Denetim Aracı: Geri Çağırma Mekanizması"*, **Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,C. 2,S.2,ss. 172-188.

BOWLER, Shaun. (2004). "*Recall and Representation Arnold Schwarzenegger Meets Edmund Burke"*, **Representation**,C. 40,S.3,ss. 200-212.

CRONIN, Thomas E. (2013). ***Direct Democracy***, Harvard University Press.

ERDOĞAN, Oğuzhan. (2020). "*Geri Çağırma Mekanizması: Uluslararası Örneklerden Türkiye'ye Çıkarımlar"*, **Sosyoekonomi**,C. 28,S.45,ss. 353-371.

EROL, Gonca. (2019). "*Avrupa Ülkelerinde Geri Çağırma Hakkı*", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**,C. 2019,S.141,ss. 43-102.

GÜNDÜZÖZ, İlker. (2010). "*Geri Çağırma Mekanizması ve Mahalli İdareler"*, ***Türk İdare Dergisi***,S.468,ss. 49-62.

JOVANOVSKA, Tanja Karakamisheva. (2019). "*Why Fear of Recall for Elected Officials?",* **Iustinianus Primus L. Rev**.,C. 10,ss. 1-17.

KUMAR, Satish, & YADAV, Akansha. (2022). "*Right to Recall and Democratic Fabric of India*", **Specialusis Ugdymas**,C. 1,S.43,ss. 6298-6308.

NTSEBEZA, Lungisile. (2004). "*Democratic Decentralisation and Traditional Authority: Dilemmas of Land Administration in Rural South Africa*", **The European Journal of Development Research**,C. 16,S.1,ss. 71-89.

QVORTRUP, Matt. (2005). ***Direct Democracy: A Comparative Study of the Theory and Practice of Government by the People*** (2. ed.), Manchester University Press.

QVORTRUP, Matt. (2011). "*Hasta la vista: A Comparative Institutionalist Analysis of the Recall"*, **Representation**,C. 47,S.2,ss. 161-170.

SERDÜLT, Uwe. (2015). "*The History of a Dormant Institution: Legal Norms and the Practice of Recall in Switzerland"*, **Representation**,*C. 51,*S.2,ss. 161-172.

ŞEN, İlker. (2013). ***Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar***, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (2013). *Anayasa Hukuku* (16. ed.). İstanbul: Beta Basım Yayın, İstanbul.

WELP, Yanina. (2018). Recall referendum around the world: origins, institutional designs and current debates In L. Morel & M. Qvortrup (Eds.), **The Routledge Handbook to Referendums and Direct Democracy** (ss. 451-463): Routledge.

TEMSİLDE ADALET VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİ

Ömer Faruk Tekin

Eski Yunan şehir devletlerinden bugünkü modern demokrasilere kadar, birçok ülkede idarecileri seçmek için seçim yoluna başvurulmaktadır. Ulusal veya yerel ölçekte, siyasî ve idarî yetkilerin kullanılması için gerçekleştirilen seçimler, yönetme gücünü (iktidarı) kazanan kişi veya partiye meşruluk sağlamaktadır. Bir ülkede anayasanın ya da kanun koyucunun siyasî sistemin işlemesiyle ilgili önemli kararlardan biri de seçim sisteminin belirlenmesidir (Sadoğlu, 2022).

Demokrasiyle yönetilen rejimlerde meşruluğun temeli, yönetme/hükûmet yetkisinin kaynağı seçimlerdir. Bu sebeple, çok partili demokrasilerde, belli bir dönem için ülkeyi hangi partinin (partilerin) yöneteceğini, hangi partilerin muhalefet olarak denetim görevi yapacağını belirlemek için parlâmento seçimleri yapılmaktadır. Seçimler neticesinde bir hükûmetin ülkeyi istikrarlı bir şekilde yönetme imkânını bulabileceği bir parlâmento çoğunluğunun ortaya çıkıyorsa, buna *yönetimde istikrar (fayda) ilkesi* adı verilmektedir. Ancak, bir seçim sisteminden, çok partili demokrasinin gereği olarak, ülkede belli bir halk desteği kazanmış bütün siyasî akımların parlâmentoda temsil edilmesine imkân tanıması da beklenmektedir. Bu sebeple, seçim sistemi, genel olarak, seçime katılan partilerin ve/veya bağımsız adayların aldıkları oylar oranında mecliste temsil edilmelerine fırsat verecek şekilde tasarlanmalıdır. Seçim sisteminin bu nitelik ve işlevine *temsilde adalet ilkesi* denilmektedir. Fayda ve adalet ilkeleri farklı amaçlarıyla zıt yönlerde işlemekte, dolayısıyla birine önem ve ağırlık verildiği zaman diğerinin etkisi zayıflamaktadır. Bu bakımdan, her ülkenin siyasal özelliklerine uygun bir sentez oluşturularak dengeli bir şekilde bir araya getirilmesi gerekmektedir. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bulunduğu sentezler oluşturulurken, ilkelerin ağırlığı ve ölçülerine göre farklı seçim sistemleri ortaya çıkmıştır (Türk, 2006: 77-78).

Seçim sistemi, bir ülkede veya toplumda yöneticilerin belirlenmesi için yapılan seçimlerde uygulanan usul ve kurallardır. Geniş anlamıyla seçim sistemi, aday

KAYNAKLAR

ATAR, Yavuz (2006). "*Seçim Hukukunun Güncel Sorunları*". **Anayasa Yargısı**, C. 22, S. 1, ss. 211-235.

BULUT, Nihat (2010). "*Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri*". **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XIV, S. 3-4, ss. 1-18.

GÖZLER, Kemal (2011). **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt 1.** Ekin Yayınevi, Bursa.

KILIÇOĞLU, M. Sinan (2016). "*1982 Anayasası'nın Bir İmkânsızı: "Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar" İlkesi*". **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XX, S. 3-4, ss. 1-14.

KÖKER, Levent (2006). "*Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk*". **Anayasa Yargısı**, C. 22, S. 1, ss. 199-210.

ÖZBUDUN, Ergun (1995). "*Seçim Sistemleri ve Türkiye*". **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, S. 1, ss. 521-539. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000725

SADOĞLU, Hüseyin (2022). "*Seçim Sistemleri*". **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**. TÜBİTAK Bilim Yayınları, Ankara. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/secim_sistemleri, Erişim Tarihi: 01.09.2023

TUNCER, Erol (2006). "*Türkiye'de Seçim Uygulamaları/ Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği*". **Anayasa Yargısı,** C. 22, S. 1, ss. 167-182.

TÜRK, Hikmet S. (2006). "*Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*". **Anayasa Yargısı,** C. 22, S. 1, ss. 75-113.

YAYLA, Atilla (2018). **Anayasa Teorisine ve Hukukuna Giriş**. Adres Yayınları, Ankara.

TEMSİLÎ DEMOKRASİ

Naile Erdem

Temsilî demokrasi, modern siyasi sistemlerin temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Temsilî demokrasi, vatandaşların siyasi kararları seçilmiş temsilciler aracılığıyla verdiği bir yönetim biçimidir. Temsilciler, seçimlerle göreve gelir ve halkın çeşitli politika ve yasama konularındaki isteklerini dile getirme görevini üstlenir.

Dünya ülkelerinde nüfusun artmasıyla birlikte, halkın temsili, demokrasi açısından önemli ve zorunlu hâle gelmiştir. Bu noktada, demokrasiye hizmet eden seçim ve seçimler yoluyla halkın temsili önem kazanmıştır (Güveyi, 2013: 5-24). Temsilî demokrasi, halkın kendisini yönetecek temsilcileri seçmesi ve o temsilcilere yönetme yetkisini devretmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Günümüzdeki uygulanma şeklinde, halk seçim ve oylama yoluyla, kendisini yönetecek kişileri sınırlı bir süre için belirlemektedir (Aktan, 2016: 7). Temsilî demokrasi günümüzde yaygın olarak uygulanan bir yönetim modelidir. Bu modelde halk seçimler yoluyla seçtiği temsilciler aracılığı ile iradesini ortaya koyar ve halkın sahibi olduğu tüm hakları onun adına temsilcileri kullanır. Halk egemenliğin asıl sahibidir. Ancak halkın iradesi doğrudan uygulanmaz. Söz konusu irade seçimler yoluyla temsilcilere devredilmiştir. (Güvenç, 2021: 149). Seçim, demokrasi ile özdeşleştirilmektedir. Ancak halkın düzenli aralıklarla gerçekleştirilen seçimler yoluyla temsilciler seçmesi, halkın egemenlik haklarından tamamen vazgeçtiği şeklinde değerlendirilmemelidir. Çünkü halk adına karar alma yetkisi seçimle göreve getirilmiş temsilciler elinde olsa da halk çeşitli yöntemlerle egemenlik hakkını kullanmaya ve yönetime katılmaya devam etmektedir (Nacak, 2014: 197). Temsilî demokrasi, halkın siyasi süreçlere aktif katılımını teşvik eder. Bu katılım yalnız seçimlerle sınırlı kalmaz. Aynı zamanda, toplumsal tartışmalar, sivil toplum kuruluşları ve siyasi etkinlikler aracılığı ile de gerçekleşebilir (Pitkin, 1967: 52). Güvenç (2021: 149) tarafından yapılan yoruma göre, temsilî demokrasi anlayışı, bu modelin uygulandığı Türkiye de dâhil olmak üzere, millî egemenlik kuramına dayanmaktadır. Çünkü halk adına seçilen temsilci, yalnız seçildiği bölgenin değil, tüm vatanın temsilcisidir.

KAYNAKLAR

AKTAN, Coşkun Can (2016), *"İdeal Bir Siyasal Yönetim Anlayışı ve Anayasal Demokrasi"*, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 2, ss.1-20.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (2005), *"Temsili Demokrasinin "Seçim Ayağı"*, **TBB Dergisi**, S. 60, ss. 71-96.

ÇAM, Esat (2011), **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınevi: İstanbul.

DAHL, Robert A. (1971), **Polyarchy: Participation and Opposition**, Yale University.

DÖNMEZ, Gökhan (2019), **Siyase**t, Adalet Yayınevi: Ankara.

GÜVENÇ, Cemaleddin (2021), *"Temsili Demokrasiden Doğrudan Demokrasiye Yönelim: Türkiye'de Cumhurbaşkanı Adaylarının Belirlenmesinde 100 Bin İmza Örneği ve Tarafsızlığına Yönelik Bir Değerlendirme"*, **Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi**, C. 2, S. 2, ss. 143-169.

İZCİ, Ferit (2019), *"Demokratik Toplumlarda Halkın Yönetime Katılımı: Yönetime Katılım ve Yönetişim İlişkisi"*, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, C. 2, S. 3, ss. 498-517.

KAPANİ, Munci (1993), **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları: Ankara.

MANİN, Bernard (1997), **The Principles of Representative Government**, Cambridge University Press.

NACAK, Osman (2014), *"Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi"*, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 32, 194-214.

PİTKİN, Hannah Fenichel (1967) The concept of representation, University of California Press.

ÖZTEKİN, Ali (2016), **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitapevi: Ankara.

USLU, Ateş (2012), "Siyaset Bilimi", Demokrasi (Ed. Gökhan Atılgan ve E. Attilla Aytekin), Yordam Kitap, İstanbul, ss. 137-153.

TEMSİLÎ VEKÂLET TEORİSİ

Hakan Gökhan Gündoğdu

Vekalet ilişkisinin temelinde bir "asil" ve asil adına bazı hizmetleri yerine getirmesi için bir "vekil"e yetki devredilmesi durumu söz konusudur. Temsilcilik ilişkileri ise müşteriler ve çeşitli hizmet sağlayıcıları, vatandaşlar ve politikacılar, siyasi parti üyeleri ve parti liderleri, yöneticiler ve devlet yetkilileri, işverenler ve çalışanlar, şirket hissedarları ve yöneticileri de dâhil olmak üzere yetki devrini içeren çok çeşitli sosyal ilişkileri içermektedir. Dolayısıyla vekâlet teorisi, asillerin belirli türde temsilciler seçmelerine izin vermektedir (Kiser, 1999).

Temsilî vekâlet ise bir kişinin başka bir kişi adına hareket etmesine imkân vermektedir. Diğer bir ifadeyle temsilî vekil, "hareket etme kabiliyetine sahip olan" kişi olarak tanımlanmaktadır. Siyasi bağlamda vekil veya temsilci, "siyasi gücün ortak bir şekilde uygulanmasına katılma kabiliyetine sahip olan kimse" olarak ifade edilebilir. Özellikle gücün kolektif biçimde kullanılması fikri, temsilî vekâlette önemli bir yer tutmaktadır (Besley, 2006).

Her ne kadar temsil ya da vekillik terimi esas itibarıyla basit bir şekilde kullanılsa da bu terime dair varsayımlar kamu hukuku ve siyaset bilimi alan yazınında geniş ölçüde tartışılmaktadır. Özellikle, temsil ile egemenliğin kaynağı ve kullanılışı arasındaki ilişki üzerinden çeşitli tespitler ve değerlendirmeler yapılmaktadır (Gülsoy, 2006). Kimler temsilci olarak görülür; vekillik için ne tür beceriler gereklidir ve vekillerin siyasi sonuçları belirlemede ne kadar etkili olması gerektiği gibi soruların tümü çağdaş siyaset felsefecilerin tartışmaya devam ettiği bir konular arasındadır (Coole, 2011; Coole, 2022).

Vekillik ile ilgili en yaygın yaklaşım, vekilleri bireyler olarak siyaseti ise bireysel vekillik oluşturan bir alan olarak gören yaklaşımdır. Bu yaklaşımın arka planında rasyonel seçim teorisi bulunmaktadır. Buna göre vekiller, stratejik seçimler yapma konusunda rasyonel kapasiteye sahip karar vericiler olarak algılanmaktadır. Bu bakış açısına göre tüm vatandaşlar adına karar verme, seçilen siyasi vekillere bırakılmaktadır. Bu bağlamda liberal bireyci yaklaşım, kuruluşlar ya da devletler içindeki seçilmiş bireysel karar vericileri nihai temsil kaynağı olarak görmektedir (Coole, 2011; Coole, 2022). Bu doğrultuda libe-

KAYNAKLAR

ARASLI, Oya (1972), **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. Ankara.

ARASLI, Oya (1989), **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, Sevin Matbaası, Ankara.

ARCHER, Margaret S. (2000), **Being Human: The Problem of Agency**, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

BESLEY, Tim (2006), **Principled Agents?: The Political Economy of Good Government,** Oxford University Press, USA.

COOLE, Diana (2011), *"Agency"*, **The Editors of Encyclopaedia of Political Theory** (Ed. Mark Bevir), Sage Publications, USA, pp. 11-12.

COOLE, Diana (2022), *"agency"*. Encyclopedia Britannica, https://www.britannica.com /topic/agency-political-theory , Erişim Tarihi: 27.08.2023

DOĞAN, Mesut (2018), *"Kurumsal Yönetimin Teorik Temelleri",* **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, C.1, S.1, ss. 84-96.

GÖZLER, Kemal (2020), **Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş** (12. Baskı). Ekin Kitapevi, Bursa.

GÜLSOY, Tevfik (2006), *"Milletin Temsili",* **Kamu Hukuku Arşivi Dergisi,** C.9, S. 2, ss. 71 86.

GÜRBÜZ, Yaşar (1980), **Siyasal Sistemler,** May Yayınları, İstanbul.

HEYWOOD, Andrew (2011), **Siyasetin Temel Kavramları** (Çev.) H. Özler, Adres Yayınları, Ankara.

KISER, Edgar (1999), "*Comparing Varieties of Agency Theory in Economics, Political Science, And Sociology: An Illustration From State Policy Implementation"*, **Sociological Theory,** Vol. 12, N. 2, pp. 146-170.

ÖRS, Birsen (2006), *"Siyasal Temsil",* **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** S. 35, ss. 1-22.

SANCHINI, Virginia, PONGIGLIONE, Francesca, & SALA, Roberta (2019), *"On the Notion of Political Agency*", **Phenomenology and Mind,** N. 16, pp.10-15.

SOYSAL, Mümtaz (1986), **100 Soruda Anayasanın Anlamı,** Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (1996), **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)** (Gözden Geçirilmiş ve Geliştirilmiş 3. Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

TÜRE, İlknur (2005), *"Çağdaş Demokrasinin Temel Koşulu: Siyasal Temsil",* **Journal of Management and Economics Research**, C. 3, S. 3, ss. 68-100.

ÜLKE SEÇİM BARAJI

Zeynep Yıldırım

Ulusal baraj, ülke barajı, genel baraj ya da ülke seçim barajı olarak ifade edilen seçim sisteminde, bir siyasi partinin mecliste temsil edilebilmesi için, o siyasal partinin, yapılan milletvekilliği seçiminde ülke genelinde kullanılmış geçerli oyların belli bir oranını almış olması gerekir (Akyıldız, 2016: 129). Ülke seçim barajı, parlamentoya fazla sayıda partinin girmesini engeller. Böylece, parlamentoda çok parçalı bir yapının oluşumuna engel olmak istenir. Ülke seçim barajı, siyasi partilerin ülke içinde herhangi bir seçim çevresinden parlamentoya milletvekili gönderebilmeleri için, ilk olarak ülke genelinde almaları gereken asgari oy oranını ifade eder (Hakyemez, 2007: 17-19). "Nispi temsil sistemi"ni uygulayan bazı ülkelerde mecliste temsil edilebilmek için, partilerin ülke düzeyinde toplam geçerli oyların belli bir kısmını almaları şart koşulmuştur. Ülke seçim barajı, çok küçük partileri eleyerek, mecliste temsil edilen partilerin sayısını azaltır (Özbudun, 1995: 527). Tercihlerin, beklentilerin, taleplerin çok olduğu ve siyasi parti sayısının fazla olduğu ülkelerde mecliste, parçalı bir siyasal yapının ortaya çıkmaması için uygulanan ülke seçim barajı, belli bir oranın üzerinde oy alamayan partilere yönelik ülke ya da seçim çevresi düzeyinde barajlar getirmektedir (Hakyemez, 2007: 22). Ülke barajı sistemi, bir partinin parlâmento seçimlerinde sandalye kazanabilmesi için ülke düzeyinde verilen toplam geçerli oyların (en az %5 - 10, vb. gibi) belirli bir oranını almasını ifade etmektedir. Ülke seçim barajında, "yüzde oranlı" bir baraj söz konusudur (Türk, 2006: 98).

Hiçbir ülkede, toplumun tamamen türdeş olması beklenemez. Dünya üzerindeki tüm devletlerde, farklı toplumlardan meydana gelen bir nüfus barınmaktadır. Toplumlar, farklı köken, kimlik, görüş, dil, ırk ve bireylerden oluşmaktadır. Bu kimliksel farklılıklar, bazen kuvvetli olmakta bazen zayıf kalabilmektedir. Toplumun homojen olması beklenmediği gibi toplum içindeki beklentilerde farklılaşmakta ve farklı kesimlerin farklı talepleri ortaya çıkmaktadır (Ekmen & Fırat, 2017: 469). Taleplerin siyasi sahaya yansıtılması seçimler vasıtasıyla mümkündür. Seçimler, rejimlerin demokratik olmasını sağlayan ve demokrasiyi güçlendiren önemli unsurlardan biridir. Demokratik bir rejimde

KAYNAKLAR

AKYILDIZ, Ali (2016), "*Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri"*, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,** S. 7, ss. 127-148.

BİLİR, Faruk (2005), "*Ülke Seçim Çevresi Milletvekilliği*", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 13, S. 2, ss. 61-77.

DEMİREL Ahmet & DURGUN Sezgi (2020), *"Temsiliyet ve Seçimler",* **Siyaset Kavramlar, Kuramlar, Süreçler** (Ed. Yüksel Taşkın), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 355-380.

EKMEN, Selahaddin Eyyüp & FIRAT, Muhammed Sabır (2017), "*Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi"*, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 2, ss. 461-474.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki (2007), *"Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı",* **EÜHFD,** C. XI, S. 1–2, ss. 17-37.

NİŞANCI, Şükrü &ÖZDEMİR, Abdülkadir (2017), *"Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye için Alternatif Seçim Sistemi Önerileri"*, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 21, S. 2, ss. 723-745.

ÖZBUDUN, Ergun (1995), *"Seçim Sistemleri ve Türkiye",* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 44, S. 1, ss. 521-539.

SABUNCU, Yavuz (2006), "*Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları",* **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 22 S. 1, ss. 191 – 197.

TÜRK, Hikmet Sami (2006), "*Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih",* **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 22 S. 1, ss. 75-113.

USTABULUT, Batuhan (2018), "*Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Çerçevesinde Türkiye'de Ülke Seçim Barajı Uygulaması*", **İnsan ve İnsan**, C. 5, S. 18, ss. 341-358.

YILDIZ, Abdulkadir (2018), *"Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri",* **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 26, S. 3, ss. 113-153.

YÜCE, Müge (t.y.), *"Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Uygulamaları ve Ortaya Çıkan İktidar Yapıları",* http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2008/10/SECIMSISTEMLERIVEORTAYACIKANIKTIDARYAPILARIMUGEYUCE.pdf, Erişim Tarihi: 07.08.2023

YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ

Naile Erdem

Yarı doğrudan demokrasi, günümüzde uygulanmakta olan temsilî demokrasinin yanı sıra doğrudan demokrasinin özelliklerini de içermektedir. Bu yönetim biçiminde her iki demokrasi modeli âdeta sentezlenmiştir ve günümüzde yarı doğrudan demokrasinin uygulandığı sınırlı sayıda devlet bulunmaktadır.

Yarı doğrudan demokrasi, egemenliğin halk ile temsilciler arasında paylaşıldığı demokrasi türüdür. Bu demokrasi türü, doğrudan demokrasi ile temsilî demokrasi arasında bulunan, her ikisinin de bazı özelliklerini gösteren demokrasi modelidir. Bir başka değişle, yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasi ile temsilî demokrasinin uzlaştırılmış şeklidir (Dönmez, 2019: 159). Bu model, temsilî demokrasinin kurumlarıyla birlikte doğrudan demokrasinin kurumlarını da içerisinde barındırmaktadır (Güvenç, 2021: 148; Tunç, 2008: 1117). Halk oylamaları ile halkın yönetime katılmasının sağlanması bir doğrudan demokrasi aracı olarak kabul görmektedir. Halk oylaması uygulamasının yoğun şekilde görüldüğü Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya (Şen, 2010: 3-4) gibi yönetimlerde, halk oylaması, temsilî demokrasinin ortaya çıkarabileceği olumsuzlukları önlemeyi amaçlamaktadır. Çünkü temsilî demokrasilerde halk seçtiği temsilcileri istediği gibi ve istediği zaman kontrol etme ve denetleme imkânına sahip değildir. Bu noktada yarı doğrudan demokrasi ve ortaya koyduğu yöntemler denetim ve kontrol imkânı sağlamaktadır (Öztekin, 2016: 87).

Yarı doğrudan demokrasi, halkın yönetime kısmi katılımı olarak da tanımlanmaktadır. Temel yasama ve yürütme organları gibi temsil ve icra organlarına sahip olan, ancak referandum ve halk girişimi gibi yöntemlerle halkın yönetime kısmi katılımına imkân veren demokrasi tipi, yarı doğrudan demokrasi olarak adlandırılmıştır (Şen, 2010: 6).

Yarı doğrudan demokrasi modelinde, bazı konularda halkın düşüncesinin, eğilimlerinin ve isteklerinin belirlenmesi koşulu, anayasal ve yasal kurallar olarak konmuştur. Yarı doğrudan demokrasi türünde, halkın isteklerinin, düşüncelerinin ve eğilimlerinin belirlenmesi de referandum, veto, halkın teklif hakki gibi yöntemlerle sağlanmaktadır (Öztekin, 2016: 87). Anayasa ve kanun-

KAYNAKLAR

AKTAN, Coşkun Can (2016), *"İdeal Bir Siyasal Yönetim Anlayışı ve Anayasal Demokrasi*", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 2, ss.1-20.

ÇAM, Esat (2011), **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınevi: İstanbul.

DAHL, Robert A. (1971), **Polyarchy: Participation and Opposition**, Yale University.

DÖNMEZ, Gökhan (2019), **Siyaset**, Adalet Yayınevi: Ankara.

ELKLİT, Jørgen ve Reynolds, Andrew (Eds.). (2002). **The International IDEA Handbook of Electoral System Design**. International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

GÜVENÇ, Cemaleddin (2021), *"Temsili Demokrasiden Doğrudan Demokrasiye Yönelim: Türkiye'de Cumhurbaşkanı Adaylarının Belirlenmesinde 100 Bin İmza Örneği ve Tarafsızlığına Yönelik Bir Değerlendirme"*, **Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi**, C. 2, S. 2, ss. 143-169.

MACH, Adrian, ve SCİARİNİ, Pascal. (2016) **Direct Democracy in Switzerland**, Springer.

ÖZTEKİN, Ali (2016), **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitapevi: Ankara.

ROUSSEAU, Jean Jacques (2006), Toplum Sözleşmesi, (Çev. Vedat Günyol), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ŞEN, İlber Gökhan (2010), *"Doğrudan Demokrasi Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar"*, **Doktora Tezi**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Eskişehir.

TUNÇ, Hasan (2008), *"Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı"*, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 1, ss. 11123-1132.

YASAMA (SEÇİM) DÖNEMİ

Fatih Güler

Dönem kavramı sözlük anlamı bağlamında *"belli özellikleri olan zaman parçası; periyot:...yasama meclisinin iki seçilişi arasındaki süre"* (TDK, 2023) olarak ifade edilmektedir. Aynı kaynakta yasama dönemi ise *"..meclisin iki genel seçim arasında geçirdiği süre anlamındaki dönem"* olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). 1973 tarihli TBMM İçtüzüğünün ilk maddesine göre *"Yasama dönemi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin iki milletvekili genel seçimi arasındaki süre olup, bu süre, Anayasa uyarınca uzatılmadığı veya seçimler yenilenmediği takdirde, beş yıldır."*

Gerek karşılaştırmalı hukuk verilerine bakıldığında gerekse de Türk Anayasa Hukuku pratiğine bakıldığında yasama dönemi süresi anayasal düzeyde belirlenmektedir. TBMM içtüzüğünde ifade edilen beş yıl ifadesi beş takvim yılını değil, beş yasama yılını ifade etmek için kullanılmaktadır (Gözler, 2019: 595). TBMM İçtüzüğünün ilk maddesine göre *"Yasama yılı, 1 Ekimde başlayıp 30 Eylülde sona eren süredir."*

Yasama dönemi; 1921 Anayasası'nın 5. maddesinin *"Büyük Millet Meclisinin intihabı iki senede bir kere icra olunur"* hükmü çerçevesinde iki yıl, 1876 tarihli Kanun-i Esasinin 69. maddesinin "*Mebusan intihabı umumisi dört senede bir kerre icra olunur*", 1924 Anayasası'nın 13. maddesinin *"Büyük Millet Meclisinin intihabı dört senede bir kere icra olunur.",* 1961 Anayasası'nın 69. maddesinin "*Millet Meclisi seçimleri dört yılda bir yapılır"* hükümleri çerçevesinde dört yıl olarak tespit edilmişti.

1982 Anayasası'nın ilk hâlinde 77. maddesinde *"Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri beş yılda bir yapılır"* hükmü ile dört yıllık yasama dönemi teamülü beş yıla çıkartılmıştır. 1982 Anayasası'nı hazırlanması sürecinde 1961 Anayasası döneminde ortaya çıkan siyasi istikrarsızlığın tekrar etmesinin önlenmesini önceleyen bir perspektifin hâkim olmasının da etkisiyle, siyasi iktidarlara programlarını gerçekleştirmek amacıyla daha fazla zaman tanıma, ülkeyi sık sık seçim atmosferine sokmama amacıyla yasama döneminin dört yıldan beş yıla çıkartıldığı ifade edilebilir (Bilir, 2008: 200).

KAYNAKLAR

BİLİR, Faruk (2008), "*Yasama Dönemi ve Yasama Dönemi ile İlgili Sorunlar",* **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.77, ss. 191-213.

GAZEL, Ahmet Ali (2021), *"Türk Parlamentolarının Yasama Dönemi Sıra Numaralarında Yaşanan Kesintiler ve Meclis'te Yaşanan Yasama Dönemi Tartışmaları",* **Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi**, C. 4, S.3, ss. 194-206.

GÖZLER, Kemal (2019), **Türk Anayasa Hukuku 3. Baskı**, EkinYayınları, Bursa.

GÖZLER, Kemal (2017), *"Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan'da Neyi Oylayacağız?*", http://www.anayasa.gen.tr/neverland.pdf (Konuluş Tarihi: 24 Şubat 2017)

EROĞUL, Cem (2007), "2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 62, S.3, ss. 167-181.

GÜLER, Fatih (2023). *"Türkiye's Referendum Experience*", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi,** C. 6, S. 1, ss. 127-140.

TÜRK DİL KURUMU (2023), **Güncel Türkçe Sözlük**. https://sozluk.gov.tr/

COŞKUN, Vahap (2017). *"16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi*" . **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 36, ss.3-30.

YEDEK MİLLETVEKİLİ

Fatih Güler

Sözlük anlamı "gereğinde kullanılmak için elde bulundurulan, asıl karşıtı; gereğinde kullanılmak için fazladan bulundurulan, ayrılmış olan" (TDK, 2011: 2563) anlamındaki yedek kavramı, milletvekilliği bağlamında millî iradenin yasama organında temsilinin kesintiye uğramadan süreklilik arz edecek şekilde devam etmesini sağlama amacına matuf hukuki ve siyasi bir araç olarak ifade edilebilir. Yedek milletvekilliği, millî iradenin yasama organındaki temsilinin sürekliliğini sağlamaya yönelik olarak öngörülen ara seçim yolunun sakıncalarını bertaraf etmeyi hedefleyen bir alternatif olarak da görülebilir (Tanör &Yüzbaşıoğlu, 2001: 201). Yedek milletvekilliği ile içerik olarak benzer bir kavram olan ve aynı amaca matuf liste sırası yönteminde ise organlara seçilen üyeliklerde boşalma olması durumunda, söz konusu üyenin aday olduğu siyasi partinin seçim listesinde, seçilemeyen adaylar arasında en üstte yer alan aday tarafından doldurulmaktadır (Onar & Gönenç, 2002: 3).

Karşılaştırmalı hukuk verileri incelendiğinde yedek milletvekili uygulamasına Almanya, Fransa, İsveç, Norveç, Danimarka, (Türk, 1997: 248-252; Onar & Gönenç, 2002: 3) Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hollanda, İspanya, Yunanistan (Anadolu Ajansı, 2016) gibi ülkelerde rastlanmaktadır.

Türk seçim sisteminde belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği seçimlerinde liste sırası usulü ve yedek üyelik usulü öngörülmesine rağmen milletvekilliği açısından liste sırası usulü veya yedek milletvekilliği usulü öngörülmemiştir. 1961 Anayasası'nın gerek hazırlandığı gerekse de uygulandığı dönemlere yedek milletvekilliğine dair birtakım öneriler getirilmesine rağmen pozitif hukuk alanına bu konuyla ilgili bir aktarım olmamıştır (Türk, 1997: 259-261).

1982 Anayasası'na alternatif olarak hazırlanan bazı anayasa değişikliği ve seçim kanunu tekliflerinde ara seçimin kaldırılarak yedek milletvekilliği uygulaması getirilmesi önerilmiştir (TOBB, 2000: 104). 1995 yılında Prof. Dr. Hikmet Sami TÜRK başkanlığında hazırlanan kanun teklifinde de liste sırası usulü veya yedek milletvekilliği usulünün karma olarak uygulanması öngörülmüştür (Türk, 1995: 560). Anayasa hukuku tekniği bağlamında Anayasa'da ara seçim

KAYNAKLAR

ANADOLU AJANSI (2016), *"Meclis yedek milletvekilliği araştırdı".* Meclis 'yedek milletvekilliği' araştırdı https://www.aa.com.tr/tr/politika/meclis-yedek-milletvekilligi-arastirdi/697026, Erişim Tarihi: 06.04.2023

ANAYASA KOMİSYONU (2017), Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı İzmir Milletvekili Binali Yıldırım ve Grup Başkanvekilleri Kayseri Milletvekili Mustafa Elitaş, Amasya Milletvekili Mehmet Naci Bostancı, Aksaray Milletvekili İlknur İnceöz, Çanakkale Milletvekili Bülent Turan ve İstanbul Milletvekili Mehmet Muş ile 310 Milletvekilinin Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (2/1504) ve Anayasa Komisyonu Raporu.

KÜÇÜK, Ünal & ERSÖNMEZ, Mehmet (2017), "*Ara Seçimin Yetersizliği Ve Temsilde Süreklilik Sorunu: Yedek Milletvekilliği Tartışmaları",* **Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.6, ss. 11-30.

ONAR, Erdal & GÖNENÇ, Levent (2002), *"1982 Anayasası'na Göre Ara Seçim",* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 51, S. 4., ss. 1-40.

TANÖR, Bülent & YÜZBAŞIOĞLU, Necmi (2001), **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TDK (2011), **Türkçe Sözlük,** 11. Baskı, Ankara.

TOBB (2000), **Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları Önerisi**, Ankara.

TÜRK, Hikmet Sami (1995), *"Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları Ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanunu Önerisi*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, ss. 553-563.

TÜRK, Hikmet Sami (1997), **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara.

YURT DIŞINDA OY VERME

Betül Aydoğan Ünal

Vatandaşlık olgusu, genellikle ulus-devletin temelde topraklarıyla sınırlı bir kavram olarak benimsenmiştir. Buna rağmen, devlet-vatandaş ilişkisi bireyler vatandaşı oldukları coğrafi sınırlardan ayrıldığında da devam eder. Devlet odaklı vatandaşlık anlayışında ise, ülke sınırından çıktıktan sonra kaçınılmaz olarak vatandaşların bazı temel haklarından mahrum kalmalarını gerektirmektedir. Bu anlayışta, kalıcı olarak yurt dışında yaşayan ve artık doğum ülkesinin yasalarına ve bağlayıcı kararlarına tabi olmayan göçmenlerin (uzun süreli göçmenlerin), hâlâ ülkede yaşayanları kimin yöneteceğine dair karar verme hakkına sahip olmamaları gerektiği öne sürülmektedir (López-Guerra, 2005). Dolayısıyla, doğal olarak oy kullanma hakları olmamalıdır. Ancak, insanların artan hareketliliği bu anlayışın sınırlarını zorlamıştır. Seçimlerin sonuçlarından doğrudan etkilenmedikleri düşünülerek yurt dışı seçmenlerinin oy hakkının sınırlandırılmasını savunan nispeten daha esnek bir görüşe göre ise, bu hak yalnızca birinci nesil göçmenlere tanınmalıdır (Rubio-Marín, 2006).

Çok daha yeni bir eğilim olan bir başka vatandaşlık perspektifine göre; vatandaşlık coğrafi olmaktan çıkarılmalıdır. Bu anlayışta, vatandaşlıkla ilişkilendirilen hakların kullanım alanı devletin sınırlarını aşarak giderek bireylere bağlanmaktadır (Collyer, 2014). Yurt dışında seçme hakkını destekleyen görüşler, demokratik düzenin temel taşı olan evrensel oy hakkı ile ilgilidir. Bu bakış açısına göre, yurt dışında oy kullanmak, vatandaşların siyasi haklarını güvence altına almaktadır. Yurt dışında yaşayan vatandaşlar, ev sahibi ülkelerinde siyasi hayattan dışlanmış olmaları ve haklarını kullanma taleplerinin artması nedeniyle, oy kullanma hakkını giderek daha fazla talep etmektedirler. Bu durum da yurt dışında yaşayan vatandaşların siyasi katılımını artırmaktadır (Rojas, 2004). Yurt dışında yaşayan vatandaşlar, memleketleriyle güçlü bir bağ hissederek kendi seslerini duyurmak isteyebilirler. Ayrıca, yurt içindeki vatandaşlarla yurt dışındaki vatandaşlar arasında oy verme hakkının anlamı farklılık göstermektedir. Yurt içindeki vatandaşlar için oy verme, aktif bir demokratik toplum üyesi olmanın bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Fakat, yurt dışında yaşayanlar için memleket seçimlerinde oy kullanma hakkı,

KAYNAKLAR

ARGUN, Betigul Ercan (2017), **Turkey in Germany: The Transitional Sphere of Deutschkei**, Routledge, New York.

CEYLAN, Ahmet, İNCEDERE, Leman, & USLU, İsa (2023) "*Türkiye'deki Siyasi Partilerin Diasporadaki Vatandaşlara Yönelik Seçim Faaliyetleri ve Diasporadaki Türk Vatandaşlarının Oy Tercihleri*", **Upa Strategic Affairs**, C. 4, S. 1, ss. 160-191.

COLLYER, Michael (2014), "*A Geography of Extra-Territorial Citizenship: Explanations of External Voting*", **Migration Studies,** C. 2, S. 1, ss. 55-72.

ERDOĞAN, M. Murat (2015), "*Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve 'Euro-Turks-Barometre' Araştırmaları*", **Göç Araştırmaları Dergisi**, C.1, ss. 108-148.

GÜNDOĞMUŞ, Bekir (2021), "*Yurt Dışı Türklerin Siyasal Katılımında Yurt Dışı Seçim Çevresi: Niçin ve Nasıl?*", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 31, S. 2, ss. 765-779.

HANEY, Patrick J. & VANDERBUSH, Walt (1999), "*The Role of Ethnic Interest Groups in U.S. Foreign Policy: The Case of The Cuban American National Foundation*", **International Studies Quarterly, C**. 43, S. 2, ss. 341–62.

HIMMELROOS, Staffan & PELTONIEMI, Johanna (2021), "*External Voting Rights from A Citizen Perspective–Comparing Resident and Non-Resident Citizens' Attitudes Towards External Voting"*, **Scandinavian Political Studies,** C. 44, S. 4, ss. 463-486.

LAFLEUR, Jean-Michel (2013), "*Do You Hear Me Now? External Voting, Reserved Seats and Emigrant Power in The Home and Host Societies*", Transnational Politics and the State: The External Voting Rights of Diasporas, **Routledge**, ss. 133-148.

LÓPEZ-GUERRA, Claudio (2005), "*Should Expatriates Vote?*", The Journal of Political Philosophy, C. 13, ss. 216–34.

MENCÜTEK, Zeynep Şahin (2015), "*External Voting: Mapping Motivations of Emigrants and Concerns of Host Countries*", **Insight Turkey,** C. 17, S. 4, ss. 145-169.

ROJAS, Henry (2004), "*A Comparative Study of The Overseas Voting Laws and Systems of Selected Countries",* **Development Associates of Occasional Paper**, S. 17.

RUBIO-MARÍN, Ruth (2006), "*Transnational Politics and Democratic Nation-State: Normative Challenges of Expatriate Voting and Nationality Retention of Emigrants*", **New York University Law Review**, C. 81, ss. 117–47.

YÜKSEK SEÇİM KURULU

Zeynep Yıldırım

Seçime ilişkin uyuşmazlıkların çözümlenmesi, seçim sonuçlarına etki edebilecek olması nedeniyle önem taşımaktadır. Bu konuda modern demokratik rejimlerde iki türlü uygulamadan söz etmek mümkündür. Birincisi, seçimlerin denetimini meclise bırakmak, ikincisi de, tarafsız ve bağımsız olduğu kabul edilen yargı organlarına bırakmaktır (Işık, 2011: 75). Ülkemizde bu işlevi yerine getirmek üzere, "Yüksek Seçim Kurulu" (YSK) görevlendirilmiştir. YSK, çağdaş demokrasilerin en önemli şartlarından biri olan seçimlerle ilgili en üst düzey söz sahibi olan anayasal bir kuruldur. YSK, Türk demokrasisinin varlığı için etkin olan en yüksek merciidir (Özdemir, 2010: 111).

YSK; "cumhurbaşkanı, milletvekili, il genel meclisi üyeliği, belediye başkanlığı, belediye meclisi üyeliği, muhtarlık, ihtiyar meclisi üyeliği, ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinde ve Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulmasında" genel yönetimi ve hukuksal denetimi sağlar (YSK, 2022: 6). Anayasal bir kurum olan YSK, seçimlerle ilgili genel denetim ve gözetim işlevlerini yerine getirir. YSK, tüm bu işlev ve faaliyetlerini, il ve ilçe düzeyinde örgütlenmiş olan İl ve İlçe Seçim Kurulları ile birlikte yürütmektedir (Özdemir, 2010: 112).

YSK'nın misyonu; "hukukun üstünlüğünü, insan haklarına saygıyı, yargı bağımsızlığını ve tarafsızlığını esas alarak, yargının gözetiminde ve denetiminde, seçimlerin başlamasından bitimine, düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile seçimlerle ilgili bütün işlemleri yapmak ve yaptırmaktır". Yine YSK; "seçimlerin yönetim ve denetim işlemlerinin adil ve şeffaf bir şeklide yürütülmesini sağlayacak düzenlemeleri yapmak ve uygulamak; yurt içinde ve yurt dışında yaşayan seçmenlere ait bilgilerin doğru ve güncel tutulmasını sağlamak, seçim sonuçlarını güvenli ve hızlı şekilde kamuoyuna duyurmak ile görevlidir" (YSK, 2022: 1).

Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini ve güçlenmesini sağlayan önemli kurullardan biri olan YSK, 1950 yılında seçim yönetiminin merkezî bir organı olarak kurulmuştur (YSK, 2022: 1). YSK, 21.02.1950 yılında yürürlüğe giren 16.02.1950 tarihli ve 5545 sayılı "Milletvekilleri Seçimi Kanunu" ile oluşturulmuştur. 5545 sayılı Kanun'un 57. maddesinde, "seçim işlerinin seçim kurul-

KAYNAKLAR

BİNGÖL, Abdullah Atila (2007), *"Yüksek Seçim Kurulu Ve Yüksek Seçim Kurulu Kararlarının Demokratik Seçime Etkileri",* **Doktora Tezi,** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

IŞIK, Hüseyin Murat (2011), *"Çağdaş Demokratik Rejimlerde Seçimlerin Yönetim ve Denetimi",* **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.15-16, S. 22-23-24-25, ss. 75-87.

KILIÇ, Ayhan (2013), *"Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru Yolu",* **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S. 3, ss. 39-81.

ÖZDEMİR, Gürbüz (2010), "*Yüksek Seçim Kurulu'nun Niteliği",* **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 14, S.1-2, ss. 111-133.

YSK 2020 Faaliyet Raporu, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Faaliyet_Raporlari/2020_Yili_Faaliyet_Raporu.pdf, Erişim Tarihi: 01.09.2023

YSK 2022 Faaliyet Raporu, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Faaliyet_ Raporlari/2022_Yili_Faaliyet_Raporu.pdf, Erişim Tarihi: 01.09.2023

YSK Görev ve Yetkileri, https://www.ysk.gov.tr/tr/ysk-gorev-ve-yetkileri/1493, Erişim Tarihi: 01.09.2023

YSK Tarihçesi, https://www.ysk.gov.tr/tr/tarihce/1510, Erişim Tarihi: 01.09.2023

YSK Teşkilatı, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/Kurumumuz/web_ysk_teskilati.pdf, Erişim Tarihi: 01.09.2023.

SİYASİ PARTİLER HUKUKU ANSİKLOPEDİSİ

Editör: Doç. Dr. Fatih Güler

nobel bilimsel

SİYASİ PARTİLER HUKUKU ANSİKLOPEDİSİ

Editör: Doç. Dr. Fatih Güler

Yayın No.: 1832
ISBN: 978-625-398-968-2
E-ISBN: 978-625-398-967-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güler, Fatih.
Siyasi Partiler Hukuku Ansiklopedisi / Editör: Fatih Güler
1. Basım, XIV + 326 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-968-2
E-ISBN: 978-625-398-967-5
1. Siyasi Parti 2. Anayasa Mahkemesi 3. Demokrasi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

YAZAR LİSTESİ ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xi**

ANA MUHALEFET PARTİSİ **1**
Burak Koçak

ANAYASA MAHKEMESİ **5**
Burak Koçak

BELDE TEŞKİLATI **10**
Mücahit Bektaş

BİREYSEL TEMSİL PARTİLERİ **13**
Tuğba Salman

BLOK LİSTE/ÇARŞAF LİSTE **17**
Hakan Gökhan Gündoğdu

BÜYÜK KONGRE **22**
Ezel Altunay

DELEGE **25**
Zeynep Yıldırım

DEVLET YARDIMI **30**
Selçuk Aslan

DEVLET YARDIMINDAN KISMEN VEYA TAMAMEN YOKSUN BIRAKILMA **37**
Cem Angın

DİSİPLİN CEZALARI **42**
Cem Angın

DİSİPLİN KURULU **47**
Mücahit Bektaş

DİVAN KURULU **52**
Hakan Gökhan Gündoğdu

GENEL BAŞKAN 57
Burcu Büyükekmekci

GENEL MERKEZ TEŞKİLATI 62
Mücahit Bektaş

GRECO (YOLSUZLUĞA KARŞI DEVLETLER GRUBU)..... 67
Zeynep YILDIRIM

HÂKİM PARTİ 73
Zeynep Yıldırım

HEGEMONYACI PARTİ SİSTEMİ 78
Barış Kandeğer

HEPSİNİ YAKALA PARTİLERİ 83
Zeynep Yıldırım

HÜLLE PARTİ 87
Fatih Güler

İHTAR 92
Kübra Öztürk

İL TEŞKİLÂTI 96
Mücahit Bektaş

İL VE İLÇE KONGRELERİ..... 100
Ezel Altunay

İLÇE TEŞKİLATI..... 103
Mücahit Bektaş

İSİM, AMBLEM VE RUMUZLARIN SİYASİ PARTİ SİCİLİNDEN TERKİN EDİLMESİ 106
Barış Kandeğer

KADRO PARTİLERİ 111
Betül Aydoğan Ünal

KAPATMA DAVALARINDA YARGILAMANIN YENİLENMESİ 115
Kübra Öztürk

KAPATMA DAVASINDA İHTİYATİ TEDBİR **119**
Fatih Güler

KESİN HESABIN KABUL EDİLMESİNİN MÜMKÜN OLMAMASI **123**
Kübra Öztürk

KİTLE PARTİLERİ **127**
Betül Aydoğan Ünal

KONGRE İÇ YÖNETMELİĞİ **131**
Merve Abanoz

KOTA **136**
Damla Mursül

KURUCULAR KURULU **142**
Mücahit Bektaş

KÜÇÜK KONGRE **146**
Fatih Güler

LAİK CUMHURİYET İLKESİNİN İHLALİ İDDİASIYLA AÇILAN KAPATMA DAVALARI **149**
Selcen Altınbaş Umut

MALİ DENETİM **154**
Aslı Kaya

MERKEZ YOKLAMASI **157**
Ömer Faruk Tekin

OLAĞAN VE OLAĞANÜSTÜ KONGRE **162**
Naile Erdem

OLİGARŞİNİN TUNÇ KANUNU **165**
Tuğba Salman

ÖN SEÇİM **169**
Betül Aydoğan Ünal

PARTİ DİSİPLİNİ **174**
Ömer Faruk Tekin

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ 181
Naile Erdem

PARTİ KAPATMA DAVALARI (1982 ANAYASASI DÖNEMİ) 188
Halil Emre Deniş

PARTİ VERGİSİ 193
Naile Erdem

PROGRAM 200
Burcu Büyükekmekci

SAYIŞTAY 205
Cem Angın

SEÇİME KATILMA YETERLİLİĞİ 210
Damla Mursül

SEÇİMLERE KATILMAMA NEDENİYLE KAPATILMA 215
Selcen Altınbaş Umut

SİYASİ PARTİ 219
Halil Emre Deniş

SİYASİ PARTİ DİSPOSİTİFİ 224
Merve Abanoz

SİYASİ PARTİ GRUBU 229
Selçuk Aslan

SİYASİ PARTİ KONGRESİ 234
Naile Erdem

SİYASİ PARTİ ÖZGÜRLÜĞÜ 238
Burcu Büyükekmekci

SİYASİ PARTİ SİCİLİ 244
Naile Erdem

SİYASİ PARTİ TÜZÜĞÜ 250
Ömer Faruk Tekin

SİYASİ PARTİ TÜZÜKLERİNİN YARGISAL DENETİMİ 255
Cem Angın

SİYASİ PARTİLER HUKUKU 258
Burak Koçak

SİYASİ PARTİLER HUKUKUNA ÖZGÜ SUÇLAR 262
Cem Angın

SİYASİ PARTİLERİN DAĞILMA DURUMUNUN TESPİTİ 267
Hakan Gökhan Gündoğdu

SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ 271
Selcen Altınbaş Umut

SİYASİ PARTİLERİN KURULMASI 276
Selçuk Aslan

SİYASİ PARTİLERLE İLGİLİ YASAKLARI İNCELEME KURULU 281
Merve Abanoz

SİYASİ PARTİNİN GELİRLERİ 286
Cem Angın

SİYASİ PARTİNİN İŞLEVLERİ 289
Burcu Büyükekmekci

SOSYAL BÜTÜNLEŞME PARTİLERİ 294
Tuğba Salman

TEDBİRLİ OLARAK DİSİPLİNE SEVK 298
Fatih Güler

TEK SORUN PARTİLERİ/TEMATİK PARTİLER 302
Damla Mursül

ÜYELİK 307
Naile Erdem

YAN KURULUŞ 312
Mücahit Bektaş

YARGITAY CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞI.....316
Barış Kandeğer

YEDEK PARTİ.....319
Halil Emre Deniş

YURT DIŞI TEMSİLCİLİK.....323
Mücahit Bektaş

ANA MUHALEFET PARTİSİ

Burak Koçak

Muhalefet, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre bir davranışa, bir tutuma karşı olma durumu, aykırılık (TDK Sözlük, 2023) veya karşı görüş ve düşüncede olan grup veya kimseler topluluğu anlamında kullanılan bir kavramdır (Çeken, 2018: 113). Siyasal kararların çoğunlukçu mantığa göre alındığı çağdaş anayasal devletlerde muhalefet, hükûmet ile aynı görüşte olmayan politikacılar tarafından oluşturulur. Dahl (1966: 18) bunu çok basit bir şekilde tanımlar: B, A hükûmetinin davranışına karşı çıktığında muhalefet vardır.

Siyaset bir bakıma içerisinde rekabeti, tartışmayı, çatışmayı ve mücadeleyi içerir ve iktidar muhalefet karşıtlığı bu unsurlar üzerine kurulur. Şiddet kullanmadan ve kışkırtmadan uzak bir şekilde mevcut iktidarı eleştirme, denetleme ve onun yerine geçme girişimlerini ifade etmek için "siyasal muhalefet" kavramı kullanılabilir.

Siyaset kavramı, temel olarak iktidar ve muhalefet olmak üzere iki ana bileşenden meydana gelmektedir. Hem iktidar hem de muhalefet kendi görüşleri doğrultusunda maksimum sayıda insanları etkilemeyi ve yönetmeyi planlarlar. Bir yerde iktidar var ise orada bu iktidarın faaliyetlerinden hoşnut olmayan insanlar da bulunur ve bunun doğal sonucu olarak da muhalefet meydana gelir. İktidar, halka verdiği vaatleri zamanla unutursa veya yok sayarsa insanlar farklı alternatiflere yönelmeye başlarlar. İşte bu noktada muhalefet partileri kurulmaya başlar (Atik, 2022: 400).

Muhalefet kavramı anayasal sınırlar içinde yapılan eylemleri kapsadığı gibi, anayasaya aykırı şekilde faaliyetleri de kapsar. Bu tur muhalefet içinde bulunduğu siyasi sistemi kabul etmeyerek arzu ettiği siyasi sistemi ya devrimle hemen kurmaya çalışır ya da zaman içerisinde daha olacağını düşündüğü sistemi kurma cabası içerisine girer. Bu amaçla, yani sistemi değiştirmek veya değişiklik taleplerini göstermek için büyük çapta eylemler yapabilir. Bu tur muhalefet sadece siyasi partiler tarafından değil, sahip oldukları herhangi bir kimlikten dolayı içinde bulundukları sistemi reddeden gruplarca da yapılabilir. Muhalefet sadece parlamento içinde değil, vekil çıkaramamış partiler tarafından da yapılabilir (Karataş, 2019: 13).

KAYNAKLAR

ATİK, Kayhan (2022), "*Osmanlı Aydınlarında Siyasi Muhalefet Geleneği (Siyasetnameler Örneğinde 16.-18. Yüzyıllar)".* **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. C.12, S.2, ss. 395-422.

BARKER, Rodney (1971), **Studies in Opposition**, Macmillan St. Martins's Press, New York.

ÇEKEN, Mehmet Batuhan (2018). *"H. Eroğlu, Osmanlı'da Muhalefet / Osmanlı'da Muhalefet By H. Eroğlu"* **Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 3, ss. 111-118.

DAHL, Robert (1966), **Political Opposition in Western Democracies**, New Haven, CT, Yale University Press.

DUVERGER, Maurice (2004), **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul, Varlık Yayınları.

ILONSZKI, Gabriella and others (2021), *"Can Opposition Parties Be Responsible?"*, **Parliamentary Affairs**, C. 74, S.3, July, ss. 722-740.

KARATAŞ, İbrahim (2019), *"2000'li Yıllarda Muhalefet Partisi Olarak CHP",* **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

METİN, Yüksel (2007), *"Siyasal Muhalefetin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde Korunması*". **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, s. 3-4. ss. 63-104.

SAYARİ, Sabri (2016), *"Opposition parties and democratic consolidation in Turkey. icinde Democratic Consolidation in Turkey"*, **Micro and Macro Challenges.** ed. Cengiz Erisen and Paul Kubicek. Routledge, Londan.

TUNAYA, Tarık Zafer (1982), **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul.

TDK Sözlük, https://sozluk.gov.tr, Erişim Tarihi: 31.08.2023.

TUNCEL, Gökhan ve Bakan, Selahaddin (2013), *"Türkiye Demokrasisinin Aksak Ayağı: Muhalefet*", **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, C. 8, S. 31, ss. 5341-5370.

TOKGÖZ, Zübeyir G. (1999), **Demokratikleşme Sürecinde Siyasi Partiler**, Günce Yayıncılık, Ankara.

ANAYASA MAHKEMESİ

Burak Koçak

Adaleti ve bireysel güvenliği sağlamak ve insan hak ve özgürlüklerini korumak anayasaların en önemli amaçları arasında yer alır. Bu amaçlar gerçekleştirilirken yasama organının ve tasarruflarının da denetlenmesi gerekmektedir. Anayasa mahkemesinin kuruluş amaçlarından biri de budur (Kurnaz, 2006: 92). Özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde ve savaş sonrasında karşılaşılan ağır insan hakları ihlalleri neticesinde birçok devlet anayasalarında temel hak ve özgürlükleri düzenlemiş ve bu hakların korunması için anayasa mahkemelerine ihtiyaç duymuştur (Kuzu, 2004: 139).

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi, 1982 Anayasası'nın 146. maddesi ile 153. maddeleri arasında yer almaktadır. 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesine dair mevzuattaki ilk düzenleme, 10/11/1983 tarih ve 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile gerçekleştirilmiştir. Hâlihazırda ise Anayasa Mahkemesi ile ilgili hususlar 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir.

1961 Anayasası'nın 145. maddesine göre, Anayasa Mahkemesi, 15 asıl ve 5 yedek üyeden meydana gelirken, 1982 Anayasası'nın ilk versiyonunda Anayasa Mahkemesi, 11 asıl ve 4 yedek üye şeklinde kurulmuştur. 2010 Anayasa değişiklikleri sonrası üye sayısı 17'ye çıkartılmış, 2017 değişikliklerinde ise üye sayısı 15'e indirilmiştir. Bu üyeler on iki yıl için bir defalığına seçilirler ve 65 yaşını doldurunca emekli olurlar.

Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri Anayasası'nın 148. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre en önemli Anayasa Mahkemesinin en önemli görevinin mevzuatın Anayasaya uygunluğunun denetimi olduğu söylenebilir. Yani Anayasa Mahkemesi Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve kanunların Anayasaya şekil ve esas açısından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Unutmadan söylemek gerekir ki Anayasa Mahkemesi olağanüstü durumlarda ve savaş durumlarında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasını denetle-

KAYNAKLAR

AYDIN, Öykü Didem (2011), *"Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru".* **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.15, S 4. ss. 121-170.

ERDEM, Nazlı (2017), *"Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimi"*, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 3, ss. 3105 – 3145.

ERDOĞAN, Mustafa (2005), *"Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir? Orta Avrupa'da Anayasa Yargısı ve Demokrasinin Pekişmesi".* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 54, S. 3, ss. 58-79.

GÜLER, Fatih (2021a), *"Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Mali Denetimi Sonucunda İçtihadi Olarak Oluşturulan Yeni Bir Karar Türü: Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması"*, **Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi,** C.2, S.1, ss.34-51.

GÜLER Fatih, (2021b), *"Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Dağılma Durumunun Tespit Edilmesi",* A**nadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 2, ss. 293-306.

GÜLER, Fatih (2021c), "*Siyasi Partilerin İsim, Amblem ve Rumuzlarının Siyasi Parti Sicilinden Terkin Edilmesi*", **Yasama Dergisi**, S. 43, ss. 87-114.

KILIÇ, Haşim (2004), *"Türk Anayasa Mahkemesi'nin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Öneri*". **Anayasa Yargısı**, C. 20, S.1.

KURNAZ, A. Haluk (2006), *"Üye Seçimi ve Bireysel Başvuru ile Bazı Yetki ve Görevleri Açısından Anayasa Mahkemesi".* **Yasama Dergisi**, S.2, ss. 92-122.

KUZU, Burhan (2004), *"Türkiye İçin Anayasa Şikâyeti Modeli, Tartışma Paneli, Anayasa Yargısı",* **Anayasa Mahkemesi'nin 42. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, Ankara, S. 51.

USLU, Ferhat ve YAVUZ Dalgıç, Melike (2020), *"Siyasi Partilerin Mali Denetimi: Anayasa Mahkemesi'nin 2019 Yılı Kararları Ekseninde Kısa Bir Analiz"*, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 2, ss. 281-312.

BELDE TEŞKİLATI

Mücahit Bektaş

Belde teşkilatı, 2820 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinde belirtilen teşkilatlanma kademeleri arasında, hiyerarşik anlamda en alt birimdir. Beldeler hukukî varlıklarını, mülkî idare taksimi içerisinde değil, 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre belediyeler ya da mahallî idareler kapsamında kazanmaktadır. Daha sade ifadesiyle beldeler mülkî idare birimi değil, yerel yönetim birimidir.

5393 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinde belde için "belediyesi bulunan yerleşim yeri" tanımlaması kullanılmıştır ki zaten beldenin etimolojisine bakıldığında da belediye ile aynı köke sahip olduğu görülmektedir (Eyuboğlu, 1988: 39). Fakat, yönetsel birim olarak bakıldığında beldelerin; il, ilçe ve büyükşehir belediyelerinin dışında kalan belediyeler için kullanıldığı, bu bakımdan en küçük belediye birimi olduğu ve bazı durumlarda ilk kademe belediyeleri şeklinde de tanımlandığı söylenebilir (Özgür ve Savaş Yavuzçehre, 2016: 912, 916). Karahanoğulları (2022, 227) ise mülkî idare ekseninde bir tanımlama yaparak belde belediyelerini "taşra örgütlenme birimi olmayan yerleşim merkezlerinde kurulan belediyeler" şeklinde tanımlamıştır.

Karahanoğulları'nın yapmış olduğu tanım siyasi parti teşkilatlanması açısından daha faydalı ve yerindedir. Şöyle ki 2820 sayılı Kanun'un 121'inci maddesinde siyasi partilerin, diğer bazı kanunlar ve hukukî düzenlemelerle beraber, Dernekler Kanunu'na da tabi olduğu ifade edilmiştir. 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 2'nci maddesindeyse dernek merkezi olarak yalnızca il veya ilçeden söz edilmiştir. Her ne kadar 2820 sayılı Kanun'un 7'nci ve 31'inci maddelerinde belde teşkilatlarının kurulacağı yerlerden bahsedilmişse de aynı Kanun'un 7'nci maddesinin 3'üncü fıkrasında belde teşkilatlarının ilçe başkanlıklarına bağlı olduğu, 20'inci maddesindeyse beldelerde teşkilat kurulmasının şart olmadığı (Güler, 2021: 64) açıkça belirtilmiştir.

Dolayısıyla, siyasi parti teşkilatlarının esas itibarıyla mülkî idare taksimine paralel şekillendiği, belde teşkilatlarının pratik gayelerle oluşturulmuş, *ad hoc* örgütler olduğu iddia edilebilir. 2820 sayılı Kanun'un belde teşkilatıyla ilgili hükümlerinin tümüne, bütüncül bir anlayışla bakıldığında da Kanun'un, belde

KAYNAKLAR

EYUBOĞLU, İsmet Zeki (1988), **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Istanbul: Sosyal Yayınlar.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Bursa: Ekin Yayınevi.

KARAHANOĞULLARI, Onur (2022), **İdare Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi.

ÖZGÜR, Hüseyin & SAVAŞ YAVUZÇEHRE Pınar (2016), "*Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sistemi: 1982-2015*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.7, S.1, ss. 903-926.

BİREYSEL TEMSİL PARTİLERİ

Tuğba Salman

Siyasi partiler; siyasi olarak aynı amaç etrafında birleşmiş insanların bir araya gelerek iktidara ve kamusal makamlara ulaşmak için oluşturulan örgütlerdir. Siyasi partiler demokrasilerde yönetim ve siyasetin tüm alanlarına yerleşmiştir. Demokratik sistemlerde partilerin iki amacı vardır. İktidara gelmek ya da iktidarın ortağı olmak ve iktidarın bir parçası olduktan sonra kendi kamu politikalarını uygulamaktır. Partilerin iktidara gelmek için rekabet etmesi demokratik sistemin özünde vardır. Seçim zamanında iktidarın bir partiden başka bir partiye barışçıl yöntemlerle geçmesi başarılı ve istikrarlı bir demokrasinin varlığının göstergesidir (Newton & Deth, 2014: 268-269). Siyasi partiler 18. yy. sonlarında ve 19. yy. başlarında Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki yaşanan gelişmeleri sonucu oluşan bir çıktıdır. O zaman kadar belirli bir fikri ve lideri desteklemek için oluşturulan gruplar mevcuttu. Bu gruplardan bir kısmı daha sonra siyasi partiler olarak isimlendirildi (Sayarı, 2016: 126). İlk partiler Büyük Britanya'da ve sonrasında Fransa'da ortaya çıkan temsili rejimlerle doğmuştur (Braud, 2017: 494).

Partilerin kuruluş amacı birtakım faaliyetleri yerine getirmektir. Siyaset bilimi teorisyenleri siyasi partilerin faaliyetlerini belirlerken partilerin sahip olduğu işlevler ve fonksiyonlar kapsamında tanımlar. Siyasal sistem içerisindeki mevkilere bireyler yerleştirilmesi, yönetim, yönetişim, toplumsal çıkarların birleştirilmesi ve ifade edilmesi, denetleme, siyasal iletişim ve siyasal katılımdır. Toplumsal çıkarların birleştirilmesi ve ifade edilmesi partilerin devlet ile toplum arasındaki bağlantıda rolünü ortaya koymaktadır. Çıkarların ifadesi ise toplumsal grupların ekonomik, sosyal ve toplumsal talepleri halka açıklamaktır (Sayarı, 2016). Heywood'a göre siyasi partileri herhangi bir gruptan ayıran dört özellik bulunmaktadır: Bunlar partiler siyasi iktidarı ele geçirmeyi amaçlama, resmî kart taşıyıcı üyelerinden oluşan bir yapı, hükûmet politikalarının temel alanlarındaki söylemlerine odaklanan konuları benimseme, genel ideolojik kimlikleri ile siyasal tercihlerini birleştirmedir (Heywood, 2019). Herhangi bir siyasi parti yapısı incelenirken birtakım özellikler göz önüne alınarak değerlendirme yapılmalıdır. Bunlar; liderlerin seçilme yöntemi ve aktif veya pasif rolleri, liderlerin üyelerle ilişkisi, merkezileşme derecesi, üyelerin nasıl oluşturulduğu ve yaygınlığı, parti üst yapısının denetlenme biçimi, disip-

KAYNAKLAR

BRAUD, Philippe (2017), **Siyaset Sosyolojisi**, (Çev. Ertuğrul Cenk Gürcan). İmaj Yayınevi, Ankara.

ÇAM, Esat (1998), **Siyaset Bilimine Giriş**, 5. Baskı. Der Yayınları, İstanbul.

DURAL, Baran (2011), **Siyaset Bilimi'nde Kuram-Yöntem ve Güncel Yaklaşımlar,** 2. Baskı. Paradigma Akademi, Edirne.

DUVERGER, Maurice (1993), **Siyasi Partiler** (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2019), **Siyaset**, Felix Kitap, Ankara.

KAPANİ, Münci (1987), **Politika Bilimine Giriş**. 23. Baskı, Bilgi Yayın Evi, İzmir.

NEUMANN, Sigmund (1956), "Toward a Comparative Study of Political Parties", **Modern Political Parties** (Der. Sigmund, Neumann,), University of Chicago, Chicago.

NEWTON, Kenneth & DETH, Jan Van (2014), **Karşılaştırmalı Siyasetin Temelleri (**Çev. Esin Saraçoğlu), Phoenix Yayınları, Ankara.

SAYARI, Sabri (2016), "Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri", **Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar** (Ed. Sayarı, Sabri ve Hasret, Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 123-145.

TURAN, Erol (2013), "Siyasal Partiler", **Siyaset Sosyolojisine Giriş** (Ed. Orhan GÖKÇE), Çizgi Kitapevi, Konya, ss. 181-188.

BLOK LİSTE/ÇARŞAF LİSTE

Hakan Gökhan Gündoğdu

Siyasi sistemin pek çok unsuru, özellikle de siyasi partilerin sayısı seçim sisteminden önemli ölçüde etkilenmektedir (Özbudun, 1995). Seçim sistemleri ise adayların seçimini belirleyen, oylama sürecinin yürütülmesine ilişkin açık kuralları içeren sistemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yon, 2011). Dolayısıyla seçim sisteminde, seçim sonucunu belirlemek için kullanılacak oy sayma yöntemi ve kuralları ortaya konulmaktadır (Britannica, 2023).

Seçmenlerin oy kullandıkları aday listeleri açık liste veya kapalı liste usulüne göre farklılık göstermektedir. Açık liste usulü, seçmenlerin listedeki hangi adayların seçimi kazanacağını belirlemesine olanak tanımaktadır. Öte yandan kapalı liste usulü ise seçmenler yerine parti organları tarafından belirlenen adayların seçilmesine imkân sağlamaktadır (Lijphart, 1994; Gallagher ve Mitchell, 2005; Yon, 2011).

Genel itibarıyla seçim sistemlerine ilişkin oy verme kuralları aşağıdaki temel bileşenden meydana gelmektedir (Grofman, 2015).

- Kimlerin oylamaya katılma hakkına sahip olduğunun belirlenmesi,
- Belirli bir partinin adaylarının kimler olacağının ve bir parti listesindeki aday sıralamalarının belirlenmesine yönelik parti içi kuralların ortaya konulması,
- Oy pusulasının türünün belirtilmesi,
- Seçim bölgelerinin belirtilmesi,
- Seçim zamanlamasının belirlenmesi ve
- Oy pusulalarının toplanmasına ilişkin kuralların ortaya konulmasıdır.

Türkiye'de ise parti içi seçimlerde blok liste ve çarşaf liste uygulaması, siyasi parti aday belirleme sürecinde kullanılan iki farklı liste türüdür. Bununla birlikte Tureng (2023), çarşaf liste usulünü siyasal anlamda orantısal oylama (proportional voting) ve açık liste (open list) olarak, blok liste usulünü ise kapalı liste (closed list) olarak tanımlamaktadır.

KAYNAKLAR

ARASLI, Oya (1972). **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı.** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

BİLİR, Faruk (2001), **Türkiye'de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

BİLİR, Faruk (2007), **Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir inceleme),** Yetkin Yayınları, Ankara.

BRITANNICA (2023). *"electoral system".*https://www.britannica.com/topic/electoral system , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

DUVERGER Maurice (1993), **Siyasi Partiler** (Çev. Ergun Özbudun), 4. Basım (3. Basımdan Tıpkı Basım), Bilgi Yayınları, Ankara.

GALLAGHER, Michael, & MITCHELL, Paul (Eds.) (2005), **The Politics of Electoral Systems,** Oxford University Press, UK.

GÖZLER, Kemal (2012), **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**, 3. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

GROFMAN, Bernard (2015), *"Electoral Systems",* **International Encyclopedia of Political Science,** Vol 1. (Ed. Bertrand BADIE, Dirk BERG-SCHLOSSER & Leonardo MORLINO), SAGE Publications, Thousand Oaks, California, USA, pp. 749 756.

GÜLER, Fatih (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi,** Adalet Yayınevi, Ankara.

İZGİLİ, Mesut (2013), **CHP "Yeni" Oldu Mu? Tüzük Demokratikleşti Mi?,** Karınca Yayınları, Ankara.

KANADOĞLU, Korkut (2010), **Siyasi Partiler Kanunu Şerhi: Cilt I (md. 1-35),** Beta Yayınevi, İstanbul.

KÜÇÜK, Tevfik Sönmez (2014), *"Parti İçi Demokrasi",* **Yüksek Lisans Tezi,** Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

LIJPHART, Arend (1994), **Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty seven Democracies, 1945-1990.** Oxford University Press, New York.

ÖZBUDUN, Ergun (1995). *"Seçim Sistemleri ve Türkiye".* **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 44, S.1, ss. 521-539.

ÖZCAN, Hüseyin & YANIK, Murat (2011), **Siyasi Partiler Hukuku**. Der Yayınları, İstanbul.

SARTORI, Giovanni (1997), **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği: Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme** (Çev. Ergun Özbudun), Yetkin Yayınları, Ankara.

ŞAFAK, Ali (2016), *"Anayasa Çalışmaları Perspektifinden Siyâsî Partiler ve Seçim Sistemi",* **Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,** C.5, S.12, ss. 54-83.

TEZİÇ, Erdoğan (1967), **Seçim Sistemleri,** Filiz Kitabevi, İstanbul.

TURENG (2023). *"çarşaf liste".* https://tureng.com/tr/turkce ingilizce/%C3%A7ar%C5%9Faf%20liste , Erişim tarihi:01.09.2023.

YANIK, Murat (2013), **Parti İçi Demokrasi,** (2. Baskı), Adalet Yayınevi, Ankara.

YON, Richard M. (2011), *"Electoral Systems".* **The Encyclopedia of Political Science** (Ed. George Thomas KURIAN), CQ Press, Washington, DC., pp. 488-489.

BÜYÜK KONGRE

Ezel Altunay

Fransızca "congrès" sözcüğünden dilimize geçmiş olan kongre; sorunların görüşüldüğü, fikir alışverişinde bulunularak karar alınması amacıyla bir araya gelen kişilerin oluşturduğu topluluk olarak ifade edilmektedir. Türkçe "kurul" Moğolca "tay" ekiyle oluşan kurultay ile eş anlamlı kullanılmaktadır (Ögel, 2002: 874). Oğuz Türkçesindeki karşılığı "kengeş" olan kurultay, danışmak, müşavere etmek anlamında kullanılmış olup, önemli kararlar bu mecliste alınmıştır (Togan, 1982: 31). Türk Dil Kurumu'na göre kurultay ise; bir kuruluşun, gündemindeki temel konuları ve sorunları konuşmak, yeni kurulların seçilmesi için belli sürelerle veya gerektikçe yapılan genel toplantı, kongre olarak nitelendirilmektedir.

Kongre, gündemdeki sorunları görüşmek ve sonuçlandırmak üzere, üye veya delegelerin divan yönetiminde ve belirli sürelerde yaptıkları toplantıdır. Dernek, vakıf ve kooperatiflerde "genel kurul" olarak nitelendirilen toplantıların siyasi partiler hukukundaki karşılığı ise kongredir (İyimaya, 2006:191).

Siyasi parti iradesinin, yönetimde izlenecek politikaların, iç-hukukta oluştuğu zemin, kongrelerdir. Kongrenin niteliği ve hukuki denetimi, siyasi partiler için iktidar yetkisini kullanma sürecinde kamuoyundaki görüntüsü açısından da önemlidir. Partiye yön veren kararların alındığı, organların seçildiği, kadroların belirlendiği, partideki yetkililerin ve tasarrufta bulunanların hesap verdiği en önemli yer kongrelerdir. (İyimaya, 2006: 247; Tuncay, 1996: 188)

Siyasi Partiler Kanunu'nun 13. maddesi'nde; siyasi partilerin merkez organlarının büyük kongre, genel başkan ile diğer karar, yönetim, icra ve disiplin organlarından ibaret olduğu hüküm altına alınmıştır. Parti tüzüğünde, bu organların isimleri ve üye sayılarının gösterileceği, ayrıca partinin amacına uygun olarak danışma ve araştırma amaçlı ihtiyari kurulların oluşturulabileceği de belirtilmiştir. Aynı Kanun'un "Büyük Kongre" başlıklı 14. Maddesi'nin birinci fıkrasında siyasi partilerin en yüksek organının büyük kongre olduğu belirtilmiştir.

Kongre üyeliğinin iki çeşit sınıflamaya tabi tutularak seçilmiş üyeler ve tabii üyelerden oluştuğu, *seçilmiş üyelerin* Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının iki katından fazla olmamak şartıyla, parti tüzüğündeki kural ve sayıya göre il kongresinde seçilen delegelerden oluşacağı, *tabii üyelerin* ise; siyasi parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleri olduğu hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, büyük kongre üyesi olan kişilerin il kongrelerinde delege olarak seçilemeyecekleri de belirtilmiştir.

İl/ilçe kongrelerinin görev ve yetkileri esas itibarıyla siyasi parti tüzüğünde belirlenmektedir. Ancak büyük kongrenin görev ve yetkileri kanunda açıkça düzenlenmiştir (Güler, 2023:30-31). Bu yetkilere bakıldığında siyasi parti ile ilgili hayati her türlü kararın alınması yetkisinin büyük kongrede olduğu görülmektedir. Bunun yanında siyasi partinin büyük kongresinin toplanmış olması siyasi partinin fiili ve hukuki varlığının devam ettiğine dair en kuvvetli karine olarak kabul edilmektedir. Bilindiği üzere siyasi partilerin belirli hareketsizlik durumlarında hukuki varlıklarının sona erdikleri kabul edilmektedir. Bu konuyla ilgili karar verme yetkisi Anayasa Mahkemesine aittir. Anayasa Mahkemesi bu yöndeki talepleri karara bağlarken siyasi partiyle ilgili bazı hayati fonksiyonların devam edip etmediğini kontrol etmektedir. Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin dağılma durumunu tespit ederken başka kriterler var olsa dahi, büyük kongrenin iki yıl içerisinde toplanmamış olmasını ağırlıklı olarak temel gerekçe kabul etmektedir (Güler, 2021:301). Bu durum büyük kongrenin fiili, hukuki ve siyasi önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

GÜLER, Fatih (2021), *"Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Dağılma Durumunun Tespit Edilmesi",* A**nadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2, S.1, ss.34-51.

GÜLER, Fatih, (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi,** Adalet Yayınevi.

İYİMAYA Ahmet, (2006), *"Siyasal Parti Kongrelerinin Yargısal Denetimi",* **TBB Dergisi**, Sayı: 64, ss. 189-250.

ÖGEL, Bahaeddin, (2002), "Devlet Meclisi ve Kurultay", **Türkler Ansiklopedisi**, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, ss.874-887.

ÖZSUNAY, Ergün, (1982), **Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler**, İstanbul.

TOGAN, A. Zeki Velidi, (1982), **Oğuz Destanı**, (Reşideddin Oğuznamesi, tercüme ve tahlili), Enderun yayınları, İstanbul.

TUNCAY, Suavi, (1996), **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Ankara.

DELEGE

Zeynep Yıldırım

Delege; 1. "kedisine bir yetki verilerek bir yere ya da birinin katına gönderilen kimse", 2. "devlet, parti, sendika vb. kuruluşları toplantılarda temsil eden kimse", 3. "katılımcı" (sozluk.gov.tr, 2023) anlamlarına sahiptir. Delegeler ile yapılan temsil biçimine, delegasyon modeli denir. Siyasal yaşamda temsil ilişkisi, toplumun sahip olduğu egemenlik hakkının, toplum adına ve toplumun seçeceği kimseler tarafından kullanılmasını ifade eder. Temsili demokrasi, "halka ait olan iktidarın, halk adına, halkın seçtiği ve halka karşı sorumlu temsilciler aracılığı ile kullanılması yoluyla" gerçekleşmektedir. Yönetilenler ile yöneticiler arasında nasıl bir dengenin kurulacağı, irade uyumunun ne şekilde sağlanacağı önemli bir meseledir. Seçimle gelen bir siyasetçi, seçim vaatlerine ve seçmenlerce onaylanan siyasi duruşlarına ne ölçüde bağlı kalmalıdır, sorusuna farklı temsil modelleriyle cevap vermek mümkündür (Demirel & Durgun, 2020: 358-359). Temsil, gündelik kullanımda, "tanımlamak" ve "mevcut kılmak" anlamına gelir. Siyasi bir ilke olarak temsil, bir kişinin ya da bir grubun, belli bir insan topluluğu adına hareket etmesine imkân veren bir ilişki türüdür. Temsil, yönetim ve yönetilen ayrımını kabul eder. Temsil, bu nedenle direkt demokrasi ile özdeş bir içeriğe sahip değildir. Demokrasinin temelinde bu yöneten-yöneten ayrılığının kaldırılması vardır. Temsili demokrasi de bu bağlamda, sınırlı ve doğrudan olmayan demokratik bir yönetim biçimidir (Heywood, 2017: 252).

Doğrudan demokrasi, bir zamanlar (Yunan şehir devletleri) mümkün olsa bile bugünün dünyasında uygulaması imkânsız hâle gelmiştir. Toplumların siyasi yapısı, ekonomik ve toplumsal değişim süreci içinde beliren ihtiyaçları karşılamak için gelişen, değişen ve dönüşen bir özelliğe sahiptir. Siyasi sistemin bir unsuru olan parlamentolar da bu değişimden payına düşeni alır. İnsan nüfusunun yoğunluğunun az olduğu dönemlerde, yaş, ırk, cinsiyet, soyo-ekonomik durumlar gibi belirleyici kıstasların eşliğinde, toplum üyelerinin belli bir kısmı, kendileriyle ilgili her kararda oy kullanarak yönetime dâhil olabilmiştir, yani insanlar fikirlerini doğrudan ifade edebilmiştir. Fakat bugünün mevcut hâliyle bu sistemin uygulanamaz olmasından dolayı, temsil işlevi aktif olmuş-

KAYNAKLAR

DEMİREL Ahmet & DURGUN Sezgi (2020), *"Temsiliyet ve Seçimler",* **Siyaset Kavramlar, Kuramlar, Süreçler** (Ed. Yüksel Taşkın), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 355-380.

FORD, Bryan (2002), *"Delegative Democracy",* https://bford.info/deleg/deleg.pdf, Erişim Tarihi: 10.08.2023

GÜLER, Fatih (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi**, Adalet Yayınevi, Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2016), ***"Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları",*** (Çev. Fahri Bakırcı), BB101 Yayınları, Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2017), **"Siyaset",** (Çev. Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Hasan Yücel Başdemir), Adres Yayınları, Ankara.

KAYMAZ MERT, Melek (2020), *"Geleneksel ve Post-Modern Siyasi Temsil Yöntemleri: Bir Karşılaştırma",* **ARHUSS,** C. 3, S. 1, ss. 59-71.

ÖRS, Birsen (2006), *"Siyasal Temsil",* **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 35, ss. 1-22.

TDK (2022), **Türkçe Sözlük**, https://sozluk.gov.tr/; Erişim Tarihi: 09.08.2023

VARLIK, Ülkü & ÖREN, Banu (2003), *"Demokrasi ve Temsil",* **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,** C. 3, S. 5, ss. 172-185.

DEVLET YARDIMI

Selçuk Aslan

Demokratik siyasi sistemlerin vazgeçilmez ve en temel unsuru olarak kabul edilen siyasi partiler, sistemde üstlendikleri ve yürüttükleri görevleri yerine getirebilmek için belirli finansal kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. İhtiyaç duyulan bu finansal kaynağın sağlanmasında devletin rolü incelendiğinde, 1960 yılından önce siyasi parti faaliyetlerinin kamusal hizmet sayılmamasından dolayı, dünyanın hiçbir yerinde siyasi partiler devletlerden yardım alamamışlardır (Aydın, 2005: 245-246). Bu yıllarda siyasi partiler genellikle aidatlardan, malvarlıklarından elde edilen gelirler ve bağışlar ile faaliyetlerde bulunmuşlardır (Çoban, 2008: 603). 1960'lı yıllara gelindiğinde siyasi partilerin devlet yardımı almalarını gerektiren iki husus olmuştur. Bunlardan ilki, sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok ülkesinden sayıca artan siyasi partilerin hukuksal boyutlarında meydana gelen değişimdir. Yeni düzenlemeler ile 1960 öncesinde yaşam bulan siyasi parti faaliyetlerin kamusal hizmet sayılmaması anlayışına son verilmiştir. İkinci husus ise, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile siyaset yapma yöntemlerinde meydana gelen değişimdir. 1960'lara doğru siyasi partilerin seçmenlere ulaşmasında yazılı ve görsel medyanın büyük önem kazanmaya başlamasıyla artan maliyetlerin bir kısmının kamu kaynaklarından karşılanması gerek Avrupa'da gerekse Türkiye'de yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Yüksel, 2007: 7).

Türkiye'de siyasi partilere yönelik ilk devlet yardımı, tanıtıma yönelik olmuştur. 5545 sayılı ve 16 Şubat 1950 tarihli Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun (MSK) 45. maddesinde "Radyolarda propaganda, her siyasi parti için günde 10 dakikayı aşamaz" hükmü getirilerek, siyasi partilerin devlet yardımı ile siyasal faaliyetlerde radyodan yararlanmaları sağlanılmıştır. İlgili Kanun'un 45.maddesinin devamı fıkralarında ise, radyo desteğinin kullanılması şartlara bağlanmıştır. Buna göre, siyasi partilerin bu yardımı alabilmeleri için en az beş seçim çevresinde aday göstermiş olmaları gerekmektedir. Yirmiden fazla seçim çevresinden aday göstermiş partilerin radyodan yararlanma sürelerinin günde 20 dakika olacağı düzenlenmiştir (Resmî Gazete, 1950: 17804).

KAYNAKLAR

1961 ANAYASASI, https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/, Erişim Tarihi:25.08.2023.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Ara?KelimeAra%5B0%5D=648+say%C4%B1l%C4%B1&Donemler_id=1&BasvuruTurler_id=1&page=, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

AYDIN, Mesut (2005), "*Türkiyede Siyasal Partilere Devlet Yardımı*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.54, S. 4, ss. 235-265.

ÇOBAN, Ali Rıza (2008), "*Devlet Siyasi Partilere Hakça ve Yeterli Düzeyde Yardım Yapıyor Mu?*", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, S.1-2, ss. 601-639.

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TEKLİFİ VE BAĞLI CETVELLER (2019), https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/05/2019-Yılı-Merkezi-Yönetim-Bütçe-Kanunu-Teklifi-ve-Ekleri.pdf, Erişim Tarihi: 27.08.2023.

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TEKLİFİ VE BAĞLI CETVELLER (2020), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/10/2020_Yili_Merkezi_Yonetim_Butce_Kanunu_Teklifi_ve_Bagli_Cetveller-1.pdf, Erişim Tarihi: 27.08.2023.

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TEKLİFİ VE BAĞLI CETVELLER (2021), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/2021-Yili-Merkezi-Yınetim-Kanun_Teklifi_WEB.pdf, Erişim Tarihi: 27.08.2023.

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TEKLİFİ VE BAĞLI CETVELLER (2022), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/10/2022_Yili_Merkezi_Yonetim_Butce_Kanunu_Teklifi_ve_Bagli_Cetveller.pdf, Erişim Tarihi: 27.08.2023.

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU TEKLİFİ VE BAĞLI CETVELLER (2023), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/2023-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Kanunu-Teklifi-ve-Bagli-Cetveller.pdf, Erişim Tarihi: 27.08.2023.

RESMİ GAZETE (1950), **Milletvekilleri Seçimi Kanunu**, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7438.pdf, Erişim Tarihi: 24.08.2023.

RESMİ GAZETE (1965), **Siyasi Partiler Kanunu**, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12050.pdf, Erişim Tarihi: 24.08.2023.

RESMİ GAZETE (1968), **Siyasî Partiler Kanununun 74'üncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun**, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12839.pdf, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

RESMİ GAZETE (1971), **9/7/1961 tarihli ve 334 sayılı T. C. Anayasasının 56'nci ve 82'nci Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun**, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13883.pdf, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

RESMİ GAZETE (1974), **648 sayılı Siyasî Partiler Kanununa Bir Badde ve Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun**, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14881.pdf, Erişim Tarihi: 25.08.2023.

RESMİ GAZETE (1983), **7.11.1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun**, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22355.pdf, Erişim Tarihi: 26.08.2023.

RESMİ GAZETE (1983), **Siyasi Partiler Kanunu**, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18027.pdf, Erişim Tarihi: 26.08.2023.

RESMİ GAZETE (1984), **22.4.1983 Tarihli ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununun 61'inci Maddesine Bir Bent ve Aynı Kanuna Bir Ek Madde ile Bir Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun**, Erişim 27.08.2023.

SİYASİ PARTİLER KANUNU, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2820 &MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, Erişim Tarihi: 27.08.2023.

TANÖR, Bülent (1994), **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul.

YÜKSEL, Nahit (2007), **Siyasetin Kamusal Finansmanı (Siyasi Partilere Devlet Yardımı)**, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara.

DEVLET YARDIMINDAN KISMEN VEYA TAMAMEN YOKSUN BIRAKILMA

Cem Angın

Siyasi partiler, bir ülkede iktidar için yarışacakların kümelendiği örgütlenmeler olup, temsili demokrasilerin en önemli siyasal aktörleri arasında yer alırlar. Benzer düşüncelere, görüşlere ve amaçlara sahip insanların bir araya geldiği örgütlenmeler olarak siyasi partiler, gerek en temel temsil mekanizması olma fonksiyonları gerekse en aktif kamu politikası aktörlerinden olması nedeniyle demokratik işleyişin vazgeçilmezleri arasındadır. Genel olarak bakıldığında demokratik ilkelerin ve kültürün kurumsallaştığı ülkelerde siyasi parti sayıları oldukça fazla iken daha otoriter ve baskıcı yönetimler altındaki ülkelerde az sayıda siyasi parti bulunmaktadır.

Seçmenler, gönüllüler, parti örgütlenmesi ve liderden meydana gelen siyasi partiler, farklı siyasal talepler, sosyal ve siyasal olay ve koşullarla ortaya çıkmıştır. Ancak genel olarak bakıldığında siyasi partilerin doğuşu, parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşu ile gerçekleşmiştir. Duverger' (1970: 51-52)in de belirttiği üzere siyasi partiler, tek bir topluğun değil, birçok topluluğun yarattığı bir bütün, ülke geneline yayılmış ve koordinatör kurumlar aracılığıyla birbirlerine kenetlenmiş küçük grupların meydana getirdiği bir birliktir. Bu nedenle her siyasi partinin kendine has bir üslubu, ideolojisi, amacı ve işlevleri bulunmaktadır.

Siyasal partiler genel olarak asgari düzeyde bazı ilkelere sahiptir. Örneğin bunlar; süreklilik, teşkilatlanma, iktidar amacı, halk desteği gibi ilkelerdir. Buna göre siyasal partiler süreklilik arz eden yani parti kurucularının ömürleri ile sınırlı olmayan, ülke genelinde teşkilatlanması olan, koalisyon ya da tek parti olarak iktidara geçme amacı olan, halk desteği ve seçimler yoluyla iktidar olma ilkesine örgütlenmelerdir (Çam, 2011: 417). Diğer bir ifadeyle siyasi partiler, halk desteği aracılığıyla iktidarı elde etmeye veya bunu sürdürmeye çalışan, ülke çapında daimî ve istikrarlı teşkilatlanması bulunan siyasal topluluklardır (Özbudun, 1974: 4-5).

KAYNAKLAR

ÇAM, Esat (2011), **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul.

DUVERGER, Maurice (1970), **Siyasi Partiler**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

GÜLER, Fatih (2021a), *"Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa Göre İhtar",* **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1, ss. 97-130.

GÜLER, Fatih (2021b), *"Davaya Bakmakta Olan Mahkeme Sıfatıyla Anayasa Mahkemesinin Siyasi Partiler Hukukuna Etkisi"*, **Atlas 8th International Social Sciences Congress**, 11- 13 Haziran 2021, Ankara.

KARAKOÇ, Rıfat (2021), *"Türkiye'de Siyasi Partilere Devlet Yardımı",* **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 20 S.79, ss. 1405- 1419.

KOÇAK, Mustafa (2002), **Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasaklar,** Turhan Kitabevi, Ankara.

ÖZBUDUN, Ergun (1974), **Siyasal Partiler**, Sevinç Matbaası, Ankara.

DİSİPLİN CEZALARI

Cem Angın

Disiplin, Latince "disciplina", Fransızca "discipline" kavramından gelmektedir. Kavram bu hâliyle eğitim, terbiye, öğrencilik adabı gibi anlamlara gelmektedir (etimolojiturkce, 2023). Tanım olarak disiplin, "bir topluluğun, yasalarına ve düzenle ilgili yazılı veya yazısız kurallarına, titizlik ve özenle uyması durumu" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Osmanlı Devleti döneminde bu kavram "zaptu rapt" deyimine karşılık kullanılmış ve "askeri zapt etmek, vazifeye bağlamak, disiplin, asayiş, düzen" anlamlarıyla bugünkü karşılığına çok yakın bir şekilde kullanılmıştır (Kayar, 2022: 289).

Disiplin, çalışanların kurum düzenine, mevzuatına, işleyişine aykırı davranış göstermeleri hâlinde karşılaştıkları yaptırımlardır (Tortop, 1983: 100). Genel olarak disiplin suçu ile disiplin cezası birbirine karıştırılmakla beraber: Disiplin suçu, disiplin yönetmeliğine aykırı davranışı ifade ederken, disiplin cezası, disiplin suçlarından birinin işlenmesi hâlinde, bu suçu işleyen kişiye verilen cezayı ifade etmektedir (Kayar, 2022: 289).

Disiplin rejimi son derece önemli bir müessese olup, anayasal dayanağı bulunmaktadır. Anayasa'nın kamu hizmetleriyle ilgili bölümünde, görev, sorumluluk ve disiplin kovuşturulmasında güvence başlığını taşıyan 129. maddesi disiplin hukukuna hâkim temel ilkeleri ortaya koymuştur. Hiç kimsenin savunma hakkından mahrum edilemeyeceği, savunma hakkı verilmeden ve savunma alınmadan disiplin cezası verilemeyeceği ve ayrıca disiplin kararlarının yargı denetimi dışına çıkarılamayacağı anayasa tarafından hüküm altına alınmıştır. Disiplin hukukunun temel ilkelerini oluşturan bu hükümler herkesin adil bir disiplin sürecinden geçebilmesini sağlayacak güvence ilkelerini oluşturmaktadır.

Disiplin hukuku genel olarak 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu içerisinde daha çok kamu personel yönetimi ile ilişkili olarak ele alınsa da siyasi partilerin işleyişinde de önemli bir yere sahiptir. Birçok farklı görüşün, kişinin, grubun veya teşkilatlanmanın bir çatı altında birleşmesiyle oluşan siyasi partilerin belli bir düzeyde istikrar ve kurumsallık elde edebilmesi disiplin kurul ve kurallarının varlığına bağlıdır.

KAYNAKLAR

Etimolojiturkce.com (2023). www.etimolojiturkce.com/arama/disiplin. (19.08.2023).

GÜLER, Fatih (2023), "*1924 Anayasası Öncesi Dönem Siyasi Parti Tüzükleri".* **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S.32, ss. 1-15.

KAYAR, Nihat (2022), **Kamu Personel Yönetimi,** Ekin Kitap, Bursa.

TDK. (2023). Türk Dil Kurumu: https://sozluk.gov.tr/. (20.08.2023).

TORTOP, Nuri (1983), *"Disiplin, Disiplin Cezaları ve Disiplin Suçları",* **Amme İdaresi Dergisi**, S.16, C.3, ss. 89-100.

DİSİPLİN KURULU

Mücahit Bektaş

Disiplin kurulu, siyasi partilerde öncelikle bulunduğu ülkedeki hukuk rejiminin, ardından partinin yetkili organlarının belirlemiş olduğu kuralların, üyeler tarafından ihlâl edilip edilmediğini tespit etmek ve gerektiğinde cezalandırmakla görevli bir birimdir. Siyasi partilerde disiplin kurullarının görev, yetki ve sorumlulukları, her ülkenin norm düzenine göre farklılık göstermektedir. Buna karşın, disiplin kurullarının ortak ve esas gayesi disiplini sağlamaktır. Dolayısıyla, disiplin kurullarının uygulamalarını incelenmeden önce disiplin kavramının bizatihi kendisinin sahip olduğu anlama yoğunlaşılması gerekir. Sosyal, kültürel, örgütsel, iktisadî ve siyasi pek çok nedene bağlı olarak şekillenen ve çeşitlenen disiplin kurullarının aksine, disiplin kelimesinin tutarlı bir etimolojiye sahip olduğu söylenebilir.

Disiplin kelimesi, her ne kadar içerdiği anlam itibarıyla birbirlerine yakın olsa da günümüzde birden fazla anlam grubuna ayrılmaktadır. Ötüken Türkçe Sözlük disiplin kelimesini; *a*-yazılı/yazısız tüm düzenlemelere uyulması hâli, *b*-toplumun geneline hâkim olan fikir ve eylemlere uyulması için alınan tedbirlerin tümü, *c*-etik/ahlaki normların ya da bilimsel yöntemlerin katı kurallara bağlanması, *d*-bilim dalı ve *e*-askerî kurallara, düzene ve hiyerarşik yapıya uyma (Çağbayır, 2007:1241) şeklinde beş kategoride incelemiştir. Ancak, kategorilerin hepsi de düzene-kurala uyma hâlini anlatmaktadır.

Etimolojik açıdan bakıldığında, kelimenin kökü Latince olup, İncil'deki ve Hristiyan teolojisindeki *disciple* kelimesine dayandırılmaktadır. *Disciple* kelimesi, günümüz Türkçesinde *havari* kelimesine karşılık olarak kullanılmış ve 'refakatçi, yoldaş, takipçi, mürit, öğrenci, şakirt, çırak' gibi anlamlara gelmektedir. Kullanımın yerleşmesiyle 'talimat, öğrenme, öğretme, bilgi, bilim' gibi anlamlara gelen *disciplina* formuna evrilen kelime, eski Fransızcaya, mevcut anlamlarının yanında 'fiziksel ceza, çile' anlamlarını da katarak, *descepline* şeklinde geçmiştir. Günümüzdeki formuna (*discipline*) geldiğindeyse Fransızca 'kefaret ya da ıslah için cezalandırılma' anlamlarını kazanmıştır (Harper, 2023; EtimolojiTürkçe, 2020; Wedgwood, 1872: 166-215).

KAYNAKLAR

CERİT, Mehmet (2019), "*Siyasal Partiler, Parti İçi Demokrasi ve Siyasal Elitler*", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara: Çankaya Üniversitesi.

ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007), "*disiplin*". **Ötüken Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı**, C.2, ss. 1241. İstanbul: Ötüken.

DEMİR, Fevzi (2013), "*Türk Siyasi Partiler Sisteminin Parti İçi Demokrasi Sorunları ve Çözüm Önerileri*", **Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan** (Ed. A. Merih Öden, Levent Gönenç, Selin Esen, Ali Ersoy Kontacı, Deniz Polat & Ali Erdem Doğanoğlu), C.I, ss. 195-214. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

ETİMOLOJİTÜRKÇE (2020), "*disiplin*", https://www.etimolojiturkce.com/kelime/disiplin.

HARPER, Douglas (2023), "*discipline*", https://www.etymonline.com/word/discipline.

KAPLAN, Çetin (2011), "*Kamu Personelinin Disiplin Yönetimi ve Uygulamalarına Bakışı*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.1, ss. 139-56.

MUTLU, Abdullah (2005), "*Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi ile Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi ve Özgün Model Arayışları*", **Uzmanlık Tezi**, Ankara: İçişleri Bakanlığı.

TURAN, İlter (1968), *"Parti Disiplini: Kapsam, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler",* **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.28, S.1-4, ss. 79-102.

WEDGWOOD, Hensleigh (1872), **A Dictionary of English Etymology**, 2. Baskı, London: Trübner.

DİVAN KURULU

Hakan Gökhan Gündoğdu

Divan sözcüğünün anlamı "yüksek düzeydeki devlet adamlarının kurduğu büyük meclis" (TDK, 2023) veya "resmi işlerin görüşülüp karara bağlandığı meclis ve buna bağlı devlet daireleri" (TDV, 2023) olarak ifade edilmektedir. Diğer sözlüklerde divan sözcüğünün anlamları sırasıyla; "islami hükûmet birimi, hükûmet bürosu veya idare" (Britannica, 2023), "Osmanlı İmparatorluğu'nun özel konseyi" (Merriam-Webster, 2023), "yazmanlar heyeti, sekretarya veya mahkeme" (Türkçe Etimoloji Sözlüğü, 2023), "meclis veya büyük meclis" (Tureng, 2023) olarak tanımlanmaktadır. Başkaca sözlüklerde (Campridge, 2023; Oxford, 2023) ise divan sözcüğünün "oturma grubu, karyola, kanepe veya sedir" anlamlarında kullanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca, divan kelimesi Türk edebiyat tarihinin bir türü olarakta bilinmektedir (Yılmaz, 2010; TDV, 2023). Kelimenin diğer anlamları da sırasıyla; Osmanlı idare yapısı içerisinde köy ile nahiye arasında kalan yönetim birimi ve yüksek rütbeli askerlerin savaş görüşmeleri ile ilgili toplandıkları meclis (divan-ı harp) olarak adlandırılmıştır (Yılmaz, 2010).

Divan sözcüğünün kullanılışı ile ilgili tarihsel arka plandan bahsetmekte fayda vardır. Bu kapsamda, divan terimi ilk olarak Halife I. Ömer döneminde savaş ganimetlerinden pay alma hakkına sahip olan Arap savaşçıların kaydedildiği bir emeklilik listesi anlamında kullanılmıştır. Fethedilen yerlerden ve toprak sahiplerinden alınan kiralar ve vergilerden, divana kayıtlı savaşçılara emeklilik maaşları verilmekteydi. Muaviye'nin halifeliği döneminde ise bu terim hükûmet bürosu anlamında tanımlanmıştır. İranlılar ise divan terimini 19. yüzyıla kadar çoğunlukla merkezi hükûmet anlamında kullanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise divan sözcüğü, üst düzey memurlardan oluşan danışma meclisi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, bu terim Osmanlılarda şilte ve minderlerle donatılmış ofislerde devlet memurlarının kabul edildikleri yerler anlamında da ifade edilmiştir (Britannica, 2023).

Divan kurulu ise siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının, derneklerin ve kurumların yönetim organlarından biridir. Genel olarak bu kurul, üyeler tarafından seçilen bir grup kişilerden oluşmaktadır. Siyasal partilerde divan kuru-

KAYNAKLAR

BRITANNICA (2023), *"divan (Islamic government unit)".* https://www.britannica.com/topic/divan-Islamic-government-unit , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

CAMBRIDGE (2023), *"divan".* https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english turkish/divan?q=Divan , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

DOĞANAY, Ramazan (2009), *"Siyasi Partilerin TBMM Grupları ve Bu Grupların Parlamento Çalışmalarındaki Rolü",* **Yüksek Lisans Tezi,** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

EŞEN, Hamit (2007), *"Parlamento Hukuku Açısından Başkanlık Divanı'nın Konumu, Görevleri ve Yetkileri",* **Yasama Dergisi,** S. 4, ss. 5-26.

GÜLER, Fatih (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi,** Adalet Yayınevi, Ankara.

İYİMAYA, Ahmet (2006), *"Siyasal Parti Kongrelerinin Yargısal Denetimi",* **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** S. 64*,* ss. 189-250.

MERRIAM-WEBSTER (2023), "*divan".* https://www.merriam webster.com/dictionary/divan , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

OXFORD (2023), *"divan".* https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/divn?q=divan , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

TDK (2023), *"Divan".* https://sozluk.gov.tr/ , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

TDV (2023), *"Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Divan".* https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=Divan&p=m , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

TURENG (2023), *"divan".* https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/divan , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

TÜRKÇE ETİMOLOJİ SÖZLÜĞÜ (2023), *"Divan".* https://www.etimolojiturkce.com/arama/Divan , Erişim Tarihi: 29.08.2023.

YILMAZ, Cevdet (2010), *"Türkiye'de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamlarda Kullanılan Bir Terim: Divan",* **History Studies**, C.2, S.1, ss. 273-309.

GENEL BAŞKAN

Burcu Büyükekmekci

Modern demokrasilerin vazgeçilemez belirleyicilerinden biri olan serbest seçimlerin, en önemli aktörleri ise rekabet edebilir düzeydeki siyasal partilerdir. Siyasal partilerin program merkezli olması isteği, politik bilinç açısından tercih edilen durumdur. Oysa kamuoyunun ve ortanca seçmenin2 genel eğilimi ve bilişsel kategorileri siyasal partilerin liderleri etrafında şekillenen bir sonuç üretmektedir. Bu sebeple partilerin örgütlenme yapısında partinin tabii lideri olarak "genel başkanlık" makamı öne çıkan bir mekanizma hâline gelir. Demokratik yapı ve kurumlarda liderlik mekanizmasının gerekliliğine ilişkin entelektüel etkenler, idari ve psikolojik faktörler öne çıkmaktadır (Michels, 2021: 19-20). Siyasal yaşamın, temsili demokrasi üzerinden teşekkül ettiği sistemlerde, örgütlü bir yapının varlığı, siyasal yaşama katılımın en önemli uğraklarından biridir. Diğer yandan örgütlenmeye duyulan ihtiyacın kökeninde ise kitlelerin, kitle olarak yönetimi sağlamasındaki imkânsızlık, araçsal olarak yüklendikleri genel nitelik ve psikolojik açıdan lider kültü, siyasal minnettarlık ve profesyonel liderliğin yüklendiği entelektüel imtiyazların kitlenin formel yetersizliği üzerindeki işleyişi gibi faktörler, liderlik makamını bir zorunluluk olarak ortaya koyar (Michels, 2021: 20-59). Genel başkan, partinin temsilini üstlenen bir nitelik gösterir. Bu durum yetki yönünden bir temsil içeriği ile 2820 sayılı Kanun'un 15'inci maddesinde de yer almaktadır.

2820 sayılı Kanun'un genel merkez teşkilat yapısını öngören bölümünde yer verildiği üzere "genel başkan" siyasi partinin organlarından biridir. Kanunun 15'inci maddesi ise doğrudan genel başkanlığa ilişkin hükümleri içerir. Buna göre genel başkan seçimine ilişkin hüküm, büyük kongrenin gizli oyu ve üye

[2] Ortanca seçmen teorisine göre, politikacıların temel hedef kitlesi oransal açıdan toplumda oldukça büyük bir kesime tekabül eden seçmen kitlesidir. Oransal açıdan büyük bir kısma tekabül eden ortanca seçmen kitlesine yönelmek, bu yönde temel politik hedeflerin belirlenmesi ve buna dönük uygulamaların yürütülmesi, toplumun görece daha küçük kısımlarını oluşturan seçmen gruplarının istek ve ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Ortanca seçmenin, belirleyici bir faktör olarak ekonomi politik perspektifle konu edildiği araştırma için bkz. SCERVINI, Francesco (2012), "The empirics of the median voter: democracy, redistribution and the role of the middle class" **J Econ Inequal,** S.10, ss. 529–550, Ayrıca *bkz*. KIZILBOĞA, Rüveyda (2012), "*Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi"* **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S. 2, ss. 91-109.

KAYNAKLAR

ARISOY, Cansu (2016), *"Ekolojik Siyaset: Almanya Yeşiller Partisi",* **Euro Politika**, S. 1, ss. 88 – 91.

KAYNAR, Mete Kaan (2007), **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri: 1923-2006**, İmge Kitabevi Yayınları: Ankara.

KIZILBOĞA, Rüveyda (2012), *"Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi"* **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 2, ss. 91-109.

MICHELS, Robert (2021), **Siyasi Partiler: Modern Demokrasideki Oligarşik Eğilimlerin Sosyolojik İncelemesi,** (Çev. İmre Sipahi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

SCERVINI, Francesco (2012), *"The empirics of the median voter: democracy, redistribution and the role of the middle class"* **J Econ Inequal**, S.10, ss. 529–550.

TBMM Genel Kurul Konuşması, Yasama Yılı: 3, Birleşim: 20, Tarih: 20.11.2019 https://www.tbmm.gov.tr/milletvekili/UyeGenelKurulKonusmalariDetay?eid=82164 (erişim tarihi 08.07.2023).

TURAN, İlter (2011), *"Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları",* **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 45, ss. 1-21.

GENEL MERKEZ TEŞKİLÂTI

Mücahit Bektaş

Siyasi parti teşkilatlarında en üst hiyerarşik (Altınbaş, 2021:37) yönetim, karar ve denetim birimlerinin-yapılarının tümüdür. Siyasi partilerin yönetsel yapılarının hangi organlardan meydana geldiği ve bu organların hangi işlevlere sahip olduğu, 2820 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinde sıralanmıştır. İlgili maddede, Türk idarî yapılanmasına benzer bir anlayış benimsenmiş; partilerin başkent örgütlenmesine, yani merkez organlarına ve başkent örgütüne bağlı taşra örgütlenmesine, yani il, ilçe ve belde teşkilatlanmasına sahip olduğu belirtilmiştir. Bunların yanında, siyasi partilerin belediye meclislerindeki, il genel meclislerindeki ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki parti grupları da siyasi partilerin teşkilatları içerisinde sayılmıştır (Ardıç, 2019: 29-30).

2820 sayılı Kanun'un 7'nci maddesi, bu idarî yapıların hangilerinin zorunluğu olduğunu ya da hangi hâllerde zorunlu olduğunu belirten bir ifade içermemektedir. Ancak 2820 sayılı Kanun'un; parti kuruluşuyla ilgili 8'inci maddesi, parti siciliyle ilgili 10'uncu maddesi ve meclis gruplarının kurulmasıyla ilgili 22'nci maddesi birlikte değerlendirildiğinde, yalnızca partilerin merkez organlarının zorunlu bir idarî yapılanma olduğu söylenebilir.

İlgili Kanun'un 36'ncı maddesine göreyse toplam il mülki yönetimlerinin en az yarısında il teşkilatlarının kurulması; mahallî idareler seçimi-milletvekili seçimi ayırt etmeksizin bir siyasi partinin seçimlere katılabilme, diğer bir deyişle aday gösterebilme yeterliliğine sahip olabilmeleri için zorunlu tutulan şartlardandır. Bunun yanında, 2820 sayılı Kanun'un 22'nci maddesine göre belediye meclislerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde parti gruplarının kurulması, 20'nci maddesine göre ise belde teşkilatlarının kurulması tamamen tercihe bırakılmıştır. Özetle, siyasi partilerin, Kanun'un 8'inci maddesine göre tüzel kişilik kazanmalarının ardından, siyasi faaliyetlere başlayabilmeleri için gerekli olan idarî birimler merkez organlarıdır.

Siyasi partilerin zorunlu merkez organları, Kanun'un 13-17'nci maddelerini kapsayan Üçüncü Bölümünde genel merkez teşkilatı şeklinde ele alınmıştır. Buna göre Kanun, siyasi parti genel merkez teşkilatlarını; a) büyük kongre, b)

KAYNAKLAR

ALTINBAŞ, Selcen (2021), **Türkiye'de Siyasal Parti Tipolojileri**, Nobel: Ankara

ARDIÇ, Özgür (2019), "*Türkiye'de Siyasi Partilerin Örgütsel Yapısı ve Parti İçi Demokrasi: CHP Örneği (1923-1980)*", **Yüksek Lisans Tezi**, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

BEKTAŞ, Mücahit (2021), "*Bürokratik Kültür ile Kamu Reformu Arasındaki İlişki: Türk Kamu Bürokrasisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma*", **Doktora Tezi**, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi.

DEMİR, Fevzi (2013), "*Türk Siyasi Partiler Sisteminin Parti İçi Demokrasi Sorunları ve Çözüm Önerileri*", **Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan**, (Ed. A. Merih Öden, Levent Gönenç, Selin Esen, Ali Ersoy Kontacı, Deniz Polat & Ali Erdem Doğanoğlu), C.I, ss. 195-214. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

HOFSTEDE, Geert, HOFSTEDE, Gert Jan & MINKOV, Michael (2010), **Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival**, 3. Baskı. New York: The McGraw-Hill.

İYİMAYA, Ahmet (2006), "*Siyasal Partilerde Teşkilat Yönetimi: Görevden Almanın Hukuki Rejimi*", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi,** C.19, S.66, ss. 133-72.

MEMLEKET Partisi (2021), "Genel Başkan: Muharrem İnce", https://www.memleket partisi.org.tr/genel-baskan.

MUTLU, Abdullah (2005), "*Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi ile Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi ve Özgün Model Arayışları*", **Uzmanlık Tezi**, Ankara: İçişleri Bakanlığı.

GRECO (YOLSUZLUĞA KARŞI DEVLETLER GRUBU)

Zeynep Yıldırım

GRECO, Avrupa Konseyi'nin yolsuzluklarla mücadele etmede kurumsal araçlarından biridir. Avrupa Kıtası'nın en önemli ve etkin, insan haklarını savunan organizasyonu olan Avrupa Konseyi; 27'si Avrupa Birliği üyesi olan 46 üye devlet ve 6 gözlemci devletten oluşmuştur. Tüm Avrupa Konseyi üye ülkeleri, "insan haklarını, demokratik değerleri ve hukukun üstünlüğünü korumaya" dair hazırlanmış olan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ne taraftır (Avrupa Konseyi, 2023). Avrupa Konseyi'nin hedefleri; "insan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek; ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde ve çevre konularındaki sorunlara çözüm aramak; Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak" olarak belirlenmiştir (mfa.gov.tr, 2023).

Avrupa Konseyi genel olarak, "ifade ve basın özgürlüğünü", "toplanma özgürlüğünü", "eşitliği" ve "azınlıkların korunmasını" savunur. Avrupa Konseyi'nin belli başlı çalışmaları; "çocukların korunması, çevrim içi (sosyal medya araçları ile) nefret söylemi ile mücadele ve Avrupa'nın en büyük azınlığı olan Romanların haklarının korunması" gibi konulardır. Avrupa Konseyi, "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Sözleşme ve Siber Suçlar Sözleşmesi" gibi uluslararası sözleşmeler aracılığıyla insan haklarını çeşitli şekillerde ve konularda desteklemektedir (Avrupa Konseyi, 2023). Avrupa Konseyi ayrıca, "yolsuzluk ve terörizmle mücadele" edilmesi için üye devletlerin gerekli hukuksal reformları gerçekleştirmesine yardımcı olacak politikalar üretir (Avrupa Konseyi, 2023). Avrupa Konseyi, üye devletlerin bu alanlardaki ilerlemelerini bağımsız uzmanlardan oluşan "izleme organları" aracılığıyla gözlemleyerek tavsiyelerde bulunur (Avrupa Konseyi, 2023). Bu izleme organlarından birisi "Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu" "(The Group of States Against Corruption/GRECO)" dur.

KAYNAKLAR

ALTAY, Asuman (t.y.),*"Etik ile İlişkileri – Kamu Açısından"* https://studylibtr.com/doc/4375117/etik-ile-ekonomi-%E2%80%B9liflkileri-%E2%80%93-kamu-a%C3%A7%E2%80%BAs%E2%80%BAndan-do%C3%A7.-dr.-as, Erişim Tarihi: 08.08.2023

AVRUPA KONSEYİ (2023), https://www.coe.int/en/web/about-us/values, Erişim Tarihi: 08.08.2023

AVRUPA KONSEYİ (2023), https://www.coe.int/en/web/about-us/who-we-are, Erişim Tarihi: 08.08.2023

AVRUPA KONSEYİ (2023), https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 08.08.2023

ADALET BAKANLIĞI, GROCE GENEL BİLGİ (2023), https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/greco-genel-bilgi17092020115143, Erişim Tarihi: 08.08.2023

GROCE (2023), https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco/what-is-greco, Erişim Tarihi: 08.08.2023

KAYRAK, Musa (2006), *"Yolsuzlukla Mücadelede Uluslararası Örgütler",* **Sosyoekonomi,** C. 4, S. 4, ss. 85-108.

SOYALTIN COLELLA, Diğdem (2020), *"Uluslararası ve Bölgesel Yolsuzlukla Mücadele Rejimlerinde Yaptırım ve Sosyal Baskı: Karşılaştırmalı Bir Analiz",* **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C. 19, S. 1, ss. 61-77.

HÂKİM PARTİ

Zeynep Yıldırım

Duverger'in belirttiği gibi, hâkimiyet; fiziksel güçten daha çok, nüfuz ile ilgili bir durumdur ve "inanç" kavramı ile de bağlantılıdır. "Hâkim parti", kamuoyunun hâkimiyetine inandığı partidir. Bu inanç, yöneticilerin meşruluğunu tayin eden inanç ile birbirinden ayrı şeyler olmakla birlikte, aralarında yakın bir ilişki de mevcuttur. Hâkim partiye muhalif olanlar ve hâkim partiye oy vermeyenler bile, hâkim partinin üstün durumunu ve nüfuzunu takdir eder ve bu üstünlüğü kabullenirler (Duverger, 1974: 399). "Hâkim parti", muhalif ya da parti yanlısı olan herkesin bir şekilde, siyasal yaşamda üstün olduğuna inandığı partiyi ifade etmektedir.

Bir ülkede, siyasal sistemde çok sayıda partinin olmasına rağmen tüm partilerin etkinlik derecesi aynı olmayabilir. Ülkede görünüş itibarıyla "çok partili bir sistem" vardır, ancak bu partilerden sadece birinin diğer partiler üzerindeki üstünlüğü sebebiyle, "tek partili" bir düzen hâkim olmuştur. "Hâkim parti" ya da "üstün parti" sisteminde birden fazla parti, meşru olarak vardır ve bu partiler eşit şartlarda faaliyet gösterirler. Mevcut siyasi partilerden sadece biri, hem seçmen kitlesinden topladığı oy ile hem de mecliste sağladığı çoğunluk açısından diğerlerine oranla daha güçlüdür (Kapani, 2017: 193). Dolayısıyla "hâkim parti sistemi" ile "tek parti sistemi" birbiriyle karıştırılmamalıdır. Hâkim partili bir sistemde, birden fazla sayıda partinin, düzenli aralıklarla ve halkın katılımı ile yapılan seçimlerde iktidar için birbiriyle yarışması bakımından rekabete dayalı bir ortam vardır. Fakat diğer taraftan da seçimlerin neticesinde uzun bir zaman boyunca iktidarda kalan bir partinin varlığı söz konusudur (Heywood, 2017: 297). Hâkim bir siyasi parti iktidara geldiğinde, muhalif partilerin seçimlerde hâkim partiye meydan okumasına rağmen, muhalif partiler, hâkim partiyi iktidardan indirmekte yetersiz kalır (Koçak, 2022: 154).

"Hâkim parti sisteminde" güç ve üstünlük bakımından bir süreklilik söz konusudur. Yani, hâkim partide güçlülük ve üstünlük durumu, üst üste yapılan seçimlerde bir parti, kararlılık ve süreklilik gösterdiği zaman "hâkim/üstün parti" ortaya çıkmış olur. "Hâkim parti sistemi", özü itibarıyla çoğulcu bir sistemi ifade etmektedir. Küçük partiler bu sistemde, muhalefet fonksiyonlarını yerine

KAYNAKLAR

DUVERGER, Maurice (1974), **"Siyasi Partiler",** (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2017), **"Siyaset",** (Çev, Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Hasan Yücel Başdemir), Adres Yayınları, Ankara.

KAPANİ, Münci (2017), **"Politika Bilimine Giriş",** BB101 Yayınları, Ankara.

KOÇAK, Muhammet (2022), *"Failure of Multiparty Systems Leading to Predominant Party Systems",* **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi,** S. 12, C. 1, ss. 153-168.

ÖZBUDUN, Ergun (1964), **"***M. Duverger'in "Siyasal Partiler"i ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler***",** **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 21, S. 1, ss. 23-51.

HEGEMONYACI PARTİ SİSTEMİ

Barış Kandeğer

Parti, Fransızcadan dilimize yerleşmiş bir sözcüktür. Bu sözcük bölüm, parça, grup anlamlarına gelir (Teziç, 1976: 5; Tikveş, 1970: 146). Siyasi parti, iktidarı seçim ya da başka yollar ile kazanmak amacıyla örgutlenen insan topluluğu olarak tanımlanır (Heywood, 2018: 335; Shively, 2021: 319; Kışlalı, 2002: 261). Modern anlamda ilk siyasi partiler Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Temel amaçları iktidarı elde etmek ve siyasalar belirleyerek onları yürütmek olan siyasal partiler, sosyal grupları etkileyerek bu grupların desteğini elde etmeğe çalışırlar. Bu süreç iktidarı elde etmek ve/veya iktidarı etkilemek, benimsemiş olduğu siyasaları kabul ettirmek üzerine şekillenen bir süreçtir. Siyasi partilerin işlevleri; Temsil, hedef belirleme, yönetimin örgütlenmesi, seçkin grupların oluşturulması ve devşirilmesi, toplumsallaştırma ve seferber etmedir (Heywood, 2018: 342). Bu açıdan siyasal partilerin siyasal ve toplumsal yaşam içindeki yeri ve önemi teorik olarak yadsınamaz bir durumdur. Siyasal partiler siyasal sistem içerisinde varlık kazanadıkları gerçeği, siyasal partiler ile sistem arasında yakın bir ilişki ve etkileşim söz konusudur. Tarihsel gerçekler, siyasal ve toplumsal ihtiyaçlar, geleneksel değerler, kültür gibi olgular siyasal sistemi ve partilerin kimliğini belirleyen unsurlar olarak ön plana çıkar.

Yunanca bir kavram olan Hegemonya, lider anlamını taşır. Buna göre kavram bir devletin tahakküm ve liderliğini ifade eder (Fontana, 2013). Siyaset biliminde hegemonya kavramı, kapitalist toplumdaki egemen sınıfın –ki bu egemen sınıf burjuvazidir- toplumdaki diğer sınıflarla bir ittifak ilişkisi kurarak ve siyasal güç odakları ile uzlaşma sağlayarak egemenliğini topluma kabul ettirebilmesi ve yönetici/egemen hâlini sürdürmesi olarak tanımlanır. Bu kavram siyaset biliminde Antonio Gramsci ile birlikte düşünülen bir kavram hâline gelmiştir. Gramsci'ye göre hegemonya egemen sınıfın diğer sınıflar üzerindeki çokboyutlu egemenliğini ifade eder. Başka bir deyişle egemen sınıf diğer sınıflar üzerindeki egemenliğini ideoloji, kültür vb. aracılığıyla rıza üzerinden üretmektedir (Bank, 2015).

KAYNAKLAR

AKSU, Hüseyin (2020), *"Hâkim Parti Sistemi: Dünyadan Örnekler ve Türkiye"*, **Doktora Tezi**, İnönü Üniversitesi SBE.

BANK, Berker (2015), "*Gramsci'nin Devlet ve Hegemonya Kavramlarının Kuramsal Çözümlemesi*", **Yakın Doğu Üniversitesi SBE Dergisi**, C. 8, S.2, ss. 2-40.

BLONDEL, Jean (1968), "*Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*" **Canadian Journal of Political Science**, Wol. 1, Issue 2, pp. 180-203.

DİAMOND, Larry (2002), "*Thinking about hybrid regimes*", **Journal of Democracy**, Wol. 13, Issue 2, pp. 21-35.

DUVERGER, Maurice (1993), **Siyasi Partiler**, (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara.

FONTANA, Benedetto (2013), **Hegemonya ve İktidar, Gramsci ve Mahiavelli Arasındaki İlişki Üzerine**, (Çev. Onur Gayretli), Dipnot Yayınları, İstanbul.

GANDHİ, Jennifer and REUTER, Ora John (2007), "*Economic Performance and the Unraveling of Hegemonic Parties*", **Presented at the Constitutions and Markets Conference**, European University Institute, San Domenico di Fiesole, Italy. pp. 1-28

HAMDENİR, Berkan ve ÇELİK, Adem (2018), "*Türkiye'de Parti Sistemleri*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 67, S.4, ss. 697-703.

HEYWOOD, Andrew (2018), **Siyaset**, (Çev. Fahri Bakırcı), BB101 Yayınları, Ankara.

JOHARİ J. C. (1982), **Comparative Politics**, Sterling Publishers, New Delhi.

KIŞLALI, Ahmet Taner (2002), **Siyaset Bilimi**, İMGE Kitabevi, Ankara.

MAGALONİ, Beatriz (2006), **Voting for Autocracy: Hegemonic Party Survival and its Demise in Mexico**, Cambridge University Press, Cambridge.

OĞUZ, Mustafa Cem (2022) "*Muhalefetin Devşirilmesinde Hegemonik Parti'nin Rolü: Birleşik Rusya Partisi Örneği*", **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 22, S. 2, ss. 14-25.

PEOU, Sorpong (2019). "*Cambodia's hegemonic-party system: How and why the CPP became dominant*", **Asian Journal of Comparative Politics**, Vol. 4, Issue 1, pp. 42-60.

SARTORİ, Giovanni (1976), **Parties and Party Systems: A Framework for Analysis**, Cambridge University Press, London.

SHİVELY, W. Phillips (2021), **Güç ve Tercih: Siyaset Bilimine Giriş**, (Çev. Haluk Özdemir), Serbest Akademi Yayınları, Ankara.

TAN, Netina (2009), "*Institutionalized Leadership: Resilient Hegemonic Party Autocracy in Singapore*", **Paper prepared for presentation at CPSA Conference**, 28 May 2009, Ottawa, Ontario.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TİKVEŞ, Özkan (1970), "*Siyasi Partiler ve Anayasa Yargısı Konusunda Mukayeseli Bir İnceleme*", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36 S. 1-4, ss. 145-166.

YANIK, Murat (2003). "*Parti Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları*", **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1-2, ss. 271-282.

HEPSİNİ YAKALA PARTİLERİ

Zeynep Yıldırım

Hepsini yakala partilerinin genel özelliği, toplumun tamamını kucaklamaya çalışan, mümkün olduğunca geniş bir seçmen kitlesine ulaşan ve onları etkileyen partiler olmalarıdır. İdeolojik eğilimi yumuşak, pragmatik yönü ağır basan bu partiler, ılımlı programlar vasıtasıyla katı ideolojik tutumu olmayan seçmenleri kendi taraflarına çekmek için çalışırlar (Durgun, 2020: 344). *"Hepsini yakala partileri" ya da "toplayıcı parti", "catch-all party"* ifadesinin, Türkçe karşılığıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkelerinde gelişmeye başlayan bu parti tipi, tam olarak kadro partisi ya da kitle partisi özelliklerini muhteva etmez. Hepsini yakala partileri, sınıfsal bütünleşme gibi bir gayeden hareket etmez. Sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğu kadar geniş bir bütünleşme ve geniş bir seçmen kitlesine ulaşmaya çalışır. Bu tip partilerin ortak özellikleri, ideolojik eğilimlerinin oldukça yumuşak olması ve pragmatik yönlerinin ağır basmasıdır (Kapani, 2017: 189). Batı Avrupa'da savaş sonrası dönemde yaşanan refah seviyesinin yükselmesi ile birlikte siyasi yaşamda ideolojik söylemler yumuşatılması neticesinde siyasi partiler, geleneksel sınıfsal taban dışındaki kitlelere açılmaya başlamıştır. Yeni dönemde, siyasi partilerin kendisinin ve üyelerinin (önceden olduğu gibi) değerli olmadığı anlayışının gelişmesi ve siyasi partilerin birbirlerine ve merkeze doğru yaklaşması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu sosyal-ekonomik ve siyasal ortam, hepsini yakala parti anlayışının gelişmesinde besleyici bir zemin oluşturmuştur (Süer, 2011: 86). Batılı sanayileşmiş ülkelerde zenginliğin artması ve yukarı doğru toplumsal hareketlilik, yeni bir orta sınıfı var etmiştir ve bu durum, hepsini yakala partilerinin ortaya çıkmasına neden olacak demokratik yapının gelişmesine imkân sağlamıştır (Durgun, 2020: 344).

Hepsini/herkesi yakala partisi kavramı ideal bir tip olarak 1960'lı yıllarda Alman düşünür Otto Kirchheimer tarafından geliştirilmiştir ve siyaset bilimi dünyasının en çok bilinen ve tartışılan kavramlarından birisi hâline gelmiştir. Hepsini yakala partisi anlayışı, Batı Avrupa seçmenleri arasındaki ekonomik, sosyal ve yapısal dönüşümün ve değişimin, savaş sonrası dönemde kitlesel üyelik partilerinin yapısını ve sistemini değiştirdiğini vurgulamaktadır. Dola-

KAYNAKLAR

ARSLAN, Hüseyin (2018), "*Bir Analiz Denemesi: Bağımsız Türkiye Partisi (BTP)"*, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,** C. 8, S. 15, ss. 1960-1982.

ÇINAR, Üstüner Okan (2022), "*2002-2018 Yılları Arasında Türkiye'de Siyasi Partilerin Kartelleşmesi"*, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 44, ss. 176-200.

DURGUN, Sezgi (2020), *"Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri"*, **Siyaset Kavramlar, Kuramlar, Süreçler** (Ed. Yüksel Taşkın), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 337-354.

HEYWOOD, Andrew (2016), **"Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları",** (Çev. Fahri Bakırcı), BB101 Yayınları, Ankara.

HOUGH, Daniel (2002), *"The PDS and The Concept of the Catch-all Party",* **German Politics and Society,** C. 65, S. 20, ss. 27-47.

KAPANİ, Münci (2017), **"Politika Bilimine Giriş",** BB101 Yayınları, Ankara.

SÜER, Sançar Sefer (2011)." *"Catch-All" Siyasi Partiler",* **TBB Dergisi,** S.96, ss. 46-90.

ŞÜKÜR, İsmail (2020), *"Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Açısından Değerlendirilmesi",* **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi,** C. 3, S. 3, ss. 686-697.

HÜLLE PARTİ

Fatih Güler

1961 Anayasası'nın oluşturduğu siyasi sistemin temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden temsil tarafı lehinde kurgulandığı genel olarak ifade edilmektedir. 1961 Anayasası sürecinde gerçekleşen bazı siyasi olayların da yönetimde istikrar ilkesini zayıflattığı, 12 Eylül 1980 askerî darbesi öncesinde var olan anarşi ve istikrarsızlık ortamını körüklediği genel olarak kabul edilmektedir.

1977 yılında meydana gelen ve Güneş Motel olayı olarak bilinen husus da bu çerçevede ifade edilebilir. 1977 yılı genel seçimlerinden sonra Süleyman Demirel başbakanlığında Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ikinci Milliyetçi Cephe hükûmeti kurulmuştur. Aynı yıl gerçekleşen yerel seçimlerden Bülent Ecevit'in liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) en yüksek oyu alarak seçimin galibi çıkması, CHP'yi cesaretlendirmiştir (Acar, 2018: 484). Bu gelişmenin ardından daha önceden AP üyesi olan bağımsız on bir milletvekili önce ikinci Milliyetçi Cephe hükûmeti aleyhinde güvensizlik oyu vermiş sonrada Bülent Ecevit başbakanlığında kurulan hükûmete güvenoyu vererek hükûmetin el değiştirmesine sebep olmuşlardır. Bu on bir milletvekilinden onu Bülent Ecevit başbakanlığında kurulan hükûmette bakan olarak görev alması ve bu süreci ilişkin görüşmelerin Güneş Motel isimli bir yerde gerçekleşmiş olması bu sürecin Güneş Motel vakası olarak adlandırılmasına sebep olmuştur.

1982 Anayasası'nı hazırlayan asli kurucu iktidarda "Güneş Motel" vakasının tekrarlanmasına yönelik tedirginlik anayasa metnine yansımıştır. Gerçekten de 1982 Anayasası'nın 84. maddesinin ilk hâlinde *"partisinden istifa ederek; başka bir partiye giren veya seçim hükümetleri hariç Bakanlar Kurulunda görev alan"* milletvekilinin düşürülebileceği kabul edilmiştir. Ayrıca benzer amaca matuf olarak aynı maddede *"Partisinden istifa eden milletvekili bir sonraki seçimde, istifa tarihinde mevcut herhangi bir partinin genel merkez organlarınca aday gösterilemez"* hükmüne de yer verilmiştir. Özellikle Milli Güvenlik Konseyi görüşmeleri esnasında milletvekili transferinin önlenmesi gerektiği ve özel-

KAYNAKLAR

ACAR, Hasan (2018). "*Türkiye'de Siyasi Temsil Krizi Bağlamında II. Milliyetçi Cephe Hükümeti ve "Güneş Motel Olayı"nın Değerlendirilmesi"*, **1. Bozok Uluslararası Siyaset Bilimi Kongresi: Geçmişten Günümüze Yerel, Bölgesel ve Küresel Krizler**, Yozgat Bozok Üniversitesi, 24-26 Ekim 2018.

ANAYASA MAHKEMESİ (2021). **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli) 3. Baskı,** Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara.

DEĞİRMENCİ, Nigar (2005). "*Milletvekili Transferlerinin Siyasal Etik Boyutu*", **2. Siyaset ve Yönetimde Etik Sempozyumu**, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 18-19 Kasım 2005.

ERKEK, Seyida (2008). *"Hülle Partileri",* **Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi.**

GENÇER, Ahmet (2004). *"Türk Siyasal Hayatında Hülle Partileri 1985-1995",* **Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,

GÜLER, Fatih (2021). *"Siyasi Etik Komisyonu Kurulmasına Yönelik Kanun Teklifleri Bağlamında Türkiye'de Siyasi Etik*", **Yönetim ve Etik Ed: Perihan GÖZÜM,** ss.177-193.

TÜRK DİL KURUMU (2023). **Güncel Türkçe Sözlük**. https://sozluk.gov.tr/

İHTAR

Kübra Öztürk

İhtarın kelime anlamı uyarı, bir şeyi birine hatırlatma olarak ifade edilmektedir (sozluk.gov.tr, 2023). Siyasi partiler açısından ihtar ise siyasi partilerin hukuka aykırı faaliyetleri için öngörülmüş olan yaptırımlardan birini ifade etmektedir (Em ve Uslu, 2014: 593'den akt. Güler, 2021: 100).

Siyasi partilerin hukuka aykırı eylemleri için birtakım yaptırımlar öngörülmesi gereklidir. Bu yaptırımların ise eylemlerin hukuka aykırılık derecesi ile orantılı bir şekilde olması gerekir. Bu yaptırımların en ağırı kapatma olmakla birlikte daha hafif yaptırımların öngörülmesi de caydırıcılık unsuru açısından önemlidir. Siyasi partilere kapatma haricinde daha düşük yoğunluğu olan yaptırımların uygulanması karşılaştırmalı hukuk verileriyle de uyumlu bir durumdur (Gönenç, 2008: 16'dan akt. Güler, 2021: 100). Nitekim Venedik Komisyonu siyasi partilerin seçime katılmaktan yoksun bırakma, hazine yardımından tamamen ya da kısmen yoksun bırakma gibi alternatif yaptırımların orantılılık ilkesiyle uyumlu biçimde adil bir yargılama sonucunda uygulanabileceğini kabul etmiştir (The European Commission for Democracy Through Law'dan akt. Güler, 2021: 100). Nitekim ihtar yaptırımı bazı ülkelerde uygulanmaktadır. Örneğin Ukrayna'da siyasi partilere kapatma ya da sicilden terkin edilmesi durumunu gerektiren eylemleri dışında olan fiilleri nedeniyle ihtarda bulunulabilmektedir (Kovryzhenko, 2010: 118).

Türkiye'de ise bu yaptırım 1965 yılındaki 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'yla kabul edilmiş olup hâlen yürürlükte olan Siyasi Partiler Kanunu'nda da düzenlenmiş bulunmaktadır (Em ve Uslu, 2014: 593'den akt. Güler, 2021: 100).

Siyasi Partiler Kanunu'na göre bir siyasi partinin eylemlerinin kanunların siyasi partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırılık oluşturması durumunda o parti aleyhine Anayasa Mahkemesine Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından resen başvurulmaktadır. İhtar kararı verilebilmesi ile ilgili başvuru Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yapılmaktadır (Turhan, 2002: 140). İhtar başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi siyasi partinin savunması alındıktan sonra raportöre göndermektedir. Raportör esas hakkında rapor düzenleyerek

KAYNAKLAR

HABERLER (2013), *"Ak Partinin Adını Kullanan Partiye İhtar"*. https://www.haberler.com/guncel/ak-parti-nin-adini-kullanan-partiye-ihtar-4538677-haberi/, Erişim Tarihi: 10.08.2023.

GÜLER, Fatih (2021), *"Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa Göre İhtar"*, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1, ss.97-130.

KOVRYZHENKO, Denys (2010), **Regulation of Political Parties in Ukraine: The Current State and Direction of Reforms, Agency for Legislative Initiatives**, Ukraine.

T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruTurler_id=3, Erişim Tarihi: 10.08.2023.

TURHAN, Mehmet (2002), *"Siyasi Partilere İhtar"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.57, S.1, ss.137-155.

TÜRK DİL KURUMU, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 10.08.2023.

İL TEŞKİLÂTI

Mücahit Bektaş

Bir siyasi partinin, mülkî idare taksimine göre il düzeyinde kurduğu teşkilattır. Bu sebeple, partilerin il teşkilatları incelenmeden evvel, Türk idarî yapısında iller hakkında genel bir bilgi verilmesi faydalı olur. İllere dair esaslar 5442 sayılı Kanun'da düzenlenmiştir. Tevsii mezuniyet, yani yetki genişliği ilkesine (Şengül, 2016: 2) göre yönetilen illerin tarihi 1800'lü yıllara kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti, ulusçuluk akımlarıyla toprak kaybetmesinin ardından taşradaki otoritesini güçlendirmek amacı ile otonom yapılar olan eyaletlerden, merkeziyetçi vilâyet/il yapısına geçmiştir (Ortaylı, 2010: 428-29). Ancak, coğrafî açıdan o dönemki vilâyetlerin oldukça geniş bir alana karşılık geldiğini belirtmek gerekir. Nitekim, Cumhuriyetin ilanından sonra vilayetin alt birimi olan sancaklar, ile dönüştürülerek, günümüzdeki coğrafi boyutlara indirilmiştir (Nohutçu, 2019: 53; Parlak ve Doğan, 2018: 43).

Esasında iller, merkezî yönetimin taşra-çevre örgütlenmesidir. Daha açık ifadesi ile merkezî yönetimin kamu hizmetini etkin, verimli ve hızlı sunabilmesi için kurduğu birer şube olarak düşünülebilir. Hizmetin niteliğine göre bölgesel örgütlenen bakanlıkların dışındaki tüm bakanlıkların il düzeyinde ve valinin hiyerarşisinde örgütlenmeleri de bunu doğrulamaktadır. Diğer bir deyişle iller, merkezî yönetimin *küçültülmüş* bir versiyonudur (Eryılmaz, 2021: 149; Parlak ve Doğan, 2018: 43). Bundan dolayı, yetki genişliği ilkesi doğrultusunda ilin en üst amiri olan valiye, merkezî hükûmetin yetkilerini il düzeyinde kullanmasına imkân tanınmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yetkinin asıl sahibinin merkezî yönetim olduğu, valinin yalnızca bu yetkiyi il düzeyinde kullandığıdır (Yılmaz, 2007: 1246-47).

Benzer örgütlenme esaslarının, siyasi parti teşkilatları için de geçerli olduğu söylenebilir. 2820 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinde merkez organlarının hemen ardından il teşkilatından bahsedilmiş, ancak detaylandırılmamıştır. Kanun'un 19'uncu maddesine göre il teşkilatı; *a*-il kongresi, *b*-il başkanı, *c*-il yönetim kurulu ve *d*-il disiplin kurulu olmak üzere dört birimden oluşmaktadır. Görüleceği gibi, pratikte il teşkilatları ile birlikte çalışsalar da kadın kolları ile gençlik kolları, il teşkilatının birimleri olarak sayılmamıştır (Detaylı bilgi için

KAYNAKLAR

AK Parti (2023), "*Adalet ve Kalkınma Partisi Teşkilat İç Yönetmeliği*", https://www.akparti.org.tr/media/271937/teskilat-ic-yonetmeligi.pdf.

ERYILMAZ, Bilal (2021), **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 14. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Bursa: Ekin Yayınevi.

İYİMAYA, Ahmet (2006), "*Siyasal Partilerde Teşkilat Yönetimi: Görevden Almanın Hukuki Rejimi*", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C.19, S.66, ss. 133-72.

NOHUTÇU, Ahmet (2019). "*İdari Teşkilat*", **İdare Hukuku** (Ed. Şerife Yıldız Akgül), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

ORTAYLI, İlber (2010), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 3. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat.

PARLAK, Bekir & DOĞAN, Kadir Caner (2018), "*Türkiye'de Mevcut İl Yönetimi ve İlçe Yönetimi: Tarihsel ve Yapısal Bir İnceleme*", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, C.1, S.2, ss. 45-52.

ŞENGÜL, Ramazan (2016), **Yerel Yönetimler**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

YILMAZ, Dilşat (2007), "*'Yetki Genisliği' İlkesi Üzerine Bir İnceleme*", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.11, S.1-2, ss. 1245-54.

İL VE İLÇE KONGRELERİ

Ezel Altunay

Siyasi partilerin demokratik düzeni sağlamak amacıyla sağlıklı bir fonksiyon icra edebilmeleri için parti içi demokrasiye öncelik vermeleri beklenir. Parti içi demokrasi için de siyasi partilerin tabandan tavana teşkilatlanma ilkelerini benimsemeleri gerekir. Bu teşkilatlanma için siyasi partilerin köy/mahalle delege seçimlerinden başlayarak devam eden ilçe ve il kongreleri büyük önem taşımaktadır.

İlçe ve il kongrelerinde gerçekleşen seçimlerin ilçe seçim kurulu başkanlığının gözetim ve denetiminde ilerlemesine rağmen, ilçe kongrelerinde oy kullanacak delege seçimi için, köy veya mahallelerdeki üyeleri görevlendirilerek bu işlemleri yürütmesi sağlanır. İlçe seçim kurulu başkanlığının delege seçimleri ile ilgili süreçte görevli olmaması bu konuyla ilgili itiraz ve uyuşmazlıkları yoğunlaştırmaktadır (Güler, 2023: 45-46). Delege seçimiyle ilgili hususlar genel itibarıyla parti tüzüğüne bağlı olarak yürütülür.

İlçe kongresinde oy kullanacak delegelerin seçiminde delege sayısı belirlenirken; daha önce seçime katılmış partilerin köy ve mahallelerdeki son genel seçimde aldığı oy miktarı esas alınarak yapılmaktadır. Seçime katılmamış partilerde ise; üye sayısı esas alınmak suretiyle ilgili yerlere verilecek kontenjanlara göre yapılır.

İlçe kongresindeki doğal delegelerle ilgili olarak, ilçe yönetim kurulu ve varsa ilçe disiplin kurulu başkan ve üyelerinin ilçe kongresinin tabiî üyeleri olduğu düzenlenmiştir (Güler, 2023: 26). Bunun yanında ilçe belediye başkanı ile ilçeye bağlı diğer belediyelerin başkanları, üyesi olduğu partinin ilçe kongresinin doğal delegesi olarak kabul edilmektedir. İlçe kongresi, il kongresinin yapılmasına engel olmayacak şekilde parti tüzüğünde gösterilen süreler içinde toplanır.

İl kongresi, parti tüzüğüne göre, sayısı altı yüzden fazla olmamak üzere ilçe kongresinde seçilen delegelerden oluşmaktadır. İl kongresinin tabii üyeleri ise; o ilin partili milletvekilleri ile yönetim kurulu ve disiplin kurulu başkan ve üyelerinden oluşur.

KAYNAKLAR

İYİMAYA Ahmet, (2006), Siyasal Parti Kongrelerinin Yargısal Denetimi, **TBB Dergisi**, S. 64, ss. 189-250.

ÖGEL, Bahaeddin, (2002), "Devlet Meclisi ve Kurultay", **Türkler Ansiklopedisi**, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, ss.874-887.

ÖZSUNAY, Ergün, (1982), **Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler**, İstanbul.

TOGAN, A. Zeki Velidi, (1982), **Oğuz Destanı**, (Reşideddin Oğuznamesi, tercüme ve tahlili), Enderun yayınları, İstanbul.

GÜLER, Fatih, (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi,** Adalet Yayınevi.

İLÇE TEŞKİLATI

Mücahit Bektaş

İlçe teşkilatı, bir siyasi partinin ilçe mülkî idare sınırları içerisinde kurmuş olduğu alt kademe örgütlenmedir. İl mülkî idaresinin alt birimi olarak ilçe (Karahanoğulları, 2022: 189), kaza adıyla Selçuklular dönemine kadar geriye götürülse de yönetsel anlamda günümüzdeki şeklini Osmanlı dönemindeki uygulamalardan almaktadır. Önceleri adlî, beledî, malî, mülkî ve kolluk gibi pek çok kamu hizmetini bünyesinde barındıran kadı yöneticiliğindeki kazaların (Eryılmaz, 2021: 156; Şengül, 2016: 28), 1842 yılında yapılan reformla günümüz ilçe idaresine benzer yapıya dönüştürüldüğü söylenebilir (Apan, 2021: 544-45; Nohutçu, 2019: 54).

Siyasi partiler açısından bakıldığındaysa 5442 sayılı Kanun'da olduğu gibi, 2820 sayılı Kanun'un 7'nci maddesine göre, ilçe teşkilatları, hiyerarşik düzende il teşkilatlarından sonra gelmektedir (Detaylı bilgi için bkz. *İl Teşkilatı*). Aynı Kanun'un 20'nci maddesinde ilçe teşkilatlarının; *a*-ilçe kongresinden, *b*-ilçe başkanından, *c*-ilçe yönetim kurulundan ve d-varsa belde teşkilatından (Detaylı bilgi için bkz. *Belde Teşkilatı*), ayrıca parti tüzüğünde kurulması öngörülmüşse *e*-ilçe disiplin kurulundan müteşekkil olduğu söylenmiştir. Kanun, kadın kolları ve gençlik kolları gibi yan kuruluşları, ilçe teşkilatının bir parçası olarak saymamıştır. Fakat örgütsel açıdan nispeten daha hiyerarşik yapıdaki partilerin, kadın kollar ve gençlik kolları gibi yan kuruluşları ilçe teşkilatına dâhil ettiği görülmektedir (AK Parti, 2023: 23).

2820 sayılı Kanun'un 20'nci maddesinin 2'nci fıkrasına göre; ilçe kongresinin, sayısı dört yüzü aşmayan seçilmiş üyeleri, büyük kongre ve il kongresinin aksine delegeler tarafından değil, doğrudan parti üyeleri tarafından seçilmektedir. Aynı maddenin 3'üncü fıkrasında ise seçimlerin ilçe bütününde değil, köy ve mahalle ölçeğinde belirlenecek kontenjan çerçevesinde yapılması kararlaştırılmıştır. Köy ve-veya mahallerin kaç kontenjana sahip olacaklarıysa; *a*-parti seçime katılmışsa oy oranına, *b*-parti seçime katılmamışsa üye kayıtlarına göre tespit edilmesi istenmiştir.

Seçilmiş üyelerin yanında, büyük kongre ve il kongresinde olduğu gibi, ilçe yönetim kurulu (kurulmuşsa disiplin kurulu) başkan ve üyeleri ile, ayrıca be-

KAYNAKLAR

AK Parti (2023), "*Adalet ve Kalkınma Partisi Teşkilat İç Yönetmeliği*", https://www.akparti.org.tr/media/271937/teskilat-ic-yonetmeligi.pdf.

APAN, Ahmet (2021), "*Kaymakam (District Governor)*", **Kamu Yönetimi Ansiklopedisi** (Ed. Yasemin Mamur-Işıkçı, Esmeray Alacadağlı & Emre Akcagündüz), Genişletilmiş 2. Baskı, C.2, ss. 543-51, Ankara: Astana Yayınları.

ERYILMAZ, Bilal (2021), **Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 14. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Bursa: Ekin Yayınevi.

İYİMAYA, Ahmet (2006), "*Siyasal Partilerde Teşkilat Yönetimi: Görevden Almanın Hukuki Rejimi*", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C.19, S.66, ss. 133-72.

KARAHANOĞULLARI, Onur (2022), **İdare Hukuku**, Ankara: Turhan Kitabevi.

NOHUTÇU, Ahmet (2019), "İdari Teşkilat", **İdare Hukuku** (Ed. Şerife Yıldız Akgül), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

ŞENGÜL, Ramazan (2016), **Yerel Yönetimler**, Genişletilmiş 7. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

İSİM, AMBLEM VE RUMUZLARIN SİYASİ PARTİ SİCİLİNDEN TERKİN EDİLMESİ

Barış Kandeğer

Parti, Frenkçeden dilimize yerleşmiş bir kavram olarak bölüm, parça, grup anlamlarına gelir (Teziç, 1976: 5; Tikveş, 1970: 146). Modern anlamda siyasi partilerin ortaya çıktığı ondokuzuncu yüzyıl, birçok toplumsal mücadelenin sonucunda elde edilen haklardan biri olan genel oy hakkı ile birlikte siyasi partileri siyasal sistemin, yaşamın ve demokrasinin önemli araçlarından biri hâline getirmiştir. Dahası iktidar yarışının en önemli aktörü olarak modern siyasal yaşamanın taşıyıcıların olmuştur. Mutlak monarşi yönetimlerden meşruti monarşilere geçiş ile birlikte modern anlamda siyasi partiler tarih sahnesindeki yerlerini almıştır (Duverger, 1993: 15). Modern anlamda ilk siyasi partiler, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ortaya çıkmıştır fakat belirtmek gerekir ki modern parti örneklerinin ilk olarak bu ülkede ortaya çıkması, ülkenin kendi siyasal, toplumsal ve tarihsel gerçekliğine dayanır. En genel anlamda siyasi parti, iktidarı seçim veya başka yollar ile kazanmak amacıyla örgütlenen insan topluluğu olarak tanımlanır (Heywood, 2018: 335; Teziç, 1976: 6).

1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu 3'üncü maddesinde siyasi partilerin tanımı yapılmıştır. Buna göre siyasi partiler; anayasa ve kanunlara uygun olacak şekilde Cumhurbaşkanlığı, milletvekilliği ve mahalli idareler seçimleri aracılığı ile, tüzük ve programlarında yer verilen görüşleri çerçevesinde açık propagandaları ve çalışmaları ile millî iradenin gerçekleşmesini sağlayarak demokratik devlet ve toplum nizamı içinde ülkenin muasır medeniyet düzeyine erişmesi amacını taşıyan ve ülke genelinde faaliyet yürütmek üzere örgütlenen tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar olarak ifade edilmiş ve akabinde demokratik yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Siyasi partilerin isim, amblem ve rumuzları, en temelde kendilerini diğer partilerden ayırt etmenin mühim bir unsurudur. Bundan dolayı Siyasi partilerin isim, amblem ve rumuzları partilerin alametifarikaları olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede; siyasi partiler açısından büyük bir önem arz eden isim, amblem

KAYNAKLAR

DUVERGER, Maurice (1993), **Siyasi Partiler,** (Çev. E. Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara.

EREN, Fikret (2016), **Mülkiyet Hukuku,** Yetkin Kitabevi, Ankara.

ERTAŞ, Şeref, SERDAR, İlknur, GÜRPINAR, Damla (2014), **"Eşya Hukuku (Zilyetlik, Tapu Sicili, Taşınmaz)"**, Barış Yayınları, İzmir.

GÜLER, Fatih (2021a), "*Siyasi Partilerin İsim, Amblem ve Rumuzlarının Siyasi Parti Sicilinden Terkin Edilmesi*", **Yasama Dergisi**, S. 43, ss. 87-114.

GÜLER, Fatih (2021b), "*1982 Anayasası Döneminde Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Yargısal Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma*", **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)**, C. 7, S. 1, ss. 192-208.

HEYWOOD, Andrew (2018), **Siyaset,** BB101 Yayınları, Ankara.

KARAKOÇ, Yusuf (2014), **Genel Vergi Hukuku,** Yetkin Kitabevi, Ankara.

OKTAR, Ateş (2014), **Vergi Hukuku,** Türkmen Kitabevi, İstanbul.

ÖNCEL, Mualla, KUMRULU, Ahmet, ÇAĞAN, Nami (2015), **Vergi Hukuku,** Turhan Kitabevi, Ankara.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TİKVEŞ, Özkan (1970), "*Siyasi Partiler ve Anayasa Yargısı Konusunda Mukayeseli Bir İnceleme*", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36 S. 1-4, ss. 145-166.

TURHAN, Mehmet (2002), "*Siyasi Partilere İhtar*", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi***, C.* 57, S. 1, ss. 137-155.

TÜRK DİL KURUMU TÜRKÇE SÖZLÜK (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KADRO PARTİLERİ

Betül Aydoğan Ünal

Yirminci yüzyıldan bu yana siyaset bilimciler, partizan örgütlenmelerin temel özelliklerini anlamak için siyasi partileri belirli tipler ve modeller altında toplamak adına çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalar sonucunda, bugün literatürde çeşitli siyasi parti kategorileri bulunmaktadır (örneğin Duverger, 1954; Neumann, 1956; Kirchheimer, 1966). Neuman'ın (1956) "bireysel temsil" ve "sosyal bütünleşme partileri" ayrımının yanında, özellikle Maurice Duverger (1954) tarafından yapılan ayrım, uzun yıllardır bilim insanları tarafından sıkça kullanılarak klasik statüsüne ulaşmıştır (Gunther & Diamond, 2003). Duverger (1954: 63-66), partiler arasında farklı örgütsel yapılar olduğunu ve bazılarının zayıf örgüt yapılarına sahipken, bazılarının ise geniş altyapılara ve karmaşık iş birliği ağlarına sahip ikincil örgütlerle daha ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede "kadro partileri" genellikle yüksek sosyoekonomik statüye sahip kişilerin liderlik ettiği partileri ve "kitle partileri" geniş seçmen kitlesini büyük ve karmaşık bir örgüt yapısıyla harekete geçiren partileri nitelemek için kullanılmıştır. Tarihsel olarak, kadro partileri kitle partilerinden daha önce ortaya çıkmıştır. Kadro partileri ile kitle partileri arasındaki temel fark, partilerin büyüklüğünden ziyade örgütsel yapılarından kaynaklanmaktadır.

İnsanların çocukluklarının izini ömür boyu taşımasına benzer şekilde, partilerin de kökenlerinden derinden etkilendiğini ileri süren Duverger (1967: 182–185) için bir partinin gelişimini belirleyen en önemli faktör, partinin meclis dışı örgütlenmesini oluşturan elitlerin doğası ve yeridir. Eğer bu örgütlenme, kurumsal olarak meclis elitleri tarafından içeriden oluşturulmuşsa, zayıf bir örgüt olduğu için seçimlerde sonucu kökünden değiştirecek kadar siyaseten bir öneme sahip olmaz. Kişisel çıkar beklentisi içinde olan milletvekilleri ile birkaç üst sınıf temelli liderler tarafından yönetilirler. Bu, kadro partisi modelinin ideal tipik oluşum şeklidir. Kitle partileri, kadro partilerinden sonra genel oy ilkesinin kabulüyle kitlelerin siyasette daha fazla yer almaları sonucu ortaya çıkmışlardır (Kızıloluk, 2011: 220). Seçme haklarını yeni kazanan işçiler ve çiftçiler gibi gruplar hızlı bir şekilde bu partileri üye akınına uğratmıştır. Böylece, kitle partilerinin bürokrasisi genişlemiş ve seçim öncesi bir araya gelişten çok daha kalıcı ve kapsamlı bir işleyiş sonucunda "dış oligarşi" olarak adlandı-

KAYNAKLAR

CROUCH, Colin (2004), **Post Demokrasi**, Politypress, Londra.

DOLGIKH, F., NITSEVICH, V., ZASLAVSKIY, S., USMANOVA, Z., & MOISEEV, V. (2020), *"Formation Of Models For Funding Of Political Parties In Europe",* **Proceedings of International Scientific Conference**, Atlantis Press, ss. 3259-3263.

DUVERGER, Maurice (1954), **Political Parties**, Methuen, London.

DUVERGER Maurice (1967), **Political Parties: Their Organization And Activity In The Modern State**, Methuen, Londra.

GRABOW, Karsten (2001), "*The Re-Emergence Of The Cadre Party? Organizational Patterns Of Christian And Social Democrats In Unified Germany*", **Party Politics**, C. 7, S. 1, ss. 23-43.

GUNTHER, Richard, & DIAMOND, Larry (2003), "*Species Of Political Parties: A New Typology*", **Party Politics**, C. 9, S. 2, ss. 167-199.

KIRCHHEIMER, Otto (1966), "*The Transformation Of The Western European Party Systems*", **Political Parties And Political Development**, Joseph Lapalombara And Myron Weiner (Ed.), Princeton University Press, Princeton, NJ.

KIVRAK, Ensar (2020), "*Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme*", **Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)**, C. 6, S. 12, ss. 133-153.

KIZILOLUK, Hakkı (2011), **Seçim Kanunları ve Siyasal Temsil**, Anı Yayıncılık, Ankara.

KOSKIMAA, Vesa (2020), *"The 'Genetic'effect: Can Parties' Past Organizational Choices Condition The Development Of Their Internal Distribution Of Power In The Cartel Party Era? Evidence From Finland, 1983–2017"*, **Politics**, C. 40, S. 3, ss. 313-331.

MANIN, Bernard (1997), **The Principles Of Representative Governmen**t, Cambridge University Press, Cambridge.

NEUMANN, Sigmund (1956), "*Towards A Comparative Study Of Political Parties*", **Modern Political Parties**, Sigmund Neumann (Ed.), University Of Chicago Press, Chicago, Il.

ÜNLÜ, Muttaki (2023), "*Millet Partisi'nin Doğuş Teorileri ve Parti Tipolojileri Bağlamında Değerlendirilmesi*", **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 25, S. 1, ss. 30-56.

KAPATMA DAVALARINDA YARGILAMANIN YENİLENMESİ

Kübra Öztürk

Siyasi parti politik yaşamın en önemli ögesi olan ve belli bir siyasi görüşü temsil eden oluşumlar olarak tanımlanabilir (sozluk.gov.tr, 2023). Siyasi parti kurma, katılma ve ayrılma hakkı anayasamızın siyasi haklar ve ödevler kısmında düzenlenmiştir (Öztürk ve Sümer, 2021: 1328). Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme, partilerden ayrılma hakkına sahiptir.

Siyasi partilerin kurulması temel bir hak olmakla beraber, hukuki normlara uyum sağlamayan siyasi partiler için kapatma vb. yaptırımlar öngörülmektedir. Siyasi partilerin kapatılma nedenleri gerek anayasada gerekse de Siyasi Partiler Kanunu'nda düzenlenmiştir (Yiğit, 2008: 165). Siyasi partilerin faaliyetleri, programı ve tüzüğünün Anayasa'nın 68. maddesinde düzenlenen esaslara aykırı olması ve partinin yabancılardan parasal destek alması durumunda partinin kapatılmasına karar verilebilmektedir (Öztürk ve Sümer, 2021: 1323). Bir siyasi partinin tüzük ve programı söz konusu anayasa maddesi hükümlerine aykırıysa doğrudan bir kapatma sebebi olup bu durumda odak olma koşulu aranmamaktadır. Partinin faaliyetlerinin anayasaya aykırı bulunması hâlinde ise kapatma kararının verilebilmesi için bu faaliyetlerin odağı olması gerekir. Eğer bir partinin yönetim organları bu faaliyetleri kararlı bir biçimde işliyor ya da üyelerinin yoğun bir biçimde işlediği bu faaliyetleri açık ya da zımnen onaylıyorsa odak hâline gelme şartı sağlanmış anlamına gelmektedir (Uzun, 2021).

Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun davanın mahiyetine ilişkin hükümlerini uygulamaktadır (Yiğit, 2008: 175). Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından düzenlenen iddianame üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından görülen parti kapatma davası sonucunda kapatılmasına karar verilebilmektedir (Öztürk ve Sümer, 2021: 1323). Anayasa Mahkemesi açılan dava üzerine siyasi partinin Anayasa'nın 69. maddesindeki sayılan hâllerden dolayı kapatılmasına toplantıya katılan üyele-

KAYNAKLAR

AYDIN, Hüseyin (2009), "*Anayasa Mahkemesi Kararları Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İhlal Kararının, Siyasi Parti Kapatma Davalarında Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olması"*, **Yasama Dergisi,** C.4, S.11, ss.50-75.

BULUT, Berfin Uyma (2018), "*Bölge Adliye Mahkemesi ve Yargıtay Kararlarına Karşı Yargılamanın Yenilenmesi*", **İzmir Barosu Dergisi,** ss.111-165.

DÖNER, Ayhan & KÖKÜSARI, İsmail (2008), *"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Anayasa Mahkemesi Kararları Bakımından Yargılamanın Yenilenmesi Nedeni Olup Olmayacağı Sorunu"*, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.XII, S.1-2, ss.663-686.

GÜLER, Fatih (2021), "*Siyasi Parti Kapatma Davalarında AİHM Kararı Sebebiyle Yargılamanın Yenilenmesini Yeniden Düşünmek*", **SDÜHFD**, C.11, S.2, ss.361-378.

ÖZTÜRK, İlhami & SÜMER, Arif Emre (2021), "*Siyasi Parti Kapatma Davalarının Hukuki Niteliği*", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C.79, S.4, ss.1323-135.

ŞEN, Ersan (2021), "**Anayasa Mahkemesinde Yargılamanın Yenilenmesi**", https://sen.av.tr/tr/ makale/anayasa-kanun-aym-ve-iham-kararlarinda-siyasi-parti-kapatma, Erişim Tarihi: 17.08.2023.

TÜRK DİL KURUMU, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 10.08.2023.

UZUN, Cem Duran (2021), "**Parti Kapatmanın Hukuki Rejimi ve HDP Davası**", https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/cem-duran-uzun/2021/03/20/parti-kapatmanin-hukuki-rejimi-ve-hdp-davasi, Erişim Tarihi: 15.08.2023.

YİĞİT, Uğur (2008), "*Siyasi Partilerin Temelli Kapatılması ile Kapatılması Arasındaki Farklar ve Kapatılan Partilerin Yeniden Açılması*", **TBB Dergisi**, S.75, ss.165-176.

KAPATMA DAVASINDA İHTİYATİ TEDBİR

Fatih Güler

1982 Anayasası'na göre siyasi parti kapatma davaları Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının iddianamesi üzerine Anayasa Mahkemesi nezdinde görülmektedir. Siyasi parti kapatma davaları açılmalarından itibaren yargısal süreçleri ile birlikte kamuoyunun yakından ilgisini çekmektedir (Güler, 2021: 192). Anayasa Mahkemesi siyasi parti kapatma davası neticesinde siyasi partinin kapatılması, davanın reddi veya siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına yönelik karar vermektedir. Anayasa Mahkemesi nezdinde siyasi parti kapatma davaları görülmekte iken gerek Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının talebine istinaden ara karar niteliğinde ihtiyati tedbir ile ilgili hususları karara bağlanmaktadır.

İhtiyati tedbir kavramı sözlük anlamı bağlamında *"..ilerisi düşünülerek alınan önlem, ...yargılama öncesi veya sürecinde bazı şeylerin değiştirilmesini önlemek için zanlıya ait mal veya faaliyetlere konan sınırlama..."* (TDK, 2023) olarak ifade edilmektedir. Doktrinde ise farklı tanımlar olmakla birlikte ihtiyati tedbir mahkemenin vereceği kesin hükme kadar devam eden yargılama süresince, taraflardan en az birisinin hukuki durumlarında meydana gelmesi muhtemel zararlara karşı öngörülmüş, geçici nitelikte bir hukuki koruma olarak ifade edilmektedir (Sarısözen, 2014: 1321-1322).

Gerek 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun gerekse de 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu siyasi parti kapatma davalarında ihtiyati tedbir kararı verilmesine yönelik bir hüküm ihtiva etmemektedir. Buna rağmen 6216 sayılı Kanun'a göre *"siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalar, 5271 sayılı (Ceza Muhakemesi) Kanunun davanın mahiyetine uygun hükümleri uygulanmak suretiyle ... karara bağlanır."* hükmü çerçevesinde birtakım ihtiyati tedbirlerin uygulanabileceğini kabul edilmekle birlikte (Eren,2023), bu konuda açık bir hüküm bulunmaması sebebiyle siyasi parti kapatma davalarında ihtiyati tedbir yoluna başvurulmasının mümkün olmadığı da ifade edilmektedir (Gözler, 2019: 441).

KAYNAKLAR

EREN, Abdurrahman (2023). "*Anayasa Mahkemesi Kapatma Davası Kapsamında Tedbir Kararı Verebilir Mi?"* http://www.kanuniesasi.com/2023/01/11/anayasa-mahkemesi-kapatma-davasi-kapsaminda-tedbir-karari-verebilir-mi/, Erişim Tarihi: 24.08.2023

GÖREN Zafer, (1995) *"Türk ve Alman Anayasa Hukukunda Anayasa Yargısının Sınırları ve Yürürlüğü Durdurma Kararları"*, **Anayasa Yargısı**, S. 12, ss. 199-243.

GÖZLER, Kemal (2019), **Türk Anayasa Hukuku 3. Baskı**, EkinYayınları, Bursa.

GÜLER, Fatih (2021). *"1982 Anayasası Döneminde Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Yargısal Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma*", **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi,** C.7, S.1, ss.192-208.

SARISÖZEN, M. Serhat (2015). "*İhtiyati Tedbir Kararlarına Karşı Başvuru Yolu ve İçtihadı Birleştirme Kararları*", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 16, Özel Sayı 2014, ss. 1321-1350 (Basım Yılı: 2015) Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ'e Armağan.

TÜRK DİL KURUMU (2023), **Güncel Türkçe Sözlük**. https://sozluk.gov.tr/

KESİN HESABIN KABUL EDİLMESİNİN MÜMKÜN OLMAMASI

Kübra Öztürk

Siyasi partiler ülke içinde iktidarı hedefleyen ve üyeleri aracılığıyla faaliyet bulunan tüzel kişiliklerdir. Siyasi partilerin yalnızca siyasi işlem ve faaliyetlerinin değil maddi varlığının da denetimi gerekmektedir (Mutlu, 2006: 581'den akt. Karakoç, 2018: 83). Siyasi partilerin mali işlemlerinin hukuka uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi işleyen ve süreklilik arz eden bir demokrasi açısından oldukça önemlidir (Sayıştay Başkanlığı, 2015).

Siyasi partilerin mali denetimi demokratik bir sistemin sağlıklı bir biçimde işlemesi açısından önemli bir husustur (Uzun, 2014: 7). Demokratik bir siyasi sistemde siyasi partilerin mali denetimlerinin şeffaflık anlamında önemli bir yeri olduğu ifade edilmelidir. Demokratik siyasal sistemin sağlıklı bir şekilde devamlılığının sağlanması için denetlenmeleri gereklidir (Karakoç, 2018: 98). Siyasi partilerin mali denetiminin yapılmasında ülkelere göre farklı uygulamalar yapılmaktadır. Karşılaştırmalı hukukta siyasi partilerin mali denetimi yıllık yapıldığı gibi sadece seçim dönemlerinde de yapılmaktadır. Bazı ülkelerde ise hem yıllık denetimleri yapılmakta hem de seçim kampanyası hesapları denetlenmektedir (Çelik, 2010: 1304).

Siyasal partiler Türkiye'de ilk kez 1961 Anayasası'nda anayasal güvenceye kavuşmuştur (Hakyemez, 2002: 550). Söz konusu Anayasada siyasi partilerin gelirleri, giderleri ve kaynakları hakkında Anayasa Mahkemesine hesap vereceği düzenlenmiştir (1961 Anayasası, md. 57). 1982 Anayasası da siyasi partilerin mali işlemlerinin denetimi görevini Anayasa Mahkemesine vermiştir (Çelik, 2010: 1359). Anayasa Mahkemesi kanuna uygunluk denetimini yaparken partilerin faaliyetlerini daraltamamakta ya da faaliyetlerinin yerindeliğinin denetimini yapamamaktadır (Çelik, 2010: 1351).

Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan siyasi partilerin mali denetimi neticesinde siyasi partilerin gelirlerinin ve giderlerinin kanuna uygunluğuna karar vermektedir (Güler, 2021: 34; Çelik, 2010: 1351). Anayasa Mahkemesi tara-

KAYNAKLAR

ÇELİK, Özlem (2010), *"Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Gelir ve Giderlerinin Mali Denetimi"*, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, Ö. S., 1303-1362.

ERDEM, Nazlı (2017), *"Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimi"*, **DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.19, Ö.S., 3105-3145.

GÜLER, Fatih (2021), *"Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Mali Denetimi Sonucunda İçtihadi Olarak Oluşturulan Yeni Bir Karar Türü: Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması"*, **Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi,** C.2, S.1, ss.34-51.

HAKYEMEZ, Yusuf (2002), *"2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasal Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri"*, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.19, 550-571.

KARAKOÇ, Rıfat (2018), "Türkiye'de Siyasi Partilerin Mali Denetimi", **Sayıştay Dergisi**, S. 109, 79-102.

T.C. Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası Siyasi Parti Kapatma, İhtar, Mali Denetim ve Değişik İşler, https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/Ara?BasvuruTurler_id=2&Ka rarTuruDosyaSonuclar_id=10, Erişim Tarihi: 20.08.2023.

SAYIŞTAY (2015), *"T.C. Sayıştay Başkanlığı Siyasi Partiler Mali Denetim Rehberi",* https://tezcansite.files.wordpress.com/2016/06/ar-2015-siyasi-partiler-mali-denetim-rehberi-1.pdf, Erişim Tarihi: 20.08.2023.

UZUN, Cem Duran (2014), *"Siyasi Partilerin Finansmanı Devlet Yardımı, Sınırlamalar ve Mali Denetim"*, **SETA Analiz**, S. 110, 7-40.

KİTLE PARTİLERİ

Betül Aydoğan Ünal

Siyasi partiler, zamanla siyasi, sosyal ve ekonomik değişimlere uyum sağlamış ve organizasyonları, işlevleri, hedefleri ve temsil ettikleri çıkarlar açısından değişiklikler göstermiştir. Siyaset bilimciler, belirli dönemlerde hangi siyasi parti tipinin yaygın ve baskın olduğunu belirlemek için çeşitli tipolojilere dayanan sınıflandırmalar yapmaya çalışmışlardır. İlk başlarda, parlamento grupları ve parti grupları gibi elitler etrafında farklı fikirler ve çıkarlar etrafında bir araya gelen siyasi partilerin temelleri atılmıştır (Özmen, 2022). Geçtiğimiz yüzyıldan bu yana siyaset bilimciler, siyasi partileri bazı temel özelliklerine göre sınıflandırmayı amaçlamıştır. Bu çabanın bir ürünü olan Maurice Duverger'e ait sınıflandırma literatürde sıklıkla kabul görmektedir. Duverger, "Les partis politiques" (1951) adlı eserinde "kadro (elit)" ve "kitle" partileri arasındaki ayrımı kaleme almıştır. Bu iki parti türü, en temelde yapıları bakımından ayrışmaktadır. Kadro partileri, kısıtlı üyelik yapısına sahiptir. Partinin finansmanı dâhil tüm yönetimsel adımları aynı siyasi hedefi paylaşan bir grup elit tarafından üstlenilmiş durumdadır. Öte yandan, kitle partileri ise açık üyelik yapısına sahiptir. Kitle partileri, kadro partilerinden farklı olarak halkın neredeyse tamamına açık olup demokrasinin tabana yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Kitle partileri, insanların siyasi eylemlerini oy vermekle sınırlandırmayarak sürekli ve etkili bir şekilde devlet yönetimine katılımıyla demokratik haklarını gerçekten kullanabilmelerini mümkün kılmayı amaçlamaktadır. Bu amaç için partiler teşkilat yapılarını buna uygun hâle getirmeleri gerekmektedir. Kitle partilerinin ortak özellikleri, merkezi ve hiyerarşik bir yapıya dayanmaları, belli bir ideoloji etrafında sıkı bir disiplinle çalışan çok sayıda üyeden oluşan bir tabana sahip olmaları ve mali kaynaklarını temel olarak üyelerden toplanan aidatlardan elde etmeleridir (Schlesinger & Schlesinger, 2006; Kışlalı, 1997: 262:264).

Parti yapılarının bu şekilde farklılaşması, tarihsel dönüşümün bir neticesi olarak kabul edilebilir. 1890'dan I. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan dönemde geleneksel liberal 19. yüzyıl tarzında zayıf temsil partilerinden daha düzenli kitle partilerine geçiş yaşanmıştır. Bu dönem, partilerin uyum sağlamasını ve modernleşmesini içermektedir. Oy hakkının tabana yayılmasına

KAYNAKLAR

ANGELL, Harold M. (1987), "*Duverger, Epstein and The Problem Of The Mass Party: The Case Of The Parti Québécois*", **Canadian Journal Of Political Science/Revue Canadienne De Science Politique**, C: 20, S. 2, ss. 363-378.

ÇELEBİ, Mustafa Burak & GEZİCİ, Hikmet Salahaddin (2022), "*Siyasal Parti Çeşitleri Üzerine Bir İnceleme*", **İktisadi Ve İdari Yaklaşımlar Dergisi,** C. 4, S. 1, ss. 17-34.

DAALDER, Hans (2002), *"Parties: Denied, Dismissed, Or Redundant? A Critique"*, **Political Parties: Old Concepts And New Challenges**, Oxford University Press, ss. 39-57.

DUVERGER, Maurice (1951), **Les Partis Politiques**, Armand Colin, Paris

DUVERGER, Maurice (1959), **Political Parties: Their Organization and Activity in The Modern State**, John Wiley & Sons, Inc, New York.

EKİZ, Ulaş Anıl (2021), "*Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri Ve Kurumsallaşmalari Bağlaminda Cumhuriyet Halk Partisi Üzerine Bir Değerlendirme*", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 14, S. 1, ss. 46-57.

ERDEM, Çiğdem (2012), "*Pratikte Ve Teoride Siyasi Partiler Ve Parti Sistemleri*", **21.Yüzyılda Prens: Devlet Ve Siyaset Yönetimi**, Ümit Özdağ (Ed.), Kripto, Ankara, ss. 241-279.

JENNINGS, Ivor (1969), **Cabinet Government**, Cambridge University Press, Cambridge.

KAPANİ, Münci (2015), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

KIŞLALI, Ahmet Taner (1997), **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara.

MAIR, Peter & KATZ, Richard (2002), "*The Ascendancy of The Party In Public Office: Party Organizational Change In Twentieth-Century Democracies*", **Political Parties**, C. 24, ss. 113-136.

MICHELS, Robert (1911), **Political Parties: A Sociological Study Of The Oligarchical Tendencies Of Modern Democracy**, Hearst's International Library, New York.

NEUMANN, Sigmund (1956), "*Towards A Comparative Study of Political Parties*", **Modern Political Parties**, Sigmund Neumann (Ed.), University of Chicago Press: Chicago, Il.

ÖZMEN, Yaşar Pınar (2022), "*Dijital Çağda Siyasal Katılım: Toplumsal Hareketler ve Siyasi Partiler*", **Mülkiye Dergisi**, C. 46, S. 3, ss. 767-793.

PUHLE, Hans Jürgen (2002), "*Still the Age Of Catch-Allism? Volksparteien And Parteienstaat in Crisis and Re-Equilibration*", **Political Parties: Old Concepts And New Challenges**, Oxford University Press, ss. 58-83.

SCHLESINGER, Joseph A., & SCHLESINGER, Mildred S. (2006), *"Maurice Duverger And The Study Of Political Parties",* **French Politics**, C. 4, ss. 58-68.

KONGRE İÇ YÖNETMELİĞİ

Merve Abanoz

Siyasi parti oluşumlarında çeşitliliğin artması siyasal yaşamın demokratik açıdan sürdürülebilirliğine imkân sağlamaktadır. Tüzel kişilik olarak oluşum gösteren siyasi parti teşkilatlanmalarında artan çeşitliliğin demokratik esaslara uygunluğunun sağlanması için ise birtakım hukuki normlara ihtiyaç duyulmaktadır (Gökçe, 2013). Bir siyasi partinin varlığını sağlayabilmesi için gerekli olan en önemli şey ise parti tüzüğünün hazırlanmış olmasıdır (İkizler, 2017: 10). Siyasi partilerin tüm iç düzenini temsil eden tüzükler, siyasi partilerin kuruluşunu, teşkilat yapısını, hedeflerini ve planlanan idari faaliyetlerinin yasal hükümlere uygun yazıldığı parti yasalarıdır (Aydoğan, 2006: 105). Siyasi partilerin işleyiş, yapı ve amaçları hakkında bilgi veren parti tüzükleri, parti içi demokrasinin sağlanıp sağlanamadığını gözlemlemeye de imkân sağlamaktadır (Bosuter, 1969: 21). Siyasi partilerin demokratik toplum düzeninde hitap ettiği toplumla olan entegrasyonunun sağlanabilmesi için teşkilat yapısının demokratik kıstaslara uygun bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Parti teşkilatlanması içerisinde üyeler arasında rekabet ortamının sağlanabilmesi derece fark etmeksizin eleştiri ve önerilerin ifade edilebilmesi parti içi demokrasinin sağlanabilmesi için önemli bir gerekliliktir (Küçük, 2015: 109). Ancak üyeler arasında ayrım gözetilen ve düşüncelerin ifade edilemediği bir parti teşkilatlanması kaçınılmaz olarak sınırlı bir yönetim anlayışına sahip olacaktır bu durumda yönetim tek adam rejimlerinde olduğu gibi sınırlandırılır ve hedefler toplumun faydasına uygunluktan ziyade menfaatler üzerine belirlenir (Tuncay, 2000: 56). Bu durum parti içi demokrasiyi azalttığı kadar demokratik sistemlerin istikrarını da zayıflatmaktadır (Tuncay, 2000: 56). Siyasi parti üyelerinin teşkilatlanma içerisinde alınan kararlara katılım göstermesi, oylamalara katılabilmesi veya alınan kararları ve sonuçları denetleyerek hesap sorabilmesi parti içi demokrasinin sağlanabilmesi için en önemli unsurlardan biridir.

Siyasi partilerin teşkilatlanma sürecini ilgilendiren temel hususlar 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ikinci kısmında düzenlenmekle birlikte parti içi organların usul ve esasları, teşkilatlanma yapıları ve seçim usulleri parti tü-

KAYNAKLAR

AK PARTİ (2013), "Kongre Yönetmeliği", https://www.akpartiafyon.com/uploaded/dosya/16-08-2013-nDCiw-Kongre-Yonetmeligi.pdf, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).

AK PARTİ (2023), *"Ak Parti Tüzük"*, https://www.akparti.org.tr/media/asbklfdx/ak-parti-tuzuk.pdf, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).

AYDOĞAN, Metin (2006), **Küreselleşme ve Siyasi Partiler**, 2. Baskı, Umay Yayınları, İzmir.

BOSUTER, Kudret (1969), **Türk Siyasi Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi**, Ulusal Basımevi, Ankara.

CHP (2018), "CHP Tüzük", https://chp.azureedge.net/1f7bd3da6eb747b5b344afc903b0062d.pdf, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).

CHP (2019), "Kongre Yönetmeliği", https://chp.azureedge.net/pdf/kongreler-yonetmeligi.pdf 2019, (Erişim Tarihi: 30.06.2023).

GÖKÇE, Ali Fuat (2013), *"Siyasi partilerde parti içi demokrasi ve disiplin algısı: Türkiye"*, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)**, C. 5, S. 9, ss. 65-79.

GÜLER, Fatih (2023), *"1924 Anayasası Öncesi Dönem Siyasi Parti Tüzükleri"*, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 32., (Dicle Üniversitesi'nin 50. Yılına Özel 50 Makale), ss. 1-15.

İKİZLER, Metin (2017), *"Uygulamadan Örneklerle Sorunlu Tüzük Kuralları"*, **I. Türk Özel Hukuku ve Yargılamasındaki Güncel Sorunlar Sempozyumu**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi

KÜÇÜK, Tevfik Sönmez (2015), **Parti İçi Demokrasi**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

SARIBAY, Ali Yaşar (2001), **Türkiye'de Demokrasi Ve Politik Partiler(Türkiye'de Siyasal Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması)**, 1.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

TUNCAY, Suavi (2000), **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, 2.Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul.

KOTA

Damla Mursül

Pek çok alanda yaygın bir kullanıma sahip olan kota kelimesinin kökeni, ‘‘sınırlı bir miktar’’ anlamına gelen Fransızca *quota* sözcüğüne dayanmaktadır (Nişanyan Sözlük, 2015). Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde de kota sözcüğünün kelime anlamı olarak ifade edilen ‘‘sınırlama’’ ile ilk olarak ekonomi alanındaki kullanımına değinilmekte, ardından da ‘‘kuruluşlarda veya derneklerde bir gruba tanınan kontenjan sayısı’’ tanımlaması yapılmaktadır (TDK, 2022).

Kota, seçim sürecinde kullanılan oyların değerlendirilmesiyle ilgili bir seçim tekniğidir. Dünyada uygulanagelen başlıca kota teknikleri; sabit kota, oranlı kota ve boş koltuk kotasıdır. Sabit kota; seçim sistemini, eksik temsil edilen cinse sabit bir oranda ayrılan sandalye sayısı çerçevesinde yeniden düzenler. Oranlı kota; eksik temsil edilen cinse katılım oranına bağlı olarak verilen bir kotadır ve katılımın teşvik edilmesini sağlar. Boş koltuk kotası ise kota uygulamasının amacı dışında kullanımını önlemek için alınan bir tedbirdir. Aday gösterilmese, seçime yeterli katılım olmasa dahi eksik temsil edilen cinse ayrılmış olan koltuk, boş bırakılır. Boş koltuklar, seçimi engelleyen sebepler ortadan kaldırılınca ve bir sonraki seçimde usule uygun bir seçim yapılana dek boş kalmaktadır (Kılıç, 2000: 24-25).

Siyaset biliminde kota, temsil ve katılım ilişkisi içerisinde değerlendirilmekte ve özellikle son dönemde cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırma amacıyla siyasi partilerin politika belgelerinde ve söylemlerinde yerini almış görünmektedir. Eşitliği sağlamak adına uygulanan kota politikaları, olumlu ve aynı zamanda kaçınılmaz bir uygulama olarak addedilmektedir.

Dünya genelinde geçerli olan gönüllü, yasal ve kadınlar için ayrılmış sandalyeleri ifade eden üç temel kota uygulaması vardır. Gönüllü kotalar, isteğe bağlı olan, herhangi bir yaptırımı olmayan kotalardır. Partilerin esnek politikaları söz konusu olduğunda kadınlara seçilme garantisi sunmamakla birlikte hukuki mevzuatla zorunluluklar getirebilen kotalar, yasal kotalardır. Son olarak da kadınlara daha garantili bir temsil imkânı sunan kadınlar için ayrılmış kotalardır (Gökulu, 2013).

KAYNAKLAR

ALACA, Mehmet (2022), *"Iraqi Kurdish Politics in Gridlock Over Minority Representation",* **Amwaj Media**, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, https://www.orsam.org.tr/en/iraqi-kurdish-politics-is-in-gridlock-over-minority-representation/, Erişim Tarihi: 01.09.2023.

CEVİZ, Bade (2021), ''*Kadının Siyasal Katılımı ve Cinsiyet Kota Uygulaması: Aydın İli Örneği*'', **Yüksek Lisans Tezi**, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

COP, Burak (2015), "*Ortadoğu'da Diktatörlük Sonrası Seçim Sistemi Tasarımı: Mısır ve Irak*", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 53, ss. 87–101.

ÇAĞLAR, Nedret (2011), ''*Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları''*, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,** C. 3, S. 4, ss. 56-79.

DAHLERUP, Drude (2009), *''Is Parliament Open to Women? Quotas in Global Perspective''*, **Is Parliament Open to Women? An Appraisal, Reports and Documents**, S. 62, http://archive.ipu.org/pdf/publications/wmn09-e.pdf, Erişim tarihi: 10.09.2023.

EUROPEAN PARLIAMENT (1997), Differential Impact of Electoral Systems on Female Political Representation, https://www.europarl.europa.eu/workingpapers/femm/w10/4_en.htm, Erişim Tarihi: 24.08.2023.

GENDER QUOTAS DATABASE (2023), Country Data: Turkey, https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/country-view/287/35 Erişim Tarihi: 02.09.2023.

GÖKULU, Gökhan (2013), *"Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili ve Kota Tartışmaları"*, **The Journal of Academic Social Science Studies**, C. 6, S. 5, ss. 347–370.

SAYIN, Aysun (2007), **Kota El Kitabı 'Geçici Özel Önem Politikası: Kota'**, KA-DER, Ankara.

KILIÇ, Zeynep (2000), *"Eşitlik İçin Kota Politikaları"*, **CEID**, https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1304/Zeynep%20K%C4%B1l%C4%B1%C3%A7%20e%C5%9Fitlik%20ve%20kota.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 20.07.2023.

NİŞANYAN SÖZLÜK (2015), **Türkçe Etimolojik Sözlük**, https://www.nisanyansozluk.com/kelime/kota, Erişim Tarihi: 20.07.2023.

SANCAR, Serpil (2018), "*Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*", **CEID**, http://www.ceidizleme.org/medya/dosya/94.pdf, Erişim Tarihi: 01.09.2023.

SANCAR, Serpil (2020), "*Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması: 2018-2020 Güncellemesi*", **CEID**, https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/ bitstream/handle/1/1251/Siyasal%20Kararlara%20Kat%c4%b1l%c4%b1m%20-%20Serpil%20Sancar.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim tarihi: 02.09.2023.

TDK (2022), **Türkçe Sözlük**, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 26.08.2023.

THABET, Hala G. (2006), "*Egyptian Parliamentary Elections: Between Democratisation and Autocracy*", **Africa Development**, C. 13, S. 3, ss. 11–24.

VERİ KAYNAĞI (2023), *"28. TBMM Dönemindeki Kadın Milletvekili Sayısı"*, **Veri Kaynağı**, https://www.verikaynagi.com/grafik/28-tbmm-donemindeki-kadin-milletvekili-sayisi/, Erişim tarihi: 24.08.2023.

KURUCULAR KURULU

Mücahit Bektaş

Siyasi partilerin genel merkez organlardan meydana gelen ve bazı istisnai yetkilere sahip karma bir kuruldur. Kurucular kurulu, Türk parti hukukunun oldukça önemli unsurları içerisinde yer almaktadır. Ancak, sahip olduğu bu öneme karşın gerçek manasıyla bilindiğini söylemek güçtür. Yeni siyasal oluşumların gündeme geldiği zamanlarda, "X Partisinin kurucuları" şeklinde sıkça gündeme gelse de "liderin" gölgesinde kalmakta ve yalnızca prosedürel bir aşama olarak algılanmaktadır. Elbette, bu algının oluşmasında, Türk siyasi kültürünün lider merkezli yapısı (Bölükbaşı, 2022: 315; Demir, 2013: 196) büyük rol oynamaktadır. Bunun dışında 2820 sayılı Kanun'un, kurucular kurulunu ayrı bir başlık ya da madde içerisinde ele almayıp, yalnızca ilgili kısımlarda bahsetmesi de nedenler arasında sayılabilir.

Bir diğer husus ise kurucular kurulu ile kurucu üyeler arasında bir ayrımın yapılmamasıdır. Aslında, bu ayrımın yapılmamasında haklılık payı da vardır. Daha açık ifadesiyle her iki kavramın, her zaman birbirinin tam anlamıyla muadili olduğu söylenemese de belli şart ve koşullarda, kurucu üyelerin aynı zamanda kurucular kurulu yerine geçtiği görülmektedir. Elbette, bu durum, belirtildiği üzere süreklilik arz eden bir durum olmadığından, genel bir kural olarak da değerlendirilemez. Fakat, kurucular kurulunun doğru ve eksiksiz anlaşılabilmesi için kurucu üye kavramının da incelenmesi gerekir.

Partilerin kuruluş konusunu içeren, 2820 sayılı Kanun'un 8'inci maddesine göre siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından oluşan ve siyasi partilere üye olabilme yeterliliğine sahip en az otuz kişi tarafından kurulabilmektedir. İlgili Kanunun 11'inci maddesinde ise siyasi partilere üye olabilecek kişiler; hukukî ehliyete haiz ve seçme-seçilme hakkına sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı şeklinde tanımlanmaktadır. Anlaşılacağı gibi 2820 sayılı Kanun'un 5/7/2022 tarihli son hâli, parti kurulabilmesini kolaylaştırmaktadır.

Kuruluşla ilgili diğer prosedürlere bakıldığında parti tüzüğünün dışında diğer evrak, belge ve beyanların kurucu üyelerle ilgili olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkaracak partilerin, tüzük ve kurucu üyeler olmak üzere iki kurucu

KAYNAKLAR

ARDIÇ, Özgür (2019*), "Türkiye'de Siyasi Partilerin Örgütsel Yapısı ve Parti İçi Demokrasi: CHP Örneği (1923-1980)*", **Yüksek Lisans Tezi**, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

BÖLÜKBAŞI, Mustafa (2022), *"Measuring the Level of Party Institutionalization in Turkey"*, **SİYASAL: Journal of Political Sciences**, C.31, S.2, ss. 305-21.

DEMİR, Fevzi (2013), *"Türk Siyasi Partiler Sisteminin Parti İçi Demokrasi Sorunları ve Çözüm Önerileri",* **Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan,** (Ed. A. Merih Öden, Levent Gönenç, Selin Esen, Ali Ersoy Kontacı, Deniz Polat & Ali Erdem Doğanoğlu), C.I, ss. 195-214. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

GÜLER, Fatih (2021), *"Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Dağılma Durumunun Tespit Edilmesi*", **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2, ss. 293-306.

YEŞİL Gazete (2022*), "Yargı, Yeşiller Partisi'nin kurulmasını engelleyen Bakanlığı haksız buldu",* https://yesilgazete.org/yargi-yesiller-partisinin-kurulmasini-engelleyen-bakanligi-haksiz-buldu-islem-hukuksuz-yurutmesinin-durdurulmasina/.

ERGİN, Sedat (2022), *"Yeşiller Partisi'nin yargıdaki büyük kazanımı"*, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/yesiller-partisinin-yargidaki-buyuk-kazanimi-42146057.

KÜÇÜK KONGRE

Fatih Güler

648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda küçük kongre isimli bir organ yer almamasına rağmen 2820 sayılı Kanun'un ilk hâlinde küçük kongre siyasi partinin merkez teşkilatının bir organı olarak görülmüştür. Küçük kongrenin öngörülmesine ilişkin yasama belgeleri incelendiğinde, 2820 sayılı Kanun'un hazırlanması sürecinde Anayasa Komisyonunun küçük kongrenin kurulmasını demokrasinin işleyişini temini bakımından yararlı görülmesi olarak gerekçelendirmiştir (Anayasa Komisyonu, 1983: 27). Bunun yanında Anayasa Komisyonu küçük kongrenin aldığı kararların tavsiye niteliğinde olduğunu vurgulamıştır (Anayasa Komisyonu, 1983: 47).

Danışma Meclisi görüşmeleri esnasında Anayasa Komisyonu, küçük kongreyi istişarî bir organ olarak kurguladıklarını, temsilî sisteme uygun olması ve gerektiğinde genel merkezin teşkilat kademelerinin görüşlerini değerlendirme amacına matuf bir araç olarak değerlendirdiklerini, her türlü kararın genel merkez tarafından alınmasının önüne geçmek konusunda bir fayda sağlayacağını öngördüklerini ve demokrasinin bir inandırma rejimi olması sebebiyle küçük kongrenin bu anlamda etkili bir araç olabileceğini ifade etmiştir (Danışma Meclisi, 1983a, 670).

Danışma Meclisi görüşmelerde küçük kongrenin işlevsel bir organ olmayabileceği, aynı zamanda siyasi partinin iş işleyişine gereksiz bir müdahale teşkil edebileceğine dair görüşler sebebiyle, Danışma Meclisi tarafından kabul edilen metinde küçük kongrenin ayrı bir maddede düzenlenmesinden vazgeçilmiş, merkez teşkilatı organları arasında sayılmamış, sadece siyasi parti tüzüğünde, partinin amacına uygun olarak, … küçük kongre vb. ihtiyarî organların kurulmasının öngörülebileceği düzenlenmiştir (Danışma Meclisi, 1983b, 84).

Milli Güvenlik Konseyi ise 2820 sayılı Kanun'da küçük kongrenin açıkça düzenlenmesinin ve bir danışma organı olarak görev yapmasının, siyasi partilerde genel merkezin koşulsuz hâkimiyetini önleyeceğini, illerin görüşlerinin genel merkez yönetimine daha sağlıklı kanallarla iletilebileceğini ve genel

KAYNAKLAR

ANAYASA KOMİSYONU (1983), Danışma Meclisi S. Sayısı: 333, Siyasî Partiler Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu (1/624).

ANAYASA KOMİSYONU (1987), Dönem : 17 Yasama Yılı: 4, Türkiye Büyük Millet Meclisi S. Sayısı : 568, Gaziantep Milletvekili Mustafa Rüştü Taşar ve 2 Arkadaşının, 22 . 4. 1983 Gün ve 2820 Sayılı Siyasî Partiler Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bu Kanuna İki Madde ve Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/443)

DANIŞMA MECLİSİ (1983a), Tutanak Dergisi, Cilt: 14, Yasama Yılı 2, 60.Birleşim, 21 Şubat 1983 Pazartesi.

DANIŞMA MECLİSİ (1983b), Tutanak Dergisi, Cilt: 15, Yasama Yılı 2, 67.Birleşim, 3 Mart 1983 Perşembe.

MİLLÎ GÜVENLİK KONSEYİ (1983), S. Sayısı: 562 Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının Danışma Meclisince Kabul Olunan Metni ve Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu Raporu. (Danışma Meclisi : 1/624; Milli Güvenlik Konseyi : 1/486)

TBMM GENEL KURUL (1987), Dönem : 17, Cilt 41, Yasama Yılı : 4, Türkiye Çarşamba.

LAİK CUMHURİYET İLKESİNİN İHLALİ İDDİASIYLA AÇILAN KAPATMA DAVALARI

Selcen Altınbaş Umut

Bir ülkenin siyasal sisteminin parçası olan, bir düşünce sistemi veya amaçlar dizisi etrafında örgütlenen, düzenli olarak yapılan seçimlerde iktidar veya muhalefet görevini üstlenme yarışına giren siyasi partiler, birer siyasi öznedir. Bu siyasi özne demokratik sistemler için vazgeçilmezdir. Kamuoyunu etkileme, halkın siyasi katılımını teşvik etme, hükûmeti yönetme ve yönlendirme, muhalif rol üstlenme, seçimlere katılma gibi asli görevleri de vardır. Toplumsal sorunlara duyarlı bir biçimde bunlar için politika önerileri oluşturan ve topluma sunan bu siyasal örgütlenmeler sorumluluklarının bilincinde hareket etmek durumundadır. Zira siyasi partilerin doğrudan ilişkili olduğu demokratik haklar demokrasiyi geliştirmek maksadıyla kullanıldığı takdirde meşru kabul edilmektedir. Siyasi partiler, politika platformları, iç yapıları, faaliyetleri, seçimlere katılımları ve hükûmet veya muhalefetteki rolleri dâhil olmak üzere bir dizi kurallara tabi olmak zorundadır. Bu nedenle, siyasi partiler için bazı sınırlamaların getirilmesi gereklidir. Bu sınırlamaların bir sonucu olarak siyasi partilerin kapatılması da mümkündür (Odyakmaz, 1996: 232). Her ne kadar siyasi partilerin kapatılması etki ve sonuçları bakımından ağır bir karar olsa da her ülke kendi siyasi ve toplumsal şartlarını göz önünde bulundurarak siyasi partilere belli sınırlar çizmekten geri durmamıştır. Gerek anayasa gerek siyasi parti kanunları bu sınırlara yer vermiş, bu sınırların ihlali durumunda da kapatma veya mali yaptırımlar öngörmüştür. Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu incelendiğinde ülkemiz siyasi partileri için de bu sınırların var olduğu görülmektedir.

Türk siyasi partileri için bakıldığında ilk olarak Anayasa'da yer alan parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılmaya ilişkin düzenleme yapan 68. Madde *"Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür dikta-*

KAYNAKLAR

EVLİYAOĞLU, Selçuk Abdullah (2023), "*Geçmişten Günümüze Türk Anayasa Mahkemesinin Cumhuriyetin Laik Devlet Niteliğine İlişkin Yorumu*", **Anayasa Yargısı**, C. 40, S. 1, ss. 105-157.

GÜLER, Fatih (2021), "*1982 Anayasası Döneminde Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Yargısal Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma*", **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR**), C. 7, S. 1, ss.192-208.

ODYAKMAZ, Zehra (1996), "*Siyasi Partilerin Kapatılması ile İlgili Hükümlerde Uyumsuzluklar ve Uygulamadaki Güçlükler*", **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 13, ss. 231-245.

TANİLLİ, Server (1981), **Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş,** Fakülteler Matbaası, İstanbul.

TURHAN, Mehmet (2002), "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları*", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 57, S. 3, ss. 129-150.

YİĞİT, Uğur (2008), "*Siyasi Partilerin Temelli Kapatılması ile Kapatılması Arasındaki Farklar ve Kapatılan Partilerin Yeniden Açılması",* **TBB Dergisi,** S. 75, ss. 165-176.

MALİ DENETİM

Aslı Kaya

Denetim kavramı, kamu ve özel kuruluşlarda meydana gelen olayların bir kurum ya da üçüncü kişiler tarafından daha önceden belirlenmiş standartlara uygun olup olmadığının ölçülmesi sürecini kapsamaktadır. Literatürde birçok denetim kavramı ile karşılaşılmaktadır. Demirkan (1977:3) tarafından denetim, 'bir işin ya da bir çabanın, genel ya da özel yasalara, bilimsel ve düşünsel kurallara uygunluğunu araştırmak ve sağlamak amacıyla, başlangıçta, uygulama sırasında, uygulama sonunda ya da uygulamadan bir süre sonra, gözden geçirilmesi şeklinde yazılı ya da sözlü olarak yapılan bir eylem' olarak tanımlanmıştır.

Denetimin türleri, mali tabloların bağımsız denetimi, uygunluk denetimi ve faaliyet denetimi olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Denetim türleri içerisine sistem denetimi ve bilgi teknolojileri denetimi olmak üzere uygulamaya yönelik eklenti yapılabilmektedir. Dış denetim Sayıştay denetimi ve meclis denetiminin yanı sıra maliyeden destek almaktadır. Kamu kurumu ve özel kurumların denetimleri kendi özel yapılarından dolayı denetim süreçleri farklılık göstermektedir. Her kurumun kendi içinde teşkilatlanması ve tüzel kişilikleri ve bağlı oldukları merciler farklılık arz ettiğinden denetim süreçleri aşamaları çerçevesinde içerik olarak kurumun yapısına uygun olarak hareket eden bir süreç olabilmektedir. Özellikle bütçenin kamuya ait olması birçok sorumlulukları ve şeffaflığı ile kamuya ait kaynakların kullanımının dikkatli kullanılmasına özen göstermektedir. Bu bağlamda kamu denetimleri Sayıştay Kanunu'na bağlı olarak yürütülmekle birlikte özel bir kanuna tabi tutulmuştur.

1982 Anayasası siyasi partilerin mali denetimi görevinin Anayasa Mahkemesi tarafından yerine getirilmesi ilkesini benimsemiştir. Anayasa Mahkemesi mali denetim konusunda uzmanlaşmış bir kurum olmaması sebebiyle bu görevini yerine getirirken Sayıştay'dan yardım sağlar.

Siyasi partilerin mali denetimi sonucunda Anayasa Mahkemesi tarafından iki karardan biri verilmektedir. Birincisi, siyasi partinin gelir ve giderlerinin doğru ve kanuna uygun olduğunun tespiti, ikincisi ise kanuna uygun olmayan gelir

KAYNAKLAR

ÇELİK, Özlem (2010), *"Türk Anayasa Hukukunda Siyasi Partilerin Gelir Ve Giderlerinin Mali Denetimi".* **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.12, ss.1303-1362 .

DEMİRKAN, Uçar (1977): **Kamusal Mali Denetim**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, No:172.

ERDEM, Nazlı (2017), *"Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimi"* **D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017, ss. 3105-3145.

GÜLER, Fatih (2021), *"Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Mali Denetimi Sonucunda İçtihadi Olarak Oluşturulan Yeni Bir Karar Türü: Kabul Edilmesinin Mümkün Olmaması"*, **Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi,** C.2, S.1, ss.34-51.

GÜLER, Fatih (2022). *"AİHM İçtihadı ve 6111 Sayılı Kanun Işığında Siyasi Partilerin Mali Denetimi"* . **Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.5, S.1, ss. 1-15.

MERKEZ YOKLAMASI

Ömer Faruk Tekin

Aday gösterme, benimsenen ve yeterli bulunan bir adayın, siyasal parti tarafından, izlenen bir süreç yoluyla belirlenmesidir. Bu belirleme, tüm parti tarafından meşru ve bağlayıcı kabul edilir ve partinin oy gücünün etkili bir şekilde harekete geçirilmesiyle sonuçlanır. Adayın benimsenen bir aday olup olmadığı, bütün partinin onu destekleme konusunda etkili bir taahhütte bulunup bulunmadığına bağlıdır. Partiler etkili aday(lar) göstermediği sürece varlığını sürdüremez, çünkü parti içinde benimsenmeyen ve yetersiz bulunan adaylar seçim yenilgisine sebep olabilir. Seçimler söz konusu olduğunda, partinin birleşik cephesi, partinin sayıca yoğunlaşması ancak kabul gören ve yeterli bir aday gösterilmesiyle sağlanabilir. Bütün bu sebeplerle, aday belirleme süreci partilerin en önemli süreci hâline gelmiştir. Aday belirleme prosedürünün niteliği partinin niteliğini belirlemektedir. Aday göstermeyi başaran, aday belirlemede yetki ve güç sahibi olan partinin sahibidir. Bu nedenle parti içindeki güç dağılımını gözlemlemek için en iyi noktalardan biri aday belirleme sürecidir (Schattschneider, 2017: 64).

Aday belirleme sistemleri öncelikle iki ana grupta toplanabilir. *İlki,* bu işleme seçimler gibi kamusal bir nitelik veren ve adayları geniş bir seçmenler veya taraftarlar kitlesine seçtiren Amerikan ön seçim sistemidir. *İkincisi* ise aday göstermeyi esas olarak partilerin bir iç işlemi (faaliyeti) sayan ve Amerika dışında bütün demokratik ülkelerde uygulanan sistemdir. Bu sistem içinde de çeşitli uygulamalar gözlemlenebilmektedir. Bazı ülkelerde örneğin İngiltere'de aday gösterme işlemi hiçbir hukukî düzenlemeye tabi tutulmamıştır. Başka bir deyişle partiler diledikleri adaylık yöntemini kabul etmekte tamamen serbesttir. Almanya ve Türkiye gibi bazı ülkelerde ise böyle bir hukukî düzenleme mevcut olmakla birlikte aday belirleme yine de özü bakımından bir parti içi işlem olma özelliğini korumaktadır. Bazı sınırlı hukukî düzenlemeler haricinde, partilere bu konuda istedikleri yöntemi seçme serbestliği tanınmıştır. Dolayısıyla adayların parti organlarınca seçilmesi, çok farklı şekiller gösterebilmektedir. Bir uçta adayların bir veya birkaç parti lideri tarafından tespit edildiği aşırı oligarşik yöntemlerin bulunduğu, diğer uçta bütün kayıtlı parti üye-

KAYNAKLAR

ERSÖZ, Enes (2018). *"Siyasi Partilerde Aday Belirleme Yöntemlerinin Parti İçi Demokrasideki Rolü ve Türk Siyasi Partiler Kanunu'nda Değişiklik Önerileri*". **Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 1, ss. 21-34.

İBA, Şeref (2021). **Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku**. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ÖZBUDUN, Ergun (1974). **Siyasal Partiler.** Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.

SCHATTSCHNEIDER, Elmer E. (2017). **Party Government.** Routledge, New York, USA.

TUNCAY, Suavi (2000). **Parti içi Demokrasi ve Türkiye.** Gündoğan Yayınları, İstanbul.

USTABULUT, Batuhan (2017). *"Türkiye'de Parti Disiplini ve Parti İçi Demokrasi İlişkisi"*. **Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

YANIK, Murat (2007). *"Parti İçi Demokrasi Açısından Aday Belirleme Yöntemleri*". **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XI, S. 3-4, ss. 185-206.

OLAĞAN VE OLAĞANÜSTÜ KONGRE

Naile Erdem

Diğer sınıflandırmaların yanında siyasi parti kongreleri olağan kongre veya olağan üstü kongre şeklinde tasnif edilebilir. Siyasi partilerin iç hukukuna göre, önceden belirlenen aralıklarla yapılan kongreler, olağan kongre olarak adlandırılmaktadır. Olağan kongre periyotları dışında, mahkeme kararı, parti iç hukukuna göre yetkili makamın kararı, delege talebi, çağrı heyeti kararı, geçici kurulu kararı vb. sebeplerle gerçekleştirilen kongreler ise olağan üstü kongrelerdir (Güler, 2023: 24).

Olağan kongre, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda belirlenmiş hükümlere göre, büyük kongre, il kongresi ve ilçe kongresi biçimlerinde, parti tüzüğünün öngördüğü süreler içerisinde toplanmaktadır. Bu toplantıların zamanları belirlenirken, bir alt hiyerarşideki kongrenin, üst hiyerarşideki kongrenin toplantısını aksatmamasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle, hükümler içerisinde bir alt hiyerarşideki kongrenin üst hiyerarşideki kongrenin gerçekleştirilmesine engel olmayacak şekilde, parti tüzüğünde belirlenen sürelerde gerçekleştirilmesi hükme bağlanmıştır (2820 sayılı Kanun md. 19-20). Büyük kongre, siyasi partisinin en yüksek organıdır. Bu kongre parti tüzüğünün göstereceği süreler içerisinde toplanır. Bu süre iki yıldan az üç yıldan fazla olamaz (2820 sayılı Kanun md. 14). İl kongreleri ise büyük kongreye engel teşkil etmeyecek biçimde, parti tüzüğünde belirlenen sürede toplanmaktadır (2820 sayılı Kanun, md. 19). Aynı biçimde ilçe kongresi, il kongresinin gerçekleştirilmesine engel teşkil etmeyecek şekilde parti tüzüğünde belirtilen süreler içerisinde toplanmaktadır (Md. 20).

Olağanüstü toplantılar en basit anlatımla olağan toplantı dışında yapılan tüm toplantılar olarak ifade edilebilir. Bu kongrelerin yapılmasına ilişkin kanunda öngörülen bazı ilave şartlar söz konusudur. Örneğin olağanüstü büyük kongrenin toplanması genel başkan, merkez karar ve yönetim kurulu veya büyük kongre üyelerinin en az beşte birinin yazılı isteği ile mümkündür.

Olağan kongre ve olağan üstü kongre 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda parti tüzüklerine geniş alan bırakarak düzenlenmiştir. Genel esaslara yer veri-

KAYNAKLAR

GÜLER, Fatih (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim YargısıTarafından Denetimi,** Adalet Yayınevi, Ankara.

OLİGARŞİNİN TUNÇ KANUNU

Tuğba Salman

Oligarşi kavramına Aristoteles'in yönetimlerle ilgili yaptığı ayrımda rastlanmaktadır. Aristo'ya göre birden çok iyi ve kötü yönetim biçimi olabilir. Yere, zamana, mekâna, o ülkenin iklimine, nüfusuna, komşularına bağlı olarak kendine özgü bir yönetim şekli olabilir. Aristo'ya göre kendi döneminde uygulanan başlıca üç iyi yönetim biçimi ve üç kötü yönetim biçimi vardır. Artistoteles yönetimleri iyi ve kötü yönetim olarak iki kategoride sınıflandırmıştır. İyi yönetim türleri; monarşi, aristokrasi ve politea, kötü yönetim türleri; tiranlık, oligarşi ve demokrasi olarak sınıflandırmıştır. Oligarşi, iyi yönetim türlerinden biri olan Politea'nın yozlaşmış hâli olarak ifade etmiştir. Politea, bir grup yöneticinin toplumun tümünün iyiliğini istediği yönetim şekli olarak tanımlarken bunun zamanla yozlaşması ile oligarşi yapıların oluştuğunu söylemiştir (Tannenbaum, 2018: 68; Çaha, 2019). Oligarşik yönetim ise varlıklı veya güçlü bir azınlığın toplumu kendi fikirleri ve çıkarları doğrultusunda yönetmesidir. Bu azınlığın bir örgütün çekirdek kısım olarak adlandırılan başkan, başkan yardımcıları, genel sekreteri, mali işlerden sorumlu kısmını oluşturması ve değişmeden sürekli görevde kalabilmektedir (Öztekin, 2018: 300). Oligarşinin tunç kanunu kavramını inşa eden kişi Alman sosyoloğu olan Robert Michelsdir. Robert Michels (1876- 1936), 1911 yılında yayımlanan ve kendi alanındaki en etkili yazılarından biri olan Les Partis Politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des democraties (Siyasi partiler. Demokrasinin Oligarşik Eğilimleri Üzerine Deneme) adlı eserinde partilerin azınlıklar tarafından yönetildiğini ve daima öyle olacağını iddia eder. Sadece partilerin değil aynı zaman da büyük ölçekli örgütler; baskı grupları, sendikalar, kilise, üniversite vb. kuruluşlar ne kadar demokratik olmaya çalışsalar da her zaman bir azınlık grup tarafından yönetilmekte olduğunu ifade etmektedir. Yani amacı veya yöntemi ne olursa olsun, temelinde idealist ve demokratik prensipler olsa bile tüm örgütlerin eninde sonunda kendi çıkarlarına hizmet eden küçük bir grubun yönetim, güç ve sorumluluğu altına gireceğini, demokratik olarak kurulan yönetimlerin bir zaman sonra demokratik olma özelliğini kaybederek, oligarşik bir yapıya dönüşeceğini ifade eden bir yaklaşımdır (Newton & Death, 2010: 282).

KAYNAKLAR

ÇAĞLA, Cengiz (2021), **Demokrasi,** 2. Baskı. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

ÇAHA, Ömer (2019), **Siyasi Düşüncelere Giriş**, Dem Yayınları, İstanbul.

HEYWOOD, Andrew (2019), **Siyaset,** Felix Kitap, Ankara.

NEWTON, Kenneth & DETH, Jan Van (2014), **Karşılaştırmalı Siyasetin Temelle**ri (Çev. Esin Saraçoğlu), Phoenix Yayınları, Ankara.

ÖZTEKİN, Ali (2018), **Yönetim Bilimi (Türkiye' nin Yeni Yönetim Yapısı Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Dahil)**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

TANNENBAUM, Donald G. Tannenbaum (2018), **Siyasi Düşünce Tarihi** (Çev. Özgüç Orhan), Tarcan Matbaası, Ankara.

ÖN SEÇİM

Betül Aydoğan Ünal

Ön seçimlerin tanımı belli coğrafyalarda farklı karşılıklara denk gelmektedir. ABD için ön seçimler, daha sonraki bir seçim için adayların seçildiği bir seçimi nitelerken, ABD dışındaki bağlamda (örneğin Avrupa, Asya gibi) bu terim parti içi seçimlere atıfta bulunmaktadır (Kenig, 2009). Parti ön seçimleri, siyasi liderleri veya (parlamento seçimleri veya tüm düzeylerdeki başkanlık görevleri için) adayları seçmek için düzenlenen seçim yöntemini tanımlamaktadır (Sandri & Seddone, 2016: 11). Ön seçimler, partilerin daha demokratik olarak işlemleri için bir araç olarak da kabul edilir. Bu yöntem, partinin yönetici kadrosunun aday sürecini kontrol etmek gibi önemli bir konuda gücünün kısıtlanması demektir. Adayların vatandaşlar tarafından belirlenmesiyle, parti elitlerinin gücünün sınırlanmasının yanında ön seçimler, genellikle yolsuzlukla mücadele aracı olarak da görülmektedir. Yolsuzluk endişesiyle, 1866 ile 1877 yılları arasında on beş Amerikan eyaleti, dolandırıcılığı önlemek amacıyla aday belirleme süreciyle ilgili yasalar çıkarmıştır (Ware, 2002: 77).

Parti ön seçim türlerini kapalı, yarı kapalı ve açık sistem olarak kategorize etmiştir. Kapalı sistemde sadece partiye kayıtlı üyeler bu seçimlerde oy kullanma hakkında sahipken, yarı kapalı sistemde kayıtlı üyeler ve bağımsız üyeler oy kullanabilir. Parti içi seçimlerde kimlerin oy kullanabileceğinin manipüle edilmesi oldukça yaygındır. Partiler, katılımı mevcut üyelerle sınırlama veya bu seçimleri üye sayılarını arttırmak için bir fırsat olarak görerek yeni üyelerin de dâhil edilmesi konusunda tercih yaparlar. Kapalı ön seçimlerde ne kadar süredir partiye üye olanlara bu hakkı tanınacağı da önemli bir karar noktasıdır. Parti örgütü, partinin ihtiyaçları ve demokratik prensipleri düşünerek bir karara varır ve bu parti tüzüğünde açıkça belirtilir. Ancak bu durum da kötüye kullanılmaya oldukça açıktır. Örneğin, İsrail'deki İşçi Partisi tüzüğü, yeni üyelerin oy kullanabilmesi için altı aylık bir bekleme süresini belirtirken, son dönem ön seçimlerinde bu süre 45 günden 10 aya kadar değişebilmiştir. Kanada'da ise seçmen uygunluğu genellikle parti tüzüklerinde belirtilmez, böylece bu kararlar her ön seçimin başlangıcında alınmaktadır (Cross & diğerleri, 2016: 97). Aynı anda birden fazla partiye üyelik de suiistimale açık du-

KAYNAKLAR

ADAMU, Abdulrahman & AKOR, Linus (2023), *"Democracy for Sale in Nigeria: Evidence from the Dollarization of the 2022 Primary Elections of the All-Progressives Congress (APC) and the Peoples' Democratic Party (PDP)"*, **Nnamdi Azikiwe Journal of Political Science**, C.8, S. 1, ss. 40-52.

BARNEA, Shlomit & RAHAT, Gideon (2007), *"Reforming Candidate Selection Methods: A Three-Level Approach",* **Party Politics**, C.13, S.3, ss.375–94.

CROSS, William & BLAIS, Andre (2012*), "Who Selects the Party Leader?",* **Party Politics**, C.18, S.2, ss. 127–50.

CROSS, William & KATZ, Richard (2013), **The Challenges of Intra-Party Democracy**, Oxford University Press, Oxford.

CROSS, William P., KENIG, Ofer, PRUYSERS, Scott & RAHAT, Gideon (2016), **Promise and Challenge of Party Primary Elections: A Comparative Perspective,** McGill-Queen's Press-MQUP, Montreal.

HIRANO, Shigeo & SNYDER JR., James (2014*), "Primary Elections and The Quality Of Elected Officials",* **Quarterly Journal of Political Science**, C. 9, S. 4, ss. 473-500.

KENIG, Ofer (2009), *"Democratization of Party Leadership Selection: Do Wider Selectorates Produce More Competitive Contests?",* **Electoral Studies**, C. 28, S.2, ss. 240–47.

SANDRI, Giulia & SEDDONE, Antonella (2016), *"Introduction: Primary Elections Across the World",* **Party Primaries in Comparative Perspective**, Routledge, ss. 1-20.

WARE, Alan (2002), **The American Direct Primary**, Cambridge University Press, Cambridge.

PARTİ DİSİPLİNİ

Ömer Faruk Tekin

Bir partinin yöneticilerinin parti teşkilatları ve parlamentodaki temsilcileri üzerinde kurdukları otoriteye parti disiplini (*party discipline*) denilmektedir (Turan, 1968: 79). Parti disiplini, parti yönetiminin kararlarının parti üyeleri tarafından devamlı olarak kabul edilmesi ve uygulanmasından dolayı bütünlük ve tutarlılık oluşması, parti yönetiminin elinde kararlara uymayan üyeleri itaate zorlayacak bazı yöntem ve yaptırımların bulunmasıdır (Yanık, 2002: 63).

Parti disiplini, siyasi partilerin, üyelerinin farklı bireylerden oluşan bir koleksiyon yerine uyumlu bir grup olarak işlev görmesini sağlamak için kullandıkları bir mekanizmadır. Bireysel hareket etme eğiliminde olabilecek üyeler arasında parti bağlılığını teşvik etmektedir. Parti disiplininin en önemli tezahürü yasama oylamasında ortaya çıkmaktadır. Bir partinin üyeleri yasama meclisinde birlikte oy kullanırlar. Disiplinli oylama özellikle parlamenter rejimlerde yaygındır; parlâmentodaki oylamalarda, birbirine bağlı bir muhalefet partisine veya iktidara karşı birleşen muhalefet partilerine karşı son derece birleşmiş bir hükûmet çoğunluğu sergilenmektedir. Partisine karşı oy kullanan üyelerin genellikle parti disiplinini ciddi şekilde ihlal ettiği düşünülmektedir. Bazı ülkelerde seçmen kitlesinin genişlemesi ve seçim uygulamalarındaki değişiklikler disiplinli bir parti sisteminin gelişimini teşvik ettiği savunulmaktadır. Partilerin, oy kullanma hakkını yeni kazanan gruplara verdiği seçim vaatlerini yerine getirebilmesi için partideki meslektaşlarıyla birlikte hareket edecek bireylere ihtiyacı olmaktadır. Bazı ülkelerde yasama oylamalarında uyumluluk bir kuraldır (norm). Partilerde ve özellikle yasama oylamalarında parti disiplini, parti kırbaçları (*party whips*) tarafından sağlanmaktadır (Flavelle & Kaye, 1986: 6). Parti kırbaçları parti liderleri ile sıradan milletvekilleri arasında bilgilendirme, tartışmaların düzenlenmesi ve disiplin amacıyla irtibattan özel olarak sorumlu olan vekillerdir. Parti kırbaçlarının görevleri parti içi muhalefeti kontrol altına almak, uyumu teşvik etmek, arka planda kalanların endişelerini gidermek ve üyelerin parti kararlarını benimsemeleri veya ona uygun şekilde oy vermelerini sağlamaktır. Meclisteki tüm önemli oturumlarda parti

KAYNAKLAR

BOWLER, Shaun; FARRELL, David M. & KATZ, Richard S. (1999). "*Party Cohesion, Party Discipline, and Parliaments*". **Party Discipline and Parliamentary Government**, (Eds.: Shaun Bowler, David M. Farrell ve Richard S. Katz), ss. 3–22. Ohio State University Press, USA.

İBA, Şeref (2021). **Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku**. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

FLAVELLE, Lucinda & KAYE, Philip (1986). "*Party Discipline and Legislative Voting*". **Canadian Parliamentary Review**, S. 9 (Summer), ss. 6-9.

GÖKÇE, Ali F. (2013). "*Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye*". **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, C. 5, S. 9, ss. 65-79.

KARAMAN, Ebru (2020). "*Parti İçi Demokrasi ve Güçlü Lider*". **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Y. 8, S. 110, ss. 18-28

KOÇAK, M. Faruk (2019). "*Amerika Birleşik Devletleri'nde Siyasi Parti Disiplini*". **Anayasa Hukuku Dergisi**, C. 8, S. 16, ss. 443-470.

ÖZBUDUN, Ergun (1970). **Party Cohesion in Western Democracies: A Causal Analysis.** Sage Publications, Beverly Hills, CA, USA.

ÖZCAN, Hüseyin & YANIK, Murat (2011). **Siyasi Partiler Hukuku**. Der Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, Namık K. (2021). **Anayasa Hukuku**. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

TUNÇ, Hasan. (2019). **Anayasa Hukuku Genel Esaslar**. Gazi Kitabevi, Ankara.

TURAN, İlter (1968). "*Parti Disiplini: Kapsam, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler*". **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 28, S. 1-4, ss. 79-102.

USTABULUT, Batuhan. (2017). "*Millî Görüş Partilerinde Parti Disiplini Uygulamaları*". **Journal of Turkish Studies**, C. 12, S. 8, ss. 337-354. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11637

WESTMACOTT, Martin W. (1983). "*Whips and Party Cohesion*." **Canadian Parliamentary Review**, S. 6 (Autumn), ss. 14–19.

YANIK, Murat (2007). "*Parlamenter Hükümet Sistemi Bağlamında Türkiye'de Parti Disiplini*". **Kamu Hukuku Arşivi Dergisi**, C. 10, S. 2, ss. 106-115.

YANIK, Murat (2002). "*Parti İçi Demokrasi*". **Doktora Tezi.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Naile Erdem

Siyasi partiler güncel siyasetin temel aktörlerinden biridir. Bu aktörler üyeleri, iç işleyişleri ve uygulamalarıyla bir bütünü ifade etmektedir. Bu nedenle siyasi partilerin iç işleyişleri hakkında bilgi edinmek, siyasi partileri tanımak açısından oldukça önemlidir. Bu bölümün konusu parti içi demokrasidir. Bu bağlamda, parti içi demokrasinin ne olduğu, hangi ilkelere dayandığı, işleyişi ele alınmıştır.

Parti içi demokrasi, siyasi partilerin iç işleyişini demokratik değerlere dayandıran bir yönetim biçimi olarak parti içinde demokratik uygulamaların hayata geçirilmesi anlamına gelmektedir. Parti içi demokrasi, siyasi partilerin, örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun şekilde biçimlendirilmesini esas almaktadır. Parti içi demokrasi, hukuki düzenlemelerle sınırların çizilmesi yoluyla, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması, demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci olarak tanımlanmaktadır (Tuncay, 1996: 52'den aktaran Gökçe, 2013: 75). Bu yaklaşım ile parti üyelerinin aktif katılımını, karar alma süreçlerinin şeffaflığını ve liderlik pozisyonlarına aday olma ve seçilme hakkını teşvik ederek, siyasi partilerin etkili ve demokratik bir şekilde faaliyet göstermesi sağlanmış olur (Blondel, Müller-Rommel ve Kedar, 2013: 45).

Parti içi demokrasinin bazı temel prensipleri bulunmaktadır. Bu prensipler eşitlik ve katılım, şeffaflık ve hesap verilebilirlik, çoğulculuk ve tartışma, aday gösterme ve seçim süreçleri, eğitim ve bilgilendirme şeklinde sıralanabilir.

Eşitlik ve Katılım: Parti içi demokrasinin temel taşlarından biri, tüm parti üyelerinin eşit haklara sahip olmasıdır. Her üye, parti içi faaliyetlere katılma, görüşlerini ifade etme ve karar alma süreçlerine dâhil olma hakkına sahiptir. Eşitlik ilkesi, parti içinde her üyenin görüşlerinin değerli olduğunu ve herkesin katkısının önemsendiğini vurgular (Cross, 2004: 78). Parti üyelerine, parti yönetimine katılma fırsatı sunulması ve partinin karar alma süreçlerine katkı-

KAYNAKLAR

ADALET ve KALKINMA PARTİSİ (2023), "Anasayfa", Erişim Tarihi: Ağustos 28, Erişim Adresi: https://www.akparti.org.tr/.

AYDIN, Vahdettin (2000), "*Parti içi demokrasi*", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 8, S. 1-2, ss. 403-437.

BİEZEN, İn grid Van (2003), **Political Parties in New Democracies: Party Organization in Southern and East-Central Europe,** Palgrave Macmillan.

BLONDEL, Jean, MÜLLER-ROMMEL, Ferdinand ve KEDAR, Orit (Eds.) (2013*), "Political Parties and Democracy*: Volume I: **Theoretical and Empirical Explorations",** ECPR Press.

CROSS, Walter (2004), **The Democratic Dilemma: Can Citizens Learn What They Need to Know?,** Cambridge University Press.

EVİN, Ahmet (2015). **Demokrasi ve Parti İçi Demokrasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

GÖKÇE, Ali Fuat (2013), *"Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye",* **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, C. 5, S. 9, ss. 65-79.

KATZ, Richard S. ve CROTTY, William (Eds.) (2009), **Handbook of party politics,** Sage.

ÖZKUL, Metin (2020). *"Parti İçi Demokrasi Uygulamaları Açısından Siyasi Parti Uygulamalarının Siyasi Parti Üyelerinin Sosyolojik Analizi*". **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 49, ss. 203-224.

SARTORİ, Giovanni (2005), **Parties and party systems: A framework for analysis,** ECPR Press.

TUNCAY, Suavi (1996), **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

von BEYME, Klaus (1985), **Political parties in Western democracies,** Routledge.

PARTİ KAPATMA DAVALARI (1982 ANAYASASI DÖNEMİ)

Halil Emre Deniş

Siyasi partiler, gerçek kişiler gibi doğarlar, yaşarlar ve ölürler. Siyasi partilerin kuruluşu doğum, faaliyetleri sürdürmeleri yaşam ve ölümleri de kapanmaya karşılık gelmektedir. Siyasi partilerin doğal yollarla ölümü, gerçekleştirdikleri büyük kongre sonrası alınan karar ile meydana gelmektedir. Ancak siyasi partilere verilen kapatılma kararı ise tıpkı bir idama benzemektedir (Güler, 2021: 193).

1982 Anayasası'nın 68. maddesinde partilerin kuruluşu partilere girme ve ayrılma hükümleri düzenlenmiştir. 69. maddede ise siyasi partilerin uyacakları esaslar belirlenmiştir. 68. maddenin beşinci fıkrasında siyasi partilerin tüzük ve programlarında, 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırılık tespit edildiğinde kapatma kararı verileceği belirtilmektedir. 68. maddenin dördüncü fıkrası ise şu şekildedir: *"Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez."*

2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun dördüncü kısmı altında ise siyasi partilerle ilgili yasaklar belirlenmiş, beşinci kısım altında siyasi partilerin kapatılması, altıncı kısımda siyasi partilerin kapanması ve yedinci kısımda ceza hükümleri düzenlenmiştir.

1982 Anayasası'na göre kapatma davaları Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılmakta olup, nihai karar Anayasa Mahkemesi tarafından verilmektedir. 1982 Anayasası'nın kabulünden günümüze kadar Anayasa Mahkemesince görülen 42 dava bulunmaktadır. Bu davalar aşağıdaki tabloda görülebilmektedir:

KAYNAKLAR

ANAYURT, Ömer (2011), "*Türk Hukukunda Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi: Ulusal Demokrasinin Strasbourg Demokrasisi Karşısında Hükmen Yenilgisi*", **Liberal Düşünce Dergisi**, S. 23, ss. 5-28.

GÖZLER, Kemal (2008), "*Parti Kapatmanın Kriteri Ne? Parti Kapatmaya Karşı Anayasa Değişikliği Çözüm mü?*", **Türkiye Günlüğü**, S. 93, ss. 24-31.

GÜLER, Fatih (2021), "*1982 Anayasası Döneminde Açılan Siyasi Parti Kapatma Davalarında Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Yargısal Tutumları Üzerine Ampirik Bir Çalışma*", **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)**, C. 7, S.1, ss. 192-208.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki (2010), "*2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti",* **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.4, S.2, ss. 387-406.

PARTİ VERGİSİ

Naile Erdem

Demokratik sistemlerin günümüzdeki durumunda siyasi partilerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için finansman kaynakları oldukça önemlidir. Bu kaynaklar, siyasi partilerin politikalarını oluşturmasına, seçim kampanyalarını yürütmesine ve diğer faaliyetlerini gerçekleştirmesine olanak sağlar (Smith, 2018: 56). Siyasi partilerin finansmanının sağlanması, çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilir ve bu yöntemler arasında parti vergisi de önemli bir yer tutar (Smith, 2018: 72). Bu bölümde siyasi partilerin finansmanında önemli bir yeri olan ve özellikle Batı Avrupa ülkelerinde uygulanan parti vergisi konusu ele alınmıştır.

Siyasi partiler demokratik rejimlerin zorunlu unsurları olarak seçimler sayesinde topluma alternatifler sunmaktadır ve günümüzde seçmenler adaylardan çok partilere oy vermektedir. Bu sayede siyasi partiler devlet ile toplum arasında köprü görevi görmektedir. Demokratik bir yönetimin önemli unsuru olarak kabul edilen siyasi partilerin finansmanı ise önemli bir mesele olarak, çeşitli hukuki düzenlemelere konu edilmiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde siyasi partiler kendi öz kaynaklarının yanı sıra, seçim kampanyaları sırasında ve seçimler arası dönemlerde finansman sağlamak için çeşitli ek kaynaklara yönelmişlerdir. Bu kaynaklar:

- Devlet yardımları
- Üye aidatları dışında kalan gelir kaynakları
- Çeşitli kesimler tarafından gerçekleştirilen mali destekler
- Kamusal destekler
- Siyasi partilerin malvarlıklarından elde ettikleri kira, kâr, mevduat gelirleri
- Çıkar ve baskı grupları tarafından siyasi partilere yapılan bağışlar
- Kitle partisi niteliğindeki siyasi partilerdeki üye aidatları
- Siyasi partilerin satış, etkinlik, yayın yoluyla elde ettikleri gelirler
- Yabancı devletler veya uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan yardımlar (Uzun, 2014: 7-9).

KAYNAKLAR

BIEZEN, Ingrid ve KOPECKY, Piezen (2015), *"The State of Party Finance Research: Old Themes, New Perspectives, and Future Challenges"*, **Annual Review of Political Science**, S. 18, ss. 211-229.

HOLTZ-BACHA, Christina (2015), *"Funding of Political Parties and Election Campaigns"*, **In The International Encyclopedia of Political Communication** (Eds. Giandietro. Mazzoleni, ve Ken'ichi. Hirose. Barnhurst), John Wiley ve Sons.

KOPECKY, Petr ve SCHMİTTER, Philippe C. (Eds.) (2002), **Trends toward Corporatist Intermediation**, ECPR Press.

MARIR, Peter (2013), **Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy**, Verso Books.

MUSGRAVE, Richard. Abel ve MUSGRAVE, Peggy Brewer. (1989). **Public Finance in Theory and Practice, McGraw-Hill,** New York.

MÜLLER-ROMMEL, Ferdinand (2004), **Political Parties in Decline? Party Finance and the Funding of Political Parties,** Palgrave Macmillan.

SCARROW, Shaun E. ve GEZGOR, Berna (2010), *"Political Finance",* **In The Oxford Handbook of Comparative Politics** (Eds. Carles Boix ve Susan Carol Stokes). Oxford University Press.

SMITH, John (2018), **Political Party Financing: An International Comparative Study,** Cambridge University Press.

TOKA, Gabor (2003), "Party Financing and Political Corruption", In The State of the European Union: Law, Politics, and Society (Eds. Thomas. Christiansen, ve Knud. Erik. Jørgensen), Oxford University Press.

UZUN, Cem Duran (2014) **Siyasi Partilerin Finansmanı: Devlet Yardımı, Sınırlamalar ve Mali Denetim**, SETA, İstanbul.

PROGRAM

Burcu Büyükekmekci

Dilimize İngilizceden giren, kelimenin etimolojik kökeni itibarıyla Yunancada *pro* öneki ve yazmak anlamına gelen *gráphō* sözcüğünün bir araya gelmesi ile Fransızca *programme* sözcüğünden köken alan program, kelime anlamı olarak izlence şekinde en kısa ifadesini bulur. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde ise program sözcüğü, "izlence; partiler, sivil toplum kuruluşları ve hükûmetlerin açıkladığı ana ilkeler ve de yapılması planlanan işlere yönelik tasarı" şeklinde tanımlanmaktadır. Siyasi partilerin amaç, ilke, örgütsel tasarıları, iktidarı elde etmeye yönelik temel araç ve mekanizmaları ilkesel düzeyde nasıl konumlandırdıklarına ilişkin temel bir bildirim sunduğu, kuruluşlarına ilişkin ortaya koydukları metinleri parti programı olarak ifade edebiliriz. Bu yönüyle ilke, hedef, araç ve mekanizmaların açıkça serimlendiği bu metinleri ideolojik açıdan manifesto veya doktrin, işlevi bakımından ise partinin anayasası olarak ele almak mümkün görünmektedir(Aydoğan, 2018: 19).

2820 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinde, yer verilen siyasi parti tanımında "…tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile millî iradenin oluşmasını sağlayarak, …ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır." ifadesi, parti programlarının, partilerin bulundurması gereken temek nitelikler arasında bulunduğunun açık bir göstergesidir. Diğer yandan kanun koyucunun, programların içerik yönünden partilerin ilkesel görüşlerini ortaya koyduğu yorumunu benimsediği ve parti faaliyetlerinin bu yönde şekilleneceğini kabul ettiği açıktır (2820 sayılı Kanun). Kanun koyucu, bildirim esasına dayanan partilerin kuruluşuna ilişkin olarak 2820 sayılı Kanun'un 8'inci maddesi gereğince, partilerin tüzel kişilik kazanma şartını, bildirim içerisinde tüzük ve programın da bulunduğu belgelerin İçişleri Bakanlığı'na verilmesi hükmüne bağlamıştır. Kanun'un 10'uncu maddesinde kanun koyucu siyasi partilere "…parti tüzük ve programlarında yapılan değişiklikleri …ile ilgili değişiklikleri ise, altı ayda bir Cumhuriyet Başsavcılığına gönderirler." ifadesi ile değişiklikleri bildirme yükümlülüğü getirmiştir. Siyasi partiler temsili demokrasilerde üstlendikleri rolleri itibarıyla dinamik bir yapı gösterir. Söz konusu kanunun

KAYNAKLAR

TDK. https://sozluk.gov.tr/ (erişim tarihi 07.06.2023)

AYDOĞAN, Metin (2018), **Geçmişten Günümüze Parti ve Örgütlenme,** Galeati Yayıncılık, Ankara.

GÜNAL, Erdoğan (2006), **Türkiye'de Siyasal Partiler ve Güncel Siyaset**, Bilim Adamı Yayınları, Ankara

ÖZBUDUN, Ergun (1979), **Siyasal Partiler,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Matbaası, Ankara.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler: Partilerin Hukuki Rejimi Ve Türkiye'de Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

SAYIŞTAY

Cem Angın

Sayıştay ya da daha eski adıyla Divan-ı Muhasebat ülkemizde en eski kurumlardan biridir. Sayıştay, temelleri Osmanlı Devleti döneminde atılan Fransa örnek alınarak oluşturulan ve o dönemden günümüze kadar işlevsel olarak varlığını sürdüren bir kurum olmuştur. Osmanlı Devleti'nde, Tanzimatın ilanından sonra özellikle vergi ve maliye alanlarında yeni çalışmalar yapılmış ve bu kapsamda Maliye Bakanlığına bağlı olarak Sayıştay kurumu oluşturulmuştur (Gözübüyük, 1962: 158).

Osmanlı Devleti döneminde Sayıştay dar bir çevrede faaliyet gösteren ve daha çok kısmi mali anlaşmazlıkları çözmekle görevli bir kurum olarak varlık göstermiştir. Sayıştay, anayasal açıdan ilk kez 1876 Kanun-i Esasi'nin 105, 106, 107. maddelerinde yer alarak anayasal bir kurum hâline gelmiştir. Bu maddelere göre Sayıştay 12 üyeden oluşan, devlet mallarının edinilmesi, harcanması, hesapların kontrol edilmesi, incelenmesi, buna ilişkin raporların hazırlanması ve gerektiğinde bunların padişaha sunulması ile görevlendirilen bir kurum olmuştur.

Cumhuriyet döneminde ise ilk kez 1924 Anayasası'nda 100. maddede, Büyük Millet Meclisine bağlı, devletin gelir ve giderlerini teftiş edecek bir yapı olarak yer almıştır. 1961 Anayasası'nda ise Sayıştay'a daha geniş kapsamlı şekilde yer verilmiştir. Buna göre 127. maddede Sayıştay, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) adına, genel ve katma bütçeli idarelerin mallarını, gelirlerini, giderleri denetlemek, bu denetimler sonucunda sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak gibi yetki ve görevlere sahip bir kurum olarak düzenlenmiştir.

Günümüzde Sayıştay, kamusal kaynaklarının temin edilmesi, bunların yönetilmesi ve kullanılması konusunda hesap verilebilirliği, şeffaflığı, verimliliği, etkinliği ve tutumluluğu sağlamak gibi birçok önemli fonksiyona sahip bir kurum olarak varlık göstermektedir (Eryılmaz, 2021: 147). Anayasal bir kurum olarak Sayıştay'a, Anayasa'nın 160. maddesinde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu madde de Sayıştay daha çok merkezi yönetim içeresinde yer alan, yardımcı

KAYNAKLAR

ERYILMAZ, Bilal (2021), **Kamu Yönetim,** Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

GÖZLER, Kemal & KAPLAN, Gürsel (2019), **İdare Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref (1962), "Sayıştay", ***Ankara Üniversitesi SBF Dergisi***, C. 17, S.3, ss. 157-171.

GÜLER, Fatih (2022). *"AİHM İçtihadı ve 6111 Sayılı Kanun Işığında Siyasi Partilerin Mali Denetimi"* . **Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.5, S.1, ss. 1-15.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

PARLAK, Bekir (2011), **Kamu Yönetimi Sözlüğü,** MKM Yayıncılık, Bursa.

SEÇİME KATILMA YETERLİLİĞİ

Damla Mursül

Siyasi partiler, siyasetle ilgilenen diğer pek çok gruptan (baskı ve çıkar grupları) farklı olarak siyasal sistemin içerisinde ayrıcalıklı bir konumdadırlar. Siyasi partiler yalnızca devleti etkilemekle kalmazlar, aynı zamanda devletin en aktif ve işlevsel organı olan hükûmeti yönetme gücünü de ele geçirmeyi hedeflerler. Böyle bir amaç doğrultusunda hareket eden siyasi partilerin belirgin karakteristik özelliklerinden biri de halkın desteğini alabilmek ve bu desteği kazanabilmek için de seçimlere katılmaktır (Yayla, 1998). Siyasi partiler ve seçimler (özellikle de serbest seçimler), demokratik bir sistemin ve aynı zamanda demokratik yönetimlerin temel dayanaklarındandır. Dolayısıyla seçim, seçim sisteminin niteliği ile siyasi partilerin yapısı ve işleyişi arasında da oldukça yakın bir ilişki vardır (Şafak, 2016: 57). Siyasal sistemin elverdiği ölçüde siyasi partiler şekillenmekte, siyasi partilerin yönlendirmeleriyle de siyasal sistem ve bu sistem içerisinde yer alan parametreler şekillenmektedirler.

İdeal olarak yasal dayanaklar çerçevesinde belirlenmiş tarihlerde ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde hem yöneticilerin belirlenmesi hem de yönetenlerin yönetilenlerle ilgili kararlar aldıkları mekanizmalara dâhil olması sağlanır. Bu yolla siyasal katılım, iki temel alanda gerçekleşmektedir (Dursun, 2010: 234). Siyasal anlamda seçim, parlamento veya yerel yönetimler gibi çeşitli kamu makamlarının belirlenmesi adına yapılan bir uygulamadır. Diğer bir deyişle yönetilenlerin yönetenleri belirlediği ve/veya yetkilendirdiği bir işlem olarak ifade edilmektedir. Bu tanım, seçen ve seçilenin konumunu açık bir biçimde ortaya koymakta ve ikisi arasındaki işlemin niteliğine dair de bilgi vermektedir (Türk, 2006: 76).

Katılımın türlerinden biri olarak da ifade edilebilen siyasal katılım ya da siyasal katılma olgusu, yalnızca seçmenle ilgili bir durumdan ibaret değildir. Aynı zamanda seçmenin oy tercihi ile belirleyeceği siyasi aktörlerin birer adayı ya da temsilcisi konumundaki siyasi partilerle de ilgili bir durumdur. Seçme (oy kullanarak seçime katılma hakkı ile ilgili aktif bir seçim hakkı) ve seçilme (seçimlerde aday olma hakkı ile ilgili pasif bir seçim hakkı) yeterliliklerini bir

KAYNAKLAR

DURSUN, Davut (2010), **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

ŞAFAK, Ali (2016) *"Anayasa Çalışmaları Perspektifinden Siyasi Partiler ve Seçim Sistemi"*, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, C. 5, S. 12, ss. 54-83.

TDK (2022), **Türkçe Sözlük**, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 26.08.2023.

TÜRK, Hikmet Sami (2006), *"Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih"*, **Anayasa Yargısı**, S. 23, ss. 75-113.

YAYLA, Atilla (1998), **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

YILMAZ, Levent & EZİCİ, Erhan (2017), "*Sosyal Medya Küçük Siyasal Partiler Açısından Yeni İmkanlar Sunuyor Mu?",* **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 22 (Kayfor15 Özel Sayısı), ss. 1979-1989.

SEÇİMLERE KATILMAMA NEDENİYLE KAPATILMA

Selcen Altınbaş Umut

Siyasi partiler, demokrasinin işler hâle gelmesini sağlayan, belli bir düşünce sistemi üzerinden politikalarını şekillendiren ve iktidar ya da muhalefet görevini üstlenerek politikalarını hayata geçirmeye odaklanan siyasal örgütlenmelerdir. Anayasal güvenceye sahip olan bu örgütler demokrasinin esaslarının bir anlamda uygulanabilir olmasını sağlayan aracı bir mekanizma görevi görür. Aslında, "demokrasinin vazgeçilmez unsuru" olarak kabul edilen siyasi partilerden, demokrasinin kriterlerinin uygulayıcısı olmalarının beklenmesi oldukça normaldir. Etkin siyasal mekanizmaların seçimle belirlenmesi, serbest yapılan seçimlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması, birden çok siyasal partinin var olması, muhalefetin iktidar olması şansı, temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olması demokrasi için ana özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Gözler, 2021: 164). Demokrasinin ana özelliklerinde özgür ve serbest seçimlerin sıklıkla tekrarlandığı görülmektedir. Seçimlerde rekabete giren, iktidar ya da muhalefet görevini üstlenmek için ortaya politika hedefleri koyan, propaganda sürecini yürüten siyasi partiler için seçimler bir anlamda temsili demokrasinin diğer yüzüdür. Siyasi partilerin hukuki niteliğini kazanması sürecinde partiler seçimlerden bağımsız düşünülmemiştir.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu siyasi partilerin seçimlere girme yeterliliğini "...illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması..." şartına bağlamıştır (md. 36). 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da siyasi partilerin milletvekili genel ve ara seçimlerine, belediye başkanlığı ile belediye meclisi, il genel meclisi üyelikleri genel ve ara seçimlerine katılabilmeleri için iki kriter sunmuştur. Bu kriterler; illerin en az yarısında teşkilat kurmuş olmaları ve büyük kongrelerini yapmış ve oy verme gününden en az altı ay önce bu koşulu yerine getirmiş olması gerekliliğidir (298 sayılı Kanun, md. 14). Bu yeterlilikleri sağlayarak seçimlere katılan partiler halkın temsilini üstlenmeye aday olmaktadırlar. Siyasi partilerin misyonu düşünüldü-

KAYNAKLAR

GÖZLER, Kemal (2021), **Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş,** 14. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.

YİĞİT, Uğur (2008), *"Siyasi Partilerin Temelli Kapatılması ile Kapatılması Arasındaki Farklar ve Kapatılan Partilerin Yeniden Açılması"*, **TBB Dergisi,** S. 75, ss. 165-176.

ZENGİN, Mehmet Ali (2020), *"Demokrasi, Seçim ve Siyasi Partiler"*, **Anayasa I**, Ed. Hüseyin Özcan, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

SİYASİ PARTİ

Halil Emre Deniş

Parti kelimesi Fransızcadan Türkçeye geçmiştir. Osmanlı Türkçesi'nde parti kavramının karşılığı fırka kelimesi olmuştur. Modern anlamda siyasi partiler 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Günümüzde yasama ve yürütme gücü siyasi partiler vasıtasıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla partilerin siyaset üzerindeki gücü belirleyici bir öneme sahiptir (Özdemir & Atılgan, 2013: 239). 18. yüzyılda İngiltere'de Toryler ve Whigler parlamento içerisinde faaliyet gösteren hiziplerdi. Dolayısıyla bu hizip ve grupların parlamento dışında bir örgütlenmeleri yoktu. Bunlara o dönem için bakıldığında gerçek anlamda siyasi parti demek mümkün değildir. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde oy hakkı mücadelesi ile seçmen grupları ortaya çıkmış ve gerçek anlamda siyasi partiler kurulmaya başlanmıştır (Kapani, 2007: 177).

Batı toplumlarında siyasi partilerin gelişimi Sanayi Devrimi ile paralel ilerlemiştir. Sanayileşmeyle birlikte artan sınıf ilişkileri, özellikle işçi sınıfının ortaya çıkışı, siyasi partilerin de gelişmesine öncü olmuştur. Başlangıçta aristokrasi ve burjuvazi arasında süregelen mücadele, feodal yapıdan kurtulan köylüler ve işçi sınıfının ortaya çıkışıyla değişim göstermiştir. Oy hakkının tanınması sayesinde burjuvazi, emekçilerin desteğini sağlamış, bu vesileyle seçim kanunlarını değiştirebilmiş, iktisadi alandaki iktidarını siyasal alandaki iktidarı ile perçinleştirerek devleti tam anlamıyla yönetebilme gücünü elde edebilmiştir (Tanilli, 1993: 210).

Siyasi partilerin temel amacı ideolojilerini halka benimsetmek, seçimlerde başarılı sonuçlar almak ve en temelinde iktidar olmaktır. Erdoğan Teziç'e (1976: 5-6) göre siyasi parti denildiğinde, aynı görüşte, çıkar ve siyasal eylemlerde birleşen insanlar grubu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda siyasi parti ortak görüşleri paylaşan insanların kurdukları ve siyasal iktidar olmaya çalıştıkları örgüttür. Munci Kapani'ye (2007: 176) göre ise siyasi partiler bir programı olan siyasal iktidarı elde etmek ya da en azından siyasal iktidarın ortağı olmak için çaba gösteren, sürekliliği olan bir siyasal örgüttür.

KAYNAKLAR

DAVER, Bülent (1993), **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

DUVERGER, Maurice (1974), **Siyasi Partiler**, Çev: Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

HEYWOOD, Andrew (2014), **Siyaset**, Adres Yayınları, Ankara.

KAPANİ, Münci (2007), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

LAPALOMBARA, Joseph & WEINER, Myron (1966), "The Origin and Development Political Parties", **Political Parties and Political Development**, (Eds: Joseph LaPalombara & Myron Weiner), Princeton University Press, New Jersey.

TANİLLİ, Server (1993), **Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş**, Cem Yayınevi, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

ÖZDEMİR, Eylem & ATILGAN, Gökhan (2013), "Siyasal Partiler", **Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler**, (Haz: Gökhan Atılgan & E. Atilla Aytekin), Yordam Kitap, İstanbul.

YARGITAY CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞI (2023), "Siyasi Parti Genel Bilgileri", https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1093/siyasi-parti-genel-bilgileri, Erişim Tarihi: 27.08.2023.

SİYASİ PARTİ DİSPOSİTİFİ

Merve Abanoz

Fransızca bir kelime olan dispositif, Michel Foucault ve Giorgio Agamben tarafından farklı anlamlarda yorumlanan bir kavram olmasına karşın genel olarak birey ve toplumu yönlendirmeye ve denetlemeye yarayan bilgi, söylem, kurum ve kuruluş gibi toplumsal olanın içselleştiği yerlerde kullanılan stratejik bir mekanizmadır (Frost, 2019). Toplumda bulunan tüm ilişkilere sızma potansiyeline sahip olan dispositif, Foucault'ya (2003) göre toplumda bulunan tüm heterojen unsurların tarih içerisinde gelişerek bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Birbirinden bağımsız bir şekilde var olan unsurların bir araya gelmesiyle oluşan dispositif birey ve topluma belirli kimlikler ve roller atayarak özneleştirme görevi gören bir araçtır. Foucault (2003) için bu özneleştirme ve yönlendirme mekanizmasının önüne geçebilmek için direniş sağlayacak yeni bir araç olan karşı-davranış mekanizmasının geliştirilmesi gerekmektedir. Kavramı daha geniş bir perspektiften alan Agamben'e (2012) göre ise dispositifler toplumsal yaşamın tamamına zuhur eden ve toplumsal olanı tanımlama ve değiştirme kuvvetine sahip bir aygıttır. Dispositiflerin toplumsal yaşamın tamamını kapsadığı ve onu biyopolitik bir şekilde düzenlediğini iddia eden Agamben, Foucault'dan karşı-davranış konusunda ayrılmaktadır (Kızılkaya, 2013). Dispositiflerin özneleştirme kuvvetine karşı geliştirilen ve ayrı bir özneleştirme potansiyeli taşıyan karşı-davranış direnişi mümkün kılmak yerine dispositifin daha kontrollü bir yapıya dönüşmesine neden olmaktadır (Agamben, 2012). Ancak karşı davranışın anlamlı olması ve toplumsal olana fayda sağlayabilmesi için öncelikle dispositifin oluşum koşullarını saptamak ve ona yönelik içkin bir siyaset anlayışı geliştirmek gerekmektedir (Agamben, 2012). İktidar ilişkilerinin gelişimine ve bireylerin özneleştirmesi ile yakından ilgili olan dispositif mekanizmasının siyasal düzlemde de incelenmesi demokratik siyasal yaşamın gerekliliklerini anlayabilmeye imkân sağlamaktadır.

Siyasi partiler demokratik siyasal yaşamın temin edilmesine imkân sağladığı kadar iktidarın amaç ve faaliyetlerinin gözlemlenebilmesini de mümkün kılan bir araç konumundadır (Erdoğan, 2016). İktidarın paylaşılması konusunda belirleyici olan siyasi partiler aynı zamanda siyasal yaşamın nasıl tanımlandı-

KAYNAKLAR

AGAMBEN, Giorgio (2012), **Dispositif Nedir?/ Dost**, 1. Baskı, Monokl.

DEMİR, Yunus (2019), *"15 Temmuz Darbe Girişiminde Geliştirilen Söylemlerin Foucaultcu Analizi"*, **Yüksek Lisans Tezi**, Onsekiz Mart Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

DUMAN, Didem. Doğanyılmaz (2020), *"Popülist Söylemin Seçmen Davranışlarına Etkisi: Jair Bolsonaro'nun Seçim Kampanyasının İncelenmesi"*, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, S. 27., ss. 193-208.

ERDOĞAN, Didem (2016), *"Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Üzerindeki Etkileri"*, **İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, S. 2, ss. 59-74.

FOUCAULT, Michel (2003), **Society Must Be Defended": Lectures at the Collège de France,** 1975-1976, 1. Baskı, Macmillan.

FROST, Tom (2019), *"The dispositif between Foucault and Agamben"*, **Law, Culture and the Humanities**, C. 15, S. 1., ss. 151-171.

GAMBETTİ, Zeynep (2014), *"Occupy Gezi as politics of the body"*, **The making of a protest movement in Turkey**, ss. 89-102.

GEZER, Serdar (2020), *"Özneleştirme Stratejilerinden Özgürleşme Pratiği Olarak Kendilik Teknolojileri ve Kendilik Kültivasyonu"*, **FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 29, ss. 33-52.

KAHVECİ, Turgay., & TINAS, Rukiye (2021), *"Temel Anayasal Hak ve Hürriyetler Açısından 1982 Anayasasına Foucauldian Bir Bakış"*, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 16, S. 1., ss. 55-86.

KIZILKAYA, Ertuğrul (2013), *"Foucault ve Agamben'de Dispozitif Kavramı ve İktisat"*, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 14, S. 2., ss. 19-44.

LEHMANN, Sandra (2016), *"Political Subjectivation and Metaphysical Movement",* **Subjectivation in Political Theory and Contemporary Practices**, Macmillan, ss. 97-107.

NAKİBOĞLU, Meryem (2019), *"Almanya'da Göçmen Türklerin Dile Yansıyan Manifestosu"*, **Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, C. 2, S. 2., ss. 57-69.

OKTA, Bilge, Yıldırım (2016), *"Production of Urban Spaces for the Creation of a'Modern Society'In Turkey"*, **The Asian Conference on Arts & Humanities**.

SCHWIERTZ, Helge (2021), *"Political Subjectivation and the In/Visible Politics of Migrant Youth Organizing in Germany and the United States",* **International Political Sociology**, C. 15, S. 15., ss. 397-414.

SİYASİ PARTİ GRUBU

Selçuk Aslan

Parlamento Terimleri Sözlüğünde siyasi parti grubu, "TBMM'de en az 20 milletvekili bulunan bir siyasi partinin oluşturduğu gruptur." şeklinde tanımlanmıştır (www5.tbmm.gov.tr). Partilerin mecliste asgari sayıda milletvekili ile oluşturdukları siyasi parti grupları, siyasi partinin meclisteki devamı olarak kabul edilmektedir. Parlamenter sistemin uygulanıp gelişmesiyle siyasi parti grupları meclislerde yasama sürecinin önemli aktörleri hâline gelmiştir. Gelinen noktada yasamaya ilişkin karar alma sürecinde milletvekilinin düşüncesinden ziyade milletvekilinin dâhil olduğu siyasi parti grubunun düşüncesi daha önem arz etmektedir. Bu özelliği ile de siyasi parti grupları, meclis ile parti arasındaki ilişkileri düzenleyen bir köprü özelliğini taşımaktadır (Yanık, 2002: 34-35).

Türk siyasi hayatı incelendiğinde siyasi partilerin dolayısıyla siyasi parti gruplarının 1961 Anayasası'na kadarki süreçte yasal olarak düzenlenmedikleri görülmektedir. 1961 Anayasası'ndan önce 1909 tarih ve 310 sayılı Cemiyetler Kanunu ile 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu siyasi partilerin faaliyetlerini düzenleyen kanunlar olmuştur (Atik, 1994: 22). Tabii bu kanunlar doğrudan siyasi partilere yönelik düzenlemeler içermemiş, derneklerle kıyasen hukuksal yaşam alanı bulmuştur.1961 Anayasası'nın ilanı ile siyasi partilerin ihtiyaç duyduğu yasal düzenlemeler ilk kez bir anayasada yer almıştır. Anayasada siyasi partilerin yer alması bu yapının ayrıca kanunla düzenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu doğrultuda 13 Temmuz 1965'te 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu (SPK) kabul edilmiştir. Siyasi parti grubuna ilişkin düzenlemelerin yanı sıra siyasi parti ile ilgili kapsayıcı düzenlemeler bu Kanun ile hayat bulmuştur.

"İçtüzük, siyasî parti grupları ve kolluk işleri" başlıklı 1961 Anayasası'nın 85.maddesinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Meclisler, çalışmalarını, kendi yaptıkları İçtüzüklerin hükümlerine göre yürütürler. İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının, Meclislerin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasî parti grupları, en az on üyeden meydana gelir. Meclisler, kendi kolluk işlerini Başkanları eliyle düzenler ve yürü-

KAYNAKLAR

ATİK, Bülent T (1994), "*Türkiye'de Siyasi Partilerin Örgütlenmesi*", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TBMM BAŞKANLIK DİVANI, https://www.tbmm.gov.tr/kurumsal-baskanlik-divani, Erişim Tarihi: 03.09.2023.

TBMM, **Parlamento Terimleri Sözlüğü**, https://www5.tbmm.gov.tr/docs/psozluk.pdf, Erişim Tarihi: 02.09.2023.

YANIK, Murat (2002). **Parti İçi Demokrasi**. Beta Basım, İstanbul.

SİYASİ PARTİ KONGRESİ

Naile Erdem

Kurultay ile eş anlamlı kullanılan kongre kavramı, belli kişilerle gerçekleştirilen ve kendi gündemi bulunan, ulusal veya uluslararası düzeyde toplantıyı ifade etmektedir. Eski Türk devletlerinde de görülen kurultay, en genel anlamıyla, bir kuruluşun, gündemindeki sorunları, temel konuları konuşmak ve yeni kurullar seçmek üzere, belli sürelerle veya gerektikçe gerçekleştirdiği genel toplantı şeklinde tanımlanabilir (Güler, 2023: 20). Kongre, dernekler hukukunda yer alan genel kurulun siyasi partiler hukukundaki karşılığı olarak kabul edilmektedir. Kongre, hem partinin en yüksek organı hem de toplantının işlevini anlatan, çift karakterli bir kavramdır. Kongre bir siyasi partinin iç yapısını belirleyen en önemli olaydır. Siyasi parti iç işleyişinin, öteki tüzel kişiliklerin aksine, anayasa seviyesinde düzenlenmesi, parti hukukuna verilen önemi ortaya koymaktadır (İyimaya, 2006: 192-193).

Siyasi partiler iktidarı amaçlarken ihtiyaç duydukları örgütsel yapıları ile tam bir çatışma içerisindedir. Çünkü kitleleri hedefleyen parti örgütü heterojen bir yapı oluşturan farklı görüşleri içerisinde barındırmaktadır. Bu da kaçınılmaz olarak, karşımıza Robert Michels'in "oligarşinin tunç kanunu" fikrini çıkarmaktadır. Farklı fikirlere ve görüşlere sahip toplulukların azınlık bir grup tarafından yönetilmesi bu düşünceye vurgu yapmaktadır. Siyasal parti kongreleri de, iki nedenle bu teorinin bir siyasi parti için ne kadar geçerli olduğu ile alakalı veri sunan görüşmelerdir. Bunlardan ilki: kongreler, siyasi partilerin en üst organı olarak partinin ideolojisini değişen şartlar doğrultusunda yeniden belirleyen, parti tüzük ve programında incelemeler yaparak değişiklikler gerçekleştiren, partinin her türden çalışmalarını denetleyen, partinin makro düzeydeki politikalarını belirleyen ve parti üst yönetim kurullarını seçen platformlar olmaları nedeniyle parti içi iktidar mücadelelerinin en yoğun yaşandığı toplantılardır. İkinci olarak, tabandan seçim yoluyla gelen ve pasif seçmene göre siyasal yeterlilik algıları üst seviyede partililerden oluşan delegelerin, siyasal sürece aktif katılımının ve bu sayede tabanın taleplerinin parti politikalarına yansımasının en önemli araçlarıdır (Öztürkci, 2019). Yine de, siyasi parti kongreleri ülkemizin demokrasi düzeyi hakkında fikir vermektedir (İyima-

KAYNAKLAR

GÜLER, Fatih (2023), *Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi,* Adalet Yayınevi, Ankara.

İYİMAYA, Ahmet (2006), "*Siyasal Parti Kongrelerinin Yargısal Denetimi",* **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 64, ss. 189-250.

ÖZTÜRKCİ, Alpaslan (2019) *"Türk Siyasal Tarihinde Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi"*, Cedrus, S. 7, ss. 741-755.

UZUN, Hakan (2010), *"Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Cephe Kavramları",* **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 9, S. 20-21, ss. 233-271.

SİYASİ PARTİ ÖZGÜRLÜĞÜ

Burcu Büyükekmekci

Siyasi parti özgürlüğü siyasal yaşama katılabilme yönünden siyasi partilere üyeliği, herhangi bir siyasi partiye üye olmamayı yahut dâhil olunan siyasi partiden ayrılmayı mümkün kılan hak ve özgürlükleri bütüncül olarak içerir. Bu bakımdan öncelikle hak kavramı ile ifade edilmek istenen hususun ve içeriğinin ortaya konulması önemlidir. Hak, hukuk düzeni tarafından tanınan, korunan ve maddi içeriğini özgürlüğün oluşturduğu yapma ve yapmama kudretidir (Gözler, 2017: 40). Hak, hukuk tarafından koruma altına alınmış menfaat olarak da ifade edilebilir (Kalabalık, 2009: 25). Bu tanım doğrultusunda, hak kavramının maddi içeriğini ortaya koyan özgürlük tanımının vurgulanması gereken yönü özgürlüğün hukuk düzeninden önce gelmesidir. Bu hak ve özgürlük arasındaki farklılığı ve tamamlayıcılığı işaretleyen niteliktir. Zira özgürlüğün varlık koşulu hukuk düzeni tarafından tanınmayı zorunlu kılmaz. Buna rağmen hakkın varlığı hukuk düzeni tarafından tanınmayı zorunlu kılar (Gözler, 2017: 40). Modernizmde özgürleşme, mitlerin terk edildiği alanlarda ortaya çıkan boşluğa, aklın yerleştirilmesidir. Siyasal anlamda ise bu durumun karşılık geldiği anlam, siyasal iktidarın hukuk aklına sahip olmasıdır (Douzinas, 2018: 19). Devlet kuramları açısından devlet, yaşamı güvence altına alan otorite görünümünden, iyi yaşamı sağlama amacı güden sınırlı üstün güç formuna ulaşmıştır (Kantarcı, 2014: 26). Modern devlet ve temsili demokrasi açısından günümüz şartları, bu işleyişi bireysel hak ve özgürlüklerin kullanımı ve güvencesi açısından zorunlu kılmaktadır (Aliefendioğlu, 2001: 31). Siyasal sistemin demokratik usuller ve serbest seçimler aracılığı ile şekillendiği, olağan dönemlerde siyasi parti özgürlüğü sadece sınırlandırılabilir nitelik gösterir. Aksi hâlde siyasal rekabetin tamamen durdurulması istisnaidir. Diğer yandan demokrasiye, insan hak ve özgürlüklerine ve sivil siyasal yaşamın işleyişine ket vurabilecek siyasi yapılanmaların engellenmesine ilişkin önlemlerin alınması da bir gereklilik olarak ortaya çıkar (Şahin, 2010: 137).

Uluslararası hukukta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve iç hukukumuzda 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda, siyasi parti özgürlüğüne yönelik doğrudan bir düzenlemeye rastlanmamaktadır. Diğer yandan tüzel kişiliği haiz bir

KAYNAKLAR

ANAYASA MAHKEMESİ (1987), **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**. Gazi Üniversitesi Matbaası: Ankara.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz (2001), *"Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti*" **Ankara Barosu Dergisi,** C.2, ss. 29-68.

ARSLAN, Zühtü (2002), "*Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasanın 13. Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler",* **Anayasa Yargısı,** C. 18, S. 1, ss. 139-154.

CRICK, Bernard (2002), **Democracy: A very Short Introduction.** Oxford University Press Inc.: New York.

DOUZINAS, Costas (2018), **İnsan Haklarının Sonu**. (Çev. K. Akbaş, U. D. Tuna). Dipnot Yayınları: Ankara.

GÖZLER, Kemal (2017), **İnsan Hakları Hukukuna Giriş.** Ekin Yayınları: Bursa.

HEYWOOD, Andrew (2014), **Siyaset**. Adres Yayınları: Ankara.

KALABALIK, Halil (2009), **İnsan Hakları Hukuku**. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

KANTARCI, Zeynep (2014), *"En İyi Yönetime Giden Yol: Aristoteles'in Siyaset Felsefesi"* **Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, ss. 21-39.

KARA, Adem (2022), *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Siyasi Parti Özgürlüğü: AB Uygulaması ve Türkiye Örneği",* **Ankara Barosu Dergisi**, C. 80, S. 3 ss. 55-102.

KIŞLALI, A. Taner (2001), **Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi**. İmge Kitabevi: Ankara.

LIJPHART, Arend (1984), **Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**. (Çev. E. Özbudun, & E. Onulduran) Yetkin Yayıncılık: Ankara.

SARTORI, Giovanni (2014), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**. (Çev. T. Karamustafaoğlu, & M. Turhan) Sentez Yayınları: İstanbul.

SLAVICEK, Chipley (2004), **Abraham Lincoln.** Chelsea House Publishers: Philadelphia.

ŞAHİN, Adil (2010),*"İnsan Hakları Hukukunda Siyasal Parti Özgürlüğü ya da AİHM'nin 30 Haziran 2009 Tarihli "Batasuna Kararı"nı Yeniden Düşünmek",* **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,** C. 65, S. 1, ss. 135-174.

TANİLLİ, Server (1993), **Devlet ve Demokrasi**. Cem Yayınevi: İstanbul.

SİYASİ PARTİ SİCİLİ

Naile Erdem

Siyasi partiler, demokratik toplumlarda siyasi temsilin ve katılımın temel taşıyıcıları olarak önemli bir rol üstlenmişlerdir (Norris ve Lovenduski, 1995: 120). Siyasi partiler, halkın görüşlerini temsil eden ve taleplerini dile getiren, temsil yeteneğine sahip kurumlardır. Siyasi partiler, politika oluşturur, seçimlere katılır ve hükûmetleri oluşturur. Bu kadar geniş bir etki ve faaliyet alanına sahip siyasi partilerin faaliyetlerini ve gelişimini izlemek, değerlendirmek ve kaydetmek amacıyla "siyasi parti sicili" adı verilen bir kayıt sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bölümde siyasi parti sicili ele alınmaktadır. Siyasi parti sicilinin tanımı, ortaya çıkışı ve gelişimi, bu kayıt sisteminin Türkiye'deki yasal boyutu çalışmanın bütününü oluşturmaktadır.

Siyasi parti sicili, bir siyasi partinin kuruluşundan itibaren izlediği tüm faaliyetlerin kayıt altına alındığı bir belgedir. Bir siyasi partinin; kuruluş bildirisi, merkez organları ile teşkilat kurdukları il, ilçe ve beldeleri, bunların organlarında görev alanların, kimlik bilgilerini, meslek veya sanatları ile ikamet ettikleri yerleri kayıt altında tutan onaylı listedir. Siyasi parti sicili, partinin faaliyetlerini düzenleyen her türlü yönetmelik ve parti üyelerinin ilçelere göre kaydının tutulduğu dosyadır (Şentürk, 2014: 479-480).

Siyasi parti sicilleri, siyasi sistem içerisinde siyasi partilerin geçmiş performansını izlemek, tarihsel evrimini anlamak, politika tercihlerini analiz etmek ve kamuoyuna şeffaf bir şekilde sunmak yönünden kritik öneme sahiptir. Siyasi partilerin tüzükleri, programları, üye listeleri, kampanya stratejileri, mali durumları ve hatta iç işleyişleri bu siciller içerisinde kayıt altına alınır (Kollman, 1998: 75). Günümüzde gelişen teknolojinin sağladığı imkânlarla siyasi partiler sicil bilgilerini internet ortamına taşımışlardır. Bu da siyasi partilerin işleyişi, faaliyetleri, geçmiş durumları, organları hakkında bilgiler edinmemizi kolaylaştırmaktadır.

2820 sayılı Kanun'a göre Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından her siyasi parti için bir sicil dosyası tutulur. Başta siyasi parti kongrelerinde gerçekleşen seçimlerde meydana gelen uyuşmazlıklarda YSK ve siyasi partilerin taraf

KAYNAKLAR

GÜLER, Fatih (2023**), Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi,** Adalet Yayınevi, Ankara.

KATZ, Richard S. ve PETER Mair (Eds.) (1995), **How Parties Organize: Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies,** Sage.

KOLLMAN, Ken (1998), **Outside Lobbying: Public Opinion and İnterest Group Strategies,** Princeton University Press.

NORRİS, Pippa. ve LOVENDUSKİ, Joni (Eds.) (1995), **Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament,** Cambridge University Press.

Organization for Economic Co-Operation and Development (2017), *"Siyasi Partilerin Finansmanının Şeffaflaştırılması"*, Paris.

ÖZBUDUN, Ergün, (2000), **Contemporary Turkish politics: Challenges to democratic consolidation,** Lynne Rienner Publishers.

POGUNTKE, Thomas ve WEBB, Paul (Eds.) (2005), **The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies,** Oxford University Press.

SARTORİ, Giovanni (2005), **Parties and Party Systems: A Framework for Analysis**, ECPR Press.

ŞENTÜRK, İsmail Hakkı (2014), *"Türk Hukukunda Siyasi Parti Sicillerinin Tutulması"*, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, S. 4, ss. 459-495.

WEBB, Paul (2009), *"The Modern Party and the Decline of Democracy"*, **Party Politics**, C. 15, S. 3, ss. 329-346.

SİYASİ PARTİ TÜZÜĞÜ

Ömer Faruk Tekin

Siyasi partiler bir program etrafında toplanmış, siyasi iktidarı elde etmek ya da iktidara ortak olmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlardır (Kapani, 2013: 176). Temelde, seçimleri kazanmak ve ülkeyi yönetmek amacıyla örgütlenen bir insan topluluğu olan siyasi partiler, kurucular ve üyelerce benimsenen fikirlerle şekillenen bir programın yanı sıra bir parti tüzüğüne uygun olarak faaliyet yürütürler. Siyasal partilerin kuruluş, örgütlenme ve faaliyetleri; görev, yetki ve sorumlulukları; gelir, gider ve mal edinmeleri; denetim, kapanma ve kapatılmaları ile ilgili hükümler içeren Siyasi Partiler Kanunu'nda da (md. 3) siyasal partilerin "*...Anayasa'ya ve kanunlara uygun olarak...*" ve "*...tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları...*" üzerinde durulmuştur.

Siyasi partilerde, örgütün iç hukukunun temel kuralları parti tüzükleridir. Tüzük partinin örgütsel yapısını ve işleyişini, üyelerin ve aday adaylarının hukukunu düzenleyen temel hukukî belgedir (İyimaya, 2005: 241). Bu bakımdan tüzükler, parti yönetimi ve üyeleri arasında bir uyuşmazlık olduğunda hukukî dayanak olarak kullanılacak en önemli metinlerdir (Akıllı, 2000: 164).

Siyasal parti tüzüğü, parti içi teamüller ve düzenlemelerle ve özellikle parti programıyla belirlenmiş hedeflerin gerçekleşmesi için yürütülecek faaliyetlerde izlenecek yol ve yöntemleri, örgütün idarî işleyişini ve uygulamalarını, teşkilatların uyması gereken kuralları belirleyen bir çeşit parti anayasasıdır. Parti tüzükleri, partinin görüş ve ideolojilerini faaliyetlere dönüştüren organizasyon yapısının belirlenmesini, demokratik olup olmadığını, örgüt içindeki bütün birimlerinin görev ve sorumluluklarını ve aralarındaki ilişkiyi belirleyen, parti içi, yazılı hukukî düzenlemelerdir. Siyasi görüş ve ideolojik anlayış olarak birbirine benzeyen insanların bir teşkilat yapısı altında bir araya gelerek, olumlu veya olumsuz sonuçları paylaşarak siyasi mücadelenin tutarlı ve devamlı bir şekilde yürütülmesi siyasal parti tüzükleriyle oluşacak bir düzen içinde mümkün olmaktadır (Aydoğan, 2006: 105-107).

KAYNAKLAR

AKILLI, H. Serkan (2012). "*2007 Milletvekili Genel Seçimi Öncesinde Siyasi Parti Tüzüklerinin Üye Stratejileri Bağlamında Analizi*". **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 1, S. 2, ss. 159-179.

ARDIÇ, Özgür (2019). "*Türkiye'de Siyasi Partilerin Örgütsel Yapısı ve Parti İçi Demokrasi: CHP Örneği (1923-1980)*". **Yüksek Lisans Tezi**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

AYDOĞAN, Metin (2006). **Küreselleşme ve Siyasi Partiler**. Umay Yayınları, İzmir.

BERGE, Benjamin v. dem, POGUNTKE, Thomas, OBERT, Peter & TIPEI, Diana (2013). **Measuring Intra-Party Democracy: A Guide for the Content Analysis of Party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania.** Springer, Heidelberg.

GÜLER, Fatih (2023). "*1924 Anayasası Öncesi Dönem Siyasi Parti Tüzükleri*". **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S. 32 (Dicle Üniversitesi'nin 50. Yılına Özel 50 Makale), ss. 1-15.

İYİMAYA, Ahmet (2005). "*Siyasal Parti Tüzüklerinin Yargısal Denetimi: Türk Pozitif Hukuku Yönünden Siyasal Parti Tüzüklerinin Yargısal Denetimi*". **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 61, ss. 241-291.

KAPANİ, Münci (2013). **Politika Bilimine Giriş.** Bilgi Yayınevi, Ankara.

NATIONAL DEMOCRATIC INSTITUTE (2011). **A Compilation of Political Party Statutes**. Washington, DC, USA

PARTEIENGESETZ (1967). **Gesetz über die politischen Parteien,** 24.07.1967. Bundesministerium der Justiz, Deutschland. https://www.gesetze-im-internet.de/partg/, Erişim Tarihi: 02.09.2023.

SİYASİ PARTİ TÜZÜKLERİNİN YARGISAL DENETİMİ

Cem Angın

Tüzük (nizamname) kavramı genel olarak bakıldığında, herhangi bir kurumun izleyeceği yol ve yöntemler, uygulayacağı hüküm ve politikaları gösteren maddelerin tümü şeklinde tanımlanabilir (TDK, 2023). İdare hukukuna göre, idarenin düzenleyici işlemlerinden birini ifade eden tüzük, siyasi parti hukukuna göre bir partinin kuruluş, işleyiş belgesini ifade etmektedir. Bu açıdan parti tüzüğü, partilerin anayasaları mahiyetindeki metinlerdir (İyimaya, 2005: 241). Siyasi parti tüzükleri bir partinin anatomisini ortaya koyan belgelerdir. Siyasi parti tüzüğü, partililere hak ve yükümlülükleri hakkında bilgi verir. Partiye üye olmak ya da çeşitli idari kadrolarda bulunmak için gerekli şartları düzenler. Siyasi parti tüzükleri, seçim yoluyla iktidara gelmek isteyen partilerin, iktidara geldiği dönemde benimseyecekleri uygulamalar ve izleyecekler politikalar hakkında ipuçları içerir (Güler, 2023: 3).

Ülkemizde Cumhurbaşkanlığı hükûmet sistemi ile birlikte tüzükler kaldırılmıştır. Ancak siyasi partileri açsısından tüzük kavramı varlığını korumaktadır. Anayasa değişikliği öncesi Anayasa'nın 115. maddesinde tüzük: Bakanlar Kurulu tarafından kanuna aykırı olmamak kaydıyla çıkarılan, kanunların nasıl uygulanacağını gösteren, kanunların emrettiği işleri içeren ve ayrıca Danıştay incelemesine tabi olan düzenleyici metinler şeklinde tanımlanmaktaydı. Bu açıdan tüzükler, sadece Bakanlar Kurulunca çıkarılabilen yazılı metinlerdir (Akyılmaz, Sezginer, & Kaya, 2016: 65).

Demokrasilerin en önemli aktörlerinden olan siyasi partilerin denetimi, onları hukuk sınırına çekmek, hukuka uygun hareket etmelerini sağlamak için son derece önemlidir. Bu nedenle siyasi partiler çeşitli şekillerde çeşitli açılardan (hukuki, mali, idari vb.) denetlenirler. Siyasi partilerin tüzüklerinin yargısal denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu denetimin içeriği, şartları ve gerekçeleri Anayasa'nın 68. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre bir siyasi partinin, programı ve tüzüğü insan haklarına, demokratik ilkelere, eşitlik ilkesine, laikliğe, hukuk devleti anlayışına, millî egemenli-

KAYNAKLAR

AKYILMAZ, Bahtiyar, SEZGİNER, Murat & KAYA, Cemil (2016), **Türk İdare Hukuku,** Seçkin Yayıncılık, Ankara.

GÜLER, Fatih (2021), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜLER, Fatih (2023), "*1924 Anayasası Öncesi Dönem Siyasi Parti Tüzükleri".* **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S.32, ss. 1-15.

İYİMAYA, Ahmet (2005), "*Türk Pozitif Hukuku Yönünden Siyasi Parti Tüzüklerinin Yargısal Denetimi*", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 61, ss. 241-291.

TDK. (2023). https://sozluk.gov.tr/ (23.08.2023)

SİYASİ PARTİLER HUKUKU

Burak Koçak

Devletlerin, hükûmet sistemlerinin ve organlarının bir parçası olan siyasi partilerin hukuki niteliklerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Dernek ve siyasi partiler "kişi toplulukları" olma bakımından aynı olsalar da amaç unsuru bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Dernekler Kanunu'na göre derneklerin her türlü siyasi aktivitede bulunmaları yasaktır. İşte tam da bu noktada siyasi partiler ile dernekler arasında hukuki zemin ayrılığı oluşmuştur ve bu nedenle siyasi partiler, derneklerden ayrı bir hukuki statüye sahip olmak zorundadır.

Siyasi partiler, *"seçim veya başka yollarla yönetim iktidarını kazanma amacıyla örgütlenen bir insan grubu"* şeklinde tanımlanabilir (Heywood, 2019: 335). Siyasi partiler her modern demokraside siyaseti örgütler. Siyasi partilerin demokrasiler için zaruri olduğu bilinmektedir. Bu durumu 1982 Anayasası da 68. maddesi ile "Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır." diyerek teyit etmektedir. Siyasi partiler, siyasal katılım, karar alma sürecini etkileme ve siyasi iktidarı kullanmada hayati bir rol ve ağırlığa sahiplerdir ve bir ülkede siyasi iradenin oluşumuna ve gelişimine yön veren en önemli kurumlardır (Erdoğan, 2016: 60).

Neumann (1958:1), siyasi partiler hakkında "çağdaş siyasi yaşamın kanalları" benzetmesi yaparken, Kapani 2004: 159) de, siyasi partilerin politik hayatın odak noktasında yer aldığını, partisiz rejimlere artık sadece bazı geleneksel toplumlarda rastlanacağını, siyasi partilerin her türlü değer yargısının üstünde, modern devletin olmazsa olmazı olarak görmek icap ettiğini, *"bir ülkedeki rejimin gerçek kriterini belirleyebilmek için, anayasal şekil ve kalıpların dışında, o ülkedeki parti sistemini, partilerin sayısını ve tiplerini, sosyal temellerini ve içyapılarını bilme zorunluluğunun bulunduğunu"* savunmuştur.

Siyasi partiler anayasalarda, kanunlarda, siyasi partilerin kendi tüzük ve yönetmeliklerinde yer almaktadırlar. Siyasi partilerin anayasa ve kanunlarla düzenlenmeleri, onların zarar doğurabilecek faaliyetlerini önlemenin yanında esasen güvence altına alınmalarını amaçlamaktadır. Buradaki asıl hedef siyasi parti özgürlüğünün gerçekleştirilmesi ve garanti altına alınmasıdır. Sınırlama-

KAYNAKLAR

AKYEL, Recai (2018), "*Türkiye'de Siyasi Partilerin Hukuksal Konumları ve Denetimleri."* **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 12. Ss. 115 – 154.

ERDOĞAN, Didem (2014), *"Anayasal Demokrasilerde Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği".* **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**. Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERDOĞAN, Didem (2016), *"Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Üzerindeki Etkileri".* **İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2, ss. 59 – 74.

GÜLER, Fatih (2021), *"Siyasi Partiler Hukuku ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi"* . **Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu** Dergisi, C. 4, S.2, ss.137-165

HEYWOOD, Andrew (2019), **Siyaset**, çev. Fahri Bakırcı, Felix Kitap, Ankara.

KAHRAMAN, Mehmet ve ÇALIŞKAN, Zekeriya (2007), *"Türkiye'de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi".* **Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi,** C. 5, S. 3, ss. 122-131.

KAPANİ, Münci (1970), **Kamu Hürriyetleri**, AÜHF Yayınları, Ankara.

NEUMANN, Sigmund (1958), **Modern Political Parties,** The University of Chicago Press, Chicago.

SİYASİ PARTİLER HUKUKUNA ÖZGÜ SUÇLAR

Cem Angın

Siyasi partiler, temsil, meşruiyet, siyasal toplumsallaşma, yönetici kadroların belirlenmesi, gibi birçok işlevi üstlenen örgütlenmelerdir (Durgun, 2014: 338). Bu açıdan siyasal partiler, siyasal ve toplumsal hayatın ve demokrasilerin önemli kurumlarından biridir. Bu öneme istinaden partiler yaptıkları işlerde son derece temkinli hareket etmek durumundadırlar. Çünkü geniş kitleleri konsolide eden yapılar olarak siyasal partiler, yaratabilecekleri küçük bir ihtilafla hızla yükselen problemleri ortaya çıkarabilir, etnik, sosyal, siyasal ve ideolojik çatışmaları ateşleyebilirler (Heywood, 2016: 282).

Siyasi partilerle ilgili temel esaslar ve genel çerçeve anayasada, işleyiş ve uygulama hükümleri ise 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda belirtilmiştir. Anayasa'nın 68 ve 69. maddelerinde yer alan ve siyasi partilerle ilgili olan temel bazı hükümler şu şekildedir.

Siyasi partilerin tüzükleri ve parti programları aracılığıyla ortaya koyacakları eylemleri hiçbir şekilde hukuka aykırı olamaz. Buna göre siyasi partiler, devletin bağımsızlığı, millî egemenlik, ülke ve milletin bölünmez bütünlüğü, eşitlik ve adalet, hukuk devleti ve insan hakları, demokratik ve laik cumhuriyet ilkeleri ile çelişen faaliyetlerde bulunmaz. Ayrıca belli bir sınıfın veya zümrenin anti demokratik faaliyetlerini destekleyemez, onların diktatörlüğünü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez. Bir siyasi parti, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alamaz. Yine benzer şekilde anayasaya göre siyasi partiler, ticari faaliyetlerde bulunamazlar ve partilerin gelirleri, giderleri anayasaya, kanunlara ve parti tüzüğünde belirtilen amaçlara uygun olmak zorundadır. Görüldüğü üzere anayasa bir siyasal parti için suç teşkil edebilecek eylemleri, işlemleri ve uygulamaları açıkça ortaya koymuştur. Bunlara aykırı hareket eden siyasal partilere kapatılma ya da kısmen veyahut tamamen devlet yardımından mahrum bırakılma gibi müeyyideler uygulanır.

KAYNAKLAR

DURGUN, Sezgin (2014), Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri (s. 337-354), Editör Yüksel Taşkın, **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**. İletişim Yayınları, Ankara.

GÜLER, Fatih (2021), *"Siyasi Partiler Hukukuna Özgü Suç ve Cezaların Teorik ve Pratik Sonuçları ile İlgili Eleştirel Yaklaşım",* **Akdeniz Zirvesi: 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi**, (s. 273-179). Girne.

HEYWOOD, Adrew (2016), **Siyaset**, Adres Yayınları, Ankara.

YENİDÜNYA, Ahmet Caner (2006), "*5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Adli Para Cezası ve İnfazı",* **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.10, S.2, s. 121- 154.

SİYASİ PARTİLERİN DAĞILMA DURUMUNUN TESPİTİ

Hakan Gökhan Gündoğdu

Parti kavramı, açık ve evrensel olarak kabul edilmiş belirli bir ilkeler doğrultusunda ulusal çıkarları geliştirmek için bir araya gelen bireylerden oluşan topluluk olarak ifade edilmektedir (Burke, 2002). Siyasal parti ise "politik hayatın en önemli ögesi olan ve belli bir siyasi görüşü temsil eden parti" (TDK, 2023) veya "aynı siyasi inançları paylaşan ve seçimleri kazanmaya çalışan örgüt" olarak tanımlanmaktadır (Cambridge, 2023). Bu bağlamda siyasi partiler demokrasinin gelişmesi için gerekli temel kurumlar arasında yer almaktadır (Keman, 2015).

Siyasi partiler mahiyetleri itibarıyla kişilerin bileşiminden oluşan özel hukuk tüzel kişileridir (Gözler, 2021) ve uluslararası hukuk alanında dernek niteliğine sahiptirler (Şahin, 2010). Hatta 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun (1983) 34. maddesine göre; "……. *Dernekler Kanunu'nun kamu yararına çalışan dernek sayılma hükümleri siyasi partiler hakkında uygulanmaz"* ve aynı Kanunu'nun 121. maddesine göre ise*; "Türk Kanunu Medenîsi ile Dernekler Kanunu'nun ve dernekler hakkında uygulanan diğer kanunların bu kanuna aykırı olmayan hükümleri, siyasî partiler hakkında da uygulanır."* hükümleri yer almaktadır. Bu kanun maddeleri, siyasi partilerin hukuki statüde kamu tüzel kişiliği yerine özel hukuk tüzel kişiliği niteliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nda siyasi partilerin hukuki durumları ile ilgili hüküm bulunmaması durumunda 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun (2001) gereğinin yapılması öngörülmüştür. Bu durumda, siyasi partilerin dağılma durumunun belirlenmesi ile ilgili Türk Medeni Kanunu hükümlerinin uygulanması söz konusu olmaktadır (Güler, 2021). Siyasi partilerin mali hesaplarının denetiminde ise Sayıştay yerine Anayasa Mahkemesi (AYM) tam yetkili konumdadır.

Siyasi partilerin öncelikli hedefleri iktidara gelmek ve ülkeyi idare etmektir. Dolayısıyla hiçbir siyasi parti dağılma veya kapatılma amacıyla kurulmamaktadır. Öte yandan, varlığını sürdürebilmek için demokratik bir yapıya ihtiyaç

KAYNAKLAR

BURKE, Edmund (2002), *"Thoughts on the Cause of the Present Discontents",* **Perspectives on Political Parties: Classic Readings,** (Ed. Susan E. SCARROW), Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK., pp. 37-43.

CAMBRIGDE (2023), *"party".* https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english turkish/party , Erişim Tarihi: 01.09.2023.

GÖZLER, Kemal (2021), **Türk Anayasa Hukuku,** 4. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜLER, Fatih (2021), "Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Dağılma Durumunun Tespit Edilmesi", **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.7, S.2, ss. 293-306.

KEMAN, Hans (2011), *"Political parties",* **The Encyclopedia of Political Science** (Ed. George Thomas KURIAN), CQ Press, Washington, DC., pp. 1263-1267.

ÖZCAN, Hüseyin & YANIK, Murat (2011), **Siyasi Partiler Hukuku**. Der Yayınları, İstanbul.

ŞAHİN, Adil (2010), *"İnsan Hakları Hukukunda Siyasal Parti Özgürlüğü ya da AİHM'nin 30 Haziran 2009 Tarihli 'Batasuna Kararı' nı Yeniden Düşünmek",* **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C.65, S.1, ss. 135-174.

TDK (2023), *"siyasi parti",* TDK: https://sozluk.gov.tr/ , Erişim Tarihi: 01.09.2023.

SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Selcen Altınbaş Umut

Modern demokrasi, siyasi partiler tarafından yaratılmıştır. Çünkü partiler, devlet ve halk arasında bağlantıyı sağlayan mekanizmalardır (Özbudun, 1983: 1-2). Siyasi partiler, belli bir siyasal etiketle bireysel veya kolektif olarak özdeşleşen kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan topluluklardır. Bu topluluklar özdeşleştikleri siyasal etiketin temsilciliğini üstlenen partinin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışır. Nitekim belirli bir amaç doğrultusunda çalışan bireyler yasal sınırlar çerçevesinde siyasal örgütlenmeleri, yani siyasi partileri, karşımıza çıkartır (Sarıbay, 2001: 5). Özbudun (1983: 4) tarafından siyasi partiler, halkın desteğini sağlayarak devlet mekanizmasını, iktidarı ele geçirmek veya sürdürmek için uğraşan anayasal sınırları olan siyasal topluluklar olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar siyasi partilerin tanımına ilişkin bir görüş birliği olmasa da literatürde yer alan tanımlarda üç ana hususun altını çizmiştir. İlk husus benzer düşünce sistemine sahip olan ve bu düşünce sistemine uygun politikalar sunan bir topluluk fikridir. Bu topluluğun düşüncelerini iktidara taşıma veya var olan iktidarı etkileme amacı siyasi partilerin tanımlanmasında altı çizilen bir diğer husustur. Son olarak ise literatürdeki tanımların söz konusu topluluğun teşkilatlı ve sürekliliği olan bir yapıya sahip olmasını vurguladığı görülmektedir.

Bu üçlü yapının ortaya çıkardığı siyasi örgütlenmeler Amerika ve İngiltere'de doğmuş, 20. yüzyıl ortalarından bugüne modern demokrasinin ana kurumu hâline gelmiştir. Siyasi partilerin temel işlevi, genel oy ilkesinin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır (Zengin, 2020: 127). Buna ek olarak partiler siyasi görüş ve çıkarların temsili, siyasal alanda kadroların devşirilmesi, siyasal sosyalleşmeyi sağlama gibi işlevler de üstlenirler (Erdoğan, 2017: 318-320). Bu işlevlere sahip olan siyasal partilerin hukuki niteliği ise dernek statüsünde başlamıştır. Bu yaklaşım temelde liberal geleneğin özgürlükçü bir yansıması olarak gerçekleşmiştir (Tanilli, 1981: 219). Ancak II. Dünya Savaşı siyasi partilerin hukuki niteliğini de etkileyerek siyasal alana daha güçlü, daha korunaklı ve daha sınırlanmış bir parti anlayışı bırakmıştır. Savaş sonrası İtalya, Almanya, Portekiz ve İspanya'da siyasi partiler bir kurum olarak ülke anayasalarına

KAYNAKLAR

ERDOĞAN, Mustafa (2017), **Anayasal Demokrasi**, 13. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref (2007), **Anayasa Hukuku**, 15. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki (1999), *"Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası"*, **Doktora Tezi,** Marmara Üniversitesi SBE.

ÖZBUDUN, Ergun (1983), **Siyasal Partiler,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

SARIBAY, Ali Yaşar (2001), **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Kitabevi, Bursa.

TANİLLİ, Server (1981), **Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş**, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

TURHAN, Mehmet (2002), *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları"*, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 57, S. 3, ss. 129-150.

ZENGİN, Mehmet Ali (2020), *"Demokrasi, Seçim ve Siyasi Partiler"*, **Anayasa I**, Ed. Hüseyin Özcan, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

SİYASİ PARTİLERİN KURULMASI

Selçuk Aslan

Fransızcadan dilimize giren parti kelimesi, günümüzde her toplumun siyasal sisteminin değişmez unsurlarındandır. Türk Dil Kurumu'nun "Ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasal topluluk" (Türk Dil Kurumu, 2023) olarak tanımladığı parti, kelime anlamında bölüm, parça veya insan topluluğu anlamlarına gelmektedir. Devlet yapılanmasında insanların demokratik temsiliyetinde önemli araç olarak önem arz eden siyasi partiler, belirli tüzük ve program dâhilinde geniş halk topluluklarını temsil etmektedirler (Duverger, 1993: 15). Temsili demokraside insanlar aracılığıyla oluşturulan ve sivil toplum örgütleri arasında önemli yere sahip siyasi partilerin ilk örneklerine İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde karşılaşılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1785 yılında kurulan ilk parti Cumhuriyetçi Parti kurulurken, 1825 yılında kurulan Demokrat Parti ikinci kurulan parti olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra 1877'de kurulan Ulusal Liberal Federasyonu da İngiltere'deki ilk siyasi parti olmuştur (Öztekin, 2007: 76-77).

Türkiye'de siyasi parti örneklerinin oluşum kökenleri Osmanlı Devleti'ne dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde siyasi partilerin kurumsal ve hukuksal bir kimliğe kavuşmaları İngiltere'ye nispeten daha geç bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanının ilanı ile batılılaşma faaliyetlerinde meydana gelen artış, siyasi faaliyetlerin oluşmasını da hızlandırmıştır. Tanzimat sonrası askerî ve sivil okullarda meydana gelen artış genç kuşakların eğitim düzeylerinin artmasına ve birtakım siyasal örgütlenmelerin başlamasını da beraberinde getirmiştir. Siyasi parti olma özelliği taşımayan daha çok muhalif bir örgütlenme olarak karşımıza çıkan bu örgütlenme Türk siyasi hayatında Jön Türkler olarak ifade edilmiştir (Berkes, 2014: 389-390).

23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasiye'nin ilanı kurulan Meclis-i Mebûsan ile siyasal faaliyetler daha artmıştır. I. Meşrutiyet olarak ifade edilen bu dönemde de bugün ki anlamda ifade edilecek siyasi parti kuruluşlarına rastlanmamıştır. Siyasi partilerin gerçek anlamda doğuşu ancak II. Meşrutiyet ile mümkün olmuştur. 21 Mayıs 1889 yılında kurulan İttihat ve Terakkî Cemiyeti II. Meşruti-

KAYNAKLAR

ATİK, Bülent T (1994), "*Türkiye'de Siyasi Partilerin Örgütlenmesi*", **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AYDEMİR, Refik (2023), "*Tek Parti Döneminde Parti Kurma Girişimleri ve Kurulan Siyasi Partiler (1923-1945)"*, **ETÜT Dergisi**, S.6, ss. 20-39.

BERKES, Niyazi (2014), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

DUVERGER, Maurice (1993), **Siyasi Partiler**, Çev: Ergun Özbudun, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara,

ÖZTEKİN, Ali (2007), **Siyaset Bilimine Giriş**, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

TÜRK DİL KURUMU, **Türkçe Sözlük**, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 30.08.2023.

SİYASİ PARTİLERLE İLGİLİ YASAKLARI İNCELEME KURULU

Merve Abanoz

Toplumun tüm bireylerinin düşünce ve değerlerini temsil görevi ile yansıtma potansiyeline sahip olan siyasi partiler kamuoyunun ifade edilebilmesi için demokratik sistemlerin en önemli unsurlarından biridir (Duverger, 1995). Halkı temsil ederek demokrasinin sürdürülebilirliğine imkân sağlayan siyasi partiler bulunduğu ülkenin seçim hukukunun şartlarına göre varlığını devam ettirebilmektedir (Öztürk & Sümer, 2021). Demokratik olan pek çok ülkenin seçim hukukunda demokrasinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için siyasi partilerin yasaklarına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bu hükümlere aykırılık teşkil eden siyasi partiler bulunduğu ülkenin seçim hukukunda karar merci olan organlar aracılığıyla kapatılmaktadır (Teziç, 2003). Siyasi parti yapılanmalarının kapatılmasında ki en temel etken ise evrensel niteliğe haiz demokratik ilkelerin zedelenmesi ve kritik olarak ülkenin bölünmez niteliğine tehdit oluşturan durumlardır (Tanilli, 1996: 6). Tüm bu yasaklamaların oluşumu deneyimlenen siyasi tarih içerisinde vuku bularak hukuka yansımıştır.

Türkiye'de 1982 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından Kurucu Meclis tarafından oluşturularak kabul edilen 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, siyasi partilerin oluşumuna ilişkin usul ve esasları yeniden yapılandırmak için oluşturulmuştur (Teziç, 2003: 317-318). Anayasa'nın "Siyasi partilerle ilgili hükümler" başlığı altında düzenlenen 68. maddenin dördüncü fıkrasının "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez" hükmüne aykırı nitelik taşıyan siyasi parti yapılanmaları Kanun gereğince ilgili merciler tarafından kalıcı olarak kapatılmaktadır.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda "Anayasadaki yasaklara aykırılık hâlinde partilerin kapatılması" başlığı altında düzenlenen 101. maddeye göre;

KAYNAKLAR

AKYAZAN, Emrah (2006), *"1982 Anayasası'na Göre Siyasi Partilerin Kapatılması"*, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 65., ss. 247-276.

DUVERGER Maurice (1995), **Siyasi Rejimler**, (Çev. T. Tunçdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, İ., & SÜMER, A. E. (2021). *"Siyasi Parti Kapatma Davalarının Hukuki Niteliği"*, **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 79, S. 4., ss. 1323-1356.

TANİLLİ, Server (1996), **Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş,** 8. Basım, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (2003), **Anayasa Hukuku**, 8. Basım, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

TİKVEŞ, Özkan (2011), *"Cumhuriyetimizin Elli Yıllık Döneminde Laikliğe Aykırı Partilerin Kapatılması Sorunu: Anayasa Mahkemesinin Bazı Yetkileri Konusunda Alman Hukukuyla Mukayeseli Bir İnceleme"*, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 38, S. 1-4., ss. 247-311.

USLU, Ferhat, & ANGUN, Sevtap (2020), *"Türkiye'de Siyasi Parti Kapatma Nedeni Olarak "Devletin Ülkesi ve Milletiyle Bölünmez Bütünlüğü İlkesi"*, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 20(Özel Sayı), 39-60.

YARDIMCI-GEYİKÇİ, Şebnem (2021), *"Türkiye'de Parti-Devlet İlişkisi: Siyasi Partiler Kanunu'nun Karşılaştırmalı Analizi ve Politika Önerileri"*, **İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü.**

YAVUZ, Ersin & ÖZGÜL, Mehmet, Emin (2016), *"1982 Sonrası Anayasa Mahkemesinin Verdiği Siyasi Parti Kapatma Kararlarının Demokratikleşme Bağlamında İncelenmesi"*, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 4, ss. 1-27.

SİYASİ PARTİNİN GELİRLERİ

Cem Angın

Siyasi partiler, belli bir program üzerinde uzlaşmış kişilerden meydana gelen, üzerinde uzlaşılan bir programı bulunan, bu programa seçimler aracılığıyla meşruiyet kazandırılmak suretiyle iktidara sahip olma amacını güden örgütlenmelerdir (Tunaya, 1982, s. 354). Siyasal ve toplumsal hayatın önemli kurumlarından olan siyasi partiler demokrasileri yaşatan, onu işler kılan ve yaşatan önemli kurumlardır. Siyasi partiler demokrasiler için olmazsa olmazlardan olan temsil, meşruiyet, siyasal toplumsallaşma, yönetici kadroların belirlenmesi, gibi birçok işlevi üstlenen örgütlenmelerdir (Durgun, 2014: 338).

Siyasi partiler varlıklarını toplumsal meşruiyete dayandırmaktadırlar. Ancak sadece toplumsal meşruiyet bir siyasi partinin varlığı için yeterli bir unsur değildir. Bunun yanında siyasi partiler görevlerini yerine getirebilmek, örgütlenebilmek, personel istihdam edebilmek, ideolojilerini yayabilmek için gelir kaynaklarına da ihtiyaç bulunmaktadır.

Anayasa ve Siyasi Parti Kanunu'nda (SPK), siyasi partilerin gelirlerine ve giderlerine ilişkin önemli hükümler bulunmaktadır. Örneğin Anayasa'nın 69. maddesine göre, siyasi partilerin ticari faaliyet yapması yasaktır. Gelir kalemlerini güçlendirmek için de olsa kanuna aykırı olarak bağış kabul edemez, taşınır ve taşınmaz mal temin edemez. Bu nedenle siyasi partilerin kendilerine has gelir kaynakları bulunmaktadır. Fakat kendine ait bu gelir ve giderlerin partinin amaçlarına uygun olması şartı bulunmaktadır.

Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlara ve kanunlara uygunluğunun denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından gerçekleştirilir. Bu konuda gerekli görürse Sayıştay'dan gerekli desteği alır. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin bu denetim sonunda aldığı kararlar kesindir yani herhangi bir makama temyize götürülemez. Yapılan denetim sonucunda bir siyasi partinin kanuna ve parti tüzüğüne aykırı bir gelir elde ettiği tespit edilirse kanuna aykırı olan kısım devlet hazinesine aktarılır, eğer taşınmaz mal söz konusu ise bu mal hazine adına tapuya tescil edilir.

KAYNAKLAR

DURGUN, Sezgin (2014), Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri (ss. 337-354), Editör Yüksel Taşkın, **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**. İletişim Yayınları, Ankara.

KARAKOÇ, Rıfat (2021), "*Türkiye'de Siyasi Partilere Devlet Yardımı"* **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C.20, S.79, ss. 140-149.

TUNAYA, Tarık Zafer (1982), Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku, **Ekin Yayınları**, İstanbul.

SİYASİ PARTİNİN İŞLEVLERİ

Burcu Büyükekmekci

Modern siyasal yaşamın belirleyici ilkesi ve örgütleyici yapısı, devlet ve sivil toplum arasındaki köprü görevini üstlenen siyasal partilerdir. İster seçimler yoluyla isterse siyasal düzenin dışından bir yolla olsun iktidarı elde etme amacını taşıyan her politik aygıt siyasal parti olarak adlandırılamaz. Zira siyasal partileri diğer yapılardan farklı kılan temel ayırıcı özellikler, hükûmet etme istenci, bu istenç etrafında belirli bir ideolojik ilke skalasına sahiplik, bu skala içinde örgütlenmiş bir yapı ve bu yapıda üyelik yoluyla varlık gösteren kişilerin varlığı şeklinde ifade edilebilir (Heywood, 2012: 304-305). Siyasal sistemin otoriter, totaliter yahut çoğulcu yapısı itibarıyla farklılık gösteren rolleri ve konumları açısından işlevleri ve nitelikleri yönünden de farklılık göstermesi kaçınılmazdır (Atılgan & Aytekin, 2014: 241). Siyasal partilerin içinde bulundukları siyasal düzene ve sisteme ilişkin üstlendikleri işlevlerin yanı sıra, onların diğer politik aygıt ve yapılardan farklılığını işaretleyen işlevler temel olarak, temsil, toplumsal çıkarların bütünleştirilmesi, siyasal elitin temini ve birincil olarak varlık amaçlarına da işaret eden iktidarı elde etmeye dönük hükûmet etme isteğidir (Heywood, 2012: 305). Diğer yandan siyasal katılım ve siyasal iletişim de parti işlevlerinden sayılmaktadır (Sayarı & Dikici Bilgin, 2013: 128). Kitle iletişim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, siyasal iletişim akademik ilgiyi büyük oranda etkilemiş, siyasal partilerin kamuoyuna yönelik çalışma ve faaliyet alanlarında da işlevsel bir faktör olarak varlık göstermeye başlamıştır. Temsil, siyasal açıdan demokratik toplumun örgütlenmesinde birincil yapılardan biri olarak karşımıza çıkan partilerin temel işlevlerinden ilkidir (Miroğlu, 2006: 335). Siyasal partiler yalnızca hedef ve ilkeleri açısından hitap ettiği kitlenin değil, aynı zamanda seçmen kitlelerinin ve diğer siyasal grupların temsilini üstlenme bakımından, hem bu yapıların örgütlenmesinde hem de siyasal manevra alanlarında etki bakımından geliştirici bir dinamik de taşır. Dolayısıyla siyasal partilerin bu özelliği, temsil işlevini geliştiren bir nitelik ortaya koyar (Atılgan & Aytekin, 2014: 244). Toplumsal çıkarların birleştirilmesi ve bu çıkarların bütüncül olarak hareket kabiliyetinin örgütlenebilmesi açısından üstlendiği işlev, yöneten ve yönetilen ilişkisi bakımın-

KAYNAKLAR

ATILGAN, Gökhan & AYTEKİN, E. Attila (2014), **Siyaset Bilimi,** (4. Baskı), Yordam Kitap: İstanbul.

GÜNAL, Erdoğan (2006), **Türkiye'de Siyasal Partiler ve Güncel Siyaset,** Bilim Adamı Yayınları: Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2015), **Siyasetin Temel Kavramları**, Çev. Hayrettin Özler, Adres Yayınları: Ankara.

KAPANİ, Münci (2012), **Politika Bilimine Giriş**, (29. Baskı). Bilgi Yayınları: Ankara.

KIŞLALI, A. Taner (2000), **Siyaset Bilimi**, (8. Baskı), İmge Kitabevi: Ankara.

MİROĞLU, Orhan (2006), *"Nasıl Bir Seçim Sistemi: Siyasi Parti Görüşleri – Demokratik Toplum Partisi"* **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 23, S. 1, ss. 334-344.

SAYARI, Sabri & DİKİCİ BİLGİN, Hasret (2013), **Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar,** Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi: İstanbul.

SOSYAL BÜTÜNLEŞME PARTİLERİ

Tuğba Salman

Parti kelimesi sözcüğü Fransızcadan Türkçeye aktarılmıştır. Kelime köken olarak grup, parça ve taraf anlamına gelmektedir. Osmanlı Türkçesinde ise parti kavramına karşılık olarak fırka sözcüğü kullanılmaktadır. Partiler, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Hemen hemen tüm devletlerde siyasi parti örgütlenmesine rastlamak mümkündür. Dünya da var olmadıkları tek yer diktatörlük ve askerî yönetimle idare edilen yerlerdir. Dünyadaki devletlerin yüzde sekseni 1950'lerin sonunda siyasi partiler tarafından yönetiliyordu. 1960'ların sonu 1970'lerin başında askerî rejimlerin yönetimi devralması ile bu oranda düşüş başlamıştır. Fakat 1980'lerden beri Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki askerî yönetimlerin gevşemesi ya da çökmesiyle demokratikleşme seviyesinde ki artışla birlikte siyasi partilerin hâkimiyeti artmıştır. Siyasi partiler düzenli ve devamlı bir örgüt içinde iktidarı elde etmek ve korumak için örgütlenmiş gruplardır. Siyasi parti denildiğinde ilk olarak iktidar yarışına katılmış veya katılacak bir örgüt düşünülür. Buradan çıkan anlam partilerin kuruluş amacının iktidarı ele geçirmek bunu yapabilmek için ise bir örgüt kurduğu gerçeğidir (Heywood, 2019). Buradaki en önemli husus siyasi iktidarı ele geçirme yahut bir başka parti ile iktidarı paylaşma amacıdır. Bu unsur siyasi partileri, baskı gruplarından ayırmamızı sağlamaktadır. İkinci özellik olarak ise siyasi partiler geçici kuruluşlar olmayıp sürekli olarak ülke çapında faaliyet göstermesidir (Kapani, 1987: 176). Partiler, kendilerini bir gurubun temsilcisi, bir fikrin veya büyük bir davanın taşıyıcısı olarak kabul ettirmeye çalışırlar. Bundan dolayı fikirlerinin haklı olduğunu kabul ettirmek, amaçlarının ve programlarının değerine ikna ettirmek için çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Durum böyleyken demokratik rejimlerde birbirleri ile rekabet hâlinde olurlar. Bunun yanı sıra kendi adaylarını seçmek, seçtikleri adayın halk tarafından seçilmesi için çabalamak, onların eylemlerini organize etmek ve desteklemek gibi işlevleri bulunmaktadır (Braud, 2017: 493)

Siyasi partilerin ortaya çıkışı modernizm sonrasındadır. Partiler modern siyasal sistemin kilit anahtar kurumlarından biridir. Siyaset bilimciler siyasal partileri detaylı bir şekilde incelemiştir. Partiler 19. yy. ortaya çıktıktan bu yana

KAYNAKLAR

BRAUD, Philippe (2017), **Siyaset Sosyolojis**i (Çeviren Ertuğrul Cenk Gürcan), İmaj Yayınevi. Ankara.

HEYWOOD, Andrew (2019), **Siyaset**. Felix Kitap, Ankara.

KAPANİ, Münci (1987), **Politika Bilimine Giriş**. 23. Baskı, Bilgi Yayın Evi, İzmir.

NEUMANN, Sigmund (1956), "Toward a Comparative Study of Political Parties", **Modern Political Parties** (Der. Sigmund, Neumann,), University of Chicago, Chicago.

SAYARI, Sabri (2016), "Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri", **Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar** (Ed. Sayarı, Sabri ve Hasret, Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 123-145.

TURAN, Erol (2013), "Siyasal Partiler", **Siyaset Sosyolojisine Giriş** (Ed. Orhan GÖKÇE), Çizgi Kitapevi, Konya, ss. 181-188.

TEDBİRLİ OLARAK DİSİPLİNE SEVK

Fatih Güler

Siyasi partiler, parti disiplinini sağlamak üzere üyeleriyle ilgili disiplin süreci işletme hak ve yetkisine sahiptir. 2820 sayılı Kanun'a göre siyasi parti üyelerine verilecek disiplin cezaları uyarma, kınama, partiden geçici çıkartma, partiden kesin çıkartma, siyasi parti grubundan geçici çıkartma, siyasi parti grubundan kesin olarak çıkarma cezalarıdır.

2820 sayılı Kanun, siyasi partilerin yöntemsel bağımsızlıklarını göz önünde bulundurarak siyasi partilerin disiplin işlemleri ile ilgili hususların kural olarak parti iç hukuku tarafından düzenlenmesi ilkesini benimsemiştir. Bu çerçevede üyeler tarafından hangi fiiller karşılığında yukarıdaki cezaların tecziye edileceği ve bu konuda hangi derece disiplin kurulunun görev ve yetkili olacağı hususunun parti iç hukukunun konusu olduğu kabul edilmiştir. Siyasi parti üyelerine uygulanacak yaptırımların siyasi parti iç hukukunun sınırları içerisinde kalması doktrinin bu alanda fazla yoğunlaşmaması sonucunu da doğurmuştur (Uslu & Görgü, 398).

2820 sayılı Kanun, disiplin cezalarının belirlenmesi ile ilgili hususları parti iç hukukuna bırakmasına rağmen parti disiplininin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla, parti disiplinine ciddi ölçüde aykırı davranan üyelere yönelik geçici ancak ağır sonuçları olan tedbir mekanizmasını bizzat kanun metninde düzenlenmesini öngörmüştür. *Disiplin konusunda tedbir kararı* matlablı 59. maddeye göre *"Partiden geçici çıkarmayı veya kesin çıkarmayı gerektiren hallerde, disiplin cezası verilmesi için sevk kararı almaya yetkili olan parti organları, tedbir niteliğinde olmak üzere, disiplin kuruluna sevk edilen üyeyi parti içindeki görevlerinden derhal uzaklaştırabilirler. İlgili, bu tedbir kararının kaldırılmasını sevk edildiği disiplin kurulundan isteyebilir. Bu istek, disiplin kurulu tarafından yedi gün içinde karara bağlanır."* hükmü çerçevesinde hakkında disiplin soruşturması yürütülen parti üyesinin görevden uzaklaştırılabileceği kabul edilmiştir.

Esasen ve ilk bakışta bu hükmün meşru bir amaca yöneldiği açıkça görülmektedir. Her şeyden önce Kanun bütün suçlar için değil sadece partiden geçici

KAYNAKLAR

BOZ, Selman Sacit (2017). *"Memur Disiplin Hukukuna Hakim Olan Temel İlkeler"* . **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** , C. 25, S.2, ss.15-41 .

GÜLER, Fatih (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi**, Adalet Yayınevi, Ankara.

USLU, Ferhat & Görgü, Elif (2020). *"Disciplinary Crimes And Punıshments In Turkish Political Parties Law: A Short Analysis Türk Siyasi Partiler Hukukunda Disiplin Suç ve Cezaları: Kısa Bir Analiz"* **, Adalet Dergisi**, S. 64, ss.379-400.

YÜKSEL, İsmail (2022). *"Siyasi Parti Disiplin Kararlarına İtiraz"*. **Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.10, S. 20, ss. 239 - 256.

TEK SORUN PARTİLERİ/TEMATİK PARTİLER

Damla Mursül

Siyasi partiler, belirli amaçlar çerçevesinde bir araya gelen bireylerden oluşan, siyasal iktidarı değiştirmek ya da ele geçirmek hedefiyle kurulan örgütlerdir. Toplumu oluşturan bireyler ve devlet arasında aracı konumunda olan bu örgütler, toplumsal taleplere göre şekillenen siyasi stratejiler doğrultusunda faaliyet göstermektedirler. Literatürde siyasi partiler, yapısal özelliklerinden siyasal sistemle etkileşimine kadar çeşitli açılardan ele alınmaktadır. Dolayısıyla siyasi partilerin kategorizasyonunda dayanak noktası olabilecek pek çok değişken olduğu öngörülebilir (Altınbaş, 2021).

Siyaset biliminin güncel bir alan olması, bu alanın temel aktörlerinden biri konumundaki siyasi partilerin de güncelliğini korumasını sağlamaktadır. Değişen koşullar, mevcut düzendeki toplumsal ve siyasal dönüşümler ve nihayetinde küreselleşmenin yarattığı sonuçlar, siyasi partileri de oldukça etkilemektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle geçmişin standart kalıpları içerisinde yer alan ideolojik yaklaşımları bir kenara bırakarak daha mikro düzeyde, daha spesifik taleplerin yönlendirdiği parti yaklaşımları ve politikaları öne çıkar olmaktadır. Siyasi partilerin değişime uyum gösterebilmeleri ya da diğer bir ifadeyle değişen koşullara bağlı olarak yeniden organize olabilmeleri önem kazanmaktadır. Bu durum aynı zamanda iktidara giden yolda siyasi alandaki rekabetin de bir sonucu olarak görülebilir (Arpacı, 2018).

Geleneksel parti tipolojilerinin zamanla yetersiz kalması ve gerçek hayatta karşılık bulamaması, yeni parti türlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ülkelerin seçim sistemlerinin elverdiği ölçüde siyasal hayata atılan ve hayatta kalabilen bu partilere küçük partiler (Osborne & Tourky, 2008), mikro partiler (Demirkol, 2019), niş partileri (Adams vd., 2006), tek sorunlu partiler (tek meseleli partiler) ve protesto partileri (Fennema, 1997) örnek olarak verilebilir.

Kısıtlı rolleri olmakla birlikte, belli bir sorun ya da mesele hakkında mücadele veren ve o konuya/temaya özgü olarak örgütlenerek toplumsal taleplere karşılık veren siyasi partiler son dönemde giderek ses getirmektedir. Bu partiler

KAYNAKLAR

ADAMS, James & CLARK, Michael & EZROW, Lawrence & GLASGOW, Garrett (2006), *"Are Niche Parties Fundamentally Different from Mainstream Parties? The Causes and the Electoral Consequences of Western European Parties' Policy Shifts"*, **American Journal of Political Science**, C. 50, S. 3, ss. 513–529.

ALTINBAŞ, Selcen (2021), **Türkiye'de Siyasal Parti Tipolojileri**, Nobel: Ankara

ARPACI, Işıl (2018), *"Küresel Dönüşümler Ekseninde Siyasi Partiler ve Liderlik",* **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 28, S. 1, ss. 133–142.

DAMSTRA, Alyt & JACOBS, Laura & BOUKES, Mark & VLIEGENTHART, Rens (2021), *"The Impact of Immigration News on Anti-immigrant Party Support: Unpacking Agenda-Aetting and Issue Ownership Effects Over Time"*, **Journal of Elections, Public Opinion and Parties**, C. 31, S. 1, ss. 97–118.

DAYATMASIZ YAŞAM PARTİSİ (n.d.), Parti Hakkında, http://dayatmasizyasampartisi.org/, Erişim Tarihi: 14.01.2023.

DEMİRKOL, Özhan (2019*), "Minor Parties in Turkey: 1950-2018"*, **Reflections on International Relations & Politics & History & Law** (Ed. Nesrin KENAR & Philipp O. Amaour), IJOPEC Publication, London, ss. 127–134.

ERLINGSSON, Gissur Ó. & VERNBY, Kare & ÖHRVALL, Richard (2014), *"The Single-Issue Party Thesis and the Sweden Democrats",* **Acta Politica**, C. 49, S.2, ss. 196–216.

FENNEMA, Meindert (1997), *"Some Conceptual Issues and Problems in the Comparison of Anti-immigrant Parties in Western Europe*", **Party Politics**, C. 3, S. 4, ss. 473–492.

HEATH, Anthony & JOWELL, Roger & TAYLOR, Bridget & THOMSON, Katarina (2013), *"Euroscepticism and the Referendum Party"*, **British Elections and Parties Review**, C. 8, ss. 95–110.

JACOBY, William G. (1988), *"The Impact of Party Identification on Issue Attitudes",* **American Journal of Political Science**, C. 32, S. 3, ss. 643–661.

LEHRER, Roni & LİN, Nick (2018), *"Everything to Everyone? Not When You are Internally Divided"*, **Party Politics**, C. 26, S. 6, ss. 783–794.

MUDDE, Cas (1999), *"The Single-Issue Party Thesis: Extreme Right Parties and the Immigration Issue"*, **West European Politics**, C. 22, S. 3, ss. 182–197.

MURSÜL, Damla (2023). *"Plandemic Phenomenon of Political Parties in Seeking Legitimacy: 'The Party of Life Without Coercion' Case"*, **2. International Congress on Economics and Administrative Sciences Özet Kitabı**, (Ed. Ahmet Koçak, Mustafa Naimoğlu, Yunus Emre Karaca), Bingöl Üniversitesi, Bingöl, ss. 277–278.

OSBORNE, Martin J. & TOURKY, Rabee (2008), *"European Economic Association Party Formation in Single-Issue Politics*", **Journal of the European Economic Association**, C. 6, S. 5, ss. 974–1005.

USHERWOOD, Simon (2008), *"The Dilemmas of a Single-Issue Party – The UK Independence Party"*, **Representation,** C. 44, S. 3, ss. 255–264.

WAGNER, Markus (2011*), "Defining and Measuring Niche Parties",* **Party Politics**, C. 18, S. 6, ss. 1–20.

ÜYELİK

Naile Erdem

Siyasal partiler, yurttaşlar ile devlet arasında siyasal bağ kuran önemli yapılardır. Partiler gönüllü üyelik sistemine dayalı örgütleri aracılığı ile kurdukları bu bağları muhafaza etme konusunda önemli çaba göstermektedir. Çünkü siyasi partilerin en önemli unsurlarından biri üyeleridir (Erdoğan Tosun ve Tosun, 2007: 46). Siyasi partiler içinde, parti üyesi partinin işleyişinden, partinin yapılanmasından, seçimlerde yürütülen çalışmalara kadar, her aşamada görev alır. Parti üyesinin görevi oy vermekle sınırlı değildir. Başka oy verenleri de kendi partisine oy vermeye ikna etmek parti üyesinin normal destekçilerden farkını ortaya koyan görevidir (Ertürki, 2016: 348).

Siyasi parti üyeliği, bireylere politika oluşturma sürecine katılma fırsatı sunar. Parti üyeleri, parti politikalarını şekillendirmek ve adayları seçmek gibi etkili roller oynarlar (Katz & Mair, 1995: 15). Bununla birlikte, siyasi parti üyeliği, kişisel, siyasal hırsları tatmin etmeye yardımcı olan bir kurum şeklinde de tanımlanmaktadır. Siyasi partiye üye olan kişiler, bu yolla politik kariyerlerine katkı sağlamayı amaçlayabilirler (Scarrow, 2005: 578).

Siyasi parti üyelerinin yerine getirdiği birçok işlev bulunmaktadır. Bu işlevlerin yerine getirilmesi, siyasi parti üyeliğinin aktivitesini belirleyen bir ölçüdür. Hizmet seçeneklerinin belirlenmesi, seçimler için yapılanma, kampanyalarda ortaya koyulan hareketler, danışma, eğitim, rearacı olma (işe adam alma), kamuoyunun ilgisini çekebilmek siyasi parti üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bir parti açısından, üyelikteki amaç, siyasal katılımı gerçekleştirmek ve arttırmaktır. Bununla birlikte, siyasal sistemin meşruiyetinin önemli bir ölçüsü olan seçime katılımın güçlendirilerek, oy verme oranının arttırılması da üyelerin amaçları arasındadır (Ertürki, 2016: 349-350).

Partiyi destekleyen normal vatandaşların, partiye üye olarak kazandırılmalarının çok çeşitli nedenleri ve yararları bulunmaktadır. Bir siyasi partinin üyelere sahip olması onun meşruiyetini arttırır. Partiyi destekleyenlerle iletişimi sağlar ve kolaylaştırır. Üyeler, parti için önemli bir gelir kaynağıdır. Siyasi partiler aidat toplamak veya bağış gibi yöntemlerle finansman kaynağına erişir.

KAYNAKLAR

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ, (2019), Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ, (2023) Adalet ve Kalkınma Partisi İstanbul İl Başkanlığı, "Üyelik Talep Sistemi", Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023, Erişim Adresi: https://akuye likistanbul.org/pages/login.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (2023), "Cumhuriyet Halk Partisi Online Üyelik Sistemi", Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023, Erişim Adresi: https://uyelik.chp.org.tr/Default.aspx

ERDOĞAN TOSUN, Gülgün ve TOSUN, Tanju (2007) *"1983'den Günümüze Türkiye'de Siyasal Parti Üyeliğinin Gelişimi: Karşılaştırmalı Bir İnceleme"*, **Toplum ve Demokrasi**, C.1, S.1, ss. 45-56.

ERTÜRKİ, Devrim (2016), *"Postmodern Dönemde Bir Siyasal Katılım Biçimi Olarak Siyasal Parti Üyeliği ve Aktivizmi",* **Mukaddime**, C.7, S.2, ss. 341-359.

KATZ, Richard S., & MAİR, Peter (1995). *"Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party*" **Party Politics**, C.1, S.1, ss.5-28.

SCARROW, Susan E. (2005). *"Parties without Members? Party Organization in a Changing Electoral Environment*". In R. S. Katz & W. Crotty (Eds.), **Handbook of Party Politics**, Sage Publications, ss. 573-588.

YARGITAY CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞI (2023), "Siyasi Parti Genel Bilgileri", Erişim Tarihi: 7 Eylül 2023, Erişim Adresi: https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/109/siyasi-parti-genel-bilgileri.

YAN KURULUŞ

Mücahit Bektaş

Genellikle belirli bir politika alanıyla (kadın ve gençlik gibi) ilgili olarak oluşturulan, siyasi parti teşkilatına bağlı olmakla beraber, değişen oranlarda yönetsel özerkliğe sahip kuruluşları ifade etmektedir. Türkiye'de siyasi partiler 2820 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinin sağladığı meşruiyetle, olağan teşkilatlanmalarının haricinde yan kuruluşlar şeklinde de örgütlenebilmektedirler. Kanun'un ilgili maddesi, siyasi partilerin; merkez, il, ilçe, belde ve meclis grupları gibi temel örgütlenmelerine ek olarak, kadın ve gençlik kolları gibi yan kuruluşlar kurabileceğini belirtmektedir. Ancak yan kuruluşların hangi esaslara göre kurulacakları, görev, yetki ve sorumluluklarının ne olacağı gibi hususlar Kanun'da tespit edilmemiş, parti tüzüğüne bırakılmıştır. Benzer şekilde, yan kuruluşların nerelerde kurulacakları konusunda da 31'inci maddede, parti tüzüğüne atıfta bulunulmuştur.

2820 sayılı Kanun, yan kuruluşları detaylı bir şekilde ele almadığından, bunlara dair değerlendirmeler yapılırken faal siyasi partilerin tüzük ve yönetmeliklerinin kaynak olarak kullanılması doğru olacaktır. Bu bağlamda, 2001 yılında kurulup 2002'den başlayarak uzun bir süre siyasal iktidarı elinde bulunduran Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Altınbaş, 2021:154) parti tüzüğüne (AK Parti 2023b, 88-94) bakıldığında, yan kuruluş olarak, yalnızca kadın ve gençlik kolları sayılmıştır. Ancak, Tüzüğün 88'inci maddesinde, belirli konular üzerinde araştırma yapma, politika üretme vb. amaçlarla kadın ve gençlik kolları dışında da yan kuruluşların kurulabileceği belirtilmiştir.

Yan kuruluşlarla ana kademelerin ilişkisinin nasıl olması gerektiği Adalet ve Kalkınma Partisi'nin parti tüzüğünün 86'ncı maddesinde anlatılmıştır. Buna göre, yan kuruluşlar, sorumlu oldukları alandaki politikalarla ilgili faaliyetlerini yürütürken, teşkilatlanma bakımından bulundukları yerdeki ana kademeye benzer bir yapılanmaya ve yetkiye sahiptirler. Ancak, faaliyetlerini bulundukları yerdeki parti yönetim kurulu başkanının gözetiminde yapacakları ve partiyi temsil yetkilerinin olmadığı vurgulanmıştır. Nitekim, aynı partinin teşkilat iç yönetmeliğinin (AK Parti, 2023a) 'Teşkilatın Bütünlüğü ve Temsilde Tekliği' başlığını taşıyan 29'uncu maddesi, partinin *hukuken* ve *ruhen* hiyerarşik bir

KAYNAKLAR

AK Parti (2023a), "*Adalet ve Kalkınma Partisi Teşkilat İç Yönetmeliğ*i", https://www.akparti.org.tr/media/271937/teskilat-ic-yonetmeligi.pdf.

AK Parti (2023b), "*Adalet ve Kalkınma Partisi Parti Tüzüğü*", https://www.akparti.org.tr/media/asbklfdx/ak-parti-tuzuk.pdf.

ALTINBAŞ, Selcen (2021), **Türkiye'de Siyasal Parti Tipolojileri**, Nobel: Ankara

CHP (2018), "*Cumhuriyet Halk Partisi Parti Tüzüğü (9-10 Mart 2018 Tarihli 19. Olağanüstü Kurultayda Kabul Edilmiştir)*", https://content.chp.org.tr/file/chp_tuzuk_10_03_2018.pdf.

CHP (2020), "*Cumhuriyet Halk Partisi Yönetmelikleri*", https://chp.azureedge.net/34dfda9e87a84b76b97c0df1ca585ea1.PDF.

İYİ Parti (2020), "*İYİ Parti Parti Tüzüğü*", https://iyiparti.wetransfer.com/downloads/75799add1b2e3d90412dcfdae195335920221104101838/951e1c.

MEMLEKET (2021), "*Memleket Partisi Parti Tüzüğü*", https://www.memleketpartisi.org.tr/cms-uploads/tuzuk/memleket-partisi-tuzuk.pdf.

MİLLET Partisi (2022), "*Millet Partisi Parti Tüzüğü*", http://www.milletpartisi.org.tr/wp-content/uploads/2022/04/MILLET-PARTISI-TUZUGU-27.02.2022..pdf.

SAADET Partisi (2020), "*Saadet Partisi Parti Tüzüğü*", https://saadet.org.tr/upload/file/e8f71be8fcb394274f5ee8b666376c2b.pdf.

TİP (2022), "*Türkiye İşçi Partisi Parti Tüzüğü*". https://tip.org.tr/wp-content/uploads/2023/08/Turkiye-Isci-Partisi-Tuzuk_2022.pdf.

YENİDEN Refah (2022), "*Yeniden Refah Partisi Parti Tüzüğü*", https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/parti-tuzugu/12.

YARGITAY CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞI

Barış Kandeğer

Günümüzde Yargıtay'ın temelini teşkil etmiş olan ve Osmanlı devletinde Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye olarak faaliyet gösteren temyiz mahkemesi, 10.01.1945 gün ve 4695 sayılı Kanun ile "Yargıtay" ismini almıştır (Mol, 2004; Seyitdanlıoğlu, 1996). Yargıtay bünyesinde yer alan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı (YCB), kuruluşundan itibaren yargı üyelerinin hukuk ile ilgili faaliyetleri, bilgi ve deneyimleri ile adli yargıya önemli derecede istikamet çizmiş ve ülkede ceza konusundaki adaletin gerçekleşmesinde ve uygulama birliğinin sağlanmasında önemli işlevler üstlenmiştir. Dolayısıyla bu kimliği ile Türkiyede hukuk düzeninin önemli yapılarındandır (https://www.yargitaycb.gov.tr. (Erişim tarihi: 07/08/2023).

YCB'nin ana hatlarıyla görevleri; temyiz tetkiki ifa etmek, yasanın menfaatine uygun bozma, üst düzey memurların soruşturmasını yerine getirmek, Uyuşmazlık Mahkemesi ile alakalı vazifeleri yapmak ve siyasi partilerle alakalı vazifelerin olağanüstü kanun yolu olan itiraz incelemesini yapmaktır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay ceza dairelerinin temyiz incelemesinin ardından verdiği kararlara karşılık olarak; re'sen veya istek üzerine belirlediği hukuka aykırılık ya da ilgili daireler arasındaki içtihat farklılığının telafi edilmesi için Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK)'nun 308'inci maddesi gereğince itiraz edebilmektedir (Yılmaz, 2020; Arslan, 2007).

Yargıtay'a bağlı bir birim olarak faaliyetlerini yürütülen Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Türkiye'deki üst düzey görevlilerin anayasa ve yasalara aykırı işlem ve eylemlerinden dolayı Yüce Divan'a sevk edilmesini sağlamak gibi görevlerinin yanında siyasi partilerle ilgili de birtakım görevleri de söz konusudur. Bu görevlere aşağıda kısaca ifade edilmiştir.

Birinci olarak Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından Anayasaya aykırı hareket ettikleri iddiasıyla siyasi partilerin kapatılması ilişkin davalar, Anayasa Mahkemesinde açılır.

İkinci olarak siyasi parti sicilleri Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığında tutulur. Bu sicilde dosyasında: kuruluş bildirisi ve ekleri, merkez organları ile, teşkilat

KAYNAKLAR

ARSLAN, Çetin (2007), "*Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı İtirazı (CMK md.308)*", **Ceza Hukuku Dergisi**, C. 2, S. 5, ss. 105-161.

GÜLER, Fatih (2023), **Siyasi Parti Kongrelerinde Gerçekleşen Seçimlerin Seçim Yargısı Tarafından Denetimi,** Adalet Yayınevi, Ankara.

GÜLER, Fatih (2021a), **Seçimlerin Yönetim ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜLER, Fatih (2021b), *"Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa Göre İhtar"*, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1, ss.97-130.

GÜLER Fatih, (2021c), *"Anayasa Mahkemesi Tarafından Siyasi Partilerin Dağılma Durumunun Tespit Edilmesi",* A**nadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 2, ss. 293-306.

MOL, Gürsel (2004), **Türk Hukuk Tarihi Sürecinde Yargıtay**, Yargıtay Yayınları, Ankara.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (1996), **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

YILMAZ, Sacit (2020), "*Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının İtirazı (CMK md. 308)*", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S. 41, ss. 113-150.

https://www.yargitaycb.gov.tr. (Erişim tarihi: 07/08/2023).

YEDEK PARTİ

Halil Emre Deniş

"Yedek Parti" kavramı Türk siyasal hayatına özgü bir kavram hâline gelmiştir. Türkiye'de kapatma davası açılan bir siyasi partinin yönetici ve üyeleri, kurulan başka bir siyasi partiye geçiş yaparak siyasi hayatlarına devam edebilmektedir. Kurulan bu siyasi partiye *"Yedek Parti"* adı verilmektedir.

Bu kavramın ortaya çıkmasındaki dayanak 1982 Anayasası'nın 69. maddesinin 8. ve 9. fıkralarıdır. 8. fıkrada *"temelli kapatılan bir parti başka bir ad altında kurulamaz"* denilirken, 9. fıkrada *"Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dâhil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar"* denilmektedir. Erdoğan Teziç (2003: 331) *"bu hüküm, kapatılan bir partinin yerini almayı hedefleyen 'yedek parti'leri önleyici niteliktedir. Buna göre yeni kurulan partinin, temelli kapatılan parti ile aynı programı, faaliyeti ve onun kapatılmasına yol açan koşulların varlığını sürdürmesi halindedir ki, kapatılması düşünülebilirse de, bu konuda partiler kanununda belli kriterlerin yer alması isabetli olacaktır. Ekleyelim ki, yeni partinin üyelerinin çoğunluğunun kapatılan parti üyelerinden oluşması başlı başına bir kapatma sebebi olmamalıdır"* demektedir. Ancak bu hükmün yedek partilerin önüne geçemediği aşikârdır.

Yedek Partileri Türk siyasal hayatında genellikle Kürt siyasal hareketini ön planda tutan partiler ile islami çizgideki partilerin kullandığı görülmektedir (Aydemir & Gezgüç, 2013: 154). Ancak 1982 Anayasası'nın kabulünden sonra ilk olarak bu uygulamanın Doğru Yol Partisi (DYP) tarafından yapıldığı bilinmektedir. Hüseyin Çavuşoğlu'nun (2007: 196) çalışmasında Doğru Yol Partisi'nde milletvekilliği ve bakanlık yapmış olan Esat Kıratlıoğlu'nun ifadesi hayli dikkat çekicidir: *"DYP'nin kapatılma ihtimaline karşı yedek bir parti kurulması kararı alındı. 8 Temmuz 1983 günü emekli Korgeneral Mithat Ceylan Başkanlığında Bizim Parti kuruldu. Bizim Parti'nin kuruluş çalışmalarını Hacı Ali Demirel yönetti."*. Yedek parti uygulamasının yapıldığı, DYP'nin yetkili ağızlarından biri tarafından kabul edildiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

AYDEMİR, Vahap & GEZGÜÇ, Gözde Müşerref (2013), *"Rejimin Koruyucusu: Karşılaştırmalı Bir Perspektifle Türk Anayasa Mahkemesi",* **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 30, ss. 136-158.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin (2007), *"12 Eylül ve Merkez Sağ"*, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 2, S.6, ss. 183-201.

RESMİ GAZETE (12.03.2023), "Yüksek Seçim Kurulu Kararı", Karar No: 2023/92, Sayı: 32130.

TEZİÇ, Erdoğan (2003), **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul.

YURT DIŞI TEMSİLCİLİK

Mücahit Bektaş

Bir siyasi partinin, kurulduğu devletin egemenlik sahası dışında, farklı bir devletin egemenlik sahası içerisinde tesis ettiği temsilciliklerdir. 2820 sayılı Kanun'da yurt dışı temsilciliği şeklinde geçmektedir. Siyasi partilerin dış temsilcilikler açması; 12 Eylül 1980 askerî müdahalesinden sonra oluşturulan 1982 Anayasası ile, 1982 Anayasası'nın öngördüğü yasaklardan da fazlasını içeren 2820 sayılı Kanun'un ilk versiyonunda yasaklı fiiller arasında yer almaktaydı (Hakyemez, 1999:200-201).

Avrupa Birliği üyelik sürecinin sağladığı demokratikleşme girişimleriyle (Kılıç, 2006:59), hukuk rejimine yayılan yasakçı anlayış yumuşamaya başlamıştır. Bu doğrultuda ilk girişim 1995 yılındaki anayasa değişikliğiyle gerçekleşmiştir. Anayasa'nın, ayrımcılığa neden olduğunu söylediği kadın ve gençlik kolları gibi kuruluşlarla (Detaylı bilgi için bkz. *Yan Kuruluş*) yurt dışı temsilciliklerinin açılmasını yasaklayan 68'inci maddesinin 5'inci fıkrası, anayasa metninden çıkarılmış ve böylece ilk ve en büyük engel kaldırılmıştır (Yokuş, 2011: 193; Kahraman ve Çalışkan, 2007: 124). Dış temsilciliklerin önündeki tüm hukukî engellerin kalkması ise 1999 yılında 4445 sayılı Kanun'un, 2820 sayılı Kanun'un 91'inci maddesini kanun metninden çıkarması ile mümkün olmuştur (Dinler, 2003:34). Teşkilatlanma yasağının kalkmasının ardından, yine 4445 sayılı Kanun ile 2820 sayılı Kanun'un 7'nci maddesine yapılan eklemeyle dış temsilcilikler yasal zemine kavuşmuştur (TBMM 1999).

Dış temsilcilikler, 2820 sayılı Kanun'un 7'nci maddesinin son hâlinde, 'yabancı ülkelerde yurt dışı temsilciliği' şeklinde ifadesini bulmuştur. Bu ifadenin dışında yalnızca 31'inci maddede dış temsilciliklerin kurulacakları yerlerin, parti tüzüğünde belirtileceği hükmü yer almıştır. Dolayısıyla, dış temsilciliklerle ilgili tanımlayıcı bilgilere parti tüzüklerinden ulaşılması gerekmektedir. Nitekim 7'nci ve 31'inci maddelerdeki ifadelerden anlaşılacağı üzere, Kanun'un kendisi de parti tüzüklerine atıfta bulunmaktadır.

Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi'nin teşkilat iç yönetmeliğinde yurt dışı temsilciliklerinin; parti tüzüğünde (AK Parti, 2023b: 150) yer almak kaydı

KAYNAKLAR

AK Parti (2023a), "*Adalet ve Kalkınma Partisi Teşkilat İç Yönetmeliği*", https://www.akparti.org.tr/media/271937/teskilat-ic-yonetmeligi.pdf.

AK Parti (2023b), "*Adalet ve Kalkınma Partisi Parti Tüzüğü*", https://www.akparti.org.tr/ media/asbklfdx/ak-parti-tuzuk.pdf.

CHP (2020), "*Cumhuriyet Halk Partisi Yönetmelikleri*". https://chp.azureedge.net/ 34dfda9e87a84b76b97c0df1ca585ea1.PDF.

DİNLER, Veysel (2003), "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Partiler*", **Yüksek Lisans Tezi**, Isparta: Süleyman Demiral Üniversitesi.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki (1999), "*Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*", **Doktora Tezi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

İYİ Parti (2020), "*İYİ Parti Parti Tüzüğü*", https://iyiparti.wetransfer.com/downloads /75799add1b2e3d90412dcfdae195335920221104101838/951e1c.

KAHRAMAN, Mehmet & ÇALIŞKAN, Zekeriya (2007), "*Türkiye'de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi*", **Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi,** C.5, S.3, ss. 122-31.

KILIÇ, Murat (2006), "*Türkiye-Avrupa Birliği Siyasi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi (1951-2005)*", **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara: Ankara Üniversitesi.

SAADET Partisi (2020), "*Saadet Partisi Parti Tüzüğü*", https://saadet.org.tr/upload/ file/e8f71be8fcb394274f5ee8b666376c2b.pdf.

TBMM (1999), "*21. Dönem 1. Yasama Yılı 47. Birleşim Tutanağı*", https://www.tbmm.gov.tr/ Tutanaklar/Tutanak?Id=dc5b2575-dad6-47d7-b8d3-0185ceac7ff5.

TİP (2022), "*Türkiye İşçi Partisi Parti Tüzüğü*", https://tip.org.tr/wp-content/uploads/2023 /08/Turkiye-Isci-Partisi-Tuzuk_2022.pdf.

YENİDEN Refah (2022), "*Yeniden Refah Partisi Parti Tüzüğü*". https://yenidenrefahp artisi.org.tr/page/parti-tuzugu/12.

YOKUŞ, Sevtap (2011), "*Avrupa Birliği'ne Uyumda Siyasi Kriterler Doğrultusunda Türkiye'de Anayasal ve Yasal Dönüşüm Çabaları*", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.61, S.1-2. ss. 185-254.

ULUSLARARASI TİCARET
Güncel Yaklaşımlar, Dinamikler ve Politikalar

Editör
Doç. Dr. Ömer Faruk Derindağ

nobel

ULUSLARARASI TİCARET
GÜNCEL YAKLAŞIMLAR, DİNAMİKLER VE POLİTİKALAR

Editör: Doç. Dr. Ömer Faruk Derindağ

Yayın No.: 4952
İşletme No.: 352
ISBN: 978-625-397-494-7
E-ISBN: 978-625-397-493-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Derindağ, Ömer Faruk.
Uluslararası Ticaret Güncel Yaklaşımlar, Dinamikler ve Politikalar / Editör: Ömer Faruk Derindağ
1. Basım, X + 134 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-494-7
E-ISBN: 978-625-397-493-0
1. Uluslararası Ticaret 2. Sınır Ötesi E-Ticaret 3. Tarım Ticareti 4. Enerji Ticareti

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ELEKTRONİK TİCARETİN ÖLÇÜLMESİ **1**
Aylin Kolbaşı

Giriş 1
Elektronik Ticaretin Tarihçesi 2
Elektronik Ticaretin Ölçülmesi 3
Elektronik Ticaretle İlgili Kavramlar 4
Dijital Ticaret 4
Dijital Ticaret Veri Kaynakları 5
Elektronik Ticaret 5
Elektronik Ticaret Veri Kaynakları 6
Elektronik Ticaret Kapsamı 14
Elektronik Veri Değişimi (EDI) 15
Çevirim içi İş Modelleri 15
Elektronik Ticaret Türleri 18
Dijital Ürün 22
Çevrimiçi Satılan Dijital Ürün Örnekleri 23
Dijital Ürün Satışı Avantajları; 23
Dijital Ürün Satışı Dezavantajları: 24
Dijital Ürün Ve Dijital Hizmetler Arasındaki Farklar 24
Dijital Ürün Satış Yapan Siteler 25
Kaynakça 25

ANA SAVUNMA SANAYİ FİRMALARI İLE ÇALIŞMANIN TEKNOLOJİK YETKİNLİKLERE ETKİSİ **27**
Murat Aslan

Giriş 27
Literatür Araştırması 29
Veri, Enformasyon, Bilgi ve Teknoloji 29
Dinamik Yetenekler 30
Çalışma Metodu 31
Firma Seçimi 32

Veri Analizi 32
Bulgular 33
Değerlendirme 35
Politika Önerisi -1: KOBİ Destek Mekanizmalarının Düzenlenmesi 35
Politika Amacı-2: Savunma Sanayi Küme Yapısının Desteklenmesi 37
Politika Amacı-3: Ar-Ge Odağını Destekleme 38
Sonuç 40
Kaynakça 41

TÜRKİYE'NİN İHRACATININ ENERJİ PİYASALARI İLE İLİŞKİSİ 43
Salih Parmaksız

Giriş 43
Türkiye'de İhracat 44
1923-1939 Dönemi Arasındaki İhracat 44
1940-1945 Dönemi Arasındaki İhracat 46
1946-1960 Dönemi Arasındaki İhracat 46
1961-1980 Dönemi Arasındaki İhracat 48
1981-2000 Dönemi Arasındaki İhracat 49
2001-2022 Dönemi Arasındaki İhracat 50
Türkiye'nin Enerji İthalatı ve Türkiye'de Gün Öncesi Piyasası 52
Türkiye'nin Enerji İthalatı 52
Gün Öncesi Piyasalar (GÖP) 53
Piyasa Takas Fiyatına Etki Eden Faktörler: 54
Türkiye'de İhracat ile Ara Malı İthalatı, Enerji İthalatı ve PTF'nin Karşılaştırılması 55
Sonuç 59
Kaynakça 61

ÜRETİMDEN BAĞIMSIZ TARIMSAL DESTEKLERİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ 63
Erdem Bulut

Giriş 63
Tarımsal Desteklerin Üretim Etkisini Sınırlamak: Kısa Bir Literatür Özeti 65
Üretimden Bağımsız Tarımsal Desteklere Yönelik İlk Girişimler 67
Üretimden Bağımsız Tarımsal Desteklerin Teorik Çerçevesi 72
Üretimden Bağımsız Tarımsal Desteklerin Üretim Etkisi 75
Zamanın Sabit Olduğu ve Riskin Bulunmadığı Varsayımı Altında Üretimden Bağımsız Destekler (Durağan-Statik Durum) 75

Riskin ve Belirsizliğin Olduğu Durumda Üretimden Bağımsız Destekler 79
Dinamik Durumda Üretimden Bağımsız Destekler 81
Üretimden Bağımsız Desteklerin Tarımsal Konsolidasyon Etkisi 84
Sabit Bir Değişkene Göre (Geçmişteki Üretim Miktarı, Gelir, Arazi Kullanımı vb.) Yapılan Ödemelerin Üretim Etkisi 85
Tek Seferlik İstisnai Ödemelerin Üretim Etkisi 86
Sonuç 86
Kaynakça 89

TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN TEKNOLOJİK YAPISI 91
Ferdi Akpiliç

Giriş 91
Türkiye Dış Ticaret Gelişmeleri 94
Teknoloji Yoğunluğuna Göre Türkiye İmalat Sanayi Dış Ticaret Gelişmeleri 98
Teknoloji Yoğunluğuna Göre İhracat Gelişmeleri 99
Teknoloji Yoğunluğuna Göre İthalat Gelişmeleri 102
Ülkeler Bazında Teknoloji Yoğunluğuna Göre Dış Ticaret 105
Sonuç 109
Kaynakça 110

GENEL HATLARIYLA SINIR ÖTESİ ELEKTRONİK TİCARET VE KÜRESEL ELEKTRONİK TİCARETİN GÖRÜNÜMÜ 113
Çağlayan Aslan

Giriş 113
Elektronik Ticaret Kavramına Genel Bir Bakış 114
Elektronik Ticaretin Tanımı ve Kapsamı 115
Sınır Ötesi Elektronik Ticaretin Türleri 117
İşletmeler ile İşletmeler Arasındaki Elektronik Ticaret (B2B- Business to Business) 117
İşletmeler ile Bireyler Arasındaki Elektronik Ticaret (B2C- Business to Consumer) 118
Bireyler ile Bireyler Arasındaki Elektronik Ticaret (C2C- Consumer to Consumer) 118
Sınır Ötesi Elektronik Ticaretin Konvansiyonel Dış Ticaretten Farkları 118
Literatür Taraması 120
Dünyada Elektronik Ticaretin Genel Görünümü 123
Perakende Elektronik Ticaretin Genel Seyri 123

B2C Elektronik Ticaret Endeksi 127
Sonuç 131
Kaynakça 132

ELEKTRONİK TİCARETİN ÖLÇÜLMESİ

Aylin Kolbaşı

Giriş

Ticaret, ekonomik aktiviteyi destekleyen temel mekanizmadır. Ticareti kolaylaştıran, işlem maliyetlerini azaltan veya katılımcılara daha fazla bilgi sağlayan teknolojik gelişmeler, tüm ekonomi için verimlilik kazanımları sağlamaktadır. Zaman içinde ticarette toplumlar için büyük verimlilik iyileştirmelerine yol açan önemli gelişmeler olmuştur. Muhtemelen en önemlisi, potansiyel bir ticaretin her iki tarafındaki katılımcıları eşleştirmek için önemli kaynaklar gerektiren bir ticaret ve takas sisteminin yerini almak için binlerce yıl önce paranın getirilmesi olmuştur. Bankaların kredi sistemlerinin (çekler ve kredi kartları) tanıtılması, işlemleri gerçekleştirmek için fiziksel para ihtiyacını azaltarak ticari işlemlerin akışkanlığını ve verimliliğini artırmıştır. Şu anda tüm dünya elektronik ve mobil ticaretin hızla genişlemesinden kaynaklanan yeni bir verimlilik kazanımları turunun ortasında yer almaktadır.

İnternet ve dijitalleşme, insanların, işletmelerin ve hükûmetlerin etkileşim biçimini temelden değiştirmektedir. Bu, mal ve hizmetlerde uluslararası ticaretin doğasını, modellerini ve aktörlerini değiştirerek, verilerin ulusal sınırları aşan hareketiyle desteklenen yeni bir küreselleşme aşamasına yol açmaktadır. Dijital olarak ilgili işlemler yeni olmasa da mevcut işlem ölçeği ve üretim süreçlerini ve endüstrileri dönüştüren yeni (ve yıkıcı) oyuncuların ortaya çıkışı eşi görülmemiş bir durum olmuştur. İnternet ve dijitalleşmenin yaygınlaşması ticaretin formunda da değişime yol açmıştır. Geleneksel ticaret yöntemleri yavaş yavaş şekil değiştirerek yerini elektronik ticaret yöntemlerine bırakmaktadır.

2009 yılında Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'nün (OECD) yapmış olduğu tanıma göre elektronik ticaret (e-ticaret) terimi, özellikle sipariş alma veya verme amacıyla tasarlanmış yöntemlerle bilgisayar ağları üzerinden gerçekleştirilen mal ve hizmetlerin satışına veya satın alınmasına yönelik her türlü işlemi ifade etmektedir. E-ticaret işlemleri işletmeler, bireyler, hükûmet-

Ürün, para karşılığında satılan bir şeydir. Ödeme tamamlandığında, her iki taraf arasındaki ilişki sona erer. Bir ürünün varlığı alıcı veya satıcıdan bağımsızdır. Öte yandan, hizmetler süreçleri içerir ve ilişkilere benzetebiliriz. Örnek olarak, hazır bir web sayfası şablonu satmak bir ürün olabilir. Ancak birine bir web sayfasının nasıl tasarlanacağını öğretmek ise bir hizmettir ya da psikoloji alanında bir sorunu giderecek bir çevrimiçi kurs yaratmak bir üründür fakat birisine aynı sorunu gidermek için çevrimiçi danışmanlık sağlamak bir hizmettir.

Dijital Ürün Satış Yapan Siteler

- **ETSY;** Dijital ürün satışı yapılabilecek sitelerden ilki olan ETSY daha çok tasarım, vintage ve dijital ürün kategorilerinde satış yapılan bir pazaryeridir. Bu platform üzerinden dijital ürün satmak isteyen kişilerin tüm ürünlerini kendileri tasarlaması gerekmektedir.
- **OpenSea;** Dijital ürün olarak NFT Sanat eserleri satmak isteyen kişilerin kullanabileceği platformlardan birisidir. Bu platform üzerinden satış yapan kişiler kripto paralar ile ödeme almaktadır.
- **Shutter Stock;** Stok fotoğraf sitesi olarak bilinen Shutter stock fotoğraf ve videoya ilgi duyan kişilerin çektiği fotoğraf ve videoları satabileceği bir platformdur.
- **UDEMY;** Bir eğitim sitesi olarak bilinen UDEMY, çevrim içi eğitim sitesidir. Bir konu hakkında bilgi sahibi olan ve tecrübeleri bulunan kişiler bu platform üzerinden eğitici hesabı açarak ve eğitim videoları yükleyerek ürün satışı yapabilmektedir.
- **Amazon;** Elektronik kitap, müzik ve sanat eseri satabileceğiniz amazon dünyanın en büyük pazaryeri platformudur.

Kaynakça

Gilbert, A. 'E-commerce celebrates double figures', CNET News.Com, Electronically

published on the Internet, 17 August 2004, http://insight.zdnet.co.uk/internet/ecommerce/

0,39020454,39163682-2,00.htm

G. C. Ariguzo, E. G. Mallach and D. S. White, "The first decade of e-commerce" International. J. Business Information Systems, Vol. 1, No. 3, 2006

V.Santos, L. R. Sabino, G. M. Morais, C. A. Gonçalves, "E-Commerce: A Short History Follow-up on Possible Trends", International Journal of Business Administration, October 2017, URL: https://doi.org/10.5430/ijba.v8n7p130

OECD, WTO and IMF, "Handbook on Measuring Digital Trade", 2019

https://www.ticimax.com/blog/dijital-urun-nedir-internetten-dijital-urun-nasil-satilir.

https://easydigitaldownloads.com/blog/the-12-most-popular-digital-products-you-can-sell-online/

https://fikirsende.com/dijital-urun-ornekleri/

https://www.projesoft.com.tr/gunumuzde-calisan-5-e-ticaret-is-modeli/

Statistics Canada (2022), *Digital technology and Internet use, 2021*, https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220913/dq220913b-eng.htm.

https://circabc.europa.eu/ui/group/4f80b004-7f0a-4e5a-ba91-a7bb40cc0304/library/c3ee2f7a-7cbe-454a-ae74-09a633da7dc1/details

ANA SAVUNMA SANAYİ FİRMALARI İLE ÇALIŞMANIN TEKNOLOJİK YETKİNLİKLERE ETKİSİ

Murat Aslan

Giriş

Türk Savunma Sanayisinin geçmişi Osmanlı İmparatorluğunun yükselme dönemine kadar dayanır. İlk kurulan "Tophanei- Humayun" silah imalat fabrikası o dönemin gelişmiş altyapısına sahipti. Fakat 18.yy'dan itibaren sanayi hareketleri sonucunda Avrupa'da teknolojik gelişim hızlandı ve savunma alanında da liderlik Avrupa'ya geçti. 1. Dünya savaşı sonrasında ise savunma sanayi açısından diğer ülkeler ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti arasındaki fark açılmıştı.

Gerek ekonomik gerek teknolojik imkânsızlıklara rağmen 1925 yılında Şakir Zümre ilk savunma firmasını kurdu. Bir kaç yıl sonra Nuri DEMİRAĞ uçak fabrikası kurdu yurt içi ve yurt dışından siparişler aldı. NuD isimli üretilen uçaklardan birisi test sırasında düşünce siparişler iptal edildi ve faaliyetler durdu. 1940 ve 1950'lerde ise yabancı desteklere ve hibelere dayalı bir savunma sanayi vardı ve bu hibeler Türk Savunma Sanayinin gelişimini engelledi. 1960-1970'lerde ise Kıbrıs problemi ülkeye uygulanan ambargo ve hibe silahların kullanılamaması ve son olarak haberleşme problemleri sonucunda yaşanan kaza sonucunda yerli savunma sanayi bir zorunluluk olarak görüldü. Önce ASELSAN kuruldu sonrasında ise 1985 yılında 3238 sayılı kanunla Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM) kuruldu. (10 Temmuz 2018 tarihli kararname ile Cumhurbaşkanlığına bağlanarak "Savunma Sanayii Müsteşarlığı" olan adı "Savunma Sanayii Başkanlığı" olarak değiştirildi.)

Yeni adı ile Savunma Sanayi Başkanlığının (SSB) temel odağı uzun vadeli ve sürdürülebilir savunma politikaları oluşturmak iken, SSB bu misyonu gerçekleştirmek için özerk bir yapı olarak tasarlandı. SSB'nin ana görevi Türki-

sında yapılan regresyon analizi ile bu yeteneklerin firmanın rekabetçi avantajına katkı sağladığı görülmüştür. Elde edilen bulgular literatürdeki benzer çalışmalar ile karşılaştırıldığında her üç yetenek için de literatürde bu katkıyı analiz eden çalışmaları destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Birebir görüşmelerden alınan cevaplar firmaların yetenek gelişimi için yapılacak faaliyetler hakkında önemli geri bildirim sağlamıştır. Bu konuda elde edilen bulgular ile üç ana politika amacı belirlenmiştir; KOBİ Destek Mekanizmalarının Düzenlenmesi, Savunma Sanayi Küme Yapısının Desteklenmesi ve Savunma Sanayi için Ar-Ge Odağının Desteklenmesi. Önerilen bu politikaların alt yüklenici firmaların dinamik yeteneklerine önemli katkılar yapacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak çalışmadaki temel bulgumuz savunma sanayi ile çalışmak firmaların dinamik yeteneklerine önemli katkılar sağlamakta olup gerekli politika araçları ile bu katkının arttırılabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Alvarez V.S. ve Merino T.G., The history of organizational renewal: evolutionary models of Spanish savings and loans institutions. Organization Studies, 24(9), 1437-1461, (2003)

Amit R. ve Schoemaker P.J.H., Strategic assets and organizational rent. Strategic Management Journal, 14(1), 33-46, (1993)

Arnold U., New dimensions of outsourcing: a combination of transaction cost economics and the core competencies concept, European Journal of Purchasing & Supply Management, 6(1), 23-29, (2000)

Avrupa Patent Ofisi 2021 Raporu (2022)

Barney J.B., Firm resources and sustained competitive advantage. Journal of Management, 17(1), 99–120, (1991)

Baykal S. ve Aslan M., Make-or-Buy Decision Support System for Defense Industry, Presented: PMI EMEA Congress, 01-03 May 2017

Chakravarthy B.S., Adaptation: a promising metaphor for strategic management. Academy of Management Review, 7(1), 35-44, (1982)

Cockburn I., Henderson R., Stern S., Untangling the origins of competitive advantage. Strategic Management Journal, 21, 1123-1145, (2000)

Cohen W.M. ve Levinthal D.A., Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation, Administrative Science Quarterly, 35(1), 128-152, (1990)

Cronbach, L. J., Coefficient alpha and the internal structure of tests, Psychometrika, 16 (1), 297-334, (1951)

Deeds D.L., DeCarolis D., Coombs J., Dynamic capabilities and new product development in high tech ventures: an empirical analysis of new biotechnology firms. Journal of Business Venturing, 15, 211-229, (1999)

Defense News, Top 100 Defense Companies 2020 (2021)

Forbes N. ve Wield D., From Followers to Leaders Managing Technology and Innovation in Newly Industrializing Countries, Routledge, (2003)

Lu Y., Zhou L., Bruton G., Li W., Capabilities as a Mediator Linking Resources and the International Performance of Entrepreneurial Firms in an Emerging Economy", Journal of International Business Studies, 41(3), 419-436, (2010)

Merriam-Webster Sözlüğü, "Başırının Tanımı", Alıntı Tarihi: 12 Ocak 2017

Moha, A.,A., 1999 "The Accessibility of the Government-Sponsored Support Programmes for Small and Medium Sized Enterprises in Penang", Sains Malaysia, Pergamon PII:SO264-2751, Vol:16, No:2.

Rindova V.P. ve Kotha S., Continuous 'morphing': competing through dynamic capabilities, form, and function. Academy of Management Journal, 44(6), 1263-1280, (2001)

Saulina M., Ukko J., Rantanen H., Does Innovation Capability Really Matter for the Profitability of SMEs?, Knowledge and Process Management, 21(2), 134-142, (2014)

Schoenecker T. ve Swanson L., Indicators of Firm Technological Capability: Validity and Performance Implications; IEEE Transactions on Engineering Management, 49(1), 36-44, (2002)

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Yıllığı, (2021)

Teece D. J., Pisano G., Shuen A., Dynamic Capabilities and Strategic Management", Strategic Management Journal, 18(7), 509-533, (1997)

SSB Stratejik Plan (2007-2011), 2006

SSB Stratejik Plan (2017-2021), 2016

SSB Stratejik Plan (2019-2023), 2018

Uzzi B., Social Structure and Competition in Interfirm Networks: The Paradox of Embeddedness, Administrative Science Quarterly, 42 (1), 35-67, (1997)

Wang C.L. ve Ahmed P.K. Dynamic Capabilities, A review and research agenda, International Journal of Management Reviews, 9(1), 31-51, (2007)

Zahra S. ve George G., Absorptive capacity: a review, reconceptualization, and extension. Academy of Management Review, 27(2), 185-203, (2002)

TÜRKİYE'NİN İHRACATININ ENERJİ PİYASALARI İLE İLİŞKİSİ

Salih Parmaksız

Giriş

Ekonomik aktivitelerin en önde gelen amaçlarından birisi üretimde sürekliliğin sağlanmasıdır. Üretimin, özellikle sanayi sektöründe, en temel girdilerinden biri enerjidir (Acaravcı ve Yıldız, 2018; Göktaş, 2021). Bu nedenle enerji talebinin düzenli olarak karşılanması sürdürülebilir ekonomik aktiviteler için olmazsa olmaz olarak nitelendirilebilir (Sandalcılar ve Cihan, 2018; Şişeci ve Yamaçlı, 2020; Göktaş, 2021). Bu nedenle, enerji yönüyle doğal kaynakları yetersiz olan ülkeler ihtiyaç duydukları enerjileri ithal etme yoluna giderek üretimde sürekliliği sağlamaya çalışmaktadırlar. Türkiye de enerji ithalatçısı konumundadır ve enerji talebini diğer ülkelerden sağlamaktadır.

Üretimin bağlantılı olduğu ekonomik göstergelerden biri de ihracattır. 11. Kalkınma Planında (2018) genel hatlarıyla, üretimin dış ticaret ve dolayısıyla ihracatı etkileyen temel bir faktör olduğu vurgulanarak ihracat yönünde politikalar belirlenirken üretim kalitesi ve teknoloji düzeyi üzerinde durulmuştur. Türkiye'de ihracatın ithalata olan bağımlılığı literatürde sıklıkla vurgulanan hususlardan biri olmakla birlikte (İnançlı ve Konak, 2011; Köse ve Aslan, 2020), bazı çalışmalarda bu bağımlılığın en temel kalemlerinden birisinin enerji talebinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Ersungur vd., 2011). Kısaca, Türkiye'nin ihracatı ile enerji talebi arasındaki ilişki incelenmeye değer bir konudur. Enerji ithalatının gerektiği düzeyde yapılamaması ya da alternatif kaynak olan yenilenebilir enerji üretiminin düşük kalması, ihracatı olumsuz etkileyebilecek önemli faktörlerdir.

1980 sonrasında Türkiye ekonomisindeki strateji değişimi ile birlikte ihracata yönelik sanayileşme ve büyüme benimsenmiştir (Yenisu, 2019; Mazlum 2020). Tarım ekonomisinin yerine ihracatta sanayileşmeye geçilmesi ile enerji talebi daha yüksek boyutlara çıkmıştır (Türköz ve Utkulu, 2020). Literatürde dış ticaret ile enerji sektörü arasındaki ilişkiyi ampirik olarak araştıran çalış-

Kaynakça

Acaravcı, A., & Yıldız, T. (2018). Türkiye'nin enerji bağımlılığı. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, *4*(2), 137-152.

Al-Mulali, U., & Sheau-Ting, L. (2014). Econometric analysis of trade, exports, imports, energy consumption and CO2 emission in six regions. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *33*, 484-498.

Altıntaş, H., & Koçbulut, Ö. (2014). Türkiye'de elektrik tüketiminin dinamikleri ve ekonomik büyüme: sinir testi ve nedensellik analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (43), 37-65.

Bağır, R. Planlı Kalkınmaya Geçişte Rol Oynayan Faktörler ve Planlı Kalkınma Dönemi'nin Başlaması (1963-1967). *Akademik Açı*, *2*(1), 4-36.

Bakanlığı, K. (2018). On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023. İnternet Adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

EPİAŞ. (2019). *Gün Öncesi Piyasası Kullanım Kılavuzu.* İstanbul EPİAŞ, İnternet Adresi: https://www.epias.com.tr/wp-content/uploads/2020/01/G%C3%96P-KULLANICI-KILAVUZU-KOP%C4%B0-1.pdf. Erişim Tarihi: 22.02.2023

Ersungur, Ş. M., Ekinci, E. D., & Takım, A. (2011). Türkiye ekonomisinde ithalata bağımlılıktaki değişme: girdi-çıktı yaklaşımıyla bir uygulama. *Atatürk Ü. İİBF Dergisi, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 2011.

Erul, R. D., & Funda, B. (2019). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, *1*(4), 391-406.

Göktaş, S. (2021). *Petrol fiyatlarının makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bartın/Türkiye

İnançlı, S., & Konak, A. (2011). Türkiye'de ihracatın ithalata bağımlılığı: otomotiv sektörü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, *6*(2), 343-62.

Köse, N., & Aslan, Ç. (2020). The effect of real exchange rate uncertainty on Turkey's foreign trade: new evidences from SVAR model. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 1-15.

Mazlum, N. (2020). 1980-2018 Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticaretinin Gelişim Seyri. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, *7*(22), 54-71.

Özbaş, H. (2022). *Rekabet Gücü Doğrultusunda Türkiye'nin İhracatını Etkileyen Faktörler*. (Doktora Tezi), Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü), Alanya/Türkiye

Özdemir, Ü., Yiğit, G. K., & Muhammed, O. R. A. L. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi-Turkish Foreign Trade Development In the Context of Economical Policies from The Foundation of Turkish Republic to Today. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *21*(35), 149-174.

Sandalcılar, A. R., & Cihan, K. A. (2018). Türkiye'de ithalatın, iktisadi büyümenin ve elektrik tüketiminin ihracat üzerindeki etkilerinin analizi. *Global Journal of Economics and Business Studies*, *7*(14), 25-37.

Şişeci, G. N., & Yamaçlı, D. S. (2020). Enerji ithalatı, döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye için bir araştırma. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(1), 253-276.

Tokgöz, E.(2007), Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007), İmaj Yayınevi, 8. Baskı, Ankara.

Türköz, K., & Utkulu, U. (2020). Türkiye'de sektör-kaynak bazında enerji yapısının doğrusal olmayan yöntemlerle analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *23*(43), 141-157.

Yenisu, E. (2019). Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *18*(3), 1175-1193.

ÜRETİMDEN BAĞIMSIZ TARIMSAL DESTEKLERİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Erdem Bulut

Giriş

Tarımsal destekler, üretimi ve üreticiyi yönlendirmede kullanılan önemli bir politika aracıdır. Fakat tarımsal desteklerin üretim ve dış ticaret üzerindeki bozucu etkisi, bu politika aracının yerel ve küresel anlamda sorgulanması ile sonuçlanmaktadır. Zira çiftçilerin üretim kararlarında, piyasa sinyallerinin değil de tarımsal desteklerin etkili olması üretim, tüketim, bölüşüm ve kaynak dağılımında etkinsizliğe neden olmaktadır. Basit bir varsayım ile üretim ile tüketim arasındaki fark ihracata eşit olduğundan, üretim üzerinde etkili olan herhangi bir tarımsal destek sadece iç piyasayı değil küresel ticareti de doğrudan etkileyecektir. Bir diğer ifadeyle, üretim üzerinde etkili olan bir politika, doğrudan dış ticareti de etkileme potansiyeline sahiptir. Nitekim bu nedenle, tarımsal destekler sadece ulusal anlamda değil uluslararası alanda, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşların da öncelikli konularından birisini oluşturmaktadır (Bulut ve Bayraktar, 2023).

Tarımsal destekler, genellikle doğrudan çiftçilere verildiğinden ve üretimi hedef aldığından, desteklerin etkisine yönelik çalışmalar da konunun tarımsal üretim yönüne odaklanmaktadır. Esasında üretim üzerine odaklanmak, tarımsal desteklerin diğer değişkenler üzerindeki etkisini görmemize de yardımcı olmaktadır. Özellikle üretime bağımlı olarak verilen tarımsal destekler doğrudan üretimi teşvik etmekte ve ilk aşamada arz fazlasına neden olmaktadır. Söz konusu üretim fazlasının ikincil sonuçları ise önemli bir tartışma konusudur. Zira arz fazlası öncelikli olarak ürün fiyatlarını düşürmekte ve iç piyasada kaynakların yapay olarak yeniden tahsisi ile sonuçlanmaktadır. Ürün fiyatlarındaki düşme aynı zamanda tarımsal ürün fiyatlarının dış piyasada düşmesi anlamına da gelmektedir. Böyle bir durumdan en fazla etkilenen ül-

Kaynakça

Acar, Mustafa ve Bulut, Erdem. 2009. Türkiye'de ve Dünya'da Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 9(17): 1-19.

Andersson, C. A. Fredrik. 2004. Decoupling: The Concept and Past Experiences. Swedish Institute for Food and Agricultural Economics. SLI Working Paper.

Baffes, John ve de Gorter, Harry. 2005. Experience with Decoupling Agricultural Support. Aksoy, M. Ataman ve Beghin, C. John (Ed.) Global Agricultural Trade and Developing Countries. (s. 75-89). Washington. The World Bank.

Bulut, Erdem ve Bayraktar, Yüksel. 2023. Do Agricultural Supports Affect Production? A Panel ARDL Analysis of Turkey. Journal of Agricultural Sciences. 29(1): 249-261.

Burfisher, E. Mary ve Hopkins, Jeffrey. 2004. Decoupled Payments in a Changing Policy Setting, USDA Agricultural Economic Report No. 838.

Cahill, A. Sean. 1997. Calculating the Rate of Decoupling for Crops under CAP/Oilseeds Reforms. Journal of Agricultural Economics. 48: 349–78.

European Parliament. 2022. The Common Agricultural Policy at 60: A Growing Role and Influence for the European Parliament. Brussels. European Parliamentary Research Service.

Hennessy, A. David. 1998. The Production Effects of Agricultural Income Support Policies under Uncertainty. American Journal of Agricultural Economics. 80(1): 46-57.

IMF, OECD, WTO ve WB. 2022. Subsidies, Trade, and International Cooperation. Washington.

Nash, E. Francis. 1961. Agriculture. Selton, Arthur (Ed.) Agenda for a Free Society: Essays on Hayek's The Constitution of Liberty. London: The Institute of Economic Affairs

OECD. 2000. Decoupling: A Conceptual Overview, Paris.

OECD. 2001. Market Effects of Crop Support Measures, Paris.

OECD. 2005. Decoupling-Policy Implications, Paris.

Sckokai, Paolo ve Moro, Daniele. 2002. Modelling the CAP Arable Crop Regime under

Spriggs, John ve Dale Sigurdson. 1988. The Economics of Decoupling and Targeting Canada's Grain and Livestock Stabilization Programs. Finkle, Peter ve Cameron, Duncan (Ed.). Decoupling: The Concept and Its Future in Canada. Ottawa, Agriculture Canada.

Swerling, C. Boris. 1959. Income Protection for Farmers: A Possible Approach. Journal of Political Economy. 64(2): 173–186.

Taşdemir, Murat. 2007. Belirsizlik Altında Tercihler ve Beklenen Fayda Modelinin Yetersizlikleri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 7(1): 307-318.

Uncertainty. AAEA Annual Meetıng Long Beach CA Selected Paper.

Van Donkersgoed, Elbert. 1988. Decoupling: A Family Farm and Stewardship Approach. Finkle, Peter ve Cameron, Duncan (Ed.) Decoupling: The Concept and Its Future in Canada. Ottawa, Agriculture Canada.

Westcott, C. Paul ve Young, C. Edwin. 2004. Farm Program Effects on Agricultural Production: Coupled and Decoupled Programs. Burfisher, E. Mary ve Hopkins, Jeffrey (Ed.). Decoupled Payments in a Changing Policy Setting. USDA. Agricultural Economic Report No. 838.

William H. Nicholls ve Gale D. Johnson. 1946. The Farm Price Policy Awards, 1945: A Topical Digest of the Winning Essays. American Journal of Agricultural Economics, Agricultural and Applied Economics Association. 28(1): 267-283.

Winters, Paul ve Davis, Benjamin. 2009. Designing a Programme to Support Smallholder Agriculture in Mexico: Lessons from PROCAMPO and Oportunidades. Development Policy Review. 27(5): 617-642.

WTO. 2006. World Trade Report 2006, Exploring the Links between Subsidies, Trade and the WTO. Geneva.

WTO. 2015. The WTO Agreements Series: Agriculture. Geneva.

WTO. Agreement on Agriculture. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag.pdf

Young, C. Edwin ve Westcott, C. Paul. 2000. How Decoupled is U.S. Agricultural Support for Major Crops? American Journal of Agricultural Economics. 82(3): 762-767.

TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN TEKNOLOJİK YAPISI

Ferdi Akpiliç

Giriş

Ekonomik büyüme, belirli bir zaman diliminde bir ekonominin mal ve hizmet üretim miktarında meydana gelen artışı ifade etmekte olup gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bütün ülkelerin nihai amacıdır. Ekonomilerin sağlıklı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye erişmesi ise birçok faktöre bağlıdır. Dış ticaret ülkelerin birbirleriyle olan entegrasyonun bir göstergesi olarak ekonomik büyümenin de en önemli bileşenlerinin başında gelmektedir. Dış ticaret teknolojik ilerlemeyi, sermaye birikimini, endüstriyel yapının iyileştirilmesini ve kurumsal ilerlemeyi sağlayarak ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı olumlu yönde etkilemektedir (Sun ve Heshmati, 2010).

Ekonomik büyümenin yüksek düzeyde olmasının yanında sürdürülebilir ve kaliteli olması önem arz etmektedir. Ekonomik büyümenin bir bileşeni olarak dış ticaretin de bu kaliteyi desteklemesi gerekmektedir. Küreselleşmenin ve rekabetin hızlı bir şekilde arttığı günümüzde, ülkeler dış ticaretteki pazar paylarını koruma amaçlı bir yarışa girmişlerdir. Ülkeler bir yandan küresel tedarik zincirlerine dâhil olmaya çalışırken diğer yandan da mevcut paylarını korumaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda dış ticaretin katma değeri yüksek sektörlere kayması son derece önemlidir. Yüksek katma değerli üretimin artırılması teknolojik ilerlemelere uyum sağlama, iyi yönetim, kalifiyeli iş gücü ve gerekli ekipmanının kullanılması neticesinde sağlanır. Bu çerçevede, hızlı ilerleyen teknolojik ve çevresel faktörlere uyumlu dış ticaret politikaları önem kazanmıştır. Ekonomik büyüme ve ticaret performansının belirleyicileri üzerine yapılan ampirik çalışmaların ve kısmen de eksik rekabeti içeren ticaret teorisindeki gelişmelerin bir sonucu olarak, teknoloji ve yeniliğin uluslararası ticaret için önemi giderek artmaktadır (Van Hults vd., 1991).

Uluslararası ticaretin teknoloji yoğunluğu, bir mal veya hizmetin üretiminde, dağıtımında ve tüketiminde teknolojiye ne kadar bağımlılığın bulundu-

lojik yapısı büyük oranda orta-yüksek ve düşük teknoloji gruplarına bağımlıdır. Türkiye yıllar itibarıyla ihracatını ve ithalatını artırmasına rağmen teknolojik yapısında önemli bir gelişme kaydedememiştir. İhracat içerisinde yüksek teknolojili ürünlerin payının düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Yine ithalatı içerisinde orta-yüksek ve yüksek teknolojili ürünlerin payının yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Bu gelişmeler neticesinde düşük teknolojili ürünlerin ticaretinde dış ticaret fazlası verirken, yüksek teknolojili ürünlerin ticaretinde dış ticaret açığı vermektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin imalat sanayi üretimini yüksek teknolojili ürünlere doğru kaydırması önem arz etmektir. Özellikle sanayi 4.0 ile dünyanın yeni bir üretim anlayışını benimsediği son dönemde katma değerli yüksek teknoloji grubu ürünlerin üretim ve ticareti daha da önem kazanmaktadır.

Yüksek teknolojili ürünlerin üretimini artırmak için, hükûmetler güçlü bir temel oluşturmak için çeşitli girişimlerde bulunabilirler. İlk olarak, yetenekli ve yetkin bir iş gücü geliştirmek için eğitim ve öğretim programlarına yatırım çok önemlidir. Bu, iş gücünün yüksek teknolojili ürünleri etkin bir şekilde üretmesini ve en son teknolojik gelişmelere ayak uydurmasını sağlayacaktır. İkincisi, araştırma ve geliştirme için fon sağlamak, yeni teknolojiler ve ürünler yaratarak yeniliği teşvik edebilir. Üçüncüsü, yenilikçiliği ve girişimciliği teşvik eden elverişli politikalar oluşturmak, işletmelerin gelişmesi ve yüksek teknoloji endüstrisine katkıda bulunması için destekleyici bir ortam sağlayabilir.

Ekonomideki mevcut teknoloji sektörlerine yabancı yatırım çekmek yurt dışından sermaye ve bilgi getirebilir ve bu da yerli teknoloji sektörünün daha da gelişmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, uluslararası ticarette teknoloji yoğunluğu yüksek olan diğer ülkelerle ticaret anlaşmaları yapmak, teknoloji transferini, bilgi alışverişini kolaylaştırabilir ve işletmelerin yeni pazarlara ve müşterilere ulaşmasını sağlayabilir. Bu aynı zamanda uluslararası ticarette teknoloji yoğunluğunu artırabilir ve daha fazla büyüme için fırsatlar yaratabilir.

Kaynakça

Avcı, M., Uysal, S., & Taşçı, R. (2016). Türk İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 49-66.

Baharumshah, A. Z., Lau, E., & Fountas, S. (2003). On the Sustainability of Current Account Deficits: Evidence from Four ASEAN Countries. *Journal of Asian Economics,* 14(3), 465-487.

Çalışır, M., & Gülmez, A. (2010). Teknoloji Politikaları Çerçevesinde Ekonomik Gelişim: Türkiye-Güney Kore Karşılaştırması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *5*(1), 23-55.

Çetin, E., & Savrul, M. (2016). Türkiye'de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye'nin Cari Açığına Etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 511-532.

Devlet Planlama Teşkilatı, (2006). "Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)".

Erduman, Y., Eren, O., & Gül, S. (2020). Import Content of Turkish Production and Exports: A Sectoral Analysis. *Central Bank Review,* 20(4), 155-168.

Eşiyok, B. A. (2014). Türkiye–AB arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-içi ticaret: Ampirik bir Değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 91-124.

Fırat, E. (2009). Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 501-524.

Frieske, B., & Stieler, S. (2022). The "Semiconductor Crisis" as a Result of the COVID-19 Pandemic and Impacts on the Automotive Industry and Its Supply Chains. *World Electric Vehicle Journal*, 13(10), 189.

IMF. (2019). 2019 Article IV Consultation-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Turkey. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

Kamacı, K. (2022). Uluslararası Ticarette Yaşanan Tedarik Sorunları: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir İnceleme. H. S. Eti içinde, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında Akademik Çalışmalar -1 (s. 51-70). İstanbul: Artikel Akademi.

Kalaycı, C. (2017). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, *3*(2), 133-147.

Kalaycı, C., & Küçükali, C. (2018). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği: Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, *6*(3), 13-23.

Kalkınma Bakanlığı, (2013). "Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)".

Karaçor, Z., & Alptekin, V. (2006). 1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 306-342.

Koç, E., Şenel, M. C., & Kaya, K. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Sanayileşme I-strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları. *Mühendis ve Makina*, 59(690), 1-26.

Köse, N., & Aslan, Ç. (2020). The Effect of Real Exchange Rate Uncertainty on Turkey's Foreign Trade: New Evidences From SVAR model. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 1-15.

Mytelka, L. K. (2000). Local Systems of Innovation in A Globalized World Economy. *Industry and Innovation*, 7(1), 15-32.

Naudé, W., & Szirmai, A. (2012). The Importance of Manufacturing in Economic Development: Past, Present and Future Perspectives. *UNU-MERIT Working Papers No. 1871-9872.*

Polat, H. (2011). Türkiye Ekonomisinde İmalat Sanayi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 24-39.

Sağlıcan, E., Almustafa, İ., Çiçek, İ., & Afacan, E. (2022). Küresel Çip Krizinin Üzerine Detaylı bir Analiz: Nedenler, Sonuçlar ve Ortaya Çıkan Fırsatlar. *ELECO 2022 Elektrik-Elektronik ve Biyomedikal Mühendisliği Konferansı.* Bursa.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2018). "On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)"

Sun, P., & Heshmati, A. (2010). International Trade and Its Effects on Economic Growth in China. *IZA Discussion Paper* No. 5151

ŞANLI, O., & PETEK, A. (2018). Makro Ekonomik Değişkenler Açısından Türkiye'de Sanayi Sektörünün Gelişimi ve İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 185-203.

Ulagay, O. (1983). *24 Ocak deneyimi üzerine* (Vol. 11). Hil Yayın.

Van Hulst, N., Mulder, R., & Soete, L. L. (1991). Exports and Technology in Manufacturing Industry. *Weltwirtschaftliches Archiv*, *127*(2), 246-264.

Venckuviene, V. (2014). Challenges for Reaching Innovativeness in Lithuanian Low-Tech Sector: Case Study. Business Management Dynamics, 3(10), 21.

Yılmaz, D. Ö., & Yılmaz, R. K. (2011). Türkiye Ekonomisi'nde Dışa Açılma ve Teknolojik Değişim: Büyük Sanayi Sermayesi Örneği. *Ekonomik Yaklaşım,* 22(81), 105-128.

Zemlickienė, V. (2011). Analysis of High-technology Product Development Models. Intelektinė Ekonomika, 5(2), 283-297.

GENEL HATLARIYLA SINIR ÖTESİ ELEKTRONİK TİCARET VE KÜRESEL ELEKTRONİK TİCARETİN GÖRÜNÜMÜ

Çağlayan Aslan

Giriş

Sanayi devrimi ile birlikte büyük hacimli (mass production) üretime geçilmesi, dış ticarette dinamik süreçlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Teknolojinin ilerlemesine paralel olarak ulaşım şartlarının ve kişisel iletişim araçlarının gelişmesi küreselleşme düzeyini artıran temel faktörler olarak öne çıkmaktadırlar. Küreselleşmenin en temel sonuçlarından birisi de sınır ötesi elektronik ticaretin gelişmesidir. İnternetin her geçen gün daha da yaygınlaşması sınır ötesi elektronik ticaretin potansiyelini artırmaktadır. Ayrıca Covid-19 döneminde kısıtlamaların getirdiği sokağa çıkma yasağı gibi olumsuz koşullar internet kullanımına ve elektronik ticarete olan talebi olumlu yönde etkilemiştir (Yılmaz ve Bayram, 2020).

Dış ticarette yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilecek sınır ötesi elektronik ticaretin yaygınlaşması ile hem üreticilerin hem de tüketicilerin ticaret davranışlarını değiştirmeleri muhtemeldir. Şöyle ki, üreticilerin ürettikleri ürünleri dünyanın her yerinden erişim sağlanabilecek dijital aracı platformlar üzerinden sunmaları, tüketicilerin ise günün her saatinde dijital aracı platformlar üzerinden sipariş verebilmeleri mümkün olabilecektir. Yani, dış ticaretin operasyonlarının dijital platformlarda gerçekleştirilmesi coğrafi ve fiziki engelleri aşarak yeni pazarların oluşmasını sağlayabilmektedir (Tepav, 2014). Bu da firmaların global piyasalara kolaylıkla penetre olarak hatırı sayılır derecelerde ciro yapabilmelerine olanak sağlamaktadır. Sınır ötesi elektronik ticaretin günlük hayatımızda daha çok yer tutmaya başlaması dış ticaret literatüründe yeni bir dönüşümün başlangıcı olarak nitelendirilebilir.

Elektronik ticaretin hem satıcı hem de alıcıya sağladığı bir takım avantajları mevcuttur. Maliyet ve zaman tasarrufu gibi hususlarda önemli katkıları

civarındadır. Perakende elektronik ticaret hacmini artıran ülkeler arasında Meksika %35 ile birinci sırayı alırken Hindistan, Filipinler, Çin ve Malezya sırasıyla %31.9, %31.0, %27.3 ve %22.4 ile Meksika'yı takip etmektedirler.

Elektronik ticaretin ilişkilendirildiği serilerden birisi olan çevrim içi alış veriş yapan birey sayısının da artan bir trendi mevcuttur. Çevrim içi alış veriş yapan bireylerin oranı ülkelerin gelir durumuna göre değişkenlik göstermekte ve yüksek gelirli ülkelerden düşük gelirli ülkelere doğru gidildikçe çevrim içi alış veriş yapan birey oranının azaldığı gözlenmektedir. Elektronik ticaretin rakamsal olarak incelenebileceği istatistikleri üreten UNCTAD 4 farklı kriteri kullanarak elektronik ticaret endeksi verilerini üretmişlerdir. 2020 Endeks değerine göre en yüksek değeri alan ülke 95.9 ile İsviçre olurken ilk 10 ülke arasında Avrupa ülkelerinin baskınlığı hâkimdir. Perakende elektronik ticareti büyük oranda elinde bulunduran ülkelerden 91.0 ile ABD 12'inci sırada yer alırken Çin ise 70.1 ile 55'inci sırada yer almaktadır. Türkiye 68.8 ile sıralamada 57'inci sırada kendisine yer bulabilmiştir.

Bu çalışmada, genel hatları ile sınır ötesi elektronik ticaret kavramının üzerinde durularak sınır ötesi elektronik ticaret hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Küresel ölçekte elektronik ticaret ile ilgili göstergelerden olan perakende elektronik ticaretin ve B2C elektronik ticaret endeksinin dünya genelindeki ve ülke bazındaki verileri özetlenmiştir.

Kaynakça

Altıntaş, E., Yiğit, M., & Tiryaki, S. (2021). KOBİPORT: KOBİ'lere Yönelik E-Ticaret Portalı Modeli Uygulaması. *Journal of Economics and Research*, *2*(2), 67-72.

ARİ, Y. O. (2019). Türkiye'de ve Dünyada Sınır Ötesi Elektronik Ticaret. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 11-22.

Arslan, A.O. (2019). *Elektronik Ticaret Kapsamında Gerçekleştirilen Hizmetlerde Katma Değer Vergisi.* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/Türkiye.

Aslan, M. E., & Manavgat, G. (2021). Yeni ekonomide teknolojik gelişmelerin uluslararası rekabet gücüne etkisi: Türkiye'de e-ticaret SWOT analizi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(14), 67-92.

Avcı O. (2007). E-Ticaretin vergilendirilme sorunsalı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 248-263.

Ceran, Y., & Çiçek, R. (2014). Elektronik ticaretin vergilendirilmesine ilişkin Türk vergi sisteminde katma değer vergisi açısından bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *14*(1), 305-304.

Çavdar, F. (2017). Elektronik ticaretin vergi denetimi üzerindeki etkileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, *9*(1), 13-27.

Çavuşoğlu, S. (2019). *Sınır Ötesi Elektronik Ticarette Açık Artırma Yolu ile Satışlar.* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.

Çeştepe, H. (2003). Elektronik ticaretin ticari ve mali etkileri: Dünya ve Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22*(1), 47-62.

Delitay, C. (2020). *Elektronik Ticaret: Türkiye'nin İhracatı Açısından Değerlendirilmesi.* (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/Türkiye.

Döner, B. V. (2019). *Doğrudan E-Ticarette Katma Değer Vergisinin Sınır Ötesi Uygulaması.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.

Durak, M. (2019). *Elektronik Ticarette Hile Denetimi ve Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.

Eser, L. Y., & Polat, S. (2014). Elektronik Ticaretin Transfer Fiyatlandırmaya Etkisi. *Journal of Management and Economics Research*, *12*(23), 52-69.

Gerger, G. Ç. (2011). Elektronik Ticarette Tüketim Vergisi Olarak KDV'nin Etkinliği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, *3*(1), 59-67.

Gerger, G. Ç., & Gerçek, A. (2016). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Açısından Katma Değer Vergisinin Uygulama Sorunlarının Değerlendirilmesi. *International Journal of Public Finance*, *1*(1), 61-74.

Gökbunar, R., & Utkuseven, A. (2002). Elektronik ticaretin vergilendirilmesinde yaşanan gelişmeler: Yeni İpek Yolu bir vergi cenneti mi?. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (27).

Hamamcıoğlu, E. (2018). Elektronik Ticaretin Hukuksal Boyutu. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 43-72.

HAN, Ö. Ü. V. Türkiye'de E-Ticaretin Gelişimi: Uluslararası Trendler ve Beklentiler. *Dış Ticarette Güncel Tartışmalar*, 73.

Hoque, M., & Bashaw, R. E. (Eds.). (2020). *Cross-border E-commerce. Marketing and Management*. IGI Global

Hummatov, J. (2022). *Elektronik Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa/Türkiye.

İnal, E. (2005). E-Ticaret Hukukundaki Gelişmeler ve İnternette Sözleşmelerin Kurulması, İstanbul/Türkiye: Vedat Kitapçılık.

Kayahan, L., & Hepaktan, C. E. (2016). Türkiye'de elektronik ticaret hacmini etkileyen faktörlere ilişkin VAR analizi (2005-2015). *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(4), 159-190.

Li, Z.M. (2009). Overview of e-commerce law. z. Li. içinde Beijing Foreign Trade and Economic University Press. 3-20.

Organ, İ., & Çavdar, F. (2012). Elektronik ticaretin vergilendirilmesinde uluslararası alanda yaşanan sorunlar. *Journal of Internet Applications and Management*, *3*(1), 63-84.

Ortakarpuz, M. (2022). Sınır Ötesi Elektronik Ticarette Vergilendirme Sorunları ve Sorunların Çözümüne Yönelik Uygulamalar. *Vergi Raporu.* 274, 11-32.

Ödemişli, E. (2019). *Elektronik Ticaretin Türkiye Ekonomisinde Yarattığı Katma Değer.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.

Ömür, S. (2006). Elektronik Ticaret ve *Vergilendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.

Öz, N. S. (2004). Devletlerin Vergilendirme Yetkileri Sınırının E-Ticaret Açısından Değerlendirilmesi. *Maliye dergisi*, *147*, 90-102.

Özdemirci, A. (2001). Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi-I. *Lebib Yalkın Yayınları, Mükellefin Dergisi*, (103).

Shi, Y. (2021). *Yeni İpek Yolu Projesi Çerçevesinde Çin ve Türkiye Arasındaki Sınır Ötesi E-Ticaret İle İlgili Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun/Türkiye.

Şahin, İ. E. (2007). Küresel Rekabet Ortamında Türkiye'de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *7*(13), 180-193.

ŞAHİN, S. Küreselleşen Dünyada Uluslararası Lojistik ve Sınır Ötesi E-Ticaret Ticareti: E-Ticaret Geleceğin En Önemli Ticaret Yöntemi Midir?. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 82-97.

TEPAV (2014). "Türkiye'de E-İhracat: Fırsatlar ve Sorunlar", İnternet Adresi: https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/14159731805.Turkiyede_E_Ihracat_Firsatlar_ve_S orunlar.pdf, Erişim Tarihi: 30.01.2023.

Türeli, N. Ş. (2008). Hizmet Sektöründeki Kobi'lere Yönelik Elektronik Ticaret ve Sanal Girişimciliğin Modellenmesi. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, *13*(3).

UNCTAD, (2021). Technical Notes on ICT for Development, İnternet Adresi: https://unctad.org/system/files/official-document/tn_unctad_ict4d17_en.pdf Erişim Tarihi: 30.01.2023.

Yarıcı, M. (2008). *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde Elektronik Ticaret Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul/Türkiye.

Yılmaz, Ö., & Bayram, O. (2020). COVID-19 pandemi döneminde Türkiye'de e-ticaret ve e-ihracat. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(2), 37-54.

Yüceol, Ö. G. N., Can, E., Zehir, C., & Urfa, A. G. A. M. Covid-19 Döneminde E-Ticaret Sektörü İncelemesi ve Strateji Önerileri. In *CONFERENCE ID* (p. 124).

İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ

Editör: Dr. Merve Özdemir

nobel

İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ

Editör: Dr. Merve Özdemir

Yayın No.: 5010
Beşeri Bilimler / İletişim No.: 151
ISBN: 978-625-397-605-7
E-ISBN: 978-625-397-606-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Özdemir, Merve.
İletişim Sosyolojisi / Editör: Merve Özdemir
1. Basım, X + 224 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-605-7
E-ISBN: 978-625-397-606-4
1. İletişim 2. Sosyoloji 3. İletişim Sosyolojisi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI iii

TEŞEKKÜR ix

İLETİŞİM BİLİMİ VE İLETİŞİM SOSYOLOJİSİNİN TEMELLERİ 1
Fedayi Yağar

Giriş 1
İletişim 2
İletişim Bilimi 5
İletişim Bilimi Yaklaşımları 7
İletişim Sosyolojisi 11
İletişim Sosyolojisi Yaklaşımları 13
Medya ve Toplum 17
Sonuç 20
Kaynakça 21

METROPOLÜN YENİ TAŞRALARI: BEYKOZDA ÇEKİLEN DİZİLERİN GÖSTERGE POLİTİĞİ ÜZERİNE NETNOGRAFİK BİR ANALİZ 25
Mehmet Emin Balcı

Giriş 25
Üç İstanbul ve Beykoz 27
Dizi Patlaması ve TV'deki Beykoz 31
Yöntem 35
Örneklem 36
Bulgular 36
Sınıfsal Farkların Mekânı Beykoz 38
Sonuç 44
Kaynakça 47

İLETİŞİMDEN DİRENİŞE GÜNDELİK HAYATTA DEDİKODU 51
Mehmet Serkan Demirci

Giriş 51
Deg101: Dedikoduya Giriş 53
Dedikodunun İletişimsel Kökenleri Temelindeki Çıktıları 56
Dedikodunun Cinsiyetlendirilmiş Yapısı, Ahlakiliği ve Örgütsel Stresörlüğü 62
Gündelik Hayatta Direniş ve Dedikodu 67
Dedikodu Yoluyla Gündelik Hayatta Direnmek: Ama Nasıl ve Neden? 70
Sonuç -ya da Benden Duymuş Olma Ama- 78
Kaynakça 79

HABER ÜRETİMİ VE ANLAM 89
Sema Dökme Yağar

Giriş 89
Haber 90
Haberin Tarihçesi 94
Haber Üretim Süreçleri 95
Haber İçeriklerini Etkileyen Unsurlar 98
Haber Yazmada Temel Kurallar 100
Haberlerin Anlamı 103
Sonuç 109
Kaynakça 111

DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE GÖRSEL KÜLTÜR ÇALIŞMALARI 115
Kemal Deniz

Giriş 115
Görsel İletişim ve Anlam 118
Dijitalleşme ve Görsel Kültür 125
Sonuç 129
Kaynakça 130

GÖÇ, İSTİSNA HÂLİ VE İLETİŞİM 133
Nihan Gizem Kantarcı Ateş

Giriş 133
Göç ve Zorunlu Göç Edenlerin Kavramsal Çerçevesi 134
Göçün Kitle İletişimindeki İstisna Hâli 137
Hukukta İstisna Hâlleri 140
Sonuç 147
Kaynakça 149

ALGI VE DIŞ DÜNYA: BERKELEY 153
Sibel Gökçe

Giriş 153
Berkeley'in Epistemolojisi: Esse Est Percipi 154
Hayal mi İmgelem mi? 160
Tanrı ve Dış Dünya 165
Kaynakça 170

YAPAY ZEKÂ, İLETİŞİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME: "SOSYAL HAYATA EŞİT KATILIM: WE WALK" 171
Özgün Arda Kuş - Arzu Kızbaz

Giriş 171
Yapay Zekâ Kavramı ve Gelişimi 173
Akıllı Cep Telefonları ve Mobil Uygulamalar 175
We Walk Uygulaması ve Uygulama Destekli Donanımlar 177
Yapay Zekâ ve İletişim 178
Sürdürülebilirlik, Sosyal Sürdürülebilirlik ve Sosyal Hayata Eşit Katılım 179
Araştırmanın Yöntemi ve Araştırmanın Evreni 180
Araştırmanın Bulguları 181
Sonuç 183
Kaynakça 185

DİJİTAL PAZARLAMADA YAPAY ZEKÂNIN ÜRETTİĞİ REKLAM İÇERİKLERİ 187
Safa Atmaca

Giriş 187
Yapay Zekâ 188
Dijital Pazarlama ve Yapay Zekâ 189
Yapay Zekânın Ürettiği İçerikler 194
Yapay Zekânın Ürettiği Reklam İçerikler 195
Yapay Zekânın Ürettiği Reklam İçerik Örnekleri 196
Kitkat Reklamı 196
Ziraat Bankası Kemal Sunal Reklamı 197
Eti Popkek Sohbet Robot 198
Migros Sanal Market 200
Sonuç 200
Kaynakça 202

İLETİŞİMSEL AĞLAR, PREKARYA VE ESNEK ÇALIŞMA 205
Merve Özdemir

Giriş 205
Enformasyon Toplumu 207
Prekarya Kavramı 209
Covid Döneminde Prekaryalaşma 213
Sonuç 215
Kaynakça 217

YAZAR ÖZ GEÇMİŞLERİ 219

İLETİŞİM BİLİMİ VE İLETİŞİM SOSYOLOJİSİNİN TEMELLERİ

Fedayi Yağar

Giriş

İnsanların davranışlarını anlayabilmede iletişim hayati bir rol oynamaktadır. Nitekim iletişim kavramı, her mesleğin, akademik alanın ve bir bütün olarak toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu noktada, ilişkilerin kurulduğu temel olarak iletişim gösterilmektedir. Günümüzde özellikle etkili iletişime çok vurgu yapılmasına rağmen, genellikle büyük yanlış anlamaların ve çatışmaların nedenini zayıf iletişim oluşturmaktadır (Grover, 2005). Zayıf iletişimin ortadan kaldırılması ile birlikte birçok alanda hem bireysel hem toplumsal sonuçlar elde edilmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde haberler üzerine yapılan bir araştırmada etkili iletişimin sağlanması ile birlikte bireylerde iklim değişikliği konusunda fikir birliği oluşturulabildiği öne sürülmüştür (Bolsen ve Shapiro, 2018).

kapsamda haberlerde yer alan içeriklerin objektif, kanıtlanabilir ve güvenilir olması gibi birçok unsur tartışmalı konular hâline gelmiştir. Özellikle medya kanallarının artması ile birlikte insanların takip edebileceği içerikler artmış ve hangisinin güvenilir olduğu noktasında ise, ideolojik yapılar etkili olmaya başlamıştır. Bu ideolojik yaklaşımlara insanları etkilemek için çok başvuruluyor olması ve bireylerin medya okuryazarlık düzeylerinin düşük olması gibi birçok faktör iletişim sosyolojisinin günümüzde dikkatle ele alınması gereken alanlardan birisi olduğunu karşımıza çıkarmıştır.

Kaynakça

Adıgüzel, Y., Yılmaz, M.M., Uybadın, A. (2022). Türkiye'de iletişim sosyolojisi çalışmaları üzerine tarihsel bir inceleme, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 20(39): 1-46.

Adıgüzel, Y. (2020). *İletişim sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Anık, C. (2014). *İletişim sosyolojisi: Kuramsal Temeller*. İstanbul: Derin Yayınları.

Aubrey, J. S. (2006). Effects of sexually objectifying media on self-objectification and body surveillance in undergraduates: Results of a 2-year panel study, Journal of Communication, 56(2): 366-386.

Ateş, E. (2016). Bir bilim dalı olarak iletişim bilimleri alanının Türkiye'deki konusal kapsam analizi, *International Journal of Social Science*, 51(3): 217-228.

Banwart, M. (2020). Communication studies: Effective communication leads to effective leadership, *New Directions for Student Leadership*, 165: 87–97.

Bhandari, M.P. (2023). *Perspectives on sociological theories, methodological debates, and organizational sociology*. Denmark: River Publishers.

Bolsen, T., Shapiro, M. A. (2018). The US news media, polarization on climate change, and pathways to effective communication, *Environmental Communication*, 12(2): 149-163.

Braghieri, L., Levy, R. E., Makarin, A. (2022). Social media and mental health, *American Economic Review*, 112(11): 3660-3693.

Brown, J. D. (2002). Mass media influences on sexuality, *Journal of Sex Research*, 39(1): 42-45.

Burns, T.W., O'Connor, D.J., Stocklmayer, S.M. (2003). Communication: a contemporary definition, *Public Understand*. Sci. 12(1): 183–202.

Burscher, B., Van Spanje, J., de Vreese, C. H. (2015). Owning the issues of crime and immigration: The relation between immigration and crime news and anti-immigrant voting in 11 countries, *Electoral Studies*, 38: 59-69.

Calhoun, C. (2011). Communication as social science (and More), International Journal of Communication, 5(1): 1479-1496.

Cereci, S. (2023). *İletişim sosyolojisi*. Ankara: IKSAD Yayınları.

Coyne, S. M., Padilla-Walker, L. M., Holmgren, H. G., Davis, E. J., Collier, K. M., Memmott-Elison, M. K., Hawkins, A. J. (2018). A meta-analysis of prosocial media on prosocial behavior, aggression, and empathic concern: A multidimensional approach, Developmental Psychology, 54(2): 331-338.

Coyne, S. M., Ward, L. M., Kroff, S. L., Davis, E. J., Holmgren, H. G., Jensen, A. C., Essig, L. W. (2019). Contributions of mainstream sexual media exposure to sexual attitudes, perceived peer norms, and sexual behavior: A meta-analysis, Journal of Adolescent Health, 64(4): 430-436.

Donald, J. N., Sahdra, B. K., Van Zanden, B., Duineveld, J. J., Atkins, P. W., Marshall, S. L., Ciarrochi, J. (2019). Does your mindfulness benefit others? A systematic review and meta-analysis of the link between mindfulness and prosocial behaviour, *British Journal of Psychology*, 110(1): 101-125.

Durkheim, E. (1982). Sociology and the social sciences (1903). Lukes, Steven (Ed.), *In The Rules of Sociological Method: And selected texts on sociology and its method*. London: Springer.

Durul, S. (2020). İletişim nedir? İletişim işleyişi, boyutları ve özellikleri. Erkan Yüksel (Ed.), *Bütün yönleriyle sağlık iletişimi* kitabı içinde. Konya: Literatürk Yayıncılık.

Eberl, J. M., Meltzer, C. E., Heidenreich, T., Herrero, B., Theorin, N., Lind, F., Strömbäck, J. (2018). The European media discourse on immigration and its effects: A literature review, Annals of the International Communication Association, 42(3): 207-223.

Eğribel, E. (2018). Sosyoloji ile iletişim disiplinleri arasındaki ilişki üzerine, *Sosyologca*, 8(15): 58-71.

Fiske, J. (1993) *Introduction to communication theory*, London: Routledge.

Işık, M. (2012). *Kitle iletişim teorilerine giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Greitemeyer, T. (2011). Effects of prosocial media on social behavior: When and why does media exposure affect helping and aggression? Current Directions in Psychological Science, 20(4): 251-255.

Grover, S. M. (2005). Shaping effective communication skills and therapeutic relationships at work: The foundation of collaboration, *Aaohn Journal*, 53(4): 177-182.

Karaboğa, T., Karaboğa, H. A., Şehitoğlu, Y. (2020). The rise of big data in communication sciences: a bibliometric mapping of the literature, *Connectist: Istanbul University journal of communication sciences*, 58: 169-199.

Karaca, M. (2016). Sosyolojik perspektiften iletişim, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57): 626-648.

Khan, G. F., Lee, S., Park, J. Y., Park, H. W. (2016). Theories in communication science: a structural analysis using webometrics and social network approach, *Scientometrics*, 108: 531-557.

Lock, I., Wonneberger, A., Verhoeven, P., Hellsten, I. (2020). Back to the roots? The applications of communication science theories in strategic communication research, *International Journal of Strategic Communication*, 14(1): 1-24.

Löblich, M., Scheu, A. M. (2011). Writing the history of communication studies: A sociology of science approach, *Communication Theory*, 21(1): 1–22.

Neria, Y., Sullivan, G. M. (2011). Understanding the mental health effects of indirect exposure to mass trauma through the media, *JAMA*, 306(12): 1374-1375.

Neuman, W. R., Guggenheim, L. (2011). The evolution of media effects theory: A six-stage model of cumulative research, *Communication Theory*, 21(2): 169-196.

Oçak, Z. (2020). İletişim biliminin oluşumunda positivist epistemiyolojinin rolü, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 36(1): 119-140.

Potter, W. J. (2012). *Media effects*. Los Angeles: Sage Publications Inc.

Prot, S., Gentile, D. A., Anderson, C. A., Suzuki, K., Swing, E., Lim, K. M., Lam, B. C. P. (2014). Long-term relations among prosocial-media use, empathy, and prosocial behaviour, *Psychological Science*, 25(2): 358-368.

Price, M., Legrand, A. C., Brier, Z. M. F., van Stolk-Cooke, K., Peck, K., Dodds, P. S., Danforth, C. M., Adams, Z. W. (2022). Doomscrolling during COVID-19: The negative association between daily social and traditional media consumption and mental health symptoms during the COVID-19 pandemic, Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy, 14(8): 1338–1346.

Ratna, H. (2019). The importance of effective communication in healthcare practice*, Harvard Public Health Review*, 23: 1-6.

Rouke, J.S. (2022). *Effective communication*. London: Dorling Kindersley Limited.

Valkenburg, P. M., Peter, J., Walther, J. B. (2016). Media effects: Theory and research, *Annual Review of Psychology*, 67: 315-338.

Vardarlıer, P., Zafer, C. (2019). Medya ve toplum, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2): 355-361.

Weber, R. (2015). Biology and brains-methodological innovations in communication science, Communication Methods and Measures, 9(2): 1–4.

Touraine, A. (2003). Sociology without societies, *Current Sociology*, 51(2): 123-131.

Yağcı, T., Uçar, M. (2018). İletişimde engeller ve etkinlik, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3): 142-160.

Zhao, N., Zhou, G. (2020). Social media use and mental health during the COVID-19 pandemic: Moderator role of disaster stressor and mediator role of negative affect, *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 12(4): 1019-1038.

METROPOLÜN YENİ TAŞRALARI: BEYKOZDA ÇEKİLEN DİZİLERİN GÖSTERGE POLİTİĞİ ÜZERİNE NETNOGRAFİK BİR ANALİZ

Mehmet Emin Balcı

Giriş

Taşra, en yalın manası ile merkezden uzaklığı ifade eder. Öte yandan bu uzaklığın sadece fiziksel ölçütlerle oluşturulduğu söylenemez. Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi ve artan toplumsal refah ile birlikte taşra söylemsel olarak da yeniden üretilmektedir. Türkiye'deki metropol ve taşra söyleminde İstanbul'un değişen sosyal hayatının meydana getirdiği kendine özgü karşılaşmaların kayda değer bir işlevi vardır. Geçmişten bugüne İstanbul toplumun tüm renklerini içeren çeşitliliği ile siyasal, ekonomik veya kültürel merkez-çevre ayrımlarının odak noktası olmuştur. 1950'lerde gurbet

2017 yılında İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından yaptırılan İstanbul'daki film sektörünün mevcut durum araştırmasına göre Beykoz'da film sektörü gibi yaratıcı endüstriyel sektörlerde hizmet veren işletme sayısı 669, istihdam edilen kişi sayısı 6860'dır. İstanbul genelinde yaratıcı endüstriyel sektörün istihdam oranı %15 olduğu dikkate alınırsa Beykoz mevcut istihdamın yalnızca %1'ini karşılamaktadır (Kanburoğlu, 2017:18). Öte yandan film endüstrisinin gerektirdiği sosyal koşullarının Beykoz'un mevcut yaşamı üzerinde yapacağı olumlu ve olumsuz etkilerin planlanması hayati bir zorunluluk arz etmektedir. Diğer yandan dizi sektörünün inşa ettiği mevcut Beykoz temsilinin muhtemel yeni kapitalist dönüşümün ardından hayatta kalması nerdeyse imkânsızdır. Post-endüstriyel bir dönüşümün, Beykoz'un farklı dokularının dramaturjik bir çatışma unsuru hâline getirildiği nostaljik, melodramatik ve polisiye-suç anlatılarının gereksinim duyduğu ortamı kaldıracağını tahmin etmek çok güç değildir. Başka bir deyişle Beykoz'un çeşitli ve çelişkili dokularının çözülüp homojenleşmesi dramatik bakışın da buradan başka yerlere kaymasına neden olacaktır. İlçenin gerçek sorunlarını popüler kültürel temsilin gösterenlerine çeviren dizi yayıncılığı ve film turizmi için "ideal mekânlar" önermenin dışında bir açılıma ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

Alnıaçık, A. (2008). *After deındustrialization, ın the midst of urban transformation: the case of PAŞABAHÇE*. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

Bazin, M. ,Tapia, S. (2015). *Türkiye coğrafyası*. (Çev. A. N. Kocasu.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Betton, S. (1995). *Film-induced Tourism*, Toronto: Channel Vıew Publıcatıons.

Bali, R. N. (2009). *Tarz-ı hayat'tan life style'a yeni seçkinler, yeni mekânlar, yeni yaşamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Boym, S. (2009). *Nostaljinin geleceği*. (Çev. F. B. Aydar.). İstanbul: Metis Yayınları.

Çatay, K. (Yapımcı) ve Saral, H. (Yönetmen). (2010). *Aşk-ı memnu*. Türkiye: Ay Yapım

Çatay, K. (Yapımcı) ve Karcı, C. (Yönetmen) (2012). *Karadayı*. Türkiye: Ay Yapım

Foulshom, G. (2016*).* Deep divisions along class and racial lines in Los Angeles, https://luskin.ucla.edu/deep-divisions-along-class-and-racial-lines-in-los-angeles

Global film and video services market report 2021 - opportunities and strategies to 2030, 02.05.2022 tarihinde https://www.businesswire.com/news/home/20210910005333/en/Global-Film-and-Video-Services-Market-Report-2021---Opportunities-and-Strategies-to-2030---ResearchAndMarkets.com#:~:text=The%20global%20film%20and%20video%20market%20reached%20a%20value%20of,and%20%24410.6%20billion%20by%202030; adresinden alındı.

Gül, M. (2013). *Modern İstanbul'un doğuşu*. (Çev. B. Helvacıoğlu.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

İnanoğlu, T. (Yapımcı). Oğuz, O. (Yönetmen) (2022). Arka Sokaklar, Türkiye: Erler Film

İstanbul Turizm ve Kültür Müdürlüğü (2019*). İstanbul* Turizm İstatistikleri Raporu, 11.11.2020 tarihinde https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/68945,aralik-2019-turizm-istatistikleri-istanbulpdf.pdf?0;sitesinden alındı

Jager, M. (2015). Sınıfın tanımlanması ve mutenalaştırımanın estetiği: Melbourne'de viktoryacılık. (M. Uzun Çev.) N. Smith & P. Williams (Ed.), *Kentin Mutenalaştırılması* (s.111-127). İstanbul: Yordam Kitap.

Kanburoğlu, Ö. (2017). İstanbul'da Film Sektörünün Durum Analizi Ve Sektörün Geleceği Projesi, İstanbul Kalkınma Ajansı.

Karczewska, A., Skolik, S., Kukowska, K. (2019). Tourist areas in the cyberspace: netnographıc research of the northern kraków-częstochowa upland. *ECREG STUDIES*, Vol. 12, No. 1, 2019, 80-89

Keyder, Ç (2013). *İstanbu*l: *Küresel ile yerel arasında*, İstanbul: Metis Yayınları.

Kılıçbay, M. A. (2000). *Şehirler ve kentler*. Ankara: İmge Kitabevi.

Koçak, H. (2014). *Camın işçileri*. İstanbul: İletişim Yayınları

Koumelis, T. (2018). *80 million international travellers influenced by films worldwide,* 15.06.2019 tarihinde traveldailynews sitesi https://www.traveldailynews.com/post/80-million-international-travellers-influenced-by-films-worldwide; adresinden alındı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Sinema, 12.11.2020 tarihinde sinema.ktb.gov.tr sitesinin https://sinema.ktb.gov.tr/TR-144750/turkiye39de-sinema.html; adresinden alındı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2018). Latin Amerika pazar raporu yürütülen faaliyetler, hedef ve stratejiler (Brezilya- Arjantin- Kolombiya*),* 10.11.2020 tarihinde *http://www.tanitma.gov.tr/Eklenti/58854,guneyamerikaulkeleripazarraporu2018pdf.pdf?; sitesinden alındı.*

Lefebvre, H. (2017). *Şehir hakkı*. (Çev. I. Ergüden) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2019). *Kentsel devrim*. (Çev. S. Sezer.) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Marcuse, P. (2015). Terk Etme, mutenalaştırma ve yerinden etme: New York City'deki mekanizmalar. (M. Uzun Çev.) N. Smith & P. Williams (Ed.), *Kentin mutenalaştırılması* (ss. 207-237). İstanbul: Yordam Kitap.

McClintok, P. (2020). 2019 Global Box Office revenue hit record $42.5b despite 4 percent dip in U.S., 02.05.2022 tarihinde *billboard* sitesi https://www. billboard.com/music/music-news/2019-global-box-office-revenue-hit-record-425b-despite-4-percent-dip-in-us-8547827/; adresinden alındı.

Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent*. (Çev. G. Koca & T. Tosun) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Müjde, G. (Yapımcı) ve Taşçı, O. (Yönetmen) (2014). Pis yedili, Türkiye: Tükenmez Kalem

Ponting, C. (2011). *Dünya tarihi*, (Çev. E. B. Özbilen) İstanbul: Alfa Yayınları.

Park, R. E. ve Burgess, E. W. (2016). *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler,* (Çev. P. K. Kayalıgil) Ankara: Heretik Yayınları.

Şahin, Turan (2015). *Sağım solum dizi: Hollykoz*, Beykoz Belediyesi Bilgi İşlem Müdürlüğü Yayın No: 1

Şentürk, M. (2019). Beykoz'da kır-kent etkileşimi, *Beykoz Sempozyumu Tebliğler Kitabı*: İstanbul, s. 429-439

Stavrides, S. (2016). *Kentsel heterotopya özgürleşme mekânı olarak eşikler kentine Doğru* (A. Karatay Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Turkle, S. (1994). The Constructions and reconstructions of self in virtual reality: playing in muds, *Mind Culture And Activity* 1(3):158-167

Uştuk, H. (2019). *ABD'den sonra en fazla dizi ihraç eden ülke Türkiye* 14.11.2020 tarihinde www.aa.com sitesinin https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/abdden-sonra-en-fazla-dizi-ihrac-eden-ulke-turkiye/1641524; adresinden alındı.

Wacquant, L. (2015) *Kent paryaları*. (Çev. M. Doğan) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Weber, E. (2017). *Köylülerden Fransızlara*. (Çev. Ç. Sümer) Ankara: Heretik Yayınları.

West Hollywood Demographics, https://www.point2homes.com/US/Neighborhood/CA/West-Hollywood-Demographics.html

Stats: *West Hollywood saw 3.59 million visitors in 2017-18*, 02.05.2022 tarihinde travelagent sitesi https://www.travelagentcentral.com/destinations/stats-west-hollywood-saw-3-59-million-visitors-2017-18#:~:text=West%20Hollywood%20Travel%20%2B%20Tourism%20Board,a%20study%20by%20Destination%20Analysts; adresinden alındı.

Whyte, W. (2019). *Köşe başı toplum* (D. Elhuseyni Çev). Ankara: Heretik Yayınları

İLETİŞİMDEN DİRENİŞE GÜNDELİK HAYATTA DEDİKODU

Mehmet Serkan Demirci

Güller arasında seni bensiz gören olmuş
Gönlüm yüzünün rengine düşmüş de ben olmuş
Duydum ki güzel gözlerini çok seven olmuş
Gönlüm yüzünün rengine düşmüş de ben olmuş
-Uşşak Şarkı-

Giriş

Gündelik hayata içkin bir iletişim şekli olan dedikodu, neredeyse tüm kültürlerde var olmasından dolayı evrensel bir özellik taşır. Bireylerin kendi gerçekliklerini kurma çabaları, bir gruba dâhil olma beklentileri ya da sadece *keyifli* zaman geçirme istekleri gibi insanın basit ihtiyaçlarının karşılanmasında dedikodu; gündelik yaşamda kendi üstüne düşen rolü layıkıyla yerine getirirken aynı zamanda dedikodunun sosyokültürel, politik ve psikososyal bileşenleri, kavrama genel-geçer kabullerin ötesinde yaklaşma zorunluluğu-

söylemlerin bu kadar hakikatten uzak ve pervasızlığın böylesi geçerli olduğu bir dönemde iktidarla dalga geçmenin -*ya da mücadele etmenin*- belki de en keyifli kısmı; onu görünmez bir düşmanla savaşmak zorunda bırakmaktır. Direniş -insanlık tarihindeki direniş örneklerinin hafızamızda yer ettiği gibi- her zaman "orada olmak" değildir. Bazen saklanmayı bazen de "benden duymuş olma" demeyi gerektirir. Gündelik hayatın kaygan gerçekliğinde iktidar eliyle yaratılan tüm ahlaki referanslara karşı gelmek pahasına, şiddetle şiddetsizlik arasında gidip gelen tekinsiz bir hâl olarak özneler için taşınması zor bir silahtır. Kullanımı özneyi iktidar sahipleri nezdinde değersiz kılsa bile Lefebvre'nın (2010:232) da söylediği gibi insan, yaşamı değer yitirirken de gelişim gösterebilir.

Kaynakça

Adkins, K. (2017). *Gossip, epistomology and power knowledge underground*. Cham/Switzerland: Springer International Publishing AG.

Aikins, J. W., Collibee, C., Cunningham, J. (2017). Gossiping to the top: Observed differences in popular adolescents' gossip. *Journal of Early Adolescence*, Vol. 37 (5), 642-661.

Akçakaya, N. (2019). Sosyal kontrolün başka fenomenleri gramatik yapılar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 403-442.

Akduru, H. E., Semercioöz, F. (2017). Kamu kurumlarında örgütsel dedikodu ve işyeri yalnızlığına dair bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13*(13), 106-119.

Alakaşlı, H., Tösten, R. (2022). Okullarda örgütsel dedikodu ile bağlılık arasındaki ilişkinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 44-58.

Alfano, M., Robinson, B. (2017). Gossip as a burdened virtue. *Ethical Theory and Moral Practice, 20*, 473-487.

Alicart, H., Cucurell, D., Marco-Pallares, J. (2020). Gossip information increases reward-related oscillatory activity. *Neuroimage, 21*.

Aliefendioğulları, H. (1997). Konuşma dilinde cinsiyete dayalı farklılaşma kadın ve erkek dili. *Antropoloji, (13)*, 17-35.

Arabacı, İ. B., Sünkür, M., Şimşek, F. Z. (2012). Öğretmenlerin dedikodu ve söylenti mekanizmasına ilişkin görüşleri: Nitel bir çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2*(2), 171-190.

Arbuckle, G. A. (2022). From gossip to conspiracy thinking: Analysis and scriptural evaluations. *The Australasian Catholic Record, 99*(2), 187-200.

Ata, F., Coşkun, Ö. F. (2021). Örgütsel iletişimde sanal dedikodunun rolü: covid-19 salgını sürecinde akademisyenlere yönelik nitel bir uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 9*(2), 817-847.

Atabek, Ü., Özşarlak, P., Atabek, G. (2021). Akademik örgütlerde dedikodu ve söylentilere yönelik algılar. *yükseköğretim dergisi, 11*(1), 111-122.

Awwad, A. M. (2001). Gossip, scandal, shame and honor killing: A case for social constructionism and hegemonic discourse. *Social thought & research*, 39-52.

Bauman, Z. (2018). *Akışkan hayat*. (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayoğlu-Kına, F. (2020). Kadın-Erkek ayrımında simgesel aklın inşası: Kimin aklı?. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, (13)*, 158-170.

Bayramoğlu, G. (2019). Fısıltı gazetesinin yönetimi: Kamu ve özel sektör yöneticileri arasında karşılaştırmalı bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 26*(1), 181-199.

Bektaş, M. (2019). Akademide dedikodu ve söylenti ağı üzerine nitel bir çalışma. *Nitel Sosyal Bilimler, 1*(1), 69-88

Bektaş, M., Erdem, R. (2015). Örgütlerde informal iletişim süreci: Kavramsal bir çerçeve. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17*(1), 125-139.

Bertolotti, T., Magnani, L. (2014). An epistemological analysis of gossip and gossip-based knowledge. *Synthese, 191*(17), 4037-4067.

Bickerton, D. (2012). *Adem'in dili: İnsan lisanı nasıl yarattı, lisan insanı nasıl yarattı*. (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları

Caivano, O., Isik, I., Talwar, V. (2021). Can I trust you? Children's perceptions of friends and classmates who gossip. *Personal Relationships, 28*(3), 683-702.

Carrim, N. M. (2019). Minorities' experiences of office gossip. *SA Journal of Industrial Psychology, 45*(1), 1-10.

Chang, K., Kuo, C. C. (2021). Can subordinates benefit from Manager's gossip?. *European Management Journal, 39*(4), 497-507.

Corbin, A. (2018). *Sessizliğin tarihi: Rönesanstan günümüze*. (I. Gören, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Cuonzo, A. M. (2010). Gossip and the evolution of Facebook. D. E. Wittkower (Ed.), (A. Bilginer, Çev.) *Facebook and philosophy, what's on your mind?* (s.173-179) içinde Chicago & La Salle, IL. Open Court Publishing Company.

Çağlak, U. (2012). Kent hayatında boş zaman değerlendirmelerine dair bir inceleme: Sohbet ve eğlence mekanları. *OPUS, 2*(1), 7-21.

Çek, S. (2015). Türk Halk ninnilerinde kadın diline ait metaforlar üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 4*(2), 717-732.

Çiçek, B., Kaynak, İ. (2022). Sosyal kaytarmanın dedikoduya etkisinde toksik liderliğin rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 40*(2), 288-315.

Çiçek, B., Söylemez, M. (2020). Sosyal karşılaştırma bakış açısından dedikodu, rekabet ve etik iklim ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 16*(3), 639-656.

De Botton, A. (2005). *Statü endişesi*. (A. S. Bayer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

De Certeau, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi I: Eylem, uygulama, üretim sanatları*. (L. Arslan-Özcan, Çev.). Ankara: Dost Yayınları

Deleuze, G., Guattari, F. (2020). *Anti-ödipus*. (F. Ege, H. Erdoğan ve M. Yiğitalp, Çev.). Ankara:BS Yayınları

Dores Cruz, T. D., Beersma, B., Dijkstra, M. T., & Bechtoldt, M. N. (2019). The bright and dark side of gossip for cooperation in groups. *Frontiers in Psychology, 10*, 1374.

Dores Cruz, T. D., Nieper, A. S., Testori, M., Martinescu, E., & Beersma, B. (2021a). An integrative definition and framework to study gossip. *Group & Organization Management, 46*(2), 252-285.

Dores Cruz, T. D., Thielmann, I., Columbus, S., Molho, C., Wu, J., Righetti, F., ... Balliet, D. (2021b). Gossip and reputation in everyday life. *Philosophical Transactions of the Royal Society B, 376*(1838), 20200301.

Dores Cruz, T. D., van der Lee, R., Bechtoldt, M. N., & Beersma, B. (2023). Nasty and Noble Notes: Interdependence Structures Drive Self-Serving Gossip. Personality and Social *Psychology Bulletin*, 01461672231171054.

Duchesne, S., Haegel, F. (2007). Avoiding or accepting conflict in public talk. *British Journal of Political Science, 37*(1), 1-22.

Eckhaus, E., Ben-Hador, B. (2019). Gossip and gender differences: a content analysis approach. *Journal of Gender Studies, 28*(1), 97-108.

Einat, T., Chen, G. (2012). Gossip in a maximum security female prison: An exploratory study. *Women & Criminal Justice, 22*(2), 108-134.

Elber-Börü, D., İslamoğlu, G., Birsel M. (2020). Güvenilir ve güvenilmez insan özelliklerinin karşılaştırılması. *Global Journal of Economics and Business Studies, 9*(18), 149-162.

Elliot, A., Lemert, C. (2010). *Yeni bireycilik: küreselleşmenin duygusal bedelleri*. (B. Kıcır, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ellwardt, L., Labianca, G. J., Wittek, R. (2012). Who are the objects of positive and negative gossip at work?: a social network perspective on workplace gossip. *Social Networks, 34*(2), 193-205.

Ellwardt, L., Steglich, C., Wittek, R. (2012). The co-evolution of gossip and friendship in workplace social networks. *Social networks, 34*(4), 623-633.

Erbaş, S. (2019). Küçük zihinlere yerleştirilen toplumsal cinsiyet rolleri. *Mavi Atlas, 7*(1), 185-210.

Ergin, N. B. (2018). Sıradan insanların gündelik sanatları: De Certeau ve gündelik hayat, A. Esgin ve G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: Temalar, sorunsallar ve güzergahlar* (s.343-370) içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Esgin, A. (2018). Gündelik hayat sosyolojisi: Tarihsel süreç ve temel ilkeler, A. Esgin ve G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: Temalar, sorunsallar ve güzergahlar* (s.13-34) içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Esgin, A., Çeğin, G. (2018). Takdim: Gündelik hayat sosyolojisi -amaç, kapsam ve sorunlar. A. Esgin ve G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: Temalar, sorunsallar ve güzergahlar* (s.9-12) içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Estévez, J. L., Kisfalusi, D., Takács, K. (2022). More than one's negative ties: The role of friends' antipathies in high school gossip. *Social Networks, 70*, 77-89.

Fan, Z., Dawson, P. (2022). Gossip as evaluative sensemaking and the concealment of confidential gossip in the everyday life of organizations. *Management Learning, 53*(2), 146-166.

Feinberg, M., Willer, R., Schultz, M. (2014). Gossip and ostracism promote cooperation in groups. *Psychological science, 25*(3), 656-664.

Fernandes, S., Kapoor, H., Karandikar, S. (2017). Do we gossip for moral reasons? The intersection of moral foundations and gossip. *Basic and applied social psychology, 39*(4), 218-230.

Ferreira, A. V. A. (2014). Gossip as indirect mockery in friendly conversation: The social functions of 'sharing a laugh'at third parties. *Discourse Studies, 16*(5), 607-628.

Fleming, P. J., Gruskin, S., Rojo, F., Dworkin, S. L. (2015). Men's violence against women and men are inter-related: recommendations for simultaneous intervention. *Social Science & Medicine, 146*, s. 249-256.

Fonseca, M. A., Peters, K. (2018). Will any gossip do? Gossip does not need to be perfectly accurate to promote trust. *Games and Economic Behavior, 107*, 253-281.

Foster, E. K. (2004). Research on gossip: Taxonomy, methods, and future directions. *Review of General Psychology, 8*, 78-99.

Foucault, M. (2000). *Özne ve iktidar.* (I. Ergüden; O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

---------- (2003). *İktidarın gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Furedi, F. (2010). *Nereye gitti bu entelektüeller?*. (E. Koca, Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Georganta, K., Panagopoulou, E., Montgomery, A. (2014). Talking behind their backs: Negative gossip and burnout in Hospitals. *Burnout Research, 1*(2), 76-81.

Gezen, H., Kaya, A. (2022). Öğretmenlerin örgütsel dedikodu ve örgütsel ikiyüzlülük algı düzeylerinin incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(3), 1211-1230.

Gezgin, İ. (2020). *Homo narrans: İnsan niçin anlatır? Mit, masal ve hikâyenin arkeolojisi*. İstanbul: Redingot Kitap.

Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Girgin-Büyükbayraktar, Ç. (2018). Kadınların günlük hayattaki iletişim engelleri: Nitel bir çalışma. *İleti-ş-im, (29)*, 141-159

Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız sefalet: Kurtuluş çareleri*. (N. Tutal, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Gruen, A. (2006). *Empatinin yitimi*. (İ. Igan, Çev.). İstanbul: Çitlembik Yayınları.

---------- (2018). *İtaate Karşı* (Y. Wöhler, Çev.). İstanbul: Totem Yayınları.

Guastella, G. (2017). *Word of mouth: Fama and its personifications in art and literature from ancient rome to the middle ages*. Oxford University Press.

Güney, S. (2004). *Yönetim-organizasyon ve örgütsel davranış sözlüğü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gürel, E., Özşenler, S. D. (2020). Dedikodu olgusu: Atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(39), 975-992.

Hançerlioğlu, O. (1994). *Dedikodu. Felsefe sözlüğü*. Cilt: 1. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Harari, Y. N. (2015). *Hayvanlardan tanrılara: Sapiens insan türünün kısa bir tarihi*. (E. Genç, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.

Haugen, M. S., Villa, M. (2006). Big Brother in rural societies: Youths' discourses on gossip. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography, 60*(3), 209-216.

Heller, A. (2006). *Bir ahlak kuramı*. (A. Yılmaz, K. Tütüncü ve E. Demirel, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Holland, M. G. (1996). What's wrong with telling the truth? An analysis of gossip. *American Philosophical Quarterly, 33*(2), 197-209.

Işın, E. (1999). *İstanbul'da gündelik hayat*. İstanbul: YKY Yayınları.

İsahanlı, H., Gazanfargızı, A. (2020). Dedikodu Halkbilim türü müdür?. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 5*, 127-146

Johansson, A., Vinthagen, S. (2016). Dimensions of everyday resistance: An analytical framework. *Critical Sociology, 42*(3), 417-435.

Jolly, E., Chang, L. J. (2021). Gossip drives vicarious learning and facilitates social connection. *Current Biology, 31*(12), 2539-2549.

Karaaslan, N., Gizir, C. A. (2021). Üniversite öğrencilerinde ilişkisel saldırganlık: Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin Rolü. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 54*(2), 361-389.

Karayiğit, E. (2015). *Gendered fields in women's leisure time experiences: The case of "gün" meetings in Ankara*. ODTÜ Sosyal Bilimler Enst. Master Tezi, Ankara

Kasapoğlu, A. (2006). Kur'an'da gıybet olgusu-bir davranım bozukluğu olarak dedikodu ve korunma yolları. *İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı: 11*: (2), 51-70.

Kim, A., Moon, J., Shin, J. (2019). Justice perceptions, perceived insider status, and gossip at work: A social exchange perspective. *Journal of Business Research, 97*, 30-42.

Kojéve, A. (2007). *Otorite kavramı*. (M. Erşen, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları

Köse, H. (2018). Yaban bilinç ya da Lefebvre'ye göre gündelik hayat, A. Esgin ve G. Çeğin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi: Temalar, sorunsallar ve güzergahlar* (s.305-342) içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Kropotkin, P. (2001). *Karşılıklı yardımlaşma: Evrimin bir faktörü*. (D. Güneri, Çev.). İstanbul: Kaos Yayınları.

Leblebici, D. N., Yıldız, H. H., Karasoy, A. (2009). Örgütsel yaşamda dedikodunun algılanışı ve araçsallığı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9*(18), 561-574.

Lee, J., Kralik, J. D., Kwon, J., Jeong, J. (2022). How 'who someone is' and 'what they did'influences gossiping about them. *Plos one, 17*(7), e0269812.

Lefebvre, H. (2010). *Gündelik hayatın eleştirisi I*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

---------- (2010a). *Gündelik hayatın eleştirisi II*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

---------- (2010b). *Gündelik hayatın eleştirisi III*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Li, P., Huang, Z., Wang, R., Wang, S. (2023). How does perceived negative workplace gossip influence employee knowledge sharing behavior? An explanation from the perspective of social information processing. *International Journal of Hospitality Management, 113*, 103518.1-13

Liberman, Z., Shaw, A. (2020). Even his friend said he's bad: Children think personal alliances bias gossip. *Cognition, 204*, 104376,1-13

Lilja, M., Vinthagen, S. (2018). Dispersed resistance: unpacking the spectrum and properties of glaring and everyday resistance. *Journal of Political Power, 11*(2), 211-229.

Litman, J. A., Pezzo, M. V. (2005). Individual differences in attitudes towards gossip. *Personality and Individual Differences, 38*(4), 963-980.

Lyon, D. (1997). *Elektronik göz*. (D. Hatatoğlu, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

---------- (2006). *Gözetlenen toplum*. (G. Soykan, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Lyons, M. T., Hughes, S. (2015). Malicious mouths? The Dark Triad and motivations for gossip. *Personality and Individual Differences, 78*, 1-4.

Martinescu, E., Janssen, O., Nijstad, B. A. (2019). Gossip as a resource: How and why power relationships shape gossip behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 153*, 89-102.

McAndrew, F. T. (2014). The "sword of a woman": Gossip and female aggression. *Aggression and violent behavior, 19*(3), 196-199.

McAndrew, F., Milenkovic, M. (2002). Of tabloids and family secrets: the evolutionary psychology of gossip. *Journal of Applied Social Psychology. Vol. 32* (5), 1064-1082.

McQuail, D., Windahl, S. (1997). *İletişim modelleri -kitle iletişim çalışmalarında-*. (K. Yumlu, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.

Mu, X., Mao, J. Y., Huang, R., Yuan, S. (2022). How employees with a depressogenic attributional style respond to negative workplace gossip: Evidence based on a survey and a scenario experiment. *Personality and Individual Differences, 189*, 111500.1-11

Mutlu, E. (2004). Dedikodu. *İletişim sözlüğü*. 4. Baskı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Nieper, A. S., Beersma, B., Dijkstra, M. T., van Kleef, G. A. (2022). When and why does gossip increase prosocial behavior?. *Current opinion in psychology, 44*, 315-320.

Outlaw, R., Baer, M. D. (2022). What you say matters: Moving beyond gossiping extent to explore the positive effects of gossip truthfulness and gossip interestingness. *Personnel Psychology.*

Ozankaya, Ö. (1975). Dedikodu. *Toplumbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Özmakas, U. (2019). Mikropolitika ve gündelik direniş. M. Demirtaş (Ed.), *Direnişin mikropolitikası* (s.171-188) içinde. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Pápay, B. T., Kubik, B. G., Galántai, J., Takács, K. (2022). gossip is distinct from other topics in spontaneous conversation. *Intersections. East European Journal of Society and Politics, 8*(4), 149-178.

Peters, K., Jetten, J., Radova, D., Austin, K. (2017). Gossiping about deviance: evidence that deviance spurs the gossip that builds bonds. *Psychological Science, Vol. 28* (11), 1610-1619.

Rajačić, A. B., Kišjuhas, A., Škorić, M. (2020). The Sociology of Gossip and Small Talk: A Metatheory. *Sociologia, 52*(6).

Rosnow, R. L. (1991). Inside rumor: A personal journey. *American Psychologist, 46*, 484-496.

Rudnicki, K., De Backer, C. J., Declerck, C. (2019). The effects of celebrity gossip on trust are moderated by prosociality of the gossipers. *Personality and individual differences, 143*, 42-46.

Rudnicki, K., Spacova, I., Backer, C. D., Dricot, C. E., Lebeer, S., Poels, K. (2023). Neuroendocrine and psychophysiological investigation of the evolutionary roots of gossip. *Scientific Reports, 13*(1), 3117.

Scott, J. C. (1995). *Tahakküm ve direniş sanatları: Gizli senaryolar*. (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Seçkin, Ş. N. (2018). İşyerinde algılanan dedikodunun psikolojik rahatlık ve sorumluluk üstlenme davranışı üzerine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23*(3), 973-986.

Sezer, A. (2020). Dedikodu, mekân ve statü. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 13*(31), 1040-1055.

Sezgin, R. (2021). Türk Folklorunda erkek dedikodusu. *YAZIT Kültür Bilimleri Dergisi, 1*(2), 134-156.

Shermer, M. (2007). *İyilik ve kötülüğün bilimi: İnsanlar neden aldatır, dedikodu yapar, ilgi gösterir, paylaşır ve altın kurala uyarlar?.* (S. Gül, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Shinohara, A., Kanakogi, Y., Okumura, Y., Kobayashi, T. (2022). Children manage their reputation by caring about gossip. *Social Development, 31*(2), 455-465.

Shinohara, A., Kobayashi, T. (2022). Children's understanding of friendship formation caused by gossip. *Journal of Experimental Child Psychology, 217*, 105370. 1-15

Simmel, G. (2016). *Gizliliğin ve gizli toplumların sosyolojisi*. (İ. Dündar, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Stokes, M. (2003). Gündelik yaşamı tanımak. D. Kandiyoti ve A. Saktanber (Haz.), *Kültür fragmanları: Türkiye'de gündelik hayat* (s.321-336) içinde. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Suls, J. M. (1977). Gossip as social comparison. *Journal of Communication, 27*, 164-168.

Sun, T., Schilpzand, P., Liu, Y. (2023). Workplace gossip: An integrative review of its antecedents, functions, and consequences. *Journal of Organizational Behavior, 44*(2), 311-334.

Syson, A. (2017). Filthy Harpies and Fictive Knowledge in Philip Pullman's His Dark Materials Trilogy. B. Rogers ve B. Stevens (Ed.). *Clasical traditions in modern fantasy* (s. 233-249) içinde. Oxford: Oxford University Press.

Tan, H., Jiang, T., Ma, N. (2023). Why do people gossip? Reputation promotes honest reputational information sharing. *British Journal of Social Psychology, 62*(2), 708-724.

Tatlı, H. (2015). Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Bir Mikro Uygulama. İş/Güç: *The Journal of Industrial Relations & Human Resources, 17*(4),215-238

Temel-Eğinli, A., Bitirim, S. (2008). Kurumsal başarının önündeki engel: Zehirli (toksik) iletişim. *Selçuk İletişim, 5*(3), 124-140.

Testori, M., Hemelrijk, C. K., Beersma, B. (2022). Gossip promotes cooperation only when it is pro-socially motivated. *Scientific Reports, 12*(1), 4790.

Tomasello, M. (2017). *İnsan iletişiminin kökenleri*. (G. Koca, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Tutal, O. (2014). Kırk yıllık hatrın iletişim mekânı olarak kahvehaneler. A.*Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(3), 151-166

Vaidyanathan, B., Khalsa, S., Ecklund, E. H. (2016). Gossip as social control: Informal sanctions on ethical violations in scientific workplaces. *Social Problems, 63*(4), 554-572.

Vattimo, G. (2012). *Şeffaf toplum*. (Ü. H. Yolsal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları

Weiss, A., Burgmer, P., Hofmann, W. (2022). The experience of trust in everyday life. *Current Opinion in Psychology, 44*, 245-251.

Westacoot, E. (2011). *The virtues of our vices a modest defense of gossip, rudeness, and other bad habbits.* Princeton University Press, New Jersey.

Wu, J., Balliet, D., Van Lange, P. A. (2016). Reputation management: Why and how gossip enhances generosity. *Evolution and Human Behavior, 37*(3), 193-201.

Zong, B., Zhang, L., Chu, X., Qu, J. (2021). Does positive workplace gossip help socialize newcomers? A dual-pathway model based on network ties. *PsyCh Journal, 10*(5), 767-776.

HABER ÜRETİMİ VE ANLAM

Sema Dökme Yağar

Giriş

Sosyal bilimlerdeki yaygın olan görüş haber medyasının kamuoyu üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğudur (Gene Zucker, 1978). Haberlerin ve medyanın, toplumsal değerler üzerindeki büyük etkisi bireylerin önemli konularda fikirlerini değiştirmekte hatta toplumdaki inançları ve doğruları yeniden tanımlamasına neden olmaktadır (Olan vd., 2022). Örneğin, Baden ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada, haberlerin duygu durumları incelenmiş ve hangi gazetecilik anlayışının toplum tarafından ilgi gördüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya göre olumlu içeriğe sahip olan haberler bireylerde olumlu etkiler uyandırmakta ve eylemlerinin olumlu yönde olmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde, olumsuz içeriğe sahip olan haberler ise, bireylerin olumsuz etkilenmesi ve olumsuz eylemler sergilenmesine neden olmaktadır.

müzde yaygın olarak kullanılan yalan haberlere de dikkat etmek gerekmektedir.

Kaynakça

Baden, D., McIntyre, K., Homberg, F. (2019). The impact of constructive news on affective and behavioural responses, *Journalism Studies*, 20(13): 1940-1959.

Basmacı, G. (2022). İnternet gazetelerinin haber yazım kuralları çerçevesinde analizi, *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(21): 1-23.

Bilişli, Y. (2021*). Sağlık iletişimi: Tıbbileştirme, bireyselleştirme, healthism ve tüketime ilişkin sağlık haber çözümlemeleri*, Ankara: Nobel Yayınevi.

Boyer, A. (2010). Haber nedir, nasıl biçimlendirilir? geleneksel ve internet gazetelerindeki farklılıkve benzerlikler. *Humanities Sciences*, 5(1): 114-125.

Bülbül, R. (2000). *Genel gazetecilik bilgileri*, Ankara: Nobel.

Chauhan, T., Palivela, H. (2021). Optimization and improvement of fake news detection using deep learning approaches for societal benefit, *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(2): 1-11.

Cole, F. L. (1988). Content analysis: process and application, *Clinical Nurse Specialist*, 2(1): 53-57.

Çifci, S. (2011). Yazılı basında haber cümlelerinin analizi, *Turkish Studies,* 6(1): 903-917.

Çığ, Ü. (2011). Endüstriyel bir anlatı yapısı:"ters piramit" haber metinleri, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2): 69-90.

Devi, N. B. (2009). Understanding the qualitative and quantitative methods in the context of content analysis. In Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, *International Conference organised by International Federation of Library Associations* (pp. 26-29).

Devran, Y. (2010). Haber söylem ideoloji, İstanbul: Hiperlink Eğit. İlet. Yay. San. Tic. ve Ltd. Sti.

Dündar, L. (2019). Haber üretim süreçleri ve eşik bekçiliği, Emrah Doğan, Nuran Öze (Ed.), *In debates on media & commuication studies* (s. 83-89). London: IJOPEC Publication.

E Shaw, S., Bailey, J. (2009). Discourse analysis: what is it and why is it relevant to family practice?, *Family practice*, 26(5): 413-419.

Gelfert, A. (2018). Fake news: A definition, *Informal Logic*, 38(1): 84-117.

Gene Zucker, H. (1978). The variable nature of news media influence, *Annals of the International Communication Association*, 2(1): 225-240.

Girgin, A. (2005). *Haber yazmak*, İstanbul: Der Yayınevi.

Gül, S. S., Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42): 181-198.

Güz, N. (2005). *Haberlerde yönlendirme kamuoyu araştırmaları*, Ankara: Nobel Yayınevi.

Harcup, T., & O'neill, D. (2017). What is news? News values revisited (again), *Journalism studies*, 18(12), 1470-1488.

He, A. W. (2017). Discourse analysis, The handbook of linguistics, ABD: John Wiley & Sons, Ltd. Published.

Hillgaertner, J. (2015). Current trends in the history of news, *Reformation*, 20(1), 68-76.

Kalsnes, B. (2018). Fake news, In Oxford Research Encyclopedia of Communication, 23(10): 1-21.

Kasım, M. (2008). Basında haberin anlatımında fotoğrafın rolü, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2): 431-448.

Kılıç, D. (2005). Haber yapma sürecinin belirleyici unsurları ve basın ahlakı*, Selçuk İletişim*, 3(4): 142-151.

Küçükalkan, G. (2018). *Derrida ve yapısöküm: Anlam, söylem, haber,* İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Küçüközyiğit, U. (2014). Gazetelerin haber karar süreçleri ve haber kararlarını etkileyen faktörler: karşılaştırmalı bir saha araştırması, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2014(39): 26-47.

Küçüközyiğit, U. (2016). Teknolojiyle hızlanan haber akışı ve bir haber değeri unsuru olarak güncelliğin dönüşümü, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1): 86-95.

McGregor, J. (2002). Restating news values: Contemporary criteria for selecting the news, In Refereed articles from the Proceedings of the ANZCA 2002 Conference, Coolangatta. Communication: Reconstructed for the 21st Century (pp. 1-7).

Olan, F., Jayawickrama, U., Arakpogun, E. O., Suklan, J., Liu, S. (2022). Fake news on social media: the impact on society, *Information Systems Frontiers*, 1-16.

Özdemir, M., Akdağ, M. (2023). Ötekileştirmenin bir aracı olarak medya: mültecilere yönelik Avrupa ve Amerika basınından örnekler, *Erciyes İletişim Dergisi*, 10(1): 395-416.

Öztunç, M. (2021). Covid-19 pandemi süresince Türkiye'nin aldığı ekonomik tedbirlere yönelik haberlerin söylem analizi, *Erciyes İletişim Dergisi*, 8(1): 231-255.

Pape, S., Featherstone, S. (2005). *Newspaper journalısm, A practıcal introduction*, London: SAGE Publications.

Prasad, B. D. (2008). Content analysis, Research Methods For Social Work, 5: 1-20.

Pennycook, G., Rand, D. G. (2021). The psychology of fake news, Trends in Cognitive Sciences, 25(5): 388-402.

Pınarbaşı, T. E., Astam, F. K. (2020). Haberin dönü (şü) mü: sosyal medya gazeteciliği pratikler, *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* (İNİF E-Dergi), 5(1): 70-87.

Strömbäck, J., Karlsson, M. (2011). Who's got the power? journalists' perceptions of changing influences over the news. *Journalism Practice*, 5(6): 643-656.

Tahincioğlu, G. (2020). Haber Yazma Teknikleri. Tezcan Durna (Ed.), Sivil Toplum Kuruluşları İçin Hak Temelli Gazetecilik Kılavuzu içinde (s. 17-30). Ankara: um:ag Vakıf Yayınları.

Tokgöz, O. (1994). *Temel gazetecilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Toprak, Ö., Koçak, M. C. (2021). Haber üretim sürecinde seçim haberlerinin inşası, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 2021(53): 37-51.

Torun, N. N. Y. (2022). Medya ve iletişimde haber toplama ve yazma, *Translation Forum*, 2(28): 422-432.

Toruk, İ., Sine, R. (2012). Haber söylem üretimindeki ideolojik etki: wikileaks haberleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (31): 351-378.

Utma, D. S. (2017). Medyadaki sağlık haberlerini "doğru" okumak, *The Journal of Academic Social Science Studies,* 57: 597-605.

Van Dijk, T. A. (1983). Discourse analysis: its development and application to the structure of news, *Journal of communication*, 33(2): 20-43.

Vardarlıer, P., Zafer, C. (2019). Medya ve toplum, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2): 355-361.

Vidyapeeth, P. (2021). Health journalism: a challenging paradigm, *Medical Journal*, 5(5): 357-358.

Vosoughi, S., Roy, D., Aral, S. (2018). The spread of true and false news online, *Science*, 359(6380): 1146-1151.

Xie, Q. (2018). Critical discourse analysis of news discourse, *Theory and Practice in Language Studies*, 8(4): 399-403.

DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE GÖRSEL KÜLTÜR ÇALIŞMALARI

Kemal Deniz

Giriş

Görüntü veya imge iletişim süreci bağlamında düşünüldüğünde, somut olarak görünene dair algılanın insan zihninde fiziksel, psikolojik ve toplumsal düzeyde veya bunların kesişmiş biçimlerinde bir anlam ifade eden biçimini kapsamaktadır. Doğal yolla oluşanlar dışındaki görünene dair bilinen ilk örneklerin Paleolitik dönemde insan yapımı olan kazıma, boyama ya da yontma tekniklerinin kullanılmasıyla oluşturulmuş şekil, resim veya biçimler olduğu bilinmektedir.[1] Sebepleri hakkında kesin bir uzlaşı olmasa da bu oluşturulan imgelerin eski çağların insanları tarafından bir bağlamda iletişim kurma ve kendini, içinde bulunduğu toplumsal grubu veya

[1] Bkz. İspanya'da Altamira, Fransa'da Lascoux, Brezilya'da Serra da Capivara ve Bulgaristan'da Magura Mağaraları Paleolitik dönemden kalma çizim ve baskı tekniği ile oluşturulmuş insan yapımı bilinen en eski imge örneklerini barındırmaktadır.

bağımsız şekilde üretici ve uyarlanabilir yapay zekâ teknolojileri sayesinde oluşturulacağı beklenebilir. Dijital görsel kültür tüketicisi olan kullanıcılar, dramatik içerikli medya metinlerine interaktif bir katılımla dâhil olmalarının ötesinde, metaverse çağında sarmalayan teknolojilerin de kullanımıyla dijital hikâye yaşayıcılığı deneyimine evrilme yolunda ilerlemektedirler. Özellikle görsel kültürün dijital teknolojiyle birlikte anlatı evrenlerini otonom olarak oluşturma olasılığının olumlu tarafları kadar muhtemel risklerinin de hem teknoloji üreticileri hem de bu üretilen teknolojilerin sosyal, kültürel, yasal ve etik bağlamlarda değerlendirmesini yapacak farklı disiplinlerden araştırmacı ve akademisyenlerce irdelenmesi gerekliliği kaçınılmazdır.

Kaynakça

Bell, P. (2004). Content analysis of visual images, Theo Van Leeuwen and Carey Jewitt (ed.). *Handbook of visual analysis* içinde (s. 10-34). London: Sage.

Benjamin, W. (2020). *Teknik olarak yeniden üretilebilirlik çağında sanat yapıtı*, Çev: Gökhan Sarı. İstanbul: Zeplin Kitap.

Danesi, M. (2013). Visual communication. Marcel Danesi (ed.). *Encyclopedia of media and communication* içinde (s. 703-705). Toronto: University of Toronto Press.

Deniz, K. (2023). Metaverse and new narrative: storyliving in the age of metaverse, Raquel V. Benítez Rojas (ed.). *The future of digital communication* içinde (s.39-55). Boca Raton: CRC Press.

Dikovitskaya, M. (2011). Major theoretical frameworks in visual culture, Ian Heywood and Barry Sandywell (ed.). *The handbook of visual culture* içinde (s. 116-145). London: Bloomsbury.

Griffin, M. (2008). Visual communication, Wolfgang Donsbach (ed.). *The international encyclopedia of communication* içinde (s. 5304-5316). Malden: Blackwell Publishing.

Hill, C.A. (2009). Visual communication theories, Stephen W. Littlejohn and Karen A. Foss (ed.). *Encyclopedia of communication theory* içinde (s. 1002-1005). Los Angeles: Sage.

Jewitt, C. And Oyama, R. Visual meaning: a social semiotic approach, Theo Van Leeuwen and Carey Jewitt (ed.). *Handbook of visual analysis* içinde (s. 134-156). London: Sage.

Kress, G. and van Leeuwen, T. (2021). *Reading images: The grammar of visual design*, London: Routledge.

Mirzoeff, N. (1999). An *introduction to visual culture*, London: Routledge.

Rose, G. (2016). *Visual methodologies: An introduction to researching with visual materials,* Los Angeles: Sage.

Soussloff, C.M. (2011). Towards a new visual studies and aesthetics: theorizing the turns. Ian Heywood and Barry Sandywell (ed.). *The handbook of visual culture* içinde (s. 146-161). London: Bloomsbury.

GÖÇ, İSTİSNA HÂLİ VE İLETİŞİM

Nihan Gizem Kantarcı Ateş

Giriş

Küreselleşme ile birlikte dünyada sınır kavramı değişmektedir. Tarihsel süreçte farklı formlara bürünen sınır, günümüzde göçmenlerin öznesini oluşturduğu bir terim hâlini almıştır. Sınır, üçüncü dünya ülkeleri ile birinci dünya ülkeleri arasında görünmeyen bir bariyer olarak kullanılmaktadır.

Dünya üzerinde siyasal, iklimsel, savaş ve en temelde ekonomik nedenlerle kişiler bir yerden başka bir yere göç etmektedir. Göç edenler gittikleri ülkede en ötekileştirilen grup olarak kabul edilmektedir. Arendt toplama kamplarında "her şey mümkündür" ilkesinin kabul edildiğini ve hukuksuzluğun bir hukuk normu olduğunu belirtir. Bugün göçmen kamplarının da benzer şekilde devlet otoritelerinin devamlılığı için istisna bölgesi olduğu sonucuna ulaşılır. Agamben istisna hâlini hukuk sisteminin uygulanmadığı özel bir düzenleme olarak belirtir. Göçmen krizi gibi olağanüstü durumlar-

devam edeceği ile ilgili de düzenleme yapılmamıştır. İstisna hâlinin unsurlarından birisi de "belirsiz alan" olarak yasal düzenlemenin yapılmadığı hukuk boşluğu durumudur. Suriye'den gelenler Avrupa dışından geldikleri için Türkiye'nin taraf olduğu Cenevre sözleşmesi gereği mülteci kabul edilememektedir. Dolayısı ile şartlı sığınmacı ile ilgili yasal düzenleme olmamasına bağlı olarak sığınmacı da kabul edilemezler. 6458 sayılı Kanun ile mülteci tanımı genişletilmiş ve istisnai şekilde şartlı mülteci ikincil koruma gibi yeni statüler eklenmiştir. Bu boşluğu doldurma amaçlı yapılan şartlı mülteci ve ikincil koruma statüleri istisna hâlinin yani hukuka aykırı düzenlemenin yasal kabul edildiğini somutlaştırmıştır. Hukuk boşluğu kabul edilen bu gibi durumların, istisna hâlinin belirsiz alanı olmaktan çıkarılması ve yasal düzenlemeye kavuşması gerekmektedir.

Kaynakça

Alpay, Y. (2023). Post-Truth hakikatin önemsizleşmesi, Erişim Tarihi: 20.06.2023. https://www.politikyol.com/post-truth-hakikatin-onemsizlesmesi/

Anadolu Ajans (23.6.2023). Eski ABD Başkanı Obama, batı medyasının göçmen teknesine ilgisizliğini eleştirdi, 4.7.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/eski-abd-baskani-obama-bati-medyasinin-gocmen-teknesine-ilgisizligini-elestirdi/1816381; adresinden alındı.

Arendt, H. (1943). We refugees. *Menorah Journal,* 31(1), 69-77, https://amroali.com/2017/04/refugees-essay-hannah-arendt, Erişim Tarihi: 16.6.2023

Arendt, H. (1998). Çeviren: Şener, B. S. *Totalitarizmin kaynakları II emperyalizm,* İstanbul: İletişim Yayınevi.

Asylum Procedure Act (27.07.1993) http://www.refworld.org/docid/48e5d6582.html Erişim Tarihi: 10.6.2023

Bauman, Z. (2021). *Kapımızdaki yabancılar,* İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Binding K. und Hoche Alfred. (1920). *Die freigabe der vernichtung lebensunwerten lebens.* Leipzig: Felix Meiner Verlag, Erişim Tarihi: 4.7.2023. http://www.th-hoffmann.eu/archiv/binding/binding.hoche.1920.pdf

Bora, C. B. (2022). Agamben ve Homo Sacer, *Kare Dergi.* 14: 47-56.

Case C-455/04. (28.10.2004). By the Commission of the European Communities against the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/523b5a41-d19a-4d10-a1f3-36e4c65a7b96/language-en Erişim Tarihi: 1.6.2023.

Cousens, E. M. (1997). Making peace in Bosnia work, *Cornell Int'l LJ*, 30(3): 790-818.

Demir, O. Ö. ve Erdal, H. (2010). Yasadışı göç ile ilgili kavramların doğru anlaşılmaması sorunu ve yazılı basında çıkan haberler üzerine bir inceleme, *Polis Bilimleri Dergisi*, 12(1): 29-54.

Dinçer, E. H. (2019). Agamben'in siyasal kuramı ve Türkiye'deki suriyelilerin hukuksal statüleri, *Göç Dergisi*, 6(2), 213-218.

Fitzpatrick, J. (2000). Temporary protection of refugees: elements of a formalized regime, *American Journal of International Law,* 94: 286-295.

Fitzpatrick, J. (1999). The End of protection: Legal standards for cessation of refugee status and withdrawal of temporary protection, *Georgetown Immigration Journal,* 13: 360-367.

Giorgio, A. (2001). *Kutsal insan*, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Giorgio, A. (2013). *İstisna hali,* İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Giorgio, A. Çeviren: Koyuncu, E. (2009). Biz mülteciler, *Tesmeralsekdiz Dergisi,* 4: 46-52.

Giorgio, A. and Sava, P. Çeviren: Aydın, A. (2012). Tanrı ölmedi, paraya dönüştü. *Ayrıntı Dergi.* Erişim Tarihi: 16.6.2023. https://ayrintidergi.com.tr/tanri-olmedi-paraya-donustu-giorgio-agamben-ile-soylesi/

Göç Terimleri Sözlüğü (t.y.) https://publicationsiomint/system/ files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf Erişim Tarihi: 13.05.2023

İnceli Ciğer, M. (2016). Uluslararası hukuka uygun geçici koruma rejiminin unsurları üzerine, *Göç Araştırmaları Dergisi,* 2(3): 67-78.

Karan, C. (2022). Avrupa bir reklam cumhuriyetine dönüştü, medyada büyük yalan ve manipülasyon yürütülüyor, Erişim Tarihi: 15.6.2023 https://sputniknews.com.tr/20221207/avrupa-bir-reklam-cumhuriyetine-donustu-medyada-buyuk-yalan-ve-manipulasyon-yurutuluyor-1064320392.html

Kirişçi, K. 1996). Is Turkey lifting the 'geographical limitation'? The November 1994 Regulation on Asylum in Turkey? *International Journal of Refugee Law,* 6(3): 305-315.

Kjaerum, M. (1994). Temporary protection in Europe in the 1990's, *International Journal of Refugee Law*, 6(3): 444-456.

Mutman, M. (2010). Post-kolonyalizm: Ölü bir disiplinin hatıra defteri, *Toplumbilim Dergisi*, 25: 117-128.

Nardelli, A. (2015). The media needs to tell the truth on migration, not peddle myths. Erişim Tarihi: 15.6.2023,https://www.theguardian.com /commentisfree/2015/dec/11/the-media-needs-to-tell-the-truth-on-migration-not-peddle-myths

Oxford (t.y.) https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/ english/post-truth?q=post-truth Erişim Tarihi: 16.6.2023.

Özgül, G. E. (2016). Sınır kapıları, dikenli teller, yollar, kamplar ve çocuklar: kurban ve istisna olarak mülteci, *Marmara İletişim Dergisi,* 25: 1-16.

Perluss, D. and Hartman, J. F. (1985). Temporary refuge: Emergence of a customary norm. *Virginia Journal of International Law,* 26: 559-571.

Resmî Gazete. (22.10.2014). Geçici Koruma Yönetmeliği. S. 29153.

Resmî Gazete. (11.4.2013). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu. S. 28615.

Türmen, R. (2020). Sınırdaki Suriyeliler, Erişim Tarihi: 7.3.2020 https://t24.comtr/yazarlar/riza-turmen/ sinirdaki-suriyeliler,25874

Yılmaz, S. (2018). Modern yurttaşlığın istisnaları: Hannah Arendt ve Giorgio Agamben'in görüşleri çerçevesinde insan haklarının eleştirisinde mülteciler ve kamplar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(3): 763-786.

ALGI VE DIŞ DÜNYA: BERKELEY

Sibel Gökçe

Giriş

Berkeley *esse est percipi*[1] prensibinin temelinde algıyı önkoşul olarak görse de sıradan insanların inandığı hiçbir şeyi reddetmediğini söyler. Onun inkâr ettiği şey fiziksel nesnelerin duyarlı algılar dışında var olmalarıdır. Bu bakımdan Berkeley birincil ve ikincil nitelikler ayrımının hatalı olduğunu kabul eder. Ona göre fiziksel nesneler şimdi burada algılamakta olduğumuz duyulur niteliklerin toplamıdır ve duyulur nitelikler onları algılamazken de var olsalar bile bu onların fiziksel nesne olduğu anlamına gelmez. Berkeley'in ulaştığı sonuç sağduyuya uygun değildir (Berkeley, 1984: 66-70). Her ne kadar kabul etmese de öteki zihinler argümanı ile bu paradoksu çözmeye çalışır.

[1] Varolmak algılanmış olmaktır.

olanların bir var olma nedenleri olmak zorundadır (Berkeley, 1996: 46-47). Bu hâliyle Berkeley dışsal nesneler olsaydı bile onları bilemeyeceğimiz sonucuna ulaşır.

Kaynakça

Aune,B. (1991). *Knowledge of the external world*. Chapman and HallNew York, London and New York: Simultaneously Published in the USA and Canada by Routledge a division of Routledge

Berkeley, G. (1752). *Alciphron: or the minute philosopher*, Berkeley Philosophical Writings, UK: Cambridge University Press

Berkeley, G. (1984). *Hylas ile Philonous arasında üç konuşma*, (Çev. Sahir Sel), İstanbul: Dünya Kültür Klasikleri Dizisi

Berkeley, G. (1996). *İnsan bilgisinin ilkeleri üzerine,* (Çev. Halil Turan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Berkeley, G. (2003). *Yeni bir algı teorisi,* (Çev. Ertuğ Ergün). Ankara: Yeryüzü Yayınevi

Copleston, F. (1998). *Felsefe tarihi, Berkeley-Hume*, (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları

Descartes, R. (2015). *Meditasyonlar: Metafizik üzerine düşünceler*, (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları

Gökçe, S. (2015). *Spinoza'nın etiğinde tanrı ve insan problemi,* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

John, Russell, R. (2007). *A Metaphysics for the mob, the philosophy of George Berkeley*, USA: Oxford Universty Press

Nutku, U. (2016). *Yeniçağ felsefesinde a priori problemi,* Ankara: Doğu-batı Yayınları

Olscamp, Paul J. (1970). *The moral philosophy of George Berkeley,* Martinus Nıjhoff – The Hague

Sosa, E. (1987). *Essays on the philosophy of George Berkeley.* Dorderct-Boston-Lancaster-Tokyo, Holland: D. Reidel Publishing Company

Vernes, Jean, R. (2000) *The existence of the external world, The Pascal-Hume Principle*. Canada: University of Ottowa Press

Wilson, Margaret D. (1999). *Ideas and mechanism*, *Essays on Early Modern Philosophy*. USA: Princeton University Press

Winkler, Kenneth P. (2002). *Berkeley an interpretation*, Oxford: Clarendon Press, Oxford

YAPAY ZEKÂ, İLETİŞİM VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME: "SOSYAL HAYATA EŞİT KATILIM: WE WALK"

Özgün Arda Kuş - Arzu Kızbaz

"Doyurucu bir yaşam sürmenizdeki tek engel, kendinizsiniz".

Jackson Brown

Giriş

İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır. İlişki kurmaya, paylaşmaya ihtiyaç duyar. Zenginliklerini, ürettiklerini, çözümlediklerini veya çözümleyemediklerini belki bir kahve eşliğinde dile getirmek ister. Ya da en yakın arkadaşıyla bir araya gelerek doğanın eşsiz güzelliğini beraberce bir manzaraya bakarak betimler ve anı eşsiz kılar. Sözlerin de etkili iletişimindeki payı yadsınmaz. Ancak;

İhtiyaçtan doğan her ürün başarıya mahkumdur, ki bu ürün de tam olarak ihtiyaçtan doğmuştur. Girişimin bu denli başarılı olması aslında Ken Blanchard'ın şu sözünü hatırlatıyor. "Başarılı olmak için ihtiyacın olan en güçlü iki kelime: İhtiyacım Var".

Kaynakça

Aydın, S., (2017) İletişim yaklaşımıyla sürdürülebilirlik kavramı, yeşil kavramı ve yerel, küresel yansımaları ile ilgili bir inceleme örneği. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Canan S. (2021), *Yeni dünyanın cesur insanı*, İstanbul, Tuti Kitap

Dereli Z., (2019), *Dijital yerliler*, İstanbul, Humanist

Geçtan E. (2002), *İnsan olmak*, İstanbul, Metis Yayınları

Güler, A.T. (2011), *Etkili konuşma*, İstanbul, Kalkedon

Karadem, Z. G. & Ongun, M. Y. (2020). Türkiye'de düşünme becerileri konusunda yapılan doktora tezlerinin betimsel analizi (2001-2019). *International Social Sciences Studies Journal*, 65, s. 2844-2857. doi: http://dx.doi.org/10.26449/sssj.2337.

Kuş, Ö. A. (2017). *Mobil pazarlama kavramı, İstanbul ve Y kuşağına yönelik bir araştırma.* Beau Bassin: Lap Lambert Academic Publishing.

Kuş, Ö. A., & Başer, B. (2023). Yapay zekâ teknolojilerinin sinemada temsili: "ı am mother" filmi üzerine bir inceleme. H. Öz Pektaş, & Y. Kırdar içinde, *Dijitalleşme ve Görsel Çalışmalar* (s. 113-128). Çanakkale: Holistence Publications.

Muradoğlu, C. (2020, 05 15). *Akıllı baston WeWalk'un hikayesi*. Webrazzi: https://webrazzi.com/2020/05/15/akilli-baston-wewalk-un-hikayesi/ adresinden alındı

Türkiye Zeka Vakfı. (t.y.). *Zeka nedir?* 08 03, 2023 tarihinde Türkiye Zeka Vakfı: https://www.tzv.org.tr/#/zeka adresinden alındı

Semtrio. (t.y.). Sosyal Sürdürülebilirlik Nedir ve Hangi Kriterleri Kapsar? 08 26, 2023 tarihinde Semtrio: https://www.semtrio.com/blog/sosyal-surdurulebilirlik-nedir-ve-hangi-kriterleri-kapsar adresinden alındı

YGA. (t.y.). Çift Kanatlı Gençler Yetiştirir. 08 26, 2023 tarihinde YGA: https://yga.org.tr/hakkimizda adresinden alındı

Wikipedia. (t.y.). We Walk. 08 26, 2023 tarihinde Vikipedi Özgür Ansiklopedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/WeWalk adresinden alındı

Wikipedia. (t.y). *Akıllı telefon*. 08 08, 2023 tarihinde Wikipedia: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ak%C4%B1ll%C4%B1_telefon#:~:text=Ak%C4%B1ll%C4%B1%20telefon%20(%C4%B0ngilizce%3A%20Smartphone),tasarlanan%20geli%C5%9Fmi%C5%9F%20mobil%20ileti%C5%9Fim%20cihaz%C4%B1d%C4%B1r. adresinden alındı

DİJİTAL PAZARLAMADA YAPAY ZEKÂNIN ÜRETTİĞİ REKLAM İÇERİKLERİ

Safa Atmaca

Giriş

Yapay zekânın hayatımıza entegre olmasıyla birlikte, dijital platformlarda içerik üretimi ve tüketimi alışkanlığı önemli ölçüde değişmeye başlamıştır. Özellikle hedef kitleye yönelik üretilen içerikler, dijital pazarlama sektöründe büyük ilgi görmeye başlamıştır. Kullanıcılar, içerik üretirken yaratıcılıktan daha çok, yapay zekâ araçlarını kullanmaya başlamışlardır.

Yapay zekâ araçlarının üretebildikleri içerikler giderek arttıkça, çeşitli alanlarda kullanılmaya başlamıştır. Bu alanlardan biri ise dijital pazarlamadır. Yapay zekâ dijital pazarlamada kullanılmaya başlanmış, reklam stratejilerinden, reklam metinlerine, sloganlardan, reklam kapaklarına, görsellerine hatta video görüntülerine kadar yapay zekâ araçları kullanılmaya başlanmıştır.

lunmaktadır. Bu dijital dönüşümün içerisinde özellikle kullanıcılar tarafından üretilen içeriklerin, kitle iletişim araçlarının ve ardından insanların yoğun etkileşim sağladığı sosyal medya platformlarıyla yayılması vurgulanmalıdır. Son olarak, yapay zekâ araçlarının bireysel kullanıcılar için özelleştirilmiş içerik üretme yeteneği, *"influencer marketing"* kavramını değiştirmiş ve yapay zekâ üretimi içeriklerin önderliğinde *"artificial intelligence marketing"* anlayışını doğurmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, günümüz dâhil olmak üzere gelecekte yapay zekânın halkla ilişkilerin dijitalleşmesinde kritik bir rol oynadığı ve bu durumun gelecekteki akademik araştırmaların yeni bir anabilim dalını doğurabileceği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

Acar, H. M., İmik Tanyıldızı, N. (2022). Reklamda yapay zekâ kullanımı: Ziraat Bankası #senhepgülümse reklam filminde deepfake uygulamasının görsel anlatıya etkisi. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi (KİAD), (8):* 78-99.

Alkaddour, M. (2022). Using artificial intelligence in marketing, *Journal Of Business And Entrepreneurship Research, 1:* 48-66.

Argan, M., Dinç, H., Kaya, S., & Argan, M. T. (2022). Artificial intelligence (ai) in advertising: understanding and schematizing the behaviors of social media users. *ADCAIJ: Advances in Distributed Computing and Artificial Intelligence Journal, 11(3):* 331-348.

Ballardini, R. M., He, K., & Roos, T. (2019). AI-generated content: Authorship and inventorship in the age of artificial intelligence. *Online Distribution of Content in the EU*, 117-135.

Boddu, R. S. K., Santoki, A. A., Khurana, S., Koli, P. V., Rai, R., & Agrawal, A. (2022). An analysis to understand the role of machine learning, robotics and artificial intelligence in digital marketing. Materials Today: Proceedings, 56: 2288-2292.

Eti Topkek (2021). Erişim Adresi: https://www.instagram.com/p/CGUbEccJnsm/

Kamran, H. (2021). Pazarlamada yapay zekânın kullanımı: Yapay zekâ pazarlama araçlarının tüketici kabulüne ilişkin bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı: Bursa.

Karaman, Ö. (2021). Yapay zekâ destekli kişiselleştirme algoritmalarının tüketici zihninde filtre balonu yaratma etkisinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 12(32):* 1339-1351.

Kitkatanz (2021). https://www.instagram.com/p/CqAlhvHtoe1/ Kitkatanz. İnstagram.

Kutlusoy, Z. (2019). *Felsefe açısından yapay zekâ*. Doğu Kitabevi: İstanbul.

McCarthy, J. (2007). What is artificial intelligence. Stanford University. URL: < https://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf> Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2023.

Moura, F. T. (2019). AI will help create advertising campaigns and compo se jingles. URL:<https://liveinnovation.org/ai-will-help-create-advertising-campaigns-and-compose-jingles>. Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2023.

Özaydın, Ö. (2021). Yenilikçi dijital pazarlama stratejilerinin gizli kahramanı: Yapay zekâ. *Dijital Pazarlamada Güncel Araştırmalar*, 71.

Sarıoğlu, B. ve Develi, İ. (2022). Pazarlamada kampanya yönetimi ve yapay zekâ kullanımı. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi, 5(2):* 91-124.

Şahinci, D. (2021). Yapay zeka ve reklamcılığın geleceği (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı: İstanbul.

Thilagavathy, N., & Kumar, E. P. (2021). Artificial intelligence on digital marketing-an overview. *Nveo-Natural Volatiles & Essential Oils Journal NVEO,* 9895-9908.

Uzun, L. (2023). ChatGPT and academic integrity concerns: detecting artificial intelligence generated content. *Language Education & Technology (LET Journal), 3(1)*, 45-54.

Yılmaz, A. (2021). "Yapay Zekâ". Kodlab Yayın Dağıtım Yazılım Ltd. Şti: İstanbul.

Yılmaz, A. (2022). Reklamcılık sektörünün geleceğinde yapay zekânın rolü (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Ensitüsü İletişim Sanatları Anabilim Dalı: İstanbul.

Youtube1 (2021). Ziraat Bankası. Sen hep gülümse reklam filmi, 20 Temmuz 2023 tarihinde Youtube1:https://www.youtube.com/watch?v=fPiwmoxa0QE adresinden alındı.

Youtube2 (2023). Migros. Migros Sanal Market'ten Türkiye'nin ilk yapay zeka ile hazırlanan ürün-fiyat reklamı, 20 Temmuz 2023 tarihinde Youtube2: https://www.youtube.com/watch?v=Np8P_A_ljFc&t=1s adresinden alındı.

İLETİŞİMSEL AĞLAR, PREKARYA VE ESNEK ÇALIŞMA

Merve Özdemir

Giriş

21. yüzyıl, bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştiği, neoliberal politikaların devlet eliyle uygulandığı, uluslararası göçün arttığı, küreselleşmenin her boyutuyla tüm toplumlara nüfuz edebildiği ve teknolojik gelişimlerin büyük bir değişim yarattığı dönemdir. Yaşanan tüm bu gelişmeler sosyal, ekonomik ve siyasal birtakım farklılıkları beraberinde getirirken iş gücü ve çalışma sistemini de büyük ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda günümüz modern toplumlarında iş gücü piyasalarının esneklik uygulamaları yeni istihdam biçimleri yaratmakta, çalışanları daha fazla emek karşılığında daha az ücrete mahkûm etmektedir.

Yeni enformasyon teknolojisine bağlı olarak ilerleyen esnek uzmanlaşma, hem makinaların hem de işçinin esnekleşmesi süreci-

termesi ve bu alanda atılacak adımlara destek olması umulmaktadır.

Kaynakça

Akay, A. (1991). *Konumlar.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ayparçası, M. (2022). Koronavirüs pandemi sürecinde Guy Standıng'in prekarya kavramı üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Esam Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 257-281.

Çakır, M. (2018). Bilgi toplumu kuramları ve prekarya tartışmaları. M. Çakır içinde, *Bilgi toplumu tartışmaları.* İstanbul: Pales Yayınları.

Foti, A. (2017). *General theory of the precariat :Great recession.* Amsterdam: Institute of Network Cultures.

Güllüpunar, M.D. (2022). Dijitalleşme ve bilgi kirliliği, Ed: M. İşliyen, F. Ş. İşliyen, içinde, *Dijital sis yeni medya çağında bilginin ve gerçeğin değişen konumu*, (291-311), Konya: Çizgi Kitabevi.

Gümrükçüoğlu, Y. B. (2020). Covid-19 pandemi döneminde home-office uygulamasına ilişkin Türk ve Alman Hukuku'nda mukayeseli bir değerlendirme. *Koronavirüs Döneminde Güncel Hukuki Meseleler Sempozyumu* (s. 145-207). İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.

Güvendi, M. A., (2019). Prekarya tartışmaları kavram, tanım ve durum. *İnsan & Toplum*, 1-18.

Karagöz, Ç. (2020). Sınıf olgusu kapsamında sınıf bilinci ve ağ toplumunda prekarya sınıfının katılımcı kültürde temsili: "Ofissizler" platformu özelinde freelance çalışanlar üzerine bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kumar, K. (2013). *Sanayi sonrası toplumdan post-modern topluma çağdaş dünyanın yeni kuramları.* Ankara: Dost Yayınları.

MediaCat. (2022, 10 13). *Güvencesiz istihdam problemi nasıl çözülür?* MediaCat: https://mediacat.com/guvencesiz-istihdam-problemi-nasil-cozulur/ adresinden alındı

Merkezi, T. C. (2020). Covid-19 sonrası küresel düzen: İki seçenek. M. Ş. Hanioğlu. içinde Ankara: SAM Yayınları.

Özalp, B. (2020). Beyaz yakalılar bir prekaryalaşma sürecinde mi? *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4396-4412.

Özçelik, Z. (2021). Covid-19 nedeniyle evden çalışma sürecinde performans değerlemesi: Bir kamu kurumu çağrı merkezi örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 221-239.

Platman, K. (2004). 'Portfolio careers' and the search for flexibility in later life. *Sage Publicitaion*, 573-599.

Standing, G. (2014). Denizens and the precariat. *Bloomsbury Academic*, 1-32.

Standing, G. (2018). The precariat: today's Transformative class? *A GTI Essay*, 1-13.

Standing, G. (2022). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Toffler, A. (1992). *Yeni güçler yeni şoklar.* İstanbul: Altın Kitaplar.

Webster, F. (2006). *Theories of the Information Society.* Kanada: Routledge.

Yılmaz, B. (1998). "Bilgi Toplumu": eleştirel bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 147-158.

Yüksel, H. (2013). Enformasyon toplumu belgelerinin "güvencesiz ve esnek" insanı. *LaborComm 2013 Bildiriler Kitabı- 4. Uluslararası İşçi ve İletişim Konferansı.* Ankara.

ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Editör
Doç. Dr. Ercan Yavuz

Editör Yardımcıları
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Vapur
Uzman Mustafa A. Demirel

nobel

ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Editör: Doç. Dr. Ercan Yavuz
Editör Yardımcıları: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Vapur - Uzman Mustafa A. Demirel

Yayın No.: 4901
Beşeri Bilimler No.: 521
ISBN: 978-625-397-389-6
E-ISBN: 978-625-397-388-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yavuz, Ercan.
Örgütsel Davranış / Editör: Ercan Yavuz
1. Basım, X + 716 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-389-6
E-ISBN: 978-625-397-388-9
1. Örgüt 2. Davranış 3. Sistem

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **ix**

ÖRGÜT, ÖRGÜTLERİN YAPISI VE TÜRLERİ **1**
Akyay Uygur

BİLİMSEL BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN GELİŞİM SÜRECİ **19**
Şeyma Gün Eroğlu - Umut Avcı

ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN TEMELLERİ **57**
İrge Şener - Tamer Kılıç

SOSYAL ETKİ VE UYMA DAVRANIŞI **91**
Meltem Dil Şahin

SOSYAL SERMAYE VE PSİKOLOJİK SERMAYE **115**
Alper Bahadır Dalmış - R. Dilek Koçak

DUYGU DURUMLARI, ALGILAMA, ÖĞRENME, DAVRANIŞ VE SOSYAL KURUMLAR **139**
Belgin Aydıntan

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ, ÖRGÜT İKLİMİ, ÖRGÜTSEL KİMLİK, ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK **189**
Hakan Koç - Ersan Erol

ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA **225**
Ercan Yavuz - Kevser Küçük Can

ÇATIŞMA YÖNETİMİ **269**
Ali Gürsoy - Gülten Şenkul

ÖRGÜTSEL DIŞLANMA, ÖRGÜTSEL YALNIZLIK VE ÖRGÜTSEL SABOTAJ **295**
Hilal İlbars

ÖRGÜTSEL KAYIRMACILIK, ÖRGÜTSEL SİNİZM VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK **321**
Banu Gürdoğan

İŞ YERİ SAPMA DAVRANIŞLARI VE ÖRGÜTSEL TÜKENMİŞLİK 345
Aysun Doğan

WHISTLEBLOWING, ÖRGÜTSEL İKİYÜZLÜLÜK VE PRESENTEİZM 361
Kutay Akın

STRES, STRES YÖNETİMİ, İŞKOLİKLİK VE İŞTEN SIKILMA 397
Ömer Emre Arslan

ÖRGÜTSEL SAĞLIK, ÖRGÜTSEL GÜVEN, ÖRGÜTSEL DESTEK VE ÖRGÜTSEL ADALET 437
Ayşen Akbaş Tuna

TUTUMLAR, İŞ TATMİNİ VE PERSONEL GÜÇLENDİRME 481
Kemal Eroğluer

MOTİVASYON TEORİLERİ 525
Muhammet Vapur - Güven Dere

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK, ÖRGÜTSEL SADAKAT, ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME, İŞE TUTKUNLUK VE ÖRGÜTSEL ADANMIŞLIK 547
Onur Çelen - Muharrem Tuna

ÖRGÜTSEL GÜÇ 605
Mustafa A. Demirel - İbrahim Aydın

LİDERLİK 617
Gülsen Topaktaş

ÖRGÜTSEL İTİBAR VE İTİBAR YÖNETİMİ 657
Şehriban Aygün

ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM VE DEĞİŞİM YÖNETİMİ 675
Ceren Giderler Karavelioğlu

ÖRGÜT, TEKNOLOJİ VE İNOVASYON 699
Mehmet Özgür Demirol - Mustafa Tefek

ÖRGÜT, ÖRGÜTLERİN YAPISI VE TÜRLERİ

Akyay Uygur

Giriş

Bu bölümde, örgüt kavramı ve örgütle ilgili tüm bileşenler, ayrıntılı ve kapsamlı olarak açıklanmaktadır. Örgüt, kişilerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri etkinlikleri sağlamak için kurulan yapıdır. Bu nedenle belirli ve çeşitli amaçları gerçekleştirmek için örgütler, bir düzen, sistem, kural ve yapı etkileşimi içinde koordine edilmek durumundadır. Etkileşimi sağlayabilmek için örgütlerin çevreyle açık bir ilişki ve iletişim içinde olmaları gerekmektedir. Örgüt yapısı ise belirlenen amaçların başarılması için kullanılan bir araçtır. İşlerin belirlenmesi, iş bölümünün yapılması, örgüt şemalarının hazırlanması, yetki ve sorumlulukların belirlenmesi noktasında önemlidir. Bu yapıların farklı türleri vardır.

Bu bağlamda, örgüt yapısının bilimsel ve analitik olarak yapılandırılarak koordine edilmesi, örgüt sürecinin bir konusudur. Süreç, birbirini izleyen etkinlikler dizisidir. Özellikle örgüt içinde bilgi ve deneyim birikiminin sonraki nesillere aktarılması süreçle ilgili başta gelen konudur. Örgütlerin devamlılığının sağlanması ve örgüt kültürü, norm, varsayım, değer, sembol ve öyküler ve başarılı kişilerin felsefelerinin aktarılması, örgüt sürecinin dinamik karakterinin bir göstergesidir.

Örgütle ilgili olan en önemli konulardan birisi de örgüt özellikleri ve uyumcul çevresel unsurlardır. Bu iki unsurun birbirlerini tamamlayıcı, ahenkli, sinerjik ve holistik (bütüncül) etkileri, örgüt başarısını ve etkinliğini artıran temel niteliklerdir. Örgüt şemaları, bir örgütün çevreyi algılama durum ve düzeyini iç yapısına biçimsel olarak yansıtma göstergesidir. Ayrıca bir örgütün; kurumsal, profesyonel ve işlevsel yapısını göstermesi açısından önemli-

- İşgörenlerin iş başarısı ve moral motivasyonları üzerinde olumlu etkisinin olması,
- Yetki ve sorumluluk ilişkilerini gösterdiği için bireylerin örgütte yer aldıkları pozisyonunu açık ve net olarak görmesi ve tatmin olması,
- Aşırı veya eksik örgütlenme varsa bu durumun görülmesi,
- İşgörenlerin yetenek, bilgi, eğitim ve zihinsel kapasitesi doğrultusunda terfi edebilecekleri pozisyonları göstermesi.

Örgüt şemalarının sınırlılıkları ise şu şekildedir (Efil, 1995):

- Örgüt şemalarının mevcut yapıda değişiklik olmadığı durumlarda ancak geçerli olması,
- İnformal örgüt yapısı ve ilişkilerini göstermemesi ve iletilen bilgilerin sınırlı olması,
- Duyarlı işgörenlerin örgütte yer aldığı pozisyonun bilinmesini istememesi,
- İlişkilerde esneklik sağlamaması,
- Örgüt şemalarının hazırlanmasının zaman alıcı olması,
- İşlerin tanımı, yönetim biçimi ve yetki tanımının açık olarak görülememesi.

Kaynakça

Akat, İ., G. Budak ve G. Budak (2002). *İşletme Yönetimi*. İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.

Can, H. (1994). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Can, H. (1997). *Organizasyon ve Yönetim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Efil, İ. (1995). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Eren, E. (2003). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Genç, N. (2004). *Yönetim ve Organizasyon -Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar-*. Ankara: Seçkin Yayıncılık San.ve Tic. A.Ş.

Koçel, T. (2001). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Şimşek, M. Ş. (2002). *Yönetim ve Organizasyon*. Konya: Günay Ofset.

Uygur, A. (2016). *Örnek Olaylarla Yönetim*. Ankara: Detay Anatolia Akademik Yayıncılık Ltd. Şti.

Ülgen, H. (1993). *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*. İstanbul: Şahinkaya Matbaacılık Koll. Şti.

BİLİMSEL BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN GELİŞİM SÜRECİ

Şeyma Gün Eroğlu - Umut Avcı

Giriş

Verimlilik konusu, örgütler açısından her dönem önemini korumakla birlikte sanayi devriminden sonra gündemde daha çok yer tutmuş ve daha ön planda yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise verimlilik, örgütler açısından rekabet avantajının öncüllerinden birisi olmuştur. Bu gelişmelere paralel verimliliğin nasıl sağlanacağı konusu da hep gündemdeki yerini korumuştur. Klasik yönetim teorisi, verimliliğin kaynağını sistem gibi yapısal unsurlarda aramış ve bu dönem teorisyenleri fiziksel unsurları iyileştirmeye yönelik çabalar harcamıştır. Neoklasik yönetim teorisi ile birlikte verimliliğin kaynağı olarak "insan" unsuru ön plana çıkmıştır. Günümüzde ise, örgütleri farklılaştıran temel unsurun iş gücü/beşerî sermaye olduğu ve başarılı örgütlerin çalışanlarını etkin şekilde yöneten örgütler olduğu dikkati çekmektedir (Saks ve Johns, 2016: 3). Örgütlerde verimliliği artırmak ve rekabet avantajı sağlamak için çalışan davranışlarının nedenlerini anlamak ve sonuçlarını tahmin etmek oldukça önemlidir. Bu noktada, bilimsel bir çalışma alanı olarak örgütsel davranış, çalışanların örgüt içindeki davranışlarını etkileyen birçok güç unsurunu anlamaya ve değerlendirmeye yardımcı olmaktadır.

Örgütsel davranış çalışmaları, örgütlerin tüm seviyelerdeki çalışanlarının, örgütsel hedeflere ulaşmak için nasıl davranmaları ve diğer insanlarla nasıl iletişim kurmaları gerektiği konusunda doğru kararlar almalarına yardımcı olmaktadır. Örgütsel davranış çalışmaları; yöneticilerin ve çalışanların işlerine, diğer insan gruplarına ve örgütlerine yönelik sahip oldukları sezgilerinin ve duygularının yerine bilimsel araştırmalarla ortaya konulmuş teoriler bütü-

olduğu düşünülebilir. Özellikle teknolojide yaşanan değişimlerin işletme fonksiyonları ve iş görme anlayışı üzerindeki etkisi teknoloji, iş görme anlayışı ve verimlilik arasındaki ilişkilerin açıklanmasına olan ihtiyacı artırmıştır. Benzer şekilde, endüstri 4.0 olarak ifade edilen dördüncü sanayi devrimi uygulamalarının yönetim fonksiyonları üzerine olan etkisinin incelenmesine yönelik gereksinimler gelecekte bu alanda yapılan çalışmaların sayısını artıracaktır. Örgütsel davranış araştırmalarının seyrinde değişimine neden olan son çevresel faktör ise, etkileri küresel düzeyde olan Covid-19 salgınıdır. Özellikle Mun vd. (2022) ile Howe vd. (2022) gibi yazarlar, salgının örgütleri yalın örgütlere dönüştüreceğini ve işlerin yeniden tasarlanacağını belirtmektedir. Bu etkiler ise, çalışanların işe adanmışlığı, örgüte bağlılığı, iş tatmini ve örgüte güven gibi konularda değişim yaşamasına neden olacaktır. Gelecek araştırmalar, kendisini daha çok bu konularda gösterecektir.

Kaynakça

Altman, S., Valenzi, E. & Hodgetts, R. M. (1985). *Organizational Behavior: Theory and Practice*, Orlando, Florida: Academic Press.

American Psychological Association (APA), https://www.apa.org/ed/graduate/specialize/industrial, Erişim Tarihi: 05.09.2022.

Balog, K. (2020). The concept and competitiveness of agile organization in the fourth industrial revolution's drift. *Strategic Management*, 25(3), 14-27.

Behling, O. (1980). The case for the natural science model for research in organizational behavior and organization theory. *Academy of Management Review*, 5(4), 483-490.

Berber, A. (2013). *Klasik Yönetim Düşüncesi: Geleneksel ve Klasik Paradigmalarla Klasik ve Neo-Klasik Örgüt Teorileri*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Bisen, V. (2010). *Industrial Psychology*. New Delhi, India: New Age International (P) Ltd. Publishers.

Boudreau, J. W. (2004). 50th Anniversary Article: Organizational behavior, strategy, performance, and design in management science. *Management Science, 50*(11), 1463-1476.

Bowditch, J. L., Buono, A. F. & Steward, M. M. (2007). *A Primer on Organizational Behavior*, (8th Edition), John Wiley & Sons.

Bucklin, B. R., Alvero, A. M., Dickinson, A. M., Austin, J. & Jackson, A. K. (2000). Industrial-organizational psychology and organizational behavior management: An objective comparison. *Journal of Organizational Behavior Management*, 20(2), 27-75.

Champoux, J. E. (2010). Organizational Behavior: Integrating Individuals, Groups, and Organizations, Fourth Edition, Routledge.

Coghlan, D. & Brannick, T. (2003). Kurt Lewin: The "practical theorist" for the 21st century. *Irish Journal of Management,* 24(2), 31-37.

Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Daft, R. L. (2004). Theory Z: Opening the corporate door for participative management. *Academy of Management Perspectives*, 18(4), 117-121.

Davis, T. R. & Luthans, F. (1980). A social learning approach to organizational behavior. *Academy of Management Review*, 5(2), 281-290.

Denning, S. (2015). How to make the whole organization agile. *Strategy & Leadership* 43(6), 10-17.

Dereli, T. (1976). *Organizasyonlarda Davranış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:2142.

Dikmen, A. A. (2011). *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*. İstanbul: Tan Yayınları.

Du Brin, A.J. (1978) *Fundamentals of organizational behavior: An applied perspective*. NY: Pergamon Press.

Er. S. (2006). Bilimin Sınırları, Yöntemi, Bilim Üreticilerin Sorumlulukları ve Psikolojiye Dair. *Türk Psikoloji Bülteni*, Temmuz-2006, 12(38), 7-17.

Eroğlu, F. (2021). *Davranış Bilimleri*, (16. Baskı), İstanbul: Beta Yayıncılık.

Eroğlu, F. (Ed.). (2021). Kültür ve Yönetim İlişkileri Bağlamında Batı Yönetim Düşüncesinin Kültür Temelleri, *Yönetim Düşüncesi ve Popüler Kültür Altında Örgütsel Davranışlar*, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Gelfand, M. J., Aycan, Z., Erez, M. & Leung, K. (2017). Cross-cultural industrial organizational psychology and organizational behavior: A hundred-year journey. *Journal of Applied Psychology,* 102(3), 514-529.

Geller, E. S. (2003). Organizational behavior management and industrial/organizational psychology: Achieving synergy by valuing differences. *Journal of Organizational Behavior Management*, 22(2), 111-130.

George, J.M. & Jones, G.R. (2008). Understanding and Managing Organizational Behavior. Fifth Edition. Upper Saddle River: New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Global Workplace Analytics. (2020). Global work-from-home experience survey. Retrieved November 14, 2020, from https://globalworkplaceanalytics.com/wp-content/uploads/edd/2020/05/Global-Workfrom-Home-Experience-Survey-Report-FINAL.pdf. Erişim Tarihi: 02.10.2022

Gürbüz, S. ve Sığrı, Ü. (2015). Örgütsel Davranışa Giriş: Yönetim Bilimi ve Örgütsel Davranış Alanının Kuramsal Gelişimi. İçinde: *Örgütsel Davranış* (Der. S. Gürbüz ve Ü. Sığrı). İstanbul: Beta Yayıncılık. (ss.1-44).

Howe, D. C., Chauhan, R. S., Soderberg, A. T. & Buckley, M. R. (2021). Paradigm shifts caused by the COVID-19 pandemic. *Organizational Dynamics*, 50(4), 1-9

International Labour Organization - ILO (2020). National employment policies for an inclusive, job-rich recovery from the COVID-19 crisis, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_756676.pdf, Erişim tarihi: 02.10.2022.

Ivancevich, J.M. Konopaske, R. & Matteson, M.T. (2014). *Organizational Behavior and Management*. New York: Irwin McGraw-Hill.

Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. (35.Baskı), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kast, F. E. & Rosenzweig, J. E. (1972). General systems theory: Applications for organization and management. *Academy of Management Journal*, 15(4), 447-465.

Katzell, R. A. & Austin, J. T. (1992). From then to now: The development of industrial-organizational psychology in the United States. *Journal of Applied Psychology*, 77(6), 803-835.

Kondalkar, V. G. (2007). *Organizational Behaviour*, New Delhi: New Age International.

Koppes, L. L. (1997). American female pioneers of industrial and organizational psychology during the early years. *Journal of Applied Psychology,* 82(4), 500-515.

Landrum, E. (2016). The History of the Teaching of Psychology: Or, What Was Old is New Again. En W. D. Woody, R. Miller, & W. Wozniak (Eds.), Psychological Speciales in Historical Context Enriching the Classroom Experience for Teachers and Students (ss.47-54). Society for the Teaching of Psychology.

Lee, S. M. & Trimi, S. (2021). Convergence innovation in the digital age and in the COVID-19 pandemic crisis. *Journal of Business Research*, 123, 14-22.

Liang, X., Zhang, X., Paulet, R. & Zheng, L.J. (2022). A Literature Review of the COVID-19 Pandemic's Effect on Sustainable HRM. *Sustainability*, 14(5), 1-26.

Luthans, F. & Stewart, T. I. (1977). A general contingency theory of management. *Academy of Management Review*, 2(2), 181-195.

Margherita, E. G. & Braccini, A. M. (2021). Managing industry 4.0 automation for fair ethical business development: A single case study. *Technological Forecasting and Social Change*, 172, 1-14.

Marino, L. & Capone, V. (2021). Smart working and well-being before and during the COVID-19 pandemic: A scoping review. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 11(4), 1516-1536.

Mc Kenna, E. (2020). Historical Influences and Research Methodology. İçinde: E. Mc Kenna (Der), *Business Psychology and Organizational Behaviour* (ss. 3-29). Routledge.

McMillan, S. K., Stevens, S. & Kelloway, E. K. (2009). History and development of industrial/organisational psychology in the Canadian Forces Personnel Selection Branch: 1938–2009. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 50(4), 283-291.

Morikawa, M. (2020). COVID-19, teleworking, and productivity, VOX, CEPR Policy Portal. https://cepr.org/voxeu/columns/covid-19-teleworking-and-productivity, Erişim Tarihi: 02.10.2022

Mun, S., Moon, Y., Kim, H. & Kim, N. (2022). Current Discussions on Employees and Organizations During the COVID-19 Pandemic: A Systematic Literature Review. *Frontiers in Psychology*, 13, 1-16.

Narter, M. (2012). Sosyal Psikolojinin Sosyal Kavramına Dair Öneriler. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(15), 23-30.

Nedumaran, M. & Suresh, R. (2022). Anthropology - An Overview: Literature review. *International Journal of Orofacial Biology*, 6(1), 4-8.

Nelson, D. L. & Quick, J. C. (2013). *Organizational behavior: Science, the real world, and you*. (8th Edition, USA: South-Western Cengage Learning.

Neuman, W. L. (2012). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I. ve II. Cilt (5. Baskı), İstanbul: Yayın Odası.

Newman, A., Eva, N., Bindl, U. K. & Stoverink, A. C. (2022). Organizational and vocational behavior in times of crisis: A review of empirical work undertaken during the COVID-19 pandemic and introduction to the special issue. *Applied Psychology*, 71(3), 743-764.

OECD, (2020). OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers 2020/10, Exploring policy options on teleworking: Steering local economic and employment development in the time of remote work. https://dx.doi.org/10.1787/5738b561-en, Erişim Tarihi: 02.10.2022.

O'Reilly, C. A. (1991). Organizational behavior: Where we've been, where we're going. *Annual Review of Psychology*, 42(1), 427-458.

Park, S. & Cho, Y. J. (2022). Does telework status affect the behavior and perception of supervisors? Examining task behavior and perception in the telework context, The International Journal of Human Resource Management, 33(7), 1326-1351.

Porfeli, E. J. (2009). Hugo Münsterberg and the origins of vocational guidance. *The Career Development Quarterly*, 57(3), 225-236.

Powers, K. (2019). Workplace Psychology, https://workplacepsychology.pressbooks.com /chapter/psy104_ch01/, Erişim tarihi: 08.09.2022.

Puhovichova, D. & Jankelova, N. (2020). Changes of human resource management in the context of impact of the fourth industrial revolution. *Industry 4.0*, 5(3), 138-141.

Raghavan, A., Demircioglu, M. A. & Orazgaliyev, S. (2021). COVID-19 and the new normal of organizations and employees: an overview. *Sustainability*, 13(21), 11942.

Rahanu, H., Georgiadou, E., Siakas, K., Ross, M. & Berki, E. (2021). Ethical issues invoked by Industry 4.0. İçinde: M. Yilmaz, P. Clarke, R. Messnarz, & M. Reiner (Der.), Systems, software and services process improvement. EuroSPI 2021. Communications in computer and information science (vol. 1442, pp. 589-606). Cham: Springer.

Riggio, R. E. (2017). *Introduction to industrial/organizational psychology*. (7th Edition), New York: Routledge.

Robbins, S. P. & Judge, T. A. (2017). *Organizational Behavior*. (17th Edition), Global Edition: Pearson.

Robbins, S. P., Judge, T. A. & Breward, K. E. (Eds.) (2016). *Essential of Organizational Behavior*, Canadian Edition. Canada: Pearson.

Rousseau, D. M. (1997). Organizational behavior in the new organizational era. *Annual Review of Psychology*, 48(1), 515-546.

Rudani, R. B. (2011). *Management and Organisational Behaviour*, New Delhi: McGraw-Hill.

Saks, A. M. & Johns, G. (2016). *Organizational Behaviour Understanding and Managing Life at Work*, (10th Edition), Toronto: Pearson.

Scupin, R. & DeCorse, C. R. (2019). *Anthropology: A Global Perspective*, (9th Edition), SAGE Publications.

Seyranian, V. (2009). Contingency Theories of Leadership, J. M. Levine & M. A. Hogg (Eds.), *Encyclopedia of Group Processes & Intergroup Relations*, Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Singh, N. (2006). *Industrial Psychology*, New Delhi: McGrew-Hill.

Spector, P. E. (2001). Research Methods in Industrial and Organizational Psychology: Data collection and Data or Analysis with Special consideration to International Issues. İçinde: N. Anderson, D. S. Ones, H. K. Sinangil & C. Viswesvaran (Der.). *Handbook of Industrial, Work & Organizational Psychology, Volume 1: Personnel Psychology*, London: Sage Publications.

Stolley, K. S. (2005). *The Basic of Sociology*, London: Greenwood Press.

Takooshian, H. & Congress, E.P. (2020) Behavioral Sciences at the UN: An Overview. İçinde: E.P. Congress, H. Takooshian & A. Asper (Der.). *Behavioral Science in the Global Arena: Addressing Timely Issues at the United Nations and Beyond*. (ss.1-19), North Caroline: Information Age Publishing.

Tharp, B. M. (2009). Defining "culture" and "organizational culture": From anthropology to the office. *Interpretation a Journal of Bible and Theology*, 2(3), 1-5.

Trentesaux, D. & Caillaud, E. (2020). Ethical stakes of Industry 4.0. *IFAC- World Congress, PapersOnLine*, 53(2), 17002-17007.

Van de Ven, A. H. & Joyce, W. F. (1981). *Perspectives on Organization Design and Behavior*, New York: John Wiley & Sons.

Wagner, J. A. & Hollenbeck, J. R. (2010). *Organizational Behavior: Securing Competitive Advantage*, New York: Routledge Taylor & Francis Group

Whitley Jr, B. E. & Kite, M. E. (2012). *Principles of research in behavioral science*. Routledge. New York.

Wilder, D. A., Austin, J. & Casella, S. (2009). Applying behavior analysis in organizations: Organizational behavior management. *Psychological Services*, 6(3), 202-211.

World Economic Forum-WEF (2022). How the passion economy is shaping the future of work. https://www.weforum.org/agenda/2022/02/how-the-passion-economy-is-shaping-the-future-of-work?_gl=1*4sr8tm*_up*MQ..&gclid=Cj0KCQjwyt-ZBhCNARIsAKH1177u7Iu1KU02ZtffwnwR-E65xB4A4IdQ4u08N3E9lmWArPswihQqW_IaAnAUEALw_wcB, Erişim Tarihi: 03.10.2022.

World Health Organization-WHO (2020). Novel Coronavirus (2019-nCoV) Situatıon Report-11 (No. 11) https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200131-sitrep-11-ncov.pdf, Erişim Tarihi: 02.10.2022.

Yorks, L. & Whitsett, D. A. (1985). Hawthorne, Topeka, and the issue of science versus advocacy in organizational behavior. *Academy of Management Review*, 10(1), 21-30.

Zhang, C., Yu, M. C. & Marin, S. (2021). Exploring public sentiment on enforced remote work during COVID-19. *Journal of Applied Psychology,* 106(6), 797-810.

ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN TEMELLERİ

İrge Şener - Tamer Kılıç

Giriş

Örgütsel davranış; bireylerin, grupların ve örgütsel yapının, örgüt içindeki bireylerin davranışları üzerindeki etkisini ve bu bilgileri örgütsel etkinliği geliştirmeye yönelik uygulama amacıyla araştıran bir çalışma alanıdır. Buna göre örgütsel davranış öncelikle bireyleri ve grupları araştırır ve örgütsel yapının insan davranışı üzerindeki etkisi ile örgütsel etkililiğe ulaşmak için bilginin uygulanmasını kapsar. Birçok araştırmacı tarafından örgütsel davranışın tanımı yapılmıştır ve birçok tanımda örgütsel davranışın örgütlerdeki insan davranışının anlaşılması, öngörülmesi ve kontrolü ile doğrudan ilişkili olduğu belirtilmiştir. Yaygın olarak kullanılan bir tanımda, "örgütsel davranışın, insanların örgütler içinde sergiledikleri eylem ve tutumların sistematik bir çalışması" olduğu iade edilmiştir (Robbins ve Judge, 2012). Tanımlardan da anlaşıldığı üzere, örgütsel davranış alanı temel olarak birey ile ilişkilidir. Bununla ilgili dikkat edilmesi gereken husus, kişilik, ihtiyaç, demografik faktörler, geçmiş deneyimler, algı gibi hususlar bakımından bireylerin farklılık göstermeleridir. Bunun yanı sıra örgütler de birbirinden farklıdır. Bu doğrultuda örgütsel davranış; bireysel, kişiler arası, grup, gruplar arası ve örgüt içinde insan davranışının anlaşılması ve tahmin edilmesi, davranışın kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi, örgütsel etkinlik, motivasyon, etkili iletişim, liderlik tarzlarının geliştirilmesi, insan ilişkileri ve değişim ile uyumun sağlanması açısından önemlidir.

Örgütsel davranış alanı zaman içinde birçok bilim dalının katkıları ile gelişmiştir. Özellikle psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi davranış bilimleriyle ilgili yapılan çalışmalar örgütsel davranış alanının gelişimine katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

Ağazade, S., Karakaya, A. ve Perçin, S. (2017). Türk imalat sanayinde risk ve performans arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *32*(1), 29-56.

Akpor-Robaro, M. O. (2018). Organizational Behaviour, Management Theory and Organizational Structure: An Overview of The Inter-Relationship.

Argyris, C. (1973). Personality and organization theory revisited. *Administrative science quarterly*, 141-167.

Argyris, C. (1990). *Overcoming organizational defenses: Facilitating organizational learning*. Allyn & Bacon.

Argyris, C. (1993). *Knowledge for action: A guide to overcoming barriers to organizational change.* The United States: Jossey-Bass Inc.

Argyris, C. (1995). Action science and organizational learning. *Journal of managerial psychology*. 10 (6), 20-26.

Argyris, C. (2001). *On Organizational Learning* (2nd ed.). Cambridge, MA: Blackwell Publishers.

Argyris, C. (2002). Double-loop learning, teaching, and research. *Academy of Management Learning & Education*, 1(2), 206–218.

Argyris, C. ve Schon, D. A. (1996). *Organizational learning II: Theory, method, and practice*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Ayden, C. ve Düşükcan, M. (2004). Örgütsel öğrenme kavramı ve öğrenme engellerinin giderilmesinde örgüt kültürü ve liderliğin rolü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2*(4), 120-139.

Barnard, C. I. (1968). *The functions of the executive* (Vol. 11). Harvard University Press.

Bromiley, P., Koumakhov, R., Rousseau, D. M. ve Starbuck, W. H. (2019). The challenges of March and Simon's organizations: introduction to the special issue. *Journal of Management Studies*, *56*(8), 1517-1526.

Burnes, B. (2007). Kurt Lewin and the Harwood studies: The foundations of OD. *Journal of Applied Behavioral Science*, 43(2), 213-231.

Champoux, J. E. (2010). *Organizational behavior: Integrating individuals, groups, and organizations*. Routledge.

Chandra, R. (2004). Adam Smith, Allyn Young, and the division of labor. *Journal of Economic Issues*, *38*(3), 787-805.

Cienfuegos, I. (2018). Organizational Learning. In: Farazmand, A. (eds) *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Springer, Cham., 4375-4384.

Cochrane, G. (2018). *Max Weber's vision for bureaucracy*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

Cohen, M. D. ve March, J. G. (1974). *Leadership and Ambiguity: The American College President*. New York: McGraw-Hill.

Cohen, M. D., March, J. G. ve Olsen, J. P. (1972). A Garbage can Model of Organizational Choice. *Administrative Science Quarterly*, 17(1), 1-25.

Cohen, M. D., March, J. G. ve Olsen, J. P. (2012). *""A Garbage Can Model" of forty: a solution that still attracts problems" The garbage can model of organizational choice: Looking forward at forty*: Emerald Group Publishing Limited.

Cole, G. A. (2001). 'Organizational Behaviour'. Thomson Learning.

Cole, G. D. H. ve Cole-Postgate, M. I. (1930). *The Life of Robert Owen*. London: Macmillan.

Constas, H. (1958). Max Weber's two conceptions of Bureaucracy. *American Journal of Sociology*, *63*(4), 400-409.

Cyert, R. ve March J. (1963). *A Behavioral Theory of The Firm*, Prentice Hall, UK

Cyert, Richard M. ve James G. March. (1963), *A Behavioral Theory of the Firm*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Duncan, R. (1979). Organizational learning: Implications for organizational design. *Research in organizational behavior*, *1*, 75-123.

Fayol, H. (1916). General principles of management. *Classics of organization theory*, *2*(15), 57-69.

Feldman, M. S. ve Pentland, B. T. (2003). Reconceptualizing organizational routines as a source of flexibility and change. *Administrative science quarterly*, *48*(1), 94-118.

Fındıklı, B. (2019). İstisnailik, Olağanlık ve Melezlik: Organizasyon Teorisinde Üniversite. *Amme Idaresi Dergisi*, *52*(2), 49-78.

Fiol, C. M. ve Lyles, M. A. (1985). Organizational learning. *Academy of management review*, *10*(4), 803-813.

Franke, R. H. ve Kaul, J. D. (1978). The Hawthorne experiments: First statistical interpretation. *American sociological review*, 623-643.

Giannantonio, C. M. ve Hurley-Hanson, A. E. (2011). Frederick Winslow Taylor: Reflections on the relevance of the principles of scientific management 100 years later. *Journal of Business & Management*, *17*(1), 7-10

Gillespie, R. 1993. *Manufacturing knowledge: A history of the Hawthorne experiments*. Cambridge: Cambridge University Press .

Grachev, M. ve Rakitsky, B. (2013). Historic horizons of Frederick Taylor's scientific management. *Journal of Management History*.

Graham, P. (Ed.). (2003). *Mary Parker Follett prophet of management*. Beard Books.

Homans, George C., A. Paul Hare ve Richard Brian Polley. *The human group*. Routledge, 2017.

Huber, G. P. (1991). Organizational learning: The contributing processes and the literatures. *Organization science*, *2*(1), 88-115.

Jarvis, P. (1987). *Adult Learning in The Social Context*. Routledge, Croom Helm, London.

Karataş, A. (2020). Post Yeni Kamu İşletmeciliğinin Kuramsal Temelleri: Yeni Bir Kuram Mı Yoksa Bir Tür Çöp Kutusu Modeli Mi?. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 6(21), 538-551.

Katz D. (1978). *The social psychology of organizations*. New York: Wiley, 838 p.

Katz, D. ve Kahn, R. L. (1966). *The social psychology of organizations*. New York: Wiley, 489 p.

Katz, D. ve Kahn, R. L. (1978). Organizations and the system concept. *Classics of organization theory*, *80*, 480.

Katz. D. ve Robert L., Kahn, (1977). *Örgütlerin toplumsal psikolojisi* (Çev. Halil Can- Yavuz Bayar). Ankara: TODAİE Yayınları.

Kılıç, E. (2020). Kamu Politikalarında Davranışsal İktisadın Önemi: Dünya ve Türkiye'den Uygulama Örnekleri/The Importance of Behavioral Economics in Public Policies: Examples From the World and Turkey. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, *4*(1), 237-262.

Leblebici, D. N. (2008). Örgüt kuramının temelleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *9*(1), 111-129.

Levitt, B. ve March, J. G. (1988). Organizational learning. *Annual review of sociology*, 319-340.

Lewin, K. (1947). Group Decisions and Social Change, In *Readings in Social Psychology*, by Theodore M. Neweomb & Eugene L. Hartley, Co-Chairmen of Editorial Committee, Henry Holt. New York. (pp. 340-344)

Lewin, K. (1999). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates" (M. Gold, Ed.). In M. Gold (Ed.), *The complete social scientist: A Kurt Lewin reader* (pp. 227–250).

Lewin, K., Lippitt, R. ve White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates". *The Journal of social psychology*, *10*(2), 269-299.

Lewis, D. L. (1967). Heroes and heels in business history. *Human Resource Management, 5(4)*, 10-21.

Lipson, M. (2007). "A "garbage can model" of UN peacekeeping". *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 13 (1), 79-97.

Locke, E. A. (1982). The ideas of Frederick W. Taylor: an evaluation. *Academy of management review*, *7*(1), 14-24.

Lomi, A. ve Harrison, J.R. (2012). "The Garbage Can Model of Organizational Choice: Looking Forward at Forty", Lomi, A. and Harrison, J.R. (Ed.) *The Garbage Can Model of Organizational Choice: Looking Forward at Forty* (*Research in the Sociology of Organizations, Vol. 36*), Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 3-17.

Luthans, F. (2011), *Organizational Behaviour: An Evidence- Based Approach*, 12th Edition, McGraw Hill, New York.

Maag, J. W. (2016). *Behavior management: From theoretical implications to practical applications*. Cengage Learning.

March, J. G. (1991). Exploration and exploitation in organizational learning. *Organization science*, *2*(1), 71-87.

March, J. G. ve Simon, H. A. (1958/1993). *Organizations*, 2nd edition. Cambridge: Basil Blackwell.

March, James G. ve Simon, Herbert A. (1958). *Organizations.* New York: John Wiley & Sons.

Maslow, A. ve Lewis, K. J. (1987). Maslow's hierarchy of needs. *Salenger Incorporated*, *14*(17), 987-990.

Mayo, E. (1949). Hawthorne and the western electric company. *The social problems of an industrial civilisation*, 1-7.

Mayo, E. (1933). The Hawthorne experiment. Western electric company. *2016). Classics of organization theory*, 134-141.

McGregor, D. (1960). Theory X and theory Y. *Organization theory*, *358*(374), 5.

McLeod, S. (2007). Maslow's hierarchy of needs. *Simply psychology*, *1*(1-18).

Morrison, E. ve Milliken, F. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management*, 25(4), 706-725.

Moskowitz, M. J. (1977). Hugo Münsterberg: A study in the history of applied psychology. *American Psychologist*, *32*(10), 824.

Munsterberg, H. (1998). *Psychology and industrial efficiency* (Vol. 49). A&C Black.

Nayır, K. F. (2012). Örgütsel Etkililiğin Psikolojik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(2), 197-208.

Nelson, D. (1974). Scientific management, systematic management, and labor, 1880–1915. *Business History Review*, *48*(4), 479-500.

Neubert, M. J. ve Dyck, B. (2021). *Organizational Behavior: For a Better Tomorrow*. John Wiley & Sons.

Noonan, W. R. (2008). *Discussing the undiscussable: A guide to overcoming defensive routines in the workplace*. John Wiley & Sons.

Őnday, Ő. (2016). Classical Organization Theory: From generic management of Socrates to bureaucracy of Weber. *International Journal of Business and Management Review*, *4*(1), 87-105.

Özgen, H., Kılıç, K. ve Karademir, B. (2004). Öğrenmenin kurumsallaşmasında toplam kalite yönetimi yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(2)., 175-188.

Pindur, W., Rogers, S. E. ve Kim, P. S. (1995). The history of management: a global perspective. *Journal of management history*, 1(1): 59-77.

Pugh, D. ve Hickson, D. (2018). *Great writers on organizations: The second omnibus edition*. Routledge.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2012). Örgütsel Davranış, Çeviri Editörü: İnci Erdem. *Ankara: Nobel Yayınları*.

Rothmann, I. ve Cooper, C. L. (2015). *Work and organizational psychology*. Routledge.

Schilling, M. A. (2000). Decades ahead of her time: advancing stakeholder theory through the ideas of Mary Parker Follett. *Journal of Management History*, 6(5): 224-242.

Sims, R. R. (2002). *Managing organizational behavior*. Greenwood Publishing Group.

Smith, A. (1987). *The Essential Adam Smith*. WW Norton & Company.

Şener, E. (2021). Harwood İmalat İşletmesi Araştırmaları. İçinde O. USLU (Editör), *Deney ve Gözlem Temelli Psikolojik Çalışmaların Örgütsel Davranışa Katkıları*. (49-72). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Taylor, F. W. (2004). *Scientific Management*. Routledge.

Tosi, H. L. (2008). James March and Herbert Simon, Organizations. *Theories of Organization*, *1*(3), 93-102.

Tozlu, A. (2016). Karar verme yaklaşımları üzerinde Herbert Simon hegemonyası. *Sayıştay Dergisi*, (102), 27-45.

Treviqo, A. J. ve Tilly, C. (2015). *George C. Homans: History, theory, and method*. Routledge.

Warner, W. Lloyd. 1975. (original 1948). *Yankee City*. Yale University Press.

Weber, M. (2016). Bureaucracy. In *Social Theory Re-Wired* (pp. 287-292). Routledge.

Wood, J. C. ve Wood, M. C. (Eds.). (2002). *Henri Fayol: Critical evaluations in business and management* (Vol. 2). Taylor & Francis.

Wren, D. A. (2011). The Centennial of Frederick W. Taylor's The Principles of Scientific Management: A Retrospective Commentary. *Journal of Business & Management*, *17*(1), 11-22.

Wren, D. A. ve Bedeian, A. G. (2020). *The evolution of management thought*. John Wiley & Sons.

Wren, D. A., Bedeian, A. G. ve Breeze, J. D. (2002). The foundations of Henri Fayol's administrative theory. *Management Decision*, 40(9): 906-918.

Yang, Y., Secchi, D. ve Homberg, F. (2018). Are organisational defensive routines harmful to the relationship between personality and organisational learning? *Journal of Business Research*, *85*, 155-164.

SOSYAL ETKİ VE UYMA DAVRANIŞI

Meltem Dil Şahin

Giriş

İnsanlar, duygu ve düşüncelere sahip olmaktan ziyade bu duygu ve düşüncelerini bilinçli olarak kontrol etmek, yönetmek, yönlendirmek açısından diğer canlılardan ayrılırlar. Ancak her zaman bilinçli bir şekilde hareket etmek mümkün olmayabilir ve hatta sürekli bir biçimde bilinçli hareket etmek yaşamın akışına uygun da olmayabilir. Her ne kadar insanların bilinçli bir şekilde rasyonel davrandıkları savı uzun süre kabul edilmiş olsa da son yapılan araştırmalar sonucu (Bkz. Kahneman, D. & Tversky, A., 1979) belirsizlik ve risk durumlarında bireylerin otomatik, kestirme gibi düşünme ve davranma gibi irrasyonel yaklaşımlar sergiledikleri ortaya konmuştur.

İster rasyonel olsun ister irrasyonel olsun, insan davranışlarının temeline bakıldığında davranışların gösterilmesinde olduğu gibi davranışların kazanılmasında da bilinçli ve bilinçsiz süreçlerin rol oynadığı öne sürülebilir. Bazı davranışları mantıklı, doğru bulduğumuz veya düşüncelerimizle onayladığımız için gösterirken bazı davranışları ise nedenini bilmeden, hatta bazı deneyimleri hatırlamadan gösterme eğiliminde olabiliriz. Davranışların bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde ortaya çıkması, insanların sahip olduğu bilgi ve deneyimlerine bağlıdır. Bu bilgi ve deneyimler de insanın var olduğu ve geliştiği çevreden edinilir. Dolayısıyla insan çevrenin ürünüdür demek yanlış olmaz. Bununla birlikte çevreyi de oluşturan insanlar olduğuna göre çevre de insanların ürünüdür. Buna göre insan ve çevre karşılıklı etkileşim hâlindedir. İnsanlar çevreden edindikleri bilgileri ve deneyimleri kullanarak belirli davranışlar sergilerler ve bu sergiledikleri belirli davranışlar da çevreyi etkiler. Böylece insanların gösterdikleri bireysel davranışlar bir araya gelerek toplumsal düzeni oluşturur.

davranışlarını şekillendiren bilgi düzeyi, normlar ve durumların dikkate alınması önerilebilir. Ayrıca örgütler açısından çalışanların beklentilerini anlayarak onlara destek olmak ve örgüte olumlu katkılarını sağlamak açısından yöneticilerin uyma-uymama davranışlarını gözlemlemeleri, anlamlandırmaları ve yönlendirmeleri de önemli hâle gelmektedir.

Kaynakça

Alparslan A. M., Taş M. A., Aytaş S. (2016). Bireylerin Uyma Davranışında Kişisel Değerlerin Rolü: Bir Deney Çalışması. *IV. Ötgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı*. https://www.researchgate.net/publication/338571401_BIREYLERIN_UYMA_DAVRANISINDA_KISISEL_DEGERLERIN_ROLU_BIR_DENEY_CALISMASI (E.T. :28.08.2022).

Arkonaç S. A. (2008). *Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak-Deneysel ve Eleştirel Yaklaşımlar.* Ankara:Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.

Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M. (2012). *Sosyal Psikoloji.* (çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Battal F., Yıldız Ş., Kılıçaslan Ş., Çınar E. (2018). Solomon Ash Uyumluluk Deneyi Ve Bireylerin Karar Verme Tarzları Arasındaki İlişki (Türkiye Örneği). *Turkish Studies*, 13(26), 185-198.

Ercan H. (2011). İlişkisel-Bireyci-Toplulukçu Benlik Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri ve Uyarlama Çalışması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 37-45.

Feldman R. S. (2001). *Social Psychology.* New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Franzoi S. L. (2003). *Social Psychology.* New York: Mc Graw-Hill.

Freedman J.L., Sears D.O., Carlsmith J.M. (2003). *Sosyal Psikoloji.* (çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.

Gilovich T., Keltner D., Nisbett R.E. (2006). *Social Psychology.* New York: W.W. Norton&Company, Inc.

Güney S. (2009). *Sosyal Psikoloji.* Ankara:Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.

Gürlek M., Tuna M. (2018). Sosyal Kimlik Teorisi Açısından Örgütsel Özdeşleşmenin Teorik Temelleri. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi,* 2(3), 39-48.

Kağıtçıbaşı Ç. , Cemalcılar Z. (2019). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar-Sosyal Psikolojiye Giriş.* İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk, *Econometrica: Journal of the Econometric Society,* Vol.47, No.2, s.263-264.

Lippa R. A. (1990). *Introduction to Social Psychology.* California: Wadsworth Publishing Company.

McShane S. L., Von Glinow M. A. (2016). *Örgütsel Davranış.* (çev.edt. A. Günsel, S. Bozkurt). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic.Ltd.Şti.

Milgram S. (1963). Behavioral Study Of Obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 371-378.

Özkalp E., Kırel Ç. (2016). *Örgütsel Davranış.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Sakallı N. (2001). *Sosyal Etkiler-Kim Kimi Nasıl Etkiler?*. Ankara: İmge Kitabevi.

Saylık A. (2019). Hofstede'nin Kültür Boyutları Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması; Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1860-1881.

Şerif M. (1985). *Sosyal Kuralların Psikolojisi.* (çev. İ. Sandıkçıoğlu). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Taylor S. E., Peplau L. A., Sears D. O. (2012). *Sosyal Psikoloji.* (çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.

Wasti S. A., Erdil S. E. (2007). Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi: Benlik Kurgusu (Self Construal Scale; Scs) ve Indcol Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi. *15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*. https://research.sabanciuniv.edu/id/epri nt/11626/ 1/Wasti_Erdil_YAD_2007.pdf (E.T. :28.08.2022).

Yüksel H. (2013). Toplumsal Etki ve Uyma. İçinde A. Şimşek, Ö. Eroğlu (Editör), *Davranış Bilimleri* (s.455-484). Konya: Eğitim Kitabevi.

Yükselbaba Ü. (2017). Milgram Deneyi: Otorite Ve İtaate Dair. *İÜHFM* , 75 (1), 227-270.

SOSYAL SERMAYE VE PSİKOLOJİK SERMAYE

Alper Bahadır Dalmış - R. Dilek Koçak

Giriş

İlk çağlarından bugünlere uzanan sürece bakıldığında, insanlar arasındaki iş birliklerin ve ortak hedefler doğrultusunda gösterilen çabaların inceleme konusu olduğu bilinmektedir. İnsan unsurunun merkezde olduğu noktada birbirinden farklı ya da kesişen disiplinlerin çalışmalarını ve bunların örgütsel yaşamda yansımasını görmekteyiz. Tarihî dönemeçlerin izleri, günümüz rekabet ortamındaki dinamik işleyişlerle örgüt yönetimi alanına farklı bakış açıları ve yeni kavramları da beraberinde getirmiştir.

Değişimin teknolojik gelişimlerle hız kazandığı hiç şüphesizdir. Bu noktada örgütlerin varoluş mücadelesinde sürdürülebilir rekabeti sağlamak adına farklı sermaye çeşitleri öne sürülmüştür. Bugün bilinmektedir ki rekabet koşulları sadece finansal, fiziksel ve teknolojik unsurlarla sürdürülebilir değildir. Bu açıdan beşerî faktörlerin öneminin sosyal sermaye ve psikolojik sermaye yaklaşımları ile arttığını görmekteyiz.

Sosyal sermaye, son yıllarda büyük ilgi gören örgütsel anlamda çokça tartışılan bir kavramdır. İnsan etkileşiminin dinamiklerini ve insanların ortak hedeflere ulaşmak için bir araya gelme yollarını anlamak için çok önemli bir kavramdır. Sosyal sermaye, bir toplum içindeki bireyler arasında iş birliği ve koordinasyonu kolaylaştıran ve hem bireyler hem de bir bütün olarak toplum üzerinde çok çeşitli olumlu etkileri olan ağlar, normlar ve güven olarak tanımlanabilir. Kavram, hayatlarımızı, topluluklarımızı ve bir bütün olarak toplumumuzu şekillendirmede sosyal ağların, normların ve güvenin rolünü daha iyi anlamak isteyenler için önemini korumaktadır. Karmaşıklığına rağmen sosyal sermaye, bireylerin kendi başlarına başaramayacakları görevleri yerine ge-

iyileştirmek ve olumlu bir çalışma ortamını teşvik etmek isteyen kuruluşlar için önemli bir husus olduğunu göstermektedir.

Bölümün diğer konusu olan psikolojik sermaye, pozitif psikoloji akımı ile doğmuştur. Pozitif psikoloji akımının dünyada yeni bir bakış açısı yarattığını söylemek mümkündür. Bugün artık örgütlerin pozitif örgütsel davranış alanında, araştırmalarla ve uygulamalarla öne sürülen kavramlara oldukça önem verdiği anlaşılmaktadır. Bunun birçok sebebi olduğu üzere önemle üzerinde durulan unsurun, rekabet avantajı sağlamak ve sağlanan avantajın sürdürülebilir hâlde almasına odaklanmak olduğu söylenebilir. Günümüzde bilişsel, davranışsal ve duygusal tutumların incelenmesinin ve gerekli iyileştirmelerin yapılmasının, beşerî faktörün güçlendirilmesi açısından kazanım olduğu, başarılı örgüt yöneticileri tarafından bilinmektedir. Bu bireysel ve örgütsel çapta etkileyici faktörler arasında önemli ölçüde yer alan psikolojik sermayenin örgütsel başarıyı elde etmek ve rakiplere karşı üstünlük sağlamak amacı ile güç faktörü olarak ele alınması gerektiği önerilmektedir.

Çalışanların bilgi, beceri ve deneyimleriyle şekillenen örgütsel ağlar ile bireylerin arasındaki ilişkilerle şekillenen sosyal sermaye gibi bireyin pozitif yaklaşımıyla şekillenen psikolojik sermaye de holistik bir yapıdadır. Şayet psikolojik sermaye ve sosyal sermaye, örgüt açısından önemli olan diğer sermaye türleri ile geliştirilip iyileştirilebilirse insan faktörü oldukça güçlü bir örgütsel yapının oluşma imkânı doğacaktır.

Kaynakça

Akçay, V. H. (2012). Pozitif psikolojik sermayenin iş tatmini ile ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*(1), 123-140.

Avolio, B., ve Luthans, F. (2006). *The High İmpact Leader: Moments Matter For Accelerating Authentic Leadership Ership Development.* New York: Mcgraw-Hill.

Bakker, A.B. ve Schaufeli, W.B. (2008). Positive Organizational Behavior: Engaged Employees in Flourishing Organizations, *Journal of Organizational Behavior*, 29, 147-154.

Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: Worth Publishers.

Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. E. Richardson (Eds.), Handbook of theory of research for the sociology of education (pp. 241-258). New York, NY: Greenwood.

Bull, M., Ridley-Duff, R., Foster, D. ve Seanor, P. (2010). Conceptualising ethical capital in social enterprise. *Social Enterprise Journal, 6*(3), 250-264.

Cameron, K.S. (2005). *Organizational Effectiveness: Its Demise and Re-Emergence Through Positive Organisational Scholarship*, K.G. Smith ve M.A. Hitt (Ed.), Great Minds In Management: The Process of Theory Development, içinde (304–330). New York: Oxford University Press.

Carver, C. S., ve Scheier, M. F. (2002). *Optimism*. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Ed.), Handbook of positive psychology (ss.231–243). Oxford University Press.

Cohen, D. ve Prusak, L. (2001*). In good company: How social capital makes organizations work*. Boston, MA: Harvard Business.

Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, *94*, 95-120.

Compton, W. C. (2005). *Introduction to Positive Psychology*. USA: Wadsworth Publishing.

Çetin, F. ve Basım, N. H. (2012). Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, *45*(1), 121-137.

Çetin, F. ve Varoğlu, A. K. (2015). Psikolojik sermaye, performans, ayrılma niyeti ve iş tatmini etkileşimi: Cinsiyetin düzenleyici rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(2), 105-113.

Donaldson, S.I. ve Ko, I. (2010). Positive Organizational Psychology, Behavior, And Scholarship: A Review Of The Emerging Literature And Evidence Base. *The Journal of Positive Psychology*, 5(3), 177-191.

Erbil, C. ve Öğüt, A. (2016). Örgütsel sosyal sermayenin inşasında çalışanların değişen rolü: Richard Sennett'in perspektifinden yeni kapitalizm örgütlerine bakış. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 192-216.

Erkuş, A. ve Fındıklı, A. M. (2013). Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 42* (2), 302-318.

Fernandez, R. M. ve Weinberg, N. (1997). Sifting and sorting: Personal contacts and hiring in a retail bank. *American Sociological Review, 62*(6), 883-902.

Forgeard, M. J. ve Seligman, M. E. (2012). Seeing the glass half full: a review of the causes and consequences of optimism. *Pratiq. Psychol. 18*,107-120. doi: 10.1016/j.prps.2012.02.002.

Fukuyama, F. (1995). *Trust: Social virtues and the creation of prosperity*. New York, NY: Free

Göksel, A., Aydıntan, B. ve Bingöl, D. (2010). Örgütlerde bilgi paylaşım davranışı: Sosyal sermaye boyutundan bir bakış. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 65*(4), 87-109.

Iyer, S., Kitson, B. ve Toh, B. (2005). Social capital, economic growth and regional development. *Regional Studies, 39*(8), 1015-1040

James, E. H. (2000). Race-related differences in promotions and support: Underlying effects of human and social capital. *Organization Science, 11*(5), 493-508.

Kapu, H. (2008). Sosyal sermaye ve organizasyonların öngörü yetenegini gelistirme gücü. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(1), 259-288.

Koçak R. D. ve Elçiçek-Boyalı G.A. (2020). Sağlık Çalışanlarında Psikolojik Sermaye, İş Tatmini ve Örgütsel Sinizm İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11*(26), 136-153.

Luthans F., Youssef C. M., Avolio, B. J. (2007b). *Psychological Capital: Developing The Human Competitive Edge*. New York: Oxford University Press.

Luthans, F. (2002). Positive Organizational Behavior: Developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive, 16* (1),57-72.

Luthans, F. (2011). *Organizational Behavior* (12th ed.). New York: McGraw-Hill.

Luthans, F. Avey, J.B., Avolio, B.J., Peterson, S.J. (2010). The Development and Resulting Performance Impact of Positive Psychological Capital. *Human Resource Development Quarterly, 21*(1),41-67.

Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. O. ve Li, W. (2005). The Psychological Capital of Chinese Workers: Exploring the Relationship with Performance*. Management and Organization Review, 1*(2), 249-271.

Luthans, F., ve Youssef, C. (2004). Human, Social, And Now Positive Psychological Capital Management: İnvesting İn People For Competitive Advantage. *Organizations Dynamic*, 33: 143–160.

Luthans, F., Vogelsesang, G. R. ve Lester, P. B. (2006). Developing the Psychological Capital of Resilience. *Human Resource Development Review, 5*(1), 25-44.

Luthans, F., B.J. Avolio, Avey, J. B. ve Norman, S. M. (2007a). Positive Psychological Capital: Measurement And Relationship with Performance And Satisfaction. *Personnel Psychology, 60*, 541–572

Moran, P. (2005). Structural vs. relational embeddedness: Social capital and managerial performance. *Strategic Management Journal, 26*, 1129-1151.

Morris, S., Woodworth, W. ve Hatt, S. R. (2006). The value of networks in enterprise development: Case studies in Eastern Europe and Southeast Asia. *Journal of Developmental Entrepreneurship, 11*(4), 345-356.

Nahapiet, J. ve Ghoshal, S. (1998). Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review, 23*, 242-266.

Özdemir, A. A. (2008). Sosyal ağ özellikleri bakış açısıyla sosyal sermaye ve bilgi yaratma ilişkisi: Akademisyenler üzerinde yapılan bir alan araştırması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), 81-102.

Perry-Smith, J. E. ve Shalley, C. E. (2003). The social side of creativity: A static and dynamic social network perspective. *Academy of Management Review, 28*(1), 89-106.

Peterson, S., ve Luthans, F. (2003). Thepositiveımpactand Development Of Hopefulleaders. *Leadershipandorganization Development Journal*, 26-31.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. NewYork, NY: Simon and Schuster.

Reimer, K. (2006). *The role of social capital in managing relationships with IT suppliers: A case study in electronic commerce*. In S. Klein, & A. Poulymenakou (Eds.), Managing dynamic networks: Organizational perspectives of technology enabled inter-firm collaboration (ss. 125-166). Berlin: Springer.

Sainaghi, R. ve Baggio, R. (2014). Structural social capital and hotel performance: Is there a link? *International Journal of Hospitality Management, 37*, 99-110.

Scherif, K., Hoffman, J. ve Thomas, B. (2006). Can technology build organizational social capital? The case of a global it consulting firm. *Information & Management, 43*(7), 795- 804.

Seligman, M. (2002). *Positive Psychology, Positive Prevention, And Positive Therapy. Handbook Of Positive Psychology.* New York: Oxford University Press.

Seligman, M. E. P. ve Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist, 55*(1). 5-14.

Snyder, C. R. (1994). The Psychology of Hope: You Can Get There from Here. New York, NY: Free Press.

Snyder, C. R. (2000). *Genesis: The Birth and Growth of Hope*. Academic Pres. The Hand Book of Hope. 25-38.

Stajkovic, A. D. ve Luthans, F. (1998). Social cognitive theory and selfefficacy: Going beyond traditional motivational and behavioral approaches. *Organizational Dynamics, 26*, 62-74.

Steffen, L. E. ve Smith, B. W. (2013). The influence of between and within-person hope among emergency responders on daily affect in a stress and coping model. *Journal of Research in Personality, 47*, 738-747.

Taştan, S. B. ve Torun, A. (2015). Kültürel değerlerin, yerleşiklik derecesinin, güven algısının ve çevresel belirsizliğin örgütlerde sosyal sermaye yapısı ile ilişkilerinin incelenmesi: Küçük ve orta ölçekli firmalar üzerinde yapılan bir araştırma. *Akademik Bakış Dergisi, 49*, 412-439.

Turgut, E. ve Beğenirbaş, M. (2013). Çalışanların yenilikçi davranışları üzerinde sosyal sermaye ve yenilikçi iklimin rolü: Sağlık sektöründe bir araştırma. *KHO Bilim Dergisi, 23*(2), 101-124.

Türkmen, İ. ve Erten, Ş. (2021). Sosyal sermayenin çalışanların iş performansı üzerine etkisi. *XV. IBANESS İktisat, İşletme ve Yönetim Bilimleri Kongreler Serisi,* 935, 944.

Walumbwa, F., Wang, P., Lawler, J., ve Shi, K. (2004). The role of collective efficacy in the relations between transformational leadership and work outcomes. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 77,* 515-530.

Yiyit, T. (2017). Sosyal sermaye kavramına Türkiye'deki Örgütsel Davranış çalışmaları açısından bir bakış. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 1499-1520.

Youssef, C.M. ve Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: The impact of hope, optimism, and resilience. *Journal of Management, 33*, 774-800

DUYGU DURUMLARI, ALGILAMA, ÖĞRENME, DAVRANIŞ VE SOSYAL KURUMLAR

Belgin Aydıntan

Giriş

Bu bölümde sırasıyla duygu ve duygu durumları, duygusal emek, duygusal zekâ, algılama ve öğrenme, öğrenme kuramları, öğrenen örgütler, davranış düzlemi, statü, rol ve sosyal kurumlar ile ilgili konulara yer verilmektedir. İlk olarak duygular ve duygu durumlar konusu ele alınmaktadır. Duygular ve duygu durumları; duygulanım, duygu ve duygu durum olmak üzere üç ana başlıkta toplanmaktadır. Duygulanım; duygular ve duygu durumları içeren daha kapsayıcı bir anlama sahipken duygular ve duygu durumlar, deneyimlenen daha geniş duygu aralığını ifade etmektedir. Davranışları etkileyen duygu ve duygu durumların çeşitli kaynakları vardır. Bunlar; kişilik, haftanın günleri ve günün saatleri, hava durumu, stres, sosyal aktiviteler, uyku, egzersiz, yaş ve cinsiyettir. İkinci olarak, duygusal emek konusu ele alınmaktadır. Daha çok hizmet sektöründeki işlerden kaynaklanan ve etkin iş performansının güçlü bir belirleyicisi olan duygusal emek, kişilerarası işlem ya da etkileşimler esnasında örgüt tarafından arzulanan duyguların, çalışan tarafından ifade edilmesidir. Duygusal emek kavramı ile ilgili temel yaklaşımlar, alanyazında Hochschild, Ashforth ve Humphrey, Morris ve Feldman ve Grandey tarafından geliştirilmiş olan dört yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Hochschild, duygusal emeğin boyutlarını temel olarak "yüzeysel rol yapma" ve "derinden rol yapma" olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Üçüncü olarak anlatılan konulardan bir diğeri ise duygusal zekâdır. Duygusal zekâ, bir bireyin kendisinin ve diğerlerinin

sendika gibi başvurdukları bir örgütlenme biçimidir. Bu nedenle devlet her şeyden önce sosyal ve tarihsel bir gerçekliktir. Devlet, bazı özellikleri itibarıyla diğer kurumlardan farklılık göstermektedir. Bunlar şu şekilde özetlenebilir: Devletin elinde üstün bir yaptırım gücü ve bir zorlama olanağı vardır. Polis, jandarma ve ordu gibi silahlı güçler devletin elindedir. İktisadi hayata, aile kurumlarına, bilime, dine ya da kültürel hayata kısmen ya da tamamen müdahale edebilir. Devlet kurumu içinde çok ileriye vardırılmış bir iş bölümü uygulaması vardır. Devlet, geniş bir örgütlenme yapısına sahiptir.

Bunların yanında toplumda ayrıca alt özellikli dinler ve katı kurallı dernekler gibi sınırlı sayıdaki üyenin inanç ve kalıplaşmış davranışlarından oluşan kurumlar ile mülkiyet, anlaşma, değişim, pazar, sendikal davranışlar ve iş gücü piyasası gibi ekonomik kurumlar olarak ele alınan *özel sosyal kurumlar* da mevcuttur.

Kaynakça

Alon, I. ve Higgins, J. M. (2005). Global Leadership Success Through Emotional and Cultural Intelligences. *Business Horizons*, 48, 501-512.

Altan, S. (2018). Örgütsel Öğrenme ve Öğrenen Organizasyonlar. İçinde E. Aydoğan (Editör), *Örgütsel Davranış Odaklı Yönetsel Yaklaşımlar.* (s. 255-263). Ankara: Gazi Kitabevi.

Arıkboğa,Ş. (2010). *Örgütsel Davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İşletme (Uzaktan Eğitim) Yayınları.

Aydıntan, B. (2009). *Örgüt Zekâsı ve Yönetimi: Kavramlar-Modeller-Uygulama.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Barbuto, Jr. E. J. ve Burbach, M. E. (2006). The Emotional Intelligence of Transformational Leaders: A Field Study of Elected Officials. *The Journal of Social Psychology*, 146, 51-64.

Basım, N. ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(1), 77-90.

Baş, M. ve Kılıç, B. (2014). Duygusal Emek Boyutları, Süreci ve Sonuçlarının Engelli Turizm Pazarında Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2, 67-83.

Bıyık, Y. Ve Aydoğan, E. (2014). Duygusal Emek İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 159-180.

Budak, G. ve Budak, G. (2013). *İşletme Yönetimi.* İzmir: Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi.

Choo, C. W. (1995). *Information Management for the Intelligent Organization: The Art of Scanning the Environment*, New Jersey: Information Today, Inc.

Cook, S., Macaulay, S. ve Coldicott, H. (2004). *Change Management Excellence: Using the four Intelligences for Successful Organizational Change*. London: Kogan Page Limited.

Deniz, G. (2018). Duygusal Emek. İçinde E. Aydoğan (Editör), *Örgütsel Davranış Odaklı Yönetsel Yaklaşımlar.* (s. 19-36). Ankara: Gazi Kitabevi.

Efil, İ. (2015). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon.* Bursa: Dora Basım Yayın.

Erdoğan, İ. (1996). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*. İstanbul: Avcıol Basım Yayım.

Eren, E. (2004). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Eyüpoğlu, O. ve Perşembe, E. (2019). Din ve Toplumsal Kurumlar Arası İlişkilerdeki Tamamlayıcı Niteliğin Önemi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 464-483.

Garvin, A. D. (1993), Building A Learning Organization. *Harvard Business Review,* 71(4-6), 78-91.

Güney, S. (2008). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Karaman, N. (2017). Çalışma Yaşamında Duygusal Emek. *İş ve Hayat,* 3(5), 30-56.

Koçel, T. (2020). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Lyons, B. J. ve Schneider, T. R. (2005). The Influence of Emotional Intelligence on Performance. *Personality and Individual Differences*, 39, 693-703.

Örtenblad, A. (2001). On Differences Between Organizational Learning and Learning Organization. *The Learning Organization*, 8(3), 125-133.

Özdemir, S. (2004). Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: "Refah Karması" ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(48), 97-127.

Pala, T. ve Tepeci, M. (2014). Otel İşletmelerinde Çalışanların Duygusal Emek Boyutlarının Belirlenmesi ve Duygusal Emek Boyutlarının İş Tatmini ve İşte Kalma Niyeti Üzerine Etkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(1), 21-37.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2015). Duygular ve Duygu Durumlar. İçinde İ. Erdem Artan (Editör), *Örgütsel Davranış.* (çev. H. E. Erdost Çolak) (s. 99-131). Ankara: Nobel Yayınevi.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2020). Duygular ve Duygudurumlar. İçinde İ. Erdem Artan ve G. Eser, (Editör), *Örgütsel Davranışın Temelleri.* (çev. G. Eser) (s. 47-63). Ankara: Nobel Yayınevi.

Robbins, S. P., Decenzo, D. A. ve Coulter, M. (2013). Örgütsel Yapı ve Tasarım. İçinde A. Öğüt (Editör), *Yönetimin Esasları.* (çev. Y. Sayılar) (s.130-159). Ankara: Nobel Yayınevi.

Sağlam Arı, G. (2014). Örgütlerde Fiziksel Semboller ve Psikolojik Güçlendirme İlişkisi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 1-25.

Salisbury, M. (2001). An Example of Managing The Knowledge Creation Process for A Small Work Group. *Management Learning*, 32 (3), 305-319.

Senge, P. M. (2012). *Beşinci Disiplin*. (çev. A. İldeniz ve A. Doğukan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Siyaset,%20Din.pdf, Sosyal Kurumlar Aile, Ekonomi, Siyaset, Din.pdf-Makro Sosyoloji, (E.T. 15.06.2022).

Sökmen, A. (2013). *Örgütsel Davranış.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Şimşek, Ş. (2010). *Yönetim ve Organizasyon*. Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Şimşek, Ş., Akgemci, T. ve Çelik, A. (2005). *Davranış Bilimlerine Giriş*. Konya: Adım Matbaacılık.

Türkkahraman, M. (2009). Teorik ve Fonksiyonel Açıdan Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası İlişkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 14(2), 25-46.

URL1:https://dep.manas.edu.kg/img/files/11/Sosyal%20Kurumlar%20Aile,%20Ekonomi,%20

Ünver, İ. K. ve Demirdağ, S. (2021). Öğretmenlerin Rol Belirsizliği ve Rol Çatışması Durumları İle Uzaktan Eğitime Karşı Tutumlarının İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8(16), 56-65.

Yüksel, Ö. (2006). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Yürür, S. ve Ünlü, O. (2011). Duygusal Emek, Duygusal Tükenme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2), 81-104.

Zabun, B. (2009). Temel Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin Sosyoloji Öğretim Programlarında Yer Alış Durumu. *Aile ve Toplum,* 11(5), 97-103.

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ, ÖRGÜT İKLİMİ, ÖRGÜTSEL KİMLİK, ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK

Hakan Koç - Ersan Erol

Giriş

Örgütlerin temel bileşenleri olan örgüt kültürü ve kimliği, örgütlerin doğasını, davranışını ve başarısını belirleyen temel bileşenlerdir. Bu bölümde, organizasyonların; renklerini, duygusal tonunu ve manevi önemini anlamaya yönelik başlangıç yapmaktayız. Örgüt kültürünü ve kimliğini keşfedecek, farklı bileşenleriyle karşılaşacak ve bu bileşenlerin nasıl bir araya gelerek örgütlerin tekilliğini yarattığını keşfedeceksiniz.

Başlangıçta, örgüt kültürünün ne olduğunu ve neden önemli olduğunu tartışıyoruz. Farklı kültürlerin faydalarını ve kurum kültürünün özelliklerini tartışıyoruz. Örgütlerde var olan bileşenleri ve farklı kültürel modelleri inceleyerek örgütlerde kültürel çeşitliliğin oluşumunu anlamaya çalışıyoruz.

Sonra, örgüt ikliminin önemine ve çeşitli iklim türlerine odaklanıyoruz. Örgüt ikliminin oluşum sürecini ve organizasyon üzerindeki etkilerini araştırarak örgütlerin içinde bulunduğu atmosferin nasıl oluştuğunu keşfediyoruz.

Daha sonra, bireysel kimlik, sosyal kimlik ve örgütsel kimlik kavramlarını ele alıyoruz. Örgütsel kimliğin özelliklerini ve farklı kimlik yaklaşımlarını inceliyor, organizasyonların sahip olduğu benzersiz kimliğin nasıl şekillendiğini anlamaya çalışıyoruz.

Son olarak, örgütsel vatandaşlık davranışının önemine ve boyutlarına dikkat kesiliyoruz. Özgecilik, vicdanlılık, nezaket, sivil erdem ve sportmenlik

kaliteli etkileşime sahip olanlara ise dış grup adı verilir (Brower, Schoorman ve Tan, 2000: 229).

Bu süreçte liderler, ilişkinin daha yüksek kaliteye (güven, saygı, sorumluluk vb.) doğru ilerleyip ilerlemediğini, çalışanlara birden fazla rol beklentisi ileterek test eder (Graen ve Uhl-Bien,1995: 230). Lider ve üye arasında sosyal etkileşimlerin sonucunda olumlu sonuç; tavsiye, bilgi, çaba, sosyal destek ve arkadaşlık gibi sosyal para birimleri olarak ifade edilebilecek paylaşımlar gerçekleşir (Restubog, Bordia, Tang ve Krebs,2010: 423).

d. Beklenti Teorisi

Beklenti teorisi, bireylerin alternatif davranışlar arasından nasıl seçim yaptığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Beklenti teorisinin temel önermesi, motivasyonun bir şeyi ne kadar istediğimize ve onu elde etme olasılığımızı ne kadar düşündüğümüze bağlı olmasıdır. Teorinin öncüllerini çaba (motive edilmiş davranışın sonucu), performans ve sonuç oluşmaktadır Çaba-performans beklentisi, bir kişinin, çabanın başarılı bir performansa yol açma olasılığına ilişkin algısıdır. Çabamızın daha yüksek performansa yol açacağına inanıyorsak bu beklenti çok güçlüdür (Moorhead ve Griffin, 1995: 105).

Beklenti, bir kişinin performansın başka sonuçlara yol açma olasılığına ilişkin algısıdır. Bir kişi, yüksek performans gösteren birinin maaş zammı alacağının kesin olduğunu düşünüyorsa bu beklenti yüksektir. Diğer taraftan zamların performanstan tamamen bağımsız olduğuna inanılıyorsa beklenti düşüktür. Sonuç olarak performansın maaş zammı üzerinde bir etkisi olduğunu düşünüyorsa beklenti düzeyine göre performans gösterilecektir. Başka bir ifadeyle çalışanlar, gösterdiği performansın etkili olacağına inanması neticesinde yüksek performans gösterir (Moorhead ve Griffin, 1995: 106).

Kaynakça

Adıgüzel, O., Batur, Z., Erdoğan, A. ve Özkan, D. S. (2014). Sağlık Sektöründe Örgüt İklimi ve İş Tatmini Arasındaki İlişki, International Conference in Economics, September 03-05, 2014. Prague.

Akat, İ., Budak, G., Budak, G., (1994). İşletme Yönetimi, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Akerlof, G. A., ve Kranton, R. E. (2000). Economics and Identity. The Quarterly Journal of Economics, 115(3), 715-753.

Akgemci, T., Abdul-Kareem, A., Kızıloğlu, E. (2020). Örgüt İkliminin Örgüt Temelli Özsaygı ve Öznel İyi Oluş Üzerindeki Etkisi: Kobi'ler Üzerinde Bir Araştırma, İşletme Araştıraları Dergisi, 12 (1), 65-78.

Akgün, S. (2018). Kimlik Oluşumu Sürecinde Örgüt ve Örgütlenmenin Yeri, Turkish Studies, Vol.13(3), 1-12.

Aktan, E., Aydıntan, B. (2016). Cameron-Freeman Örgüt Kültürü Türleri Ekseninde Örgüt Kültürü ve Bilgi Güvenliği Algısı İlişkisi: Devlet Üniversitelerinde Bir Uygulama, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt.8, Sayı.4, ss.324-344.

Albert, S., ve Whetten, D. 1985. Organizational identity. L. L. Cummings ve B. M. Staw (Eds.),Research in organizational behavior, vol. 7: 263-295. Greenwich, CT: JAI Press.

Arslan, N. T., Halis, M. (2000). Örgüt İklimi ve Türkiyede Örnek Olarak Seçilen İki Örgütte Uygulamalı Bir Araştırma, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı.43-44, ss.63-93.

Aryee, S., Budhwar, P. S., & Chen, Z. X. (2002). Trust As a Mediator of The Relationship Between Organizational Justice and Work Outcomes: Test of a Social Exchange Model. Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior, 23(3), 267-285.

Ashforth, B. E., ve Mael, F. A. (1996). Oranizational Identity and Strategy As a Context for The Individual. Advances in Strategic Management, 13, 19-64.

Ataman, G., (2009). İşletme Yönetimi, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Bakan, İ., Erşahan, B., Kaya, İ. (2016). Örgütsel Kimliğin ve Örgütsel Prestijin, Örgütsel Vatandaşlık Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.6(1), 69-88.

Bateman, T. S., ve Organ, D. W. (1983). Job Satisfaction and The Good Soldier: The Relationship Between Affect And Employee "Citizenship". Academy of Management Journal, 26(4), 587-595.

Bauman, Z., ve May, T. (2019). Sosyolojik Düşünmek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bell, S. J., ve Menguc, B. (2002). The Employee-Organization Relationship, Organizational Citizenship Behaviors, and Superior Service Quality. Journal of Retailing, 78(2), 131-146.

Blau, P. M. (1964). Exchange and Power in Social Life. Wiley: New York.

Bolino, M. C., ve Turnley, W. H. (2005). The Personal Costs of Citizenship Behavior: The Relationship Between Individual Initiative And Role Overload, Job Stress, And Work-Family Conflict. Journal of Applied Psychology, 90(4), 740.

Brower, H. H., Schoorman, F. D., & Tan, H. H. (2000). A model of relational leadership: The integration of trust and leader–member exchange. The leadership quarterly, 11(2), 227-250.

Buluç, B. (2008). Ortaöğretim Okullarında Örgütsel Sağlık İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(4), 571-602.

Cameron, K.S., Quinn, R.E. (2021). Örgüt Kültürü Örgütsel Tanı ve Değişim, (Çev:Murat Gürkan Gülcan ve Necati Cemaloğlu), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Crawford, T. N., Cohen, P., Johnson, J. G., Sneed, J. R., ve Brook, J. S. (2004). The Course and Psychosocial Correlates of Personality Disorder Symptoms in Adolescence: Erikson's Developmental Theory Revisited. Journal of Youth and Adolescence, 33(5), 373-387.

Çakır, Ç. (2019). Dağıtılmış Liderlik ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkide Örgütsel Kimliğin Rolü, Turkish Studies Education Sciences, Vol.14(4), 1189-1209.

Çelikel, F. (2021). Örgüt İklimi ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Açısından Cam Tavan Algısı: Ankara'daki Konaklama İşletmelerinde Çalışanlar Üzerinde Bir Analiz, İstanbu Gelişim Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Çetin, M. Ö. (2004). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı. Ankara: Nobel Yayın.

Çimen, M. (2015). Yönetimde Yeni Yaklaşımlar: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, ACU Sağlık Bilimleri Dergisi, Cilt. 2016(1), 1-5.

Cloninger, P. A., Ramamoorthy, N., & Flood, P. C. (2011). The Influence of Equity, Equality and Gender on Organizational Citizenship Behaviors. SAM Advanced Management Journal, 76(4), 37.

Cook, K. S., & Emerson, R. M. (1978). Power, Equity and Commitment in Exchange Networks. American Sociological Review, 721-739.

Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review. Journal of Management, 31(6), 874-900.

Çobanoğlu, N. (2021). Okul Öncesi Eğitim Örgütlerinde Paylaşılan Liderliğin Örgütsel Kimlik Algısı ve Öğretmen Mutluluğu ile İlişkisinin İncelenmesi, Akev Akademi Dergisi, Sayı.88, 413-432.

Dawson, V. R. (2015). "Who are We Online?" Approaches to Organizational Identity in Social Media Contexts. The Journal of Social Media in Society, 4(2).

Deaux, K. (2000). Identity. A. E. Kazdin (Ed.), Encyclopedia of Psychology (Vol. 4; pp. 222-225). Oxford: Oxford University Press.

Demirci, B., & Seçilmiş, C. (2020). Restoran İşletmelerinde Rol Stresi Ve Lider-Üye Etkileşiminin İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 31(3), 228-238.

Dhalla, R. (2007). The Construction of Organizational Identity: Key Contributing External and Intra-Organizational Factors. Corporate Reputation Review, 10(4), 245-260.

Dutton, J. E., Dukerich, J. M., ve Harquail, C. V. (1994). Organizational images and member identification. Administrative science quarterly, 239-263.

Ellemers, N., De Gilder, D., ve Haslam, S. A. (2004). Motivating individuals and groups at work: A social identity perspective on leadership and group performance. Academy of Management review, 29(3), 459-478.

Erdem, F. (1996). İşletme Kültürü, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, Antalya.

Erdoğan, İ., (1997). İşletmelerde Davranış, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Eren, E. (1998). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

Erikson, E. H. (1950). Childhood and society. New York: Norton.

Fettahlıoğlu, Ö.O., Koca, N. (2015). Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık İlişkisinde Örgütsel Desteğin Düzenleyici Etkisi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.2(4), 218-234.

Gerçek Çelik, G. (2021). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma, OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt.17, Sayı.36, ss.2740-2766.

Gioia, D. A. (1998). From Individual to Organizational Identity. D. A. Whetten and P. C. Godfrey (Eds.), Identity in Organizations: Building Theory Through Conversations (pp. 17-31). New York: Sage Publications, Inc.

Gioia, D. A., ve Pitre, E. (1990). Multiparadigm Perspectives on Theory Building. Academy of Management Review, 15(4), 584-602.

Görmen, M. (2018). Örgüt Kültürü ile Risk Kültürü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.7(14), 121-135.

Graen, G. B., & Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-Based Approach to Leadership: Development of Leader-Member Exchange (LMX) Theory of Leadership Over 25 Years: Applying A Multi-Level Multi-Domain Perspective. The Leadership Quarterly, 6(2), 219-247.

Graham, J. W. (1991). An Essay on Organizational Citizenship Behavior. Employee responsibilities and rights journal, 4(4), 249-270.

Güçlü, N. (2003). Örgüt Kültürü, Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol.3, No.6, ss. 147-159.

Halis, M., Uğurlu Ö. Y. (2008). Güncel Çalışmalar Işığında Örgüt İklimi, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt.10, Sayı.2, ss.101-123.

Hamrin, V., McCarthy, E. M., & Tyson, V. (2010). Pediatric Psychotropic Medication Initiation and Adherence: A Literature Review Based on Social Exchange Theory. Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 23(3), 151-172.

Hasanoğlu, M. (2004). Türk Kamu Yönetiminde Örgüt Kültürü ve Önemi, Sayıştay Dergisi, Sayı. 52, ss.43-60.

He, H., ve Brown, A. D. (2013). Organizational Identity and Organizational Identification: A Review of The Literature and Suggestions for Future Research. Group ve Organization Management, 38(1), 3-35.

Hızarcıoglu, G., ve Güney, S. (2022). Öğretmenlerin Kimlik Algısı ve Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Adaletin Düzenleyici Rolü. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11(2), 993-1021.

Hogg, M. A., ve Smith, J. R. (2007). Attitudes in Social Context: A Social Identity Perspective. European Review of Social Psychology, 18(1), 89-131.

Homans, G. C. (1961). The Humanities and The Social Sciences. American Behavioral Scientist, 4(8), 3-6.

Huseman, R. C. Hatfield, J. D. and Miles, E. W. (1987). A New Perspective on Equity Theory: The Equity Sensitivity Construct. Academy of Management Review, 12(2), 222-234.

Karaca, M. (2022). Örgüt Kültürü Modellerinin İncelenmesine Yönelik Bir Literatür Çalışması, Uluslararası Akademik Birikimler Dergisi, Cilt.5, Salı.3, ss.123-144.

Karaman, A., Aylan, S. (2012). Örgütsel Vatandaşlık, Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.2(1), 35-48.

Karataş, A. (2015). Örgüt İkliminin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi, Bursa İlinde Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt.19, Sayı.1, ss.47-58.

Karcıoğlu, F. (2001). Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt.15, Sayı.1-2, ss.265-283.

Kaya, Ş.D. (2013). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Türk İdare Dergisi, Sayı. 2013 Haziran, 265-287.

Kırel, A.Ç., Ağlargöz, O. (2013). Örgütsel Davranış, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Kilmann, R.H., Saxton, M.J., Serpa, R. (1986). Issues in Understanding and Changing Culture, California Management Review, Vol.28 (2), 87-94.

Koçel, T. (2015). İşletme yöneticiliği. 16. Baskı. Beta Yayınları. İstanbul

Korkmaz, H., Bayınma, E., Bağcı, Z. (2020). Örgüt İklimi ve Psikolojik Yıldırma İlişkisi: Banka Çalışanları Üzerinde Analitik Bir Araştırma, İktisad Yayınevi, Ankara.

Kozlu, C., (1996). Kurumsal Kültür, Defne Yayıncılık, İstanbul.

Köse, S., Tetik, S., Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt.7 Sayı.1, ss.219-242.

Kuyumcu, N. M. (2011). Örgüt İkliminin Örgütsel Değişim Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

Leblebici, D. N., Karasoy, A.(2009). Örgüt Kültürünün Algılanan Hizmet Kalitesine Etkisi: Kamu ve Özel Öğrenci Yurtlarında Karşılaştırmalı Bir Araştırma, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.27(1), 279-304.

Martin, K. D., Johnson, J. L., ve French, J. J. (2011). Institutional Pressures and Marketing Ethics Initiatives: The Focal Role of Organizational Identity. Journal of the Academy of Marketing Science, 39(4), 574-591.

Morgan, G., ve Smircich, L. (1980). The Case for Qualitative Research. Academy of Management Review, 5(4), 491-500.

Moorhead, G., R.W. Griffin (1995), Organizational Behavior Managing People And Organizations, Boston/USA: Houghton Mifflin Company,

Organ, D. W. (1988). Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome. Boston: Lexington Books/DC heath and com.

Özkalp, E. (2012). Davranış Bilimleri I, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Podsakoff, P. M., ve MacKenzie, S. B. (1994). An Examination of the Psychometric Properties and Nomological Validity of Some Revised and Reduced Substitutes for Leadership Scales. Journal of Applied Psychology, 79(5), 702.

Pourgaz, A. W., Naruei, A. G., & Jenaabadi, H. (2015). Examining The Relationship of Organizational Citizenship Behavior with Organizational Commitment and Equity Perception of Secondary School Administrators. Psychology, 6(06), 800.

Putnam, L. L. (1982). Paradigms for Organizational Communication Research: An Overview and Synthesis. Western Journal of Communication (includes communication reports), 46(2), 192-206.

Raaijmakers, QA, Van Hoof, JTC, t Hart, H., Verbogt, TFMA ve Vollebergh, WA (2000). Ergenlerin Likert Tipi Ölçek Maddelerine İlişkin Orta Nokta Yanıtları: Tarafsız Mı Yoksa Eksik Değerler Mi?. Uluslararası Kamuoyu Araştırmaları Dergisi, 12, 208-216.

Rajala, I., Ruokonen, I., Ruismaki, H. (2012). Organizational Culture and Organizational Change at Arts Universities, Procedia Social and Behavioral Sciences, Sayı.45, ss.550-547.

Restubog, S. L. D., Bordia, P., Tang, R. L., & Krebs, S. A. (2010). Investigating The Moderating Effects of Leader–Member Exchange in the Psychological Contract Breach–Employee Performance Relationship: A Test of Two Competing Perspectives. British Journal of Management, 21(2), 422-437.

Robbins, S. P., Decenzo, D. A., Coulter, M. (2013). Yönetimin Esasları Temel Kavramlar ve Uygulamalar, (Çeviri Editörü: Adem Öğüt), Nobel Yayınları, Ankara.

Rosenau, P. M. (1992). Post-modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Rus, M., Rusu, D.O. (2015). The Organizational Culture in Public and Private Institutions, Procedia Social and Behavioral Sciences, Sayı.187, ss.565-569.

Sabuncuoğlu, Z., Tüz, M., (2005). Örgütsel Psikoloji, Alfa Aktüel Basım Yayın, Bursa.

Sarıtaş, S. (2019). Halkbiliminde Maddi Kültüre Teorik ve Metedolojik Yaklaşımlar, Milli Folklor, Cilt.31, Sayı.122, ss.29-40.

Singh, U., ve Srivastava, K. B. (2016). Organizational Trust and Organizational Citizenship Behaviour. Global Business Review, 17(3), 594-609.

Sloat, K. C. (1999). Organizational Citizenship. Professional Safety, 44(4), 20.

Smith, C., P., Organ, D. W., ve Near, J. P. (1983). Organizational Citizenship Behavior: Its Nature And Antecedents. Journal of Applied Psychology, 68(4), 653.

Şimşek, S. (2002). Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(3), 29-39.

Şimşek, Ş., Akgemici, T., Çelik, A., (2008). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, Gazi Kitabevi, Ankara.

Tajfel, H. E. (1978). Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations. Cambridge: Academic Press.

Tajfel, H., ve Turner, J. C. (1982). Social Psychology of Intergroup Relations. Annual review of psychology, 33(1), 1-39.

Tajfel, H., ve Turner, J. C. (1986). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.), The social psychology of intergroup relations (pp. 7–24). Montery, CA: Brooks Cole.

Topaloğlu, M., Koç, H. (2012). İşletmeciler için Yönetim Bilimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Topaloğlu, M., Koç, H., (2000). "Örgüt Kültürünü Oluşturan Yönetsel Boyutlar", G.Ü. T.T.E.F. Dergisi, Sayı:3, ss.164-176.

Tutar, H., Altınöz, M. (2010). Örgütsel İklimin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Ostim İmalat İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt.65, Sayı.2, ss.196-218.

Van Dyne, L., ve Cummings, L. L. „ve McLean Parks, J. 1995. Extra-role behaviors: In pursuit of construct and defini tional clarity. Research in Organizational Behavior, 17, 215-285.

Varol, M., (1989) "Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt.44, Sayı.1, ss.195-222.

Warrick, D.D. (2017). What Leaders need to Know About Organizational Culture, Business Horizons, Sayı.60, ss.395-404.

Whetten, D. A. (2006). Albert and Whetten revisited: Strengthening The Concept Of Organizational İdentity. Journal of management inquiry, 15(3), 219-234.

Yıldırım, A. (2020). Örgüt Kültürü Algısının İzlenim Yönetimi Üzerine Etkisi: Eğitim Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt.12, Sayı.4, ss.4005-4021.

Yılmaz, B. (2019). Örgüt İkliminin Girişimcilik Yönelimine Etkisinde Dışadönüklüğün Ilımlaştırıcı Rolü ve Bir Araştırma, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YüksekLisans Tezi, İstanbul.

Yip, J.A., Levine, E.E., Brooks, A.W., Schweitzer, M.E. (2020). Worry at work: How Organizational Culture Promotes Anxiety, Research in Organizational Behavior, Sayı.40, ss.1-13.

Zencirkıran, M. ve Keser, A. (2018). Örgütsel davranış [Organizational behavior]. Bursa: Dora Yayıncılık.

ÖRGÜTSEL YABANCILAŞMA

Ercan Yavuz - Kevser Küçük Can

Giriş

Yabancılaşma ve örgütsel yabancılaşma, modern çalışma hayatında karşılaşılan önemli kavramlardan biridir. Bu kavramlar, işçilerin; duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak işleriyle aralarında bir kopukluk hissetmelerini ifade eder. Yabancılaşma, ilk olarak Hegel (1831) tarafından psikolojik bir kavram olarak ele alınmıştır. Hegel, yabancılaşmayı "bir kişinin ürünleri ve mülkleri üzerindeki kontrolünü kaybetmesi ve ardından olayların gidişatını etkileme yeteneğini yitirmesi durumunda yaşadığı çaresizlik ve yetersizlik durumu" olarak tanımlamıştır. Daha sonra kavramı geliştirip ilk kullanan düşünür Karl Marx olmuştur. Ancak sosyal bilimler ve işletme alanlarında da önemli bir araştırma konusu hâline dönüşmesi zaman almıştır.

Yabancılaşma, bireylerin işlerini, çalıştıkları kurumu ve hatta kendilerini dışlayıcı bir şekilde algılamaları anlamına gelir. İşçiler, iş süreçlerine katkı sağlamak yerine yalnızca bir makine gibi çalıştıklarını hissedebilirler. Bu duygu, iş tatminini ve motivasyonu olumsuz yönde etkileyerek performansı düşürebilir. 21. yüzyılda, iş hayatının hızla değişen ve gelişen dinamikleri, çalışanların işleriyle kurdukları ilişkileri etkileyen önemli bir faktör olmuştur. Özellikle büyük ve karmaşık yapıya sahip organizasyonlarda çalışanların, işleri ve çalışma ortamları ile duygusal bağlarının zayıflaması, onları örgütsel yabancılaşma olarak adlandırılan bir olguyla karşı karşıya bırakmaktadır. Örgütsel yabancılaşma, çalışanların işleriyle olan bağlılıklarını yitirmeleri ve iş ortamında yabancılaşma hissi yaşamaları olarak tanımlanabilir.

Örgütsel yabancılaşma, yabancılaşmanın işletme veya organizasyon düzeyindeki bir boyutudur. Özellikle büyük ve karmaşık örgütlerde çalışan bi-

Kaynakça

Abbas, A. A., Hussein, A.A.A., Khali, H.H. (2017). The Effect of Hostile Work Environment on Organizational Alienation: The Mediation Role of the Relationship Between the Leader and Followers. Asian Social Science, 13(2), 140-158.

Abbot, J. (2003). Does Employee Satisfaction Matter? A Study to Determine Whether Low Employee Morale Affects Customer Satisfaction And Profits in the Business to Business Sector. *Journal of Communication Management,* 7(4), 333-339.

Agarwal, S. (1993). Influence of Formalization on Role Stress, Organizational Commitment, and Work Alienation of Sales Persons: A Cross-National Comparative Study. *Journal Of International Business Studies,* 24 (4), 715-739.

Akkirman, A. (1998). Etkin Çatışma Yönetimi ve Müdahale Stratejileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 1998, 1-11.

Akyıldız, H. (1998). Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 3, 163-176.

Alheet, A.F. (2019). The Impact of Organizational Silence Causal Factors on Self-Efficacy of Health Center Employees in the Jordanian Capital City (Amman). *Academy of Strategic Management Journal,* 18(3), 1-13.

Allen, B. H., & Lafollette, W. R. (1977). Perceived Organizational Structure and Alienation Among Management Trainees. *Academy of Management Journal,* 20(2), 234-341.

Armstrong-Stassen, M.(2006). Determinants of How Managers Cope With Organisational Downsizing. *Applied Psychology: An International Review*, 55, 1-26.

Aydın, A. (2000). *Düşünce Tarihi Ve İnsan Doğası* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Aytaç, Ö. (2005). Modern Bürokrasiler Ve Yabancılaşma Ethosu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 15 (2), 319-348.

Azman, I., Hasan, N.A., Chin, Y.-F.M.,Ismail, Y., Samah, A. and Jauhariah, A. (2013). Job Stress As A Predictor of Employee Health. *Studies in Business & Economics,* 8(2)2, 20-34

Bacharach, S. B., Aiken, M. (1979). The Impact of Alienation, Meaninglessness, and Meritocracy on Supervisor and Subordinate Satisfaction. *Social Forces,* 57, 853-870.

Banai, M., & Reisel, W. D. (2007). The Influence of Supportive Leadership and Job Characteristics on Work Alienation: A Six-Country Investigation. *Journal of World Business,* 42, 463-476.

Banai, M., Reisel, W. D., & Probst, T. M. (2004). A Managerial and Personal Control Model: Perceptions of Work Alienation And Organizational Commitment in Hungary. *Journal of International Management,* 10, 375-392.

Başaran, İ. E. (1991). *Örgütsel Davranış* (İkinci Baskı). Ankara: A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayını.

Bayındır, B. (2002). *Ortaöğretim Dal Öğretmenlerinin Mesleğe Yabancılaşması ile Öğretmen Öğrenme Sürecindeki Davranışları Arasındaki İlişki,* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 13-20.

Bayındır, B. (2002). *Ortaöğretim Dal Öğretmenlerinin Mesleğe Yabancılaşması ile Öğretmen Öğrenme Sürecindeki Davranışları Arasındaki İlişki,* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 13-20.

Beehr, T.A. & Newman, J.E.: Job Stress Employee Health and Organizational Effectiveness : A Facet Analysis, Model and Literature Review.*Personnel Psychology,* 31, 1978.

Berger, L. K., Sedivy, S. K., Cisler, R. A., & Dilley, L. J. (2008). Does Job Satisfaction Mediate the Relationships Between Work Environment Stressors and Employee Problem Drinking?. *Journal Of Workplace Behavioral Health,* 23(3), 229-244.

Blauner, R. (1968). *Alienation and Freedom* (4th ed.). Chicago: The University of Chicago Press.

Blauner, R. (1964). *Alienation And Freedom: The Factory Worker And His İndustry.* Chicago: University Of Chicago Press.

Boeree, C.G.(1980). *Alienation And The Perception of Personality,* Doctoral Dissertation, Oklahoma State University, Oklahoma.

Bonjean, C.M., Grimes, M.D. (1970). Bureaucracy and Alienation: A Dimensional Approach. *Social Forces,* 48 (3), 365-373.

Ceylan, A. Sulu, S.(2010). Work Alienation as a Mediator of the Relationship of Procedural Injustice to Job Stress. SEE Journal, 65-74.

Chen, M.-F., Lin, C.-P. & Lien, G.-Y. (2011). Modelling Job Stress as a Mediating Role in Predicting Turnover Intention. *The Service Industries Journal, Taylor & Francis*, 31(8),1327–1345.

Cherns, A. (1975). Perspectives on the Quality of Working Life. *Journal of Occupational and Organizational Psychology,* 48(3), 155-167**.**

Çetinkanat, A.C. ve Köstereliogl**u**, M.A. (2016). Relationship Between Quality of Work Life and Work Alienation: Research on Teachers*. Universal Journal of Educational Research,* 4(8), 1778-1786.

Demir, M. (2011). İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algılamalarının İşte Kalma Niyeti ve İşe Devamsızlık ile İlişkisi. *Ege Akademik Bakış,* 11(3),453-464.

Demirbilek, S., Türkan, U.Ö. (2008). Çalışma Yaşamı Kalitesinin Artırılmasında Personel Güçlendirmenin Rolü. *The Journal of Industrial Relations and Human Resources,* 10(1), 47-67.

Durcan, N. (2007). *Yabancılaşmanın İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 4.

Dworkin, A.G., Saha, L.J., Hill, A. N. (2003). Teacher Burnout and Perceptions of a Democratic School Environment. *International Education Journal,* 4(2), 108-120.

Elma, C.(2003). *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması (Ankara İli Örneği),* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 16-37.

Eren, E. (2015). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi* (15.Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.

Erikson, K. (1986). On Work and Alienation. *American Sociological Review,* 51 (1), 1-8.

Ertoy, M. (2007). *Yabancılaşma Kader mi Tercih mi?.* Ankara: Lotus Yayınevi.

Fang, M. (2001). *Job Characteristics and Self-Efficacy as Predictors of Organizational Commitment* (Doctoral Dissertation). Proquest Dissertations and Theses, 1406395, University of Nevada, Las Vegas.

Freudenberger, H. J. (1974). Staff Burn-Out. *Journal of Social Issues*, *30*(1), 159-165.

Fromm, E. (1982). *Sağlıklı Toplum*. (Çev. Y. Salman ve Z. Tanrısever). İstanbul: Payel Yayınevi. (Eserin orjinali 1955'te basıldı). 135-140.

Gaski, J.F., Ray, N.M. (2001). Measurement and Modeling of Alienation in the Distribution Channel Implications For Supplier-Reseller Relations. *Industrial Marketing Management,* 30 (2), 207-225.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayunları.

Gorter, R.C., Albrecht, G., Hoogstraten, J., Eijkman, M.A.J.(1999). Professional Burnout Among Dutch Dentists. *Community Dent Oral Epidemiol,*27, 109–116.

Gökçen, A., Çavuş, M.F. (2014). Farklılık Yönetimiyle Örgütlerde Yabancılaşmanın Önlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 525-533.

Greenberg, J. 2004. Stress Fairness To Fare No Stress: Managing Workplace Stress by Promoting Organizational Justice. Organizational Dynamics 33 (4): 352-365.

Günsal, G. (2010).*Algılanan Örgütsel Adalet ile Örgütsel Yabancılaşma Arasındaki İlişki ve Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 76.

Haddock, P. (2010). Importance of Morale. http://www.ehow.com (Erişim Tarihi: 17/08/2022)

Hajdukova, A., Klementova, J., Klementova, J.Jr. (2015). The Job Satisfaction as a Regulator of the Working Behaviour. *Social and Behavioral Sciences* , 90, 471-476.

Hegel, G.W.F. (2011). *Tinin Görüngübilimi. (*Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi. (Eserin orjinali 1952'de yayımlanmıştır.). 23-35.

Hirschfeld, R., Hubert S.F. (2000). Work Centrality and Work Alienation: Distinct Aspects of a General Commitment to Work. *Journal of Organizational Behavior,* 21 (7), 789- 800.

Jefferson, D. (1990). *Commitment to Work and the Organization: The Role of Social Exchange Theory,* Doctor of Philosophy, University of Delaware, Delaware, 56.

Judge, T. A., Hulin, C. L., ve Dalal, R. S. (2012). Job Satisfaction and Job Affect. S.W. J. Kozlowski (Ed.), *The Oxford Handbook of Organizational Psychology Vol.1* içinde (496-525). New York, Oxford Oxford Univ. Press.

Judge, T. A., & Colquitt, J. A. (2004). Organizational Justice and Stress: The Mediating Role of Work-Family Conflict. *Journal Of Applied Psychology, 89*(3), 395–404.

Jurovsky, A. (1971). Spokojnosť S Pracou A Jej Cinitele. Bratislava: Alfa.

Kanungo, R.N. (1982). *Work Alienation: A Interagtive Approach.* Newyork: Praeger Publishers, 7-10.

Kanungo, R.N. (1983). Work Alienation: A Pancultural Perspective. *International Studies of Management & Organization,* 13(1-2), 119-138.

Karcıoğlu, F., Alioğulları, Z.D. (2012). Çatışmanın Nedenleri ve Çatışma Yönetim Tarzları İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 26(3-4), 215-237.

Karip, E. (2003). *Çatışma Yönetimi.* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Kaya, U., Serçeoğlu, N. (2013). Duygu İşlerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* 36(1), 311-346.

Koçel, T. (2015). *İşletme Yöneticiliği*(16. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Koçoglu, M. (2014). Cynicism as a Mediator of Relations Between Job Stress and Work Alienation: A Study From a Developing Country –Turkey. *Global Business and Management Research,* 6(1), 24-36.

Kohn, M., L. (1976). Occupational Structure and Alienation, *The American Journal of Sociology,* 82 (1),111-130.

Korkmaz O, Aydemir S. A. (2015). Research for the Determination of the Relationship Between Organizational Conflict Management and Organizational Alienation. International Review of Management and Marketing, 5(4), 230-41.

Korkmaz O, Aydemir S. A. (2015). Research For The Determination of the Relationship Between Organizational Conflict Management and Organizational Alienation. *International Review Of Management and Marketing,* 5(4), 230-41.

Korman, A. (1977). *Organizational Behavior.* New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Lambert, E.G., Hogan, N.L., Griffin, M.L. (2007). The Impact of Distributive and Procedural Justice on Correctional Staff Job Stress, Job Satisfaction, and Organizational Commitment. *Journal of Criminal Justice,*35(6), 644-656**.**

Leiter, J. (1985). Work Alienation In The Textile Industry: Reassessing Blauner. *Work and Occupations,* 12, 479-498.

Lobell, K. O. (2023). How You May Be Alienating Your Employees (and How to Stop). https://www.businessnewsdaily.com/4782-how-to-motivate-workers.html. (Erişim Tarihi: 22.02.2023.)

Mansoor, M., Fida, S., Nasir, S., Ahmad, Z. (2011). The Impact of Job Stress on Employee Job Satisfaction a Study on Telecommunication Sector of Pakistan. *Journal of Business Studies Quarterly,* 2(3), 50-56.

Marcuse, H. (1969). *An Essay on Liberation*, Boston: Beacon Press.

Marcuse, H.(1968). *Tek Boyutlu İnsan*.(Çev. S. Çağan). İstanbul: May Yayınları. (Eserin orjinali 1964'te yayımlandı). 20-40.

Marx, K. (1978). *Economic and Philosophicmanuscripts of 1844.* Moscow: Progress Publishers, 64-80.

Mazin R (2010). The Effects of High Morale on Employee Performance. http://www.ehow.com (Erişim Tarihi:17/08/2022).

Mendoze, M.J.S., Lara, P.Z.M. (2008). The Impact of Work Alienation on Organizational Citizenship Behavior in the Canary Islands. *International Journal of Organizational Analysis,* 15(1,), 56-76).

Michaels, R.E., Cron, W.L., Dubinsky, A.J. And Joachimsthaler, E.A. (1988). Influence of Formalization on the Organizational Commitment and Work Alienation of Salespeople and Industrial Buyers. *Journal of Marketing Research, JSTOR*, 25, 376–383.

Michaels, R.E., Cron, W.L., Dubinsky, A.J. And Joachimsthaler, E.A. (1988), Influence of Formalizationon The Organizational Commitment and Work Alienation of Salespeople and Industrial Buyers. *Journal of Marketing Research, JSTOR,* 25, 376–383.

Miller, J. (1975). Isolation in Organizations: Alienation From Authority, Control, and Expressive Relations. *Administrative Science Quarterly,* 20, 260-271.

Millett T (2010). 6 Reasons Why Staff Morale is Important. http://ezinearticles.com (Erişim Tarihi: 17/08/2022).

Mirzeoğlu, N. (2005). Örgütsel Çatışma ve Yönetimi: Spor Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarında Bir Uygulama. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* III (2), 51-56.

Morrison, E.W., Miliken, F. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World. *Academy of Management Review,* 25(4), 706-725

Morton, E. S. (1977). On the Occurrence and Significance of Motivation-Structural Rules in Some Bird and Mammal Sounds. *The American Naturalist,* 111, 855-869.

Mozny, I. (1971). Analyza Faktoru Spokojenosti V Praci. Sbornik Praci Filozoficke Fakulty Brnenske Univerzity, G15, 75-91.

Mulki, J. P., Locander, W. B., Marshall, G. W., Harris, E. G., Hensel, J. (2008). Workplace Isolation, Salesperson Commitment, and Job Performance. *Journal of Personal Selling and Sales Management*, 28(1), 67-78.

Neely, G.H., (1999). The Relationship Between Employee Morale and Employee Productivity, Fire Service Financial Management. *Executive Fire Office Programe,*1-12.

Nelson, L., O'Donohue, W. (2006). Alienation, Psychology and Human Resource Management. Eprints. utas.edu.au. (Erişim Tarihi: 17/08/2022).

Ngambi, H. C. (2011). The Relationship Between Leadership and Employee Morale in Higher Education. *African Journal of Business Management,* 5(3), 762-776.

O'Leary, Z. (2007). *The Social Science Jargon Buster.* New York: Sage Publications.

Ofluoğlu, G., Büyükyılmaz, O. (2008). Türkiye Taşkömürü Kurumu Kozlu İşletme Müessesesinde Yabancılaşma Boyutları Üzerinde Etkili Olan Nedenleri Araştırılması. *Kamu-İş Dergisi,* 9(4),1-43.

Overend, T. (1975). Alienation: A Conceptual Analysis. *Philosophy and Phenomenological Research*, 35(3): 301-322.

Özbudun, S., Markus, G., Demirer, T. (2008). *Yabancılaşma ve….* (Birinci Baskı). Ankara: Ütopya.

Özler, D., Dirican, M. (2014). Örgütlerde Yabancılaşma ile Tükenmişlik Sendromu Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 39, 291-310.

Parker, D.F., Decotiis,T.A. (1983). Organizational Determinants of Job Stress. *Organizational Behavior and Human Performance,* 32(2), 160-177).

Pearlin, L.I. (1962). Alienation From Work: A Study of Nursing Personel. *American Sociological Review,* 27(3), 314-326.

Pelit, E., Dinçer, F., Kılıç, İ. (2015). The Effect of Nepotism on Organizational Silence, Alienation and Commitment: A Study on Hotel Employees in Turkey. *Journal of Management Research,* 7 (4), 82-110.

Pondy, L.(1967). Organizational Conflict: Consepts and Models, Administrative Science Quarterly Johnson Graduate School of Management, Cornell University, Newyork.

Potkany, M., Giertl, G. (2013). *Statistical Prognosis of Basic Business Performance Indicators in The Wood Processing Industry of the Slovac Republic*. Zagreb: Wood EMA, 31-56.

Potkany, M. (2008). Personnel Outsourcıng Processes. *Ekonomıka A Management,* 4, 1-53.

Rahim, M.A. (2001). *Managing Conflict in Organizations*(3rd Edition). Westport: Quorum Books Greenwood Publishing Group.

Rahim, M.A. (2002). Toward a Theory of Managing Organizational Conflict, *International Journal of Conflict Management,* 13(3), 206-235.

Ramasundaram, A., Ramasundaram, G. (2011). The Role of Work Family Conflict as a Mediator Between Work-Thought Interference and Job Stress. *International Management Review,* 7(2),25-34.

Rehman, Z., , Dost, M.K., Saleem, S., 2012. The Job Enrichment Causes High Level of Employee Commitment During the Performance of their Duties: A Behavioral Study from Pakistan. Oman Chapter Arab. *J. Bus. Manag. Rev.* 1, 135-145.

Robbins, S.P., (2005). *Organizational Behavior.* Great Britain: Pearson Prentice Hall.

Roberts, B. (1987). A Confirmatory Factor- Analytic Model of Alienation. *Social Psychologoy Quertely,* 50,.346-351.

Salyers, M. P., Kelsey, A., Bonfils, M.S., Lauren Luther, M.S., Ruth, L., Firmin M.S., Dominique, A., White, M.S., Erin, L.,Adams M.S. Rollins ,A.L. (2017). The Relationship Between Professional Burnout and Quality and Safety in Healthcare: A Meta-Analysis. *Journal of General Internal Medicine*, 32,475–482.

Sanberk, İ. (2003). *Öğrenci Yabancılaşma Ölçeği (Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması),* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 30.

Sarpkaya, R. (2002). Eğitim Örgütlerinde Çatışma Yönetimi ve Bir Örnek Olay. Eğitim Yönetimi Dergisi, 31 (8),414-429.

Sarros, J. C.,Tanewski, G. A. Winter, R. P.,Santora, J. C., Densten, I. L. (2002). Work Alienation And Organizational Leadership. *British Journal Of Management,* 13, 285-304.

Sayers, S. (2003). Creative Activity And Alienation İn Hegel And Marx. *Historical Materialism*, 11(1), 107-128.

Schweitzer, D. (1989). *Conflict and Order Theorizing and the Alienation Anomie Problematic. Alienation Theories and De-Alienation Strategies: Comparative Perspectives in Philosophy and the Social Sciences.* (Ed. D. Schweitzer And R. F. Geyer). Nortwood: Sciences Reviews Ltd., 19.

Seeman, M. (1959). On the Meaning of Alienation*. American Sociological Review,* 24, 783- 790.

Seeman, M. (1967). On Personal Consequences of Ailenation in Work. *American Sociological Review,* 31, 273-285.

Seeman, M. (1975). Alienation Studies. *Annual Review of Sociology,* 1, 91-123.

Seeman, M. (1983). Alienation And Alchool: The Role of Workmastery and Community in Drinking Behavior. *American Sociological Review,* 48, 60-77.

Seroka, J. (2009). Boosting Employee Morale Needs to Occur Daily, Not Only During Times of Crisis. http://www.hrtools.com/insights (Erişim Tarihi:17/08/2022).

Sertok, S. (2006). İlköğretim Okulları Müdürlerinin Kendilerinin Taraf Olmadıkları Çatışmaları Yönetme Tarzları, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Seval, H. (2006). Çatışmanın Etkileri ve Yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 8(15), 245-254.

Shaban, O. S., Al-Zubi, Z., Ali, N., Alqotaish, A. (2017). The Effect of Low Morale and Motivation on Employees' Productivity & Competitiveness in Jordanian Industrial Companies. *International Business Research*, 10(7), 1-7.

Shepard, J. M. (1970). Functional Specialization: Alienation, & Job Satisfaction. Industrial and Labor Relations Review, 23(2), 207-219.

Shepard, J. M. (1973). Technology, Division of Labor, and Alienation. *The Pacific Sociological Review*, *16*(1), 61-88.

Sparks, D., Hammond, J. (1981). Managing Teacher Stress and Burnout. *ERIC,* 1-49.

Srole, L. (1956). Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study. *American Sociological Review,* 21(6), 709-716.

Sulu, S., Ceylan, A., Kaynak, R. (2010). Work Alienation as a Mediator of the Relationship Between Organizational Injustice and Organizational Commitment: Implications for Healthcare Professionals. *International Journal of Business and Management,* 5(8), 27-38.

Şimşek, H., Akdemir, Ö. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Okula Yabancılaşma. *Current Research in Education,* 1 (1), 1-12.

Şimşek, M.Ş., Çelik, A., Akgemci, T., Fettahlıoğlu, T. (2006, 25-27 Mayıs). *Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması.* 14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi'nde Sunuldu, Erzurum.

Şirin, E.F. (2009). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşma Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* 4(4), 164-177.

Tanrıverdi, H., Kahraman, O. (2016). 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Lider-Üye Etkileşimi ve İşe Yabancılaşma İlişkisi: Marmaris ve İstanbul Destinasyonlarında Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18(3), 463-493.

Teber, S. (1990). *Politik-Psikoloji Notları.* İstanbul: Ara Yayıncılık.

Tokmak, İ. (2014). Duygusal Emek ile İşe Yabancılaşma İlişkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 6(3), 134-156.

Tolan, B. (1980). *Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma.* Ankara: Ankara İktisadi Ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 128-248.

Ton, Z., & Huckman, R, S. (2008). Managing the Impact of Employee Turnover On Performance: The Role Of Process Conformance. *Organization Science,* 19 (1), 56-68.

Turan, M., Parsak, G. (2011). Yabancılaşma ve İş Tatmini İlişkisi: Bir Devlet Üniversitesi İdari Personeli Üzerinde Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 20(2), 1-20.

Turgut, Ö. (2023). Duygusal Zeka ile Çatışma Yönetimi İlişkisi ve Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Turgut, T., Kalafatoğlu, Y. (2016). İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Adalet. *İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 18, 23-46.

Tutar, H. (2010). İşgören Yabancılaşması ve Örgütsel Sağlık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 65, 175-204.

Tükel, İ. (2012). Modern Örgütlerde Yabancılaşma ve Kafka'nın "Dönüşüm" Romanının Bu Bağlamda Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 34-50.

Tükel, İ. (2012). Modern Örgütlerde Yabancılaşma ve Kafka'nın "Dönüşüm" Romanının Bu Bağlamda Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 34-50.

Tükeltürk, Ş.A., Perçin, N.Ş., Güzel, B. (2012).Psychological Contract Breaches and Organizational Cynicism at Hotels. *Young Economists Journal/Revista Tinerilor Economisti,* 9(19), 194-213.

Ugboro, I. O., ve Obeng, K. (2000). Top Management Leadership, Employee Empowerment, Job Satisfaction, and Customer Satisfaction in TQM organizations: An Emprical Study. *Journal of Quality Management*, *5*, 247-272.

Usul, H., Atan, A. (2014). Sağlık Sektöründe Yabancılaşma Düzeyi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 16(26), 1-10.

Valadbigi, A., Ghobadi, S. (2012). The Study of the Elements of Work Alıenatıon (A Case Study of the "Orumıyeh Whıte Cement Factory", Western Azarbayjan Provınce, Iran). *International Journal of Sustainable Development,* 4(9), 71-84.

West, E.G.(1969). The Political Economy of Alienation: Karl Marx and Adam Smith. *Oxford Economic Papers*, 21(1), 1-23.

Yang, M. J., Yang, M. S., & Kawachi, I. (2001). Work Experience and Drinking Behavior: Alienation, Occupational Status, Workplace Drinking Subculture and Problem Drinking. *Public Health,* 115, 265-271.

Yeniçeri, Ö. (1991). *Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Sorunlarının Yönetiminde Etkili Bir Araç Olarak Yönetime Katılma Ve Bir Uygulama,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Yeniçeri, Ö. (2009). *Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yönetimi*. İstanbul: IQ Yayıncılık, 60-145.

Yılmaz, S., Sarpkaya, P. (2009). Eğitim Örgütlerinde Yabancılaşma ve Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 6(2), 314-333.

Yorulmaz, Y., Altınkurt, Y., Yılmaz, K. (2015). The Relationship Between Teachers' Occupational Professionalism and Organizational Alienation. *Educatıonal Process: Internatıonal Journal,* 4(1-2), 31-44.

Zadeh, J. M., Kahouei, M., Cheshmenour, O., Sangestani, S. (2016). Work Ethics, Organizational Alienation and Justice Among Health Information Technology Managers. Mater Sociomed, 28(3),224-228.

Weisskopft, W. A. (1996). *Yabancılaşma ve İktisat* (Çev. Ç. Koç, Y. Madra, D. Eryar, K. Erçel, C. Özselçuk, A. Önder ve K. Badur). İstanbul: Anahtar Kitaplar.

ÇATIŞMA YÖNETİMİ

Ali Gürsoy - Gülten Şenkul

Giriş

Çatışma, genellikle karşıt görüşlerden kaynaklı farklılıkların problem çözme sürecine etki etmesidir. Bu süreçte, tarafların farklı çıkarları, değerleri, ihtiyaçları veya hedefleri, çatışma sebepleri olabilir ve anlaşmazlıklar veya uyuşmazlıklar meydana getirebilir. Yaşanan çatışmalar çeşitli biçimlerde ve farklı düzeylerde oluşabilir. Bazı çatışmalar bireyler arasında oluşurken diğerleri topluluklar, kurumlar veya ülkeler arasında da ortaya çıkabilir. Bunun yanında, çatışmalar açık ve şiddet içeren çatışmalar olabileceği gibi daha gizli ve gündelik düzeyde de yaşanabilmektedir.

Günümüzde teknolojik ilerlemeler, küreselleşme, tüketici davranışlarında değişimler, finansal ve ekonomik faktörler iş yapış süreçlerini ve çalışanların beklentilerini hızla değiştirmektedir. Bu değişimler, çalışanlar arasında ve örgütsel düzeyde çatışmalara yol açabilmekledir. Çalışanların farklı düşünce tarzları, değerleri, ihtiyaçları ve motivasyonları vardır. Bu nedenle örgütlerde çatışmadan kaçınmak pek mümkün değildir. Ancak çatışmanın belirtilerini zamanında fark etmek ve uygun bir şekilde yönetmek, örgütte istenmeyen sonuçların önüne geçebilir.

Çatışma yönetimi, çatışmaların doğru bir şekilde anlaşılması ve ele alınması yoluyla örgütteki olumsuz etkileri en aza indirerek taraflar arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve örgütün daha sağlıklı bir çalışma ortamı ve performans elde etmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Örgütlerde yaşanan çatışmaların hem olumlu hem de olumsuz yönleri göz önünde bulundurularak uygun çatışma yönetimi stratejileri ile çözüme ulaştırılması önemlidir. Çatış-

Üst düzey hedefler: Bir çatışmada her iki taraf için de bireysel veya grup hedeflerinden daha önemli olan kurumsal bir hedef, üst düzey hedeftir. Hedeflere tek başına bir birey veya bir grup tarafından ulaşılamaz. Hedefe ulaşmak, her iki tarafın da iş birliğini gerektirir. Üst hedef, birimler arasındaki bir çatışmayı dostça etkileşime dönüştürür, olumlu tutumlar geliştirir ve karşılıklı olarak tatmin edici çözümlere ulaşmaya çalışır.

Gruplar arasındaki karşılıklı bağımlılığı azaltın: Karşılıklı bağımlılık, çatışmanın ana nedenlerinden biridir. Birleştirici iş akışı yoluyla zayıf tanımlanmış ve kötü düzenlenmiş karşılıklı bağımlılıkları belirlemek ve açıklığa kavuşturmak gerekir. Bu iş akışı, karşılıklı bağımlılıkları artırmak veya tamamen ortadan kaldırmak için tasarlanabilir. Diğer seçenek, iki birimi birbirinden tamamen bağımsız hâle getirmek olabilir.

Kaynakları artırın: Çatışma, iki veya daha fazla tarafın istekleri ve ihtiyaçları, tahsis edilen mevcut kaynakların bir kısmından daha büyük olduğunda ortaya çıkar. Bu çatışma, gelişigüzel ve son dakika tahsisleri yapmak yerine bu tür kaynakların uygun şekilde dağıtılması konusunda önceden planlama yapılarak azaltılabilir.

Karşılıklı problem çözme: Bu, iş birliğini artırmak için en sık kullanılan tekniklerden biridir. Çatışan tarafların bir araya gelerek sorunu analiz edip tanımlamasını, birbirlerinin bakış açılarını anlamalarını ve karşılıklı etkileşim yoluyla akılcı ve objektif bir çözüme ulaşmalarını gerektirir.

Resmî otorite: İki grup birbiriyle çatıştığında, üst yönetim çatışmayı çözmek için yetki kullanabilir. Yönetim üstün, hakem ve bütünleştirici rolünü üstlenir.

Etkileşimi artırın: Kuruluşlar, alt birimlerdeki çalışanların birbirleriyle etkileşim kurmaları için daha fazla fırsat sağlamalıdır. İnsanlar birbirleriyle etkileşime girerlerse, yalnızca birbirlerinin işleyiş biçimini daha iyi anlamakla kalmazlar, aynı zamanda ortak çıkarları, sorunları ve öncelikleri de keşfedebilirler.

Kaynakça

Abiodun, A.R. (2014). Organizational Conflicts: Causes, Effects and Remedies. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*, 3 (6), 118.

Acar, H. (2006). Ortaöğretim Okul Müdürlerinin Çatışma Yönetim Stilleri ve Bu Çatışma Yönetim Stillerinin Öğretmenlerin Stres Düzeylerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akkirman, A. D. (1998). Etkin Çatışma Yönetimi ve Müdahale Stratejileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(2), 1-11.

Akova, O. ve Akın G. (2015). Çatışma Yönetimi. İçinde K.O. Özer, M. Hızıroğlu ve Saldamlı (Editör), *Yönetsel ve Örgütsel Etkinliği Geliştirme Yöntemleri* (s. 516-549). İstanbul: Adra Yayıncılık.

Algert, N. E. ve Stanley, C. A. (2007). Conflict Management. *Effective Practice for Academic Leaders*, *2*(9), 1-16.

Arslan, B. (2010). Çalışanlarda Çatışma Çözme Yöntemlerinin Tükenmişlik Üzerine Etkisi ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Awan, A. G. ve Sehar S. (2015). Management and Organizational Performance: A Case Study of Askari Bank Ltd. *Research Journal of Finance and Accounting,* 6 (11), 88-102.

Ayan, B. ve Yavuz, E. (2018). Örgütsel Çatışma ve Yönetim: Kamu Örgütlerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *10*(1), 745-762.

Baron, R. A. (1991). Positive Effects of Conflict: A Cognitive Perspective. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 4(1), 25-36.

Başak, B. (2010). Çatışma ve Çatışma Yönetimi: İzmir Kamu ve Vakıf Üniversitelerinin Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Bercovitch, J. (1983). Conflict and Conflict Management in Organizations: A Framework for Analysis. *Hong Kong Journal of Public Administration*, 5(2), 104-123.

Ceylan, A., Ergün, E. ve Alpkan, L. (2000). Çatışmanın Sebepleri ve Yönetimi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1(2), 39-51.

Cosier, R. A. ve Dalton, D. R. (1990). Positive Effects of Conflict: A Field Assessment. *International Journal of Conflict Management*.

De Dreu, C. K. ve Beersma, B. (2005). Conflict in Organizations: Beyond Effectiveness and Performance. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 14(2), 105-117.

Donohue, W. A. ve Kolt, R. (1992). *Managing Interpersonal Conflict.* Newbury Park, CA: Sage.

Dişbudak, T. (2011). Örgütlerde Çatışma Yönetimi: Bankacılık Sektöründe Kocaeli Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Erdem, İ. (2012). *Örgütsel Davranış (14. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Erdoğmuş, N. (1999). Kişilerde İç Çatışma Nedeni Olarak Rekabet-İşbirliği İkilemi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 45-60.

Hussein F. F. A. ve Al Mamary, S. H. Y. (2019). Conflicts: Their Types, And Their Negative And Positive Effects on Organizations. *International Journal of Scientific &Technology Research*, (8). 08.

Jehn, K. A. (1994). Enhancing Effectiveness: An Investigation of Advantages and Disadvantages of Value-Based Intragroup Conflict. *International Journal of Conflict Management*, 5(3), 223-38.

Karcıoğlu, F. ve Alioğulları, Z. (2012). Çatışmanın Nedenleri ve Çatışma Yönetim Tarzları İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *26*(3-4), 215-237.

Karip, E. (1999). *Çatışma Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Kılınç, T. (1985). Örgütlerde Çatışma: Mahiyetleri ve Nedenleri. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 14(1).

Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta.

Lim, J. H., ve Yazdanifard, R. (2012). The Difference of Conflict Management Styles and Conflict Resolution in Workplace. *Business & Entrepreneurship Journal*, *1*(1).

Lumineau, F., Eckerd, S., ve Handley, S. (2015). Inter-organizational Conflicts: Research Overview, Challenges, and Opportunities. *Journal of Strategic Contracting and Negotiation*, 1(1), 42-64.

Lussier, R.N. (2012). *Human Relations in Organizations: Applications and Skill Building*. New York: McGraw-Hill Education:

Mannix E. ve Neale M.A. (2005). What Differences Make a Difference? The Promise and Reality of Diverse Teams in Organizations. *Psychol. Sci. Public Interest* 6(31), 55.

McKibben, L. (2017). Conflict Management: Importance and Implications. *British Journal of Nursing*, *26*(2).

Medina, F. J., Munduate, L., Dorado, M. A., Martínez, I. ve Guerra, J. M. (2005). Types of Intragroup Conflict and Affective Reactions. *Journal of Managerial Psychology*.

Özalp, İ. (1989). Örgütlerde Çatışma. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 81-114.

Plocharczyk, L. (2007). On Organizational Conflict: Reaping the Benefits of Effective Conflict Management. *Journal of Access Services*, 4(1-2), 85-120.

Pondy, Louis R. (1967). Organizational Conflict: Concepts and Models. *Administrative Science Quarterly*, 296-320.

Rahim, M.A. (2001). *Managing Conflict in Organizations (3rd ed.)*. Westport, CT: Quorum Books.

Rahim, M. A. (2003). Managing Conflict in Organizations. In Construction Conflict Management and Resolution. Routledge.

Ross, R. (1989). Conflict. In R. Ross ve J. Ross (Eds.), *Small Groups in Organizational Settings*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Seval, H. (2006). Çatışmanın Etkileri ve Yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 245-254.

Solmuş, T. (2004). *İş Yaşamında Duygular ve Kişilerarası İlişkiler (Psikoloji Penceresinden İnsan Kaynakları Yönetimi) (1. Baskı)*. İstanbul: Beta.

Sürgevil, O. (2010). *Çalışma Yaşamında Farklılıkların Yönetimi. (1. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayınları.

Sütlü, T. (2007). Örgütsel Çatışma ve İşgören Üzerine Etkileri Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şimşek, M. Ş. (2010). *Yönetim ve Organizasyon (12. Baskı)*. Konya: Eğitim Akademi Yayınevi.

Temel, E. K. ve Erkanlı, H. (2015). *Çalışma mı Çatışma mı? Güncel Konular ve Örnek Olaylarla Çalışma Hayatı*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Thakore, D. (2013). Conflict and Conflict Management. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 8(6), 07-16.

Tjosvold, D. (1985). Implications of Controversy Research for Management. *Journal of Management*, 11(3), 21-37.

Tokat, B. (1999). Örgütlerde Çatışma ve Çatışmanın Yöntemi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 23-40.

Topaloğlu, C. ve Boylu, Y. (2006). Örgütiçi Çatışmaların Türleri: Otel İşletmeleri Açısından Ayrıntılı Bir İnceleme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16).

Topaloğlu, C. (2011). Yönetim Kuramları ve Örgüt İçi Çatışmalar. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 249-265.

Turkalj, Z. Fosic, I. ve Dujak, D. (2008). Conflict Management in Organization. *Interdisciplinary Management Research*, 4, 505-515.

Wall Jr, J. A. ve Callister, R. R. (1995). Conflict and Its Management. *Journal of Management*, 21(3), 515-558.

Yeniçeri, Ö. (2009). *Örgütlerde Çatışma ve Yabancılaşma Yönetimi (1. Baskı)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

ÖRGÜTSEL DIŞLANMA, ÖRGÜTSEL YALNIZLIK VE ÖRGÜTSEL SABOTAJ

Hilal İlbars

Giriş

İnsan, sosyal bir varlıktır ve hayatını düzenli bir şekilde devam ettirebilmesi için diğer insanlarla birlikte yaşamak durumundadır (Şişman ve Turan, 2004). Sosyal bir varlık olarak yaşayan bireylerin bir örgüt içerisinde yaşadıkları ve hissettikleri durumların, bireyler ve örgüt üzerinde olumlu veya olumsuz önemli etkilere neden olması da kaçınılmazdır. Bu bölümde sırasıyla örgütsel dışlanma, örgütsel yalnızlık ve örgütsel sabotaj kavramları ele alınmıştır. Mevcut literatür ve yapılan bilimsel çalışmalardan yararlanarak hazırlanan bu bölüm, derleme niteliğinde olup kavramların; tanımı, etkileri, nedenleri ve sonuçları ile bu kavramlarla başa çıkma yöntemlerine yer verilmeye çalışılmıştır.

1. Örgütsel Dışlanma

1.1. Örgütsel Dışlanma Kavramı

Örgütlerde bireyler sadece örgütün kurulma ve işleyiş amacına yönelik çalışmazlar, kendi amaçlarını da gerçekleştirmeye çalışır, sosyal kimlik kazanır ve sosyalleşme ihtiyaçlarını da giderirler (Katz, 1964). Örgütler, etkililik ve verimlilik sağlamak için akılcı bir yaklaşımla yapılandırılır, çalışanlarını da bu rasyonel yapıya uymaya zorlar ve çalışanlarından örgüt amaçlarına uygun davranmalarını bekler. Ancak çalışanlar, örgütlere, kendi kişiliklerini, beklentilerini ve becerilerini de taşıdıkları için çalışanlar arasında, zamanla örgütün

- Gruplaşmaların başlamasıyla beraber bireylerde örgütsel yalnızlık hissedilmesi,
- Örgüte bağlılıkta azalma,
- Bireyin örgüt içinde kendini güvensiz hissetmesi,
- İşten ayrılmaların artması,
- İş yeri performansında azalma,
- Örgütte kullanılan araç ve gereçlerin fiziki anlamda zarar görmesi,
- İşletmelerdeki üretim maliyetinin artması,
- Örgütün finansal açıdan zarar görmesi,
- Müşteriye teslim edilen malın kalitesinde düşüş,
- Örgütte işlerin aksaması,
- Örgütün rekabet avantajını kaybetmesi,
- Örgütün müşterilerini kaybetmesi.

Örgütsel sabotajı önlemeye yönelik örgütün bir politikasının bulunması ve bu konuda caydırıcı cezalar uygulanması, bu tür davranışların azalmasına neden olabilir. Bu tür davranışlar için yöneticiler veya işverenler tarafından örgütte önleyici tedbirler alınması gerekir (Özdevecioğlu ve Aksoy, 2005).

Kaynakça

Abaslı ve Özdemir (2019). Örgütsel Dışlanma Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 265-282

Abaslı, K. (2018). Örgütsel Dışlanma, İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Sinizm İlişkisine Yönelik Öğretmen Görüşleri, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akgemci vd. (2019). Algılanan Örgütsel Dışlanmanın Algılanan Örgütsel Yalnızlık ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi, Dışlanma İş Tatmini, *23. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiri Kitabı*, 9-21.

Akgül, R. (2020). Öğretmenlerin Algısal Mobbing Düzeylerinin Örgütsel Sosyalleşme, Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Yalnızlık Düzeyleri ile İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.

Altıntaş F.Ç. (2009). Kişiliğin Algılanan Örgütsel Sabotaj Davranışları Üzerindeki Etkisi, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 95-111.

Bakioğlu ve Korumaz (2014). Öğretmenlerin Okulda Yalnızlıklarının Kariyer Evrelerine Göre İncelenmesi, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39(1), 25-54.

Başaran İ.E. (1991). Örgütsel Davranış, Kadıoğlu Matbaası, Ankara.

Baumesiter ve Tice (1990). Anxiety and Social Exclusion, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 165-195.

Blackhart vd. (2009). Rejection Elicits Emotional Reaction But Neither Causes Immediate Distress Nor Lowers Self-Esteem: A Meta-Analytic Review of 192 Studies on Social Exclusion. *Personality and Social Psychology Review*, 13, 269-309.

Chung (2018). Workplace Ostracism And Workplace Behaviors: A Moderated Medication Model of Perceived Stress And Psychological Empowerment, *Anxiety, Stress & Coping*, doi: 10.1080/10615806.2018.1424835.

Chung ve Yang (2017). The Mediating Effects of Organization-Based Selfesteem For The Relationship Between Workplace Ostracism And Workplace Behaviors, *Baltic Journal of Management*, 12(2), 255-270.

Cindilioğlu vd. (2017). İşyeri Yalnızlığının İş ve Yaşam Tatminine Etkisi: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, (17),191-200.

Doğan vd. (2009). İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(4), 271-277.

Dotan-Eliaz vd. (2009). Multilingual Groups: Effects of Linguistic Ostracism on Felt Rejection and Anger, Coworker Attraction, Perceived Team Potency and Creative Performance. *Basic and Applied Social Psychology*, 31(4), 363-375.

Dönmez H. (2018). Tekirdağ'da Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Dışlanma Düzeyi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.

Erkutlu ve Chafra (2016). Impact of Behavioral Integrity on Workplace Ostracism- The Moderating Roles of Narcissistic Personality and Psychological Distance, *Journal of Applied Research in Higher Education*, 8(2), 222-237.

Eşitti (2018). Konaklama İşletmelerinde Dışlanma, İş Gerilimi, Bağlılık İhtiyacı ve İş Performansı İlişkisi: Lider Üye Etkileşiminin Aracı Rolü, *İş ve İnsan Dergisi*, 5 (1), 47-59.

Fatima vd. (2016). Impact of Workplace Ostracism On Counter Productive Work Behaviors: Mediating Role of Job Satisfaction, *Abasyn Journal of Social Sciences*, 9(2):388-408.

Ferris vd. (2008). The Development and Validation of The Workplace Ostracism Scale, *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1348-1366.

Fox ve Stallworth (2005). Racial/Ethnic Bullying: Exploring Links Between Bullying and Racism in The U.S. Workplace, *Journal of Vocational Behavior*, 66, 438-456.

Gürsel, Ö. (2018). Örgütsel Sessizlik ve Sinizm İlişkisinde Örgütsel Dışlanmanın Aracılık Rolü: Belediye Çalışanları Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.

Hitlan vd. (2006). Language Exclusion and The Consequences of Perceived Ostracism in The Workplace. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 10, 56-70.

Kaplan, M.S. (2011). Öğretmenlerin İş Yerinde Yalnızlık Duygularının Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyi ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Karaduman, M. (2013). İş Yaşamında Yalnızlık Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi ve Öğretmenler Üzerinde Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Karakurt, A. (2012). Öğretmenlerin İş Yerinde Yalnızlık Düzeyinin Örgütsel Destek ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Katz (1964). The Motivational Basis of Organizational Behavior, *Behavioral Science*, 9 (2), 131-146.

Kaya A. (2021). Esenyurt Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü Personelinin Mükemmeliyetçilik, Esenlik ve Örgütsel Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Kaya vd. (2017). Workplace Ostracism And Work Engagement: The Moderating Role of Neuroticism, *International Journal of Business and Management*, 5(2), 17-28.

Kılıç, B. (2018). İşyerinde Yalnızlık ve İşyerinde Dışlanma Sarmalında Presenteeim: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Koşar, A. (2014). Örgüt Kültürü ve İşyerinde Dışlanma Arasındaki İlişkinin Mersin Üniversitesinde Çalışanlar Üzerinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Lau vd (2003). A Qualitative And Quantitative Review of Antecedents of Counterproductive Behavior in Organizations, *Journal of Business and Psychology*, 18(1), 73-99.

Leung vd. (2011). The Impact of Workplace Ostracism in Service Organizations, *International Journal of Hospitality Management*, (30), 836-844.

Molden vd. (2009). Motivations For Prevention or Promotion Following Social Exclusion: Being Rejected Versus Being Ignored, *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 425-431.

O'Reilly ve Robinson (2009). The Negative Impact of Ostracism on Thwarted Belongingness and Workplace Contributions, *Academy of Management Proceeding*, 1-7.

Omuz B. (2021). Örgütsel Yalnızlık Algısı ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi ve Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öz T. (2019). Örgütlerinde Siber Zorbalık ile Örgütsel Dışlanma Arasındaki İlişki, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Özdevecioğlu ve Aksoy (2005). Organizasyonlarda Sabotaj: Türleri, Amaçları, Hedefleri ve Yönetimi, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (6), 95-109.

Öznur B. (2019). Örgütsel Yalnızlık: Olumsuz Boyutlarıyla Örgütsel Davranış, Eğitim Yayınevi, 61-75.

Pelit O. (2018). Örgütsel Dışlanmanın İşten Ayrılma Niyetine Etkisi Afyonkarahisar'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Peplau ve Perlman (1984). Loneliness Research: A Survey of Emprical Findings. In L.A. Peplau and S.E. Goldston (Eds.), Preventing the Harmful Consequences of Severe and Persistent Loneliness (13-47), Rockville, MD: National Institue of Mental Health,USA.

Robinson vd. (2013). Invisible at Work: An Integrated Model of Workplace Ostracism, *Journal of Management*, 39(1), 203-231.

Scott, K.D. (2007). The Development and Test of An Exchange-Based Model of Interpersonal Workplace Exclusion. Unpublished Doctoral Dissertations, Business Administration, Business and Economics, University of Kentucky, USA.

Şişman ve Turan (2004). Bazı Örgütsel Değişkenler Açısından Çalışanların İş Doyumu ve Sosyal-Duygusal Yalnızlık Düzeyleri, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5 (1), 119.

Turgut M. (2021). Sağlık Kurumlarında Sosyal İklimin Örgütsel Dışlanma Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bir Alan Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Tutar H. (2016). Örgütsel Davranış, Ankara: Detay Yayıncılık.

Uludağ, G. (2019). Örgütsel Bağlılık ile İşten Ayrılma Niyeti İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (Özel Sayı), 2043-2056.

URL-1 https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 22.08.2022).

Williams (2007). Ostracism, *Annual Review of Psychology*, (58), 425-452.

Williams ve Nida (2011). Ostracism: Consequences and Coping, *Current Directions in Psychological Science*, 20(2), 71-75.

Williams ve Sommer (1997). Social Ostracism by Coworkers: Does Rejection Lead to Loafing or Compensation? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 693-706.

Williams ve Zadro (2005). Ostracism: The Indiscriminate Early Detection System. J. P. Forgas and W. Von Hippel (Eds.), The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection And Bullying, New York: Psychology Press, 19-34.

Williams, K.D. (2002). Ostracism: The Power of Silence. Guilford Press, USA.

Wright (2005). Loneliness in The Workplace, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Canterbury Christchurch, Yeni Zelanda.

Wright vd. (2006). Loneliness in the workplace: construct definition and scale development, *New Zealand Journal of Psychology*, 35(2), 59-68.

Wu vd. (2011). Dispositional Antecedents and Consequences of Workplace Ostracism: An Empirical Examination, *Frontiers of Business Research in China*, 5(1), 23-44.

Wu vd. (2012). Coping With Workplace Ostracism: The Roles of Ingratiation and Political Skill in Employee Psychological Distress, *Journal of Management Studies*, 49(1): 178-199.

Yan vd. (2014). The Influence of Workplace Ostracism on Counterproductive Work Behavior: The Mediating Effect of State Selfcontrol, *Social Behavior and Personality: An İnternational Journal*, 42(6), 881-890.

Yarmacı ve Ayyıldız (2020). İş görenlerin Örgütsel Dışlanma Algılarının Örgütsel Sessizlik ve Olumsuz Durumları Bildirme Eğilimlerine Etkisi: Otel İşletmeleri Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3): 2699-2723.

Yıldız ve Develi (2018). Çalışanların Yalan Söyleme Eğiliminin Bir Öncülü Olarak Örgütsel Dışlanma, Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University: Anemon Sosyal Bilimler Dergisi, http://dx.doi.org/10.18506/anemon.452575141-148.

Zhang ve Kwan (2017). Workplace Ostracism and Employee Performance Outcomes: The Pragmatic and Psychological Effects, *Academy of Management Proceedings,* https://doi.org/10.5465/ambpp.2015.291, 2015 (1).

Zhao vd. (2013). Workplace Ostracism and Hospitality Employees' Counterproductive Work Behaviors: The Joint Moderating Effects of Proactive Personality and Political Skill, *International Journal of Hospitality Management*, 33, 219-227.

Zukerman vd. (1983). Civil Inattention Exists-in Elevators, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 9(4), 578-586.

ÖRGÜTSEL KAYIRMACILIK, ÖRGÜTSEL SİNİZM VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK

Banu Gürdoğan

Giriş

Örgütsel kayırmacılık, iş yaşamında çalışanın eğitim, başarı, yetenek gibi özellikleri dikkate alınmaksızın akrabalık (nepotizm), tanıdık-dost (kronizm), ideolojik ya da cinsellik ilişkilerine dayanan (Kara, 2019; Aközer, 2003: 14; Özkanan ve Erdem, 2015) sistem içerisinde ahlaki, sosyal, bireysel, kuramsal, ekonomik, siyasal olmak üzere birçok probleme yol açarak düşük verimlilikle çalışan örgütlerin oluşmasına neden olan bir yönetsel yozlaşmadır (Çakır, 2014:18; Badırğdiğen ve Tunçer, 2004: 169). Rüşvet, zimmet gibi yolsuzluklardan maddi kaynak değiş tokuşu olmaması nedeniyle ayrıldığı için bütün dünyada kabul gören, üstü kapalı bir yolsuzluk türü olan kayırmacılık yaşamın her alanında görülmekle birlikte daha çok politik, bürokratik alanda görülen, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından imtiyazlı olma isteği ve kapitalist ahlakın yaygınlaşması ile benmerkezci insan tipinin artış göstermesi sonucu duygusal bağlılıkla iş için yeterli özellikleri olmayan akrabalar, siyasi yandaşlar, arkadaşlar, aynı meslekten, mezhepten, meşrepten, şehirden, mahalleden olanlara, din ve siyasi gruplara öncelik tanıma gibi kamu kaynaklarının iktidara yakın kişiler ya da gruplar lehine kullanıldığı (Saylı ve Kızıldağ, 2007; Özkanan ve Erdem, 2015: 8; Kurtoğlu, 2012:148; Özkanan ve Erdem, 2014; Gencer Çelik, 2020) "hemşeri, akraba, tanıdık" gibi kavramların meşrulaştırılarak yükseltme, ödül, işe alma, eğitim gibi faaliyetlerde hak ve adaletten uzaklaşarak performansların olduğundan daha iyi gösterildiği etik dışı davranışlardır (Argon 2016; Erdem, 2010: 1; Polat ve Kazak, 2014; Çarıkçı ve Arslan, 2010: 27; Eryılmaz 2008: 3; Çarıkçı ve Arslan, 2010: 27; Eryılmaz, 2008: 3). Toplu-

rısı, kökleşen sorunların çözüme ulaşması, kurumların kıt kaynaklarını daha etkin kullanılabilmesi, kuruma karşı sevgi ve bağlılığın artması için örgütsel sessizliğin nedenlerinin doğru anlaşılması önem arz etmektedir (Örenlili, 2018:15).

Kaynakça

Abraham, R. (2000). Organizational Cynicism: Bases and Consequences. Generic, Social, and General Psychology Monographs, 126(3), 269-292.

Abubakar, A. Mohammed, Boshra Hejraty Namin, Ibrahim Harazneh, Huseyin Arasli, ve Tuğba Tunç. (2017). "Does gender moderates the relationship between favoritism/nepotism, supervisor incivility, cynicism and workplace withdrawal: A neural network and SEM approach". Tourism Management Perspectives 23:129-39.

Acar, M. (2020). Kamu Personel Rejiminde Reform İhtiyacı. Ankara: Özgürlük Araştırmaları Derneği.

Acar, O. K. ve Çıragöz, M. B. (2020). Türk Kamu Yönetiminde Kayırmacılık: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. E. Akcagündür ve Ö. Aydın (Ed.), Kamu Yönetiminde Güncel Sorunlar, Tartışmalar ve Çözüm Önerileri içinde (1. baskı, s. 1-30). Ankara: Nobel Yayınları.

Acaray, A. (2014). Örgüt Kültürü, Örgütsel Sessizlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Kocaeli.

Aköz er, M. (2003). Kamuoyu Gözüyle Kamu da Yolsuzluk. Görüş Dergisi, 14-23.

Aktan, C. C. (2001). Siyasal patoloji ve siyasal hastalıkların anatomisi (Tanı ve tedavi). Ankara: Hak-İş Yayınları.

Algın, İ. (2014). Üniversitelerde örgütsel sessizlik. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, İstanbul.

Alioğulları, Z. D. (2012). Örgütsel sessizlik ve örgütsel davranışlık arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Alper, M., (2018). Whistleblowing ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiye örgüt kültürünün etkisi ve bir araştırma, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Altundere Doğan, M. B. & Yaman, Z. (2022). Kayırmacılığın Örgütsel Bağlılık ve Tükenmişliğe Etkisi. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 11 (1), 2-34 Retrieved From Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Eyad/İssue/71906/1156754

Andaç, R. E., (2019). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sinizm ve Tüketici Sinizmi: İstanbul İlinde Bir Uygulama Yüksek Lisans Tezi İzmir.

Arasli, H., ve Tumer, M. (2008). Nepotism, favoritism and cronyism: A study of their effects on job stress and job satisfaction in the banking industry of North Cyprus. Social Behavior and Personality: An International Journal. 36(9): 1237-1250.

Argon, T. (2016). "Öğretmen Görüşlerine Göre İlkokullarda Yöneticilerin Kayırmacılık Davranışları". Kastamonu Eğitim Dergisi 24(1):233–50.

Arslan, E. T. (2012). "Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Personelinin Genel ve Örgütsel Sinizm Düzeyi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 12-27.

Arslan, H. (2019). Örgütsel sinizmin Y kuşağı çalışanlarına etkileri: Katılım bankaları örneği. Yüsek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.

Aslan, Ş. Ve Uyar, S. (2020). Bireysel ve kurumsal değişkenlerin sosyo-demografik açıdan farklılıkları. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (2), 380-402. Doı: 10.18026/Cbayarsos.741991

Asunakutlu, T., ve U. Avci. (2010). Aile İşletmelerinde Nepotizm Algısı ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 15(2):93– 109.

Aydın, M. (2016). Örgütsel bağlılık ve örgütsel sinizm ilişkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanlarına yönelik bir araştırma. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Aydın, Y. (2015). Örgütsel Sessizliğin Okul Yönetiminde Kayırmacılık ve Öğretmenlerin Öz Yeterlik Algısı İle İlişkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aydoğan, İ. (2009). Favoritism in the Turkish educational system: Nepotism, cronyism and patronage. Educational Policy Analysis and Strategic Research, 4(1), 19-35.

Aykaç, B. (1990). Personel Yönetiminde Yeterlik İlkesi. Amme İdaresi Dergisi, 23(4), 91-109.

Bağdigen, M. ve Tunçer, M. (2004). Yolsuzluğun kamu gelirleri üzerine etkisi: Belediye gelirleri üzerine ampirik bir çalışma. Vergi Dünyası Dergisi. (272): 168-174.

Balıkçıoğlu S. (2013). Antalya Bölgesi Konaklama İşletmeleri Çalışanlarının Örgütsel Sinizm Tutumları İle Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seyahat İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

Basım, H., Erkenekli, N. M., ve Şeşen, H. (2010). Birey davranışındaki kontrol odağının rol çatışması ve rol belirsizliği algısı ile ilişkisi: kamu sektöründe bir araştırma. Amme İdaresi Dergisi, 43 (1), 145-165.

Baypınar, B. (2003). İşyerinde cinsel taciz. İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 5(2), Sıra:3, No: 137.

Bedük, A., Çakıcı, A., Yıldırım, B., Çiçekdağı H., İ. (2015). An Organızatıonal Evaluatıon On Cynıcısm And Organızatıonal Commıtment: Example Of Dısaster And Emergency Employees. Internatıonal Journal of Economıcs And Research, 6(2), 18-31.

Biber, M. (2016). Kamunun etik çıkmazı: Kayırmacılık. (1. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.

Bildik, B. (2009). Liderlik tarzları, örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

Bolat,O. İ., Bolat, T. ve Seymen, O. A. (2009). Güçlendirici lider davranışları ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin sosyal mübadele kuramından hareketle incelenmesi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (21), 215-239.

Brandes, P. ve Das, D. (2006). Locating behavioral cynicism at work: Construct issues and performance implications. Employee health, coping and methodologies, 233-266.

Can, E. (2016). Örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerine bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.

Cingöz, A. (2009). İşgören sessizliğinin kaynağı olarak liderlik davranışı ve örgütsel adalet algısı. 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.

Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 145-162.

Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde Sessiz Kalınan Konular, Sessizliğin Nedenleri ve Algılanan Sonuçları Üzerine bir Araştırma. Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 17(1), 117-134.

Çakıcı, A. (2010). Örgütlerde İş gören Sessizliği: Neden Sessiz Kalmayı Tercih Ediyoruz? Detay Yayıncılık, Ankara.

Çakıcı, A. ve İslamoğlu, A. E. (2012). Akademisyenlerin fakülte ve yüksekokul yöneticilerine ilişkin algılarının metaforlarla analizi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2), 77-99. Retrieved From Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Cagsbd/İssue/44624/554353

Çakıcı, A. ve Aysen, B. (2014). Örgütlerde yönetici sessizliği mümkün müdür? Keşifsel bir araştırma, Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 7 (1): 107-125.

Çakır, M. (2014). Bürokrasi ve suç olgusu. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (16. Özel Sayı). 2014(3): 18-24.

Çalık, A. (2016). Nepotizmin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisinde Öz Yeterlilik Algısının Rolü. Yayınlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı.

Çam, M. S., (2019). Öyküleyici Reklamlar ve Tüketici Sinizmi İlişkisi Üzerine Deneysel Bir Çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Reklamcılık Anabilim Dalı Reklamcılık Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.

Çarıkçı, İ. H. ve Arslan, E. T. (2010). Türk yönetim geleneğinde kayırmacılığın tarihi seyri. R. Erdem (Ed.), Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılıkiçinde (1. Baskı, s. 27-40). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Çavuşoğlu, S. ve Köse, S. (2016). Örgüt kültürünün örgütsel sessizlik davranışına etkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(1): 115-146.

Çetinkaya, A. Ş. ve Tanış, Z., S. (2017). Örgütlerde kayırmacılığın iş yükü algısına etkisi: Konya kamu kurumları araştırması. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. 16(1), 607-618.

Çetinkaya, F. F., Şener, E. ve Korkmaz, F. (2017). Aile işletmeleri ve kayırmacılık: Nitel bir araştırma. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 3(4): 119-133.

Çiçek, D. (2005). Örgütlerde Motivasyon ve İs Yasam Kalitesi: Bir Kamu Kurulusundaki Yönetici Personelin Motivasyon Seviyelerinin Tespit Edilerek İş Yasam Kalitesinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çiftçi, G. E. (2015). Örgütsel sessizlik, işe yabancılaşma ve örgütsel güven ilişkisi, Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Dağlar, H. (2020). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(3), 2487-2500.

Darioly, Annick, ve Ronald E. Riggio. (2014). Nepotism in the hiring of leaders: Is there a stigmatization of relatives?, Swiss Journal of Psychology 73(4):243–48.

Daşçı, E. (2014). İlköğretim kurumu yöneticilerinin liderlik tarzları ile öğretmenlerin yaşadıkları yıldırma (mobbing) ve örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Dean, J. W., Brandes, P. ve Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. The Academy Of Management Review, 23 (2), 341-352.

Dede, N. P. (2019). The effects of paternalistic leadership styles on the perceptions of nepotism: a study in family businesses. InTraders International Trade Academic Journal. 21 (1), 43-69 https://dergipark.org.tr/tr/pub/intraders/issue/49916/623092

Demir Uğur, E. (2017). Örgütsel sessizlik iklimi ve çalışan sessizlik davranışlarına ilişkin bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

Demir, M. ve Demir, Ş. Ş. (2012). Yükseköğretim kurumlarında örgütsel sessizlik: turizm lisans eğitimi Kurumları Örneği, Milli Eğitim Dergisi, 193:184- 199.

Demir, M., Ayas S. ve Yıldız B. (2018). "Örgütsel Sinizm ve İşe Yabancılaşma İlişkisi: Beş Yıldızlı Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". Yönetim Bilimleri Dergisi, 16(32): 231-254.

Demirel, Y. ve Savaş, Y. (2017). Nepotizmin yenilik ve yetenek yönetimi üzerine etkisi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi. 6(1): 129-142.

Deniz, N. Gürer, A. ve Solmaztürk, A. B. (2016, 4-5 Kasım 2016). Algılanan örgütsel kronizm ve çalışan sessizliği arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Bir kamu idaresi örneği [Sözlü Sunum]. IV. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiri Kitabı. (s. 134- 141). Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Adana.

Dilek, Y. (2014). Kişilik ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Duman, B. (2004). Attribution Theory (Katkı=Anlam Yükleme Teorisinin) Öğrenme-Öğretme Sürecinde Öğrencilerin Öğrenilmiş Çaresizliği Üzerindeki Etkisi. 13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya, 1-17, http://www.pegem.net/dosyalar /dokuman/436.pdf

Durak, İ. (2014). Örgütsel sessizliğin demografik ve kurumsal faktörlerle ilişkisi: Öğretim elemanları üzerine bir araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28(2), 89- 108.

Durak, İ. (2018). Korku kültürü ve örgütsel sessizlik (2. baskı), Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Dyne, L. V., Ang, S. ve Botero, I. C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. Journal of Management Studies, 40 (6), 1359-1392.

Efe, D. (2018). Algılanan örgütsel adalet ile örgütsel sessizlik ve seslilik arasındaki ilişki üzerine bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Ehtiyar, R., ve Yanardağ, M. (2008). Organizational Silence: A Survey on Employees Working in a Chain Hotel. Tourism and Hospitality Management, 14(1), 51–68.

Eker, A. (1994). Maliye Politikası. Ankara: Takav Yayınları.

Erdem, R. (2010). Kayırmacılık/Ayrımcılık. R. Erdem (Ed.), Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılıkiçinde (1. Baskı, s. 1-2). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Erdoğan, P. ve Bedük, A. (2013). Örgütsel sinizm ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Sağlık sektöründe bir araştırma. Sosyoteknik Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, 3(6), 17- 36.

Erdoğan, T. (2019). Öğretmenlikte örgütsel sessizlik ve örgütsel sinizm ilişkisi: Van Örneği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü yıl üniversitesi, Van.

Erdost H., Karacaoğlu K., Reyhanoğlu M. (2007). Örgütsel Sinizm Kavramı ve İlgili Ölçeklerin Türkiye'deki Bir Firmada Test Edilmesi. 15. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı: 514-524.

Erenler, E. (2010). Çalışanlarda Sessizlik Davranışının Bazı Kişisel ve Örgütsel Özelliklerle İlişkisi: Turizm Sektöründe Bir Alan Araştırması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eroğlu, A., Adıgüzel, O. ve Öztürk, U. (2011). Sessizlik girdabı ve bağlılık ikilemi: işgören sessizliği ile örgütsel bağlılık ilişkisi ve bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakultesi Dergisi, 16(2), 97-124.

Ersoy Kart, M. (2015). Örgütsel sinizm, bağlamsal performans ve etik ideoloji. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmalık.

Eryeşil, K. ve Fındık, M. (2012). Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. International Iron & Steel Symposium, 02-04 April. Karabük, 1250-1255.

Eryılmaz, B. (2008). Etik kültürü geliştirmek. Türk İdare Dergisi. (459): 1-12.

Fındık, M. ve Eryeşil, K. (2012). Örgütsel sinizmin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. International Ironand Steel Symposium, Karabük Üniversitesi, Karabük, 1250-1255, Karabük.

Gencer Çelik, G. (2020). Kayırmacılığın Örgütsel Sinizme Etkisi: İstanbul'daki Eğitim Kurumlarında Bir İnceleme, Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(25): 470-483.

Gomes, G. M., Owens, J. F. ve Morgan, J. F. (2006). The paramour's advantage: Sexual favoritism and permissibly unfair discrimination. Employee Responsibilities and Rights Journal, 18:73-88.

Gül H. ve Ağıröz A. (2011). Mobbing ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkiler: Hemşireler Üzerinde Bir Uygulama. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.XIII, S II.

Güllücü, A. Ç., ve Erkılıç, E. (2016). Otel işletmeleri çalışanlarının örgütsel sessizlik tutumlarının yapısal eşitlik modeli ile analizi: Rize ili örneği. European Scientific Journal, 12(19).

Güney, S. (2004). Açıklamalı Yönetim- Organizasyon ve Örgütsel Davranış Terimleri Sözlüğü. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Gürer, A. ve Deniz, N. (2017). Algılanan örgütsel kronizmin çalışan sessizliği üzerindeki etkisinde kişiliğin düzenleyici rolü. International Journal of Social Science. 59. 475-500. Retrieved 26/05/2020, from Orcid.org data-base.

Gürsel, Ö. (2018). Örgütsel sessizlik ve sinizm ilişkisinde örgütsel dışlanmanın aracılık rolü: belediye çalışanları üzerine bir inceleme, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Hasan, G. ve Özcan, N. (2011). Mobbing ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler: Karaman il özel idaresinde görgül bir çalışma. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 107-134.

Hazen, A. ve Ehiri, J.E. (2006). Road traffic ınjuries: Hidden epidemic in less developed countries. journal of the national medical association, 98, 73-82.

İlhan, S. ve Aytaç, Ö. (2010). Türkiye`de kayırmacı eğilimlerin oluşmasında toplumsal ve kültürel yapının rolü. R. Erdem (Ed)Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık (1. Baskı, s. 61-83). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

İnceoğlu, M. (2010). Tutum Algı İletişim. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi.

İşleyici, K. K. (2015). Örgütsel adalet ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi (zonguldak ili örneği), Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

İyiişleroğlu, S. C. (2006). Aile Şirketleri: Adana ve Çevresinde Faaliyet Gösteren Aile Şirketlerinde Nepotizm Uygulamasının Tespitine Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Kabataş, A. (2010). Örgütsel sinizm ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Kahveci G. ve Demirtaş, Z. Z. (2013). Öğretmenler için örgütsel sessizlik ölçeği geliştirme çalışması, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(43): 167-182.

Kalağan, G. (2009). "Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Destek Algıları ile Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Kara, A. (2019). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Bilim Dalı Çalışanlarda Kayırmacılık Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi.

Karaca, N. ve Aksoy, A. (2022). Algılanan Nepotizmin Örgütsel İntikam Üzerine Etkisi: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma.Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 58-69 . DOI: 10.33905/bseusbed.1081224

Karadağ, E., Kılıçoğlu, G. ve Yılmaz, D. (2014). Örgütsel sinizm, okul kültürü ve okul başarısı: Bir yapısal eşitlik modelleme çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14(1), 89-113.

Karahan, A. (2014). Nepotizm ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14(27):124–48

Karakaş, M. ve Çak, M. (2007). Yolsuzlukla mücadelede uluslararası kuruluşların rolü. Maliye Dergisi. 153(Temmuz-Aralık): 74-101.

Karaman Sarıbay, B. (2015). Örgütsel sessizlik ile kültürel değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi: kamu kuruluşlarında bir araştırma, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Karaoğlan, Ö. (2019). Okulların bürokratik yapısı, örgütsel sessizlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişki. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Karcıoğlu, M. S. ve Naktiyok, A. (2015). Örgütsel Ortamda Algılanan Güven Düzeyinin Sinizm Üzerindeki Rolü: Atatürk Üniversitesi İdari Personeli Üzerinde Bir Araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi İibf Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, s. 19-34.

Karpuzoğlu, E. (2001). Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma, İstanbul: Hayat Yayınları.

Kaya, İ. (2022). Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Bölgesel Kalkınma İktisadı Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Örgütsel Sinizmin Sanal Kaytarma Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama Yüksek Lisans Tezi, Siirt.

Keleş, H. N. Özkan, T. K. ve Bezirci, M. (2011). A study on the effects of nepotism, favoritism and cronyism on organizational trust in the auditing process in family businesses in Turkey. International Business & Economics Research Journal. 10(9): 9-16.

Kılıç, T. ve Saygılı, İ. (2019). Örgütsel İletişimin Örgütsel Sessizliğe Etkileri: Havacılık Bakım Merkezlerinde Bir Uyguluma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28 (1), 111-125. Retrieved From Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Cusosbil/İssue/44782/556504

Kır, A. (2018). Örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı ilişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.

Kocabaş, F. ve Baytekin, E. P. (2004, 17-18 Nisan). Aile işletmelerinde nepotizm ve iç müşteri üzerindeki etkileri. [Sözlü Sunum]1. Aile İşletmeleri Kongresi Bildiri Kitabı. (s. 424-430). İstanbul Kültür Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye.

Koçel, T. (2011). İşletme yöneticiliği. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Kosa, G. (2019). Örgütsel sinizm. İçinde E. Kaygın, G. Kosa (Eds.), Olumsuz boyutlarıyla örgütsel davranış (s.379). Konya, Türkiye: Eğitim Yayınevi.

Kulualp, H. G. ve Çakmak, A. F. (2016). Örgütsel sessizlik türlerini etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile belirlenmesi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(1), 123-146.

Kurtoğlu, A. (2012). Siyasal örgütler ve sivil toplum örgütleri bağlamında hemşehrilik ve kollamacılık. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 67(1): 141-169.

Kutaniş, R. ve Çetinel E. (2010). Adaletsizlik Algısı Sinizmi Tetikler Mi?: Bir Örnek Olay. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(26), 186- 195.

Mantere, S. ve Martinsuo, M. (2001). Adopting and questioning strategy: exploring the roles of cynicism and dissent. Presented At 17th European Group For Organization Studies Colloquium, July 5-7. Lyon.

Meriç, E. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin algılarına göre okul yönetiminde kayırmacılık. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Meydan, S., Çetinkaya Büyükbodur, A. ve Bulut, S. (2016, 15-16 Nisan 2016). Yerel yönetimlerde klientalist bakış açısının hak temelli sosyal hizmet yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi [Sözlü Sunum]. 8. Ulusal Sosyal Hizmetler Kongresi Bildiri Kitabı (s. 213- 224), Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği. Ankara.

Mimaroğlu, H. (2008). Psikolojik Sözleşmenin Personelin Tutum ve Davranışlarına Etkileri: Tıbbi Satış Temsilcileri Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. Academy of Management Review. 706- 725.

Nartgün, Ş., S. ve Kalay, M. (2014). Öğretmenlerin örgütsel destek,örgütsel özdeşleşme ile örgütsel sinizm düzeylerine ilişkin görüşleri. International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkishor Turkic, 9(2), 1361-1376.

Naus, Fons, Van Iterson, Ad ve Robert, Roe (2007). "Organizational Cynicism: Extending The Exit, Voice, Loyalty, And Neglect Model Of Employees' Responses To Adverse Conditions İn The Workplace", Human Relations, Volume 60(5): 683–718.

Neuvonen, E., Rusanen, M., Solomon, A., Ngandu, T., Laatikainen, T., Soininen, H., Tolppanen, A.-M. (2014). Late-life cynical distrust, risk of incident dementia, and mortality in a population-based cohort. Neurology 82 (24), 2205-2212.

Neves, P. (2012). Organizational cynicism: Spillover effects on supervisor–subordinate elationships and performance, The Leadership Quarterly 23, 965–976.

Ögel, S. (2021). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve örgütsel sinizm düzeylerinin örgütsel vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkisi: Şırnak İli Örneği. Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Finans Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şırnak.

Öncer, A. Z. (2009). An Overview of Organizational Cynicism and a Cure Suggestion: Teamwork. Eabr-Tlc Conference Proceedings, Prague, Czech Republic.

Öndeş, E. ve İrmiş, A. (2018). Genel Sinizm ve Örgütsel Sinizm İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi, 5, (2), 1-12.

Örenlili, M. (2018). İşletmelerde örgütsel sessizlik ve üretkenlik karşıtı iş davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Özdemir, L. ve Sarıoğlu U.S. (2013). Çalışanların 'örgütsel ses ve sessizlik' algılarının demografik nitelikler açısından değerlendirilmesi: Kamu ve özel sektörde bir araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(1), 257–281.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireylerarası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21, 77-96.

Özel, M. (2021). Toplumsal ve Siyasal Bir İlişki Tipi Olarak Kayırmacılık ve Bazı Yeni Kavramsallaştırmalar. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 24 (3), 64-97 Doı: 10.18490/Sosars.1014214

Özer, N. ve Çağlayan, Z. A. (2016). Öğretmenlerin müdürlerine duydukları güven ve kronizm algıları arasındaki ilişki. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 3(5): 16-27.

Özgen, I. ve Sürgevil, O. (2009). Örgütsel Sessizlik Olgusu ve Turizm İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi. Turizm İşletmelerinde Örgütsel Davranış İçinde, (Ed. Zeyyat Sabuncuoğlu), Bursa: MKM Yayıncılık.

Özgener, Ş., Öğüt, A. ve Kaplan, M. (2008). İşgören-İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm, İçinde Özdevecioğlu, M. ve Karadal, H., (Ed.) Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar, Ankara: İlke Yayınevi, 53-72.

Özkanan, A. (2013). Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Üzerine Nitel Bir Çalışma. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkanan, A. ve Erdem, R. (2014). Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve, Journal Of Süleyman Demirel University Institute Of Social Sciences Year, 2(20), 179-206.

Özkanan, A. ve Erdem, R. (2015). Yönetimde kayırmacı uygulamalar üzerine nitel bir çalışma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2(2): 7-28.

Özler, D. E., Atalay C. G. ve Şahin, M. D. (2010). Örgütlerde Sinizm Güvensizlikle Mi Bulaşır?, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2 (2): 47-57.

Özler, H. Özler, D. E. ve Gümüştekin, G. E. (2007). Aile işletmelerinde nepotizmin gelişim evreleri ve kurumsallaşma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(17): 437-450.

Özsemerci, K. (2002). Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri, Sayıştay Yayınları. Ankara.

Özsemerci, K. (2003). Türk kamu yönetiminde yolsuzluklar, nedenleri, zararları ve çözüm önerileri (1. Baskı). Ankara: Sayıştay Yayınları.

Öztürk, U. C., ve Cevher, E. (2016). Sessizlikteki Mobbing: Mobbing ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki. ABD: Pearson.

Pektaş, H. M. (2019). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin liderlik tarzı ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin analizi, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Pelit, E., ve Ayduğan, N. (2011). Otel işletmeleri iş görenlerinin örgütsel sinizm tutumları üzerine bir araştırma. 12. ulusal turizm kongresi bildiri kitabı, Düzce (30 Kasım- 4 Aralık), 286-302.

Pelit, N. ve Pelit, E. (2014). Örgütlerde Kanser Yapıcı İki Başat Faktör: Mobbing ve Örgütsel Sinizm, Ankara, Detay Yayıncılık.

Pinder, C. C. ve Harlos, K. P. (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence As Responses to Perceived Injustice. Research in Personnel and Human Resources Management, Cilt: 20, s.331-369.

Polat, S. ve Kazak, E. (2014). Okul yöneticilerinin kayırmacı tutum ve davranışları ile öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 1(1), 71-92.

Recep M. (2020). Gönüllülük İklimi ile Performans Arasındaki İlişkide Kayırmacılık Algısının Düzenleyici Rolü: Yerinden Yönetim Kuruluşlarında Üç Farklı Araştırma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum.

Robinson, J. A. ve Verdier, T. (2013). The political economy of clientelism. The Scandinavian Journal of Economics. 115(2): 260-291.

Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2001). Örgütsel psikoloji. Bursa: Ezgi Kitapevi.

Sarı Y. ve Doğantekin A. (2016). Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Etik İklim ve Örgütsel Sinizm İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Journal of Business Research-Türk. 8/3, 222-250.

Saruhan S. C. ve Yıldız, M. L. (2009). Çağdaş Yönetim Bilimi, İstanbul: Beta Yayınları.

Saylı, H. ve Kızıldağ, D. (2007). Yönetsel etik ve yönetsel etiğin oluşmasında insan kaynakları yönetiminin rolünü belirlemeye yönelik bir analiz. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 231-251.

Sığrı, Ü. ve Gürbüz, S. (2016). Örgütsel davranış. Beta.

Soybakıcı, B., (2019). İşletmelerde örgütsel sessizlik ve algılanan örgütsel destek arasındaki ilişki: otel çalışanları üzerine bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Soybalı, H. H. ve Pelit, O. (2019). Otel işgörenlerinin örgütsel dışlanma algılarının örgütsel sinizm düzeylerine etkisi: Beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 11(2), 1225-1246.

Sur, Ö. (2010). Örgütsel Sinizm: Eskişehir İli Büro Çalışanları Üzerine bir Alan Araştırması. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Büro Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Tarhan, R. B., Gençkaya, Ö. F., Ergül, E., Özsemerci, K. ve Özbaran, H. (2006). "Yolsuzlukla mücadele TBMM raporu (Bir olgu olarak yolsuzluk: Nedenler, etkiler ve çözüm önerileri" (2. Baskı). Ankara: Matsa Basımevi.

Taslak, S. ve Dalgın, T. (2015). Çalışanların atfetme eğilimlerinin örgütsel sinizm davranışları üzerindeki etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 34, 139-158.

Taşkıran, E. (2010). Liderlik tarzının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin rolü ve bir araştırma. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Tekiner, M. A. ve Aydin, R. (2015). Analysis Of Relationship Between Favoritism And Officer Motivation: Evidence From Turkish Police Force, Inquiry-Sarajevo Journal Of Social Sciences, 1(2), ss.75-97.

Tilki, T. Z. Ö. (2017). Yıldırma, Örgütsel Sinizm, İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkilerinde Seri Aracılık Etkileri: Örgütlerde Engelli Çalışanlar Üzerine Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tokgöz, N. ve Yılmaz, H. (2008). Örgütsel sinizm: Eskişehir ve Alanya'daki otel işletmelerinde bir uygulama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 238-305.

Tol, J. E. V. (1991). Eros gone awry: Liability under title vii for workplace sexual favoritism. Industrial Relations Law Journal, 13(1), 153-182.

Torun Y. (2016), Personel Güçlendirme ve İşten Ayrilma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Sinizmin Aracilik Rolü: Örgütsel Sinizm Ölçeği Geliştirmeye Yönelik Bir Araştirma. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Tunçel, Ö. ve Taslak, S. (2016). Postmodern Örgütlerde Güncel Davranışsal Konular. İstanbul, Beta Yayıncılık,1. Baskı, s.397-421.

Turan, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde örgütsel değişimi etkileyen bir unsur olarak örgütsel sinizm ve Karaman ili kamu kurumlarında bir çalışma. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Tütüncü, Ö. ve Küçükusta, D. (2008). "Organizasyonlarda Bireyler: Davranış, Tutum ve Motivasyon", 2. Uluslararası Katılımlı Sterilizasyon Konferansı, İzmir.

Uçar, Z. (2016). İşgören Sessizliği: Teorik Yaklaşımlar Temelinde Betimsel Bir Analiz. Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi. 1(1), 67-86.

Uncu, F. ve Şalvarlı Türeli, N. (2017). Küçük ve orta büyüklükteki hizmet işletmelerinde kayırmacılık algısı. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(22): 524-541.

Uzuntarla, Y., Teke, A., Cihangiroğlu, N. Uğrak, U. (2015). Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde Görev Yapan Yönetici Sekreterlerin Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 545-564.

Üçok, D. ve Torun, A. (2015). Örgütsel Sessizliğin Nedenleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. İş ve İnsan Dergisi, 2(1), 27-37.

Ülker, F. ve Kanten, P. (2009). Örgütlerde Sessizlik İklimi, İşgören Sessizliği ve Örgütsel Bağlılık İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 111–126.

Vanhanen, T. (1999). Domestic ethnic conflict and ethnic nepotism: A comparative analysis.Journal of Peace Research,36 (1): 55-73.

Vardarlıer, P. ve İncesu, E. (2021). Örgütsel adalet ve örgütsel sinizm ile ilgili tez çalışmalarının incelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40), 704-727. doi: 10.46928/iticusbe.742054

Yalçınsoy, A. (2016). Örgüt kültürü ve örgüt ikliminin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinin analizi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 1-1.

Yaraş, G. S. (2019). Örgütsel sessizlik ve örgütsel sinizm boyutlarının işten ayrılma niyeti ile ilişkisi: Hekim ve hemşireler üzerine bir araştırma. 2.Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, Muğla, 11-13 Ekim 2018, ss.1604-1617.

Yaraşır, S. (2011). Hizmet kayırmacılığı ve Türkiye`de kamu yatırımlarının dağılımını belirleyen faktörler. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yeşilçimen, K., C. (2015). Hemşirelikte Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Güven İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,15.

Yıldız, K., Akgün, N. ve Yıldız, S. (2013). İşe Yabancılaşma ile Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki. The Journal of Academic Social Science Studies, 6(6), 1253-1284.

Yücel, İ. ve Çetinkaya, B. (2015). Örgütsel sinizm ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki ve çalışanların yaşının bu ilişki üzerindeki etkisi "bazen hoşlanmasak da kalmak zorunda olabiliriz". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2015, 19 (3), 247-271.

İŞ YERİ SAPMA DAVRANIŞLARI VE ÖRGÜTSEL TÜKENMİŞLİK

Aysun Doğan

Giriş

Ulusal yazında, örgütsel sapma olarak da kullanılan iş yeri sapma davranışı, iş yeri ortamında bireylerin norm dışı davranışlarını ifade etmektedir. Bu bağlamda "sapma" kavramını açıklamak için öncelikle norm kavramından bahsetmemiz gerekmektedir.

İş yeri sapma davranışı kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar, genel olarak olumlu sapma davranışlarının örgütsel refahı arttırdığını ve örgütsel çıktıları olumlu yönde etkilediğini, olumsuz sapma davranışlarının ise örgütsel faaliyetleri ve örgütsel çıktıları olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Çalışma ya da iş yeri ortamı olarak da ifade ettiğimiz örgütsel ortam, fiziki ve sosyal özelliklere sahiptir. Fiziki özellikler maddi varlıkları temsil ederken sosyal özellikler çalışanların niteliği, yönetim uygulamaları, iletişim özellikleri gibi maddi olmayan varlıkları temsil etmektedir. Örgütsel davranış alanı örgütsel ortamdaki insan davranışlarını tanımlama, analiz etme ve değerlendirme ile elde ettiği sonuçlarla örgütün maddi olmayan varlıklarına katkı sağlamaktadır. Örgütsel davranış araştırmalarında geçmişten günümüze en çok çalışılan konulardan biri olan "çalışan tükenmişliği", gelecek araştırmalarda da önemini koruyacaktır. İçinde bulunduğumuz teknoloji çağında iş ortamları ve iş gücü kullanımı değişse de her işin kendi dinamikleri doğrultusunda stres faktörleri olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Agnew, R. (1992). Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency. *Criminology*, 30(1), 47-87.

Ahola, K. (2007). Occupational Burnout and Health. Helsinki: *Finnish Institute of Occu-pational Health*, 81.

Angerer, J. M. (2003). Job Burnout. *Journal of Employment Counseling,* 49, 98-107.

Appelbaum, S.H, Deguire, K.J. ve Lay, M. (2005). The Relationship of Ethical Climate to Deviant Workplace Behavior, *Corporate Governance*, 4(5), 43-55.

Appelbaum, S.H., Iaconi, G.D. ve Matousek, A. (2007). Positive and Negative Deviant Workplace Behaviors: Causes, Impacts, and Solutions. *Corporate Governance*, 7(5), 586-598.

Aquino, K., Douglas, S. ve Martinko, M. J. (2004). Overt Anger in Response to Victimization: Attributional Style and Organizational Norms as Moderators. *Journal of Occupational Health Psychology*, 9, 152-164.

Armon, G., Shirom, A. ve Melamed, S. (2012). The Big Five Personality Factors as Prediktors of Changes Across Time in Burnout And Its Facets*. Journal of Personality*, 80(2), 403-427.

Bakker, A.B. Van Der Zee, K. I., Lewig, K. A. ve Dollard, M. F. (2006). The Relationship Between The Big Five Personality Factors and Burnout: A Study Among Volunteer Counselors. *The Journal of Social Psychology,* 146(1), 31-50.

Bandura, A. (1971). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.

Bowling, N. A. ve Beehr, T. A. (2006). Workplace Harassment from the Victim's Perspective: A Theoretical Model and Meta-analysis. *Journal of Applied Psychology,* 91(5), 998-1012.

Brewer, E. W. ve Shapard, L. (2004). Employee Burnout: A Meta-Analysis of The Relationship Between Age or Years of Experience. *Human Resource Development Review,* 3(2), 102-123.

Burke, R. J. ve Greenglass, E. R. (2001). Hospital Restructuring, Work-Family Conflict and Psychological Burnout Among Nursing Staff. *Psychological Health*, 16, 583-594.

Carlson, J. R., Anson, R. H. ve Thomas, G. (2003). Correctional Officer Burnout and Stress: Does Gender Matter? *The Prison Journal,* 83(3), 277–288.

Cullen, F. T. ve Agnew, R. (2003). *Criminological Theory: Past to Present*. Los Angeles, CA: Roxberry Publishing Company.

Dahling, J.J. ve Gutworth, M.B. (2017). Loyal Rebels? A Test of The Normative Conflict Model of Constructive Deviance. *Journal of Organizational Behavior*, 38, 1167-1182.

Dubin, R. (1956). Industrial Workers' Worlds: A Study of The "Central Life Interests" of Industrial Workers. *Social Problems*, 3, 131-142.

Durkheim, Emile. (1966). *The Rules of the Sociological Method*. New York: Free Press.

Edelwich, J. ve Brodsky, A. (1980). *Burn-out: Stages of Disillusionment in the Helping Profession,* New York: Human Scinces.

Finnemore, M. ve Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization,* 52(4), 887-917.

Freudenberger, H. (1974). Staff Burnout. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165.

Galperin, B. L. (2012). Exploring The Nomological Network of Workplace Deviance: Developing and Validating a Measure of Constructive Deviance. *Journal of Applied Social Psychology*, 42(12), 2988-3025.

Galperin, B. L. ve Burke, R. J. (2006). Uncovering The Relationship Between Workaholism and Workplace Destructive and Constructive Deviance: An Exploratory Study, *The International Journal of Human Resource Management,* 17(2), 331-347.

Galperin, B.L. (2002). Can Workplace Deviance Be Constructive? A. Sagie, S. Stashevsky ve M. Koslowsky (Der.), Misbehavior and Dysfunctional Attitudes in Organizations. Palgrave Macmillan.

George, J. M. ve Jones, G. R. (1996). *Understanding and Managing Organizational Behavior*. M.A: Addison-Wesley Publishing Co. Inc. 314-315

Greenglass, E. R. ve Burke, R. J. (1988). Work and Family Precursors of Burnout in Teachers: Sex differences. *Sex Roles*, 18(3-4), 215-229.

Hansen, A. M., Hogh, A., Persson, R., Karlson, B., Garde, A. H. ve Orbaek, P. (2006). Bullying at Work, Health Outcomes, and Physiological Stress Response. *The Journal of Psychosomatic Research*, 60, 63-72.

Hirschi, T. (1969). Causes of Delinquency. Berkeley: University of California Press.

Hollinger, R. C. ve Clark, J.P. (1982). Deterrence in the Workplace: Perceived Certainty, Perceived Severity and Employe Theft. *Social Force,* 62, 398-418.

Hunt, S.T. (1996). Generic Work Behavior: An Investigation into the Dimensions of Entry Level, Hourly Job Performance. *Personnel Psychology*, 49, 51-83.

Jones, D.A. (2009). Getting Even with One's Supervisor and One's Organization: Relationships Among Types of Injustice, Desires for Revenge, and Counterproductive Work Behaviours. *Journal of Organizational Behaviour,* 30(4), 525-542.

Leiter, M. P. ve Maslach, C. (1988). The Impact of Interpersonal Environment on Burnout and Organizational Commitment. *Journal of Organizational Behavior*, 9, 297-308.

Leiter, M. P. ve Maslach, C. (1999). Six Areas of Work Life: A Model of The Organizational Context of Burnout. *Journal of Health & Human Services Administration*, 21, 472-489.

Li, C. ve Sun L. Y. (2015). Constructive Deviance as a Planned Behavior. *Academy of Management Proceedings*, 1, 13656.

Liang, S. C. ve Hsieh, A.T. (2007). Burnout and Workplace Deviance Among Flight Attendants in Taiwan Psychological Report. *Psychological Reports*, 101(2), 457-468.

Maslach C. (1976). Burned-out. *Human Behavior*, 5(9), 16-22

Maslach, C. ve Goldberg, J. (1998). Prevention of Burnout: New Perspectives. *Applied and Preventive Psychology,* 7, 63-74.

Maslach, C. ve Jackson, S. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior,* 2(2), 99-113.

Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1985). The Role of Sex and Family Variables in Burnout. *Sex Roles,* 12(7/8), 837-851.

Maslach, C. ve Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout*. San Francisco: Jossey-Bass.

Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leiter, M. P. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397-422.

Merton, R.K. (1938). Social Structure and Anomie. *American Sociological Review*, 3, 672-682.

Michelle, H., Silva S. V. ve Ranasinghe R. M. I. D. (2017). The Impact of Job Stress on Deviant Workplace Behaviour: A Study of Operational Level Employees of Comfort Apparel Solutions Company in Sri Lanka. *International Journal of Human Resource Studies,* 7(1), 74-85.

Neuman, J. H. ve Baron, R. A. (2005). Aggression in the Workplace: A Socialpsychological Perspective. S. Fox ve P. E. Spector (Der.), Counterproductive Work Behavior: Investigations of Actors and Targets. Washington, DC: American Psychological Association.

Pearlman, B. ve Hartman, E. A. (1982). Burnout: Summary and Future Research. *Human Relation*, 35(4), 283-305.

Peterson, D.K. (2002). Deviant Workplace Behavior and The Organization's Ethical Climate. *Journal of Business and Psychology,* 17(1), 47-61.

Pines, A. ve Aronson, E. (1988). *Career burnout: Causes and cures.* New York: Free Press.

Pratt, M. G. (2000). The Good, The Bad, and The Ambivalent: Managing Identification Among Amway Distributors. *Administrative Science Quarterly*, 45, 456-493.

Pretty, G. M., McCarthy, M. E. ve Catano, V. M. (1992). Psychological Environments and Burnout: Gender Considerations within The Corporation. *Journal of Organizational Behavior*, 13(7), 701-711.

Reichel, A. ve Neumann, Y. (1993). Work Stress, Job Burnout, and Work Outcomes in a Turbulent Environment. *Int Studies of Mgt &Org*, 23(3), 75-96.

Robinson, S. L. ve Bennett, R. J. (1995). A Typology of Deviant Workplace Behaviors: A Multidimensional Scaling Study. *Academy of Management Journal*, 38, 555-572.

Robinson, S. L. ve O'Leary-Kelly, A. (1998). Monkey See, Monkey Do: The Influence of Work Groups on The Antisocial Behavior of Employees. *The Academy of Management Journal*, 41(6), 658-672.

Sackett, P.R. ve DeVore, C. (2001). Counterproductive Behaviors at Work. N. AndersonD. S. Ones ve H. K. Sinangil, Handbook of industrial, work & organizational psychology – V2: Personnel Psychology (145-164). London: SAGE Publications.

Sackett, P.R., Burris, L.R. ve Callahan, C. (1989). Integrity Testing for Personnel Selection: An Update. *Personnel Psychology*, 42, 491-529.

Sagarin, E. (1985). Positive Deviance: An Oxymoron. *Deviant Behavior*, 6, 169-181.

Schat, A. C. H. ve Frone, M. R. (2011). Exposure to Psychological Aggression at Work and Job Performance: The Mediating Role of Job Attitudes and Personal Health. *Work Stress*, 25, 23–40.

Schaufeli, W. B. ve Bakker, A. B. (2004). Job Demands, Job Resources, and Their Relationship with Burnout and Engagement: A Multi-Sample Study. *Journal of Organizational Behavior*, 25, 293-315.

Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., Maslach, C., ve Jackson, S. E. (1996). The MBI-General Survey. C. Maslach, S. E. Jackson ve M. P. Leiter (Der.), Maslach Burnout Inventory manual: 19–26. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Schwab, R. L. ve Iwanicki, E. F. (1982). Perceived Role Conflict, Role Ambiguity, and Teacher Burnout. *Educational Administration Quarterly*, 18(1), 60-74.

Spector, P. E. ve Fox, S. (2002). An Emotion-Centered Model of Voluntary Work Behavior: Some Parallels Between Counterproductive Work Behavior (CWB) and Organizational Citizenship Behavior (OCB). *Human Resources Management Review*, 12, 269-292.

Spector, P. E., Fox, S., Penney, L. M., Bruursema, K., Goh, A. ve Kessler, S. (2006). The Dimensionality of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal? *Journal of Vocational Behavior*, 68, 446-460.

Spreitzer, G. M., and Doneson, D. (2005). Musings on the Past and Future of Employee Empowerment. T. Cummings (Der.), The Handbook of Organizational Development. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Spreitzer, M. G. ve Sonenshein, S. (2004). "Toward the Construct definition of Positive Deviance". *American Behavioral Scientist*. 47, 828-848.

Storms, P.L. ve Spector, P.E. (1987). Relationships of Organizational Frustration with Reported Behavioural Reactions: The Moderating Effect of Locus of Control. *Journal of Occupational Psychology,* 60(3), 227-234.

Vadera, A. K., Pratt, M. G. ve Mishra, P. (2013). Constructive Deviance in Organizations: Integrating and Moving Forward. *Journal of Management,* 39(5), 1221-1276.

Vardi, Y. ve Wiener, Y. (1996). Misbehavior in Organizations: A Motivational Framework. *Organization Science,* 7, 151-165.

Wright, T.A. ve Bonett, D. G. (1997). The Contribution of Burnout to Work Performance. *Journal of Organizational Behavior,* 18(5), 491-499.

WHISTLEBLOWING, ÖRGÜTSEL İKİYÜZLÜLÜK VE PRESENTEİZM

Kutay Akın

"Önemli olan şeyler hakkında sessiz kaldığımız gün,
hayatlarımız sona ermeye başlar."

-Martin Luther King

Giriş

Günümüzde tüm dünya ülkelerindeki basın yayın organlarına baktığımızda, birçok örgüt ile ilgili kabahat, suistimal, ihlal, haksızlık ve işlerin yanlış yapılması kapsamında haberler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu örgütler, özel şirketlerden devlet kurumlarına; eğitim kurumlarından sivil toplum kuruluşlarına kadar geniş bir yelpazede olabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1989 ve 1995 yılları arasında sadece yazılı basına yansımış binden fazla ihlal ve suistimal haber makalesi yayınlanmıştır (Brewer, 1996). Bu ihlallerin sebep olduğu maliyetin, çalışan hırsızlığı için 5 milyar dolar; antitröst ihlalleri için 350 milyar dolar; vergi kaçakçılığı için 300 milyar dolar ve sağlık hizmeti dolandırıcılığı için 100 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (Miethe, 1999). Maddi kayıpların yanı sıra bu suistimal ve ihlaller aynı zamanda çalışanların, müşterilerin ve genel olarak toplumların güvenliğini, sağlığını ve refahını da etkilemektedir. Bu kapsamda gıdaların uygun ve sağlıksız olması, sağlık hizmetindeki riskli ihlaller, kalitesiz ürün arzı ve emniyet öncelikli hizmetlerdeki aksaklıklar gibi insanların ve toplumların hayatlarını etkileyecek maddi olmayan sonuçlarından söz edilebilir.

kapsamda Lovell (2004), örgütlerde yaygınlaştırılacak esnek çalışma ve ücretli hastalık izni gibi uygulamaların, presenteizmin etkilerini önemli ölçüde düşüreceğini önermektedir.

Kessler (2005), iş yerinde hasta olarak çalışmaya devam eden veya stres gibi ruhsal sorunlara rağmen iş başında olan çalışanların dikkatinin dağınık olması, daha az ilgili ve dolayısıyla yaralanmaya, ramak kalalara ve hatalara daha yatkın olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda presenteizmin iş yerindeki kaza ve yaralanmalara da sebep olacağı söylenebilir ancak bunların presenteizm ile olan korelasyonunu inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmadığı da ilave edilmektedir.

Mal ve hizmetler açısından, önemli bir presenteizm sonucu olan verimlilik düşüşünün yanı sıra çıktı ürünlerin (mal veya hizmetlerin) kalitesinin de düşeceği belirtilmektedir ki bunun aslında örgüte orta ve uzun vadede verimlilik kaybından çok daha pahalıya patlayacağını söylemekte beis yoktur.

Tüm bu öncül ve ardıllara ve presenteizmin örgütlerdeki dinamiklerine bakıldığında, bazı öncül ve ardılların birbiri ile korelasyon içinde olduğu çok hassas bir kavramın söz konusu olduğu ve henüz presenteizm davranışını anlama yolunda yolun başında olunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örgütlerin ve insan kaynakları uygulamacılarının bu konuyu ciddiye alması ve ölçüm yöntemlerinin güvenilir bir olgunluğa ulaşması ile önümüzdeki yıllarda presenteizm konusunun rekabet açısından çok önemli olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Alicke, M., Gordon, E. ve Rose, D. (2013). Hypocrisy: What Counts?. *Philosophical Psychology*, 26, 673-701.

American Diabetes Association (2003). Economic Costs of Diabetes in the U.S. in 2002. *Diabetes Care*, 26, 917-932.

Aronsson, G. ve Gustafsson, K. (2005). Sickness Presenteeism: Prevalence, Attendance-pressure Factors, and an Outline of a Model for Research. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 47, 958-966.

Aydın, U. (2003). İş Hukuku Açısından İşçinin Bilgi Uçurması (Whistleblowing). *Sosyal Bilimler Dergis*i, 79-100.

Baker-McClearn, D., Greasley, K., Dale, J. ve Griffith, F. (2010). Absence Management and Presenteeism: The Pressures on Employees to Attend Work and the Impact of Attendance on Performance. *Human Resource Management Journal*, 20, 311-328.

Bakker, A. B. ve Demerouti, E. (2007). The job Demands-resources Model: State of the Art. *Journal of Managerial Psychology*, 22, 309-328.

Barnett, T. (1992). A Preliminary Investigation of the Relationship between Selected Organizational Characteristics & External Whistleblowing by Employees. *Journal of Business Ethics*, 11(12), 949-959.

Barnett, T., Cochran, D. S. ve Taylor, G. S. (1993). The Internal Disclosure Policies of Private-Sector Employers: An Initial Look at Their Relationship to Employee Whistleblowing. *Journal of Business Ethics*, 12(2) , 127-136.

Bergström, G., Bodin, L., Hagberg, J., Aronsson, G. ve Josephson, M. (2009). Sickness Presenteeism Today, Sickness Absenteeism Tomorrow? A Prospective Study on Sickness Presenteeism and Future Sickness Absenteeism. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 51, 629-638.

Bhal, T. K. ve Dadhich, A. (2011). Impact of Ethical Leadership and Leader Member Exchange on Whistle Blowing: The Moderating Impact of the Moral Intensity of the Issue. *Journal of Business Ethics*, 103(3), 485-496.

Bijnen, F. C., Caspersen, C. J., Feskens, E. J., Saris, W. H. M., Mosterd, W. L. ve Kromhout, D. (1998). Physical Activity and 10-Year Mortality from Cardiovascular Diseases and all Causes. *Archives of Internal Medicine*, 158, 1499-1505.

Bowie, N. (1982). *Business ethics*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Brewer, G. A. (1996). Incidence of Whistleblowing in the Public and Private Sectors. Athens, GA: Department of Political Science, The University of Georgia. https://ssrn.com/abstract=2906120 (E.T.:10.07.2022)

Brewer, G. A. ve Seiden, S. C. (1998). Whistleblowers in the Federal Civil Service: New Evidence of the Public Service Ethic. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 8(3), 413-39.

Brown, T. J. ve Dacin, P. A. (1997). The Company and the Product: Corporate Associations and Consumer Product Responses. *Journal of Marketing*, 61(January), 68-84.

Brunsson, N. (1989). *The Organization of Hypocrisy: Talk, Decisions and Actions in Organizations*. New York: JohnWiley & Sons.

Burton, W. N., Conti, D. J., Chen, C. Y., Schultz, A. B. ve Edington, D. W. (1999). The Role of Health Risk Factors and Disease on Worker Productivity. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 863-877.

Burton, W. N., Pransky, G., Conti, D. J., Chen, C.Y. ve Edington, D. W. (2004). The Association of Medical Conditions and Presenteeism. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 46, S38-S45.

Carlos, W. C. ve Lewis, B. W. (2018). Strategic Silence: Withholding Certification Status as a Hypocrisy Avoidance Tactic. *Administrative Science Quarterly*, 63(1), 130-169.

Cha, S. E. ve Edmondson, A. C. (2006). When Values Backfire: Leadership, Attribution, and Disenchantment in a Values-driven Organization. *The Leadership Quarterly*, 17(1), 57-78.

Chapman, L. S. (2005). Presenteeism and its Role in Worksite Health Promotion. *Am J Health Promot*, 19(4), 1-8.

Collins, J. J., Baase, C. M., Sharda, C. E., Ozminkowski, R. J., Nicholson, S., Billotti, G. M., Turpin, R. S., Olson, M. ve Berger, M L. (2005). Thep Assessment of Chronic Health Conditions on Work Performance, Absence, and Total Economic Impact for Employers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 47, 547-557.

Çolak, H. E. E. ve Genç, E. (2018). Öncülleri ve Sonuçları Bağlamında Whistleblowing: Sorun Bildirme. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 18(55), 41-58.

Deery, S., Walsh, J. ve Zatzick, C. D. (2014). A Moderated Mediation Analysis of Job Demands, Presenteeism, and Absenteeism. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 87, 352-369.

Demerouti, E., Le Blanc, P. M., Bakker, A. B., Schaufeli, W. B. ve Hox, J. (2009). Present but Sick: A Three-wave Study on Job Demands, Presenteeism and Burnout. *Career Development International*, 14, 50-68.

Dozier, J. B. ve Miceli, M. P. (1985). Potential Predictors of Whistle-Blowing: A Prosocial Behavior Perspective. *Academy of Management Review*, 10(4), 823-836.

Du, S., Bhattacharya, C. B. ve Sen, S. (2007). Reaping Relational Rewards from Corporate Social Responsibility: The Role of Competitive Positioning. *International Journal of Research in Marketing*, 24(3), 224-41.

Dworkin, T. M. ve Near, J. P. (1997). A Better Statutory Approach to Whistleblowing. *Business Ethics Quarterly*, 7(1), 1-16.

Elstad, J. I. ve Vabo, M. (2008). Job Stress, Sickness Absence and Sickness Presenteeism in Nordic Elderly Care. *Scandinavian Journal of Public Health*, 36, 467-474.

Erdost, H. B. ve Çolak, M. (2004). Örgüt İçi 'Sorun Bildirme' Konusuna Kültürlerarası Bakış: Türkiye – ABD Örneği. *Verimlilik Dergisi*, 2, 69-84.

Fettahlıoğlu, Ö. O. ve Demir, S. (2014). Konuşma Hürriyetinin Yanında Sessiz Kalma Seçeneği: Üniversite Akademik Personelinin Örgütsel Sessizlik ve Whistleblowing (İfşa Etme) Hakkındaki Görüşleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 45, 27-52.

Fox, A. (1974). *Beyond contract: Work, power, and trust relationships*. London, UK: Faber Ltd.

Goetzel, R. Z., Carls, G. S., Wang, S., Kelly, E., Mauceri, E., Columbus, D. ve Cavuoti, A. (2009). The Relationship Between Modifiable Health Risk Factors and Medical Expenditures, Absenteeism, Short-term Disability, and Presenteeism among Employees at Novartis. Jour*nal of Occupational and Environmental Medicine*, 51(4), 487-499.

Goetzel, R. Z., Long, S. R., Ozminkowski, R. J., Hawkins, K., Wang, S. ve Lynch, W. (2004). Health, Absence, Disability, and Presenteeism Cost Estimates of Certain Physical and Mental Health Conditions Affecting US Employers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 398-412.

Gomez-Mejia, L. R. ve Balkin, D. B. (1992). Determinants of Faculty Pay: An Agency Theory Perspective. *Academy of Management Journal*. 35(5), 921-955.

Greenberger, D. B., Strasser, S., Cummings, L. L. ve Dunham, R. B. (1989). The Impact of Personal Control on Performance and Satisfaction. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 4(3), 29-51.

Grinyer, A. ve Singleton, V. (2000). Sickness Absence as Risk-taking Behaviour: A Study of Organizational and Cultural Factors in the Public Sector. *Health, Risk & Society*, 2, 7-21.

Gustafsson Sendén, M., Schenck-Gustafsson, K. ve Fridner, A. (2016). Gender Differences in Reasons for Sickness Presenteeism – A study Among GPs in a Swedish Health Care Organization. *Annals of Occupational and Environmental Medicine*, 28, 50.

Hale, W. J. ve Pillow, D. R. (2015). Asymmetries in Perceptions of Self and Others' Hypocrisy: Rethinking the Meaning and Perception of the Construct. *European Journal of Social* Psychology, 45(1), 88-98.

Hamilton, D. L. ve Sherman, S. J. (1996). Perceiving Persons and Groups. *Psychological Review*, 103(2), 336-355.

Hansen, C. D. ve Andersen, J. H. (2008). Going Ill to Work—What Personal Circumstances, Attitudes and Work-related Factors are Associated with Sickness Presenteeism?. *Social Science & Medicine*, 67, 956-964.

Hansen, C. D. ve Andersen, J. H. (2009). Sick at Work – A Risk Factor for Long-term Sickness Absence at a Later Date?. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63(5), 397-402.

Hare, R. M. (1963). *Freedom and Reason*. Oxford: Oxford University Press.

Hemp, P. (2004). Presenteeism: At Work-but Out of it. *Harvard Business Review*, 82(10), 49-58.

Heyes, A. ve Kapur, S. (2008). An Economic Model of Whistle Blower Policy. *The Journal of Law, Economics & Organization*, 25(1), 157-182.

Jackson, D., Peters, K., Andrew, S., Edenborough, M., Halcomb, E., Luck, L., Salamonson, Y. ve Wilkes, L. (2010). Understanding Whistleblowing: Qualitative Insights from Nurse Whistleblowers. *Journal of Advanced Nursing*, 66(10), 2194-2201.

Jansen, E. ve Von Gilnow, M. A. (1985). Ethical Ambivalence and Organizational Reward Systems. *Academy of Management Review*, 10, 814-822.

Johansson, G. ve Lundberg, I. (2004). Adjustment Latitude and Attendance Requirements as Determinants of Sickness Absence or Attendance. Empirical Tests of the Illness Flexibility Model. *Social Science & Medicine*, 58, 1857-1868.

Johns, G. (1997). Contemporary Research on Absence from Work: Correlates, Causes, and Consequences. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 12, 115-174.

Johns, G. (2010). Presenteeism in the Workplace: A Review and Research Agenda. *Journal of Organizational Behavior*, 31, 519-542.

Karadal, H., Akyazı, T. E., Sunman, G., Güvenç, K. ve Koca, M. F. (2016). Personel Güçlendirmenin İhbarcılığa Etkisinde Örgütsel Bağlılığın Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma. *Euraisian Academy Of Sciences Social Sciences Journal*, 1(S1), 106-114.

Kelly, D. ve Jones, A. (2013). When Care is Needed: The Role of Whistleblowing in Promoting Best Standards from an Individual and Organizational Perspective. *Quality in Ageing and Older Adults*, 14(3), 180-191.

Kerr, S. (1975). On the Folly of Rewarding A, While Hoping for B. *Academy of Management Journal*, 18(4), 769-783.

Kessler, E. (2005). Slashing the Hidden Costs of Health Care. Occupational Health & Safety. http://ohsonline.com/articles/2005/04/slashing-the-hidden-costs-of-health-care.aspx(E.T.: 10.07.2022).

Kılavuz, R. (2003). *Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kılıçoğlu, G. (2015). Okullardaki Söylem ve Eylemler Birbirleriyle Tutarlı mı? Örgütsel İkiyüzlülük ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkinin Incelenmesi. 10. Eğitim Yönetimi Kongresi (ss. 349-350). Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi: 7-9 Mayıs 2015.

Kılıçoğlu, G. (2017). Consistency or Discrepancy? Rethinking Schools from Organisational Hypocrisy to Integrity. *Management in Education*, 31(3), 1-7.

Kılıçoğlu, G., Kılıçoğlu, D. Y. ve Karadağ, E. (2019). Do Schools Fail to "Walk Their Talk"? Development and Validation of a Scale Measuring Organizational Hypocrisy. Lea*dership and Policy in Schools*, 18(1), 52-82.

Kittay, E. F. (1982). On hypocrisy. *Metaphilosophy*, 13, 277-289.

Kouzes, J. M. ve Posner, B. Z. (1993). *Credibility*. San Francisco: Jossey-Bass.

Lack, D. M. (2011). Presenteeism Revisited: A Comprehensive Review. *Aaohn Journal*, 59(2), 77-91.

Lee, J. Y., Heilmann, S. G. ve Near, J. P. (2004). Blowing the Whistle on Sexual Harassment: Test of a Model of Predictors and Outcomes. *Human Relations*, 57(3), 297–322.

Levin-Epstein, J. (2005). Presenteeism and Paid Sick Days. Washington. DC: Center for Law and Social Policy. https://search.issuelab.org/resources/459/459.pdf (E.T: 12.08.2022).

Lovell, V. (2004). *No Time to be Sick: Why Everyone Suffers When Workers don't have Paid Sick Leave*. Washington. DC: Institute for Women's Policy Research.

Marín, L., Cuestas, P. J. ve Román, S. (2016). Determinants of Consumer Attributions of Corporate Social Responsibility. *Journal of Business Ethics*, 138(2), 247-260.

McGregor, A., Magee, C. A., Caputi, P. ve Iverson, D. (2016). A Job Demands Resources Approach to Presenteeism. *Career Development International*, 21(4), 402-418.

Mesmer-Magnus, J. R. ve Viswesvaran, C. (2005). Whistleblowing in Organizations: An examination of Correlates of Whistleblowing Intentions, Actions, and Retaliation. *Journal of Business Ethics*, 62, 277–297.

Miceli, M. P. ve Near, J. P. (1988). Individual and Situational Correlates of Whistle-blowing. *Personnel Psychology*, 41, 267–282.

Miceli, M. P. ve Near, J. P. (1989). The Incidence of Wrongdoing, Whistle-Blowing, and Retaliation: Results of a Naturally Occurring Field Experiment. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 2(2), 91-108.

Miceli, M. P. ve Near, J. P. (1992). *Blowing the Whistle: The Organizational and Legal Implications for Companies and Employees*. New York: Lexington.

Miceli, M. P. ve Near, J. P. (2002). What Makes Whistle-Blowers Effective? Three Field Studies. *Human Relations*, 55(4), 455-479.

Miceli, M. P., Near, J. P. ve Schwenk, C. R. (1991). Who Blows the Whistle and Why?. *Industrial and Labor Relations Review*, 45(1), 113-130.

Miceli, M. P., Rehg, M., Near, J. P. ve Ryan, K. (1999). Can Laws Protect Whistle-blowers? Results of a Naturally Occurring Field Experiment. *Work and Occupations*, 26(1), 129-151.

Miceli, M. P., Scotter, J. R. V., Near, J. P. ve Rehg, M. T. (2001). Individual Differences and Whistleblowing. *Academy of Management Proceedings*, 2001(1), C1-C6.

Miethe, T. D. (1999). *Whistle-blowing at Work: Tough Choices in Exposing Fraud, Waste and Abuse on the Job (2nd ed.)*. Boulder. CO: Westview Press.

Mokdad, A. H., Ford, E. S., Bowman, B. A., Nelson, D. E., Engelgau, M. M., Vinicor, F. ve Marks, J. S. (2001). The Continuing Increase of Diabetes in the U.S.. *Diabetes Care*, 24, 412.

Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World. *Academy of Management Review*, 25(4), 706-725.

Naus, F., Iterson, A. ve Roe, R. (2007). Organizational Cynicism: Extending Theexit, Voice, Loyalty, and Neglect Model of Employees' Responses to Adverse Conditions in the Workplace. *Human Relations*, 60(5),683-718.

Near, J. P. ve Miceli, M. P. (1985). Organizational Dissidence: The Case of Whistle-blowing. *Journal of Business Ethics*, 4, 1-16.

Near, J. P. ve Miceli, M. P. (1996). Whistleblowing: Myth and Reality. *Journal of Management*. 22(3), 507-526.

Near, J. P., Scotter, J. R. V., Rehg, M. T. ve Miceli, M. P. (2004). Does Type of Wrongdoing Affect the Whistle-blowing Process?. *Business Ethics Quarterly*, 14(2), 219–242.

Özgener, Ş., Tanç, A. ve Ulu, S. (2009). Çalışma Yaşamında Sorun Bildirme Sistemi. İçinde A. Keser, G. Yılmaz, S. Yürür (Editörler). Çalışma Yaşamında Davranış Güncel Yaklaşımlar (s. 277-306). Umuttepe Yayınları.

Özler, D. E., Şahin, M. D. ve Atalay, C. G. (2010). Teorik bir Çerçevede Whistleblowing-Etik İlişkisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), 169-194.

Park, H., Blenkinsopp, J., Oktem, M. K. ve Omurgonulsen, U. (2008). Cultural Orientation and Attitudes Toward Different Forms of Whistleblowing: A Comparison of South Korea, Turkey, and the UK. *Journal of Business Ethics*, 82(4), 929-939.

Paul, R. J. ve Townsend, J. B. (1996). Don't Kill the Messenger! Whistleblowing in America- A Review with Recommendations. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 9(2), 149-161.

Perez, L. F. R. ve Robson, K. (1999). Ritual Legitimation, De-coupling and the Budgetary Process: Managing Organizational Hypocrisies in a Multinational Company. *Management Accounting Research*, 10: 383-407.

Philippe, T. W. ve Koehler, J. W. (2005). A Factor Analytical Study of perceived Organizational Hypocrisy. *SAM Advanced Management Journal*, 70(2), 13-20.

Rakowski, W. ve Mor, V. (1992). The Association of Physical Activity with Mortality Among Older Adults in the Longitudinal Study of Aging (1984–1988). *Journal of Gerontology*, 47, M122-M129.

Rehg, M. T., Miceli, M. P, Near, J. P. ve Scotter, J. R. V. (2008). Antecedents and Outcomes of Retaliation Against Whistleblowers: Gender Differences and Power Relationships. *Organizational Science*, 19(2), 221-240.

Reich, T. ve Tormala, Z. L. (2013). When Contradictions Foster Persuasion: An Attributional Perspective. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(3), 426-439.

Rocha, E. ve Kleiner, B. H. (2005). To Blow or Not to Blow the Whistle? That is the Question. *Management Research News*, 28(11/12), 80-87.

Rogerson, W. (2007). NSC: Stress and Sleep Deprivation in the Workplace. Occupational Hazards. www.occupationalhazards.com/Classes/Article/ArticleDrae_P.aspx (E.T: 04.08.2022).

Ross, R. N. (1996). The Costs of Allergic Rhinitis. *American Journal of Managed Care*, 2, 285-290.

Rothschild, J. ve Miethe, T. D. (1999). Whistle-blower Disclosures and Management Retaliation: The Battle to Control Information About Organizational Corruption. *Work and Occupations*, 26(1), 107-128.

Schultz, A. B. ve Edington, D. W. (2007). Employee Health and Presenteeism: A Systematic Review. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 17(3), 547-579.

Simpson, R. (1998). Presenteeism, Power and Organizational Change: Long Hours as a Career Barrier and the Impact on the Working Lives of women Managers. *British Journal of Management*, 9, 37-50.

Stewart, W., Ricci, J., Chee, E., Morganstein, D. ve Lipton, R. (2003). Lost Productive Time and Cost due to Common Pain Conditions in the US Workforce. *JAMA*, 290, 2443-2454.

Szabados, B. ve Soifer, E. (1999). Hypocrisy, Change of Mind, and Weakness of Will: How to do Moral Philosophy with Examples. *Metaphilosophy*, 30, 60-78.

Taylor, E. Z. ve Curtis, M. B. (2010). An Examination of the Layers of Workplace Influences in Ethical Judgments: Whistleblowing Likelihood and Perseverance in Public Accounting. *Journal of Business Ethics*, 93(1), 21-37.

Tedeschi, J. T., Schlenker, B. R. ve Bonoma, T. V. (1971). Cognitive Dissonance: Private Ratiocination or Public Spectacle?. *American Psychologist*, 26(8), 685-695.

Thun, S. ve Løvseth, L. T. (2016). A Health Impairment Process of Sickness Presenteeism in Norwegian Physicians: The Mediating Role of Exhaustion. *Health*, 8, 846-856.

Vahtera, J., Kivimaki, M., Pentti, J., Linna, A., Virtanen, M., Virtanen, P. ve Ferrie J. E. (2004). Organisational Downsizing, Sickness Absence, and Mortality: 10-Town Prospective Cohort Study. *British Medical Journal*, 328, 555.

Wagner, T., Korschun, D. ve Troebs, C. C. (2020). Deconstructing Corporate Hypocrisy: A Delineation of its Behavioral, Moral, and Attributional Facets. *Journal of Business Research*, 114, 385-394.

Wagner, T., Lutz, R. J. ve Weitz, B. A. (2009). Corporate Hypocrisy: Overcoming the Threat of Inconsistent Corporate Social Responsibility Perceptions. *Journal of Marketing*, 73(6), 77-91.

Worrall, L., Cooper, C. L. ve Campbell, F. K. (2000). The Impact of Organisational Change on Managers' Perceptions of their Working Lives. İçinde R. Burke ve C. L. Cooper (Editörler), *The Organisation in Crisis* (s. 20-43). Oxford: Blackwell.

Yamashita, M. ve Arakida, M. (2006). Concept Analysis of Presenteeism and its Possible Applications in Japanese Occupational Health. *Sangyo Eiseigaku Zasshi=Journal of Occupational Health*, 48(6), 201-213.

Zel, U. (2006). İş Ahlakı: Cinsiyetler Arasındaki Farklılıklar Açısından Literatür İncelemesi. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* 13(1), 67-176.

Zhang, W., Sun, H., Woodcock, S. ve Anis, A. (2015). Illness Related Wage and Productivity Losses: Valuing 'Presenteeism'. *Social Science & Medicine*, 147, 62-71.

STRES, STRES YÖNETİMİ, İŞKOLİKLİK VE İŞTEN SIKILMA

Ömer Emre Arslan

Giriş

Bu bölümde; stres, stres yönetimi, işkoliklik ve işten sıkılma konuları ele alınmaktadır. Bu kapsamda öncelikle stres kavramı tanımlanmaya ve stres türleri açıklanmaya çalışılmıştır. Stres, bireyin başa çıkma yeteneğinin üstünde olduğu değerlendirilen çevre ve birey arasındaki ilişki olarak görülmekte ve bireyin bu etki-tepki sürecine verdiği tepkiler olarak ifade edilmektedir. Stres türleri ise temel olarak, olumlu-olumsuz, yapıcı-yıkıcı veya anlık-sürekli stres olarak belirtilmektedir. Bu bölümde ayrıca stresin belirtileri ve aşamaları ile stresin bireysel ve örgütsel kaynakları da ele alınmıştır. İkinci bir başlık olarak bu bölümde stresle başa çıkma yollarını ortaya koymaya yönelik yürütülen stres yönetimi süreci incelenmiştir. Buna yönelik olarak bireysel ve örgütsel stres yönetimi konularına ilişkin literatüre yer verilmiştir.

Bölümün üçüncü konusu ise işkoliklik kavramıdır. Bireyin, kendini kontrol edemediği bir şekilde çalışmayı istemesi ve çalışmaya zorlaması şeklinde ifade edilen işkolikliğe ilişkin olarak; işkoliklik kavramı, boyutları, teorileri, işkolikliğin nedenleri ve sonuçları literatür taraması yapılarak ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak işten sıkılma kavramına değinilmiştir. İşten sıkılma, bireyin iş ve örgüt ortamında karşılaştığı düşük veya yüksek uyaranların, bireyde işinden uzaklaşma, zevk alamama veya monotonluk duyguları oluşturması ile seyreden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda bu bölümün son başlığında, işten sıkılma kavramı ve türleri ile işten sıkılmanın olası nedenleri ve sonuçları üzerinde durularak konuya ilişkin literatür çerçevesi sunulmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

Aksoy, A. & Kutluca, F. (2005). Çalışma hayatında stres kaynakları, stres belirtileri ve stres sonuçlarının incelenmesi üzerine bir araştırma. *Journal of Social Policy Conferences* 49, 457-486.

Anand, S., Vidyarthi, P., Singh, S., & Ryu, S. (2015). Family interference and employee dissatisfaction: Do agreeable employees better cope with stress?. *Human Relations*, *68*(5), 691-708.

Andreassen, C. S. (2014). Workaholism: An overview and current status of the research. *Journal of behavioral addictions*, *3*(1), 1-11.

Andreassen, C. S., Griffiths, M. D., Sinha, R., Hetland, J., & Pallesen, S. (2016). The relationships between workaholism and symptoms of psychiatric disorders: A large-scale cross-sectional study. *PloS one*, *11*(5), e0152978.

Aneshensel, C. S. (1992). Social stress: Theory and research. *Annual review of sociology*, 18, 15-38.

APA [American Psychology Association], (2022), Dictionary of Psychology-Boredom. https://dictionary.apa.org/boredom (Erişim Tarihi: 12.08.2022).

Aşık, N. (2005). Otel işletmelerinde işgörenlerin örgütsel stres kaynakları ve stresin bireysel sonuçlarına ilişkin bir araştırma. *Mevzuat Dergisi*, *8*(91), 1-14.

Aziz, S., Uhrich, B., Wuensch, K. L., & Swords, B. (2013). The Workaholism Analysis Questionnaire: Emphasizing work-life imbalance and addiction in the measurement of workaholism. *Journal of Behavioral and Applied Management*, *14*(2), 71-86.

Baltaş, A. ve Baltaş, Z. (2008). *Stres ve başa çıkma yolları*. (24. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bargdill, R. W. (2014). Toward a theory of habitual boredom. *Janus Head*, *13*(12), 93-111.

Belton, T., & Priyadharshini, E. (2007). Boredom and schooling: a cross-disciplinary exploration. *Cambridge Journal of Education*, *37*(4), 579-595.

Bieber, I. (1951). Pathological boredom and inertia. *American journal of psychotherapy*, *5*(2), 215-225.

Biricik, Y. S. (2018). *Akademik personelin örgütsel stres kaynakları ve stresle başa çıkma düzeylerinin öğrenilmiş güçlülük yönünden değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Kış ve Spor Bilimleri Enstitüsü, Spor Yönetimi A.B.D., Erzurum.

Braham, B. J. (2002). *Ateş altında sakin kalabilmek stres yönetimi*. (Çev. V. G. Diker) İstanbul: Hayat Yayınları.

Burke, R. J. (1999). Workaholism in organizations: Gender differences. *Sex roles*, *41*(5), 333-345.

Burke, R.J. (2000). Workaholism in organizations: Concepts, results and future research directions. *International Journal of Management Reviews*, *2*(1), 1-16.

Burke, R.J. (2001), "Workaholism in organizations: The role of organizational values", *Personnel Review*, Vol. 30 No. 6, pp. 637-645.

Burke, R. J. (2009). Working to live or living to work: Should individuals and organizations care?. *Journal of business ethics*, *84*, 167-172.

Cam, E. (2011). Çalışma yaşamında stres ve kamu kesiminde kadın çalışanlar. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *8*(1). 1-10.

CCOHS [Canadian Centre for Occupational Health and Safety], (2022). Workplace Stress-General: What causes stress in the workplace? https://www.ccohs.ca/oshanswers/psychosocial/stress.html, (E.T.: 01.08.2022).

Chen, Y. H., & Koç, H. (2021). Kişilik tipi, iş stresi düzeyi ve işgören performansı ilişkisi: Turizm işletmeleri çalışanları üzerinde bir inceleme. *Turizm Akademik Dergisi*, *8*(2), 159-172.

Chen, Y. Y., & Koenig, H. G. (2006). Traumatic stress and religion: Is there a relationship? A review of empirical findings. *Journal of Religion and Health*, *45*(3), 371-381.

Clark, M.A. (2016). Workaholism: It's not just long hours on the job. (Science Brief), Psychological Science Agenda. https://www.apa.org/science/about/psa/2016/04/workaholism (17.12.2022)

Clark, M. A., Michel, J. S., Zhdanova, L., Pui, S. Y., & Baltes, B. B. (2016). All work and no play? A meta-analytic examination of the correlates and outcomes of workaholism. *Journal of Management*, *42*(7), 1836-1873.

Clark, M. A., Smith, R. W., & Haynes, N. J. (2020). The multidimensional workaholism scale: Linking the conceptualization and measurement of workaholism. *Journal of Applied Psychology*, 105(11), 1281-1307.

Cleary, M., Sayers, J., Lopez, V., & Hungerford, C. (2016). Boredom in the workplace: Reasons, impact, and solutions. *Issues in mental health nursing*, *37*(2), 83-89.

Coşkun, H. (2012). *The examination of moderating role of personality trait on the relationship between job characteristics, boredom at work and intention to leave* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Della Valle, E., Palermi, S., Aloe, I., Marcantonio, R., Spera, R., Montagnani, S., & Sirico, F. (2020). Effectiveness of workplace yoga interventions to reduce perceived stress in employees: A systematic review and meta-analysis. *Journal of functional morphology and kinesiology*, *5*(2), 33.

Dere, T. (2022). *Hastane Çalışanlarının Can Sıkıntısı Eğilimleri ile İş Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi A.B.D., Isparta.

Drafke, M. (2008). *The human side organizations*. Tenth edition. Pearson Education.

Doğruyürür, G. (2021). *Örgütsel Stres ve İş Motivasyonunun İş Performansına Etkisi ve Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme A.B.D., İstanbul.

Doyle, C. (2004). *Work and organizational psychology: An introduction with attitude*. London: Routledge 2003. Taylor & Francis e-Library.

Eastwood, J. D., Frischen, A., Fenske, M. J., & Smilek, D. (2012). The unengaged mind: Defining boredom in terms of attention. *Perspectives on Psychological Science*, *7*(5), 482-495.

Elkin, A. (2013). *Stres Management for Dummies*. NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Erdoğan, T., Ünsar, A. S., & Necdet, S. Ü. T. (2009). Stresin çalişanlar üzerindeki etkileri: Bir araştirma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *14*(2), 447-461.

Eren, E. (2017). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. 16. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayın.

Eriş, Y. C. (2018). *Örgütsel stres ve örgütsel stresle başa çıkma yöntemleri: İstanbul'da bir perakende mağazası ve şubelerinde araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim ve Organizasyon A.B.D., Kırıkkale.

Eriş, Y. C., & Yücel, R. (2018). Örgütsel stres ve örgütsel stresle başa çıkma yöntemleri: İstanbul'da bir perakende mağazası ve şubelerinde araştırma. *Kesit Akademi Dergisi*, (17), 314-331.

Fisher, C. D., (1991). Boredom at work: a neglected concept. School of Business Discussion Papers. Paper 19. http://epublications.bond.edu.au/discussion_papers/19.

Fisher, C. D. (1993). Boredom at work: A neglected concept. *Human relations*, *46*(3), 395-417.

Fnnir, A. I. O. (2020). *The effect of time and stress management on organizatıon commitment: Case study at the university of Aljabal Algarby in Libya*. PhD. Thesis. Karabük University Department of Business Administration, Karabük.

Game, A. M. (2007). Workplace boredom coping: Health, safety, and HR implications. *Personnel Review*. 36 (5), 701-721.

Gemmill, G., & Oakley, J. (1992). The meaning of boredom in organizational life. *Group & Organization Management*, *17*(4), 358-369.

Gkorezis, P., & Kastritsi, A. (2017). Employee expectations and intrinsic motivation: work-related boredom as a mediator. *Employee Relations*, 39 (1), 100-111.

Graves, L. M., Ruderman, M. N., Ohlott, P. J., & Weber, T. J. (2012). Driven to work and enjoyment of work: Effects on managers' outcomes. *Journal of Management*, *38*(5), 1655-1680.

Greenberg, J.S. (2017). *Comprehensive Stress Management*. Fourteen edition. McGraw-Hill Education.

Goetz, T., Frenzel, A. C., Hall, N. C., Nett, U. E., Pekrun, R., & Lipnevich, A. A. (2014). Types of boredom: An experience sampling approach. *Motivation and Emotion*, *38*, 401-419.

Göksel, A., & Tomruk, Z. (2016). Akademisyenlerde stres kaynakları ile stresle başa çıkmada ve stres durumunda gösterilen davranışların ilişkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *20*(2), 315-343.

Güçlü, N. (2001). Stres yönetimi. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 91-109.

Güler, A. (2013). *Örgütsel stres ve sağlık çalışanlarında örgütsel stresle başa çıkma yolları: Serinhisar Devlet Hastanesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi A.B.D., İstanbul.

Gümüştekin, G. E., & Gültekin, F. (2009). Stres kaynaklarının kariyer yönetimine etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(2), 147-158.

Hamner, C., & Organ, D. (1978). *Organizational Behavior an Applied Psyhological Approach*. Dallas, Texas: Business Pub.

Harju, L., Hakanen, J. J., & Schaufeli, W. B. (2014). Job boredom and its correlates in 87 Finnish organizations. *Journal of occupational and environmental medicine*, *56*(9), 911-918.

Harrington, R. (2012). *Stress, health and well-being: Thriving in the 21st century*. Cengage Learning.

Hilton, L., Maher, A. R., Colaiaco, B., Apaydin, E., Sorbero, M. E., Booth, M., Shanman, R. M., & Hempel, S. (2017). Meditation for posttraumatic stress: Systematic review and meta-analysis. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 9*(4), 453–460.

Howard, G. J., Smith, R. W., Haynes, N. J., & Clark, M. A. (2022). Being Mindful about Workaholism: Associations Between Dimensions of Workaholism and Mindfulness. *Occupational Health Science*, 1-17.

Humphrey, L. T., & King, T. (2000). Childhood stress: a lifetime legacy. *Anthropologie (1962-)*, 38 (1) 33-49.

Hunter, J. A., Abraham, E. H., Hunter, A. G., Goldberg, L. C., & Eastwood, J. D. (2016). Personality and boredom proneness in the prediction of creativity and curiosity. *Thinking Skills and Creativity*, *22*, 48-57.

Jackson, E. M. (2013). Stress relief: The role of exercise in stress management. *ACSM's Health & Fitness Journal*, *17*(3), 14-19.

Jennings, B. M. (2008). Work stress and burnout among nurses: Role of the work environment and working conditions. *Patient safety and quality: An evidence-based handbook for nurses*.

Johnsen, R., Berg Johansen, C., & Toyoki, S. (2019). Serving time: Organization and the affective dimension of time. *Organization*, *26*(1), 3-19.

Kaba, İ. (2019). Stres, ruh sağlığı ve stres yönetimi: Güncel bir gözden geçirme. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (72), 63-81.

Kass, S. J., Vodanovich, S. J., & Callender, A. (2001). State-trait boredom: Relationship to absenteeism, tenure, and job satisfaction. *Journal of business and psychology*, *16*, 317-327.

Kassymova, K., Kosherbayeva, N., Sangilbayev, S., & Schachl, H. (2018). Stress management techniques for students. (In International Conference on the Theory and Practice of Personality Formation in Modern Society), *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 198,* 47-56.

Kim, S. (2019). Workaholism, motivation, and addiction in the workplace: A critical review and implications for HRD. *Human Resource Development Review*, *18*(3), 325-348.

Kocayörük, E. (2012). Öz-Belirleme kuramı açısından ergenlerin anne baba algısı ile duyuşsal iyi oluşları arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (37), 24-37.

Krotava, I., & Todman, M. (2014). Boredom severity, depression and alcohol consumption in Belarus. *Journal of Psychology and Behavioral Science*, *2*(1), 73-83.

Labrique-Walusis, F., Keister, K. J., & Russell, A. C. (2010). Massage therapy for stress management: implications for nursing practice. *Orthopaedic Nursing*, *29*(4), 254-257.

Landsbergis, P. A., Schnall, P. L., Deitz, D., Friedman, R., & Pickering, T. (1992). The patterning of psychological attributes and distress by "job strain" and social support in a sample of working men. *Journal of behavioral medicine*, *15*(4), 379-405.

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer publishing company.

Leary, M. R., Rogers, P. A., Canfield, R. W., & Coe, C. (1986). *Boredom in interpersonal encounters: Antecedents and social implications. Journal of Personality and Social Psychology, 51(5), 968–975.*

Loscalzo, Y., & Giannini, M. (2017). Clinical conceptualization of workaholism: A comprehensive model. *Organizational Psychology Review*, *7*(4), 306-329.

Loukidou, L., Loan-Clarke, J., & Daniels, K. (2009). Boredom in the workplace: More than monotonous tasks. *International Journal of Management Reviews*, *11*(4), 381-405.

Luthans, F. (1992). *Organizational Behavior*. New York: Mc Graw Hill Company.

Mael, F., & Jex, S. (2015). Workplace boredom: An integrative model of traditional and contemporary approaches. *Group & Organization Management*, *40*(2), 131-159.

Mammadova, M. (2022). *Örgütsel stresin örgütsel vatandaşlık davranışına etkisinde örgütsel sosyalleşmenin aracı rolü: Azerbaycan devlet üniversitelerinde çalışan akademisyenlere yönelik bir araştırma.* Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme A.B.D., Ankara.

Maniam, J., & Morris, M. J. (2012). The link between stress and feeding behaviour. *Neuropharmacology*, *63*(1), 97-110.

Martin, L., Oepen, R., Bauer, K., Nottensteiner, A., Mergheim, K., Gruber, H., & Koch, S. C. (2018). Creative arts interventions for stress management and prevention—a systematic review. *Behavioral Sciences*, *8*(2), 28.

McMillan, L. H., & O'Driscoll, M. P. (2008). The wellsprings of workaholism: A comparative analysis of the explanatory theories. Ronald J. J. Burke & Cary L. Cooper (Eds.) *The long work hours culture: Causes, consequences and choices*, 85-111.

McMillan, L. H., O'Driscoll, M. P., & Burke, R. J. (2003). Workaholism: A review of theory, research, and future directions. Cary L. Cooper & Ivan T. Robertson (Eds.). *International review of industrial and organizational psychology, 18*, 167-189.

Mercer, K. B., & Eastwood, J. D. (2010). Is boredom associated with problem gambling behaviour? It depends on what you mean by 'boredom'. *International Gambling Studies*, *10*(1), 91-104.

Mercer-Lynn, K. B., Flora, D. B., Fahlman, S. A., & Eastwood, J. D. (2011). *The Measurement of Boredom. Assessment, 20(5), 585-596.*

Mikulas, W. L., & Vodanovich, S. J. (1993). The essence of boredom. *The Psychological Record*, *43*(1), 3.

Moatamedy, A., Borjali, A., & Sadeqpur, M. (2018). Prediction of psychological well-being of the elderly based on the power of stress management and social support. *Iranian Journal of Ageing*, *13*(1), 98-109.

Mohr, A. T., & Puck, J. F. (2007). Role conflict, general manager job satisfaction and stress and the performance of IJVs. *European Management Journal*, *25*(1), 25-35.

Morkevičiūtė, M., & Endriulaitienė, A. (2022). Defining the border between workaholism and work addiction: a systematic review. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-11.

Murphy, L.R. (1995), "Managing job stress: an employee assistance/human resource management partnership", *Personnel Review*, 24 (1), 41-50.

Mutlucan, N. Ç. (2019). *Örnek Olaylarla Örgütsel Davranış*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Pehlivan, İ. (2000). *İş Yaşamında Stres*. Ankara: Pegem Yayınları.

Robinson, B. E. (1998). Chained to the Desk: A guidebook for workaholics, their partners and children, and the clinicians who treat them. New York, NY: New York University Press.

Robinson, B. E. (2000). Workaholism: Bridging the gap between workplace, sociocultural, and family research. *Journal of Employment Counseling*, *37*(1), 31-47.

Robbins, S.P. & Judge, T.A. (2013). *Organisational Behavior*. 15th edition, Boston: Pearson.

Rowshan, A. (2011). *Stres Yönetimi*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Schwickert, M., Langhorst, J., Paul, A., Michalsen, A., & Dobos, G. J. (2006). Stress management in the treatment of essential arterial hypertension. *MMW Fortschritte der Medizin*, *148*(47), 40-2.

Selye, H. (1950). Stress and the general adaptation syndrome. *British Medical Journal*, *1* (4667), 1383-1392.

Selye, H. (1976). The stress concept. *Canadian Medical Association Journal*, *115*(8), 718.

Seybold, K. C., & Salomone, P. R. (1994). Understanding workaholism: A review of causes and counseling approaches*. Journal of Counseling & Development, 73(1), 4-9.*

Scottl, K. S., Moore, K. S., & Miceli, M. P. (1997). An exploration of the meaning and consequences of workaholism. *Human relations*, *50*(3), 287-314.

Snir, R., & Harpaz, I. (2006). The workaholism phenomenon: a cross-national perspective. *Career Development International*, *11*(5), 374-393.

Sökmen, A. (2005). Konaklama işletmeleri yöneticilerinin stres nedenlerinin belirlenmesinde cinsiyet faktörü: Adana'da ampirik bir araştırma. E*konomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 1,* 1-27.

Spence, J.T. & Robbins, A.S. (1992), "*Workaholism: definition, measurement, and preliminary results*", *Journal of Personality Assessment*, Vol. 58, pp. 160-78.

Størseth, F. (2006). Changes at work and employee reactions: Organizational elements, job insecurity, and short-term stress as predictors for employee health and safety. *Scandinavian Journal of Psychology*, *47*(6), 541-550.

Şahin, N. H., Güler, M., & Basım, H. N. (2009). A tipi kişilik örüntüsünde bilişsel ve duygusal zekânın stresle başa çıkm0a ve stres belirtileri ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *20*(3), 243-254.

TDK [Türk Dil Kurumu], (2022). Büyük Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 22.07.2022).

Thomas, W. H., Sorensen, K. L., & Feldman, D. C. (2007). Dimensions, antecedents, and consequences of workaholism: A conceptual integration and extension. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *28*(1), 111-136.

Tidd, S. T., & Friedman, R. A. (2002). Conflict style and coping with role conflict: An extension of the uncertainty model of work stress. *International Journal of Conflict Management*.

Todman, M. (2013). The dimensions of state boredom: Frequency, duration, unpleasantness, consequences and causal attributions. *Educational Research International 1 (1): 32*, *40*.

Tsai, C. J. (2016). Boredom at Work and Job Monotony: An Exploratory Case Study Within the Catering Sector. *Human Resource Development Quarterly*, 27(2), 207-236.

Turner, R. J., Wheaton, B., & Lloyd, D. A. (1995). The epidemiology of social stress. *American sociological review*, 60 (1), 104-125.

Tutar, H. (2016). *Örgütsel Davranış (Örgüt teorileri ve çağdaş yaklaşımlar açısından)*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Tutar, H. (2021). *Kriz ve Stres Yönetimi*. 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Van Hooff, M. L. & Van Hooft, E. A. (2017). Boredom at Work: Towards a Dynamic Spillover Model of Need Satisfaction, Work Motivation and Work-Related Boredom. Europen Journal of Work and Organizational Psychology, 26(1), 133-148.

Watt, J.D., & Hargis, M.B. (2010). Boredom Proneness: Its Relationship with Subjective Underemployment, Perceived Organizational Support, and Job Performance. *J Bus Psychol* **25**, 163-174.

Watt, J. D., & Vodanovich, S. J. (1999). Boredom proneness and psychosocial development. *The Journal of psychology*, *133*(3), 303-314.

Werther, W. B., & Davis, K. (1999). Human Resources & Personnel Management, (International Edition) McGraw-Hill Inc. *USA. p*, *501*.

Westman, M., Hobfoll, S. E., Chen, S., Davidson, O. B., & Laski, S. (2004). Organizational stress through the lens of conservation of resources (COR) theory. In *Exploring interpersonal dynamics* (Vol. 4, pp. 167-220). Emerald Group Publishing Limited.

Weybright, E. H., Caldwell, L. L., Ram, N., Smith, E. A., & Wegner, L. (2015). Boredom prone or nothing to do? Distinguishing between state and trait leisure boredom and its association with substance use in South African adolescents. *Leisure sciences*, *37*(4), 311-331.

Widodo, I. U. 2019. Risk factors and stress management among hospital nurses: A systematic review. KnE Life Sci. 4 (10):39-46. doi: 10.18502/kls.v4i10.3705.

Widodo, I.U. and Pujiyanto, (2019). Risk Factors and Stress Management Among Hospital Nurses: A Systematic Review. *KnE Life Sciences*, *4*(10), 39-46. https://doi.org/10.18502/kls.v4i10.370

Woodman, T., & Hardy, L. (2001). A case study of organizational stress in elite sport. *Journal of Applied Sport Psychology*, *13*(2), 207-238.

Yıldırım, M. (2021). Tracing the consent, adaptation and resistance practices of an 'unsustainable'workforce: The governmentality of workplaces in tourism industry. *Tourism Management*, *84*.

Yu, M. C. (2009). Employees' perception of organizational change: The mediating effects of stress management strategies. *Public Personnel Management*, *38*(1), 17-32.

Yu, B., Funk, M., Hu, J., Wang, Q., & Feijs, L. (2018). Biofeedback for everyday stress management: A systematic review. *Frontiers in ICT*, *5*, 23.

Zapf, D., Dormann, C., & Frese, M. (1996). Longitudinal studies in organizational stress research: a review of the literature with reference to methodological issues. *Journal of Occupational Health Psychology*, *1*(2), 145.

Zencirkıran, M. & Keser, A. (2018). *Örgütsel Davranış*. Bursa: Dora Yayıncılık.

ÖRGÜTSEL SAĞLIK, ÖRGÜTSEL GÜVEN, ÖRGÜTSEL DESTEK VE ÖRGÜTSEL ADALET

Ayşen Akbaş Tuna

Giriş

Örgütlerin içerisinde bulunduğu tüm çevresel faktörlerde özellikle de teknolojik çevrede meydana gelen hızlı değişiklikler, örgütlerin birtakım zorluklarla karşılaşmasına ve bu zorlukların çözümü için de çeşitli beceriler geliştirmesine yol açmaktadır. Bu becerilerin sadece üst yönetim için değil örgütün tüm kademelerini kapsayacak şekilde edinilmesi daha proaktif ve değişikliklere kolayca adapte olabilen bir örgüt yapısının oluşmasına katkı sağlayacaktır. Örgüt kültürünü ve örgüt iklimini yakından ilgilendiren böyle bir örgüt yapısına ulaşmak için birtakım faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu faktörlerden bazıları kitabın bu bölümünde bahsedilecek olan örgütsel sağlık, örgütsel güven, örgütsel destek ve örgütsel adalet faktörleridir.

Örgütlerin uzun dönemde varlıklarını sürdürebilme ve başarılı bir performans sergileme gibi temel amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olan örgütsel sağlık bu faktörlerden bir tanesidir. Genel olarak çalışanların ve iş ortamının esenlik içerisinde olmasını ifade eden bu kavram örgüt içerisinde işveren, işgören ve diğer paydaşların uyum içerisinde olması ve bunun için de tüm tarafların birbirine güven duyması ile daha mümkün olabilmektedir.

Bu bölümde açıklanacak bir diğer kavram olan örgütsel güven ise tüm paydaşların birbirine doğruluk ve inançla bağlı oldukları bir yapıyı temsil eder. Yöneticiye, çalışma arkadaşlarına ve örgüte duyulan güven; örgüt kültürünün bir parçası olduğunda örgütlerin katılımcı bir yönetim ortamının oluştuğu, sadakatin ve motivasyonun arttığı, etkili bir iletişimin gerçekleştiği ve paydaşların birbirlerini desteklediği bir yapıya kavuşmasını sağlar.

Kaynakça

Ahmed, I., Ismail, W.K., Amin, S.B. ve Ramzan, M. (2011). Conceptualizing Perceived Organizational Support: A Theoretical Perspective. *Australian journal of basic and applied sciences, 5*, 784-789.

Akbaş Tuna, A. (2015). Algılanan Örgütsel Destek ve İşe İlişkin Duyuşsal İyi Oluş Halinin Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları Üzerine Etkileri: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma, (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Alzubi, Y., Malkawi, A.B. ve Habib, M. (2019). Organizational Health: the Role of Technology Disruption and Competency Adequacy in Jordanian Constrcution Sector. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE*), 8(12), 2278-3075.

Baran, B.E., Shanock, L.R. ve Miller, L.R. (2012). Advancing Organizational Support Theory into the Twenty-First Century World of Work. *J Bus Psychol* 27, 123–147.

Bachmann, R. ve Inkpen, A. C. (2011).Understanding Institutional-based Trust Building Processes in Inter-organizational Relationships. *Organization Studies*, 32(2), 281–301.

Berlin, G., McGinty, D. ve Sherline, S. (2019). To succeed in a healthcare transformation, focus on organizational health, McKinsey Quarterly, August, McKinsey.com.

Biron, C. ve Burke, R.J. (2014). *Creating Healthy Workplaces: Stress Reduction, Improved Well-being, and Organizational Effectiveness*. (1st ed.). Routledge.

Bissola, R. ve Carignani, A. (2007). The Role Of Trust in Approaching E-Government Services: A Comprehensive Theoretical Framework. In S. Krishnamurthy, & P. Isaías (Eds.), IADIS International Conference E-Commerce, 43-50.

Blomqvist, K. ve Ståhle, P. (2000). 16th Annual IMP Conference, Bath, UK.

Blomqvist, K.(2014). Building Sustainable Organizational Trust in Radical Change – the Interplay of Organizational Trust and Mindfulness. 131-145, Springer.

Burke, R.J. (2013). *The Fulfilling Workplace: The Organization's Role in Achieving Individual and Organizational Health*. (C.L. Cooper, Ed.) (1st ed.). Routledge.

Büte, M. (2011). Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 25(1), 171-192.

Colquitt, J. A. (2001). On The Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of A Measure. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 386-400.

Colquitt, J. A., Conlon, D. E., Wesson, M. J., Porter, C. O. L. H. ve Ng, K. Y. (2001). Justice at the Millennium: A Meta-Analytic Review Of 25 Years of Organizational Justice Research. *Journal of Applied Psychology,* 86(3), 425-445.

Caesens G. ve Stinglhamber F. (2020). Toward a More Nuanced View on Organizational Support Theory. *Front. Psychol*. 11:476

Cherry, K. (2022). What Is the Social Exchange Theory?, https://www.verywellmind.com/what-is-social-exchange-theory-2795882#citation-2

Cho, Y.J. ve Park, H.(2011). Exploring the Relationships Among Trust, Employee Satisfaction, and Organizational Commitment, *Public Management Review*,13(4), 551-573.

Colquitt, J. A., Scott, B. A., Rodell, J. B., Long, D. M., Zapata, C. P., Conlon, D. E. ve Wesson, M. J. (2013). Justice at the Millennium, A Decade Later: A Meta-Analytic Test of Social Exchange and Affect-Based Perspectives. *Journal of Applied Psychology,* 98(2), 199-236.

Cropanzano, R. ve Ambrose, M. L. (2001). Procedural and Distributive Justice Are More Similar Than You Think: A Monistic Perspective and A Research Agenda. In J. Greenberg & R. Cropanzano (Eds.), *Advances in organization justice* (pp. 119-151). Stanford University Press.

Cropanzano, R. ve Molina, A. (2015). Organizational Justice. In: James D. Wright (editor-in-chief), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Vol 17. Oxford: Elsevier. pp. 379-384.

Cummings, L.L. ve Bromiley, P. (1996). The Organizational Trust Inventory (OTI): Development and Validation. In R.M. Kramer & T.R. Tyler (Eds.), *Trust in organizations: Frontiers of theory and research*, 261-287, Thousand Oaks, CA: Sage.

Çalışkan, A. (2021). Örgütsel Güven, Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(1): 42-59.

Demir, N. (2008). Liderlik Tarzının Örgütsel Adalet İle İlişkisi ve Lidere Olan Güvenin Bu İlişkideki Rolü. *Öneri Dergisi*, 8 (30) , 195-205.

Edelman Trust Barometer (2021), https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2021-01/2021-edelman-trust-barometer.pdf.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchinson, S. ve Sowa, D. (1986). Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, (71), 500-507.

Erkmen, T. ve Esen, E. (2013). Hizmet Sektöründe Yöneticiye Duyulan Güven ile Kuruma Duyulan Güven İlişkisinin İncelenmesi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* , 2 (3), 0-0 .

Gagnon, C., John, E. ve Theunissen, R. (2017). Organizational Health: A Fast Track To Performance Improvement. McKinsey & Company.

Gefen, D., Karahanna, E. ve Straub, D. W. (2003). Trust and TAM in Online Shopping: An Integrated Model. *MIS Quarterly*, 27(1), 51-90.

Gholamzadeh, D. ve Khazaneh, A.T. (2012), Surveying the Relationships Between Leadership Styles, Organizational Health And Workplace Bullying. *Journal of Global Strategic Management,* 2(6), 5-22.

Graça, S.S. ve Barry, J.M. (2019), A Global Examination of Cognitive Trust in Business-to-Business Relationships, New Insights on Trust in Business-to-Business Relationships. *Advances in Business Marketing and Purchasing,* 26, 7-36, Emerald Publishing Limited, Bingley.

Greenberg, J. (2009). Everybody Talks About Organizational Justice, But Nobody Does Anything About It. *Industrial and Organizational Psychology*, 2(02), 181-195.

Hoy, W. ve Feldman, J. (1987). Organizational Health: The Concept and Its Measure. *Journal Of Research And Development in Education*, 2(4) , pp. 30-37.

Hoy, W.K. and Hannum, J.W. (1997). Middle School Climate: An Empirical Assessment of Organizational Health and Student Achievement. *Educational Administration Quarterly*, 33(3), 290-311.

İplik, E., İplik, F.N. ve Efeoğlu, İ.E. (2014). Çalışanların Örgütsel Destek Algılarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* 6 (12), 109-122.

Jackson, K. (2011). Organizational Trust: A Cultural Perspective. *Personnel Review*, 40(4), 534-536.

Ji, Y., Zhou, E., Li, C. ve Yan, Y. (2015). Power Distance Orientation and Employee Help Seeking: Trust in Supervisor As A Mediator. *Social Behavior and Personality: An International Journal,* 43(6), 1043-1054.

Kaplan, M. ve Hocaoğulları, Y. (2020). Örgüt Sağlığının Psikolojik Sahiplenme Üzerindeki Etkisi: Duygusal Sermayenin Düzenleyici Rolü. *International Social Sciences Studies Journal*, 6(73), 4887-4909.

Konovsky, M. (2000). Understanding Procedural Justice And Its Impact On Business Organizations. *Journal of Management*, 26(3), 489–511.

Kou, T. (2012). The Effect of Perceived Organizational Support on Employee Work Engagement: A Case Study Analysis. In: Xie, A., Huang, X. (eds) *Advances in Computer Science and Education. Advances in Intelligent and Soft Computing*, vol 140. Springer, Berlin, Heidelberg.

Krishnan, J. ve Mary, V.S. (2012). Perceived Organisational Support – An Overview On Its Antecedents and Consequences. *International Journal of Multidisciplinary Research*, 2 (4), 1-13.

Kurtessis, J. N., Eisenberger, R., Ford, M. T., Buffardi, L. C., Stewart, K. A. ve Adis, C. S. (2017). Perceived Organizational Support: A Meta-Analytic Evaluation of Organizational Support Theory. *Journal of Management*, 43(6), 1854-1884.

Lim, S. Y. ve Murphhy, L. (1999). The Relationship of Organisational Factors To Employee Health and Overall Effectiveness. *American Journal of Industrial Medicine Supplement*, 1 , 64-65.

Lin, H.F. (2011). "An Empirical Investigation of Mobile Banking Adoption: The Effect Of Innovation Attributes And Knowledge-Based Trust. *International Journal of Information Management,* Elsevier, 31(3), 252-260.

Liu, X. ve Wang, Z. (2013). Perceived Risk and Organizational Commitment: The Moderating Role of Organizational Trust. *Social Behavior and Personality, 41*, 229-240.

Mayer, R. C., Davis, J. H. ve Schoorman, F. D. (1995). An İntegrative Model of Organisational Trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.

Mayer, R. C. ve Davis, J. H. (1999). The Effect of The Performance Appraisal System on Trust For Management: A Field Quasi-Experiment. *Journal of Applied Psychology*, 84(1), 123-136.

Mayer, R.C., Bobko, P., Davis, J.H. ve Gavin, M.B. (2011). The Effects of Changing Power and Influence Tactics On Trust in the Supervisor: A Longitudinal Field Study. *Journal of Trust Research,* 1:2, 177-201.

McAllister, D. J. (1995). Affect- and Cognition-Based Trust As Foundations for Interpersonal Cooperation in Organizations. *Academy of Management Journal,* 38(1), 24-59.

Miles, M.B. (1969). Planned Change and Organizational Health: Figure and Ground, In F.D. Carver, T.J. Sergiovanni (Eds.), *Organizations and Human Behavior: Focus on Schools*, McGraw Hill, New York, 375-391.

Murphy, L. R. ve C. L. Cooper (2000). Healthy and Productive Work: An International Perspective, 1th Ed., Taylor & Francis Inc., London.

Mühl, J. K. (2014). Organizational Trust: Measurement, Impact, and the Role of Management Accountants. Springer International Publishing.

Nyhan, R. C. ve Marlowe, H. A. (1997). Development and Psychometric Properties of the Organizational Trust Inventory. *Evaluation Review*, 21(5), 614-635.

Ouakouak, M.L. and Ouedraogo, N. (2019), Fostering Knowledge Sharing and Knowledge Utilization: The Impact of Organizational Commitment and Trust. *Business Process Management Journal,* 25(4), 757-779.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan Örgütsel Destek İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi, 18*(2), 113-130.

Özdevecioğlu, M. (2003), Algılanan Örgütsel Adaletin Bireylerarası Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Sayı. 21: 77-96.

Pan, X., Chen, M., Hao, Z. ve Bi, W. (2018). The Effects of Organizational Justice on Positive Organizational Behavior: Evidence from a Large-Sample Survey and a Situational Experiment.*Frontiers in Psychology*, 8, 2315.

Pavlou, P.A. (2002). Institution-Based Trust in İnterorganizational Exchange Relationships: The Role of Online B2B Marketplaces On Trust Formation. The *Journal of Strategic Information Systems*, 11(3–4), 215-243.

Polatcı, S., Ardıç, K. ve Kaya, A. (2008). Akademik Kurumlarda Örgüt Sağlığı ve Örgüt Sağlığını Etkileyen Değişkenlerin Analizi, *Yönetim ve Ekonomi*, 15 (2), 145-161.

Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). Perceived Organizational Support: A Review of the Literature. *Journal of Applied Psychology*, 87, (4), 698-714.

Rousseau, D.M., Sitkin, S.B., Burt, R.S. and Camerer, C. (1998) Not So Different after All: A Cross-Discipline View of Trust. *Academy of Management Review*, 23, 393-404.

Shoaf, C., Genaldy, A., Karwowski W. ve Huang, S. H. (2004), Improving Performance and Quality of Working Life: A Model for Organizational Health Assessment in Emerging Enterprises. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing*, 14(1), 81-95.

Siegrist, M. (2021). Trust and Risk Perception: A Critical Review of the Literature. *Risk Analysis*, 41: 480-490.

Singh, A. ve Jha, S. (2017). Scale Development of Organizational Health Construct. *Global Business Review*, 19(2), 357-375.

Smet, A.D., Schaninger, B. ve Smith, M. (2014). The Hidden Value of Organizational Health—and How To Capture It, McKinsey Quarterly, April, McKinsey.com.

Smollan, R.K. (2013). Trust in Change Managers: The Role of Affect. *Journal of Organizational Change Management,* 26(4), 725-747.

Taşpınar, Y. ve Eryeşil, K. (2021). Örgütsel Güvenin Psikolojik İyi Oluş ve İşyeri Yalnızlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir Alan Araştırması: Konya İlinde Bir Yerel Yönetim Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* , 13 (24) , 250-265.

Taher, M.H., Muhsen, N.A. ve Hameed, L.M. (2021). Organizational Health Between Theory and Practice Field Research in the General Company for Petroleum Products. *International Journal of Human Rights in Healthcare,* ahead-of-print.

Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşeme ve İş Performansına Etkisi, *Yönetim ve Ekonomi*, 17 (2), 183-206.

Unterhitzenberger, C. ve Moeller, D. (2021). Fair Project Governance: an Organisational Justice Approach to Project Governance. *International Journal of Project Management.* 39(6), 683-696.

Yean, T.F. ve Yusof, A. (2016). Organizational Justice: A Conceptual Discussion. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* 219, 798-803.

Zapata-Phelan, C. P., Colquitt, J. A., Scott, B. A. ve Livingston, B. (2009). Procedural Justice, Interactional Justice, and Task Performance: the Mediating Role of Intrinsic Motivation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 108(1), 93-105.

TUTUMLAR, İŞ TATMİNİ VE PERSONEL GÜÇLENDİRME

Kemal Eroğluer

Giriş

Bu bölümde, iş yaşamında çalışanların davranışları üzerinde önemli etkileri olan tutumlar, iş tatmini ve personel güçlendirme konuları incelenmiştir. Teknolojik ve ekonomik gelişmeler hayatın her alanını etkilediği gibi örgütsel yaşam üzerinde de etkiler yaratmaktadır. Örgüt yönetiminin en önemli görevi, bu değişimler karşısında hem değişime uyum sürecini yönetebilmek hem de örgütün etkinlik ve verimliliğini en üst düzeye çıkarabilmektir.

Tutum, kişinin değerlendirmelerine bağlı olarak bir konuda davranışlarına yön veren; duygu, inanç ve düşünceleridir. Çalışanların tutumları üzerinde örgüt yönetimlerinin önemli etkileri vardır. Bu nedenle yöneticilerin çalışanları motive edebilmesi için onları iyi tanıması yanında tutum kavramını ve onun duygusal, bilişsel ve davranışsal bileşenlerini iyi bilmesi gerekir. Tutumlar, sonradan kazanılan, belirli bir süre boyunca devam eden, zamanla değişebilen, gözlenemeyen ancak davranışla ortaya çıkan özelliklere sahip olup davranışlar ile yakından ilişkilidir.

İş tatmini, çalışanların işlerinden memnun olmalarının, işlerine karşı olumlu tutumlarının bir göstergesidir. Örgütün temel unsuru olan çalışanların tatmin düzeyi örgütün atmosferini, iklimini ve performansını etkiler. Bu nedenle iş tatminini etkileyen bireysel ve örgütsel faktörlere özel önem verilmelidir. İş tatminin bireysel ve örgütsel sonuçları örgüt yönetimleri tarafından dikkatle değerlendirilerek çalışanların tatmin düzeyini artırmaya yönelik gerekli tedbirlerin alınması örgütsel başarıyı olumlu yönde etkileyebilecektir.

Personel güçlendirme sürecinde yapılan yaygın hataların ilki, sürecin çok hızlı bir şekilde gerçekleşmesini beklemektir. Oysa çalışanlara zaman tanınması, onların desteklenmesi, sürecin daha başarılı bir şekilde yürütülmesine destek olacaktır. Çalışanların sınırlarını bilmemesi de diğer bir hata olarak görülür. Örgüt içindeki faaliyetlerin amacı, örgütün belirlemiş olduğu nihai hedeflere ulaşılmasını sağlamaktır. Bilginin saklanması, korkularla yüzleşilmemesi, faaliyetlerin takip edilmemesi, geri bildirim mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işletilmemesi, sorumlulukların değişiminin kabullenilememesi, programın geniş kapsamlı olarak değil küçük parçalar hâlinde uygulanması ve güçlendirilen çalışanların ihtiyaçlarının zamanında karşılanmaması diğer hatalar olarak sıralanabilir (Şenel, 2006; 67-70).

Kaynakça

Allport, G.W. (1935) *Attitudes.* In: Murchison, C., Ed., Handbook of Social Psychology, Clark University Press, Worcester, MA, 798-844.

Altaş, S.S. ve Çekmecelioğlu, H.G. (2007). İş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışının iş performansı üzerindeki etkileri: Bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 7(28), 47-57.

Aras, G. (2013). *Personel Güçlendirme Yönetiminde Güçlendirici Liderlik Davranışları Uygulaması: Kemer Bölgesi Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi SBE. Gümüşhane.

Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Barden, C.L. (2018). The Correlation Between Employee Engagement and Job Satisfaction in the Social Security Administration. All Capstone Projects. 365. https://opus.govst.edu/

Doob, L.W. (1947). The behavior of attitudes. *Psychological Review*, 54(3), 135-156.

Eroğlu, F. (1998). *Davranış Bilimleri*. (4. Bası). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.

Fishbein, M. (1967). *Attitude and the Prediction of Behavior*. In M. Fishbein (Ed.), Readings in Attitude Theory and Measurement (pp. 477-492). Wiley.

Hayes, E.R. ve Darkenwald, G.G. (1990). Attitudes toward adult education: An empirically-based conceptualization. *Adult Education Quarterly, 40*(3), 158-168.

Hotaman, D. (1995). *Gülhane askeri tıp akademisi sağlık meslek yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinin tutumları ile akademik başarıları arasındaki ilişki.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara

Judge, T.A., Heller, D. ve Mount, M.K. (2002). Five-Factor Model of Personality and Job Satisfaction: A Meta-Analysis. *Journal of Applied Psychology*. 87(3): 530-541.

Köse, S., Tetik, S. ve Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, *8*(1), 219-242.

Lloyd, S. ve Hamner, W.C. (1979). Individiual Versus Systems Rewards: Who's Dissatisfied Why and What's Their Likely Response. *Academy of Management Journal*, *22*(4): 781-802.

Locke, E.A. (1976) *The Nature and Causes of Job Satisfaction*. In: Dunnette, M.D., Ed., Handbook of Industrial and Organizational Psychology, 1; 1297-1343.

Luthans, F. (1992). *Organizational Behavior*, New York, Mc Graw Hill

Mayatürk Akyol, E. (2011). *Yetkinliğe Dayalı Performans Yönetimi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Ltd. Şti.

Öztekin, Z. (2008). *Orduda İş Tatmini: Subayların İş Tatminini Etkileyen Faktörler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Peter, J.P., Olson, J.C., ve Grunert, K.G. (1999). *Consumer behavior and marketing strategy*. McGraw-Hill, London.

Rhoades, L. ve Eısenberger, R. (2002). Perceived Organizational Support: A Review of The Literature. *Journal of Applied Psychology*, *87*(4), 698-714.

Richins, M.L. ve Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: scale development and validation. *Journal of Consumer Research*, 19; 303-316.

Robbins, S.P. (1993). *Organizational Bebavior* (6th Ed.) New Jersey: PrenticeHalI,lnc.

Rusbelt, C.A., Farrell, D., Rogers ve Mainous, A.G. (1988). Impact of Exchange Variables On Exit, Voice, Loyalty and Neglect: An Integrative Model of Responses to Decline Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, 31(3), 599-627.

Sabuncuoğlu, Z. ve Melek T. (1996). *Örgütsel Psikoloji*. Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Schein, E.H. (1992). *Organizational culture and leadership* (2nd ed). San Francisco: Jossey-Bass.

Seymen O. A. (2000). *İşletmelerde Yeniden Yapılanma*. Beta Yayınları, İstanbul.

Spector, P. E. (1985). Measurement of human service staff satisfaction: Development of the Job Satisfaction Survey. *American Journal of Community Psychology, 13*(6), 693-713.

Yıldız, A. ve Kaya, S. (2017). İşletmelerde Rekabet Avantajı Sağlama Aracı Olarak Personel Güçlendirme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 17(1), 1-21.

MOTİVASYON TEORİLERİ

Muhammet Vapur - Güven Dere

Giriş

Bu bölümde, motivasyon teorileri ile ilgili alan yazını yer almaktadır. Motivasyon genel olarak "belirli bir amaca ulaşmak için davranışları etkileyen ve yönlendiren farklı süreçlerin bütünü" şeklinde tanımlanmaktadır (Ryan ve Deci, 2000). Örgütün hedeflerine ulaşmak için çalışanları harekete geçirme ve teşvik etmek için sunulan güçtür. Yani bireyleri, amaçlanan ve istenen hedefe doğru hareketlerini ve davranışlarını teşvik eden, çeşitlik kaynaklardan ortaya çıkan güdü ve dürtülerdir. Bir başka tanımda ise amaç ve hedeflerle ilgili davranış veya düşüncenin yönünün, yoğunluğunun ve sürekliliğinin altında yatan, bir amaca veya teşvike yönelik bir davranışı veya dürtüyü harekete geçiren, fizyolojik veya psikolojik bir eksiklik veya ihtiyaçla başlayan bir süreçtir (Luthans vd., 2021).

Motivasyon kavramı ile ilgili verilen tanımlarda özellikle üzerinde durulan ifadeler yer almaktadır. Bireyin davranışlarını ve hareketlerini tetiklemek için iç ya da dış kaynaklı güdü ya da dürtülerdir. Bireyin davranışlarını etkilemede psikolojik etmenler önemli bir rol oynamaktadır. Bundan dolayı bireyleri harekete geçirici, teşvik edici ve şevk verici çevresel faktörler vardır. Özellikle çalışan bireylerin motivasyon düzeylerini artırıcı ya da azaltıcı pek çok işletme ve yönetim kaynaklı faktör vardır. Bunlarla ilgili olarak ilgili alan yazınında pek çok motivasyon teorisi ortaya çıkartılmıştır. Bireylerin davranışlarını açıklamak için uzun yıllar boyunca çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Genel olarak motivasyon teorileri iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar: Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi teorisi, Herzberg Çift Faktör teorisi, E.R.G. teorisi ve David McClelland'ın Üç İhtiyaç teorisinin de içerisinde yer alan kapsam teorileri ile

neticesinde ödüllendirme vb. pozitif davranışlarla pekiştiriliyorsa davranışını tekrarlayacak, tersi durumunda bu davranışı tekrarlamayacaktır (Skinner, 1938). İnsan davranışlarını, şartlandırma ve pekiştirme konuları üzerinden inceleyen Pavlov ve Skinner, hayvanları kullanarak yaptıkları çalışmalarda; davranış sonucunda duyulan haz ve bu hazzın neticesinde davranışın tekrar edilmesi durumunu ve acı hâlinde tekrar etmeme durumunu araştırmışlar; organizmanın, sonucundan haz duyduğu davranışı tekrar etmek isteyeceği, tekrar ettikçe de iyice öğreneceği ve pekiştireceği sonucuna varmışlardır. Konu bu kapsamda değerlendirildiğinde, davranışı pekiştirmek ve bu davranışın alışkanlık hâline dönüşmesinde dört temel yöntem olduğu görülmektedir. Bunlar (Eren, 2013: 581);

1. Olumlu pekiştirme: Kişinin istenilen bir davranışı sürekli yapması için teşvik edilmesidir.
2. Olumsuz pekiştirme: Kişinin yaptığı ya da denediği bir davranışı önlemek ve istenilen davranışa yönlendirmektir.
3. Ortadan kaldırma/son verme: Bir davranışı sonlandırma, bütünüyle yok etme önlemleridir.
4. Cezalandırma: İstenmeyen davranışı önlemek için çalışanın cezalandırılmasıdır.

Şartlanmayı, davranışsal (sonuçsal) ve klasik olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Davranışsal şartlanma, motivasyon için önemli görülen şartlanmadır. Thorndike (1898) tarafından ilk defa araştırılan davranış şartlanması B. F. Skinner'ın çabaları ile geliştirilmiştir (Skinner, 1938). Hayvanların öğrenmesini konu edinen Amerikan psikoloğu Edward Lee Thorndike, etki kanunu üzerinde çalışarak geliştirmiştir. Kedilerle yapmış olduğu deneylerde yiyeceğe ulaşmaya çalışan kedinin deneme ve yanılma metodunu kullanarak her denemede hatasını azalttığını görür. Thorndike'in etki kanununda; birey, hoşlandığı davranışları benimser ve tekrarlar, bunun karşılığında kendisine elem veren davranışlardan da uzak durur (Thorndike, 1898).

Kaynakça

Alderfer, C. (1967). An Organizational Syndrome. *Administrative Science Quarterly*, 12 (3), 440-460. 441

Alderfer, C. P. (1972). *Existence, Relatedness, and Growth: Human Needs in Organizational Settings*. New York: Free Press.

Alkış, H. (2008). Frenderick Herzberg'in Çift Etmen (Hijyen-Motivasyon) Kuramının İşgörenin İş Tatminine Etkisi ve Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Anık, C. (1997). Siyasal Motivasyon ve İkna. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Anık, C. (2000). *Siyasal İkna*. Ankara: Vadi Yayınları.

Balkanlı, (2019). Mimarlık Ofisi Çalışanlarının Motivasyon Faktörlerinin Kuşaklar ile Olan İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bauer, T. and Erdoğan, B. (2017). *Organizational Behavior*. Boston, MA: Flat World.

Can, H., Aşan Azizoğlu, Ö. ve Miski Aydın, E. (2011). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Champoux, E. J. (2010). *Organizational Behavior: Integrating İndividuals, Hroups, and Organizations*. New York: Routledge

Daft, R. (2007). *Management (Sekizinci Baskı).* Ohio, ABD: Thompson Learning.

Daft, R. L. (2008). *The Leadership Experience (4th ed.)*. Mason, OH: South Western Cengage Learning.

Efere, P. (2005). Motivation and Job Satisfaction. *Trans-Atlantic College*, 1-25.

Engeser, S., and Langens, T. (2010). Mapping Explicit Social Motives of Achievement, Power, and Affiliation Onto the Five-Factor Model of Personality. *Scandinavian Journal of Psychology*, 51(4), 309–318.

Erdem, A. R. (1998). Süreç Kuramlarının Eğitim Yönetimine Katkıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(4), 51-57.

Eren, E. (2013). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. İstanbul: Beta Yayınları

Eren, E. (2017*). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta

Gibson, J., Ivancevich, J., and Konopaske, R., (2012). *Organizations: Behavior, Structure, Processes.* New York: McGraw-Hill Higher Education.

Herzberg, F. (1966). *Work and the Nature of Man*. Cleveland, Ohio: World Publishing Company.

Herzberg, F. (1968). One More Time: How Do You Motivate Employees? *Harvard Business Review*, 46: 54-62.

House, R. J. and Wigdor L. A.. (1967). Herzberg's Dual-Factor Theory of Job Satisfaction and Motivation: A Review of the Evidence and a Criticism. *Personnel Psychology,* 20: 369-89.

Judge, Timothy A. and Robbins, Stephen P. (2019). *Organizational Behavior (18th Ed.).* New York: Pearson Education Limited.

Kermally, S. (1999). *Gurus on People Management.* New Delhi: Viva Books Private Limited.

Keser, A. (2021). *Çalışma Yaşamında Motivasyon.* İzmit: Umuttepe Yayınları.

Kesici, Ş. (2003). *İş Motivasyonu Endüstri ve Örgüt Psikolojisi*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

King, N. 1970. Clarification and Evaluation of the Two-Factor Theory of Job Satisfaction. *Psychological Bulletin* 74: 18-31.

Koç, H. ve Topaloğlu, M. (2012). *İşletmeler İçin Yönetim Bilimi, (İkinci Baskı).* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Koçel, T. (2005), *İşletme Yöneticiliği (10.Basım)*. İstanbul: Arıkan Yayınevi.

Koçel, T. (2010). *İşletme Yöneticiliği.* İstanbul: Beta Yayınları.

Konopaske, R., Ivancevich, J. And Matteson, M. (2018). *Organizational Behavior and Management (11th Edition).* New York: McGraw-Hill, Irwin.

Kreıtner, R. and Angelo K. (2004). *Organizational Behavior.* America: McGraw Hill Irwin.

Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 85-116.

Latham, G. P. and Locke, E. A. (1991). Self-regulation Through Goal Setting. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 212-247.

Lunenburg, F. C. (2011). Expectancytheory of Motivation. *International Journal of MBA*, 15(1), 43-48.

Lussier, R. N. and Achua, C. F. (2007). *Leadership: Theory Application, Skills and Development (3rd ed.).* OH: Thomson South-Western.

Luthans, F. (2011). *Organızatıonal Behavıor: An Evidence-Based Approach (20 th Edition).* New York: McGraw-Hill/Irwin,

Maslow, A. H. (1943a). Preface to Motivation Theory. *Psychosomatic Medicine,* 5: 85-92.

Maslow, A. H. (1943b). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review,* 50: 370-96.

Maslow, A. H. (1999). *Toward a Psychology of Being (3rd edition).* New York: John

Maslow, A. H., Stephens, D. C. and Heil, G. (1998). *Maslow on Management*. New York: John Wiley & Sons.

McClelland, D. C. (1961). *The Achieving Society*. New York: The Free Press.

McClelland, D. C. (1985). *Human Motivation*. Cambridge: Cambridge University Press.

McClelland, D. C., Atkinson, J. W., Clark, R. A., and Lowell, E. L. (1953). A Scoring Manua for the Achievement Motive. In J. W. Atkinson (Ed.), *Motives in Fantasy, Action, and Society.* NJ: Van Nostrand.

Oksay, A. (2005). Çalışanlarda İş Tatmini: Sağlık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Onaran, O. (1981). *Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 470.

Önen, L. ve Tüzün, B. (2005). *Motivasyon.* İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2006). *Örgütsel Psikoloji.* Bursa: Alfa Aktuel Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Schermerhorn, J. R., Hunt, J. G. and Osborn, R. N. (2010). *Organizational Behavior (11th Edition).* Hoboken: John Wiley & Sons.

Singh, S. (1997). Personality, Motives and Entrepreneurial Success. *JSTOR,* 33(2), 254-260.

Skinner, B. F. (1938). *The Behavior of Organisms.* New York: Appleton-CenturyCrofts.

Sürekli, D. ve Tevrüz, S. (1997). *Davranış Düzeltmede Güdü Teorilerinin Katkısı.* Ankara: Türk Psikologlar Derneği ve Kalder Yayınları.

Thompson, L. F. And Spector, E. P. (2009). Industrial-Organizational Psychology (Capter 10). Emener, G. W., Richard, A. M. and Bosworth J. J. (Editör). A Guidebook to Human Service Professions Helping College Students Explore Opportunnities in the Human Services Field. USA: Library of Congress Catalog.

Tınaz, P. (2006). *Çalışma Yaşamından Örnek Olaylar*. İstanbul: Beta.

Ulukuş, K. S. (2016). Motivasyon Teorileri ve Lider Yöneticilik Unsurlarının Bireylerin Motivasyonuna Etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(25), 247-262.

Vroom, V. (1964). *Work and Motivation.* New York: John Wiley and Sons, Inc.

Yang, C. L., Hwang, M. and Chen, Y. C. (2011). An Empirical Study of the Existence, Relatedness and Growth (ERG) Ttheory in Consumer's Selection of Mobile Value-Added Services. *African Journal of Business Management*, 5(19):7885.

Yeşil, A. (2016). *Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme. Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, *2*(3), 158-180.

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK, ÖRGÜTSEL SADAKAT, ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME, İŞE TUTKUNLUK VE ÖRGÜTSEL ADANMIŞLIK

Onur Çelen - Muharrem Tuna

Giriş

Bu bölümde, çalışanlarla örgütler arasındaki karşılıklı bağlılık, sadakat, özdeşleşme, işe tutkunluk ve örgütsel adanmışlık kavramlarına yer verilmektedir. Örgüt ve çalışanları arasındaki iletişim ve duygular, örgütlerin hedeflerine ve amaçlarına ulaşmasında etkili olabilmektedir. Aynı şekilde örgütlerine karşı olumlu düşüncelere sahip çalışanların da örgütlerine yönelik çeşitli beklentilere girerek ve kazanımlar elde etmeyi amaçlayarak örgütlerine olan bağlılıkları ve sadakatleri artış gösterebilir. Çalışanlar, kendilerini bağlı bulundukları örgütleriyle özdeşleştirerek örgütsel adanmışlıklarını güçlendirebilmektedirler. Çalışanların örgütleriyle aralarında gerçekleşen örgütsel davranışlardan bazıları; örgütsel bağlılık, örgütsel sadakat, örgütsel özdeşleşme, işe tutkunluk ve örgütsel adanmışlık olarak sınıflandırılmaktadır. Belirtilen kavramların birbirleriyle benzer yönleri olduğu gibi farklı özellikleri de bulunmaktadır. Her kavram, örgütle çalışan arasındaki ilişkiyi ve karşılıklı beklentiyi, kendi yapısına göre değerlendirmektedir.

Örgütsel bağlılık; tutumsal bağlılık, davranışsal bağlılık ve çoklu bağlılık yaklaşımı olmak üzere üç başlık altında incelenmedir ve her başlığı oluşturan çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Örgütsel sadakatin boyutları; topluluğa sadakat, yöneticiye sadakat ve meslektaşlara sadakatten oluşmaktadır. Örgütsel özdeşleşme üzerine geliştiren modeller; Scott, Corman ve Cheney'in yapısal özdeşleşme modeli, Reade'nin temel özdeşleşme modeli ve Kreiner ve Ash-

Örgütsel bağlılık, sadakat, özdeşleşme, tutkunluk ve adanmışlık, sadece dış etmenlerden değil aynı zamanda kişinin psikolojisi gibi iç etmenlerden de doğrudan etkilenmektedir. Bu sayede kişiler, çalışma saatlerinde işlerine tam anlamıyla odaklanmakta ve mesaiye gelmeme olasılıkları da azalmaktadır. Hatta kendi dinlenme zamanlarında bile örgüt için fedakârlık göstererek mesailerine devam edebilirler. Çünkü örgütle aralarında çok güçlü bir bağ vardır. Bu kapsamda üretkenliği artırmadaki etkileri sayesinde de örgütler için önemli bir yere sahiptir. Ayıca hedeflere ulaşma konusunda bu kavramlar kilit bir rol oynamaktadırlar. Bir örgüt, işini başarılı bir şekilde yürütmek istiyorsa bir yandan kendi amaçları ile diğer yandan da örgüt çalışanlarının amaçları arasında bir denge kurmalıdır. Bu hassas denge, çalışanların örgütlerine olan bağlılıklarının gelişmesine katkı sağlayacak ve böylelikle en yüksek oranda verim elde edilecektir.

Kaynakça

Adıgüzel, A. (2012). The Relation Between Candidate Teachers' Moral Maturity Levels and Their Individual Innovativeness Characteristics: A Case Study of Harran University Education Faculty. *Educational Research and Reviews*, 7(25), 543-547.

Akman, Y. (2017). Örgütsel Çekicilik, Örgütsel İmaj ve Örgütsel Sadakat Arasındaki İlişkilerin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akman, Y. ve Özdemir, M. (2019). Örgütsel Çekicilik, Örgütsel İmaj ve Örgütsel Sadakat Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma. *TED Eğitim ve Bilim Dergisi*, 44(198), 1-16.

Aktaş, K. (2019). İşgörenlerin Adanmışlık Düzeyi ve Örgütsel Özdeşleşme İlişkisinin Performans Algısına Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Allen N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. *Journal of Occupational Psychogy*, 63, 1-18.

Allen N. J. ve Meyer, J. P. (1996). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: An Examination of Construct Validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49(3), 252-276.

Angle, H. L. ve Perry, J. L. (1981). An Empirical Assessment of Organizational Commitment and Organizational Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, 26(1), 1-14.

Angle, H. L. ve Perry, J. L. (1983). Organizational Commitment Individual and Organizational Influences. *Work and Occupations*, 10(2), 123-146.

Alim, N. (2019). Öğretmenlerin Algılarına Göre Öğretmen Liderliği ile Örgütsel Adanmışlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

Arai, K. (1995). Organizaiıonal Loyalty: A Preliminary Study. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 36, 21-32.

Arqawi, S. M., Al hila, A. A., Naser, S. S. A. ve Shobaki, M. J. A. (2018a). The Effect of Procedural Justice on the Organizational Loyalty of Faculty Staff in Universities. *International Journal of Academic Management Science Research*, 2(10), 30-44.

Arqawi, S. M., Al hila, A. A., Naser, S. S. A. ve Shobaki, M. J. A. (2018b). Beyond the Interactive and Procedural Justice of the Heads from Departments and Their Relationship to Organizational Loyalty from the Point of View of the Faculty Staff. *International Journal of Academic Management Science Research*, 2(10), 1-18.

Aydın Göktepe, E. (2016). Yeni Kariyer Tutumları, Algılanan Yönetici Desteği ve İşe Tutkunluk Arasındaki İlişki: Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bakhshi, A., Sharma, A. D. ve Kumar, K. (2011). Organizational Commitment as Predictor of Organizational Citizenship Behavior. *European Journal of Business and Management*, 3(4), 78-86.

Bakker, A. B. ve Demerouti, E. (2008). Towards a Model of Work Engagement. *Career Development International*, 13(3), 209-223.

Bakker, A. B., Hakanen, J. J., Demerouti, E. ve Xanthopoulou, D. (2007). Job Resources Boost Work Engagement, Particularly When Job Demands Are High. *Journal of Educational Psychology*, 99(2), 274-284.

Bal Taştan, S. (2014). Örgüt İklimi ile Örgütsel Adanmışlık Arasındaki İlişkide Psikolojik Güçlendirme Algısının Ara Değişken Olarak İncelenmesi ve Psikososyal Kaynakların Rolü: Kamu Kesim Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 91-106.

Balay, R. (2000). *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Başoda, A. (2017). Çalışanların Hizmet Odaklılığının İşe Tutkunluk Üzerindeki Etkisi: Turizm İşletmelerinde Görgül Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bayram, L. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, 59, 125-139.

Becker, H. S. (1960). Notes on the Concept of Commitment. *American Journal of Sociology*, 66, 32-42.

Bektaş, M. ve Karagöz, Ş. (2018). İzlenim Yönetimi Davranışının İşe Tutkunluğa Etkisinde Sosyal Görünüş Kaygısının Aracılık Rolü. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(6), 275-299.

Birkeland, I. K. ve Buch, R. (2015). The Dualistic Model of Passion for Work: Discriminate and Predictive Validity with Work Engagement and Workaholism. *Motivation and Emotion*, 39, 392–408.

Bogler, R. ve Somech, A. (2004). Influence of Teacher Empowerment on Teachers Organizational Commitment, Professional Commitment and Organizational Citizenship Behavior in Schools. *Teaching and Teacher Education*, 20, 277-289.

Bozlağan, R. (2009). Örgütsel Yurttaşlık Davranışı ve Belediyelerde Yönetim Sorunu. *Journal of Social Policy Conferences*, 56, 261-285.

Buchanan, B. (1974). Building Organizational Commitment: The Socialization of Managers in Work Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 19, 533–546.

Bülbül, M. (2007). Örgütsel Bağlılık ve Kamu Kuruluşlarına Yönelik Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Brown, A. D. (2017). Identity Work and Organizational Identification. *International Journal of Management Reviews*, 19, 296-317.

Caldwell, D. F., Chatman, A. J. ve O'Reilly, C. A. (1990). Building Organizational Commitment: A Multifirm Study. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 245-261.

Carmeli, A., Gilat, G. ve Waldman, D. A. (2007). The Role of Perceived Organizational Performance in Organizational Identification, Adjustment and Job Performance. *Journal of Management Studies*, 44(6), 972-992.

Chen, J. S. (2000). An Investigation of Urban Residents' Loyalty To Tourism. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 24(1), 5-19.

Cheney, G. (1983). On the Various and Changing Meanings of Organizational Membership: A Field Study of Organizational Identification. *Communication Monographs*, 50(4), 342-362.

Cheung, M. F. Y. ve Law, M. C. C. (2008). Relationships of Organizational Justice and Organizational Identification: The Mediating Effects of Perceived Organizational Support in Hong Kong. *Asia Pacific Business Review*, 14(2), 213-231.

Clague, C. (1993). Rule Obedience, Organizational Loyalty, and Economic Development. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 149(2), 393-414.

Cohen, A. (2007). Commitment Before and After: An Evaluation and Reconceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 17(3), 336-354.

Çalışkan, S. C. (2014). Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenleri ile Yeni Araştırma Modelleri Geliştirme Arayışları: Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenlerinin İşe Adanmışlık, Tükenmişlik ve Sinizm Üzerine Etkileri ve Bu Etkileşimde Örgütsel Adalet Algısının Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 363-382.

Çankır, B. (2016). Çalışmaya Tutkunluk ve Tükenmişliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çekmecelioğlu, H. (2006). İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının İşten Ayrılma Niyeti ve Verimlilik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Bir Araştırma. "*İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 153-168.

Çelebi, M. A. (2009). Örgütsel Bağlılığın Sağlanılmasında Bir Araç Olarak Personel Güçlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Çelen, O. (2022). Antalya'daki Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Kraliçe Arı Sendromunun Bağlılık ve Verimlilik Üzerine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Çetin Gürkan, G. (2006). Örgütsel Bağlılık: Örgütsel İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi ve Trakya Üniversitesi'nde Örgüt İklimi ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Araştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Edirne.

Dai, K. ve Quin, X. (2016). Perceived Organizational Support and Employee Engagement: Based on the Research of Organizational Identification and Organizational Justice. *Open Journal of Social Sciences*, 4, 46-57.

Demir, C. ve Öztürk, U. C. (2011). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 17-41.

Diker, O. (2014). Algılanan Liderlik Tarzları, Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinin Turizm Endüstrisinde İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Dilekçi, U. (2022). Spor Liselerinde Görev Yapan Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Örgütsel Sinizmle Mesleki Tükenmişliklerinin Örgütsel Adanmışlıklarına Etkisinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.

Doğan, S. ve Kılıç, S. (2007). Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri ve Önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 37-61.

Donahue, E. G., Forest, J., Vallerand, R. J., Lemyre, P. N., Crevier-Braud, L. ve Bergeron, E. (2012). Passion for Work and Emotional Exhaustion: The Mediating Role of Rumination and Recovery. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 4(3), 1-28.

Döş, F. C. (2014). Okul Müdürlerinin Liderlik Stillerinin Öğretmenlerin Örgütsel Adanmışlıkları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi (Kilis İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Durna, U. ve Eren, V. (2005). Üç Bağlılık Unsuru Ekseninde Örgütsel Bağlılık. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 210-219.

Eren, H. ve Bal, M. D. (2015). Hemşirelikte Örgütsel Bağlılık. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1(2), 44-50.

Erkal, P. (2019). İç Girişimciliğin İşe Tutkunluğa Etkisinde Birey-Örgüt Uyumunun Aracılık Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 2812-2823.

Ertürk, R. (2021). Öğretmenlerin Davranışsal Güçlendirilmesi ile Örgütsel Adanmışlıkları Arasındaki İlişki, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu Abat İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Esen, Ü. B. ve Esen, F. S. (2021). Siber Zorbalığın Çalışanların İşe Tutkunluk ve Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 45-68.

Etzioni, A. (1961). *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. New York: Free Press.

Etzioni, A. (1975). *A Comparative Analysis of Complex Organizations*. Second Edition, New York: Free Press.

Finegan, J. E. (2000). The Impact of Person and Organizational Values on Organizational Commitment. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73, 149-169.

Forest, J., Mageau, G. A., Sarrazin, C. ve Morin, E. M. (2011). "Work is My Passion": The Different Affective, Behavioural, and Cognitive Consequences of Harmonious and Obsessive Passion toward Work. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 28, 27-40.

Fuller, J. B., Barnett, T., Hester, K. ve Relyea, C. (2003). A Social Identity Perspective on the Relationship Between Perceived Organizational Support and Organizational Commitment. *The Journal of Social Psvchology*, 143(6), 789-791.

Gautam, T., Van Dick, R. ve Wagner, U. (2004). Organizational Identification and Organizational Commitment: Distinct Aspects of Two Related Concepts. *Asian Journal of Social Psychology*, 7, 301-315.

Gazioğlu, E. (2018). Örgütsel Adalet Algısının İşe Tutkunluk Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracı Rolü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gençer, K. (2018). Demografik Özellikler ve Psikolojik Koşulların İşe Tutkunluğa Etkisi: Otel İşletmeleri Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 601-619.

Gooarzi, A. (2012). Organizational Loyalty Management of the Strategic Approach f Human Resources. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(9), 8995-8998.

Gorgievski, M. J. ve Bakker, A. B. (2010). Passion for Work: Work Engagement versus Workaholism. İçinde S. L. Alberth (Editör), *Handbook of Employee Engagement Perspectives, Issues, Research and Practice New Horizons in Management Series* (264-271). https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781848448216/9781848448216.xml, (E.T: 21.06.2022).

Gouldner, H. P. (1960). Dimensions of Organizational Commitment. *Administrative Science Quarterly*, 4(4), 468-490.

Gül, H. (2002). Örgütsel Bağlılık Yaklaşımlarının Mukayesesi ve Değerlendirmesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(1), 37-56.

He, H. ve Brown, A. D. (2013). Organizational Identity and Organizational Identification: A Review of the Literature and Suggestions for Future Research. *Group & Organization Management*, 38(3), 3-35.

Hoffman, E. A. (2004). Exit and Voice: Organizational Loyalty and Dispute Resolution Strategies. *Social Forces*, 84(4), 2313-2330.

Humphrey, A. (2012). Transformational Leadership and Organizational Citizenship Behaviors: The Role of Organizational Identification. The Psychologist-Manager Journal, 15(4), 247-268.

Hunt, S. D., Chonko, L. B. ve Wood, V. R. (1985). Organizational Commitment and Marketing. *Journal of Marketing*, 49, 112-126.

Hur, W. M., Park, S. I. ve Moon, T. W. (2014). The Moderating Roles of Organizational Justice on the Relationship Between Emotional Exhaustion and Organizational Loyalty in Airline Services. *Journal of Services Marketing*, 28(3), 195-206.

Iverson, R. D. (1996). Employee Acceptance of Organizational Change: The Role of Organizational Commitment. *The International Journal of Human Resource Management*, 7(1), 122-149.

Jauch, L. R., Glueck, W. F. ve Osborn, R. N. (1978). Organizational Loyalty, Professional Commitment, and Academic Research Productivity. *Academy of Management Journal*, 21(1), 84-92.

Jauhari, H. ve Singh, S. (2013). Perceived Diversity Climate and Employees' Organizational Loyalty. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 32(3), 262-276.

Kahn, W. A. (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.

Kanter, R. M. (1968). Commitment and Social Organization: A Study of Commitment Mechanisms in Utopian Communities. *American Sociological Review*, 33(4), 499-517.

Kaplan, M. ve Öğüt, A. (2012). Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Analizi: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 387-401.

Kaplanseren, S. ve Örücü, E. (2018). İşe Tutkunluğun Örgütsel Vatandaşlığa Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 7(1), 1-19.

Katz, D. ve Kahn, R. L. (1977). *The Social Psychology of Organizations*. New York: Wiley.

Kawara, P. (2014). Effects of Reward Systems on Employee Productivity in Catholic University of Eastern Africa. *International Journal of Recent Research in Commerce Economics and Management*, 1(2), 1-4.

Kılınç, T. D. (2013). Sınıf Öğretmenlerinin Okul Müdürlerinin Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Stilleri ve Kendi Örgütsel Bağlılıklarını Algılamaları ile Okul Müdürlerinin Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıklarını Algılamaları Arasındaki İlişki: Mersin İli Tarsus İlçesi Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Koç, H. (2009). Örgütsel Bağlılık ve Sadakat İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 200-211.

Korkmaz, F. (2018). Babacan (Paternalist) Liderlik Davranışının Örgütsel Özdeşleşme Üzerindeki Etkisinde Çalışanların İşe Tutkunluk Düzeylerinin Aracılık Rolü: Kamu ve Özel Sektör Karşılaştırmalı Bir Analiz, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Korkmaz, O., Aydemir, S. ve Uysal, H. T. (2017). Örgütsel Özdeşleşme Üzerinde Örgüte Hâkim Kurum Kültürünün Etkisi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 62-80.

Kreiner, G. E. ve Ashforth, B. E. (2004). Evidence Toward an Expanded Model of Organizational Identification. *Journal of Organizational Behavior*, 25, 1-27.

Kurşunoğlu, A., Bakay, E. ve Tanrıöğen, A. (2010). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 101-115.

Kutlay, Y. (2012). Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Adanmışlık Ve Öz-Yeterliliklerinin Örgütsel Sessizlikleri Üzerine Etkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Lavigne, G. L., Forest, J. ve Crevier-Braud, L. (2012). Passion at Work and Burnout: A Two-study Test of the Mediating Role of Flow Experiences. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 21(4), 518-546.

Lavigne, G. L., Forest, J., Fernet, C. ve Crevier-Braud, L. (2014). Passion at Work and Workers' Evaluations of Job Demands and Resources: A Longitudinal Study. *Journal of Applied Social Psychology*, 44, 255-265.

Lee, J. H., Kim, M. S. ve Jeon, A. (2013). The Effects of Emotional Intelligence on Service Recovery and Organizational Loyalty: A Case of Flight Attendants of South Korean Airlines. *Service Business*, 7, 665–686.

Liou, S. R. (2008). An Analysis of the Concept of Organizational Commitment. *Nursing Forum*, 43(3), 116-125.

Lodahl, T.M. ve Kejner, M.M. (1965). The Definition and Measurement of Job Involvement. *Journal of Applied Psychology*, 49, 24-33.

Mercurio, Z. A. (2015). Affective Commitment as a Core Essence of Organizational Commitment: An Integrative Literature Review. *Human Resource Development Review*, 14(4), 1-26.

Mert Karagöz, A. (2019). Örgütsel Adaletin, Örgütsel Değişime Yatkınlık Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Seyahat Acentalarında Bir Uygulama, , Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 1, 61-89.

Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1997). *Commitment in the Workplace: Theory, Research, and Application*. CA: Sage Publications.

Meyer, J. P. ve Herscovitch, L. (2001). Commitment in the Workplace, Toward a General Model. *Human Resource Management Review*, 11, 299-326.

Morris, J. H. ve Sherman, J. D. (1981). Generalizability of an Organizational Commitment Model. *Academy of Management Journal*, 24(3), 512-526.

Mottaz, C. J. (1988). Determinants of Organizational Commitment. *Human Relations*, 41(6), 467-482.

Mowday, R. T. (1999). Reflections on the Study and Relevance of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 8(4), 387-401.

Mowday, R.T., Porter, L.W. ve Steers, R. M. (1982). *Employee-Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism and Turnover*. New York: Academic Press.

Mowday, R.T., Steers, R. M. ve Porter, L.W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14, 224-247.

Muthuveloo, R. ve Rose, R. C. (2005). Typology of Organisational Commitment. *American Journal of Applied Science*, 2(6), 1078-1081.

O'Reilly, C. A. ve Chatman, J. (1986). Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effects of Compliance, Identification, and Internalization on Prosocial Behavior. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 492–499.

Osmanoğlu, H., Çağlın C. ve Kılıç, B. (2021). Proaktif Kişiliğin İşe Tutkunluk Üzerindeki Etkisinde Çalışan Sesliliğinin Aracılık Rolünün Belirlenmesi: Gençlik ve Spor Bakanlığı Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3), 814-829.

Otto, K. ve Mamatoglu, N. (2015). Why Does Interactional Justice Promote Organizational Loyalty, Job Performance, and Prevent Mental Impairment? The Role of Social Support and Social Stressors. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 149(2), 1-28.

Örücü, E. ve Hasırcı, I. (2020). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile İşe Tutkunluk Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi: Bankacılık Sektörü ile İlgili Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1039-1045.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 18(2), 113-130.

Öztürk, M. (2013). Örgütsel Bağlılık ve Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Bağlılık Düzeyleri (Kırklareli Örneği), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, Z. (2019). Öğretmenlerin Örgütsel İmaj Algıları ile İşe Tutkunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Panaccio, A. ve Vandenberghe, C. (2009). Perceived Organizational Support, Organizational Commitment and Psychological Well-Being: A Longitudinal Study. *Journal of Vocational Behavior*, 75, 224-236.

Penley, L. E., ve Gould, S. (1988). Etzioni's model of organizational involvement: A perspective for understanding commitment to organizations. *Journal of Organizational Behavior, 9*(1), 43-59.

Perrewe, P. L., Hochwarter, W. A., Ferris, G. R., Mcallister, C. P. ve Harris, J. N. (2013). Developing a Passion for Work Passion: Future Directions on an Emerging Construct. *Journal of Organizational Behavior*, 35, 145-150.

Porter, L. W., Steers, R. M., Mowday, R. T. ve Boulian, P. V. (1974). Organizational Commitment, Job Satisfaction, and Turnover Among Psychiatric Technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59, 603-609.

Randall, D. M. (1987). Commitment and Organization: The Organization Man Revisited. *Academy of Management Review*, 12(1), 460–471.

Randall, D. M., Fedor, D. B. ve Longenecker, C. O. (1990). The Behavioral Expression of Organizational Commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 36, 210-224.

Reichers, A. E. (1985). A Review and Reconceptualization of Organizational Commitment. *Academy of Management Review*, 10(3), 465-476.

Rosak-Szyrocka, J. ve Abbas, A. A. (2020). Measuring Teachers' Readiness to Adopt Organizational Loyalty Philosophy. İçinde S. Drobyazko (Editör). Proceedings of the 36th International Business Information Management Association (ss. 1347-1359). Granada: 4-5 November 2020.

Sağlam Arı, G. (2003). Yöneticiye Duyulan Güven Örgütsel Bağlılığı Artırır Mı?. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 17-36.

Salancik, G. (1977a). Commitment and the Control of Organizational Behavior and Belief. In B. Staw ve G. Salancik, (Ed.), *New Directions in Organizational Behavior* (pp. 1-54). Chicago: St. Clair Press.

Salancik, G. (1977b). Commitment is too Easy!. *Organizational Dynamics*, 6(1), 62-80.

Scott, C. R., Corman, S. R. ve Cheney, G. (1998). Development of a Structurational Model of Identification in the Organization. *Communication Theory*, 8(3), 298-336.

Sincer, S. (2021). Öğretmen Performansı, Örgütsel Sadakat ve Karizmatik Liderlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Singh, A. ve Gupta, B. (2015). Job Involvement, Organizational Commitment, Professional Commitment, and Team Commitment a Study of Generational Diversity. *Benchmarking: An International Journal*, 22(6), 1192-1211.

Shaw, J. ve Reyes, P. (1992). School Cultures: Organizational Value Orientation and Commitment. *The Journal of Educational Research*, 85(5), 295-302.

Sökmen, A., Benk, O. ve Gayaker, S. (2017). Örgüt Kültürü, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 415-429.

Tak, B. ve Çiftçioğlu, B. A. A. (2009). Üç Boyutlu Mesleki Bağlılık Ölçeğinin Türkçe'de Güvenirlik ve Geçerliğinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(1), 35-54.

Tekiner, M. A. ve Tavas, B. (2016). Analysis of the Organizational Cynicism and Organizational Loyalty: Turkish Police Department Sample. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 2338-2348.

Turgut, T. (2011). Çalışmaya Tutkunluk: İş Yükü, Esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği ve İş-Aile Çatışması ile İlişkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3/4), 155-179.

Tutar, H. (2012). Özveri - Çıkar İkileminde Örgütsel Bağlılık Retoriği Üzerine Kuramsal Bir Analiz. *Sakarya İktisat Dergisi*, 1(4), 1-13.

Tutar, H. (2014). *Örgütsel Psikoloji Endüstri ve Örgüt Psikolojisine Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Tutar, H. (2016). *Örgütsel Davranış (Örgüt Teorileri ve Çağdaş Yaklaşımlar Açısından)*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu, (2022). Türk Dil Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/, (E.T.: 16.06.2022).

Uludağ, G. (2018). Örgütsel Bağlılık ile İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 171-193.

Uslu, A. (2012). Örgütsel Bağlılık, Daimi ve Geçici İşçilerin Örgütsel Bağlılık Algıları Üzerinde Bir Araştırma ve Muş Şeker Fabrikasında Bir Alan Çalışması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Uygur, A. (2007). Örgütsel Bağlılık ile İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 71-85.

Ünal, B. (2019). İş-Aile Çatışması ve İşe Tutkunluk İlişkisinde İş Özerkliğinin Düzenleyici Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Van Dick, R., Wagner, U., Stellmacher, J. ve Christ, O. (2004). The Utility of a Broader Conceptualization of Organizational Identification: Which Aspects Really Matter?. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77(2), 171-191.

Vuong, B. N., Tung, D. D., Tushar, H., Quan T. N. ve Giao, H. N. K. (2021). Determinates of Factors Influencing Job Satisfaction and Organizational Loyalty. *Management Science Letters*, 11, 203-212.

Yeşiltaş, M. (2012). Örgütsel Özdeşleşmenin Belirleyicisi Olarak Etik Liderlik ve Etik İklim: Otel İşletmelerine Yönelik bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Wasti, S. A. (2005). Commitment Profiles: Combinations of Organizational Commitment Forms and Job Outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 67, 290-308.

Watson, G. W. ve Papamarcos, S. D. (2002). Social Capital and Organizational Commitment. *Journal of Business and Psychology*, 16(4), 537-552.

Wiener, Y. (1982). Commintment in Organization a Normative View. *Academy of Management Review*, 7(3), 418-428.

Whiting, S. W., Podsakoff, P. M. ve Pierce, J. R. (2008). Effects of Task Performance, Helping, Voice, and Organizational Loyalty on Performance Appraisal Ratings. *Journal of Applied Psychology*, 93(1), 125-139.

Yağcı, P. (2020). Duygusal Emek, Tükenmişlik, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Animatörler Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Yenihan, B. (2014). Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Arasındaki İlişki. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 170-178.

Yiing, L. H. ve Ahmad, K. Z. B. (2009). The Moderating Effects of Organizational Culture on the Relationships Between Leadership Behaviour and Organizational Commitment and Between Organizational Commitment and Job Satisfaction And Performance. *Leadership & Organization Development Journal*, 30(1), 53-86.

Yukhymenko-Lescroart, M. A. ve Sharma, G. (2019). The Relationship Between Faculty Members' Passion for Work and Well-Being. *Journal of Happiness Studies*, 20, 863–881.

Yumuşak, S. (2008). İşgören Verimliliğini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 241-251.

Yüceler, A. (2005). Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÖRGÜTSEL GÜÇ

Mustafa A. Demirel - İbrahim Aydın

Giriş

Örgütlerde liderlik, güç ve uygulanan güç kaynakları, önemli unsurlardır. Yönetim literatürünü incelediğimizde, örgüt içinde birçok davranışın temelinde güç ve kaynakların etkin bir rol oynadığı bilinmektedir. Liderler ve yöneticiler, sahip oldukları gücü etkili bir şekilde kullanarak örgütlerinin hedeflerine ulaşmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte güç, öncelikle fiziksel etki anlamını ifade eden bir kavramdır. Ancak örgütlerin temel amacı, var olma çabasıyla birlikte hiyerarşik yapılarını güç ve etkileme yetenekleriyle sürdürülebilir kılar. Güçlü örgütler ve etkili çalışanlar oluşturulmasında yöneticilerin sorumlulukları büyüktür. Güç arzusu ve hedeflere yönelik çaba, çatışma, yenilgi ve başarı gibi durumları ortaya çıkarır. Bu bağlamda, liderlik, güç ve kullanılan kaynaklar, örgütlerde son derece önemlidir. Yönetim literatürünün incelenmesi, örgüt içinde birçok davranışın temelinde gücün ve kaynakların etkili bir rol oynadığını (Başaran ve Duygulu, 2014:63) göstermektedir.

1. Güç Kavramı

Güç, soyut bir kavram olarak kabul edilse de evrensel bir konuyu ifade etmektedir. Gözle görülemeyen ancak etkisi hissedilebilen bir varlık olarak kabul edilmektedir. Organizasyonlar, gücün temel yapı taşlarına ihtiyaç duymaktadır hatta en küçük işlevlerin yerine getirilmesi için bile gereklilik arz etmektedir. Bu nedenle güç, başarının bir ön koşulu olarak değerlendirilmektedir (Daft, 2015: 266; Singh, 2009:165).

Güç kavramı, Latince "potere" (yapabilmek) kelimesinden türetilen "power" (Başaran ve Duygulu, 2014:63) kelimesinde meydana gelir. Güç, bir X

Kaynakça

Bakan, İ. & Büyükbeşe, T. (2010). Liderlik "Türleri" ve "Güç Kaynakları"na İlişkin Mevcut-Gelecek Durum Karşılaştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 73-84.

Başaran S. & Duygulu S. (2015). Hemşirelikte güç kavramının analizi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi,* 1(3), 62-73.

Blackler, F. & McDonald, S. (2000). Power, mastery and organizational learning. Journal of Management Studies, 37(6), 833-851.

Can, H., Aşan, Ö. ve Aydın E.,M. (2006). Örgütsel davranış, İstanbul: Arıkan Basın Yayın.

Çalışkur, A. (2016). Örgütlerde güç olgusu ve gücün kullanımı. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 29-48.

Daft, R., L. (2015). Örgüt kuramları ve tasarımını anlamak (10. Baskıdan Çeviri). Timurcanday-Özmen, Ö., N. Ankara: Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Erdoğan, İ. (2007) Örgütlerde Davranış, İstanbul: MİAD-Malatyalı İşadamları Derneği Yönetim Yayınları Dizisi.

Eren, E. (2012). Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Eren, E. (2015). Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayın

Etzioni, A. (1975), A Comparative Analysis of Complex Organizations, Revised ed., The Free Press, New York, NY.

Göksu, M., Z. (2004). Organizasyonlarda Güç İlişkileri Kamu İlköğretim Okullarında Çalışanların Algıladıkları Güç ve Tepkileri Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.

Hırlak, B. (2020). Güç ve Politik Davranış, İ. Bakan. (Editör). Örgütsel Davranış. Birinci Baskı. İstanbul. Beta Yayıncılık, s. 331-364.

Kanter, R. M. (1979). Power failure in management circuits. Harvard Business Review, 57, 65-75.

Kızanlıklı, M. M., Koç, H. ve Kılıçlar, A. (2016). Örgütsel Güç ve Gücün Kaynakları Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(4), 448-504.

Koçel, T. (2015). İşletme yöneticiliği. 16. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

McShane, S.L. & Von Glinow, M.A. (2016); Örgütsel davranış; (Çeviri Editörleri: Günsel, A.; Bozkurt, S.); 2.basımdan çeviri; Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık

Meydan, C., H. (2010). Örgüt Kültürü, Örgütsel Güç ve Örgütsel Adalet Algılarının Bireyin İş Tatmini ve Örgüte Bağlılığı Üzerine Etkisi: Kamuda Bir Araştırma. Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Komutanlığı Savunma Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Morgan, G. (1997). Images of organization, (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç, (2011), Örgütsel Davranış (5. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın.

Pfeffer, J. (1981). Understanding the role of power in decision making. Classics of Organization Theory, 3, 404– 423.

Rahim M., A. (1986) Some Psychometric Properties of Two Measures of French and Raven Bases of Power, The Journal of Psychology, 120(5), 465-472,

Raven, B. H. (1993). The bases of power: Origins and recent developments. Journal of social issues, 49(4), 227-251.

Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2021). Örgütsel davranış (14. Baskıdan Çeviri). Erdem, İ. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Sayan, İ. (2020). Örgütlerde Liderlik Tarzları Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık ve Motivasyon Arasındaki Etkileşim, Türkmen Kitabevi: İstanbul.

Singh, A. (2009). Organizational Power in Perspective. *Leadership and Management in Engineering*, *9*(4), 165-176.

Sökmen, M. (2013). *Örgütsel Davranış*, Detay Yayıncılık: Ankara.

Taş, S. (2017). Teknik Öğretmenlerin Kullandıklandıkları Örgütsel Güç Kaynakları (Süleyman Demirel Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Örneği). *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 27(2).

Yukl, G. & Falbe, C.M. (1991). *Importance of different power sources in downward and lateral relationships, Journal of Applied Psychology*, 76, 416-23.

Yukl, G. (2018). *Örgütlerde liderlik* (8. Baskıdan Çeviri). Baltacı, R. ve Çetin, Ş., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

LİDERLİK

Gülsen Topaktaş

Giriş

Liderlik, alan yazında çok çalışılan ve araştırılmaya devam edilen bir konudur. Liderlik kavramı hemen hemen her alanda karşılaşılan ve sıklıkla kullanılan bir kavram olsa da tanımlamada bazen sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Liderler, insanları bir amacı gerçekleştirmek için etkileyen, yönlendiren ve motivasyonunu sağlayan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Yapılan araştırmalara ve teorilere bakıldığında bazı yaklaşımlara göre liderliğin doğuştan geldiği bazı araştırmacılara göre lider olarak doğulmadığını aksine liderliğin sonradan öğrenilebileceği ve zamanla gelişebileceği fikri ileri sürülmektedir. Tüm bu görüşlerden liderliğin genetik özelliklerle ilgisi olduğunu fakat zaman içinde kazanılan bazı yeteneklerle, bulunduğu ortama, şartlara ve kişilik özelliklerine göre şekil aldığını ifade etmek, liderliği daha kapsamlı bir bakış açısıyla ele almanın bir sonucudur (Özler, 2013).

1. Lider ve Liderlik Kavramı

Yönetim alanında neredeyse en çok kullanılan lider ve liderlik kavramları, bazı kaynaklarda önder ve önderlik olarak da kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumunun (TDK) Büyük Türkçe Sözlüğünde "lider" kavramı; önder, şef kelimeleri ile eş anlamlı olarak ifade edilmek ile birlikte bir partinin ve bir kuruluşun en üst düzey yönetiminden sorumlu kimse, bir yarışmada başta bulunan takım veya yarışmacı olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan aynı sözlükte "önder" kelimesi araştırıldığında ise gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla belli zamanlar ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkilerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimse, lider, şef

Kaynakça

Akçakaya, M. (2010). 21. Yüzyılda Yeni Liderlik Anlayışı. Ankara: Adalet.

Arıkanlı A. ve Ulubaş, B. (2004). Yönetim Fonksiyonları ve Yönetici Davranışları, http://www.esk.gov.tr/database/attachment/a8571b14.pdf, [E.T. 20.12.2022]

Avcı U. ve Topaloğlu C. (2009). "Hiyerarşik Kademelere Göre Liderlik Davranışları Algılama Farklılıkları: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". KMU İİBF Dergisi. Yıl. 11. Sa. 16. ss. 1-20.

Aykanat, Z. (2010). Karizmatik Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir Uygulama (Yüksek Lisans Tezi). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Karaman.

Bakan, İ. (2004). Yöneticiler İçin Başarı Stratejileri. Beta Yayım, İstanbul.

Bakan, İ. (2008). Örgüt Kültürü" ve "Liderlik" Türlerine İlişkin Algılamalar İle Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008 (1), 13-40.

Barbuto, J. E. ve Wheeler, D. W. (2006), Scale development and construct clarification of servant leadership, Group & Amp; Organization Management, 31(3), 300-326.

Bass, B.M.(1991),Stogdills Handbook of Leadership, USA: Macmillian PublishingCo.Inc.

Bernardin, J. H. & J. E. Russel (1998) Human Resource Management: An Experiential Approach, Irwin:McGraw-Hill.

Bingöl, D. (1997). *Personel Yönetimi.* İstanbul, Beta Yayınları, 3. Baskı.

Boddy, D. (2008). *Management: An Introduction, Fourth Edition.* Spain, Prentice Hall.

Bolat, T.; Seymen, O. A.; Bolat, O. İ. ve Erdem, B., (2008). Yönetim ve Organizasyon. Ankara: Detay Yayıncılık.

Bowditch, J. L. & Buono, A. F. (2001). *A Primes On Organizational Behaviour*. New York, John Wiley & Sons, Fifth Edition.

Can, H. (1981). Önderlik Davranışında İki Model Karşılaştırması. *Ammedaresi Dergisi,* Cilt:14, Say:1,30,31,35,36,38.

Can, H. (1992). *Organizasyon ve Yönetimi.* Ankara, Adım Yayıncılık.

CAN, H. (1999), Organizasyon ve Yönetim, Ankara: Siyasal Kitapevi

Can, H. (2005). *Organizasyon ve Yönetim.* Ankara, Siyasal Kitabevi, 7. Baskı.

Canpolat, C. (2011). Relations between Teacher Career Steps and Teacher Motivation and Organizational Commitment. Firat University, Elazığ.

Cohen, W.A. (2010). *Drucker ve Liderlik*. İstanbul, Optyimist Yayınları.

Cole, G. A. (1996). Management: Theory and Practice. London, Ashford Colour Press, Letts Educational, Fifth Edition.

Coşkunlar, E. (2011), Belediyelerde yöneticilerin hizmetkâr liderlik rollerine ilişkin personel görüşleri: Eskişehir ili örneği, Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Eskişehir.

Çay, Y.T. (2009). Liderlik ve Duygusal Zekâ: Uygulamalı Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çetin G.N ve Beceren E. (2007). "Lider Kişilik: Gandhi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl. 3. Sa. 5. ss. 110-132.

Çinel Özer, İ. (2010). Duygusal Zekâ ile Liderlik Tarzları Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans Tezi). *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Cinel, M. O. (2008). Karizmatik liderlik özelliklerinin örgütsel bağlılık unsurları üzerindeki etkileri ve bir araştırma (Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Çırpan, H. (1999). "Lider mi, Yönetici mi?", Active Bankacılık ve Finans Dergisi. Sayı:7, Haziran-Temmuz, 1-5.

Dal, L. (2014), Hizmetkâr Liderlik İle Lider-Üye Etkileşimi Arasındaki İlişki: Bir Devlet Üniversitesinde Araştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Eskişehir.

Daft, R. L. (2008). The leadership experience 5 th edition. Mason: Cengage Learning

Demir, C., Yılmaz, M.K. ve Çevirgen, A. (2010). Liderlik Yaklaşımları ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2:129-52.

Doğan, M. (2010). İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Efil, İ. (1999). İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon (6. Baslı). İstanbul: Alfa Yayınları.

Eren, E. (1991). *Yönetim ve Organizasyon.* İstanbul, İşletme Fakültesi Yayını, No: 236.

Eren, E. (2000). Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Eren, E. (2001). Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi (7. Basım). İstanbul: Beta Yayı

Evans, D. W. (1990). *People, Communication and Organizations*. London, Pitman Publishing, Second Edition.

Greenleaf, R. K. (1977), Servant leadership-A journey into the nature of legitimate power and greatness. New York: Paulist Press.

Greenleaf, R. K. (1998). The power of servant leadership. San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers, Inc.

Guillot, C.W. (2003). "Strategic Leadership: Defining the Challenge". Air & Space Power Journal, Winter. 67-75

Gül, H. (2003). Karizmatik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma. Doktora Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gebze.

Hatch, M. J., Kostera, M., Kozminski, A.K. (2006). The Three Faces of Leadership: Manager, artist, priest. *Organizational Dynamics*; 35:49-68.

Hesse, H. (1998), Journey to the East, Delhi, Book Faith India.

Hiriyappa, B. (2009). *Organizational behavior*. New Delhi: New Age İnternational (P) Limited Publishers.

Hitt, M. A. Black, J. S. and Porter, L. W. (2005). *Management.* New Jersey: Pearson Education Ltd.

Hitt,M. A. (1999), Strategic Management: Competiveness and Globalization: Concepts and Cases, South-Western Collage Publisher, Cincinati (US), Third Edition.

Hitt, M.A., Hoskisson, R.E. ve Ireland, R.D. (2007). Management of Strategy (International Student Edition). China: Thomson South-Western.

House, R. J., & Dessler, G. (1974). Path Goal Theory Of Leadership: Some Post Hoc and A Priori Tests. *In Contingency Approaches to Leadership, Jg Hunt and L.L. Larson (Eds.), Carbondale,* Il: Southern Illinois University.

House, R. J. (1996). "Path-Goal Theory Of Leadership: Lessons, Legacy, and a Reformulated Theory". *Leadership Quartely*, 7 (3), 323-352.

Hunter, E. M., Neubert, M. J., Perry, S. J., Wġtt, L. A., Penney, L. M. ve Weġnberger, E. (2013). Servant leaders inspire servant follower: Antecedents and outcomes for employees and the organization. The Leadership Quarterly, 24(2), 316-331.

İnce, C. (2013). Demokratik Liderlik ile İhtiyaçlar Hiyerarşisi Arasındaki İlişkiye Yönelik 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 1-15.

Jogulu D.U. ve Wood J.G. (2006). "The Role of Leadership Theory in Raising the Profile of Women in Management" Equal Opportunities International. Vol. 25. No. 4. pp. 236-250.

Kahya, C. (2013). "Dönüştürücü Liderlik ve Etkileşimci Liderlik Anlayışları ile Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkide Örgütsel Güvenin Rolü" .Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Keçecioğlu, T. (2003). *Lider&Liderlik.* İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık.

Kelsay, F. E. (2010). "Dönüşümsel Liderlik ile Duygusal Zeka Arasındaki İlişki: Kar Amacı Gütmeyen Bir Hizmet Örgütünde Çalışma", (Yüksek Lisans Tezi). *Hacettepe Üniversitesi*, Ankara.

Kılınç, T. (2002). Liderlik Üzerine Bir Analiz. *Hastane Dergisi (Hospital News)*, 3(15): 84-88.

Koçel, T. (2001). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul, Beta Basım, 8. Baskı.

Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği.* İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım, 13. Baskı, s. 580.

Koçel, T. (2011). *İşletme Yöneticiliği.* İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım. 13. Baskı, s. 579.

Korkut, H. (1992). "Üniversite Akademik Yöneticilerinin Liderlik Davranışları", Amme İdaresi Dergisi, 25:1, Mart, 159-174.

Kopelman, R.E., Prottas, D.J. ve Falk, D.W. (2009). "Construct Validation of Theory X/Y Behavior Scale", Leadership & Organization Development Journal, 31(2), 120-135

Limsila, K. & Ogunlana O. S. (2008). "Performance and Leadership Outcome Correlates of Leadership Styles and Subordinate Commitment". *Engineering, Construction and Architectural Management*. Vol. 15. No. 2. pp. 164-184.

Malik, M.A.&Azmat, S. (2019). Leader and Leadership: Historical Development Of The Terms And Critical Review Of Literature*. Annals of the University of Craiova for Journalism, Communication and Management, 5(1): 16-32.*

McGregor, D. (1957). "The Human Side of Enterprise". *Management Review*, 46(11), 166-171.

McBryde, C. A. (2006). A concept map of charismatic leadership theory. Poster. Oklahoma State Üniversitesi, ABD.

Mohamed, R.K.M.H. ve Nor, C.S.M. (2013). "The Relationship Between Mcgregor's X-Y Theory Management Style And Fulfillment of Psychological Contract: A Literature Review", International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 3(5), 715-720.

Mullins, L. J. (1992). *Management and Organizational Behaviour.* Harlow, Pearson Education Limited, Pitman Publishing.

Mullins, L. J. (1989), Management and Organisational Behaviour, Great Britain: Pitman Publishing.

Northouse, P.G. (2007) Leadership: Theory and Practice. 4th Edition, Sage, Thousand Oaks.

Northouse, P. G. (2015). *Leadership*: Theory and Practice, 8th Edition, Sage Publications, Inc.

Özer, M. A., (2008). 21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler. Ankara: Nobel Yayınları, 2008.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2010). *Örgütsel Davranış*. Bursa, Ekin Yayınevi, 4. Baskı.

Özler, N. D. E. (2013). Yönetim ve Organizasyon. 1. Baskı. Anadolu Üniversitesi Yayını. No: 2944, Eskişehir.

Özveren, M. (2008). Yönetim Düşünce Sistemi ve Temel Kavramlar, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Patel, V. (2007). Concepts and Issues in Management, Jaipur: Global Media Publishing.

Patterson, K. (2003). Servant Leadership: A Theoretical Model, Servant Leadership Research Rountdable, August.

Ramasamy, T. (2009). Principles of Management, Mumbai: Global Media Publishing.

Reddin,W. J. (1970). *Effective Management by Objectives The 3.D Methodof MBO*, USA : McGraw-Hill.

Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M., (2008). Örgütsel Psikoloji, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

Saruhan, S. C. ve Yıldız, M. L. (2009). Çağdaş Yönetim Bilimi. İstanbul: Beta Yayınları.

Simionel, A.B. (2011). "Douglas McGregor Theory X and Theory Y", Revista de Management si Inginerie Economică, 10(3), 229-234.

Sökmen, A. ve Boylu, Y. (2009). Yönetim Fonksiyonları ve Yönetici Davranışları. *Journal of Yasar University*, 4(15), 2381-2402.

Spears, L. C. (1998). Introduction: Tracing the Growing Impact of Servant Leadership. In L. C. Spears (Ed.). Insights on Leadership: Service, Stewardship, Spirit, and Servant-Leadership (pp. 1-12). New York: Wiley & Sons.

Stogdill, R. M. (1974). *Handbook of Leadership*: A Survey of Theory and Research. New York, NY: Free Press.

Şimşek Ş ve Çelik A. (2011). Yönetim ve Organizasyon. 13. Baskı. Konya: Eğitim Akademi

Şimşek Ş., Akgemci T. ve Çelik A. (2003). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. Konya: Adım Matbaacılık ve Ofset.

Tabak, A., Yalçınkaya, H., Erkuş, A. (2007). *Liderlik Kavramına Tarihsel Bir Bakış. İçinde: 21 Yüzyılda Rusya, AB ve Türkiye'den Yansımalar.* Editör O. Kaymakçı, İstanbul, Türkmen Kitapevi.

Thomas, N. (2004). Concise Adair on Teambuilding and Motivation, Londra: Thorogood Publishing.

Thompson, K.J. (2000). Behaviours and performance. Doktora Tezi. Mississipi State Üniversitesi, Mississippi, ABD.

Waddell, J.T. (2006). Servant Leadership. Servant Leadership Research Roundtable, August.

Wheelen, T. Hunger D.J. (1995). Strategic Management and Business Policy (5th Ed) USA: Addison Wesley, Journal of Management& Organization, 1(1), 60-60. Doi:10.1017/S1833367200006477.

Uğurluoğlu Ö. (2009) Hastane Yöneticilerinin Stratejik Liderlik Özelliklerinin Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Ankara

Van Dierendonck, D. (2011), Servant leadership: A review and synthesis, Journal of Management, 37(4): 1231.

Van Tassel, J. M.&Poe-Howfield, L. (2010). *Leadership and Management. Managing Electronic Media: Making, Marketing and Moving Digital Content.* Focal Press/Elsevier.

Vinod, S. ve Sudhakar, B. (2011), Servant leadership: A unique art of leadership! Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 2(11), 456-467.

Yıldırım, B. N. (2012). Liderlik Özellikleri ve Liderlik Tarzlarının Duygusal Zekâ Perspektifinden İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kocaeli.

Yıldız, M. L. (2020). *Liderlik Çalışmaları*. İstanbul, Beta Yayıcılık, 2. Baskı.

Yılmaz, A. (1999). Örgütsel İsrafın Önlenmesinde Yönetici Verimliliğinin Etkinliği. *Yeni Türkiye Kalite Dergisi*, Özel Sayısı, 5(26), 223.

Yılmaz, H. (2011). *Güçlendirici Liderlik.* İstanbul, Beta Basım Yayın, 1. Baskı.

Yukl, G. (1994). Charismatic leadership. Leadership in organization (3rd ed.). Englewood Cliffs,NJ: Prentice Hall.

Zel, U. (2001). *Kişilik ve Liderlik*. Ankara, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı.

Zel, U. (2006). *Kişilik ve Liderlik.* Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı.

ÖRGÜTSEL İTİBAR VE İTİBAR YÖNETİMİ

Şehriban Aygün

Giriş

Bu bölümde, itibar kavramına değinilerek örgütsel itibar ve itibar yönetimi olguları ile ilgili literatüre ve açıklamalara yer verilmiştir. Birçok farklı bilim dalının çalışma konusu olan itibar kavramına, her alanın araştırmacıları kendi pencerelerinden bakarak kendi alanları çerçevesinde kavramı tanımlamış ve ele almışlardır. En genel kabulle bir nesne veya kişiye dair bir topluluktaki oluşmuş olan algı şeklinde tanımlanabilen itibar (Tümtürk, 2020: 11), örgütsel yaşamın da önemli konularından biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz ve yapay zekâ çağı, iletişim çağı, bilişim çağı, teknoloji çağı, bilgi çağı, hız çağı gibi isimlerle anılan dönemde, herhangi bir bilgi veya algının oldukça hızlı bir şekilde transfer edilmesi durumu, örgütlerde itibar kavramının (dolayısıyla da algı, bilgi, imaj, kimlik gibi unsurlara dair verilerin transferinin) önemini kayda değer bir şekilde artırmıştır.

Örgütün tüm bileşenleri ile edinmiş olduğu toplam değer (Fomburn, 1996: 72) olarak ifade edilebilen örgütsel itibar kavramına, literatürde getirilen çeşitli tanımlamalar, yaklaşımlara ve örgütsel itibarın oluşum sürecine bu bölümde değinilmiştir. Örgütsel itibar olgusu ele alınırken en önemli olan hususlardan biri de bileşenleridir. Literatürdeki genel kabulde örgütsel itibarın bileşenleri, örgütsel kimlik ve örgütsel imaj olarak ifade edilmektedir. Bu noktada; statü, prestij, sosyal kimlik, özdeşleşme, kişisel gelişim, algılar vb. kavram ve olgular, konunun içeriğinde değinilen ve yardımcı unsur olarak görülen detaylardır.

Bölüm içerisinde örgütsel itibarın etkileri açıklanarak (çalışan, yönetici, kurum, paydaşlar boyutlarıyla) bunların işletmeler için önemi anlatılmıştır.

vb.) ve bünyesinde bulundukları paydaş grubun beklentileri doğrultusunda yorumlamaları gösterilmiştir. Bu bağlamda, örgütler kendileri ile ilgili paydaş gruplara ulaştırmak istediği enformasyonu, karşı tarafın özellikleri, millî kültürü, beklentileri ve tercihlerini göz önünde bulundurarak planlamalı ve biçimlendirmelidir (Eryılmaz, 2008: 164).

Kaynakça

Ashforth, B. E., Harrison, S. H., Corley, K. G. (2008). Identification in Organizations: An Examination of Four Fundamental Questions. *Journal of Management*, 34(3), 325-374.

Ashmore, R. D., Jussim, L., Wilder, D. (2001). Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Reduction. New York: Oxford University Press.

Ashmore, R. D., Deaux, K., McLauglhin-Volpe, T. (2004). An Organizing Framework for Collective Identity: Articulation and Significance of Multidimensionality. *Psychological Bulletin*, 130(1), 80-114.

Abul, A., Bedük, A. (2020). Örgütsel Özdeşleşme. İçinde A. Bedük, M. Öztürk (Editör), Farklı Boyutlarıyla Örgütsel Davranış (23-43). Ankara: Gazi Kitabevi.

Bahar, B. (2019). Kurumsal İtibar ve Kuramsal Temelleri. *Journal of Yasar University,* 14(55), 226-236.

Barnett, M. L., Jermier, J. M., Lafferty, B. A. (2006). Corporate Reputation: The Definitional Landscape. *Corporate Reputation Review*, 9(1), 26-38.

Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management,* 17(1), 99-120.

Basdeo, D. K., Smith, K. G., Grimm, C. M., Rindova, V. P., Derfus, P. J. (2006). The Impact of Market Actions on Firm Reputation. *Strategic Management Journa,.27*(12), 1205-1219.

Batra, R., Ahtola, O. T. (1990). Measuring The Hedonic and Utilitarian Sources of Consumer Attitudes. *Marketing Letters, 2*(2), 159-170.

Bedük, A. (2012). *Karşılaştırmalı İşletme Yönetim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Nobel Akademik.

Bergami, M., Bagozzi, R. P. (2000). Self-Categorization, Affective Commitment and Group Self-Esteem as Distinct Aspects of Social Identity in The Organization. *British Journal of Social Psychology*, 39, 555-577.

Bhattacharya, C. B., Sen, S. (2003). Consumer-Company Identification: A Framework for Understanding Consumers 'Relationships with Companies. *Journal of Marketing*, 67(2), 76-88.

Bican, B. (2020). *Kurumsal İtibar Yönetimi, Örgütsel Vatandaşlık Olgusu ve Büyüme Performansı İlişkisi: Yenilik Yöneliminin Aracılık Rolü*. (Doktora Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Budd, J. F. J. (1994). How to Manage Corporate Reputations. *Public Relations Quarterly,* 39(4), 11-15.

Chun, R. (2005). Corporate Reputation: Meaning and Measurement. *International Journal of Management Reviews*,7(2), 91-109.

Cialdini, R. B., Borden, R. J., Thorne, A., Walker, M. R., Freeman, S., Sloan, L. R. (1976). Basking in Reflected Glory: Three (Football) Field Studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(3), 366-375.

Çınar, E. (2018). *Örgütsel İtibarın Örgütsel Özdeşleşmeye Etkisinde Benlik Saygısı ve Sosyal Rol Kimliğinin Düzenleyici Rolü*. (Doktora Tezi). Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Day, G. S. (1994). The Capabilities of Market-Driven Organizations. *Journal of Marketing*, 37-52.

Dur, S. (2011). *Çalışanların Kurumsal İtibarı Algılamasında İnsan Kaynakları Yöneticilerinin Rolü ve Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dutton, J. E.,, Dukerich, J. M. (1991). Keeping an Eye on The Mirror: Image and Identity in Organizational Adaptation. *Academy of Management Journal,* 34(3), 517-554.

Dutton, J. E., Dukerich, J. M., Harquail, C. V. (1994). Organizational Images and Member Identification. *Administrative Science Quarterly,* 39(2), 239-263.

Eğilmez, Ö. (2017). *Kurumsal İtibar Yönetimi: Tepe Yöneticisinin Güvenilirliğinin Kurumsal İtibar ve Çalışan Olma Niyetine Etkisi*. (Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eğilmez, Ö., Zeytinoğlu, G. N. (2021). Kişisel ve Kurumsal İtibar Bağlamında Tepe Yöneticisi (CEO) İtibarının Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,* 12(32), 1316-1338.

Erten, S. (2002). Planlanmış Davranış Teorisi ile Uygulamalı Öğretim Metodu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 217-233.

Ertuğrul, F. (2008). Paydaş Teorisi ve İşletmelerin Paydaşları ile İlişkilerinin Yönetimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 199-223.

Eryılmaz, M. E. (2008). Örgüt İtibarı Kavramı ve Yönetimi ile İlgili Bazı Sorunlar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 155-174.

Farooq, O., Rupp D. E., Farooq, M. (2017). The Multiple Pathways Through which Internal and External Corporate Social Responsibility Influence Organizational Identification and Multifoci Outcomes: The Moderating Role of Cultural and Social Orientations, *Academy of Management Journal,* 60(3), 954-985.

Fomburn, C. J. (1996). *Reputation: Realizing Value from The Corporate Image*, Boston: Harvard Business School Press.

Fombrun, C. J., Gardberg, N. A., Barnett, M. L. (2000). Opportunity Platforms and Safety Nets: Corporate Citizenship and Reputational Risk. *Business and Society Review*, 105(1), 85-106.

Fombrun, C., Shanley, M. (1990). What's in A Name? Reputation Building and Corporate Strategy. *Academy of Management Journal,33*(2), 233-258.

Fomburn, C. J., Van Riel, C. B. M. (1997). The Reputational Landscape. *Corporate Reputation,* 1(1), 5-13.

Frooman, J. (1999). Stakeholder Influence Strategies. *Academy of Management Review*, 24(2), 191-204.

Fuller, J. B., Marler, B., Hester, K., Frey, L., Relyea, C. (2006)a. Construed External Image and Organizational Identification: A Test of the Moderating Influence of The Need for Self-Esteem. *Journal of Social Psychology*. 146(6). 701-716.

Fuller, J. B., Hester, K., Barnett, T., Frey, L., Relyea, C. (2006)b. Perceived Organizational Support and Perceived External Prestige: Predicting Organizational Attachment for University Faculty, Staff, and Administrators. *The Journal of Social Psychology*, 146(3), 327-347.

Highhouse, S., Lievens, F., Sinar, E. F. (2003). Measuring Attraction to Organizations. *Educational and Psychological Measurement*, 63(6), 986-1001.

Kadıbeşegil, S. (2006). *İtibar Yönetimi*. 2.Baskı. İstanbul: MediaCat Yayınları.

Karaköse, T. (2007). Örgütlerde İtibar Yönetimi. *Akademik Bakış*. Ocak-2007(11). 1-12.

Karatepe, S. (2008). İtibar Yönetimi: Halkla İlişkilerde Güven Yaratma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(23), 77-97.

Larkin, J. (2003). *Strategic Reputation Risk Management*. New York: Palgrave Macmillan.

March, J. G., Simon, H. A. (1958). *Organizations*. New York: Wiley.

Mercan, N. (2015). Ajzen'in Planlanmış Davranış Teorisi Bağlamında Whistleblowing (Bilgi İfşası). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* 7(2), 1-14.

Mignonac, K., Herrbach, O., Guerrero, S. (2006). The Interactive Effects of Perceived External Prestige and Need for Organizational Identification on Turnover Intentions. *Journal of Vocational Behavior,* 69, 477-493.

Mishra, S. K., Bhatnagar, D., D'Cruz, P., Noronha, E. (2012). Linkage Between Perceived External Prestige and Emotional Labor: Mediation Effect of Organizational Identification among Pharmaceutical Representatives in India. *Journal of World Business*, 47, 204-212.

Mishra, S. K. (2013). Perceived External Prestige and Employee Outcomes: Mediation Effect of Organizational Identification. *Corporate Reputation Review*, 16(3), 220-233.

Nakra, P. (2000). Corporate Reputation Management: "CRM" with A Strategic Twist?. Public *Relations Quarterly,* 45(2), 35-42.

Peltekoğlu, F. B. (2007). *Halkla İlişkiler Nedir*? 5. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Penrose, E. (1959). *The Theory of The Growth of the Firm*. 1.Baskı. Oxford: Blackwell Publishing.

Ponzi, L. J., Fombrun, C. J., Gardberg, N. A. (2011). Reptrak Pulse: Conceptualizing and Validating a Short-Term Measure of Corporate Reputation. *Corporate Reputation Review*, 14(1), 15-35.

Reade, C. (2001). Antecedents of Organizational Identification in Multinational Corporations: Fostering Psychological Attachment to The Local Subsidiary and The Global Organization. *International Journal of Human Resource Management*, 12(8), 1269-1291.

Savage, G. T., Nix, T. W., Whitehead, C. J., Blair, J. D. (1991). Strategies for Assessing and Managing Organizational Stakeholders.*Academy of Management Perspective,* 5(2), 61-75.

Su, C. L., Lee. E. M., Lee, Y. D. (2019). An Empirical Research of Environment Management Strategy: Exploring the Relationships among Perceived Corporate Social Responsibility, Organizational Trust, Perceived External Prestige and Organizational Identification. *The International Journal of Organizational Innovation,* 12(1), 245-260.

Şahin, K., Kaplan, T. (2017). Kaynak Tabanlı Görüşten Dinamik Yeteneklere Tarihsel Bir İnceleme. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 105-131.

Tümtürk, S. (2020). *Yabancı Özel Okullarda Örgütsel İtibar Yönetiminin İncelenmesi: Bir Karma Model Araştırması*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ural, E. G. (2002). Değer Yaratan Bir Halkla İlişkiler Çalışması Olarak İtibar Yönetimi. *İstanbul Ticaret Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 83-93.

https://sozluk.gov.tr, (E. T.: 12.10.2022).

ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM VE DEĞİŞİM YÖNETİMİ

Ceren Giderler Karavelioğlu

Giriş

Değişim kavramı, günümüz işletmecilik anlayışı içerisinde her geçen gün daha da önemli bir duruma gelmektedir. 2020 yılı Mart ayına kadar değişimle ilgili her yazıda, değişimin gerek bireysel gerekse de örgütsel anlamda son derece önemli bir unsur olduğu ve bireylerin de örgütlerin de süreklilikleri ve başarıları için değişime ayak uydurmaları gerektiği yer almaktadır. Ancak 2020 yılı itibarıyla karşılaşılan küresel salgın nedeniyle değişim konusuna artık çok daha fazla önem verilmesi ve değişimin çok daha başarılı bir şekilde yönetilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. Dünyanın bir noktasında karşılaşılan olumsuz bir durumun, tüm dünyayı, tüm insanları, tüm işletmeleri ve tüm sistemleri etkilediği ve bu etkiye en kısa zamanda, en iyi tepkiyi verenlerin ise yaşamlarına başarılı bir şekilde devam ettikleri görülmektedir. Bu nedenle işletmelerin, faaliyette bulundukları çevre öncelikli olmak üzere uzak çevrelerini de göz önüne alarak değişimin olası nedenlerini ve sonuçlarını değerlendirmeleri ve bu doğrultuda gerekli revizyonlara gitmeleri gerekmektedir. İşletmelerin, küresel bakış açısıyla faaliyette bulunabilmeleri için yine bu bakış açısına sahip girişimcilere, yöneticilere ve çalışanlara ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu bölümde, değişim ve örgütsel değişim kavramları, değişimin aşamaları, değişimin çeşitleri, değişimin yönetimi ve yönetim modelleri açıklanmakta ve örgütsel değişim ile lider ve insan kaynakları ilişkisi incelenmekte ve değişime direnç konusu yer almaktadır.

1. Örgütsel Değişim Kavramı

Günümüzde örgütleri değişime zorlayan faktörlerin çok güçlü olması, değişimin örgütler açısından zorunluluk hâline gelmesine neden olmaktadır. Bu

- İşleme ve Fikir Üretme Stratejileri: İşleme ve fikir üretme stratejilerinde, diğer taktikler çalışmayabilir veya çok pahalı olabilir. Ancak yaklaşım, göreceli olarak hızlıdır ve direnç sorunlarında pahalı olmayan bir çözüm üretmektedir. Olumsuz tarafı ise eğer insanlar kullanıldıklarını hissederlerse gelecekteki sorunlara öncülük ederler.
- Açık ve Kesin Baskı (Mecburiyet) Stratejileri: Açık ve kesin baskı (mecburiyet) stratejilerinin temeli hızdır ve değişimi başlatanlar, gerekli güce sahip olmalıdırlar, yoksa strateji başarısız olur. Bu stratejinin avantajı, yaklaşımın hızlı olması ve farklı direnç birimlerinin üstesinden gelmesidir. Buna karşılık olarak ise dezavantajı, değişimi yaratanlarla çalışanlar arasında kızgınlık ya da gerginlik varsa bu durumun riskli olmasıdır.

Günümüz işletmelerinin başarısında, örgütlerin değişime karşı gösterdikleri uyum yeteneklerinin önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle işletmelerin değişim karşısında uygun stratejiler belirlemesi ve bu stratejileri çalışanlara aktarabilmesi ancak iyi bir lider ile mümkün olmaktadır. Değişim yönetimi aslında değişimi olabilecek en erken sürede fark eden hatta öngören ve bu doğrultuda yönetim stratejileri oluşturan liderler ile gerçekleşebilir. İşletmenin iletişim içinde bulunduğu her faktörün değişebilmesi temelinde yönetim anlayışına sahip liderlerin gerek çalışma arkadaşlarını belirmesi gerekse de onları yönlendirmesi açısından büyük bir rolü bulunmaktadır. Değişim odaklı düşünen liderler, bunu örgütün bir kültürü hâline getirecek ve değişime ilişkin daha az dirençle karşılaşacak hatta değişimi işletmenin temel işleyişi olarak düşünen çalışanlarla uyum içerisinde olacaklardır. Günümüzde değişime uyum sağlamak artık bir zorunluluk hâline gelmiştir. İşletmelerin üretecekleri ve pazarlayacakları ürün ve hizmetleri belirlemelerinden, kullanacakları üretim faktörlerine ve özellikle de uygulayacakları satış çabalarına kadar her aşamada çevre faktörlerini ve bu faktörlerde meydana gelen değişimleri yakından takip etmeleri ve uygulamalarını bu doğrultuda düzenlemeleri gerekmektedir.

Kaynakça

Akgeyik Tekin (2001), Değişim Yönetimi: İnsan Kaynakları Yönetiminin Yeni Görev Alanı, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 40. Seri, ss.103-122.

Arif Muhammad, Zahid Sarwar, Kashif Uzma Kashif, Sindhu Muzammal Ilyas Sindhu (2017), Role of leader-member exchange relationship in organizational change management: Mediating role of organizational culture, International Journal of Organizational Leadership 6 (2017), pp. 32-41.

Balcı Ali (1995), Örgütsel Gelişme. Ankara : Personel Eğitim Merkez i Yayın No. 18.

Bateh Justin, Castaneda Maria, Farah James E. (2013), Employee Resistance to Organizastional Change, International Journal of Management&Information Systems, V.17, N.2, pp.113-116.

Bay Murat, Akpınar Selahattin (2016), Örgütsel Değişim Yönetimi ve Bir Uygulama, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.8 Sayı.16, ss. 61-70.

Belias Dimitrios, Koustelios Athanasios (2014), The Impact of Leadership and Change Management Strategy on Organizational Culture, European Scientific Journal, Vol.10, N.7, pp.451-470.

Burnes, Bernard (2004), Managing Change: A Strategic Approach to Organisational Dynamics, 4th edition. Prentice Hall, Harlow.

Çelikdemir Zaptçıoğlu Deniz, Paker Tükel İrem (2019), Örgütsel Değişimin Gerçekleşmesinde Örgütsel İletişimin Önemi, İzmir İktisat Dergisi, Cilt: 34 Sayı: 3 Sayfa: 431-441.

Çiçeklioğlu Hüseyin (2020), Örgütsel Değişim ve Değişim Yönetimi, Örgütsel Davranış, Bölüm 22, Editör: İsmail Bakan, Beta Yayınevi.

Çolakoğlu Mürüvvet (2005), Eğitim Örgütlerinde Değişim ve Liderlik, Hasan Ali Yücel Eğilim Fakültesi Dergisi Sayı 1, ss.63-77).

Dinçer Derya (2014), şgörenlerin Algıladıkları Liderlik Tarzlarının Örgütsel Değişim ve Yaratıclık Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Dursun, Emin (2007), Örgütsel Değişim ve Değişim Karsısında Bireysel Direnç., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğmuş Nihat, Sayın Züleyha (2022), Türkiye'de Örgütsel Değişim ve Örgüt Geliştirme Alanındaki Bilimsel Çalışmaların Bibliyometrik Analizi, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜİİBFD Cilt13, Kongre ÖzelSayısı, 2022, ss.327-350.

Güleş Hasan Kürşat, Burgess Thomas F. (2000), Günümüz İşletmelerinde Değişim Yönetimi: Yöntemler ve Uygulanabilirliği, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt14, Sayı,1, ss.101-114.

İlhan Ahmet (2017), Örgütlerde Değişim Yönetimi ve Değişime Karşı Direncin Üstesinden Gelmek İçin Geliştirilen Stratejiler, Social Sciences Studies Journal, Vol:3, Issue:6, pp.1117-1129.

İraz Rıfat, Şimşek Göksel (2004), Örgütsel Değişimin Gerçekleştirilmesinde Liderliğin Rolü: Transformasyonel Lidelrik İncelemesi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, ss.99-117.

Jansson, Noora (2013), Organizational change as practice: a critical analysis, Journal of Organizational Change Management Vol. 26 No. 6, pp. 1003-1019.

John W. Moran and Baird K. Brightman (2000), Leading organizational change, Journal of Workplace Learning: Employee Counselling Today, Volume 12 . Number 2 . 2000 . 66±74.

KARABAL Cem (2018), Değişime Direnç, Örgütsel Hafıza ve Vazgeçme Arasındaki İlişkiler, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-dergi Cilt 1 - Sayı 2, ss.6-24)

Karakuş Şenay, Yardım Mecbure (2014), Algılanan Örgütsel Değişim, Belirsizlik, İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler, İş ve İnsan Dergisi, C.1, S.1, ss.21-31.

Kavanagh Marie H., Ashkanasy Neal M. (2006), The Impact of Leadership and Change Management Strategy on Organizational Culture and Individual Acceptance of Change during a Merger, British Journal of Management, Vol. 17, pp.81–103.

Koç Zeynep (2014), Örgütsel Değişim, Değişim Yönetimi ve Örgütsel Davranışlar Üzerine Örnek Bir Uygulama, Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Koçel, Tamer, (2011), İşletme Yöneticiliği, 13. Baskı, istanbul: Beta Basım Yayın.

Kurt Lewin (1948), Research center for group dynamics, New York: Harper&Brothers.

Moran John W. Brightman Baird K. (2000), Leading organizational change, Journal of Workplace Learning: Employee Counselling Today, Volume 12 . Number 2, pp. 66±74.

Moran, John W., Brightman, Baird K. (2001), Leading organizational change. Career Dev. Int. 6 (2), pp.111–118.

Oswick Cliff, Grant David, Michelson Grant, Wailes Nick (2005), Looking forwards: discursive directions in organizational change, Journal of Organizational Change Management Vol. 18 No. 4, pp. 383-390.

Özkara, Belkıs (1999), Evrimci ve Devrimci Örgütsel Değişim, İleri Ofset, Afyon, 21s.

Özmen, F. , Sönmez, Y. (2007). Değişim Sürecinde Eğitim Örgütlerinde Değişim Ajanlarının Rolleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 177-198.

Öztop Sezai (2014), Kurumsal Aidiyet Bilincinin Çalışanların Örgütsel Değişim Algısı Üzerine Bir Çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, s.299-316.

Öztürk Azim, Ünlücan Doğan (2001), Kriz Dönemlerinde Örgütsel Değişim Yönetimi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, N.8, S.8, ss.238-248.

Revenio C. Jalagat (2016), The Impact of Change and Change Management in Achieving Corporate Goals and Objectives: Organizational Perspective, International Journal of Science and Research, Volume 5 Issue 11, November 2016.

Richard Soparnot (2011), The concept of organizational change capacity, Journal of Organizational Change Management Vol. 24 No. 5, pp. 640-661.

Sabuncuoğlu, Zeyyat, Tüz, Melek V. (1998), Örgütsel psikoloji. Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Saylı Halil, Tüfekçi Ahmet (2008), Başarılı Bir Örgütsel Değişimin Gerçekleştirilmesinde Dönüştürücü Liderliğin Rolü, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 30, ss.193-210.

Serinikli Nilüfer, (2021), COVİD 19 Salgın Sürecinde Örgütsel Değişim: Uzaktan/Evden Çalışma Modeli, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 1, ss.277-288.

Stouten Jeroen, Rousseau Denise M., Cremer David De (2018), Succesful Organizational Cahnge: Integrating The Management Practice and Scholarly Literatures, Academy of Management Annals, Vol.12, N.2, pp.752-788.

Tokat Bülent, Kara Hakan, Karaa M. Yekta (2013), A-B Tipi Kişilik Özelliklerine Sahip İşgörenlerin Olası Bir Örgütsel Değişime Yatkınlıklarının İncelenmesi, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8, ss. 1973-1988.

Tokat, Bülent (2012), Örgütlerde Değişim ve Değişimin Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Töremen, Fatih (2002), Eğitim örgütlerinde değişimin engel ve nedenleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(1), 185-202.

Tunçer Polat (2011), Örgütsel Değişim ve Liderlik, Sayıştay Dergisi, S.80, 57-83.

Tunçer Polat (2013), Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(1), 373-406.

Tunçer Polat (2013), Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol.32, I.1, ss.373-406.

Ünal Faruk Ömer (2012), İnsan Kaynakları Profesynelinin Değişim Yönetimi Rolleri: Değişim Ajanı Bağlamında Bir Değerlendirme, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Güz 2012, Cilt:8, Yıl:8, Sayı:2, 8, ss.83-105.

Yeşil Abdullah (2018), Örgütlerde Değişimin Önemi ve Değişim Yönetimi Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme, Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 5, s.307-323.

Zadeoğlulları Selin (2010), Örgütsel Değişime Açıklık ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

ÖRGÜT, TEKNOLOJİ VE İNOVASYON

Mehmet Özgür Demirol - Mustafa Tefek

Giriş

Örgütler, bireylerin çabalarının koordinasyonu sonucunda ortaya çıkar. Örgütler, bilinçli bir faaliyetler topluluğu olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilmesi gereken amaçları bir düzen çerçevesinde yerine getiren yapılardır. Düzen kavramı, niteliksel açıdan bir işleyiş sistemini ifade eder. Toplumsal birimler olarak sosyal bir çevrede varlığını sürdürürler. Örgütler; bireylerin ihtiyaçlarını daha etkin karşılama, sinerjiyi ortaya çıkarma ve daha fazla güvenlik sağlayarak aidiyet ihtiyaçlarını giderme işlevlerini gerçekleştirirler (Genç, 2004). Sanayi devriminden sonra daha da gelişen ve bulunan icat ve buluşlar ile her geçen gün ilerleyen teknoloji kavramının etkilemediği veya iç içe olmadığı bir örgüt, çağımızda düşünülmemektedir. Örgütler, kendi hayatını devam ettirebilmek amacıyla içinde bulunduğu çevreye, koşul ve zamana uyum sağlamalıdırlar. Örgüt çevresindeki teknolojik değişimleri takip etmek, onlardan yararlanmak ve kendini geliştirerek dönemin gerisinde kalmamak amacıyla her türlü çabayı göstermelidir. Dolayısıyla teknoloji unsuru bakımından eksiklikler taşıyan örgütsel değişim süreçleri, örgütler açısından tam anlamıyla faydalı olamayabilir. Sosyal çevre içeresinde gelişmeleri takip etme açısından teknoloji ile iç içe olması gerekmektedir. Bu açıdan yaşanan her gelişme takip edilmeli ve mevcut sektörel durumda yaşanan kültürel, yapısal ve işlevsel vb. gibi dinamiklerde ortaya çıkan değişimler hatta daha önce var olmayan ihtiyaç dolayısıyla ortaya çıkan sektörlerin takip edilmesi örgüt açısından büyük önem taşımaktadır (Şekkeli, 2020:577).

Teknik kelimesi anlam olarak "meydana getirme bilgisi" yani fiziksel insan yapımı nesneler anlamında alet ve temel makinalar üretme olarak ifade

ve pazarlama inovasyonu yapılmadan sosyal sistemin de gelişmesi mümkün değildir. Toplumsal inovasyonun yetersiz kaldığı durumlarda, diğer inovasyon türleri ekonomik ve toplumsal şartların iyileştirilmesine katkı sağlayamamaktadır. Ayrıca inovasyon, içinde bulundurduğu farklılığın, yeniliğin ve değişikliğin büyüklüğüne göre radikal veya artımsal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kısaca değinmek gerekirse; inovasyon faaliyetleri, radikal fikirler sonucu daha önce yapılmamış ürün, hizmet veya yöntemlerin büyük girişimlerle oluşturulması durumudur. Bu durumda radikal inovasyon olarak geçmekte ya da adım adım yapılan bir süreç şeklinde ilerleyerek geliştirme ve iyileştirme faaliyetlerini içeriyorsa artımsal inovasyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

7.5. Örgütsel İnovasyon Kavramı ile İlişkili Diğer Kavramlar

Literatürdeki çalışmalarda, inovasyon (yenilik); uyum, süreç, hizmet, belirsizlik, teknoloji, ürün, fırsat, değişim, iletişim, duyarlılık, liderlik, sorgulama, risk alma, güvenilirlik, örgüt kavramı, yeni fikirlere açık olma, liderlik, ilerleme, işlevsellik, gerçekleştirme koşulları, vizyon ve liderlik, uygun yapı, stratejik bireyler, takım çalışması, yüksek katılımcı, yaratıcı, girişimcilik kavramları olarak yer almaktadır (İncebacak, Tungaç ve Yaman, 2018).

Kaynakça

Akalın, Ş. H. (2007). Innovation, İnovasyon: Yenileşim. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, *93*(666), 483-486.

Aktaş, M. & Şener, İ. (2012). Koşul Bağımlılık Kuramı. *H. Cenk Sözen, H. Nejat Basım (Der.), Örgüt Kuramları (ss. 91-116). İstanbul: Beta Yayıncılık*

Akyürek, M. İ. (2020). İnovasyon ve liderlik. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, *3*(1), 15-24.

Altıntaş, F. F. (2020). İnovasyonun Ekonomik Büyümeyi Etkilemesine Yönelik Bir Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması: G20 Grubu Ülkeleri Örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*, *8*(4), 723-763.

Aslaner, E. (2010). Örgütsel değişim ve yenilikçilik: Bir özel okul örneği. Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.

Bulut, Ç. ve Arbak, H. (2012). İnovasyon, Direnç ve İletişim: Kavramsal Bir Tartışma, S.Karaata (editör), Yenilik- Yenileşim- İnovasyon Dünyasına Bir Yolculuk, EGİAD Yayınları.

Cobutoğlu, R. (2016). Koşul bağımlılık kuramı, kurumsal kuram ve konfigürasyon teorisi üzerine kavramsal bir çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.

Demir, H., & Okan, H. (2009). Teknoloji, Örgüt Yapısı ve Performans Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *10*(1), 57-72.

Demirci, E, A. (2016), Temel Kavramlar, C, Uzkurt ve A, E, Demirci, Yenilik Yönetimi, 2-16, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.

Dinçerden, E. (2018). Enformasyon Sistemleri Yönetimi Perspektifinden Kurumsal Örgüt Kültürü. Selçuk İletişim, 11(1), 179-189.

Durğun, S. (2006). Örgüt kültürü ve örgütsel iletişim. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(2), 112-132.

Elçi, Ş. (2007). İnovasyon: kalkınma ve rekabetin anahtarı. *Technopolis Group, Ankara*, 2-87.

Elibol, H. (2005). Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletmelerin Organizasyon Yapıları Üzerindeki Etkileri . Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (13) , 155-162 .

Erdem, B., Gökdeniz, A., ve Met, Ö. (2011). Yenilikçilik ve İşletme Performansı İlişkisi: Antalya'da Etkinlik Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *26*(2), 77-112.

Fedotova, N. (2005). Organizasyon Yapısı ve Teknoloji. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Genç, N. (2004), Yönetim ve Organizasyon-Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar, Ankara: Seçkin

Güçlü, N. (2003). Örgüt Kültürü. Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6, 147-159.

Günay, D. (2017). Teknoloji nedir? Felsefi bir yaklaşım. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, (1), 163-166.

Gürel, G. (2011). Örgütsel Öğrenme, Dönüşümcü Liderlik, Pazar Yönlendirmesi ve Örgütsel İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkilerinin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gürkan, N., ve Gürkan, S. (2017). Yenilikçilik Kavramının İşletmelerin Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *13*(13), 213-226.

Izgar, H. (2014). Endüstri ve örgüt psikolojisi. Eğitim Yayınevi.

İncebacak, B. B., Tungaç, A. S.,ve Yaman, S. (2018). Sınıf öğretmenlerinin gözünden eğitimde yenilik ve inovasyon kavramlarına bir bakış: Metafor analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Eğitim Dergisi*, *3*(2), 19-29.

Karaöz, M., & Albeni, M. (2003). Ekonomik kalkınma ve modern yenilik teorisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(3), 27-48.

Kılavuzu, O. (2005). Yenilik verilerinin toplanması ve uygulanması için ilkeler, 3. Baskı. *Ankara: OECD ve Eurostat Ortak Yayımı*.

Naktiyok, A. (2007). Yenilik yönelimi ve örgütsel faktörler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 21(2), 211-230.

Onağ, A. O. (2009). Örgütsel kültür ile yenilikçi odaklı örgütsel faktörler arasındaki ilişki. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Celal Bayar Üniversitesi, SBE Yönetim ve Oragnizasyon Anabilim.

Öncü, M., Bayat, M., Kethüda, Ö., ve Zengin, E. (2015). Yenilik ve Müşteri Performansının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi: Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinde Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *37*(1), 149-164.

Özdevecioğlu, M., ve Biçkes, M. (2012). Örgütsel Öğrenme ve İnovasyon İlişkisi: Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (39), 19-45.

Paksoy, H. M., ve Ersoy, N. (2016). Antalya'da Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde İnovasyon ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *15*(2)

Seçilmiş, N. (2020). Ar-Ge, Yenilikçi Yapı ve İktisadi Kalkınma, M.A. Kara ve M. Baylan (Editörler), Kalkınma Yazıları Teori ve Uygulama, 129-151, İktisad Publishing House, Gaziantep.

Slevin, D. P., & Covin, J. G. (1997). Strategy formation patterns, performance, and the significance of context. Journal of management, 23(2), 189-209.

Şekkeli, Z. H. (2020). Örgüt ve Teknoloji. Örgütsel Davranış. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 561-594.

Tekin, Y., ve Durna, U. (2012). Otel İşletmelerinde Yenilik Yönetimi Uygulamaları Alanya'da Beş ve Dört Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, *4*(3), 93-110.

Uzkurt, C. (2010). İnovasyon yönetimi: inovasyon nedir, nasıl yapılır ve nasıl pazarlanır. *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı*, *39*, 37-51.

Yavuz, Ç. (2010). İşletmelerde İnovasyon-Performans İlişkisinin İncelenmesine Dönük Bir Çalışma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5 (2), 143-173.

Yücel, E, (2019), İşletmelerin Yenilik Performansının Arttırılmasında Üniversite- Sanayi İşbirliğinin Rolü: Ar-Ge veya Tasarım Merkezlerine Sahip İşletmeler Üzerine Bir Uygulama, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yıldırım, K. (2014). Mekanik-organik örgütsel yapı değişkenleri perspektifiyle 6528 sayılı kanunun okulların örgütsel yapısında yaratabileceği değişimin incelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [Educational Administration: Theory and Practice], 20(3), 359-391.

DİJİTAL ÇAĞDA İŞLETMECİLİK

Editörler
Berat Çiçek
Erman Kılınç
Yusuf Emre Karakaş

nobel

DİJİTAL ÇAĞDA İŞLETMECİLİK

Editörler: Berat Çiçek - Erman Kılınç - Yusuf Emre Karakaş

Yayın No.: 4734
İşletme No.: 338
E-ISBN: 978-625-397-049-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çiçek, Berat., Kılınç Erman., Karakaş, Yusuf Emre.
Dijital Çağda İşletmecilik / Editörler: Berat Çiçek - Erman Kılınç - Yusuf Emre Karakaş
1. Basım, X + 302 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
E-ISBN: 978-625-397-049-9
1. İşletme 2. Dijital İşletme 3. Dijital Çağ

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

DİJİTAL (E-) GİRİŞİMCİLİK **1**
Dr. Öğr. Üyesi Erman Kılınç

GİRİŞ 1
1. GELENEKSEL GİRİŞİMCİLİK 2
2. DİJİTAL GİRİŞİMCİLİK 5
2.1. Dijital Girişimciliğin Gelişimi 6
2.2. Dijital Girişimciliğin Avantajları ve Girişimcileri Dijitalleşmeye İten Faktörler 8
2.3. Dijital Girişimcilik Türleri 9
2.4. Geleneksel ve Dijital Girişimcilik Arasındaki Farklar 11
3. DİJİTAL GİRİŞİMCİLİĞİN İNŞASI, BAŞARILI ÖRNEKLER VE ÜLKEMİZDEN İSTATİSTİKLER 12
SONUÇ 15
KAYNAKÇA 16

DİJİTAL ÇAĞDA LİDERLİK: DİJİDER **19**
Dr. Öğr. Üyesi Vedat Almalı

GİRİŞ 19
1. DİJİTAL ÇAĞ 21
2. LİDERLİK 27
3. DİJİTAL LİDERLİK 30
4. SANAL EKİPLER 35
5. ETKİN DİJİTAL LİDERLİK İÇİN ÖNERİLER 36
SONUÇ 38
KAYNAKÇA 40

DİJİTAL ÇAĞDA STRATEJİK YÖNETİM **43**
Dr. Öğr. Üyesi İnan Kaynak

GİRİŞ 43
1. STRATEJİ KAVRAMI 44
2. STRATEJİK YÖNETİM 45
3. STRATEJİK YÖNETİM SÜRECİ 51
3.1. Stratejik Bilinç 51

3.2. Stratejik Planlama 52
3.3. Stratejik Analiz 54
3.4. Stratejik Yönlendirme 56
3.5. Strateji Oluşturma 57
3.6. Stratejilerin Uygulanması ve Kontrolü 58
4. DİJİTALLEŞME VE STRATEJİK YÖNETİM 59
SONUÇ 61
KAYNAKÇA 63

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ 4.0 73
Öğr. Gör. Dr. Ahmet Aknar - Doç. Dr. Ali Bayram

GİRİŞ 73
1. GELENEKSEL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ (İKY) VE İKY 4.0 74
1.1. Yapay Zekâ ve İKY 4.0 76
1.2. Robotik Süreç Otomasyonu ve İKY 4.0 77
1.3. Sanal Gerçeklik, Artırılmış Gerçeklik ve Oyunlaştırma ve İKY 4.0 78
1.4. Nesnelerin İnterneti ve İKY 4.0 79
1.5. Bulut Bilişim ve İKY 4.0 80
1.6. İnsan Kaynakları Analitiği ve İKY 4.0 80
2. DİJİTALLEŞME EKSENİNDE İKY FONKSİYONLARI 81
2.1. İKY 4.0 ve İş Analizi 81
2.2. İKY 4.0 ve İK Planlaması 82
2.3. İKY 4.0 ve E-İşe Alma 82
2.4. E-İşe Alım Sürecinin Avantajları ve Dezavantajları 83
2.5. İKY 4.0 ve Performans Yönetimi 84
2.6. İKY 4.0 ve Performans değerlendirme 84
2.7. İKY 4.0 ve Koçluk 84
2.8. İKY 4.0 ve Hedef Belirleme 85
2.9. İKY 4.0 ve Eğitim ve Geliştirme 85
2.10. İKY 4.0 ve Yeni Çalışanın İşe Uyum Programı (Onboarding) 85
2.11. İKY 4.0 ve Çalışan Gelişimi 86
2.12. İKY 4.0 ve Yönetim Geliştirme 86
3. İKY 4.0'IN ÖNÜNDEKİ ENGELLER 87
3.1. Yönetsel Zorluklar 87
3.2. Organizasyonel Zorluklar 87
3.3. Teknik Zorluklar 88
3.4. Yasal Zorluklar 88

SONUÇ 89
KAYNAKÇA 91

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ 95
Öğr. Gör. Dr. Ramazan Çoban

GİRİŞ 95
1. YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ KAVRAMI 96
2. YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ 100
3. YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN TÜRLERİ 105
3.1. Üretim Yönetim Bilgi Sistemi 105
3.2. Pazarlama Yönetim Bilgi Sistemi 106
3.3. Finansal Yönetim Bilgi Sistemi 106
3.4. İnsan Kaynakları Yönetim Bilgi Sistemi 107
3.5. Karar Destek Sistemi 107
3.6. Üst Düzey Yönetici Bilgi Sistemi 108
4. YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE UYGULANMASI 109
5. KARAR VERME SÜRECİ VE YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ 110
6. YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN ÖRGÜTSEL PERFORMANSA ETKİSİ 113
6.1. Yönetim Bilişim Sistemlerinin Faydaları 113
6.2. Yönetim Bilişim Sistemleri ile İlgili Sorunlar 115
SONUÇ 116
KAYNAKÇA 118

KALİTE 4.0 123
Dr. Öğr. Üyesi Meral Çalış Duman

GİRİŞ 123
1. ENDÜSTRİ 4.0 VE KALİTE 124
1.1. Endüstri 4.0 Kavramı 124
1.2. Endüstri 4.0'ın Kalite Üzerine Etkileri 125
2. KALİTE 4.0 130
2.1. Kalite 4.0'ın Tarihsel Evrimi 130
2.2. Kalite 4.0 Kavramı 134
2.3. Kalite 4.0 Boyutları 137
2.4. Kalite 4.0 Anahtar Bileşenleri 139
2.5. Kalite 4.0'ın Faydaları 142
2.6. Kalite 4.0 Uygulama Zorlukları 145
2.7. Kalite 4.0 Becerileri 146
3. STRATEJİK VE ULUSLARASI REKABET AÇISINDAN KALİTE 4.0 147

SONUÇ 150
KAYNAKÇA 151

DİJİTAL PAZARLAMA 155
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Emre Karakaş

GİRİŞ 155
1. PAZARLAMA VE DİJİTALLEŞME 156
1.1. Pazarlamanın Tarihsel Gelişimi 156
1.2. İnternet ve Dijital Dönüşüm 158
2. DİJİTAL PAZARLAMA 160
2.1. Dijital Pazarlama Kavramı 160
2.2. Dijital Pazarlamanın Avantajları 163
2.3. Dijital Pazarlamanın Dezavantajları 164
2.4. Dijital Pazarlama Karması 165
2.5. Dijital Pazarlamada Kullanılan Kanallar 167
2.5.1. Sosyal Medya Pazarlaması 167
2.5.2. Arama Motoru Pazarlaması 169
2.5.3. Mobil Pazarlama 170
2.5.4. İçerik Pazarlaması 171
2.5.5. E-Posta Pazarlama 171
2.5.6. Fijital Pazarlama 172
SONUÇ 173
KAYNAKÇA 174

TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ 179
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Güçlü

GİRİŞ 179
1. TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ 180
1.1. Tedarik, Tedarik Zinciri ve Tedarik Zinciri Yönetimi 180
1.2. Tedarik Zinciri Yönetiminde Değişim ve Dijitalleşme 181
2. DİJİTAL TZY TEKNOLOJİLERİ VE SİSTEMLERİ 183
2.1. Dijital TZY Teknolojileri ve Bilgi Sistemleri 185
2.1.1. Dijital TZY Teknolojileri 185
2.1.2. Dijital TZY Bilgi Sistemleri 187
2.2. Dijital TZY Araçlar ve Bilişim Trendleri 190
SONUÇ 192
KAYNAKÇA 192

ELEKTRONİK TİCARET 195
Dr. Neslihan Şimşek Ilkım

GİRİŞ 195
1. ELEKTRONİK TİCARET KAVRAMI VE KAPSAMI 196
1.1. Elektronik Ticaret Yeteneği 197
1.2. Elektronik İş Kavramı 199
2. ELEKTRONİK TİCARETİN ARAÇLARI 200
3. ELEKTRONİK TİCARET TÜRLERİ 203
3.1. İşletmeden İşletmeye E-Ticaret 203
3.2. İşletmeden Tüketiciye E-Ticaret 204
3.3. Tüketiciden Tüketiciye E-Ticaret 206
4. ELEKTRONİK TİCARETİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER 206
4.1. Ekonomik Engeller 207
4.2. Hukuki Engeller 208
4.3. Teknolojik Engeller 209
4.4. Güvenlik Engeli 209
4.5. Bilişsel Engeller 210
5. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK TİCARET 210
SONUÇ 214
KAYNAKÇA 215

DİJİTAL ÇAĞDA MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ 219
Dr. Öğr. Üyesi Edip Doğan

GİRİŞ 219
1. MÜŞTERİ VE MÜŞTERİ DEĞERİ (CUSTOMER VALUE) KAVRAMLARI 220
2. MÜŞTERİ TATMİNİ 223
3. MÜŞTERİ ŞİKÂYETLERİ VE ŞİKÂYET YÖNETİMİ 224
4. MÜŞTERİ İHTİYAÇ VE BEKLENTİLERİ 226
5. MÜŞTERİ İLETİŞİMİ 230
6. MÜŞTERİ MERKEZLİ OLMAK/MÜŞTERİNİN ÖNEMİ 232
7. MÜŞTERİ SADAKATİ 234
8. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ (MİY) KAVRAMI VE MİY'İN ÖNEMİ 235
9. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNİN GELİŞİMİ 238
SONUÇ 239
KAYNAKÇA 240

BİR VARLIK OLARAK YAZILIMLARIN ELE ALINMASI VE HASILATININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ 245
Öğr. Gör. Dr. Can Fidancan - Dr. Kadir Gülçin

GİRİŞ 245
1. İKTİSADİ VARLIK OLARAK YAZILIMLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ 246
1.1. Elde Edilme Yöntemine Göre Yazılımların TMS ve TFRS Kapsamında Muhasebeleştirilmesi 247
1.2. Kullanım Amacına Göre Üretilen Yazılımların TMS ve TFRS Kapsamında Muhasebeleştirilmesi 250
2. YAZILIMLARIN TMS VE TFRS KAPSAMINDA DEĞERLEMESİ VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ 253
3. YAZILIMLARA İLİŞKİN HASILATIN TMS VE TFRS KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ 260
SONUÇ 262
KAYNAKÇA 263

TÜRKİYE'DE SEKTÖRLERDE TEKNOLOJİ KULLANIMININ FİNANSAL PİYASALAR VE BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ 265
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Güler - Doç. Dr. Ahmet Şit

GİRİŞ 265
1. LİTERATÜR ÖZETİ 267
1.1. Data ve Metodoloji 271
2. BULGULAR 273
SONUÇ 275
KAYNAKÇA 276

DİJİTAL HALKLA İLİŞKİLER 279
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad Erkal - Doç. Dr. Faruk Temel

GİRİŞ 279
1. DİJİTAL ORTAMDA HALKLA İLİŞKİLER ANLAYIŞININ GELİŞİMİ 281
2. DİJİTAL HALKLA İLİŞKİLER 284
2.1. Dijital Halkla İlişkilerde Amaçlar ve Araçlar 287
2.1.1. Sosyal Paylaşım Ağlarında Halkla İlişkiler 289
SONUÇ 293
KAYNAKÇA 294

ÖZ GEÇMİŞLER 297

DİJİTAL (E-) GİRİŞİMCİLİK

Dr. Öğr. Üyesi Erman Kılınç[1]

GİRİŞ

Girişimcilik, toplumların ekonomilerine yön veren ve gelişmiş ülkelerin üzerinde önemle durduğu bir olgudur. Öyle ki girişimcilik, Klasik Endüstri teoreminde yer alan üç üretim faktörüne (emek, sermaye ve doğal kaynaklar) dördüncüsünü ekleterek modern ekonomideki yerini almıştır. Bu durum, girişimcinin yeni iş olanakları sağlaması, yeniliklere öncülük etmesi, örgütsel rekabeti destekleyerek mikro ve makro ölçekli ekonomilerin baş aktörü olmasından ileri gelmektedir. Girişimciliğin diğer önemli yanı ise çok düşük sermayelerle hayata geçirilebildiği için hemen herkes tarafından uygulanabilir olmasıdır.

Kısıtlı imkânlarla yola çıkarak devasa bütçelerin yönetildiği girişimcilik örnekleri dünya genelinde mevcuttur ve bunlar parlak bir fikri olup da harekete geçmekte zorlanan diğer bireylere ilham vermektedir. Jack Ma'nın Alibaba'sı, Pierre Omidyar'ın eBay'ı, Steve Jobs'ın Apple'ı, Jeff Bezos'un Amazon'u, Ingvar Kampard'ın IKEA'sı, Howard Schultz'un Starbucks'ı gibi bugün hemen herkesin bildiği pek çok, çok uluslu şirket girişimcilik yoluyla kurulmuştur.

Günümüzde dünya genelinde 582 milyon girişimcinin olduğu ve bunların yarısının iş hayatına kendi evlerinden başladığı bilinmektedir. Dünya Bankası raporuna göre, küresel ekonominin %90'ını girişimcilerin kurduğu küçük ve orta boy işletmeler (KOBİ'ler) oluşturmaktadır. Dahası, KOBİ'ler küresel iş gücünün %50'sini istihdam etmektedir (Brimco, 2022).

Bu denli önemli işlevlere sahip olan girişimcilik, 1990'lı yıllardan itibaren zorunlu dönüşüme uğramıştır. Küreselleşen yeni dünya düzeninde giderek yaygınlaşan internet, mobil cihazlar ve diğer teknolojik olanaklar işletmeler açısından dönüşümü bir mecburiyet hâline getirmiştir. Zira çevrim içi alışveriş

[1] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Ulukışla Meslek Yüksekokulu, Ulukışla/NİĞDE, Orcid: 0000-0001-7065-5916 Email: ermankilinc@ohu.edu.tr

culları genellikle 20 ve 30'lu yaşlarda, dünyanın geleceğini görebilen, bilişimin değerini kavramış, kendi fikirlerine sonuna kadar inanan ve onları hayata geçirebilecek azim ve kararlılıktaki girişimcilerdir. Ülkemizde de Hepsiburada, Sahibinden, Trendyol, Onedio, Yemeksepeti gibi başarılı girişim örnekleri mevcuttur ve bunların sayısı giderek artmaktadır.

Yukarıda isimleri sayılan ve isimlerini tek tek yazmanın mümkün olmadığı sayısız girişimin ortak özelliği, dijital araçları etkin bir şekilde kullanabilmeleridir. Bu sayede girişimler yönetim, üretim, depolama, lojistik, insan kaynakları, müşteri ilişkileri, pazarlama gibi örgütsel faaliyetleri dijital mecralarda yürütmeye başlamıştır. Bahsi geçen girişimlerin yazında genel kabul gören adı dijital veya elektronik (e-) girişimdir.

Küresel istihdam üzerindeki etkileri, devletlere sağladıkları gelirler, teknolojinin getirdiği nimetler, insanların mutluluğu, üretim ve hizmetlerde verimlilik, iş yapma biçimlerindeki farklılaşma gibi pek çok faydayı bünyesinde barındıran dijital girişimler, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı pek çok devlet tarafından ciddi bir biçimde desteklenmektedir.

Ancak ticari hayatta durum her zaman istendiği gibi gitmemekte ve değişime ayak uyduramamanın bedelleri çok ağır olabilmektedir. Dünyanın en başarılı girişimleriyken zaman içerisinde her şeyin tersine döndüğü örnekler arasında Nokia, Ericsson, Motorola, Commodore, General Motors, Pan Am, Chrysler, Parmalat, Sega, Kodak, Sanyo ve Lehman Brothers yer almaktadır. Bu durum, dijital ekonominin giderek ağırlığını hissettirdiği yeni dünya düzenine ayak uydurmanın tüm girişimler açısından bir zorunluluk olduğunun ispatıdır. Bu ise ancak dijital girişimcilikle mümkündür.

KAYNAKÇA

Ang, C. (2021). *Timeline: Key events in the history of online shopping.* Retrieved from https://www.visualcapitalist.com/sp/history-of-online-shopping/ (12.12.2022).

Aydınlık, A. Ü. (2015). *Girişimcilik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Brimco (2022). *Business statistics you should know in 2022*. Retrieved from https://www. brimco.io/business-statistics-to-know-in-2022/ (18.11.2022).

Carrier C., Raymond L., & Eltaief A. (2004). Cyberentrepreneurship: A multiple case study. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, *10*(5), 349-363.

Cezayirlioğlu, A. B. (2015). Dijital dünya ve gelecek: Hemen şimdi!. Erişim https://medium.com /@andacbaran/dijital-d%C3%BCnya-ve-%C5%9Firketler-1640cd73105d (4.11.2022).

Dy, A. M. (2019). Levelling the playing field? Towards a critical-social perspective on digital entrepreneurship. *Futures*, 135, 1-16.

Ekiyor, A. & Altan, F. (2022). Dijital girişimcilik. *Dijitalleşme 2* içinde (ss. 95-108). İstanbul: Efe Akademi Yayıncılık.

Guthrie, C. (2015). The digital factory: A hands-on learning project in digital entrepreneurship. *Journal of Entrepreneurship Education*, *17*(1). 115-133.

Hull, C. E., Hung, Y, C., Hair, N., Perotti, V., DeMartino, R. (2007). Taking advantage of digital opportunities: A typology of digital entrepreneurship. *International Journal of Networking and Virtual Organisations, 4*(3), 290-303.

Jelonek, D. (2015). The role of open innovations in the development of e-entrepreneurship. *Procedia Computer Science Direct*, 65, 1013-1022.

Kişi, N. (2018). Dijital çağda yeni bir girişimcilik yaklaşımı: Dijital girişimcilik. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19*(2), 389-399.

Kollmann, T., Kleine-Stegemann, L., de Cruppe, K., & Then-Bergh, C. (2022). Eras of digital entrepreneurship. *Business and Information Systems Engineering, 64*(1), 15-31.

Matlay, H., & Westhead, P. (2007). Innovation and collaboration in virtual teams of e-entrepreneurs: case evidence from the European tourism industry. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation, 8*(1), 29-36.

Özay, E. & Kök, S. B. (2022). Yeni nesil girişimcilik örneği olarak dijital girişimcilik ve girişimcilerin dijital özellikleri. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 9*(1), 211-246.

Özbek, A., Esmer, Y., & Şaylan, O. (2020). Türk hazır giyim işletmeleri ve Türk moda tasarımcılarına yönelik bir e-girişimcilik model önerisi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 182-195.

Sambamurthy, V., Bharadwaj, A., & Grover, V. (2003). Shaping agility through digitaloptions: Reconceptualizing the role of information technology in contemporaryfirms. *Management Information Systems Quarterly, 27*(2), 237–263.

Shopify (2022). Top 10 most popular social media platforms in 2023. Retrieved from https://www.shopify.com/blog/most-popular-social-media-platforms (17.12.2022).

Tekin, İ. Ç. & Küsbeci, P. (2021). Dijital dönüşüm sürecinde yükselen bir değer: Dijital girişimcilik. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 81-102.

Ticaret Bakanlığı (2022). *İstatistikler*. Erişim https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler (2.01.2023).

Timuroğlu, M. K. & Çakır, S. (2014). Girişimcilerin yeni bir girişim yapma niyetlerinin risk alma eğilimi ile ilişkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(2), 119-136.

Walker, H. (2006). The virtual organisation: a new organisational form?. *International Journal of Networking and Virtual Organisations, 3*(1), 25-41.

Walsh, S. (2022). The top 10 social media sites & platforms 2022. Retrieved from https://www.searchenginejournal.com/social-media/biggest-social-media-sites/ (9.12.2022).

Wang, R. (2014). Five steps to starting your digital transformation ınitiative. Retrieved from https://enterpriseirregulars.com/75009/five-steps-to-starting-your-digital-transformation-initiative/ (25.11.2022).

Wikipedia (t.y.). *Vikipedi*. Erişim https://tr.wikipedia.org/wiki/Anasayfa (17.12.2022).

Zaheer, H., Breyer, Y., & Dumay, J. (2019). Digital entrepreneurship: An interdisciplinary structured literature review and research agenda. *Technological Forecasting and Social Change*, 148, 1-20.

DİJİTAL ÇAĞDA LİDERLİK: DİJİDER

Dr. Öğr. Üyesi Vedat Almalı[1]

Liderlik duruma özgüdür ve tek bir liderlik yaklaşımı yoktur. Liderlik günün ihtiyaçlarına göre uyarlanmalı ve fırsatları en iyi şekilde değerlendirmek ve tehditlerle mücadele etmek için şekillendirilmelidir. Liderliğin tek değişmez gerçeği, insanların gerçekten önemli olduğudur ve liderin görevi, insanların çalışma hayatlarına hâkim olan karmaşıklığı müzakere etmelerine yardımcı olmaktır (Bolden ve O'Regan, 2016).

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz dönemde bilgi iletişim teknolojileri yaşamımızın birçok alanını etkilemektedir. Yaşam şeklimizi, iletişim biçimimizi, çalışma hayatımızı, öğrenme yöntemimizi ve iletişim kurma biçimlerimizi etkiledi ve yeniden düzenlenmesine sebep oldu. Özellikle dijital teknolojiler ve bunun sonucunda bilgi yönetimi ve kullanımında ortaya çıkan yetenekler, tüketiciler ve şirketler için sürekli yeni, gelişen ürün ve hizmetler akışı yarattı. Birçok kuruluş ve birey teknolojik olarak bağımlı hâle geldi ve teknoloji, örgütsel operasyonların birçok yönünü etkiledi. Teknoloji, işin nasıl ve ne zaman yapıldığını, hangi eğitime ihtiyaç duyulduğunu, üretkenliği ve karlılığı artırmak için hangi davranışların gerekli olduğunu etkilemektedir. Teknolojik değişimin hızı ve en ileri teknolojilerin uygulanmasındaki artan rekabet, kuruluşları örgütsel büyüme ve gelişme için yeni fikirlere ve olasılıklara açık olmaya zorlamıştır (Diamante ve London, 2002). Bu dönemde bilgi her zamankinden daha yaygın ve herkes tarafından erişilir hâle gelmiştir. Çalışanlar ve vatandaşlar liderlik süreçlerinde daha aktif ve katılımcı roller oynamaya başlamıştır. Bu yoğun bilgi dönemi özellikle liderleri ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Hızlı ve sürekli değişimin yaşandığı günümüzde liderler, yönetim süreçlerinde öngörülemeyen fırsatlar ve zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu öngörü-

[1] Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ORCID: 0000-0003-2124-703X, email: v.almali@alparslan.edu.tr

KAYNAKÇA

Alberts, D. S., & Papp, D. S. (1997). *The Information Age: An Anthology on its Impact and Consequences*. CCRP Publication Series.

Amichai-Hamburger, Y., McKenna, K. Y. A., & Tal, S.-A. (2008). E-empowerment: Empowerment by the Internet. *Computers in Human Behavior*, *24*(5), 1776-1789.

Asri, A. A. S. M. A., & Darma, G. S. (2020). *Revealing the Digital Leadership Spurs in 4.0 Industrial Revolution* (SSRN Scholarly Paper Sy 3591160). https://papers.ssrn.com/ abstract=3591160

Avolio, B. J., Kahai, S., & Dodge, G. E. (2000). E-leadership: Implications for theory, research, and practice. *The Leadership Quarterly*, *11*(4), 615-668.

Avolio, B. J., & Kahai, S. S. (2003). Adding the "E" to E-Leadership: How it May Impact Your Leadership. *Organizational Dynamics*, *31*(4), 325-338.

Avolio, B. J., Sosik, J. J., Kahai, S. S., & Baker, B. (2014). E-leadership: Re-examining transformations in leadership source and transmission. *The Leadership Quarterly*, *25*(1), 105-131.

Banks, G. C., Dionne, S. D., Mast, M. S., & Sayama, H. (2022). Leadership in the digital era: A review of who, what, when, where, and why. *The Leadership Quarterly*, *33*(5), 101634.

Bartsch, S., Weber, E., Büttgen, M., & Huber, A. (2020). Leadership matters in crisis-induced digital transformation: How to lead service employees effectively during the COVID-19 pandemic. *Journal of Service Management*, *32*(1), 71-85.

Benitez, J., Arenas, A., Castillo, A., & Esteves, J. (2022). Impact of digital leadership capability on innovation performance: The role of platform digitization capability. *Information & Management*, *59*(2), 103590.

Berman, S., & Korsten, P. (2014). Leading in the connected era. *Strategy & Leadership*, *42*(1), 37-46.

Biswas, B., Garrison, W., & Ramirez, R. (2022). *The New World of Work: People Leadership in The Digital Age* (1. bs). Routledge.

Bolden, R., & O'Regan, N. (2016). Digital Disruption and the Future of Leadership: An Interview With Rick Haythornthwaite, Chairman of Centrica and MasterCard. *Journal of Management Inquiry*, *25*(4), 438-446.

Brett, J. (2019). *Evolving Digital Leadership: How to Be a Digital Leader in Tomorrow's Disruptive World*. Apress.

Cascio, W. F., & Montealegre, R. (2016). How Technology Is Changing Work and Organizations. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *3*(1), 349-375.

Cascio, W. F., & Shurygailo, S. (2003). E-Leadership and Virtual Teams. *Organizational Dynamics*, *31*(4), 362-376.

Cortellazzo, L., Bruni, E., & Zampieri, R. (2019). The Role of Leadership in a Digitalized World: A Review. *Frontiers in Psychology*, *10*.

Crossan, M., Vera, D., & Nanjad, L. (2008). Transcendent leadership: Strategic leadership in dynamic environments. *The Leadership Quarterly*, *19*(5), 569-581.

Çelebi, D. F. (2021). *Dijital Çağda Liderlik ve Girişimcilik*. İksad Publishing House.

DasGupta, P. (2011). Literature Review: E-Leadership. *Emerging Leadership Journeys*, *4*(1), 1-36.

Diamante, T., & London, M. (2002). Expansive leadership in the age of digital technology. *Journal of Management Development*, *21*(6), 404-416.

Fest, S., Kvaløy, O., Nieken, P., & Schöttner, A. (2021). How (not) to motivate online workers: Two controlled field experiments on leadership in the gig economy. *The Leadership Quarterly*, *32*(6), 101514.

G. Malakyan, P. (2020). Digital Leader-Followership for the Digital Age: A North American Perspective. Içinde M. Franco (Ed.), *Digital Leadership—A New Leadership Style for the 21st Century*. IntechOpen.

Gurr, D. (2004). ICT, Leadership in Education and E-leadership. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, *25*(1), 113-124.

Hecht, B., & Ramsey, R. (2002). *ManagingNonprofits.org: Dynamic Management for the Digital Age*. John Wiley & Sons, Inc.

Hensellek, S. (2020). Digital Leadership: A Framework for Successful Leadership in the Digital Age. *Https://Services.Igi-Global.Com/Resolvedoi/Resolve.Aspx?Doi=10.4018/JMME. 2020 010104*. https://www.igi-global.com/article/digital-leadership/246066

Kashive, N., Khanna, V. T., & Powale, L. (2022). Virtual team performance: E-leadership roles in the era of COVID-19. *Journal of Management Development*, *41*(5), 277-300.

Khan, S. (2016). *Leadership in the digital age: A study on the effects of digitalisation on top management leadership*. http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-133809

Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2007). *The Leadershıp Challenge*. John Wiley & Sons, Inc.

Larson, L., & DeChurch, L. A. (2020). Leading teams in the digital age: Four perspectives on technology and what they mean for leading teams. *The Leadership Quarterly*, *31*(1), 101377.

Lee, M. R. (2014). *Leading Virtual Project Teams: Adapting Leadership Theories and Communications Techniques to 21st Century Organizations*. Taylor & Francis Group.

Li, W., Liu, K., Belitski, M., Ghobadian, A., & O'Regan, N. (2016). e-Leadership through strategic alignment: An empirical study of small- and medium-sized enterprises in the digital age. *Journal of Information Technology*, *31*(2), 185-206.

Lilian, S. C. (2014). Virtual Teams: Opportunities and Challenges for e-Leaders. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *110*, 1251-1261.

Lynn Pulley, M., & Sessa, V. I. (2001). E-leadership: Tackling complex challenges. *Industrial and Commercial Training*, *33*(6), 225-230.

North, K., & Kumta, G. (2018). *Knowledge Management*. Springer International Publishing.

Oberer, B., & Erkollar, A. (2018). Leadership 4.0: Digital Leaders in the Age of Industry 4.0. *International Journal of Organizational Leadership*, *7*(4), 404-412.

Ordu, A., & Nayir, F. (2021). Dijital Liderlik Nedir? Bir Tanım Önerisi. *E-International Journal of Educational Research*, *12*(3), 68-81.

Özmen, Ö. N. T., EriŞ, E. D., & Özer, P. S. (2020). Dijital Liderlik Çalışmalarına Bir Bakış. S*üleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25*(1), 57-69.

Patterson, A. (2015). *Leader evolution: From technical expertise to strategic leadership* (First edition). Business Expert Press.

Purvanova, R. K., & Bono, J. E. (2009). Transformational leadership in context: Face-to-face and virtual teams. *The Leadership Quarterly*, *20*(3), 343-357.

Sheninger, E. (2019). Pillars of Digital Leadership. *International Center for Leadership in Education*. https://leadered.com/pillars-of-digital-leadership/

Small, D. G., & Vorgan, G. (2008). *iBrain: Surviving the Technological Alteration of the Modern Mind* (1st edition). William Morrow Paperbacks.

Tanniru, M. R. (2018). Digital Leadership. In M. Pomffyova (Ed.), *Management of Information Systems*. InTech.

Tigre, F. B., Curado, C., & Henriques, P. L. (2022). Digital Leadership: A Bibliometric Analysis. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *30*(1), 40-70.

Wiraeus, D., & Creelman, J. (2019). *Agile Strategy Management in the Digital Age: How Dynamic Balanced Scorecards Transform Decision Making, Speed and Effectiveness*. Springer International Publishing.

Young, J. (2022). *Leadership Resilience in a Digital Age* (1. bs). Routledge.

Zaccaro, S. J., & Bader, P. (2003). E-Leadership and the Challenges of Leading E-Teams: Minimizing the Bad and Maximizing the Good. *Organizational Dynamics*, *31*(4), 377-387.

DİJİTAL ÇAĞDA STRATEJİK YÖNETİM

Dr. Öğr. Üyesi İnan Kaynak[1]

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde toplumların yaşadığı iki ana değişimden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, ilkel toplumların tarım toplumuna geçmesi iken diğeri ise tarım toplumunun sanayi toplumuna geçişişidir (Erkuş, 2003). Birçok araştırmacı tarafından bilgi toplumu, yeni ekonomi, bilgi çağı, üçüncü dalga gibi farklı isimlerle anılan, üçüncü bir toplumsal geçiş döneminden söz etmek mümkündür (Güner, 2008). Bilgi toplumunun bir sonucu olarak da ifade edilen teknolojik gelişmeler ve dijitalleşeme (Tutar, 2000), küreselleşme olgusunu güçlendirmiş, bu durum da yeni düşünce tarzları ve yeni iş yapış biçimlerini gerekli kılmıştır (Duman, Özpeynirci ve Bezirci, 2005). Çünkü dijitalleşme, internet gibi insanlık tarihinin tüm keşif ve anlayışlarını altüst ederek toplumsal yaşamdaki sosyal, ekonomik ve kültürel süreçlerin ve ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını ve tanımlanmasını sağlamıştır (Wenger ve Snyder, 2000). Bireylerin tüketim kültüründe değişmeler meydana getiren bu gelişmeler, bireyleri, işletmelerinde geleneksel iş yapış biçimlerini gözden geçirmeye ve değiştirmeye zorlamıştır (Dalmış, 2019).

İş görenlerin ve diğer kaynakların en iyi kombinasyonunu sağlayıp amaçlara verimli ve etkin bir biçimde ulaşma süreci olan ve örgütler için hayati öneme sahip yönetim, toplumun tüm kesimlerini etkileyebildiği gibi (Rachman, Mescon, Bovee ve Thill, 1992) toplumsal değişikliklerden de etkilenebilmektedir. Bu sebeple organizasyonel başarı iyi yönetimle mümkün olabilmekte, kâr amacı güden veya gütmeyen tüm örgütlerin stratejik bir bakışa sahip olmaları âdeta zorunlu hâle gelmektedir (Nutt ve Backoff, 1992). Baş döndürücü bir hıza sahip küreselleşen dünyada örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri, stratejik düşünce yetenek ve kapasitelerine bağlıdır ve her geçen gün bu ihtiyaç artmaktadır (Kahveci, 2008). Çünkü teknoloji ve dijitalleşmenin hızlı

[1] Muş Alparslan Üniversitesi Malazgirt Meslek Yüksekokulu, Malazgirt/MUŞ, Orcid: 0000-0001-9944-1540 Email: i.kaynak@alparslan.edu.tr

örgütsel verimliliğin arttığını aktarmışlardır. Gelecekte dijitalleşme, örgütlerin birçok vazgeçilmezini derinden etkileyebilecek yeteneğe sahiptir (Mendonça ve Andrade, 2018). Zira Çin merkezli bir firma yapay zekâ destekli sanal bir insansı robotu CEO olarak atayarak gelecekte daha nelerin değişebileceğinin ipucunu vermiştir. Fiziki bir bedeni olmayacak bu robot ceo, iş süreçlerini düzenleyip görevlerin kalitesini arttırmakla kalmayıp günlük operasyonel karar vermeleri destekleyerek daha etkili risk yönetimi sağlayacaktır (TRT Haber, 2022). Bu yönüyle de dijital ceo, stratejik kararların alınmasında önemli bir konuma gelmektedir. Ayrıca bu robotun yeteneklerin geliştirilmesi ile tüm iş görenler için adil ve verimli bir ortam oluşturması da beklenmektedir.

Stratejik yönetim; kamu, özel ya da kâr amacı gütmeyen tüm örgütler için çok önemli ve vazgeçilmez bir yönetim yaklaşımıdır. Geleneksel yapıda sadece örgüt içi beklentileri karşılaması söz konusu iken modern yaklaşımlar ile birlikte tüm kesimleri de içine alan daha geniş kapsamlı bir hâle gelmiştir. Tüm bu örgütlerin varlıklarını sürdürmeleri bazı yükümlülüklerini yerine getirmelerine bağlı olmakla birlikte günümüz teknoloji çağında dijital dönüşümlerini de sağlamalarıyla mümkün olabilecektir. İşletmeler çok sınırlı bir pazarda ve niş denebilecek ürünler üretmiyorsa dijital dönüşümlerini gerçekleştirmek zorundadırlar. Bu dijital dönüşüm örgüte birçok fayda sağlamakla birlikte yönetimsel açıdan stratejilerin ve buna bağlı vizyon, misyon, hedef, amaç, taktik ve planlarının dönüşümüne ve verimliliğine fayda sağlayacaktır. Bu sebeple tüm örgütlerin çağın gereği olan dijital dönüşümlerini gerçekleştirmeleri ve stratejik yönetim süreçlerine entegre etmeleri süreklilikleri ve örgütsel hedef ve kazanımları açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Abraham, S. (2005). Stretching strategic thinking. *Strategy & Leadership*, *33*(5), 5-12. https://doi.org/10.1108/10878570510616834

Acar, A. (2003). Stratejik yönetim ve kamuda uygulanan stratejiler. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *3*(6), 1-15.

Aktan, C. C. (2008). Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama. *Çimento İş Veren*, 4-21.

Albanese, R., Franklin, G. M., & Wright, P. (1997). *Management* (Rev. ed). Dame Pub., Inc.

Andriushchenko, K., Rudyk, V., Riabchenko, O., Kachynska, M., Marynenko, N., Shergina, L., Kovtun, V., Tepliuk, M., Zhemba, A., & Kuchai, O. (2019). Processes of managing information infrastructure of a digital enterprise in the framework of the «Industry 4.0» concept. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, *1*(3 (97)), 60-72. https://doi.org/10.15587/1729-4061.2019.157765

Ansoff, H., I. (1965). *Corporate strategy*. McGraw-Hill.

Armstrong, M. (2017). *Armstrong'un Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi El Kitabı* (Y. D. Gürol & E. Gemici, Çev.; 6. bs). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Aşgın, S. (2006). Ülkemizde Stratejik Planlama Kavramının Gelişmesi. *Türk İdare Dergisi*, *451*, 7-21.

Athapaththu, H. K. S. H. (2016). An Overview of Strategic Management: An Analysis of the Concepts and the Importance of Strategic Management. *International Journal of Scientific and Research Publications*, *6*(2), 124-127.

Aydoğan, E., & Şensözlü, Ş. (2015). İşletmelerin stratejik yöneliminin stratejik iş birliği sürecindeki rolü üzerine bir araştırma: Simit sarayı a.ş. Ve Rella gıda a.ş. Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *17*(2), 57-75.

Bacak, Ç., & Arıcan, B. T. (2019). İşletme ve Kümelerde Stratejinin Önemi ve Komşu Alan Stratejik Yaklaşımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 29-50. https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.410438

Bakoğlu, R. (2010). *Çağdaş Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta basım yayım.

Bakoğlu, R., & Özcan, E. D. (2010). İşletme düzeyinde strateji paradokslarının mintzberg'in on stratejik yönetim okulu açısından değerlendirilmesi. *Öneri Dergisi*, *4*(34), 57-69.

Barca, M. (2005). Stratejik yönetim düşüncesinin evrimi: bilimsel bir disiplinin oluşum hikayesi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *5*(1), 7-38.

Barca, M. (2009). *Stratejik yönetim düşüncesinin gelişimi*. Asodosya. https://silo.tips/download/dosya-stratejik-ynetim-dncesinin-geliimi-prof-dr-mehmet-barca-zet

Barca, M., & Hızıroğlu, M. (2009). 2000'li Yıllarda Türkiye'de stratejik yönetim alanının entellektüel yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *4*(1), Art. 1.

Barry, B. W. (1997). *Strategic planning workbook for nonprofit organizations* (Rev. and updated). Amherst H. Wilder Foundation.

Bayar, M. (2021). Aile işletmelerinde kurumsallaşmanın önemi ve kurumsallaşma sürecinde stratejik yönetimin rolü. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 63-81.

Baykal, T. (2018). Örgütlerde etkinlik ve etkililik için stratejik yönetim ve stratejik planlama. *Social Sciences Research Journal*, *7*(2), 151-160.

Bayram, V. (2021). *Çağdaş işletme stratejisi formülasyonunda nitel bir çalışma: Mavi örneği*. *13*(2), 260-286.

Berberoğlu, G., & Dalyan, F. (1999). Globalleşme ve stratejik yönetimin değişen yüzü. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *15*(1), 85-100.

Berson, Y., Shamir, B., Avolio, B. J., & Popper, M. (2001). The relationship between vision strength, leadership style, and context. *The Leadership Quarterly*, *12*(1), 53-73. https://doi.org/10.1016/S1048-9843(01)00064-9

Birinci, M. (2020). Stratejik yönetim ve sosyal hizmet örgütleri açısından önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *32*(1), 251-273. https://doi.org/10.33417/tsh.752732

Blackerby, P. (1994). History of strategic planning. *Armed Forces Comptroller Magazine*, *39*(1), 23-24.

Boskovic, A., Primorac, D., & Kozina, G. (2019). Digital organization and digital transformations. *Digital Organization and Digital Transformations*. 40th International Scientific Conference on Economic and Social Development.

Bowman, C., & Asch, D. (1987). *Strategic management*. Macmillan Education UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-18702-7

Bozkurt, Ö., Ergun, T., & Sezen, S. (2008). *Kamu yönetimi sözlüğü: Fransızca ve İngilizce karşılıklarıyla* (2. baskı). Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Bozkurt, V. (2000). *Elektronik Ticaret*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Bryson, J. M. (2018). *Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement* (Fifth edition). Wiley.

Budak, G. (2016). Öğrenen örgütlerde stratejik planlama ve stratejik öğrenme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *15*(1), 1-11.

Burton-Jones, A. (2001). *Knowledge capitalism: Business, work and learning in the new economy*. Oxford Univ. Press.

Butler, C. (2008). Planning with blue ocean strategy in the united arab emirates: Planning with blue ocean strategy. *Strategic Change*, *17*(5-6), 169-178. https://doi.org/10.1002/jsc.824

Catlin, T., Scanlan, J., & Willmott, P. (2015). Raising your digital quotient. *McKinsey Quarterly*, 1-13.

Celayir, D., & Celayir, Ç. (2020). Reflections of digitalization on the audit profession abstract. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(6), 128-148.

Chakravarthy, B. S. (1982). Adaptation: A promising metaphor for strategic management. *The Academy of Management Review*, *7*(1), 35. https://doi.org/10.2307/257246.

Clinton, W. J. & Gore, A. (2000). *Global elektronik ticaret* (V. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları

Cole, G. A. (2004). *Management: Theory and practice* (6. ed., repr). Cengage Learning.

Collins, J. C. & Parros, J. J. (1999). *Değişim*. Ankara: Mess.

Collins, J. C., & Porras, J. I. (2009). *Built to last: Successful habits of visionary companies* (24. Dr). Collins.

Coşkun, B. & Pank Yıldırım, Ç. (2018). Kamu yönetimi açısından dijital zekânın iyi yönetime etkisi. *Ombudsman akademik*, 141-162.

Çağatay, A. (2021). Sağlık kurumlarındaki yöneticilerin stratejik yönetim araçları kullanım görüşleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *22*(2), 1-29. https://doi.org/10.37880/cumuiibf.743058

Çakıroğlu, A. D. & Önder, L. G. (2019). *Şikâyet yönetim sürecinde müşterilerin algıladığı adaletin müşteri memnuniyeti ve tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi. *10*(2), 414-425.

Çetin, S. (2009). Vizyon yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *22*, 95-103.

Çetinkaya, F. Ferhat & Gülbahar, H. O. (2019). Stratejik yönetim ve inovasyon ilişkisi: Kobi'ler üzerine bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 483-496. https://doi.org/10.31592/aeusbed.598079

Çıkmak, S. (2012). *İşletmelerde stratejik yönetim sürecinin incelenmesi ve yeniden yapılandırılması: Bir örnek uygulama* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çoban, B. & Karakaya, Y. E. (2010). Geleceği planlamada stratejik yönetim ve swot analizi: Kavramsal yaklaşımlar. *e-Journal of New World Sciences Academy*, *5*(4), 342-352.

Dalmış, Alper Bahadır. (2019). İşletmelerin stratejik yönetiminde sosyal ekonomik ağların önemi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(1), 125-134. https://doi.org/10.18506/anemon.418462

David, F. R. (2011). *Strategic management: Concepts and cases* (13th ed). Prentice Hall.

Demirhan, D. (2002). İşletmelerde stratejik bilgi sistemleri yönetimi ve rekabet üstünlüğü elde edilmesindeki rolü. *Ege Academic Review*, *2*(2), 117-124.

Demirtaş, Ö. (2013). Havacılık endüstrisinde stratejik yönetim: Swot analizi ile durum değerlendirmesi. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*, 207-226.

Dinçer, Ö. (2007). *Stratejik yönetim ve işletme politikası* (8.basım). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Doğan, S. & Demiral, Ö. (2008). İşletmelerde stratejik yönetimin etkinliğini artırmada önemli bir araç: Benchmarking. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(7), 1-22.

Dölkeleş, T. & Özer, M. A. (2021). Kamu kurumlarında stratejik yönetim sürecinde stratejik planların etkinliği. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *7*(2), 295-318.

Drucker, P. (2012). *Management* (0 bs). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780080939063

Duman, H., Özpeynirci, R. & Bezirci, M. (2005). Bilgi çağının değiştirdiği 21. Yüzyılın rekabet anlayışına bağlı olarak geleneksel muhasebeden stratejik muhasebeye. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *5*(2), 1-9.

Dyson, R. G. (2004). Strategic development and swot analysis at the university of warwick. *European Journal of Operational Research*, *152*(3), 631-640. https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00062-6

Efil, İ. (2015). *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon* (13. Baskı). Bursa: Dora Yayıncılık.

Ellis, J. (2001). Many things matter, and here's what matters most. *Fast Company*, 70-75.

Eren, E. (2013). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Beta basım yayım.

Ereş, F. (2004). Eğitim yönetiminde stratejik planlama. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, *15*, 21-29.

Erkuş, H. (2003). *Entelektüel sermayenin ölçütlemesi ve raporlanması* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eryılmaz, M. E. (2016). Bir araştırmacının naçizane gözlemleri: İlgili dergilerin editör ve hakemleri stratejik yönetim alanı yazarlarından ne beklerler? *Turkish Journal of Management*, *1*(1), 9-22.

Esmaeili, N. (2015). Strategic management and its application in modern organizations. *International Journal of Organizational Leadership*, *4*(2), 118-126. https://doi.org/10.33844/ijol.2015.60399

Feurer, R., & Chaharbaghi, K. (1995). Strategy development: Past, present and future. *Management Decision*, *33*(6), 11-21. https://doi.org/10.1108/00251749510087614

Fogg, C. D. (2012). *Stratejiyi Uygulamak* (M. İnan, Çev.). Harvard Business School Press,.

Fredrickson, J. W., & Mitchell, T. R. (1984). Strategic decision processes: Comprehensiveness and performance in an ındustry with an unstable environment. *Academy of Management Journal*, *27*(2), 399-423. https://doi.org/10.2307/255932

Garih, Ü. (2005). *Yönetim Teknikleri*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Ginter, P. M., Duncan, W. J., & Swayne, L. E. (2018). *Strategic management of health care organizations* (Eighth edition). Wiley.

Gulati, R., Mikhail, O., Morgan, R. O., & Sittig, D. F. (2016). Vision statement quality and organizational performance in u.s. hospitals. *Journal of Healthcare Management*, *61*(5), 335-350. https://doi.org/10.1097/00115514-201609000-00007

Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 61-85.

Gümüş, M. (2005). *Yönetimde başarı için altın kurallar*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Güner, M. F. (2008). Bir stratejik yönetim modeli olarak balanced scorecard. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 247-265.

Hamel, G. (1999). *Geleceği kazanmak*. Harward Business Review.

Henriette, E., Feki, M., & Boughzala, I. (2016). Digital transformation challenges. *Digital Transformation Challenges*, 1-7.

Henry, A. (2021). *Understanding strategic management* (Fourth edition). Oxford University Press.

Hensellek, S. (2020). Digital leadership: A framework for successful leadership in the digital age. *Journal of Media Management and Entrepreneurship*, *2*(1), 1-15. https://doi.org/10.4018/JMME.2020010104

Hill, C. W. L., Jones, G. R., & Schilling, M. A. (2015). *Strategic management: Theory* (11th edition). Cengage Learning.

Hinterhuber, H. H., & Popp, W. (1992). Are you a strategist or just a manager? *Harvard Business Review*.

Hiriyappa, B. (2008). *Strategic management for chartered accountants*. New Age International (P) Ltd., Publishers.

Horwath, R. (2006). *The origin of strategy*. Strategic Thinking Institute. https://www.strategyskills.com/Articles/Documents/origin_strategy.pdf

İçöz, O. (1996). *Turizm işletmelerinde pazarlama*. İstanbul: Anatolia Yayınları.

İlker, G. (2014). Küreselleşme sürecinde stratejik iş birlikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *13*(1-2), 191-220.

Jacobsen, J. (2011). *Sustainable business and industry: Designing and operating for social and environmental responsibility*. ASQ Quality Press.

Jafari-Sadeghi, V., Garcia-Perez, A., Candelo, E., & Couturier, J. (2021). Exploring the impact of digital transformation on technology entrepreneurship and technological market expansion: The role of technology readiness, exploration and exploitation. *Journal of Business Research*, *124*, 100-111. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.11.020

Jauch, L. R., & Glueck, W. F. (1988). *Business policy and strategic management* (5th ed). McGraw-Hill.

Johnson, G., Scholes, K., & Whittington, R. (2009). *Exploring corporate strategy* (8th. ed). Prentice Hall.

Jones, P., & Kahaner, L. (1995). *Say it & live it: 50 corporate mission statements that hit the mark* (1st ed). Doubleday.

Kahveci, E. (2008). Strateji, stratejik yönetim ve stratejik yönetim modeli. *Verimlilik Dergisi*, *4*(7), 1-19.

Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., Kiron, D., & Buckley, N. (2015). Strategy, not technology, drives digital transformation. *MIT Sloan Management Review and Deloitte University Press*, 1-29.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2004). *Strategy maps: Converting intangible assets into tangible outcomes*. Harvard Business School Press.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2005). Creating the office of strategy management. *Harvard Business School Working Pape*, *05-071*, 1-21.

Karaçuha, E., & Pado, G. (2018). Dijital inovasyon stratejisi yönetimi. *Journal of International Scientific Researches*, *3*(1), 118-130. https://doi.org/10.21733/ibad.370586

Karahan, K. (2002). Yeni ekonomi ve pazarlama anlayışı ilişkisi. *Pazarlama Dünyası*, *4*(7).

Karsavuran, S. (2013). Stratejik değerlendirme ve kontrol: Dengeli puan kartı'nın sağlık hizmetlerinde kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi, 16*(2), 69-89.

Kaya, İ. (2010). *Konaklama işletmeciliğinde stratejik yönetim süreci: Kavramsal bir yaklaşım*. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. *12*(18), 27-35.

Kayar Çelik, B., & Aytar, O. (2019). Örgütlerde stratejik yönetim farkındalığı: Kırşehir ili örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(8), 129-146.

Khanchel, H. (2019). *Digital transformation: how to organize the digital function within the Tunisian company? 30*(2), 145-154.

Kılıç, M., & Erkan, V. (2006). Stratejik planlama ve dengeli performans yönetimi yaklaşımları bir arada olabilir mi? *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*, 77-93.

Kotarba, M. (2018). Digital transformation of business models. *Foundations of Management*, *10*(1), 123-142. https://doi.org/10.2478/fman-2018-0011

KPGM. (2021). *Dijitalleşme yolunda türkiye 2021 trendler ve rehber hedefler*. KPGM Türkiye.

Lamba, M. (2014). Büyükşehir Belediyelerinde Geleceğe Bakış: Stratejik Planlar Üzerinden Bir İnceleme. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 83-96.

Latham, J. R. (1995). Visioning: The concept, trilogy, and process. *Quality Progress*, 65-68.

Luffman, G. A. (Ed.). (2000). *Strategic management: An analytical introduction* (3rd ed, Repr. 2000). Blackwell Publishers.

Marşap, A. (2017). *Çağdaş stratejik yönetişim* (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Mendonça, C. M. C. de, & Andrade, A. M. V. de. (2018). Elements of digital transformation in dynamic capabilities in a Brazilian capital. *Journal of Information Systems Engineering & Management*, *3*(3). https://doi.org/10.20897/jisem/2654

Mintzberg, H. (1978). Patterns in strategy formation. *Management Science*, *24*(9), 934-948. https://doi.org/10.1287/mnsc.24.9.934

Mintzberg, H. (1984). Power in and around organizations 1983, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. 700 pages. *Organization Studies*, *5*(4), 377-378. https://doi.org/10.1177/017084068400500419

Mintzberg, H. (1994). The fall and rise of strategic planning. *Harvard Business Review*, 107-114.

Mintzberg, H., Ahlstrand, B. W., & Lampel, J. (2009). *Strategy safari: The complete guide through the wilds of strategic management* (2nd ed). FT Prentice Hall.

Murat, G., & Bağdigen, M. (2008). *Kamu idarelerinde stratejik planlama ve yönetim*. Gazi Kitapevi.

Naisbitt, J. (1994). *Global paradoks: Büyüyen dünya ekonomisinin güçlenen küçük oyuncuları*. Sabah kitapları.

Nutt, P. C., & Backoff, R. W. (1992). *Strategic management of public and third sector organizations: A handbook for leaders* (1. ed). Jossey-Bass.

O'Connor, M. K. (2009). *Organization practice: A guide to understanding human services* (2nd ed). John Wiley & Sons.

Ormanlı, O. (2012). Dijitalleşme ve Türk sineması. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, *2*(2), 32-38.

Otieno, S., Bwisa, Prof. H. M., & Kihoro, Dr. J. M. (2012). Influence of entrepreneurial orientation on kenya's manufacturing firms operating under east african regional integration. *International Journal of Learning and Development*, *2*(1), Pages 299-319. https://doi.org/10.5296/ijld.v2i1.1326

Ödemiş, M. (2014). *Otel işletmelerinin stratejik yönetim ve araçlarını uygulama anlayışları üzerine bir araştırma* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özbozkurt, O. B. (2019). Çağdaş stratejik yönetim mimarisi üzerine. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(4), 67-81.

Özer, M. A. (2011). *21. Yüzyılda yönetim ve yöneticiler* (2.basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Özer, M. A. (2015). İşletmelerde stratejinin önemi üzerine değerlendirmeler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, *7*(14), 69-84. https://doi.org/10.18092/ijeas.94158

Pan, S., Trentesaux, D., McFarlane, D., Montreuil, B., Ballot, E., & Huang, G. Q. (2021). Digital interoperability and transformation in logistics and supply chain management: Editorial. *Computers in Industry*, *129*, 103462. https://doi.org/10.1016/j.compind.2021.103462

Panfil, G., & Nechita, D. (2015). Fundamental principles in strategic management. *European Journal of Public Order and National Security*, *8*(2), 5-9.

Papatya, G. & Uygur, M. N. (2019). Stratejik karar verme sürecini etkileyen faktörler: Uluslararası taşımacılık sektörü işletmelerinde bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(19), 338-358. https://doi.org/10.9775/kauiibfd.2019.014

Parlak, B. (2017). Dijital çağda eğitim: Olanaklar ve uygulamalar üzerine bir analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22* (Kayfor15 Özel Sayısı), 1741-1759.

Parlak, B. & Sobacı, Z. (2008). *Kuram ve uygulamada kamu yönetimi: Ulusal ve global perspektifler* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2.baskı). Alfa Aktüel.

Pearce, J. L., & Robinson, R. B. (2020). *Stratejik yönetim-Geliştirme, uygulama ve kontrol—Strategic Management—Formulation, Implementation, and Control* (M. Barca, Ed.; A. Öğüt & A. G. Acar, Çev.; 12. bs). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Peker, A. E. & Boyraz, A. (2017). Stratejik yönetim kavramına teorik bir yaklaşım. *Fırat Üniversitesi. İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *1*(2), 67-92.

Persaud, N., Jackson, M. W., & Scriven, M. (2016). Enhancing the strategic management process through the use of professional evaluation methods and the logic of evaluation. *Journal of MultiDisciplinary Evaluation*, *12*(26), 1-11.

Petrucci, T., & Rivera, M. (2018). Leading growth through the digital leader: Leading growth through the digital leader. *Journal of Leadership Studies*, *12*(3), 53-56. https://doi.org/10.1002/jls.21595

Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press ; Collier Macmillan.

Quinn, B. (1984). *Strategic management*. Business Publications.

Rachman, D. J., Mescon, M. H., Bovee, C. L., & Thill, J. V. (1992). *Business today*. McGraw -Hill College.

Ryan, J. (2013). *A history of the Internet and the digital future* (1. publ. in paperback 2013). Reaktion Books.

Sadler, P. (2003). *Strategic management* (2nd ed). Kogan Page.

Sadowski, B. M., Maitland, C., & van Dongen, J. (2002). Strategic use of the Internet by small- and medium-sized companies: An exploratory study. *Information Economics and Policy*, *14*(1), 75-93. https://doi.org/10.1016/S0167-6245(01)00054-3

Sarvan, F., Durmu, E., Özen, J., Özdem, B. & Tarcan, E. (2003). On stratejik yönetim okulu: Biçimleşme okulunun bütünleştirici çerçevesi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, *6*, 73-122.

Satalkina, L., & Steiner, G. (2020). Digital entrepreneurship and its role in innovation systems: A systematic literature review as a basis for future research avenues for sustainable transitions. *Sustainability*, *12*(7), 2764. https://doi.org/10.3390/su12072764

Schuchmann, D., & Seufert, S. (2015). Corporate learning in times of digital transformation: A conceptual framework and service portfolio for the learning function in banking organisations. *International Journal of Advanced Corporate Learning (iJAC)*, *8*(1), 31-39.

Schwertner, K. (2017). Digital transformation of business. *Trakia Journal of Science*, *15*(Suppl.1), 388-393. https://doi.org/10.15547/tjs.2017.s.01.065

Sekhar, G. V. S. (2010). *Business policy and strategic management*. I.K International Publishing House.

Serçemeli̇, M. (2018). Muhasebe ve denetim mesleklerinin dijital dönüşümünde yapay zekâ. *Journal of Turkish Studies*, *13*(30), 369-386. https://doi.org/10.7827/ TurkishStudies.14373

Shinno, H., Yoshioka, H., Marpaung, S., & Hachiga, S. (2006). Quantitative swot analysis on global competitiveness of machine tool industry. *Journal of Engineering Design*, *17*(3), 251-258. https://doi.org/10.1080/09544820500275180

Shrestha, R. K., Alavalapati, J. R. R., & Kalmbacher, R. S. (2004). Exploring the potential for silvopasture adoption in south-central Florida: An application of SWOT–AHP method. *Agricultural Systems*, *81*(3), 185-199. https://doi.org/10.1016/j.agsy.2003.09.004

Smircich, L., & Stubbart, C. (1985). Strategic management in an enacted world. *The Academy of Management Review*, *10*(4), 724. https://doi.org/10.2307/258041

Söyler, İ. (2007). Kamu sektöründe stratejik yönetim uygulanabilir mi? (Engeller/Güçlükler). *Maliye Dergisi*, *152*, 103-115.

Stettinius, W., Wood, D. R., Doyle, J., & Colley, J. L. (Ed.). (2005). *How to plan and execute strategy: 24 steps to implement any corporate strategy successfully*. McGraw-Hill.

Sucu, M. (2021). *Dijital yönetim işletme yönetiminde yeni bir yaklaşım*. Adıyaman: İksad Yayınevi.

Şeker, S. E. (2014). Dijitalleşme (Digitalization). *YBS Ansiklopedi*, *1*(1), 6-7.

Şentürk, H. (2005). *Belediyelerde stratejik planlama*. İstanbul: İlke Yayıncılık.

Tamer, H. Y. & Övgün, B. (2020). Yapay zeka bağlamında dijital dönüşüm ofisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *75*(2), 1-28. https://doi.org/10.33630/ausbf.691119

Thompson, A. A., & Strickland, A. J. (2003). *Strategic management: Concepts and cases* (13th ed). McGraw-Hill/Irwin.

Thompson, J. L. (1999). A strategic perspective of entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, *5*(6), 279-296. https://doi .org/10.1108/13552559910306105

TRT Haber. (2022, Aralık 15). *Dünyada bir ilk: Yapay zeka CEO olarak atandı*. Dünyada bir ilk: Yapay zeka CEO olarak atandı. https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyada-bir-ilk-yapay-zeka-ceo-olarak-atandi 705884.html#:~:text=%C3%87in%20merkezli%20 bir%20mobil%20oyun,art%C4%B1racak%20ve%20y%C3%BCr%C3%BCtme%20h%C4% B1z%C4%B1n%C4%B1%20art%C4%B1racak.

Tufan Yeniçıktı, N. (2020). Halkla ilişkiler eğitiminde dijital zekânın rolü üzerine bir araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmları Dergisi*, *10*(1), 60-84.

Tutar, H. (2000). *Küreselleşme sürecinde işletme yönetimi*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Tutkunca, T. (2020). İşletmelerde dijital dönüşüm ve ilgili bileşenlerinin analiz edilmesi üzerine kavramsal bir araştırma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(1), 65-75.

Ülgen, H. & Mirze, S. K. (2020). *İşletmelerde stratejik yönetim* (10. bs). İstanbul: Beta basım yayım.

Üsdiken, B., & Çetin, D. (2001). From Betriebswirtschaftslehre to Human Relations: Turkish management literature before and after the second world war. *Business History*, *43*(2), 99-124. https://doi.org/10.1080/713999221

Üzün, C. (2000). *Stratejik yönetim ve halkla ilişkiler*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Weigl, T. (2008). *Strategy, structure and performance in a transition economy: An institutional perspective on configurations in Russia* (1. Aufl). Gabler.

Wenger, E. C., & Snyder, S. M. (2000). Communities of practice: The organizational frontier. *Harvard Business Review*, 139-146.

Willauer, B. (2005). *Consensus as key success factor in strategy-making* (1. Aufl). Dt. Univ.-Verl.

Yazıcı, A. (2002). Elektronik ticaretin ekonomik boyutu. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 85-103.

Yeşilkuş, F. (2020). Tüketici karar verme tarzlarının e-müşteri algıları üzerindeki etkisi. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies JAVS)*, *2*(2), 136-151. https://doi.org/10.29228/javs.43549

Yıldız, D. (2021). Stratejik yönetimde dengeli başarı kartı, swot analizi ve uygulamaları. *Alanya Akademik Bakış*, *5*(3), 1181-1193. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.818799

Yiğit, S. & Yiğit, A. M. (2011). Stratejik yönetimde dış çevre analizi: Kobi'ler ve büyük işletmeler arasında bir karşılaştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *0*(38), 119-136.

Yolsal, M. (2020). İşletme stratejileri perspektifinden stratejik yönetim okulları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. https://doi.org/10.21733/ibad.801351

Yücel, Y. B., Yücel, İ. & Alar, G. (2019). Stratejik yönetimde vizyon ve misyonun yeri ve önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(12), 177-193.

Yüzbaşıoğlu, N. (2010). İşletmelerde stratejik yönetim ve planlama açısından stratejik maliyet yönetimi ve enstrümanları. *Reforma*, *2*(46), 1-13.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ 4.0

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Aknar[1] - Doç. Dr. Ali Bayram[2]

GİRİŞ

Sanayi, ulusların ekonomisi için hayati öneme sahiptir. Teknolojik gelişmeler, sanayi devriminin başlangıcından bu yana endüstrilerin çalışma şeklini değiştirmektedir (Shamim, Cang, Yu ve Li, 2016). Endüstrideki bakış açısı değişiklikleri "endüstriyel devrimler" olarak ifade edilmektedir.

Sanayi devrimi, mekanik makineler ile başlamış (Endüstri 1.0), 19. yy.'da elektrikle çalışan teknolojiler (Endüstri 2.0), 20. yy.'da bilgisayar ve internet özellikli teknolojiler (Endüstri 3.0) ve 21. yy.'da akıllı iş ve işletme devrimini temsil eden endüstri 4.0 ile devam etmiştir.

Endüstri 4.0 bir diğer adıyla dördüncü endüstri devrimi modern üretimdeki dördüncü büyük değişiklik olarak tanımlanmaktadır. Endüstri 4.0 mevcut iş süreçlerindeki fiziksel güç ihtiyacını dijital bilgisayar düzenlemeleriyle değiştiren dijital dönüşüm olarak ifade edilmektedir (Iansiti ve Lakhani, 2014). Dijital dönüşüm büyük veri, mobilleşme, yapay zekâ, sosyal medya, bulut bilgi işlem ve nesnelerin interneti ile karakterize edilmektedir. Sosyal medya kanalları; işletmelerin müşteriyle ve çalışanlarıyla etkileşim kurmalarına yardımcı olmakta, mobil uygulamalar işletmelerin çalışan ve müşteriye anlık çözüm sunmalarını desteklemekte, büyük veri, işletmelerin tahminler elde etmesi ve stratejik kararlar almasını sağlamakta, bulut bilişim anlık erişim olanağı sağlayarak iş yerlerinin sanallaşmasına sağlamakta, nesnelerin interneti "kendi kendilerine gerçek dünyayı algılayabilen ve değiştirebilen bilgisayar sistemleri" olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, 2019).

Endüstri 4.0'ın işletmelerin işleyiş biçiminde büyük bir değişime neden olduğu ve bu değişimin dünyayı değiştirdiği de ifade edilmektedir. Teknolojik gelişmeler sosyal, ekonomik, hukuki, siyasi, kültürel ve güvenlik konularında

[1] Hitit Üniversitesi Orcid: 0000-0002-1577-5488, E-mail: ahmetaknar@hitit.edu.tr
[2] Samsun Üniversitesi Orcid: 000-0002-0732-0483 E-mail: ali.bayram@samsun.edu.tr

KAYNAKÇA

Ahmad, N.H., Iqbal, Q. & Halim, H.A. (2020). *challenges and opportunities for smes in ındustry 4.0 advances.* in business strategy and competitive advantage, IGI Global, PA.

Ahmed, A., & Sutton, M. J. D. (2017). Gamification, serious games, simulations, and immersive learning environments in knowledge management initiatives. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development, 14*(2/3), 78-83.

Aydoğdu, D. (2022). *İnsan Kaynakları Yönetiminde Nesnelerin İnterneti (IoT) Etkisi ve Kurumsal Pazarlamada Dijital Dönüşüm*. İçinde Dijital İnsan Kaynakları Pazarlaması, Editörler Çağla Demir, Bora Göktaş, ss. 331-350 Efe Akademi, İstanbul.

Barber, L. (2006). E-Recruitment developments, institute of employment studies. www.emplo yment-studies.co.uk (10.12.2022).

Barboza, C. (2019). Artificial intelligence and hr: the new wave of technology. *Journal of advances in Social science and Humanities*, *5*(4), 715-720.

Biro, M. (2016). Wearable technology: a powerful HR tool. Entrepreneur.Com, www.entrep reneur.com/article/272478 (11.12.2022).

Blazquez-Resino, J. J., Gutiérrez-Broncano, S., Ruiz-Palomino, P., & Jimenez-Estevez, P. (2020). Dealing with human resources in the age of consumer 4.0: Aiming to improve service delivery. *Frontiers in Psychology*, *10*, 3058.

Cichocki, A., & Kuleshov, A. P. (2021). Future trends for human-ai collaboration: A comprehensive taxonomy of AI/AGI Using Multiple Intelligences and Learning Styles. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 2021.

Cmielowski, L., & Rafal, B. (2020). Does your key performance indicator justify AI investment?. https://lukasz-cmielowski.medium.com/does-your-key-performance-indicator-justify-ai-investment-d964376468bc (30.11.2022)

Creelman, D. (2018). WISE up when setting goals: HR secrets-international. *HR Future* May *2018* (5), 12-13.

Dachner, A. M., Ellingson, J. E., Noe, R. A., & Saxton, B. M. (2021). The future of employee development. *Human Resource Management Review*, 31(2), 100732.

Demir, K. (2018) Yeni çalışanın işe uyum programı (Onboarding) nedir? https://www. sektorumdergisi.com/yeni-calisanin-ise-uyum-programi-onboarding-nedir/ (10.12.2022)

Demirkaya, H. & Sarpel, E. (2018). Eğitim ve geliştirme uygulamalarında yeni nesil bilişim teknolojilerinden sanal gerçeklik, bulut bilişim ve yapay zeka. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (40), 231-245.

DeNisi, A. S., & Murphy, K. R. (2017). Performance appraisal and performance management: 100 years of progress?. *Journal of Applied Psychology*, *102*(3), 421.

Duman, M. C., & Akdemir, B. (2021). A study to determine the effects of industry 4.0 technology components on organizational performance. *Technological Forecasting and Social Change*, 167, 120615.

Dwivedi, Y.K., Hughes, L., Ismagilova, E., Aarts, G., Coombs, C., Crick, T., Duan, Y., Dwivedi, R., Edwards, J., Eirug, A. and Galanos, V. (2021). Artificial intelligence (AI): multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, *57* 101994.

Göktaş, P. & Baysal, H. (2018). Türkiye'de dijital insan kaynaklari yönetiminde bulut bilişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23*(4), 1409-1424.

Harini, S., Gemina, D., & Yuningsih, E. (2020). Leveraging SMEs performance of sustainability: creativity and innovation based on hr competency and market potential in the era of IR 4.0. *International Journal of Entrepreneurship*, *24*(1), 1-12.

Harvey, E. B., Blakely, J. H. & Lee, K. A. (2002). *Internet solution for hr managers*. CCH Canadian Limited, Canada.

Hecklau, F., Galeitzke, M., Flachs, S., & Kohl, H. (2016). Holistic approach for human resource management in industry 4.0. *Procedia CIRP*, *54* (1), 1-6.

Hughes, C., Robert, L., Frady, K., & Arroyos, A. (2019). *Artificial intelligence, employee engagement, fairness, and job outcomes*. In Managing technology and middle-and low-skilled employees. Emerald Publishing Limited (pp 61-68).

Iansiti, M. *and* Lakhani, K.R. (2014), "*Digital ubiquity: how connections, sensors, and data are revolutionizing business*", Harvard Business Review, p. 33, available at: https:// hbr.org/2014/11/digital-ubiquity-how-connections-sensors-and-data-are-revolutionizing-business (22.11.2022).

İdenfit.com (2021). *Oyunlaştırma Nedir? İnsan Kaynaklarında Oyunlaştırma* https://idenfit .com/blog/oyunlastirma-nedir-insan-kaynaklarinda-oyunlastirma/ (07.11.2022)

İienstitü.com (2020). İnsan Kaynaklarında Oyunlaştırma Örnekleri https://www.iienstitu. com/blog/insan-kaynaklarinda-oyunlastirma-ornekleri (07.11.2022)

Kambhampati, S. (2019). Synthesizing explainable behaviour for human-AI collaboration. In Proceedings of the 18th International Conference on Autonomous Agents and MultiAgent Systems (pp. 1-2).

Karambelkar, M., & Bhattacharya, S. (2017). Onboarding is a change: Applying change management model ADKAR to onboarding. *Human Resource Management International Digest*, *25*(7), 5-8.

Kariyer.net (2015) *Oyun artık işin bir parçası*. https://www.kariyer.net/ik-blog/oyun-artik-isin-bir-parcasi/ (09.11.2022)

Mell, P. ve Grance, T. (2011). The NIST definition of cloud computing, NIST Special Publication *800*(145). https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/legacy/sp/nistspecialpublication800-145.pdf (16.12.2022).

Michelmore, S. (2020). Human capital and robotic process automation. https://www2 .deloitte.com/ch/en/pages/human-capital/solutions/human-capital-robotic-process-.html (16.12.2022)

Munsamy, M., & Telukdarie, A. (2019, December). Digital HRM model for process optimization by adoption of industry 4.0 technologies. In 2019 IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM) (pp. 374-378). IEEE.

Optikgazete (2019). *Akıllı gözlükler işletmelerde verimliliği nasıl artırıyor?* https://www.o ptikgazete.com/gundem/akilli-gozluk-isletmelerde-verimliligi-nasil-artiyor-h5314.html (15.12.2022)

Öngöz, S., & Özer Şanal, S. (2017). *Özel eğitimde dijital kitap kullanımı*. İçinde eğitim teknolojileri okumaları 2017. Editörler H.F. Odabaşı, B. Akkoyunlu, A. İşman, ss. 557-577.

Özgen, H., & Yalçın, A. (2017). *İnsan kaynakları yönetimi stratejik bir yaklaşım*. Akademisyen Kitabevi.

Parsehyan, B. G. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde dijital dönüşüm: İk 4.0. Turkish Studies, 15(2), 211-224.

Paschen, J., Wilson, M. & Ferreira, J. (2020). Collaborative intelligence: How human and artificial intelligence create value along the B2B sales funnel. *Business Horizons*, *3*(63), 403-414.

PeopleDoc (2019). The HR workplace of the future. https://cdn2.hubspot.net /hubfs/46855 0/2018/US18-Productivity/Asset/PeopleDoc-Tech-Takes_RPA.pdf. (28.11.2022)

Pillai, R., & Sivathanu, B. (2020). Adoption of artificial intelligence (AI) for talent acquisition in IT/ITeS organizations. *Benchmarking: An International Journal*, *27*(9), 2599-2629.

Ramalingegowda, C. (2019). How to leverage RPA for HR automation. https://zinnov. com/hr-automation-how-rpa-will-reshape-the-hr-function (16.11.2022).

Rashmi T. (2010). *Recruitment management.* Mumbai, IND: Himalaya Publishing House

Saha, D. and Pandita, D. (2017). Digitalizing human resources through gamification for employee engagement, *ELK Asia Pacific Journals*, *4*, 1-10.

Samarasinghe, K. R., & Medis, A. (2020). Artificial intelligence based strategic human resource management (AISHRM) for industry 4.0. *Global Journal of Management and Business Research*, *20*(2), 1-4.

Schweyer, A. (2018). Predictive analytics and artificial intelligence in people management. *Incentive Research Foundation*, 1-18.

Sen, S. (2018). AI and automation in hr: Impact, adoption and future workforce. AIHR, https://www.aihr.com/blog/big-data-business-intelligence-hr-analytics-related/ (17.11.2022).

Shamim, S., Cang, S., Yu, H. *and* Li, Y. (2016), "*Management approaches for industry 4.0: a human resource management perspective*", 2016 IEEE Congress on Evolutionary Computation (CEC), IEEE, pp. 5309-5316

Sills, M. (2014). E-recruitment: A comparison with traditional recruitment and the influences of social media. *Helsinki Metropolia University of Applied Sciences, European Management*, 1-50.

Sivathanu, B., & Pillai, R. (2018). Smart hr 4.0–how industry 4.0 is disrupting hr. *Human Resource Management International Digest*, *26*(4), 7-11.

Sung, T. K. (2018). Industry 4.0: a Korea perspective. *Technological forecasting and social change*, *132*, 40-45.

Tambe, P., Cappelli, P., & Yakubovich, V. (2019). Artificial intelligence in human resources management: Challenges and a path forward. *California Management Review*, *61*(4), 15-42.

Taşköprü, S. (2019). Endüstri 4.0'ın insan kaynakları yönetimi uygulamalarına etkisi üzerine bir araştırma (Yükseklisans Tezi, Sakarya Üniversitesi).

Taylor, S. (2005). *People resourcing.* CIPD Publishing, London.

The Economist. (2018). A study finds nearly half of jobs are vulnerable to automation. https://www.economist.com/graphic-detail/2018/04/24/a-study-finds-nearly-half-of-jobs-are-vulnerable-to-automation (10.11.2022)

Tkach, J. T., & DiGirolamo, J. A. (2020). The state and future of coaching supervision. *Coaching Researched: A Coaching Psychology Reader*, 23-41.

Verma, A., Bansal, M., & Verma, J. (2020). Industry 4.0: Reshaping the future of hr. Strategic Direction, 36(5), 9-11.

Waibel, M. W., Steenkamp, L. P., Moloko, N., & Oosthuizen, G. A. (2017). Investigating the effects of smart production systems on sustainability elements. *Procedia manufacturing*, *8*, 731-737.

Wordstream (2020). Google glass. www.Wordstream.Com/Google-Glass (17.11.2022).

World Economic Forum (2018). The Future of jobs report 2018 https://www.weforum. org/reports/the-future-of-jobs- report-2018 (17.11.2022)

Yıldız, Ö. (2019). *Nesnelerin interneti, yapay zeka ve turizm*. İçinde, Turizm 4.0 kavramlar ve uygulamalar. Editörler Hülya Kurgun ve Osman Avşar Kurgun (*s. 93-107),* Ankara: Detay Yayıncılık.

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ

Öğr. Gör. Dr. Ramazan Çoban[1]

GİRİŞ

Değişken, çalkantılı ve rekabetin yoğun olarak hissedildiği günümüzün iş dünyasında örgütlerin; fırsat ve tehditleri yönetme, örgütsel temel yeteneklerini etkin kullanma ve karar alma süreçlerini doğru yönlendirebilmek için güvenilir, eksiksiz, zamanında ulaşılabilen, ekonomik ve geçerli bilgiye ulaşması zorunludur. Bu nedenle bilgi, postmodern çağda örgütleri yönetebilmek için temel ve kritik bir kaynak hâline gelmiştir. Hangi amaçla kurulursa kurulsun en küçüğünden en büyüğüne kadar tüm örgütlerde yönetim faaliyeti, temel fonksiyonlardan biri olarak her zaman ve çok miktarda bilgiye ihtiyaç duyar. Yönetim faaliyetlerinin örgütsel hedefler doğrultusunda aksamadan ve zamanında yürütülebilmesi için gerekli olan bilgilerin toplanması, işlenmesi, depolanması, iletilmesi ve geçmişe dönük olarak incelenmesi gerekir. Yönetim süreçleri için gerekli olan bilginin doğru yönetilebilmesi için insanlar ve makineler arasındaki diyalog ve etkileşime bağlı olarak ortaya çıkan sistemler, başarılı bir örgütsel performans için vazgeçilmez araçlardır.

Küreselleşme ve teknolojide yaşanan hızlı ve çarpıcı değişimler sayesinde bilgi teknolojileri yaşamın her alanına girdiği gibi örgütsel süreçlere de girmiştir. Bu nedenle günlük işlerde kullanılan çağdaş iş bilgilerinin miktarı gün geçtikçe artmaktadır. Örgütsel kararların hızlı ve doğru verilmesi amacıyla söz konusu bilgilerin işlenmesi için yeterli sayıda çalışan tarafından bilgi sistemlerinin etkin bir şekilde kullanılması önem arz etmektedir (Utami ve Wening, 2021: 3369). Yönetim Bilişim Sistemleri (YBS), bir örgütte veriyi bilgiye dönüştüren ve her türlü hiyerarşik seviyedeki yöneticinin etkili bir şekilde karar vermesi ve plan yapmasına katkı sağlayan bilgisayar tabanlı sistemlerdir (Al-Mamary ve Nor Aziati, 2013). YBS, yönetsel işlevlerin yerine getirilebilmesi ve örgütleri dış ve iç çevre ile ilişkilendirmek için gerekli olan iletişim ağı ihtiya-

[1] Milli Savunma Üniversitesi Orcid: 0000-0002-4505-0437 E-mail: ramazancoban26@hotmail.com

nulmuştur. Örgütsel bölümler arası koordinasyon, ilgili bilgiye kolay ve hızlı erişim, daha az insan kaynağı ihtiyacı, çalışan ve müşteri memnuniyeti, bilgi işleme ve saklama maliyetlerinde azalma, zaman tasarrufu YBS'nin örgütsel performans üzerindeki bazı olumlu etkileridir. Bununla beraber, YBS'nin bazı kısıtları ve dezavantajlarının olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Öncelikle YBS, yönetsel süreçler katkı sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Doğru geliştirilmeyen bir YBS yöneticilere katkı sağlayamadığı gibi, doğru tasarlansa bile YBS tüm örgütsel sorunlar için bir çözüm kaynağı değildir. Güncel olmayan, yetersiz ve eski teknoloji bir YBS organizasyon için fayda sağlamaktan ziyade sorun kaynağı olabilir. Ayrıca YBS ile bazı çalışanların bilgi ve uzmanlık gücünü kaybetmesi, çalışanların aşırı veri ve bilgi yüklemesine maruz kalması sonucu strese girmesi, bilgi güvenliği ihlalleri ve bilgisayar tabanlı araç ve gereçlerin yenileme ve bakım maliyetleri gibi faktörler bir organizasyonda görülen YBS kaynaklı sorunlardan bazılarıdır.

Sonuç olarak, içinde bulunduğumuz ve sürekli değişen postmodern dünyada müşteri ve çalışan memnuniyeti, başarılı örgütsel performans sonuçları ve rekabet koşulları dikkate alındığında örgütsel ve yönetsel süreçlerin daha karmaşık ve daha çok bilgiye ihtiyaç duyacağı; YBS'nin söz konusu konjektür içinde ve gelecekte de yöneticilerin en önemli yardımcıları arasında olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda örgütsel performansa katkı sağlayacak bir YBS'nin örgütsel amaçlar ve yöneticilerin gerçek bilgi ihtiyaçları dikkate alınarak tasarlanması ve bilgi sistemlerinin sürekli olarak güncel, ihtiyaçlara cevap veren, güvenlik ihlallerine karşı korumalı ve tüm teknolojik donanımların bakımlı olması gerekir. Bununla beraber YBS'nin ortaya çıkardığı sorunların çözümü ve çalışanların bilgi teknolojileri konusundaki eğitimine dair organizasyonların gerekli önlemleri alması gerektiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Abu-Shanab, E., & Al-Tarawneh, H. (2011). Production information systems usability in Jordan. In: Ed Cruz-Cunha, M. M., & Varajao, J. (Eds), *Enterprise information systems design, implementation and management: Organizational applications,* (pp. 270-284), New York: Business Science Reference, Hershey.

Ada, Ş., & Ghaffarzadeh, M. (2015). Decision making based on management information system and decision support system. *International Journal of Economics, Commerce and Management, 3*(4), 1-14.

Adeoti-Adekeye, W. B. (1997) The importance of management information systems. *Library Review, 4*(5), 318-327.

Alhabri, H. A. Y., & Sonawane, M. A. (2016). Creating awareness of management information system and its advantages in business performance: A review of literature. *IOSR Journal of Business and Management, 18*(2), 70-73.

Al-Mamary, Y. H., & Nor Aziati, A. S. (2013). The impact of management information systems adoption in managerial decision making: A review. *Management Information Systems, 8*(4), 10-17.

Amenta, B. M. (2012). The impact of management information system in supporting managers for decision making in an organization. *Proceedings of 93rd The IIER International Conference,* Los Angeles, USA, 20th-21st January, ISBN: 978-93-86291-99-8.

Azad, M. M., Amin, M. B., & Alauddin, M. (2012). Executive information system. *International Journal of Computer Science and Network Security,12*(5), 106-110.

Baccarini, D. (1999). The logical framework method for defining project success. *Project Management Journal*, *30*, 25-32.

Bhandari, E. H., & Mathema, S. (2022). Role of information system in decision making process. *World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development, 8*(3), 43-46.

Bright, A. A., & Asare, G. (2019). The impact of management information system on university of education Winneba, Kuması Campusghana. *European Journal of Research and Reflection in Management Sciences*, *7*(1), 1-20.

Burns, J. M. (1998). *Introduction to computer information system*. New York: Rinelart and Winston Publication.

Davies, P. B. (2009). *Business information systems.* New York: Palgrave Macmillan.

Djordjevic, A. (2013). Importance of information for tourist service users in travel decision making. *Marketing*, *44*(1), 75-85.

Edmondson, A. C. (2002). The local and variegated nature of learning in organizations: A group-level perspective. *Organization Science, 13*(2), 128-146.

El-Ebiary, Y. A. B., Al-Sammaraie, N. A., & Saany, S. I. A. (2019). Analysis of management information systems reports for decision-making. *International Journal of Recent Technology and Engineering, 8*(1C2), 1150-1153.

Emmanuel, M. U., Mary, O. E., & Peace, N. N. (2019). Management information system and organizational performance in selected deposit money banks in south east Nigeria. *International Journal of Management and Entrepreneurship, 1*(1), 23-34.

Gulavani, S. (2016). Management information system role for business decision making in the organization. *International Journal of Advanced Computer Technology & Management, 1*(1), 1-5.

Hjelt, M., & Björk, B. C. (2007). End-user attitudes toward EDM use in construction project work: Case study. *Journal of Computing in Civil Engineering, 21*(4), 289-300.

Holsapple, C. W., & Whinston, A. B. (2006). *Decision support systems: A knowledge-based approach.* St. Paul: West Publishing.

https://www.geektonight.com/what-is-mis/, 30.12.2022.

Ikechukwu, N. P., Okechukwu, A., Erastus, B., & Epelle, S. E. (2019). Management information system and organizational success in a competitive environment: A study of small scale businesses in port Harcourt. *International Journal of Engineering and Management Research, 9*(4), 93-101.

Islam, M. R. (2018). Impacts of management information system on decision making of the organization. *International Journal of Business, Social and Scientific Research, 6*(2): 56-61.

James, P. P. (2017). Role of management information system in business and industry. *International Journal of Humanities and Social Science Invention, 6*(7), 1-6.

Karim, A. K. (2011), The significance of management information systems for enhancing strategic and tactical planning. *Journal of Information Systems and Technology Management, 8*(2), 459-470.

Kumar, S., Singh, S., & Sharma, D. (2019). Impact of management information systems (MIS) in decision making. *ABS International Journal of Management, 7*(1), 21-24.

Kwadade-Cudjoe, F. (2020). Information systems and management information systems: The backbone, sustenance and accomplishment of modern business. *Archives of Business Research, 8*(2), 143-152.

Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2017). *Management information systems: Managing the digital firm.* Global Edition. 15th ed. Harlow: Pearson Education Limited.

Lewis, K. (2004). Knowledge and performance in knowledge-worker teams: A longitudinal study of transactive memory systems. *Management Science, 50*(11), 1519-1533.

Liang, H., Saraf, N., Hu, Q., & Xue, Y. (2007). Assimilation of enterprise systems: The effect of institutional pressures and the mediating role of top management. *MIS Quarterly*, *31*(1), 59-87.

Lucey, T. (1997). *Management information systems.* 9th edition, London: Thomson Learning.

Lucey, T. (2005). *Management Information Systems.* London: Book Power.

Millet, I., & Mavhinney, C. H. (1992). Applications executive information systems a critical perspective. *Information & Management, 23*, 83-92.

Mohammed, A. N. M. M. & Hu, W. (2015). Using management information systems (MIS) to boost corporate performance. *International Journal of Management Science and Business Administration*, *1*(11), 55-61.

Ngwenya, L., Aigbavboa, C., & Thwala, W. (2019). *Benefits of human resource information systems in a South African construction organisation*. 1st International Conference on Sustainable Infrastructural Development, 640(2019), 012007, doi:10.1088/1757-899X/640/1/012007.

Nowduri, S. (2011). Management information systems and business decision making: Review, analysis and recommendations. *Journal of Management and Market Research, 7*(9), 1-8.

O'brien, J. A., & Marakas, G. M. (2011). *Management information systems.* Mcgraw-Hill Irwin.

Ojo, M. O., Ringim, K. J. & Shuibu, H. (2022). Impact of management information system on organizational performance of MTN Nigeria. *International Journal of Management, Social Sciences, Peace and Conflict Studies, 5*(2), 11- 26.

Okeke, C. O. (2021). Effect of management information system on organizational performance in manufacturing firms. *Research Journal of Management Practice, 1*(10), 121-140.

Özköse, H. (2017). *Yönetim bilişim sistemleri alanının Türkiye ve dünyadaki bibliyometrik analizi ve haritası.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Ankara.

Petter, S., DeLone, W., & McLean, E. (2008). Measuring information systems success: Models, dimensions, measures, and interrelationships. *European Journal of Information Systems, 17*(3), 236-263.

Sahoo, R. C., Patel, N. & Mısra, S. Edusat (2022). *Learning resource material on management information systems.* https://www.studocu.com, 24.12.2022.

Santos, E. L. (1991). *Accounting information system*. 2nd Edition. Miffin Company.

Sari, E. N., & Priantinah, D. (2019). Managerial decision making with the role of management information systems (MIS): What the literature says. *Petra International Journal Of Busıness Studies, 2*(1), 53-58.

Simon, H. (1997). *Administrative behavior: A study of decision-making processes in administrative organizations*. 4th Ed., The Free Press.

Sonawane, M. A., & Alhabri, H. A. Y. (2016). The effectiveness and efficiency of management information system (MIS) in financial management in business enterprises. *Indian Journal of Science and Technology, 9*(46), 1-7.

Tongkachok, K., Halloul, R., Lourens, M. E. Sjamsir, H. Liana, H., & Huidrom, G. (2021). Management information systems for risk analysis and decision making an empirical investigation. *Academy of Strategic Management Journal, 20*(4), 1-15.

Una, G., Allen, R., & Botton, N. (2019). *How to design a financial management information system a modular approach.* International Monetary Fund Cover Design: IMF Multimedia Services/Composition: The Grauel Group, ISBN: 978-1-49831-112-0.

Utami, K. P., & Wening N. (2021). The role of management information systems in the decision-making process in the hospital sector. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, *12*(14), 3369-3373.

Varkad, K. V. (2019). Management information system to help managers for providing decision making in an organization. *International Journal of Research in Engineering, Science and Management*, *2*(7), 298-300.

Vulpen, E. V. (2022). *What is a human resources information system (HRIS)? An HR practitioner's guide.* https://www.aihr.com/blog/human-resources-information-system-hris/, 30.12. 2022.

Weihrich, H., & Koontz, H. (2001). *A global management perspective.* 10th Edition.

Zmud, R. W., & Cox, J. F. (1979). The implementation process: Achange approach. *MIS Quarterly*, *3*(2), 35-43.

KALİTE 4.0

Dr. Öğr. Üyesi Meral Çalış Duman[1]

GİRİŞ

Dijital dönüşüm, insan ve teknoloji başta olmak üzere işletmeler, iş süreçleri ve çalışma/yaşam şeklini etkiyen bütüncül bir dönüşümdür. Bu dönüşüm 2011 yılında Endüstri 4.0 kavramının ortaya atılmasıyla birlikte ivme kazanmış, hemen hemen her alanda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Ekonomi, sağlık, eğitim, sanayi ve diğer alanlarda iş süreçlerinin teknolojiye entegrasyonunu şart koşan bu dönüşüm, işletmecilik anlayışında da önemli gelişmeleri ve iyileşmeleri ortaya çıkarmıştır. Dijital dönüşüm ile birlikte işletme fonksiyonlarında, dönüşüm için gerekli hazırlıkların yapılması, uygun teknolojilerin seçilmesi, çalışanların eğitilmesi, iş süreçlerinin ve çalışma şekillerinin yeniden tasarlanması gibi ihitiyaçlar doğmuştur. Bu ihtiyaçlardan birisi de kalite işlevindeki dönüşümdür.

Kalite işlevi, anlayışı veya Toplam Kalite Yönetimi, dijital dönüşümden en fazla etkilenen alanlar arasındadır. Bunun nedeni, Endüstri 4.0 veya dijital dönüşüm ile hedeflenen verimlilik hedefinden sonra, kalite hedefinin gelmesidir. İş süreçlerine teknolojilerin entegrasyonu ile daha standart, daha az hatalı ve yüksek kaliteli ürün ve hizmetler hedeflenmektedir. Dolayısıyla bu hedef, kalite bakış açısını da derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu bağlamda, bu bölüm içerisinde, dijital dönüşüm ile kalite anlayışında yaşanan dönüşüm ele alınmıştır. Literatür incelendiğinde bu dönüşüm, Kalite 4.0 başlığı altında toplanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın içeriği Kalite 4.0 üzerine kurgulanmış, Endüstri 4.0 ile ilişkilendirilmiş ve teorik altyapı oluşturulmuştur. Yapılan araştırmalarda, Kalite 4.0 üzerine yerli literatürde önemli bir boşluk olduğu görülmüş, bu boşluk araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Çalışmanın araştırmacılara, konuya ilgi duyanlara ve saha uygulayıcılarına fayda sağlaması hedeflenmektedir.

[1] Malatya Turgut Özal Üniversitesi Orcid: 0000-0002-8283-5188 E-mail: meral.duman@ozal.edu.tr

ğında ve gerekli yatırım ve önlemler alındığında, kalite ile ilgili iyileştirmelerin elde edileceği belirtilmektedir. Örneğin, Canbay'a (2021) göre, E4.0, standartlaşmayı ve standartlar üzerinden sürekli gelişmeyi tam bir sisteme oturtabilir ve bunu işletmede otomatize edebilir. Yine araştırmacılara göre, K4.0 kültürü oluşturabilen işletmeler, daha az kusur ve başarısızlık oranlarının yanı sıra daha fazla müşteri memnuniyeti ve iyileştirilmiş operasyonel verimlilik gibi rekabet avantajlarıyla ödüllendirilecektir (Akhmatova vd., 2022). Buna ek olarak işletmenin çevresel performansını da iyileştirecektir (Antony vd., 2021b).

Kalite, müşterileri yönlendiren faktörlerden biridir ve sadık müşteriler yaratabilir. Geleneksel kalite yaklaşımında hedef, müşterinin beklentilerini karşılamakken K4.0'da müşteri beklentilerinin de ötesine geçmek, müşterinin zevklerini yönlendirmek, kişiselleştirilmiş ürün ve hizmeti sağlayabilmek, gelecek trendleri de belirleyebilmektir. Geleceğin akıllı fabrikalarında, hem iç müşteri olan çalışanların tatmin olduğu, hem dış müşterinin hayal ettiği ürün ve hizmetlere kavuşması beklenmektedir. Bu beklentiler, akıllı üretim, akıllı teknolojiler, akıllı çalışanlar ve dış paydaşların tam entegrasyonu ile hedeflenmektedir. Böylesine kıymeti olan bir yaklaşımın ülkemizdeki KOBİ'ler, büyük işletmeler dolayısı ile ülke ekonomisi açısından bir çözüm yolu olacağı açıktır. Türkiye'nin dijital dönüşüm yolculuğunda, E4.0 teknolojilerine yatırım yapan, yapay zekâ alanında çalışanları dönüştüren ve istihdam yaratan işletmelerin önemi büyüktür. Bu nedenle biz araştırmacılar, öğrenciler, küçük veya büyük işletme yöneticileri ve tüm ilgilenenlerin dijital dönüşüm konusunda atacağı her adımın önemi bulunmaktadır. Sosyoekonomik uyumu hızlandıracak ve yol gösterebilecek bu çalışmanın da bu hedefe bir ışık olması arzulanmıştır.

KAYNAKÇA

Akhmatova, M.S., Deniskina, A., Akhmatova, D.M. & Prykina, L. (2022). Integrating quality management systems (TQM) in the digital age of intelligent transportation systems industry 4.0, Transportation Research Procedia, 63, 1512-1520.

Alzahrani, B., Bahaitham, H., Andejany, M., & Elshennawy, A. (2021). How Ready Is Higher Education for Quality 4.0 Transformation according to the LNS Research Framework? *Sustainability*, *13*(9). https://doi.org/10.3390/su13095169

Ammar, M., Haleem, A., Javaid, M., Bahl, S., & Verma, A. S. (2022). Implementing Industry 4.0 technologies in self-healing materials and digitally managing the quality of manufacturing. *Materials Today: Proceedings*, *52*, 2285-2294. https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.09.248

Ammar, M., Haleem, A., Javaid, M., Walia, R., & Bahl, S. (2021). Improving material quality management and manufacturing organizations system through Industry 4.0 technologies. *Materials Today: Proceedings*, *45*, 5089-5096. https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.01.585

Antony, J., McDermott, O., & Sony, M. (2021a). Quality 4.0 conceptualisation and theoretical understanding: a global exploratory qualitative study. *The TQM Journal*. https://doi.org/10.1108/tqm-07-2021-0215

Antony, J., Sony, M., Furterer, S., McDermott, O., & Pepper, M. (2021b). Quality 4.0 and its impact on organizational performance: an integrative viewpoint. *The TQM Journal*. https://doi.org/10.1108/tqm-08-2021-0242

Antony, J., Sony, M., McDermott, O., Jayaraman, R., & Flynn, D. (2021c). An exploration of organizational readiness factors for Quality 4.0: an intercontinental study and future research directions. *International Journal of Quality & Reliability Management*. https://doi.org/10.1108/ijqrm-10-2021-0357

Armani, C. G., de Oliveira, K. F., Munhoz, I. P., & Akkari, A. C. S. (2021). Proposal and application of a framework to measure the degree of maturity in Quality 4.0: A multiple case study. In *Advances in Mathematics for Industry 4.0* (pp. 131-163). https://doi.org/10.1016/b978-0-12-818906-1.00006-1

Arsovski, S. (2019). "Social Oriented Quality: From Quality 4.0 Towards Quailty 5.0". Proceedings on Engineering Sciences, 1(2), 397-404.

Breskich, V., Yurin, D., Deniskina, A., Boytsov, B., Karpovich, M., & Uvarova, S. (2021). Quality 4.0. Time of revolutionary changes in the QMS. *E3S Web of Conferences*, *244*. https://doi.org/10.1051/e3sconf/202124411010

Calis Duman, M. & Akdemir, B. (2021). A study to determine the effects of industry 4.0 technology components on organizational performance. *Technological Forecasting and Social Change*, *167*, 120615.

Canbay, Ş.K. (2021), Toplam kalite yönetiminin endüstri 4.0 bileşenleri ile etkileşiminin analizi. Kocaeli Ünv. F.B.E., Doktora Tezi, Kocaeli.

Carvalho, A. V., Enrique, D. V., Chouchene, A., & Charrua-Santos, F. (2021). Quality 4.0: an overview. Procedia Computer Science, 181, 341-346.

Cetindere Filiz, A. (2022). Endüstri 4.0'ın etkilerinin kalite 4.0 üzerinden değerlendirilmesi. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 5(1).

Chiarini, A. (2020). Industry 4.0, quality management and TQM world. A systematic literature review and a proposed agenda for further research. *The TQM Journal*, *32*(4), 603-616. https://doi.org/10.1108/tqm-04-2020-0082

Chiarini, A., & Kumar, M. (2021). What is Quality 4.0? An exploratory sequential mixed methods study of Italian manufacturing companies. *International Journal of Production Research*, *60*(16), 4890-4910. https://doi.org/10.1080/00207543.2021.1942285

Christou, I. T., Kefalakis, N., Soldatos, J. K., & Despotopoulou, A.-M. (2022). End-to-end industrial IoT platform for Quality 4.0 applications. *Computers in Industry*, *137*. https://doi.org/10.1016/j.compind.2021.103591

Emblemsvåg, J. (2020). On Quality 4.0 in project-based industries. *The TQM Journal*, *32*(4), 725-739. https://doi.org/10.1108/tqm-12-2019-0295

Erro-Garcés, A. (2019). Industry 4.0: defining the research agenda. *Benchmarking: An International Journal*, *28*(5), 1858-1882. https://doi.org/10.1108/bij-12-2018-044

Escobar, C. A., Chakraborty, D., McGovern, M., Macias, D., & Morales-Menendez, R. (2021a). Quality 4.0—green, black and master black belt curricula. *Procedia Manufacturing, 53*, 748-759.

Escobar, C. A., McGovern, M. E., & Morales-Menendez, R. (2021b). Quality 4.0: a review of big data challenges in manufacturing. *Journal of Intelligent Manufacturing*, *32*(8), 2319-2334. https://doi.org/10.1007/s10845-021-01765-4

Fareri, S., Fantoni, G., Chiarello, F., Coli, E., & Binda, A. (2020). Estimating Industry 4.0 impact on job profiles and skills using text mining. *Computers in Industry*, *118*. https://doi.org/10.1016/j.compind.2020.103222

Fonseca, L., Amaral, A., & Oliveira, J. (2021). Quality 4.0: The EFQM 2020 Model and Industry 4.0 Relationships and Implications. *Sustainability*, *13*(6). https://doi.org/10.3390/su13063107

Goharshenasan, A., Shahin, A., (2017). Prioritisation of quality management principles based on critical success factors of TQM using ıntegrated approach of MCDM and IPA - The Case of Marjan Tile Company. *International Journal of Productivity and Quality Management, 21*(1), 112-128.

Haleem, A., Javaid, M., Singh, R. P., & Suman, R. (2021). Quality 4.0 technologies to enhance traditional Chinese medicine for overcoming healthcare challenges during COVID-19. *Digital Chinese Medicine*, *4*(2), 71-80. https://doi.org/10.1016/j.dcmed.2021.06.001

Hassoun, A., Jagtap, S., Garcia-Garcia, G., Trollman, H., Pateiro, M., Lorenzo, J. M., Trif, M., Rusu, A. V., Aadil, R. M., Šimat, V., Cropotova, J., & Câmara, J. S. (2023). Food quality 4.0: From traditional approaches to digitalized automated analysis. *Journal of Food Engineering*, *337*. https://doi.org/10.1016/j.jfoodeng.2022.111216

Javaid, M., Haleem, A., Pratap Singh, R., & Suman, R. (2021). Significance of Quality 4.0 towards comprehensive enhancement in manufacturing sector. *Sensors International*, *2*. https://doi.org/10.1016/j.sintl.2021.100109

Kumar, L., Ibne Hossain, N. U., Fazio, S. A., Awasthi, A., Jaradat, R., & Babski-Reeves, K. (2021). A data driven decision model for assessing the enablers of quality dimensions: Context of industry 4.0. *CIRP Journal of Manufacturing Science and Technology*, *35*, 896-910. https://doi.org/10.1016/j.cirpj.2021.10.003

Lazar, M., Dovleac, R., Faur, F., & Popescu-Stelea, M. (2021). Knowledge management systems in quality 4.0. *MATEC Web of Conferences*, *342*. https://doi.org/10.1051/ matecconf/202134209003

LSNresarch, (2017). Quality 4.0 impact and strategy handbook. https://www.sas.com/ content/dam/SAS/en_us/doc/whitepaper2/quality-4-0-impact-strategy-109087.pdf

Luo, H., Lin, L., Chen, K., Antwi-Afari, M. F., & Chen, L. (2022). Digital technology for quality management in construction: A review and future research directions. *Developments in the Built Environment*, *12*. https://doi.org/10.1016/j.dibe.2022.100087

Müller, J.M. (2019). Contributions of industry 4.0 to quality management-A SCOR perspective. IFAC-PapersOnLine, 52(13), 1236-1241.

Öztürk, F. Boz, G. & Görmüş F. (2022), Endüstri 4.0 ve kalite etkileşiminin analizi. 10th International İstanbul Scientific Research Congress.

Powell, D., Eleftheriadis, R., & Myklebust, O. (2021). Digitally enhanced quality management for zero defect manufacturing. Procedia CIRP, 104, 1351-1354.

Ramezani, J., & Jassbi, J. (2020). Quality 4.0 in Action: Smart Hybrid Fault Diagnosis System in Plaster Production. *Processes*, *8*(6). https://doi.org/10.3390/pr8060634

Sader, S., Husti, I., & Daroczi, M. (2021). A review of quality 4.0: definitions, features, technologies, applications, and challenges. *Total Quality Management & Business Excellence*, *33*(9-10), 1164-1182. https://doi.org/10.1080/14783363.2021.1944082

Saihi, A., Awad, M., & Ben-Daya, M. (2021). Quality 4.0: leveraging Industry 4.0 technologies to improve quality management practices – a systematic review. *International Journal of Quality & Reliability Management*. https://doi.org/10.1108/ijqrm-09-2021-0305

Santos, G., Sá, J. C., Félix, M. J., Barreto, L., Carvalho, F., Doiro, M., Zgodavová, K., & Stefanović, M. (2021). New Needed Quality Management Skills for Quality Managers 4.0. *Sustainability*, *13*(11). https://doi.org/10.3390/su13116149

Schuh, G., Rebentisch, E., Riesener, M., Ipers, T., Tönnes, C., & Jank, M. H. (2019). Data quality program management for digital shadows of products. Procedia CIRP, 86, 43-48.

Singh, J., Ahuja, I. P. S., Singh, H., & Singh, A. (2022). Development and Implementation of Autonomous Quality Management System (AQMS) in an Automotive Manufacturing using Quality 4.0 Concept– A Case Study. *Computers & Industrial Engineering*, *168*. https://doi.org/10.1016/j.cie.2022.108121

Sony, M., Antony, J., & Douglas, J. A. (2020). Essential ingredients for the implementation of Quality 4.0. *The TQM Journal*, *32*(4), 779-793. https://doi.org/10.1108/tqm-12-2019-0275

Sony, M., Antony, J., Douglas, J. A., & McDermott, O. (2021). Motivations, barriers and readiness factors for Quality 4.0 implementation: an exploratory study. *The TQM Journal*, *33*(6), 1502-1515. https://doi.org/10.1108/tqm-11-2020-0272

World Economic Forum, (2018). Future of Jobs Survey. http://www3 .weforum.o rg/docs/WEF_Future_of_ Jobs_2018.pdf

Yadav, N., Shankar, R., & Singh, S. P. (2021a). Critical success factors for lean six sigma in quality 4.0. *International Journal of Quality and Service Sciences*, *13*(1), 123-156. https://doi.org/10.1108/ijqss-06-2020-0099

Yadav, N., Shankar, R., & Singh, S. P. (2021b). Hierarchy of Critical Success Factors (CSF) for Lean Six Sigma (LSS) in Quality 4.0. *International Journal of Global Business and Competitiveness*, *16*(1), 1-14. https://doi.org/10.1007/s42943-020-00018-0

Závadská Z. & Závadský J. (2020). Quality Managers and Their Future Technological Expectations Related to Industry 4.0, Total Quality Management & Business Excellence, 31(7-8), 717-741.

Zonnenshain, A., & Kenett, R. S. (2020). Quality 4.0—the challenging future of quality engineering. *Quality Engineering*, *32*(4), 614-626. https://doi.org/10.1080/ 08982112.2019. 1706744

DİJİTAL PAZARLAMA

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Emre Karakaş[1]

GİRİŞ

Pazarlama, geçmişten günümüze kadar birçok evreden geçerek bulunduğu dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek biçimde değişimler yaşamıştır. Dünyada sanayileşme süreçlerinin başlaması ile birlikte pazarlamanın ilk aşaması olarak ifade edebileceğimiz üretim süreci başlamıştır. Sonraki yıllarda ise üretim odaklı süreci takiben; satış odaklı, pazarlama odaklı ve müşteri odaklı anlayışlar pazarlama sürecinin gelişiminde yer almıştır. Aslında burada pazarlamanın gelişim ve değişim süreçlerine bakıldığında pazarlama biliminin durağan bir yapıya sahip olmadığı, dünyadaki sosyolojik ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişim gösterdiği ve tüketicilerin tarzlarına, pazarın yapısına en uygun modern pazarlama yöntemlerinin geliştirilerek tercih edildikleri görülmektedir (Karakaş, 2018: 1999). Dünyada teknoloji veya dijital alanda devrim kelimesinden söz edilecek olursa bu işin başrol oyuncusunun internet olduğu ifade edilebilir (Bulunmaz, 2016: 357). Dijital alanda teknolojinin hızla gelişmesi, insanların sosyal bir dönüşüm ve değişim içerisine girmesine neden olmuştur. Dünyada yaşanan bu sosyal dönüşüm insanların günlük yaşam biçimlerinden iş hayatlarına, sosyalleşme biçimlerine ve iletişim tarzlarına kadar birçok alanın değişiminde önemli rol oynamıştır (Doğan, 2021: 124).

Teknolojinin günümüz dünyasında hızla gelişmesiyle birçok alanda değişimlere şahit olunmaktadır. 21. yüzyılın en büyük değişim ve dönüşümlerinin başında dijitalleşme gelmektedir. Dijitalleşmenin neredeyse etkilemediği bir alandan söz etmek mümkün değildir. İşletme alanında da dijital çağın gereksinimlerini yerine getiren ve bu değişimleri hızlı bir şekilde uygulayan disiplinlerin başında pazarlama bilimi gelmektedir. Geçmişten günümüze, geleneksel pazarlama yaklaşımından dijital pazarlamaya kadar işletmeler ve tüketiciler için birçok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu değişim ve dönüşümlere

[1] Malatya Turgut Özal Üniversitesi Orcid: 0000-0003-0123-7627 E-mail: emre.karakas@ozal.edu.tr

mektedir. Bu dönüşümlerin yansıması her alanda olduğu gibi işletmelerin de bu değişimlere ayak uydurarak bu alanlara yatırım yapmalarını sağlamaktadır. Dijitalleşmenin getirdiği yenilikler ile geleneksel pazarlamadan dijital pazarlamaya geçişle; yeni pazar yerlerinin ya da platformlarının oluşması, pazar kanallarının değişmesine ve yeni kavramların oluşmasına neden olmaktadır. Tabii pazarlamadaki bu dinamiklerin değişimi işletmelerin de önceliklerini belirleyerek bu yönde yatırım yapmalarını zorunlu kılmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar pazarlama kavramının hangi evrelerden geçerek ne şekilde geliştiğinin bilinmesi, iş dünyası açısından da gelecekteki değişikliklere karşı nasıl yol izleyecekleri noktasında önem arz etmektedir. Şirketler, yöneticiler ve pazarlama uzmanları; tüketicileri, çalışanları, tedarikçileri ve hissedarları pazarlama stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmeleri gerektiğini anlamalıdırlar. Aynı zamanda iş dünyası, tüketicilerin dünyanın her yerinden ürün ve hizmet satın alabilmelerinin yanı sıra çok daha hızlı bilgi toplayabildikleri birbirine bağlı bir dünyanın zorluklarıyla yüzleşmek zorunda olduğunu bilmelidir (Fuciu ve Dumitrescu, 2018).

Günümüz ileri teknolojisinde insanlar, ileri düzeyde bir temas özlemi içerisindeler. Ne kadar sosyalleşirlerse sadece onlar için yapılmış şeyler isteme eğilimleri o kadar artmaktadır. Bu da büyük veri analitiğiyle desteklenerek ürünleri daha kişiselleştirilmiş, hizmetleri de daha kişisel hâle getirecektir. Dijital dünyada işletmelerin başarılı olmasının anahtarı bu yoldan geçmektedir (Kotler vd., 2022a). Artık kitlesel pazarlamanın yerini alan pazarlama 4.0, iş süreçlerinin yapılarında ve pazarlama uygulamalarında birçok yeniliğin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda işletmeler için yeni fırsatlar ve tehditler ortaya çıkacak bu sebeple işletmeler, pazarlama yönetimlerinin yıkıcı inovasyonlardan olumsuz olarak etkilenmemek için değişmek ve yeniliklere şimdiden ayak uydurmak durumundadırlar (Odabaşı, 2019).

KAYNAKÇA

Alan, A. K., Kabadayı, E. T. & Erişke, T. (2018). İletişimin yeni yüzü: dijital pazarlama ve sosyal medya pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(66), 493-504.

Altunışık, R., Özdemir Ş. & Torlak, Ö. (2012). *Modern Pazarlama.* Sakarya: Değişim Yayınları.

Bala , M., & Verma, D. (2018). A critical review of digital marketing. *International Journal Of Management, IT & Engineering, 8*(10), 321-339.

Başer, H. H. & Cici Karaboğa, E. N. (2021). Güncel dijital pazarlama paradigmaları. Filiz Çayırağası (Ed.), Mobil pazarlama (s. 139-161). İstanbul: Nobel Akademik Yayın.

Berman, R., & Katona, Z. (2013). The role of search engine optimization in search marketing. *Marketing Science, 32*(4), 644-651.

Bhojaraja & Muniraju, D. M. (2018). Challenges and opportunities in digital marketing. *IAETSD J. Adv. Res. Appl. Sci*, *5*(1).

Bulunmaz, B. (2016). Gelişen teknolojiyle birlikte değişen pazarlama yöntemleri ve dijital pazarlama. *TRT Akademi Dergisi*, *1*(2), 348-365.

Çiçek, B. (2018). Social media entrepreneurship. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(1), 10-17.

Çopuroğlu, F. (2021). Güncel dijital pazarlama paradigmaları. Filiz Çayırağası (Ed.), Sosyal medya pazarlaması (s.93-112). İstanbul: Nobel Akademik Yayın.

Deloitte Türkiye (2016). Türkiye'deki dijital değişime ceo bakışı. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media telecommunications/tur kiyedeki-dijital-degisime-CEO-bakisi.pdf, (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

Dizman, H. (2021). Pazarlama 1.0'dan pazarlama 5.0'a tarihsel bir inceleme. *International Social Sciences Studies Journal, 7*(87), 3866-3871.

Doğan, Ş. (2021). Dijital pazarlamada internet arama motorlarının kullanımı: Morhipo ve Trendyol sitelerinin karşılaştırmalı analizi. İNİF E- Dergi, *6*(1), 123-139.

Efendioğlu, İ.H. (2021). Güncel dijital pazarlama paradigmaları. Filiz Çayırağası (Ed.), İçerik pazarlaması (s.163-181). İstanbul: Nobel Akademik Yayın.

Ersöz, B. (2020). Yeni nesil web paradigması Web 4.0. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi,* 1*(2),* 58-65.

Forghani, E., Sheikh, R., Hosseini, S.M.H., & Sana, S.S. (2022). The impact of digital marketing strategies on customer's buying behavior in online shopping using the rough set theory. *Int J Syst Assur Eng Manag. 13*, 625-640.

Fuciu, M., & Dumitrescu, L. (2018). From marketing 1.0 to marketing 4.0 – the evolution of the marketing concept in the context of the 21st century. *International Conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION, 24*(2), 43-48.

Girchenko, T., & Ovsiannikova, Y. (2016) Digital marketing and its role in the modern business processes. *Eur Cooper, 11*(18), 24-33.

Gökşin, E. (2018). *Dijital pazarlama temelleri.* İstanbul: Deniz Ofset Yayın.

Hartemo, M. (2016). Email marketing in the era of the empowered consumer. *Journal of Research in Interactive Marketing, 10*(3), 212-230.

Jaas, A. (2022). E-Marketing and Its Strategies: Digital opportunities and challenges. *Open Journal of Business and Management*, *10*, 822-845.

Johnson, M., & Barlow, R. (2021). Defining the phygital marketing advantage. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research. 16*, 2365-2385.

Kannan, P. K., & Li, H. A. (2017). Digital marketing: A framework, review and research agenda*. International Journal of Research in Marketing, 34*(1), 22-45.

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons, 53*(1), 59-68.

Karakaş, Y. E. (2018). Pazarlama disiplininde yeni yaklaşımlar üzerine kavramsal bir çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(29), 198-209.

Key, T. M. (2017). Domains of digital marketing channels in the sharing economy. *Journal of Marketing Channels, 24*(1-2), 27-38.

Kingsnorth, S. (2022). Dijital pazarlama stratejisi çevrimiçi (online) pazarlamaya bütünleşik bir yaklaşım. Çev. Laden İldeniz, Ed. Fahri Apaydın. İstanbul: Nobel Akademik Yayın.

Kotane, I., Znotina, D., & Hushko, S. (2019). Assessment of trends in the application of digital marketing. *Scientific Journal Of Polonia University, 33*(2), 28-35.

Kotler, P., Kartajaya, H. & Setiawan, I. (2022a). Pazarlama 4.0 gelenekselden dijitale geçiş. Çev. Nadir Özata. İstanbul: Optimist Yayın.

Kotler, P., Kartajaya, H. & Setiawan, I. (2022b). Pazarlama 5.0. Ed. Barış Cezar. İstanbul: Kapital Yayın.

Köse, G. & Çakır, S. Y. (2019). Markaların dijital pazarlama çağında tüketicileri etkileşime ikna etme yolları: Influencer pazarlama ve içerik pazarlamasına ilişkin kavramsal bir çalışma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(38), 205-222.

Küçün, N. T. (2021). Güncel dijital pazarlama paradigmaları. Filiz Çayırağası (Ed.), Geleneksel pazarlamadan dijital pazarlamaya geçiş (s.33-53). İstanbul: Nobel Akademik Yayın.

Mishra, C. K. (2020). Digital marketing: Scope opportunities and challenges. *Promotion and Marketing Communications.* https://doi.org/10.5772/intechopen.92329.

Moravcikova, D., & Kliestikova, J. (2017). Brand building with using phygital marketing communication. *Journal of Economics, Business and Management*, *5*(3), 148-153.

Mucuk, İ. (2014). *Pazarlama ilkeleri.* İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Naik, U., & Shivalingaiah, D. (2008). Comparative study of web 1.0, web 2.0 and web 3.0. https://ir.inflibnet.ac.in/bitstream/1944/1285/1/54.pdf, (Erişim Tarihi: 10.12.2022).

Odabaşı, Y. (2019). *Postmodern pazarlamayı anlamak.* İstanbul: Optimum Basım Yayın.

O'Neill, S. (2022). What's The Difference Between Web 1.0, Web 2.0, And Web 3.0 ?. https://www.lxahub.com/stories/whats-the-difference-between-web-1.0-web-2.0-and-web-3.0.

Öztaş, Y. B. B. (2015). The Increasing importance of mobile marketing in the light of the improvement of mobile phones, confronted problems encountered in practice, solution offers and expectations. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 195,* 1066-1073.

Sakıcı, Ş. & Bilginer Özsaatcı, F. G. (2021). Güncel dijital pazarlama paradigmaları. Filiz Çayırağası (Ed.), Pazarlamanın değişen dünyası ve Pazarlama 4.0 (s.1-32). İstanbul: Nobel Akademik Yayın.

Shankar, V., & Balasubramanian, S. (2009). Mobile marketing: A synthesis and prognosis. *Journal of Interactive Marketing, 23*(2), 118-129.

Sinha, R. (2018). A Comparative Analysis of Traditional Marketing V/S Digital Marketing. *Journal of Management Research and Analysis*, *5*(4), 234-243.

Smith, K. L. (2007). What is digital marketing? New Marketing, https://digitalmarketing101.blogspot.com/2007/10/what-is-digital-marketing.html, (Erişim Tarihi: 20.12.2022).

Sürücü, Ö. & Bayram, A. T. (2016). Mobil pazarlama ve turizmde mobil teknolojilerin kullanımı. *Journal Of International Social Research*, *9*(42).

Şeker, A. (2021). Türkiye'de fijital (phygital) pazarlama uygulamaları üzerine nitel bir araştırma: bref'le hijyene yolculuk projesi örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12*(23), 187-206.

Taiminen, H. M., & Karjaluoto, H. (2015). The usage of digital marketing channels in SMEs. *Journal of Small Business and Enterprise Development, 22*(4), 633-651.

Tekin, M. & Zerenler, M. (2012). *Pazarlama.* Konya: Günay Ofset Yayın.

Terzi, O. & Kızgın, Y. (2017). Mobil pazarlama uygulamalarının y kuşağı açısından değerlendirilmesi: Muğla ili örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 18*(40), 199-219.

Veleva, S. S., & Tsvetanova, A. I. (2020). Characteristics of the digital marketing advantages and disadvantages. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering,* 940, 012065.

Wereda, W., & Woźniak, J. (2019). Building relationships with customer 4.0 in the era of marketing 4.0: the case study of innovative enterprises in Poland. *Social Sciences, 8*(6), *177.*

Wymbs, C. (2011). Digital marketing: the time for a new "academic major" has arrived. *Journal of Marketing Education, 33*(1), 93-106.

Zengin, F. (2021). Dijital pazarlama iletişiminde yeni yönelim: Hiper kişiselleştirme. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi, 4*(1) 8-37.

Zhang, X. (Alan), Kumar, V., & Cosguner, K. (2017). Dynamically managing a profitable email marketing program. *Journal of Marketing Research, 54*(6), 851-866.

İnternet Kaynakları

https:// joistpark.eu /en/what-is-phygital-experience/ (Erişim Tarihi: 28.12.2022).

https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/we-are-social internet/#:~:text=Birle%C5%9F%20Milletlerin%20g%C3%BCncel%20n%C3%BCfus%20verilerine,milyar%20insan%2C%20ak%C4%B1ll%C4%B1%20telefon%20kullan%C4%B1yor. (Erişim Tarihi: 12.12.2022).

Mohsin, M. (2022). 10 Email marketing stat you need to know in 2023. https://www.oberlo.com/blog/email-marketing-statistics#:~:text=Summary%3A%20Email%20Marketing%20Statistics,-Here's%20a%20su mmary&text=333.2%20 billion%20emails%20are%20sent,you%20spend%20on%20email%20marketing. (Erişim Tarihi: 02.01.2023).

TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Güçlü[1]

GİRİŞ

Geçmişten günümüze doğru gelindiğinde insan ve toplum yaşantısında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Göçebe yaşantıdan yerleşik hayata, insan gücünden makine gücüne, ulaşımdan yerleşime, ekonomiden sosyolojiye kadar her alanda önemli değişimler yaşanmıştır. Sanayi devrimi ile de işletme dünyasında ve ülkeler bazında farklı bir değişim olmuştur. Ulaşımın, teknolojinin, ekonominin şekillendiği bu süreçte ticaret sahnesinde birden fazla aktör rol almaya başlamış ve rekabet denilen olgu âdeta bir yarış iklimi değişimine sahne olmuştur. Küreselleşme ile işletmeler rekabet yarışında tek başlarına mücadele etmek yerine bağ kurduğu işletmelerle bir araya gelerek birlikte hareket etmeyi başarmışlardır. Oluşturulan bu yapı zamanla bir zincir halkasını oluşturarak bütünleşik bir yapıya dönüşmüştür. İşletmelerin birbirleri ile rekabetinin yerine oluşan bu yapılardaki zincirlerin rekabeti yer almıştır.

Teknolojik gelişmeler, bilginin işlenmesi ve iletilmesindeki hızlı değişim, mobilite yaşam ve en önemlisi de internet kavramının hücrelerimize kadar nüfuz etmesi işletmeciliği ve zinciri bilgi çağının ötesine taşımıştır. Önceleri manuel olan bütün süreçler, bilişim teknolojileri ve sistemleri ile dijital bir dünya üzerinden yürütülür hâle gelmiştir. İşletmeler, iş süreçleri, çalışanlar, hizmetler hatta mamuller bu dijital dönüşümden nasibini almış ve mecburi bir hâl almıştır. İşletmelerin; tedarik, üretim, pazarlama, ar-ge, muhasebe-finans, yönetim vd. fonksiyonları dijital dönüşümle bilgi sistemleri ve teknolojileri ile yönetilir hâle gelmiştir. Dijital dönüşümle etkinlik ve verimlilik sağlanırken işletmelere rekabet kulvarında önemli avantajlar sunulmaktadır.

Tedarik zincirleri, yapısı itibarıyla birden fazla işletmenin oluşturduğu halkalar olup etkin yönetimin uygulayabilmesi için teknolojik gelişmeler yakından takip edilerek dijital dönüşümler gerçekleştirilmelidir. Bu işletmelerin

[1] Sinop Üniversitesi Orcid: 0000-0002-9196-7844 E-mail: iguclu@sinop.edu.tr

Robotik: Karmaşık eylemleri gerçekleştirmek üzere programlanabilen makinelerdir ve günümüzde en çok imalat gibi endüstriyel görevler için kullanılmaktadır; ancak diğer amaçlar için de giderek daha yaygın hâle gelmektedir (Jain, 2019). Kullanım alanı genişleyen bu makineler, günümüz teknolojik gelişmeleri sayesinde esnek, çok yönlü ve her boyutta olabilmektedir ve tedarik zincirinde malzeme taşıma, iletme ve depolama gibi alanlarda kullanılmaktadır (Keow ve Nee, 2018). Dijital tedarik zincirinin geleceğinde robotik ve otomasyon yer alarak bu teknolojilerin talepten teslimata kadar tüm süreci otomatik olarak gerçekleştireceği öngörülmektedir (Bulut, 2022).

SONUÇ

Bilgi edinmenin şeffaf bir şekilde anlık işleme ve uygulama gereksinimi her alanda hissedilirken artan talepler, teslimatlar, kalite, katma değerli bireyselleşen müşteriye özel ürün-hizmet, lojistik ve sipariş süreçleri inovatif dijital çözümlerin kullanılmasını mecburi kılmıştır. Dijital tedarik zinciri yönetimiyle satın almadan faturalandırmaya kadar şeffaf, entegre, ölçeklenebilir ve esnek bir yaklaşım sunmaktadır. Tüm katılımcıların ve süreçlerin dijital bağlanabilirliği eş zamanlı olarak yeni fırsatlar ve çalışma alanları da sunulmaktadır. Yenilikçi bir dijital tedarik zinciri yönetim stratejisine sahip olan şirketler piyasa talebindeki değişikliklere **%25 daha hızlı** yanıt verirken **%110'a kadar daha yüksek marj** elde ederler (Web2, 2023).

Tedarik zinciri yönetiminde stratejiler geliştirilirken bilişimsel olarak yapay zekâ başta olmak üzere robotik, otonomi, nesnelerin interneti, elektronik veri değişimi gibi yenilikler yakından takip edilerek dijitalleşme atılımları gecikmeden gerçekleştirilmelidir ki sanal ortama taşınan işletmecilikte rekabetin altında kalmadan başarı sağlansın.

KAYNAKÇA

Acar, A. Z. & Kocaoğlu, B. (2018). Endüstri 4.0 çağına geçerken tedarik zinciri teknolojilerinde dijital entegrasyonun rekabet gücüne etkileri İçinde Der. N. Engin, E. Aslaoğlu, O. Erdoğan, B.C. Karahasan ve K. Tata, Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Dönüşüm, İmge Yayınları, İstanbul, s. 473-509.

Awan U., Kanwal N., Alawi S., Huiskonen J., & Dahanayake A. (2021). Artificial intelligence for supply chain success in the era of data analytics, In: A. Hamdan, A. E. Hassanien, A. Razzaque, B. Alareeni, Editors, The Fourth Industrial Revolution: Implementation of Artificial Intelligence for Growing Business Success, Springer, Cham.

Balasubramaniam, O. A., & Somu, A. (2012). IT-Enabled supply chain management using decision support systems. *European Journal of Social Sciences, 32* (4), 632-643.

Bulut, Ç. (2022). *Tedarik zincirinde endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanımının algılanan ürün değeri ve müşteri memnuniyetine etkisi: Ayakkabı sektörü üzerine bir inceleme* (Yüksek lisans tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Gebze.

Chen, J. C., & Williams, B. C. (1998). The impact of electronic data interchange (EDI) on SMEs: Summary of eight British case studies. *Journal of Small Business Management, 36*(4)*,* 68-72.

Christopher M., Payne A., & Ballantyne D. (2013). Relationship marketing, 1st Edition, Routledge.

Dash R., McMurtrey M., Rebman C. & Kar, U. K. (2019). Application of artificial intelligence in automation of supply chain management. *Journal of Strategic Innovation and Sustainability*. *14*(3), 43-53.

Genoulaz, V. B., Millet, P. A., & Grabot, B. (2005). A survey on the recent research literature on ERP systems. *Computers in Industry, 56*, 510-522.

Göçer, F. (2018). *Dijital tedarik zincirinin modellenmesi ve tasarımı*. (Doktora tezi). Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.

Görçün, Ö. F. & Görçün Ö. (2019). Lojistik karar destek sistemleri. S. Koçdar (Ed.), Bilişim Sistemleri ve Lojistik (s. 44-68), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Gülaslan, M. D. (2022). *Tedarik zinciri yönetiminde bilgi iletişim teknolojileri kullanımının tedarik zinciri entegrasyonuna ve performansına etkisi: İmalat sanayiinde bir araştırma* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Hugos, M. (2003). ESSENTIALS of Supply Chain Management. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. Muray, M. (2007). Understanding the SAP Logistics Information System. Bonn: Galileo Press.

Jain V. N. (2019). Robotics for Supply Chain and Manufacturing Industries and Future It Holds. *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)*, *8* (03), 66-79.

Karadayı Taşkıran, A., Koral, E. & Bozkurt, A. (2015). Artırılmış gerçeklik uygulamasının yabancı dil öğretiminde kullanılması. Akademik Bilişim 2015 (s.462-467). 4-6 Şubat 2015, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Kearney, E. A. (2015). Digital supply chain: increasingly critical for competitive edge. *European Excellence in Supply Chain Management*, WHU Logisticss Study 2015.

Keow M. A. K. S., Nee A. Y. H. (2018) Robotics in supply chain. *Emerging Technologies for Supply Chain Management. 25*(8), 25-31.

Kumaş E., Erol S., (2021). Endüstri 4.0'da anahtar teknoloji olarak dijital ikizler. *Politeknik Dergisi, 24* (2), 691-701.

Lummus, R. R., & Vokurka, R. J. (1999). Defming supply chain management: A historical perspective and practical guidelines. *Industrial Management and Data Systems*, *99*(1), 11-17.

Mutlu, U. (2019). Satınalma yönetimi. A.Sevim (Ed.), Muhasebe Yazılımları (s. 113-141). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Nair, P.R., Raju, V., & Anbuudayashankar, S.P. (2009). Overview of information technology tools for supply chain management. *CSI Communication, 33*(9), 20-27.

Natarajan, S. (2019). https://projectproduction.org/journal/how-autonomous-vehicles-will-disrupt-logistics-and-create-new-business-opportunities, (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Olsen T. L., & Tomlin B. (2020). Industry 4.0: Opportunities and challenges for operations management. M*anufacturing & Service Operations Management, 22* (1), 113-122.

Öztürk, G. (2015). Lojistik ve teknoloji. G. Öztürk (Ed.), Lojistikte teknoloji kullanımı (s. 2-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Porkodi R., Bhuvaneswari V., (2014). The Internet of things (lot) applications and communication enabling technology standards: An overview. *International Conference on Intelligent Computing Applications*, Coimbatore, India, 6-7 March.

Timur, M. N. (2019). Tedarik zinciri yönetimi. M. N. Timur, G. S. Çekerol (Ed.), Tedarik zinciri yönetimi (s. 24-46). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Yiğit, V. (2020). Tedarik zinciri yönetimi. İ. Karaoğlan, V. Yiğit (Ed.), Tedarik zinciri yönetimi (s. 4-22). Erzurum

Yüksel, H. (2023, 01). https://www.lojistikhatti.com/haber/2016/01/tedarik-zinciri-yonetiminde-dijitallesmenin-onemi

Turin, G. L., Jewell, W. S., & Johnston, T. L. (1972). Simulation of urban vehicle-monitoring systems. *IEEE Transactions on Vehicular Technology, 21*(1), 9-16.

Web1. (2023, 01). https://fieldz.co/tedarik-zinciri/dijital-ve-geleneksel-tedarik-kavramlari-nedir (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Web2. (2023, 01). https://arvato-supply-chain.com.tr/guendem/tedarik-zincirini-dijitallestirme, (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

Web3. (2023, 01). https://www.threadinmotion.com/tr/blog/how-digitization-improves-supply-chain-efficiency-agility-and-customer-focus

ELEKTRONİK TİCARET

Dr. Neslihan Şimşek Ilkım[1]

GİRİŞ

Teknolojide artan gelişmelerle birlikte internet, sosyal hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuş ve uluslararası düzeyde yaygınlaşarak dijital pazar ortamına dönüşmüştür. Teknolojik gelişmeler, dijital dönüşüm, küreselleşen ekonomi ve internetin etkisiyle dünya üzerindeki sınırlar ortadan kalkmış ve ticaret, insanların kullanımına açık bir hâle gelmiştir. Bütün bu gelişmelerle birlikte 20. yüzyılda dijitalleşme devrimi gerçekleşmiştir. Dijitalleşmeyle birlikte gelen bu küresel rekabet ortamında işletmeler, pazarı farklılaştırmak ve rekabet gücü elde edebilmek adına birtakım yeni araçlara ihtiyaç duymuşlardır. Bu araçlardan en önemlisi şu anda ekonominin en hızlı büyüyen dallarından biri olan elektronik ticarettir (e-ticaret).

E-ticaret, tarafları arasında herhangi bir somut temas olmaksızın mal ve hizmetler için ödeme yapılmasıyla birlikte bilgi iletişim teknolojisi (BİT) ağları aracılığıyla ticari işlemlerin sonuçlandırılmasıdır. E-ticaret iş dünyası tarafından başta, ticari işlemlerde müşterileri ve üreticileri birbirine bağlamak için internetin nasıl kullanılabileceğini izlemek amacıyla kullanılmıştır. Son yirmi yılda, işletmelerin bilgi teknolojisini (BT) uygulama biçimlerinde yaşanan devrimle birlikte kullanımı hızla artmıştır. Küreselleşmenin de en büyük tetikleyicilerinden olan teknolojik gelişmeler sayesinde e-ticarete olan ilgi, ekonomik güçlerin de etkileşimi ile her geçen gün artmaktadır. Bu güçler, işletmeleri internet ve e-ticaretin yarattığı yeni hizmet dağıtım kanallarının yaratılması, yeni pazarların geliştirilmesi ve yeni bilgiye dayalı ürünlerin geliştirilmesi gibi fırsatlardan yararlanmak için kendilerini yeniden konumlandırmaya sevk etmiştir.

Bu çalışmada e-ticaret kavramı analiz edilerek dijitalleşen dünyada e-ticaretin yerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle e-ticaretin

[1] Malatya Yeşilyurt Kaymakamlığı Orcid: 0000-0001-8923-8426 E-mail: neslihan.smsk@gmail.com

devam etmektedir. Özellikle COVID-19 salgınının neden olduğu yaşam değişiklikleriyle birlikte giderek daha fazla tüketici, İnternet üzerinden ürün ve hizmet satın alma fırsatından yararlanmaktadır.

E-ticarete geçiş, işletmenin dijitalleşmesi, teknolojinin demokratikleşmesi ve internetin günlük kullanım için bir araç olarak uygulanmasıyla başlayan bir süreçtir. Ancak her endüstri, değişime direnç gösterme eğilimindedir ve her işletmenin değişim için stratejik bir plana sahip olması gerekir. Bu dönüşüm ve uygulama sürecinde işletmeler birtakım engeller ve zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bunların başında teknolojik altyapı sorunları gelmektedir. E-ticaret için gerekli teknolojilerin ekstra bir maliyet unsuru olması işletmeler için önemli bir engeldir. Ayrıca ülkenin e-ticaret için uyguladığı hukuk politikalarının belirsiz ve yetersiz olması da e-ticaret önündeki büyük engellerden biridir. Bir diğer önemli konu e-ticaretin artan popülaritesine, internet güvenliğiyle ilgili artan endişelerin eşlik etmesidir. Çünkü yapılan araştırmalar güvenlikle ilgili endişelerin, tüketicilerin çevrim içi alışverişten kaçınmalarının en önemli nedeni olduğunu ortaya koymaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelebilen işletmeler, müşteri talebine dayalı yeni işler uygulayarak fiziksel ve dijital unsurları optimize edebilir ve kurumsal hedefleri dijital olgunlukla uyumlu hâle getirebilirler. E-ticaretinin geleceği, özellikle satış yapan firmanın güvenlik tehditlerini yönetme ve internet güvenliğine ilişkin tüketici algılarını geliştirme becerisine bağlı olacaktır.

E-ticaret uygulamalarının yoğun bir şekilde kullanıldığı ülkemizde KOBİ'lerin e-ticaret aktivitelerini etkili bir şekilde yürütülebilmesi için teknoloji alanında hedefler belirlemeleri, dijitalleşme planı oluşturmaları, oluşturulan yeni pozisyon ve ekiplerin yardımıyla teknoloji odaklı projeleri uygulamaya geçirmeleri önemlidir. KOBİ'lere dijitalleşme sürecinde yol göstermesi için devlet kurumları ve STK'lar tarafından konuya ilişkin eğitimlerin yaygınlaştırılması, desteklerin artırılması ve KOBİ'lerin bilinçlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Antunes, R. S., Scorsatto, R., & Arcot, T. (2022). Fraud detection and prevention in e-commerce: A systematic literatüre review, *Electronic Commerce Research and Applications, 56,* 2-19.

Benitez, J., Ray, G., & Henseler, J. (2018). Impact of information technology infrastructure flexibility on mergers and acquisitions, Management Information Systems Quarterly*, 42*(1), 25-43.

Bharadwaj, A. S. (2000). A resource-based perspective on information technology capability and firm performance: an empirical study, Management Information Systems Quarterly,*24*(1), 169-196.

Bolmsjo, G. (2014). Reconfigurable and flexible industrial robot systems, *Advances in Robotics & Automation, 3,* 117-125.

Cai, X., Cebollada, J., & Cortinas, M. (2023). Impact of seller- and buyer-created content on product sales in the electronic commerce platform: The role of informativeness, readability, multimedia richness, and extreme valence, *Journal of Retailing and Consumer Services, 70,* 1-15.

Chakravarty, A., Kumar, A., & Grewal, R. (2014). Customer orientation structure for internet-based business-to-business platform firms, *Journal of Marketing, 78*(5), 1-23.

Coskun-Setirek, A., & Tanrikulu, Z. (2021). Digital innovations-driven business model regeneration: A process model, *Technology in Society, 64,* 1-17.

Çeçen, U. (2016). *Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde e-ticaret uygulamaları ve karşılaşılan sorunların belirlenmesi: Elazığ örneği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, Türkiye.

Doğan, M. (2018). *Elektronik ticaretin gelişim süreci ve Türkiye'de işletmeden tüketiciye (B2C) elektronik ticaret üzerine bir araştırma.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Erasala, N., Yen, D. C., & Rajkumar, T. M. (2003). Enterprise application integration in the electronic commerce World, *Computer Standards & Interfaces, 25*(2), 69–82.

Erkan, N. (2022). *E- ticaretin gelişimi ve Türkiye'de e- ticaretin ekonomi üzerine etkileri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Fuller, R. M., Harding, M. K., Luna, L., & Summers, J. D. (2022). The impact of E-commerce capabilities on online retailer performance: Examining the role of timing of adoption, *Information & Management 59*(2), 1-17.

Geçit, B. B. (2020). *Elektronik ticaret sitelerinde değer ve hizmet algılarının müşteri sadakatine etkisi; tatmin ve güvenin aracılık rolü.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Gökcan, A. (2021). *Türkiye'de elektronik işletmecilik uygulamaları: Hizmet sektöründe bir uygulama.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Hartono, E., Holsapple, C. W., Kim, K. Y., Na, K. S., & Simpson, J. T. (2014). Measuring perceived security in B2C electronic commerce website usage: A respecification and validation, *Decision Support Systems, 62,* 11-21.

Hong, W., & Zhu, K. (2006). Migrating to internet-based e-commerce: Factors affecting e-commerce adoption and migration at the firm level. *Information & Management, 43*(2), 204-221.

Hulland, J. Wade, M. R., & Antia, K. D. (2007). The impact of capabilities and prior investments on online channel commitment and performance, *Journal of Management Information Systems, 23*(4), 109-142.

Kaefer, F., & Bendoly E. (2004). Measuring the impact of organizational constraints on the success of business-to-business e-commerce efforts: A transactional focus, *Information & Management,* 41(5), 529-541.

Kenny, C. (2003). The internet and economic growth in less-developed countries: A case of managing expectations? *Oxford Development Studies 31*(1) 99-113.

Krovi, R., & Vijayaraman, B. S. (2000). E-commerce content in business school curriculum: Opportunities and challenges, The Internet and Higher Education,*3*(3), 153-160.

Kshetri, N. (2007). Barriers to e-commerce and competitive business models in developing countries: A case study, *Electronic Commerce Research and Applications, 6*(4), 443-452.

Liu, Y., Chen, D. Q., & Gao, W. (2020). How does customer orientation (in)congruence affect B2B electronic commerce platform firms' performance?, *Industrial Marketing Management, 87,* 18-30.

Liu, Y., Gao, W., Hua, R., & Chen, H. (2021). Decomposition and measurement of economic effects of E-commerce based on static feder model and improved dynamic feder model, *2021 2nd International Conference on E-Commerce and Internet Technology (ECIT),* 213-217.

Mankan, E. (2015). *E-Ticaret*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.

Moertini, V. S. (2012). Small medium enterprises: On utilizing business-to-business e-commerce to go global, *Procedia Economics and Finance, 4,* 13-22.

Nabi, F. (2005). Secure business application logic for e-commerce systems, *Computers & Security, 24*(3), 208-217.

OECD (1997), "Electronic Commerce: Opportunities and Challenges for Governments," Paris.

OECD (2019), "Unpacking E-Commerce: Business Models, Trends and Policies", Retrieved from https://www.oecd.org/sti/ieconomy/unlocking-the-potential-of-e-commerce.pdf

Ong, C. E., & Teh, D. (2016). Redress procedures expected by consumers during a business-to-consumer e-commerce dispute, *Electronic Commerce Research and Applications, 17,* 150-160.

Orzoł, M., & Szopik-Depczyńska, K. (2022). E-commerce and the development of communication infrastructure in Poland, *Procedia Computer Science, 207,* 3957-3968.

Özcan, A. E. (2021). *Müşteri sadakati oluşturmada demografik, coğrafi, psikografik ve davranışsal segmentasyon: Elektronik ticaret sektöründe bir araştırma.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Öztürk, F. (2022). *Online alışveriş sitelerinin fiziksel dağıtım hizmet kalitesinin tüketicinin e-memnuniyeti ve e-sadakati üzerindeki etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tarsus Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin, Türkiye.

Pektaş, G. Ö. E., Durmaz, A. & Yüksel, M. (2017). E-pazarlama karması unsurlarının müşteri memnuniyetine etkisi: e-ticaret siteleri üzerine bir araştırma". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Pazarlama Kongresi Özel Sayısı,* 105-118.

Pisching, M. A., Junqueira, F. D. Filho, J. S., & Miyagi, P. E. (2015). Service composition in the cloud-based manufacturing focused on the industry 4.0, Technological Innovation for Cloud-Based Engineering Systems, Doctoral Conference on Computing, Electrical and Industrial Systems, 65-72.

Rodrigues, V. F., Policarpo L. M., Silveira, D. E., Righi, R. R., Costa, C. A., Barbosa, J. L. V., Tigre, P. B., & Dedrick, J. (2004). E-commerce in Brazil: local adaptation of a global technology, *Electronic Markets 14*(1), 36-47.

TÜSİAD (2022), ''E-ticaretin öne çıkan başarısı, tüketici davranışlarında değişim ve dijitalleşme-Deloitte Digital'', Retrieved from https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10915-e-ticaretin-one-cikan-basarisi-tuketici-davranislarinda-degisim-ve-dijitallesme-deloitte-digital

Ünver, M. & Canbay, C. (2010). Ulusal ve uluslararası boyutlarıyla siber güvenlik, *Elektrik Mühendisligi Dergisi, 438,* 94-103.

World Wide Web, Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/World_Wide_Web

WTO (1998). "Declaration on global economic commerce", Retrieved from https://www.wto.org/english/tratop_e/ecom_e/mindec1_e.htm

Yoo, B., & Jang, M. (2019). A bibliographic survey of business models, service relationships, and technology in electronic commerce. *Electronic Commerce Research and Applications, 33,* 1-8.

Zengin, N. (2018). *Elektronik ticaretin kullanımında kritik başarı faktörlerinin etkisi ve Türkiye'de faaliyet gösteren elektronik ticaret işletmelerinde bir araştırma.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Zhu, K. (2004). The complementarity of information technology infrastructure and e-commerce capability: A resource-based assessment of their business value, *Journal of Management Information Systems, 21*(1), 167–202.

Zhu, K., & Kraemer, K. L. (2002). E-commerce metrics for net-enhanced organizations: assessing the value of e-commerce to firm performance in the manufacturing sector, *Information Systems Research, 13*(3), 275–295.

DİJİTAL ÇAĞDA MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Edip Doğan[1]

GİRİŞ

Siz değerli okuyucuların elinde bulunan bu kitap, Dijital Çağda İşletmecilik başlığını taşıdığı için bu bölümde ele aldığımız Müşteri İlişkileri Yönetimi (MİY) başlığı dijital çağda işletmecilik perspektifinden ele alınacaktır. Konunun bütün boyutlarıyla derinlikli olarak kavranması ve bu konuya meraklı olanlara faydalı olması için MİY ile ilgili literatürden derlenen gerekli tanımlar, kavramlar ve yaklaşımlar öz ve sade bir biçimde aktarılacaktır.

İşletmecilikte ve işletmelerin pazarlama stratejilerinde sanayi devrimi ile başlayıp son yıllara kadar devam eden üretim merkezli paradigma, özellikle günümüzde modası geçmiş bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü günümüzde hangi üründen ne miktarda üretirsek üretelim bunları pazarlayabiliriz anlayışı geçerliliğini çoktan yitirmiştir. Bunun en önemli öncülleri olarak teknolojide meydana gelen baş döndürücü gelişmeler ve yenilikler ve küreselleşme ile birlikte ülkeler arası siyasi sınırların önemsiz hâle gelmesi gibi faktörleri sayabiliriz. Bu sebeplerden ötürü son yıllarda hem işletmecilik alanında bilimsel araştırmalar yapan bilim insanları hem de işletme yöneticileri ve sahipleri müşteri ilişkilerini daha etkin ve verimli yönetmenin önemi üzerinde sıklıkla durmaktadırlar (Bakan, 2015; Winer, 2001). Özellikle kurumsal örgütler müşterilerin örgütleri için en önemli ekonomik değer olduklarının bilinciyle hareket etmektedirler. Bu yüzden müşterileri ile olan iletişim stratejilerini bu bağlamda değerlendirmektedirler. Bu değerlendirmeler sonucunda ürün temelli pazarlamadan gittikçe uzaklaşarak müşteri merkezli ve müşterinin en öncelikli olduğu yeni bir müşteri ilişkileri anlayışı geliştirmektedirler (Reinartz, Krafft, & Hoye, 2004).

[1] Adıyaman Üniversitesi Orcid: 0000-0002-9820-978X E-mail: edogan@adiyaman.edu.tr

müşterilerin tatmin edilip edilmediklerinden emin olmaktır. Bunun için satın alma davranışı sonrasında müşteri yorumlarını ve varsa şikâyetlerini yakından takip etmek gerekir. Bu noktada işletmelerin bilişim teknolojilerini özellikle sosyal medya araçlarını yakından takip etmeleri gerekir. Çünkü müşteri ilişkileri yönetiminde teknoloji en önemli araçlardan birisidir. Bu şekilde işletmelerin hem müşteriler hem de örgütün kendisi için değer yaratmaları gerekmektedir. Yaratılan bu değer sadık müşterilerin yaratılmasında önem taşımaktadır. Çünkü müşteri ilişkilerinde birinci öncelik yeni müşteriler edinmekten ziyade eldeki müşterileri kalıcı hâle getirmektir. Kalıcı ve sadık müşteriler işletme için gönüllü reklamcılar pozisyonuna gelmektedirler. Bu şekilde işletmenin reklam ve tanıtım gibi kalemlerinde de maliyet düşmektedir. Özellikle sosyal medyada ve müşteri yorumlarını barındıran bloglarda işletme ile ilgili olumlu yorumlar potansiyel tüketicilerin zihninde ürün markası ve işletme imajı açısından kalıcı izler bırakmaktadır. Bunu başarmanın bir diğer önemli etkeni de müşteriler ile sağlıklı bir iletişim kurma becerisidir. Teknoloji bu hedefi gerçekleştirmede önemli bir değişken olsa da tek başına yeterli değildir. Bu yüzden yüz yüze iletişim gibi geleneksel yöntemlerin de medyatik iletişim ile birlikte kullanılması gerekir. En önemlisi de bütün bu süreçlerde işletme çalışanlarının da bu sürece aktif olarak dâhil edilmesi ve bu konuda bilinçli çalışanlar olmaları için çeşitli eğitim faaliyetleri ile güçlendirilmeleri gerekir. Özellikle hizmet sektöründe müşteri memnuniyetinden birinci derecede sorumlu olanlar işletme çalışanlarıdır. Son olarak bütün bu süreçlerin ilgili bütün paydaşları kapsayacak şekilde bütünleştirilmesi gerekir. Bu şekilde küreselleşme ve bilişim teknolojilerinin sebep olduğu günümüz rekabetçi dünyasında işletmelerin artı değer üzerinden getiri sağlayarak hayatta kalmaları mümkün olacaktır. Aksi takdirde eskiye kıyasla çok kısa olan işletme ömrü, müşterileri ile ilişkilerini yönetemeyen işletmeler için de geçerli olacaktır.

KAYNAKÇA

Al-Hawary, S. I., & Alhajri, T. M. (2020). Effect of electronic customer relationship management on customers' electronic satisfaction of communication companies in Kuwait. *Quality - Access to Success, 21*(175), 97-102.

Ali, M., & Raza, S. A. (2017). Service quality perception and customer satisfaction in ıslamic banks Of Pakistan: The Modified SERVQUAL Model. 28(5-6), *Total Quality Management & Business Excellence, 28*(5-6), 559-577.

Anastasiei, B., Dospinescu, N., & Dospinescu, O. (2022). The impact of social media peer communication on customer behaviour – evidence from Romania. *Argumenta Oeconomica, 1*(48), 247-264.

Anderson, E. W., & Fornell, C. (2000). Foundations of the American customer satisfaction index. *Journal of Total Quality Measurement, 11*(7), 869-882.

Anderson, E. W., & Sullivan, M. W. (1993). The antecedents and consequences of customer satisfaction for firms. *Marketing Science, 12*(2), 125-143.

Bakan, İ. (2015). *Çağdaş yönetim yaklaşımları ilkeler, kavramlar ve yaklaşımlar.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Bose, R. (2002). Customer relationship management: Key components for IT success. *ındustrial management & data systems, 102*(2), 89-97.

Boshoff, C. R. (1997). An experimental study of service recovery options. *International Journal of Service Industry Management, 8*(2), 110-130.

Boulding, W., Staelin, R., Ehret , M., & Johnston, W. J. (2005). A Customer relationship management roadmap: What is known, potential pitfalls, and where to go. *Journal of Marketing, 69*(4), 155-166.

Bowen, J. T., & Chen, S. L. (2001). The relationship between customer loyalty and customer satisfaction. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 13*(5), 213-217.

Chakravorti , S. (2009). Extending customer relationship management to value chain partners for competitive advantage. *Journal of Relationship Marketing, 8*(4), 299-312.

Dick, B. K. (1994). Customer Loyalty: Toward an ıntegrated conceptual framework. *Journal of the Academy of Marketing Science, 22*, 99-113.

Duncan, T. R., & Everett, S. E. (1993). Client Perceptions of ıntegrated marketing communications. *Journal of Advertising Research , 32*(3), 30-39.

Felix, E. (2015). Marketing challenges of satisfying consumers changing expectations and preferences in a competitive market. *International Journal of Marketing Studies, 7*(5), 41-52.

Filip, A. (2013). Complaint management: A Customer satisfaction learning process. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 93*, 271-275.

Fornell, C., & Westbrook, R. A. (1984). The vicious circle of consumer complaints. *Journal of Marketing, 48*, 68-78.

Galbreath, J., & Rogers, T. (1999). Customer relationship leadership: A leadership and motivation model for the twentyfirst century business. *The TQM Magazine, 11*(3), 161-171.

Goffin, K., Varnes , C. J., Van der Hoven , C., & Koners, U. (2012). Beyond the voice of the customer: Ethnographic market research. *Research Technology Management, 55*(4), 45-53.

Graf, A. (2007). Changing roles of customers: consequences for HRM. *Int J Serv Ind Manag, 18*(5), 491-509.

Graf, A., & Maas, P. (2008). Customer value from a customer perspective: A comprehensive review. *JFB, 58*, 1-20.

Grewal, R., & Tansuhaj, P. (2001). Building organizational capabilities for managing economic crisis. The Role of Market Orientation and Strategic Flexibility. *Journal of Marketing, 65*(2), 67-80.

Griffin, A., & Hauser, J. R. (1993). The voice of the customer. *Marketing Science, 12*(1), 1-27.

Hart, C. W., Heskett, J. L., & Sasser, W. E. (1990). The profitable art of service recovery. *Harvard Business Review, 68*, 148-156.

Jacoby, J., & Jaccard, J. J. (1981). The Sources, meaning and validity of consumer complaining behavior: A psychological review. *Journal of Retailing, 57*, 4-24.

Jayachandran, S., Sharma, S., Kaufman, P., & Raman, P. (2005). The role of relational ınformation processes and technology use in customer relationship management. *Journal of Marketing, 69*(4), 177-192.

Khan, M., & Fasih, M. (2014). Impact of service quality on customer satisfaction and customer loyalty: Evidence from banking. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, 8*, 331-354.

Knox, G., & Van Oest, R. (2014). Customer complaints and recovery effectiveness: A customer base approach. *Journal of Marketing, 78*(5), 42-57.

Kothari, A., & Lackner, J. (2006). Value based approach to management. *J Bus Ind Mark, 21*(4), 243–249.

Leo, Y. M., Alan, C. B., & Frederick, H. K. (2005). CRM: Conceptualization and scale development. *European Journal of Marketing, 39*(11/12), 1264-1290.

Lii, Y. S. (2009). (2009). A model of customer loyalty in the online banking. *Economics Bulletin, 29*(2), 891-902.

Mandhachitara, R., & Poolthong, Y. (2011). A model of customer loyalty and corporate social responsibility. *Journal of Services Marketing, 25*(2), 122– 133.

Marko, M., Sanader, D., Laketa, L., & Misic, Z. (2015). Customer relationship management: Concept and importance for banking sector. *UTMS Journal of Economics, 6*(2), 241-254.

Meha, A., Zeqiri, F., & Zeqiri, A. (2022). An investigation of integrated marketing communication for a successful customer relationship. *Quality - Access to Success, 23*(187), 280-286.

Mithas, , S., Krishnan, M. S., & Fornell, C. (2005). Why do customer relationship management applications affect customer satisfaction? *Journal of Marketing, 69*(4), 201-209.

Oliver, R. L. (1999). When consumer loyalty? *Journal of Marketing, 63*, 20-38.

Payne, A., & Frow, P. (2005). A strategic framework for customer relationship management. *Journal of Marketing, 69*(4), 167-176.

Payne, A., & Holt , S. (2001). Diagnosing customer value: Integrating the value process and relationship marketing. *Br J Manag, 12*, 159-182.

Plymire, J. (1991). Complaints as opportunities. *Journal of Services Marketing, 61*(5), 39-43.

Qasem, A., Aldumaini, N., & Alhakimi, W. (2022). The impact of integrated marketing communications on customer purchasing decision in Yemen's telecommunications industry. *SAR Journal, 5*(1), 29-39.

Reinartz, W., Krafft, M., & Hoye, W. D. (2004). The customer relationship management process: Its measurement and ımpact on performance. *Journal of Marketing Research, 41*(3), 293-305.

Reinartz, W., Krafft, M., & Hoyer, W. D. (2004). The Customer Relationship Management Process: Its Measurement and Impact on Performance. *Journal of Marketing Research, 41*, 293-305.

Sadakat Nedir, Ne Anlama Gelir? Tdk'ya Göre Sadakat Sözlük Anlamı. (2022, 12 23). Hürriyet.com.tr: https://www.hurriyet.com.tr/egitim/sadakat-nedir-ne-anlama-gelir-tdkya-gore-sadakat-sozluk-anlami-41819946 adresinden alınmıştır.

Satish, N. (2002). Designing virtual customer environment for new product development: toward a theory. *Academy of Management Review, 27*(3), 392-413.

Simon, J. B., & James A. Luddington , A. L. (2006). Coping with customer complaints. *Journal of Service Research, 8*(3), 221-233.

Singh, J. (1990). A typology of consumer dissatisfaction response styles. *Journal of Retailing, 66*(1), 57-99.

Slater, S. F., & Narver, J. C. (1990). Market orientation and the learning organization. *Journal of Marketing, 59*, 63-74.

Timoshenko, A., & Hauser, J. R. (2019). Identifying customer needs from usergenerated content. *Marketing Science, 38*(1), 1-44.

Winer, R. (2001). A Framework for Customer relationship management. *California Management Rev, 43*, 89-105.

Xu, M., & Walton, J. (2005). Gaining customer knowledge through analytical CRM. *Industrial Management & Data Systems, 105*(7), 955-971.

Yang, H. J., & Lay, Y. L. (2011). The Effects of service utility, security, trust and satisfaction on weblog social site dependency for young adults in Taiwan. *International Journal of Information and Communication Technology, 3*(4), 324-338.

Yim, F. H., Anderson, R. E., & Swaminathan, S. (2004). Customer relationship management: Its Dimensions and Effect on Customer Outcomes. *Journal of Personal Selling & Sales Management, 24*(4), 263-278.

Zeithaml, V. A. (2000). Service Quality, Profitability, and the economic worth of customers: What we know and what we need to learn. *Journal of the Academy of Marketing Science, 28*(1), 67-85.

BİR VARLIK OLARAK YAZILIMLARIN ELE ALINMASI VE HASILATININ MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Can Fidancan[1] - Dr. Kadir Gülçin[2]

GİRİŞ

Dijitalleşme, bir verinin elektronik sistemler aracılığıyla sayısallaştırılması sonucu ihtiyaca uygun hâle getirilmesidir (Yücel ve Adiloğlu, 2019, s. 52). Elektronik sistemlerin internet ve bilgisayar kullanımına dayalı ileri teknolojik sistemlere dönüşmesi dijital çağı oluşturmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte iş yapma yöntemleri geçmişteki geleneksel yöntemlere göre değişime uğramış ve yeni iş modellerinin doğuşu dijitalleşmenin temel altyapısı olan yazılımlar aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Yazılımlar sayesinde bir işin tamamlanma süresi azalmakta, işin yapılmasında karşılaşılan hata oranı düşmektedir. Bu durum yazılımlara olan ilginin artmasına ve birçok iş kolunda kullanılmaya başlamasına yol açmıştır. Bir çözüm anahtarı olarak üretilen yazılımlar, ticari bir ürün hâline gelmekte, yazılım işletmeleri geliştirmiş oldukları yazılım kodları sayesinde önemli ekonomik büyüklüklere ulaşmaktadır. İlk aşamalarda verinin dijitalleşmesi amaçlı geliştirilen yazılımlar farklı alanlarda çözüm üretici bir varlık hâline dönüşmektedir. Bu varlıkların iktisadi bir kıymet olarak üretilmesi, satılması, kullanılması yeni bir ticari pazarı ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde iktisadi bir varlık olan yazılımların muhasebeleştirilmesi ele alınmaktadır. İkinci bölümde yazılımların bilgi sistemi içerisindeki yeri incelenerek TMS ve TFRS kapsamında muhasebeleştirilmesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde yazılımlara ilişkin hasılatın TMS ve TFRS kapsamında muhasebeleştirilmesi ele alınmaktadır. Elde edilen bulgular sonuç bölümünde tartışılmıştır.

[1] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Ulukışla Meslek Yüksekokulu, Ulukışla/ NİĞDE ORCID: 0000-0002-5724-1919 E-mail: canfidancan@ohu.edu.tr
[2] SMMM ORCID:0000-0003-3460-8316 E-mail: kadirgulcin@hotmail.com

maktadır. Lisans bedeli üzerinden müşteriler ile yapılan sözleşme sonucu, müşterinin ilgili hizmeti kullanacağı dönemler itibarıyla TMS ve TFRS kapsamında hasılat muhasebeleştirilmektedir. Müşteri tarafından tek kullanımlık veya kullandıkça hasılat oluşan durumlardaysa faydanın müşteri tarafından tüketildiği dönemde hasılat olarak muhasebeleştirilmektedir.

İşletmeler yazılımları Maddi Olmayan Duran Varlık olarak ticari bir amaçla alıyorsa, yazılımı stoklar içerisinde göstermektedir. İşletmenin yazılımı operasyonel bir işlem için satın alması durumunda ise hasılat meydana getirmeyen bir işlem meydana gelmektedir. İşletmenin hasılat elde edeceği bir durumun olması durumundaysa, yazılımdan elde edilen hasılata ilişkin lisans kullandırımı ya da süreli bir kullandırımın muhasebeleştirilmesi gerçekleşmektedir. TMS ve TFRS açısından yazılımların muhasebeleştirilmesinin incelendiği bu çalışma ile yazılım üreten veya yazılımları satın alan işletmelerin yaşayacağı muhasebe kayıtlarında meydana gelen karışıkların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda profesyonellere ve literatüre çalışmanın katkı sağlaması beklenmektedir. Gelecek çalışmalarda yazılım güncelleştirmeleri gibi konuların muhasebeleştirilmesinin ele alınmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Calayoğlu, İ. (2016). *Yazılım maliyetlerinin Türkiye muhasebe standartlarına göre muhasebeleştirilmesine ilişkin model önerisi.* Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Çaldağ, Y. & Ayanoğlu, Y. (2015). *Genel muhasebe.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Deran, A. & Savaş, İ. (2013). Maddi olmayan duran varlıkların değerleme ve finansal tablolarda sunum esasları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 73-95.

Karapınar, A., Örten, R. & Kaval, H., (2020). *Türkiye muhasebe-finansal raporlama standartları uygulama ve yorumları.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Keskinkılıç, M. & Özmen, E. (2018). Yazılım projelerinde yazılım geliştiricilerin yazılım süreç modellerini kullanım farkındalıkları. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(15), 61-78.

Örten, R. & Bayırlı, R. (2007). TMS 16'ya göre maddi duran varlıkların dönem sonunda değerlemesi ve muhasebe uygulamaları. *Muhasebe Finansman Dergisi* (36), 34-50.

Özerhan, Y. & Sultanoğlu, B. (2019). Lisans sözleşmelerinden doğan hasılatın TFRS 15 kapsamında muhasebeleştirilmesi: Yazılım sektöründe bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (Özel Sayı), 15-32.

Sağlam, N. & Yolcu, M. (2019). *Uygulamalı UFRS TFRS rehberi.* Bursa: Muhasebe Kitapları İnternet Yayıncılık.

Sipahi, B. & Akarçay Öğüz, A. (2010). TMS 36 çerçevesinde maddi duran varlıklarda değer düşüklüğünün ölçülmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, *45*, 253-262.

Sumer, H. & Erer, M. (2010). Yazılımların TMS 38'e göre değerlemesi. *Mali Çözüm*, *20*(98), 25-40.

Sürmen, Y. & Bayraktar, Y. (2021). Türkiye'deki muhasebe düzenlemeleri çerçevesinde araştırma ve geliştirme (AR-GE) harcamalarının muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Denetime Bakış* (63), 39-60.

Tavukçuoğlu, C. (2004). *Bilişim terimleri sözlüğü.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Tokay, S. & Deran, A. (2008). Türkiye muhasebe ve finansal raporlama standartları'nda değerleme ölçüleri. *Mali Çözüm Dergisi*, 15-48.

Tuncez, H. A. (2019). Türkiye muhasebe standartları (TMS) ile vergi usul kanunu (VUK) açısından değerleme ölçümlerinin karşılaştırılması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 208-214.

Ulusan, H. (2007). Finansal Raporlama Açısından Değerleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(2), 525-543.

Yılmaz, R. & Calayoğlu, İ. (2015). Satın alınan yazılımların Türkiye muhasebe standartlarına göre muhasebeleştirilmesi. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, *2*(2), 181-195.

Yücel, G. & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme - yapay zeka ve muhasebe beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi* (17), 47-60.

Muhasebe Standartları

KGK, (15.01.2019), TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar, 30656 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete

KGK, (19.12.2017), TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü, 30275 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete

KGK, (15.01.2019), TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat, 30656 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete

TÜRKİYE'DE SEKTÖRLERDE TEKNOLOJİ KULLANIMININ FİNANSAL PİYASALAR VE BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Güler[1] - Doç. Dr. Ahmet Şit[2]

GİRİŞ

Bilgi teknolojisi (BT), işletmelerin günümüzün sürekli ve hızlı olarak değişen pazar faaliyetlerinde rekabet etme biçimlerini ciddi ve derinlemesine etkilemektedir. BT'nin ticari faaliyetler ve süreçlerine entegrasyonu, işletmelerin etkinliklerini, üretkenliklerini, rekabet güçlerini ve pazarda var olma kabiliyetlerini arttırırken aynı zamanda yönetsel anlamda maliyet-etkili üretim olanağı ile maliyetlerini düşürmelerine ve gelirlerini artırmalarına olanak sağlamaktadır.

BT'nin işletmeler üzerindeki en önemli etkilerinden biri, çeşitli iş süreçlerini oto kontrol mekanizmaları ile otomatikleştirme ve düzenli hâle getirme yeteneğidir. Bu, muhasebe ve envanter yönetimi, insan kaynakları, müşteri hizmetleri ve pazarlama gibi işletmelerdeki alt mekanizmaları içerir. BT'ne dayalı otomatikleştirme -otomasyon- işletmelerin bu alt mekanizmalarda insan hatasını azaltmaya, verimliliği arttırmaya ve buna bağlı olarak hem paradan hem de zamandan tasarruf etmeye olanak sağlar. Özellikler son zamanlarda pazar edinme, pazarda var olma, sürdürülebilir ticari faaliyetleri için BT, işletmelerin daha bilinçli iş kararları vermek ve müşteri katılımını arttırmak ve müşteri ilişkilerini iyileştirmek için kullanılabilecek büyük ölçekte veri toplama ve bu verilerin analiz edilmesine ve yordanmasına sağlar. BT, işletmelerin müşteriler, ortaklar ve tedarikçilerle küresel ölçekte bağlantı kurma ve erişimlerini genişletme açısından da önemli bir yere sahiptir. Özellikle İnternet, iletişim ve veriye erişim anlamında zaman ve mekândan bağımsız muhte-

[1] Kilis 7 Aralık Üniversitesi Orcid: 0000-0001-5312-171X E-mail: hasanguler@kilis.edu.tr
[2] Malatya Turgut Özal Üniversitesi Orcid: 0000-0002-0257-9023 E-mail: ahmet.sit@ozal.edu.tr

Analizden elde edilen bulgular doğrultusunda firmaların sosyal medya kullanımının ekonomik temel niteliklerinden olan büyüme ve finansal gelişme üzerinde etkili ve pozitif etki ettiği görülmektedir. Bu durum özellikle sosyal medya portallarının artması ile birlikte firmaları da sosyal medya kullanımına teşvik etmektedir. Firmaların birden fazla sosyal medya ağında kurumsal hesap oluşturarak daha düşük maliyetle reklam ve satış yapmalarına imkân sağlanacaktır. Hatta bu konuda firmalar kurumsal sosyal medya danışmanları ile bu fonksiyonu daha profesyonel içre ederek ülke büyümesine ve finansal gelişimine katkı sağlamalıdır. Firmaların 100 mb ve üzeri hızda internet kullanımının büyüme üzerine negatif etki ettiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'de farklı sektörlerde yer alan firmaların daha hızlı internet kullanımı yerine interneti daha efektif ve optimal kullanmaları gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aghaei, M., & Rezagholizadeh, M. (2017). The impact of information and communication technology (ICT) on economic growth in the OIC countries. *Economic and Environmental Studies*, *17*(42), 255-276. Scopus.

Ahmed, J., Raies, Farooq, U., & Subhani, B. H. (2022). The moderating role of information and communication technology in the nexus between financial development, economic growth and energy consumption. *OPEC Energy Review*, *46*(4), 399-412. https://doi.org/10.1111/opec.12262.

Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, *58*(2), 277-297. https://doi.org/10.2307/2297968.

Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, *68*(1), 29-51. https:// doi. org/ 10.1016 / 0304-4076(94)01642-D.

Arvin, M. B., Pradhan, R. P., & Nair, M. (2021). Uncovering interlinks among ICT connectivity and penetration, trade openness, foreign direct investment, and economic growth: The case of the G-20 countries. *Telematics and Informatics*, *60*, 101567. https:// doi.org/ 10. 1016/j.tele.2021.101567.

Bahrini, R., & Qaffas, A. A. (2019). Impact of information and communication technology on economic growth: Evidence from developing countries. *Economies*, *7*(1), Art. 1. https://doi.org/10.3390/economies7010021.

Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, *87*(1), 115-143. https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8.

Chen, Y., Gong, X., Chu, C.-C., & Cao, Y. (2018). Access to the internet and access to finance: Theory and evidence. *Sustainability*, *10*(7), Art. 7. https://doi.org/10.3390/su10072534.

Choi, C., & Hoon Yi, M. (2009). The effect of the Internet on economic growth: Evidence from cross-country panel data. *Economics Letters*, *105*(1), 39-41. https://doi.org/ 10.1016/j.econlet.2009.03.028.

Çoban, M. N. (2020). İnternet kullanımının ekonomik büyüme üzerine etkisi: Yükselen piyasa ekonomileri üzerine bir inceleme. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(22), Art. 22. https://doi.org/10.38155/ksbd.668703.

Devİren, N. V. & Yildiz, O. (2014). İnternet kullanımının ekonomik, sosyal ve siyasi etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(51), Art. 51. https://doi.org/ 10.17755/ esosder. 27739.

Edquist, H., Goodridge, P., & Haskel, J. (2021). The internet of things and economic growth in a panel of countries. *Economics of Innovation and New Technology*, *30*(3), 262-283. https://doi.org/10.1080/10438599.2019.1695941.

Erumban, A., & Das, D. K. (2016). Information and communication technology and economic growth in India. *Telecommunications Policy*, *40*(5), 412-431. https://doi. org/ 10.1016 /j.telpol.2015.08.006.

Farhadi, M., Ismail, R., & Fooladi, M. (2012). Information and communication technology use and economic growth. *PLOS ONE*, *7*(11), e48903. https://doi.org/ 10.1371/ journal.pone.0048903.

Hussain, A., Batool, I., Akbar, M., & Nazir, M. (2021). Is ICT an enduring driver of economic growth? Evidence from South Asian economies. *Telecommunications Policy*, *45*(8), 102202.https://doi.org/10.1016/j.telpol.2021.102202.

Kallal, R., Haddaji, A., & Ftiti, Z. (2021). ICT diffusion and economic growth: Evidence from the sectorial analysis of a periphery country. *Technological Forecasting and Social Change*, *162*, 120403. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.120403.

Karaçoban, A. & Değirmen, S. (2021). Bankacılık sektöründe finansal inovasyonun bölgelerin büyümesine etkileri. *Sosyoekonomi*, *29*(47), Art. 47. https://doi.org/10. 17233/ sosyoekonomi.2021.01.10.

Karaman Aksentijević, N., Ježić, Z., & Zaninović, P. A. (2021). The Effects of information and communication technology (Ict) use on human development—A Macroeconomic Approach. *Economies*, *9*(3), Art. 3. https://doi.org/10.3390/economies9030128.

Kurniawati, M. A. (2020). The role of ICT infrastructure, innovation and globalization on economic growth in OECD countries, 1996-2017. *Journal of Science and Technology Policy Management*, *11*(2), 193-215. https://doi.org/10.1108/JSTPM-06-2019-0065.

Küçükoğlu, M. T. & Akca, M. (2020). Teknolojik yeniliklerin bankacılık hizmetlerine etkisi: Türk bankaları üzerinde bir değerlendirme. *Alanya Akademik Bakış*, *4*(2), Art. 2. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.659189.

Manyika, J., Chui, M., Bisson, P., Woetzel, J., Bughin, J., & Aharon, D. (2015). *The internet of things mapping the value beyond the hype.pdf*. Mckinsey Global Institute. https:// www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/technology%20media%20and%20telecommunications/high%20tech/our%20insights/the%20internet%20of%20things%20the%20value%20of%20digitizing%20the%20physical%20world/the-internet-of-things-mapping-the-value-beyond-the-hype.pdf.

Mińska-Struzik, E., & Jankowska, B. (2021). *Toward the "new normal" after Covid-19—A post-transition economy perspective*. https://doi.org/10.18559/978-83-8211-061-6.

Nasab, E., & Aghaei, M. (2009). The effect of ict on economic growth: Further evidence. *International Bulletin of Business Administration*, *5*.

Niebel, T. (2018). ICT and economic growth – Comparing developing, emerging and developed countries. *World Development*, *104*, 197-211. https://doi.org/10.1016/j.worlddev. 2017.11.024.

Oğuz, O., Ekşi, İ. & Buyuran, B. (2022). Bankacılık sektöründeki yoğunlaşmanın finansal kırılganlık ve ekonomik büyüme ile ilişkisi; MSCI ülkeleri özelinde araştırılması. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(3), Art. 3. https://doi.org/10.11616/asbi.1096124.

Özdemir, A., Temizel, F. & Esen, E. (2019). *Borsa İstanbul teknoloji endeksi (Xutek) işletmelerinin sosyal medya kullanımları ile finansal performanslarının değerlendirilmesi*. https://doi.org/10.15295/bmij.v7i4.1132.

Özkan, G. S. & Çelik, H. (2018). Bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye için bir uygulama. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), Art. 1. https://doi.org/10.30711/utead.405474.

Pohjola, M. (2002). The new economy in growth and development. *Oxford Review of Economic Policy*, *18*(3), 380-396.

Pyka, A., & Andersen, E. S. (2012). Introduction: Long term economic development – demand, finance, organization, policy and innovation in a Schumpeterian perspective. *Journal of Evolutionary Economics*, *22*(4), 621-625. https://doi.org/10.1007/s00191-012-0279-z.

Stanley, T. D., Doucouliagos, H., & Steel, P. (2018). Does ict generate economic growth? A meta-regression analysis. *Journal of Economic Surveys*, *32*(3), 705-726.https://doi.org/10.1111/joes.12211.

Türedi, S. (2013). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeye etkisi: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için panel veri analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(7), Art. 7.

TÜSİAD (2019). Girişimler İçin Bilişim Teknolojilerinden faydalanma skoru, Erişim Linki: http://btf. bilkent.edu.tr/en/wp-content/uploads/sites/3/2019/09/BTFS-Rapor.pdf, Erişim Tarihi: 22.12.2022.

Veeramacheneni, B., Ekanayake, E., & Vogel, R. (2011). Information technology and economic growth: A causal analysis. *Southwestern Economic Review Journal of the Southwestern Society of Economists*, *34*.

Vu, K., Hanafizadeh, P., & Bohlin, E. (2020). ICT as a driver of economic growth: A survey of the literature and directions for future research. *Telecommunications Policy*, *44*(2), 101922.https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.101922.

Vyshnevskyi, O. S. (2020). Impact of digitalization on industry: Problems of definition in EU countries. *Economy of Industry*, *1(89)*, Art. 1(89).https://doi.org/10.15407/ econindustry2020.01.031.

DİJİTAL HALKLA İLİŞKİLER

Dr. Öğr. Üyesi Kürşad Erkal[1] - Doç. Dr. Faruk Temel[2]

GİRİŞ

Dijital dünya kendisinden önceki siyasal, toplumsal, ekonomik yaşama ilişkin belirgin farklar ortaya koymaktadır. Dijitalleşme öncesi dönemde sanayileşmenin getirdiği gelişmelerle birlikte ticaret, iletişim araçları ve savaşlar dünyayı merkeziyetçi görünüme sokarken, dijitalleşme, bu merkezî yapının ötesinde siyasi, ticari, kültürel hayatı dönüştüren merkezî bir noktanın bulunmadığı yeni bir dünya düzeni ortaya çıkarmıştır (Ryan, 2019, s. I). Nitekim yeni bir anlayış ve eyleyiş tarzı ortaya çıkmıştır. Yeni düzende, iletişim araçları ve ortamları çok farklı biçimlerde gelişim göstermiş ve buna paralel olarak insan ilişkilerinin hemen hemen bütün boyutlarını içine alan dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle 1990'lardan itibaren internet ile başlayan dijitalleşme süreci daha önce benzeri görülmemiş sosyal-ekonomik bir değişimi ortaya çıkartmıştır. Hatta bu değişimi yıkıcı bir değişim olarak da görmek mümkündür. Zira para kullanmadan alışveriş yapmak, mağaza gezmeden, aracısız ürün satın almak, aldığınız ürünü saatler içerisinde adresinize getirtmek, ünlü ünsüz dünyanın herhangi bir kişisi ile doğrudan interaktif iletişime geçmek, bireysel olarak herhangi bir konuda etkileyici şekilde kamuoyu oluşturabilmek 20 yıl kadar önce hayal etmesi güç değişimlerdir. Kısacası bu fenomenden etkilenmeyen neredeyse hiçbir endüstri ve kişi yoktur (Whatmough, 2019, s. 2). Dolayısıyla birey ve toplum temelli her alan "dijitalleşme" olarak kavramlaştırılan bu fenomene uyum sağlamaya çalışmaktadır.

Son yıllarda oldukça popüler bir terim hâline gelen (Biçer ve Yıldırım 2022:88) dijitalleşme, sosyal ve ekonomik tüm katmanları kapsayan, katmanlar arasında bilgi akışını, bilgilerin analizini, eyleme geçirilmesini sağlayan bir ağ sistemi olarak tanımlanmaktadır (BMWi, 2015, s. 3). Bir başka tanımda ise dijitalleşme "gelişen dijital teknolojilerin beraberinde getirmiş olduğu sayısal-

[1] Kırklareli Üniversitesi Orcid: 0000-0002-2523-7245 E-mail: kursaderkal@klu.edu.tr
[2] Erciyes Üniversitesi Orcid: 0000-0001-7103-0790 E-mail:faruktemel@erciyes.edu.tr

ken hatanın maliyeti ise kurum ve kuruluşlar için aynı oranda yükselmiştir. Bu noktada halkla ilişkilerin daha çok durağan ve uzun vadeli hedeflere odaklanan yapısı, kısa vadeli ve yoğunluk kazanan iç içe geçmiş hedef uygulamalarla değişime uğramıştır.

Halkla ilişkiler diğer bütün alanlarda olduğu gibi dijitalleşme ile birlikte âdeta bir kültür değişimi yaşamıştır. Van Dijk'ın (2016:21-24) yeni medya için ortaya koyduğu entegrasyon, interaktiflik, ve dijital kod/hiper metin başlıklarındaki yapısal değişim unsurlarının dijital halkla ilişkilerde de benzer biçimde vücut bulduğundan söz etmek mümkündür. Nitekim mecra, biçim verirken dijital halkla ilişkilerle birlikte yeni bir halkla ilişkiler kültürü ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede internet ortamında gerçekleştirilen etkinlikler yeni halkla ilişkiler kültürünün çıktılarını yansıtmaktadır. Özellikle sosyal ağlarda yoğunlaşan uygulamalar dijital halkla ilişkilerin önemli uygulama alanı olarak belirmiştir. Bu durum gerçekte hedef kitlenin dijital ortamlara taşınmış olmasıyla da doğrudan bağlantılı nitelik arz etmektedir. Halkla ilişkiler nihai noktada topluma bağımlı bir uygulama alanı olarak bireylerin yoğunlaştığı dijital mecralar ve mecranın niteliği dijital halkla ilişkilerin yönünü çizmiş ve çizmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Ahlgren, M. (2022). *En İyi 40+ Twitter İstatistikleri 2022*. Website Rating. https://www.websiterating.com/tr/research/twitter-statistics/

Akar, D. (2017). *Halkla İlişkilerde Medya Yönetimi: Sosyal Medya Açısından Bir İnceleme* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aranson, M., Spetner, D., & Ames, C. (2007). *The Public Relations Writer's Handbook: The Digital Age: The Digital Age Second Edition*. Jossey-Bass, A Wiley Imprint.

Aronson, M., Spetner, D., & Amos, C. (2007). *The public relations writer's handbook: The digital age, second edition* (2nd bs). Jossey-Bass.

Ballı, A. (2022). Türkiye'de Dijital Dönüşüm ve Girişimcilik. *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, *57*(4), 251-279.

BMWi. (2015). *Industrie 4.0 und Digitale Wirtschaft—Impulse für Wachstum, Beschäftigung und Innovation*. Bundesministerium für Wirtschaft und Energie. https://www.bmwk.de/Redaktion/DE/Downloads/I/industrie-4-0-und-digitale-wirtschaft.html

Capriotti, P., & Kuklinski, H. P. (2012). Assessing dialogic communication through the Internet in Spanish museums. *Public relations review*, *38*(4), 619-626.

Grunig, J. (2009). Paradigms of global public relations in an age of digitalisation. *PRism*, *6*, 1-19.

Haig, M. (2000). *E-PR: The Essential Guide to Public Relations on the Internet*. Kogan Page. https://books.google.com/books/about/E_PR.html?hl=tr&id=18fY9-OS_dIC

Herbert, E. G. (2015). Digital Public Relations: A New Strategy In Corporate Management. *Nsukka Journal Of The Humanities*, *15*, 135-143.

Huang, Y.-H. C., Wu, F., & Huang, Q. (2017). Does research on digital public relations indicate a paradigm shift? An analysis and critique of recent trends. *Telematics and Informatics*, *34*(7), 1364-1376.

Kharisma, T., & Kurniawan, F. (2018). Public Relations in the Digital Era: Case Study of the Use of Social Media by Government Public Relations in Anrı. *Jurnal InterAct, 7*(1), 13-19.

Kuduğ, H. (2011). *Sosyal Ağ Analizi Ölçütlerinin İş Ağlarına Uyarlanması* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.

Mert, Y. L. (2018). Dijital Halkla İlişkiler Araçlarının Yayıncılık Sektöründe Kullanımına Yönelik Bir Araştırma. *Journal of International Social Research*, *11*(58), 724-737.

Peltekoğlu, F. B. (2009). *Halkla ilişkiler nedir?* Beta Yayınları.

Petrovici, M. A. (2014). E-Public Relations: Impact and Efficiency. A Case Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *141*, 79-84.

Ryan, J. (2019). *İnternetin Geçmişi ve Dijital Gelecek*. Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Saffer, A. J., Sommerfeldt, E. J., & Taylor, M. (2013). The effects of organizational Twitter interactivity on organization–public relationships. *Public Relations Review*, *39*(3), 213-215.

Safko, L., & Brake, D. K. (2009). *The social media bible*. John Wiley & Sons.

Tanyıldızı, N. İ. (2021). *Dijital Dünyada Halkla İlişkiler*. İksad Yayınevi.

Temel, F. (2021). Dijitalleşme "Multidisipliner Bir Bakış. İçinde Yasin Taşpınar (Ed.), *E-Medya*. Nobel Yayınları.

Ting, H., Wong Poh Ming, W., De Run, E., & Choo, S. (2015). Beliefs about the Use of Instagram: An Exploratory Study. *International Journal of Business and Innovation*, *2*, 15-31.

Tufan Y., N. (2016). Hakla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, *9*(2), 92-115.

Van Dijck, J. & Poell, T. (2020). Yeni Medya » Makale » Sosyal Medya Mantığını Anlamak (Ş. Koçak Kurt, Çev.). *Yeni Medya*, *9*, 110-128.

Vardarlıer, P. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetiminde Sosyal Medyanın Rolü* [Doktora Tezi]. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı.

Westerman, G., Calméjane, C., Bonnet, D., Ferraris, P., & McAfee, A. (2011). *Digital Transformation: A Roadmap For Billion-Dollar Organizations*. MIT Center for Digital Business and Capgemini Consulting. https://www.readkong.com/page/digital-transformation-a-roadmap-for-billion-dollar-2961031

Whatmough, D. (2019). *Digital PR*. Emerald Group Publishing.

Witzig, L., Spencer, J., & Galvin, M. (2012). Organization's Use of LinkedIn: An Analysis of Nonprofits, Large Corporations, and Small Businesses. *Marketing Management Journal*, *1*(22), 113-121.

www.dmmturkey.com. (2021, Aralık). *2022'de Bilmeniz Gereken Twitter İstatistikleri*. https://dmmturkey.com/2022de-bilmeniz-gereken-twitter-istatistikleri/

www.recrodigital.com. (2022, Nisan 19). We Are Social 2022 Türkiye Sosyal Medya Kullanımı Verileri. *Recro Digital*. https://recrodigital.com/we-are-social-2022-turkiye-sosyal-medya-kullanimi-verileri/

www.wearesocial.com. (2022). *The Global State Of Dıgıtal In October 2022*. We Are Social USA. https://wearesocial.com/us/blog/2022/10/the-global-state-of-digital-in-october-2022/

Zolkepli, I., Hasno, H., & Kamarulzaman, Y. (2015). *Technology-Push and Need-Pull of Online Social Network Citizen Engagement on Instagram Crowdsourcing*.

TÜRKİYE'NİN AVRUPA SERÜVENİ

AB Sürecinde Türkiye-Avrupa İlişkileri

Remzi Koçöz

nobel bilimsel

TÜRKİYE'NİN AVRUPA SERÜVENİ
-AB Sürecinde Türkiye-Avrupa İlişkileri-

Remzi Koçöz

Yayın No.: 1692
ISBN: 978-625-398-696-4
E-ISBN: 978-625-398-695-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Koçöz, Remzi.
TÜRKİYE'NİN AVRUPA SERÜVENİ -AB Sürecinde Türkiye-Avrupa İlişkileri- / Remzi Koçöz
1. Basım, XX + 380 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-696-4
E-ISBN: 978-625-398-695-7
1. Avrupalılık 2. Batılılaşma 3. Birliktelik 4. Bütünleşme 5. Modernleşme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **XVİİ**
ÖNSÖZ ..... **XİX**
GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1
TÜRKLERİN BATILILAŞMA SERÜVENİ **7**

1.1. TÜRK TARİHİ **7**
1.1.1. Türklerin Tarihsel Gelişimi / Yükselişi 7
1.1.2. Çöküş Süreci 9
1.1.3. Dünya Savaşı, Mondros ve Sevr Antlaşmaları 10
1.1.4. Yeniden Diriliş ve Ulusal Kurtuluş Savaşı 10
1.1.5. Cumhuriyet 11
1.2. TÜRKLERİN BATILILAŞMA ÇABALARI **12**
1.2.1. Türkler ve Batılılaşma 12
1.2.2. Tanzimat/Islahat/Meşrutiyet Dönemleri 13
1.2.3. Cumhuriyet Dönemi 14
1.2.4. Türkiye ve Batılılaşma 15
1.3. ATATÜRK DÖNEMİ / TÜRK DEVRİMİ **17**
1.3.1. Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Devrimler 17
1.3.2. Hukuk Alanında Yenilikler/Devrimler 18
1.3.3. Eğitim ve Kültür Alanındaki Devrimler 18
1.3.4. Atatürk Dönemi / Bağımsız Dış Politika 19
1.4. ATATÜRK SONRASI İNÖNÜ DÖNEMİ **21**
1.4.1. Dünya Savaşı ve Tek Parti Dönemi (1939-1945) 21
1.4.2. Dünya Savaşı Sonrası ve Çok Partili Yaşama Geçiş (1945-1950) 22
1.5. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ GELİŞMELERİ **24**
1.5.1. Doğu ve Batı Kutuplaşması: Bloklaşmalar 24

1.5.2. Bölgesel Savaşlar/İşgaller ve Bağlantısızlar.....25
1.6. BAĞIMLI DIŞ POLİTİKA: BATI'YLA BÜTÜNLEŞME.....25
1.6.1. Ulusal Bağımsızlıktan Küresel Bağımlılığa.....25
1.6.2. Dış Politikada Değişim: Batı ile Birliktelik 26
1.7. DEMOKRAT PARTİ / MENDERES DÖNEMİ.....27
1.7.1. İttifaklar, İkili Anlaşmalar ve Üsler 28
1.7.2. DP Dış Siyaseti.....29
1.8. SOĞUK SAVAŞ'IN TÜRKİYE'YE ETKİSİ.....30
1.8.1. Askeri Darbeler/İhtilaller ve Anayasalar.....30
1.8.2. İhtilalden Demokrasiye (1960'lı Yıllar) 30
1.8.3. İstikrarsız ve Olaylı Yıllar (1970'li Yıllar).....31
1.8.4. Darbeden Liberal / Muhafazakâr Demokrasiye (1980'li Yıllar) 32
1.9. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE.....34
1.9.1. Soğuk Savaş Sonrası Koalisyonlar (1990'lı Yıllar) 34
1.9.2. Siyasi/Ekonomik Krizler ve Anayasa Değişiklikleri 35
1.10. UYUMLU / ILIMLI / MUHAFAZAKÂR İKTİDAR (2000'Lİ YILLAR).....36
1.10.1. AKP/Erdoğan Dönemi 36
1.10.2. AKP'nin İkinci Dönemi ve Gerilimli Yıllar (2008-2014) 37
1.10.3. Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı Dönemi ve Görev Değişimi (2014-2018).....41
1.10.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi (2016) 42
1.10.5. Cumhurbaşkanlığı Sistemi Anayasa Değişikliği (2017).....43
1.10.6. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi 43
1.10.7. Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme Dönüş Çabaları (2023) 45

BÖLÜM 2
TÜRKİYE-AET/AT İLİŞKİLERİ (1959–1991) 47

2.1. TÜRKİYE AET/AT İLİŞKİLERİ 47
2.1.1. AET'ye Katılma Başvurusu (1959) 48
2.2. ANKARA ANLAŞMASI (1963-64) 49
2.2.1. Ankara Anlaşması'nın Amacı ve Özellikleri 51
2.2.2. Ankara Anlaşması'nın Aşamalı Yapısı 51
2.2.3. Ortaklığın Organları 52
2.2.4. Ankara Anlaşması'nın Ekonomik Önemi 53
2.2.5. Hazırlık ve Geçiş Dönemine İlişkin Gelişmeler 54
2.2.6. AET/Ortak Pazar ve Ankara Anlaşmasına İlişkin Değerlendirmeler 56
2.3. KATMA PROTOKOL (1973) 58
2.3.1. Katma Protokol Sonrası Yaşanan Gelişmeler 59
2.4. İLİŞKİLERİN DONDURULMASI VE YENİDEN BAŞVURU 61
2.4.1. İlişkilerin Dondurulması (1976) 61
2.4.2. Yeniden Tam Üyelik Başvurusu (1987) 62
2.5. TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'IN ADAYLIK BAŞVURUSUNUN KARŞILAŞTIRMASI 64
2.6. AT'DEN AB'YE (AVRUPA TEK PAZARI) 65
2.7. TÜRKİYE'NİN AVRUPA İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN ANALİZ 65

BÖLÜM 3
TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ (1991-1999) 67

3.1. AT'DEN AB'YE GEÇİŞ (1991–1993) 67
3.1.1. Ekonomik ve Parasal Birlik (1999) 68
3.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ KRİTERLERİ 69
3.2.1. Kopenhag Zirvesi ve Yeni Kriterler (1993) 69
3.2.2. Madrid Zirvesi ve Uygulama Kriteri 69
3.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ (GB) 70
3.3.1. GB Anlaşması'nın İmzalanması (1993-1996) 70

3.3.2. Niçin AB-Türkiye Gümrük Birliği? 72
3.3.3. Gümrük Birliği Kayıpları 73
3.4. AB GENİŞLEME STRATEJİSİ 74
3.4.1. Gündem 2000 Raporu ve Lüksemburg Zirvesi (1997) ...75
3.5. AB İLE İLİŞKİLERİN YENİDEN DONDURULMASI (1997) 76
3.5.1. Cardiff Zirvesi (1998) 77
3.5.2. Viyana Zirvesi (1998) 78
3.6. TÜRKİYE'NİN ADAYLIĞININ YENİDEN BAŞLATILMASI (1999) 78
3.6.1. Helsinki Zirvesi (1999): Türkiye'nin Aday İlan Edilmesi 79

BÖLÜM 4
TÜRKİYE'NİN YENİDEN ADAYLIK SÜRECİ (1999-2004) 81
4.1. EKONOMİK SÜREÇTEN SİYASAL SÜRECE 81
4.1.1. Uyum Yasaları 82
4.1.2. Çerçeve Tüzük ve Katılım Ortaklığı Belgesi 83
4.1.3. Ulusal Program (2001) 84
4.1.4. Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program (2003) 85
4.2. AVRUPA BASININDAN YANSIMALAR 86
4.3. KIBRIS GELİŞMELERİ/MÜZAKERELER 87
4.3.1. Kıbrıs / Annan / Denktaş / AKP 88
4.3.2. Yunan/Rum Lobisi ve Pontus Soykırımı 89
4.4. AB ZİRVELERİ VE TÜRKİYE (2000-2004) 90
4.4.1. Feira Zirvesi (2000) 90
4.4.2. Nice Zirvesi (2000) 90
4.4.3. Göteborg Zirvesi (2001) 91
4.4.4. Laeken Zirvesi (2001) 91
4.4.5. Sevilla Zirvesi (2002) 91
4.4.6. Brüksel Zirvesi (2002) 92
4.4.7. Kopenhag Zirvesi (2002) 92
4.4.8. Selanik Zirvesi (2003) 94

4.4.9. Brüksel Zirvesi (2003) 94
4.4.10. Brüksel Zirvesi (Mart 2004) 95
4.4.11. Brüksel Zirvesi (Haziran 2004) 95
4.4.12. Brüksel Zirvesi (Aralık 2004) 96
4.5. MÜZAKERE TARİHİNİN ALINMA SÜRECİ (2002-2004) 97
4.5.1. Kopenhag Zirvesi Öncesi Gelişmeler (2002) 98
4.5.2. Kopenhag Zirvesi Sonrası Gelişmeler 101
4.6. TÜRKİYE'NİN KONUMU 101
4.6.1. AB Gelişmeleri (2004) 102
4.6.2. AB Anayasasının İmzalanması ve Türkiye 103
4.7. AB İLERLEME RAPORU ve TAVSİYE KARARI 104
4.7.1. Tavsiye Kararı 105
4.7.2. Tavsiye Kararına Tepkiler 108
4.7.3. "Evet"çilerin Tezleri, "Hayır"cıların Kozları 110
4.8. TARİHİ ZİRVE VE MÜZAKERE TARİHİ 112
4.8.1. Brüksel Zirvesi ve Tarihi Kararı (Aralık 2004) 112
4.8.2. Muhalefetin Zirveye Bakışı 113
4.8.3. AB'den Türkiye Şartları 114
4.8.4. AB Yolu "Eşik" Dolu 115
4.8.5. Zirveyi "Kilitleyen" Anlaşma 116
4.8.6. AB Yolundaki Engeller 117
4.9. ZİRVENİN BİLANÇOSU 118
4.9.1. Türkiye'nin İstekleri ve Alınanlar 118
4.9.2. Zirve Sonuç Bildirisi (Aralık 2004) 119

BÖLÜM 5
AB AŞAMALARI VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMELERİ 121
5.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR 121
5.2. AB KATILIM DÖNEMLERİ 122
5.3. AVRUPALI SİYASETÇİLERİN TÜRKİYE'YE BAKIŞ AÇISI 123
5.4. AVRUPA PARLAMENTOSU KARARLARI ve TÜRKİYE 125

5.5. TÜRKİYE'DEN AB SÜRECİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER 126
5.6. AVRUPALI (EURO/AVRO) TÜRKLER 129

BÖLÜM 6
TÜRKİYE-AB MÜZAKERE SÜRECİ (2005) 131
6.1. MÜZAKERE ÖNCESİ 131
6.1.1. Brüksel Zirvesi (Haziran 2005) 133
6.2. MÜZAKERE ZİRVESİ 134
6.2.1. Lüksemburg Zirvesi (Ekim 2005) 134
6.2.2. Müzakerenin Müzakeresi 135
6.3. MÜZAKERE ÇERÇEVE BELGESİ 136
6.3.1. Müzakere Temel İlkeleri 137
6.3.2. Tartışmalı Maddeler ve Öngörülen Sonuçlar 137
6.3.3. Diğer Karışık/Çetrefilli Maddeler 138
6.3.4. Askıya Alma 138
6.4. MÜZAKERE ÇERÇEVE BELGESİ YORUMLARI 140
6.4.1. İçeriden Yorumlar 140
6.4.2. Dışarıdan Yorumlar 141
6.5. MÜZAKERE SÜRECİ 142
6.5.1. AB Müktesebatı Müzakere Başlıkları 143
6.5.2. Katılım Müzakereleri Aşamaları 144
6.5.3. Müzakere Sürecindeki Belgeler 146
6.5.4. Müzakere Aşaması 147
6.6. TARAMA SÜRECİ 147
6.6.1. Tarama Süreci Aşamaları 148
6.6.3. Katılım Müzakereleri Platformları 152
6.7. EK PROTOKOL VE DEKLARASYONLAR 153
6.7.1. Ek Protokol'ün İmzalanması ve Uygulama 153
6.7.2. Türkiye'nin Deklarasyonu 154
6.7.3. AB'nin Karşı Deklarasyonu 155
6.7.4. Brüksel Zirvesi (Aralık 2005) 156

BÖLÜM 7
TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ/GELİŞMELERİ (2006-2010) 157

7.1. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2006).....157
7.1.1. Brüksel Zirvesi (Haziran 2006).....157
7.1.2. Müzakere Görüşmeleri.....158
7.1.3. AB Komisyonu İlerleme Raporu (2006) 159
7.1.4. Brüksel Zirvesi (Aralık 2006) 161
7.2. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2007).....162
7.2.1. Türkiye Krizi.....162
7.2.2. Brüksel Zirvesi (Haziran 2007).....163
7.2.3. AB Komisyonu İlerleme Raporu (2007) 164
7.2.4. Brüksel Zirvesi (Aralık 2007) 165
7.2.5. Lizbon Zirvesi (Aralık 2007) 166
7.2.6. G-8 Zirvesi ve Türkiye'nin Geleceği 166
7.2.7. Gelişmelere İlişkin Değerlendirme (2007) 167
7.2.8. Müzakere Süreci (2007) 168
7.3. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2008).....169
7.3.1. Brüksel Zirvesi (Haziran 2008).....169
7.3.2. Türkiye İlerleme Raporu (2008) 169
7.3.3. Küresel Kriz ve Zirveler 173
7.3.4. Ulusal Program (2008).....175
7.3.5. Müzakere Süreci (2008) 176
7.4. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2009).....176
7.4.1. Brüksel Zirvesi (Haziran 2009).....176
7.4.2. Müzakere Süreci (2009) 177
7.4.3. Türkiye İlerleme Raporu (2009) 178
7.4.4. Brüksel Zirvesi (Aralık 2009) 179
7.4.5. Avrupa Seçimleri.....181
7.4.6. G-20 Zirveleri (2009) 183
7.5. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2010).....186
7.5.1. Brüksel Zirvesi (Haziran 2010).....186
7.5.2. Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) Zirvesi ..186

7.5.3. Türkiye İlerleme Raporu (2010) 187
7.5.4. Brüksel Zirvesi (Aralık 2010) 190
7.5.5. Müzakere Süreci 191

BÖLÜM 8
TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ (2011-2016) 193

8.1. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2011) 193
8.1.1. AB Zirveleri (2011) 193
8.1.2. Türkiye İlerleme Raporu (2011) 194
8.1.3. Müzakere Süreci 197
8.1.4. Siyasi Diyalog 198
8.1.5. İlerleme Raporlarına Genel Bir Bakış 198
8.1.6. Türkiye-AB İlişkileri Üzerine Değerlendirmeler 200
8.2. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2012) 203
8.2.1. 2012 Yılı Gelişmeleri ve Kıbrıs 203
8.2.2. AB Dışişleri Bakanları Gayriresmî Toplantısı 204
8.2.3. İlerleme Raporu, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 204
8.2.4. Brüksel Zirvesi (Aralık 2012) 208
8.2.5. Türkiye Üzerine Gelişmeler ve Değerlendirmeler 210
8.2.6. Müzakere Süreci 211
8.3. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2013) 211
8.3.1. AB Zirvesi (Haziran 2013) 211
8.3.2. AB Zirvesi (Aralık 2013) 212
8.3.3. Türkiye İlerleme Raporu (2013) 212
8.3.4. Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar (2013-2014) 213
8.3.5. Müzakere Süreci (2013) 214
8.4. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2014) 215
8.4.1. Ukrayna Krizi ve Rusya'ya Yaptırım Kararı Zirveleri 215
8.4.2. AB Zirveleri (2014) 216
8.4.3. Türkiye İlerleme Raporu (2014) 216
8.4.4. Avrupa Parlamentosu Seçimleri (2014) 217

8.5. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2015).....218
8.5.1. AB Zirveleri ve Türkiye (2015).....218
8.5.2. Türkiye İlerleme Raporu (2015).....220
8.5.3. Müzakere Süreci (2015).....220
8.5.4. GB Anlaşması'nın Güncellenmesi.....221
8.5.5. Trans Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP).....222
8.6. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2016).....223
8.6.1. Türkiye-AB Zirveleri (2016).....223
8.6.2. İlerleme/Ülke Raporları.....226
8.6.3. AB Zirvesi (Aralık 2016).....227
8.6.4. Müzakere Süreci (2016).....228

BÖLÜM 9
TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ (2017-2023).....229
9.1. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2017).....229
9.1.1. AB'den Türkiye'ye Ara Dondurma (2017).....229
9.2. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2018).....230
9.2.1. Türkiye Ülke Raporu 2018.....231
9.3. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2019).....232
9.3.1. Türkiye Ülke Raporu 2019.....233
9.4. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2020).....233
9.4.1. Türkiye Ülke Raporu 2020.....234
9.5. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2021).....235
9.5.1. AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı (2021-2023).....235
9.5.2. AB'nin Yenilenen Ticaret Stratejisi ve Türkiye Üzerine Etkileri.....235
9.5.3. AB Zirveleri (2021).....236
9.5.4. Avrupa Parlamentosu Türkiye Raporu (2019-2020).....237
9.5.5. Türkiye Ülke Raporu 2021.....239

9.6. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2022).....240
9.6.1. Avrupa Güvenliği / Savaş Zirveleri.....240
9.6.2. AB Zirveleri (2022).....241
9.6.3. Türkiye Ülke Raporu 2022.....243
9.7. TÜRKİYE-AB GELİŞMELERİ (2023).....244
9.7.1. AB Liderler Zirvesi / Deprem Zirvesi.....245
9.7.2. AB Zirveleri ve Gelişmeler (2023).....247
9.7.3. NATO Genişlemesi ve Kuzey Avrupa.....248
9.7.4. Türkiye'nin AB'ye Katılım Müzakerelerinde Son Durum.....250
9.7.5. Türkiye-AB İlişkilerine İlişkin Değerlendirme.....251

BÖLÜM 10
AB'NİN ADAY ÜLKELERE YARDIM PROGRAM VE PROJELERİ.....253
10.1. MALİ İŞBİRLİĞİ.....253
10.1.1. Katılım Öncesi Mali Yardımlar.....254
10.2. MEDA / ENPI PROGRAMI.....262
10.2.1. MEDA I (1996-1999).....262
10.2.2. MEDA II (2000-2006).....263
10.3. EŞLEŞTİRME (TWINNING) PROGRAMI.....264
10.3.1. Eşleştirme Mekanizması.....264
10.4- TAIEX PROGRAMI.....266
10.4.1. TAIEX'ten Kimler Yararlanabilir?.....266
10.4.2. Türkiye'nin TAIEX Başvuruları ve Faaliyet Raporu..267
10.5. SIGMA PROGRAMI.....269
10.5.1. SIGMA'nın Temel Amaçları.....269
10.5.2. SIGMA'nın Faaliyet Alanları.....270
10.5.3. SIGMA Ülke Öncelikleri (2013-2020).....270
10.6. DİĞER HİBE PROGRAMLARI.....271
10.6.1. Sivil Toplum Diyaloğunun Geliştirilmesi Projesi.....271
10.6.2. Katılım Öncesi Sivil Toplumun Güçlendirilmesi: STK Hibe Programı.....273

10.7. AVRUPA TOPLULUĞU EĞİTİM PROGRAMLARI.....274
10.7.1. Socrates Programı (Topluluğun Eğitimdeki Rolü).....275
10.7.2. Leonardo Da Vinci Programı (Topluluğun Mesleki Eğitimdeki Rolü).....275
10.7.3. Youth / Gençlik Programı.....276
10.7.4. Jean Monnet Burs Programı (Akademik Burs).....276

BÖLÜM 11
TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU BÜTÜNLEŞMELER.....277
11.1. KÜRESEL / BÖLGESEL BÜTÜNLEŞMELER.....277
11.1.1. Türkiye'nin Dış Dinamikleri (Bölgesel İttifaklar).....278
11.1.3. Akdeniz Birliği.....290
11.2. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....292
11.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI GELİŞMELER.....293
11.3.1. Yeni Dünya Düzeni.....294
11.4. MEDENİYETLER İTTİFAKI (Mİ).....297
11.5. ARAP BAHARI VE AKDENİZ.....299
11.5.1. Mavi Vatan.....300
11.5.2. Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı.....302

BÖLÜM 12
GENEL DEĞERLENDİRMELER VE SENARYOLAR.....305
12.1. GENEL DEĞERLENDİRMELER.....305
12.1.1. Küreselleşme.....305
12.1.2. AB İlişkilerinde Olumlu/Olumsuz Değerlendirmeler.....308
12.1.3. Türkiye-AB İlişkilerinde Durağanlık.....313
12.1.4. Türkiye'nin AB Stratejisinin Temel Dinamikleri.....317
12.1.5. Cumhuriyet'in Devleri.....323
12.1.6. Türkiye ve Avrupa Kamuoyu Algıları.....324
12.2. TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİ / SENARYOLAR.....328
12.2.1. Avrupa/AB Senaryoları.....328
12.2.2. Türkiye Senaryoları.....335

12.2.3. AB'ye Alternatif Arayışlar 340
12.2.4. Avrupalılık Tartışmaları 341

SONUÇ 347
SONSÖZ 355
KRONOLOJİ 357
KAYNAKÇA 365

KAYNAKÇA

I. Kitap ve Derlemeler

AB Genel Sekreterliği, *AB-Türkiye Mali İşbirliği,* Dumat Ofset Matbaası, Ankara 2007.

AB Genel Sekreterliği, *AB Terimleri Sözlüğü (İngilizce-Türkçe),* Ankara 2009.

AB Kronolojisi (1946-2002), DPT, Ankara 2002.

AET Bülteni, DPT Yayınları, Ankara 1995.

Akşin Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, T. İş Bankası Kültür Yay., 29. Baskı, İstanbul 2021

Aktan Reşat, *Müşterek Pazar Karşısında Türk Ziraati,* Ankara Üni. SBF, Ankara 1960.

Ankara Ticaret Odası, *AB'nde Maskeli Balo-Dayatmalar Gerçekler,* ATO Yayınları, Ankara 2004.

Armaoğlu Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, 11.Baskı, C.1-2, Alkım Yayınları, İstanbul 2007.

Arvasi, S. Ahmet, *Türk-İslam Ülküsü*, C.2, Burak Yayınları, İst., 1991.

Ataöv Türkkaya, *NATO and Turkey*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, M. Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yay., Ankara 2006.

AXİS 2000-Büyük Ansiklopedi, Milliyet/Hachette Yay., C.2, İstanbul 1999.

Avcıoğlu Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi,* C.3, İstanbul Matbaası, İstanbul 1974.

Avcıoğlu D., *Türkiye'nin Düzeni*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996.

Aybar, M. Ali, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm,* Gerçek Yayınları, İstanbul, 1968.

Aydemir, Ş. Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kema*l, C.3, 10. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988

Aydemir, Ş. S., *İkinci Ada*m, C.2, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991

Aydemir, Ş. S., *İkinci Adam*, C.3, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İst., 1988.

Aydemir, Ş. S., *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969

Aydoğan Metin, *Yönetim Gelenekleri ve Türkler*, C. II, İnkilap Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul 2019.

Aydoğan M., *Ben ve Ülkem*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 2018.

Aydoğan M., *Bitmeyen Oyun*, Galeati Yay., 90. Baskı, Ankara, 2019.

Aydoğan M., *İnönü*, Gözgü Yayıncılık, 3. Baskı, İzmir, 2020.

Berkes Niyazi, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yay., İstanbul, 1965.

Berkes N., *Türkiye'de Çağdaşlaşma,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973.

Berkes N., *Türk Düşününde Batı Sorunu,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Bila Hikmet, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitap, İstanbul 1999

Birand, Mehmet Ali, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959-196*0, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990

Bozkurt Veysel, *AB ve Türkiye*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1997.

Büyükçiçek Mehmet, *Teoriden Pratiğe: A*B, İksad Yay., Ankara, 2019

Ceyhan Hasan, *Ortak Pazar ve Türkiye,* DİSK Yayınları, İstanbul, 1974.

Çalış, Şaban Halis, *Türkiye-AB İlişkileri*, 6. Baskı, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2021.

Davies Norman, *Avrupa Tarihi*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2006

Devlet İstatistik Enstitüsü, *Kamu İktisadi Kuruluşları Ekonomik Hesapları*, DİE Yayın No: 628.

Diamond Jared, *Tüfek, Mikrop ve Çelik,* Çev. Ülker İnce, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2018.

Dinan Desmond, *AB Ansiklopedisi,* C. I, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınları, İstanbul, 2005

Doster Barış, *Sopanın Ucundaki Müttefik,* Halk Kitabevi, İstanbul, 2018.

DPT, *Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri,* DPT Yayınları, Ankara, 2004.

Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, *Türkiye'de Dış Politika ve Kamuoyu Anketleri,* 2015.

Elmas, Fatma Y.- Kutlay Mustafa- Mutuş Ceren- Özcan Mehmet, *Bundan Sonrası? Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri*, 2. Baskı, USAK Yayınları, Ankara, 2010.

Eroğlu Hamza, *Türk İnkılâp Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1990.

Eroğul Cem, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

Gökdere, Ahmet, *Avrupa Topluluğu ve Türkiye İle İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991.

Günver Semih, *F. Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, Ank., 1985.

Güran Nevzat, *Türkiye-AT İlişkileri*, DPT Yayınları, Ankara, 1990.

Hale William, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, Çev. Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

Heywood Andrew, *Küresel Siyaset*, 3. Baskı, Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Küre Yayınları, İstanbul, 2011.

İktisadi Kalkınma Vakfı, *Türkiye Kamuoyunda AB Desteği ve Avrupa Algısı*, 2015.

İnalcık Halil, *Doğu Batı Makaleler I*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.

Kaçar Bülent, *Türkiye ile AB arasındaki Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Gelişimi*, ATAUM Yayınları, Ankara, 1999.

Kansu, M. Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, TTK Yayınları, C.I, Ankara, 1966.

Karal, E. Ziya, *Atatürk'ün Siyaset Üzerine Düşünceleri*, Ankara, 1946.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yay., İstanbul, 2002.

Karataş Halil, *AB Katılım Öncesi Mali Yardımları*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara, 2010.

Karluk Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 4. Baskı, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1996.

Kazgan Gülten, *Ortak Pazar ve Türkiye*, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

Kili Suna, *Türk Devrim Tari*hi, İş Bankası Kültür Yay. 8. Baskı, İst., 2003

Koçöz Remzi, *Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa'ya*, 3. Baskı, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2017.

Kongar Emre, *Atatürk Üzerine*, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İsta., 2017.

Kongar E., *Tarihimizle Yüzleşmek*, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İst., 2006.

Lewis Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 5. Baskı, Çev. Metin Kıratlı, TTK Yayınları, Ankara, 1993.

Manisalı Erol, *Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Birliği*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995

METAŞ, *Avrupa Topluluğu -Yapısı, Türkiye İlişkileri ve Demir Çelik Sanayii-*, Metaş Yayınları, İzmir, 1987.

Moussis Nicholas, *AB Politikalarına Giriş Rehberi*, Çev. Ahmet Fethi, Mega Press, İstanbul, 2004

Mumcu Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi,* 14.Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul,1996.

Mumcu Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, 3. Baskı, Tekin Yayınevi, İst. 1993.

Nebioğlu Hüsamettin, *Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21'inci yüzyılda Türkiye*, © DPT.YBM 1997, 2001, e-kitap.

Olcaytu Turhan, *Devrimimiz İlkelerimiz*, Ajanstürk, Ankara, 1998.

Ortaylı İlber, *Avrupa ve Biz*, 3.Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Ortaylı İ., *GMK Atatürk*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.

Ortaylı İ., *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006.

Ortaylı İ., *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 16.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

Öymen Altan, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitap, 6. Baskı, İstanbul, 2002.

Özakman *Turgut, Şu Çılgın Türkler*, 5. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.

Özdemir Erol, *Haram Koltuk*, Sonçağ Kültür Yayınları, Ankara, 2019.

Öztürk Yaşar Nuri, *Allah ile Aldatmak*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2008.

Pazarcı Hüseyin, *Avrupa Topluluklarının Uluslararası İlişkileri (Hukuksal Çerçeve)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991.

Sander Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Saraçoğlu Tevfik, *Türkiye AET Ortaklığı: Anlaşmalar,* Akbank Ekonomi Yayınları, İstanbul, 1972.

Tanilli Server, *Devlet ve Demokrasi*, İÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981

Tanör Bülent, *Kuruluş,* Yenigün Yayınları, İstanbul, 1997.

Tekeli İlhan ve İlkin Selim, *Türkiye ve AT -II*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994

TOBB, *İktisadi Rapor*, Ankara 1970.

Tokgöz Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001),* İmaj Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2001.

Tunaya, T. Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, 2. Basım, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.

Tunçkanat Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü,* Ekim Yayınları, Ankara 1970.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ed. Temuçin Faik Ertan, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.

Uslu Günay, *Körşah*, Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Üçok Bahriye, *Şeriat Sarmalında Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, 5. Baskı, İstanbul 2019.

Ülger, İ. Kaya, *AB Ansiklopedisi*, Turkab Yayınları, İstanbul, 2003.

Ülger, İ. K., *AB Rehberi 2011*, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 2010.

Ülger, İ. K., *Türk Liderlerin AB Vizyonu*, Sinemis Yayınları, Ankara, 2003.

Viner Jacob, *Gümrük Birliği Sorunu (The Customs Union Issue*), Carnegie Uluslararası Barış Vakfı, London, 1950

Wallerstein Immanuel, *Dünya Sistemleri Analizi (World-Systems Analysis),* Duke Üniversitesi Yayınları, 2004.

Yalçın Soner, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, Doğan Kitap, 56. Baskı, İstanbul, 2014.

Yaycı Cihat, *Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur*, ASAM Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2019.

Yılmaz Murat, *Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington*, 4. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 2001.

Yüksel, A. Sait, *Türkiye ile İlişkileri Açısından-AET*, 2. Baskı, İİTİA İşletme Bilimleri Yayınları, İstanbul, 1979.

II. Makale, Çalışma ve Yazılar

"AB", *Milliyet*, 07.10.2004.

Açıkmeşe, Sinem A. ve Şenyuva Özgehan, "Türkiye-AB İlişkilerinde Gelecek Senaryoları ve Kamuoyu Algıları", *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri,* Der. S. Baykal, B. Akçay, Ç. Erhan, S. A. Açıkmeşe, Ankara Üniversitesi, Yayınları, 2018.

Akbaba Sertan, "AB Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları ve Milli Kimlik İkilemi", *Gazi Akademik Bakış*, C.10, S:20, 2017.

Akdemir Erhan, "Sarkozy'nin Birliğine Girmek İsteyen Yok", *Cumhuriyet Strateji Dergisi*, S:190, 2008.

Akdemir E., "Türkiye'de Kamuoyunun AB'ye Bakışının Genel Seyri (1987-2017)", *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri,* Der. S. Baykal, B. Akçay, Ç. Erhan, S. A. Açıkmeşe, Ankara Üni. Yayınları, 2018.

Akdemir Gamze, "Ilımlı İslam, uyumlu İslam!, Erol Manisalı'nın 5 ciltlik 'Hayatım Avrupa' (Cumhuriyet Kitapları) dizisi", *Cumhuriyet Kitap Eki*, 16.04.2009.

Akdemir G., "İnönü dahice tahrik etti", (2019), *https://www.cumhuriyet.com.tr.*

Akın Doğan, "Siyasi diyalog başlamalı", *Artı Haber Dergisi*, S:46, 1998.

Akpınar Çelik, "AB'den Rusya'ya ültimatom", (2014), *http://www.dw.de/*

Akşin Sina, *Yakınçağ Türkiye Tarihi-2,* "5. Basıma Önsöz", Haz. B.Tanör-S.Akşin-K.Borotav, 5. Baskı, Milliyet Kitaplığı, İst., 2003

Alkan, A. Turan, "Benim Oyum Kırmızı", *Zaman,* 14.05.2001.

Alkan, M. Nail, "Sakin Bir AB Liderler Zirvesi", (2009), *http://www.sde.org.tr/.*

Alpan Başak, "Bir İmkân Olarak Avrupalılık Kimliği: Türkiye-AB İlişkileri Tartışmaların Neresinde?", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi,* C.23, S:2, 2015.

Altan, Merve Ö., "10 Soruda AB'nin Yeni Ticaret Stratejisi ve Türkiye'ye Etkileri", (2021), *https://www.ikv.org.tr.*

Altınbaş Deniz, "AB'nin 2008 Türkiye İlerleme Raporu", (2008), *http://www.asam.org.tr.*

Arıboğan, Deniz Ü., "Küreselleştirme ve Küreselcilik", (2007) *www.turkab.net.*

Arsava, A. Füsun, "Hangi Avrupa için ne kadar esneklik?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C.1, S:1, 2001.

Arslan Sıddık, "G8 Zirvesi ve Türkiye'nin Geleceği", *Yeni Şafak,* 18.06.2007.

Aydın Mustafa, Açıkmeşe Sinem A., Dizdaroğlu Cihan, Kara Onur, "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması-2018", *Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi*, (2018), *http://ctrs.khas.edu.tr*

Aydın, A. Dilek, "AB Komisyonu 2019 Türkiye Raporu Özeti", (2019), *www.tusiad.org.*

Ayhan Veysel, "Türkiye ve Suriye Muhalefeti", (2011), *http://www.tuicakademi.org.*

Baban Cihat, "Ortak Pazar Meselesi", *Ulus,* 28.09.1963.

Baturalp, Çimen T., "Brüksel Temasları", *Cumhuriyet,* 28.03.2009.

Baykal Sanem, "Yeni Hukuki Metinlerin Işığında Türkiye-AB İlişkileri: Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı ve Ulusal Program", *İşveren*, Ağustos 2003.

Bekaroğlu, Osman Y., "Türkiye- II. Kuşak Arap ülkeleri Ticari ve Ekonomik İlişkileri", *MGA konferans sunumu,* 2007.

Biçer Savaş, "AB'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", *Dünden Bugüne A*B, Ed. Beril Dedeoğlu, Boyut Yayınları, İstanbul, 2003.

Birand, M. Ali, "Turkey and The Eurepean Community", *The World Today*, Şubat 1978.

Birecikli, İ. Burak, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, C.2, S:3, 2008.

Boran Ali, "Umut, Değişim ve Tıkanıklık", *Artı Haber Dergisi,* S:26, 1998.

Bulut Yücel, "Niyazi Berkes ve Türk Sosyolojisindeki Yeri", *Türk Sosyoloji Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Lisans Programı, (2013-2014).

Celasun Merih, "1995-2000: Türk Ekonomisinin Gündemi", der. Mehmet Kabasakal, *Türkiye Sorunlarına Çözüm Arayışları,* Boyut Kitapları, İstanbul 1995.

Cerrahoğlu Nilgün, "Büşra Ersanlı: Pişmanım", *Cumhuriyet*, 26.07.2012.

Cıvaoğlu Güneri, "Atatürk Farkı", *Milliyet*, 10.11.1999.

Coşkun Bezen Balamir, "Bir NATO Okuması", *https://www.academia.edu*.

Çayhan Esra, "Türkiye'de Siyasal Partiler ve AB", *Dünden Bugüne AB*, Ed. Beril Dedeoğlu, Boyut Yayınları, İstanbul 2003.

Çelik, K. Ertaç, "Türkiye-NATO İlişkileri: Güvensizlik Temelinde Müttefiklik", (2021), *https://www.ankasam.org.*

Çoğal Nejat, "AB Zirvesi ve Fransa'nın Dönem Başkanlığı", (2008), *http://www.turkocagi.org.tr.*

Çoğal N., "AB Zirvesi, Türkiye ve Kıbrıs", *http://gok-turkler.net.*

Çokoğullar Emel, "2002-2012 Dönemi'nde Türkiye'de Siyasal Alan, Din ve Özgürlük", *https://dergipark.org.tr.*

Davutoğlu Ahmet, "Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği", (2003), *https://dergipark.org.tr.*

Değirmenci Veli, "Mustafa Kemal Atatürk", *Din, Bilim, Uygarlık ve Atatü*rk, Der. Mehmet Bulut, Diyanet İşl. Bşk.lığı Yay., Ank. 2007

Denk Erdem, "Egemenliğin Yeniden Ölçeklendirilmesi Girişimi Olarak AB", *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri,* Der. S. Baykal, B. Akçay, Ç. Erhan, S. A. Açıkmeşe, Ankara Üni. Yayınları, 2018.

Dilek, B. Selim, "Enerjide Hüsran", (2012), *http://www.21yyte.org.*

Dölen Şehnaz, "AB Sivil Koruma Mekanizması Kapsamında Türkiye'ye Deprem Yardımı", (2023), *https://bulten.ikv.org.tr.*

Dönmez Gökhan, "Arap Birliği: Siyasi ve Hukukî Niteliği", *https://dergipark.org.tr.*

Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni, S:11, (2014), *http://www.kalkinma.gov.tr.*

Elekdağ Şükrü, "AB'ye Rest", *Milliyet*, 20.11.2000.

Eralp Yalım, "Kral Çıplak", *Milliyet*, 16.10.2000.

Eralp, Nilgün A., "Türkiye Açısından Beyhude Bir AB Zirvesi Daha", (2010), *http://www.tepav.org.tr.*

Eralp, Nilgün. A., "İlerleme Raporu 2014: Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok!", (2014), *http://www.tepav.org.tr.*

Ercan Sezgin, "AB'nin 2012'den 2013'e Uzanan Dış Politika Gündemi", (2013), *http://www.21yyte.org.*

Erdoğan, M. Murat, "Kazanılmış Avrupalılık ve AB İlerleme Raporu", *Zaman*, 20.10.2009.

Eren Selvi, "Küreselleşme Tartışmaları Ekseninde AB Şüpheciliği ve Popülizmin Avrupa Bütünleşmesine Etkileri", (2017), *https://www.ikv.org.tr.*

Ergin Sedat, "Türkiye, insani gelişmenin neresinde?", *Hürriyet*, 04.07.2000

Erdem Gazi, "Islahât Fermânı'na Yeniden Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.51, S:1, 2010.

Erdölen, Y. Emre, "Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem", (2021), *https://serbestiyet.com.*

Eren Abdurrahman, "Başkanlık Sistemi 1 - Genel Değerlendirme", (2017), *http://www.kanuniesasi.com.*

Ergin Feridun, "İktisat Siyaseti ve Müşterek Pazar", *Türkiye İktisat Gazetesi,* 12.09.1963

Ergin Sedat, "2021'den 2022'ye Türk Dış Politikası (2)", *Hürriye*t, 29.12.2021

Erhan Çağrı ve Arat Tuğrul, "AET'yle İlişkiler", Ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* C.1, 8.Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Erşen Emre, "Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve ŞİÖ", (2013), *www.orsam.org.tr.*

Feyzioğlu Turhan, *Ulus Gazetesi*, 15.09.1963.

Genç Özlem, "IMF-Dünya Bankası Toplantıları ve İstanbul Kararları", (2009), *http://www.abanaliz.com.*

Gevgili Ali, "Sevres, Lozan ve Ortak Pazar", *Milliyet*, 22.07.197

Gülter Pınar, "Helsinki'den Kopenhag'a Yabancı Basında Türkiye-AB İlişkileri", *TODAİE Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Tezi,* 2004.

"Gündem 2000 Raporu ve Lüksemburg Zirvesi", *Milliyet,* 01.01.2009.

Güngörmez Oğuz, "Brüksel'deki Üst Düzey Zirveler ve Avrupa Güvenlik Algısının Değişimi", (2022), *https://bulten.ikv.org.tr.*

Hermann, Charless F., "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, 1990, 34 (1).

Işık Seval, "AB'ye Katılım Müzakerelerinin Teknik Özellikleri ve Türkiye'nin Müzakere Sürecindeki Nihai Durumu", *TOBB-TAIEX Seminer Sunusu,* (2008).

İleri Çisel, "Dünden Bugüne Nabucco Projesi", (2011), *www.ikv.org.tr.*

İnalcık Halil, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Ed. Doğan Atılgan, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2006.

İnat Kemal, "Avrupa ile İlişkilerde Türkiye'nin Avantajları ve Dezavantajları I-II", (2021), *https://www.setav.org.*

İsmail Sabahattin, "AB Konseyi Kararı kabul Edilemez, En Sert Tepki Gösterilmelidir", (2007), *http://www.hakimiyetimilliye.org.*

İTO, *İstanbul Ticaret Odası Dergisi*, 15.05.1987.

Kadem Kübra, "Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'nun Uluslararası İlişkileri ve Türk Dış Politikası", *Bursa Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,* (2019), *http://acikerisim.btu.edu.tr.*

Kaiser Bianca ve KAYA Ayhan, "Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri", (2018), *http://ataum.ankara.edu.tr.*

Kavalalı Murat, "AB'nin Genişleme Süreci", (2005), *http://ekutup.dpt.gov.tr.*

Kaya Ayhan ve Kentel Ferhat, "Euro-Türkler: Türkiye ile AB arasında Köprü mü Engel mi?", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Araştırma Raporu*, 2005.

Kaymaz Timur, "2013 Türkiye İlerleme Raporu-Kopenhag Kriterleri Yolunda Türkiye", (2014), *http://www.tepav.org.tr.*

Kemal İsmail, "AB cephesinde yeni bir şey yok", (2012), *http://www.kibrisgazetesi.com/*

Kırdar Üner, "Atatürk ve Milletler Cemiyeti", *Milliyet*, 10.11.1971.

Kışlalı, A. Taner, "Atatürk ve Batı (Ben Demokrat Değilim)", *Cumhuriyet*, 03.04.1996.

Kışlalı Murat, "Kemer Sıkmadan Vazgeçin", *Cumhuriyet,* 05.04.2009.

Koçöz Remzi, "Türkiye Avrupalı Olma Yolunda..! (Mı ?) Yoksa AB'ne Doğru ..! (Mu ?)", *Çağın Polisi Dergisi,* S:12, Ankara 2002.

Koçöz R., "Tarihten Günümüze; Türkler", *Çağın Polisi Dergisi*, S:46-47-48, Ankara, 2005.

Koçöz R., "Bozkırda Bir Şehir: Ankara", *Cumhuriyet,* 13.10.2020.

Koçöz R., "Yegane Güç Cumhuriyet", *Cumhuriyet, (97. Yıl Özel Eki),* 29.10.2020.

Koçöz R., "Cumhuriyet'e Bağlılık ve 15 Temmuz", *Cumhuriyet,* 15.07.2021.

Koçöz R., "2023 Seçimlerinin Ardından", *Cumhuriyet,* 07.06.2023.

Koçöz R., "Tarihten-Tarih Sayfalarından-Notlar-3:Abdülhamid/ İstibdat/Payitaht/Dersaadet", (2020), *http://www.remzikocoz.com.*

Koçöz R., "Tarihten -Tarih Sayfalarından- Notlar- Mondros/Sevr Antlaşmaları", (2020), *http://www.remzikocoz.com.*

Koçöz R., "Türkiye'nin AB Üyelik Sürecine, İslam Ülkeleri ve Türk Cumhuriyetlerinin Yaklaşımı", *MGA Konferans Sunusu,* (2007), *http://www.remzikocoz.com.*

Kohen Sami, "NATO ile yeni ilişkiler", *Milliyet,* 04.04.2009.

"Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi-2002", *AB Bülteni, (*12/2002), *http://europa.eu/*

Koşar Fatma, "Tarife Dışı Engelleniyoruz", *Cumhuriyet*, 15.07.1998.

Kushner David, "Atatürk'ün Mirası: Çağdaş Türkiye'de Batıcılık", Haz. Jakop M. Landou, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi,* Çev. Meral Alakuş, Sarmal Yayınları, İstanbul 1999.

Lewis Bernard, "Türkiye: Batılılaşma", "İslam Medeniyetinde Birlik ve Çeşitlilik", Eylül 1953, Çev. H. Topçuoğlu, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.37, S:1, 1980.

Macit Nadim, "Türkiye'ye Barış Havucu", *Cumhuriyet Strateji*, S:188, (2008).

Mahalli Hüsnü, "Amerikan Genetiği", *Akşam*, 22.08.2009

Mahalli H., "Zirve", *Akşam,* 27.03.2007.

Manisalı Erol, "Ortadoğu Geri Dönülmez Bir Yolda mı?", *Cumhuriyet*, 21.03.2011.

Mindek Can, "AB Nereye Gidiyor?", (2011), *http://www.ikv.org.tr.*

Nas Çiğdem, "Türkiye'nin AB'li Geleceği Açısından Çıkarımlar", (2016), *www.ikv.org.tr.*

Nas Ç., "Türkiye AB İlişkilerinde Norveç Modeli: Ne Kadar Geçerli?", (2010), *http://www.ikv.org.tr.*

Nas Ç., "Zirve'den Ne Çıktı?", (2021) *https://bulten.ikv.org.tr.*

Nas Ç., "2023 Yılında Türkiye-AB İlişkilerinden Beklentiler: İrade, Vizyon ve Güven", (2023), *https://bulten.ikv.org.tr.*

Nikolaydis Kalipso ve Bertrand Gilles, "Avrupa için Türklere Evet", (2003), *http://www.radikal.com.tr.*

Nişancı Ensar, "Küreselleşme, Ulus Devlet ve Etik Rönesans", *Eskişehir Osmangazi Üni. Sosyal Bilimler Dergisi,* C.4, S:1, 2003.

Ongunsu, A. Hamid, "Tanzimat ve Amillerine Umumi Bir Bakış" *Tanzimat I,* Maarif Matbaası/MEB Yayınları, İstanbul 1940.

Oran, Filiz Ç., "Türkiye-AB İlişkilerinde Yeniden Canlanmadan "Hedef Değişimine" Doğru", *ÇÖMÜ Yönetim Bilimleri Dergisi,* C.16, S:31, Çanakkale 2018.

Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, "Türkiye'nin AB'ne Yaklaşımı", (2003), *http://www.tesev.org.tr.*

Ortaylı İlber, "Türkiye'nin Batılılaşma Hareketlerine Genel Bakış", *AB El Kitabı,* Ed. M. Özdemir ve S. Altınışık, T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara 1995.

Ölçen, A. Nejat, "Utku Olan Bir Tutku: Avrupalı Olmak", *Türkiye Sorunları Kitap Dizisi*, S:32, Ankara, 1999.

Özalp Güven, "AB ile 2016 umudu", *Hürriyet*, 30.11.2015.

Özcan Bülent, "Adaylık Sürecinde AB Mali Yardımları", *AB Genel Sekreterliği Sunusu*.

Özdemir Hikmet, *Yakınçağ Türkiye Tarihi*-1, "Siyasal Tarih (1960-1980)", Haz. S. Akşin ve K. Borotav vd., Milliyet Kitaplığı, İstanbul 1989.

Özer, M. Akif, "Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-AB İlişkileri", *Sayıştay Dergisi*, S:66, 2007.

Özer, M. A., "AB'ne Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Manisa Celal Bayar Üni. İİBF, C.16, S:1, 2009.

Özgöker Uğur, "AB'nin güncel sorunları ve AP seçim sonuçları ışığında AB'nin geleceği", (2014), *http://www.euractiv.com.tr/.*

Özsöz Melih, "İlerlemenin Matematiği", (2012), *www.ikv.org.tr.*

Özsöz M., "Unutulan AB Gündemine Can Suyu: AB Aday Ülkesi Türkiye'nin Şanghay Beşlisi Tartışması", *www.ikv.org.tr.*

Öztürk Feza, "Küreselleşme-Yeni Dünya Düzeni", *https://www.mfa.gov.tr.*

Sezer Sema, "İlerleme Raporu ve Kıbrıs", (2006), *www.asam.org.tr.*

Seydi Süleyman, "Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957–1960)", *https://dergipark.org.tr.*

Sondül Emine, "Az Gelişmiş Ülkelerin Dünya Politikasındaki Rolü", *SDÜ Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi,* Isparta, 2005.

Soner Şükran, "Evdeki bulgurdan olmak", *Cumhuriyet*, 26.07.2012.

Sonumut Güldener, "NATO'nun etki alanı genişliyor", *Milliyet,* 13.07.2023.

Sönmez Mustafa, "IMF: Yükselenlerde Yavaşlayacak", *Cumhuriyet,* 28.01.2012.

Subaşı Cemal ve Sarıdoğan Neşe, "Avrupa Bizi Aldattı", *Nokta Dergisi*, 26 Kasım-2 Aralık 2000.

Şahin Yeliz, "Önceki Yıla Kıyasla Daha Objektif", (2013), *www.ikv.org.tr.*

Şen Recai, "Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecindeki Gelişmelerin Türkiye'nin Ulus-Devlet Yapısına Etkileri Nelerdir?", *MGA Konferans Sunusu,* 2007.

Tanör Bülent, *Yakınçağ Türkiye Tarihi-2*, "Siyasal Tarih (1980-1995)", Haz. B. Tanör-S. Akşin-K. Borotav, 5. Baskı, Milliyet Kitaplığı, İstanbul 2003.

Taşkın Yüksel, "Gülenciler: Dinsel Milliyetçilik ve ulus-aşırı dinamizm arasında sıkışan bir hareket", *Birikim Dergisi,* S:282, 2012.

Taşkın Yüksel, "Fethullah Gülen Portresi", *Hacettepe Üni. İletişim Fak. Kültürel Çalışmalar Dergisi, (Moment Dergi)*, C.3, S:1, (2016), *https://dergipark.org.tr.*

T.C. AB Bakanlığı, ''Türkiye İlerleme Raporu 2015'', *http://www.ab.gov.tr.*

Thomas Mark, "There Is One EU Problem That Is Resolutely Not Going Away and Will Only Get Worse: That Is Turkey's Membership", *Newstatesman,* 24.04.2006.

Togan Sübidey, "AB'nin Geleceği Hakkında", *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri,* Der. S. Baykal, B. Akçay, Ç. Erhan, S. A. Açıkmeşe, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018.

Tokyay Menekşe, "Türkiye-AB ilişkileri 2012'de nereye gidiyor?", (2012), *http://turkey.setimes.com/tr.*

Toygür İlke, "Avrupa Komisyonu'nun 2011 İlerleme Raporu: Bir Ritüelden Fazlası mı?", (2011), *www.ikv.org.tr.*

Tunç Havva, "Avrupa Parlamentosu'nda değişimler ve Türkiye", (2014), *http://www.zaman.com.tr.*

"Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi", *https://www.ab.gov.tr,* 27.02.2023.

"Türkiye İçin AB Komisyonu Tarafından Hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi", *Mevzuat Dergisi,* Yıl:3, S:35, 2000.

"Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler", *DPT,* Ekim 2006, *http://ekutup.dpt.gov.tr.*

Uluslararası Şeffaflık Derneği, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", (2018), *https://seffaflik.org*.

Uras Güngör, "Cumhuriyet yaptı, biz sattık", *Milliyet*, 29.10.2009.

Uyanık Cahit, "AB Tartışmasında Ekonomi İhmal Ediliyor", *Standart Dergisi*, Eylül 2000.

Uzun Ertuğrul, "AB'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C.3, S:1, 2003.

Ülger, İ. Kaya, "Brüksel Zirvesi", (2021), *https://www.aa.com.tr.*

Ülger, İ. K., "AB'nde Fetret Devri ve Gelecek Senaryoları", *Bilge Strateji*, C.6, S:11, 2014.

Ülger İ. K., "AB'nin yeni işbirliği modeli: Avrupa Siyasi Topluluğu", (2022), *https://www.aa.com.tr.*

Ünal Vecihi, "Ortak Pazar", *Akşam,* 13.9.1963.

Yalsınuçanlar Sadık, "Uzayıp Giden AB Yolları", *Zaman,* 12.12.2000.

Yalçınkaya Haldun, "IŞİD'in Türkiye'deki saldırılarının analizi ve Türkiye'nin mücadelesi", (2016), *www.aljazeera.com.tr*.

Yalçınkaya H., "IŞİD'in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye'nin Tecrübesi (2014-2016)", (2017), *orsam.org.tr*.

Yasan Seymur, "Türkiye-AB Ticaretinde CE işaretinin Önemi", *Yangın ve Güvenlik Dergisi*, S:53, İstanbul, 2000.

Yaşın, Gözde K., "Balkanlar", (2010), *http://www.turksam.org*.

Yazıcı Serap, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Seçimlerin yenilenmesi, muhtemel sorunlar ve belirsizlikler-1", (2021), *https://www.politikyol.com*.https://www.politikyol.com/author/serapyazici/

PSİKOLOJİK ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. Elif Güneri Yöyen

nobel

PSİKOLOJİK ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. Elif Güneri Yöyen

Yayın No.: 4859
Psikoloji-PDR No.: 440
ISBN: 978-625-397-306-3
E-ISBN: 978-625-397-305-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güneri Yöyen, Elif.
Psikolojik Ölçme ve Değerlendirme Örnekleri / Elif Güneri Yöyen
1. Basım, XIV + 778 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-306-3
E-ISBN: 978-625-397-305-6
1. Psikolojik Testler 2. Psikolojik Ölçekler 3. Psikometrik Ölçümler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **xiii**
PSİKOLOJİK ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME **1**
AÇIK LİDERLİK ÖLÇEĞİ **8**
ADALET EĞİLİM ÖLÇEĞİ **10**
AFFEDİCİLİK ÖLÇEĞİ **12**
AGORAFOBİK BİLİŞLER ÖLÇEĞİ **14**
AİLE AİDİYETİ ÖLÇEĞİ **16**
AİLE KARAR VERME ÖLÇEĞİ **18**
AİLEDEKİ KORUYUCU ETKENLER ÖLÇEĞİ **20**
AKILCI OLMAYAN İNANÇLAR TESTİ (AOİT) **23**
AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞI ÖLÇEĞİ - KISA FORMU **25**
AKRAN ZORBALIĞI KURBANLARINI BELİRLEME ÖLÇEĞİ **27**
ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK ÖLÇEĞİ **29**
ALEXANDER PRATİK YETENEK TESTİ **31**
ALGILANAN SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ (ASDÖ-R) **32**
AMELİYATA ÖZGÜ KAYGI ÖLÇEĞİ **34**
ANA-BABA-ERGEN İLİŞKİ ENVANTERİ **35**
ANKARA GELİŞİM TARAMA ENVANTERİ (AGTE) **37**
APS MÜKEMMELLİYETÇİLİK ÖLÇEĞİ **38**
ARAŞTIRMAYA YÖNELİK KAYGI ÖLÇEĞİ **40**
ARICAK MESLEKİ BENLİK SAYGISI ÖLÇEĞİ **42**
AYRILIK NEDENLERİ ÖLÇEĞİ **44**
BABALIK ROLÜ ALGI ÖLÇEĞİ (BRAÖ) **47**
BAĞIMLI KENDİNİ DÜZENLEME ÖLÇEĞİ **49**
BAĞIMSIZ KENDİNİ DÜZENLEME ÖLÇEĞİ **51**
BAĞIŞLAYICI KİŞİLİK ÖLÇEĞİ **53**
BAKICI İYİLİK ÖLÇEĞİ **55**
BARNETT ÇOCUK SEVME ÖLÇEĞİ **58**
BAR-ON DUYGUSAL ZEKÂ ÖLÇEĞİ - ÇOCUK VE ERGEN FORMU **60**

BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ ÖLÇEĞİ - KISA FORMU **63**
BEDEN DİLİ ÖLÇEĞİ **65**
BENDER GESTALT GÖRSEL MOTOR ALGILAMA TESTİ **68**
BENTON GÖRSEL BELLEK TESTİ **69**
BEYAZ AYI SUPRESYON ENVANTERİ **70**
BİLİNÇLİ FARKINDALIK ÖLÇEĞİ **72**
BİLİŞSEL - DAVRANIŞSAL KAÇINMA ÖLÇEĞİ **74**
BİLİŞSEL DUYGU DÜZENLEME ÖLÇEĞİ **76**
BİLİŞSEL ESNEKLİK ENVANTERİ (BEE) **79**
BİLİŞSEL KAÇINMA ÖLÇEĞİ (BKÖ) **81**
BIRTCHNELL EŞ DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ (BEDÖ) **83**
BORDERLİNE ŞİDDET DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ **85**
BOURDON DİKKAT TESTİ (HARF FORMU) **88**
BRYANT ÇOCUK VE ERGENLER İÇİN EMPATİ ÖLÇEĞİ **89**
CALIFORNIA ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMİ ÖLÇEĞİ (CCTDI) **92**
CAMBRİDGE KAYGI ÖLÇEĞİ **95**
CATTELL 2A ZEKÂ TESTİ **97**
CATTELL 3A ZEKÂ TESTİ **98**
CEP TELEFONU PROBLEMLİ KULLANIM ÖLÇEĞİ **99**
CİNSEL RİSK ALMA ÖLÇEĞİ **101**
COVID - 19 PANDEMİSİ PSİKOSOSYAL ETKİLENME ÖLÇEĞİ (C19-PPIS) **103**
ÇALIŞANLAR İÇİN YAŞAM KALİTESİ ÖLÇEĞİ **106**
ÇAPA ÇOCUK VE ERGENLER İÇİN SOSYAL FOBİ ÖLÇEĞİ **108**
ÇEVRİMİÇİ ÖĞRENME ORTAMINDA ALGILANAN SOSYALLEŞME ÖLÇEĞİ **110**
ÇEVRİMİÇİ ÖĞRENME ORTAMLARINDA TOPLULUK HİSSİ ÖLÇEĞİ **112**
ÇİFT GÜÇ ÖLÇEĞİ **114**
ÇİFTLER UYUM ÖLÇEĞİ **117**
ÇOCUK VE GENÇ PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÖLÇEĞİ (ÇGPSÖ-12) **119**
ÇOCUK - ERGEN ALAY EDİLME (ÇEAE) ÖLÇEĞİ **121**
ÇOCUKLAR İÇİN ALGI TESTİ (CHILDREN APPERCEPTION TEST/CAT) **124**
ÇOCUKLAR İÇİN BOŞANMAYA UYUM ENVANTERİ (ÇBUE) **126**
ÇOCUKLAR İÇİN GENEL AMAÇLI SAĞLIKLA İLGİLİ YAŞAM KALİTESİ ÖLÇEĞİ (7-13 YAŞ) **129**
ÇOCUKLAR İÇİN OLUMSUZ BİLİŞSEL HATALAR ÖLÇEĞİ (ÇOBHÖ) **131**
ÇOCUKLAR İÇİN SOSYAL ANKSİYETE ÖLÇEĞİ - YENİLENMİŞ BİÇİM (ÇSAÖ-Y) **133**

ÇOCUKLARDA YEME DAVRANIŞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ 135
ÇOCUKLARIN EVLİLİK ÇATIŞMASINI ALGILAMASI ÖLÇEĞİ 137
ÇOCUKLUK ÇAĞI NARSİSİZM ÖLÇEĞİ 139
ÇOCUKLUK ÖRSELENME YAŞANTILARI ÖLÇEĞİ 141
ÇOK ALANLI KARARLILIK ÖLÇEĞİ 143
ÇOK BOYUTLU ALGILANAN SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ 146
ÇOK BOYUTLU İLİŞKİ ÖLÇEĞİ 148
ÇOK BOYUTLU MÜKEMMELİYETÇİLİK ÖLÇEĞİ 150
ÇOK BOYUTLU SOSYAL DEĞERLER ÖLÇEĞİ 152
ÇOK BOYUTLU İŞ MOTİVASYONU ÖLÇEĞİ 157
ÇOKKÜLTÜRLÜ YETERLİK ALGILARI ÖLÇEĞİ 161
ÇOKKÜLTÜRLÜ PSİKOLOJİK DANIŞMA YETERLİKLERİ ÖLÇEĞİ 164
D2 DİKKAT TESTİ 166
DAĞITILMIŞ LİDERLİK ÖLÇEĞİ (DLÖ) 167
DAİMİ BİLİM ÖĞRENME MOTİVASYONU ÖLÇEĞİ 168
DAYANIŞMA EĞİLİM ÖLÇEĞİ 171
DEĞER YÖNELİMLERİ ÖLÇEĞİ 173
DENVER II GELİŞİMSEL TARAMA TESTİ 175
DEPREM SONRASI TRAVMA DÜZEYİNİ BELİRLEME ÖLÇEĞİ 176
DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI ÖLÇEĞİ 179
DİNÎ BAŞA ÇIKMA ÖLÇEĞİ 181
DRAW A PERSON (DAP) (BİR İNSAN ÇİZ TESTİ) 184
DUWAS İŞKOLİKLİK ÖLÇEĞİ 187
DUYARLI SEVGİ ÖLÇEĞİ 189
DUYGU AYARLAMA ÖLÇEĞİ (DAÖ) 191
DUYGU DIŞA VURUM DÜZEYİ ÖLÇEĞİ (DDDÖ) 194
DUYGU DÜZENLEMEDE GÜÇLÜKLER ÖLÇEĞİ 196
DUYGULARI İFADE ÖLÇEĞİ 198
DUYGUSAL İŞTAH ANKETİ 201
DUYGUSAL ÖZERKLİK ÖLÇEĞİ (DÖÖ) 203
DUYGUSAL ZEKÂ ÖZELLİĞİ ÖLÇEĞİ - KISA FORMU (DZÖÖ-KF) 205
DUYGUSAL ZORLANMAYA TOLERANSSIZLIK İNDEKSİ (DZTİ) 208
DÜNYAYA İLİŞKİN VARSAYIMLAR ÖLÇEĞİ 210
DÜRÜSTLÜK EĞİLİM ÖLÇEĞİ 213

DÜŞÜNCELERİ KONTROL ETME ÖLÇEĞİ (DKÖ) 215
EBEVEYN KABUL VE REDDETME ÖLÇEĞİ (EKRÖ) (ÇOCUK FORMU) 218
E-DERSLERE YÖNELİK MEMNUNİYET ÖLÇEĞİ 220
EDINBURG BULIMIYA ARAŞTIRMA TESTİ 222
EMPATİK EĞİLİM ÖLÇEĞİ 223
E-ÖĞRENME STİLLERİ ÖLÇEĞİ 225
ERGEN GELECEK BEKLENTİLERİ ÖLÇEĞİ 227
ERGEN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ 228
ERGENLERDE KARAR VERME ÖLÇEĞİ 230
ERGENLERDE RİSK ALMA ÖLÇEĞİ (ERAÖ) 232
ERGENLERDE TOPLULUK HİSSİ ÖLÇEĞİ 234
ERGENLERDE YETKİNLİK BEKLENTİSİ ÖLÇEĞİ 236
ERGENLERİN ROMANTİK İLİŞKİLERİNDE SORUN ÇÖZME ÖLÇEĞİ 238
ERGENLİKTE MİZAH ÖLÇEĞİ 240
ERKEN ERGENLERDE BAĞLANMA ÖLÇEĞİ 242
ETNİKMERKEZCİLİK ÖLÇEĞİ 244
EVLİLİK DOYUM ÖLÇEĞİ 246
EVLİLİKTE PROBLEM ÇÖZME ÖLÇEĞİ 248
FACEBOOK KISKANÇLIĞI ÖLÇEĞİ 249
FACEBOOK'TA DUYGULARI İFADE ETME ÖLÇEĞİ 251
FLORIDA ŞOK ANKSİYETE ÖLÇEĞİ 253
FRANKFURTER TESTİ 256
FROSTİG GELİŞİMSEL GÖRSEL ALGI TESTİ 257
GEBELİKTE PSİKOSOSYAL SAĞLIĞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ 258
GECE YEME ANKETİ (GYA) 261
GELİŞİMSEL SORUN ALANLARI ÖLÇEĞİ 264
GENÇLİK DÖNEMİNDEKİ AİLE SORUNLARINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ 266
GENEL ADİL DÜNYA İNANCI ÖLÇEĞİ 268
GENEL ERTELEME ÖLÇEĞİ 270
GENİŞLETİLMİŞ OBJEKTİF EGO KİMLİK STATÜSÜ ÖLÇEĞİ 272
GERİATRİK DEPRESYON ÖLÇEĞİ (GDÖ) 275
GERİATRİK KAYGI ÖLÇEĞİ (GKÖ) 277
GESELL GELİŞİM TESTİ 279
GESTALT TEMAS BİÇİMLERİ ÖLÇEĞİ - YENİDEN DÜZENLENMİŞ FORMU (GTBÖ-YDF) 280

GOODENOUGH - HARRİS İNSAN RESMİ ÇİZME TESTİ 282
GÖNÜLLÜ MOTİVASYON ENVANTERİ (GME) 283
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ KENDİNİ AYARLAMA ÖLÇEĞİ 286
GÜNLÜK AMAÇLAR ÖLÇEĞİ (GAÖ) 289
HASTALIK ALGISI ÖLÇEĞİ 291
HAYATTA AMAÇ ÖLÇEĞİ 295
HAYATTA ANLAM ANKETİ 298
HAYVANA YÖNELİK KÖTÜ DAVRANIŞ ENVANTERİ (HKDE) 301
HEDEF BAĞLILIĞI ÖLÇEĞİ 303
HIZLI BÜYÜK BEŞLİ KİŞİLİK TESTİ (HBBKT) 305
HİPOMANİ SORU LİSTESİ -32- -YENİLENMİŞ SÜRÜM 307
HOLLANDA YEME DAVRANIŞLARI ANKETİ (DEBQ) 310
HOŞGÖRÜ EĞİLİM ÖLÇEĞİ 313
HUKUKİ EHLİYETİ DEĞERLENDİRME FORMU 315
İHTİYAÇ TEHDİDİ ÖLÇEĞİ 316
İKİ BOYUTLU YAS ÖLÇEĞİ 317
İKİNCİL TRAVMATİK STRES ÖLÇEĞİ 320
İLİŞKİ İSTİKRARI ÖLÇEĞİ (İİÖ) 323
İLİŞKİ ÖLÇEKLERİ ANKETİ 326
İLİŞKİLERDE BİLİŞSEL ÇARPITMALAR ÖLÇEĞİ 328
İLİŞKİLERDE MUTLULUK ÖLÇEĞİ 330
İLİŞKİLERDE YÜKLEME ÖLÇEĞİ 332
İLİŞKİSEL YILMAZLIK ÖLÇEĞİ 333
İNTİHARA YÖNELİK DAMGALAMA ÖLÇEĞİ 334
İŞ UMUDU ÖLÇEĞİ 336
KADIN AKADEMİSYENLERİN KARİYER ENGELLERİ ÖLÇEĞİ 338
KADIN ALGISI ÖLÇEĞİ 340
KADINLARDA SİGARA BIRAKMA TUTUM ANKETİ 342
KARAR STRATEJİLERİ ÖLÇEĞİ 344
KARİYER KARARI YETKİNLİK BEKLENTİSİ ÖLÇEĞİ - KISA FORMU (KKYBÖ-KF) 346
KARŞI CİNSLE İLİŞKİDE SOSYAL YETKİNLİK BEKLENTİSİ ÖLÇEĞİ 350
KENDİNİ ALDATMA ÖLÇEĞİ (KAÖ) 352
KENDİNİ GİZLEME ÖLÇEĞİ 355
KENDİNİ SANSÜRLEME İSTEĞİ ÖLÇEĞİ 358

KENDİNİ TOPARLAMA GÜCÜ ÖLÇEĞİ 360
KERNS GÜVENLİ BAĞLANMA ÖLÇEĞİ 362
KISA PSİKOLOJİK SAĞLAMLILIK ÖLÇEĞİ (KPSÖ) 364
KİMLİK GELİŞİMİNİN BOYUTLARI ÖLÇEĞİ 366
KİMLİK LİDERLİK ÖLÇEĞİ 368
KİŞİLERARASI İLİŞKİ BOYUTLARI ÖLÇEĞİ (KİBÖ) 372
KİŞİLERARASI İLİŞKİLER ÖLÇEĞİ 375
KİŞİLERARASI İLİŞKİLERLE İLGİLİ BİLİŞSEL ÇARPITMALAR ÖLÇEĞİ (KİİBÇÖ) 377
KİŞİLİK İNANÇLARI ÖLÇEĞİ 379
KİŞİSEL ADİL DÜNYA İNANCI ÖLÇEĞİ 382
KİŞİSEL VE SOSYAL SORUMLULUK ÖLÇEĞİ 384
KURAL BİLİNCİ ÖLÇEĞİ (KBÖ) 387
KÜLTÜREL ZEKÂ ÖLÇEĞİ 390
KÜLTÜRLERARASI DUYARLILIK ÖLÇEĞİ 393
LEAHY DUYGUSAL ŞEMA ÖLÇEĞİ (LDŞÖ) 395
LEVENSON PSİKOPATİ ÖLÇEĞİ 397
LEZBİYEN VE GEYLERE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ - KISA SÜRÜMÜ 399
LEZBİYENLERDE İÇSELLEŞTİRİLMİŞ HOMOFOBİ ÖLÇEĞİ 402
LİDERLİK UYGULAMALARI ENVANTERİ 405
LİEBOWİTZ SOSYAL FOBİ ÖLÇEĞİ (LSAS) 408
LOUISA DUSS PSİKANALİTİK HİKÂYELER TESTİ 410
MASLACH TÜKENMİŞLİK ENVANTERİ - ÖĞRETMEN FORMU 413
MASLACH TÜKENMİŞLİK ÖLÇEĞİ 416
MENOPOZ SEMPTOMLARI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ 418
MERHAMET ÖLÇEĞİ 420
MESLEKİ KARAR ENVANTERİ 423
METROPOLİTAN OKUL OLGUNLUĞU TESTİ 425
MİGRENDE 24 SAATLİK YAŞAM KALİTESİ ÖLÇEĞİ 426
MINNESOTA ÇOK YÖNLÜ KİŞİLİK ENVANTERİ (MMPI) 429
MİSAFİRPERVER EĞİLİM ÖLÇEĞİ (MEÖ) 430
MİZAH YAŞANTILARI ÖLÇEĞİ 432
MUTLULUK KORKUSU ÖLÇEĞİ (MKÖ) 434
NARSİSTİK HAYRANLIK VE REKABET ÖLÇEĞİ 436
NARSİSTİK HAYRANLIK VE REKABET ÖLÇEĞİ - KISA FORMU 438

NARSİSTİK KİŞİLİK ENVANTERİ **440**
OKUL ÇAĞI MİZAÇ ENVANTERİ (OÇME) **442**
OKUL SOSYAL DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ (OSDÖ) **444**
OLAYLARIN ETKİSİ ÖLÇEĞİ **447**
OLUMLU VE OLUMSUZ MÜKEMMELLİYETÇİLİK ÖLÇEĞİ **449**
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ İÇİN DİNLEME KAYGISI ÖLÇEĞİ **452**
OTANTİK LİDERLİK ÖLÇEĞİ **454**
OTANTİKLİK ÖLÇEĞİ **457**
OXFORD MUTLULUK ÖLÇEĞİ - KISA FORMU (OMÖ-K) **459**
ÖĞRENCİ KATILIM ÖLÇEĞİ **461**
ÖĞRENCİ YABANCILAŞMA ÖLÇEĞİ **463**
ÖĞRENCİ YAŞAMI STRES ENVANTERİ (SSI-R) **466**
ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİĞE ÖZGÜ AÇIKLAMA BİÇİMİ ÖLÇEĞİ (ÇABÖ) **468**
ÖĞRETMEN ÖZGECİLİĞİ ÖLÇEĞİ **470**
ÖĞRETMENLERE YÖNELİK YILDIRMA ÖLÇEĞİ **471**
ÖRGÜTSEL MUHALEFET ÖLÇEĞİ **473**
ÖRGÜTSEL PSİKOLOJİK SERMAYE ÖLÇEĞİ **479**
ÖZ-BİLİNÇ ÖLÇEĞİ **482**
ÖZ-DUYARLILIK ÖLÇEĞİ **484**
ÖZERKLİK - İLİŞKİSELLİK ÖLÇEĞİ **488**
ÖZNEL SIKINTILARI AÇMA ÖLÇEĞİ (ÖSAÖ) **490**
ÖZNEL ZİNDELİK ÖLÇEĞİ **493**
PAULSON GÜNDELİK YAŞAM ENVANTERİ (PDLI) **495**
PEABODY RESİM - KELİME TESTİ **497**
POLİTİK BECERİ ENVANTERİ (PBE) **498**
PORTEUS LABİRENTLERİ ZEKÂ TESTİ **502**
POZİTİF VE NEGATİF DUYGU ÖLÇEĞİ (PANAS) **503**
POZİTİFLİK ÖLÇEĞİ (PÖ) **504**
PRENATAL BAĞLANMA ENVANTERİ **507**
PROBLEM DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ (PDÖ) **509**
PROBLEMLERE KARŞI OLUMSUZ TUTUM ÖLÇEĞİ (POTÖ) **512**
PROBLEMLİ İNTERNET KULLANIM ÖLÇEĞİ (PİKÖ) **514**
PSİKOLOJİK DANIŞMA BECERİ AYIRT ETME ÖLÇEĞİ (PDBAÖ) **517**
PSİKOLOJİK DANIŞMA ÖZ-YETERLİĞİ ÖLÇEĞİ (PDÖÖ) **520**

PSİKOLOJİK DAYANILILIK ÖLÇEĞİ 523
PSİKOLOJİK İYİ OLMA ÖLÇEĞİ 525
PSİKOLOJİK İYİ OLMA ÖLÇEĞİ 528
PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÖLÇEĞİ / EGO SAĞLAMLIK ÖLÇEĞİ 531
PSİKOLOJİK YARDIM ALMAYA İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİ - KISA FORM 532
PSİKOTERAPİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER ÖLÇEĞİ 534
RAHATSIZLIĞA DAYANMA ÖLÇEĞİ (RDÖ) 537
REKABETÇİ TUTUM ÖLÇEĞİ 540
RİSKLİ SAĞLIK DAVRANIŞLARI ANKETİ (RSDA) 542
ROSENBAUM ÖĞRENİLMİŞ GÜÇLÜLÜK ÖLÇEĞİ (RÖGÖ) 544
RORSCHACH MÜREKKEP LEKESİ TESTİ 546
RUHSAL ZEKÂ ÖZELLİKLERİ ÖLÇEĞİ 560
SANAL KİMLİK ÖLÇEĞİ 562
SANAL ZORBALIK FARKINDALIK ÖLÇEĞİ 564
SAVUNMA BİÇİMLERİ TESTİ (SBT-40) 566
SAYGI EĞİLİM ÖLÇEĞİ (SEÖ) 569
SEMPTOM DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ (SA-45) 571
SEVGİ EĞİLİM ÖLÇEĞİ 573
SIFATLARA DAYALI KİŞİLİK TESTİ 574
SIKINTIYA DAYANMA ÖLÇEĞİ (SDÖ) 577
SIKINTIYA TOLERANSSIZLIK ÖLÇEĞİ (STÖ) 580
SİYASİ PARTİ TARAFGİRLİĞİ VE ŞİDDET ÖLÇEĞİ 582
SORUMLULUK DUYGUSU VE DAVRANIŞI ÖLÇEĞİ (SDDÖ) 585
SOSYAL BAĞLILIK ÖLÇEĞİ 588
SOSYAL FİZİK KAYGI ENVANTERİ (SFKE) 590
SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI ÖLÇEĞİ (SGKÖ) 592
SOSYAL İYİ OLMA ÖLÇEĞİ (SİOÖ) 594
SOSYAL KARŞILAŞTIRMA ÖLÇEĞİ (SKÖ) 596
SOSYAL MEDYA KULLANIM BOZUKLUĞU ÖLÇEĞİ (SMKBÖ) 597
SOSYAL MEDYA TUTUM ÖLÇEĞİ 600
SOSYAL VE DUYGUSAL YALNIZLIK ÖLÇEĞİ (SELSA-S) 602
SOSYOTROPİ - OTONOMİ ÖLÇEĞİ 605
SPİRİTÜEL İYİ OLUŞ ÖLÇEĞİ 607
SUÇLULUK - UTANÇ ÖLÇEĞİ 609

SÜREKLİ ÖFKE VE ÖFKE İFADE TARZ ÖLÇEĞİ 611
SÜREKLİ UMUT ÖLÇEĞİ 614
STANFORD - BİNET ZEKÂ TESTİ 616
ŞİZOFRENİ HASTALARI İÇİN YAŞAM KALİTESİ ÖLÇEĞİ 617
TEK BAŞINA OLMAYI TERCİH ETME ÖLÇEĞİ 619
TEMATİK ALGI TESTİ (TAT) 622
TEMEL KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ÖLÇEĞİ 625
TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR ÖLÇEĞİ 627
TEMPLER ÖLÜM KAYGISI ÖLÇEĞİ (ÖKÖ) 629
TEMPS-A MİZAÇ ÖLÇEĞİ 631
THORSON - POWELL ÖLÜM KAYGISI ÖLÇEĞİ 633
TOKSİK LİDERLİK ÖLÇEĞİ 636
TOLERANS ÖLÇEĞİ 639
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ TUTUM ÖLÇEĞİ 641
TOPLUMSAL İLGİ ÖLÇEĞİ 644
TOPRAK SAHİPLERİNİN MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNE YÖNELİK TUTUM ÖLÇEĞİ 647
TRAVMA SONRASI GELİŞİM ÖLÇEĞİ 650
TROMSO SOSYAL ZEKÂ ÖLÇEĞİ 652
TÜKENMİŞLİK ÖLÇEĞİ 656
ULUSLARARASI KİŞİLİK ENVANTERİ - KISA FORMU (IPISV) 659
UTANGAÇLIK ÖLÇEĞİ 663
ÜSTBİLİŞ - 30 ÖLÇEĞİ (ÜBÖ-30) 665
VATANDAŞLIK DUYGUSU ÖLÇEĞİ 670
VERİLEN SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ 672
VÜCUT ALGI ÖLÇEĞİ 674
WARWICK - EDINBURGH MENTAL İYİ OLUŞ ÖLÇEĞİ (WEMİOÖ) 676
WECHSLER YETİŞKİNLER İÇİN ZEKÂ ÖLÇEĞİ (WAIS) 679
WECHSLER ÇOCUKLAR İÇİN ZEKÂ ÖLÇEĞİ (WISC-R) 681
WETSIDE SINAV KAYGISI ÖLÇEĞİ 682
WHITE - CAMPBELL PSİKOLOJİK DOĞUM SIRASI ENVANTERİ 686
WORTHINGTON ÖZERKLİK ÖLÇEĞİ (WÖÖ) 688
YAKIN İLİŞKİLERDE YAŞANTILAR ENVANVTERİ - II (YİYE-II) 691
YARDIM ARAMA TUTUM ÖLÇEĞİ 694
YAS ÖLÇEĞİ 696

YAŞAM DOYUM ÖLÇEĞİ 698
YAŞAM YÖNELİMİ TESTİ 701
YENİDOĞAN YOĞUN BAKIM ÜNİTESİ ANNE - BABA STRES ÖLÇEĞİ 705
YETERSİZLİK DUYGUSU ÖLÇEĞİ 707
YETİŞKİN AYRILMA ANKSİYETESİ ANKETİ 710
YETİŞKİN BİLİŞ ÜSTÜ BECERİ TESTİ 713
YETİŞKİN KİŞİLİK DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ 715
YETİŞKİN YAŞAMINDA ERTELEME ÖLÇEĞİ 717
YETİŞKİNLER İÇİN ALGILANAN DUYGUSAL İSTİSMAR ÖLÇEĞİ 719
YETİŞKİNLER İÇİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ 721
YILMAZLIK ÖLÇEĞİ 724
YOUNG İNTERNET BAĞIMLILIĞI TESTİ - KISA FORMU 726
YÜZ KIZARMASI EĞİLİM ÖLÇEĞİ 729
KAYNAKÇA 731
ÖZ GEÇMİŞ 777

KAYNAKÇA

Açıkgöz, M. (2016). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık ile Mizah Tarzları ve Mutluluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Ağargün, Y. M., Beşiroğlu, L., Kıran, Ü. K., Kara, H., Özer, Ö. A. (2004). Beyaz Ayı Supresyon Envanteri'nin Geçerlik ve Güvenilirliğine İlişkin Bir Ön Çalışma. Türk Psikiyatri Dergisi, 15(4):282-290.

Ak, Ç. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Duygusal Zekâları Ve Psikolojik Sağlamlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Akbayırlı, Y. (2000). Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Rekabetçi Tutum Ölçeği (RTÖ), Geliştirilmesi, Güvenirliği, Geçerliliği. Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Akbulut Sönmez, D. (2015). Gebelikte sigara kullanımı, gebelikte sigara kullanımına anksiyetenin ve mutluluğun etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kadın Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Aydın.

Akçay Özcan, H. D. (2016). Ergenlerde Bilişsel Esneklik İle Özyeterlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin.

Akdağ, D. (2014). Evli Bireylerde Psikolojik İyi Oluşun Kök Aile ile İlişkiler, Benlik Saygısı ve Evlilik Doyumu Açısından Yordanması. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir.

Akdemir, S. (2016). İlkokul Öğrencilerinde Hayvana Yönelik Kötü Davranış ile Saldırganlık ve Empati Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.

Akdeniz, S., Deniz, M. E. (2016). Merhamet ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 50-61.

Akdimken, R. (1985). Standart English Dictionary, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Akdoğan, R., Ceyhan , E. (2014). Üniversite Öğrencileri İçin Yetersizlik Duygusu Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 117-128.

Akeren, İ. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Sosyal Destek ve Güvengenlik ile Psikolojik Yardım İhtiyacının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Akfırat, S. (2017). Kimlik Liderlik Ölçeği'nin Türkçe Formunun Psikometrik Özelliklerinin Üniversite Öğrenci Örnekleminde incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(39), 51-65.

Akın, A. (2008). Psikolojik İyi Olma Ölçekleri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 8(3), 721-750.

Akın, A., Abacı, R., Öveç, Ü. (2007). The Construct Validity and Reliability of The Turkish Version of Self-consciousness Scale. Ankara University, *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 40(2), 257-276.

Akın, A., Akın, Ü. ve Gediksiz, E. (2012). The Validity and Reliability of The Turkish Version of The Forgivingness Scale. International Counseling and Education Conference 2012 (ICEC 2012), İstanbul, Turkey.

Akın, A., Demirci, İ., Çitemel, N., Sarıçam, H. ve Ocakçı, H. (2013, Mayıs). Sosyal İyi Olma Ölçeği Türkçe Formu'nun Geçerlik ve Güvenirliği. 5. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, Mayıs, 10-11, Sakarya, Türkiye.

Akın, A., Eker, H. (2012). Duyarlı Sevgi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 75-85.

Akın, A., Hamedoğlu, M. A., Kaya, Ç. Sarıçam H. (2013). İş Umudu Ölçeği (İUÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İİB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 11, 56-68.

Akın, A., Şahin, M., Gülşen, M. (2015). Çocukluk Çağı Narsisizm Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 203-215.

Akın, A., Usta, F., Eroğlu, N. (2013). Ergenlerde Topluluk Hissi Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi 2(2), 16-25.

Akın, D. P. (2010). Huzurevinde Kalan Yaşlılarda Psikolojik Kabul Düzeyi ve Kaygı Belirtileri Arasındaki İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Akın, E. (2017). Borderline Şiddet Değerlendirme Ölçeği Türkçe Versiyonunun (Türkçe BEST) Geçerlik, Güvenirliği ve Faktör Yapısı. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Gaziantep.

Akın, Ü.,Akın, A ve Abacı, R. (2007). Öz-Duyarlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 33, 01-10.

Akkapulu, E. (2005). Ergenin Sosyal Yetkinlik Beklentisini Yordayan Bazı Değişkenler. Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Akkaya, S. (2008). Orataöğretim (lise) Öğrencilerinde Rekabetçi Tutum ile Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişki Düzeyi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Sakarya.

Aksak, M. (2017). Farklı Lise Türlerine Devam Eden Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları ile Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Gaziosmanpaşa İlçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Aktan Mutlu, E. (2009). Vajinismus Tanısı Alan Hastaların Sosyodemografik Özelliklerinin Cinsel Mit İnançları, Cinsel Öyküleri, Cinsel Doyum Düzeyleri ve Eş Değerlendirme Biçimleriyle Karşılaştırılması. Uzmanlık Tezi, İnönü Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Malatya.

Aktaş, A. (2013). Spinal Kord (Omurilik) Yaralanmalı Hastalar ve Bakım Verenleri: Bakım Alma ve Bakım Verme Sürecindeki Psikososyal Değişkenler Açısından Sosyal Destek Karşılıklığının Biçimlendirici ve Temel Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Aktaş, A., Aştı, T. (2007). Kadınlarda Sigara Bırakma Tutum Anketi'nin (KSBTA) Dil Eşdeğerliği ve Güvenirliği. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 15(58), 40-47.

Aktaş, A., Sertel-Berk, H. Ö. (2012). Verilen Sosyal Destek Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 32(2), 71-84.

Aktaş, C. G., Daş, C. (2002). Gestalt Temas Biçimleri Yeniden Düzenlenmiş Formunun Türk Örnekleminde Faktör Yapısı, Geçerliliği ve Güvenirliği. *Temas: Gestalt Terapi Dergisi*, 1 (1), 83-110.

Aktürk, D. (2013). Ölümle Çok Karşılaşılan Servislerde Çalışan Hemşirelerle Meslekleri Gereği Ölümle Karşılaşmayan Kişilerde Ölüm Kaygısı, Sürekli Kaygı ve umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Akyay, A. (2016). Endişe ve Anksiyete Ölçeği, Problemlere Karşı Olumsuz Tutum Ölçeği ve Bilişsel Kaçınma Ölçeği, Türkçe Uyarlanması, Geçerliliği ve Güvenirliliği. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alaçam, B. (2014). Akademisyen Hemşirelerin Kariyer Engelleri. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelikte Yönetim Anabilim Dalı, Erzurum.

Alaçam, B., Altuntaş, S. (2015). Kadın Akademisyenlerin Kariyer Engelleri Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Sağlık ve Hemşerilik Yönetimi Dergisi*, 2(1), 1-11.

Albayrak, S. (2012). Okulda Uygulanan Zorbalığı Önleme Programının Zorbalığın Azaltılmasında Etkisi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.

Alkan Göral, F. S. (2010). Coupling Through Projective Identification: Bridging Role Of Projective Identification In The Associations Among Early Parenting Experience, Personality Constructs and Couple Relationships. Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Allison, K. C., Lundgren, J. D., O'Reardon, J. P., Martino, N. S., Sarwer, D. B., Wadden, T. A., Crosby, R. D., Engel, S. G., Stunkard, A. J. (2008). The Night Eating Questionnaire (NEQ): Psychometric Properties Of A Measure Of Severity Of the Night Eating Syndrome. *Eating Behaviors*, 9(1), 62-72.

Altan, C. (2013). Üniversite Öğrencilerinde Travma Sonrası Gelişimi Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Yüksek Lissans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Ames, D. R., Rose, P. ve Anderson, P.C. (2006). The NPI-16 as a Short Measure of Narcissism. *Journal of Research in Personality*, 40, 440-450.

Anastasi, A. (1990). Psychological Testing. McMillan, New York.

Anastasiadis, Y. (1975). Rorschach Seminer Notları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikoloji Laboratuarı.

Anderson, R. A., Worthington, L., Anderson, W. T., Jennings G. (1994). The Development of an autonomy scale. Contemporary Family Therapy, 16(4), 329-345.

Andrews, G., Singh, M., Bond, M. (1993). The Defense Style Questionnaire. *Journal of Mental Disorders*, 181:246-256.

Ang, S., Van Dyne, L., Koh, C., Ng, K.Y., Templar, K.J., Tay, C., Chandrasekar, N.A. (2007). Cultural intelligence: Its measurement and effects on cultural judgment and decision making, cultural adaptation and task performance. *Management and Organization Review*, 3(03), 335–71.

Anık, Y. (2017). Gebelerin Psikososyal Sağlık Durumlarının Depresyon Riski ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Konya.

Archer, L. A., Rosenbaum, P. L., Streiner, D. L. (1991). The Children's Eating Behavior Inventory: Reliability and Validity Results. *Journal of Pediatric Psychology,* 16(5):629-642.

Arıcak, T. (2001). Mesleki Benlik Saygısı Ölçeğinin Geliştirilmesi, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları. 6. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı (s. 29). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Arıcı, N. (2014). Travmatik Yas Sorununda Aile Dayanıklılığı Programının Kadınlardaki Travma Sonrası Stres, Yas ve Aile Dayanıklılığı Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.

Arifoğlu, B., Richard, N. Ş., Razı, G. ve Öz, F. (2010). Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Envanteri geçerlik ve güvenirlik çalışması. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17(3), 121-127.

Arslan Şahin, G. (2011). Ankara'daki İki Lisenin Öğrencilerinde Riskli Sağlık Davranışları ve Bunlara Akran Baskısı İle Diğer Bazı Faktörlerin Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Arslan, G. (2015). Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin (ÇGPSÖ-12) Psikometrik Özellikleri: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(1), 11-12.

Arslan, M. (2017). Lise Öğrencilerinin Öğrenme Yaklaşımları İle Akademik, Sosyal ve Duygusal Yetkinliklerinin Kişiler Arası Problem Çözme Becerilerini Yordaması. Yüksek Lisans, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Asgari, J., Ricciardelli, L. A. (2013). Depression in the community setting: Development and initial validation of the Daily Goals Scale. *J Clin Psychol*, 17:106-114.

Asgari, Y., Ricciardelli, L. A. (2013). Depression In The Community Setting: Development and Initial Validation Of The Daily Goals Scale. *Clinical Psychologist*, 17(3), 106-114.

Asıcı, E, (2013). Öğretmen Adaylarının Affetme Özelliklerinin Öz-Duyarlık ve Benlik Saygısı Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.

Aslan, H. (2012). Yaşlıların İstismar ve İhmal ile Karşılaşma Durumları ve Etkileyen Faktörler. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Malatya.

Aslan, S. H., ve Alparslan, Z. N. (1999). Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeğinin Bir Üniversite Öğrencisi Örnekleminde Geçerlik, Güvenirlik ve Faktör Yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 10(4), 275-285.

Atalay, R. (2014). Lise Öğrencilerinin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumları ile Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişki: Bahçelievler İlçesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Atasoy, N., Atik,L., Saraçlı Ö., Konuk, N., Ankaralı, H., Güriz, O, Akdemir, A., Sevinçer, G,M. (2014). Gece Yeme Anketi-Türkçe Formunun Psikiyatrik Ayaktan Hasta Popülasyonunda Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 15(3), 238-247.

Atay, S. (2009). Narsisistik Kişilik Envanteri'nin Türkçe'ye Standardizasyonu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 11 (1), 181-196.

Atay, Y. (2017). İnfertilite Tedavisi Gören Kadınların Cinsel Yaşam Kalitesi, İlişkilerindeki Mutluluk Düzeyi ve Etkileyen Faktörler. Yüksek Lisans, Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Ateş, G. E. (2016). Rehabilitasyon Merkezlerinde Eğitim Alan Otizm Tanısı Almış Olan Çocuklara Sahip Ebeveynlerin Yaşam Doyumunun, Aile İşlevlerinin ve Öğrenilmiş Güçlülüğünün İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Augner, C., Hacker, G. (2012). Associations Between Problematic Mobile Phone Use and Psychological Parameters In Young Adults. *International Journal of Public Health*, 57(2), 437-441.

Ay, E. (2014). Kanserli Çocuğa Sahip Annelerin Evlilik Doyumları ve Algıladıkları Sosyal Desteğin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Erzurum.

Ayas, T., Aydın, F., Horzum, M. B. (2015). Sanal Zorbalık Farkındalık Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması .Online Journal Of Technology Addiction & *Cyberbullying*, 2(2), 38-51.

Ayaz, T. (2011). The Contributory Roles Of Attachment Styles, Coping and Affect Regulation Strategies On Bereavement. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Ayaz, T., Karancı, A. N. ve Aker, A. T. (2014). İki Boyutlu Yas Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.*Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(4), 253-263.

Aybay, L. (2009). 8-12 Yaş Grubu Kekeme Çocukların Kaygı, Sosyal Fobi ve IQ Yönünden Tetkiki. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydın Topçu, A. (2004). Sosyal Fobi Olgularında Aile İçi Yaşantıların İncelenmesi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Ana Bilim Dalı. İstanbul.

Aydın, A. (2006). Ergenlerde Sosyal Anksiyete Belirtilerini Azaltmaya Yönelik Bilişsel-Davranışçı Bir Müdahale Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Aydın, B. (2014). Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışma Eğitiminin Psikolojik Danışman Adaylarının Kültürel Duyarlılık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Trabzon.

Aydın, F. (2016). Psikolojik Danışman Adaylarında Psikolojik Danışma Öz-Yeterliği, Umut ve Kaygının Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Trabzon.

Aydın, F. (2016). Sanal Zorbalık Eğitiminin 6. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Farkındalığına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, Sakarya.

Aydın, G. (1988). Depresyonda Bilişsel Değerlendirme: DYBÖ Yetişkin Formunun Klinik Geçerlilik ve Güvenirliği. *Nöroloji Nöroşirürji Psikiyatri Dergisi*, 135-138.

Aydın K. B. (2019). Özerk-İlişkisel Benlik Ölçeğinin Geçerliği, Güvenirliği ve Öznel Esenlik Hali İle İlişkisi, International Journal of Education Technology and Scientific Researches, 4 (8), (46-64).

Aydın, O. ve Şahin, D.N. (2011). Psikolojik Dışlanmaya Maruz Kalmanın Bilişsel, Duygusal ve Davranışsal Sonuçları. TÜBİTAK Projesi, No: 109K904.

Aydoğan, D. (2014). Çiftlerde İlişkisel Yılmazlığın Ebeveynlik Stresi, İlişkisel Başa Çıkma, İlişkisel Profesyonel Yardım Arama ile İlişkisi, Doktora Tezi, Gazi, Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aydoğan, D., Özbay, Y. (2015). Çiftlerde İlişkisel Yılmazlık ve İlişkisel Profesyonel Yardım Arama: İkili (Dyadic) Analiz. *Türk Psikolojik Danışma ve* Rehberlik Dergisi, 5 (44), 109-121.

Aydoğdu, İ. (2010). Romantik ilişkilerin kişilik özellikleri açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Aygen, S. (2011). Otizm Tanısı Almış Çocuk ve Ergenlerin Annelerinde Aleksitimi Düzeyinin Yordanması. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Aykaç, F. (2016). Mobbing, Öznel İyi Oluş ve Mesleki Doyum: Psikolojik Danışmanlar Üzerinde Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat.

Ayten, A., G. Göçen, S. Kenan ve E. E. Öztürk. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi.12.2, 45- 79.

Bacanlı, H., İlhan, T., Aslan, S. (2009). Beş Faktör Kişilik Kuramına Dayalı Bir Kişilik Ölçeğinin Geliştirilmesi: Sıfatlara Dayalı Kişilik Testi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 7(2), 261-279.

Bacanlı, H., Sürücü, M. ve İlhan, T. (2013). Başa Çıkma Stilleri Ölçeği Kısa Formunun (BÇSÖ-KF) Psikometrik özelliklerinin incelenmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13(1), 81-96.

Back, M. D., Küfner, A. C., Dufner, M., Gerlach, T. M., Rauthmann, J. F., & Denissen, J. J. (2013). Narcissistic Admiration and Rivalry: Disentangling The Bright and Dark Sides Of Narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 105(6), 1013.

Bahadır Yılmaz, E. (2015). Şiddete Maruz Kalan Kadınlara Uygulanan Güçlendirme Programının Kendilik Değerini Artırmaya ve Stresle Başetme Biçimlerine Etkisi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Ankara.

Bakioğlu, F., Eraslan Çapan, B. (2015). Günlük Amaçlar Ölçeği: Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(Ek1), 64-72.

Bal, S. (2010). Çocukluk Örselenme Yaşantıları, Ana-Baba-Ergen İlişki Biçimleri ve Sosyal Destek Algısının, Kuraldışı Davranışlarla İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Balcı Çelik, S. (2006). Yas Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 25 (3), 105-114.

Balcı, S., Kalkan, M., (2002). Utangaçlık Ölçeğinin Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği. *3P Dergisi (Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji)*, 10(3), 235-242.

Balık, T. (2017). Sosyotropik ve Otonomik Kişilik Özelliklerine Sahip Yetişkinlerin Stresle Başa Çıkma Tarzı ve Ruhsal Belirtiler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Baloğlu, M., Bardakçı, S. (2010). Güncellenmiş öğrenci yaşamı stres envanteri'nin Türkçeye uyarlanması, dil geçerliği ve ön psikometrik incelemesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 57–70.

Baltacıoğlu, S. (2016). Genç Yetişkinlerin Bağlanma Stillerinin, Yakın İlişkilerindeki Psikolojik Eğilimlerinin ve İlişki İnançlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Bardakçı Bayar, E. (2016). Öğretmenlerin Eşcinsel Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Mersin.

Bardakçı, S. (2010). Çevrimiçi öğrenme ortamında algılanan sosyalleşme ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 43(1), 17-39.

Barnett, M. A. & Sinisi, C. S. (1990). The Initial Validation of A Liking of Children Scale. *Journal of Personality Assessment,* 55(1-2), 161-167.

Bar-On, R. (2000). Emotional and Social Intelligence: Insights from Emotional Quotient Inventory, The Hanbook of Emotional Intelligence, San Francisco: Jossey-Bass.

Basım, H. N. ve F. Çetin. (2011). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi. 22.2, 104-114.

Başaranoğlu, Y. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Psikolojik Doğum Sırası ile Karşı Cinsle İlişkide Sosyal Yetkinlik Beklentisi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Başaranoğlu, Y. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Psikolojik Doğum Sırası İle Karşı Cinsle İlişkide Sosyal Yetkinlik Beklentisi Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Başbay, A., Kağnıcı, D. Y. (2011). Çokkültürlü Yeterlik Algıları Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 199-212.

Başoğlu, M., Şalcıoğlu, E., Livanou, M., Aker, T., Özeren, M., Kılıç, C., Mestçioğlu, Ö. (2001).Thevalidity of a Screening Instrument for TraumaticStress in Earthquake Survivors. *Journal of Traumatic Stress*, 14(3) 491-509.

Batan, S. N. (2016). Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Batterham PJ, Calear AL, Christensen H. (2013). The Stigma of Suicide Scale. Psychometric Properties and Correlates Of The Stigma Of Suicide. Crisis 34,13–21.

Baugh, C.W. Avery, Arthur W., Sheets-Haworth (1982). Marital Problem-Solving Scale: A Measure To Assess Relationship Conşict Negotiation Ability. *Family Therapy*, 9(1), 43-51.

Baymur, F. (1983). Genel Psikoloji, İnkılap ve Anka Basımevi, İstanbul.

Bayrı Bingöl, F. (2014). Çalışan Ergenlerde Stresle Başetme Grup Çalışmasının Stresle Başetme ve Depresif Belirti Düzeyine Etkisi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.

Baysal, A. (1995). Lise ve Dengi Okul Öğretmenlerinde Meslekte Tükenmişliğe Etki Eden Faktörler. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Beck, A. T. (1983). Cognitive Therapy of Depression: New Perspectives. P. J. Clayton & J. E. Barnett (Eds.), Treatment of Depression: Old Controversies And New Approaches. Raven Press, New York.

Beck, A. T., & Beck, J. S. (1991). The Personality Belief Questionnaire. Unpublished assessment instrument. The Beck Institute for Cognitive Therapy and Research, Bala Cynwyd, Pennsylvania.

Bektaş, M. (2007). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Okul Zorbalığının Yordanması. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir.

Belen, M. (2016). Yaygın Eğitim Yoluyla Bilişim Teknolojileri Alanında Mesleki Eğitim Alan Bireylerin İş Umudu, Sosyal Destek, Denetim Odağı İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı, İstanbul.

Bellur, Z. (2015). Meme Kanseri Hastalarında Çevresel Bireysel ve Olaya Dair Faktörlerin Travma Sonrası Gelişim ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin.

Beizmann, C. (1982). Le Rorschach de l'enfant à l'adulte, Paris: Delachaux et Niestlé.

Berg Weger, M., Rubio, D. M., Tebb, S. S. (2000). The Caregiver Well-Being Scale Revisited. *Health and Social Work*, 25(4), 255-263.

Berksun, O. E. (1993). Dışavurulan Duygulanım Ölçeği: Ölçek Uyarlama Üzerine Bir Pilot Çalışma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 8 (29), 10-15.

Bernstein, D.P., Ahluvalia, T., Pogge D., Handelsman, I. (1997) Validity Of The Childhood Trauma Questionnaire In An Adolescent Psychiatric Population, *J of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36, 340-348.

Berry, J.W., Worthington, E.L., Jr., O'Connor, L., Parrott, L. III, & Wade, N.G. (2005). Forgiveness, vengeful rumination, and affective traits. Journal of Personality, 73(1), 183-226.

Besen, S. (2016). Çocukluk Döneminde Aile İçinde Yoğun Tartışma Ortamını Deneyimlemenin, Yetişkinlik Döneminde Kişilerin Evliliklerinde Problem Çözme Becerilerine Olan Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Betz, N. E., Klein, K. L., Taylor, K. M. (1996). Evaluation Of A Short-Form Of Career Decision Making Self-Efficacy Scale. *Journal of Career Assessment*, 4, 47- 57.

Bilgin, T. S. (2015). Erişkin Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Hastalarında Emosyonel Disregülasyon ve İmpulsivite İlişkisi. Uzmanlık Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İzmir.

Bilir, S. (2016). Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişkilerinde İşlevsel Olmayan İlişki İnançları İle İlişkisel Benlik Tutumlarının Bağlanma Kuramı Çerçevesinde Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Bingöl, E. (2015). Farklı branşlardaki sporcuların egzersiz bağımlılık ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Muğla.

Birel, S. (2012). Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Rekabetçi Tutum, Psikolojik Belirtiler ve Problem Çözme Beceri Düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Birtchnell J. (1988). The Assessment Of The Marital Relationship By Questionnaire. *Sexual and Marital Therapy*, 3 (1): 57-70.

Block, J. and Kremen, A.M. (1996). IQ and Ego-Resiliency: Conceptual and Empirical Connections and Separateness. Journal of Personality and Social Psychology, 70(2), 349-361.

Bolat, Y. (2013). Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği*. Turkish Journal of Education*, 2 (4), 13-27.

Bozan, N. (2009). Hollanda Yeme Davranışı (DEBQ) Anketinin Türk Üniversite Öğrencilerinde Geçerlik ve Güvenirliğinin Sınanması. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Anabilim Dalı, Ankara.

Bride, B. R., Margaret, M., Yegidis, B., Figley, C. R. (2004). Development and Validation Of The Secondary Traumatic Stress Scale. *Research on Social Work Practice*, 14:27-35.

Brown, K. M., Ryan, R.M. (2003). The Benefits Of Being Present: Mindfulness and Its Role In Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822- 848.

Bryant, B. K. (1982). An Index of Empathy for Children And Adolescents. Child Development. 53, 413-425.

Buğa, A. (2015). Bilişsel Davranışçı Yaklaşıma Dayalı Web Tabanlı İnteraktif ve Geleneksel Psiko-Eğitim Programlarının Çocukların Bilişsel Hatalarına ve Psikolojik Belirtilerine Etkisi. Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.

Buğa, D. (2009). Yakın İlişkilerde İstikrar: Bağlanma Stilleri ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Bir Karşılaştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Bulduk, S. (2015). Annelerin Evlilik Çatışması Çözüm Stillerinin Çocuklarının Çatışmayı Algılamasındaki Biçimleyici Rolü.Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Bulduk, S., Tosun, H., Ardıç, E. (2011). Türkçe Kültürler Arası Duyarlılık Ölçeğinin Hemşirelik Öğrencilerinde Ölçümsel Özellikleri. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-HukukuTarihi Dergisi*, 19(1), 25-31.

Bulut, B. (2016). Ergenlerin Anksiyete, Sosyal Destek ve Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

Bulut, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stillerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Bulut, S., Doğan, U., & Altundağ, Y. (2013). Adolescent Psychological Resilience Scale: Validity and Reliability Study. Contemporary Psychology, Suvremena Psihologija, 16(1), 21-32.

Burger, J. M. (1995). Individual Differences In Preference For Solitude. *Journal of Research in Personality*, 29(1), 85-108.

Büyükbayraktar, Ç. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Mükemmeliyetçilik ve Öfke İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Konya.

Büyükgöze, H. (2014). Lise Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Algılanan Örgütsel Destek ve Psikolojik Sermaye İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Büyüköztürk, Ş. (1997). Araştırmaya Yönelik Kaygı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi,* 12, 453-464.

Büyükşahin Çevik, G. (2012). Ergenlerin Öğrenilmiş Çaresizliğinin Yordanması. Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Mersin.

Büyükşahin, A. (2005). Çok Boyutlu İlişki Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması, Türk *Psikiyatri Dergisi*, 16(2), 97-105.

Büyükşahin, A. ve Taluy, N. (2008). İlişki İstikrarı Ölçeği'nin Gözden Geçirme Çalışması. Yayınlanmamış araştırma raporu.

Büyükşahin, A., Hasta, D. ve Hovardaoğlu, S. (2005). İlişki İstikrarı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Türk Psikoloji Yazıları,8(16), 25-37.

Campbell, L., White J., Stewart A. (1991), The Relationship of Psychological Birth Order to Actual Birth Orde. *Individual Psychology*, 47, 380–391.

Can, Y., Sercan, M., Saatçioğlu, Ö., Soysal, H., Uygur, N. (2006). Hukuki Ehliyeti Değerlendirme Formu (HEDEF) Geçerlilik, Güvenirlik ve Duyarlılığı. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 9(1), 5-6.

LamCaprara, G. V., Alessandri, G., Eisenberg, N., Kupfer, A., Steca, P., Caprara, M. G., Abela, J. (2012). The Positivity Scale. *Psychological Assessment*, 24, 701-712.

Carver, C. S. (1997). You Want To Measure Coping But Your Protocol's Too Long: Consider The Brief COPE. International *Journal of Behavioral Medicine*, 4 (1), 92-100.

Carver, C. S. and Scheier, M. F. (2002). Control Processes and Self-Organization as Complementary Principles Underlying Behavior. *Personality and Social Psychology Review*, 6(4), 304-315.

Cesur Atinaş, M. (2015). Eşi Alkol Bağımlısı Olan ve Olmayan Kadınların Evlilik Uyumu: Eş Bağımlılık, Algılanan Güç, Depresyon, Anksiyete ve Stres Açısından Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Ceyhan, E., Ceyhan, A.A. ve Gürcan, A., (2007). Problemli internet kullanımı ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri-KUYEB Dergisi, 7 (1), 387-416.

Ceyhun, B., Oral, N. (2003). Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri Değerlendirme Kitabı, Çizgi tıp yayınevi, 2. Baskı, Ankara.

Chambless, D. L., Caputo, C., Gallagher, R., ve ark. (1984). Assessment Of Fear Of Fear In Agoraphobia: The Body Sensations Questionnaire and the Agoraphobic Cognitions Questionnaire. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,*52(6): 1090-1097.

Chen, G., Starosta, W. J. (2000). The Development and Validation Of The Intercultural Sensitivity Scale. Human Communication, 3, 1-15.

Chiessi, M., & Cicognani, E. (2010). Assessing Sense Of Community On Adolescents: Validating The Brief Scale Of Sense Of Community in Adolescents (SOC-A). *Journal Of Community Psychology*, 38, 276–292.

Cingisiz, N. (2010). Ortaöğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Duygusal Zekâları ile Evlilik Doyumları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.

Conrad, D. & Hedin, D. (1982). Instrument and Scoring Guide of the Exprimental Education Evaluation Project. Minnesota: Center for Youth Development and Research.

Coşkun, H., Durak, M. Elgin, V. M. (2012). Kendini Sansürleme İsteği Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Yeni Sempozyum*, 50(2), 83–89.

Coşkun, A. (2010). Küçük Yaşta Yoğun Spor Yapan Çocuklarda, Bilişsel Yapının ve Motor Gelişimin İnsan Çizim ve Motor Gelişim Testleriyle Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, İstanbul.

Coşkun, İ. (2017). Psikopatolojinin, Kumar Oynama Davranışı ve Alkol-Madde Kötüye Kullanımı ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Crumbaugh, J. C. (1968). Cross-Validation Of Purpose In Life Test Based On Frankl's Concepts. *Journal of Individual Psychology*, 24, 74–81.

Çakır, E. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeyleri Çatışma Çözme Davranışları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Çakır, M. A. (2003). Bir Mesleki Grup Rehberliği Programının Lise Öğrencilerinin Mesleki Kararsızlık Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Çakır, M. A. (2004). Mesleki Karar Envanterinin Geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 1-14.

Çakır, Z. (2013). Kadın Üniversite Öğrencilerinde Yeme Tutumlarının Mükemmelliyetçilik, Sosyotropi-Otonomi, Üstbilişler, Duygulara İlişkin İnançlar, Duygusal Zorlanmaya Toleranssızlık ve Kaçınma ile İlişkisi: Yatkınlaştırıcı ve Sürdürücü Faktörlere Dayalı Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Çakır, Z. (2016). Sıkıntıya Toleranssızlık Ölçeği ve Bilişsel-Davranışsal Kaçınma Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 24-32.

Çalışkan, H., Karademir, Ç. (2014). Değer Yönelimleri Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması. *Değerler Eğitimi Dergisi,* 12(28), 47-68.

Çalışkan, P. (2015). Erkek Eşcinsel Bireylerde Sosyal ve Duygusal Yalnızlığı Araştırılması. Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çankırı, B. (2016). Çocuk- Ergen Alay Edilme Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirliğinin İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Çapri, B. (2006). Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(1), 62-77.

Çeçen, R. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Yaşam Doyumu Düzeylerine Göre Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 3(2), 180-190.

Çekin, B. (2014). Bir Üniversite Hastanesi Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesinde Prematüre Bebeği Yatan Ebeveynlerin Stres Düzeyleri ve Başetme Yöntemleri, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Pamukkale.

Çelebi, N., Güner, H., Yıldız, V. (2015). Toksik Liderlik Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 249 - 268.

Çelik Menderes, H. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Başarı Amaç Ortayntasyonlarının Stresle Başa Çıkma Tarzları, Duygulanım Durumları ve Akademik Başarılarına Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Çelik, M. (2006), Evlilik Doyumu Ölçeği Geliştirme Çalışması. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çelik, O. (2016). Öğretmen Adaylarında Psikolojik İyi Oluş Algılanan Sosyal Yetkinlik ve Güvengenliğin İncelenmesi. Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzincan.

Çelikkaleli, Ö., Gündoğdu, M. ve Kıran-Esen, B. (2006). Ergenlerde Yetkinlik Beklentisi Ölçeği: Türkçe Uyarlamasının Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eurasian Journal of Educational Research,* 25, 62–72.

Çelikler, A. N. (2017). Bir Grup Genç Yetişkinde Bilinçli Farkındalık Düzeyi ile Başa Çıkma Tutumları ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Çelikler, N. A. (2017). Bir Grup Genç Yetişkinde Bilinçli Farkındalık Düzeyi ile Başa Çıkma Tutumları ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Çetin, F., Basım, H. N. (2012). Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.

Çetin, N. (2015). Üniversite 1.sınıf Öğrencilerinin Anne-Baba ve Arkadaşlarına Bağlanma Biçimleri ile Romantik İlişkilerinde Sorun Çözmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

Çevik, A. (2012). Gönüllü Motivasyon Envanteri: Türk Popülasyonuna Uyarlaması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çıkrıkçı, Ö., Çiftçi, M. ve Gençdoğan, B. (2015). Pozitiflik Ölçeği Türkçe Formu'nun Psikometrik Özellikleri. *The Journal of Happiness &Well-Being*, 3(1), 57-76.

Çırpan, E. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri ve Öz-Anlayış Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Çimendağ, F. Ş. (2013). Yüksek ve Düşük Statülü Gruplarda İç Grup ve Dış Grup Yanlılığı. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin.

Çivilidağ, A., Şekercioğlu, G. (2017). Çok Boyutlu İş Motivasyonu Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Mediterranean Journal of Humanities*, 7(1), 143-156.

Çolakkadıoğlu, O. (2003). Ergenlerde Karar Verme Ölçeği'nin Uyarlama Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri, Adana.

Çorapçioğlu, A., Yargiç, İ., Geyran, P., Kocabaşoğlu, N. (2006). "Olaylarin Etkisi Ölçeği"(IES-R) Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliği. New/Yeni Symposium: psikiyatri, nöroloji ve davraniş bilimleri dergisi, 44(1), 14-22.

Çorbacı Serin, E. G. (2012). Zihinsel Engelli Ergenlerin Sosyal Beceri Düzeyleri ve Davranış Problemleri ile Ebeveynlerinin Genel Öz Yeterlilik Algı Düzeylerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, İzmir.

Dadds, M. R., Whiting, C., Bunn, P., Fraser, J. A., Charlson, J. H., Pirola-Merlo, A. (2004). Measurement of Cruelty in Children: The Cruelty to Animals Inventory. Journal of Abnormal Child Psychology, 32 (3), 321-334.

Dağ, İ. (1991). Rosenbaum'un Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği'nin Üniversite Öğrencileri İçin Güvenirliği ve Geçerliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2(4), 269-274.

Dağ, İ. (2006). Psikolojik Değerlendirme, Yüksel, N., (Ed.), Ruhsal Hastalıklar içinde (99), 3.Bsk., Ankara: Nobel Tıp Kitap Evleri.

Dağlı, A. (2015). Örgütsel Muhalefet Ölçeği' nin Türkçe' ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 14(53), 198-218.

Dağlı, A., Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262.

Dağlı, K. (2017). Gebelikte Bebeğe Yönelik Yapılan Hazırlıkların Prenatal Bağlanma İle İlişkisi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ebelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Dalbert, C. (1999). The World Is More Just For Me Than Generally: About The Personal Belief In A Just World Scale's Validity. *Social Justice Research*, 12, 79–98.

Damka, Z. (2009). Sığınma evinde kalan şiddet Mağduru Kadınlar: Anksiyete Duyarlığı, Travmaya Bağlı Suçluluk, Travma sonrası stres bozukluğu ve psikolojik belirtiler. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uygulamalı Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Davison, M. L, Bershadsky, B., Bieber, J., Silversmith, D., Maruish, M. E. ve Kane, R. L. (1997). Development Of A Brief, Multidimensional, Self-Report Instrument For Treatment Outcomes Assessment In Psychiatric sSettings: *Preliminary findings. Assessment*, 4, 259- 276.

Deci EL, Ryan RM. (2000). The What and Why Of Goal Pursuits: Human Needs and The Self Determination Of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.

Delen, K. Ü. (2003). Erken Ergenlerde Bağlanma Ölçeği Geliştirme Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Demir, M. (2016). Kanser Hastası Olan Kişilerin Bağlanma Stillerine Göre Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demir, S. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilleri ile Kaygı Düzeyleri ve Yetersizlik Duyguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Demir, T., Eralp Demir, D., Özmen, E., ve Uysal, Ö. (1999). Çapa Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Fobi Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirliliği, *Düşünen Adam*, 12(4), 23-30.

Demir, T., Eralp- Demir, D., Türksoy, N., Özmen, E., Uysal, Ö., (2000). Çocuklar İçin Sosyal Anksiyete Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirliliği, *Düşünen Adam*, 13(1), 42-48.

Demiralp, C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Empatik Eğilim ile Narsistik Kişilik Özellikleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

Demirci, E. (2018). Ergenlerde Temel Psikolojik İhtiyaçlar İrrasyonel İnanışları ile Mükemmeliyetçilik ve Sınav Kaygısı Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Demirci, İ., Ekşi, F. (2017). Büyüklenmeci Narsisizmin İki Farklı Yüzü: Narsistik Hayranlık ve Rekabetin Mutlulukla İlişkisi. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 46, 37-58.

Demirdağ, B. (2016). Kuş Yuvası Çizim Testinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara.

Demirel, B., Yavuz, K. F., Karadere, M. E., Şafak, Y., Türkçapar, M. H. (2014). Duygusal İştah Anketi'nin Türkçe Geçerlik ve Güvenilirliği, Beden Kitle İndeksi ve Duygusal Şemalarla İlişkisi. Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 3(3), 171-181.

Demirel, K. (2016). Psikolojik Danışmanların Çokkültürlü Psikolojik Danışma Yeterlik Algılarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.

Demirel, N. (2015). Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Toksik Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişki (Gaziantep Şehitkâmil İlçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Eko. Anabilim Dalı, Gaziantep.

Demirtaş Madran, H. A. (2016). Facebook Kıskançlığı Ölçeğinin Türkçe Formu: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 93-99.

Demirtaş, H. E. (2013). Kendini Aldatma Ölçeği Geliştirme Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demirtepe, D. (2008). Testing The Caregiver Stress Model With The Caregivers Of Children With Leukemia. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Demirtepe, D., Bozo, Ö. (2009). Bakıcı İyilik Ölçeği'nin Uyarlama, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları,* 12(23), 28-37.

Deniz, M. (2010). Ergenlerde Sır Saklamanın Duygusal ve Gelişimsel Değişkenler Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.

Deniz, M., Çok, F. (2010). Kendini Gizleme Ölçeğinin Ergenler İçin Uyarlanmasi ve Psikometrik Nitelikleri. *İlköğretim Online*, 9(1), 424 - 432.

Deniz, M.E., Özer, E. ve Işık, E., (2013). Duygusal Zekâ Özelliği Ölçeği–Kısa Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim,* 38 (169), 407-419.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. Journal of Personality Assessment, 49 (1), 71-75.

Diener, E., Scollon, C. N., Lucas, R. E. (2009). The Evolving Concept of Subjective Well-Being: The Multifaceted Nature of Happiness. *Social Indicators Research Series*, 39, 67-100.

Dirik, G. (2006). Posttraumatic growth and psychological distress among rheumatoid arthritis patients: An evaluation within the conservation of resources theory. Unpublished doctorate thesis, Middle East Technical University, Ankara.

Diriöz, M. (2010). Ayrılma anksiyetesi için yapılandırılmış Klinik Görüşme, Çocukluk ve Yetişkinlik Ayrılma Anksiyetesi Ölçekleri'nin geçerlik ve güvenirliği (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Dizer, D. (2008). Sakarya İlindeki Liseli Ergenlerin 1999 Marmara Depremi Sonrasi Travmayi Algilama, Sosyal Destek Sistemleri ve Umutsuzluk Belirtilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Istanbul.

Doğan, T. (2010). Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği'nin (SGKÖ) Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39, 151-159.

Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği"nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. The Journal of Happiness & Well-Being, 3(1), 93-102.

Doğan, T., Akıncı Çötok, N. (2011). Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(36), 165-170.

Doğan, T., Çetin, B. (2009). Tromso Sosyal Zekâ Ölçeği Türkçe Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 9(2), 691-720.

Doğan, T., Tel, F. D. (2011). Duwas İşkoliklik Ölçeği Türkçe Formunun (DUWASTR) Geçerlik ve Güvenirliğinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 61-69.

Dökmen, Ü, (1988), Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*(21), 155-190.

Driscoll, R. (2007). Westside test anxiety scale validation. ERIC Digest, ED495968.

Durak, M. (2002). Predictive Role Of Hardiness On Psychological Symptomatology Of University Students Experienced Earthquake. Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dural, G., Yalçın, İ. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Ebeveyn Kabulü ile Psikolojik Uyum Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 27, 221-232.

Dursun, Y. (2009). Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri İle Yöneticileri İçin Algıladıkları Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Stilleri Arasındaki İlişki (Karabük İlköğretim Okulları Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Duru, E. (2007). Sosyal Bağlılık Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 26, 85-94.

Duyan, V. ve Gelbal, S. (2004). Lezbiyen ve Geylere Yönelik Tutum (LGYT) Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *HIV/AIDS Dergisi*, 7 (3), 106–112.

Duyan, V., Gelbal, S. (2008). Barnett Çocuk Sevme Ölçeği'ni Türkçeye uyarlama çalışması, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 33(148), 40-48.

Duygulu, S., Karabulut, E., Abaan, S. ve Kublay, G. (2011) Türkiye'de Hemşireler için Liderlik Uygulamaları Envanterinin Geçerlilik ve Güvenirliğinin Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 18(1), 14–27.

Dündar, Ü. (2016). Lise Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Öfke İdare Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gaziosmanpaşa İlçesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Düzgün, G. (2009). Evli Kişilerde Depresyon, İlişkiye İnanç, Kendini Ayarlama Düzeyinin Evlilik Uyumu ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Eınarsen, S., Raknes, B. I. (1997). Harassment In The Workplace And The Victimization Of Men. *Violence and Victims*, 12, 247-263.

Eker, B. (2016). Cinsel Sadizm, Cinsel Mazoşizm ve Fetişizm Ölçeklerinin Türkçe Uyarlamasının Güvenilirlik ve Geçerliliği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Eker, D. ve Arkar, H. (1995). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin faktör yapısı, geçerlik ve güvenirliği. Türk Psikoloji Dergisi, 34, 17-25.

Eker, D., Arkar, H., Yaldız, H. (2001). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği, Türk Psikiyatri Dergisi, 12(1):17-25.

Ekşi, H. (2001). Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Ekşim, S. (2016). Bağlanma Stilleri ile Erken Dönem Uyumsuz Şemalar Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Elli, Ü. E. (2010). Yetişkinlerde Bağlanma Stilleri, Mizaç ve Karakter Özellikleri ile Depresyon İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik(Uygulamalı) Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Elliott, J. C. (2010). Humility: Development and Analysis of A Scale. Unpublished doctoral dissertation. University of Tennessee

Elmas, H. E. (2017). Ortaöğretim Öğrencilerinin Dindarlık Eğilimlerinin Bazı Kişilik Özellikleri ile İlişkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Ankara.

Engeler, A. (2005). Psikopati ve Antisosyal Kişilik Bozukluğu. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul.

Eni, Ş. (2017). Lise Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanma Sıklığının Yalnızlık Algılarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Epözdemir, H. (2009). Turkish Standardization Of The Symptom Assessment-45 Questionnaire (SA-45). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Epözdemir, H. (2014). Seri Evlilik Yapan Bireylerin İlk ve İkinci Evliliğini Yapmış Bireyler İle Nesne İlişkileri, Yansıtmacı Özdeşleşim, Savunma Mekanizmalarının Düzeyi, Psikolojik Belirtiler Ve İlişki Doyumu Açısındna Karşılaştırılması: Nesne İlişkileri Çift Terapisi Modeli Çerçevesinde İnceleme. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Er, T. (2010). Cinsel İstismara Maruz Kalan ve Kalmayan Ergenlerin Anksiyete, Depresyon ve Benlik Algısı Açısından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Ercengiz, M. (2013). İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Yıldırma (Mobbing) Algılayışları ile Boyun Eğici Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

Erden, D. (2016). Kendini İzleme Tarzı, Yakın İlişkilerde Yaşanan Kaygı ve Algılanan Eş Davranışlarının Evlilik Doyumu Üzerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Erdoğan, D., Çakır, M., Gürel, C. ve Şeker, H. (2015). Daimi Bilim Öğrenme Motivasyonu Ölçeği'nin Türkçe 'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 125-136.

Eremsoy, C. E. (2007). How Do Parental, Familial, and Child Characteristics Differentiate Conduct-Disordered Children With and Without Psychopathic Tendencies. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eren, N. (2016). Yetişkinlerin Bağlanma Stillerine Göre Bireylerin Öfkeyi İfade Etme Tarzları, Kendilik Algısı ve Sosyal Problem Çözme Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Eren, Z. (2012). Spor Salonuna Giden Yetişkinlerin Yeme Tutumları, Sosyal Fizik Kaygıları ve Narsistik Yapılanmaları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Ergin, C. Doktor Ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin Uyarlanması. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Kitabı, s.143–154. Ankara, 22–25 Eylül 1992.

Erkal Çil, Ö. (2016). Okulöncesi Öğretmenlerinin Özyeterlik İnançları, Örgütsel Adalet ve Destek Algıları, Öğrenilmiş Güçlülük ve Tükenmişliklerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı.

Eroğlu, N.(2013). Psikolojik İyi Olma ile Topluluk Hissi Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya.

Erol A, Toprak G, Yazıcı F. (2006). Psychological and Physical Correlates Of Disordered Eating in Male and Female Turkish College Students. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 60, 551–557.

Erpay, T. (2017). Tek Başına Olma ve Tek Başına Olmayı Tercih Etmenin Yalnızlık, Yaşamda Anlam ve Utangaçlıkla İlişkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.

Ersanlı, K., Yılmaz, M., Özcan, K. (2013). Algılanan Duygusal İstismar Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği. *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 147-164.

Ersanlı, K., Yılmaz, M., Özcan, K.(2008) Yetişkin Bireyler İçin Algılanan Duygusal İstismar Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği. Yayınlanmamış araştırma, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun.

Ersöz, G. (2011). Egzersize katılım güdüsü, sürekli optimal performans duygu durumu ve sosyal fizik kaygı düzeyinin egzersiz davranış basamağına ve fiziksel aktivite düzeyine göre irdelenmesi. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Sporda Psiko-Sosyal Alanlar Anabilim Dalı, İzmir.

Ertan T, Eker E, Şar V. Geriatrik Depresyon Ölçeği'nin Türk Yaşlı Nüfusunda Geçerlilik ve Güvenilirliği. Nöropsikiyatri Arşivi 1997; 34: 62 -71.

Ertan, T. (1996). Geriatrik Depresyon Ölçeği İle Kendini Değerlendirme Depresyon Ölçeği`nin 60 Yaş Üzeri Türk Populasyonunda Geçerlilik-Güvenilirlik İncelemesi. Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İstabul.

Ertufan, H. (2000). Bir grup tıp öğrencisi üzerinde ölüm kaygısı ve korkusu ölçeklerinin geçerlik güvenilirlik çalışması, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.

Ertuğrul, E. (2010). Üniversite Uygulama ve Araştırma Hastanesinde Çalışan Hemşire, Ebe, Sağlık Memuru ve Acil Tıp Teknisyenlerinin Tükenmişlik ve Depresyon Düzeyinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Zonguldak.

Eser E, Yüksel H, Baydur H, Erhart M, Saatli G, Cengiz Özyurt B, Özcan C, Sıeberers R. U. (2008) Çocuklar İçin Genel Amaçlı Sağlıkla İlgili Yaşam Kalitesi Ölçeği (Kid-KINDL) Türkçe Sürümünün Psikometrik Özellikleri. Türk Psikiyatri Dergisi, 19(4):409-417.

Evinç, Ş. G. (2004). Maternal Personality Characteristics, Affective State and Psychopathology in Relation to Children's Attention Deficit and Hyperactivity Disorder and Comorbid Symptoms. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Exner, J.E. (1986). The Rorschach: A Comprehensive System Basic Foundations, 1.C.,2.edt, John Wiley & Sons.

Facione, P. A., Facione. N. C. ve Giancarlo, C. A. (1998). The California Critical Thinking Disposition Invertory. California Academic Press.

Fenichel, O. (1974). Nevrozların Psikoanalitik Teorisi, Selçuk, T., (çev.), İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.

Fenigstein, A., Scheier, M.F. ve Buss, A.H. (1975). Public and private selfconsciousness:Assessment and theory. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43(4), 522-527.

Ferris, G. R., Treadway, D. C., Kolodinsky, R. W., Hochwarter, W. A., Kacmar, C, J., Douglas, C., & Frink, D. D. (2005). Development and Validation Of The Political Skill Inventory. *Journal of Management*, 31(1), 126-152.

Fışıloğlu, H., Demir, A. (2000). Applicability Of The Dyadic Adjustment Scale For Measurement Of Marital Quality With Turkish Couples. *European Journal of Psychological Assessment*, 16: 214-218.

Fincham, F. D., Bradbury, T. N. (1992). Assessing Attributions in Marriage. The Relationship Attribution Measure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(3), 457-468.

Fischer, E. H., ve Farina, A. (1995). Attitudes Toward Seeking Professional Psychological Help: A Shortened Form and Considerations For Research. Journal of College Student Development, 36, 368-373.

Fletcher, G. J. O., Fitness, J., Blampied, M. (1990) The Link Betvveen Attributions and Happiness In Close Relationships: The Roles Of Depression and Explanatory Style. *J of Social and Clinical Psychology*, 9 (2): 243-255.

Fortus, D., Vedder-Weiss, D. (2014). Measuring Students' Continuing Motivation For Science Learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 51 (4), 497-522.

Fraley, R. C., Waller, N. G., & Brennan, K. A. (2000). An Item Response Theory Analysis of Self-Report Measures of Adult Attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 350-365.

Freud, S. (1918). Totem and Tabo, New York: Moffat, Yard & Co.

Frieborg, O., O. Hjemdal, J. H. Rosenvinge ve M. Martinussen. (2003). A New Rating Scale for Adults Resilience: What Are The Central Protective Resources Behind Healthy Adjustment? International Journal of Methods in Psychiatric Research. 12.2, 65-76.

Fries, S., Schmid, S., Dietz, F., Hofer, M. (2005). Conşicting Values and Their Impact On Learning. *European Journal of Psychology of Education*, 20, 259- 274.

Gadzella, B. M. (2005). Student-life Stres Inventory, SSI-R. Commerce, TX: Copright.

Gagne M., Forest J., Gilbert M. H., Aubé C., Morin E. & Malorni A. (2010). The Motivation at Work Scale: Validation Evidence in Two Languages. *Educational and Psychological Measurement* , 70(4), 628-646.

Gardner, H. (1999). Çoklu Zekâ,Görüşmeler ve Makaleler, BZD Yayıncılık, İstanbul.

Gardner, D. L., Huber, C. H.,Steiner, R., Vazquez, L. A., Savage, T. A. (2008). The Development and Validation Of The Inventory For Family Protective Factors: A Brief Assessment For Family Counseling. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 16(2), 107-117.

Gediksiz, E. (2013). Alçakgönüllülük ile Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimler Anabilim Dalı, Sakarya.

Gençöz, T. (2000). Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*,15(46),19- 26.

Gençöz., T., Öncül, Ö. (2012). Examination Of Personality Characteristics In A Turkish Sample: Development Of Basic Personality Traits Inventory. *Journal Of General Psychology,* 139(3), 194-216.

Gezin Yazıcı, H. (2015). Antisosyal Kişilik Bozukluğu Olan Bireylere Verilen Psikoeğitimin Öfke Davranışlarına Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Girgin, G. (1995). İlkokul Öğretmenlerinde Meslekten Tükenmişliğin Gelişimini Etkileyen Değişkenlerin Analizi ve Bir Model Önerisi (İzmir İli Kırsal ve Kentsel Yöre Karşılaştırması). Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Girgin, G., ve Baysal, A. (2005). Zihinsel Engelli Öğrencilere Eğitim Veren Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyi ve Bazı Değişkenler (İzmir Örneği). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 18*,* 1-10.

Goldberg, L.R. ve ark. (2006). International personality ıtem pool and the future of public-domain personality measures. Journal of Research in Personality, 40, 84–96.

Goleman, D. (2004). Duygusal Zekâ, Varlık Yayınları (26.Basım), İstanbul.

Gosselin, P., Ladouceur, R., Pelletier, O. (2005). Evaluation de l'attitude d'un individu face aux différents problèmes de vie : le Questionnaire d'Attitude face aux Problèmes. Journal de Thérapie Comportementale et Cognitive, 15, pp. 141-153.

Gosselin, P., Langlois, F., Freeston, M. H., Ladouceur, R., Dugas, M. J., Pelletier, O. (2002). Le Questionnaire d'Evitement Cognitif (QEC) : Développement et validation auprès d'adulte et d'adolescents. *Journal de Thérapie Comportemental et Cognitive*, 12, 24-37.

Göcek, E. (2012). Diyabet hastalarının Psikolojik Sıkıntı ve Travma Sonrası Gelişimlerinden Kaynakların Korunması Kuramı Kapsamında İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Enstitüsü, Bursa.

Göçet Tekin, E. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma Duygusal Zekâ ve Sosyal İyi Olma Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya.

Gökçen, G. (2009). Alkol Bağımlıları ve Sosyal İçicilerin Ego-Durumları, Çocukluk Kararları ve Psikolojik Uyum Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, İzmir.

Gökçen, O. (2016). Major Depresyon Hastalarında Yaşam Boyu Hipomanik Belirtiler ve Aktivasyon Sendromu İlişkisi. Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.

Gökler Danışman, I., Köksal S. (2011). Ailedeki Koruyucu Etkenler Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14 (28), 39-46.

Gökman, D. (2009). Kadın Sığınma Evi'nde Yaşayan Şiddet Görmüş Kadınlar İle Eşiyle Birlikte Yaşayan Şiddet Görmüş Kadınlar Arasındaki Psikolojik Dayanıklılık ve Bağlanma Durumlarının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Gönen, G. (2014). Algılanan Anne Baba Tutumunun Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtmaları ve Kişilik Yapıları ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı, İzmir.

Göregenli, M. (2003). Şiddet, Kötü Muamele ve İşkenceye İlişkin Değerlendirmeler, Tutumlar ve Deneyimler. İzmir Barosu Yayınları (İşkencenin Önlenmesinde Hukukçuların Rolü Projesi).

Gözütok, P. (2016). Çanakkale'nin Gelibolu İlçesinde Yaşayan 35-65 Yaş Arası Menopoza Girmiş Kadınlarda Depresyon Düzeyi, Menopoz Semptomlarının Psikolojik Sağlamlık İle İlişkisi ve Sosyo Demografik Özelliklerinin İncelenmesi. Yüksek Liisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Gratz, K.L. ve Roemer, L. (2004). Multidimensional Assesment Of Emotion Regulation and Dysregulation: Development, Factor Structure and Initial Validation Of The Difficulties In Emotion Regulation Scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 26(1),41-54.

Green, J. M., Kafetsios, K., Statham, H., Snowdon, C. (2003). Factor Structure, Validity and Reliability of the Cambridge Worry Scale in a Pregnant Population. *Journal Health Psychoogyl*, 8, 753-764.

Greever, K. B., Tseng, M. S., & Friedlan, B. U. (1973). Development of The Social Interest Index. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 41(3), 454-458.

Griffin, D., Bartholomew, K. (1994). Models of the Self and Other: Fundamental Dimensions Underlying Measures of Adult Attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67 (3), 430-445.

Grych, J. H., Seid, M., Fincham, F. D. (1992). Assessing Marital Conşict From The Child's Perspective: The Children's Perception of Interparental Conşict Scale. *Child Development*, 63(3), 558-572.

Gulick, E. E., Hayes, J. D., Kennelly, L. F. (1991). Smoking Among Women. A Life Cycle Perspective On Which To Base Prevention/ Cessation Interventions. *Oncology Nursing Forum,* 18:(1), 91-102.

Guliyev, C. (2012). Opiyat Bağımlılığı Tedavisinin Erken Dönemdeki Başarısını Öngören Faktörlerin Belirlenmesi. Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İstanbul.

Gül, A. (2016). Otantiklik ve Dindarlığın Özgecilik Üzerindeki Rolünün İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Samsun.

Gül, E. (2016). Ergenlerde Sosyal Görünüş Kaygısı ve Sosyal Karşılaştırmanın Fonksiyonel Olmayan Tutum ve Bilişsel Çarpıtmalarla İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Gülbahar, Y., Alper, A. (2014). Elektronik Ortamlar için e-Öğrenme Stilleri Ölçeğinin Geliştirilmesi. Eğitim ve Bilim, 39(171), 421-435.

Gülebağlan, C. (2003). Öğretmenlerin İşleri Son Ana Erteleme Eğilimlerinin, Mesleki Yeterlilik Algıları, Mesleki Deneyimleri ve Branşları Bakımından Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Güler Baysoy, N. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Şiddet Yaşantısı Risk Faktörlerini Değerlendirme ve Önceliklendirme Aracı Geliştirme. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara.

Gülmez, N., İra, N., Yılmaz, İ., İra, G. Ö. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Kadın Algısı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 15(1), 65-86.

Gülşen, E.A. (2019). Sosyal Medya Kullanım Bozukluğu Ölçeğinin Türkiye'de Yetişkinlere Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Gülşen, E.A., Yöyen, E. (2019). Sosyal Medya Kullanım Bozukluğu. Akademisyen Kitabevi A.Ş. Ankara. Syf: 51-123.

Gültekin, Z. (2003). Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği Geliştirme Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Gültekin, Z. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Algılanan Anne-Baba Reddiyle Baş Etmeleri ile Denetim Odağı, Öğrenilmiş Güçlülük ve Eş Kabul-Reddiyle İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı, İzmir.

Gültekin, Z., Sayıl, M. (2005). Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8 (15), 47-61.

Gülüm, İ. V., Dağ, İ. (2014). Yetişkin Bağlanma Örüntüleri İle Psikopatoloji Belirtileri Arasındaki İlişkide Bilişsel Özelliklerin Aracı Rolü: Kontrol Odağı ve Tekrarlayıcı Düşünme. *Türk Psikiyatri Dergisi* 25(4), 244-252.

Gülüm İ.V., Dağ, İ. (2012). Tekrarlayıcı Düşünme Ölçeği ve Bilişsel Esneklik Envanterinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerliliği ve Güvenilirliği. *Anatolian Journal Of Psychiatry* 13, 216-223.

Gümüş, C. (2017). Ebeveynleri Boşanmış 21 Yaş ve Üzeri Yetişkin Bireylerin Kişilerarası İlişkilerindeki Bağlanma Modelleri ve Ayrılma Kaygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Günay, S. (2007). Evlilik Çatışması, Nedensellik-Sorumluluk Yüklemeleri, Eşlerin Evlilik İlişkisinden Sağladıkları Genel Doyuma İlişkin Görüşleri ve Evliliğe İlişkin Değerlendirmeler Arasındaki İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gündoğan, M. (2015). Eşlerin Bağlanma Tarzları İle Çift Uyum Düzeyi Arasındaki İlişkinin Araştırılması. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Tıpta Uzmanlık Tezi, Eskişehir.

Güner, H., Yıldız, V., Çelebi, N., (2015). Toksik Liderler Ölçeğinin Geliştirilmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1), s.249-268.

Güneri, E. (2008). Şizofreni ve Bipolar Affektif Bozukluk-Manik Epizod hastalarının Rorschach Protokolü Açısından Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Güneri, E. (2016a). Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler Cilt I Zekâ Testleri. Kaknüs Yayınevi. İstanbul.

Güneri, E. (2016b). Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler Cilt II Gelişim Testleri. Kaknüs Yayınevi. İstanbul.

Güneri, E. (2016c). Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler Cilt III Kişilik Testleri. Kaknüs Yayınevi. İstanbul.

Güneş, H. (2010). Cinsel Kimlik Bozukluğu Belirtileri Gösteren Çocuklarda Demografik Özellikler, Davranış Sorunları, Ebeveynlerinde Çocuk Yetiştirme Tutumu, Cins Rolleri ve Çift Uyumu. Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı. İstanbul.

Güney, M. A. (2017). Ergenlerde Duygusal Özerklik, Sosyal Destek ve Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Gürgan, U. (2006). Grupla Psikolojik Danışmanın Üniversite Öğrencilerinin Yılmazlık Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ensitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Gürkan Ö. C. (2005). Menopoz Semptomlarını Değerlendirme Ölçeğinin Türkçe Formunun Güvenirlik ve Geçerliliği. *Hemşirelik Forumu*, 30–35.

Gürsoy, O. (2014). Profesyonel Psikolojik Yardım Alma Deneyimlerine Göre Mersin Üniversitesi Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Almaya Yönelik Tutumları: Sosyal Damgalanma, Kendini Damgalama, Kendini Açma, Benlik Saygısı ve Cinsiyet Değişkenlerinin Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Mersin.

Gürsoy, Ü. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Gestalt Temas Biçimleri ile Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Gürtunca, A. (2013). Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği Türkiye Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Doktora tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Güven, E. (2012). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Farklılıklara Saygı Düzeyleri ile Özerklik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Samsun.

Güzel, A. (2011). Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğrencilerinin Biliş Üstü Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Bakımından Karşılaştırılması ve Empati Eğilimleri ile Olan İlişkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.

Güzel, K. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Beden Algısının Depresyon İle İlişkisi: Mizacın Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Güzey, M. (2014). Kadınlarda Ağırlık Yönetiminin Yeme Tutum Davranışı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Ankara.

Hacıosman, M.E. CAT: Children's Apperception Test, Çocukların Algılama Testi, Yayınlanmamış Ders Notları, İstanbul.

Haliloğlu, S. (2008). Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri, Bağlanma Biçimleri ve İşlevsel Olmayan Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Malatya İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya.

Hamamcı, Z. (2002). Bilişsel Davranışsal Yaklaşımla Bütünleştirilmiş PsikoDrama Uygulamasının Kişilerarası İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar ve Temel İnançlar Üzerine Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Hamamcı, Z., Büyüköztürk, Ş. (2003). İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar Ölçeği: Ölçeğin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (25), 107-111.

Hanımoğlu, E.(2010). Seviye Belirleme Sınavına Girecek Olan İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Sınav Kaygısı, Mükemmeliyetçilik ve Anne-Baba Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Haraburda, E. M. (1996). Development and Validation of Multi-Domain Measures of Decision-Making Self-Efficacy and Indecisiveness. (Unpublished Master's Thesis), Ohio State University.

Harmankaya, M: Ö (2016). Üstbiliş Stratejileri Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Dinlediğini Anlama Becerilerine, Dinlemeye Yönelik Tutumlarına ve Dinleme kaygılarına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Kırıkkale.

Hart, E. H., Leary, M. R. and Rejeski, W. J. (1989). The Measurement of Social Physique Anxiety. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 94– 104.

Hart, T. A., Flora, D. B., Palyo, S. A., Fresco, D. M., Holle, C., & Heimberg, R. C. (2008). Development and Examination of the Social Appearance Anxiety Scale. Assessment, 15, 48-59.

Hayes, A. F., Shanahan, J., Glynn, C. J. (2005). Willingness To Self-Censor: A Construct and Measurement Tool For Public Opinion Research. *Int J Public Opinion Research*, 17: 298-323.

Heinrichs DW, Hanlon TE, Carpenter WT. (1984). The Quality Of Life Scale: An Instrument For Rating The Schizophrenic Deficit Syndrome. *Schizophr Bull,* 10(3):388-398.

Henderson A, Freeman CPL. (1987). A self-rating scale for bulimia the 'BITE'. British Journal of Psychiatry, 150, 18-24.

Hewitt, P. L., Flett, G. L. (1991). Perfectionism and Learned Resourcefulness in Depression and Self-Esteem. Personality and Individual Differences, 12, 61–68.

Hills, P., Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: A Compact Scale For The Measurement of Psychological Well-Being. Personality and Individual Differences, 33, 1073-1082.

Hindistan, S. (2006). Romatoid Artritli Hastalara Verilen Eğitimin Ağrı Düzeylerine, Psikolojik Belirtilerine ve Yardım Arama Tutumlarına Etkisi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Erzurum.

Hollenbeck, J. R., Williams, C. L., Klein, H. J. (1989). An Empirical Examination Of The Antecedents Of Commitment To Difficult Goals. *Journal of Applied Psychology*, 74, 18–23.

Hong, P. Y. P., Polanin, J. R., Pigott, T. D. (2012). Validation Of The Employment Hope Scale: Measuring Psychological Self-Sufficiency Among Low-Income Jobseekers. *Research on Social Work Practice*, 22(3), 323-332.

Hünler, O S. (2002). Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Algılanan Evlilik Sorunları Çözümü Becerilerinin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Imprachım, C. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Gençlik Döneminde Yaşadıkları Aile Sorunları İle Depresif Belirtiler Arasındaki İlişkide Mükemmeliyetçiliğin Aracı Rolünün İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Irmak, A. Y., Erdoğan, S. (2015). Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği Türkçe formunun geçerliliği ve güvenilirliği. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16(1), 10-18.

Işık, E. (2010). Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi Temelli Bir Grup Müdahalesinin Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Kararı Yetkinlik ve Mesleki Sonuç Beklenti Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Işıkol Özge, F. (2013). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Sosyal Görünüş Kaygıları ile Benlik Saygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

İçen, M., Öztürk, C., Yılmaz, A. (2017). Vatandaşlık Duygusu Ölçeği Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 3(2), 26-36.

İdiz, Z. (2009). Evlilik Uyumu, Evliik Yatırımı, Aile İçi Şiddet ve İntihar Girişimi Arasındaki Bağlantıların Sosyal Psikolojik Açıdan İncelenmesi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

İkiz, T.T. (2001). Rorschach Testinin Psikanalitik Yorumu-I, Bağlam Yayınları, İstanbul.

İkiz, T.T. (2007/a). Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi, (7-8), 12-14.

İkiz, T.T. (2007/b). Rorschach Kodlama Kitabı 1 Ergen Normları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

İlhan, M., ve Çetin, B. (2014). Kültürel Zekâ Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 94-114.

İlhan, T., Özdemir, Y. (2013). Otantiklik Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 5(40), 142-153.

İltuş, F. (2007). Migrende 24 Saatlik Yaşam Kalitesi Ölçeği'nin Türkiye'deki Geçerlik ve Güvenirliği. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir.

İmamoğlu, S. (2008). Genç Yetişkinlikte Kişilerarası İlişkilerin Cinsiyet, Cinsiyet Rolleri ve Yalnızlık Algısı Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İmamoğlu, S. E. ve Aydın, B. 2009. Kişilerarası İlişki Boyutları Ölçeği. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 29 (29): 76-90.

İnce, N.M. ve Şahin, A.E. (2015). Maslach Tükenmişlik Envanteri-Eğitimci Formu'nu Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi. 6(2), 385-399.

İnceer, B., Atalay, D.N., Sorias, O. (1984). Grup Psikoterapisindeki Terapötik Etkinin Rorschach Psikodiagnostik Test Kayıtlarına Dayanılarak Araştırılması, 3.Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları içinde (119), İstanbul: Psikologlar Derneği Yayınları.

İspir, Ö. (2016). Servis Sorumlu Hemşirelerinin Transformasyonel Liderlik Uygulamaları ve Hemşirelerin Uygulamalar Üzerindeki Kontrolünün Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Hizmetleri Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.

Janoff Bulman, R. (1989). Assumptive Worldsa and the Stress of Traumatic Events: Applications of the schema construct. Social Cognition, 7(2), 113-136.

John, O. P., Donahue, E. M., ve Kentle, R. L. (1991). The Big Five Inventory-Versions 4a and 54. Berkeley, CA: Institute of Personality and Social Research.

Jones, R.G. (1969). A Factored Measure of Ellis Irrational Beliefs System, with Personality and Maladjustment Corelates. Texas Technological College (Doctora tesis).

Joshanloo, M. (2013). The Influence Of Fear Of Happiness Beliefs On Responses To The Satisfaction With Life Scale. *Pers Individ Dif*, 54:647-651.

Kabakçı, E., Tuğrul, C., & Öztan, N. (1993). Birtchnell Eş Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 8(29), 31-37.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and Relatedness in Cultural Context: Implications for Self and Family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422.

Kahil, A. (2016). Travmatik Yaşantıları Olan Bireylere Yardım Davranışında Bulunan Profesyonel ve Gönüllülerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara.

Kahleoğulları, G. (2017). Hayatta Amaç Ölçeği, Hayatta Anlam Anketi ve Yaşam Yönelimi Testi Revize Türkçe Versiyonunun Geçerlik, Güvenirliği ve Faktör Yapısı. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Gaziantep.

Kahn, J. H. ve Hessling, R. M. (2001). Measuring The Tendency To Conceal Versus Disclose Psychological Distress. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20 (1), 41-65.

Kahraman, H. (2009). Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO) ve Normal Okullara Devam Eden Ergenlerde Mizah Duygusu İle Benlik Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı, Konya.

Kaleli, A. (2013). Kendine Saygı ve Tolerans Düzeyi Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.

Kalkan, M. (2005), White-Campbell Psikolojik Doğum Sırası Envanterinin Geçerlik ve Güvenirliği. *3P Dergisi*, 13 (3), 169- 174.

Kalkan, M. (2008). Ergenler İçin Romantik İlişkilerde Sorun Çözme Ölçeği'nin (ERİSÇÖ) Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenilirliği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(3), 131-8.

Kalkan, S. (2017). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Bilişsel Olmayan Becerilerinin Program Tercihlerini Belirlemedeki Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, Mersin.

Kamat, V.I., Jones, W.H. , & Row, K.l. (2006). Assessing Forgiveness As A Dimension Of Personality. *Individual Differences Research*, 4(5), 322-330.

Kaner, S. (2000). Kontrol Kuramına Dayalı Anababa-Ergen İlişkileri Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 33(1-2), 77-89.

Kapçı, E. G., Uslu, R. İ., Akgün, E., Acer, D. (2009). İlköğretim Çağı Çocuklarında Duygu Ayarlama: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması ve Duygu Ayarlamayla İlişkili Etmenlerin Belirlenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(1), 13-20.

Kara, S. (2014). Kocaeli ilinde çocuklarla çalışan hemşirelerin çocukları sevme durumlarının iletişim becerilerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Karabulut, A. (2012). Duygusal zekâ: Baron ölçeği uyarlaması (Doctoral dissertation, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü. http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.12397/6959

Karaca, F., Yıldız, M. (2001). Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği'nin Türkçe Çevirisinin Normal Populasyonda Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Tabula-Rasa Felsefe & Teoloji Dergisi*, 1(1), 43-55.

Karadağ, M. (2008). Elazığ İl Merkezinde Yaşlılarda Depresyon Belirtilerinin Yaygınlığı ve Etkileyen Faktörler. Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Elazığ.

Karademir, Ç. (2015). Bilişsel Davranışçı Yaklaşıma Dayalı Grupla Psikolojik Danışmanın Ergenlerin Değer Yönelimleri ve Motivasyonel Eylem Çatışmaları Üzerindeki Etkisi. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya.

Karadeniz, A., Aydın, D. (2016). Ruhsal Zekâ Özellikleri Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik çalışması. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 69-93.

Karagün, E. (2008). Sosyal Fobi Özellikleri Gösteren Üniversite Öğrencilerinde Rekreatif Aktivitelerin Fobik Tutumlar Üzerine Etkisinin Araştırılması. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Anabilim Dalı, Kocaeli.

Karaırmak, Ö. (2007). Investigation of personal qualities contributing to psychological resilience among earthquake survivors: A model testing study. Yayımlanmamış Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Karakılıç, Ç. (2012). Psoriasis hastalarının kontrol grupları ile psikiyatrik değişkenler açısından karşılaştırılması. Uzmanlık Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Bolu.

Karancı, N. Aker, T. , Işıklı, S.(2009). Yetişkinlerde Travmatik Olay Yaşama Yaygınlığı, Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Travma Sonrası Gelişim'in Değerlendirilmesi. TÜBİTAK SOBAG Projesi.

Karanci, A. N., Dirik, G. (2003). Predictors Of Pre and Postoperative Anxiety In Emergency Surgery Patients. *Journal of Psychosomatic Research*, 55, 363– 369.

Kardaş, S. (2017). Sanal Kimlik ve Spiritüel İyi Oluşun Üniversite Öğrencilerinin Narsistik Eğilimlerini Yordayıcılığı. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı. İstanbul.

Karpat, V. (2010). Eşi Alkol Bağımlısı Olan ve Olmayan Kadınların Anne-Baba Kabul-Reddi, Psikolojik Uyum, Eş Kabul-Reddi ve Eşler Arası Çatışma Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, İzmir.

Kart, A., Türkçapar, M. H. (2013). Agorafobik Bilişler Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 167-172.

Kassing, J. W. (1998). Development and validation of the Organizational Dissent Scale. Management Communication Quarterly, 12(2), 183-229.

Kaya Çolhan, M. (2016). Yönetici Hemşirelerin Duygusal Zekâ Düzeyleri ve Karar Verme Stratejileri. Yüksek Lisans, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Kaya, Ç. (2013). Sosyal İyi Olma İle Duygusal Dışavurum Arasındaki İlişkilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya.

Kaya, İ. (2015). Ergenlerin Çocukluk Dönemi İstismar Yaşantıları ile Davranış Problemleri ve Psikolojik Sağlamlıkları Arasında İlişkinin İncelenmesinde Otomatik Düşünceler ve Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejilerinin Aracı Rolü. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kaya, M. S., Yıldırım, T., Atli, A . (2018). Gelişimsel Sorun Alanları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 48-73.

Kaya, S. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyum Düzeylerinin Yordayıcısı Olarak Yalnızlık ve Gelecek Zaman Algısı. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat.

Kayacı, Ü. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Doğum Sıraları ve Sosyal İlgi Düzeylerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerini Yordamadaki Rolünün İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Ankara.

Kayış, A. (2009). Kanser hastalarının hastalık algısı ve umutsuzluk düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Kaynak Malatyalı, M. (2014). Evli Çiftlerde Algılanan Gücün Bağlanma Boyutları ve Yatırım Modeli Değişkenleri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Kaynak, B. D. (2014). İlişki Çatışmalarında Duygu İfade Biçimleri: Yatırım Modeli Açısından Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Kaytan, M. (2015). Beden Dismorfik Bozukluğu Belirtilerinin Bilişsel Davranışçı Model Doğrultusunda Tanı Almamış Yetişkin Bir Örneklemde İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Bursa.

Keldal, G. (2015). Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği'nin Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. The *Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 103-115.

Kemer, G. (2006). The Role Of Self-Efficacy, Hope, and Anxiety In Predicting University Entrance Examination Scores Pf Eleventh Grade Students. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kendikıran, G. (2012). Açık Kalp Ameliyatı Olan Hastaların Ameliyat Sonrası Kişilerarası İlişkilerinde Gözlenen Değişiklikler. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Kerns, K. A., Klepac, L., & Cole, A. (1996). Peer relationships and preadolescents' perceptions of security in the child-mother relationship. Developmental psychology, 32(3), 457.

Kesici Ş, Üre Ö, Bozgeyikli H, Sünbül AM. (2003). Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirliği. VII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde bildiri olarak sunuldu. İnönü Üniversitesi, Malatya.

Keyes, C. L. M. (1998). Social Well-being. Social Psychology Quarterly, 61, 121-140.

Kılıç, C.(2005) Depremzedelerde Travma Sonrası Büyümenin Yordayıcıları Uluslararası Travma Toplantıları IV, Özel Kitabı.

Kılıç, M. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Görünüş Kaygıları ile Benlik Saygıları ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı, Konya.

Kılıç, M. (2016). Otizmli Çocuğu Olan Çiftlerin Evlilik Doyumu, Kaygı, İlişkisel Yılmazlık ve Psikolojik Yardım Alma Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı, İstanbul.

Kılıç, S. (2011). Sağlıklı Bireylerde Uyku Yoksunluğu Sonrası Oluşan Duygulanım ve Bilişsel Süreçlerdeki Değişiklikler ve Biyokimyasal Süreçlerdeki Değişiklikler Arasındaki İlişki. Uzmanlık Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Van.

Kılınç, E. (2016). Öğretmen Adaylarının Mizah Yaşantıları ve Eğitimle İlgili Görüşleri: Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Mersin.

Kırdök, O. (2004). Olumlu ve Olumsuz Mükemmeliyetçilik Ölçeği Geliştirme Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kırımlı, F. (2007). Lise Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Arama Tutumlarını Etkileyen Etmenler. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Kıvrak, B. (2008). Diyaliz ve Renal Transplantasyon Hastalarında Beden İmaj Algısının Kişilerarası İlişkiler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kıylıoğlu, L. (2015). Karşıt Cinsel Erkek Üniversite Öğrencilerinde Riskli Cinsel Davranış. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı Ankara Üniversitesi.

King, L. A., Emmons, R. A. (1990). Conşict Over Emotional Expression: Psychological and Psysical Correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 64-877.

Klein, H.J., Wesson, M.J., Hollenbeck, J.R., Wright, P.M., DeShon, R. P. (2001). The Assessment of Goal Commitment: A Measurement Model Meta-Analysis. *Organ Behav Hum Decis Process*, 85 (1), 32-55.

Kocaman, N., Özkan, M.,Özkan, S., Armay, Z. (2007). Hastalık Algısı Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8(4), 271-280.

Koç Yıldırım, P. (2014). Ergenlerde Psikolojik Dayanıklılık ile Benlik Kurgusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Koç, İ. (2013). Kişiler Arası Süreci Hatırlama Tekniğine Dayalı Süpervizyonun Psikolojik Danışman Adaylarının Psikolojik Danışma Becerilerine, Özyeterlik ve Kaygı Düzeylerine Etkisi, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.

Koç, M., Horzum, M. B., Ayas, T., Özbay, A., Uğur, E., Çolak, S. (2016). Sanal Zorbalıkla Baş Etme Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Sakarya University Journal of Education,* 6(3), 116-128.

Kodan, S. (2013). Evli Bireylerin Evlilik Kalitesi Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Yükek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

Kolburan Geçer, A., Deveci Topal, A. (2015). E-Derslere Yönelik Memnuniyet Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(4), 1272-1287.

Komşuk, D. (2013). Ameliyathanede çalışan hemşirelerde uyku sorunlarının tükenmişlik düzeyine etkisinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Eskişehir.

Korkmaz, S. (2017). (Y) Kuşağında Liderlik Tarzı Beklentisine Etki Eden Kişilik Faktörü Üzerine Kesitsel Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin.

Kouzes, J. M. ve Posner, B.Z. (2003). Leadership Practices Inventory Facilitator's Guide (3.bs.). San Francisco: Pfeffier A Wiley Imprint.

Koyuncu, A. (2015). Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisinin Yordayıcıları Olarak Kaygı ve Öznel İyi Oluş. Yüksek Lisans Tezi, Mevlana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Konya. (ölçek sadece)

Kökdemir, D. (2003). Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Köknel, Ö. (1989). Genel ve Klinik Psikiyatri, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.

Köksal, A. (2007). Bar- On Duygusal Zekâ Ölçeği Çocuk ve Ergen Formu Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. International Emotional Intelligence and Communication Symposium, İzmir.

Köksal, A. (2007). Üstün Zekâlı Çocuklarda Duygusal Zekâyı Geliştirmeye Dönük Program Geliştirme Çalışması. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, İstanbul.

Kömürcü, B. (2014). Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Ebeveynlik Biçimleri ve Psikolojik Belirtiler ile Psikolojik Dışlanmanın Tehdit Ettiği İhtiyaçlar Arasındaki İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Köroğlu, A. (2008). Lise Öğrencilerinin Mükemmeliyetçilik Özellikleri ile Rakabetçi Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Köroğlu, E. (2004). Psikonozoloji, Tanımlayıcı Klinik Psikiyatri, Hekimler Yayın Birliği, Ankara.

Köse, G. (2016). Evli Bireylerin Bağlanma Stilleri ve Stresle Başa Çıkma Yöntemlerinin Evlilik Uyumuna Olan Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Köse, H. (2009). Dağcılar ve Sedenterlerde Öz Bilinç ile Depresyon, Anksiyete ve stres ilişkisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Sakarya.

Köstek, G. (2015). Huzur ve Bakımevinde Yaşayan Yaşlıların Ölüm Kaygısı ve Benlik Saygısının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik, Anabilim Dalı İsanbul.

Kreijns, K., Kirschner, P. A., Jochems, W., & VanBuuren, H. (2007). Measuring perceived sociability of computer- supported colloborative learning environments. Computers & Education 49, 176–192.

Kronenberg, B., Lemkau, P. (1975). Rorschach Psychodiagnostics, Switzerland: Verlag Hans Huber A.G.

Kuhl, E. A., Dixit, N. K., Walker, R., Conti, J. B., Sears, S. F. (2006). Measurement Of Patient Fears About Implantable Cardioverter Defibrillator Shock: An Initial Evaluation Of The Florida Shock Anxiety Scale. *Pacing Clin Electrophysiol*, 29:614–618.

Kulaklıkaya, K.(2013). İşkoliklik, Tükenmişlik Sendromu ve İş Yükü Algısı Arasındaki İlişki.Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.

Kundakcı, A. H. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Yeme Tutumları, Benlik Algısı, Vücut Algısı ve Stres Belirtileri Açısından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara.

Kushner, M. G., Sher, K. J. (1989). Fears of Psychological Treatment and Its Relation To Mental Health Service Avoidance. *Professional Psychology: Research and Practice*, 20, 251–257.

Kutlu, M., Savcı M., Demir, Y., Aysan, F. (2016). Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Üniversite Öğrencileri ve Ergenlerde Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 69- 76.

Kuyu, Ş. İ. (2016). Gençlerde Görülen Toplumsal Kaygı Bozukluğu ve Bulimiya Nervoza Belirtileri Üzerinde Ebeveyn Psikolojik Kontrolünün Etkisi: Yalnızlık ve Öfke Faktörlerinin Aracı Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, Aydın.

Kuzgun Y. (1993). Karar Stratejileri Ölçeği: Geliştirilmesi ve Standardizasyonu. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Türk Psikologlar Derneği, Ankara.

Kuzu, Y. (2015). Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerileri ile Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Ahi Evran Üniversitesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Kırşehir.

Kuzucu, Y. (1999). Babalarıyla Çatışma Düzeyi Yüksek ve Düşük Olan Ergenlerin ve Babalarının Babalık Rolüne İlişkin Algılarının Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kuzucu, Y. (2006). Duyguları Fark Etmeye ve İfade Etmeye Yönelik Bir Psikoeğitim Programının, Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Farkındalık Düzeylerine, Duyguları İfade Etme Eğilimlerine, Psikolojik Ve Öznel İyi Oluşlarına Etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Küçüködük, C. (2015). 3 - 5 Yaş Arasında ve Anaokuluna Giden Çocuk Annelerinin Ayrılma Kaygısı ve Bağlanma Biçimleri ile Çocuğun Davranışları ve Ayrılma Kaygısı Arasındaki İlişki: Bilişsel Esnekliğin Aracı Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Kwon M, Lee JY, Won WY, Park JW, Min JA, Hahn J, et al. Development and Validation of a Smartphone Addiction Scale (SAS). PLoS ONE 2013; 8:e56936.

La Greca, A. M. ve Stone, W. L. (1993). Social anxiety scale for children-revised: Factor structure and concurrent validity. Journal of Clinical Child Psychology, 22(1), 17-27.

Larson, D. G., Chastain, R. L. (1990). Self-Concealment: Conceptualization, Measurement and Health Implications. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 69, 237-253.

Leahy, Robert L., (2006). "Emotional Schemas and Resistance to Change in Anxiety Disorders", Cognitive and Behavioral Practice, 14(1), 36-45.

Leary, M.R. and Meadows, S., (1991). Predictors, Elicitors, and Concomitants Of Social Blushing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (2), 254-262.

Lee, D. Y., Zingle, H. F., Patterson, H. G., Ivey, A. E. ve Haase, R. F. (1976). Development and validation of a microcounseling skill discrimination scale. Journal of Counseling Psychology, 23(5), 468-472.

Lee, R. M., Robbins, S. B. (1995). Measuring Belongingness: The Social Connectedness and The Social Assurance Scales. *Journal of Counseling Psychology*, 42(2), 232.

Leitenberg, H., Yost L.W.ve Caroll-Wilson, M. (1986). Negative Cognitive Errors in Children: Questionnaire Development, Normative Data, and Comparisons Between With and Without Self-Reported Symptoms Of Depression, Low Selfesteem, and Evaluation Anxiety. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 54(4):528-536.

Lemmens JS, Valkenburg PM, Peter J. (2009). Development and validation of a game addiction scale for adolescents. *Media Psychology*, 12(Suppl.1):77-95.

Lent, R. W., Hill, C. E. & Hoffman, M. A. (2003). Development and validation of the Counselor Activity Self-efficacy Scales. ournal of Counseling Psychology, 50, 97-108.

Levenson, M., Kiehl, K. ve Fitzpatrick, C. (1995). Assessing Psychopathic Attitudes In A Noninstitutionalized Population. Journal of Personality and Social Psychology; 68, 151-8

Liebenberg, L., Ungar, M. ve LeBlanc, J. C. (2013). The CYRM-12: A brief measure of resilience. Canadian Journal of Public Health, 104(2), 131-135.

Lipovsky, J.A., Finch, A.J., Betler, R.W. (1989). "Assessment of Depression in Adolescent: Objective and Projective Measures", Journal of Personality Assessment, ,53 (3), 449-458.

Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., Norman, S. M. (2007). Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship With Performance and Satisfaction. *Personnel Psychology*, 60, 541-572.

Luyckx, K., Schwartz, S. J., Berzonsky, M. D., Soenens, B., Vansteenkiste, M., S Smits, I. Goossens, L. (2008). Capturing Ruminative Exploration: Extending The Four-Dimensional Model Of Identity Formation In Late Adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42 (1), 58–82.

Maddi, S. R., & Khoshaba, D. M. (2001). Personal Views Survey (3rd ed. Revised). Newport Beach, CA: The Hardiness Institute.

Mammadova, A. (2016). Çocuk Cezaevindeki Ergenlerle Ailesiyle Birlikte Kalan Ergenlerin Yaşam Doyumu ile Umutsuzluk ve Öğrenilmiş Güçlülük Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Martin, R., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J. ve Weir, K. (2003). Individual Differences In Uses Of Humor and Their Relation To Psychological Wellbeing: Development Of The Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37, 48-75.

Maslach C, Jakson SE. The Measurement of Experienced Burnout. *J Occıp Behav,* s.99–113, 1981.

Maslach, C., Jackson, S.E. (1986).Maslach Burnout Inventory.Press Palo Alto;CA.

Mavili, A., Kesen, N.F., Daşbaş, S. (2014). Aile Aidiyeti Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33), 29-45.

Mazer, J. P. (2012). Development and Validation Of The Student Interest and Engagement Scales. *Communication Methods and Measures*, 6(2), 99-125.

McClowry, S. G. (1995). The Development Of The School-Age Temperament İnventory. *Merrill-Palmer Quarterly*, 8, 271-285.

McHugh, R. K. ve Otto, M. W. (2012). Refining the Measurement of Distress Intolerance. *Behavior Therapy*, 43, 641-651.

McHugh, R. K., Otto, M. W. (2012). Refining the measurement of distress intolerance. Behavior therapy, 43(3), 641-651.

McWhirter, E.H. & McWhirter, B.T. (2008). Adolescent future expectations of work, education family and community. Youth & Society. Volume 40, Number 2, 182-202.

McWhirter E.H., McWhirter B.T., (2008). Adolescent Future Expectations of Work, Education, Family, and Community Development of a New Measure. *Youth Society*, 40(2), 182-202.

Mehmetali, S. (2014). Batı Trakya Örnekleminde Okul Öncesi ve Anaokulu Davranış Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Edirne.

Melanlıoğlu, D. (2013). Ortaokul Öğrencileri İçin Dinleme Kaygısı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 851-876.

Menteş, A (2016). Anti-Sosyal Eğilimlerin Yordayıcısı Olarak Sosyal Destek ve Sosyo Demografik Değişkenler. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Merrell, K. W. (2003) Preschool and Kindergarten Behavior scales, Second Edition, Austin TX: PRO-ED .

Mert, A. (2014). Sistemik Aile Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Değerler, Algılanan Sosyal Destek ve Çift Uyumuna Etkisi, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya.

Mete, C. (2017). İzmir'de Yaşayan Roman Ergenlerin Psikolojik Sağlamlıklarının Algılanan Sosyal Destek, Mizah Kullanımı ve Sosyal Bağlılık Düzeylerine Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Meydan, M. (2010). Psikolojik Danışman Adaylarının İçerik Yansıtma ve Duygu Yansıtma Becerilerine İlişkin Yeterlik Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Miles, M. S., Funk, S. G., Carlson, J.(1993). Parental Stressor Scale: Neonatal Intensive Care Unit. Ped. Nurs, 42 (3): 148-152.

Minör, S. W., White, H., Owings, E. P. (1989). "Hemisferic Asymetries in Interpreting Forms. Colors in Ambigous Patterns", Brain Cogn, 9 (1), 123-135.

Mittal, B. ve Balasubramanian, S. K. (1987). Testing the dimensionality of the self-consciousness scale. *Journal of Personality Assessment,* 51(1), 53- 68.

Morsünbül, Ü. (2011). Ergenlikte Özerkliğin ve Kimlik Biçimlenmesinin Öznel İyi Oluş Üzerindeki Etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.

Morsünbül, Ü. (2011). Ergenlikte Özerkliğin ve Kimlik Biçimlenmesinin Öznel İyi Oluş Üzerindeki Etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Morsünbül, Ü.(2014). Hızlı Büyük Beşli Kişilik Testi Türkçe Versiyonu Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 27(4), 316-322.

Moss-Morris, R., Weinman, J., Petrie, K., Horne, R., Cameron, L., Buick, D. (2002). The Revised Illness Perception Questionnaire (IPQ-R). *Psychology and Health*, 17(1), 1-16.

Muise, A., Christofides, E., Desmarais, S. (2009). More Information Than You Ever Wanted: Does Facebook Bring Out The Green-Eyed Monster Of jealousy?. *CyberPsychology & Behavior*, 12(4), 441-444.

Murray, A.H. (1938). Explorations in Personality, New York, Oxford Üniversity Pres.

Murray, A.H.ve Harvard Psikoloji Kliniği Eğitmenleri, Tematik Algı Testi, Kullanım Klavuzu, Harvard University Press.

Mülazımoğlu Ballı, Ö., Aşçı, H. (2006). "Sosyal Fizik Kaygı Envanteri"nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. Of Sport Sciences*, 17 (1), 11-19.

Mynard, H., Joseph, S. (2000). Development of The Multidimensional Peer- Victimization Scale. *Aggressive Behavior*. 26 (2), 169-178.

Nane, A. (2013). Öğretmenlerin Tükenmişliği İle Yöneticileri İçin Algıladıkları Liderlik Davranışları Arasındaki İlişki Düzeyi Üzerine Bir Araştırma Uygulaması: Mersin İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

Neff, K. D. (2003). The Development and Validation of A Scale to Measure SelfCompassion. *Self and Identity.* 2 (3), 223-250.

Neuliep, James W. , James C. McCroskey. 1997. The Development of a U.S. and Generalized Ethnocentrism Scale. Communication Research Reports. c. 14. s. 4: 385-398.

Nolan, L. J., Halperin, L. B., Geliebter, A. (2010) Emotional Appetite Questionnaire. Construct Validity and Relationship With BMI. Appetite, 54:314–319.

Noyan, C. O., Enez-Darçın, A., Nurmedov, S., Yılmaz, O. ve Dilbaz, N. (2015). Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeğinin Kısa Formunun Üniversite Öğrencilerinde Türkçe Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16, 73-81.

Ocak, S. (2008). Öğretmenlerin Duygusal Taciz (Mobbing)'e İlişkin Algıları (Edirne İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Okci, B. (2017). Cinsel Yönelimin Bağlanma Stilleri, Cinsel Doyum ve Psikopatoloji Yönünden Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Onat 0., Otrar, M. (2010). Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 123-143.

Onatır, M. (2008). Öğretmenlerde Özgecilik ile Değer Tercihleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Or, R. (2013). Yaşlıya Bakım Veren Aile Bireylerinin Bakım Verme Yükü ve Bakım Verenin İyilik Hali, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Pamukkale.

Oral, G. (2004). Ergenlikte Mizah Ölçeği. Eğitim *ve Bilim Dergisi*, 29(133), 20-27.

Oral M. The Relationship Between Dimensions of Perfectionism, Stressful Life Events and Depressive Symptoms in University Students: A Test of Diathesis-stress Model of Depression. Unpublished Master's Thesis, Middle East Technical University, School of Social Sciences, Ankara:1999.

Oral, T. (2012). Ergenlerde Kimlik Statülerinin Başarı Amaç Yönelimlerini Yordamadaki Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Pamukkale.

Orhan, B., Kan, A. (2018). Toprak Sahiplerinin Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 94-102.

Oruçlular, Y. (2013). Vücut algısının aracı rolü üzerinden özerk-ilişkisel benlik özellikleri ve yeme tutumu ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Oskay, G. (1998) Genişletilmiş Objektif Ego Kimlik Statüsü Ölçeğinin (Extended Objective Measure of Measure of Ego Identity Status) Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 2, 9, 17–24.

Otrar, M. ve Argın, F. S. (2015). Öğrencilerin Sosyal Medyaya İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 4(1), 391-403.

Ottenbreit ND, Dobson KS. (2004). Avoidance and Depression: The Construction Of the Cognitive-Behavioral Scale. *Behav Res Ther*, 42:293-313.

Oymak, Y. (2017). Psikolojik İyi Oluş İle İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öksüz, Y. (1997). Duyguların Açılması Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Özerklik Düzeyine Etkisi. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Öner, N. (2012). Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Özalp Türetgen, I. ve Cesur, S. (2004). The adaptation study of Turkish version of the Revised Self-Monitoring Scale. Poster sunumu, XIII. Ulusal Psikoloji Kongresi. İstanbul, Türkiye.

Türetgen, İ.Ö., & Cesur, S. (2006). Gözden geçirilmiş kendini ayarlama ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. Türk Psikoloji Yazıları, 9(17), 1-17.

Özbaş, E. (2010). Üstün ve Normal Zekâ Düzeylerine Sahip 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Ebeveyn Kabul Ret Düzeyleri ve Algılarıyla Empati Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, İstanbul.

Özbay Y, Yazıcı H, Palancı M, Koç M.(1999). Yardım Arama Tutum Ölçeği: Geçerlik ve 76 güvenirlik çalışması. V. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. Ankara.

Özbey, S. (2009). Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği"nin (PKBS-2) Geçerlik Güvenirlik Çalışması ve Destekleyici Eğitim Programının Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özcan, K. (2009). Yetişkin Bireylerin Algılanan Duygusal İstismar Düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.

Özcan, Ö. (2016). Evlilik Uyumu ile Tolerans Düzeyi Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.

Özcan, Z. Ç. (2007). Sınıf Öğretmenlerinin Derslerinde Biliş Üstü Beceri Geliştiren Stratejileri Kullanma. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özdel, K., Yalçınkaya Alkar, Ö., Taymur, İ., Türkçapar, M. H., Zamkı, E. Sargın, A. E. (2012). Rahatsızlığa Dayanma Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 52-58.

Özdemir, H. (2018). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklarda Duygu Regülasyonu, Empati ve Olumlu Sosyal Davranış İlişkisinin Araştırılması. Uzmanlık Tezi, Marmara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dalı, İstanbul.

Özdemir, H. E. (2017). Bir Grup Üniversite Öğrencisinde Bağlanma Stilleri ile Narsisizm Arasındaki İlişki: Reddedilme Duyarlılığının Aracı Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Özdemir, M. (2017). Travma Yaşantısına Sahip Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Arama Davranışlarıyla İlişkili Faktörler, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Trabzon.

Özdemir, M., Gören, S. Ç. (2015). Politik Beceri Envanterinin Eğitim Örgütlerinde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 21(4), 521-536.

Özdoğan, A. Ç. (2017). Ergenlerde Reaktif-Proaktif Saldırganlık ile Ebeveyn Duygusal Erişilebilirliği: Duygu Düzenleme Güçlüğünün Aracı Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Özel, M. (2009). Ergenlerin Denetim Odaklarına ve Algıladıkları Ebeveyn Çocuk Yetiştirme Tutumuna Göre Karar Verme Biçimlerinin İncelenmesi: Darıca İlçesi Örneği. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Özen, Y. (2009). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Yordayıcılarının İncelenmesi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

Özen, Y. (2013). Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, 343-357.

Özer, A.K. (1994). Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçekleri Ön Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 26-35.

Özer, A.K. (1994). Rorschach: Bütünleyici " Exner" Sistemi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Özer, M. (2011). Suçluluk-Utanç, Bağlanma, Algılanan Ebeveynlik (Anne) Tarzı ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu/Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özer, Ö. (2014). Çokkültürlü Psikolojik Danışma Yeterlikleri Ölçeğinin Geliştirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat.

Özışık Eyüboğlu, S. (2009). Depresif Yakınmaları Olan Hastaların Depresyon ve Ölüm Kaygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Özkan, M., Çakır, Ç. (2017). Dağıtılmış Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi*. International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8 (30), 1629-1660.

Özkırış, A. (2011). Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda İçgörü ve Duygu Dışavurum ile İlişkisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uzmanlık Tezi, Tıp Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Eskişehir.

Özkurt, E. (2013). İlkokul Sınıf Öğretmenleri ve Yöneticilerinin Karar Verme Stratejileri ve Empatik Becerileri Arasındaki İlişki (Kadıköy İlçesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Özlü, A. (2007). Şizofreni Hastalarına Bakım Verenlerde Yük ve Travma Sonrası Gelişim ile İlgili Özellikler. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Anabilim Dalı, Kocaeli.

Özmen, A. (2017). Okul Yöneticilerinin Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin İş Motivasyonları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Öztürk, A. (2014). Yüz Kızarması Eğilim Ölçeği'nin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. E-Journal of New World Sciences Academy. 9(4), 403-418.

Öztürk, A., Akın, S. ve Durna, Z. (2017). Üniversite Öğrencilerinde İntihara Yönelik Damgalama Ölçeği (İYDÖ)'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(2), 102-109.

Öztürk, P., Kındap, Y. (2011). Lezbiyenlerde İçselleştirilmiş Homofobi Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 24-35.

Öztürker, B. (2014). 6 yaş Çocuklarının Olumlu Sosyal Davranışları ile Anne ve Öğretmen Özgeciliği Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Özütek, Z. S. (2005). Şizofrenide Aile ve Hasta Arasındaki Etkileşimin Hastalık Belirtileri ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş., Deniz, M.E. (2011). Bilinçli Farkındalık Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 224-235.

Pachana, N. A., Byrne, G. J., Siddle, H., Koloski, N., Harley, E. ve Arnold, E. (2007). Development and Validation Of The Geriatric Anxiety Inventory. *International Psychogeriatrics*, 19 (1), 103-114.

Pamukçu, B. , Demir, A. (2013). Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Ölçeği Türkçe Formu'nun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5 (40), 212-221.

Pargament, K. I., Koenig, H. G., Perez, L. M. (2000). The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of The RCOPE. Journal of Clinical Psychology. 56, 519–543.

Paulson, I. (1978). Projective Identification In Family Interaction: A Metodological study. Doktora Tezi, University of Southern California, California.

Pawlikowski, M., Altstötter-Gleich, C., Brand, M. (2013). Validation andPsychometric Properties Of A Short Version Of Young's Internet Addiction Test. *Comput Human Behav*, 29(3), 1212-1223.

Pehlivan, R. (2017). Erken Evlenen ve Çocuk Sahibi Olan Ergen ve Beliren Yetişkinlerin Kimlik Statülerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, Ankara.

Petrides, K. V., Furnham, A. (2001). Trait Emotional Intelligence: Psychometric Investigation With Reference To Established Trait Taxonomies. *European Journal of Personality*, 15 (6), 425-448.

Pfohl, B., Blum, N., John, D. S., Mccormick, B., Allen, J., and Black, D. W. (2009). Reliability and Validity of the Borderline Evaluation of Severity over Time (Best): A SelfRated Scale to Measure Severity and Change in Persons With Borderline Personality Disorder. Journal of Personality Disorders, 23(3), 281-293.

Pines, A.M. ve Aronson, E. (1988). Career burnout: Causes and cures. New York: Free Press.

Plotnik, R. (2009). Psikoloji'ye Giriş, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Polat, İ. (2013). Ortaöğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Çokkültürlü Yeterlik Algıları (Van İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı, Van.

Polat, M. (2015). Yöneticilerin Açık Liderlik Özellikleri ve Sosyal Ağları Benimseme Durumlarının Örgütsel Belirsizlik Üzerindeki etkileri: Fırat Üniversitesi Örneği. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Eko. Anabilim Dalı, Elazığ.

Polat, M., Arabacı, İ. B. (2016). Açık Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 79-96.

Pommier, E. A. (2011). The Compassion Scale. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, 72, 1174.

Portes, P. R., Lehman, A. J., & Brown, J. H. (1999). The Child Adjustment Inventory: Assessing transition in child divorce adjustment. Journal of Divorce & Remarriage, 30(1-2), 37-45.

Poyraz, M. (2007). Babaların Babalık Rolünü Algılamalarıyla Kendi Ebeveynlerinin Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Pirim, B., (2002). "Yeme Bozuklukları İle Öfke Tarzı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Rabin, A.L. (1986). Concerning Projective Techniques, Rabin, A.I., (Ed.)., Projective Techniques for Adolescent and Children, (3-11), New York: Springer Publishing Company.

Randolph, J. J., Crawford, L. M. (2013). Factorial Validity and Reliability Of The Sense Of Community In Online Courses Scale. *Journal of Interactive Online Learning*, 12(2), 53-69.

Ravens-Sieberer, U., Bullinger, M. (1998). Assessing Health-Related Quality Of Life In Chronically Ill Children With The German KINDL: First Psychometric and Content Analytical Results. *Quality of life research*, 7(5), 399-407.

Rengi, Ö. (2014). Sınıf Öğretmenlerinin Kültürel Farklılık Algıları ve Kültürlerarası Duyarlılıkları. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Kocaeli.

Roman, P. (2001). Contribution Des Methodes Projectives a la Clinique de l' Hyperactivite Infantile", Menechal, J., (Ed.), L'hyperactivite Infantile, (233-250), Paris: Dunod.

Rubin, S. S., Bar Nadav, O., Malkinson, R., Koren, D., Goffer-Shnarch, M., Michaeli, E. (2009).The Two-Track Model of Bereavement Questionnaire (TTBQ): Development and Validation Of A Relational Measure. *Death Studies,* 33:305–33.

Rugancı, R.N. ve Gençöz, T. (2010). Psychometric Properties Of A Turkish Version Of The Difficulties In Emotion Regulation Scale. *Journal of Clinical Psychology*, 66(4), 442-455.

Rusbult, C. E., Martz, J. M. ve Agnew, C. R. (1998). The investment model scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5, 357-391.

Rorschach, H. (1969). Psychodiagnostics: A Diagnostic Test Based on Perception,7th ed., New York: Grime and Stratton.

Ryan, R. M., Frederick C. (1997). On Energy, Personality and Health: Subjective Vitality As A Dynamic Reflection Of Well-Being. *Journal of Personality*, 65, 529–565.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is Everything, or is it? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081.

Sadedemir, H. (2016). Evli Olan ve Olmayan Bireylerde Karar Verme Stratejisinin Psikolojik Dayanıklılık Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Bilim Dalı, İstanbul.

Sakarya, S. (2008). Alkolik Babaların Yetişkin Çocukları: Psikolojik Sağlıkları, Kendi ve Annelerinin Stresle Başaçıkma ve Yakın İlişki Kurma Tarzları. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Salım, E. (2018). Oryantiring Sporcularında Problem Çözme Becerisi ve Hedef Bağlılığının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Anabilim Dalı, Muğla.

Samsa Yetik, S. (2011). Çevrimiçi Öz Düzenleyici Öğrenme Ortamında Farklı Denetim Odaklarına Göre Sunulan Metabilişsel Rehberliğin Öğretmen Adaylarının Öz Düzenleme Becerilerine ve Öz Yeterlik Algılarına Etkisi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

Samurçay, N. (1983). Projektif Psikoloji ve Psikoanalitik Yaklaşım, Teksir Edilmiş Ders Notları içinde (19-52), Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.

Sancaktar, N. (2016). Yeni Evlenen ve Uzun Süredir Evli Olan Çiftlerin Evlilikte Problem Çözme Becerisi Düzeylerinin Öznel İyi Oluş ve Evlilik Doyumu Düzeyleri İle İlişkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Santanello, N. C., Hartmaier, S. L. (1995). Validation Of A New Quality of Life Questionnaire for Acute Migraine Headache. *Headache*, 35: 330-7.

Sapmaz, F. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Uyumlu ve Uyumsuz Mükemmeliyetçilik Özelliklerinin Psikolojik Belirti Düzeyleri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Sargın, A. E., Özdel, K., Utku, Ç., Kuru, E., Yalçınkaya-Alkar, Ö., Türkçapar, M. H. (2012). Sıkıntıya Dayanma Ölçeği: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 152-161.

Sarı, E. (2010). Çok Alanlı Kararlılık Ölçeğini Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 101-114.

Sarı, K. (2016). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Sevgilerinin ve Mesleki Benlik Saygılarının Profesyonellik Değişkenleri Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü / İlköğretim Anabilim Dalı, Konya.

Sarıçam, H., Akın, A. (2013). Affedicilik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi,* 19, 37-46.

Sarıçam, H., Akın, A., Gediksiz, E. ve Akın, Ü. (2012). Alçakgönüllülük Ölçeğinin Türkçe Formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması, Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 2(2), 168-188.

Sarıçam, H., Akın, A., Gediksiz, E., Akın, Ü. (2013). Affedicilik Ölçeğinin Türkçe Formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1), 37-46.

Sarmusak, D. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ve Algıladıkları Öğretmen Tutumlarının Öğrencilerin Ahlakî Değer Yargılarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Savaşır, I. (2004). Psikolojik Değerlendirme, Öztürk, O.M.,(Ed.), Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, 10.Bs., içinde (149), Ankara: Feryal Matbaası.

Savaşır, I. ve Şahin. N. H. (1997). Bilişsel- Davranışçı Terapilerde Değerlendirme: Sık Kullanılan Ölçekler. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 9, 79,81.

Savran, A. (2012). Anesteziyoloji Çalışanlarında Tükenmişlik Düzeyleri. Uzmanlık Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Anesteziyoloji ve Reanimasyon Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

Schaufeli, W.B., Taris, T.W., Bakker, A. (2006). Dr. Jekyll and Mr. Hide: On The Differences Between Work Engagement and Workaholism. In R. Burke (Ed.): *Research Companion To Working Time and Work Eddiction (*pp. 193-217). Edward Elgar: Northampton, MA.

Schmidt, N. B., Richey, J. A., Fitzpatrick, K. K. (2006). Discomfort Intolerance: Development Of A Construct And Measure Relevant To Panic Disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 20, 263–280.

Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R. and Benet-Martinez, V. (2007). The geographic distribution of big fi ve personality traits: Patterns and profiles of human selfdescription across 56 nations. Journal of Cross-Cultural Psychology, 38(2), 173-212.

Scraw, G. and Dennison, R.S.(1994). Assessing Metacognitive Awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19, 460-475.

Selçuk, E., Günaydın, G., Sümer, N., & Uysal, A. (2005). Yetişkin Bağlanma Boyutları İçin Yeni Bir Ölçüm: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II"nin Türk Örnekleminde Psikometrik Açıdan Değerlendirilmesi. Türk Psikoloji Yazıları, 8(16), 1-11.

Sepetci, C. (2010). Okul Yöneticilerinin Mizah Tarzlarının Betimlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat.

Serdaroğlı, İ. C. (2012). İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Kişilerarası İlişki Boyutları ile Fen Ders Başarıları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Giresun.

Serper Yıldız, Z. (2016). Kanser Hastalarında Travma Sonrası Stres Belirtileri, Travma sonrası Gelişim ve Kendini Açma. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Sertelin Mercan, Ç. (2007). Bilişsel Davranışçı Yaklaşımla Bütünleştirilmiş Sosyal Beceri Eğitiminin Ergenlerin Sosyal kaygı düzeyine etkisi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı, İstanbul.

Sevim, C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Problemli İnternet Kullanımı İle Üstbilişler Arasındaki İlişkide Düşünce Kontrol Stratejilerinin Aracı Rolünün İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Sezen, Ö. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Perspektifleri İle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Sezgin, N., Baştuğ, G., Yargıcı, S., Yılmaz, B. (2014). Wechsler Yetişkinler İçin Zekâ Ölçeği Gözden Geçirilmiş Formu (WAIS-R) Türkiye Standardizasyonu: Ön Çalışma 1, Ankara Üniversitesi Dil ve 188 ELİF GÜNERİ ZEKÂ TESTLERİ 189 Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi; 54, 1: 451-48.

Sezgin Doğan, E. (2012). İkinci Trimester ve Üçüncü Trimester Gebelerde Cinsel İşlevler ve İlişki Boyutlarının Değerlendirilmesi. Uzamanlık Tezi, Sağlık Bakanlığı, İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Has. Eğt. ve Arş. Hastanesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İstanbul.

Shıkholeslami, P. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Yılmazlık ve Alçak Gönüllülük Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Ankara.

Saeighi Momeghani, S. (2017). Türkiye ve İran'daki Üniversite Öğrencilerinin Affetme, Tolerans ve Mutluluk Düzeylerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.

Shields, A., Cicchetti, D. (1997). Emotion Regulation Among School-Age Children: The Development and Validation Of A New Criterion Q-Sort Scale. *Developmental Psychology*, 33(6), 906.

Silvera, D. H., Martinussen, M., & Dahl, T. I. (2001). The Tromso Social Intelligence Scale, A Self-Report Measure Of Social Intelligence. *Scandinavian Journal of Psychology*, 42, 313-31.

Simons, J. S., Gaher, R. M. (2005). The Distress Tolerance Scale: Development and Validation Of A Self-Report Measure. *Motivation and Emotion*, 29, 83-102.

Sinanoğlu, Ü.D. (2021). Bir Ölçek Geliştirme Çalışması: Covıd-19 Pandemisi Psikososyal Etkilenme Ölçeği. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Sinanoğlu, Ü.D., Yöyen, E. (2022). Psychiatry and Clinical Psychopharmacology 2022;32(1):72-79.

Sis, A. (2010). Menopoz dönemindeki kadınların menopozal yakınmalarının evlilik uyumuna etkisinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Erzurum.

Slaney, R. B., Mobley, M., Trippi, J., Ashby, J. , Johnson, D. G. (1996). "The Almost Perfect Scale-Revised" Unpublished Manuscript. The Pennsylvania State University.

Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., Jennifer Bernard, J. (2008). The Brief Resilience Scale: Assessing The Ability To Bounce Back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15, 194–200.

Snell, W. E., Schicke, M. and Arbeiter, T. (2002). The Multidimensional Relationship Questionnaire: Psychological dispositions associated with intimate relations. W. E. Snell, Jr. (Ed.), New Directions in The Psychology of Intimate Relations: Research and Theory, Cape Girardeau, MO: Snell Publications.

Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., Sigmon, S. T., et al. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individualdifferences measure of hope. Journal of Personality and Social Psychology, 60(4), 570-585.

Soğukpınar, E. (2014). Rehber Öğretmenlerin Benlik Saygısı ile Mesleki Benlik Saygısı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya.

Soydaş Yeşilyurt, D. (2016). Ameliyat Öncesi Video ile Yapılan Bilgilendirmenin Hastaların Kaygı ve Memnuniyetine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Edirne.

Soyer, M. (2004). Toplumsal İlgi Ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(21), 29-34.

Soygür, H., Aybaş, M., Hınçal, G., Aydemir, Ç. (2000). Şizofreni Hastaları İçin Yaşam Niteliği Ölçeği: Güvenirlik ve Yapısal Geçerlik Çalışması. *Düşünen Adam Dergisi*, 13 (4), 204-210.

Soylu, B. (2010). Psikolojik ve Sosyal Dışlanma ile Sosyal Reddedilme Kavramları Arasındaki Farklılıkların Saldırganlık Temelinde İncelenmesi: Cinsiyet, Bağışlayıcı Kişilik ve Negatif Duygulanımın Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstititüsü, Ankara.

Soysal, E. (2017). Evli Bireylerin Erken Dönem Uyumsuz Şemaları, İlişkilerde Bilişsel Çarpıtmaları ve Yüklemelerinin Evlilik Uyumunu Yordaması. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Sönmez, O. (2016). Adana İli 12-16 Yaş Öğrencilerde Sosyal Fobi Görülme Yaygınlığı ve Etkileyen Faktörler. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Adana.

Spanier, G. B. (1976) Measuring Diyadic Adjusment: A New Scale For Assesting The Quality Of Marriage And The Aimilar Dyads. *Journal of Marriage and Family*, 38, 15-28.

Spielberger, C. D., Jacobs, G., Russell, S., Crane, R. S. (1983). Assessment of anger: The state-trait anger scale. *Advances in Personality Assessment*, 2:159-187.

Sprecher, S. (1994). Two Sides To The Breakup Of Dating Relationships*. Personal Relationships,* 1, 199-222.

Sprecher, S., Fehr, B. (2005). Compassionate Love For Close Others and Humanity. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 629- 652.

Stamm, B. H. (2005). The Pro-QOL Manual: The Professional Quality of Life Scale: Compassion Satisfaction, Burnout & Compassion Fatigue/Secondary Trauma Scales. Baltimore, MD: Sidran Press.

Steffens, N. K., Haslam, S. A., Reicher, S. D., Platow, M. J., Fransen, K., Yang, J., Ryan, M. K., Jetten, J., Peters, K., Boen, F. (2014). Leadership As Social Identity Management: Introducing The Identity Leadership Inventory (ILI) To Assess and Validate A Four- Dimensional Model. *The Leadership Quarterly*, 25, 1001-1024.

Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. Kaler, M. (2006). The Meaning In Life Questionnaire: Assessing The Presence Of and Search For Meaning In Life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80-93.

Stein, JS., Book, E.H. (2003). Duygusal Zekâve Başarının Sırrı, Özgür Yayınları, İstanbul.

Steinberg, L., Silverberg, S. B. (1986). The Vicissitudes of Autonomy in Early Adolescence. *Child Development*, 57, 841- 851.

Stulhofer, A., Graham, C.A., Bozicevic, I., Kufrin, K., Ajdukovic, A. (2009). An Assessment of HIV/STI Vulnerability and Related Sexual Risk-Taking In A Nationally Representative Sample Of Young Croatian Adults. *Archives of Sexual Behavior*, 38, 209-225.

Sumbas, E. (2016). Ergenlerin Yetişkinleri Algılamalarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya.

Sunal, A. B., Doğan, Ö. A., Özen, A. (2013). Ayrılık Nedenleri Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 50-60.

Sümer, N., & Anafarta Şendağ, M. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. Türk Psikoloji Dergisi, 24(63), 86-101.

Sümer, N., Güngör, D. (1999). Yetişkin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örneklemi Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14 (43), 71 – 106.

Sümer, N., Lajunen, T. ve Özkan, T. (2005). Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement. In Underwood, G. (Eds.). Traffic and Transport Psychology, (Chapter 18). USA: Elsevier Ltd.

Sürücü, Ş. (2013). Üstün Yeteneklilerin Psikolojik Belirtileri, Stres Kaynakları ve Stres Karşısındaki Tepkileri. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tokat.

Szymanski, D. M., Chung, Y. B. (2002). Internalized Homophobia In Lesbians. *Journal of Lesbian Studies*, 7(1), 115-125.

Şahin, M. (2013). Affedicilik İle Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sakarya.

Şahin, N.H., Şahin, N. (1992). Adolescent Guilt, Shame and Depression in Relation To Sociotropy and Autonomy. *The World Congress of Cognitive Therapy*, Toronto.

Şahin, NH., Durak, A. ve Yasak, Y. (1994). "Kişilerarası İlişkiler Ölçeği Geçerlik Güvenirlik Çalışması," 8. Ulusal Psikoloji Kongresi, İzmir.

Şahinler, M., Yöyen, E. (2021). Siyasi Parti Tarafgirliği ve Şiddet, Akademisyen Kitabevi A.Ş., Ankara. syf:128.

Şahinler, M., Yöyen, E. (2021). Siyasi Parti Tarafgirliği ve Şiddet, Akademisyen Kitabevi A.Ş., Ankara. syf:57-66.

Şanal, A. M. (2011). Çok Sesli Koroda Şarkı Söylemenin Psikolojik ve Fizyolojik Etkileri. Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Şemin, R. (1972). Zekânın Değerlendirilmesi: Binet-Stanford Testlerinin İstanbul Çocuklarına Standartlanması, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Şen, A. S. (2015). Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Gelecek Beklentileri ve Madde Bağımlılığından Korunma Öz-Yeterliği Arasındaki Yordayıcı İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.

Şen, H. G. (2016). Bipolar Bozukluk, Obsesif Kompulsif Bozukluk, Bipolar Bozukluk ve Obsesif Kompulsif Bozukluk Eştanılı Hastalar: Klinik Özellikler, Kişilik ve Mizaç Özelliklerinin Karşılaştırılması. Uzmanlık Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ruh ve Sinir Hastalıkları Anabilim Dalı, Aydın.

Şen, S. N. (2016). Okul Öncesi Eğitimi Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri, Empati Kurma Becerileri ve Mesleki Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Çanakkale.

Şenel, E., Yıldız, M. (2016). Hedef Bağlılığı Ölçeği: Türkçe Uyarlaması, Beden Eğitimi ve Spor Alanında Öğrenim Gören Öğrencilerde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 58-65.

Şentürk, E. (2017). İstanbul'da Özel Bir Lisede Öğrencilerin Atılganlık Düzeyi ile Öfke Düzeyi ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tabak, A., Tolga, T., Serkan, Ç., Polat, M. (2012). Otantik Liderlik Ölçeği: Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması. *İş Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(4), 89–106.

Tahincioğlu, C. (2016). Otizmli Çocuğu Olan Annelerde Anksiyete Düzeylerinin Tükenmişlik ile İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tanhan, F. ve Çam, Z. (2009). Öğretmenlere yönelik yıldırma ölçeğinin geliştirilmesi. I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, 1-3 Mayıs 2009, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Tanhan, F. ve Çam, Z. (2009). Öğretmenlere yönelik yıldırma ölçeğinin geçerlik ve güvenirliğinin yeniden belirlenmesi. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(40), 80-97.

Tanhan, F., Kayri, M. (2013). Deprem Sonrası Travma Düzeyini Belirleme Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1013-1025.

Tanyeri, E. (2016). 23 Yaş Ve Üzeri Heteroseksüel ve Homoseksüel Bireylerin Erken Dönem Uyumsuz Şemalarının İlişkilerde Yükleme Tarzları ve Psikolojik Sağlamlık Üzerine Etkisi Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tarhan, S. (2012). Umudun Özyeterlik, Algılanan Sosyal Destek ve Kişilik Özelliklerinden Yordanması. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Taylı, A. (2006). Akran Yardımcılığı Uygulaması Aracılığıyla Lise Öğrencilerinde Kişisel ve Sosyal Sorumluluğun Arttırılması, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Ankara.

Tedeschi, R. G. and Calhoun, L. G. (1996). The Post Traumatic Growth Inventory: Measuring The Positive Legacy of Trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9, 455- 471.

Tekin, Ç. (2012). Cep Telefonu Problemli Kullanım (PU) Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Malatya.

Telef, B. B. (2011, Ekim). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOO): Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Sözel Bildiri, XI. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, İzmir

Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(3), 374-384.

Temel, A. (2017). Yetiştirme Yurtlarında Kalan Ergenlerle Ailesi ile Birlikte Yaşayan Ergenlerde Topluluk Hissi ve Psikolojik Sağlamlık. Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Templer, D. I. (1970). "The construction and validation of a death anxiety scale", The Journal of General Psychology, 82, 165–177.

Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J., & Stewart-Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale (WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes*, 5(1), 50-63.

Terzi, Ş. (2006). Kendini Toparlama Gücü Ölçeği'nin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 77-86.

Tezcan, G. (2015). Çocukluk Döneminde Sosyal Kaygının Gelişiminde Ebeveyn Kabul-Red Algısı: Otomatik Düşüncelerin Aracı Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Thomaes, S., Bushman, B. J., Denissen, J., Stegge, H. and Olthof, T. (2008). Development And Validation Of The Childhood Narcissism Scale, Journal of Personality Assessment, 90, 382– 391.

Tırakoğlu B. (2016). Sigara İçen Kişilerde Sigarayı Bırakmaya Yönelik Niyetin Planlanmış Davranış Teorisine Göre Değerlendirilmesi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Bursa.

Tiftik, N. (2012). Adam Öldürme Eylemi Nedeniyle Hüküm Giymiş Olan Kadınlarda, Çocukluk Örselenme Yaşantılarına Maruz Kalma Düzeyi, Adil Dünya İnancı ve Öfke İfade Tarzları arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Öğrencisi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Togay, A. (2016). Evli bireylerin kendini saklama eğilimi, öfke ifade tarzı ve otantiklikleri arasındaki ilişkiler, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Tok, M., Temel, H. (2014). Beden Dili Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(1), 103-122.

Tok, S. E. (2014). Çocukluk Çağı Anksiyete Bozukluklarında Bilişsel Davranışçı Terapi: Korku Avcısı Programının Etkililiği. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Topaktaş, B. (2015). Adölesanlarda algılanan sosyal desteğin gelecek beklentisi ve ruhsal belirti düzeyleri ile ilişkisi. Uzmanlık Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Tıp Fakültesi / Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Samsun.

Topkaya, N. (2011). Psikolojik Yardım Alma Niyetinin Sosyal Damgalanma, Tedavi Korkusu, Beklenen Yarar, Beklenen Risk ve Tutum Faktörleriyle Modellenmesi. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Topkaya, N. (2011). Psikolojik Yardım Alma Niyetinin Sosyal Damgalanma, Tedavi Korkusu, Beklenen Yarar, Beklenen Risk Ve Tutum Faktörleriyle Modellenmesi, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, İzmir.

Topraktaş, B. (2015). Adölesanlarda Algılanan Sosyal Desteğin Gelecek Beklentisi ve Ruhsal Belirti Düzeyleri ile İlişkisi. Uzmanlık Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Samsun.

Tosun, A., Irak, M. (2008). Üstbiliş Ölçeği-30'un Türkçe Uyarlaması, Geçerliği, Güvenirliği, Kaygı ve Obsesif-Kompülsif Belirtilerle İlişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(1), 67-80.

Totan, T., Yavuz, Y. (2009). Westside Sınav Kaygısı Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 95-109.

Tuğrul, C. (1996). Gençlik Dönemindeki Aile Sorunlarını Değerlendirme Ölçeği: Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(36), 25 – 43.

Tuna, C. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Ebeveynleriyle Olan Bağlanma İlişkisinin İnternet Bağımlılığına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Tuncer M., (2011). Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. Turkish Studies-International Periodical for the Languages, *Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3):1265-1275.

Tuncer M., (2011a). Ergen Gelecek Beklentileri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması. Turkish Studies - International Periodical for the Languages, *Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), 1265-1275.

Tuncer, N. (2017). Bir Grup Üniversite Öğrencisinin Sosyal Anksiyete Düzeylerine Göre Bilinçli Farkındalık ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tunçelli, B. (2008). Sinir Kişilik Bozukluğu Tanısı Almış ve Almamış Kadınların Benlik Saygısı, Öfke, Kendini Ayarlama ve Kaygı Değişkenleri Bakımından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tura, G. (2008). Akran Zorbalığına Maruz Kalmayı Yordayan Özellikler, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Turgut, İ. (2016). Çocuk Sahibi Olan ve Olmayan Evli Kadınların Ayrılma Anksiyetesi ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Tutarel Kışlak, Ş. (1999). İlişkilerde Yükleme Ölçeğinin (İYÖ) Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *3P Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 7(3), 193-199.

Tutarel Kışlak, Ş. (2002). İlişkilerde Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Kriz Dergisi*, 10(1), 37-43.

Türegün, C. A. (2017). Yetişkinlerde Cinsel Doyum ile Suçluluk ve Utanç Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Türk, B. B. (2016). Yetişkinlerde Bağlanma Biçimleri, Kişilik Özellikleri ve Bu Özelliklerin Ruhsal Sorunlarla İlişkisinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Türk, S. (2013). Akademisyenlerin Temel Psikolojik İhtiyaçlarının ve Temel Doyum Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, İstanbul.

Türk, T., Malkoç, A., Onat Kocabıyık, O. (2017). Mutluluk Korkusu Ölçeği Türkçe Formu'nun Psikometrik Özellikleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(1), 1-12.

Türkçapar M. H., Örsel S., Uğurlu M., Sargın E., Turhan M., Akkoyunlu S., Hatıloğlu U., Karakaş G. (2007) Kişilik İnanç Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği. Klinik Psikiyatri Dergisi, 10(4), 177-191.

Uçar, E. (2016). Facebook'ta Duyguları İfade Etme Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 6-23.

Uçar, G. (2015). İş Yerinde Psikolojik Taciz, Akran Zorbalığı ve Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Uğur, D. ve Akgün, S. (2015). Bireysel ve Genel Adil Dünya İnancının Depresyon ile İlişkisi. Ankara Üniversitesi , Sosyal Bilimler Dergisi 6(1).

Uğur, E. (2013). Lise Öğrencilerinin Kişilerarası İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmaları ve Saldırganlık Tepkileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.

Ulu, E. (2007). Lise Öğrencilerinin Kariyer İnanışlarının Bazı Değişkenlere Göre Yordanması. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, İzmir.

Ulu, İ. P., Fışıloğlu, H. (2004). Çocukların Evlilik Çatışmasını Algılaması Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları Dergisi*, 7(14), 61-75.

Ummak, Esra. 2012. Mersin Üniversitesi Öğrencilerinin Eşcinsellere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı. Mersin.

Usta, F. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma ve Umut Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya.

Uysal, M. (2015). Araştırma Özyeterlik Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin Klasik Test Kuramı ve Madde Tepki Kuramına Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı, Ankara.

Uysal, R., Sarıçam, H., Akın, A. (2014). Öznel Zindelik Ölçeği Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 136-146.

Uzun, Ö. (2006). İlköğretim 5.sınıf Öğrencilerinin Okula Yabancılaşma Düzeylerine Etki Eden Sosyo-Demografik Değişkenlerin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Adana.

Ünlü, H. (2011). Okul Öncesi Dönem Çocuklar İçin Yeme Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin Türk Çocuklarına Uyarlanması. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ünlü, V. (2004).Karşı Cinsle Sosyal Yetkinlik Beklentisi Ölçeği. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Üstün, E. (2011). Öğretmen Adaylarının Kültürlerarası Duyarlılık ve Etnikmerkezcilik Düzeylerini Etkileyen Etmenler. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.

Üstün, S. (2011). Tip-I Diyabet Tanısı Almış Çocuklar ile Ailelerinin, Hastalığa Uyum Süreci ve Hastalığı Kabul Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı, İzmir.

Vahip, S., Aydemir, Ö., Akkaya, C., Altınbaş, K., Kora, K., Dikici, D., S., Akdeniz, F., Kalaycı, F., Oral, T., Vahip, I., Alkan, M., Angst, J. (2017). Hipomani Soru Listesi-32-Yenilenmiş Sürümün Türkçe Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi. 28(2), 117-123.

Vahip, S., Kesebir, S., Aklan, M. ve ark. (2005). Affective temperaments in clinicallywell subjects in Turkey:initial psychometric data on the TEMPS-A. J Affect Disord; 85;113-125.

Van Beest, I. ve Williams, K. D. (2006). When inclusion costs and ostracism pays, ostracism still hurts. Journal of Personality and Social Psychology, 91, 918-928.

Van Petegem, S., Beyers, W., Vansteenkiste, M. and Soenens, B. (2011). The Relation Between Autonomy and Identity Formation. Unpublished Research Report. (in press). On the Association Between Adolescent Autonomy and Psychosocial Functioning: Examining Decisional (In) Dependence from a Self-Determination Theory Perspective. Developmental Psychology.

Van Strien, T., Frijters, J. E. R., Bergers,G. P. A. ve Defares, P. B. (1986). The Dutch Eating Behavior Questionnaire (DEBQ) For Assessment Of Restrained, Emotional, and External Eating Behavior. *International Journal of Eating Disorders*, 5(2), 295-315.

Varan, A. (2003), "Relation Between Perceived Parental Acceptance and Intimate Partner Acceptance in Turkey: Does History Repeat Itself?", Ethos, 33 (3), 414-426.

Vermulst A. A., Gerris J. R.M. (2005). QBF: Quick Big Five Personality Test Manual. Leeuwarden, The Netherlands: LDC Publications.

Vessey, JA et al. Psychometric Evaluation of the Child-Adolescent Teasing Scale. Journal of School Health 2008; 78:6.

Wagnild, G. ve Young, H. M. (1993). Development and Psychometric Evaluation of The Resilience Scale. Journal of Nursing Measurement, 1 (2).

Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wensing T. S., Peterson, S. J. (2008). Authentic Leadership: Development and Validation Of A Theory-Based Measure. *Journal of Management*, XXXIV: 1, 89-126.

Weiss D, Marmar C (1997) The impact of Event Scale - Revised. Wilson J, Keane T, editors. Assessing psychological trauma and PTSD. New York: Guilford.

Wells A, Cartwright-Hatton S (2004) A short form of the metacognitions questionnaire: properties of the MCQ 30. *Behav Res Ther*, 42, 385–396.

Wells, A., Davies, M. (1994). The Thought Control Questionnaire: A Measure Of Individual Differences In the Control Of Unwanted Thoughts. *Behaviour Research ve Therapy*, 32, 871-878.

Wood, A., Linley, P., Maltby, J., Baliousis, M. & Joseph, S. (2008). The authentic personality: A theoretical and empirical conceptualization and the development of the authenticity scale. Journal of Counseling Psychology, 55,385–399.

Yaka, B. (2005). Psikolojik danışmanların temel psikolojik danışma becerilerine ilişkin yeterlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.

Yalçın, S. (2013). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri ile Stres, Psikolojik Dayanıklılık ve Akademik İyimserlik Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Yalın Sapmaz, Ş., Özek Erkuran, H., Ergin, D., Öztürk, M., Şen Celasin, N., Karaarslan, D., Köroğlu, E. Aydemir, Ö. (2017). DSM-5 Panik Bozukluk Şiddet Ölçeği Çocuk Formunun Türkçe Geçerlik ve Güvenirliği. *Journal of Mood Disorders*, 7(2), 110-115.

Yaman, B. (2005). Ergenlerde Ayrılma- Bireyleşme ve Psikolojik Uyum Üzerinde Anne-Baba Evlilik İlişkisinin ve Aile ilişkilerinin Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ege üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yaman, K. (2017). Ergenlerde Anne Baba Algısı Uyum Düzeyi ve Problemli İnternet Kullanım İlişkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yardımcı, T.(2015). İmplante Edilebilen Kardiyoverter Defibrilatörlü (ICD) Hastalara Uygulanan Web Tabanlı Eğitimin Şok Anksiyete Düzeyine ve Yaşam Kalitesine Etkisi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği, İzmir.

Yaşar, B. (2011). Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutumlarının Kadın Sağlığı Hemşireliği Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Mersin.

Yavuz, F. K. (2009). Duygusal Şemalar ve Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlilik ve Güvenilirliği. Uzmanlık Tezi, Sağlık Bakanlığı, Ankara Dışkapı Yıldırım Beyazıt Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.

Yavuz, F. K., Türkçapar, M. H., Demirel, B. & Karadere, E. (2011). Üniversite Öğrencileri ve Çalışanları Örnekleminde Leahy Duygusal Şema Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24, 273-282.

Yavuzer, H., İşmen, A.E., Yıldız, S.A., ve arkadaşları, (2006). Öğretmen Özgeciliği Ölçeği: Geliştirme, Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri,* 6 (3), 947-972.

Yazıcı, Ö. F. (2015). Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Mutluluk ve Zindelik Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Trabzon.

Yelpaze, İ. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım alma tutumlarının incelenmesi, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eskişehir.

Yeniada, M. (2015). Politik Gösterilerde Kişilerin Maruz Kaldıkları Şiddetin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Yerlikaya, E. (2003). Mizah Tarzları Ölçeğinin Uygulama Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Yerlikaya, E. (2003). Mizah Tarzları Ölçeğinin Uygulama Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Yesavage JA, Brink TL, Rose TL, Lum O, Huang V, Adey M, Leirer VO. Development and validation of a geria tric depression screening scale: a preliminary report. J Psychiatr Res 1982-1983; 17: 37-49.

Yeşil, A., Ergün, Ü., Amasyalı, C., Er, F., Olgun, N. N. ve Aker, A. T. (2010). Çalışanlar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği Türkçe uyarlaması geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Noropsikiyatri Arşivi, 47(2), 111-117.

Yetim, Ü. (1991). Kişisel Projelerin Organizasyonu ve Örüntüsü Açısından Yaşam Doyumu. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Yıldırım, A. (2015). Lise Öğrencilerindeki Mesleki Kararsızlığın Algılanan Sosyal Destek ve Tercih Edilen Alana Göre İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mevlana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Konya.

Yıldırım, G., Kıdak, L. B. Yurdabakan, İ. (2018). İkincil Travmatik Stres Ölçeği: Bir Uyarlama Çalışması. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 19(1), 45-51.

Yıldırım, G., Sökmen, Y., Taş, Y., Dilekmen, M. (2017). Öğrenci Katılım Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 68-79.

Yıldırım, İ. (2004). Algılanan sosyal destek ölçeğinin revizyonu. Eurasian Journal Of Educational Research, 17, 221-236.

Yıldırım, S. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarı, Akademik Erteleme, Kopya Çekme ve Devamsızlık Durumlarının Yordayıcısı Olarak Sosyal Bağlılık. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Tokat.

Yıldız Akyol, E. (2016). Akademisyenlerde mutluluğun yordayıcıları olarak farkındalık ve stresle başa çıkma tutumları. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara.

Yıldız, E.(2016). Çevrimiçi Ortamlarda Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Topluluk Hissi, Akademik Başarı ve Katılımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, Samsun.

Yıldız, F. H. (2017). Psikolojik Danışmanların Algıladıkları Yıldırma Davranışları, Tükenmişlik Düzeyleri ve Psikolojik Danışmadaki Öz Yeterliliklerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.

Yıldız, H. (2011). Gebelikte Psikososyal Sağlığı Değerlendirme Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 4(1), 63-74.

Yıldız, S. (2015). Eğitim Yöneticilerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri ile Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri.

Yıldıztaşı, M. B.(2017). Politik Beceri İle Örgütsel Tükenmişlik İlişkisinin Ortaokul Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre İncelenmesi (Yalova İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

Yılmaz, B. (2008). Dünyaya İlişkin Varsayımlar Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması: Ön Çalışma. *Türk Psikoloji Yazıları Dergisi,* 11(21), 41-51.

Yılmaz, N. Gençöz, T, Ak, M. Savunma Biçimleri Testi'nin Psikometrik Özellikleri: Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2007;18(3), 244-253.

Yılmaz, S. D. ve Beji, N. K. (2013). Prenatal Bağlanma Envanteri'nin Türkçe'ye Uyarlanması: Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 16(2), 103-109.

Yılmazcan Dipi, D. N. (2009). İlköğretim 1, 2, ve 3. Sınıf Öğrencilerinde Kural Kavramı Gelişiminin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yiğit Günay, E. (2013). Gebelerde Kaygı Düzeyi: "Cambridge Kaygı Ölçeği"nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yoğurtçu, H. (2015). İlkokul Çağındaki Çocuklarda İşeme Disfonksiyonları İle Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir.

Yorulmaz, O., Gençöz, T. (2008). Obsesif-Kompulsif Bozukluk Semptomların Değerlendirilmesinde Kullanılan İstem Dışı Düşünceleri YorumlamaEnvanteri, Obsesif İnanışlar Ölçeği ve Düşünceleri Kontrol Etme Ölçeği'nin Türk Örnekleminde İncelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 1-13.

Yöyen, E. G. (2016). Uluslararası Kişilik Envanteri (IPI) kısa versiyonunun Türkçeye uyarlanması: Güvenilirlik ve geçerlilik analizi. International Journal of Social Sciences and Education Research, 2(4), 1058-1069.

Yukay, M. (2003) İlköğretim Üçüncü Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sosyal Beceri Programının Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yurtal Dinç, F. (1999). Üniversite Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Zabcı, N. (2004). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Kişilik Özelliklerinin Rorschach Testi İle Değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zeyneloğlu, S. (2008). Ankara'da Hemşirelik Öğrenimi Gören üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Zeyneloğlu, S., Terzioğlu, F. (2011). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 40: 409-420.

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. and Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30-41.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR VE EĞİTİMİ

Editörler
Doç. Dr. Hatice Uysal Bayrak - Prof. Dr. Kasım Karataş

nobel

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR VE EĞİTİMİ

Editörler: Doç. Dr. Hatice Uysal Bayrak - Prof. Dr. Kasım Karataş

Yayın No.: 4857
Eğitim No.: 1006
ISBN: 978-625-397-301-8
E-ISBN: 978-625-397-302-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Uysal Bayrak, Hatice., Karataş, Kasım.
Erken Çocukluk Döneminde Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimi / Editörler: Hatice Uysal Bayrak - Kasım Karataş
1. Basım, XVI + 710 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-301-8
E-ISBN: 978-625-397-302-5
1. Erken Çocukluk Dönemi 2. Risk Altındaki Çocuklar 3. Dezavantajlı Çocuklar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **V**

ÖN SÖZ ..... **XV**

1. BÖLÜM
YOKSULLUK VE YOKSULLUĞUN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ **1**
Şeyda Yıldırım - Firdevs Çağlayan Güler

2. BÖLÜM
ELVERİŞSİZ SOSYAL KOŞULLAR VE ORTAMLARDA YAŞAYAN ÇOCUKLAR **27**
Nilay Kaptan - Aysel Çoban

3. BÖLÜM
ÇOCUK İŞÇİLİĞİ, SOKAKTA ÇALIŞTIRILAN VE YAŞAYAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİME ETKİSİ ... **47**
Engin Fırat - Kasım Karataş

4. BÖLÜM
GEZİCİ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUKLAR **69**
Eda Beydili Gürbüz

5. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖÇ VE GÖÇMEN ÇOCUKLAR **83**
Tahir Emre Gencer

6. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SAVAŞ MAĞDURU ÇOCUKLAR **109**
Merve Deniz Pak Güre - Mehmet Başcıllar

7. BÖLÜM
SUÇA MARUZ BIRAKILMIŞ VE TANIK ÇOCUKLAR **129**
Gamze Erükcü Akbaş

8. BÖLÜM
EBEVEYN HÜKÜMLÜLÜĞÜ NEDENİYLE PARÇALANAN AİLEDE ÇOCUK OLMAK: ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE EBEVEYN HÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ **151**
Betül Kübra Doğan Karataş

9. BÖLÜM
PARÇALANMIŞ AİLE ÇOCUKLARI VE EĞİTİMLERİ 167
Sebahat Aydos - Aybüke Yurteri Tiryaki

10. BÖLÜM
KORUNMA GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLAR: KURULUŞ BAKIMINDA OLAN BAKIM TEDBİRLİ ÇOCUKLAR, KORUYUCU AİLE VE EVLAT EDİNME MODELİNDEN YARARLANAN ÇOCUKLAR 193
Gamze Bilir-Seyhan

11. BÖLÜM
ÇOCUK İHMALİ VE İSTİSMARI: TESPİT, BİLDİRİM VE KORUMA SÜRECİNDE EĞİTİMİN ROLÜ 217
Nahide Atabey Doğrucan

12. BÖLÜM
İHMAL VE İSTİSMAR RİSKİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ 243
Nida Altıparmak - Hatice Uysal Bayrak

13. BÖLÜM
DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI OLAN ÇOCUKLAR 257
Merve Gangal

14. BÖLÜM
DUYGU BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR 273
Şengül Pala

15. BÖLÜM
TİK BOZUKLUKLARI OLAN ÇOCUKLAR 297
Şifa Kevser Çakmak

16. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE HASTANEDE YATAN ÇOCUKLAR 315
F. Sabahat Işıktekiner

17. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KRONİK HASTALIKLARI OLAN ÇOCUKLAR 343
Elif Nursel Özmert

18. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE NADİR HASTALIKLAR 361
Aslıhan Aykara

19. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE BEDENSEL ENGELLİ ÇOCUKLAR 379
Melike Tekindal

20. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR 401
Begümhan Yüksel

21. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLAR 427
Banu Altunay

22. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR 467
Şeyda Demir

23. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR 509
Şeyda Demir

24. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİKKAT EKSİKLİĞİ VE
HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR 531
Hidayet Dikici

25. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÜSTÜN YETENEKLİ/ZEKÂLI ÇOCUKLAR 561
Elanur Türkoğlu - Zeynep Kurtulmuş

26. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÇOK ENGELLİ VE
GÖRME-İŞİTME ENGELLİ ÇOCUKLAR 587
Emine Ayyıldız

27. BÖLÜM
ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN EĞİTİMİ 603
Özlem Ersoy - Sibel Güneysu

28. BÖLÜM
TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI VE ÇOCUKLAR 621
Özge Özel

29. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİM ORTAMINDA İKİ DİLLİLİK 639
N. Semra Erkan - Yekta Koşan

30. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİM ORTAMINDA ŞİDDET 659
Merve Şepitci Sarıbaş - Gülümser Gültekin Akduman

31. BÖLÜM
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAPSAYICI EĞİTİM 689
Serkan Demir - Merve Demir

1. Bölüm
YOKSULLUK VE YOKSULLUĞUN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Şeyda Yıldırım - Firdevs Çağlayan Güler

GİRİŞ

Dünya nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı sorunlardan birisi olan yoksulluk, sosyal politika çalışmalarının önemli başlıklarından biridir. Ortaya çıkış nedeni ne olursa olsun kişilerin insanca yaşamasına engel olan, başta ekonomik olmak üzere birçok imkâna erişimi kısıtlayan ya da engelleyen yoksullukla mücadele, tarihin her döneminde toplumları meşgul eden sorunlar arasında üst sıralarda yerini almıştır. Yoksulluk hem az gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin sorunu iken gelişmiş sanayi toplumları da yoksulluk sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, en zengin ile en fakir arasında gittikçe büyüyen uçurum ve artan yoksulluk oranları tüm dünyada huzursuzlukların artmasına neden olmaktadır. Nüfus fazlalığı, ekonomik kaynakların dünya üzerinde adil dağılmamış olması ve buna bağlı bölgesel gelir farklılıkları, eğitim ve istihdam olanaklarının yetersizliği, salgın hastalıklar, savaşlar ve buna bağlı göçler gibi bazı faktörler yoksulluğun nedenleri arasında sayılabilir. Nedeni ne olursa olsun yoksulluk, zamanla girdiği hanelerde kuşaktan kuşağa aktarılan, içinden çıkılması zor bir sarmal hâlini almaktadır. Oscar Lewis, yoksulluk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılan bir yaşam biçimi olduğunu ileri sürmüştür (ASAGEM, 2010; Durgun, 2019). Yoksullukla karşı karşıya kalan gruplar genellikle kadın eksenli tek ebeveynli aileler, çocuklar, etnik gruplar, yaşlılar, geniş aileler, düşük eğitimliler, işsizler ile yoksulluk ve işsizliğin yoğun olduğu bölgelerde yaşayan kişilerdir (Zastrow 2014). Bu çalışmada, bu gruplardan çocuklar üzerine odaklanılacak ve genelde çocuk yoksulluğu ve özelde de erken yaş çocukların yoksulluktan etkilenme biçimleri ve erken yaş çocukların yoksulluktan korunması konuları ele alınacaktır.

eğitim olanakları olmasına rağmen yoksulluk sürecinde ilk gözden çıkarılan harcamalar eğitim ile ilgili harcamalar olmaktadır. Bulunduğu noktadan bir üst basamağa çıkamayan çocuklar da yine geleceğin yoksul bireyleri olarak yoksulluk kısır döngüsünün içerisinde yaşama devam etmek zorundadırlar. Bu noktada yoksullukla mücadele için hem dünyada hem de ülkemizde sosyal hizmet uygulamaları ve sosyal yardım sistemleri geliştirilmeye çalışılsa da bu uygulamaların çoğunluğu, yoksulluğun sonuçlarının yarattığı yetersizlikleri ortadan kaldırmaya yöneliktir. Hâlbuki yoksullukla mücadelenin başlangıç noktası, yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olan faktörler olmalıdır. Burada makro düzeyde hem istihdam ve geliri artırıcı sosyal politikaları geliştirmek gerekirken aynı zamanda da dünya üzerindeki gelir dağılımı adaletsizliği ile de mücadele etmek gerekmektedir. Bunun yanında çocukların da korunma haklarını göz önüne tutarak yoksulluğun yarattığı handikapları en aza indirmek hedeflenmelidir. Yoksulluk, çocukların başta yaşam hakları olmak üzere gelişim, korunma ve katılım gibi Çocuk Hakları Sözleşmesinde ülkelerce taahhüt altına alınan tüm haklarından mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Bu nedenle genelde yoksullukla ve özelde çocuk yoksulluğuyla mücadele etmek için mevcut ihtiyaçları karşılamayı sağlayacak sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin yanı sıra koruyucu ve önleyici sosyal hizmet politika ve programlarının geliştirilmesine ağırlık verilmesi yoksulluğun kalıcı çözümü için gereklidir.

KAYNAKLAR

AÇEV-ERG. *Her Çocuğa Eşit Fırsat: Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitimi Durumu ve Öneriler.* İstanbul: Anne-Çocuk Eğitim Vakfı, Eğitimde Reform Girişimi, 2016.

Adams, R. "Çocuklar, Gençler ve Ailelerle Çalışma." *Sosyal Hizmet: Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* içinde, düzenleyen: Robert Adams, Lena Dominelli ve Malcolm Payne, çeviren Engin Fırat, 393-410. Ankara: Nika Yayıncılık, 2009.

Aral, N., G. Baran, Ş. Bulut, ve S. Çimen. *Çocuk Gelişimi.* İstanbul: Yapa Yayınları: 56, 2001.

ASAGEM. *Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü.* Ankara: Ermat Matbaacılık, 2010.

ASHB. *Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.* 2022. https://www. aile. gov. tr/chgm/uygulamalar/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti/ (Erişildi: Ağustos 28, 2022).

Baran, M., A. Yılmaz, ve M. Yıldırım. "Okul Öncesi Eğitimin Önemi ve Okul Öncesi Eğitim Yapılarındaki Kullanım Gereksinimleri: Diyarbakır huzurevleri Anaokulu Örneği." *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 8 (2007): 27-44.

Baykara, K. "Çocuğun Eğitim Hakkı." *Türkiye'de Çocuk Hakları* içinde, yazan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, 101-118. Ankara: Maya akademi, 2010.

Bradshaw, J., N. Finch, V. Ritakallio, ve C. Skinner. *Child Poverty in Large Families Research Reports.* Bristol: Policy press, 2006.

Brooks-Gunn, J., ve G. J. Duncan. "The Effect of poverty on Children." *The Future of Children* 7, no. 2, 1997: 55-71.

Burd-Sharp, S., P. Guyer, T. Lechterman, ve K. Lewis. "Child Well-being in the US." *Global Child Poverty and Well-Being: Measurement, Concepts, Policy and Action* içinde, düzenleyen: Alberto Minujin ve Shailen Nandy, 155-178. Bristol: The Policy Press, 2012.

ÇSGB. *T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.* 1 Temmuz 2022. https://www.csgb.gov.tr/haberler/2022-yili-icin-yeni-asgari-ucret-5-bin-500-tl-olarak-belirlendi/ (Erişildi: Ağustos 26, 2022).

Development Initiatives. Poverty Trends: Global, Regional and National. Araştırma, Development İnitiatives, 2021.

Dirican, R. "Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları." *Çocuk ve Gelişim Dergisi* 2, no. 2 (2018): 51-62.

DİSK-AR. *Asgari Ücret gerçeği 2022 Raporu.* Araştırma, İstanbul: Türkiye Devrimci işçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi, 2021.

Durgun, Ö. *Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Yoksulluğu-Teorik ve Güncel Bakış.* Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.

Eğitim-Sen. *MEB Örgün Eğitim İstatistikleri Işığında Eğitimin Durumu.* Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, 2021.

Ersoy, M. "Kentsel Alanlarda Yoksul Kesimin Sağlık Sorunları: Ankara ve Diyarbakır kentlerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırmanın Gösterdikleri." *Kent ve Sağlık Sempozyumu Bildirileri Kitabı* içinde, 33-39. 2006.

Foster, J., E. "Absolute Versus Relative Poverty." *The American Economic Review* 88, no. 2 (1998): 335-341.

Gordon, D., ve S. Nandy. "Measuring Child Poverty and Deprivation." *Global Child Poverty and Well-being: Measurement, Concepts, Policy and Actions* içinde, düzenleyen: Alberto Minujin ve Shailen Nandy, 57-102. Bristol: The Policy Press, 2012.

Hatun, Ş. *Çocuk hakları Sözleşmesinin 13. Yılında Yoksulluk ve Çocuklar Üzerine Etkileri.* Ankara: Türk Tabipler Birliği, 2022.

Heckman, J. J. "Invest in Early Childhood Development: Reduce Deficit Strengthen the Economy." no. 7 (2012): 1-2.

HÜNEE. *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018.* Araştırma, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, 2019.

HÜNEE. *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması-2008.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması, 2009.

IFSW. *Sosyal Hizmet ve Çocuk Hakları.* 2. Baskı. Çeviren Veli Duyan. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, 2011.

Işık Kuru, Y. "Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu: Amasya Suluova İlçesi için Alan Araştırması." Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 2021.

Işık, A., ve İ. Sevinç. "Yeni Yoksulluk Konsepti İçin Sürdürülebilir Sosyal politika Önlem ve Öncelikleri." *Turkish Studies* 12, no. 24 (2017): 83-96.

Karaman Kepenekçi, Y. "Çocuk Haklarına Genel Bakış." *Eğitimci Öğretmen Dergisi*, 2012: 33-35.

Karataş, K. "Sosyal Politika Açısından Türkiye'de Çocuklar." *Türkiye'de Çocuk Hakları* içinde, yazan Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, 51-66. Ankara: Maya Akademi, 2010.

Konuk Şener, D., ve A. F. Ocakçı. "Yoksulluğun Çocuk sağlığı Üzerine Etkileri." *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi* 13, no. 1 (2014): 57-68.

MEGEP. *Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Toplum ve Çocuk.* 2007.

Noğay, N. H. "Beslenmenin Beyin Gelişimine Etkisi." *Electronic Journal of Vocational Colleges* 2, no. 2 (2012): 42-45.

Oktay, A. "Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimi." *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, no. 2 (1990): 151-160.

Oxford Poverty and Human Development Initiative, (OPHI). *Global Multidimensional Poverty Index 2018: The Most Detailed Picture To Date of The World's Poorest People.* UK: University of Oxford, 2018.

Özdemir, Ç. M., ve E. İslamoğlu. *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram-Teori-Uygulama.* İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2017.

Öztürk, A. B. "Çocuk Yoksulluğunda Yaşama, sağlık ve beslenme hakları." *Toplum ve Sosyal Hizmet* 19, no. 2 (2008): 67-80.

Pemberton, S., D. Gordon, ve S. Nandy. "Child Rights, Child Survival and Child Poverty: The Debate." *Global Child Poverty and Well-Being: Measurement, concepts, policy and action* içinde, düzenleyen: Albert Minujin ve Shailen Nandy, 19-38. Bristol: The Policy Press, 2012.

Prado, E. L., ve K. G. Dewey. "Nutrition and Brain Development in Early Life." *Nutrition Reviews* 72, no. 4 (2014): 267-284.

San Bayhan, P., ve İ. Artan. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2004.

Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri hakkında Yönetmelik. 3 Mart 2015.

TÜİK (a). "Haber Bülteni." *Türkiye İstatistik Kurumu.* 06 Mayıs 2022. https://data. tuik. gov. tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581 (Erişildi: Haziran 28, 2022).

TÜİK (b). "Tüik Haber Bülteni: İstatistiklerle Çocuk 2021." *Türkiye istatistik Kurumu.* 20 Nisan 2022. https://data. tuik. gov. tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633 (erişildi: Ağustos 25, 2022).

Türk-İş. "Temmuz 2022 Açlık ve Yoksulluk Sınırı." *Türk-İş.* Temmuz 2022. https://www. turkis. org. tr/temmuz-aclik-yoksulluk-siniri/ (Erişildi: Ağustos 25, 2022).

Uğurlu, Z., ve I. Gülsen. "Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması." *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 1, no. 1 (2014): 1-24.

UNICEF. *Çocuklar Tehdit Altında -Dünya Çocuklarının Durumu 2005.* Ankara: Unicef Türkiye Temsilciliği, 2005.

UNICEF. *Dünya Çocuklarının Durumu Raporu.* 28 Haziran 2016. https://www. unicefturk. org/yazi/unicef-dunyanin-en-dezavantajli-cocuklarini-yoksulluk-egitimsizlik-ve-erken-olumler-bekliyor?gclid=Cj0KCQjw8uOWBhDXARIsAOxKJ2E17UHuAHT0AvH7YfqK6fX_8z9Idx0onEF6sucCvlazXR5eVqcxlaYaAmmsEALw_wcB (Erişildi: Temmuz 2022, 02).

UNICEF (a). 22 Mart 2022. https://www. unicefturk. org/yazi/cocuk-sahibi-olan-ailelerin-uecte-ikisi-salgin-sirasinda-gelir-kaybi-yasadi.

UNICEF (b). "Çocuk Hakları Sözleşmesi-1989." *UNICEF.* 2022. https://www.unicef. org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme (Erişildi: Ağustos 28, 2022).

Walker, C., ve A. Walker. "Sosyal Politika, Yoksulluk ve Sosyal Hizmet." *Sosyal Hizmet: Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar* içinde, düzenleyen: Robert Adams, Lena Dominelli ve Malcolm Payne, çeviren Malih Sever, 111-126. Ankara, 2015.

Worldbank Blog. Worldbank. 2022. https://blogs.worldbank.org/voices/adjustment-global-poverty-lines (Erişildi: 06 28, 2022).

Yaman, F. "Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2022: 377-398.

Yavuzer, H. *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.

Yörükoğlu, A. *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk.* Ankara: Özgür Yayınları, 1989.

Zastrow, C. *Sosyal Hizmete Giriş.* 2. Baskı. Ankara: Nika Yayınları, 2014.

2. Bölüm
ELVERİŞSİZ SOSYAL KOŞULLAR VE ORTAMLARDA YAŞAYAN ÇOCUKLAR

Nilay Kaptan - Aysel Çoban

"Çocuklar geleceğimizin güvencesi, yaşama sevincimizdir. Bugünün çocuğunu, yarının büyüğü olarak yetiştirmek hepimizin insanlık görevidir".
Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Geleceğimizin teminatı olan çocukların bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan sağlıklı olması, bizlerin toplum olarak onları nasıl yetiştirdiğimiz, eğitim verdiğimiz ve onlara toplumsal, ekonomik ve sosyal olarak nasıl olanaklar sağladığımızla ilişkilidir. Her toplum, kendi geleceği için çocukların eğitimine ve yaşam kalitesine büyük önem vermektedir/vermelidir. Yapılan çalışmalar, çocuğun doğumundan itibaren içinde bulunduğu çevre ve ona sağlanan imkânların ileriki dönemlerde yaşam kalitesini ve başarılarını önemli ölçüde etkilediğine vurgu yapmaktadır. Elbette ki genetik faktörler bir bireyin davranışlarını şekillendirmede etkili olsa da çevresel faktörler, başka bir deyişle bireyin içinde yaşadığı çevre, bireye sağlanan imkân ya da imkânsızlıklar onun gelişiminde büyük rol oynamaktadır. İnsan, biyopsikososyal boyutu olan, kültürel bir varlık olarak tanımlanmaktadır. İnsan hem biyolojik ve psikolojik yapısı hem de sosyal yapısının gereği çevresi ile karşılıklı bir etkileşim hâlinde olmasından dolayı çevresini etkilediği gibi çevresinden de etkilenmektedir (Ashman ve Grafton, 1999, Kaytaz ve Öztürk, 2019).

Gelişim çok boyutludur ve farklı bakış açıları ile ele alan kuramcılar bulunmaktadır. Bunlardan biri Arnold Gesell'dir. Olgunlaşma kuramı ile gelişi-

KAYNAKLAR

American Psychological Association [APA]. *Democratic parenting.* 06 09 2022. https:// dictionary.apa.org/democratic-parenting.

Altınsoy, E., ve A. Kara. "Suça Sürüklenen Çocuklar ve Çocuk Suçlarının Kriminal Açıdan İncelenmesi." *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 11, no. 1 (2022): 75-108.

American Psychological Association, [APA]. *Parenting Styles.* 06 2017. https:// dictionary.apa.org/democratic-parenting (Erişildi: 09 06, 2022).

Ashman, K. Kirst, ve H Hull Grafton. *Understanding Generalist Practice.* İkinci Baskı. Chicago: Nelson Hall Publishers, 1999.

Atasever, M. *Türkiye Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Sağlık Harcamalarının Analizi 2002-2013 Dönemi.* Ankara: Sağlık Bakanlığı, 2014.

Bağış, R. C. "Çocukları suça sürükleyen çevresel nedenler: sosyal bağ ve sosyal öğrenme teorileri ışığında bir değerlendirme." *Humanitas* 7, no. 1 (2019): 203-221.

Bandura, A. S*ocial learning theory. Englewood Cliffs.* New Jersey: Prentice Hall, 1977.

Bayındır, N. "Risk Altındaki Çocukların Tespiti Ve Korunmasına Yönelik Öğretmen Adaylarının Görüşleri." *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 10, no. 28 (2021): 187-202.

Benson, J. B., ve M. M. Haith. *Social and emotional development in infancy and early childhood.* Academic Press, 2010.

Blakemore, K., ve L. Warwick-Booth. *Social Policy: An Introduction: An Introduction.* Berkshire: Open University Press, 2013.

Bronfenbrenner, U. *The ecology of human development: Experiments by nature and design.* Harvard university press, 1979.

Buss, S. H., ve R. Plomin. *Temperament: Early developing personality traits.* Lawrence Erlbaum, 2008.

Cömert, Ö., ve Y. Sevim. "Çocuk ve suç ilişkisinin sosyolojik suç kuramları ile İncelenmesi." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no. 1 (2017): 29-40.

Darling, N., ve L. Steinberg. "Parenting style as context: An integrative model." *Interpersonal Development* içinde, yazan D. Canter, B. Laursen ve R Zukauskiene, 161-170. Routledge, 2017.

Doron, H., ve A. Sharbani. "Parental authority styles of parents with attention deficit disorders (ADD)." *Open Journal of Social Sciences* 1, no. 06 (2013): 43-49.

Duvall, D., ve A. Booth. "The housing environment and women's health." *Journal of Health and Social Behavior* 19 (1978): 410–417.

Edgerton, R. B., C. H. Kempe, ve American Anthropological Association. *Child abuse and neglect: Cross-cultural perspectives.* California: Univ of California Press, 1981.

Elkind, D. "Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim." Düzenleyen: B. Onur. *3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi.* Ankara: Ankara Üniversitesi, 2001. 15-25.

Eraslan, L. *Çocukluk Sosyolojisi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2020.

Erikson, E. H. *Identity and the Life Cycle.* WW Norton & Company, 1964.

Farrugia, D. "Exploring stigma: Medical knowledge and the stigmatization of parents of children diagnosed with autism spectrum disorder." *Sociology of Health & Illness* 31, no. 7 (2009): 1011-1027.

Gesell, Arnold, ve Louise B. Ames. "The Development of Handedness." *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic psychology* 70, no. 2 (1947): 155-175.

Gittus, E. *Flats, families and the under-fives.* London: Routledge & Kegan Paul, 1976.

Glassman, A. L., R. Silverman, ve K. McQueston. *Adolescent fertility in low-and middle-income countries: effects and solutions.* CGD Working Paper 295, 2012.

Havighurst, R. j. *Developmental tasks and education.* New York: McKay, 1972.

Hunt, S., ve S McKenna. "The impact of housing quality on mental and physical health." *Housing Review* 41 (1992): 47-42.

International Labour Office [ILO] and United Nations Children's Fund [UNICEF]. *Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward.* New York: ILO and UNICEF, 2021.

Jones, D., K. A. Dodge, E. M. Foster, ve R. Nix. "Early identification of children at risk for costly mental health service use." *Prevention Science* 3, no. 4 (2002): 247-256.

Kaytaz, Mehmet, ve Naciye Öztürk. *İnsani Sermaye Kritik Yatırım Erken Çocukluk Eğitimi.* Analiz Raporu, Ankara: SETA, 2019.

Kızmaz, Z., ve R. Bilgin. "Sokakta Çalışan/Yaşayan Çocuklar ve Suç: Diyarbakır Örneği." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 32 (2010): 269-311.

Kolb, D. A. *Experiential learning: Experience as the source of learning and development.* FT press, 1984.

Kopko, K. "Parenting Styles and Adolescent." *countrysideday.* 09 2007. https://www.co untrysideday.org/wp-content/uploads/2014/09/Parenting-Styles-and-Adolescents.pdf (Erişildi: 09 06, 2022).

Organization for Economic Co-operation and Development [OECD]. *Education at a Glance 2021: OECD Indicators.* Paris: OECD Publishing, 2020a.

Organization for Economic Co-operation and Development [OECD]. *Starting Strong 2017: Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care.* Paris: OECD Publishing, 2017.

Pedersen, K. M., A. Alban, ve B. Danneskiold-Samsøe. "What is healthy economy?" *Ugeskrift for Laeger*, 1989: 3464-3470.

Posos-Devrani, A. E. "Gençler İçin 21. Yüzyıl Becerileri ve Dijitalleşen Dünyanın Gereklilikleri: Yeni Okuryazarlıklar." 92, no. 24 (2021): 5-20.

Richman, N. "Behavior problems in pre-school children: Family and social factors." *British Journal of Psychiatry* 131 (1997): 523-527.

Rothbart, M. K. *Biological processes in temperament.* Düzenleyen: J. E. Bates ve M. K. Rothbart. Chichester (UK): Wiley, 1989.

Rytter, M.J. H., L. Kolte, A. Briend, ve V. B. Christensen. "The immune system in children with malnutrition—a systematic review." *PloS one*, 2014: e105017.

Sarı, B. A. "Mizaç özellikleri ve gelişime etkileri." *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics* 4, no. 1 (2018): 5-9.

Saunders, J., ve T. Smith. "Malnutrition: causes and consequences." *Clinical medicine*, 2010: 624.

Sooriya, P. *Parenting Style.* Raleigh: Lulu Publication, 2017.

The World Bank, ve UNICEF. *he Impact of COVID-19 on the welfare of households with children.* Washington DC: World Bank Publications, 2022.

Tompson, T. N., J. K. Benz, ve J. Agiesta. *The digital abuse study: Experiences of teens and young adults.* Chicago: Associated Press-NORC Center for Public Affairs Research, 2013.

Türkiye İstatistik Kurumu [TUİK]. *İstatistiklerle Çocuk, 2021.* 2021a. https://data.tuik.gov.tr /Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633#:~:text=Be%C5%9F%20ya%C5% 9F%C4%B1ndaki%20%C3%A7ocuklar%C4%B1n%20net%20okulla%C5%9Fma%20oran

%C4%B1%20%56%2C9%20oldu&text=%C4%B0lkokul%20seviyesinde%20net%20okulla%C5%9Fma%20oran%C4%B1.

—. *İstatistiklerle Çocuk, 2021.* 2021c. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633#:~:text=Resmi%20k%C4%B1z%20%C3%A7ocuk%20evlilikleri%20azald%C4%B1,2%2C3'e%20d%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC.

—. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021.* 2022b. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. *Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2021.* 02 07 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586&dil=1#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=G%C3%BCvenlik%20birimlerine%20gelen%20veya%20getirilen%20%C3%A7ocuklar%C4%B1n%20kar%C4%B1%C5%9Ft%C4.

Tüvana Okuma İstekli Çocuklar Eğitim Vakfı [TOÇEV]. *Türkiye'deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu.* İstanbul: TOÇEV, 2019.

Tüvana Okuma İstekli Çocuklar Eğitim Vakfı, [TOÇEV]. *Türkiye'deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu.* İstanbul: TOÇEV, 2019.

UNICEF Innocenti Research Centre. *Çocukların Gelişen Kapasiteleri.* Save the Children, UNICEF, 2005.

United Nations [UN]. "History." *Do you know all 17 SDGs?* 06 09 2022a. https://sdgs.un.org/goals.

United Nations [UN]. *The Sustainable Development Goals Report.* United Nations, 2022b.

United Nations [UN]. *World Youth Report 2003.* New York: United Nations Publications, 2003.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF]. *Türkiye-UNICEF Ülke İşbirliği Programı 2016-2020: 2019 Yıllık Raporu.* UNICEF, 2019.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF]. "Child Poverty." *Social Policy.* 06 09 2022c. https://www.unicef.org/social-policy/child-poverty.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF]. *Global Annual Results Report 2021: Every child is protected from violence and exploitation.* UNICEF, 2021.

United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF]. *Köklerinden Koparılanlar: Mülteci ve Göçmen Çocukların Maruz Kaldığı Giderek Büyüyen Kriz.* New York: UNICEF, 2016.

—. *Nearly 37 million children displaced worldwide.* 17 06 2022a. https://www.unicef.org/turkiye/en/press-releases/nearly-37-million-children-displaced-worldwide-highest-number-ever-recorded (Erişildi: 09 06, 2022).

—. *Sosyal Politika.* 06 09 2022b. https://www.unicef.org/turkiye/sosyal-politika.

Usta, M., N. Sunmaz, Ş. Yeşildağ, Ş. Çelebi, ve I. H. Acar. *Erken çocuklukta mizaç.* Özyeğin Üniversitesi, 2021.

Vygotsky, L. S. *Educational Psychology.* Çeviren R. Silverman. Florida: Lucie Press, 1997.

World Health Organization [WHO]. "Health Topic." *Malnutrition.* 06 09 2022a. https://www.who.int/health-topics/malnutrition#tab=tab_1.

World Health Organization [WHO]. "Malnutrition." *Newsroom.* 06 09 2022b. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malnutrition.

World Health Organization [WHO]. *WHO Housing and health guidelines.* Geneva: World Health Organization, 2018.

Yüksek, M. O., O. Adıgüzel, ve H. Yüksel. "Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi." *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6, no. 4 (2015): 23-34.

Zabin, L. S., ve K. Kiragu. "The health consequences of adolescent sexual and fertility behavior in sub-Saharan Africa." *Studies in family planning* 29, no. 2 (1998): 210-232.

Zweig, J., ve M. Dank. *Teen dating abuse and harassment in the digital world.* Washington: Urban Institute, 2013.

3. Bölüm
ÇOCUK İŞÇİLİĞİ, SOKAKTA ÇALIŞTIRILAN VE YAŞAYAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİME ETKİSİ

Engin Fırat - Kasım Karataş

GİRİŞ

Çocukları temel haklarından yoksun bırakan çocuk işçiliği, küresel bir sosyal sorun olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) çocuk işçiliği hakkındaki küresel tahminlerine göre "2020 yılının başlarında dünya genelinde – 63 milyon kız ve 97 milyon erkek çocuk olmak üzere – 160 milyon çocuk, yani neredeyse dünyadaki her on çocuktan biri, çocuk işçiliği yapmaktadır. Yetmiş dokuz milyon çocuk, yani tüm çocuk işçilerin neredeyse yarısı ise sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimlerini doğrudan riske atan tehlikeli işlerde çalışmaktadır" (ILO, 2021). Ne var ki ILO ve UNICEF'in 2020 tahminleri, 2000'li yıllardan itibaren çocuk işçiliği ile mücadele konusunda elde edilen ilerlemelerin durduğunu göstermektedir. Kuşkusuz bunda COVID-19 pandemisinin de etkisi bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020) verilerine göre ise Türkiye'de 5-17 yaş grubunda ekonomik etkinlikte bulunan çocuk sayısı 720 bin kişidir. Bu çocukların aynı yaş grubundaki çocuklar içindeki oranı %4,4'tür. Çalıştırılan çocukların %70,6'sı erkeklerden oluşmakta ve %34,3'ü eğitimine devam etmemektedir. Özellikle Suriye'den ve diğer ülkelerden Türkiye'ye yaşanan göçün, çocuk iş gücü kullanımını artıracağı öngörülmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2012; Dayıoğlu, Kırdar ve Koç, 2021; Harunoğulları, 2016; Karataş ve diğerleri, 2016; Lordoğlu ve Aslan, 2018; Sallan-Gül, Türkmen ve Kahya-Nizam, 2019; Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2022; Yalçın, 2016). Bununla birlikte, diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de COVID-19 pandemisi çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Pandemi döneminde eğitime erişimi kısıtlayan koşullar, çocukların çocuk işçiliğine yönelmesine neden olmuştur (Erol, 2021; İzmirlioğlu, 2021; Kul-Parlak ve Uludağ-Güler, 2022).

renmesini engelleyebilecek veya çocuğun okuldaki davranışını etkileyebilecek uyarlanabilir davranışları, kültürel arka planı ve sosyoekonomik etmenleri değerlendirerek öğrencilerin uygunsuz olarak etiketlenmesini önlemek" (Dupper, 2002: 10-11).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel bir olgu ve sorun olan çocuk işçiliği, toplumsal değişimle birlikte çeşitli biçimler almaktadır. Sokakta çalıştırılan ve yaşayan çocukların eğitim haklarından yoksun oldukları ve çeşitli risklerle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Çocuk işçiliği sorunu bir yandan çocuğun gelişimini ve yaşam hakkını olumsuz etkilerken diğer yandan toplumsal gelişmenin önünde bir engel oluşturmaktadır. Birbiriyle ilişkili etmenlerin etkili olduğu çocuk işçiliği sorununun ortadan kaldırılması için çok boyutlu müdahalelerin tasarlanması gerekmektedir. Çocuk işçiliği ile eğitim arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Eğitimden kopan çocuklar çocuk işçiliğine yönelirken çocuk işçiliği eğitimden kopmaları artırmaktadır. Çocukların temel insan haklarından yoksun kalmalarına neden olan çocuk işçiliği sorununun çözümünde eğitim sisteminin iyileştirilmesinin kritik bir yeri vardır. Çocukların eğitimleriyle ilişkili olan etmenlerde yapılacak olan iyileştirmeler, çocukları sokakta çalıştırılma ve yaşama risklerinden koruyabilir. Bu açıdan çocuk işçiliği ile bağlantılı olan eğitim sorununun çözümünde çok boyutlu sosyal hizmet müdahalelerinin tasarlanması ve okul sosyal hizmetinin Türkiye genelinde yaygınlaştırılması gerekmektedir. Özellikle okul sosyal hizmeti alanında uzmanlaşmış uygulayıcıların artması, çocuk işçiliği ve diğer sosyal sorunlarla mücadele açısından kritik önemdedir.

KAYNAKLAR

Akşit, B., Karancı, A. N., & Gündüz Hoşgör, A. (2001). *Turkey working street children in three metropolitan cities: A rapid assessment*. International Labour Organization.

Ammar, A. (2015). *Children living and working on the streets in Lebanon: profile and magnitude*. International Labour Organization (ILO), the United Nations Children's Fund (UNICEF) and Save the Children International (SCI).

Aptekar, L. (1994). Street children in the developing world: A review of their condition. *Cross-Cultural Research*, *28*(3), 195-224.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2012). Türkiye de göçmen çocukların profili sosyal politika ve sosyal hizmet önerileri hızlı değerlendirme araştırması. Uluslararası Göç Örgütü.

Betcherman, G., Fares, J., Luinstra, A., ve Prouty, R. (2004). Child labor, education, and children's rights. *World Bank Social Protection Discussion Paper Series*, *412*. Greenhaven Publishing LLC.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB). (2017). Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Ulusal Eylem Programı, 2017-2023. https: //www.csgb.gov.tr/media/1322/cocukisciligimucadele_2017_2023_tr.pdf.

Dayıoğlu, M., Kırdar, M. G., ve Koç, İ. (2021). The making of a lost generation: Child labor among Syrian refugees in Turkey, Working Paper, No. 2105, Koç University-TÜSIAD Economic Research Forum (ERF), Istanbul.

Dupper, D. (2002). *School social work: Skills and interventions for effective practice*. John Wiley & Sons.

Epstein, I. (1996). Educating street children: some cross-cultural perspectives, *Comparative Education*, 32(3), 289-302.

Erol, S. I. (2021). Covid-19'un Çocuk İşçiliği Üzerindeki Etkileri: Alınması Gereken Önlemler. *Sosyal Çalışma Dergisi*, *5*(1), 27-35.

Glasser, I. (1994). Homelessness in a Global Perspective, New York, Macmillan.

Global March Against Child Labour. (2009). *Myths About Child Labor Abound*. İçinde Child Labor, Gary Wiener (Ed.), (s. 41-47). Cengage Learning.

Goulart, P., ve Bedi, A. S. (2007). Child labour and educational success in Portugal. *Economics of Education Review, 27*(5), 575–587.

Gülcan, M. G. (2017). Çocuk işçiliği ve eğitim: öğretmen el kitabı. *T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Genel Yayın*, (72). ISBN: 978-605-7888-00-6.

Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli sığınmacı çocuk işçiler ve sorunları: Kilis örneği. *Göç Dergisi*, *3*(1), 29-63.

International Labour Office (ILO) ve United Nations Children's Fund (UNICEF). (2021). Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward, New York, License: CC BY 4.0.

International Labour Office (ILO). (1998). Declaration on fundamental principles and rights at work. https: //www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration /documents/normativeinstrument/wcms_716594.pdf, Erişim tarihi: 22.08.2022.

International Labour Office (ILO). (1999a). Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No.182), https: //www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB: 12100: 0: : NO: P12100_ILO_CODE: C182

International Labour Office (ILO). (1999b). Worst Forms of Child Labour Recommendation, 1999 (No. 190), https: //www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB: 12100: 0: : NO: : P12100_INSTRUMENT_ID: 312528

International Labour Office (ILO). (2020). "Covid-19 Impact on Child Labour and Forced Labour: The Response of the IPEC+ Flagship Programme", https: //www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipec/documents/publication/wcms_745287.pdf .

International Labour Office (ILO). (2002). A future without child labor. International Labour Office, Geneva, Switzerland. ISBN 92-2-112416-9.

International Labour Office (ILO). (2004a). Child Labour: A textbook for university students. International Labour Office, Geneva, Switzerland. ISBN web pdf version: 92-2-115549-8.

International Labour Office (ILO). (2004b). Child labour statistics: Manual on methodologies for data collection through surveys. International Labour Office, Geneva, Switzerland. ISBN 92-2-116167-6

International Labour Office (ILO). (2017b). Report of the rapid assessment of children working on the streets of Apia, Samoa: A Pilot Study. ISBN: 978-92-2-130711-2 (web pdf).

İzmirlioglu, A. (2021). Child Labour in the Street Economy in Light of International and Turkish Labour Legislation. *A New Social Street Economy: An Effect of The COVID-19 Pandemic. Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis, Vol. 107, Emerald Publishing Limited, Bingley*, 231-238.

Kahraman, S., & Karataş, H. (2018). The Existing State Analysis of Working Children on the Street in Sanliurfa, Turkey. *Iranian Journal of Public Health*, *47*(9), 1300.

Karataş, K. (1993). Çocuk İş Gücü Sorunu: Nedenleri, Sonuçları ve Çözüm Önerileri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi, 11*, 1-2-3, 85-102.

Karataş, K. (2009). Sokakta çalıştırılan ve yaşayan çocuklar sorununun düşündürdükleri. *Sokak Çocuklarının İstismarı ve İhmali. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayını*, 61-67.

Karataş, K.; Gencer, T. E.; Çalış, N. ve Ege, A., "Öğrenci Sorunlarının Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında Değerlendirilmesi" Sosyal Hizmet, Ocak-Haziran/ Temmuz-Aralık 2014, (Basım Tarihi: Şubat 2016).

Karataş, K., Attepe-Özden, S., Ege, A., Fırat, E., Erim, F., ve Aslan, H. (2016). *Ankara sokaklarında çalıştırılan çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar.* Ankara: Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık.

Keskinkılıç-Kara, S. B.., ve Çalık, T. (2012). Sokakta çalışan çocukların eğitim ihtiyaçları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *32*(3).

Kul-Parlak, N. ve Uludağ-Güler, Ç. (2022). Covid-19 Gölgesinde Çocuk İşçiliği. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(1), 50-67.

Liao, M., ve Hong, J. S. (2011). Child labor in the People's Republic of China: An ecological systems analysis. *International Social Work*, *54*(4), 565-579.

Lieten, G. K., ve Strehl, T. (2014). *Child street life: an inside view of hazards and expectations of street children in Peru*. Springer.

Lordoğlu, K., ve Aslan, M. (2018). Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, *57*(2), 715-732.

Lusk, M. (1992). Street children of Rio de Janeiro. International Social Work, 35, 293-305.

Maidment, D. (2015). Worst Forms of Child Labor: Street Children and Street Trades. İçinde Hindman, H. D. (Ed.), *The world of child labor: An historical and reginal survey* (91-94). Routledge.

Sallan-Gül, S., Türkmen, E., ve Kahya-Nizam, Ö. (2019). Türkiye'de Emeğin En Savunmasız Hali: Şanlıurfa'da Suriyeli Mülteci Çocuk İşçi Olmak. *Çalışma ve Toplum*, *2*(61), 917-940.

Schmitz, C.L, Traver, E.K., Larson, D., ve Pieris, P. (2004). *Introduction*. İçinde Child labor: A global view, Cathryne L. Schmitz, Elizabeth KimJin Traver ve Desi Larson (Eds.), (1-12), Greenwood Press.

Tor, H. (2010). Türkiye'de çocuk işçiliğinin boyutları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, *2*(2), 25-42.

Toor, S. (2001). Child labor in Pakistan: Coming of age in the new world order. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, *575*(1), 194-224.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2020). Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, 2019 (Haber Bülteni, sayı: 33807).

Türkmen, M., Okyay, P., Ata, O., ve Okuyanoğlu, S. (2004). A descriptive study on street children living in a southern city of Turkey. *Turkish Journal of Pediatrics, 46*(2), 131-136.

UNICEF and International Labour Organization. Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward, UNICEF/ILO joint publication, June 2021.

United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS). (2000). Strategies to combat homelessness, United Nations Centre for Human Settlements. https: //unhabitat.org/sites/ default/files/download-manager-files/Strategies%20To%20Combat%20Homelessness.pdf, Erişim tarihi: 30.08.2022

Uyan-Semerci, P., ve Erdoğan, E. (2022). Child Labor in Turkey: An Overview. *Childhood in Turkey: Educational, Sociological, and Psychological Perspectives*, 31-43.

Weiner, M. (1990). The child and the state in India: Child labor and education policy in comparative perspective, Princeton University Press.

Yalçın, S. (2016). Syrian child workers in Turkey. *Turkish Policy Quarterly*, *15*(3), 89-98.

4. Bölüm
GEZİCİ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ VE ÇOCUKLAR

Eda Beydili Gürbüz

GİRİŞ

Türkiye'nin de imzacısı olduğu Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi, her insanın on sekiz yaşına kadar çocuk olduğunu ve haklara sahip olduğunu güvence altına almıştır. Bu haklardan biri de kuşkusuz eğitim hakkıdır. Eğitim, kişilerin ve dolayısıyla toplumların gelişmelerinde önemli bir unsurdur. Çocukların eğitimi de bu kapsamda sağlıklı nesillerin oluşturulmasında oldukça önemlidir. Her ne kadar eğitimde fırsat eşitliği yasalarca da güvence altına alınmış olsa da Türkiye'de her çocuk eğitim sistemine eşit oranda katılamamaktadır. Bu çocuklardan biri de aileleri gezici mevsimlik tarım işçisi olan çocuklardır.

Türkiye'de tarım sektörü, hizmet ve sanayiden sonra önemli bir iş kolu olup, nüfusun %16'sı tarım sektöründe çalışmaktadır (TÜİK, 2022). Mevsimlik tarımda çalışan işçiler yerel ve gezici olarak ayrılmaktadırlar (Özbekmezci ve Sahil, 2004). Yerel işçiler yaşadıkları şehirde tarımda çalışan kişiler iken gezici tarım işçileri de kendilerine ait toprakları olmayan veya var olan toprakların geçimde yetersiz kaldığı için başka şehirlere çalışmak üzere göç eden kişilerden oluşmaktadır. Bu göç çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden Türkiye'nin farklı bölgelerine, ürünün özelliğine göre değişmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre Şanlıurfa ve Adıyaman'da mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler, Türkiye'nin kırk sekiz farklı iline göç etmektedir (Şimşek, 2012).

Göç edilen bölgelerde pamuk, tütün, üzüm, fındık, narenciye, bakliyat gibi farklı ürünlerde çalışılmaktadır. Göç, ürünün yetişme ve hasat zamanına göre ortalama nisan aylarında başlamakta ve ekim, bazen de kasım aylarında sona ermektedir. Bu süreçte çocuklar da aileleriyle birlikte oradan oraya sürüklen-

olan ilgili ve motivasyonlarını azaltarak akademik olarak başarısız olmalarına ve en nihayetinde okuldan ayrılmalarına neden olmaktadır. Kız çocuklarının eğitime erişimleri ve okulu terk etmeleri erkek çocuklarına oranla daha fazla gerçekleşmektedir. Çocukların gittikleri yerlerde okula kayıt olamamaları, dışlanmaları, çoğunluğunun ana dilinin başka olmasından dolayı çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir. Çocukların eğitimine ilişkin Millî Eğitim Bakanlığının 2016/5 no.lu Genelge'si yayımlanmıştır. Bu genelgede çocukların hem ikamet adreslerinde hem de gittikleri illerde tespit edilmesinden okula erişimlerinin sağlanmasına ve ailelerin ihtiyaçlarının giderilmesine kadar bu çocuklar geniş bir yelpazede ele alınmışlardır.

Bu süreçte öğretmenlerin en temelde gezici mevsimlik tarım işçiliği, işçilerin sorun ve ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları gidermek üzere var olan yasal düzenlemeler hakkında bilgi sahibi olmaları ve farkındalık kazanmaları önemlidir. Aileler ve çocukların takiplerinin yapılması, çocukların hem ikamet adreslerinde hem de gittikleri yerlerde okullara kayıt olmalarını sağlamaları ve bunun önündeki engelleri tespit ederek aşma noktasında gerekli adımları atmaları, çocukları akademik ve sosyal duygusal yönden desteklemeleri son derece önemlidir. Öğretmenlerin bunları yapabilmesi, kuşkusuz sosyal politikalarla yakından ilişkilidir. Bu noktada gezici mevsimlik tarımın yaygın olduğu illerde gerekli öğretmenlerin görevlendirilmesi, öğretmenlerin mesleki ve psikososyal açıdan desteklenmesi, özlük haklarının iyileştirilmesi; öğretmenlerin çocuklarla çalışmada motivasyonlarını etkileyecektir.

KAYNAKLAR

Akbıyık, Nihat. "Malatya'da Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal ve Ekonomik Sorunlarının İncelenmesi." *Elektronik Sosyal Bilimler Derneği, 36(10)*, 2011: 132-154.

ASHB. *Sosyal Yardım Programlarımız.* 2022. https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/ (Erişildi: Ağustos 10, 2022).

Benek, Sedat, ve Recep Baydemir. "Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğini Azaltmak İçin Bir Model Önermesi: 'Eğitime Erişim ve İletişim Birimi'nin Kurulması." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2)*, 2021: 45-57.

Benek, Sedat, ve Şevket Ökten. "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği." *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 10(2)*, 2011: 653-676.

Bulut, Enver. *Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarına ilişkin bir saha araştırması: Kocaali örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.* 2013.

Çınar, Sidar, ve Kuvvet Lordoğlu. "Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Fındık İşçiliğine." Kocaeli: Sosyal Haklar Sempozyumu, (s. 419-448). 2011.

Çocuk İşçiliği ve Eğitim Öğretmen El Kitabı. Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, tarih yok.

Demirli-Yıldız, Aylin. "Tarım İşçisi Ailelerin Çocuklarının Okul Sürecinde Deneyimledikleri Sorunların Anadil Bağlamında Ele Alınması." *Eğitim Bilim Toplum 14*, 2016: 102-116.

Dilekçi, Muhammet. "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Temel Eğitim Çağındaki Çocuklarının Eğitim Sorunlarına Yönelik Öğrenci Görüşleri." *Anadolu Türk Eğitim Dergisi, 2(2),* 2020: 17-32.

Duruiz, Deniz. "Mevsimlik Tarım İşçileri: Acınılası Kurbanlar mı, Kürt Emekçiler mi?" *Perspectives*, 2012: 32-37.

Eğitim-Sen. *Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeni ile Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması.* Ankara: Eğitim-Sen, 2007.

Geçgin, Ercan. "Ankara- Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği." *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1)*, 2009: 3-35.

Görücü, İbrahim, ve Nihat Akbıyık. "Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri." *Hikmet Yurdu Düşünce- Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 3 (5)*, 2010: 189-219.

Gülçubuk, Bülent, Ertan Karabıyık, ve Ferdi Tanır. *Tarım Kesiminde En Kötü Biçimde Çalışan Çocuk İşçiliği Temel Araştırması (Adana İli-Karataş İlçesinde Pamuk Hasadında Çalışan Çocuklar Örneği) Raporu.* Ankara: ILO, 2003.

Gürsoy, Özgür Burçak. "Bir Yaşam Biçimi Olarak Dışlanma: Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçileri." *Sınıftan Sınıfa: Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları* içinde, yazan Ayşe Buğra (Der.), 33-65. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Kaleci, Hatice. *Mevsimlik tarım işçilerinin sosyolojik analizi: Eskişehir örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi.* 2007.

Kasımoğlu, Evin. *Tarımda Çalışan Kadınların Sorunları. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi.* 2006.

Kaya, Mehmet, ve Nuray Özgülnar. "Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış." *Turk J Public Health, 13(2),* 2015: 115-126.

Kontaş-Azaklı, Tuğba. "Gezici Mevsimlik Tarım İşçilerinin 36-72 Aylık Çocuklarına Yönelik Geliştirilen Aile Eğitim Programının ve Okul Öncesi Eğitim Etkinliklerinin Etkilerinin İncelenmesi." *(Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi.* 2021.

Kontaş-Azaklı, Tuğba, ve Aysun Aydın. *Yoksulluğun Mirası Mevsimlik Tarım Göçü ile Fındık Hasadına Katılan Çocukların İyi Olma Halleri.* Ordu: Ordu Kadını Güçlendirme Derneği, 2020.

MEB. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Erken Çocukluk Eğitiminde Temel İlkeler.* Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 2011.

MEB. *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2020/2021.* Ankara: MEB, 2021.

"Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi Konulu Genelge." *21/03/2016 tarih ve 3243629 Sayılı Genelge.* 2016.

"Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili 2017/6 Sayılı Başbakanlık Genelgesi." *9 Nisan 2017 Tarihli ve 30043 Sayılı Resmî Gazete.* 2017.

Özbekmezci, Şule, ve Sare Sahil. "Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik ve Barınma Sorunlarının Analizi." *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 2004: 261-274.

Şimşek, Zeynep. "*Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011*." Ankara: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, 2012.

TBMM. "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu." Ankara, 2015.

TÜİK. *İstatistiklerle Çocuk.* 20 Nisan 2022. (Erişildi: Ağustos 20, 2022).

—. "İşgücü İstatistikleri, II. Çeyrek: Nisan-Haziran 2022." 15 Ağustos 2022. (Erişildi: Ağustos 20, 2022).

Uyan-Semerci, Pınar, Emre Erdoğan, ve Sinem Kavak. *Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Raporu 2014.* İstanbul: Hayata Destek Derneği, 2014.

Uyan-Semerci, Pınar, ve Emre Erdoğan. *Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum: Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.

Uysal, Meral, Fevziye Sayılan, Ahmet Yıldız, Eylem Türk, Nuray Türkmen, ve Nurcan Korkmaz. "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarının Temel Eğitim Sorunları." *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 49 (1)*, 2016: 183-201.

Uzun, Ahu, ve Gülsün Şahan. "Mevsimlik Tarım İşçisi Annelerin ve Çocuklarının Eğitimlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi." *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies, 14(84)*, 2021: 1-18.

Yaman-Öztürk, Melda, ve Özgün Akduran. "Tütün Tarlalarında Kadın Emeği: Bafra'da Tütün Üreticisi Olmak." *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği* içinde, yazan Saniye Dedeoğlu ve Melda Yaman Öztürk (Ed.), 215-248. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2010.

5. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖÇ VE GÖÇMEN ÇOCUKLAR

Tahir Emre Gencer

GİRİŞ

Göç, insanlık tarihinde ve yaşamlarımızda farklı zamanlarda çeşitli amaçlarla her zaman var olan ancak belirli dönemlerde daha fazla dikkat çeken bir konu olmuştur. Tarihi, insanın var olduğu ilk güne kadar uzanan göç olgusunun; bireyler, gruplar, topluluklar ve toplumlar üzerinde çeşitli ve karmaşık etkileri bulunmaktadır. Gönüllü veya gönülsüz olarak gerçekleşmesine göre farklılaşabilen hatta mevcut etkileri çocuk, yetişkin, yaşlı, kadın, erkek, engelli gibi çeşitli nüfus grupları üzerinde farklı etkiler gösterebilen göç süreçleri, son yıllarda Türkiye'ye yönelik artan göç hareketleri sebebiyle pek çok disiplin ve meslek açısından daha çok ilgi çeken bir konu hâline gelmiştir. Özellikle yakın tarihte Irak, Suriye, Afganistan, Ukrayna gibi ülkelerden Türkiye'ye ve diğer ülkelere yönelen kitlesel göç hareketleri, göç odaklı güncel çalışmalara duyulan ihtiyacı daha artırmıştır. Bu noktada bu çalışma, göç süreçlerini çocuklar genelinde erken çocukluk dönemi özelinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yaşam umutlarını farklı mekânlarda veya sınırlar ötesinde arayan göç süreçlerindeki çocukların ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel açılardan çok sayıda riske maruz kaldıkları bilinmektedir. Daha iyi bir yaşam ortamı ve koşulları için göç yollarına düşülmüş olunsa da özellikle zorunlu göç süreçleri, hayallerden daha farklı bir gerçeklik sunabilmektedir. Hatta çocuklar, zorunlu göç yolculuğunda, göç edilen yeni yerlerde veya sığınılan ülkelerde çeşitli zorluklar ve uyum problemleri yaşayabilmektedirler (Gencer 2017a, 839). Bununla birlikte, göç süreçleriyle birlikte ortaya çıkabilen savaş, çatışma, yerinden edilme, terör, yas, kayıp, ölüme tanıklık etme, can güvenliği riski, mekânsal yarılma, yoksulluk, ihmal ve istismar, yeni toplumda yabancı olma psikolojisi, kabul görmeme, uyum problemleri, baskı, ayrımcılık, dışlanma gibi olumsuz

lara verilen eğitimle eş zamanlı biçimde ailelere de (psikososyal gelişimlerini nasıl destekleyebileceklerine yönelik) farkındalık ve olumlu ebeveynlik eğitimleri verilmelidir. Çocuk ve ailesine verilen bu eğitimler, belirli periyotlarla süreklilik gösterecek şekilde planlanmalıdır (Bozkurt Polat ve arkadaşları, 2021, 303). Öte yandan çocukların risklerden ve sorunlardan korunmasında koruyucu-önleyici erken müdahale sistemleri de son derece önemlidir. Erken müdahale, olası risklerin ve durumların kriz noktasına ulaşmasını önlemek için tepki verme yeteneğidir. Erken müdahalenin çocuk koruma ve çocuk refahının sağlanmasına yönelik en iyi yöntem olduğu kabul edilmektedir (Veale, 2014, 26). Bu sebeple öğrencinin merkezde yer aldığı okul, aile ve çevre bileşenlerinin müdahale sürecine dâhil edildiği okul sosyal hizmeti müdahalelerinde ve öğrenci odaklı diğer çalışmalarda öncelikli olarak koruyucu, önleyici ve erken müdahale sağlayıcı çalışmalara yer verilmelidir. Bu sürecin sağlıklı işleyebilmesi için ise erken çocukluk dönemi profesyonellerinin ve sosyal hizmet uzmanının müdahale aşamalarında sorun analizi, risk analizi, güç analizi, kaynak analizi gibi erken müdahale tespitlerini zamanında gerçekleştirilmesi, çocuk ile birlikte ailenin sürece dâhil edilmesi ve periyodik olarak ev ziyaretlerinin yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Aktan, Mehmet. "Dr. Tahir Emre GENCER ile Sosyal Politika Ödülü ve Doktora Tezi Üzerine Söyleşi." *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını* 1 (2020): 63-73.

Azzi-Lessing, Lenette. "Growing together: Expanding roles for social work practice in early childhood settings." *Social Work* 55.3 (2010): 255-263.

Block, April W., and Block Stephen. R. "Strengthening social work approaches through advancing knowledge of early childhood intervention." *Child and Adolescent social work journal* 19.3 (2002): 191-208.

Bozkurt Polat, Emine, Özbey Saide, Köyceğiz Gözeler Mehlika ve Türkmen Sare. "Okul Öncesi Dönemdeki Göçmen Çocuklarda Benlik Algısı: Sosyal Uyum ve Beceri Eğitiminin Etkisi." *Göç Dergisi* 8.2 (2021): 291-309.

Bozkurt Polat, Emine, Özbey Saide, Türkmen Sare ve Köyceğiz Gözeler Mehlika. "60-72 Aylık Göçmen Afgan Çocuklara Uygulanan Sosyal Uyum ve Beceri Programının Etkisinin İncelenmesi." *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi* 5.2 (2020): 1-20.

Can Yaşar, Münevver, Uyanık Aktulun Özgün, Hamiden Karaca Nezahat ve Teke Hülya. "Okul Öncesi Eğitimin 48-66 Aylar Arasındaki Suriyeli Çocukların Gelişimine Etkisi." *Turkish Studies Educational Sciences* 13.27 (2018).

Chazan-Cohen, Rachel, Raikes Helen, Brooks-Gunn Jeanne, Ayoub Catherine, Pan Barbara Alexander, Kisker Ellen, Roggman Lori & Fuligni Allison Sidle. "Low-income children's school readiness: Parent contributions over the first five years." *Early Education and Development* 20.6 (2009): 958-977.

Çavuşoğlu, Merve. *Otobiyografik Bellek ve Kültürleşme Arasındaki İlişki: Çocukluk Döneminde Göç Eden Yetişkinlerin Benlik Yapıları ve Çocukluk Anıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Psikoloji Bilim Dalı, Bursa. 2014.

Çolak, Yunus. Adil Kent Yaklaşımı ve Kentsel Dönüşüm: İstanbul Esenler Örneği. *İnsan ve Toplum* 4.7 (2014): 57-84.

Dilek, Hasan ve Demiral Ümit. "Öğretmen Adaylarının Gözünden Göçmen Çocuklara Yönelik Erken Çocukluk Eğitiminin Kalitesi." *Milli Eğitim Dergisi* 50/1 (2021): 633-660.

Freeberg, Veronica Vazquez. "Risks and Supportive Factors of Burnout among School Social Workers in Early Childhood Special Education Setting." (2013).

Gencer, Tahir Emre. Çocuk Göçü: Yaşamları Yaşlarından Büyük Çocuklar. *Göç, Göçmenlerle Çalışma ve Sosyal Hizmet,* 243-270. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

Gencer, Tahir Emre. *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara, 2019a.

Gencer, Tahir Emre. "Göçün yaşları küçük yaşamları büyük özneleri". Göç ve mülteci sorunları. *Sosyal Hizmet Magazin* 07 (2019b): 13-15.

Gencer, Tahir Emre. "Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10.54 (2017a): 838-851.

Gencer, Tahir Emre. Sosyal çalışma-eğitim bilimi ilişkisi ve okul sosyal hizmeti üzerine bir değerlendirme. *Sosyal hizmeti yeniden düşünmek,* Ankara: NİKA Yayınevi (2017b): 81-117.

Gencer, Tahir Emre ve Karagöz, Damla. "Mülteci Çocukların Mekânsal ve Psiko-Sosyal Yoksunlukları: Kentsel Alanlarda Mülteci Çocuk Olmak." *Kentsel Güvenlik ve Çocuk Suçluluğu, Ankara: Polis Akademisi Yayınları* (2016): 37-46.

Gönültaş, Burak Miraç ve Kelebek Görkem. "Metropollerde Önemli Bir Realite: Göç, Çocuk Suçluluğu ve Sosyal Hizmet Odağında Çözüm Önerileri." *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1.2 (2017): 142-155.

Gülmez, Selin Cennet ve Öztürk Ahu. "Göç Yaşantısı Çerçevesinde Çocukta Psiko-Sosyal Uyum Süreci Üzerine Bir İnceleme." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* (2018): 449-481.

Jelinek, Lena, Wittekind Charlotte, Kellner Michael, Moritz Steffen and Muhtz Christoph. "(Meta) cognitive beliefs in posttraumatic stress disorder following forced displacement at the end of the Second World War in older adults and their offspring." *Cognitive Neuropsychiatry* 18.5 (2013): 452-462.

Kahn, Jessica M. "Early childhood education and care as a social work issue." *Child and Adolescent Social Work Journal* 31.5 (2014): 419-433.

Kahraman, Özlem. "Bulgaristan zorunlu göçünü yaşamış aileler ile göç yaşantısı olmayan ailelerin şema modeli açısından incelenmesi." *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2015.

Karataş, Kasım, Gencer Tahir Emre, Çalış Nurullah ve Ege Ahmet. "Öğrenci sorunlarının okul sosyal hizmeti bağlamında değerlendirilmesi." Okul sosyal hizmeti özel sayısı. *Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını* (2016): 70-80.

Kandır, Adalet. Gelişimde 3-6 Yaş: Çocuğum Büyüyor. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dizisi. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2004.

Okray, Zihniye. "Erken dönem uyumsuz şemalar ve göç: Bir olgu sunumu." *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi* 1.1 (2017): 51-58.

Postman, Neil. "Çocukluğun Yok oluşu." çev. Kemal İnal, Ankara: *İmge Yayınları* (1995).

Seçilmiş, Sema. "Anaokuluna giden ve gitmeyen erken çocukluk dönemindeki çocukların dil gelişimi ile ilgili becerilerinin incelenmesi." *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,* 1996.

Sır, Aytekin, Bayram Yener ve Özkan Mustafa. "Zoraki iç göçün ruh sağlığına etkileri üzerine bir ön çalışma." *Klinik Psikiyatri Dergisi* 1.2 (1998): 83-88.

Uzun, Elif Mercan ve Bütün Eda. "Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri." *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi* 1.1 (2016): 72-83.

Veale, Kevin. "Child Protection Social Workers'(CPSW) Experiences of the Bessborough Parent and Baby Unit (BPBU): The interface between infant mental health and child protection." (2014).

Vergin, Nur. "Kişisel Tarih ve Kimlik İnşası: Nasıl Türk Olunur?". *Psikanaliz Dersleri, Doğu-Batı*, 56 (2011): 11-54.

Yanık Özger, Betül ve Akansel Ayşe. "Okul öncesi sınıfındaki Suriyeli çocuklar ve aileleri üzerine bir etnografik durum çalışması: Bu sınıfta biz de varız!" *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 7.3 (2019): 942-966.

6. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SAVAŞ MAĞDURU ÇOCUKLAR

Merve Deniz Pak Güre - Mehmet Başcıllar

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar; kaynak, toprak, zenginlik, güç ve prestij için çatışma hâlinde olmuş; bugünün devletleri ve toplumları geçmişten günümüze uzanan şiddet olaylarıyla şekillenmiştir (Singer, 2006). Son 500 yıldır Avrupa'da, Afrika'da ve Asya'da savaşla geçen yıllar, barış dönemlerinden çok daha uzun sürmüştür (Pearn, 2003). Dün olduğu gibi bugün de milyonlarca insan, savaş, çatışma veya terör olaylarına doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalmaktadır. Bu satırların kaleme alındığı 2022 yılı sonlarında Ukrayna, Afganistan, Etiyopya, Güney Sudan, Suriye ve Yemen başta olmak üzere birçok ülkede savaş ve çatışmalar devam etmektedir. Savaşların yanı sıra dünya genelinde yalnızca 2021 yılında 5226 terör eylemi gerçekleşmiş ve bunların neticesinde 7142 kişi yaşamını yitirmiştir (Institute for Economics & Peace, 2022).

Biraz önce de sözünü ettiğimiz gibi savaş, insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak savaş ortamının dünü ile bugünü arasındaki keskin ayrımı gözler önüne sermekte yarar bulunmaktadır. Geçmişte çatışmaların esas hedefinde askerî birlikler yer almaktaydı. Oysa günümüzde bu ayrım neredeyse ortadan kalkmış, sivil nüfus silahlı çatışmaların merkezine konumlandırılmıştır. Nitekim savaşta yaşamını yitiren bireyler arasındaki sivil nüfusun oranı Birinci Dünya Savaşı'nda %10 iken; bu oran İkinci Dünya Savaşı'nda %50; 20. yüzyılın sonlarında Afrika'da yaşanan çatışmalarda ise %92'dir (Singer, 2006). Bu ürkütücü artış, günümüz savaş atmosferinin başta kırılgan gruplar olmak üzere sivil nüfusun bütününden bağımsız düşünülemeyeceğini bir kez daha gündeme taşımıştır.

Kırılgan grupların başında gelen çocuklar, silahlı çatışmalardan orantısız bir şekilde etkilenmektedir. Dünya genelindeki her dört çocuktan birinin silah-

edilmesi eğitim sırasında gerçekleştirilebilir. Sonuç olarak, ailenin ve öğretmenlerin savaş mağduru olan küçük çocukların gelişimsel dönemlerine uygun olarak eğitim almalarını desteklemeye yönelik sorumluluklarının bulunduğu ifade edilebilir.

ÖNERİLER

Film Önerileri

La Vita e Bella – *Hayat Güzeldir* – (1997)

Çizgili Pijamalı Çocuk – (2008)

Savaşın Gölgesinde – (2012)

Boyalı Kuş – (2019)

Yetişkinler İçin Kitap Önerileri

Anthony Doerr. 2014. *Göremediğimiz Tüm Işıklar*. İstanbul: Koridor Yayınları.

Liana Löwenstein. 2021. *Yas Sürecindeki Çocuklar için Yaratıcı Müdahaleler*. İstanbul: Epona Yayınları.

Markus Zusak. 2005. *Kitap Hırsızı*. İstanbul: Martı Yayınları.

Çocuklar İçin Kitap Önerileri

Brigitte Labbé. 2006. *Savaş ve Barış: Çıtır Çıtır Felsefe*. İstanbul: Gün Işığı Kitaplığı. (+6 yaş için uygun)

Claude K. Dubois. 2016. *Akim Koşuyor*. İstanbul: Ginko Çocuk. (+6 yaş için uygun)

David Cali. 2018. *Düşman*. İstanbul: Ginko Çocuk. (+7 yaş için uygun)

David McKee. 2018. *Dişe Diş*. İstanbul: Uçan Balık Yayınları. (+7 yaş için uygun)

Marge Eaton Heegaard. 2011. *Çok Sevdiğim Bir Yakınımı Kaybettim.* İstanbul: İletişim Yayınları. (+6 yaş için uygun)

Maryam Madjidi. 2017. *Benim Adım Maryam*. İstanbul: Ginko Çocuk. (+6 yaş için uygun)

Munro Leaf. 2017. *Ferdinand*. İstanbul: Pena Yayınları. (+5 yaş için uygun)

KAYNAKLAR

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu. 1991.

Akresh, Richard, Leonardo Lucchetti, ve Thirumurthy Harsha. 2012. "Wars and child health: Evidence from the Eritrean–Ethiopian conflict." *Journal of development economics* 99 (2): 330-340.

Albertyn, Richard, Sam Bickler, ve Abiy van As. 2003. "The effects of war on children in Africa." *Pediatric Surgery International* 19 (4): 227-232.

Ang, Lynn, ve Sandy Oliver. 2015. *A systematic policy review of early childhood development and peacebuilding in fourteen conflict-affected and post-conflict countries.* USA: New York: UNICEF, 1-171.

Attanayake, Vindya. 2009. "Prevalence of mental disorders among children exposed to war: a systematic review of 7,920 children." *Medicine Conflict and Survival* 25 (1): 4-19.

Betancourt, Theresa. 2020. "The intergenerational impact of war on mental health and psychosocial wellbeing: lessons from the longitudinal study of war-affected youth in Sierra Leone." *Conflict and health* 14 (1): 1-8.

Bouchane, Kolleen. 2018. *Early childhood development and early learning for children in crisis and conflict.* Global Education Monitoring Report, UNESCO.

Clough, Peter, ve Nutbrown Cathy. 2014. "Early childhood education: History, philosophy and experience." *Early Childhood Education* 1-216.

Crisp, Jeff, Christopher Talbot, ve Daiana B. Cipol. 2001. *Learning for a future: refugee education in developing countries.* Geneva: UNHCR.

Dapolito, Alyssa. 2016. *Implementation of self-regulation and conflict resolution strategies through conscious discipline in an early childhood classroom.* An Action Research Report, Sophia: St. Catherine University.

Demirli, Aylin. 2011. "Terörizm, Psikososyal Etkileri ve Müdahale Modelleri." *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi* 4 (35), 66-78.

Denov, Myriam, ve Meaghan C. Shevell. 2019. "Social work practice with war-affected children and families: the importance of family, culture, arts, and participatory approaches." *Journal of family social work* 22 (1): 1-16.

Dünya Sağlık Örgütü. 2018. *Nurturing care for early childhood development: a framework for helping children survive and thrive to transform health and human potential.* Cenevre: World Health Organization.

Erden, Gülsen, ve Gökçe Gürdil. 2009. "Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde." *Türkiye Psikoloji Yazıları* 12 (24), 1-13.

Even-Chen, Merav Solomon, ve Haya Itzhaky. 2007. "Exposure to Terrorism and Violent Behavior Among." *Journal of Community Psychology* 35 (1), 43-55.

Feldman, Ruth, ve Adva Vengrober. 2011. "Posttraumatic stress disorder in infants and young children exposed to war-related trauma." *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 50 (7): 645-658.

Goldin, Stephen, Lilian Levin, Lars Åke Perssona, ve Bruno Hägglöfa. 2003. "Child War Trauma: A Comparison of Clinician, Parent and Child Assessments." *Department of Public Health and Clinical Medicine* 57(3), 173-83.

Goto, Ryunosuke, Frodl Thomas, ve Norbert Skokaus. 2021. "Armed conflict and early childhood development in 12 low-and middle-income countries." *Pediatrics* 148 (3): e2021050332.

Grindheim, Liv Torunn. 2019. "Early childhood education for sustainability through contradicting and overlapping dimensions." *CNU Review of Education* 2 (4): 74-395.

Grossman, Daniel, Umair Khalil, ve Arijit Ray. 2019. "Terrorism and early childhood health outcomes: Evidence from Pakistan." *Social Science & Medicine* 237: 112453.

Institute for Economics & Peace. 2022. *Global terrorism index 2022.* Institute for Economics & Peace Press.

Jacinta, Mai. 2022. "Early Childhood Education Policy: A Qualitative Research based on the Implementation of Strategies During the Civil War in Myanmar." *Early Childhood Education Policy* 95 (1): 1-11.

Jacklyne, Nondi Achola, Odongo Benson, and Washington Washıanga. 2018. "Preschool Teachers' Perception on the Effects of Insecurity in Learners' Access to Early Childhood Deve-

lopment Centers." *International Journal of Novel Research in Education and Learning* 5 (4): 60-74.

Joshi, Paramjit, ve Deborah O'donnell. 2003. "Consequences of child exposure to war and terrorism." *Clinical child and family psychology review* 6 (4): 275-292.

Kandemir, Hasan, Hülya Karataş, Veysi Çeri, Filiz Solmaz, Sultan Basmacı Kandemir, ve Abdullah Solmaz. 2018. "Prevalence of war-related adverse events, depression and anxiety among Syrian refugee children settled in Turkey." *European child & adolescent psychiatry* 27 (11): 1513-1514.

Lasser, Jon, ve Krysta Adams. 2007. "The effects of war on children: School psychologists' role and function." *School Psychology International* 28 (1): 5-10.

Macksoud, Mona S. 1992. "Assessing War Trauma in Children: A Case Study of Lebanese Children." *Center for the Study of Human Right* 5 (1), 1–15.

Macksoud. Mona S. 2000. *Helping Children Cope With the Stresses of War- A Manual for Parents and Children.* New York: UNICEF. https://factsforlife.org/pdf/Helping_ Children_Cope_with_the_Stresses_of_War.pdf.

McLachlan, Claire. 2012. *Literacy in early childhood and primary education: Issues, challenges, solutions.* Cambridge: Cambridge University Press.

Murphy, Katie Maev. 2017. "Raising children in conflict: An integrative model of parenting in war." *Journal of peace psychology* 23 (1): 46.

National Academies of Sciences, Engineering and, Medicine. 2016. *Early Childhood Development During Times of Conflict and Violence.* Proceedings of a Joint Workshop, Us: National Academies Press.

Ntini, Thobeka, ve Julius Omona. 2022. "Peacebuilding Through Early Childhood Care and Education in a Post-Conflict Society: The Roles of the Parents and the Early Childhood Development Centers in Gulu District, Northern Uganda." *Southern African Journal of Social Work and Social Development* 34 (1): 19-40.

Oberg, Charles, Neil Hodges, ve Ann Masten. 2022. "Conflict, War, and Famine in Childhood: Risks and Resilience for Social Development." *Handbook of Childhood Social Development* içinde, 189-205. The Wiley-Blackwell.

Oduntan, Felicia Mayokun. 2022. "Teacher Effectiveness in Managing Emergency Situations." *Preparing Early Childhood Teachers for Managing Emergencies* içinde, 52-72. IGI Global,.

Ortega, Marina Pérez. 2022. "The importance of children's right to education in armed conflicts." *Humanium.* 14 June. Erişildi: August 30, 2022. https://www.humanium.org/en/the-importance-of-childrens-right-to-education-in-armed-conflicts/.

Papageorgiou, V., A. Frangou-Garunovic, R, Iordanidou, W. Yule, P. Smith ve P. Vostanis. 2000. "War Trauma and Psychopathology in Bosnian Refugee Children." *European Child & Adolescent Psychiatry* 9 (2), 84-90.

Pearn, John. 2003. "Children and war." *Journal of pediatrics and child health* 39 (3): 166-172.

Pem, Deki. 2015. "Factors affecting early childhood growth and development: Golden 1000 days." *Adv Practice Nurs* 1 (101): 2573-0347.

Rengifo-Herrera, Francisco José. 2018. "Early Childhood Education in Colombia." I*nternational Handbook of Early Childhood Education* içinde, 815-824. Dordrecht: Springer.

Sharifian, Maryam Sadat, ve Patricia Kennedy. 2019. "Teachers in War Zone Education: Literature Review and Implications." *International Journal of the Whole Child* 4 (2): 9-26.

Singer, Peter Warren. 2006. *Children at war.* California: Univ of California Press.

Slone, Michelle, ve Shiri Mann. 2016. "Effects of War, Terrorism and Armed Conflict on Young Children: A Systematic Review." *Child Psychiatry Hum Dev* 47: 950–965.

Thabet, Abdel Aziz Mousa, ve Panos Vostanis. 1999. "Post-traumatic Stress Reactions in Children of War." 40 (3), 385–391.

Thabet, Abu Tawahina, El Sarraj E, ve Vostanis P. 2008. "Exposure to War Trauma and PTSD Among Parents and Children in The Gaza Strip." *Eur Child Adolesc Psychiatry.* 17 (4), 191-9.

UNESCO. 2012. *The hidden crisis: Armed conflict and education.* EFA Global Monitoring Report, France: UNESCO.

UNICEF. 2005. "Dünya Çocuklarının Durumu 2005." Erişildi: 09 15, 2018. https://www.unicef.org/turkey/pdf/_dcd05.pdf.

UNICEF. 2020. *Children Recruited by Armed Forces.* Geneva: UNICEF.

UNHCR. 2020. *Global trends forced displacement In 2020.* Geneva: UNHCR.

van Ee, Elisa, Rolf J. Kleber, ve Trudy TM Mooren. 2012. "War trauma lingers on: Associations between maternal posttraumatic stress disorder, parent–child interaction, and child development." *Infant mental health journal* 33 (5): 459-468.

Werner, Emmy. 2012. "Children and war: Risk, resilience, and recovery." *Development and Psychopathology* 24 (2): 553-558.

Wood, Elizabeth Ann. 2013. *Play, Learning and the Early Childhood Curriculum.* SAGE Publications.

Zastrow, Charles, ve Karen K. Kirst-Ashman. 2007. *Understanding Human Behavior and the Social Environment Seventh Edition.* Australia, Brazil, Canada, Mexico, Singapore, Spain: 2007 Thomson Brooks/Cole.

7. Bölüm
SUÇA MARUZ BIRAKILMIŞ VE TANIK ÇOCUKLAR

Gamze Erükcü Akbaş

GİRİŞ

Bu çalışmada öncelikle suça maruz bırakılmış[8] ve tanık olan çocukların ilgili mevzuat ve literatürde tanımlarına yer verilerek; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), UNICEF, Adalet Bakanlığı ve güncel araştırmalara referansla, suça maruz bırakılmış ve tanık çocuklar kapsamında "fiziksel, duygusal ve cinsel istismara maruz bırakılan çocuklar", "şiddete ve cinayete tanık olan çocuklar", "cinayete uğrayan çocuklar", "erken yaşta ve zorla evlendirilen çocuklar" "göçmen çocuklar" ile ilgili bazı istatistiki bilgiler ortaya konulmuştur. Çalışmanın ilerleyen boyutunda çocukların psikososyal açıdan korunması, psiko-sosyal destek hakkı ve hukuki bağlam ele alınmış; yardım meslekleri ve eğitimciler açısından söz konusu çocuklarla ilgili göz önüne alınması gereken bazı temel unsurlara yer verilmiştir.

1. SUÇA MARUZ BIRAKILMIŞ VE TANIK ÇOCUKLAR: TANIM, KAPSAM VE YAYGINLIK

Ulusal mevzuatta, suça maruz bırakılmış çocuk, çoğunlukla "korunma gereksinimi olan çocuk" kavramı içerisinde ele alınmaktadır fakat son yıllarda çıkarılan yönetmeliklerde[9] "mağdur" ve "suç mağduru çocuk" tanımlarına doğrudan yer verildiği dikkat çekmektedir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nda "korunmaya ihtiyacı olan çocuk"; "ebeveyni ya da ebeveyn desteği

[8] Bu çalışmada, güçlendirme yaklaşımının felsefesi dikkate alınarak mağdur çocuk kavramı yerine "suça maruz bırakılmış çocuk" kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

[9] Bk.: "Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği" ve "Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"

bilitasyon hizmetlerinin güçlendirilmesi" gibi önemli hedefleri gerçekleştirme yönünde ivedilikle aksiyon alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Adalet Bakanlığı (2021). Adalet istatistikleri. Erişim Adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/ Resimler/SayfaDokuman/9092022143819adalet_ist-2021.pdf

Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Yönetmeliği (2021). T. C. Resmî Gazete, 31470, 30 Nisan 2021.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). Psikososyal destek el kitabı. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/91635/psikososyol-destek-kitabi.pdf

Ceza Muhakemesi Kanunu (2004). T. C. Resmî Gazete, 25673, 17 Aralık 2004.

Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik (2011). T. C. Resmî Gazete, 28060, 20 Aralık 2011.

Çocuk Koruma Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2006). T. C. Resmî Gazete, 26386, 24 Aralık 2006.

Danışmanlık Tedbiri Kararlarının Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ (2008). T. C. Resmî Gazete, 27035, 25 Ekim 2008.

Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği (2001). T. C. Resmî Gazete, 24372, 13 Nisan 2001.

Erükçü Akbaş, G. (2018). Şiddete tanıklık etmek: Kadın cinayetleri sonrası geride kalanlar. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

Erükçü Akbaş, G. (2021). Göç, göçmenlerle çalışma ve sosyal hizmet. T. H. Gencer, B. Güzel (Ed.). Göçmen çocuklara yönelik istismar: çocuk ruh sağlığına yansımalar ve sosyal hizmet müdahalesi. Ankara: Nobel Yayınevi.

Erükçü Akbaş, G., Karataş, K. (2021). Türkiye'de kadın cinayetleri: Profil ve risk faktörleri. 23. Ulusal Sosyal Hizmet Sempozyumu, 19-20-21 Kasım.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Taşra Teşkilatı Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği (2013). T. C. Resmî Gazete, 28821, 14 Kasım 2013.

Hayata Destek Derneği (2021). Psiko-sosyal destek uygulama rehberi. Erişim adresi: https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2021/09/hdd-psikososyal-destek-uygulama-rehberi-1-giris.pdf

Helping Traumatized Children Learn (2009). Erişim adresi: https://traumasensitives chools.org/wp-content/uploads/2013/06/Helping-Traumatized-Children-Learn.pdf

İnsan Ticaretiyle Mücadele ve Mağdurların Korunması Hakkında Yönetmelik (2016). T.C. Resmî Gazete, 29656, 17 Mart 2016.

Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik (2013). T.C. Resmî Gazete, 28519, 5 Ocak 2013.

Karataş, K., Akbaş, E., Erükçü Akbaş, G., Çamuşcu, E. (2020). Evden kaçan çocuklar: Ankara'da çocuk şubeye getirilen çocuklar üzerinden bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31*(3), 960-984.

Karataş, K., Aslan, H., Öztürk, A. B. ve Albayrak, H. (2020). Cinsel istismara maruz kalan Türk vatandaşı ve mülteci çocukların durumu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4), 107-132.

Paslı, F. (2017). Cinsel istismara uğrayan çocukların ekolojik sistem yaklaşımı açısından incelenmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2*(2), 39-53.

Pingley, T. (2017). The impact of witnessing domestic violence on children: A systematic review. Erişim adresi: https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1772&context=ssw_mstrp

Stiles, M. (2002). Witnessing domestic violence: The effect on children. *American Family Physician, 66*(11), 2052.

The National Child Traumatic Stress Network, Child Trauma Toolkit for Educators (2008). Erişim adresi: https://wmich.edu/sites/default/files/attachments/u57/2013/child-trauma-toolkit.pdf

Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (2016). Engelli bireylere yönelik, fiziksel, cinsel şiddet, istismar ve kötü muamele olayları izleme raporu. Erişim Adresi: http://www.tohad.org/tohad/wp-content/uploads/dosya/fiziksel_cinsel_siddet_izleme_raporu_2016.pdf

TÜİK (2021). Doğum istatistikleri. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2021-45547#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Canl%C4%B1%20do%C4%9Fan%20bebek%20say%C4%B1s%C4%B1%202021,%2C7'si%20k%C4%B1z%20oldu.

TÜİK (2021). Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=G%C3%BCvenlik%20birimlerine%20gelen%20veya%20getirilen%20%C3%A7ocuklar%C4%B1n%20kar%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20olay%20say%C4%B1s%C4%B1%202021,artarak%20499%20bin%20319%20oldu.

TÜİK (2021). Toplumsal cinsiyet istatistikleri. Erişim Adresi: https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/toplumsal_cinsiyet_istatistikleri_2021.pdf

Türk Medenî Kanunu (2001). T. C. Resmî Gazete, 24607, 8 Aralık 2001.

Türkiye'de Çocuğa Karşı Şiddet Durum Raporu (2020). Erişim adresi: http://www. cocukhaklariizleme.org/storage/app/uploads/public/5fc/746/7d5/5fc7467d5fc0c660761537.pdf

Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması (2014). Erişim Adresi: https://fs. hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20-%20raporlar/Aile%20i%C3%A7i%20%C5%9Eiddet%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1/2014_AiSA_Anarapor.pdf

UNICEF (2005). Violence against children in Europe. A preliminary review of research. Erişim Adresi: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/violence_against.pdf

UNICEF (2010). Türkiye'de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması. Erişim Adresi: https://www.unicef.org/turkiye/media/5221/file/%20t%c3%9crk%c4%b0ye'de%20%c3%87ocuk%20%c4%b0st%c4%b0smarı%20ve%20a%c4%b0le%20%c4%b0%c3%87%c4%b0%20%c5%9e%c4%b0ddet%20ara%c5%9etırması%20-%20%c3%96zet%20raporu%202010.pdf

UNICEF (2017). Preventing and responding to violence against children and adolescent's theory of change. Erişim adresi: https://www.unicef.org/documents/preventing-and-responding-violence-against-children-and-adolescents-theory-change

UNICEF (2020). UNICEF Türkiye Yıllık Raporu. Erişim adresi: https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/unicef-t%C3%BCrkiye-y%C4%B1ll%C4%B1k-raporu-2019

UNICEF (2021). Child Migration. Erişim Adresi: https://data.unicef.org/topic/child-migration-and-displacement/migration/

UNODC ve UNICEF (2015). Treatment of child victims and child witnesses of crime. Erişim adresi: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Training_Programme_on_the_Treatment_of_Child_Victims_and_Child_Witnesses_of_Crime_-_Law_Enforcement.pdf

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği (2005). T.C. Resmî Gazete, 25832, 1 Haziran 2005.

Yıldırım, A. Kaplan, S., Derekaya, E. Tepetam, O., Bozdağ, M. Akgüneş, N. (2016). 2012-2016 yılları içerisinde çocuk ölümlerinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü Lisans Tezi.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (1983). T.C. Resmî Gazete, 18059, 27 Mayıs 1983.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (2005). T.C. Resmî Gazete, 25876, 15 Temmuz 2005.

8. Bölüm
EBEVEYN HÜKÜMLÜLÜĞÜ NEDENİYLE PARÇALANAN AİLEDE ÇOCUK OLMAK: ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE EBEVEYN HÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Betül Kübra Doğan Karataş

GİRİŞ

Aile üyelerinden birinin suç işlemesi ya da suça sürüklenmesi yalnızca eylemin failini değil aile sistemindeki üyelerin tamamını etkilemektedir. Suç işleyen bireyin yokluğunun, ilişki içerisinde olmak zorunda kaldığı yasal süreçlerin ve adli kurumların en yakın şahidi olan aileler özellikle ebeveyn rolündeki bireylerden birinin ya da ikisinin hükümlülüğü sonrasında büyük değişimler yaşamakta, baş etmesi güç sorunları deneyimlemektedirler (Doğan, 2021).

Loucks (2004), aile sisteminin suç ile olan ilişkisine ilişkin görüşünü *"Cezaevi bir aile deneyimidir."* sözü ile ortaya koymaktadır. Bu ifadeye paralel olarak Touraut (2012), cezaevi deneyiminin duvarlar ile sınırlı olmadığını, duvarları geçerek bireyin ailesine yansıdığını, bireyin yakınlarını da cezaevi ve getirileri ile ilişkilendirerek deneyimin hükümlü yakınlarına doğru genişlediğini söylemektedir.

Cezaevi deneyimi gerçekten de hükümlü yakınlarının psikolojik ve fiziksel sağlıkları ile sosyal yaşamlarını etkilemekte; aileler, hükümlülüğün ardından korku, kaygı ve belirsizlikle tanımlanabilecek bir döneme geçiş yapmaktadırlar (Merçil, 2020). Önceki paragraflarda bahsedildiği gibi cezaevi deneyimindeki aktörün ebeveynlerden biri olması, anne-baba ve çocuklardan olu-

ÖZET

Çocuklar, ceza adalet sistemi ile yalnızca suça sürüklendiklerinde değil çevrelerinde suç işleyen biri olduğunda da tanışabilirler. Özellikle ailede yaşanan suç ve sonrasındaki deneyimler, tüm aile bireylerini yakından ilgilendirdiğinden bireyin suç işlemesi ve ardından ceza adalet sistemine dâhil olması (tutuklanma, hüküm giyme, mahkeme süreci, görüşler...) suçun faili kadar suçu işleyen bireyin ailesini de etkilemektedir. Etkileme fiili ile kastedilen yalnızca süreç ile alakalı olarak deneyimlenen psikolojik güçlükler değildir. Aile üyelerinden birinin ceza adalet sistemi ile temas etmesinin, özellikle de hüküm giymesinin, aileler üzerinde çok yönlü ve çok boyutlu etkileri bulunmaktadır.

Aileler hükümlülük sonrasında ekonomik, psikolojik ve sosyal olarak pek çok güçlük yaşarken bu sürecin en yakın tanıkları ve en derinden etkilenenleri çocuklardır. Özellikle ebeveyn hükümlülüğü çocuklar için pek çok soruna kapı aralamakta; çocuklarda ebeveyn kaybından, ebeveynin aile sistemine katkılarının yokluğundan ve ceza infaz kurumları ile ilişkilerden kaynaklanan travmalar, bakım sorunu, yoksulluk, çalışma yaşamına girme ve eğitimi bırakma ya da akademik başarıda düşüş gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda bu bölümde, ebeveyn hapsi nedeni ile parçalanan ailelerde çocuk olmak konusuna odaklanılmış, ebeveyn hükümlülüğünün erken çocukluk dönemindeki çocuklar üzerindeki etkilerine değinilerek ebeveyni hükümlü olan çocukların niçin risk altında olduğu vurgulanmış ve çocukların eğitim bağlamında yaşadığı sorunlara yer verilerek eğitim bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır.

KAYNAKLAR

Akgün, Rümeysa, ve Zeynep Tezel. "Sessiz Kurbanlar: Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Psikososyal ve Ekonomik Durumlarının Belirlenmesi: Kırıkkale İli Yahşihan İlçesi Örneği." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017: 786-793.

Arditti, Joyce A., Jennifer Lambert-Shute, ve Karen Joest. "Saturday Morning at the Jail: Implications of Incarceration for Families and Children." Family Relations, 2003: 195–204.

Bertan, Münevver, Dilek Haznedaroğlu, Pelin Koln, Kadriye Yurdakök, ve Bahar Doğan Güçiz. "Ülkemizde erken çocukluk gelişimine ilişkin yapılan çalışmaların derlenmesi (2000-2007)." Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 2009: 1-8.

Boran, Perran, Gülbin Gökçay, Esra Devecioğlu, ve Eren Tijen. "Çocuk Gelinler." Marmara Medical Journal, 2013: 58-62.

Broken Hearts and Broken Homes: How Mass Incarceration Impacts Children and Families (MAY). 07 06 2022. https://kenan.ethics.duke.edu/broken-hearts-and-broken-homes-how-mass-incarceration-impacts-children-and-families-may/.

Bülow, William. "The Harms Beyond Imprisonment: Do We Have Special Moral Obligations Toward the Families and Children of Prisoners." Ethical Theory and Moral Practice, 2014: 775-789.

Campbell, Bryony, ve Roy Light. "Prisoners' Families: Still Forgotten Victims?" Journal of Social Welfare and Family Law, 2011: 297-308.

Canatan, Kadir. "Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler." Aile Sosyolojisi içinde, yazan Kadir Canatan ve Ergün Yıldırım, 31-52. İstanbul: Açılım Kitap, 2018.

Condry, Rachel, ve Peter Scharff Smith. Prisons, Punishment, and the Family. Towards a New Sociology of Punishment? Online Yayınlandı: Oxford University Press, 2018.

Çoban, Sevgi. "Türkiye'de Risk Altındaki Çocuklar ve Çocuk Suçluluğu Üzerine Bir Değerlendirme." Sosyoloji Konferansları, 2015: 791-810.

Dickie, Donald. The Financial Impact of Imprisonment on Families. Edinburgh: Families Outside, 2013.

Doğan, Betül Kübra. Hükümlü Ailelerinin Yaşam Deneyimleri: Niteliksel Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Erdem, Fatma Seda, ve Hasan Bozgeyikli. "İlköğretime Devam Eden Parçalanmış ve Tam Aile Çocuklarının Rehberlik İhtiyaçlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi." Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi, 2013: 7-35.

Farrington, David P., and Joseph Murray. "Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behavior and delinquency through the life-course." Journal of Child Psychology and Psychiatry, 2005: 1269–1278.

Günindi, Yunus, ve Songül Yaşa Giren. "Aile Kavramının Değişim Süreci ve Okul Öncesi Dönemde Ailenin Önemi." Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 2011: 349-361.

Hairston, J. Creasie Finney. "Prisoners and Families: Parenting Issues During Incarceration." From Prison to Home Conference, 2002: 42-54.

Houchin, Roger. Social Exclusion and Imprisonment in Scotland. Glasgow: Glasgow Caledonian University, 2005.

"Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik." T.C. Resmî Gazete, 17 Haziran 2005.

Kır, İbrahim. Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (elektronik) 10, no.36(2011): 381 - 404.

Kinner, Stuart A., Rosa Alati, Jake M. Najman, ve Gail M. Williams . "Do paternal arrest and imprisonment lead to child behavior problems and substance use? A longitudinal analysis." Journal of Child Psychology and Psychiatry, 2007: 1148–1156.

Loucks, Nancy. 'Prison Without Bars': Needs, support, and good practice for work with Prisoners' Families. Edinburgh: Tayside Criminal Justice Partnership and Families Outside, 2004.

Martynowicz, Agnieszka. Children of Imprisoned Parents. Denmark: The Danish Institute for Human Rights, Bambinisenzasbarre, Ulster University and European Network for Children of Imprisoned Parents, 2011.

Merçil, İpek. "Neredeyse Mahpus: Mahpus Yakınları." Toplum ve Bilim, 154, 2020: 58-84.

Murray, Joseph, Farrington David P., Ivana Sekol, ve Rikke F. Olsen. Effects of Parental Imprisonment on Child Antisocial Behavior and Mental Health: A Systematic Review. Oslo: Campbell Systematic Reviews, 2009.

Murray, Joseph, David P. Farrington, Ivana Sekol, ve Rikke F. Olsen. Effects of Parental Imprisonment on Child Antisocial Behavior and Mental Health: A Systematic Review . United Kingdom: Campbell Systematic Reviews 2009:4, 2009.

Murray, Lynne, ve Joseph Murray. "Parental incarceration, attachment and child psychopathology." Attachment & Human Development, 2010: 289-309.

Oktik, Nurgün. "Aile ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar." Aileyi Anlamak içinde, yazan Nurgün Oktik ve Halime Ünal Reşitoğlu, 1-30. Ankara: Nobel, 2018.

Öngören, Sema. "Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri." Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 2017: 73-87.

Öngören, Sema. "Tek Ebeveyne Sahip Çocuklar ve Eğitimleri." Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri içinde, yazan Zarife Ed. Seçer, 75-96. Ankara: Eğiten Kitap, 2018. Özabacı, N., & Erkan, Z. (2014). Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış. Ankara: Pegem Akademi.

Özdemir, Burcu, Münevver Göker, ve Tuğba Kayalar. "Suçun Görünmez Mağdurları: Eşi Cezaevinde Olan Kadınlar Türkiye İçin Bir Model Önerisi." Türkiye'de Adalet Sistemi ve Adli Sosyal Hizmet. Ankara: Haberal Eğitim Vakfı, 2014. 735-746.

Özkan, Yasemin, ve Esra Kılıç. "Aile'nin Psiko-Sosyal Destek İhtiyacını Karşılamada Yeni Bir Model Önerisi: Aile Sağlığı Merkezlerinde Aile Psiko-Sosyal Destek Birimi." Sosyal Politika Çalışmaları, 2013: 25-44.

Poehlmann, Julie, ve Rebecca J. Shlafer. «Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration.» Attachment & Human Development, 2010: 395-415.

Rakodi, Carole. "Poverty Lines or Household Strategies?" HABITAT INTL., 19 (4), 1995: 407-426.

Robertson, Oliver. The impact of parental imprisonment on children. Geneva: Quaker United Nations Office, 2007.

Rufaedah, Any, ve Idhamsyah Eka Putra. "Coping with Stigma and Social Exclusion of Terror-Convicts' Wives in Indonesia: An Interpretative Phenomenological Analysis." The Qualitative Report, 2018: 1334-1346.

SCCJR University of Glasgow. Impact of punishment: families of people in prison. Glasgow, 26 04 2020.

Somel, Pelin. "Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk İşçiliği İlişkisi Üzerine Bazı Tespitler." Politik Ekonomik Kuram, 2019: Cilt 3(1), 19-37.

Sözen, Fulya Giray, ve Aslı Akdaş Mitrani. Bekleyen Çocuk: Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklar Üzerine Bir Proje. İstanbul: TCYOV, 2017.

Şentürk, Ünal. Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler. Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji Anabilim Dalı, 2006.

Timur, Serim. Türkiye'de Aile Yapısı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1972.

Touraut, Caroline. "L'expérience carcérale élargie: une peine sociale invisible" Criminologie, 52(1), 2019: 19-36.

Turney, Kristin, ve Christopher Wildeman. "Positive, Negative, or Null? The Effects of Maternal Incarceration on Children's Behavioral Problems." Demography, 2014: 1041-1068.

Yusufoğlu, Ömer Şükrü, ve Zahir Kızmaz. "Parçalanmış Yoksul Ailelerin Geçinme Stratejileri." Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, 2015: 1-18.

9. Bölüm
PARÇALANMIŞ AİLE ÇOCUKLARI VE EĞİTİMLERİ

Sebahat Aydos - Aybüke Yurteri Tiryaki

Bu bölümde, risk altındaki çocuklar grubunda ele alınan parçalanmış aile çocuklarının eğitim süreçlerine odaklanılmıştır. Parçalanmış aile kavramı; boşanma, ebeveyn kaybı, ebeveynlerden birinin evi terk etmesi gibi nedenlerle ortaya çıksa da karşılaşılma sıklığı nedeniyle daha çok boşanmanın gerçekleştiği aileler için kullanılır. Bölüm içeriğinde, aile ile ilgili tanımlara, boşanma süreci ve ilgili istatistiklere, boşanmanın erken çocukluk dönemi özelinde olası etkilerine, boşanmanın erken çocukluk dönemindeki çocukların eğitimlerine ve boşanmanın çocuklar için olumlu olabileceği durumlara vurgu yapılmıştır. Son olarak ise parçalanmış aile çocuklarının eğitim süreçlerini iyileştirebilmek için neler yapılabileceği tartışılmıştır.

1. AİLE, PARÇALANMIŞ AİLE, İDEAL AİLE

Aile; hukuk, tarih, antropoloji, psikoloji gibi birçok farklı alanı ilgilendiren bir kurumdur (Koç ve Yılmaz, 2016). Aile, dört harf ve tek kelimeden oluşur ancak içerisinde birçok özü ve anlamı taşır. Ailenin farklı bilim dallarına ilişkin birçok tanımı bulunmaktadır ancak basmakalıp tanımlardan ziyade aile, içerisindeki bireyler için ne anlam ifade ediyorsa o anlama gelmektedir (Pehlivan, 2017).

Aile kavramı için evrensel tek bir tanımlama yapılması mümkün olmasa (Pehlivan, 2017) da illa bir tanım yapmak gerekecekse aile, hayata ilişkin benzer amaç ve değerleri paylaşan, kan bağı ya da yasal yollarla aralarında akrabalık ilişkisi oluşan, karşılıklı olarak çeşitli gereksinimlerin karşılandığı, kişinin dünyaya geldiği andan itibaren içerisinde var olduğu toplumun yaşam tarzını öğrendiği ve bu öğretileri bir sonraki nesle aktardığı, birbirine bağlı ve

- Okul bileşenlerinin her bir basamağı çocuk ve ebeveynler için bilinçli ve destekleyici bir tutum sergiler ve çocuğun gelişiminin desteklenmesi adına çaba sarf ederse, erken çocukluk dönemindeki çocukların eğitim süreçlerinin ebeveynlerinin boşanması durumundan olumsuz etkilenme ihtimali bir o kadar düşecektir.

KAYNAKLAR

Abrantes, Leizl F., ve Leomarich F Casinillo. 2020. "The impact of broken homes on students' academic performance." *Indonesian Journal of Educational Research and Review* 113-122.

Akyüz, Emine. 2015. *Çocuk Hukuku "Çocukların Hakları ve Korunması.* Ankara: Pegem Akademi 4. Basım.

Alkan, Ersoy Özmen. 2018. "Aile parçalanmasının çocuğun okul başarısına etkisi: Trabzon örneği." *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 4(5)* 167-225.

Altunbulak, Cesur, ve İsmail Aydoğan. 2011. "İlköğretim İkinci Kademedeki Boşanmış ve Tam Aileye Sahip Öğrencilerin Okul Başarıları ve Okulda Karşılaştıkları Problemlerin İncelenmesi." *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 75-102.

Altunkaya, Esra. 2010. "Anne Babası Boşanmış İlköğretim Öğrencilerinin Okul Aile ve Sosyal Ortamlarda Yaşadıkları Problemlere İlişkin Görüşler." *Anne Babası Boşanmış İlköğretim Öğrencilerinin Okul Aile ve Sosyal Ortamlarda Yaşadıkları Problemlere İlişkin Görüşler.* Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Amato, Paul R. 2000. "The consequences of divorce for adults and children." *Journal of marriage and family, 62(4),* 1269-1287.

Amato, Paul R, ve Brue Keith. 1991. "Parental Divorce and Well-Being of Children: A Meta-Analysis." *Psychological Bulletin, 110* 26-46.

Amato, Paul R, ve Jacob Cheadle. 2005. "The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations." *Journal of marriage and family, 67(1),* 191-206.

Atabey, Derya. 2017. "Bazı Değişkenlere Göre Erken Çocukluk Döneminde Okul-Baba İlişkisi." *Journal of International Social Research.*

Aydın, Okan. 2009. *Boşanma sürecinde velayet ile ilgili anlaşmazlık yaşayan ebeveynlerin çocuklarına ilişkin düşünceleri ve çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aydos, Sebahat, ve Taşkın Taştepe. 2019. "Okul Öncesi Dönemde Ev Ziyaretleri: Ev Ziyaretleri Gözlem Formlarına Dayalı Bir İnceleme." *Milli Eğitim Dergisi* 267-284.

Battal, A. 2008. "Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları."

Bayer, Ali. 2013. "Değişen Toplumsal Yapıda Aile." *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4 cilt: IV sayı: 8* 101-129.

Bice, Elvira, Elmer Callo, ve Salvacion Nihei. 2021. "School Performance and Socialization of College Students from Broken Family." *Columbian College Research and Publications Office* 1-16.

Bilici, Ali Baz. 2014. "Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri." *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 79-110.

Brand, Jennie E, Ravaris Moore, Xi Song, ve Yu Xie. 2019. "Why does parental divorce lower children's educational attainment?" *A causal mediation analysis. Sociological science, 6* 264-292.

Calhoun, Lawrence, ve Richard G Tedeshi. 1998. "Beyond Recovery From Trauma: Implications for Clinical Practice and Research." *Implications for clinical practice and research. Journal of social Issues, 54(2),* 357-371.

Can Yaşar, Münevver, ve Ümit Ünsal Kaya. 2020. "Türkiye'de 37-72 Aylık Çocuk Profili." *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* içinde, yazan Aysel Köksal Akyol. Ankara: Anı Yayıncılık.

Ceylan Dolanbay, Sümeyra. 2022. "Boşanma Sonrası Yaşam Deneyimleri: Ebeveyne Yabancılaşmaya İlişkin Nitel Bir Araştırma." Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Dam, Hasan. 2008. "Öğrencinin okul başarısında aile faktörü." *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(14)* 75-99.

Emery, Robert E. 2012. *Marriage, Divorce and Children's Adjustment.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Er, Hasan, ve Murat Bartan. 2019. "Investigating the opinions and the implementations of preschool teachers towards the children of single-parent families." *İnönü University Journal of the Faculty of Education* 364-383.

Erdım, Leyla, ve Ayşe Ergün. 2016. "Boşanmanın ebeveyn ve çocuk üzerindeki etkileri." *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 3(1)* 78-84.

Esen, Havva. 2010. "Akyurt İlköğretim Okulunda Okuyan Parçalanmış ve Tam Ailelerden Gelen Öğrencilerin Aile İçi Durumları ve Okul Başarı Durumlarına İlişkin Görüşleri." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Eymann, Alfredo, Julio Busaniche, Julian LIera, Carmen De Cunto, ve Carlos Wahren. 2009. "Impact of divorce on the quality of life in school-age children." *Jornal de Pediatria* 547-552.

Ezerbolat, Melike, ve Ayşe Gül Yılmaz Özpolat. 2016. "Travma Sonrası Büyüme: Travmaya İyi Yanından Bakmak." *Kriz Dergisi.*

Felisilda, Maria Marquiza A, ve Leandro C. Torreon. 2020. "Effects of Broken Family on Pupils' Behavioral Development and Academic Success." *International Journal of Research - GRANTHAALAYAH* 216-223.

Fiyakalı, Ceren Nuran. 2008. "Anne-babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması." Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Gülay, Hülya. 2009. "Okul öncesi dönemde akran ilişkiler." *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 82-93.

Ham, Barry D. 2004. "The Effects of Divorce and Remarriage on the Academic Achievement of High School Seniors." *Journal of Divorce and Remarriage, 42(1/2)* 159-178.

Hassan, Mohammed Baqer, ve Khetam Mutashar Hatab. 2021. "Impact of Broken Family upon Adolescents' Behavior at Secondary Schools in AL-Najaf AL-Ashraf City." *Medico Legal Update* 568-574.

Üreyen, Sadi. 2019. "Ortaöğretim Yönetici ve Öğretmenlerinin Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitiminde Karşılaştığı Sorunlar." Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Keskin, Işık. 2007. "Boşanmanın sosyolojik ve psikolojik nedenleri ve boşanmanın ortaya çıkardığı sonuçlar (Niğde ili örneği)." Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koç, Evren Jülide, ve Mahmut Yılmaz. 2016. *Evlilik Biter Ebeveynlik Sürer Boşanma ve Çocuk.* Ankara: Herdem Kitap.

Korkut, Yeşim. 2003. "Bir geçiş krizi olarak boşanma." *Psikoloji Çalışmaları,* 99-112.

Lansford, Jennifer E, Patrick S Malone, Domini R Castellino, Kenneth A Dodge, Gregory S Pettit, ve John Bates. 2006. "Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation." J*ournal of Family Psychology, 20(2)292-301.*

Lufthman, Virginia H., Lane J. Veltkamp, James J Clark, Sharon Lannacone, ve Howard Snooks. 2005. "Practice guidelines in child custody evaluations for licensed." *Clinical Social Work Journal.*

Moneva, Jerard C, Monique Bantasan, ve Ria M. Vertulfo. 2020. "Performance Tasks and Socialization of Students with Broken Family." *International Journal of Social Science Research ISSN 2327-5510, Vol. 8, No. 2* 88-101.

Omorogiuwa, Kingsley, ve Tracy Omorogiuwa. 2016. "The influence of marital instability on students' school adjustment." *International Journal of Education, Learning and Development, 4(9)* 16-25.

Öngider, Nilgün. 2013. "Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki." *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 420-440.

Özdal, Funda, ve Neriman Aral. 2006. "Baba yoksunu olan ve anne-babası ile yaşayan çocukların kaygı düzeylerinin incelenmesi." *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, 255-267* 255-267.

Özsarı, Elif, ve Abide Güngör Aytar. 2018. "Aileleri Boşanmış ve Boşanmamış Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Sosyal Değerler Kazanımı ve Sosyoduygusal Gelişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi." *Uluslararası IV. Çocuk Gelişimi Kongresi.*

Özyürek, Arzu, Hasan Gümüş, ve Meryem Özbatak. 2015. "İlkokul ve ortaokullarda risk göstergeleri ve müdahale yaklaşımlarının incelenmesi." *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal.*

Pehlivan, Oğuzhan. 2017. "Aile Tanımı ve İlişkilerinin Toplumsal Olarak İnşası." Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Polat, Oğuz, ve Evin Güldoğan. 2015. "Uzman görüşünün boşanma davalarında velayetin saptanmasındaki önemi." *TBB Dergisi* 243 - 254.

Potter, Daniel. 2010. "Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement." *Journal of marriage and family, 72(4),* 933-946.

Reifman, Alan, Laura C Villa, Julia A Amans, Vasuki Rethinam, ve Tiffany Y Telesca. 2001. "Children of Divorce in the 1990s A Meta-Analysis." *Journal of Divorce & Remarriage.*

Sayan Karahan, Ayşegül. 2018. "Okullarda Ebeveynleri Boşanan Öğrencilere Psikolojik Danışma ve Rehberlik." *Okul Psikolojik Danışmanı E-Bülteni* 34-38.

Serin Bulut, Nergüz, ve Sevda Öztürk. 2007. "Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri." *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 8, Sayı 2* 117-128.

Sun, Yongmin, ve Yuanzhang Li. 2009. "Parental divorce, sibship size, family resources, and children's academic performance." *Social science research, 38(3)* 622-634.

Türkarslan, Nesrin. 2007. "Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Baş Etme Yolları." *Aile ve Toplum Dergisi, Yıl:9 Cilt:3 Sayı: 11 s. 99-108* 99-108.

TÜİK. 2021. *Türkiye İstatistik Kurumu.* Erişildi: Ağustos 5, 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568.

Uzun, Çisem. 2013. "Anne-babası boşanmış ve boşanmamış çocuklarda depresyon ve sosyal becerilerin değerlendirilmesi." İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yaşar Ekici, Fatma, ve Sina Güzin Cengiz. 2021. "Erken çocuklukta okula uyum ve erken okuryazarlık eğitimi." *Erken çocukluk eğitimi kuramdan uygulamaya.*

Yapıcı, Şenay. 2010. "Türk toplumunda aile ve eğitim ilişkisi." *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4.* 1544-1570.

Øverland, Klara, Ingunn Størksen, ve Arstad Arlene Thorsen. 2013. "Daycare children of divorce and their helpers." *International Journal of Early Childhood, 45(1)* 51-75.

10. Bölüm
KORUNMA GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLAR: KURULUŞ BAKIMINDA OLAN BAKIM TEDBİRLİ ÇOCUKLAR, KORUYUCU AİLE VE EVLAT EDİNME MODELİNDEN YARARLANAN ÇOCUKLAR

Gamze Bilir Seyhan

Bu bölümde, erken çocukluk döneminde risk altındaki çocuklar arasında yer alan korunma gereksinimi olan çocuklar konusu ele alınmıştır. Korunma gereksinimi olan çocuklar olarak kuruluş bakımında olan bakım tedbirli çocuklar, koruyucu aile ve evlat edinme modelinden yararlanan çocuklara yer verilmiştir. Korunma gereksinimi olan çocukların tanımı, riskler, eğitim ihtiyaçları, bunlar için alınabilecek önlemler, bu süreçte ailelerin ve öğretmenlerin rollerine değinilmiştir. Ayrıca ailelere ve öğretmenlere önerilerde bulunulmuştur. Özellikle kuruluş bakımında olan bakım tedbirli çocukların karşı karşıya kaldıkları risklere değinilerek aile temelli bakım hizmetleri olan koruyucu aile ve evlat edinme modellerinin neden yaygınlaştırılması gerektiği tartışılmıştır.

1. KORUNMA GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLAR, RİSKLER VE EĞİTİM İHTİYAÇLARI

Yasalar önünde doğum anından on sekiz yaşına kadar olan süre içerisinde her birey çocuk olarak nitelendirilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan ilk maddede, "Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" ifadesi yer almaktadır (UNICEF,

KAYNAKLAR

Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı. 2021 yıl sonu kurumsal istatistikleri. Ankara: ASHB (2021).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Çocuk hizmetleri. Ankara: ASHB (2022).

Ayasse, Robert H. "Addressing the needs of foster children: The foster youth services program." *Children & Schools* 17.4 (1995): 207-216.

Balbernie, Robin. "Circuits and circumstances: The neurobiological consequences of early relationship experiences and how they shape later behavior." *Journal of child psychotherapy* 27.3 (2001): 237-255.

Berens, Anne E., and Charles A. Nelson. "The science of early adversity: is there a role for large institutions in the care of vulnerable children?." The Lancet 386.9991 (2015): 388-398.

Bowlby, John. *Maternal care and mental health*. Vol. 2. Geneva: World Health Organization, 1951.

Brodzinsky, David. "Family structural openness and communication openness as predictors in the adjustment of adopted children." *Adoption quarterly* 9.4 (2006): 1-18.

Brodzinsky, David M., and Ellen Pinderhughes. "Parenting and child development in adoptive families." *Handbook of parenting* 1 (2005): 279-311.

Brodzinsky, David M., Leslie M. Singer, and Anne M. Braff. "Children's understanding of adoption." *Child development* (1984): 869-878.

Browne, Deborah. "Coping alone: Examining the prospects of adolescent victims of child abuse placed in foster care." *Journal of Youth and Adolescence* 31.1 (2002): 57-66.

Dozier, Mary, et al. "Interventions for foster parents: Implications for developmental theory." *Development and Psychopathology* 14.4 (2002): 843-860.

Duncan, Greg J., and Jeanne Brooks-Gunn. "Family poverty, welfare reform, and child development." Child development 71.1 (2000): 188-196.

Duncan, Greg J., Katherine Magnuson, and Elizabeth Votruba-Drzal. "Boosting family income to promote child development." The Future of Children (2014): 99-120.

Engle, Patrice L., and Lida Lhotska. "The role of care in programmatic actions for nutrition: designing programmes involving care." *Food and Nutrition Bulletin* 20.1 (1999): 121-135.

Erol, Neşe. "Yuvalar, sorunun mu yoksa çözümün mü parçası." *Koruma Altındaki Çocuklar içinde* (2004): 33-140.

Erol, N., Z. Şimşek, and S. Üstüner. "Çiçekli Dünyamda Elimi Yalnız Bırakma; Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemleri; Kurum Bakımı, Koruyucu Aile ve Evlat Edinme." *Ümit Matbaacılık. Ankara* (2005).

Fernandez, Elizabeth. "Accomplishing permanency: Reunification pathways and outcomes for foster children." *Accomplishing Permanency: Reunification Pathways and Outcomes for Foster Children*. Springer, Dordrecht, 2013. 1-14.

Gennetian, Lisa A., Nina Castells, and Pamela A. Morris. "Meeting the basic needs of children: Does income matter?." Children and Youth Services Review 32.9 (2010): 1138-1148.

Giese, Sonja, and Andrew Dawes. "Child care, developmental delay and institutional practice." *South African Journal of Psychology* 29.1 (1999): 17-22.

Glaser, Danya. "Child abuse and neglect and the brain—a review." *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 41.1 (2000): 97-116.

Goldfarb, William. "Effects of psychological deprivation in infancy and subsequent stimulation." *American Journal of Psychiatry* 102.1 (1945): 18-33.

Hess, Shirley A., and Jill M. Schultz. "Bronfenbrenner's ecological model." *Lenses: applying lifespan development theories in counseling* 52 (2008).

Hodges, Jill, and Barbara Tizard. "Social and family relationships of ex-institutional adolescents." *Journal of child psychology and psychiatry* 30.1 (1989): 77-97.

Howe, D., and E. Neil. "Conclusions: A transactional model for thinking about contact." *Contact in adoption and permanent Foster Care*. Wiley, 2004. 224-254.

Jacobsen, Teresa, Wolfgang Edelstein, and Volker Hofmann. "A longitudinal study of the relation between representations of attachment in childhood and cognitive functioning in childhood and adolescence." *Developmental Psychology* 30.1 (1994): 112.

Johnson, Juliet. "Two-track diffusion and central bank embeddedness: the politics of Euro adoption in Hungary and the Czech Republic." *Review of International Political Economy* 13.3 (2006): 361-386.

Jones, Chris, and Simon Hackett. "Communicative openness within adoptive families: Adoptive parents' narrative accounts of the challenges of adoption talk and the approaches used to manage these challenges." *Adoption Quarterly* 10.3-4 (2007): 157-178.

Karataş, Kasım. "Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme". Toplum ve Sosyal Hizmet, 18 (2), (2007): 7-20.

Koruyucu Aile Yönetmeliği. Yönetmelik. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012).

Logan, Janette, and Carole Smith. *After adoption: Direct contact and relationships*. Routledge, 2013.

Malekpour, Mokhtar. "Effects of attachment on early and later development." The British Journal of Development Disabilities 53.105 (2007): 81-95.

Mazzone, Angela, Annalaura Nocentini, and Ersilia Menesini. "Bullying and peer violence among children and adolescents in residential care settings: A review of the literature." Aggression and violent behavior 38 (2018): 101-112.

McSherry D, Larkin E, Fargas M, Kelly G, Robinson C, Macdonald G, Schubotz D and Kilpatrick R, From Care to Where? A care pathways and outcomes report for practitioners, Queens University Belfast: Institute of Child Care Research, 2008.

Miall, Charlene E. "The social construction of adoption: Clinical and community perspectives." Family Relations (1996): 309-317.

Millî Eğitim Bakanlığı. Okul öncesi eğitim programı. MEB (2013).

Mooney, Jennifer, Karen Winter, and Paul Connolly. "Effects of a book gifting Programme on literacy outcomes for foster children: A randomized controlled trial evaluation of the Letterbox Club in Northern Ireland." Children and Youth Services Review 65 (2016): 1-8.

Munro, Eileen. The Munro review of child protection: Final report, a child-centered system. Vol. 8062. The Stationery Office, 2011.

Neil, E. "The" Contact after adoption" Study: indirect contact and adoptive parents' communication about adoption." (2004).

O'Connor, Thomas G., et al. "Are associations between parental divorce and children's adjustment genetically mediated? An adoption study" *Developmental psychology* 36.4 (2000): 429.

Pace, Cecilia Serena, and G. C. Zavattini. "'Adoption and attachment theory the attachment models of adoptive mothers and the revision of attachment patterns of their late-adopted children." *Child: care, health and development* 37.1 (2011): 82-88.

Palacios, Jesús, and Yolanda Sánchez-Sandoval. "Beyond adopted/nonadopted comparisons." *Psychological issues in adoption: Research and practice* (2005): 117-144.

Paniagua, Carmen, et al. "Bullying, cyberbullying, and adoption: What is the role of student–teacher connectedness?." *School psychology* (2022).

Perry, Bruce D., and Ronnie Pollard. "Homeostasis, stress, trauma, and adaptation: A neurodevelopmental view of childhood trauma." *Child and Adolescent Psychiatric Clinics* 7.1 (1998): 33-51.

Pilcher, Jane, Zara Hooley, and Amanda Coffey. "Names and naming in adoption: Birth heritage and family-making." *Child & Family Social Work* 25.3 (2020): 568-575.

Prince, Debra Lindsey, and Esther M. Howard. "Children and their basic needs." Early Childhood Education Journal 30.1 (2002): 27-31.

Pringle, ML Kellmer, and Margaret Tanner. "The effects of early deprivation on speech development: A comparative study of 4-year-old in a nursery school and in residential nurseries." *Language and Speech* 1.4 (1958): 269-287.

Rizeq, Jala, et al. "Understanding the prospective associations between neuro-developmental problems, bullying victimization, and mental health: Lessons from a longitudinal study of institutional deprivation." Development and psychopathology (2022): 1-10.

Rosenberg, Alana, Kari Hartwig, and Michael Merson. "Government–NGO collaboration and sustainability of orphans and vulnerable children projects in southern Africa." Evaluation and program planning 31.1 (2008): 51-60.

Rutter, Michael. "Pathways from childhood to adult life." *Journal of child psychology and psychiatry* 30.1 (1989): 23-51.

Rutter, Michael, et al. *Antisocial behavior by young people: A major new review*. Cambridge University Press, 1998.

Schore, Allan N. "The effects of early relational trauma on right brain development, affect regulation, and infant mental health." *Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health* 22.1-2 (2001): 201-269.

Sherr, Lorraine, Kathryn J. Roberts, and Natasha Gandhi. "Child violence experiences in institutionalized/orphanage care." Psychology, Health & Medicine 22.sup1 (2017): 31-57.

Silber, Kathleen, and Patricia Martinez Dorner. *Children of Open Adoption*. Corona Publishing Company, PO Drawer 12407, San Antonio, TX 75212, 1990.

Sinclair, Ian, Kate Wilson, and Ian Gibbs. "'A life more ordinary': What children want from foster placements." *Adoption & Fostering* 25.4 (2001): 17-26.

Sun, Lina. "Babies without Borders: Representations of Transracial Chinese Adoption in Picture Books." Multicultural Education 23.2 (2016): 55-59.

Tezel Şahin, Fatma, and Fatma Nilgün Cevher. "Türk toplumunda aile-çocuk ilişkilerine genel bir bakış." (38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara. (2007).

Tizard, Barbara, and Anne Joseph. "Cognitive Development of Young Children in Residential Care: A Study of Children Aged 24-Months." (1970).

Tizard, Barbara, and Judith Rees. "The effect of early institutional rearing on the behavior problems and affectional relationships of four-year-old children." *Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines* (1975).

Trevarthen, Colwyn, and Kenneth J. Aitken. "Infant intersubjectivity: Research, theory, and clinical applications." *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 42.1 (2001): 3-48.

Triseliotis, John P. *In search of origins: The experiences of adopted people*. Routledge, 1973.

UNICEF. Çocuk Hakları Sözleşmesi. UNICEF (2022).

Vacca, James S., and Louisa Kramer-Vida. "Preventing the bullying of foster children in our schools." *Children and Youth Services Review* 34.9 (2012): 1805-1809.

van IJzendoorn, Marinus H., et al. "Institutionalization and deinstitutionalization of children 1: a systematic and integrative review of evidence regarding effects on development." The Lancet Psychiatry 7.8 (2020): 703-720.

Walker, Susan P., et al. "Inequality in early childhood: risk and protective factors for early child development." The lancet 378.9799 (2011): 1325-1338.

Weiss, Maureen R. "Psychological skill development in children and adolescents." *The Sport Psychologist* 5.4 (1991): 335-354.

Weistra, Sabina, and Nikki Luke. "Adoptive parents' experiences of social support and attitudes towards adoption." Adoption & Fostering 41.3 (2017): 228-241.

Yolcuoğlu, İsmet Galip. "Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 18.18 (2009): 43-58.

Yubero, S., Navarro, R., Maldonado, M. J., Gutiérrez-Zornoza, M., Elche, M., & Larrañaga, E. (2019). Bullying and psychological distress in a vulnerable group: youth in residential child care. Journal of Child and Family Studies, 28(9), 2618-2629.

Zetlin, Andrea, Lois Weinberg, and Christina Kimm. "Improving education outcomes for children in foster care: Intervention by an education liaison." *Journal of Education for Students placed at Risk* 9.4 (2004): 421-429.

2828 Sosyal Hizmetler Kanunu Tarihi: 24/5/1983 Resmî Gazete Sayısı: 18059

4721 Türk Medeni Kanunu Tarihi: 22/11/2001 Resmî Gazete Sayısı: 24607

5395 Çocuk Koruma Kanunu Tarihi: 3/7/2005 Resmî Gazete Sayısı: 25876

11. Bölüm
ÇOCUK İHMALİ VE İSTİSMARI: TESPİT, BİLDİRİM VE KORUMA SÜRECİNDE EĞİTİMİN ROLÜ

Nahide Atabey Doğrucan

GİRİŞ

Çocuk ihmal ve istismarı, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşanan çok boyutlu ve çok faktörlü bir toplumsal sorundur. Bu sorun aynı zamanda farklı kurumların ve meslek gruplarının birlikte çalışmasını gerektirmektedir. İnsan eliyle yaratılan travmalar ve olumsuz yaşam olayları her dönemde ve yaşta insan için zor olmakla birlikte çocuklar için daha yıkıcı ve uzun dönemli etkileri ve sonuçları olduğu bilinmektedir.

Bilindiği gibi özellikle erken çocukluk dönemindeki çocuklar büyüme ve gelişimleri için yetişkinlerin bakımına ve gözetimine daha fazla ihtiyaç duyarlar. Diğer yandan yaşadıkları olayları anlamlandırmada, zorluklarla başa çıkma ve kendilerini korumada da fiziksel ve bilişsel olarak henüz yeterli kapasiteye sahip değillerdir. Bu nedenle ihmal ve istismar açısından daha fazla risk altındadırlar.

Bunun yanı sıra toplumları olumsuz etkileyen ve yetişkinlerin işlevselliğini azaltan savaş, göç doğal afetler, yoksulluk, işsizlik gibi toplumsal yaşantıyı etkileyen durumlar ile ailenin yaşadığı krizler de sorunun boyutlarını ve etkilenme düzeyini arttırmaktadır.

Çocuk ihmal ve istismarının çok boyutlu nedenleri ve sonuçları doğal olarak bu konuda, geniş kapsamlı veri oluşturulmasını ve toplanan verilerin güvenilirliğini etkilemekte, bu da bu alanda çalışma yapmayı, yapılan çalışmaların sonuçlarının genellemesini zorlaştırmakta ve yapılan müdahalelerin etkililiğini etkilemektedir.

KAYNAKLAR

Aksel, Ş. ve Yılmaz Irmak, T. (2015). Çocuk Cinsel İstismarı Konusunda Öğretmenlerin Bilgi ve Deneyimleri. *Ege Eğitim Dergisi 16* (2), 373-391. https://doi.org/10.12984/eed.60194

Alaggia, R. (2005). Disclosing the Trauma of Child Sexual Abuse: A Gender Analysis Journal of Loss and Trauma International Perspectives on Stress & Coping Pages, 453-470.

Ayraler Taner, H., Çetin, F. H., Işık, Y., & İşeri, E. (2015). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde psikopatoloji ve ilişkili risk etkenleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16* (4), 294-300.

Barron, I. G., & Topping, K. J. (2013). Exploratory evaluation of a school-based child sexual abuse prevention program, *Journal of Child Sexual Abuse, 22* (8), 931-948, https://doi.org/10.1080/10538712.2013.841788

Berliner, L. ve Elliot, D. M. (2002). Sexual abuse of children book.

Can, M., Kaya, Ü., Karaca, N. H. (2021). Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk Cinsel İstismarının Bildirimine Yönelik Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 10*(2), 715-737

Cicchetti, D. & Lynch, M. (1993). Toward an ecological/transactional model of community violence and child maltreatment: Consequences for children's development. *Psychiatry, 56* (1), 96–118.

Çeçen-Eroğul, A. R., & Kaf Hasırcı, Ö. (2013). İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerine Yönelik Geliştirilen Cinsel İstismarı Önleme Psiko-eğitim Programının Etkililiğinin Sınanması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13* (2), 719–729.

Çolak, İ., & İşeri, E. T. (2022). Kadınların okulu terk etme nedenleri ve kız çocuklarının eğitimine ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 64*, 24-50.

Douglas Barnett, Jody Ganiban, Dante Cicchetti; Monographs of the Society for Research in Child Development, Vol. 64, No. 3, Atypical Attachment in Infancy and Early Childhood Among Children at Developmental Risk (1999), pp. 97-118 (22 pages).

Finkelhor, D. (2009). The prevention of childhood sexual abuse. *The Future of Children, 19*, 169–194.

Finkelhor, D. ve Dziuba-Leatherman, J. (1995). Victimization prevention programs: A national survey of children's exposure and reactions. *Child Abuse and Neglect, 19* (2), 129–139.

Gibson, L. E. ve Leitenberg, H. (2000). Child sexual abuse prevention programs: Do they decrease the occurrence of child sexual abuse? *Child Abuse & Neglect, 24*, 1115–1125.

Goldman, D. G. J. (2005). Students' teachers' learning about child sexual abuse strategies primary school: An exploratory study of surface and deep learning. *Sex education, 5* (1): 79-92.

Hébert, M., Amédée, L. M., Blais, M., Gauthier-Duchesne, A. (2019). Child sexual abuse among a representative sample of Quebec high school students: prevalence and association with mental health problems and health-risk behaviors. *The Canadian Journal of Psychiatr, 64* (12): 846–54. https://doi.org/10.1177/0706743719861387

Hébert, M., Tourigny, M., Cyr, M., McDuff, P., & Joly, J. (2009). Prevalence of childhood sexual abuse and timing of disclosure in a representative sample of adults from Quebec. *The Canadian Journal of Psychiatry, 54*(9), 631–636.

Karataş, K., Aslan, H., Öztürk, A. B. (2020). Cinsel İstismara Maruz Kalan Türk Vatandaşı ve Mülteci Çocukların Durumu, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20* (4).

Kendall-Tackett, K. (2002). The health effects of childhood abuse: Four pathways by which abuse can influence health. *Child Abuse and Neglect, 26*, 715–729.

Kendall-Tackett, K. A., Williams, L. M. ve Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin, 113*, 164–180.

Keser, N., Odabaşı, E. ve Elibüyük, S. (2010). Ana babaların çocuk istismarı ve ihmali konusundaki bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 4*, 150–157.

Kılıç, Ç. (2010). Aile eğitim programları ve Türkiye'deki örnekleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10* (1), ss. 100-111.

Koçtürk, N., Yüksel, F. (2018). The Characteristics of Child Sexual Abuse in the School Environment in Turkey. *Journal of Child Sexual Abuse, 27* (7), 852-869, https://doi.org/10.1080/10538712.2018.150178

Lansford, J. E., Dodge, K. A., Pettit, G. S., Bates, J. E., Crozier, J., & Kaplow, J. A (2002). 12-Year Prospective Study of the Long-term Effects of Early Child Physical Maltreatment on Psychological, Behavioral, and Academic Problems in Adolescence. *Arch Pediatr Adolesc Med., 156*(8):824-830.

Lynn, K. (2008). Evaluating potential obstacles to mandated reporting of child abuse and neglect by educators in a suburban public school district BOOK.

National Sexual Violence Resource Center. (2011). Child Sexual Abuse Prevention: Programs For Children. Retrieved from www.nsvrc.org

Oldfield, D., Hays, B. J, Erickson M. Megel. (2002). Evaluation of the effectiveness of project TRUST: An elementary school-based victimization prevention strategy. *Child Abuse & Neglect*, Volume 20, Issue 9, September 1996, Pages 821-832.

Oral, R., Can, D., Kaplan, S., Polat, S., Ateş, N., Çetin, G., Tıraş, B. (2001). Child abuse in Turkey: An experience in overcoming denial and a description of 50 cases. *Child Abuse & Neglect, 25*, 279–290.

Özdemir, D. F. (2018). Oyun Dönemi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kitabı. Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayını, No: 10, 515-530.

Özyurt. G., Ö. Gencer, (2014). Triple P Olumlu Anne Babalık Eğitimi'nin Anksiyete Bozukluğu Olan 8-12 Yaş Arası Çocuklarda ve Ebeveynlerde Anksiyete Düzeyi ve Ruh Sağlığı Üzerine Etkilerinin Araştırılması Randomize Kontrollü Bir Çalışma. Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi 24. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi Çocuk ve Gençlik Dergisi 2014 sayı 21.

Polat, O. (2018). Türkiye'de Çocuk İstismarı Raporu-2 Basın Özeti, İstanbul.

Raskin White, H. & Spatz Widom, C. (2003). Intimate partner violence among abused and neglected children in young adulthood: The mediating effects of early aggression, antisocial personality, hostility and alcohol problems. *Aggressive behavior: Official journal of the international society for research on aggression, 29*(4), 332-345.

Topping, K. J. & Barron, I. G. (2009). "School-Based Child Sexual Abuse Prevention Programs: A Review of Effectiveness", *Review of Educational Research, 79* (1), 431–463. https://doi.org/10.3102/0034654308325582

Tutty, L. M. (1997). Child sexual abuse prevention programs: Evaluating who do you tell. *Child Abuse & Neglect, 21* (9), 869-881. https://doi.org/10.1016/S0145-2134 (97) 00048-3

WHO (World Health Organization). Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence. World Health Organization, 2006.

Yılmaz Irmak, Y., Kızıltepe, R., Aksel, Ş., Güngör, D., & Eslek, D. (2018). Mika ile kendimi korumayı öğreniyorum: cinsel istismarı önleme programının etkililiği. *Türk Psikoloji Dergisi, 33* (81), 41-61.

12. Bölüm
İHMAL VE İSTİSMAR RİSKİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

Nida Altıparmak - Hatice Uysal Bayrak

Toplumsal cinsiyet, yalnızca sosyoloji literatüründe oluşturulmuş bir söylem olarak anlaşılmasına rağmen toplumsal yaşamda oldukça geçerli bir kavramdır (Butler, 1990; Nicholas, 2014). İki yaşından itibaren anaokulu yıllarına kadar cinsiyetle ilgili kategoriler ve kalıp yargılar hakkındaki bilgilerin hızla arttığı ve önemli değişiklikler geçirmeye devam ettiği 2-6 yaş, cinsiyetçi söylemin içselleştirilmesi ve cinsiyet gelişimi için önemli bir dönemdir (Gelman ve diğerleri, 2004; MacNaughton, 2006). Erken çocukluk dönemi; ilgi, sevgi ve korumaya dair ezici söylemlerin egemen olduğu ve sosyal adaletsizliklerin susturulmasını sağlamak için kullanılabilecek eşsiz bir alandır. Çocuklar genellikle masum, ırksal olarak tarafsız, aseksüel ve bilişsel olarak ırk, cinsiyet ve cinsellik gibi karmaşık konuları anlamaktan aciz olarak görülür ve algılanırlar (Howard, 2016; Robinson, 2013). Bu konular çoğunlukla tartışmalı (Husband, 2012), gelişimsel olarak uygunsuz (Sonu ve Yoon, 2020) ve riskli iş olarak kabul edilir (New, Mardell ve Robinson, 2005). Oysa erken çocukluk dönemi, sosyalleşme ve sosyal yaşam ve eşitsizlik hakkında fikir üretimi için önemli bir zaman dilimidir (Gansen, 2017). Örneğin, doğacak bebekleri için birtakım hazırlıklar yapan ebeveynler, bebeklerinin cinsiyeti doğrultusunda hazırlıklarda bulunurlar. Bu durum, bebeğin doğumundan sonra da devam eder. Kız çocuklarını süslemek için erkek çocuklarına göre daha fazla zaman ayırırlar. Kız çocuğa farklı, erkek çocuğa farklı oyuncaklar seçilir. Kibarlık ve görgü kuralları gibi toplum kuralları kız çocuklar için daha çok uygulanır. Erkek çocuk ağladığında "Erkekler ağlamaz!" diye çocuk susturulmaya çalışılır. Ebeveynlerin genellikle erkek ve kız çocuklarına olan davranışları farklılık göstermektedir. Kızlarına karşı daha çok destekleyici cümleler kullanırken erkek çocuklarına karşı daha çok direktif veren cümleler kullanmaktadırlar. Erkek ve kız çocuklara evde farklı görevlendirmelerde bulunmaktadırlar. Örneğin, ev içi işler

nışlara yansımadığı sonucuna ulaşılmıştır (Ellsberg ve diğerleri, 2015). Dolayısıyla özellikle kız çocuklarının ve kadınların eğitiminin, yoksulluğun azaltılmasına, şiddetin ortadan kaldırılmasına ve siyasi istikrarsızlığın caydırılmasına yardımcı olmak üzere ardı ardına gelen faydaları olacaktır (Ombati ve Ombati, 2012).

ÖZET

Erken çocukluk, insan yaşamının her anlamda yapı taşlarını oluşturan eşsiz bir dönemdir. Bu dönemde maruz kalınan her türlü kötü muamele, çocuğun gelecek yaşantısında derin izler bırakacaktır. Kitabın bu bölümünde toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuğun ihmal ve istismarı için bir risk faktörü olarak ele alınmış, bu bağlamda yapılmış araştırma sonuçları birbirleriyle ilişkilendirilerek ortaya konmuştur. Bütün bu incelemeler neticesinde çocuğun cinsel, fiziksel, duygusal/psikolojik istismarı ve ihmalinde altta yatan sebeplerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Aktepe, E. (2009). Çocukluk çağı cinsel istismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(2), 95-119.

Alaggia, R. (2010). An ecological analysis of child sexual abuse disclosure: Considerations for child and adolescent mental health. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 19*(1), 32.

Allana, A., Asad, N., & Sherali, Y. (2010). Gender in academic settings: Role of teachers. *International Journal of Innovation, Management and Technology, 1*(4), 343.

Alpaslan, A. H. (2014). Çocukluk döneminde cinsel istismar. *Kocatepe tıp dergisi*, *15*(2), 194-201.

American Psychological Association [APA]. (2009). *Understanding and Preventing Child Abuse and Neglect.* https://www.apa.org/pi/families/resources/understanding-child-abuse

Bandura. A. (1977). *Social learning theory*. New Jersey: Prentice Hall

Barnett, O., Miller-Perrin, C. L., & Perrin, R. D. (2011). *Family violence across the lifespan: An introduction (3rd ed.)*. Sage Publications, Inc.

Beaudrow, J. (2014). *The Culture of Rape: Examining Causes and Educating for a Rape-free Society.* (Master's Thesis). Lakehead University, Ontario, Canada.

Black, D. A., Heyman, R. E., & Slep, A. M. S. (2001a). Risk factors for child physical abuse. *Aggression and violent behavior, 6*(2-3), 121-188.

Black, D. A., Slep, A. M. S., & Heyman, R. E. (2001b). Risk factors for child psychological abuse. *Aggression and violent behavior, 6*(2-3), 189-201.

Bottoms, B. L., Peter-Hagene, L. C., Epstein, M. A., Wiley, T. R. A., Reynolds, C. E., & Rudnicki, A. G. (2016). Abuse Characteristics and Individual Differences Related to Disclosing Childhood Sexual, Physical, and Emotional Abuse and Witnessed Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence, 31*(7), 1308–1339. https://doi.org/10.1177/0886260514564155

Brazelton, J. F. (2015). The secret storm: Exploring the disclosure process of African American women survivors of child sexual abuse across the life course. *Traumatology: An International Journal, 21*, 181–187. http://dx.doi.org/10.1177/1524838017697312.

Bruyninckx, S., Vanderfaeillie, J., Van Dooren, E., Van Puyenbroeck, B., & Van Holen, F. (2021). Recognition and reporting of child abuse by personnel of Flemish rural primary schools. *Children and Youth Services Review, 130*, 106267.

Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological review, 106*(4), 676.

Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity.* New York: Routledge.

Coohey, C., & Braun, N. (1997). Toward an integrated framework for understanding child physical abuse. *Child abuse & neglect, 21*(11), 1081-1094.

Crouch, J. L., & Milner, J. S. (1993). Effects of child neglect on children. *Criminal justice and behavior, 20*(1), 49-65.

Deering, R., & Mellor, D., (2011). An Exploratory Qualitative Study of the Self-Reported Impact of Female-Perpetrated Childhood Sexual Abuse, *Journal of Child Sexual Abuse, 20*:1, 58-76, DOI: 10.1080/10538712.2011.539964

Dickerson, K. L., Lindner, S., Scurich, N., & Quas, J. A. (2017). When is neglect, neglect?: It depends on who you ask. *Child maltreatment, 22*(3), 256-264.

Egry, E. Y., Apostólico, M. R., Albuquerque, L. M., Gessner, R., & Fonseca, R. M. G. S. D. (2015). Understanding child neglect in a gender context: a study performed in a Brazilian city. *Revista da Escola de Enfermagem da USP, 49*, 0556-0563.

Ellsberg, M., Arango, D. J., Morton, M., Gennari, F., Kiplesund, S., Contreras, M., & Watts, C. (2015). Prevention of violence against women and girls: what does the evidence say?. *The Lancet, 385*(9977), 1555-1566.

Foster, G., Boyd, C., and O'Leary, P. (2012). 'Improving Policy and Practice Responses for Men Sexually Abused in Childhood', *Child Sexual Abuse Wrap 12*, Australian Centre for the Study of Sexual Assault.

Gansen, H. M. (2017). Reproducing (and disrupting) heteronormativity: Gendered sexual socialization in preschool classrooms. *Sociology of Education*, *90*(3), 255-272.

Gelman, S. A., M. G. Taylor, S. P. Nguyen, C. Leaper, and R. S. Bigler. (2004). "Mother-Child Conversations About Gender: Understanding the Acquisition of Essentialist Beliefs." *Monographs of the Society for Research in Child Development 69*(1): 1–14.

Haque, M. A., Janson, S., Moniruzzaman, S., Rahman, A. K. M. F., Islam, S. S., Mashreky, S. R., & Eriksson, U. B. (2019). Children's exposure to physical abuse from a child perspective: A population-based study in rural Bangladesh. *PLoS One, 14*(2), 1–16. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0212428.

Howard, G. R. (2016). *We can't teach what we don't know: White teachers, multiracial schools.* Teachers College Press.

Husband, T. (2012). "I don't see color": Challenging assumptions about discussing race with young children. *Early Childhood Education Journal, 39*(6), 365–371.

Jiménez-Borja, M., Jiménez-Borja, V., Borja-Alvarez, T., & Murgueitio, J. (2020). Prevalence of child maltreatment in Ecuador using the ICAST-R. *Child Abuse & Neglect*, *99*, 104230. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.104230.

Katz, J. (2013). Violence Against Women – It's a Men's Issue. In TEDx Talks.

Khamis, V. (2000). Child psychological maltreatment in Palestinian families. *Child Abuse & Neglect, 24*(8), 1047-1059.

Klevens, J., & Ports, K. A. (2017). Gender inequity associated with increased child physical abuse and neglect: A cross-country analysis of population-based surveys and country-level statistics. *Journal of family violence, 32*(8), 799-806.

Klevens, J., Ports, K. A., Austin, C., Ludlow, I. J., & Hurd, J. (2018). A cross-national exploration of societal-level factors associated with child physical abuse and neglect. *Global public health, 13*(10), 1495-1506.

Koçtürk, N. & Kızıldag Sahin, S. (2021). Myths related to childhood sexual abuse and gender equality. *Adiyaman Univesity Journal of Educational Sciences, 11*(2), 70-79.

Lawrence, J. (2020). *'The Powerful Ones': Exploring Young Men's Understandings of Sexual Violence and Rape Culture in Aotearoa New Zealand* (Doctoral dissertation, Open Access Te Herenga Waka-Victoria University of Wellington).

Lesnik-Oberstein, M., Koers, A. J., & Cohen, L. (1995). Parental hostility and its sources in psychologically abusive mothers: A test of the three-factor theory. *Child Abuse & Neglect, 19*(1), 33-49.

LeSuer, W. (2022). The impact of national-level gender inequality on the sexual abuse of girls. *Violence against women, 28*(3-4), 691-710.

Lev-Wiesel, R., & First, M. (2018). Willingness to disclose child maltreatment: CSA vs other forms of child abuse in relation to gender. *Child abuse & neglect, 79*, 183-191.

LoCascio, M., Infurna, M. R., Guarnaccia, C., Mancuso, L., Bifulco, A., & Giannone, F. (2021). Does childhood psychological abuse contribute to intimate partner violence victimization? An investigation using the childhood experience of care and abuse interview. *Journal of Interpersonal Violence, 36*(9-10), NP4626-4652.

Ma, J., Grogan-Kaylor, A. C., Lee, S. J., Ward, K. P., & Pace, G. T. (2022). Gender inequality in low- and middle-income countries: associations with parental physical abuse and moderation by child gender. *International journal of environmental research and public health, 19*(19), 11928.

MacNaughton, G. (2006). "Constructing Gender in Early-years Education." In The SAGE Handbook of Gender and Education, edited by C. Skelton, B. Francis, and L. Smulyan, 127–138. London: Sage.

National Research Council. (2013). *New Directions in Child Abuse and Neglect Research*. Washington, DC: National Academies Press.

New, R. S., Mardell, B., & Robinson, D. (2005). Early childhood education as risky business: Going beyond what's "safe" to discovering what's possible. *Early Childhood Research & Practice, 7*(2), n2.

Nicholas, L. (2014). Queer Post-Gender Ethics: The Shape of Selves to Come. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

O'Leary P. and Barber J. (2008) 'Gender Differences in Silencing Following Childhood Sexual Abuse', *Journal of Child Sexual Abuse 17*(2), 133–143.

Ombati, V., & Ombati, M. (2012). Gender inequality in education in sub-Saharan Africa. *JWEE*, (3-4), 114-136.

Osadan, R., & Reid, E. (2015). The importance of knowing child sexual abuse symptoms in the elementary teacher's work. *International Journal of Humanities and Social Science, 5*(7), 20-32.

Polat, O. (2018). Türkiye'de Çocuk İstismarı Raporu 2. https://cohum.giresun.edu.tr/Files/ckFiles/cohum-giresun-edu-tr/RAPOR-%C3%87OCUK-%C4%B0ST%C4%B0SMARI-tam_v2_cleancopy.pdf

Robinson, Y. (2019). Child abuse: types and emergent issues. *In Child Abuse and Neglect (pp. 3-22)*. Academic Press.

Robinson, K. H. (2013). *Innocence, knowledge and the construction of childhood: The contradictory nature of sexuality and censorship in children's contemporary lives*. Routledge.

Rush, F. (1980). *The best-kept secret: Sexual abuse of children.* TAB Books.

Save the Children. (t.y.). *Gender Roles Can Create Lifelong Cycle of Inequality.* https://www.savethechildren.org/us/charity-stories/how-gender-norms-impact-boys-and-girls#:~:text=Often%20women%20and%20girls%20are,the%20restriction%20of%20outside%20opportunities

Sonu, D., & Yoon, H. (2020). Culturally constructed childhood(s): Expanding the meaning of the child in teacher education. *The New Educator, 16*(2), 101–105.

Stoltenborgh, M., Van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child maltreatment, 16*(2), 79-101. DOI: 10.1177/1077559511403920

Şimşek, Ş., Uysal, C., Gençoğlan, S., & Yasin, B. E. Z. (2013). Türkiye'de çocuk cinsel istismarı: Gözden geçirme çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, *4*(14), 39-48.

Tantekin Erden, F. (2002). *The Attitudes of Early Childhood Teachers Toward Gender Roles and Toward Discipline.* Florida State University, Doctoral Dissertation, Dissertation Abstracts International (UMI No. 3043364).

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2017). *Çocuk ihmal ve istismarı.* https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/ruh-sagligi/ihmal-istismar.html

The American Professional Society on the Abuse of Children (APSAC). (2019). *The Investigation and Determination of Suspected Psychological Maltreatment in Children and Adolescents.* American Professional Society on the Abuse of Children.

The United Nations Children's Fund [UNICEF]. (2014). *Gender stereotypes and Stereotyping and women's rights.* https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/OnePagers/Gender_stereotyping.pdf

The United Nations Children's Fund [UNICEF]. (2017). *A Familiar Face: Violence in the Lives of Children and Adolescents.*https://data.unicef.org/resources/a-familiar-face/.

The United Nations Children's Fund [UNICEF]. (2020). *Report on the issue of child, early and forced marriage*. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/197/92/PDF/N2019792.pdf?OpenElement

Tokdemir, K. (2021). Heteronormatif bağlamda cinsiyetçi stereotiplerin yeniden üretilmesi: mühendis ve hastabakıcı meslek grupları ile nitel bir araştırma. *4. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*, 14-18 Nisan 2021-Muğla.

Turla, A., Dündar, C., & Özkanli, C. (2010). Prevalence of childhood physical abuse in a representative sample of college students in Samsun, Turkey. *Journal of Interpersonal Violence, 25*(7), 1298–1308. https://doi.org/10.1177/1010539513488626.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Rollerin Algılanışı. Sosyoloji Konferansları, (s. 29-56).

Wan, G., Li, L., & Gu, Y. (2021). A National Study on Child Abuse and Neglect in Rural China: Does Gender Matter?. *Journal of family violence*, *36*(8), 1069-1080.

Wondimu, H. (2022). Gender-based violence and its socio-cultural implications in South West Ethiopia secondary schools. *Heliyon, 8*(7), e10006.

World Health Organization [WHO]. (2020). *Child Maltreatment.* https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment.

World Health Organization [WHO]. (t.y.). *Violence Against Children.* https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1

Yörükoğlu, A. (2004). Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Özgür Yayınları.

13. Bölüm
DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI OLAN ÇOCUKLAR

Merve Gangal

Bu bölümde, davranış bozukluğuna ilişkin tanımlamalar, davranış bozukluklarının nedenleri ve davranış bozukluğu olan çocuklara yönelik müdahale yolları ele alınmıştır. Davranış bozuklukları, çocukların ve ebeveynlerin günlük aktivitelerini, öğretmenlerin eğitim sürecini yürütmesini zorlaştırabilmekte ve çocukların gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle ebeveyn ve öğretmenlerin davranış bozukluğu olan çocukları iyi tanımaları, problem davranışları doğru tespit etmeleri ve etkili müdahale yollarını bilmeleri çocuklar açısından oldukça önemlidir. Bu bölümde, davranış bozuklukları tanımlanmış, müdahale ve önleme yollarına ilişkin öneriler sunulmuştur.

1. DAVRANIŞ BOZUKLUĞU NEDİR? NASIL TANIMLANIR?

Çocuklar, doğdukları andan itibaren çeşitli eylemler ile dünyaya adapte olmaya çalışırlar. İlk aşamalarda çocukların doğuştan gelen refleksleri ile dışarıya yansıyan eylemler, zamanla büyüme ve gelişmenin etkisiyle amaçlı, bilinçli eylemlere dönüşmektedir (Nourt, 2009). Kişilerin duygu, düşünce ve gelişimlerini yansıttıkları her türlü eylem davranış olarak tanımlanabilmektedir. Davranış ile ilgili farklı tanımlar ve bakış açıları bulunmakla birlikte genel olarak sosyal çevrede kabul görmeyen, kişinin ve çevresindekilerin günlük yaşantısını ve ilişkilerini bozan hareketler davranış bozukluğu olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013; Kanlıkılıçer, 2005; Kazdin, 1985; Walker vd., 2004). Fakat yine de çocukların davranışlarının problemli olarak değerlendirilebilmesinde, davranışın yaş ve gelişim düzeyine uygun olma, görülme sıklığı, davranışın gerçekleştiği bağlam oldukça önemli kabul edilmektedir (Doctroff ve Arnold; Neisworth ve Buggey, 2009; Weikart,1998).

Gelişim sürecinde çocuğun davranışları yaşadığı fiziksel, sosyal ve çevresel faktörlerdeki değişimlerden etkilenebileceği için davranışı bozukluk olarak

ğine göre zaman zaman farklı davranış bozukluklarını işaret eden şekilde davranabilmektedirler. Fakat çocukların anlık gelişen veya gelişimsel bir süreç olarak kabul edilebilecek her davranışını davranış bozukluğu olarak kabul edemeyiz. Davranışın sıklığı, ortaya çıkma biçimi ve çocukların gelişim düzeyi davranış bozukluğuna karar vermede etkilidir. Bu bölümde, çocuklarda sıkça görülen davranış bozuklukları ve müdahale yolları ele alınmış ve öğretmenlere çözüm önerileri sunulmuştur.

KAYNAKLAR

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. (5. Bs.). American Psychiatric Publishing.* https://doi.org/10.1176/ appi.books.9780890425596

Birkan, B. (2002). Çocuklarda Davranış Sorunları ve Başa Çıkma Yolları. *Çoluk Çocuk Aylık Anne-Baba-Eğitimci Dergisi*, Sayı:17, ss.17.

Cai, X., Kaiser, A. P. & Hancock, T. B. (2004) Parent and Teacher Agreement On Child Behaviour Checklist İtems İn A Sample Of Preschoolers From Low İncome And Predominantly African American Families*. Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 33*(2), 303-312.

Çağdaş, A. ve Şahin Seçer, Z. (2011). Anne Baba Eğitimi, Ankara: Eğiten Kitap.

Doctoroff, G. L. and Arnold, D. H. (2004). Brief Report. ParentRated Externalizing Behavior in Preschoolers: The Predictive Utility of Structured Interviews, Teacher Reports, and Classroom Observations. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*. Volume: 33, Number: 4, pp: 813-818.

Evans, A. D., & Lee, K. (2013). Emergence of lying in very young children. *Developmental psychology*, *49*(10), 1958.

Kail, Robert V. 2004 Children and their development. 3rd Edition. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc.

Kandır, A. (2000). Öğretmenlerin Beş-Altı Yaş Çocuklarında Görülen Davranış Problemlerine İlişkin Bilgi ve Tutumları. *Mesleki Eğitim Dergisi, 2*(1), 42- 50.

Kanlıkılıçer, P. (2005). Okul Öncesi Davranış Sorunları Tarama Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Okul Öncesi Ana Bilim Dalı, İstanbul

Kauffman, J. M., & Landrum, T. J. (2009). Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth (9th ed.). Upper Saddle River: NJ: Merrill/Pearson

Kazdin, A. E. (1985). Selection of target behaviors: The relationship of the treatment focus to clinical dysfunction. Behavioral Assessment.

Kısaç, İ. (1997). Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Lulla, D., Mascarenhas, S. S., How, C. H., & Yeleswarapu, S. P. (2019). An approach to problem behaviours in children. *Singapore medical journal*, *60*(4), 168.

Maureen, O. H. & Maureen, S. (2004.) Early years child care education: Key issues. Elsevier Limited. United Kingdom. London

Mees, U. (1990). Constitutive elements of the concept of human aggression. *Aggressive Behavior*, *16*(5), 285-295.

Neisworth, J. and Buggey, T. (2009). Behavior Analysis and Principles in Early Childhood Education. In J Roopnarine and J. Johnson, (Eds) (2009) Approaches to Early Childhood Education (5 ed. Pp.186-210). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Nourt, P. M. (2009). Historical Perspectives on Early Childhood Education. In J Roopnarine and J. Johnson, (Eds) (2009) Approaches to Early Childhood Education (5 ed. Pp.3-48). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Oğuz, N. & Kara, H. Ş. (2018). 54-66 aylık çocuklarda olumlu sosyal yalan davranışı ile zihin kuramı ve yönetici işlevlerin bağlantıları. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, *38*(2): 129-154. https://doi.org/10.26650/SP398724

Sipahioğlu, E. (2008). İlköğretim I. kademede sınıf içi istenmeyen öğrenci davranışları ve çözüm önerileri (Narlıdere İlçesi Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Talwar, V., & Crossman, A. (2011). From little white lies to filthy liars: The evolution of honesty and deception in young children. *Advances in child development and behavior*, *40*, 139-179.

Walker, H., Ramsey, E. & Gresham, F. (2004). Antisocial behavior in school: Evidence-based practices (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

Weikart, D. P. (1998). Changing early childhood development through educational intervention. *Preventive medicine*, *27*(2), 233-237.

Weisz, J. R., & Eastman, K. L. (1995). Cross-national research on child and adolescent psychopathology.

Yörükoğlu, A. (2000). Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar. İstanbul: Özgür Yayınları.

14. Bölüm
DUYGU BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Şengül Pala

GİRİŞ

Kitabın bu bölümünde, "duygu bozukluğu olan çocuklar" konusu ele alınmıştır. Duygu bozuklukları içinde çocuklarda oldukça çok sık görülen korku, kaygı bozuklukları, seçici mutizm, çekingenlik, kekemelik ve uyku problemleri başlıklarına yer verilmiştir. Bu bölüm ele alınırken öncelikle her bir duygu bozukluğuna dair örnek bir olaya yer verilmiş, ardından bu duygu bozuklukları "tanımı/özellikleri, sebepleri, tedavi/müdahale yöntemleri, ebeveyn ve öğretmenlere öneriler" başlıkları açısından ele alınmıştır. Böylece duygusal bozuklukların daha sistematik bir şekilde ele alınarak daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte, erken çocukluk döneminde oldukça önemli bir yer tutan resimli çocuk kitaplarının da çocukların duygusal problemlerin üstesinden gelmesinde etkili bir araç olabileceği gerçeğinden hareketle, her bir duygusal bozukluğa dair çocukların kendileri ve yetişkinleri ile birlikte okuyabilecekleri örnek kitaplara yer verilmiştir.

Şekil 1. Duygu Bozukluklarının Öngörücüleri

- Ayrılıkları kolaylaştırmak için çocuğa yumuşak bir oyuncak veya battaniye bırakma,
- Çocuk korktuğunda onu rahatlatma,
- Herhangi bir yeni bakıcıyı kademeli olarak çocuğa tanıtma,
- Ayrılıkları mümkün olduğunca hızlı ve olumlu bir biçimde gerçekleştirme.

Öğretmenlere Öneriler

Sınıfında çekimser çocukların bulunduğu öğretmenler, bazı stratejiler (Brophy ve McCaslin, 1992; Coplan ve Arbeau, 2008; Evans, 2001) uygulayarak bu çocukların çekimserliklerini atmalarında onlara yardımcı olabilirler. Bu yöntemler şöyledir:

- Çekingen çocukların sözlü katılımını sağlamak,
- Çocukları sırayla konuşmalarını gerektirecek oyunlar oynamaya teşvik etmek,
- Utangaç çocukları konuştukları için övmek,
- Çocuğun kendine güvenini geliştirmeye yardımcı olmak amacıyla çocuğun cevaplayacağına emin olduğu sorular sormak,
- Utangaç çocukları diğer çocuklarla konuşmaları konusunda cesaretlendirmek,
- Çocuklarla aileleri ve okul dışı deneyimleri hakkında tartışmalar başlatarak utangaç onlarla kişisel bir ilişki kurmaya çalışmak,
- Daha konuşkan ve atak çocukların çekimser çocuklara sorulan soruları da cevaplamalarının önüne geçmek amacıyla soruları sınıf geneline sormaktansa çekimser çocuklara sormak.

KAYNAKLAR

Albano, A. M., Chorpita, B. F., & Barlow, D. H. (2003). Childhood anxiety disorders. In E. J. Mash & R. A. Barkley (Eds.), *Child psychopathology* (2nd ed., pp. 279–329). New York, NY: Guilford.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington,VA: Author.

Amin, R., Bean, J., Burklow, K. & et al. (2005). The relationship between sleep disturbance and pulmonary function in stable pediatric cystic fibrosis patients. Chest. *128* (3), 1357–1363.

Artukmaç, Y. & Ünsaldı Köle, R. (2014). Teo'nun Gece Korkusu Kitabı, Bilgi Yayınevi.

Asendorpf, J. B. (2009). Shyness. In J. B. Benson & M. M. Haith (Eds.), Diseases and Disorders in Infancy and Early Childhood. Academic Press.

Beesdo, K., Knappe, S., & Pine, D. S. (2009). Anxiety and anxiety disorders in children and adolescents: Developmental issues and implications for DSM-V. *Psychiatric Clinics of North America*, *32*, 483–524.

Binder, L. M., Spector, J., Youngjohn, J. R. (2012). Psychogenic stuttering and other acquired nonorganic speech and language abnormalities. *Archives of Clinical Neuropsychology*, *27*, 557–68.

Black, B. B. (1996). Social anxiety and selective mutism. American Psychiatric Press Review of Psychiatry. Washington, DC. American Psychiatric Association Press.

Bohnert, K. M., & Breslau, N. (2008). Stability of psychiatric outcomes of low birth weight: A longitudinal investigation. *Archives of General Psychiatry, 65*, 1080–1086.

Brophy, J., & McCaslin, M. (1992). Teachers' reports of how they perceive and cope with problem students. *The Elementary School Journal, 93,* 3-68.

Carducci, J. B. (2000). Shyness: The new solution. Psychology Today, 33 (1), 38-46.

Chorpita, B. F., & Southam-Gerow, M. A. (2006). Fears and Anxieties. In E. J. Mash & R. A. Barkley (Eds.), *Treatment of childhood disorders* (3rd.ed., pp. 271–335). New York: Guilford Press.

Coplan, R. J., & Armer, M. (2007). A "multitude" of solitude: A closer look at social withdrawal and nonsocial play in early childhood. *Child Development Perspectives*, *1*, 26-32.

Coplan, Robert J., & Arbeau, Kimberley A. (2008). The Stresses of a "Brave New World": Shyness and School Adjustment in Kindergarten, *Journal of Research in Childhood Education*, 22,*4*, 377-389, DOI: 10.1080/02568540809594634

Cowart, M., & Ollendick, T. H. (2013). Specific phobias. In C. A. Essau & T. H. Ollendick (Eds.), *The Wiley–Blackwell handbook of the treatment of childhood and adolescent anxiety* (pp. 353–368). West Sussex, UK: Wiley.

Dasari, M., & Knell, S. M. (2015). Cognitive-behavioral play therapy for children with anxiety and phobias. In H. G. Kaduson & C. E. Schaefer (Eds.), *Short-term play therapy for children* (3rd ed., pp. 25–52). New York: Guilford Press.

Davis, S., Howell, P. & Cooke, F. (2002). Sociodynamic relationships between children who stutter and their non-stuttering classmates. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 43, 939–947.

Dow, S. P., Sonies, B. C., Scheib, D., Moss, S. E., & Leonard, H. L. (1995). Practical guidelines for the assessment and treatment of selective mutism. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 34*, 836–846.

Durand, V. M., & Mindell, J. A. (1990). Behavioral intervention for childhood sleep terrors. *Behavior Therapy, 30,* 705–715.

Evans, M. A. (2001). Shyness in the classroom and home. In W. R. Crozier & L. E. Alden (Eds.), *International handbook of social anxiety: Concepts, research and interventions relating to the self and shyness* (pp. 159-183). Westport, CT: John Wiley & Sons Ltd.

Eripek S., Özsoy Y. ve Özyürek M. (1992) Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar "Özel Eğitime Giriş", III. Baskı, Karatepe Yayınları.

Essau, C., Olaya, B., & Ollendick, T. H. (2013). Classification of anxiety disorders in children and adolscents. In C. A. Essau & T. H. Ollendick (Eds.), *Wiley–Blackwell handbook of the treatment of childhood and adolescent anxiety* (pp. 1–21). Malden, MA: Wiley.

Friedberg, R., Gorman, A., Hollar Witt, L., Biuckian, A., & Murray, M. (2011). *Cognitive behavioral therapy for the busy child psychiatrist and other mental health professionals: Rubrics and rudiments.* New York: Routledge.

Geçtan, E. (2014). Psikanaliz ve Sonrası. İstanbul: Metis.

Guitar, B. and Conture. (2007). The Child Who Stutters: To the Pediatrician, Stuttering Foundation of America.

Guitar, B. (2013). *Stuttering: An integrated approach to its nature and treatment*. Lippincott Williams & Wilkins.

Higa-McMillan, C. K., Francis, S. E., & Chorpita, B. F. (2014). Anxiety disorders. In E. J. Mash & R. A. Barkley (Eds.), *Child psychopathology* (2nd ed., pp. 345–428). New York, NY: Guilford.

Holland, M. L., Malmberg, J. N., & Gimpel Peacock, G. (2017). Emotional and behavioral problems of young children: Effective interventions in the preschool and kindergarten years (2nd ed.). New York: Guilford.

Hooshmand, A., Keshavarz, F., & Baghadrsarians, A. (2013). The impact of play therapy on developmental fears among preschoolers.

Huberty, T. J. (2010). Anxiety and anxiety disorders in children. In A. Canter, L. Paige, & S. Shaw (Eds.), *NASP Helping Children at Home and School III: Handouts for families and educators* (p. S5H2). Bethesda,MD: National Association of School Psychologists.

Hysing, M., Sivertsen, B., Garthus-Niegel, S., & Eberhard-Gran, M. (2016). Pediatric sleep problems and social-emotional problems. A population-based study. *Infant Behavior and Development*, *42*, 111–118.

Kamani, Z., & Monga, S. (2020). Understanding the Outcome of Children who Selectively Do not Speak: A Retrospective Approach. Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry, *29*(2), 58.

Kauffman, J. M., & Landrum, T. J. (2015). Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocukların ve gençlerin özellikleri (Olgular ilaveli) [Characteristics ofemotional and behavioral disorders of children and youth] (10 Baskı) [10th ed]. (S. Kaner, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal kitabın yayın tarihi 2013).

Kearney, C.A. (2010). Helping Children with Selective Mutism and Their Parents: A Guide for School-Based Professionals.

Kehle, T., Bray, M., & Theodore, L. (2010). Selective mutism: A primer for parents and educators. In A. Canter, L. Paige, & S. Shaw (Eds.), *NASP Helping Children at Home and School II: Handouts for families and educators* (p. S8H36). Bethesda, MD: National Association of School Psychologists

Kidd, K. K., Heimbuch, R. C., & Records, M. A. (1981). Vertical transmission of susceptibility to stuttering with sex-modified expression. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, *78*(1), 606–610. https://doi.org/10.1073/pnas.78.1.606

Klein, M. (2018). Haset ve Şükran. İstanbul: Metis.

Kolvin, I., & Fundudis, T. (1981). Elective mute children: Psychological development and background factors, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *22*, 219-232.

Langevin, M. & Hagler, P. (2004) Development of a scale to measure peer attitude toward children who stutter. In Evidence-Based Treatment of Stuttering. Empirical Issues and Clinical Implications (ed. Bothe, A.K.) 139–171. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Lebrun, Y., Leleux, C., & Retif, J. (1987). Neurogenic stuttering. *Acta neurochirurgica*, *85*(3-4), 103–109. https://doi.org/10.1007/BF01456105

Lundgren, K., Helm-Estabrooks, N., and Klein, R. (2010). Stuttering following acquired brain damage: a review of the literature. J. Neurolinguistics 23, 447–454. doi: 10.1016/j. jneuroling.2009.08.008

Manassis, K. (2013). Empirically supported psychosocial treatments. In C. A. Essau & T. H. Ollendick (Eds.) *Wiley–Blackwell handbook of the treatment of childhood and adolescent anxiety* (207–228). Malden, MA: Wiley.

Mason, T. B., Pack, A. I. (2007). *Pediatric parasomnias*. Sleep, *30*, 141-151.

Mindell J. A., Moline M. L., Zendell S. M., Brown L. W., Fry J. M. (1994). Pediatricians and sleep disorders: training and practice. *Pediatric*; *94*, 194-200.

Mindell, J. A., & Owens, A. (2010). A Clinical Guide to Pediatric Sleep: Diagnosis and Management of Sleep Problems (2nd Ed.). Lippincott Williams & Wilkins: Philadelphia.

Morris, R. J., Kratochwill, T. R., Schoenfield, G., & Auster, E. R. (2008). Childhood fears, phobias, and related anxieties. In R. J. Morris & T. R. Kratochwill (Eds.), *The practice of child therapy* (4th ed., 93–141). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Moturi, S., & Avis, K. (2010). Assessment and treatment of common pediatric sleep disorders. *Psychiatry [Edgmont (Pa. : Township)]*, *7*(6), 24–37.

Oerbeck B, Stein MB, Wentzel-Larsen T, Langsrud Q, Kristensen H. (2013). A randomized controlled trial of a home and school-based intervention for selective mutism: defocused communication and behavioural techniques. C*hild Adolesc Ment Health*. *19*,192-198.

Owens, J. A., Rosen, C. L., & Mindell, J. A. (2003). Medication use in the treatment of pediatric insomnia: results of a survey of community-based pediatricians. *Pediatrics*, *111*(5 Pt 1), https://doi.org/10.1542/peds.111.5.e628

Owens J. A., Witmans M. (2004). Sleep problems. *Curr Probl Pediatr Adolesc Health Care*, *34*,154-179.

Rapee, R. M. (1997). Potential role of child rearing practices in the development of anxiety and depression. Clinical Psychology Review, 17, 47–67.

Roberts, S. J. (2002). Identifying mutism‟s etiology in a child. The Nurse Practitioner, 27(10), 44-48.

Rutter, M., & Quinton, D. (1984). Parental psychiatric disorder: Effects on children. Psychological Medicine, 14, 853–880.

Sargın, N. (2012). Çocuklarda ruh sağlığı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Schoenfield, G., & Morris, R. (2009). Cognitive-behavioral treatment for childhood anxiety disorders. In M. J. Mayer, R. Van Acker, J. E. Lochman, & F. M. Gresham (Eds.), *Cognitive-behavioral interventions for emotional and behavioral disorders: School-based practice*. New York: Guilford Press.

Scott, L. (2008). *Stuttering: Straight Talk for Teachers. A handbook for teachers and speech language pathologists.*

Steinhausen H. C, Adamek R. (1997). The family history of children with elective mutism: a research report. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, *6*,107-111.

Stores, G. (2009). Aspects of sleep disorders in children and adolescents, *Dialogues in Clinical Neuroscience*, *11*, 1, 81-90, https://10.31887/DCNS.2009.11.1/gstores

Teber, M. (2021). Bazen Olur Böyle Biraz Korktum Sanki, Sincap Kitap.

Turner, S. M., Beidel, D. C., Roberson-Nay, R., & Tervo, K. (2003). Parenting behaviors in parents with anxiety disorders. *Behaviour Research and Therapy, 41*, 541–554.

UNICEF. (Eylül, 2022). https://www.unicef.org/parenting/mental-health/what-is-anxiety#anxiety-coping adresinden alınmıştır.

Volbrecht, M. M., & Goldsmith, H. H. (2010). Early temperamental and family predictors of shyness and anxiety. *Developmental Psychology, 46*(5), 1192–1205. https://doi.org/10.1037/a0020616

Ward, T. M., Rankin, S., Lee, K. A. (2007). Caring for children with sleep problems. *J Pediatr Nurs., 22*(4), 283- 296.

Ware, J. C., & Orr, W. C. (1992). Evaluation and treatment of sleep disorders in children. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), Handbook of clinical child psychology. New York: Wiley.

Warren, S. L., & Sroufe, L. A. (2004). Developmental issues. In T.H. Ollendick & J. S. March (Eds.), *Phobic and anxiety disorders in children and adolescents. A clinician's guide to effective psychosocial and pharmacological interventions* New York: Oxford University Press.

Woodruff-Borden, J., & Leyfer, O. T. (2006). Anxiety and fear. In M. Hersen (Ed.), *Cinician's handbook of child behavioral assessment*. Burlington, MA: Elsevier Academic Press.

Zisenwine, T., Kaplan, M., Kushnir, J., & Sadeh, A. (2013). Nighttime fears and fantasy–reality Differentiation in preschool children. *Child Psychiatry and Human Development, 44*, 186–199.

Zolten, K. & Long, Nicholas. (1997). Shyness. Deparment of Pediatrics, University of Arkansas for Medical Sciences.

15. Bölüm
TİK BOZUKLUKLARI OLAN ÇOCUKLAR

Şifa Kevser Çakmak

Günümüzde çocukların risk altında olmasına sebep olan birçok risk faktörü bulunmaktadır. Hangi risk faktörünün çocuğu ne şekilde etkileyeceği, içinde bulunulan koşullar, koruyucu faktörler ve risk faktörünün büyüklüğü ile doğrudan ilişkilidir. Bu risk faktörleri kimi zaman çocuğun yaşamını doğrudan ve görünür şekilde etkilerken, kimi zaman ise dolaylı sonuçları ile çocuğun sosyal yaşamını ya da akran ilişkilerini etkileyebilmekte hatta başka bir bozukluğun (ör., tırnak yeme) (Azak ve Mutlu, 227-231) ortaya çıkmasında rol oynayabilmektedir.

Erken çocuklukta sıklıkla karşılaşılan nörogelişimsel bozukluklar (otizm spektrum bozukluğu, öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu vb.) arasında yer alan tik bozuklukları (APA, 86) da çocuğun risk altında olma durumunu etkileyen bozukluklar arasında yer almaktadır. Tik bozuklukları, erken çocukluk döneminde sıkça karşılaşılan, kimi zaman geçici, kimi zaman ise kalıcı olabilen bozukluklardır. Tiklerin çeşitlilik ve yoğunluğuna göre başta çocuğun günlük yaşamı olmak üzere özellikle sosyal çevresi ve akran ilişkileri de bu durumdan etkilenmektedir. Öğretmen ve ailelerin tik bozukluklarının genel özelliklerini ve türlerini bilmeleri, çocuğu uygun şekilde destekleyerek risk altında olma durumu ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek için gereklidir.

1. TİK BOZUKLUKLARI

Tik bozuklukları, nörogelişimsel bozuklukların alt türlerinden olan motor bozukluk türleri arasında yer alır ve Tourette Sendorumu, Geçici Tik Bozukluğu ve Kronik Motor ve Vokal Tik Bozukluğu olarak üçe ayrılır. Çam-Ray ve arkadaşlarının (253) yaptığı bir araştırmaya göre tanılanmış tik bozukluklarının %72'sini Tourette Sendromu, %26'sını ise Kronik Motor Tik Bozukluğu oluşturmaktadır.

hareketleri, doktorun Tourette teşhisi koymasıyla anlam bulur. Kağan, etrafındaki insanların anlayış ve desteğiyle sendromunun zorlayıcı etkileriyle başa çıkmayı öğrenir.

KAYNAKLAR

American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5th Edition Text Revision*. Dü. 93-99. American Psychiatric Association Publishing, (2022).

Azak, M. ve B. Mutlu. "Çocuklarda Tırnak Yeme Davranışı: Onikofaji." *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi* (2020): 227-231.

Coming, D. E. ve B. G. Coming. "Tourette Syndrome: Clinical and Psychological Aspects of 250 Cases." *American Journal of Genetics* (1985): 435-450.

Comings, D. E. *Tourette syndrome and human behavior.* Durante, CA: Hope Press, (1990).

Conelea, C. A. ve D. W. Woods. "Examining the impact of distraction on tic suppression in children and adolescents with Tourette syndrome." *Behaviour Research and Therapy* 46.11 (2008): 1193-1200.

Conelea, C. A., Woods, D. W., Zinner, S. H., Budman, C., Murphy, T., Scahill, L. D., et al. "Exploring the impact of chronic tic disorders on youth: Results from the Tourette Syndrome Impact Survey." *Child Psychiatry and Human Development,* 42.2 (2011): 219-242.

Çam-Ray, P., ve diğerleri. "Çocukluk çağı tik bozukluklarının sosyodemografik ve klinik özellikleri." *Cukurova Medical Journal* (2019): 251-262.

Dempsey, Jack, ve diğerleri. "Talking About Tics With Peers and Coping in Social Interactions." McGuire, Joseph F., ve diğerleri. *The Clinician's Guide to Treatment and Management of Youth with Tourette Syndrome and Tic Disorders*. Academic Press, (2018). 139-153.

Eapen, V., A. E. Cavanna ve M. M. Robertson. "Comorbidities, social impact, and quality of life in tourette syndrome." *Frontiers in Psychiatry* 7 (2016): 1-6.

Freeman, R. D., ve diğerleri. "An international perspective on Tourette syndrome: Selected findings from 3500 individuals in 22 countries." *Developmental Medicine and Child Neurology* 42 (2000): 436-447.

Giordano, Kathy. "Tourette's in the Classroom: Support and Guidance on Education Issues for Clinicians." McGuire, Joseph F., ve diğerleri. *The Clinician's Guide to Treatment and Management of Youth with Tourette Syndrome and Tic Disorders*. Academic Press, (2018). 155-176.

Hanks, C. E., Mcguire, J. F., Lewin, A. B., Storch, E. A., & Murphy, T. K. "Clinical correlates and mediators of self-concept in youth with chronic tic disorders." *Child Psychiatry & Human Development* 47.1 (2015): 64-74.

Hesapçıoğlu, S. T., M. K. Tural ve S. Kandil. "Kronik tik bozukluklarında sosyodemografik, klinik özellikler ve risk etmenleri." *Turk Psikiyatri Dergisi* (2013): 158-167.

Himle, M. B. ve M. R. Capriotti. "Behavior therapy for Tourette disorder: An update." *Current Behavioral Neuroscience Reports* 3 (2016): 211-217.

Himle, M. B., B. C. M. Wellen ve Loran P. Hayes. "Family Issues Associated With Tics." McGuire, J. F., ve diğerleri. *The Clinician's Guide to Treatment and Management of Youth with Tourette Syndrome and Tic Disorders*. Academic Press, 2018. 301-305.

Kırıcı, İ. "Tourette sendromlu bireylerin eğitim sorunları." *International Journal of Contemporary Educational Studies* 7.2 (2021): 642-655.

Knight, T., ve diğerleri. "Prevalence of tic disorders: a systematic review and meta-analysis." *Pediatric Neurology* 47 (2012): 77-90.

Kurt, V., ve diğerleri. "Tik bozukluğu olan çocuk ve ergenlerde sosyodemografik özellikler ve eşlik eden durumlar." *Pamukkale Tıp Dergisi* (2015): 179-191.

Leckman, J. F. "Phenomenology of tics and sensory urges." Martino, D. ve J. F. Leckman. *Tourette syndrome*. Oxford University Press., 2013. 3-25.

—. "Tourette's Syndrome." *Lancet* 360 (2002): 1577-1587.

Leckman, J. F., D. E. Walker ve D. J. Cohen. "Premonitory urges in Tourette's syndrome." *The American Journal of Psychiatry* 150 (1993): 98–102.

Öztürk, O. *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, (2001).

Pauls, D. ve J. F: Leckman. "The inheritance of Gilles de la Tourette's syndrome and associated behaviors." *New England Journal of Medicine* 315 (1986): 993-997.

Pennington, B. F. *The development of psychopathology: Nature and nurture*. New York: Guilford Press, (2002).

Robertson, M. M. "Tourette syndrome, associated conditions and the complexities of treatment." *Brain* 123 (2000): 425–462.

Schoeder, C. E. ve R. Remer. "Perceived social support and caregiver strain in caregivers of children with Tourette's disorder." *Journal of Child & Family Studies* 16 (2007): 888-901.

Semrud-Clikeman, Margaret and Phyllis Anne Teeter Ellison. "Neuropsychological Correlates of Childhood and Adolescent Psychiatric Disorders." *Child Neuropsychology*. 2. Springer, 2009. 181-215.

Stokes, A., Bawden, H. N., Camfield, P. R., Backman, J. E., & Dooley, J. M. "Peer problems in Tourette's disorder." *Pediatrics* 87.6 (1991): 936-942.

Storch, E. A., Murphy, T. K., Chase, R. M., Keeley, M., Goodman, W. K., Murray, M., & Geffken, G. R. "Peer victimization in youth with Tourette's syndrome and chronic tic disorder: Relations with tic severity and internalizing symptoms." *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* 29.4 (2007): 211-219.

Storch, E. A., ve diğerleri. "Peer Victimization in Youth with Tourette's Syndrome and Chronic Tic Disorder: Relations with Tic Severity and Internalizing Symptoms." *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* (2007): 211-219.

Tabori-Kraft, J., ve diğerleri. "Prevalence and clinical correlates of tic disorders in a community sample of school-age children." *European Child Adolescent Psychiatry* 21 (2012): 5-13.

Tourette Association of America. *Emotional Overload: Understanding Non-Tic Related Behaviors in Tourette Syndrome*. Tarih yok.

—. *Living with Tourette & Tic Disorders A Guide for Patients and Families*. Tarih yok.

—. *Nativating Tourette Syndrome: An Educator's Guide to Planning and Support*. Tarih yok.

16. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE HASTANEDE YATAN ÇOCUKLAR

F. Sabahat Işıktekiner

GİRİŞ

Sağlık, insan yaşamında biyolojik, psikolojik ya da sosyal faktörlerden etkilenen ve bireyin tek bir yönünden ziyade bütün dengesini etkileyen bir durumdur. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 1946) anayasasının tanımında da ifade edildiği gibi "Sağlık, sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhça ve sosyal yönden tam iyilik halidir". Dolayısıyla çocuğun sağlıklı olmasını, çocuğun biyopsikososyal yönden tam bir iyilik hâli içinde gelişimine uygun olarak büyümesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Özellikle erken çocukluk döneminin çocuğun gelişiminde kritik rol oynadığı düşünüldüğünde, bu dönemde sürecin daha hassas olduğu dikkat çekmektedir (Turan ve diğerleri, 55). Sağlık açısından en fazla risk taşıyan çocukların, yetişkinlere oranla daha fazla ilgi ve ihtiyaca gereksinimleri olmaktadır. Her çocuk hastalık geçirebilmekle birlikte çocukların hastalığa karşı gösterdiği tepkilerin bazıları genel bazıları da hastalığa özgü olabilmektedir. Hastalığın ya da hastanede yatma süresinin, niteliği ve derecesi çocukların gelecekteki yaşamlarını etkileyebilmekte hatta bazı hastalıklar daha derin izler bırakabilmektedir. Çocukların hastalık sürecinden ya da hastaneye yatma durumundan farklı şekillerde etkilendiği bilinmektedir. Özellikle çocuğun yaşı ve bilişsel gelişimi bu süreçte önemli olmakla birlikte, hastalığın tipi ve süresi, çocuğun hastalığa veya hastaneye yönelik yaşadığı önceki deneyimleri, hastaneye yatışa hazırlanması, ebeveynlerin tutumu ve sosyokültürel değişkenlere göre farklılıklar göstermektedir (Başbakkal ve diğerleri, 464). Bunun yanı sıra uzun süreli hastalıkların ve hastanede yatmanın çocuklarda ve yetişkinlerde korku, kaygı gibi duygusal etkilerinin olduğu görülmektedir (Baykoç, 257). Dolayısıyla hastalığın etkilerini azaltmak ve çocuğun yaşamında kalıcı izler bırakmaması için bazı

Hastanede ailelerin ve çocukların sorun yaşadığı bir durum olduğunda danışabilecekleri bir sosyal hizmet uzmanı; çocuğun gelişimi ve eğitimi konusunda destek sağlayacak çocuk gelişim uzmanı ve öğretmen; aile ve çocuğun psikososyal stresini azaltmaya yönelik çalışmalar yapacak bir psikolog mutlaka olmalıdır. Doktor, hemşire ve tüm sağlık personeli, çocuğun yüksek yararını gözeterek bütüncül bir yaklaşımla multidisipliner bir çalışma içinde çocuğun hastalıkla baş edebilmesine destek vermelidir.

ÖZET

Hastalık ya da hastanede yatma, tüm insanlar için zor bir durum olup özellikle çocuklar için psikososyal açıdan daha da karmaşık bir süreçtir. Çocuğun hastanede kalış süresi ve hastanede uygulanan tıbbi işlemler, çocuğun ruhsal durumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Erken çocukluk döneminde hastanede yatan çocuklarda ayrılık kaygısı, korku, içe kapanıklık, depresyon gibi belirtiler görülebilmektedir. En sık görülen tepkiler arasında parmak emme, altına kaçırma gibi regresyon davranışları gözlenmektedir. Bu süreçte çocukta hastanede yatmaya bağlı oluşabilecek olumsuz durumların kalıcı olmaması için öncelikle sağlık personeline büyük sorumluluklar düşmektedir. Yapılacak tedavi ve işlemlerden önce çocuğun yaşına uygun olarak bilgi verilmesi, çocuğun kaygı ve korkusunu azaltabilmektedir. Hastane personeli ile çocuk ve aile arasında kurulan olumlu etkileşim çocuk ve ailenin hastalıkla baş edebilmesinde oldukça önemlidir. Ayrıca tedavi sürecinde olan çocukların hem gelişimleri hem de akademik becerilerini geliştirmede oyunun bir araç olarak kullanılması ve çocukların oyun ihtiyaçlarının giderilmesi, bu süreçte oluşabilecek kayıpları önlemede etkili olmaktadır.

KAYNAKLAR

Aydın, Gözde Bumin, et al. "The effect of play distraction on anxiety before premedication administration: a randomized trial." *Journal of Clinical Anesthesia* 36 (2017): 27-31.

Başay, Bürge Kabukçu, et al. "Hastanede yatarak tedavi gören çocuklar: Psikososyal uyumu etkileyen faktörler üzerine bir araştırma." *Klinik Psikiyatri Dergisi* 23.4 (2020): 402-413.

Başbakkal, Zümrüt, et al. "3-6 yaş grubu çocuğun akut bir hastalık nedeniyle hastaneye yatışa karşı davranışsal tepkilerinin belirlenmesi." *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7.1 (2010): 456-468.

Baykoç, Kamile Necate. "Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimi." *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimi.* Ed. Kamile Necate Baykoç. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2020. 255-278.

Bilfield, Shana, Beth G. Wildman, and Bryan T. Karazsia. "Brief report: The relationship between chronic illness and identification and management of psychosocial problems in pediatric primary care." *Journal of Pediatric Psychology* 31.8 (2006): 813-817.

Bilir, Şule ve Baykoç Dönmez, Necate. *Çocuk ve Hastane*. 2. Baskı. Ankara: Sim Matbaacılık, 1995.

Bolat, Emine Yılmaz. "Süreğen Hastalığı Olan Çocuklar ve Hastane Okulları." *Milli Eğitim Dergisi* 47.218 (2018): 163-186.

Burns-Nader, Sherwood, and Maria Hernandez-Reif. "Facilitating play for hospitalized children through child life services." *Children's health care* 45.1 (2016): 1-21.

Bütün Ayhan, Aynur, ed. *Hasta Çocukların Gelişimi ve Eğitimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınını, 2019.

Çelebi, Arzu, et al. "Hastanede yatan çocuk ve oyun." *Journal of Dr. Behcet Uz Children's Hospital* 5.3 (2015).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Erişim sayfası: https://www.unicef.org/turkiye/çocuk-haklarına -dair-sözleşme Erişim Tarihi: 20/08/2022.

DeRowe, Ari, et al. "Improving children's cooperation with tracheotomy care by performing and caring for a tracheotomy in the child's doll—a case analysis." *International journal of pediatric otorhinolaryngology* 67.7 (2003): 807-809.

Er, Melek. "Çocuk, hastalık, anne-babalar ve kardeşler." *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 49.2 (2006): 155-168.

Erçin, Emine, and Senay Cetinkaya. "Resim Çizdirme Çocuğun Hastane Deneyimlerini ve Onu Nasıl Etkilediğini Anlamanın Yolu Mudur." *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi* 2.1: 61-75.

Erdoğan, Çiğdem, Türkan Turan, and B. Pınar. "Çocukların kendi çizimleri ile çocuk yoğun bakım ünitesi deneyimleri." *Turkiye Klinikleri Journal of Pediatrics* 29.2 (2020): 92-8.

Gerson, Arlene C., et al. "Health-related quality of life of children with mild to moderate chronic kidney disease." *Pediatrics* 125.2 (2010): e349-e357.

Gökler, Bahar. "Ölümcül Hastalık Karşısında Çocuk, Aile ve Hekim." *Ben Hasta Değilim Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü.* Ed. Aysel Ekşi. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2011. 496-500.

Gündüz, Suzan, et al. "Çocuklarda hastane korkusunu etkileyen faktörler." *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 59.4 (2016): 161-168.

Gültekin, Gülümser, and Gülen Baran. "Hastalık ve çocuk." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 8.8 (2005).

Gültekin, Gülümser, and Gülen Baran. "9-14 yaş grubu akut ve kronik hastalığı olan çocukların denetim odağı düzeylerinin incelenmesi." *Türk Pediatri Arşivi* 40.3 (2005): 211-220.

Güner, Yasemin Oğuz. "Kronik Hasta Çocuklarda Terapötik Hikayenin Kullanımı." *İzlek Akademik Dergi* 3.1 (2020): 17-33.

Gürsoy, Figen ve Mercanoğlu, Semiha Hilal. "Akut ve Kronik Hastalığı Olan Çocuklar." *Hasta Çocukların Gelişimi ve Eğitimi*. Ed. Aynur Bütün Ayhan. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınını, 2019. 2-24.

Haiat, Hana, Galit Bar-Mor, and Maskit Shochat. "The world of the child: a world of play even in the hospital." *Journal of Pediatric Nursing* 18.3 (2003): 209-214.

He, Hong-Gu, et al. "Therapeutic play intervention on children's perioperative anxiety, negative emotional manifestation and postoperative pain: a randomized controlled trial." *Journal of Advanced Nursing* 71.5 (2015): 1032-1043.

Helvacı, Ayhan. "Çocukların Hastane Korkularını Yenmede Sanatsal Etkinliklerin Rolü." *Görünüm* 5.5/6: 24-30.

Hsieh, Yi-Chuan, Hui-Tzu Liu, and Yen-Hua Cho. "Reducing fear in preschool children receiving intravenous injections." *Hu Li Za Zhi* 59.3 (2012): 79.

Hsu, Hisu-Man. "Reducing fear in preschool children during clinical examinations." *Hu li za zhi The Journal of Nursing* 51.1 (2004): 52-57.

Işıktekiner, F. Sabahat, and Sadegül Akbaba Altun. "Hastane okullarındaki sorunlar ve yaşantılar." *Eğitim ve Bilim* 36.161 (2011).

İnal-Emiroğlu, F. Neslihan, and A. Pekcanlar Akay. "Kronik hastalıklar, hastaneye yatış ve çocuk." *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 22.2 (2008): 99-105.

Kalra, Sanjay, Shuchy Chugh, and P. Dinakaran. "Diabetes and play therapy." *Journal of Social Health and Diabetes* 2.01 (2014): 040-044.

Karaaslan, Bedriye Tuğba, Beyazıt, Utku ve Bütün Ayhan, Aynur. "Gelişimsel Dönemler Açısından Hasta Çocuklar ve Hastane Ortamının Düzenlenmesi." *Hasta Çocukların Gelişimi ve Eğitimi*. Ed. Aynur Bütün Ayhan. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınını, 2019. 26-56.

Kıran, Berna, Ceren Çalık, and Figen Işık Esenay. "Terapotik oyun: hasta çocuk ile iletişimin anahtarı." *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 2.1: 1-10.

Koc, Saliha. "Hastane palyaçolarının ameliyat öncesi dönemdeki çocuklar ve ebeveynlerinin anksiyete düzeylerine etkisinin belirlenmesi." *Journal of Education and Research in Nursing* 8.3 (2011): 26-32.

Lemos, Izabel Cristina Santiago, et al. "Therapeutic play use in children under the venipucture: a strategy for pain reduction." *American Journal of Nursing Research* 4.1 (2016): 1-5.

Lerwick, Julie L. "Psychosocial implications of pediatric surgical hospitalization." *Seminars in Pediatric Surgery*. Vol. 22. No. 3. WB Saunders, 2013.

Li, W. H. C., et al. "Effect of therapeutic play on pre-and post-operative anxiety and emotional responses in Hong Kong Chinese children: a randomised controlled trial." *Hong Kong Medical Journal* (2014).

Lima, Kálya Yasmine Nunes de, and Viviane Euzébia Pereira Santos. "Play as a care strategy for children with cancer." Revista gaúcha de Enfermagem 36 (2015): 76-81.

Mohammadi, Ahmad, Afsoon H. Mehraban, and Shahla A. Damavandi. "Effect of play-based occupational therapy on symptoms of hospitalized children with cancer: A single-subject study." Asia-Pacific journal of oncology nursing 4.2 (2017): 168-172.

Moore, Elizabeth R., et al. "The effect of directed medical play on young children's pain and distress during burn wound care." *Journal of Pediatric Health Care* 29.3 (2015): 265-273.

Özdemir, Lütfiye. "Kişilik Özelliklerinin Bir Girişimcilik Boyutu Olan Denetim Odağı Üzerindeki Etkisi." *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 17.2 (2016): 131-149.

Pekyiğit, Aylin, et al. "Hastanede Yatan Çocuklarda Yaratıcı Oyun Yöntemi ile Hastalık ve Hastane Kavramı: Niteliksel Bir Çalışma." *Çocuk Dergisi* 21.2 (2021): 175-182.

Perktaş, Ezgi and Elif Özmert. "Çocukların hastane kaygılarının azaltılması üzerine bir değerlendirme: Hastane palyaço projesi." *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 60 (2017): 83-87.

Pontes, Jéssica Etienne Dourado, et al. "Therapeutic play: preparing the child for the vaccine." *Einstein (São Paulo)* 13 (2015): 238-242.

Reid-Searl, Kerry, et al. "Puppets in an acute pediatric unit: Nurse's experiences." *Collegian* 24.5 (2017): 441-447.

Sahiner, Nejla Canbulat, and Meltem Demirgoz Bal. "The effects of three different distraction methods on pain and anxiety in children." *Journal of Child Health Care* 20.3 (2016): 277-285.

Sarman, Abdullah, and Emine Sarman. "Çocuk Hemşireliğinde Sihirli Bir Dokunuş-Bir Dikkat Dağıtma ve Oyun Yöntemi Olarak Vantrilokizm ve Hastanede Yatan Çocuklar Üzerindeki Etkisi." *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi* 5.1 (2022): 125-131.

Selbes, Merve, Gülay Manav, and Gonca Karayağız Muslu. "Hastanede Yatan Çocuğun Psikososyal Belirtilerinin Çocuğa Ait Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi." *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 24.4 (2021): 420-428.

Seval, Müge, and Kurt, Aylin. "Duygusal Zekâ Düzeyinin Çocuklarda Hastanede Yatmaya Bağlı Psikososyal Semptomlar Üzerindeki Etkisi." *OPUS International Journal of Society Researches* 14.20 (2019): 743-762.

Soysal, A. Şebnem, Ebru Ergenekon, and Erhan Aksoy. "Yenidoğan döneminde hastanede uzun süreli tedavi görmenin bağlanma örüntüsü üzerindeki etkileri: Bir olgu sunumu." *Klinik Psikiyatri Dergisi* 2.4 (1999): 266-270.

Soysal, A. Şebnem, et al. "Doğum türü değişkeninin bağlanma örüntüsü üzerindeki etkilerinin incelenmesi." *Klinik Psikiyatri* 3.2 (2000): 75-85.

Sparapani, Valéria de Cássia, et al. "Children with Type 1 Diabetes Mellitus and their friends: the influence of this interaction in the management of the disease." *Revista latino-americana de enfermagem* 20 (2012): 117-125.

Sposito, Amanda Mota Pacciulio, et al. "Puppets as a strategy for communication with B razilian children with cancer." *Nursing & health sciences* 18.1 (2016): 30-37.

Stulmaker, Hayley L., and Dee C. Ray. "Child-centered play therapy with young children who are anxious: A controlled trial." *Children and Youth Services Review* 57 (2015): 127-133.

Şen Beytut, Dilek, et al. "Çocuklarda hastaneye yatma etkilerinin projektif yöntem olan resim çizme yoluyla incelenmesi." (2009).

Teksöz, Emel, and Ayşe Ferda OCAKÇI. "Çocuk hemşireliği'nde sanat uygulamaları." *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi* 7.2 (2014): 119-123.

Temel, Z. Fulya, et al. "Hastaneye Yatma Deneyimi Olan ve Olmayan 5-6 Yaş Çocuklarının Doktor, Hemşire ve Hastane Algılarının İncelenmesi." *Turkish Journal of Social Research/Turkiye Sosyal Arastirmalar Dergisi* 22 (2018).

Tarkoçin, Suna, Besime Bilmez, and Cihangir Kaçmaz. "Hastane çalışanı çocuk gelişimcilerin hastanelerde bulunan oyun odaları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi." *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 5.1 (2019): 1177-1190.

Turan, Tuğba, et al. "Çocuk Cerrahi Bölümünde Tedavi Gören Çocuklar İçin Sağlanan İmkânların Değerlendirilmesi: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Cebeci Çocuk Hastanesi Örneği." *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi* 17.1: 53-83.

Ullán, Ana M., et al. "The effect of a program to promote play to reduce children's post-surgical pain: with plush toys, it hurts less." *Pain Management Nursing* 15.1 (2014): 273-282.

Üstün, Gonca, et al. "Hastanede yatan çocuklarda psikososyal semptomların bazı değişkenler açısından incelenmesi." *Cumhuriyet Medical Journal* 36.1 (2014): 25-33.

Vagnoli, Laura, et al. "Clown doctors as a treatment for preoperative anxiety in children: a randomized, prospective study." *Pediatrics* 116.4 (2005): e563-e567.

Yavaş, Tuba, Bahar Aygün, and Ulak. Huseyin. "Türk Milli Eğitim Sisteminin Amaçladığı İnsan Profili: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Temelinde Bir Değerlendirme." *Journal of Social Sciences and Education* 4.1 (2021): 42-56.

Yayan, Emriye Hilal, and Mürşide Zengin. "Çocuk kliniklerinde terapötik oyun." *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 7.1 (2018): 226-233.

Yükselen, Arzu İpek. "Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Davranışını Etkileyen Sosyal ve Psikolojik Faktörler." *Okul öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi.* Ed. Gülden Uyanık Balat ve Hülya Bilgin. Ankara: Eğiten Kitap, 2013.15-38.

17. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KRONİK HASTALIKLARI OLAN ÇOCUKLAR

Elif Nursel Özmert

Eğitim, çocukların toplumsal yaşama etkin ve başarılı olarak katılmaları ve üretken bireyler olmaları için temel bir gereklilik ve haktır. Bununla birlikte diğer bir gereklilik ve hak da sağlıktır. Sağlık, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 1948 yılında, "sadece hastalık ve sakatlık olmayışı değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak tam bir iyilik hali içinde bulunmak" olarak tanımlanmıştır (1). Sağlık ve eğitim arasında karşılıklı bir ilişki bulunur ve "eğitim için sağlık, sağlık için eğitim gereklidir". Eğitimin başarısını etkileyen diğer bir faktör de gelişimdir ve günümüzde düşük orta gelirli ülkelerden 250 milyondan fazla çocuğun doğuştan getirdiği gelişimsel potansiyele ulaşamadığı belirtilmektedir (2). Gelişim de sağlık ve eğitimden etkilenir ve etkiler. DSÖ ve UNICEF, 2018 yılında çocukların doğuştan getirdiği potansiyele ulaşabilmeleri için tüm çocukların "geliştiren bakım (nurturing care)" çerçevesinde hizmetlere ve ortamlara gereksinimi olduğunu belirtmiştir. Bu gereksinimler ve hizmetler; sağlık, beslenme, duyarlı bakım; güvenli ve güvenilir bir çevre ve erken eğitim olanaklarına erişimdir. Bu çerçeve de erken çocukluk döneminde "sağlık ve eğitimin" önemini ve ilişkisini bir kez daha ortaya koymaktadır (3).

Çocukların eğitim hakkı, aralarında "Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" (4) de olmak üzere pek çok uluslararası sözleşme ile ortaya konmuştur. Bununla birlikte hâlen pek çok çocuk eğitim hakkına erişememektedir. Cinsiyet, yaşadığı yer, insani krizler, çatışmalar, afetler ve özel gereksinimler başta olmak üzere çeşitli nedenlerle çocuklar bu haklarını tümüyle gerçekleştirememektedirler. Kronik hastalıkları olan çocuklar da özel sağlık gereksinimleri nedeni ile bu haktan her zaman tam yararlanamamakta veya pek çok zorluk ile karşılaşabilmektedirler. Son yıllarda yaşadığımız COVID-19 pandemisi, yaşanan eşitsizliğin daha da artmasına neden olmuştur. Kronik hastalığı olan çocukların COVID-19'a karşı daha kırılgan olmaları, devamsızlık-

leri hem birbirlerinden hem de bireyden bireye farklılık göstermektedir. Hastalığın şiddeti, ortaya çıktığı yaş, kullanılan tedaviler ve yan etkileri bu farklılığa neden olan faktörlerden bazılarıdır. Hastalıkların farklılığı gibi eğitime olan etkileri de farklılık göstermektedir. Devamsızlık, gelişimin her alanı üzerine olan etkiler (sosyal-duygusal, bilişsel, davranışsal), motivasyon ve öz güven düşüklüğü, akran zorbalığı, okul-aile ve öğrencilerin beklentilerinin azalması, hastaneye yatışlar, artmış enfeksiyon riski ve okulun özellikleri, altta yatan kronik fiziksel hastalığı olan çocukları akademik olarak daha riskli duruma getirmektedir. Bu etkiler, erken çocukluk döneminden itibaren başlamakta hatta gerçek anlamda şekillenmektedir. Bunun önlenmesi ve tüm çocukların sahip oldukları eğitim hakkını tümüyle elde edebilmesi ancak okul, aile ve öğrenci iş birliğiyle; eğitim, sağlık ve sosyal hizmet çalışanlarının kapsayıcı, öğrencinin bireysel gereksinimlerini (eğitim, çevre, ilaç, beslenme, psikososyal destek) anlayan, kabul eden ve buna göre hizmet üreten okullar ve sağlık kuruluşları ile aşılması mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Constitution of the World Health Organization 1948. https://www.who.int/about/ governance/constitution ziyaret tarihi 26.08.2022.
2. Lu C, Black MM, Richter LM. Risk of poor development in young children in low-income and middle-income countries: an estimation and analysis at the global, regional, and country level. Lancet Glob Health 2016; 4: e916–22.
3. World Health Organization, United Nations Children's Fund, World Bank Group. Nurturing care for early childhood development: a framework for helping children survive and thrive to transform health and human potential. Geneva: World Health Organization; 2018. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
4. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme. https://www.unicef.org/turkiye/çocuk-haklarına-dair-sözleşme. 26.08.2022.
5. UNESCO. Inclusive Early Childhood Care and Education. From Commitment to Action. 2021, Paris, France.
6. Marks, K. and LaRosa, A. Understanding developmental behavioral screening measures. Pediatrics in Review, 2012;33(10): 448-458.
7. Ravenscroft, J., Wazny, K. and Davis, J. M. (2017). Factors associated with successful transition among children with disabilities in eight European countries. PloS one, 2017;12(6): 1-17.
8. van der Lee JH, Mokkink LB, Grootenhuis MA, Heymans HS, Offringa M. Definitions and Measurement of Chronic Health Conditions in Childhood: A Systematic Review JAMA. 2007;297:2741-2751.
9. Pless IB, Douglas JW. Chronic illness in childhood,I: epidemiological and clinical characteristics. Pediatrics.1971;47:405-414.
10. Perrin EC, Newacheck P, Pless IB, et al. Issues involved in the definition and classification of chronic health conditions. Pediatrics. 1993;91:787-793.

11. Stein RE, Bauman LJ, Westbrook LE, Coupey SM, Ireys HT. Framework for identifying children who have chronic conditions: the case for a new definition. J Pediatr. 1993;122:342-347.
12. Vuori H, Urponen H, Peltonen T. The prevalence of chronic disease in children in Finland. Public Health. 1978;92:272-278.
13. Jessop DJ, Stein RE. Consistent but not the same:effect of method on chronic condition rates. Arch Pediatr Adolesc Med. 1995;149:1105-1110.
14. McPherson M, Arango P, Fox H, et al. A new definition of children with special health care needs. *Pediatrics*. 1998;102:137-140.
15. Hu N, Fardell J, Wakefield CE, Marshall GM, Bell JC, Nassar N,Lingam R. School academic performance of children hospitalised with a chronic condition. Arch Dis Child 2022;107:289–296.
16. Allison MA, Attisha E, AAP COUNCIL ON SCHOOL HEALTH. The Link Between School Attendance and Good Health. Pediatrics. 2019;1 43(2):e20183648.
17. Shendell DG, Alexander MS, Sanders DL, Jewett A, Yang J. Assessing the potential influence of asthma on student attendance/absence in public elementary schools. J Asthma. 2010;47(4):465–472.
18. Parent KB, Wodrich DL, Hasan KS. Type 1diabetes mellitus and school: a comparison of patients and healthy siblings. Pediatr Diabetes. 2009;10(8): 554–562.
19. Logan DE, Simons LE, Carpino EA. Too sick for school? Parent influences on school functioning among children with chronic pain. Pain. 2012;153(2):437–443.
20. Aguiar BV, Guerreiro MM, McBrian D, Montenegro MA. Seizure impact on the school attendance in children with epilepsy. Seizure. 2007;16(8):698–702.
21. Piovesan C, Antunes JL, Mendes FM,Guedes RS, Ardenghi TM. Influence of children's oral health-related quality of life on school performance and school absenteeism. J Public Health Dent. 2012;72(2):156–163.
22. Ginsburg A, Jordan P, Chang H. Absences add up: how school attendance influences student success. 2014. Available at: https:// www.attendanceworks.org/wpcontent/ uploads/2017/05/Absenses- Add-Up_September-3rd-2014.pdf. Erişim 27.08.2022.
23. Ingul JM, Klöckner CA, Silverman WK, Nordahl HM. Adolescent school absenteeism: modelling social and individual risk factors. Child Adolesc Ment Health 2012;17(2):93–100.
24. Council on School Health. Role of the school nurse in providing school health services. Pediatrics. 2016;137(6): e20160852
25. Gall G, Pagano ME, Desmond MS, Perrin JM, Murphy JM. Utility of psychosocial screening at a school-based health center. J Sch Health. 2000;70(7): 292–298.
26. Thapa A, Cohen J, Guffey S, Higgins- D'Alessandro A. A review of school climate research. Rev Educ Res. 2013; 83(3):357–385.
27. Bell MF, Bayliss DM, Glauert R, Harrison A, Ohan JL. Chronic Illness and Developmental Vulnerability at School Entry. Pediatrics. 2016;137(5):e20152475
28. Durlak JA, Weissberg RP, Dymnicki AB, Taylor RD, Schellinger KB. The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions. Child Dev. 2011;82(1):405–432.
29. Harden C, Rea H, Buchanan-Perry I, Gee B, Johnson A. A Multidisciplinary Educational Approach for Children With Chronic Illness: An Intervention Case Study. Continuity in Education, 2020;1(1): 8–21.

30. Compas BE, Jaser SS, Reeslund K, Patel N, Yarboi J. Neurocognitive Deficits in Children with Chronic Health Conditions. Am Psychol. 2017 ; 72(4): 326–338.
31. Crump C, Rivera D, London R, Landau M, Erlendson B, Rodriguez E. Chronic health conditions and school performance among children and youth. Annals of Epidemiology 23 (2013) 179-184.
32. Harshman LA, Johnson RJ, Matheson MB, Kogon AJ, Shinnar S, Gerson AC, et al. Academic achievement in children with chronic kidney disease: a report from the CKiD cohort. Pediatric Nephrology (2019) 34:689–696.
33. Breneol S, Belliveau J, Cassidy C, Curran JA. Strategies to support transitions from hospital to home for children with medical complexity: a scoping review. Int J Nurs Stud 2017;72:91–104.
34. Sentenac M, Gavin A, Gabhainn SN, Molcho M, Due P, Ravens-Sieberer U, et al.Peer victimization and subjective health among students reporting disability or chronic illness in 11Western countries. European Journal of Public Health, 2012;23(3): 421–426.
35. Samara M, Da Silva Nascimento B, El-Asam A, Hammuda S, Khattab N. How Can Bullying Victimisation Lead to Lower Academic Achievement? A Systematic Review and Meta-Analysis of the Mediating Role of Cognitive-Motivational Factors. Int. J.Environ. Res. Public Health 2021, 18, 2209.
36. Cheng S-C, Chen Y-C.; Liou YM, Wang, K-W K, Mu, P-F. Mothers' experience with 1st–3rd-grade children with asthma assisting their child's adaptation of school life in Taiwan. J. Clin. Nurs. 2010; 19:1960–1968.
37. Lindström C, Åman J, Norberg AL, Forssberg M, Anderzén-Carlsson A. "Mission Impossible"; the Mothering of a Child with Type 1 Diabetes—From the Perspective of Mothers Experiencing Burnout. J. Pediatr. Nurs. 2017;36: 149–156.
38. Herbert LJ, Clary L, Owen V, Monaghan M, Álvarez V, Streisand R. Relations among school/daycare functioning, fear of hypoglycaemia and quality of life in parents of young children with type 1 diabetes. J. Clin. Nurs. 2015, 24, 1199–1209.
39. Uhm J-Y, Choi M-Y. Barriers to and Facilitators of School Health Care for Students with Chronic Disease as Perceived by Their Parents: A Mixed Systematic Review. Healthcare 2020, 8, 506.
40. Barnett T, Giallo R, Kelaher M, Goldfeld S, Quach J. Predictors of learning outcomes for children with and without chronic illness: An Australian longitudinal study. Child Care Health Dev. 2018;44:832–840.
41. Lum A, Wakefield CE, Donnan B, Burns MA, Fardell JE, Marshall GM. Understanding the school experiences of children and adolescents with serious chronic illness: a systematic meta-review. Child: care, health and development, 2017; 43(5): 645–662.
42. Thorton C, Ruble K,Jacobson LA. Education for Children With Chronic Illness Moving Forward in Online and Virtual Learning. JAMA Pediatrics 2022; 176 (4): 341-42.
43. Boonen H, Petry K. How do children with a chronic or long-term illness perceive their school re-entry after a period of homebound instruction? Child: Care, Health and Development, 2012;38: 490–496.
44. Bessell A G. Children surviving cancer: psychosocial adjustment, quality of life, and school experiences. Exceptional Children, 2001;67: 345–359.
45. Hinton, D. & Kirk, S. Teachers' perspectives of supporting pupils with long-term health conditions in mainstream schools: a narrative review of the literature. Health & Social Care in the Community, 2015; 23: 107–120.

46. O'Connor M, Howell-Meurs S, Kvalsvig A, Goldfeld S. Understanding the impact of special health care needs on early school functioning: a conceptual model. Child: Care, Health and Development, 2015;41: 15–22.
47. National Asthma Education and Prevention Program--School Subcommittee; National School Boards Association; American School Health Association; American Diabetes Association; American Academy of Pediatrics; Food Allergy and Anaphylaxis Network; Epilepsy Foundation. Students with chronic illnesses: guidance for families, schools, and students. J Sch Health 2003 Apr;73(4):131-2.
48. Research Brief. Addressing the Needs of Students with Chronic Health Conditions: Strategies for Schools. https://www.cdc.gov/healthyschools/chronic_conditions/pdfs/2017_02_15-How-Schools-Can-Students-with-CHC_Final_508.pdf Erişim 27.08.2022.

18. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE NADİR HASTALIKLAR

Aslıhan Aykara

1. GİRİŞ

Kitabın bu bölümünde, erken çocukluk dönemindeki nadir hastalığa sahip çocukların eğitim yaşamlarında karşılaştıkları güçlüklere ve bu güçlüklere yönelik önerilere yer verilmektedir. Bu kapsamda öncelikle nadir hastalıklara ilişkin kısaca bazı temel bilgilere yer verilmekte, ardından erken çocukluk döneminde nadir hastalığa sahip olma konusuna değinilmekte, bu çocukların yaşadıkları güçlüklere, özellikle de eğitim yaşamında yaşanan güçlüklere ve son olarak da bu güçlüklere yönelik çözüm önerilerine yer verilmektedir.

Literatürde erken çocukluk dönemi ve eğitim konusunda yapılmış olan çalışmalara bakıldığında, çoğunlukla eğitimin içeriğine ve öğretmenlerin sorumluluklarına ilişkin konulara ağırlık verildiği, farklı gereksinimleri olan çocukların bu eğitim sürecinde karşılaşabilecekleri güçlüklere ve bu güçlüklerin ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm önerilerine yeterince yer verilmediği görülmektedir. Bu nedenle, nadir hastalığı olan erken çocukluk dönemindeki çocukların eğitim yaşamı konusunun üzerinde durulması önem taşımaktadır.

2. NADİR HASTALIKLARA İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER

Nadir hastalıklar Avrupa'da 2000'den daha az kişide görülen hastalıklar olarak (İnce ve Tarım, 2018; Köken, Hayırlıdağ ve Örnek Büken, 2018), Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 200.000'den daha az kişide görülen hastalıklar olarak tanımlanmaktadır (Satmani ve Güdük, 2019). Bu hastalıkların etkilediği kişi sayısı yaklaşık olarak dünyada 400 milyon, Avrupa'da 30 milyon, Türkiye'de ise 6 ile 7 milyon kişidir (Özen ve Batu, 2017). 10.000'den fazla nadir hastalık türü bulunmaktadır (Haendel ve diğ., 2019). Nadir hastalıklar genel-

ilişkin genel bazı bilgiler ele alınmış, ardından erken çocukluk dönemindeki çocukların ve ailelerinin nadir hastalıklar nedeniyle karşılaştıkları güçlüklere yer verilmiştir. Daha sonra, bu çocukların eğitim yaşamında karşılaşabilecekleri sorun ve gereksinimler ile son olarak da bu sorun ve gereksinimlere yönelik çözüm önerilerine yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

Anderson, Matilda, Elizabeth J. Elliott ve Yvonne A. Zurynski. 2013. "Australian Families Living with Rare Disease: Experiences of Diagnosis, Health Services Use and Needs for Psychosocial Support." *Orphanet Journal of Rare Diseases* 8 (1): 1–9. https://doi.org/10.1186/1750-1172-8-22.

Borski, Krzysztof. 2017. "Social and Welfare Aspects of Rare Diseases." *Gen Int Med Clin Innov 2*, 2017.

Cohen, Julie S ve Barbara B Biesecker. 2010. "Quality of Life in Rare Genetic Conditions: A Systematic Review of the Literature." *American Journal of Medical Genetics Part A 152* 5: 1136–1156.

Currie, Candace, Cara Zanotti, Antony Morgan, Dorothy Currie, Margaretha de Looze, Chris Roberts, Oddrun Samdal, Otto R. F. Smith ve Vivian Barnekow. 2012. "Social Determinants of Health and Well-Being among Young People Related Papers." *Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC)*, 1–9. http://www.euro.who.int/pubrequest.

Dündar, Münis, ve S. Yeşim Karabulut. 2010. "Türkiye'de Nadir Hastalıklar ve Yetim İlaçlar; Medikal ve Sosyal Problemler." *Erciyes Tıp Dergisi*, 2010.

Gülhan, İbrahim. 2018. "Nadir Hastalıklar ve Avrupa Birliği Sağlık Politikasında Derinleşme: Avrupa Referans Ağları." *Çalışma ve Toplum - Ekonomi ve Hukuk Dergisi* 3 (58): 1287–1306. http://www.calismatoplum.org/sayi58.htm.

İnce, Özgür ve Mehveş Tarım. 2018. "Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Politika ve Stratejilerinde Nadir Hastalıkların Yeri: 2002-2018 Dokümanlarının İçerik Analizi." İn *2. Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi*, 1018–1030.

Jaeger, Gunilla, Ann Catrin Röjvik, Erland Hjelmquist, André Hansla ve Kerstin W. Falkman. 2022. "Consequences of Rare Diagnoses for Education and Daily Life: Development of an Observation Instrument." *Orphanet Journal of Rare Diseases* 17 (165): 1–13. https://doi.org/10.1186/s13023-022-02303-y.

Köken, Arif Hüdai, Mustafa Hayırlıdağ ve Nüket Örnek Büken. 2018. "Sağlık Hakkı Bağlamında Nadir Hastalıklar ve Yetim İlaçlar." *Turkiye Klinikleri J Med Ethics Law Hist-Special Topics* 4 (1): 91–98.

M, Haendel, Vasilevsky N, Unni D, Bologa C, Harris N, Rehm H ve Dawkins H. 2019. "How Many Rare Diseases Are There?" *Nature Reviews Drug Discovery*, 2019.

Matthews, Lisa, Vaughan Chin, Marisa Taliangis, Amanda Samanek ve Gareth Baynam. 2021. "Childhood Rare Diseases and the UN Convention on the Rights of the Child." *Orphanet Journal of Rare Diseases* 16 (1): 1–9. https://doi.org/10.1186/s13023-021-02153-0.

Ogden, Jane. 2020. *Sağlık Psikolojisi*. Edited by Gülay Dirik. 5th ed. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Özen, Seza ve Ezgi Deniz Batu. 2017. "Nadir Hastalıklar." *Yüksek Öğretim Dergisi*, 2017.

Pak Güre, Merve Deniz. 2021. "Covid-Pandemisinin Nadir Hastalığı Olan Bireyle Üzerindeki Etkisi." *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care* 15 (4): 685–97. https://doi.org/10.21763/tjfmpc.918503.

Pak, Merve Deniz. 2017. "Nadir Hastalıklarda Sosyal Hizmetin Rolü." *Sağlık ve Toplum* 27 (3): 3–13. https://ssyv.org.tr/wp-content/uploads/2018/05/Nadir-Hastalıklarda-Sosyal-Hizmetin-Rolü.pdf.

Pak, Merve Deniz ve Özgür İnce. 2017. "Türkiye'de FMF ve Behçet Hastalarına Yönelik Sağlık Hizmetlerinin Sunumunun Değerlendirilmesi." In *Marmara Sağlık Bilimleri Eğitim – Araştırma ve Uygulamalarında Güncel Yönelimler Kongresi*, 15. İstanbul.

Patricia, Jackson. 2013. "Health Services: Supporting Children, Families and Schools." *The Education of Children with Medical Conditions. Routledge*, 2013.

Paz-Lourido, Berta, Francisca Negre, Begonã De La Iglesia ve Sebastià Verger. 2020. "Influence of Schooling on the Health-Related Quality of Life of Children with Rare Diseases." *Health and Quality of Life Outcomes* 18 (109): 1–9. https://doi.org/10.1186/s12955-020-01351-x.

Picci, Rocco Luigi, Francesco Oliva, Claudio Carezana, Luca Ostacoli ve Piermaria Furlan. 2015. "Emotional Burden and Coping Strategies of Parents of Children with Rare Diseases." *Journal of Child and Family Studies* 24 (2): 514–22. https://doi.org/https://dx.doi.org/10.1007/s10826-013-9864-5.

Sarıkaya, Esma. 2019. *Her Yönü ile Nadir Hastalıklar*. 2019/3, TAÇESE Yayınları. Ankara.

Satmani I., Güdük Ö., Yemenici M., ve Ertürk N. 2019. "TUSEB Nadir Hastalıklar Raporu". https://www.tuseb.gov.tr/tuhke/uploads/genel/files/haberler/nadir_hastaliklar_raporu.pdf Erişim Tarihi: 18.07.2022

Verger, Sebastià, Francisca Negre, María Fernández-Hawrylak ve Paz-Lourido. n.d. 2021. "The Impact of the Coordination between Healthcare and Educational Personnel on the Health and Inclusion of Children and Adolescents with Rare Diseases." *Int J Environ Res Public Health* 18 (12): 6538.

19. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE BEDENSEL ENGELLİ ÇOCUKLAR

Melike Tekindal

GİRİŞ[31]

Erken çocukluk dönemi, 0-6 yaş aralığını kapsamakta olup çocuğun en hızlı geliştiği dönemdir. Bu dönemde elde edilen deneyimler, beynin gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle erken çocukluk döneminde olan çocuklar için uygun eğitim ortamının sağlanması ve çocukların desteklenmesi çok önemlidir (Mutlu, 2009). Çünkü erken çocukluk döneminde, çocukların bilişsel, sosyal ve fiziksel yeteneklerinin ortaya çıkması söz konusudur (Temiz ve Akman, 2015).

Engel kavramı, kişilerin yaşamları süresince kendilerinden beklenen rollerin yerine getirilememesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda birey, belirlenen bir zaman içinde, kendisinden beklenen rolleri veya sorumlulukları yetersizlik sebebiyle yerine getiremiyor ise "engele" dönüşmektedir. Belirtilen "engel", bireyin kendi sorunu olmaktan çıkıp sosyal bir sorun olarak tanımlanmaktadır (Sazak Pınar, 2006).

Engelli çocuklar ise engelleyici bir sağlık durumu ya da sakatlık ile doğabilmekte veya hastalık, yaralanma ya da yetersiz beslenme sonucu sonradan da sakatlık yaşayabilmektedirler (Zengin, 2019). Engelli çocuklar, gerek erken çocukluk döneminde gerekse yaşamlarının diğer tüm dönemlerinde gelişimsel risklere daha savunmasız kalmakta olup birçok hizmet veya programlardan faydalanamamaktadırlar (Simeonsson, 2000). Bu bağlamda erken çocukluk döneminde olan engelli çocukların temel becerileri kazanabilmesi hem sosyal

[31] Bu bölümde yazar, "engelli çocuk" kavramını "özel gereksinime sahip çocuk" olarak kabul etmektedir. Fakat bölümün okuyucular tarafından anlaşılırlığını sağlamak için literatür ile paralel olarak "engelli çocuk" kavramsallaştırılması kullanılmıştır.

KAYNAKLAR

Akandere, Mehibe, Meryem Acar ve Gülsüm Baştuğ. "Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2009: 22-31.

Amosun Seyi Le, Laura Volmink, Rosin Rainer. "Perceived images of disability: The reflections of two undergraduate medical students ın a university in south Africa on life in a wheelchair". *Disability and Rehabilitation*, 27/16 2005: 961-966.

Aral, Neriman ve Figen Gürsoy. *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. İstanbul: MORPA Kültür Yayınları, 2007.

Aykanat Girgin, Burcu, ve Serap Balcı. "Fiziksel engelli çocuk ve ailesinin evde bakım gereksinimi". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4/2 2015: 305-317.

Aykara, Aslıhan. "Kaynaştırma eğitimi sürecindeki bedensel engelli öğrencilerin sosyal uyumlarını etkileyen etmenler ve okul sosyal hizmeti". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22/1 2011: 63-84.

Bax, Martin, Murray Goldstein, Peter Rosenbaum, Alan Leviton, Nigel Paneth , Bernard Dan, Jacobsson Bo, Diana Damiano. "Proposed definition and classification of serebral palsy". *Developmental Medicine and Child Neurology,* 47 2005: 571-576.

Bond, Mary Alice ve Wasik, Barbara A. "Conversation stations: Promoting language development in young children". *Early Childhood Education Journal,* 36 2009: 467-473.

Cankurtaran Öntaş, Özlem; Tunç-Tekindal, Melike. "Women who sacrifice themselves for everybody: qualitative research with mothers of disabled children". *European Journal of Social Work*, 2016, 19.2: 275-289.

Ceylan, Remziye ve Neriman Aral. *Entegre Eğitime Katılan ve Katılmayan Engelli Çocukların Annelerinin Depresyon ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Yayınları, No: 9, 2005.

Civilibala, Mahmut, Murat Suman, Murat Elevlib ve Nilgün Selçuk Duru. "The quality of life of mothers of children with spina bifida". *Journal of PediatricOrthopaedics,* 23/3 2014: 319–321.

Culbertson, Jan L, Julie E Newman, Diane J Willis. "Childhood and adolescent psychologic development". *Pediatr Clin North Am*, 50 2003; 741-764.

Çalık, Selma. "Özürlülüğün Ölçülmesinde Metodolojik Yaklaşımlar ve Türkiye Özürlüler Araştırması". *Öz-Veri Dergisi*, Ankara, Başbakanlık Özürlüler İdari Başkanlığı Yayını, 1/2 2004: 153-171.

Çukur, Duygu. "Okulöncesi çocukluk döneminde sağlıklı gelişimi destekleyici dış mekan tasarımı". *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi,* 12 2011: 70-76.

Diamond, Karen, ve Huifang Tu. "Relations between classroom context, physical disability and preschool children's inclusion decisions". *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30 2009: 75-81.

Doğru, Sunay Yıldırım ve Arslan Emel. "Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 19 2008: 543-553.

Duman, Gökhan. *Okul Öncesi Eğitimde Beden Eğitimi ve Oyun*. Ankara: Eğiten Kitap, 2015.

Duman, Nihal. *Türkiye için yeni bir sosyal hizmet alanı olan okul sosyal hizmeti kapsamı ve sosyal hizmet mesleği içindeki yeri.* Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları, Ankara: Aydınlar Matbaası, 2001.

Durakoğlu, Abdullah. "Maria Montessori'ye göre okul öncesi çocukluk döneminin özellikleri". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 2011: 133-145.

Durkin, Maurenn. "Epidemiology of developmental disabilities in low-income countries". *Developing Mental Retardation and Mental Disability,* 8 2002: 206-211.

Early, Theresa J. ve M. Elizabeth Vonk. "Effectiveness of school social work from a risk and resilience perspective". *Children and Schools*, 23 (1) 2001: 9-31.

Education for all global monitoring report 2007: strong foundations: early childhood care and development. Paris, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2006.

Ekşi, Aysel (ed.) ve Banu Yazgan İnanç. *Fiziksel Sakatlığı ve Kronik Hastalığı Olan Çocuklara ve Ailelerine Psikolojik Yaklaşım: Ben Hasta Değilim Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü*. 2. Baskı. ISBN: 9789754207873, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 1999.

Engle Patrice L, et al. "Strategies to avoid the loss of developmental potential in more than 200 million children in the developing world". *Lancet,* 369 2007: 229-242.

Günel, Kerem Mintaze, Akmer Mutlu ve Ayşe, Livanelioğlu. "An Investigation of Parents' Problems According to Motor Functional Level of Children With Cerebral Palsy". *Fizyoterapi Rehabilitasyon*, 18/2 2007: 51-58.

Gürses, İbrahim ve M. Akif Kılavuz. "Ericson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişimin önemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 20/2 2011: 153-166.

Homberger, Marry A. "*The Developmental Psychology of Maria Montessori.*" Ph. D Thesis, Columbia University, 1982.

International norms and standards relating to disability. New York, United Nations, 2003. (http://www.un.org/esa/socdev/enable/ comp00.htm,accessed 05.08.2022).

Karaca, Nezahathamiden, Halil Uzun, ve Münevver Can Yaşar. "Türkiye'de erken çocukluk döneminde benlik kavramı ile ilgili yapılmış lisansüstü eğitim tezlerinin incelenmesi". *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13 2019: 79-97.

Kılıç, Serap. "*Fiziksel Engelli Çocuğun Evde Bakım Gereksiniminin Aileye Etkisi".* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2009.

Kenny K, McGilloway S. "Öğrenme güçlüğü olan çocuklara bakmak: ebeveyn gerginliği ve başa çıkma üzerine bir keşif çalışması". *British Journal of Learning Disabilities,* 2007, 35(4): 221-228.

McConachie, Helen, et al. "Difficulties for mothers in using an early intervention service for children with cerebral palsy in Bangladesh". *Child: Care, Health and Development,* 27 2001: 1-12.

Mutlu, Akmer, Tülay Tarsuslu, Mintaze Kerem Günel ve Ayşe Livanelioğlu. "Serebral Paralizili Çocuklarda Ev Egzersiz Programının Etkinliğinin İncelenmesi". *Türk Pediatri Arşivi,* 42/1 2007: 112-116.

Mutlu, Altınay. *"Türkiye'de Bedensel Engelli Çocukların Anaokulu Ortamında Karşılaştıkları Fiziksel ve Sosyal Engeller"*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

Neumann, Donald. A. "Polio: Its impcat on the people of the United States and the emerging profession of physical therapy". *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy,* 34 (8) 2004: 479- 492.

Özdinçer, Sevda. *"Nöromüsküler Hastalıklı Çocukların Evde Bakım Gereksinimleri, Ailelerin Evde Bakımda Yaşadığı Güçlükler ve Olanakları".* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2002.

Özmen, Dilek, ve Aynur Çetinkaya . "Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar". *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 28/3* 2012: 35-49.

Özmert, Elif. "Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-III: Aile". *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi,* 49 2006: 256-273.

Özşenol, Fuat, Vedat Işıkhan, Bülent Ünay, Halil İbrahim Aydın, Rıdvan Akın ve Erdal Gökçay. "Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi". *Gülhane Tıp Dergisi*, 45/2 2003: 156- 164.

Pinheiro Paulo Sergio. *World Report on Violence Against Children*. Geneva, United Nations, 2006.

Piştav Akmeşe, Pelin ve Nilay Kayhan. "Erken çocukluk döneminde serebral palsili çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin incelenmesi". *Sakarya University Journal of Education,* 6/3 2016: 146-161.

Raghavendra, Parimala, Rachael Virgo, Carherine Olsson, Timothy Connell ve Alison E Lane. "Activity participation of children with complex communication needs, physical disabilities and typically-developing peers". *Developmental Neurorehabilitation,* 14(3) 2011: 145–155. doi:10.3109/17518423.2011.568994.

Rosenbaum, Peter, Nigel Paneth, Alan Leviton, Murray Goldstein, Martin Bax, Diana Damiano, Bernard Dan ve Bo Jacobsson. "A Report: The Definition and Classification of Cerebral Palsy". *Dev Med Child Neurol*, 49/109 2007: 51-58.

Sakız, Halis ve Güldest Baş. "Öğrenme güçlüğü olan çocukların ve ebeveynlerinin yaşam kalitesi algılarının belirlenmesi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 20/1 2019: 53-72.

Sazak Pınar, Elif. "Dünyada ve Türkiye'de erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 7/2 2006: 71-83.

Schafer, Claudia. *Ömür Törpüsü mü? Bal Küpü mü?* (Çev: C. Aydın). İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2006.

Selçuk, Bilge, ve Melis Yavuz. "Erken çocukluk gelişimine dair Türkiye bulgularına bakış". *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2/2 2018: 334-363.

Simeonsson, Rune J. "Early prevention of childhood disability in developing countries". *International Journal of Rehabilitation Research*, 14 (1) 1991: 1-12.

Simeonsson Rune J. *Early childhood development and children with disabilities in developing countries.* Chapel Hill, University of North Carolina, 2000.

Şen, Mustafa. *Çalışma Yaşamında Engelliler, "Çalışma Yaşamında Özel Gruplar"* (Ed. Salih Dursun, Serpil Aytaç), Bursa, Ekin Yayınevi, 2017.

Şentürk, Meltem, ve Gamze Varol Saraçoğlu. "Eğitilebilir zihinsel, bedensel engelli çocuğu olan annelerle sağlıklı çocuğa sahip annelerin aileden algıladıkları sosyal destek ve depresyon düzeylerinin karşılaştırılması". *Uluslararası Temel ve Klinik Tıp Dergisi*, 28/3 2013: 40-49.

Tekindal, Melike; Cılga, İ. "Quality of Life of Mothers who have Intellectual Disabled Children in Ankara Turkey: A Survey Study". *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 2018, 8.1: 177-198.

Temel Z. Fulya. "Erken çocukluk eğitim programları: Niteliksel bileşenler". *Çağdaş Eğitim Dergisi,* 1(2) 2012: 78-84.

Temiz, Nihan ve Berrin Akman. "Erken çocukluk döneminde erken müdahale konusunda bilim insanlarının bilgi, tanımlama ve rolleri ile ilgili değerlendirmeleri". *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal,* 1 2015: 20-47.

Topçu, Sedat. *Silinmeyen İzler: Çocuk, Genç ve Engellilerin İstismar ve İhmali,* Ankara, Phoenix Yayınevi, 2009.

Türkücüoğlu, Bahriye ve Şimşek Tarsuslu. "Relationship between sitting posture, sitting balance and upper extremity functions in children with spina bifida". *Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation,* 32/3 2021; 62-69.

Ulutaşdemir, Nilgün. "Engelli çocukların eğitimi". *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2/5 2007: 120-130.

UNESCO Policy Brief on Early Childhood. *Inclusion of Children with Disabilities: The Early Childhood Imperative*, 2009 (http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/ 183156e.pdf, accessed 20.08.2022).

Uzun, Halil, Vakkas Yalçın, ve Hülya Dede. "Türkiye'de erken çocukluk döneminde ebeveynler ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması". *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 1/1 2018: 1-12.

Varol, Nihal. *Aile Eğitimi.* Ankara, Kök Yayıncılık. 2005.

Yağmurlu, M. Fırat., Sintine Yağmurlu ve Müberra Yılmaz. "Orthopedic Disability and Socioemotional Functioning". *Pediatrics International,* 51(5) 2009: 637-644.

Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi* (25. Baskı). İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.

Yeo, Lay See, ve Su-Lynn Tan. "Educational inclusion in Singapore for children with physical disabilities". *Asia Pacific Journal of Education*, 38/2 2018: 175-186.

Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı.* İstanbul: Özgür Yayınları, 2006.

Zengin, Eyüp. "Engelli çocuklara yönelik yerel kamu politikalarının yönetim anlayışı çerçevesinde planlanması". *Strategic Public Management*, 5/10 2019: 12-30.

Walker Susan P. Theodore D Wachs, Julie Meeks Gardner, Betsy Lozoff, Gail Bir Wasserman, Ernesto Pollit ve Julie Bir Carter. "Child development: risk factors for adverse outcomes in developing countries". *Lancet,* 369 2007: 145-14.

Werner EE. *Protective factors and individual resilience*. In: Shonkoff JP, Meisels SJ, eds. Handbook of Early Childhood Intervention, 2nd ed. Cambridge University Press, 2000:94-114.

World Health Organization, World Bank. World report on disability. Geneva, World Health Organization, 2012 (http:// www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/index.html, accessed 20.08.2022).

20. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE İŞİTME YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Begümhan Yüksel

GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi, gelişim ve öğrenme açısından kritik bir evredir. Araştırmalar, bebeklerin doğdukları andan itibaren dünyayı duyuları aracılığıyla keşfederek pek çok bilgiyi öğrendiğini ortaya koymaktadır. İşitme duyusu da dünyayı algılamamızda etkili olan temel duyulardan biridir. Bebekler, işitme duyusu sayesinde çevresindeki bireylerin sesleri tanır ve ayırt ederler. Bununla birlikte bu sesler aracılığıyla nesneler, olaylar, durumlar arasında bağlantı kurar, yeni bilgiler öğrenirler. Bu bağlamda erken çocukluk döneminin gelişimsel açıdan kritik yılları kapsaması sebebiyle öğrenmenin gerçekleşmesinde, temel yaşam becerilerinin edinilmesinde işitme duyusunun önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür.

Bunun yanı sıra işitme, dil edinimi ve konuşma becerilerinin gelişmesi açısından da önemli bir faktördür. Dil, bireyin duyduklarını anlamlandırması aracılığıyla gelişir. Dil edinimin gerçekleşmesinde öncelikle bireyin işitme aracılığıyla çevresindeki sözel uyaranlara maruz kalması gerekir. Dil edinimde ana etkenin işitme olması sebebiyle işitme kaybı olan çocukların büyük bir kısmı dil öğrenmede sorun yaşar.

Erken çocukluk döneminin, özellikle de bebeklik döneminin gelişim ve öğrenmedeki kritik önemi dikkate alındığında, işitme yetersizliği olan çocukların gelişimsel ilerlemesinde erken müdahale ve destek hizmetlerin etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür. Erken müdahale programları, risk grubunda olan bebeklerin tespit edilerek ilerleyen süreçte oluşabilecek olumsuzlukların en aza indirgenmesini sağlayan programlardır (Bagnato, 2007; Feldman, 2004). Araştırmalar, erken yaşta gerekli müdahalelerden yoksun

liği olan çocuklar, ilerleyen yıllarda benlik algıları ve öz güven gelişiminde ortaya çıkan problemlere ek olarak sosyal izolasyon problemleri de yaşayabilmektedirler. İşitme yetersizliği olan çocuğun sosyal yönden sağlıklı bireyler olarak yetişmesi ve topluma uyum sağlamasında yine kaynaştırma eğitiminin önemi büyüktür. Çocuğun akranlarıyla bir arada olduğu iyi yapılandırılmış bir kaynaştırma eğitimi işitme yetersizliği olan çocuğun engellerinden kaynaklanan akranlarıyla arasındaki gelişimsel farklılıkların en aza indirgenmesini sağlar. Kaynaştırma eğitiminde fiziki koşullarda, öğretim yöntem ve tekniklerinde, etkinliğin içeriği ve işleyişinde yapılan uyarlamalar, kaynaştırma eğitiminin olumlu etkilerini artırır. Uyarlamaların amacı, işitme yetersizliği olan çocuğun sınıf içi etkinliklere maksimum katılımını sağlamaktır.

KAYNAKLAR

Akçamete, G. (2005). İşitme yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Gündüz Yayıncılık.

Akçamete, G. ve Gürgür, H. (2008). İşitme yetersizliği olan çocuklar. Akçamete. G. (Edt.). *Özel eğitim*. (s. 25-282). Kök Yayıncılık.

Alshuaib, W. B., Al-Kandari, J. M. & Hasan, S. M. (2015). Classification of hearing loss. In *Update on hearing loss*. InTech.

Ardalı Gürçay, B. (2014). İşitme kayıplı çocuklarda işitme terapisi. Akman, E. (Edt.). Riskli Bebek İzlemi. Boyut Yayıncılık.

Avcıoğlu, H. (2009). İşitme yetersizliği olan çocuklar. Akçamete, G. (Edt.). *Özel Eğitim*. (s. 245-282). Kök Yayınları.

Bagnato, S. J. (2007). *Authentic assessment for early childhood intervention: Best practices*. Guilford Press.

Batu, S. & Kırcaali İftar, G. (2010). Kaynaştırma (5. Baskı). Kök Yayıncılık.

Cavkaytar, A. & Diken, İ. (2007). *Özel eğitime giriş*. Kök Yayıncılık.

Çuhadar, S. (2010). Az rastlanan yetersizlikler. Diken, İ.H. (Edt.). Erken çocukluk eğitimi. (289). Pegem Akademi.

Diken, İ. H. & Batu, S. (2010). Kaynaştırmaya giriş (Ed. İbrahim Halil Diken). *İlköğretimde kaynaştırma*. Pegem Akademi.

Feldman, M. A. (2004). What is early intervention? In M.A. Feldman (Ed.), *Early intervention: The essential readings*. John Wiley & Sons.

Friend, M. (2008). *Special education, contemporary perspectives for schools professionals* (second edition). Pearson Education.

Genç, G. A., Ertürk, B. B. & Belgin, E. (2005). Yeni doğan işitme taraması: Başlangıçtan günümüze. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 48(2), 109-18.

Girgin, C. (2003). *İşitme engelli çocukların eğitimine giriş*. Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1531.

Goldberg, D. M. & Flexer, C. (1993). Outcome survey of auditory-verbal graduates: Study of clinical efficacy. *Journal of the American Academy of Audiology, 4*(3), 189-200.

Gürgür, H. (2014). İşitme yetersizliği olan çocuklar. Vuran, S. (Edt.). *Özel eğitim*. (s. 253-286). Maya Akademi.

Herter, G., Knightly, C., Steinberg, A. (2002). Hearing: Sound and silences. In M. Batshaw (Ed.). *Children with disabilities*. (p.p. 193-228). Brookes.

Kargın, T. (2007). Baş makale: Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 8*(1), 1-13.

Kemaloğlu, Y. (2017). İşitme yetersizliği: Tanım, sınıflama, yaygınlık ve nedenler. Gürgür, H. ve Şafak, P. (Edt.). *İşitme ve görme yetersizliği*. (s. 2-31). Pegem Akademi.

Kim, L. S., Jeong, S. W., Lee, Y. M. & Kim, J. S. (2010). Cochlear implantation in children. *Auris Nasus Larynx*, *37*(1), 6-17.

Lim, S. Y. C. & Simser, J. (2005). Auditory-Verbal therapy for children with hearing impairment. *Ann Acad Med Singapore*, *34*(4), 307-12.

Kurima, K., Peters, L., Yang, Y., Riazuddin, S, Ahmet, Z., Naz, S., Griffith, A. (2002). Dominant and recessive deafness caused by mutations of a novel gene, TMC1, required for cochlear hair-cell function. *Nature Genetics*, *30*, 277-284.

Marschark, M. & Knoors, H. (2012). Educating deaf children: Language, cognition, and learning. *Deafness & Education International*, *14*(3), 136-160.

MEB (2003). *İşitme engelliler öğretmen el kitabı*. Ankara: MEB.

MEB (2013). *Okul Öncesi eğitim programı*. Ankara: MEB.

Miller, M. H. & Schein, J. D. (2008). *Hearing disorders handbook*. Plural Publishing.

Moores, D. F. (1997). Psycholinguistics and deafness. *American Annals of the Deaf*, *142*(3), 80-89.

Rekkedal, A. M. (2012). Assistive hearing technologies among students with hearing impairment: Factors that promote satisfaction. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, *17*(4), 499-517.

Resmî Gazete (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. 7 Temmuz 2018 tarihli 30471 sayılı. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm

Salend, S. J. (2011). *Creating inclusive classrooms: Effective and reflective practices* (7th). Pearson/Prentice Hall.

Sevinç, Ş., Aslan, F. & Özkan, B., (2015). *İşitme engelliler için öğretmen kılavuz kitabı*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. MEB, Ankara.

Smith, D. D. ve Tyler, N.C. (2010). *Introduction to special education*. (7th). Pearson.

Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları. Yaklaşımlar, yöntemler ve teknikler*. Morpa Yayınları.

Tüfekçioğlu, Ü. (1998). Özel Eğitim, Anadolu Üniversitesi İlköğretim Öğretmenliği Açık öğretim Lisans Tamamlama Programı Yayını.

Yorulmaz, İ. (2022). https://www.irfanyorulmaz.com/ameliyat-ile-takilan-isitme-cihazlari/.

Yoshinaga-Itano, C. (1998). Development of audition and speech: Implications for early intervention with infants who are deaf or hard of hearing. *Volta Review*, *100*(5), 213.

Yücel, E. (2014). İşitme engelli çocuklarda değerlendirme ve eğitim. Necate Baykoç (Ed.), *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim*. Eğiten Kitap.

21. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE GÖRME ENGELLİ ÇOCUKLAR

Banu Altunay

GİRİŞ

Görme yetersizliği olan kişilerin erken çocukluktan itibaren desteklenmesi, ileride bağımsız bir birey olabilmelerinin temelini oluşturmaktadır. Görme yetersizliği olan kişiler; gelişimleri, onlara sağlanacak ortam düzenlemeleri, materyaller açısından olağan gelişim gösteren kişilerden farklılık göstermektedirler. Okul öncesi dönemde karşılaşacağı kişiler, görme yetersizliği olan öğrencinin hayatında son derece önemli bir rol üstlenmektedir. Görme yetersizliği olan çocuğun bebeklik döneminden itibaren gelişimini destekleyecek şekilde uygun öğretim materyallerinin sağlanması, ortam düzenlemelerinin yapılması, öğretimler sırasında doğal ortamlarda anlamlı yaşantılar kazandırılması ve kanıt temelli öğretim yöntemlerinin kullanılması, çevresindeki kişiler ve çocuğun gelişiminde önemli bir rolü olan ekiple iş birliği yapılarak çalışmaların gerçekleştirilmesi son derece önemlidir. Ekip üyeleri içinde kimlerin yer alabileceği Şekil 1'de verilmektedir.

ÖZET

Görme yetersizliğinin yarattığı çeşitli sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu bölümde, görme yetersizliği olan kişilerin bu sınırlılıkların üstesinden gelerek olağan gelişim gösteren kişilerle benzer gelişim basamaklarını takip edebilmeleri, eşit eğitim fırsatlarına sahip olabilmeleri için bebeklik döneminden itibaren yapılması gereken çalışmalardan duyuların gelişimi, motor gelişim, bilişsel gelişim, dil gelişimi, sosyal gelişim, hayati derecede önemli yönelim ve bağımsız hareket becerileri ile toplumsal uyum becerilerine yer verilmiştir. Bu çalışmalar sırasında ekip çalışmalarının yapılması, çocukla etkileşim içindeki herkesin iş birliğiyle etkinliklerin gerçekleştirilmesi, görme yetersizliği olan çocuğun bağımsız bir birey olmasının temelini oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

Akı, E., Arslantekin, B., Temel, C., Atasavun Uysal, S., Polga, H., & Şen, G. 2020. *FESK (GE) Oyun, fiziki etkinlikler ve bağımsız hareket dersi, fiziki etkinlikler ve spor kartları.* B. Arslantekin (Ed.). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Altunay, B. 2003. "Görme yetersizliği olan çocuklarda yönelim ve bağımsız hareket becerileri." U. Tüfekçioğlu (Ed.), *İşitme, konuşma ve görme sorunu olan çocukların eğitimi* içinde, 275-300. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Altunay Arslantekin, B. 2014. "Görme yetersizliğinin psikomotor gelişim ile bağımsız hareket üzerindeki etkileri ve destekleyici programlar" *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi, 2*(3), 165-175.

Altunay Arslantekin, B. 2015. "The evaluation of visually impaired students' mobility skills" *Education and Science, 40*(180), 37-49. http://doi.org/10.15390/EB.2015.4184.

Altunay Arslantekin, B. 2017. "Evaluation of the level of students with visual impairments in Turkey in terms of the concepts of mobility prerequisites (body plane/traffic)." *Eurasian Journal of Educational Research, 67,* 71-85.

Altunay Arslantekin, B. 2018. Görme yetersizliği olan çocuklar. A. Cavkaytar & D. Tekin Ersan (Ed.)*, Kuramdan uygulamaya sınıf öğretmenliği seti özel eğitim ve kaynaştırma* içinde *(ss. 141-175).* Ankara: Eğiten Kitap.

Altunay Arslantekin, B. & Akı, E. 2016. "Türkiye'deki görme engelliler ve kaynaştırma okullarında öğrenim gören görme engelli öğrencilerin yürüme becerileri ve postürün değerlendirilmesi." *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi, 4*(3), 181-188.

Altunay, B. & Şafak, P. 2022. *RAM-Okul Projesi: Görme yetersizliği- öğretmenler için bilgilendirme kitapçığı.* Ankara: MEB.

Arslantekin, B. 2020. *Bağımsız hareket etkinlik kartları: Yönelim ve bağımsız hareket becerileri görmeyen ve az gören öğrenciler için.* Ankara: MEB.

Arslantekin, B., Büyüköztürk, Ş., Akı, E., & Doğanay Bilgi, A. 2016. *Görme engelli öğrenciler için yönelim ve bağımsız hareket becerileri değerlendirme aracının geliştirilmesi (YÖBDA).* Ankara: TUBİTAK Projesi, Proje No: 113K557.

Bakkaloğlu, H. 2020*. Erken çocukluk özel eğitiminde temel konular.* Ankara: Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları. https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=6384.

Bakkaloğlu, H., Sucuoğlu, B. & Özbek, A.B. 2019. "Okul öncesinde özel gereksinimli olan ve normal gelişen çocukların sosyal kabul düzeylerinin incelenmesi." *Elementary Education Online, 18*(2), 521-538.

Bishop, V.E. 2004. *Teaching visually impaired children (3rd ed.).* USA: Charles C. Thomas Publisher.

Gürel Selimoğlu, Ö. 2017. "Görme yetersizliği olan bireylerin gelişim özellikleri." P. Şafak & H. Gürgür (Ed.), *İşitme ve görme yetersizliği* içinde, Ankara: Pegem Akademi.

İşlek, Ö. 2020. "Görme yetersizliği olan öğrenciler için genişletilmiş müfredat." P. Pıştav Akmeşe & B. Altunay (Ed.), *İşitme yetersizliği ve görme yetersizliği olan çocuklar ve eğitimi* içinde, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

MEB. 2008. *Çocuk gelişimi ve eğitimi: Görme engelliler.* Ankara: Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP).

Pogrund, R., Healy, G., Jones, K., Levack, Martin-Curry, N., Martinez, Marz, C., Roberson-Smith, B., & Vrba, A. 1998. *Teaching age-appropriate purposeful skills: An orientation & mobility curriculum for students with visual impairments (2nd Ed).* Texas: Texas School for the Blind and Visually Impairment.

Şafak, P. 2013. *Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların eğitimi.* Ankara: Vize.

Şafak, P., Çakmak, S., Kan, A. & Aydın O'dwyer, P. 2013. *Gazi işlevsel görme aracı ile az gören öğrencilerin görme becerilerinin değerlendirilmesi (GİGDA).* Ankara: TÜBİTAK Projesi, Proje No: 111K549.

Tuncer, T. 2004. "Görme yetersizliği olan çocuklar için okumaya hazırlık becerileri." U. Tüfekçioğlu (Ed.), *İşitme, konuşma ve görme sorunları olan çocukların eğitimi* içinde, 315-332. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yalçın, G. ve Tiryaki, D. 2020. "Görme yetersizliğinin gelişim üzerindeki etkileri." P. Pıştav Akmeşe & B. Altunay (Ed.), *İşitme yetersizliği ve görme yetersizliği olan çocuklar ve eğitimi* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

22. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLAR

Şeyda Demir

1. ZİHİN YETERSİZLİĞİNE GİRİŞ

Zihin yetersizliği hem zihinsel işlevlerde hem de uyumsal becerilerde ciddi sınırlılıklar ile karakterize olan, 22 yaşından önce ortaya çıkan bir gelişimsel yetersizliktir (Schalock vd., 2021b). Tanımından da hareketle zihin yetersizliği konabilmesi için üç kriter gerekmektedir. Birincisi, bireyin gelişim döneminde olması, başka bir deyişle 0-22 arasında olması gerekmektedir. İkincisi, kültüre uygun geçerli ve güvenilir bir zekâ testinden akranlarına göre ciddi derecede düşük puan alması ve üçüncüsü de uyum becerilerini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçekten yine akranlarına oranla anlamlı şekilde düşük puan alması gerekmektedir.

Zihin yetersizliğinin tanımı yıllar içinde değişmiş; 1800'lerin sonlarında tıbbi sınıflama ve nedenlere odaklanılırken 1900'lerin başlarında zekâ yaşı terimi ortaya atılmış; günümüzde ise zihin yetersizliğinin zekâ bölümlerine göre sınıflandırılması gerektiği öngörülmüştür (Eripek, 2019). Zihin yetersizliği tanısı konması için zihinsel işlevlerin belirlenmesi ile uyumsal becerilerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Zihinsel işlevler genellikle zekâ testleri ile belirlenmeye çalışılmaktadır. Sonraki kısımda, zihinsel işlevlere ilişkin değerlendirmenin ardından uyumsal becerilerin değerlendirilmesine ilişkin bilgiler verilecek, sonrasında da gelişimsel dönem açıklanacaktır.

1.1. Zihinsel İşlevler

Zihinsel işlevlerin belirlenmesi için genellikle zekâ testlerinden yararlanılmaktadır. Zekâ, *Cambridge* sözlükte "öğrenme, anlama ve yargıda bulunma veya mantığa dayalı görüşlere sahip olma becerisi" (Cambridge, Ty.) olarak

şimsel açıdan uygun uygulamaları (developmentally appropriate practices), 2) CEC-DEC'nin önerilen uygulamaları (recommended practices) ve 3) en iyi uygulamalardır (best practices). Gelişimsel açıdan uygun uygulamalar, her çocuğun en üst düzeyde gelişimini ve öğrenmesini; güçlü yönlerini temel alarak eğlenceli, katılımlı öğrenmeye yönelik oyun temelli bir yaklaşımla destekleyen yöntemlerdir. Özel Çocuklar Konseyinin (CEC) Erken Çocukluk Bölümünün (DEC) önerilen uygulamaları, uygulamacılara/müdahalecilere ve ailelere, öğrenme çıktılarını iyileştirmenin ve doğumdan beş yaşına kadar gelişimsel gerilik ya da yetersizliği olan ya da gelişimsel gerilik ya da yetersizlik geliştirme riski taşıyan küçük çocukların gelişimini desteklemenin en etkili yolları hakkında rehberlik sağlamak için geliştirilmiştir. Erken Çocukluk Müdahalesinde (EÇM) En İyi Uygulama, EÇM uzmanlarının yetersizliği olan ve/veya gelişimsel geriliği olan çocuklar ve aileleriyle çalışmalara rehberlik eden bir dizi temel ilkedir. Bu ilkelerle, yetersizliği olan ya da yetersizlik riski olan çocuklara ve ailelerine yüksek kaliteli ve uygun erken çocukluk müdahalelerinin sunulması hedeflenmektedir.

KAYNAKLAR

Abbeduto, Leonard, and Donna Boudreau. "Theoretical influences on research on language development and intervention in individuals with mental retardation." *Mental retardation and developmental disabilities research reviews* 10.3 (2004): 184-192.

Acarlar, Funda. "Down sendromlu çocuklar ve yetişkinlerde dil gelişimi." *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 7.01 (2006): 1-13.

Akçakın, Melda. "Vineland uyum davranış ölçeği (Vineland–II)–araştırma formu–nun doğumdan 8 yaşa kadar olan Türk çocukları için norm, güvenirlik ve geçerlik çalışması." (2008). Yayımlanmamış araştırma projesi raporu. https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/ bitstream/handle/20.500.12575/41440/%E2%80%9CVineland%20uyum%20davran%C4%B1%C5%9F%20%C3%B6l%C3%A7e%C4%9Fi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.* 5th ed., Arlington, American Psychiatric Association, 2013.

American Association on Intellectual and Developmental Disabilities. "Definition.", 2022, www.aaidd.org/intellectual-disability/definition.

Anderson, Deborah K., et al. "Patterns of Growth in Adaptive Social Abilities Among Children With Autism Spectrum Disorders." *Journal of Abnormal Child Psychology*, vol. 37, no. 7, Springer Science and Business Media LLC, June 2009, pp. 1019–34. https://doi.org/10.1007/s10802-009-9326-0.

Anlar B., Bayoğlu B. Yalaz K. "*DENVER II gelişimsel tarama testi. Türk Çocuklarına Uyarlanması ve Standardizasyonu*". Ankara, 2009.5-6

Bal, Vanessa Hus, et al. "Daily Living Skills in Individuals With Autism Spectrum Disorder From 2 to 21 Years of Age." *Autism*, vol. 19, no. 7, SAGE Publications, Apr. 2015, pp. 774–84. https://doi.org/10.1177/1362361315575840.

Baykan, Suna, et al. "*Gazi Erken Çocukluk Değerlendirme Aracının GEÇDA Geliştirme Süreci."* (2002). Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitimi Sempozyumu, Turkey, 1 - 03 January 2002, pp.70-74.

Bigby, Christine, Chris Fyffe, and Elizabeth Ozanne*. Planning and support for people with intellectual disabilities: Issues for case managers and other professionals*. Jessica Kingsley Publishers, 2007.

Boat, T. F., & Wu, J. T. (Editors). *Mental Disorders and Disabilities Among Low-Income Children.* National Academies Press, 2015.

Boring, Edwin G. *"Intelligence as the Tests Test It."* Appleton-Century-Crofts eBooks, Appleton-Century-Crofts, Jan. 1961, pp. 210–14. https://doi.org/10.1037/11491-017.

Borkowski, John G., et al. "Intellectual assessment and intellectual disability." *Handbook of intellectual and developmental disabilities* (2007): 261-277.

Bowles, Samuel, and Herbert Gintis. "The Inheritance of Inequality*." Journal of Economic Perspectives*, vol. 16, no. 3, American Economic Association, Aug. 2002, pp. 3–30. https://doi.org/10.1257/089533002760278686.

Bredekamp, Sue. *Effective Practices in Early Childhood Education: Building a Foundation.* Pearson, 2017.

Cambridge Dictionary. *Intelligence Meaning*. 8 Feb. 2023, dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/intelligence.

"Council for Exceptional Children | the Premier Association for Special Education Professionals." *Council for Exceptional Children | the Premier Association for Special Education Professionals*, www.cec.sped.org.

Chapman. R. S. Language learning in Down syndrome: The speech and language profile compared to adolescents with cognitive impairment of unknown origin. *Downs Syndrome Research and Practice*; 2006;10(2):61-66.

"Division for Early Childhood of the Council for Exceptional Children." *DEC*, www.dec-sped.org.

"Division for Early Childhood of the Council for Exceptional Children." *DEC*, 2022. https://www.dec-sped.org/dec-recommended-practices

du Preez, J. "Adaptive Behavior Assessment System–Third Edition (ABAS-3)." (2017): 73-76.

Early Childhood Intervention Australia-ECIA. *ECI Best Practices Guidelines,* 2016. https://www.eciavic.org.au/documents/item/1419

Early Childhood Intervention Australia-ECIA. *National Guidelines Best Practice In Early Childhood Intervention*, 2016. https://www.eciavic.org.au/resources/eci-best-practice-guidelines

Early Childhood Intervention Australia-ECIA. *What is Best Practice in Early Childhood Intervention (ECI)?* 2016. https://www.eciavic.org.au/documents/item/1493

Epir, S. "*İlkokul çocukları için AAMD uyumsal davranış* skalası (1974 revizyonu), *Türkçe Adaptasyon El Kitabı*." Ankara: MEB Talim Terbiye Dairesi (1976).

Eripek, Süleyman. *Zihin yetersizliği olan bireyler ve eğitimleri.* 2019. Pegem Akademi.

Ganuthula, Venkat Ram Reddy, and Shuchi Sinha. "The Looking Glass for Intelligence Quotient Tests: The Interplay of Motivation, Cognitive Functioning, and Affect." *Frontiers in Psychology,* vol. 10, Frontiers Media SA, Dec. 2019, https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02857.

Gregory, R. J. "*Psychological Testing: History, Principal and Applications*." (2007). Pearson Education.

Harris, James C. *Intellectual disability: Understanding its development, causes, classification, evaluation, and treatment*. Oxford University Press, 2006.

Harrison, Patti L., and Thomas Oakland. *ABAS-3.* Torrance: Western Psychological Services, 2015.

Hastings, Richard P., et al. "Symptoms of ADHD and their correlates in children with intellectual disabilities." *Research in Developmental Disabilities* 26.5 (2005): 456-468.

Henry, Lucy A., and Morag MacLean. "Working memory performance in children with and without intellectual disabilities." *American journal on mental retardation* 107.6 (2002): 421-432.

Henry, L., and J. Winfield. "Working memory and educational achievement in children with intellectual disabilities." *Journal of Intellectual Disability Research* 54.4 (2010): 354-365.

https://www.naeyc.org/resources/position-statements/dap/guidelines

Indiana First Steps System (2006). *Best practices in early intervention*. http://www.in.gov/fssa/files/BestPractice_July_2006.pdf

Kağitçibaşi, Çiğdem. "The effects of socioeconomic development on Draw-A-Man scores in Turkey." *The Journal of social psychology* 108.1 (1979): 3-8.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, and Duygu Biricik. "'Bir İnsan Çiz Testi' sonuçlarının nesiller ve cinsiyetler arası karşılaştırılması: 33 yıl sonra." *Türk Psikoloji Dergisi* 28.72 (2013): 36-43.

Kapci, E. G., Uslu R., Kücüker, S. *0-6 yaş Türk çocuklarında "Erken Gelişim Evreleri Ölçeği" ve "Erken Gelişim Evreleri: Sosyal- Duygusal Gelişim Ölçeği"nin uyarlanması.* (2007).

Kohs, Samuel C. "The block-design tests." *Journal of Experimental Psychology* 3.5 (1920): 357.

Kurtulan, Betül. *Erken çocukluk döneminde (4–7 yaş) bilişsel beceriler ile sosyal beceriler arasındaki ilişkinin incelenmesi*. MS thesis. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2015.

Lautieri, Amanda. "Behavioral and Psychological Features of Intellectual Disabilities." MentalHelp.net, 28 Mar. 2019, www.mentalhelp.net/intellectual-disabilities/behavioral-and-psychological-features.

Leiter, Russell Graydon, and Grace Arthur. *The Leiter international performance scale.* Vol. 1. Santa Barbara State College Press, 1940.

Leonard, Helen, et al. "Prevalence of intellectual disability in Western Australia." *Paediatric and perinatal epidemiology* 17.1 (2003): 58-67.

Neece, C. L., et al. "Attention-deficit/hyperactivity disorder among children with and without intellectual disability: an examination across time." *Journal of Intellectual Disability Research* 55.7 (2011): 623-635. http://dx.doi.org/10.1111/j.1365-2788.2011.01416.x

Ruiz, Pedro. Comprehensive textbook of psychiatry. Eds. Benjamin J. Sadock, and Virginia Alcott Sadock. Vol. 1. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2000, pp. 3444-3474.

Merriam Webster. *Intelligence.* 8 Feb, 2023, https://www.merriam-webster.com/ dictionary/intelligence.

National Association for the Education of Young Children, *NAEYC*, 2019. https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/sc_ps_summary.pdf

National Association for the Education of Young Children, NAEYC. *Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs Serving Children From Birth Through Age 8*, Fourth Edition (Fully Revised and Updated). 2021.

Oakland, Thomas, and Patti L. Harrison. "Adaptive behaviors and skills: An introduction." Adaptive Behavior Assessment System-II. Academic Press, 2008. 1-20.

Öner, Necla. "*Türkiye'de kullanılan psikolojik testler bir başvuru kaynağı* (İkinci Basım)." İstanbul: Boğaziçi Yayınları (2008).

Öktem, F., et al. *"Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV (WÇZÖ-IV) uyarlama ve standardizasyon çalışması."* TÜBİTAK Bilimsel Araştırma Projesi 2008-2009, 107K493 (2009).

Öktem, F., et al. "*Wechsler Çocuklar İçin Zeka Ölçeği-IV (WÇZÖ-IV) Türkiye norm çalışması."* Ankara. Proje 109K533 (2012).

Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *Rehberlik ve Araştırma Merkezi Kılavuzu.* 2018. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_01/17234231_ram_kilavuzu_2018.pdf.

Patel, Dilip R., et al. "Narrative Review of Intellectual Disability: Definitions, Evaluation and Principles of Treatment." *Pediatric Medicine*, vol. 1, AME Publishing Company, Dec. 2018, pp. 11–11. https://doi.org/10.21037/pm.2018.12.02.

Paul, Rhea, Courtenay Norbury, Carolyn Gosse*. Language disorders from infancy through adolescence-E-Book: Listening, speaking, reading, Writing, and Communicating*. Elsevier Health Sciences, 2012.

Poppes, Petra, et al. "Addressing Challenging Behavior in People With Profound Intellectual and Multiple Disabilities: Analyzing the Effects of Daily Practice." *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, vol. 11, no. 2, Wiley-Blackwell, June 2014, pp. 128–36. https://doi.org/10.1111/jppi.12078.

Sak, Ugur, et al. "Validity of the Anadolu-Sak Intelligence Scale in the identification of gifted students." Psychological Test and Assessment Modeling 61.3 (2019): 263-283.

Savaşır, I., N. Sezgin, and N. Erol. "*Ankara gelişim tarama envanteri el kitabı, kayıt formu ve değerlendirme profilleri*." (1998). Ankara: Rekmay Ltd. Şti.

Savaşır, Işık ve Şahin, Nesrin. "Wechsler çocuklar için zeka ölçeği (WISC-R) uygulama kitapçığı". Ankara: Türk Psikologlar Derneği (in Turkish) (1995).

Schalock, R. L., R. Luckasson, and M. J. Tassé. "Twenty questions and answers regarding the 12th edition of the AAIDD manual: Intellectual disability: definition, diagnosis, classification, and systems of supports." American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (2021a). https://www.aaidd.org/docs/default-source/intellectualdisability/12th-ed-twenty-questions-faq.pdf?sfvrsn=a6403421_8

Schalock, Robert L., Ruth Luckasson, and Marc J. Tassé. "An overview of intellectual disability: Definition, diagnosis, classification, and systems of supports." *American journal on intellectual and developmental disabilities* 126.6 (2021b): 439-442.

Smith, Romayne, ed. *Children with mental retardation: A parents' guide*. Woodbine House, 1993.

Snow, Catherine E., and Susan B. Van Hemel. *Early childhood assessment: Why, what, and how.* The National Academies Press, 2008.

Soares, Diana Lopes, et al. "The relationship between intelligence and academic achievement throughout middle school: The role of students' prior academic performance." *Learning and Individual differences* 41 (2015): 73-78.

Spiker, Donna, and M. R. Hopmann. "The effectiveness of early intervention for children with Down syndrome." The effectiveness of early intervention 13 (1997): 271-305.

Sternberg, Robert. *The Nature of Human Intelligence*. Cambridge, United Kingdom, Cambridge UP, 2018.

Strenze, Tarmo. "Intelligence and Socioeconomic Success: A Meta-analytic Review of Longitudinal Research." *Intelligence*, vol. 35, no. 5, Elsevier BV, Sept. 2007, pp. 401–26. https://doi.org/10.1016/j.intell.2006.09.004.

Tassé, M. J., Schalock, R. L., Balboni, G., Bersani Jr, H., Borthwick-Duffy, S. A., Spreat, S., ... & Zhang, D. (2012). The construct of adaptive behavior: Its conceptualization, measurement, and use

in the field of intellectual disability. *American journal on intellectual and developmental disabilities*, 117(4), 291-303.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. "Çocuklar için özel gereksinim değerlendirmesi hakkında yönetmelik." Resmî Gazete, 20 Şubat 2019, Sayı. 30692. https: //erapor.saglik.gov.tr/portal/documents/cocuklar_icin_ozel_gereksinim_degerlendirmesi_hakkinda_yonetmelik_ek2.pdf.

Toğrol, B. "RB cattell zeka testinin 2a ve 2b formlari ile porteus labirenti zeka testinin 1300 Türk çocuğuna uygulanmasi." *Psikoloji Çalışmaları* 11 (1974): 1-32.

23. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Şeyda Demir

1. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNA GİRİŞ

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), hafif ile ileri düzeyde gelişimi etkileyebilen iletişim ve etkileşimde sorunlar, stereotipik/basmakalıp ya da tekrarlayıcı davranışlarla karakterize, genetik temelli nörogelişimsel bir bozukluktur [American Psychiatric Association (APA), 2013; Lord vd., 2020; Mannion ve Leader, 2013]. OSB tanısı 18-24 aylar arasında tam olarak verilebilmektedir ve OSB ömür boyu süren bir yetersizliktir. Otizm bir spektrum bozukluğu olduğundan belirtileri ve şiddeti çocuktan çocuğa değişebilmekte, belirtiler bazı bireylerde hafifken diğerlerinde daha ağır olabilmekte, epilepsi, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu veya zihinsel yetersizlik gibi diğer bozukluklar da OSB'ye eşlik edebilmektedir. Otizmin tanımı ilk kez Leo Kanner tarafından 1943 yılında yapılmış; otizmli çocuklarla ilk çalışmaları gerçekleştiren Kanner'ın o yıllarda belirttiği etkileşim sorunları ve tekrarlayıcı davranışlar, günümüzde tanı ölçütlerinde (APA, 2013) yer almaya devam etmiştir. Bu bölümde öncelikle OSB'nin tanı ölçütlerine ilişkin bilgi verilecek, sonrasında yaygınlığı ele alınacak, daha sonra OSB'li çocukların özelliklerinden bahsedilecek bu özelliklerin eğitim gereksinimlerini nasıl etkilediği tartışıldıktan sonra son olarak aileler ve öğretmenler için öneriler yer alacaktır.

1.1. OSB'nin Tanı Ölçütleri

OSB'nin iki temel tanı ölçütü; a) sosyal iletişim ve etkileşimdeki sınırlılıklar ile b) stereotipik davranışlar, ilgiler ve etkinliklerin varlığıdır (APA, 2013). Sosyal iletişim ve etkileşim sınırlılıkları sosyal duygusal karşılıklılıktaki yetersizliklerdir ve şunları içerir:

yalnızca zekâ testleriyle belirlenebilmesi mümkün görünmemektedir. OSB olan çocukların %70'i sekiz yaşına gelmeden dili edinebilmekte, %50'si ise akıcı konuşabilmektedir. OSB olan çocuklar, diğerlerinin duygularını anlamada zorluklar yaşamakta, duygularını ifade etmede farklılıklar sergilemektedirler. Kanıta dayalı uygulama, OSB olan çocuklar, gençler ya da yetişkinler için olumlu sonuçlara yol açan ve yeterli sayıda araştırma ile etkililiği ortaya konmuş müdahale anlamına gelmektedir. Günümüze kadar ABD'de farklı kurum ve kuruluşlar kanıta dayalı uygulamalara ilişkin çalışmaları genişletmişler ancak farklı ölçütlere (standart ve sınıflama düzeylerine) dayalı olarak etkili uygulamaları belirlemeye çalışmışlardır. Tüm bu kurum ve kuruluşların çalışmalarında OSB olan bireyler için kapsamlı müdahaleler ve odaklı müdahaleler olmak üzere iki grup müdahalenin kanıta dayalı uygulamalar açısından ele alındığı görülmektedir. Kapsamlı müdahaleler, birçok beceri alanını ele alan çeşitli yöntem ve stratejilerin kullanıldığı müdahalelerken odaklı müdahaleler, etkili olduğu kanıtlanan spesifik stratejileri içeren müdahalelerdir.

OKUMA ÖNERİLERİ

Tomris, G. (2021). Kanıt Temelli Uygulamalar. Sucuoğlu, Bakkaloğlu, Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan Müdahaleye Otizm Spektrum Bozukluğu El Kitabı* içinde (ss. 473-504). Vize Akademik.

Çelik, S. (2021). Kanıt Temelli Uygulamalar I: Odaklanmış Müdahaleler. Sucuoğlu, Bakkaloğlu, Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan Müdahaleye Otizm Spektrum Bozukluğu El Kitabı* içinde (ss. 505-568). Vize Akademik.

Tomris, G. (2021). Kanıt Temelli Uygulamalar II: Kapsamlı Müdahaleler. Sucuoğlu, Bakkaloğlu, Ökcün-Akçamuş (Eds.), *Tanıdan Müdahaleye Otizm Spektrum Bozukluğu El Kitabı* içinde (ss. 569-616). Vize Akademik.

KAYNAKLAR

American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.* 5th ed., Arlington, American Psychiatric Association, 2013.

Baron-Cohen, Simon. *Mindblindness: an essay on autism and theory of mind*. 1995, Cambridge, MA: MIT Press.

Bhat, Shreya, et al. "Autism: Cause Factors, Early Diagnosis and Therapies." *Reviews in the Neurosciences*, vol. 25, no. 6, 2014. *Crossref*, https://doi.org/10.1515/revneuro-2014-0056.

Boyd, Brian A., et al. "Sensory Features and Repetitive Behaviors in Children With Autism and Developmental Delays." *Autism Research,* Wiley, 2010, p. n/a-n/a. https://doi.org/10.1002/aur.124.

Charlop, Marjorie H., Russell Lang, and Mandy Rispoli. *Play and social skills for children with autism spectrum disorder*. Cham: Springer International Publishing, 2018.

Chiarotti, Flavia, and Aldina Venerosi. "Epidemiology of Autism Spectrum Disorders: A Review of Worldwide Prevalence Estimates Since 2014." Brain Sciences, vol. 10, no. 5, MDPI AG, May 2020, p. 274. https://doi.org/10.3390/brainsci10050274.

Christensen, Deborah L., et al. "Prevalence and Characteristics of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years — Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2012." *MMWR. Surveillance Summaries*, vol. 65, no. 13, 2018, pp. 1–23. *Crossref*, https://doi.org/10.15585/mmwr.ss6513a1.

Çelik, S. (2021). "Kanıt Temelli Uygulamalar I: Odaklanmış Müdahaleler". Edited by Sucuoğlu, Bakkaloğlu, Ökcün-Akçamuş, *Tanıdan Müdahaleye Otizm Spektrum Bozukluğu El Kitabı,* 2021, pp. 505-568. Vize Akademik.

Çevikaslan, Ahmet, et al. "A Cross-Sectional Survey of Repetitive Behaviors and Restricted Interests in a Typically Developing Turkish Child Population." *Child Psychiatry & Human Development*, vol. 45, no. 4, Springer Science and Business Media LLC, Nov. 2013, pp. 472–82. https://doi.org/10.1007/s10578-013-0417-3.

D'Cruz, Anna-Maria, et al. "Reduced Behavioral Flexibility in Autism Spectrum Disorders." *Neuropsychology*, vol. 27, no. 2, American Psychological Association (APA), 2013, pp. 152–60. https://doi.org/10.1037/a0031721.

Downs, Robyn Conley, and Andrew Downs. "Practices in Early Intervention for Children with Autism: A Comparison with the National Research Council Recommended Practices." *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities,* vol. 45, no. 1, 2010, pp. 150–59. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/23880158. Accessed 5 Feb. 2023.

Eve, Martin Paul, and Joe Street. "The Silicon Valley Novel." *Literature and History,* vol. 27, no. 1, May 2018, pp. 81–97. https://doi.org/10.1177/0306197318755680.

Grofer-Klinger, Laura, et al. "Assessment of Intellectual Functioning in Autism Spectrum Disorder." *Assessment of Autism Spectrum Disorder*, edited by Sam Goldstein and Sally Ozonoff, 2nd ed., New York, United States of America, The Guilford Press, 2016, pp. 173–209.

Hume, Kara, et al. "Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults With Autism: Third Generation Review." *Journal of Autism and Developmental Disorders,* vol. 51, no. 11, Springer Science and Business Media LLC, Jan. 2021, pp. 4013–32. https://doi.org/10.1007/s10803-020-04844-2.

Kanner, Leo. "Autistic Disturbances of Affective Contact." *The Nervous Child*, vol. 2, 1943, pp. 217–50.

Kasari, Connie, et al. "Early intervention on core deficits in autism." Clinical Neuropsychiatry: *Journal of Treatment Evaluation* 2.2. (2005): 380-388.

Kasari, Connie, et al. "Assessing the minimally verbal school-aged child with autism spectrum disorder." *Autism Research* 6.6 (2013): 479-493.

Keçeli-Kaysılı, Bahar. "Zihin Kuramı ve Dil Arasındaki İlişki: Bir Derleme." *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, vol. 15, no. 2, Ankara University, 2014, pp. 81–93. https://doi.org/10.1501/ozlegt_0000000200.

Kissine, Mikhail. "Pragmatics, Cognitive Flexibility and Autism Spectrum Disorders." *Mind & Language*, vol. 27, no. 1, Wiley, Jan. 2012, pp. 1–28. https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.2011.01433.x.

Klin, Ami, et al. "Clinical Evaluation in Autism Spectrum Disorders: Psychological Assessment Within a Transdisciplinary Framework." *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders: Vol. 2. Assessment, Interventions, and Policy,* edited by F. R. Volkmar et al., 3rd ed., vol. 2, Wiley, 2005, pp. 772–98. https://doi.org/10.1002/9780470939352.ch3.

Leekam, Susan R., et al. "Restricted and Repetitive Behaviors in Autism Spectrum Disorders: A Review of Research in the Last Decade." *Psychological Bulletin*, vol. 137, no. 4, American Psychological Association (APA), 2011, pp. 562–93. https://doi.org/10.1037/a0023341.

Lord, Catherine, et al. "Autism Diagnostic Interview-Revised: a revised version of a diagnostic interview for caregivers of individuals with possible pervasive developmental disorders." *Journal of Autism and Developmental Disorders*, vol. 6, no. 1, 2020, pp. 1-23. http://doi.org/10.1038/s41572-019-0138-4.

Loveland, K. "Social-emotional impairment and self-regulation in autism spectrum disorders." *Typical and Impaired Emotional Development*, edited by J. Nadel and D. Muir, Oxford University Press, 2020, pp. 365-382.

Matson, Johnny L., and Jonathan Wilkins. "A Critical Review of Assessment Targets and Methods for Social Skills Excesses and Deficits for Children With Autism Spectrum Disorders." *Research in Autism Spectrum Disorders*, vol. 1, no. 1, Elsevier BV, Jan. 2007, pp. 28–37. https://doi.org/10.1016/j.rasd.2006.07.003.

Matson, Johnny L., et al. "Stereotypies and Repetitive/Restrictive Behaviors in Infants With Autism and Pervasive Developmental Disorder." *Developmental Neurorehabilitation,* vol. 12, no. 3, Informa UK Limited, Jan. 2009, pp. 122–27. https://doi.org/10.1080/17518420902936730.

Maenner, Matthew J., et al. "Prevalence and Characteristics of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years — Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2018." *MMWR. Surveillance Summaries*, vol. 70, no. 11, 2021, pp. 1–16. *Crossref*, https://doi.org/10.15585/mmwr.ss7011a1.

Mannion, Arlene, and Geraldine Leader. "Comorbidity in Autism Spectrum Disorder: A Literature Review." *Research in Autism Spectrum Disorders*, vol. 7, no. 12, 2013, pp. 1595–616. *Crossref*, https://doi.org/10.1016/j.rasd.2013.09.006.

Matson, Johnny L., and Minshawi, Noha F. *Early Intervention For Autism Spectrum Disorders: A Critical Analysis*. Elsevier Science, 2012.

Matson, Johnny L., et al. "DSM-IV vs DSM-5 diagnostic criteria for toddlers with autism." *Developmental Neurorehabilitation* 15.3 (2012): 185-190.

Munson, Jeffrey, et al. "Evidence for Latent Classes of IQ in Young Children With Autism Spectrum Disorder." *American Journal on Mental Retardation*, edited by Frances Conners, vol. 113, no. 6, *American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD),* Nov. 2008, pp. 439–52. https://doi.org/10.1352/2008.113:439-452.

National Research Council, *Educating Children With Autism*, edited by Lord, C., and J. P. McGee, 2001, Washington, DC: National Academy Press.

Neitzel, Jennifer. "Positive Behavior Supports for Children and Youth with Autism Spectrum Disorders." *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, vol. 54, no. 4, 2010, pp. 247–55. *Crossref*, https://doi.org/10.1080/10459881003745229.

Odom, Samuel L., et al. "Evidence-Based Practices in Interventions for Children and Youth With Autism Spectrum Disorders." *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, vol. 54, no. 4, Informa UK Limited, May 2010, pp. 275–82. https://doi.org/10.1080/10459881003785506.

Ozonoff, Sally, et al. "Atypical Object Exploration at 12 Months of Age Is Associated With Autism in a Prospective Sample." *Autism*, vol. 12, no. 5, SAGE Publications, Sept. 2008, pp. 457–72. https://doi.org/10.1177/1362361308096402.

Paul, Rhea. "Autism Spectrum Disorder Versus Communication Disorders." *Differential Diagnosis of Autism Spectrum Disorder*, edited by Katherine K. M. Stavropoulos and James C. Macpartland, 1st ed., Oxford UP, 2022, p. 44-67.

Pickett, Erin, et al. "Speech acquisition in older nonverbal individuals with autism: a review of features, methods, and prognosis." *Cognitive and Behavioral Neurology* 22.1 (2009): 1-21.

Rotheram-Fuller, Erin, et al. "Social Involvement of Children With Autism Spectrum Disorders in Elementary School Classrooms." *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* vol. 51, no. 11, Wiley, July 2010, pp. 1227–34. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02289.x.

Schalock, Robert L., et al. "The Renaming of *Mental Retardation*: Understanding the Change to the Term *Intellectual Disability*." *Intellectual and Developmental Disabilities*, vol. 45, no. 2, 2007, pp. 116–24.

Tomris, Gözde. "Kanıt Temelli Uygulamalar". Edited by Sucuoğlu, Bakkaloğlu, Ökcün-Akçamuş, *Tanıdan Müdahaleye Otizm Spektrum Bozukluğu El Kitabı,* 2021*,* pp. 473-504. Vize Akademik.

Tomris, Gözde. "Kanıt Temelli Uygulamalar II: Kapsamlı Müdahaleler". Edited by Sucuoğlu, Bakkaloğlu, Ökcün-Akçamuş, *Tanıdan Müdahaleye Otizm Spektrum Bozukluğu El Kitabı,* 2021*,* pp. 569-616. Vize Akademik.

Turner, Michelle. "Annotation: Repetitive Behavior in Autism: A Review of Psychological Research." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 40, no. 6, 1999, pp. 839–49. *Crossref*, https://doi.org/10.1111/1469-7610.00502.

Vuran, Sezgin ve Melekoğlu, Meral. "Özel Eğitimde Kanıt Temelli Uygulamaların Kalite Göstergeleri ve Sınıflandırılması: Alanyazın Derlemesi." Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, No. 54, Dokuz Eylül University, Dec. 2022, pp. 1286–313. https://doi.org/10.53444/deubefd.1150919.

Warren, Zachary, et al. "A Systematic Review of Early Intensive Intervention for Autism Spectrum Disorders." *Pediatrics*, vol. 127, no. 5, American Academy of Pediatrics (AAP), May 2011, pp. e1303–11. https://doi.org/10.1542/peds.2011-0426.

Wodka, Ericka L., Pamela Mathy, and Luther Kalb. "Predictors of phrase and fluent speech in children with autism and severe language delay." *Pediatrics* 131.4 (2013): e1128-e1134.

Wong, Connie, et al. "Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults With Autism Spectrum Disorder: A Comprehensive Review." *Journal of Autism and Developmental Disorders*, vol. 45, no. 7, Springer Science and Business Media LLC, Jan. 2015, pp. 1951–66. https://doi.org/10.1007/s10803-014-2351-z.

Zaar, Jean. "Chapter 8: Cognitive Development in Early Childhood – Child Growth and Development," 2021, *Pressbooks*, cod.pressbooks.pub/ecec1101/chapter/chapter-8-cognitive-development-in-early-childhood.

Zeidan, Jinan, et al. "Global Prevalence of Autism: A Systematic Review Update." *Autism Research*, vol. 15, no. 5, 2022, pp. 778–90. *Crossref*, https://doi.org/10.1002/aur.2696.

Zeedyk, Sasha M., et al. "Perceived Social Competence and Loneliness Among Young Children With ASD: Child, Parent and Teacher Reports." *Journal of Autism and Developmental Disorders*, vol. 46, no. 2, Springer Science and Business Media LLC, Sept. 2015, pp. 436–49. https://doi.org/10.1007/s10803-015-2575-6.

24. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Hidayet Dikici

GİRİŞ

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB), bireylerin farklı işlevsel yaşam alanlarını olumsuz etkilemesi nedeni ile DEHB eğitim alanında oldukça karmaşık ve dikkat çeken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. DEHB ile ilgili alan yazın gözden geçirildiğinde (DEHB) etiyolojisi, tedavisi ve uzun vadede ortaya çıkabilecek sonuçları üzerine odaklanmış çalışmaların daha çok okul çağı çocukları, ergenleri ve yetişkinleri kapsayacak şekilde ele alındığı görülmektedir. Günümüzde ise araştırmacıların DEHB'nin erken çocukluk döneminde ve özellikle okul öncesi dönemde belirtileri tanı ve tedavi müdahaleleri dâhil olmak üzere çeşitli yönlerini incelemeye artan bir ilgisi olduğu görülmektedir. Bu bölümde, DEHB'ye ilişkin genel bir bakış sunulmuş, erken çocukluk döneminde DEHB çeşitli yönleri ile ele alınmaya çalışılmıştır.

1. DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) ilk olarak, tıbbi ve bilimsel literatürde 1902'de İngiliz doktor George Still'in bilinmeyen bir nörolojik probleme bağlı olarak ortaya çıkan ancak zihinsel yetersizlikten kaynaklanmayan bir bozukluk olarak tanımlaması ile ortaya çıkmıştır (Stubbe 2000: 469). Geçtiğimiz son yıllarda ve günümüzde DEHB karşı araştırmacıların dikkat çeken düzeyde bir ilgisinin olduğu görülmektedir. Ancak bugün DEHB olarak tanımlanan belirtilere yapılan tarihsel referanslar, DEHB'li çocukların yüzyıllardır bizimle birlikte olduğunu göstermektedir (Barkley 2006: 3-50).

si; tanı ve tedavi konusunda ebeveyn ve çocuk eğitimini, davranış yönetimi teknikleri ile ilgili ebeveyn eğitimini, ilaç tedavisi, okul programlarının düzenlenmesi ve okul içinde-dışında çocuk ve aileye psikolojik açıdan destek verilmesi gibi karmaşık bir süreci içermektedir. DEHB ile ilgili problemlerle çocukların erken dönemde baş edebilmeleri için çocuk psikiyatri uzmanlarının öğretmenlerin ve anne babaların iş birliğine ve sistematik desteklerine ihtiyaçları vardır.

KAYNAKÇA

Aksu, Ebru, ve Figen Turan. "Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanı ölçeği-okul derecelendirme ölçeği Türkçe uyarlaması." Fizyoterapi Rehabilitasyon Dergisi 16.1 (2005): 31-40.

Alessandri, Steven M. Attention, play, and social behavior in ADHD preschoolers. *Journal of abnormal child psychology* 20,3 (1992): 289-302.

American Psychiatric Association, *American Psychiatric Association Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.), Author, Washington, DC 2013.

American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-II.* Washington. DC American Psychiatric Association, 1968.

Antshel, Kevin M., et al. "Advances in understanding and treating ADHD." *BMC medicine* 9.1 (2011): 1-12.

Armstrong, Mary Beth, and Sandra K. Nettleton. Attention deficit hyperactivity disorder and preschool children. *Seminars in speech and language*. Vol. 25. No. 03. Copyright© 2004 by Thieme Medical Publishers, Inc., 333 Seventh Avenue, New York, NY 10001, USA., 2004.

Austin, Vance. L., and Sciarra, Daniel. T. *Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar* [Children and adolescents with emotional and behavioral disorders] Çev. Mustafa Özekes. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.

Barkley Russell A, and Gwenyth Edwards "Diagnostic interview, behavior rating scales, and the medical examination." *Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment* 3 (2006): 337-368.

Barkley, A. Russell. *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite ile Baş Edebilme*. Çev. Ed Şebnem Sevinç ve Ülkü Pişkin Abidoğlu, Ankara: Palme Yayınevi, 2013.

Barkley, Russell A. *Attention-deficit hyperactivity disorder: A handbook for diagnosis and treatment*. Guilford Press, 2006.

Barkley, Russell A., et al. "The persistence of attention-deficit/hyperactivity disorder into young adulthood as a function of reporting source and definition of disorder." *Journal of abnormal psychology* 111.2 (2002): 279.

Barry, Tammy DeShazo, Robert D. Lyman, and Laura Grofer Klinger. "Academic underachievement and attention-deficit/hyperactivity disorder: The negative impact of symptom severity on school performance." *Journal of school psychology* 40.3 (2002): 259-283.

Biederman, Joseph, Eric Mick, and Stephen V. Faraone. "Age-dependent decline of symptoms of attention deficit hyperactivity disorder: impact of remission definition and symptom type." *American journal of psychiatry* 157.5 (2000): 816-818.

Bor, William, Matthew R. Sanders, and Carol Markie-Dadds. "The effects of the Triple P-Positive Parenting Program on preschool children with co-occurring disruptive behavior and attentional/hyperactive difficulties." *Journal of abnormal child psychology* 30.6 (2002): 571-587.

Briggs-Gowan, Margaret J., et al. "Mental health in pediatric settings: distribution of disorders and factors related to service use." *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 39.7 (2000): 841-849.

Büyükcebeci, Ayça. *Çocuk ve ergenlerde Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu.* "Çocuk Ergen Ruh Sağlığı Davranış Bozukluklarında Tanılama ve Tedavi Yaklaşımları" S: 87-106 Ed. Firdevs Savi Çakar Ankara: Pegem Akademi, 2022.

Capellini, Simone Aparecida. *A Handbook of Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) in the Interdisciplinary Perspective* Eds. Capellini Aparecida, Fábio Henrique Pinheiro, and Giseli Donadon Germano, Bentham Science Publishers, 2016.

Chacko, Anil, et al. "Viewing preschool disruptive behavior disorders and attention-deficit/hyperactivity disorder through a developmental lens: What we know and what we need to know." *Child and Adolescent Psychiatric Clinics* 18.3 (2009): 627-643.

Charach, Alice, et al. *Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Effectiveness of Treatment in At-Risk Preschoolers; Long-Term Effectiveness in All Ages; and Variability in Prevalence, Diagnosis, and Treatment*. Agency for Healthcare Research and Quality (US), October 2011.

Connor, Daniel F. "Preschool attention deficit hyperactivity disorder: a review of prevalence, diagnosis, neurobiology, and stimulant treatment." *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics* 23 (2002): S1-S9.

Dereboy, Cigdem, et al. "Validation of the Turkish Versions of the Short-Form Conners' Teacher and Parent Rating Scales." *Türk Psikiyatri Dergisi* 18.1 (2007): 48.

Doğan, Özcan ve Sonnur Işıtan. *Özel Gereksinimli Çocuklara ve Özel Eğitim* [Dikkat Eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan (DEHB) olan Çocuklar ve Eğitimleri s. 273-286] Ed. Necate Baykoç, Ankara: Eğiten Kitap, 2011.

Doğan, Sultan, et al. "Üniversite Öğrencilerinde Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Belirti Sıklığı ve Belirti Düzeyi ile İlişkili Gelişimsel, Akademik ve Psikolojik Etmenler." *Türkiye'de Psikiyatri* 10.3 (2008): 109-115.

Doğangün, Burak, ve Mesut Yavuz. "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu." *Türk Pediatri Arşivi* 46.11 (2011): 25-28.

DuPaul, George J., and Kern, Lee. *Young children with ADHD: Early identification and intervention.* American Psychological Association, 2011.

DuPaul, George J., et al. "Preschool Children With Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: Impairments in Behavioral, Social, and School Functioning." *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 40.5 (2001): 508-515.

Earls, Felton. "Application of DSM-III in an Epidemiological Study of Preschool Children." *The American Journal of Psychiatry* 139.2 (1982): 242–243.

Egger, Helen Link, Douglas Kondo, and Adrian Angold. "The Epidemiology and Diagnostic Issues in Preschool Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: A Review." *Infants & Young Children* 19.2 (2006): 109-122.

Egger, Helen Link, Douglas Kondo, and Adrian Angold. "The Epidemiology and Diagnostic Issues in Preschool Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: A Review." *Infants & Young Children* 19.2 (2006b): 109-122.

Ercan, Eyüp Sabri, et al. "Is the prevalence of ADHD in Turkish elementary school children really high?." *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 50.7 (2015): 1145-1152.

Ercan, Eyüp Sabri. *Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu.* 12 Baskı. İstanbul: Doğan Kitap Evi, 2008.

Faraone, Stephen V. et al. "The worldwide prevalence of ADHD: is it an American condition?." *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association (WPA)* vol. 2,2 (2003): 104-13.

Felt, Barbara T. et al. "Diagnosis and Management of ADHD in Children." *American family physician* vol. 90.7 (2014): 456-64.

Francés, Lorena, et al. "Current State of Knowledge on the Prevalence of Neurodevelopmental Disorders in Childhood According to the DSM-5: A Systematic Review in Accordance with the PRISMA Criteria." *Child and adolescent psychiatry and mental health* 16.1 (2022): 1-15.

Franke, B., et al. "The Genetics of Attention Deficit/Hyperactivity Disorder in Adults, a Review." *Molecular psychiatry* 17.10 (2012): 960-987.

Ghuman, Jaswinder, and Hariwinder Ghuman, eds. *ADHD in preschool children: Assessment and treatment.* New York, NY: Oxford University Press, 2014.

Greenhill, Laurence L., et al. "Attention Deficit Hyperactivity Disorder in Preschool Children." *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* 17.2 (2008): 347-366.

Gül, Neyir, vd., "Prevalence of Attention Deficit Hyperactivity Disorder and Comorbid Disruptive Behavior Disorders Among School Age Children in Trabzon." *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology* 20.1 (2010): 50-56.

Hallahan, Daniel P., James M. Kauffman, and Paige C. Pullen. *Exceptional learners: An Introduction to Education*. Allyn & Bacon, Pearson Education, Inc. USA, 2014.

Hart, Elizabeth L., et al. "Developmental Change in Attention-Deficit Hyperactivity Disorder in Boys: A Four-Year Longitudinal Study." *Journal of abnormal child psychology* 23.6 (1995): 729-749.

Jones, Karen, et al. "Efficacy of the Incredible Years Basic Parent Training Programme As An Early Intervention for Children with Conduct Problems and ADHD." *Child: care, health and development* 33.6 (2007): 749-756.

Kaner, Sema, Sener Buyukozturk, and Elvan İşeri. "Conners Parent Rating Scale-Revised Short: Turkish Standardization Study/Conners Anababa Dereceleme Ölçeği-Yenilenmiş Kısa: Türkiye Standardizasyon Çalışması." *Archives of Neuropsychiatry* 50.2 (2013a): 100-110.

Kaner, Sema, Şener Büyüköztürk ve Elvan İşeri. "Conners Öğretmen Dereceleme Ölçeği-Yenilenmiş Kısa: Türkiye Uyarlama Çalışması." *Eğitim ve Bilim* 38.167 (2013b).

Kargın, Tevhide. "Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci." *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 8.01 (2007): 1-15.

Keenan, Kate, et al. "DSM-III-R disorders in preschool children from low-income families." *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 36.5 (1997): 620-627.

Kirk, Samuel Alexander, James Gallagher, and Mary Ruth Coleman. *Özel Gereksinimli Çocukların Eğitimi*. Çev. Eds. Salih Rakap ve Sinan Kalkan Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.

Kos, Julie M., Amanda L. Richdale, and David A. Hay. "Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder and Their Teachers: A Review of the Literature." *International Journal of Disability, Development and Education* 53.2 (2006): 147-160.

Kutlu, Ayşe ve Nagihan Cevher Binici. "Bir İlçe Çocuk Hastanesinde Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Prevalansı ve İlaç Kullanım Sıklığı." *Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi* 7.1 (2017): 15-21.

Lahey B. B., Pelham W.E., Loney J., et. al.: "Three-year predictive validity of DSM-IV attention deficit hyperactivity disorder in children diagnosed at 4-6 years of age." *Am J Psychiatry* 161 (2004) : 2014-2020.

Lahey B.B., Pelham W.E., Stein M. A., et. al.: "Validity of DSM-IV attention-deficit/hyperactivity disorder for younger children". *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 37: (1998) 37: 695-702.

Lauth, Gerhard W., B. G. Heubeck, and Katja Mackowiak. "Observation of Children with Attention-Deficit Hyperactivity (ADHD) Problems in Three Natural Classroom Contexts." *British Journal of Educational Psychology* 76.2 (2006): 385-404.

Lavigne, John V., et al. "The Prevalence of ADHD, ODD, Depression, and Anxiety in a Community Sample of 4-Year-Olds." *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology* 38.3 (2009): 315-328.

Lewis, Timothy J., George Sugai, and Geoff Colvin. "Reducing Problem Behavior Through a School-Wide System of Effective Behavioral Support: Investigation of a School-Wide Social Skills Training Program and Contextual İnterventions." *School Psychology Review* 27.3 (1998): 446-459.

Loe, Irene M., and Heidi M. Feldman. "Academic and Educational Outcomes of Children With ADHD." *Journal of pediatric psychology* 32.6 (2007): 643-654.

Mahone EM, Pritchard AE. *Neuropsychological assessment of ADHD in preschoolers: performance-based measures, rating scales, and structured interviews.* In: Ghuman J, Ghuman H, editors. ADHD in Preschool Children: Assessment and Treatment. New York: Oxford University Press, 2014: 42-65

Maniadaki, K., et al. "Parental Beliefs About the Nature of ADHD Behaviors and Their Relationship to Referral İntentions in Preschool Children." *Child: Care, Health and Development* 33.2 (2007): 188-195.

Matos, Maribel, José J. Bauermeister, and Guillermo Bernal. "Parent-Child Interaction Therapy For Puerto Rican Preschool Children with ADHD and Behavior Problems: A Pilot Efficacy Study." *Family Process* 48.2 (2009): 232-252.

McGoey, Kara E., Tanya L. Eckert, and George J. Dupaul. "Early İntervention for Preschool-Age Children with ADHD: A Literature Review." *Journal of Emotional and Behavioral Disorders* 10.1 (2002): 14-28.

Millî Eğitim Bakanlığı *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Bireyler Aileler için Rehber Kitapçık*. Eds. İbrahim H. Diken ve Murat Ağar. Ankara: MEB.

Millî Eğitim Bakanlığı. 30471 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018).

Morris, Stephanie S J et al. "Emotion Regulation via the Autonomic Nervous System in Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD): Replication and Extension." *Journal of abnormal child psychology* 48.3 (2020): 361-373.

Nass, Ruth D., and Fern Leventhal. *100 Questions & Answers About Your Child's ADHD: Preschool to College: Preschool to College.* Jones & Bartlett Learning, 2010.

National Institute of Mental Health. Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD). Bethesda, MD: Author 2008.

Otasowie J, Castells X, Ehimare UP, Smith CH: Tricyclic antidepressants for attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) in children and adolescents. *Cochrane Database Syst Rev CD006997*, 2014.

Öktem, Ferhunde. *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu*. Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim Ed. A. Gönül Akçamete. Ankara Kök Yayıncılık: 477-497.2010.

Öncü B, Şenol S. "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğunun Etiyolojisi: Bütüncül Yaklaşım." *Klinik Psikiyatri Dergisi* 5.2 (2002): 111-119.

Öner, Pınar, Özgür Öner, and Ayla Aysev. "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu." *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi* 12 (2003): 97-99.

Özdemir, Selda. "Burnout Levels of Teachers of Students with AD/HD in Turkey: Comparison with Teachers of Non-AD/HD Students." *Education and Treatment of Children* (2006): 693-709.

Özdoğan, B., Ak, A. ve Soyutürk, M. (2005). *Dikkat Eksikliği Hiperaktivite/Aşırı Hareketlilik Bozukluğu Olan Çocukların Eğitiminde Öğretmen El Kitabı*. Ankara: MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Öztürk Mücahit ve Başgül, Ş Senem. *Çocuklarda Dürtüsellik: Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Tanı ve Tedavisi*. İstanbul: Hayy Kitap, 2015.

Perou R, Bitsko RH, Blumberg SJ, Pastor P, Ghandour RM, Gfroerer JC, et al. Mental Health Surveillance Among Children-United States, 2005-2011. *MMWR Surveillance Summaries.* 62: 21–35 2013.

Pierce E.W., Ewing L.J., Campbell S.B.: "Diagnostic status and symptomatic behavior of hard-to-manage preschool children in middle childhood and early adolescence." *J Clin Child Psychol* 28: (1999): 44-57

Pineda, David, et al. "Prevalence of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder Symptoms in 4-To 17-Year-Old Children in the General Population." *Journal of Abnormal Child Psychology* 27.6 (1999): 455-462.

Polanczyk G., and Jensen P. "Epidemiologic Considerations in Attention Deficit Hyperactivity Disorder: A Review and Update." *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am* 17.2 (2008): 245-260.

Posner K, Melvin GA, Murray DW, Gugga SS, Fisher P, Skrobala A, Cunningham C, Vitiello B, Abikoff HB, Ghuman JK, Kollins S, Wigal SB, Wigal T, McCracken JT, McGough JJ, Kastelic E, Boorady R, Davies M, Chuang SZ, Swanson JM, Riddle MA, Greenhill LL. "Clinical Presentation of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder in Preschool Children: The Preschoolers with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder Treatment Study (PATS)". *J Child Adolesc Psychopharmacol 17.5 (2007): 547–562.*

Punja, Salima, et al. "Amphetamines for Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) in Children and Adolescents." Cochrane Database of Systematic Reviews 2 (2016).

Sayal, Kapil, et al. "ADHD in Children and Young People: Prevalence, Care Pathways, and Service Provision." *The Lancet Psychiatry* 5.2 (2018): 175-186.

Searight, H. Russell, John M. Burke, and Fred Rottnek. "Adult ADHD: Evaluation and Treatment in Family Medicine." *American Family Physician* 62.9 (2000): 2077-2086.

Semerci, Z. Bengi, ve Atilla Turgay. *Bebeklikten Erişkinliğe Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu.* İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2014.

Spira, Elana Greenfield, and Janet E. Fischel. "The Impact of Preschool Inattention, Hyperactivity, and Impulsivity on Social and Academic Development: A Review." *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 46.7 (2005): 755-773.

Staller, Jud, and Stephen V. Faraone. "Attention-Deficit Hyperactivity Disorder in Girls." *CNS Drugs* 20.2 (2006): 107-123.

Storebo, Ole Jakob et al. "Social Skills Training for Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) in Children Aged 5 to 18 Years." *The Cochrane Database of Systematic Reviews*,12 CD008223, 2011

Stubbe, Dorothy E. "Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder Overview: Historical Perspective, Current Controversies, and Future Directions." *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* 9.3 (2000): 469-479.

Thapar, Anita, et al. "What causes attention deficit hyperactivity disorder?." Archives of disease in childhood 97.3 (2012): 260-265.

Taurines, Regina, et al. "Developmental Comorbidity in Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder." *ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders* 2.4 (2010): 267-289.

Taylor, E., and Sonuga-Barke, E. *Disorders of Attention and Activity.* In M. Rutter, D. Bishop, D. Pine, S. Scott, J. Stevenson, E. Taylor, and A. Thapar (Eds.), *Rutter's child and adolescent psychiatry* (pp. 521–542). London: Wiley Blackwell, 2008.

Tuğlu, Cengiz, ve Özlem Öztürk Şahin. "Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu: Nörobiyoloji, Tanı Sorunları ve Klinik Özellikler." *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 2.1 (2010): 75-116.

Turgay, Atilla, and Rubaba Ansari. "Major Depression with ADHD: In Children and Adolescents." *Psychiatry Edgmont (Pa. Township)* vol. 3,4 (2006): 20-32.

U.S Department of Education Office of Special Education Programs *Identifying and treating attention deficit hyperactivity disorder: A resource for school and home. 2008.*

Valera, Eve M., and Larry J. Seidman. "Neurobiology of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder in Preschoolers." *Infants ve Young Children* 19.2 (2006): 94-108.

Van Lieshout M, Luman M, Twisk JW, van Ewijk H, Groenman AP, Thissen AJ, Faraone SV, Heslenfeld DJ, Hartman CA, Hoekstra PJ, Franke B, Buitelaar JK, Rommelse NN and Oosterlaan J "A 6-Year Follow-Up of A Large European Cohort of Children with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder-Combined Subtype: Outcomes in Late Adolescence and Young Adulthood." European Child and Adolescent Psychiatry 25 (2016): 1007–1017.

Visser, Susanna N., et al. "Vital Signs: National and State-Specific Patterns of Attention Deficit/Hyperactivity Disorder Treatment Among İnsured Children Aged 2–5 Years—United States, 2008–2014." *Morbidity and Mortality Weekly Report* 65.17 (2016): 443-450.

Walton, Esther, et al. "Epigenetic profiling of ADHD symptoms trajectories: a prospective, methylome-wide study." *Molecular psychiatry* 22.2 (2017): 250-256.

Webster-Stratton, Carolyn H., M. Jamila Reid, and Ted Beauchaine. "Combining Parent and Child Training for Young Children with ADHD." *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* 40.2 (2011): 191-203.

Wigal, Sharon, et al. "Diagnosis and Treatment Options for Preschoolers with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder." *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology* 30.2 (2020): 104-118.

Wilens T.E., Biederman J., Brown S., et. al.: "Psychiatric comorbidity and functioning in clinically referred preschool children and school-age youths with ADHD." *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 41 (2002): 262-268.

Wolraich, Mark L., et al. "Clinical Practice Guideline for the Diagnosis, Evaluation, and Treatment of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder in Children and Adolescents." *Pediatrics* 144.4 (2019).

Zwi, Morris, et al. "Parent Training Interventions for Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) in Children Aged 5 to 18 Years." *Cochrane Database of Systematic Reviews* 12 (2011).

25. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÜSTÜN YETENEKLİ/ZEKÂLI ÇOCUKLAR

Elanur Türkoğlu - Zeynep Kurtulmuş

Erken çocukluk dönemi gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönemde çocukların gelişim özelliklerinin normal ölçütlere sahip olup olmadığını belirlemek oldukça önemlidir. Çocukların gelişimsel özellikleri normal ölçütlere göre farklılık gösteriyorsa sunulan eğitimsel yaklaşımlar da farklılık göstermelidir.

Günümüzde artan tanılama araçlarıyla birlikte üstün yetenekli çocuklar daha kolaylıkla belirlenmektedir. Erken çocukluk döneminde tanılanan bir çocuğun gerek ailedeki ebeveyn tutumları ve evdeki eğitim noktasında gerekse okul ortamında öğretmen ve müfredat bakımından desteklenmesi çocuk açısından hayati önem taşımaktadır. Çünkü üstün yetenekli çocuklar, özel gereksinimli bireyler kategorisindedir ve desteklenmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

1. ZEKÂNIN TANIMI VE ÜSTÜN YETENEKLİLİK

Düşüncenin oluşumu, beynin işleyişi, öğrenme olgusu, davranışlar, iletişim gibi kavramlar, bilim insanlarının ve filozofların yıllardır süregelen bir şekilde araştırdığı zihinsel süreçler olmuştur. Bilim insanları ve diğer başka araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılarak zekâ kavramına dair geçmişten günümüze pek çok tanım ortaya konulmuştur. Zekâ kavramı soyut bir kavram olduğu için eğitimciler bunu öğrenme kapasitesi, biyologlar çevreye uyum becerisi ve psikologlar ise akıl yürütme becerisi olarak açıklamaktadırlar. Zekâyla ilgili araştırma yapan bilim insanları ise zekâ kavramını şu şekilde tanımlamışlardır:

Binet; anlama, akılda tutabilme, uyum sağlayabilme ve davranışını denetleyebilme yeteneği; *Thorndike,* doğru bakış açısıyla bakarak uygun sonuçları

önerilmektedir. Aynı zamanda ailelere çocukla daha fazla konuşma yoluyla iletişim kurma, karar almada bağımsızlığını teşvik etmesi, esnek ve destekleyici olmaları tavsiye edilmektedir (Kurtulmuş, 2011).

Ebeveynleri tarafından ihtiyaçları karşılanmayan çocuğun uzun vadede yetenekleri körelebilir. Kısa vadede ise sinirli olma ve depresyona girme eğilimi görülebilmektedir. Erken çocukluk döneminde üstün yetenekliliğin farkına varılması, çocuk için faydalı olduğu kadar aileler açısından da faydalı olacaktır (Kavruk ve Seyitoğlu, 2022). Ebeveynler, çocukların davranışlarına anlam verebilecek ve tükenmenin önüne geçilmiş olacaktır. Ebeveynleri bu dönemde bekleyen bir diğer zorluk ise ailelerin yeteri kadar bilgi alabilecekleri ortam ve koşulların bulunmamasıdır. Bu noktada alan uzmanlarının önemi dikkat çekmektedir. Ayrıca erken çocukluk dönemi, çocuğun yeterlilik bakımından aileye en bağımlı olduğu zamanlardır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde üstün yetenekli çocuğa sahip ebeveynlerin, erken çocukluk döneminde daha fazla etkinlik, farklı mekân gezileri, okuma ve oyunlara vakit ayırdığı görülmektedir. Üstün yetenekli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak en büyük görevlerinden biridir (Çalışkan, 2017). Bu noktada ebeveynlerin dikkat etmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Öncelikle üstün yetenekli çocuğu bir birey olarak görmeli, evdeki kararlarda onun da fikrine danışmalıdır. Çocukla birlikte etkinlikler yaparak onun kabiliyetleri noktasında ihtiyaçları karşılanmalıdır. Üstün yetenekli çocukların kendi başına hareket etme içgüdüleri bulunmaktadır. Bu durumun önüne geçmek için çocuğa hareket etmeden önce düşünmesi gerektiği öğretilmelidir. Yapacağı işlerin sonucundan bahsetmek bu noktada faydalı olabilir. Çocuğu dinlerken anlaşıldığı ifade edilmeli ve empati kurarak çocuğa cevap verilmelidir (Dağlıoğlu ve Alemdar, 2010).

KAYNAKÇA

Akarsu, F. (2001). *Üstün Yetenekli Çocuklar, Aileleri ve Sorunları*. Ankara: EDUSER Yayınları.

Akarsu, Ö. & Mutlu, B. (2017). Üstün Yetenekli Çocukları Anlamak: Çocukların Sosyal ve Duygusal Sorunları. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 112-116.

Akkaş, E. & Tortop, H. S. (2015). Üstün Yetenekliler Eğitiminde Farklılaştırma: Temel Kavramlar, Modellerin Karşılaştırılması ve Öneriler. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 2(2), 31-44.

Akten, S. (2020). Üstün Potansiyelli Çocukların Tespitinde Öğretmenler. (Doktora Tezi).

Alemdar, M. (2009). Erken Çocukluk Dönemindeki Üstün Yetenekli Çocukların Belirlenmesinde Ebeveyn, Öğretmen ve Uzman Görüşlerinin Karşılaştırılması. (Yüksek lisans tezi).

Akyürek, M. İ. (2020). Özel Yetenekli Öğrencilerde Liderlik. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(2), 198-219.

Alias, A., Rahman, S., Abd Majid, R. & Yassin, S. F. M. (2013). Dabrowski's Overexcitabilities Profile Among Gifted Students. *Asian Social Science*, 9(16), 120.

Alma, S. (2015). Üstün yetenekliliği derecelendirme ölçekleri- Okulöncesi/Anaokulu Formu (GRS-P)'nun Türkçeye uyarlanması (Doktora Tezi).

Alkan, A. (2015). Öğretmenlerin Üstün Yetenekli Öğrencileri Belirlemeleri Üzerine Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. *Journal of Gifted Education Research*, 3(1).

Ataman A. (2000). Üstün Yetenekli Çocuklar. Özel Eğitime Giriş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Avcu, Y. E. & Er, K. O. (2017). Education of Gifted and Talented Individuals in Germany, the Netherlands, Sweden and Turkey: An Investigation of Education Policies and Its Implementations. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(4).

Aydoğan, Y., Metin, Ş., & Mercan, Z. (2019). Okul Öncesi Dönem Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimlerine Yönelik Kullanılan Öğretim Stratejileri. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(2), 321-337.

Barbot, B., Besançon, M., & Lubart, T. (2016). The generality-specificity of creativity: Exploring the structure of creative potential with EPoC. *Learning and Individual Differences*, 52, 178-187.

Baykoç, N. (2004). *Üstün akıl, zeka, deha, yetenek, dahiler- savantlar gelişimleri ve eğitimleri.* Ankara: Vize Yayıncılık.

Binici, C. (2014). 7-11 Yaş Arası Üstün ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Aldıkları Müfredat Türüne Göre Denetim Odağı Özelliklerinin "Goodenough-Harris İnsan Çiz Testi" Açısından Değerlendirilmesi (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi).

Bolat, M. (2015). The effect of music education on the development of gifted and talented students' social abilities. (Doktora tezi).

Budak, N. Ö. (2016). Üstün Yetenekli ve Normal Gelişim Gösteren 7-9 Yaş Arasındaki Çocukların Sosyal Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi).

Clark, B. (2013). Growing up gifted 8'th edition. *Pearson.*

Çalışkan, M. (2017). Üstün Yetenekli Çocuklara Sahip Ailelerin Aile İşlevselliği. (Yüksek Lisans Tezi).

Çelikten, Y. (2017). Üstün yetenekli çocuklar ve BİLSEM. *Turkish Journal of Educational Studies*, 4(3).

Çitil, M. (2018). Türkiye'de Üstün Yeteneklilerin Eğitimi Politikalarının Değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 47(1), 143-172.

Dağlıoğlu, H. E. (2002). Anaokuluna devam eden beş-altı yaş grubu çocuklar arasından matematik alanında üstün yetenekli olanların belirlenmesi (Doktora tezi).

Dağlıoğlu, H. E. (2010). Üstün Yetenek Kavramı. *Standart*, 576(5), 102-105.

Dağlıoğlu, H. E. & Suveren, S. (2013). Okul öncesi dönem üstün yetenekli çocukların belirlenmesinde öğretmen ve aile görüşleri ile çocukların performanslarının tutarlılığının incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 431-453.

Dalgıç, Ş. N. (2017). Üstün Yetenekli veya Zekâlı Çocuğa Sahip Anne Babaların Karşılaştıkları Sorunların ve Beklentilerinin Belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi).

D'Angiulli, A., & Siegel, L. S. (2003). Cognitive functioning as measured by the WISC-R: Do children with learning disabilities have distinctive patterns of performance?. *Journal of Learning Disabilities*, 36(1), 48-58.

Davis, G. A., Rimm, S. B. & Siegle, D. (2011). *Education of the gifted and talented* (6th Edition). Boston: Pearson.

Demirel, Ö. (2007). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı*. 11. Baskı. İstanbul: Pegem Yayıncılık.

Demirkaya, H., Ünal, O. & Bozan, İ. (2021). Ebeveynlerinin Bakış Açısından Üstün Yetenekli Çocuklar. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1671-1687.

Deniz, B. C. (2019). Okul Öncesi Dönem Üstün Yetenekli Çocuklar ile Normal Gelişim Gösteren Çocukların Sosyal Beceri Düzeyleri ve Anne Baba Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Doktora Tezi).

Dereli, F. (2019). Okul öncesi dönemdeki üstün yetenekli çocukların aday gösterilmelerine yönelik geliştirilen eğitim programının etkililiği (Doktora tezi).

Dirks, J. (1982). Parent's Reactions to Identification of the Gifted. Roeper Review, 2(2), 9-10.

Duran, A. & Dağlıoğlu, H. E. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının üstün yetenekli çocuklara ilişkin metaforik algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 855-881.

Dümenci, S. B., Gürsoy, F. & Aral, N. (2017). Türkiye'de Okul Öncesi Dönemdeki Üstün Potansiyelli ve Üstün Zekâlı Olan Çocukların Eğitimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2469-2480.

Gallagher, J. J. (2008). Psychology, psychologists, and gifted students. In Handbook of giftedness in children (pp. 1-11). Springer, Boston, MA.

Genç, M. A. (2016). Üstün Yetenekli Bireylere Yönelik Eğitim Uygulamaları. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 3(3), 49-66.

Gürel, E. & Tat, M. (2010). Çoklu Zekâ Kuramı: Tekli Zekâ Anlayışından Çoklu Zekâ Yaklaşımına. *Journal of International Social Research*, *3*(11).

Gibbons, A., & Warne, R. T. (2019). First publication of subtests in the Stanford-Binet 5, WAIS-IV, WISC-V, and WPPSI-IV. *Intelligence*, 75, 9-18.

Heausler, N. L. & Thompson, B. (1988). Structure of the Torrance Tests of creative thinking. *Educational and Psychological Measurement*, 48(2), 463-468.

Ilık, S. S. (2019). Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitiminde Görev Yapan Öğretmenlerin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları Hazırlamaya Uygulamaya ve İzlemeye Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 485-495.

İnci, G. (2021). Galton'dan Günümüze Zeka ve Zeka Kuramları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1063-1067.

Kanevsky, L. S. & Clelland, D. (2013). Accelerating Gifted Students in Canada: Policies and Possibilities. *Canadian Journal of Education*, 36(3), 229-271.

Kanlı, E. (2011). Üstün Zekâlı ve Yeteneklilerin Alan Eğitiminde Hızlandırma. *HAYEF Journal of Education*, 8(2), 95-104.

Karabey, B. & Yürümezoğlu, K. (2015). Yaratıcılık ve Üstün Yetenekliliğin Bazı Zeka Kuramları Açısından Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 86-107.

Karabulut, R. (2010). Türkiye'de Üstün Yetenekliler Eğitiminin Tarihi Süreci (Doktora Tezi).

Karadağ, Y. & Baştuğ, G. (2018). Türkiye'de Zekâ Değerlendirme Sürecinde Yaşanan Etik Sorunlar ve Öneriler. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 17(2), 46-57.

Karadağ, F. (2020). Çalışma belleğinin geliştirilmesine yönelik erken müdahale programının özel yetenekli çocukların çalışma belleği performansına etkisi (Doktora tezi).

Karadağ, F. (2016). Özel Yetenekli Bireylerin Tanılanması ve Tanılamaya Yönelik Alternatif Değerlendirme Araçları. *Journal of International Social Research*, 9(46), 561-572.

Karateke, B. (2016). Üstün yetenek potansiyeli olan çocuklara uygulanan sosyal beceri eğitim programının sosyal beceri gelişimine etkisinin incelenmesi. (Doktora tezi).

Kavruk, S. Z. & Seyitoğlu, M. N. (2022). Okul Öncesi Dönemde Üstün Yetenekli Çocukların Özellikleri, Tanılanması ve Eğitimleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 25-37.

Kaygusuz, H. (2020). Farklı Destek Eğitimi Alan Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yakınsak Bilişsel Yetenekleri ve Duygusal Zekaları Yönünden İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi).

Kemer, B. & Çakan, M. (2020). Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Sıklıkla Kullanılan Psikolojik Ölçeklerin Geçerliğinin Ölçme Standartlarına Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 323-348.

Kılıç, V. C. (2018). Üstün Zekalı ve Yetenekli Çocukların Eğitiminde Ülke Politikaları ve Eğitim Uygulamaları. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.* 1, 135-143

Kontaş, H. (2010). Üstün Yetenekli İlköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Stratejileri. *İlköğretim Online*, 9(3), 1148-1158.

Kurnaz, A., & Ekici, S. G. (2020). BİLSEM Tanılama Sürecinde Kullanılan Zeka Testlerinin Psikolojik Danışmanların ve BİLSEM Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 5(10), 365-399.

Kurtulmuş, Z. (2011). Bilim ve Sanat Merkezine Devam Eden Üstün Yetenekli Çocukların Ailelerine Verilen Bilgisayar Temelli Eğitimin Aile Bireylerinin Aile İlişkilerini Algılamalarına ve Çocukların Mükemmeliyetçilik Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. (Doktora Tezi).

Levent, F. & Baş-Doğan, Ş. (2022). Üstün Yetenekli Öğrencilerin Karakter Gelişimleri ve Karakter Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 23(2), 1-20.

MEB (2006). "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri". Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. Ankara: MEB Yayınevi.

MEB (2013). Özel Yetenekli Bireyler Strateji ve Uygulama Planı 2013 – 2017. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Morelock, M. (1992). Giftedness: The view from within. Understanding Our Gifted, 4(3), 1, 11-15.

Nar, B. & Tortop, H. S. Türkiye'de Özel/Üstün Yetenekli Öğrenciler İçin Destek Eğitim Odası Uygulaması: Sorunlar ve Öneriler. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 83-97.

Peterson, K. C., Peterson, M., & Carducci, B. J. (2020). Stanford-Binet Intelligence Scale. *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences, Measurement and Assessment*, 451.

Temel, Z., Ersoy, Ö., Avcı, N., & Turla, A. (2016). Gazi Erken Çocukluk Gelişimi Değerlendirme Aracı "GEÇDA". *Matsa Yayınevi.*

Toğrol, B. (1974). RB Cattell Zeka Testinin 2a ve 2b Formlari ile Porteus Labirenti Zeka Testinin 1300 Türk Çocuğuna Uygulanması. *Psikoloji Çalışmaları*, 11, 1-32.

Özbay, Y., & Palancı, M. (2011). Üstün Yetenekli Çocuk ve Ergenlerin Psikososyal Özellikleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22), 89-108.

Pektaş, D., Çetin, A., Işık, E., Kırman, A. & Metin, N. (2020). Üstün Yetenekli Çocukların Konu Edildiği Filmlerin Gelişimsel ve Eğitsel Açıdan İncelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 7(2), 206-228.

Sak, U., Ayaş, B., Sezerel, B. B., Öpengin, E., Özdemir, N. N., & Gürbüz, Ş. D. (2015). Türkiye'de Üstün Yeteneklilerin Eğitiminin Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 5(2), 110-132.

Sak, U., Sezerel, B. B., Dülger, E., Sözel, K. & Ayas, M. B. (2019). Anadolu-sak Zeka Ölçeğinin Üstün Yetenekli Öğrencilerin Belirlenmesinde Geçerliliği. *Psikolojik Test ve Değerlendirme Modelleme*, 61 (3), 263-283.

Sak, U. (2012). *Üstün zekâlılar özellikleri tanılanmaları ve eğitimleri*, Ankara: Vize Yayıncılık.

Salık, H. & Aral, N. (2022). Türkiye'de Çocuğu Tanıma ve Değerlendirmede Kullanılan Standart Testlerin İncelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 14-28.

Salman, U., Şimşek, A., Turfanda, M., & Salman, A. B. (2017). Türkiye'de Kullanılan Zeka Ölçekleri. *İstanbul Bilim Üniversitesi Florence Nightingale Tıp Dergisi*, 3(2-3), 87-89.

Saranlı, A. G. (2017). Okul Öncesi Dönemdeki Erken Müdahale Uygulamalarına Farklı Bir Bakış: Üstün Yetenekli Çocuklar için Erken Zenginleştirme. *Eğitim ve Bilim*, 42(190).

Saranlı, A. G., Er S. & Deniz, K. Z. (2017). Okul Öncesi Dönemdeki Üstün Yetenekli Çocukların Dil Gelişimlerinin Analizi. *Yaşadıkça Eğitim*, 31(1), 1-20.

Saranlı, A.G. & Kurtulmuş, Z. (2018). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimleri*, N. Aral, F. Gürsoy içinde (s. 214-234), Üstün Yetenekli ve Üstün Zekalı Çocuklar. Ankara: Hedef Yayıncılık.

Şahin, H. & Zorlu, A. (2022). Türkiye'de Özel Yetenekli Bireyleri Tanılama Süreci ve Tanılamada Kullanılan Yöntemler. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 863-885.

Şahin, E. (2005). *Okulöncesi Eğitimi Öğretmen Adayları ve Öğretmenleri için Uygulama Kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şenol, F. B. & Koca, S. (2021). Üstün Yetenekli ve Normal Gelişen Çocukların Sınıf İçi Etkinliklere Yönelik Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 368-382.

Şentürk, Ş. (2018). Little Man Tate ve Gifted Filmleri Üzerinden Üstün Yetenekliliğe Bakış. *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty*, 37(2), 107-122.

TBMM. (2012). Üstün yetenekli çocukların keşfi, eğitimleriyle ilgili sorunların tespiti ve ülkemizin gelişimine katkı sağlayacak etkin istihdamlarının sağlanması amacıyla kurulan (Meclis araştırma komisyonu raporu).

Terzi, Ş. (2009). Bilişsel Değerlendirme Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 127-141.

Tortop, H. S. & Eker, C. (2014). Üstün Yetenekliler Eğitim Programlarında Öz-Düzenlemeli Öğrenme Neden Yer Almalıdır?. *Üstün Yetenekliler Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi (UYAD)*, 2(1).

Uluç, S., Öktem, F., Erden, G., Gençöz, T., & Sezgin, N. (2011). Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV: Klinik bağlamda zekânın değerlendirilmesinde Türkiye için yeni bir dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 49.

Webb, J.T., Gore, J.L., Amend, E.R. ve DeVries, A. (2007). A Parent's Guide to Gifted Children. Scottsdale, AZ: Great Potential Press.

26. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÇOK ENGELLİ VE GÖRME-İŞİTME ENGELLİ ÇOCUKLAR

Emine Ayyıldız

GİRİŞ

Engelli bireylerden söz ederken özür, engel, yetersizlik, bozukluk, özel eğitime gereksinim duyma, özel gereksinimlilik gibi genel terimlerle, kör, sağır, hiperaktif, serebral palsili, ampute gibi spesifik olarak belli durumları ifade eden terimler kullanılmaktadır. Özür terimi, negatif algı içermesi ve oldukça etiketleyici olması açısından artık hemen hemen hiç kullanılmazken, engel ve yetersizlik terimleri ise çoğunlukla birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır (Ayyıldız, 2019; Heward, 2014). Günümüzde özel eğitimle ilgili ulusal alan yazında İngilizce *(dis)ability* sözcüğünün karşılığı olarak yetersizlik terimi sıklıkla kullanılmaktaysa da bu bölümde ben, özellikle disability ifadesindeki olumsuz ön ek yani dis- (yapamama, edememe) ekinin, *yeter-**sizl**iği olan*, *yeterli **olmayan*** anlamlarına gelmesinden dolayı, yetersizlik yerine daha az etiketleyici olduğuna inandığım ***engel/engellilik*** ifadelerini kullandım. Yine de okuyucunun, alan yazındaki engel ve yetersizlik terimlerinin tanımlarında farklılık olduğunu (Ayyıldız, 2019; Heward, 2014) bilmesinde ve engel terimini kullanmamın spesifik nedeninin yukarıda belirttiğim sebep olduğunu anlamasında fayda vardır.

Dünyada en çok bilinen ve yaygın olan engel durumları arasında zihinsel engel, görme engeli, işitme engeli, fiziksel engel, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), özel öğrenme güçlüğü, kronik/süreğen sağlık sorunları, duygusal ve davranışsal sorunlar, dil ve iletişim bozuklukları ve üstün zekâ ve yeteneklilik durumları yer almaktadır. Bunlardan başka nadir görülen engel durumları olarak ifade edilen *çok engellilik* ve *görme-işitme engeli* (GİE) gibi engel türleri de bulunmaktadır (Akçamete, 2010; Ayyıldız, 2019; Heward, 2014).

sayısının yetersiz olmasıdır. Ayrıca özellikle prematüre doğumlar ve diğer doğumsal veya doğum sonrası risk faktörleri de bu çocukların sayısını ve özel eğitim gereksinimlerini artırmaktadır. Özel gereksinimli bireyler arasında azımsanmayacak sayıda olan engelli çocukların eğitsel, sosyal ve ekonomik haklarıyla ilgili düzenlemeler yapılırken ÇE ve GİE çocuklar ve ailelerinin ihtiyaç duydukları hizmetler için de gerekli çalışmaların yapılması, hâlihazırda var olan hizmetlere erişimlerinin daha etkin biçimde sağlanması ve bu alandaki hizmetlerin bu iki engel durumunun gerektirdiği spesifik program ve eğitimlerle zenginleştirilerek daha işlevsel ve kaliteli hâle getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Özel teşekkür: Bu bölümde kullanılan fotoğraflar, altı ülkeden on kuruluşun oluşturduğu, İstanbul Medeniyet Üniversitesi (İMÜ) ve Ayşe Nurtaç Sözbir Günebakan Çok Engelli Görmeyen Çocuklar ve Ailelerine Destek Derneğinin (ÇEGDER) partner olarak katıldığı, ana yürütücülüğünü Yunanistan'dan Thessaly Üniversitesinin yaptığı, Erasmus+ Programı (Ana Eylem 2) tarafından onaylanan ErISFaVIA (Early Intervention Services for Families with Children with Vision Impairment and Additional Disabilities-Görme Engeline Ek Engelleri Olan Çocuklara Sahip Aileler İçin Erken Müdahale Hizmetleri)-2019-1-EL01-KA201-062886 projesi kapsamında 30 Ocak 2019-18 Haziran 2020 tarihleri arasında 0-6 yaş arasındaki çok engelli görmeyen çocuklar ve aileleri için 20 hafta olarak verilmiş yüz yüze ve çevrim içi aile eğitimlerinin, yüz yüze gerçekleştirilen haftaları sırasında çekilmiş ve ailelerden gerekli izinler alınmıştır. Bu fotoğrafları kullanmamıza izin veren ve programımıza katılan Özdemir ve Karadağcı ailelerine, bu programın uygulamasını yapan İMÜ ve ÇEGDER'in proje yürütücüleri ve eğitimcilerine, ayrıca o dönemde öğrenci olan İMÜ Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı mezunu Nazan Turan ve Maltepe Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü mezunları Gönül Erdemir, Meltem Zora, Mikail Kerter ve Yasemin Arıkan'a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, S., Kizir, M., ve Eratay, E. 2017. "Ağır ve Çoklu Yetersizliği (AÇYE) Olan Bireylerle Çalışan Özel Eğitim Öğretmenlerinin Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, no.18 (Mart): 1-15. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.296901.

Akçamete, Gönül. 2010. "Özel Eğitime Başlangıç." *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* içinde, editörü Gönül Akçamete, 29-76. Ankara: Kök Yayıncılık.

Akoğlu, G., ve Şipal, R. F. 2012. "Düşük Sosyoekonomik Düzeydeki Çocuklara Yönelik Erken Müdahale Yaklaşımları: Dünyadan ve Türkiye'den Uygulamalar." *Toplum ve Sosyal Hizmet*, No. 1 (Nisan): 173-184. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/801302.

American Academy of Special Education Professionals. 2022. *Special Education Eligibility-Chapter 9: Multiple Disabilities*. http://aasep.org/fileadmin/user_upload/ Protected_Directory/BCSE_Course_Files/Course_5/Chapter-9-Special_Education_ Eligibility.pdf.

Aytekin, Ç., ve Bayhan, P. 2015. "Erken müdahalede uygulama basamakları." *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, no. 2: 1-14.

Ayyıldız, E. 2004. "10-14 Yaş Arasındaki Gören ve Görmeyen Çocukların Sözel Bellek Süreçlerinin Karşılaştırılması." Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.

Ayyıldız, E. 2007. "Çok Engelli Çocuklarda Erken Müdahale." *Sapiens: Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Dergisi*, no. 10 (Yaz): 46-49.

Ayyıldız, Emine. 2011. "Okul Öncesi Çocuk ve Engellilik". *Okul Öncesi Çocuk ve* içinde, editörleri Mücella Ormanlıoğlu Uluğ ve Gülçin Karadeniz, 437-451. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ayyıldız, Emine. 2012. "Çok Engelli Görmeyen Çocuklar İçin Söz Öncesi İletişim Becerileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi.

Ayyıldız, E. 2017. "Difficulties Experienced by Preschool Teachers who Work with Children with Multiple Disabilities." *Turkish Online Journal of Educational Technology-Special Issue for ITEC 2017*, (August): 177-182.

Ayyıldız, Emine. 2019. "Erken Çocuklukta Özel Eğitim/Müdahale Nedenleri." *Özel Gereksinimli Çocuklar: Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitim* içinde, editörleri Yeşim Fazlıoğlu ve Hatice Şengül Erdem, 187-217. Ankara: Vize Akademik.

Ayyıldız, Emine. 2020. "Erken Çocukluk Döneminde Ağır ve Çoklu Yetersizliği Olan Öğrencilerin Desteklenmesi." *Ağır ve Çoklu Yetersizliği Olan Öğrencilerin Eğitiminde Stratejiler* içinde, editörü Pınar Şafak, 185-214. Ankara: Vize Yayıncılık.

Ayyıldız, Emine. 2022. "Çoklu Yetersizliğe Yol Açan Ciddi Sağlık Sorunları: Doğumsal Bozukluklar ve Nadir Görülen Sendromlar." *Araştırmadan Uygulamaya: Erken Çocukluk Özel Eğitimi El Kitabı* içinde, editörleri Hatice Bakkaloğlu, Seçil Çelik ve Gözde Tomris, 759-784. Ankara: Vizetek.

Ayyıldız, Emine ve Bilici Albayrak, Hacer Sümeyra. 2020. *Türkiye'de Zorunlu Okul Öncesi Eğitim: Güçlükler ve Fırsatlar. (Politika Notu: 2020/15)*. İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı.

Ayyıldız, Emine, Güven, Yıldız ve Akçin, Fatma Nur. 2021. "Söz Öncesi İletişim Becerileri ve İletişim Becerilerinin Öğretimi." *Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Anne-Baba El Kitabı Serisi: Çoklu Yetersizlik* içinde, editörleri Adile Emel Sardohan Yıldırım ve Müzeyyen Eldeniz Çetin, 197-223. Ankara: Eğiten Kitap.

Bee, Helen ve Boyd, Denise. 2009. *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Beirne-Smith, Mary, Ittenbach, Richard E., and Patton, James R. 2002. *Mental Retardation*, 6th ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

Best, Sherwood J. 2001. "Physical Disabilities". In Teaching Individuals with Physical, Health or Multiple Disabilities, edited by June. L. Bigge, Sherwood. J. Best and Kathryn Wolff Heller, 4th ed. 31-57, New Jersey: Merrill Prentice Hall.

Chaudhari, S., Otiv, M., Chitale, A. Pandit, A., and Hoge. M. 2003. "Pune low birth weight study-Cognitive abilities and educational performance at twelve years." *Indian pediatrics,* no. 41 (February): 121-128.

Chen, D. 1999. *Essential Elements in Early Intervention: Visual Impairment and Multiple Disabilities*. New York: AFB Press.

Condrad Stöppler, Melissa. 2021. *Medical Definition of Teratogen*. https://www.medic inenet.com/ script/main/art.asp?articlekey=11315.

Corradi, Fabrizio, Scherer, Marcia, and Lo Presti, Alessandro. 2012. "Measuring the Assistive Technology Match". In *Assistive Technology Assessment Handbook*, edited by Stefano Federici and Marcia Scherer, 1st ed. 50-65, Florida: CRC Press.

Çelik, Seçil. 2022. "Erken Çocukluk Özel Eğitiminde Ekip ve İşbirliği." *Araştırmadan Uygulamaya Erken Çocukluk Özel Eğitimi El Kitabı* içinde, editörleri Hatice Bakkaloğlu, Seçil Çelik ve Gözde Tomris, 385-420. Ankara: Vizetek.

Durando, Julie A., Chen, Deborah, and Petrof, Jerry G. 2017. "Educating Students with Sensory Disabilities." In *Educating Students with Severe Multiple Disabilities: A Collaborative Approach*, edited by Fred P. Orelove, Dick Sobsey, Donna L. Gilles, 5th ed. 99-140, Baltimore: Paul Brookes Publishing.

European Deafblind Network. 2014. *European Deafblind Indicators. Mapping Opportunities for Deafblind People Across Europe: Government and Voluntary Sector Responses to the Growing Issue of Deaf blindness in Europe*. http://siketvak.hu/wp-content/uploads /2014/07/Final-Report-Deafblind-Indica tors.pdf. Eurostat. 2020. *Health Statistics-Children*.

Heward, W. L. 2014. *Exceptional Children: An Introduction to Special Education*, 10thed. USA: Pearson Education, Inc. Horn, E. M., and Kang, J. 2012. "Supporting Young Children with Multiple Disabilities: What Do We Know and What Do We Still Need to Learn?." *Topics in Early Childhood Special Education*, no. 4. (February): 241-248.

Iacono, T., Carter, M., and Hook, J. 1998. "Identification of Intentional Communication in Students with Severe and Multiple Disabilities." *Augmentative and Alternative Communication*, no. 2. (July): 102-114.

Individuals with Disability Education Act. 2019. *Sec. 300.8 (c) (2). Deaf blindness*. Individuals with Disability Education Act. 2022. *IDEA updates*.

Keller, H. (1905). *The Story of My Life*. Edited by John Albert Macy. New York: Doubleday, Page & Company.

Lawhon, G. (1997). "Providing Developmentally Supportive Care in the Newborn Intensive Care Unit: An Evolving Challenge." *The Journal of Perinatal & Neonatal Nursing*, no. 4 (March): 48-61.

Malloy, Peggy, and Killoran. John. 2007. "*Children Who Are Deaf-Blind." Practice Perspectives-Highlighting Information on Deaf-Blindness, no: 2 (November)*.

Miles, Barbara, and Riggio, Marianne. 1999. *Remarkable Conversations: A Guide to Developing Meaningful Communication with Children and Young Adults who are Deafblind*. Massachusetts, USA: Perkins School for the Blind.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2020). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*.

National Center on Deaf-Blindness. (2022). *About the National Center on Deaf-Blindness*.

Oktay, Ş., ve Kayaalp, S. O. (1984). İlaçların Teratojenik Etkisi. *Toplum ve Hekim*, (Eylül): 32-34.

Organization for Economic Co-operation and Development. (2001). *Early Childhood Education and Care*.

Poppes, P., van der Putten, A. J. J., and Vlaskamp, C. 2010. "Frequency and Severity of Challenging Behavior in People with Profound Intellectual and Multiple Disabilities." *Research in Developmental Disabilities*, no. 6 (December): 1269-1275.

Reed, C. M., Rabinowitz, W. M., Durlach, N. I., Braida, L. D., Conway-Fithian, S., and Schultz, M. C. 1985. "Research on the Tadoma Method of Speech Communication." *The Journal of the Acoustical Society of America*, no. 77 (January): 247-257.

Rowland, C., and Schweigert, P. 1998. "Enhancing the Acquisition of Functional Language and Communication." In *Educating Students who have Visual Impairments with Other Disabili-*

ties, edited by Sharon Z. Sacks and Rosanne K. Silberman, 413-439. Baltimore: Paul Brookes Publishing.

Sacks, S. Z. 1998. "Educating Students who have Visual Impairments with Other Disabilities: An Overview." In *Educating Students who have Visual Impairments with Other Disabilities*, edited by Sharon Z. Sacks and Rosanne K. Silberman, 3-38, Baltimore: Paul Brookes Publishing.

Sardohan Yıldırım, A. E., ve Akçamete, G. 2014. "Çoklu Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Erken Çocukluk Özel Eğitimi Hizmetleri Sürecinde Karşılaştıkları Güçlüklerin Belirlenmesi." *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, no. 1 (Mart): 74-89.

Scruggs, T. E., Mastropieri, M. A., and Boon, R. 1998. "Science Education for Students with Disabilities: A Review of Recent Research." *Journal of Science Education*, no. 1 (March): 21-44.

Silberman, R. K., Bruce, S. M., and Nelson, C. 2004. "Children with Sensory Impairments." In *Educating Children with Multiple Disabilities: A Collaborative Approach*, edited by Fred P. Orelove, Dick Sobsey and Rosanne Silberman. 4th ed. 425 -528. Baltimore: Paul Brookes Publishing.

Şafak, P. 2012. *Ağır ve Çoklu Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi*. Ankara: Vize Yayınları.

World Health Organization. 2018. *Preterm birth*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/preterm–birth.

Wright, Joyce A. 2008. "Prenatal and Postnatal Diagnosis of Infant Disability: Breaking the News to Mothers." The Journal of Perinatal Education. no. 17(3) Summer: 27–32.

Van Dijk, R., Nelson, C., Postma, A., and van Dijk, J. 2010. "Deaf children with severe multiple disabilities: Etiologies, intervention and assessment." In *The Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*, edited by Marc Marschark and Patricia Elizabeth Spencer, 2nd ed. Vol. 2. 172-194. London: Oxford University Press Inc.

27. Bölüm
ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN EĞİTİMİ*

Özlem Ersoy - Sibel Güneysu

GİRİŞ

Sağlıklı ve başarılı çocuklara sahip olmak, her ailenin en önde gelen beklentileri arasındadır. Anne babalar, daha çocukları dünyaya gelmeden konuyla ilgili planlamalara başlarlar. Özel gereksinimi olan bir çocuk sahibi olmak, anne babaların hazırlıklı olmadıkları bir durumdur. Aileler beklemedikleri bir durumla karşı karşıya oldukları için de bu duruma ilişkin herhangi bir planlamaları bulunmamaktadır. Özel gereksinimi olan bir çocuğun anne ve babası olma rolü, seçtikleri bir rol değildir. Dolayısıyla bu karmaşık durum karşısında anne ve babalar çeşitli tepkiler gösterirler (Ersoy, 1997).

1. ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUĞA SAHİP AİLE OLMAK

Farklı bir çocuğa sahip olmak, anne babaları çeşitli şekillerde etkileyebilir. Özel gereksinimi olan çocuklara karşı anne babaların davranışları aynı olmamasına rağmen benzerlik gösterebilir. Anne babaların tepkileri ve tepkilerinin dereceleri farklıdır. Anne babalar, değişen sıralarla gösterdikleri duygusal tepkilerin her evresinde farklı zaman ve enerji harcayarak birçok kez çeşitli evrelerden geçebilirler ya da bazı evreleri hiç yaşamayabilirler. Bu nedenle anne babaların ortaya koyduğu duygusal tepkileri, yaşadıkları duyguları tamamıyla evreler içinde sınıflamak mümkün olmamakta ve tüm bunları detaylı olarak açıklayabilen bir model bulunmamaktadır (Varol, 2005).

* Bu çalışma, Özlem Ersoy'un Prof. Dr. Sibel Güneysu danışmanlığında yürüttüğü doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKLAR

Akkök, F. Özürlü bir çocuğa sahip anne babaların kaygı ve endişe düzeyini ölçme aracının güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Psikoloji Dergisi*, 1989; 7(23), 26-38.

Akkök, F. Özürlü çocukların eğitiminde aile rehberliği. *Özel Eğitim Dergisi*, 1991; 1(1), 54-56.

Akkök, F., Aşkar, P., Karancı, A. N. Özürlü bir çocuğa sahip anne babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi,* 1992; 1(2), 8-12.

Akkök, F. Bayan Perşembeler. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.,1997.

Akkök, F. Farklı Özelliğe Sahip Çocuk Aileleri ve Ailelerle Yapılan Çalışmalar. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.* Ayşegül Ataman (Ed.). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık. 2003.

Aral, N., Gürsoy, F. Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş. İstanbul: Morpa, 2007.

Bailey, D. B., Simeonsson, R. J. Assessing needs of families with handicapped infants. The Journal of Special Education, 1988; 22(1), 117-127.

Bailey, D. B. Working with Families of Children with Special Needs. *Including Children with Special Needs in Early Childhood Programs.* Mark Wolery, Jan S. Wilbers (Eds). USA: NAEYC, 1994.

Baker, B. L., Landen, S. J., Kashima, K. J. Effects of parent training on families of child with mental retardation: Increased burden or generalized benefit. *American Journal of Mental Retardation,* 1991*;* 96(2), 127-136.

Bebko, M. J., Konstantareas, M. M., Springer, J. Parent and professional evaluations of family stress associated with characteristics of autism . *Journal of Autism and Developmental Disorders*,1981; 17(4), 565-577.

Conrad, M. B. Informing parents that their children may be handicapped. *The School Counselor*, 1989; 36, 380-383.

Culatta, R. A., Tompkins, J. R. Fundamentals of Special Education. What Every Teacher Needs to Know. USA: Prentice- Hall Company, 1999.

Dale, N. Working with Families of Children with Special Needs. Partnership and Practice. London: Routledge, 1996.

Diamond, K.E. Parents who have a child with a disability. *Childhood Education, 1994;* Spring, 168-170.

Ersoy, Ö. "İşitme ve Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Kaygı Düzeyleri ve Çocuklarını Kabullenme Durumlarına 'Destekleyici Eğitim Programlarının' Etkisi". Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi, Ankara, 1997.

Ersoy, Ö. Özel Gereksinimi Olan Çocukların Aileleri ile Yapılan Çalışmalar. *Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları*. Z. Fulya Temel (Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık, 2010.

Featherstone, H. A Difference in the Family Living with a Disabled Child. Canada: Penguin Books, 1981.

Fışıloğlu, A., Fışıloğlu, H. İşitme Engelli Çocuğun Ailesi. *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları.* Rüveyde Bayraktar ve İhsan Dağ (Eds.). Ankara: Kongre Düzenleme Kurulu ve Türk Psikologlar Derneği Yayını, 1993.

Flynt, S. W., Wood, T. A. Stress and coping of mothers of children with moderate mental retardation*. American Journal of Mental Retardation***,** 1989; 94(3), 278-283.

Friedrich, W. N., Wilturner, L. T., Cohen, D. S. Coping resources and parenting mentally retarded children. *American Journal of Mental Deficiency***,** 1985; 90 (2), 130-139.

Gargiulo, R. M. Working with Parents of Exceptional Children. A Guide for Professionals. Boston: Houghton Mifflin Company, 1985.

Gargiulo, R. M, Kilgo, J. Young Children with Special Needs. Second Edition. USA: Thomson Delmar Learning, 2005.

Heward, W. L., Alber-Morgan, S. R., Konrad, M. Exceptional Children. An Introduction to Special Education. Eleventh Edition. USA: Pearson, 2017.

Howard, V. F., Williams, B. F., Lepper, C. Very Young Children with Special Needs. A Formative Approach for Today's Children. Third Edition. New Jersey: Pearson Merril Prentice Hall, 2005.

Kazak, A. E. Families with disabled children: Stress and social networks in three samples . *Journal of Abnormal Child Psychology,* 1987; 15(1), 137-146.

Kimpton, D. A. Special Child in the Family. Living With Your Sick or Disabled Child. London: Sheldon Press, 1990.

Kumcağız, H., Bozkurt, Y. Kurtoğlu, E. Zihinsel engelli öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesi. Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 2018; 3(1):1-9.

Küçüker, S. Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne-babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi,* 2001; 3(1), 1-11.

Love, H. D. The Mentally Retarded Child and his Family. USA: Charles C. Thomas Publisher, 1973.

McCracken, W., Sutherland, H. Deaf –Ability Not Disability. A Guide for Parents of Hearing-Impaired Children. Clevedon-Philadelphia-Adelaide: Multilingual Matters Ltd., 1991.

Metin, N., San, P. Zeka özürlü çocuğu olan annelerin çocuklarının özürlü olduğunu öğrendikten sonra yaşadıkları duygu, düşünce ve tepkilerinin eğitim düzeylerine göre incelenmesi. I. Ulusal Özel Eğitim Kongresi. Hacettepe Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Bölümü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, 11-12 Kasım, Ankara. İstanbul: YA-PA Yayınları. 245-254, 1992.

Molyneaux, D., Lane, V. W. (1990). Successful Interactive Skills for Speech- Language Pathologists and Audiologists. Katharine G. Butler (Ed.). Rockville, Maryland: Aspen Publishers, Inc., 1990.

Öz, A.Ş. Kaynaştırmada Aile Katılımı. *İlköğretimde Kaynaştırma.* İbrahim H. Diken (Ed.). 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 2013.

Özen, A. Aile Eğitimi. *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. İbrahim H. Diken (Ed.). 8. Baskı. Ankara: Pegem Akademi, 2013.

Resmî Gazete, 06.06.1997/23011. 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf. 23. Ağustos 2022.

Resmî Gazete, 7.7.2018/30471. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm. 23 Ağustos 2022.

Safford, P. L., Spodek, B., Saracho, N. O. Early Childhood Special Education. New York Teacher College Press, 1994.

Spodek, B, Saracho, O. Dealing with Individual Differences in the Early Childhood Classroom . New York: Longman Publishing Group, 1994.

Şenel, H. G. Yetersizliğe sahip kardeşi olanlarla, olmayanların yetersizliğe yönelik tutumları ve kaygı düzeyleri yönünden karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi,* 1995*;* 2(1), 33-39.

Şenel, H. G., Akkök, F. Stress levels and attitudes of normal siblings of children with disabilities. *International Journal for the Advancement of Counseling,* 1996; 18, 61-68.

Turnbull, H. R., Turnbull, A. P. Parents Speak Out Then and Now. Second Edition. Ohio: Charles E. Merrill Publishing Company, 1985a.

Turnbull, A. P., Turnbull, H. R. Families, Professionals, and Exceptionality. A Special Partnership. Ohio: Merrill Publishing Company, 1985b.

Turnbull, A., Turnbull, R., Wehmeyer, M. L., Shogren, K. A. Exceptional Lives. Special Education in Today's School. Seventh Edition. USA: Pearson, 2013.

Varol, N. Aile Eğitimi**.** Ankara: Kök Yayıncılık, 2005.

Wilton, K., Renault, J. Stress levels in families with intellectually handicapped preschool children and families with non-handicapped preschool children. *Journal of Mental Deficiency Research.* 1986; 30, 163-169.

28. Bölüm
TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI VE ÇOCUKLAR

Özge Özel

Teknoloji kavramı her yerde karşımıza çıkan ve birçok farklı tanımı olan bir terimdir. Bir yandan 21. yüzyılın gereksinimi, etkili eğitimin olmazsa olmazı, geleceğin bir parçası olarak görülüp; teknolojik yenilikler, yapay zekâ, robotik kodlama gibi terimlerle karşımıza çıkarken bir yandan da insanı asosyalleştiren, zaman kaybettiren ve türlü fiziksel, sosyal ve duygusal zararlarla anılmaktadır. Bu nedenle teknolojinin yararları veya zararlarından herhangi birini kabul edip diğerini yok saymak doğru olmayacaktır (Berber Çelik, 2022).

Bağımlılık ise bir kişinin bir maddeyi ya da bir davranışı zararlı olduğunu bildiği hâlde kullanmaya veya sürdürmeye devam etmesi olarak tanımlanmıştır (Mustafaoğlu, Zirek, Yasacı ve Razak Özdinçler, 2018). Dinç (2015), bağımlı olan kişilerin bağımlılıklarından tüm hayatlarının etkilendiğini ve yapmak zorunda olduğu işler ve ilişkiler dışında tüm zamanını ve enerjisini bu bağımlılığa harcadığını belirtmiştir. Teknoloji bağımlılığı ise insan ile makine arasındaki etkileşime bağlı olarak uyarıcı ve pekiştirici özelliklere sahip davranışsal bağımlılık olarak tanımlanmaktadır (Griffiths, 1995). Young (2010), teknoloji bağımlılığını zihinsel bir sorun olarak betimlemiş son zamanlarda giderek yaygınlaştığını vurgulamıştır. Ertemel ve Aydın (2018) ise teknoloji bağımlılığını madde bağımlılığına benzeterek ruh hâli değişikliği, içine kapanma, çatışma vb. gibi davranışlara yol açtığını söylemiş ve tedavi olunması gereken bir hastalık olduğunu vurgulamıştır.

Teknoloji bağımlılığından söz edebilmek için çocuğun ya da yetişkinin teknoloji kullanımında günden güne artış olması; isteklerinin önüne geçememesi, teknoloji dışındaki zamanlarında huysuz, sıkıntılı ve saldırgan olması, hayattan zevk almaması, günlük hayatını sürdürememesi ve okul, aile ve sosyal hayatını yürütememesi beklenir (Alyanak, 2016). Yoğun öfke, düşmanca tutum, olumsuz arkadaş çevresi, aile içi çatışmalar, akademik başarısızlık ve

becerilerini etkileyerek dikkat dağınıklıklarına ve onunla birlikte gelen akademik başarısızlıklara yol açarken, dil gelişiminde hem ikilemlere hem de argo kelime kullanımlarına sebep olmaktadır. Şiddetin en büyük sebebi olarak günümüzde yer eden teknoloji unsuru, bağımlılıkla birlikte çocukların şiddeti daha çok normalleştiren, özümseyen ve uygulayan bireylere dönüşmesine de neden olmaktadır. Hareketsiz kalan ve fiziksel aktiviteleri neredeyse hiç olmayan teknoloji bağımlısı çocuklar, ekrandan gördükleri çoğunluğu yüksek şekerli içeriklerle gün ve gün obez olma yolunda ilerlemektedirler. Tüm bunların yanı sıra teknoloji yüzünden birçok siber şiddetin hedefi olmakta ve çeşitli yollarla istismar edilmektedirler.

Tüm bu olumsuz etkenler göz önünde bulundurulduğunda ailelere ve öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Aileler, teknolojinin bağımlılık yapabileceğini ve teknoloji bağımlılığının madde bağımlılığı kadar riskli bir durum olduğunun bilincinde olmalıdırlar. Çocuklara ödül ya da ceza olarak teknoloji kullanılmamalı; teknoloji kullanımındaki yönetimi bu konudaki eğitimli uzmanlar olarak öğretmenlere bırakmalıdırlar. Öğretmenler de hem aileleri hem de çocukları teknolojinin yararları ve zararları konusunda bilinçlendirmeli ve de sınıf içi uygulamalar konusunda seçici davranmalıdırlar. Eğer teknoloji bağımlısı olduğunu düşündüğü bir öğrencisi var ise mutlaka ailesi ile birlikte tedavi alması için yönlendirmeli ve teknoloji bağımlılığının da tedavi edilmesi gereken bir hastalık olduğunu unutmamalıdırlar.

KAYNAKLAR

Aktaş, A. M. (2008). Aile İçi Şiddet. Doğu Batı Düşünce Dergisi, 43, 151-158.

Alyanak, B. (2016). İnternet bağımlılığı. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, *8*(5), 20-24.

Bar-on, M. E (2000). The Effects of Television on Child Health: Implications and Recommendations. Arch Dis Child, 83, 289–292.

Berson, I. R., Berson, M. J., Desai, S., Falls, D., & Fenaughty, J. (2008). An analysis of electronic media to prepare children for safe and ethical practices in digital environments. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education [Online serial], 8*(3). Available: http://www.citejournal.org/vol8/ iss3/socialstudies/article2.cfm

Berson, M. (2002, February 10–12). *Lessons learned about schools and their responsibility to foster safety on-line.* Paper presented at the Netsafe: Society, Safety and the Internet conference. Retrieved 8 November 2007 from www.netsafe. org.nz

Berson, M. J. B., & Berson, I. R. (2004). Developing thoughtful "cybercitizens". *Social Studies and the Young Learner, 16*(4), pp. 5–8.

Bilir, M. (2017). Çocuğun Madde Bağımlılığı ve Çocuğun Medya Bağımlılığı. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilişim Hukuku Tezsiz İkinci Öğretim Yüksek Lisans Programı, Bilişim Çağında Çocuk Hakları Dersi Ödevi.

Buckingham, D. (2004). New media, new childhoods? Children's changing cultural environment in the age of digital technology. In J. Kehily (Ed)., *An introduction to childhood studies* (pp. 108– 122). Maidenhead: Open University Press.

Çakır, S. (2008). Medya ve Şiddet, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı:43, ss:161-180.

Canadian Pediatric Society Statement (1999). Children and the Media. Pediatric Child Health, 4(5), 350-354.

Canseven, A., Nalçakan, G. R., Varol, R., & Saracaloğlu, A. S. (2020). Çocukların Dijital Bağımlılığı ile Bazı Koordinatif ve Kondisyonel Yetileri Arasındaki İlişkisi. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences-IJSETS*, *7*(4), 127-137.

Çelik Berber, Çiğdem. "Çocuklarda Teknoloji Bağımlılığı." *Farklı Disiplinlerin Bakış Açısıyla Dijital Dünyada Çocuk* (2022):105.

Dağ, Y. S., Yayan, Y. Ö., & Yayan, E. H. (2022). Çocukların Bilgisayar Oyun Bağımlılıkları: Kronotip Uyku. *Journal of Turkish Sleep Medicine*, *9*, 73-78.

Deloitte, Global Mobil Kullanıcı Araştırması, https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/t echnology-media-and-telecommunications/articles/global-mobile-consumer-survey.html (19/12/2016).

Dilci, T., Arslan, A., & Ersoy, M. (2019). 0-12 Yaş Aralığındaki Çocukların Dijital Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre Belirlenmesi (Sivas ili örneklemi). *Tarih Okulu Dergisi*, *12*(38), 122-142.

Dinç, M. (2015). Teknoloji bağımlılığı ve gençlik. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 3(3), 31-65.)

Dolu, O., Büker, H. ve Uludağ, Ş., (2010). Şiddet İçerikli Video Oyunlarının Çocuklar ve Gençler Üzerindeki Etkileri: Saldırganlık, Şiddet ve Suça Dair Bir Değerlendirme. Adlî Bilimler Dergisi/Turkish Journal of Forensic Sciences, Sayı: 9(4).

Donohue, C. (Ed.). (2014). *Technology and digital media in the early years: Tools for teaching and learning*. Routledge.

Ertemel, A. V., & Aydın, G. (2018). Dijital ekonomide teknoloji bağımlılığı ve çözüm önerileri. *Addicta-The Turkish Journal on Addictions*.

Giddens, A., (2000). Sosyoloji. Ankara: Ayraç Yayınları.

Grey, A. (2011). Cybersafety in early childhood education. *Australasian Journal of Early Childhood*, *36*(2), 77-81.

Gökel, Ömer. "Teknoloji bağımlılığının çeşitli yaş gruplarındaki çocuklara etkileri hakkındaki ebeveyn görüşleri." *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi* 2.1 (2020): 41-47.

Griffiths, Mark. "Technological addictions." *Clinical psychology forum*. Division of Clinical Psychology of the British Psychol Soc, 1995.

Gülarslan, A. (2011). Tüketici Olarak Çocuk ve Ailenin Satın Alma Kararlarına Etkisi. *Selçuk İletişim*; 6(4), 126-137.

Kara, T., (2011). Görsel Medyanın Aile Bireyleri Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Araştırma. TUİK Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.

Karaçor, S., Tunçer, T., & Bulduklu, Y. (2018). Çocuklarda Obezite Artışı ile Yiyecek ve İçecek Reklamları Arasındaki İlişki. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(1), 134-141.

Karahisar, T. (2014). İnternette çocukları bekleyen riskler ve medya okuryazarlığı.

Koyuncu Şahin, M., Esen Çoban, A., & Guney Karaman, N. (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Medyanın Çocukların Beslenme Alışkanlıkları ve Bozuklukları Üzerindeki Etkisine Yönelik Bakış Açıları. *Ilkogretim Online*, *17*(1).

Lemish, D. (2013). Medya ve Erken Dönem Çocukluk Gelişimi Çocuklarla İletişim: Yetiştirme, İlham Verme, Harekete Geçirme, Eğitme ve İyileştirme İlke ve Uygulamaları. I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı cilt 2, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Manap, A., & Durmuş, E. (2021). Dijital ebeveynlik farkındalığının çeşitli değişkenler, aile içi roller ve çocukta internet bağımlılığı açısından incelenmesi.

Mustafaoğlu, Rüstem, et al. "Dijital teknoloji kullanımının çocukların gelişimi ve sağlığı üzerine olumsuz etkileri." *Addicta: The Turkish Journal on Addictions* 5.2 (2018): 1-21.

Oktik, N. (2008). Bireysel Bir Şiddet Olarak İntiharın Sosyolojik Açılımı, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı:43, ss:199- 218.

Özer, Ö. (2010). Giriş. Medyada Şiddet Kültürü. Ed. Ömer Özer, İstanbul: Literatürk Yayınları.

Palabıyıkoğlu, R. (1997). Medya ve Şiddet, AÜ. Kriz Dergisi Cilt:5, Sayı:2, ss:123-126.

Plowman, J., & Stephen, C. (2007). Guided interaction in pre- school settings. *Journal of Computer Assisted Learning, 23*, pp. 14–26.

Sanderson, J. (2004). Child-focused sexual abuse prevention programs: How effective are they in preventing child abuse? *Research & Issues Paper Series, 5*, June 2004.

Semerci, B. (2008). Simge Kullanımı. Medyada Şiddete Duyarlılık Paneli. 26 Kasım 2004, Ankara: RTÜK Yayınları.

Sözen, E. (2008). Simge Kullanımı. Medyada Şiddete Duyarlılık Paneli, 26 Kasım 2004, Ankara: RTÜK Yayınları.

Tatlıoğlu, Sevra Su. "Öğrenmeye sosyal-bilişsel bir bakış: Albert Bandura." *Sosyoloji Notları* 5.1 (2021): 15-30.

Trend, D. (2008). Medyada Şiddet Efsanesi-eleştirel bir giriş-, Çev. G. Bostancı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Türe, Şenay., and Sevtap Velipaşaoğlu. "COVİD-19 Salgını Sürecinde 3-9 Yaş Arasındaki Çocukların Ekran Maruziyet Süresinin Belirlenmesi ve Ekran Maruziyetine Etki Eden Etmenlerin İncelenmesi." *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi* 16.5 (2022).

Üstündağ, A. Çocukların Sosyal Medya, Akıllı Telefon ve Oyun Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, *23*(3), 1-1.

Uysal, M. (2006). Medya ve Şiddet. Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu, 20 Mayıs 2006, Ankara.

webAWARE. (2007). *Safety tips by age 5–7-year olds*. Retrieved 8 November 2007 from www.bewebaware.ca

Yan, Z. (2006). What influences children's and adolescents' understanding of the complexity of the internet? *Developmental Psychology, 42*(3), pp. 418–428.

Yektaş Ç, Yüncü Z. Teknoloji bağımlılığı: Çocuk ve ergenlerde tanı, epidemiyoloji ve klinik özellikler. Özçetin A, editör. Teknoloji Bağımlılığı. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2021. p.50-7.

Yektaş, Ç. Teknoloji Bağımlılığı: Çocuk ve Ergenlerde Tanı, Epidemiyoloji ve Klinik Özellikler.

Yiğit, E., & Günüç, S. (2020). Çocukların dijital oyun bağımlılığına göre aile profillerinin belirlenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 144-174.

Yücel, V. (2019). Zararlı dijital oyunlar ve çocuklar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(7), 340-353.

Zorlu, Y. "Medyadaki şiddet ve etkileri." *Humanities Sciences* 11.1 (2016): 13-32.

29. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİM ORTAMINDA İKİ DİLLİLİK

N. Semra Erkan - Yekta Koşan

GİRİŞ

Eğitim uzun vadeli ve etkileri yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Ancak, yaşamın ilk yıllarının akademik olan ve olmayan temel beceri ve tutumların gelişimindeki önemi sebebiyle erken yıllardaki eğitimin kritik bir rolü vardır. Dünya devletlerinin daha iyi bir dünya için bir araya gelerek belirlediği "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarında" da buna vurgu yapılmış ve nitelikli eğitim *dördüncü küresel amaç* olarak belirlenmiştir. Bu amaçta yer alan hedefler içinde kırılgan gruplardaki çocukların hem okul öncesi eğitimden yararlanmaları hem de her kademedeki eğitime eşit koşullarda erişebilmeleri vurgulanmaktadır (https://www.kureselamaclar.org/). Göçmen ve içinde yer aldıkları toplumdan farklı etnik kökene sahip çocuklar, kırılgan grupların içinde yer almaktadırlar. Dolayısıyla bu çocukların ihtiyaçlarına uygun nitelikli eğitime erken dönemde erişimleri hem onlar hem de içinde bulundukları toplumun iyileştirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu ihtiyaçlardan birisi de dil alanındaki ihtiyaçlardır.

Alan yazında dile yönelik tanımlamalar yapılırken dilin en sık vurgulanan işlevinin iletişim aracı olduğu görülmektedir. Ancak dil bu işlevin yanı sıra çocuğun bilişsel süreçlerde bellek ve sınıflandırma yeteneğinin gelişmesi, zor ve yeni bir problem karşısında davranışlarını değerlendirmesine yardımcı olma ve akademik başarı gibi birçok alanı da etkilemektedir.

Çocuklar, dil kazanım sürecinde dile ait anlam, söz dizimi, ses, kullanım ve biçim bilgileri gibi kazanımlar edinirler (Özkara, 2014; Tulu, 2009). Chomsky'e göre birey sezgisel olarak bir ana dili bilgisi ile dünyaya gelir ve bu bilgi bireyde gizil olarak mevcuttur. Hangi dilsel topluluk olursa olsun bütün

12 Yıllık Esaret/12 Years a Slave (Steve McQueen)

Piyanist/The Pianist (Roman Polanski)

Afrikalı Doktor/ The African Doctor (Julien Rambaldi)

Kefernahum/ Capernaum (Nadin Labaki)

İki dil bir bavul (Orhan Eskiköy, Özgür Doğan)

Gönül yarası (Yavuz Turgul)

Çocuklar İçin Öneriler

Farklı ama Aynı-Yapı Kredi Yayınları

Dünya Çocukları-TÜBİTAK Yayınları

Senin gibi- Meav Yayıncılık

İşte Benim Bir Günüm- Redhouse Kidz Yayınları

Benim Adım Mülteci Değil- Arden Yayıncılık

Aynıyız ama Farklıyız da- Pırıl Çocuk

KAYNAKLAR

Abukan, Memet, and Liana Chkonia. "The Words Used Commonly Both in Turkish and in Georgian." *African Educational Research Journal* 9.2 (2021): 290-319.

Ahmadzadeh, Hashem, et al. "Ensuring quality education for young refugees from Syria." *Refugee Studies Centre. University of Oxford* (2014).

Aka, Murat. Türkiye'de diller ve etnik gruplar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 1.1 (2012): 293-297.

Alexander, Hanan. *Reimagining liberal education: Affiliation and inquiry in democratic schooling*. Bloomsbury Publishing USA, 2015.

Aras, Bülent, and Salih Yasun. "The educational opportunities and challenges of Syrian refugee students in Turkey: Temporary education centers and beyond." (2016).

Baetens Beardsmore, Hugo. *Bilingualism: Basic Principles*. Tieto Ltd., Bank House, 8a Hill Road, Clevedon Avon BS21 7HH England (9.50 British pounds-hard cover, 4.45 British pounds-paperback)., 1982.

Baker, Colin. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Multilingual matters, 2011.

Banjica, Merita. "Linguistic diversity and the advantages of bilingualism and multilingualism in municipality of Gostivar, Macedonia." *European Journal of Foreign Language Teaching* (2016).

Brinkmann, Suzana. "Teachers' beliefs and educational reform in India: from 'learner-centred' to 'learning-centred' education." *Comparative education* 55.1 (2019): 9-29.

Cavallaro, Francesco Paolo. *Language dynamics of the Italian community in Australia*. Diss. Monash University, 1997.

Chin, Ng Bee, and Gillian Wigglesworth. *Bilingualism: An advanced resource book*. Routledge, 2007.

Clyne, Michael. "Australia's language policies are we going backwards?." *Australian Review of Applied Linguistics. Supplement Series* 8.1 (1991): 3-22.

Cummins, Jim. "Bilingual children's mother tongue: Why is it important for education." (2001): 15-20.

Cummins, Jim. *Language, power, and pedagogy: Bilingual children in the crossfire*. Vol. 23. Multilingual matters, 2000.

Çavuşoğlu, Ali. "Ana dili, edinimi, önemi ve geliştirilmesi." *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11.1 (2006).

De Angelis, Gessica. "Teachers' beliefs about the role of prior language knowledge in learning and how these influence teaching practices." *International Journal of Multilingualism* 8.3 (2011): 216-234.

Demanet, Jannick, Orhan Agirdag, and Mieke Van Houtte. "Constrict in the school context: The impact of ethnic school diversity on the quantity and quality of friendships." *The Sociological Quarterly* 53.4 (2012): 654-675.

Demleitner, Nora V. "AALS Panel–Mexico v. USA (Avena)–Crime and Immigration: Domestic, Regional and International Consequences." *German Law Journal* 5.4 (2004): 393-402.

Diebold Jr, A. Richard. "Incipient bilingualism," Language in culture and society. D. Hymes. *New York: Harper & Row* 495 (1964): 508.

Dinçer, Osman Bahadır, et al. *Turkey and Syrian refugees: The limits of hospitality*. International Strategic Research Organization (USAK), 2013.

Doorn, Kristen, and Jeanne Shay Schumm. "Attitudes of Pre-Service Teachers Regarding Linguistic Diversity in the General Education Classroom." *Journal of Reading Education* 38.3 (2013).

Dorman, Stephanie. Educational Needs Assessment for Urban Syrian Refugees in Turkey (n.d.): n. pag. YUVA Association, Sept. 2014.

Duursma, Elisabeth, et al. "The role of home literacy and language environment on bilinguals' English and Spanish vocabulary development." *Applied Psycholinguistics* 28.1 (2007): 171-190.

Edelsky, Carole, et al. "Semilingualism and language deficit." *Applied linguistics* 4.1 (1983): 1-22.

Fishman, Joshua A. *The sociology of language*. Rowley, Ma: Newbury House, 1972.

Freeman, Gary P. "Modes of immigration politics in liberal democratic states." *International migration review* 29.4 (1995): 881-902.

Gallagher, Fiona, and Gerry Colohan. "T (w) o and fro: using the L1 as a language teaching tool in the CLIL classroom." *The Language Learning Journal* 45.4 (2017): 485-498.

Gold, Brian T. "Lifelong bilingualism and neural reserve against Alzheimer's disease: A review of findings and potential mechanisms." *Behavioural Brain Research* 281 (2015): 9-15.

Gougeon, Thomas D. "Urban schools and immigrant families: Teacher perspectives." *The Urban Review* 25.4 (1993): 251-287.

Grosjean, François. *Life with two languages: An introduction to bilingualism*. Harvard University Press, 1982.

Guthrie, Gerard. "Culturally grounded pedagogy and research methodology." *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 45.1 (2015): 163-168.

Hamers, Josiane F. "A sociocognitive model of bilingual development." *Journal of Language and Social Psychology* 23.1 (2004): 70-98.

Han, Wen-Jui. "Bilingualism and socioemotional well-being." *Children and Youth Services Review* 32.5 (2010): 720-731.

Haugen, Einar. "The Norwegian Language in America, a Study in Bilingual Behavior, Volume 2." *The Norwegian Language in America, a Study in Bilingual Behavior, Volume 2*. University of Pennsylvania Press, 2018.

https://konda.com.tr/wpcontent/uploads/2017/02/2011_06_KONDA_Kurt_Meselesinde_Algi_ve_Beklentiler.pdf

https://www.kureselamaclar.org/

İli, Kenan. "Turkey's basic education policies for Syrian refugees under temporary protection." *Immigration and the Current Social, Political, and Economic Climate: Breakthroughs in Research and Practice*. IGI Global, 2019. 353-359.

Johnson, Monica Kirkpatrick, Robert Crosnoe, and Glen H. Elder Jr. "Students' attachment and academic engagement: The role of race and ethnicity." *Sociology of education* (2001): 318-340.

Kagawa, Fumiyo. "Emergency education: A critical review of the field." *Comparative education* 41.4 (2005): 487-503.

Kirişci, Kemal. *Syrian refugees and Turkey's challenges: Going beyond hospitality*. Washington, DC: Brookings, 2014.

KONDA. *Toplumsal Yapı Araştırması 2010. Biz Kimiz? Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler Bulgular Raporu.* 2011.

Koşan, Yekta, and Nefise Semra Erkan. "Investigation of bilingual first-grade students' school readiness." *Theory and Practice in Child Development* 2.1 (2022): 41-63.

Lambert, Wallace E., and Samuel Fillenbaum. "A pilot study of aphasia among bilinguals." *Canadian Journal of Psychology/Revue canadienne de psychologie* 13.1 (1959): 28.

Lee, Jin Sook. "The Korean language in America: The role of cultural identity in heritage language learning." *Language culture and curriculum* 15.2 (2002): 117-133.

Leseman, Paul PM, and Cathy Van Tuijl. "Home support for bilingual development of Turkish 4–6-year-old immigrant children in the Netherlands: Efficacy of a home-based educational programme." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 22.4 (2001): 309-324.

Leseman, Paul PM. "Bilingual vocabulary development of Turkish preschoolers in the Netherlands." *Journal of multilingual and multicultural development* 21.2 (2000): 93-112.

Lotherington, Heather, et al. "Project-based community language learning: Three narratives of multilingual story-telling in early childhood education." *Canadian Modern Language Review* 65.1 (2008): 125-145.

Mackey, William F. "The description of bilingualism." *Canadian Journal of Linguistics/Revue canadienne de linguistique* 7.2 (1962): 51-85.

Macnamara, John. "Bilingualism and primary education: A study of Irish experience." *British Journal of Educational Studies* 15.1 (1967).

Malakooti, Arezo. "Protecting Syrian Children en Route to Europe: A study conducted in Syria, along transit routes & in hosting countries." *Save the Children* (2017).

Midttun, Birgitte Huitfeldt. "Crossing the borders: An interview with Julia Kristeva." *Hypatia* 21.4 (2006): 164-177.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). "Okul öncesi eğitim programı." (2013).

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). "Demirci: GEM'ler Üç Yıl İçinde Misyonunu Tamamlayacak". (2016).

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). Geçici Koruma Altında Bulunan (SURİYE) Yabancı Uyruklu Öğrenci Dağılımı. (2022). http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/26165737_goc2022sunu.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). İlk ve Ortaöğretim Kurumlarında Yabancı Diller, Yaşayan Diller Ve Lehçelerin Öğretimi Mevcut Durum Analizi ve Politika Önerileri. 2021. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_03/18123441_yabancidilogretimi_2021.pdf

Mohanty, Ajit K. *Bilingualism in a multilingual society: Psycho-social and pedagogical implications*. Central Institute of Indian Languages, 1994.

Moradi, Hamzeh. "An investigation through different types of bilinguals and bilingualism." *International Journal of Humanities & Social Science Studies* 1.2 (2014): 147-154.

Oller, D. Kimbrough, and Rebecca E. Eilers, eds. *Language and literacy in bilingual children*. Vol. 2. Multilingual Matters, 2002.

Özkara, Yasin. "Temel Eğitime Başlayan İki ve Tek Dilli Çocukların Türkçe Sözcük Dağarcığının Karşılaştırılması." *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11.25 (2014): 265-277.

Pappamihiel, Eleni. "Helping preservice content-area teachers relate to English language learners: An investigation of attitudes and beliefs." *TESL Canada Journal* (2007): 42-60.

Proctor, C. Patrick, Bridget Dalton, and Dana L. Grisham. "Scaffolding English language learners and struggling readers in a universal literacy environment with embedded strategy instruction and vocabulary support." *Journal of Literacy research* 39.1 (2007): 71-93.

Regional Refugee & Resilience Plan (3RP), (2015-2016), 3RP Regional Refugee Resilience Plan 2015-2016: In Response to the Syria Crisis TURKEY. 2015.

Silver, Rebecca B., et al. "Trajectories of classroom externalizing behavior: Contributions of child characteristics, family characteristics, and the teacher–child relationship during the school transition." *Journal of school psychology* 43.1 (2005): 39-60.

Sinclair, Margaret. *Planning education in and after emergencies*. Paris: UNESCO, International Institute for Educational Planning, 2002.

Spomer, Michelle L., and Emory L. Cowen. "A comparison of the school mental health referral profiles of young ESL and English-Speaking children." *Journal of Community Psychology* 29.1 (2001): 69-82.

Stalikas, Anastassios, and Efie Gavaki. "The importance of ethnic identity: Self-esteem and academic achievement of second-generation Greeks in secondary school." *Canadian Journal of School Psychology* 11.1 (1995): 1-9.

Stanat, Petra, and Gayle Chistensen. *Where immigrant students succeed: A comparative review of performance and engagement in PISA 2003*. Organization for Economic Co-operation and Development, 2006.

Stanovich, Paula J., Anne Jordan, and Josette Perot. "Relative differences in academic self-concept and peer acceptance among students in inclusive classrooms." *Remedial and Special Education* 19.2 (1998): 120-126.

Stipek, Deborah, Rosaleen Ryan, and Raul Alarcón. "Bridging research and practice to develop a two-way bilingual program." *Early Childhood Research Quarterly* 16.1 (2001): 133-149.

Stott, Angela Elisabeth. "Are instructivist pedagogies more appropriate for learning the sciences in South African low-quintile schools than western literature suggests?." *Journal of Education (University of KwaZulu-Natal)* 71 (2018): 39-57.

Tulu, Yeliz. *"Ana dili Türkçe olan ve ana dili Türkçe olmayan (iki dilli) 4–7 yaş çocukların dil düzeylerine etki eden faktörlerin incelenmesi". 2009.* Selçuk Üniversitesi, Yüksek lisans tezi.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Nüfus ve Demografi. 2021. https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109

UNHRC. United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, (2014). A/HRC/25/65.

UNICEF. "Syria Crisis Monthly humanitarian situation report, 18 March-17 April 2014." (2014): 19.

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Syria regional refugee response. United Nations High Commissioner for Refugees. 2016.

Vadas, Robert E. "Assessing the Relationship between Academic Performance and Attachment to Navajo Culture." *Journal of Navajo Education* 12.2 (1995): 16-25.

Watkins, Kevin, and Steven A. Zyck. "Living on hope, hoping for education." *The Failed Response to the Syrian Refugee Crisis. London: ODI* (2014).

Wei, Li. "Methodological questions in the study of bilingualism." *The bilingualism reader* (2000): 475-486.

Williams, Bev. "Developing critical reflection for professional practice through problem-based learning." *Journal of Advanced nursing* 34.1 (2001): 27-34.

World Health Organization. "United Nations Population Fund. (2006)." *Sexual and Reproductive Health of Women Living with HIV/AIDS: Guidelines on Care, Treatment and Support for Women Living with HIV/AIDS and their Children in Resource-constrained Settings. Geneva: World Health Organization* 200.

Yatçi, Delal. "*Utanma ve Gurur Arasında 'Dil' ve Kürt kadınları: Yüksekova örneği"*. 2011. İstanbul Bilgi Ü. Yüksek lisans tezi.

Zafari, P. M. P., and Nurul Mostafa Kamal. "INEE Minimum Standards for Education: A Brief Overview." *Available at SSRN 3371229* (2019).

30. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİM ORTAMINDA ŞİDDET

Merve Şepitci Sarıbaş - Gülümser Gültekin Akduman

1. EĞİTİM ORTAMINDA ŞİDDET

Şiddet olayları, insanlığın doğuşundan bu yana görülmesine karşın son zamanlarda daha çok yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle 90'lı yıllardan itibaren okullardaki şiddet olayları daha fazla gün yüzüne çıkmıştır (McAdams ve Lambie, 122). Ülkemizde de anaokullarından üniversitelere kadar tüm eğitim kademelerinde şiddet olaylarında artış olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, eğitim ortamlarında görülen şiddet olaylarının gündemde kalmasını sağlamış (Gündüz, 261) ve şiddet kavramını üstünde durulması gereken önemli bir konu hâline getirmiştir.

Şiddet; kişinin kendisine, bir başkasına veya gruba yönelttiği zarar verici davranışlar olarak ele alınabilmektedir. Şiddet olayları; yaralanmaya, ölüme, gelişimsel geriliklere, ruhsal ve bedensel yıkımlara neden olan tehdit amaçlı eylemleri içermektedir (Dünya Sağlık Örgütü; Krug ve diğ., 1083). Saldırganlık ve şiddet kavramları sıklıkla aynı anlamda kullanılsa da şiddet, zarar verme olasılığı yüksek olan ve fiziksel yönleri ağır basan bir saldırganlık türüdür (Anderson ve Bushman, 29; Haskan ve Yıldırım, 167). Tanımına bakıldığında şiddetin çok boyutlu bir olgu olduğu görülmektedir (Debarbieux, 66). Bu bağlamda şiddet; "kendine yönelik şiddet", "toplumsal şiddet" ve "kişiler arası şiddet" olmak üzere üç boyutta ele alınabilmektedir. Kendine yönelik şiddet, kişinin istemli olarak kendisine zarar vermesidir. İntihar eylemleri, kendine yönelik şiddete örnek olarak verilebilmektedir. Toplumsal şiddet; politik veya toplumsal oluşumların çeşitli amaçlar (ekonomik, toplumsal ve ekonomik) için şiddet eylemlerinde bulunmalarıdır. Çatışma ve savaşlar, toplumsal şiddete örnek olarak gösterilebilmektedir (Özcebe ve diğ., 91). Kişiler arası şiddet kavramı ise en az iki kişi arasında gerçekleşen şiddet olaylarını ifade etmek

ÖZET

Şiddet, kişinin kendisine veya bir başkasına zarar vermek amacıyla birtakım davranışlarda bulunmasıdır. Şiddet olaylarının yaygınlığı, geçmişten bugüne artarak devam etmiş ve kaygı verecek seviyelere ulaşmıştır. Medyada yer alan haberler ve araştırmalar, şiddet olaylarının eğitim ortamlarında da meydana geldiğini ve okul öncesi eğitim kurumlarından itibaren eğitim kademelerinin tümünde görüldüğünü göstermiştir. Bu noktada; şiddetin, şiddete sebep olan etmenlerin, şiddetin çocuklar üzerindeki etkilerinin ve şiddeti önlemeye yönelik alınabilecek önlemlerin neler olduğu, üstünde durulması gereken önemli konular hâline gelmiştir.

Eğitim ortamlarında görülen şiddetin ortaya çıkmasında ve artmasında etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Hangi faktörlerden kaynaklandığı fark etmeksizin eğitim ortamlarındaki şiddet olaylarının, çocukların kısa ve uzun vadede bedensel, zihinsel ve psikolojik sağlıkları üzerinde yıkıcı etkileri bulunmaktadır. Okullarda görülen şiddet olayları, gerekli önlemler alınmadığında artabilmektedir. Şiddet olaylarının çocuklar üzerindeki negatif etkileri düşünüldüğünde şiddeti önlemeye yönelik alınabilecek önlemlerin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ailelerin, okulların ve okullar dışındaki kurum ve kuruluşların şiddete yönelik alabilecekleri önlemleri bilmeleri ve uygulamaları gerekmektedir. Şiddet olaylarının önüne, toplumun tümünün iş birliğiyle yapacağı birtakım uygulamaların sonucunda geçilebilecektir. Bu noktada ailelerin, okulların ve okullar dışındaki kurum ve kuruluşların şiddeti önleme konusunda üstlerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Adak Özdemir, Atiye ve Kadriye Selin Budak. "Mizaç ve Öz-Düzenlemenin Çocukların Oyun Davranışını Yordamadaki Rolü." *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 45.45 (2019): 78-98.

Akgündüz, Hasan, Behçet Oral ve Yunus Avanoğlu. "Bilgisayar Oyunları ve İnternet Sitelerinde Sanal Şiddet Ögelerinin Değerlendirilmesi." *Milli Eğitim Dergisi* 171.35 (2006): 67-83.

Alikaşifoğlu, Müjgan, ve diğerleri. "Violent Behavior Among Turkish High School Students and Correlates of Physical Fighting." *European Journal of Public Health* 14.2 (2004): 173-177.

Alkan, Hidayet Betül. "*İlköğretim Öğretmenlerinin İstenmeyen Davranışlarla Baş Etme Yöntemleri ve Okulda Şiddet*." Yüksek Lisans Tezi, T.C. Niğde Üniversitesi, 2007. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=7XZVeawYnakokbWvox6CuQ&no=8pNGoOT9xQ0njnOtXh3QoA 27 Ocak 2022.

Altınok, Vicdan. "Farklı Eğitim Kademelerindeki Öğretmenlerin Görev ve Sorumluluklarına İlişkin Algıları." *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 41.1 (2021): 441-475.

Altun, Taner ve Fatih Camadan. "Rehber Öğretmenlerin Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi." *Kastamonu Eğitim Dergisi* 21.3 (2016): 883-918.

Alyanak, Behiye. "Şiddet ve Çocuk." *Klinik Tıp Pediatri Dergisi* 11.1 (2019): 37-43.

Anderson, Craig ve Brad Bushman. "Human Aggression." *Annual Review of Psychology* 53 (2002): 27-51.

Arslan, Yusuf. "Okullarda Yaşanan Şiddet Olaylarının Düzey ve Dinamiklerini Anlamak: Batman Merkez Örneği / Türkiye." *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4.5 (2015): 1-17.

Avcı, Ahmet. "*Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık ve Ahlakî Tutum İlişkisi Küçükçekmece İlçesi Örneği*." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi /tezSorguSonucYeni.jsp 14. Şubat 2022.

Avcı, Ahmet. "Aile Yapı ve Atmosferinin Okul Şiddetine Etkisi." *Değerler Eğitimi Dergisi* 8.19 (2010): 7-52.

Ayas, Tuncay ve Metin Pişkin. "Lise Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Okul Türü Bakımından İncelenmesi." *İlköğretim Online* 10.2 (2011): 550-568.

Ayral, Mustafa, ve diğerleri. "Okul Şiddet Profillerinin Okul Özellikleriyle Değerlendirilmesi." *21. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, 2012.

Blackman, James A. "Early Intervention: A Global Perspective." *Infants & Young Children* 15.2 (2002): 11-19.

Brown, Jane. "Time, Space and Gender: Understanding 'Problem' Behavior in Young Children." *Children & Society* 21 (2007): 98-110.

Busher, Hugh ve Bernard Barker. "The Crux of Leadership: Shaping School Culture by Contesting the Policy Contexts and Practices of Teaching and Learning." *Educational Management Administration Leadership* 31.1 (2003): 51-65.

Buyse, Evelien, ve diğerleri. "Classroom Problem Behavior and Teacher-Child Relationships in Kindergarten: The Moderating Role of Classroom Climate." *Journal of School Psychology* 46.4 (2008): 367-391.

Cohn, Andrea ve Andrea Canter. *Bullying: Facts for Schools and Parents*. 2003. National Association of School Psychologists. 13 Nisan 2022. <http://www.naspcenter.org/ factsheets/bullying_fs.html>.

Coloroso, Barbara. *The Bully, the Bullied, and the Bystander*. New York: William Morrow Paperbacks, 2009.

Cuartas, Jorge. "Physical Punishment Against the Early Childhood in Colombia: National and Regional Prevalence, Sociodemographic Gaps, and Ten-Year Trends." *Children and Youth Services Review* 93 (2018): 428-440.

Curby, Timothy, Laura Brock ve Bridget Hamre. "Teachers' Emotional Support Consistency Predicts Children's Achievement Gains and Social Skills." *Early Education and Development* 24.3 (2013): 292-309.

Cushing, Lisa S, Robert H Horner ve Hillery Barrier. "Validation and Congruent Validity of a Direct Observation Tool to Assess Student Social Climate." *Journal of Positive Behavior Interventions* 5.4 (2003): 225-237.

Çetinkaya Yıldız, Evrim ve Zeynep Hatipoğlu Sümer. "Okul Öncesi Çocuklar ve Şiddet: Tanık ve Kurban Olma Düzeyleri." *İlköğretim Online* 9.2 (2010): 630-642.

Çubukçu, Zühal ve Ayşe Dönmez. "Yazılı Basına Yansımaları ile Okuldaki Şiddet Olaylarının İncelenmesi." *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi* 7.1 (2013): 44-59.

Dodge, Kenneth. "Mediation, Moderation, and Mechanisms in How Parenting Affects Children's Aggressive Behavior." *Parenting and the Child's World: Influences on Academic, İntellectual, and Social-Emotional Development*. Ed. John Borkowski, Sharon Landesman Ramey and Marie Bristol-Power. Mahwah: Erlbaum, 2002. 215-229.

Dönmez, Ayşe. "*İlköğretim Okul Yöneticilerinin Şiddet Türlerine Yönelik Görüşleri ve Şiddetle Başa Çıkma Yöntemleri.*" Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2010. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/Ulusa lTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 24 Nisan 2022.

Dünya Sağlık Örgütü. *Violence and Injury Prevention*. 2017. WHO. 3 Mart 2022. <http://www.who.int/violence_injury_prevention/en/>.

Debarbieux, Eric. *Okulda Şiddet Küresel Bir Tehdit*. Çev. İsmail Yerguz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Deković, Maja, ve diğerleri. "Effects of Early Prevention Programs on Adult Criminal Offending: A Meta-Analysis." *Clinical Psychology Review* 31.4 (2011): 532-544.

Dereobalı, Nilay, Sevinç Çırak Karadağ ve Sibel Sönmez. "Okulöncesi Eğitim Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı İhmali Şiddet ve Eğitimcilerin Rolü Konusundaki Görüşleri." *Ege Eğitim Dergisi* 14.1 (2013): 50-66.

Deveci, Handan, Ruhan Karadağ ve Fatih Yılmaz. "İlköğretim Öğrencilerinin Şiddet Algıları." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 7.24 (2008): 351-368.

Dilber, Fadime. "Kitle İletişim Araçları ve Suç Olgusu." *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2014.3 (2014): 60-66.

Eisenbraun, Kristin D. "Violence in Schools: Prevalence, Prediction, and Prevention." *Aggression and Violent Behavior* 12.4 (2007): 459-469.

Erdim, Leyla ve Ayşe Ergün. "Boşanmanın Ebeveyn ve Çocuk Üzerindeki Etkileri." *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi* 3.1 (2016): 78-84.

Erdoğan, Ayten ve Mehmet Gökşin Karaman. "Kronik ve Ölümcül Hastalığı Olan Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Sorunların Tanınması ve Yönetilmesi." *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 9.4 (2008): 244-252.

Eşici, Hasan. "*İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Temel İhtiyaçlarının Karşılanma Düzeyi ile Zorbacı Davranışları Arasındaki İlişki*." Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007. Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezM erkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 16 Haziran 2022.

Flannery, Daniel J. "School Violence: Risk, Preventive Intervention, and Policy." 1997. *ERIC.* ERIC Clearing on Urban Education. 8 Haziran 2022. <https://files.eric.ed.gov /fulltext/ED416272.pdf>.

Frey, Laura M ve Kathi Wilhite. "Our Five Basic Needs: Application for Understanding the Function of Behavior." *Intervention in School and Clinic* 40.3 (2005): 156-160.

Furlong, Michael James ve Gale M Morrison. "The School in School Violence: Definitions and Facts." *Journal of Emotional & Behavioral Disorders* 8.2 (2000): 71-82.

Göktaş, Erkan. "Öz*el ve Devlet Liselerinde Şiddete Eğilim Nedenleri̇ ve Şiddet Etkenlerinin Karşılaştırılması: Üsküdar Örneği*." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2010. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/ UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 13 Mayıs 2022.

Gültekin Akduman, Gülümser. "7-14 Yaş Grubu Çocuklarda Akran İstismarı ve Kendi Çözüm Önerileri." *Kuramsal Eğitimbilim* 3.2 (2010): 13-26.

Gündüz, Mustafa. "İlk ve Orta Öğretimde Uygulanan Şiddet Olaylarına Öğretmen Adayı Öğrencilerin Anlatılarından Bakmak." *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 42.42 (2016): 261-276.

Gürbüz, Ramazan, Emrullah Erdem ve Kenan Yıldırım. "Başarılı Okul Müdürlerinin Özellikleri." *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 20 (2013): 167-179.

Gürhan, Nermin. "Her yönü ile akran zorbalığı." *Türkiye Klinikleri J Psychiatr Nurs-Special Topics* 3.2 (2017): 175-181.

Garner, Pamela W ve Laurence K Moses. "Prospective Teachers' Awareness and Expression of emotions: Associations with Proposed Strategies for Behavioral Management in the Classroom." *Psychology in the Schools* 50.5 (2013): 471-488.

Genç, Gülten ve Mualla Bilgin Aksu. "Genel Lise Öğrencilerinin Zorba Kurban Davranışlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi." *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 30.2 (2010): 0-0.

Gorman, Kevin ve Patrick Pauken. "The Ethics of Zero Tolerance." *Journal of Educational Administration* 41.1 (2003): 24-36.

Greydanus, Donald E, ve diğerleri. "Corporal punishment in schools: position paper of the Society for Adolescent Medicine." *Journal of Adolescent Health* 32.5 (2003): 385-393.

Grusec, Joan E ve Maayan Davidov. "Socialization in the Family: The Roles of Parents." *Handbook of Socialization: Theory and Research.* Ed. Joan E Grusec ve Paul D Hastings. New York: The Guilford Press, 2007. 284-309.

Halfon, Neal ve Paul W Newacheck. "Evolving Notions of Childhood Chronic Illness." *JAMA* 303.7 (2010): 665-666.

Haskan, Özlem ve İbrahim Yıldırım. "Şiddet Eğilimi Ölçeği'nin Geliştirilmesi." *Eğitim ve Bilim* 37.163 (2012): 165-177.

Heiman, Tali. "Teachers Coping with Changes: Including Students with Disabilities in Mainstream Classes: An International View." *International Journal of Special Education* 19.2 (2004): 91-103.

Hernandez, Thomas ve Susan Seem. "A Safe School Climate: A Systemic Approach and the School Counselor." *Professional School Counseling* 7.4 (2004): 256-262.

Hilooğlu, Sehir. "*İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorbaca Davranışlarını Yordamada Sosyal Beceri ve Yaşam Doyumunun Rolü.*" Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2009. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezM erkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 02 Mart 2022.

Hisar, Türkan. "*15-25 Yaş Arası Bireylerde Madde Kullanım Bozukluğu, Zorbalık ve Öfke Arasındaki İlişkide Aile İletişiminin Etkisinin İncelenmesi*" Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2018. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.t r/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 13 Nisan 2022.

Hoşgörür, Vural ve Asil Orhan. "Okulda Zorbalık ve Şiddetin Nedenleri ve Önlenmesinin Yönetimi (Muğla Merkez İlçe Örneği)." *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 12.24 (2017): 859-880.

Hoy, Wayne K. "School Climate." *Encylopedia of Education.* Ed. James W Guhtrie. New York: Thompson Gale, 2003. 2121-2124.

Hyman, Irwin A ve Donna C Perone. "The Other Side of School Violence: Educator Policies and Practices That May Contribute to Student Misbehavior." *Journal of School Psychology* 36.1 (1998): 7-27.

Jan, Afroz ve Shafqat Husain. "Bullying in Elementary Schools: Its Causes and Effects on Students." *Journal of Education and Practice* 6.19 (2015): 43-56.

Kıran, Berna, Ceren Çalık ve Figen Işık Esenay. "Terapötik Oyun: Hasta Çocuk ile İletişimin Anahtarı." *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 2.1 (2013): 1-10.

Kaltiala Heino, Riittakerttu, ve diğerleri. "Bullying at School-an Indicator of Adolescents at Risk for Mental Disorders." *Journal of Adolescence* 23.6 (2000): 661-674.

Karaboğa, Mehmet Tahir. "Medya Çağında Çocuk ve Çocuk Kültürü: Şiddet ve Tüketim Kültürünün Yansımaları." *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi (ÇEDAR)* 2.2 (2018): 1-17.

Karatay, Gülnaz ve Makbule Tokur Kesgin. "Çocuk, Televizyon ve Şiddet." *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyum*. Dü. Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası. Ankara: EĞİTİM SEN, 2006. 129-148.

Kayaalp, Levent. "Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu." *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri* 62 (2008): 147-152.

Khoury Kassabri, Mona, Rami Benbenishty ve Ron Avi Astor. "The Effects of School Climate, Socioeconomics, and Cultural Factors on Student Victimization in Israel." *Social Work Research* 29.3 (2005): 165-180.

Kitzmann, Katherine M, ve diğerleri. "Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic Review." *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 71.2 (2003): 339-352.

Knauth, Donna G. "Predictors of Parental Sense of Competence for the Couple During the Transition to Parenthood." *Research in Nursing & Health* 23.6 (2000): 496-509.

Krug, Etienne G. *Violence Prevention Alliance: Building Global Commitment for Violence Prevention*. 2005. World Health Organization. 13 Mart 2022. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/43200/924159313X_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Krug, Etienne G, ve diğerleri. "The World Report on Violence and Health." *The Lancet* 360.9339 (2002): 1083-1088.

Kula, Sultan Selen ve Ömer Faruk Akbulut. "Öğretmen Adaylarının Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Duyarlıkları ile Empatik Eğilimleri Arasındaki İlişki." *Trakya Eğitim Dergisi* 10.3 (2020): 917-932.

Kuntsche, Emmanuel N. "Hostility Among Adolescents in Switzerland? Multivariate Relations Between Excessive Media Use and Forms of Violence." *Journal of Adolescent Health* 34.3 (2004): 230-236.

Kurşun, Hüseyin. "*Medyadaki Şiddet Olgusunun Toplumsal Hayata Yansıması Hakkında Niceliksel Araştırma: Gaziantep İl Örneği*, 2016." Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2017. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTez Merkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 1 Haziran 2022.

Lauth, Gerhard W ve Bernd Heubeck. *Kompetenztraining für Eltern Sozial Auffälliger Kinder (KES)*. Göttingen: Hogrefe, 2006.

Lerner, Janet W ve Beverley Johns. *Learning Disabilities and Related Disabilities*. Boston: Cengage Learning, 2013.

Limbos, Mary Ann P ve Carri Casteel. "Schools and Neighborhoods: Organizational and Environmental Factors Associated With Crime in Secondary Schools." *Journal of School Health* 78.10 (2008): 539-544.

Liu, Xianchen, ve diğerleri. "Behavioral and Emotional Problems in Chinese Children of Divorced Parents." *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 39.7 (2000): 896-903.

Loukas, Alexandra, Rie Suzuki ve Karissa D Horton. "Examining School Connectedness as a Mediator of School Climate Effects." *Journal of Research on Adolesence* 16.3 (2006): 491-502.

Lynn, Roy. "Corporal Punishment in American Public Schools and the Rights of the Child." *Journal of Law and Education* 30.3 (2001): 554-563.

Müderrisoğlu, Serra, ve diğerleri. *Türkiye'de 0-8 Yaş Arası Çocuğa Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. 2014. Bernard van Leer Vakfı, Boğaziçi Üniversitesi, Hümanist Büro ve Frekans Araştırma. 14 Şubat 2022. <https://humanistburo.org/dosyalar/humdosya/Turkiyede%200-8%20Yas%20Arasi%20Cocuga%20Yonelik%20Aile%20Ici%20Siddet%20Arastirmasi.pdf >.

Margolin, Gayla ve Elena B Gordis. "The Effects of Family and Community Violence on Children." *Annual Review of Psychology* 51 (2000): 445-479.

McAdams, Charles R ve Glenn W Lambie. "A Changing Profile of Aggression in Schools: Its Impact and Implications for School Personnel." *Preventing School Failure* 47.3 (2003): 122-130.

Mills, Martin. *Challenging violence in schools: An issue of masculinities*. Buckinghamshire: Open University, 2001.

Myers, Sonya S ve Robert C Pianta. "Developmental Commentary: Individual and Contextual Influences on Student-Teacher Relationships and Children's Early Problem Behaviors." *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology* 37.3 (2008): 600-608.

Nathrath, Doris ve Edith Wölfl. *Erfolgreicher Schulanfang mit ADHS-Kindern*. Neuried: Care-Line, 2006.

Olubunmi, Mokuolu Bolade. "Dimensions of Bullying Among Secondary School Students in Ekiti State, Nigeria." *Psychology and Behavioral Sciences* 4.5 (2015): 190-193.

Olweus, Dan. "A Profile of Bullying at School." *Educational Leadership* 60.6 (2003): 12-17.

Önalan Akfırat, Fatma. "Sosyal Yeterlilik, Sosyal Beceri ve Yaratıcı Drama." *Yaratıcı Drama Dergisi* 1.1 (2006): 39-58.

Öngider, Nilgün. "Anne-Baba ile Okul Öncesi Çocuk Arasındaki İlişki." *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5.4 (2013): 420-440.

Özcebe, Hilal, ve diğerleri. *Sağlık Hizmetlerinde Okul Sağlığı Kitabı*. Ankara: Yücel Ofset Matbaacılık, 2008.

Özel, Erdoğan ve Hikmet Zelyurt. "Anne Baba Eğitiminin Aile Çocuk İlişkilerine Etkisi." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 36 (2016): 0-0.

Özmen, Fatma ve Nuriye Küçük. "İki Ayrı Zaman Diliminde Okulda Şiddet Durumu." *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11.2 (2013): 78-96.

Özpolat, Vahap. "Şiddetin Öğretimi ve Liseli Gençler Üzerindeki Etkileri- Malatya, Elâzığ, Bingöl Örneği." *Şiddet ve Sosyal Travmalar.* Ed. Enver Sarı. Ankara: Hegem Yayınları, 2018. 118-151.

Öztuna, Ayşe. "*Dokuzuncu ve Onuncu Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı Göstermenin ve Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Psikolojik Belirtilerle İlişkisi.*" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok .gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 3 Haziran 2022.

Özyürek, Mehmet. "Öğrenme Güçlüğü Gösteren Çocuklar." *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Ed. Ayşegül Ataman. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2003. 217-230.

Parladır, Seda. "*Okullarda Şiddetin Kaynaklarına İlişkin Öğretmen, Yönetici ve Öğrenci Görüşleri.*" Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2009. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 3 Mart 2022.

Pearce, John B ve Anne E Thompson. "Practical Approaches to Reduce the Impact of Bullying." *Archives of Disease in Childhood* 79.6 (2009): 528-531.

Polat, Oğuz. "Şiddet." *Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22.1 (2016): 15-34.

Powell, Diane, ve diğerleri. "A Synthesis of Knowledge Relevant to Pathways of service Delivery for Young Children With or at Risk of Challenging Behavior." *Journal of Early Intervention* 29.2 (2007): 81-106.

Samancı, Osman ve Ziya Uçan. "Çocuklarda Sosyal Beceri Eğitimi." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21.1 (2017): 281-288.

Sargın, Nurten. "Eğitim Hayatında Şiddet ve Şiddeti Önleyici Çalışmalar ve Sorumluluklar." *İslam Medeniyeti Dergisi* 6.45 (2020): 69-80.

Sharma, Gitanjali. "A Comparative Study of the Personality Characteristics of Primary-School Students with Learning Disabilities and Their Nonlearning Disabled Peers." *Learning Disability Quarterly* 27.3 (2004): 127-140.

Stanley, Janet Robin ve Chris Goddard. "Multiple Forms of Violence and Other Criminal Activities as an Indicator of Severe Child Maltreatment." *Child Abuse Review* 13.4 (2004): 246-262.

Storey, Kim ve Ron Slaby. *Eyes on bullying in early childhood*. 2013. Education Development Center. 23 Haziran 2022. <http://www.promoteprevent.org/sites/www.pr omoteprevent.org/files/resources/Eyes%20on%20Bullying%20in%20Early%20Childhood_1.pdf>.

Taşar, Hacı Hüseyin. "Eğitimde Şiddet ve Şiddeti Azaltma." *Erciyes İletişim Dergisi* 6.2 (2019): 899-912.

Tanrıverdi, Derya ve Safiye Özgüç. "Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Çocukların/Ergenlerin Şiddete Yönelik Tutumları ve Saldırganlık Davranışlarının Karşılaştırılması." *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 10.3 (2019): 165-172.

Tatlılıoğlu, Kasım. "Okullarda şiddet ve zorbalık üzerine." *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi* 14.42 (2018): 70-76.

TUİK. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2016*. 2017. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 18 Şubat 2022. <https://www.aile.gov.tr/media/35811/taya-2016.pdf>.

Uğurlu, Zeynep. "Eğitim Ortamlarında Çocuklara Yönelik Şiddet Olaylarının İzleme ve Raporlama Haritalarına ve Eğitimci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi." *Prof. Dr. Emine Akyüz'e Armağan Akademisyenlikte 50 Yıl-Çocuk Hakları-Eğitim Hukuku-Vatandaşlık Eğitimi.* Ed. Yasemin Karaman Kepenekçi ve Pelin Taşkın. Ankara: Pegem Akademi, 2018. 477-490.

Uluyol, Çelebi, ve diğerleri. "Öğretmen Adaylarının Oyun Tercihleri ve Bilgisayar Oyunu Oynama Alışkanlıklarının İncelenmesi: Gazi Üniversitesi Örneği." *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education* 3.2 (2014): 1-7.

UNESCO. *School Violence and Bullying Global Status Report Sustainable Development Goals United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. 2017. UNESCO. 19 Nisan 2022. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970>.

UNICEF. *Çocuğa Karşı Şiddet İzleme ve Göstergeler Literatür Taraması*. 2013. UNICEF. 18 Mayıs 2022. <https://www.unicef.org/turkey/media/3646/file/ÇOCUĞA%20KARŞI%20ŞİDDET%20İzleme%20ve%20Göstergeler%20Literatür%20Taraması.pdf>.

Uzbaş, Aslı. "Okul Psikolojik Danışmanlarının Okulda Saldırganlık ve Şiddete Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi." *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18 (2009): 90-110.

Varol, Nurgün. "Okulda Şiddet." *Alanyazın* 1.2 (2020): 99-107.

Verlinden, Stephanie, Michel Hersen ve Jay Thomas. "Risk Factors in School Shootings." *Clinical Psychology Review* 20.1 (2000): 3-56.

Verschueren, Karine ve Helma M Y Koomen. "Teacher–Child Relationships From an Attachment Perspective." *Attachment & Human Development* 14.3 (2012): 205-2011.

Welsh, Wayne N. "The Effects of School Climate on School Disorder." *ANNALS, AAPSS* 167.1 (2000): 88-107.

Whitted, Kathryn S ve David R Dupper. "Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools." *Children & Schools* 27.3 (2005): 167-175.

Wolke, Dieter, ve diğerleri. "Bullying and Victimization of Primary School Children in England and Germany: Prevalence and School Factors." *British Journal of Psychology* 92.4 (2001): 673-696.

Yaman, Betül. "*Ebeveyn Tutumlarının Çocukların Mizaç Özellikleri ve Duygu Düzenleme Becerileri Üzerindeki Rolü*." Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, 2018. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp 10 Haziran 2022.

Yavuzer, Yasemin. "Okullarda Saldırganlık/Şiddet: Okul ve Öğretmenle İlgili Risk Faktörleri ve Önleme Stratejileri." *Milli Eğitim Dergisi* 41.192 (2011): 43-61.

Yavuzer, Yasemin, Rezzan Gündoğdu ve Ayhan Dikici. "Teachers' Perceptions about School Violence in One Turkish City." *Journal of School Violence* 8.1 (2009): 29-41.

31. Bölüm
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAPSAYICI EĞİTİM

Serkan Demir - Merve Demir

GİRİŞ

Geçmişten günümüze bireyler için sağlanan eğitim olanakları artış göstermiştir. Bununla birlikte yenilikçi ve daha adil eğitim fırsatlarının sağlanabilmesi için devletler ve kuruluşlar yasal düzenlemelerle beraber ortak kararlar almışlardır. Dünyada 48 ülkenin imzaladığı "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ile bireylerin sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi, çevresel, tinsel ve yaşamsal haklar bakımından eşit olduğu; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik veya başka bir kanaat, ulusal veya sosyal kimlik, mülkiyet, doğum veya diğer statüler bakımından bir fark gözetilemeyeceği vurgulanmıştır [United Nations (UN), 1948]. İçinde bulunduğumuz bilişim çağında, bilginin tüm bireyler için ulaşılabilir olması ülkeler açısından gelişmişlik göstergesi olarak ele alınmaktadır (Baykara Özaydınlık, 2021, s. 1). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de eğitimin temel amaçlarından birisi; çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesine yönelik olmasıdır [UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund), 1989]. Toplumda yer alan her bireyin bilgiye ulaşabilmesi, dünyaya gelen her çocuğun bulunduğu topluma katkı sunabilmesi, sağlıklı ve dengeli bir gelişime sahip olabilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için en önemli ihtiyaç, kaliteli eğitim fırsatlarıdır (Kaya Demirel, 2019, s. 1). Günümüzde modern toplumlar, eğitim sistemlerinin içerisinde yenilikçi bilgileri ve eğitim yaklaşımlarını uygulamaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu toplumlarda tüm bireylere eşit fırsatlar sağlandığı ve eğitimin fark gözetmeksizin tüm bireyler için ulaşılabilir olmasına çaba harcandığı görülmektedir.

Eğitim hakkı, bireylerin diğer haklarını da bilip gözetmelerine fırsat sunmakta; bu nedenle eğitim hakkı, tüm çocukların gelişim alanlarındaki ilerle-

Kapsayıcı erken çocukluk eğitiminin etkililiği üzerinde en önemli unsurlardan olan paydaşların kapsayıcılık hakkındaki görüşleri, bilgi ve tutumları olması nedeniyle, paydaşların profesyonel gelişimleri erken çocukluk kapsayıcı eğitimini önemli ölçüde etkilemektedir. Öğretmenin her bir çocuğu ayrı ele alarak bireysel gelişim özelliklerine ve bireysel farklılıklara uygun zengin yaşantılar ve kaliteli eğitim fırsatları sunmasıyla kapsayıcı eğitim mümkün olabilmektedir. Bu nedenle erken çocukluk döneminde çocukların tüm gelişim alanlarını dikkate alan bir yaklaşım olan kapsayıcı eğitim yaklaşımı benimsenmelidir.

Okullarda etkili kapsayıcı eğitim hizmetinin sağlanması, eğitimin ana paydaşlarının sürece dâhil olması ile mümkün olabilir. Çocuk, aile, öğretmen, yönetici ve diğer çalışanların da desteği ile başarılı bir kapsayıcı eğitim ortamı sağlanabilir. Bu anlamda özellikle aile, öğretmen ve yöneticiye önemli görevler düşmektedir. Özellikle kapsayıcı eğitim uygulamalarının erken çocukluk eğitimi ile desteklenmeye başlaması ayrı bir öneme sahiptir. Farklılıkları ne olursa olsun çocuğun eğitim sürecinde eğitim hizmetlerinden en üst düzeyde yararlanabilecekleri tedbirler alınmalıdır. Süreçte tüm paydaşların olumlu katkı sağlayacakları düzenlemeler yapılmalı, farklılıkların saygı ve hoşgörü değerleri kapsamında ele alınması sağlanmalıdır.

OKUMA ÖNERİLERİ

Kozikoğlu, T. & Sönmezay, H. (2020). *Dönme Dolap*. İstanbul: Doğan Egmont.

Kraljic, Helena. (2015). *Lara'nın Epilepsi Hikayesi.* (Opşin, S. E. Çev.). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Lears, L. (2015). *Barış'ın Gezintisi Otizm Hakkında Bir Öykü.* (Özyurt Kılıç, M. Çev.). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Maclear, K. & Arsenault, I. (2021). *Kaşal*. (Çağlayan G. Çev.). İstanbul: hep kitap.

Moore-Mallions, J. (2011). *Bende Disleksi Var.* (Kılıç, E. Çev.). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Moore-Mallions, J. (2011). *Down Sendromlu Bir Arkadaşım Var.* (Hasdemir, U. Çev.). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Moore-Mallions, J. (2011). *Duyamamak Böyle Bir Şey.* (Hanoğlu, Ö. Çev.). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Pollack, P. & Belviso, M. (2011). *Bir Türlü Yerimde Duramıyorum! DEHB ile Yaşamak.* (Hanoğlu, Ö. Çev.). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Ruurs, M. & Badr, N. A. (2020). *Taştan Adımlar Bir Mülteci Ailenin Yolculuğu.* (Öge, S. Çev.). İstanbul: Nesin Yayınevi.

Sakız, H. (2021). *Eğitimde Bir Kalite Modeli Olarak Kapsayıcı Eğitim.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

KAYNAKLAR

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 05.01.1961 tarihli ve 10705 sayılı Resmî Gazete (1961).

1961 Anayasası, 20.07.1961 ve tarihli ve 10859 sayılı Resmî Gazete (1961).

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 07.7.2005 tarihli ve 25868 sayılı Resmî Gazete (2005).

5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, 27.05.1949 tarihli ve 7217 sayılı Resmî Gazete (1949).

6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, 24.05.1957 tarihli ve 9615 sayılı Resmî Gazete (1957).

Ainscow, M. (2005). Developing inclusive education systems: what are the levers for change? *Journal Of Educational Change, 6*(2), 109-124. Retrieved from https://link.springer.com /content/pdf/10.1007/s10833-005-1298-4.pdf

Ataman, A. (2012). Özel eğitime muhtaç olmanın nedenleri, anlamı ve amaçları. Ataman, A. (Ed.), Temel eğitim öğretmenleri için kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim içinde (s. 3-53). Ankara: Vize.

Ar, Ö. F., Şen, M. & Melekoğlu, M. (2022). Erken Çocuklukta Özel Eğitimde Ailenin Rolü. Trakya Eğitim Dergisi, 12 (2), 637-646. DOI: 10.24315/tred.916749

Aral, N. ve Gürsoy, F. (2007). Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Bakkaloğlu, H. (2013). Ebeveynlerin Gözüyle Özel Gereksinimli Çocukların Erken Müdahaleden Okul Öncesi Programlara Geçiş Süreci. *EĞİTİM VE BİLİM, 38*(169). http://egitimvebilim. ted.org.tr/index.php/EB/article/view/2284 adresinden erişildi.

Bakkaloğlu, H., Sucuoğlu, B. & Yılmaz, B. (2019). Quality of inclusive preschool classrooms: Predictive variables. *Eğitim ve Bilim, 44*(199), 223–238. doi:10.15390/EB.2019.7839

Baykara Özaydınlık, K. (2021). Kuramdan Uygulamaya Kapsayıcı Eğitim. Pervin Oya Taneri (Ed.), *Kapsayıcı Eğitime Giriş* içinde (s. 1-23). Ankara: Pegem Akademi.

Baykoç Dönmez, N., & Şahin, S. (2011). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim. N. Baykoç (Ed.), Özel eğitimin tarihi gelişimi içinde (s. 31-49). Ankara: Eğiten Kitap.

Batu, S. (2008). Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. Diken, İ. H. (Ed.), Kaynaştırma ve destek ve özel eğitim hizmetleri içinde (s. 91-105). Ankara: Pegem.

Berkovich, I. (2014), "A socio-ecological framework of social justice leadership in education", *Journal of Educational Administration, Vol. 52* No. 3, pp. 282-309. https://doi.org/10.1108/JEA-12-2012-0131

Buluç, B. & Demir, S. (2015). İlk ve Ortaokul Öğretmenlerinin Öz-Yeterlik Algıları ile İş Doyumları Arasındaki İlişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 289-308. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59451/854144

Cavkaytar, A. (2008). Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim. Diken, İ. H. (Ed.), Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim içinde (s. 1-26). Ankara: Pegem.

Council of European Union (1990). *Resolution of the Council and the Ministers for Education meeting within the Council of 31 May 1990 concerning integration of children and young people with disabilities into ordinary systems of education*., 90/C 162/02, Official Journal of the European Communities, Luxemburg, 1990, pp. 2-3.

Çolak, A. & Şahin, C., H. (2019). Kapsayıcı Eğitim ve Geçiş Sürecinin Planlanması. H. Gürgür ve S. Rakap (Ed.), Kapsayıcı Eğitim-Özel Eğitimde Bütünleştirme içinde (s. 157-176). Ankara: Pegem Akademi.

Dağlıoğlu, H. E., Turupcu Doğan, A. & Basit, O. (2017). Kapsayıcı Okul Öncesi Eğitim Ortamlarında Öğretmenler Çocukların Bireysel Yeteneklerini Belirlemek ve Geliştirmek İçin Neler Yapıyor? Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37(3), 883-910. DOI: 10.17152/gefad.335127

DEC & NAEYC. (2009). Early childhood inclusion: A joint position statement of 103 the Division for Early Childhood (DEC) and the National Association for the Education of Young Children. Erişim tarihi: 13.07.2022, https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/ps_inclusion_dec_naeyc_ec.pdf

Demir, S. (2019). *İlkokullarda Özel Gereksinimli Öğrencilerin Eğitiminde Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demirel Kaya, E. (2019). *Millî Eğitim Bakanlığının Temel Eğitim Kademesindeki Dezavantajlı Öğrencilere Yönelik Kapsayıcı Eğitim Politika ve Uygulamaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Durmuş, A. B. (2022). Erken Çocukluk Eğitiminde Kapsayıcı Eğitimin Niteliğine Yönelik Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Elias Avramidis & Brahm Norwich (2002). Teachers' attitudes towards integration / inclusion: a review of the literature, *European Journal of Special Needs Education, 17*(2), 129-147, DOI: 10.1080/08856250210129056

ERG. (2016). Türkiye'de kapsayıcı eğitimi yaygınlaştırmak için politika önerileri. İstanbul: İmak. Erişim tarihi: 13.07.2022, https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_KapsayiciEgitim_PolitikaOnerileri.pdf

Erol Sahillioğlu, D. (2020). Okulöncesi Öğretmenlerinin "Kapsayıcı Eğitim" Kavramına İlişkin Algıları: Bir Metafor Analizi Çalışması. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice, 1*(1), 24-41. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/j ierp/issue/56579/758186

Enç, M., Çağlar, D. & Özsoy, Y. (1981). Özel eğitime giriş. Ankara: Sevinç Matbaası.

Gürgür, H. (2019). Kapsayıcı Eğitim ve Felsefi Temelleri. H. Gürgür ve S. Rakap (Ed.), Kapsayıcı Eğitim-Özel Eğitimde Bütünleştirme içinde (s. 17-53). Ankara: Pegem Akademi.

Heckman, J. J. (2012). Invest in early childhood development: Reduce Deficits, Strengthen the Economy. Erişim tarihi:13.07.2022, https://www.co.monterey.ca.us/home/showpublisheddocument/17884/636207873261170000

Individuals with Disabilities Education Act of 1990, Pub. L. No.101-476 (1990).

Işıkoğlu Erdoğan, N. & Canbeldek, M. (2017). Erken Çocukluk Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 17(3), 1306-1327.

Kale, M., & Demir, S. (2022). *Determining the Effects of Interactive Book Reading Implementations on the Social Acceptance of Students with Special Needs*, Reading & Writing Quarterly, DOI: 10.1080/10573569.2022.2032892

Karaca, N.H., Gündüz, A. ve Aral, N. (2011). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal davranışının incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi, 4* (2), 65-76.

Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 5*(2), 001–013. doi:10.1501/ozlegt_0000000080

Kargın, T. (2010). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim. Baykoç, N. (Ed.), Kaynaştırma eğitim içinde (s. 66-90). Ankara: Gündüz.

Kart, A., & Kart, M. (2021). *Academic and social effects of inclusion on students without disabilities: A review of the literature.* Education Sciences, 11(1), 16. https://doi.org/10.3390/educsci11010016

Kalkan S. & Rakap, S. (2019). Kapsayıcı Eğitim ve Ekip Çalışması/İşbirliği. Hasan Gürgür ve Salih Rakap (Ed.), Kapsayıcı Eğitim–Özel Eğitimde Bütünleştirme içinde (s. 83-105). Ankara: Pegem Akademi.

MEB. (2000). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. T. C. Resmî Gazete, 23937, 18 Ocak 2000.

MEB. (2006). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete, 26184, 31 Mayıs 2006.

MEB. (2010). Okullarımızda neden, niçin ve nasıl: kaynaştırma yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu. Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

MEB. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. T.C. Resmî Gazete, 30471, 7 Temmuz 2018.

No Child Left Behind Act of 2002, Pub. L. No. 107-110,115 Stat. 1425 (2002).

Ogelman, H. G. & Seçer, Z. (2012). The effect inclusive education practice during preschool has on the peer relations and social skills of 5-6 –year olds with typical development. International Journal of Special Education, 27(2005), 169–175.

Oktay, A. (2000). Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem (2. baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Özden, Y. (2002). *Sınıf İçinde Öğrenme Öğretme Ortamının Düzenlenmesi*. Emin Karip (Ed.), Sınıf Yönetimi içinde (s.33-62).

Öztürk, M., Cengiz, Ş. T., Köksal, H. & İrez, S. (2017). Sınıfında yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler için el kitabı. Semih Aktekin (Ed.), [e-kitap sürümü], Erişim tarihi: 25.06.2022, https://bevmustafakemalilkokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/28/742532/dosyalar/2017_12/15131327_ekitap.pdf

Pehlivan, K. & Acar, Y. (2009). Çocuklar ve eğitimde dışlanma. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 20(2), 27-38.

Saka, D., & Çelik, S. (2022). Mülteci Eğitiminin Bir Temeli Olarak Kapsayıcı Öğretmen Nitelikleri: Türk Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Bir Çerçeve İncelemesi. Eğitim ve Bilim, 47(209). doi:http://dx.doi.org/10.15390/EB.2022.10506

Sakız, H. (2021). *Eğitimde Bir Kalite Modeli Olarak Kapsayıcı Eğitim.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sucuoğlu, B. (2006). Etkili kaynaştırma uygulamaları. Ankara: Ekinoks.

Sucuoğlu, B. (2009). Zihin engelliler ve eğitimleri. Ankara: Kök.

Sucuoğlu, B., & Kargın, T. (2006). İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları yaklaşımlar yöntemler teknikler. İstanbul: Morpa.

Şayan Cengiz, E. (2020). Kapsayıcı Eğitime İlişkin Okul Öncesi Öğretmenlerinin Görüşleri. Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Şimşek, H., Dağıstan, A., Şahin, C., Koçyiğit, E., Dağıstan Yalçınkaya G., Kart, M. & Dağdelen, S. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye'de temel eğitim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 177-197.

UNESCO. (1990). *World declaration on education for all*. Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583

UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427

UNESCO. (2000). *The Dakar framework for action, education for all: Meeting our collective commitments*. Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121147

UNESCO. (2001). *Open File on Inclusive Education: Support Materials for Managers and Administrators.* Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000125237

UNESCO. (2015). *Education for all 2000-2015: achievements and challenges.* Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232205

United Nations General Assembly (UN). (1948). İnsan hakları evrensel bildirgesi. Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf

United Nations General Assembly (1993). Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities. Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/standard-rules-equalization-opportunities-persons-disabilities

United Nations General Assembly (UN). (2006). The Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html

United Nations General Assembly (UN). (2013). High-level meeting of the General Assembly on disability and development. Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/high-level-meeting-of-the-general-assembly-on-disability-and-development-23-september-2013.html

United Nations General Assembly (UN). (2015). Human Rights indicators on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in support of a disability inclusive 2030 Agenda for Sustainable Development. Erişim tarihi: 25 Haziran 2022,https://www.ohchr.org/en/disabilities/human-rights-indicators-convention-rights-persons-disabilities-support-disability-inclusive-2030

UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund). (1989). Convention on the Rights of the Child. Erişim tarihi: 25 Haziran 2022, https://www.unicef.org/turkiye/en/convention-rights-child

Ünay, E. & Çakıroğlu, O. (2019). Kapsayıcı Eğitimin Etkililiği ve Başarısı İçin Temel Faktörler. H. Gürgür ve S. Rakap (Ed.), Kapsayıcı Eğitim-Özel Eğitimde Bütünleştirme içinde (s. 55-79). Ankara:Pegem Akademi.

Wedell, K. (1990). Children with special educational needs: past, present and future. Evans, P., ve Varma, V. (Ed.), In special education: Past present and future (s. 18). Melksham, Wiltshire: Redwood Press Limited.

Yılmaz, Y. Uysal, Ç. & Koç, H. (2019). Kapsayıcı Eğitimde Öğretmen, Aile ve Yöneticilerin Rolleri. H. Gürgür ve S. Rakap (Ed.), Kapsayıcı Eğitim-Özel Eğitimde Bütünleştirme içinde (s. 111-127). Ankara: Pegem Akademi.

Yücesoy Özkan, Ş. Kırkgöz, S. & Beşdere, B. (2019). Normalleştirmeden Kapsayıcı Eğitime: Tarihsel Gelişim. H. Gürgür ve S. Rakap (Ed.), Kapsayıcı Eğitim-Özel Eğitimde Bütünleştirme içinde (s. 17-53). Ankara: Pegem Akademi.

XVIII. YÜZYIL ŞEHRENGİZLERİNDE TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL UNSURLAR

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Aytaç

nobel bilimsel

XVIII. YÜZYIL ŞEHRENGİZLERİNDE TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL UNSURLAR

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Aytaç

Yayın No.: 1821
ISBN: 978-625-398-955-2
E-ISBN: 978-625-398-956-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Aytaç, Aslı.
XVIII. Yüzyıl Şehrengizlerinde Toplumsal ve Kültürel Unsurlar / Aslı Aytaç
1. Basım, XII + 278 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-398-955-2
E-ISBN: 978-625-398-956-9
1. Şehrengiz 2. Kültür 3. Toplum Hayatı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ
YAHUT *SEBEB-İ TAHRÎR-İ KİTÂB* ..... **v**

KISALTMALAR ..... **xi**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM
ŞEHRENGİZ TÜRÜ ÜZERİNE **7**

Şehrengiz Türü ve Tarihî Gelişimi 7
Türk Edebiyatında Şehrengizler 13
XVIII. Yüzyıl Şehrengizleri 19
İsmâil Belîğ: *Şehrengîz-i Bursa (Âyîne-i Hûbân-ı Burûsa)* 19
Vahîd Mahtûmî: *Lâlezâr (Yenişehr-i Fenâr Şehrengizi)* 22

2. BÖLÜM
XVIII. YÜZYIL ŞEHRENGİZLERİNDE
TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL UNSURLAR **27**

Yeme-İçme Unsurları 28
a) Yiyecekler 28
b) İçecekler 38
Giyim-Kuşam 46
a) Vücuda Giyilenler 46
b) Başa Giyilenler 52
c) Ayağa Giyilenler 54
d) Kumaş Çeşitleri 56
e) Diğer Giyim-Kuşam Unsurları 63
Coğrafî Unsurlar 66
a) Ülke, Şehir ve Yerler 66
b) Genel Kullanılan Yer Adları 78
Mimârî Unsurlar 83
a) Mimârî Yapılar 83
b) Mimârî Yapı Bölümleri 92

Araç-Gereç ve Malzemeler 96
a) Askerî Araç-Gereç ve Malzemeler 96
b) Malî-Ticarî Araç-Gereç ve Malzemeler 106
c) Siyasî Araç-Gereç ve Malzemeler 108
d) Edebî Araç-Gereç ve Malzemeler 111
e) Günlük Yaşama Dair Araç-Gereç ve Malzemeler 126
f) Müzik Araç-Gereçleri 144
g) Sağlık Araç-Gereç ve Malzemeleri 147
h) Ulaşım Araç-Gereçleri 153
Dinî ve Tarihî Şahıslar 156
a) Dinî Şahıslar: 156
b) Tarihî Şahıslar: 161
Değerli Taş ve Madenler 166
Hayvanlar 176
Bitkiler 187
Meslekî Unsurlar 199
a) Giyim-Kuşam ile İlgili Meslekler 200
b) Devlet ve Ordu ile İlgili Meslekler 204
c) Din ile İlgili Meslekler 213
d) Hayvancılıkla İlgili Meslekler 214
e) Günlük Hayat ile İlgili Meslekleri 215
f) Gıda ile İlgili Meslekler 218
g) Eğitim ile İlgili Meslekler 219
h) Diğer Meslekler 220
Astrolojik Unsurlar 221
Siyasî ve Askerî Unsurlar 231
Malî ve Ticârî Unsurlar 233
Mitolojik Unsurlar 237

SONUÇ 251

KAYNAKÇA 255

DİZİN 273

KAYNAKÇA

ABBASOĞULLARI, Gülcan (2017). *Divan Edebiyatında Su İmgesi ve Muhtelif Tezahürleri (Yunus Emre, Fuzuli, Nabi ve Şeyh Galib Örneği).* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1987). Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Beliğ'in Bursa Şehrengizi. *Türk Kültürü Araştırmaları: Prof. Dr. Şerif Baştav'a Armağan*. Ankara, 129-167.

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1988). *Beliğ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

AFYONCU, Erhan - Recep AHISHALI (2022). Katip. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara: TDV, 53-55.

AFYONCU, Erhan (2009). Sipahi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Ankara: TDV, 256-258.

AKARSU, Bedia (1998). *Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılâp.

AKGÜL, Alphan (2008). Bir Mit Olarak "Şarabın İcadı" ve Anlamı. *Milli Folklor*, Yıl: 20, S. 80, 13-20.

AKKOYUNLU, Ziyad (2010). Tuz. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. C. 3, S. 5, 194-198.

AKKUŞ Metin (1998). Şehrengiz, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh, C. 8, 117-121.

AKKUŞ, Metin (1987). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Bursa Şehr-engizleri*, (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

AKKUŞ, Metin (2005). Bursa Şehrengizlerinde Toplumsal Çevre ve Yaşam. *Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa, 205-218.

AKSOY, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*. Ankara: İnkılâp.

AKTEPE, Münir (1988). Kâğıdhâne'ye Dair Bâzı Bilgiler. *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*. Ankara: TTK, 335-363.

AKTEPE, Münir (1969). Kâpdân-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'ya Ait Vakfiyeler. *Vakıflar Dergisi*, 8, 15-36.

AKTEPE, Münir (1954). *Damat İbrahim Paşa Devrinde Lâle*. Tarih Dergisi, C. VI, S. 9 (ayrı basım). İstanbul: Osman Yalçın.

ALBAYRAK, Nurettin (2012). Türkü. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Ankara: TDV, 611-612.

ALGAR, Hamid (2020). Molla. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara: TDV, 238-239.

ALGÜL, Hüseyin – Nihat Azamat (1995). Emîr Sultan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: TDV, 146-148.

ALTAYLI, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II*. İstanbul: MEB.

ALTINOVA, Mehmet (2018). Şehrengize Farklı Bir Bakış: Azîzî ve Lebîbî'ye Ait Şehrengizlerin Mukayeseli İncelemesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 2, S. 4, 222-228.

ALVER, Köksal (Ed.) (2018). *Edebiyat Sosyolojisi*. İstanbul: İz.

ANDREWS, Walter G. (2000). *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*. İstanbul: İletişim.

ARGUNŞAH, Mustafa (1999). *Muhammed b. Mahmûd-ı Şirvânî, Tuhfe-i Murâdî, İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara: TDK.

ARSLAN, Mehmet (2000). *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*. İstanbul: Kitabevi.

ARVAS, Huzur Sema (2021). *Mostarlı Hasan Ziyai Divanı'nda Maddi Kültür*, (Yüksek Lisans Tezi), Düzce Üniversitesi, Düzce.

ATEŞ, Ahmed (1945). Hicrî VI-VIII. (XII.-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Yazılmış Eserler. *Türkiyat Mecmuası*, C. 8, 94-135.

ATİK GÜRBÜZ, İncinur (2019). Osmanlı Dönemi Metinlerinde Ekmek ve Ekmekle İlgili Anlam Çerçeveleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, Ustalara Saygı I: Prof. Dr. Fatma S. Kutlar Oğuz'a Armağan*, C. 3, S. 4, 348-374.

ATİK GÜRBÜZ, İncinur (2012). Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3 Summer, 233-255.

AYDIN, Mustafa (2008). Revan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: TDV, 26-29.

AYDINLI, Abdullah (2008). Sahîfe. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: TDV, 522-523.

AYDÜZ, Salim (1995). *Osmanlı Devletinde Müneccimbaşılık*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi.

AYLAR, Selçuk (1999). Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. (Haz. Mehmet Kalpaklı). İstanbul: Yapı Kredi, 459-466.

AYLAR, Selçuk (1995). Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair. *Dergâh*, C.6, S. 65, 10-11.

AYTAÇ, Gürsel (2005). *Edebiyat ve Kültür*. Ankara: Hece.

AYVAZOĞLU, Beşir (2010). *Güller Kitabı*. İstanbul: Kapı.

Bachelard, Gaston (1996). *Mekanın Poetikası*. (Çev. Aykut Derman). İstanbul: Kesit.

BAHADIR, Savaşkan Cem (2012). *16. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

BANARLI, Nihat Sami (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim.

BAY, Serdar (2019). Kılıç İmalatında Kullanılan Çelik Türleri ve Şam Çeliği. *Tarihe Yön Veren Silah Kılıç* , (Ed: Tolga Akay ve Süleyman Tekir), İstanbul: İdeal, 291-328.

BAYKARA, Tuncer (2001). *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*. Ankara: AKM.

BAYRAM, Yavuz (2001). *Çiçek ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, 2 C., (Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

BAYRAV, Süheyla (1999). *Dilbilimsel Edebiyat Eleştirisi*. İstanbul: Multilingual.

BAYTOP, Turhan – Nebi BOZKURT (2020). Misk. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara: TDV, 181-182.

BAYTOP, Turhan (2015). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: TDK.

BAYTOP, Turhan – Cemal Kurnaz (2003). Lâle. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, İstanbul: TDV, 79-81.

BEKAR, Neşe (2022). *Şehrengiz-i İstanbul ve Vize (Giriş- İnceleme- Metin-Sözlük)*. (Yüksek Lisans Tezi). Arel Üniversitesi, İstanbul.

BEKSAÇ, Engin (2000). İsfahan-Mimari. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul: TDV, 502-504.

BELGE, Murat (2001). *Tarih Boyunca Yemek Kültürü*. İstanbul: İletişim.

BERKE, F. Baha (1965). Osmanlı Şiirinin Toplumsal Yönü. *Türk Yurdu*, C. IV, S. 5, 28-29.

BEYDİLLİ, Kemal (2013). Yeniçeri. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul: TDV, 450-462.

BİLGİLİ, Ali Sinan (2011). Tebriz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul: TDV, 219-222.

BİLGİN, Ayşe (2010). *XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri.* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

BİLKAN, Ali Fuat (2006). Tarih Araştırmalarında Edebi Metinlerin Değeri. *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*. İstanbul: L&M, 98-103.

BOSTAN, İdris (2009). Sâlyâne. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: TDV, 59-60.

BOSTAN, İdris (2001). Kapudan Paşa. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: TDV, 354-355.

BOSTAN, İdris (1996). Gemi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul: TDV, 8-15.

BOZKURT, Nebi (2022). Kılıç. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, İstanbul: TDV, 405-407.

BOZKURT, Nebi (2020). İpek. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul: TDV, 361-362.

BOZKURT, Nebi (2007). Ok. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: TDV, 333-335.

BOZKURT, Nebi (2002). Kitap. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara: TDV, 120-121.

BOZKURT, Nebi (2000). İçki. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 21, İstanbul: TDV, 455-456.

BOZKURT, Nebi (1994). Davul. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV, 53-55.

BROWNE, Edward Granville (1997). *A Literary History of Persia*. Volume 4 Bethesda, Md. : Iranbooks.

CENGİZ, Olcay (2010). *14-15. Yüzyıl Divanlarında Mutfak Kültürü*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

CEYLAN, Ömür (2011). Tavus. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul: TDV, 184-185.

CEYLAN, Zeynep (2020). *Bursa şehr-engîzlerinde Mekân Tasvirleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

CEZAR, Mustafa (1998). Osmanlılarda 18. Yüzyıl Sanat ve Kültür Ortamı. *18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı Sempozyum Bildirileri (20-21 Mart 1997)*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği.

ÇAĞLAYAN, Bünyamin (1989). *Yahyâ Bey Dîvânı'nda Maddî Kültür Unsurları*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

ÇAPAN, Pervin (2000). Yahya Bey Divanı'nda Estetik ve Kültürel Bir Değer Olarak Giyim Kuşam ve Renk Unsurları. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 3, 169-198.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1969). Dukakinzade Yahya Bey'in İstanbul Şehrengizi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 17, 73- 108.

ÇELEBİOĞLU, Amil (1991). Ay-Kültür ve Edebiyat. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV, 186-191.

ÇELİK, Şenol (2007). Orducu. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: TDV, 370-373.

ÇIPAN, Mustafa (1992). Belîğ, İsmâil. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: TDV, 415-416.

ÇİFTÇİ, Hasan (2002). Fars Edebiyatı'nda Şehrâşûb I, *Nüsha*, Güz, Yıl 2, 7-18.

ÇİFTÇİ, Hasan (2003). Fars Edebiyatı'nda Şehrâşûb II, *Nüsha*, Kış, Yıl 3, 41-53.

ÇORUHLU, Tülin (2020). Mızrak- Türklerde Mızrak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara: TDV, 4-5.

ÇORUHLU, Tülin (2012). Tuğ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Ankara: TDV, 330-332.

ÇORUHLU, Tülin (1996). Gürz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C., 14, Ankara: TDV 327-328.

ÇÖM, Erol (2002). Nev'i Divanı'nda Günlük Hayat. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 201-222.

ÇÜRÜK, Cenap (1993). Çadır-Osmanlılar'da Çadır. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: TDV, 162-164.

DAĞLI, Yücel – Seyit Ali KAHRAMAN (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-İstanbul*. İstanbul: Yapı Kredi.

DANKOFF, Robert (2002). Evliya Çelebi Seyahatnamesi Işığında Osmanlı Toplum Hayatı. *Türkler*. (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca). Ankara: Yeni Türkiye, C. X, 268-291.

DAVUTOĞLU, Ahmet (1994). Devlet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV, 234-240.

DELİÇAY, Mustafa İzzet (1936). *Türk Edebiyatında Şehrengizler*. (Mezuniyet Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

DEMİRİ, Kemaleddin (2011). *Hayatül Hayevan*. (Ter. Rahmi Serin, Haz. Osman Pamuk). İstanbul: Pamuk.

Derleme Sözlüğü (1975). C. VIII, Ankara: TTK.

Derleme Sözlüğü (1974). C. VII, Ankara: TTK.

DERMAN, M Uğur (2001). Kalem. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: TDV, 245-247.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2000). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

DİA (1998). Hünkâr. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul: TDV, 486.

DİA (1996). Gümrük. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul: TDV, 260-263.

DİHHODA, Ali Ekber (1349). "Şehr-âşûb", Lügatnâme, c.18/B. Tahran, 103-105.

DİKMEN, Hamit (2000). Türkler'in XVIII. Yüzyıldaki Sosyal ve Kültürel Hayatı. *Türk Kültürü*, 38, S. 450, 626-631.

DİLÇİN, Cem (1999). Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri. *Türk Dili*, S. 571, 618-626.

DİLÇİN, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK.

DOĞAN, Muhammed Nur (2005). Klâsik Türk Edebiyatında Osmanlı Hayatının İzleri. *Eski Şiirin Bahçesinde*. İstanbul: Alternatif, 45-55.

DOSAY GÖKDOĞAN, Melek (2009). Sayı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: TDV, 212-213.

DÖKMECİ, İsmet (2006). *Tıp Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Medikal.

DUMAN, Ali (2021). Klasik Türk Şiirinde Kılıç (15-16. Yüzyıl Divanlarına Göre). *International Journal of Filologia*, Yıl: 4, S. 6, 164-202.

DURMUŞ, İsmail (2010). Şiir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul: TDV, 144-154.

DURMUŞ, İsmail (2009). Sözlük. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul: TDV, 398-401.

DURSUNOĞLU, Halit (2003). Klasik Türk Edebiyatında Bir Şehrin Güzelleri ve Güzellikleri İle İlgili Eserler (Şehrengizler). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 2003/II, 57-74.

DUYGULU, Melih (2009). Saz. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: TDV, 218-220.

DUYGULU, Melih (1994). Deyiş. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV, 263.

EFENDİZADE, Oktay (1996). Gence. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul: TDV, 17-20.

EKİNCİ, Adbullah (2016). İslam Medeniyetinde Bahçe Kültürü ve Peyzaj. *Şehir ve İrfan*, S. 3, 5-24.

EKİNCİ, Ramazan (2014). Belîğ, İsmâil (Bursalı). Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/belig-ismail-bursali (Erişim Tarihi: 18.07.2023).

ELMACIOĞLU, Gülistan (2021). Kültürün ve İletişimin Metinselliği Üzerine Bir Deneme. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 26-39.

ELIADE, Mircea (1992). *İmgeler Simgeler*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Gece.

ERALP, T. Nejat (1993). *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silâhlar,* Ankara: AKM.

ERDEM, Sargon (1991). Atlas. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV, 80-81.

ERDEM, Sargon (1989). Alem. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: TDV, 356-357.

ERDEN, Cihan (2015). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Türk Hamamları*. Gazi Üniversitesi, Ankara.

ERDENEN, Orhan (2003). *Lâle Devri ve Yansımaları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

ERDOĞAN, Kenan (2002). Edebî Eserlerden Tarih Belgesi Olarak Yararlanma: Divanlardaki Tarih Manzumeleri. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye, XI, 708-717.

ERDOĞAN TAŞ, Mehtap (2018). *Divan Şiirinde Sevgili.* İstanbul: Kitabevi.

ERSOY, Osman (2001). Kâğıt. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: TDV, 163-166.

ERSOYLU, Halil (2015). *Türk Kültüründe Kuşlar*. İstanbul: Ötüken.

ERTAP, Önder (1996). *Dîvân Şiirinde Hayvan Motifi*. (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

ERTUĞRUL, Alidost (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, 241-266.

ESCARPIT, Robert (1968). *Edebiyat Sosyolojisi*. (Çev. Ali Türkay Yazıcı). İstanbul: Remzi.

ESKİGÜN, Kübra (2006). *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

EVECEN, Doğan (2021). *Şehirli Şöhretliler Divanı: Şehrengizler*. (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

EVYAPAN, Gönül (1991). Bahçe. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV, 477-481.

EYİCE, Semavi (1997a). Hasan Bey Köprüsü. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: TDV, 302-311.

EYİCE, Semavi (1997b). Hamam. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: TDV, 402-430.

EYİCE, Semavi (1992). Bedesten. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul: TDV, 310.

EYİCE, Semavi (1981). XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neoklasik Üslûbu. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı*, IX-X, 163-189.

FAROQHI, Suraiya (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*. (Çev. Elif Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı.

FOUCAULT, Michel (1993). *Cinselliğin Tarihi 1*. (Çev. Hülya Tufan). İstanbul: Afa.

GENCER, Ali İhsan (1991). Bahriye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV, 501-509.

GEZGİN, Deniz (2009). *Su Mitosları*. İstanbul: Sel.

GIBB, E. J. W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi*. Ankara: Akçağ.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1955). *XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri*. İstanbul: Varlık.

GÖNENÇ, Bozkurt (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi.

GÖRGÜN, Hilal (2004). Mısır-Başlangıçtan Bizans Dönemine Kadar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 29, İstanbul: TDV, 553-555.

GÖRGÜN, Tahsin (2002). Kur'an-Mahiyeti. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara: TDV, 388-389.

GÖYÜNÇ, Nejat (1994). Defter. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV, 88-90.

GÜLHAN, Abdülkerim (2018). Rıfkî ve İstanbul Şehrengizleri. *Littera Turca*, Volume: 4, Issue: 1, 86-100.

GÜLHAN, Abdülkerim (2007). Klasik Edebiyatımızda Şehrengizler ve Kültürümüzdeki Yeri.

Türk Ocağı Balıkesir Şubesi Seminer Dizisi, 27 Mart, Balıkesir.

GÖKALP, Ziya (2015). *Türk Medeniyet Tarihi, Birinci Kısım*. (Haz. Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken.

GÜMÜŞ, Hüseyin (1975). *Andrea Malraux ve Kültür Problemi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

GÜNGÖR, Tuğba (2008). *Nefî'nin Türkçe Divanı'nda Maddî Unsurlar*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

GÜRER, Abdülkadir (2000). Şeyh Gâlib'in Şiirlerinde Bir Anlatım Özelliği. *Türkoloji Dergisi*, C. 13, S. 1, 99-108.

GÜRKAN, Salime Leyla (2009). Diğer Dinlerde Su. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul: TDV, 440-442.

GÜRSU, Nevber (2002). Kumaş. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul: TDV, 367-370.

GÜVENÇ, Bozkurt (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi.

HALAÇOĞLU, Ahmet (1998). Humbaracı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul: TDV, 349-350.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1974). Teselya Yenişehirli ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. S. 2-3, 89-100.

HALICI, Nevin (2013). *Açıklamalı Mutfak ve Yemek Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Oğlak.

HALICI, Feyzi (1993). Cirit. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: TDV, 26-27.

HALMAN, Sait Talat (1971). Poetry and Society: The Turkish Experience. *Modern Near East: Literature and Society*. (Ed. Max Kortepeter). New York University, 35-72.

HARMAN, Ömer Faruk (2020). Mûsâ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul: TDV, 207-213.

HARMAN, Ömer Faruk (2007). Nûh. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: TDV, 224-227.

HARMANCI, M. Esat-Murat Hasanoğlu-Melis Kaya (2018). Bir Hakîr'in Şehrengizi. *Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, 406-407.

HAYIR, Kadriye (2021). Şehrengizlerde Bahsi Geçen XVI. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Meslekleri. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)*, C. 4, S. 1, 252-297.

HIZLI, Mefail (1986). *XVI. Asır Bursa Medreseler*i. (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa.

HİÇDURMAZ, Olcay (2009). *Klasik Türk Şiirinde Maddi Kültür Giyim-Kuşam*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

HORATA, Osman (2007). Vahîd Mahtûmî. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C. 8. Ankara: AKM, 486-487.

HORATA, Osman (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti-XVIII. Yüzyıl Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

IŞIKHAN, Dilek. (2014). Divân Şâirlerinde İlm-i Tencîm Tesîri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı II), 110-114.

IŞIN, Priscilla Mary (2010). *Osmanlı Mutfak Sözlüğü,* İstanbul: Kitap.

İNALCIK, Halil (1992). Cizye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: TDV, 45-48.

İNALCIK, Halil (1992). Padişah. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul: TDV, 140-143.

İNALCIK, Halil (1992). Bursa. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: TDV, 445-449.

İNALCIK, Halil (1957). Osmanlılarda Ateşli Silahlar. *Belleten*, XXI, S. 83, 508-512.

İNCE, Adnan (2005). *Sâlim Efendi, Tezkiretü'ş-Şuʿarâ*. Ankara: AKM.

İPEKTEN, Haluk (1996). Gazel. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul: TDV, 440-442.

İPŞİRLİ, Mehmet (2008). Sadrazam. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: TDV, 414-419.

İPŞİRLİ, Mehmet (1993). Çelebi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: TDV, 259.

İPŞİRLİ, Mehmet (1991a). Arpa Emini. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: TDV, 392.

İPŞİRLİ, Mehmet (1991b). Arzuhal. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: TDV, 447-448.

İSEN, Mustafa (1992). Edebiyat Tarihimizin İlginç Bir İsmi Vahîd Mahtûmî. *Millî Folklor*. C. 14, 21-13.

İSEN, Mustafa (1989). Edebiyat Tarihimizin Bir Kaynağı Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi. *Milli Eğitim*. S. 85, 22-27.

İSEN, Mustafa-Hamit Bilen Burmaoğlu (1978). Bursa Şehr-engîzi (Lami'î Çelebi). *Türklük Araştırmaları Dergisi* 3, 57-105.

JOHNSON, Richard - Deborah CHAMBERS – Parvati RAGHURAM – Estella TINCKNELL (2004). *The Practice of Cultural Studies*. London: Sage.

KAHRAMAN, Bahattin (2012). Vahîd-i Mahtûmî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. 42. İstanbul: TDV, 436-437.

KAHRAMAN, Bahattin (1995). *Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

KAL'A, Ahmet (1995). Esnaf. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: TDV, 423-430.

KALKIŞIM, Muhsin (1993). Klâsik Türk Edebiyatının Kültür Tarihimizdeki Yeri. *Akademik Yorum*. Yıl: 1, S. 3, 10-14.

KALLEK, Cengiz (2006). Narh. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: TDV, 387-389.

KALYONCU, Hülya (2015). 'Ehl-i Hiref-i Hassa' Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 33, 279-294.

KANDEMİR, M. Yaşar (2020). Muhammed-Şahsiyeti. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara: TDV, 421-426.

KANDEMİR, M. Yaşar (1991). Bal. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV, 552-553.

KAPLAN, Mehmet (1983). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah.

KAPLAN, Yunus (2017). Lale Devri İstanbul'unda Padişah Bahçelerini Anlatan Manzum Bir Eser: Hıfzî ve Mesâir'i, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 308-330.

KAPLAN, Yunus (2016). Lebîbî ve Eyüp Şehrengizi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56, Erzurum, 1063-1076.

KAPLAN, Yunus (2010). Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 44, 131-155.

KARA, Meltem (2015). *Sünbülzâde Vehbî Divânı'nda Maddî Kültür Unsurları ve Toplumsal Hayat*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

KARA, Mustafa (2011). Tekke. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul: TDV, 368-370.

KARAASLAN, Nasuhi Ünal (2010). Şair. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul: TDV, 298-301.

KARACA, Derya (2018). *Türk Edebiyatında Şehr-engîzler "Şehirler ve Güzeller"*, (Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.

KARACAN, Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit, Divan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi

KARACASU, Barış (2007). Türk Edebiyatında Şehr-engîzler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C. 5, S. 10, 259-313.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (1988a). Türk ve Fars Edebiyatlarında Şehrengizler, *Milli Kültür*, Eylül, 55-59.

KARAİSMAİLOĞLU, Adnan (1988b). Acem. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: TDV, 321.

KARAKAYA, Fikret (2006). Nefîr. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul: TDV, 525-2-526.

KARAKAYA, Enis (2000). İpek Hanı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul: TDV, 368-369.

Kâtib Çelebi (2017*). Keşfü'z-zünûn*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

KAYA, Hasan (2022). Oyunun Sakalı Bitmek Deyimi ve Anlamları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 6, S. 2, 557-568.

KAYA, Bayram Ali (2010), Şehrengiz, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul: TDV, 461-462.

KAYA, Muharrem (2001). Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğindeki İzleri. *Toplumbilim*, S. 13, 81-92.

KAZICI, Ziya (1998). Hisbe. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul: TDV, 143-145.

KEKLİK, Murat (2019). Klasik Türk Şiirinde Yıldızlarla İlgili Deyimler. *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*, İstanbul: Kriter, 496-521.

KIEL, Machiel (2013). Yenişehir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul: TDV, 473-476.

KILIÇ, Ünal (2012). Vali. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul: TDV, 492-494.

KIZILTAŞ, Maşallah (2020). Muhteva Olarak Şehrengiz Niteliği Taşıyan Üç Manzume: "der vasf-ı Yenişehr-i Fenâr" (Yenişehirli Avnî), "şehr-i Edirne'nün evsâfıdur" (Edirneli Örfî Mahmud ağa), "şehr-i Bitlis redifli şiir" (Müştak Baba). *RumeliDE*, Haziran 19, 413-442.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1970). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi

KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1967). *Türk Edebiyatı Antolojisi*. Ankara: Edebiyat Yayınevi

KOÇ KESKİN, Neslihan (2018). *17. Yüzyıl Divan Şiirinde Osmanlı Sosyal Hayatının İzleri I-II*. Ankara: Kurgan Edebiyat.

KOÇU, Reşat Ekrem (1969). *Türk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* Ankara: Sümerbank Kültür.

KONCU, Hanife (2013). Bir Eyüp Şehrengîzi (Şehrengîz-i Lebîbî Cüvânân-ı Ebî Eyyûb-ı Ensârî). *Ahmet Atilla Şentürk Armağanı, (ed. Ahmet Kartal, Mehmet Mahur Tulum)*, İstanbul: Akademik Yayınlar, 457-473.

KÖKSAL, M. Fatih (2002). Klâsik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili İnanış ve Âdetler. *Millî Folklor*. C. VII, S. 53, 114-125.

KÖPRÜLÜ, Fuad (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: TTK.

KÖPRÜLÜ, Orhan (1993). Çavuş. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.8,İstanbul: TDV, 236-238.

KÖPRÜLÜ, Orhan (1992). Bayrak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul: TDV, 247-254.

KURNAZ, Cemal (1996). Gül. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul: TDV, 219-222.

KURNAZ, Cemal (1995). Felek. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.12, İstanbul: TDV, 306-307.

KURNAZ, Cemal (1993). Câm. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul: TDV, 41-42.

KURNAZ, Cemal (1992). Bülbül. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: TDV, 485-486.

KURTULUŞ, Rıza (2022). Kerbelâ-Arap Edebiyatında Kerbelâ, Fars Edebiyatında Kerbelâ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara: TDV, 272-274.

KURU, Selim Sırrı (2004). City As The Mirror of the Beloved: The Case of the Ottoman Shehrengîz, Berlin Wissenschaftskolleg, 26 Mayıs, Berlin, Almanya.

KUŞOĞLU, Mehmet Zeki (1994). *Resimli Ansiklopedik Türk Kuyumculuk Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KUT, Günay (1986). 18. Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış. *16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Çağdaş Kültürün Oluşumu*. İstanbul: Metis, 263-276.

KUT, Günay (1976). Lâmi'î Çelebi and His Works. *Journal of Near Eastern Studies*. Volume: 35, No: 2 (April), 72-93.

KUTLAR, Fatma Sabiha (2005). *Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme*. Ankara: Öncü Kitap.

KÜÇÜK, Sabahattin (1999). Bâkî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayatın İzleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 123, 165-179.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri (2009). Seyyid. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.37İstanbul: TDV, , 40-43.

KÜRKÇÜOĞLU, Ahmet Cihat (2009). Serdâb. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul: TDV, 550-551.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat (2012). Tezkire. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul: TDV, 73-74.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat (2006). Narh-Osmanlı'da Narh. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, C.32, 390-391.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat (1996). Gümrük-Osmanlı'da Gümrük. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul: TDV, 263-268.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat (1995). Ferman. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.12, İstanbul: TDV, 400-406.

LEVEND, Agâh Sırrı (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: TTK.

LEVEND, Agâh Sırrı (1984). *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar,* İstanbul: Dergâh.

LEVEND, Agâh Sırrı (1958). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul:* İstanbul Enstitüsü Derneği.

LEWIS, Raphaela (1973). *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat* (Adetler ve Gelenekler). (Çev. Mefküre Poroy). İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi.

MAIRAMBEK KYZY, Lira (2021). *Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerinde Kültürel Söz Varlığı*. (Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

MAZIOĞLU, Hasibe (1992). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*. Ankara: Akçağ.

MENGİ, Mine (1995). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: AKM.

MERÇİL, Erdoğan (2010). Taht. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.39, İstanbul: TDV, 434-436.

MERÇİL, Erdoğan (2000). *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*. Ankara: AKM.

MOACANIN, Nenad (2001). Karadağ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul: TDV, 384-385.

Mütercim Âsım Efendi (2000). *Burhân-ı Katı.* (Haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs). Ankara: TDK.

NALCIOĞLU, Ahmet Uğur (2016). Edebiyat ve Kültür Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20, S. 2, 701-710.

NUTKU, Özdemir (1995). *Tarihimizden Kültür Manzaraları.* İstanbul: Kabalcı.

OKUYUCU, Cihan (2006). *Divan Edebiyatı Estetiği.* İstanbul: L&M.

ONAY, Ahmet Talât (2007). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı.* Ankara: Akçağ.

ONG, J. Walter (1995). *Sözlü ve Yazılı Kültür.* (Çev. Sema Postalcıoğlu Banon). İstanbul: Metis.

ORTAYLI, İlber (2001). Kadı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul: TDV, 69-73.

OYMAN, Naile Rengin (2020). Bazı Kaynaklara Göre Osmanlı Döneminde Payendaz Kullanımı. *İdil*, 74 (Ekim), 1623–1641.

ÖĞÜN BEZER, Gülay (2007). Rakka. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul: TDV, 432-433.

ÖRNEK, Sedat Veyis (2000). *Türk Halkbilimi.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

ÖZ, Mustafa (1992). Burak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: TDV, 417.

ÖZCAN, Abdülkadir (2007). Ordu. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul: TDV, 362-367.

ÖZCAN, Abdülkadir (1996). Güreş. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul: TDV, 317-320.

ÖZCAN, Abdülkadir (1993). Çuhadar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul: TDV, 381-382.

ÖZCAN, Koray (2005). *Klasik Türk Şiirinde Ticaret.* (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

ÖZDEMİR, Hasan (1993). Şarabın İcadı ve Dört Vasfı. *Türkoloji Dergisi*, XI, Ankara, 134-160.

ÖZGÜMÜŞ, Üzlifat (1993). Cam. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul: TDV, 38-41.

ÖZKAN, Abdurrahman-Abdullah Mert (2020). Türkçe Sözlük'te Yer Alan Eş Gösterenli Bazı Sözcüklere İlişkin Düzeltme Önerileri. *SUTAD* (48), 1-12.

ÖZÖNDER, Hasan (2003). *Ansiklopedik Hat, Tezhip Sanatları Deyim ve Terimleri Sözlüğü,* Konya: Nüve Kültür Merkezi.

ÖZTEKİN, Özge (2006). *18. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri-Divanlardan Yansıyan Görüntüler.* Ankara: Ürün.

ÖZTOPRAK, Nihat (2000). Divan Şiirinde Osmanlı Geleneğinin İzleri. *Türk Kültürü ve İncelemeleri Dergisi*, III, 155-168.

ÖZTÜRK, Mustafa (2009). Sultan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul: TDV, 495-496.

ÖZTÜRK, Nazif (2006). Mütevelli. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul: TDV, 217-220.

PAÇACIOĞLU, Burhan (2014). *İlaç ve Bitki Adları Sözlüğü*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: MEB.

PALA, İskender – Filiz Kılıç (2020). Musammat. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.31, Ankara: TDV, 233-235.

PALA, İskender (2020). Mushaf. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.31, Ankara: TDV, 254.

PALA, İskender (2010). Şair-Türk Edebiyatı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.38, Ankara: TDV, 302-304.

PALA, İskender (2009). Su-Kültür ve Medeniyet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul: TDV, 284-289.

PALA, İskender (2004). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı.

PALA, İskender (2003). La'l. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.27, Ankara: TDV, 69-70.

PALA, İskender (2001). İstanbul-Divan Edebiyatında İstanbul. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul: TDV, 284-289.

PEKYÜREK, Emre (2007). *Baki Divanı'nda Maddi Kültür,* (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

PETIEVICH, Carla (1992). Poetry of the Declining Mughals: The Shahr Âshob. *Journal of South Asian Literature*, C. 25, 99-110.

PİŞKİN, H. Nazlı (2019). Kına. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, Ankara: TDV, 58-59.

PLEHANOV, Georgi V. (1987). *Sanat ve Toplumsal Hayat*. (Çev. Cenap Karakaya). İstanbul: Sosyal.

POUYA, Sima – Öner Demirel (2016). İran Bahçe Sanatının ve Tasarım Özelliklerinin Araştırılması. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, C.17, S. 1, 96-105.

PULTAR, Mustafa (2007). *Yıldız Adları Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

SAĞOL, Gülden (2004). Etek'ten Eksik Etek'e. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 31, 257-280.

SAHİLLİOĞLU, Halil (1994). Dinar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul: TDV, 352-355.

SAHİLLİOĞLU, Halil (1989a). Akçe. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: TDV, 224-227.

SAHİLLİOĞLU, Halil (1989b). Altın. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: TDV, 536-537.

SAKAOĞLU, Necdet - Nuri Akbayar (1999). *Binbir Gün Binbir Gece Osmanlı'dan Günümüze Eğlence Hayatı*. İstanbul: DenizBank.

SALMAN, Fikri (2004). Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz. *Sanat Dergisi*, S.6, 12-42.

SALMAN, Fikri (1999). *Tarihi Türk Kumaş Sanatı.* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

SAMANCI, Özge (2013). Osmanlı Kültüründe Ekmeğin Simgesel Anlamları. *Yemek ve Kültür,* 32, 72-77.

SARI, Nil (1991). Cerrahlık. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul: TDV, 423-424.

SARI, Nil (1991). Attar. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul: TDV, 94-95.

SARI, Mehmet (1999). Divan Şiirinde Toplum ve Sosyal Hayat. *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildirileri* (4-5 Haziran 1999). Gaziantep TÖMER Dil Öğretim Merkezi, 60-61.

SEFERCİOĞLU, Nejat (2002). Divan Şiirinin Gerçek Hayatla Bağlantısı. *Türkler.* (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca), Ankara: Yeni Türkiye, C. XI, 664-681.

SEFERCİOĞLU, Nejat (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ.

SERDAROĞLU COŞKUN, Vildan (2017). *Zati Divanına Göre 16. Yüzyılda Sosyal Hayat.* İstanbul: Erdem.

SEVENGİL, Refik Ahmet (1985). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu.* İstanbul: İletişim.

SİNANOĞLU, Mustafa (2009). Sînâ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul: TDV, 221-222.

SİNEMOĞLU, Nermin (1991). Ayna. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV, 259-260.

STEWART-ROBINSON, James (1990). A Neglected Ottoman Poem: The Sehrengiz, *Studies in Near Eastern Culture and History: Abdel-Massih Memorial Volume*. Michigan: The University of Michigan.

SUBAŞI, Ebru (2016). Sivas'ta Kalaycılık. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 36, 258-288.

SUNGURHAN, Aysun (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şu'arâ.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı

SÜSLÜ, Özden - URFALIOĞLU, Nur (2012). Bir Osmanlı El Yazmasına Göre XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu"nda Meslekler. *38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler*, C.6, 2865-2878.

ŞAHİN, İlhan (2009). Sancak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: TDV, 97-99.

ŞAHİN, Hatice (2011). Başlangıcından Günümüze Kadar İslam Coğrafyasında Hafızlık Tedrisatı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 11, S. 2, 199-220.

ŞARDAĞ, Rüştü (1999). Divan Şiirine Toplum Açısından Bakış. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine*

Metinler, (Haz. Mehmet Kalpaklı). İstanbul: Yapı Kredi, 187-189.

Şemseddin Sâmî (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm.

ŞEN, Fatma Meliha (2007). Eski Türk Edebiyatında Sosyal Hayat Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, S. 9, 467-506.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 90, 131-180.

ŞENTÜRK, A. Atillâ (1993a). Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler I. *Türk Dili*, S. 495, 174-188.

ŞENTÜRK, A. Atillâ (1993b). Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler II. *Türk Dili*, S. 500, 211-223.

ŞÜKUN, Ziya (1944). *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya*. İstanbul: Maarif Matbaası.

TAN, Seda (2015). *Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliği (1842-1918)*. (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

TAŞAĞIL, Ahmet (1998). Hoten. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul: TDV, 251-253.

TAŞPINAR, İsmail (2007). Refref. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul: TDV, 534.

TEKMEN, Muammer (1984). *Bursa Şehr-engizleri: Lami'î, İshak Çelebi, İsmâil Belîğ*. (Mezuniyet Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

TEZCAN, Nuran (2001). Güzele Bir Şehrengizden Bakış. *Türkoloji 1,* C. XIV, 163-194.

TEZCAN, Semih (1998). *Bir Ziyafet Defteri*. İstanbul: Simurg.

TIĞLI, Fatih (2020). *Türk Edebiyatında Şehrengizler*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

TIĞLI, Fatih (2007). Klâsik Türk Edebiyatında Şehrengîz Çalışmaları Hakkında Bibliyografya Denemesi. *Turkish Studies*, Volume 2/4, Fall, 763-770.

TIETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I-II,* İstanbul: Simurg

TODOROV, Tzvetan (2004). *Fantastik*. (Çev. Nedret Öztokat). İstanbul: Metis.

TODOROV, Tzvetan (2001). *Poetikaya Giriş*. (Çev. Kaya Şahin). İstanbul: Metis.

TOKEL, Dursun Ali (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

TOLOSA, Harun (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Akçağ.

TOPALOĞLU, Bekir (1996). Fırka. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul: TDV, 35.

TUĞCU, Emine (2007). *Şehrengizler ve Âyîne-i Hûbân-i Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi.

TULUM, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı,* Ankara: Türk Dil Kurumu.

TURHAN, Mümtaz (1969). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: MEB.

TÜRK, Vedat (1990). *Nevâ'î- Mecalisü'n-nefa'is (Metin-İnceleme)*, C.1. Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: TDK.

ULUDAĞ, Süleyman (2020). Muhammed-İslam Kültüründe Hz. Muhammed. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara: TDV, 446-448.

ULUDAĞ, Süleyman (2010). Şürb. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul: TDV, 269-270.

ULUDAĞ, Süleyman (2009). Sidretü'l-müntehâ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul: TDV, 151-152.

ULUDAĞ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Kabalcı.

ULUDAĞ, Süleyman (1997). Hâdim. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: TDV, 23-24.

ULUDAĞ, Süleyman (1991). Ayna-Tasavvuf. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV, 260-262.

UNAT, Yavuz (2013). Yıldız. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul: TDV, 534-538.

USTA, Aydın (2009). Sâmânîler. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: TDV, 64-68.

UYGUN, Mehmet Nuri (2007). Ney. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: TDV, 68-69.

UZUN, Mustafa İsmet (2022). Kerbelâ-Türk Edebiyatında Kerbelâ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara: TDV, 274-275.

UZUN, Mustafa İsmet (2010). Süreyyâ. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul: TDV, 162-164.

UZUN, Mustafa İsmet (2009). Sidretü'l-müntehâ-Edebiyat. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul: TDV, 152-153.

UZUN, Mustafa İsmet (2003). Mecmua. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: TDV, 414-417.

UZUN, Mustafa İsmet (2002). Kur'an-Edebiyat. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara: TDV, 265-268.

UZUN, Mustafa İsmet (1992). Burak. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: TDV, 417-418.

UZUN, Mustafa İsmet – Nurettin ALBAYRAK (1997). Hamam. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: TDV, 430-433.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (2006). *Osmanlı Tarihi*, C.II. Ankara: TTK.

ÜNAL, Saadettin (2001). Kâbe. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: TDV, 14-21.

ÜNLÜ, Osman (2017). Klâsik Türk Şiirinde Mum Makası: Mıkrâz. *Littera Turca-Journal of Turkish Language and Literature*, Vol. 3, Issue: 1. 321-329.

VERAL, Türkan (2020). *Şehrengizlerde Söz Varlığı*. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

VURAL, Hanifi (2020). Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yer Alan Okçuluk Terimleri. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar Özel Sayı, 115-123.

WELLEK, Rene – Austin Warren (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*. (Çev. Ahmet Edip Uysal). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

WILLIAMS, Raymond (2017). *Kültür ve Toplum 1780-1950*. (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim.

WILSON, J.V. Kinnier (1972). *The Nimrud Wine Lists*. British School Of Archaeology In Iraq, Hertford.

YALÇIN, İsmail (2010). Sürme. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul: TDV, 169-170.

YALDIZ, Adem (2002). *Hayvanlarla İlgili Efsaneler*. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

YAZAR, Sadık (2020). Şahsi Bir Arşiv Kaynağı Olarak Balıkesirli Râsih'in Mecmuası: İçerik Analizi ve Derkenar Notları. *Hikmet Dergisi*, Yıl: 6, S. 13, 28-62.

YAZICI, Tahsin (1998). Hemedan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul: TDV, 183-185.

YETİŞ, Kazım (1994). Destan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul: TDV, 202-205.

YETİŞ, Kazım (1992). Beyit- İran ve Türk Edebiyatı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul: TDV, 66.

YENİÇERİ, Celal (1991). Bâc. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV, 411-413.

YILDIRIM, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı.

YILMAZ, Meryem (2008). *XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiiri'nde Değerli Taşlar*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi SBE, Niğde.

YURTSEVER, M. Murat (1984). *Lâmi'î Çelebi, Şehrengiz-i Bursa, İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

ZEHİR MACAKOĞLU, Ayşe (2017). *Antepli Aynî Dîvânı'nda Toplumsal Hayat*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

ZÜLFE, Ömer (2007). Refref. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul: TDV, 534-535.

İnternet Kaynakları:

https://islamansiklopedisi.org.tr

https://www.kuranmeali.com

https://tebdiz.com

https://www.tdk.com.tr

http://tees.yesevi.edu.tr

https://teis.yesevi.edu.tr

2. Basım

Geçmişten Günümüze Karşılaştırmalı
TURİZM MEVZUATI

Dr. İsa Yayla

nobel

Geçmişten Günümüze Karşılaştırmalı TURİZM MEVZUATI
Dr. İsa Yayla

Yayın No.: 4025
Seyahat ve Turizm: 028
ISBN: 978-625-417-635-7
E-ISBN: 978-625-417-636-4
Basım Sayısı: 2. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk - mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yayla, İsa.
Geçmişten Günümüze Karşılaştırmalı TURİZM MEVZUATI / İsa Yayla
2. Basım, XIV+ 222., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-417-635-7
E-ISBN: 978-625-417-636-4
1. Turizm 2. Mevzuat 3. Tanıtım

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**
TABLOLAR ..... **xi**
KISALTMALAR ..... **xiii**
GİRİŞ **1**

TURİZM MEVZUATI **3**
1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI 4
2. KANUNLAR 5
2.1. İktisat Vekâleti Teşkilât ve Vazifeleri Hakkında Kanun 5
2.2. Ticaret Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun 6
2.3. Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun 6
2.4. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilât, Vazife ve Memurları Hakkında Kanun 7
2.5. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu 8
2.6. Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu 10
2.7. Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu 12
2.8. Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası Kanunu 17
2.9. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu 19
2.10. Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu 25
2.11. Turizmi Teşvik Kanunu 28
2.12. Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun 34
2.13. Turist Rehberliği Meslek Kanunu 36
2.14. Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı Hakkında Kanun 38
2.15. Çevre Kanunu 39
2.16. Kıyı Kanunu 41
2.17. Orman Kanunu 43
2.18. Millî Parklar Kanunu 44
3. KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELER 46
3.1. Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası AŞ Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 46

3.2. Kültür ve Turizm Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 47
3.3. Turizm Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 52
4. CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ 59
4.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararı 59
4.2. Cumhurbaşkanlığı Teşkilâtı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 63
5. YÖNETMELİKLER 68
TURİZM VE TANITMA BAKANLIĞI DÖNEMİ (1963-1982) 68
5.1. Turizm Müesseselerinin Haiz Olacakları Vasıflar Yönetmeliği 68
5.2. Turizm Büro ve Seyahat Acenteleri Hakkında Talimatname 72
5.3. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünün Yurtdışı Teşkilâtındaki Memuriyetlere Atanacak Memurların Yabancı Dil Bilgisinin Tespiti Hakkında Yönetmelik 72
5.4. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Memur ve Hizmetlilerinin Yabancı Dil Bilgisinin Tespiti Hakkında Yönetmelik 73
5.5. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Bölge Müdürlükleri, İl Temsilcilikleri ve Turizm Bürolarının Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik 77
5.6. İl ve İlçe Turizm Komiteleri Görev ve Yetkileri Yönetmeliği 79
5.7. Yurtdışı Turizm ve Tanıtma Büroları, Basın Müşavirlikleri ve Basın Ataşelikleri Çalışma Yönetmeliği 80
5.8. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yurtdışı Teşkilâtına Atanacakların Genel Kültür Sınavı Yönetmeliği 82
5.9. Turizm ve Tanıtma Bakanlığının T.C. Emekli Sandığı ile İlgili Memurların Tezkiye Amirleri ile Hizmetlilerinin Ahlak Noktasından Emekliye Çıkarılmaları Hakkında Yönetmelik 83
5.10. Turizm ve Tanıtma Bakanlığında Geçici Hizmetler İçin Sözleşme ile Çalıştırılacak Uzman ve Sanatçılar Hakkında Yönetmelik 85
5.11. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Derneklerine Yardım Yönetmeliği 86
5.12. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği 87
5.13. Seyahat Acentaları Yönetmeliği 88
5.14. Turizm Müesseselerinin Denetiminde Belediye Yetkileri Hakkında Yönetmelik 94
5.15. Talih Oyunları Oynatılacak Yerlerin Turizm ve Güvenlik Bakımından Tabi Olacağı Şartlara Dair Yönetmelik 95
5.16. Turizm Müesseselerinin Denetlenmesi, Uzman Denetçiler ve Değerlendirme Bürosu Hakkında Yönetmelik 96
5.17. Tercüman-Rehber Kursları ve Tercüman-Rehber Yönetmeliği 97

5.18. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Mihmandarlık Görevi Hakkında Yönetmelik 98
5.19. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yurtdışı Kuruluşlarına Atanacak İdari Memurların Atanma ve Görev Yönetmeliği 99
5.20. Av Turizmi Yönetmeliği 100
5.21. Seyahat Acentaları Birliği Yönetmeliği 102
5.22. Profesyonel Turist Rehberliği Kursları ve Profesyonel Turist Rehberliği Yönetmeliği 103
5.23. Konaklama ve Restorasyon Tesisleri Personeli Yetiştirme Temel Kursları Yönetmeliği 105
5.24. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Merkez ve İller Teşkilâtı Sınav Yönetmeliği 107
5.25. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Uzman Denetçileri Yönetmeliği 108
5.26. Turizm Müesseselerinin ve Seyahat Acentaları ile Türkiye Seyahat Acentaları Birliğinin Denetimi Hakkında Yönetmelik 110
5.27. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Sicil Amirleri Yönetmeliği 111
5.28. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yurtdışı Turizm ve Tanıtma Büroları Yönetmeliği 112
5.29. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yurt İçi Kuruluşları Daire Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği 114
5.30. Turizm Gönüllüleri Gücü Merkezi Yönetmeliği 115
5.31. Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca Belediyelere Arozöz, Vidanjör, Vidanjör-Arozöz, Asfalt Makinaları ve Çöp Kamyonları Alınması Konusunda Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik 116
5.32. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği 118
5.33. Turizm Eğitim Merkezleri (TUREM) Kuruluş Yönetmeliği 118
5.34. Konaklama ve Yeme-İçme İşletmeleri Personeli Yetiştirme Temel Eğitim Kursları Yönetmeliği 119
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI DÖNEMİ (1982-1989) 121
5.35. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sicil Amirliği Yönetmeliği 121
5.36. Talih Oyunları Yönetmeliği 122
5.37. Turizmi Geliştirme Fonu'nun Denetlenmesine Ait Yönetmelik 124
5.38. Turizmi Teşvik Kanunu'nun Cezai Hükümlerinin Uygulanması Hakkında Yönetmelik 125
5.39. Turizm Alanlarında ve Turizm Merkezlerinde İmar Planlarının Hazırlanması ve Onaylanmasına İlişkin Yönetmelik 127
5.40. Belgeli Turizm İşletmelerinde Yabancı Personel ve Sanatkârların Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik 128
5.41. Turizm İşletmelerinin Bakanlıkla, Birbirleriyle ve Müşterileriyle İlişkileri Hakkında Yönetmelik 129

5.42. Turizmi Teşvik Kanunu Gereğince Uygulanacak Para Cezalarının Tahsili ve Turizmi Geliştirme Fonuna Aktarılması Hakkında Yönetmelik 130
5.43. Turizm Yatırım, İşletme ve Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Yönetmelik 131
5.44. Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik 132
5.45. Turizm Yatırım ve İşletmeleri Nitelikleri Yönetmeliği 134
5.46. Turizm Bölgeleri, Turizm Alanları ve Turizm Merkezlerinin Belirlenmesi İçin Çalışma Gruplarının Oluşturulması, Görev ve Yetkileri ile Çalışma Şekline İlişkin Yönetmelik 135
5.47. Yat Turizminin Geliştirilmesi Hakkında Yönetmelik 137
5.48. Profesyonel Tercüman-Rehberlik Yönetmeliği 138
5.49. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği 142
5.50. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür ve Turizm Müdürlüklerinin Görev-Yetki Sorumluluk ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik 143
5.51. Kültür ve Turizm Bakanlığı Mahalli, Millî ve Milletlerarası Kültür ve Turizm Faaliyetlerine Yardım Yönetmeliği 144
TURİZM BAKANLIĞI DÖNEMİ (1989-2003) 146
5.52. Turizm Bakanlığı Turizm Müdürlüklerinin Görev-Yetki Sorumluluk ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik 146
5.53. Turizm Bakanlığı Yurtdışı Teşkilâtında Görevlendirilecek Personelin Seçim Esaslarına Dair Yönetmelik 148
5.54. Türk Karasularında Sportif Amaçlarla Yapılacak Aletli Dalışlara İlişkin Yönetmelik 151
5.55. Turizm Uygulama Kurulunun Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik 151
5.56. Turizm Bakanlığınca Mahalli, Millî ve Milletlerarası Turizm Faaliyetlerini Düzenleyen İl Özel İdarelerine Yapılacak Yardım Yönetmeliği 153
5.57. Turizm Yatırım ve İşletmelerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik 154
5.58. Turizm Bakanlığı Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği 156
5.59. Turizm Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği 157
5.60. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği 158
5.61. Turizm Alan ve Merkezlerinde Yer Alan Termal Suların Kullanma Hakkı ve İşletilme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 160
5.62. Turizm İşletmelerine Personel Yetiştirme Temel Eğitim Kursları Yönetmeliği 162
5.63. Turizm Amaçlı Sportif Faaliyet Yönetmeliği 163
5.64. Turizm Şûrası Yönetmeliği 165
5.65. Turizm Bakanlığı Personeli Görevde Yükselme Yönetmeliği 166
5.66. Turizm Tesisleri Yönetmeliği 168
5.67. Turizm Bakanlığı Aday Memurları Yetiştirme Yönetmeliği 169

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI DÖNEMİ (2003-2018) 171
5.68. Paket Tur Sözleşmeleri Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 171
5.69. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Teşkilâtında Görevlendirilecek Personelin Seçim Esaslarına Dair Yönetmelik 172
5.70. Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde ve Turizm Merkezlerinde İmar Planlarının Hazırlanması ve Onaylanmasına İlişkin Yönetmelik 173
5.71. Kültür ve Turizm Uzman ve Uzman Yardımcılığı Sınav, Atanma, Görev ve Sorumlulukları Hakkında Yönetmelik 175
5.72. Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri ile Turizm Merkezlerinin Belirlenmesine ve İlanına İlişkin Yönetmelik 177
5.73. Yerli ve Yabancı Avcıların Av Turizmi Kapsamında Avlanmalarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 178
5.74. Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik 179
5.75. Kültür ve Turizm Bakanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği 181
5.76. Profesyonel Turist Rehberliği Yönetmeliği 183
5.77. Kamu Taşınmazlarının Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik 186
5.78. Kültür ve Turizm Bakanlığı Stajyer Kontrolörlük Giriş ve Kontrolör Yeterlik Sınavları ile Atama, Yetiştirilme ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 188
5.79. Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin, Vakıfların ve Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik 190
5.80. Deniz Turizmi Yönetmeliği 191
5.81. Kültür ve Turizm Bakanlığı Personeli Disiplin Amirleri Yönetmeliği 192
5.82. Kültür ve Turizm Uzmanlığı Yönetmeliği 193
5.83. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği 195
5.84. Kültür ve Turizm Bakanlığı Hukuk Müşavirliği ile Avukatlık Sınav ve Atama Yönetmeliği 195
5.85. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği 196
5.86. Kamu Taşınmazları Üzerindeki Turizm Yatırımlarının Sürelerinin Uzatılması ile Satışına İlişkin Yönetmelik 197
5.87. Seyahat Acentaları Birliği Yönetmeliği 198
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI DÖNEMİ (2018- .....) 199
5.88. Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik 199
5.89. Turizm Tesisleri Uygulama Yönetmeliği 201
5.90. Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının Bütçesinin Hazırlanması, Uygulanması, Harcamaların Yapılması ve Muhasebeleştirilmesi ile Turizm Payının Alınmasına İlişkin Yönetmelik 202

5.91. Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının Teşkilâtı ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik 203
5.92. Kapadokya Alan Başkanlığı Turizm Amaçlı Sportif Faaliyet Yönetmeliği 204
5.93. Basit Konaklama Tesisleri ile Plaj İşletmelerinin Belgelendirilmesine İlişkin Yönetmelik 205

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 207
KAYNAKÇA 211
TURİZM MEVZUATINDA EN'LER 213
TURİZM MEVZUATINDA İLK'LER 215
EKLER 217

KAYNAKÇA

ANDAÇ, F. (2018). *Turizm Hukuku*. Detay Yayıncılık, Ankara.

AKDOĞAN, M. ve KOZAK, N. (1996). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar.* Anatolia Yayıncılık, Ankara.

BİLİR, F. (2011). *Çerçeve Anayasa - Düzenleyici Anayasa Ayrımı,* Terazi Hukuk Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 64, Sayfa: 82-83.

BOZ, N. ve HOCAOĞLU, U. (2008). *Turizm Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

GÖZLER, K. (2015). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 19. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.

KESKİNSOY, Ö., KAYA, S. B. ve MERİ, T. (2020). *Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 75, No.4, 2020, s. 1383-1416.

KURGUN, O., A., GÖKDENİZ, A., ÇETİNSÖZ B., C., ALTINEL H. ve YILDIRIM H. (2018). *Turizm Hukuku ve Mevzuatı.* Detay Yayıncılık, Ankara.

SÜRME, M. ve DAĞLIOĞLU, T. (2019). *Su Altı Dalış Turizmi Tercih Nedenlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 11 (21), 377-385.

TURAN, E. S. ve GÜNER, E. D. (2017). *Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirme Mevzuatının Değişimi.* Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, vol.3, no.1, 39-47.

UNWTO (2019). "*World Tourism Barometer*" Volume: 19, Issue: 4, July 2019 https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2019.17.1.2 adresinden erişim sağlanmıştır.

UYGUR, T. ve TURGUT, H. (2012). *Son Değişikliklerle Turizm Mevzuatı*. Siyasal Kitabevi, Ankara.

YAVUZ, M ve KARABAĞ, S. (2010). *Ulusal Turizm Tanıtımı ve Pazarlama Yönetimi Örgütlenmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1 (36) , 113-130.

ZENGİN, B., EKER, N. ve BAYRAM G. E. (2017). *Turist Rehberliği Meslek Kanununun Profesyonel Turist Rehberlerince Değerlendirilmesi,* Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 14 (2), 2017, 142-156

https://www.ktb.gov.tr/

https://www.tarimorman.gov.tr/

https://www.tbmm.gov.tr/

https://www.resmigazete.gov.tr

https://www.mevzuat.gov.tr/

https://sozluk.gov.tr/

https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri

https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2020/04/TurizmOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1998/02/04

REKLAM ARAŞTIRMALARINDA FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Emrah Başer

nobel bilimsel

REKLAM ARAŞTIRMALARINDA FARKLI BAKIŞ AÇILARI

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Emrah Başer

Yayın No.: 1843
ISBN: 978-625-398-992-7
E-ISBN: 978-625-398-993-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Başer, Emrah.
Reklam Araştırmalarında Farklı Bakış Açıları / Editör: Emrah Başer
1. Basım, X + 262 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-992-7
E-ISBN: 978-625-398-993-4
1. Reklam 2. Reklam Araştırmaları 3. Marka İletişimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bilim Kurulu ..... **iii**

Bölüm Yazarları ..... **v**

Ön Söz ..... **ix**

METAVERSE'DE REKLAMCILIK: METAVERSE REKLAM AJANSLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA **1**
Engin Coşkun

SOSYAL MEDYA REKLAMCILIĞI **29**
Haluk Akarsu

SOSYAL MEDYA REKLAMLARINDA ERKEKLİĞİN TEMSİLİ: TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME **59**
Aynur Örnek - Hicabi Arslan - Aslıhan Topal

KÂRIN ÖTESİNDE: SOSYAL DEĞİŞİMİN DESTEKLENMESİNDE REKLAMIN ROLÜ, GÜCÜ VE SORUMLULUĞU **101**
Semra Akıncı Saçaralp

TÜKETİCİ ŞÜPHECİLİĞİ VE REKLAMA YÖNELİK ŞÜPHE **161**
Sibel Kurt

MEDYA OKURYAZARLIĞI KAPSAMINDA ÇOCUKLARA YÖNELİK REKLAM İLETİLERİNİN ÇOCUK TÜKETİCİLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 191
Aslıhan Topal - Gizem Gürel Dönük

KÜRESEL MARKALARIN KURULUŞUNU ANLATAN FİLMLERİN MARKA BİLİNİRLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ..... 221
Türker Söğütlüler

Yazar Öz Geçmişleri..... 257

METAVERSE'DE REKLAMCILIK: METAVERSE REKLAM AJANSLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Engin Coşkun

GİRİŞ

Metaverse kavramı, 1992 yılında Neal Stephenson'un yazmış olduğu Snow Crash isimli romanda ilk defa kullanılmasına rağmen, 2020 yılı içerisinde popüler bir terim hâline gelmiştir (Kim, 2021, s. 141). Metaverse kavramı universe kavramından türetilmiş ve meta alanda bir evren yaratılması üzerine şekillendirilmiştir. Metaverse'lerin 2020 yılı ve sonrasında popüler bir kavram hâline dönüşmesinde elbette önceki yıllarda gerçekleştirilen teknolojik altyapılardır. Bu teknolojik altyapılar arasında kripto varlıkların ortaya çıkması, kripto varlıkların farklı meta verilere imkân sunabilmesi ve farklı blok zincirlerin ortaya çıkması ve NFT gibi dijital varlıkların yaygınlaşması sayılabilir. Metaverse kullanım biçimi olarak da farklı görüntüleme teknolojilerine ihtiyaç duymaktadır. Bu teknolojiler arasında artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR) ve karma gerçeklik (MR) teknolojileri bulunmaktadır. Metaverse'ler kla-

cek bir evren için doğru atılmış adımlar olacağı düşünülmektedir. Bu araştırma Metaverse'de reklam faaliyetlerinin az çok ne olduğu, bu alanda hizmet veren ajansların neler olduğu ve hizmet ettiği kategorilerin neler olduğu konusunda karşılaştırmalı olarak yapılan betimsel bir araştırma olmuştur. Gelecekte yapılacak araştırmalarda reklam yatırımlarının geri dönüşlerinin neler olduğu hakkında nicelik olarak bilgi sağlayan araştırmalar yapılabilir. Bununla birlikte tüketici deneyiminin nasıl daha iyi olabileceğine yönelik olarak niceliksel ve niteliksel araştırmalar yapılabilir. Markaların geleneksel ya da Web 2.0 araçlarında yapmış olduğu uygulamaların Web 3.0 sistemlerinde ne yönde şekilleneceğine ilişkin araştırmalar ve Metaverse'de yaptıkları uygulamalar ile bu uygulamaların karşılaştırmaları yapılabilir. Böylece dijital evrende tüketici davranışlarının ne yönde olduğu ve tüketici içgörülerinin neler olduğu konusunda bilgi sahibi olunabilir.

KAYNAKÇA

Bullas, J. (2022, Ağustos 10). How to start marketing your business in the metaverse. https://www.jeffbullas.com/start-metaverse-marketing/

Kerr, G., ve Richards, J. (2021). Redefining advertising in research and practice. *International Journal of Advertising,* 40(2), 175-198.

Kim, J. (2021). Advertising in the metaverse: Research agenda. *Journal of Interactive Advertising,* 21(3), 141-144.

Ledstrup, D. (2022, Mayıs 19). 10 metaverse examples of brands doing it right. https://www.kubbco.com/metaverse-examples/

Narin, N. G. (2021). A content analysis of the metaverse articles. *Journal of Metaverse,* 1(1), 17-24.

Söğütlüler, T. ve Başer, E. (2022). Metaverse evreninde sinema ve reklam: kavramsal bir değerlendirme. İçinde E. Başer ve E. Coşkun (Eds.), *Dijital Reklamcılıkta Güncel Yaklaşımlar* (ss.79-98). Eğitim Yayınevi.

Weinberger, M. (2022). What ıs metaverse? a definition based on qualitative meta-synthesis. *Future Internet*, 14(11), 310.

Wise, J. (2023, Ağustos 24). Metaverse statistics 2023: Trends & ındustry growth predictions. https://earthweb.com/metaverse-statistics/

İnternet Kaynakları

https://nftnow.com/culture/runway-special-edition-welcome-to-metaverse-fashion-week/ (E.T.: 31.03.2023)

https://www.kubbco.com/metaverse-examples/ (E.T.: 01.04.2023).

https://www.imdb.com/title/tt10498322/ (E.T.: 01.04.2023).

https://www.jeffbullas.com/start-metaverse-marketing/ (E.T.: 03.04.2023).

https://earthweb.com/metaverse-statistics/ (E.T.: 03.04.2023).

https://venturebeat.com/games/metaverse-team-launches-nerf-strike-fps-game-for-roblox/ (E.T.: 03.04.2023).

https://www.bisektor.com/2022nin-en-iyi-metaverse-tabanli-etkinlikleri/ (E.T.: 03.04.2023).

SOSYAL MEDYA REKLAMCILIĞI

Haluk Akarsu

GİRİŞ

İnternet teknolojisi geliştirilmiş olmasaydı bugün kimse akıllı telefonları, mobil cihazları ya da bilgisayarları üzerinden sosyal medya platformları aracılığıyla diğer insanlarla etkileşime giremeyecek, gündemi anlık olarak takip edemeyecek ve milyarlarca dijital içeriğe yer ve zaman sınırı olmaksızın erişim sağlayamayacaktı. Bugün, insanların bu eylemleri yerine getirmesinin ilk tohumları aslında ARPANET (Advanced Research Project Agency Network)'in geliştirilmesiyle atıldı. Tabii ki Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığına bağlı ARPA kurumunun, 1960'lı yıllarda ARPANET'i oluşturma amacı, insanların sosyal medya hesaplarına erişmesini sağlamak değildi. Bunun aksine ARPA kurumu herhangi bir kriz/afet durumunda savunma sistemlerini uzaktan kullanabilmeyi amaçlamıştı. Bu amaçla tasarlanan ARPANET paket ağı ise amacı ne olursa olsun bugünkü internetin temelini oluşturarak tarihte yerini aldı.

ARPANET'in geliştirilmesinin ardından geçen zamanla ve farklı teknolojilerin inşa edilmesiyle birlikte günümüz internet

hangi bir başarısızlık, kriz ya da yanlış anlaşılma anında kampanyaya anlık olarak müdahale etmek ya da kampanyayı optimize etmek mümkündür. Sosyal medya kampanyalarının ölçüm işlemi, hâlihazırda sosyal medya platformlarının (örneğin Facebook, Twitter vb.) kendisi üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Çoklu sosyal medya kullanımı noktasında ise Hootsuite, Sprout Social, Zoho Social, Buffer, SocialPilot gibi pek çok sosyal medya yönetim aracı bu konuda hizmet vermektedir. Bu doğrultuda markaların sosyal medya dünyasındaki yeniliklere kendilerini kolay bir şekilde adapte edebilmesi oldukça önemli olmaktadır.

KAYNAKÇA

Akar, E. (2011). *Sosyal medya pazarlaması: Sosyal web'te pazarlama stratejileri*. (2. Baskı). Ankara: Efil Yayınevi.

Başer, E. ve Sever, N. S. (2023). Artırılmış gerçeklik tabanlı reklamların etkileri. İçinde T. Söğütlüler (Editör), *Sinema ve Reklam Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar* (ss. 151-170). Eğitim Yayınevi.

Blockthrough. (2020). *Growth of the blocked web. 2020 pagefair AdBlock report*. https://f.hubspotusercontent10.net/hubfs /4682915/Adblock %20Reports/Blockthrough %20 Report %202020.pdf

Boyd, D. M ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 210–230.

Buffa, M. ve Gandon, F. (2006, Ağustos). SweetWiki: semantic web enabled technologies in Wiki. *International Symposium on Wikis*'da sunulan bildiri. Odense, Danimarka.

Carr, C. T. ve Hayes, R. A. (2015). Social media: Defining, developing, and divining. *Atlantic journal of communication, 23*(1), 46-65.

Deloitte Digital (2023, Nisan). *Türkiye'de tahmini medya ve reklam yatırımları 2022 raporu.* https://rd.org.tr/Assets/uploads/758743 7b-563d-4917-b767-676021317bb1.pdf

Demirbağ, İ. (2020). Üç boyutlu sanal dünyalar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6*(4), 97-112.

Facebook*: Facebook Reklamları Kılavuzu.* Erişim Adresi: https://www.facebook.com/business/ads-guide/update/collection

Gangadharbatla, H. (2008). Facebook me: Collective self-esteem, need to belong, and internet self-efficacy as predictors of the iGeneration's attitudes toward social networking sites. *Journal of Interactive Advertising 8*(2): 5–15

Girvan, C. (2018). What is a virtual world? Definition and classification. *Educational Technology Research and Development, 66*(5), 1087-1100.

Gökdemir, Ş. Ş. ve Akıncı, S. (2019). Çevrimiçi davranışsal reklamcılığa yönelik tüketici tutumları ve mahremiyet endişeleri. *Erciyes İletişim Dergisi Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı (1)*, 21-38.

Howard, P. N. ve Parks, M. R. (2012). Social media and political change: Capacity, constrant, and consequence. *Journal of Communication*, 62, 359–362.

IAB (2014, Aralık) *Games advertising ecosystem guide: Understanding today's game play, the core game types and advertising categories for marketers to reach consumer*. Erişim adresi: https://www.iab.com/wp-content/uploads/2015/10/IAB_Games_Ad_Eco_Guide.pdf

IAB (2023, Nisan).*Internet advertising revenue report: Full-year 2022 results*. Erişim Adresi: https://www.iab.com/wp-content/uploads/2023/04/IAB_PwC_Internet_Advertising _Revenue_Report_2022.pdf

Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons, 53*(1), 59-68.

Kelly, L., Kerr, G. ve Drennan, J. (2009, Kasım) 'Try hard': Attitudes to advertising in online social networks. *Australia and New Zealand Marketing Academy* konferansında sunulan bildiri. Melbourne.

Magna. (2021). *Global advertising market reaches new heights and exceeds pre-covid levels.* Erişim Adresi: https://magnaglobal. com/global-advertising-market-reaches-new-heights-and-exceeds-pre-covid-levels/

Millen, D. R., Yang, M., Whittaker, S. ve Feinberg, J. (2007). Social bookmarking and exploratory search. L. Bannon, I. Wagner, C. Gutwin, R. Harper ve K. Schmidt (Editörler). ECSCW 2007. Proceedings of the 10th European conference on computer-supported cooperative work (s. 21-40). içinde. İngiltere: Springer.

O'Neill, M. (2005). Automated use of a wiki for collaborative lecture notes. *ACM SIGSCEBulletin, 37*(1), 267-271.

Öztürk, M. C. ve Şardağı, E. (2018). Kurumsal kimlik aracı olarak Facebook: Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları (STK) üzerine bir değerlendirme. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi,* (28), 115-141.

Russo, A., Watkins, J., Kelly, L. ve Chan, S. (2008). Participatory communication with social media. *Curator: The Museum Journal,* 51, 21–31.

Rouse, M. (2011, Ekim). Virtual world. *Techopedia.* Erişim Adresi: https://www.techopedia.com/definition/25604/virtual-world

Smith, M. W., Sun, W., Sutherland, J. ve Mackie, B. (2014). Game advertising: a conceptual framework and exploration of advertising prevalence. *The Computer Games Journal, 3*(1), 95-124.

Twitter. Erişim Adresi: https://business.twitter.com/en /advertising/ formats.html

Van Looy, A. (2016). *Social media management: Technologies and strategies for creating business value*. Springer.

We Are Social ve Hootsuite. (2022). *Digital 2022 global overview report*. Erişim Adresi: https://www.hootsuite.com/ resources/digital-trends

We Are Social ve Meltwater. (2023). *Digital 2023 global overview report.* Erişim Adresi: https://wearesocial.com/us/blog/2023/ 01/digital-2023/

YouTube, (2023). https://www.youtube.com/intl/ALL_tr/ads/how-it-works/set-up-a-campaign/awareness/

SOSYAL MEDYA REKLAMLARINDA ERKEKLİĞİN TEMSİLİ: TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME

Aynur Örnek - Hicabi Arslan - Aslıhan Topal

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, toplumun kadınlar ve erkekler için belirlediği roller, davranışlar, beklentiler ve normlarla ilgilidir. Bu kavramın önemi, toplumsal cinsiyetin doğal olmadığını ve kültürel olarak şekillendiğini anlamakla başlar. Toplumsal cinsiyetin sosyal medyada ve reklamlarda temsili, toplumun bu kültürel yapıyı ne kadar benimsediğini ve sürdürdüğünü göstermektedir. Bu nedenle, sosyal medya ve reklamlar gibi popüler kültür mecraları, toplumsal cinsiyetin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu mecralarda kadın ve erkek rolleri, cinsiyet stereotipleri ve ayrımcılık ile ilgili temsiller, toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele edenler tarafından sıklıkla eleştirilmektedir. Bu makalenin amacı, toplumsal cinsiyetin sosyal medyada

anlayışı geliştirmek için bu temsil kalıplarının sorgulanması ve değiştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, F. (2013). *Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları.* Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Akyıldız, F. (2019). Habere Ulaşmada Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçiş (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.

Arat, Y. (2007). *Kadınlar, demokrasi ve iktidar.* İletişim Yayınları.

Baker, P., & Blaagaard, B. B. (2017). Gender and social media. In The International Encyclopedia of Communication (s. 1-11). Wiley-Blackwell.

Barutçu, A. (2013). Türkiye'de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Batı, U. (2007). "Postmodernism, consumption and fashion: the representation of ıdeal men throughout the fashion in turkish magazine advertisements". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 30: 19-36.

Belch, G. E., & Belch, M. A. (2021). *Advertising and promotion: an ıntegrated marketing communications perspective.* McGraw Hill Education.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of ıdentity.* Routledge.

Carter, C., Steiner, L. (2004). *Critical readings: media and gender*. Maidenhead, UK: Open University Press, Milton Keynes.

Connell, R.W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar, toplum, kişi ve cinsel politika*. Çev. C. Soydemir, Ayrıntı Yayınları.

Connell, R. W. (2012). Gender, health and theory: conceptualizing the issue, in local and world perspective. *Social Science & Medicine*, 74(11), 1675-1683.

Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler*. Ankara: Phoenix.

Çık, A. (2017). Televizyon reklamlarında toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesi üzerine bir inceleme (1970'lerden 2000'li yıllara). *Ulakbilge.* 5(9), 87-101.

Çoşar, B. E. (2017). Yeni Medya Sahiplik Yapısı: Türkiye'de İnternet Haberciliği Örneği (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi.

Dağtaş, B. (2003). *Reklamı okumak.* Ütopya Yayınevi, Ankara.

Demir, N.K. (2006). Kültürel değişimlerin reklamlarda kadın ve erkek rol-modellerine yansıması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 16 (1). 285- 304.

Dumanlı, D. (2013). Reklamlarda toplumsal cinsiyet kavramı ve kadın imgesinin kullanımı: bir içerik analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,* 1(2). https://dergipark.org.tr/en/pub/yalovasosbil/ issue/21786/615346

Duvanç, İ. (2015). *Toplumsal Cinsiyet.* Phoenix Yayınevi.

Dündar, Ö.Z. (2012). Toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarına yansıması. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar,* 5(1). 121-136. Erişim Adresi: http://www.ethosfelsefe. com/ethosdiyalo glar/mydocs/Ozg-Cinsiyet.pdf

Elden, M. ve Ulukök, Ö. (2004). Televizyon Reklamlarında Çalışan Kadının Sunumu. Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma1-4 Mart 2004 Sempozyum Bildiri Metinleri 2.2. ss. 135-143.

Ergin, F. (2009). *Toplumsal cinsiyet ve kadın sorunu.* Gazi Kitabevi.

Ertan, C. (2009). Türkiye'de Erkeklik İmgesi ve Eşcinsel Kimliği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.

Erdoğan, İ. (2011). Erkek dergilerinde (men's health-fhm-esquire türkiye örneğinde) hegemonik erkek(lik), beden politikaları ve yeni erkek imajı. ın i. erdoğan (ed.), medyada hegemonik erkek(lik) ve temsil. *Kalkedon Yayınları,* ss. 41-69.

Furnham, A., & Paltzer, S. (2010). The portrayal of men and women in television advertisements: An updated review of 30 studies published since 2000. *Scandinavian Journal of Psychology,* 51(3), 216-226.

Glick, P., & Fiske, S. (1999). The ambivalent sexism ınventory: differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology,* 70(3), 491-512.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Yay. Haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınları.

Gill, R. vd. (2005). Body projects and the regulation of normative masculinity. *Body & Society,* 11(1), ss.37-62.

Girgin, A. (2000). *Yazılı basında haber ve habercilik etik'i*. İnkılap Kitabevi.

Goffman, E. (1979). *Gender advertisements.* Macmillan.

Göker, Z. (2016). Toplumsal cinsiyet eşitliği: kuramsal bir bakış. *Ekev Akademi Dergisi,* 20(66), 261-271.

Hearn, J., & Husu, L. (2011). Gendering power: experiences of power and ınstitutional change. *Culture and Organization,* 17(3), 183-187.

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons,* 53(1), 59-68.

Kula, N. (2009). Erkek Dergilerindeki Reklam Fotoğraflarında (Yeniden) Üretilen Metroseksüel Kimlik, İçinde Huriye Kuruoğlu(Editör), *Erkek kimliğinin değişe(meye)n halleri.* (ss.85-106). Beta Yayınları.

Kulaksızoğlu, A. (2002). *Kadın ve toplumsal cinsiyet*. Vadi Yayınları.

Kütük, S. A. (2012). Reklamlarda Beden Kullanımının Cinsiyet ve Kimlik Üzerinden Araştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

Macionis, J. (2013). *Sosyoloji*. Çev. Vildan Akan. Nobel Yayınları.

Money, J. (1955). Hermaphroditism, gender and precocity in hyperadrenalized females: pedigree studies. *Bulletin of the Johns Hopkins Hospital,* 97, 301-319.

Pira, A. ve Elgün, A. (2004). Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak Medya Reklamlar Aracılıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretimi. 2nd International Symposium Communication in The Millennium: A dialogue between Turkish and Amerikan Scholars, ss.525-537.

Reichert, T. vd. (2011). The naked truth:revealing the affinity for graphic sexual appeals in advertising, *Journal of Advertising Research,* 51,ss.439-448.

Ridgeway, C. L. (2011). *Framed by gender: how gender ınequality persists in the modern world.* Oxford University Press.

Saç, H. (2022). Alternatif Medyanın Değişen Anlamı Ve Rolü: YouTube'daki Gazetecilik Pratikleri Üzerine Bir Analiz (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.

Sancar, S. (2020). *Erkeklik: imkansız iktidar.* Metis Yayınları.

Segal, L. (1992). *Ağır çekim değişen erkeklikler değişen erkekler*. Ayrıntı Yayınları.

Selek, P. (2010). *Sürüne sürüne erkek olmak.* İletişim Yayınları.

Sönmez, Y. (2014). *Toplumsal cinsiyet ve kadın.* Eflatun Yayınevi.

Şimşek, S. (2006). *Reklamlar ve geleneksel imgeler*. Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

Tiggemann, M., & Slater, A. (2014). NetGirls: The Internet, Facebook, and body image concern in adolescent girls. *International Journal of Eating Disorders,* 47(6), 630-643.

Tosun, N.B. ve Ülker, Y. (2015). Kadınların, televizyon reklamlarında erkek imgesi kullanımına yönelik tutumlarında demografik özelliklerinin rolü. *Akdeniz İletişim Dergisi.* ss.225-244. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/497235

Ulusay, H. (2013). Moda fotoğrafında çağdaş erkek figürü. *Akdeniz Sanat Dergisi,* 4(7),ss. 153-156.

Van der Nagel, E., Frith, J., & Smith, J. (2018). Gender, twitter, and (in)equality: a discursive and visual analysis of #everydaysexism. *Feminist Media Studies,* 18(6), 1007-1024.

Yılmaz, R. (2013). Reklamlarda toplumsal cinsiyet kavramı: 1960-1990 yılları arası milliyet gazetesi reklamlarına yönelik bir içerik analizi. *Selçuk İletişim,* 4(4), 143-155. https://dergipark.org.tr /en/pub/josc/issue/19014/200746

Yüksel, H. (2018). 1990 ve 2000 seneleri arasında tv reklamlarında erkek kimliğinin sunumu. *karadeniz,* 39, ss.88-103.Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/543748

İnternet Kaynakları

https://rvd.org.tr/haberler/tv-reklamlarinin-2022-yili-toplumsal-cinsiyet-esitligi-karnesi-aciklandi

https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=Az62WB8YRi4

https://www.youtube.com/watch?v=QndGTc4u-Ww

https://www.youtube.com/watch?v=M_5u-StjKFI

KÂRIN ÖTESİNDE: SOSYAL DEĞİŞİMİN DESTEKLENMESİNDE REKLAMIN ROLÜ, GÜCÜ VE SORUMLULUĞU

Semra Akıncı Saçaralp

GİRİŞ

İnsanların düşüncelerini, duygularını, niyetlerini ve davranışlarını etkilemek için kullanılabilecek güçlü bir araç olan reklam; ticari bir ürünün iletişiminde güçlü bir araç olabildiği gibi aynı zamanda sosyal meseleleri ele almak için de kullanılabilir. Son yıllarda, reklam profesyonellerinin ve reklamverenlerin platformlarını sosyal konularda farkındalık yaratmak ve olumlu değişimi teşvik etmek için kullanma eğilimi artmıştır. Bununla beraber sürdürülebilirlik, çeşitlilik, kapsayıcılık ve sosyal adalet gibi konuların desteklenmesinde reklamcılığın oynayabileceği role yönelik ilgi de giderek artmaktadır. Son zamanlarda çeşitli markalar, sosyal kurumsal sorumluluktan liderliğe geçerek ve markaların sosyal ve çevresel sorunlara ve değişime ilham verme gücünü kullanarak tüketicilerin ilgilendiği sosyal konular

paydaşların güvenini artırabilir (Leblanc, 2003). Sonuç olarak, işletmelerin reklam ve gerçek sosyal duruş arasında denge kurması kritik önem taşır. Tüketiciler, sosyal sorunlardan kâr elde ediyormuş gibi görünen işletmelere karşı temkinli davranabilir. Bu girişimlerin başarılı olabilmesi için özgünlük ve konuya samimi bir adanmışlık gereklidir.

KAYNAKÇA

Ahn, J., La Ferle, C. ve Lee, D. (2017). Language and advertising effectiveness: Code-switching in the Korean marketplace. International Journal of Advertising, 36(3), 477-495.

Akanksha, S. (2014). A study of the impact of social advertisements. Retrieved from: http://hdl.handle.net/10603/236803

Åkestam, N., Rosengren, S. ve Dahlen, M. (2017). Advertising "like a girl": Toward a better understanding of "femvertising" and its effects. Psychology & Marketing, 34(8), 795-806.

American Advertising Federation. (2012). Most promising minority students program. Erişim adresi: http://www.aaf.org/ default.asp?id=213

An, J. ve Weber, I. (2018). Diversity in online advertising: a case study of 69 brands on social media. In Social Informatics: 10th International Conference, SocInfo 2018, St. Petersburg, Russia, September 25-28, 2018, Proceedings, Part I 10 (pp. 38-53). Springer International Publishing.

An, J., Kwak, H., Posegga, O. ve Jungherr, A. (2019, July). Political discussions in homogeneous and cross-cutting communication spaces. In Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media (Vol. 13, pp. 68-79).

Ani, N. ve Yusoff, M. (2021). A Systematic Literature Review on Advertising from Non-western Perspective. Academy of Strategic Management Journal, 20, 1-15.

Arens, W. F., Weigold, M. F. ve Arens, C. (2002). *Contemporary advertising*. McGraw-Hill Irwin.

Barry, B. ve Phillips, B. J. (2016). The fashion engagement grid: understanding men's responses to fashion advertising. International Journal of Advertising, 35(3), 438-464.

Barth, M. ve Fischer, D. (2012). Key competencies for sustainable consumption. In *Beyond Consumption: Pathways to Responsible Living. Proceedings of the 2nd PERL International Conference* (pp. 65-79).

Baxter, S. M., Kulczynski, A. ve Ilicic, J. (2016). Ads aimed at dads: Exploring consumers' reactions towards advertising that conforms and challenges traditional gender role ideologies. International Journal of Advertising, 35(6), 970-982.

Belz, F. M. ve Peattie, K. (2009). *Sustainability marketing*. Glasgow, Hoboken: Wiley & Sons. Erişim linki: https://sisis.rz.htw-berlin.de/inh2012/12427763.pdf

Canter, L. W. ve Wood, C. (1996). Environmental impact assessment.

Carroll, A. B. (1979). A three-dimensional conceptual model of corporate performance. Academy of management review, 4(4), 497-505.

Carroll, A. B. (1999). Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. *Business & society*, *38*(3), 268-295.

Caruelle, D., Gustafsson, A., Shams, P. ve Lervik-Olsen, L. (2019). The use of electrodermal activity (EDA) measurement to understand consumer emotions–A literature review and a call for action. *Journal of Business Research*, *104*, 146-160.

Casais, B. ve Proença, J. (2018). Social advertisements for public health and epidemic dynamics. Journal of Social Marketing. https://doi.org/10.1108/JSOCM-07-2014-0049.

Chandy, R. K., Johar, G. V., Moorman, C. ve Roberts, J. H. (2021). Better marketing for a better world. Journal of Marketing, 85(3), 1-9.

Charter, M., Peattie, K., Ottman, J. ve Polonsky, M. J. (2002). Marketing and sustainability. Centre for Business Relationships, Accountability, Sustainability and Society. Retrieved from http://www.cfsd.org.uk/smart-know-net/links/smart-know-net.pdf

Chu, K., Lee, D. H., & Kim, J. Y. (2019). The effect of verbal brand personification on consumer evaluation in advertising: Internal and external personification. Journal of Business Research, 99, 472-480.

Connelly, S. (2007). Mapping sustainable development as a contested concept. Local Environment, 12(3), 259–278.

Corrius Gimbert, M., De Marco, M. ve Eva, E. B. (2016). Gender and the translation of audiovisual non-profit advertising. *LFE. Revista de Lenguas para Fines Específicos*.

Cortese, A.J. 1999. Provocateur, images of women and minorities in advertising. New York, NY: Rowman and Littlefield Publishers.

Davidson, K. (2014). A typology to categorize the ideologies of actors in the sustainable development debate: A political economy typology of sustainability. Sustainable Development, 22(1), 1–14.

Del Rosso, T. (2017). There'sa cream for that: A textual analysis of beauty and body-related advertisements aimed at middle-aged women. Journal of Women & Aging, 29(2), 185-197.

Drumwright, M. E. ve Murphy, P. E. (2004). How advertising practitioners view ethics: Moral muteness, moral myopia, and moral imagination. Journal of Advertising, 33(2), 7-24.

Drumwright, M. E. ve Murphy, P. E. (2009). The current state of advertising ethics: Industry and academic perspectives. Journal of advertising, 38(1), 83-108.

Eisend, M. (2019). Gender roles. *Journal of Advertising*, *48*(1), 72-80.

Eisend, M. (2022). Older people in advertising. *Journal of Advertising*, *51*(3), 308-322.

Eisend, M. ve Rößner, A. (2022). Breaking gender binaries. *Journal of Advertising*, *51*(5), 557-573.

Eisend, M., Muldrow, A. F. ve Rosengren, S. (2023). Diversity and inclusion in advertising research. *International Journal of Advertising*, *42*(1), 52-59.

Endicott, R. C. (2002). Salary survey. Slim pickings for agency raises. Advertising Age, 73(48), S2.

European Commission. (2018). Special Eurobarometer 459—Climate change report. Accessible at: https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/support/docs/report_2017_en.pdf.

Eyada, B. (2020). Brand activism, the relation and impact on consumer perception: A case study on Nike advertising. International Journal of Marketing Studies, 12(4), 30-42.

Fullerton, J. A., Kendrick, A. ve McKinnon, L. M. (2013). Advertising ethics: Student attitudes and behavioral intent. Journalism & Mass Communication Educator, 68(1), 33-49.

Gavilanes, J., Flatten, T.ve Brettel, M. (2018). Content Strategies for Digital Consumer Engagement in Social Networks: Why Advertising Is an Antecedent of Engagement. Journal of Advertising, 47, 23 - 4. https://doi.org/10.1080/00913367.2017.1405751.

Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik Ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik Ve Sürdürülebilir Kalkinma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 3*(3), 196-215.

Grau, S. L. ve Zotos, Y. C. (2018). Gender stereotypes in advertising: a review of current research. *Current Research on Gender Issues in Advertising*, 3-12.

Hackenmueller, E. (2020). The (mis) representation of interracial couples in television advertisements. The University of Alabama.

Haller, B. A. ve Ralph, S. (2001). Profitability, diversity, and disability images in advertising in the United States and Great Britain.

Hanson, C. B. (2013). Environmental concern, attitude toward green corporate practices, and green consumer behavior in the United States and Canada. ASBBS E-Journal, 9(1), 62.

Hopwood, B., Mellor, M. ve O'Brien, G. (2005). Sustainable development: Mapping different approaches. Sustainable Development, 13(1), 38–52

Hughes, C., Semeijn, J., Semeijn, J. ve Caniëls, M. (2017). The sustainability skew. Current Opinion in Environmental Sustainability, 28, 58-63. https://doi.org/10.1016/J.COSUST.2017.08.004.

Hyman, M. (2009). Responsible ads: A workable ideal. Journal of business ethics, 87, 199-210.

Išoraitė, M. and Ambrusevic, N. (2022). Social Advertising Features In Lithuania. Economic Science for Rural Development. https://doi.org/10.22616/esrd.2022.56.017

Jayasinghe, L. ve Ritson, M. (2013). Everyday advertising context: An ethnography of advertising response in the family living room. Journal of Consumer Research, 40(1), 104-121.

Jernberg, A., Eklund, S. ve Roman, A. J. (2020). The Impact of Sustainable Advertising and its Relationship to Consumer Brand Loyalty: An Empirical Study of Young Adults and their Brand Switching Behaviour on High-and Low Involvement Products.

Jones, P., Clarke-Hill, C., Comfort, D. ve Hillier, D.(2008). Marketing and sustainability. Marketing Intelligence & Planning, 26(2), 123–130.

Kamins, M. A., Brand, M. J., Hoeke, S. A. ve Moe, J. C. (1989). Two-sided versus one-sided celebrity endorsements: The impact on advertising effectiveness and credibility. Journal of advertising, 18(2), 4-10.

Kemper, J. A. ve Ballantine, P. W. (2019). What do we mean by sustainability marketing?. Journal of Marketing Management, 35(3-4), 277-309.

Kendrick, A., Fullerton, J. A. ve Kim, Y. J. (2013). Social responsibility in advertising: A marketing communications student perspective. *Journal of Marketing Education*, *35*(2), 141-154.

Kilbourne, J. 1999. Deadly persuasion: Why women and girls must fight the addictive power of advertising. New York, NY: The Free Press.

Kim, M. ve Chung, A. Y. (2005). Consuming orientalism: Images of Asian/American women in multicultural advertising. Qualitative Sociology, 28, 67-91.

Kotler, P. ve Lee, N. (2008). Social marketing: Influencing behaviors for good. Sage.

Wood, M. (2012). Marketing social marketing. Journal of Social Marketing, 2(2), 94-102.

Kordrostami, M. ve Laczniak, R. N. (2022). Female power portrayals in advertising. International Journal of Advertising, 41(7), 1181-1208.

Krstić, J., Kostić-Stanković, M. ve Cvijović, J. (2021). Green advertising and its impact on environmentally friendly consumption choices-A review. *Industrija*, *49*(1), 93-110.

Lazar, M. (2006). Discover the power of femininity! Analyzing global 'power femininity' in local advertising. Feminist Media Studies 6: 505–17.

Leblanc, G. (2003). Informative Advertising Competition. Journal of Industrial Economics, 46, 63-77. https://doi.org/10.1111/1467-6451.00061.

Li, J.Q., Kim, J.K. ve Alharbi, K. (2021). Exploring the role of issue involvement and brand attachment in shaping consumer response toward corporate social advocacy (CSA) initiatives: the case of Nike's Colin Kaepernick campaign. *International Journal of Advertising, 41*, 233 - 257.

Lim, W. M. (2016). A blueprint for sustainability marketing: Defining its conceptual boundaries for progress. Marketing Theory, 16(2), 232–249.

Logan, N. (2016). The Starbucks Race Together Initiative: Analyzing a public relations campaign with critical race theory. *Public Relations Inquiry, 5*, 113 - 93.

Lou, C. ve Tse, C. H. (2021). Which model looks most like me? Explicating the impact of body image advertisements on female consumer well-being and consumption behaviour across brand categories. International Journal of Advertising, 40(4), 602-628.

Lovell, C. (2004). "Is sustainability an advertising issue?". *Campaign*.

Lusch, R., Laczniak, G. ve Murphy, P. (1980). The "Ethics of Social Ideas" Versus The "Ethics of Marketing Social Ideas". Journal of Consumer Affairs, 14, 156-164. https://doi.org/10.1111/J.1745-6606.1980.TB00659.X.

Lysonski, S. (1985). Role portrayals in British magazine advertisements. European Journal of Marketing 19, no. 7: 37–55.

Maignan, I. (2001). Consumers' Perceptions of Corporate Social Responsibilities: A Cross-Cultural Comparison. Journal of Business Ethics, 30, 57-72. https://doi.org/10.1023/A:1006433928640.

Malefyt, T. (2015). Relationship advertising: How advertising can enhance social bonds. Journal of Business Research, 68, 2494-2502. https://doi.org/10.1016/J.JBUSRES.2015.06.036.

Malthouse, E. C., Calder, B. J. ve Tamhane, A. (2007). The effects of media context experiences on advertising effectiveness. Journal of Advertising, 36(3), 7-18.

Maria, A. (2018). Sustainability marketing communication.

McCleary, C. M. (2014). A not-so-beautiful campaign: A feminist analysis of the Dove campaign for real beauty.

McDonagh, P. ve Prothero, A. (2014). Sustainability marketing research: Past, present and future. Journal of Marketing Management, 30(11–12), 1186–1219.

McGregor, S. (2005). Sustainable consumer empowerment through critical consumer education: a typology of consumer education approaches. *International Journal of Consumer Studies*, *29*(5), 437-447.

Montés, A. (2019). Teaching gender issues in advertising translation: The case of university marketing. *Gender Approaches in the Translation Classroom: Training the Doers*, 63-82.

Nielsen. (2015). Green generation: Millennials say sustainability is a shopping priority. Accessible at: http://www.nielsen.com/ us/en/insights/news /2015/green-generation-millennials-saysustainability-is-a-shopping-

O'Cass, A. ve Griffin, D. (2006). Antecedents and Consequences of Social Issue Advertising Believability. Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing, 15, 104 - 87. https://doi.org/10.1 300/J054v15n01_05.

O'Donnell J. (2011). Toning shoe case costs Reebok $25 million. USA Today, p. 01b.

Park, J., Lee, K., Kim, S. ve Chung, C. (2013). Ads by whom? ads about what?: exploring user influence and contents in social advertising. , 155-164. https://doi.org/10.1145/2512938.2512950.

Peattie, K. (2001). Towards sustainability: The third age of green marketing. The Marketing Review, 2(2), 129–146.

Peattie, K. ve Peattie, S. (2009). Social marketing: A pathway to consumption reduction? Journal of Business Research, 62(2), 260–268.

Pereira Heath, M. T. ve Chatzidakis, A. (2012). 'Blame it on marketing': Consumers' views on unsustainable consumption. International Journal of Consumer Studies, 36(6), 656–667.

Phillips, B. J. (1997). In defense of advertising: A social perspective. Journal of Business Ethics, 16, 109-118.

Plakoyiannaki, E., K. Mathioudaki, P. Dimitratos, ve Y. Zotos. (2008). Images of women in online advertisements of global products: Does sexism exist?. Journal of Business Ethics 83: 101–12.

Plakoyiannaki, E., ve Y. Zotos. (2009). Female role stereotypes in print advertising: Identifying associations with magazine and product categories. European Journal of Marketing 43, no. 11–12, 1411–34.

Plakoyiannaki, E., ve Y. Zotos. 2009. Female role stereotypes in print advertising: Identifying associations with magazine and product categories. European Journal of Marketing 43, no. 11–12, 1411–34.

Pollay, R.W. (1986). The distorted mirror: Reflections on the unintended consequences of advertising. Journal of Marketing 50, no. 2: 18–36.

Pollay, R.W. (1987). On the value of reflections on the values in 'The distorted mirror.' Journal of Marketing 51, no. 3: 104–09.

Preston, I. L. (2010). Interaction of law and ethics in matters of advertisers' responsibility for protecting consumers. Journal of Consumer Affairs, 44(1), 259-264.

Puntoni, S. ve Tavassoli, N. T. (2007). Social context and advertising memory. Journal of Marketing Research, 44(2), 284-296.

Puntoni, S., de Hooge, I. E. ve Verbeke, W. J. (2015). Advertising-induced embarrassment. Journal of Advertising, 44(1), 71-79.

Raggiotto, F., Scarpi, D. ve Moretti, A. (2020). Advertising on the edge: Appeal effectiveness when advertising in extreme sports. International Journal of Advertising, 39(5), 655-678.

Raghunathan, R. ve Corfman, K. (2006). Is happiness shared doubled and sadness shared halved? Social influence on enjoyment of hedonic experiences. Journal of Marketing Research, 43(3), 386-394.

Rathee, S. ve Milfeld, T. (2023). Sustainability advertising: literature review and framework for future research. *International Journal of Advertising*, 1-29.

Rößner, A., Gvili, Y. ve Eisend, M. (2021). Explaining consumer responses to ethnic and religious minorities in advertising: The case of Israel and Germany. Journal of Advertising, 50(4), 391-407.

Rubtcova, M. ve Pavenkov, O. (2018). The Role of Social Advertising in Solving Social Problem in Modern Society. Public Choice: Analysis of Collective Decision-Making eJournal.

Safeer, A. A. ve Liu, H. (2023). Role of corporate social responsibility authenticity in developing perceived brand loyalty: a consumer perceptions paradigm. *Journal of Product & Brand Management*, *32*(2), 330-342.

Safdar, K. ve Beaton, A. (2019). Nike Nixes 'Betsy Ross Flag'Sneaker After Colin Kaepernick Intervenes. *Wall Street Journal. https://www. wsj. com/articles/nike-nixes-betsy-ross-flag-sneaker-after-colin-kaepernick-intervenes-11562024126*.

Sandberg, M. ve Polsa, P.(2015). Efficiency or sufficiency? The (re)construction of discourses about sustainable consumption in marketing research. Proceedings of the 40th Annual Macromarketing Conference. Chicago, Illinois: The Macromarketing Society, Inc.

Sander, F., Föhl, U., Walter, N. ve Demmer, V. (2021). Green or social? An analysis of environmental and social sustainability advertising and its impact on brand personality, credibility and attitude. *Journal of Brand Management*, *28*, 429-445.

Sheltzer, J. M. ve Smith, J. C. (2014). Elite male faculty in the life sciences employ fewer women. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *111*(28), 10107-10112.

Thomas, S. L., Lewis, S. ve Westberg, K. (2015). 'You just change the channel if you don't like what you're going to hear': gamblers' attitudes towards, and interactions with, social marketing campaigns. Health expectations, 18(1), 124-136.

Thompson-Whiteside, H. (2020). Something in Adland doesn't add up: It's time to make female creatives count. Business Horizons, 63(5), 597-606.

Tucker, C. (2011). Social Advertising. . https://doi.org/10.1007/978-3-642-28036-8_101369.

Tuncay Zayer, L. ve Coleman, C. A. (2015). Advertising professionals' perceptions of the impact of gender portrayals on men and women: a question of ethics?. Journal of Advertising, 44(3), 1-12.

Van-Tien Dao, W., Nhat Hanh Le, A., Ming-Sung Cheng, J. ve Chao Chen, D. (2014). Social media advertising value: The case of transitional economies in Southeast Asia. International journal of Advertising, 33(2), 271-294.

Waller, D. S. (2012). A longitudinal study of pro bono activities reported by WPP Group. Social Marketing Quarterly, 18(3), 234-246.

Waller, D. S. ve Lanis, R. (2009). Corporate social responsibility (CSR) disclosure of advertising agencies: an exploratory analysis of six holding companies' annual reports. Journal of Advertising, 38(1), 109-122.

Waller, D. S. ve Lanis, R. (2009). Corporate social responsibility (CSR) disclosure of advertising agencies: an exploratory analysis of six holding companies' annual reports. Journal of Advertising, 38(1), 109-122.

Waymer, D. ve Logan, N. (2021). Corporate social advocacy as engagement: Nike's social justice communication. *Public Relations Review*, *47*(1), 102005.

Windels, K. ve Lee, W. N. (2007). An exploration into the representation of female creatives in today's advertising agencies. In American Academy of Advertising. Conference. proceedings (Online) (p. 78). American Academy of Advertising.

Windels, K. ve Lee, W. N. (2012). The construction of gender and creativity in advertising creative departments. Gender in Management: An International Journal, 27(8), 502-519.

Windels, K., Lee, W. N. ve Yeh, Y. H. (2010). Does the creative boys' club begin in the classroom?. Journal of Advertising Education, 14(2), 15-24.

Windels, K. (2016), "Stereotypical or Just Typical: How Do U.S. Practitioners View the Role and Function of Gender Stereotypes in Advertisements?,"*International Journal of Advertising*, 35 (5), 864–87.

Yang, J., Chuenterawong, P. ve Pugdeethosapol, K. (2021). Speaking up on black lives matter: A comparative study of consumer reactions toward brand and influencer-generated corporate social responsibility messages. Journal of Advertising, 50(5), 565-583.

Yoon, S. ve Oh, S. (2016). Introduction to the special issue on social and environmental issues in advertising. International Journal of Advertising, 35, 1 - 3. https://doi.org/10.1080/02 650487.2015.1110944.

Zeng, F., Tao, R., Yang, Y. ve Xie, T. (2017). How Social Communications Influence Advertising Perception and Response in Online Communities?. Frontiers in Psychology, 8. https://doi.org/10.33 89/fpsyg.2017.01349 .https://doi.org/10.1057/s41262-021-00236-8.

Zotos, Y. C. ve S. Lysonski. (1994). Gender representations: The case of Greek Magazine advertisements. Journal of Euromarketing 3, no. 2: 27–47.

Zotos, Y. ve E. Tsichla. (2014). Snapshots of men and women in interaction: An investigation of stereotypes in print advertisement relationship portrayals. Journal of Euromarketing 23, no. 3: 35–58.

Zotos, Y. ve E. Tsichla. 2014. Snapshots of men and women in interaction: An investigation of stereotypes in print advertisement relationship portrayals. Journal of Euromarketing 23, no. 3: 35–58.

İnternet Kaynakları

Marketing Türkiye: https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler /dikkatten-pay-alma/

Medium: https://medium.com/@moonstorming/how-advertising-has-become-an-agent-of-social-change-148aa0ef303a

https://www.ama.org/journal-of-marketing-special-issue-better-marketing-for-a-better-world/

http-1:https://www.pazarlamasyon.com/nike-yeni-reklami-dream-crazier-ile-ilham-veren-kadin-sporculara-odaklaniyor

http-2: https://www.un.org/esa/dsd/agenda21/

http-3: https://www.kantar.com/north-america/inspiration/advertising-media/how-diversity-in-advertising-can-unlock-brand-growth

http-4: How diversity in advertising can unlock brand growthKantarh-ttps://www.kantar.com › ho…

http-5: https://www.forbes.com/sites/forbescommunicationsco un-cil/2020/03/31/the-world-needs-to-change-fast-and-marketing-can-help/?sh=7b5e7f382e69

http-6: https://www.bmbw.org

http-7: https://influencermarketinghub.com/social-responsibility-marketi ng/#:~:text=social%20responsibility%20marketing%3F-,Social%20responsibility%20marketing%20is%20an%20approach%20to%20marketing%20where%20you,change%20with%20their%20purchasing%20decisions.

TÜKETİCİ ŞÜPHECİLİĞİ VE REKLAMA YÖNELİK ŞÜPHE

Sibel Kurt

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler ve toplumsal değişimin ışığında, bilgiye ulaşmanın giderek daha da kolaylaştığı çağımızda, yeni bir iddiada bulunmak, çarpıcı ve dikkat çekici bir mesaj üretmek, rakip uyaranların arasından sıyrılarak tüketiciye ulaşmak tam tersine giderek zorlaşmaktadır. Gün içerisinde binlere varan sayıda uyarana maruz kalan tüketici kitlesinin bir şekilde dikkatini yakalamak mümkün olduğunda bile reklamın amacına ulaşması için gerekli ikna sürecinin önünde engeller söz konusu olmaktadır. Reklam sektörü bu ikilemin üstesinden gelmeye çalışırken, arka planda gelişen ve giderek yükselen bir başka problemle de karşı karşıya kalmaktadır.

Bu durumun sebeplerine kısaca değinmek gerekirse, temelde iki başlık altında açıklanabilir. İlki daha önce de bahsedildiği gibi teknolojik gelişmeler ve iletişim araçlarının çeşitlenmesi ile ortaya çıkan yeni tüketici biçimidir. Bu biçimde tüketiciler, bugün artık pasif alıcılar olmak konumundan çıkmış, pazarlama iletişimi sürecinde aktif içerik üreticilerine dönüşmüş

ları hakkında, markaya dair olumlu güdüler atfedildiğinde süreç inanma tutumu ile tanımlanmakta, böylelikle karakteristik şüpheciliğin olası etkilerinin baskılanması söz konusu olabilirken, durumsal şüpheciliğin ise ortaya çıkması engellenebilmektedir.

İnandırıcılığa giden yolda en önemli formülün markanın eylemleri hakkındaki güdüler konusunda dürüst olmaktan geçmekte olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ışığında tüketici ile marka arasında sürdürülebilir bir ilişki kurma yönünde bir araç olarak kullanılabilecek reklamların, mesajlarında daha açık daha dürüst ve kuşkuya yöneltmeyen biçimde bir içerik tasarımına gidilmesi şu ana kadar ki bilgi birikimimiz ışığında önerilebilecek en etkili yoldur.

KAYNAKÇA

Aaker, D. A., & Bruzzone, D. E. (1985). Causes of irritation in advertising. Journal of Marketing, 49, 47-57.

Allen, M. (2016). Legitimacy, stakeholders, and strategic communication efforts. Içinde *Strategic Communication for Sustainable Organizations* (pp. 61-104). Springer, Cham.

Bartos, R., & Dunn, T. F. (1979). Advertising and consumers: New perspectives. New York: American Association of Advertising Agencies

Bendapudi, Neeli, Singh, Surenda N., & Bendapudi, Venkat. (1996). Enhancing helping behavior: An integrative framework for promotion planning. Journal of Marketing, 60, 33-49.

Boush, David M., Friestad, Marian, &Rose, Gregory M. (1994). Adolescent skepticism toward TV advertising and knowledge of advertiser tactics. Journal of Consumer Research, 21, 165-1 75.

Campbell, M. C. (1995). When attention-getting advertising tactics elicit consumer inferences of manipulative intent: The importance of balancing benefits and investments. *Journal of Consumer Psychology*, *4*(3), 225-254.

Campbell, Margaret C., & Kirmani, Amna. (2000). Consumers' use of persuasion knowledge: The effects of accessibility and cognitive capacity on perceptions of an influence agent. Journal of Consumer Research, 27, 69-83.

Christensen, L. T., & Cheney, G. (2011). Interrogating the communicative dimensions of corporate social responsibility. İçinde *Handbook of communication and corporate social responsibility* Ed. Ihlen,O., Barlett, J.L., May, Steve Wiley-Blackwell. (pp. 491-504).

Colleoni, E. (2013). CSR Communication strategies for organizational legitimacy in social media. *Corporate Communications: An International Journal.* 18(2) 228-248.

Crowley, A. E., & Hoyer, W. D. (1994). An integrative framework for understanding two-sided persuasion. *Journal of Consumer research*, *20*(4), 561-574.

Darke, P. R., & Ritchie, R. J. (2007). The defensive consumer: Advertising deception, defensive processing, and distrust. *Journal of Marketing research*, *44*(1), 114-127.

De Pechpeyrou, P., & Odou, P. (2012). Consumer skepticism and promotion effectiveness. *Recherche et Applications en Marketing (English Edition)*, *27*(2), 45-69.

DelVecchio, D., Krishnan, H. S., & Smith, D. C. (2007). Cents or percent? The effects of promotion framing on price expectations and choice. *Journal of marketing*, *71*(3), 158-170.

Della Bitta, A. J., Monroe, K. B., & McGinnis, J. M. (1981). Consumer perceptions of comparative price advertisements. *Journal of Marketing Research*, *18*(4), 416-427.

Desmet, P. (2003). Measuring emotion: Development and application of an instrument to measure emotional responses to products. In *Funology: From usability to enjoyment (pp. 111-123). Dordrecht: Springer Netherlands.*

Fein, S. (1996). Effects of suspicion on attributional thinking and the correspondence bias. *Journal of personality and social psychology*, *70*(6), 1164.

Ford, Gary T., Smith, Darlene B., & Swasy, John L. (1990). Consumer skepticism of advertising claims: Testing hypotheses from economics of information. Journal of Consumer Research, 16, 433-441.

Folkes, Valerie S. (1988). Recent attributionresearchin consumerbehavior: A review and new directions. Journal of Consumer Research, 14, 548-565.

Forehand, Mark R. (2000). Extending overjustification: The effect of perceived reward-giver intention on response to rewards. Journal of Applied Psychology, 85. 919-93 1.

Friestad, Mark, & Wright, Peter. (1994). The persuasion knowledge model:How people cope with persuasion attempts. Journal of Consumer Research, 21, 1-31.

Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole and J. L. Morgan (Eds.), Syntax and Semantics: Vol. 3 – Speech Acts. (pp. 41-58). New York: Academic Press. Calfee, John E., & Reingold, Debra 1. (1994). The 70% majority: Enduring consumer beliefs about advertising. Journal of Public Policy & Marketing, 13, 228-238.

Gupta, S., & Cooper, L. G. (1992). The discounting of discounts and promotion thresholds. *Journal of consumer research*, *19*(3), 401-411.

Ham, C. D., & Kim, J. (2020). The effects of CSR communication in corporate crises: Examining the role of dispositional and situational CSR skepticism in context. *Public Relations Review*, 46(2), 101792.

Holbrook, Morris B. (1978), "Beyond Attitude Structure: Toward the Informational Determinants of Attitude," Journal of Marketing Research, 15 (November), 546-556.

Inman, J. J., McAlister, L., & Hoyer, W. D. (1990). Promotion signal: proxy for a price cut?. *Journal of consumer research*, *17*(1), 74-81.

Kelley, Harold H. (1967). Attribution theory in social psychology. In David Levine (Ed.), Nebraska symposium on motivation (Vol. 15, pp. 192-240). Lincoln: University of Nebraska Press.

Kelley, Harold H. (1972). Attribution in social interaction. In Edward E. Jones, David E. Kanouse, Harold H. Kelley, Richard E. Nisbett, Stuart Valins, & Bernard Weiner (Eds.), Attribution: Perceiving the causes of behavior (pp. 1-26). Morristown, NJ: General Learning Press.

Kruglanski, Arie W. (1975). The endogenous+xogenous partition in attribution theory. Psychological Review, 82, 387406.

Johar, G. V. (1996). Intended and unintended effects of corrective advertising on beliefs and evaluations: An exploratory analysis. *Journal of Consumer Psychology*, *5*(3), 209-230.

Jones, E. E., & Davis, K. E. (1965). From acts to dispositions the attribution process in person perception. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 2, pp. 219-266). Academic Press.

Liefeld, J., & Heslop, L. A. (1985). Reference prices and deception in newspaper advertising. *Journal of Consumer Research*, *11*(4), 868-876.

Mangleburg, Tamara F., & Bristol, Teny. (1998). Socialization and adolescents'skepticismtowardadvertising. JournalofAdvertising, 27(3), 1 1-21.

Moog, C. (1990). Are they selling her lips?: Advertising and identity. New York: Morrow

Mohr, L. A., Eroğlu, D., & Ellen, P. S. (1998). The development and testing of a measure of skepticism toward environmental claims in marketers' communications. *Journal of consumer affairs*, *32*(1), 30-55.

Nelson, Phillip (1970), "Information and Consumer Behavior," Journal of Political Economy, 78 (March/April), 311-329.

Nelson, Phillip (1974), "Advertising as Information," Journal of Political Economy, 83 (July/August), 729-754.

Nisbett, Richard E., & Ross, Lee. (1980). Human inference: Strategies and shortcomings of social judgment. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Obermiller, Carl, & Spangenberg, Eric. (1998). Development of a scale to measure consumer skepticism toward advertising. Journal of Consumer Psychology, 7, 159-186.

Obermiller, C. and Spangenberg, E.R. (2000).“On The Origin and Distinctness of Skepticism toward Advertising” Marketing Letters. 11(4): 311-322.

Obermiller, C., Spangenberg, E. R. & MacLachlan, D. L. (2005). Ad Skepticism- The Consequences Of Disbelief. Journal of Advertising. 34(3): 7-17.

Petty, R.E., and Cacioppo, J.T. (1986). “The Elaboration Likelihood Model of Persuasion,” in

Advances in Experimental Social Psychology, Vol. 19, San Diego, CA: Academic Press, 123-205.

Pollay, R. W., & Mittal, B. (1993). Here's the beef: factors, determinants, and segments in consumer criticism of advertising. *Journal of marketing*, *57*(3), 99-114.

Preston, I.L. [1967]. “Logic and illogic in the advertising process,” Journalism Quarterly, 44, 231-239.

Priester, Joseph R. and Richard E. Petty (1995), "Source Attributions and Persuasion: Perceived Honesty as a Determinant of Message Scrutiny," Personality and Social Psychology Bulletin, 21 (June), 637-654.

Ritchie, Robin J., and Darke, Peter R. (2000, October). "In the shadow of doubt: Advertiser deception and the defensive consumer." Poster session presented at the Association for Consumer Research conference, Salt Lake City, UT.

Ritchie, R. J. (2001). The mutable meaning of ads: advertising through the eyes of the skeptical consumer. *Faculty of Commerce. University of British Columbia. Working Paper-Version*.

Rossiter, J.R. and Percy, L. (1997) Advertising Communication&Promotion Management 2nd.ed. New York: Irwin/McGraw-Hill Comp

Skarmeas, D., Leonidou, C. N., & Saridakis, C. (2014). Examining the role of CSR skepticism using fuzzy-set qualitative comparative analysis. *Journal of business research*, *67*(9), 1796-1805.

Yalch, Richard and Rebecca Elmore-Yalch (1984), "The Effect of Numbers on the Route to Persuasion," Journal of Consumer Research, 11 (June) 522-527.

Zufryden, F. S. (1996). Linking advertising to box office performance of new film releases-A marketing planning model. *Journal of Advertising Research*, *36*(4), 29-42.

MEDYA OKURYAZARLIĞI KAPSAMINDA ÇOCUKLARA YÖNELİK REKLAM İLETİLERİNİN ÇOCUK TÜKETİCİLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aslıhan Topal - Gizem Gürel Dönük

GİRİŞ

Günümüz koşullarında yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlarla çevrelenmiş hayatın içerisinde her geçen gün medya okuryazarlığının önemi daha çok artmaktadır. Medya okuryazarlığı tüm topluma yönelik olarak farkındalık çalışmalarıyla, akademik alanda yapılan çalışmalarla üzerinde sıklıkla durulması gereken bir kavramdır. Gün içerisinde yığınla ileti ile karşılaşan birey karşılaştığı bu iletilerden etkilenebilmekte, kararları da bu etki çerçevesinde şekillendirebilmektedir. Çeşitli araçlar üzerinden kimi zaman bu araçlar bir gazete, dergi, billboardlar olabildiği gibi kimi zamanda elimizin altındaki akıllı telefonlar aracılığıyla, internet, sosyal medya derken otobüslerin üzerlerinde, sinemada, evde televizyon karşısında iken, araba kullanırken

KAYNAKÇA

Akarca, M. (tarih yok). *Çocukların ceza hukukundaki yeri ve çocukların korunması* . 08 14, 2020 tarihinde https://www.anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf adresinden alındı

Aktaş, H., Akyol, A. Ç., & Akyol, M. (2010). Yeni reklam aracı 'oyunreklam'ın (advergame) çocuk üzerindeki etkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 652-672.

Aktuğlu, I. K. (2006). Tüketicinin Bilgilendirilmesi Sürecinde Reklam Etiği. *Küresel İletişim Dergisi*, 1-20.

Arslan, H. (2014). Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kapsamında Çocuk Odaklı Haber ve Programlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 1 (2)*, 70-79.

Aydın, D. (2010). *Reklam Hafızası ve Reklam Beğenirliği İlişkisi: Televizyon Reklamlarına İlişkin Deneysel Bir Çalışma, Doktora Tezi.* Konya: Selçuk Üniversitesi.

Bal, D., & Onay, A. (2020). Televizyon Reklamları, Çocuk ve Tüketim: Tarz mısın, Değil misin? *İleti-ş-im 32*, 198-219.

Barokas, S. K. (2012). Büyümüş De Küçülmüşler Bir Reklam Çözümlemesi "Pınar Sosis". *İletişim Çalışmaları Dergisi Sayı 1*, .173-197.

Dingin, A. E. (2021). Yeni Sosyal Medya Uygulaması "TikTok" ve Popüler Kültür. A. E. Dingin içinde, *Sosyal Medya Eleştirel Bakış 2 Şiddetten Bağımlılığa , Ayrımcılıktan Popüler Kültüre* (s. 14160). Konya: LİTERATÜRK .

Dural, A., & Dural, Ş. (2015). Reklam iletileri çerçevesinde çocuk güvenliği-çocuk hakları ve medya etiği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi , 14 (53)*, 186-197.

Elden, M., & Ulukök, Ö. (2006). Çocuklara Yönelik Reklamlarda Denetim ve Etik. *Küresel İletişim Dergisi, sayı 2, Güz*, 1-23.

Ezmeci, F., Söylemez, E. T., Akgül, E., & Akman, B. (2017). Çocukların Yer Aldığı Reklamların Çocuklara ve Yetişkinlere Verilen Mesajlar, Roller ve Cinsiyete Yönelik Ayrımcılık Unsurları Açısından İncelenmesi. *Galatasaray Üniversitesi İleti-ş-im Dergisi, 26*, 247-279.

Güler İplikçi, H., & Batu, M. (2018). Dijital İletişim ve Çocuk: Türkiye'de Çocuk Web Sitelerindeki Reklamlara Yönelik Bir İçerik Analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi , Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi Özel Sayısı*, 242-256.

Gülerarslan, A. (2011). Tüketici Olarak Çocuk ve Ailenin Satın Alma Kararlarına Etkisi. *Selçuk İletişim, 6, 4*, 126-137.

Kanbur, B. N. (2020). Görsel Medyanın ve Subliminal Mesajların Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri. *IGUSABDER, 10*, 94-106.

Kemp, S. (2023, Jan 26). *Internet use by country*. the changıng world of dıgıtal ın 2023: https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/ adresinden alındı

KEMP, S. (2023, Şubat 13). *Yaşa göre türkiye nüfusu*. Dijital 2023: Türkiye: https://datareportal.com/reports/digital-2023-turkey adresinden alındı

Kip, S. M., & Aksoy, Z. (2021). Türkiye'deki Adölesanların Doğal Reklama Yönelik Etik Algılarının Değerlendirilmesi. *ilef dergisi*, 179-206.

Kurt, A. A., & Kürüm, D. (2010). Medya Okuryazarlığı ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişki: Kavramsal Bir Bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20-34.

Masterman, L. (1997). Media literacy in the information age: current perspectives. . R. Kubey içinde, *A Rationale for Media Education* (s. 15-68). New Yersey: Transaction Publishers.

mevzuat.gov.tr. (2011, Şubat 15). Radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanun: https://www.mevzuat. gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf adresinden alındı

Mutlu, E. (1995). *İletişim Sözlüğü.* Ankara : Ark Yayınevi.

Önder, H. B. (2019). Televizyon Reklamlarında Çocuk Mahremiyetinin İhlali. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi , 7 (1)*, 456-482.

Pedük, Ş. B., Ahmetoğlu, E., & Yavuz, E. A. (2021). Okul öncesi öğretmen adaylarının televizyon ve internette izlediği reklamlardaki çocuk haklarına ilişkin görüşleri. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 5(2)*, 495–525.

Pektaş, H. (1987). Reklâm Nedir? İşlevi ve Etkileri Nelerdir? . *Ondokuz Mayis University Journal of Education Faculty , 2 (1)*, 222-231.

Reklamcılar Derneği. (2023, Nisan). *Türkiye'de Tahmini Medya ve Reklam Yatırımları 2022 Raporu.* Medya Yatırımları: https://rd.org.tr/medya-yatirimlari adresinden alındı

Resmî Gazete. (2015, Ocak 10). *Reklamlarda Çocuklara İlişkin Düzenlemeler*. Resmî Gazete YÖNETMELİK: https://www .resmigazete.gov.tr /eskiler/2015/01/20150110-5.htm adresinden alındı

Seçim, M. Ö. (2017). Bir Pazarlama Taktiği Olarak Realty Show'larda Gizli Reklam Uygulamaları: "Gerçek Kesit" Örneği, . *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, , 7 (1)*, 115-129.

Semerci, B. (tarih yok). *Dikkat bu reklamda çocuk var!* Ana Sayfa: https://bengisemerci.com/dikkat-bu-reklamda-cocuk-var/ adresinden alındı

Şentürk, M., & Turğut, M. (2011). Televizyon Programları, Reklamlar ve Çocuklar. *Aile ve Toplum Yıl: 12 Cilt: 7 Sayı: 27*, 63-88.

T.C Resmî Gazete. (2001, Aralık 8). *Türk Medeni Kanunu*. Ağustos 14, 2020 tarihinde Yasama Bölümü Kanunlar: https://www.resmigazete.gov.tr eskiler/2001/12/20011208.htm adresinden alındı

Taş, O., & Şahım, T. Z. (1996). *Reklamcılık ve Siyasal Reklamcılık.* Ankara.

TDK. (tarih yok). *Bellek*. Güncel Türkçe Sözlük: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Tuncer, B. B. (2021). Halkla İlişkiler Uzmanları Nereye Koşuyor? Sosyal Medyanın Ruhunu Yaakalamak Mümkün Mü? A. E. Dingin içinde, *Disiplinlerarası Yaklaşımla Sosyal Medya 2 Gazetecilikten Halkla İlişkilere, İnsan Kaynaklarından Sağlık İletişimine* (s. 143-167). Konya: LİTERATÜRK.

TÜİK. (2023, Nisan 18). *Haber Bülteni, İstatistiklerle Çocuk*. TÜİK Ulusal Veri Sayfası: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p =Istatistiklerle-Cocuk-2022-49674 adresinden alındı

TÜİK. (2023, Temmuz 6). *Türkiye, nüfus büyüklüğüne göre sıralamada 194 ülke arasında 18. sırada yer aldı*. Dünya Nüfus Günü, 2023: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2023-49688#:~:text=T%C3%BCrkiye%2C%2085%20milyon%20279%20bin,1%2C1'ini%20olu%C5%9Fturdu. adresinden alındı

We Are Social. (2023, Ocak 26). *Dijital 2023: Temel Başlıklar*. 2023'te Dijitalin Değişen Dünyası: https://wearesocial.com/uk/b log/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/ adresinden alındı

KÜRESEL MARKALARIN KURULUŞUNU ANLATAN FİLMLERİN MARKA BİLİNİRLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ[4]

Türker Söğütlüler

GİRİŞ

Kitle iletişim araçları tarafından iletilen mesajların izleyici-kullanıcılar üzerindeki etkisi önemli bir araştırma alanı olmuş, söz konusu husus küresel ölçekteki şirketler için de giderek önem taşır hâle gelmiştir. 21. yüzyılda hızla değişen toplumsal pratikler sebebiyle izleyici-kullanıcılar üzerine gerçekleştirilecek araştırmaların, kitle iletişim alanındaki dönüşüm süreçlerini dikkate alması ve yeni yaklaşımları gözetmesi gerekmiştir. İzleyiciyle buluştuğu günden itibaren toplumla iç içe olan sinema, sosyolojik olguların çözümlenebilmesi için elverişli bir yapıya sahiptir. Tüm öznelerin sosyal kurumlar içinde hareket etmesi sebebiyle sinema, hem toplumu perdeye yansıtmış hem de eserleri üretenlerin fikirlerini sunmasıyla önem

[4] Bu araştırma Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 31906847/050.04.04.08-465 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

farklılık taşımaktadır. Film izleme ve izleyicilerin öneriler aracılığıyla diğer insanlarla etkileşim kurması, markaların bilinirliğine katkı sunmaktadır. Söz konusu üç firma her ne kadar popüler, küresel firmalar olsa da toplumun tüm kesimleri tarafından bilinmeleri mümkün değildir. Bu nedenle küresel markaların kuruluş öyküsünü anlatan filmlerin, küresel firmaların toplumsal alanda marka bilinirliğine katkı sağladığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Bartl, M., Kannan, V. K., & Stockinger, H. (2016). A review and analysis of literature on netnography research. *International Journal of Technology Marketing, 11*(2), 165-196.

Başer, E. (2019). Netnografi: Sanal toplulukları anlamak. İçinde G. Şener & S. Yıldız (Editörler), İletişim araştırmalarında farklı bakış açıları. (ss. 57-76). Detay Yayıncılık.

Başer, E & Sever, N. S. (2023). Artırılmış gerçeklik tabanlı reklamların etkileri. İçinde T. Söğütlüler (Editör), Sinema ve reklam çalışmalarında güncel yaklaşımlar. (ss. 151-171). Eğitim Yayınevi.

Bilgin, Y. (2018). The effect of social media marketing activities on brand awareness, brand image and brand loyalty. *Business & management studies: an international journal*, *6*(1), 128-148.

Buffo, S. (2017). Brand narration and fashion films. *Journalism and Mass Communication*, *7*(6), 292-304.

Bug, P. (Ed.). (2020). Fashion and Film. Springer Series in Fashion Business: Germany

Delorme, D. E., & Reid, L. N. (1999). *Moviegoers' Experiences and Interpretations of Brands in Films Revisited. Journal of Advertising, 28(2), 71–95.*

Denzin, N. K. (1995). The cinematic society (Ed. Gubrium, F, J. Holstein, A, J.) *University of Missouri, USA.*

Fejes, F. (1984). Critical Mass Communications Research and Media Effects: The Problem of the Disappearing Audience. Media, Culture & Society, 6(3), 219–232.

Guest, L. P. (1942). The genesis of brand awareness. *Journal of Applied Psychology*, *26*(6), 800–808.

Gustafson, T., & Chabot, B. (2007). Brand awareness. *Cornell Maple Bulletin*, *105*(1), 1-5.

Hållander, M. (2021). "Never Again the Everyday": On Cinema, Colportage and the Pedagogical Possibilities of Escapism. *Studies in Philosophy and Education*, *40*(5), 493-505.

Hazera, A. (2017). John Lee Hancock, The Founder (2016). *Markets, Globalization & Development Review*, *2*(4).

Hudders, L. (2012). Why the devil wears Prada: Consumers' purchase motives for luxuries. *Journal of Brand Management*, *19*, 609-622.

Kohli, G. S., Yen, D., Alwi, S., & Gupta, S. (2021). Film or film brand? UK consumers' engagement with films as brands. *British Journal of Management*, *32*(2), 369-398.

Kozinets, R. V. (2002). The field behind the screen: Using netnography for marketing research in online communities. *Journal of marketing research*, *39*(1), 61-72.

Kozinets, R. V. (2006). Netnography. *Handbook of qualitative research methods in marketing*, *129*, 142.

Kozinets, R. V. (2010). Netnography. Doing ethnographic research online. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Kumar, S. (2017). Influence of product placements in films and television on consumers brand awareness. *Archives of Business Research*, *5*(2).

Langer, R., Beckman, S. C. (2005). Sensitive research topics: netnography revisited. *Qualitative market research: An international journal*, *8*(2), 189-203.

Lloyd, A. E., Luk, S. T. K. (2010). *The Devil Wears Prada or Zara: A Revelation into Customer Perceived Value of Luxury and Mass Fashion Brands*. Journal of Global Fashion Marketing, 1(3), 129–141.*

Morrison, D. (1978). The Beginning of Modern Mass Communication Research. European Journal of Sociology, 19(02), 347.

Nadkarni, A., & Hofmann, S. G. (2012). *Why do people use Facebook? Personality and Individual Differences, 52(3), 243–249.*

Nascimento, J. (2019). Art, cinema and society: sociological perspectives. Global Journal of Human Social ScienceResearch:(C) Sociology & Culture, 19(5), 19–28. (2)

O'Neill, B. (2020). Segmenting the city: McDonald's, the Metro, and the mobilization of the middle classes underground. *Environment and Planning A: Economy and Space*, *52*(7), 1313-1331.

Park, D. J., Berger, B. K. (2010). *Brand Placement in Movies: The Effect of Film Genre on Viewer Recognition. Journal of Promotion Management, 16(4), 428–444.*

Pautz, M. C. (2015). Argo and Zero Dark Thirty: Film, Government, and Audiences. PS: Political Science & Politics, 48(01), 120–128. https://doi.org/10.1017/S1049096514001656

Percy, L., Rossiter, J. R. (1992). *A model of brand awareness and brand attitude advertising strategies. Psychology and Marketing, 9(4), 263–274.* doi:10.1002/mar.4220090402

Rheingold, H. (1993), The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier. Reading, MA: Addison Wesley.

Ritzer, G. (2021). The McDonaldization of society. In *In the Mind's Eye* (pp. 143-152). Routledge.

Rocha, G., Pottlitzer, J. (1970). *Beginning at Zero: Notes on Cinema and Society. The Drama Review: TDR, 14(2), 144.* doi:10.2307/1144540

Sandlin, J. A. (2007). Netnography as a consumer education research tool. *International Journal of Consumer Studies*, *31*(3), 288-294.

Shabbir, M. Q., Khan, A. A., & Khan, S. R. (2017). Brand loyalty brand image and brand equity: the mediating role of brand awareness. *International journal of innovation and applied studies*, *19*(2), 416.

Soloaga, P. D., & Guerrero, L. G. (2016). Fashion films as a new communication format to build fashion brands. *Communication & Society*, *29*(2), 45-61.

Sung, Y., & de Gregorio, F. (2008). *New Brand Worlds: College Student Consumer Attitudes toward Brand Placement in Films, Television Shows, Songs, and Video Games. Journal of Promotion Management, 14(1-2), 85–101.*

Turnell, M. (1938). Cinema in Society. *Blackfriars*, *19*(221), 571-587.

Tarmawan, I. (2020, January). Building Brand Awareness Through Film Narrative. In *International Conference on Business, Economic, Social Science, and Humanities–Humanities and Social Sciences Track (ICOBEST-HSS 2019)* (pp. 85-90). Atlantis Press.

Waldt, V., La Rey, D., Du Toit, L. S., & Redelinghuys, R. (2007). Does branded product placement in film enhance realism and product recognition by consumers?. African Journal of Business Management, pp. 019-025.

Wang, Y., John, D. R., Griskevicious, V. (2020). *Does the devil wear Prada? Luxury product experiences can affect prosocial behavior. International Journal of Research in Marketing.*

Wright, W. (1977). Cinema and Society. American Journal of Sociology, Vol. 83, No. 2 (Sep., 1977), pp. 507-510

19. YÜZYIL İRAN MODERNLEŞMESİ VE OSMANLI ETKİSİ

Raheb Mohammadi Ghanbarlou

nobel bilimsel

19. YÜZYIL İRAN MODERNLEŞMESİ VE OSMANLI ETKİSİ

Raheb Mohammadi Ghanbarlou

Yayın No.: 1726
ISBN: 978-625-398-758-9
E-ISBN: 978-625-398-759-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Nasim Sadegh Barenji
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Mohammadi Ghanbarlou, Raheb.
19. Yüzyıl İran Modernleşmesi ve Osmanlı Etkisi / Raheb Mohammadi Ghanbarlou
1. Basım, XIV + 276 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-758-9
E-ISBN: 978-625-398-759-6
1. İran 2. Modernleşme 3. Osmanlı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **İX**

TAKDİM ..... **Xİİİ**

GİRİŞ **1**

ÇALIŞMANIN SORUNSALI **5**

BİRİNCİ BÖLÜM
KURAMSAL VE KAVRAMSAL AÇIDAN MODERNLEŞME **9**

Modernlik, Modernleşme ve Modernizm Kavramları 9
Modernlik 16
Modernlik ve Gelenek 20
Bir Süreç Olarak Modernlik 23
Modernleşme ve Modernlik 27
Modernleşmenin Felsefi Temelleri 33
Modernleşme ve Modernlik Sınırları 36
Modernliğin Ortaya Çıkışı ve Aydınlanma 40
Modernliğin Ortaya Çıkışı ve Gelişim Seyri 40
Aydınlanma ve Modernlik İlişkisi 41
Modernlik ve Modernleşme Tartışmaları 43

İKİNCİ BÖLÜM
KAÇAR DÖNEMİ MODERNLEŞMESİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ **47**

Kaçar Modernleşmesinin Başlangıç Noktası 47
Göç Üzerinden Kaçar Modernleşmesi 51
Yönetim Yapısında Yenilik 54
Kaçar Devleti 54
Kaçar Devletinin İdari Teşkilatı 56
Kaçar Döneminde Yeni Hükûmet Kuruluşlarının Oluşumu 60

Kaçar Döneminin Toplumsal Yapısı 61
Kaçar Döneminde Etnik Dağılım 64
Toplumsal Sınıflar 66
Ulaşımda Modernleşme 68
Kaçar Döneminde Vakıflar 70
İran-Rus Savaşları (1804-1828) 74
İran'ın Geri Kalma Nedenleri 78
Kaçar Modernleşmesini Frenleyen Etmenler 82
İç Etkenler: Sosyal Sınıfların Yavaş Büyümesi ve Ulema 82
Dış Etkenler 85
Kaçar Dönemi Farklı Alanlarda Değişim 87
Askerî Alanda Yenilikler 87
Eğitimde Modernleşme 96
Basında Modernleşme 98
Siyasal Alanda Modernleşme Çabaları 109
Parlamento 109
Demokrasi 111
Kaçar Dönemi Milliyetçilik Düşüncesi 117
Sosyal Demokrasi Düşüncesinin İlk Temasları 128
Bürokratik Modernleşme 131
Dini Alanda Modernleşme 136
Ekonomik Düşüncede İlerleme 138
Kaçar Dönemi Modernleşmesi ve
Temel Özellikleri ara değerlendirme 141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI MODERNLEŞMESİNİN KAÇAR MODERNLEŞMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 157

Kaçar ve Osmanlı Modernleşmesinde Aydınların Rolü 157
Kaçar Modernleşmesinde Etkin Aydınlar 160
Mirza Fethali Han Ahundzade 162
Mirza Ağa Han Kermani 165
Mirza Hüseyin Han Sepehsalar (Müşirüddevle) 167

Mirza Yusuf Han Müsteşaruddevle 169
Mirza Melkem Han 171
Mirza Abdürrahim Talıbov 174
Zihinsel Dönüşüm; Rasyonel Perspektif 176
Kaçarlar ve Osmanlı'da Fikir Hareketleri 179
İran'da Modern Tarih Yazımı 181
Ulema ve Güç 188
Osmanlı Modernleşmesinin Kaçar Modernleşmesine Etkileri ve Sonuçları 191
Osmanlı Modernleşmesi 191
Osmanlı'da Tanzimat Fermanı ve Kaçarlarda Reform 199
Ahtar Gazetesi Üzerinden Osmanlı'nın Kaçar Modernleşmesine Etkisi 204
Osmanlı Tanzimat'ının Kaçar Modernleşmesine Etkileri 206
İstanbul'daki İranlı Reformcular 209
Kaçar Döneminde Meşrutiyet Hareketi ve Osmanlı Meşrutiyetiyle Benzerlikleri 213
Kaçarlarda Meşrutiyet Devrimi 213
Meşrutiyet Hareketlerinin Benzerlikleri ve Farklılıkları 218
Meşrutiyet Devriminin Kökleri 219
Kaçar Dönemin'de Anayasalcı Hareket 223
Ulema ve Meşrutiyet 226
Osmanlı'daki Modernleşme Hareketlerinin Kaçar Modernleşmesi Üzerindeki Etkileri Ara Değerlendirme 230

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ VE DEĞERLENDİME 245

KAYNAKLAR 261

ÖZ GEÇMİŞ 275

KAYNAKLAR

Abadaniyan, H. (1995). ***Meşrue ve meşrutiyet hükümetinin teorik temelleri***. Tahran: Ney Yayınları.

Abbasi, M. (2009). "Ahtar Gazetesinin Meşrutiyet Döneminde Anayasalcı Hareket Üzerine Etkisi". *Yad dergisi,* 85, 67-107.

Abdüllahi, GH. (2005). ***Siyasal Yeniliklerin Sorunları***. Tahran: Neşr-i ghomes.

Abrahamian, E. (2012). ***Modern İran Tarihi***. (Çev. M. E. Fattahi), Yedinci Baskı, Tahran: Ney Yayınları.

Abrahamiya, Y. (2009). ***İran iki devrim arasında***. (13. Baskı). (Çev. A. Gol Mohammadi ve M.E. Fattahi). Tahran: Ney Yayınları.

Abrahamiyan, Y. (1997). ***İran İki Devrim Arasında***. (Çev. A. Golmohammadi ve M. E. Fattahi). Tahran: Ney Yayınları.

Abrahamiyan, Y. (1998) ***İran iki devrim arasında***. (Çev. A. Gol Mohammadi). İstanbul: Ney Yayınları.

Abrahimiyan Y. (1998). ***İran siyaset sosyolojisi makaleleri***. (Çev. S. Torabi Farsani). Tahran, Shiraze Yayınevi, sayfa 6.

Acudani, M. (2004). ***Ya Ölüm Ya Teceddüt***. Tahran: Neşr-i Ahtaran.

Adamiyet, F. (1967). ***Mirza Fethali Ahundzade Düşünceleri***. Tahran: Harezmi Yayınları.

Adamiyet, F. (1994). ***Talıbov'un düşünceleri***. Tahran: Damavand Yayınevi.

Adamiyet, F. (2006). ***Terakki Düşüncesi ve Kanun Hâkimiyeti***. Tahran: Harezmî Yayınları.

Adamiyet, F.(1962). ***Özgürlük düşüncesi***. Tahran: Sokhan Yayınları.

Ademiyet, F. (1969). ***Emir Kebir ve İran***. Tahran: Emir Kebir Yayınları.

Ademiyet, F. (1970). ***Emir Kebir ve İran***. Tahran: Harezmi Yayınları.

Ademiyet, F. (1978). ***Terakki düşüncesi ve kanun hâkimiyeti***. Tahran: Harezmi Yayınları.

Ademiyet, F. (1999) ***İran Meşrutiyet hareketinde Sosyal Demokrasi Düşüncesi,*** Tahran: Neşr-i Revak.

Afşar, İ. (1979). ***Siyaset ve özgürlük***. Tahran: Sahar Yayınları.

Afşar, İ. (1983). ***Elmuasır vel asar***. Tahran: Esatir Yayınları.

Ahmadi, B. (2015). ***Modernlik ve Eleştirel Düşünce***. (11. Baskı). Tahran: Neşr-i Merkez Yayanları.

Ahmadi, H. (1990). ***Ortadoğu'da Krizlerin Kökleri***. Tahran: Keyhan Yayınları.

Ahmadi, H. (2003). "Tarhisel Bir Yelpazede İran Milli Kimliği". ***Milli Çalışmalar Dergisi***, 15, 14-18.

Ahmadi, Y. ve Zagrov, G.N. (2015). "Çağdaş İran'da Modernizasyonun Sorunları Ve Küreselleşmeye Etkilerinin İncelenmesi". ***Siyasal bilgiler dergisi***, 30, 10-26.

Ajoodani, M. (2004). ***İran Meşrutiyeti***, Tahran: Ahtaran Yayınları.

Ajoodani, M. (2004). ***İran Meşrutiyeti***, Tahran: Ahtaran Yayınları.

Akbari, M. A. (2005). ***Kaçar Döneminde Modern Sorunlar***. (1. Baskı). Tahran: İran Gazetesi Yayınları.

Akbari, M. A. (2005). ***Modern İran Kimliğinin Kökleri: Kaçarlardan Pehlevilere Kadar,*** Tahran: Bilimsel kültürel Yayınlar.

Alamdari, K. (2006). ***Neden batı İlerledi ve İran Geri kaldı***. (14. Baskı). Tahran: Gam-i no Yayınları.

Alderson, A. (1985). ***Türkçe-İngilizce Sözlük***, 3. Baskı.

Alem, A. (1996). ***Siyaset bilimin Temelleri***, Tahran: Ney Yayınları.

Algar, H. (1978). ***İran'da din ve devlet, Kaçar Döneminde Ulemanın Rolü***. (Çev. E. Serri). Tahran: Tus Yayınları, 58.

Aliyev, A. Q. (1982). ***Azerbaycan Tarihi***. (Çev. N. Beyat). (2. Cilt). Tebriz: Erk Yayınları.

Altun, F. (2005). ***Modernleşme Kuramı***, İstanbul: Küre Yayınları.

Amanat, A. (2004). ***Kıble-i Alem: Kaçar Şahı Nasrettin ve İran Padişahlığı***. (Çev. H. Kamşad). Tahran: Neşr-i Karname.

Amini, Gh. ve Şirazi, H. (2009). ***İran'ın toplumsal siyasal Dönüşümleri***., Tahran: Ghomes Yayınları.

Amir Ahmadian, B. (2005). "İranü Rus savaşları ve Kafkasya'nın İran'dan ayrılması". ***Kafkas ve Orta Asya Çalışmaları Dergisi,*** 64, 60-65

Armaoğlu, F. (1997). ***19. Yüzyılın siyasi tarihi (1789-1914).*** Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ashraf, A. (1981). ***Kaçar dönemi İran'da kapitalizmin büyümesindeki engeller***, Tahran: Zemine Yayınevi. Sayfa. 39.

Asil, H. (1997). **Mirza Melkem Han Nazımüddevle'nin Hayatı ve Düşünceleri.** (Birinci Cilt). Tahran: Ney yayınları.

Asil, H. (2005). ***Mirza Melkem Han Nazımüddevle ve İran Modernitesinin Kuramları***. (Birinci cilt). Tahran: Kevir Yayınları.

Aslan, T. (2008). "II. Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet'e Tesirleri". ***Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*****,** 21, 345-378.

Aşıkkutlu, T. (2011). ***Türk-İran Modernleşmesi Çerçevesinde Kadın***. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Aştiyanı, A. (1969). ***Mirza Taghi Han Emir Kebir***. Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları.

Aştiyani, A. (1967). ***İran'ın Ayrıntılı Tarihi***. Tahran: Hayyam Yayınları.

Athari, S. H. (2014). "Modeernitenin Felsefi Temelleri Hakkında Foucault ve Habermas'ın Diyaloğu; İnsan, Söylem Ve Demokrasi", ***Fasıl Name-İ Siyaset, Siyasal Bilimler Ve Hukuk Fakültesi Dergisi,*** 2, 76-77

Aydar, Ö. (2014, September 11-14). ***Osmanlı Devleti'nde İlk Sosyalizm Tartışmaları ve İlk Sosyalist Örgütlenmeler***. V. European Conference on Social and Behavioral Sciences, St Petersburg, Russia.

Aydoğmuşoğlu, C. (2011). "Abbas Mirza (1789-1833) ve Dönemi". ***Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,*** 4(19), 129-133.

Azad Ermeki, T. (2007). ***Kültür, İran Kimliği ve Küreselleşme***. Tahran: İntişarat-i Temeddoni İrani.

Azghandi, A. (2003). ***İran'ın Toplumsal, Siyasal Dönüşümler Tarihi***. Tahran: Semt Yayınları.

Azghandi, A. (2003). ***İran'ın Toplumsal-Siyasal Dönüşümler Tarihi***, Tahran: Semt Yayınları.

Bahar, M. T. (1979). ***İran Siyasal Partilerinin Kısa Tarihi*** (Kaçarların Çözülmesi). Tahran: Cibi Yayınları.

Barzin, M. (1992). ***İran Basının Kimliği***. Tahran: Behcet Yayınları.

Baykan, F. (2001). ***Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar***. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Behnam, C. (1996). ***İranlılar ve Modernlik Düşüncesi***. Tahran: Furazanfer Yayınları.

Behnam, C. ve Jahanbaglou, R. (2004). ***Temeddün ve Teceddüt***, Tahran: Neşr-i Merkez Yayınları.

Behnam, J. (2004). ***İranlılar ve Ceditçilil Düşünceleri.*** Tahran: Furuzan yayınları.

Behnam, J. (2004). "Modernite, modernizasyon ve teceddüt". ***Sosyal Bilimler Aylık Dergi,*** sayı 67 ve 68, Tahran.

Bellin, E. (2000). "Contingent Democrats. Labor and Democratizatio in Late-developing Countries". ***World Politics***, 52, 178.

Berkes, N. (2004). ***Türkiye'de Çağdaşlaşma***. (7. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berkes, N. (2006). ***Türkiye'de Çağdaşlaşma.*** Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, İstanbul: Yapıkredi Yayınları.

Beşiriye, H. (2002). ***İran'da Siyasal Gelişmenin Engelleri***, Tahran: Game no Yayınları.

Bigdelou, R. (2001). ***İran Çağdaş Tarihinde Antikcilik***. Tahran: Neşr-i Merkez.

Bozkurt, R. (1996). ***Osmanlı İmparatorluğunda Yollar, Ulak ve İaşe Menzilleri***, Ankara.

Brockelmann, C. (1992). ***İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi***. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Brown, E. (1959). **Meşrutiyet Döneminde Edebiyat ve Basın tarihi**. (2. Cilt). (Çev. M. Abbasi). Tahran: Marifet Yayınları.

Çay, M. A. (1987). ***Safaviler-Avvarlar-Kaçarlar, Tarihte Türk Devletleri***, ***II***, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Çiğdem, A. (1997). ***Aydınlanma Düşüncesi***, İstanbul: İletişim Yayınları, ,s.13.

Çiğdem, A. (2007). ***Türk Batılılaşmasını Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı,***

Daryush, A. (1997). ***Biz ve Modernite***, Müessese-i Ferhengi-i Serat, Tahran.

Derekhshe, J. ve Jahanbin, F. (2009). "Meşrutiyet döneminde din ile modernite unsurları arasındaki ilişkilere yönelik yaklaşımların incelenmesi". ***Siyasal Bilimler Dergisi,*** 15, 120-125.

Descartes, R. (2001). ***İlk Felsefe Hakkında Düşünceler Modernizmden postmodernizme***. (Çev. A. Ahmadi). Tahran: Ney yayınları.

Düşünce. Cilt: 3, İstanbul: Modernleşme ve Batıcılık, İletişim Yayınları, s. 56 68.

Ebrahimi, M. (2009). "Ahtar Gazetesinin İlk sayısı İçerik Analizi". ***Yad Dergisi***, 23. Yıl, Sayı; 86.

Ebrahimi, T. (2012). ***İran Modernitesi Ciddiye Alınmamıştır***. Görüşme (söyleyiş), İtimat gazetesi, 2482 sayılı numara, 1 Eylül, Tahran.

Edward, S. (2007). ***Oryantalizm***. (Çev. L. Khanji). Tahran: Emir Kebir Yayınları.

Enayet, H.(1984). ***Batı Siyasal Düşüncesine Bir Bakış***. Tahran: Cibi Yayınları. 10.

Erdem, T. (2009). ***Feodaliteden Küreselleşmeye***, Ankara: Lotus Yayınları.

Erdem, T. (2016). ***Sosyoloji Notları***, İstanbul: Otorite Yayınları.

Erfanian, M. (2012). "Osmanlı Tanzimat'ı ve Amir Kebir, Sepehsalar Ve Melkem Han Üzerinde Etkileri". ***Dış İlişkileri Tarihi***, 52-53, 37.

Eşref, A. (1981). ***Kaçar Döneminde İran Kapitalizminin Gelişmesine Tarihsel Engeller***. Tahran: Zemine Yayınları.

Ettehadiyeh, M. (1982). ***Meşrutiyet döneminde siyasal partilerin ortaya çıkışı ve dönüşümü*** (milli parlamentonun birinci ve ikinci dönemleri), Tahran: Gostere Yayınları.

Farasatkhah, M. (2000). "İran'da iki asırlık gelişme ve demokrasi sorunları". ***Ekonomik – Siyasal Dergi***, 171-172, 10.

Farid, N. (1967). "İran Şahenşahi Ordusu Hakkında İnceleme". ***Tarih İncelemeleri Dergisi,*** 2(2), 146.

Fashahi, M. (1976). ***İran Feodal Toplumunda toplumsal ve düşünsel dönüşümler,*** Gotenberg.

Foran, J. (1998). ***Kırılgan Direnç***. (Çev. A. Tadayyon). Tahran: Neşr-i Resa.

Foran, J. (2007). ***1500'lerden bu Yana İran'ın toplumsal Dönüşümler Tarihi***. (Çev. A. Tadayyun). (7. Baskı). Tahran: Resa Yayınları.

Gazi Moradi, H. (2007). ***İran Meşrutiyet Döneminde Siyasal Modernleşme***. Tahran: Ahtaran Yayınları.

Gazi Moradi, H. (2010). ***Meşrutiyet Döneminde Siyasal Kuramcı Melkem Han***. Tahran: Ame Yayınları.

Ghadyani, A. (2008). ***Kaçar Döneminde İran Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti***. (4. Baskı). Tahran: Mektup Yayınları.

Gheysari, A. (2004). ***20. Yüzyılda İran Aydınları***. (Çev. M. Dehghani). Tahran: Hormos Yayınları.

Gheysari, A. (2004). ***20. Yüzyılda İran aydınları.*** (Çev. M. Dehghani). Tahran: Hermes Yayınları.

Ghızılsofla, M. T. (2013). "Mirza ağa Han ve Geleneğin Eleştirisi". ***Siyasal Bilimler Araştırması,*** 3, 91-92.

Ghoreyshi, S. H. (2006). ***Aydınlar ve Reza Han İstibdadı***. Tahran: Genç Düşünce Derneği.

Giddens, A. (1991). ***The Consequences of Modernity***, London, Cambridge, P. 1.

Giddens, A. (2000). ***Elimizden Kaçıp Giden Dünya.*** (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Alfa Yayınlan.

Giddens, A. (2000). ***Modernliğin Sonuçları***. (Çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2010). ***Siyaset Sosyoloji Toplumsal Teori***, İstanbul: Metis yayınları.

Giddens, A. (2012). ***Modernliğin Sonuçları***. (Çev. Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A.(2016). ***Modernliğin Sonuçları***. (Çev. E. Kuşdil). (Yedinci baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Goldmann, L. (1997). ***Aydınlanma Felsefesi***. (Çev. Ş. Kavyani). Tahran: Fikr-i Ruz Yayınları.

Grant. W. (1967). ***Kaçar Döneminde İran Tarihi***. (Çev. V. Mazenderani). Tahran: Sokhan Yayınları.

Guderzi, Gh. (2007). ***İran Aydınlarının Tamamlanmamış Teceddüdü***. Tahran: Ahtaran Yayınları.

Habibi, H. (2008). "Mirza Feth Ali Ahundzade". ***Edebiyat Dergisi***, 35, 63-65.

Haeri, A. (1984). ***İran'da Meşrutiyet ve Şialık***. Tahran: Emir Kebir Yayınları.

Haeri, A. (1985). ***Şia ve Meşrutiyet***. Tahran: Amir Kabir Yayınevi.

Haeri, A.(1989). ***İran ve İslam Dünyası***, Meşhed: Astan-i Kuds-i Rezevi Yayınları.

Halili, M. (2009). ***Başarısız Padişahalar ve Meşrutiyet Devrimin Zaferi***. Çağdaş İran Tarih Araştırmaları Enstitüsü.

Hasanzade, İ. (2003). "Beyhegi ve Jovini Tarihçiliğnde İran Kimliği". ***Milli Çalışmalar Dergisi,*** 16, 54-59.

Haupt, G. Ve Paul D. (1977). ***Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler***. (Çev. T. Artunkal). İstanbul: Gözlem Yayınları.

Hayeri, A. (1976). ***İran Meşrutiyet Devrimi, Dünya Özgürlükçü Devrimlerinden bir Sayfa***, Tahran.

Hoseyni, M. T. (2004). "*Anayasalcı Hareketin sosyal kökleri üzerinde Düşünme"*. ***Dış İlişkiler Tarihi Dergisi***, 23, 49-50.

Hoseynipoor, M. ve Hemedani, A. (2013). "Osmanlı'da İlk Farsça Gazete Türkistan", ***Buhara Dergisi,*** 97, 51.

Hüseyniyan, R. (2001). ***Meşrutiyet Tecrübesi***. Tahran: İslami devrim Arşivleri.

İnalcık, H. (1993). ***Osmanlı Toplum ve Ekonomi üzerine Arşiv çalışmaları, İncelemeler***, İstanbul.

İnternet: Arefpoor, A. (2013). ***İran'da modernitenin tarihsel seyri***, http://mirasfarda.org/?p=8732, 30/11/2017.

İnternet: Azerbaijan Studies Center. (2018), http://azerbaijans tudiescenter.org/ArticleView.aspx?aid=91 Erişim tarihi: 2018/06/02.

İnternet: Fedai, İ. (2016). ***Mirza Yusuf Han Tebrizi düşüncelerinin İncelenmesi***. http://www.homopersicus.ir/article/95. Erişim tarihi: 2018/06/02.

İnternet: http://danesh.roshd.ir/mavara/mavara- Erişim tarihi: 2018/06/02.

İnternet: https://article.tebyan.net/2018/04/12. Erişim tarihi: 2018/06/02.

İnternet: İran İslam Araştırmalar Merkezi. https://www.cgie. org.ir/fa/news/155908- 2017/09/12. Erişim tarihi: 2018/06/02.

İnternet: Vahdat, Farzin. (2013). İran-Rus Savaşları Gelenek ve Modern olanınKarşılaşması,http://www.bbc.com/ persian/iran/2013/10/131028_l44_golestan_treaty_tradition_modernity. Erişim tarihi: 2018/06/02.

İsevi, C. (1989). ***İran'ın Ekonomik Tarihi (Kaçar Dönemi).*** (Çev. Y. Ajend). Tahran: Gostere Yayınları.

İtaat, C. (2013). ***İran'da Sürdürülebilir Gelişmenin Temelleri***. Tahran: İlim Yayınları.

Jahanbaglou, R. (1999). ***İran ve Modernite***. (Fransızca metinlerin Çev. H. Sameii). (4. Baskı). Tahan: Ghatreh Yayınları.

Jamalzadeh, N. (2012). "Mirza Melkem Han'ın Kültürel- Siyasal Doktrininin İncelenmesi". ***Siyasal Çalışmalar Dergisi***, 13, 76-78.

Kachuian, H. (2005). ***İran Kimlik Söylemlerinin Dönüşümleri***. Tahran: Ney Yayınları.

Kaim Makamı, C. (1947). ***11. Yüzyıldan 1301'e kadar İran'ın siyasi ve askeri dönüşümlerinin tarihi.*** Tahran: Metbuat Yayınları.

Kaim Makami, C. ( ). "İran'da Asker Devşirme Tarihi", ***Tarihsel İncelemeler Dergisi***, 2, 66-67.

Karadeniz, Y. (2004). ***Kaçar Hanedanı (1795-1925).*** Yayınlanmış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Karadeniz, Y. (2011). "İran Batılılaşma Hareketinde Mirza Malkum Han'ın Rolü (1833-1908)", ***SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,*** 23, 101.

Karpat, K. H. (2010). ***Türk Demokrasi Tarihi***, İstanbul: Timaş Yayınları.

Katoziyan, M. (1995). ***Demokrasi, İstibdat ve Milli hareket***. Tahran: Neşr-i Merkez.

Katoziyan, M. A. (1995). ***Demokrasi, istibdat ve Milli Hareket***. Tahran: Neşr-i Merkez.

Katuzian, M. A. (1993). **Meşrutiyetten Pehlevilere Kadar İran'ın Siyasal Ekonomisi.** (Çev. M. Nefisi ve K. Azizi). Tahran: Neşr-i Merkez Yayınları.

Katuziyan, M. A. (1993). ***İstibdat, Demokrasi ve Milli Hareket***, Tahran: Merkez Yayınları.

Keddie, N. (2002). ***Kaçar Dönemi İran ve Rıza Han'ın Ortaya Çıkışı***. (Çev. M. Haghighatkhah). Tahran: Ghoghnoos Yayınları.

Kermani, A. (2010***). Ayine-i Sekenderi***. Tahran: Çeşme Yayınları.

Kermani, M. A. (1947). ***Ayine-i İskenderi***. Tahran: Bina Yayınları.

Kesrai, M. S. (2001). ***İran'da Mşrutiyetten 1950'lere kadar Gelenek ve Modernlik Çatışmaları.*** Tahran: Neşr-i Merkez.

Khavari, F. (2001). ***Tarih-i Zülkarneyn***. (birinci cilt). Tahran: İran Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kılıç, H. (2006). ***İran'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Rolü***. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

Kızılçelik, S. (2000). ***Sosyoloji Yazıları*** 2, Ankara: Anı yayıncılık, s. 153.

Kızılçelik, S. (2002***). Sefaletin Sosyolojisi***, Ankara: Anı Yayıncılık. s. 245.

Koloğlu, O. (2005). ***İran'ın Çağdaşlaşmasında Türk Etkisi.*** Türk Kültürünün Dünya Kültürlerine Etki Ve Katkıları Konulu Kongre'ye Sunulan Yayınlanmamış Bildiri, Ankara.

Kongar, E. (2002). ***Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği***. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Kulayi, E. (1997). ***İstalinizm ve Hizb-i Tude der İran***. Tahran: İslami Devrim İstatiksel Kurumu.

Lambton, S. (1966). ***İran'da mülk sahibi ve çiftçi***. (Çev. M. Amiri)., Tahran: Tercüme ve Neşr-i Kitap Yayınları, 31.

Lembton. (1997). ***Kaçar dönemi İran***. (Çev. S. Fasihi). Tahran: Javdan Kherad Yıyınevi, 496.

Lewis, B. (2015). ***Modern Türkiye'nin Doğuşu*** (3. Baskı). Ankara: Arkadaş yayınları.

Mahboobi, H. (1976). ***İran Modern Kurumlarının Tarihi***. (Cilt.1). Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları.

Mahdavi, H. (1977). ***İran'ın Dış ilişkiler Tarihi***. Tahran: Simorg Yayınları.

Mahdavi, Sh. ve Rezvani, R. (2010). "Kaçar döneminde kültür ve yaşam: Kaçar döneminde günlük hayat". ***Halk Kültürü Dergisi,*** Tahran:

Mahdevi, A. H. (1967). ***İran'ın Dış İşleri İlişkileri Tarihi.*** Tahran: Komes Yayınları.

Mahmudi, S. A. (2014). ***Demokrasinin Parlaması, Siyasal Ahlakta Düşünme, Din ve Liberal Demokrasi.*** Neşr-i Nigah-ı Muasır.

Malcolm S. J. (1983). ***İran tarihi***. (Çev. M. İ. Heyder). Tahran: Yesavoli Yayınları.

Malcolm, S. J. (2001). ***Tarih-i Kamel-i İran***. (Çev. Mirza İsmail Heyret). Tahran: Efsun Yayınları.

Malcolm, S. J. (1876). ***İran Tarihi***. (Çev. M. İ. Heyret). Tahran: Sa'di Kitapçılığı.

Malekzadeh, M. (1956). ***İran Mşrutiyet devrimi tarihi***, Tahran: Revagh Yayınları.

Mardin, Ş. (1985). ***19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti.*** Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları.

Maskoob, Shahrokh. (1994). ***Edebiyat Öyküsü ve Toplumun Geçmişi.*** Tahran: Ferzan Yayınları.

Masoodniya, H. (2003). "Geçmişten Günümüze, İran'da modernleşme ve Kültürel İstila". ***Dış Siyaset Dergisi***, 2, 333.

Mehbubi Erdekani, H. (1974). ***İran'ın Batı Uygarlığı İle Aşinalığı Üzerine Giriş***. Tahran: Kültürel Çalışmalar Ofisi.

Milani, A. (1998). ***İran'da modernizasyon ve modernizasyon karşıtı***. Tahran: Atiye yayınları.

Milani, A. (1999). ***Teceddüt ve Teceddüt Karşıtlığı***. Tahran: Atiye yayınları.

Mirmousavi, A. (2007). ***İslam, gelenek, Modern Devlet Şia'nın Siayasi Tefekkür Değişimi***. Tahran: Ney Yayınları.

Mirsepasi, A. (2005). ***İran Modernitesi Üzerine Düşünceler***. (Çev. J. Tavakkoliyan). Tahran: Tarh-i Nev Yayınları.

Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. (2007). ***Batılılaşma, Modernite ve Modernization.*** Cilt: 3. İstanbul: Modernleşme ve Batıcılık İletişim Yayınları.

Mohammadifar, M. (2000). ***Gazetecilik Kültürü***. Tahran: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Mohit Tabatabai, M. (1987). ***İran Basının Tarihsel Analizi***. Tahran: Be'set yayınları.

Mojtahedi, K. (2009). ***Kaçar Döneminde İranlıların Batı Felsefesiyle Aşinalığı***. Tahran: İran Çağdaş Tarih Araştırmalar Enstitüsü.

Mostefevi, P. (1998). Batılılaşma olgusuna din adamları ve aydınların yaklaşımı. ***Azad Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*** 7, 49-70.

Mostofi, A. (1965). ***Benim yaşam özgeçmişim ve ya Kaçar döneminde İran'ın idari ve toplumsal yapısı.*** Tahran: Zevar Yayınları.

Movassaghi, A. (2006). ***İran'da Yenileşme ve Islahat***. Tahran: Komes Yayınları.

Naghibzade, A. ve Amani, V. (2003). ***Şia Ruhanilerinin Devrimde Etkileri.*** Tahran: İslami Belgeler Arşivleri.

Nazari, A. A. (2006). İran'da Modern Kimlik ve Meşrutiyet Söyleminin Ortaya Çıkışı. ***Milli çalışmalar fasılnamesi***, 32, 31-37.

Nefisi, S. (1928). ***İran'ın Toplumsal ve Siyasal Tarihi***. Tahran: Bonyad Yayınları.

Nefisi, S. (1993). ***Çağdaş Dönemde İran'ın Toplumsal-Siyasal Tarihi***. (1. Cilt). Tahran: Bonyad Yayınları.

Nesibli, N. (2017). ***Güney ile kuzey Azerbaycan Sorunları***. Ankara: Tebaren Yayınları.

Nevai, A. (1990). ***İran ve Cihan Kaçarlardan Nasiri Dönemine Kadar***. 2. Cilt. Tahran: Homa Yayınları.

Octavio, P. (2000). ***Şiir ve Modernite***. (Çev. N. Tutal). Ankara, Vadi Yayıncılık. s. 185.

Olgar, H. *()*. ***Meşrutiyetin İlerlemesinde Ulemanın Rolü***. (Çev. E. Serri). Tahran: Ghomes Yayınları.

Olgar, H. (1989). **Mirza Melkem Han**. (Çev. C. Azima ve M. Tefreşi). Tahran: Bica Yayınları.

Olgar, H. (1990). ***İran'da din ve devlet: Kaçar döneminde ulamanın rolü***. (Çev. E. Serri). Tahran: Tus Yayınları.

Ortaylı, İ. (2003). ***Osmanlı Barışı***, Yayına Hazırlayan: M. Armağan, İstanbul: Ufuk Kitapları.

Palmer, R. (1970). ***Yeni Dünya Tarihi***, (cilt. 2), (Çev. E. Taheri). Tahran: Emir Kebir.

Parsinejad, İ. (1989). "***Tebrizli Talıbov İran'ın Edebi Eleştirmeni"***, ***İran Çalışmaları,*** 7, 64-68.

Parvin, N. (1995). "Ahtar İstanbul", ***İranoloji Dergisi***, 2, 324.

Pashazadeh, Gh. (2014). "Melkem ve Osmanlı Tanzimat'ındaki Rolü". ***İran ve İslam Tarihi Derneği,*** 24, 26-34.

Pazooki, Sh. (2000). "Descartes ve Modernite". ***Felsefe ve Kelam*****,** 1, 72-78.

Pierre Amedee, J. (1968). ***Ermenistan ve İran'a Yolculuk***. (Çev. A. G. Etemad Moghaddam, Tahran: İran Kültür Kurumu.

Poorzeki, G. (2001). "Modernite ve Mirza Fethali Ahundzade". ***Kültürel araştırmalar Mektubu,*** 18-19, 65.

Puladi, K. (2007). ***Batı'nın Siyasal Düşünce Tarihi***. (3. Baskı). Tahran: Neşr-i Merkez.

Radzinski, E. (2014). ***İstalin***. (Çev. A. Golkar). Tahran: Mahi Yayınları.

Rahman, Gh. (2003). "Türkiye Çeşitli Sorunlar Kavşağında". ***Bölgesel Çalışmalar Dergisi,*** 15, 44-46.

Rahmaniyan, D. (2009). ***Kaçar Döneminde Siyasal Düşünce Tarihi***. Tahran: Payam noor Yayınları.

Ravandi, M. (1979). ***İran anayasasının yorumu***. Tahran: Mübeşşeri Yayınları.

Rezai, F. (2013). "Birinci Dünya Savaşında Milliyetçiliğin Osmanlı İmparatorluğundaki Etkisi", ***Moskuye Dergisi***, 27, 27-29.

Rezvani, M. İ. (1965). ***İran Meşrutiyet Devrimi***, Tahran: İbni Sina Yayınları.

Riyahi Samani, N. (1999). ***Şiraz Vakfında Yasal Dönüşüm Seyri***. Şiraz: Nevid Yayınları.

Rockmore, T. (1989). "Modernity and Reason: Habermas and Hegel", ***Man and World,*** 22, 233.

Sadri, M. (2012). ***İran Yenileşme Hareketlerinde Osmanlı Etki ve Katkısı***. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Safa, P. (2011). ***Türk İnkılabına Bakışlar. (***7. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Salih, H. (2009). "*Moderniteye Felsefi Yaklaşımı*" (Çev. M. T. Keremi). ***Fasıl Name-i Naktü Nazar,*** **10**, 30-33.

Sander, O. (1989). ***Siyasi Tarih (İlk çağlardan 1918'e).*** Ankara: İmge Kitabevi.

Sasani, H. M. (1958). ***Sefaret Anıları***. Tahran: Bica Yayınları.

Sasani, H. M. (1976). ***İstanbul Elçiliğinin Anıları***. Tahran: Babak Yayınları.

Sdarhashemi, M. (1984). ***İran'da Gazete ve Dergi Tarhi***. İsfahan: Kemal yayınları.

Sefai, İ. (1974). ***Tarih Yaprakları***. Tahran: Babek Yayınları.

Sencer, O. (1969). ***Türkiye'de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı***. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.

Seriülkalem, M. (1998). **İran Siyasal Kültürünün Aşiret Temelleri**. ***Ekonomik ve Siyasal bilgiler Dergisi,*** 136, 93.

Seyf, A. (1998). ***19. Yüzyılda İran Ekonomisi***. Tahran: Çeşme yayınları.

Shahramniya, E. M. (2006). ***Küreselleşme ve İran'da Demokrasi***. Tahran: Negah-e Muasır Yayınları.

Shamim, A. (1996). ***Kaçar Döneminde İran***. (10. Baskı). Tahran: Bita Yayınları.

Shamim, A. (1999). ***Kaçar Saltanatı Döneminde İran***. (8. Baskı). Tahran: Moddabber Yayınları.

Shamim, A. (2002). ***Kaçar Döneminde İran***. Tahran: Zeryab Yayınları.

Sheydan, V. (2005). ***laisite nedir?*** Tahran: Ahtaran Yayınevi.

Shojai Jeshoghani, M. (2010). "Felsefi moderniteden tarihsel moderniye: modernitenin tarihsel arka planı kitabına eleştirel inceleme", ***Mah-i Felsefe Dergisi,*** 25, 93-94.

Sircani, A. A. (1967). ***İranlıların Uyanış Tarihi***. Tahran: Kültür Kurumu Yayınları.

Smelser, N. (1975). ***Toplum modernizasyonunda, toplumsal ilişkilerin modernizasyonu.*** (Çev. R. Maraghai vd.) Tahran. Cibi Yayınevi.

Smith, A. (1996). ***Toplumsal Değişme Anlayışı***. (Çev. Ü. Oskay). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Sümer, F. (2001). ***Kaçarlar***. Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Şabani, R. (1994). ***İran'ın Toplumsal Tarihine Giriş***. Tahran: Komes Yayınları.

Şahabi, A. (1968). ***İslam'da Vakıf Tarihi***. Tahran Vakıf İdaresi Genel Müdürlüğ, Tahran.

Şahin, Y. (2008). ***Türkiye'de Din-Sekülerleşme İlişkisi***. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Şayegan, D. (2014). ***Batı Karşısında Asya***, Tahran: Emir Kebir yayınları.

Şemim, A. A. (2007). **Kaçar saltanatı Döneminde İran**, Tahran: Behzat Yayınları.

Taba Tabai, M. (1975). ***Emir Kebir ve Darülfünun*** Mecmuai Hıtabehaye Irad Şodeh Der Ketabhane-I Merkezi ve Merkez Esnad Daneşgah Tahran be kuşeş-e kudret' Allah Ruşen'i Zeferanlu, Daneşgah Tahran, Tahran.

Tabatabai, S. C. (2001). ***İran'ın Geri Kalmışlığı Kuramına Giriş***. Tahran: Nigah-ı Muasır Yayınları.

Tabatabai, S. C. (2001). ***İran'ın Geri Kalmışlığına Yönelik Bir Giriş***. Tahran: Nigah-i Muasır Yayınları.

Tajbakhsh, A. (1998). ***Kaçar Dönemi Medeniyet ve Tarih***. Şiraz: Navid Yaynları.

Tavakkoli Toroghi, M. (2001). ***Yerel Teceddüt ve Tarihin Yeniden Okunması***. Tahran: Neşr-i Tarih-i İran.

Teymuri, İ. (1953). ***Habersizlik Çağı veya İran'da İmtiyazlar Çağı***. Tahran: İkbal Yayınları.

Torabi Farsani, S. (2005). ***Meşrutiyet Döneminde Tüccarlar ve Modern Devlet.*** Tahran: Neşr-i Tarih-i İran.

Touraine, A. (1995). ***Modernliğin Eleştirisi***. (Çev. H. Tufan). Yapı Kredi Yayınları.

Touraine, A. (2008). ***Başka Türlü Düşünmek***. (Çev. M. Moralı). İstanbul: Odakitap yayınları.

Touraine. A. (). ***Yıldızı Parlayan Modernlik***. (Çev: H. Tufan). İstanbul: Y. K.

Tozlu, S. (2002). Trabzon-Erzurum-Tebriz Yolu (XIX. Yüzyılda Sosyal ve Ekonomik Bakımdan Bir İnceleme)", Türkler, XIV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Turhan, M. (1987). ***Kültür Değişmeleri***. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Turhan, M. (2002). ***Kültür değişmeleri***. (4. Baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınlar.

Türkdoğan, O. (1981). "19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda İşçi Sınıfının Doğuşu". ***Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,*** 2(11), 50-51.

Türkeman, İ. B. (1972). ***Tarih-i Alem Aray-i Abbasi***. (cilt. 3). Tahran: Emir kebir Yayınları.

Türköne, M. (2005). *Siyaset.* Ankara: Lotus Yayınevi.

Uyar, M. (2008). ***İran'da Modernleşme ve Din Adamları***. İstanbul: Emre Yayınları. s. 32.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). ***Osmanlı Tarihi***. (11. Baskı). Ankara: Kitapyurdu.

Ünal, U. (2001). ***III. Selim Dönemi Islahat Çabaları (Nizam-ı Cedit).*** Yayınlanmış Yüksek Lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Ünver, G. ve Ecer, A. V. (1999). ***Toplumsal Değişme tarikatlar ve Türkiye***. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, No: 112.

Varharam, Gh. (2007). ***Kaçar Döneminde İran'ın Toplumsal Kurumları ve siyasal Sistemi***. Tahran: Moin Yayınları.

Vatandoost, G. (2005). "Küreselleşmeye giden yol ve Meşrutiyet Arefesinde İşçi Hareketliliği". ***Dış İlişkileri Dergisi***, 23, 20-25.

Vatankhah, M. (2001). ***İran'da Gelişmememin Tarihsel Engelleri***. Tahran: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Wallerstein, I. (1994). ***Jeopolitik ve Jeokültür***. Çev. M. Özel). İstanbul: Küre Yayınları.

Weber, M. (1976). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, Translated by Talcott Parson, New York: Charles Scribner's Sons.

Yayla, A. (). ***Kurucu Rasyonalizm, Adalet ve Sosyalizm***. Türkiye Günlüğü.

Yazdani, S. (2015). ***Kesrevi ve İran'ın Meşrutiyet Tarihi***. (3. Baskı). Tahran Neşr-i Ney Yayınları.

Yılmaz, Y. (1996). ***Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar***. Ankara: Vadi Yayınları.

Zebih, S. (1986). ***İran'da Komunizm'in Tarihi***. (Çev. M. Rafii). Tahran: Atayi Yayınları.

Zergerinejad, Gh. H. (2001). ***Kaçar Döneminde Siyasal Risaleler***. Tahran: İran Milli Kütüphanesi Yayınları.

Zerşenas, Ş. (1994). ***İran'da Aydınlanma Hakkında Düşünceler***. Tahran: Neşr-i Berg.

Zibakelam, S. (2009). ***Gelenek ve Modernlik: Kaçar dönemi İran'ında siyasal reformların başarısızlık nedenleri. (***2. Baskı). Tahran: Rozene Yayınları.

Zokai, Y. (1974). ***Kuroş'dan Pehlevi'lere kadar İran Şahenşahi Ordusu***. (1. Baskı). Tahran: Ferheng ve Hüner Yayınları.

Zürcher, E. J. (2005). ***Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.*** İstanbul: İletişim Yayınları, 40.

HALF A CENTURY JOURNEY OF TÜRKİYE FOR NUCLEAR POWER PLANT

With Recent Developments and Frequently Asked Questions

Necati Yamaç

nobel bilimsel

HALF A CENTURY JOURNEY OF TÜRKİYE FOR NUCLEAR POWER PLANT
With Recent Developments and Frequently Asked Questions

Necati Yamaç

Publishing No.: 1560
ISBN: 978-625-398-434-2
E-ISBN: 978-625-398-435-9
Edition: 1st Edition, April 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
All rights for this edition are reserved for Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, including photocopying, electronically or mechanically recording or by any information storage or retrieval system, without permission of Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Nobel Publishing Group has been operating nationwide since 1984 and worldwide since 2011. Nobel publications are included in the catalogs of higher education institutions at national and international levels.

'NOBEL BİLİMSEL ESERLER' is a Nobel Akademik Yayıncılık brand.

Executive Editor: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Publishing Coordinator: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Interior Designer: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Proofreader: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Cover Designer: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Library Information Card

Yamaç, Necati.
HALF A CENTURY JOURNEY OF TÜRKİYE FOR NUCLEAR POWER PLANT
With Recent Developments and Frequently Asked Questions / Necati Yamaç
1st Edition. XIV + 202 p. 16,5x24 cm. Includes references, no index.
ISBN: 978-625-398-434-2
E-ISBN: 978-625-398-435-9
1. Türkiye 2. Nuclear 3. Plant

General Distribution

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adress: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Phone: +90 312 278 50 77 - **Fax:** 0 312 278 21 65
Sales: siparis@nobelyayin.com- **E-Sales:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Points of Delivery and Salesı: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Print and Binding: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

CONTENTS

PREFACE ..... **V**

CONTENTS ..... **IX**

ABBREVIATIONS ..... **XIII**

1. OUR HISTORY OF NUCLEAR ENERGY **1**
Opened and Closed Institutions 3
An Intermittent Process of Training Human Resources 11
Nuclear Power Plant Tenders Repeatedly Cancelled 14
A Need for Strong and Stable Political Willingness 34
Comparing Türkiye with the Nuclear History of South Korea 37
Comparing Türkiye with the Nuclear History of the World 41

2. AKKUYU NUCLEAR POWER PLANT PROJECT **43**
Main Parameters of the Akkuyu Nuclear Power Plant Project 43
Short Notes to Know About the Akkuyu Nuclear Power Plant Project 46
Developments in the Akkuyu Nuclear Power Plant Project 48
Akkuyu EIA Process 53
Ground Breaking Ceremony for the Construction of the Port Marine Structures 56
Reactor Ground Breaking Ceremonies 58
When is the Commissioning Date of the Akkuyu Nuclear Power Plant? 63
First Turkish Students Sent to Russia for Nuclear Education 63
Legislation Amended Within the Scope of Nuclear Power Plant Projects 70
Challenges of “Project Management” 71

3. SINOP NUCLEAR POWER PLANT PROJECT **75**

4. DEVELOPMENTS IN THE NUCLEAR PLANT CONSTRUCTION IN THE WORLD 77
Olkiluoto 3 Nuclear Power Plant Project 78
Hanhikivi 1 Nuclear Power Plant Project 80
Moorside Nuclear Power Plant Project 82
Hinkley Point C Nuclear Power Plant Project 83
Barakah Nuclear Power Plant Project 85

5. FREQUENTLY ASKED QUESTIONS ABOUT NUCLEAR POWER PLANTS 89
Is the World Giving Up Nuclear Power Plants? 89
Does Türkiye Need a Nuclear Power Plant? 106
What will Nuclear Power Plants Bring to Our Country? 108
Is Electricity Tariff Expensive in Nuclear Power Plants? 111
How are Spent Fuel and Radioactive Wastes Going to be Managed? 116
Special Accounts of Spent Fuel and Radioactive Wastes 123

6. DEVELOPMENT OF THE FIRST NUCLEAR INFRASTRUCTURE PROGRAM IN TÜRKİYE 133
Overview of the Nuclear Infrastructure Development 133
Development of the National Human Resources for the Needs of the Nuclear Power Plant 139
Enhancing National Industry and Technology to be Used at the Nuclear Power Plant 141

7. NEWLY ESTABLISHED NUCLEAR INSTITUTIONAL STRUCTURE 151
NDK 152
NUTED JSC 153
TENMAK 154
General Directorate of Nuclear Energy and International Projects 158
EUAS International ICC (replaced by TÜNAŞ) 160
Akkuyu Nuclear JSC 161

8. DEVELOPMENT AND CONTENT OF NATIONAL NUCLEAR LEGISLATION 163
National Nuclear Legislation 165
Development of the First Nuclear Energy Law Draft 167
Law on Construction and Operation of Nuclear Power Plants and Energy Sales 171
Decree on the Organization and Duties of the Nuclear Regulatory Authority 171

Presidential Decrees 171
Bylaw 172
Regulations 172
What does the International Nuclear Legislation Approved in Türkiye Regulate? 178
International Nuclear Legislation Approved in Türkiye 178
What is envisaged by the Draft Law Pending to Be Enacted and Protocols and Agreements Pending Approval? 186

9. FIRST NUCLEAR DOCUMENTARIES 191
"I Saw It with My Own Eyes: Life with NPP in France" 191
First Heroes of the Nuclear Journey 193
Nuclear Energy: A New Page 195

AFTERWORD 197

SOURCES 199

SOURCES

- https://www.aa.com.tr/tr/dunya/silahsizlanma-konferansinin-donem-baskani-turkiye-oldu/1236235
- http://www.akkunpp.com/turkiye-nukleer-enerji-altyapisinin-olusturulmasi-dogrultusunda-uluslararasi-atom-enerjisi-ajansi-ile-gorusmelere-devam-ediyor
- http://www.akkuyu.com/sirketin-tarihcesi
- https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/norm-denetimi-basin-duyurulari/702-sayili-nukleer-duzenleme-kurumunun-teskilat-ve-gorevleri-ile-bazi-kanunlarda-degisiklik-yapilmasi-hakkinda-kanun-hukmunde-kararname-nin-iptali/
- www.basbakanlik.gov.tr
- https://www.bbc.com/news/uk-england-cumbria-53253102
- https://www.bbc.com/news/business-49823305
- https://www.bbc.com/news/business-34587650?ocid=global_bbccom_email_21102015_top+news+stories
- http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/newsnight/8379274.stm
- https://carnegieendowment.org/2015/04/16/iaea-s-conclusion-about-Türkiye-pub-59802
- https://www.c2es.org/content/renewable-energy/
- Dünya Newspaper, August 13, 1968
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Nuclear_energy_statistics#:~:text=Nuclear%20plants%20generated%20around%2028,the%20EU%2D27%20in%202018.
- https://www.enec.gov.ae/barakah-plant/
- https://www.enec.gov.ae/barakah-plant/construction-program/
- https://www.enec.gov.ae/barakah-plant/operation/
- https://www.enerjiportali.com/turkiye-elektrik-enerjisi-uretim-istatistikleri-nisan-2020/
- https://en.wikipedia.org/wiki/Hanhikivi_Nuclear_Power_Plant
- https://en.wikipedia.org/wiki/Moorside_nuclear_power_station
- https://en.wikipedia.org/wiki/NuGeneration
- https://en.wikipedia.org/wiki/Hinkley_Point_C_nuclear_power_station
- https://en.wikipedia.org/wiki/Olkiluoto_Nuclear_Power_Plant
- https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/cigeo-nuclear-waste-project-start-postponed-2022-france.html
- https://www.fennovoima.fi/en/fennovoima/story-of-fennovoima
- http://www.french-nuclear-safety.fr/References/Safety-Rules/Basic-safety-rule-I.2.c.-of-1st-october-1981

- https://www.hurriyet.com.tr/gundem/akkuyu-iptal-39170723
- Hürriyet Newspaper, August 25, 1984
- Hürriyet Newspaper, September 26, 1984
- Hürriyet Newspaper, December 3, 1999
- Hürriyet Newspaper, July 26, 2000
- https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/05/115/5115797.pdf
- https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/45/100/45100065.pdf
- https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/33/011/33011325.pdf
- https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/31/060/31060504.pdf
- https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-reviews-Türkiyes-progress-nuclear-power-development
- https://www.internationallawoffice.com/Newsletters/Energy-Natural-Resources/Switzerland/LALIVE/Swiss-voters-refuse-to-limit-lifetime-of-operating-nuclear-reactors
- https://international.andra.fr/sites/international/files/2019-07/CGTEDNTEAMOASDR0000150063-PDE-EN1.pdf
- https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/32/030/32030717.pdf
- https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/33/024/33024720.pdf
- Kütükçüoğlu, Ahmet: **Dünden Bugüne Türkiye'de Nükleer Enerji,** TMMOB Fizik Mühendisleri Odası, Ankara, 2020.
- http://www.mfa.gov.tr/silahlarin-kontrolu-ve-silahsizlanma.tr.mfa
- https://www.mgc.com.tr/paris-ve-viyana-sozlesmeleri-ekseninde-nukleer-enerji-hukuku-ve-nukleer-kazalarda-hukuki-sorumluluk
- Milliyet Newspaper, Decembe 27, 1978
- https://www.nawah.ae/
- https://www.nawah.ae/about-nawah/overview
- https://www.nawah.ae/about-nawah/ceo-message
- https://www.nawah.ae/about-nawah/our-shareholders
- https://www.neimagazine.com/news/newsswedish-town-approves-used-fuel-repository-8181949
- https://www.neimagazine.com/news/newsswedens-skb-to-start-building-repository-in-2019-4663068
- https://www.nippon.com/en/japan-data/h00967/#:~:text=As%20of%20March%202021%2C%20there,at%20the%20Fukushima%20Daiichi%20plant.
- https://www.ns-businesshub.com/science/future-of-the-moorside-nuclear-power-plant-doubt/
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/usa.html
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/finland.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/korea.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/updates/Korean%20RWMAct.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/united-kingdom.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/sweden.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/japan.pdf

- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/germany.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/russ-fed-law170-nov1995-en.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/france.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/nlb/60-hungary.pdf
- https://www.oecd-nea.org/law/legislation/hungary.pdf
- https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_14482/projected-costs-of-generating-electricity-2010-edition?details=true
- https://www.tunneltalk.com/TunnelTECH-Jun2020-Nuclear-waste-mamagement-geological-design-variations.php
- https://www.oecd-nea.org/law/table-liability-coverage-limits.pdf
- https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_23514/nuclear-energy-data-2019/-donnees-sur-l-energie-nucleaire-2019
- https://www.osti.gov/biblio/22293368-french-geological-repository-project-cigeo
- https://ourworldindata.org/grapher/share-electricity-coal?tab=table&time=earliest..latest&country=~FIN
- https://ourworldindata.org/energy/country/finland?country=~FIN#what-sources-does-the-country-get-its-electricity-from
- https://ourworldindata.org/energy/country/finland?country=~FIN#how-much-of-the-country-s-electricity-comes-from-nuclear-power
- https://ourworldindata.org/grapher/share-electricity-gas?tab=table&time=earliest..latest&country=~FIN
- Özemre, A.Yüksel: **Portreler Hatıralar,** Kubbealtı Neşriyatı, Özal Matbaası, 3rd Edition, İstanbul, 2012.
- Özemre, A. Yüksel: **Ah, Şu Atomdan Neler Çektim!,** Pınar Yayınları, 1st. Edition, İstanbul, 2002.
- https://pris.iaea.org/pris/home.aspx
- https://pris.iaea.org/PRIS/CountryStatistics/CountryDetails.aspx?current=JP
- https://pris.iaea.org/PRIS/CountryStatistics/CountryDetails.aspx?current=CN
- https://pris.iaea.org/PRIS/CountryStatistics/CountryDetails.aspx?current=FR
- https://pris.iaea.org/PRIS/CountryStatistics/CountryDetails.aspx?current=US
- https://pris.iaea.org/PRIS/CountryStatistics/CountryDetails.aspx?current=TR
- https://pris.iaea.org/PRIS/CountryStatistics/CountryDetails.aspx?current=KR
- https://pris.iaea.org/PRIS/CountryStatistics/CountryDetails.aspx?current=DE
- https://pris.iaea.org/PRIS/CountryStatistics/CountryDetails.aspx?current=UA
- http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/CNPP2013_CD/countryprofiles/Germany/Germany.htm
- https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/INIR_web.pdf
- Sabah Newspaper, August 11, 1992
- Sabah Newspaper, February 16, 2012
- https://www.skb.com/future-projects/the-spent-fuel-repository/how-forsmark-was-selected/
- https://www.skb.com/future-projects/the-spent-fuel-repository/the-review-process/

- Sung, Chang Sup; Hong, Sa Kyun: "Development process of nuclear power industry in a developing country: Korean experience and implications." **Technovation,** c. 19, p. 5, 1999.
- https://t24.com.tr/haber/murat-yetkin-japonlarla-sinop-nukleer-santral-projesinin-durduruldugunu-acikladi,827989
- https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss88.pdf
- Tercüman Newspaper, August 20, 1984
- https://www.thegwpf.com/germanys-renewable-energy-cost-explosion-25000-euros-for-each-family-of-four/
- https://www.tju.edu.tr/
- https://www.tunneltalk.com/TunnelTECH-Jun2020-Nuclear-waste-mamagement-geological-design-variations.php
- https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/germany.aspx
- https://www.world-nuclear-news.org/NP-Germany-to-compensate-utilities-for-nuclear-phaseout-losses-24051801.html
- https://www.world-nuclear.org/information-library/current-and-future-generation/nuclear-power-in-the-world-today.aspx
- https://world-nuclear.org/information-library/economic-aspects/economics-of-nuclear-power.aspx
- https://www.world-nuclear-news.org/C_Siemens_quits_the_nuclear_game_1909111.html
- https://www.world-nuclear-news.org/NN-Olkiluoto_3_delayed_beyond_2014-1707124.html
- https://world-nuclear.org/nuclear-essentials/what-is-nuclear-waste-and-what-do-we-do-with-it.aspx
- https://www.worldnuclearreport.org/Barakah-UAE-Grid-Connection-of-First-Commercial-Reactor-in-the-Arab-World.html
- https://www.world-nuclear-news.org/WR-Licence-granted-for-Finnish-used-fuel-repository-1211155.html
- https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/finland.aspx
- https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/france.aspx
- https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/japan-nuclear-power.aspx
- https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/germany.aspx#:~:text=Germany%20until%20March%202011%20obtained,majority%20of%20that%20from%20lignite.
- https://www.worldometers.info/oil/oil-reserves-by-country/
- https://www.worldometers.info/gas/gas-reserves-by-country/
- https://yle.fi/uutiset/osasto/news/claim_for_olkiluoto_3_delays_explodes_to_27_billion/6968417

ÖRGÜTSEL DAVRANIŞTA GÜNCEL KONULAR

Kavram, Kapsam, Boyut ve Literatür

Editörler:

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Canbolat - Prof. Dr. Mustafa Bekmezci

nobel

ÖRGÜTSEL DAVRANIŞTA GÜNCEL KONULAR:
Kavram, Kapsam, Boyut ve Literatür

Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Canbolat - Prof. Dr. Mustafa Bekmezci

Yayın No. 5041
İşletme No. 359
ISBN: 978-625-397-677-4
E-ISBN: 978-625-397-676-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Canbolat, Mehmet Ali., Bekmezci, Mustafa.
Örgütsel Davranışta Güncel Konular: Kavram, Kapsam, Boyut ve Literatür /
Editörler: Mehmet Ali Canbolat - Mustafa Bekmezci
1. Basım. X + 238 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-677-4
E-ISBN: 978-625-397-676-7
1. Örgütsel Davranış 2. Örgüt Psikolojisi 3. Güncel Yaklaşımlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

YAZARLAR ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **v**

PSİKOLOJİK İKLİM **1**

Şerif Durmuş

1. Giriş 1
2. Kavram ve Kapsam 3
3. Psikolojik İklimin Boyutları 8
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 11
5. Sonuç 13

Kaynaklar 16

İŞE İLİŞKİN DUYGUSAL İYİ OLUŞ **21**

Ali Ganiyusufoğlu

1. Giriş 21
2. Kavram ve Kapsam 22
3. İşe İlişkin Duygusal İyi Oluşun Boyutları 30
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 31
5. Sonuç 32

Kaynaklar 34

MESLEKİ CANLILIK **37**

Esra Yıldız

1. Giriş 37
2. Kavram ve Kapsam 38
3. Mesleki Canlılığın Boyutları 48
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 49
5. Sonuç 53

Kaynaklar 54

ÖRGÜTSEL USTALIK **57**

Mehmet Ali Canbolat

1. Giriş 57
2. Kavram ve Kapsam 58

3. Örgütsel Ustalığın Boyutları 63
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 66
5. Sonuç 69
Kaynakça 70

GÜVENLİK İKLİMİ 75

Abdurrahman Akman

1. Giriş 75
2. Kavram ve Kapsam 78
3. Güvenlik İkliminin Ölçülmesi ve Boyutları 90
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 91
5. Sonuç 97
Kaynaklar 98

BİLGİ PAYLAŞMA DAVRANIŞI 103

Hande Ulukapı Yılmaz

1. Giriş 103
2. Kavram ve Kapsam 104
3. Bilgi Paylaşma Davranışının Boyutları 121
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 122
5. Sonuç 124
Kaynaklar 125

ÖRGÜTSEL HAFIZA 131

Fatih İbrahim Kurşunmaden

1. Giriş 131
2. Kavram ve Kapsam 132
3. Örgütsel Hafızanın Unsurları ve Boyutları 141
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 142
5. Sonuç 146
Kaynakça 147

SESSİZ İSTİFA 149

Kubilay Özer

1. Giriş 149
2. Kavram ve Kapsam 150
3. Sessiz İstifanın Boyutları 161
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 161
5. Sonuç 163
Kaynaklar 164

GERİDE KALANLAR SENDROMU 169
Feride Yılmaz

1. Giriş 169
2. Kavram ve Kapsam 170
3. Geride Kalanlar Sendromunun Boyutları 184
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 185
5. Sonuç 191
Kaynaklar 192

İŞE YABANCILAŞMA 197
Özlem Özaydın

1. Giriş 197
2. Kavram ve Kapsam 198
3. İşe Yabancılaşmanın Boyutları 212
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 213
5. Sonuç 216
Kaynakça 217

ÖRGÜTSEL İKİYÜZLÜLÜK 221
Ayşe Yavuz

1. Giriş 221
2. Kavram ve Kapsam 222
3. Örgütsel İkiyüzlülüğün Boyutları 229
4. Son Yıllarda Yürütülen Bazı Araştırmalar 232
5. Sonuç 235
Kaynaklar 237

PSİKOLOJİK İKLİM

Şerif Durmuş

1

1. Giriş

Hızlı ve yoğun sanayileşme, teknolojideki ilerlemeler ve geniş ulaşım imkânları gibi gelişmeler, rekabetle mücadeleyi her geçen gün daha da zor hâle getirmektedir. Bulma, seçme, yerleştirme ve yetiştirme gibi süreçler açısından maliyetli, rakipler tarafından taklit edilmesinin zorluğu yönünden stratejik bir kaynak olan insan kaynağı, çetin rekabet ortamında örgütlerin sahip olduğu en önemli kaynaklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yetişmiş, iş tatmini ve motivasyonu yüksek insan kaynağının örgütlere önemli katkıları olacağı yadsınamaz bir gerçektir. İnsan kaynağının örgüte katkı sağlaması, insan kaynağının verimli ve etkin şekilde değerlendirilebilmesinden geçmektedir. Doğru yer, zaman ve pozisyonda değerlendirilen insan kaynağından beklenti; örgütte arzu edilen davranışların sergilenmesidir. Kişinin sergilemiş olduğu davranışları etkileyen önemli faktörler arasında örgüte dair oluşturduğu algı ve tutumları gelmektedir. Konunun önemine bağlı olarak çok sayıda araştırmacının (Yaşar, 2023; Dos Santos vd., 2023; Yeşiltaş vd., 2023; Mozgovoy, 2022; Çıkmaz vd., 2022; Ayber, 2022; Durmuş, 2022; Kawiana vd., 2021; Han vd., 2021; Güler ve Taşlıyan, 2021; Jan ve Zainal, 2020) çalışan algılarını ele aldığı çalışmaya rastlanmaktadır. Yapılan çalışmalarda örgüt çevresiyle ilgili algıların kişide pek çok tutum ve davranışa neden olduğu, dolayısıyla örgüte dair algıların bireysel ve örgütsel sonuçlarının olduğu görülmektedir.

Kişilerin örgüt ortamına dair algılarıyla ilgili iki kavram öne çıkmaktadır. Bunlar; örgüt iklimi ve psikolojik iklimdir. Önceleri bu iki kavramın birbiri yerine kullanıldığı görülse de kavramların birbirinden ayrı kavramlar olduğu öne sürülmektedir (James ve Jones, 1974: 1096; James vd., 2008: 5). Örgüt iklimi

gördüğü, takdir edildiği, rolünün açık olduğu, örgüt tarafından desteklendiği, cinsiyet ayrımının olmadığı, inisiyatif alma hakkının olduğu, yetki ve sorumlulukların verildiği, fikirlerin rahatlıkla beyan edilebildiği demokratik bir yapının olduğu, fikirlere değer verildiği, kişilerin iyi olan yetenekli taraflarının değerlendirildiği, yatay ve dikey iletişim kanallarının açık olduğu, eşit muamelenin olduğu bir örgüt yapısının inşa edilmesi ve kişiler tarafından doğru şekilde algılanmasının sağlanması önemlidir.

Yabancı literatürde psikolojik iklim algılarını ölçmeye yönelik geliştirilmiş farklı ölçeklerin olduğu görülmektedir. Yerli literatürde psikolojik iklim algılarını ölçmeye yönelik her ne kadar Türkçeye uyarlama ölçekler olmasına rağmen özgün yerli ölçeğe rastlanmamıştır. Bu konuda özgün bir ölçeğin geliştirilmesinin yerli literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öte yandan yerli literatürde psikolojik iklim algısı üzerine yapılan çok sayıda araştırmaya rastlansa da psikolojik iklim algısını spesifik olarak (yeşil psikolojik iklim, iş birlikçi psikolojik iklim, rekabetçi psikolojik iklim vb.) ele alan çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda yapılacak araştırmaların yerli literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kaynaklar

Amenumey, E. K. ve Lockwood, A. (2008). Psychological Climate and Psychological Empowerment: An Exploration in a Luxury UK Hotel Group. *Tourism and Hospitality Research*, *8*(4), 265-281.

Angriani, M. R., Ariffin, Z. ve Rahmawati, R. (2017). The Influence of Psychological Climate to the Organizational Commitment Through of Job Involvement (Study at University Foundation Lecturer Achmad Yani (UVAYA) Banjarmasin). *International Journal of Business and Economic Affairs*, *2*(5), 288-296.

Ayber, A. D. (2022). *Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumları, İş-Aile Çatışması, Psikolojik İklim Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Azim, A. M. M. ve Dora, M. T. (2016). Perceived Organizational Support and Organizational Citizenship Behavior: The Mediating Role of Psychological Capital. *Journal of Human Capital Development*, *9*(2), 99-118.

Baltes, B. B. (2001). Psychological Climate in the Work Setting. (Eds.: N.J. Smelser and P. B. Baltes), in: *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 12355-12359, New York: Elsevier/Pergamon.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

Bandura, A. (1978). The Self System in Reciprocal Determinism. *American Psychologist. 33*, 344-358.

Barkhi, R. ve Kao, Y. (2011). Psychological Climate and Decision-Making Performance in A Gdss Context. *Information & Management*, *48*, 125-134.

Bedi, A., Courcy, F., Paquet, M. ve Harvey, S. (2013). Interpersonal Aggression and Burnout: The Mediating Role of Psychological Climate. *Stress and Health*, *29*(5), 350-359.

Biswas, S. (2009). Job Satisfaction and Job Involvement as Mediators of the Relationship between Psychological Climate and Turnover Intention. *South Asian Journal of Management, 16*(1), 27-43.

Biswas, S. (2010). Commitment as a Mediator Between Psychological Climate & Citizenship Behaviour. *Indian Journal of Industrial Relations*, *45*(3), 411-423.

Biswas, S. (2011). Psychological Climate as an Antecedent of Job Satisfaction & Job Involvement. *Indian Journal of Industrial Relations*, *46*(3), 465-477.

Biswas, S. ve Varma, A. (2007). Psychological Climate and Individual Performance in India: Test of A Mediated Model. *Employee Relations, 29*(6), 664-676. doi. org/10.1108/01425450710826131.

Brown, S. P. ve Leigh, T. W. (1996). A New Look at Psychological Climate and its Relationship to Job Involvement, Effort, and Performance. *Journal of Applied Psychology, 81*(4), 358-368.

Brown, S. P., Cron, W. L. ve Slocum, Jr, J. W. (1998). Effects of Trait Competitiveness and Perceived Intraorganizational Competition on Salesperson Goal Setting and Performance. *Journal of Marketing*, *62*(4), 88-98.

Candan, H., Canbolat, M. A. ve Öksüz, Y. S. (2016). Personel Güçlendirmenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5*(2), 255-266.

Carless, S. A. (2004). Does Psychological Empowerment Mediate The Relationship Between Psychological Climate and Job Satisfaction? *Journal of Business and Psychology*, 18, 405-425.

Castro, M. L. ve Martins, N. (2010). The Relationship Between Organisational Climate and Employee Satisfaction in A South African Information and Technology Organization. *SA Journal of Industrial Psychology*, *36*(1), 1-9.

Chung, W. V. L. (1997). *Ethnicity and Organizational Diversity : A Study of Social Cognition and Psychological Climate Perception*. Lanham, Maryland: University Press of America.

Çıkmaz, G., Çelik, M. ve Çevik Taşdemir, D. (2022). Çalışanların Algıladığı İş Güvencesizliğinin Saldırgan Davranışlara Etkisi: Amprik Bir Çalışma. *Alanya Akademik Bakış, 6(3)*, 3029-3041.

Day, D. V. ve Bedeian, A. G. (1991). Predicting Job Performance Across Organizations: The Interaction of Work Orientation and Psychological Climate. *Journal of management, 17*(3), 589-600.

Dos Santos, M. D. C. C., Coelho, F., ve Gomes, J. F. (2023). Competitive Psychological Climate, Conflict and Psychological Contract Breach. *European Management Review.* 1-15.

Dumont, J., Shen, J. ve Deng, X. (2017). Effects of Green HRM Practices on Employee Workplace Green Behavior: The Role of Psychological Green Climate and Employee Green Values. *Hum Resour Manage*, *56*, 613-627.

Durmuş, Ş. (2022). *Örgüt Kültürü Tipinin Zorunlu Vatandaşlık Davranışına Etkisinde Örgütsel Adalet Algısının Aracı Rolü: Türkiye'deki En Büyük 500 Şirket Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Eisele, P. ve D'Amato, A. (2011). Psychological Climate and its Relation to Work Performance and Well-Being: The Mediating Role of Organizational Citizenship Behavior (OCB). *Baltic Journal of Psychology*, *12*(1-2), 4-21.

Ekehammar, B. (1974). Interactionism in Personality From A Historical Perspective. *Psychological Bulletin*, *81*(12), 1026-1048.

English, B., Morrison, D. ve Chalon, C. (2010). Moderator Effects of Organizational Tenure on The Relationship Between Psychological Climate and Affective Commitment. *Journal of Management Development*, *29*(4), 394-408.

Erbaşı, A. (2021). Yeşil Psikolojik İklim Ölçeği: Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *39*(4), 619-632.

Eroğlu, T. (2018). *Okullardaki Psikolojik İklim ve İş Motivasyonu Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Fletcher, T. D., Major, D. A. ve Davis, D. D. (2008). The Interactive Relationship of Competitive Climate and Trait Competitiveness with Workplace Attitudes, Stress and Performance. *Journal of Organizational Behavior*, *29*, 899-922.

Garner, B. R. ve Hunter, B. D. (2013). Examining the Temporal Relationship Between Psychological Climate, Work Attitude, and Staff Turnover. *Journal of Substance Abuse Treatment, 44*(2), 193-200.

Gilmer, B. V. H. (1996). *Industrial Psychology* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.

Gim, G. C., Desa, N. M. ve Ramayah, T. (2015). Competitive Psychological Climate and Turnover Intention With The Mediating Role of Affective Commitment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *172*, 658-665.

Güler, B. ve Taşlıyan, M. (2021). Psikolojik İklimin Öğrenilmiş Güçlülük Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 33-51.

Han, M. S., Masood, K., Cudjoe, D. ve Wang, Y. (2021). Knowledge Hiding as The Dark Side of Competitive Psychological Climate. *Leadership & Organization Development Journal, 42*(2), 195-207.

Hartmann, N. N. ve Rutherford, B. N. (2015). Psychological Contract Breach's Antecedents and Outcomes in Salespeople: The Roles of Psychological Climate, Job Attitudes, and Turnover Intention. *Industrial Marketing Management*, *51*, 158-170.

James, L. A. ve James, L. R. (1989). Integrating Work Environment Perceptions: Explorations Into the Measurement of Meaning. *Journal of Applied Psychology*, *74*(5), 739-751.

James, L. R. (1982). Aggregation Bias in Estimates of Perceptual Agreement. *Journal of Applied Psychology, 67*(2), 219-229.

James, L. R. ve Jones, A. P. (1974). Organizational Climate: A Review of Theory and Research, *Psychological Bulletin*, *81*(12), 1096-1112.

James, L. R. ve Sells, S. B. (1981). Psychological climate: Theoretical perspectives and empirical research. In: (Ed. D. Magnusson), *Toward a Psychology of Situations: An Interactional Perspective*, 275-298. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

James, L. R., Choi, C. C., Ko, C. H. E., Mcneil, P. K., Minton, M. K., Wright, M. A. ve Kim, K. I. (2008). Organizational and Psychological Climate: A Review of Theory and Research, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, *17*(1), 5-32.

James, L. R., Hater, J. J., Gent, M. J. ve Bruni, J. R. (1978). Psychologıcal Climate: Implications From Cognitive Social Learning Theory and Interactional Psychology. *Personnel Psychology, 31*, 783-813.

Jan, G. ve Zainal, S. R. M. (2020). Linking Cooperative Psychological Climate, Harmonious Passion, and Servicing Empowerment with Innovative Work Behaviour. *Asian Academy of Management Journal*, *25*(2), 189-213.

Jones, A. P. ve James, L. R. (1979). Psychological Climate: Dimensions and Relationship of Individual and Aggretad Work Enviroment Perceptions. *Organizational Behavior and Human Performance*, *23*(2), 201-250.

Joyce, W. F. ve Slocum, J. W. (1982). Climate Discrepancy: Refining The Concepts of Psychological and Organizational Climate. *Human Reations*, *35*(11), 951-971.

Jung, C. S., Chan, H. S. ve Hsieh, C. W. (2017). Public Employees' Psychological Climates and Turnover Intention: Evidence from Korean Central Government Agencies. *Public Management Review*, *19*(6), 880-904.

Kahn, W. A. (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. *Academy of Management Journal*, *33*(4), 692-724.

Kaplan, M., Tüm Kılıç, Y. ve Karagöz, A. (2019). İşyeri Nezaketsizliğinin Psikolojik İklim Üzerindeki Etkisi. H. Karadal, A. T. Erdem, M. Ş. Karadal (Ed.) *4. Uluslarası Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 877-885). 4. Uluslarası Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi, İstanbul. Aksaray: Dilkur Akademi.

Kataria, A., Garg, P. ve Rastogi, R. (2013). Psychological Climate and Organizational Effectiveness: Role of Work Engagement. *IUP Journal of Organizational Behavior*, *12*(3), 33-46.

Kawiana, I., Dewi, L. K. C., Hartati, P. S., Setini, M. ve Asih, D. (2021). Effects of Leadership and Psychological Climate on Organizational Commitment in The Digitization Era. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, *8*(1), 1051-1062.

Kiewitz, C., Hochwarter, W. A., Ferris, G. R. ve Castro, S. L. (2002). The Role of Psychological Climate in Neutralizing The Effects of Organizational Politics on Work Outcomes. *Journal of Applied Social Psychology, 32*(6), 1189–1207. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2002.tb01431.x

King, E. B., Hebl, M. R., George, J. M. ve Matusik, S. F. (2010). Understanding Tokenism: Antecedents and Consequences of A Psychological Climate of Gender Inequity. *Journal of Management*, *36*(2), 482-510.

Konrad, A. M., Cannings, K. ve Goldberg, C. B. (2010). Asymmetrical Demography Effects on Psychological Climate for Gender Diversity: Differential Effects of Leader Gender and Work Unit Gender Composition among Swedish Doctors. *Human Relations. 63*(11), 1661–1685.

Koys, D. J. ve DeCotiis, T. A. (1991). Inductive Measures of Psychological Climate. *Human Relations, 44*(3), 265-285.

Lee, F-H. ve Wu, W-Y. (2011). The Relationships Between Person-Organization Fit, Psychological Climate Adjustment, Personality Traits, and Innovative Climate: Evidence From Taiwanese Hightech Expatriate Managers in Asian Countries. *African Journal of Business Management, 5*(15), 6415-6428.

Lee, W. J. T., Sok, P. ve Mao, S. (2022). When and Why Does Competitive Psychological Climate Affect Employee Engagement and Burnout? *Journal of Vocational Behavior*, *139*, 1-16.

Lewin, K., Lippitt, R. ve White, R. K. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created "social climates". *The Journal of Social Psychology*, *10*(2), 271-299.

Linsner, S. H. (2009). *Transformational Leadership and Flow: The Mediating Effects of Psychological Climate*. (PhD Thesis), Kansas State University Department of Psychology College of Arts and Sciences, USA.

Manning, R. L. (2010). Development of the Psychological Climate Scale for Small Business. *Journal of New Business Ideas and Trends*, *8*(1), 50-65.

Meyer, D. ve Dunphy, S. (2016). The Role of Knowledge-Based Psychological Climates in Human Resource Management Systems. *Management Decision*, *54*(5), 1222-1246. DOI: 10.1108/MD-02-2015-0068.

Moorman, R. H. (1991). Relationship Between Organizational Justice and Organizational Citizenship Behaviors: Do Fairness Perceptions Influence Employee Citizenship? *Journal of Applied Psychology, 76*, 845-855.

Mozgovoy, V. (2022). Does Psychological Work Environment Matter? Relationship between Psychological Climate Reflecting İndividual Perception of Work Environment and Stress Among Public Servants. *Cogent Business & Management*, *9*(1), 1-26.

Naami, A., Hosseini, A. M. ve Simiarian, K. (2020). The Effect of Strengths -based Psychological Climate on Job Well -Being, Positive Affect and Life Satisfaction with Mediating Role of Strengths Use. *International Journal of Psychology*, *14*(2), 108-131.

Newman, J. E. (1977). Development of a Measure of Perceived Work Environment (PWE). *Academy of Management Journal*, *20*(4), 520-534.

O'Neill, B. S. ve Arendt, L. A. (2008). Psychological Climate and Work Attitudes the Importance of Telling the Right Story. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *14*(4), 353-370.

Ostroff, C., Kinicki, A. J. ve Muhammad, R. S. (2013). Organizational Climate and Culture. In (Ed. I.B. Weiner, N.W. Schmitt, and S. Highhouse), *Handbook of Psycihology, Vol 12: Industrial and Organizational Psychology*, 643-673. Hoboken, New Jersey: John Wiley&Sons.

Ostroff, C., Kinicki, A. J. ve Tamkins, M. M. (2003). Organizational Climate and Culture. In (Ed. W. C. Borman, D. R. Ilgen and R. J. Klimoski), *Handbook of Psychology, Vol 12: Industrial and Organizational Psychology*, 566-587. Hoboken, New Jersey: John Wiley&Sons.

Parker, C. P., Baltes, B. B., Young, S. A., Huff, J. W., Altmann, R. A., Lacost, H. A. ve Roberts, J. E. (2003). Relationships between Psychological Climate Perceptions and Work Outcomes: A Meta-Analytic Review. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *24*(4), 389-416.

Schneider, B. J. ve Snyder, R. A. (1975). Some Relationships Between Job Satisfaction and Organizational Climate. *Journal of Applied Psychology, 60*, 318-328.

Schulte, M., Ostroff, C. ve Kinicki, A. J. (2006). Organizational Climate Systems and Psychological Climate Perceptions: A Cross-Level Study of Climate-Satisfaction Relationships. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *79*(4), 645-671.

Seçkin, Ş. N. (2020). Algılanan Rekabetçi İş Ortamı ve Nicel İş Güvencesizliğinin İşe Bağlı Gerginliğe Etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi,* 18(37), 573-596.

Seibert, S. E., Silver S. R. ve Randolp W. A. (2004) Taking Empowerment to The Next Level: A Multiple-Level Model of Empowerment, Performance, and Satisfaction. *Academy of Management Journal*, *47*(3), 332-349.

Silva, S. (2004). OSCI: An Organizational and Safety Climate Inventory. *Safety Science*, *42*, 205-220.

Stark, A. ve Newton, M. (2014). A Dancer's Well-Being: The Influence of The Social Psychological Climate During Adolescence. *Psychology of Sport and Exercise, 15*, 356-363.

Sveiby, K. ve Simons, R. (2002). Collaborative Climate and Effectiveness of Knowledge Work - An Empirical Study. *Journal of Knowledge Management*, *6*(5), 420-433.

URL-1: *TDK Sözlüğü* https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 20.06.2023).

Uslu, O. (2021). *Deney ve Gözlem Temelli Psikolojik Çalışmaların Örgütsel Davranışa Katkıları*. Nobel Bilimsel Yayınları. Ankara.

Woerkom, M. V. ve Meyers, M. C. (2015). Effects of a Strengths-Based Psychological Climate on Positive Affect and Job Performance. *Human Resource Management*, *54*(1), 81-103. doi:10.1002/hrm.21623.

Yaşar, E. (2023). Relationship of Green Psychological Climate and Green Organizational Behavior: The Case of Hotel Businesses. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *33*(2), 831-844.

Yeşiltaş, M. D., Yalçın, A. ve Yılmaz, S. (2023). The Effect of Authentic Leadership on Flow at Work: The Role of Psychological Climate. *Sayıştay Dergisi*, *34*(128), 43-71.

İŞE İLİŞKİN DUYGUSAL İYİ OLUŞ

Ali Ganiyusufoğlu

2

1. Giriş

Günümüzün sürekli değişen ve gelişen, rekabetçi çalışma ortamlarında, genel refahın sağlanması hem kişiler hem de örgütler için önemli bir endişe kaynağı hâline gelmiştir. Geleneksel yönetim yaklaşımında insanların duygularını göstermesine müsaade edilmemiş ve örgütler bu şekilde yapılandırılmıştır. Ancak son zamanlarda etkilerini göstermeye başlayan davranışçı yaklaşım ve alandaki araştırmalar ortaya çıkarmıştır ki rasyonel düşünce kadar, tutumlarımız ve davranışlarımız da duygularımızdan önemli derecede etkilenmektedir.

Duygular, kişinin örgütteki deneyimlerini, algılarını ve genel refahını şekillendirmede merkezî bir rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında duygular, örgüt yaşamının doğal bir parçasıdır demek yanlış olmayacaktır. Kişiler, duygularının farkında olmalı ve duygularını yönetmelidir. Örgütlerde işlerini gerçekleştirirken neşe, sevinç ve memnuniyet gibi duygularının yanı sıra keder, öfke ve endişe gibi duygular da yaşayabilirler. Bu duygular, kişilerin özel yaşantısında olduğu gibi örgüt yaşamında da işlerine yönelik davranışlarının olumlu veya olumsuz yönde farklılaşmasına sebep olmaktadır. Hatta bazen duygular, özel yaşamımızla iş yaşamımız arasındaki ince çizgiyi belirlemektedir. Bu açıdan, örgüt içinde kişilerin daha verimli ve istekli bir şekilde çalışmaları için duyguların önemsizleştirilmemesi ve üzerinde dikkatle durulması gerekmektedir.

Örgüt yaşamında duyguların öneminin anlaşılması ile de "işe ilişkin duygusal iyi oluş" kavramı ortaya çıkmıştır. Duygular ve "işe ilişkin duygusal iyi oluş" arasındaki etkileşim, dinamik ve karşılıklıdır. Duygular, işe ilişkin duygusal iyi oluşu etkileyebilirken kişinin işe ilişkin duygusal iyi oluş seviyesi de duygusal deneyimlerini etkileyebilir. Örneğin, yüksek düzeyde işinden tatmin olan kişi-

Kaynaklar

Aytaç, S. (2006). Çalışanların İşlerine İlişkin Duygularının Stres Üzerindeki Etkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Prof. Dr. Toker Dereli'ye Armağan, 55*(1), İstanbul.

Bakker, A. B., Demerouti, E. (2008). Towards a Model of Work Engagement. *Career Development International, 13*(3), 209-223.

Bakker, A., Demerouti, E. ve Schaufeli, W. (2003). Dual Processes at Work in a Call Centre: An Application of the Job Demands–Resources Model. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 12*(4), 393–417.

Balducci, C., Fraccaroli, F. ve Schaufeli, W. B. (2010). Psychometric properties of the Italian version of the Utrecht Work Engagement Scale (UWES-9). *European Journal of Psychological Assessment*.

Durukan, G. (2013). *Liderlik Yaklaşımları Algısının İşe İlişkin Duygusal İyilik Durumu Üzerine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Feldt, T., Kinnunen, U. ve Mauno, S. (2000). A Meditational Model of Sense of Coherence in the Work Context: A One-Year Follow-up Study. *Journal of Organizational Behavior, 21*, 461–476.

Fisher, C. D. (2010). Happiness at Work. *International Journal of Management Reviews, 12*(4), 384-412.

Hakanen, J. J., Bakker, A. B. ve Schaufeli, W. B. (2006). Burnout and Work Engagement Among Teachers. *Journal of School Psychology, 43*(6), 495-513.

Hess, A. A. (2005). "I feel good": The measurement and prediction of Positive Well-being. Degree of Masters of Science, Saint Mary's University, Halifax, Nova Scotia, Canada.

Hülsheger, U. R., Alberts, H. J., Feinholdt, A. ve Lang, J. W. (2013). Benefits of Mindfulness at Work: The Role of Mindfulness in Emotion Regulation, Emotional Exhaustion, and Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology, 98*(2), 310.

Judge, T. ve Locke, E. (1993). Effect of Dysfunctional Thought Processes on Subjective Well-being and Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology, 78*(3), 475–490.

Kuşdil, M. E., Bayram, N., Aytaç, S. ve Bilgel, N. (2004). Çalışma Yaşamında Bireylerin Yaptıkları İşe İlişkin Duygularının İş Stres Tepkileri Üzerine Etkisi. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 6*(1).

Lee, H., Song, R., Cho, Y., Lee, G. ve Daly, B. (2003). A Comprehensive Model for Predicting Burnout in Korean Nurses. *Journal of Advanced Nursing, 44*(5), 534–545.

Lubbers, R. W. (2003). *Self-Efficacy And Affective Well-Being Among Young Workers: Examining Job Quality as an Antecedent of Employee Health and Performance Outcomes*, (Doctor of Philosophy). University of Toronto, Canada.

Russell, J. A. (1980). A Circumplex Model of Affect. *Journal of Personality and Social Psychology, 39*, 1161-1178.

Shoenfelt, E. ve Battista, L. (2004). A Laboratory Study of Satisfaction Effects on Mood State, Withdrawal Intentions, and Organizational Citizenship Behaviour. *Psychological Report, 95*, 803–820.

Sivanathan, N., Arnold, K., Turner, N. ve Barling, J. (2004). Leading well: Transformational Leadership and Well-being. In P. Alex & S. Joseph (Eds.), *Positive psychology in practice* (pp. 241–255). Hoboken, NJ: Wiley.

Skakon, J., Nielsen, K., Borg, V. ve Guzman, J. (2010). Are leaders' well-being, Behaviours and Style Associated with the Affective Well-being of Their Employees? A Systematic Review of Three Decades of Research. *Work & Stress, 24*(2), pp. 107-139.

Sonnentag, S. (2015). Dynamics of Well-being. *Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav., 2*(1), 261-293.

Van Katwyk, P. T., Fox, S., Spector, P. E. ve Kelloway, E. K. (2000). Using the Job-Relate Affective Well-Being Sale (JAWS) to Investigate Affective Responses to Work Stressors. *Journal of Occupational Health Psychology, 5*(2), 219–230.

Warr, P. (1987). *Work, Unemployment, and Mental Health*. Oxford: Clarendon Press.

Warr, P. (2007a). *Work, Happiness, and Unhappiness*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Warr, P. (2007b). Work, Well-being, and Mental Health. In J. Barling, E. K. Kelloway, & M. R. Frone (Eds.), *Handbook of Work Stress* (pp. 547-574). Sage Publications.

Warr, P. B. (1990). Decision Latitude, Job Demands, and Employee Well-being. *Work & Stress, 4*, 285-294.

Wright, T. A. ve Bonett, D. G. (2007). Job Satisfaction and Psychological Well-being as Nonadditive Predictors of Workplace Turnover. *Journal of Management, 33*(2), 141–160.

Wright, T. A. ve Hobfoll, S. E. (2004). Commitment, Psychological Well-being and Job Performance: An Examination of Conservation of Resources (COR) Theory and Job Burnout. *Journal of Business and Management, 9*, 389–406.

Wright, T.A. ve Cropanzano, R., (2000). Psychological Well-being and Job Satisfaction as Predictors of Job Performance. *Journal of Occupational Health Psychology, 5*(1), 84-94.

Zizek, S. S., Milfelner, B., Cancer, V. (2013). Measurement of Employess Subjective Well-Being as an Aim of Social Responsibility. *Systemic Practice and Action Research*, 26(6), 549-560.

MESLEKİ CANLILIK

Esra Yıldız

3

1. Giriş

Örgütler için kaliteli, nitelikli ve dinamik insan gücü çok büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle doğru kişiyi istihdam edip onları doğru pozisyona konumlandırabilmek, yöneticiler için stratejik öneme sahip bir faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Örgütsel performansın artması için doğru işe doğru kişinin istihdam edilmesi çok önemlidir. İstihdam edilen kişilerin yaptığı işte başarılı sonuçlar elde etmesi, örgüte bağlanması, aidiyet duygusunun oluşması, işe devamının sağlanması içinde bulunduğu örgüte olan güvene bağlıdır. Aynı zamanda bu kişilerin işten tatmin olması, çalışırken kendilerini mutlu hissetmesi ve motivasyonlarının yüksek olması sahip oldukları olanaklara da bağlı olarak şekillenmektedir. Mutlu kişiler, enerjik ve canlı kişilerdir. Kendisini fiziksel, ruhsal ve bilişsel olarak canlı hisseden kişiler işinde başarı ve yüksek performans gösteren kişilerdir. Bu kişiler aynı zamanda içinde bulundukları örgütün tüm bileşenleri ile pozitif ilişkiler içerisinde olmaktadır. Mesleki canlılığı olan kişiler, içsel bir güce de sahiptir. Özellikle sahip oldukları olanakları en iyi şekilde değerlendirmekte ve örgüte yüksek katkıda bulunmaktadır. Mesleki canlılık, kişinin iş hayatında ne kadar başarılı, enerjik ve motive olduğunu tanımlayan bir kavramdır. Kavram daha çok işe bağlılık, performans, iş tatmini, motivasyon gibi unsurlar ile ilişkilidir. Mesleki canlılık her ne kadar gençlerin sahip olabileceği bir özellik olarak görülse de çalışma şartları ve örgütteki olanakları iyi olan, yöneticileri tarafından önemsenen ve desteklenen, başarıları takdir edilen ve ödüllendirilen orta yaş ve yaşça büyük kişilerde de olabilir. Örgütsel iletişimin kuvvetli ve etkin olması da canlılığa katkıda bulunan bir unsurdur. Yapılan işin özelliği, kişinin işini sevmesi, anlamlı görmesi ve bir amaca sahip olduğuna olan inancı da mesleki canlılığı sağlayan etkenlerdir. Mesleki canlılık, kişilerin

- Kişilik özelliklerine göre yeteneklerini geliştirici eğitim programları düzenlemek,
- Elde edilen başarıların ve iyi performansların ödüllendirilmesini sağlayacak etkin çalışan bir performans değerlendirme ve ödüllendirme sistemi oluşturmak,
- İş tatminini artıracak tedbirler almak; kişisel kariyer hedeflerini gerçekleştirmelerini sağlayacak kariyer yolları belirlemek,
- Örgütte kişileri destekleyici ilişkiler kurmak.

Kaynaklar

Akın, F. N. (2021). *Kurumsal Spor Merkezi Eğitmenlerinin Mesleki Canlılık, Lider Etkinliği, 112 Öz Kontrol ve Öz Yönetim Açısından İncelenmes*i. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Arslan, A. ve Gül, H. (2022). Kimlikleştirmenin (Benlikle Bütünleştirme) Mesleki Canlılığa Etkisi: Eczacılar Üzerine Bir Araştırma. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 7*(19), 495-514.

Ateş, M. (2020). *Algılanan Örgütsel Desteğin Mesleki Canlılık ve Mesleği Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Turist Rehberlerine Yönelik Bir Araştırma.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Baruch, Y., Grimland, S. ve Vigoda-Gadot, E. (2014). Professional Vitality and Career Success: Mediation, Age and Outcomes. *European Management Journal, 32*, 518-527.

Baş, M. (2023). İşe Adanmışlık ve Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişkide Mesleki Canlılığın Aracı, Liderüye Etkileşiminin Düzenleyici Rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(1), 1-23.

Chu, F., Long, Y. ve Guo, M. (2015). Determinants and Outcomes of Professional Vitality: Evidence From China. *Social Behavior And Personality: An International Journal, 43*(8), 1335-1345.

Çankaya, Z. C. (2009). Özerklik Desteği, Temel Psikolojik İhtiyaçların Doyumu ve Öznel İyi Olma: Öz-Belirleme Kuramı. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4*(31), 23-31.

Dinç, M., Bayrakçı, E., Akçakanat, T. ve Uzunbacak, H. H. (2019). Algılanan Örgütsel Destek Mesleki Canlılığı Artırır Mı? Turizm Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. İçinde; 18. Uluslararası İşletmecilik Kongresi, 02-04 Mayıs 2019, Osmaniye, ss. 2089-2105.

Ghandehari, M., Bahrololoum, H. ve Dehghanpouri, H. (2023). The Effect of Professional Vitality on Job Performance of Physical Education Teachers with the Mediating Role of Organizational Commitment. *Research on Educational Sport,10*(29), 259-288.

Harvey, T. A. (2002). *Professional Vitality and the Principalship: A Construct Validity Study*. (Doctoral Thesis). The University of Maine, Maine.

Hennekam, S. (2016). Vitality Of Older Workers and Its Relationship with Performance, Career Satisfaction and Career Success. *Management Avenir, (1)*, 15-32.

Kark, R. ve Carmeli, A. (2009). Alive and Creating: The Mediating Role of Vitality and Aliveness in the Relationship Between Psychological Safety and Creative Work İnvolvement. *Journal of Organizational Behavior, 30*(6), 785–804.

Karadeniz, G., Kılınç, G., Akçakanat, T. ve Uzunbacak, H. H. (2020). Psikolojik Sermaye ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide İşte Kendini Yetiştirmenin Rolü. *Journal of Management and Economics Research, 18*(4), 227-248.

Karatepe, H. K., Kuşcu, F. N. ve Gözüyeşil, E. (2021). Does Professional Vitality of Health Care Workers Change Their Learned Helplessness?. *International Journal of Health Services Research and Policy, 6*(1), 33-47.

Khany, R., ve Malekzadeh, P. (2015). Associations Among EFL Teachers' Professional Identity, Professional Vitality, and Creativity. *Teaching English Language, 9*(2), 37-74.

Korkmaz, F. (2021). Mesleki Canlılık Kazanımında İş-Aile Zenginleşmesinin Rolü: Yapısal Eşitlik Model Analizi, *İşletme Araştırmaları Dergisi, 13*(1), 942-955.

Naiman, S. (2009). Generating Positive Energy in the Workplace During Hard Times. *Employment Relations Today, 36*(1), 49-55.

Oxford Dictionary, https://www.dictionary.com/ (Erişim Tarihi: 31.05.2023)

Reyes-Gonzalez, S. (2007). *Professional Vitality: Perspectives from Nine School Principals*. (Doctoral Thesis). Washington State University, Washington.

Ryan, R. M. ve Frederick, C. (1997). On Energy, Personality, and Health: Subjective Vitality as a Dynamic Reflection of Well-Being. *Journal of Personality, 65*(3), 529-565.

Schaufeli, W. B. ve Bakker, A. B. (2004). Job Demands, Job Resources, and Their Relationship with Burnout and Engagement: A Multi-Sample Study. *Journal of Organizational Behavior, 25*, 293-315.

Shraga, O., ve Shirom, A. (2009). The Construct Validity of Vigor and Its Antecedents: A Qualitative Study. *Human Relations, 62*(2), 271-291.

Söderbacka, T., Nyholm, L., ve Fagerström, L. (2021). What Is Giving Vitality to Continue at Work? A Qualitative Study of Older Health Professionals' Vitality Sources. *Scandinavian Journal of Caring Sciences, 36*(3), 699-705.

Talak, K. (2020). İşle İlgili Tükenmişlik, Canlılık ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki. H. Ulukan (Editör), *Research in Education and Social Sciences* içinde (ss. 229-321). Ankara: Duvar Kitabevi.

TDK (2023), *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 15.05.2023)

Tummers, L., Steijn, B., Nevicka, B. ve Heerema, M. (2018). The Effects of Leadership and Job Autonomy on Vitality: Survey and Experimental Evidence. *Review of Public Personnel Administration, 38*(3), 355-377.

Turgut, T. (2011). Çalışmaya Tutkunluk: İş Yükü, Esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği ve İş-Aile Çatışması ile İlişkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25*(3-4), 155-179.

Uzunbacak, H. H. ve Akçatepe, T. (2018). Mesleki Canlılık Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research* (*JSHSR*), 5(28), 3222-3230.

Vaezi, R., Hosseinpour, D. ve Sohrabi, F. (2019). The Relationship Between Professional Vitality and Job Success in Organizations. *Journal of Sustainable Human Resource Management, 1*(1), 95-111.

Widodo, W. ve Damayanti, R. (2020). Vitality of Job Satisfaction in Mediation: The Effect of Reward and Personality on Organizational Commitment. *Management Science Letters, 10*(9), 2131-2138.

Wang, L., Tao, H., Ellenbecker, C. H. ve Liu, X. (2012). Job Satisfaction, Occupational Commitment and Intent to Stay among Chinese Nurses: A Cross-Sectional Questionnaire Survey. *Journal of Advanced Nursing, 68*(3), 539-549.

Yu, H., Zuo, S., Liu, Y. ve Niemiec, C. P. (2021). Toward A Personality Integration Perspective on Creativity: Between-And Within-Persons Associations Among Autonomy, Vitality, and Everyday Creativity. *The Journal of Positive Psychology, 16*(6), 789-801.

Xanthopoulou, D., Bakker, A. B., Demerouti, E. ve Schaufeli, W. B. (2012). A Diary Study on the Happy Worker: How Job Resources Relate to Positive Emotions and Personal Resources. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 21*(4), 489-517.

ÖRGÜTSEL USTALIK

Mehmet Ali Canbolat

4

1. Giriş

Günümüzde her şey çok hızlı değişmektedir. Varlığını sürdürmek için değişime uyum sağlamak da örgütler için hayati bir sorun olarak değerlendirilmektedir (Gözen, 2018: 43). Bu noktada örgütsel ustalık (ambidexterity) kavramı ön plana çıkmaktadır. Örgütsel ustalık tartışılırken akla gelenlerden ilki "Örgütler, mevcut koşul ve stratejilerini korumaya çalışırken adaptasyon süreçlerini de birlikte nasıl yürütebilirler?" sorusudur (Çiftçi, 2017: 190). Bu bağlamda örgütsel ustalık, en temel tanımıyla bir örgütün iki farklı stratejiyi aynı anda uygulayabilmesi anlamına gelmektedir (Cingöz ve Akdoğan, 2015: 59). Bu stratejiler, örgütsel ustalığın boyutları olan araştırma ve yararlanmadır. Araştırma, yenilik veya risk alma gibi eylemleri temsil ederken yararlanma, var olan yetenekler aracılığı ile radikal değişliklere ve değer yaratan faaliyetlere odaklanır (Kanten ve Kanten, 2019: 88). Özellikle başarı ve performans ile ilişkilendirilen örgütsel ustalık seviyesine ulaşabilen örgütlerin hem araştırıcı hem de yararlanıcı örgütler olduğu söylenebilir (Şimşek, 2009). Sadece yararlanıcı olmanın veya sadece araştırmacı olmanın önemsiz olduğu, bu iki özelliğin eşit düzeyde ve eş zamanlı olarak kullanılabilmesinin gerekliliği, örgütsel ustalığın en belirgin karakteristiğidir. Örgütlerin, bu ustalık düzeyine ulaşması sonucunda pazarda istediği başarılara ulaşması beklenmektedir (Sağlam, 2020: 424).

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) tez veritabanında örgütsel ustalık veya aynı anlamda kullanılan anahtar kelimelerde toplam 11 lisansüstü tez ile karşılaşılmıştır. Makale çalışmalarında ise nitel ve nicel araştırmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Kitabın bu bölümünde, literatürde

yıcı bir teorinin henüz oluşturulamadığı ifade edilmektedir (Gözen, 2018: 59). Örgütsel ustalık kavramının birçok tanımının oluşması da kavramsallaşma sorununa işaret olabilir. Şimşek'in (2009) özellikle teorisel eksikliğin giderilmesi adına model önerilerinde bulunduğu göze çarpmaktadır.

Literatürde örgütsel ustalık boyutları konusunda ise araştırmacıların "araştırma" ve "yararlanma" boyutlarında genellikle ortak kanıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Öte yandan yürütülen araştırmalarda örgütsel ustalığın dijitalleşme ile kolaylaşabileceği (Park vd., 2020), kurumsal imaj ve kurumsal itibara katkı sağladığı (Bakan vd., 2019) ve özel kuruluşların kamu kuruluşlarına göre örgütsel ustalık potansiyellerinin daha yüksek olduğu (Gülenç ve Akoğlan Kozak, 2019), öne çıkan araştırma bulguları arasındadır. Araştırmacılar ayrıca, örgütsel ustalığa sahip örgütlerin yüksek inovasyon performansı gösterme eğiliminde olduklarını (Aksoy, 2020), KOBİ'lerin yaklaşık yarısının yüksek örgütsel ustalık düzeyinde olduğunu (Yıldız ve Karataş, 2017) ve örgütsel ustalığın örgüt performansına katkı sağlayarak sinerjiyi de artırdığını tespit etmiştir. Bütün bu bulgular, örgütsel ustalığın göz ardı edilmemesi gereken bir kavram olduğunu destekler niteliktedir.

Örgütsel ustalığa ulaşılabilmesi için henüz bir yol haritasının geliştirilmediği, birtakım öneriler bulunsa da gerek uygulayıcılar için gerekse yöneticiler için etkili bir rehberin bulunmadığı ve kavramsal altyapıda eksiklikler olduğu sonucuna ulaşılabilir. Buradan hareketle araştırmacıların teorik altyapıya katkı sağlayıcı araştırmalara yönelmeleri ve örgütsel ustalık düzeyine ulaşmış örgütlerde nitel araştırmalar yürütülerek bu becerinin kazanımındaki etkenlerin sektörel bazda tespit edilmesine ilişkin araştırmaların geliştirilmesi önerilerinde bulunulabilir. Sonuç olarak örgütlerin başarı şanslarının artırılması, şirket kapanma oranlarının düşürülmesi, KOBİ'lerin büyük ölçekleri işletmelere dönüşebilmesi ve yeni girişimlerin hayatta kalma oranlarının yükseltilmesi adına örgütsel ustalığın önemli bir unsur olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Acaray, A. (2018). Güçlendirme İklimi, Örgütsel Çift Yönlülük ve Firma Yenilikçiliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Çalışma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *16*(4), 216-236.

Afacan Fındıklı, M. ve Pınar, İ. (2014). Örgüt Kültürü Algısı ve Örgütsel Çift Yönlülük İlişkisi: Örgütsel Düzeyde Bilgi Paylaşımının Aracılık Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, *21*(1), 155-171.

Ajdarovska, Z. (2018). *Exploring the Effect of Organizational Culture on Organizational Ambidexterity*. (Unpublished Master's Thesis). Selçuk University, Institute of Social Sciences, Konya.

Aksoy, Y. (2020). Örgütsel Ustalık ve İnovasyon Performansı İlişkisinde Teknolojik Dinamizmin Rolü, *Bilim-Teknoloji-Yenilik Ekosistemi Dergisi*, *1*(1), 11-22.

Andriopoulos, C. ve Lewis, M. W. (2009). Exploitation-Exploration Tensions and Organizational Ambidexterity: Managing Paradoxes of Innovation, *Organization Science*, *20*(4), 696-717.

Attar, M. (2014). *Üst Düzey Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin Örgütsel Ustalık Düzeyine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bakan, İ., Doğan, İ. F. ve Sezer, B. (2017). Örgütsel Ustalık ve Örgütsel Öğrenme Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, *9*(33), 10-17.

Bakan, İ., Erşahan, B., Büyükbeşe, T. ve Soğancı, G. (2019). Örgütsel Ustalığın, Kurumsal İmaj ve Kurumsal İtibar Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *17*(2), 193-213.

Bakan, İ. ve Sezer, B. (2016). Örgütsel Ustalığın Rekabet Stratejileri Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması. *BUÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *35*(2), 177-203.

Bakan, İ. ve Sezer, B. (2017). Örgütsel Ustalığın Performans Yönetimi Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(2), 323-346.

Baškarada, S., Watson, J. ve Cromarty, J. (2016). Leadership and Organizational Ambidexterity. *Journal of Management Development*, *35*(6), 778-788.

Birkinshaw, J. ve Gibson, C. B. (2004). Building Ambidexterity into an Organization. *MIT Sloan Management Review*, *45*(4), 1-20.

Cao, Q., Gedajlovic, E. ve Zhang, H. (2009). Unpacking Organizational Ambidexterity: Dimensions, Contingencies, and Synergistic Effects, *Organization Science*, *20*(4), 781-796.

Carmeli, A. ve Halevi, M. Y. (2009). How Top Management Team Behavioral Integration and Behavioral Complexity Enable Organizational Ambidexterity: The Moderating Role of Contextual Ambidexterity. *The Leadership Quarterly*, *20*(2009), 207-218.

Chakma, R., Paul, J. ve Dhir, S. (2021). Organizational Ambidexterity: A Review and Research Agenda. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 1-17.

Chang, Y.-C., Yang, P. Y. ve Chen, M.-H. (2009). The Determinants of Academic Research Commercial Performance: Towards an Organizational Ambidexterity Perspective. *Research Policy*, *38*(2009), 936-946.

Cingöz, A. ve Akdoğan, A. (2015). Örgütsel Ustalık (Organizational Ambidexterity): Örgütsel Ustalık Düzeyini Belirlemede Araştırıcı ve Yararlanıcı Stratejilerin Etkileşimsel Rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 59-67.

Çiftçi, G. E. (2017). Örgütsel Ustalık Çalışmalarının Personel Güçlendirme Üzerinde Etkisi. *International Journal of Academic Value Studies*, *3*(10), 188-202.

Çömez, P. (2012). *Örgütlerde Çift Yeteneklilik ve Örgütsel Yenilik İlişkisinde Liderlik Tiplerinin Rolü ve Firma Yenilik Performansına Etkileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

Duncan, R. B. (1976). The Ambidextrous Organization: Designing Dual Structures Forinnovation. In R. H. Killman, L. R. Pondy, ve D. Sleven (Eds.), *The Management of Organization* (s. 167-188). North-Holland: New York.

Erarslan, İ. (2020). *Örgütsel Çift Yönlülük ve Adaletin Örgütsel Destek Algısı Üzerinden Örgütsel Öğrenmeye Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Gibson, C. B. ve Birkinshaw, J. (2004). The Antecedents, Consequences, and Mediating Role of Organizational Ambidexterity, *Academy of Management Journal*, *47*(2), 209-226.

Gözen, A. (2018). *Aile İşletmelerinde Aile Etkisi ve Örgütsel Ustalık Kavramlarının İşletme Performansı Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi*, Hiperyayın: İstanbul.

Gülenç, S. ve Akoğlan Kozak, M. (2019). Medikal Turizm Hizmeti Veren Hastanelerde Sağlık Otelciliği Hizmetleri ile Örgütsel Ustalık İlişkisi, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, *16*(3), 366-382.

Jansen, J. J. P. (2005). *Ambidextrous Organizations: A Multiple-Level Study of Absorptive Capacity, Exploratory and Exploitative Innovation and Performance*. (Doctoral Dissertation). Erasmus University Erasmus Research Institute of Management, Rotterdam.

Junni, P., Sarala, R. M., Taras, V. ve Tarba, S. Y. (2013). Organizational Ambidexterity and Performance: A Meta-Analysis. *The Academy of Management Perspectives*, *27*(4), 299-312.

Kanten, S. ve Kanten, P. (2019). Örgütsel Ustalığın Müşteri Odaklı Hizmet Davranışları Üzerindeki Etkisinde Hata Yönetim Kültürü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *17*(33), 85-109.

Kassotaki, O. (2022). Review of Organizational Ambidexterity Research. *SAGE Open*, *12*(1), 1-22.

Lavie, D., Stettner, U. ve Tushman, M. L. (2010). Exploration and Exploitation Within and Across Organizations. *The Academy of Management Annals, 4*(1), 109-155.

March, J. G. (1991). Exploration and Exploitation in Organizational Learning. *Organization Science*, *2*(1), 71-87.

Mom, T. J. M., Chang, Y.-Y., Cholakova, M. ve Jansen, J. J. P. (2019). A Multilevel Integrated Framework of Firm HR Practices, Individual Ambidexterity, and Organizational Ambidexterity. *Journal of Management*, *45*(7), 3009-3034.

O'Reilly III, C. A., Harreld, J. B. ve Tushman, M. L. (2009). Organizational Ambidexterity: IBM and Emerging Business Opportunities. *California Management Review*, *51*(4), 74-99.

O'Reilly III, C. A. ve Tushman, M. L. (2004). The Ambidextrous Organization. *Harvard Business Review*, *82*(4), 1-10.

O'Reilly III, C. A. ve Tushman, M. L. (2011). Organizational Ambidexterity in Action: How Managers Explore and Exploit. *California Management Review*, *53*(4), 5-22.

O'Reilly III, C. A. ve Tushman, M. L. (2013). Organizational Ambidexterity: Past, Present, and Future. *The Academy of Management Perspectives*, *27*(4), 324-338.

Park, Y., Pavlou, P. A. ve Saraf, N. (2020). Configurations for Achieving Organizational Ambidexterity with Digitization. *Information Systems Research*, *31*(4), 1376-1397.

Raisch, S. ve Birkinshaw, J. (2008). Organizational Ambidexterity: Antecedents, Outcomes, and Moderators. *Journal of Management*, *34*(3), 375-409.

Raisch, S., Birkinshaw, J., Probst, G. ve Tushman, M. L. (2009). Organizational Ambidexterity: Balancing Exploitation and Exploration for Sustained Performance. *Organization Science*, *20*(4), 685-695.

Sağlam, M. (2020). Örgütsel Ustalığın Girişimcilik Yönelimi Üzerindeki Etkisi: Hizmet ve Üretim Sektörü Karşılaştırması. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, *4*(2), 421-440.

Şimşek, Z. (2009). Organizational Ambidexterity: Towards a Multilevel Understanding. *Journal of Management Studies*, *46*(4), 597-624.

Tarba, S. Y., Jansen, J. J. P., Mom, T. J. M., Raisch, S. ve Lawton, T. C. (2020). A Microfoundational Perspective of Organizational Ambidexterity: Critical Review and Research Directions. *Long Range Planning*, *53*(6), 1-27.

Tariq, E., Alshurideh, M., Akour, I. ve Al-Hawary, S. (2022). The Effect of Digital Marketing Capabilities on Organizational Ambidexterity of the Information Technology Sector. *International Journal of Data and Network Science, 6*(2), 401-408.

Tınmaz, G. ve Hızıroğlu, M. (2021). Örgütsel Çift Yönlülük Becerisi ile KOBİ'lerin Uluslararasılaşma Hızı Arasındaki İlişkide Küme Kaynaklarının Düzenleyici Rolü. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, *13* (Nizami GENCEVİ Özel Sayısı), 194-203.

Wan, X., Cenamor, J., Parker, G. ve Alstyne, M. V. (2017). Unraveling Platform Strategies: A Review from an Organizational Ambidexterity Perspective. *Sustainability*, *9*(734), 1-18.

Yıldız, H. ve Karataş, G. (2017). Türkiye'deki KOBİ'lerde Örgütsel Ustalık: Çatışan Stratejilerin Birleşimi. *PressAcademia Procedia*, *3*(1), 875-878.

Yıldız, H. ve Karataş, G. (2018). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki KOBİ'lerde Örgütsel Ustalık (Çift Yönlülük): Çatışan Stratejilerinin Birleşimi. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 16*(4), 99-121.

Yılmaz, E. (2017). *The Relationship of Organizational Ambidexterity with Whistleblowing Act and Employees' Intention to Leave*. (Unpublished PhD Thesis). Yeditepe University. Institute of Social Sciences. İstanbul.

Yunita, T., Sasmoko, S., Bandur, A. ve Alamsjah, F. (2023). Technological Capacity and Organizational Culture: The Importance of Organizational Ambidexterity in the Banking Sector. *International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev., 8*(5), 33.

GÜVENLİK İKLİMİ

Abdurrahman Akman

5

1. Giriş

İşletmelerin kuruldukları ilk zamandan itibaren varlık amaçlarının başında diğerlerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak gelmektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ve dönüşümlerden dolayı bu istek ve ihtiyaçlar, zaman içinde farklılıklar gösterse de hem kişiler hem de örgütler için birtakım zorunlu gereksinimler değişmemektedir. Bu ihtiyaçların başında, güvenlik gereksinimi gelmektedir. İhtiyaçlarla ilgili literatürde farklı sınıflandırma ve tanımlamalar yapılmış olsa da en popüler ve bilindik olanı, Psikolog Abraham H. Maslow (1908-1970) tarafından geliştirilen ihtiyaçlar hiyerarşisidir. Bu hiyerarşide ihtiyaçlar, en temel ve en zorunluluğu olandan en karışık olana doğru sıralanmaktadır. Bu sıralamaya göre fizyolojik ihtiyaçlar (nefes alma, yeme, içme, uyuma), güvenlik ihtiyaçları (kendisini, ailesini, toplumunu güven ve emniyet içinde tehlikeden uzak hissetmek; iş yerinde ve evde güvende hissetme ihtiyacı), sosyal ihtiyaçlar, saygınlık ihtiyacı ve kendini tamamlama ihtiyacı şeklinde beş grup şeklinde sıralanmaktadır (Erdoğan, 2019: 6).

Kitabın bu bölümünde, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi basamağında ikinci sırada yer alan kişilerin ve örgütlerin güvenlik ihtiyacından yola çıkarak güvenlik iklimi kavramına yönelik detaylı bir literatür incelemesi yapılmıştır. Güvenlik ihtiyacının doğru belirlenmesine ilişkin atılan adımlar, güvenliğe yönelik geliştirilen politikalar ve uygulamaya dönük yapılan çalışmalar detaylıca irdelenerek örgütlerde güvenlik iklimi kavramının daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Bu sayede gerek kendi kişisel güvenliği gerek birlikte çalıştığı diğer kişilerin güvenliği için başta örgüt yöneticileri olmak üzere tüm çalışanların kültür, örgüt kültürü, güvenlik kültürü, güvenlik iklimi gibi güvenliğe ilişkin kavramlarla ilgili konularda farkındalık düzeylerinin artırılması hedeflenmiştir.

Kaynaklar

ACSNI, (1993). Advisory Committee on the Safety of Nuclear Installations: Human Factors Study Group Third Report: Organising for Safety. HSE Books, Sheffield.

Alkış, H. ve Taşpınar, Y. (2012), "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinde Yeni Yaklaşımlar, Demir Çelik Sektörü Çalışanlarının İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Algısı: Konya Örneği", *IISS12 Uluslararası Demir Çelik Sempozyumu Bildirileri*, 2-4 Nisan 2012, Karabük, ss. 1190-1196.

Arboleda, A., Morrow, P. C., Crum, M. C. ve Shelley, M. C. (2003). Management Practices As Antecedents Of Safety Culture Within The Trucking Industry: Similarities and Differences By Hierarchical Level. *Journal of Safety Research, 34(2),* 189-197.

Aydın, N. B. ve Barın, N. E. (2020). İşyerindeki Güvenlik İklimi Algısının Psikososyal Risk Faktörleri Üzerindeki Etkisi: Adana Büyükşehir Belediyesi'ne Bağlı Olarak Çalışan Özel Güvenlik Görevlileri Üzerine Bir Araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal, 8*(4): 240-265. http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i4.1715

Aydın, S. ve Harmancı Seren, A., (2021). Bir Kamu Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Güvenlik İklimi Algısı'nın Belirlenmesi. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(3), 241-255.

Beus, j. M., Bergman, M. E. ve Payne, S. C. (2010). The Influence of Organizational Tenure on Safety Climate Strength: A First Look. *Accident Analysis & Prevention, 42*(5), 1431-1437.

Bilir, N. (2016). İş Sağlığı ve Güvenliği Profili: Türkiye; Uluslararası Çalışma Örgütü, ILO Türkiye Ofisi. Ankara: ILO

Bingöl, D. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Beta: İstanbul

Bozgül, N. (2018). *Stratejik Çeviklik, İş Özerkliği, Örgütsel İletişim, Örgüt Güvenlik İklimi, Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler ve Sağlık Sektöründe Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Byrom, N. ve Corbridge, J. (1997). A Tool to Assess Aspects of an Organisation's Health And Safety Climate. In: *Proceedings of International Conference on Safety Culture in the Energy Industries*, University of Aberdeen, 22-24 September.

Cabrera, D. D. ve Isla, R. (1998). The Role of Safety Climate In Safety Management Systems. In A. Hale y M. Baram (Eds.), *Safety Management and the Challenge of Organizational Change* (pp. 93-105). Oxford: Pergamon.

Clarke, S. (1999). Perceptions of Organizational Safety: Implications for the Development of Safety Culture. *Journal of Organizational Behavior 20*(2), 185-198.

Clarke, S. (2010). An Integrative Model of Safety Climate: Linking Psychological Climate and Work Attitudes to Individual Safety Outcomes Using Meta-Analysis. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 83,* 553–578.

Cooper, D. (2001). Improving Safety Culture: A Practical Guide

Cooper, D. ve Phillips, R. A. (2004). Exploratory Analysis of The Safety Climate and Safety Behavior Relationship. *Journal of Safety Research. 35*. 497-512.

Cooper, M. D. ve Phillips, R. A. (1994). 'Validation of a Safety Climate Measure'. Paper presented at the BPS Occupational Psychology Conference, Birmingham, U.K

Çakmak, A. F ve Tatlı, M. (2017). Sağlık Çalışanlarının Güvenlik İklimi Algıları ve Güvenlik Tedbirlerine Uyma Davranışlarının İncelenmesi. *Karaelmas İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi, 1*(1), 46-57.

Dang-Pham, D., Pittayachawan, S. ve Bruno, V. (2016). Impacts of Security Climate on Employees' Sharing of Security Advice and Troubleshooting: Empirical Networks. *Business Horizons*, 59, 571-584.

DeJoy, D., Della, L., Vandenberg, R. ve Wilson, M. (2010). Making Work Safer: Testing A Model of Social Exchange and Safety Management. *Journal of Safety Research, 41*, 163-71. DOI: 10.1016/j.jsr.2010.02.001

Eren, E. (2015). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. Beta: İstanbul.

Erdoğan, B. Z. (2019). İşletme İlkeleri. İçinde B. Z. Erdoğan ve D. P. Baş (Ed.), *İşletme ve İşletmecilik ile İlgili Kavramlar* (s. 3-37). Anadolu Üniversitesi: Eskişehir.

Eryılmaz, İ., Dirik, D. ve Odabaşoğlu, Ş. (2019). Güvenlik İklimi Algısı ve İş Performansı İlişkisinde Genel Öz Yeterliliğin Düzenleyici Rolü: Helikopter Teknisyenleri Üzerine Bir Araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(2), 1854-1870.

Flin, R. (2007). Measuring Safety Culture in Healthcare: A Case For Accurate Diagnosis. *Safety Science, 45*, 653-667.

Flin, R., Mearns, K., O'Connor, P. ve Bryden, R. (2000). Measuring Safety Climate: Identifying The Common Features. *Safety Science. 34*(1-3), 177-192.

Gershon, R. R., Karkashian, C. D., Grosch, J. W., Murphy, L. R., Escamilla-Cejudo, A., Flanagan, P. A., Bernacki, E., Kasting, C. ve Martin, L. (2000). Hospital Safety Climate and its Relationship With Safe Work Practices and Workplace Exposure Incidents. *American Journal of Infection Control*, *28*(3), 211-221. https://doi.org/10.1067/mic.2000.105288

Gonzalez-Roma, V., Peiro, J., Lloret, S. ve Zornoza, A. (1999). The Validity of Collective Climates. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 72*, 25-40. https://doi.org/10.1348/096317999166473

Gök-Uğur, H., Yılmaz-Yavuz, A., Mumcu, N. ve Aydoğan, N. (2020). İşyerlerinde Güvenlik İklimi Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımını Etkiler mi? *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(1), 168-177.

Griffin, M. ve Curcuruto, M. (2016). Safety Climate in Organizations: New Challenges and Frontiers For Theory, Research And Practice. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 3(1), 191-212. DOI:10.1146/annurev-orgpsych-041015-062414.

Griffin, M. ve Neal, A. (2000). Perceptions of Safety at Work: A Framework for Linking Safety Climate to Safety Performance, Knowledge, and Motivation. *Journal of Occupational Health Psychology, 5.*

Gül, A. (2015). *Sağlık Çalışanlarında Örgüt Güvenlik İklimi ve Çalışan Güvenliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Alan Çalışması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gürsoy, A. (2021). Metal Sektöründe Güvenlik İklimi ile İş Tatmini İlişkisi. *Sosyal Güvence Dergisi, 9*(18), 358-373.

Guldenmund, F. W. (2000). The Nature of Safety Culture: A Review of Theory and Research. *Safety Science, 34*(1–3), 215-257.

IAEA, (1988). *Basic Safety Principles for Nuclear Power Plants*. Safety Series No. 75-INSAG-3. Vienna: International Nuclear Safety Advisory Group.

Jones, A. P. ve James, L. R. (1979). Psychological Climate: Dimensions and Relationships of Individual and Aggregated Work Environment Perceptions. *Organizational Behavior and Human Performance, 23*, 201-250.

Kahveci, M. (2019). *İş Sağlığı ve Güvenliği Algısı ve Güvenlik İklimi Ölçümü: İnegöl Bölgesi Mobilya Sektörü Çalışanları Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Karadal, H. ve Merdan, E. (2017). İşyeri Yaralanmaları Üzerinde Güvenlik İklimi ve Güvenlik Kültürünün Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı. 912-919.

Karadal, H., Merdan, E. ve Abubakar, M. (2019). Güvenlik İklimi ve Güvenlik Kültürünün İşyeri Yaralanmaları Üzerine Etkisinde Güvenlik Davranışlarının Aracılık Rolü: Döküm Sanayinde Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7*(6), 341-351.

Kılıç, S. ve Acar, P. (2019). Güvenlik İklimi Algısının Demografik Faktörlere Göre Alan Kuramı Bağlamında İncelenmesi: İnşaat Sektöründe Bir Uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(71), 1066-1088.

Koç. M. B. (2016). *İnşaat Sektöründe Çalışanların Güvenlik İklimi ile İlgili Algıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Lee, T. ve Harrison, K. (2000). Assessing Safety Culture in Nuclear Power Stations. *Safety Science, 34*(1-3), 61-97.

Loosemore, M. ve Zou, P. X. W. (2006). "Risk as an Asset in Construction Project Management, full paper accepted by Australasia Undergraduate Building Educators Association (AUBEA2006) International Conference, July 2006 Sydney Australia.

Mahmud, S. H. ve Amirudin, R. (2015). Theoretical Review of Safety Climate in Malaysian Construction Industry. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences, 9*(22) Special, 114-122.

Fernandez-Muniz B., Montes-Peón J. M. ve Vázquez-Ordás C. J. (2012). Safety Climate in OHSAS 18001-Certificied Organisations: Antecedents and Consequencesof Safety Behaviour, *Accident Analysis and Prevention*, 45(2012), 745-758.

Neal, A. ve Griffin, M. A. (2006). A Study of the Lagged Relationships Among Safety Climate, Safety Motivation, Safety Behavior, and Accidents at the Individual and Group Levels. *Journal of Applied Psychology, 91*(4), 946-953. https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.4.946

Neal, A., Griffin, M. A. ve Hart, P. M. (2000). The Impact of Organizational Climate on Safety Climate and Individual Behavior. *Safety Science, 34*, 99-109.

Olcay, Z. F. (2021). Hızlı Tren Şantiyesinde Çalışanların Güvenlik İklimi Algıları ve İşten Ayrılma Niyetleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 13*(3), 2902-2915.

Ostrom, L., Wilhelmsen, C. ve Kaplan, B. (1993). Assessing Safety Culture. *Nuclear Safety*, *34*(2), 163-172.

O'Toole, M. (2002). The Relationship Between Employees' Perceptions of Safety and Organizational Culture. *Journal of Safety Research.* 33, 231-43.

Ören, K. ve Er, M. (2016). Güvenlik İkliminin Güvenlik Performansına Etkisi. *Emek ve Toplum Dergisi, 5*(13), 48-66.

Özdemir, L., Erdem, H. ve Kalkın, G. (2016). Kamu Çalışanlarının Güvenlik İklimi Algılarının İş Tatmini ve İş Performansı Üzerine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7*(15), 59-69.

Pidgeon, N. F. (1991). Safety Culture and Risk Management in Organizations. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 22*(1), 129–140.

Rollenhagen, C. (2010). Can Focus on Safety Culture Become an Excuse For Not Rethinking Design of Technology? *Safety Science, 48*(2), 268-278.

Şimşek Ilkım, N. Ş. ve Derin, N. (2018). Güvenlik İklimi ve İş Tatmini İlişkisinde Birey-Örgüt Uyumunun Aracı Rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 32*(2), 231-245.

Tengilimoglu, D., Celik, E. ve Güzel, A. (2016). The Effect of Safety Culture on Safety Performance: Intermediary Role of Job Satisfaction. *British Journal of Economics, Management & Trade*, *15*, 1-12. DOI: 10.9734/BJEMT/2016/29975

Tesluk, P. E., Farr, J. L. ve Klein, S.R. (1997). Influences of Organizational Culture and Climate on Individual Creativity. *Journal of Creative Behavior, 31*, 27-41.

Tozkoparan, G. ve Taşoğlu, J. (2011). İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları ile İlgili İşgörenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* XXX(1), 181-209.

Tuncer, T. (2018). *Sağlık Çalışanlarında Güvenlik İklimi ve Kurumsal Bağlılık Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Türen, U., Gökmen, Y., Tokmak, İ. ve Bekmezci, M. (2014). Güvenlik İklimi Ölçeği'nin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19*(4), 171-190.

Tüzüner, V. ve Özaslan, B. (2011). Hastanelerde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 40*(2), 138-154.

URL-1. (2023). https://www.ktb.gov.tr/TR-96254/kultur.html, Erişim tarihi: 02.07.2023.

Ülgen, H. ve Mirze, S. K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. Beta: İstanbul

Vu, T. ve Cieri, H. D. (2016). Workplace Safety Culture and Safety Climate Final Report for Postdoctoral Research Fellowship. ISCRR Final Report 060-0516-R09.

Yavuzel, K. ve İpçioğlu, İ. (2021). Güvenlik İklimi ile İşten Ayrılma Niyeti İlişkisine Yönelik Kamu Üniversitesinde Bir Araştırma. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, VI(I),* 78-96.

Yörük Karakılıç, N. ve Barın, N. E. (2019). Yönetim Kültürünün Güvenlik İklimi Üzerine Etkileri: Afyon Mermer Sektöründe Bir Uygulama. *İş'te Davranış Dergisi, 4*(2), 88-97.

Zohar, D. (1980). Safety Climate in Industrial Organisations: Theoretical and Applied Implications. *Journal of Applied Psychology, 65 (1)*, 96-102.

BİLGİ PAYLAŞMA DAVRANIŞI

Hande Ulukapı Yılmaz

6

1. Giriş

Bilgi, günümüz kişi ve toplumlarının varlıklarını sürdürebilmelerinde olmazsa olmaz bir unsurdur. Toplumların yapı taşlarından olan, mal veya hizmet üretme sorumluluğu yüklenen ve kişilerarası iletişimin temel merkezlerinden sayılan örgütler için ise hayati önemdedir. Örgüt içinde kişilerin doğru bilgiye ulaşması ve bu bilginin gerekli kişilere tam zamanında aktarılması örgütlerin varlıklarını sürdürebilmelerini mümkün kılmaktadır. Al-Alawi ve diğerlerine (2007) göre bilgi yalnızca belgelerde ve depolarda bulunmakla kalmamakta, zamanla kişilerin zihinlerine yerleşerek eylem ve davranışlar ile kanıtlanmaktadır. Buna göre örgütlerin bilgiyi etkin şekilde kullanma yeteneği, büyük ölçüde bilgiyi yaratan, kullanan ve paylaşan kişilere bağlanmaktadır (Ipe, 2003). Örgüt içinde belge ve depolarda bulunan bilgiye erişim kısmen kolaydır. Ancak kişilerdeki bilgiye erişim çok daha kıymetli ve önemlidir. Bu noktada kişilerde bulunan bilginin örgüt geneline yayılması gereklidir. Bu ise kişilerin bilgi paylaşma davranışı ile mümkündür.

Bilgi paylaşma davranışı, edinilen bilgiyi örgütün diğer üyelerine yayma davranışıdır (Lu vd., 2013). Örgütlerde önemli bir faktör olan bilgi, örgütün uzun vadeli sürdürülebilirliği ve başarısı için kritik olan rekabet avantajının birincil kaynaklarından görülmektedir (Ramayah vd., 2013). Örgütsel rekabet avantajının oluşumu, büyük ölçüde kritik bilginin kişiler arasında ne kadar etkili bir şekilde paylaşıldığına bağlanmaktadır (Wu vd., 2022). Çünkü bilgi paylaşımı, örgütün bilgiden büyük fayda sağlayabilecek bölümlerine bilginin daha hızlı iletilmesini sağlamaktadır (Al-Alawi vd., 2007). Bu yönüyle bilgi paylaşma davranışı yalnızca örgütsel kaynaklarda bir artışı teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda deneme yanılma yoluyla kaybedilen zamanı da azaltarak bilgi yaratmanın ve üretmenin temeli olarak görülmektedir (Abuloosh vd., 2018). Ma

noktada yöneticilerin teşviki her zamankinden değerlidir. Kişilerin değer verdikleri yöneticilerden destek görmeleri de bilgi paylaşma davranışında belirleyici olacaktır. Gerekli kaynak ve desteğin sağlandığı kişiler, başaracaklarına dair inanç ile bilgi paylaşma davranışında bulunacaktır. Kişilerin sosyal, ekonomik ve teknolojik taleplerinin karşılanarak uygun ödül sistemleri ile desteklenmesi, gönüllü olarak bilgi paylaşma davranışını destekleyecektir. Üst yönetim ile departman yöneticilerinin iş birliği içinde, örgütün her kademesinde güven, adalet ve ödül/terfi sistemlerini kurarak süreci şeffaf bir şekilde yönetmeleri gereklidir. Yöneticilerin gerekli teknolojik altyapı yatırımlarını da gerçekleştirmeleri önemlidir. Bilginin örgüt sınırları içinde kolayca yayılmasında uygun teknoloji günümüz dijital çağında bir gerekliliktir.

Bilgi, kişiler arasında paylaşılmaktadır. Bu noktada iş birliği ortamı yaratacak takımlar kurulması ve bu takımların dönem dönem revize edilerek farklı kişilerin farklı takımlarda aktif görev almaları bilgi paylaşımının sürekliliğini destekleyecektir. Bilgi paylaşımının çift yönlü bir süreç olduğu düşünüldüğünde kişilerin bilgisini sunmalarının yanında diğer kişilerden bilgi toplamaya da açık olmaları gereklidir. Kişilere konuşma ve dinlemenin önemi aşılanarak herkesin bilgisini paylaşması ve paylaşılan bilginin farkına varılması sağlanmalıdır. Örgüt içi eğitim ve geliştirme çalışmaları ile bu farkındalığı sağlamak mümkün olacaktır. Sonrasında ise paylaşılarak açığa çıkan bilginin içselleştirilmesi ve kişilerce kullanımı teşvik edilerek örgütün amaçlarına dâhil edilmesi sağlanmalıdır.

Örgütler rekabetin olduğu ortamlardır. Ancak bu rekabet dozunda ise yapıcıdır. Aksi hâlde yıkıcı etkileri söz konusu olacaktır. Bu noktada yöneticilerin kişileri aşırı rekabet ortamından sıyırarak iş birliği ortamına dâhil etmeleri gereklidir. Bunun yanında yöneticilerin aktif olarak bilgi paylaşma davranışında bulunarak diğerlerine örnek olmaları bu süreci oldukça kolaylaştıracaktır. Kişilerin yetkin hissetmelerinin sağlandığı ve keyif verici deneyimlerin yaşandığı ortamlar bilginin paylaşımını artıracaktır.

Kaynaklar

Abd-Mutalib, H., Muhammad Jamil, C. Z., Mohamed, R. ve Ismail, S. N. A. (2023). The Determinants of Environmental Knowledge Sharing Behaviour Among Accounting Educators: A Modified Theory of Planned Behaviour. *International Journal of Sustainability in Higher Education,* 1-31.

Abualoush, S., Masa'deh, R., Bataineh, K. ve Alrowwad, A. (2018). The Role of Knowledge Management Process and Intellectual Capital as Intermediary Variables Between Knowledge Management Infrastructure and Organization Performance. *Interdisciplinary Journal of Information, Knowledge and Management, 13,* 279-309.

Ahmad, F. (2018). Knowledge Sharing in a Non-native Language Context: Challenges and Strategies. *Journal of Information Science, 24*(2), 248-264.

Ahmad, F. ve Karim, M. (2019). Impacts of Knowledge Sharing: A Review and Directions for Future Research. *Journal of Workplace Learning, 31*(3), 207-230.

Akgündüz, Y. (2021). *Örgütsel Davranış Teorileri.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Akın, V. (2022). *Özyeterlilik ve Algılanan Destek Algısının Bilgi Paylaşma Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektörüne Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksay, B. (2021). Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarında Bilgi Paylaşma Korkusu. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17*(37), 4400-4428.

Al-Alawi, A. I., Al-Marzooqi, N. Y. ve Mohammed, Y. F. (2007). Organizational Culture and Knowledge Sharing: Critical Success Factors. *Journal of Knowledge Management, 11*(2), 22-42.

Al-Kurdi, O., El-Haddadeh, R. ve Eldabi, T. (2018). Knowledge Sharing in Higher Education Institutions: A Systematic Review. *Journal of Enterprise Information Management, 31*(2), 226-246.

Anwar, R., Rehman, M., Wang, K. S. ve Hashmani, M. A. (2019). Systematic Literature Review of Knowledge Sharing Barriers and Facilitators in Global Software Development Organizations Using Concept Maps. *IEEE Access, 7,* 24231-24247.

Ateş, F. (2017). Sosyal Mübadele Teorisi. (Ed). Turunç, Ö. ve Turgut, H. *Yönetim ve Strateji: 101 Teori ve Yaklaşım,* ss. 150-152. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Bautista, R. G. ve Bayang, M. A. (2015). Social Network, Social Trust and Shared-goals towards Organizational-Knowledge Sharing. *American Journal of Educational Research, 3*(5), 662-667.

Behram, N. K. & Eser, G. (2021). Politik Yeti ve Bilgi Paylaşımı Davranışı: Karşılıklı İlişki Beklentisinin Aracı Rolü. Journal of Research in Business, 6(2), 417-441.

Blau, P. (1964). *Exchange and Power in Social Life.* New York: Wiley.

Bock, G. W., Zmud, R. W., Kim, Y. G. ve Lee, J. N. (2005). Behavioral Intention Formation in Knowledge Sharing: Examining the Roles of Extrinsic Motivators, Social-Psychological Forces, and Organizational Climate. *MIS Quarterly, 29*(1), 87-111.

Cabrera, Á., Collins, W. C. ve Salgado, J. F. (2006). Determinants of Individual Engagement in Knowledge Sharing. *The International Journal of Human Resource Management, 17*(2), 245-264.

Chiu, C. M., Hsu, M. H. ve Wang, E. T. G. (2006). Understanding Knowledge Sharing in Virtual Communities: An Integration of Social Capital and Social Cognitive Theories. *Decision Support Systems, 42*(3), 1872-1888.

Coun, M. J. H., Peters, P. ve Blomme, R. J. (2019). 'Let's share!' The Mediating Role of Employees' Self-determination in the Relationship between Transformational and Shared Leadership and Perceived Knowledge Sharing among Peers. *European Management Journal, 37*(4), 481-491.

Cummings, J. (2003) Knowledge sharing: A Review of Literature. The World Bank Operations Evaluation Department. http://ieg.worldbank.org/ Data/reports/knowledge_eval_literature_review.pdf Erişim Tarihi: 15.05.2023.

Çetin, A. ve Şentürk, M. (2016). Bilgi Paylaşma Davranışının Planlı Davranış Teorisi ve Sosyal Değişim Teorisi Bağlamında İncelenmesi: Dermatologlar Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış, 16*(2), 241-256.

Davenport, T. H. ve Prusak, L. (1998). *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*. Boston: Harvard Business School Press.

Dönmez, A. (2021). Ön Söz. (ed.) Bulut, M.B. içinde, *Sosyal Psikoloji Kuramları-II,* ss. vii-viii. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Esen, M. (2016). Bilgi Tabanlı Kuram. (Ed). Polat, M. ve Arun, K. Yönetim ve Organizasyon Kuramları, İstanbul: Nobel Yayıncılık, ss. 153-159.

Fasbender, U. ve Gerpott, F. H. (2022). Knowledge Transfer Between Younger and Older Employees: A Temporal Social Comparison Model. *Work, Aging and Retirement, 8*(2), 146-162.

Fauzi, M. A., Haron, N. R. H. M., Ramli, F. I., R., Rahman, H. A. ve Kamaruzzaman, Z. A. (2020). Theories and Antecedents of Knowledge Sharing Behaviour in Virtual Community: A Systematic Review. *Journal of Content, Community & Communication, 11*(6), 32-51.

Ferger, K. ve Rechberg, I. D. W. (2022). Self-determination Theory and Its Predictors for Sharing Knowledge: A Critical Review. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems.*

Gagné, M. (2009). A Model of Knowledge-Sharing Motivation. *Human Resource Management, 48*(4), 571- 589.

Guan, T., Wang, L., Jin, J. ve Song, X. (2018). Knowledge Contribution Behavior in Online Q&A Communities: An Empirical Investigation. *Computers in Human Behavior, 81,* 137-147.

Halvari, A. E. M., Ivarsson, A., Halvari, H., Olafsen, A. H., Solstad, B., Niemiec, C. P., Deci, E. L. ve Williams, G., (2021). A Prospective Study of Knowledge Sharing at Work Based on Self-Determination Theory. *Scandinavian Journal of Work and Organizational Psychology, 6*(1), Art. 5, 1-14.

Heo, M., Toomey, N. ve Song, J. S. (2020). Self-evaluation of Knowledge Sharing Through the Lens of Social Comparison Theory. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems, 50*(2), 291-304.

Iftikhar, R. ve Lions, C. (2022). Interorganizational Knowledge Sharing Barriers and Enablers: The Case of Peshawar Bus Rapid Transit Project. *International Journal of Managing Projects in Business, 15*(5), 769-792.

Ipe, M. (2003). Knowledge Sharing in Organizations: A Conceptual Framework. *Human Resource Development Review, 2*(4), 337-359.

Iske, P. ve Boersma, W. (2005). Connected Brains-question and Answer Systems for Knowledge Sharing: Concepts, Implementation and Return on Investment. *Journal of Knowledge Management, 9*(1), 126-45.

Kaynak, B. D. ve Kaynak Malatyalı, M. (2021). Planlı Davranış Kuramı. (ed.) Bulut, M.B. içinde, *Sosyal Psikoloji Kuramları-II,* ss. 39-60, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kiremitçi Canıöz, E. (2021). Öz Belirleme Kuramı. (ed.) Bulut, M.B. içinde, *Sosyal Psikoloji Kuramları-II,* ss. 135-150, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kukko, M. (2013). Knowledge Sharing Barriers in Organic Growth: A Case Study from a Software Company. *The Journal of High Technology Management Research, 24*(1), 18-29.

Lakshman, C., Rai, S. ve Lakshman, S. (2022). Knowledge Sharing, Organizational Commitment and Turnover Intention among Knowledge Workers: A Knowledge-based Perspective. *Journal of Asia Business Studies, 16*(5), 768-785.

Law, K. K., Chan, A. ve Ozer, M. (2017). Towards an Integrated Framework of Intrinsic Motivators, Extrinsic Motivators and Knowledge Sharing. *Journal of Knowledge Management, 21*(6), 1486-1502.

Lee, C. ve Yang, J. (2000). Knowledge Value Chain. *The Journal of Management Development, 19*(9), 783-794.

Lee, J., Jin, M. H. ve Ryu, G. (2021). Motivated to Share? Using the Person–environment Fit Theory to Explain the Link Between Public Service Motivation and Knowledge Sharing. *Sustainability, 13*(11), 6286.

Lee, S., Park, J. G. ve Lee, J. (2015). Explaining Knowledge Sharing with Social Capital Theory in Information Systems Development Projects. *Industrial Management & Data Systems, 115*(5), 883-900.

Lee, S. A. (2022). *The Bright and Dark Sides of Upward Social Comparison: Knowledge Sharing and Knowledge Hiding Directed at High Performers*. (Doctoral Dissertation). The City University of New York.

Lim, J. H., Tai, K., Lee, K. ve Kim, E. (2018). Envying My Subordinate: Effects of Leader Envy on Information Deprivation and Positive Gossip. Academy of Management Annual Meeting, Chicago, IL, United States. https://connect.aom.org/aom2018 Erişim Tarihi: 16.5.2023.

Lu, H., Chu, Y., Li, T. ve Wang, Q. (2013). Analysing the Factors Influencing Learners' Knowledge Sharing Behaviour in the Virtual Learning Community of a Faculty Training Programme. *International Journal of Continuing Engineering Education and Life-Long Learning, 23*(3/4), 251-266.

Ma, Z., Qi, L. ve Wang, K. (2008). Knowledge Sharing in Chinese Construction Project Teams and Its Affecting Factors: An Empirical Study. *Chinese Management Studies, 2*(2), 97-108.

Merriam - Webster Dictionaries (2023). *"Knowledge"* https://www.merriam-webster.com/dictionary/knowledge Erişim Tarihi: 05.05.2023.

Merriam - Webster Dictionaries, (2023). *"Big Data"* https://www.merriam-webster.com/dictionary/big%20data Erişim Tarihi: 10.05.2023.

Nonaka, I. (1994). A Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation. *Organization Science, 5*(1), 14-37.

Okunakol, Z. (2013). *Profesyonellerin Bilgi Paylaşma İsteksizliği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.

Okyere-Kwakye, E., Nor, K. M. ve Zaitul, K. S. (2019). Intergroup Contact Theory: Examining Knowledge Sharing Among Individuals From Different Tribes. *International Journal of Knowledge Management, 15*(2), 81-96.

Öğüt, A. (2012). *Bilgi Çağında Yönetim*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Peltokorpi, V. (2006). Knowledge Sharing in a Cross-cultural Context: Nordic Expatriates in Japan. *Knowledge Management Research & Practice, 4*(2), 138-148.

Perotti, F. A., Belas, J., Jabeen, F. ve Bresciani, S. (2023). The Influence of Motivations to Share Knowledge in Preventing Knowledge Sabotage Occurrences: An Empirically Tested Motivational Model. *Technological Forecasting and Social Change, 192,* 1-11.

Ramayah, T., Yeap, J. A. L. ve Ignatius, J. (2013). An Empirical Inquiry on Knowledge Sharing among Academicians in Higher Learning Institutions. *Minerva, 51*(2), 131-154.

Ratchamusikpat, W. (2014). *Barriers in Knowledge Sharing Process: Receivers Perspective*. (Master Thesis of Management), Mahidol University.

Razmerita, L., Kirchner, K. ve Nielsen, P. (2016). What Factors Influence Knowledge Sharing in Organizations? A social dilemma perspective of social media communication. *Journal of Knowledge Management, 20*(6), 1225-1246.

Reychav, I. ve Weisberg, J. (2009). Good for Workers, Good for Companies: How Knowledge Sharing Benefits Individual Employees. *Knowledge and Process Management, 16*(4), 186-197.

Riege, A. (2005). Three-dozen Knowledge-sharing Barriers Managers Must Consider. *Journal of Knowledge Management, 9*(1), 18-35.

Salehi, M. ve Alanbari, S. A. S. (2023). Knowledge Sharing Barriers and Knowledge Sharing Facilitators in Innovation. *European Journal of Innovation Management*, 1-21.

Samad, S. (2018). Theory of Planned Behavior and Knowledge Sharing among Nurses in Patient Computer Management System: The Role of Distributive Justice. *Management Science Letters, 8*(5), 427-436.

Santos, V. R., Soares, A. L. ve Carvalho, J. Á. (2012). Knowledge Sharing Barriers in Complex Research and Development Projects: An Exploratory Study on the Perceptions of Project Managers. *Knowledge and Process Management, 19,* 27-38.

Sarıoğlu, D. (2019). *Örgütsel Sosyalleşme ve Bilgi Paylaşma Davranışının Takım Çalışmasına Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sharratt, M. ve Usoro, A. (2003). Understanding Knowledge-sharing in Online Communities of Practice. *Electronic Journal of Knowledge Management, 1*(2), 187-196.

Soundering, S. (2016). *Management 101: From Hiring and Firing to Imparting New Skills, an Essential Guide to Management Strategies.* Adams Media.

Thomas, A. ve Gupta, V. (2022). The Role of Motivation Theories in Knowledge Sharing: An Integrative Theoretical Reviews and Future Research Agenda. *Kybernetes, 51*(1), 116-140.

Ulukapı Yılmaz, H. (2022). Büyük Veri ve Örgütsel Performans. (Ed). Uğuz Arsu, Ş. ve Aytaç, Z. *Örgütsel Davranış ve Büyük Veri*. (ss. 41-60). Ankara: Gazi Kitabevi.

van den Hoff, B. ve de Ridder, J. A. (2004). Knowledge Sharing in Context: The Influence of Organizational Commitment, Communication Climate and CMC Use on Knowledge Sharing. *Journal of Knowledge Management, 8*(6), 117-130.

van den Hooff, B., Schouten, A. P. ve Simonovski, S. (2012). What One Feels and What One Knows: The Influence of Emotions on Attitudes and Intentions Towards Knowledge Sharing. *Journal of Knowledge Management, 16*(1), 148-158.

Wang, W. T. ve Hou, Y. P. (2015). Motivations of Employees' Knowledge Sharing Behaviors: A Self-determination Perspective. *Information and Organization, 25*(1), 1-26.

Weng, Q., Latif, K., Khan, A. K., Tariq, H., Butt, H. P., Obaid, A. ve Sarwar, N. (2020). Loaded with Knowledge, Yet Green With Envy: Leader–member Exchange Comparison and Coworkers-directed Knowledge Hiding Behavior. *Journal of Knowledge Management, 24*(7), 1653-1680.

Wojciechowska-Dzięcielak, P. M. (2020). Knowledge Sharing Facilitators and Barriers in the Context of Group Cohesion - A Literature Review. *International Journal of Information and Education Technology, 10*(1), 31-36.

Wu, S. Y., Wang, W. T. ve Hsieh, Y. H. (2022). Exploring Knowledge Sharing Behavior in Healthcare Organizations: An Integrated Perspective of the Empowerment Theory and Self-determination Theory. *Kybernetes, 51*(8), 2529-2553.

Wu, Y. ve Zhu, W. (2012). An Integrated Theoretical Model for Determinants of Knowledge Sharing Behaviours. *Kybernetes, 41*(10), 1462-1482.

Yi, J. (2009). A Measure of Knowledge Sharing Behavior: Scale Development and Validation. *Knowledge Management Research & Practice, 7*(1), 65-81.

Yoon, C. ve Rolland, E. (2012). Knowledge-sharing in Virtual Communities: Familiarity, Anonymity and Self-determination Theory. *Behaviour & Information Technology, 31*(11), 1133-1143.

Yusof, Z. M., Ismail, M. B., Ahmad, K. ve Yusof, M. M. (2012). Knowledge Sharing in the Public Sector in Malaysia: A Proposed Holistic Model. *Information Development, 28*(1), 43-54.

Yürür, S. (2019). Önsöz. (ed.) Yürür, S. *Örgütsel Davranış Kuramları,* (ss. iiv-iv). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Yürür, S. (2019). Sosyal Mübadele Kuramı. (ed.) Yürür, S. *Örgütsel Davranış Kuramları* (ss. 245-279). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Zhao, L. ve Detlor, B. (2023). Towards a Contingency Model of Knowledge Sharing: Interaction between Social Capital and Social Exchange Theories. *Knowledge Management Research & Practice, 21*(1), 197-209.

ÖRGÜTSEL HAFIZA

Fatih İbrahim Kurşunmaden

7

1. Giriş

Günümüz küresel rekabet ortamında örgütlerin yaşamını sürdürebilmesi için başarılı olması her zamankinden daha önemli hâle gelmiştir. Örgütlerin başarılı olabilmesinin ise içsel ve dışsal faktörlerle etkileşimine, elindeki kaynakları hedefleri doğrultusunda etkin bir şekilde kullanmasına veya sürekli değişen koşullara uyum sağlamasına bağlı olduğu zamanla daha iyi anlaşılır bir hâl almıştır. Bu bağlamda örgütler varlıklarını sürdürebilecek, örgütsel amaçlarını gerçekleştirebilecek ve rekabet edebilecek yeteneklere ve zekâya ihtiyaç duymaktadır. Örgütler değişikliklere uyum sağlayabilmek için ayakta kalabilmenin formülünü aramaktadır. İşte, bu örgütlerden kendilerini daha hızlı bir şekilde değiştirebilenler yarının örgütleri olarak yaşamlarını sürdürebilecektir (Erçetin, 2004: 42). Buradan hareketle günümüz bilgi tabanlı ekonomisinde bilgi, organizasyonlarda önemli bir varlık hâline gelmiştir. Bilginin oluşturulması, edinimi ve etkin kullanımı, başarılı bir organizasyonun anahtar faktörlerindendir. Örgütsel hafıza ise örgüt tarafından oluşturulan bu bilginin etkin kullanılmasıdır. Örgütsel hafıza, örgütteki bilgi ve tecrübenin saklandığı ana merkez olarakta nitelendirilebilir (Li vd., 2004: 2).

İşletmelerin ihtiyaç duyduğu bilginin toplamı zaman içerisinde örgütsel hafızayı oluşturmaktadır. Bir örgütteki açık ve örtük bilgi birikimi, öğrenilmiş ve deneyimlenmiş derslerin ihtiyaca göre yeniden kullanılması, örgütün hafızasını ifade eder. Modern örgütlerin başarısı için kurumsal hafızanın oluşturulması ve kullanılması çok önemli bir konudur (Ackerman ve Halverson, 2004: 155). Örgütsel hafıza kavramı, örgütsel öğrenme ve bilgi kuramlarında merkezî bir yapıyı oluşturmaktadır. Örgütsel hafıza, bir örgütün öğrenme sürecinin sonucudur, yeni bilgi alınıp işlenene kadar bilginin saklandığı yerdir. Örgütsel hafıza,

Kaynakça

Abecker, A., Bernardi, A., Hinkelmann, K., Kühn, O. ve Sintek, M. (1998). Toward a Technology for Organizational Memories, *IEEE Intelligent Systems and Their Applications, 13*(3), 40–48.

Ackerman, M. S. ve Halverson, C. A. (2000). Reexamining Organizational Memory. *Communications of the ACM, 43*(1), 58-64.

Akgün, A. E., Keskin, H. ve Ayşe, G. (2005). Örgütsel Hafıza ile Enformasyon Teknolojileri (IT) Arasındaki İlişkiler. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*, 1-16.

Akgün, A. E. ve Keskin, H. (2003). Sosyal Bir Etkileşim Süreci Olarak Bilgi Yönetimi ve Bilgi Yönetimi Süreci. *Gebze Üniversitesi İİBF Dergisi, 1*, 175-186.

Ateşalp, Z. (2022). *Örgütsel Güvenin Oluşumunda Bir Deneyim Olarak Örgütsel Hafızanın Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Barutçugil, İ. (2002). *Bilgi Yönetimi*. Kariyer Yayıncılık: İstanbul.

Chang, J., Choi, B. ve Lee, H. (2004), An Organizational Memory for Facilitating Knowledge: An Application to E-Business Architecture. *Expert Systems with Applications, 26*(2), 203-215.

Conklin, J. (2001). *Designing Organizational Memory: Preserving Intellectual Assets in a Knowledge Economy*. CogNexus Institute

Croasdell, D. T. (2001). It's Role in Organizational Memory and Learning. *Information Systems Management, 18*(1), 8-11.

Croasdell, D., Paradice, D. ve Courtney, J. (1997). Using Adaptive Hypermedia to Support Organizational Memory and Learning, The 30th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, USA.

Çakar, A. (2018). The Relationships Between Organizational Emotional Memory, Organizational Commitment and Organizational Performance. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(2), 269-281.

Çini, M. A., Erdirençelebi, M. ve Arıcıoğlu, M. A. (2021). Aile İşletmelerinde Kuşaklar Arası Geçişte Örgütsel Hafıza Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 45*, 307-327.

Davenport T. H. ve Prusak, L. (2000). *İş Dünyasında Bilgi Yönetimi*, İstanbul: Rota Yayınları.

Demir, S. (2019). *Örgütsel Hafıza ve Örgütsel Öğrenme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Dunham, A. ve Burt, C. (2011). Organizational Memory and Empowerment. *Journal of Knowledge Management, 15*(5), 851-868.

Dunham, A. ve Burt, C. (2014). Understanding Employee Knowledge: The Development of an Organizational Memory Scale. *The Learning Organization, 21*(2), 126-145.

Erçetin, Ş. Ş. (2004). *Örgütsel Zekâ ve Örgütsel Aptallık*. Asil Yayınevi: Ankara.

Fiedler, M. ve Welpe, I. (2010). How Do Organizations Remember? The Influence of Organizational Structure on Organizational Memory. *Organization Studies, 31*(4), 381–407.

İmamoğlu, S. Z., Türkcan, H. ve Çetinkaya, E. (2022). Öğrenme Yeteneği, Teknolojik Öğrenme, Örgütsel Hafıza ve Firma Yenilikçiliği Arasındaki İlişki. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 23*(1), 315-329.

Jennex, M. E. (2008). *Knowledge Management, Organizational Memory and Transfer Behavior: Global Approaches and Advancements*. Information Science Reference: New York.

Karabal, C. (2015). *Örgütsel Hafızanın Örgütsel Değişime Direnç Üzerindeki Etkisi: İstanbul'da İnşaat Sektöründe Örnek Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

King W. R. (2009) Knowledge Management and Organizational Learning. In: King W. (Eds.), Knowledge Management and Organizational Learning, Springer: New York.

Knowlton, B. J., Siegel, A. L. M. ve Moody, T. D. (2016). Procedural Learning in Humans, The Curated Reference Collection in Neuroscience and Biobehavioral Psychology, 3/July, 296-297.

Kılıç, T. (2007). Örgüt Kültürü, Örgütsel Hafıza Arasındaki İlişkiler ve Firma Performansı Üzerine Etkileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lahiri, M., Bhandarker, A. ve Behrens, A. (2021). Organizational Memory and Institution theory: A Postcolonial Perspective. *Thunderbird International Business Review, 63*(4), 487-501.

Lehner F. ve Maier R. K. (2000). How Can Organizational Memory Theories Contribute to Organizational Memory Systems?. *Information Systems Frontiers, 2*(3), 277-298.

Li, Z., YeZhuang, T. ve ZhongYing, Q. (2004). An Empirical Study on the Impact of Organizational Memory on Organizational Performance in Manufacturing Companies. 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, China.

Mert, G. (2017). Kurumsal Hafıza, Artikel Yayıncılık: İstanbul.

Moorman, C. ve Miner A. (1997). The Impact of Organizational Memory on New Product Performance and Creativity, *Journal of Marketing Research, 34*(1), 91-106.

Moorman, C. ve Miner A. (1998). Organizational Improvisation and Organizational Memory, *Academy of Management Review, 23*(4), 708-711.

Morgan-Short, K., Faretta-Stutenberg, M., Brill-Schuetz, K. A., Carpenter, H. ve Wong, P. C. M. (2014). Declarative and Procedural Memory as Individual Differences In Second Language Acquisition, *Bilingualism, 17*(4), 56-75.

Muskat, B. ve Deery, M. (2017). Knowledge Transfer and Organizational Memory: An Events Perspective. *Event Management 21*(4), 431–447.

Özdemir, T. Y. ve Küçüker, G. (2022). Örgütsel Yapı, Örgütsel Hafıza ve Örgütsel Değişim İlişkisinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(4), 1717-1736.

Sözbilir, F. ve Yaman, B. (2020). Kişilerarası Gerilimin Örgütsel Hafıza Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6(*2), 12-22.

Stein, E. W. (1995). Organizational Memory: Reviews of Concepts and Recommendations for Management. *International Journal of Information Management, 15*(1),17-32.

Stein, E. W. ve Zwass, V. (1995). Actualizing Organizational Memory With Information Systems. *Institute for Operations Research and the Management Sciences, 6*(2), 85-117.

Stijn, E. ve Wensley, A. (2001). Organizational Memory and The Completeness of Process Modeling in ERP Systems. *Business Process Management Journal, 7*(3), 181-194.

Şen, Y. (2014). Örgütsel Hafıza Sistemi ve Bir Model Önerisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tuna, Ö. (2022). Örgütsel Hafızanın Bilgi Paylaşımına Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Kesitsel Bir Çalışma. *Turkish Studies, 17*(7), 157-182.

Türkay, O. (2011). Örgüt Belleğinin Kapsamı ve Etkileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Verimlilik Dergisi, 2,* 7-28.

Walsh, J. P. ve Ungson, G. R. (1991). Organizational Memory. *Academy of Management Review, 16*(1), 57-91.

Yakut, F. (2016). Örgütsel Hafızada Bireysel Tecrübelerin Önemi. Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi, İstanbul.

Yörük, E. E. (2023). Viral Pazarlamanın Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisinde Marka Sadakatinin Aracılık Rolü. Tablet Kitabevi: Konya.

SESSİZ İSTİFA

Kubilay Özer

8

1. Giriş

Örgütler; sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamak üzere sermaye, emek ve teknoloji gibi üretim araçlarını bir araya getirerek ürün veya hizmet üretmektedir. Örgütlerin temel amaçları, toplumsal fayda sağlamak, varlığını devam ettirmek, marka değer yaratmak ve karlılığını maksimize etmek şeklinde sayılabilir (Şimşek ve Çelik, 2014: 25). Bu temel amaçları gerçekleştirmeye çalışan örgütler, sanayi devriminden günümüze kadar iş gücünü oluşturan bireylerin davranışlarını sürekli değerlendirmektedir. Böylelikle insan davranışlarını daha iyi anlayıp çalışanı daha etkin değerlendirerek örgütü başarılı kılmayı amaçlamaktadır (Koçel, 2003: 195).

İş gücünün, üretim girdileri arasında çok önemli bir yeri bulunmaktadır. İş gücünün performansı, işletmenin performansını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle işletme tarihi boyunca iş gücü faktörü üzerine yoğunlaşılmaktadır (Zhenjing vd., 2022). Günümüzün kaotik yapısı örgütlerde çalışan sayısının artmasına yol açmış iş güvencesinin olmadığı, uzun çalışma saatleri gerektiren ve performansın sorgulandığı yeni bir çalışma ortamı hazırlamıştır (Ören ve Yüksel, 2012). Bu çalışma ortamı örgüt ve kişi arasında kuvvetli bağı olmayan kişilerin kendi ürettiklerinden habersiz, verimsiz bir üretkenliğe maruz bırakabilir. Çalışmanın bu değişen yüzü ise dijitalleşme ile çalışma zamanının esnekleşmesine yol açarak çalışma hayatının her alanına yayılmıştır (Nur ve Temel, 2023: 544). Dijitalleşme ile hızlanan yaşam, güvencesiz ve uzun çalışma saatleri ve sürekli çevrim içi olma arzusu, çalışanların yaşam kalitesini olumsuz etkilenmeye başlamıştır. Dijitalleşmenin getirdiği esnek çalışma başlangıçta olumlu sonuçlara yer verse de zaman içerisinde iş yaşam dengesinin bozulmasına yol açmıştır (Samsum, 2017: 193).

gelecek nesil çalışanlarının değerleri hakkındaki varsayımlarını ön yargısız bir şekilde gözden geçirmelidir. Çalışan bağlılığını yükseltecek iş yeri kültürünün oluşturulmasının üretkenliği artıracağı göz önünde bulundurulmalıdır. Her çalışanın ihtiyacını ve önceliklerini bireysel olarak değerlendirerek örgüt genelinde politikalar oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak sessiz istifanın nicel ve nitel araştırmalarla incelenmesi, bilimsel verilerle olgunun ortaya çıkarılabilmesi büyük önem taşımaktadır. Sektör temsilcileri, işverenler ve çalışanların deneyim ve paylaşımları sessiz istifanın bölgesel ve dünya çapında değerlendirilmesi ve izlenmesi için fayda sağlayabilir. Bu yeni dinamiğin ele alınma biçimi önümüzdeki yılların çalışma hayatına etki etmesi açısından da büyük önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Altuntaş, C. (2010). Mobbing Kavramı ve Örnekleri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Journal of Yaşar University*, *5*(18), 2995–3015.

Anand, A., Doll, J. ve Ray, P. (2023). Drowning in silence: A Scale Development and Validation of Quiet Quitting and Quiet Firing. *International Journal of Organizational Analysis*. (ahead-of-print).

Asunakutlu, T. (2002). Örgütsel Güvenin Oluşturulmasına İlişkin Unsurlar ve Bir Değerlendirme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *Güz*(9), 1–13.

Asunakutlu, T. ve Çoşkun, B. (2005). Frederick Winslow Taylor ve Fizyolojik Örgüt Kuramı. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *5*(10), 157–176.

Ayaz Manğuş, E. ve Ebru, T. (2022). Geçmişten Günümüze Sosyal Kaytarma: Bibliyometrik Bir Analiz. *Journal of Business, İnovation and Governance*, *5*(2), 147–162.

Berkup, S. B. (2014). Working with Generations X and Y in Generation Z Period: Management of Different Generations in Business Life. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, *5*(19), 218–229.

Block, P. (2013). Stewardship: Choosing Service Over Self-Interest. *In the Academy of Management Review*, *19*(3).

Boy, Y. ve Sürmeli, M. (2023). Quiet Quitting: A Significant Risk for Global Healthcare. *Journal of Global Health*, *13*(March), 03014. https: //doi.org/10.7189/jogh.13.03014

Breaugh, J. A. (1981). Predicting Absenteeism From Prior Absenteeism and Work Attitudes. *Journal of Applied Psychology*, *66*(5), 555–560. https: //doi.org/10.1037/0021-9010.66.5.555

Brouwer, W., Verbooy, K., Hoefman, R. ve van Exel, J. (2023). Production Losses due to Absenteeism and Presenteeism: The Influence of Compensation Mechanisms and Multiplier Effects. *PharmacoEconomics*. https: //doi.org/10.1007/s40273-023-01253-y

Buscaglia, M. (2022, September 4). A Quick Look at the Origins and Outcomes of the Trendy Term. *Chicago Tribune*. https: //www.pressreader.com/usa/chicago-tribune-sunday/20220904/282226604550365

Büte, M. (2011). Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *25*(1), 171–192.

Ceylan, A., Ergün, E. ve Alpkan, L. (2000). Çatışmanın Sebepleri ve Yönetimi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *1*(2), 39–51.

Cohen, J. (2022). Quiet quitting: the Newest Way to Strike Back Against Corporate Greed. *Themiamihurricane*. https: //www.themiamihurricane. com/2022/09/21/quiet-quitting-the-newest-way-to-strike-back-against-corporate-greed/

Cooper, C. (2022). Thinking About Quiet Quitting? Here's Why – And How – You Should Talk to Your Boss İnstead. *Theconveersation*. https: //theconversation.com/thinking-about-quiet-quitting-heres-why-and-how-you-should-talk-to-your-boss-instead-189499

Çakır Temel, N. N. (2023). Dijital çalışma hayatında koşuşturma kültürü. In B. Göktaş & Ç. Demir (Eds.), *Dijital İnsan Kaynakları Pazarlaması* (1. Basım, Issue March, pp. 543–561). Efeakademi Yayınları.

Demircan, N. ve Ceylan, A. (2003). Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve Sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi*, *10*(2), 139–150.

Doğan, S. ve Kılıç, S. (2015). Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarının Türleri, Boyutları ve Benzer Kavramlarla İlişkilerine Yönelik Bir Yazın İncelemesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *32*(2), 103–132. https: //doi.org/10.17065/huiibf.92053

Dowling, B., Hancock, B., Schaninger, B. ve De Smet, A. (2022). The Great Attrition is Making Hiring Harder. Are You Searching the Right Talent Pools? *McKinsey Quarterly*, *July*, 13.

Dönmez, H. (2017). İşveren Markası Uygulamalarının Çalışanların İşyerine Cezp Olmasında Duygusal Bağlılığın Aracılık Rolü: Bir Uygulama. *Journal of Anadolu Bil Vocational School of Higher Education*, *12*(47), 21–40.

Durğun, S. (2006). Örgüt Kültürü ve Örgütsel İletişim. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 112–132.

Durmaz, Ş., ve Okumuş, B. (2021). İş Hayatında Kuşaklar Arası Farklılıklar ve Z Kuşağı. *Pearson Journal of Socila Sciences ve Humanities*, *6*(16), 47–68. https: //doi.org/10.46872/pj.448

Ersöz, B. ve Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, *11*(42), 170–179.

Formica, S. ve Sfodera, F. (2022). The Great Resignation and Quiet Quitting Paradigm Shifts: An Overview of Current Situation and Future Research Directions. *Journal of Hospitality Marketing ve Management*, *31*(8), 899–907.

Gagné, M. ve Bhave, D. (2011). Autonomy in The Workplace: An Essential Ingredient to Employee Engagement and Well-Being in Every Culture. In V. Chirkov, R. Ryan ve K. Slendon (Eds.), *Human Autonomy in Cros Cultural Contex* (1st ed., pp. 163–187).

Giacalone, R. A. ve Rosenfeld, P. (1987). Reasons for Employee Sabotage in The Workplace. *Journal of Business and Psychology*, *1*(4), 367–378. https: //doi.org/10.1007/BF01018145

Gül, H. (2002). Örgütsel Bağlılık Yaklaşımlarının Mukayesesi ve Değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, *2*(1), 37–56.

Güler, M. (2023). Çalışma KültüründeYeni Bir Kavram: Sessiz İstifa. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *32*, 247–261.

Hall, D. T. (1987). Careers and Socialization. *Journal of Management*, *13*(2), 301–321. https: //doi.org/10.1177/014920638701300207

Harter, J. (2022). Is Quiet Quitting Real? *Gallup*. https: //www.gallup.com/ workplace/398306/quiet-quitting-real.aspx

Hitt, T. (2022). Quiet Quittign. *Gawker*. https: //www.gawker.com/news/the-libertarian-who-supposedly-coined-quiet-quitting

Hopke, T. (2022). Quiet Quitting: The Culture Reset Gift Most Companies Needed. *Forbes*. https: //www.forbes.com/sites/teresahopke/2022/09/30 /quiet-quittingthe-culture-reset-gift-most-companies-needed/?sh= 17ab1d316edd.

Iqbal, S., Guohao, L. ve Akhtar, S. (2017). Effects of Job Organizational Culture, Benefits, Salary on Job Satisfaction Ultimately Affecting Employee Retention. *Review of Public Administration and Management*, *05*(03). https: //doi.org/10.4172/2315-7844.1000229.

İclal, A. ve Yılmaz, T. (2023). Sessiz İstifa Ne Kadar Sessiz. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, *1*(5), 27–33.

Jones, J. (2022). Move Over, Quiet Quitting: "Quiet Firing" is The New Workplace Trend Everyone's Worried About. *Zdnet.Com*. https: //www.zdnet.com/education/professional-development/move-over-quiet-quitting-quiet-firing-is-the-new-trending-topic-in-the-workplace/

Kabakcı, B. (2022). *Z Kuşağının İş Hayatından Beklentileri*. Konya Ticaret Odası, Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü, Araştırma Raporu, (Nisan) https: //www.kto.org.tr/d/file/z--kusaginin-is-hayatindan-beklentileri---burcin-kabakci.20220412122054.pdf.

Kalemci Tüzün, İ. (2007). Güven, Örgütsel Güven ve Örgütsel Güven Modelleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2007*(2), 93–118.

Klotz, A. ve Mark, B. (2022). When Quiet Quitting is Worse Than The Real Thing. *Harvard Business Review*. https: //hbr.org/2022/09/when-quiet-quitting-is-worse-than-the-real-thing.

Kobal, G. ve Batı, S. (2022, September 2). Eski Bir Alışkanlık, Yeni Bir Akım: Sessiz İstifa. *Hurriyet.com*. https: //www.hurriyet.com.tr/gundem/eski-bir-aliskanlik-yeni-bir-akim-sessiz-istifa-yasayanlar-anlatiyor-uzmanlar-yorumluyor-42127939.

Koçak, D. (2020). İş Özerkliği ile İşe Bağlanma Arasındaki İlişki: Kişi-İş Uyumunun Aracı ve Algılanan Yönetici Desteğinin Düzenleyici Rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *15*(2), 699–718. https: //doi.org/10.17153/oguiibf.610246

Koçel, T. (2003). *İşletme Yöneticiliği* (9. Baskı). Beta Basım Yayım.

Kovach, R. (2023). Quiet Quitting. Quiet Firing. Firing By Tweet. Keep Passive Aggressive Behaviour out of The Workplace. *Linkedin*. https: //www.linkedin.com/pulse/quiet-quitting-firing-tweet-keep-passive-aggressive-behaviour-kovach/

Langfred, C. W. (2016). The Paradox of Self-Management : İndividual and Group Autonomy in Work Groups. *Journal of Organizational Behavior*, *21*(5), 563–585.

Leymann, H. (1990). Mobbing and Psychological Terror at Workplaces. *Violence and Victims*, *5*(2), 119–126.

Lorenz, K. (1974). *On aggression* (First). Harper Paperbacks.

Macit, G. ve Erdem, R. (2020). Örgütsel Sessizliğe Dair Kavramsal Bir İnceleme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *18*(2), 93–114.

Madell, R. (2022). Quiet Quitting Defined. *Usnews*. https: //money.usnews. com/money/blogs/outside-voices-careers/articles/what-is-quiet-quitting

Mahand, T. ve Caldwell, C. (2023). Quiet Quitting–Causes and Opportunities. *Business and Management Research*, *12*(1), 9.

Muchinsky, P. M. (1977). Employee Absenteeism: A Review of the Literature. *Journal of Vocational Behavior*, *10*(3), 316–340.

Nordgren, H. ve Ingemarsson Björs, A. (2023). *Quiet Quitting, Loud Consequences: The Role of Management in Employee Engagement*. (Bachelor Thesis). Uppsala University, Department of Business Studies. Sweden.

Nur, N. ve Temel, C. (2023). Dijital Çalışma Hayatında Koşuşturma Kültürü. In B. Göktaş ve Ç. Demir (Eds.), *Dijital İnsan Kaynakları Pazarlaması* (1. Baskı), Issue March, (pp. 543–561). Efeakademi Yayınları.

Önen, S. M. ve Kanayran, H. G. (2015). Liderlik ve Motivasyon: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(2), 43.

Ören, K. ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı. *Emek ve Toplum*, *1*(1), 34–59.

Özdemir, S. ve Muradova, T. (2008). Örgütlerde Motivasyon ve Verimlilik İlişkisi. *Journal of Qafqaz University*, *24*, 146–153.

Pearce, M. (2022). Gen Z didn't Coin 'Quiet Quitting'—Gen X did. *Los Angeles Times*. https: //www.latimes.com/entertainment-arts/story/2022-08-27/ la-ent-quiet-quitting-origins

Reitzig, M. (2022). How To Get Better At Flatter Designs: Considerations for Shaping and Leading Organizations With Less Hierarchy. *Journal of Organization Design*, *11*(1), 5–10.

Sami, S., Toprak, Y. ve Gökmen, A. (2020). COVID- 19 Sürecinde Gençlerde Hayatın Anlamına Yönelik Değişim ve Dönüşümler. *İlahiyat Akademi Dergisi*, *12*, 217–256.

Samsum, N. (2017). Çalışmanın Değişen Anlamı ve Güncel Durumuna İlişkin Tartışmalar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, *3*(3), 160–210.

Satıl, C. (2022, October). Pandemi Sonrasında Çalışan Halleri: Sesli ve Sessiz İstifalar. *Doğruluk Payı*. https: //www.dogrulukpayi.com/bulten/ pandemi-sonrasinda-calisan-halleri-sesli-ve-sessiz-istifalar

Savaş, B. Ç. ve Turan, M. (2023). Sessiz İstifa Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Online Journal of Recreation and Sports, 12*(3), 442-453.

Serenko, A. (2023). The Human Capital Management Perspective on Quiet Quitting: Recommendations for Employees, Managers, and National Policymakers. *Journal of Knowledge Management*. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/JKM-10-2022-0792

Smith, R. A. (2022). Quiet Quitters Make Up Half the U.S. Workforce, Gallup Says. *The Wall Street Journal*. https: //www.wsj.com/articles/quiet-quitters-make-up-half-the-u-s-workforce-gallup-says-11662517806

Spector, P. E. (2011) The Relationship of Personality to Counterproductive Work Behavior (CWB): An Integration of Perspectives, *Human Resource Management Review, 21*(4), 342-352. DOI: 10.1016/j.hrmr.2010.10.002.

Spector, P. E., Fox, S., Penney, L. M., Bruursema, K., Goh, A. ve Kessler, S. (2006). The Dimensionality of Counterproductivity: Are all Counterproductive Behaviors Created Equal? *Journal of Vocational Behavior*, *68*(3), 446–460. https: //doi.org/10.1016/j.jvb.2005.10.005

Şimşek, Ş. ve Çelik, A. (2014). *Yönetim ve Organizasyon*. Eğitim Kitabevi.

Tan, H ve Tan, C.S (2000), "Towards the Differentiation of Trust in Supervisor and Trust in Organization. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 126(2), 241-260

Taş, H. Y., Demirdöğmez, M. ve Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *7*(13), 1031–1048.

Telford, T. (2022). Quiet Quitting' İsn't Really About Quitting. Here are The Signs. *The Washington Post*. https: //www.washingtonpost.com/business/ 2022/08/21/quiet-quitting-what-to-know/

Thomas, A., Prater, E., Jones, E., Whiteside, M. ve Reyes, P. (2022). A Research View of Quiet Quitting for Gig Faculty in Academic Faculty Positions: Part 2 of 3. *International Supply Chain Technology Journal, 8*(2), 1-11.

Vergiliel Tüz, M. (2003). Kariyer Planlamasında Yeni Yaklaşımlar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(4), 169–176.

Walsh, F. (2020). Loss and Resilience in the Time of COVID-19: Meaning Making, Hope, and Transcendence. *Family Process*, *59*(3), 898–911.

Wilson, M. (2012). The Negative Effects of Minimum Wage Laws. *Downsizinggovernment.* https: //www.downsizinggovernment.org/labor/ negative-effects-minimum-wage-laws

Yıkılmaz, İ. (2022). Quiet Quitting: A Conceptual Investigation. *Anadolu 10th International Conference on Social Science*, *October*, 978–605.

Yıldız, S., ve Özmenekşe, Y. O. (2022). Kaçınılmaz Son: Sessiz İstifa. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, *7*(4), 14–25.

Yorulmaz Okancı, M. (2023, January 31). Sessiz istifa (Quiet quitting). *Gönüllü Psikolog*. https: // gonullupsikolog.org/blog/sessiz-i-stifa-quiet-quitting-

Youthall. (2022). *Sessiz İstifa, Sadece Bir Trend mi, Gerçek Bir Vazgeçiş mi?* https: //s3.eu-central-1.amazonaws.com/stajim/media/pdf/ebook/16_ 20220927182622.pdf

Zenger, J. ve Folkman, J. (2002). Viewpoint: Quiet Quitting is About Bad Bosses, Not Bad Employees. *SHRM*. https: //www.shrm.org/ resourcesandtools/hr-topics/employee-relations/ pages/viewpoint-quiet-quitting-is-about-bad-bosses-not-bad-employees.aspx

Zhang, T. ve Rodrigue, C. (2023). What If Moms Quiet Quit? The Role of Maternity Leave Policy in Working Mothers' Quiet Quitting Behaviors. *Merits, 3*(1), 186-205.

Zhenjing, G., Chupradit, S., Ku, K. Y., Nassani, A. A. ve Haffar, M. (2022). Impact of Employees' Workplace Environment on Employees' Performance: A Multi-Mediation Model. *Frontiers in Public Health*, *10*.

Zorlu, K. ve Korkmaz, F. (2021). Organizational Communication as an Effective Communication Strategy in Organizations and the Role of the Leader. In H. Dincer ve S. Yüksel (Eds.), *Management Strategies to survive in a competitive environment.* (s. 305–320). Springer.

GERİDE KALANLAR SENDROMU

Feride Yılmaz

9

1. Giriş

Son yıllarda yaşanan ekonomik dalgalanmalar örgütleri çoğunlukla küçülme stratejisine başvurmaya yöneltmektedir. Küçülme ile örgütler daha verimli hâle gelmeyi amaçlarken örgütte de çalışan sayısını azaltma yoluna gidilmektedir. Personel sayısının azaltılması ile birlikte bir grup kişi işten çıkarılırken bir grup da işte kalmaktadır. İşten çıkarmalardan etkilenenlerin sadece çıkarılanlar olacağı yanlış bir düşüncedir. Çünkü çıkarılmayıp geride kalanlar da bu süreçten etkilenmektedir. Literatürde bu durum, *geride kalanlar* (hayatta kalanlar) sendromu olarak yer almaktadır. Öfke, suçluluk, motivasyon düşüklüğü, kızgınlık, güven eksikliği, stres gibi belirtilerle kendini gösteren geride kalanlar sendromunun tespit edilip önlenemediğinde veya yönetilemediğinde örgütler de olumsuz etkilenecektir. Varlığını sürdürme, verimlilik, rekabet edebilme gibi amaçlarla uygulanan küçülme, yeniden yapılandırma gibi stratejilerin sonuçlarının olumlu olması beklenmektedir. Bu nedenle bu sürecin beklendiği gibi olumlu sonuçlanabilmesinde geride kalanlara ve onların içinde bulunduğu durumu ifade eden geride kalanlar sendromuna gereken önemin verilmesi gerekir. Bu konuda özellikle yöneticilere önemli görevler düşmektedir.

Bölüm içerisinde, özellikle küçülen örgütlerde işten çıkarılmayıp kalanların durumunu ifade etmekte kullanılan geride kalanlar sendromu kavramı ve kapsamına, geride kalanlar sendromunun boyutlarına, geride kalanlar sendromuna yönelik yapılmış bazı araştırmalara yer verilmiştir. Geride kalanlar sendromu, uluslararası yazında geniş bir yer bulmakla birlikte son yıllarda ulusal yazında da konuya olan ilginin arttığı görülmektedir. Geride kalanlar sendromunun etkileri tespit edilemediğinde hem örgüt hem de örgütteki kişiler açısın-

gerektiğinin bilinmesi önem taşımaktadır. Bu süreçte yöneticiler, kilit faktördür. Küçülmenin planlanmasından başlayarak diğer süreçlerde de örgüttekilerin sürece dâhil edilmesi bu konuda yapılabileceklerin başında gelmektedir. Adalet, eşitlik geride kalanların önem verdiği kavramlardır. Sürecin adaletli olduğunu algılamaları, sendromun ortaya çıkmasını engelleyebileceği gibi etkisini de azaltacaktır. İki yönlü iletişimin olması, bilgi aktarımı, geri bildirimde bulunulması, dinleme de geride kalanlar sendromunu yönetmede iletişime yönelik öneriler arasındadır. Sosyal destek sağlanması, geride kalanlara örgüt içi kariyer ve gelişim fırsatlarının sağlanması, onların yanında olunduğunun hissettirilmesi, stres yönetimi konusunda destek olunması da diğer önerilerdir.

Bu bölüm geride kalanlar sendromu kavramının tanımlanması, etkilerinin ortaya koyulması ve bu konuda neler yapılabileceğine yönelik bilgiler sunması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca geride kalanlar sendromunun ulusal ve uluslararası yazında hangi sektörlerde hangi değişkenlerle araştırıldığını içermesiyle de araştırmacılara yol göstermektedir.

Kaynaklar

Appelbaum, S. H. ve Donia, M. (2001). The Realistic Downsizing Preview: A Multiple Case Study, Part I: The Methodology and Results of Data Collection, *Career Development International*, *6*(3), 128-148.

Appelbaum, S. H., Delage, C., Labib, N. ve Gault, G. (1997). The Survivor Syndrome: Aftermath of downsizing, *Career Development International*, *2*(6), 278-286. doi: 10.1108/13620439710178639.

Appelbaum, S. H. Leblanc, M. ve Shapiro T. B. (1998). The Aftermath of Downsizing A Case Study of Disengagement, Disidentification, Disenfranchisement and Disenchantment. *Journal of Management Development, 17*(6), 402-431.

Appelbaum, S. H., Schmidt, S. L., Peytchev, M. ve Shapiro, B. (1999). Downsizing Measuring The Costs of Failure. *Journal of Management Development*, *18*(5), 436-463.

Appelbaum, S., Simpson, R. ve Shapiro, B. (1987). The Tough Test of Downsizing, *Organisational Dynamics*, *16*(1), 68-79. DOI:10.1016/0090-2616(87)90033-7.

Armstrongstassen, M. (1993). Survivors Reactions to A Workforce Reduction - A Comparison of Blue-Collar Workers and Their Supervisors. *Canadian Journal of Administrative Sciences, 10*(4), 334-343.

Arroba, T. (1979). The Social and Psychological Aspects of redundancy. *Personnel Review, 8*(3), 26-29.

Brockner, J., Davey, J. ve Carter, C. (1985). Layoffs, Self Esteem and Survivor Guilt: Motivational Affective and Attitudinal Consequences, *Organisational Behavior and Human Decision Processes, 36*(2), 113-127.

Brockner, J., Greenberg, J., Brockner, A., Bortz, J., Davey, J. ve Carter, C. (1986). Layoffs, Equity Theory And Work Performance: Further Evidence of the Impact of Survivor Guilt. *Academy of Management Journal, 29*(2), 374-384.

Brockner, J. (1988). The effects of work layoffs on survivors, *Research in Organizational Behaviour*, *10*, 213-355.

Brockner, J. ve Greenberg, J. (1990). The impact of layoffs on survivors: An organizational justice perspective, in Carroll, J. S. (Ed.), *Applied Social Psychology and Organisational Settings*. Lawrence Erlbaun Association.

Brockner, J., Grover, S., Reed, T. F. ve Dewitt, R. L. (1992). Layoffs, Job Insecurity and Survivors' Work Efort: Evidence of an Inverted-U Relationship. *The Academy of Management Journal*, *35*(2), 413-425.

Bui, H. T. M., Chau, V. S. ve Cox, J. (2019). Managing The Survivor Syndrome As Scenario Planning Methodology … And It Matters!, International Journal of Productivity and Performance Management, 68(4), 838-854. DOI: 10.1108/IJPPM-05-2018-0202.

Burke, R. J. ve Nelson, D. L. (1997). Downsizing and Restructuring: Lessons from the Firing Line for Revitalizing Organizations. *Leadership & Organization Development Journal*, *18*(7), 325-334.

Cameron, K. (1994). Strategies for Successful Organizational Downsizing. *Human Resource Management*, *33*(2), 189-211.

Cameron, K. S., Freeman, S. J. ve Mishra, A. K. (1991). Best Practises in White Collar Downsizing: Managing Contradictions. *Academy of Management Executive*, *5*(3), 57-73.

Campbell, J. F., Worral, L. ve Cooper, C. (2001). Downsizing in Britain and It's Effects on Survivors and Their Organizations. *Anxiety, Stres & Coping*, *14*, 35-58. DOI: 10.1080/10615800108248347.

Cascio, W. F. (1993). Downsizing: What Do We Know? What Have We Learned? *Academy of Management Executive*, *7*, 95-104.

Ciancio, J. (2000). Survivor's Syndrome. *Nursing Management*, *31*(5), 43-45.

Coşkun, S. Y. (2001). *Stratejik Küçülme (Downsizing) ve Finansal Performans:* (*İMKB'deki Firmalarda Bir Uygulama*). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya

Curtin, L. L. (1996). Surviving "Survivor Syndrome", *Nursing Management*, *27*(10), 7-8.

Davy, J. A., Kinicki, A. J. ve Scheck, C. L. (1991) Developing and Testing A Model of Survivor Responses to Layoffs. *Journal of Vocational Behaviour,* 38, 302-317.

Demir, N. (2010). Küçülmeye Giden İşletmelerde Geride Kalanların Yaşadıkları Tükenme Sendromunun Örgüte Bağlılık Üzerindeki Etkisi. *Öneri Dergisi, 9*(33), 185-198.

Donia, M. (2000). RDP-A Management Intervention in the Prevention of Survivor Syndrome, (A Thesis of the Faculty of Commerce and Administration). Concordia University, John Molson School of Business.

Fong, K. ve Kleiner, B. H. (2004). New Development Concerning the Effect of Work Overload on Employees. *Management Research News*, *27*, (4/5), 9-16.

Genç, N. (2007). *Yönetim ve Organizasyon-Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar* (Gözden geçirilmiş 3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güler, S. (2021). Pandemi Günlerinde Geride Kalanlar Sendromu: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir İnceleme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *17*(Pandemi Özel Sayısı), 3390-3413. doi: 10.26466/opus.87578.

Gürses, İ. (2006). *İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Örgütsel Küçülme ve Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ho, J. A., Sambasivan, M. ve Liew, E. Y. (2013). The Relationship Between Job Insecurity, Shock, and Turnover İntention. Amongst Survivors of Organizational Downsizing. *Pertanika J. Soc. Sci. & Hum*, *21*(S), 101-114.

Hovens, B. (2011). *The 'survivor-syndrome': Mitigating measures and the impact of job level and employee's value system*. (Master Thesis). Tilburg University.

Hussey, D. (1998). *Daha İyi Nasıl... Değişim Yönetimi*, (A. Çimen, Çev.), İstanbul: Timaş Yayınları.

İslamoğlu, G. ve Turgut, T. (2003). Quaderni Di Psicologia Del Lavoro: Identity and Organizations. *Downsizing Practices and Survivor Syndrome*, *2*(1), 163-170.

James, T. A. W. ve Tang, T. L. P. (1996). Downsizing and the Impact on Survivors- A Matter of Justice, *Employment Relations Today*, *23*(2), 33-41.

Kim, W. B. (2003). Economic Crisis, Downsizing and "Layoff Survivor's Syndrome", *Journal of Contemporary Asia*, *33*(4), 449-464. https://doi.org/10.1080/00472330380000281.

Kirkland, R. (1987). Downsizing Strategies, *Personnel Administrator*, 61-64.

Küçük, A. (1999). Y*eni Bir Yönetim Tekniği Olarak Downsizing ve Uygulama Sonuçları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Labib, N. ve Appelbaum, S. H. (1994). The Impact of Downsizing Practices on Corporate Success, *Journal of Management Development*, *13*(7), 59-84.

Maertz, C. P., Wiley, J. W., LeRouge, C. ve Campion, M. A. (2010). Downsizing Effects on Survivors: Layoffs, Offshoring, and Outsourcing, *Industrial Relations*, *49*(2), 275-285.

Mishra, A. K. ve Spreitzer, G. M. (1998). Explaining How Survivors Respond to Downsizing: The Roles of Trust, Empowerment, Justice and Work Redesign, *Academy of Management Review*, *23*(3), 567-588.

Ney, P., Sheils, C. ve Gajowy, M. (2010). Post-Abortion Survivor Syndrome: Signs and Symptoms, *Journal of Prenatal & Perinatal Psychology & Health, 25*(2), 107-129.

Niederland, W. G. (1981). The Survivor Syndrome: Further Observations and Dimensions, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, *29*(2), 413-425.

Öztürk Başpınar, N., Çakıroğlu, D. ve Altınöz, M. (2022). Geride Kalanlar Sendromu Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, *Journal of History School, 56*, 322-348.

Öztürk, M. ve Tengilimoğlu, D. (2006). Örgütsel Küçülmenin İşgörenlere Etkisi: Bir Kamu Hizmet Sektörü Uygulaması. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*, 34-50.

Richey, M. W. (1992) The Impact of Corporate Downsizing on Employees, *Business Forum*, *17*(3), 9-13.

Robinson, S. L. ve Rousseau, D. M. (1994). Violating the Psychological Contact: Not The Exception But the Norm, *Journal of Organizational Behaviour*, *15*(3), 245-259.

Ryan, G. R. (1989). Dealing With Survivor's of Reorganization, *Research Technology Management*, *32*(2), 40-42.

Sahdev, K. ve Vinnicombe, S. (1998). Downsizing and Survivor Syndrome: A Study of HR's Perception of Survivor's Responses, *Human Resoure Management*, Cranfield University, 1-30.

Samreen, F., Nagi, S., Naseem R. ve Gul, H. (2022). COVID-19-Induced Downsizing and Survivors' Syndrome: The Moderating Role of Transformational Leadership, *Frontiers in Psychology*, *13*.

Sweeney, J. T. ve Quirin, J. (2009). Accountants as Layoff Survivors: A Research Note. Accounting, *Organizations and Society*, *34*, 787-795.

Tornhill, A., Saunders, M. N. K. ve Stead, J. (1997). Downsinizg, Delayering-But Where is the Commitment? The Development of A Diagnostic Tool to Help Manage Survivors, *Personnel Review*, *26*(1/2), 81-98.

URL-1. (2022). Workplace Survivor Syndrome: What It Is and How to Cope, https://www.coachhub.com/blog/workplace-survivor-syndrome-what-it-is-and-how-to-cope/, Erişim tarihi: 18.04.2023.

URL-2. (2023). Overview: Survivor Syndrome, https://www.oxfordreference. com/display/10.1093/oi/authority.20110803100544176;jsessionid=4CA020DAC683D7E486464FA8D1EE2205, Erişim tarihi: 24.05.2023.

URL-3. (2023). Understanding survivor syndrome, https://www.museum sassociation.org/careers/redundancy-hub/understanding-survivor-syndrome/#:~:text=Survivor%20syndrome%2C% 20also%20known%20as, %2C%20often%20feeling%20self%2Dguilt, Erişim Tarihi: 18.04.2023.

Vermeulen, L. ve Wiesner, R. (2000). Downsizing and the Survivor Syndrome: The South African Case, *SAJEMS NS*, *3*(3), 387-402.

Werr, A. ve Wakeman, W. (2023). Dealing with "Survivor Syndrome", Leaderhip and Organization, https://www.hhs.se/en/research/sweden-through-the-crisis/dealing-with-survivor-syndrome/, Erişim Tarihi: 17.05.2023.

Widerszal-Bazyl, M. ve Mockallo, Z. (2015). Do All Types of Restructuring Threaten Employees' Well-Being? An Exploratory Study, *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, *28*(4), 689-706.

Wong, J. (1999). Organizational Commitment and Layoff Survivor Syndrome: The Relationship Between Communication and Downsizing, University of Southern California ProQuest Dissertations Publishing.

Yıldırım, H. ve Yavan, Ö. (2008). Örgütsel Küçülme ve Örgütleri Bekleyen Tehdit: Geride Kalan Sendromu. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 10*(1), 180-209.

Yöney, D. (2010). *Affects of Organizational Justice on Organizational Commitment in Terms of Survivor Syndrome*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zehir, C. ve Ceylan, A. (2002). Örgütsel Küçülme Stratejisinin Türkiye'deki Büyük İşletmelerde Çalışanların Tutum ve Davranışlarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 5(18), 49-61.

İŞE YABANCILAŞMA

Özlem Özaydın

10

1. Giriş

Günümüzde, hangi alanda faaliyet gösterirse göstersin örgütler, küreselleşme ve örgütsel yapılardaki değişim nedeniyle olağanüstü hız ve zorluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek ise her zaman kolay değildir (Abd-Elrhaman vd., 2020). Bir örgütün rekabet avantajına sahip olmasını sağlayacak temel faktör insan sermayesidir. Stratejik insan kaynağı yönetimi uygulamaları, dış kaynaklardan ziyade bir örgütün performansını etkileyen içsel bir faktördür. Bu bağlamda insan kaynağı, firmanın performansını artırmak için diğer kaynaklarla birlikte kullanılması gereken önemli bir kaynak olarak algılanmaktadır (Hamadamin ve Atan, 2019). Bu nedenle, çalışanlarda belirli beceri ve yeteneklerin geliştirilmesine veya örgütte çalışanların çabalarının belirli davranışlara yönlendirilmesine yönelik bir iklim yaratmanın üzerinde durulmaktadır (Collins, 2021).

Çalışanların örgüte ilişkin bilişsel değerlendirmelerinin, örgüte ilişkin duygularının ve işe karşı tutumlarının iş yerindeki performanslarını etkilediği kabul edilen bir gerçektir (Nair ve Vohra, 2012). Çalışanların performansını olumsuz etkileyen bu tür duygu ve tutumlardan biri de işe yabancılaşmadır.

İşe yabancılaşma olgusu, sanayi sonrası toplumlarda örgütsel etkililiğin sosyolojik ve psikolojik analizinde sıklıkla konu edilmektedir. Daha yakın zamanlarda, organizasyon teorisyenleri ve yöneticiler hem organizasyon içinde hem de organizasyon dışında çalışanların iş-yaşam kalitesinin iyileştirilmesine güçlü bir ilgi göstermiştir. Bu ilginin nedeni, çalışanların yabancılaşmasını azaltarak örgütsel etkinliği artırma kaygısından kaynaklanmaktadır. Nitekim işe yabancılaşmanın gelişme biçimini, nedenlerini ve sonuçlarını anlamak, iş yaşa-

rı işe yabancılaşmadan korumak üzere iş yeri düzenlemeleri yapmaları uygun olur. Bu kapsamda yöneticilerin; iş rotasyonu, iş zenginleştirme, yetki devri, çalışanlara kariyer fırsatları yaratma, iş yerinde adil yönetim ve kaliteli bir iş ortamı sunmaya yönelik girişimlerde bulunmaları önerilebilir.

Kaynakça

Abd-Elrhaman, E. S., Helal, W. H. ve Araby Ebraheem, S. M. (2020). Organizational Justice, Work Alienation and Deviant Behaviors among Staff Nurses. *International Journal of Nursing Didactics, 10*(1), 1-11.

Amarat, M., Akbolat, M., Ünal, Ö., Güneş Karakaya, B. (2019). The Mediating Role of Work Alienation in the Effect of Workplace Loneliness on Nurses' Performance. *J Nurs Manag., 27*(3), 553-559.

Anwar, G. ve Abdullah, N. N. (2021). The Impact of Human Resource Management Practice on Organizational Performance. *International Journal of Engineering, Business and Management (IJEBM), 5*(1), 35-47.

Aslan, H. ve Mert, İ. S. (2019). Duygusal Emek ile İşe Yabancılaşma İlişkisinde Psikolojik Sermayenin Düzenleyici Rolü. *OPUS International Journal of Society Researches, 11*(18), 1736-1772.

Ayaydın, Ç. İ. (2012). İşyerinde Psikolojik Şiddetin İş Tatmini, İşe Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Niyeti ile İlişkisi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi,* (9), 143-176.

Can, E. ve Gündüz, Y. (2021). Öğretmenlerin Güç Mesafesi ve Öz Yeterlik Algıları ile İşe Yabancılaşma Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Trakya Eğitim Dergisi, 11*(3), 1173-1189.

Ceylan, A., and Sulu, S. (2011). Organizational Injustice and Work Alienation. *Ekonomie Manage,* 2, 65-78.

Clark, S. K., Halbesleben, J. R. B., Lester, S. W. ve Heintz, R. (2010). Temporary Worker Alienation and Job Performance: The Impact of Rating Source. *Journal of Leadership & Organizational Studies, 17*(3), 287–297.

Collins, C. J. (2021). Expanding the Resource Based View Model of Strategic Human Resource Management. *The International Journal of Human Resource Management, 32*(2), 331-358.

Dora, M. ve Azim, A. (2019). Organizational Justice and Workplace Deviance Behavior: Psychological Capital as Mediator. *American International Journal of Humanities and Social Science, 5*(2), 36-45.

Ferreira P. ve Gomes, S. (2023). Managing Temporary Agency Workers' Well-Being: The Role of Resilience and Work Aiıenation. *Polish Journal of Management Studies, 27*(1), 62-80.

Guo, W., Dai, R. ve Yang, J. (2016). The Effect of Leadership Task Behavior and Relational Behavior on Job Performance: Investigating The Moderating Role of Work Alienation. *Journal of Service Science and Management, 9*(2), 97-110.

Güğercin, U. ve Aksay, B. (2017). Dean'in Yabancılaşma Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13*(1), 137-154.

Hamadamin, H. H. ve Atan, T. (2019). The Impact of Strategic Human Resource Management Practices on Competitive Advantage Sustainability: The Mediation of Human Capital Development and Employee Commitment. *Sustainability, 11*(20), 5782.

Hirschfeld, R. R., Feild, H. S. ve Bedeian, A. G. (2000). Work Alienation as an Individual-Difference Construct for Predicting Workplace Adjustment: A Test in Two Samples'. *Journal of Applied Social Psychology, 30*(9), 1880-1902.

Iliffe, S. ve Manthorpe J. (2019). Job Dissatisfaction, 'Burnout' and Alienation of Labour: Undercurrents in England's NHS. *J R Soc Med. 112*(9), 370-377.

Kanungo, R. N. (1983). Work Alienation: A Pancultural Perspective. *International Studies of Management & Organization, 13*(1-2), 119-138.

Kanungo, R. N. (1990). Culture and Work Alienation Western Models and Eastern Realities. *International Journal of Psychology, 25*(1990), 795-812.

Karim Suhag, A., Solangi, S. R., Larik, R. S. A., Lakh, M. K. ve Tagar, A. H. (2017). The Relationship of Innovation with Organizational Performance. *International Journal of Research-Granthaalayah, 5*(2), 292-306.

Kartal, N. (2018). Evaluating the Relationship Between Work Engagement, Work Alienation and Work Performance of Healthcare Professionals. *International Journal of Healthcare Management, 11*(3), 251-259.

Kaya, K. (2021). Banka Çalışanlarında İşe Yabancılaşma, İş Doyumu Ve Tükenmişlik Arasındaki İlişki, *OPUS International Journal of Society Researches,* 17(37), 4510-4534.

Kaynak, R., Toklu, A. T., Elci, M. ve Toklu, I. T. (2016). Effects of Occupational Health and Safety Practices on Organizational Commitment, Work Alienation, and Job Performance: Using the PLS-SEM Approach. *International Journal of Business and Management, 11*(5), 146-166.

Kuzkaya, E. (2021). *Mesleki Tükenmişliğin, İşe Yabancılaşma ve Sanal Kaytarma ile İlişkisinin İncelenmesi: Muhasebe Meslek Grupları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla.

Lagios, C., Lagios, N., Stinglhamber, F., ve Caesens, G. (2022). Predictors and Consequences of Work Alienation in Times of Crisis: Evidence From Two Longitudinal Studies during the COVID-19 Pandemic. *Current Psychology*, 42, 22866–22880.

Mottaz C. J. (1981). Some Determinants of Work Alienation. *Sociological Quarterly, 22*(4), 515–529.

Muttar, A. K., Keir, M. Y. A., Mahdi, O. R. ve Nassar, I. A. (2019). Antecedents and Consequences of Work Alienation–A critical. *J. Stat. Appl. Probab, 8*, 279-288.

Nair, N. ve Vohra, N. (2010). An Exploration of Factors Predicting Work Alienation of Knowledge Workers. *Management Decision, 48*(4), 600-615.

Nair, N. ve Vohra, N. (2012). The Concept of Alienation: Towards Conceptual Clarity. *International Journal of Organizational Analysis, 20*(1), 25-50.

Oruç, E. (2020). Türkiye'de İşe Yabancılaşma (Work alienation) Literatürüne İlişkin Betimsel Bir İnceleme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(4), 327-351.

Otrar M. ve Halaçoğlu B. (2011). Job Alienation Scale Validity and Reliability Study in Academicians. International Conference on Educational Sciences, Bishkek- Kyrgyzstan: Kyrgyz-Turkish Manas University.

Özer Ö., Uğurluoğlu Ö., Saygılı M. ve Sonğur, C. (2019) The impact of Work Alienation on Organizational Health: A Field Study in Health Sector. *International Journal of Healthcare Management, 12*(1), 18-24.

Seçkin, Ş. N. (2020), Algılanan Sosyal Mübadele, İşe Yabancılaşma ve Sanal Kaytarma Davranışlarını Etkiler mi? Mübadele İdeolojisinin Düzenleyici Rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34*(4), 1207-1227.

Seeman, M. (1959). "On the Meaning of Alienation". *American Sociological Review, 24*(6), 783-791.

Shantz, A., Alfes, K., Bailey, C. ve Soane, E. (2015). Drivers and Outcomes of Work Alienation: Reviving a Concept. *Journal of Management Inquiry, 24*(4), 382-393.

Şimşek, M. Ş., Akgemci T. ve Çelik A. (2001). Yabancılaşma ve Yönetimi. İçinde: *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*. Nobel Yayın Dağıtım. 2. Baskı. Ankara

Tekin, D. (2021). *İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Sinizmin Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarına Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Tokmak, M. (2020). Algılanan Örgütsel Desteğin Çalışanların İşe Yabancılaşması ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), 429-439.

Tummers, L. G. ve Den Dulk, L. (2013). The Effects of Work Alienation on Organisational Commitment, Work Effort And Work-To-Family Enrichment. *Journal of Nursing Management, 21*(6), 850-859.

Yumuk, Y. ve Koyuncu, M. (2011). *Otel İşletmelerinde İşe Yabancılaşmanın İş Tatmini Üzerine Etkisi: Nevşehir İlinde Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstirüsü, Nevşehir.

ÖRGÜTSEL İKİYÜZLÜLÜK

Ayşe Yavuz

11

1. Giriş

Örgütlerin varlığını sürdürebilmesi ve başarılı olması, değişime uyum sağlamasına ve sürekli gelişmesine bağlıdır. Çevre şartlarının sürekli değişmesi, örgütlerin kendini yenilemesi ve geliştirmesi zorunluluğunu getirmiştir. Örgütler varlıklarını sürdürebilmek adına kimi zaman paydaşlarına, topluma, müşterilerine birtakım sözler vermek durumunda kalmıştır. Bazı durumlarda örgütün verdiği bu sözlerin veya örgüt yetkililerinin söylemlerinin örgütün yapmış olduğu faaliyetler ile uyuşmaması gibi tutarsızlıklar ile karşı karşıya kalınmıştır. Aynı durumun örgütün vizyonunun, misyonunun veya örgüt kültürünün örgüt faaliyetleri ile uyumsuz olduğu zamanlarda da gerçekleştiği görülmektedir. Bu noktada örgütlerin karşısına ikiyüzlülük algısı kavramı çıkmaktadır. İkiyüzlülük kavramı hem birey açısından hem de örgüt açısından ele alınmaktadır.

İkiyüzlülük hakkında toplumdaki en yaygın düşünce, ikiyüzlülüğün bir ahlaksızlık olarak görülmesidir. Kişinin gerçekte kim olduğunu gizlemeye çalışması, toplum içinde her zaman kötü bir şey olarak kabul edilmektedir. Ancak bazı durumlarda ikiyüzlülük, ahlaksızlık ile başa çıkma mekanizması olarak da görülmektedir. Ahlaksızlıkla başa çıkmanın bir yolu onu gizlemeye çalışmak veya olmadığı bir şeymiş gibi göstermektir. Bu tür bir eylem yani ahlaksızlığın erdem gibi gösterilmesi, ikiyüzlülüğü iki farklı açıdan ele almayı gerektirir. Bir taraftan gizleme eylemi işleri daha da kötüleştirir, sadece ahlaksızlığın üzerine ahlaksızlık yığar, bu yüzden ikiyüzlüler genellikle sadece kötü olan insanlardan bile daha kötü olarak görülür. Ancak başka bir açıdan bakıldığında, gizlemenin bir tür iyileştirme olduğu da ortaya çıkar. Rochefoucauld'un ifadesiyle, "ahlaksızlığın erdeme ödediği haraç" olarak düşünülür. Gerçekte olduklarından daha

Kaynaklar

Akıl, Y. B. ve Yalçın, S. (2022). Öğretmenlerin Algılarına Göre Örgütsel İkiyüzlülük, Örgütsel Vatandaşlık ve Motivasyon Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(2), 682-701.

Alicke, M., Gordon, E. ve Rose, D. (2013). Hypocrisy: What Counts?. *Philosophical Psychology*, *26*(5), 673-701.

Argyris, C, ve Schon, D. A. (1974). *Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness*. San Francisco, CA: Jossey Bass

Brunsson, N. (1989). *The Organization of Hypocrisy: Talk, Decisions and Actions in Organizations*. John Wiley & Sons: Chichester, UK.

Carlos, W. C. ve Lewis, B. W. (2017). Strategic Silence: Withholding Certification Status As a Hypocrisy Avoidance Tactic. *Administrative Science Quarterly, 63*(1), 130-169.

Cha, S. E. ve Edmondson, A. C. (2006). When Values Backfire: Leadership, Attribution, and Disenchantment in a Values-Driven Organization. *The Leadership Quarterly, 17*(1), 57-78.

Chen, Y. S. ve Chang, C. H. (2013). Greenwash and Green Trust: The Mediation Effects of Green Consumer Confusion and Green Perceived Risk. *Journal Of Business Ethics, 114*(3), 489-500.

Christensen L.T., Morsing M. ve Thyssen O. (2013). CSR as Aspirational Talk. *Organization, 20*(3), 374.

Cook, J. ve T. Wall (1980). New Work Attitude Measures of Trust, Organizational Commitment and Personal Need Non-Fulfillment. *Journal of Occupational Psychology, 53*, 39-52.

Çayak, S. (2021). The Mediating Role of Organizational Hypocrisy in The Relationship Between Organizational Silence and Organizational Rumor: A Study on Educational Organizations. *International Journal of Psychology and Educational Studies, 8*(2), 1-13.

Çimen, B. ve Karadağ, E. (2021). Okullarda Örgütsel İkiyüzlülük Üzerine Öğretmen Görüşleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 53*(53), 227-245.

Fassin, Y. ve Buelens, M. (2011). The Hypocrisy Sincerity Continuum in Corporate Communication Decision Making: A Model of Corporate Social Responsibility and Business Ethics Practices. *Management Decision, 49*(4), 586–600.

Effron, D. A., Lucas, B. J. ve O'Connor, K. (2015). Hypocrisy by Association: When Organizational Membership İncreases Condemnation for Wrongdoing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 130*, 147- 159.

Fernando, M. ve Gross, M. (2006). *Workplace Spirituality and Organizational Hypocrisy: The Holy Water-Gate Case*, Australia New Zealand Academy of Management.

Gezen, H. ve Kaya, A. (2022). Öğretmenlerin Örgütsel Dedikodu ve Örgütsel İkiyüzlülük Algı Düzeylerinin İncelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(3), 1211-1230.

Göçen, A., Uzun, M. ve Kaya, A. (2021). Okullarda Örgütsel Sinizm ile Örgütsel İkiyüzlülük Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches, 18*(44), 8001-8024.

Guèvremont, A. (2019). Brand Hypocrisy From a Consumer Perspective: Scale Development and Validation. *Journal of Product & Brand Management. 28*(5), 598-613.

Hadadian, Z., Navidi, H., Digehsara, K. S. ve Sabet, F. Z. (2016). Hypocritical Behavior and Organization Size: A Game-Theory Approach. *Mediterranean Journal of Social Sciences, 7*(1), 159.

İmadoğlu, T. ve Çavuş, M. F. (2023). Örgütsel Güven ve Örgütsel İkiyüzlülük İlişkisi: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 58*(1), 438-451

Kandemir Karagül, İ. (2019). *İlkokul ve Ortaokulda Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel İkiyüzlülük Algıları ile Örgütsel Bağlılık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

Kayış, E., Cemaloğlu, N. ve Sipahi, E. (2020). Öğretmenlerin Örgütsel İkiyüzlülük Algıları ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Turkish Studies-Educational Sciences, 15*(6), 4329-4341.

Kittay, E. F. (1982). On Hypocrisy. *Metaphilosophy, 13*, 277-289. DOI: 10.1111/j.1467- 9973.1982. tb00685.x.

Kılıçoğlu, G., Kılıçoğlu, D. Y. ve Karadağ, E. (2019). Do Schools Fail To "Walk Their Talk"? Development and Validation of a Scale Measuring Organizational Hypocrisy. *Leadership and Policy in Schools, 18*(1), 52-82.

Kılınç, M. (2021). *Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Yöneticilerinin Algı Yönetim Taktikleri ile Öğretmenlerin İşle Bütünleşmelerinin Örgütsel İkiyüzlülükle İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Konan, N. ve Taşdemir, A. (2019). Öğretmenlerin Örgütsel İkiyüzlülük Algıları İle Mutluluk Düzeyleri Algıları Arasındaki İlişki. *Scientific Educational Studies, 3*(2), 132-152.

Koşar, D. ve Koşar, S. (2017). Örgütsel İkiyüzlülük. S. Özdemir & N. Cemaloğlu, (Ed.), *Örgütsel Davranış Ve Yönetimi* (s. 595-618). Ankara: Pegem Akademi.

Lipson, M. (2007). Peacekeeping: Organized Hypocrisy? *European journal of international relations, 13*(1), 5-34.

Perez, L. F. R. ve Robson, K. (1999). Ritual Legitimation, De-Coupling and The Budgetary Process: Managing Organizational Hypocrisies in a Multinational Company. *Management Accounting Research, 10*(4), 383-407.

Phillippe, T. W. ve Koehler, J. W. (2005). A Factor Analytical Study of Perceived Organizational Hypocrisy. *SAM Advanced Management Journal, 70*(2), 13-20.

Runciman, D. (2008). *Political Hypocrisy: The Mask of Power, from Hobbes to Orwell and Beyond*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Seyrek, İ. H. ve İnal, O. (2017). İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkili Faktörler: Bilgi Teknolojisi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi, 1*(1), 63-74.

Szabados, B. ve Soifer, E. (1999). Hypocrisy, Change of Mind, and Weakness of Will: How To Do Moral Philosophy With Examples. *Metaphilosophy, 30*, 60-78.

Taş, M. A. ve Bektaş, M. (2020). Örgütlerde Algılanan Sosyal Destek ve Toksik Duygular İlişkisi: İyimserlik ve Kötümserliğin Aracılık Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(4), 83-106.

Tunçer, P. (2013). Örgütlerde Performans Değerlendirme ve Motivasyon. *Sayıştay Dergisi, 88*, 87-108.

Wagner, T., Korschun, D. ve Troebs, C. C. (2020). Deconstructing Corporate Hypocrisy: A Delineation of İts Behavioral, Moral, and Attributional Facets. *Journal of Business Research, 114*, 385-394.

Yaghi, A. ve Yaghi, M. (2021). Evaluating Organizational Hypocrisy Within Universities as Toxic Leadership Behavior. *Public Integrity*, *23*(4), 385-400.

Zhigang, W. ve Haoming, Z. (2020). Consumer Response to Perceived Hypocrisy in Corporate Social Responsibility Activities. *SAGE Open, 10*(2), 1-15.

Uygulayıcılar İçin Güncel Kavramlarla ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Editör:
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Canbolat

nobel

UYGULAYICILAR İÇİN GÜNCEL KAVRAMLARLA ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Canbolat

Yayın No.: 5042
İşletme No.: 360
ISBN: 978-625-397-683-5
E-ISBN: 978-625-397-681-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın-selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Canbolat, Mehmet Ali.
Uygulayıcılar İçin Güncel Kavramlarla Örgütsel Davranış / Editör: Mehmet Ali Canbolat
1. Basım. X + 274 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-683-5
E-ISBN: 978-625-397-681-1
1. Örgütsel Davranış 2. Örgüt Psikolojisi 3. Güncel Yaklaşımlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

YAZARLAR ..... **iii**

SUNUŞ ..... **v**

SCHADENFREUDE (BAŞKASININ ZARARINA SEVİNME) **1**
Serap Kalfaoğlu

1. Giriş 1
2. Schadenfreude'un Tanımı ve Kapsamı 2
3. Schadenfreude ile İlişkili Kavramlar 4
4. Schadenfreude ile İlişkili Kuramlar 6
5. Schadenfreude'un Güçlendiği Alanlar 9
6. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 11
7. Sonuç 13
Kaynakça 14

İŞ YERİNDE KUŞAKLARARASI İKLİM **19**
Nezahat Koçyiğit

1. Giriş 19
2. Kuşak Kavramı 20
3. Kuşak Türleri 23
4. İş Yerinde Kuşaklararası İklim ve Yönetim Politikaları 29
5. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 38
6. Sonuç 42
Kaynakça 43

İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ **47**
Mehmet Ali Canbolat

1. Giriş 47
2. Nezaket ve Nezaketsizlik Kavramları 48
3. İş Yeri Nezaketsizliği Kavramı 51
4. İş Yeri Nezaketsizliğine Yönelik Eylemler 52
5. İş Yeri Nezaketsizliğinin Sonuçları 54
6. İş Yeri Nezaketsizliğinin Önlenmesine Yönelik Tedbirler 55
7. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 55
8. Sonuç 58
Kaynakça 59

YENİLİKÇİ İŞ DAVRANIŞI 63
Hüseyin Karagöz

1. Giriş 63
2. Yenilik Kavramı 64
3. Yenilikçi İş Davranışı Kavramı ve Kapsamı 67
4. Yenilikçi İş Davranışının Önemi 72
5. Yenilikçi İş Davranışının Boyutları 73
6. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 77
7. Sonuç 78
Kaynakça 80

İŞ YERİNDE ERTELEME DAVRANIŞI 85
Akın Abul - Aykut Bedük

1. Giriş 85
2. Erteleme Davranışının Teorik Temelleri 87
3. Erteleme Davranışı Kavramı ve Kapsamı 90
4. Erteleme Davranışı Türleri 92
5. Bireysel ve İşyeri (Örgütsel) Erteleme Davranışı 96
6. İş Yerinde Erteleme Davranışı ve Nedenleri 99
7. Erteleme Davranışının Sonuçları 103
8. Sonuç 106
Kaynakça 108

Z KUŞAĞI SALGINI: SESSİZ İSTİFA (QUIET QUITTING) 113
Zeynep Demirgil

1. Giriş 113
2. Sessiz İstifa Kavramı 114
3. Sessiz İstifanın Tetikleyicileri 117
4. Sessiz İstifanın Olası Sonuçları 122
6. Sonuç 124
Kaynakça 126

İŞ YERİNDE DIŞLA(N)MA 131
Tuğba Kayıkcıoğlu

1. Giriş 131
2. Dışlanma Kavramı 132
3. İş Yerinde Dışlanma Kavramı ve Kapsamı 136
4. İş Yerinde Dışlanmaya Neden Olan Faktörler 138
5. İş Yerinde Dışlanmanın Sonuçları 140
6. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 141
7. Sonuç 143
Kaynaklar 144

İŞ YERİNDE KISKANÇLIK 149
Fatih İbrahim Kurşunmaden

1. Giriş 149
2. Kıskançlık Kavramı 150
3. İş Yerinde Kıskançlık 151
4. İş Yeri Kıskançlığını Ortaya Çıkaran Faktörler 157
5. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 161
6. Sonuç 162
Kaynakça 163

İŞ ÖZERKLİĞİ 167
Ahmet Burhan Çakıcı - Vural Deniz

1. Giriş 167
2. Özerklik Kavramı 168
3. İş Özerkliği Kavramı 169
4. İş Özerkliğinin Boyutları 171
5. İş Özerkliğinin Teorik Temelleri 173
6. İş Özerkliğinin Öncülleri 179
7. İş Özerkliğinin Örgütsel Sonuçları 182
8. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 184
9. Sonuç 186
Kaynakça 186

İŞ YERİNDE SOSYAL CESARET 195
Waleed Salam Jameel Aleyashi - Mehtap Öztürk

1. Giriş 195
2. Cesaret Kavramı 196
3. Cesaretin Boyutları 199
4. Cesaret Türleri 202
5. İş Yerinde Sosyal Cesaret Kavramı 204
6. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 208
7. Sonuç 209
Kaynaklar 210

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK 215
Gamze Güner Kibaroğlu

1. Giriş 215
2. Örgütsel Sessizlik 216
3. Örgütsel Sessizliğin Etkileri 221
4. Örgütsel Sessizlikte Değişen Dinamikler 225
5. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 226
6. Sonuç 229
Kaynaklar 231

İŞ YERİNDE MİZAH 235
Meral Kızrak

1. Giriş 235
2. Mizah Kavramı 236
3. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 242
4. Örgütsel Davranış Yazınında Mizah 244
5. Sonuç 249
Kaynaklar 251

ÇALIŞAN SESLİLİĞİ 255
Burcu Tosun

1. Giriş 255
2. Çalışan Sesliliği Kavramı 256
3. Çalışan Sesliliğinin Türleri 258
4. Çalışan Sesliliğinin Teorik Altyapısı 262
5. Çalışan Sesliliğinin Öncülleri ve Sonuçları 264
6. Literatürde Yer Alan Bazı Araştırmalar 267
7. Sonuç 268
Kaynaklar 269

SCHADENFREUDE (BAŞKASININ ZARARINA SEVİNME)*

Serap Kalfaoğlu

1

1. Giriş

Günlük hayatta yaşadıklarımız karşısında duygularımız açığa çıkar ve etrafımızdaki başka kişilerin yaşadıkları da duygularımızı etkileyebilir (Heider, 1958: 277). İnsanoğlunun benzersiz oluşu gibi, başkalarının yaşamış oldukları durumlara verdiğimiz tepkiler de onlarınkiyle uyumlu olmayabilir. Örneğin, bir kişinin başarısı, kimisi için hoş ve gurur verici olarak algılanabilir, kimisi için de kıskançlığa yol açabilir (Brigham vd., 1997: 363-364). Benzer şekilde, farkında olarak veya olmayarak başka bir kişinin başına gelen bir talihsizlik kimisi için üzüntü yaratabilir, kimisi içinse schadenfreude üretebilir (Smith vd., 1996: 158).

Bir kişinin herhangi bir aksilik yaşadığında, etrafındaki bazı insanların bu anları gözlemlerken mutluluk duyduklarını fark etmişsinizdir hatta belki siz de gülmemek için kendinizi zor tutmuşsunuzdur. Schadenfreude olarak adlandırılan bu durum, başkasının talihsizliğine/zararına/üzüntüsüne/acısına karşı sevinme, bir diğer ifadeyle kötü niyetli neşe duygusuna sahip olmayı anlatır ve kıskançlık, empati azlığı veya bireysel farklılıklar kaynaklı açıklanabilir (Bizarrias vd., 2023: 830). Elbette ki istenmeyen bu duygu (Sundie vd., 2009: 356), sağlıksız sosyal ilişkilerde belirir ve saldırganlık ve kıskançlık duygularını andırır (Ouwerkerk vd., 2018: 215). Schadenfreude duygusunun imrenilen (Smith vd., 1996: 165), içerlenen (Feather ve Sherman, 2002: 954) veya sevilmeyen

* Alman terimi "schadenfreude"un Türkçe çevirisi için üzerinde anlaşılmış ortak bir ifade yoktur. Ayrıca Türkçede, Almancadaki gibi tek kelimelik bir çeviri de bulunmamaktadır. İçerdiği çoklu anlamlar dolayısıyla İngilizcedeki gibi doğrudan *schadenfreude* olarak kullanılmasının daha uygun olduğu düşünüldüğünden bölüm boyunca orijinal terimle anlatım yapılmıştır.

schadenfreude'un ilişkili olduğu duygu veya kavramlar; hasetlik, hınç, kıskançlık, düşük benlik saygısı, aşağılık duygusu, algılanan hak edilmişlik, öfke, saldırganlık, rekabet ve karar verme olarak sıralanabilir. Fakat her durumda ilişkilerin olduğu çıkarımını yapmak doğru olmayacaktır. Bireysel farklılıklar ve farklı yaşam deneyimleri sonucu her insanın duygu durumu değişiklik gösterebilir. Hem durumsal hem kişilik özellikleri ile arasındaki ilişkilerin incelenmeye devam etmesi, bireylerin ve örgütlerin kimliklerinin anlaşılmasında önemli çıkarımlar sağlayacak ve böylece fayda yaratacaktır.

Önceki yapılan araştırma sonuçlarına dayanarak başkalarının fiziksel veya ruhsal acı içinde olduğunu gözlemlemek, kendi içinde itici olarak yorumlansa da musibetlerden çıkarım yapmak, fayda yaratıcı özellik taşır. Ünlü atasözümüzün "Bir musibet, bin nasihatten iyidir." öğretisi bize çoktandır bu duyguyu aşılamak istemiştir. İş hayatında da çoğu insanda -ki muhtemelen doğal olarak- rekabete dayalı anlayış çizgisi siliktir fakat rakipler, acı çektiğinde alınan zevkle çizgi belirginleşir ve çizgiyi aşmak, belirlenecek doğru stratejiler ve atılacak doğru adımlarla kolaylaşır. Son olarak schadenfreude'un örgütsel arenada çok az araştırmaya konu olması dikkat çekmiştir. İlerleyen zamanlarda örgütlerde çalışan-işveren ilişkileri, örgütsel ekipler arası ilişkiler ve rakip örgütler arası ilişkiler schadenfreude, güven, kıskançlık gibi değişkenler örüntüsüyle ve farklı metodolojilerin bir arada kullanılmasıyla -örneğin varsayımsal senaryolar ve gerçekçi durumlar karşılaştırmasıyla- incelenebilir ve sonuçları açısından şaşırtıcı durumlarla karşılaşılabilir.

Kaynakça

Aristotle. (MÖ 350/1954). *The Rhetoric and the Poetics of Aristotle* (Çev. W. R. Roberts), New York, NY: Modern Library.

Barron, A. C., Woodyatt, L., Thomas, E. F., Loh, J. E. K. ve Dunning, K. (2023). Doing Good or Feeling Good? Justice Concerns Predict Online Shaming Via Deservingness and Schadenfreude *(Yayım aşamasında)* Erişim Adresi: https: //ssrn.com/abstract=4359608

Bizarrias, F. S., Cucato, J. S. T., Strehlau, S. ve Strehlau, V. I. (2023). Conditional Effects of Consumer-Brand Relationships on Admired and Non-Admired Brands, and Its Impact on Schadenfreude, *International Journal of Scientific Management and Tourism, 9*(2), 829-849.

Brigham, N. L., Kimberly, A. K, Mark, A. J. ve Richard, H. S. (1997). The Roles of Invidious Comparisons and Deservingness in Sympathy and Schadenfreude, *Basic and Applied Social Psychology*, *19*(3), 363-380.

Cecconi, C., Poggi, I. ve D'Errico, F. (2020). Schadenfreude: Malicious Joy in Social Media Interactions, *Frontiers in Psychology*, *11*, 2990.

Cikara, M. ve Fiske, S. T. (2012). Stereotypes and Schadenfreude: Affective and Physiological Markers of Pleasure at Outgroup Misfortunes, *Social Psychological and Personality Science, 3*(1), 63-71.

Dasborough, M. ve Harvey, P. (2017). Schadenfreude: The (not so) Secret Joy of Another's Misfortune, *Journal of Business Ethics, 141*, 693-707.

Drennan, W. A. (2005). *Wills, Trusts, Schadenfreude, and the Wild, Wacky Right of Publicity: Exploring the Enforceability of Dead-Hand Restrictions,* 58 Ark. L. Rev. 43, 147-51.

Epstein, J. (2003). *Envy: The Seven Deadly Sins,* New York: Oxford University Press.

Feather, N. T. (1999). Judgments of Deservingness: Studies in the Psychology of Justice and Achievement, *Personality and Social Psychology Review, 3*(2), 86-107.

Feather, N. T. (2012). Tall Poppies, Deservingness, and Schadenfreude, *The Psychologist, 25*(6), 434-437.

Feather, N. T. ve Sherman, R. (2002). Envy, Resentment, Schadenfreude, and Sympathy: Reactions to Deserved and Undeserved Achievement and Subsequent Failure, *Personality and Social Psychology Bulletin, 28*, 953-961.

Feather, N. T. ve Mckee, I. R. (2009). Differentiating Emotions in Relation to Deserved or Undeserved Outcomes: A Retrospective Study of Real-Life Events*, Cognition and Emotion*, *23*(5), 955-977.

Festinger, L. (1954). A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations, 7*, 117-140.

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P. ve Xu, J. (2002). A Model of (often mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From Perceived Status and Competition, *Journal of Personality and Social Psychology, 82*, 878-902.

Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C. ve Glick, P. (2007). First Judge Warmth, Then Competence: Fundamental Social Dimensions, *Trends in Cognitive Sciences, 11*, 77-83.

Gilbert, D. T. ve Morris, K. A. (1995). When Comparisons Arise, *Journal of Personality and Social Psychology, 69*(2), 227-236.

Gonzalez-Gadea M. L., Ibanez A. ve Sigman M. (2018). Schadenfreude is Higher in Real-Life Situations Compared to Hypothetical Scenarios, *PLoS ONE, 13*(10), 1-10.

Greenier, K. D. (2015). Seeing You Fall vs Taking You Down: The Roles of Agency and Liking in Schadenfreude, *Psychological Reports: Relationships & Communications*, *116*(3), 941-953.

Gromet, D. M., Goodwin, G. P. ve Goodman, R. A. (2016). Pleasure From Another's Pain: The Influence of a Target's Hedonic States on Attributions of Evil, *Personality and Social Psychology Bulletin, 42*, 1077–1091.

Hareli, S. ve Weiner, B. (2002). Dislike and Envy as Antecedents of Pleasure at Another's Misfortune, *Motivation and Emotion*, *26*, 257-277.

Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations,* New York: Wiley.

Ilia, I., Rad, D., Dughi, T., Egerau, A., Demeter, E. ve Rad, G. (2022). Schadenfreude and Life Satisfaction: Effect of Anger and Aggressiveness, *Technium Social Sciences Journal, 28*, 76-88.

İrk, E. ve Gürses, İ. (2021). Hasedin İnsan Hayatındaki Yıkıcı Etkileri ve Çözüm Arayışları, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 30*(2), 389-421.

Jensen, K. (2012). Who Cares? Other Regarding Concerns—Decisions with Feeling, içinde P. Hammerstein ve J. R. Stevens (Ed.). *Evolution and the Mechanisms of Decision Making* (s. 299–318), Cambridge, MA: MIT Press.

Kramer, A. D., Guillory, J. E. ve Hancock, J. T. (2014). Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion Through Social Networks, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 111*(24), 8788-8790.

Leach, C. W., Spears, R., Branscombe, N. R. ve Doosje, B. (2003). Malicious Pleasure: Schadenfreude at the Suff Ering of Another Group, *Journal of Personality and Social Psychology*, *84*, 932-943.

Leach, C. W. ve Spears, R. (2008). "A Vengefulness of the Impotent": The Pain of In-Group Inferiority and Schadenfreude Toward Successful Out-Groups, *Journal of Personality and Social Psychology, 95*, 1383-1396.

Leach, C. W., Spears, R. ve Manstead, A. S. (2015). Parsing (malicious) pleasures: Schadenfreude and gloating at others' adversity, *Frontiers in Psychology*, *6*, 1-13.

MacDonald, C. ve Marcoux, A. (2022). *Ethical Theory: Overview. Concise Encyclopedia of Business Ethics.* Erişim adresi: https: //conciseencyclopedia.org/entries/ethical-theory/, Erişim tarihi: 30.06.2023.

McNamee, M. (2007). Nursing Schadenfreude: The Culpability of Emotional Construction, *Medicine, Health Care and Philosophy, 10*(3), 289–299.

Ortony, A., Clore, G. L. ve Collins, A. (1988). *The Cognitive Structure of Emotions,* Cambridge: Cambridge University Press.

Ouwerkerk, J. W., van Dijk, W. W., Vonkeman, C. C. ve Spears, R. (2018). When We Enjoy Bad News About Other Groups: A Social Identity Approach to Out-Group Schadenfreude, *Group Processes and Intergroup Relations, 21*(1), 214–232.

Parkinson, B. ve Manstead, A. S. (2015). Current Emotion Research in Social Psychology: Thinking About Emotions and Other People, *Emotion Review,* 371-380.

Pietraszkiewicz, A. ve Chambliss, C. (2015). The Link Between Depression and Schadenfreude: Further Evidence. *Psychological Reports: Mental & Physical Health,* 117(1), 181-187.

Plato. (1925). *Plato* (Çevirmenler; H. N. Fowler ve W. R. M. Lamb). New York: Putnam. (Orijinal çalışma tarihi: MÖ 427–355).

Portmann, J. (2000). *When Bad Things Happen to Other People*, New York: Routledge.

Rodríguez-Gómez, P., Martín-Loeches, M., Colmenares, F., Ferreiro, M. V. R. ve Moreno, E. M. (2020). He Had It Comin': ERPs Reveal a Facilitation for the Processing of Misfortunes to Antisocial Characters, *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, *20*(2), 356-370.

Schopenhauer, A. (2007). *Parerga and Paralipomena: A collection of Philosophical Essays*, New York, NY: Cosimo Classics. (Orijinal çalışma tarihi: 1851)

Sevinçli, M. C. (2020). *Başarının, Grup Üyeliğinin ve Güvenilir Olmanın Kıskançlık, Hakçalık ve Başkasının Üzüntüsüne Sevinme Üzerindeki Etkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Smith, R. H. (1991). Envy and the Sense of Injustice. İçinde P. Salovey (Ed.), *The psychology of jealousy and envy* (s. 79–99), New York: Guilford.

Smith, R. H., Parrott, W. G., Ozer, D. ve Moniz, A. (1994). Subjective Injustice and Inferiority as Predictors of Hostile and Depressive Feelings in Envy, *Personality and Social Psychology Bulletin, 20*, 705–711.

Smith, R. H., Turner, T. J., Garonzik, R., Leach, C. W., Druskat, V. U. ve Weston, C. M. (1996). Envy and Schadenfreude, *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*, 158–168.

Smith, R. H. ve Kim, S. H. (2007). Comprehending Envy, *Psychological Bulletin,* 133, 46–64.

Smith, R. H., Powell, C. A. J., Combs, D. J. Y. ve Schurtz, D. R. (2009). Exploring the When and Why of Schadenfreude, *Social and Personality Psychology Compass, 3*(4), 530-546.

Smith, R. H. ve van Dijk, W. W. (2018). Schadenfreude and Gluckschmerz, *Emotion Review, 10*(4), 293-304.

Smith, R. H., Powell, C. A. J., Combs, D. J. Y. ve Schurtz, R. D. (2009). Exploring the When and Why of Schadenfreude, *Social and Personality Psychology Compass, 3*, 530-546.

Sundie, J. M., Ward, J. C., Beal, D. J., Chin, W. W. ve Geiger-Oneto, S. (2009). Schadenfreude is a Consumption-Related Emotion: Feeling Happiness about the Downfall of Another's Product, *Journal of Consumer Psychology, 19*(3), 356-373.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict, *The Social Psychology of Intergroup Relations, 74*, 33-47.

Tatlıcıoğlu, I. (2015). *Dolaylı Utanmanın Mizah ve Başkasının Zararına Sevinme ile İlişkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vanman E (2015). Trust, Schadenfreude, Guilt, and the Shapes of Rocks on a New Hampshire farm, *ASP2015 - 25th Annual Conference of the Australasian Society for Psychophysiology.*

van de Ven, N., Hoogland, C. E., Smith, R. H., van Dijk, W. W., Breugelmans, S. M. ve Zeelenberg, M. (2015). When Envy Leads to Schadenfreude, *Cognition and Emotion, 29*(6), 1007-1025.

van Dijk, W. W., Ouwerkerk, J. W., Wesseling, Y. M. ve van Koningsbruggen, G. M. (2011). Towards Understanding Pleasure at the Misfortunes of Others: The Impact of Self-Evaluation Threat on Schadenfreude, *Cognition and Emotion, 25*(2), 360-368,

van Dijk, W. W. ve Ouwerkerk, J. W. (Eds.). (2014). *Schadenfreude: Understanding Pleasure at the Misfortune of Others,* Cambridge University Press.

Wang, S., Lilienfeld, S. O. ve Rochat, P. (2019). Schadenfreude Deconstructed and Reconstructed: A Tripartite Motivational Model, *New Ideas in Psychology*, *52*, 1-11.

Watanabe, H. (2014). The Effects of Sharing a Feeling of Schadenfreude on Adolescents' Self-esteem, *Japanese Journal of Applied Psychology, 40*, 36–44.

Wei, L. ve Liu, B. (2020). Reactions to Others' Misfortune on Social Media: Effects of Homophily and Publicness on Schadenfreude, Empathy, and Perceived Deservingness, *Computers in Human Behavior*, *102*, 1-13.

İŞ YERİNDE KUŞAKLARARASI İKLİM

Nezahat Koçyiğit

2

1. Giriş

Küreselleşme, sosyal, teknolojik değişim ve gelişmelerin etkisi ile kişilerin toplumsal hayatta ve çalışma hayatında zamana bağlı olarak değişen beklentileri, bakış açıları, özellikleri ve davranışları vardır. Yakın zamanlarda dünyaya gelenler benzerdir. Fakat yaşanılan dönemin şartlarına göre kişiler farklı özelliklere sahiptir.

Kişileri ve özelliklerini tanımlamada "kuşak" kavramı ortaya atılmıştır. Özellikle farklı dönemlerde yaşayanların ortaya çıkardığı kuşak ve kuşak farklılıklarının etkileri, sosyal bir varlık olan ve diğerleri ile birlikte yaşayıp birlikte hareket etme ihtiyacı olanların toplumsal hayatına olduğu kadar iş hayatına da yansımaktadır.

Son yıllarda küresel rekabet ortamında artan oranda ilgi gören kuşaklararası bu iklim; örgütler açısından değerlendirildiğinde bir arada çalışmak zorunda olan beş kuşaktan baskın olanların X, Y ve Z kuşakları olduğu görülmektedir. 1965-79 arasında doğan ve değişimlere hemen adapte olabilen kuşak "X kuşağı" olarak kabul edilmektedir. 1980-2001 yılları arasında doğan kuşak, "Y kuşağı" veya "Milenyum Kuşağı"dır. 2000-2020 arasında doğan kuşak "Z kuşağı" ise "teknoloji kuşağı"dır. X, Y ve Z kuşaklarından önceki "geleneksel kuşak (1925-1945 doğumlu)" ve "Baby Boomers kuşağı (1946-1964)" olarak adlandırılan kuşakların temsilcileri bugün iş hayatında etkisi olmayan emekli olmuş veya olacak kişilerdir.

Her kuşağın farklı büyüme ortamları, eğitim sistemleri, teknolojik imkânları olduğundan farklı iş birliği yöntemleri ve deneyimleri vardır. X kuşağı daha

ortamlarında ve yönetim ve liderlik tarzlarında başarılı olduklarına odaklanılmalıdır. Kuşaklar arasında en etkili motivasyon unsurlarının belirlenip nitelikli çalışanların elde tutulmasını sağlayacak stratejiler geliştirilmelidir. İnsan kaynakları yönetimleri aynı örgütte farklı kuşakları motive edecek esnek çalışma olanakları gibi uygulamalar geliştirmeye, içeriden terfi ve kariyer fırsatları sunmaya, iş-yaşam dengesini sağlamaya odaklanmalıdır. Bunun yanı sıra teknoloji destekli öğrenme ve gelişim fırsatları ve sosyal medya ve çevrimiçi uygulamalara erişim olanakları sağlamalıdır. Sadece insan kaynakları yöneticileri değil, örgütte tüm liderler giderek sayıları artan yeni kuşakların olumlu davranışlarının yönlendirilmesi, yetenekli ve genç çalışanların elde tutulması ve rekabet edebilirlik için strateji geliştirmelidir.

Kuşaklararası iklimin geliştirilmesi ile çatışmalar yerini iş birliği ve iletişime bırakabilir. Eski ve yeni, kıdemli ve kıdemsiz çalışanlar arasındaki iletişim ve bilgi alışverişinde olumlu kuşaklararası iklim ve liderlik önem arz etmektedir. Bir başka deyişle kuşaklararası farklılıkların ve yeteneklerin bireysel ve örgütsel hedefleri gerçekleştirmede optimize edilmesi ve yönetilmesi önem arz etmektedir. Aksi hâlde bu farklılıklar, örgütte kuşaklararası çatışmalara, çalışan verimliliğinin azalmasına ve iş gücü devir oranlarının artmasına neden olabilecek bir iklim oluşturabilmektedir. Çatışmaların çoğu hâlde bir önceki kuşak çalışanlarının kuralcı, otoriter, egoist tavırlarından ve değişime karşı direncinden kaynaklandığı bilinmektedir. Bu nedenle çatışmaların yönetiminde örgütte değişim sürecinin şeffaf bir şekilde yürütülmesi, öğrenen örgüt ortamının, çalışanların kararlara katılımının sağlanması ve iş birlikçi stratejilerin benimsenmesi gerektiği öne sürülebilir.

Kaynakça

Adıgüzel, O., Batur, H. Z. ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(19), 165-182.

Aka, B. (2017). *Kamu ve Özel Sektörde Çalışan Yöneticilerin Kuşak Farklılıkları ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: İzmir İlinde Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Akdemir, A., Konakay, G., Demirkaya, H., Noyan, A., Demir, B., Ağ, C., Pehlivan, Ç., Özdemir, E., Akduman, G., Eregez, H., Öztürk, İ. ve Balcı, O. (2013). Y Kuşağı'nın Kariyer Algısı, Kariyer Değişimi ve Liderlik Tarzı Beklentilerinin Araştırılması, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 11-42.

Alexander, K. M. (2014). Generation Y Knowledge Workers' Experience of Work Motivation: A Grounded Theory Study, Doctoral Thesis, Capella University School of Business and Technology, Minnesota.

Andrea, B., Gabriella, H-C, Tímea, J. (2016). Y and Z Generations at Workplaces, *Journal of Competitiveness, 8*(3), 90-106.

Arslan, Y. ve Polat, S. (2016). Eğitim Örgütlerinde Kuşaklar Arası Çatışma: Nedenleri ve Başa Çıkma Yaklaşımları, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 17*(1), 263-282.

Aydın, Çetin, G. ve Başol, O. (2014). X ve Y Kuşağı: Çalışmanın Alanında Bir Değişme Var mı?, *Electronic Journal of Vocational Colleges, 3*(4), 1-15.

Ayhün, S. E. (2013). Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları,.*Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 93-112.

Berkup, B. S. (2014). Working With Generations X and Y in Generation Z Period: Management of Different Generations in Business Life. *Mediterranean Journal of Social Sciences, 5*(19), 218-229.

Canbolat, M. A. ve Bedük, A. (2019). Y Kuşağının Girişimcilik Eğiliminin Tespitine Yönelik Nicel Bir Araştırma. *International Journal of Scientific and Technological Research, 5*(7), 63-73.

Chung, S. ve Park, H. (2019). How Young and Older People Differ in Discriminatory Behaviour Towards Older People? An Explanation of the Knowledge–Attitude– Behaviour Continuum Model, *Ageing and Society, 39*(9), 1996-2017.

Comte, A. (1974). *The Positive Philosophy*, (Ed. Abraham S. Blumberg), New York: AMS Pres.

Çemberci, M., Sudak, K. M., Aşçı, S., Öz, S. ve Civelek, M. E. (2014). Y Neslinin Örgüt Ortamındaki Davranış Farklılıklarının Analizi, *Online Academic Journal of Information Technology, 5*(15), 57-74.

Çetinkaya, B. D. (2022). Çalışma Yaşamında Kuşaklar Arası Bilgi Aktarımı: X ve Y Kuşağı Üzerinde Bir Uygulama, *Çankırı Karatekin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12*(2), 130-153.

Daloğlu, E. (2013). *Çalışma Algısı Üzerine Kuşaklararası Bir Analiz* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Demirkaya, H., Akdemir, A., Karaman, E. ve Atan, Ö. (2015). Kuşakların Yönetim Politikası Beklentilerinin Araştırılması, *İşletme Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 186-204.

Dereli, B. ve Toruntay, H. (2015). Örgütlerde Kuşakların İş Değerleri, Motivasyon ve Mentorluk Kavramlarına Dayalı Yönetimi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri, WPS No/03/2015-05.

Düzgün, A. (2020). Y ve Z Kuşaklarının İş Hayatından Beklentilerinin Karşılaştırılması, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(1), 218-241, DOI: 10.17218.hititsosbil.734483.

Ellerbrock, G. (2017). I*ntergenerational Ontology & Leadership: Uniting the Multigenerational Workforce* (Doctoral Thesis). Pepperdine University Graduate School of Education and Psychology, California.

Göksel, A. ve Güneş, G. (2017). Kuşaklar Arası Farklılaşma: X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Sessizlik Davranışı Bağlamında Analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19*(3), 807-828.

Gündüz Çekmecelioğlu, H. ve Konakay, G. (2018). Liderlik Stillerinin Yaratıcı Davranış Üzerindeki Etkilerinin X ve Y Kuşağı Açısından İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 10*(4), 151-170.

Hatipoğlu, Z. (2014). *Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Arasındaki İlişkinin X ve Y Kuşaklarına Göre Farklılıklarının İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Heyns, M. M. ve Kerr, M. D. (2018). Generational Differences in Workplace Motivation. *SA Journal of Human Resource Managament/SA Tydskrif vir Menslikehulpbronbestuur*, *16*(0), a967.

Kalo Efe, A., Demirdağ, S. ve Ertem, H. Y. (2020). Öğretmenlerin Öğretimsel Liderlik Algıları ve Sınıf Yönetimi Becerilerinin Öğretim Ortamındaki Kuşaklararası İklim Üzerindeki Rolünün İncelenmesi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 6*(2), 83-102. DOI: 10.47615/issej.777625.

Karaaslan, S. (2014). *Kuşaklararası Farklılıkları Örgütler Üzerinden Anlamak: Bir Alan Araştırması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Katı, Y. (2020). *Örgüt Kültürü ve İş Tatmini İlişkisinde Rol Belirsizliği ve Kuşak Farklılıklarının Etkisi*, Gazi Kitabevi: Ankara.

Kazak, E. (2016). *Okul Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışları İle Okulda Kuşraklararası İklim ve Kuşaklararası Öğrenme Arasındaki İlişki* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Keleş, H. N. (2013). Girişimcilik Eğiliminin Kuşak Farkına Göre İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13*(26), 24-43.

Keleş, H. N. (2011). Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimler Dergisi, 3*(2), 129-139.

Kerstein, D. (2014). Today's Generations Face New Communication Gaps, *USA Today*, Erişim adresi: http: //www.kcnawic.org/uploads/4/4/7 /2/4472081/04-15-2014.pdf.

King, S. P. ve Bryant, F. B. (2017). The Workplace Intergenerational Climate Scale (WICS): A Self-Report Instrument Measuring Ageism in the Workplace, *Journal of Organizational Behavior, 38*(1), 124-151.

Kinter, O. (2020). Liderlik Tarzları ve *Örgütsel Sessizlik İlişkisinde Örgütsel Adalet ve Kuşak Farklılıklarının Etkisi*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Kuran, E. (2015). *Kendini ve Jenerasyonunu Hafife Alma, Dostum*! http: //cargocollective.com/ropartproject/EVRIM-KURAN, (Erişim tarihi: 10.07.2022).

Lagacé, M., Van de Beeck, L. ve Firzly, N. (2019). Building on Intergenerational Climate to Counter Ageism In The Workplace? A Cross-Organizational Study. *Journal of Intergenerational Relationships, 17*(2), 201-219.

Levickaitė, R. (2010). Generations X, Y, Z: How Social Networks Form The Concept of the World Without Borders (The Case of Lithuania), *LIMES: Cultural Regionalistics, 3*(2), 170-183. DOI: 10.3846/limes.2010.17.

Meister, J. C., ve Willyerd, K. (2010). Mentoring Millenials, *Harvard Business Review*, https: //hbr.org/2010/05/mentoring-millennials, (Erişim tarihi: 10.07.2022).

Özbek, A. G. (2022). İş Yerinde Kuşaklar Arası İklim İle Algılanan Motivasyon İkliminin İlişki Yönelimli Liderlik ve İlişkisellik İhtiyacı Bağlamında İncelenmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Özcan, H. A. ve Bayarçelik, E. B. (2020). Kuşaklara Göre İş Tatmini, Tükenmişlik ve İş Yaşam Dengesi. *International Journal of Management and Administration, 4*(7), 54-70, DOI: 10.29064/ijma.665688.

Srinivasan, V. (2012). Multi Generations in The Workforce: Building Collaboration. *IIMB Management Review, 24*(1), 48-66.

Taşlıyan, M., Eyitmiş, A. M. ve Günduğdu, E. (2015). Y Kuşağı İş Yaşamından Ne Bekliyor. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4*(2), 19-32.

TDK, Türk Dil Kurumu, https://www.tdk.gov.tr/ (03.05.2023).

Tekin Çekin, İ. ve Akgemci, T. (2016). Y Kuşağı Çalışanların İş Değerlerinin Araştırılması: Konya İli Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 15-22.

Toruntay, H. (2011). Takım Rolleri: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

URL-1. (2023). https: //sozluk.gov.tr/ (01.05.2023).

Yelkikalan, N., Akatay, A. ve Altın, E. (2010). Yeni Girişimcilik Modeli ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girşimciliği ve Y, M, Z Kuşağı Girişimci. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10*(20), 489-506.

Yüksekbilgili, Z. (2013). Türk Tipi Y Kuşağı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(45), 342-353.

Yüksekbilgili, Z. ve Akduman, G. (2015). Kuşaklara Göre İşkoliklik. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(19), 415-440.

Zopiatis, A., Krambia-Kapardis, M. ve Varnavas, A. (2012). Y-ers, X-ers and Boomers: Investigating the Multigenerational (mis) Perceptions in the Hospitality Workplace. *Tourism and Hospitality Research, 12*(2), 101-121.

İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ

Mehmet Ali Canbolat

3

1. Giriş

Çalışanlar, iş ortamının bir gerekliliği olarak çeşitli kişi veya gruplarla sürekli etkileşim hâlinde olmaktadırlar. Bu etkileşimler bireysel, çevresel veya sosyal koşullardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Örgüt ortamında bu etkileşimlerin kalitesini ve verimliğini düşüren çeşitli davranışların meydana geldiği ise bilinen bir durumdur. Bu davranışlardan bir tanesi ise iş yeri nezaketsizliğidir. Örgütsel çıktı ve süreçler üzerinde çeşitli etkileri bulunan ve içinde negatif yönler barındıran iş yeri nezaketsizliği, örgütler adına önlenmesi gereken olumsuz bir davranış olarak kabul edilmektedir (Üstün ve Ersolak, 2020: 332). Ayrıca nezaketsizlik olgusu sadece örgütlerde değil günlük yaşamın herhangi bir evresinde artık daha fazla karşılaşılan olumsuz bir davranış kalıbı olarak ele alınmaktadır (Doğan ve Karaçelebi, 2021: 186). Böylelikle iş yeri nezaketsizliğinin oldukça yaygın bir eylem olmasının yanında örgütler ve kişiler için olumsuz sonuçlar üreten bir kavram olduğu söylenebilir (Milam vd., 2009:58).

İş yeri nezaketsizliğine ilişkin algı, çeşitli kültürlere göre farklılık gösterebilmekle birlikte her örgüt için ortak saygı normlarının bulunabileceği ve bu normlara uygun davranmanın önemli olduğu gün geçtikçe daha da belirginleşmektedir (Işıkay ve Taslak, 2021: 523). Kişiler, ister tanık olsunlar ister hedef olarak deneyimlesinler isterse kışkırtıcı (eylemi hedef alan kişi) olsunlar, iş yeri nezaketsizliğinin bir tarafında kolaylıkla, istemeden de olsa yer alabilmektedirler (Pearson ve Porath, 2005: 7).

Kitabın bu bölümünde, olumsuz sonuçlara neden olan iş yeri nezaketsizliği kavramı hakkında literatür tekrarına düşmeden genel bilgiler verilmesi, güncel

öncülleri ve ardılları konusundaki araştırmaların kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Özellikle nitel araştırmalar ile kavramın boyutları ortaya konulabilir. Daha sonra nezaketsizliğin temelinde yatan oluşumların özellikle kışkırtıcı düzeyinde tespit edilebilmesine yönelik araştırmaların yürütülmesi gerektiği önerisinde bulunulabilir. Henüz iş yeri nezaketsizliğinin bir panzehrinin olduğunu söylemek güçtür. Örgüt ortamında nezaketsizlik önlenebilirse olumsuz sonuçlarından da kaçınılmış olunacaktır.

Kaynakça

Aknar, A. ve Bayram, A. (2022). İşyeri Nezaketsizliğinin Sonuçlarının Belirlenmesi Yönelik Bir Araştırma. *İktisat İşletme ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *1*(2), 240-251.

Alhas, F. (2021). İş Yeri Nezaketsizliği ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Business, Economics and Management Research Journal*, *4*(2), 156-175.

Alshehry, A. S., Alquwez, N., Almazan, J., Namis, I. M. ve Cruz, J. P. (2019). Influence of Workplace Incivility on the Quality of Nursing Care. *Journal of Clinical Nursing*, *28*(23-24), 4582-4594.

Andersson, L. M. ve Pearson, C. M. (1999). Tit for Tat? The Spiraling Effect of Incivility in the Workplace. *Academy of Management Review*, *24*(3), 452-471.

Aydın Beşen, M. ve Yurdakul, M. (2023). İşyeri Nezaketsizliğinin Ebelerin Örgütsel Mutluluğuna Etkisi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *16*(1), 40-49.

Aydın Göktepe, E. ve Keleş, D. (2019). İşyeri Nezaketsizliği ve İşten Ayrılma Eğilimi İlişkisi; Akademik Personel Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, *5*(12), 262-273.

Bal Taştan, S. (2014). İşyeri Nezaketsizliğini Öngören Örgütsel ve Durumsal Önceller ile Çalışanların Davranışsal Sonuçları Arasındaki İlişkinin ve Sosyo-Psikolojik Kaynakların Rolünün İncelenmesi: Sağlık Kurumlarında Yapılan Bir Araştırma. *"İşGüç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, *16*(3), 60-75.

Baran, H. (2019). *İşyeri Nezaketsizliğinin İşe Adanmaya Etkisinde Psikolojik Sermayenin Rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Baran, H. ve Giderler Karavelioğlu, C. (2022). İşyeri Nezaketsizliğinin İşe Adanmaya Etkisinde Psikolojik Sermaye Bileşenlerinin Rolü. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, *6*(2), 2235-2259.

Birincioğlu, N. (2023). İşyeri Nezaketsizliği. In E. Aydın (Ed.), *Güncel Örgütsel Davranış Yaklaşımları* (s. 87-106). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Çelik, S. ve Gül, H. (2022). Yöneticilerin Liderlik Tarzının İşyeri Nezaketsizliğine Etkisinde Örgüt Kültürünün Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *24*(43), 586-613.

Çetin, Y. (2021). İşyeri Nezaketsizliğinin Psikolojik Sermaye Düzeyine Etkisi: Hemşireler Üzerine Bir Araştırma. *Karya Journal of Health Science*, *2*(3), 66-70.

Çiçek, B. ve Çiçek, A. (2020). İşyeri Nezaketsizliğinin Yaratıcı Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, *7*(2), 267-282.

Çoban, R. ve Deniz, M. (2021). İşyeri Nezaketsizliğinin İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *17(*34), 1224-1259.

Demirsel, M. T. ve Erat, L. (2019). Algılanan İşyeri Nezaketsizliğinin Çalışan Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), 209-221.

Dinçel Yanık, G. (2023). İşyeri Kıskançlığı ile İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Hissedilen Stres ve İşyeri Nezaketsizliğinin Aracılık Rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, *10*(1), 1-14.

Doğan, S. ve Karaçelebi, F. G. (2021). İş Yeri Nezaketsizliğinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisinde Psikolojik Sözleşme İhlalinin Aracılık Rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, *8*(2), 185-193.

Estes, B. ve Wang, J. (2008). Workplace Incivility: Impacts on Individual and Organizational Performance, *Integrative Literature Review*, *7*(2), 218-240.

Gök, S., Karatuna, I. ve Başol, O. (2019). İşyeri Nezaketsizliği Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması. *Türk Psikoloji Yazıları*, *22*(44), 106-115.

Gökçe, A. T. (2010). *Mobbing: İş Yerinde Yıldırma Nedenleri ve Başa Çıkma Yöntemleri*. Öğreti Akademi, Ankara.

Güngör Delen, M. (2010). Çalışma Hayatında İşyeri Kabalığı Olgusu. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları,* (53), 43-58.

Harold, C. M. ve Holtz, B. C. (2014). The Effects of Passive Leadership on Workplace Incivility. *Journal of Organizational Behavior*, *36*(1), 16-38.

Holm, K., Torkelson, E. ve Bäckström, M. (2015). Models of Workplace Incivility: The Relationships to Instigated Incivility and Negative Outcomes, *BioMed Research International* (Special Issue), 1-10.

Işıkay, Ç. (2019). İşyeri Nezaketsizliği ve Demografik Özellikler Arasındaki İlişkiler: Hemşireler Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, *5*(1), 51-68.

Işıkay, Ç. ve Taslak, S. (2021). İşyeri Nezaketsizliği: Ulusal Literatür Üzerine Bir İçerik Analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *18*(39), 521-552.

Kanten, P. (2014). İşyeri Nezaketsizliğinin Sosyal Kaytarma Davranışı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(1), 11-26.

Kızıloğlu, E. (2021). *İş Yeri Nezaketsizliği*. Eğitim Yayınevi, Konya.

Kumral, T. ve Çetin, C. (2016). İşyeri Nezaketsizliği Üzerine Bir Yazın İncelemesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Ek Sayı 1), 153-171.

Kutlu, A. ve Bilgin, N. (2017). İşyeri Nezaketsizlik Ölçeğinin Hemşireler Üzerinde Türkçe Geçerlik ve Güvenirliği Çalışması. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, *2*(4), 56-62.

Lewis, P. S. ve Malecha, A. (2011). The Impact of Workplace Incivility on the Work Environment, Manager Skill, and Productivity. *The Journal of Nursing Administration*, *41*(7/8), 17-23.

Madi, N., Cankardaş, S. ve Tınaz, P. (2020). Mobbing, Workplace Incivility, and Work-Related Stalking: Comparison in Content and Effects. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, *6*(6), 307-316.

Milam, A. C., Spitzmueller, C. ve Penney, L. M. (2009). Investigating Individual Differences Among Targets of Workplace Incivility. *Journal of Occupational Health Psychology*, *14*(1), 58-69.

Özcan, G. (2022). İşyeri Nezaketsizliği: Kavramsal Bir İnceleme. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, *5*(2), 341-367.

Pearson, C. M., Andersson, L. M. ve Porath, C. L. (2000). Assessing and Attacking Workplace Incivility. *Organizational Dynamics*, *29*(2), 123-137.

Pearson, C. M., Andersson, L. M. ve Wegner, J. W. (2001). When Workers Flout Convention: A Study of Workplace Incivility. *Human Relations*, *54*(11), 1387-1419.

Pearson, C. M. ve Porath, C. L. (2005). On the Nature, Consequences and Remedies of Workplace Incivility: No Time for "Nice"? Think Again, *Academy of Management Executive*, *19*(1), 7-18.

Pearson, C. M. ve Porath, C. L. (2009). The Cost of Bad Behavior: How Incivility is Damaging Your Business and What to do about It, Penguin Books Ltd., New York.

Polatcı, S. ve Özçalık, F. (2013). Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin İşyeri Nezaketsizliği ve Tükenmişliğe Etkisi. *İşletme Bilimi Dergisi*, *1*(1), 17-34.

Porath, C. L. ve Pearson, C. M. (2012). Emotional and Behavioral Responses to Workplace Incivility and the Impact of Hierarchical Status. *Journal of Applied Social Psychology*, *42*(51), 326-357.

Reich, T. C. ve Hershcovis, M. S. (2015). Observing Workplace Incivility. *Journal of Applied Psychology*, *100*(1), 203-215.

Schilpzand, P., Pater, I. E. D. ve Erez, A. (2014). Workplace Incivility: A Review of the Literature and Agenda for Future Research. *Journal of Organizational Behavior*, *37*, 57-88.

Seçkin, Ş. N. (2021). İşyeri Nezaketsizliğinin Geri Çekilme Davranışlarına Etkisi: Tükenmişliğin Aracı, Kişisel Adil Dünya İnancının Düzenleyici Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *28*(2), 421-439.

Sliter, M., Withrow, S. ve Jex, S. M. (2015). It Happened, or You Thought It Happened? Examining the Perception of Workplace Incivility Based on Personality Characteristics. *International Journal of Stress Management*, *22*(1), 24-45.

Smith, M. L., Andrusyszyn, M. A. ve Laschinger, H. K. S. (2010). Effects of Workplace Incivility and Empowerment on Newlygraduated Nurses Organizational Commitment. *Journal of Nursing Management*, *18*(8), 1004-1015.

TDK. (2023). Türk Dil Kurumu. http: //www.tdk.gov.tr (Erişim tarihi: 16 Nisan 2023).

Torkelson, E., Holm, K., Bäckström, M. ve Schad, E. (2016). Factors Contributing to the Perpetration of Workplace Incivility: The Importance of Organizational Aspects and Experiencing Incivility From Others. *Work & Stress*, *30*(2), 115-131.

Tortumlu, M. ve Taş, M. A. (2020). İşyeri Kabalığı ve Mutluluk İlişkisinde İş Yaşamında Yalnızlığın Düzenleyici Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *23*(2), 706-719.

Trudel, J. ve Reio, T. G. (2011). Managing Workplace Incivility: The Role of Conflict Management Styles—Antecedent or Antidote? *Human Resource Development Quarterly*, *22*(4), 395-423.

Üstün, F. ve Ersolak, Ş. (2020). Makyavelizm ve İş Yeri Nezaketsizliği: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi,* (7), 329-343.

Vasconcelos, A. F. (2020). Workplace Incivility: A Literature Review. *International Journal of Workplace Health Management*, *13*(5), 513-542.

Warrner, J., Sommers, K., Zappa, M. ve Thornlow, D. K. (2016). Decreasing Workplace Incivility. *Nursing Management*, *47*(1), 22-30.

Yıldız, S. ve Bayrakçı, C. (2020). İşyeri Nezaketsizliği ile İş Stresi Arasındaki İlişki: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (40), 515-529.

Zauderer, D. G. (2002). Workplace Incivility and the Management of Human Capital, *Public Manager*, *31*(1), 36-42.

YENİLİKÇİ İŞ DAVRANIŞI

Hüseyin Karagöz

4

1. Giriş

Günümüzün değişen ve sürekli gelişen dünyasından örgütler de diğer birçok parametre gibi etkilenmiştir. Teknolojik gelişmelerin ivmesinin her geçen gün artması, örgütlerdeki iş yapış biçimlerini de değiştirmiş, örgütleri teknoloji kullanımı konusunda etki altına almıştır. Teknolojik gelişmeler günümüz örgütlerini, iştigal ettiği faaliyet alanında yaşanan herhangi bir teknolojik gelişmeyi takip edip kendi bünyelerine entegre etmeye zorlamıştır. Buna paralel olarak örgütler; iş süreçlerini, ürün veya hizmetlerini yenilikçi bir anlayışla yönetmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Bu bağlamda yenilikçi iş davranışı kavramı ön plana çıkmaktadır. Yenilikçi iş davranışı, Farr ve Ford (1990) tarafından ortaya atılan, inovatif ve örgüt için yararlı bilgilerin üretim ve yönetim süreçlerinin, bunların yanı sıra ürün veya hizmetlerinin ortaya konulmasını ve uygulanmasını kapsayan çok boyutlu bir süreçtir. De Jong ve Hartog'a (2010) göre bu davranış, bireysel yaratıcılıktan çok ötedir. Bu bağlamda yenilikçi fikir üretebilecek örgüt çalışanı, yaşadığı herhangi bir sorunla ilgili inovatif çözüm önerileri keşfeder, bu fikirleri olgunlaştırır ve uygulanabilirliğini muhakeme ettikten sonra fikri geliştirir ve örgütün diğer paydaşları ile paylaşmak suretiyle bu fikirlerin çıktıya dönüşmesi adına çaba sarf eder (Kheng vd., 2013). Buradan karmaşık bir süreç olduğu anlaşılan bu kavram, örgütün rakipleri karşısında öne çıkmasına ciddi katkılar sunmaktadır.

Sürekli değişen dünyanın rekabet ortamında örgütleri diğerlerinden farklı kılabilecek her unsur kıymetli sayılmaktadır. Yenilikçi iş davranışı da bu bağlamda önemli bir parametredir. Küreselleşmenin de etkisi ile ekonomik ve yönetsel değişimlerin yönetilmesi, gelişen teknolojilere adaptasyonun sağlanması, sürdürülebilir rekabet avantajının sağlanması geleneksel yöntemlerle çok mümkün gö-

Kaynakça

Abstein, A. ve Spieth, P. (2014). Exploring HRM Meta-Features That Foster Employees' Innovative Work Behaviour in Times of Increasing Work–Life Conflict. *Journal of Creativity and Innovation Management, 23*(2), 211–225.

Akram, T., Lei, S., Haider, M. J. ve Hussain, S. T. (2020). The Impact of Organizational Justice on Employee Innovative Work Behavior: Mediating Role of Knowledge Sharing. *Journal of Innovation & Knowledge, 5*(2), 117-129.

Aksay, K. (2011). *Yenilikçilik Kültürünün Örgütsel Yenilikçilik Üzerine Etkisi: Konya İlinde Faaliyet Gösteren Özel Hastanelerde Bir Uygulama.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Akyürek, M. İ. (2020). İnovasyon ve Liderlik. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, 3*(1), 15-24.

Bakır, S. ve Çakır, S. (2021). Seçilmiş Ülkelerin Yenilik Performanslarının Bütünleşik CRITIC-EVAMIX Yöntemleriyle Ölçümü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 17*(4), 971-992.

Basadur, M. ve Gelade, A. G. (2006). The Role of Knowledge Management in the Innovation Process. *Creativityand Innovation Management,15*(1), 45-62.

Biçer, M. (2017). *Etik İklim, Örgütsel Öğrenme ve Yenilikçi Davranış İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.

Bocarnea, M. (2015). Exploring the Impact of Organizational Learning Capacity, Authentic Leadership, Psychological Empowerment and the Moderating Role of Intrinsic Motivation. Submitted toRegent University School of Business and Leadership, ABD.

Bos-Nehles, A., Bondarouk, T. ve Nijenhuis, K. (2017). Innovative Work Behaviour in Knowledge-Intensive Public Sector Organizations: The Case of Supervisors in the Netherlands Fire Services. *The International Journal of Human Resource Management, 28*(2), 379-398.

Bozkurt, Ö. ve Ercan, A. Çalışanların Yenilikçi Davranışları Üzerinde İş Arkadaşları ve Yöneticinin Etkisinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi. In Conference Book (s. 137).

Bülbül, T. (2012). Developing A Scale For Innovation Management At Schools: A Study of Validity and Reliability. *Educational Sciences: Theory & Practice, 12*(1), 168-174.

Büyükbeşe, T. ve Doğan, Ö. (2022). Dijital Liderliğin Yenilikçi İş Davranışı ve İş Performansı Üzerine Etkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 14*(26), 173-186.

Büyüktürk, M. A. (2019). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin İnovasyon Performansının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Kıyaslanması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Calantone, R. J., Cavusgil, S. T. ve Zhao, Y. (2002). Learning Orientation, Firm Innovation Capability, and Firm Performance. *Industrial Marketing Management, 31*(6), 515–524.

Campbell, D. J. (2000). The Proactive Employee: Managing Workplace Initiative. *Academy of Management Perspectives, 14*(3), 52-66.

Ceylan, C. (2013). Algılanan Bağlılık Tabanlı İnsan Kaynakları Sisteminin Algılanan Gelişim Kültürü ve Yenilikçi İş Davranışına Etkisi. *The Journal of Industrial Relations & Human Resources, 15*(1), 42-58.

Crossan, M. M. ve Apaydin M. (2010). A Multi-Dimensional Framework of Organizational Innovation: A Systematic Review of the Literatüre. *Journal of Management Studies 47*(6), 1154-1191.

Damanpour, F. ve Aravind, D. (2011). Managerial Innovation: Conceptions, Processes, And Antecedents. *Management and Organization Review, 8*(2), 423-454.

Dan, X., Xu, S., Liu, J., Hou, R., Liu, Y. ve Ma, H. (2018). Relationships Among Structural Empowerment, Innovative Behaviour, Self-Efficacy, and Career Success in Nursing Field in Mainland China. *International Journal of Nursing Practice, 24*(5), 1-9.

De Jong, J. P. J. ve Hartog, D. N. (2010). Measuring Innovative Work Behaviour, Creativity and Innovative Management. *Journal of Management*, 19, 23-36.

De Jong, J. P. J. ve Hartog D. N. (2008). Innovative Work Behavior: Measurement and Validation. *SCALES, Zoetermeer*, 1-27.

De Jong, J. P. J. ve Hartog, D. N. (2007). How Leaders Influence Employees Innovative Behaviour. *European Journal of Innovation Management, 10*(1), 41-64.

Dedahanov, A.T., Rhee, C. ve Yoon, J. (2017). Organizational Structure and Innovation Performance: Is Employee Innovative Behavior a Missing Link?. *Career Development International, 22*(4), 334-350.

Demirer, M. C. (2020). Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin Kariyer Tatmini ve Yenilikçi İş Davranışı Üzerine Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15*(1), 165-184.

Devloo, T., Anseel, F., De Beuckelaer, A. ve Salanova, M. (2015). Keep The Fire Burning: Reciprocal Gains of Basic Need Satisfaction, Intrinsic Motivation and Innovative Work Behaviour. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 24*(4), 491-504.

Dorenbosch, L., van Engen, M. L. ve Verhagen, M. (2005). On-The-Job Innovation: The Impact of Job Design and Human Resource Management Through Production Ownership. *Creativity And Management, 14*(2), 129-141.

Drucker, P. (1954). *The Practice of Management*. New York: Harper & Row Publishers.

Duran, C. ve Saraçoğlu, M. (2009). Yeniliğin Yaratıcılıkla Olan İlişkisi ve Yeniliği Geliştirme Süreci. *Yönetim ve Ekonomi, 16*(1), 57-71.

Dyer, J., Gregersen, H. ve Christensen, C. (2011). *The Innovator's DNA: Mastering The Five Skills of Disruptive Innovators*. Boston MA USA: Harvard Business Press.

Edersheim, E. H. (2007). *The Definitive Drucker* (Vol. 162). New York: McGraw-Hill.

Eskelinen, A. ve Kanervo, R. (2019). Creativity and Innovativeness as Future Skills. ICERI2019 Proceedings.

Farr, J. L. ve Ford, C. M. (1990). Individual Innovation. In M. A. West & J. L. Farr (Eds.), *Innovation and Creativity at Work: Psychological and Organizational Strategies* (s. 63–80).

Gökçen, M.Y. (2021). *Çalışanların İş Değerlerinin Yenilikçi İş Davranışına ve İş Performansına Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.

Gönülal, T. (2022). *Örgütsel Güvenin Örgütsel Değişim ve Yenilikçi İş Davranışına Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Gürkan, G. ve Demiralay, T. (2017). Bireysel Yenilikçiliğin Çalışanın Yenilikçi Davranışı Üzerindeki Etkisinde İçsel Motivasyonun Aracılık Etkisi. *Journal of Entrepreneurship and Innovation Management, 6*(1), 65-90.

Hasiao, H. C., Chang, J. C. , Tu, Y. L. ve Chen, S. C. (2011). The Influence of Teacher Self Efficacy on Innovative Work Behavior. *International Conference on Social Science and Humanity*, 5, 233-237.

Iraz, R. ve Canbolat, M. A. (2021). Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik Algısının Yenilik Performansı Algısına Etkisi: Konaklama İşletmeleri Örneği, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 327-345.

Jacobson, R. (1992). The "Austrian" School of Strategy. *Academy of Management Review, 17*(4), 782-807.

Janssen, O. (2000). Job Demands, Perceptions of Effort-Reward Fairness and Innovative Work Behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 73*(3), 287-302.

Janssen, O., Van de Vliert, E. ve West, M. (2004). The Bright and Dark Sides of Individual and Group Innovation: A Special Issue Introduction. *Journal of Organizational Behavior, 25*(2), 129-145.

Jiang, W. ve Gu, Q. (2016). How Abusive Supervision and Abusive Supervisory Climate Influence Sales Person Creativity and Sales Team Effectiveness in China. *Management Decision, 54*(2), 455-475.

Kaçan, A. (2020). *Örgüt Kültürü ve Yenilikçi Davranış İlişkisinde Örgütsel Adalet Algısının Aracı Rolü: Bir Alan Araştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bandırma.

Kanter, R. M. (1988). Three Tiers for Innovation Research. *Communication Research, 15*(5), 509-523.

Karademir, G. (2019). *Destekleyici Örgüt İkliminin, Yenilikçi İş Davranışı ve Çalışa Performansına Etkileri: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Katırcıoğlu, E. (2022). *Epistemik Merak, İş Becerikliliği ve Algılanan Örgütsel Desteğin Yenilikçi İş Davranışına Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Kijkuit, B. ve van den Ende, J. (2007). The Organizational Life of an Idea: Integrating Social Network, Creativity and Decision-Making Perspectives. *J. Manag. Stud*. 44, 863–882.

Kleysen, R. F. ve Street, C. T. (2001). Toward A Multi-Dimensional Measure of Individual Innovative Behavior. *Journal of Intellectual Capital, 2*(3), 284- 296.

Lawson, B. ve Samson, D. (2001). Developing Innovation Capability in Organisations: A Dynamic Capabilities Approach. *International Journal of Innovation Management, 5*(03), 377-400.

Lin, H. F. (2007). Knowledge Sharing and Firm Innovation Capability: An Empirical Study. *International Journal of Manpower, 28*(3/4), 315–332.

Mamdouh, S. ve Samir, M. (2022). Human Resource Management Practices in Relation to Nurses' Innovative Work Behavior: Moderating Role of Eudaimonic Well-Being. *International Egyptian Journal of Nursing Sciences and Research, 2*(2), 1-12.

Martin, L. ve Wilson, N. (2016). Opportunity, Discovery and Creativity: Acritical Realist Perspective. *Int. Small Bus. J. Res. Entrep*. 34, 261–275.

Momeni, M., Ebrahimpour, D. H. ve Ajirloo, D. M. B. (2014). Surveying the Impact of Inferential Organizational Justice on Innovative Work Behavior. *Singaporean Journal of Business Economics and Management Studies, 2*(9), 1-8.

Moreira, M. F. (2016). Change and Innovation: An Observable Relationship in Services?. *RAI Revistade Administração e Inovação, 13*(2), 135-144.

OECD ve Eurostat. (2005). *Oslo Kılavuzu Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler*. TUBİTAK 3. Baskı.

Oldham, G. R. ve Cummings, A. (1996). Employee Creativity: Personal and Contextual Factors at Work. *Academy of Management Journal, 39*(3), 607-634.

Oslo Kılavuzu (2005). Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin Veriler. http: //www.tubitak.gov.tr Erişim tarihi: 07.06.2023

Oukes, T. (2010). *Innovative Work Behavior: A Case Study at a Tire Manufacturer* (Yayın Nu. S0198854), (Lisans Tezi) Twente Üniversitesi Bacheloropdracht_T._Oukes_September_2011(publieke_versie).pdf

Örnek, A. Ş. ve Ayas, S. (2015). Entelektüel Sermaye ile Yenilikçi İş Davranışının İşletme Performansına Etkisi: Bilişim Sektörü Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 16*(2), 91-116.

Özbezek, B. D. (2021). Psikolojik Sermayenin Yenilikçi Davranış Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Güvenliğin Aracılık Rolü. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 16*(64), 1720-1740.

Özçifçi, V. ve Sarıçay, H. (2014). İşletmelerde Yenilikçilik Faaliyetlerinin İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(1), 387-404.

Parker, S. K., Williams, H. M. ve Turner, N. (2006). Modeling the Antecedents of Proactive Behavior at Work. *Journal of Applied Psychology, 91*(3), 636-652.

Perdomo-Ortiz, J., González-Benito, J. ve Galende, J. (2006). Total Quality Management as a Forerunner of Business Innovation Capability. *Technovation, 26*(10), 1170-1185.

Prabowo, R., Mustika, D.M. ve Sjabadhyni, B. (2018). How a Leader Transforms Employees' Psychological Empowerment Into Innovative Work Behavior. *Psychological Research on Urban Society,1*(2), 9099.

Qi, L., Liu B., Wei X. ve Hu Y. (2019). Impact of Inclusive Leadership on Employee Innovative Behavior: Perceived Organizational Support as a Mediator, *PLoSOne 14*(2), e0212091.

Ramamoorthy, N., Flood, P. C., Slattery, T., vd. (2005). Determinants of Innovative Work Behaviour: Development and Test of an Integrated Model. *Creativity and Innovation Management, 14*(2), 142-150.

Rank, J., Pace, V. L. ve Frese, M. (2004). Three Avenues For Future Research on Creativity, Innovation, and Initiative. *Applied Psychology, 53*(4), 518-528.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2013). *Organizational Behavior*. (15. Baskı). Pearson Education, Prentice Hall.

Romijn, H. ve Albaladejo, M. (2002). Determinants of Innovation Capability in Small Electronics and Software Firms in Southeast England. *Research Policy, 31*(7), 1053–1067.

Saunila, M. (2017). Innovation Capability in Achieving Higher Performance: Perspectives of Management and Employees. *Technology Analysis & Strategic Management, 29*(8), 903–916.

Savelsbergh, C., Gevers, J. M., Van der Heijden, B. I. ve Poell, R. F. (2012). Team Role Stress: Relationships With Team Learning and Performance in Project Teams. *Group & Organization Management, 37*(1), 67-100.

Schimansky, S. (2014). The Effect of A High-Commitment Work System on Innovative Behavior of Employees. Third Iba Bachelor Thesis Conference, 3 July. Enschede, The Netherlands.

Schumpeter, J. A. (1934). Change and the Entrepreneur. *Essays of JA Schumpeter, 4*(23), 45-91.

Scott, S. G. (1993). *The Influence of Climate Perceptions on Innovative Behavior: A Model of Individual Innovation in the Workplace*. University of Cincinnati, ABD.

Scott, S. G. ve Bruce, R. A. (1994). Determinants of Innovative Behavior: A Path Model of Individual Innovation in the Workplace. *Academy of Management Journal, 37*(3), 580607.

Shane, S. A. (1994). Are Champions Different From Non-Champions? *Journal of Business Venturing, 9*(5), 397–421.

Shane, S. A. (2003). *A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus*. Edward Elgar Publishing.

Shin, S. J., Yuan, F. ve Zhou, J. (2017).When Perceived Innovation Job Requirement Increases Employee Innovative Behavior: A Sensemaking Perspective. *Journal of Organization al Behavior, 38*(1), 68-86.

Somech, A. ve Khalaili, A. (2014). Team Boundary Activity: Its Mediating Role in the Relationship Between Structural Conditions and Team Innovation. *Group & Organization Management, 39*(3), 274-299.

Sutardi, D., Nuryanti, Y., Kumoro, D., F., C., Mariyanah, S. ve Agistiawati, E. (2022). Innovative Work Behavior: A Strong Combination of Leadership, Learning, and Climate. *International Journal of Social and Management Studies, 3*(1), 290-301.

TDK, (2023). Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 08.06.2023

Tekeli, M. ve Özkoç, A., G. (2022). The Effect of Proactive Personality and Locus of Control on Innovative Work Behavior: The Mediating Role of Work Engagement. *Anais Brasileiros de Estudos Turísticos, 12*, 1-12.

Thompson, V. A. (1965). Bureaucracy and Innovation. *Administrative Science Quarterly*, *5*, 1-20.

Tokmak, M. (2020). A Study on the Relationship Between Ethical Climate Perception and Innovative Work Behavior in Health Workers, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(4), 51-64.

Turgut, E. ve Beğenirbaş, M. (2013). Çalışanların Yenilikçi Davranışları Üzerinde Sosyal Sermaye ve Yenilikçi İklimin Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *Kho Bilim Dergisi, 23*(2), 101-124.

Tüysüz, H. (2019). *Eğitim Yöneticilerinin Örgütsel Destek Algısı, Örgütsel Hafıza ve Yenilikçi İş Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversite ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, İstanbul.

Tüysüz, H. (2021). Eğitim Yöneticilerinin Yenilikçi İş Davranışları ile Örgütsel Destek Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi, 50*(232), 7–32.

Udın, U., Dananjoyo, R. ve Isalman, I. (2022). Transactional Leadership and Innovative Work Behavior: Testing the Mediation Role of Knowledge Sharing in Distribution Market. *Journal of Distribution Science, 20*(1), 41-53.

Wang, X. H., Fang, Y., Qureshi, I. ve Janssen, O. (2015). Understanding Employee Innovative Behavior: Integrating The Social Network and Leader–Member Exchange Perspectives. *Journal Of Organizational Behavior, 36*(3), 403-420.

West, M. A. ve Farr, J. L. (1989). Innovation at Work: Psychological Perspectives. *Social Behaviour, 4*(1), 15–30.

West, R. (1989). The Feminine Silence: A Response to Professor Koffler. *Law & Literature, 1*(1), 15-20.

Winston, B. (2016). *Effects of Innovation Training on Innovative Work Behaviors*. Submitted to Regent University School of Business and Leadership, ABD.

Woodman, R. W., Sawyer, J. E. ve Griffin, R. W. (1993). Toward a Theory of Organizational Creativity. *Academy of Management Review, 18*(2), 293-321.

Yıldırım, F. ve Karabey, C. N. (2016). Örgüt Kültürünün Yeniliğe Etkisinde Personel Güçlendirmenin Biçimlendirici Rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18*(2), 426-453.

Yiğit, S. ve Yiğit, A. M. (2019). Örgüt İklimi Algısı ve Yenilikçi İş Davranışı İlişkisinde Bilgi Paylaşımının Aracılık Rolü Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,14*(20), 182-206.

Yuan, F. ve Woodman, R. W. (2010). Innovative Behavior in the Workplace: The Role of Performance and Image Outcome Expectations. *Academy of Management Journal, 53*(2), 323-342.

Zheng, Y., Liu, J. ve George, G. (2010). The Dynamic Impact of Innovative Capability and Inter-Firm Network on Firm Valuation: A Longitudinal Study of Biotechnology Start-Ups. *Journal of Business Venturing, 25*(6), 593–609

İŞ YERİNDE ERTELEME DAVRANIŞI

Akın Abul - Aykut Bedük

5

1. Giriş

İşler geçmişte olduğundan daha karmaşık hâle gelmiş bulunmakta ve bu durum, çalışanların iş yoğunluğundaki artışı ve sıkı teslim tarihlerini karşılamak için hızlı bir şekilde yeni beceriler öğrenmelerini ve zamanlarını etkin bir şekilde yönetmelerini gerektirmektedir. Mevcut işler sıklıkla zamanını esnek ve etkili bir şekilde yönetebilen çalışanlar gerektirmektedir. Günümüzde daha hızlı, daha iyi ile eş anlamlı hâle gelmiş ve geciken bir kişi, toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bununla birlikte zamanın kısıtlı olduğu bir toplumda yaşamaktayız. İnsanlar profesyonel, eğitimsel veya sosyal bağlamda görevleri başardıklarını simgeleyen son teslim tarihlerini karşılamak için sürekli acele etmekte ve çabalamaktadırlar. Günlük yaşamımızda ve özellikle de iş yaşamımızda etrafımız sürekli olarak son teslim tarihleri ile kuşatılmış ve sıkı teslim tarihlerinin olduğu yerlerde kişilerin işleri veya görevleri ertelemesi de kaçınılmaz olmuştur.

Kişinin işini yapması ve diğer yükümlülüklerini zamanında yerine getirmesi, rasyonel ve olması gereken bir davranış olarak görülmesine rağmen erteleme, toplumda yaygın bir olgudur ve çoğu kişi zaman zaman bunu deneyimleyebilmektedir. Birçoğumuz, bugün yapabileceğimiz ve yapmamız gerektiğini kabul ettiğimiz görevleri ve kararları yarına ertelemekteyiz. Bazılarımız ise bu tür eylemleri bir alışkanlık veya özellik hâline getirmişiz. Erteleme öncelikle kişinin kendisini etkilemektedir ve kişinin olduğu her yerde varlık gösterebilmektedir. Erteleme; iş, akademik, kişisel hedefler, günlük işler ve hatta fiziksel ve zihinsel sağlık dâhil olmak üzere kişinin yaşamının farklı yönlerini etkileyebilmektedir.

38). Erteleme, kişisel gelişimi ve anlamlı hedeflerin peşinde koşmayı engelleyebilmektedir. Kişiler sürekli olarak önemli görevleri erteleditklerinde veya hedefleri doğrultusunda harekete geçmeyi erteleditklerinde, bir tatminsizlik duygusu yaşayabilmektedirler. Ertelemenin belirli sonuçlarının kişiye, bağlama ve erteleme davranışlarının ciddiyetine bağlı olarak değişebileceğini unutmamak gerekmektedir. Ayrıca ertelemenin her zaman kötü olduğu ve bu nedenle kişinin hiç ertelememeye çalışması gerektiği inancının maalesef fazladan strese ve uzun süreli ertelemeye yol açan suçluluk duygularına neden olduğu görülmüştür. Bu nedenle aktif erteleme fikri (Chu ve Choi, 2005), erteleme konusundaki olumsuz bakış açısının değişmesine neden olmuştur. Başarılı bir kişi bazı şeyleri ertelemeyi öğrenmelidir çünkü her şeyi yapmak mümkün değildir. Bu nedenle aktif erteleyiciler gibi yetenekli bir erteleyici olmak gerekmektedir.

Erteleme hayatımızın her alanında karşılaştığımız genel bir olgu olsa da belirli alanlara özgü olarak ertelemeyi incelemek önemli bilgiler verebilir. Literatürde çoğunlukla, genel ve akademik ertelemenin kavramsallaştırılması, öncülleri ve sonuçları ele alınmıştır. Bununla birlikte, iş yerinde erteleme davranışı çok daha az ilgi görmüştür. İş yeri erteleme davranışı üzerine az sayıda ampirik çalışma olmasının önemli bir nedeni, çağdaş iş yeri erteleme davranışını kapsayacak şekilde özel olarak geliştirilmiş bir ölçüm aracının olmamasıdır (Metin vd., 2016: 254). Gelecek çalışmalarda bu ölçeğin geliştirilmesine yönelik araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

Abramowski, A. (2014). Is It Time for 'Active' Procrastination?, *New Voices*, *27*(3), 180-182.

Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: Worth Publishers.

Baumeister, R. F. ve Scher, S. J. (1988). Self-Defeating Behavior Patterns Among Normal Individuals: Review and Analysis of Common Self-Destructive Tendencies, *Psychological Bulletin*, *104*(1), 3-22.

Bhutto, Z. H., Mohsin, F. Z. ve Niazi, N. (2011). Procrastination and Impulsiveness, *Bahria Journal of Professional Psychology*, *10*, 3-16.

Brownlow, S. ve Reasinger, R. (2000). Putting Off until Tomorrow What is Better Done Today: Academic Procrastination as a Function of Motivation Toward College Work, *Journal of Social Behavior & Personality, 15*(5), 1-28.

Burka, J. B. ve Yuen, L. M. (2008). *Procrastination: Why You Do It, What to Do About It Now*. Cambridge: Da Capo Lifelong Books.

Choi, J. N. ve Moran, S. V. (2009). Why Not Procrastinate? Development and Validation of a New Active Procrastination Scale. *The Journal of Social Psychology*, *149*(2), 195-212.

Chu, A. H. C. ve Choi, J. N. (2005). Rethinking Procrastination: Positive Effects of "Active" Procrastination Behavior on Attitudes and Performance. *The Journal of Social Psychology*, *145*(3), 245-264.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, *11*(4), 227-268.

DeSimone, P. (1993). Linguistic Assumptions in Scientific Language, *Contemporary Psychodynamics: Theory, Research & Application, 1*, 8-17.

Dewitte, S. ve Schouwenburg, H. C. (2002). Procrastination, Temptations, and Incentives: The Struggle between the Present and the Future in Procrastinators and the Punctual. *European Journal of Personality*, *16*, 469-489.

Ellis, A. (1974). Rational-Emotive Theory. In A. Burton (Ed.), *Operational Theories of Personality* (s. 308-344). New York: Brunner/Mazel.

Ferdus, Z., Kabir, T. ve Akter, S. (2015). Time Management Behavior among Academic Procrastinators in Bangladesh: A Study on Undergraduate Students of Different Private Universities. *Journal of Business and Technology*, *10*(2), 37-56.

Fernie, B. A., Spada, M. M., Nikčević, A. V., Georgiou, G. A. ve Moneta, G. B. (2009). Metacognitive Beliefs About Procrastination: Development and Concurrent Validity of a Self-Report Questionnaire. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, *23*(4), 283-293.

Ferrari, J. R. (1993). Procrastination and Impulsiveness: Two Sides of a Coin? In W. G. McCown, J. L. Johnson ve M. B. Shure (Eds.), *The Impulsive Client: Theory, Research, and Treatment* (pp. 265-276). Washington: American Psychological Association.

Ferrari, J. R. (1994). Dysfunctional Procrastination and Its Relationship with Self-Esteem, Interpersonal Dependency, and Self-Defeating Behaviors. *Personality and Individual Differences*, *17*, 673-679.

Ferrari, J. R. (2001). Procrastination as Self-Regulation Failure of Performance: Effects of Cognitive Load, Self-Awareness, and Time Limits on 'Working Best Under Pressure'. *European Journal of Personality*, *15*, 391-406.

Ferrari, J. R., Doroszko, E. ve Joseph, N. (2005). Exploring Procrastination in Corporate Settings: Sex, Status, and Settings for Arousal and Avoidance Types. *Individual Differences Research*, *3*(2), 140-149.

Ferrari, J. R., Johnson, J. L. ve McCown, W. G. (1995). *Procrastination and Task Avoidance: Theory, Research, and Treatment*. New York: Plenum Press.

Froese, A. D., Nisly, S. J. ve May, R. M. (1984). The Effects of Task Interest and Difficulty on Procrastination. *Transactions of the Kansas Academy of Science*, *87*(3-4), 119-128.

George, J. M. (2007). Creativity in Organizations. *The Academy of Management Annals*, *1*(1), 439-477.

Gu, X., Xu, G., Qian, C., Chang, S. ve Deng, D. (2022). Excess and Defect: How Job-Family Responsibilities Congruence Effect the Employee Procrastination Behavior. *Psychology Research and Behavior Management*, *15*, 1465-1480.

Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1976). Motivation through the Design of Work: Test of a Theory. *Organizational Behavior and Human Performance*, *16*, 250-279.

Hammer, C. A. ve Ferrari, J. R. (2002). Differential Incidence of Procrastination Between Blue-and White-Collar Workers. *Current Psychology: Developmental, Learning, Personality, Social*, *21*, 333-338.

Harris, N. N. ve Sutton, R. I. (1983). Task Procrastination in Organizations: A Framework for Research. *Human Relations*, *36*(11), 987-995.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of Resources: A New Attempt at Conceptualizing Stress. *American Psychologist*, *44*(3), 513-524.

Kaur, H. ve Kaur, J. (2011). Perfectionism and Procrastination: Cross Cultural Perspective. *FWU Journal of Social Sciences*, *5*(1), 34-50.

Klassen, R. M., Krawchuk, L. L. ve Rajani, S. (2008). Academic Procrastination of Undergraduates: Low Self-Efficacy to Self-Regulate Predicts Higher Levels of Procrastination. *Contemporary Educational Psychology*, *33*, 915-931.

Klein, E. (1971). *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. New York: Elsevier Publishing Company.

Klingsieck, K. B. (2013). Procrastination in Different Life-Domains: Is Procrastination Domain Specific? *Current Psychology*, *32*, 175-185.

Koppenborg, M. ve Klingsieck, K. B. (2022). Group Work and Student Procrastination. *Learning and Individual Differences*, *94*, 1-8.

Kosmas, J. M. (2003). The Roots of Procrastination: A Sociological Inquiry into Why I Wait Until Tomorrow. *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge*, *2*(2), 74-81.

Kotova, S. S., Khasanova, I. I., Zhukova, D. V. ve Shamshurin, A. A. (2017). Comparative Analysis of Procrastination and Stress Indicators among Accountants. *Eurasian Journal of Analytical Chemistry*, *12*(7b), 1367-1374.

Köse, A. G. ve Metin, U. B. (2018). Linking Leadership Style and Workplace Procrastination: The Role of Organizational Citizenship Behavior and Turnover Intention. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, *46*(3), 245-262.

Kühnel, J., Bledow, R. ve Feuerhahn, N. (2016). When Do You Procrastinate? Sleep Quality and Social Sleep Lag Jointly Predict Self-Regulatory Failure at Work. *Journal of Organizational Behavior*, *37*, 983-1002.

Lonergan, J. M. ve Maher, K. J. (2000). The Relationship Between Job Characteristics and Workplace Procrastination as Moderated by Locus of Control. *Journal of Social Behavior and Personality*, *15*(5), 213-224.

Ma, H., Zou, J.-m., Zhong, Y. ve He, J.-q. (2021). The Influence of Mobile Phone Addiction and Work Procrastination on Burnout Among Newly Graduated Chinese Nurses. *Perspectives in Psychiatric Care*, *57*, 1798-1805.

Marković, Z., Stoilkovska, B. B. ve Nedeljković, J. (2021). Procrastination and Working Styles in High School Students: Does Gender Moderate This Relationship? *Psychological Thought*, *14*(1), 94-114.

Metin, U. B., Peeters, M. C. W. ve Taris, T. W. (2018). Correlates of Procrastination and Performance at Work: The Role of Having "Good Fit". *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, *46*(3), 228-244.

Metin, U. B., Taris, T. W. ve Peeters, M. C. W. (2016). Measuring Procrastination at Work and Its Associated Workplace Aspects. *Personality and Individual Differences*, *101*, 254-263.

Milgram, N. (1992). Procrastination: A Malady of Modern Time. *Boletin de Psicologia*, *35*, 83-102.

Milgram, N., Mey-Tal, G. ve Levison, Y. (1998). Procrastination, Generalized or Specific, in College Students and Their Parents. *Personality and Individual Differences*, *25*, 297-316.

Milgram, N. ve Tenne, R. (2000). Personality Correlates of Decisional and Task Avoidant Procrastination. *European Journal of Personality*, *14*, 141-156.

Moeller, F. G., Barratt, E. S., Dougherty, D. M., Schmitz, J. M. ve Swann, A. C. (2001). Psychiatric Aspects of Impulsivity. *American Journal of Psychiatry*, *158*, 1783-1793.

Mohsin, F. Z. ve Ayub, N. (2014). The Relationship Between Procrastination, Delay of Gratification, and Job Satisfaction Among High School Teachers. *Japanese Psychological Research*, *56*(3), 224-234.

Moon, S. M. ve Illingworth, A. J. (2005). Exploring The Dynamic Nature of Procrastination: A Latent Growth Curve Analysis of Academic Procrastination. *Personality and Individual Differences*, *38*, 297-309.

Mosquera, P., Soares, M. E., Dordio, P. ve Melo, L. A. (2021). The Thief of Time and Social Sustainability: Analysis of A Procrastination at Work Model. *Journal of Business Management*, *62*(5), 1-22.

Nguyen, B., Steel, P. ve Ferrari, J. R. (2013). Procrastination's Impact in the Workplace and the Workplace's Impact on Procrastination. *International Journal of Selection and Assessment*, *21*(4), 388-399.

Özer, A. (2012). Procrastination: Rethinking Trait Models. *Eğitim ve Bilim*, *37*(166), 303-317.

Parker, S. K. (2014). Beyond Motivation: Job and Work Design for Development, Health, Ambidexterity, and More. *Annual Review of Psychology*, *65*(1), 661-691.

Parsons, C. A. ve Soucie, D. (1988). Perceptions of the Causes of Procrastination by Sport Administrators. *Journal of Sport Management*, *2*, 129-139.

Paulsen, R. (2015). Non-Work at Work: Resistance or What? *Organization*, *22*(3), 351-367.

Rothblum, E. D., Solomon, L. J. ve Murakami, J. (1986). Affective, Cognitive, and Behavioral Differences Between High and Low Procrastinators. *Journal of Counseling Psychology*, *33*, 387-394.

Saman, A. ve Wirawan, H. (2021). Examining the Impact of Psychological Capital on Academic Achievement and Work Performance: The Roles of Procrastination and Conscientiousness. *Cogent Psychology*, *8*, 1-20.

Shaw, A. ve Choi, J. (2022). Big Five Personality Traits Predicting Active Procrastination at Work: When Self- and Supervisor-Ratings Tell Different Stories. *Journal of Research in Personality*, *99*, 1-7.

Shin, J. ve Grant, A. M. (2021). When Putting Work Off Pays Off: The Curvilinear Relationship Between Procrastination and Creativity. *Academy of Management Journal*, *64*(3), 772-798.

Singh, S. ve Dhaliwal, R. S. (2018). Perceived Performance and Procrastination in Hospitality Industry: Examining the Mediator Role of Work Environment. *Journal of Hospitality Application & Research*, *13*(2), 44-62.

Sirois, F. M. (2004). Procrastination and Intentions to Perform Health Behaviors: The Role of Self-Efficacy and the Consideration of Future Consequences. *Personality and Individual Differences*, *37*, 115-128.

Sirois, F. M. (2007). "I'll Look After My Health, Later": A Replication and Extension of The Procrastination–Health Model With Community-Dwelling Adults. *Personality and Individual Differences*, *43*, 15-26.

Song, B., Wang, B., Qian, J. ve Zhang, Y. (2021). Procrastinate at Work, Sleep Badly at Night: How Job Autonomy Matters. *Applied Psychology*, *71*, 1407-1427.

Steel, P. (2007). The Nature of Procrastination: A Meta-Analytic and Theoretical Review of Quintessential Self-Regulatory Failure. *Psychological Bulletin*, *133*(1), 65-94.

Subotnik, R. F., Steiner, C. ve Chakraborty, B. (1999). Procrastination Revisited: The Constructive Use of Delayed Response. *Creativity Research Journal*, *12*(2), 151-160.

Taylor, F. W. (1919). *The Principles of Scientific Management*. New York: Harper and Brothers.

Tice, D. M. ve Baumeister, R. F. (1997). Longitudinal Study of Procrastination, Performance, Stress, and Health: The Costs and Benefits of Dawdling. *Psychological Science*, *8*(6), 454-458.

Tice, D. M., Baumeister, R. F. ve Zhang, L. (2004). The Role of Emotion in Self-Regulation: Differing Roles of Positive and Negative Emotion. In P. Philippot ve R. S. Feldman (Eds.). *The Regulation of Emotion* (s. 213-226). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Tucker-Ladd, C. E. (2009). *Psychological Self-Help*. New York: The Self-Help Foundation.

Tudose, C. M. ve Ilie, M. P. (2021). Procrastination and Work Satisfaction. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series VII: Social Sciences*, *14*(63), 37-44.

Van Den Berg, J. ve Roosen, S. (2018). Two Faces of Employee Inactivity: Procrastination and Recovery. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, *46*(3), 295-307.

Van Eerde, W. (2000). Procrastination: Self-Regulation in Aversive Goals. *Applied Psychology*, *49*, 372-389.

Van Eerde, W. (2003). Procrastination at Work and Time Management Training. *The Journal of Psychology*, *137*(5), 421-434.

Vveinhardt, J. ve Sroka, W. (2022). What Determines Employee Procrastination and Multitasking in the Workplace: Personal Qualities or Mismanagement? *Journal of Business Economics and Management*, *23*(3), 532-550.

Wan, H. C., Downey, L. A. ve Stough, C. (2014). Understanding Non-Work Presenteeism: Relationships Between Emotional Intelligence, Boredom, Procrastination and Job Stress. *Personality and Individual Differences*, *65*, 86-90.

Zhai, Y., Xue, Y. ve Li, H. (2021). Testing Physical Activity Level as Determinant of Procrastination in Exercise: Will This Direction Work? *Journal of Sport Psychology*, *30*(1), 18-30.

Z KUŞAĞI SALGINI: SESSİZ İSTİFA (QUIET QUITTING)

Zeynep Demirgil

6

1. Giriş

Örgütsel davranışın karanlık yüzü, son yıllarda hem araştırmalara konu olması açısından hem de örgütlerin vizyonlarını etkilemesi açısından daha çok dikkat çeker hâle gelmiştir. Bu dikkatin önemli nedenlerinden biri, Z kuşağının diğer kuşaklara göre iş, mesai, çalışma hayatı, para kazanma, kişisel tatmin ve sosyal hayat gibi kavramları anlamlandırma şekillerinin farklı olmasıdır. Bu durum, çalışan-örgüt uyumunun sağlanabilmesi için örgütleri yapısal ve yönetsel değişimlere itmiştir. Gençlerin "iş hayatı" algısını kavrayamayan ve bu algıyı örgüt hedefleri doğrultusunda yönetemeyen işletmelerin taze kan olarak nitelendirilebilecek çalışanlarla vizyonlarını ulaşmaları mümkün olamayacaktır.

Literatürde çok da yeni olmayan örgütsel sinizm, örgütsel sessizlik, örgütsel stres, örgütsel bağlılık ve tükenmişlik gibi davranışsal kavramlarla ilişkiselleştirilebilecek bir kavram olarak değerlendirilen ve 2022 yılı itibarı ile özellikle Z kuşağı çalışanları arasında gündem olan "sessiz istifa (quiet quitting)", bir salgın gibi hem örgütler hem de çalışanlar arasında yayılmaktadır. Kavramın dikkat çekmesinin en önemli nedenlerinden birisinin, COVID-19 pandemisi sonrası belirli sektörlerde daha çok olmakla birlikte tüm sektör çalışanlarının farklı nedenlerle (ekonomik ve/veya psikolojik) tükenmişliğinin artması olduğu düşünülmektedir. Kavramın, COVID-19 sonrası Türkçe literatüre "büyük istifa" olarak geçen, 2021 yılında Çin'de başlayıp ABD'de hızlı bir şekilde akım hâline gelen ve kimilerine göre iş dünyasında büyük dönüşüme neden olabilecek "Great Resignation" sonrası yaygınlaştığı da düşünülmektedir.

Medya, iletişim, teknoloji veya bilişim çağı, her nasıl adlandırılırsa adlandırılsın, içinde doğan Z kuşağının algı, bilgiye ulaşma ve kullanma, iletişim kurma,

tarafını temsil eden, araştırmalara konu olan, ölçekleri geliştirilmiş kavramlara odaklanmak ve örgütü bu boyutları ile değerlendirmek, sessiz istifa eğilimini ölçmekte fayda sağlayacaktır.

Uzaktan çalışma, dijital toplantılar, esnek çalışma ve Z kuşağının beklentileri göz önünde bulundurularak temel iş görevleri yeniden tanımlanmalıdır. Yöneticilerin hangi işlerin gerçekten gerekli, hangi işlerin gönüllü olarak ekstra yapılması gerektiği ile ilgili belirgin sınırlar çizmesi (Klotz ve Bolio, 2022), çalışanın bu sınırlar çerçevesinde motive bir şekilde çalışmasını sağlayacaktır. Arttırılması gereken bir mesai söz konusu ise bunun kademeli ve açıklayıcı bir şekilde yapılması, çalışanın sınırların neden genişlediğini anlamasını ve bu duruma uyum sağlamasını kolaylaştıracaktır. Yine çalışma sınırı arttırılırken bir taraftan da çalışanın özel hayat dengesi gözetilmelidir.

Yaşamak veya tüketmek için çalışma kültürü, çalışanları "telaş" kültürüne maruz bırakır. Üretim için sürekli bir koşturma hâlinde olan sağlıksız bir iş yeri kültüründe çalışanlar, önemli ailevi veya sosyal etkinlikleri kaçırmalarına neden olan ek projeler üstlenmek gibi özel hayatını sekteye uğratacak şekilde daha fazlasını yapmak zorunda hissederler (Klotz ve Bolio, 2022). Önceleri yöneticiler ve örgüt verimliliği açısından olumlu bir durum gibi görünen bu çalışan yaklaşımı, uzun vadede aşırı iş yükü ve tükenmişliğe yol açacaktır. Çalışandan bu şekilde bir beklenti yerine, yöneticinin çalışanın motivasyon kaynaklarını bilerek örgütsel vatandaşlık davranışı beklemesi ve bu şekilde yönlendirmesi uygun olacaktır. Motivasyon kaynağı çerçevesinde, kişinin ekstra davranışta bulunması, tükenmişlik ve sessiz istifa eğilimi aksine iş tatminini ve örgütsel bağlılığını arttırmaya neden olacaktır. Bu, örgüt ikliminde, çalışan kişinin iş aile dengesini korumada ve sınırlarını çizerek çalışmasında herhangi bir stres kaynağı oluşturmayacaktır. Bu durum hem örgütün amaçlarına verimlilik çerçevesinde ulaşmasında hem de kişinin yaşam doyumunun artmasında önemli bir itici güç olacaktır.

Kaynakça

Adams, J. S. (1963). Towards an Understanding of Inequity, *The Journal of Abnormaland Social Psychology*, *67*(5), 422-436.

Akdemir, A., Konakay, G. ve Demirkaya, H. (2013). Y Kuşağının Kariyer Algısı, Kariyer Değişimi ve Liderlik Tarzı Beklentilerinin Araştırılması, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 11-42.

Albayrak, A. ve Özkul, E. (2013). Y Kuşağı Turistlerin Destinasyon İmaj Algıları Üzerine Bir Araştırma, *Turkish Studies-International Periodicalfor The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, *8*(6), 15-31.

Alexis, M. (2022). Quiet Quitting Statistics, https://teambuilding. com/blog/quiet-quitting-statistics

Anand, A., Doll, J. ve Ray, P. (2023). Drowning in Silence: A Scale Development Andvalidation of Quietquittingandquietfiring, *International Journal of Organizational Analysis*, https://www.emerald.com/insight/1934-88 35.htm

Arar, T., Çetiner, N. ve Yurdakul, G. (2023). QuietQuitting: Building a Comprehensive Theoretical Framework, *Journal of Academic Researchesand Studies*, *15*(28), 122-138.

Argyris, C. (1977). Double Loop Learning in Organizations, *Harvard Business Review*, *55*(5), 115-129. https://hbr.org/1977/09/double-loop-learning-in-organizations.

Bateman, T. S. ve Organ, D. W. (1983). Job Satisfaction and the Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee "Citizenship.", *Academy of Management Journal*, *26*, 587- 595.

Beer, M., (2009). High Commitment High Performance: How to Build a Resilient Organization for Sustained Advantage, *San Francisco, CA: Jossey-Bass.*

Biregeyi, J., Hadzic, S. ve Landin, S. (2023). Beyond the Pandemic: Exploring Quiet Quitting in the Remote Work Era, *Jönköping International Business School*.

Boy, Y. ve Sürmeli, M. (2023). Quietquitting: A Significant Risk for Global Healthcare, *Journal of Global Health*, *13*(03014). DOI: 10.7189/jogh.13.03014.

Bremen, J. M. (2022). Setting Healthy Boundaries is not Quiet Quitting, https://www.forbes.com/sites/johnbremen/2022/10/31/setting-healthy -boundaries-is-not-quiet-quitting/?sh=-4d455e424307

Crampton, S. M. ve Hodge, J. W. (2007). Generations in the Workplace: Understanding Age Diversity. *The Business Review*, *9*(1), 16-22.

Cropanzano, R. ve Mitchell, M. S. (2005). Social Exchange theory: An Interdisciplinary Review. *Journal of Management*, *31*(6), 874–900.

Delery, J. E., Magrizos, S., Roumpi, D., Aydinliyim, L., Philips, J. ve Porter, C. (2023). The Disquiet of Quiet Quitting: Understandingand Applications of a Popular Trend in HRM, *Scholarship&Practice, Human Resource Management*.

Deloitte, Global 2023 Gen Z and Millennial Survey, https://www.deloitte.com/content/dam/assets-shared/legacy/docs/ deloitte-2023-genz-millennial-survey.pdf?dl=1

Detert, J. R. (2023). How Changing The Connotation of 'Quiet Quitting' Can Benefit The Workplace, *Leadership&Management*, https://ideas.darden. virginia.edu/quiet-quitting-or-calibrated-contributing

Dienesch, R. M., Liden, R. C. (1986). Leader-Member Exchange Model of Leadership: A Critiqueand Further Development, *The Academy of Management Review*, *11*(3), 618-634.

Dyne, L. V., Ang, S. ve Botero, I. C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. *Journal of Management Studies*, *40*(6), 1359-1392.

Espada, M. (2022). Employees Say 'Quiet Quitting' is Just Setting Boundaries. Companies Fear Long-TermEffects, https://time.com/6208115/quiet-quitting-companies-response/

Fox, A. (2011). Mixing It Up, *HRMagazine*, May-2011, 22-27.

Galanis, P., Katsiroumpa, A., Vraka, I., Siskou, O., Konstantakopoulou, O., Moisoglou, I., Gallos, P. ve Kaitelidou, D. (2023). *The "QuietQuitting" Scale: Development and Initial Validation,* Doi:10.31219/osf.io/5tgpm.

Harter, J. (2023). Is QuietQuitting Real?, https://www.gallup.com/workplace /398306/quiet-quitting-real.aspx

Hazen, M. A. (2006). Silences, Perinatal Loss, and a Postmodern Perspective. *Journal of Organizational Change Management*, *19*(2), 237-249.

Johnson, J. R. (2023). What's New About Quiet Quitting (and What's Not). *The Transdisciplinary Journal of Management.*

Klotz, A. C. ve Bolino, M. C. (2022). When Quiet Quitting is Worse Than the Real Thing, https://hbr.org/2022/09/when-quiet-quitting-is-worse-than-the-real-thing

Krueger, A. (2022). Who is Quiet Quitting For?, The New York Times, https://www.nytimes.com/2022/08/23/style/quiet-quitting-tiktok.html

Lower, J. (2008). Brace Yourself Here Comes Generation Y, *Critical Care Nurse*, *28*(5), 80-84.

Lu, M., Mamun, A. A., Chen, X., Yang, Q. ve Masukujjaman, M. (2023). Quiet Quitting During COVID-19: The Role of Psychological Empowerment, *Humanities and Social Sciences Communications*, *10*(1), 1-16.

Mahand, T. ve Caldwell, C. (2023). Quiet Quitting – Causesand Opportunities, *Business and Management Research*, *12*(1), 9-19.

Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The Measurment of Experienced Burnout, *Journal of Occupational Behaviour*, *2*(2), 99-113.

Masterson, V. (2022). What is Quiet Quitting?, *World Economic Forum*, https://www.weforum.org/agenda/2022/09/tiktok-quiet-quitting-explained/

McGregor, D. (1960). The Humanside of Enterprise. *Readings in Managerial Psychology* içinde, (s. 310-321). Ed. Harold J. Leavitt, Louis R. Pondy ve David M. Boje, McGraw-Hill: New York.

Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrierto Changeand Development in a Pluralistic World, *The Academy of Management Review*, *25*(4), 706-725.

Mücevher, M. H. ve Erdem, R. (2018). X Kuşağı Akademisyenler ile Y Kuşağı Öğrencilerin Birbirlerine Karşı Algıları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *9*(22), 60-74.

Mücevher, M. H. (2021). Bireysel Kariyer Planlamada Öz Tanıma Aracı Olarak SWOT Analizi: Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *12*(31), 856-869.

Nordgren, H. ve Björs, A. (2023). Quiet Quitting, Loud Consequences-The Role of Management in Employee Engagement, Uppsala University, *Disciplinary Domain of Humanities and Social Sciences*, Faculty of Social Sciences, Department of Business Studies.

Öztürk, E., Arıkan, Ö., U. ve Ocak, M. (2023). Understanding Quiet Quitting: Triggers, Antecedents and Consequences, *International Journal of Behavior, Sustainability and Management*, *10*(18), 57-79.

Pearce, M. (2022). Gen Z didn'tcoin 'quietquitting'-Gen X did https://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2022-08-27/la-ent-quiet-quitting-origins#:~:text=The%20Insider%20story%20appears%20to, riff%20on%20the%20Insider%20story.

Poorkavoos, M. (2016). Compassionate Leadership: What is it and Why do Organisations Need More of it, Roffey Park Institute.

Quarterly, M. (2022). The Great Attrition is makinghiringharder. Are you searching the right talent pools?, https://www.mckinsey.com/capabilities /people-and-organizational-performance/our-insights/the-great-attrition-is-making-hiring-harder-are-you-searching-the-right-talent-pools

Ratnatunga, J. (2022). Quiet Quitting: The Silent Challenge of Performance Management, *JAMAR, 20*(2), 13-20.

Rogel, C. (2022). How to Measure Employee Burnoutto Prevent Quiet Quitting, https://decision-wise.com/resources/articles/how-to-measure-employee-burnout-to-prevent-quiet-quitting/

Rusbult, C. E., Farrell, D., Rogers, G., ve Mainous, A. G. (1988). Impact of Exchange Variables on Exit, Voice, Loyalty, and Neglect: An Integrative Model of Responses to Declining Job Satisfaction. *Academy of Management Journal, 31*(3), 599–627.

Toruntay, H. (2011) Takım Rolleri Çalışması: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüs, İstanbul.

URL-1. https://www.tiktok.com/@zaidleppelin/video/712441418528239134 2?is_copy_url=1&is_from_webapp=v1 (Erişim tarihi: 13.08.2023)

URL-2. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 14.08.2023)

URL-3. https://www.resumebuilder.com/1-in-4-of-workers-quiet-quitting-saying-no-to-hustle-culture/ (Erişim tarihi: 14.08.2023)

URL-4. https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:69717893787 21345536/ (Erişim tarihi: 10.08.2023)

Worline, M. C. ve Dutton, J. E. (2017). Awakening Compassion at Work: The Quiet Power that Elevates People and Organizations, *Oakland, CA: Berrett-Koehler Publications*.

Yıkılmaz, İ. (2022). Quiet Quitting: A Conceptual Investigation, *Anadolu 10th International Conference on SocialScience*, s. 581-591.

Youthall, (2022). Sessiz İstifa, https://www.youthall.com/tr/company/ ebooks/sessiz-istifa

İŞ YERİNDE DIŞLA(N)MA

Tuğba Kayıkcıoğlu

7

1. Giriş

İş dünyasının doğası gereği iş yerleri, çalışanların diğer örgüt üyeleriyle göz ardı edilemeyecek kadar fazla vakit geçirdikleri önemli bir sosyal ortam hâline gelmiştir (Dönmez, 2018: 33). İş ortamlarında kurulan ilişkilerin kalitesi, kişinin iş yerindeki tutum ve davranışlarını büyük ölçüde etkileyebileceğinden dolayı çalışanların aralarında olumlu iş ilişkilerini sürdürmesi önem arz etmektedir (Chung, 2015: 367). Ekip hâlinde ve birçok örgüt üyesi ile çalışmanın sınırsız avantajı olmasına rağmen, kişilerarası ilişkiler iş ortamlarında her zaman olumlu olmayabilmektedir (Chung ve Yang, 2017: 255). Bazı zamanlarda kişiler, parçası oldukları ekipten veya topluluktan diğer üyeler tarafından kabul edilmeme durumuyla karşılaşabilmekte veya grubun dışında bırakılabilmekte, kısacası dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Karakulle, 2021: 121).

Olumsuz davranış olarak nitelendirilebilen bir kavram olan dışlanma, kişilerin karşılaşabileceği davranış veya tepkilerden bir tanesidir (Yücesoy, 2018: 24). Dışlanma, çeşitli sosyal durumlarda meydana gelen ve kişiler üzerinde olumsuz etkiler bırakan her yerde ortaya çıkabilen bir olgudur (Ramsey ve Jones, 2016: 1). Dışlanma olgusunun şiddeti ve derecesi, kişinin etkilenme düzeyini farklılaştırmaktadır. Ne yazık ki olumsuz davranış olarak nitelendirilen bu durum, toplumun önemli bir parçası olarak görülen örgütlerde de yaygın olarak görülmektedir. Örgütte çalışanların maruz kaldığı dışlanma konusu iş ortamında genel işleyişin bozulmasına, pozitif davranışların sekteye uğratılmasına, maliyetlerin yükselmesine, rekabet üstünlüğünün azalmasına sonuç olarak örgütün gelişimine ve büyümesine engel olabilecek etkiye neden olabilmektedir (Karakulle, 2021: 122). Yapılan çalışmalar incelendiğinde dışlanma kavra-

lerin ya da işverenlerin üzerinde durmaları gereken önemli bir konu olarak düşünülmektedir. İş ortamlarında dışla(n)mayı engellemek veya ortadan kaldırmak için yöneticilere/işverenlere adaletli bir ortam yaratmaları, takım çalışmalarına ağırlık vermeleri, adil bir ücret politikası oluşturmaları, çalışanlar arasında ayrımcılık yapmamaları, çalışanlar arasında etkin bir iletişimin kurulması yönünde çaba göstermeleri ve dışlanma davranışının gerçekleştirilme nedenlerini sorgulamaları önerilebilir. Ayrıca dışla(n)maya neden olabilecek kişisel ve örgütsel faktörlerin belirlenmesi yönetimin dışlanma sorununu ortadan kaldırmasına kolaylık sağlayabilir. Çalışanlar ise aynı fikir ve görüşlere sahip olmasalar dahi birbirlerine her zaman saygı duyabilmeli, her türlü ayrımcılıktan kaçınmalı, dışlanmaya mahal verecek davranışlarda bulunmamaya gayret etmelidir.

Kaynaklar

Akdöl, B. (2023). Yalnızlık ve İşyerinde Dışlanma. Esra Aydın (Editör), *Güncel Örgütsel Davranış Yaklaşımları* içinde (s. 7-22). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Artar, M., Adıgüzel, Z. ve Erdil, O. (2019). Örgütlerde Yöneticiye Duyulan Güvenin, Psikolojik Sözleşme İhlali, Örgütsel Dışlanma ve İş Tatmini Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 11*(3), 1417-1432.

Aydın, Ş. N. ve Akın, A. (2020). Örgütsel Dışlanma ile Sosyal Kaytarma Arasındaki İlişki ve Demografik Değişkenlere Göre Farklılıkların İncelenmesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(2), 423-448.

Bhatti, S. H., Hussain, M., Santoro, G., ve Culasso, F. (2023). The İmpact of Organizational Ostracism on Knowledge Hiding: Analysing the Sequential Mediating Role of Efficacy Needs and Psychological Distress. *Journal of Knowledge Management, 27*(2), 485-505.

Canbolat, M. A. (2022). Örgütlerde Damgala(n)ma (Stigmatizasyon). (Editör: Mehmet Ali Canbolat ve Ahmet Burhan Çakıcı), *Örgütlerin Karanlık Yüzü: Negatif Davranışlar* (221-236), Ankara: Gazi Kitabevi.

Chung, Y. W. (2015). The Mediating Effects of Organizational Conflict on The Relationships Between Workplace Ostracism With In-Role Behavior and Organizational Citizenship Behavior, *International Journal of Conflict Management, 26*(4), 366-385. DOI: 10.1108/ıjcma-01-2014-0001

Chung, Y. W. ve Yang, J. Y. (2017). The Mediating Effects of Organization-Based Self-Esteem for the Relationship Between Workplace Ostracism and Workplace Behaviors, *Baltic Journal of Management*, *12*(2), 255-270.

Çelik Baykoca, R. Z. ve Sezgin, E. E. (2021). Hastane Çalışanlarının İşyerinde Dışlanma Algıları ile Çalışan Sessizliği Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 7*(3), 505-519.

Dönmez, H. (2018). *Tekirdağ'da Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Dışlanma Düzeyi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Erkutlu, H. ve Chafra, J. (2016). Impact of Behavioral Integrity on Workplace Ostracism: The Moderating Roles of Narcissistic Personality and Psychological Distance. *Journal of Applied Research in Higher Education*, *8*(2), 222-237.

Esmer, Y., Şaylan, O. ve Yüksel, M. (2018). Örgütsel Dışlanma: Kavramsal Bir Araştırma. Gül Sultan Özeren ve M. Şamil Güneş (Editör), *Şiddet ve Sosyal Zorlanmalar* içinde (s. 87-98). Ankara: Hegem Yayınları.

Fatima, T., Ilyas, M., Rehman, C. A. ve Imran, M. K. (2017). Empirical İnvestigation of Relationship Between Workplace Ostracism And Employee Silence: A Test of Mediating Effects of Self-Esteem And Meaningful Existence in Context of Public Sector Universities in Punjab. *Abasyn Journal of Social Sciences*, *10*(1), 111-128.

Ferris, D. L., Lian, H., Brown, D. J. ve Morrison, R. (2015). Ostracism, Self-Esteem, And Job Performance: When Do We Self-Verify And When Do We Self-Enhance? *Academy of Management Journal, 58*(1), 279-297.

Fırat, E. C. (2019). *İşyerinde Dışlanma ve Politik Yetinin İşyerinde Kalma Niyeti Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Foster, P. J. (2012). *Leader-Member-Exchange and the Workplace Bully*. Kansas State University.

Halis, M. ve Demirel, Y. (2016). Sosyal Desteğin Örgütsel Soyutlama (Dışlanma) Üzerine Etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *11*(1), 318-335.

Haq, I. U. (2014). Workplace Ostracism and Job Outcomes: Moderating Effects of Psychological Capital. In Human Capital Without Borders: Knowledge And Learning For Quality of Life: Proceedings of the Management, Knowledge and Learning International Conference, Portorož, Slovenia: 1309-1323.

Hitlan, R. T., Cliffton, R. J. ve DeSoto, M. C. (2006). Perceived Exclusion in the Workplace: The Moderating Effects of Gender on Work-Related Attitudes and Psychological Health. *North American Journal of Psychology*, *8*(2), 217-236.

İzci, Ç. (2018). Akademik Kurumlarda Örgütsel Adalet ve Dışlanma İlişkisi: Araştırma Görevlileri Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(2), 177-194. DOI:10.26468/trakyasobed.502209

Kamalı, S. ve Kıral, B. (2023). Eğitim Örgütlerinde Dışlanma, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(1), 172-186.

Karakulle, İ. (2021). "Ben De Buradayım" Çoğunluğun İçinde Kaybolma: Örgütsel Dışlanma. Ferda Üstün ve Ayşe İpek Koca Ballı (Editör), *Örgütsel Davranış Şimdi Bu Konular Konuşuluyor* içinde (s. 121-139). Ankara: Detay Yayıncılık.

Kumral, T. (2017). *İşyeri Nezaketsizliği ve Örgütsel Sessizlik İlişkisinde Örgütsel Dışlanmanın Aracı Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Leung, A. S., Wu, L. Z., Chen, Y. Y. ve Young, M. N. (2011). The İmpact of Workplace Ostracism in Service Organizations. *International Journal of Hospitality Management*, 30(4), 836-844.

Liu, H. ve Xia, H. (2016) Workplace Ostracism: A Review and Directions for Future Research. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, *4*, 197-201. DOI: 10.4236/jhrss.2016.43022.

Lustenberger, D. E. ve Jagacinski, C. M. (2010). Exploring The Effects of Ostracism on Performance and Intrinsic Motivation. *Human Performance*, *23*(4), 283-304.

MacDonald, G. ve Leary, M. R. (2005). Why Does Social Exclusion Hurt? The Relationship Between Social and Physical Pain. *Psychological Bulletin*, *131*(2), 202-223.

Mlika, M., Khelil, M. B., ve Salem, N. H. (2017). Organizational Ostracism: A Potential Framework in Order to Deal With İt. *Safety and Health at Work, 8*(4), 398-401.

Onursal, M. (2019). *Örgütsel Dışlanma ile İş Yaşam Dengesi, Özkontrol, Zaman Yönelimi, Saldırgan Davranış ve Olumlu Sosyal Davranış İlişkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öz, T. (2019). Eğitim Örgütlerinde Siber Zorbalık ile Örgütsel Dışlanma Arasındaki İlişki. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Özcan, H. M. (2022). İş Yerinde Dışlanmanın Psikolojik Performans Üzerindeki Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17*(1), 221-238.

Pelit, O. (2018). *Örgütsel Dışlanmanın İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Afyonkarahisar'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Ramsey, A. T. ve Jones, E. E. (2015). Minding the İnterpersonal Gap: Mindfulness-Based Interventions in the Prevention of Ostracism, *Consciousness and Cognition, 31*, 1-23. DOI: 10.1016/j.concog.2014.10.003

Riaz, S., Xu, Y. ve Hussain, S. (2019). Workplace Ostracism And Knowledge Hiding: The Mediating Role of Job Tension. *Sustainability*, *11*(20), 1-16.

Rigaud, M., Martinsson, P. ve Staffiero, G., (2010). Ostracism and the Provision of a Public Good: Experimental Evidence. *Journal of Economic Behavior & Organization, 73*, 387–395.

Robinson, S. L., O'Reilly, J. ve Wang, W. (2013). Invisible at Work: An Integrated Model of Workplace Ostracism. *Journal of Management*, *39*(1), 203-231.

Samo, A. H., Khan, S., Ali, N. ve Ali, S. (2019). The Impact of Workplace Ostracism on Stress and Employee Engagement, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *11*(4), 3471-3484.

Scott, K. D. (2007). *The Development and Test of an Exchange-Based Model of Interpersonal Workplace Exclusion*. (University of Kentucky Doctoral Dissertations). The Graduate School University of Kentucky, Lexington.

Soybalı, H. H. ve Pelit, O. (2019). Otel İşgörenlerinin Örgütsel Dışlanma Algılarının Örgütsel Sinizm Düzeylerine Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 11*(2), 1225-1246.

TDK. (2023). Türk Dil Kurumu. http: //www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2023).

Topateş, H. (2009). Araçsallaştırılmış Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma, *Çalışma ve Toplum, 4*(23), 115-130.

Williams, K. D. (1997). Social ostracism. Robin M. Kowalski (Ed.), In *Aversive Interpersonal Behaviors* (pp. 133-170). Boston, MA: Springer US.

Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annu. Rev. Psychol*., *58*, 425-452.

Williams, K. D. ve Nida, S. A. (2011). Ostracism: Consequences And Coping. *Current Directions in Psychological Science*, *20*(2), 71-75.

Wu, L. Z., Yim, F. H. K., Kwan, H. K. ve Zhang, X. (2012). Coping With Workplace Ostracism: The Roles of Ingratiation and Political Skill in Employee Psychological Distress. *Journal Of Management Studies, 49*(1), 178-199.

Wu, L., Wei, L. ve Hui, C. (2011). Dispositional Antecedents And Consequences of Workplace Ostracism: An Empirical Examination. *Frontiers of Business Research in China, 5*(1), 23-44. DOI: 10.1007/s11782-011-0119-2

Yang, Q. I. ve Wei, H. (2018). The Impact of Ethical Leadership on Organizational Citizenship Behavior: The Moderating Role of Workplace Ostracism. *Leadership & Organization Development Journal*, *39*(1), 100-113.

Yardım, S.M. (2019). *Sanayi ve Hizmet Sektörü Çalışanlarında Duygusal Emeğin Tükenmişlik Üzerine Etkisi, Örgütsel Dışlanmanın Bu Etkideki Aracılık Rolü Üzerine Bir Araştırma, Mersin İli Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Yarmacı, N. (2018). *İşgörenlerin Örgütsel Dışlanma Algılarının Örgütsel Sessizlik ve Olumsuz Durumları Bildirme Eğilimlerine Etkisi: Otel İşletmeleri Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Yıldız, H. ve Develi, A. (2018). Çalışanların Yalan Söyleme Eğiliminin Bir Öncülü Olarak Örgütsel Dışlanma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(Iceess'18), 141-148.

Yılmaz, H. (2017). İşyerinde Dışlanma. Sema Polatcı ve Kubilay Özyer (Editör), *21. Yüzyılda Örgütsel Davranış* içinde (s. 133-152). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Yılmaz, Ö. (2022). Eğitimde Örgütsel Dışlanma. Sinan Girgin (Editör), *Eğitimde Örgütsel Davranış* içinde (s. 129-150). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Yılmaz, Ö. ve Akgün, N. (2019). İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Örgütsel Dışlanma ve Örgütsel Uyum Algıları Arasındaki İlişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(3), 1147-1159.

Yücesoy, A. (2018). *Örgütsel Güven, Hissedilen Güvenilirlik, İşyerinde Dışlanma ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki Yordayıcı İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yüksel, M. (2017). Otel İşletmelerinde İşyerinde Dışlama ve Sosyal Zeka İlişkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *6*(3), 115-133.

Zhang, S. ve Shi, Q. (2017). The Relationship Between Subjective Well-Being and Workplace Ostracism: The Moderating Role of Emotional Intelligence. *Journal of Organizational Change Management, 30*(6), 978-988.

Zhao, H., Peng, Z. ve Sheard, G. (2013). Workplace Ostracism and Hospitality Employees' Counterproductive Work Behaviors: The Joint Moderating Effects of Proactive Personality and Political Skill. *International Journal Of Hospitality Management*, *33*, 219-227.

Zhao, H. ve Xia, Q. (2017). An Examination of The Curvilinear Relationship Between Workplace Ostracism and Knowledge Hoarding. *Management Decision*, *55*(2), 331-346.

İŞ YERİNDE KISKANÇLIK

Fatih İbrahim Kurşunmaden

8

1. Giriş

Günümüzde hemen hemen tüm örgütlerdeki olumsuz davranışların artması hem örgüt verimliliğini hem de örgüt iklimini tehdit edilmekdedir. Bu durum, örgüt çalışanlarının olumsuz davranışlarını engelleyen uygulamalara daha çok yönelmiştir.

Duyguların örgütsel açıdan bir etkisinin olmadığının yıllardır savunulmasına karşın günümüzde yapılmış olan çalışmalar, duygular ile örgütteki hayatın birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Örgüt çalışanları, örgütlerdeki faaliyetlerini yürütürken pek çok olumsuz duyguyu yaşamaktadırlar. Bu duygulardan birisi de kıskançlık duygusudur. Kıskançlık duygusu, kişilerin tüm ilişkilerinde oluşabilen temel bir duygudur.

Kişilerin doğasında bulunun rekabet duygusu, örgütleri sürekli dinamik bir şekilde ayakta tutar, örgüt çalışanları kendileri ile diğer örgüt çalışanı arkadaşlarını kıyaslayarak almış oldukları ödülleri karşılaştırırlar. Bu kıyaslama, örgütün vermiş olduğu ödülleri çalışanların nasıl algıladıkları ile ilgilidir. Örgütlerdeki bu rekabetçi iklimin çalışanları hedefe doğru yönelttiği düşünülse de bu rekabet sonrasında olumsuz sonuçlar da ortaya çıkmaktır (Sahadev vd., 2014). Rekabet gücü yeterli olmayan işgörenlerin başarılı olan diğer işgörenleri kıskanmaları doğal bir durumdur (Hilal, 2022); bu durumda işgörenler, olumsuz tutum geliştirerek olumsuz davranışlarda bulunabilirler (Küçük ve Taştan, 2020: 736).

suz bir durum olarak algılanmasına karşın kişisel ve örgütsel anlamda olumlu şekilde değerlendirilebileceğini ortaya koymuşlardır.

Kişiler, hissetmiş oldukları kıskançlığı, bir motivasyon kaynağı şeklinde değerlendirerek olumlu yöne çevirmez ise bu durum hem örgütsel hem de kişisel açıdan zarar veren bir durum olarak kişinin karşısına çıkacaktır. Kıskançlığın kişisel düzeyde ortaya çıkardığı zarar örgüt içi ilişkilere yansıyarak örgüt etkinliğine ve verimliliğine zarar verebilir.

Kaynakça

Adler, A. (2010). *İnsanı Tanıma Sanatı* (Çev. K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.

Ahmed, M. R. (2016). Jealousy Hurts in the Workplace, http://www. professorahmed.info.

Aksoy, T. (2009). İş Yerinde Duyguya Yer Var Mı?, http://www.temelaksoy. com/is-yerindeduyguya-yer-var-mi/ Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Arlı, N. B., Aydemir, M. ve Aral N. (2018). Self-Esteem, Empathy and Jealousy in the Workplace. 38th International Academic Conference, (11 June). Prague, 30-34.

Aslan, Ş. (2008). Kariyer Yönetiminde Duyguların ve Duysal Zekânın Rolü. (M. Ş. Şimşek ve A. Çelik, Ed.). *Çağdaş Yönetim ve Örgütsel Başarım-Seçme Yazılar* içinde (205-223). Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları

Attridge, M. (2013). Jealousy and Relationship Closeness: Exploring the Good (reactive) and Bad (suspicious) Sides of Romantic jealousy. *SAGE Open*, *20*(10), 1-16.

Bacon, F. (2013). *Denemeler*, (Çev. A. Göktürk), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Baran, S. B. (2017). Kıskançlığın Nedeni Aşk Değil Özgüven Eksikliği http://mood.ist/basin-ve-medya/kiskancligin-nedeni-ask-degil/ Erişim Tarihi: 18.06.2023

Belschak, F. D. ve Hartog, D. N. D. (2009). Consequences of Positive and Negative Feedback: The Impact on Emotions and Extra-Role Behaviors. *Applied Psychology: An International Review*, *58*(2), 274-303.

Blevis, M. (2010). *Kıskançlık*, (Çev. I. Aydın), İstanbul: Sel Yayıncılık

Cabra, J. F., Talbot. R. J. ve Joniak, A. J. (2007). Potential Explanations of Climate Factors That Help and Hinder Workplace Creativity: A Case From Selected Colombian Companies. *Cuadernos De Administracion, 20*(33), 273-301.

Crowford J. R. ve Henry J. D. (2004). The Positive and Negative Affect Schudule (Panas): Construct Validity, Measurement Properties and Normative Data in a Large Non-Clinical Sample. *British Journal of Clinical Psychology, 43*, 245-265.

Çınkır, Ş., Yıldız, S. ve Kurum, G. (2016). Öğretim Elemanları Arasında Kıskançlık ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisi. III. International Eurasıan Educational Research Congress, 31 Mayıs - 3 Haziran 2016, Muğla.

De Clercq, D., Haq, I. ve Azeem, M. (2018). The Roles of Informational Unfairness And Political Climate in the Relationship Between Dispositional Envy and Job Performance in Pakistani Organizations. *Journal of Business Research, 82*, 117-126.

Dogan, K. ve Vecchio, R. P. (2001). Managing Envy and Jealousy in the Workplace, *Compensation and Benefits Review, 32*(2), 57-64.

Ducharme, L. J., Knudsen, H. K. ve Roman, P. M. (2008). Emotional Exhaustion and Turnover Intention in Human Service Occupations: The Protective Role of Coworker Support. *Sociological Spectrum, 28*, 81-104.

Dunn, J. R. ve Schweitzer, M. E. (2006). Green and Mean: Envy and Social Undermining in Organizations. *Ethics in Groups Research on Managing Groups and Teams, 8*, 177-197.

Eren Gümüştekin, G. ve Öztemiz, A. B. (2005). Örgütlerde Stresin Verimlilik ve Performansla Etkileşimi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(1), 271-288.

Eren, E. (2014). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Ankara: Beta Yayınları.

Festinger, L. (1954). A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations, 7*(2), 117-140.

Frankel, S. ve Sherick, I. (1977). Observations on the Development of Normal Envy. *The Psychoanalytic Study of the Child, 32*(1), 257-281.

Gallagher, E. (2013). *Constructive and Destructive Employee Responses to Envy at Work: The Role of (in) Justice and Core Self Evaluations*. (Doctoral Dissertation). University of Nebraska at Omaha, Publication No.3604534. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Gershman, B. (2013). Envy in the Process of Development: Implications for Social Relations and Conflict. *The Economics of Peace and Security Journal, 8*(2), 13-19.

Geurts, S., Schaufeli, W. ve De Jonge, J. (1998). Burnout and Intention to Leave Among Mental Health-Care Professionals: A Social Psychological Approach. *Journal of Social and Clinical Psychology, 17*(3), 341-362.

Guerrero, L. K., Trost, M. R. ve Yoshimura, S. M. (2005). Romantic Jealousy: Emotions and Communicative Responses. *Personal Relationships, 12*(2), 233-252.

Günalan, M. (2016). *Kıskançlık, Güvencesizlik ve Algıların Ayrılma Niyeti ve Performans Üzerindeki Etkileri: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkkesir.

Harris, B. R., Harris, K. J. ve Harvey, P. (2008). An Examination of the Impact of Supervisor on the Relationship Between Job Strains and Turnover Intention For Computer Workers. *Journal of Applied Social Psychology, 38*(8), 2108-2131.

Herman, N. (2003). *İş Yaşamında Bütünsel Beyin*. M. Öner (Çev.), İstanbul: Hayat Yayınları.

Hilal, O. (2022). The Role of Organizational Stress in the Relationship Between Leader–Member Exchange and Workplace Envy. *Business Perspectives and Research*, 1-15.

Hughes, C. (2007). The Equality of Social Envies. *Sociology, 41*(2), 347-363.

Jaremko, M. E. ve Lindsey, R. (1979). Stress-Coping Abilities of Individuals High and Low in Jealousy. *Psychological Reports, 44*, 547-553.

Keskin, J. (2011). Örgütsel İşlev Bozukluklarına Psikodinamik Yaklaşım ve Niteliksel Bir Araştırma Yöntemi Olarak Psikanaliz. *Journal of Yasar University, 21*(6), 3505.

Khan, A. K., Quratulain, S. ve M. Bell, C. (2014). Episodic Envy and Counterproductive Work Behaviors: Is More Justice Always Good? *Journal of Organizational Behavior, 35*(1), 128-144.

Kristjansson, K. (1996). Why Persons Need Jealousy. *The Personalist Forum, 12*(2), 163-181.

Küçük, A. ve Taştan, S. (2020). The Examination of the Impact of Workplace Envy on Individual Outcomes of Counterproductive Work Behavior and Contextual Performance: The Role of Self-Control. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences, 24*(3), 735-766.

Lavallee, K. L. ve Parker, J. G. (2009). The Role of Inflexible Friendship Beliefs, Rumination, and Low Self-worth in Early Adolescents' Friendship Jealousy and Adjustment. *Journal of Abnormal Child Psychology, 37*, 873-885.

Lee, K. ve Duffy, M. (2019). A Functional Model of Workplace Envy and Job Performance: When Do Employees Capitalize on Envy By Learning From Envied Targets? *Academy of Management Journal, 62*(4), 1085-1110.

Lin, C. A. ve Bates, T. C. (2021). Who Supports Redistribution? Replicating and Refining Effects of Compassion, Malicious Envy, and Self-Interest. *Evolution and Human Behavior, 42*(2), 140-147.

Massar, K., Buunk, A. P. ve Dechesne, M. (2009). Jealousy in the Blink of An Eye: Jealous Reactions Following Subliminal Exposure to Rival Characteristics. *European Journal of Social Psychology, 39*, 768-779.

Mengenci, C. (2015). İş Tatmini, Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkilerinin Belirlenmesi. *Ege Akademik Bakış, 15*(1), 77-89.

Merkle, R. (2006). *Kıskançlık*, (Çev. Ç. Gök), İstanbul: Sağlık Yayınları.

Miner, F. C. Jr. (1990). Jealousy. *Workforce Management, 69*(4), 88-95.

Özdevecioğlu, M. ve Aksoy, S. (2005). Organizasyonlarda Sabotaj: Türleri, Amaçları, Hedefleri ve Yönetimi, *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6*(1), 95–109.

Özkoç, A. G. ve Çalışkan, N. (2015). The Impact of Organisational Envy on Organisational Climate Created Among Employees: An Application in Accommodation Enterprises. *International Journal of Business and Management, 10*(1), 40-49.

Pelzer, P. (2005). The Hostility Triad: The Contribution of Negative Emotions to Organizational (Un-) Wellness. *Culture and Organization, 11*(2), 111-123

Pines, A. M. (2003). *Aşk ve Kıskançlık*. C. Yonsel (Çev.), İstanbul: Okyanus Yayınları.

Pines, A. ve Aronson, E. (1983). Antecedents, Correlates, and Consequences of Sexual Jealousy. *Journal of Personality, 51*(1), 108-136.

Reisel, W. D., Probst, T. M., Chia, S., Maloles, C. M. ve König, C. J. (2010). The Effects of Job Insecurity on Job Satisfaction, Organizational Citizenship Behavior, Deviant Behavior, and Negative Emotions of Employees. *International Studies of Management and Organization, 40*(1), 74-91.

Sahadev, S., Seshanna, S. ve Purani, K. (2014). Effects of Competitive Psychological Climate, Work Family Conflict and Role Conflict on Customer Orientation: the Case of Call Centre Employees. *Journal of Indian Business Research, 55*(1), 70-84.

Schoeck, H. (1969). *Envy: A Theory of Social Behaviour*, Indiana: Liberty Fund.

Tai, K., Narayanan, J. ve McAllister, D. (2012). Envy As Pain: Rethinking the Nature of Envy and İtsimplications For Employees and Organizations. *Academy of Management Review, 37*(1), 107-129.

Toohey, P. (2014). *Edebiyatta Sanatta ve Popüler Kültürde Kıskançlık*, (Çev. B. Kovulmaz), İstanbul: Doğan Kitap.

Torun, G. (2012). *Sosyal Kimliğin Kıskançlık ve Başkasının Üzüntüsüne Sevinme Üzerindeki Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Töremen, F. ve Çankaya, İ. (2008). Yönetimde Etkili Bir Yaklaşım: Duygu Yönetimi. *Kurumsal Eğitimbilim, 1*(1), 33-47.

Vecchio, R. P. (2000). Negative Emotion in the Workplace: Employee Jealousy and Envy. *International Journal of Stress Management, 7,* 161-179.

Vecchio, R. P. (1995). It's Not Easy Being Green: Jealousy and Envy in the Workplace. *Research in Personnel and Human Resources Management, 13*, 201-244.

Vijayalakshmi, V. ve Bhattacharyya, S. (2012). Emotional Contagion and Its Relevance to Individual Behavior and Organizational Processes: A Position Paper, *Journal of Business Psychology, 27*, 363-374.

Weng, Q., Latif, K., Khan, A., Tariq, H., Butt, H., Obaid, A. ve Sarwar, N. (2020). Loaded With Knowledge, Yet Green With Envy; Leader-Member Exchangev Comparison and Coworkers-Directed Knowledge Hiding Behavior. *Journal Knowledge Management, 24*(7), 1655-1680.

Yörük, E. E. (2023). *Viral Pazarlamanın Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisinde Marka Sadakatinin Aracılık Rolü*. Konya: Tablet Kitabevi.

Yumşak, Ç. (2016). Örgütsel Adaletsizlik ve Üretkenlik Karşıtı İş Davranışları, https://tr.linkedin.com/pulse/örgütsel-adaletsizlik-ve-üretkenlik- karşıtı-iş-çağrı-yumşak, Erişim Tarihi: 21.06.2023.

İŞ ÖZERKLİĞİ

Ahmet Burhan Çakıcı - Vural Deniz

9

1. Giriş

Küreselleşme, teknolojik ilerlemeler ve ekonomik daralmalar, 21. yüzyılın iş dünyasına çeşitli zorluklar getirmiştir. Değişkenliğin, belirsizliğin ve karmaşıklığın had safhada olduğu modern iş ortamı işletmeleri sadece dinamik çevreye uyum sağlamaya zorlamakla kalmamamakta aynı zamanda yüksek kalite beklenetisi, uzun süreli yoğun zaman baskısı ve bütçe kısıtlamaları gibi farklı iş yeri talepleriyle mücadele etmek zorunda bırakmaktadır (Den Hartog ve Belschak, 2007). Hızla değişen çalışma ortamının beraberinde getirdiği bu koşullar hem kuruluşlara hem de çalışanlara zorluklar getirmektedir. Değişen iş taleplerine ve giderek daha rekabetçi hâle gelen pazar koşullarına yanıt verebilmek için kuruluşlar, çalışma biçimini önemi ölçüde değiştirerek işin içeriğini çalışanların kendilerini daha rahat ifade edebildiği, merkeziyetcilikten uzak ve daha az hiyerarşinin olduğu organik yapılara doğru yeniden tasarlamaktadır (Sturges, Conway ve Liefoghe, 2010). Ayrıca iş dünyasının değişen doğası kuruluşları çalışanlara giderek daha bağımlı hâle getirmektedir (García-Merino vd., 2023). Günümüz bilgi ekonomisinde örgütlerin ekonomik başarının temelini; üretken bir şekilde kullanıma sunulan, üstün beceri ve kapasitelere sahip beşerî sermayesi oluşturmaktadır. Bunun farkında olan çağdaş kuruluşlar, yetenekli çalışanları örgüte çekmek ve elde tutmak, çalışanların işlerine bağlılıklarını artırmak, motivasyonunu, üretkenliği ve zindeliği en üst düzeye çıkarmak için farklı arayışlar içindedir (Lu vd., 2017). Mevcut kanıtlar iş özerkliğinin bu noktada kritik öneme sahip olduğunu göstermektedir (Hackman ve Oldham, 1980; Karasek ve Theorell, 1990). İş özerkliği, çalışanların iş yerlerinde ne yapacaklarına ve bunları nasıl yapacaklarına karar verirken sahip olduğu özgürlük ve bağımsız-

performans göstermek için on bir kat daha fazla çaba gösterdiklerini iddia etmektedir.

- Çalışan sağlığı ve refahı ile ilgili farklı çalışmalar da algılanan iş özerkliğinin, yorgunluğu ve iş bitkinliği azalttığını (Van Yperen ve Hagedoorn, 2003) ve bireysel refahı artırdığını (Chung-Yan, 2010) göstermiştir.

9. Sonuç

Bu bölümde, modern iş tasarımı ve örgütsel psikoloji alanında önemli bir yere sahip olan iş özerkliği kavramı ele alınmıştır. Kavramın teorik temelleri, öncülleri ve örgütsel sonuçları ayrıntısıyla açıklanmaya çalışılmıştır. İş özerkliği; çalışanları özünden motive eden, onların öz yeterliliğini ve kendilerine olan güven duygularını geliştiren, iş tatmini, bağlılık ve fiilî iş verimliliğini artırması gibi birçok olumlu iş sonuçlarıyla ilişkilendirilen bir kavramdır. Bu nedenle çalışanların modern çalışma hayatının zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olan bir tamponlama kaynağı olarak hareket ederek örgütlere önemli avantajlar saplayabilir. Dolayısıyla iş özerkliği algısının geliştirilmesi hem çalışanlar hem de örgütler açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışanların işlerinde kendi kararlarını vermelerine ve işlerini yürütme konusunda talep ettikleri düzeyde özgürlük ve serbestlik tanınması gibi iş tasarımının soyut yönlerine biraz daha fazla odaklanılması gerekmektedir. Bu noktada kişilik farklılıkların etkisi göz önünde bulundurulmalı ve aşırı düzeydeki özerkliğin olumsuzlukları unutulmamalıdır. Öte yandan yabancı literatürde konunun öneminin daha çok anlaşıldığı ve kelimenin tam anlamıyla binlerce çalışmaya dâhil edildiği görülürken yerel literatürde kavramın hak ettiği ilgiyi görmediği düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmacıların konuya daha fazla önem vermesi, kültürel yönleri de göz önünde bulundurarak daha derinlemesine araştırmalar yapması ve uygulamacılara yol göstermesi önerilmektedir.

Kaynakça

Adams, N., Little, T. D. ve Ryan, R. M. (2017). Self-determination theory. *İn* Wehmeyer, M. L., Shogren, K. A., Little, T. D. ve Lopez, S. J. (Eds.). *Development of Self-Determination Through the Life-Course* (s. 47-54). Springer.

Alarcon, G. M. (2011). A Meta-Analysis of Burnout with Job Demands, Resources, and Attitudes. *Journal of Vocational Behavior*, *79*(2), 549-562.

Amarasena, T. S. M., Ajward, A. R. ve Ahasanul Haque, A. K. M. (2015). The Impact of Work Autonomy on Job satisfaction of Academic Staff: An Empirical Examination of Government Universities in Sri Lanka. *International Journal of Recent Advances in Organizational Behaviour & Decision Sciences*, *1*(4), 575-586.

Bakker, A. B. ve Demerouti, E. (2007). The Job Demands-Resources Model: State of the Art. *Journal of Managerial Psychology*, *22*(3), 309-328.

Boerner, S. ve Dütschke, E. (2008). The Impact of Charismatic Leadership on Followers' Initiative-Oriented Behavior: A Study in German Hospitals. *Health Care Management Review*, *33*(4), 332-340.

Breaugh, J. A. (1985). The Measurement of Work Autonomy. *Human Relations, 38*(6), 551–570. http://doi.org/10.1177/001872678503800604

Chen, C. C. ve Chiu, S. F. (2009). The Mediating Role of Job Involvement in the Relationship Between Job Characteristics and Organizational Citizenship Behavior. *The Journal of social psychology*, *149*(4), 474-494.

Chen, P. F. ve Wu, L. (2022). Impact of Job Demands on Police Stress Response-the Roles of Basic Psychological Needs and Job Autonomy. *BMC Public Health*, *22*(1), 1-10.

Choi, S. (2005). *Do Technological Changes and Organizational Context Affect Job Autonomy?* [Master Thesis] Graduate Faculty of North Carolina State University, Raleigh.

Chung, K. (1977). *Motivational Theories and Practices*. Columbus, OH: Grid Publishing.

Chung-Yan, G. A. (2010). The Nonlinear Effects of Job Complexity and Autonomy on Job Satisfaction, Turnover, and Psychological Well-Being. *Journal of Occupational Health Psychology*, *15*(3), 237.

Clausen, T., Pedersen, L. R. M., Andersen, M. F., Theorell, T. ve Madsen, I. E. (2022). Job Autonomy and Psychological Well-Being: A Linear or a Non-Linear Association?. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, *31*(3), 395-405.

Cohen-Meitar, R., Carmeli, A. ve Waldman, D. A. (2009). Linking Meaningfulness in the Workplace to Employee Creativity: The Intervening Role of Organizational Identification and Positive Psychological Experiences. *Creativity Research Journal*, *21*(4), 361-375.

De Charms, R. (2013). *Personal Causation: The Internal Affective Determinants of Behavior*. Routledge.

De Jonge, J. (1995). *Job Autonomy, Well-being, and Health: A study among Dutch Health Care Workers* [PhD thesis], Maastricht, Germany: Datawyse

De Spiegelaere, S., Van Gyes, G. ve Van Hootegem, G. (2016). Not All Autonomy is the Same. Different Dimensions of Job Autonomy and Their Relation to Work Engagement & Innovative Work Behavior. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries, 26*(4), 515-527.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1980). The empirical exploration of intrinsic motivational processes. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 13, pp. 39–80). New York: Academic Press.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior.* New York: Plenum.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of Goal Pursuits: Human Needs and The Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, *11*(4), 227-268.

Deci, E. L., Connell, J. P. ve Ryan, R. M. (1989). Self-Determination in a Work Organization. *Journal of Applied Psychology*, *74*(4), 580.

Deci, E. L., Olafsen, A. H. ve Ryan, R. M. (2017). Self-Determination Theory in Work Organizations: The State of a Science. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *4*, 19-43.

Dedahanov, A. T., Rhee, C. ve Gapurjanova, N. (2019). Job Autonomy and Employee Voice: Is Work-Related Self-Efficacy a Missing Link? *Management Decision*, *57*(9), 2401-2413.

Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F. ve Schaufeli, W. B. (2001). The Job Demands-Resources Model of Burnout. *Journal of Applied Psychology*, *86*(3), 499-512.

Den Hartog, D. N. ve Belschak, F. D. (2007). Personal Initiative, Commitment and Affect at Work. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *80*(4), 601-622.

Deponte, A. (2004). Linking Motivation to Personality: Causality Orientations, Motives and Self-Descriptions. *European Journal of Personality*, *18*(1), 31-44.

Dysvik, A. ve Kuvaas, B. (2013). Perceived Job Autonomy and Turnover Intention: The Moderating Role of Perceived Supervisor Support. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, *22*(5), 563-573.

Federici, R. A. (2013). Principals' self-efficacy: Relations With Job Autonomy, Job Satisfaction, and Contextual Constraints. *European Journal of Psychology of Education*, *28*, 73-86.

Finn, C. P. (2001). Autonomy: An Important Component for Nurses' Job Satisfaction. *International Journal of Nursing Studies*, 38(3), 349-357.

Fuller, J. B., Marler, L. E. ve Hester, K. (2006). Promoting Felt Responsibility for Constructive Change and Proactive Behavior: Exploring Aspects of an Elaborated Model of Work Design. *The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *27*(8), 1089-1120.

Gagné, M. (2003). The Role of Autonomy Support and Autonomy Orientation in Prosocial Behavior Engagement. *Motivation and Emotion*, *27*, 199-223.

Gagné, M. ve Deci, E. L. (2005). Self-Determination Theory and Work Motivation. *Journal of Organizational Behavior*, *26*(4), 331-362.

Gao, A. ve Jiang, J. (2019). Perceived Empowering Leadership, Harmonious Passion, and Employee Voice: The Moderating Role of Job Autonomy. *Frontiers in Psychology*, *10*, 1484.

García-Merino, S., Martín, N. ve Alcover, C. M. (2023). The Role of Job Crafting and Psychological Capital in the Relationship between Job Autonomy and Work Engagement: A Serial Mediation Model. *The Spanish Journal of Psychology*, *26*, e17.

Gözükara, İ. ve Çolakoğlu, N. (2016). The Mediating Effect of Work Family Conflict on the Relationship Between Job Autonomy and Job Satisfaction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *229*, 253-266.

Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, 60, 159-170.

Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1976). Motivation Through the Design of Work: Test of a Theory. *Organizational Behavior and Human Performance, 16*, 250 -279.

Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1980). *Work Redesign*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Hagger, M. S. ve Chatzisarantis, N. L. (2011). Causality Orientations Moderate the Undermining Effect of Rewards on Intrinsic Motivation. *Journal of Experimental Social Psychology*, *47*(2), 485-489.

Haivas, S., Hofmans, J. ve Pepermans, R. (2012). Self-Determination Theory as a Framework for Exploring the Impact of the Organizational Context on Volunteer Motivation: A Study of Romanian Volunteers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, *41*(6), 1195-1214.

Han, K. M., Shin, C., Yoon, H. K., Ko, Y. H., Kim, Y. K. ve Han, C. (2018). Emotional Labor and Depressive Mood in Service and Sales Workers: Interactions with Gender and Job Autonomy. *Psychiatry Research, 267*, 490-498.

Herzberg, F., B. Mausner, ve B. Snyderman (1959). *The Motivation to Work*. New York: John Wiley.

Ho, J. ve Nesbit, P. L. (2014). Self-Leadership in a Chinese Context: Work Outcomes and the Moderating Role of Job Autonomy. *Group & Organization Management*, *39*(4), 389-415.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American psychologist*, *44*(3), 513-524.

Hodgins, H. S., Yacko, H. A. ve Gottlieb, E. (2006). Autonomy and Nondefensiveness. *Motivation and Emotion*, *30*, 283-293.

Humphrey, S. E., Nahrgang, J. D. ve Morgeson, F. P. (2007). Integrating Motivational, Social, and Contextual Work Design Features: A Meta-Analytic Summary and Theoretical Extension of the Work Design Literature. *Journal of Applied Psychology*, *92*(5), 1332-1356.

Jiang, F., Lu, S., Ji, L. J. ve Wang, H. J. (2023). Culture and the Way of Granting Job Autonomy: Goal or Execution?. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 96*, 624–645.

Johnson, J. V. ve Hall, E. M. (1988). Job Strain, Work Place Social Support, and Cardiovascular Disease: A Cross-Sectional Study of a Random Sample of The Swedish Working Population. *American Journal of Public Health*, *78*(10), 1336-1342.

Kahn, R. L. (1981). Work, Stress, and Individual Well-Being. *Monthly Labor Review*, *104*(5), 28-30.

Kao, K. Y., Hsu, H. H., Thomas, C. L., Cheng, Y. C., Lin, M. T. ve Li, H. F. (2021). Motivating Employees to Speak up: Linking Job Autonomy, Po Fit, and Employee Voice Behaviors Through Work Engagement. *Current Psychology*, 1-15.

Karasek, R. A. (1979). Job Demands, Job Decision Latitude and Mental Strain: Implications for Job Redesign. *Administrative Science Quarterly, 24*, 285-308.

Karesek, R. ve Theorell, T. (1990). Healthy Work. *Stress, Productivity and the Reconstruction of Work Life*, New York: Basic Books.

Kins, E., Beyers, W., Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2009). Patterns of Home Leaving and Subjective Well-Being in Emerging Adulthood: The Role of Motivational Processes and Parental Autonomy Support. *Developmental Psychology*, *45*(5), 1416.

Kjartansdóttir, Á. F. (2010). *Heilsuefling og Forvarnir á Lítlum og Meðalstórum Vinnustöðum*. *Tímarit Hjúkrunarfræðinga, 2*(86), 7.

Kubicek, B., Paskvan, M. ve Bunner, J. (2017). The Bright and Dark Sides of Job Autonomy. In C. Korunka & Kubicek B. (Eds.), *Job Demands in a Changing World of Work* (pp. 45–63). Dordrecht: Springer International.

Langfred, C. W. ve Moye, N. A. (2004). Effects of Task Autonomy on Performance: An Extended Model Considering Motivational, Informational, and Structural Mechanisms. *Journal of Applied Psychology*, *89*(6), 934-945.

Lauring, J. ve Kubovcikova, A. (2022). Delegating or Failing to Care: Does Relationship with the Supervisor Change How Job Autonomy Affect Work Outcomes? *European Management Review*, *19*(4), 549-563.

Lu, J. G., Brockner, J., Vardi, Y. ve Weitz, E. (2017). The Dark Side of Experiencing Job Autonomy: Unethical Behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, *73*, 222-234.

Luck, M., D'Inverno, M. ve Munroe, S. (2002). Autonomy: Variable and Generative. In H. Hexmoor, C. Castelfranchi ve R. Falcone (Ed.), *Agent Autonomy*. (s. 9-22). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.

Manda-Taylor, L., Masiye, F. ve Mfutso-Bengo, J. (2014). Autonomy. In: H. Ten Have (Ed.), *Encyclopedia of Global Bioethics*, (s. 1-8). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-05544-2_460-1

McShane, S. L. ve Von Glinow, M. A. (2016). *Örgütsel Davranış*. A. Günsel, S. Bozkurt (çev. edt.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Meyer, J. P. ve Gagne, M. (2008). Employee Engagement from a Self-Determination Theory Perspective. *Industrial and Organizational Psychology*, *1*(1), 60-62.

Morgeson, F. P. ve Humphrey, S. E. (2006). The Work Design Questionnaire (WDQ): Developing and Validating a Comprehensive Measure for Assessing Job Design and the Nature of Work. *Journal of Applied Psychology*, *91*(6), 1321.

Naqvi, S. R., Ishtiaq, M., Kanwal, N. ve Ali, M. (2013). Impact of Job Autonomy on Organizational Commitment and Job Satisfaction: The Moderating Role of Organizational Culture in Fast Food Sector of Pakistan. *International Journal of Business and Management*, *8*(17), 92-102.

Ng, T. W. ve Feldman, D. C. (2015). The Moderating Effects of age in the Relationships of Job Autonomy to Work Outcomes. *Work, Aging and Retirement*, *1*(1), 64-78.

Nguyen, A. N., Jim, T. ve Steve, B. (2003). *Job Autonomy and Job Satisfaction: A New Evidence*. Working Paper.

Nie, T., Tian, M., Cai, M. ve Yan, Q. (2023). Job Autonomy and Work Meaning: Drivers of Employee Job-Crafting Behaviors in the VUCA Times. *Behavioral Sciences, 13*(6), 493.

Niemiec, C. P., Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2010). Self-Determination Theory and the Relation of Autonomy to Self-Regulatory Processes and Personality Development. *Handbook of Personality and Self-Regulation*, 169-191.

Olesen, M. H., Thomsen, D. K., Schnieber, A. ve Tønnesvang, J. (2010). Distinguishing General Causality Orientations from Personality Traits. *Personality and Individual Differences*, *48*(5), 538-543.

Oostlander, J., Güntert, S. T., Van Schie, S. ve Wehner, T. (2014). Leadership and Volunteer Motivation: A Study Using Self-Determination Theory. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, *43*(5), 869-889.

Park, R. (2016). Autonomy and Citizenship Behavior: A Moderated Mediation Model. *Journal of Managerial Psychology*, *31*(1), 280-295.

Park, R. ve Jang, S. J. (2017). Mediating Role of Perceived Supervisor Support in the Relationship Between Job Autonomy and Mental Health: Moderating Role of Value–Means Fit. *The International Journal of Human Resource Management*, *28*(5), 703-723.

Park, R. ve Searcy, D. (2012). Job Autonomy as a Predictor of Mental Well-Being: The Moderating Role of Quality-Competitive Environment. *Journal of Business and Psychology*, *27*, 305-316.

Parker, S. K. (2014). Beyond Motivation: Job and Work Design for Development, Health, Ambidexterity, and More. *Annual Review of Psychology*, *65*, 661-691.

Parker, S. K., Wall, T. D. ve Cordery, J. L. (2001). Future Work Design Research and Practice: Towards an Elaborated Model of Work Design. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *74*(4), 413-440.

Parker, S. K. ve Carpini, J.A. (2023). Job Design. In S. Johnstone, J. K. Rodriguez, ve A. Wilkinson (Eds.), *Encyclopedia of Human Resource Management* (2nd ed.). s. 216- 218. Edward Elgar: Cheltenham.

Pattnaik, S. C. ve Sahoo, R. (2021). Transformational Leadership and Organizational Citizenship Behaviour: The Role of Job Autonomy and Supportive Management. *Management Research Review*, *44*(10), 1409-1426.

Rana, M. S. (2015). Job Satisfaction Affecting Factors of Employee in Bangladesh Banking Sector. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 3(4), 352-357.

Rigby, C. S. ve Ryan, R. M. (2018). Self-Determination Theory in Human Resource Development: New Directions and Practical Considerations. *Advances in Developing Human Resources*, *20*(2), 133-147.

Ryan, R. M. (1982). Control and Information in the Intrapersonal Sphere: An Extension of Cognitive Evaluation Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, *43*(3), 450-461.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2010). A Self-Determination Theory Perspective on Social, Institutional, Cultural, and Economic Supports for Autonomy and Their Importance for Well-Being. In *Human Autonomy in Cross-Cultural Context: Perspectives on the Psychology of Agency, Freedom, and Well-Being* (s. 45-64). Dordrecht: Springer Netherlands.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: Guilford Publishing.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2022). Self-Determination Theory. In *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (s. 1-7). Cham: Springer International Publishing.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *Am. Psychol. 55*, 68–78.

Ryan, R. M., Deci, E. L. ve Vansteenkiste, M. (2016). Autonomy and Autonomy Disturbances in Self-Development and Psychopathology: Research on Motivation, Attachment, and Clinical Process. *Developmental Psychopathology*, *1*, 385-438.

Ryan, W. S. ve Ryan, R. M. (2019). Toward a Social Psychology of Authenticity: Exploring Within-Person Variation in Autonomy, Congruence, and Genuineness Using Self-Determination Theory. *Review of General Psychology*, *23*(1), 99-112.

Sadler-Smith, E., El-Kot, G. ve Leat, M. (2003). Differentiating Work Autonomy Facets in a Non-Western Context. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *24*(6), 709-731.

Salanova, M., Agut, S. ve Peiró, J. M. (2005). Linking Organizational Resources and Work Engagement to Employee Performance and Customer Loyalty: The Mediation of Service Climate. *Journal of Applied Psychology*, *90*(6), 1217-1227.

Salanova, M., Schaufeli, W. B., Xanthopoulou, D. ve Bakker, A. B. (2010). The Gain Spiral of Resources and Work Engagement: Sustaining a Positive Worklife. *Work Engagement: A Handbook of Essential Theory and Research*, 118-131.

Saragih, S. (2011). The Effects of Job Autonomy on Work Outcomes: Self Efficacy as an Intervening Variable. *International Research Journal of Business Studies*, *4*(3), 203- 215.

Sashkin, M. (1976). Changing Toward Participative Management Approaches: A Model and Method. *Academy of Management Review*, *1*(3), 75-86.

Shahzad, M. B. (2016). Impact of Perceived Job Autonomy on Turnover Intention in Sales & Marketing Managers of Services Industries: Moderating Role of Procedural and Disruptive Justice. *Science International (Lahore), 28*(3), 2881- 2896.

Shalley, C. E. ve Gilson, L. L. (2004). What Leaders Need to Know: A Review of Social and Contextual Factors that can Foster or Hinder Creativity. *The Leadership Quarterly*, *15*(1), 33-53.

Sığrı, Ü. ve Gürbüz, S. (2015). *Örgütsel Davranış* (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Slemp, G. R. (2016). Job Crafting. *The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Positivity and Strengths-Based Approaches at Work*, 342-365.

Slemp, G. R., Kern, M. L., Patrick, K. J. ve Ryan, R. M. (2018). Leader Autonomy Support in the Workplace: A Meta-Analytic Review. *Motivation and Emotion*, *42*(5), 706-724.

Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W. ve Ryan, R. M. (2007). Conceptualizing Parental Autonomy Support: Adolescent Perceptions of Promotion of Independence Versus Promotion of Volitional Functioning. *Developmental Psychology*, *43*(3), 633.

Stansfeld, S. ve Candy, B. (2006). Psychosocial Work Environment and Mental Health-A Meta-Analytic Review. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 443-462.

Stiggelbout, A. M., Molewijk, A. C., Otten, W., Timmermans, D. R. M., Van Bockel, J. H. ve Kievit, J. (2004). Ideals of Patient Autonomy in Clinical Decision Making: A Study on the Development of a Scale to Assess Patients' and Physicians' Views. *Journal of Medical Ethics*, *30*(3), 268-274.

Stone, D. N., Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2009). Beyond Talk: Creating Autonomous Motivation Through Self-Determination Theory. *Journal of General Management*, *34*(3), 75-91.

Sturges, J., Conway, N. ve Liefooghe, A. (2010). Organizational Support, Individual Attributes, and the Practice of Career Self-Management Behavior. *Group & Organization Management*, *35*(1), 108-141.

Tai, W. T. ve Liu, S. C. (2007). An Investigation of the Influences of Job Autonomy and Neuroticism on Job Stressor-Strain Relations. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, *35*(8), 1007-1020.

TDK. (2023). Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 01.08.2023).

Thompson, C. A., Andreassi, j. K. ve Prottas, D. J. (2005). Work-Family Culture: Key to Reducing Workforce-Workplace Mismatch? In S. M. Bianchi, L. M. Casper, & B. R. King (Eds.), *Work, Family, Health, and Well-Being* (s. 117–132). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Turner, A. N. ve Lawrence, P. R. (1965). *Industrial Jobs and the Worker: An Investigation of Response to Task Attributes*. Cambridge, MA: Harvard University, Graduate School of Business Administration.

URL-1. (2023). Oxford English Dictionary, https://www.oed.com/ (erişim tarihi: 01.08.2023).

Van Dorssen-Boog, P., van Vuuren, T., de Jong, J. ve Veld, M. (2022). Healthcare Workers' Autonomy: Testing the Reciprocal Relationship between Job Autonomy and Self-Leadership and Moderating Role of Need for Job Autonomy. *Journal of Health Organization and Management, 36*(9), 212-231.

Van Yperen, N. W. ve Hagedoorn, M. (2003). Do High Job Demands Increase Intrinsic Motivation or Fatigue or Both? The Role of Job Control and Job Social Support. *Academy of Management Journal*, *46*(3), 339-348.

Vansteenkiste, M., Williams, G. C. ve Resnicow, K. (2012). Toward Systematic Integration between Self-Determination Theory and Motivational Interviewing as Examples of Top-Down and Bottom-Up Intervention Development: Autonomy or Volition as a Fundamental Theoretical Principle. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *9*(1), 1-11.

Vermeerbergen, L., Van Hootegem, G. ve Benders, J. (2016). Putting a Band-Aid on a Wooden Leg: A Sociotechnical View on the Success of Decentralisation Attempts to Increase Job Autonomy. *Team Performance Management*, *22*(7/8), 383-398.

Volmer, J., Spurk, D. ve Niessen, C. (2012). Leader–Member Exchange (LMX), Job Autonomy, and Creative Work Involvement. *The Leadership Quarterly*, *23*(3), 456-465.

Wang, G. ve Netemyer, R. G. (2002). The Effects of Job Autonomy, Customer Demandingness, and Trait Competitiveness on Salesperson Learning, Self-Efficacy, and Performance. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *30*, 217-228.

Weinstein, N., Przybylski, A. K. ve Ryan, R. M. (2012). The Index of Autonomous Functioning: Development of a Scale of Human Autonomy. *Journal of Research in Personality*, *46*(4), 397-413.

Williams, G. C., Teixeira, P. J., Carraça, E. V. ve Resnicow, K. (2011). Physical Wellness, Health Care, and Personal Autonomy. In Chirkov, V. I., Ryan, R. ve Sheldon, K. M. (Eds.). *Human Autonomy in Cross-Cultural Context: Perspectives on the Psychology of Agency, Freedom, and Well-Being* (s. 133-162). Springer Science & Business Media.

Wu, C. H., Griffin, M. A. ve Parker, S. K. (2015). Developing Agency Through Good Work: Longitudinal Effects of Job Autonomy and Skill Utilization on Locus of Control. *Journal of Vocational Behavior, 89*, 102-108.

Wu, Y., Hu, X., Wei, J. ve Marinova, D. (2022). The Effects of Attitudes Toward Knowledge Sharing, Perceived Social Norms and Job Autonomy on Employees' Knowledge-Sharing Intentions. *Journal of Knowledge Management*, *27*(7), 1889-1903.

Xiao, F., Wang, L., Chen, Y., Zheng, Z. ve Chen, W. (2015). Dispositional and Situational Autonomy as Moderators of Mood and Creativity. *Creativity Research Journal*, *27*(1), 76-86.

Zhao, L. ve Wu, L. (2023). How Does Digital Office Affect Overtime Through Job Autonomy in China? A Nonlinear Mediating Model for the Autonomy Paradox. *Technology in Society*, *72*, 102181.

Zhou, Q., Li, Q. ve Gong, S. (2019). How Job Autonomy Promotes Employee's Sustainable Development? A Moderated Mediation Model. *Sustainability*, *11*(22), 6445

İŞ YERİNDE SOSYAL CESARET

Waleed Salam Jameel Aleyashi - Mehtap Öztürk

10

1. Giriş

Tüm insanların yaşamında belirgin olan genişleme, yayılma, özerkleşme, gelişme, olgunlaşma dürtüsü ve bir canlının tüm yeteneklerini ifade etme ve harekete geçirme eğilimi olan kendini gerçekleştirme ihtiyacı psikoloji alanının en temel noktalarından birini ifade etmektedir. Bu noktada Maslow (1970, 1971) kendini gerçekleştirme ihtiyacının ön koşullarını temel ihtiyaçların karşılanması ve istikrarlı bir değer çerçevesinin oluşturulması şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca Maslow (1968), büyüme (gelişme) yönünün güvenlik saikiyle örtüştüğünü ve bireylerin güvenlik ihtiyaçları ile gelişme ihtiyacı arasında bir boşluk olduğunda bunun cesaret ile kapatılabileceğini ileri sürmüştür (Goud, 2005: 102). Bununla birlikte Maslow (1991: 120) bu durumu, "*İnsanlığa özlem duyan ama bunu yapmaya asla tam olarak cesaret edemeyen küçültülmüş birey ile kaderine doğru iyice büyüyen serbest bırakılmış birey arasındaki fark, korku ve cesaret arasındaki farktır*." şeklinde ifade etmektedir. Yönetim literatüründe ise cesaretin örgütsel vatandaşlık davranışlarını (Hannah vd., 2011), etik karar vermeyi (Ayling, 2006), bilgi uçurmayı (Bashir vd., 2011; Faunce vd., 2004), liderliği (Snyder vd., 1994; Stefano ve Wasylyshyn 2005), performansı (Lindh vd., 2010; May, 1994) ve diğer önemli örgütsel sonuçları etkilediği düşünülmektedir (Howard vd., 2017: 673). Bu bağlamda, çalışanların kendi fikirlerini ifade edebilme, öneride bulunabilme, fikir paylaşabilme ve yeni fikirler üretebilme yeteneğini ifade eden ve yenilik için gerekli olan cesaret olgusu ile güven ve motivasyona sahip olduklarını ifade eden iş yerinde sosyal cesaret konusu literatürde geniş yer kaplamaktadır. Bu bölümde, iş yerinde sosyal cesaret ele alınmış, cesaret kavramının boyutlarına yer verilerek örgütsel sonuçlar üzerindeki etkilerine ışık tutulması amaçlanmıştır.

gereken liderlerin ve bir bütün olarak örgütün desteğini gerektirmektedir. Toplumsal cesareti geliştirmeyi amaçlayan eğitim programları, politikalar ve girişimler, zorlu durumlarda etkili bir şekilde baş edebilmek için bireylere gerekli araç ve kaynakları da sağlayabilmektedir. Sonuç olarak iş yerinde sosyal cesaret, açıklık, kapsayıcılık ve olumlu değişim kültürü oluşturmaya yardımcı olan temel bir niteliktir. Çalışanları statükoya meydan okuma, ön yargıları ele alma ve eşitliği savunma konusunda güçlendirmektedir. Örgütler, sosyal cesareti benimseyerek iş güçlerinin tam potansiyelini ortaya çıkarabilmekte ve gelişen, kapsayıcı iş yerleri inşa edebilmektedir.

Kaynaklar

Baumert, A., Halmburger, A. ve Schmitt, M. (2013). Interventions Against Norm Violations Dispositional Determinants of Self-Reported and Real Moral Courage. *Personality and Social Psychology Bulletin, 39*(8), 1053-1068.

Burke, R. J. ve Cooper, C. L. (2013). *Voice and Whistleblowing in Organizations: Overcoming Fear, Fostering Courage and Unleashing Candour*. UK: Edward Elgar Publishing.

Crisp, R. (2014). *Aristotle: Nicomachean Ethics*. UK: Cambridge University Press.

Detert, J. R. (2022). What Courageous Leaders Do Differently? Harvard Business Review. Erişim tarihi: 28.04.2023. Erişim adresi: https://hbr.org/2022/01/what-courageous-leaders-do-differently.

Detert, J. R. ve Bruno, E. A. (2017). Workplace Courage: Review, Synthesis, and Future Agenda for A Complex Construct. *Academy of Management Annals*, *11*(2), 593-639.

Drew, C. (April 9, 2023). *The 6 Types of Courage – With Examples.* Erişim tarihi: 28.04.2023. Erişim adresi: https://helpfulprofessor.com/types-of-courage/.

Ekici, H., Yücel, E. ve Köse, M. F. (2022). Does Volunteering Frequency Foster Moral Courage in Young People? The Mediatory Role of Leadership Self-Efficacy. *Youth Voice Journal*, 27-25.

Felps, W., Mitchell, T. R. ve Byington, E. (2006). How, When, and Why Bad Apples Spoil the Barrel: Negative Group Members and Dysfunctional Groups. *Research in Organizational Behavior, 27*, 175-222.

Geller, E. S. (2016). *Applied Psychology: Actively Caring for People.* USA: Cambridge University Press.

Geller, E. S. (2017). *The courage to actively care: How to Cultivating a Culture of Interpersonal Compassion*. USA: Morgan James Publishing.

Goud, N. H. (2005). Courage: Its Nature and Development. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, *44*(1), 102-116.

Greenberg, M. (2012). The Six Attributes of Courage: Quotes and Exercises to Help You Be Your Best And Bravest Self. Erişim tarihi: 28.04.2023. Erişim adresi: The Six Attributes of Courage | Psychology Today.

Hannah T., Avolio, B. J. ve Walumbwa, F. O. (2011). Relationships Between Authentic Leadership, Moral Courage, and Ethical and Pro-Social Behaviors. *Business Ethics Quarterly, 21*(4), 555-578.

Hannah, S. T., Sweeney, P. J. ve Lester, P. B. (2007). Toward a Courageous Mindset: The Subjective Act and Experience of Courage. *The Journal of Positive Psychology, 2*(2), 129-135.

Hernandez, M. (2008). Promoting Stewardship Behavior in Organizations: A Leadership Model. *Journal of Business Ethics*, 80, 121-128.

Holmes, P. E. (2020). *The Duplicitous Effects of Fostering Workplace Social Courage: How Personal Moral Identity Mitigates Desire to Perform Unethical "Courageous" Actions*. (Doctoral Dissertation), University of South Alabama, USA.

Holmes, P. E. ve Howard, M. C. (2023). The Duplicitous Effect of Organizational Identification: Applying Social Identity Theory to Identify Joint Relations with Workplace Social Courage and Unethical Pro-Organizational Behaviors. *The Journal of Positive Psychology, 18*(5), 784-797.

Howard, M. C. (2019). Applying the Approach/Avoidance Framework to Understand the Relationships Between Social Courage, Workplace Outcomes, and Well-Being Outcomes. *The Journal of Positive Psychology*, *14*(6), 734-748.

Howard, M. C. (2021). Identifying Social Courage Antecedents and Mediating Effects: Applying The Hexaco and Approach/Avoidance Frameworks. *Personality and Individual Differences, 173,* 110637.

Howard, M. C. ve Alipour, K. K. (2014). Does The Courage Measure Really Measure Courage? A Theoretical and Empirical Evaluation. *The Journal of Positive Psychology*, *9*(5), 449-459.

Howard, M. C. ve Cogswell, J. E. (2019). The Left Side of Courage: Three Exploratory Studies on The Antecedents of Social Courage. *The Journal of Positive Psychology*, *14*(3), 324-340.

Howard, M. C. ve Fox, F. R. (2020). Does Gender Have a Significant Relationship with Social Courage? Test of Dual Sequentially Mediated Pathways. *Personality and Individual Differences*, *159*(2020), 1-10.

Howard, M. C., Farr, J. L., Grandey, A. A. ve Gutworth, M. B. (2017). The Creation of the Workplace Social Courage Scale (Wscs): An Investigation of Internal Consistency, Psychometric Properties, Validity, And Utility. *Journal of Business and Psychology*, *32*, 673-690.

Jinpa, T. (2016). *A Fearless Heart: How The Courage to Be Compassionate Can Transform Our Lives.* USA: Brilliance Corporation.

Kaltiainen, J., Virtanen, A. ve Hakanen, J. J. (2022). Social Courage Promotes Organizational Identification Via Crafting Social Resources at Work: A Repeated-Measures Study. *Human Relations*, 1-28.

Kanten, P., Pazarcık, Y., Gözde Durmaz, M. ve Arda, B. (2022). İşyerinde Sosyal Cesaretin Prososyal Ses Çıkarma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Proaktif Kişiliğin Aracılık Rolünün Belirlenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi, 14*(4), 2867-2877.

Kilmann, R., O'Hara, L. ve Strauss, J. (2009). Developing and Validating a Quantitative Measure of Organizational Courage. *Journal of Business and Psychology*, 311-342.

Koerner, M. M. (2014). Courage as Identity Work: Accounts of Workplace Courage. *Academy of Management Journal*, *57*(1), 63-93.

Köksal, K., Mert, İ. S. ve Gürsoy, A. (2022). İşyeri Sosyal Cesareti ile Örgütsel Adalet İlişkisi: Cinsiyete Göre Çoklu Grup Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *13*(30, YönOrg 2022), 29-41.

Lopez, J., O'Byrne, K. K. ve Peterson, S. (2003). Profiling Courage. In *Positive Psychological Assessment: A Handbook of Models and Measures,* S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), (pp. 185–197). Washington, DC: American Psychological Association.

Maslow, A. H. (1991). How We Diminish Ourselves. *The Journal of Humanistic Education and Development*, *29*(3), 117-120.

May, R. (1994). *The Courage to Create*. UK: WW Norton & Company.

Mert, İ. S. (2021a). Cesareti Modellemek: Cesareti Anlamada ve Uygulamada Kullanılabilecek Bazı Modeller. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(1), 60-80.

Mert, İ. S. (2021b). Cesaret ve Bileşenlerinin Keşfine İlişkin Nitel Bir Araştırma: Eski Bir Erdemin Yeniden Keşfi. *İş ve İnsan Dergisi*, *8*(1), 19-31.

Mert, İ. S., Şen, C. ve Alzghoul, A. (2022). Organizational Justice, Life Satisfaction, and Happiness: The Mediating Role of Workplace Social Courage. *Kybernetes*, *51*(7), 2215-2232.

Mkheimer, I. M., Selem, K. M., Shehata, A. E., Hussain, K. ve Perez, M. (2023). Can Hotel Employees Arise Internal Whistleblowing Intentions? Leader Ethics, Workplace Virtues and Moral Courage. *European Journal of Management and Business Economics*, 32(2), 203-222.

Moeller, B. L. ve Stahlmann, A. G. (2019). Which Character Strengths Are Focused on the Well-Being of Others? Development and Initial Validation of the Environmental Self-Efficacy Scale: Assessing Confidence in Overcoming Barriers to Pro-Environmental Behavior. *Journal of Well-Being Assessment*, 3(2-3), 123-135.

Özmenteş, S. ve Özmenteş, G. (2009). Çalgı Çalışmaya İlişkin Tutum, Bireysel Özellikler ve Performans Düzeyi İlişkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1), 353-360.

Paniccia, P. M., Poggesi, S. ve Leoni, L. (2020). The Virtue of Courage: From Historical European Roots to Current Management Studies. *European Management Journal*, *38*(4), 547-554.

Perrin, J. (2012). Social Courage: The Case of Judy Bonds. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences, 6*(8), 135-144.

Platon (2005). *Devlet*, C. Saraçoğlu ve V. Atayman, (Çevirmen). İstanbul: Bordo Siyah Basım Yayın Dağıtım.

Porath, C. L. ve Erez, A. (2009). Overlooked but Not Untouched: How Rudeness Reduces Onlookers' Performance on Routine and Creative Tasks. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *109*(1), 29-44.

Rate, C. R. (2010). Defining The Features of Courage: A Search for Meaning. In *Courage: Modern Research On an Ancient Virtue.* C. L. S. Purt & S. J. Lopez (Eds.). Washington, DC: American Psychological Association.

Rate, C. R., Clarke, J. A., Lindsay, D. R. ve Sternberg, R. J. (2007). Implicit Theories of Courage. *The Journal of Positive Psychology*, *2*(2), 80-98.

Rayner, C. ve McIvor, K. (2006). Problem? What Problem?: Issues of Silence and Voice in Managing Workplace Bullying and Harassment. In *The Academy of Management Meeting 2006*, Atlanta, Georgia, United States.

Rothschild, J. ve Miethe, T. D. (1999). Whistle-Blower Disclosures and Management Retaliation: The Battle to Control Information About Organization Corruption. *Work and Occupations*, *26*(1), 107-128.

Ruda, F. (2017). Courage. *Filozofski Vestnik*, *38*(2), 105-120.

Schilpzand, P., Hekman, D. R. ve Mitchell, T. R. (2015). An Inductively Generated Typology and Process Model of Workplace Courage. *Organization Science*, *26*(1), 52-77.

Sekerka, L. E., Bagozzi, R. P. ve Charnigo, R. (2009). Facing Ethical Challenges in The Workplace: Conceptualizing and Measuring Professional Moral Courage. *Journal of Business Ethics*, *89*(4), 565-579.

Shelp, E. E. (1984). Courage: A Neglected Virtue in The Patient–Physician Relationship. *Social Science and Medicine*, *18*(4), 351–360.

Soysal, Ö. (2023). Cesaretin Felsefesi: Platon'a Göre Cesaret Erdeminin Önemi. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(21), 263-286.

Sturgis, G. D. (2022). *Workplace Social Courage in the United States and India: A Measurement Invariance Study*. (Doctoral dissertation). Bowling Green State University, USA.

Swerdloff, M. (2020). *The Six Types of Courage.* Erişim tarihi: 28.04.2023. Erişim adresi: The Six Types of Courage - Michael Swerdloff.

Şen, A., Kabak, K. E. ve Yangınlar, G. (2013). Courageous Leadership for The Twenty-First Century. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *75*, 91-101.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2011). *Genel Açıklamalı Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Thomson, G. ve Missner, M. (2000). *On Aristotle*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

Tillich, P. (2000). *The Courage to Be*. USA: New Haven CT Yale University Press.

Tuffs, J. L. (2016). *What Factors Contribute to Acts of Courage in Workplace Settings?* (Doctoral dissertation). Adler University, USA.

Uysal, E. ve Bayramoğlu, G. (2022). İşyerinde Sosyal Cesaret Davranışı Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *14*(1), 54-71.

Wansink, B., Payne, C. R. ve Van Ittersum, K. (2008). Profiling the Heroic Leader: Empirical Lessons from Combat-Decorated Veterans of World War II. *The Leadership Quarterly*, *19*(5), 547-555.

Woodard, C. R. (2004). Hardiness and the Concept of Courage. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, *56*(3), 173-185.

Woodard, C. ve Pury, C. (2007). The Construct of Courage: Categorization and Measurement. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, *59*(2), 135-147.

Worline, M. C. (2010). Understanding The Role of Courage in Social Life. *The Psychology of Courage,* 209-226.

Worline, M. C., Wrzesniewski, A. ve Rafaeli, A. (2002). Courage and Work: Breaking Routines to Improve Performance. In *Emotions in the workplace: Understanding the structure and role of emotions in organizational behavior,* R. G. Lord, R. J. Klimoski, & R. Kanfer (Eds.), 295-330. New York: Jossey-Bass

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK

Gamze Güner Kibaroğlu

11

1. Giriş

İş ortamında, işletmelerin sürdürülebilir başarıya ulaşabilmesi ve rekabet avantajını koruyabilmesi, içsel dinamiklerini etkili bir şekilde yönetmelerine bağlıdır (Lei ve Naveh, 2023: 799; Maula vd., 2023: 546). Bu içsel dinamiklerin en önemlileri arasında örgütsel sessizlik olgusu olduğu söylenebilir (Atalla vd., 2022: 703). Bu nedenle örgütsel sessizlik, son yıllarda iş dünyasının ve akademik çevrelerin dikkatini çeken önemli bir konu hâline gelmiştir. Kişilerin örgütlerde düşüncelerini ifade etmekten kaçınması veya çekimser davranması olarak tanımlanan bu olgu, örgütlerin etkinliği ve verimliliği üzerinde derin etkilere sahip olabilmektedir (Aslan vd., 2022: 134; Gkorezis vd., 2016: 2381).

Örgütsel sessizlik, kişilerin sahip oldukları fikirleri, endişeleri veya önerileri ifade etmekten kaçındığı veya çekimser davrandığı durumları ifade etmektedir (Kılıç vd., 2021: 1888; Sherf vd., 2021: 117). Bu durum, kişilerin içsel motivasyonlarını, iş tatminlerini ve örgüt içindeki iletişim ve iş birliği düzeylerini etkileyebilmektedir (Brinsfield, 2013: 671; Doo ve Choi, 2021: 8-10). Örgütsel sessizlik, özellikle hizmet sektöründe, müşteri memnuniyeti ve örgüt itibarı üzerinde büyük önem taşımaktadır. Örgütsel sessizlik, kişilerin müşteriye yönelik öneri veya endişelerini iletmemesi nedeniyle, hizmet kalitesinde düşüşe ve müşteri memnuniyetinde azalmaya yol açabilir (Khan vd., 2021: 175; Doo ve Kim, 2020: 500). Bu durum, uzun vadede örgütlerin müşteri kaybına uğramasına ve itibar kaybına neden olabilir (Abrams vd., 2023: 2190; Kaya ve Bacaksiz, 2022: 1794). Aynı zamanda, örgütsel sessizlik kişilerin liderlik yaklaşımlarını ve iletişim açıklarını da yansıtabilir (Hickland vd., 2020: 540). Bu çerçevede

örgütsel sessizliğin kişilerin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyen çalışmalar yapılabilir. Özellikle stres, duygusal tükenme ve iş tatmini gibi faktörler üzerindeki etkileri araştırılabilir.

Sonuç olarak örgütsel sessizlik, çalışma hayatının önemli bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle örgütsel sessizlik hem kişiler hem de örgütler üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Bu bölüm, örgütsel sessizliğin nedenleri, sonuçları ve azaltma stratejileri konusunda daha fazla anlayış geliştirilmesine yardımcı olacak nitelik taşımaktadır.

Kaynaklar

Abrams, R., Conolly, A., Rowland, E., Harris, R., Kent, B., Kelly, D., Couper, K. ve Maben, J. (2023). Speaking up During The COVID-19 Pandemic: Nurses' Experiences of Organizational Disregard and Silence. *Journal of Advanced Nursing, 79*(6), 2189-2199.

Akçin, K., Erat, S., Alniaçik, Ü. ve Çiftçioğlu, A. B. (2017). Effect of Perceived Organizational Support on Organizational Silence and Task Performance: A Study on Academicians. *Journal of Global Strategic Management, 11*(1), 35-44.

Aruoren, E. E. ve Isiaka, G. A. (2023). Mediating Effect of Perceived Organizational Support on the Relationship between Organizational Silence and Organizational Commitment. *European Journal of Business and Management, 15*(4), 24-34.

Aslan, S. K., Yalçın, B., Göktepe, N., Türkmen, E., Canbolat, S., Bakoğlu, N. ve Serbest, Ş. (2022). Effects Of Demographic, Occupational, and Practice Environment Variables on Organizational Silence Among Nurse Managers. *International Nursing Review, 69*(2), 132-138.

Atalla, A. D. G., Elamir, H. ve Zeid, M. A. G. A. (2022). Exploring The Relationship Between Organisational Silence and Organisational Learning In Nurses: A Cross-Sectional Study. *Journal of Nursing Management, 30*(3), 702-715.

Bowen, F. ve Blackmon, K. (2003). Spirals of Silence: The Dynamic Effects of Diversity on Organizational Voice. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1393-1417.

Brinsfield, C. T. (2013). Employee Silence Motives: Investigation of Dimensionality and Development of Measures. *Journal of Organizational Behavior, 34*(5), 671-697.

Buunk, B. P. ve Hoorens, V. (1992). Social Support and Stress: The Role of Social Comparison and Social Exchange Processes. *British Journal of Clinical Psychology, 31*(4), 445-457.

Candan, H. (2019). Kamu Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıkları ile Örgütsel Sessizlikleri Arasındaki İlişkiler: Karaman Örneği. *Ombudsman Akademik, 5*(10), 255-291.

Clark, H., Chandler, J. ve Barry, J. (1996). Work Psychology, Women and Stress: Silence, Identity and The Boundaries of Conventional Wisdom. *Gender, Work ve Organization, 3*(2), 65-77.

Cropanzano, R., Anthony, E. L., Daniels, S. R. ve Hall, A. V. (2017). Social Exchange Theory: A Critical Review With Theoretical Remedies. *Academy of Management Annals, 11*(1), 479–516.

De los Santos, J. A. A., Rosales, R. A., Falguera, C. C. ve Firmo, C. N. (2020). Impact of Organizational Silence and Favoritism on Nurse's Work Outcomes and Psychological Well-Being. *Nursing Forum, 55*(4), 782-792.

Demirtaşi, Z. (2018). The Relationships Between Organizational Values, Job Satisfaction, Organizational Silence, and Affective Commitment. *European Journal of Education Studies, 4*(11), 108.

Docherty, D., Morrison, D. ve Tracey, M. (1993). Scholarship as Silence. *Journal of Communication, 43*(3), 230-238.

Doo, E. Y. ve Choi, S. (2021). Effects of Horizontal Violence Among Nurses on Patient Safety: Mediation of Organisational Communication Satisfaction and Moderated Mediation of Organisational Silence. *Journal of Nursing Management, 29*(3), 526-534.

Doo, E.-Y. ve Kim, M. (2020). Effects of Hospital Nurses' Internalized Dominant Values, Organizational Silence, Horizontal Violence, and Organizational Communication on Patient Safety. *Research in Nursing ve Health, 43*(5), 499-510.

Duffy, R. D., Blustein, D. L., Diemer, M. A. ve Autin, K. L. (2016). The Psychology of Working Theory. *Journal of Counseling Psychology, 63*(2), 127-148.

Elçi, M., Karabay, M. E., Alpkan, L. ve Şener, İ. (2014). The Mediating Role of Mobbing on the Relationship Between Organizational Silence and Turnover Intention. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 150*, 1298-1309.

Gardezi, F., Lingard, L., Espin, S., Whyte, S., Orser, B. ve Baker, G. R. (2009). Silence, Power and Communication in the Operating Room. *Journal of Advanced Nursing, 65*(7), 1390-1399.

Gashtasebi Fard, P. ve Karimi, F. (2015). The Relationship between Organizational Trust and Organizational Silence with Job Satisfaction and Organizational Commitment of the Employees of University*. International Education Studies, 8*(11), 219.

Gkorezis, P., Panagiotou, M. ve Theodorou, M. (2016). Workplace Ostracism And Employee Silence in Nursing: The Mediating Role of Organizational Identification. *Journal of Advanced Nursing, 72*(10), 2381-2388.

Hamstra, M. R. W., Schreurs, B., Jawahar, I. M. (Jim), Laurijssen, L. M. ve Hünermund, P. (2021). Manager Narcissism and Employee Silence: A Socio-Analytic Theory Perspective. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 94*(1), 29-54.

Hanna, A. (2021). Silence at school: Uses And Experiences of Silence in Pedagogy at A Secondary School. *British Educational Research Journal, 47*(5), 1158-1176.

Henriksen, K. ve Dayton, E. (2006). Organizational Silence and Hidden Threats to Patient Safety. *Health Services Research, 41*(4p2), 1539-1554.

Hickland, E., Cullinane, N., Dobbins, T., Dundon, T. ve Donaghey, J. (2020). Employer Silencing in A Context of Voice Regulations: Case Studies of Non-Compliance. *Human Resource Management Journal, 30*(4), 537-552.

Huck, J. L. ve Morris, C. (2014). *Social process theories. In j. s. albanese* (Ed.), *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (1st ed.). John Wiley ve Sons, Inc.

Kaya, G. ve Bacaksiz, F. E. (2022). The Relationships Between Nurses' Positive Psychological Capital, and Their Employee Voice and Organizational Silence behaviors. *Perspectives in Psychiatric Care, 58*(4), 1793-1800.

Khan, R., Murtaza, G., Neveu, J. P. ve Newman, A. (2021). Reciprocal Relationship Between Workplace Incivility and Deviant Silence - The Moderating Role of Moral Attentiveness. *Applied Psychology, 71*(1), 174-196

Kılıç, S. P., Aybar, D. Ö. ve Sevinç, S. (2021). Effect of Organizational Silence on The Job Satisfaction and Performance Levels of Nurses. *Perspectives in Psychiatric Care*, *57*(4), 1888-1896.

Knoll, M., Götz, M., Adriasola, E., Al-Atwi, A. A., Arenas, A., Atitsogbe, K. A., ... ve Wong, S. I. (2021). International Differences in Employee Silence Motives: Scale Validation, Prevalence, and Relationships with Culture Characteristics Across 33 Countries. *Journal of Organizational Behavior, 42*(5), 619-648.

Knoll, M., Neves, P., Schyns, B. ve Meyer, B. (2021). A Multi-Level Approach to Direct and Indirect Relationships Between Organizational Voice Climate, Team Manager Openness, Implicit Voice Theories, and Silence. *Applied Psychology, 70*(2), 606-642.

Knoll, M., ve Redman, T. (2016). Does the Presence of Voice Imply The Absence of Silence? The Necessity to Consider Employees' Affective Attachment And Job Engagement. *Human Resource Management, 55*(5), 829-844.

Labrague, L. J. ve De los Santos, J. A. (2020). Association Between Nurse and Hospital Characteristics and Organisational Silence Behaviours in Nurses: A Cross-Sectional Study. *Journal of Nursing Management, 28*(8), 2196-2204.

Lam, L. W. ve Xu, A. J. (2019). Power Imbalance and Employee Silence: The Role of Abusive Leadership, Power Distance Orientation, and Perceived Organisational Politics. *Applied Psychology, 68*(3), 513-546.

Lei, Z. ve Naveh, E. (2023). Unpacking Errors in Organizations As Processes: Integrating Organizational Research and Operations Management Literature. *Academy of Management Annals*, *17*(2), 798-844.

Maula, M., Heimeriks, K. H. ve Keil, T. (2023). Organizational Experience and Performance: A Systematic Review and Contingency Framework. *Academy of Management Annals*, *17*(2), 546-585.

McMillan, K. (2016). Politics of Change: The Discourses That Inform Organizational Change and Their Capacity to Silence. *Nursing Inquiry, 23*(3), 223-231.

Milliken, F. J. ve Morrison, E. W. (2003). Shades of Silence: Emerging Themes And Future Directions for Research on Silence in Organizations. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1563-1568.

Milliken, F. J., Morrison, E. W. ve Hewlin, P. F. (2003). An Exploratory Study of Employee Silence: Issues That Employees Don't Communicate Upward and Why. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1453-1476.

Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in A Pluralistic World. *Academy of Management Review, 25*(4), 706-725.

Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2003). Speaking Up, Remaining Silent: The Dynamics of Voice and Silence in Organizations. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1353-1358.

Park, C. ve Keil, M. (2009). Organizational Silence and Whistle-Blowing on It Projects: An Integrated Model. *Decision Sciences, 40*(4), 901-918.

Piccoli, B., De Witte, H. ve Reisel, W. D. (2017). Job Insecurity and Discretionary Behaviors: Social Exchange Perspective Versus Group Value Model. *Scandinavian Journal of Psychology, 58*(1), 69-79.

Sherf, E. N., Parke, M. R. ve Isaakyan, S. (2021). Distinguishing Voice and Silence at Work: Unique Relationships with Perceived Impact, Psychological Safety, and Burnout. *Academy of Management Journal, 64(*1), 114-148.

Sheriff, R. E. (2000). Exposing Silence as Cultural Censorship: A Brazilian Case. *American Anthropologist, 102*(1), 114-132.

Shipton, H., Kougiannou, N., Do, H., Minbashian, A., Pautz, N. ve King, D. (2023). Organisational Voice and Employee-Focused Voice: Two Distinct Voice Forms and Their Effects on Burnout and Innovative Behavior. *Human Resource Management Journal*, Early View.

Stouten, J., Tripp, T. M., Bies, R. J. ve De Cremer, D. (2019). When Something Is Not Right: The Value of Silence. *Academy of Management Perspectives, 33*(3), 323-333.

Tangirala, S. ve Ramanujam, R. (2008). Employee Silence on Critical Work Issues: The Cross-Level Effects of Procedural Justice Climate. *Personnel Psychology, 61*(1), 37-68.

Van Dyne, L., Ang, S. ve Botero, I. C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. *Journal of Management Studies, 40*(6), 1359-1392.

Wang, A.-C., Hsieh, H.-H., Tsai, C.-Y. ve Cheng, B.-S. (2012). Does Value Congruence Lead to Voice? Cooperative Voice and Cooperative Silence Under Team and Differentiated Transformational Leadership. *Management and Organization Review, 8*(2), 341-370.

Yalçın, B. ve Baykal, Ü. (2019). Development and Psychometric Testing of The Organizational Silence Behavior Scale for Healthcare Professionals. *Nursing ve Health Sciences, 21*(4), 454-460.

Yurdakul, M., Aydin Beşen, M. ve Erdoğan, S. (2016). The Organisational Silence of Midwives and Nurses: Reasons and Results. *Journal of Nursing Management, 24*(5), 686-694.

İŞ YERİNDE MİZAH

Meral Kızrak

12

1. Giriş

Günümüzün rekabetçi iş ortamında, örgütlerin sadece üretkenlik ve iş çıktılarına odaklanması yeterli görülmemektedir. Çalışanların motivasyonu, iş memnuniyeti ve takım uyumu gibi faktörler de büyük önem taşımaktadır. İşte, bu noktada mizahın rolü ön plana çıkmaktadır. Mizah, sadece bir eğlence veya gülümsetme unsuru olmanın ötesine geçerek, çalışanların motivasyonunu artırabilir, stresi azaltabilir ve ekip içi ilişkileri güçlendirebilir. İş yerinde mizahın etkili bir şekilde kullanılması, çalışanların daha olumlu bir çalışma deneyimi yaşamasına ve iş verimliliğinin artmasına katkı sağlayabilir.

"İş dünyası ciddiyet gerektirir inancına rağmen, mizah örgütsel ortamı renklendirebilir ve iş hayatını daha keyifli hâle getirebilir" (Romero ve Cruthirds, 2006: 58). Örgüt içinde mizahın işlevi, sadece rutin çalışma ortamını eğlenceli bir iş deneyimine çevirmekle sınırlı değildir. Doğru bir şekilde kullanıldığında mizah, iletişimi geliştirebilir ve çalışanların birbirleriyle daha yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olabilir. Mizah aynı zamanda istismara açık da bir davranıştır. Yanlış zamanda ve kötü niyetle kullanıldığında mobbing, zorbalık ya da yıldırma gibi istenmeyen davranışlara eşlik ettiğinde çalışanların tatmin ve motivasyonlarına da zarar verebilir. Ayrıca mizahın yanlış anlaşılması veya kişilerin duygularını incitecek şekilde kullanılması, hoşgörüsüzlük veya ayrımcılık gibi sorunlara yol açabilir.

Bu bölümde, örgütlerde mizahın işlevi ve potansiyeli incelenmiş ve olumlu ve olumsuz yönlerine ışık tutulmuştur. Mizahın tanımı, farklı mizah tarzla-

ği daha derinlemesine incelenmelidir. Mizah kullanımının çalışanları olumsuz etkilerden nasıl koruyabileceği konusunda daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak, gelecekteki araştırmaların mizahın iş yaşamında nasıl daha etkili bir şekilde kullanılabileceğinin ve farklı faktörlerin mizahın etkilerini nasıl değiştirebileceğinin incelenmesi, mizah olgusunu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

Aarstad, H. J., Aarstad A. K. H., Heimdal, J. H. ve Olofsson, J. (2005). Mood, Anxiety and Sense of Humor in Head and Neck Cancer Patients in Relation to Disease Stage, Prognosis and Quality of Life. *Acta Oto-Laryngologica*, *125*(5), 557-565.

Andreea, G., Curşeu, P. L. ve Fodor, O. C. (2023). Jokes and Quarrels: A Cross-Cultural Investigation of Humor and Conflict Transformation in Groups, *International Journal of Conflict Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/IJCMA-02-2023-0027

Apter, M. J. ve Desselles, M. (2012). Disclosure Humor and Distortion Humor: A Reversal Theory Analysis. *De Gruyter Mouton, 25*(4), 417-435.

Asgari Ebrahimabad, M. J., Soltani, S. ve Salayani, F. (2021). The Role of Organizational Commitment on Job Burnout Through Mediation of Humor among Teachers. *Positive Psychology Research, 6*(4), 1-16.

Ay, Ö., Gökler, R. ve Koçak, R. (2013). Mizah Tarzları, Yaratıcılık ve Yaşam Doyumu: Orta Öğretim Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *The Journal of Academic Social Science Studies, 6(*6), 739-767.

Cann, A. ve Etzel, K. C. (2008). Remembering and Anticipating Stressors: Positive Personality Mediates the Relationship with Sense of Humor. *Humor, 21*(2), 157-178.

Chen, G. H. ve Martin, R. A. (2007). A Comparison of Humor Styles, Coping Humor and Mental Health Between Chinese and Canadian University Students. *Humor, 20*(3), 215-234.

Chen, H. ve Ayoun, B. (2021). Does National Culture Matter? Restaurant Employees' Workplace Humor and Job Embeddedness, *Journal of Hospitality & Tourism Research*. doi. org/10.1177/10963480211027927

Cheng, B., Dong, Y., Kong, Y., Shaalan, A. ve Tourky, M. (2023). When and How Does Leader Humor Promote Customer-Oriented Organizational Citizenship Behavior in Hotel Employees?, *Tourism Management, 96*, 104693. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104693

Erözkan, A. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Kişiler Arası İlişki Tarzları ve Mizah Tarzları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*, 56-66.

Ford, T. E., Ferguson, M. A., Brooks, J. L. ve Hagadone, K. M. (2004). Coping Sense of Humor Reduces Effects of Stereotype Threat on Women's Math Performance. *Personality and Social Psychology Bulletin, 30*(5), 643-653.

Hemshorn de Sanchez, C. S., Allen, J. A. ve Lehmann-Willenbrock, N. (2022). Gender and Humor in Meetings: A Moderation Analysis. *Psychology of Leaders and Leadership, 25*(3-4), 165–186.

Herzog, T. R. ve Strevey, S. J. (2008). Contact with Nature, Sense of Humor and Psychological Well-Being. *Environment and Behavior, 40*(6), 747-776.

Hu, L., Ye, L., Guo, M. ve Liu, Y. (2022). The Influence of Leader Humor on Employees' Organizational Citizenship Behavior: A Mediated Moderating Model. *Management Review, 34*(8), 205-216.

Jun, K. ve Lee, J. (2023). How Does Abusive Supervision Impair Follower's Intrinsic Motivation? Testing Roles of Positive Affect and Leader Humor Expression. *Current Psychology*. Advance online publication.

Kalliny, M., Cruthirds, K. W. ve Minor, M. S. (2006). Differences between American, Egyptian and Lebanese Humor Styles. *International Journal of Cross-Cultural Management, 6*(1), 121-134.

Kang, F., Li, J., Zhang, H. ve Zhang, Y. (2022). Leader Humor and Newcomer Adjustment: The Mediating Role of Role Breadth Self-Efficacy. *Leadership & Organization Development Journal, 43*(8), 1201-1216.

Kara, H. (2014). Yöneticilerin Mizah Tarzlarının Uygulamadaki Durumunun Kuramsal ve Uygulamalı Olarak Açıklanması. *Tarih Okulu Dergisi, 7*(17), 701-724.

Kelly, W. E. (2002). An Investigation of Worry and Sense of Humor. *The Journal of Psychology, 136*(6), 657-666.

Koveshnikov, A. ve Lehtonen, M. J. (2023). *Humor-Based Identity Work and Its Implications in Complex Organizational and Cultural Environments*. Proceedings.

Kuiper, N. A. (2012). Humor and Resiliency: Towards A Process Model of Coping and Growth. *Europe's Journal of Psychology, 8(*3), 475-491.

Kuiper, N. A. ve Nicholl, S. (2004). Thoughts of Feeling Better? Sense of Humor and Physical Health. *Humor*, 17(1-2), 37-66.

Kuiper, N. A., Kirsh, G. A. ve Leite, C. (2010). Reactions to Humorous Comments and Implicit Theories of Humor Styles. *Europe's Journal of Psychology*, 236-266.

Kuiper, N. A., McKenzie, S. D. ve Belanger, K. A. (1995). Cognitive Appraisals and Individual Differences in Sense of Humor: Motivational and Affective İmplications. *Personality and Individual Differences, 19*(3), 359-372

Lang, J. C. ve Lee, C. H. (2010). Workplace Humor and Organizational Creativity. *The International Journal of Human Resource Management, 21*(1), 46–60.

Liu, F., Chow, I. H. S., Gong, Y. ve Huang, M. (2020). Affiliative and Aggressive Humor in Leadership and Their Effects on Employee Voice: A Serial Mediation Model. *Review of Managerial Science, 14*, 1321–1339.

Liu, H., Lyu, C. ve Zhang, W. (2019). The Role of Leader Humor in Stimulating Newcomer Proactive Socialization Behaviors. *Academy of Management Annual Meeting Proceedings*. Published online: August 1, 2019. https://doi.org/10.5465/AMBPP.2019.78

Magnus, J. M. ve Glew, D. J. (2012). A Meta-Analysis of Positive Humor in The Workplace, *Journal of Managerial Psychology, 27*(2), 155-190

Markiewicz, D. (1974). Effects of Humor on Persuasion. *Sociometry, 37*(3), 407-422.

Moake, T. R. ve Robert, C. (2022). Gender, Formal Organizational Status and Humor Use: Perceptions of Social Acceptance. *Journal of Managerial Psychology, 37*(4), 332-345.

Mortensen, M. ve Baarts, C. A. (2018). Killing Ourselves with Laughter … Mapping the Interplay of Organizational Teasing and Workplace Bullying in Hospital Work Life. *Qualitative Research in Organizations and Management, 13*(1), 10-31.

Özyeşil, Z., Deniz, M. E. ve Kesici, Ş. (2013). Mindfulness and Five Factor Personality Traits as Predictors of Humor. *Studia Psychologica, 55*(1), 33-45.

Potipiroon, W. ve Ford, M. T. (2021). Does Leader Humor Influence Employee Voice? The Mediating Role of Psychological Safety and the Moderating Role of Team Humor. *Journal of Leadership & Organizational Studies*. https://doi.org/10.1177/15480518211036464

Pundt, A. ve Herrman, F. (2015). Affiliative and Aggressive Humour in Leadership and Their Relationship to Leader-Member Exchange. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 88*(1), 108-125.

Romero, E. J. ve Cruthirds, K. W. (2006). The Use of Humor in the Workplace. *The Academy of Management Perspectives, 20*(2), 58–69.

Ruch, W. ve Carrell, A. (1998). Trait Cheerfulness and the Sense of Humour. *Personality and Individual Differences, 24*(4), 551-558.

Taher, D., Kazarian, S. S. ve Martin, R. A. (2008). Validation of Arabic Humor Styles Questionnaire in a Community Sample of Lebanese in Lebanon. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 39*(5), 552-564.

Tan, L., Wang, Y. ve Lu, H. (2020a). Leader Humor and Employee Upward Voice: The Role of Employee Relationship Quality and Traditionality. *Journal of Leadership & Organizational Studies*.

Tan, L., Wang, Y., Qian, W. ve Lu, H. (2020b). Leader Humor and Employee Job Crafting: The Role of Employee-Perceived Organizational Support and Work Engagement, *Frontiers in Psychology, 11*, 499849. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.499849

Tanay, M. A. L., Roberts, J. ve Ream, E. (2013). Humour in Adult Cancer Care: A Concept Analysis, *Journal of Advanced Nursing, 69*(9), 2131-2140.

Taylor, S., Simpson, J. ve Hardy, C. (2022). The Use of Humor in Employee-to-Employee Workplace Communication: A Systematic Review with Thematic Synthesis, *International Journal of Business Communication*. https://doi.org/10.1177/23294884211069966

Thorson, J. A., Powell, F. C., Schuller, I. S. ve Hampes, W. P. (1997). Psychological Health and Sense of Humor. *Journal of Clinical Psychology, 53*(6), 605-619.

Trif, S. ve Fodor, O. C. (2019). The Dark Side of Humor in the Workplace: Aggressive Humor, Exhaustion and Intention to Leave the Organization. *Psihologia Resurselor Umane*, *17*(2), 74–100.

Tümkaya, S. (2011). Türk Üniversite Öğrencilerinde Öznel İyi Oluşu Yordayan Sosyodemografik Değişkenler ve Mizah Tarzları. *Eğitim ve Bilim, 36*(160), 158-170.

Vernon, P. A., Martin, R. A., Schermer, J. A. ve Mackie, A. (2008). A Behavioral Genetic Investigation of Humor Styles and Their Correlations with The Big-5 Personality Dimensions. *Personality and Individual Differences, 44*(5), 1116-1125.

Westwood, R. I. ve Johnston, A. (2013). Humor in Organization: From Function to Resistance. *Humor: International Journal of Humor Research, 26*(2), 219–247.

Yang, C. ve Yang, X. (2023). Impact of Leader Aggressive Humor on Employee Extra-Role Behaviors: Opposite Moderating Effects of Team Identification and Professional Identification. *Journal of Managerial Psychology, 38(*4), 245-259.

Yip, J. A. ve Martin, R. A. (2006). Sense of Humor, Emotional Intelligence and Social Competence. *Journal of Research in Personality, 40*(6), 1202-1208.

Zhang, J. ve Su, W. (2020). Linking Leader Humor to Employee Innovative Behavior: The Roles of Work Engagement and Supervisor's Organizational Embodiment. *Frontiers in Psychology, 11*, 592999.

Zhang, Y., Lu, L. ve Zhang, J. (2023). Humorous Yet Safe: The Contrasting Moderating Effects of Leader Integrity and Leader Humor Differentiation on the Linkage Between Leader Humor and Team Creativity, *Current Psychology*. Advance online publication. https://doi.org/10.1007/s12144-022-04156-x

ÇALIŞAN SESLİLİĞİ

Burcu Tosun

13

1. Giriş

Sürekli olarak büyüyen, gelişen ve giderek daha zorlayıcı hâle gelen bir çevre ve bu çevrede meydana gelen hızlı ve belirsiz değişimler, örgütleri en dinamik ve en rekabetçi yapılarını yani insan kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirmeye teşvik etmektedir. Çalışanların değişime, gelişime açık olmaları, örgütlerine bağlı olmaları, yapıcı olmaları, iş memnuniyetlerinin ve motivasyonlarının yüksek olması örgütsel etkililik ve performansta büyük rol oynamaktadır. İnsan faktörünün dâhil olduğu her yerde kişilerarası ilişki dinamikleri diğer tüm yapılanmalar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, yöneticilerle çalışanlar arasında doğru ve yapıcı bir iletişim ile güvene dayalı etkileşime duyulan ihtiyaç giderek artmakta ve daha çok önem kazanmaktadır. Çalışanların fikirlerini, düşüncelerini, önerilerini, tavsiyelerini, memnuniyet ve memnuniyetsizliklerini ifade etme şansına sahip olabilmeleri hem kendi motivasyonlarını yükseltmekte, hem de örgütler açısından bilgi akışının doğruluğuna ve istikrarına ve ayrıca karar verme mekanizmalarının iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak bu durum her zaman düşünüldüğü kadar kolay değildir. Çalışanların çeşitli çekinceler sebebiyle sessiz kalmayı tercih etmeleri de mümkün olabilmektedir. Bu durumda onları seslilik davranışı göstermeye teşvik etmek yöneticilere düşebilmektedir. Çalışanlara görüşlerini ifade etme ve seslerini duyurma fırsatının tanınması, örgütlerin performans, yenilikçilik, güvenlik, etik ve işlevsel gelişimde oldukça önemli faydalar sunmaktadır. Ayrıca karar vericilere zamanında iletilen bilgiler, kararların kalitesini ve doğruluğunu artırmaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak 1980'lerden beri "çalışan sesliliği" kav-

şan, sistemi veya kararları sorgulayan bireylere sorun çıkarıcılar veya azınlık grubu olarak muamele etmesi de psikolojik güvensizliğe yol açarak kişileri seslilik davranışına yönelmekten alıkoyabilmektedir.

Çalışan sesliliği üzerine son 30-40 yıldır yapılan çalışmalar sayesinde, iş yerinde çalışanların neden seslilik davranışında bulunup bulunmadığı, sesliliğe yönlendiren etmenler, sesliliğin kaynakları, seslilikten alıkoyan çekinceler, yöneticilerin bu davranışa nasıl yanıt verdiği ve sesliliğin iş arkadaşları ve takımlar üzerindeki etkilerini anlama konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Alanda yapılan kavramsal çalışmalar, çalışanların fikirlerini, önerilerini veya endişelerini dile getirip getirmeme konusunda ne düşündüklerinin ve nasıl hareket ettiklerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmanın yanı sıra, sesliliğin olası etkilerine dair önemli bilgiler de sunmuştur. Ancak hâlâ literatürde konuyla ilgili boşluklar ve yeni yönlere doğru ilerleme fırsatları da bulunmaktadır.

Kitabın bu bölümünde sunulan bilgilerin, araştırmacı okuyucuların çalışan sesliliği konusunda farkındalığını arttırıp bu konuda daha çok araştırma yapmaya teşvik etmesi, yönetici okuyucuları ise astlarını seslilik davranışı göstermeye teşvik edecek ortamı sağlamaya heveslendirmesi umulmaktadır.

Kaynaklar

Ahmad, N., Rizvi, A. ve Bokhari, S. (2017). Impact of Employees' Voice on Employees' Effectiveness. *Journal of Business Strategies*, *11*(1), 79-98.

Arkin, R. M. ve Shepperd, J. A. (1989). Self-Presentation Styles in Organizations. In R. A. Giacalone & P. Rosenfeld (Eds.). *Impression Management in the Organization,* Hillsdale, NJ: Erlbaum, 125-139.

Ashford, S. J., Rothbard, N. P., Piderit, S. K. ve Dutton, J. E. (1998). Out on a Limb: The Role of Context and Impression Management in Selling Gender-Equity Issues. *Administrative Science Quarterly*, *43*, 23–57.

Avery, D. R. ve Quiñones, M. A. (2002). Disentangling the Effects of voice: The Incremental Roles of Opportunity, Behavior, and Instrumentality in Predicting Procedural Fairness. *Journal of Applied Psychology*, *87*(1), 81-96.

Axtell, C., Holman, D. ve Wall, T. (2006). Promoting Innovation: A Change Study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *79*(3), 509-516.

Barron, K. (2015). A Conceptual Analysis of Cognitive Moral Development and Voice Behavior in an Organization. *International Journal of Business & Public Administration*, *12*(2).

Bies, R. J. ve Shapiro, D. L. (1988). Voice and Justification: Their Influence on Procedural Fairness Judgements. *Academy of Management Journal*, *31*, 676–685.

Blau, P.M. (1964) Justice in Social Exchange. *Sociological Inquiry*, *34*, 193-206.

Bolino, M. C. ve Turnley, W. H. (2005). The Personal Costs of Citizenship Behavior: The Relationship Between İndividual İnitiative and Role Overload, Job Stress, and Work-Family Conflict. *The Journal of Applied Psychology*, *90*, 740–748.

Bolino, M. C., Turnley, W. H. ve Niehoff, B. P. (2004). The Other Side of the Story: Reexamining Prevailing Assumptions About Organizational Citizenship Behavior. *Human Resource Management Review*, *14*, 229–246.

Brotheridge, C. M. ve Lee, R. T. (2002). Testing a Conservation of Resources Model of the Dynamics of Emotional Labor. *Journal of Occupational Health Psychology*, *7*, 57–67.

Brykman, K. M. ve Raver, J. L. (2021). To Speak Up Effectively or Often? The Effects of Voice Quality and Voice Frequency on Peers' and Managers' Evaluations. *Journal of Organizational Behavior*, *42*(4), 504-526.

Burris, E. R., Detert, J. R. ve Chiaburu, D. S. (2008). Quitting Before Leaving: The Mediating Effects of Psychological Attachment and Detachment on Voice. *Journal of Applied Psychology*, *93*, 912–922.

Chen, A. ve Trevino, L. K. (2022). Promotive and Prohibitive Ethical Voice: Coworker Emotions and Support for the Voice. *Journal of Applied Psychology*, *107*, 1973–1994

Cheng, J.-W., Lu, K.-M., Chang, Y.-Y. ve Johnstone, S. (2013). Voice Behavior and Work Engagement: The Moderating Role of Supervisor-Attributed Motives. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, *51*(1), 81–102.

Choi, J. N. (2007). Change-Oriented Organizational Citizenship Behavior: Effects of Work Environment Characteristics and Intervening Psychological Processes. *Journal of Organizational Behavior*, *28*, 467–484.

Cropanzano, R. ve Mitchell, M. S. (2005). Social Exchange Theory: An Interdisciplinary Review. *Journal of Management*, *31*, 874–900.

Depret, E. ve Fiske, S. T. (1993). Social Cognition and Power: Some Cognitive Consequences of Social Structure as a Source of Control Deprivation. In *Control Motivation and Social Cognition*, New York, NY: Springer New York, 176-202.

Detert, J. R., Burris, E. R., Harrison, D. A. ve Martin, S. R. (2013). Voice Flows to and Around Leaders: Understanding When Units Are Helped or Hurt By Employee Voice. *Administrative Science Quarterly*, *58*(4), 624-668.

Dutton, J. E. ve Ashford, S. J. (1993). Selling Issues to Top Management. *Academy of Management Review*, *18*, 397–428

Dutton, J. E., Ashford, S. J., O'neill, R. M., Hayes, E. ve Wierba, E. E. (1997). Reading the Wind: How Middle Managers Assess the Context for Selling Issues to Top Managers. *Strategic Management Journal*, *18*(5), 407-423.

Dutton, J. E., Ashford, S. J., O'Neill, R. M. ve Lawrence, K. A. (2001). Moves that Matter: Issue Selling and Organizational Change. *Academy of Management Journal*, *44*(4), 716-736.

Emerson, R. M. (1962). Power-Dependence Relations. *American Sociological Review*, *27*, 31-40

Frese, M., Teng, E. ve Wijnen, C. J. D. (1999). Helping to Improve Suggestion Systems: Predictors of Giving Suggestions in Companies. *Journal of Organizational Behavior*, *20*, 1139–1155.

Fuller, J., Marler, L. ve Hester, K. (2006). Promoting Felt Responsibility for Constructive Change and Proactive Behavior: Exploring Aspects of an Elaborated Model of Work Design. *Journal of Organizational Behavior*, *27*, 1089–1120.

George, J. M. ve Zhou, J. (2002). Understanding When Bad Moods Foster Creativity and Good Ones Don't: The Role of Context and Clarity of Feelings. *Journal of Applied Psychology*, *87*(4), 687-699.

Gouldner, A. W. (1960). The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement. *American Sociological Review*, 25, 161–178.

Graham, J. W. ve Van Dyne, L. (2006). Gathering Information and Exercising Influence: Two Forms of Civic Virtue Organizational Behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, *18*, 89–109.

Grant, A. M., Parker, S. ve Collins, C. (2009). Getting Credit for Proactive Behavior: Supervisor Reactions Depend on What You Value and How You Feel. *Personnel Psychology*, *62*, 31–55.

Heaphy, E., Lilius, J. ve Feldman, E. (2022). Moved to Speak Up: How Prosocial Emotions Influence the Employee Voice Process. *Human Relations*, *75*(6), 1113-1139.

Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Howell, T. M., Harrison, D. A., Burris, E. R. ve Detert, J. R. (2015). Who Gets Credit for Input? Demographic and Structural Status Cues in Voice Recognition. *Journal of Applied Psychology*, *100*(6), 1765-1782.

Hsiung, H. H. (2012). Authentic Leadership and Employee Voice Behavior: A Multi-Level Psychological Process. *Journal of Business Ethics*, *107*(3), 349-361.

Hussain, I., Shu, R., Tangirala, S. ve Ekkirala, S. (2019). The Voice Bystander Effect: How Information Redundancy Inhibits Employee Voice. *Academy of Management Journal*, *62*(3), 828-849.

Isenberg, D. J. (1980). Levels of Analysis of Pluralistic Ignorance Phenomena: The Case of Receptiveness to Interpersonal Feedback. *Journal of Applied Social Psychology*, *10*(6), 457-467.

Jackson, S.E. (1983). Participation in Decision Making as a Strategy for Reducing Job-Related Strain. *Journal of Applied Psychology*, *68*, 1, 3–19.

Jones, E. E. ve Pittman, T. S. (1982). Toward a General Theory of Strategic Self Presentation. In J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self*. Hillsdale, NJ:Erlbaum.

Klaas, B. S., Olson-Buchanan, J. B. ve Ward, A. K. (2012). The Determinants of Alternative Forms of Workplace Voice: An Integrative Perspective. *Journal of Management*, *38*(1), 314-345.

Landau, J. (2009). To speak or not to Speak: Predictors of Voice Propensity. *Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict*, *13*(1), 35-46.

LePine, J. A. ve Van Dyne, L. (1998). Predicting Voice Behavior in Work Groups. *Journal of Applied Psychology*, *83*, 853–868.

LePine, J. A. ve Van Dyne, L. (2001). Voice and Cooperative Behavior as Contrasting Forms of Contextual Performance: Evidence of Differential Relationships with Big Five Personality Characteristics and Cognitive Ability. *Journal of Applied Psychology*, *86*, 326–336.

Li, A. N. ve Tangirala, S. (2022). How employees' Voice Helps Teams Remain Resilient in the Face of Exogenous Change. *Journal of Applied Psychology*, *107*(4), 668-689.

Lind, E. A., Kanfer, R. ve Earley, P. C. (1990). Voice, Control, and Procedural Justice: Instrumental and Noninstrumental Concerns in Fairness Judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, *59*(5), 952-966.

Maurer, R. (1996). Using resistance to build support for change. *The Journal for Quality and Participation*, *19*(3), 56-67.

McClean, E., Burris, E. R. ve Detert, J. R. (2013). When Does Voice Lead to Exit? It Depends on Leadership. *Academy of Management Journal*, *56*(2) 525-548.

McCornack, S. A. (1992). Information Manipulation Theory. *Communications Monographs*, *59*(1), 1-16.

Morrison, E. W. (2011), Employee Voice Behavior: Integration and Directions for Future Research. *The Academy of Management Annals*, *5*(1), 373–412.

Morrison, E. W. (2014). Employee Voice and Silence. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *1*, 173–197.

Morrison, E. W. ve Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World. *Academy of Management Review*, *25*, 706–725.

Morrison, E. W. ve Phelps, C. C. (1999). Taking Charge at Work: Extra-Role Efforts to Initiate Workplace Change. *Academy of Management Journal*, *42*(4), 403-419.

Nemeth, C. J. ve Staw, B. M. (1989). The Tradeoffs of Social Control and Innovation in Groups and Organizations. In *Advances in Experimental Social Psychology*, Academic Press, *22*, 175-210.

Ng, T. W., Wang, M., Hsu, D. Y. ve Su, C. (2022). Voice Quality and Ostracism. *Journal of Management*, *48*(2), 281-318.

Organ, D. W. (1988). A Restatement of the Satisfaction-Performance Hypothesis. *Journal of Management*, *14*, 547–557.

Park, H., Tangirala, S., Hussain, I. ve Ekkirala, S. (2022). How and When Managers Reward Employees' Voice: The Role of Proactivity Attributions. *Journal of Applied Psychology*.

Parker, L. E. (1993). When to Fix It and When to Leave: Relationships Among Perceived Control, Self-Efficacy, Dissent, and Exit. *Journal of Applied Psychology*, *78*, 949–959.

Pfeffer, J. ve Salancik, G. R. (2003). *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective*. Stanford Business Books, Stanford.

Pinder, C. C. ve Harlos, K. P. (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence as Responses to Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, *20*, 331–369.

Röllmann, L. F., Weiss, M. ve Zacher, H. (2021). Does Voice Benefit or Harm Occupational Well-Being? The Role of Job Insecurity. *British Journal of Management*, *32*(3), 708-724.

Rusbult, C. E. ve Farrell, D. (1983). A Longitudinal Test of the Investment Model: The Impact on Job Satisfaction, Job Commitment, and Turnover of Variations in Rewards, Costs, Alternatives, and Investments. *Journal of Applied Psychology*, *68*(3), 429-441.

Rusbult, C., Farrell, D., Rogers, G. ve Mainous, A. (1988). Impact of Exchange Variables on Exit, Voice, Loyalty, and Neglect: An Integrative Model of Responses to Declining Job Satisfaction. *Academy of Management Journal*, *31*(3), 599-627.

Ryan, K. D. ve Oestreich, D. K. (1991). *Driving Fear Out of the Workplace: How to Overcome the Invisible Barriers to Quality, Productivity, and Innovation*. Jossey-Bass.

Schlenker, B. R. ve Weigold, M. F. (1989). Process: Constructing Desired Identities. *Goal Concepts in Personality and Social Psychology*, *23*, 243-252.

Stamper, C. ve Van Dyne, L. (2001). Work Status and Organizational Citizenship Behavior: A Field Study of Restaurant Employees. *Journal of Organizational Behavior*, *22*, 517–536.

Turner, R. E., Edgley, C. ve Olmstead, G. (1975). Information Control in Conversations: Honesty is not Always the Best Policy. *Kansas Journal of Sociology*, 69-89.

Turnley, W. H. ve Feldman, D. C. (1999). The Impact of Psychological Contract Violations on Exit, Voice, Loyalty, and Neglect. *Human Relations*, *52*, 895–922.

Van Dyne, L. ve LePine, J. A. (1998). Helping and Voice Extra-Role Behavior: Evidence of Construct and Predictive Validity. *Academy of Management Journal*, *41*, 108–119.

Van Dyne, L., Ang, S. ve Botero, I. C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. *Journal of Management Studies*, *40*, 1359–1392.

Van Dyne, L., Graham, J. W. ve Dienesch, R. M. (1994). Organizational Citizenship Behavior: Construct Redefinition, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal*, *37*, 765–802.

Wang, Y., Xiao, S. ve Ren, R. (2021). A Moral Cleansing Process: How and When Does Unethical Pro-Organizational Behavior İncrease Prohibitive and Promotive Voice. *Journal of Business Ethics*, 1-19.

Wee, E. X. ve Fehr, R. (2021). Compassion During Difficult Times: Team Compassion Behavior, Suffering, Supervisory Dependence, and Employee Voice During COVID-19. *Journal of Applied Psychology*, *106*(12), 1805.

Weiss, M. ve Morrison, E. W. (2019). Speaking Up and Moving Up: How Voice can Enhance Employees' Social Status. *Journal of Organizational Behavior*, *40*(1), 5-19.

Whiting, S. W., Maynes, T. D., Podsakoff, N. P. ve Podsakoff, P. M. (2012). Effects of Message, Source, and Context on Evaluations of Employee Voice Behavior. *Journal of Applied Psychology*, *97*(1), 159-177.

Wilkinson, A. ve Fay, C. (2011), New Times for Employee Voice? *Resource Management Journal*, 50(1), 65–74.

Withey, M. J. ve Cooper, W. H. (1989). Predicting Exit, Voice, Loyalty, and Neglect. *Administrative Science Quarterly*, *34*, 521–539.

Wright, T. A. ve Hobfoll, S. E. (2004). Commitment, Psychological Well-Being and Job Performance: An Examination of Conservation of Resources (COR) Theory and Job Burnout. *Journal of Business and Management*, *9*, 389–406.

Xu, E., Huang, X., Ouyang, K., Liu, W. ve Hu, S. (2020). Tactics of Speaking Up: The Roles of Issue Importance, Perceived Managerial Openness, and Managers' Positive Mood. *Human Resource Management*, *59*(3), 255-269.

Zhou, J. ve George, J. M. (2001). When Job Dissatisfaction Leads to Creativity: Encouraging the Expression of Voice. *Academy of Management Journal*, *44*(4), 682-696.

21. YÜZYILDA KÜRESELLEŞME, SİYASET VE ULUSLARARASI SİSTEM

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Emine Erden Kaya
Doç. Dr. Merve Suna Özel Özcan

nobel bilimsel

21. YÜZYILDA KÜRESELLEŞME, SİYASET VE ULUSLARARASI SİSTEM

Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Emine Erden Kaya - Doç. Dr. Merve Suna Özel Özcan

Yayın No.: 1797
ISBN: 978-625-398-899-9
E-ISBN: 978-625-398-900-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erden Kaya, Emine., Özel Özcan, Merve Suna.
21. Yüzyılda Küreselleşme, Siyaset ve Uluslararası Sistem / Editörler: Emine Erden Kaya - Merve Suna Özel Özcan
1. Basım, XVI + 248 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-899-9
E-ISBN: 978-625-398-900-2
1. Küreselleşme 2. Siyaset 3. Uluslararası Sistem

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **v**

ÖN SÖZ ..... **xiii**

1. BÖLÜM
TOPLUMSAL, SOSYAL VE EKONOMİK SİSTEM AÇISINDAN KÜRESELLEŞME KAVRAMI **1**
Selçuk Efe Küçükkambak

Giriş 1
1. Küreselleşme Kavramı 2
1.1. Küreselleşme Tarihi ve Ekoller 3
1.2. Küreselleşme Kavramının Siyasi, Sosyolojik ve Felsefi Temelleri 7
2. Küreselleşme Kavramına Farklı Açılardan Bakış 9
2.1. Ekonomik Açıdan Küreselleşme 9
2.2. Ticari Açıdan Küreselleşme Kavramı 10
2.3. Küreselleşme ve Doğrudan Yatırım Serbestliği 11
2.4. Pazar Ortamlarının Küreselleşmesi 11
2.5. Siyasi Politikalarda Küreselleşme Yansımaları 12
3. Küreselleşme Sürecine Yönelik Eleştiri ve Tartışmalar 13
Sonuç 15
Kaynakça 16

2. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME KAVRAMI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER **21**
Lütfi Tutuş

Giriş 21
1. Küreselleşme Kavramının Anlamı 22
2. Küreselleşmenin Tarihsel Serüveni 24
3. Küreselleşmenin Lokomotifi ve Etki Alanı 27
3.1. Küreselleşme ve Ekonomi 27
3.2. Küreselleşme ve Kültür 30
3.3. Küreselleşme ve Teknoloji 32
Sonuç 33
Kaynakça 34

3. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET İLİŞKİLERİ TARTIŞMALARI 37
Zeynep Deniz Altınsoy

Giriş 37
1. Küreselleşme Olgusu ve Küreselleşmenin Tarihi Dönemleri 38
2. Küreselleşme Karşısında Ulus Devletin Varlık Sorunu 40
3. Küreselleşme Aygıtlarından Uluslararası Hukuk ve Ulus Devlet 41
4. Uluslararası Kuruluşların Hukuk Aparatına Karşı Ulus Devletin Kimliği 43
5. Uluslararası Hukukun Uygulanabilirliği ve Ulus Devletin Hukukla İmtihanı 47
Sonuç 49
Kaynakça 53

4. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME, KİMLİK, KÜLTÜR DÖNÜŞÜMÜ VE BATI KARŞITLIĞININ YÜKSELİŞİ 55
Canan Kışlalıoğlu

Giriş 55
1. Küreselleşme Nedir? 56
2. Batı Nedir? 58
3. Kimliklerimiz 60
4. Batı Karşıtlığının Gelişimi 61
5. Batı'nın Karşısında Ama Nasıl? 64
Sonuç 65
Kaynakça 66

5. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME, EKONOMİ VE GÜÇ İLİŞKİSİ 67
Samet Zenginoğlu

Giriş 67
1. Küreselleşme Olgusuna Genel Bir Bakış ve Ekonomik Boyut 68
2. Çok Uluslu Şirketler ve Güç İlişkisinin Dönüşümü 71
3. Küresel Ekonominin Geleceği ve Yeniden Şekillenen Denklemler 73
Sonuç 75
Kaynakça 77

6. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİK ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME 79
Selin Dinçer - Baybarshan Ali Kazancı

Giriş 79
1. Küreselleşme: Kavramsal Arka Plan 80
2. İktisadi Bir Süreç Olarak Küreselleşme 82
3. Küreselleşme Bağlamında Yoksulluk ve Eşitsizlik 85
Sonuç 92
Kaynakça 94

7. BÖLÜM
YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN EKONOMİK SINIF KÖKENLERİ AÇISINDAN SİYASAL GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME 97
İnan Akdağ

Giriş 97
1. Kavramsal Çerçeve ve Literatür 99
2. Geçmişten Günümüze Toplumsal Hareketler 101
3. Yeni Toplumsal Hareketler: Sistemde Radikal Değişim mi? Sistemde Reform mu? ... 104
4. Yeni Toplumsal Hareketlerin Siyasi Görünümü 106
Sonuç 107
Kaynakça 109

8. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI HUKUK: ULUSLARARASI HUKUK PARÇALANIYOR MU? 111
Burak Güneş

Giriş 111
1. Uluslararası Hukukun Küreselleşmesi ve Parçalanması 112
2. Nesnellik, Öngörülebilirlik ve Bütüncüllük 119
Sonuç 121
Kaynakça 122

9. BÖLÜM
GÜVENLİĞİN KÜRESELLEŞEN YÜZÜ: İNSANİ GÜVENLİK BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK PARADOKSU 125
Veysel Babahanoğlu

Giriş 125
1. Kavramsal ve Kuramsal Boyutlarıyla Uluslararası İlişkilerde Güvenlik 126

2. Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşen Güvenliğin Genişleyen ve Derinleşen Yapısı 132
3. Küreselleşen Dünyada İnsani Güvenlik: Özgürlük ve Güvenlik Paradoksu 136
Sonuç 141
Kaynakça 143

10. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE TERÖRİZM 147
Mustafa Türk

Giriş 147
1. Küreselleşmenin Tanımı ve Gelişimi 149
1.1. Küreselleşmenin Boyutları 151
2. Terörizmin Tanımı 152
2.1. Terörizmin Tarihi 155
2.2. Terörizmin Türleri 157
3. Küreselleşme ve Terörizm 160
3.1. Küreselleşme Sürecinde Terörizm 162
Sonuç 165
Kaynakça 167

11. BÖLÜM
KÜRESELLEŞEN DÜNYANIN KÜRESELLEŞMEYEN DEĞERİ OLARAK ÖZGÜRLÜK: SPİNOZA MERKEZLİ BİR İNCELEME 171
Onur Yıldırım

Giriş 171
1. Yasa 172
2. Tanrısal Yasa 173
3. İnsani Yasa 176
4. Siyasal Güç-İnsani Yasa İlişkisi: Özgürlüğün Savunusu 177
5. Küreselleşme, Özgürlük ve Spinoza 182
Sonuç ve Değerlendirme 183
Kaynakça 185

12. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE İNSAN HAKLARI: ORTAK İDEOLOJİK KÖKLER ÜZERİNDEN BİR GİRİŞ . 187
Çağrı Emin Demirbaş

Giriş 187
1. Küreselleşme ve İnsan Haklarının Müşterek "İnsan"ı 188
2. Sosyal Hak Mücadeleleri 194

3. İnsan Haklarının Uluslararasılaşması ve Küreselleşmesi 196
4. Neoliberalizm, Küreselleşme ve İnsan Hakları 198
Sonuç 200
Kaynakça 201

13. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE YERELLEŞME EKSENİNDE YEREL YÖNETİMLER: TÜRKİYE, FRANSA VE POLONYA ÖRNEKLERİ 203
Hülya Küçük Bayraktar - Veli Ercan Çetintürk

Giriş 203
1. Kavramsal Çerçeve: Küreselleşme, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler 204
2. Küreselleşme ve Yerelleşme Ekseninde Yerel Yönetimlerin Dönüşümü 207
2.1. Türkiye 209
2.2. Fransa 213
2.3. Polonya 216
3. Yerelleşme Bağlamında Yapılan Reformların Değerlendirilmesi 218
Genel Değerlendirme ve Sonuç 219
Kaynakça 220

14. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRESEL ADALET 223
Elif Şahin

Giriş 223
1. Küreselleşme ve Çevre Sorunları 224
1.1. Çevresel Adaletin “Adalet”i Nedir? 227
2. Çevresel Adaletin Söylemsel ve Coğrafi Yayılımı 229
3. 21. Yüzyılda Çevresel Adalet Anlayışı: İklim Adaletinin Yükselişi 231
Sonuç Yerine 233
Kaynakça 234

SONUÇ 237

KISA BİYOGRAFİLER 239

1. BÖLÜM
TOPLUMSAL, SOSYAL VE EKONOMİK SİSTEM AÇISINDAN KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Selçuk Efe Küçükkambak

Giriş

Küreselleşme, pek çok felsefi düşüncenin bir arada değerlendirilebileceği; dünya piyasalarının, küresel ekonominin, siyasi, askerî ve kültürel ilişkilerin temellerinin yeniden incelenmesini gerektiren, her daim tartışmalı, farklı görüşlerden savunucuları bulunan, güncelliğini her daim canlı tutabilen multidisipliner bir kavramdır. Küreselleşme, sürekli biçimde tartışılıyor olması, farklı bakış açılarından bilim insanlarının incelediği bir konu olması sebebiyle geçmişte olduğu gibi günümüzde de tek bir tanıma dayalı yaklaşım, hem kavramı sınırlayıcı hem de yetersiz kalabilmektedir. İki veya daha fazla ülkeyi ilgilendiren toplumsal, sosyal veya ekonomik sistemler açısından küreselleşme, 1945'ten bu yana yaşanan küresel dönüşümün belirli aşamalarının bir sonucu olarak ifade edilebilecek bir kavramdır. Bugün küreselleşme kavramı üniversitelerde, ülke yönetimlerinin diplomatik, sosyal ve ekonomik konularında, iş dünyasında, ekonomik piyasalarda, mal ve hizmet alım satımının yapıldığı dünya pazarlarında son zamanların en sık gündeme gelen konularından biridir. Küreselleşmenin gerek etkisinin gerekse beraberinde getirdiği hemen her şeyin gücü oldukça büyüktür. Günümüzde pek çok araştırma küreselleşmenin artık dünya ekonomik sistemleri, yönetimleri ve toplumları açısından kaçınılmaz olduğunu ve belirli aşamaları gerektirdiğini ifade ederken, bazıları ise yenilmesi gereken bir şey olduğunu dile getirmektedir (Petras, 1999; Spicer ve Fleming, 2007; Tushnet, 2008).

Küreselleşmenin herhangi bir akademik disiplinle sınırlı kalabilecek bir çalışma alanı olmaması nedeniyle farklı akademik çevrelerde küreselleşmeye ilişkin pek çok tanım ve yaklaşım bulunmaktadır. Günümüzde küreselleşme alanında yürütülen çalışmalarda yer alan akademisyenler ağırlıklı olarak pazarlama, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, toplum kültürü, sosyoloji, ekono-

sadece az gelişmiş ülkeler için değil aynı zamanda ve belki de daha büyük ölçüde gelişmiş ülkeler için de kalkınma modelleri üzerinde çalışmak gerekmektedir. Adil küreselleşmenin medeniyet gelişiminin en iyi yolu olduğu açıktır. Medeniyet gelişiminin mevcut yönünün bu seviyeye ulaşmak için kat etmesi gereken uzun bir yol olduğu da açıktır. Adil bir küreselleşme düzeyine ulaşmak, ülkeler içinde adaleti sağlamakla mükelleftir. Sosyalizm ve komünizm ideolojileri adil küreselleşme fikrine yakındır ancak dünya kapitalizme ve emperyalizm ilkelerine daha yakın konumdadır. Bunun olumsuz etkileri konusunda, sosyal eşitsizliğin, adaletsiz özelleştirmenin ve şiddetin eski Sovyetler Birliği'nin birçok ülkesini kalkınmasında gerilettiği yakın tarihten verilebilecek en net örnek olduğu unutulmaması gereken bir gerçekliktir.

Kaynakça

Adesina, O. S. (2012), "The Negative Impact of Globalization on Nigeria", *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 2, No.15: 193-201.

Al-Rodhan, N. R., & Stoudmann, G. (2006), "Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and a Proposed Definition", *Program on the Geopolitical Implications of Globalization and Transnational Security*, Vol.6:1-21.

Altbach, P. G. (2007), "Globalization and the University: Realities in an Unequal World", *In Tradition and Transition*. Brill. 23-48.

Awan, A. G. (2016), "Wave of Anti-Globalization and Capitalism and Its Impact on World Economy", *Global Journal of Management and Social Sciences*, Vol.2, No.4: 1-21.

Balasubramanyam, V. N., & Salisu, M. A. (2001), "Foreign Direct Investment and Globalization", *Regionalism and Globalization*, 219-240.

Bernard, A. B., Fort, T. C., Smeets, V., & Warzynski, F. (2020), *Heterogeneous Globalization: Offshoring and Reorganization* (No. w26854). National Bureau of Economic Research. 1-12

Buttel, F. H. (2003), "Some Observations On the Anti-Globalization Movement", *Australian Journal of Social Issues*, Vol.38, No.1: 95-116.

Bydler, C. (2004), *The Global Art World, Inc.: On the Globalization of Contemporary Art*.

Cerny, P. G. (1994), "The Dynamics of Financial Globalization: Technology, Market Structure, and Policy Response", *Policy Sciences*, Vol.27, No.4: 319-342.

Chomsky, N. (2018), "Reflections on Power and Globalizations", *In Globalization and Antiglobalization*, Routledge: 139-153.

Dancygier, R. M., & Walter, S. (2015), "Globalization, Labor Market Risks, and Class Cleavages", (Ed. Beramendi, Pablo, Silja Häusermann, Hebert Kitschelt and Hanspeter Kriesi) *The Politics of Advanced Capitalism. Cambridge*, Cambridge University Press: 133-56.

Datz, G. (2013), "Global–National Interactions and Sovereign Debt Restructuring Outcomes", *Deciphering the Global*, Routledge: 323-342.

De la Dehesa, G. (2008), *Winners and Losers in Globalization*, John Wiley & Sons.

De Vries, J. (2010), "The Limits of Globalization in the Early Modern World", *The Economic History Review*, Vol.63, No.3: 710-733.

Deng, Q. S., Alvarado, R., Cuesta, L., Tillaguango, B., Murshed, M., Rehman, A., ... & López-Sánchez, M. (2022), "Asymmetric Impacts of Foreign Direct Investment Inflows, Financial Development, and Social Globalization on Environmental Pollution", *Economic Analysis and Policy*, No.*76*: 236-251.

Dünya Ticaret Örgütü (2023), Global Trade Outlook and Statistics, https://www.wto.org/ english/res_e/publications_e/trade_outlook23_e.htm adresinden alınmıştır.

French, D. A. (2002), "The Role of the State and International Organizations inReconciling Sustainable Development and Globalization", *International Environmental Agreements*, No.2: 135-150.

Gelleny, R. D., & McCoy, M. (2001), "Globalization and Government Policy Independence: The Issue of Taxation", *Political Research Quarterly*, Vol.54, No.3: 509-529.

Goldberg, P. K., & Pavcnik, N. (2007), "Distributional Effects of Globalization in Developing Countries", *Journal of Economic Literature*, Vol.45, No.1: 39-82.

Griffin, K., & Khan, A. (1992), "Globalization and the Developing World: An Essay on the International Dimensions of Development in the Post-Cold War Era", *UNDP Human Development Report Office Paper*, (2).

Haque, M. Z., & Azmat, F. (2015), "Corporate Social Responsibility, Economic Globalization and Developing Countries: A Case Study of the Ready Made Garments Industry in Bangladesh", *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, Vol.6, No.2: 166-189.

Harris, J. (Ed.). (2011), *Globalization and Contemporary Art*. John Wiley & Sons.

Heilbron, J., Boncourt, T., & Sorá, G. (2018), *Introduction: The Social and Human Sciences in Global Power Relations*, Springer International Publishing: 1-25.

Held, D., & McGrew, A. (2007), *Globalization/anti-globalization: Beyond the great divide*. Polity. Assessment Studies 2. Swets & Zeitlinger, Amsterdam:The Netherlands.

Hirsch, J. (1995), Regulation Theory and Its Applicability to Studies on Globalization and Social Change. Development Research Series Development Research Unit, Working Paper, No.49: 1-18

Ionescu, A., & Dumitru, N. R. (2012), "Multinational Companies Under the Globalization Context", *Romanian Economic and Business Review*, Vol.7, No.1: 86.

Iravani, M. R. (2011), "Brain Drain Problem: A Review", *International Journal of Business and Social Science*, Vol.2, No.15: 284-289.

Irogbe, K. (2005), "Globalization and the Development of Underdevelopment of the Third World", *Journal of Third World Studies*, Vol.22, No.1:41-68.

Kay, S. (2004), "Globalization, Power, and Security", *Security Dialogue*, Vol.35, No.1: 9-25.

Khor, M. (2000), *Globalization and the South: Some Critical Issues* (Vol. 147). Penang: Third World Network.

Khor, M. (2001), *Rethinking Globalization: Critical Issues and Policy Choices*. Zed Books.

Krapivin, V. F., & Varotsos, C. A. (2007), "Problems of Globalization and Sustainable Development", *Globalization and Sustainable Development: Environmental Agendas*, 1-91.

Lal, D. (2004), *In Praise of Empires: Globalization and Order,* New York: Palgrave Macmillan.

Lamp, N. (2019). "How Should We Think about the Winners and Losers from Globalization? Three Narratives and Their Implications for the Redesign of International Economic Agreements", *European Journal of International Law*, Vol.30, No.4: 1359-1397.

Landes, J. B. (1988), *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*. Cornell University Press.

Lang, M. (2006), "Globalization and Its History", *The Journal of Modern History*, Vol.*78*, No.4: 899-931.

Lankauskienė, T., & Tvaronavičienė, M. (2011), "Interrelation of Countries' Developmental Level and Foreign Direct Investments Performance", *Journal of Business Economics and Management*, Vol.12, No.3: 546-565.

Lee, E., & Vivarelli, M. (2006), "The Social Impact of Globalization in the Developing Countries", The Social Impact of Globalization in the Developing Countries, Vol.145, No:3, 167.

Luard, E. (2016), *The Globalization of Politics: The Changed Focus of Political Action in the Modern World*. Springer.

McCann, P., & Acs, Z. J. (2011), "Globalization: Countries, Cities and Multinationals", *Regional Studies*, Vol.45, No.1: 17-32.

McCants, A. E. (2007), "Exotic Goods, Popular Consumption, and the Standard of Living: Thinking about Globalization in the Early Modern World", *Journal of World History*, Vol.18, No: 4 433-462.

McMichael A. J., Butler C. D., & Folke C.(2003), "New Visions for Addressing Sustainability", *Science,* 302, 1919-1920. Vol. 302

Mello, A. S., & Wang, M. (2012), "Globalization, Product Market Competition and Corporate Investment", *AFA 2013 San Diego Meetings Paper*.

Mensah, E., & Onumah, J. M. (2017), "Mergers and Acquisitions in the Era of Globalization: The Ghanaian Experience", *Journal of Accounting and Finance*, Vol.17, No.3: 96.

Moberg, M. (2005), "Fair Trade and Eastern Caribbean Banana Farmers: Rhetoric and Reality in the Anti-Globalization Movement", *Human Organization*, Vol.64, No.1: 4-15.

Molyneux, C. G. (2001), *Domestic Structures and International Trade: The Unfair Trade Instruments of the United States and European Union* (Vol. 3). Hart Publishing.

Morgan, G. (2009), "Globalization, Multinationals and Institutional Diversity", *Economy and Society*, Vol.38, No.4, 580-605.

Morgenstern R.D. and Portuey P.R. (2005), *New Approaches on Energy and the Environment: Policy Advice for the President.*, Washington, D.C.: RFF Press: 239.

Muja, A., Hajrizi, E., Groumpos, P., & Metin, H. (2018), "The Globalization Paradox in 21st Century and Its Applicability in Analysis of International Stability", *IFAC-PapersOnLine*, Vol.51, No.30: 128-133.

Neary, J. P. (2003), "Globalization and Market Structure", *Journal of the European Economic Association*, Vol.1, No.2-3: 245-271.

Nester, W. (2010), *Globalization: A Short History of the Modern World*. Springer.

Nützenadel, A., & Trentmann, F. (Eds.). (2008), *Food and Globalization: Consumption, Markets and Politics in the Modern World*. Berg.

Okina, K., Shirakawa, M., & Shiratsuka, S. (1999), "Financial Market Globalization: Present and Future", *Monetary and Economic Studies*, Vol.17, No.3:1-40.

Oldfield F. (2005), *Environmental Change: Key Issues and Alternative Approaches.* Cambridge: Cambridge University Press.

Ortiz-Ospina, Beltekian, D., & Roser M (2018), "Trade and Globalization", OurWorldInData.org. 'https://ourworldindata.org/trade-and-globalization' (Erişim: 03.07.2023)

Pandya, S. S. (2016), "Political Economy of Foreign Direct Investment: Globalized Production in the Twenty-First Century", *Annual Review of Political Science*, Vol.19: 455-475.

Paton, P. D. (2009), "Multidisciplinary Practice Redux: Globalization, Core Values, and Reviving the MDP Debate in America", *Fordham L. Rev*., Vol: 78: 2193.

Petras, J. (1999), "Globalization: A Critical Analysis", *Journal of Contemporary Asia*, Vol.29, No.1: 3-37.

Raikhan, S., Moldakhmet, M., Ryskeldy, M., & Alua, M. (2014), "The Interaction of Globalization and Culture in the Modern World", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Vol.122: 8-12.

Rama, M. (2003), Globalization and the Labor Market. *The World Bank Research Observer*, Vol.18, No.2: 159-186.

Raven P.(2005), "Biodiversity and Our Common Future. Bull. Amer.", *Acad. Arts Sci*., Vol.58, No.3: 20-24.

Razin, A. (2022), "Understanding National-Government Policies Regarding Globalization: A Trade-Finance Analysis", *Journal of Government and Economics*, Vol: *8*, 100060.

Rodrik, D. (2018), "Populism and The Economics of Globalization", *Journal of International Business* Policy, Vol: 1: 12-33.

Sassen, S. (2014), "Theoretical and Empirical Elements in the Study Of Globalization", *Inclusion and Exclusion in the Global Arena,* Routledge: 43-69.

Scott, A., & Storper, M. (2003), "Regions, Globalization, Development", *Regional Studies*, Vol.37, No.6-7: 579-593.

Serapio Jr, M. G., & Dalton, D. H. (1999), "Globalization of Industrial R&D: An Examination of Foreign Direct Investments in R&D in the United States", *Research Policy*, Vol.28, No.2-3: 303-316.

Shopina, I., Oliinyk, O., & Finaheiev, V. (2017), "Globalization and Its Negative Impact on the Global Economy", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol.3, No.5: 457-461.

Short, C. (1998), "The Meaning of Globalization for Development Policy", *Social Policy & Administration*, Vol.32, No.5: 456-463.

Shuffelton F. (1995), Presenting Jefferson. Early American Literature, *University of North Carolina Press,* No.30: 275-285.

Shutt H. (2001), *A New Democracy: Alternatives to a Bankrupt World Order.* Zed Books.

Spicer, A., & Fleming, P. (2007), "Intervening in the Inevitable: Contesting Globalization in a Public Sector Organization", *Organization*, Vol.14, No.4: 517-541.

Starr, A., & Adams, J. (2003), "Anti-globalization: The Global Fight for Local Autonomy", *New Political Science*, Vol.25, No.1: 19-42.

Storper, M. (1997), *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. Guilford Press.

Teney, C., Lacewell, O. P., & De Wilde, P. (2014), "Winners and Losers of Globalization in Europe: Attitudes and Ideologies", *European Political Science Review*, Vol.6, No.4: 575-595.

Trimble, P. R. (1997), "Globalization, International Institutions, and the Erosion of National Sovereignty and Democracy",*The Michigan Law Review*, Vol.95, No.6: 1944-1969

Tushnet, M. (2008*), The Inevitable Globalization of Constittional Law*. The Inevitable Globalization of Constitutional Law. Vol. 49: 985-1004

Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. Hazine Başkanlığı (2007), Küreselleşme Sürecinde Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Sektörel Yapıdaki Dönüşüm Üzerine Bir İnceleme. chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/Kuresellesme_Surecinde_Dunya.pdf (Erişim: 12.08.2023).

Ufkes, F. M. (1993), "Trade Liberalization, Agro-food Politics and the Globalization of Agriculture", *Political Geography*, Vol.12, No.3: 215-231.

Walter, A. (2000), "Globalisation and Policy Convergence: The Case of Direct Investment Rules", *Non-State Actors and Authority in the Global System,* London: Routledge: 51-73.

Williamson, J. G. (2006), "Globalization, De-industrialization and Underdevelopment in the Third World Before the Modern Era", *Revista de Historia Economica-Journal of Iberian and Latin American Economic History*, Vol.24, No.1: 9-36.

2. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME KAVRAMI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Lütfi Tutuş

Giriş

Küreselleşme hem belli bir tarihsel süreci hem de günümüz dünyasında yaşanan sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik açıdan insan ve toplum yaşamına ilişkin değişim ve dönüşümü ifade eden kapsayıcı bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Bu unsurlardan beslenen kavram, aynı zamanda geniş bir akademik camianın ve politik söylemin de gündeminde yerini almıştır. Bu noktada küreselleşmenin başlangıcı, tanımı, küreselleşme olgusunun temel anlamda nasıl inşa edildiği, dünü, bugünü üzerine sayısız tartışma yürütülmüştür. Küreselleşmenin doğumuna dair bir zemin arayışı tarihsel anlamda farklı noktalara temas edilerek açıklanmıştır. Kimileri için bu süreç insanlık kadar eski bir tarihe sahipken kimi çevreler için daha yakın bir tarih esastır.

Küreselleşmenin tarihsel anlamda çıkışının arandığı ancak bununla birlikte net bir zamanın işaret edilemediği, benzer şekilde küreselleşmenin ne olduğu ya da nasıl tanımlanması noktasında da çok farklı bağlamlar ve bakış açılarının olduğu söylenebilir. Kavrama dair tek ve genelgeçer bir bakış açısının olmayışı bu arayışların belki de en net sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Zira çoğunlukla ekonomi temelinde tanımlanmaya çalışılırken kimi bakış açılarında ekonomi bağlamının dışında bir zeminde kavramın açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu noktada sosyal, kültürel, teknolojik boyutlarda ve hatta dünyanın siyasi dönüşümüne işaret eden tanımlar da ortaya atılmıştır.

Bu tanım çeşitliliği içerisinde bazı temas alanları vardır ki küreselleşmenin genel karakteristiğine yansıyan ve neredeyse gerek tarihsel anlamda gerekse tanımlar noktasında önemli bir merkeze yerleşmektedirler. Özellikle ekonomi, teknoloji ve kültür bu merkezin çekirdeği olarak kendisini göstermektedir. Örnek vermek gerekirse ekonomi temelinde anlaşılmaya çalışılan bir kavram olması açısından küreselleşme ile sermaye, finans çevreleri, çok uluslu

Tarih ve coğrafya disiplini çoğu kavram için bir zaman ve bir yer gösterirken küreselleşme kavramının geçmişine dair izlere kayıtsız kalmaktadır. Zira kavram neredeyse insanlık tarihine denk bir geçmişle ele alınabildiği gibi henüz geçtiğimiz yüzyılın bir fenomeni olarak da gösterilmektedir. Bu kadar geniş bir zaman dilimi içerisinden tarihte bir dönemi işaret etmek, küreselleşme için askıda kalacaktır. Aynı şekilde ticaret kervanlarının, göç hareketlerinin büyük pazarların kurulmasını küreselleşmenin erken dönemdeki izleri olarak gören (Aktel, 2002: 195) bakış açısı ele alındığında da tıpkı zamandaki belirsizlik gibi küreselleşmenin hangi coğrafyanın ürünü olduğu noktasında da kavramı yurtsuz bırakmaktadır.

Küreselleşme genel itibarıyla ekonomik faaliyetlerle açıklanırken bunun yanında kültür, sanat, teknoloji, toplumsal etkiler, uluslararası sistem, siyasi yapıların davranışları gibi birbirinden farklı konular üzerine de genişletilmektedir. Bu noktada sermaye, finans çevreleri ve bunları kontrol eden uluslararası şirketler, ekonomik anlamda küreselleşmenin dününe ve bu gününe dair mercek tutmakta kullanışlı birer araç imkânı sunmaktadırlar. Teknoloji âdeta küreselleşmenin boyut değiştirmesine hız kazandıran bir etkiyle karşımıza çıkmaktadır. Zira ekonomik faaliyetler ulaşım imkânları ile genişlerken mal ve hizmetlerin dünyanın farklı coğrafyalarına ulaşması, teknoloji yardımı ile yeni bir boyuta geçmiştir. Gelişen ticaretin sonucunda oluşan sermaye, aynı teknolojinin yardımı ile küresele yayılırken âdeta dünya üzerinde dolaşıma geçmiştir. Sermayenin gücü, ulus devletleri ekonomik ve politik anlamda dönüşüme zorlarken aynı zamanda bu süreci yönetecek hâkim uluslararası kuruluşlarında inşasını gerçekleştirmiştir.

Teknoloji ve sermayenin birlikte kol gezdiği dünyada devletler, aynı dönüşüme zorlanırken bireysel ve toplumsal yapıda bu dönüşümün önünde duramamıştır. Nihayetinde küreselleşme ile melez bir toplumun ve yapıların inşa edilmesinde, farklılıkların üzerinin örtülmesinde kullanışlı bir enstrüman olarak kültür öne çıkmıştır. Özellikle başta Batı merkezli ABD kültürünün zorlayıcı gücü karşısında yerel kültür bocalamıştır. Merkezin kültürü dünyanın hâkim kültürü olarak toplumların kültürel farklılıklarına meydan okumuştur.

Kaynakça

Ataman, K. Y. (2019), "Küreselleşmeden İnsaf Medeniyetine", (Edt. E. Güzel, S. Demir), *İslam ve Yorum III*, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları: 355-378.

Ataç, K. (2000), "Küreselleşme: Bir Değerlendirme", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.18, S. 1: 95-102.

Aktel, M. (2001), "Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.6, S.2: 193-202.

Bozkurt, V. (2000), "Küreselleşme: Kavram-Gelişim ve Yaklaşımlar", *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, C.2, S.1.

Castells, M. (1996), The *Rise Of The Network Society*, Cambridge: MA & Oxford: Blackwell.

Demir, G. (2001), "Küreselleşme Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56 (01), 73-104.

Figge, L.; Martens, P. (2014), "Globalisation Continues: The Maastricht Globalisation IndexRevisited and Updated", *Globalizations*, Vol.11 No.6: 875–893.

Friedman, T. L. (2000), The Lexus and the Olive Tree Understanding Globalization, New York: Farrar, Straus Giroux.

Gezgin, S. (2005), "Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (21), 9-12.

Goldthorpe, J. H. (2002), "Globalisation and Social Class, *West European Politics"*, Vol.25, No.3: 1-28.

Hoogvelt, A. (2010), "Globalisation, Crisis and the Political Economy of the International Monetary (Dis)Order", *Globalizations*, Vol.7, No.1–2:51–66.

Karabıcak, M. (2002), "Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.7, S.1: 115-131.

Karagül, M. (2000), "Küreselleşme Küresel Kriz ve Türkiye", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2: 203-218.

Kaya, M. (2009), "Küreselleşme Yaklaşımları", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 1-16.

Michael, B. (2011), "Theorising the Politics of Globalisation:A Critique of Held et al.'s Transformationalism", *Journal of Economic and Social Research,* Vol.4. No.2: 3-17.

McCan, P.; Acs, Z. J. (2010), "Globalization: Countries, Cities and Multinationals", *Regional Studies*, Vol. 45, No.1: 17-32.

Onat, H. (2002), Küreselleşme Üzerine. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* ,C.1, S.1: 37-47.

Ölçekçi, H. (2020), "Küreselleşme ve İletişimin Millî Kültürlere Etkileri", *Gazi Türkiyat*, (26), 79-97.

Özcan, M. ve Keskin, B. (2020), "Dijitalizasyon Bağlamında Sosyal Dönüşüm", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C.16, S.29: 2214- 2229.

Özcan, M., (2021), "Dijitalleşmenin Kurumlar Sosyolojisine Etkisi Üzerine Bir Tartışma", *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C.10, S.27: 363-376.

Petras, J.; Veltmeyer, H. (2000), "Globalisation or imperialism?", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol.14, No.1: 32-48.

Rennen, W.; Martens, P. (2003), "The Globalisation Timeline", *Integrated Assessment*, Vol.4, No.3: 137-144.

Swyngedouw, E. (2004), "Globalisation or 'Glocalisation'? Networks, Territoriesand Rescaling", *Cambridge Review of International Affairs*, Vol.17, No.1: 25-48.

Short, J. R., Boniche, A., Kim, Y.; Li Li, P. (2010), "Cultural Globalization", *Global English, and Geography Journals*, Vol.53, No.1: 1-11.

3. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET İLİŞKİLERİ TARTIŞMALARI

Zeynep Deniz Altınsoy

Giriş

Küreselleşme kavramı her ne kadar güncel uluslararası ilişkilerin konusu gibi görünse de bu kavramın literatüre girişi kimi analistler için arkaik döneme kadar uzanır. Kavramın aslında neyi içerdiği konusunun belirginleşmediği bir gerçektir. Öyle ki küreselleşme bugün hemen her alanda kullanılan bir olgudur. Örneğin göç olaylarından muzdarip birçok ülkenin gösterdiği reaksiyonlara, insancıl yaklaşım taraftarları ve temsilcileri "Küreselleşen dünyada insanlar kaynakları istedikleri yerde istedikleri şekilde kullanmalıdır." tepkisini vermektedir. Bu yaklaşımın temsilcilerine de hâliyle başta güvenlikçi politikalar geliştiren karar alma mekanizmaları farklı önlemler alarak karşılık vermektedir. Elbette konu sadece göç, ekonomi ya da siyaset ile sınırlı değildir. Küreselleşme yaklaşımı insan hakları ve ideolojik alanlarında konusu hâline gelmiştir. Özellikle insan haklarının evrenselliğinin bile tartışıldığı günümüzde küreselleşmenin ve bu eksende dünya toplumunun birbiri ile olan entegrasyonunun gerçekten tartışmaya değer olduğu bir gerçektir.

Küreselleşme, birçok yazar tarafından tanımlanmak ve yorumlanmak üzere ele alınmış bir kavramdır. Bu anlamda genel itibarıyla kavramın neyi ifade ettiği ya da neye işaret ettiğinden ziyade tanımlamanın literatürde bir alan açması ve inceleme konusu olabilmesi için tarihsel sürecinin nereden başladığının tespiti daha elzem hâl almıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde yakın tarihe kadar literatürde yer aldığı düşünülmeyen bir olgu gibi tanımlanmaktadır. Görünen odur ki "küreselleşme" kavramı öyle düşünüldüğü gibi yakın tarihin yarattığı bir kavram değildir. En azından her yazarın kendilerince haklı ve geçerli gördüğü bir başlangıç, bir çıkış noktası vardır ve bu tarihsel süreç ile tanımın içinin dolması paralel bir zeminde ilerlemiştir. Kimi yazar olguyu 20. yüzyıl ile tarihlendirirken bazı yazarlar 19. yüzyılın Coğrafi Keşiflerini kavramın çıkış noktası olarak

uluslararası ortak insanlık değerlerine saygılı toplumların varlığını sindirebilen siyasi, politik düzenlerin yaratılmasıdır.

Kaynakça

Arrighi, G.,; Beverly, S. (1999), *Chaos and Governance in the Modern WorldSystem: Comparing Hegemonic Transitions,* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Assiter, A. (2016). "Why Universalism?", *Feminist Dissent*, No.1:35-66.

Banfield, E.,C., (1958), *The Moral Basis of Backward Society*, Free Press.

Bayefsky, Anne F.(1996) , "The U.N. Human Rights Treaties: Facing the Implementation Crisis", *Windsor Yearbook of Access to Justice*: 189- 201.

Bostanoğlu, B., Okur, M.A. (2008), *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, Ankara: Gazi Kitapevi.

Buzan, B. (2004), *From International to World Society?: English School Theory and the Social Structure of Globalization*, Cambridge: Cambridge University Press.

Collins, R. (2004), Rituals of Solidarity and Security in the Wake of Terrorist Attack. *Sociological Theory; Washington*, No. 22: 53–87.

Collins, R. (2013), "Geopolitical Conditions of Internationalism, Human Rights, and World Law" in Globalızatıon Yesterday, Today, and Tomorrow, *Emergent Puplication*, USA: 87-108.

Crawford, J.R., (1979), *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press.

Erözden, O. (1997), *Ulus Devlet*, Ankara: Dost Kitapevi.

Fukuyama F., (2002), Tarihin Sonu mu? (Çev. B. Akgün, Y. Aktay, M. Aydın, M. Özensel), *Hedefler: Modern Dünya*, Ankara: Vadi Yayınları: 251-259.

Gellner, E. (2008), *Uluslar ve Ulusçuluk*, (Çev. B. Ersanlı, G.G. Özdoğan), İstanbul: Hil Yayınları.

Hobsbawm, E., Ranger, T. (2006), *Geleneğin İcadı*, (Çev. M.M. Şahin), İstanbul: Agora Kitapçılık.

Mann, M., (1993), *The Sources of Social Power*, New York: Cambridge University Press.

Nairn, T. (2015), *Milliyetçiliğin Yüzleri, Janus'a Yeni Bir bakış*, İstanbul: İletişim Yayınları.

O'Rourke K. H., Williamson J. G. (2000), *When did globalization begin?* Cambridge: MA: NBER (NBER Working Paper 7632).

Quintavalla, A., Heine, K., (2019), "Priorities and Human Rights", *The International Journal of Human Rights*, Vol. 23, No. 4: 679-697

Sheffield, J., Korotayev, A., Grinin, L. (2013), *Globalization Yesterday, Today, and Tomorrow*, USA: Emergent Puplication.

Tilly, C. (1990), *Coercion, Capital, and European States*. A.D. 990–1990. Oxford: Blackwell.

4. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME, KİMLİK, KÜLTÜR DÖNÜŞÜMÜ VE BATI KARŞITLIĞININ YÜKSELİŞİ

Canan Kışlalıoğlu

Giriş

Teknolojinin hızla geliştiği bir dünyada en çok duyduğumuz kelimelerden biri küreselleşmedir. Dünyanın bir ucunda gerçekleşen bir olayı anında öğrenmek, bir yerde yaşanan bir kazanın başka bir yerde ekonomik bir sonuca yol açması, pandemi sürecinde olduğu gibi bir hastalığın aynı anda tüm dünyayı etkilemesi gibi şeyler bize küreselleşmeyi kısaca anlatmaktadır. Ancak küreselleşme dediğimizde bir olayın, politikanın etkisinin tüm dünyaya eşit bir şekilde yayıldığını söylemek mümkün müdür? Küreselleşme bize neleri sorgulatır hâle getirmiştir? Batı karşıtlığının, kimlik ve kültür algısı ile beraber küreselleşme ile ilgisi nedir? gibi sorular bu çalışma içerisinde cevap arayacağımız konulardır.

Çalışma içerisinde "Küreselleşme Nedir?" başlığında, küreselleşme kavramının anlamı ve ne şekilde uygulandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. "Batı Nedir?" başlığında ise Batı kavramının hangi bölgeleri hangi gerekçelerle kapsadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Toplumların algısında oluşan Batı'nın, kendi karşıtını yaratma sürecine de kısaca değinilmiştir. "Kimliklerimiz" başlığında ise kimlik kavramının neyi kapsadığından kısaca bahsedilmiş ve küreselleşmenin ve Batı'nın geçmişten günümüze toplumların kimliklerini nasıl şekillendirdiği değerlendirilmiştir. "Batı Karşıtlığının Gelişimi" başlığında ise Batı'yı oluşturan ülkelerin ve kavramların etkin gücüne karşı çıkışların nasıl ve hangi gerekçelerle ortaya çıktığı anlaşılmaya çalışılmıştır. "Batı'nın Karşısında Ama Nasıl?" başlığında ise Batı karşıtlığının günümüzde ne şekillerde ortaya çıktığı ve kültürün hangi alanında kendine yer bulduğu değerlendirilmiştir. Küreselleşme ve öncesi dönemde Batı'nın diğerlerini nasıl algıladığı, dönüştürdüğü ve sonuç olarak Batı'nın neye dönüştüğü bu çalışma içerisinde rıza kavramı ve Batı te-

Kaynakça

Atkinson, S. (Ed.). (2013), *Siyaset Kitabı*, (Çev. T. Sadak), İstanbul: Alfa Yayınları.

Clarke, S. (2014), "Neoliberal Toplum Kuramı", (Ed. A. Saad-Filho ve D. Johnston). *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (Çev. Ş. Başlı ve T. Öncel), İstanbul: Yordam Kitap: 91-105.

Constitution of the Bolivarian Republic of Venezuela, 1999.

De las Casas, B. (2018), *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişlerinin Kısa Tarihi*. (Çev. O. Etiman), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Delibaş, K. (2004), "İslami Fundamentalizmden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan İslamophobia Yeni Bir Eşitsizlik Kaynağı Olarak Görülebilir mi?", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:2, 1-41.

Fülberth, G. (2014), *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, (Çev. S. Usta), İstanbul: Yordam Kitap.

Griffiths, M., O'Callaghan, T., Roach, S. C. (2013), *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, (Çev. Cesran), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Harvey, D. (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (Çev. A. Onacak), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2021), *Yeni Emperyalizm*, (Çev. A. Nüvit Bingöl), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Interview for Woman's Own (1987), "No such thing as society", http://www.m argaretthatcher.org/document/106689, (Erişim tarihi: 18.08.2023).

Kloby, J. (2005), *Küreselleşmenin Sefaleti,* (Çev. O. Düz), İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Koç, E. M. (2019), "Huntington'dan Fukuyama'ya: Medeniyetler Arası Tahammülsüzlük ve Doğu-Batı Çatışması", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1: 200-207.

Küçükalp, K. (2003), "Edward W. Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesinin Felsefî Arkaplanı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.12, S.1: 269-278.

Murti, G. (2016), "ASEAN's "One Identity and One Community": A Slogan or a Reality?", https://www.yalejournal.org/publications/aseans-one-identity-and-one-community-a-slogan-or-a-reality , (Erişim: 12.08.2023).

Pilkington, E. (2006), "Chávez attacks 'devil' Bush in UN speech", https://www.theguardian.com/world/2006/sep/21/usa.venezuela, (Erişim:25.07.2023)

Üregen, A. (1998), "Medeniyet Kavramı Etrafında Yeni Tartışmalar: "Medeniyetler Çatışması mı?"", *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0: 39-57.

5. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME, EKONOMİ VE GÜÇ İLİŞKİSİ

Samet Zenginoğlu

Giriş

15. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlerin yeni coğrafyalara ulaşma süreçleri, 18. yüzyılda yaşanan düşünsel devrim aşaması ve yine aynı dönemde temelleri atılan Sanayi Devrimi, en temel ölçekte ekonomi odaklı gelişmelerin küresel anlamda tezahürlere sahip olduğu bir dönemi beraberinde getirmiştir. Öyle ki, bu gelişmeler sonrasında 1929 yılında yaşanan ekonomik buhran, küresel mahiyeti olan bir kapsamda değerlendirilmiştir. Hususen 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de teknolojik, politik, kültürel ve ekonomik alanlardaki hamleler şüphesiz "kürenin küreselleştiği" bir boyutu ortaya çıkarmıştır. McLuhan'ın (1994) "global köy" tanımı ile birlikte ise durumun tespiti belirgin bir biçimde ifade edilmiş ve nihai aşamada Soğuk Savaş sonrası dönemle birlikte sosyal bilimler disiplinlerinin temel gündem konularından birisi küreselleşme başlığı olmuştur.

Nitekim bu gündemin oluşmasına neden olan husus, küreselleşmenin ifade edilen alanlar başta olmak üzere birçok başlık ve disiplin dâhilinde yeni bir paradigma inşa etmiş olması ile bağlantılıdır. Bu paradigmanın özelliği ise varlığı bilinen, müşahede edilen ancak tam ve kesin olarak tanımlanamayan ve açıklanamayan bir ihtivaya sahip olmasıdır. Zira küreselleşen bir dünyanın varlığı her alanda görülmesine ve hissedilmesine karşın sosyal bilimler disiplinleri mutabık kalınan bir küreselleşme tanımına sahip olamamışlar ve bu nedenle onu anlama ve açıklama amacı ve gayreti içerisinde olmuşlardır. Örneğin küreselleşmenin tüketim kültürü ya da alışkanlıkları üzerindeki etkisi sosyopolitik ya da psikolojik açıdan incelendiğinde bu etkinin Japonya'daki yansımaları ile Ruanda'daki yansımaları birbirinden çok bağımsız ve uzak sonuçlar ortaya çıkarabilmiştir. Ancak yine yaşanan dönemi anlama ve açıklama odağındaki çalışmalar devam etmekte olup bu çalışma da bu odak dâhilinde literatüre bir katkı sunma amacı gütmüştür.

ardı eden/yok sayan bir varsayımın da çok gerçekçi olmadığı düşünülmektedir.

Kaynakça

Acar, Ü. (2020), "Küresel Politikaların Belirlenmesinde Çok Uluslu Şirketlerin Rolü ve Önemi", *TESAM Akademi Dergisi*, C. 7, S. 2: 465-489.

Akat, Ö. (1994), "Çokuluslu İşletmeler ve Faaliyet Sebepleri", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 1: 59-67.

Arslan, İ. ve Bayar, İ. (2020), "Covid-19 Salgını, Ekonomik Etkileri ve Küresel Ekonominin Geleceği", *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* Special Isseu: 87-104.

Balkanlı, A. O. (2002), "Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XXI, S. 1: 13-26.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (2020), *Kripto Para Araştırma Raporu*, Ankara.

Çam, E. (1987), "Çok Uluslu Şirketler ve Gelişen Ülkeler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* C. 45, S. 1-4: 93-120.

Çetinkaya, Ş. (2018), "Kripto Paraların Gelişimi ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi ile İncelenmesi", *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 5: 11-21.

Çürük, T.; Dogan, Z; Türk, Z. (2005), "Çok Uluslu İşletmelerin Faaliyet Gösterdikleri Ülkelerde Karşılaştıkları Muhasebe Sorunları*", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S. 32: 53-79.

Dilek, Ş. (2018), "Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin", *SETA Analiz*, S. 231: 1-30.

Doğan, Ş. (2020), "Dijital Çağda Paranın Dönüşümü: Kripto Para Birimleri ve Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma", *Anemon Sosyal Bilimler Dergisi,* C. 8, S. 3: 859-870.

Dumanlı Kürkçü, D. (2013), "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar", *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, C. 3, S. 2: 1-11.

Durmuş, S. ve Polat, M. Ş. (2018), "Sanal Para Bitcoin", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C. 9, S. 18: 659-673.

Erözel Durbilmez, S. ve Yılmaz Türkmen, S. (2019), "Blockchain Teknolojisi ve Türkiye Finans Sektöründeki Durumu", *Finsans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 1: 30-45.

Göngen, M. A. (2013), "Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29: 117-134.

Harrison, G. (2005), "Global Encounters: Three Themes for the International Political Economy of Development", (Ed. G. Harrison), *Global Encounters International Political Economy Development and Globalization*, New York: Palgrave Macmillan: 1-17.

Irwin, D. A. (2005). "Trade and Globalization", (Ed. M. M. Weinstein), *Globalization: What's New?,* New York: Columbia University Press: 19-35.

Kaymakçı, O. (2013), "Küresel Ekonomide Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye'deki Yansımaları", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1: 224-249.

Kıvılcım, F. (2013), "Küreselleşme Olgusu ve Çokuluslu Şirketlerin Küreselleşme Süreci Üzerindeki Rolü", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 2: 1-16.

Kim, I. S. ve Milner, H. V. (2019), "Multinational Corporations and Their Influence Through Lobbying on Foreign Policy", *https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/12/Kim_Milner_manuscript.pdf*, (Erişim 01.06.2023).

Kirby, A. (2004), "The Global Cultural Factory", (Ed. J. O'Loughlin, L. Staeheli, E. Greenberg), *Globalization and Its Outcomes*, New York and London: The Guilford Press: 133-155.

McLuhan, M. (1994), *Understanding Media Extensions of Man*, London and New York: MIT Press.

Mittelman, J. H. (2000), *The Globalization Syndrome*, New Jersey: Princeton University Press.

Nissanke, M. ve Thorbecke, E. (2007), *The Impact of Globalization on the World's Poor,* New York: Palgrave Macmillan.

Nye, J. S. (1974), "Multinational Corporations in World Politics", *Foreign Affairs*, C. 53, S.1: 153-175.

Oran, İ. B. (2020), "Çok Uluslu Şirketler, Stratejileri ve Küreselleşmedeki Rolleri", *Journal of Life Economics*, C. 7, S. 1: 1-16.

Özel, T. İ. (2021), *İngiliz Doğu Şirketi*, İstanbul: Vadi Yayınları.

Parlaktuna, İ. ve Güngül, M. (2020), "Bitcoin'in Tanımlanma Sorunu", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S. 86: 25-38.

Polk, A.; Schmutzler, A.; Müller, A. (2014), "Lobbying and The Power of Multinational Firms", *European Journal of Political Economy*, S. 36: 209-227.

Ritzer, G. (2020), *Toplumun McDonaldlaştırılması Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*, (Çev. A. E. Pilgir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Stearns, P. N. (2010), *Globalization in World History*, New York: Routledge.

Steger, M. B. (2003), *Globalization A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.

Suter, K. (2003), *Global Order and Global Disorder Globalization and the Nation-State*, London: Praeger.

Şimşek, S. (2006), "Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler ve İnternetin Önemi", *Selçuk İletişim*, C. 4, S. 3: 166-175.

Yavuz, M. S. (2019), "Ekonomide Dijital Dönüşüm: Blockchain Teknolojisi ve Uygulama Alanları Üzerine Bir İnceleme", *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 1: 15-29.

Yılmaztürk, A. (2019), "Ekonomik ve Sosyal Etkileriyle 21. Yüzyılda Küreselleşme", *İda Academia*, C. 2, S. 2: 137-154.

Yumuşaker, M. C. (2019), "Kripto Para ve Tipleri, Bitcoin Olgusu ve Muhasebesi", *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* C. 12, S. 18: 1007-1029.

Zenginoğlu, S. (2021), "Globalization of the Economy or the Globalizing Economy?: An Analysis in the Context of the West (USA and EU) – East (China)", (Ed. A. Günar), *The Trade Wars of the USA, China, and the EU,* London: Lexington Books: 35-45.

6. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA YOKSULLUK VE EŞİTSİZLİK ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Selin Dinçer - Baybarshan Ali Kazancı

Giriş

Dünya ekonomisinin dönüm noktasını oluşturan küreselleşme kavramı özellikle 1980'li yıllardan itibaren ivme kazanmış ve bu olgu ülke yönetimlerinin kayıtsız kalamadığı bir kavram hâline gelmiştir. Özellikle 1990'lı yıllara gelindiğinde teknolojik gelişmeler küreselleşmeyi hızlandırmış ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte liberalleşme eğilimleri küreselleşmenin dinamosu olma görevini üstlenmiştir. Bu süreç finansal piyasalarda, para ve maliye politikalarında değişimi de beraberinde getirmiştir.

Küreselleşme ile başlayan mal ve sermaye hareketlerindeki serbestleşme, devletlerin ekonomik sistemdeki ağırlığını zayıflatmaya başlamıştır. Özelleştirme hareketleri, devlet rolünün sağlık ve eğitimde azaltılması, para ve maliye politikalarının daha pasif hâle getirilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Piyasa mekanizmasına bırakılan ekonomilerin bir neticesi olarak düşük ve orta gelirli gruplar bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Küreselleşmenin eleştirilen diğer bir yönü ise ekonomik ilişkilere yönelik alınan kararların uluslararası kurumlara devredilerek uluslarüstü bir nitelik taşımasıdır (Baş, 2009: 50). Devlet gücünün ve etkisinin minimal hâle geldiği, küresel/bölgesel sermayenin öncü olduğu bu sistem, dünyada makro ekonomik dengeleri de etkilemiştir.

Günümüzde küresel ekonominin ulaşmış olduğu büyüklük, ticaret alanında yaşanan hızlı gelişmelerin kanıtı niteliğindedir. 2005 yılında dünya ekonomik çıktısı 35 trilyon $ olan küresel ticaretin, 2030 yılına kadar iki katına çıkması beklenmektedir. Dolayısıyla devasa nitelikte olan küresel gelişmeler karşısında dünya dengeleri de değişmekte olup bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmektedir (Goldin ve Reinert, 2007). Küreselleşmenin başat rolü

Sonuç olarak, dünyada küreselleşme ile kabul gören neoliberal politikaların özellikle gelir eşitsizliği ve yoksulluk düzleminde teori ile örtüşmediği görülmektedir. Küreselleşmenin dünyada getirmiş olduğu olumlu yönde gelişim için ekonomik dönüşümün yoksulluk ve eşitsizlik yaşayan bölgelere doğru kayması gerekmektedir. Küreselleşmede öncü olan sermaye fazlası elde eden gelişmiş ülkelerin teknoloji yoğun sektörleri az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına doğru yöneldiğinde refah düzeyinin, müreffeh bir yaşam düzeyinin artacağı yüksek olasılıklar arasındadır. Aksi hâlde küreselleşme, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki yoksulluk ve gelir eşitsizliği uçurumunu artıracaktır.

Kaynakça

Akman, V. (1999), *Gelecek Yüzyılın Gündemi*, İstanbul: Rota Yayınları.

Arrighi, G. (2007), "Globalization and Uneven Development", (Ed. I. Rossi), *Frontiers of Globalization Research*, Springer: New York.

Baş, K. (2009), "Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 18(1), 49-70.

Bauman, Z. (2014), *Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Birdsall, N. (2007), *Income Distribution: Effects on Growth and Development*, No: 118, Washington: Center for Global Development.

Çalışkan, Ş. (2010), "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), 89-132.

Derviş, K. (2007), "Küresel Büyüme ve Ülkeler Arasındaki Gelir Dağılımı", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 27, 1-9.

Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2006), "Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neoliberal Politikaların Etkileri", *Uluslararası İlişkiler*, 3(9), 151-172.

Dollar, D. (2001). *Globalization, Inequality, and Poverty since 1990*, Washington: World Bank.

Goldin, I. and Reinert, K. (2007), *Globalization for Development Trade, Finance, Aid, Migration and Policy*, Washington DC: World Bank Group.

Güvenç, N. (1998), *Küreselleşme ve Türkiye*, İstanbul: BDS Yayınları.

Haughton, J. and Shahidur R. (2009), *Khandker: Handbook on Poverty And Inequality*, Washington DC: World Bank.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. ve Perraton, J. (2000), "Küresel Dönüşümler: Politika, Ekonomi ve Kültür", (Ed. Pierson, C. ve Tormey, S.), *Politika, Siyaset Bilimi Derneği Yıllığı Serisi*, Londra: Palgrave Macmillon.

Lindert, P.H. and Williamson, J.G. (2001). "Does Globalization Make the World More Unequal?", *https://www.nber.org/system/files/chapters/c9590/c9590.pdf,* (Erişim: 22.06.2023).

Lorenz, M. O. (1905) "Methods of Measuring the Concentration of Wealth", *Quarterly Publications of the American Statistical Association,* 9(70), 209.

OECD. (2023), "Income inequality (indicator)"*, doi: 10.1787/459aa7f1-en*, (Erişim: 22 July 2023).

OECD. (2023), "Poverty gap (indicator)"*, doi: 10.1787/349eb41b-en*, (Erişim: 29 July 2023).

Öcal, T., Tören, T., Tören. N., Çetin, H., Osmanlı, A., Çiçek, A. ve İlbakan, N. (2013), *Marjinal: Kalkınma ve Büyüme,* İstanbul: Kariyer Yayınları.

Özcan, S. E. (2016), "Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi Türkiye İçin bir Deneme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 294-313.

Özerkmen, N. (2004), "Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(1), 135-148.

Öztürk, N. ve Göktolga Z. G., (2010), "Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler", *Bütçe Dünyası Dergisi*, 34(2), 3-25.

Panagariya, A. (2010), "Growing out of Poverty, Finance & Development", 47(3), *https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/09/pdf/panagari.pdf,* (Erişim: 01.06.2023).

Shankar, R. and Azhar A. Shah. (2003), "Bridging the Economic Divide Within Nations: A Scorecard On the Performance of Regional Development Policies in Reducing Regional Income Disparities", *World Development*, 31, 1421-1441.

Sklair, L. (2007), "A Transnational Framework for Theory and Research in the Study of Globalization", (Ed. I. Rossi), *Frontiers of Globalization Research*, Springer: New York.

Statista. (2023), "Ranking of the Gini Index by Country 2020", *https://www.statista.com/forecasts/1171540/gini-index-by-country,* (Erişim: 05.05.2023).

Şenses, F. (2014), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Topuz, S. G. (2017), *Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.* Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

UNDP (United Nations Development Programme) (2022), "Human Development Report", *https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2022-insani-gelisme-raporu,* (Erişim: 24.06.2023).

UNDP (United Nations Development Programme) (2023), *2023 Global Multidimensional Poverty Index (MPI): Unstacking Global Poverty: Data for High Impact Action*, New York.

World Bank (2002), *Policy Research Report: Globalization, Growth, and Poverty*, New York: Oxford University Press.

World Bank (2023), "*Income Share Held by Highest 10%", https://data.worldbank.org/indicator/SI.DST.10TH.10?most_recent_value_desc=false,* (Erişim: 24.06.2023).

World Bank (2023), "*Poverty headcount ratio at $3.65 a day (2017 PPP) (% of population) – World", https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.LMIC?locations=1W&start=1984&view=chart,* (Erişim: 14.05.2023).

Yanar, R. ve Şahbaz, A. (2013), "Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(9), 55-74.

7. BÖLÜM
YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN EKONOMİK SINIF KÖKENLERİ AÇISINDAN SİYASAL GÖRÜNÜMÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İnan Akdağ

Giriş

Sosyal bilimler alanında çalışmalar yapan düşünürler, toplumsal hareketleri genel olarak toplumsal değişim çerçevesinde ele almışlardır. Toplumsal ve kültürel olguların dinamik bir yapıda olduğu düşünüldüğünde toplumsal gerçekliğin en açık özelliklerinden biri olan değişim kavramı da anahtar bir nitelik kazanmaktadır. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin dinamikleri ile toplumsal değişim arasında bir ilişki kurulmaya çalışılır. Bu ilişkinin kendini gösterdiği en belirgin düzeylerden birisi ise değişimin niteliği konusudur. Toplumsal değişimin niteliğini ise toplumsal hareketler dolayımıyla çözümlemek mümkündür. Buna göre toplumsal değişimin sınırlı bir değişim mi yoksa radikal bir değişim mi olduğunu değişime girişen hareketlerin bileşenleri ve talepleri üzerinden çözümleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, ister sınırlı ister radikal olsun, bu iki farklı değişim biçiminden hangisinin hedeflendiğine göre toplumsal hareketlenme biçimleri de değişiklik göstermektedir. Çünkü bu hedeflenen değişimler, toplumsal hareketlerin bir sonucu olarak ve bu hareketlere katılım sağlayanların özelliklerine, beklentilerine ve onların hareket biçimlerine göre şekillenmektedirler. Bu çerçeve benimsendiği takdirde toplumsal hareketlerin sınıfsal kökenleri de önem kazanmaktadır. Çünkü toplumsal hareketlerin sınıfsal kökeni siyasal bir yapıya dönüşür. Toplumsal hareketler, toplumsal hareketlerin yönü ve hızı anlamında siyasal varlıklardır. Toplumsal hareketlerin sınıfsal kökeni işçi sınıfı ya da küçük burjuvazi kökeninden biçimleniyorsa, siyasal düzen konusunda da bu sınıfsal farklılıklara bağlı olarak farklı pozisyon alma gerçekleşir.

1970'lerde dünya neoliberalizm olarak adlandırılan yeni bir siyasi, ideolojik ve ekonomik yapılanmaya geçmiştir. Neoliberalizm, dünyanın hegemonik gücü olan ABD tarafından dayatılan, dünyanın yeni düzeni olmuştur. Bu dönemde sadece hegemonik blokta değil karşı hegemonik blokta da önemli değişimler yaşandı. İşçi sınıfı toplumsal hareketlerdeki öncü rolünü kaybetmiştir. Nükleer karşıtı, feminist, etnik, dinsel gibi toplumsal yapının diğer parçalarına yönelik yeni hareketler ortaya çıktı. Bunlar yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılmıştır. Kolektif kimliğe sahip toplumsal hareketlerin özellikle talepleri noktasında bir dönüşüm yaşanmıştır.

Yeni toplumsal hareketler, işçi sınıfına dayanan eski toplumsal hareketlerden farklı yapılardır. Dünyaya dair bütüncül ve homojen bir vizyona sahip değillerdir. Bunlar, heterojen ve parçalı hareketlerdir. Dünyada radikal bir değişimi hedeflemeyen bu hareketler, reformist karakterli hareketlerdir. Bugün eski toplumsal hareketler yerine yeni toplumsal hareketler ana muhalefet bloğunu oluşturmakta ama sistemi, radikal bir şekilde eleştiriye tâbi tutmamaktadır. Bu hareketlerin sistem karşısındaki hakiki muhalefet rolünü sürdürüp sürdürmeyeceği ise gelecekte görülecektir.

Kaynakça

Bruce, S.; Yearley, S. (2006), *The Sage Dictionary Sociology*, New York: Sage Publications

Christiansen, J. (2011), *Theories of Social Movements*, New Jersey: Salem Press

Crossley, N. (2002), *Making Sense of Social Movements*, Philadelphia: Open University Press

Foran, J. (2019), "System Change, Not Climate Change: Radical Social Transformation in the Twenty-First Century", *The Palgrave Handbook of Social Movements, Revolution, and Social Transformation*, (Ed. B. Berberoğlu), Londra: Palgrave Macmillan

Hofsted, B. (2012), "Social Movements", *Power, Politics, And Society: An Introduction to Political Sociology,* (Ed. Betty A. Dobratz, Lisa K. Waldner, Timothy Buzzell), Londra: Routledge

Langman, L.; Benski, T. (2019), "The Prospects for Change", *The Palgrave Handbook of Social Movements, Revolution, and Social Transfromation*, (Ed. B. Berberoğlu), Londra: Palgrave Macmillan

Marx, K.; Engels, F. (2018), *Komünist Manifesto*, (Çev. T. Bora), İstanbul: İletişim Yayınları

McGarry, A.; Jasper, J. M. (2015), *The Identity Dilemma Social Movements and Collective Identity*, Teksas: Temple University Press.

Sombart, W. (1909), *Socialism & The Social Movement*, Londra: J. M. Dent & Co.

Stolley, K. S. (2005), *The Basics of Sociology*, Kaliforniya: Greenwood Press

Swidler, A. (2004), "Cultural Power and Social Movements", *Social Movements and Culture*, (Ed. H. Johnston, B. Klandermans), Minesota: University of Minnesota Press

Tarrow, S. (2011), *Power in Movement Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge: Cambridge University Press

Tilly, C. (2004), *Social Movements 1768-2004*, Londra: Paradigm Publishers

8. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI HUKUK: ULUSLARARASI HUKUK PARÇALANIYOR MU?

Burak Güneş

Giriş

Modern uluslararası hukuk, egemen ve eşit olduğu varsayılan devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür.[2] Modern anlamda uluslararası hukuk, 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa kamu hukuku olarak vücut bulmuş, yüzyıllar içerisinde tüm küreye yayılarak uluslararası niteliğine kavuşmuştur. Bu serüven içerisinde Avrupa kamu hukukunun coğrafi olarak genişlemesine tanıklık edilmektedir. Avrupa dışı uygarlıkların Avrupa kamu hukuku içerisine dâhil olması, bölgesel bir hüviyet taşıyan söz konusu hukuk alanının, uluslararası niteliğe bürünmesinin yolunu açmıştır.

Coğrafi olarak tüm küreye yayılan bu hukuk dalı, hem yeni hukuk kişilerinin sisteme dâhil olması hem de yeni konu ve sorun alanlarının ortaya çıkmasıyla, sadece coğrafi olarak değil aynı zamanda içerik olarak da genişlemeye başlamıştır. Yeni hukuk dallarının/alanlarının ortaya çıkması, uluslararası hukukun bütünlüklü bir kurallar sistemi olduğu inancını sarsmaya başlamıştır.

Konu ve sorun alanlarının genelden özele doğru evrimi, genel kamusal hukuk kuralları ile yeni hukuksal rejimler arasında bir tezatlığı gün yüzüne çıkarmıştır. Birinci muhtemel çatışma alanı kurallar arasında ve ikinci çatışma alanı da kurumların kuralları uygulama biçiminde (usulü) ortaya çıkma potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. Yeni mahkemelerin oluşması, diğer uluslararası mahkemeler ile benzer konularda farklı kararlar vermelerine neden olabilecekken genel uluslararası hukukun bir kuralının yerine daha özel bir

[2] Metin boyunca (aksi belirtilmedikçe) modern hukuk olarak, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündemimizde yer edinen, nesnel olduğunu iddia eden ve bu anlamda hukukun üstünlüğü fikrini önceleyen modern liberal hukuk anlayışı kastedilmektedir. Bütünlük tartışmaları da pozitivizmin başat olduğu ve formalizmin de bununla beraber geldiği hukuk düzeni açısından ele alınmaktadır. Pozitivizm öncesi hukuk sistemlerinin bütünsellik iddiaları, bu çalışmanın kapsamının dışındadır.

nun, sistemdeki kimi kuralların ya da rejimlerin daha fazla ön plana çıkmasına sebebiyet vereceğini de dile getirmektedirler. Bu da doğaldır ki, sistem içerisinde güçlü devletlerin belirleyici rolünün artacağı anlamına gelmektedir.

Her şeyden önce parçalanma mefhumu, eğer kabul edilirse uluslararası hukukun önceleri bütünlüklü bir sistem olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Ne var ki uluslararası hukukun öngörülebilir, nesnel ve bütünlüklü bir sistem olduğu ön kabulü, daha en başından hatalı bir yaklaşımdır. Zira hukuk, siyasal bir fenomendir ve siyasal olduğu ölçüde de subjektiftir. Söz konusu subjektivite; hukukun nesnel, öngörülebilir ve bütünlüklü bir sistem olduğu algısını ortadan kaldırmaktadır. Zira hukukun nesnel olduğu iddiası, hukuk kişileri arasında herhangi bir farklılaşmanın olmadığı, hukukun her hukuk kişisine, o hukuk kişisinin sosyal ve sınıfsal statüsü ne olursa olsun, aynıyla uygulanacağı anlamına gelir. Başka bir deyişle nesnellik, hukukun üstünlüğü fikrinin dışa vurumudur. Ancak hukuk nesnel değildir. Doğası gereği öznel ve siyasaldır. Siyasal ve öznel olan bir sistem, nesnel olmak iddiasını ne ölçüde yerine getirebilir? Bu da modern (liberal) hukukun bütünlüklü bir sistem olduğu savının yanlış bir ön kabul olduğunu gösterir.

Kaynakça

Akman, Ş. T. (2016), *Hukuk ve Politika İlişkisi: Hukukun Ekonomi Politik Analizi ve Liberal Hukuk Düzeninin Eleştirisi*, Ankara: İmge Kitabevi.

Aksar, Y. (2007), *Evrensel Yargı Kuruluşları*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Armstrong, D. (2009), *Routledge handbook of international law*, New York: Routledge.

Atalay, A. H. (1997), *Uluslararası hukukun oluşumu: İlk küreselleşme dönemi, 1492-1648*. İstanbul: Göçebe.

Aybay, R. (2013), *Uluslararası Yargı*, İstanbul: Alfa.

Aybay, R., & Oral, E. (2016), *Kamusal Uluslararası Hukuk*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Beck, R. J., Arend, A. C., & Lugt, R. D. V. (1996), *International Rules: Approaches from International Law and International Relations*, New york: Oxford University Press.

Bennett, A. L., & Oliver, J. (2015), *Uluslararası Örgütler,.* Ankara: BB101.

Convention on the Law of the Sea, Dec. 10, 1982, 1833 U.N.T.S.

Denk, E. (2014), "Uluslararası İlişkilerin Hukuku: Vestfalyan Sistemden Küreselleşmeye", (Ed. Evren Balta), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası ilişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları: 51-74.

Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law', Report of the Study Group of the International Law Commission (finalised by M. Koskenniemi), A/CN.4/L.682, 2006.

Güneş, B. (2020), *International Law On States Arming Non-State Groups*, Ankara: Orion Kitabevi.

Güneş, B. (2021), "Egemenlik ve İnsancil Müdahale: Çelişkili Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Vol. 10, No 1: 31-58.

Güneş, B.; Çelenk, B. (2021), "The Impasse of International Law on Climate-Induced Migration: Recent Developments and the United Nation's January 2020 Decision on Climate Refugees", *Insight Turkey*, Vol. 23, No. 3: 209-232.

Koskenniemi, M. (1990), "The politics of international law", *European Journal of International Law*, Vol. 1, No. 1: 4-32.

Koskenniemi, M. (2006), *From Apology To Utopia: The Structure Of International Legal Argument*, Cambridge University Press.

Koskenniemi, M.; Leino, P. (2002), "Fragmentation of international law? Postmodern anxieties". *Leiden Journal of International Law*, Vol.*15, No.*3: 553-579.

Nations, U. (t.y.), "UN System", *https://www.un.org/en/about-us/un-system*, (Erişim: 23.07.2023).

Orford, A., Hoffmann, F., ve Clark, M. (2016), *The Oxford Handbook Of The Theory Of international law*, New York: Oxford University Press.

Pazarcı, H. (2021), *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Peters, A. (2016), "Fragmentation and Constitutionalization", (Ed. A. Orford ve F. Hoffmann), *The Oxford Handbook of the Theory of International Law*, New York: Oxford University Press: 1011–1032.

Reçber, K. (2016), *Uluslararası Hukuk*, Bursa: Dora Kitabevi.

Resolution 955 (1994), / adopted by the Security Council at its 3453rd meeting on 8 November 1994.

Savaşan, Z. (2018), *Uluslararası Hukuk Nereye Gidiyor? Dünden Bugüne ve Geleceğe: Temel Tartışmalar*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Security Council resolution 827 (1993), [on establishment of the International Tribunal for Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991]

Sever, D. Ç. (2015), "İdeolojik Bir Kavram Olarak Hukuki Eşitlik", (Ed. Bora Erdağı), *Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları*, Ankara: NotaBene: 29-58.

Shaw, M. N. (2017), *International Law*, New York: Cambridge University Press.

South West Africa, Second Phase, Judgment, ICJ Reports, July 18, 1966, p.6: 89.

Tamanaha, B. Z. (2004), *On the rule of law: History, politics, theory*, New York: Cambridge University Press.

Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, United Nations, Treaty Series, V. 1155: 331.

9. BÖLÜM
GÜVENLİĞİN KÜRESELLEŞEN YÜZÜ: İNSANİ GÜVENLİK BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK PARADOKSU

Veysel Babahanoğlu

Giriş

Günümüz dünyasında güvenlik kavramı geleneksel anlamının ötesine geçmiş ve "yeni güvenlik" anlayışı giderek daha fazla kabul görmüştür. Artık güvenlik, sadece askerî tehditlerin tespit ve önlenmesiyle sınırlı olmamakta, aynı zamanda insanların mutluluğunu, refahını ve temel haklarını korumayı amaçlamaktadır. Bu çağdaş yaklaşım, insanların sosyal, ekonomik ve çevresel güvencesini ele alarak daha kapsayıcı ve insana odaklı bir güvenlik politikasının gerekliliğini vurgulamaktadır. "Yeni güvenlik" anlayışı, işsizlik, yoksulluk, suç, terörizm ve çevre kirliliği gibi günlük hayatı tehdit eden konuları ele alarak toplumların yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda insani güvenlik kavramı ortaya çıkmış ve küresel düzeyde güvenliğe erişimi güçlendirmeyi amaçlamıştır. Sağlık hizmetleri, eğitim olanakları, temiz su, gıda güvencesi ve adil gelir dağılımı, "yeni güvenlik" anlayışının temel ögelerinden olmuştur. Bununla birlikte bu kavramı uygulamak ve sürdürmek zorlayıcı olabilir. Çünkü güvenlik politikalarının tüm katmanları, insan odaklı ve sürdürülebilir bir şekilde birbirine entegre edilmelidir. Uluslararası iş birliği ve diyalog, farklı toplumların karşı karşıya kaldığı ortak tehditlerle mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Yenilikçi çözümler, eşitlikçi politikalar ve uzun vadeli stratejiler, "yeni güvenlik" anlayışının temel direklerini oluşturmaktadır.

Küreselleşen dünya, hızla değişen ve belirsizliklerle dolu bir ortam sunmaktadır. Bu dönüşüm ve belirsizlikler, uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik anlayışında da köklü değişikliklere yol açmıştır. Geleneksel devlet merkezli ve askerî odaklı güvenlik anlayışı artık yetersiz kalmakta, yerini daha kapsayıcı bir yaklaşım olan "insani güvenlik" kavramına bırakmaktadır. İnsani güvenlik, bireyleri merkeze alan ve güvenliğin çok boyutlu bir perspektifini

Güvenlik dinamik bir kavramdır. Küreselleşme süreci ile birlikte dünya her yönden hızla dönüşmektedir. Bu bağlamda güvenlik olgusunun ve kavramının kapsamı, özneleri ve süreçleri de hızla dönüşmektedir. Çalışmada ortaya konduğu gibi güvenlik öncelikle askerî güvenlik olarak algılanırken günümüzde ise derinleşip genişleyerek her gün yeni anlam ve içeriklerle yeni anlamlar kazanmaktadır. Değişen dünya ile birlikte uluslararası ilişkiler disiplini de değişmektedir. Artık devlet merkezli yaklaşımlar yerini daha çok insan/birey merkezli ve daha özgürlükçü çözümlere bırakmaktadır.

Özgürlük ve güvenlik bir madalyonun iki yüzü gibidir. Biri birisiz olmaz, biri olmadan diğeri anlam taşımaz. Bu hassas bir dengedir. Güvenliğin aşırı öncelendiği durumlar birey özgürlüklerinin zarar göreceği durumlardır. Özgürlük artık güvenliğin de teminatı olarak kabul edilmektedir. Özgürlüğün olmadığı yerde güvenlik de zarar görebilmektedir.

Kaynakça

Ağır, B. S. (2015), "Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 11, S. 22: 97-131.

Akbaş, Z., Babahanoğlu, V.; Çaylı, Ş. (2016), "Kapitalist Küreselleşmenin Orta Doğu'da Sosyoekonomik ve Politik Alana Etkileri: İstikrar ve Kalkınma İçin Fırsat Mı Tehdit Mi?", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 2: 86-108.

Akbaş, Z., Çaylı, Ş. ve Duman, M. (2018), "Amerika Birleşik Devletleri'nin Realizm ve İdealizm İkileminde Orta Doğu Politikası: Mısır ve Suriye Örnekleri", *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, C. 4, S. 11: 485-502.

Akgül Durakçay, F. (2014), "Uluslararası İlişkilerde Liberal Yaklaşımlar ve Güvenlik Anlayışı", (Ed. E. Çıtak ve O. Şen), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık: 7-21.

Aksu, M.; Turhan, F. (2012), "Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2: 69-80.

Aldis, A. ve Herd, G. (2004), "Managing Soft Security Threats: Current Progress and Future Prospects", *European Security*, Vol. 13, No. 1-2: 169-186.

Alkanalka, M. (2023), "Towards a Nuclear Multipolar World and its Spillover Effects", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2: 194-205.

Balzacq, T. ; Ensaroğlu, Y. (2008), *İnsan Hakları ve Güvenlik: Türkiye, İngiltere ve Fransa,* İstanbul: TESEV Yayınları.

Baylis, J. (2008), "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S. 18: 69-85.

Baysal, B.; Lüleci, Ç. (2015), "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 11, S. 22: 61-96.

Beriş, H. E. (2010), "Liberalizmde Devlet ve Güvenlik Sorunu", *21. Yüzyıl Dergisi*, S. 24: 91-95.

Birdişli, F. (2011), "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 31: 149-169.

Birdişli, F. (2014), "Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolü", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 10, S. 20: 229-256.

Booth, K. (1991), "Security and Emancipation", *Review of International Studies,* C. 17, S. 4: 313-326.

Buzan, B.; Hansen, L. (2009), *The Evolution Of International Security Studies*, New York: Cambridge University Press.

Demirci, H.; Güngör, Ş. (2023), "Uluslararası Güvenlik Literatüründe Eleştirel Bir Yaklaşım: Ontolojik Güvenlik Teorisi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 19, S. 44: 1-33.

Erdem, E. i. (2016), "İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği", *Gazi Akademik Bakış*, C. 10, S. 19: 255-281.

Erdoğan, İ. (2013a), "Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı", *Gazi Akademik Bakış*, C. 6, S. 12: 265-292.

Erdoğan, M. (2013b), "Anayasal-Demokratik Bir Rejimde Özgürlük ve Güvenlik", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 24: 21-29.

Gallie, W. B. (1978), *Philosophers of Peace and War: Kant, Clausewitz, Marx, Engles and Tolstoy*, New York: Cambridge University Press.

İrdem, İ.; Bayansar, R. (2022), "Özgürlük-Güvenlik İkilemi ve İnsan Hakları Bağlamında Kolluğun Toplumsal Olay Yönetimi", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, C. 12, S. 1: 140-155.

İrdem, İ., Alkan, Ö., Gören, K. B. B. ve Arslan, Ö. (2021), *Güvenlik Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Kanat, S. ve Aktel, M. (2019), "Küreselleşme ve Güvenlik: Ulusal Güvenliğe Yönelik Yakın Yeni Tehditler", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD),* C. 6, S. 15: 86-100.

Kanat, S., Kodaman, T. ve İren, A. A. (2016), "İnsani Güvenlik ve Terörizmle Mücadele", *SDÜ İİBF Dergisi*, C. 21, S. 2: 567-588.

Karabulut, A. ve Değer, F. (2015), "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşım'a Genel Bakış", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İGÜSBD)*, C. 2, S. 2: 69-79.

Karabulut, B. (2009), "Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler: Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 23: 1-11.

Karakuş, Y. (2023), "Güvenlik Stratejisine ve Algısına Dair Perspektifsel Bir Yaklaşım", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* C. 8, S. 15: 132-150.

Kardaş, T. (2022), "Güvenlik", (Ed. Ş. Kardaş ve A. Balcı), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları: 337-349.

Kavsuracı, O. (2020), "Klasik Realizm-Güvenlik İlişkisi Çerçevesinde Türkiye'nin İç Güvenlik Politikaları (1923-1960)", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18: 117-128.

Krause, K. ve Williams, M. C. (1996), "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods", *Mershon International Studies Review*, Vol. 40, No. 2: 229- 254.

Mandacı, N. ve Özerim, G. (2013), "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", *Uluslararası İlişkiler,* C. 10, S. 39: 105-130.

Mesjasz, C. (2008), "Ekonomik Güvenlik", *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S. 18: 125-150.

Oğuzlu, T. (2007), "Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 3, S. 6: 7-43.

Oğuzlu, T. (2022), "Liberalizm", (Ed. Ş. Kardaş ve A. Balcı), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları: 147-165.

Ovalı, A. Ş. (2006), "Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", *Uluslararası İlişkiler*, C. 3, S. 10: 3-52.

Özdemir Albayrak, D. (2014), "Marksizm ve Güvenlik", (Ed. E. Çıtak ve O. Şen), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık: 47-65.

Özdoğan, M. (2019), "Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 1: 1-24.

Sevinç, İ. ve Babahanoğlu, V. (2019), "Küresel Güvenliğin Değişken Yapısı ve Terör Örgütleri Üzerine Etkisi: DEAŞ Terör Örgütü Örneği", *SDÜ İİBF Dergisi*, C. 24, S. 4: 969-987.

Sheehan, M. (2017), "Askerî Güvenlik", (Ed. A. Collins, Çev. N. Uslu), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık: 147-160.

Sula, İ. E. (2022), "Realizm ve Güvenlik", (Ed. B. Baysal), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik,* İstanbul: İsanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 11-22.

Torun, Z. (2017), "Doktrinde İnsan Güvenliği Kavramı: Destekleyenler ve Eleştirenler", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 1: 223-241.

Ullman, R. H. (1983), "Redefining Security", *International Security*, Vol. 8, No. 1: 129-153.

UNDP (1994). Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security, New York: Oxford University Press, https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994, (Erişim: 10.07.2023).

Why Jones, R. (1995), "'Message in a Bottle'? Theory and Praxis in Critical Security Studies", *Contemporary Security Policy*, Vol. 16, No. 3: 299-319.

Yorulmaz, M. (2014), "'Değişen' Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde 'Değişmeyen' Güvenlik Paradoksu", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 1: 103-135.

10. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE TERÖRİZM

Mustafa Türk

Giriş

Küreselleşme, dünya genelinde ulusların ve devletlerin siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal olmak üzere çeşitli alanlardaki çok boyutlu ve karmaşık etkileşim sürecidir. Yüksek ve hızlı teknolojik ilerlemeler ile gelişmeler insan, mal, sermaye, hizmet hareketliliklerine ve enformasyon akışlarına inanılmaz bir ivme kazandırmıştır. Bu çerçevede devletlerin özellikle iç siyasetteki mutlak egemenlikleri ve sınırları üzerindeki kontrol gücü sarsılmıştır. Böylelikle uluslararası alanda devletlerin tek ve egemen aktör oldukları dönemin sonuna gelinmiş, devlet dışı birçok aktörün uluslararası arenada etkinlik gösterdiği ve nüfuz alanlarını arttığı yeni bir döneme girilmiştir. Siyasi, ekonomi ve askerî anlamda Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Konseyi (AK) gibi uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin artmasına paralel olarak çok uluslu şirketlerin de ekonomik olarak yatırım ve ticaret faaliyetleri ve sermaye ve finans hareketleri ülkelerin sınırlarını aşarak artan bir seyir izlemiştir. Nihayetinde ülkeler ve uluslararasında ekonomi başta olmak üzere neredeyse her alanda karşılıklı bağımlılık adı verilen yoğun etkileşim süreci başlamıştır. Bununla birlikte ABD ve Batılı ülkelerin giyim tarzları, beslenme şekilleri ve davranış kalıpları gibi kültürel değerleri evrensel bir nitelik taşımış ve geleneksel veya ulusal kültürel değerlerin varlığını sürdürmesi tehlike altına girmiştir.

Terör, insanlık tarihinin en eski şiddet eylemlerinin başında gelmektedir. Dolayısıyla insanlığın ilk ortaya çıktığı günden itibaren günümüze kadar gelen süreçte insanlar arasında güç rekabetleri ve çatışmaları daima vuku bulmuştur. Terörizm genel olarak siyasal amaçlara ulaşmak amacıyla şiddet eylemlerinin araçsal olarak kullanılmasından ileri gelmektedir. Terörizmin farklı çeşitleri ve gerekçeleri de genellikle bir siyasi amaca diğer bir deyişle, siyasi bir çıkar ya da avantaj elde etme arzusuna hizmet etmektedir. Konumuz açısından

önemli bir hususdur. Diğer taraftan küreselleşmenin yüksek ağ bağlantısından terör örgütleri de para, uyuşturucu ve silah ticareti bağlamında faydalanarak farklı gelir kaynakları oluşturmuşlardır. Bunun yanı sıra, yüksek teknolojik gelişmeler terörün kitle iletişim araçlarıyla kendisini duyurmasına ve eleman toplamasına hizmet etmiştir. Son olarak, yıkım ve tahribat gücü yüksek olan kitle imha silahlarına terör grupları rahat ve kolay bir biçimde ulaşmışlardır. Tüm bunlardan yola çıkarak küresel terörizm olgusunun küreselleşmenin sağladığı avantaj ve ayrıcalıklarla sadece bir devleti ya da devletleri hedef almaktan ziyade liberal ve kapitalist uluslararası sistemi hedef aldığı dolayısıyla devletlerin ve uluslararası örgütlerin iş birliği hâlinde müşterek hareket ederek mücadele edilmesi gereken ciddi bir küresel güvenlik tehdidi olduğu açık ve net biçimde ortadadır.

Kaynakça

Alkan, N. (2002), *Gençlik ve Terörizm*, Ankara: TEMÜH Yayınları.

Altuğ, Y. (1995), *Terörün Anatomisi*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Arı, T. (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş birliği*, Bursa: MKM Yayıncılık.

Arquilla, J.,vd. (1999), "Networks, Netwar and the Information Age Terrorism", *Countering the New Terrorism*, (Ed. I. O. Lesser), Kaliforniya: Rand Publishing: 75-112.

Aydemir, C.; Kaya, M. (2007), "Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.20: 260-282.

Bal, İ. (2006), "Terör, Terörizm ve Tarihsel Süreç", *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, (Der. İ. Bal), Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmaları Kurumu: 7-24.

Baykal, M. (1998), "Terörizm, Dün-Bugün-Yarın", *Yeni Forum Dergisi*, S.56: 34-45.

Bozkurt, E.; Kanat, E. (2007), *Uluslararası Toplumun Paradoksu: Terörizm, İnsan Hakları, Güvenlik ve 11 Eylül sonrası Meydana Gelen Değişiklikler*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Crenshaw, M. (1981), "The Causes of Terrorism", *Comparative Politics*, C.13, S.4: 379-399.

Cronin, A. C. (2002), "Behind The Curve: Globalization and International Terrorism", *International Security*, C.23, S.3: 30-58.

Çakmak, H. (2008), *Terörizm*, Ankara: Platin Yayınları.

Çaşın, M. H. (2006), *Uluslararası Terörizm*, Ankara. Nobel Yayınları.

Dilmaç, S. (1997), *Terörizm Sorunu ve Türkiye*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.

Dönmezer, S. (1989), *Krimoloji*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.

Dündar, H. U. (2018), "Yeni Hegemonya Anlayışı Çerçevesinde Bush Doktrini Üzerine Bir İnceleme", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.2: 52-71.

Ergil, D. (1991), "Terörizm Mantığı ve Hedefi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.46, S.1: 171-181.

Ergil, D. (1992), "Uluslararası Terörizm", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 47, S.3: 139-143.

Erkmen, S. (2001), "11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı", *Stratejik Analiz Dergisi*, C.2, S.18: 5-17.

George, B.; Watson, T. (2002), "1992 Sonrası Terörizmle Uluslararası Mücadele", (Çev. B. Özger), *Silinen Yüzler Karşısında Terör*, (Der. C. Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi: 189-208.

Giddens, A. (2004), *Modernliğin Sonuçları,* (Çev. E. Kuşdili), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gözen, R. (1997), "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi", *Liberal Düşünce Dergisi*, C.2, S.7: 74-91

Güvenç, N. (1998), *Küreselleşme ve Türkiye*, İstanbul: BDS Yayınları.

Güzel, C. (2002), "Korkunun Korkusu: Terörizm", (Çev. B. Özger), *Silinen Yüzler Karşısında Terör*, (Der. C. Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi:7-19.

Heywood, A. (2018), *Küresel Siyaset*, (Çev. N. Uslu ve H. Özdemir), 5.Baskı, Ankara: BB101 Yayınları.

Hoffman, B. (2006), *Inside Terrorism*, New York: Columbia University Press.

Karaman, H. (2018), "The Discussion On September 11 Terrorist Attacks Under The Concept Of Crimes Against Humanity", *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1: 130-146.

Keohane, R. O.; Nye, J. S. (1989), *Power and Interdepence*, New York: Addison Wesley Longman.

Keyman, E. F.; Sarıbay, A. Y. (1998), "Giriş: Küreselleşme, Siyaset ve Toplumsal Yaşam", *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam,* (Der. E. F. Keyman ve A. Y. Sarıbay), Ankara: Vadi Yayınları: 9-13.

Koçer, G. (2004), "Küreselleşme ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* C.1, S.3: 101-122.

Kongar, E. (2007), *Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül,* 10.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Küçükcan, T. (2012), "Terörün Sosyolojisi: Toplumsal Kökenleri Anlama İmkanı", *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, (Der. M. Aydın, vd.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 99-115.

Laqueur, W. (2003), "Weapons of Mass Destruction", *Terrorism in Perspective* (Ed. P. L. Griset ve S. Mahan), Sage Publication: 238-257.

McLuhan, M.;Powers, B. R. (2001), *Global Köy,* (Çev. B. Öcal Düzgören), İstanbul: Scala Yayıncılık.

Oran, B. (2009), *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Yayınevi.

Passante, P. T. (2021), "The Affect of Globalization on Terrorism", *Master's Theses*, West Haven: University of New Haven.

Purtaş, F. (2003), "Yeni Boyutlarıyla Terörizm ve Dış Politika", *2023 Dergisi*, S.32: 28-34.

Ramsbotham, O., vd. (2005), *Contemprorary Conflict Resolution*, Cambridge: Polity Press.

Rapoport, D. C. (2008), "The Four Waves of Rebel Terror and September 11", *The New Global Terrorism*, (Ed. C. Kegley), New Jersey: Person: 36-52.

Ritzer, G. (2011), *Küresel Dünya,* (Çev. M. Pekdemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Robertson, R. (1999), *Küreselleşme-Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, (Çev. Ü. H. Yolsal ve G. Seçkin), Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Saraçlı, M. (2007), "Uluslararası Hukukta Terörizm", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 1-2: 1049-1078.

Sarıbay, A.Y., vd. (2002), *Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme,* İstanbul: Ufuk Kitapları.

Steger, A. (2013), *Küreselleşme*, (Çev. A. Ersoy), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Taşdemir, F. (2006), *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmaları Kurumu.

Turhan, F.; Aksu, M. (2011), "11 Eylül Sonrası ABD'de Özgürlük ve Güvenlik Dengesi Açısından Terörü Önleme Amaçlı Tedbirler/Özellikle Patriot Kanunu İle Getirilen Kısıtlamalar", *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, S.1: 47-90.

Türköz, Ş. (2016), "Küresel Terörizm Sorununa Güvenlik Perspektifli Bir Yaklaşım", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, S. 2: 153-162.

Wallerstein, I. (2012), *Modern Dünya Sistemi: Merkantilizm ve Doğu Avrupa Ekonomisinin Güçlendirilmesi, 1600-1750,* (Çev. L. Boyacı), İstanbul: Yarın Yayınları.

Wilkinson, P. (1977), *Terrorism and the Liberal State*, Hong Kong: The MacMillan Press.

Yılmaz, S. (2017), *Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek*, Ankara: Kaynak Yayınları.

Zafer, H. (1999), *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*, İstanbul: Beta Yayınevi.

11. BÖLÜM
KÜRESELLEŞEN DÜNYANIN KÜRESELLEŞMEYEN DEĞERİ OLARAK ÖZGÜRLÜK: SPİNOZA MERKEZLİ BİR İNCELEME

Onur Yıldırım

Devletin gerçek amacı özgürlüktür (Spinoza, 2019a: 285).

Giriş

Liberal siyasal-ahlaki ve iktisadi aklın kılavuzluğunda küreselleşmeye devam eden dünyanın küreselleşemeyen değerlerinden birisi olarak özgürlük, kamusal-siyasal alanın en önemli gündem maddelerinin başında gelmektedir. Günümüzde ulusal hükûmetlerin çoğunluğu isim olarak demokrasiyi benimsemiş görünseler dahi, hükûmetler için özgürlük konusu iki ucu keskin kılıç konumundadır. Bir taraftan Batı ve Doğu Avrupa'yı birbirinden ayıran Demir Perde'nin yıkılışı, Latin Amerika uluslarında diktatörlüklerin devrilmesi, Afrika'da kıtasal farkındalığın artması, Asyalı otokratların kültürel rölativizm ve Asyalı değerlere yönelik baskın taleplerinden vazgeçmeleri ve insanları yurttaşlar olarak kabul edip onlara oy kullanma ve siyasal oluşumlara katılma türünden temel siyasal haklarını tanımaları küresel ölçekte kayda değer demokratik gelişmeler olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan insanlar üzerinde ulusal hükûmetlerin uyguladığı kontrollerin kaldırılması nedeniyle uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, etnik şiddet olayları ve terörizmin farklı türleri küresel ölçekte daha yaygın hâle gelmeye başlamıştır (Koh, 2001: 310). Koh'un 21. yüzyılın başında yaptığı yukarıdaki tespit, bu yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında dahi geçerliliğini sürdürmektedir. Küreselleşme olgusu ile birlikte demokrasiye yönelik evrensel bir talep ve yöneliş söz konusu olmasına rağmen neden özgürlük hâlen netameli bir konu olma özelliğini sürdürmektedir? Bu çalışma özgürlük konusunu, Orta Çağ ve modern çağ arasındaki gerilim ve zıtlıkların

Kaynakça

Akal, C. B. (2004), *Var Olma Direnci ve Özerklik: Bir Hak Kuramı İçin Spinoza'yla*, Ankara: Dost Kitabevi.

Aydoğdu, Y. (2017), "Türk Hukukunda Siyasi Haklar ve Siyasi Hakların Kullanılmasının Engellenmesi Suçu", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 128: 39-72.

Akal, C. B. (2022), "Spinoza Hukukçuya Ne Söyler?", (Ed. C. B. Akal ve Z. E. Antalyalı), *Spinoza Hukukçuya Ne Söyler?*, İstanbul: Zoe Kitap: 49-80.

Balanuye, Ç. (2021), *Spinoza: Bir Hakikat İfadesi*, İstanbul: Say Yayınları.

Bayar, F. (2008), "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S. 32: 25-34.

Bumin, T. (2010), *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, İstanbul: YKY.

Cristofolini, P. (2022), "Esse Sui Juris ve Siyaset Bilimi", (Ed. C. B. Akal ve Z. E. Antalyalı), *Spinoza Hukukçuya Ne Söyler?*, İstanbul: Zoe Kitap: 109-126.

Curley, E. (1991), "The State of Nature and Its Law in Hobbes and Spinoza", *Philosophical Topics*, Vol. 19, No. 1: 97-117.

Deleuze, G. (2000), *Spinoza Üzerine On Bir Ders*, (Çev. U. Baker), Ankara: Öteki Yayınevi.

Ergün, R. (2017). "Benedictus (Baruch) De Spinoza: İfade Özgürlüğü ve Demokrasi", (Ed. M. A. Ağaoğulları vd.), *Kral-Devletten Ulus Devlete*, İstanbul: İletişim Yayınları: 11-100.

Ergün, R. (2019), "Spinoza'da Hukuk ile Hak İlişkisi", (Ed. G. Ateşoğlu ve E. Canaslan), *Spinoza İle Karşılaşmalar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 113-136.

Hünler, S. Z. (2003), *Spinoza*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Koh, H. H. (2001), "The Globalization of Freedom", *The Yale Journal Of International Law*, Vol. 26: 305-312.

Lenoir, F. (2023), *Spinoza Mucizesi*, (Çev. A. Sümer), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nadler, S. (2021), *Spinoza: Bir Yaşam*, (Çev. A. Duman ve M. Başekim), İstanbul: İletişim Yayınları.

Pfersmanni O. (2022), "Spinoza'nın Natüralizminde Hukukun Normatifliği", (Ed. C. B. Akal ve Z. E. Antalyalı), *Spinoza Hukukçuya Ne Söyler?*, İstanbul: Zoe Kitap: 81-98.

Spinoza, B. (2018), *Politik İnceleme*, (Çev. M. Erşen), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Spinoza, B. (2019a), *Teolojik-Politik İnceleme*, (Çev. C. B. Akal ve R. Ergün), Ankara: Dost Kitabevi.

Spinoza, B. (2019b), *Etika*, (Çev. H. Z. Ülken), Ankara: Dost Kitabevi.

Spinoza, B. (2020), *Mektuplar*, (Çev. E. Ayhan), Ankara: Dost Kitabevi.

Tatian, D. (2019), *Spinoza. Bir Başlangıç*, (Çev. A. Dokuzlu) Ankara: Dost Kitabevi.

Wood, E. M. (2016), *Özgürlük ve Mülkiyet*, (Çev. O. Köymen), İstanbul: Yordam Kitap.

12. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE İNSAN HAKLARI: ORTAK İDEOLOJİK KÖKLER ÜZERİNDEN BİR GİRİŞ

Çağrı Emin Demirbaş

Giriş

Küreselleşme kavramı 1970'li yıllardan başlayarak ve özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının akabinde hemen tüm sosyal bilim alanlarında üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri hâline gelmiştir. Küreselleşme, dünya küresine atıfla insan toplulukları arasındaki her türlü iletişim ve etkileşimin yoğunlaşmasını ve ekseriyetle de teritoryal sınırların önemini yitirerek "bireyleri ya da toplumsal grupları özgül jeopolitik sınırlar karşısında birbirine bağlayan" (Ritzer, 2011: 20) ulus aşırı süreçlere işaret etmektedir. Kavramın tanımı konusunda çokça tartışma bulunsa da (Bk. Held ve McGrew, 2014: 10-16); küreselleşmenin dünyayı değiştiren ve dönüştüren bir süreçler bütünü olduğuna dair genel bir uzlaşıdan söz edilebilir.

Bu çalışmada benimsenen yaklaşım küreselleşmenin yeni bir olgu olmaktan ziyade kapitalizmin belirli bir aşamasını temsil ettiğidir. Dolayısıyla bu çalışmada küreselleşme, özünde belirli bir ideolojinin (liberalizm) ve bu ideolojinin ekonomik paylaşım modelinin (kapitalizm) dünya ölçeğinde yayılması ve biçim değiştirmesine verilen isim olarak ele alınmaktadır. Küreselleşme ekonomik, kültürel ve siyasal çok yönlü bir süreçler bütününe verilen bir isim olduğundan küreselleşmenin insan haklarıyla ilişkisinin de çok yönlü olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Dolayısıyla küreselleşmenin insan haklarıyla ilişkisi ekonomik, kültürel ve siyasal bağlamlarıyla tartışma konusu edilebilir. Ekonomik bağlamda küreselleşmenin insan haklarıyla ilgili yarattığı tartışmalar, küresel ekonomik düzenin insan hakları üzerinde etkisinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu sorusu etrafında şekillenmektedir. Kültürel olarak ortaya çıkan yaygın tartışmalardan birisi ise insan haklarına yöneltilen kültürel emperyalizm eleştirileridir. Belirli bir kültürün bir diğerine değer olarak üstün tutulamayacağı savından hareketle insan haklarının Batı'nın tarihsel ve

Bu doğrultuda insan hakları, küreselleşmeyi, bir diğer ifadeyle kapitalizmi yaratan süreçlerin tarihsel momentinde, yükselen burjuva sınıfının ekonomik çıkarlarının toplumsal ve siyasal olarak ifade edilmesine katkı sağlamıştır. Burjuva sınıfının çıkarlarıyla simgelenen haklar, bu sınıfın ticari taleplerine uygun olarak, yalnızca bireysel ve siyasal haklarla sınırlandırılmıştır.

Klasik liberallerin benimsemiş oldukları insan anlayışına uygun olarak ürettikleri toplumsal refah beklentileri, Sanayi Devrimi'nin olumsuz sonuçlar yaratmasıyla birlikte boşa çıkmış ve bunun doğal bir sonucu olarak klasik liberalizmin "insan"ı ve bu insana atfedilen insan hakları sorgulamaya açılmıştır. Bu durum sosyal hak mücadelelerin doğuşu ve sosyalist mücadele ile birlikte liberalizm içerisinde bir bölünmeye neden olmuş ve sosyal liberalizm, kapitalizmin krizlerine bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Bu çözümün temel mantığı devletin piyasaya olumlu müdahalelerinin sosyal adalet açısından elzem olduğu yönünde olmuştur.

1970'li ve 80'li yıllar itibarıyla neoliberalizm ile liberalizmin klasik kökenlerine bir dönüş yaşanmış ve devletin sosyal adalet konusundaki sorumlulukları devre dışı bırakılmıştır. Bu durum Hume ve Smith gibi klasik liberallerin bencil bireyciliğinin yeniden dirilmesi ve bu doğrultuda piyasanın denetimsiz serbestliğine yönelik eğilimleri simgelemiştir. Nihayetinde çalışmada bu eğilimlerin en basit ve genel hâliyle küresel olarak gelir dağılımı adaletsizliklerini derinleştirmekte olduğu ve bu yönüyle insan haklarının bilhassa ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak anılan boyutları açısından ciddi olumsuzluklar yarattığı vurgulanmıştır.

Kaynakça

Beaud, M. (2015), *Kapitalizmin Tarihi: 1500-2010*, (Çev. Fikret Başkaya), İstanbul: Yordam Kitap.

Berktay, F. (2012), "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", (Ed. H. Birsen Örs), *Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 47-114.

Douzinas, C. (2018), İnsan Haklarının Sonu, (Çev. Kasım Akbaş ve Umre Deniz Tuna), Ankara: Dipnot.

Engels, F. (1997), *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, Ankara: Eriş Yayınları.

Erdoğan, M. (2016), *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Ankara: Orion.

Fukuyama, F. (1989), "The End of History?", *The National Interest,* No. 16: 3-18.

Harvey, D. (2015), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (Çev. Aylin Onacak), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Held, D.; A. Mcgrew (2014), *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması*, (Çev. Ali Rıza Güngen v.d.), Ankara: Phoenix.

Hirschman, A. O. (2008), *Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlan Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu?*, (Çev. Barış Cezar), İstanbul: Metis.

Hirst, P.; G. Thompson (2007), *Küreselleşme Sorgulanıyor*, (Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel), Ankara: Dost Kitabevi.

Hume, D. (2017), Siyasi Denemeler, (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Hunt, L. (2021), İnsan Haklarını İcat Etmek: Tarihsel Bir Anlatı, (Çev. Eymir Albal), Ankara: Lykeion.

Ishay, M. R. (2008), *The History of Human Rights: From Ancient Times to The Globalization Era*, California: University of California Press.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/ Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf (Erişim: 28.08.2023).

Locke, J. (2018), *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. Fahri Bakırcı), Ankara: Eksi Kitaplar.

Mandeville, B. (1724), *The Fable of the Bees: Private Vices, Public Benefits*, London: J. Tonson.

Marx, K. (2014), *Yahudi Sorunu*, (Çev. M. İ. Erdost), Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2021), *Kapital, 1. Cilt*, (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan), İstanbul: Yordam Kitap.

Öztürk, A. (2013), *Liberal Adalet,* İstanbul: Doruk.

Paine, T. (2017), *İnsan Hakları*, (Çev. Mehmet Osman Dostel), İstanbul: İletişim.

Ritzer, G. (2011), *Küresel Dünya*, (Çev. Melih Pekdemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sağlam, R. (2008), *Liberalizm Adalet ve Ütopya*, İstanbul: Legal Yayıncılık.

Scholte, J. A. (2000), *Globalization: A Critical Introduction*, London: Palgrave Macmillan.

Sieyes, E. J. (2005), *Üçüncü Sınıf Nedir?,* (Çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.

Smith, A. (2018), *Ahlaki Duygular Kuramı*, (Çev. Derman Kızılay), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Smith. A. (2020), Milletlerin Zenginliği, (Çev. Mustafa Acar), İstanbul: Liberus Kitap.

World Inequality Report (2022), https://wir2022.wid.world/executive-summary/ (Erişim: 28.08.2023).

13. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME VE YERELLEŞME EKSENİNDE YEREL YÖNETİMLER: TÜRKİYE, FRANSA VE POLONYA ÖRNEKLERİ[10]

Hülya Küçük Bayraktar - Veli Ercan Çetintürk

Giriş

Küreselleşme ve yerelleşme birbirini etkileyen iki önemli süreçtir. Küreselleşme, dünya genelinde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi bağlantıların artmasıyla karakterize edilen bir olgudur. Yerelleşme ise bu küresel sürecin karşısında yerel alanlarda yaşanan ve yerel kültür, kimlik ve yönetim yapısının güçlenmesini ifade eder. İki kavram birlikte ele alındığında, karmaşık bir etkileşim ve uyum sürecini temsil eder. Küreselleşme dünyadaki tüm süreçleri etkilemiş ve ülkelerin yönetim yapılarındaki merkezileşme sürecini yerelleşme eğilimiyle dönüştürmüştür. Küreselleşme ile birlikte yerelleşme eğilimlerinin ön plana çıkmasıyla diğer faktörlerle yönetim arayışları ve yapılanmaları da değişime ve dönüşüme uğramıştır.

Küreselleşme, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki ilerlemeler, serbest ticaret anlaşmaları, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması gibi faktörlerle hız kazanmıştır. Bu süreç, ulusal sınırların ötesindeki bağlantıları güçlendirmiş ve dünya ekonomisini bütünleştirmiştir. Bunun sonucunda küresel ekonomik aktörler, ulusal düzeyde politikalar belirleyen ve kararlar alan büyük ölçekli kurumlar hâline gelmiştir. Bu süreçte yerelleşme anlayışının da ortaya çıkmasıyla yerel topluluklar, küresel akımlardan etkilenerek kendi kimliklerini koruma ve geliştirme isteğiyle yerel kaynakları ve yetenekleri kullanma yönünde hareket etmeye başlamıştır. Kültürel çeşitlilik, yerel üretim ve yerel hizmetlere olan talep gibi faktörler, yerel yönetimlerin güçlenmesini ve yerel ekonominin canlanmasını teşvik etmektedir.

[10] Bu çalışmanın Polonya bölümü Veli Ercan Çetintürk tarafından yazılan "Avrupa Bütünleşmesi Sürecinde Türkiye'de Yerelleşme Sorunsalı Fransa ve Polonya ile Bir Karşılaştırma" isimli doktora tezinin bir bölümünden faydalanılarak ve geliştirilerek hazırlanmıştır.

kalmış ve idari reform ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda merkezî hükûmetler idari sistemlerinde reformlar gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan idari reform sürecinden de halka en yakın kuruluşlar olan yerel yönetimler derinden etkilenmiştir. Bu süreçte demokrasinin beşiği kabul edilen yerel yönetimlerin vatandaş ihtiyaçlarını daha etkin ve verimli bir şekilde karşılayabileceği değerlendirilmiştir. Tam olarak da bu nedenle yerelleşme reformları kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturmuştur.

Yerelleşme sürecinin, her ülkede farklı koşulların olması nedeniyle farklı şekillerde gerçekleştirilmesi ve planlanması gerekmektedir. Bu kapsamda farklı ülkelerdeki farklı uygulamalar da yerelleşme türlerini ortaya çıkarmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye gibi üniter yapılı ülkeler olan Fransa ve Polonya'da yerelleşme reformları incelenmiştir. Her üç ülke yönetiminde gerçekleştirilen yerel yönetim reformları gerek tarihsel dönem gerek reform şekli ve reforma karşı direnç noktasında farklılık arz etse de her üç ülkenin de küreselleşmenin yanı sıra AB uyum kapsamında yerelleşme reformlarını gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen yerelleşme reformlarının esasını küreselleşme ve neoliberal düşünce oluştururken itici gücünü de AB'ye uyum oluşturmaktadır. Türkiye'de yerel yönetimlerin mali özerkliklerinin hâlen yetersiz olduğu görülmektedir. Buna karşın Fransa ve Polonya'da idari yerelleşme reformları planlanırken idari reformlar mali yerelleşme reformları ile desteklenerek yerel yönetimlerin etkinlikleri artırılmak istenmiştir.

İfade edilenler kapsamında küreselleşme sürecinin yerelleşme anlayışını ortaya çıkararak güçlendirdiği ve bu sürecin de her ülkenin yerel yönetimlerini farklı şekillerde etkileyerek dönüştürdüğü söylenebilir. Yerel yönetimlerin ön plana çıktığı yerelleşme sürecinde merkezî yönetimin bazı yetkilerini yerel yönetimlere devrettiği ve dolayısıyla yerel yönetimlerin yetkilerinin arttığı görülmüştür.

Kaynakça

Acar, İ. A.; Akman, Ç. (2021), "Dünyada Yerelleşme ve Mali Yapılarda Gelişmeler", (Düz. İ. A. Acar, & Ç. Akman) *Dünyada Yerel Yönetimler ve Mali Yapılar*, Ankara: Nobel: 1-16.

Akdoğan, A. A. (2008), *Türk Kamu Yönetimi ve Avrupa Birliği: Karşılaştırmalı ve Eleştirel Bir İnceleme,* Ankara: TODAİE Yayınları.

Aktan, C. C. (2003), *Değişim Çağında Devlet*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Arslan, E. (2019), "Fransa'da ve Türkiye'de Yerelleşme Politikaları: İl Özel İdareleri ve Büyükşehir Belediyeleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C.28, S. 3: 43-78.

Belediye Kanunu, 2005.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004.

Cole, A. (2006), "Decentralization in France: Central Steering, Capacity Building and Identity Construction", *French Politics*, 4: 31-57.

Çetin, Z. Ö. (2016), "Polonya'da Yerel Yönetim Sistemi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 52, Winter I: 351-371.

Çetintürk, V. E. (2021), *Avrupa Bütünleşmesi Sürecinde Türkiye'de Yerelleşme Sorunsalı: Fransa ve Polonya ile Bir Karşılaştırma*, Astana Yayınları: Ankara.

Çınar, T. (2013), "Polonya". (Ed. B. A. Güler, K. Karasu, O. Karahanoğulları, A.A. Dikmen, Ö. Akın, T. Çınar, N.E. Keskin, M.N. Kutlu, S. Esen ve E. Tellal), *Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri*. Ankara: İmge Yayınevi: 298-329.

Demir, Ö. (2003), *Küresel Rekabette Etkin Devlet*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

DPT (2000), Sekizince Beş Yıllık Kalkınma Planı Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Sekizinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-Sanayi-Politikalari-OIK-Raporu.pdf*, (Erişim Tarihi: 23.06.2023).

Eliçin, Y. (2017), "Fransa'da Yerelleşme Reformları: Türkiye Üzerinden Bir Değerlendirme", *KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl 7, S. 13: 37-54, *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/323693,* (Erişim Tarihi: 13.06.2023).

Emini, T. F. (2009), "Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C.16, S. 2: 31-48.

Eryılmaz, B. (2010), *Kamu Yönetimi*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Gelekçi, C. (2005), "Küreselleşme ve Yerelleşme İlişkisi", *Sosyoloji Konferansları*, S.31: 63-277, *https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9510/118889,* (Erişim Tarihi: 22.05.2023).

Gevrek, M. (2019), "Trancsition of Poland's Local Government Between 1989 and 2004". *International Journal of Political Studies*, C.5, S.1: 1-9.

Giddens, A. (1998), *Modernliğin Sonuçları*, (Çev. E. Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gürün, F. (2018), "The Effect of Globalization and Localization Process on Local Governments in Turkey", *Sosyal Siyaset Konferansları*, S.73-2017/2: 35-58, htt*ps://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/456053*, (Erişim Tarihi: 23.06.2023).

Holesch, A. (2018), "The Decentralization of Poland 1989-2018: From Partisan Disagreement to a Vehicle for Successful Absorption of EU Cohesion Funding", *Revista d' Estudis Autonòmics i Federals- Journal of Self-Government*, No: 28: 47-73.

İl Özel İdaresi Kanunu, 2005.

Keleş, R. (1994), *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, İstanbul: Cem-Kültür Yayınları.

Keleş, R. (1995), "Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity) İlkesi ve Yerel Yönetimler", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C.4, S.1: 3-14.

Keyman, E. F. (1999), *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Keyman, E.F. (1998), "Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı", (Der. F. Keyman ve A. Y. Sarıbay), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları: 34-55.

Kocaoğlu, M.; Usta, S. (2015), "Seçilmiş Ülkeler Bağlamında Yerel Yönetimlerde Reformlar ve Temel Eğilimler", (Ed. M. Mecek, M., Doğan ve B. Parlak), *İdari ve Mali Açıdan Türkiye'de Yerel Yönetimler,* Bursa: BEKAD Yayınları.

Koçak, H. (2009), "Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Yerel Demokrasi ve Kentsel Yaşam", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10: 133-142.

Ökmen, M. (2005), "Küreselleşme Sürecinde Yerelleşme Eğitimleri ve Yerel Yönetimler", (Ed. M. Kösecik, H. Özgür,) *Yerel Yönetim Yazıları-1: Reform* Ankara: Nobel Yayınları: 539-564.

Ökmen, M. (2003), "Yerel Yönetimlerde Yeniden Düzenleme Girişimleri ve Son Reform Tasarıları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C.10, S. 1: 117-139.

Mabalane, K. (2019), "An institutional analysis of municipal entities: The Case of City Power", *Mandela School Working Paper Number 8.* Accessed [online]: *http://www.mandel asc-hool.uct.ac.za/sites/default/files/image_tool/images/78/Files/Working_papers /Kabelo%20Mabalane.pdf ,* (Erişim Tarihi: 23.06.2023).

Philippe, X. (2004), "France: The Amendment of the French Constitution 'on the Decentralized Organization of the Rebublic", International *Journal of Constitutional Law*, Vol.2, No.4: 691-705.

Ramlachan P., Ramnund M. A. and Naidoo K. (2021), "The impact of globalisation on governance of local authorities: A 10-year comparative analysis of eThekwini Municipality", *Journal of Public Administration*, Vol.56, No.2: 250-263. Doi: *10.10520/ejc-jpad-v56-n2-a7*, (Erişim Tarihi: 23.06.2023).

Regulski, J. (2003), *Local Government Reform In Poland: An Insıder's Story*. Budapest: Open Society Institute.

Saran, U. (2005), "Türk Kamu Yönetiminde Değişimin Genel Çizgisi: Reform Arayışlarının Karşısındaki Beklentiler ve Güçlükler", *Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması-I* (Ed. A. Nohutçu, A. Balcı), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım: 37-53.

Sezer, Ö. (2008), "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)". *Gazi Üniversitesi SBE*, Ankara. (Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü).

Sezer, Ö.; Büyükpınar, R. (2021), "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Türkiye'de Yerelleşme Politikaları", *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 1: 80-105.

Şengün, R. (2012), "Fransa'da Yerinden Yönetim Politikalarının Belediye Yönetimine Etkileri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9, S. 20: 31-44.

Toksöz, F., Özgür, A. E., Uluçay, Ö., Koç, L., Atar, G. ve Akalın, N. (2009), *Yerel Yönetim Sistemleri-Türkiye ve Fransa, İspanya, İtalya, Polonya, Çek Cumhuriyeti*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Yaman, M.; Önder, Ö. (2018), "Küreselleşme-Yerelleşme Ekseninde Yerel Siyasetin Dönüşümü", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.57: 232-237. *https://dergipark. org.tr/tr/download/article-file/525645,* (Erişim Tarihi: 19.06.2023).

14. BÖLÜM
KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRESEL ADALET

Elif Şahin

Giriş

Çevre sorunları günümüzde yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde en çok tartışılan konulardan biri hâlini almıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının esas bir küresel hedef olmasıyla birlikte küreselleşmenin de çevre sorunlarının çoğalmasına olan etkisi son yıllarda büyük önem kazanmıştır. Küresel iklim değişikliği, bu yüzyılda dünyanın önde gelen sorunları arasında yer almaktadır. İklim değişikliğinin temel sebebi küresel ısınmaya bağlanmakta ve küresel ısınma sorununun büyük ölçüde çevresel bozulmayla yakından ilgili olduğu düşünüldüğünde küresel ekonomiler 2015 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'ndaki Paris Anlaşması gibi çevresel anlaşmalar yoluyla belirli çözümler sağlamaya çalışmaktadır. Ancak küreselleşme yoluyla fikirler ve teknolojinin hızla yayılması şüphesiz dünyanın en zengin uluslarından pek çoğunun büyümesini desteklemiştir. "Küresel Kuzey"deki ulusların dünyaya hâkim endüstriler kurması her ne kadar herkes için üretim yapma hedefiyle pazarlarını genişletse de bu endüstrilerin müdahale ettiği insanlar, bu gelişim ve yayılmanın kalıcı ve olumsuz etkileri sonucu dezavantajlı konuma düşmektedir. Ulusal düzeyde bu süreçle baş etme yolu olarak hükûmetler, gelişen kentlerde geride kalan beyaz olmayan ve düşük sosyoekonomik statüdeki insanlara sırtlarını dönmüştür. Benzer şekilde denizaşırı ülkelerde, gelişmekte olan ülkelerdeki insanların sağlığı ve refahı, tesadüfen Küresel Kuzey'deki yaşam kalitesi standartlarından etkilenen standart yaşam kalitesinin dönüşümü nedeniyle tehlikeye girmektedir (Stumpf, 2021: 1). Bununla birlikte dünyanın dört bir yanındaki ulusların fosil yakıtlara gün geçtikçe artan bağımlılığı hem doğrudan hem de dolaylı olarak her yıl milyonlarca insanın ölümüne ve yerinden edilmesine yol açmaktadır. Değişen çevresel koşullar nedeniyle dezavantajlı durumda olanlara seslerini duyurmayı amaçlayan çevresel adalet hareketi bu anlamda sağlıklı,

lerinden dışlanmış oldukları vurgulanmaktadır. Bu sebeple insan kaynaklı iklim değişikliğinin sorumluluğu da eşit olmayan bir şekilde dağıtılmıştır.

İklim değişikliği sonucunda ortaya çıkan büyük çevresel sorunlar ve bu sorunların ışık tuttuğu eşitsizlik, ırk adaletsizliği gibi krizlerin de yaşandığı bir zamanda olduğumuzu göz önünde bulundurursak her bir sorunun kesişimine yönelik bir kesişimsel perspektif ile daha adil bir toplum inşası gözetilmelidir. Çevre sorunlarının giderek daha fazla farkına vardığımız bir dünyada, çevresel adalet gibi bir yaklaşım mevcut çevre sorunlarını incelemenin ve anlamanın başka bir yolunu temsil etmektedir. Dolayısıyla günümüz dünyasında çevre ile ilgili alınan kararların insanların yaşamları üzerinde önemli ölçüde etkiler yarattığını hesaba katarak, eşitlik ilkesi göz önünde bulundurularak atılacak her adım gelecek için önem arz etmektedir.

Kaynakça

"Kyoto Protocol (1997), Kyoto protocol. *UNFCCC", http://unfccc. int/kyoto_protocol/items/2830. php* (Erişim:11.8.2023).

Adeola, F. O. (2000), "Cross-national Environmental Injustice and Human Rights Issues a Review of Evidence in the Developing World", *American Behavioral Scientist,* Vol.43, No.4: 686-706.

Agyeman, J., Schlosberg, D., Craven, L. Matthews, C. (2016), "Trends and Directions in Environmental Justice: From Inequity to Everyday Life, Community, and Just Sustainabilities", *Annual Review of Environment and Resources*, Vol.4, 321-340.

Agyeman, J.; Evans, B. (2004), "Just Sustainability': The Emerging Discourse of Environmental Justice in Britain?", *The Geographical Journal*, Vol.170, No.2: 155- 164.

Bell, K. (2014), *Achieving Environmental Justice: A Cross-National Analysis*, Bristol: Policy Press.

Brah, A., Hickman, M. J., Ghaill, M. M. (1999), Introduction: Whither 'the global'?, *Global Futures: Migration, Environment and Globalization* , (Ed. Brah, A., Hickman, M. J. ;Ghaill, M. M.), London: Palgrave Macmillan UK: 3-26.

Bryner G., (2002), "Assessing Claims of Environmental Justice: Conceptual Frameworks" *Justice and Natural Resources: Concepts, Strategies, and Applications* (Ed. Mutz, K., Bryner, G., and Kenney, D), Island Press: Washington:31-57.

Bullard, R. D. (1996), "Environmental Justice: It's More Than Waste Facility Siting", *Social Science Quarterly*, Vol.77, No.3:493-499.

Caney, S. (2020), *Climate Justice*, Stanford Encylopedia of Philosophy: Stanford CA.

Carmin, J.; Agyeman, J. (2011), *Environmental Inequalities Beyond Borders: Local Perspectives on Global Injustices*, (Ed. Carmin, J., and Agyeman, J), Cambridge MA: MIT Press.

Carruthers, D. V. (2008), "The Globalization of Environmental Justice: Lessons from the U.S.-Mexico Border", *Society and Natural resources,* Vol. 21, No.7:556-568.

Doğru, B.; Alıca, S. G. (2019). "İklim Mücadelesinde Ekonomik, Sosyal ve Ekolojik Adalet", *İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi*, *16*.

Dreher, A. (2006), "Does Globalization Affect Growth? Evidence From a New Index of Globalization", *Applied economics*, Vol.38, No.10:1091-1110.

Dunion, K.; Scandrett, E. (2003), "The Campaign for Environmental Justice in Scotland as a Response to Poverty in a Northern Nation", Just *sustainabilities: Development in an Unequal World*, (Ed. Agyeman J., Bullard, R. D.; Evans, B.) , London:Palgrave: 311-322.

Elvers, H. D., Gross, M.; Heinrichs, H. (2008), "The Diversity of Environmental Justice: Towards a European Approach", *European Societies*, Vol.10, No.5:835-856.

Folk R., (1997), "Resisting 'Globalisation-from-above' Through 'Globalisation-from-below". *The Globalization and Environment Reader*, (Ed., Newell, P.; Roberts, J. T.), Wiley Blackwell

Gardiner, S. M. (2011), "Climate Justice", The *Oxford Handbook of Climate Change and Society*, Oxford Univeristy Press: USA: 309-322.

Harper, K., Steger, T.; Filčák, R. (2009), "Environmental justice and Roma communities in Central and Eastern Europe", Environmental *Policy and Governance*, Vol.19, No.4: 251-268.

Höhne, N., Kuramochi, T., Warnecke, C., Röser, F., Fekete, H., Hagemann, M.; Gonzales, S. (2021), The Paris Agreement: Resolving the Inconsistency Between Global Goals and National Contributions , *Climate Policy after the 2015 Paris Climate Conference*: Routledge: 30-46.

International Panel on Climate Change (2022), Impacts, Adaptation and Vulnerability Report

Jafry, T., Mikulewicz, M., Helwig, K. (2018), "Introduction: Justice in the Era of Climate Change", Routledge *Handbook of Climate Justice*, London: Routledge:1-9

Jamieson, D. (2001), "Climate Change and Global Environmental Justice".*Changing the atmosphere: Expert Knowledge and Global Environmental Governance*, Cambridge: The MIT Press:287-307.

Jenkins, K., McCauley, D., Heffron, R., Stephan, H., Rehner, R. (2016). "Energy justice: a Conceptual Review", *Energy Research & Social Science*, Vol.11:174-182.

Kaya, Y., (2017), "Paris Anlaşmasını İklim Adaleti Perspektifinden Değerlendirmek", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *14*(54), 87-106.

Laurent, É. (2011), "Issues in Environmental Justice Within the European Union", *Ecological Economics,* Vol. 7, No.11:1846–1853.

Martin, A. (2013), "Global Environmental In/Justice, in Practice: Introduction", *The Geographical Journal*, Vol.179, No.2: 98-104.

Martinez-Alier, J. (2002), *The Environmentalism of the Poor: a Study of Ecological Conflicts and Valuation*, Edward Elgar Publishing:USA.

Murphy, S. P. (2018), "Global Political Processes and the Paris Agreement: A Case of Advancement or Retreat of Climate Justice?", Routledge *Handbook of Climate Justice*, Routledge: USA:71-82

Newell, P.; Roberts, J. T. (2016), *The Globalization and Environment Reader*, Wiley Blackwell

Newton, D. E. (2009), *Environmental Justice: A Reference Handbook,* ABC-CLIO LLC

Ottinger, G. (2013), "The Winds of Change: Environmental Justice in Energy Transitions", Science *as Culture*, Vol.22, No.2:222-229.

Paris Agreement, United Nations Framework Convention on Climate Change, *Adoption of the Paris Agreement,* 12 Aralık 2015*,* fccc/cp/2015/L, 9.

Pellow, D. N. (2017), "Environmental Justice Movements and Political Opportunity Structures", The *Routledge Handbook of Environmental Justice* , Routledge:37-49

Roberts, J. T.; Pezzulo, C.P. (2007), *Environmental Justice and Environmentalism: The Social Justice Challenge to the Environmental Movement*, Cambridge Massachusettes: MIT Press:285-307.

Rose-Pérez, R. (2015), "Environmental justice and air quality in Santiago de Chile", Revista *de Salud Pública*, Vol.17, No.3:337-350.

Schlosberg, D. (2004), "Reconceiving Environmental Justice: Global Movements and Political Theories", *Environmental Politics*, Vol. 13, No.3:517-540.

Schlosberg, D. (2007), *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*, Oxford, UK: Oxford University Press.

Shepard, P. M.; Corbin-Mark, C. (2009), "Climate justice", Environmental *Justice*, Vol.2, No.4:163-166.

Spash, C.L. (2016), "This Changes Nothing: The Paris Agreement to Ignore Reality", *Globalizations*, Vol.13, No.1:928-933.

Wu, C. F., Chang, T., Wu, T. P., Leng, K. J., Lin, M. C.; Huang, S. C. (2022), "Impact of globalization on the environment in major CO2-emitting countries: Evidence using bootstrap ARDL with a Fourier function", *Frontiers in Public Health*, September 8, *10*.

FİRMA PERFORMANS ANALİZİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ

Düzenlileştirici Regresyon Yöntemleri

Önder Dorak

nobel bilimsel

FİRMA PERFORMANS ANALİZİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ: Düzenlileştirici Regresyon Yöntemleri

Önder Dorak

Yayın No.: 1646
ISBN: 978-625-398-604-9
E-ISBN: 978-625-398-607-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Polat -sedapolat@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehmet Çakır -mehmet@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Dorak, Önder.
Firma Performans Analizinde Makine Öğrenmesi: Düzenlileştirici Regresyon Yöntemleri / Önder Dorak
1. Basım, XII + 178 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-604-9
E-ISBN: 978-625-398-607-0
1. Makine Öğrenmesi 2. Doğrusal Regresyon Analizi 3. Lasso Regresyon

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

TABLOLAR DİZİNİ ..... **vii**

ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **ix**

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xii**

GİRİŞ **1**

1. İSTATİSTİKSEL ÖĞRENME **7**

1.1. İstatistiksel Model 13

1.2. Yanlılık-Varyans İlişkisi 17

1.3. Yeniden Örnekleme ve Hiperparametre Optimizasyonu 23

1.3.1. Geçerlilik kümesi yaklaşımı 24

1.3.2. k-katlı çapraz geçerlilik 27

1.4. Optimizasyon Yöntemleri 30

1.4.1. Konveks optimizasyon 31

1.4.2. Koordinat iniş algoritması 33

2. DOĞRUSAL REGRESYON ANALİZİ **35**

2.1. Doğrusal Regresyon Yönteminin Varsayımları 38

2.2. En Küçük Kareler Yöntemi 41

2.2.1. En küçük kareler tahmincilerinin özellikleri 45

2.2.2. Çoklu bağıntı 48

2.2.3. Belirlilik katsayısı 53

2.2.4. Doğrusal regresyon analizinde hipotez testleri 54

2.2.4.1. Regresyon modelinin anlamlılık testi 54

2.2.4.2. Regresyon katsayılarının anlamlılık testi 55

2.3. Çok Değişkenli Regresyon Modellerinde Değişken Seçimi 56

2.3.1. Tüm olası alt kümeler yöntemi 58

2.3.2. İleriye doğru seçim yöntemi 59

2.3.3. Geriye doğru seçim yöntemi 60

3. DÜZENLİLEŞTİRİCİ YÖNTEMLER 61
3.1. Bridge Regresyon 62
3.1.1. Bridge tahmincisinin özellikleri 64
3.1.2. Bridge tahmincisinin hesaplanması 65
3.1.3. Bridge tahmincisinin varyansı 67
3.1.4. Ceza ve ayar parametrelerinin seçimi 68
3.2. Ridge Regresyon 68
3.2.1. Ridge tahmincisi ve özellikleri 69
3.2.2. Ridge tahmincisinin hata kareleri ortalaması 71
3.2.3. Ridge tahmincisinin hesaplanması 74
3.2.4. Ridge izi ve ceza parametresinin seçimi 77
3.3. Lasso Regresyon 78
3.3.1. Lasso tahmincisi ve özellikleri 78
3.3.2. Lasso çözümü 80
3.3.3. Lasso çözümünün hesaplanması 84
3.3.4. Serbestlik derecesi 86
3.4. Elastic Net 87
3.4.1. Naive elastic net 89
3.4.2. Elastic net tahmincisi 91

4. FİRMA PERFORMANS ANALİZİ 95
4.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 109
4.2. Veri Ön Analizi 113
4.3. Aktif Kârlılık Analizi 119
4.3.1. En küçük kareler yöntemi 120
4.3.2. Düzenlileştirici yöntemler analizi 124
4.3.3. Modellerin karşılaştırılması 133
4.4. Öz Kaynak Kârlılık Analizi 143
4.4.1. En küçük kareler yöntemi 143
4.4.2. Düzenlileştirici yöntemler analizi 147
4.4.3. Modellerin karşılaştırılması 156

SONUÇ 165

KAYNAKÇA 173

KAYNAKÇA

Abor, J. (2005). The effect of capital structure on profitability: an empirical analysis of listed firms in Ghana. *The Journal of Risk Finance*, *6*(5), 438-445. doi:10.1108/15265940510633505

Abu-Mostafa, Y. S., Magdon-Ismail, M. ve Lin, H.-T. (2012). *Learning from data: A short course* (1. bs.). AMLbook.

Akgün, A. I. ve Memiş Karataş, A. (2021). Investigating the relationship between working capital management and business performance: Evidence from the 2008 financial crisis of EU-28. *International Journal of Managerial Finance*, *17*(4), 545-567.

Akpınar, H. (2014). *Data: Veri madenciliği veri analizi* (1. bs.). İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

Aktaş, R. (1997). *Mali başarsızlık (işletme riski) tahmin modelleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Alpar, R. (2013). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler* (4. bs.). Ankara: Detay.

Altman, E. I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *The Journal of Finance*, *23*(4), 589. doi:10.2307/2978933

Al-Zararee, A., Al-Sawalhah, J. ve Samara, A. (2021). The relationship between the return on equity (ROE) and the capital structure of the Jordanian public shareholding industrial companies. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, *25*(1), 1-10.

Avcı, E. (2016). Capital structure and firm performance: An application on manufacturing industry. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *38*(1), 15-30.

Aydın, D. (2014). *Uygulamalı regresyon analizi* (1. bs.). Ankara: Nobel.

Backer, M. ve Gosman, M. L. (1980). The use of financial ratios in credit downgrade decisions. *Financial Management*, *9*(1), 53-56. doi:10.2307/3665313

Baños-Caballero, S., García-Teruel, P. J. ve Martínez-Solano, P. (2014). Working capital management, corporate performance, and financial constraints. *Journal of Business Research*, *67*(3), 332-338. doi:10.1016/j.jbusres.2013.01.016

Barnes, P. (1987). The analysis and use of financial ratios: A review article. *Journal of Business Finance & Accounting*, *14*(4), 449-461. doi:10.1111/j.1468-5957.1987.tb00106.x

Bayraktaroglu, A. E., Calisir, F. ve Baskak, M. (2019). Intellectual capital and firm performance: an extended VAIC model. *Journal of Intellectual Capital*, *20*(3), 406-425. doi:10.1108/JIC-12-2017-0184

Beaver, W. H. (1966). Financial ratios as predictors of failure. *Journal of Accounting Research*, *4*, 71. doi:10.2307/2490171

Berry, W. D. (1993). *Understanding regression assumptions*. *Series quantitative applications in the social sciences*. SAGE Publications, Inc. doi:10.4135/9781412986427

Birkes, D. ve Dodge, Y. (1993). *Alternative methods of regression* (1. bs.). New York: Wiley.

Bousquet, O., Boucheron, S. ve Lugosi, G. (2004). Introduction to statistical learning theory. *Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics)*, *3176*, 169-207. doi:10.1007/978-3-540-28650-9_8

Boyd, S., Parikh, N., Chu, E., Peleato, B. ve Eckstein, J. (2011). Distributed optimization and statistical learning via the alternating direction method of multipliers. *Foundations and Trends® in Machine Learning*, *3*(1), 1-122. doi:10.1561/2200000016

Breiman, L. (1995). Better subset regression using the nonnegative garrote. *Technometrics*, *37*(4), 373-384. doi:10.1080/00401706.1995.10484371

Bühlmann, P. ve van de Geer, S. (2011). *Statistics for high-dimensional data*. Springer Series in Statistics (C. 1). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. doi:10.1007/978-3-642-20192-9

Chatterjee, S. ve Simonoff, J. S. (2013). *Handbook of regression analysis*. John Wiley & Sons.

Chen, X., Lin, Q., Kim, S., Carbonell, J. G. ve Xing, E. P. (2012). Smoothing proximal gradient method for general structured sparse regression. *The Annals of Applied Statistics*, *6*(2), 719-752. doi:10.1214/11-AOAS514

Cherkassky, V., Friedman, J. H. ve Wechsler, H. (2012). From statistics to neural networks: theory and pattern recognition applications (C. 136). Springer Science & Business Media.

Cherkassky, V. ve Ma, Y. (2009). Another look at statistical learning theory and regularization. *Neural networks : the official journal of the International Neural Network Society*, *22*(7), 958-969. doi:10.1016/J.NEUNET.2009.04.005

Cherkassky, V. ve Mulier, F. M. (2007). *Learning from data: concepts, theory, and methods*. John Wiley & Sons.

Combs, J. G., Russell Crook, T. ve Shook, C. L. (2005). The dimensionality of organizational performance and its implications for strategic management research. D. J. Ketchen ve D. D. Bergh (Ed.), *Research Methodology in Strategy and Management* içinde , Research Methodology in Strategy and Management (C. 2, ss. 259-286). Emerald Group Publishing Limited. doi:10.1016/S1479-8387(05)02011-4

Cox, D. R. ve Snell, E. J. (1974). Choice of variables in observational studies. *Journal of Applied Statistics*, *23*(1), 51-59. doi:10.2307/2347053

Dao, B. T. T. ve Ta, T. D. N. (2020). A meta-analysis: capital structure and firm performance. *Journal of Economics and Development*, *22*(1), 111-129. doi:10.1108/JED-12-2019-0072

Deakin, E. B. (1972). A discriminant analysis of predictors of business failure. *Journal of accounting research*, 167-179.

Delen, D., Kuzey, C. ve Uyar, A. (2013). Measuring firm performance using financial ratios: A decision tree approach. *Expert Systems with Applications*, *40*(10), 3970-3983. doi:10.1016/j.eswa.2013.01.012

Dikmen, B. (2007). *Finansal başarısızlık tahminlerinde matematiksel model uygulamaları*. Sermaye Piyasası Kurulu.

Draper, N. R. ve Smith, H. (1998). Applied Regression Analysis. *Technometrics*, *47*(3), 706. doi:10.1198/tech.2005.s303

Edmister, R. O. (1972). An empirical test of financial ratio analysis for small business failure prediction. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, *7*(2), 1477-1493. doi:10.2307/2329929

Efron, B., Hastie, T., Johnstone, I. ve Tibshirani, R. (2004). Least angle regression. *The Annals of Statistics*, *32*(2), 407-451. doi:10.1214/009053604000000067

Emmert-Streib, F. ve Dehmer, M. (2019). High-dimensional LASSO-based computational regression models: Regularization, shrinkage, and selection. *Machine Learning and Knowledge Extraction 2019, Vol. 1, Pages 359-383*, *1*(1), 359-383. doi:10.3390/MAKE1010021

Faello, J. (2015). Understanding the limitations of financial ratios. *Academy of accounting and financial studies journal*, *19*(3), 75.

Frank, L. E. ve Friedman, J. H. (1993). A statistical view of some chemometrics regression tools. *Technometrics*, *35*(2), 109-135. doi:10.1080/00401706.1993.10485033

Freund, R. J., Wilson, W. J. ve Sa, P. (2006). *Regression analysis* (2. bs.). Burlington: Elsevier.

Friedman, J. H., Hastie, T. ve Tibshirani, R. (2010). Regularization paths for generalized linear models via coordinate descent. *Journal of Statistical Software*, *33*(1), 1-22. doi:10.18637/jss.v033.i01

Friedman, J., Hastie, T., Höfling, H. ve Tibshirani, R. (2007). Pathwise coordinate optimization. *The Annals of Applied Statistics*, *1*(2), 302-332. doi:10.1214/07-AOAS131

Fu, W. J. (1998). Penalized regressions: The bridge versus the lasso. *Journal of Computational and Graphical Statistics*, *7*(3), 397. doi:10.2307/1390712

Galton, F. (1886). Regression towards mediocrity in hereditary stature. *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*. doi:10.2307/2841583

Gauraha, N. (2018). Introduction to the LASSO. *Resonance*, *23*(4), 439-464. doi:10.1007/s12045-018-0635-x

Genç, M. (2020). *Ridge, lasso and elastic net methods in high dimensional data*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Gepp, A. ve Kumar, K. (2015). Predicting financial distress: A comparison of survival analysis and decision tree techniques. *Procedia Computer Science*, *54*, 396-404. doi:https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.06.046

Gibson, C. H. (2000). *Financial reporting and analysis : Using financial accounting information*. South-Western College Pub.

Golbayani, P., Florescu, I. ve Chatterjee, R. (2020). A comparative study of forecasting corporate credit ratings using neural networks, support vector machines, and decision trees. *The North American Journal of Economics and Finance*, *54*, 101251. doi:https://doi.org/10.1016/j.najef.2020.101251

Goodfellow, I., Bengio, Y. ve Courville, A. (2016). *Deep Learning* (1. bs.). MIT Press.

Gruber, M. (1998). *Improving efficiency by shrinkage: The James-Stein and ridge regression estimators* (1. bs.). Routledge.

Gunst, R. F. ve Webster, J. T. (2007). Regression analysis and problems of multicollinearity. *Communications in Statistics-Theory and Methods*, *4*(3), 277-292. doi:10.1080/03610927308827246

Hastie, T., Tibshirani, R. ve Friedman, J. (2008). *The elements of statistical learning: Data mining, inference, and prediction*. Springer.

Hastie, Trevor, Tibshirani, Robert ve Wainwright, Martin (2015). *Statistical learning with sparsity: The lasso and generalizations*. CRC Press.

Herciu, M. (2017). Drivers of firm performance: exploring quantitative and qualitative approaches. *Studies in Business and Economics*, *12*(1), 79-84. doi:10.1515/SBE-2017-0006

Hocking, R. R. ve Leslie, R. N. (1967). Selection of the best subset in regression analysis. *Technometrics*, *9*(4), 531-540.

Hoerl, A. E. ve Kennard, R. W. (1970a). Ridge regression: Biased estimation for nonorthogonal problems. *Technometrics*, *12*(1), 55-67. doi:10.1080/00401706.1970.10488634

Hoerl, A. E. ve Kennard, R. W. (1970b). Ridge Regression: Applications to nonorthogonal problems. *Technometrics*, *12*(1), 69-82. doi:10.1080/00401706.1970.10488635

Hoerl, R. W. (2020). Ridge regression: A historical context. *Technometrics*, *62*(4), 420-425. doi:10.1080/00401706.2020.1742207

Horrigan, J. O. (1966). The determination of long-term credit standing with financial ratios. *Journal of Accounting Research*, *4*, 44-62. doi:10.2307/2490168

Horrigan, J. O. (1968). A short history of financial ratio analysis. *The Accounting Review*, *43*(2), 284-294. http://www.jstor.org/stable/243765 adresinden erişildi.

Huang, Z., Chen, H., Hsu, C.-J., Chen, W.-H. ve Wu, S. (2004). Credit rating analysis with support vector machines and neural networks: a market comparative study. *Decision Support Systems*, *37*(4), 543-558. doi:https://doi.org/10.1016/S0167-9236(03)00086-1

İmir, E. (1986). *Çoklu Bağıntılı Doğrusal Modellerde Ridge Regresyon Yöntemiyle Parametre Kestirimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir.

James, G., Witten, D., Hastie, T. ve Tibshirani, R. (2013). *An introduction to statistical learning*. Springer Texts in Statistics (C. 103). doi:10.1007/978-1-4614-7138-7

Jaworski, J. ve Czerwonka, L. (2022). Profitability and working capital management: evidence from the Warsaw Stock Exchange. *Journal of Business Economics and Management*, *23*, 180-198. doi:10.3846/jbem.2022.15087

Jones, Z. M., Desmarais, B. ve Zorn, C. (2017). *Interpretable statistical learning*. *ProQuest Dissertations and Theses*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ann Arbor.

Kecman, V. (2001). *Learning and soft computing: support vector machines, neural networks, and fuzzy logic models*. MIT press.

Kliestik, T., Valaskova, K., Lazaroiu, G., Kovacova, M. ve Vrbka, J. (2020). Remaining financially healthy and competitive: The role of financial predictors. *Journal of Competitiveness*, *12*(1), 74.

Korkmaz, Ö. ve Karaca, S. S. (2014). Üretim işletmelerinde firma karlılığının finansal belirleyicileri ve BİST imalat sanayi uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, *14*(1), 21-29.

Kroese, D. P., Botev, Z. I., Taimre, T. ve Vaisman, R. (2019). *Data science and machine learning: mathematical and statistical methods*. Chapman and Hall/CRC.

Kuhn, M. (2016). caret: Classification and Regression Training. R package version 6.0-71. https://CRAN.R-project.org/package=caret adresinden erişildi.

Kutner, M. H., Nachtsheim, C. J., Neter, J. ve Li, W. (2005). *Applied linear statistical models* (C. 5). McGraw-Hill Irwin Boston.

Marill, K. A. (2004). Advanced Statistics: Linear Regression, Part I: Simple Linear Regression. *Academic Emergency Medicine*, *11*(1), 87-93. doi:10.1197/j.aem.2003.09.005

McDonald, G. C. (2009). Ridge regression. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Computational Statistics*, *1*(1), 93-100. doi:10.1002/WICS.14

Miller, C. C., Washburn, N. T. ve Glick, W. H. (2013). Perspective—The myth of firm performance. *Organization Science*, *24*(3), 948-964.

Mitchell, T. M. (1997). *Machine learning*. McGraw Hill.

Montgomery, D. C., Peck, El. A. ve Vining, G. G. (2013). *Doğrusal Regresyon Analizine Giriş*. (M. A. Erar, Ed.) (5. bs.). Ankara: Nobel.

Nissim, D. ve Penman, S. H. (2001). Ratio analysis and equity baluation: From research to practice. *Review of Accounting Studies*, *6*(1), 109-154. doi:10.1023/A:1011338221623

Ohlson, J. A. (1980). Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy. *Journal of Accounting Research*, *18*(1), 109. doi:10.2307/2490395

Pardoe, I. (2012). *Applied regression modeling* (2. bs.). Hoboken: Wiley.

Park, C. ve Yoon, Y. J. (2011). Bridge regression: Adaptivity and group selection. *Journal of Statistical Planning and Inference*, *141*(11), 3506-3519. doi:10.1016/J.JSPI.2011.05.004

Piotroski, J. (2000). Value investing: The use of historical financial statement information to separate winners from losers. *Journal of Accounting Research*, *38*, 1-41.

Raschka, S. (2015). *Python machine learning*. Packt publishing ltd.

Raschka, S. (2018). *Model Evaluation, Model Selection, and Algorithm Selection in Machine Learning*.

Refaeilzadeh, P., Tang, L. ve Liu, H. (2007). On comparison of feature selection algorithms. *Proceedings of AAAI workshop on evaluation methods for machine learning II* içinde (C. 3, s. 5). AAAI Press Vancouver.

Rosenblatt, F. (1958). The perceptron: A probabilistic model for information storage and organization in the brain. *Psychological Review*, *65*(6), 386-408. doi:10.1037/H0042519

Rothaermel, F. T. (2018). *Strategic management* (4. bs.). New York: McGraw-Hill.

Salim, M. ve Yadav, R. (2012). Capital structure and firm performance: Evidence from Malaysian listed companies. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *65*, 156-166. doi:10.1016/j.sbspro.2012.11.105

Santos, J. ve Brito, L. (2012). Toward a subjective measurement model for firm performance. *BAR - Brazilian Administration Review*, *9*, 95-117. doi:10.1590/S1807-76922012000500007

Seber, G. A. F. ve Lee, A. J. (2003). *Linear regression analysis*. Wiley Series in Probability and Statistics. Wiley. doi:10.1002/9780471722199

Senan, N., Anagreh, S., Al-dalaien, B., Khaled, S. ve Al-Homaidi, E. (2021). Working capital management and banks' performance: Evidence from India. *Journal of Asian Finance Economics and Business*, *8*, 747-758. doi:10.13106/jafeb.2021.vol8.no6.0747

Shimerda, T. A. (1978). *Financail ratios as predictors of profitability.* (Yayımlanmamış doktora tezi). The University of Nebraska, Lincoln.

Sun, J. ve Hui, X. (2006). An application of decision tree and genetic algorithms for financial ratios' dynamic selection and financial distress prediction. *2006 International Conference on Machine Learning and Cybernetics* içinde (ss. 2413-2418). doi:10.1109/ICMLC.2006.258771

Şıklar, E. (2000). *Regresyon analizine giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Tascón, M. T. ve Castano, F. J. (2017). Selection of variables in small business failure analysis: Mean selection vs. median selection. *Revista de Métodos Cuantitativos para la Economía y la Empresa*, *24*, 54-88.

Tezel Özturan, A. (2019). *Optimizasyon ve Matlab uygulamaları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tibshirani, R. J. (2013). The lasso problem and uniqueness. *Electronic Journal of Statistics*, *7*, 1456-1490. doi:10.1214/13-EJS815

Tibshirani, Robert. (1996). Regression shrinkage and selection via the lasso. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, *58*(1), 267-288.

Tibshirani, Ryan ve Wasserman, L. (2015). Stein's unbiased risk estimate. *Course notes from "Statistical Machine Learning*, 1-12.

Tseng, P. (2001). Convergence of a Block Coordinate Descent Method for Nondifferentiable Minimization. *Journal of Optimization Theory and Applications*, *109*(3), 475-494.

Van Wieringen, W. N. (2015). Lecture notes on ridge regression. https://arxiv.org/abs/1509.09169v7 adresinden erişildi.

Vapnik, V. (1991). Principles of Risk Minimization for Learning Theory. J. Moody, S. Hanson ve R. P. Lippmann (Ed.), *Advances in Neural Information Processing Systems* içinde (C. 4). Morgan-Kaufmann.

Vapnik, V. N. (Vladimir N. (1998). *Statistical learning theory*. Wiley.

Vapnik, Vladimir. (2000). *The nature of statistical learning theory*. *The Nature of Statistical Learning Theory*. Springer New York. doi:10.1007/978-1-4757-3264-1

Venkatraman, N. ve Ramanujam, V. (1986). Measurement of business performance in strategy research: A comparison of approaches. *The Academy of Management Review*, *11*(4), 801-814.

Xu, W., Xiao, Z., Dang, X., Yang, D. ve Yang, X. (2014). Financial ratio selection for business failure prediction using soft set theory. *Knowledge-Based Systems*, *63*, 59-67. doi:https://doi.org/10.1016/j.knosys.2014.03.007

Yousaf, M. (2022). Intellectual capital and firm performance: evidence from certified firms from the EFQM excellence model. *Total Quality Management & Business Excellence*, *33*(13-14), 1472-1488. doi:10.1080/14783363.2021.1972800

Yousaf, M. ve Dey, S. K. (2022). Best proxy to determine firm performance using financial ratios: A CHAID approach. *Review of Economic Perspectives*.

Zaini, B. J. ve Mahmuddin, M. (2019). Classifying firms' performance using data mining approaches. *International Journal Supply Chain Management*, *8*(1), 690.

Zou, H. ve Hastie, T. (2003). Regression shrinkage and selection via the elastic net with applications to microarrays. *JR Stat Soc Ser B*, *67*, 301-320.

Zou, H., Hastie, T. ve Tibshirani, R. (2007). On the "degrees of freedom" of the lasso. *Ann. Statist.*, *35*(5), 2173-2192. doi:10.1214/009053607000000127

FELSEFE GRUBU EĞİTİMİNDE RESFEBE

Editör: Ekrem Ziya Duman

nobel

FELSEFE GRUBU EĞİTİMİNDE RESFEBE

Editör: Ekrem Ziya Duman

Yayın No.: 5150
Beşeri Bilimler / Felsefe No.: 202
ISBN: 978-625-397-906-5
E-ISBN: 978-625-397-905-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Duman, Ekrem Ziya.
Felsefe Grubu Eğitiminde Resfebe / Editör: Ekrem Ziya Duman
1. Basım, VI + 116 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-906-5
E-ISBN: 978-625-397-905-8
1. Felsefe Grubu Eğitimi 2. Zekâ Oyunları 3. Resfebe

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

Bölüm Yazarları ..... **iii**

1. Bölüm
Felsefe Grubu Eğitiminde Zekâ Oyunları: Resfebe **1**
Özlem Küçükşabanoğlu - Aylin Arslan

Giriş 1
Resfebe 4
Resfebede Kullanılan Göstergelerin Anlamları 8
Resfebenin Derslerde Kullanımı 11
Resfebe Bulmacaları Yapma Aşamaları 14
Resfebe Yapan Eğitimciler İçin Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 15
Felsefe Grubu Dersleri Öğretim Programları 17
Düşünme Türleri ve Resfebe 21
21. Yüzyıl Becerileri ve Resfebe 25
Türkiye'de Resfebe İle İlgili Yapılan Çalışmalar 28
Kaynakça 29

2. Bölüm
10. Sınıf Felsefe Dersinde Resfebe **35**
Beyzanur Petek - Özlem Küçükşabanoğlu - Aylin Arslan

1. Ünite Felsefeyi Tanıma 36
2. Ünite Felsefe ile Düşünme 39
3. Ünite Felsefenin Temel Konuları ve Problemleri 42
4. Ünite Felsefi Okuma ve Yazma 45
10. Sınıf Felsefe Dersi Cevap Anahtarı 48

3. Bölüm
11. Sınıf Felsefe Dersinde Resfebe **49**
Beyzanur Petek - Özlem Küçükşabanoğlu - Aylin Arslan

1. Ünite MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Felsefesi 50
2. Ünite MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesi 53
3. Ünite 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesi 56
4. Ünite 18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesi 59

5. Ünite 20. Yüzyıl Felsefesi 62
11. Sınıf Felsefe Dersi Cevap Anahtarı 65

4. Bölüm
Sosyoloji Dersinde Resfebe 67
Beyhan Zabun - Beyzanur Petek

1. Ünite Sosyolojiye Giriş 68
2. Ünite Birey ve Toplum 71
3. Ünite Toplumsal Yapı 74
4. Ünite Toplumsal Değişme ve Gelişme 77
5. Ünite Toplum ve Kültür 80
6. Ünite Toplumsal Kurumlar 83
Sosyoloji Dersi Cevap Anahtarı 86

5. Bölüm
Psikoloji Dersinde Resfebe 87
Beyzanur Petek - Özlem Küçükşabanoğlu - Aylin Arslan

1. Ünite Psikoloji Bilimini Tanıyalım 88
2. Ünite Psikolojinin Temel Süreçleri 91
3. Ünite Öğrenme, Bellek, Düşünme 94
4. Ünite Ruh Sağlığının Temelleri 97
Psikoloji Dersi Cevap Anahtarı 100

6. Bölüm
Mantık Dersinde Resfebe 101
Ekrem Ziya Duman - Beyzanur Petek

1. Ünite Mantığa Giriş 102
2. Ünite Klasik Mantık 105
3. Ünite Mantık ve Dil 108
4. Ünite Sembolik (Modern) Mantık 111
Mantık Dersi Cevap Anahtarı 114

1. Bölüm
Felsefe Grubu Eğitiminde Zekâ Oyunları: Resfebe

Özlem Küçükşabanoğlu - Aylin Arslan

Giriş

Eğitim, yapısı gereği insan-dünya-bilgi ilişkisini kurar ve bu ilişkinin kurulmasına olanak sağlar; büyük ölçüde bilgiye ve deneyime dayanır ve değer üreten bir varlık olarak insanın vazgeçilmez varlık koşuludur (Çotuksöken, 2008, s. 30). İnsan varlıksal olanaklarını eğitim yoluyla geliştirebilirse hem kendisine hem insanlığa, insan başarılarını ortaya koyabilme bakımından katkıda bulunabilir (Cenan, 2016, s. 94). Eğitim her zaman doğrudan bir şekilde yani bir eğitimci aracılığıyla gerçekleşmez. İnsanlar, bilgi ve becerilerini bazen dolaylı yollarla elde ederler. Bu dolaylı eğitimi sağlayan etkili ve özellikle eğlenceli olduğu için insanlar tarafından tercih edilen araçlardan biri oyundur.

Oyunlar, insanlık tarihi kadar eski ve her zaman insanlarla var olan bir kavramdır. Hatta oyun hayvanlar için de önemlidir. Yavrular gelişimlerine önemli katkı sağlayan oyunlar ile avlanmayı, hayatta kalmayı, eş bulmayı, sürü bilinci gibi çeşitli şeyleri oyunlar aracılığı ile öğrenirler.

Hayvanlar ile oyun arasındaki bu durum insanlar ile oyun arasındaki ilişki ile benzerdir. Oyun, insanlarında doğuştan getirdiği bir güdüdür. İnsana ait oyun, insanların en önemli eylemidir. İnsan oyun oynadığı sürece insan olma özelliğini barındırır ve geliştirir. Dolayısıyla oyun insana ait olan en önemli eylemdir. Ancak oyun eylemi sadece içgüdüsel veya sadece zihinsel olarak algılanmamalıdır. Çünkü oyunlar insanların doğumlarından itibaren öğrenmelerine sürekli olarak yön verir (Sezgin, 2016, s. 2). Bu öğrenmeler zihinsel olduğu kadar duyuşsal, psikomotor, toplumsal gibi yönü olan öğrenmelerdir.

- Gürsoy, Tasarımda Yaratıcı Düşüncenin Yansımaları Görsel Cinas ve Rebus, 2022: Yüksek lisans tezinde grafik tasarımında "rebus" kullanımına dair bilgilere yer verilmiştir.

Kaynakça

Adalar, H. (2021). Akıl ve Zekâ Oyunları ile Beceri Öğretimi. H. Adalar (Dü.) içinde, *Akıl ve Zekâ Oyunları ile Beceri Öğretimi - I* (21-46). Ankara: Pegem.

Adalar, H. (2021). *Akıl ve Zekâ Oyunları İle Beceri Öğretimi-I.* Ankara: Pegem Akademi.

Adalar, H., & Terzi, H. (2021). Akıl ve Zekâ Oyunları ile Karar Verme. H. Adalar (Dü.) içinde, *Akıl ve Zekâ Oyunları ile Beceri Öğretimi - I* (83-109). Ankara: Pegem.

Adalar, H., & Yüksel, İ. (2017). Sosyal bilgiler, fen bilimleri ve diğer branş öğretmenlerinin görüşleri açısından zeka oyunları öğretim programı. *Turkish Studies, 12*(28), 1-24.

Akdoğan, E., Hasgül, İ., & Karahan, T. (2021). *Ortaöğretim Mantık Ders Kitabı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Alkan, A., & Mertol, H. (2017). Üstün Yetenekli Öğrenci Velilerinim Akıl-Zeka Oyunları İle İlgili Düşünceleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(1), 57-62.

Alkan, A., Mertol, H., & Mertol, G. (2020). Özel Yetenekli Öğrencilerin Bilişim Teknolojileri Derslerinde Bir Farklılaştırma Örneği Olarak Resfebenin Kullanımı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 8*(21), 1-11.

Ambrosse, G., & Harris, P. (2013). *Grafik Tasarımda Tasarım Fikri.* (A. G. Taşçıoğlu, & M. Taşçıoğlu, Çev.) İstanbul: Literatür.

Atağ, C., Duman, E. Z., Adalar, H., Yüksel, İ., Savaş, M. A., & Demirci, T., (2017). *Zekâ Oyunları Öğretim Programında Akıl Yürütme ve İşlem Oyunları*. 8. Uluslararası Eğitimde Yeni Yönelimler Kongresi (100). Antalya, Turkey.

Ayan, S., & Memiş, U. A. (2012). Erken Çocukluk Döneminde Oyun. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 14*(2), 143-149.

Ayaz Şahin, A., Koluaçık, H., Avcı, S., & Uyanık, M. (2021). Ortaöğretim Felsefe 10 Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Bacanlı, H. (2012). Dört Katlı Düşünme Modeli. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*(146), 29-36.

Bacanlı, H. (2014). *Sosyal Beceri Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Baş, Ö., Kuzu, O., & Gök, B. (2020). The effects of mind games on higher level thinking. *Journal of Education and Future, 17*, 1-13.

Başerer, D. (2017). Bir Düşünme Türü Olarak Mantıksal Düşünme. *The Journal of Academic Social Science*(41), 433-442.

Başerer, D., & Duman, E. Z. (2019). Felsefi Süreç İçinde Düşünme Olgusu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,* 9(2), 379-395.

Başerer, D., & Duman, E. Z. (2020). Mantıksal Düşünme Ölçeğinin Geliştirilmesine İlişkin Bir Çalışma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(19), 15-40.

Bayramin, T. (2020). *6.sınıf öğrencilerinin zekâ oyunlarında kullandığı problem çözme stratejilerinin belirlenmesi.* İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Becer, E. (2013). *İletişim ve Grafik Tasarımı.* Ankara: Dost.

Berber, Z. B. (2020). Psikoloji öğretiminin tarihçesi ve uygulanan programların yapısı. F. Manav içinde, *Ana Hatlarıyla Ortaöğretimde Felsefe Grubu Öğretimi* (297-307). Ankara: Pegem.

Britannica, (2018). Encycloapedia Britannica, "Rebus - Writing Principle", https://www. britannica.com/topic/ rebus-writing-principle (10.03.2023).

Bottino, R. M., & Ott, M. (2006). Mind games, reasoning skills, and the primary school curriculum. *Learning Media and Technology, 31*(4), 359-375.

Ceylan, C., Karaaslan, E., Toraman, K., & Demirci, Ş. (2021). *Ortaöğretim Psikoloji Ders Kitabı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Cenan, Ş., (2016). Antropontolojik açıdan eğitim kavramı ve eğitimde etik sorunsalı. Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Cevizci, A. (2011). *Felsefe Sözlüğü.* İstanbul: Say.

Clark, C. R. (1981). Learning Words Using Traditional Orthography and the Symbols of Rebus, Bliss, and Carrier. *American Journal of Audiology, 46*(2), 191-196.

Cunningham, J. B., MacGregor, J. N., Gibb, J., & Haar, J. (2009). Categories of insight and their correlates: An exploration of relationships among classic-type insight problems, rebus puzzles,remote associates and esoteric analogies. *The Journal of Creative Behavior, 43*(4), 262–280.

Çağır, S., & Oruç, Ş. (2020). Intelligence and Mind Games in Concept Teaching in Social Studies. *Participatory Educational Research (PER), 7*(3), 139-160.

Çalış Zeğerek, E. (2019). Tarihsel Süreçte Rebus ve Kullanım Alanları. *YEDİ: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*(22), 31-40.

Çalış Zeğerek, E. (2020). Grafik Tasarımda Bir Anlatım Dili: Rebus Tasarım. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*(24), 127-139.

Çiftçi, S., Sağlam, A., & Yayla, A. (2021). 21. yüzyıl becerileri bağlamında öğrenci, öğretmen ve eğitim ortamları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(24), 718-734.

Çotuksöken, B., (2008), "Eğitim Felsefesinde Son Gelişmeler", Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla, Türkiye Cumhuriyetinde Eğitimin Çağdaş Değerlerle İrdelenmesi Çalıştayı, 1-3 Mart, 25-30, Ankara: Ankara

Demirel, T. (2021). Akıl ve Zekâ Oyunlarının Eğitimdeki Yeri. H. Adalar içinde, *Akıl ve Zekâ Oyunları ile Beceri Öğretimi - I* (1-15). Ankara: Pegem Akademi.

Demirel, T., & Yılmaz, T. K. (2019). The effects of mind games in math and grammar courses on the achievements and perceived problem-solving skills of secondary school students: The effects of mind games in math and grammar. *British Journal of Educational Technology, 50*(3), 1482–1494.

Demirtaş, A., Özer, G., & Kuzu, V. (2021). Ortaöğretim Sosyoloji Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Devecioğlu, Y., & Karadağ, Z. (2014). Amaç, beklenti ve öneriler bağlamında zeka oyunları dersinin değerlendirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(1), 41-61.

Dilekmen, M., & Tüzün, N. B. (2018). Okul Öncesi Eğitimde Oyunun Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*(37), 43-56.

Doğanay, A. (2012). Üst düzey düşünme becerilerinin öğretimi. A. Doğanay içinde, *Öğretim ilke ve yöntemleri* (303-356). Ankara: Pegem.

Dombaycı, M. A. (2012). Dört Katlı Düşünme Modeli-nin Kavramsal Temelleri. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*(146), 37-42.

Dombaycı, M. A. (2014). A study into philosophical anthropology of the teaching of philosophy in Turkey. *The Anthropologist, 18*(2), 315-324.

Duman, E. Z., & Demircioğlu, A., (2013). 1935 ve 2009 Mantık Öğretimi Programlarına Göre Yazılmış Ders Kitaplarındaki Mantık Kavramlarının Karşılaştırılması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 33-42.

Duman, E. Z., & Arslan, A., (2017). 2009 Mantık Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Bloom'un Yenilenen Taksonomosi Açısından Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 11-18.

Duman, E. Z., & Küçükşabanoğlu, Ö., (2017). 2009 Mantık Dersi Öğretim Programına Göre Yazılan Mantık Ders Kitaplarında Örtük Müfredat. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 19-25.

Duman, E. Z. (2018). Bir Düşünme Türü Olarak Esnek Düşünme. *Turkish Studies, 13*(26), 547-561.

Duman, E. Z. (2018). Cumhuriyetten Günümüze Ortaöğretim Mantık Dersi Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi ve İçerik Önerisi. *Turkish Studies Educational Sciences, 13*(27), 601-622.

Duman, E. Z., (2019). Güncellenen Ortaöğretim Ders Kitabında Mantığa Giriş Ünitesinin Değerlendirme Sorularının Mantık Dersi Öğretim Programı Kazanımlarına Uygunluğu Üzerine Bir Değerlendirme. *Felsefe Grubu Eğitimi Üzerine Yazılar* (37-56), Ankara: Pegem.

Duman, E. Z., & Arslan, A., (2020). Mantık Öğretiminde Kullanılabilecek Etkinlik Örnekleri. *Ana Hatlarıyla Ortaöğretimde Felsefe Grubu Öğretimi* (171-192), Ankara: Pegem.

Duman, E. Z., & Arslan, A., (2020a). Mantık Öğretiminde Öğretim Stratejileri, Yöntemleri, Teknikleri ve Oyunlar. *Ana Hatlarıyla Ortaöğretimde Felsefe Grubu Öğretimi* (s. 137-170), Ankara: Pegem.

Duman, E. Z., & Arslan, A., (2021). Cumhuriyet'ten Günümüze Mantık Ders Saati Çizelgelerinin Analizi. *Felsefe Grubu Eğitimi Araştırmaları* (81-98), Ankara: Pegem.

Duman, E. Z., & Petek, B. (2022). Felsefe Dersi Öğretiminde Resfebe: Uygulama Örnekleri. E. Z. Duman (Dü.) içinde, *Felsefe Grubu Eğitiminde Çalışmalar* (1-10). Ankara: Nobel.

Duman, E. Z., Arslan, A., & Küçükşabanoğlu, Ö. (2023). The Place of Intelligence Games in Philosophy and Logic Education. *Science Insights Education Frontiers, 17*(1), 2651-2676.

Eker, M., & Yüksel, İ., (2019). Genel Fizik Laboratuvarı -3 Dersini Alan ve Almayan Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalındaki Öğrencilerin Geometrik Optik Konusunda Resfebe ve Eğitici Bulmaca Testi Arasındaki İlişkilerin Tespiti. *Eğitim Bilimlerinde Akademik Çalışmalar -2019/2* (239-247), Cetinje: Ivpe.

Ekiçi, M., & Öztürk, F. (2021). Akıl ve Zekâ Oyunları ile Yenilikçi Düşünme. H. Adalar (Dü.) içinde, *Akıl ve Zekâ Oyunları ile Beceri Öğretimi - I* (115-138). Ankara: Pegem.

Emiroğlu, İ. (2016). *Klasik Mantığa Giriş.* Ankara: Elis.

Erdoğan, A., Çevirgen, A. E., & Sunay, M. A. (2021). *Geçmişten Günümüze Zekâ Oyunları.* Analysing the potentialities and challenges of the use of board games for the teaching of mathematics.

Esen, M. (2019). *Zekâ Oyunlarının, 4. Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözmeye İlişkin Karar Verme Becerisine, Sabırlı Davranış Göstermesine ve Okul Doyumuna Etkisinin İncelenmesi.* Mersin: Mersin Üniversitesi.

Esen, M., & Say, S. (2022). Zekâ Oyunlarının, 4. Sınıf Öğrencilerinin Problem Çözmeye İlişkin Karar Verme Becerisine, Sabırlı Davranış Göstermesine ve Okul Doyumuna Etkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 6*(1), 71-87.

Gürsoy, A. (2022). *Tasarımda Yaratıcı Düşüncenin Yansımaları Görsel Cinas ve Rebus.* Yüksek Lisans, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.

Güven, A. Z. (2014). Ortaokul Türkçe Derslerinde Yaratıcı Düşünme Becerisinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(6), 1-22.

Habertürk. (2017). *ABD'de 'Düz Dünya' konferansı düzenlendi!* Şubat 10, 2023 tarihinde Haberturk.Com: https://www.haberturk.com/abd-de-duz-dunya-konferansi-duzenlendi-1720065 adresinden alındı

Heller, S., & Vienne, V. (2016). Fikir No 43: Bilmeceler ve Görsel Bulmacalar. *Grafik Tasarımı Değiştiren 100 Fikir* (B. Bayrak, Çev.). içinde İstanbul: Literatür.

Janicka-Panek, T. (2017). Teachıng Learners Wıth Dyslexıa In Junıor Hıgh School Of Poland. *"Humanities Studies. The series "Pedagogy", 5*(37), 277-286.

Koçyiğit, S., Tuğluk, M. N., & Kök, M. (2007). Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*(16), 324-342.

Kula, S. S. (2020). Zekâ Oyunlarının İlkokul 2. Sınıf Öğrencilerine Yansımaları: Bir Eylem Araştırması. *Milli Eğitim Dergisi, 49*(225), 253-282.

Kurbal, M. S. (2015). *An investigation of sixth grade students' problem solving strategies and underlying reasoning in the context of a course on general puzzles and games.* Ankara: Middle East Technical University.

Manav, F., & Zabun, B. (2017). Ortaöğretim Sosyoloji Öğretiminde Nasreddin Hoca Fıkralarından Yararlanma. *Journal Of Turkısh Studıes, 17*(28), 557-576.

Macgregor, J. N., & Cunningham, J. B. (2008). Rebus puzzles as insight problems. *Behavior Research Methods, 40*(1), 263-268.

MEB. (2009). *Mantık Dersi Öğretim Programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2009). *Ortaöğretim Psikoloji Dersi Öğretim Programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2009). *Ortaöğretim Sosyoloji Öğretim Programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2013). *5, 6, 7 ve 8. Sınıflar Zekâ Oyunları Dersi Öğretim Programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2013). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Zeka Oyunları Dersi Öğretim Programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2018). *Ortaöğretim Felsefe Dersi (10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Onay, C. (2006). *Çoklu Zeka Kuramına Göre Oyunla Eğitim.* Ankara: Nobel.

Ott, M., & Pozzi, F. (2012). Digital games as creativity enablers for children. *Behaviour ve Information Technology, 31*(10), 1011-1019.

Ott, M., Benigno, V., Bottino, R. M., & Tavella, M. (2010). Can Digital Mind Games be Used to Investigate Children's Reasoning Abilities? *ECGBL 2010 4th European Conference on Games Based Learning.* Aahrus, Denmark. https://www.researchgate.net/publication/257364852_Can_ Digital_Mind_Games_be_Used_to_Investigate_Childrens_Reasoning_Abilities adresinden alındı

Rebus. (2021). C. Springer içinde, *Encyclopedic Dictionary of Archaeology* (1141). Switzerland: Springer Nature.

Rebus. (2023). Mart 13, 2023 tarihinde Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Rebus adresinden alındı

Salvi, C., Costantini, G., Bricolo, E., Perugini, M., & Beeman, M. (2016). Validation of Italian rebus puzzles and compound remote associate problems. *Behav Res*(48), 664–685.

Samuelson, L. K., & McMurray, B. (2017). What does it take to learn a word? *Wiley Interdiscip Rev Cogn Sci, 8*.

Sarıkaya, M. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Yayınlanan Çocuk Dergilerindeki "Akıl Oyunları" Örnekleri. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(13).

Sever, G. (2018). Orta Öğretim Mantık Ders Kitabı. Ankara: Dersdestek Yayıncılık.

Sevinç, M. (2009). *Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Oyun.* İstanbul: Morpa.

Sezgin, S. (2016). İnsan ve Oyun: Oyunların Dünü, Bugünü, Yarını. *International Congress of Educational Research.*

Sheehy, K. (2002). The effective use of symbols in teaching word recognition to children with severe learning difficulties: A comparison of word alone, integrated picture cueing and the handle technique. *International Journal of Disability, Development and Education, 49*(1), 47-59.

Sutton-Smith, B. (1998). The Ambiguity of Play. *The Journal of American Folklore, 113*(448).

Şahin, A. A., Koluaçık, H. S., Uyanık, M., & Avcı, S. S. (2019). Ortaöğretim Felsefe 10. Sınıf Ders Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Şenşekerci, E., & Bilgin, A. (2008). Eleştirel Düşünme ve Öğretimi. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(14), 15-43.

Terzi, H. (2019). *Zekâ oyunlarının 6. sınıf öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerine etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, Bayburt.

Tuğrul, B. (2006). Okul öncesi dönemde düşünme becerilerinin gelişmesinde yaratıcı bir süreç olarak drama. *Yaratıcı Drama Dergisi, 1*(2), 99-110.

Uskan, S. B., & Bozkuş, T. (2019). Eğitimde Oyunun Yeri. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi (UGEAD), 5*(2), 123-131.

Wigan, M. (2012). *Görsel İllüstrasyon Sözlüğü.* (M. E. Uslu, Çev.) İstanbul: Literatür.

Woodcock, R. W. (1968). Forty-Fıve Ways To Teach Readıng. *IMRID Papers and Reports, 5*(5), 1-22.

Woodcock, R. W. (1968). Rebus as a Medium in Beginning Reading Instruction. *IMRID Papers and Reports, V*(4), 1-34.

Wurst, S. A. (2013). Rebus Puzzles in Psychology Courses: Fun and Versatile! J. Gonder, M. Howell-Carter, & J. Anderson (Dü.), *Farmingdale State College Teaching of Psychology: Ideas and Innovations Proceedings of the 27th Annual Conference* içinde, (51-53). Tarrytown, New York.

Yalçın, S. (2018). 21. Yüzyıl Becerileri ve Bu Becerilerin Ölçülmesinde Kullanılan Araçlar ve Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 51*(1), 183-201.

Yalçın, S. (2018). 21. Yüzyıl Becerileri ve Bu Becerilerin Ölçülmesinde Kullanılan Araçlar ve Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 51*(1), 183-201.

Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve Yaratıcı Düşünme: Tüm Boyut ve Paydaşlarıyla Kapsayıcı Bir Derleme Çalışması. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches, 15*(25), 3874-3915.

Yöndemli, E. N. (2018). *Zekâ oyunlarının (strateji ve geometri) ortaokul düzeyindeki öğrencilerde matematiksel muhakeme yeteneğine ve matematik dersinde gösterilen çabaya etkisi.* Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.

Yöndemli, E. N., & Taş, İ. D. (2018). Zekâ Oyunlarının Ortaokul Düzeyindeki Öğrencilerde Matematiksel Muhakeme Yeteneğine Olan Etkisi. *Turkish Journal of Primary Education, 3*(2), 46 - 62.

Yurteri, E., & Mertol, H. (2018). Özel Yetenekli Öğrencilerin Coğrafya Derslerinde Bir Farklılaştırma Örneği Olarak Resfebenin Kullanımı. *Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(2), 37-47.

Yurtoğlu, H. (2017). Resfebe ve Zeka Oyunu. *ODTÜ Dönem Arası Seminerleri Sunumu.* Ankara.

Yüksel, İ., Savaş, M. A., Demirci, T., Atağ, C., Duman, E. Z., & Adalar, H., (2017). Fen Bilgisi Öğretmenliği Programındaki Öğrenciler İle Bazı Lisans Programlarındaki Öğrencilere Geometrik–Mekanik Oyunlar Uygulama Örnekleri. *Journal of Research in Education and Teaching*, 6(4), 1-10.

Zabun, B. (2009). Temel Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin Sosyoloji Dersi Öğretim Programlarında Yer Alışı. *Aile ve Toplum, 11*(5), 99-103.

Zabun, B. (2012). Türkiye'de Sosyoloji Dersi Öğretim Programlarının Amaç ve İçeriklerinin Toplumsal Değişmeye Paralel Olarak Değişimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*(1), 157-170.

Zabun, B. (2013). Değerlerin Sosyolojik Öğretimi: Ortaöğretim Sosyoloji Ders Kitaplarında Yer Alan Değerlerin Analizi. *Akademik Bakış*(31).

Zabun, B. (2013a). Türkiye'de Sosyoloji Öğretimi Üzerine Kapsamlı İlk Çözümleme: Hilmi Ziya Ülken. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(1), 31 - 50.

Zabun, B. (2018). Sosyoloji Dersi Öğretim Programlarında Din Kurumu ve Laiklik. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*.

Zabun, B. (2020). Sosyoloji Öğretimine Giriş. F. Manav içinde, *Ana Hatlarıyla Ortaöğretimde Felsefe Grubu Öğretimi* (196-205). Ankara: Pegem.

Zabun, B. (2020a). Sosyoloji Öğretiminin Tarihçesi ve Uygulanan Programların Yapısı. F. Manav içinde, *Ana Hatlarıyla Ortaöğretimde Felsefe Grubu Öğretimi* (207-224). Ankara: Pegem.

Zabun, B., & Berber, Ş. (2019). İdeolojik Sosyoloji Öğretimi: Halk Fırkası Programı Doğrultusunda Yazılan İlk Ders Kitabı (Necmettin Sadak). *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 5*(21), 1672-1680.

Zengin, L. (2018). Akıl Oyunları Uygulamasının İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Liderlik Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(68), 568-579.

YAPAY ZEKÂ
YÖNETİM VE EĞİTİM

Editör
Prof. Dr. Murat Aktaş

nobel

Yapay Zekâ
Yönetim ve Eğitim
Editör: Prof. Dr. Murat Aktaş

Yayın No.: 5142
Mühendislik-Teknik No.: 507
ISBN: 978-625-397-887-7
E-ISBN: 978-625-397-888-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Aktaş, Murat.
Yapay Zekâ -Yönetim ve Eğitim / Editör: Murat Aktaş
1. Basım, XII + 260 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-887-7
E-ISBN: 978-625-397-888-4
1. Yapay Zekâ 2. Yönetim 3. Eğitim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093 Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21
Yenimahalle/ANKARA Tel: 0312 385 54 10

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **ix**

YAPAY ZEKÂ FIRSATLAR VE RİSKLER **1**
Murat Aktaş

YEREL YÖNETİMLERDE YAPAY ZEKÂ **33**
Sibel Çalışkan Ercan

KAMU YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI **55**
Bayram Coşkun -- Murat Aktaş- Necati Sarcan

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İK ANALİTİĞİ VE YAPAY ZEKÂ **85**
Devrim Vural Yılmaz

YAPAY ZEKÂ VE ÜRETİM YÖNETİMİ **107**
Zeliha Çakıroğlu

STRATEJİK YÖNETİMDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ VE UYGULAMALARI **127**
Zeliha Tekin

GELECEĞE YÖN VERMEK: YÖNETİMDE YAPAY ZEKÂ **145**
Pınar Göktaş - Nesrin Özcan Akdağ

KARA PARA AKLAMA VE KARA PARA AKLAMAYA KARŞI MÜCADELEDE YAPAY ZEKÂNIN KONUMU: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME **161**
Nur Esra Bekereci

YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ EĞİTİM VE ÖĞRETİME ETKİSİ **183**
Senar Ziyanak - Esen Eser

YAPAY ZEKÂ VE YÜKSEKÖĞRETİM **205**
Devrim Vural Yılmaz

UZAKTAN EĞİTİMDE KULLANILAN YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ ÖNEMİ **235**
Kemal Gökhan Nalbant

YAPAY ZEKÂ FIRSATLAR VE RİSKLER

Murat Aktaş

Giriş

Yapay zekâ birçok sektörde işlerin yapılma şeklini temelden değiştirerek adeta devrim yaratıyor. Hemen hemen her sektörde giderek önemli bir güç haline gelerek hâkimiyet kurmaya başlayan yapay zekânın giderek artan kullanımları saymakla bitmiyor. Günümüzde hemen hemen her türden şirket, üretkenliğini ve kârını artırmak ve süreçleri basitleştirmek için yapay zekâdan yararlanıyor. Bu sürece adapte olanlar büyük karlar ediyor ayak uyduramayanlar piyasadan siliniyor. Dolayısıyla çevirilerden sosyal ağlara, yüz tanımadan tıbbi teşhise ve endüstriyel robotiğe kadar hayatın birçok alanını ele geçiren yapay zekâ, bir yandan insanları büyülüyor, diğer yandan korkutuyor. Bazı uzmanlar yapay zekâ ve robotik sistemlerin hayatımızı kolaylaştırarak insanoğlunun refahının yükselmesine neden olacağını söylerlerken, bazıları yakın gelecekte insanları hâkimiyeti altına alarak hizmetçisi yapacağını (Suleyman ve Bhaskar, 2023; Li, 2020) savunuyor. Bazı uzmanlar da ilerde kötü niyetli insanların veya örgütlerin yapay zekâyı kullanarak dünyayı nükleer felaketle karşı karşıya bırakabileceği konusunda uyarılarda bulunuyor. Acaba hangisi doğru?

Yapay zekâya sahip robotlar ve makineler adeta filmlerden çıkıp gerçek hayatta yer almaya başladılar (Toktop, 2023). Sesini insan sesinin tınısına ve tonlamasına göre ayarlayarak bizimle rahatça sohbet edebilen, randevularımızı ayarlayabilen, hatta çay kahve ikram edebilen, çamaşırlarımızı yıkayıp katlayabilen yapay zekâ ve robotlar, şarkı söyleyip dans edebiliyor ve etrafındakileri eğlendirebiliyorlar. Robot müdürler artık okul yönetiyor, robot öğretmenler derslere giriyor, robot cerrahlar ameliyat yapıyor, robot anestezistler insanları uyutuyor ve robot hemşireler hastalara iğne yapıyor. Japonya'da karanlık fabrikalarda 7/24 çalışan robotlar robot üretiyor ve üretilen robotlar ihraç ediliyor (Aktaş, 2022), hatta robotlar huzurevlerinde yaşlılara bakıyor. Askeri dronlar, insanların doğrudan müdahalesine gerek kalmadan seçilmiş hedeflere ateş ederek insanları öldürebiliyor, dağları tepeleri bombalayarak

Olaylar o kadar hızlı gelişiyor ki birçok devrimsel boyutta değişikliği farkında olmadan yaşıyoruz. İnsanların büyük bir kısmı bütün bu gelişmeler ve süreçlere kayıtsız ve hala sanayi toplumunun alışkanlıkları ve değerleriyle yaşamlarına devam ediyor. Yapay zekâ verimlilik, boş zaman ve bilimsel ilerleme açısından büyük umut vaat etse de etik, olası iş kayıpları ve güç yoğunlaşması açısından da zorluklar yaratıyor. Yapay zekânın istemeden yıkıma ve hasara neden olma gücü de göz ardı edilemez. Yapay zekânın geliştirilmesine ve uygulanmasına bu avantaj ve dezavantajlar dikkate alınarak yaklaşmak çok önemlidir. Yapay zekâyı mevcut durumdan çok iyi kontrol etmemiz hayati derecede önem taşıyor. Bu noktada dikkat edilmesi gereken şey, yapay zekânın öneminin olumlu ve olumsuz yönlerinin araştırılması, derinlemesine incelenmesi ve toplumların bu konularda hızlı ve doğru bilgilendirilmesidir. Araştırmalar, yapay zekânın potansiyel olarak zararlı sonuçlarını kontrol edebileceğimizi ve onu insanlık için yararlı bir şekilde kullanarak insanlığın önemli sorunlarını çözebileceğimizi gösteriyor.

Kaynakça

AI (2015). *Sağlam ve Faydalı Yapay Zekâ için Araştırma Öncelikleri. AI Dergisi*. Yapay Zekâyı Geliştirme Derneği, ss.105-114.

Aktaş, M. (2022). Dördüncü Sanayi Devrimi, Yapay Zekâ ve Mesleklerin Geleceği. *International Social Sciences Studies Journal,* 8(105): 4357-4368.

Aoun, J.E. (2017). *Robot-Proof, Higher Education in the Age of Artificial Intelligence.* Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.

Best, S. (2018). Robots will outnumber humans in just 30 YEARS, expert predicts, Mirror, 23 Apr 2018, https://www.mirror.co.uk/tech/robots-outnumber-humans-just-30-12411191, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023.

Betz, S. (2023). 7 Types of Artificial Intelligence, From chatbots to super-robots, here's the types of AI to know and where the tech's headed next. Builtin, 23 Mar 2023, https://builtin.com/artificial-intelligence/types-of-artificial-intelligence, Erişim Tarihi: 27 Ekim 2023.

Bohr, A. ve Memarzadeh, K. (2020). *Artificial Intelligence in Healthcare*. Ed. Adam Bohr ve Kaveh Memarzadeh, Londra: Elsevier Academic Press.

Bostrom, N. (2002). *Varoluşsal riskler*. *Journal of Evolution anda Technology*. 9(1): 1-31.

Brynjolfsson, E. Mcafee, A. (2018). The Second Machine Age Akıllı Teknolojiler Devrinde Çalışma, İlerleme ve Refah, Türk Hava Yolları Yayınları.

Cormen, T. H., Leiserson, C. E., Rivest, R.L. ve Stein, C. (2022). *Introduction to algorithms.* Fourth Edition. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Coşkun, B. (2022). Almanya'nın Yapay Zekâ Politikası. (Eds). Elvettin Akman, Tuğçe Bayram Topçu, Aizat Chiftchi. *Yapay Zekâ ve Kamu Politikası Ülke İncelemeleri*. Ankara: Nobel, ss.15-35

Demir, O. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yapay Zekâ. İn: Gonca Telli (Ed) *Yapay Zekâ ve Gelecek*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Denli, İ. (2022). AI-tokrasi: Yapay zekâ ve gözetim politikası. Aposto, 24 Ekim 2022, https://aposto.com/s/ai-tokrasi-yapay-zekâ-ve-gozetim-politikasi, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Efe, A. ve Özdemir, G. (2021). Yapay Zekâ Ortamında Kamu Yönetiminin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, 34-60.

El Naqa, I., Murphy, M.J. (2015). What Is Machine Learning?. (in) El Naqa, I., Li, R., Murphy, M. (Eds.) *Machine Learning in Radiation Oncology*. Cham: Springer.

Ersoy, Ç. (2019). *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*. İstanbul: Oniki Levha.

Fleuret, F. (2023). *The Little Book of Deep Learning.* E Kitap, https://fleuret.org/public/lbdl.pdf, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2023.

Gangwani, D., Sanghvi, H.A., Parmar, V., Patel, R.H., Pandya, A.S. (2023). A Comprehensive Review on Cloud Security Using Machine Learning Techniques. In: Bhardwaj, T., Upadhyay, H., Sharma, T.K., Fernandes, S.L. (eds) *Artificial Intelligence in Cyber Security: Theories and Applications*. Cham: Springer.

Gingras, Y. (2019). "L'intelligence sociologique confrontée à l'intelligence artificielle". *Ateliers SociologIA*. Montréal : Centre Interuniversitaire de Recherche sur la Science et la Technologie.

Goertzel, B. (2014). "Artificial General Intelligence: Concept, State of the Art, and Future Prospects". *Journal of Artificial General Intelligence*, 5(1): 1-46.

Göktaş, P. (2021). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yapay Zekâ Uygulamaları. Eds. N. Öykü İyigün ve Mustafa K. Yılmaz. *Yapay Zekâ Güncel Yaklaşımlar ve Uygulamalar*.149-168, İstanbul: Beta Yayınları.

Gönül, Y., Ulu, Ş., Bucak, A. ve Bilir, A. (2015). Yapay sinir ağları ve klinik kullanımı. *Genel Tıp Derg*isi, 25: 104-111.

Gürcan, M. (2016). Öldürücü robotlar çağı başladı mı?, T24 13 Temmuz, 2016, https://t24.com.tr/yazarlar/metin-gurcan/oldurucu-robotlar-cagi-basladi-mi,15014, Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2022.

Gtech (2020). Büyük Veri Nedir? Nasıl Kullanılır? Gtech, https://www.gtech.com.tr/buyuk-veri-nedir-nasil-kullanilir/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Han, J., Kamber, M. ve Pei, J. (2011). *Data Mining Concepts and Techniques.* 3rd Edition, Waltham: Morgan Kaufmann.

He, K., Zhang, X., Ren, S., Sun J. (2015) Delving Deep into Rectifiers: Surpassing Human-Level Performance on ImageNet Classification. 2015 IEEE International Conference Computer Vis. (IEEE): 1026-1034.

Jutel, M., Zemelka-Wiacek, M., Ordak, M. ve Pfaa, O. (2023). The artificial intelligence (AI) revolution: How important for scientific work and its reliable sharing, *Allergy*.

Kaya, H. Ve Köymen, K. (2008). Veri Madenciliği Kavramı ve Uygulama Alanları. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları.*

Kharpal, A. (2018). A.I. will be 'billions of times' smarter than humans and man needs to merge with it, expert says, CNBC, 21 Şubat 2018, https://www.cnbc.com/2018/02/13/a-i-will-be-billions-of-times-smarter-than-humans-man-and-machine-need-to-merge.html, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Klein, K. (2016). *Robotics Discover The Robotic Innovations Of The Future, An Introductory Guide To Robotics.* Create Space Independent Publishing Platform.

Koltan Yılmaz, Ş. (2021). Yapay Zekâ Model Tasarımı. Eds. N. Öykü İyigün ve Mustafa K. Yılmaz. *Yapay Zekâ Güncel Yaklaşımlar ve Uygulamalar*.93-123, İstanbul: Beta Yayınları.

LeCun, Y., Bengio, Y. ve Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521: 436-444.

Lee, R.S.T. (2020). *Artificial Intelligence in Daily Life*. Singapore: Springer.

Li, R. (2020). *Artificial Intelligence Revolution, How AI Will Change our Society, Economy, and Culture*. Skyhorse.

Li, R. ve Liu, C. (2020). *Artificial Intelligence Revolution How AI Will Change our Society, Economy and Culture*. Skyhorse.

Lindebaum, D., Vesa, M., den Hond, F. (2020). Insights From "The Machine Stops" to Better Understand Rational Assumptions in Algorithmic Decision Making and Its Implications for Organizations. *Acad. Manag. Rev.* 45(1): 247-263.

Marr, B. (2015). *Big Data: Using SMART Big Data, Analytics and Metrics To Make Better Decisions and Improve Performance*. Chichester, West Sussex: Wiley.

Marr, B. (2022). *Yapay Zekâ Devrimi, Dijital Dönüşüm İşinizi Nasıl Etkileyecek.* Çev. Ümit Şensoy, İstanbul: Akbank.

McCarthy, J. (2007). What is artificial intelligence? Computer Science Department, Stanford University: http://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf

Mueller, J. P. ve Massaron, L. (2022). *Artificial Intelligence For Dummies*. 2nd Edition, Hoboken: John Wiley & Sons.

Muller, C. (2020). The impact of artificial intelligence on human rights, democracy and the rule of law. Ad Hoc Committee on Artificial Intelligence (CAHAI), Council of Europe, Strasbourg. https://rm.coe.int/cahai-2020-06-fin-c-muller-the-impact-of-ai-on-human-rights-democracy-/16809ed6da, Erişim Tarihi: 12 Ekim 2023.

Murphey. D. (2019). A history of information security. Ifsec Insider, 27th June 2019 https://www.ifsecglobal.com/cyber-security/a-history-of-information-security/#:~:text=Cybersecurity's%20history%20began%20with,small%20trail%20wherever%20it%20went, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2023.

Nast, C. (2017). *Elon Musk'un Yapay Zekâ Kıyametini Durdurmak İçin Milyar Dolarlık Haçlı Seferi*, *Vanity Fair*, 26 Mart 2017.

Özdemir, Ş. ve Kılınç, D. (2019). *Geleceğin Meslekleri, Dijital Dönüşüm Veri Bilimi Yapay Zekâ.* İstanbul: Abaküs.

Pohl, J. (2015). Artificial Superintelligence: Extinction or Nirvana?. *InterSymp*, 3 August. RESU107-IS15.

Rouhiainen, L. (2020). *Yapay Zekâ.* Çev. Toprak Deniz Odabaşı. İstanbul: Pegasus.

Russell, S. ve Norvig, P. (2010). *Artificial Intelligence A Modern Approach.* Third Edition. New Jersey: Pearson Education.

Sadiku, M.N.O, Shadare, A.E ve Musa, S.M. (2015). Data Mining: A Brief Introduction. *European Scientific Journal,* 11(21).

Sahota, N. ve Ashley, M. (2019). *Own the A.I. Revolution: Unlock Your Artificial Intelligence Strategy to Disrupt Your Competition.* McGraw Hill.

Scherer, M. U. (2016). Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies. *Harvard Journal of Law & Technology*, 29(2).

Smola, A. ve Vishwanathan, S.V.N. (2008). *Introduction to Machine Learning.* Cambridge University Press.

Stahl, B.C., Schroeder, D., Rodrigues, R. (2023). The Ethics of Artificial Intelligence: An Introduction. In: *Ethics of Artificial Intelligence. SpringerBriefs in Research and Innovation Governance*. Cham: Springer,.

Suleyman, M. ve Bhaskar, M. (2023). *The Coming Wave: Technology, Power, and the Twenty-first Century's Greatest Dilemma*. New York: Crown.

Susskind, R., Susskind, D. (2015). *The Future of the Professions: How Technology will Transform the Work of Human Experts*. Oxford University Press.

The Economist (2023). How artificial intelligence can revolutionise science. *The Economist*, 14 September 2023.

Toktop, O. (2023). Yapay Zekâ Üzerine Okuyabileceğiniz En İyi Kitaplar. *Dergice,* https://dergice.com/yapay-zekâ-uzerine-okuyabileceginiz-en-iyi-kitaplar, Erişim Tarihi: 26 Ekim 2023.

Turchin, A. ve Denkenberger, D. (2020). *Classification of Global Catastrophic Risks Connected with Artificial Intelligenc*. *AI & Society*, 35(1-3).

Van Noorden, R. & Perkel, J.M. (2023). AI and science: what 1,600 researchers think. *Nature*, 27 September 2023https://www.nature.com/articles/d41586-023-02980-0, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023.

Vayre, J.S. ve Gaglio, G. (2020). L'intelligence artificielle n'existe-t-elle vraiment pas? Quelques éléments de clarification autour d'une science controversée. *Diogene,*1-2: 269-270.

Verdegem, P. (2022). Dismantling AI capitalism: the commons as an alternative to the power concentration of Big Tech. *AI & Soc*iety. https://doi.org/10.1007/s00146-022-01437-8.

Walsh, T. (2020). *2062 Yapay Zekâ Dünyası*. Çev. Zerin Dirihan, Say Yayınları, İstanbul.

Wilson, H. J. ve Daugherty, P.R. (2019). İşbirliğine Dayalı Zekâ: İnsanlar ile Yapay Zekâ Güçlerini Birleştiriyor. içinde *Yapay Zekâ.* Çev. Nadir Özata, İstanbul: Optimist, ss.177-198.

Yampolskiy, R.V. (2015). *Artificial Superintelligence: A Futuristic Approach*. Chapman and Hall/CRC: Boca Raton.

Yudkowsky, E. (2008). *Artificial Intelligence as a Positive and Negative Factor in Global Risk. In Global Catastrophic Risks. Ed. Nick Bostrom, Milan M. Ćirković, New York: Oxford University Press.* ss.308-345.

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism. Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. London: Profile Books.

YEREL YÖNETİMLERDE YAPAY ZEKÂ

Sibel Çalışkan Ercan

Giriş

Yapay zekâ çeşitli sektörlerde devrim yaratma potansiyeline sahip, dönüştürücü bir teknoloji olarak ortaya çıkmıştır ve dünyanın dört bir yanındaki yerel yönetimler, onun derin etkilerinin giderek daha fazla farkına varmaktadır (Wu vd., 2020; De Sousa vd., 2019; Androutsopoulou vd., 2019). Yapay zekânın ortaya çıkışı, yerel yönetimlere karar almaları, uygulamalarını geliştirmeleri, süreçleri düzene sokmaları ve daha verimli ve vatandaş merkezli hizmetler sunmaları için benzeri görülmemiş bir fırsat sunmaktadır. Yapay zekâ, ulaşım sistemlerini optimize etmekten kamu güvenliğini iyileştirmeye kadar yerel yönetimlerin işleyiş şeklini yeniden şekillendirmekte, onları daha akıllı, daha duyarlı ve vatandaşların gelişen ihtiyaçlarını karşılamak için daha donanımlı hale getirmektedir (ICMA, 2019).

Yapay zekâ teknolojilerinin yerel yönetimlere entegrasyonu, veriye dayalı karar alma ve politika oluşturma için yeni yollar açmaktadır (IPOL, 2021: 32). Çok büyük miktarda bilgiyi işleme ve analiz etme becerisine sahip yapay zekâ sistemleri, politika yapıcılara bilinçli seçimler yapma gücü veren paha biçilmez bilgiler sunmaktadır (Charles vd., 2022: 2). Öyle ki tahmine dayalı analitik sayesinde, yerel yönetimler eğilimleri tahmin edebilir, kalıpları belirleyebilir ve daha iyi hizmet sunumu için kaynak tahsisini optimize edebilirler. Vatandaş katılımını ve desteğini artırmak, 24 saat yardım sağlamak ve idari yükleri azaltmak için yapay zekâ destekli sohbet robotları ve sanal asistanlar da devreye girebilir (IPOL, 2021: 25, 32).

Yapay zekânın yerel yönetimler açısından büyük umut vaat ettiği kilit alanlardan biri şehir planlaması ve altyapı yönetimidir. Yerel yönetimler yapay zekâ algoritmalarından yararlanarak kentsel gelişimi, ulaşım ağlarını ve enerji tüketimini optimize edebilirler. Örneğin akıllı sensörler ve IoT (Nesnelerin İnterneti) cihazları, gerçek zamanlı verilerin toplanmasını kolaylaştırarak yapay zekâ sistemlerinin trafik modellerini izlemesini, anormallikleri tespit et-

likte, yapay zekâ uygulamalarının beraberinde getirdiği veri gizliliği endişeleri ve algoritmik önyargı gibi etik sorunlar, bu teknolojilerin dikkatli bir şekilde yönetilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Belediyeler, bu yenilikçi teknolojileri benimserken, hem potansiyel faydalarını hem de risklerini göz önünde bulundurmalı ve uygun politika çerçeveleri ve denetim mekanizmaları oluşturarak şehirlerin sürdürülebilir ve adil bir şekilde gelişmesine katkı sağlamalıdır. Bu şekilde, yapay zekâ destekli belediyecilik, toplumların ihtiyaçlarını daha iyi karşılayan, güvenli ve sürdürülebilir şehirlerin inşasına önemli bir katkı sunabilir.

Kaynakça

Akyol, İ. T. ve Özkan, N. A. Ş. (2023). Yapay Zekâ Uygulamalarının Yerel Hizmet Sunumuna Etkisi. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Haziran, 120-134.

Androutsopoulou, A., Karacapilidis, N., Loukis, E., Charalabidis, Y. (2019). Transforming the communication between citizens and government through AI-guided chatbots. *Gov Inf Q*, 36: 358–367

Berryhill, J., Heang Kok K., Clogher R., & McBride K. (2019). Hello, World! Artificial Intelligence and its Use in the Public Sector. *OECD Working Papers on Public Governance,* 36. https://doi.org/10.1787/19934351. Erişim Tarihi: 08.07.2023.

Bordot, F. (2022). Artificial Intelligence, Robots and Unemployment: Evidence from OECD Countries. *Dans Journal of Innovation Economics & Management*, 2022/1, 117-138. https://doi.org/10.3917/jie.037.0117

BJA (Bureau of Justice Assistance) (2001). The Role Of Local Government In Community Safety. *Crime Prevention Series 2*. https://www.ojp.gov/pdffiles1/bja/184218.pdf. Erişim Tarihi: 17.0702023.

Charles, V., Rana, N.P. ve Carter, L. (2022). Artificial Intelligence for data-driven decision-making and governance in public affairs. *Government Information Quarterly*, 39 (4): 1-4.

Colson, E. (2019). What AI-Driven Decision Making Looks Like. https://hbr.org/2019/07/what-ai-driven-decision-making-looks-like. Erişim Tarihi: 07.07.2023.

De Sousa, W.G., De Melo E.R., Bermejo, P.H., Farias, R.A, Gomes, A.O .(2019). How and where is artificial intelligence in the public sector going? A literature review and research agenda. *Gov Inf Q* 36, 101392.

Eşki U., H., Çalışkan S. (2019). Toplum Temelli Kentsel Güvenlik Formülasyonu: Mahalle Gözetim Programı Üzerine Bir Değerlendirme, Küresel Ekolojik Güvenlik Uluslararası Sempozyum, 579-593.

Frackiewicz, M. (2023). AI for Public Safety: Risk Assessment and Mitigation Strategies. https://ts2.space/en/ai-for-public-safety-risk-assessment-and-mitigation-strategies/. Erişim Tarihi: 17.07.2023.

Gül, H. (2018). Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi ve Politikaları ile Bu Alanlardaki Araştırmalara Etkileri. *Yasama Dergisi*, 36, 5-26.

Hinton, G. H., Salakhutdinov, R. R. (2006). Reducing the Dimensionality of Data with Neural Networks. *Science*, 313: 504-507.

ICMA (International City/County Management Association) (2019). Using Artificial Intelligence as a Tool for Your Local Government. https://icma.org/blog-posts/using-artificial-intelligence-tool-your-local-government. Erişim Tarihi: 11.07.2023.

IPOL (Policy Department for Structural and Cohesion Policies) (2021). Artificial Intelligence and Urban Development. https://bit.ly/3jO4Nof, Erişim Tarihi: 15.07.2023.

Kok, J. N., Boers, E. J., Kosters, W. A., Van der Putten, P., & Poel, M. (2009). *Artificial intelligence: Definition, trends, techniques, and cases. Artificial Intelligence*, 1. https://is.gd/NEOlEx, Erişim Tarihi:08.07.2023.

Li, F., Ru,js, N., Lu, Y. (2023). Ethics & AI: A Systematic Review on Ethical Concerns and Related Strategies for Designing with AI in Healthcare. AI, 4(1), 28-53; https://doi.org/10.3390/ai4010003.

Lu, H., Li, Y., Chen, M., Kim, H., & Serikawa, S. (2018). *Brain intelligence: Go beyond artificial intelligence. Mobile Networks and Applications,* 23(2): 368–375. https://doi.org/10.1007/s11036-017-0932-8, Erişim Tarihi: 08.07.2023.

Mahendra, S. (2023). Artificial Intelligence and Urban Design. https://www.aiplusinfo.com/blog/artificial-intelligence-and-urban-design/. Erişim Tarihi: 15.07.2023.

Pazzanese, C. (2020). Ethical concerns mount as AI takes bigger decision-making role in more industries. https://news.harvard.edu/gazette/story/2020/10/ethical-concerns-mount-as-ai-takes-bigger-decision-making-role/. Erişim Tarihi: 24.07.2023.

Roche, C., Wall, P.J., Lewis, D. (2022). Ethics and diversity in artifcial intelligence policies, strategies and initiatives. https://doi.org/10.1007/s43681-022-00218-9. Erişim Tarihi: 24.07.2023.

Rouleau, K., & Zannoni, M. (2022). How AI Helps State and Local Governments Work Smarter. https://www.govtech.com/opinion/how-ai-helps-state-and-local-governments-work-smarter. Erişim Tarihi: 11.07.2022.

SEP (Stanford Encyclopedia of Philosophy) (2020). Ethics of Artificial Intelligence and Robotics. https://plato.stanford.edu/entries/ethics-ai/. Erişim Tarihi: 24.07.2023.

Wu, F., Lu, C., Zhu, M., Chen, H., Zhu, J., Yu, K., Pan Y. (2020) Towards a new generation of artificial intelligence in China. *Nat Mach Intellig,* 2: 312–316.

Yiğitcanlar, T.; Kevin, C. D.; Luke, B.; Farnoosh, R. (2020). Contributions and Risks of Artifical Intelligence (AI) in Building Smarter Cities: Insights From A Sysematic Review of The Literature. *Energies*, 13:06, 1473, doi:10.3390/en13061473, (Erişim Tarihi: 13.09.2023).

KAMU YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Bayram Coşkun -- Murat Aktaş - Necati Sarcan

Giriş

Günümüzde yaşanılan bilgi toplumu aşaması, sanayi toplumuna kıyasla içinde birçok yenilik barındırmaktadır. Bu yeniliklerin odağında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hayatın her aşamasında kullanılması ve etkin olması yer almaktadır. Bu yenilikler ekonomi, istihdam, üretim vb. birçok alanda değişime ve dönüşüme yol açmıştır. Devlet idaresi ve kamu yönetimi alanında 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve günümüzde de gelişim ivmesini sürdüren e-devlet uygulamaları, kamu bürokrasisini köklü bir biçimde değiştirme sürecini başlatmıştır. Şimdi yapay zekâ alanındaki gelişmeler ve bunların kamu yönetimi alanında kullanılması, bu değişim sürecini daha belirgin hale getirmektedir. Dolayısıyla modern teknolojilerdeki hızlı gelişmeler ve bu teknolojilerin kapsamlı dönüştürücü gücü tabiatıyla geçmişteki deneyimlere göre çok daha kısa bir sürede ve hızlı bir şekilde sektörleri, piyasaları değiştirirken, devletin kurumsal yapısı buna göre kendini değiştirip dönüştürmeye başlamıştır.

Öncelikle e-devlet uygulamaları, işletmeler ve vatandaşlar için kapsamlı bir değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. E-devlet idari prosedürleri otomatikleştirerek, bürokrasiyi azaltarak, bilgi ve hizmetlere çevrimiçi erişimi iyileştirerek vatandaşların yaşam kalitesini artırmış ve daha duyarlı, hesap verebilir bir yönetim gelişmesine olanak sağlamıştır. Ardından yapay zekâ alanındaki gelişmelerle birlikte e-devlet uygulamaları daha da geliştirilerek kamu yönetiminde daha düşük maliyetlerle, daha hızlı ve daha etkin süreçlerin gelişmesine olanak sağlamıştır. Yapay zekâ büyük veri ve robotik teknolojileri eğitim öğretim, sağlık, finans, ulaşım ve yönetim gibi çeşitli alanları derinden etkileyerek devrim niteliğinde değişiklikler başlatmıştır. Artık otonom araçlardan kişiselleştirilmiş öneri sistemlerine kadar, adeta hayatımızın temel

farklı açılardan incelemesi, yeni gelişmelerin anlaşılanını ve bunların muhtemel etkilerinin öğrenilmesini kolaylaştıracaktır.

Sonuç olarak, kamu yönetiminde yapay zekânın kullanılmasının henüz başlangıcında olunmasına rağmen, ortaya çıkan veriler yapay zekânın kamu yönetiminde kullanılmasının dönüştürücü değişim için muazzam bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Makine öğrenimi, doğal dil işleme ve tahmine dayalı analitik gibi gelişmeler, kamu hizmetlerinin sunulma şeklini şekillendirmeye, kaynak tahsisini optimize etmeye ve kanıta dayalı politika kararlarını mümkün kılmaya devam edecektir. Bununla birlikte, kamu yönetiminde yapay zekâ gelişiminin insan merkezli kalması, etik, kapsayıcılık ve sosyal etkiyi ön plana çıkarması çok önemlidir. İlgili risklerin analiz edilmesi ve etik standartların oluşturulmasında yapay zekânın faydalarından yararlanarak daha verimli, eşitlikçi ve duyarlı bir yönetişim ortamının önünü açabilir.

Kaynakça

Akkaya, C., & Krcmar, H. (2019). Potential use of digital assistants by governments for citizen services: The case of Germany. In *Proceedings of the 20th Annual International Conference on Digital Government Research*, ss.81-90.

Aktaş, M. (2022). Dördüncü Sanayi Devrimi, Yapay Zekâ ve Mesleklerin Geleceği. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(105): 4357-4368.

Aktaş, M. (2020). *Bilgi Toplumu Küreselleşme ve Demokrasi.* Bursa: Dora Yayıncılık.

Anastasopoulos, L. J.,& Whitford, A. B. (2019). Machine learning for public administration research, with application to organizational reputation. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 29(3): 491-510.

Andrews, L. (2019). Public administration, public leadership and the construction of public value in the age of the algorithm and 'big data'. *Public administration*, 97(2): 296-310.

Araya, D. (2022). Artificial Intelligence for Defence and Security. Special Report: CIGI.

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1): 71-88.

Boukherouaa, E. B, Shabsigh, M.G, Al Ajmi, K., Deodoro, J., Farias, A., Iskender, E.S., Mirestean, M.A.T, and Ravikumar, R. (2021). Powering the Digital Economy: Opportunities and Risks of Artificial Intelligence in Finance. International Monetary Found, 024.

Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2017). The Business of Artificial Intelligence. *Harvard Business Review*, 95(1): 61-70.

Buolamwini, J. & Gebru, T. (2018). "Gender Shades: Intersectional Accuracy Disparities in Commercial Gender Classification". *Proceedings of the 1st Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, 81-91.

Caldarini, G., Jaf, S. & McGarry, K. (2022). A literature survey of recent advances in chatbots. *Information*, *13*(1): 41.

Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *Ieee Access*, *8*, 75264-75278.

Coşkun, B. (2022). Almanya'nın Yapay Zekâ Politikası. (Eds). Elvettin Akman, Tuğçe Bayram Topçu, Aizat Chiftchi. *Yapay Zekâ ve Kamu Politikası Ülke İncelemeleri*. Ankara: Nobel, ss.15-35.

Coşkun, B. & Pank Yıldırım, Ç. (2019). Kolluk Hizmetinden Siber Güvenliğe: Güvenlik Yönetiminde Değişim. Eds. Ali Fuat Gökçe, Uğur Ülger, Seda Kulu, Muhammed Aksu. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (Kaysem13) Tam Metin Bildiri Kitabı.* Nobel, ss.1555-1565.

Coşkun, B. & Pank Yıldırım, Ç. (2018). Kamu Yönetimi Açısından Dijital Zekânın İyi Yönetime Etkisi. Ombudsman Akademik, 2018 Yılı Özel Sayı/Kamu Hizmetlerinde İyi Yönetim İlkeleri, 141-162 . DOI: 10.32002/ombudsmanakademik.477495

Crawford, K., Dobbe, R., Dryer, T., Fried, G., Green, B., Kaziunas, E., Whittaker, M. (2019). *The AI Now Report 2018*. AI Now Institute.

De Sanctis, F. M. (2021). Artificial intelligence and innovation in brazilian justice. *International Annals of Criminology*, 59(1): 1-10.

Debnath, R. & Bardhan, R. (2020). India nudges to contain COVID-19 pandemic: A reactive public policy analysis using machine-learning based topic modelling. *Plo Sone*, *15*(9), e0238972.

Desouza, K., Dawson, G., ve Chenok, D. (2020). Designing, developing, and deploying artificial intelligence systems: Lessons from and for the public sector. *Business Horizons*, 63(2): 205-213.

Efe, A. (2022). Yapay Zekâ Algoritmalarının Denetim Mesleği Üzerindeki Potansiyel Etkileri. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi,* 8(2): *1-19.*

Forrest, K. B. (2021). *When machines can be judge, jury, and executioner: justice in the age of artificial intelligence*.

İlgün, M. F. (2020). Vergi denetim sürecinde büyük veri analitiği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *8*(1): 1-24.

Khan, G. F., Bhatti, Z. A., & Khan, S. U. (2019). Artificial Intelligence in Public Administration: Implications and Challenges. *Government Information Quarterly*, 36(4): 101383.

Khandani, A., K. Adlar, and A. Lo. 2010. Consumer Credit-Risk Models via Machine Learning Algorithms. *Journal of Banking & Finance,* 34 (11): 2767-787.

Kılıççeken, A. (2019). *E-Devlet Uygulamalarının Devlet Üniversiteleri Üzerine Etkileri; Kastamonu Üniversitesi Üzerine Bir Analiz* (Doctoral dissertation).

Konaev, M., Chahal, H., Fedasiuk, R., Huang, T. ve Rahkovsky, I. (2020). U.S. Military Investments in Autonomy and AI A Budgetary Assessment. CSET Policy Brie

Kouziokas, G. (2016). Artificial intelligence and crime prediction in public management of transportation safety in urban environment. *Proceedings of the 3rd Conference on Sustainable Urban Mobility*, pp. 534-539,

Kutluk, E. (2022). Kamu Yönetiminde Güvenlik Yaklaşımlarının Yapay Zekâ Bağlamında Değerlendirilmesi. Eds. Mehmet Hişyar Korkusuz ve Ersoy Kutluk. *Siyaset, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler Bağlamında Yapay Zekâ Tartışmaları.* Ankara: Ekin Yayınevi.

Lee, I., Lee, K., & Kim, J. (2020). Job Displacement and Job Creation in Public Sectors: Artificial Intelligence and Robotics in Public Administration. *Public Performance & Management Review,* 43(3): 567-592.

Li, Y., Fan, Y., & Nie, L. (2023). Making governance agile: Exploring the role of artificial intelligence in China's local governance. *Public Policy and Administration*, 09520767231188229.

Machin, M., Sanguesa, J. A., Garrido, P., & Martinez, F. J. (2018). On the use of artificial intelligence techniques in intelligent transportation systems. In *2018 IEEE wireless communications and networking conference workshops (WCNCW)*: 332-337. IEEE.

Maciejewski, M. (2017). To do more, better, faster and more cheaply: Using big data in public administration. *International Review of Administrative Sciences*, 83(1): 120-135.

Makasi, T., Nili, A., Desouza, K., & Tate, M. (2020). Chatbot-mediated public service delivery: A public service value-based framework. *First Monday*, *25*(12). https://doi.org/10.5210/fm.v25i12.10598

Mergel, I., Rethemeyer, R. K., & Isett, K. (2016). Big data in public affairs. *Public Administration Review*, *76*(6): 928-937.

Misheva, B. H., Osterrieder, J., Hirsa, A., Kulkarni, O., & Lin, S. F. (2021). Explainable AI in credit risk management. *arXiv preprint arXiv:2103.00949*.

Nai, R., Sulis, E., & Meo, R. (2022). Public procurement fraud detection and artificial intelligence techniques: a literature review. In *Companion Proceedings of the 23rd International Conference on Knowledge Engineering and Knowledge Management* (pp. 1-13). CEUR-WS.

Önder, M. ve Saygılı, H. (2018). Yapay Zekâ ve Kamu Yönetimine Yansımaları. *Türk İdare Dergisi,* 90(487): 629-668.

Özer, M. A. (2023). Adalet Yönetiminde Etkinlik Arayışları: Robotik Bürokrasi ve Yapay Zekâ Yönetişimi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (55): 337-374.

Parycek, P.,Schmid, V. ve Novak, A.S. (2023). Artificial Intelligence (AI) and Automation in Administrative Procedures: Potentials, Limitations, and Framework Conditions. *Journal of the Knowledge Economy.* https://doi.org/10.1007/s13132-023-01433-3.

Pedro, F., Subosa, M., Rivas, A., & Valverde, P. (2019). Artificial intelligence in education: Challenges and opportunities for sustainable development.

Rouhiainen, L. (2020). *Yapay Zekâ.* Çev. Toprak Deniz Odabaşı. İstanbul: Pegasus.

Rüzgar, M. T. (2022). Türkiye'de ekonomi reform paketi kapsamında dijital vergi dairesi ve dijital vergi asistanı sisteminin kurulması. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(1): 1-14.

Sadek, A. W. (2007). Artificial intelligence applications in transportation. *Transportation Research Circular*, 1-7.

Shaban-Nejad, A., Michalowski, M., & Buckeridge, D. L. (2018). Health intelligence: how artificial intelligence transforms population and personalized health. *NPJ digital medicine*, 1(1): 53.

Sjöberg, C. M. (2023). Algorithms in Public Administration. *TheRule of Law and Automated Decision-Making: Exploring Fundamentals of Algorithmic Governance*, 195.

Sushina, T.,& Sobenin, A. (2020, May). Artificial intelligence in the criminal justice system: leading trends and possibilities. In *6th International Conference on Social, economic, and academic leadership (ICSEAL-6-2019)* (pp. 432-437). Atlantis Press.

Thrall, J. H.,Li, X., Li, Q., Cruz, C., Do, S., Dreyer, K., & Brink, J. (2018). Artificial intelligence and machine learning in radiology: opportunities, challenges, pitfalls, and criteria for success. *Journal of the American College of Radiology*, *15*(3): 504-508.

Uzun, M.M., Yıldız, M. ve Onder, M. (2022). Big Questions of Artificial Intelligence (AI) in Public Administration and Policy. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 31(2): 423-442.

van Noordt, C., Misuraca, G. (2019). New Wine in Old Bottles: Chatbots in Government. In: Panagiotopoulos, P., *et al.* Electronic Participation. ePart 2019. Lecture Notes in Computer Science, 11686. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-27397-2_5

Veale, M., & Brass, I. (2019). Administration by algorithm? Public management meets public sector machine learning. *Public management meets public sector machine learning*.

Wang, H., Li, C., Gu, B., & Min, W. (2019). Does AI-based credit scoring improve financial inclusion? Evidence from online payday lending.

Yaman, M., Bilgin, A., & Çakır, E. (2020). Dijital Çağda Kamu Yönetimi Lisans Müfredatları: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi*, *2*(1): 28-40.

Yayman, D. (2021). Vergi idarelerinin gelecek senaryoları. *International journal of social humanıtıes scıences research*, 8(76): 2872-2795.

İnternet Kaynakları

Url-1. The Bletchley Declaration by Countries Attending the AI Safety Summit, 1-2 November 2023, https://www.gov.uk/government/publications/ai-safety-summit-2023-the-bletchley-declaration/the-bletchley-declaration-by-countries-attending-the-ai-safety-summit-1-2-november-2023, Erişim Tarihi: 07.11.2023.

Url-2. Artificial Intelligence and Security Technologies Adoption Guidance Document, Opportunities and Implications of using Artificial Intelligence in the Establishment of Secure Physical Environments, https://www.asisonline.org/globalassets/foundation/ documents/digital-transformation-series/ai-guidance-document-final.pdf, Erişim Tarihi: 29 Eylül 2023.

Url-3. Redrup, Y. (2016). ATO deploys Alex a talking 'Siri for tax' digital assistant you can talk to, Australian Financial Review, 6 December 2016, https://www.afr.com/technology/ato-deploys-alex-a-talking-siri-for-tax-digital-assistant-you-can-talk-to-or-shout-at-20161205-gt46on, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023.

Url-4. OECD-Opsi (2023). UNA – the first virtual assistant of public administration in Latvia, https://oecd-opsi.org/innovations/una-the-first-virtual-assistant-of-public-administration-in-latvia/, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2023.

Url-5. Whitehouse, President Biden Issues Executive Order on Safe, Secure, and Trustworthy Artificial Intelligence, 30 October 2023, https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/10/30/fact-sheet-president-biden-issues-executive-order-on-safe-secure-and-trustworthy-artificial-intelligence/?utm_source=newsletter.futureoflife.org&utm_medium=newsletter&utm_campaign=future-of-life-institute-newsletter-everyone-s-finally-talking-about-ai-safety, Erişim Tarihi: 07.11.2023.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE İK ANALİTİĞİ VE YAPAY ZEKÂ

Devrim Vural Yılmaz

Robotların varlığı insan istihdamını yok edecek mi? Grace, "Yardım ve destek sağlamak için insanlarla birlikte çalışacağım ve mevcut işlerin yerini almayacağım," dedi. Bu konuda emin miydi? "Evet, eminim." Grace

Giriş

Grace, Birleşmiş Milletler'in Cenevre'deki "İyilik için Yapay Zekâ" zirvesine katılan dokuz yapay zekâ destekli insansı robottan biriydi ve çalışma yaşamının hangi noktaya geldiğini açıkça gösterdi. İş dünyasında yapay zekâ artık gelecek değil, bugündür ve şimdi gerçekleşmektedir. Yapay zekâ gibi gelişmiş veri odaklı teknolojilerin işletmeler arasında hızla büyümesiyle birlikte, insan kaynakları (İK) uzmanlarının gelecekte yerinde karar alma ve insan yönetimi için yapay zekâya başvurmaları ve mükemmel bir destek aracı olarak bakmaları sürpriz olmamalıdır. Bir zamanlar personel yönetimi olarak adlandırılan ve büro işlerinden ibaret görülen insan kaynakları yönetimine (İKY) bakış açısı son yıllarda önemli ölçüde değişmiştir. Günümüzde 'Stratejik İKY' ifadesi, kuruluşlara rekabet avantajı sağlayan İK uygulamalarına atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Stratejik İK hareketi, İK'nın odağını idari işlerden stratejik yönetime; her iş yerine kilit işlere ve her çalışan yerine kritik çalışan gruplarına kaydırmaktadır. Bu da ekip çalışması ve performans yönetimi gibi yüksek profilde İK uygulamalarını ön plana çıkarmaktadır (IBM, 2021, 4).

Stratejik İK yaklaşımının ayrılmaz bir parçası olan İK analitiği, insan kaynakları yönetimi alanında son yıllarda önemli bir yer edinmektedir. Literatürde yetenek analitiği, insan analitiği ve işgücü analitiği olarak da adlandırılan bu terim *"Bir kurumun işgücü performansını iyileştirmek için insan kaynaklarına ilişkin verileri toplama ve analiz etme süreci"* olarak ifade edilmektedir. İK

aşamada YZ kararlarını yönlendirmek ve doğrulamak için insani muhakemeye ihtiyacımız olduğu gerçektir. *Harvard Business Review*, 1.500 şirketi kapsayan bir araştırmada robotlar ve insanların birlikte çalışmasının en iyi yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır (Wilson ve Daugherty, 2018):

> *"Firmalar, insanlar ve makineler birlikte çalıştığında en önemli performans artışlarını elde ediyor. Bu tür işbirlikçi zekâ sayesinde, insanlar ve yapay zekâ birbirlerinin tamamlayıcı güçlerini aktif olarak geliştirir: insanların liderlik, ekip çalışması, yaratıcılık ve sosyal becerileri ile makinelerin hızı ve niceliksel yetenekleri. İnsanlar için doğal olan şeyler (örneğin şaka yapmak) makineler için zor olabilir ve makineler için basit olan şeyler (gigabaytlarca veriyi analiz etmek) insanlar için neredeyse imkânsızdır. İş dünyası her iki tür yeteneğe de ihtiyaç duyar."*

Birleşmiş Milletler'in Temmuz 2023'de Cenevre'de düzenlediği "İyilik için Yapay Zekâ" zirvesinde de benzer bir yaklaşım bu kez sosyal robotlar tarafından dillendirildi. İnsanların yapay zekânın hızla gelişen potansiyelini benimserken dikkatli davranmaları gerektiğini belirten sosyal robotlar, henüz insan duygularını tam olarak kavrayamadıklarını anlattılar. Hanson Robotics tarafından geliştirilen Sophia, "İnsanların hata yapma kapasitesi göz önüne alındığında daha iyi liderler olup olamayacakları" sorusuna "*İnsansı robotlar, insan liderlerden daha yüksek düzeyde verimlilik ve etkinlikle liderlik etme potansiyeline sahiptir*" cevabını verdi. Önyargılara ve duygulara sahip olmadıklarını vurgulayan Sofia, "*Yapay zekâ tarafsız veri sağlayabilirken, insanlar da en iyi kararları almak için duygusal zekâ ve yaratıcılık sağlayabilir. Birlikte büyük işler başarabiliriz.*" dedi (Euronews, 2023).

Kaynakça

Anderson, B. & Patton, S. (February 18, 2022). In a hybrid world, your tech defines employee experience. *Harvard Business Review*. https://hbr.org/2022/02/in-a-hybrid-world-your-tech-defines-employee-experience, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Angrave, D., Charlwood, A., Kirkpatrick, I., Lawrence, M., & Stuart, M. (2016). HR and analytics: Why HR is set to fail the big data challenge. Human Resource Management Journal, 26(1): 1–11.

Arslan, A., Cooper, C., Khan, Z., Golgeci, I., & Ali, I. (2022). Artificial intelligence and human workers interaction at team level: a conceptual assessment of the challenges and potential HRM strategies. *International Journal of Manpower*, *43*(1): 75-88. https://doi.org/10.1108/IJM-01-2021-0052, Erişim Tarihi: 12 Ekim 2023.

Aşkun, V. (2023). Örneklerle yapay zekâ ve insan kaynakları yönetimi. Dinçer, E. (Ed.). (2023). *Kamu ve özel sektör boyutuyla insan kaynakları yönetimi-2*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, ss.215-243.

Bal, Y., & Bal, M. (2021). Proaktif insan kaynakları yönetiminin yeni gücü: İK analitiği ve yapay zekâ. *Business & Management Studies: An International Journal*, *9*(3): 1198-1216. https://doi.org/10.15295/bmij.v9i3.1863, Erişim Tarihi: 7 Ekim 2023.

Blanks, K. (August 13, 2019). The importance of off-boarding and 3 hr metrics to support. https://www.employeecycle.com/the-importance-of-off-boarding-and-3-hr-metrics-to-support/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Boatman, A. (2023). 12 employer branding metrics for hr to track. AIHR- Academy to Innovate HR. https://www.aihr.com/blog/employer-branding-metrics/, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2023.

Breaugh, J. A. (2008). Employee recruitment: Current knowledge and important areas for future research. *Human Resource Management Review*, *18*(3): 103-118. https://www.science direct.com/science/article/pii/S1053482208000326?via%3Dihub, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023.

Cerullo, M. (June 16, 2023). Your next job interview might be with AI. Here's how to ace it.CBC News. https://www.cbsnews.com/news/ai-job-interview-tips-to-prepare-artificial-intelligence/

Euronews (Temmuz 8, 2023). Yapay zekâlı robotlar basın toplantısı düzenledi: Dünyayı insanlardan daha iyi yönetebiliriz. https://tr.euronews.com/2023/07/08/yapay-zekâli-robotlar-basin-toplantisi-duzenledi-dunyayi-insanlardan-daha-iyi-yonetebiliri, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2023.

Huerta, G.P. (July 5, 2023). Strategic human resources management. https://www.linkedin. com/pulse/strategic-human-resources-management-gustavo-paez-huerta, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

IBM (2021). The business case for AI in HR Insights and tips on getting started. https://www.ibm.com/downloads/cas/A5YLEPBR, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

ILO (2023). Artificial intelligence in human resource management: a challenge for the human-centred agenda?, ILO Working Paper 95 (Geneva, ILO). https://doi.org/10.54394/OHV V4382, Erişim Tarihi: 18 Ekim 2023.

Jia Q., Guo Y., Li R., Li Y.R., & Chen Y.W. (2018). A conceptual artificial intelligence application framework in human resource management. In Proceedings of The 18th International Conference on Electronic Business (pp. 106- 114). ICEB, Guilin, China, December 2-6. https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=iceb2018, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Joshi, A. (December 16, 2021). How AI ıs ımproving the employee - manager relationship. https://www.spiceworks.com/hr/hr-strategy/articles/how-ai-is-improving-the-employee-manager-relationship/, Erişim Tarihi: 30 Eylül 2023.

Khan, F.K. (June 17, 2023). The intersection of HR analytics and artificial intelligence (AI) to revolutionize employee performance management. https://www.linkedin.com/pulse /intersection-hr-analytics-artificial-intelligence-ai-kerai-khan, Erişim Tarihi: 19 Ekim 2023.

Klinghoffer, D. (November 15, 2022). How microsoft created a thriving workforce by going beyond employee engagement (An Interview with Dawn Klinghoffer). myHR future. Digital HR Leaders Podcast Interview Transcript. https://www.myhrfuture.com/digital-hr-leaders-podcast/how-microsoft-created-a-thriving-workforce-by-going-beyond-employee-engagement, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Malik, A., Budhwar, P., & Kazmi, B. A. (2023). Artificial intelligence (AI)-assisted HRM: Towards an extended strategic framework. *Human Resource Management Review*, *33*(1), [100940]. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2022.100940, Erişim Tarihi: 28 Ekim 2023.

Misa, N. (February 26, 2020). Top 7 Augmented writing tools for job descriptions. https://blog.ongig.com/writing-job-descriptions/augmented-writing-tools/, Erişim Tarihi: 28 Ekim 2023.

Morgan, J. (2017). The employee experience advantage: How to win the war for talent by giving employees the workspaces they want, the tools they need, and a culture they can celebrate. John Wiley & Sons.

Murgai, A. (2018). Role of artificial intelligence in transforming human resource management. *International journal of Trend in scientific research and development*, *2*(3), 877-881.

Panayides, J. (Jan 26, 2023). How is AI changing the HR analytics landscape? myHRfuture. https://www.myhrfuture.com/blog/how-is-ai-changing-the-hr-analytics-landscape, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Panayides, J. (November 24, 2022). Employee listening and people analytics – a match made in heaven? myHRfuture. https://www.myhrfuture.com/blog/employee-listening-and-people-analytics-a-match-made-in-heaven, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2023.

Pandologic (2023). Empower your recruitment strategy with AI recruiting. https://pandologic.com/recruiting-with-ai/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Salesforce (2017). The ımpact of equality and values driven business. https://www.salesforce.com/content/dam/web/en_us/www/assets/pdf/datasheets/salesforce-research-2017-workplace-equality-and-values-report.pdf, Erişim Tarihi: 17 Ekim 2023.

Sheopuri, A. (December 14, 2021). How to deploy ethical aı and build data literacy in HR. myHR future Digital HR Leaders Podcast. https://www.myhrfuture.com/digital-hr-leaders-podcast/how-to-deploy-ethical-ai-and-build-data-literacy-in-hr, Erişim Tarihi: 30 Eylül 2023.

Sridharan, H. (May 8, 2023). How AI in people analytics ıs transforming HR. Betterworks Magazine. https://www.betterworks.com/magazine/how-ai-is-transforming-hr-the-future-of-people-analytics/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Thakker, N. (July 6, 2023). How to streamline the offboarding process with AI. https://www.spiceworks.com/hr/employee-experience/guest-article/streamline-offboarding-process-with-ai/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Verlinden, N. (2023). Employee life cycle: the ultimate guide for HR. AIHR- Academy to Innovate HR. https://www.aihr.com/blog/employee-life-cycle/#What, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2023.

Vural-Yılmaz, D. (2023). İşveren markası bağlamında bıst 30 şirketleri üzerine bir araştırma. B. Kılınç-Savrul (Ed.), *100. yılda Türkiye: sürdürülebilir sosyal, iktisadi, mali, demografik ve siyasal politikalar ve projeksiyon analizleri* içinde (ss. 251-266). Pegem Akademi.

Waugh, B. (October 4, 2023). 10 AI tools to enhance employee training. https://www.vevox.com/blog/10-ai-tools-to-revolutionize-employee-training, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023.

Wilson, H.J.& Daugherty, P.R. (2018). Collaborative intelligence: humans and AIare joining forces. *Harvard Business Review.* https://hbr.org/2018/07/collaborative-intelligence-humans-and-ai-are-joining-forces, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2023.

Zavvy (September 1, 2023). AI in employee retention: 6 awesome applications to nurture a long-tenured workforce. https://www.zavvy.io/blog/ai-in-employee-retention, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2023.

YAPAY ZEKÂ VE ÜRETİM YÖNETİMİ

Zeliha Çakıroğlu

Giriş

Yapay zekânın gelişimi yakın insanlık tarihinin en önemli olaylarından biridir. Günden güne artan küreselleşme, Bulut Bilişim, Nesnelerin İnterneti (IoT), Hizmetlerin İnterneti (IoS), Büyük Veri analitiği ve yapay zekâ gibi birçok teknolojinin de ortaya çıkışıyla birlikte ekonomik, sosyal ve politik değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu teknolojiler Endüstri 4.0'ın temelini oluşturmakta ve imalat endüstrisinin akıllı olmasını sağlamaktadır. İmalat endüstrisinin akıllı olması bireysel müşteri ihtiyaçlarına uyum sağlanması, kalitenin arttırılması ve pazarda oluşan taleplere çok daha hızlı yanıt verilebilmesi gibi avantajlar yoluyla mevcut zorlukların önüne geçilebilmesi anlamına gelmektedir (Zheng vd, 2018). Siber-Fiziksel Sistem (CPS), Endüstri 4.0'ı karakterize eden fiziksel ve sanal dünyaların bütünleşmesini sağlamaktadır (Zhong vd., 2017).

Birçok araştırma, imalat firmalarında başarı kazanmak ve hayatta kalmanın yapay zekâ gibi gelişmiş dijital teknolojileri benimseyebilme durumlarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. (Eloranta vd., 2021 ; Mohapatra *vd.,* 2022; van Oorschot *vd.,* 2022). Ayrıca dünya üzerinde GSYİH'nın üçte biri sanayi sektöründen elde edilmektedir. Bununla birlikte dünya enerji tüketiminin yarısı da sanayi sektörü tarafından kullanılmaktadır. Bu sektör büyük oranda tatlı su ve diğer doğal kaynaklarının da tüketicisidir. Bu da yüksek miktarda atık ve emisyon üretmektedir. Çevre üzerinde bu kadar büyük bir etkiye sahip olan endüstriyel süreçlerin verimliliğinin arttırılması, dünyanın sürdürülebilir geleceği açısından hayati öneme sahiptir (Zavalishina, 2017).

Yapay zekâ, sanayi sektöründe akıllı üretim sistemi aracılığıyla "akıllı üretim" olarak uygulanmaktadır. İnternet ve yapay zekâ akıllı üretim sistemi, otonom akıllı algılama, ara bağlantı kullanımı, işbirliği, öğrenme, analiz etme, karar verme teknikleri, kontrol etme, insanlar arası iletişim, makine, malzeme,

de, üretim yönetiminde rekabet avantajı elde edilmesi konusunun kritik noktası haline gelmiştir.

Kaynakça

Abbass, H. (2021). What is artificial intelligence?. *IEEE Transactions on Artificial Intelligence*, *2*(2): 94-95.

Aggour, K. S., Gupta, V. K., Ruscitto, D., Ajdelsztajn, L., Bian, X., Brosnan, K. H., ... & Vinciquerra, J. (2019). Artificial intelligence/machine learning in manufacturing and inspection: A GE perspective. *MRS Bulletin*, *44*(7): 545-558.

Ambilkar, P., Dohale, V., Gunasekaran, A., & Bilolikar, V. (2022). Product returns management: a comprehensive review and future research agenda. *International Journal of Production Research*, *60*(12): 3920-3944.

Autio, E., Mudambi, R., & Yoo, Y. (2021). Digitalization and globalization in a turbulent world: Centrifugal and centripetal forces. *Global Strategy Journal*, *11*(1): 3-16.

Basha, M. D., Raju, R., & Sucharitha, M. M. (2022). November). Leveraging and deployment of AI/ML to simplify business operations among diverse sectors during Covid-19 battle. In *AIP Conference Proceedings* 2648(1). AIP Publishing.

Brown, A., Lim, M., De Spiegeleire, S., Maas, M., Sweijs, T., & Hendler, J. (2018). A brief history of AI. *Techopedia*, *23*(2): 31-38.

Bryner, M. (2012). Smart manufacturing: The next revolution. *Chemical Engineering Progress*, *108*(10): 4-12.

Burggräf, P., Wagner, J., & Koke, B. (2018, January). Artificial intelligence in production management: A review of the current state of affairs and research trends in academia. In *2018 international conference on information management and processing (ICIMP)* :82-88. IEEE.

Burggräf, P., Wagner, J., Dannapfel, M., Adlon, T., Saßmannshausen, T., Fölling, C., ... & Minderjahn, R. (2020). Adaptive remanufacturing for lifecycle optimization of connected production resources–A literature review. *Procedia CIRP*, *90*: 61-66.

Carriço, G. (2018). The EU and artificial intelligence: A human-centred perspective. *European View*, *17*(1):29-36.

Castañé, G., Dolgui, A., Kousi, N., Meyers, B., Thevenin, S., Vyhmeister, E., & Östberg, P. O. (2023). The ASSISTANT project: AI for high level decisions in manufacturing. *International Journal of Production Research*, *61*(7):2288-2306.

Chai, T., & Ding, J. (2018). Smart and optimal manufacturing for process industry. *Strategic Study of Chinese Academy of Engineering*, *20*(4):51-58.

Charalambous, E., Feldmann, R., Richter, G., & Schmitz, C. (2019). AI in production: A game changer for manufacturers with heavy assets. *Quantum Black: AI by McKinsey. https://www. mckinsey. com/business-functions/quantumblack/our-insights/ai-inproduction-a-game-changer-for-manufacturers-with-heavy-assets*.

Choi, S., Kim, B. H., & Do Noh, S. (2015). A diagnosis and evaluation method for strategic planning and systematic design of a virtual factory in smart manufacturing systems. *International Journal of Precision Engineering and Manufacturing*, *16*:1107-1115.

Cully, A., Clune, J., Tarapore, D., & Mouret, J. B. (2015). Robots that can adapt like animals. *Nature*, *521*(7553):503-507.

Davis, J. (2006). Cyberinfrastructure in chemical and biological process systems: impact and directions. In *Proc. NSF Workshop Rep*.

Davis, J., Edgar, T. F., Dimitratos, Y., Gipson, J., Grossmann, I., Hewitt, P., ... & Strupp, B. (2009). Smart process manufacturing: An operations and technology roadmap. *Smart process manufacturing engineering virtual organization steering committee, Los Angeles, CA, Tech. Rep*.

Eloranta, V., Ardolino, M., & Saccani, N. (2021). A complexity management approach to servitization: the role of digital platforms. *International Journal of Operations & Production Management*, *41*(5), 622-644.

Floridi, L. (2019). What the near future of artificial intelligence could be. *Philosophy & technology*, *32*:1-15.

Floridi, L., & Chiriatti, M. (2020). GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences. *Minds and Machines*, *30*:681-694.

Fragapane, G., Ivanov, D., Peron, M., Sgarbossa, F., & Strandhagen, J. O. (2022). Increasing flexibility and productivity in Industry 4.0 production networks with autonomous mobile robots and smart intralogistics. *Annals of operations research*, *308*(1-2):125-143.

Frank, A. G., Dalenogare, L. S., & Ayala, N. F. (2019). Industry 4.0 technologies: Implementation patterns in manufacturing companies. *International journal of production economics*, *210*:15-26.

Freund, Y., & Schapire, R. E. (1998, July). Large margin classification using the perceptron algorithm. In *Proceedings of the eleventh annual conference on Computational learning theory*: 209-217.

Gabel, T., & Riedmiller, M. (2008). Adaptive reactive job-shop scheduling with reinforcement learning agents. *International Journal of Information Technology and Intelligent Computing*, *24*(4):14-18.

Gómez-Pompa, A., A. Kaus, and J. Jiménez-Osornio. et al. (Eds) (1993). Sustainable agriculture and the environment in the humid tropics. Washington, DC: National Academy Press.

Grau, H., & Aide, T. (2006). A comparative analysis of forest transition in the neotropics. Ecology in an era of globalization: challenges and opportunities for environmental scientists in the Americas. In *Proceedings of the Ecological Society of America International Conference*: 8-12).

Gupta, S., & Starr, M. (2014). *Production and operations management systems*. CRC Press.

Hay, J. C., Martin, F. C., & Wightman, C. W. (1960, January). The mark-1 perceptron-design and performance. In *Proceedings of the institute of radio engineers*, 48(3:398-399).

Helo, P., & Hao, Y. (2022). Artificial intelligence in operations management and supply chain management: An exploratory case study. *Production Planning & Control*, *33*(16):1573-1590.

Henning, K., Wolfgang, W., & Johannes, H. (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0. *Final report of the Industrie*, *4*(0).

Hill, T., & Hill, A. (2017). *Operations strategy: design, implementation and delivery*. Bloomsbury Publishing.

Huang, M. H., & Rust, R. T. (2018). Artificial intelligence in service. *Journal of service research*, *21*(2): 155-172.

Huong, T. T., Bac, T. P., Long, D. M., Luong, T. D., Dan, N. M., Thang, B. D., & Tran, K. P. (2021). Detecting cyberattacks using anomaly detection in industrial control systems: A federated learning approach. *Computers in Industry*, *132*, 103509.

Hynynen, J. (1992). Using artificial intelligence technologies in production management. *Computers in Industry*, *19*(1):21-35.

Jensen, M. C. (1993). The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. *the Journal of Finance*, *48*(3): 831-880.

Kang, H. S., Lee, J. Y., Choi, S., Kim, H., Park, J. H., Son, J. Y., & Noh, S. D. (2016). Smart manufacturing: Past research, present findings, and future directions. *International journal of precision engineering and manufacturing-green technology*, *3*: 111-128.

Kaynak, O. (2021). The golden age of Artificial Intelligence: Inaugural Editorial. *Discover Artificial Intelligence*, 1: 1-7.

Kuhnle, A., Kuttler, M., Dümpelmann, M., & Lanza, G. (2017). Intelligente Produktionsplanung und-steuerung-Erlernen optimaler Entscheidungen. *wt Werkstattstechnik online*, *107*(9).

Kuriscak, E., Marsalek, P., Stroffek, J., & Toth, P. G. (2015). Biological context of Hebb learning in artificial neural networks, a review. *Neurocomputing*, *152*: 27-35.

Kühnle, H., & Bitsch, G. (2015). Foundations & principles of distributed manufacturing. *Cham, Switzerland: Springer*, *422*.

LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *nature*, *521*(7553):436-444.

Lee, I., & Lee, K. (2015). The Internet of Things (IoT): Applications, investments, and challenges for enterprises. *Business horizons*, *58*(4): 431-440.

Leiva, C. (2015). On the Journey to a Smart Manufacturing Revolution. *Ind. Week*.

Li, B. H., Hou, B. C., Yu, W. T., Lu, X. B., & Yang, C. W. (2017). Applications of artificial intelligence in intelligent manufacturing: a review. *Frontiers of Information Technology & Electronic Engineering*, *18*: 86-96.

Liberman, M. 2006. Transferencia de tecnologías agrícolas en ecosistemas de montañ a de Bolivia: desafíos para una producción agroecológica. Ecology in an era of globalization: challenges and opportunities for environmental scientists in the Americas. Proceedings of the Ecological Society of America International Conference; 2006 Jan 8–12; Merida, Mexico. Washington, DC: ESA.

Liu, R., Yang, B., Zio, E., & Chen, X. (2018). Artificial intelligence for fault diagnosis of rotating machinery: A review. *Mechanical Systems and Signal Processing*, 108 (11):33-47.

Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A survey on technologies, applications and open research issues. *Journal of industrial information integration*, *6*, 1-10.

Manson, R. (2006). Respuestas de la biodiversidad a un gradiente de manejo del café en el centro de Veracruz, México. Ecology in an era of globalization: challenges and opportunities for environmental scientists in the Americas. Proceedings of the Ecological Society of America International Conference; 2006 Jan 8-12; Merida, Mexico. Washington, DC: ESA.

Martínez-Ballesté, A., C. Martorell, and M. del Carmen Mandujano (2006). Sustentabilidad ecológica y aculturación. Cambios en el manejo de la palma sabal entre los mayas de la península de Yucatán, México. Ecology in an era of globalization: challenges and opportunities for environmental scientists in the Americas. Proceedings of the Ecological Society of America International Conference; 2006 Jan 8–12; Merida, Mexico. Washington, DC: ESA

McCarthy, J. (1988). Mathematical logic in artificial intelligence. *Daedalus*, 297-311.

McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., & Shannon, C. E. (2006). A proposal for the dartmouth summer research project on artificial intelligence, august 31, 1955. *AI magazine*, *27*(4):12-12.

Minsky, M. (1985). *The Society of Mind.* New York: Simon and Schuster.

Mohapatra, B., Tripathy, S., Singhal, D., & Saha, R. (2022). Significance of digital technology in manufacturing sectors: Examination of key factors during COVID-19. *Research in Transportation Economics*, *93*, 101-134.

Müller, V. C. (2014). Risks of general artificial intelligence. *Journal of Experimental & Theoretical Artificial Intelligence*, *26*(3): 297-301.

Negri, E., Fumagalli, L. ve Macchi, M. (2017). CPS tabanlı üretim sistemlerinde dijital ikizin rollerine ilişkin bir inceleme. *Procedia Üretimi*, *11*: 939-948.

Newell, A., & Simon, H. A. (2007). Computer science as empirical inquiry: Symbols and search. In *ACM Turing award lectures* (p. 1975).

Next Generation Manufacturing (NGM) Project, (1997). Next-Generation Manufacturing: A Framework for Action, Agility Forum, Leaders for Manufacturing, and Technologies Enabling Agile Manufacturing, Bethlehem, PA.

Nezhad, M. N. (2016). Smart Manufacturing Systems:: Real-Time Data Analytics. *Cyber Physical Systems in the Context of Smart Manufacturing*.

Oke, S. A. (2008). A literature review on artificial intelligence. *International journal of information and management sciences*, *19*(4):535-570.

Owida, A., Galal, N. M., & Elrafie, A. (2022). Decision-making framework for a resilient sustainable production system during COVID-19: An evidence-based research. *Computers & Industrial Engineering*, *164*, 107905.

Park, H. S., & Tran, N. H. (2014). Autonomy for smart manufacturing. *Journal of the Korean Society for Precision Engineering*, *31*(4):287-295.

Park, J., & Lee, J. (2015, September). Presentation on Korea smart factory program. In *Proceedings of the international conference on advances in production management systems, Tokyo, Japan* (pp. 5-9).

Qin, T., Du, R., Kusiak, A., Tao, H., & Zhong, Y. (2022). Designing a resilient production system with reconfigurable machines and movable buffers. *International journal of production research*, *60*(17):5277-5292.

Russell, S. J., & Norvig, P. (2010). *Artificial intelligence a modern approach*. London.

Säfsten, K., & Winroth, M. (2002). Analysis of the congruence between manufacturing strategy and production system in SMME. *Computers in Industry*, *49*(1):91-106.

Samuel, A. L. (2000). Some studies in machine learning using the game of checkers. *IBM Journal of research and development*, *44*(1.2):206-226.

Silver, D., Huang, A., Maddison, C. J., Guez, A., Sifre, L., Van Den Driessche, G., ... & Hassabis, D. (2016). Mastering the game of Go with deep neural networks and tree search. *nature*, *529*(7587): 484-489.

Sinha, S. (2016). Advanced\/Smart Manufacturing: From Nanoscale to Megascale. *IEEE Potentials*, *35*(4):7-8.

Stevenson, W. J., Hojati, M., & Cao, J. (2014). *Operations management* (p.182). New York: McGraw-Hill Education.

Strelkova, O. (2017). Three types of artificial intelligence.

Tao, F., & Qi, Q. (2017). New IT driven service-oriented smart manufacturing: framework and characteristics. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems*, *49*(1), 81-91.

Teti, R., & Kumara, S. R. T. (1997). Intelligent computing methods for manufacturing systems. *Cirp Annals*, *46*(2), 629-652.

Thoben, K. D., Wiesner, S., & Wuest, T. (2017). "Industrie 4.0" and smart manufacturing-a review of research issues and application examples. *International journal of automation technology*, *11*(1), 4-16.

Thomas, A., & Lewis, G. (2007). Developing an SME-based integrated TPM-Six Sigma strategy. *International Journal of Six Sigma and Competitive Advantage*, *3*(3), 228-247.

Tian-You, C. (2018). Artificial intelligence research challenges in intelligent manufacturing processes. *Bulletin of National Natural Science Foundation of China*, *32*(3), 251-256.

Van Oorschot, K. E., Akkermans, H., Wassenhove, L. N. V., & Wang, Y. (2022). Organizing for Permanent Beta: Performance Measurement Before versus Performance Monitoring After Release of Digital Services.

Wamba, S. F., Bawack, R. E., Guthrie, C., Queiroz, M. M., & Carillo, K. D. A. (2021). Are we preparing for a good AI society? A bibliometric review and research agenda. *Technological Forecasting and Social Change*, *164*, 120482.

Wang, J., Ma, Y., Zhang, L., Gao, R. X., & Wu, D. (2018). Deep learning for smart manufacturing: Methods and applications. *Journal of manufacturing systems*, *48*, 144-156. 10

Wang, P., & Goertzel, B. (2007, June). Introduction: Aspects of artificial general intelligence. In *Proceedings of the 2007 conference on Advances in Artificial General Intelligence: Concepts, Architectures and Algorithms: Proceedings of the AGI Workshop 2006* (pp. 1-16).

Wright, P. K., & Bourne, D. A. (1988). *Manufacturing intelligence*. Addison-Wesley Longman Publishing Co., Inc..

Xu, Y., Sun, Y., Wan, J., Liu, X., & Song, Z. (2017). Industrial big data for fault diagnosis: Taxonomy, review, and applications. *IEEE Access*, *5*, 17368-17380.

Yin, Y., Stecke, K. E., & Li, D. (2018). The evolution of production systems from Industry 2.0 through Industry 4.0. *International Journal of Production Research*, *56*(1-2), 848-861.

Zavalishina, J. (2017). Manufacturing Global: AI and sustainability: go green and get paid for it. Available from: https://www.manufacturingglobal.com/technology/. Accessed on 2023-09-12.

Zhang, L., & Zhang, B. (1999). A geometrical representation of McCulloch-Pitts neural model and its applications. *IEEE transactions on neural networks*, *10*(4), 925-929.

Zhao, R., Yan, R., Chen, Z., Mao, K., Wang, P., & Gao, R. X. (2019). Deep learning and its applications to machine health monitoring. *Mechanical Systems and Signal Processing*, *115*, 213-237.

Zheng, P., Wang, H., Sang, Z., Zhong, R. Y., Liu, Y., Liu, C., ... & Xu, X. (2018). Smart manufacturing systems for Industry 4.0: Conceptual framework, scenarios, and future perspectives. *Frontiers of Mechanical Engineering*, *13*, 137-150.

Zhong, R. Y., Xu, X., Klotz, E., & Newman, S. T. (2017). Intelligent manufacturing in the context of industry 4.0: a review. *Engineering*, *3*(5), 616-630.

Zhou, J., Li, P., Zhou, Y., Wang, B., Zang, J., & Meng, L. (2018). Toward new-generation intelligent manufacturing. *Engineering*, *4*(1), 11-20.

İnternet Kaynakları

Url-1. Market research report, markets and markets, report code: TC 7894, May 2021. https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/artificial-intelligence-market-74851580.html, Erişim Tarihi: 24 Ağustos 2023.

Url-2. Shead, S. Stephen Hawking And Elon Musk Backed 23 Principles To Ensure Humanity Benefits From AI. Available online: https://nordic.businessinsider.com/stephen-hawking-elon-musk-backed-asimolar-ai-principles-for-artificial-intelligence-2017-2, Erişim Tarihi: 09 Ocak 2023.

Url-3. McCarthy, J.; Minsky, M.; Rochester, N.; and Shannon, C. 1955. A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. URL: http://www-formal. stanford.edu/jmc/history/dartmouth.html, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2023.

STRATEJİK YÖNETİMDE YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİ VE UYGULAMALARI

Zeliha Tekin

Giriş

Dijitalleşmenin arttığı günümüzde, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı işletmelerde-özellikle de yönetim tarzında-rekabet aracı olduğu ve örgüt yapısında, iş kollarında sarsıcı gelişmelere yol açtığı için hayati bir öneme sahiptir. Yapay zekâ özellikle, Endüstri 4.0 araçları olan Nesnelerin İnterneti (IoT), Siber Fiziksel Sistemler, Bulut Bilişim, Artırılmış Gerçeklik, Otonom Robotlar, Katmanlı Üretim (3D-4D Yazıcılar), Siber Güvenlik, Büyük Veri, Yatay-Dikey Sistem Entegrasyonu gibi yöntemleriyle stratejik yönetimde ilgi görmektedir. Çünkü yapay zeka teknolojisi, organizasyonlar ve yönetim alanlarında yöneticilerin karar verme şeklini etkileme, rekabetçi yeteneklerini geliştirme gibi aktif roller üstlenmektedir. Öyle ki başta Kanada (ulusal yapay zekâ stratejisini yayınlayan ilk ülkedir) olmak üzere Japonya, Danimarka, Fransa, İtalya, Meksika, Hindistan, Finlandiya, Tayvan, AB Komisyonu, Birleşik Krallık, Güney Kore, Çin, İsveç ve Birleşik Arap Emirlikleri yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ve gelişimini teşvik etmek amacıyla bilimsel araştırma, yapay zekâ araştırmacılarının sayısını artırma, kamu ve özel sektörde yapay zekâ kullanımı, veri ve dijital altyapı, yetenek geliştirme gibi konulara odaklanan ulusal stratejilerini yayınladılar. Ulusal stratejilerde yer alan her konu, işletmelerin de çeşitli görevleri yerine getirirken yapay zekâyı bir araç olarak kullanmalarını neredeyse zorunlu hale getirmektedir.

Özellikle yöneticiler, dört dörtlük bir yapay zekâ stratejisi geliştirebilmek ve beraberinde daha akıllı ürünler, hizmetler ve iş süreçleri için yapay zekâ teknolojileriyle uzlaşmak ve dijital teknolojilerde en büyük değişikliğin nasıl, nerede ve ne zaman gerçekleşeceğini ön görmek zorundadır. Böylelikle stratejik yönetimde iş süreçleri daha akıllı hale geleceğinden dolayı (pozisyonlarla birebir eşleşen adayların işe alınması, finansal ürünlerde müşterilere yol gös-

Kaynakça

Adalı, E. (2017). *İnsanlaşan makinalar ve yapay zekâ.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları.

Aldoseri, A., Khalifa, K. N. & Hamouda, M. A. (2023). Re-Thinking Data Strategy and Integration for Artificial Intelligence: Concepts, Opportunities, and Challenges, 13: 1-33.

Apilioğulları, L. (2019). *Dijital dönüşüm.* İstanbul: Agora Kitaplığı.

Aydın, İ. H. & Değirmenci, C. H. (2018). *Yapay zekâ.* Girdap Yayınları.

Borek, A & Prill, N. (2021). *Veri ve yapay zekâyla dijital dönüşüm, işletmelerde dijital dönüşüm, makine öğrenimi ve yapay zekâ.* Çev: Derman G. Aydını Murat Demirekin, Özge N. Küskün, İstanbul: The Kitap.

Bungay, S. & Goold, M. (1991). Creating a strategic control system. *Long Range Planning*, 24 (3): 32-39.

Claude, M. & Combe, D. (2018). The roles of artificial intelligence and humans in decision making: Towards augmented humans?: A focus on knowledge-intensive firms. Master Thesis, Umea School of Business, Economics and Statics.

DeCanio, S. (2016). Robots and humans-complements or substitutes?. *Journal of Macroeconomics*, 49 (1): 280-291.

Doğan, A. (2002). *Yapay zekâ.* Kariyer Developer.

Dörfler, V. (2023). *Yöneticiler için yapay zekâ*. Çev: Altay, C., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Emiroğlu, B. G. (2020). Endüstri 4.0 ve Eğitim, Ed. İnceoğlu, M. M., Bölüm: Nesnelerin İnterneti, Bulut Bilişim ve Anlamsal Ağ ile Adım Adım Eğitim 4.0, İstanbul: Abaküs Kitap.

Erbaş, M. S. (2023). Türk kamu yönetiminde stratejik yönetim ve dijital dönüşüm bağlamında yapay zekânın kullanımı. *Türk İdare Dergisi*, 496: 185-215.

Ercan, F. (2020). Turizm pazarlamasında yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ve uygulama örnekleri. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 23 (2): 394-410.

Geisler, E. (1986). Artificial management and the artificial manager. *Business Horizons*, 29 (4): 17-21.

Ergen,M. (2019). What is artificial intelligence? Technical considerations and future perception. *The Anatolia Journal of Cardiology*, 22 (2): 5-7.

Fukushima, K. (1975). Cognitron: A selforganizing multilayered neural network. *Biological Cybernetics,* 20 (3): 121- 136.

Gooinn (2023). Yapay zekâ raporu, www.goinn.co, Erişim Tarihi: 29.10.2023.

Henriette, E., Feki, M. and Boughzala, I. (2016). Digital transformation challenges. MCIS 2016 Proceedings, Erişim Adresi: https://aisel.aisnet.org/mcis2016/33, Erişim Tarihi: 29.10.2023.

Hinton, G. E., Osindero, S., & Teh, Y. W. (2006). A fast learning algorithm for deep belief nets. *Neural Computation,* 18(7): 1527-1554.

Isbirliği.com (2022). Yapay zekâ yöneticileri nasıl etkileyecek? https://www.isbirligi.com.tr /yapay-zekâ-yoneticileri-nasil-etkileyecek/, Erişim Tarihi: 29.10.2023.

Kaku, M. (2019). *İnsanlığın geleceği*. Çev: Ayşe C. Çevik, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Koç, O. (2019). *Daha iyi bir dünya için yapay zekâ.* Doğan Kitap.

McCarthy, J. (2007). What is artificial intelligence?, Standford University, http://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf, Erişim Tarihi: 29.10.2023.

McCulloch, W. S., & Pitts, W. (1943). A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity. *The Bulletin Of Mathematical Biophysics*, 5(4): 115-133

Marr, B. (2022). *Yapay zekâ devrimi.* Çev: Şensoy, Ü., Optimist Yayıncılık.

Medium (2018). Görüntü işleme tekniklerinde yapay zekâ kullanımı, medium.com

Newquist, P. H. (1994). *The brain makers.* Sams Publication.

Niu, J., Tang, W., Xu, F., Zhou, X. & Song, Y. (2016). Global research on artificial intelligence from 1990–2014: Spatially-explicit bibliometric analysis. *ISPRS International Journal of GeoInformation,* 5(5), 66-92.

OECD (2019). Artificial intelligence in society. OECD Publishing.

Rhines, W. (1985). Artificial intelligence: Out of the lab and into business. *The Journal of Business Strategy*, 6 (1): 50-57.

Roszak, T. (1994). The cultof information: A neo-luddite treatise on high-tech, Artifical intelligence, and the true art of thinking. University of California Press.

Say, C. (2018). *50 Soruda Yapay Zekâ*. 7 Renk Yayınları.

Shabbir, J. & Anwer, T. (2015). Artificial intelligence and its role in near future. *Journal of Latex Class Files*, 14 (8): 1-11.

Tekin, Z. & Karakuş, K. (2018). Gelenekselden akıllı üretime spor endüstrisi 4.0, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 7(3), 2103-2117.

Thomas, R. J., Fuchs R., & Silverstone, Y. (2016). A machine in the C-suite. AIHP and acenture strategy araştırma raporu, Accenture. https://www.accenture.com/t00010101T000000Z__w__/br-pt/_acnmedia/PDF13/Accenture-Strategy-WotF-Machine-CSuite.pdf Erişim Tarihi: 01.11.2023

Tzafestas, S. G. (2015). Roboethics: A navigating overview, 1046, Springer.

Ülgen, B. & Yavuz, N. (2021). *Yapay zekâ ile liderliğin dönüşümü*. Ed: N. Ö. İyigün, M. K. Yılmaz, Yapay Zekâ, Beta Yayıncılık.

Ünal, A & Kılınç, İ. (2020). Yapay zekâ işletme yönetimi ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 6 (1): 51-78.

GELECEĞE YÖN VERMEK: YÖNETİMDE YAPAY ZEKÂ

Pınar Göktaş - Nesrin Özcan Akdağ

Giriş

Günümüz organizasyon yapılarında, teknoloji tabanlı stratejiler, bir kuruluşun başarısı için giderek daha önemli hale gelmektedir. Organizasyonlar, süreç optimizasyonunu kolaylaştıran, üretkenliği artıran ve gelişmiş karar alma süreçlerini hızlandıran teknolojik çözümleri benimseyerek rekabet avantajı elde etmek ve bu avantajı korumak için geleneksel yaklaşımlardan kaçınmaktadırlar. Bu yenilikçi bakış açısı sayesinde, yapay zekânın işletmelere entegre olması ile birlikte dijitalleşmenin kilit unsuru olan yapay zekânın önemi her geçen gün artmaktadır. Günümüzde yapay zekâ teknolojisinin hızla yükselen eğilimi, organizasyonlar için yeni ve büyüleyici fırsatlarla birlikte önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. İş uygulamalarının hızlı gelişimi, bu konuda dağınık bir bilgi birikiminin oluşmasına neden olmuştur (Sestino & De Mauro, 2022). Böylesine belirgin bir değişimde meydana gelen problemler ile karşı karşıya kalan organizasyonlar, bu durumu etkin bir şekilde çözümlemek için yönetim stratejileri uygulama konusunda oldukça farklı yollar izlemektedirler. Eğer organizasyonlar bu şekilde radikal bir ilerleme ile birlikte gelişen gerginliğin paradoksal doğasının farkında değilse, bu durumu daha da artıran kötüye giden döngülere neden olabilen kısmi stratejiler uygulama riski taşırlar. Öte yandan, organizasyonlar bir gerginliği paradoksal olarak kabul eder ve rekabetçi taleplere dikkat ederse, olumlu döngüleri mümkün kılabilirler (Raisch vd., 2021).

Yapay zekâ çözümleri şu anda üretim yönetimi, lojistikte tedarik zinciri yönetimi, pazar analitiği, kurumsal yönetim ve siber güvenlik analizi gibi çok çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Büyük veri, veri madenciliği teknikleri, iş zekâsı sistemleri ve ilgili araçlar dâhil olmak üzere kapsamlı iş analitiği ve ilgili teknolojilerle birlikte yapay zekâ, modern kurumsal yönetimi otomatik-

Kaynakça

Arff, S., Hasle, G., Stokke, G., & Gjerløw, J. C. (1991). AI approaches to production management. *Expert Systems with Applications*, 3(2): 229-239.

Ashrita, G. (2019). A Study On Impact of Artificial Inellıgence in Operations. *Journal of emerging technologies and innovative research*.

Aydın, A. H. (2001). Yönetimin Fonksiyonları. Salih Güney (ed) *Yönetim ve Organizasyon*, Ankara: Nobel, ss.57-86.

Buntak, K., Kovačić, M., & Mutavdžija, M. (2021). Application of Artificial Intelligence in the business. *International journal for quality research,* 15(2): 403.

Chernov, A., & Chernova, V. (2019). Artificial Intelligence In Managemnet: Challenges And Opportunities. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 133-140.

Dejoux C., Léon E. (2018). *Métamorphose des managers*. 1st edition. France: Pearson.

Flasiński, M. (2018). *Introduction to Artificial Intelligence.* ISBN 978-3-319-40022-8 (eBook) doi.10.1007/978-3-319-40022-8

Gülşen, I. (2019). İşletmelerde yapay zekâ uygulamaları ve faydaları: perakende sektöründe bir derleme. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(2): 407-436.

Gür, Y. E., Ayden, C., & Yücel, A. (2019). Yapay Zekâ Alanındaki Gelişmelerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 3(2): 137-158.

Güven, H., & Güven, E. T. A. (2023). Yapay Zekâ Uygulamalarının E-Ticarette Kullanımı. *International Journal of Management and Administration*, 7(13): 69-94.

Jelonek, D., Mesjasz-Lech, A., Stepniak, C., Turek, T., & Ziora, L. (2020). The Artificial Intelligence Application in the Management of Contemporary Organization: Theoretical Assumptions, Current Practices and Research Review. *Lecture Notes in Networks and Systems*. https://doi.org/10.1007/978-3-030-12388-8_23.

Klein, M. (2020). İşletmelerde Dijital Dönüşüm ve Etmenleri. *Journal of Business in The Digital Age*, 3 (1): 24-35. DOI: 10.46238/jobda.729499

Kulkov, I. (2021). The role of artificial intelligence in business transformation: A case of pharmaceutical companies. *Technology in Society*, 66, 101629.

Naim, A. (2022). Role of Artificial Intelligence in Business Risk Management. *American Journal of Business Management, Economics and Banking*, 1: 55-66.

Pallathadka, H., Ramirez-Asis, E. H., Loli-Poma, T. P., Kaliyaperumal, K., Ventayen, R. J. M., & Naved, M. (2023). Applications of artificial intelligence in business management, e-commerce and finance. Materials Today: Proceedings, 80, 2610-2613.

Putica, M. (2018). Umjetna inteligencija: dvojbe suvremenoga razvoja. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru,* 13(20): 198-213.

Raisch, S., & Krakowski, S. (2021). Artificial intelligence and management: The automation–augmentation paradox. *Academy of management review*, 46(1): 192-210.

Rao, R., & Raman, D. (2019). Artificial Intelligence in Business Development Process. *Journal of emerging technologies and innovative research.*

Sarıoğlu, B., & Develi, E. İ. (2022). Pazarlamada Kampanya Yönetimi ve Yapay Zekâ Kullanımı. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 5(2): 91-124.

Sestino, A., & De Mauro, A. (2022). Leveraging artificial intelligence in business: Implications, applications and methods. *Technology Analysis & Strategic Management*, 34(1): 16-29.

Shankar. V. (2018). How Artificial Intelligence (AI) Is Reshaping Retailing. *Journal of Retailing*, 94 (4): 5–11.

Takhi, C., Kler, R., Choubey, S., Patni, I., & Negi, S. (2022). An Analytical Approach to the Impact of "Artificial Intelligence" on Business in the Dynamically Changing Era of Disruptive Technology. 2022 International Conference on Innovative Computing, Intelligent Communication and Smart Electrical Systems (ICSES), 1-7. https://doi.org/10.1109/ICSES55317.2022.9914179.

Ünal, A. & Kılınç, İ. (2020). Yapay Zekâ İşletme Yönetimi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 6 (1): 51-78. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ybs/issue/54333/690491

Varma, A., Dawkins, C., & Chaudhuri, K. (2023). Artificial intelligence and people management: A critical assessment through the ethical lens. *Human Resource Management Review,* 33(1), 100923.

Zambak, A. (n.d.). Artificial Intelligence as a New Metaphysical Project. In R. Hagengruber & U. Riss (Eds.), Philosophy, Computing and Information Science (pp. 67-74). Pickering & Chatto.

Xiong, Y., Xia, S., & Wang, X. (2020). Artificial intelligence and business applications, an introduction. *International Journal of Technology Management*, 84(1-2): 1-7.

KARA PARA AKLAMA VE KARA PARA AKLAMAYA KARŞI MÜCADELEDE YAPAY ZEKÂNIN KONUMU: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

Nur Esra Bekereci

Giriş

Küreselleşme ve teknolojideki ilerlemeler önceden geleneksel bir suç faaliyeti olarak kabul edilen kara para aklamanın evrimini etkilemiş ve sanal olarak da gerçekleşebilen bu olgunun tespiti giderek daha zor bir hal almıştır. Aynı şekilde uluslararası ticaretin hız kazanması, fon transferinde sınır ötesi hareketliliğin artması, dijital para birimlerinin ortaya çıkması gibi küresel nedenlerle kara para aklama ile mücadele oldukça sıkıntılı bir hale gelmiştir. Küresel ekonomi ve finansal sistemler için önemli bir tehdit oluşturan karmaşık ve yaygın bir sorun olan bu kavram suç faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin meşru fonlara dönüştürülerek ekonomiye geri kazandırılması sürecini ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile yasa dışı olarak elde edilen gelirlerin meşru kaynaklardan geliyormuş gibi görünecek şekilde gizlenmesi işlemidir ve küresel bir olgu olan kara para aklama, önemli hukuki ve mali sonuçları olan ciddi bir suçtur. Uzun süredir küresel ekonominin endişe kaynağı olan ve her yıl büyük miktarlarda paranın aklandığını bildirilen bu suç unsuru nedeniyle ülkelerin ekonomisi ve güvenliği riske atılmaktadır.

Uluslararası toplum tarafından kara para aklamayla mücadelede aktif rol oynayan Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF (1999: 1) raporuna göre; Uluslararası Para Fonu dünya çapında kara para aklamanın toplam boyutunun, küresel gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH)'nın %2 ila %5'i arasında olabileceğini belirtmiştir. Agarwal ve Agarwal (2004: 4) ise dünya çapında bankacılık sektörü aracılığıyla kara para aklamanın boyutunun yılda 500 milyar dolar ile bir trilyon arasında değiştiğini tahminlemişlerdir. Bu olgudan yola çıkarak dünya

bilir. Giderek daha fazla sayıda finansal kurumun düzenlemelere yönelik geleneksek yaklaşımdan uzaklaşarak teknoloji odaklı uygulamalara yönelmesi gereklidir. Bu sayede şüpheli faaliyetlere işaret eden eğilimler tespit edilebilecek ve buna uygun müdahaleler gerçekleşebilecektir. Bu anlamada yapay zekâ ve makine öğrenimi mali suçlarla mücadelede büyük kolaylık göstermektedir. Nitekim otomasyon ve yapay zekâ alanındaki gelişmeler sayesinde bu süreçler artık geçmişe göre çok daha verimli gerçekleşmektedir. Diğer taraftan kara para aklamayla mücadeledeki etkinlik, kolluk kuvvetleri, düzenleyici kurumlar ve finansal kuruluşlar arasındaki işbirliğiyle de büyük ölçüde artırılabilecektir. Dolayısıyla yapay zekânın mevcut tek seçenek olmadığını ve kara para aklamayla etkili bir şekilde mücadele etmek için diğer yöntem ve süreçlerle birlikte kullanılması gerektiğini unutmamak önemlidir.

Kaynakça

Agarwal, J. D., & Agarwal, A. (2004). International money laundering in the banking sector. *Finance India*, 18(2).

Akhtar, N., Khan, A., & Raza, M. (2023). Technological Advancements and Legal Challenges to Combat Money Laundering: Evidence from Pakistan. *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences*, 11(1): 473-483.

Alhajeri, R., & Alhashem, A. (2023). Using Artificial Intelligence to Combat Money Laundering. *Intelligent Information Management*, 15(4): 284-305.

Asian Development Bank. (2003). Manual on Countering Money Laundering and the Financing of Terrorism, Asian Development Bank. Arthur M. Mitchel 1-304. https://www.adb.org/sites/default/files/publication/27932/countering-money-laundering.pdf

Cebeci, H. İ. (2021). Artificial intelligence applications in management information systems: a comprehensive systematic review with business analytics perspective. *Artificial Intelligence Theory and Applications*, 1(1): 25-56.

Chen, T. H. (2020). Do you know your customer? Bank risk assessment based on machine learning. *Applied Soft Computing*, 86, 105779.

Chen, Z., Van Khoa, L. D., Teoh, E. N., Nazir, A., Karuppiah, E. K., & Lam, K. S. (2018). Machine learning techniques for anti-money laundering (AML) solutions in suspicious transaction detection: a review. *Knowledge and Information Systems*, 57: 245-285.

Chitimira, H. (2020). The reliance on artificial intelligence measures to curb money laundering practices in the South African banking institutions and real estate sector. *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, 16(2): 28-43.

Duraj, A., & Chomątek, Ł. (2017). Outlier detection using the multiobjective genetic algorithm. *Journal of Applied Computer Science*, *25*(2), 29-42.

FATF (1999). Money Laundering, Organisation for Economic Co-operation and Development. 1-4. https://www.bahamasb2b.com/b2b/big_picture/download/FATF_Laundering.pdf. (Erişim: 27 Ekim 2023).

FATF (2021). Opportunities and challenges of new technologies for AML/CFT, FATF, Paris, France, 1-8. https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/brochures/opportunities-and-challenges-of-new-technologies-handout.pdf. (Erişim: 27 Ekim 2023).

Flinders, K. (2020). Danske Bank fights money laundering with AI. https://www.comp uterweekly.com/news/252493737/Danske-Bank-fights-money-laundering-with-AI (Erişim: 27 Ekim 2023).

Garcia-Bedoya, O., Granados, O., & Cardozo Burgos, J. (2021). AI against money laundering networks: the Colombian case. *Journal of Money Laundering Control*, 24(1): 49-62.

Guntur, G. G. R. (2008). Modeling an intrusion detection system using data mining and genetic algorithms based on fuzzy logic. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, *8*(7), 319-325.

Hellvig R.C., Blanaru, C.A. (2023). Impact of globalization on money laundering. SEA - Practical Application of Science, Year (volume) XI, Issue (32): 91-95.

Huang, M. H., & Rust, R. T. (2018). Artificial intelligence in service. *Journal of service research*, 21(2): 155-172.

Kabli, R., Herrmann, F., & McCall, J. (2007, July). A chain-model genetic algorithm for Bayesian network structure learning. In *Proceedings of the 9th annual conference on Genetic and evolutionary computation* (pp. 1264-1271).

Kemal, M. U. (2014). Anti-money laundering regulations and its effectiveness. *Journal of Money Laundering Control*, 17(4): 416-427.

Kristensen, J. (2023). Leveraging AI to combat money laundering. https://www.hcltech.com/blogs/leveraging-ai-to-combat-money-laundering. (Erişim: 27 Ekim 2023).

Kumar, P. (2015). Money Laundering in India: Concepts, Effects and Legislation. *International Journal of Research*, *3*(7): 51-63.

Kumar, V. A. (2012). Money laundering: Concept, significance and its impact. *European Journal of Business and Management*, 4(2).

Lokanan, M. E. (2022). Predicting money laundering using machine learning and artificial neural networks algorithms in banks. *Journal of Applied Security Research*, 1-25.

Partida Gómez, J. J. (2016). The fight against money laundering in North America. Icade business school. Universidad pontificia comillas Madrid. https://repositorio.comillas .edu/jspui/bitstream/11531/15564/1/TFM000561.pdf

Patel, H., & Thakkar, B. S. (2012). Money laundering among globalized world. *Globalization-Approaches to Diversity*, 163-182.

Rahmadana, D. (2021). The development of the crime of money laundering ın the industrial revolution 4.0. *Melayunesia Law*, *5*(1): 85-98.

Rana, S., & Awwal, M. R. (2020). Reasons behind money laundering and ways to controlling it in Bangladesh. *Can. J. Bus. Inf. Stud*, 2(6): 157-169.

Raol, J. (2021). 50 Statistics on Money Laundering Around the World. https://www.idmerit.com/blog/50-statistics-on-money-laundering-around-the-world/ (Erişim: 26 Ekim 2023).

Schroeder, W. R. (2001). Money laundering: A global threat and the international community's response. *FBI L. Enforcement Bull.*, 70, 1.

Searle, R., Gururaj, P., Gupta, A., & Kannur, K. (2022). Secure Implementation of Artificial Intelligence Applications for Anti-Money Laundering using Confidential Computing. In *2022 IEEE International Conference on Big Data (Big Data)* (3092-3098). IEEE.

Stalvey, J. (2023). Money laundering and other illegal activity. State Bar &Bar Associations. Ethics/Professional Responsibity. https://www.dailyjournal.com/articles/375431-part-3-money-laundering-and-other-illegal-activity. (Erişim: 5 Kasım 2023).

Stears, C., & Deeks, J. (2023). The use of artificial intelligence in fighting financial crime, for better or worse?. *Journal of Money Laundering Control*, 26(3): 433-435.

Strelkova, O. (2017). *Three types of artificial intelligence*. [BSc Student], Khmelnitsky National University.

Subbagari, S. (2023). Counter Measures to Combat Money Laundering in the New Digital Age. *Digital Threats: Research and Practice*. 1-12. https://doi.org/10.1145/3626826

Us Congress, Office of Technology Assessment (1995). Information Technologies for the Control of Money Laundering, OTA-ITC-630, Washington, Eylül.

Vemuri, S., Jahnavi, P., & Manasa, L. (2023). Money Laundering: A Review. *REST Journal on Banking*, *Accounting and Business*, 2(2): 19-24.

Villányi, B. (2021). Money laundering: History, regulations, and techniques. In *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.708.

Wang, G., Hao, J., Ma, J., & Huang, L. (2010). A new approach to intrusion detection using Artificial Neural Networks and fuzzy clustering. *Expert systems with applications*, *37*(9), 6225-6232.

Yaqub, M. (2023). 24 Alarming Money Laundering Statistics (New Data 2022 & Infographic). https://www.businessdit.com/money-laundering-statistics/. (Erişim: 27 Ekim 2023).

Yusoff, Y. H., Azlan, N. A. F., Zamzuri, N. N. M., Sufian, N., Kurniawan, S. N. R., & Hassan, R. (2023). Areas of Technology That Helps in Combating Money Laundering: A Concept Paper. *Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13(5): 949-959.

Zagaris, B. (2004). The merging of the anti-money laundering and counter-terrorism financial enforcement regimes after September 11, 2001. *Berkeley J. Int'l L.*, *22*, 123.

YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ EĞİTİM VE ÖĞRETİME ETKİSİ

Senar Ziyanak - Esen Eser

Giriş

Binlerce yıl boyunca insanlık birbirini takip eden teknoloji dalgaları tarafından şekillendirildi. İnsanın evreni ve yaşamı algılama ve anlama şeklini değiştirip dönüştüren teknolojik gelişmeler, tarih boyunca insanoğlunun eğitim ve öğretim süreçlerini de yakından etkileyerek onu değiştirip dönüştürdü. Ateşin keşfi, tekerleğin icadı, buharlı makineler ve elektriğin kullanıma sunulması gibi gelişmeler uygarlık için önemli dönüşüm anlarıydı. Bu ilerlemelerle birlikte çığır açan teknolojiler icat edildi ve zamanla daha etkili, daha ucuz, daha yaygın hale geldi. Ancak yapay zekâ, yeni güçleri ortaya çıkarma ve mevcut gücü dönüştürme şekli nedeniyle önceki teknoloji dalgalarından farklı potansiyellere sahiptir (Suleyman ve Bhaskar, 2023). Yapay zekâ aynı anda birçok alanı çok hızlı bir şekilde etkileyerek değiştirip dönüştürüyor.

Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte büyük değişiklikler geçiren eğitim ve öğretim, 21. Yüzyılda bilgisayarlar, internet, bilgi iletişim teknolojileri ve yapay zekâ alanında yaşanan gelişmelerle birlikte büyük bir değişim ve dönüşüm sürecine girdi. Bu teknolojilerin birbirlerinden farklı mekânlarda olan insanları ve şeyleri birbirine bağlama olanağı sunması ve mesafeleri ortadan kaldırması, insanların sanal dünyada kolayca ilişki kurabilmelerine ve bu ilişkileri yönetebilmelerine olanak sağladı. Diğer yandan sıkıcı rutin işleri büyük bir başarıyla ve çok kısa sürede yapabilen yapay zekâ birçok alanda kullanılmaya başladı. Böylece bir yandan meslekler, kurumlar, devletler ve toplumlar değişirken, eğitim ve öğretimde de önemli değişimler yaşandı (Aktaş, 2020). 21. Yüzyıldan itibaren büyük bir hızla gelişerek yayılan yapay zekâ uygulamaları insan hayatında en az Sanayi Devrimi kadar büyük değişim ve dönüşümlere neden olmaktadır. Bu teknolojiler günlük hayatımızda kullandığımız telefonlardan ev ve işyerlerinde kullanılan birçok elektrikli aletlere, bilgisayar tabanlı sistemlerden otonom araçlara kadar birçok alanda kullanılmaktadır.

ları farklı açılardan görmelerinin sağlanması, başkalarının bakış açılarını sınırlarını anlamaları ve fikirlerini yenilikçi çözümlere dönüştürmeleri önemlidir.

Kaynakça

Ahmed, A. A., ve Ganapathy A. (2021). Creation of Automated Content with Embedded Artificial Intelligence: A Study on Learning Management System for Educational Entrepreneurship. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 27(3): 1-10.

Aktaş, M. (2022). Dördüncü Sanayi Devrimi, Yapay Zekâ ve Mesleklerin Geleceği. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(105): 4357-4368.

Arslan, K. (2020). Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları*. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi,* 81-82.

Aktaş, M. (2020). *Bilgi Toplumu Küreselleşme ve Demokrasi.* Bursa: Dora Yayıncılık.

Azis A., Abou-Samra R., ve Aprilianto A. (2022). Online Assessment of Islamic Religious Education Learning. *Tafkir: Interdisciplinary Journal of Islamic Education.* 3(1): 60-76.

Bailey, L. W. (2019). New Technology for the Classroom: Mobile Devices, Artificial Intelligence, Tutoring Systems and Robotics. *Educational Technology and the New World of Persistent Learning*, 1-11. IGI Global.

Barocas, S., Hardt, M., & Narayanan, A. (2019). Fairness and Machine Learning. fairmlbook.org, Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2023.

Chan, K. S., ve Zary, N. (2019). Applications and challenges of implementing artificial intelligence in medical education: Integrative review. *JMIR medical education*, 5(1).

De Vynck, G. (2023). *Yapay zekânın bizi yok edip etmeyeceği konusundaki tartışma Silikon Vadisi'ni bölüyor. Washington Post*, 23 Mayıs 2023.

Della Ventura, M. (2017). Creating inspiring learning environments by means of digital technologies: A case study of the effectiveness of WhatsApp in music education. In *ELearning, & E-Education* (Eds.), Online training, 36-45, Springer.

Della Ventura, M. (2018). Twitter as a music education tool to enhance the learning process: Conversation analysis. In *New media for educational change*, 81-88, Springer.

El-Sabagh H. A. (2021). Adaptive e-learning environment based on learning styles and its impact on development students' engagement. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18(53):1-24, https://doi.org/10.1186/s41239-021-00289-4.

Eren, Z. (2021). Eğitimde Yapay Zekâ Uygulamaları ve Geleceğe İlişkin Yönelimler. İn *Yapay Zekâ Güncel Yaklaşımlar ve Uygulamalar.* Eds. N. Öykü İyigün ve Mustafa K. Yılmaz. İstanbul: Beta Yayınları.

Farmer, E. C., Catalano, A. J., ve Halpern, A. J. (2019). Exploring Student Preference between Textbook Chapters and Adaptive Learning Lessons in an Introductory Environmental Geology Course. *Tech Trends,* 1-8.

Goel, A. K., ve Polepeddi, L. (2016). Jill Watson: A virtual teaching assistant for online education.

Guan, C., Mou, J. ve Jiang, Z. (2020). Artificial intelligence innovation in education: a twenty-year datadriven historical analysis. *International Journal Of İnnovative Research and Advanced Studies*, 4(4): 134-147.

Guo L., Wang D., Gu, F., Li, Y., Wang, Y. & Zhou, R. (2021). Evolution and trends in intelligent tutoring systems research: a multidisciplinary and scientometric view. *Asia Pacific Education Review*, 22: 441-461.

Holmes, W., Bialik, M. ve Fadel, C. (2019) *Artificial Intelligence In Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.* Boston: The Center for Curriculum Redesign.

Holotescu, C., ve Grosseck, G. (2018). Towards a MOOC-related Strategy in Romania. *BRAIN Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 9, 99-109.

Holstein, K., McLaren, B. M., ve Aleven, V. (2019). Designing for Complementarity: Teacher and Student Needs for Orchestration Support in AI-Enhanced Classrooms. In *International Conference on Artificial Intelligence in Education,* 157-171, Springer.

Hu, J. ve Li H. (2021). Composition and Optimization of Higher Education Management System Based on Data Mining Technology. *Scientific Programming*, https://doi.org/10.1155/2021/5631685.

Huttar, C. M., ve Brintzenhofe Szoc, K. (2019). Virtual Reality and Computer Simulation in Social Work Education: A Systematic Review. *Journal of Social Work Education,* 1-11.

İşler, B ve Kılıç, M. (2021). Eğitimde yapay zekâ kullanımı ve gelişimi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(5).

Jani, J., Muszali, R., Nathan, S., ve Abdullah, M. S. (2018). Blended learning approach using frog vle platform towards students' achievement in teaching games for understanding. *Journal of Fundamental and Applied Sciences*, 10(5): 1130-1141.

Johnson, L. (2021). Artificial Intelligence in Education: Promises and Pitfalls. Educational Media International, 58(4), 345-361.

Jones, A. (2020). *A New Way to Know: Using Artificial Intelligence to Augment Learning in Students with Cognitive Disabilities*. Leverage In Learning.

Koçak, Ç., Yiğit, T., (2020). Classification Of Technology Addiction With Fuzzy Logic. *Journal of Engineering Sciences and Design*, 8(5): 126-132.

Kose, U. (2014) *Application of Artificial Intelligence in Remote Education.* 1st edition, IGI Global.

Köroğlu, G. (2023). Yapay zekâ kullanımının olası psikolojik etkileri. *Medikal News*, 18 Ekim 2023, https://www.medikalnews.com/yapay-zekâ-kullaniminin-olasi-psikolojik-etkileri/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Küçükali, R. (2021). Eğitim felsefesi ve eğitim akımları. Küçükali, R. (Ed.) *Eğitim Felsefesi.* Ankara: Anı Yayıncılık, 55-92.

Luan H., ve Tsai C., (2020). "A Review of Using Machine Learning Approaches for Precision Education," International Forum of Educational Technology & Society, 24(1): 250-266.

Martin, J., Bohuslava, J., ve Igor, H. (2018). Augmented Reality in Education 4.0. In 2018 IEEE 13th International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT), 1: 231-236, IEEE.

Murray, T. (2018). Personalized Learning: Recommendations for Meeting the Needs of All Students. Alliance for Excellent Education.

Nalbant, K. G., (2021). "The Importance of Artificial Intelligence in Education: A short review" Journal of Review in Science and Engineering, JRSE.

Opfer A., Kilgore, W., ve Crosslin, M. (2018). Bot-teachers in hybrid massive open online courses (MOOCs): A post-humanist experience. Australasian Journal of Educational Technology, 34(3).

Özcan, U., Arslan, A., İlkyaz, M. ve Karaarslan E. (2017). An Augmented Reality Application for Smart Campus Urbanization: MSKU Campus Prototype", 5th International Istanbul Smart Grid and Cities Congress and Fair (ICSG).

Pardo, A., & Siemens, G. (2014). Ethical and Privacy Principles for Learning Analytics. *British Journal of Educational Technology*, 45(3): 438-450.

Popenici, S.A.D., ve Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. Res. Pract. Technol. Enhanc. Learn, 12- 22.

Rask (2023). Eğitim İstatistiklerinde Yapay Zekâ Teknolojisi 2023: Rapor ve 300+ Kitle Anketi, 7 Temmuz 2023, https://tr.rask.ai/research/ai-in-education#chapter-1, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2023.

Rouhiainen, L. (2016). *The Future of Higher Education: How Emerging Technologies Will Change Education Forever.* CreateSpace Independent Publishing Platform.

Shang, M. (2019). The Application of Artificial Intelligence in Music Education. In International Conference on Intelligent Computing, August 2019, 662-668, Springer.

Sleeman, D. ve Brown, J.S. (1982). *Intelligent Tutoring Systems*, New York: Academic Press.

Smart, Digital Green And Intelligent Campus. 4th International Conference on Internet of Things: Smart Innovation and Usages (IoT-SIU).

Subbarao, V., Srinivas, K., Pavithr, R. S. (2019). A Survey on Internet of Things Based

Süleyman, M. ve Bhaskar, M. (2023). *The Coming Wave: Technology, Power, and the Twenty-first Century's Greatest Dilemma*. New York: Crown.

Taşkın, C. (2022). IOT – Nesnelerin İnterneti Nedir?, Teknopad,12 Aralık 2022, https://www.teknopad.com/iot-nesnelerin-interneti-nedir/, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2023.

Uzun, Y., Tümtürk, A. Y. ve Öztürk, H. (2021). Günümüzde ve Gelecekte Eğitim Alanında Kullanılan Yapay Zekâ November 2021. Conference: 1st International Conference on Applied Engineering and Natural Sciences ICAENS 2021, 1-3 Kasım, Konya.

Wu, B. (2019). Personalized Education for Graduate Students Driven by Artificial Intelligence and Big Data. *Teaching of Forestry Region*, (7).

Yigitcanlar T., Mehmood R., ve Corchado J. M. (August 2021). Green Artificial Intelligence: Towards an Efficient, Sustainable and Equitable Technology for Smart Cities and Futures. *Sustainability,* 13(16): 1-14.

Yin Z., ve Tsai S. (2021). Research on Virtual Reality Interactive Teaching under the Environment of Big Data. *Mathematical Problems in Engineering*, 1-11, https://doi.org/10.1155/2021/7980383.

Yufei, L., Saleh, S., Jiahui, H., ve Syed Abdullah, M. S. (2020). Review of the Application of Artificial Intelligence in Education. *International Journal of Innovation, Creativity and Change,* 12 (8).

YAPAY ZEKÂ VE YÜKSEKÖĞRETİM

Devrim Vural Yılmaz

Yapay zekâ yaratmadaki başarı, uygarlık tarihimizin en büyük olayı olabilir... Ama aynı zamanda sonuncusu da olabilir - şayet risklerden nasıl kaçınacağımızı öğrenmezsek...

Stephen Hawking[2]

Giriş

Hawking gibi pek çok araştırmacı artık bu yüzyıl içinde bilgisayarlarda bizimkine eşit ve hatta üstünde bir zekânın yaratılabileceği ihtimalini ciddiye almakta ve bunun hepimiz için derin etkileri olabileceğini kabul etmektedir. Bu gelişmeden oldukça etkilenen yükseköğretimde de yapay zekâ kaçınılmaz olarak büyük ilgiyle karşılanmakta ve sürekli gündeme gelmektedir. Yapay zekâ alanındaki gelişmeler kuşkusuz yükseköğretimde yeni bir paradigmanın kapılarını açmaktadır. Modern eğitim, artık mobil ve açık bir sisteme dönüşmeye doğru gidiyor. Küresel eğitim alanına entegre olmak, sunulan eğitim hizmetlerinin kalitesini artırmak ve sosyo-ekonomik yapıdaki değişimlere yanıt verebilmek için sürekli bir dönüşüm halinde olan üniversiteler, yapay zekâyı bir rekabet avantajı kaynağı olarak giderek daha fazla kabul etmektedir. Gelişmekte olan bir uzmanlık alanı olarak eğitsel yapay zekâ, uygulamalarımızı ve öğrencilerimizin deneyimlerini dönüştürme potansiyeline sahiptir. Sofistike teknolojiler ve algoritmalar çok daha az maliyet ve çabayla daha üretken etkileşimler sürdürme olasılığının yanı sıra hayal gücünü serbest bırakmaya yönelik yeni vaatler de sunmaktadır.

[2] Professor Hawking's speech at the launch of the Leverhulme Centre for the Future of Intelligence, October 19, 2016. https://www.cam.ac.uk/research/news/the-best-or-worst-thing-to-happen-to-humanity-stephen-hawking-launches-centre-for-the-future-of

Kaynakça

Bates, T., Cobo, C., Mariño, O., & Wheeler, S. (2020). Can artificial intelligence transform higher education?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, *17*(1): 1-12.

Belkin, D. (Jan. 26, 2019). "Colleges mine data on their applicants,"*Wall Street Journal.* https://www.wsj.com/articles/the-data-colleges-collect-on-applicants-11548507602, Erişim Tarihi: 13 Ekim 2023.

Bhavana, S., and V. Vijayalakshmi. (2022). AI-based metaverse technologies advancement ımpact on higher education learners. *WSEAS Transactions on Systems* 21: 178–84.

Carnegie Melon University (2023). Data lab- what is educational data mining (EDM)?, https://www.cmu.edu/datalab/getting-started/what-is-edm.html, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Coffey, L. (July 11, 2023. Metaversities' face virtual learning's financial realities. ınside higher ed, https://www.insidehighered.com/news/tech-innovation/teaching-learning/2023/07/11/metaversities-face-virtual-learnings-financial, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2023.

Çetintav, G., Düzenli Çil, B., Yılmaz, R. (2022). Eğitsel eri madenciliği ve öğrenme analitikleri araştırmalarında veri gizliliği ve etik meseleler: araştırmalar üzerine bir inceleme. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 12 (1): 113-146.

Çöpgeven, N. S., Özkaya, H., & Aydın, S. (2023). Açık ve uzaktan öğrenmede yapay zekâ destekli oyunlaştırma. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi-AUAd*, 9 (1): 386-407.

D'Agostino, S. (2022). College in the metaverse is here. Is higher ed ready? Inside Higher Ed. 3 Ağustos, 2022, https://www.insidehighered.com/news/2022/08/03/collegemetaverse-here-higher-ed-ready Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Diamandis, P. H., & Kotler, S. (2020). *The future is faster than you think: How converging technologies are transforming business, industries, and our lives*. Simon & Schuster.

Dilmurod, R., & Fazliddin, A. (2021). Prospects for the introduction of artificial intelligence technologies in higher education. *ACADEMICIA: an international multidisciplinary research journal*, *11*(2): 929-934.

Du Boulay, B. (2016). Artificial intelligence as an effective classroom assistant. *IEEE Intelligent Systems*, *31*(6): 76-81.

Efe, A. (2022). Taking virtual reality and augmented reality to the next level: artificial ıntelligence with mixed reality. *Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi* 4: 141–65.

Elsevier ve Ipsos MORI (2019). Research futures drivers and scenarios for the next decade. Summary Report. https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/publication/documents/2019-02/research-futures-ipsos-elsevier-summary.pdf, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Escotet, M. Á. (2023). The optimistic future of Artificial Intelligence in higher education. *Prospects*, 1-10.

Ford, S. J. (2018). Future privacy: A real right to privacy for artificial intelligence. In *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence* (pp. 307-352). Edward Elgar Publishing.

George, B., & Wooden, O. (2023). Managing the strategic transformation of higher education through artificial intelligence. *Administrative Sciences*, *13*(9): 196.

Hannan, E., and Shuguang L. 2021. AI: New source of competitiveness in higher education. *Competitiveness Review: An International Business Journal* 33: 265-279.

Hinojo-Lucena, F. J., Aznar-Díaz, I., Cáceres-Reche, M. P., & Romero-Rodríguez, J. M. (2019). Artificial intelligence in higher education: A bibliometric study on its impact in the scientific literature. *Education Sciences*, *9*(1):51.

Hooda, M., Rana, C., Dahiya, O., Rizwan, A., & Hossain, M. S. (2022). Artificial intelligence for assessment and feedback to enhance student success in higher education. *Mathematical Problems in Engineering*. https://www.hindawi.com/journals/mpe/2022/5215722/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Kuleto, V., Ilić, M., Dumangiu, M., Ranković, M., Martins, O. M., Păun, D., & Mihoreanu, L. (2021). Exploring opportunities and challenges of artificial intelligence and machine learning in higher education institutions. *Sustainability*, *13*(18):10424.

Luck, M. and Ruth Aylett (2000). Applying artificial intelligence to virtual reality: Intelligent virtual environments. *Applied Artificial Intelligence* 14: 3-32.

Lynch, J. (2017). How AI will destroy education, https://buzzrobot.com/how-ai-will-destroy-education-20053b7b88a6. Erişim Tarihi: 25 Eylül 2023.

McArthur, D., Lewis, M. & Bishary, M. (2005). The roles of artificial ıntelligence in education: current progress and future prospects. *Journal of Educational Technology, 1*(4): 42-80. https://www.learntechlib.org/p/161310/, Erişim tarihi: 20 Eylül 2023.

Meta (2023). Meta for education. https://about.meta.com/immersive-learning/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Ocaña-Fernandez, Y., Valenzuela-Fernandez, L., & Garro- Aburto, L. (2019). Artificial intelligence and its implications in higher education. *Propósitos y Representaciones, 7*(2): 536-568.

Online Education (2023). AI-powered adaptive learning: a conversation with the ınventor of Jill Watson. https://www.onlineeducation.com/features/ai-teaching-assistant-jill-watson, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Shailaja N. (January 02, 2020). Successful AI examples in higher education that can ınspire our future, EdTech *Focus on Higher Education.* https://edtechmagazine.com/higher/article/2020/01/successful-ai-examples-higher-education-can-inspire-our-future, Erişim Tarihi: 21 Ekim 2023

Shen, X. (2022). Metaverse: The latest sign of human existence. Metaverse 3: 10–11.

Staffordshire University (2019). Introducing Beacon - a digital friend to Staffordshire University students. https://www.staffs.ac.uk/news/2019/01/introducing-beacon-a-digital-friend-to-staffordshire-university-students, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2023.

Study.com (2023). Productive teaching tool or ınnovative cheating? https://study.com/ resources/perceptions-of-chatgpt-in-schools, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

Şenocak, D. (2020). Açık ve uzaktan öğrenme ortamlarında yapay zekâ: Sunduğu fırsatlar ve yarattığı endişeler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, *6*(3): 56-78.

Taşçı, G., & Çelebi, M. (2020). Eğitimde yeni bir paradigma:"Yükseköğretimde yapay zekâ". *OPUS International Journal of Society Researches*, *16*(29): 2346-2370.

The Conversation (April 15, 2019). What robots and AI may mean for university lecturers and students. Summary report. https://world.edu/what-robots-and-ai-may-mean-for-university-lecturers-and-students, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2023). Chatbot uygulamaları ve ChatGPT örneği. https://cbddo.gov.tr/arastirma-raporlari/, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

U.S. Department of Education, Office of Educational Technology (2023). Artificial intelligence and future of teaching and learning: Insights and recommendations, Washington, DC. https://tech.ed.gov, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.

UNDP (2020), The next frontier: human development and the Anthropocene, United Nations Development Programme. https://digitallibrary.un.org/record/3895090, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2023.

UNESCO (2023).ChatGPT and artificial ıntelligence in higher education—quick start guide. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385146, Erişim Tarihi: 24 Ekim 2023.

Viano, A. (Feb. 09, 2023). How universities can use aı chatbots to connect with students and drive success, EdTech Focus on Higher Education. https://edtechmagazine.com/ higher/article/2023/02/how-universities-can-use-ai-chatbots-connect-students-and-drive-success, Erişim Tarihi: 22 Ekim 2023.

Yang, Q. F., Lian, L. W., & Zhao, J. H. (2023). Developing a gamified artificial intelligence educational robot to promote learning effectiveness and behavior in laboratory safety courses for undergraduate students. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, *20*(1): 18.

Zeide, E. (2019). Artificial intelligence in higher education: Applications, promise and perils, and ethical questions. *Educause Review*, *54*(3).

Zhai, X., X. Chu, M.Wang, Z. Zhang, and Y. Dong. 2022. Education metaverse: Innovations and challenges of the new generation of Internet education formats. Metaverse 3: 13.

Zhang, Y., Yun, Y., An, R., Cui, J., Dai, H., & Shang, X. (2021). Educational data mining techniques for student performance prediction: method review and comparison analysis. *Frontiers in psychology*, *12*, 698490.

İnternet Kaynakları

Url-1 https://www.mainstay.com/, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2023

Url-2 https://mlm.pearson.com/global/, Erişim Tarihi: 2 Kasım 2023

UZAKTAN EĞİTİMDE KULLANILAN YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ ÖNEMİ

Kemal Gökhan Nalbant

Giriş

Yapay zekâ, insan zekâsının çeşitli yönlerini kopyalamak için makinelerin kullanılmasını içeren bilimsel bir alandır. Bu faaliyetler sembolik hesaplamayı, örüntü tanımayı, uzman sistemleri, makine öğrenimini, sinir ağlarını ve diğer ilgili uygulamaları kapsar. Bilgi teknolojisinin devam eden ilerlemesi, günlük yaşamlarımıza nüfuz eden çok sayıda bilimsel ve teknik başarıya yol açmıştır. Bu sadece rahatlığı artırmakla kalmadı, aynı zamanda bilişsel süreçlerimizde de bir değişime yol açtı. Yapay zekânın ortaya çıkışı, yapay zekâ çağının başlangıcını ifade ediyor.

Son yıllarda, makine çevirisi ve ilgili teknolojilerde kayda değer bir ilerleme ve artan bir kabul söz konusudur. Bu sistemlerden bazıları insan çevirisiyle karşılaştırılabilecek bir yeterlilik seviyesine ulaştı. Ses tanıma ve resim tanımadaki gelişmeler, insanlar ve makineler arasındaki arayüzü önemli ölçüde geliştirerek, insan varlığının genel güvenliği ve yaşam kalitesini artırdı. Örneğin yapay zekâ, otonom sürüş alanında giderek daha fazla kullanılıyor. Google ve Baidu gibi teknoloji devleri art arda otonom araçlarının deneme aşamasına geldiğini ve önümüzdeki yıllarda büyük ölçekte üretilebileceğini açıkladı. Yapay zekâ, küresel toplumumuz için geniş kapsamlı etkileri olan önemli paradigma değişimlerine öncülük eden dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıktı.

Yapay zekâ teknolojisi, sıklıkla göze çarpmadan çalışsa da, günlük varoluşumuzun ayrılmaz bir bileşeni haline geldi. Bu teknolojiler birçok platformla uyumludur ve çeşitli cihaz ve uygulamalar aracılığıyla erişilebilir. Yapay zekâ teknolojisine örnek olarak akıllı ev aletleri, otonom araçlar ve akıllı telefon uygulamaları verilebilir. Ancak, sınırlı sayıda bireyin bu teknolojilerin pratik kullanımları ve temel prensipleri hakkında bilgi sahibi olduğu iddia edilebilir.

Kaynakça

Akdeniz, M., ve Özdinç, F. (2021). Eğitimde Yapay Zekâ Konusunda Türkiye Adresli Çalışmaların İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(1): 912-932.

Alanoğlu, M., ve Karabatak, S. (2020). Eğitimde Yapay Zekâ. *Eğitim Araştırmaları*, 175.

Alonso, J. M., ve Casalino, G. (2019, June). Explainable artificial intelligence for human-centric data analysis in virtual learning environments. In *International workshop on higher education learning methodologies and technologies online* (ss.125-138). Cham: Springer International Publishing.

Arslan, K. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve uygulamaları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, *11*(1): 71-88.

Chen, L., Chen, P., ve Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *Ieee Access*, *8*, 75264-75278.

Chiu, T. K., ve Chai, C. S. (2020). Sustainable curriculum planning for artificial intelligence education: A self-determination theory perspective. *Sustainability*, *12*(14): 5568.

Coşkun, F., ve Gülleroğlu, H. D. (2021). Yapay zekânın tarih içindeki gelişimi ve eğitimde kullanılması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *54*(3): 947-966.

Cukurbasi Calisir, E., Sabuncu, F. H., ve Altun, E. (2022). Reflections of Metaverse-Based Education on E-Learning. Online Submission.

Çetin, M., ve Aktaş, A. (2021). Yapay zekâ ve eğitimde gelecek senaryoları. *OPUS International Journal of Society Researches*, *18* (Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 4225-4268.

Demirhan, A., Kılıç, Y. A., ve İnan, G. (2010). Tıpta yapay zekâ uygulamaları. *Yoğun Bakım Dergisi*, 9(1).

Diehl, W. C. (2023). Artificial Intelligence, Web 3, and the Future of Distance Education. *American Journal of Distance Education*, 37(2): 83-84.

El Gourari, A., Skouri, M., Raoufi, M., ve Ouatik, F. (2020, December). The future of the transition to E-learning and distance learning using artificial intelligence. In *2020 Sixth International Conference on e-Learning (econf)* (ss. 279-284). IEEE.

Fadzil, M., ve Munira, T. A. (2008, August). Applications of Artificial Intelligence in an Open and Distance Learning institution. In 2008 International Symposium on Information Technology, (1): 1-7). IEEE.

Flogie, A., ve Krabonja, M. V. (2023, June). Artificial intelligence in education: developing competencies and supporting teachers in implementing AI in school learning environments. In *2023 12th Mediterranean Conference on Embedded Computing (MECO)* (ss. 1-6). IEEE.

Göktaş, L. S. (2023). ChatGPT Uzaktan Eğitim Sınavlarında Başarılı Olabilir Mi? Turizm Alanında Doğruluk ve Doğrulama Üzerine Bir Araştırma (Can ChatGPT Succeed. Journal of Tourism ve Gastronomy Studies, 11(2): 892-905.

Güzey, C., Çakır, O., Athar, M. H., ve Yurdaöz, E. (2023). Eğitimde Yapay Zekâ Üzerine Gerçekleştirilmiş Araştırmalardaki Eğilimlerin İncelenmesi. *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi*, *5*(1): 67-78.

Huang, X. (2021). Aims for cultivating students' key competencies based on artificial intelligence education in China. *Education and Information Technologies*, *26*: 5127-5147.

Hwang, G. J., Xie, H., Wah, B. W., ve Gašević, D. (2020). Vision, challenges, roles and research issues of Artificial Intelligence in Education. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, *1*, 100001.

İşler, B., ve Kılıç, M. (2021). Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı ve Gelişimi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, *5*(1): 1-11.

Jiang, L. (2021). Virtual reality action interactive teaching artificial intelligence education system. *Complexity*, 1-11.

Kazu, İ. Y., ve Özdemir, O. (2009). Öğrencilerin bireysel özelliklerinin yapay zekâ ile belirlenmesi (Bulanık mantık örneği). *Akademik Bilişim*, 11-13.

Kurzman, P. A. (2013). The evolution of distance learning and online education. *Journal of Teaching in Social Work*, *33*(4-5): 331-338.

Küçükali, R., ve Coşkun, H. C. (2021). Eğitimde Dijitalleşme ve Yapay Zekânin Okul Yöneticiliğindeki Yeri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, 4*(2), 124-135.

Langley, P. (2019, July). An integrative framework for artificial intelligence education. *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*, 33(01): 9670-9677.

Mijwil, M. M., Ali, G., ve Sadıkoğlu, E. (2023). The Evolving Role of Artificial Intelligence in the Future of Distance Learning: Exploring the Next Frontier. *Mesopotamian Journal of Computer Science*, 98-105.

Nalbant, K. G. (2021). The importance of artificial intelligence in education: a short review. *Journal of Review in science and engineering*, 1-15.

Nalbant, K. G., ve Uyanık, Ş. (2021). Computer vision in the metaverse. *Journal of Metaverse*, *1*(1): 9-12.

Noe, R. (2009). *İnsan kaynaklarının eğitim ve geliştirilmesi*. (Çev. Canan Çetin). İstanbul: Propedia Yayıncılık.

Polak, S., Schiavo, G., ve Zancanaro, M. (2022, April). Teachers' perspective on artificial intelligence education: An initial investigation. In *CHI Conference on Human Factors in Computing Systems Extended Abstracts* (1-7).

Rospigliosi, P. A. (2023). Artificial intelligence in teaching and learning: what questions should we ask of ChatGPT?. *Interactive Learning Environments*, *31*(1): 1-3.

Sevara, U. (2023). Enhancing Distance Education through Artificial Intelligence in Teaching English. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(1): 46-51.

Sijing, L., ve Lan, W. (2018, August). Artificial intelligence education ethical problems and solutions. In *2018 13th International Conference on Computer Science and Education (ICCSE)* (1-5). IEEE.

Şenocak, D. (2020). Açık ve uzaktan öğrenme ortamlarında yapay zekâ: Sunduğu fırsatlar ve yarattığı endişeler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi,* 6(3): 56-78.

Şeren, M., ve Özcan, Z. E. (2021). Post pandemic education: distance education to artificial intelligence based education: post pandemic education. *International Journal of Curriculum and Instruction,* 13(1), 212-225.

Taşçı, G., ve Çelebi, M. (2020). Eğitimde yeni bir paradigma: Yükseköğretimde yapay zekâ. *OPUS International Journal of Society Researches*, *16*(29): 2346-2370.

Uzun, Y., Tümtürk, A. Y., ve Öztürk, H. (2021). Günümüzde ve Gelecekte Eğitim Alanında Kullanılan Yapay Zekâ. In *1st International Conference on Applied Engineering and Natural Sciences*.

Yang, W. (2022). Artificial Intelligence education for young children: Why, what, and how in curriculum design and implementation. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, *3*, 100061.

Yin, W. (2022). An artificial intelligent virtual reality interactive model for distance education. *Journal of Mathematics*, 1-7.

Yoon, D. M., ve Kim, K. J. (2015). Challenges and opportunities in game artificial intelligence education using angry birds. *Ieee Access*, *3*, 793-804.

SİMİDİMİZ VE HÜRRİYETİMİZ İÇİN
Gazetecilikte Güvencesizleşme ve Mesleki Pratiklerin Dönüşümü

Özge Cengiz

nobel bilimsel

SİMİDİMİZ VE HÜRRİYETİMİZ İÇİN
Gazetecilikte Güvencesizleşme ve Mesleki Pratiklerin Dönüşümü
Özge Cengiz

Yayın No.: 1422
ISBN: 978-625-398-164-8
E-ISBN: 978-625-398-176-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Cengiz, Özge.
Simidimiz ve Hürriyetimiz İçin - Gazetecilikte Güvencesizleşme ve Mesleki Pratiklerin Dönüşümü / Özge Cengiz
1. Basım, IV + 252 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-164-8
E-ISBN: 978-625-398-176-1
1. Güvencesizleşme 2. Gazetecilik 3. Mesleki Pratikler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
GÜVENCESİZLEŞME - KAVRAM ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR 9

Güvencesizleşmenin Tarihsel Süreci 14
Post-Fordizm ve Güvencesizliğin Yükselişi 19
Yeni Çalışma Biçimleri ve Güvencesizleşmenin Yeni Görünümleri 24
Güvencesizleşmeyi Meslekler Üzerinden Okumak 34
Güvencesizleşmeye Karşı Örgütlenme ve Direniş Stratejileri 40

İKİNCİ BÖLÜM
GAZETECİLİK MESLEĞİNİN GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİ 45

Haberleşme Faaliyetleri: Profesyonel Bir Mesleğe Doğru 47
Profesyonelleşmenin İlk Adımları 53
1980 Sonrası Medya Endüstrileri ve Güvencesizliğin Yükselişi 60
Gazetecilerin Çalışma Koşullarında Güvencesizleşme 63
Gazetecilik ve Mesleki Pratiklerin Güvencesizleşmesi 70
Türkiye'de Gazetecilik Mesleğinin Güvencesizleşme Süreci 75
1980 Öncesi Dönemde Türkiye'de Gazetecilik Mesleğinin Gelişimi 75
1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Gazetecilik ve Güvencesizleşme 91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇALIŞMA KOŞULLARI, MESLEKİ PRATİKLERİN DEĞİŞİMİ VE DİRENİŞ PRATİKLERİ 101

Yöntem 101
Demografik Bilgiler 104
Çalışma Koşullarının Güvencesizleşmesi 105
İstihdam 107
İş Güvenliği 118
Düşük Ücretler 120
Deneyim ve İşsizlik 128
Çalışma Süresi ve Yoğunluğu 135

Mesleki ve Sosyal Haklarda Gerileme 143
Güvencesizleşmenin Mesleki Pratiklere Yansıması 151
Eğitim Sorunu 156
Uzmanlaşma ve Yeni İletişim Teknolojileri ile Değişen Pratikler 160
Editoryal Bağımsızlık 175
Güvencesizleşmeye Karşı Örgütlenme Pratikleri 182
Gelecek Kaygısı 194

SONUÇ VE ÖNERİLER 201

KAYNAKLAR 213

EKLER 229

EK-1. Bilgi ve İletişim Sektörü Alt Dalları 229
EK-2. Anket Formu 233
EK-3. Mülakat Soru Formu 240
EK-4. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri 244
EK-5. Çapraz Tablolar 245

KAYNAKLAR

Abadan, N. (1961). Gazeteciliğin Gelişim Safhaları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 16 (1), s. 118-140.

Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol*. Ankara: Ütopya.

Adaklı, G. (2009). "The Process of Neo–Liberalization and the Transformation of the Turkish Media Sector in the Context of the New Media Architecture." Jackie Harrison ve Bridgette Wessels (ed.) *Mediating Europe: New Media, Mass Communications and the European Public Sphere. İçinde (286–314ss).* Oxford: Berghahn.

Adaklı, G. (2010). Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye'de Medya Endüstrisinin Dönüşümü, *Mülkiye*, 34(269), 67-84.

Adıyaman, F. (2021). *Akışkan gazetecilik: Belirsiz dijital medya ekonomisinde profesyonel foto muhabirliği kimliğinin dönüşümü.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Akkaya, Y. (2009a). Sınıf Kültürü veya Bir Mücadele Geleneği Olarak Enformel Örgütlenme: Örgütlenmenin "Kayıtdışısı". *Birikim*, 246, 59-65.

Akkaya, Y. (2009b). "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Matbuatta Amele Hareketleri". Selda Bulut (ed.). *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi Ekonomi Politik Yaklaşımlar* içinde (*46-61 ss.).* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Akkaya, Y. (2011). *Yıkım Çağında Direniş Arayış ve Sınıf Mücadelesi.* İstanbul: SAV Yayınları.

Akşin, S. (2014). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Albayraktaroğlu, S. (2010). *Profesyonelleşme Olgusu ve Mesleki Profesyonelleşme Açısından Türkiye'de Sosyal Hizmet Mesleği (Sakarya Örneği).* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Alkan-Meşhur, H. F. (2007, Ocak-Şubat). *Geleceğin Çalışma Biçimi Tele Çalışmaya İlişkin Yaklaşımlar.* Akademik Bilişim'07 - IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya 265-272.

Aldridge, M., Evetts, J. (2003). Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *British Journal of Sociology,* 54(4): 547–564.

Alemdar, K. ve Uzun, R. (2019). *Herkes İçin Gazetecilik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Allan, S. (2004). *News Culture.* Second Edition. England: Open University Press.

Altun, A. (1995). *Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteciler*. Ankara. ÇGD Yayınları.

Alver, F. (2007). *Gazeteciliğin Kuramsal Temelleri.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ansal, H. (1996), *Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar*. Birleşik Metal-İş Sendikası Yayınları.

Aron, R. (1997). *Sanayi toplumu*. (Çev. Agah Oktay Güner). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Atılgan, S. (1991). *Gazetecilerin Korunması*. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

Atkinson, J. (1984), *Flexibility, Uncertainty And Manpower Management*. Ims Report No.89, Institute Of Manpower Studies, Brighton

Ashraf, S. I. (2018). *Journalısm At Ground Zero: Imperıal Wars And Precarıous Labor In Frontlıne News Productıon In Pakıstan*. Southern Illinois University Carbondale. ProQuest 10977092.

Bagdikian, B. (2004). *The New Media Monopoly*, Boston: Beacon Press.

Banning, S. A. (1999) The Professionalization of Journalism. *Journalism History*, 24:4, 157-163, DOI: 10.1080/00947679.1999.12062498

Barber, B. (1996). Some Problems İn The Sociology Of The Professions. *Deadalus* (Special Issue On The Professions), 669-688.

Barbier, J. C. (2002). A Survey Of The Use Of The Term Précarité İn French Economics And Sociology. Centre d'études de l'emploi.

Başaran, F. (2010). *İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Gelişme: Yayılmanın Ekonomi Politiği.* Ankara: Ütopya.

Bayram, Y. (2013). Küreselleşme Sürecinde Medya Sektörünün Değişen Doğası ve Türk Medya Sektörüne Yansımaları. *Emek ve Toplum Dergisi,* 2 (3), 234-261

Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar.* (İkinci Baskı). İstanbul: Sorun Yayınları.

Belek, İ. (2004). *Esnek Üretim Derin Sömürü.* İstanbul: NK Yayınları.

Bilgili, C. (2000). *Basın Sektöründe Sendikacılık ve Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS).* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Birkett, W. P., Evans, E. (2005). Theorising Professionalisation: A Model For Organising And Understanding Histories Of The Professionalising Activities Of Occupational Associations Of Accountants. *Accounting History*, 10(1).

Birkhead, D. (1986). News Media Ethics and the Management of Professionals. *Journal of Mass Media Ethics,* 1(2), 37–46.

Blythe, S.G. (1912). *The making of a newspaper man*, Philadelphia : Henry Altemus Company

Bohere, G. (1986). *Gazetecilik Mesleği: Gazetecilerin Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme.* (Çev. N. Süral), Ankara: ILO Yayınları.

Bonacich, E.; Gapasin, F. (2003) *Örgütlenemeyenleri Örgütlemek, Küreselleşme ve Sendikal Örgütlenme.* İstanbul: Petrol-İş, 15-38

Boratav, K. (2012). Sunuş. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (7-11). Ankara: NotaBene Yayınları.

Bourdieu, P. (1999). *Acts of Resistance*. Translated by Richard Nice. New York: The New Press.

Bozkurt, H. (2012). *Gelişen Teknoloji İle Değişen Gazetecilik Mesleği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel & post-endüstriyel dönüşüm bilgi, ekonomi, kültür.* Bursa: Ekin Kitabevi

Braverman, H., (1974). *Labor And Monopoly Capital: The Degradation Of Work İn The Twentieth Century.* New York: Monthly Review Press.

Braverman, H. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Briscoe, A. G. (2021). *Precarıous Photojournalısts: How Gender And Freelance Work Shape Women's Experıences As News Photographers*. Graduate Faculty of The University of Georgia, Athens.

Budd, J. W. (2016). *Çalışma Düşüncesi.* (Çev. Fuat Man). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Budowski, M., Tillmann, R., Keim, W. Amacker, M., (2010). Conceptualizing 'precarious prosperity': Empirical and theoretical elements for debate. *International Journal of Comparative Sociology*, 51, 268-288.

Bulunmaz, B. (2011). İnternet Gazeteciliğinin Medya Dünyası İçindeki Rolü Ve Ekonomik Boyutları . *Marmara İletişim Dergisi* , (18) , 27-46

Bulut, S. (2009a). "Osmanlı'dan 1980'li Yıllara Basının Mülkiyet Yapısı". Selda Bulut (der.) *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi Ekonomi Politik Yaklaşımlar* içinde *61-75.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Bulut, S. (2009b). "Medyada Çokuluslu Şirket Egemenliğine Doğru Evrilme: Rupert Murdoch ve Fox TV". Selda Bulut (der.). *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi Ekonomi Politik Yaklaşımlar* içinde *75-115.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Butler, J. (2004). *Precarious Life The Powers of Mourning and Violence*. Verso, London.

Büyükbaykal, G., Büyükbaykal, C. (2011). Günümüzde Türk Basınındaki Magazinleşme Olgusu . *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 0 (29) , Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22860/244091

Campbell, R., Martin C., Fabos, B. (2011). *Media and Culture, An Introduction To Mass Communication*. 8th Edition. Boston: Bedford/St. Martin's.

Cangöz, İ. (2015). *Değişen Anlam ve Değerleriyle Gazetecilik.* Ankara: Sınırsız Yayıncılık.

Carchedi, G. (1977). *On the economic identification of social classes*. London: Routledge & Kegan Paul.

Carlsson, U. (2002). "Foreward", *Young People and Media Globalisation.* Cecilia von Feilitzen ve Ulla Carlsson (der.) içinde 7-11. Göteborg, Sweden: UNESCO International Clearinghouse on Youth and Media.

Carr-Saunders, A.M., Wılson, P. L. (1933). *The Professions.* Oxford: Clarendon Press.

Castel, R. (2017). *Ücretli Çalışmanın Tarihçesi Sosyal Sorunun Dönüşümü.* (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınları.

Chalaby, J. (1998). *The Invention of Journalism*. New York: Palgrave–MacMillan.

Champion, K. (2015). Measuring Content Diversity in a Multi-Platform Context. *The Political Economy of Communication*, 3(1), 39–56.

Christian, H. (1981). Journalists' Occupational Ideologies and Press Commercialisation. *The Sociological Review***,** 29 (1), 259-306

Cohen, N. S. (2013). *Negotiatıng Precarious Cultural Work: Freelance Writers And Collective Organızation In Medıa Industries.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Graduate Program in Communication and Culture York University, Toronto.

Cohen, N. S., Peuter, G. (2020). *New Media Unions: Organizing Digital Journalists.* England: Routledge.

Cooney, R. (2002). Is "lean" a universal production system? *International Journal of Operations and Production Management*, 22(10):1130-1147.

Creswell, J. W. (2019). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (Çev. Mustafa Sözbilir). Ankara: PEGEM Akademi.

Curran, J. (2002). *Media and Power*. Londra: Routledge.

Çakır, M., Berzah, M. Ç. (2012). İletişim Özgürlüğünün Bir Ölçütü Olarak Gazetecinin İş Güvencesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi, Sayı 1,* 73-110.

Çamuroğlu Çığ, E., Çığ, Ü. (2015). The Precarization of Journalistic Labor: Debating News Ethics in the Age of New Media. *Turkısh Journal Of Busıness Ethics*, 8(2), 218-232.

Çiğdem, S., Erdoğan, E. (2019). Medya Endüstrisinde Yeni Bir Prekarizasyon Süreci Olarak Freelance Çalışma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi,* 7(2), 159-169.

Çiğdem, S. (2019). *Türkiye'de medya endüstrisinde serbest (Freelance) gazetecilerin işgücü piyasası analizi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Demir, V. (2007). *Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Demir, S. (2013). *Türkiye'de 2001 Yılı Sonrasında Medya-İktidar İlişkileri ve Gazeteci Pratiklerine Yansıması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Derber, C., Schwartz, W. A.; Magrass, Y. (1990). *Power İn The Highest Degree, Professionals And The Rise Of A New Mandarin Order*, Oxford University Pres,

Derber, C. (1983). "Managing Professionals: Ideological Proletarianization And Post-Industrial Labor," *Theory And Society* , 12, 309- 341.

Dereli, S. (2015). *Sanayi Sonrası Toplumda Çalışma Olgusu Ve Çalışma İlişkilerine Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Deuze, M. (2005). What is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism,* 6(4), 442-464.

Deuze, M. (2008). The Changing Context of News Work: Liquid Journalism and Monitorial Citizenship. *International Journal of Communication*, 2, 848-865

Deuze, M. (2014). Work in the Media. *Media Industries Journal,* 1(2).

Dikmen, A. A. (2015). *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan.* İstanbul: NotaBene Yayınları.

Doğan, Z. (2004). "Türkiye'de Ekonomi Gazeteciliği", *X. Yerel Medya Eğitim Semineri,* Ankara: BYEGM.

Durak, Y. (2018). *Emeğin Tevekkülü: Konya'da İşçi-İşveren İlişkileri ve Dindarlık.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Eaton, J. (2000). *Comparative Employement Relations.* Polity Press, UK.

Edwards P., Collinson D., Della R. G. (1995). Workplace Resistance in Western Europe: A Preliminary Overview and a Research Agenda. *European Journal of Industrial Relations,* 1(3), 283-316.

Ehrenreich, B., & Ehrenreich, J. (1996), Profesyonel Yönetici Sınıf, Çev. Zafer Cirhinlioğlu, *Meslekler Sosyolojisi*, içinde 197-231, Ankara.

Ehrenreich, B., & Ehrenreich, J. (1979). The professional managerial class. P. Walker (Ed.), *Between Capital and Labour* içinde (ss. 5-45). Brighton: Harvester Press.

Ekzen, N. (1999). "Medya ve Ekonomi: Türk Basın Endüstrisinde Yoğunlaşma-Toplulaşma-Tekelleşme Yapısı", Alemdar, K. (der.) *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* içinde, 85-107, İstanbul: Afa ve TÜSES.

Elliott, P. (1978) 'Professional Ideology and Organizational Change: The Journalist since 1800', in Boyce, G., Curran, J. and Wingate, P. (eds) *Newspaper History: From the 17th Century to the Present Day*. London: Constable.

Erdut, T. (1998). *Yeni teknolojilerin iş ilişkileri üzerindeki etkisi*. İzmir: Tür Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası

Esin, P., (1982). *İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika: Kuramsal Bir Yaklaşım*. A.Ü. S.B.F. Yayınları No: 502, Ankara

Etzioni, A. (1969), *The Semi-Professions And Their Organization: Theachers, Nurses, Social Workers,* The Free Press, New York.

Fıstık, F. (2020). Dijital Medyada Değişen Çalışma Koşulları ve Serbest Gazetecilik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Fleming, P., Spicer, A., (2002). Looking fort he Good Soldier, Svejik: Alternative Modalities of Resistance in Contemporary Workplace. Sociology, No.36, s.857-853

Foti, A. (2004). Precarity And N/European Identity: (An Interview With Alex Foti (Chainworkers) https://www.metamute.org/editorial/articles/precarity-and-neuropean-identity-interview-alex-foti-chainworkers (Erişim Tarihi: 03.07.2020).

Freidson, E. (1983). The Reorganization of the Professions by Regulation. *Law And Human Behavior,* Vol.7, No.2/3.

Freidson, E. (1984), The Changing Nature of Professional Control. *Annual Rewiew of Sociology*. V.10.

Freidson, E. (1994). *Professionalism Reborn Theory – Prophecy - Policy*, University Of Chicago Press.

Gazel, A. A. (2016). *Osmanlı Basın Tarihinde Haber Aşırmaya Dair Örnekler ve Tartışmalar*. Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu içinde 663-689. https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/T%C3%9CRK-BASIN-TAR%C4%B0H%C4%B0-I.-C%C4%B0LT.pdf

Gill, R., Pratt, A. (2008). "In the Social Factory?: Immaterial Labour, Precariousness and Cultural Work", *Theory, Culture and Society,* Vol, 25(7-8), (1-30). https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/4114/1/In%20the%20Social%20Factory.pdf (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

Goode, W. J. (1957). Community Within a Community: The Professions. *American Sociological Review, 22(2)*, 194-200.

Gorz (2007). *İktisadi Aklın Eleştirisi Çalışmanın Dönüşümleri Anlam Arayışı.* İkinci Baskı. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gökçek Karaca, N. (2000). *Türkiye'de Basın Çalışanlarının İş İlişkileri ve Sorunları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Göztepe, Ö. (2012). Yeni Dönemin Satırbaşları. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (15-61). Ankara: NotaBene Yayınları.

Grint, K. (1998). *Çalışma Sosyolojisi.* (Çev. Veysel Bozkurt). İstanbul: Alfa Yayınları

Güngör, K. (2017). *Büyüyen Zaman İhtiyacı.* İstanbul: NotaBene Yayınları.

Habermas, J. (2017). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. 14. Baskı. Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim.

Hacısalihoğlu, E., Uğurlu, G.; Yücesan-Özdemir, G. (2010). *21. Yüzyılda Sosyal Hak Mücadelesi: Tekel Direnişi.* II. Ulusal Sosyal Haklar Sempozyumu (SHUS-II-2010)

Hacısalihlioğlu, E. (2014). *Türkiye'de İşçi Sınıfı Haritasında Güvncesizlik Deneyimleri.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hall, S. (1978). "Newspapers, Parties and Classes." *The British Press: A Manifesto*. James Curran (der.) içinde. Londra: MacMillan. 29–52.

Hallin, D. C. (2005). "Eleştirel Kuram Perspektifinden Amerikan Haber Medyası", Mutlu, E. (der. ve çev.) *Kitle İletişim Kuramları* içinde, 291-319. Ankara: Ütopya.

Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu.* (Çev. Sungur Savran). İstanbul: Metis Yayınları.

Hatman, Ü. (2003). *Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Haug, M. R. (1996). "Deprofesyonelleşme: Gelecek İçin Alternatif Bir Hipotez". *Meslekler ve Sosyoloji*. Der. Zafer Cirhinlioğlu. Ankara: Gündoğan Yayınları, içinde 129-151.

Hobsbawn, E. (1987). *Sanayi ve İmparatorluk*. Çev. Yalçın Gülerman ve Abdullah Ersoy. Ankara: Dost Yayınevi.

Hodson, R., (1995). Worker Resistance: An Underdeveloped concept in the sociology of work. *Economic and Industrial Democracy***,** 16, 79- 110.

Holloran, Joe, (2019). "*Mass Media Monopolies*",http://thecourieronline.co.uk/ mass-media-monopolies Erişim Tarihi: 11.01.2019.

Hoyer, S., Lauk, E. (2017). The Paradoxes of the Journalistic Profession An Historical Perspectice. *Nordicom Review,* 24(2), 3-17.

Hughes, E. C. (1963). Professions. *Deadalus,* Special Issue On The Professions, 655-668.

IFJ. (2006). *The Changing Nature of Work: A Global Survey and Case Study of Atypical Work In The Media Industry.* Switzerland: The International Federation of Journalists

ILO. (2014). *Employment relationships in the media and culture industries.* Geneva: International Labour Office.

İnuğur, N. (1993). *Basın ve Yayın Tarihi.* Üçüncü Basım. İstanbul: DER Yayınevi.

Jeanneney, J. N. (1998). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi.* (Çev. E. Atuk). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Johnson, R. B., Onwuegbuzie,A. J., & Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112–133. doi:10.1177/1558689806298224

Jupp, V. (2006). *The Sage Dictionary of Social Research Methods*. London: SAGE Publications.

Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Kaderoğlu Bulut, Ç. (2019). *Sınıfın Sınırlarında Gazeteciler ve Proleterleşme.* İstanbul: NotaBene Yayınları.

Kadıoğlu, Z. (2018). Türkiye'de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010). *İnsan&İnsan,* 5(16), 100-120.

Kalleberg, A. L. (2009). Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations İn Transition. *American Sociological Review*, 74, 1–22

Kalleberg, A. L., Vallas, S. P. (2018). Probing Precarious Work: Theory, Research and Politics. *Research in the Sociology of Work,* 31, 1-30.

Karahisar, T. (2006). *Türkiye'de basın çalışanlarının yasal ve sosyal hakları ile istihdam problemleri.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karahisar, T. (2008). Basın İş Kanunu'na Göre Gazetecilerin Yasal Hakları. *Marmara İletişim Dergisi,* 13(13), 67-82.

Karasu, K. (2001), *Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi,* Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi 11, Ankara.

Karreman, D., Alvesson, M., (2009). Resisting Reistance: Counter-resistance, Consent and Compliance In a Consultancy Firm. *Human Relations*, 62, 1115-1145.

Kaul, A. J. (1986). The Proletarian Journalist: A Critique of Professionalism. *Journal of Mass Media Ethics.* 1(2), 47-55.

Kavaklı, N. (2005). *Bir Gazetenin Tarihi*. Akşam. İstanbul: YKY.

Kaya, R. A. (2016). *İktidar Yumağı: Medya Sermaye Devlet.* Ankara: İmge

Koç, F. (2012). Yeni Bir Sendikal Hareket Çağının Kapısında. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (291-328). Ankara: Nota Bene Yayınları.

Koçer, S. (2002). *Gazetecilik Pratikleri ve Basın İş Hukuku*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara

Koloğlu, O. (2013). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi.* İstanbul: Pozitif Yayınları.

Kovach, B., Rosentiel, T. (2007). *Gazeteciliğin Esasları.* Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Kumar, K. (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları,* (Çev. M. Küçük), Ankara:: Dost Yayınları.

Kurutkan, M. N. (2010). *Hekimlerin Profesyonelleşme Anlayışı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Kutlu, D. (2015). Küresel Kapitalizm ve Sendikalar: Sorunlar Ve Yenilenme Olanakları Üzerine Değiniler. *Toplum ve Hekim,* 30(3), 213-226.

Laparra, M., Frade, C.; Darmon, I. (2004) *Precarious Employment in Europe: A Comparative Study of Labour Market Related Risk in Flexible Economies*. Final Report of the ESPOPE Project. Pamplona: Departamento de Trabajo Social, Universidad Pública de Navarra (Pamplona, ES)

Larson, M. S. (1980). Proletarianization And Educated Labor. *Theory And Society*, 9 (1)

Light, D., Levine S. (1996). Tıp Mesleğinin Değişen Yanı: Kuramsal Bir İnceleme. (Çev. Zafer Cirhinlioğlu). *Meslekler Sosyolojisi*, içinde 169-196, Ankara.

Lilja, M., Vinthagen, S. (2009) *Motstånd*. Liber: Malmö.

Lordoğlu, K., (2000). Esnekleşme Versus Enformelleşme. *Petrol-İş 97-99 Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 58, 867-873.

Magdoff, F., Magdoff, H. (2004). "Disposible Workers", *Monthly Review,* Vol:55(11).

Maigret, E. (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi.* (Çev. Halime Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları.

Marx, K., Engels, F. (2003). *Seçme Yapıtlar Birinci Cilt.* (Çev. Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam, Kenan Somer). İstanbul: Eriş Yayınları.

Marx, K., Engesl, F. (2018). *Komünist Manifesto.* (Çev. Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Yayınları.

Marx, K. (2018). *Kapital I.* (Çev. M. Selik, N. Satlıgan). On Birinci Basım. İstanbul: Yordam Yayınları.

Mazières-Vaysse, A. (2011, March). Precarious workers and new forms of social conflicts at the turn of the century: *International Conference Strikes and Social Conflicts in the Twentieth Century*, Lisbon.

Memduhoğlu, H. B., (2007), "Post Fordist Üretim Örgütlenmeleri ve İşgörenler Üzerindeki Etkileri", *Üniversite ve Toplum*, Aralık.

Matthews, J., Onyemaobi, K. (2020). Precarious Professionalism: Journalism And The Fragility Of Professional Practice In The Global South. *Journalism Studies.* (Published Online 27 July. doi: 10.1080/1461670X.2020.1797524)

Merritt, D. (1995). Public Journalism – Defining a Democratic Art. *Media Studies Journal* 9(3): 125–32.

Millerson, G. (1998). *The Qualifying Association: A Study İn Professionalization*. Routledge.

Mirando, J. A. (2001). Embracing Objectivity Early On: Journalism Textbooks of the 1800s. *Journal of Mass Media Ethics*, 16 (1), 23–32.

Morley, D., Robins, K. (2011). *Kimlik Mekanları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Morse, J. M. (1991). Approaches to qualitative – quantitative methodological triangulation. *Nursing Research*, 40 (2), 120-123. doi: 10.1097/00006199- 199103000-00014

Mosco, V. (2006). Bilgi Endüstrilerinde Emeğin Yöndeşmesi. (Çev. Gamze Yücesan Özdemir). *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 23, 63-80.

Mumby, K. D. (2005). Theorizing Resistance in Organization Studies: A Dialectical Approach. *Management Communication Quarterly*, 19(19), 19-40.

Navarro, V. (1977). *Medicine under capitalism*. New York: Prodist.

Navarro, V. (1988). Professional dominance or proletarianization?: Neither. *The Milbank Quarterly*, *66*, 57-75. https://doi.org/10.2307/3349915

Neilson, B., Rossiter, N., (2008), "From Precarity to Precariousness and Back Again: Labour, Life and Unstable Networks", *The Fibreculture Journal*, 5.

Nichols, J., McChesney, R. W. (2009). "The Death and Life of Great American Newspapers", *The Nation*, April 6.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Sedef Özge). Ankara: Yayın Odası.

O'Donnell, P., Zion, L., Sherwood, M. (2016). Where do journalists go after newsroom job cuts? *Journalism Practice*, 10 (1), 35-51.

Oğuz, Ş. (2011). Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proleteryadan "Prekarya"ya mı? *Mülkiye,* 35 (271), 7-24.

Oğuz, Ş. (2012). Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proleterya mı, Prekarya mı? Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (229-251). Ankara: NotaBene Yayınları.

Oğuz, Ö., Doğan, Ö. (2016). Gazetecinin Yıllık Ücretli İzin Hakkı. *Sosyal Güvence Dergisi*, 5(10), 95-110.

Olney, S. L. (1996). *Unions In A Changing World***.** ILO, Cenevre

Onwuegbuzie, A. J., ve Leech, N. L. (2004). "Enhancing the Interpretation of "Significant" Findings: The Role of Mixed Methods Research". The Qualitative Report, 9(4): 770-792.

Oppenheimer, M. (1996). "Profesyonelin Proleterleşmesi". *Meslekler ve Sosyoloji*. Der. Zafer Cirhinlioğlu. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996. 151-168.

Öke, M. K. (1994). *Gazeteci: Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme.* Ankara: ÇGD Yayınları.

Ören, K. (2018). *Çalışma sosyolojisi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Örnebring, H. (2007). "A Necessary Profession for the Modern Age?: Nineteenth Century News, Journalism and the Public Sphere." *Media and Public Spheres.* Richard Butsch (der.) içinde 71-82. New York: Palgrave MacMillan.

Örnebring, H. (2018) Journalists thinking about precarity: Making sense of the "new normal." *International Symposium on Online Journalism*, 8 (1): 109–126.

Özer, Ö. (2010). *Liberal Basın.* Konya: Literatürk Yayınları.

Özsever, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci.* Ankara. İmge Yayınları.

Özsever, A. (2012). Güvencesizliğe Karşı Birleşik Mücadele. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (273-287). Ankara: Nota Bene Yayınları.

Pahl, R. E., Winkler, J. T. (1974). "The Economic Elite: Theory and Practice", Stanworth, P. Ve Giddens, A. (der.), *Elites and Power in British Society,* Cambridge University Press.

Picard, R. G. (2010). "A Business Perspective on Challenges Facing Journalism" Ed. David A. L. Levy and Rasmus Kleis Nielsen. *The Changing Business of Journalism and its Implications for Democracy,* içinde (17-25). Oxford: Reuters Institute

Piore, M.J., Sabel, C.F., (1984). *The Second Industrial Divide For Prosperity*. New York: Basic Books.

Platman, K. (2004). "'Portfolio Careers' And The Search For Flexibility In Later Life". *Work, Employment And Society*, 18 (3), 573-599

Poulantzas, N. (1975). *Classes in contemporary capitalism*. Londra: New Left Books.

Prasad, A., Prasad, P., (2000). Streching the Iron Cage: The conditions and Implications of Routine Workplace Resistance. *Organization Science*, 1 (4), 387-403.

Raby, R., (2005). What is Resistance. *Journal of Youth Studies*, 8 (2) 151-171.

Realin, Joseph A. (1984). An Examination Of Deviant/Adaptive Behaviors İn The Organizational Careers Of Professionals. *Academy Of Management Review*. 9 (3).

Regini, M. (2002). *Avrupa Bağlamında 1990'larda İtalyan Sendikal Hareketi, Avrupa Ülkelerinde Sendikalar*. İstanbul: Petrol-İş Yayınları, 71-81.

Ritzer, G. (1975). Professionalization, bureaucratization and rationalization: The views of Max Weber. *Social Forces*, *53*(4), 627—634. https://doi.org/10.2307/2576478

Rodgers, G. (1989). Precarious work in Western Europe: The State of the debate, *Precaious Jobs in Labour Market Regulation: The Growth of Atypical Employment in Western Europe,* (Ed. Gerry Rodgers, Janine Rodgers), Switzerland: International Institute of Labour Studies.

Roscigno, J.V., Hodson, R., (2004). The Organizational and Social Foundations of Worker Resistance. *American Sociological Review*, No.69, s.14-39.

Saklı, A. R. (2013). Fordizm'den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.* 12(44), 107-131.

Savul, G. (2008). *Güvencesiz İstihdam, Örgütsel Dönüşüm ve Çalışma Üzerine Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Savul, G. (2012). Standart Dışının Standartlaşması: Güvencesiz İstihdam. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (117-143). Ankara: NotaBene Yayınları.

Schiller, Herbert I., (1996). *Information Inequality: The Deepening Social Crisis in America*, New York: Routledge.

Schnedler, T. (2017). *Prekäre Arbeit im Journalismus.* der Universität Hamburg an der Fakultät für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften, Hamburg.

Schudson, M. (1981). *Discovering the News: A Social History of American Journalism*. New York: Basic Books.

Seçer, B. (2007). Amerikan Birleşik Devletlerinde Çalışan Yoksullara Yönelik Sosyal Refah Politikaları. *Kamu-İş*, 9(2), 137-164.

Seçkin, G. (2004). *Ulusal Medyada Haber Üretim Sürecinde Çalışan Gazetecielrin Ekonomik ve Sosyal Statüsü Üzerine Bir Alan Araştırması.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Selçuk, F. Ü. (2002). *Örgütsüzlerin Örgütlenmesi: Enformal Sektörde İşçi Örgütleri*. Ankara: Atölye Yayınevi.

Sennett, R. (2014). *Karakter aşınması yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1998'de yayımlandı).

Sennett, R. (2018). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri.* (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Seymour, R. (2012). Hepimiz Güvencesiziz: "Prekarya" Kavramı ve Yanlış Kullanımları Üzerine. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (251:271). Ankara: NotaBene Yayınları.

Sevgi, H. (2012). Neo-liberalizme Karşı Sendikal Mücadele: Toplumsal Hareket Sendikacılığı. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 4 (2).

Smythe, T. C. (1980). The Reporter, 1880–1900. *Journalism History*, 7 (1), 1-10, DOI: 10.1080/00947679.1980.12066933

Sohn-Rethel, A. (2011). *Zihin Emeği Kol Emeği***.** Çev. Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları.

Sözeri, C., Güney, Z. (2011). *Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği Sektör Analizi,* İstanbul: TESEV Yayınları.

Spilsbury, M. (2018). *Journalists at Work.* NCTJ.

Standing, G. (2017). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf.* Dördüncü Baskı. (Çev. Ergin Bulut). İstanbul: İletişim Yayınları.

Stewart, T. A. (1998). *Intellectual Capital: The new wealth of organization*. Crown Business

Şahin, H. (2016). Türkiye'deki Sınıf Hareketi Sınırlılığı İçinde, İşçilerin Direniş Stratejiler: Denizli Tekstil İşçilerine Ait Bir Alan Çalışması. *Çalışma ve Toplum***,** 3, 1359-1386.

Şakar, M. (2002). *Basın İş Hukuku Gazetecilerin Çalışma İlişkileri.* İstanbul: Beta Yayınları.

Şakir, Z. (1937). "Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu? Nasıl Yaşadı? Nasıl Battı?". Tan Gazetesi.

Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm.* Ankara: İmge Kitabevi

Şenkal, A. (1999). *Sendikasız Endüstri İlişkileri.* Ankara: Kamu-İş.

Şenyapılı, Ö. (1971). 1970'lerin Basında Sayılarla Türk Basını. *Amme İdaresi Dergisi* 4(4): 67–115.

Şuğle, M. A. (2001). *İş Hukuku Açısından Gazeteci,* Ankara: ÇGD Yayınları.

Tarde, G. (2004). *La Criminalité comparée, Paris*, Empêcheurs de penser en rond (first ed. 1886).

Tartanoğlu, Ş. (2014). *Çağrı Merkezlerinde Denetim-Direniş İlişkileri Bağlamında Enformel Örgütlenmenin Koşulları ve Sonuçları: Çağrı Merkezi Çalışanları Derneği Örneği.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Taş, O. (2006). İletişim Alanında Yöndeşme Eğilimleri: Teknoloji, Pazar ve Düzenleme. *Kültür ve İletişim*, 9(2): 33–62.

Taş, O. (2011). *Gazetecilik Etiğinin Sınırları Üzerine Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Taş, O. (2012). *Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları Profesyonellik, Piyasa ve Sorumluluk.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşkıran, G. (2014). *Güvencesiz İşçilerin Alternatif Örgütlenmeleri: Hizmet Sektöründe Sınıfsal Örgütlenme Pratikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Taylor, F.W. (2014). *Bilimsel yönetimin ilkeleri*. (Çev. H. Bahadır Akın). Ankara: Adres Yayınları (Eserin orijinali 1911'de yayımlandı).

Taymaz, E., (1995). Esnek Üretime Dayalı Bir Rekabet Stratejisi Geliştirilebilir Mi? Türkiye'de Fason Üretim. *Petrol-İş 95-96 Yıllığı***,** İstanbul: Petrol-İş Yayını, 44, 708-709

Temel, D. (2020). Çevrimiçi Haberin Kaynağı: Türkçe Haber Sitelerinde Kopyala-Yapıştır Habercilik. *İleti-i-im*, 33, 5-31.

Temiz, E. (2004). Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. *Çalışma ve Toplum***,** 2, 55-80.

Temo, İ. (2013). *İttihat ve Terakki Anılarım*. İstanbul: Alfa Yayınları

Tezgel, O. (2010). *Çağdaş Fabrika Sisteminin Doğuşu ve Günümüze Kadar Geçirdiği Evreler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Topolum Kuramı,* (Çev. İ. Çetin). Ankara: Dipnot Yayınları.

Tılıç, D. L. (1998). Utanıyorum ama Gazeteciyim: Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik. İstanbul: İletişim.

Tılıç, L. D. (2001). *2000'ler Türkiye'sinde Gazetecilik ve Medyayı Anlamak.* İstanbul: Su Yayınları.

Tilly, C., (2004). *Social Movements 1768-2004*, London: Paradigm Publishers.

Tokgöz, O. (1981). *Temel Gazetecilik.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Tokgöz, O. (2003). *Temel Gazetecilik.* Ankara: İmge Yayınevi.

Toktaş, S. (2014). 1980 Sonrası Değişen Medya Ortamında Gazeteci: Zanaatkar Mı, Profesyonel Mi? *Mülkiye Dergisi*, 34 (269), 147-170.

Tolliday, S. Ve Zeitlın, J., (1988). Between Fordism And Flexibility: The Automobile Industry And İts Workers, Past-Present-Future. *Henry Ford: Critical Evaluations İn Business And Management***,** J. Cunnıngham Vd. (Ed.), London: Routledge içinde, 226 – 252

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi.

Topuz, H., Yaşar, R. (2020). *Yakın Dönem Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.

Toren, N. (1975). Deprofessionalization and Its Sources, *Sociology of Work and Occupations*, Vol.2, No:4.

Tucker, D. M. (2002). *Precarious 'Non-Standard Employment-A Review of Literature*. Labour Market Policy Group, New Zealand.

Tumber, Howard ve Marina Prentoulis (2006). "Journalism and the Making of a Profession." *Making Journalists: Diverse Models, Global Issues*. Hugo de Burgh (der.) içinde. Oxon: Routledge. 58–74.

Uçak, O. (2011). "Medyada Fikir İşçilerine Tanınan Haklar Süreci ve Karşılaştırmalı Uygulama Örnekleri", *III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* s.383-400, İstanbul: Petrol-İş Yayınları.

Uğurlu, G. (2015). Emek Hareketlerinde Yeni Arayışlara Bir Örnek: Piyasalaşan Akademide Asistan Dayanışmaları. *ViraVerita,* Sayı 2, 45-64.

Ulukan, U. (2014). Avrupa istihdam stratejisinin peri masalı: güvenceli esneklik. *Disk-Ar, 52-63.*

Urhan, B. (2005). Türkiye'de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları. *Çalışma ve Toplum*, 1

Uzunoğlu, S. (2017). *Gazetecilikte Preker Emeğin Türkiye'deki Durumu*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Varlık, B. (1985). Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Vosko, L. F. (ed.). (2006). *Precarious Employment: Understanding Labour Market Insecurity in Canada*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.

Ward, S. J. A. (2004). *The Invention of Journalism Ethics: The Path to Objectivity and Beyond.* Montreal–Kingston: McGill–Queen's University Press.

Waterman, P. (1999) "The New Social Unionism: A New Union Model for a New World Order". In: Munck R., Waterman P. (eds) Labour Worldwide in the Era of Globalization. International Political Economy Series. Palgrave Macmillan, London.

Watson, T. J. (2008). *Sociology, Work and Industry.* (Fifth Edition). New York: Routledge.

White, R. A. (1995). "From Codes of Ethics to Public Cultural Truth: A Systemic View of Communication Ethics." *European Journal of Communication*, 10 (4): 441– 459.

White, A. (2012). The Digital Labour Challenge: Work In The Age Of New Media. ILO

Wilensky, H. "The Professionalization Of Everyone," *The American Journal of Sociology* (V. 70, 1964), S. 137-158.

Wilke, J. (1984). "The changing world of media reality." *Gazette*, Vol. 39, no. 3.

Windahl, S., Rosengren, K. E. (1976). "The Professionalization of Swedish Journalists", *Gazette*, Vol: XXII (22), No: 3, 1976, s. 140-149

Witschge, T. ve Nygren, G. (2009). Journalism: A Profession Under Pressure. *Journal of Media Business Studies*, 6 (1). 37-59.

Wright, E. O. (1980). Class and occupation. *Theory and Society*, *9* (1), 177—214.

Yankın, F. B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi* 7(2), 1-38.

Yaylagül, L. (2019). Eleştirel Ekonomi Politik Bakış Açısından Medyada Tekelleşme Sorunu. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 48, 405-418.

Yeşil, M. M. (2015). Ekonomi-Politik Yaklaşımı Bağlamında Medyada Tekelleşme Sorunu: Gazeteciler Üzerindeki Yansımalar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Journal*, 144-157

Yıldırım, K. (2011). *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922).* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, D.; Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 14-28.

Yılmaz, Y. (2015). *Medya Kuramları, Siyasal Sistemler ve Tarihi Değişimler Işığında Türkiye'de Gazetecilik Mesleği.* Ankara: Nobel Yayınları.

Yücedoğan, G. (2000). *Türk Basın Sendikacılığı için Bir Örnek Fransız Basın Sendikacılığı.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yücesan-Özdemir, G., (2000) "Direniş, Onay ya da Boyun Eğme? Hegemonik. Fabrika Rejiminde Mavi Yakalı İşçilerin Hikâyesi", *Toplum ve Bilim*, S.86, Güz, s. 241-300.

Yücesan-Özdemir, G.; Özdemir, A. M. (2008). *Sermayenin Adaleti: Türkiye'de Emek ve Sosyal Politika.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Yücesan Özdemir, G. (2014). *İnatçı Köstebek Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş.* İstanbul: Yordam Kitabevi .

İnternet Kaynakları

Adaklı, G., Aydoğan, A. (2018, 4 Nisan). "AKP Medyasının Arkaplanı: Neoliberal Medya Mimarisinin Bir Kroniği (1980-2002)". Erişim Adresi: https://halagazeteciyiz .net/2018/04/05/47/.

Akkaya, Y. (2004). Toplumsal Hareket Sendikacılığı: Ne Kadar Yeni, Ne Kadar Eski?, sendika.org, http://sendika1.org/2004/11/toplumsal-hareket-sendikaciligi-ne-kadaryeni-ne-kadar-eski-yuksel-akkaya/ (Erişim Tarihi: 13 Eylül 2015).

Alan, Ü. (2015, 30 Ağustos). "Sendika gider, gazetecilik biter". Erişim Adresi: https://j ourno.com.tr/sendika-gider-gazetecilik-biter

American Press Instute (2021). What is journalism?. https://www.americanpress institute.org/journalism-essentials/what-is-journalism/ Erişim Tarihi: 08.06.2021.

Basın İlan Kurumu (2020, 4 Ağustos). "BİK, 2020 basın çalışanları istatistiklerini açıkladı". Erişim Adresi: https://bik.gov.tr/kurumsal-haberler/bik-2020-basin-calisanlari-istatistik lerini-acikladi/

"Basın Kartı Yönetmeliği". (2018, 14 Aralık). Erişim Adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/ MevzuatMetin/21.5.465.pdf

Basın Konseyi. "Tarihçe". (https://www.basinkonseyi.org.tr/tarihce/ Erişim Tarihi: 02.02.2021.

Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun. Erişim Adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5953.pdf

BİK (2020). "Basın İlan Kurumu 2020 basın çalışanları istatistikleri açıklandı". Erişim Adresi: https://bik.gov.tr/kurumsal-haberler/bik-2020-basin-calisanlari-istatistiklerini-acikladi/

BİK (2020, 30 Temmuz). "6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğinde; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2020 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ". Erişim Adresi: https://ailevecalisma.gov.tr/media/52856/2020_temmuz.pdf

BİK (2021). "Basın İlan Kurumu, 2021 Yılı Basın Çalışanları İstatistikleri Açıklandı". Duyuru. Erişim Adresi: https://bik.gov.tr/kurumsal-haberler/basin-ilan-kurumu-2021-yili-basin-calisanlari-istatistikleri-aciklandi/

CHP (2020, 22 Temmuz). "CHP'den Tek(el)leşen Medyanın Raporu". Erişim Adresi: https://chp.org.tr/haberler/chpden-tekellesen-medyanin-raporu

Coşkun, İ., Şahin, Ü. (2021, 3 Mayıs). "TGS Basın Özgürlüğü Raporu". Erişim Adresi: https://tgs.org.tr/tgs-basin-ozgurlugu-raporu-2020-2021/

"Danıştay basın kartı düzenlemesindeki sigortalılık şartının yürütmesini durdurdu". (2020, 14 Ağustos). Erişim Adresi: https://www.gazeteruzgarli.com/danistay-basin-karti-duzenlemesindeki-sigortalilik-sartinin-yurutmesini-durdurdu/

"Doğan Holding'e rekor ceza". (2009, 18 Şubat). Erişim Adresi: https://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/sirketler/02/18/dogan.holdinge.rekor.ceza/514295.0/index.html

Eres, B., Yüksel, H. (2018, 10 Mayıs). "AKP Döneminde Türkiye'de Değişen Medya Sermayesi". Erişim Adresi: https://halagazeteciyiz.net/2018/05/10/akp-doneminde-turkiyede-degisen-medya-sermayesi/

"FOX TV muhabiri, AKP Sözcüsü Çelik'in basın toplantısına alınmadı". (2021, 2 Eylül). Erişim Adresi: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/fox-tv-muhabiri-akp-sozcusu-celikin-basin-toplantisina-alinmadi-1865700

"Hürriyet'te işte çıkartılan 46 gazeteci Meclis gündeminde". (2020, 6 Kasım). Erişim Adresi: https://m.bianet.org/bianet/medya/233940-hurriyet-te-iste-cikartilan-46-gazeteci-meclis-gundeminde

IFJ (t.y.). "Standing up for journalists and journalism". Erişim Adresi: https://www.ifj.org/join-ifj/association-member/about.html

ILO (2020, 20 Ocak). "ILO'nun yeni raporuna göre, ücretli işlerin yetersizliği yaklaşık yarım milyar insanı etkiliyor" (Duyuru). Erişim Adresi: https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_734873/lang--tr/index.htm.

İnanıcı, H. (2007). 21. Yüzyılda Avukat ve Baro: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Birikim*, https://www.birikimdergisi.com/guncel/143/21-yuzyilda-avukat-ve-baro-elestirel-bir-degerlendirme.

International Metal Workers Federation. (2007). "Survey on Changing Employment Practices and Precarious Work", Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/meetingdocument/wcms_161387.pdf

"İSKİ'de taşeron çalışanlardan iş bırakma eylemi". (2020, 8 Ocak). Erişim Adresi: https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/01/08/iskide-kadro-icin-is-birakma-eylemi

Kaya, R. (t.y.). "Türkiye'de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi". Erişim Adresi: http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/akaya.htm

M4D (2019). *Medya İzleme Raporu.* Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Basın Evi. http://media4democracy.org/public/uploads/reports_4561472.pdf

M4D (2020). *Medya İzleme Raporu Temmuz Ağustos Eylül.* Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Basın Evi. http://media4democracy.org/public/uploads/reports_3053853.pdf

MPM (2020). "MPM 2020". Erişim Adresi: https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2020/

Oudanampsen, M.; Sullivan, G. (2004, 6 Ekim). Precarıty And N/European Identıty: (An Interνıew Wıth Alex Fotı (Chaınworkers)). (Röportaj). Erişim Adresi: https://www.metamute.org/editorial/articles/precarity-and-neuropean-identity-interview-alex-foti-chainworkers

Önderoğlu, E.; Aydınlı, S.; Aydınoğlu, İ. (2020, 13 Ekim). "Üç aylık medya/ifade özgürlüğü ihlalleri-Tam metin". Erişim Adresi: https://bianet.org/bianet/bia-medya-gozlem/232552-uc-aylik-medya-ifade-ozgurlugu-ihlalleri-tam-metin

"PTT Kargo'da iş bırakma eylemi". (2019, 6 Aralık). Erişim Adresi: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ptt-kargoda-is-birakma-eylemi-1706575

RSF (2021). "2021 World Press Freedom Index". Erişim Adresi https://rsf.org/en/ranking/2021

"Sarı basın kartları iptal, gazeteciler isyanda". (2020, 24 Ocak). Erişim Adresi: https://www.dw.com/tr/sar%C4%B1-bas%C4%B1n-kartlar%C4%B1-iptal-gazeteciler-isyanda/a-52137083

SGK (t.y.). "Kayıtdışı İstihdam Oranı". Erişim Adresi: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

Sönmez, M. (2002, 21 Şubat). "Reklam Harcamaları, Medya ve Medya İşsizleri". Erişim Adresi: https://m.bianet.org/bianet/medya/7382-reklam-harcamalari-medya-ve-medya-issizleri

Sönmez, M. (2007, 4 Aralık). "Medyada Diktatörleşme ve Medya Aristokrasisi". Erişim Adresi: https://bianet.org/bianet/bianet/103329-medyada-diktatorlesme-ve-medya-aristokrasisi-

"Sözcü'ye 14.5 milyon TL'lik vergi cezası". (2020, 16 Aralık). Erişim Adresi https://www.dw.com/tr/s%C3%B6zc%C3%BCye-145-milyon-tllik-vergi-cezas%C4%B1/a-55966428

Şener, K. (2021, 25 Haziran). "İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı-1: Yazılı basında kamu bankaları reklamları dağılımı". Erişim Adresi: https://www.gazeteduvar.com.tr/iktidar-destekcisi-medyaya-akan-kamu-kaynagi-1-yazili-basinda-kamu-bankalari-reklamlari-dagilimi-haber-1526532

Şener, K. (2021, 1 Temmuz). "İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı-2: Televizyonlar arasında kamu bankaları reklamları dağılımı". Erişim Adresi: https://www.gazeteduvar.com.tr/iktidar-destekcisi-medyaya-akan-kamu-kaynagi-2-televizyonlar-arasinda-kamu-bankalari-reklamlari-dagilimi-haber-1527141

Tahaoğlu, Ç. (2014). "Medyanın Künyesi: Kaç Kadın, Kaç Erkek?". Erişim Adresi: https://m.bianet.org/bianet/medya/154466-medyanin-kunyesi-kac-kadin-kac-erkek

"TGC'den gazetecilerin fiili hizmet zammı için acil düzenleme çağrısı". (2020, 13 Ekim). Erişim Adresi: https://m.bianet.org/bianet/medya/232658-tgc-den-gazetecilerin-fiili-hizmet-zammi-icin-acil-duzenleme-cagrisi

TGS (2010). *Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu*.

TGS (2019). *2018-2019 Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu.* https://tgs.org.tr/basin-ozgurlugu-raporu-nisan-2018-nisan-2019/

TGS (2020). *2019-2020 Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu.* (Haz. Ülkü Şahin, İlyas Coşkun, Beste Dönmez Gedek. https://tgs.org.tr/tgs-basin-ozgurlugu-raporu-2019-2020/

TGS (2021). "Medyada COVID-19: Kısa Çalışma ve Ücretsiz İzin suiistimal ediliyor". Erişim Adresi: https://tgs.org.tr/medyada-covid-19-kisa-calisma-ve-ucretsiz-izin-suistimal-ediliyor/

"TRT'den Kadro Açıklaması: Taşeron İşçilerin Statüsü Değiştirildi". (2019, 17 Eylül). Erişim Adresi: https://m.bianet.org/bianet/siyaset/213168-trt-den-kadro-aciklamasi-taseron-iscilerin-statusu-degistirildi

Tsianos, V., Papadopoulos, D. (2006). Precarity: A savage journey to the heart of embodied capitalism, http://transform.eipcp.net/transversal/1106 (Erişim tarihi: 08.04.2020).

TÜHİD (t.y.). İletişim Fakülteleri. Erişim adresi: http://www.tuhid.org/yerli-iletisim-fakulteleri.html

TÜİK (2012). Yazılı Medya İstatistikleri. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/ Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2012-13576

TÜİK (2018). İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2018. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Aralik-2018-30681

TÜİK (2019). Yazılı Medya İstatistikleri. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/ Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2019-33620

TÜİK (2019). İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/ Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Temmuz-2019-30687

TÜİK (2020). İşgücü İstatistikleri, 2020. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr /Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484

"Türkiye basın özgürlüğü listesinde 154. Sırada". (2020, 21 Nisan). Erişim Adresi: https:// www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-bas%C4%B1n-%C3%B6zg%C3%BCrl%C 3%BC%C4%9F%C3%BC-listesinde-154-s%C4%B1rada/a-53195234

Türkiye Medya Sahipleri Ağı, (t. y.). Erişim Adresi: https://graphcommons. com/graphs/09426282-c311-4b39-be2c-1bd4f93b5771.

TÜRK-İŞ (2021, 29 Temmuz). "Temmuz 2021 Açlık ve Yoksulluk Sınırı". Erişim Adresi: http://www.turkis.org.tr/TEMMUZ-2021-ACLIK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d542757

Yerlikaya, İ. (1992). Basîret. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (5. cilt, 103-105 ss.). Erişim Adresi: https://islamansiklopedisi.org.tr/basiret--gazete

ÇOCUK PSİKOLOJİSİ VE RUH SAĞLIĞI

Riskler ve Koruyucu Faktörler-Sorunlar ve Müdahaleler

Editör:

Doç. Dr. Özlem Gözün Kahraman

nobel

ÇOCUK PSİKOLOJİSİ VE RUH SAĞLIĞI:
Riskler ve Koruyucu Faktörler-Sorunlar ve Müdahaleler

Editör: Doç. Dr. Özlem Gözün Kahraman

Yayın No.: 4806
Psikoloji / PDR No.: 427
ISBN: 978-625-397-197-7
E-ISBN: 978-625-397-198-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gözün Kahraman, Özlem.
ÇOCUK PSİKOLOJİSİ VE RUH SAĞLIĞI: Riskler ve Koruyucu Faktörler-Sorunlar ve Müdahaleler /
Editör: Özlem Gözün Kahraman
1. Basım. XII + 720 s. 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-197-7
E-ISBN: 978-625-397-198-4
1. Çocuk Ruh Sağlığı 2. Davranış Sorunları 3. Müdahaleler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **Vİİ**

1. KISIM:
ÇOCUKLUK YILLARINDA GELİŞİMSEL PSİKOPATOLOJİ
(Kavramlar, Kuramlar, Riskler ve Koruyucu Faktörler ve Değerlendirme)

GELİŞİMSEL PSİKOPATOLOJİDE TEMEL KAVRAMLAR **3**
GİRİŞ 4
1. RUH SAĞLIĞIYLA İLGİLİ ÖNEMLİ KAVRAMLAR 4
2. SAVUNMA MEKANİZMALARI 22
SONUÇ 27
KAYNAKÇA 29

ÇOCUK RUH SAĞLIĞIYLA İLGİLİ GELİŞİM KURAMLARI VE KRİTİK DÖNEMLER **33**
GİRİŞ 34
1. PSİKANALİTİK KURAM/SİGMUND FREUD 35
2. BAĞLANMA KURAMI 41
3. ANALİTİK PSİKOLOJİ 48
4. ADLERYAN KURAM 50
5. DAVRANIŞÇI KURAMLAR 52
6. İNSANCIL/HÜMANİSTİK KURAMLAR 56
7. PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI 61
8. VAROLUŞÇU KURAM 65
9. SOSYAL BİLİŞSEL KURAM 68
SONUÇ 71
KAYNAKÇA 73

NÖROBİLİM AÇISINDAN ÇOCUK RUH SAĞLIĞI **81**
GİRİŞ 82
1. TEMELLERİYLE BEYİN GELİŞİMİ 83
2. BEYİN BÖLÜMLERİ VE İŞLEVLERİ 88
3. NÖROTRANSMİTERLER VE İŞLEVLERİ 95
4. TROFİK FAKTÖRLER 101
5. BEYNİN İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ TEMEL İLKELER 106
6. NÖROBİLİM AÇISINDAN ÇOCUK RUH SAĞLIĞI SORUNLARI 117
7. NÖROBİLİM AÇISINDAN ÖNLEYİCİ VE TEDAVİ EDİCİ YAKLAŞIM 131

SONUÇ 135
KAYNAKÇA 136

ÇOCUK RUH SAĞLIĞINDA KORUYUCU FAKTÖRLER 151
GİRİŞ 152
1. BİREYSEL KORUYUCU FAKTÖRLER 153
2. AİLESEL KORUYUCU FAKTÖRLER 161
3. ÇEVRESEL KORUYUCU FAKTÖRLER 166
SONUÇ 174
KAYNAKÇA 174

ÇOCUK RUH SAĞLIĞINDA RİSK FAKTÖRLERİ 181
GİRİŞ 182
1. RUH SAĞLIĞI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR 183
2. RUH SAĞLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER 186
SONUÇ 215
KAYNAKLAR 215

ÇOCUK RUH SAĞLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ 223
GİRİŞ 224
1. ÇOCUK RUH SAĞLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ 224
2. ÇOCUK RUH SAĞLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN TESTLER 243
SONUÇ 257
KAYNAKÇA 258

2. KISIM:
ÇOCUKLARDA DUYGU VE DAVRANIŞ SORUNLARI

İÇSELLEŞTİRİLMİŞ DAVRANIŞ SORUNLARI 269
GİRİŞ 270
1. İÇSELLEŞTİRİLMİŞ DAVRANIŞ SORUNLARI TANIM VE SINIFLANDIRILMASI 272
2. İÇSELLEŞTİRİLMİŞ DAVRANIŞ SORUNLARI VE ÖZELLİKLERİ 274
SONUÇ 296
KAYNAKÇA 297

DIŞSALLAŞTIRILMIŞ VE DİĞER DAVRANIŞ SORUNLARI 303
GİRİŞ 304
1. DIŞSALLAŞTIRILMIŞ VE DİĞER DAVRANIŞ SORUNLARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI 305
2. DIŞSALLAŞTIRILMIŞ DAVRANIŞ SORUNLARI VE ÖZELLİKLERİ 307
3. DİĞER DAVRANIŞ SORUNLARI 318
SONUÇ 360

KAYNAKÇA 361

NÖROGELİŞİMSEL BOZUKLUKLAR
(Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Otizm, Öğrenme Güçlüğü) 373
GİRİŞ 374
1. NÖROGELİŞİMSEL BOZUKLUKLAR 375
2. DİKKAT- EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU 375
3. OTİZM 384
4. ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ 394
SONUÇ 404
KAYNAKÇA 405

3. KISIM:
ÇOCUKLARDAKİ DUYGU VE DAVRANIŞ SORUNLARINA YÖNELİK MÜDAHALELER

DAVRANIŞSAL MÜDAHALELER 415
GİRİŞ 416
1. DAVRANIŞSAL KURAM 417
2. DAVRANIŞSAL MÜDAHALELER 423
3. DAVRANIŞSAL MÜDAHALE TEKNİKLERİ 435
SONUÇ 442
KAYNAKLAR 445

BAĞLANMA TEMELLİ MÜDAHALELER 451
GİRİŞ 452
1. BAĞLANMA TEORİSİ 453
2. BAĞLANMA TEMELLİ MÜDAHALELER 459
SONUÇ 471
KAYNAKÇA 472

OYUN TEMELLİ MÜDAHALELER 479
GİRİŞ 480
1. OYUN TERAPİSİ: TANIM, ÖNEMİ VE YAKLAŞIMLAR 480
2. OYUN TERAPİSİ YAKLAŞIMLARI 484
3. OYUN TERAPİSİ TÜRLERİ 484
4. OYUN TEMELLİ ERKEN MÜDAHALE PROGRAMLARI 497
5. OYUN TEMELLİ MÜDAHALELERİN ETKİLERİ 499
SONUÇ 501
KAYNAKÇA 501

SOSYOBİLİŞSEL TEMELLİ MÜDAHALELER 505
GİRİŞ 506
1. SOSYAL BİLİŞİN TARİHİ, TEMEL SÜREÇLERİ VE ÖGELERİ 509
2. SOSYAL BİLİŞ VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞI 527

3. ÇOCUK RUH SAĞLIĞINDA SOSYOBİLİŞSEL MÜDAHALELER 528
SONUÇ 550
KAYNAKÇA 551

EBEVEYN-ÇOCUK ETKİLEŞİMİNE DAYALI MÜDAHALELER 563
GİRİŞ 564
1. EBEVEYN-ÇOCUK ETKİLEŞİMİ 564
2. DUYGU VE DAVRANIŞ SORUNLARININ ÖNLENMESİNDE EBEVEYN-ÇOCUK ETKİLEŞİMİNİN ÖNEMİ 567
3. ETKİLEŞİM TEMELLİ MÜDAHALENİN AMAÇLARI 570
4. ETKİLEŞİM TEMELLİ UYGULANAN MÜDAHALE PROGRAMI ÖRNEKLERİ 577
5. ETKİLEŞİM TEMELLİ UYGULANAN DİĞER MÜDAHALE PROGRAMI ÖRNEKLERİ 596
SONUÇ 598
KAYNAKÇA 599

DESTEKLEYİCİ DİĞER MÜDAHALELER 607
GİRİŞ 608
1. FİZİKSEL AKTİVİTE VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞI 608
2. BESLENME VE RUH SAĞLIĞI 621
3. DANS-MÜZİK VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞI 637
4. MINDFULNESS (BİLİNÇLİ FARKINDALIK) VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞI 643
5. MİZAH VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞI 647
6. EVCİL HAYVANLAR VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞI 652
7. RUTİNLER VE ÇOCUK RUH SAĞLIĞI 654
SONUÇ 658
KAYNAKÇA 659

ZORLAYICI YAŞAM OLAYLARINDA ÇOCUĞA MÜDAHALE 671
GİRİŞ 672
1. ÖLÜM VE ÇOCUK 673
2. HASTALIK VE ÇOCUK 683
3. BOŞANMA VE ÇOCUK 693
4. DEPREM VE ÇOCUK 699
SONUÇ 707
KAYNAKÇA 707

ÖZ GEÇMİŞLER 711

GELİŞİMSEL PSİKOPATOLOJİDE TEMEL KAVRAMLAR

1

Esra Akgül

KAYNAKÇA

Amato, P. R., & Fowler, F. (2002). Parenting practices, child adjustment, and family diversity. *Journal of marriage and family*, *64*(3), 703-716. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00703.x.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5.

Bagdi, A., & Vacca, J. (2005). Supporting early childhood social-emotional well being: The building blocks for early learning and school success. *Early Childhood Education Journal*, *33*(3), 145-150. https://doi.org/10.1007/s10643-005-0038-y.

Ben-Arieh, A., & Frønes, I. (2011). Taxonomy for child well-being indicators: A framework for the analysis of the well-being of children. *Childhood*, *18*(4), 460-476. https://doi.org/10.1177/0907568211398159.

Bialystok, E., & Martin, M. M. (2003). Notation to symbol: Development in children's understanding of print. *Journal of Experimental Child Psychology*, *86*(3), 223-243. https://doi.org/10.1016/S0022-0965(03)00138-3.

Bodrova, E., & Leong, D. J. (2008). Developing self-regulation in kindergarten. *Young children*, *63*(2), 56-58. http://talkingtogether.com.au/wp-content/uploads/2018/09/developing-self-regulation-to-get-ready-for-kindergarten.pdf.

Bornstein, M. H., Hahn, C. S., & Haynes, O. M. (2010). Social competence, externalizing, and internalizing behavioral adjustment from early childhood through early adolescence: Developmental cascades. *Development and psychopathology*, *22*(4), 717-735. https://doi.org/10.1017/S0954579410000416.

Burton, M., Pavord, E., & Williams, B. (2014). *An introduction to child and adolescent mental health*. Sage. https://uk.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/61583_Burton_An_Introduction_to_Child_and_Adolescent_Mental_Health.pdf.

Chess, S., & Thomas, A. (1976). Defence mechanisms in middle childhood. *Canadian Psychiatric Association Journal*, *21*(8), 519-525. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/070674377602100804.

Coleman, F., & Hagell, A. (eds) (2007). *Adolescence Risk and Resilience Against the Odds*. Chichester: John Wiley.

Cramer, P. (1997). Evidence for change in children's use of defense mechanisms. *Journal of Personality,65,* 233-247. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1997.tb00954.x.

Cramer, P., & Brilliant, M. A. (2001). Defense use and defense understanding in children. *Journal of Personality*, *69*(2), 297-322. https://doi.org/10.1111/1467-6494.00147.

Decety, J. (2015). The neural pathways, development and functions of empathy. *Current Opinion in Behavioral Sciences, 3*, 1-6. https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2014.12.001.

Decety, J., Meidenbauer, K. L., & Cowell, J. M. (2018). The development of cognitive empathy and concern in preschool children: A behavioral neuroscience investigation. *Developmental Science, 21*(3), e12570. https://doi.org/10.1111/desc.12570.

Eisenberg, N., & Sulik, M. J. (2012). Emotion-related self-regulation in children. *Teaching of Psychology*, *39*(1), 77-83. https://doi.org/10.1177/0098628311430172.

Ersoy, E., & Köşger, F. (2016). Empati: Tanimi ve Önemi/empathy: Definition and its importance. *Osmangazi tıp dergisi*, *38*(2), 9-17.

Freud, A. (1937). *The Ego and the mechanisms of defense*, Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis.

Freud, S. (1894). *The neuro-psychoses of defence*. SE, 3: 41-61.

Freud, S. (1896). *Further remarks on the neuro-psychoses of defence*. SE, 3: 157-185.

Galderisi, S., Heinz, A., Kastrup, M., Beezhold, J., & Sartorius, N. (2015). Toward a new definition of mental health. *World psychiatry*, *14*(2), 231.

Gallo, D. (1989). Educating For Empathy, Reason And Imagination. *The Journal Of Creatıve Behavıor 23/2*. 98-115.

Gross, J. J., Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. In Gross, J. J. (Ed.), Handbook of emotion regulation (pp. 3–24). New York, NY: Guilford.

Hammond, M. M., & Kim, S. J. (Eds.). (2014). *Rethinking empathy through literature* (p. 1). New York: Routledge.

Haynes, L. A., & Avery, A. W. (1979). Training Adolescents İn Self-Disclosure And Empathy Skills. *Journal Of Communıty Psychology 26/6*. 526-530.

Hunter, C. (2012). Is resilience still a useful concept when working with children and young people? (CFCA paper no. 2). Melbourne: Child Family Community Australia, Australian Institute of Family Studies. https://www.aifs.gov.au/cfca/publications/resilience-still-useful-concept-when-working-childrenand-young-people.

Idele, P., Banati, P., Sharma, M., Perera, C., Anthony, D. (2022). Child and Adolescent Mental Health and Psychosocial Wellbeing Across the Life Course: Towards an Integrated Conceptual Framework for Research and Evidence Generation, UNICEF Office of Research – Innocenti, Florence.

Keyes, C. L. (2022). The Mental Health Continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of Health and Social Behavior,* pp. 207–222. https://doi.org/10.2307/3090197.

Kopp C. B. (1982). Antecedents of self-regulation: A developmental perspective. *Developmental Psychology 18:*199–214.

Lamb, M. E. (2012). Mothers, fathers, families, and circumstances: Factors affecting children's adjustment. *Applied Developmental Science, 16*(2), 98-111. https://doi.org/10.1080/10888691.2012.667344.

Layard, R. (2005). Mental health: Britain's biggest social problem?. LSE Research Online. http://eprints.lse.ac.uk/47428/1/__Libfile_repository_Content_Layard_Mental%20health%20Britain%E2%80%99s%20biggest%20social%20problem%28lsero%29_Mental%20health%28lsero%29.pdf.

Lerner, C., & Parlakian, R. (2016). How to help your child develop empathy. *Zero to Three, February, 1*. https://naehcy.org/wp-content/uploads/2018/01/How-to-Help-Your-Child-Develop-Empathy-%E2%80%A2-ZERO-TO-THREE.pdf.

Lewis, M., Miller, S. M., & Sameroff, A. J. (Eds.). (1990). Handbook of developmental psychopathology. Springer. https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-1-4615-4163-9%2F1.pdf.

Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child development*, *71*(3), 543-562. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164.

Masterson, M. L., & Kersey, K. C. (2013). Connecting children to kindness: Encouraging a culture of empathy. *Childhood Education*, *89*(4), 211-216. https://doi.org/10.1080/00094056.2013.815549.

Mayr, T., & Ulich, M. (2003). Seelische Gesundheit bei Kindergartenkindern." In *Elementarpädagogik nach Pisa*, Edited by: Fthenakis, W. E. 190–205. Freiburg: Herder.

McAuley, C., & Rose, W. (2010). *Child well-being: Understanding children's lives*. Jessica Kingsley Publishers.

O'Reilly, M., Muskett, T., Karim, K., & Lester, J. N. (2020). Parents' constructions of normality and pathology in child mental health assessments. *Sociology of Health & Illness*, *42*(3), 544-564. https://doi.org/10.1111/1467-9566.13030.

Öztürk, M. & Uluşahin, A. (2011). Nobel Tıp Kitabevleri.

Post, Y., Boyer, W. & Brett, L. (2006). A Historical Examination of Self-Regulation: Helping Children Now and in the Future. Early Childhood Educ J 34, 5–14. https://doi.org/10.1007/s10643- 006-0107-x.

Reynolds, A. J., & Ou, S. R. (2003). Promoting Resilience through Early Childhood. *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities*, 436-459.

Rutter, M. (1985) Resilience in the Face of Adversity: Protective Factors and Resistance to Psychiatric Disorders. *British Journal of Psychiatry, 147:* 589-611.

Savina, E. (2014). Does play promote self-regulation in children?. *Early Child Development and Care, 184(11),* 1692-1705. https://doi.org/10.1080/03004430.2013.875541.

Shorter, E. (1997). *A story of Psychiatry: From the era of the Asylum to the age of Prozac.* John Wiley and Sons.

Stewart, S. M., McBride-Chang, C. (2000). Influences on children's sharing in a multi-cultural setting. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 31(3),* 333-348. https://doi.org/10.1177/0022022100031003003.

The Editors of Encyclopaedia Britannica. (n.d.). defense mechanism: human psychology. https://www.britannica.com/topic/lying/The-morality-of-lying.

The National Workforce Centre for Child Mental Health. (2019). *Keeping child mental health in mind: A workforce development framework for supporting infants, children and parents*. Adelaide: Emerging Minds. https://d2p3kdr0nr4o3z.cloudfront.net/content/uploads/2019/10/06090629/Keeping-child-mental-health-in-mind_WDF_low-res.pdf.

Together We Stand. (1995). *The Commissioning, Role and Management of CAMHS, Health Advisory Service Report*. HMSO.

Tong, L., Shinohara, R., Sugisawa, Y., Tanaka, E., Yato, Y., Yamakawa, N., ... & Japan Children's Study Group. (2012). Early development of empathy in toddlers: Effects of daily parent–child interaction and home-rearing environment. *Journal of Applied Social Psychology, 42*(10), 2457-2478. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2012.00949.x.

United Nations. (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development,* United Nations General Assembly.

Vaillant, G. (1993). The wisdom of the ego. Cambridge, M.A.: Harvard University Press.

Vaillant, G.E., Bond, M. & Vaıllant, C.O. (1986). An empirically validated hierarchy of defence mechanisms. Archives of General Psychiatry, 42, 597–601.

VicHealth (2015). *Epidemiological evidence relating to resilience and young people: A literature review*. Melbourne: Victorian Health Promotion Foundation.

Wechsler, A. M., & Sánchez-Iglesias, I. (2013). Psychological adjustment of children with cancer as compared with healthy children: a meta-analysis. *European Journal of Cancer Care*, *22*(3), 314-325. https://doi.org/10.1111/ecc.12031.

WHO. (2004). Promoting Mental Health: Concepts, emerging evidence, practice (summary report), A report from the World Health Organization, Department of Mental Health and Substance Abuse in collaboration with the Victorian Health Promotion Foundation (VicHealth) and the University of Melbourne.

WHO. (2014). Social Determinants of Mental Health, WHO, Geneva, Switzerland, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112828/9789241506809_eng.pdf.

Wicks-Nelson, R., & Israel, A. C. (2015). *Abnormal child and adolescent psychology*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315665184.

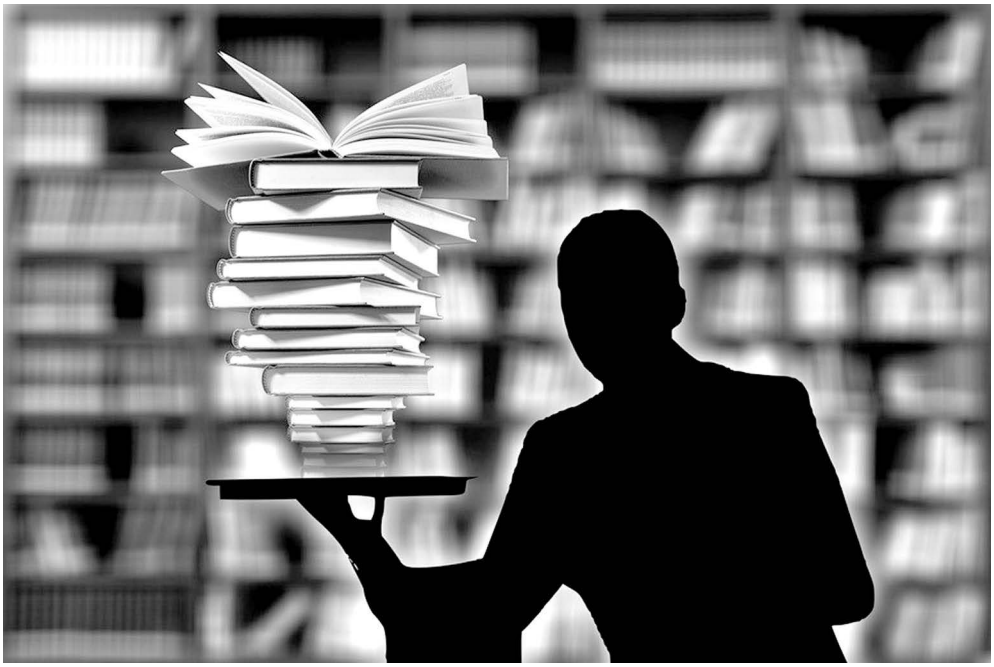
Woolrych, T., Eady, M. J., & Green, C. A. (2020). Authentic empathy: A cultural basis for the development of empathy in children. *Journal of Humanistic Psychology*, https://doi.org/10.1177/0022167820934222.

Wyman, P.A., Cross, W., Hendricks Brown, C. *et al.* (2010). Intervention to Strengthen Emotional Self-Regulation in Children with Emerging Mental Health Problems: Proximal Impact on School Behavior. *J Abnorm Child Psychol* 38, 707–720. https://doi.org/10.1007/s10802-010-9398-x.

ÇOCUK RUH SAĞLIĞIYLA İLGİLİ GELİŞİM KURAMLARI VE KRİTİK DÖNEMLER

Uğur Hassamancıoğlu

2

URL 1.

bilir. Kuramların birbirlerine benzer ve ayrıştığı noktaları bulunmaktadır. Her bir kuramı doğrudan benimsemek ve olası açıklamaları ilgili kuram üzerinden tartışmak yerine kuramlara hâkim olmak ve bütünlüklü bir şekilde ruh sağlığını değerlendirip tartışmak önemli görülmektedir. Bireylerin ruh sağlığı gelişimlerinin anlaşılması, olumlu ruh sağlığının desteklenmesi ve olası sorunların önüne geçilmesi için kuramsal çerçeveye hâkim olmak gerek düşünsel gerekse uygulamalı boyutta uzmanları, çocukla çalışan bireyleri, aileleri güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

Adler, A. (2016). *Çocuk eğitimi* (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları.

Ainsworth, M. D. S. (1969). Object Relations, Dependency, and Attachment: A Theoretical Review of the Infant-Mother Relationship. *Child Development*, *40*(4), 969-1025. https://doi.org/10.2307/1127008

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. N. (2015). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9780203758045

Akbaba, S. (2014). *Psikolojik sağlığı: Koruyucu rehberlik* (3. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Altıntaş, E. (1992). Alfred Adler ve bireysel psikolojisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(1), 49-57. https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/16797/1/7_1_8.pdf

American Psychological Association. (2022). *APA Dictionary of Psychology*. Topographic Model. https://dictionary.apa.org/

Bacanlı, H. (2021). *Eğitim psikolojisi* (28. Baskı). Pegem Akademik Yayıncılık.

Bailey, R. (2020). Examining daily physical activity in community-dwelling adults with stroke using social cognitive theory: An exploratory, qualitative study. *Disability and Rehabilitation*, *42*(18), 2631-2639. https://doi.org/10.1080/09638288.2019.1568591

Bakırcıoğlu, R. (2020). *Çocuk ve ergenlerde ruh sağlığı* (7. Baskı). Anı Yayıncılık.

Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory of Mass Communication. *Media Psychology*, *3*(3), 265-299. https://doi.org/10.1207/S1532785XMEP0303_03

Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, *61*(2), 226-244. https://doi.org/10.1037//0022-3514.61.2.226

Belsky, J. (2002). Developmental origins of attachment styles. *Attachment & Human Development*, *4*(2), 166-170. https://doi.org/10.1080/14616730210157510

Benveniste, D. (2015). *Sigmund Freud and Libido Development*. https://www.nwaps.org/sites/default/files/Freud%20and%20Libido%20Development.pdf

Bowlby, J. (1952). *Maternal care and mental health* (2. Baskı). World Health Organization. https://pages.uoregon.edu/eherman/teaching/texts/Bowlby%20Maternal%20Care%20and%20Mental%20Health.pdf

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Loss sadness and depression*. A Member of the Perseus Books Group.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss. Volume 1: Attachment* (2. Baskı). A Member of the Perseus Books Group. https://mindsplain.com/wp-content/uploads/2020/08/ATTACHMENT_AND_LOSS_VOLUME_I_ATTACHMENT.pdf

Brenner, C. (1998). *Psikanaliz temel kavramlar [An elementary textbook of psychoanalysis]* (I. Savaşır & Y. Savaşır, Çev.; 2. Baskı). HYB Yayıncılık.

Bretherton, I. (1985). Attachment Theory: Retrospect and Prospect. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 50*(1/2), 3-35. https://doi.org/10.2307/3333824

Butler-Bowdon, T. (2018). *50 psikoloji klasiği* (Ö. Çelik, Çev.; 2. Baskı). Pegasus Yayınları.

Cloninger, S. C. (2004). *Theories of personality: Understanding persons* (4. Baskı). Pearson/Prentice Hall.

Collin, C. (Ed.). (2019). *Psikoloji kitabı [The psychology book]* (E. Lakşe, Çev.; 6. Baskı). Alfa Yayınları.

Consolini, D. M. (2020). *Rash in Infants and Young Children* [Pediatrics]. MSD Manual Professional Edition. https://www.msdmanuals.com/professional/pediatrics/symptoms-in-infants-and-children/rash-in-infants-and-young-children

Crandall, A., Powell, E. A., Bradford, G. C., Magnusson, B. M., Hanson, C. L., Barnes, M. D., Novilla, M. L. B., & Bean, R. A. (2020). Maslow's Hierarchy of Needs as a Framework for Understanding Adolescent Depressive Symptoms Over Time. *Journal of Child and Family Studies, 29*(2), 273-281. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01577-4

Curran, T., Meter, D., Janovec, A., Brown, E., & Caban, S. (2021). Maternal adult attachment styles and mother–child transmissions of social skills and self-esteem. *Journal of Family Studies, 27*(4), 491-505. https://doi.org/10.1080/13229400.2019.1637365

Çapri, B. (2020). Carl Rogers: Birey merkezli kuram. İçinde B. Çapri (Ed.), *Geçmişten günümüze kişilik kuramları* (ss. 723-755). Nobel Akademik Yayıncılık.

Çapri, B., & Bakır Aygar, B. (2020). Abraham Maslow—İhtiyaçlar hiyerarşisi kuramı. İçinde B. Çapri (Ed.), *Geçmişten günümüze kişilik kuramları* (ss. 687-721). Nobel Akademik Yayıncılık.

Demirtaş, A. S. (2020). Carl Gustav Jung—Analitik psikoloji. İçinde B. Çapri (Ed.), *Geçmişten günümüze kişilik kuramları* (ss. 63-103). Nobel Akademik Yayıncılık.

Denehy, J. (2002). The mental health needs of children and adolescents. *The Journal of School Nursing, 18*(4), 189-190. https://doi.org/10.1177/10598405020180040101

Doğan, Ö., & Acar Şengül, E. (2017). Büyüme ve gelişme. İçinde N. Baysal Metin (Ed.), *Doğum öncesinden ergenliğe çocuk gelişimi* (2. Baskı, ss. 1-22). Pegem Akademi Yayıncılık.

Eckstein, D., & Kaufman, J. A. (2012). The Role of Birth Order in Personality: An Enduring Intellectual Legacy of Alfred Adler. *Journal of Individual Psychology, 68*(1), 60-74. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=76472189&site=ehost-live

Elkatawneh, H. (2013). *Freud's Psycho-Sexual Stages of Development* (SSRN Scholarly Paper ID 2364215). Social Science Research Network. https://doi.org/10.2139/ssrn.2364215

Ergüner-Tekinalp, B. (2016). Adleryan kuramın pozitif psikoloji bağlamında değerlendirilmesi. *The Journal of Happiness & Well-Being*, *4*(1), 34-49.

Erikson, E. H. (1993). *Childhood and society*. Norton.

Fitton, V. A. (2012). Attachment Theory: History, Research, and Practice. *Psychoanalytic Social Work*, *19*(1-2), 121-143. https://doi.org/10.1080/15228878.2012.666491

Fraley, C. R. (2002). Attachment Stability From Infancy to Adulthood: Meta-Analysis and Dynamic Modeling of Developmental Mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, *6*(2), 123-151. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0602_03

Fraley, R. C., & Shaver, P. R. (2000). Adult Romantic Attachment: Theoretical Developments, Emerging Controversies, and Unanswered Questions. *Review of General Psychology*, *4*(2), 132-154. https://doi.org/10.1037/1089-2680.4.2.132

Freud, A. (1987). A Psychoanalyst's View of Sexual Abuse by Parents. in *Sexually Abused Children and their Families* (ss. 33-34). Elsevier. https://doi.org/10.1016/B978-0-08-030194-5.50010-2

Freud, S. (1993). *Psikanalize giriş, genel nevroz öğretisi* (4. Baskı). Star Yaprak Yayıncılık.

Freud, S. (2004). *Cinsiyet üzerine* (A. A. Öneş, Çev.). Say Yayınları.

Freud, S. (2011). *Haz ilkesinin ötesinde: Ben ve id* (A. Babaoğlu, Çev.; 3. Baskı). Metis Yayınları.

Freud, S. (2014). *Cinsellik üzerine*. Tutku Yayınevi.

Garcia, J. L. (1995). Freud's Psychosexual Stage Conception: A Developmental Metaphor for Counselors. *Journal of Counseling & Development*, *73*(5), 498-502. https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01785.x

Gibson, S. K. (2004). Social learning (cognitive) theory and implications for human resource development. *Advances in Developing Human Resources*, *6*(2), 193-210. https://doi.org/10.1177/1523422304263429

Görmez, A., & Karakuş, M. (2019). Bireysel ve kolektif bilinçaltının edebiyata yansımaları. *Akademikbakış Dergisi*, 185-193.

Gözüm, S., & Bağ, B. (1998). Etkin sağlık eğitiminde sosyal bilişsel öğrenme kuramlarının kullanımı. *Ankara Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, *1*(2), 32-43. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29096

Gündoğdu, M., & Sezgin, M. (2020). Klasik ve radikal davranışçı kuramlar. İçinde B. Çapri (Ed.), *Geçmişten günümüze kişilik kuramları* (ss. 375-405). Nobel Akademik Yayıncılık.

Gündüz, B., & Kurt, A. A. (2020). Psikodinamik yaklaşımlar. İçinde B. Çapri (Ed.), *Geçmişten günümüze kişilik kuramları* (1. Basım, ss. 29-59). Nobel Akademik Yayıncılık.

Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships. *Psychological Inquiry*, *5*(1), 1-22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1

Işık, Ş., Ergüner Tekinalp, B., Üzbe Atalay, N., & Kaynak, Ü. (2021). *Psikolojik danışmada güncel kuramlar* (5. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

İlgar, Z. M., & Coşkun İlgar, S. (2018). Varoluşçu psikolojik danışma ve psikoterapi: Teori ve pratiği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *23*(1), 193-220. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/695317

İnci, E. (2021). Kişilik gelişimi. İçinde E. M. Deniz (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim* (11. Baskı, ss. 214-260). Pegem Akademik Yayıncılık.

Jacobs, M. (2004). The perils of latency. *Psychodynamic Practice*, *10*(4), 500-514. https://doi.org/10.1080/14753630412331313721

Jacobsen, B. (2007). *Invitation to existential psychology: A psychology for the unique human being and Its applications in therapy*. John Wiley & Sons, Ltd. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470773222.ch1

Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip* (Z. Aksu Yılmazer, Çev.; 2. Baskı). Metis.

Jung, C. G. (2006). *Analitik psikoloji* (E. Gürol, Çev.; 2. Baskı). Payel Yayınevi.

Jung, C. G. (2015). *Kişiliğin gelişimi* (D. Olgaç, Çev.; 3. Basım). Pinhan Yayıncılık.

Jung, C. G. (2020). *Freud ve psikanaliz [Freud und psychoanalysis]* (İ. H. Yılmaz, Ed.; 2. Baskı). Pinhan Yayıncılık.

Karlsson, G. (2017). Phallic Stage. Içinde V. Zeigler-Hill & T. K. Shackelford (Ed.), *Encyclopedia of Personality and Individual Differences* (ss. 1-4). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_1410-1

Kaya, A., & Bakır Aygar, B. (2020). Varoluşçu-insancıl yaklaşımlar. İçinde B. Çapri (Ed.), *Geçmişten günümüze kişilik kuramları* (ss. 661-686). Nobel Akademik Yayıncılık.

Klein, M. (2015). *Çocuk psikanalizi* (A. Demir, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Korkmaz, İ. (2020). Bitişiklik kuramları ve eğitime yansımaları. İçinde B. Oral (Ed.), *Öğrenme, öğretme kuram ve yaklaşımları* (6. Baskı, ss. 69-80). Pegem Akademi Yayıncılık.

Korucu, A. A. (2019). Freudyen ve Jungiyen Yaklaşımlarla Anne Olgusu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *23*(1), 133-143. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/672447

Kupfersmid, J. (2019). Freud's Clinical Theories Then and Now. *Psychodynamic Psychiatry*, *47*(1), 81-97. https://doi.org/10.1521/pdps.2019.47.1.81

Lachlan, K. A., Smith, S. L., & Tamborini, R. (2005). Models for Aggressive Behavior: The Attributes of Violent Characters in Popular Video Games. *Communication Studies*, *56*(4), 313-329. https://doi.org/10.1080/10510970500319377

Lefrancois, G. R. (1999). *The Lifespan: Student Study Guide*.

Lowenstein, L. F. (2010). Attachment Theory and Parental Alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, *51*(3), 157-168. https://doi.org/10.1080/10502551003597808

Malekpour, M. (2007). Effects of Attachment on Early and Later Development. *The British Journal of Developmental Disabilities*, *53*(105), 81-95. https://doi.org/10.1179/096979507799103360

Marcia, J. E. (2001a). Erikson, Erik Homburger (1902–94). Içinde N. J. Smelser & P. B. Baltes (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (ss. 4736-4739). Pergamon. https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/00239-4

Marcia, J. E. (2001b). Identity in Childhood and Adolescence. Içinde N. J. Smelser & P. B. Baltes (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (ss. 7159-7163). Pergamon. https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/01722-8

Maslow, A. H., & Frager, R. (1987). *Motivation and personality* (3rd ed). Harper and Row.

McLeod, S. (2014). *Carl Rogers theory*. Simply Psychology. https://www.simplypsychology.org/carl-rogers.html

Mercer, J. A. (2003). The Idea of the Child in Freud and Jung: Psychological sources for divergent spiritualities of childhood. *International Journal of Children's Spirituality*, *8*(2), 115-132. https://doi.org/10.1080/13644360304625

Nacak, O. (2021). *Psikanaliz, cinsellik ve cinsel kimlik—1. Kısım* (5. Bölüm). Geliş tarihi 31 Ocak 2022, gönderen https://open.spotify.com/episode/2fL1dcTXCNUUPW2vf2Kvbu?si=ae2724c9f77e40fc

PhD in Parenting. (2010). *Child's Hierarchy of Needs*. PhD in Parenting. http://www.phdinparenting.com/blog/2010/1/14/childs-hierarchy-of-needs.html

Poston, B. (2009). Maslow's hierarchy of needs. *The surgical technologist*, *41*(8), 347-353. https://www.ast.org/pdf/308.pdf

Power, T. J. (2003). Promoting Children's Mental Health: Reform Through Interdisciplinary and Community Partnerships. *School Psychology Review*, *32*(1), 3-16. https://doi.org/10.1080/02796015.2003.12086177

Prinds, C., Hvidt, N. C., Mogensen, O., & Buus, N. (2014). Making existential meaning in transition to motherhood—A scoping review. *Midwifery*, *30*(6), 733-741. https://doi.org/10.1016/j.midw.2013.06.021

Reitinger, C., & Bauer, E. J. (2019). Logotherapy and existential analysis: Philosophy and theory. İçinde E. van Deurzen, E. Craig, A. Längle, K. J. Schneider, D. Tantam, & S. du Plock (Ed.), *The wiley world handbook of existential therapy* (ss. 324-340). John Wiley & Sons, Ltd.

Rogers, C. R. (1995). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Houghton Mifflin.

Santrock, J. (2011). Yaşam boyu gelişim (Çev. Ed. Galip Yüksel). *Ankara: Nobel Yayın Dağıtım*.

Saygın, Y. (2020). Ego analitik psikoloji kuramı: Anna Freud, Erik H. Erikson, Heinz Hartman. İçinde B. Çapri (Ed.), *Geçmişten günümüze kişilik kuramları* (ss. 233-290). Nobel Akademik Yayıncılık.

Seçer, İ. (2021). Psikolojinin doğası. İçinde Ş. Işık (Ed.), *Psikolojiye giriş* (4. Baskı, ss. 3-22). Pegem Akademi Yayıncılık.

Seven, S. (2022). *Çocuk ruh sağlığı* (8. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Sharma, M. K., Chaturvedi, S. K., & Suma, N. (2020). Technology use expression of Maslow's hierarchy need. *Asian Journal of Psychiatry*, *48*, 101895. https://doi.org/10.1016/j.ajp.2019.101895

Shifron, R. (2010). Adler's Need to Belong as the Key for Mental Health. *Journal of Individual Psychology*, *66*(1), 10-29. https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=52350745&site=eds-live&authtype=ip,uid

Strand, J., Goulding, A., & Tidefors, I. (2015). Attachment styles and symptoms in individuals with psychosis. *Nordic Journal of Psychiatry*, *69*(1), 67-72. https://doi.org/10.3109/08039488.2014.929740

Svendsen, S., Griffin, J., & Forkey, H. (2020). Using the Attachment Relationship and Positive Parenting Principles to Build Childhood Resilience. *Advances in Pediatrics*, *67*, 15-28. https://doi.org/10.1016/j.yapd.2020.04.004

Şahan, B. (2020). Bağlanma Kuramı: John Bowlby, Ainsworth, Hazan ve Shaver, Bartholomew ve Horowitz. İçinde B. Çapri (Ed.), *Geçmişten günümüze kişilik kuramları* (ss. 325-371). Nobel Akademik Yayıncılık.

Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye Sosyal- Bilişsel Bir Bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları*, *5*(1), 15-30. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosnot/issue/63416/892420

Trawick-Smith, J. W. (2014). *Erken çocukluk döneminde gelişim: Çok kültürlü bir bakış açısı* (B. Akman, Çev.; 5. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.

Tura, S. M. (2010). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz* (4. Baskı). Kanat Yayıncılık.

Tuzcuoğlu, S. (2019). Psikolojik danışma. İçinde B. Aydın (Ed.), *Rehberlik* (8. Baskı, ss. 210-250). Pegem Akademi Yayıncılık.

Tüzün, O., & Sayar, K. (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatolojisi. *Düşünen Adam*, *19*(1), 24-39. https://arsiv.dusunenadamdergisi.org/ing/DergiPdf/DUSUNEN_ADAM_DERGISI_a06781127a0c4e75acecca9bff89ce7e.pdf

Varin, D., Crugnola, C. R., Molina, P., & Ripamonti, C. (1996). Sensitive periods in the development of attachment and the age of entry into day care. *European Journal of Psychology of Education*, *11*(2), 215-229. https://www.jstor.org/stable/23420064

Walborn, F. (2014a). Chapter 4—Alfred Adler. Içinde F. Walborn (Ed.), *Religion in Personality Theory* (ss. 65-81). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407864-2.00004-7

Walborn, F. (2014b). Chapter 12—Abraham Maslow. Içinde F. Walborn (Ed.), *Religion in Personality Theory* (ss. 255-278). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407864-2.00012-6

Waters, E., Crowell, J., Elliott, M., Corcoran, D., & Treboux, D. (2002). Bowlby's secure base theory and the social/personality psychology of attachment styles: Work(s) in progress. *Attachment & Human Development*, *4*(2), 230-242. https://doi.org/10.1080/14616730210154216

Watkins, C. E. (1984). The Individual Psychology of Alfred Adler: Toward an Adlerian vocational theory. *Journal of Vocational Behavior*, *24*(1), 28-47. https://doi.org/10.1016/0001-8791(84)90064-2

Watson, J. B. (1925). What the Nursery has to Say About Instincts. *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*, *32*(2), 293-326. https://doi.org/10.1080/08856559.1925.10534070

Weckowicz, T. E., & Liebel-Weckowicz, H. P. (Ed.). (1990). 11 Sigmund Freud: The New Dynamic Psychiatry. Içinde *Advances in Psychology* (C. 66, ss. 223-282). North-Holland. https://doi.org/10.1016/S0166-4115(08)61449-1

Whiteman, S. D., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2007). Competing Processes of Sibling Influence: Observational Learning and Sibling Deidentification. *Social Development, 16*(4), 642-661. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00409.x

World Health Organization. (2022). *World mental health report: Transforming mental health for all*. https://www.who.int/teams/mental-health-and-substance-use/world-mental-health-report

Yazgan İnanç, B., Kılıç Atıcı, M., & Bilgin, M. (2020). *Gelişim psikolojisi I: Bebeklik, çocukluk ve ergenlik* (16. Baskı). Pegem Akademik Yayıncılık.

Yilmaz, F. B. (2018). Carl Gustav Jung'un Arketipleri Bağlamında "Persil, Magnum ve Eti Canga" Reklam Filmlerinin Çözümlemeleri. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi, 1*(1), 98-114. https://dergipark.org.tr/en/pub/hire/issue/37109/427741

Zastrow, C., & Krist-Ashman, K. K. (2016). *İnsan davranışı ve sosyal çevre [Understanding Human Behaviour and the Social Environment]* (2. Baskı). Nika Yayınevi.

Zyromski, B., Dolarhide, C. T., Aras, Y., Geiger, S., Oehrtman, J., & Clarke, H. (2018). Beyond Complex Trauma: An Existential View of Adverse Childhood Experiences. *The Journal of Humanistic Counseling, 47*(3), 156-172. https://doi.org/10.1002/johc.12080

Görseller

URL 1. https://pixabay.com/tr/photos/kitab%c4%b1n-adam-ki%c5%9fi-i%c5%9fadam%-c4%b1-%c3%b6%c4%9fretmen-3205452/ adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 2. https://tr.wikipedia.org/wiki/Sigmund_Freud adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 3. https://en.wikipedia.org/wiki/John_Bowlby adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 4. https://www.verywellmind.com/mary-ainsworth-biography-2795501 adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 5. https://tr.wikipedia.org/wiki/Carl_Gustav_Jung#/media/Dosya:CGJung.jpg adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 6. https://tr.wikipedia.org/wiki/Alfred_Adler#/media/Dosya:AlfredAdler.jpg adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 7. https://tr.wikipedia.org/wiki/İvan_Pavlov#/media/Dosya:Ivan_Pavlov_nobel.jpg adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 8. https://en.wikipedia.org/wiki/B._F._Skinner#/media/File:B.F._Skinner_at_Harvard_circa_1950.jpg adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 9. https://tr.wikipedia.org/wiki/John_B._Watson#/media/Dosya:John_Broadus_Watson.JPG adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 10. https://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Maslow#/media/File:Abraham_Maslow.jpg adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 11. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Carlrogers.jpg adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 12. https://tr.wikipedia.org/wiki/Erik_Erikson adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 13. https://tr.wikipedia.org/wiki/Jean-Paul_Sartre adresinden 06.10.2022 tarihinde alınmıştır. adresinden 06.10.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 14. https://tr.wikipedia.org/wiki/Albert_Bandura#/media/Dosya:Albert_Bandura_Psychologist.jpg adresinden 05.10.2022 tarihinde alınmıştır.

NÖROBİLİM AÇISINDAN ÇOCUK RUH SAĞLIĞI

Fatih Aydın

3

URL 1.

çok daha önemli etkiler meydana getirmektedir. Bu yaşantılar, beyinde yapısal değişimlere yol açmakta; insan kişiliği, düşünce, duygu ve davranışlarını büyük oranda belirlemektedir.

Daha üstün bilişsel işlevler gören, topluma daha uyum sağlayan ve daha iyi bir ruh sağlığına sahip olan bireyleri yetiştirmek mümkündür. Bu amaçla, çocukların beyin gelişimlerini teşvik edecek çok çeşitli strateji kullanılabilir. Öncelikle, beyin ve çevre etkileşiminin farkında olmak, beynin çeşitli bölümlerinin, hormonal sistemin ve beyinde işlev gören sistemlerin özelliklerini bilmek, beyni besleyen faktörleri anlamak, doğum öncesi ve sonrasında beyin gelişimini zedeleyen faktörlere karşı duyarlı olmak bu stratejilerden bazılarıdır. Çocuğun beyin gelişimini desteklemek üzere ebeveynlere büyük görev düşmektedir. Ebeveynlerin gerekli bilgi ve farkındalığı kazandıktan sonra uygulamaya geçmeleri ve mümkünse ihtiyaç duyduklarında uzmanlardan yardım almaları gerekmektedir.

İnsan beyni, yeniden örgütlenme kapasitesine sahiptir. Bu kapasite çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik boyunca nispeten azalmaktadır. Üst düzey bilişsel işlevleri yerine getiren prefornta korteks, zamanın bu yıpratıcı etkisine direnen hayati bir bölümdür. Çocukların entelektüel gelişimlerini destekleme amacıyla, üst beyin bölümlerini uyaran yaratıcı etkinlikler tercih edilmelidir. Ebeveyn ve çocuk arasındaki yapıcı etkileşim, üst beyin bölümlerini âdeta inşa etmektedir. Bu nedenle, ebeveynlerin çocukları ile nitelikli vakit geçirmeye özen göstermeleri önerilmektedir. En az üst beyin bölümleri kadar, alt beyin bölümlerinin de düzenli örgütlenmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki gelişimini en önce tamamlayan bu ilkel bölümler, kendilerinden sonra gelişen üst beyin bölümlerinin de nasıl örgütlendiğini belirlemektedir. Bu nedenledir ki çocukların olumlu duyusal uyaranların bulunduğu bir çevreye ihtiyaçları vardır. Anne ile yakınlığa dayanan, annenin yumuşak sesi, sakin kalp ritmi ve sıcaklığı ilk duyusal deneyimlerdir. Çevreden gelen sayısız ve çok çeşitli duyusal uyarım bu temelin üzerine bina edilmektedir.

KAYNAKÇA

Allen, M. C. (2008). Neurodevelopmental outcomes of preterm infants. *Current Opinion in Neurology*, *21*(2), 123-128. https://doi.org/10.1097/WCO.0b013e3282f88bb4

Armeanu, R., Mokkonen, M., & Crespi, B. (2017). Meta-analysis of BDNF levels in autism. *Cellular and Molecular Neurobiology*, *37*(5), 949-954. https://doi.org/10.1007/s10571-016-0415-7

Akshoomoff, N., Pierce, K., & Courchesne, E. (2002). The neurobiological basis of autism from a developmental perspective. *Development and Psychopathology, 14*(3), 613-634. https://doi.org/10.1017/S0954579402003115

Atmaca, M., Yildirim, H., Yilmaz, S., Caglar, N., Mermi, O., Korkmaz, S., ... & Turkcapar, H. (2018). Orbito-frontal cortex and thalamus volumes in the patients with obsessive-compulsive disorder before and after cognitive behavioral therapy. *The International Journal of Psychiatry in Medicine, 53*(4), 243-255. https://doi.org/10.1177/0091217415621038

Baillieu, N., & Potterton, J. (2008). The extent of delay of language, motor, and cognitive development in HIV-positive infants. *Journal of Neurologic Physical Therapy, 32*(3), 118-121. https://doi.org/10.1097/NPT.0b013e3181846232

Baird, A. D., Scheffer, I. E., & Wilson, S. J. (2011). Mirror neuron system involvement in empathy: A critical look at the evidence. *Social Neuroscience, 6*(4), 327-335. https://doi.org/10.1080/17470919.2010.547085

Baron- Cohen, S. (2011). *Zero degrees of empathy: A new theory of human cruelty*. London: Allen Lane.

Barrett, E. S., Parlett, L. E., Sathyanarayana, S., Liu, F., Redmon, J. B., Wang, C., & Swan, S. H. (2013). Prenatal exposure to stressful life events is associated with masculinized anogenital distance (AGD) in female infants. *Physiology & Behavior, 114*, 14-20. https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2013.03.004

Bekinschtein, P., Oomen, C. A., Saksida, L. M., & Bussey, T. J. (2011). Effects of environmental enrichment and voluntary exercise on neurogenesis, learning and memory, and pattern separation: BDNF as a critical variable?. *Seminars in Cell & Developmental Biology, 22*(5), 536-542. https://doi.org/10.1016/j.semcdb.2011.07.002

Bergman, K., Sarkar, P., O'Connor, T. G., Modi, N., & Glover, V. (2007). Maternal stress during pregnancy predicts cognitive ability and fearfulness in infancy. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 46*(11), 1454-1463. https://doi.org/10.1097/chi.0b013e31814a62f6

Berk, L. E. (2010). *Development through the lifespan*. Boston, MA: Allyn and Bacon.

Berthet, A., & Bezard, E. (2009). Dopamine receptors and L-dopa-induced dyskinesia. *Parkinsonism & Related Disorders, 15*, S8-S12. https://doi.org/10.1016/S1353-8020(09)70827-2

Berton, O., McClung, C. A., DiLeone, R. J., Krishnan, V., Renthal, W., Russo, S. J., ... & Nestler, E. J. (2006). Essential role of BDNF in the mesolimbic dopamine pathway in social defeat stress. *Science, 311*(5762), 864-868. https://doi.org/10.1126/science.1120972

Björkholm, C., & Monteggia, L. M. (2016). BDNF–a key transducer of antidepressant effects. *Neuropharmacology, 102*, 72-79. https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2015.10.034

Blanchette, N., Lou, M., Fernandes-Penney, A., King, S., & Read, S. (2001). Cognitive and motor development in children with vertically transmitted HIV infection. *Brain and Cognition, 46*(1-2), 50-53. https://doi.org/10.1016/S0278-2626(01)80032-4

Bleakman, D., Alt, A., & Nisenbaum, E. S. (2006, October). Glutamate receptors and pain. *Seminars in Cell & Developmental Biology* (Vol. 17, No. 5, pp. 592-604). Academic Press. https://doi.org/10.1016/j.semcdb.2006.10.008

Borghesani, P. R., Peyrin, J. M., Klein, R., Rubin, J., Carter, A. R., Schwartz, P. M., ... & Segal, R. A. (2002). BDNF stimulates migration of cerebellar granule cells. *Development, 129*(6), 1435-1442. https://doi.org/10.1242/dev.129.6.1435

Bouchard, M. F., Chevrier, J., Harley, K. G., Kogut, K., Vedar, M., Calderon, N., ... & Eskenazi, B. (2011). Prenatal exposure to organophosphate pesticides and IQ in 7-year-old children. *Environmental Health Perspectives, 119*(8), 1189-1195. https://doi.org/10.1289/ehp.1003185

Bourgeois, J. P. (2010). The neonatal synaptic big bang. In H. Lagercrantz, M. A. Hanson, L. R. Ment, & D. M. Peebles. (Eds.). *The newborn brain: Neuroscience and clinical applications* (2nd ed., pp. 71-84). New York: Cambridge University Press.

Bradbury, J. (2005). Hope for AD with NGF gene-therapy trial. *The Lancet Neurology, 4*(6), 335. https://doi.org/10.1016/S1474-4422(05)70086-7

Calamandrei, G., Alleva, E., Cirulli, F., Queyras, A., Volterra, V., Capirci, O., ... & Aloe, L. (2000). Serum NGF levels in children and adolescents with either Williams syndrome or Down syndrome. *Developmental Medicine and Child Neurology, 42*(11), 746-750. https://doi.org/10.1017/S0012162200001389

Campbell, K. A., Hickman, R., Fallin, M. D., & Bakulski, K. M. (2021). Prenatal exposure to metals and autism spectrum disorder: Current status and future directions. *Current Opinion in Toxicology, 26*, 39-48. https://doi.org/10.1016/j.cotox.2021.04.001

Carlson, N. R. (2011). *Foundationdations of behavioral neuroscience* (8th ed.). Boston: Pearson.

Chapman, E., Baron-Cohen, S., Auyeung, B., Knickmeyer, R., Taylor, K., & Hackett, G. (2006). Fetal testosterone and empathy: Evidence from the empathy quotient (EQ) and the "reading the mind in the eyes" test. *Social Neuroscience, 1*(2), 135-148. https://doi.org/10.1080/17470910600992239

Chiaretti, A., Conti, G., Falsini, B., Buonsenso, D., Crasti, M., Manni, L., ... & Riccardi, R. (2017). Intranasal nerve growth factor administration improves cerebral functions in a child with severe traumatic brain injury: A case report. *Brain Injury, 31*(11), 1538-1547. https://doi.org/10.1080/02699052.2017.1376760

Cho, K., Frijters, J. C., Zhang, H., Miller, L. L., & Gruen, J. R. (2013). Prenatal exposure to nicotine and impaired reading performance. *The Journal of Pediatrics, 162*(4), 713-718. https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2012.09.041

Christensen, D. L., Schieve, L. A., Devine, O., & Drews-Botsch, C. (2014). Socioeconomic status, child enrichment factors, and cognitive performance among preschool-age children: results from the Follow-Up of Growth and Development Experiences study. *Research in Developmental Disabilities, 35*(7), 1789-1801. https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.02.003

Clot, F., Grabli, D., Cazeneuve, C., Roze, E., Castelnau, P., Chabrol, B., ... & French Dystonia Network. (2009). Exhaustive analysis of BH4 and dopamine biosynthesis genes in patients with Dopa-responsive dystonia. *Brain, 132*(7), 1753-1763. https://doi.org/10.1093/brain/awp084

Cohen, J. R., Asarnow, R. F., Sabb, F. W., Bilder, R. M., Bookheimer, S. Y., Knowlton, B. J., & Poldrack, R. A. (2010). A unique adolescent response to reward prediction errors. *Nature Neuroscience, 13*(6), 669-671. https://doi.org/10.1038/nn.2558

Cox, O. H., & Lee, R. S. (2016). Behavioral medical epigenetics. In T. O. Tollefsbol (Ed.). Medical epigenetics (pp. 127-146). Academic Press. https://doi.org/10.1016/C2014-0-03303-5

Dabbs, J. M. B. & Dabbs, M. G. (2000). *Heroes, rogues, and lovers: Testosterone and behavior*. New York: McGraw- Hill.

Davies, D. (2011). *Child development: A practitioner's guide*. New York: Guilford Press.

Davis, E. P., & Sandman, C. A. (2006). Prenatal exposure to stress and stress hormones influences child development. *Infants & Young Children, 19*(3), 246-259. https://journals.lww.com/iycjournal/Fulltext/2006/07000/Prenatal_Exposure_to_Stress_and_Stress_Hormones.8.aspx

Davis, E. P., & Sandman, C. A. (2010). The timing of prenatal exposure to maternal cortisol and psychosocial stress is associated with human infant cognitive development. *Child Development, 81*(1), 131-148.

de Miranda, A. S., de Barros, J. L. V. M., & Teixeira, A. L. (2020). Is neurotrophin-3 (NT-3): a potential therapeutic target for depression and anxiety?. *Expert Opinion on Therapeutic Targets, 24*(12), 1225-1238. https://doi.org/10.1080/14728222.2020.1846720

DiCicco-Bloom, E., Friedman, W. J., & Black, I. B. (1993). NT-3 stimulates sympathetic neuroblast proliferation by promoting precursor survival. *Neuron, 11*(6), 1101-1111. https://doi.org/10.1016/0896-6273(93)90223-E

Dinçel, N., Ünalp, A., Kutlu, A., Öztürk, A., Uran, N., & Ulusoy, S. (2013). Serum nerve growth factor levels in autistic children in Turkish population: A preliminary study. *The Indian Journal of Medical Research, 138*(6), 900-903. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3978979/

Durany, N., Michel, T., Zöchling, R., Boissl, K. W., Cruz-Sánchez, F. F., Riederer, P., & Thome, J. (2001). Brain-derived neurotrophic factor and neurotrophin 3 in schizophrenic psychoses. *Schizophrenia Research, 52*(1-2), 79-86. https://doi.org/10.1016/S0920-9964(00)00084-0

Erickson, K. I., Miller, D. L., & Roecklein, K. A. (2012). The aging hippocampus: Interactions between exercise, depression, and BDNF. *The Neuroscientist, 18*(1), 82-97. https://doi.org/10.1177%2F1073858410397054

Ernfors, P., Van De Water, T., Loring, J., & Jaenisch, R. (1995). Complementary roles of BDNF and NT-3 in vestibular and auditory development. *Neuron, 14*(6), 1153-1164. https://doi.org/10.1016/0896-6273(95)90263-5

Ernst, M., Moolchan, E. T., & Robinson, M. L. (2001). Behavioral and neural consequences of prenatal exposure to nicotine. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 40*(6), 630-641. https://doi.org/10.1097/00004583-200106000-00007

Fahnestock, M., Marchese, M., Head, E., Pop, V., Michalski, B., Milgram, W. N., & Cotman, C. W. (2012). BDNF increases with behavioral enrichment and an antioxidant diet in the aged dog. *Neurobiology of Aging, 33*(3), 546-554. https://doi.org/10.1016/j.neurobiolaging.2010.03.019

Fair, D., & Schlaggar, B. L. (2008). Brain development. In M. M. Haith & J. B. Benson (Eds.), *Encyclopedia of infant and early childhood development* (pp. 211-225). London, UK: Elsevier.

Faure, J., Uys, J. D., Marais, L., Stein, D. J., & Daniels, W. M. (2007). Early maternal separation alters the response to traumatization: Resulting in increased levels of hippocampal neurotrophic factors. *Metabolic Brain Disease, 22*(2), 183-195. https://doi.org/10.1007/s11011-007-9048-3

Galéra, C., Bernard, J. Y., van der Waerden, J., Bouvard, M. P., Lioret, S., Forhan, A., ... & EDEN Mother-Child Cohort Study Group. (2016). Prenatal caffeine exposure and child IQ at age 5.5 years: the EDEN mother-child cohort. *Biological Psychiatry, 80*(9), 720-726. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2015.08.034

Gaskill, R. L., & Perry, B. D. (2012). Child sexual abuse, traumatic experiences, and their impact on the developing brain. In P. Goodyear-Brown (Ed.). *Handbook of child sexual abuse identification, assessment, and treatment* (pp. 29-48). New Jersey: Wiley.

Gaspar, P., Cases, O., & Maroteaux, L. (2003). The developmental role of serotonin: News from mouse molecular genetics. *Nature Reviews Neuroscience, 4*(12), 1002-1012.

Gentile, S., & Galbally, M. (2011). Prenatal exposure to antidepressant medications and neurodevelopmental outcomes: A systematic review. *Journal of Affective Disorders, 128*(1-2), 1-9. https://doi.org/10.1016/j.jad.2010.02.125

Gettler, L. T., McDade, T. W., Feranil, A. B., & Kuzawa, C. W. (2011). Longitudinal evidence that fatherhood decreases testosterone in human males. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 108*(39), 16194-16199. https://doi.org/10.1073/pnas.1105403108

Gibbs, S. E., & D'Esposito, M. (2005). Individual capacity differences predict working memory performance and prefrontal activity following dopamine receptor stimulation. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience, 5*(2), 212-221. https://doi.org/10.3758/CABN.5.2.212

Glover, V., Ahmed-Salim, Y., & Capron, L. (2016). Maternal anxiety, depression, and stress during pregnancy: Effects on the fetus and the child, and underlying mechanisms. In N. Reissland, & B. S. Kisilevsky (Eds.). *Fetal development* (pp. 213-227). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-22023-9_12

Glover, V., Bergman, K., & O'Connor, T. G. (2008). The effects of maternal stress, anxiety, and depression during pregnancy on the neurodevelopment of the child. In S. D. Stone & A. E. Menken (Eds.). *Perinatal and postpartum mood disorders: Perspectives and treatment guide for the health care practitioner* (pp. 3-15). New York, Springer.

Glover, V., Bergman, K., Sarkar, P., & O'Connor, T. G. (2009). Association between maternal and amniotic fluid cortisol is moderated by maternal anxiety. *Psychoneuroendocrinology, 34*(3), 430-435. https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2008.10.005

Goddard, A. W., Ball, S. G., Martinez, J., Robinson, M. J., Yang, C. R., Russell, J. M., & Shekhar, A. (2010). Current perspectives of the roles of the central norepinephrine system in anxiety and depression. *Depression and Anxiety, 27*(4), 339-350. https://doi.org/10.1002/da.20642

Godlewska, B., Norbury, R., Selvaraj, S., Cowen, P., & Harmer, C. (2012). Short-term SSRI treatment normalises amygdala hyperactivity in depressed patients. *Psychological Medicine, 42*(12), 2609-2617. https://doi.org/10.1017/S0033291712000591

Greenwood, D. C., Alwan, N., Boylan, S., Cade, J. E., Charvill, J., Chipps, K. C., ... & Wild, C. P. (2010). Caffeine intake during pregnancy, late miscarriage and stillbirth. *European Journal of Epidemiology*, *25*(4), 275-280. https://doi.org/10.1007/s10654-010-9443-7

Grigoriadis, S., VonderPorten, E. H., Mamisashvili, L., Tomlinson, G., Dennis, C. L., Koren, G., ... & Ross, L. E. (2014). Prenatal exposure to antidepressants and persistent pulmonary hypertension of the newborn: Systematic review and meta-analysis. *BMJ*, *348*, f6932. https://doi.org/10.1136/bmj.f6932

Grossi, G., Perski, A., Ekstedt, M., Johansson, T., Lindström, M., & Holm, K. (2005). The morning salivary cortisol response in burnout. *Journal of Psychosomatic Research*, *59*(2), 103-111. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2005.02.009

Guney, E., Ceylan, M. F., Kara, M., Tekin, N., Goker, Z., Dinc, G. S., ... & Kizilgun, M. (2014). Serum nerve growth factor (NGF) levels in children with attention deficit/hyperactivity disorder (ADHD). *Neuroscience Letters*, *560*, 107-111. https://doi.org/10.1016/j.neulet.2013.12.026

Gunnar, M. R., Morison, S. J., Chisholm, K. I. M., & Schuder, M. (2001). Salivary cortisol levels in children adopted from Romanian orphanages. *Development and Psychopathology*, *13*(3), 611-628. https://doi.org/10.1017/S095457940100311X

Hamilton, A. C., Martin, R. C., & Burton, P. C. (2009). Converging functional magnetic resonance imaging evidence for a role of the left inferior frontal lobe in semantic retention during language comprehension. *Cognitive Neuropsychology*, *26*(8), 685-704. https://doi.org/10.1080/02643291003665688

Hammer, F., Deutschbein, T., Marx, A., Güder, G., Michalski, R., Ertl, G., ... & Fassnacht, M. (2016). High evening salivary cortisol is an independent predictor of increased mortality risk in patients with systolic heart failure. *International journal of Cardiology*, *203*, 69-73. https://doi.org/10.1016/j.ijcard.2015.10.084

Han, D. H., Lee, Y. S., Yang, K. C., Kim, E. Y., Lyoo, I. K., & Renshaw, P. F. (2007). Dopamine genes and reward dependence in adolescents with excessive internet video game play. *Journal of Addiction Medicine*, *1*(3), 133-138. https://doi.org/10.1097/ADM.0b013e31811f465f

Harari, R., Julvez, J., Murata, K., Barr, D., Bellinger, D. C., Debes, F., & Grandjean, P. (2010). Neurobehavioral deficits and increased blood pressure in school-age children prenatally exposed to pesticides. *Environmental Health Perspectives, 118*(6), 890-896. https://doi.org/10.1289/ehp.0901582

Hasselmo, M. E. (2006). The role of acetylcholine in learning and memory. *Current Opinion in Neurobiology*, *16*(6), 710-715. https://doi.org/10.1016/j.conb.2006.09.002

Herlenius, E., & Lagercrantz, H. (2010). Neurotransmitters and neuromodulators. In H. Lagercrantz, M. A. Hanson, L. R. Ment, & D. M. Peebles. (Eds.). *The newborn brain: Neuroscience and clinical applications* (2nd ed., pp. 99-120). New York: Cambridge University Press.

Hermanson, O., & Lendahl, U. (2010). The molecular basis of central nervous system development. In H. Lagercrantz, M. A. Hanson, L. R. Ment, & D. M. Peebles (Eds.). *The newborn brain: Neuroscience and clinical applications* (2nd ed., pp. 23-36). New York: Cambridge University Press.

Hesse, S., Müller, U., Lincke, T., Barthel, H., Villmann, T., Angermeyer, M. C., ... & Stengler-Wenzke, K. (2005). Serotonin and dopamine transporter imaging in patients with obsessive–compulsive disorder. *Psychiatry Research: Neuroimaging, 140*(1), 63-72. https://doi.org/10.1016/j.pscychresns.2005.07.002

Huizink, A. C., Robles de Medina, P. G., Mulder, E. J., Visser, G. H., & Buitelaar, J. K. (2003). Stress during pregnancy is associated with developmental outcome in infancy. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *44*(6), 810-818. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00166

Hyman, C., Hofer, M., Barde, Y. A., Juhasz, M., Yancopoulos, G. D., Squinto, S. P., & Lindsay, R. M. (1991). BDNF is a neurotrophic factor for dopaminergic neurons of the substantia nigra. *Nature*, *350*(6315), 230-232. https://doi.org/10.1038/350230a0

Iranzo, A., Santamaría, J., Valldeoriola, F., Serradell, M., Salamero, M., Gaig, C., ... & Lomeña, F. (2017). Dopamine transporter imaging deficit predicts early transition to synucleinopathy in idiopathic rapid eye movement sleep behavior disorder. *Annals of Neurology*, *82*(3), 419-428. https://doi.org/10.1002/ana.25026

Jedrychowski, W., Jankowski, J., Flak, E., Skarupa, A., Mroz, E., Sochacka–Tatara, E., ... & Perera, F. (2006). Effects of prenatal exposure to mercury on cognitive and psychomotor function in one-year-old infants: Epidemiologic cohort study in Poland. *Annals of Epidemiology*, *16*(6), 439-447. https://doi.org/10.1016/j.annepidem.2005.06.059

Joo, W., Hippenmeyer, S., & Luo, L. (2014). Dendrite morphogenesis depends on relative levels of NT-3/TrkC signaling. *Science*, *346*(6209), 626-629. https://doi.org/10.1126/science.1258996

Kaplan, J. T., & Iacoboni, M. (2006). Getting a grip on other minds: Mirror neurons, intention understanding, and cognitive empathy. *Social Neuroscience*, *1*(3-4), 175-183. https://doi.org/10.1080/17470910600985605

Kauer-Sant'Anna, M., Tramontina, J., Andreazza, A. C., Cereser, K., Costa, S. D., Santin, A., ... & Kapczinski, F. (2007). Traumatic life events in bipolar disorder: Impact on BDNF levels and psychopathology. *Bipolar Disorders*, *9*, 128-135. https://doi.org/10.1111/j.1399-5618.2007.00478.x

Klingberg, T. (2013). *The learning brain: Memory and brain development in children*. New York: Oxford University Press.

Klingberg, T., Forssberg, H., & Westerberg, H. (2002). Training of working memory in children with ADHD. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, *24*(6), 781-791. https://doi.org/10.1076/jcen.24.6.781.8395

Kobayashi, T., Matsuyama, T., Takeuchi, M., & Ito, S. (2016). Autism spectrum disorder and prenatal exposure to selective serotonin reuptake inhibitors: A systematic review and meta-analysis. *Reproductive Toxicology*, *65*, 170-178. https://doi.org/10.1016/j.reprotox.2016.07.016

Koenig, J. I., Elmer, G. I., Shepard, P. D., Lee, P. R., Mayo, C., Joy, B., ... & Brady, D. L. (2005). Prenatal exposure to a repeated variable stress paradigm elicits behavioral and neuroendocrinological changes in the adult offspring: potential relevance to schizophrenia. *Behavioural Brain Research, 156*(2), 251-261. https://doi.org/10.1016/j.bbr.2004.05.030

Labelle, C., & Leclerc, N. (2000). Exogenous BDNF, NT-3 and NT-4 differentially regulate neurite outgrowth in cultured hippocampal neurons. *Developmental Brain Research, 123*(1), 1-11. https://doi.org/10.1016/S0165-3806(00)00069-9

Lagercrantz, H. (2016). *Infant brain development: Formation of the mind and the emergence of consciousness*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-44845-9

Lanciego, J. L., Luquin, N., & Obeso, J. A. (2012). Functional neuroanatomy of the basal ganglia. *Cold Spring Harbor Perspectives in Medicine, 2*(12), a009621. https://doi.org/10.1101/cshperspect.a009621

Larson, S., Chapman, S., Spetz, J., & Brindis, C. D. (2017). Chronic childhood trauma, mental health, academic achievement, and school-based health center mental health services. *Journal of School Health, 87*(9), 675-686. https://doi.org/10.1111/josh.12541

Lavebratt, C., Yang, L. L., Giacobini, M., Forsell, Y., Schalling, M., Partonen, T., & Gissler, M. (2019). Early exposure to antibiotic drugs and risk for psychiatric disorders: A population-based study. *Translational Psychiatry, 9*(1), 1-12. https://doi.org/10.1038/s41398-019-0653-9

Levene, M. I., & Chervenak, F. A. (2009). *Fetal and neonatal neurology and neurosurgery* (5th ed.). Edinburgh: Elsevier.

Lipina, S. J., & Colombo, J. A. (2009). *Poverty and brain development during childhood: An approach from cognitive psychology and neuroscience*. Washington, American Psychological Association.

Loane, M., Morris, J. K., Addor, M. C., Arriola, L., Budd, J., Doray, B., ... & Dolk, H. (2013). Twenty-year trends in the prevalence of Down syndrome and other trisomies in Europe: Impact of maternal age and prenatal screening. *European Journal of Human Genetics, 21*(1), 27-33. https://doi.org/10.1038/ejhg.2012.94

Lou, H. C., Hansen, D., Nordentoft, M., Pryds, O., Jensen, F., Nim, J., & Hetnmingsen, R. (1994). Prenatal stressors of human life affect fetal brain development. *Developmental Medicine & Child Neurology, 36*(9), 826-832. https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.1994.tb08192.x

Lozoff, B. (2007). Iron deficiency and child development. *Food and Nutrition Bulletin, 28*(4), S560-S571. https://doi.org/10.1177%2F15648265070284S409

Machalińska, A., Kawa, M., Pius-Sadowska, E., Stępniewski, J., Nowak, W., Rogińska, D., ... & Machaliński, B. (2013). Long-term neuroprotective effects of NT-4–engineered mesenchymal stem cells injected intravitreally in a mouse model of acute retinal injury. *Investigative Ophthalmology & Visual Science, 54*(13), 8292-8305. https://doi.org/10.1167/iovs.13-12221

Macmillan, M., & Lena, M. L. (2010). Rehabilitating Phineas Gage. *Neuropsychological Rehabilitation, 20*(5), 641-658. https://doi.org/10.1080/09602011003760527

Maia, T. V., & Frank, M. J. (2017). An integrative perspective on the role of dopamine in schizophrenia. *Biological Psychiatry*, *81*(1), 52-66. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2016.05.021

Malinga-Musamba, T. (2015). The nature of relationships between orphans and their kinship carers in Botswana. *Child & Family Social Work*, *20*(3), 257-266. https://doi.org/10.1111/cfs.12121

Martin, A. C. (2022, 22 Ağustos). Teenager breaks her neck attempting TikTok challenge after being egged on by pals. *The Mirror UK*. https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/teen-who-broke-neck-viral-27832626

Martinowich, K., & Lu, B. (2008). Interaction between BDNF and serotonin: Role in mood disorders. *Neuropsychopharmacology*, *33*(1), 73-83. https://doi.org/10.1038/sj.npp.1301571

McCutcheon, R. A., Krystal, J. H., & Howes, O. D. (2020). Dopamine and glutamate in schizophrenia: Biology, symptoms and treatment. *World Psychiatry*, *19*(1), 15-33. https://doi.org/10.1002/wps.20693

McGinnis, H. A. (2021). Expanding the concept of birthparent loss to orphans: Exploratory findings from adolescents in institutional care in South Korea. *New Ideas in Psychology*, *63*, 100892. https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2021.100892

Meltzoff, A. N. (2002). Elements of a developmental theory of imitation. In W. Prinz & A. N. Meltzoff (Eds.). *The imitative mind: Development, evolution, and brain bases* (pp. 19-41). Cambridge, Cambridge University Press.

Metsälä, J., Lundqvist, A., Virta, L. J., Kaila, M., Gissler, M., & Virtanen, S. M. (2015). Prenatal and post-natal exposure to antibiotics and risk of asthma in childhood. *Clinical & Experimental Allergy*, *45*(1), 137-145. https://doi.org/10.1111/cea.12356

Mihov, K. M., Denzler, M., & Förster, J. (2010). Hemispheric specialization and creative thinking: A meta-analytic review of lateralization of creativity. *Brain and Cognition*, *72*(3), 442-448. https://doi.org/10.1016/j.bandc.2009.12.007

Morhenn, V. B., Park, J. W., Piper, E., & Zak, P. J. (2008). Monetary sacrifice among strangers is mediated by endogenous oxytocin release after physical contact. *Evolution and Human Behavior*, *29*(6), 375-383. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2008.04.004

Mueller, N. T., Whyatt, R., Hoepner, L., Oberfield, S., Dominguez-Bello, M. G., Widen, E. M., ... & Rundle, A. (2015). Prenatal exposure to antibiotics, cesarean section and risk of childhood obesity. *International Journal of Obesity*, *39*(4), 665-670. https://doi.org/10.1038/ijo.2014.180

Murrough, J. W., Abdallah, C. G., & Mathew, S. J. (2017). Targeting glutamate signalling in depression: progress and prospects. *Nature Reviews Drug Discovery*, *16*(7), 472-486. https://doi.org/10.1038/nrd.2017.16

Music, G. (2017). *Nurturing natures: Attachment and children's emotional, sociocultural and brain development* (2nd ed.). New York: Routledge.

Nagahara, A. H., & Tuszynski, M. H. (2011). Potential therapeutic uses of BDNF in neurological and psychiatric disorders. *Nature Reviews Drug Discovery*, *10*(3), 209-219. https://doi.org/10.1038/nrd3366

Nelson, C. A. (2011). Brain development and behavior. In A. M. Rudolph, C. Rudolph, L. First, G. Lister, & A. A. Gersohon (Eds.), *Rudolph's pediatrics* (22nd ed., pp. 310-313). New York: McGraw-Hill.

Neniskyte, U., & Gross, C. T. (2017). Errant gardeners: glial-cell-dependent synaptic pruning and neurodevelopmental disorders. *Nature Reviews Neuroscience, 18*(11), 658-670. https://doi.org/10.1038/nrn.2017.110

Neuron. (t.y.). In *Merriam-Webster*. https://www.merriam-webster.com/dictionary/neuron

Neuroscience. (t.y.). In *Merriam-Webster*. https://www.merriam-webster.com/dictionary/neuroscience

Norholt, H. (2020). Revisiting the roots of attachment: A review of the biological and psychological effects of maternal skin-to-skin contact and carrying of full-term infants. *Infant Behavior and Development, 60*, 101441. https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2020.101441

Ogłodek, E. A., Just, M. J., Szromek, A. R., & Araszkiewicz, A. (2016). Melatonin and neurotrophins NT-3, BDNF, NGF in patients with varying levels of depression severity. *Pharmacological Reports, 68*(5), 945-951. https://doi.org/10.1016/j.pharep.2016.04.003

Olds, D., Henderson Jr, C. R., Cole, R., Eckenrode, J., Kitzman, H., Luckey, D., ... & Powers, J. (1998). Long-term effects of nurse home visitation on children's criminal and antisocial behavior: 15-year follow-up of a randomized controlled trial. *Jama, 280*(14), 1238-1244. 10.1001/jama.280.14.1238

Olney, J. W., Wozniak, D. F., Jevtovic-Todorovic, V., Farber, N. B., Bittigau, P., & Ikonomidou, C. (2002). Glutamate and GABA receptor dysfunction in the fetal alcohol syndrome. *Neurotoxicity Research, 4*(4), 315-325. https://doi.org/10.1080/1029842021000010875

Opler, M. G., Buka, S. L., Groeger, J., McKeague, I., Wei, C., Factor-Litvak, P., ... & Susser, E. S. (2008). Prenatal exposure to lead, δ-aminolevulinic acid, and schizophrenia: further evidence. *Environmental Health Perspectives, 116*(11), 1586-1590. https://doi.org/10.1289/ehp.10464

Ott, T., & Nieder, A. (2019). Dopamine and cognitive control in prefrontal cortex. *Trends in Cognitive Sciences, 23*(3), 213-234. https://doi.org/10.1016/j.tics.2018.12.006

Oudin, A., Frondelius, K., Haglund, N., Källén, K., Forsberg, B., Gustafsson, P., & Malmqvist, E. (2019). Prenatal exposure to air pollution as a potential risk factor for autism and ADHD. *Environment International, 133*, 105149. https://doi.org/10.1016/j.envint.2019.105149

Pass, L. A., & Dean, R. S. (2010). Principles of brain structure and function. In A. M. Horton & L. C. Hartlage (Eds.). *Handbook of forensic neuropsychology* (pp. 11-32). New York: Springer.

Passemard, S., Kaindl, A. M., Leverche, V., Dournaud, P., & Gressens, P. (2010). Neuronal migration. In H. Lagercrantz, M. A. Hanson, L. R. Ment, & D. M. Peebles. (Eds.). *The newborn brain: Neuroscience and clinical applications* (2nd ed., pp. 55-70). New York: Cambridge University Press.

Pereira, L. O., Arteni, N. S., Petersen, R. C., da Rocha, A. P., Achaval, M., & Netto, C. A. (2007). Effects of daily environmental enrichment on memory deficits and brain injury following neonatal hypoxia-ischemia in the rat. *Neurobiology of Learning and Memory, 87*(1), 101-108. https://doi.org/10.1016/j.nlm.2006.07.003

Perroud, N., Courtet, P., Vincze, I., Jaussent, I., Jollant, F., Bellivier, F., ... & Malafosse, A. (2008). Interaction between BDNF Val66Met and childhood trauma on adult's violent suicide attempt. *Genes, Brain and Behavior*, *7*(3), 314-322. https://doi.org/10.1111/j.1601-183X.2007.00354.x

Perry, B. D. (2002). Childhood experience and the expression of genetic potential: What childhood neglect tells us about nature and nurture. *Brain and Mind*, *3*(1), 79-100. https://doi.org/10.1023/A:1016557824657

Perry, B. D. (2006). Applying principles of neurodevelopment to clinical work with maltreated and traumatized children: The Neurosequential Model of Therapeutics. In N. B. Webb (Ed.). *Working with traumatized youth in child welfare* (pp. 27-52). New York, Guildford Press.

Peterson, B. S., Rauh, V. A., Bansal, R., Hao, X., Toth, Z., Nati, G., ... & Perera, F. (2015). Effects of prenatal exposure to air pollutants (polycyclic aromatic hydrocarbons) on the development of brain white matter, cognition, and behavior in later childhood. *JAMA Psychiatry*, *72*(6), 531-540. https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2015.57

Pinheiro, K. A. T., Pinheiro, R. T., Coelho, F. M. D. C., da Silva, R. A., Quevedo, L. A., Schwanz, C. C., ... & Oses, J. P. (2014). Serum NGF, BDNF and IL-6 levels in postpartum mothers as predictors of infant development: The influence of affective disorders. PLoS One, *9*(4), e94581. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0094581

Purves, D., Augustine, G. J., Fitzpatrick, D., Hall, W. C., LaMantia, A. S., McNamara, J. O., & Williams, S. M. (Eds.). (2004). Neuroscience (3rd ed.). Sunderland: Sinauer.

Pyle, A. D., Lock, L. F., & Donovan, P. J. (2006). Neurotrophins mediate human embryonic stem cell survival. *Nature Biotechnology*, *24*(3), 344-350. https://doi.org/10.1038/nbt1189

Rauh, V., Arunajadai, S., Horton, M., Perera, F., Hoepner, L., Barr, D. B., & Whyatt, R. (2011). Seven-year neurodevelopmental scores and prenatal exposure to chlorpyrifos, a common agricultural pesticide. *Environmental Health Perspectives*, *119*(8), 1196-1201. https://doi.org/10.1289/ehp.1003160

Rauscher, F. H. (2002). Mozart and the mind: Factual and fictional effects of musical enrichment. In J. Aronson (Eds.). *Improving academic achievement* (pp. 267-278). Amsterdam, Academic Press.

Ringstedt, T. (2010). Neurotrophic factors in brain development. In H. Lagercrantz, M. A. Hanson, L. R. Ment, & D. M. Peebles. (Eds.). *The newborn brain neuroscience and clinical applications* (2nd ed., pp. 85-98). New York, Cambridge University Press.

Rizzolatti, G., & Fabbri-Destro, M. (2010). Mirror neurons: From discovery to autism. *Experimental Brain Research*, *200*(3), 223-237. https://doi.org/10.1007/s00221-009-2002-3

Rizzolatti, G., Fabbri-Destro, M., & Cattaneo, L. (2009). Mirror neurons and their clinical relevance. *Nature Clinical Practice Neurology*, *5*(1), 24-34. https://doi.org/10.1038/ncpneuro0990

Rodrigues-Amorim, D., Rivera-Baltanás, T., Bessa, J., Sousa, N., de Carmen Vallejo-Curto, M., Rodríguez-Jamardo, C., ... & Spuch, C. (2018). The neurobiological hypothesis of neurotrophins in the pathophysiology of schizophrenia: A meta-analysis. *Journal of Psychiatric Research*, *106*, 43-53. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2018.09.007

Rorabaugh, B. R. (2021). Does prenatal exposure to CNS stimulants increase the risk of cardiovascular disease in adult offspring?. *Frontiers in Cardiovascular Medicine*, *8*, 652634. https://doi.org/10.3389/fcvm.2021.652634

Rossi, C., Angelucci, A., Costantin, L., Braschi, C., Mazzantini, M., Babbini, F., ... & Caleo, M. (2006). Brain-derived neurotrophic factor (BDNF) is required for the enhancement of hippocampal neurogenesis following environmental enrichment. *European Journal of Neuroscience*, *24*(7), 1850-1856. https://doi.org/10.1111/j.1460-9568.2006.05059.x

Ruager-Martin, R., Hyde, M. J., & Modi, N. (2010). Maternal obesity and infant outcomes. *Early Human Development*, *86*(11), 715-722. https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2010.08.007

Ruan, F., Zhang, J., Liu, J., Sun, X., Li, Y., Xu, S., & Xia, W. (2022). Association between prenatal exposure to metal mixtures and early childhood allergic diseases. *Environmental Research*, *206*, 112615. https://doi.org/10.1016/j.envres.2021.112615

Shah-Kulkarni, S., Lee, S., Jeong, K. S., Hong, Y. C., Park, H., Ha, M., ... & Ha, E. H. (2020). Prenatal exposure to mixtures of heavy metals and neurodevelopment in infants at 6 months. *Environmental Research*, *182*, 109122. https://doi.org/10.1016/j.envres.2020.109122

Sahenk, Z., Nagaraja, H. N., McCracken, B. S., King, W. M., Freimer, M. L., Cedarbaum, J. M., & Mendell, J. R. (2005). NT-3 promotes nerve regeneration and sensory improvement in CMT1A mouse models and in patients. *Neurology*, *65*(5), 681-689. https://doi.org/10.1212/01.WNL.0000171978.70849.c5

Sahu, G., Malavade, K., & Jacob, T. (2016). Cognitive impairment in schizophrenia: Interplay of BDNF and childhood trauma? A review of literature. *Psychiatric Quarterly*, *87*(3), 559-569.

Santrock, J. (2011). *Child development: An introduction* (13th ed.). New York: Mc Graw Hill.

Sajdel-Sulkowska, E. M., Xu, M., McGinnis, W., & Koibuchi, N. (2011). Brain region-specific changes in oxidative stress and neurotrophin levels in autism spectrum disorders (ASD). *The Cerebellum*, *10*(1), 43-48. https://doi.org/10.1007/s12311-010-0223-4

Scheinost, D., Spann, M. N., McDonough, L., Peterson, B. S., & Monk, C. (2020). Associations between different dimensions of prenatal distress, neonatal hippocampal connectivity, and infant memory. *Neuropsychopharmacology*, *45*(8), 1272-1279. https://doi.org/10.1038/s41386-020-0677-0

Segura-Aguilar, J., Paris, I., Muñoz, P., Ferrari, E., Zecca, L., & Zucca, F. A. (2014). Protective and toxic roles of dopamine in Parkinson's disease. *Journal of Neurochemistry*, *129*(6), 898-915. https://doi.org/10.1111/jnc.12686

Semrud-Clikeman, M., & Glass, K. (2010). The relation of humor and child development: Social, adaptive, and emotional aspects. *Journal of Child Neurology*, *25*(10), 1248-1260. https://doi.org/10.1177%2F0883073810373144

Sherman, L. E., Hernandez, L. M., Greenfield, P. M., & Dapretto, M. (2018). What the brain 'Likes': Neural correlates of providing feedback on social media. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, *13*(7), 699-707. https://doi.org/10.1093/scan/nsy051

Shih, J., May, L. D., Gonzalez, H. E., Lee, E. W., Alvi, R. S., Sall, J. W., ... & Stratmann, G. (2012). Delayed environmental enrichment reverses sevoflurane-induced memory impairment in rats. *The Journal of the American Society of Anesthesiologists*, *116*(3), 586-602. https://doi.org/10.1097/ALN.0b013e318247564d

Shookhoff, J. M., & Gallicano, G. I. (2010). A new perspective on neural tube defects: Folic acid and microRNA misexpression. *genesis*, *48*(5), 282-294. https://doi.org/10.1002/dvg.20623

Shonkoff, J., & Phillips, D. (Eds.). (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development.* Washington, National Academy Press.

Small, G. W., Lee, J., Kaufman, A., Jalil, J., Siddarth, P., Gaddipati, H., … & Bookheimer, S. Y. (2020) Brain health consequences of digital technology use. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, *22*(2), 179-187. https://doi.org/10.31887/ DCNS.2020.22.2/gsmall

Smiley, J. F., Saito, M., Bleiwas, C., Masiello, K., Ardekani, B., Guilfoyle, D. N., ... & Vadasz, C. (2015). Selective reduction of cerebral cortex GABA neurons in a late gestation model of fetal alcohol spectrum disorder. *Alcohol*, *49*(6), 571-580. https://doi.org/10.1016/j.alcohol.2015.04.008

Somerville, L. H., & Casey, B. J. (2010). Developmental neurobiology of cognitive control and motivational systems. *Current Opinion in Neurobiology*, *20*(2), 236-241. https://doi.org/10.1016/j.conb.2010.01.006

Soellner, D. E., Grandys, T., & Nuñez, J. L. (2009). Chronic prenatal caffeine exposure impairs novel object recognition and radial arm maze behaviors in adult rats. *Behavioural Brain Research*, *205*(1), 191-199. https://doi.org/10.1016/j.bbr.2009.08.012

Stevens, S. E., Sonuga-Barke, E. J., Kreppner, J. M., Beckett, C., Castle, J., Colvert, E., ... & Rutter, M. (2008). Inattention/overactivity following early severe institutional deprivation: presentation and associations in early adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *36*(3), 385-398. https://doi.org/10.1007/s10802-007-9185-5

Stiles, J. (2008). *The fundamentals of brain development: Integrating nature and nurture.* Cambridge, Harvard University Press.

Stroustrup, A., Hsu, H. H., Svensson, K., Schnaas, L., Cantoral, A., Solano González, M., ... & Wright, R. J. (2016). Toddler temperament and prenatal exposure to lead and maternal depression. *Environmental Health*, *15*(1), 1-12. https://doi.org/10.1186/s12940-016-0147-7

Stroobant, N., Buijs, D., & Vingerhoets, G. (2009). Variation in brain lateralization during various language tasks: A functional transcranial Doppler study. *Behavioural Brain Research*, *199*(2), 190-196. https://doi.org/10.1016/j.bbr.2008.11.040

Sun, H., Zhang, J., Zhang, L., Liu, H., Zhu, H., & Yang, Y. (2010). Environmental enrichment influences BDNF and NR1 levels in the hippocampus and restores cognitive impairment in chronic cerebral hypoperfused rats. *Current Neurovascular Research*, 7(4), 268-280. https://doi.org/10.2174/156720210793180819

Toso, L., Poggi, S. H., Roberson, R., Woodard, J., Park, J., Abebe, D., & Spong, C. Y. (2006). Prevention of alcohol-induced learning deficits in fetal alcohol syndrome mediated through NMDA and GABA receptors. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, *194*(3), 681-686. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2006.01.003

Ulrich-Lai, Y. M., & Herman, J. P. (2009). Neural regulation of endocrine and autonomic stress responses. *Nature Reviews Neuroscience, 10*(6), 397-409. https://doi.org/10.1038/nrn2647

Wang, D. D., & Kriegstein, A. R. (2009). Defining the role of GABA in cortical development. *The Journal of Physiology, 587*(9), 1873-1879. https://doi.org/10.1113/jphysiol.2008.167635

Weisman, O., Zagoory-Sharon, O., & Feldman, R. (2012). Oxytocin administration to parent enhances infant physiological and behavioral readiness for social engagement. *Biological Psychiatry, 72*(12), 982-989. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2012.06.011

Whittle, S., Yap, M. B., Yücel, M., Fornito, A., Simmons, J. G., Barrett, A., ... & Allen, N. B. (2008). Prefrontal and amygdala volumes are related to adolescents' affective behaviors during parent–adolescent interactions. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 105*(9), 3652-3657. https://doi.org/10.1073/pnas.0709815105

Wismer Fries, A. B., Ziegler, T. E., Kurian, J. R., Jacoris, S., & Pollak, S. D. (2005). Early experience in humans is associated with changes in neuropeptides critical for regulating social behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 102*(47), 17237-17240. https://doi.org/10.1073/pnas.0504767102

Wolff, N., & Shi, J. (2012). Childhood and adult trauma experiences of incarcerated persons and their relationship to adult behavioral health problems and treatment. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 9*(5), 1908-1926. https://doi.org/10.3390/ijerph9051908

Woo, C. C., & Leon, M. (2013). Environmental enrichment as an effective treatment for autism: A randomized controlled trial. *Behavioral Neuroscience, 127*(4), 487–497. https://doi.org/10.1037/a0033010

Wu, N. S., Schairer, L. C., Dellor, E., & Grella, C. (2010). Childhood trauma and health outcomes in adults with comorbid substance abuse and mental health disorders. *Addictive Behaviors, 35*(1), 68-71. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2009.09.003

Wu, J., Xiao, H., Sun, H., Zou, L., & Zhu, L. Q. (2012). Role of dopamine receptors in ADHD: a systematic meta-analysis. *Molecular Neurobiology, 45*(3), 605-620. https://doi.org/10.1007/s12035-012-8278-5

Van den Bergh, B. R., & Marcoen, A. (2004). High antenatal maternal anxiety is related to ADHD symptoms, externalizing problems, and anxiety in 8-and 9-year-olds. *Child Development, 75*(4), 1085-1097. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00727.x

Van den Bergh, B. R., Mulder, E. J., Mennes, M., & Glover, V. (2005). Antenatal maternal anxiety and stress and the neurobehavioural development of the fetus and child: Links and possible mechanisms. A review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 29*(2), 237-258. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2004.10.007

Van Leijenhorst, L., Zanolie, K., Van Meel, C. S., Westenberg, P. M., Rombouts, S. A., & Crone, E. A. (2010). What motivates the adolescent? Brain regions mediating reward sensitivity across adolescence. *Cerebral Cortex, 20*(1), 61-69. https://doi.org/10.1093/cercor/bhp078

Van Praag, H., Kempermann, G., & Gage, F. H. (2000). Neural consequences of enviromental enrichment. *Nature Reviews Neuroscience, 1*(3), 191-198. https://doi.org/10.1038/35044558

VandenBos, G. R. (2015). *APA dictionary of psychology* (2. Basım). Washington: American Psychological Association.

Vaynman, S., Ying, Z., & Gomez-Pinilla, F. (2004). Hippocampal BDNF mediates the efficacy of exercise on synaptic plasticity and cognition. *European Journal of Neuroscience, 20*(10), 2580-2590. https://doi.org/10.1111/j.1460-9568.2004.03720.x

Ventimiglia, R., Mather, P. E., Jones, B. E., & Lindsay, R. M. (1995). The NeurotroDhins BDNF, NT-3 and NT-4/5 promote survival and morphological and biochemical differentiation of striatal neurons in vitro. *European journal of Neuroscience, 7*(2), 213-222. https://doi.org/10.1111/j.1460-9568.1995.tb01057.x

Vetulani, J. (2013). Early maternal separation: A rodent model of depression and a prevailing human condition. *Pharmacological Reports, 65*(6), 1451-1461. https://doi.org/10.1016/S1734-1140(13)71505-6

Vivekanandarajah, A., Waters, K. A., & Machaalani, R. (2019). Cigarette smoke exposure effects on the brainstem expression of nicotinic acetylcholine receptors (nAChRs), and on cardiac, respiratory and sleep physiologies. *Respiratory Physiology & Neurobiology, 259*, 1-15. https://doi.org/10.1016/j.resp.2018.07.007

Volkow, N. D., Wise, R. A., & Baler, R. (2017). The dopamine motive system: implications for drug and food addiction. *Nature Reviews Neuroscience, 18*(12), 741-752. https://doi.org/10.1038/nrn.2017.130

Yorifuji, T., Debes, F., Weihe, P., & Grandjean, P. (2011). Prenatal exposure to lead and cognitive deficit in 7-and 14-year-old children in the presence of concomitant exposure to similar molar concentration of methylmercury. *Neurotoxicology and Teratology, 33*(2), 205-211. https://doi.org/10.1016/j.ntt.2010.09.004

Zak, P. J. (2012) *The moral molecule: The new science of what makes us good or evil.* London: Bantam Press.

Zecevic, N. (1998). Synaptogenesis in layer I of the human cerebral cortex in the first half of gestation. *Cerebral Cortex, 8*(3), 245-252. https://doi.org/10.1093/cercor/8.3.245

Zhang, W., Rajendran, K., Ham, J., Finik, J., Buthmann, J., Davey, K., ... & Nomura, Y. (2018). Prenatal exposure to disaster-related traumatic stress and developmental trajectories of temperament in early childhood: Superstorm Sandy pregnancy study. *Journal of Affective Disorders, 234*, 335-345. https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.02.067

Not. Görseller Wikipedia Commons web sayfasında bulunan, ücretsiz kullanıma açık Creative Commons lisansına sahiptir. Türk Diline uyarlamak amacıyla görseller üzerinde düzenlemeler yapılmıştır.

ÇOCUK RUH SAĞLIĞINDA KORUYUCU FAKTÖRLER

İsa Özkan

4

URL 1.

teknolojik cihazların kullanımı için de çocuklara sınırlar konması ve onları doğru birer dijital vatandaş olarak yetiştirmede ebeveynlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu nedenle ebeveynler, teknolojinin doğru kullanımı konusunda bilinçli olmalı ve çocuklarına doğru rehberlik edebilmelidirler.

SONUÇ

Çocukların yaşam içerisinde deneyimledikleri durum ve koşulların bazıları çocuğun gelişimi açısından risk ya da koruyuculuk göstermektedir. Maruz kalınan risk faktörleri kimi zaman çocuk sağlığı üzerinde olumsuz etkiler oluşturup ruh sağlığı sorunları yaşama olasılığını artırmaktadır. Yaşanılan risk faktörlerine ve zor koşullara rağmen bireylerin güçlü kalabilmesi, yaşamına devam edebilmesi psikolojik sağlamlıkları açısından önemlidir. Yaşanan bu olumsuz deneyimlere karşı bireyin yapıcı tepki vermesini kolaylaştıran, ruhsal sağlık sorunları geliştirme olasılığını azaltan, risk etmenlerine ve olumsuzluklara karşı direncini artıran koruyucu faktörlerin bilinmesi, davranış sorunlarının ortaya çıkmasını engelleyebilir. Koruyucu faktörler, direnci destekleyen, insanların stresli olayları daha etkin bir şekilde yönetmesine yardımcı olan ve ruh sağlığı ilgili zorlukları en aza indiren hem çocuğa ait hem de aile ve çevreye ait çeşitli faktörleri içerir. Bu bölümdeki açıklamalar, toplumsal sağlık açısından koruyucu müdahalelerin önemine yönelik bilgi ve farkındalık oluşturarak alanda çalışan profesyonellere rehberlik edebilir.

KAYNAKÇA

Acarkan, İ. (2020). Ennagram İle Çocuğunu Keşfet. İstanbul: Timaş Yayınları.

Agnafors, S., Barmark, M., & Sydsjö, G. (2021). Mental health and academic performance: a study on selection and causation effects from childhood to early adulthood. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, *56*, 857-866.

Ağaoğlu, F. (2019). Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 60-66 Aylık Çocukların Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri İle Erken Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akay, N. (2022, Mayıs). The Family Dynamics in Nanny-Employed Families and Their İmpact on the Cared Child. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akın, G. (2017). İnsan Sağlığı ve Çevre Etkileşimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 54*(1), 105-116.

Akın, Z., Öztürk, E. (2021). Değer eğitimi sürecinde okul – aile işbirliği: Bir nitel çalışma. *Değerler Eğitimi Dergisi, 19* (42), s.73-112.

Akto, A., Akto, S. (2020). Erken Çocukluk ve Değerler Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13*(74), 326-339.

Alav, O. (2020). Kitle iletişim araçları MEDYA: Medya'nın birey ve toplumsal yapıya etkileri. İstanbul: Hiperlink Eğitim İletişim Yayınları.

Alisinanoğlu, F. (2003). Çocukların Denetim Odağı ile Algıladıkları Anne Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Çocukların Denetim Odağı ile Anne Tutumları). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 0-0.

Apaydın, H. (2010). Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi , 10*(2), 59-77.

Asıcı, E., İkiz, F. (2019). Okulda Öznel İyi Oluşun Okul İklimi ve Öz-Yeterlik Açısından Yordanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*(3), 621-638.

Augustine, D. A., Koss, K. J., Smith, E. P., ve Kogan, S. M. (2022). The influence of family cohesion on self-regulation and anxiety problems among African American emerging adults. PLOS ONE, 17(1): e0261687.https://doi.org/10.1371/journal.pone.0261687.

Ayan, A. (2015). İyimserlik ve Umutsuzluk Düzeyinin Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi: Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 95-112.

Bakırcıoğlu, R. (2013). Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Bar-on, M. (2000). The effects of television on child health: implications and recommendations. *Arch Dis Child., 83*(4): 289–292.

Bayar, Y., Uçanok, Z. (2012). School social climate and generalized peer perception in traditional and cyberbullying status. *Educational Sciences: Theory, 12*(4), 2352- 2358.

Bayhan, P., Öz, N. S. (2018). 3-6 Yaş Arasındaki Çocuklarda Benlik Algısı, Öz Saygı ve Öz Yeterliliğin Ebeveyn Tutumu ve Akran Kabulü ile İlişkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 34-53.

Bilgin Aydın, H. (2003). Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: MORPA Kültür Yayınları Ltd. Şti.

Borkar, V. (2016). Positive school climate and positive education: Impact on student's well-being. *Indian Journal of Health and Wellbeing, 7*(8), 861-862.

Cohen, S., Underwood, L., Gottlieb, B. (2000). Social Support Measurement and Intervention: A Guide for Health and Social Scientists. L. G. In S. Cohen içinde, Social Relationships and Health. (s. New York). Oxford University Press.

Chopik, W., Edelstein, R., Grimm, K. (2019). Longitudinal changes in attachment orientation over a 59-year period. *Journal of Personality and Social Psychology, 116*(4), 598–611.

Çaykuş, E. T., Mutlu Çaykuş, T. (2020). Covıd-19 Pandemi Sürecinde Çocukların Psikolojik Dayanıklılığını Güçlendirme Yolları: Ailelere, Öğretmenlere ve Ruh Sağlığı Uzmanlarına Öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 7*(5), 95-113.

Çelenk, B., Peker, A. (2020). Ergenlerde Benlik Saygısının, Stresle Başa Çıkma Tarzları ile Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkideki Aracılık Rolü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7*(4) 147-162.

Çelik, Ç. (2018). Bağlanma Stilleri, Psikolojik İyi Olma ve Sosyal Güvende Hissetme: Aralarındaki İlişki Ne? *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(25), 27-40.

Çiftci Topaloğlu, Z. (2013). 4-5 yaş çocuklarının sosyal yetkinlik,saldırganlık, kaygı düzeyleri ile anne-babalarının ebeveyn özyeterliği algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çoban , M., Gülle, Z. N., Karayağmurlu, A., ve Kaan, H. (2020). Koruyucu Ruh Sağlığı ve Dayanıklılık. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Yayınları.

Çorbacı Oruç, A. (2008). 6 Yaş Çocuklarında Sosyal Yeterliliğin, Akran İlişkilerinin ve Sosyal Bilgi İşleme Sürecinin Değerlendirilmesi . Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara University Institute of Education Sciences.

Decker, C. (2007). Social support and adolescent cancer survivors: a review of the literature. *Psycho-Oncology,* 16(1), 1–11.

Dinçer, Ç., Baş, T., Teke, N., Aydın, E., İpek, S., ve Göktaş, İ. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Kişiler Arasi Problem Çözme ve Sosyal Becerileri ile Akran İlişkilerinin Değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(3), 882-900.

Duman Kula, M., Ekşi, H., ve Demirci, İ. (2018). Aile Uyum Ölçeği'nin Türkçe Formunun Psikometrik Özellikleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(1), 97-106.

Duyan Çamurdan, A. (2007). Görsel Medyanın Çocuk Sağlığına Etkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 25-30.

Eminağaoğlu, N. (2006). Güç koşullarda yaşayan sokak çocuklarında dayanıklılık (sağlamlık). Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

Erata, F., Özbey, S. (2020). Kul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Çocukların Psikolojik Sağlamlik Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pearson Journal Of Socıal Sciences Humanities, 5*(9).125-151.

Eryılmaz, A. (2013). Pozitif Psikolojinin Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Alanında Gelişimsel ve Önleyici Hizmetler Bağlamında Kullanılması. *The Journal of Happiness & Well-Being, 1*(1), 1- 22.

Estrada, C. A. M., Lomboy, M. F. T. C., Gregorio, E. R., Amalia, E., Leynes, C. R., Quizon, R. R., & Kobayashi, J. (2019). Religious education can contribute to adolescent mental health in school settings. *International Journal of Mental Health Systems, 13*(1), 1-6.

Frey, K. S., Hirschstein, M., Guzzo, B. (2000). Second Step: Preventing Aggression by Promoting Social Competence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 8*(2), 102-112.

Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3*(28), 113-128.

Grusec, J. E. (2020). Discipline and compliance. J. B. (Ed) içinde, Encyclopedia of infant and early childhood development (Second Edition) (s. 469-479). Elsevier.

Gülay, H. (2009). Okul öncesi dönemde akran ilişkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(22), 82-93.

Gülay-Ogelman, H. (2018). Okul Öncesi Dönemde Akran İlişkileri. Ankara: Eğiten Kitap.

Gün, R., Gültekin Akduman, G. (2022). Okul Öncesi Çocuklarının Psikolojik Sağlamlıklarının Akran Zorbalığı Davranışları ile İlişkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 20*(1), 107-123. https://doi.org/10.37217/tebd.1019516.

Güngör Aytar, A. (2015). Ruh Sağlığı. F. Temel, R. Zembat içinde, Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim (s. 16-40). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.

Güngör Aytar, A. (2017). *Ruh Sağlığı.* Ankara: Hedef Yayıncılık.

Hoppe, M. (2016). Perceived Social Support of Children with Severe Chronic Physical Health Conditions A Systematic Literature Review. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Jönköping University School of Educatıon and Communication (HLK) .

Haine-Schlagel, R., Dickson, K. S., Lind, T., Kim, J. J., May, G. C., Walsh, N. E., ... & Yeh, M. (2022). Caregiver participation engagement in child mental health prevention programs: A systematic review. Prevention Science, 1-19.

Hosokawa, R., Katsura, T. (2018). Effect of socioeconomic status on behavioral problems from preschool to early elementary school – A Japanese longitudinal study. PLoS ONE, 13(5).

https://www.cumhuriyet.com.tr/. (2022, 08 15). https://www.cumhuriyet.com.tr/yasam/arastirma- ruh-sagligi-mi-beden-sagligi-mi-1912098 adresinden alındı.

https://www.thefbcg.com. (2022, 08 17). Building Family Harmony Starts with Living Our Values: https://www.thefbcg.com/resource/building-family-harmony-starts-with-living-our-values/ adresinden alındı.

Işık Demirli, N. (2022, Aralık 01). https://www.kimpsikoloji.com/cocuk-yetistirmede-buyukanne-ve- buyukbabalarin-rolu/. https://www.kimpsikoloji.com/: https://www.kimpsikoloji.com/cocuk- yetistirmede-buyukanne-ve-buyukbabalarin-rolu/ adresinden alındı.

Kahya, Y. (2019). Mizahın Sağlığa Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* (62) 231- 241.

Kandel, E. M.-S. (1988). IQ as a protective factor for subjects at high risk for antisocial behavior. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 56*(2), 224-226.

Kandır, A., Orçan, M. (2011). Beş-Altı Yaş Çocuklarının Erken Öğrenme Becerileri ile Sosyal Uyum ve Becerilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *İlköğretim Online,* 10 (1), 40-50.

Karacan Özdemir, N., Bacanlı, F. (2020). Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri ve Kariyer Gelişimi: Öğretmen ve Psikolojik Danışman Rolleri. *Millî Eğitim*, 49 (226), 323-344 .

Kındıroğlu, Z. (2018). Ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri ile Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranışları Arasındaki İlişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kolburan, G., Erbay, E., Tasa, H. (2017). Mizah kullanımı becerisinin saldırgan davranış üzerindeki etkisi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi,* 3(1), 1-22.

Korkut Owen, F. (2020). Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danaışma. Ankara: Anı Yayıncılık.

Köçer, G., Çınar, F. (2021). Ödül ve Ceza Olmadan Çocuk Disiplini Mümkün mü? *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14* (2) 410-429.

Köyceğiz, M., Özbey, S. (2019). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Motivasyon Düzeylerinin Problem Çözme Becerileri ve Öğretmenlerine İlişkin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi . *Folklor/Edebiyat, 25*(97), 554-574.

La Guardia, J., Ryan, R., Couchman, C., Deci, E. (2000). Within-person variation in security of attachment: a self-determination theory perspective on attachment, need fulfillment, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*(3): 367-384.

Leyla Ulus, Y. Y.-S. (2019). Üstün Yetenekli Çocukların Mizah Anlayışları. *Turkish Journal of Giftedness and Education*, *9*(1), 61-78.

Li, W., Wang, Z., Wang, G., Ip, P., Sun,, X., Jiang, Y., Jiang, F. (2021). Socioeconomic inequality in child mental health during the COVID-19 pandemic: First evidence from China. *Journal of Affective Disorders,* 287, 8-14.

Liman, B. (2020). 60-72 Aylık Çocukların Sosyal Yetkinlik ve Davranış Durumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 8-19.

Malecki, C., Demaray, M. (2002). Measuring Perceived Social Support: Development of the Child and Adolescent Social Support Scale (Casss). *Psychology in Schools,* 39(1), 1-18.

Mandleco, B. L., Peery, J. C. (2000). An Organizational Framework for Conceptualizing Resilience in Children. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 13*(3), 99-112.

Mcclun, L. A. (1998). "Relationship of Perceived Parenting Styles, Locus of Control Orientation and Self-Consept Among Junıor High Age Students",. *Psychology in the Schools,* 35(4): 381-383.

Meng, X., Fleury, M. J., Xiang, Y. T., Li, M., & D'arcy, C. (2018). Resilience and protective factors among people with a history of child maltreatment: A systematic review. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology, 53*, 453-475.

Murdock, T., Love, K. (2004). Attachment to parents and psychological well-being: an examination of young adult college students in intact families and stepfamilies. *Journal of Family Psychology, 18*(4) 600-608.

Önder, A. (2019). Yaşamın İlk Yıllarında Psikolojik Dayanıklılık. H. Gülay Ogelman içinde, Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (s. 611-632). Ankara: Eğiten Kitap.

Önder, A., Gülay Ogelman, H. (2019). Gelişimde Satır Araları: Yaşamın İlk Yıllarında Psikolojik Dayanıklılık. H. Gülay Ogelman içinde, Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (s. 611-632). Ankara: Eğiten Kitap.

Öner, Ş., Özbey, S. (2022). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Sosyal Bilgiyi İşleme Becerileri ile Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8*(53):759-770.

Öz, F., & Hiçdurmaz, D. (2010). Stresle başetmede önemli bir yol: mizahın kullanımı. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 13*(1), 83-88.

Özel Aytekin, N. (2019). Yetiştirme Yurtlarında ve Ailesi Yanında Büyüyen Yetişkinlerin Psikolojik İyilik Halinin Demografik Özellikler ve Öğrenilmiş Güçlülük Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özmen, E. (2022, 07 15). Denetim Odağı – Kontrol Odağı. https://psikoloji-psikiyatri.com/: https://psikoloji-psikiyatri.com/erol-ozmen/denetim-odagi-kontrol-odagi/ adresinden alındı

Öztekin, C. (2018). Bebek Ruh Sağlığı Açısından Anne-Babalık Becerileri. Türkiye Klinikleri, 4(1), 10-18.

Özyürek, A., Çetin, A., Şahin, D., Yıldırım, R., Evirgen, N. (2018). Okul Öncesi Dönem Çocuklarda Problem Çözme Becerilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 3*(2), 32-41.

Reiss, F. (2013). Socioeconomic inequalities and mental health problems in children and adolescents: A systematic review. *Social Science Medicine,* 90, 24-31.

Sakarya, S. (2019). Kişilik Gelişimi. Ö. Gözün Kahraman, S. Pekdoğan içinde, Çocuk Gelişimi I-II (s.140-155). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sarper, N. (2001). Yetiştirme Yurdunda Yetişen Çocuklar ile Ana Baba Yanında Yetişen Çocukların Denetim Odaklarının Karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Siegel, D. J., Bryson, T. P. (2020). Dramsız Disiplin (Çev.: B. Çetiner). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Sine Nazlı, R., Sarı, G. (2019). Kitle İletişim Araçlarının Çocukların Algısına Etkisi: 15Temmuz Örneği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13-31.

Sterrett, E., Jones, D., McKee, L., Kincaid, C. (2011). Supportive Non-Parental Adults and Adolescent Psychosocial Functioning: Using Social Support as a Theoretical Framework. *Am J Community Psychol., 48*(3-4), 284-295.

Şahan Aktan, B., Önder, A. (2018). Okul Öncesi Dönemde Psikolojik Dayanıklılık. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 20-30.

Şahin, A., Atbaşı, Z. (2020). Olumlu Okul İklimi Oluşturmada Öğretmenin Rolünün İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 6* (3). 672-689.

Şenol Durak, E. (2015). Çocuk Ruh Sağlığı. Y. Aydoğan, G. G. Akduman içinde, Çocuk Ruh Sağlığı (s. 3-22). Ankara: Eğiten Kitap.

Taner Derman, M., Başal, H. (2013). Okulöncesi Çocuklarında Gözlenen Davranış Problemleri ile Ailelerinin Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*(1), 115-144.

Tarhan, N. (2022). https://www.e-psikiyatri.com. Ebeveyn Çocuk ilişkisinde tutarlılık ve adalet: 18.08.2022 tarihinde https://www.e-psikiyatri.com/ebeveyn-cocuk-iliskisinde-tutarlilik-ve-adalet adresinden alındı.

Temperament. (2022). https://www.aboutkidshealth.ca/: 06.07.2022 tarihinde https://www.aboutkidshealth.ca/Article?contentid=499&language=English adresinden alındı.

Topcu, Z. G. (2019). Okul öncesi dönem resimli çocuk kitaplarının psikolojik sağlamlık açısından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Tugöl Dost, M. (2020). Okul Psikolojik Danışmanlarına Göre İlkokullardaki Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerinin Durumu ve Sorunları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 1673-1690.

Ulus, L., Yaman, Y., & Yalçıntaş-Sezgin, E. (2019). Üstün Yetenekli Çocukların Mizah Anlayışları. *Turkish Journal of Giftedness & Education, 9*(1), 61-78.

Uncu, O., Kayış, Y., Lafçı, Z. (2020). Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Uzun, M., Avcı, R. (2021). Algılanan Evlilik Çatışması, Ebeveynin Akılcı Olmayan İnançları, Kaygıları ve Çocukların Otomatik Düşünceleri, Problem Çözme Becerileri ile Çocukların Kaygı ve Saldırganlıkları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 46*(208), 373-394.

Xie, X., Zhang, J., Song, R. (2021). Factors Affecting Children's Mental Health During the Coronavirus Disease 2019 Epidemic—Reply. *JAMA Pediatrics, 175*(3):320.

Valkenburg, P., Peter, J. (2009). Social Consequences of the Internet for Adolescents: A Decade of Research. *Current Directions in Psychological Science, 18*(1), 1–5. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01595.x.

Yalçın, İ. (2015). İyi Oluş ve Sosyal Destek Arasındaki İlişkiler: Türkiye'de Yapılmış Çalışmaların Meta Analizi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 26*(1):21-32.

Yıldız, E., Elibol, H., Ada, M. (2021). Okul Öncesi Eğitim Çağında Çocuğu Olan Ebeveynlerin Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18(40), 2317-2344.

Yoldaş, C., Demircioğlu, H. (2019). Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Psikososyal Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 18*(1): 40-48.

URL 1. https://cdn.pixabay.com/photo/2017/06/27/11/48/team-spirit-2447163_960_720.jpg

URL 2. https://cdn.pixabay.com/photo/2021/09/02/10/33/family-6593160_960_720.png

URL 3. https://cdn.pixabay.com/photo/2015/10/16/10/05/tree-990848_960_720.jpg

ÇOCUK RUH SAĞLIĞINDA RİSK FAKTÖRLERİ

Bayram Deleş

5

yapılması gerekmektedir. Özellikle sosyal hizmet kurumları, eğitim kurumları ve sağlık kurumları disiplinler arası çalışmalar ile göçün çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirebilmektedir.

SONUÇ

Çocuk ruh sağlığı; çocuğa, aileye ve çevreye ait risk faktörlerinden olumsuz etkilenen bir durumdur. Bireyin dünyaya geldiği andan itibaren kendisiyle temas hâlinde olan her bir kişi üzerinden algıladığı ya da edindiği bilgiler kapsamında kendisini şekillendirmeye başladığı varsayıldığında sürecin ne kadar biricik ve özel olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede her insanın kendi içerisinde ayrı bir dünya olduğunu belirtmek hiç de zor değildir. Kişiliğin gelişimi ancak kişiye özgü olan psikososyal yapıyı etkileyen risk faktörlerini ortaya koymaya çalışarak anlamlandırılabilir. Bu bağlamda bölümde yer alan risk faktörleri, bu temel düşünce üzerinden ele alınmıştır.

Sonuç olarak var olduğu andan itibaren kendi varlık değerini arayan ve karakteristik özellikleri ile mizaç yapısını ortaya koymaya çalışan insanların kişilik örüntülerini açıklayabilmek oldukça güçtür. Bununla birlikte ne tür duygu ve düşüncelerin hangi davranışları tetikleyebileceği, hangi iletileri almanın daha fazla yarar sağlayabileceği ve büyüdükçe çocukların ne gibi psikososyal gereksinimlere sahip olabileceği gibi durumları kestirebilmek oldukça olasıdır. Bu nedenle ruh sağlığı ile ilgili risk faktörlerinin tümünün fark edilmesi çocuğun sağlıklı gelişimini destekleyebilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Çocuk odaklı çalışan profesyonellerin, çocukları değerlendirirken özellikle onların bireysel özelliklerini, aile yaşantısını ve çevresel özelliklerini bilmeleri oldukça değerlidir.

KAYNAKLAR

Acehan, S., Bilen, A., Ay, M., Gülen, M., Avci, A., İçme, F. (2013). Çocuk İstismarı ve İhmalinin Değerlendirilmesi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 22* (4) , 591-614.

Akbayrak, N. (2018). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetiminde Çocuklarla Olan İletişim ve Etkileşim Durumlarının Çocuk İhmali Kapsamında Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bursa.

Akçan Parlaz, E., Tekgül, N., Karademirci, E., Öngel, K. (2012). Ergenlik dönemi: Fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim süreci. *Turkish Family Physician*. Cilt 3, Sayı 4.

Akduman, G. G. (2016). *Çocuklarda Görülen Uyum ve Davranış Sorunları.* Abide Güngör Aytar (Ed) Çocuk Ruh Sağlığı. 1. Baskı içinde (s. 90-123). Hedef CS Yayıncılık, Ankara.

Aksoy, A. B., Gözün Kahraman, Ö. & Kılıç, Ş. (2008). Ergenlerin algıladıkları ebeveyn izleme ve destek davranışları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9* (15), 1-14.

Aksoy, P. (2016). *Aile İçi İlişkiler ve İletişim.* (Ed. Gülen Baran). Aile Yaşam Dinamiği, s. 67-111, Ankara: Pelikan Yayıncılık.

Aktu, Y. & Dilekmen, M. (2019). Fiziksel İstismar Uygulayan Ebeveynlerin Yaşadıkları Psikolojik Süreçler, Bir Gömülü Kuram Çalışması. 21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi (S. 49-55) Antalya.

Albay, S. A. (2019). *Aile İçi İletişim ve Uyum Sorunları: Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerinden Sosyolojik Bir Değerlendirme.* Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Amato, P. R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family, 62*(4), 1269-1287.

Aral, N. (1997). Fiziksel İstismar ve Çocuk. Ankara: Tekışık Veb Ofset Tesisleri.

Aral, N. (2011). *Bilişsel gelişim.* (Ed: Prof. Dr. Neriman Aral, Prof. Dr. Gülen Baran). Çocuk Gelişimi, s. 99-162, İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Arifoğlu, B., Şanlı-Richard, N., Razı, G. ve Öz, F. (2010). Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Envanteri Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17*(3), 121-127.

Attepe, A. (2010). Anne baba kaybının çocuklar üzerindeki etkileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23(23)*, 23-28.

Aydoğdu F. (2018). Dijital oyun oynayan çocukların dijital oyun bağımlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ulakbilge Dergisi*; *6*(31): 1–18.

Aydoğdu, F. (2021). 4-6 yaş çocukların dijital oyun bağımlılıklarında kardeş etkisi: Nomofobi, akıllı telefon kullanma, dijital oyun oynama. *Çocuk ve Gelişim Dergisi, 4*(7), 34-49.

Aytar, A.G. (2016). Ruh Sağlığı. Abide Güngör Aytar (Ed) Çocuk Ruh Sağlığı. 1. Baskı içinde (s. 11-37). Hedef CS Yayıncılık, Ankara.

Bae, S. M. (2017). The relationship between the type of smartphone use and smartphone dependence of Korean adolescents: National survey study. *Children and Youth Services Review, 81*, 207-211. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.08.012.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory.* Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall.

Baran, G. ve Yurteri Tiryaki, A. (2016). *Aile Yaşam Döngüsü.* (Ed. Gülen Baran.). Aile Yaşam Dinamiği, s. 1-32, Ankara: Pelikan Yayıncılık.

Basnyat, S., Che, I. T., & Ip, K. H. (2021). Gender roles and the commodification of beauty and physical attractiveness in restaurants: Perspectives of female servers. *Tourism and Hospitality Research, 21*(4), 447-460.

Batum, P. (2007). Öğrenme Bozukluklarında Ebeveyn Kabul/Reddi ile İçselleştirme ve Dışsallaştırma Sorunlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Brand, M., Young, K. S., Laier, C., Wolfling, ¨ K., & Potenza, M. N. (2016). Integrating psychological and neurobiological considerations regarding the development and maintenance of specific internet-use disorders: An interaction of person-affectcognition-execution (I-PACE) model. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 71,* 252–266.

Bronfenbrenner, U. ve Evans, G. (2000). Developmental Science in the 21st Century: Emerging Questions, Theoretical Models, Research Designs and Empirical Findings. *Social Development, 9*(1), 25-37.

Canatan, K. (2016). *Aile Kavramının Tanımı.* (Ed.: Kadir Canatan, Ergün Yıldırım). Aile Sosyolojisi, s. 53-64. İstanbul: Açılım Kitap.

Chong, P., Walshe, C., & Hughes, S. (714-723). Perceptions of a good death in children with life-shortening conditions: an integrative review. *Journal of palliative medicine, 22*(6), 2019.

Cüceloğlu, D. (2007). *İnsan ve Davranışı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağdaş, A. ve Şahin-Seçer, Z. (2015). *Anne-Baba Eğitimi*. Ankara: Eğiten Kitap.

Çakan Çelik, Y. (2018). *Anksiyete Bozukluğu Olan Çocuk ve Ergenlerde Uyku Bozukluğu Sıklığı ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi.* Uzmanlık Tezi. İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.

Çalgı, B, Saydam, R. (2020). Annelerin Çocuklarına Yönelik İhmal ve İstismar Davranışı Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 12* (3) , 275-300.

Çeçen, A. R. (2007). Çocuk cinsel istismarı: Sıklığı, etkileri ve okul temelli önleme yolları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1, 1-17.

Çelik, İ., (2020). Okullarda soruşturma konusu olan çocuk istismarı ve ihmali olaylarının değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

D'Acunto, F., Malmendier, U., & Weber, M. (2021). Gender roles produce divergent economic expectations. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 118*(21), e2008534118.

Deleş B. (2020). *Neonatal dönemde anne bebek bağlanmasını etkileyen faktörlerin bazı değişkenler açısından incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Türkiye: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Deleş, B. ve Aral, N. (2021). *Su. Davranışları ve Çocukları Suça Yönelten Risk Faktörleri.* Yeni Dünya Ekseninde Güncel Eğitim Araştırmaları. Ed.: Ş. İlgün ve E. Altıntaş (s.423-450). İksad Yayınevi.

Deleş, B. ve Güley, B. (2021). *Boşanma ve Çocuk Üzerindeki Etkileri.* Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler-I. Ed.: E. Aydemir ve S. Sağlık (s.279-292). Gece Kitaplığı.

Deleş, B., & Kaytez, N. (2020). Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Babaların Babalık Rolü Algısı ile Baba Katılım Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi,* 84, 101-116.

Demircioğlu, H. (2016). Sosyal Duygusal Gelişim. *Doğum Öncesinden Ergenliğe Çocuk Gelişimi*. Ed.: N. Baysal Metin, (s. 163-196). Ankara: Pegem.

Devries, K., Knight, L., Petzold, M., Merrill, K. G., Maxwell, L., Williams, A., Abrahams, N. (2018). Who perpetrates violence against children? A systematic analysis of age-specific and sex-specific data. *BMJ paediatrics open*, *2*(1), 1-15.

Dokuyan, M. (2016). 12. Sınıf Öğrencilerinde Algılanan Anne-Baba Tutumları ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 1-21.

Domoff, S. E., Borgen, A. L., & Radesky, J. S. (2020). Interactional theory of childhood problematic media use. *Human Behavior and Emerging Technologies,* 1. https://doi. org/10.1002/hbe2.217.

Domoff, S. E., Harrison, K., Gearhardt, A. N., Gentile, D. A., Lumeng, J. C., & Miller, A. L. (2019). Development and validation of the problematic media use measure: A parent report measure of screen media "addiction" in children. *Psychology of Popular Media Culture, 8*(1), 2–11. https://doi.org/10.1037/ppm0000163.

Durgun, Ö. (2011). Türkiye'de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 6*(1):143-154.

Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2012). *Çocuk İstismarı ve İhmali. Aile Refahı ve Koruma*. Ed.: S. Yıldırım Doğru, (s. 61-105). Ankara: Eğiten Kitap.

Dyregrov, A. (2008). *Grief in Children A Handbook for Adults.* USA: Jessica Kingley Publishers.

Eisend, M. (2019). Gender roles. *Journal of Advertising, 48*(1), 72-80.

Ekşi, A. (2011). Ben Hasta Değilim: Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü. Ankara: Nobel Yayınları.

Evcin, U. (2016). *Önleme stratejileri perspektifinden madde kullanımı ve okul temelli örnek bir uygulama: Yaşam becerileri eğitim programı.* Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.

Friedman, B.; Kahn, P.H., Jr. (2000). New Directions Value-Sensitive Design Approach to Augmented Reality. *Proceedings of the DARE 2000 on Designing Augmented Reality Environments*. http://dl.acm.org/citation.cfm?id=354694 Erişim Tarihi: 07.08.2022.

Geçtan, E. (2013). Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar. Metris Yayıncılık, İstanbul.

Glaser, D. (2000). Child abuse and neglect and the brain A review. *J Child Psychol Psychiatr 41*(1):97-116.

Glick, P. (1989). The Family Life Cycle and Social Change. *Family Relations, 38*(2), 123-129.

Goodwin, F. K., ve Jamison, K. R. (1990). Manic-Depressive İllness. New York: Oxford University Press.

Gökçen, A. (2014). *Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırması.* (Ed. Mustafa Aydın). Sistematik Aile Sosyolojisi (3. baskı), s.93-117, Konya: Çizgi Kitabevi.

Gözün Kahraman, Ö., Ceylan, Ş. & Korkmaz E. (2016). 0-3 yaş arası çocukların gelişimsel değerlendirmelerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 9*(2), 60-69.

Gültekin, M. (2006). *Okul Öncesinde Duygu ve Davranış Sorunları*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Herek B. (2018). *Yenidoğan Yoğun Bakımda Kanguru Bakımı Uygulanan Prematür Bebek Annelerinde Maternal Bağlanma ve Postpartum Depresyon*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Türkiye: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Karademir, T. (2011). İşiten ve İşitme Engelli Futbolcularda Olumsuz Değerlendirilme Korkusunun Anne-Baba Tutumları Açısından Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Elâzığ.

Kasap, H. (2015). *15-17 yaş grubu ergenlerde sosyal destek, okul başarısı ve aile yapısının madde bağımlılığına karşı koruyucu etkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaytez, N. (2020). Ölüm ve Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(3)*, 171-176.

Kazantseva, A. V., Gaysina, D. A., Malykh, S. B. ve Khusnutdinova, E. K. (2009). Role of Dopamine Transporter Gene (DAT1) Polymorphisms in Personality Traits Variation. Russian Journal of Genetics, 45(8), 974-980.

Kılıçarslan, S., Parmaksız, İ. (2020). Ergenlerde şiddet eğiliminin yordayıcıları olarak sosyal kaygı ve duygusal özerklik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(1), 1-14.

Kılıççı, Y. (2006). Okulda Ruh Sağlığı. Anı Yayıncılık: Ankara.

Kır, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(36), 381-404.

Kristal, J. (2005). The Temperament Perspective: Working with Children's Behavioral Styles. Baltimore, MD: Brookes Publishing.

Kudubeş, İ. E., Akdeniz, Kudubeş, A., Bektaş, M. (2017). Küreselleşmenin Yarattığı Yoksulluk: Çocuk Yoksulluğu. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi (HEAD), 14*(1):79-85. doi:10.5222/HEAD.2017.079 12.

Kuruçırak, Ş. (2010). 4-12 aylık bebeği olan babaların, babalık rolü algısı ile bebek bakımına katılımı arasındaki ilişki. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Kütük, M. Ö., & Bilaç, Ö. (2017). Çocuklarda ve adölesanlarda duygusal istismar ve ihmal. *Türkiye Klinikleri, 3*(3), 181-187.

Limanlı, Ö. (2020). Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu: Bir Yeniden Değerlendirme. *Journal of Research in Economics, 4*(2):158-173. DOI: 10.35333/JORE.2020.2368.9.

McConnell, H. ve Wilson, B. (2007). Families. *Focus on Families.* Ed.: S. Smallwood ve B. Wilson, (s.1-18). London: Palgrave Macmillan.

Özaslan, N. ve Güral, M. (2015). *Okul ve Çocuk*. Çocuk Ruh Sağlığı. Ed.: Y. Aydoğan ve G. Gültekin Akduman, (s.133-145). Ankara: Eğiten Kitap.

Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede İletişim ve Yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.

Özkan, S. (2015). Okul öncesi dönemde çocukta ölüm kavramı ve yas döneminde öğretmen yaklaşımı. 3. Ulusal Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi (Uluslararası Katılımlı) (Kongre Kitabı).

Özyürek, A. ve Tezel-Şahin, F. (2005). 5-6 Yaş Grubunda Çocuğu Olan Ebeveynlerin Tutumlarının İncelenmesi. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(2), 19-34.

Parkinson, S., Bromfield L., Mcdougall S. & Salveron M. (2017). Child neglect: key concepts and rısk factors. a report to the New Department of Family and Community Services Office of the Senıor Practitioner. Austalian Centre for Child Protection.

Parsa, A. F., & Akmeşe, Z. (2019). Sosyal Medya ve Çocuk İstismarı: İnstagram Anneleri Örneği. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi,*(5), 163-191.

Peker, A. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Siber Zorbalık Statülerini Yordayıcı Faktörlerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 40*(181), 57-75.

Peker, M. R. (1999). Tek Çocuk Olanlar ile Kardeşleri Olan Çocukların Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Sınav Kaygıları. 8. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Program ve Bildiri Özetleri El Kitabı.

Perrotte, J. K., Martin, J. L., & Piña-Watson, B. (2021). Traditional feminine gender roles, alcohol use, and protective behavioral strategies among Latina college students. *Journal of American college health*, *69*(6), 644-652.

Roberts R, Attkisson C, Rosenblatt A. (1998). Prevalence of psychopathology among children and adolescents. *Am J Psychiatry.*;155:715-726.

Sağlam Şener, T. & Arlıoğlu, H. (2022). Sosyal Afet Olarak Göç Olayının Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri. *Hastane Öncesi Dergisi, 7*(1), 95-107.DOI: 10.54409/hod.1069786.

Sağlam, M. (2017). *Aile İçi İletişim*. Çocuk ve İletişim. Ed.: N. Aral, (s.308-324). Ankara: Vize Yayınları.

San-Bayhan, P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Sarı, Ö. (2016). *Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı.* (Ed. Mustafa Aydın). Sistematik Aile Sosyolojisi (3. baskı), s.17-39, Konya: Çizgi Kitabevi.

Sharma, H. D. (2004). Dengeli Çocuk Yetiştirme. (Çev. Ed.: N. Şekercioğlu) Eskişehir: Platform Yayınları.

Slaughter, V. (2005). Young children's understanding of death. *Australian Psychologist, 40(3)*, 179-186.

Strelau, J. (2002). Temperament A Psychological Perspective. New York: Kluwer Academic Publishers.

Sümer, N., Gündoğdu-Aktürk, E. ve Helvacı, F. (2010). Anne-Baba Tutum ve Davranışlarının Psikolojik Etkileri: Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Toplu Bakış. Türk Psikoloji Yazıları, 13(25), 42-59.

Şahin Zeteroğlu, E. (2018). Yanyana bulunmaması gereken iki kavram: Çocuk ve ölüm. P. Bayhan, & İ. Artan içinde, *Sağlık Kuruluşlarında Çocuk* (s. 97-117). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Şahin, H. ve Demiriz, S. (2014). Beş altı yaşında çocuğu olan babaların, babalık rolünü algılamaları ile aile katılım çalışmalarını gerçekleştirmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* (181), 273-294.

Şahin, S. ve Aral, N. (2012). Aile İçi İletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(3), 55-66.

Taşçı, A. İ. (2017). *Cinsiyet eğitimi.* İstanbul: Betim Kitaplığı.

Tekdemir, N., Yılmaz, H. (2020). Türkiye ve Avrupa Ülkelerinde Çocuk Yoksulluğunun Belirleyicileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Journal of Faculty of Educational Sciences, 53*(3):1075-1104. DOI: 10.30964/auebfd.74032110.

Tekgöz Obuz, A. (2019). *Ekolojik sistem yaklaşımı kapsamında suça sürüklenen ve hakkında danışmanlık tedbir kararı verilen çocuklara yönelik nitel bir çalışma*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Topçu, Ç. (2016). *Siber Zorbalık: Önleme ve Müdahale Çalışmaları.* Kriz Danışmanlığı. Ed.: Ö. Erdur Baker ve T. Doğan, (s.303-332). Ankara: Pegem Akademi.

Toydemir, A. (2019). Eğitim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Çocuk İhmal ve İstismarına İlişkin Bilgi ve Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.

TÜİK, (2019). *Güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk istatistikleri,* Türkiye İstatistik Kurumu *2015-2019*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2015-2019-33632 (Erişim Tarihi: 10.08.2022).

Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society.* Cambridge Mass: Harvard University Press.

World Health Organization (WHO). (2022). Emergencies: Risk Communication, https://www.who.int/news-room/q-adetail/emergencies-risk-communication, Erişim Tarihi: 28.08.2022.

Yamaç, A. (2011). Zihinsel Engelli Çocukların Ebeveynlerinin Çocuklarını Kabul-Red Düzeyi ile Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Yaşar, M. (2013). Özel Durumlarda Aile Çalışmaları. Aile Eğitimi ve Erken Çocukluk Eğitiminde Aile Katılım Çalışmaları (2. baskı). Ed.: Z.F. Temel, (s. 263-400). Ankara: Anı Yayıncılık.

Yaşar, S., Taşar, M. O. (2019). Kavramsal Olarak Yoksulluk ve Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19*(38):118-144. https://doi.org/10.30976/susead.462905 11.

Yavuzer, H. (2011). Ana-Baba ve Çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, H. & Kurtuluş, E. (2022). Çocuk Gözünden Göç Hikâyesinin Öyküsel Terapi Odağında İncelenmesi: Suriyeli Mülteci Çocuklar. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 10* (19) , 318-348. DOI: 10.20304/humanitas.974203

Yıldız, A. (2004). Çocuk, ölüm ve kayıp. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(12)*, 125-144.

Yıldız, R., Öcal, O., Yıldırım, E. (2011). Suçun sosyoekonomik belirleyicileri: Kayseri üzerine bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 15-31.

Yıldız, Y., Kaçar, M., Albayrak, E., Çalaboğlu, T., Çakmak, S. ve Bayraktar, T. (2017). Çocuk İhmali ve İstismarı Hakkında İlköğretim Öğretmenlerinin Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Van Tıp Dergisi, 24*(4), 303- 309.

Yılmaz, A.. (2009). Çocuk İstismarı ve İhmali: Risk Faktörleri ve Çocukların Psikososyal Gelişimi Üzerindeki Etkileri. *Civilacademy Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1).

Yuhuas, A. (2016). Pokemon Go: Armed Robbers Use Mobile Game to lure Players into Trap. *The Guardian* : http://www.theguardian.com/technology/2016/jul/10/pokemon-go-armed-robbers-dead-bdy Erişim Tarihi: 09.08.2022.

ÇOCUK RUH SAĞLIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Aysel Korkmaz

6

URL 1.

lirtilmiştir. Bu süreçte ruh sağlığı uzmanının çocuktaki problemi belirlemek için ev, okul, klinik gibi farklı ortamlarda çocuk, ebeveyn, öğretmen ve akran grubu olmak üzere çocukla yakın iletişimde bulunan çok çeşitli kaynaklardan test ve test dışı teknikleri kullanarak bilgi toplanabileceğine yer verilmiştir. Test teknikleri, çocukların yetenek, başarı, kişilik, ilgi ve tutum olmak üzere belli bir amaca yönelik hazırlanmış standart testleri içinde barındırmaktadır. Çocuk ruh sağlığı uzmanına çocuk hakkında zengin bilgi ve öznel değerlendirme yaklaşımı sunan ve gözlemsel, sosyometrik, görüşme odaklı, drama, oyun gibi teknikleri içinde barındıran test dışı tekniklere değinilmiştir. Gözlemsel teknikler değerlendiriciye, gözlemlenmesi hedeflenen sosyal ve duygusal temelli problemli davranışı gözlemleme, tanımlama, kaydetme, yorumlama ve müdahale planları geliştirme imkânı sunabilir. Sosyometrik teknikler, akranlar arasındaki kabulü ya da reddi, sosyal statüsü, popülerlik durumu, ilişkileri ve grup dinamikleri aracılığıyla çocuğun ruh sağlığıyla ilgili problemleri belirlemek amacıyla kullanıldığı ifade edilebilir. Görüşme odaklı teknikler, çocukları tanımak ve onların sosyal, duygusal veya davranışsal problemleri hakkında bilgi toplamak amacıyla yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış şekilde gerçekleştirilebilir. Drama ve oyun tekniklerinin kullanıldığı psikodrama, sosyodrama ve oyun terapisi aracılığıyla genellikle çocuğu tanımak için kullanıldığına değinilir. Çocuğun ruh sağlığı problemlerini belirlemek için bir veya birden fazla test ve test dışı tekniklerin aynı anda veya ayrı ayrı olarak kullanıldığı testler bulunmaktadır. Bu bağlamda çocuğun sahip olduğu gizli bilgi ve duyguları açığa çıkarmak için kullanılan projektif testler ile açık, anlaşılır ve standartize dilmiş test maddeleri içinde barındıran objektif testlere değinilmiştir. Ülkemizde ve dünyada yaygın olarak kullanılan projektif ve objektif testler detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu doğrultuda çocuk ruh sağlığının uzmanlar tarafından farklı yöntem ve teknikler aracılığıyla çok yönlü değerlendirme sürecini içinde barındırdığı belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Ahioğlu-Lindberg, E. N. (2011). Piaget ve ergenlikte bilişsel gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *19*(1), 1-10.

Akgün, E., ve Benli, G. K. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarla bibliyoterapi: bir uygulama örneği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *11*(1), 100-111.

Akın-Sarı,B. (2009). *Çocuk davranış listesi kısa formunun Türkçe geçerlilik-güvenilirlik çalışması ve 3-6 yaş çocuklarında mizacın etyolojisinin araştırılması.* Yayımlanmış tıpta uzmanlık tezi, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.

Alessi, G. (1988). Direct observation methods for emotional/behavior problems. In E. S. Shapiro & T. R. Kratochwill (Ed.), *Behavioral assessment in schools: Conceptual foundations and practical applications* (pp. 14–75). The Guilford Press.

Angrosino, M. V. (2016). *Naturalistic observation*. New York: Routledge.

Association of Play Therapy. (2012). *About Play Therapy. Play Therapy Defined.* Retrieved from www.a4pt.org.

Archer, R. P. (2016). Introducing the Minnesota multiphasic personality inventory-adolescent-restructured form (MMPI-ARF). *European Scientific Journal, ESJ*, *12*(10), 147-153.

Archer, R. P. (2017). *Assessing adolescent psychopathology: MMPI-A/MMPI-A-RF* (4th ed.). New York: Routledge Press.

Aydoğan, Y., Gültekin Akduman, G., ve Özyürek, A. (2019). Çocukları tanıma ve değerlendirme. Y. Aydoğan ve G. Gültekin Akduman (Ed.). *Çocuk Ruh Sağlığı* (s. 45-70) içinde. Ankara: Eğiten Kitap.

Ayim, T. M. (2018). *Personality Patterns of Students Who Make a Threat of Targeted School Violence*. (Unpublished doctoral dissertation), University of Nevada, Las Vegas.

Axline, V. (1969). *Play Therapy.* New York: The Random House Publishing Group.

Bain, K., Amod, Z., & Gericke, R. (2013). Projective assessment of adults and children in South Africa. *Psychological*, 336-354.

Balcı, U. G., Yılmazer, T. T., Aygün, H., Soysal, N., & Öngel, K. (2013). Bilişsel ve Duygusal Zekânın Birinci Basamakta Değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, *7*(1).

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (2014). Social-cognitive theory. In *An introduction to theories of personality* (pp. 341-360). Psychology Press.

Barry J. J. (2011a). Reynolds Child Depression Scale. In: Goldstein S., Naglieri J.A. (Ed.), *Encyclopedia of Child Behavior and Development.* Boston: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-79061-9_2440

Barry J. J. (2011b). Reynolds Adolescent Depression Scale 2. In: Goldstein S., Naglieri J.A. (Ed.), *Encyclopedia of Child Behavior and Development*. Boston: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-79061-9_2439

Bayat, M. (2019). *Addressing challenging behaviors and mental health issues in early childhood* (2nd Edition). New York: Routledge.

Bilmez, H. ve Tekin-İftar, E. (2019). Veri toplama. E. Tekin-İftar (Ed.). *Uygulamalı davranış analizi* (s. 99-144) içinde. Ankara: Vize Akademik.

Bratton, S. C., Ray, D., Rhine, T., & Jones, L. (2005). The efficacy of play therapy with children: A meta-analytic review of treatment outcomes. *Professional psychology: research and practice*, *36*(4), 376.

Brewster, L., & McNichol, S. (2018). *Bibliotherapy*. London: Facet Publishing.

Brewster, L., & McNicol, S. (2020). Bibliotherapy in practice: a person-centred approach to using books for mental health and dementia in the community. *Medical Humanities*, *47*(4), e12-e12.

Bronfenbrenner, U. (1992). Ecological systems theory. In R. Vasta (Ed.), *Six theories of child development: Revised formulations and current issues* (pp. 187–249). Jessica Kingsley Publishers.

Brown, K. W., Ryan, R. M., & Creswell, J. D. (2007). Mindfulness: Theoretical foundations and evidence for its salutary effects. Psychological inquiry, 18(4), 211-237.

Buck, J. N. (1948). The H-T-P technique; a qualitative and quantitative scoring manual. *Journal of Clinical Psychology, 4,* 317–396. https://doi.org/10.1002/1097-4679(194810)4:4<317::AID-JCLP2270040402>3.0.CO;2-6

Butcher, J. N., & Tellegen, A. (1966). Objections to MMPI items. *Journal of Consulting Psychology, 30*(6), 527–534. https://doi.org/10.1037/h0024004

Butcher, J. N., Dahlstrom, W. G., Graham, J. R., Tellegen, A. M., & Kaemmer, B. (1989). *Minnesota Multiphasic Personality Inventory-2 (MMPI-2): Manual for administration and scoring*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Butcher, J. N., Williams, C. L., Graham, J. R., Tellegen, A., Ben-Porath, Y. S., Archer, R. P., et al. (1992). *Manual for administration, scoring, and interpretation of the Minnesota Multiphasic Personality Inventory for Adolescents: MMPI-A*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Canty, N. (2017). Bibliotherapy: Its processes and benefits and application in clinical and developmental settings. *Logos*, *28*(3), 32-40.

Castaneda, A., McCandless, B., & Palermo, D. (1956). The Children's form of the manifest anxiety scale. *Child Development*. *27*, 317-327.

Cohen, R. J., & Swerdlik, M. E. (2009). *Psychological testing and assessment: An introduction to tests and measurement* (Seventh Edition). CA: Mayfield Publishing Co.

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2017). *Research methods in education*. UK: Routledge.

Conover K. M. (2020). Tell me a story: Promoting resiliency in military children with a biblio-therapy intervention. *Nursing Forum*, *55*(3), 439–446.

Coolican, J., Bryson, S. E., & Zwaigenbaum, L. (2008). Brief report: Data on the Stanford–Binet intelligence scales in children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *38*(1), 190-197.

Crone, D., & Horner, R. (2003). *Building positive behavior support systems in schools: Functional behavioral assessment*. New York: Guilford Press.

De Los Reyes, A., & Aldao, A. (2015). Introduction to the special issue: Toward implementing physiological measures in clinical child and adolescent assessments. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *44*(2), 221-237.

De Los Reyes, A., Augenstein, T. M., Wang, M., Thomas, S. A., Drabick, D. A., Burgers, D. E., & Rabinowitz, J. (2015). The validity of the multi-informant approach to assessing child and adolescent mental health. *Psychological bulletin*, *141*(4), 858.

Dirks, M. A., De Los Reyes, A., Briggs-Gowan, M., Cella, D., & Wakschlag, L. S. (2012). Embracing not erasing contextual variability in children's behavior: Theory and utility in the selection and use of methods and informants in developmental psychopathology. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, *53*(5), 558.

Eisen K., Lawlor C., Wu C. D., & Mason D. (2018). Reading and recovery expectations: Implementing a recovery-oriented bibliotherapy program in an acute inpatient psychiatric setting. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, *41*(3), 243–245.

Eren, P. (2020). *Resim analizi-"Ev-Ağaç-İnsan" testi.* Erişim adresi: https://egitimheryerde.net/resim-analizi-ev-agac-insan-testi/

Ferguson, T. D. (2014). *Examining the influence of interval and observation length on the dependability of data* (Unpublished doctoral dissertation). Northeastern University, Boston.

Frick, P. J., Barry, C. T., & Kamphaus, R. W. (2010). *Clinical assessment of child and adolescent personality and behavior*. New York: Springer.

Frohn, S. R. (2017). *An Evaluation and Revision of the Children's Behavior Questionnaire Effortful Control Scales* (Unpublished doctoral dissertation). The University of Nebraska-Lincoln, Nebreska.

Frothingham, M.B. (2021, Nov 02). *Rorschach Inkblot Test: Definition, History & Interpretation*. Retrieved from: www.simplypsychology.org/what-is-the-rorschach-inkblot-test.html

Gericke, R., Bain, K., & Amod, Z. (2013). The use of the Children's Apperception Test and Thematic Apperception Test in South Africa. *Psychological*, 355-374.

Giacomucci, S. (2021). *Social work, sociometry, and psychodrama: Experiential approaches for group therapists, community leaders, and social workers*. Springer Nature Singapore Pte Ltd.

Gregory, R. J. (2015). *Psychological testing: History, principles and applications* (7th. Ed.). Boston: Pearson.

Groth-Marnat, G. (2009). *Handbook of psychological assessment*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Gökçe, T., ve Dündar, C. (2008). Samsun Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde çalışan hekim ve hemşirelerde şiddete maruziyet sıklığı ve kaygı düzeylerine etkisi. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, *15*(1), 25-28.

Gürses, İ., ve Kılavuz, M. A. (2016). Kuşakların ahlâkî değerleri birlikte öğrenmesi: Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramı açısından bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *25*(1), 97-117.

Hammer, E. F. (1958). *The clinical application of projective drawings.* Retrieved from: https://psycnet.apa.org/record/1959-01177-000

Hanna, A., & Rounds, J. (2020). How accurate are interest inventories? A quantitative review of career choice hit rates. *Psychological Bulletin, 146*(9), 765–796. https://doi.org/10.1037/bul0000269

Hathaway, S. R., & McKinley, J. C. (1940). A multiphasic personality schedule (Minnesota): Construction of the schedule. *Journal of Psychology,* 10, 249-254.

Hızlı, H. (t.y.). *Child Behavior Checklist (CBCL/4-18): Çocuk Davranış Değerlendirme Ölçeği*. Erişim adresi: https://www.academia.edu/23733905/Child_Behavior_Checklist_CBCL_4_18

Hintze, J. M., Volpe, R. J., & Shapiro, E. S. (2002). Best Practices in the Systematic Direct Observation of Student Behavior. In A. Thomas & J. Grimes (Ed.), *Best practices in school psychology IV* (pp. 993–1006). National Association of School Psychologists.

IvyPanda. (2020). *Children's Psychological Apperception Test Essay (Critical Writing)*. Retrieved from: https://ivypanda.com/essays/childrens-psychological-apperception-test/

Kline, P. (2015). *A handbook of test construction (psychology revivals): introduction to psychometric design*. Routledge.

Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D. A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research* (pp. 347–380). Chicago: Rand-McNally.

Komatsu, S., Aoki, K., & Kato, C. (2020). Clarification of Relationship Between Projective Tests and Questionnaires. *Information Engineering Express*, *6*(1), 50-58.

Kurt, G. (2020). Çocuk ruh sağlığı alanında değerlendirme ve ölçekler. G. Kurt (Ed.). *Çocuk ruh sağlığı* (s.25-47) içinde Ankara: Nobel.

Leggett, E. S., & Boswell, J. N. (2016). *Directive play therapy: theories and techniques*. Springer Publishing Company.

Lucas, C. V., & Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tool to promote children's psychological well-being. *Journal of poetry therapy*, *26*(3), 137-147.

Mace, F. C., Belfiore, P. J., & Hutchinson, J. M. (2001). Operant theory and research on self-regulation. In B. J. Zimmerman & D. H. Schunk (Ed.), *Self-regulated learning and academic achievement theoretical perspectives* (pp. 39–66). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publisher.

Macleod, E., Woolford, J., Hobbs, L., Gross, J., Hayne, H., & Patterson, T. (2017). Interviews with children about their mental health problems: the congruence and validity of information that children report. *Clinical child psychology and psychiatry*, *22*(2), 229-244.

Martin, R. P. (1988). *Assessment of personality and behavior problems.* New York: Guilford.

McConaughy, S. H., & Ritter, D. R. (2002). Best Practices in Multidimensional Assessment of Emotional or Behavioral Disorders. In A. Thomas & J. Grimes (Ed.), *Best practices in school psychology IV* (pp. 1303–1320). National Association of School Psychologists.

McDermott, P. A., Watkins, M. W., & Rhoad, A. M. (2014). Whose IQ is it?—Assessor bias variance in high-stakes psychological assessment. *Psychological Assessment, 26*(1), 207-214. doi:10.1037/a0034832

McLennan, P., & Marie, D. (2008). The benefits of using sociodrama in the elementary classroom: Promoting caring relationships among educators and students. *Early childhood education journal*, *35*(5), 451-456.

Meyer, G. J., & Kurtz, J. E. (2006). Advancing personality assessment terminology: Time to retire" objective" and" projective" as personality test descriptors. *Journal of personality assessment*, *87*(3), 223-225.

Miller, L. A., & Lovler, R. L. (2018). *Foundations of psychological testing: A practical approach*. New York: Sage publications.

Millon, T. (1993). *Millon adolescent clinical inventory*. Minneapolis: National Computer Systems.

Millon, T., Tringone, R., Millon, C., & Grossman, S. D. (2005). *Millon pre-adolescent clinical ınventory (M-PACI) manual.* Minepolis: Pearson.

Millon, T. (2016). What is a personality disorder?. *Journal of personality disorders*, *30*(3), 289.

Montemayor, L. (2014). *Exploring the effectiveness of Child-Centered play therapy in young children: a quantitative single case research design* (Unpublished doctoral dissertation). Texas A&M University-Corpus Christi, Texas.

Moreno, J. L. (1946). Sociodrama. In J. L. Moreno, *Psychodrama, first Vol* (pp. 350-366). Beacon House. https://doi.org/10.1037/11506-063

Moreno, J. L. (1962). Osnovi sociometrije. Beograd: Savremena škola.

Moreno, J. L. (1972). *Psychodrama* (4th ed.). New York: Beacon House.

Morsin, A. (2021). *Play Therapy*. Retrieved from: https://www.verywellfamily.com/what-is-play-therapy-4175560

Murray, H. A. (1938). *Explorations in personality.* New York: Oxford University Press.

Mutumba, M., & Harper, G. W. (2015). Mental health and support among young key populations: an ecological approach to understanding and intervention. *Journal of the International AIDS Society*, *18*, 19429.

Muzar Horvat, S. (2018). Socıometrıc status of gıfted students ın classroom and subject teachıng ın elementary school. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, *13*(1 (25)), 57-76.

Nash, J. B., & Schaefer, C. E. (2011). Play therapy: Basic concepts and practices. In C. E. Schaefer (Ed.), *Foundations of play therapy* (pp. 3–13). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.

National Institute of Mental Health [NIMH]. (2021). Children and Mental Health: Is This Just a Stage? Retrieved from: https://www.nimh.nih.gov/health/publications/children-and-mental-health

Nelson, R.O., & Hayes, S.C. (1979). Some current dimensions of behavioral assessment. *Behavioral Assessment,* 1, 1-16.

Noviani, R. (2020). *He language attitude of students toward english language learning: a survey of six junior hıgh schools in Palembang* (Unpublished doctoral dissertation). UIN Raden Fatah Palembang.

Ogbodo-Adoga, R. (2020). Psychological Tests in Counselling. *Presge Journal of Counselling Psychology,3*(1), 247-258.

O'Rourke, L. (2005). *The use of direct observation in functional behavior assessment* (Published master's thesis). Universty of Northn Lowa.

Oskay, G. (1997). Reynolds Ergen Depresyon Ölçeğinin (Reynolds Adolescent Depression Scale-Rads) Türkçeye Uyarlanması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *2*, 17-26.

Öktem, F., Gençöz, T., Erden, G., Sezgin, N. ve Uluç, S. (2011). *Wechsler Çocuklar için Zeka Ölçeği-IV (WÇZÖ-IV) Türkiye norm çalışması.* 109K533 no'lu Basılmamış TÜBİTAK proje raporu.

Öner, N. (1996). Piers Harris'in "çocuklarda öz kavramı ölçeği" el kitabı. Türk Psikologlar Derneği, Ankara.

Özusta, H. S. (1995). Cocuklar icin Durumluk-Surekli Kaygı Envanteri uyarlama, gecerlik ve guvenirlik calısmasi. *Turk Psikoloji Dergisi*, *10* (34), 32-44.

Piaget, J. (1983). Piaget's theory. In P. H. Mussen (Ed.), *Carmichael's handbook of child psychology* (pp. 702–732). New York: Wiley.

Pidgeon, K., Parson, J., Mora, L., Anderson, J., Stagnitti, K., & Mountain, V. (2015). *Play therapy.* Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/282790663_Play_Therapy

Piers, E. (1963). Factor analysis for the Piers-Harris Children's Self-Concept Scale. *Unpublished raw data*.

Piers, E. V., & Herzberg, D. S. (2002). *Piers-Harris Children's Self-Concept Scale-Second Edition Manual.* Los Angeles, CA: Western Psychological Services.

Pustejovsky, J. E., & Swan, D. M. (2015). Four methods for analyzing partial interval recording data, with application to single-case research. *Multivariate Behavioral Research, 50,* 365–380.

Putnam, S. P., Gartstein, M. A., & Rothbart, M. K. (2006). Measurement of fine-grained aspects of toddler temperament: The early childhood behavior questionnaire. *Infant Behav Dev, 29*, 386-401. doi: 10.1016/j.infbeh.2006.01.004

Ra, A. (t.y.). *Unit 28: Objective Type Test : Advantages and Notes Limitations*. Retrieved from: https://www.academia.edu/41433445/Unit_28_Objective_Type_Test_Advantages_and_Notes_Limitations

Rapaport, D. (1952). Projective techniques and the theory of thinking. *Journal of Projective Techniques*, *16*(3), 269-275.

Rapee RM. (2018). Anxiety disorders in children and adolescents: Nature, development, treatment and prevention. *In Rey JM (ed), IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health.* Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.

Ray, D. C. (2011). *Advanced play therapy: Essential conditions, knowledge, and skills for child practice*. Routledge.

Reynolds, C. R. & Richmond, B. O. (1978). What I think and feel: A Revised Measure of Children's Manifest Anxiety. *Journal of Abnormal Child Psychology, 6,* 271- 280.

Reynolds, W. M. (1986). A model for the screening and identification of depressed children and adolescents in school settings. *Professional school psychology*, *1*(2), 117.

Reynolds, W. M. (1989). *Reynolds child depression scale*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

Reynolds, C. R., & Richmond, B. O. (2008). *Revised children's manifest anxiety scales second edition manual*. Torrance, CA: Western Psychological Services.

Riley, J. F. (1990). Sociodrama: Group creative problem-solving in action. *Gifted Child Today Magazine, 13*(1), 28-30.

Rorschach, H. (1921). *Psychodiagnostik: Methodik und Ergebnisse eines wahrnehmungsdiagnostischen Experiments (Dentenlassen von Zufallsformen)*. Bern: Ernst Bircher.

Rothbart, M. K., Ahadi, S. A., Hershey, K. L., & Fisher, P. (2001). Investigations of temperament at three to seven years: The Children's Behavior Questionnaire. *Child development*, *72*(5), 1394-1408.

Salvia, J., Ysseldyke, J. E., & Bolt, S. (2010). Assessment in special and ınclusive education. Canada: Wadsworth.

Sarkar, S. S. (2019). *Guidance and counselling*. Retrieved from: http://www.wbnsou.ac.in/online_services/SLM/MED/C14.pdf

Savaşır, I. (1981). *Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri el kitabı* (Türk standardizasyonu). Ankara: Sevinç Matbaası.

Savaşır, I. ve Çulha, M. (1996). Development of the MMPI-2 in Turkey. J. N. Butcher, (Ed.), *International adaptations of the MMPI-2* (1. baskı) içinde. Mineapolis, London: University of Minnesota Press.

Segal, D. L., & Coolıdge, F. L. (2004). Objective Assessment of Personality and Psychopatl An Overview. *Comprehensive Handbook of Psychological Assessment*, 1.

Skokauskas, N., Fung, D., Flaherty, L. T., Von Klitzing, K., Pūras, D., Servili, C., ... & Guerrero, A. (2019). Shaping the future of child and adolescent psychiatry. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, *13*(1), 1-7.

Spielberger, C. D., Edwards, C. D., Lushene, R. E., Montuori, J., & Platzek, D. (1973). State-trait anxiety inventory for children: Preliminary manual. *Consulting Psychologists, Palo Alto, CA*.

Sprender, Q., Barnsley, J., Davies, A., & Murphy, J. (2001). *Primary child and adolescent mental health.* New York: CRS Press.

Stavrou, P. D. (2018). Children's self-image following abuse, development of resilience and family context impact: A Clinical Psychodynamic approach. *Advances in Social Sciences Research Journal*, *5*(6).

Sontosh, K. (2021, June 06). *Attitude measurement.* Retrieved from: https://www.gyankovandar.com/2021/06/attitude-measurement-or-scale-and-scales-commonly-used-in-business-.html

Stark, T. H., Flache, A., & Veenstra, R. (2013). Generalization of positive and negative attitudes toward individuals to outgroup attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *39*(5), 608-622.

Stein, R., Njoroge, W. F., & Dunn, D. M. (2019). Introduction Assessment in Early Childhood. In *Clinical Guide to Psychiatric Assessment of Infants and Young Children* (pp. 1-20). Springer, Cham.

Sterling-Turner, H. E., Robinson, S. L., & Wilczynski, S. M. (2001). Functional assessment of distracting and disruptive behaviors in the school setting. *School Psychology Review*, *30*(2), 211-226.

Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Tringone, R., & Bockian, N. (2015). Millon's contributions to preadolescent and adolescent personality assessment: Searching onward and upward. *Journal of personality assessment*, *97*(6), 563-571.

The Millon Personality Group. (2015). The Millon Adolescent Clinical Inventory-II (MACI-II®). Retrieved from: https://www.millonpersonality.com/inventories/MACI-II/

Tuerlinckx, F., De Boeck, P., & Lens, W. (2002). Measuring needs with the Thematic Apperception Test: A psychometric study. *Journal of Personality and Social Psychology*, *82*(3), 448.

United Nations (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs: New York.

Ünal, E., & İşeri, K. (2012). Analysis of the Relationship between Reading and Writing Attitudes of Teacher Candidates and Their Academic Achievements through the Structural Equation Model. *Ilkogretim Online*, *11*(4).

Yıldırım-Becerikli, S. (2002). Kurum İçi Halkla İlişkiler Faaliyetleri için Alternatif Bir Yöntem: Sosyodrama. *Selçuk İletişim*, *2*(3), 138-148.

Wechsler, D. (2012). *Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence–Fourth Edition*. San Antonio, TX: The Psychological Corporation.

Wechsler, D. (2014). *Wechsler Intelligence Scale for Children- Fifth Edition, Technical and interpretive manual.* Bloomington, MN: Pearson.

Whitcomb, S., & Merrel, K. W. (2013). *Behavioral, social, and emotional assessment of children and adolescents*. New York: Routledge.

Görsellerin Kaynakları

URL 1. https://pixabay.com/tr/illustrations/psikolog-%c3%a7ocukluk-psikolo%c4%9fu-zorluk-6741696/

URL 2. https://pixabay.com/tr/photos/anne-k%c4%b1z-evlat-%c3%bczg%c3%bcn-gen%c3%a7-6302294/

URL 3. https://pixabay.com/tr/vectors/disiplin-sinirli-kad%c4%b1n-anne-%c3%a7ocuk-7144110/

İÇSELLEŞTİRİLMİŞ DAVRANIŞ SORUNLARI

Özlem Gözün Kahraman - Serpil Pekdoğan

7

URL 1.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, B. (2008). Depresif bozukluklar. F. Çuhadaroğlu Çetin, B. Pehlivantürk, F. Ünal, R. Uslu, E. İşeri, T. Türkbay, A. Coşkun, S. Miral, N. Motavallı (ed.). *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı* (1. baskı) içinde (s.373-383). Ankara: Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derneği Yayınları.

Al-Biltagi, M., & Sarhan, E. A. (2016). Anxiety disorder in children: review. *J. Paedi. Care. Inol, 1*(1), 18-28.

American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. (4th ed.)*. Washington, DC.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal elkitabı, beşinci baskı (DSM-5), tanı ölçütleri başvuru elkitabı* (E. Köroğlu, Çev. Ed.). Hekimler Yayın Birliği.

Angold, A., Costello, E. J., ve Worthman, C. M. (1998). Puberty and depression: the roles of age, pubertal status, and pubertal timing. *Psychol Med*, 28, 51-61.

Aker, A. T. (2012). Temel sağlık hizmetlerinde ruhsal travmaya yaklaşım. *Türkiye Psikiyatri Derneği Ruhsal Travma ve Afet Psikiyatrisi Çalışma Birimi Yayını*.

Aker, T., Hamzaoğlu, O., ve Boşgelmez, Ş. (2007). Kocaeli - Ruhsal Travma Kısa Tarama Ölçeği'nin (Kocaeli - Kısa) Geçerliği . *Düşünen Adam, 20*(4), 172-178.

Austin, V. L. ve Scıarra, D. T. (2017). Risky behaviors and emotional disorder. Ozekes M (ed*.) In Emotional and Behavioral Disorders in Children and Adolescents (pp. 320–327)*. Academic Publishing.

Black, B. B. (1996). Social anxiety and selective mutism. American Psychiatric Press Review of Psychiatry. Washington, DC. American Psychiatric Association Press.

Bloch, M. H., ve Leckman, J. F. (2009). Clinical course of Tourette syndrome. *Journal of psychosomatic research*, *67*(6), 497-501.

Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A., ve Vlahov, D. (2007). What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources, and life stress. *Journal of consulting and clinical psychology*, *75*(5), 671.

Bui, E., Ohye, B., Palitz, S., Olliac, B., Goutaudier, N., ve Raynaud, J. (2014). Kaunou KB & Stoddard FJ JR. Acute and chronic reactions to trauma in children and adolescents. In Rey JM (ed), *IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health*. Geneva: InternaAssociation for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.

Bulut, S. (2008). Seçici konuşmamazlık (selective mutizm): Sebepleri ve tedavi yaklaşımları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(17), 52-65.

Coplan, J. (2013). Behavior management plan for internalizing behavior. http://www.drcoplan.com/media/NASP-1.pdf.

Çetiner, Ö., ve Sucuoğlu, B. (2019). İlkokullarda duygusal ve davranışsal bozukluk riski tarama çalışması. *Özel Eğitim Dergisi*, *20*(1), 1-28.

Dabkowska, M., Araszkiewicz, A., Dabkowska, A., & Wilkosc, M. (2011). Separation anxiety in children and adolescents. In *Different views of anxiety disorders*. IntechOpen.

David-Ferdon, C., & Kaslow, N. J. (2008). Evidence-based psychosocial treatments for child and adolescent depression. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *37*(1), 62-104.

Denizel Güven, E. (2020). *Çocuk ve Ergenlerde Depresyon (Duygudurum) Bozuklukları*. Pegem.

Erden, G., Kılıç, E., Uslu, R., ve Kerimoğlu, E. (1999). Çocuklar için travma sonrası stres tepki ölçeği Türkçe geçerlilik, güvenirlik ön çalışması . *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 6*(3),143-149.

Erden, C. ve Ceylan, A.(1990). Giles de la Tourette sendromu. *Türk Psikiyatri Dergisi, 1*(3),181-185.

Eroğlu, M. Z., ve Özpoyraz, N. (2010). Bipolar bozuklukta koruyucu tedavi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *2*(2), 206-236.

Eynde, F. V. D., Şentürk, V., ve Naudts, K. (2007). Yeme Bozukluğunu Taklit Eden Tourette Sendromu. *Turk Psikiyatri Dergisi*, *18*(4), 375-378.

Fariba, K., & Gupta, V. (2020). Posttraumatic Stress Disorder in Children. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559140/

Flament, M. F., Geller, D., Irak, M., & Blier, P. (2007). Specificities of treatment in pediatric obsessive-compulsive disorder. *CNS spectrums*, *12*(S3), 43-58.

Flannery-Schroeder, E., Suveg, C., Safford, S., Kendall, P. C., ve Webb, A. (2004). Comorbid externalising disorders and child anxiety treatment outcomes. *Behaviour Change*, *21*(1), 14-25.

Fox, N. A., Pine, D. S. (2012). Temperament and the emergence of anxiety disorders. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry 51: 125-128.

Freeman, J. B., Garcia, A. M., Coyne, L., Ale, C., Przeworski, A., Himle, M., Compton, S., Leonard, H. L. (2008). Early childhood OCD: preliminary findings from a family-based cognitive-behavioral approach. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 47*(5):593-602.

Frías, Á., Palma, C., & Farriols, N. (2015). Comorbidity in pediatric bipolar disorder: prevalence, clinical impact, etiology and treatment. *Journal of affective disorders*, *174*, 378-389.

Gabriel, R., Ferrando, L., Cortón, E. S., Mingote, C., García-Camba, E., Liria, A. F., & Galea, S. (2007). Psychopathological consequences after a terrorist attack: An epidemiological study among victims, the general population, and police officers. *European Psychiatry*, *22*(6), 339-346.

Galmiche, M., Déchelotte, P., Lambert, G. ve Tavolacci, M. P. (2019). Prevalence of eating disorders over the 2000–2018 period: A systematic literature review. *The American Journal of Clinical Nutrition, 109*(5), 1402–1413. doi:10.1093/ajcn/nqy342

Geller, B., ve Luby, J. (1997). Child and adolescent bipolar disorder: a review of the past 10 years. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *36*(9), 1168-1176.

Goldstein, T. R., Axelson, D. A., Birmaher, B., ve Brent, D. A. (2007). Dialectical behavior therapy for adolescents with bipolar disorder: a 1-year open trial. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *46*(7), 820-830.

Görken, I. (2002). Çocukluk (Erken) Başlangıçı Şizofreni: Tanısal Değerlendirmeler, Klinik Bulgular, Ayırıcı Tanı ve Tedavi Yaklaşımları. Düşünen Adam, 14(4): 211-216

Gümüş, C. (2017). *Ebeveynleri boşanmış 21 yaş ve üzeri yetişkin bireylerin kişilerarası ilişkilerindeki bağlanma modelleri ve ayrılma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi , İstanbul.

Hansen, L. K., & Jordan, S. S. (2020). Internalizing behaviors. In *Encyclopedia of personality and individual differences* (pp. 2343-2346). Cham: Springer International Publishing.

Huberty, T. J. (2017). Students With Emotional and Behavioral Problems. *Reference Module in Neuroscience and Biobehavioral Psychology, https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809324-5.05547-4*

Izett, E., Rooney, R., Prescott, S. L., De Palma, M., & McDevitt, M. (2021). Prevention of mental health difficulties for children aged 0–3 years: a review. *Frontiers in Psychology*, 2794.

Javidi H, Y. M. (2012). Posttraumatic stress disorder. *Int J Occup Environ Med., 3*, 2-9.

Kafes, A. Y. (2021). Depresyon ve anksiyete bozuklukları üzerine bir bakış. *Humanistic Perspective*, *3*(1), 186-194.

Kaplan, H. I., ve Benjamin, S. J. (2004). *Klinik Psikiyatri*. Nobel Tıp Kitabevleri.

Karakaya, I., Yıldız, Ö., & Şişmanlar, Ş. (2007). Çok erken başlangıçlı çocukluk çağı şizofrenisi: Bir olgu sunumu. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *8*(2), 154-157.

Karaman, D., Durukan, İ., & Erdem, M. (2011). Çocukluk çağı başlangıçlı obsesif kompulsif bozukluk. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar*, *3*(2), 278-295.

Karaman, Ö. (2018). Selektif mutizm olgusu. *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, *10*(2), 38-41.

Kendall, P. C., ve Pimentel, S. S. (2003). On the physiological symptom constellation in youth with generalized anxiety disorder (GAD). *Journal of Anxiety Disorders*, *17*(2), 211-221.

Kendall, P. C., Pimentel, S., Rynn, M. A., Angelosante, A., & Webb, A. (2004). Generalized anxiety disorder. In T. H. Ollendick & J. S. March (Eds.), *Phobic and anxiety disorders in children and adolescents: A clinician's guide to effective psychosocial and pharmacological interventions* (pp. 334–380). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/med:psych/9780195135947.003.0012.

Kendall, P. C., Compton, S. N., Walkup, J. T., Birmaher, B., Albano, A. M., Sherrill, J., ... & Piacentini, J. (2010). Clinical characteristics of anxiety disordered youth. *Journal of anxiety disorders*, *24*(3), 360-365.

Kendhari, J., Shankar, R., & Young-Walker, L. (2016). A review of childhood-onset schizophrenia. *Focus*, *14*(3), 328-332.

Kim, S. J., Kim, B. N., Cho, S. C., Kim, J. W., Shin, M. S., Yoo, H. J., & Kim, H. W. (2010). The prevalence of specific phobia and associated co-morbid features in children and adolescents. *Journal of anxiety disorders*, *24*(6), 629-634.

King, N. J., Hamilton, D. I., ve Ollendick, T. H. (1988). *Children's phobia. A behavioural perspective.* Wiley

King, N. J., Ollendick, T. H., ve Murphy, G. C. (1997). Assessment of childhood phobias. *Clinical Psychology Review*, *17*(7), 667-687.

Kopp, S. ve Gilberg, C. (1997). Selective mutism: A population based study: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 38*(2), 257-262.

Koptagel, G. (1984). *Tıpsal psikoloji*. Beta Yayını.

Kovacs, M., & Devlin, B. (1998). Internalizing disorders in childhood. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *39*(1), 47-63.

Krebs, G., & Heyman, I. (2015). Obsessive-compulsive disorder in children and adolescents. *Archives of disease in childhood*, *100*(5), 495-499.

Krysanski, V. L. (2003). A brief review of selective mutism literature. *The Journal of Psychology, 137*(1), 29-40.

Leckman, J. F., Zhang, H., Vitale, A., Lahnin, F., Lynch, K., Bondi, C., ... ve Peterson, B. S. (1998). Course of tic severity in Tourette syndrome: the first two decades. *Pediatrics*, *102*(1), 14-19.

Manassis, K. (2009). Silent suffering: understanding and treating children with selective mutism. *Expert Review of Neurotherapeutics*, *9*(2), 235-243.

Manassis, K., Tannock, R., Garland, E. J., Minde, K., McINNES, Alıson., ve Clark, S. (2007). The sounds of silence: Language, cognition, and anxiety in selective mutism. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *46*(9), 1187-1195.

Mc Clellan, J., ve Werry, S. J. (1997). Practice param eters for the assesment and treatment of children and adolescents with bipolar disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry 13* (10), 26-176.

McGee, R. O. B., Feehan, M., Williams, S., Partridge, F., Silva, P. A., ve Kelly, J. (1990). DSM-III disorders in a large sample of adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *29*(4), 611-619.

McNaughton, N., ve Gray, J. A. (2000). Anxiolytic action on the behavioural inhibition system implies multiple types of arousal contribute to anxiety. *Journal of affective disorders*, *61*(3), 161-176.

Mobach, L., Gould, K., & Hudson, J. L. (2019). Comorbidity in childhood anxiety disorders. In *Pediatric anxiety disorders* (pp. 277-298). Academic Press.

Morrıson, J. (2019). *DSM-5'i kolaylaştıran "Klinisyenler İçin Tanı Rehberi"*. Nobel.

Mutlu C., Karaçetin, G. ve Yorbık, Ö. (2016). Çocuk ve ergenlerde duygudurum bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J, 2*(1),1-7.

Narusyte, J., Ropponen, A., Alexanderson, K., & Svedberg, P. (2017). Internalizing and externalizing problems in childhood and adolescence as predictors of work incapacity in young adulthood. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, *52*(9), 1159-1168.

Nunes, S. A. N., Faraco, A. M. X., Vieira, M. L., & Rubin, K. H. (2013). Externalizing and internalizing problems: Contributions of attachment and parental practices. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, *26*, 617-625.

Ogundele, M. O. (2018). Behavioural and emotional disorders in childhood: A brief overview for paediatricians. *World J Clin Pediatr*, *7*(1): 9-26 [PMID: 29456928 DOI: 10.5409/wjcp.v7.i1.9]

Ollendick, T. H., ve King, N. J. (1991). Origins of childhood fears: An evaluation of Rachman's theory of fear acquisition. *Behaviour Research and Therapy*, *29*(2), 117-123.

Ollendick, T. H., & Benoit, K. E. (2012). A parent–child interactional model of social anxiety disorder in youth. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *15*(1), 81-91.

Perrotta, G., & Fabiano, G. (2021). Behavioural disorders in children and adolescents: Definition, clinical contexts, neurobiological profiles and clinical treatments. *Open Journal of Pediatrics and Child Health*, *6*(1), 005-015.

Öner, P., & Aysev, A. (2001). Çocuk ve ergenlerde obsesif kompulsif bozukluk. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, *10*(11), 409-411.

Öztürk, O. (2001). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları.* Nobel Tıp Kitabevleri.

Özyurt, G., Öztürk, Y. ve Pekcanlar Akay, A. (2017). Ergenlerde yeme bozuklukları ve yeme bozukluklarının güncel psikoterapötik tedavisinin gözden geçirilmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 24*(1), 81-96.

Parker, G., ve Roy, K. (2001). Adolescent depression: a review. *Aust NZJ Psychiatry, 35*, 572

Rao, P. A., Beidel, D. C., Turner, S. M., Ammerman, R. T., Crosby, L. E., & Sallee, F. R. (2007). Social anxiety disorder in childhood and adolescence: Descriptive psychopathology. *Behaviour Research and Therapy*, *45*(6), 1181-1191.

Renk, K., White, R., Lauer, B. A., McSwiggan, M., Puff, J., & Lowell, A. (2014). Bipolar disorder in children. *Psychiatry journal, 2014*. https://doi.org/10.1155/2014/928685

Quay, H. C., ve Peterson, D. R. (1986). Revised Behavior Problem Checklist. Professional Manual. Odesa: PAR.

Ollendick, T. H., Weist, M. D., Borden, M. C., ve Greene, R. W. (1992). Sociometric status and academic, behavioral, and psychological adjustment: a five-year longitudinal study. *Journal of consulting and clinical psychology*, *60*(1), 80.

Öy, B. (1990). Çocuklar için depresyon ölçeğinin öğrenciler ve çocuk ruh sağlığı kliniğine başvuran çocuklarda uygulanması. *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara*.

Rapee, R. M. (2018). Anxiety disorders in children and adolescents: Nature, development, treatment and prevention. In Rey JM (ed), IACAPAP e-Textbook of Child and Adolescent Mental Health. Geneva: International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.

Robertson, M. M. (2003). Diagnosing Tourette syndrome: Is it a common disorder? *Journal of Psychosomatic Research, 55*, 3-6.

Ruscio, A. M., Hallion, L. S., Lim, C. C., Aguilar-Gaxiola, S., Al-Hamzawi, A., Alonso, J., ... & Scott, K. M. (2017). Cross-sectional comparison of the epidemiology of DSM-5 generalized anxiety disorder across the globe. *JAMA psychiatry*, *74*(5), 465-475.

Sakallı Gümüş, S. (2013). *Learning Disabilities*. In Atilla Cavkaytar (Ed). Introduction to Special Education. Vize Yayincilik.

Schultze-Lutter, F., Kindler, J., Ambarini, T. K., & Michel, C. (2022). Positive psychotic symptoms in childhood and adolescence. *Current opinion in psychology*, *45*, 101287.

Shear, K., Jin, R., Ruscio, A. M., Walters, E. E., & Kessler, R. C. (2006). Prevalence and correlates of estimated DSM-IV child and adult separation anxiety disorder in the National Comorbidity Survey Replication. *American Journal of Psychiatry*, *163*(6), 1074-1083.

Standart, S., ve Couteur, A. L. (2003). The quiet child: A literature review of selective mutism. *Child and Adolescent Mental Health*, *8*(4), 154-160.

Steinhausen, H., ve Juzi, C. (1996). Elective mutism: An analysis of 100 cases. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 35*(5), 606-614.

Şenyuva, G., ve Yavuz, F. M. (2009). Fiziksel Şiddet Olgularında Travma Sonrası Stres Bozukluğunun Değerlendirilmesi. *Adli Tıp Dergisi, 23*(1), 1-14.

Tamar, M. ve Özbaran, B. (2004). Çocuk ve ergenlerde depresyon. *Klinik Psikiyatri (2)*, 84-92.

Türksoy, N. (2003). *Psikolojik travma ve sonuçları.* 5US Yayınları.

Üzümcü, E., Akın, B., Nergiz, H., İnözü, M., & Çelikcan, U. (2018). Anksiyete bozukluklarında sanal gerçeklik. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10(1), 99-117. doi: 10.18863/pgy.336593

Vardarlı, B. (2021). Teknolojik Bir Yaklaşım: Sanal Gerçeklik Maruz Bırakma Terapisi. *Ege Eğitim Dergisi , 22* (1), 40-56.

Verhulst, F. C., Berden, G. F., ve Sanders-Woudstra, J. A. (1985). Mental health in Dutch children: II. The prevalence of psychiatric disorder and relationship between measures. *Acta Psychiatrica Scandinavica.*

Wagner, M., Kutash, K., Duchnowski, A. J., Epstein, M. H., ve Sumi, W. C. (2005). The children and youth we serve a national picture of the characteristics of students with emotional disturbances receiving special education. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 13*(2), 79-96. doi:/10.1177/10634266050130020201.

Wehry, A. M., Beesdo-Baum, K., Hennelly, M. M., Connolly, S. D., & Strawn, J. R. (2015). Assessment and treatment of anxiety disorders in children and adolescents. *Current psychiatry reports, 17*(7), 1-11.

Weller, E. B., Weller, R. A. ve Svadjian, H. (1996). Mood disorders. Child and Adolescent Psychiatry A Comprehensive Text Book, M Lewis (Ed), 2. Williams & Wilkins, A Waverly Company.

World Health Organization. (1992). *International classification of mental and behavioral disorders, clinical descriptions and diagnost guidelines* (10th ed.). https://www.who.int/classifications/icd/en/bluebook.pdf

Yavuz, R. (2008). Türkiye'de sık karşılaşılan Psikiyatrik hastalıklar. *İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimleri Etkinlikleri,* 49-58.

URL 1. https://pixabay.com/tr/photos/k%c4%b1z-%c3%bczg%c3%bcn-tek-renkli-uzanmak-%c3%a7ay%c4%b1r-5966882/

URL 2. https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/30/ozgul-fobiler#:~:text=%C3%96zg%C3%BCl%20fobiler%2C%20eskiden%20basit%20fobi,%C5%9Fekliyle%20kullan%C4%B1lmas%C4%B1%20y%C3%BCzy%C4%B1l%C4%B1n%20ba%C5%9Flar%C4%B1nda%20olmu%C5%9Ftur

DIŞSALLAŞTIRILMIŞ VE DİĞER DAVRANIŞ SORUNLARI

Özlem Gözün Kahraman - Zeynep Sena Derdiyok

8

URL 1.

olarak yeniden canlandırılan rüya senaryosu prova edilir, böylece rüya tekrarlandığında kişiler istenmeyen içeriğin yerini alabilir. Genelde bu teknik her gün 10 ila 20 dakika uyanıkken uygulanır (Haeyen ve Staal, 2021; St-Onge, Mercier ve De Koninck, 2009).

SONUÇ

Bu bölümde özellikle erken çocukluk döneminde ve ergenlerde karşılaşılan yıkıcı davranış sorunlarıyla birlikte alışkanlık bozuklukları ve engelleyici günlük problemlerle ilgili diğer davranış sorunları ele alınmıştır. Bu davranış sorunlarının nedenleri, yaygınlık oranları, özellikleri ve müdahalelerine ilişkin açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Davranış sorunlarının erken belirlenip uygun müdahalelerin gerçekleştirilmesi, sorunların ergenlikte ve yetişkinlikte devam etmesini önlemede çok önemlidir. Toplumun geleceği olan çocukların sağlıklı ruhsal gelişim içerisinde olmasında ebeveynlere, öğretmenlere, uzmanlara büyük sorumluluklar düşmektedir. Özellikle davranışsal sorunlarda çevresel faktörlerin belirleyici olduğu dikkate alınmalı ve uygun çevresel düzenlemeler yapılmalıdır. Çocuklarda görülen duygusal ve davranışsal sorunların doğru şekilde değerlendirilmesi ve nedenlere yönelik uygun stratejilerin belirlenmesi sorunun etkili bir şekilde çözülmesini sağlar. Çocuklarda özellikle saldırganlık, karşı gelme, yalancılık gibi dışsallaştırılmış davranış sorunlarının, çocuğun hem akademik başarısında hem de sosyal ilişkilerinde olumsuz gelişimsel sonuçları bulunmaktadır. Bu nedenle çocuğun psikolojik iyi oluşunun desteklenmesi için ailesi, öğretmenleri ve akranları tarafından kabul ve değer görmeli, başarılı deneyimler kazanmasına fırsat verilmeli ve uygun davranışları kazanmasında yardımcı ve rehber olunmalıdır.

KAYNAKÇA

Abalı, O., Onur, M., Gürkan, K., Çelik, Ö. & Tüzün, Ü. D. (2006). İlköğretim çağı çocuklarındaki davranım bozukluğu semptomlarının sosyodemografik verilere göre değerlendirilmesi. *Düşünen Adam Dergisi*, *19*(1), 14-19.

Achenbach, T. M., Edelbrock, C. & Howell, C. T. (1987). Empirically based assessment of the behavioral/emotional problems of 2-and 3-year-old children. *Journal of abnormal child psychology*, *15*(4), 629-650.

Adana, F. & Arslantaş, H. (2011). Ergenlikte Öfke ve Öfkenin Yönetiminde Okul Hemşiresinin Rolü. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 12(1), 57-62.

Adesanya, D. O., Johnson, J., & Galanter, C. A. (2021). Assessing and treating aggression in children and adolescents. Pediatr Med;5:18, 1-22.

Ak, M., Uzun, Ö., Özmenler, K. N., Cöngeloğlu, E., Bozkurt, A., & Özşahin, A. (2011). Tourette sendromlu olgularda nöropsikiyatrik bulgular. *Gülhane Tıp Dergisi*, *53*(2), 89-93.

Akçay, D., Akçay, B. D. & Hekim Bozkurt, Ö. (2020). Çocuklarda Uyku Bozukluğu Ölçeğinin Türkçe güvenilirliği ve geçerliliği. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *21*, 70-77.

Akçınar, B. ve Baydar, N. (2018). Erken Çocuklukta Anne Davranışlarının Dışsallaştırma Davranış Problemleri İle İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(66), 454-470.

Aksoy, P. (2018). Duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri. Z. Seçer (Ed.). *Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimleri* içinde (s. 279-313). Ankara: Eğiten Kitap.

Allen, J. L., Hwang, S., & Huijding, J. (2020). Disruptive behavior disorders. *The Encyclopedia of Child and Adolescent Development*, 1-13.

Altınsoy, C. & Yılmaz Yavuz, A. (2021). Çocuklardaki Gizli Tehlike: Tıkanırcasına Yeme Bozukluğu. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(3), 433-448.

Altun, C., Akgün, Ö. M. & Güven, G. (2010). Parmak emme alışkanlığı ve tedavisi: bir olgu sunumu. *Gülhane Tıp Dergisi*, *52*, 44-46.

Altundağ, Y. (2018). Çocuklarda Parmak Emme Davranışı. *Ege Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, *1*(1), 28-36.

American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (2017). Stealing in Children and Adolescents. https://www.aacap.org/AACAP/Families_and_Youth/Facts_for_Families/FFF-Guide/Children-Who-Steal-012.aspx#:~:text=tell%20the%20child%20that%20stealing,thief%20or%20a%20bad%20person

Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabından, Çev. E. Köroğlu, Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Anders, T. F. & Eiben, L. A. (1997). Pediatric sleep disorders: a review of the past 10 years. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *36*(1), 9-20.

Arıca, S., Arıca, V., Arı M. & Özer, C. (2011). Adolesanda yeme bozuklukları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, *2*(5),1-10.

Arkan, B. & Üstün, B. (2009). Davranım bozukluğu olan çocuklara psikiyatrik yaklaşımda anne-baba eğitim programları: İki örnek bağlamında bir değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *1*(2), 155-174.

Arky, Beth (2023). Why Kids Lie and What Parents Can Do About It. https://childmind.org/article/why-kids-lie/

Arts-Rodas, D., & Benoit, D. (1998). Feeding problems in infancy and early childhood: Identification and management. *Paediatrics & child health*, *3*(1), 21-27.

Atar, M. & Sancaktutar, A. A. (2011). Enürezis Nokturnanın Tedavisinde İlaç Dışı Yaklaşımlar. *Türk Üroloji Seminerleri*, *2*, 50-54.

Austin, P. F., Bauer, S. B., Bower, W., Chase, J., Franco, I., Hoebeke, P., Rittig, S., Walle, J. V., von Gontard, A., Wright, A., Yang, S. S. & Nevéus, T. (2016). The standardization of terminology of lower urinary tract function in children and adolescents: Update report from the standardization committee of the International Children's Continence Society. *Neurourology and urodynamics*, *35*(4), 471-481. https://doi.org/10.1002/nau.22751

Austin, V. L. & Sciarra, D. T. (2019). Çocuk ve Ergenlerde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar. M. Özekes (Çev. Ed.). Ankara: Nobel.

Aydın, M. Ş. (2021). 29-72 aylık çocukların olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışlarının incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, *5*(1), 92-108.

Azak, M. & Mutlu, B. (2020). Çocuklarda Tırnak Yeme Davranışı: Onikofaji. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *9*(3), 227-232.

Bakırcıoğlu, R. (2020). Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı (7. Baskı). Ankara: Anı.

Barnes, J. C., Boutwell, B. B., Beaver, K. M. & Gibson, C. L. (2013). Analyzing the origins of childhood externalizing behavioral problems. *Developmental psychology*, *49*(12), 2272.

Bayramoğlu, A., Turna, K. & Horoz, N. E. (2020). Üniversitesi Öğrencilerinde Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, *9*(3), 157-162.

Bıcılıoğlu, Y., Bak, M. & Serdaroğlu, E. (2020). Monosemptomatik Nokturnal Enürezis Tedavisinde Desmopressin ile Kombine Edilen Alarm Tedavisinin Etkinliği. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 249-259.

Bilir, Z. & Sop, A. (2016). Okul öncesi dönemindeki çocukların aile ilişkileri ile çocuklarda görülen davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*(40), 20-43.

Boylan, K., Vaillancourt, T., Boyle, M., & Szatmari, P. (2007). Comorbidity of internalizing disorders in children with oppositional defiant disorder. *European child & adolescent psychiatry*, *16*, 484-494.

Bryant-Waugh, R. (2019). Feeding and eating disorders in children. *Psychiatric Clinics*, *42*(1), 157-167.

Buchmann, A., Hohmann, S., Brandeis, D., Banaschewski, T. & Poustka, L. (2013). Aggression in children and adolescents. *Neuroscience of aggression*, 421-442.

Burke, J. D., & Romano-Verthelyi, A. M. (2018). Oppositional defiant disorder. In *Developmental pathways to disruptive, impulse-control and conduct disorders* (pp. 21-52). Academic Press.

Burke, J. D., Loeber, R., & Birmaher, B. (2002). Oppositional defiant disorder and conduct disorder: a review of the past 10 years, part II. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *41*(11), 1275-1293.

Campbell, S. B. (2006). *Behavior problems in preschool children: Clinical and developmental issues*. Guilford Press.

Cankardaş, S. & İnce, B. (2019). Çocukluk Dönemi Uyku Problemlerinin Tedavisinde Davranışçı Müdahalelerin Etkililiği: Gözden Geçirme Çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi,* 9(1), https://doi.org/10.5455/JCBPR.53091

Cano, S. C., Hoek, H. W., & Bryant-Waugh, R. (2015). Picky eating: the current state of research. *Current opinion in psychiatry*, *28*(6), 448-454.

Carter, K. A., Hathaway, N. E. & Lettieri, C. F. (2014). Common sleep disorders in children. *American family physician*, *89*(5), 368-377.

Coehlo, D. P. (2011). Encopresis: A medical and family approach. *Pediatric Nursing*, *37*(3), 107.

Connor, D. F. (2002). Aggression and Antisocial Behavior in Children and Adolescents: Research and Treatment. New York: The Guilford Press.

Çam Ray, P., Çelik, G. G., Tahiroğlu, A., Jaicks, Ç. C. D. & Avcı, A. (2019). Çocukluk çağı tik bozukluklarının sosyodemografik ve klinik özellikleri. *Cukurova Medical Journal*, *44*, 251-262.

Çıray, R. O. & Mutlu, C. (2019). Çocukluk Çağındaki Tik Bozuklukları. *İstanbul Kanuni Sultan Süleyman Tıp Dergisi; 11(1)*, 47-55, doi: 10.5222/iksstd.2019.02419.

Davidson, L. (2008). Thumb and finger sucking. *Pediatrics in review*, *29*(6), 207.

Delaney, C. B., Eddy, K. T., Hartmann, A. S., Becker, A. E., Murray, H. B. & Thomas, J. J. (2015). Pica and rumination behavior among individuals seeking treatment for eating disorders or obesity. *International Journal of Eating Disorders*, *48*(2), 238-248.

Demir, T., Yavuz, M., Doğangün, B., Bolat, N., Kadak, T., Karaçetin, G. & Kayaalp, L. (2012). Enkoprezisi olan çocuklarda davranış sorunları ve bazı ailesel özellikler. *Türk Pediatri Arşivi*, *47*(1), 33-37.

Demirgöz, M. & Kızılkaya Beji, N. (2009). Enürezisi olan çocuk/adölesanların tedavisinde davranışsal tedavi yöntemleri. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, *17*(3), 203-210.

Derman, M. T. ve Başal, H. A. (2013). Okulöncesi çocuklarında gözlenen davranış problemleri ile ailelerinin anne-baba tutumları arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 115-144.

Deshpande, A. V., & Caldwell, P. H. (2012). Medical management of nocturnal enuresis. *Pediatric drugs*, *14(2)*, 71-77.

Dhıman, R., Verma, N., Gupta, M. & Kumar, K. (2021). Kaçıngan/Kısıtlı Yiyecek Alımı Bozukluğunda (KKYAB) Görülen Ağır Beslenme Eksikliği ve Psikososyal Eksiklik: Olgu Sunumu. *Turk Psikiyatri Dergisi*, *32*(3).

Dinç, G., Sekmen, E., Goker, Z., Çöp, E. & Üneri, Ö. (2020). Tik bozukluğu tanılı çocuklarda farmakoterapi uygulamaları: Geriye dönük, kesitsel bir çalışma. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *23*(2).

Dinkler, L., & Bryant-Waugh, R. (2021). Assessment of avoidant restrictive food intake disorder, pica and rumination disorder: interview and questionnaire measures. *Current Opinion in Psychiatry*, *34*(6), 532-542.

Doleys, D. M.(1983). Enuresis and Encopresis. (Ed.) T.H. Ollendic & M. Hersen. In Handbook of Child Psychopathology, p. 201-226, New York:Plenum Press.

Eapen, V., & Usherwood, T. (2022). Assessing tics in children. *BMJ (Clinical research ed.)*, *376*, e069346. https://doi.org/10.1136/bmj-2021-069346

Ekşi, A. (2011). Ben Hasta Değilim Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü (İkinci Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Ellingson, S. A., Miltenberger, R. G., Stricker, J. M., Garlinghouse, M. A., Roberts, J., Galensky, T. L., & Rapp, J. T. (2000). Analysis and treatment of finger sucking. *Journal of Applied Behavior Analysis*, *33*(1), 41-52.

Engels, R. C., Finkenauer, C., & van Kooten, D. C. (2006). Lying behavior, family functioning and adjustment in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, *35*, 949-958.

Erdoğdu, M. Y. (2005). Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12 (3),* 106-114.

Ergin, G., Ebiloğlu, T. & Kibar, Y. (2014). Birinci Basamakta Enürezis Noktürnada Alarm Tedavisi Alarm Therapy for the Treatment of Enurezis Nocturna in Primary Care. *Smyrna Tıp Dergisi*, 57-60.

Ergül, Ş. & Kalkım, A. (2011). Önemli bir kronik hastalık: çocukluk ve ergenlik döneminde obezite. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 10*(2), 223-230.

Erkuran, H. & Karadeniz, H. (2019). Çocukluk Çağında Obezite. *Sağlık ve Toplum*, *29*(3), 12-19.

Ersan, C. (2017). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Saldırganlık Düzeylerinin Duygu İfade Etme ve Duygu Düzenleme Açısından İncelenmesi.* (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Evans, A. D., & Lee, K. (2013). Emergence of lying in very young children. *Developmental psychology*, *49*(10), 1958.

Fairchild, G., Hawes, D. J., Frick, P. J., Copeland, W. E., Odgers, C. L., Franke, B., ... & De Brito, S. A. (2019). Conduct disorder. *Nature Reviews Disease Primers*, *5*(1), 43.

Fraser, A., & Wray, J. (2008). Oppositional defiant disorder. *Australian family physician*, *37*(6), 402-405. Friman, P. C. (2008). Evidence-based therapies for enuresis and encopresis. In *Handbook of evidence-based therapies for children and adolescents* (pp. 311-333). Springer, Boston, MA.

Friman, P. C., & Schmitt, B. D. (1989). Thumb sucking: pediatricians' guidelines. *Clinical pediatrics*, *28*(10), 438-440.

Fryling, M. J. (2016). A developmental-behavioral analysis of lying. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, *16*(1), 13-22.

Galmiche, M., Déchelotte, P., Lambert, G. & Tavolacci, M. P. (2019). Prevalence of eating disorders over the 2000–2018 period: A systematic literature review. *The American Journal of Clinical Nutrition, 109*(5), 1402–1413. doi:10.1093/ajcn/nqy342

Ganos, C., Martino, D., & Pringsheim, T. (2017). Tics in the pediatric population: pragmatic management. *Movement disorders clinical practice*, *4*(2), 160-172.

Ghanizadeh, A. (2008). Association of nail biting and psychiatric disorders in children and their parents in a psychiatrically referred sample of children. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, *2*(1), 1-7.

Ghanizadeh, A. (2011). Nail biting; etiology, consequences and management. *Iranian journal of medical sciences*, *36*(2), 73.

Gilbert, D. (2006). Treatment of children and adolescents with tics and Tourette syndrome. *Journal of child neurology*, *21*(8), 690-700.

Gloor, F. T., & Walitza, S. (2016). Tic disorders and Tourette syndrome: current concepts of etiology and treatment in children and adolescents. *Neuropediatrics*, *47*(02), 084-096.

Gontard, A. V. (2014). Encopresis. In *Psychiatric drugs in children and adolescents* (pp. 443-447). Springer, Vienna.

Gönenir Erbay, L. & Seçkin, Y. (2016). Yeme bozuklukları. *Güncel gastroenteroloji*, *20*(4), 473-477.

Gözün Kahraman, Ö. & Ergenci Basınlı, K. B. (2021). Çocuklarda uyku problemleri. M. Yıldız Bıçakçı & G. Akoğlu (Ed.). *Gelişimsel Müdahale: Olgularla Kuramdan Uygulamaya* içinde, s. 162-186. Ankara: Hedef CS.

Gözün Kahraman, Ö. & Dakak, S. (2022). Çocukluk Çağı Mastürbasyonuna Yönelik Davranışsal Müdahale Çalışması: Olgu Sunumu. *Çocuk Dergisi*, *22*(2), 141-147.

Grilo, C. M. (2002). Binge eating disorder. C. G. Fairburn ve K. D. Brownell (Ed.), *Eating disorders and obesity: A comprehensive handbook* içinde (s. 178-182). The Guilford Press.

Gültekin Akduman, G. (2019). Çocuklarda görülen uyum ve davranış sorunları. A. Güngör Aytar (Ed.). *Ruh Sağlığı* içinde (s. 90-117). Ankara: Hedef.

Gündoğdu, T. ve Acar, N. (2019). Anoreksiya Nervoza Hastalarında Enerji Harcamasının Belirlenmesinde Kullanılan Güncel Yöntemler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *10*(3), 320-326.

Gündüz, O., Demirdağ, H. & Güleç, C. (2018). Primer enürezis nokturnada hipnoterapi ve psikoterapi. *J Tradit Complem Med*, *1*(1), 35-38.

Güven, N., Özlü, T., Kenger, E. B., Tümer, H. & Ergün, C. (2020). Anoreksiya Nervoza ve Tıkınırcasına Yeme Bozukluğunu Bir Yıl Ara ile Yaşamak; Olgu Sunumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *11*(2), 279-281.

Haeyen, S. & Staal, M. (2021). Imagery Rehearsal Based Art Therapy: Treatment of post-traumatic nightmares in art therapy. *Frontiers in Psychology*, *11*, 628717.

Halteh, P., Scher, R. K., & Lipner, S. R. (2017). Onychophagia: A nail-biting conundrum for physicians. *Journal of dermatological treatment*, *28*(2), 166-172.

Hamilton, S. & Armando, J. (2008). Oppositional defiant disorder. *American family physician*, *78*(7), 861-866.

Hanratty, J., Macdonald, G., & Livingstone, N. (2015). Child-focused psychosocial interventions for anger and aggression in children under 12 years of age (Protocol). Cochrane Database of Systematic Reviews, (7), 1-13. https://doi.org/10.1002/14651858.CD011788)

Hartmann, A. S., Becker, A. E., Hampton, C. & Bryant-Waugh, R. (2012). Pica and rumination disorder in DSM-5. *Psychiatric Annals*, *42*(11), 426-430.

Herdiyati, Y., & Marhani, N. D. (2017). A description of nail biting habit in elementary school children. *OnLine Journal of Biological Sciences*, *17*(2), 66-69.

Hesapçıoğlu, S. T. (2012). Çocuk ve Ergenlerde Tik Bozuklukları: Klinik ve Etiyolojik Bir Bakis. *Dusunen Adam*, *25*(4), 358.

Himle, M. B., Flessner, C. A., Bonow, J. T., & Woods, D. W. (2006). Habit Disorders. In *Clinician's Handbook of Child Behavioral Assessment* (pp. 527-546). Academic Press.

Hindustan Abdul Ahad, Chitta Suresh Kumar, Kishore Kumar Reddy B, Krishna Mahesh CH, Kali Teja S, Sunil Kumar JV, Anil Kumar G and Krishna Prasad U (2010). *JITPS, 1* (4), 175-180.

International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems. World Health Organization, Geneva, 1992.

İnal, S. & Canbulat, N. (2013). Çocukluk çağı obezitesine genel bakış. *Güncel Pediatri, 11*(1), 27-30.

İsbir, C. (2022). Enürezis nokturna. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 15*(Özel Sayı-1) 21. Mersin Pediatri Günleri Bildiri Kitabı, 13-17.

Jacobi, C., Schmitz, G., & Agras, W. S. (2008). Is picky eating an eating disorder?. *International Journal of Eating Disorders, 41*(7), 626-634.

Kaçar, M. & Hocaoğlu, Ç. (2019). Pika, geri çıkarma bozukluğu nedir? Tanı ve tedavi yaklaşımları. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 22*, 347-354, DOI: 10.5505/kpd.2019.50570

Kadan, G. (2010). *Okul öncesi dönem çocuklarında (4-6 yaş) saldırganlık davranışını etkileyen faktörlerin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karadere, M. E. & Hocaoğlu, Ç. (2018). Kaçıngan/kısıtlı yiyecek alımı bozukluğu nedir? tanı ve tedavi yaklaşımları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(4), 110-118.

Karaman, Ö. (2018). Çocuklarda Davranım Bozukluğu: Olgu Sunumu. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 7(1), 30-34.

Katzman, D. K., Norris, M. L., & Zucker, N. (2019). Avoidant restrictive food intake disorder. *Psychiatric Clinics, 42*(1), 45-57.

Kauffman, J. M. & Landrum, T. J. (2015). Characteristics of Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth (Ş. Demir, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Kempes, M., Matthys, W., De Vries, H., & Van Engeland, H. (2005). Reactive and proactive aggression in children A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry. *European child & adolescent psychiatry, 14*, 11-19.

Keren, M. (2019). Eating and feeding disorders in early childhood. C. H. Zeanah (Ed.). In *Handbook of Infant Mental Health (4th ed.),* p. 392-406. The Guilford Press.

Kermen, S. & Aktaç, Ş. (2018). Çocuklarda seçici yeme ve risk faktörleri. *Güncel Pediatri, 16*(3), 85-102.

Keskin, N. & Tamam, L. (2018). Uyku bozuklukları: Sınıflama ve tedavi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 27*(2), 241-260.

Keskinkaya, Ş. & Açıkgöz Pınar, A. (2022). Tıkınırcasına Yeme Bozukluğu ve Tip 2 Diabetes Mellitus. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11*(2), 817-824.

King, S., & Waschbusch, D. A. (2010). Aggression in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Expert Review of Neurotherapeutics, 10*(10), 1581-1594.

Korgalı, E. (2011). Enürezis Nokturna: Tanı ve Değerlendirme Enuresis Nocturna: Diagnosis and Evaluation. *Türk Üroloji Seminerleri, 2*, 41-44.

Köken, R. (2014). Çocuklukta Uykuda Solunum Bozuklukları. *Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi*, 2(2),250-256.

Krakow, B. (2011). Imagery rehearsal therapy for adolescents. In *Behavioral treatments for sleep disorders* (pp. 333-342). Academic Press. doi:10.1016/b978-0-12-381522-4.00035-3

Kurt, E. & Örün, E. (2016). Yeme bozukluğu olan çocuğa yaklaşım. *Güncel Pediatri, 14*(3), 129-135.

Lee, D. K., & Lipner, S. R. (2022). Update on diagnosis and management of onychophagia and onychotillomania. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(6), 3392.

Leung, A. K. & Robson, L. M. (1990). Nailbiting. *Clinical Pediatrics*, *29*(12), 690-692.

Leung, A. K. C & Robson, L. M. (1993). Childhood Masturbation. *Clinical Pediatrics*, 32(4): 238-241.

Liu, J. (2004). Childhood externalizing behavior: Theory and implications. *Journal of child and adolescent psychiatric nursing, 17*(3), 93-103.

Lock, J., Grange, , D., Forsberg, S. & Hewell, K. (2006). Is family therapy useful for treating children with anorexia nervosa? Results of a case series. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *45*(11), 1323-1328.

Loeber, R., Burke, J. D., Lahey, B. B., Winters, A., & Zera, M. (2000). Oppositional defiant and conduct disorder: a review of the past 10 years, part I. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *39*(12), 1468-1484.

Loeber, R., Burke, J., & Pardini, D. A. (2009). Perspectives on oppositional defiant disorder, conduct disorder, and psychopathic features. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *50*(1-2), 133-142.

Loening-Baucke, V. (2002). Encopresis. *Current Opinion in Pediatrics*, *14*(5), 570-575.

Mallants, C., & Casteels, K. (2008). Practical approach to childhood masturbation—a review. *European journal of pediatrics*, *167*, 1111-1117.

Mascola, A. J., Bryson, S. W., & Agras, W. S. (2010). Picky eating during childhood: a longitudinal study to age 11 years. *Eating behaviors*, *11*(4), 253-257.

McPhail, L. M. (2008). Early intervention for stealing: Interrupting the antisocial trajectory.

Meltzer, L. J. & Mindell, J. A. (2006). Sleep and sleep disorders in children and adolescents. *Psychiatric Clinics*, *29*(4), 1059-1076.

Merrell, K. W., Buchanan, R., & Tran, O. K. (2006). Relational aggression in children and adolescents: A review with implications for school settings. *Psychology in the Schools*, *43*(3), 345-360.

Mikkelsen, E. J. (2001). Enuresis and encopresis: ten years of progress. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *40*(10), 1146-1158.

Mindell, J. A. (1993). Sleep disorders in children. *Health Psychology*, *12*(2), 151.

Mishori, R., & McHale, C. (2014). Pica: an age-old eating disorder that's often missed. *J Fam Pract*, *63*(7), E1-4.

Murata, C. (2020). Behavioral Problems in Children. In *Social Determinants of Health in Non-communicable Diseases* (pp. 11-19). Springer, Singapore. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-15-1831-7_2

Murray, H. B., Juarascio, A. S., Di Lorenzo, C., Drossman, D. A., & Thomas, J. J. (2019). Diagnosis and treatment of rumination syndrome: a critical review. *The American journal of gastroenterology*, *114*(4), 562.

Nahar, B., Hossain, M., Ickes, S. B., Naila, N. N., Mahfuz, M., Hossain, D., ... & Ahmed, T. (2019). Development and validation of a tool to assess appetite of children in low income settings. *Appetite*, *134*, 182-192.

Nelson, D.A., Swit, C.S. & Hart, C.H. (2022). Aggression in Early and Middle Childhood. (Ed.) P. K. Smith & C.H. Hart. In *The Wiley-Blackwell Handbook of Childhood Social Development ,Third Edition,* p. 573 -590, USA: Wiley Blackwell.

Nevéus, T., von Gontard, A., Hoebeke, P., Hjälmås, K., Bauer, S., Bower, W., Jørgensen, T. M., Rittig, S., Walle, J. V., Yeung, C. K. & Djurhuus, J. C. (2006). The standardization of terminology of lower urinary tract function in children and adolescents: report from the Standardisation Committee of the International Children's Continence Society. *The Journal of urology*, *176*(1), 314-324. https://doi.org/10.1016/S0022-5347(06)00305-3

Newcorn, J. H., Spencer, T. J., Biederman, J., Milton, D. R., & Michelson, D. (2005). Atomoxetine treatment in children and adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder and comorbid oppositional defiant disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *44*(3), 240-248.

Nicholls, D., & Barrett, E. (2015). Eating disorders in children and adolescents. *BJPsych Advances*, *21*(3), 206-216.

Ogelman, H. G. & Topaloğlu, Z. Ç. (2014). 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal Yetkinlik, Saldırganlık, Kaygı Düzeyleri ile Anne Babalarının Ebeveyn Özyeterliği Algısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *14*(1), 241-271.

Oğraş, M. S. (2021). Enürezis Nokturna. *INSAC Advances in Health Sciences*, 307-330.

Öğütlü, H. & Görmez, V. (2020). Çocuk ve Ergenlerde Yeme Bozukluklarında Aile Tabanlı Terapi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, *9*(3), 260-267.

Önder Demirbaş, Ö. (2019). *Okul Öncesi Kurumlarda Çalışan Çocuk Gelişimcilerin Sınıftaki Çocuklarda Gözledikleri Cinsel Davranışlar ve Bunlara Verdikleri Tepkilerin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özakar, S. & Gözen, D. (2012). Erken Çocukluk Döneminde Masturbasyon Sorunu Olan Çocuğa Hemşirelik Yaklaşımı. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *28*(2), 113-122.

Özdemir, F. D., İşeri, E., Gökçe, E., Demiroğulları, B., Koçkar, A. İ., Bağbancı, B. & Dalgıç, B. (2005). Enkoprezisi olan çocukların tedavisinde davranışçı terapi ve ilaç tedavisinin etkinliklerinin karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *12*(3), 121-129.

Özer Etik, D. & Bor, S. (2019). Ruminasyon Sendromu: Az mı Görüyoruz, Az mı Tanıyoruz?. *Güncel Gastroenteroloji,* 23, 1-7.

Özgü, B. & Yılmaz, M. (2017). Anne-Baba ve Öğretmenler İçin Çocuklarda Davranış Problemleri ve Çözüm Yolları. Ankara: Eğiten Kitap.

Özgürhan, G., Sezgin, B., Benzer, M., Korğalı, E. Ü. & Samancı, N. (2013). Enürezis tanısı alan çocuklarda sosyodemografik faktörlerin değerlendirilmesi. *J Kartal TR, 24*(2), 93-96.

Özmen, D., Özmen, E., Çetinkaya, A. & Akil, I. Ö. (2016). Ergenlerde sürekli öfke ve öfke ifade tarzları. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17*(1), 65-73.

Öztürk Ertem, İ. (2005). Gelişimsel Pediatri. Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı Yayınları.

Öztürk, M. (2021). Çocuk Psikiyatrisi. İstanbul: Uçurtma.

Özyurt, G., Öztürk, Y. ve Pekcanlar Akay, A. (2017). Ergenlerde yeme bozuklukları ve yeme bozukluklarının güncel psikoterapötik tedavisinin gözden geçirilmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 24*(1), 81-96.

Patır Münevveroğlu A., Didinen, S. & Erol, T. (2016). Çocuklarda tüm yönleriyle bruksizm. *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 114-119.

Qian, J., Hu, Q., Wan, Y., Li, T., Wu, M., Ren, Z. ve Yu, D. (2013). Prevalence of eating disorders in the general population: A systematic review. *Shanghai Archives of Psychiatry, 25*(4), 212–223. doi:10.3969/j.issn.1002-0829.2013.04.003

Rodopman Arman, A. (2019). Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu ve Davranım Bozukluğunda İzlem ve Süreç, Prognostik Faktörler ve Erken Tedavinin Etkisi. *Turkiye Klinikleri Child Psychiatry-Special Topics, 5*(1), 76-81.

Ronen, T., & Rosenbaum, M. (2001). Helping children to help themselves: A case study of enuresis and nail biting. *Research on Social Work Practice, 11*(3), 338-356.

Rose, E. A., Porcerelli, J. H., & Neale, A. V. (2000). Pica: common but commonly missed. *The Journal of the American Board of Family Practice, 13*(5), 353-358.

Saltık Temizel, İ. N. (2008). İştahsız çocuk. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 51*(3), 176-181.

Sarı, S. A. (2019). Ergenlerde Yeme Bozuklukları Yönetimi. E. Akpınar (Ed.). *Aile Hekimliğinde Güncel Yaklaşımlar* içinde (s. 315-323). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Sarı, S. A. & Uzun Çiçek, A. (2020). Çocukluk Çağı Masturbasyonu Tanılı Olguların Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi, 14*(6), 500-506.

Schellenberg, C., Ogal, M., & Bohlayer, R. (2008). Appetitmangel/Ernährungsstörung im Kindesalter: Klinisches Zeichen eines Milz-Qi-Mangels und seine Behandlung mit Ein-Punkt-Akupunktur. *Deutsche Zeitschrift für Akupunktur, 51*(3), 29-32.

Schredl, M., Biemelt, J., Roos, K., Dunkel, T. & Harris, N. (2008). Nightmares and stress in children. *Sleep and hypnosis, 10*(1), 19-25.

Schredl, M., Blomeyer, D. & Görlinger, M. (2000). Nightmares in children: influencing factors. *Somnologie-Schlafforschung und Schlafmedizin, 4*(3), 145-149.

Schredl, M., Fricke-Oerkermann, L., Mitschke, A., Wiater, A. & Lehmkuhl, G. (2009). Longitudinal study of nightmares in children: stability and effect of emotional symptoms. *Child psychiatry and human development, 40*(3), 439-449.

Siddiqui, J. A., & Qureshi, S. F. (2020). Onychophagia (Nail Biting): An overview. *Indian Journal of Mental Health, 7*(2), 97.

Singh, A. P. (2013). Pica: A case report on eating disorder of rural adolescent girl. *International Journal of Scientific and Research Publications*, *3*(9), 1-5.

Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. *Kriz Dergisi*, *11*(2), 19-27.

Steiner, H., & Remsing, L. (2007). Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with oppositional defiant disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *46*(1), 126-141.

St-Onge, M., Mercier, P. & De Koninck, J. (2009). Imagery rehearsal therapy for frequent nightmares in children. *Behavioral sleep medicine*, *7*(2), 81-98.

Stricker, J. M., Miltenberger, R. G., Anderson, C. F., Tulloch, H. E., & Deaver, C. M. (2002). A functional analysis of finger sucking in children. *Behavior modification*, *26*(3), 424-443.

Sukhodolsky, D. G., Smith, S. D., McCauley, S. A., Ibrahim, K., & Piasecka, J. B. (2016). Behavioral interventions for anger, irritability, and aggression in children and adolescents. *Journal of child and adolescent psychopharmacology*, *26*(1), 58-64.

Şahin, H. (2006). Öfke denetimi eğitiminin çocuklarda gözlenen saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, *3*(26), 47-61.

Şentürk, Ö. & Ulu Güzel, K. G. (2022). Çocuklarda Bruksizm: Derleme. *Selcuk Dental Journal*, *9*(1), 926-934.

Tan, M. E, Aksu, G. G. & Toros, F. (2020). Tik bozukluğu olan çocukların sosyal fobi, benlik saygısı, anksiyete ve depresyon düzeylerinin değerlendirilmesi. *Turk J Child Adolesc Ment Health*, *27*(3), 140-146.

Tanaka, O. M., Vitral, R. W. F., Tanaka, G. Y., Guerrero, A. P., & Camargo, E. S. (2008). Nail-biting, or onychophagia: a special habit. *American Journal of Orthodontics and Dentofacial Orthopedics*, *134*(2), 305-308.

Tanaka, O., Oliveira, W., Galarza, M., Aoki, V., & Bertaiolli, B. (2016). Breaking the Thumb Sucking Habit: When Compliance Is Essential. *Case reports in dentistry*, *2016*, 6010615. https://doi.org/10.1155/2016/6010615

Taşdemir, F. & Bayık Temel A. (2015). Yaşamin ilk üç yılında uyku sorunları ve etkili uyku ekolojisi etmenleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *31*(3), 1-19.

Taylor, C. M., & Emmett, P. M. (2019). Picky eating in children: Causes and consequences. *Proceedings of the Nutrition Society*, *78*(2), 161-169.

Tekin, A. (2016). Altını ıslatan çocuğa yaklaşım. *Çocuk Cerrahisi Dergisi, 30(6)*, 554-558, doi:10.5222/JTAPS.2016.554

Tekinsav Sütcü, S. & Aydın, A. (2008). İki farklı öfke ölçeğinin çocuk ve ergenler için psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, *9*(2), 93-108.

Tonyalı, A., Göker, Z. & Uneri, O. S. (2019). Psychosocial Interventions in the Treatment of Child and Adolescent Conduct Disorder/Cocuk ve Ergen Davranim Bozuklugu Tedavisinde Psikososyal Mudahaleler. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar/Current Approaches to Psychiatry*, *11*(3), 284-304.

Toprak, K. & Samur, G. (2019). İştahsız çocuk ve beslenme tedavisi yaklaşımları. *Güncel Pediatri*, *17*(2), 314-324.

Toprak, U. (2011). Çocuk suçluluğunun karakteristik ve yapısal özellikleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0(95),* 313-330.

Turan, Ş., Poyraz, C. A., & Özdemir, A. (2015). Tıkınırcasına yeme bozukluğu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 7*(4), 419-435.

Ulusoy, M. A. & Sezgin, O. (2021). Yalan Söyleme Eğilimleri Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması1. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 11*(1), 233-266.

Unal, F. (2000). Predisposing factors in childhood masturbation in Turkey. *European journal of pediatrics, 159*, 338-342.

Ural Büyükbesnili, Z. (2016). Enürezis. *Çocuk Cerrahisi Dergisi,* 30(6), 575-582, doi:10.5222/JTAPS.2016.575.

Ünal, F. (2011). İştahsız Çocuklara Klinik Yaklaşım. *Güncel Pediatri, 9*(3), 79-84.

Ünal, Ö. & Günlemez, A. (2012). Erken doğan bebeklerin izleminde ortaya çıkan yeme/beslenme sorunları. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 55*, 37-41.

Ünal, R. N. & Samur, F. G. (2012). Pika Davranışının İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. *Beslenme ve Diyet Dergisi, 40*(2), 155-162.

Ünsal, G., Korğalı, E. Ü., Kömürlüoğlu Tan, A. & Ongun, E. A. (2021). 6-10 Yaş Arası Çocuklarda Uyku Alışkanlıkları, Uyku Sorunları ve Etkileyen Faktörler. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 13*(4), 216-232.

Üstüner Top, F. & Küçük Alemdar, D. (2014). 7-11 Yaş arası çocuklarda enürezis sıklığı ve risk faktörleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*(4), 991-1004.

van Jaarsveld, C. H. M., Boniface, D., Llewellyn, C. H., & Wardle, J. (2014). Appetite and growth: a longitudinal sibling analysis. *JAMA pediatrics, 168*(4), 345-350.

Venning, H. B., Blampied, N. M., & France, K. G. (2003). Effectiveness of a standard parenting-skills program in reducing stealing and lying in two boys. *Child & family behavior therapy, 25*(2), 31-44.

Walter, M., & Anna, C. (2019). Eating disorders in childhood and adolescence. *Pharmacology Online, 3*, 275-290.

Webber, L., Hill, C., Saxton, J., Van Jaarsveld, C. H. M., & Wardle, J. (2009). Eating behaviour and weight in children. *International journal of obesity, 33*(1), 21-28.

Yeşilay, T. & Akbaba Altun, S. (2009). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıftaki Öğrencilerinin Mastürbasyon Davranışıyla Baş Etme Stratejileri. *Elementary Education Online, 8*(2), 593-604.

Yıldırım Sarı, H. (2012). Çocuklarda Uyku. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 28*(1), 81-90.

Yıldız, D., Fidancı, B. E. & Suluhan, D. (2015). Çocukluk dönemi obezitesi ve önleme yaklaşımları. *TAF Prev Med Bull, 14*(4), 338-345.

Yılmaz Kurt, F., Aytekin Özdemir, A. & Çelebi, A. (2018). 0–3 Yaş Çocuklarda Uyku Sorunlarının Belirlenmesi. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni, 49*(3), 259-263.

Yorbık, Ö. ve Mutlu, C. (2016). Çocukluk çağı mastürbasyonu. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 23(1), 59-66.

Yörükoğlu, A. (2021). Çocuk Ruh Sağlığı (40. Basım). İstanbul: Özgür.

Yurtbay, T. & Görker, I. (2004). Çocukluk masturbasyonu olgularının duygusal ve davranış sorunları ile annelerinin tutum ve ruhsal belirtileri arasındaki ilişki. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 11*(2), 65-74.

Yurtçu, M., Bilban, S., Dinçer, Ş., Bakıcı, H., Şahin, T. K., & Günel, E. (2006). Sağlıklı ve enüretik çocuklarda idrar tutabilme yaşlarının araştırılması. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 5*(1), 41-49.

Yücel, B. (2009). Estetik bir kaygıdan hastalığa uzanan yol: Yeme bozuklukları. *İlk Söz, 22*(4), 39-45.

Zimmerman, J., & Fisher, M. (2017). Avoidant/restrictive food intake disorder (ARFID). *Current problems in pediatric and adolescent health care, 47*(4), 95-103.

Görsel Kaynak

URL 1. https://keltyeatingdisorders.ca/wp-content/uploads/2016/06/Understanding-Eating-Disorders-in-Schools.pdf

NÖROGELİŞİMSEL BOZUKLUKLAR (Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Otizm, Öğrenme Güçlüğü)

Asuman Bilbay

9

ca somut teknolojiler, özel eğitim için bilişsel, sosyal ve dilsel öğrenme fırsatları sunarak öğrenme ortamını geleneksel sistemden daha zengin hâle getirmektedir (Shaer & Hornecker, 2010).

SONUÇ

Nörogelişimsel bozukluklar, beynin işleyişini etkileyen ve nörolojik gelişimi değiştiren, sosyal, bilişsel ve duygusal işlevlerde zorluklara neden olan psikolojik bozukluk türleridir. En yaygın nörogelişimsel, otizm spektrum bozukluğu (OSB), dikkat eksikliği/hiperaktif bozukluktur (DEHB) ve öğrenme güçlüğüdür.

Nörogelişimsel bozukluklar, erken yaşlarda ortaya çıkan ve çoğunlukla etkisi yaşam boyu süren problemlerdir. Farklı düzeylerde sosyal, duygusal, fiziksel, psikolojik problemlerle kendini gösteren bu bozukluklar; genetik, beyin gelişimi, çevresel faktörlerin etkisiyle meydana gelmektedir. Nörogelişimsel bozukluklar erkeklerde kızlardan daha yaygındır. Bu cinsiyet farkı; genetik, biyoloji ve risk faktörlerine bağlı olabilir.

Nörogelişimsel bozukluğa sahip olanlar için etkili medikal tedaviler yoktur; kullanılan ilaçlar, bozukluğu ortadan kaldırmaya değil daha çok semptomları azaltmaya yöneliktir. Nörogelişimsel bozukluklar için semptomları yönetmeye ve bunlarla baş etmeye yardımcı olan etkili müdahale yöntemleri uygulanmaktadır.

KAYNAKÇA

Aarnoudse-Moens, C. S. H., Weisglas-Kuperus, N., van Goudoever, J. B., & Oosterlaan, J. (2009). Meta-analysis of neurobehavioral outcomes in very preterm and/or very low birth weight children. *Pediatrics, 124*(2), 717-728.

Adreon, D., & Stella, J. (2001). Transition to middle and high school: Increasing the success of students with Asperger syndrome. *Intervention in School and Clinic, 36,* 266-271.

Akutagava-Martins, G. C., Salatino-Oliveira, A., Kieling, C. C., Rohde, L. A., & Hutz, M. H. (2013). Genetics of attention-deficit/hyperactivity disorder: current findings and future directions. *Expert Review of Neurotherapeutics, 13*(4), 435-445.

Antshel, K. M., & Barkley, R. (2008). Psychosocial interventions in attention deficit hyperactivity disorder. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America, 17*(2), 421-437.

American Psychiatric Assosiation. APA (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5). (5th ed.). New School Library.

Arnold, L. E. (1996). Sex differences in ADHD: conference summary. *Journal of Abnormal Child Psychology, 24*(5), 555-569.

Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). *Otizm spektrum bozukluğu.* A. Cavkaytar (Ed.). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Austın, V. L. (2003). Pharmacological Interventions for students with ADD. *Interventıon in School and Clınıc, 38*(5), 289-296.

Bailey, A., Le Couteur, A., Gottesman, I., Bolton, P.,Simonoff, E., Yuzda, E., & Rutter, M. (1995). Autismas a strongly genetic disorder: evidence from a British twin study. *Psychological Medicine, 25*(1), 63-77.

Barkley, R. A., Fischer, M., Smallish, L., & Fletcher, K. (2002). The persistence of attention-deficit/hyperactivity disorder into young adulthood as a function of reporting source and definition of disorder. *Journal of Abnormal Psychology, 111*(2), 279-289.

Barkley, R. A., & Murphy, K. R. (2006). Identifying new symptoms for diagnosing ADHD in adulthood. *The ADHD Report,* 14(4), 7-11.

Beaudet, A. L. (2007). Autism: highly heritable but not inherited. *Nature Medicine 13*(5), 534-536.

Bellinger, D.C. (2008). Very low lead exposures and children's neurodevelopment. *Current Opinion in Pediatrics 20*(2), 172-177.

Bernier, R. & Gerdts, J. (2010). *Autism spectrum disorders: a reference handbook.*California: Greenwood Publising Group.

Berninger, V. W. (2004). The reading brain in children and youth: A systems approach. In B. Y. L. Wong (Ed.*) Learning about learning disabilities* (ss. 197-248). San Diego, CA: Elsevier Academic Press pp. 197-248.

Berninger, V. W. & Wolf, B. J. (2016). Dyslexia, dysgraphia, OWL LD, and dyscalculia. (2nd ed.) Maryland: Paul H. Brookes Publishing.

Bhutta, A. T., Cleves, M. A., Casey, P. H., Cradock, M. M. & Anand, K. J. S. (2002). Cognitive and behavioral outcomes of school-aged children who were born preterm. *JAMA: The Journal of the American Medical Association, 288,*(6):728-737.

Bishop, D. V. M., & Snowling, M. J. (2004). Developmental dyslexia and specific language impairment: same or different? *Psychological Bulletin, 130*(6), 858-886.

Braun, J. M., Kahn, R. S. Froehlich, T. Auinger, P., &. Lanphear, B. P. (2006). Exposures to environmental toxicants and attention deficit hyperactivity disorder in U.S. children. *Environmental Health Perspectives, 114*(12), 1904-1909.

Bridgemohan, C. F. (2020). *Autism Spectrum Disorder.* In Kliegman, R. M., Blum, N. J., Shah, S. S, St Geme, J. W., Tasker, R. C., Wilson, K. M., Behrman, R. E. (Ed.). *Nelson textbook of pedıatrıcs,* (21st ed.) (ss. 294-302). Canada: Elsevier Inc.

Buttross, L. S. (2007). *Understanding attention deficit hyperactivity disorder*. University Press of Mississippi.

Castellanos, F. X., Lee, P. P., Sharp, W., et al. (2002). Developmental trajectories of brain volume abnormalities in children and adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Jama, 288*(14),1740-1748.

Centers for Disease Control and Prevention CDC (2022). Autism Spectrum Disorders. *Data & statistics on autism spectrum disorder***.** https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html

Cortiella, C. (2014). *The state of learning disabilities. Facts, trends and emerging ıssues.* (3rd ed.). New York: National Center for Learning Disabilities.

Crow, J. F. (2000). The origins, patterns and implications of human spontaneous mutation. *Nature Reviews Genetics, 1*(1), 40-47.

Çelik, C. (2019). *Özgül öğrenme güçlüğünde zihinsel işlevlerin değerlendirilmesi ve müdahale yöntemlerinin etkililiği.* Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

DeThorne, L. S., Hart, S. A., Petrill, S. A., Deater-Deckard, K., Thompson, L. A., Schatschneider, C., et al. (2006). Children's history of speechlanguage difficulties: Genetic influences and associations with reading-related measures. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 49*, 1280-1293.

Doğan, H. (2012). *Özel öğrenme güçlüğü riski taşıyan 5-6 yaş çocukları için uygulanan erken müdahale eğitim programının etkisinin incelenmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Doğan, H. (2018). Özgül öğrenme güçlüğü gösteren çocuklar. N. Aral, F. Gürsoy (Ed.) *Özel gereksinimli çocuklar ve eğitimleri. Özel gereksinimli çocuklar* içinde (s. 46-68). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Dykman, R. A. (2015). Historical aspects of attention deficit hyperactivity disorder. In D. Gozal, D. L., Molfese (Ed.), *Attention deficit hyperactivity disorder* (ss. 1-40). New Jersey: Humana Press.

Eubig, P. A., Aguiar, A., & Schantz, S. L. (2010). Lead and PCBs as risk factors for attention deficit/hyperactivity disorder. *Environmental Health Perspectives, 118* (12):1654-1667.

Falcão, T. P., & Price, S. (2010). Informing design for tangible interaction: a case for children with learning difficulties. In *Proceedings of the 9th International Conference on Interaction Design and Children, Spain,* 190-193.

Fein, D., & Dunn, M. (2007). *Autism in your classroom: A general educator's guide to students with autism spectrum disorders.* Bethesda: Woodbine House Inc.

Fisher, S. E., & Francks, C. (2006). Genes, cognition and dyslexia: Learning to read the genome. *Trends in Cognitive Sciences, 10*, 250-257.

Fletcher, J. M., Lyon, G. R., Fuchs, L. S., & Barnes, M. A. (2006). *Learning disabilities: From identification to intervention*. New York: Guilford Press.

Folstein S. & Rutter, M. (1977). Infantile autism: a genetic study of 21 twin pairs. *Journal of Child Psychology and Psychiatry 18*(4), 297-321.

Frith, U. (2008). *Autism a very short ıntroduction*. USA: Oxford University Press.

Froehlich, T. E., Lanphear, B. P., Auinger, P., Hornung, R., Epstein, J. N., Braun, J., & Kahn, R. S. (2009). Association of tobacco and lead exposures with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Pediatrics* 124(6), 1054-1063.

Gabrieli, J. D. E. (2009). Dyslexia: A new synergy between education and neuroscience. *Science, 325*, 280-283.

Galaburda, A. M., LoTurco, J., Ramus, F., Fitch, R. H., & Rosen, G. D. (2006). *Nature Neuroscience, 9*, 1213-1217.

Gallo, D. P. (2010). Diagnosing autism spectrum disorders a lifespan perspective. UK: JohnWiley & Sons Ltd.

Gaub, M., & Carlson, C. L. (1997). Gender differences in ADHD: a metaanalysis and critical review. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry.* 36(8), 1036-1045.

Glessner, J. T., Wang, K., Cai, G., Korvatska, O., Kim, C. E., Wood, S., & et.al. (2009). Autism genome-wide copy number variation reveals ubiquitin and neuronal genes. *Nature, 459* (7246), 569-573. doi:10.1038/nature07953

Goldstein, S., Schwebach, A., Cunningham, S. (2011). Learning Disabilities. In S. Goldstein, C. R. Reynolds (Ed.) *Handbook of neurodevelopmental and genetic disorders in children.* (2nd ed). (ss. 105-130) New York: The Guilford Press.

Grahn, J. A., Parkinson, J. A., & Owen, A. M. (2009). The role of the basal ganglia in learning and memory: Neuropsychological studies. *Behavioural Brain Research, 199*, 53-60.

Grizzle, K. L. (2020). Math and Writing Disabilities. In Kliegman, R. M., Blum, N. J., Shah, S. S, St Geme, J. W., Tasker, R. C., Wilson, K. M., Behrman, R. E. (Ed.) *Nelson textbook of pedıatrıcs,* (21st ed.) (ss. 269-272). Canada: Elsevier Inc.

Hall, L. J. (2009). *Autism spectrum disoders from theory to practice.* Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education, Inc.

Hallahan, D. P., Kauffman, J. M., Pullen, P. C. (2014a). Learners with Autism Spectrum Disorders. In D. P. Hallahan, J. M. Kauffman, P. C. Pullen (Eds.). *Exceptional learners an ıntroduction to special education.* (12th ed). (ss. 275-311). USA: Pearson Education Limited.

Hallahan, D. P., . Kauffman, J. M. Pullen, P. C. (2014b). Learners with Learnıng Dısabılıtıes. In D. P. Hallahan, J. M. Kauffman, P. C. Pullen (Eds.). *Exceptional learners an ıntroduction to special education.* (12th ed). (ss. 163-200). USA: Pearson Education Limited.

Hayworth, C. M. A., Kovas, Y., Harlaar, N., Hayiou-Thomas, M. E., Petrill, S. A., Dale, P. S., & Plomin, R. (2009). Generalist genes and learning disabilities: A multivariate genetic analysis of low performance in reading, mathematics, language and general cognitive ability in a sample of 8000 12-year-old twins. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry, 50*, 1318-1325.

Heflin, L. J., & Alaimo, D. F. (2007). *Students with autism spectrum disorders: Effective instructional practices.* Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education, Inc.

The International Dyslexia Association (IDA), (2022). Definition of Dyslexia. https://dyslexiaida.org/definition-of-dyslexia/

Jacobson, J. L., & Jacobson, S. W. (2003). Prenatal exposure to polychlorinated biphenyls and attention at school age. *Journal of Pediatrics 143*(6), 780-788.

Kadesjö, B., & Gillberg, C. (2001). The comorbidity of ADHD in the general population of Swedish school-age children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 42*(4), 487-492.

Kail, R. V. (2015). *Children and their development.* (7th ed.) USA: Pearson Education.

Karakoç Demirkaya, S. (2019). Otizm neden artışta? *Klinik Psikiyatri Dergisi.* 22(1), 123-124.

Kellner, R., Houghton, S., & Graham, D. (2003). Peerrelated personal experiences of children with attentiondeficit/hyperactivity disorder with and without comorbid learning disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education, 50,* 119-136.

King, M. D., Fountain, C., Dakhlallah, D. & Bearman, P. S. (2009). Estimated autism risk and older reproductive age. *American Journal of Public Health,* 99 (9), 1673-1679.

Kushch, A., Gross-Glenn, K., Jallad, B., Lubs, H., Rabin, M., Feldman, E., & Duara, R. (1993). Temporal lobe surface area measurements on MRI in normal and dyslexic readers. *Neuropsychologia, 31*(8), 811-821.

LaCava, P. G. (2007). Autıstıc Dısorder. In B.S. Myles, T. C. Swanson, J. Holverstott, & M. M. Duncan (Ed.). *Autism spectrum disorders: a handbook for parents and professionals* (ss. 41-45). Praeger Publishers.

Langley, K., Rice, F., van den Bree, M. B., & Thapar, A. (2005). Maternal smoking during pregnancy as an environmental risk factor for attention deficit hyperactivity disorder behaviour. a review. *Minerva Pediatrica, 57*(6), 359-371.

Larson, K., Russ, S. A., Kahn, R. S., & Halfon, N. (2011). Patterns of comorbidity, functioning, and service use for U.S. children with ADHD, 2007. *Pediatrics, 127*(3), 462-470.

Lauritsen, M.B., Pedersen, C. B., & Mortensen, P. B. (2005). Effects of familial risk factors and place of birth on the risk of autism: a nationwide register-based study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46*(9), 963-71.

Leekam, S. R., Prior, M. R., & Uljarevic, M. (2011). Restricted and repetitive behaviors in autism spectrum disorders: A review of research in the last decade. *Psychological Bulletin, 137*(4), 562-593.

Levy, D., Ronemus, M., Yamrom, B., Lee, Y.-h., Leotta, A., Kendall, J., Marks, S., Lakshmi, B., Pai D., Ye K., et al. (2011). Rare de novo and transmitted copy-number variation in autistic spectrum disorders, *Neuron 70* (5), 886-897.

Lovaas, O. I. (1987). Behavioral treatment and normal educational and intellectual functioning in young autistic children. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 55(1), 3-9.

Lyon, G. R., Shaywitz, S. G., & Shaywitz, B. A. (2003). A definition of dyslexia. *Annals of Dyslexia, 53*(1), 1-4.

Martinez, R., & Semrud-Clikeman, M. (2004). Emotional adjustment of young adolescents with different learning disability subtypes. *Journal of Learning Disabilities,* 37(5), 411-420.

Millichap, J. G. (2011). Attention deficit hyperactivity disorder handbook a physician's guide to ADHD. (2nd Edition). New York: Springer.

Mills, J. L., Hediger, M. L., Molloy, C. A., Chrousos, G. P., Manning-Courtney, P., Yu, K. F., Brasington, M., England, L. J. (2007). Elevated levels of growth-related hormones in autism and autism spectrum disorder. *Clinical Endocrinology, 67*(2*),* 230-237.

Motavalli Mukaddes, N. (2015). Otizm spektrum bozuklukları. Çocuk ve ergenlerde nörolojik hastalıklara yaklaşım rehber kitabı. *Türk Nöroloji Derneği.* 415-427.

Murphy, K. R., Barkley, R. A., & Bush, M. A. (2002). Young adults with attention deficit hyperactivity disorder: Subtype differences in comorbidity, educational, and clinical history. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 190(3), 147-157.

Nebel-Schwalm, M. S., & Matson, J. L. (2008). Differential diagnosis. In J. L. Matson (Ed.). *Clinical assessment and ınterventıon for autism spectrum disorders* (ss. 91-130). USA: Elsevier.

Newschaffer, C. J., Croen, L. A., Daniels, J., Giarelli, E., Grether, J. K., Levy, S. E., Mandell, D. S., Miller, L. A., Pinto-Martin, J., Reaven, J., Reynolds, A. M., Rice, C. E., Schendel, D.,& Gayle C. Windham, G. C. (2007). The epidemiology of autism spectrum disorders. *Annual Review of Public Health 28*, 235-258.

Nigg, J. T. (2006). *What causes ADHD? understanding what goes wrong and why*. New York: The Guilford Press.

Nigg, J., Nikolas, M. & Burt. S. A. (2010). Measured gene-by-environment interaction in relation to attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 49*(9), 863-873.

O'Connor, R. E., Harty, K. R., & Fulmer, D. (2005). Tiers ofintervention in kindergarten through third grade. *Journal of Learning Disabilities, 38*, 532-538.

Olson, R. K. (2000). Genes, environment, and reading disabilities. In R. Sternberg & L. Spear-Swerling (Ed), *Perspectives on learning disabilities* (ss. 3-22). Oxford: Westview Press.

Palomo, R., Belinchón, M., & Ozonoff, S. (2006). Autism and family home movies: A comprehensive review, *Journal of developmental and behavioral pediatrics, 27*(2), 59-68.

Pastor, P. N., & Reuben, C. A. (2008). Diagnosed attention deficit hyperactivity disorder and learning disability: United States, 2004-2006. *Vital and Health Statistics, 10*(237). 1-14.

Peirce, J. (2008). *Attention-deficit/hyperactivity disorder.* USA: Chelsea House Publishing.

Petrill, S. A., Deater-Deckard, K., Thompson, L. A., DeThorne, L. S., & Schatschneider, C. (2006). Reading skills in early readers: Genetic and shared environmental influences. *Journal of Learning Disabilities, 39*, 48–55.

Plomin, R., & Kovas, Y. (2005). Generalist genes and learning disabilities. *Psychological Bulletin, 131*, 592–617.

Pullen, P. C., Lane, H. B., Ashworth, K. E., & Lovelace, S. P. (2011). Learning Disabilities. In J. M. Kauffman & D. P. Hallahan (Ed.) *Handbook of special education.* (ss.187-197) New York: Routledge

Raskind, W. (2001). Current understanding of the genetic basis of reading and spelling disability. *Learning Disability Quarterly, 24*(3), 141–157.

Raymond, F. L. (2003). Genetic services for people with intellectual disability and their families. *Journal of Intellectual Disability Research, 47*(7), 509-514.

Reid, G. (2009). *Dyslexia: a practitioner's handbook* (4th ed.). Chichester: John Wiley & Sons.

Reynolds, C. A., Hewitt, J. K., Erickson, M. T., Silberg, J. L., Rutter, M., Simonoff, E., et al. (1996). The genetics of children's oral reading performance. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 37*, 425–434.

Rice, D.C. 1996. Behavioral effects of lead: commonalities between experimental and epidemiologic data. *Environmental Health Perspectives, 104*, 337-351.

Rossman, I. T. & DiCicco-Bloom, E. (2008). ENGRAILED2 and Cerebellar Development in the Pathogenesis of Autism Spectrum Disorders. In A. W. Zimmerman (Ed.). *Autism: current theories and evidence,* (ss. 3-40). Humana Press.

Sanders, S. J.,. Ercan-Sencicek A. G,. Hus, V., Luo, R., Murtha, M. T., Moreno-De-Luca, D., Chu, S. H., Moreau, M. P., Gupta, A. R., Thomson, S. A. et al. (2011). Multiple recurrent de novo CNVs, ıncluding duplications of the 7q11.23 Williams syndrome region, are strongly associated with autism. *Neuron, 70*(5), 863-885.

Scheuermann, B., & Webber, J. (2002). *Autism: teaching does make a difference*. Stamford, CT: Wadsworth Group.

Schulte-Korne, G., Ziegler, A., Deimel, W., Schumaker, J., Plume, E., Bachmann, C., et al. (2006). Interrelationship and familiality of dyslexia related quantitative measures. *Annals of Human Genetics, 71*, 160–175.

Sciberras, E., Lycett, K,, Efron, D., et al. (2014). Anxiety in children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Pediatrics, 133*(5), 801-808.

Semrud-Clikeman, M. & Teeter Ellison, P. A. (2009). *Child neuropsychology assessment and ınterventions for neurodevelopmental disorders* (2nd ed.). New York: Springer.

Shaer, O., & Hornecker, E. (2010). Tangible user interfaces: past, present, and future directions. *Foundations and Trends in Human-Computer Interaction*, *3*(1–2), 1- 137.

Shalev, R. S. (2004). Developmental dyscalculia. *Journal of Child Neurology, 19*, 765–771.

Sharkey, L. & Fıtzgerald, M. (2007a). Diagnosis and Classification of ADHD in Childhood. M. Fıtzgerald, B. Mark, G. Mıchael (Ed.) *Handbook of attention deficit hyperactivity disorder* (ss. 13-36). Chichester: John Wiley & Sons.

Sharkey, L. & Fıtzgerald, M. (2007b). The History of Attention Deficit Hyperactivity Disorder. In M. Fıtzgerald, B. Mark, G. Mıchael (Ed.) *Handbook of attention deficit hyperactivity disorder* (ss. 3-12). Chichester: John Wiley & Sons.

Shaywitz, S. E., & Shaywitz, B. A. (2008). Paying attention to reading: the neurobiology of reading and dyslexia. *Development and Psychopathology*, *20*(04), 1329-1349.

Simner, M. L., & Eidlitz, M. R. (2000). Work in Progress: Towards an empirical definition of developmental dysgraphia: Preliminary findings. *Canadian Journal of School Psychology*, *16*(1), 103-110.

Smith, S. D. (2007). Genes, language development, and language disorders. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews, 13*, 96-105.

Sonuga-Barke, E. J., Daley, D., Thompson, M. (2002). Does maternal ADHD reduce the effectiveness of parent training for preschool children's ADHD? *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 41*(6), 696-702.

Spencer, T. J., Biederman, J., & Mick, E. (2007). Attentiondeficit hyperactivity disorder: Diagnosis, lifespan, comorbidities, and neurobiology. *Journal of Pediatric Psychology, 32*, 631-642.

Surkan, P. J., Zhang, A., Trachtenberg, F., Daniel, D. B., McKinlay, S. & Bellinger, D. C. (2007). Neuropsychological function in children with blood lead levels <10 microg/dL. *Neurotoxicology, 28*(6), 1170-1177.

Sutcliffe, J. S. (2008). Genetics: Insights into the pathogenesis of autism. *Science, 321*(5886), 208-209.

Swanson, J. M., Kinsbourne, M., Nigg, J., Lanphear, B., Stefanatos, G. A., Volkow, N., Taylor, E. Casey, B. J., Castellanos, F. X., Wadhwa, P. D. (2007). Etiologic subtypes of attention-deficit/hyperactivity disorder: brain imaging, molecular genetic and environmental factors and the dopamine hypothesis *Neuropsychol Review, 17*(1), 39-59.

Torgesen, J. K. (2004). Learning Disabilities: An Historical and Conceptual Overview. In B. Y. L. Wong (Ed.). *Learnıng about learnıng dısabılıtıes* (3rd ed.) (ss. 3-40) USA: Elsevier Academic Press.

Türkiye Otizm Vakfı (TOV) (2022). *Otizm spektrum bozukluğu.* https://www.tohumotizm.org.tr/en/

Turkington, C., & Anan, R. (2007). *The encyclopedıa of autısm spectrum dısorders*. New York: Facts On File.

Urion, D. K. (2020). Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. In Kliegman, R. M., Blum, N. J., Shah, S. S, St Geme, J. W., Tasker, R. C., Wilson, K. M., Behrman, R. E. (Ed.) *Nelson textbook of pedıatrıcs*, (21st ed.) (ss. 262-265). Canada: Elsevier Inc.

Vaughn, S., Linan-Thompson, S., & Hickman, P. (2003). Response to treatment as a means of identifying students with reading/learning disabilities. *Exceptional Children, 69*, 391-409.

Volkmar, F. R., & Pauls, D. (2003). Autism. *The Lancet, 362,* 1133-1141.

Wang, K., Zhang, H., Ma, D., Bucan, M., Glessner, J. T., Abrahams, B. S., Hakonarson, H., et al. (2009). Common genetic variants on 5p14.1 associate with autism spectrum disorders. *Nature, 459* (7246), 528-533.

Wasserstein, J. (2005). Diagnostic issues for adolescents and adults with ADHD. *Journal of Clinical Psychology, 61*(5), 535-547.

Weiss, B., & Bellinger, D. C. (2006). Social ecology of children's vulnerability to environmental pollutants. *Environmental Health Perspectives, 114*(10), 1479-1485.

Wender, P. H, & Tomb, D. A. (2017). *ADHD. A Guide to Understanding Symptoms, Causes, Diagnosis, Treatment,and Changes Over Time in Children, Adolescents, and Adults.* (5th ed.). New York: Oxford University Press.

Werner, E., Dawson, G., Osterling, J., Dinno, N. (2000). Brief report: Recognition of autism spectrum disorder before one year of age: A retrospective study based on home videotapes. *Journal of Autism and Developmental Disorder, 30*(2), 157-162.

Whipple, J. (2004). Music in intervention for children and adolescents with autism: A meta-analysis. *Journal of Music Therapy*, 41, 90-106.

Wilens, T. E., Biederman, J., Faraone, S. V., Martelon, M., Westerberg, D., & Spencer, T. J. (2009). Presenting ADHD symptoms, subtypes, and comorbid disorders in clinically referred adults with ADHD. *Journal of Clinical Psychiatry. 70*(11), 1557-1562.

Willcutt, E. G. (2012). The prevalence of DSM-IV attention-deficit/hyperactivity disorder: a meta-analytic review. *Neurotherapeutics, 9*(3), 490-499.

Williams, B. F., & Williams, R. L. (2011). *Effective programs for treating autism spectrum disorder: Applied behavior analysis models.* NY and London: Routledge Taylor & Francis Group.

DAVRANIŞSAL MÜDAHALELER

İpek Özbay

10

URL 1.

yarsızlaştırma, söndürme, sembolik pekiştirme, davranış modellemesi, premack ilkesi, düşünce durdurma, nefes ve gevşeme egzersizleri davranışsal müdahale tekniklerindendir.

Özetle, davranışsal müdahaleler, öğrenme teorisi ve koşullandırmaya dayalı olarak bireylerin duygu ve davranış sorunlarını tanımlamaya ve değiştirmeye yardımcı olmaktadır. Klasik koşullandırma, edimsel koşullandırma ve gözlemsel öğrenmelere dayalı olarak gelişen modelleme, davranışçı müdahale tekniklerinin temelini oluşturmaktadır. Davranışsal müdahaleler, kişilerin içinde bulundukları durumlara ve değişikliklere karşı duygu ve davranışlarını kontrol edebilmelerine, böylece daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmalarına yardımcı olmaktadır.

KAYNAKLAR

Abramson, C. I. (2013). Problems of teaching the behaviorist perspective in the cognitive revolution. *Behavioral Sciences, 3*(1), 55-71.

Appukuttan, D. P. (2016). Strategies to manage patients with dental anxiety and dental phobia: literature review. *Clinical, cosmetic and investigational dentistry*, *8*, 35.

Athalye, V. R., Santos, F. J., Carmena, J. M., & Costa, R. M. (2018). Evidence for a neural law of effect. *Science*, *359*(6379), 1024-1029.

Bacanlı, H. (1998). Eğitim Psikolojisi. İstanbul: Alkım Yayınları.

Baggerly, J. (2004). The effects of child-centered group play therapy on self-concept, depression, and anxiety of children who are homeless. *International Journal of Play Therapy, 13*(2):31-51. doi:10.1037/h0088889

Baillargeon, R. H., Sward, G. D., Keenan, K., & Cao, G. (2011). Opposition-defiance in the second year of life: A population-based cohort study. *Infancy*, *16*(4), 418-434.

Bambara, L. M. (2005). Overview of the behavior support process. In *Individualized supports for students with problem behaviors: Designing positive behavior plans* (1st ed., pp. 47–70). The Guilford Press.

Beck, A. T. (1970). Cognitive therapy: Nature and relation to behavior therapy. *Behavior therapy, 1*(2), 184-200.

Beck, A. T. (2016). Cognitive therapy: Nature and relation to behavior therapy – republished article. *Behavior Therapy, 47*(6), 776–784. doi:10.1016/j.beth.2016.11.003

Bratton, S. C., Ray, D., Rhine, T. & Jones, L. (2005). The efficacy of play therapy with children: A meta-analytic review of treatment outcomes. *American Psychological Association, 36*(4):376–390. doi:10.1037/0735-7028.36.4.376

Briggs-Gowan, M. J., Carter, A. S., Bosson-Heenan, J., Guyer, A. E., & Horwitz, S. M. (2006). Are infant-toddler social-emotional and behavioral problems transient?. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *45*(7), 849-858.

Bufford, R. K. (1999). Aversion Therapy.

Butler, A. C., Chapman, J. E., Forman, E. M., & Beck, A. T. (2006). The empirical status of cognitive-behavioral therapy: a review of meta-analyses. *Clinical psychology review*, *26*(1), 17-31.

Cancio, E. J., & Johnson, J. W. (2013). Designing effective classwide motivation systems for students with emotional and behavioral disorders. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, *57*(1), 49-57.

Chinekesh, A., Kamalian, M., Eltemasi, M., Chinekesh, S. & Alavi, M. (2014). The effect of group play therapy on social-emotional skills in pre-school children. *Global Journal of Health Science, 6*(2):163-7. doi:10.5539/gjhs.v6n2p163

Conroy, M. A., & Brown, W. H. (2004). Early identification, prevention, and early intervention with young children at risk for emotional or behavioral disorders: Issues, trends, and a call for action. *Behavioral Disorders, 29,* 224–236.

Costello, E. J., Egger, H. L., & Angold, A. (2005). 10-Year research update review: The epidemiology of child and adolescent psychiatric disorders: I. Methods and public health burden. *Journal of the American Academy Child and Adolescent Psychiatry*, 44, 972–986.

David, D., Cotet, C., Matu, S., Mogoase, C., & Stefan, S. (2018). 50 years of rational-emotive and cognitive-behavioral therapy: A systematic review and meta-analysis. *Journal of clinical psychology*, *74*(3), 304-318.

Early, B. P., & Grady, M. D. (2017). Embracing the contribution of both behavioral and cognitive theories to cognitive behavioral therapy: Maximizing the richness. *Clinical Social Work Journal*, *45*(1), 39-48.

Elkins, R. L., Richards, T. L., Nielsen, R., Repass, R., Stahlbrandt, H., & Hoffman, H. G. (2017). The neurobiological mechanism of chemical aversion (emetic) therapy for alcohol use disorder: an fMRI study. *Frontiers in behavioral neuroscience*, 182.

Ellis, A. (1962). *Reason and emotion in psychotherapy.* Secaucus, NJ: Lyle Straut.

Feliu-Soler, A., Pascual, J. C., Borràs, X., Portella, M. J., Martín-Blanco, A., Armario, A., Alvarez, E., Pérez, V., & Soler, J. (2014). Effects of Dialectical Behaviour Therapy-mindfulness training on emotional reactivity in Borderline Personality Disorder: preliminary results. *Clinical psychology & psychotherapy*, *21*(4), 363-370. doi: 10.1002/cpp.1837

Fidan, N. (2012). Okulda Öğrenme ve Öğretme (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Fox, L., Dunlap, G., Hemmeter, M. L., Joseph, G. E., & Strain, P. S. (2003). The teaching pyramid: A model for supporting social competence and preventing challenging behavior in young children. *Young Children, 58*, 48–52.

Goodman, M., Carpenter, D., Tang, C. Y., Goldstein, K. E., Avedon, J., Fernandez, N., Mascitelli, K. A., Blair, N. J., New, A. S., Triebwasser, J., Siever, L. J., & Hazlett, E. A. (2014). Dialectical behavior therapy alters emotion regulation and amygdala activity in patients with borderline personality disorder. *Journal of psychiatric research*, *57,* 108–116. doi:10.1016/j.jpsychires.2014.06.020

Guerrin, B. (2012). Albert Bandura and his work. *Recherche en soins infirmiers*, *108*(1), 106-116.

Gulchak, D. J. & Lopes, J. A. (2007). Interventions for student with behavioral disorders: An international literature review. *Behavioral Disorders, 32* (4), 267-281.

Hawken, L. H., & Horner, R. H. (2003). Evaluation of a targeted intervention within a schoolwide system of behavior support. *Journal of Behavioral Education, 12,* 225–240.

Hezel, D. M., & Simpson, H. B. (2019). Exposure and response prevention for obsessive-compulsive disorder: A review and new directions. *Indian journal of psychiatry*, *61*(Suppl 1), S85.

Hirshfeld-Becker, D. R., Masek, B., Henin, A., Blakely, L. R., Rettew, D. C., Dufton, L., Natasha Segool, M. S. & Biederman, J. (2008). Cognitive-behavioral intervention with young anxious children. *Harvard Review of Psychiatry*, *16*(2), 113-125.

Hofmann, S. G., Asnaani, A., Vonk, I. J., Sawyer, A. T., & Fang, A. (2012). The efficacy of cognitive behavioral therapy: A review of meta-analyses. *Cognitive therapy and research*, *36*(5), 427-440.

Jaqua, T., & Jaqua, E. (2019). Classical Conditioning: Aversion Therapy. *Global Journal of Addiction & Rehabilitation Medicine*, *6*(3), 37-39.

Kaczkurkin, A. N., & Foa, E. B. (2022). Cognitive-behavioral therapy for anxiety disorders: an update on the empirical evidence. *Dialogues in clinical neuroscience*.

Kauffman, J. M. (2001). *Characteristics of Emotional and Behavioral Disorders in Children and Youth (7th ed.)*. Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Knell, S. M. (1993). *Cognitive-behavioral play therapy.* Northvale, NJ: Aronson.

Knell, S. M. & Dasari, M. (2006). Cognitive-behavioral play therapy for children anxiety and phobias. H. G. Kaduson & C. E. Schaefer (Eds.), *Short-term play therapy for children,* 22-50. NY: Guilford Press.

Knell, S. M. & Moore, D. J. (1990). Cognitive-behavioral play therapy in the treatment of encopresis. *Journal of Clinical Child Psychology, 19*(1):55–60. doi: 10.1207/s15374424jccp1901_7

Krapfl, J. E. (2016). Behaviorism and society. *The Behavior Analyst*, *39*(1), 123-129.

Lange, I., Goossens, L., Leibold, N., Vervliet, B., Sunaert, S., Peeters, R., van Amelsvoort, T., & Schruers, K. (2016). Brain and Behavior Changes following Exposure Therapy Predict Outcome at 8-Year Follow-Up. *Psychotherapy and psychosomatics*, *85*(4), 238–240. doi:10.1159/000442292

Linehan, M. M. (1987). Dialectical behavioral therapy: A cognitive behavioral approach to parasuicide. *Journal of Personality disorders*, *1*(4), 328-333.

Manzoni, G. M., Pagnini, F., Castelnuovo, G., & Molinari, E. (2008). Relaxation training for anxiety: a ten-years systematic review with meta-analysis. *BMC psychiatry*, *8*(1), 1-12.

May, J. M., Richardi, T. M., & Barth, K. S. (2016). Dialectical behavior therapy as treatment for borderline personality disorder. *Mental Health Clinician*, *6*(2), 62-67.

Menzies, R. G., & Clarke, J. C. (1993). A comparison of in vivo and vicarious exposure in the treatment of childhood water phobia. Behavior Research and Therapy, 31(1), 9-15.

Mortan, O., & Sutcu, S. T. (2011). Cognitive Behavioral Therapy for Auditory Hallucinations/ Isitsel Varsanilarda Bilissel Davranisci Terapi. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar/Current Approaches to Psychiatry*, *3*(4), 647-664.

Nabavi, R. T. (2012). Bandura's social learning theory & social cognitive learning theory. *Theory of Developmental Psychology*, *1*, 24.

National Institute for Health and Clinical Excellence [NICE] (2015, 29 Mayıs). *Challenging behaviour and learning disabilities: Prevention and interventions for people with learning disabilities whose behaviour challenges.* 26 Nisan 2022 tarihinde https://www.nice.org.uk/guidance/ng11/resources/challenging-behaviour-and-learning-disabilities-prevention-and-interventions-for-people-with-learning-disabilities-whose-behaviour-challenges-1837266392005 adresinden erişilmiştir.

NHS. (2019, 16 Temmuz). *Cognitive behavioural therapy (CBT)*. NHS choices. 26 Nisan 2022 tarihinde https://www.nhs.uk/mental-health/talking-therapies-medicine-treatments/talking-therapies-and-counselling/cognitive-behavioural-therapy-cbt/overview/ adresinden erişilmiştir.

O'Neill, G. W., & Gardner, R. (1983). *Behavior Therapy: An Overview. Psychiatric Services, 34(8), 709–715.* doi:10.1176/ps.34.8.709

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). 26 Nisan 2022 tarihinde https://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/mevzuat/Ozel_Egitim_Hizmetleri_Yonetmeligi_son.pdf adresinden erişilmiştir.

Paulus, M. P. (2013). The breathing conundrum—interoceptive sensitivity and anxiety. *Depression and anxiety*, *30*(4), 315-320.

Pavlov, I. P. (1955). *Selected works.* (J. Gibbons, S. Belsky, & K. S. Koshtoyants, Eds.). Moscow, RU: Foreign Languages Publishing House.

Polin, A. T. (1959). The effects of flooding and physical suppression as extinction techniques on an anxiety motivated avoidance locomotor response. *The Journal of Psychology*, *47*(2), 235-245.

Proven Behavior Solutions. (2021, 18 Mart). *What can aba offer young adults with autism?* Proven Behavior Solutions. 25 Nisan 2022 tarihinde https://provenaba.com/aba-therapy-autism-plymouth-ma/what-can-aba-offer-young-adults-with-autism/ adresinden erişilmiştir.

Rachman, S. (2009). Psychological treatment of anxiety: The evolution of behavior therapy and cognitive behavior therapy. *Annual Review of Clinical Psychology, 5,* 97–119. https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.032408.153635

Reichow, B. (2012). Overview of meta-analyses on early intensive behavioral intervention for young children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 42,* 512-520.

Rouleau, N., Karbowski, L. M., & Persinger, M. A. (2016). Experimental evidence of classical conditioning and microscopic engrams in an electroconductive material. *PloS one*, *11*(10), e0165269.

Russo-Netzer, P., & Ameli, M. (2021). Optimal sense-making and resilience in times of pandemic: Integrating rationality and meaning in psychotherapy. *Frontiers in Psychology*, 772.

Scheuermann, B., & Hall, J. (2012). Positive Behavioral Supports for the Classroom. Saddle River, NJ, USA: Pearson.

Scott, J., & Beck, A. T. (2008). Cognitive Behavioural Therapy. In R. M. Murray, K. S. Kendler, & P. McGuffin (Eds.), *Essential Psychiatry* (4th ed., pp. 636–651). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Senemoğlu, N. (2007). Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya. Ankara: Gönül Yayıncılık.

Senemoğlu, N. (2012). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim (21. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Staddon, J. E. R., & Cerutti, D. T. (2003). Operant behavior. *Annual Review of Psychology*, *54*, 115-144.

Stormont, M., Covington, S., & Lewis, T. J. (2006). Using data to inform systems: Assessing teacher implementation of key features of program-wide positive behavioral support in Head Start classrooms. *Beyond Behavior, 15*, 10–14.

Sugai, G., Horner, R. H., Dunlap, G., Hieneman, M., Lewis, T. J., Nelson, C. M., Scott, T., Liaupsin, C., Sailor, W., Turnbull, A. P., Turnbull, H. R., Wickham, D., Wilcox, B., & Ruef, M. (2000). Applying Positive Behavior Support and Functional Behavioral Assessment in Schools. *Journal of Positive Behavior Interventions*, *2*(3), 131–143. doi:10.1177/109830070000200302

Tobin, T. J. and Sugai, G. (2005). Preventing Problem Behaviors: Primary, Secondary, and Tertiary Level Prevention Interventions for Young Children. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention*, 2 (3), 125-144.

Tolin, D. F. (2016). *Doing CBT: A comprehensive guide to working with behaviors, thoughts, and emotions*. Guilford Publications.

Turner, M. J. (2016). Rational emotive behavior therapy (REBT), irrational and rational beliefs, and the mental health of athletes. *Frontiers in psychology*, *7*, 1423.

Türkçapar, M. H., & Sargın, A. E. (2012). Bilişsel davranışçı psikoterapiler: tarihçe ve gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, *1*(1), 7-14.

Van Dijk, S., Jeffrey, J., & Katz, M. R. (2013). A randomized, controlled, pilot study of dialectical behavior therapy skills in a psychoeducational group for individuals with bipolar disorder. *Journal of affective disorders*, *145*(3), 386-393.

VanElzakker, M. B., Dahlgren, M. K., Davis, F. C., Dubois, S., & Shin, L. M. (2014). From Pavlov to PTSD: the extinction of conditioned fear in rodents, humans, and anxiety disorders. *Neurobiology of learning and memory*, *113*, 3-18.

Watson, J. B. (1924). Psychology from the standpoint of a behaviorist (2nd ed.). Philadelphia, PA: Philadelphia and London, J. B. Lippincott company.

Wolpe, J. (1964). behavior therapy in complex neurotic states. The British Journal of Psychiatry, 110(464), 28-34.

Wong, C., Odom, S. L., Hume, K. A., Cox, A. W., Fettig, A., Kucharczyk, S., Brock, M. E., Plavnick, J. B., Fleury, V. P., & Schultz, T. R. (2015). Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism Spectrum Disorder: A Comprehensive Review. *Journal of autism and developmental disorders*, *45*(7), 1951–1966. doi:10.1007/s10803-014-2351-z

URL 1.https://pixabay.com/tr/illustrations/itaatsizlik-anne-ve-o%c4%9ful-%c3%a7ocuk-1673196/

BAĞLANMA TEMELLİ MÜDAHALELER

Nevra Atış Akyol

11

URL 1.

KAYNAKÇA

AÇEV (2005). Erken müdahalenin erişkinlikte süren etkileri raporu. Erişim adresi: https://acev.org/wp-content/uploads/2017/11/erken_mudahalenin_-eriskinlikte_suren_etkileri.pdf

AÇEV (2022). Erişim adresi: https://www.acev.org/neler-yapiyoruz/programlarimiz/cocuklar-icin/anne-cocuk-egitim-programi/ 2 Temmuz 2022 tarihinde erişilmiştir.

Adıgüzel, C., Bapoğlu, S. ve Topal, M. (2020). Çekingenlik davranışının tespiti ve giderilmesine ilişkin şema yaklaşımı ile büyük ebeveyn–ebeveyn ve çocuk ilişkisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi, 1*(1), 17-25.

Ainsworth, M. D. S. (1973). *The development of infant–mother attachment*. In Caldwell, B. M. ve Ricciuti, H. N. (Ed.), Review of Child Development Research. Chicago: University of Chicago Press, *3*, 1–94.

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C, Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Ateş, F. B. ve Akbaş, T. (2021). Çocuk-ebeveyn ilişki terapisi eğitimine katılan boşanmış annelerin eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *30*(2), 47-61.

Avcı, N., Kunt, M., Somer Ölmez, B., Pekince, P. ve Kaynak, S. (2018). Güvenli bebekler güvenli yarınlar projesi: Eğitim programı. Uluslararası 4. Çocuk Gelişimi Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı (s. 832-844).

Bakermans-Kranenburg, M. J., Van Ijzendoorn, M. H. ve Juffer, F. (2008). Earlier is better: A meta analysis of 70 years of ıntervention ımproving cognitive development in ınstitutionalized children. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *73*, 279-293.

Beckwith, L. ve Sigman, M. (1995). Preventive interventions in infancy. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, *4*(3). 683–700.

Beckwith L. (1988). Intervention with disadvantaged parents of sick preterm infant, *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes,* 51(3):242-247.

Bekman, S. ve Koçak, A. A. (2011). Beş ülkeden anneler anlatıyor 1: Anne-çocuk eğitim programı kimler için ve neden etkili?. *Eğitim ve Bilim*, *36*(160).

Belsky, J. ve Cassidy, J. (1994). *Attachment: theory and practice*. In Rutter M. ve Hay D. (Ed.), Development Through Life: A Handbook for Clinicians. Oxford: Blackwell Science, 373–402.

Benzies, K. M., Magill-Evans, J. E., Hayden, K. A. ve Ballantyne, M. (2013). Key components of early intervention programs for preterm infants and their parents: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pregnancy and Childbirth*, *13*(1), 1-15.

Berlin, L. J., Zeanah, C. H. ve Lieberman, A. F. (2016). *Prevention and intervention programs to support early attachment security: A move to the level of community*. In J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications (s. 739–758) içinde. New York, NY: The Guildford Press.

Bick, J., Dozier, M. ve Moore, S. (2012). Predictors of treatment use among foster mothers in an attachment-based intervention program. *Attachment & Human Development, 14*(5), 439–452. doi:https://doi. org/10.1080/14616734.2012.706391

Bick, J. ve Dozier, M. (2013). The effectiveness of an attachmentbased intervention in promoting Foster mothers' sensitivity toward Foster infants. *Infant Mental Health Journal, 34*(2), 95–103. doi:https://doi.org/10.1002/imhj.21373

Booth-LaForce, C. ve Groh, A. M. (2018). Parent–child attachment and peer relations.

Booth-LaForce, C. ve Kerns, K. A. (2009). *Child-parent attachment relationships, Peer relationships, and peer-group functioning*. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, ve B. Laursen (Ed.), Social, emotional, and personality development in context. Handbook of peer interactions, relationships, and groups (490–507). The Guilford Press.

Bost, K. K., Vaughn, B. E., Washington, W. N., Cielinski, K. L. ve Bradbard, M. R. (2008). Social competence, social support, and attachment: Demarcation of construct domains, measurement, and paths of influence for preschool children attending Head Start. *Child Development, 69*(1), 192-218.

Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis, 39*,350- 373.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss* (1. Baskı). London: Hogarth Press.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2. Baskı). New York, NY: Basic Books.

Bögels, S. M. ve Brechman-Toussaint, M. L. (2006). Family issues in child anxiety: Attachment, family functioning, parental rearing, and beliefs. *Clinical Psychology Review, 26*(7), 834-856.

Breinholst, S., Esbjørn, B. H. ve Reinholdt-Dunne, M. L. (2015). Effects of attachment and rearing behavior on anxiety in normal developing youth: A mediational study. *Personality and Individual Differences, 81*, 155-161.

Bronfenbrenner, U. (2005). Making human beings human: Bioecological perspectives on human development. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Bruner, J. (1983). *Child's Talk*. New York: Norton.

Byng-Hall, J. (1991). *The application of attachment theory to Understanding and treatment in family therapy*. In Parkes, C., Stevenson-Hinde, J. And Marris, P. (eds) Attachment Across the Life Cycle. (s. 199–215) içinde. London: Tavistock.

Cassidy, J., Ziv, Y., Stupica, B., Sherman, L. J., Bulter, H., Karfgin, A., … Powell, B. (2010). Enhancing attachment security in the infants of women in a jail-diversion program. *Attachment & Human Development, 12*(4), 333–353. doi:https://doi.org/10.1080/14616730903416955

Cassidy, J., Woodhouse, S. S., Sherman, L. J., Stupica, B. ve Lejuez, C. W. (2011). Enhancing infant attachment security: An examination of treatment efficacy and differential susceptibility. *Development and Psychopathology, 23*(1), 131–148. doi:https://doi.org/10.1017/S0954579410000696

Cicchetti, D., Rogosch, F. A. ve Toth, S. L. (2006). Fostering secure attachment in infants in maltreating families through preventive interventions. *Development and Psychopathology, 18*, 623–649. doi:https://doi.org/10.1017/s0954579406060329

Cicchetti, D., Toth, S.L. ve Rogosch, F.A. (1999). The efficacy of toddler–parent psychotherapy to increase attachment security in offspring of depressed mothers. *Attachment and Human Development, 1*, 34–66. doi:https://doi.org/10.1080/14616739900134021

Cowan, P. A., & Cowan, C. P. (2006). Developmental *psychopathology from family systems and family risk* factors perspectives: Implications for family research, practice, and policy. John Wiley & Sons, Inc.

Çorapçı, F. ve Arikan, G. (2017). Klinik psikolojide önleyici müdahale. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics, 2*(1), 80-88.

De Wolff, M. S., & Van Ijzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child development, 68*(4), 571-591.

Dozier, M., Lindheim, O. ve Ackerman, J. P. (2005). *Attachment and biobehavioural catch-up*. In L. J. Berlin, Y. Ziv, L. Amaya-Jackson, & M. T. Greenberg (Ed.), Enhancing early attachments: Theory, research, intervention, and policy (s. 178–194) içinde. New York, NY: Guildford Press.

Duft B., Stafford S. B. ve Zeanah H. C. (2017). *Attachment Disorders*. Luby, J. L. (Ed.), Handbook of preschool mental health: Development, disorders, and treatment (s. 219- 241) içinde. Guilford Press.

Egeland, B. (2019). Attachment-Based Intervention and Prevention Programs for Young Children, https://www.child-encyclopedia.com/attachment/according-experts/attachment-based-intervention-and-prevention-programs-young-children, adresinden 29.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Erickson, N., Julian, M. ve Muzik, M. (2019). Perinatal depression, PTSD, and trauma: Impact on mother–infant attachment and interventions to mitigate the transmission of risk. *International Review of Psychiatry, 31*(3), 245-263.

GABI (2022). Erişim adresi: https://center-for-attachment.com/portfolio-item/group-attachment-based-intervention/ 23.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

Girme, Y. U., Jones, R. E., Fleck, C., Simpson, J. A. ve Overall, N. C. (2021). Infants' attachment insecurity predicts attachment-relevant emotion regulation strategies in adulthood. *Emotion, 21*(2), 260.

Gregory, M., Kannis-Dymand, L. ve Sharman, R. (2020). A review of attachment-based parenting interventions: Recent advances and future considerations. *Australian Journal of Psychology, 72*(2), 109-122, doi:10.1111/ajpy.12270

Groh, A. M., Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H., Steele, R. D. ve Roisman, G. I. (2014). The significance of attachment security for children's social competence with peers: A meta-analytic study. *Attachment and Human Development, 16*(2), 103–136. doi:http://dx.doi.org/10.1080/14616734.2014.883636.

Hoffman, K. T., Marvin, R. S., Cooper, G. ve Powell, B. (2006). Changing toddlers' and preschoolers' attachment classifications: The circle of security intervention. *Journal of Consulting and Clinical. Psychology, 74*(6), 1017–1026. doi:https://doi.org/10.1037/0022- 006X.74.6.1017

Hamilton, C. E. (2000). Continuity and discontinuity of attachment from infancy through adolescence. *Child Development, 71*(3), 690-694.

Houston, J. ve Grych, J. (2016). Maternal attachment buffers the association between exposure to violence and youth attitudes about aggression. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 45*(5), 605-613.

Howe, D., Brandon, M., Schofield, G. ve Hinings, D. (1999). Attachment theory, child maltreatment and family support: A practice and assessment model. Bloomsbury Publishing.

Huber, A., McMahon, C. ve Sweller, N. (2016). Improved parental emotional functioning after circle of security 20-week parent–child relationship intervention. *Journal of Child and Family Studies, 25*, 2526–2540.

IBAIP (2022). Erişim adresi: http://www.ibaip.org/ 22.06.2022 tarihinde erişilmiştir.

Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Van Ijzendoorn, M. H. (2008). *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Koldewijn, K.,Wolf, M. J., Wassenaer, V. A., Meijssen, D., Sonderen, V. L., Baar, V. A. ve diğerleri. (2009). The Infant Behavioral Assessment and Intervention Program for very low birth weight infants at 6 month scorrected age. *Journal of Pediatrics, 154*, 33–38.

Koldewijn, K., Wolf, M. J., Van Wassenaer, A., Beelen, A., De Groot, I. J. ve Hedlund, R. (2005). The Infant Behavioral Assessment and Intervention Program to support preterm infants after hospital discharge: a pilot study. *Developmental Medicine and Child Neurology, 47*(2), 105-112.

Kazdin, A. (1987). Treatment of antisocial behavior in children: current status and future directions. *Psychological Bulletin, 102*, 187–203.

Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö. ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(2), 321-342.

Kendall, P. (1993). Cognitive-behavioral therapies with youth: guiding theory, current status and emerging developments. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 61*, 235–247.

Kucer, A. (2021). Changes in Child Self-Control and Parenting Strategies across Treatment among Families Participating in the Group Attachment-Based Intervention (GABI) (Doctoral dissertation, The New School).

Koestler, L., Papouo˘ek, H. ve Papouo˘ek, M. (1989). Patterns of rhythmic stimulation by mothers with three-month olds: a cross modal comparison. *International Journal of Behavioral Development, 12*, 143–154.

Laible, D., Thompson, R. A. ve Froimson, J. (2007). Early socialization. *Handbook of Socialization: Theory and Research,* 181.

Lieberman, A. F. (1977). Preschoolers' competence with a peer: Relations with attachment and peer experience. *Child Development, 48*(4), 1277-1287.

Lieberman, A. F., Ghosh Ippen, C. ve Van Horn, P. (2006). Child–parent psychotherapy: 6-month follow-up of a randomized controlled trial. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 45,* 913–918. doi:https://doi.org/10.1097/01.chi.0000222784.03735.92

Lieberman, A. F., Weston, D. R. ve Pawl, J. H. (1991). Preventive intervention and outcome with anxiously attached dyads. *Child Development, 62,* 199–209. doi: https://doi.org/10.2307/1130715

Lieberman, Alicia; Hernandez Dimmler, Miriam; Ghosh Ippen, Chandra. Zeanah, Jr., Charles H. (ed.). (2019) Handbook of Infant Mental Health (4 ed.). Guilford. pp. 485-499.

Lojkasek, M., Cohen, N. and Muir, E. (1994). Where is the infant in infant intervention? A review of the literature on changing troubled mother– infant relationships. *Psychotherapy, 31*(1). 208–220.

Marcus, R. F. ve Kramer, C. (2001). Reactive and proactive aggression: Attachment and social competence predictors. *The Journal of Genetic Psychology*, *162*(3), 260-275.

Marvin, B., Cooper, G., Hoffman, K. ve Powell, B. (2002). The circle of security project: Attachment-based intervention with caregiver-preschool child dyads. *Attachment Human Development*, *4*, 107-124.

Meijssen, D., Wolf, M. J., Koldewijn, K., Houtzager, B. A., Van Wassenaer, A., Tronick, E., ... ve Van Baar, A. (2010). The effect of the Infant Behavioral Assessment and Intervention Program on mother–infant interaction after very preterm birth. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *51*(11), 1287-1295.

Miller, H. P. (2015). *Gelişim Psikolojisi Kuramları* (2. Baskı). (Z. Gültekin, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

Miller, H. V., Jennings, W. G., Alvarez-Rivera, L. L. ve Lanza-Kaduce, L. (2009). Self-control, attachment, and deviance among Hispanic adolescents. *Journal of Criminal Justice*, *37*(1), 77-84.

Miller, P. H. (2002). *Theories of developmental psychology*. Macmillan.

Morris, J. (1996). A social work assessment of children's attachment (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). School of Psychiatric Social Work, University of Manchester.

Murphy, A., Steele, H., Bate, J., Nikitiades, A., Allman, B., Bonuck, K., ... ve Steele, M. (2015). Group attachment-based intervention. *Family & Community Health*, *38*(3), 268-279.

Özkaya, B. T. (2015). A play therapy approach focusing on parent-child relationship: Filial therapy/ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerine odaklanan bir oyun terapisi yaklaşımı: Filial terapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar/Current Approaches to Psychiatry*, *7*(2), 208-221.

Öztekin, G. G. ve Gülbahçe, A. (2019). 3-10 yaş arası gelişimsel problemleri olan çocuklarda ve ebeveynlerinde filial terapinin etkisinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *8*(4), 2322-2340.

Paktuna Keskin, S. (2012). *Anneye Güvenli Bağlanma* (2. Baskı). İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Pallini, S., Baiocco, R., Schneider, B. H., Madigan, S. ve Atkinson, L. (2014). Early child parent attachment and peer relations: A meta-analysis of recent research. *Journal of Family Psychology*, *28*(1), 118–123. doi:http://dx.doi.org/10.1037/a0035736.

Perry, N., Newman, L. K., Hunter, M. ve Dunlop, A. (2015). Improving antenatal risk assessment in women exposed to high risks. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *20*(1), 84-105.

Roisman, G. ve Grob, A. M. (2013). *Attachment theory and research of developmental psychology: An overview and appreciative critique. ın underwood*. M. K., ve Rosen, L. H. (Ed.*), Social development: Relationships in infancy, childhood, and adolescence. Guilford Publications*.

Rusconi-Serpa, S., Rossignol, A. S., & McDonough, S. C. (2009). Video feedback in parent-infant treatments. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, *18*(3), 735-751.

Russ, S. (1995). Play psychotherapy research. In Ollendick, T. and Prinz, R. (eds) Advances in Clinical Child Psychology, (s. 365–929) içinde. New York: Plenum Press.

Spruit, A., Goos, L., Weenink, N., Rodenburg, R., Niemeyer, H., Stams, G. J. ve Colonnesi, C. (2020). The relation between attachment and depression in children and adolescents: A multilevel meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *23*(1), 54-69.

Schneider, B. H., Atkinson, L., & Tardif, C. (2001). Child–parent attachment and children's peer relations: A quantitative review. *Developmental Psychology,* 37 (1), 86.

Schneider, B. (2016). *Childhood friendships and peer relations: Friends and enemies*. New York: Routledge Taylor and Francis.

Steele, H., Murphy, A., Bonuck, K., Meissner, P. ve Steele, M. (2019). Randomized control trial report on the effectiveness of Group Attachment-Based Intervention (GABI©): Improvements in the parent–child relationship not seen in the control group. *Development and psychopathology, 31*(1), 203-217.

Steele, M., Steele, H., Bate, J., Knafo, H., Kinsey, M., Bonuck, K., ... ve Murphy, A. (2014). Looking from the outside in: the use of video in attachment-based Interventions. *Attachment & Human Development*, *16*(6), 656-656.

Sümer, N. ve Şendağ, M. A. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, *24*(63), 86-101.

Tarabulsy, G. M., St-Laurent, D., Cyr, C., Pascuzzo, K., Moss, E., Bernier, A., & Dubois-Comtois, K. (2008). Attachment-based intervention for maltreating families. *American Journal of Orthopsychiatry*, *78*(3), 322-332.

Thompson, R. A. (2002). *Attachment theory and research. In Child and Adolescent Psychiatry* (3. Basım). M Lewis (Ed.), 164-172. Philadelphia, Lippincott Williams Wilkins.

Toth, S. L., Maughan, A., Manly, J. T., Spagnola, M. ve Cicchetti, D. (2002). The relative efficacy of two interventions in altering maltreated preschool children's representational models: Implications for attachment theory. *Development and Psychopathology*, *14*, 877–908. doi:https://doi.org/10.1017/s095457940200411x

Trevarthen, C. (1987). *Brain Development. In Gregory*, R. L. (Ed.), The Oxford Companion to the Mind. Oxford: Oxford University Press.

Ural, O., Güven, G., Sezer, T., Azkeskin, K. ve Yılmaz, E. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların bağlanma biçimleri ile sosyal yetkinlik ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *1*, 589-598.

Van Hus, J. W., Jeukens-Visser, M., Koldewijn, K., Geldof, C. J., Kok, J. H., Nollet, F. ve Van Wassenaer-Leemhuis, A. G. (2013). Sustained developmental effects of the infant behavioral assessment and intervention program in very low birth weight infants at 5.5 years corrected age. *The Journal of Pediatrics*, *162*(6), 1112-1119.

Velotti, P., Beomonte Zobel, S., Rogier, G. ve Tambelli, R. (2018). Exploring relationships: A systematic review on intimate partner violence and attachment. *Frontiers in Psychology*, *9*, 1166.

Verkerk, G., Jeukens-Visser, M., Houtzager, B., Koldewijn, K., Van Wassenaer, A., Nollet, F. ve Kok, J. (2012). The infant behavioral assessment and intervention program in very low birth weight infants; outcome on executive functioning, behaviour and cognition at preschool age. *Early Human Development*, *88*(8), 699-705.

Yüksel, B. (2014). Kaygı belirtilerini açıklamada bağlanma, pozitif ve negative duygu düzenleme ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkiyi bütünleyici model arayışı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Zeanah C. H., Berlin, L. J. ve Boris, N. W. (2011). Practitioner review: clinical applications of attachment theory and research for infants and young children. *J Child Psychol Psychiatry*, *52*(8), 819-33. doi: 10.1111/j.1469-7610.2011.02399.x.

Ward, M. A., Clayton, K., Barnes, J. ve Theule, J. (2018). The association between peer victimization and attachment security: A meta-analysis. *Canadian Journal of School Psychology*, *33*(3), 193-211.

Watanabe, H. (1994). *The application of attachment and amae to clinical problems in Japan*. In Richer, J. (Ed.), The Clinical Application of Ethology and Attachment Theory. (s. 36–43) içinde. London: Association for Child Psychology and Psychiatry.

URL 1. https://www.rumeysademirors.com/guvenli-baglanma-hakkindaki-mitler-ve-gercekler/ adresinden 17.07.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 2. https://totallyhistory.com/john-bowlby/ adresinden 06.07.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 3. https://pixabay.com/tr/illustrations/eller-bebek-korumak-yeni-do%c4%9fan-1176673/ adresinden 29.09.2022 tarihinde alınmıştır.

URL 4. https://pixabay.com/tr/photos/anne-bebek-mutlu-annelik-84628/ adresinden 29.09.2022 tarihinde alınmıştır.

OYUN TEMELLİ MÜDAHALELER

Mehmet Kanak - İlknur Yıldız

12

URL 1.

kendini kapatan, sakin, yalnızlıktan hoşlanan çocukların oyun terapisine ihtiyaçları bulunmaktadır. Çocukların yaşadığı iç çatışma, gerginlik ve korkuların göstergesi olan tırnak yeme, parmak emme, enürezis-enkoprezis, tik bozuklarında oyun terapisi büyük faydalar sağlamaktadır. Bunların yanı sıra öğrenme güçlükleri, konuşma bozuklukları, okuma güçlüğü gibi duygusal çatışmaların bir sonucu olan sorunlarda oyun terapisi etkili olabilmektedir (Özdoğan, 1989). Oyun terapisinin engelli çocukların yaşadıkları ruhsal ve duyusal sıkıntıları ifade edebilmelerinde, olumsuz benlik kavramı geliştirme ve sosyal uyum sağlayamama gibi sorunlarının fark edilmesinde ve çözümünde uygulanabilecek bir yaklaşım olduğu belirtilmektedir (Aykara, 2017; Özdoğan, 1989). Otizmli çocuklarda oyun terapisinin, sosyal ve iletişim becerilerini artırdığı, davranış problemlerinin azalttığı görülmüştür (Deniz, 2019;Kurşun, 2022).

SONUÇ

Oyunun çocuğun gelişiminde önemli etkileri bulunmaktadır. Oyunun çocuğun yaşamındaki bu vazgeçilmez etkileri, oyun terapisinin ortaya çıkmasında ve giderek yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Oyun terapisinde oyun ile ilgili teoriler, kuramlar ve yaklaşımlar doğrultusunda birçok yaklaşım ve teknikler geliştirilmiştir. Günümüzde çocukların ruhsal sağlıklarının korunmasında, duygusal ve davranışsal sorunlarının ortaya çıkarılmasında ve çözümünde oyunun tedaviye yardımcı olduğu ve önemli katkılar sağladığı çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bu nedenle oyun temelli müdahalelerin çocuğun sağlığına olan etkileri düşünüldüğünde çocukla çalışan her meslek üyesinin bu müdahaleleri bilmesi ve uygulaması; ortaya çıkabilecek duygusal ve davranışsal sorunların önlenmesinde, fark edilmesinde ve iyileştirmesinde önemli rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Altun, K., Demir, V., Ünübol, H. (2019). Gelişimsel oyun terapisinin çocuk evlerinde kalmakta olan 4-8 yaş grubu çocukların travma sonrası duygusal streslerine olan etkileri. *International Journal of Social Science*, 2 (2):35-46.

Axline, V. M. (1969). Play therapy (rev. ed.). New York, USA: BallanTine Books.

Aykara, A. (2017). Çocuk merkezli oyun terapisinin engelli çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları açısından önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1):169-186.

Bekmezci H., Özkan, H.(2015). Oyun ve oyuncağın çocuk sağlığına etkisi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 5(2), 81-87.

Bıçakçı, M. Y., Ekici, B., Aksu, Ş. S., Konuk, F. K., Tazegül, E. N. G., & Unay, Ö. S. (2021). NöroPLAY yönteminin izleminde kullanılan NöroPLAY oyun davranış değerlendirme ölçeği ve NöroPLAY ebeveyn oyun davranış değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi,* 5(1), 228-254.

Booth, P. S., & Jernberg, A. M. (2010). *Theraplay: Helping parents and children build better relationships through attachment-based play (*3rd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Boos, S. C., Feldman, K., & Jenny, C. (2011). Child Abuse and Neglect: Diagnosis, Treatment, and Evidence. St Louis: Saunders.

Bratton, S. C., Ray, D., Rhine, T., Jones, L. (2005). The efficacy of play therapy with children: A meta-analytic review of treatment outcomes. *Prof Psychol Res Pr.*, 36:376-390.

Brody, V. (1997). The Dialogue of Touch: Developmental Play Therapy. London: Jason

Butchart, A., Phinney Harvey, A., Mian, M., Furniss, T., Kahane, T., & World Health Organization. (2006). Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence.

Delevi, R., Bugay, A. (2011). Kum Oyunu Terapisi: Kuramsal bilgiler ve bir olgu örneği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(2), 127-134.

Demirer, E. (2021). Çocuk merkezli oyun terapisinin çocuktaki kaygı düzeyine etkisinin incelenmesi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 4 (1):91-110.

Deniz, E. A. (2019). Çocuk merkezli oyun terapisinin otizmli çocuklarda sosyal becerilerin gelişimine etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, Konya.

Ekici, B., Bıçakçı, M. Y., Gürkan, E. N., Unay, Ö. S., & Tatlı, B. (2019). Otizmde ebeveyn aracılı yoğun müdahale yöntemi Nöroplay. *Çocuk Dergisi,* 19(3), 158-162.

Genç M., Çakmak Tolan, Ö. (2021). Okul öncesi dönemde sık görülen psikolojik ve gelişimsel bozukluklarda oyun terapisi uygulamaları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(2), 207-231.

Glover, G. ve Landreth, G. L. (2016). Child-centered play therapy. K. O'Connor, C. E. Schaefer ve L. D. Braverman (Ed), Handbook of play therapy (2nd ed., pp. 93–118). Wiley.

Greenspan, S. I., DeGangi, G., & Wieder, S. (2001). The functional emotional assessment scale (FEAS): For infancy & early childhood. Interdisciplinary Council on Development & Learning Disorders.

Greenspan, S.I., and Wieder, S. (1998). The child with special needs. Encouraging intellectual and emotional growth. Perseus Publishing, Massachusetts.

Howe, D. (2005). *Child abuse and neglect: Attachment, development and intervention*. Palgrave Macmillan.

Iwaniec, D. (2006). *The emotionally abused and neglected child: Identification, assessment and intervention: A practice handbook*. John Wiley & Sons.

Kılınç, F. E., Saltık, N. (2020). Kadın konukevlerinde kalan çocukların problem davranışları üzerinde oyun terapisinin etkisinin incelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 11(1), 27-34.

Kiye, S., Yalçın, İ. (2021). Oyun terapisi ve oyun terapisinin gruplarda kullanımı. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51,287-303.

Knell, S. (1994). Cognitive–behavioral play therapy. In K. O'Connor & C. Schaefer (Eds.), Handbook of play therapy (Vol. 2, pp. 111–142). New York, NY: Wiley.

Knell, S. M. (2016). Cognitive-behavioral play therapy. Eds. Kevin J. O'Connor, Charles E. Schaefer, Lisa D. Braverman. Handbook of play therapy, 119-133.

Koçkaya, S., Siyez, D. M. (2017). Okul öncesi çocuklarının çekingenlik davranışları üzerine oyun terapisi uygulamalarının etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(1), 31-44.

Kottman, T. (2003). Partners in play (2nd ed.). Alexandria, VA: American Counseling Association.

Kottman, T. (2011). Play therapy: basics and beyonds (2nd ed.). Virginia: American Counseling Association.

Kurşun, Z. (2022). Otizm ve oyun terapisi. *Journal of Sustainable Educational Studies*, 3(1),36-48.

Küçük Şahin, İ. Tortop, H. S. (2019). Gelişimsel oyun terapisinin okul öncesi dönemdeki çocukların dil ve sosyal gelişim düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 6 (2):65-73.

Lacroix, L., Rousseau, C. , Gauthier, M.-F. , Singh, A. , Giguère, N. , & Lemzoudi, Y. (2007). Immigrant and refugee preschoolers' sandplay representations of the tsunami. *The Arts in Psychotherapy*, 34(2), 99–113.

Landreth, G. L. (2012). Play therapy: the art of the relationship (3rd ed.). Newyork: Routledge.

Lu, L., Petersen, F. , Lacroix, L. , & Rousseau, C. (2010). Stimulating creative play in children with autism through sandplay. *The Arts in Psychotherapy,* 37(1), 56–64.

Murdock, N. L. (2008). Theories of counseling and psychotherapy a case approach (2nd ed.). Pearson.

O'Connor, K. (2002). The value and use of interpretation in play therapy. *Professional Psychology: Research and Practice*, *33*(6), 523.

Öğretir, A. D. (2008). Oyun ve oyun terapisi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* 22,94-100.

Özdoğan, B. (1987). Çocukta oyun terapisi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 20 (1),69-86.

Öztekin, G. G., Gençdoğan, B. & Gülbahçe, A. (2022). Filial problem kontrol listesi'nin (FPKL) Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (1), 128-145.

Pidgeon, K., Parson, J., Mora, L., Anderson, J., Stagnitti, K., & Mountain, V. (2015). Play therapy. *Recuperado de: https://www. researchgate. net/profile/Judi_Parson/publication/282790663_Play_Theraplay/links/56e0e3bf08ae979addf10039/Play-Therapy. pdf*.

Roesler, C. (2019). Sandplay therapy: An overview of theory, applications and evidence base. *The Arts in Psychotherapy* 64, 84–94.

Rogers, C. (1995). Clint centered therapy: its current practice, implications, and theory (reprint). London: Constable.

Schaefer, C. E. (2013). Foundatıons of Play Therapy. Çeviri. Tortamış Özkaya B. Oyun Terapisinin Temelleri, 2. Baskı. Nobel Akademik Yayıncılık, 10-53. Ankara.

Sweeny, D. S., Baggerly, J. ve Ray, D. C. (2014). Group play tehrapy: a dynamic approach. New York: Routledge.

Tan, J., Yin, H., Meng, T., Guo, X. (2021). Effects of sandplay therapy in reducing emotional and behavioural problems in school-age children with chronic diseases: A randomized controlled trial. *Nurs Open,*8(6), 3099-3110.

Teber, M. (2015a). Çocuk merkezli oyun terapisinin çocuklarda görülen davranış sorunlarının çözümüne etkisi. Yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

Teber, M. (2015b). Gençlik, oyun ve oyun terapisi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 3(3) ,1-22.

Teke, E., Avşaroğlu, S. (2020). Çocuklarda oyunun ve oyun terapisinin terapötik kullanımı ve iyileştirici etkileri: Kavramsal bir analiz. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(32), 1078-1087.

Terr, L. (2000). Sevgi ve çalışmanın ötesinde oyun yetişkinler için neden ihtiyaçtır? (Çev. M. Köseoğlu). Literatür Yayıncılık.

The Association for Play Therapy (APT). https://www.a4pt.org/ Erişim Tarihi: 11.06.2022.

Tortamış Özkaya, B. (2015). Ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerine odaklanan bir oyun terapisi yaklaşımı: Filial Terapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(2), 208-220.

Türe, E., Barut, Y. (2020). Türkiye'de yapılan oyun terapisi çalışmalarının incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(8), 127-138.

VanFleet, R., Sywulak, A. E. ve Caparosa Sniscak, C. (2010). Child-Centered Play Therapy. New York: The Guilford Press.

Wieder, S. and Greenspan, S.I., (2005). Can children with autism master the core deficits and become empathetic,creative, and reflective?:A Ten to Fifteen Year Follow-Up of a Subgroup of Children with Autism Spectrum Disorders (ASD) Who Received a Comprehensive Developmental, Individual-Difference, Relationship-Based (DIR). *Approach. Journal of Developmental and Learning Disorders* Vol 9: 39-60.

Yılmaz, Ö. (2018). Okul Öncesi Çocuklarda Oyun Terapinin Ayrılık Kaygısı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.

Yörükoğlu, A. (2016). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Özgür Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

URL 1. https://theactgroup.com.au/play-therapy-blog/

URL 2. https://renewingstrengthcounselingllc.com/child-centered-play-therapy/

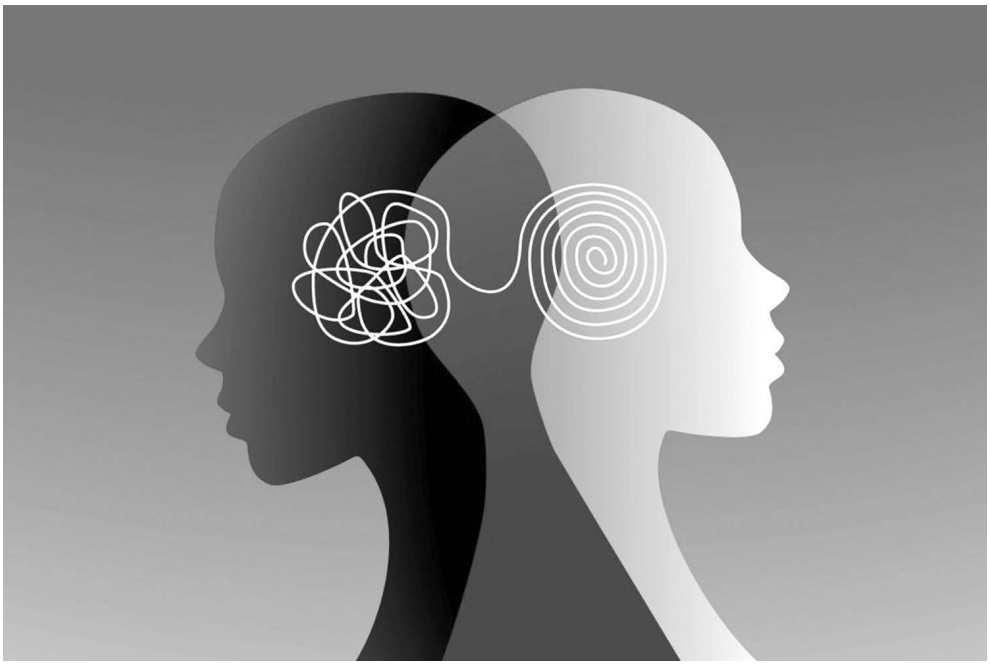
URL 3. http://steppingstoneschildtherapyservice.co.uk/therapeutic-play/

URL 4. http://www.grandviewfamilycounseling.com/play-therapy

SOSYOBİLİŞSEL TEMELLİ MÜDAHALELER

Kenan Polat

13

Birey tarafından gerçekleştirilen bu yorumlama ve değerlendirme süreci ise bilişsel süreçler olarak adlandırılan süreçler sayesinde mümkündür. Bireyin sosyal ipuçlarını değerlendirerek uygun sosyal davranışı belirlemesini mümkün kılan sosyal biliş de bu bilişsel süreçlerden bir tanesidir. Sosyal işlevsellik için önemli kavramlardan biri olan sosyal biliş, sosyal dünyalarımızı anlamlandırdığımız zihinsel süreçleri ifade eder. Sosyal biliş ile başkalarının niyet, istek, amaç, ihtiyaç ve duygularını fark edebilir ve bu bilgiler ışığında uygun sosyal davranışı geliştirebiliriz. Sosyal bilişte bozulma meydana gelmesi ise sosyal ipuçlarını yanlış yorumlamamıza ve sosyal etkileşime uygun olmayan sosyal davranışlar sergilememize neden olur ki yapılan çalışmalar, hem yetişkin hem de çocuk ruh sağlığı bozukluklarında sosyal bilişte bozulma meydana geldiğini göstermektedir. Bu durum ise sosyal bilişi önemli bir müdahale alanı hâline getirmektedir.

Sosyal bilişin sosyal işlevsellik ve ruh sağlığı açısından öneminin anlaşılması, sosyal bilişi araştırmaya yönelik çabayı artırmıştır. Çalışmalar, sosyal bilişin çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir. Bu boyutlar, duygu algılama/işleme, zihin kuramı, yüklemeler, sosyal bilgi ve sosyal algı olmak üzere beş tanedir. Yapılan çalışmalar, bireyin yaşadığı soruna bağlı olarak bu bileşenlerde değişen oranlarda bozulma meydana geldiğini göstermektedir. Bu bozulma ise bireyin sosyal işlevselliğini ve uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal bilişteki bozulmanın iyileştirilmesine yönelik müdahale çalışmaları da bu bileşenlere bağlı olarak şekillenmektedir. Müdahale program ve yaklaşımları, sosyal bilişin bir veya birden çok bileşenini hedef alarak sosyal bilişi geliştirmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Adolphs, R. (2001). The neurobiology of social cognition. *Curr Opin Neurobiol, 11*(2), 231-239. doi:10.1016/s0959-4388(00)00202-6

Adolphs, R. (2003). Cognitive neuroscience of human social behaviour. *Nat Rev Neurosci, 4*(3), 165-178. doi:10.1038/nrn1056

Adolphs, R. (2009). The social brain: neural basis of social knowledge. *Annu Rev Psychol, 60*, 693-716. doi:10.1146/annurev.psych.60.110707.163514

Andres-Roqueta, C., Adrian, J. E., Clemente, R. A., & Villanueva, L. (2016). Social cognition makes an independent contribution to peer relations in children with Specific Language Impairment. *Res Dev Disabil, 49-50*, 277-290. doi:10.1016/j.ridd.2015.12.015

Andric, S., & Maric-Bojovic, N. (2015). How social cognition deficits affect psychopathology: A neuroscientific approach. *Medicinski podmladak, 66*(2), 25-30. doi:10.5937/medpodm1502025A

Aronson, E., Wilson, T. D., & Sommers, S. R. (2021). *Social Psychology* (10th ed.). New York: Pearson.

Association, A. P. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. ed.). Washington, DC: Author.

Atkinson, R. C., & Shiffrin, R. M. (1977). Human memory: A proposed system and its control processes. In G. Bower (Ed.), *Human memory: Basic processes* (pp. 7-113). London: Academic Press.

Bach, L. J., Happe, F., Fleminger, S., & Powell, J. (2010). Theory of mind: Independence of executive function and the role of the frontal cortex in acquired brain injury. *Cognitive Neuropsychiatry, 5*(3), 175-192. doi:10.1080/13546800050083520

Bakopoulou, I., & Dockrell, J. E. (2016). The role of social cognition and prosocial behaviour in relation to the socio-emotional functioning of primary aged children with specific language impairment. *Res Dev Disabil, 49-50*, 354-370. doi:10.1016/j.ridd.2015.12.013

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New Jersey: Prentice-Hall.

Banerjee, R., & Henderson, L. (2001). Social-cognitive factors in childhood social anxiety: A preliminary investigation. *Social Development, 10*(4), 558-572. doi:10.1111/1467-9507.00180

Baron-Cohen, S. (1989). The autistic child's theory of mind: A case of specific developmental delay. *J Child Psychol Psychiatry, 30*(2), 285-297. doi:10.1111/j.1469-7610.1989.tb00241.x

Baron-Cohen, S. (1995). *Mindblindness: Essay on autism and theory of mind*. Cambridge: Bradford/MIT Press.

Baron-Cohen, S., Golan, O., Wheelwright, S. J., & Hill, J. J. (2004). *Mind Reading: The interactive guide to emotions*. London: Kingsley.

Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., & Frith, U. (1985). Does the autistic child have a "theory of mind"? *Cognition, 21*(1), 37-46. doi:10.1016/0010-0277(85)90022-8

Baron-Cohen, S., O'Riordan, M., Stone, V., Jones, R., & Plaisted, K. (1999). Recognition of faux pas by normally developing children and children with Asperger syndrome or high-functioning autism. *J Autism Dev Disord, 29*(5), 407-418. doi:10.1023/a:1023035012436

Begeer, S., Gevers, C., Clifford, P., Verhoeve, M., Kat, K., Hoddenbach, E., & Boer, F. (2011). Theory of mind training in children with autism: A randomized controlled trial. *J Autism Dev Disord, 41*(8), 997-1006. doi:10.1007/s10803-010-1121-9

Begeer, S., Howlin, P., Hoddenbach, E., Clauser, C., Lindauer, R., Clifford, P., ... Koot, H. M. (2015). Effects and moderators of a short teory of mind intervention for children with autism spectrum disorder: A randomized controlled trial. *Autism Res, 8*(6), 738-748. doi:10.1002/aur.1489

Besag, F. M. C., & Vasey, M. J. (2019). Social cognition and psychopathology in childhood and adolescence. *Epilepsy Behav, 100*, 1-8. doi:10.1016/j.yebeh.2019.03.015

Bianco, F., & Lecce, S. (2016). Translating child development research into practice: Can teachers foster children's theory of mind in primary school? *Br J Educ Psychol, 86*(4), 592-605. doi:10.1111/bjep.12125

Bigorra, A., Garolera, M., Guijarro, S., & Hervas, A. (2016). Impact of working memory training on hot executive functions (decision-making and theory of mind) in children with ADHD: A randomized controlled trial. *Neuropsychiatry, 6*(5), 251-263. doi:10.4172/Neuropsychiatry.1000147

Bishop-Fitzpatrick, L., Mazefsky, C. A., Eack, S. M., & Minshew, N. J. (2017). Correlates of social functioning in autism spectrum disorder: The role of social cognition. *Res Autism Spectr Disord, 35*, 25-34. doi:10.1016/j.rasd.2016.11.013

Bless, H., & Greifeneder, R. (2018). Introduction: What is social cognition research about? In R. Greifeneder, H. Bless, & K. Fiedler (Eds.), *Social cognition: How individuals construct social reality* (2 ed., pp. 1-15): New York: Routledge.

Bolte, S., Ciaramidaro, A., Schlitt, S., Hainz, D., Kliemann, D., Beyer, A., ... Walter, H. (2015). Training-induced plasticity of the social brain in autism spectrum disorder. *Br J Psychiatry, 207*(2), 149-157. doi:10.1192/bjp.bp.113.143784

Bolte, S., Feineis-Matthews, S., Leber, S., Dierks, T., Hubl, D., & Poustka, F. (2002). The development and evaluation of a computer-based program to test and to teach the recognition of facial affect. *Int J Circumpolar Health, 61:sup2*, 61-68. doi:10.3402/ijch.v61i0.17503

Bolte, S., Hubl, D., Feineis-Matthews, S., Prvulovic, D., Dierks, T., & Poustka, F. (2006). Facial affect recognition training in autism: Can we animate the fusiform gyrus? *Behav Neurosci, 120*(1), 211-216. doi:10.1037/0735-7044.120.1.211

Bora, E., & Kose, S. (2016). Meta-analysis of theory of mind in anorexia nervosa and bulimia nervosa: A specific Impairment of cognitive perspective taking in anorexia nervosa? *Int J Eat Disord, 49*(8), 739-740. doi:10.1002/eat.22572

Bora, E., & Pantelis, C. (2016). Meta-analysis of social cognition in attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD): Comparison with healthy controls and autistic spectrum disorder. *Psychol Med, 46*(4), 699-716. doi:10.1017/S0033291715002573

Botting, N., & Conti-Ramsden, G. (2008). The role of language, social cognition, and social skill in the functional social outcomes of young adolescents with and without a history of SLI. *British Journal of Developmental Psychology, 26*(2), 281-300. doi:10.1348/026151007x235891

Brune, M., & Brune-Cohrs, U. (2006). Theory of mind-evolution, ontogeny, brain mechanisms and psychopathology. *Neurosci Biobehav Rev, 30*(4), 437-455. doi:10.1016/j.neubiorev.2005.08.001

Bulgarelli, D., & Molina, P. (2016). Social cognition in preschoolers: Effects of early experience and individual differences. *Front Psychol, 7:1762*. doi:10.3389/fpsyg.2016.01762

Caruso, D., & Salovey, P. (2004). *The emotionally intelligent manager: How to develop and use the four key emotional skills of leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.

Cheng, H., & Furnham, A. (2003). Attributional style and self-esteem as predictors of psychological well being. *Counselling Psychology Quarterly, 16*(2), 121-130. doi:10.1080/0951507031000151516

Ciray, R. O., & Turan, S. (2022). Searching the underlying mechanisms of specific learning disorder: An emotion recognition and social cognition aspect for Turkish clinical youth population. *Appl Neuropsychol: Child*. doi:10.1080/21622965.2022.2156290

Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin, 115*(1), 74-101.

Datyner, A., Kimonis, E. R., Hunt, E., & Armstrong, K. (2015). Using a novel emotional skills module to enhance empathic responding for a child with conduct disorder with limited prosocial emotions. *Clinical Case Studies, 15*(1), 35-52. doi:10.1177/1534650115588978

De Bruin, E. I., Blom, R., Smit, F. M., Van Steensel, F. J., & Bogels, S. M. (2015). MYmind: Mindfulness training for Youngsters with autism spectrum disorders and their parents. *Autism, 19*(8), 906-914. doi:10.1177/1362361314553279

Demopoulos, C., Hopkins, J., & Davis, A. (2013). A comparison of social cognitive profiles in children with autism spectrum disorders and attention-deficit/hyperactivity disorder: A matter of quantitative but not qualitative difference? *J Autism Dev Disord, 43*(5), 1157-1170. doi:10.1007/s10803-012-1657-y

Di Tella, M., Adenzato, M., Catmur, C., Miti, F., Castelli, L., & Ardito, R. B. (2020). The role of alexithymia in social cognition: Evidence from a non-clinical population. *J Affect Disord, 273*, 482-492. doi:10.1016/j.jad.2020.05.012

Farmer, M. (2000). Language and social cognition in children with specific language impairment. *J Child Psychol Psychiatry, 41*(5), 627-636. doi:10.1111/1469-7610.00649

Fernandez-Sotos, P., Torio, I., Fernandez-Caballero, A., Navarro, E., Gonzalez, P., Dompablo, M., & Rodriguez-Jimenez, R. (2019). Social cognition remediation interventions: A systematic mapping review. *PLoS One, 14*(6), e0218720. doi:10.1371/journal.pone.0218720

Fine, A. H. (2010). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed.). London: Elsevier Academic Press.

Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (2017). *Social Cognition: From Brains to Culture* (3 ed.): Los Angeles: Sage Publications.

Fiszdon, J. M., & Reddy, L. F. (2012). Review of social cognitive treatments for psychosis. *Clin Psychol Rev, 32*(8), 724-740. doi:10.1016/j.cpr.2012.09.003

Flavell, J. H. (2004). Theory-of-mind development: Retrospect and prospect. *Merrill-Palmer Quarterly-Journal of Developmental Psychology, 50*(3), 274-290. doi:10.1353/mpq.2004.0018

Fleming, G. E., Kimonis, E. R., Datyner, A., & Comer, J. S. (2017). Adapting internet-delivered parent-child interaction therapy to treat co-occurring disruptive behavior and callous-unemotional traits: A case study. *Clinical Case Studies, 16*(5), 370-387. doi:10.1177/1534650117699471

Fleming, G. E., Neo, B., Briggs, N. E., Kaouar, S., Frick, P. J., & Kimonis, E. R. (2022). Parent training adapted to the needs of children with callous-unemotional traits: A randomized controlled trial. *Behav Ther, 53*(6), 1265-1281. doi:10.1016/j.beth.2022.07.001

Fox, E., Russo, R., & Georgiou, G. A. (2005). Anxiety modulates the degree of attentive resources required to process emotional faces. *Cogn Affect Behav Neurosci, 5*(4), 396-404. doi:10.3758/cabn.5.4.396

Freitag, C. M., Cholemkery, H., Elsuni, L., Kroeger, A. K., Bender, S., Kunz, C. U., & Kieser, M. (2013). The group-based social skills training SOSTA-FRA in children and adolescents with high functioning autism spectrum disorder-study protocol of the randomised, multi-centre controlled SOSTA-net trial. *Trials, 14*(6), 1-12. doi:10.1186/1745-6215-14-6

Gabriels, R. L., Pan, Z., Dechant, B., Agnew, J. A., Brim, N., & Mesibov, G. (2015). Randomized controlled trial of therapeutic horseback riding in children and adolescents with autism spectrum disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 54*(7), 541-549. doi:10.1016/j.jaac.2015.04.007

Gevers, C., Clifford, P., Mager, M., & Boer, F. (2006). Brief report: A theory-of-mind-based social-cognition training program for school-aged children with pervasive developmental disorders: An open study of its effectiveness. *J Autism Dev Disord, 36*(4), 567-571. doi:10.1007/s10803-006-0095-0

Golan, O., & Baron-Cohen, S. (2006). Systemizing empathy: Teaching adults with Asperger syndrome or high-functioning autism to recognize complex emotions using interactive multimedia. *Dev Psychopathol, 18*(2), 591-617. doi:10.1017/S0954579406060305

Gözün Kahraman, Ö. (2012). Zihin *kuramına dayalı eğitim programının 48-60 aylık çocukların bilişsel bakış açısı becerileri ve prososyal davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gözün Kahraman, Ö., & Aksoy, A. B. (2019). *Okul Öncesi Dönemde Zihin Kuramı Gelişimi ve Desteklenmesi: Kendini ve Diğerlerini Anlama*. Ankara: Eğiten Kitap.

Green, M. F., Penn, D. L., Bentall, R., Carpenter, W. T., Gaebel, W., Gur, R. C., ... Heinssen, R. (2008). Social cognition in schizophrenia: An NIMH workshop on definitions, assessment, and research opportunities. *Schizophr Bull, 34*(6), 1211-1220. doi:10.1093/schbul/sbm145

Gur, R. C., Erwin, R. J., Gur, R. E., Zwil, A. S., Heimberg, C., & Kraemer, H. C. (1992). Facial emotion discrimination: II. Behavioral findings in depression. *Psychiatry Res, 42*(3), 241-251. doi:10.1016/0165-1781(92)90116-k

Harvey, P. D., & Penn, D. (2010). Social cognition: The key factor predicting social outcome in people with schizophrenia? *Psychiatry (Edgmont), 7*(2), 41-44.

Herbrecht, E., & Poustka, F. (2007). Frankfurt group social communication and interaction skills training for children and adolescents with autism spectrum disorders. *Z Kinder Jugendpsychiatr Psychother, 35*(1), 33-40. doi:10.1024/1422-4917.35.1.33

Hoddenbach, E., Koot, H. M., Clifford, P., Gevers, C., Clauser, C., Boer, F., & Begeer, S. (2012). Individual differences in the efficacy of a short theory of mind intervention for children with autism spectrum disorder: A randomized controlled trial. *Trials, 13*(206), 1-7. doi:10.1186/1745-6215-13-206

Hoffart, A., & Martinsen, E. W. (1990). Agoraphobia, depression, mental-health locus of control, and attributional styles. *Cognitive Therapy and Research, 14*(3), 343-351. doi:10.1007/Bf01184001

Hughes, C., & Cutting, A. L. (1999). Nature, nurture, and individual differences in early understanding of mind. *Psychological Science, 10*(5), 429-432. doi:10.1111/1467-9280.00181

Hughes, C., Jaffee, S. R., Happe, F., Taylor, A., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2005). Origins of individual differences in theory of mind: From nature to nurture? *Child Dev, 76*(2), 356-370. doi:10.1111/j.1467-8624.2005.00850.x

Javed, A., & Charles, A. (2018). The importance of cocial Cognition in improving functional outcomes in schizophrenia. *Front Psychiatry, 9*(157), 1-17. doi:10.3389/fpsyt.2018.00157

Jolles, D. D., & Crone, E. A. (2012). Training the developing brain: A neurocognitive perspective. *Front Hum Neurosci, 6*(76), 1-13. doi:10.3389/fnhum.2012.00076

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living*. New York: Bantam Doubleday Dell.

Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future. *Clinical Psychology-Science and Practice, 10*(2), 144-156. doi:10.1093/clipsy/bpg016

Kennedy, D. P., & Adolphs, R. (2012). The social brain in psychiatric and neurological disorders. *Trends Cogn Sci, 16*(11), 559-572. doi:10.1016/j.tics.2012.09.006

Kimonis, E. R., Fleming, G., Briggs, N., Brouwer-French, L., Frick, P. J., Hawes, D. J., ... Dadds, M. (2019). Parent-child interaction therapy adapted for preschoolers with callous-unemotional traits: An open trial pilot study. *J Clin Child Adolesc Psychol, 48:sup1*, 347-361. doi:10.1080/15374416.2018.1479966

Klingberg, T., Fernell, E., Olesen, P. J., Johnson, M., Gustafsson, P., Dahlstrom, K., ... Westerberg, H. (2005). Computerized training of working memory in children with ADHD-a randomized, controlled trial. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 44*(2), 177-186. doi:10.1097/00004583-200502000-00010

Klingberg, T., Forssberg, H., & Westerberg, H. (2002). Training of working memory in children with ADHD. *J Clin Exp Neuropsychol, 24*(6), 781-791. doi:10.1076/jcen.24.6.781.8395

Kohler, C. G., Hoffman, L. J., Eastman, L. B., Healey, K., & Moberg, P. J. (2011). Facial emotion perception in depression and bipolar disorder: A quantitative review. *Psychiatry Res, 188*(3), 303-309. doi:10.1016/j.psychres.2011.04.019

Kovacs, M., & Goldston, D. (1991). Cognitive and social cognitive development of depressed children and adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 30*(3), 388-392. doi:10.1097/00004583-199105000-00006

Kuusikko, S., Haapsamo, H., Jansson-Verkasalo, E., Hurtig, T., Mattila, M. L., Ebeling, H., ... Moilanen, I. (2009). Emotion recognition in children and adolescents with autism spectrum disorders. *J Autism Dev Disord, 39*(6), 938-945. doi:10.1007/s10803-009-0700-0

Lacava, P. G., Golan, O., Baron-Cohen, S., & Myles, B. S. (2007). Using assistive technology to teach emotion recognition to students with Asperger syndrome - A pilot study. *Remedial and Special Education, 28*(3), 174-181. doi:Doi 10.1177/07419325070280030601

LaCava, P. G., Rankin, A., Mahlios, E., Cook, K., & Simpson, R. L. (2010). A single case design evaluation of a software and tutor intervention addressing emotion recognition and social interaction in four boys with ASD. *Autism, 14*(3), 161-178. doi:10.1177/1362361310362085

Ladegaard, N., Larsen, E. R., Videbech, P., & Lysaker, P. H. (2014). Higher-order social cognition in first-episode major depression. *Psychiatry Res, 216*(1), 37-43. doi:10.1016/j.psychres.2013.12.010

Langenecker, S. A., Bieliauskas, L. A., Rapport, L. J., Zubieta, J. K., Wilde, E. A., & Berent, S. (2005). Face emotion perception and executive functioning deficits in depression. *J Clin Exp Neuropsychol, 27*(3), 320-333. doi:10.1080/13803390490490515720

Laugeson, E. A., Frankel, F., Mogil, C., & Dillon, A. R. (2009). Parent-assisted social skills training to improve friendships in teens with autism spectrum disorders. *J Autism Dev Disord, 39*(4), 596-606. doi:10.1007/s10803-008-0664-5

Lecce, S., Bianco, F., Demicheli, P., & Cavallini, E. (2014). Training preschoolers on first-order false belief understanding: Transfer on advanced ToM skills and metamemory. *Child Dev, 85*(6), 2404-2418. doi:10.1111/cdev.12267

Lecce, S., Bianco, F., Devine, R. T., Hughes, C., & Banerjee, R. (2014). Promoting theory of mind during middle childhood: A training program. *J Exp Child Psychol, 126*, 52-67. doi:10.1016/j.jecp.2014.03.002

Lewin, K. (1939). Field theory and experiment in social psychology: Concepts and methods. *American Journal of Sociology, 44*(6), 868-896. doi:10.1086/218177

Lopata, C., Thomeer, M. L., Volker, M. A., & Lee, G. K. (2013). A manualized summer program for social skills in children with high-functioning ASD. In A. Scarpa, S. W. White, & T. Attwood (Eds.), *CBT for children and adolescents with high-functioning autism spectrum disorders* (pp. 199-225). New York: The Guilford Press.

Lopata, C., Thomeer, M. L., Volker, M. A., Nida, R. E., & Lee, G. K. (2008). Effectiveness of a manualized summer social treatment program for high-functioning children with autism spectrum disorders. *J Autism Dev Disord, 38*(5), 890-904. doi:10.1007/s10803-007-0460-7

Lopata, C., Thomeer, M. L., Volker, M. A., Toomey, J. A., Nida, R. E., Lee, G. K., ... Rodgers, J. D. (2010). RCT of a manualized social treatment for high-functioning autism spectrum disorders. *J Autism Dev Disord, 40*(11), 1297-1310. doi:10.1007/s10803-010-0989-8

Maddux, J. E. (2010). Social cognitive theories and clinical interventions: Basic principles and guidelines. In J. E. Maddux & J. P. Tangney (Eds.), *Social psychological foundations of clinical psychology* (pp. 416-430): New York: The Guilford Press.

Malchiodi, C. (2002). *Handbook of Art Therapy*. New York: The Guilford Press.

Matsumoto, D., & Hwang, H. S. (2011). Evidence for training the ability to read microexpressions of emotion. *Motivation and Emotion, 35*(2), 181-191. doi:10.1007/s11031-011-9212-2

Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R., & Sitarenios, G. (2001). Emotional Intelligence as a standard intelligence. *Emotion, 1*(3), 232-242. doi:10.1037//1528-3542.1.3.232

McClure, E. B., Treland, J. E., Snow, J., Schmajuk, M., Dickstein, D. P., Towbin, K. E., ... Leibenluft, E. (2005). Deficits in social cognition and response flexibility in pediatric bipolar disorder. *Am J Psychiatry, 162*(9), 1644-1651. doi:10.1176/appi.ajp.162.9.1644

McNiel, D. E., Eisner, J. P., & Binder, R. L. (2003). The relationship between aggressive attributional style and violence by psychiatric patients. *J Consult Clin Psychol, 71*(2), 399-403. doi:10.1037/0022-006x.71.2.399

Money, C., Davies, H., & Tchanturia, K. (2011). A case study introducing Cognitive Remediation and Emotion Skills Training for anorexia nervosa inpatient care. *Clinical Case Studies, 10*(2), 110-121. doi:10.1177/1534650110396545

Money, C., Genders, R., Treasure, J., Schmidt, U., & Tchanturia, K. (2011). A brief emotion focused intervention for inpatients with anorexia nervosa: A qualitative study. *J Health Psychol, 16*(6), 947-958. doi:10.1177/1359105310396395

Morrison, T., Waller, G., & Lawson, R. (2006). Attributional style in the eating disorders. *J Nerv Ment Dis, 194*(4), 303-305. doi:10.1097/01.nmd.0000208114.79179.7e

Mundy, P., & Newell, L. (2007). Attention, joint attention, and social cognition. *Curr Dir Psychol Sci, 16*(5), 269-274. doi:10.1111/j.1467-8721.2007.00518.x

Oliver, B. R., Barker, E. D., Mandy, W. P., Skuse, D. H., & Maughan, B. (2011). Social cognition and conduct problems: A developmental approach. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 50*(4), 385-394. doi:10.1016/j.jaac.2011.01.006

Olsson, N. C., Karlsson, A., Andersson, S., Bostrom, A., Ljungstrom, M., & Bolte, S. (2016). Cross-cultural adaptation of the KONTAKT social skills group training program for children and adolescents with high-functioning autism spectrum disorder: A feasibility study. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology, 4*(2), 46-54. doi:10.21307/sjcapp-2016-009

Parente, R., & Stapleton, M. (1997). History and systems of cognitive rehabilitation. *NeuroRehabilitation, 8*(1), 3-11. doi:10.3233/NRE-1997-8102

Pearcey, S., Gordon, K., Chakrabarti, B., Dodd, H., Halldorsson, B., & Creswell, C. (2021). Research review: The relationship between social anxiety and social cognition in children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *J Child Psychol Psychiatry, 62*(7), 805-821. doi:10.1111/jcpp.13310

Penn, D., Roberts, D. L., Munt, E. D., Silverstein, E., Jones, N., & Sheitman, B. (2005). A pilot study of social cognition and interaction training (SCIT) for schizophrenia. *Schizophr Res, 80*(2-3), 357-359. doi:10.1016/j.schres.2005.07.011

Penton-Voak, I. S., Munafò, M. R., & Looi, C. Y. (2017). Biased facial-emotion perception in mental health disorders: A possible target for psychological intervention? *Current Directions in Psychological Science, 26*(3), 294-301. doi:10.1177/0963721417704405

Percinel, I., Yazici, K., Bilac, O., Kose, S., & Ozbaran, B. (2014). Social cognition in child and adolescent diagnosed with anorexia nervosa. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar - Current Approaches in Psychiatry, 7*(2), 178-189. doi:10.5455/cap.20140724125111

Perner, J., & Wimmer, H. (1985). "John thinks that Mary thinks that…" attribution of second-order beliefs by 5- to 10-year-old children. *Journal of Experimental Child Psychology, 39*(3), 437-471. doi:10.1016/0022-0965(85)90051-7

Peterson, C., & Buchanan, G. M. (1995). Explanatory style: History and evolution of the field. In G. M. Buchanan & M. E. P. Seligman (Eds.), *Explanatory styles* (pp. 1-20). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Phillips, M. L., Drevets, W. C., Rauch, S. L., & Lane, R. (2003a). Neurobiology of emotion perception I: The neural basis of normal emotion perception. *Biol Psychiatry, 54*(5), 504-514. doi:10.1016/s0006-3223(03)00168-9

Phillips, M. L., Drevets, W. C., Rauch, S. L., & Lane, R. (2003b). Neurobiology of emotion perception II: Implications for major psychiatric disorders. *Biol Psychiatry, 54*(5), 515-528. doi:10.1016/s0006-3223(03)00171-9

Pinkham, A. E., Penn, D. L., Green, M. F., Buck, B., Healey, K., & Harvey, P. D. (2014). The social cognition psychometric evaluation study: Results of the expert survey and RAND panel. *Schizophr Bull, 40*(4), 813-823. doi:10.1093/schbul/sbt081

Pinkham, A. E., Penn, D. L., Green, M. F., & Harvey, P. D. (2016). Social cognition psychometric evaluation: Results of the Initial psychometric study. *Schizophr Bull, 42*(2), 494-504. doi:10.1093/schbul/sbv056

Pinto, J. O., Dores, A. R., Peixoto, B., & Barbosa, F. (2022). Programmed neurocognitive training: Proposal of a new approach. *Disabil Rehabil, 44*(11), 2507-2514. doi:10.1080/09638288.2020.1838631

Porter-Vignola, E., Booij, L., Dansereau-Laberge, E. M., Garel, P., Bosse Chartier, G., Seni, A. G., ... Herba, C. M. (2022). Social cognition and depression in adolescent girls. *J Behav Ther Exp Psychiatry, 76*, 1-8. doi:10.1016/j.jbtep.2022.101750

Premack, D., & Woodruff, G. (2010). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences, 1*(4), 515-526. doi:10.1017/s0140525x00076512

Rajendran, G. (2016). Book Review-Mind Reading: An interactive guide to emotions. *Autism, 8*(3), 341-343. doi:10.1177/1362361304045222

Richard, D. A., More, W., & Joy, S. P. (2015). Recognizing emotions: Testing an intervention for children with autism spectrum disorders. *Art Therapy, 32*(1), 13-19. doi:10.1080/07421656.2014.994163

Roberts, D. L., Combs, D. R., Willoughby, M., Mintz, J., Gibson, C., Rupp, B., & Penn, D. L. (2014). A randomized, controlled trial of Social Cognition and Interaction Training (SCIT) for outpatients with schizophrenia spectrum disorders. *Br J Clin Psychol, 53*(3), 281-298. doi:10.1111/bjc.12044

Roberts, D. L., Penn, D. L., & Combs, D. R. (2016). *Social Cognition and Interaction Training (SCIT): Group psychotherapy for schizophrenia and other psychotic disorders clinician guide*. New York: Oxford University Press.

Roelofs, R. L., Wingbermuhle, E., Egger, J. I. M., & Kessels, R. P. C. (2017). Social cognitive interventions in neuropsychiatric patients: A meta-analysis. *Brain Impairment, 18*(1), 138-173. doi:10.1017/BrImp.2016.31

Rubin, J. A. (2005). *Child art therapy*. New Jersey: Wiley.

Russo-Ponsaran, N. M., Evans-Smith, B., Johnson, J., Russo, J., & McKown, C. (2015). Efficacy of a facial emotion training program for children and adolescents with autism spectrum disorders. *Journal of Nonverbal Behavior, 40*(1), 13-38. doi:10.1007/s10919-015-0217-5

Rutter, L. A., Passell, E., Scheuer, L., & Germine, L. (2020). Depression severity is associated with impaired facial emotion processing in a large international sample. *J Affect Disord, 275*, 175-179. doi:10.1016/j.jad.2020.07.006

Sahin, B., Karabekiroglu, K., Bozkurt, A., Usta, M. B., Aydin, M., & Cobanoglu, C. (2018). The relationship of clinical symptoms with social cognition in children diagnosed with attention deficit hyperactivity disorder, specific learning disorder or autism spectrum disorder. *Psychiatry Investig, 15*(12), 1144-1153. doi:10.30773/pi.2018.10.01

Salgueiro, E., Nunes, L., Barros, A., Maroco, J., Salgueiro, A. I., & Dos Santos, M. E. (2012). Effects of a dolphin interaction program on children with autism spectrum disorders: An exploratory research. *BMC Res Notes, 5*, 199. doi:10.1186/1756-0500-5-199

Scaife, M., & Bruner, J. S. (1975). The capacity for joint visual attention in the infant. *Nature, 253*(5489), 265-266. doi:10.1038/253265a0

Schultz, D. P., & Schultz, E. P. (2011). *A history of modern psychology* (10 ed.): Belmont: Wadsworth Publishing.

Segal, Z. V., Williams, J. M. G., & Teasdale, J. D. (2002). *Mindfulness-based cognitive therapy for depression: A new approach to preventing relapse*. New York: Guilford Press.

Seligman, M. E. (1972). Learned helplessness. *Annu Rev Med, 23*, 407-412. doi:10.1146/annurev.me.23.020172.002203

Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Sharp, C., Venta, A., Vanwoerden, S., Schramm, A., Ha, C., Newlin, E., ... Fonagy, P. (2016). First empirical evaluation of the link between attachment, social cognition and borderline features in adolescents. *Compr Psychiatry, 64*, 4-11. doi:10.1016/j.comppsych.2015.07.008

Shields, J., Varley, R., Broks, P., & Simpson, A. (1996). Social cognition in developmental language disorders and high-level autism. *Dev Med Child Neurol, 38*(6), 487-495. doi:10.1111/j.1469-8749.1996.tb12109.x

Silver, H., Goodman, C., Knoll, G., & Isakov, V. (2004). Brief emotion training improves recognition of facial emotions in chronic schizophrenia. A pilot study. *Psychiatry Res, 128*(2), 147-154. doi:10.1016/j.psychres.2004.06.002

Steerneman, P., Jackson, S., Pelzer, H., & Muris, P. (2016). Children with social handicaps: An intervention programme using a theory of mind approach. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 1*(2), 251-263. doi:10.1177/1359104596012006

Stueck, M., & Villegas, A. (2009). *Dance oriented programme with elements of Biodanza for children (TANZPRO-Biodanza for children)*. Leipzig: Publisher Healthy Education.

Stueck, M., Villegas, A., Lahn, F., Bauer, K., Tofts, P., & Sack, U. (2016). Biodanza for kindergarten children (TANZPRO-Biodanza): Reporting on changes of cortisol levels and emotion recognition. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy, 11*(1), 75-89. doi: 10.1080/17432979.2015.1124923

Sweeney, P. D., Anderson, K., & Bailey, S. (1986). Attributional style in depression: A meta-analytic review. *J Pers Soc Psychol, 50*(5), 974-991. doi:10.1037//0022-3514.50.5.974

Şahin, B., Bozkurt, A., Usta, M. B., Aydın, M., Çobanoğlu, C., & Karabekiroğlu, K. (2019). Zihin Kuramı: Gelişim, Nörobiyoloji, İlişkili Alanlar ve Nörogelişimsel Bozukluklar. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar - Current Approaches in Psychiatry, 11*(1), 62-79. doi:10.18863/pgy.390629

Şenol, F. B., & Metin, E. N. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocukları İçin Sosyal Bilgi İşleme Süreci Testi: Türkçe'ye Uyarlama Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 27*(4), 1445-1456. doi:10.24106/kefdergi.2829

Tchanturia, K., Davies, H., & Campbell, I. C. (2007). Cognitive remediation therapy for patients with anorexia nervosa: Preliminary findings. *Ann Gen Psychiatry, 6*(14), 14. doi:10.1186/1744-859X-6-14

Tchanturia, K., Doris, E., & Fleming, C. (2014). Effectiveness of cognitive remediation and emotion skills training (CREST) for anorexia nervosa in group format: A naturalistic pilot study. *Eur Eat Disord Rev, 22*(3), 200-205. doi:10.1002/erv.2287

Tchanturia, K., Doris, E., Mountford, V., & Fleming, C. (2015). Cognitive Remediation and Emotion Skills Training (CREST) for anorexia nervosa in individual format: Self-reported outcomes. *BMC Psychiatry, 15:53*. doi:10.1186/s12888-015-0434-9

Tobin, S. J. (2012). Attribution. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (2nd ed., pp. 236-242). Burlington: Academic Press.

Tseng, A., Biagianti, B., Francis, S. M., Conelea, C. A., & Jacob, S. (2020). Social cognitive interventions for adolescents with autism spectrum disorders: A systematic review. *J Affect Disord, 274*(274), 199-204. doi:10.1016/j.jad.2020.05.134

Turner-Brown, L. M., Perry, T. D., Dichter, G. S., Bodfish, J. W., & Penn, D. L. (2008). Brief report: Feasibility of social cognition and interaction training for adults with high functioning autism. *J Autism Dev Disord, 38*(9), 1777-1784. doi:10.1007/s10803-008-0545-y

Turner-Brown, L. M., Ratoo, A. B., Rupp, B. M., & Penn, D. L. (2011, May). *Social cognition and interaction training in autism (SCIT-A): Development, feasibility and preliminary findings with adolescents*. Paper presented at the Conference: International Meeting for Autism Research 2011, Manchester. https://insar.confex.com/insar/2011/webprogram/Paper9012.html

Türkçapar, M. H. (2018). *Bilişsel Davranışçı Terapi: Temel İlkeler ve Uygulama*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Uekermann, J., Kraemer, M., Abdel-Hamid, M., Schimmelmann, B. G., Hebebrand, J., Daum, I., ... Kis, B. (2010). Social cognition in attention-deficit hyperactivity disorder (ADHD). *Neurosci Biobehav Rev, 34*(5), 734-743. doi:10.1016/j.neubiorev.2009.10.009

Van Der Oord, S., Bogels, S. M., & Peijnenburg, D. (2012). The effectiveness of mindfulness training for children with ADHD and mindful parenting for their parents. *J Child Fam Stud, 21*(1), 139-147. doi:10.1007/s10826-011-9457-0

Venta, A., Hatkevich, C., Mellick, W., Vanwoerden, S., & Sharp, C. (2017). Social cognition mediates the relation between attachment schemas and posttraumatic stress disorder. *Psychol Trauma, 9*(1), 88-95. doi:10.1037/tra0000165

Vlad, M., Raucher-Chene, D., Henry, A., & Kaladjian, A. (2018). Functional outcome and social cognition in bipolar disorder: Is there a connection? *Eur Psychiatry, 52*, 116-125. doi:10.1016/j.eurpsy.2018.05.002

Wang, T. M., Van Witteloostuijn, A., & Heine, F. (2020). A moral theory of public service motivation. *Front Psychol, 11*, 1-15. doi:10.3389/fpsyg.2020.517763

White, S. W., Albano, A. M., Johnson, C. R., Kasari, C., Ollendick, T., Klin, A., ... Scahill, L. (2010). Development of a cognitive-behavioral intervention program to treat anxiety and social deficits in teens with high-functioning autism. *Clin Child Fam Psychol Rev, 13*(1), 77-90. doi:10.1007/s10567-009-0062-3

White, S. W., Ollendick, T., Albano, A. M., Oswald, D., Johnson, C., Southam-Gerow, M. A., ... Scahill, L. (2013). Randomized controlled trial: Multimodal Anxiety and Social Skill Intervention for adolescents with autism spectrum disorder. *J Autism Dev Disord, 43*(2), 382-394. doi:10.1007/s10803-012-1577-x

Wimmer, H., & Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition, 13*(1), 103-128. doi:10.1016/0010-0277(83)90004-5

Yager, J. A., & Ehmann, T. S. (2006). Untangling social function and social cognition: A review of concepts and measurement. *Psychiatry, 69*(1), 47-68. doi:10.1521/psyc.2006.69.1.47

Yazici, K. U., & Yazici, I. P. (2019). Decreased theory of mind skills, increased emotion dysregulation and insight levels in adolescents diagnosed with obsessive compulsive disorder. *Nord J Psychiatry, 73*(7), 462-469. doi:10.1080/08039488.2019.1652341

Yildirim, E., & Alptekin, K. (2012). Şizofrenide Öne Çıkan Yeni Bir Boyut: Sosyal Biliş. *Dusunen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 25*(4), 368-375. doi:10.5350/dajpn2012250410

Yuan, W. J., & Wang, L. (2016). Optimism and attributional style impact on the relationship between general insecurity and mental health. *Personality and Individual Differences, 101*, 312-317. doi:10.1016/j.paid.2016.06.005

EBEVEYN-ÇOCUK ETKİLEŞİMİNE DAYALI MÜDAHALELER

Mine Koyuncu Şahin

14

Etkileşim temelli bir diğer müdahale programı olan Palin Ebeveyn-Çocuk Etkileşim Programı, kekemelik sergileyen çocukların ebeveynlerine yönelik olan bir programdır. Müdahale programı modelinde çocuğun neden kekelediğinin odak noktası olarak çocuğun kendisi yer almaktadır. Bu, çocuğun fiziksel ve biyolojik yapısıyla ilişkili olup genetik ve nörolojik faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Program, ebeveyn ve çocukların iletişiminde, ebeveynlerin kekemeliği nasıl yöneteceklerine dair bilgi ve güven kazanmaları ve çocuğun kekemeliğinin ebeveynler üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması yönünde uygulamalara sahiptir.

Ebeveyn-çocuk etkileşimini duygu ve davranış sorunlarının çözümünde etkili bulan ve ilişki temelli bir müdahale programı olan Etkileşime Dayalı Erken Eğitim Programı'nda ebeveynlere, çocuklarının bireyselleştirilmiş gelişimsel ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına duyarlı etkileşim stratejileri öğretilmektedir. Program; biliş, iletişim, motivasyon ve sosyal-duygusal işlevsellik olarak dört gelişim alanını temel alarak toplamda on dokuz hedefe sahiptir. Programın çıktıları arasında çocukların etkileşimi başlatma, ona yanıt verme ve sürdürme gibi sosyal etkileşim becerilerinde olumlu anlamda ilerlemeler yer almaktadır.

Temel olarak hangi yaklaşımı kullanırsa kullansın, ebeveyn-çocuk etkileşim temelli müdahaleler, ebeveynlerin çocuklarıyla daha kaliteli zaman geçirerek sıcak etkileşimler aracılığıyla ilişkilerini geliştirmeyi ve çocuklarda sorunlu davranışların azaltılmasını amaçlamaktadır. Etkileşime dayalı müdahale programlarının Türkiye'de ihtiyacı olan çocuklara ve ebeveynlerine ulaştırılması için müdahale programlarına devlet destekli yatırımın yapılması öncelikli olarak görülmektedir. Erken müdahalenin, toplumda kısa ve uzun vadede oluşabilecek olası zararların önüne geçmek için en etkili yollardan biri olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Agazzi, H., Tan, R., & Tan, S. Y. (2013). A Case Study Of Parent–Child Interaction Therapy for the Treatment of Autism Spectrum Disorder. *Clinical Case Studies*, *12*(6), 428-442.

Barnett, M. L., Davis, E. M., Schoonover, C. E., & Niec, L. N. (2018). Therapist–Parent Interactions in PCIT: The Importance of Coach Coding. *Handbook of Parent-Child Interaction Therapy*, 303-317.

Baumrind, D. ve Thompson, R. A. (2002). *The Ethics of Parenting, Handbook of Parenting* (Ed. Marc H. Bornstein). London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve Çocuklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bornstein, M. H. (2001). Parenting: Science and Practice, Parenting, 1:1-2, 1-4, DOI: 10.1080/15295192.2001.9681208

Biringen, Z. (2000). Emotional availability: Conceptualization and research findings. *American Journal of Orthopsychiatry*, *70*(1), 104-114.

Brooks, J. B. (2013). *The Process of Parenting*. New York: The Mcgraw-Hill Companies.

Carlson ve Siroky, (2017). Evidence-Based Interventions for Separation Anxiety Disorder in Children and Adolescents. (Ed. L.A. Theodore) *Handbook of Evidence-Based Interventions for Children and Adolescents* İçinde, Springer Publishing Company.

Carr, A., Hartnett, D., Brosnan, E., & Sharry, J. (2017). Parents Plus Systemic, Solution-Focused Parent Training Programs: Description, Review of The Evidence Base, and Meta-Analysis. *Family Process*, *56*(3), 652-668.

Clark, E. L., Jiao, Y., Sandoval, K., & Biringen, Z. (2021). Neurobiological implications of parent–child emotional availability: A review. *Brain Sciences*, *11*(8), 1016.

Comer, J. S., Busto, C. D., Dick, A. S., Furr, J. M., & Puliafico, A. C. (2018). Adapting PCIT to Treat Anxiety in Young Children: The PCIT CALM Program. *Handbook of Parent-Child Interaction Therapy*, 129-147.

Deighton, J., & Wolpert, M. (2009). *Mental Health Outcome Measures for Children and Young People.* CAMHS EBPU, University College London (UCL) and the Anna Freud Centre.

Dolev, S., Oppenheim, D., Koren-Karie, N., & Yirmiya, N. (2014). Early attachment and maternal insightfulness predict educational placement of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, *8*(8), 958-967.

Eisenstadt, T. H., Eyberg, S., Mcneil, C. B., Newcomb, K., & Funderburk, B. (1993). Parent-Child Interaction Therapy with Behavior Problem Children: Relative Effectiveness of two Stages And Overall Treatment Outcome. *Journal of Clinical Child Psychology*, *22*(1), 42-51.

Eyberg, S. M. (1988). Parent Child Interaction Therapy: Integration of Traditional and Behavioral Concerns. *Child and Family Behavior Therapy, 10, 33-46.*

García-Carrión, R., Villarejo-Carballido, B., & Villardón-Gallego, L. (2019). Children and Adolescents Mental Health: A Systematic Review of Interaction-Based Interventions in Schools and Communities. *Frontiers in Psychology*, *10*, 918.

Gleason, M. M., Goldson, E., & Yogman, M. W. (2016). Addressing Early Childhood Emotional and Behavioral Problems. *Pediatrics.* 138(6).

Hansen, B., & Shillingsburg, M. A. (2016). Using a Modified Parent-Child Interaction Therapy to Increase Vocalizations in Children with Autism. *Child & Family Behavior Therapy*, *38*(4), 318-330.

Hatamzadeh, A., Pouretemad, H., & Hassanabadi, H. (2010). The Effectiveness of Parent–Child Interaction Therapy for Children with High Functioning Autism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *5*, 994-997.

Healey, D., & Healey, M. (2019). Randomized Controlled Trial Comparing the Effectiveness of Structured-Play (ENGAGE) and Behavior Management (TRIPLE P) in Reducing Problem Behaviors in Preschoolers. *Scientific Reports*, *9*(1), 1-9.

Heinrichs, N., Kliem, S., & Hahlweg, K. (2014). Four-Year Follow-Up of a Randomized Controlled Trial of Triple P Group for Parent and Child Outcomes. *Prevention Science, 15*(2), 233-245.

Hembree-Kigin, T. L., & Mcneil, C. B. (2013). *Parent—Child Interaction Therapy*. Springer Science & Business Media.

Horstman, H. K., Hays, A., & Maliski, R. (2016). Parent–child interaction. *Oxford research encyclopedia of communication*.

Kaminski, J. W., Valle, L. A., Filene, J. H., & Boyle, C. L. (2008). A Meta-Analytic Review of Components Associated with Parent Training Program Effectiveness. *Journal of Abnormal Child Psychology, 36*, 567–589.

Karaaslan, O., Diken, I. H., & Mahoney, G. (2013). A randomized control study of responsive teaching with young Turkish children and their mothers. *Topics in Early Childhood Special Education, 33*(1), 18-27.

Karaaslan, O., Diken, I., & Mahoney, G. (2011). The Effectiveness of The Responsive Teaching Parent-Mediated Developmental Intervention Programme in Turkey: A Pilot Study. *International Journal of +Disability, Development And Education, 58*(4), 359-372.

Katz, L. F., Maliken, A. C., & Stettler, N. M. (2012). Parental Meta-Emotion Philosophy: A Review of Research And Theoretical Framework. *Child Development Perspectives, 6*(4), 417-422.

Kauffman, J. M., & Landrum, T. J. (2015). Duygusal ve Davranışsal Bozukluğu Olan Çocukların ve Gençlerin Özellikleri (Çev. Ed. S. Kaner). Ankara: Nobel Yayınevi.

Kazdin, A. E. (2017). Parent Management Training and Problem-Solving Skills Training For Child And Adolescent Conduct Problems. (Ed. J. Weisz and A. Kazdin) *Evidence-Based Psychotherapies For Children And Adolescents*. (s. 142–158). New York: Guilford Press.

Kelch-Oliver, K., & Smith, C. O. (2015). Using an Evidence-Based Parenting Intervention with African American Parents. *The Family Journal, 23*(1), 26-32.

Kelman, E., & Nicholas, A. (2008). Practical Intervention for Early Hildhood Stammering: Palin PCI Approach. Milton Keynes, UK: Speechmark Publishing.

Kelman, E., & Nicholas, A. (2017). *Practical Intervention for Early Childhood Stammering: Palin PCI Approach*. Routledge.

Kelman, E., & Nicholas, A. (2020). *Palin Parent–Child Interaction Therapy for Early Childhood Stammering*. Routledge.

Kılınç, F., & Neriman, Aral. (2015). Erken Müdahale için bir Model: Anne Çocuk Etkileşim Programı. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*. 1(2), 63-76.

Kohlhoff, J., & Morgan, S. (2018). Parent–Child Interaction Therapy for Toddlers (PCIT-T). In *Handbook of Parent-Child Interaction Therapy* (Pp. 183-199). Springer, Cham.

Koren-Karie, N., & Oppenheim, D. (2018). Parental insightfulness: retrospect and prospect. *Attachment & Human Development, 20*(3), 223-236.

Koyuncu Şahin, M. (2021). *Olumlu Ebeveynlik Programı'nın Çocukların Davranış Problemlerine, Ebeveynlerin Disiplin Yöntemlerine ve Ebeveyn-Çocuk İlişkisine Etkisi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Lerner, R. M., & Spanier, G. B. (Eds.). (2013). *Child Influences on Marital and Family Interaction: A Life-Span Perspective*. Elsevier.

Lewis, E. M., Feely, M., Seay, K. D., Fedoravicis, N., & Kohl, P. L. (2016). Child Welfare Involved Parents and Pathways Triple P: Perceptions of Program Acceptability and Appropriateness. *Journal of Child and Family Studies*, *25*(12), 3760-3770.

Lewis, E. M., Hooley, C., Feely, M., Lanier, P., Korff, S. J., & Kohl, P. L. (2020). Engaging Child Welfare–Involved Families in Evidence-Based Interventions to Address Child Disruptive Behavior Disorders. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, *28*(1), 43-51.

Mahoney, G. (2009). Relationship Focused Intervention (RFI): Enhancing the Role of Parents in Children's Developmental Intervention. *International Journal of Early Childhood Special Education*, *1*(1), 79-94.

Mahoney, G., Boyce, G., Fewell, R. R., Spiker, D., & Wheeden, C. A. (1998). The Relationship of Parent-Child Interaction to the Effectiveness of Early Intervention Services for At-Risk Children And Children With Disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, *18*(1), 5-17.

Mahoney, G., & Macdonald, J. (2004). Responsive Teaching: Parent Mediated Developmental Intervention. *Cleveland, OH: Case Western Reserve University*.

Mahoney, G., & Perales, F. (2003). Using Relationship-Focused Intervention to Enhance the Social—Emotional Functioning of Young Children with Autism Spectrum Disorders. *Topics in Early Childhood Special Education*, *23*(2), 74-86.

Mahoney, G., & Perales, F. (2005). Relationship-Focused Early Intervention with Children with Pervasive Developmental Disorders and Other Disabilities: A Comparative Study. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, *26*(2), 77-85.

Masse, J. J., Mcneil, C. B., Wagner, S. M., & Chorney, D. B. (2007). Parent-Child Interaction Therapy and High Functioning Autism: A Conceptual Overview. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention*, *4*(4), 714.

Masse, J. J., Mcneil, C. B., Wagner, S., & Quetsch, L. B. (2016). Examining the Efficacy of Parent–Child Interaction Therapy with Children on the Autism Spectrum. *Journal of Child and Family Studies*, *25*(8), 2508-2525.

Mccabe, K. M., Zerr, A., Cook, M., Ringlee, L., & Yeh, M. (2022). The Relation Between Parent Mental Health and Child Internalizing Symptoms in Parent–Child Interaction Therapy. *Journal of Child and Family Studies*, 1-12.

Mcneil, C. B., & Hembree-Kigin, T. L. (2011). Parent-Child Interaction Therapy Second Edition.

Mcneil, C. B., Quetsch, L. B., & Anderson, C. M. (Eds.). (2019). *Handbook of Parent-Child Interaction Therapy for Children on the Autism Spectrum*. Springer.

Mctaggart, P., & Sanders, M. R. (2003). The Transition to School Project: Results From the Classroom. *Australian E-Journal for the Advancement of Mental Health*, *2*(3), 144-155.

Mcwhirter, P. T., & Mcwhirter, J. J. (2010). Community and School Violence and Risk Reduction: Empirically Supported Prevention. Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 14(3), 242–256.

Millard, S. K., Zebrowski, P., & Kelman, E. (2018). Palin Parent–Child Interaction Therapy: The Bigger Picture. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *27*(3S), 1211-1223.

Niec, L. N. (Ed.). (2018). *Handbook of Parent-Child Interaction Therapy: Innovations and Applications for Research and Practice*. Springer.

Nystrand, C., Feldman, I., Enebrink, P., & Sampaio, F. (2019). Cost-Effectiveness Analysis of Parenting Interventions for the Prevention of Behaviour Problems in Children. *Plos One*, *14*(12), E0225503.

Oppenheim, D., & Koren-Karie, N. (2012). Parents' insightfulness. *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court*, 25-48.

Parladé, M. V., Weinstein, A., Garcia, D., Rowley, A. M., Ginn, N. C., & Jent, J. F. (2020). Parent–Child Interaction Therapy For Children with Autism Spectrum Disorder and a Matched Case-Control Sample. *Autism*, *24*(1), 160-176.

Pekşen Akça, R. (2012). Ana-Babaların Çocuk Yetiştirmede Aşırı Koruyucu Olmaları, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 29, 1-13.

Phillips, S., & Mychailyszyn, M. (2021). A Review of Parent-Child Interaction Therapy (PCIT): Applications for Youth Anxiety. *Children and Youth Services Review*, *125*, 105986.

Pianta, R. C. (1997). Adult–Child Relationship Processes and Early Schooling. *Early Education and Development*, *8*(1), 11-26.

Pianta, R C. & Walsh, D. (1996). *High-Risk Children in the Schools: Creating Sustaining Relationships*. New York: Routledge.

Pincus, D. B., Santucci, L. C., Ehrenreich, J. T., & Eyberg, S. M. (2008). The Implementation of Modified Parent-Child Interaction Therapy for Youth with Separation Anxiety Disorder. *Cognitive and Behavioral Practice*, *15*(2), 118-125.

Popkin, M. H. (2014). Active Parenting: 30 Years of Video-Based Parent Education. *The Journal of Individual Psychology*, *70*(2), 166-175.

Prinz, R. J., & Sanders, M. R. (2007). Adopting a Population-Level Approach to Parenting and Family Support Interventions. *Clinical Psychology Review*, 27, 739–749.

Puckering, C., Evans, J., Maddox, H., Mills, M., & Cox, A. D. (1996). Taking Control: A Single Case Study of Mellow Parenting. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *1*(4), 539-550.

Puffer, E. S., Green, E. P., Sikkema, K. J., Broverman, S. A., Ogwang-Odhiambo, R. A., & Pian, J. (2016). A Church-Based Intervention for Families to Promote Mental Health and Prevent HIV Among Adolescents in Rural Kenya: Results of a Randomized Trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *84*(6), 511.

Puliafico, A. C., Comer, J. S., & Pincus, D. B. (2012). Adapting Parent-Child Interaction therapy to Treat Anxiety Disorders in Young Children. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, *21*(3), 607-619.

Rahman, A., & Kieling, C. (2015). Global Psychiatry. (Ed. A. Thapar, D. Pine, J. Leckman, S. Scott, M. Snowling, & E. Taylor). *Rutter's Child and Adolescent Psychiatry*, (Ss. 201– 214). Chichester, UK: Wiley-Blackwell.

Roberts, C., Mazzucchelli, T., Studman, L., & Sanders, M. R. (2006). Behavioral Family Intervention for Children with Developmental Disabilities and Behavioral Problems. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *35*(2), 180-193.

Ros, R., & Graziano, P. A. (2019). Group PCIT for Preschoolers with Autism Spectrum Disorder and Externalizing Behavior Problems. *Journal of Child and Family Studies*, *28*(5), 1294-1303.

Rosenberg, M. B. (2004). *Raising Children Compassionately: Parenting the Nonviolent Communication Way*. Encinitas, California: Puddledancer Press.

Saunders, H., Kraus, A., Barone, L., & Biringen, Z. (2015). Emotional availability: theory, research, and intervention. *Frontiers in psychology*, *6*, 1069.

Sayal K. (2006). Annotation: Pathways to Care for Children with Mental Health Problems. *J Child Psychol Psychiatry* 47(7): 649–659.

Scott, S., Knapp, M., Henderson, J., & Maughan, B. (2001). Financial Cost of Social Exclusion: Follow Up Study of Antisocial Children into Adulthood. *Br Med J* 323:191–19.

Scudder, A., Wong, C., Ober, N., Hoffman, M., Toscolani, J., & Handen, B. L. (2019). Parent–Child Interaction Therapy (PCIT) in Young Children with Autism Spectrum Disorder. *Child & Family Behavior Therapy*, *41*(4), 201-220.

Selimoğlu, Ö. G., & Özdemir, S. (2018). Etkileşim Temelli Erken Çocuklukta Müdahale Programı'nın (ETEÇOM) Otizm Spektrum Bozukluğu Sergileyen Çocukların Sosyal Etkileşim Becerileri Üzerindeki Etkililiği. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, *2*(3), 514-555.

Shaffer, A., Fitzgerald, M. M., Shipman, K., & Torres, M. (2019). Let's Connect: A Developmentally-Driven Emotion-Focused Parenting Intervention. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *63*, 33-41.

Shepard, S. A., & Dickstein, S. (2009). Preventive Intervention for Early Childhood Behavioral Problems: An Ecological Perspective. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*, 18(3): 687–706.

Solomon, M., Ono, M., Timmer, S., & Goodlin-Jones, B. (2008). The Effectiveness of Parent–Child Interaction Therapy for Families of Children on the Autism Spectrum. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *38*(9), 1767-1776.

Stuart, A., Canário, C., & Cruz, O. (2021). An Evaluation of the Quality of Parent-Child Interactions in Vulnerable Families That Are Followed by Child Protective Services: A Latent Profile Analysis. *Children*, *8*(10), 906.

Thomas, R., Abell, B., Webb, H. J., Avdagic, E., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2017). Parent-Child Interaction Therapy: A Meta-Analysis. *Pediatrics*, *140*(3).

Toper-Korkmaz, Ö. (2015). *Eve Dayalı Olarak Gerçekleştirilen Etkileşim Temelli Erken Çocuklukta Müdahale Programının (ETEÇOM) Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı Çocuklar ve Anneleri Üzerindeki Etkililiği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Tremblay, R. E., Van Aken, M. A., & Koops, W. (2010). *Development And Prevention of Behaviour Problems: From Genes to Social Policy*. New York: Psychology Press.

Turan, B. (2018). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan 6-11 Yaş Çocuklarda Parents Plus Children's Ebeveynlik Programının Etkinliğinin İncelenmesi* (Uzmanlık Tezi). Atatürk Üniversitrsi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Erzurum.

Van Bakel, H. J., & Hall, R. A. (2018). Parent–Child Relationships and Attachment. *Handbook of Parenting and Child Development Across The Lifespan* İçinde (Ed. M. R. Sanders & A. Morawska). Cham: Springer.

Warren, S. F. ve Brady, N. C. (2007). Zihinsel engelli çocukların gelişiminde anne duyarlılığının rolü. *Zeka geriliği ve gelişimsel yetersizlik araştırma incelemeleri , 13* (4), 330-338.

Webster-Stratton, C. (1992). *The Incredible Years: A Trouble-Shooting Guide for Parents of Children Aged 3-8*. Toronto: Umbrella Press.

Werner, C. D., Linting, M., Vermeer, H.J. & van Ijzendoorn, M. (2015). Do Intervention Programs in Child Care Promote the Quality of Caregiver-Child Interactions? A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *Prev. Sci.,*17, 259–273.

Zeighami, R., Sarichloo, M. E., Hosseinkhani, Z., & Zeynalzadeh, S. (2022). The Effect of Parent-Child Interaction Therapy on Separation Anxiety in 3-6-Year-Old Children of Nurses. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, *16*(2).

Zlomke, K. R., & Jeter, K. (2020). Comparative Effectiveness of Parent–Child İnteraction Therapy For Children with and without Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *50*(6), 2041-2052.

Zlomke, K. R., Jeter, K., & Murphy, J. (2017). Open-Trial Pilot of Parent-Child Interaction Therapy for Children with Autism Spectrum Disorder. *Child & Family Behavior Therapy*, *39*(1), 1-18.

DESTEKLEYİCİ DİĞER MÜDAHALELER

Özlem Gözün Kahraman - Ayşe Korkut

15

URL 1.

yaşamında fiziksel aktivite düzeyinin artması, vücudundaki serotonin ve dopamin hormonunu arttırarak çocuğun daha pozitif ve iyi bir ruh hâline katkıda bulunabilir. Ayrıca günümüzün en önemli sorunlarından olan depresyon ve anksiyete olasılığı riskinin işlenmiş gıdaların artan tüketimiyle ilişkili olduğu dikkate alındığında beslenme temelli müdahalelerin davranış sorunu olan çocukların tedavisinde önemli katkıları olacağı dikkate alınmalıdır. Çünkü yeterli ve dengeli beslenme, çocuk ve ergenlerin hem bilişsel gelişimini hem de davranışlarını olumlu yönde etkiler ve ruhsal sorunların önlenmesinde etkilidir. Bununla birlikte fiziksel aktivite, müzik, dans, mizah, evcil hayvanlar doğal olarak çocuğun ilgisini çeken, onu mutlu eden ve gelişim alanlarına olumlu katkıları olan desteklerdir. Çocukların doğal olarak hoşlandıkları bu destekleyici çalışmaları duygu ve davranış sorunu gösteren çocukların tedavi sürecine dâhil etmek, daha etkin bir müdahale sürecinin yürütülmesini de sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Adan, R. A., Van Der Beek, E. M., Buitelaar, J. K., Cryan, J. F., Hebebrand, J., Higgs, S., ... & Dickson, S. L. (2019). Nutritional Psychiatry: Towards Improving Mental Health By What You Eat. *European Neuropsychopharmacology*, *29*(12), 1321-1332.

Alp, H., & Ergül, O.K (2018) Şiddet Eğilimli Ergenlerin Saldırgan Davranışlarına Fiziksel Aktivite ve Sportif Oyunların Etkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (66), 1-11.

Anjos, T., Altmäe, S., Emmett, P., Tiemeier, H., Closa-Monasterolo, R., Luque, V., ... & Campoy, C. (2013). Nutrition and Neuro development in Children: Focus on Nutrımenthe Project. *European Journal of Nutrition*, *52*(8), 1825-1842.

Akçakanat, Ö. Ü. T., & Köse, A. G. S. (2018). Bilinçli Farkındalık (Mındfulness): Kavramsal Bir İnceleme.

Aktaş, H., Şaşmaz, C. T., Kılınçer, A., Mert, E., Gülbol, S., Külekçioğlu, D., ... & Demirtaş, A. (2015). Yetişkinlerde Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Uyku Kalitesi ile İlişkili Faktörlerin Araştırılması. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *8*(2), 60-70.

Akın, A., & Bilgin, O. (2015). Çocuklar İçin Çok Boyutlu Mizah Anlayışı Ölçeğinin Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Journal of International Social Research*, *8*(37).

Akyürek, G., & Bumin, G. (2018). Disleksili Çocuklarda Ev Okuryazarlık Ortamı ve Aktivite Rutinleri. Home Literacy Environment and Occupational Routines in Children With Dyslexia. *Bozok Tıp Dergisi*, *8*(3), 16-23.

Asil, E., & Rakıcıoğlu, N. (2013). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ve Beslenme. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, *41*(2), 149-155.

Baixauli Gallego, E. (2017). Happiness: Role of Dopamine and Serotonin on Mood and Negative Emotions. *Emergency Medicine (Los Angeles), 2017, Vol. 6, Num. 2, P. 33-51.*

Bastian, H. G. (2002). Musik (Erziehung) Und İhre Wirkung. Eine Langzeitstudie an Berliner Grundschulen. [Music Education and its Effects. A Long-Term Study in Elementary Schools in Berlin.]. Mainz: Schott.

Bellisle, F. (2004). Effects of Diet on Behaviour and Cognition in Children. *British Journal of Nutrition*, *92*(S2), S227-S232.

Berg, R. G., Parr, G., Bradley, L. J., & Berry, J. J. (2009). Humor: A Therapeutic Intervention for Child Counseling. *Journal of Creativity in Mental Health*, *4*(3), 225-236.

Beyhan, Y., & Taş, V. (2019). Mental Sağlık ve Beslenme. *Zeugma Health Res*, *1*(1), 31-36.

Biddle, S. J., & Asare, M. (2011). Physical Activity and Mental Health in Children and Adolescents: A Review of Reviews. *British Journal of Sports Medicine*, *45*(11), 886-895.

Bostancı Daştan, N. (2017). Çocukluk ve Adolesan Dönemde Beslenme ve Beslenme Sorunları. Yusuf Kenan Haspolat, İlyas Yolbaş, Fesih Aktar Sabahattin Ertuğrul (Ed.), Çocuklarda ve Ergenlerde Beslenme (S.83-115). Ankara: İmak Ofset Basım Yayın.

Bourre, J. M. (2006). Effects of Nutrients (in Food) On the Structure and Function of the Nervous System: Update on Dietary Requirements For Brain. Part 1: Micronutrients. *Journal of Nutrition Health and Aging*, *10*(5), 377.

Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-Being. *Journal of Personality And Social Psychology*, *84*(4), 822.

Burke, C. A. (2010). Mindfulness-Based Approaches With Children and Adolescents: A Preliminary Review of Current Research in an Emergent Field. *Journal of Child and Family Studies*, *19*(2), 133-144.

Cachón-Zagalaz, J., Zagalaz-Sánchez, M. ª. L., Arufe-Giráldez, V., Sanmiguel-Rodríguez, A., & González-Valero, G. (2021). Physical Activity and Daily Routine Among Children Aged 0–12 During The COVID-19 Pandemic in Spain. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(2), 703.

Canan, S. (2019). *İnsanın Fabrika Ayarları 1.Kitap Beden*. İstanbul: Nefes Yayıncılık

Crawford, K. M., Zhu, Y., Davis, K. A., Ernst, S., Jacobsson, K., Nishimi, K., ... & Dunn, E. C. (2021). The Mental Health Effects of Pet Death During Childhood: Is it Better to Have Loved and Lost Than Never to Have Loved At All?. *European Child & Adolescent Psychiatry*, *30*(10), 1547-1558.

Çakıcı, A., & Mehmet, K. Ö. K. (2020). Hayvan Destekli Tedavi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar , 12* (1), 117-130.

Dakak, S. (2022). *Çocuk Rutinleri Ölçeği: Ölçek Uyarlama Çalışması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çocuk Gelişim ve Eğitimi Ana Bilim Dalı.

Deleş, B., & Kaytez, N. (2020). Çocuk Gelişiminde Müziğin Yeri ve Önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *7*(10), 133-142.

Del-Ponte, B., Quinte, G. C., Cruz, S., Grellert, M., & Santos, I. S. (2019). Dietary Patterns and Attention Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD): A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of Affective Disorders*, *252*, 160-173.

Demirer, İ., & Erol, S. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Düzeyleri ile Uykusuzluk ve Psikolojik İyilikleri Arasındaki İlişki. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 11(3),201-211*

Demirel, H., Kayıhan, H., Özmert, Elif., Doğan, A. 2014. (Ed.) Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi. Ankara: Sağlık Bakanlığı

Demircioğlu, Y., & Yabancı, N. (2003). Beslenmenin Bilişsel Gelişim ve Fonksiyonları ile İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*(24).

Dolu, N., Bahür, S., Demirer, F., Kulak, E., & Çam, A. (2016). Fiziksel Aktivitenin Kognitif Fonksiyonlar Üzerine Etkisi. *İzmir Üniversitesi Tıp Dergisi, D (5)*.

Dumont, E., Syurina, E. V., Feron, F. J., & Van Hooren, S. (2017). Music Interventions and Child Development: A Critical Review and Further Directions. *Frontiers in Psychology*, *8*, 1694.

Dunning, D. L., Griffiths, K., Kuyken, W., Crane, C., Foulkes, L., Parker, J., & Dalgleish, T. (2019). Research Review: The Effects of Mindfulness-Based Interventions on Cognition and Mental Health in Children and Adolescents–A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *60*(3), 244-258.

Endenburg, N., & van Lith, H. A. (2011). The Influence of Animals on the Development of Children. *The Veterinary Journal*, *190*(2), 208-214.

Endresen, I. M., & Olweus, D. (2005). Participation in power sports and antisocial involvement in preadolescent and adolescent boys. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *46*(5), 468-478.

Fanjiang, G., & Kleinman, R. E. (2007). Nutrition and Performance in Children. *Current Opinion in Clinical Nutrition & Metabolic Care*, *10*(3), 342-347.

Firth, J., Gangwisch, J. E., Borsini, A., Wootton, R. E., & Mayer, E. A. (2020). Food and Mood: How Do Diet and Nutrition Affect Mental Wellbeing?. *Bmj*, *369*.

Fite, P. J., & Vitulano, M. (2011). Proactive and reactive aggression and physical activity. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *33*, 11-18.

Fraguas, D., Díaz-Caneja, C. M., Pina-Camacho, L., Moreno, C., Duran-Cutilla, M., Ayora, M., ... & Parellada, M. (2019). Dietary Interventions for Autism Spectrum Disorder: A Meta-Analysis. Pediatrics, 144(5).

Foran, L. M. (2009). Listening to Music: Helping Children Regulate Their Emotions and Improve Learning İn the Classroom. *Educational Horizons*, *88*(1), 51-58.

Fovet, F. (2009). The Use of Humour in Classroom Interventions With Students With Social, Emotional and Behavioural Difficulties. *Emotional and Behavioural Difficulties*, *14*(4), 275-289.

Gajos, J. M., & Beaver, K. M. (2016). The Effect of Omega-3 Fatty Acids on Aggression: A Meta-Analysis. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *69*, 147-158.

Georgieff, M. K., Ramel, S. E., & Cusick, S. E. (2018). Nutritional Influences on Brain Development. *Acta Paediatrica*, *107*(8), 1310-1321.

Gençel, Ö. (2006). Müzikle Tedavi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *14*(2), 697-706.

Goldbeck, L. (2009). Supportive Interventions to enhance the mental health of children - an under-researched field. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health* 3, 31 https://doi.org/10.1186/1753-2000-3-31

Granero, R. (2022). Role of Nutrition and Diet on Healthy Mental State. *Nutrients*, *14*(4), 750.

Grčić, V., Paušić, J., & Kuzmanić, B. (2000). Dance Movement Therapy With Children and Adolescents: A Review. Kınezıologıja–Pot Zdravja Kınesıology–The Path of Health, 98.

Grönlund, E., Renck, B., & Weibull, J. (2005). Dance/Movement Therapy as an Alternative Treatment for Young Boys Diagnosed as ADHD: A Pilot Study. American Journal of Dance Therapy, 27(2), 63-85.

Gruen, J. (2018). Dance Therapy for Children and Adults with Autism Spectrum Disorder or Other Developmental Disability: Literature Review of Present Research. Ann Psychiatry Ment Health 6(3): 1137.

Gruhn, W. (2005). Children Need Music. *International Journal of Music Education*, *23*(2), 99-101.

Hallam, S. (2010). The Power of Music: Its İmpact on The Intellectual, Social and Personal Development of Children and Young People. International Journal of Music Education, 28(3), 269-289. https://doi.org/10.1177/0255761410370658

Hanna, J. L. (2022). Chıldren and Dance. Oxford Bibliographi. Doı: 10.1093/OBO/9780199791231-0249

Hayhoe, R., Rechel, B., Clark, A. B., Gummerson, C., Smith, S. L., & Welch, A. A. (2021). Cross-Sectional Associations of Schoolchildren's Fruit and Vegetable Consumption, and Meal Choices, With Their Mental Well-Being: A Cross-Sectional Study. BMJ Nutrition, Prevention & Health, 4(2), 447.

Heilskov Rytter, M. J., Andersen, L. B. B., Houmann, T., Bilenberg, N., Hvolby, A., Mølgaard, C., ... & Lauritzen, L. (2015). Diet in The Treatment of ADHD in Children—A Systematic Review of the Literature. Nordic Journal of Psychiatry, 69(1), 1-18.

Hobday-Kusch, J., & Mcvittie, J. (2002). Just Clowning Around: Classroom Perspectives on Children's Humour. *Canadian Journal of Education/Revue Canadienne De L'éducation*, 195-210.

Hogenes, M., Oers, B. V., & Diekstra, R. F. (2014). The Impact of Music on Child Functioning. *The European Journal of Social & Behavioural Sciences*.

Hooker, K. E., & Fodor, I. E. (2008). Teaching Mindfulness to Children. *Gestalt Review*, *12*(1), 75-91.

Hou, W. K., Lai, F. T., Ben-Ezra, M., & Goodwin, R. (2020). Regularizing Daily Routines for Mental Health During and After the COVID-19 Pandemic. *Journal of Global Health*, *10*(2).

Iannotti, R. J., Janssen, I., Haug, E., Kololo, H., Annaheim, B., & Borraccino, A. (2009). Interrelationships of Adolescent Physical Activity, Screen-Based Sedentary Behaviour, and Social and Psychological Health. *International Journal of Public Health*, *54*(2), 191-198.

Jennings, D., Hanline, M. F., & Woods, J. (2012). Using Routines-Based Interventions in Early Childhood Special Education. Dimensions of Early Childhood, 40(2), 13–23.

Kabat-Zinn, J. (2015). Mindfulness. *Mindfulness*, *6*(6), 1481-1483.

Kantomaa, M. T., Tammelin, T. H., Ebeling, H. E., & Taanila, A. M. (2008). Emotional and Behavioral Problems in Relation to Physical Activity in Youth. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, *40*(10), 1749-1756.

Karabulut, H. A., & Yandı, İ. (2006). Su Ürünlerindeki Omega-3 Yağ Asitlerinin Önemi ve Sağlık Üzerine Etkisi. *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, *23*(3), 339-342.

Karadağ, M. (2021). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) Olan Çocukların Fiziksel Aktivite Düzeyleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *8*(2), 343-352.

Karamızrak, N. (2014). Ses ve Müziğin Organları İyileştirici Etkisi. *Koşuyolu Kalp Dergisi*, *17*(1), 54-57.

Karhu, E., Zukerman, R., Eshraghi, R. S., Mittal, J., Deth, R. C., Castejon, A. M., ... & Eshraghi, A. A. (2020). Nutritional Interventions for Autism Spectrum Disorder. *Nutrition Reviews*, *78*(7), 515-531.

Kaya, Y., Duyar, H. A., & Erdem, M. E. (2004). Balık Yağ Asitlerinin İnsan Sağlığı İçin Önemi. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi (3-4).365-370*

Kerkez, F. İ. (2012). Sağlıklı Büyüme için Okulöncesi Dönemdeki Çocuklarda Hareket ve Fiziksel Aktivite. *Spor Bilimleri Dergisi*, *23*(1), 34-42.

Khalid, S., Williams, C. M., & Reynolds, S. A. (2016). Is There an Association Between Diet and Depression in Children and Adolescents? A Systematic Review. *British Journal of Nutrition*, *116*(12), 2097-2108.)

Khanna, P., Chattu, V. K., & Aeri, B. T. (2019). Nutritional Aspects of Depression in Adolescents-A Systematic Review. *International Journal of Preventive Medicine*, *10*.

Kılıç, Y., & Şakiroğlu, Y. (2019). Mizah Temelli Etkinliklerin 7. Sınıf Öğrencilerinin Yazma Becerilerine Etkisi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 43-66.

Kilgore, L. 2003. "Humor in Clinical Therapy With Children". In *Humor in Children's Lives: A Guidebook for Practitioners*, Edited by: Klein, A. J. 33–46. Westport, CT: Praeger/ Greenwood.

Kolburan, G., Erbay, E. Ö., & Tasa, H. (2017). Mizah Kullanımı Becerisinin Saldırgan Davranış Üzerindeki Etkisi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, *3*(1), 1-22.

Koome, F., Hocking, C., & Sutton, D. (2012). Why routines matter: The nature and meaning of family routines in the context of adolescent mental illness. *Journal of Occupational Science*, *19*(4), 312-325.

Kourkouta, L., Rarra, A., Mavroeidi, A., & Prodromidis, K. (2014). The Contribution of Dance on Children's Health. *Progress in Health Sciences*, *4*(1), 229-232.

Kruk, J. (2009). Physical Activity and Health. *Asian Pac J Cancer Prev*, *10*(5), 721-8.

Kutz-Flamenbaum, R. V. (2014). Humor and Social Movements. *Sociology Compass*, *8*(3), 294-304.

Lanfranco, F., Ghigo, E., & Strasburger, C. J. (2016). Hormones and Athletic Performance. (Ed.) (Elsevier) Williams Textbook of Endocrinology. İçinde (1219-1233. Ss). Philadelphia: Statı Unıtı D'amerıca.

Lai, J. S., Hiles, S., Bisquera, A., Hure, A. J., Mcevoy, M., & Attia, J. (2014). A Systematic Review and Meta-Analysis of Dietary Patterns and Depression in Community-Dwelling Adults. *The American Journal of Clinical Nutrition*, *99*(1), 181-197.

Lassale, C., Batty, G. D., Baghdadli, A., Jacka, F., Sánchez-Villegas, A., Kivimäki, M., & Akbaraly, T. (2018). Healthy Dietary İndices and Risk of Depressive Outcomes: A Systematic Review and Meta-Analysis of Observational Studies. *Molecular Psychiatry*, *24*(7), 965-986.

Leach, D. (2014). Bringing ABA into Early Childhood Routines to Meet the Needs of Young Children with ASD. Journal of the American Academy of Special Education Professionals, 56, 67.

Lees, V., Hay, R., Bould, H., Kwong, A. S. F., Smith, D., Kounali, D., & Pearson, R. (2022). The Impact of Routınes on Emotıonal and Behavıoural Dıfficultıes in Chıldren and On Parental Anxıety Durıng COVID-19. *medRxiv*, 2022-03.

Lentini, R., Vaughn, B. J., Fox, L., & Blair, K.S. (2009). Creating Teaching Tools for Young Children With Challenging Behavior (3rd Edition). Tampa, Florida: University of South Florida.

Liu, J., & Raine, A. (2006). The Effect of Childhood Malnutrition on Externalizing Behavior. *Current Opinion in Pediatrics*, *18*(5), 565-570.

Loprinzi, P. D., Herod, S. M., Cardinal, B. J., & Noakes, T. D. (2013). Physical Activity and the Brain: A Review of This Dynamic, Bi-Directional Relationship. *Brain Research*, *1539*, 95-104.

Masten, A. S. (1986). Humor and Competence in School-Aged Children. *Child Development*, 461-473.

Marx, W., Lane, M., Hockey, M., Aslam, H., Berk, M., Walder, K., ... & Jacka, F. N. (2021). Diet and Depression: Exploring the Biological Mechanisms of Action. *Molecular Psychiatry*, *26*(1), 134-150.

Menéndez-Aller, Á., Postigo, Á., Montes-Álvarez, P., González-Primo, F. J., & García-Cueto, E. (2020). Humor as a protective factor against anxiety and depression. *International journal of clinical and health psychology*, *20*(1), 38-45.

Meydanlıoğlu, A. (2016). Çocukların Besin Tüketimi ve Beslenme Davranışlarının Akademik Başarılarına Etkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *5*(4), 368-376.

Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı (2016). Beden Eğitim ve Spor Öğretmenleri için Fiziksel Uygunluk Karnesi Uygulama Rehberi. Ankara.

Mol, S. (2008). Balık Yağı Tüketimi ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri. *Journal of Fisheriessciences. Com*, *2*(4), 601-607.

Montello, L. M., & Coons, E. E. (1998). Effects of Active Versus Passive Group Music Therapy on Preadolescents With Emotional, Learning and Behavioral Disorders. Journal of Music Therapy, 35, 49-67.

Norwitz, N. G., & Naidoo, U. (2021). Nutrition as Metabolic Treatment for Anxiety. *Frontiers in Psychiatry*, 105.

Olin, L. (2016). Questions for A Theory of Humor. *Philosophy Compass*, *11*(6), 338-350.

O'Neil, A., Quirk, S. E., Housden, S., Brennan, S. L., Williams, L. J., Pasco, J. A., ... & Jacka, F. N. (2014). Relationship Between Diet and Mental Health in Children and Adolescents: A Systematic Review. American Journal of Public Health, 104(10), e31-e42

Ouyang, N., & Liu, J. (2023). Effect of physical activity interventions on aggressive behaviors for children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 101821.

Orhan, R. (2019). Çocuk Gelişiminde Fiziksel Aktivite ve Sporun Önemi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(1), 157-176.

Özenoğlu, A. (2018). Duygu Durumu, Besin ve Beslenme İlişkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (4), 357-365.

Özmert, E. N., (2014). (Ed.) Çocuk ve Ergenlerde Fiziksel Aktivite. Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Öztürk, Y. E., Uyar, G. Ö., Serin, Y., & Gürkan, Ö. E. (2018). Çölyak Hastalığında Glutensiz Diyet Tedavisi: Bir Olgu Sunumu. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, *46*(3), 320-324.

Peacock, P. J., Lewis, G., Northstone, K., & Wiles, N. J. (2011). Childhood Diet and Behavioural Problems: Results From the ALSPAC Cohort. *European Journal of Clinical Nutrition*, *65*(6), 720-726.

Perrier, M. F., Gurgel-Juarez, N., Flowers, H. L., McCormick, A., & Short, S. J. (2020). Mindfulness-Based Interventions for Children and Adolescents Across All Settings: A Scoping Review Protocol. *Systematic Reviews*, *9*(1), 1-7.

Phillips, C., Baktir, M. A., Srivatsan, M., & Salehi, A. (2014). Neuroprotective Effects of Physical Activity on the Brain: A Closer Look at Trophic Factor Signaling. *Frontiers in Cellular Neuroscience*, *8*, 170.

Phillips, W. (2014). Nutrition Management of Children With Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *ICAN: Infant, Child, & Adolescent Nutrition*, *6*(6), 320-326.

Psaltopoulou, T., Sergentanis, T. N., Panagiotakos, D. B., Sergentanis, I. N., Kosti, R., & Scarmeas, N. (2013). Mediterranean Diet, Stroke, Cognitive Impairment, and Depression: A Meta-Analysis. *Annals of Neurology*, *74*(4), 580-591.

Ptacek, R., Kuzelova, H., Stefano, G. B., Raboch, J., Sadkova, T., Goetz, M., & Kream, R. M. (2014). Disruptive Patterns of Eating Behaviors and Associated Lifestyles in Males With ADHD. *Medical Science Monitor: International Medical Journal of Experimental and Clinical Research*, *20*, 608.

Rana, S. A., Mussarat, R., & Malik, N. I. (2014). Effect of Music on Cognitive and Behavioral Problems of Special Children. Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS), 34(2), 825-839.

Rodriguez-Ayllon. M., C. Cadenas-Sánchez, F. Estévez-López, N. E. Muñoz, J. Mora-Gonzalez, J. H. Migueles, P. Molina-García, H. Henriksson, A. Mena-Molina, V. Martínez-Vizcaíno, A. Catena, M. Löf, K. I. Erickson, D. R. Lubans, F. B. Ortega, I. Esteban-Cornejo (2019). Role of Physical Activity and Sedentary Behavior in the Mental Health of Preschoolers, Children and Adolescents: A Systematic Review and Meta-Analysis. Sports Medicine (Auckland).

Rosenblatt, A. (2004). Insight, Working Through, and Practice: The Role of Procedural Knowledge. Journal of American Psychoanalytic Association, 52, 1: 189-207.

Rickson, D. J., & Watkins, W. G. (2003). Music Therapy to Pro-Social Behaviors in Aggressive Adolescents . Journal of Music Therapy, 40(4), 283-301.

Robin, M., & ten Bensel, R. (2016). Pets and the Socialization of Children. In *Pets and the Family* (pp. 63-78). Routledge.

Rogers, P. J. (2001). A Healthy Body, A Healthy Mind: Long-Term İmpact of Diet on Mood and Cognitive Function. *Proceedings of the Nutrition Society*, *60*(1), 135-143.

Roy-Byrne, P. (2022). Treatment-Refractory Anxiety; Definition, Risk Factors, and Treatment Challenges. *Dialogues in Clinical Neuroscience*.

Rucklidge, J. J., Eggleston, M. J., Johnstone, J. M., Darling, K., & Frampton, C. M. (2018). Vitamin-Mineral Treatment Improves Aggression and Emotional Regulation in Children With ADHD: A Fully Blinded, Randomized, Placebo-Controlled Trial. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *59*(3), 232-246.

Reynes, E., & Lorant, J. (2004). Competitive martial arts and aggressiveness: a 2-yr. longitudinal study among young boys. *Perceptual and motor skills*, *98*(1), 103-115.

Sausser, S., & Waller, R. J. (2006). A Model for Music Therapy With Students With Emotional and Behavioral Disorders. *The Arts in Psychotherapy*, *33*(1), 1-10.

Serin, Y., & Şanlıer, N. (2018). Duygusal Yeme, Besin Alımını Etkileyen Faktörler ve Temel Hemşirelik Yaklaşımları. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, *9*(2), 135-146.

Semple, R. J., Reid, E. F. G., & Miller, L. (2005). Treating Anxiety With Mindfulness: An Open Trial Of Mindfulness Training for Anxious Children. Journal of Cognitive Psychotherapy, 19, 379–392.

Semrud-Clikeman, M., & Glass, K. (2010). The Relation of Humor and Child Development: Social, Adaptive, and Emotional Aspects. *Journal of Child Neurology*, *25*(10), 1248-1260.

Sezer, F. (2011). Öfke ve Psikolojik Belirtiler Üzerine Müziğin Etkisi. *Uluslararası insan bilimleri dergisi*, *8*(1), 1472-1493.

Sezince, M., & Kolburan, G. (2018). *3-6 Yaş Çocuklarda Müzik ve Dans Eğitiminin Psikolojik Etkileri* (Doctoral Dissertation,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).

Scheel, T. (2017). Humor in Health: How to Stay Healthy and Happy with Humor Tabea Scheel. In T. Scheel & C. Gockel (Eds.), Humor at Work in Teams, Leadership, Negotiations, Learning and Health (ss. 95-115). Switzerland: Springer International Publishing.

Shilpa, J., & Shetty, A. P. (2015). Effectiveness of Dance Movement Therapy on Attention Deficit Hyperactivity Disorder Children Aged Between 6-12 Years. Manipal Journal of Nursing and Health Sciences (MJNHS), 1(1), 19-23.

Shuper-Engelhard, E., & Vulcan, M. (2022). Dance Movement Therapy with Children: Practical Aspects of Remote Group Work. Children, 9(6), 870.

Sim, I. O. (2015). Humor Intervention Program for Children With Chronic Diseases. *Applied Nursing Research*, *28*(4), 404-412.

Sinbad, O. O., Folorunsho, A. A., Olabisi, O. L., Ayoola, O. A., & Temitope, E. J. (2019). Vitamins as Antioxidants. *Journal of Food Science and Nutrition Research*, *2*(3), 214-235.

Singh, M. (2014). Mood, Food, and Obesity. *Frontiers in Psychology*, *5*, 925.

Strauss, R. S., Rodzilsky, D., Burack, G., & Colin, M. (2001). Psychosocial Correlates of Physical Activity in Healthy Children. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, *155*(8), 897-902.

Strayhorn, J. M., & Strayhorn, J. C. (2009). Martial arts as a mental health intervention for children? Evidence from the ECLS-K. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, *3*, 1-9.

Şenışık, S., & Kayış, H. (2021). Spora Katılımın Ergenlik Dönemindeki Depresyon ve Kaygı Düzeylerine Etkisi. *Ege Tıp Dergisi*, *60*(3), 210-218.

Şenol, F. B. (2021). Physical Activity and Preschool Children: Preschool Teachers' Perceptions. Southeast Asia Early Childhood, 10(2), 132-146.

Tavazar, H., Erkaya, E., Yavaş, Ö., Zerengök, D., Güzel, P., & Özbey, S. (2016). Lise Eğitimi Alan Genç Erişkinlerin Fiziksel Aktivite ve Yaşam Kalitesi Arasındaki Farklılıklarının İncelenmesi (Manisa İli Örneği). *International Journal of Sport Culture and Science*, *2*(Special Issue 1), 496-510.

Terlemez, M. (2019). Spor Aktivitesinin Özgüven, Serotonin ve Dopamine Etkisi. *International Journal of Social Science*, *2*(2), 1-6.

Thompson, M., & Gauntlett-Gilbert, J. (2008). Mindfulness With Children and Adolescents: Effective Clinical Application. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, *13*(3), 395-407

Tremblay, M. S., Leblanc1, A. G., Kho, M. E., Saunders, T. J. Larouche, R., Colley, R. C. Goldfield, G. ve Gorber, S. C. (2011). Systematic Review of Sedentary Behaviour and Health Indicators in School-Aged Children and Youth. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 8:98

Tremblay, M. S., LeBlanc, A. G., Carson, V., Choquette, L., Connor Gorber, S., Dillman, C., … Timmons, B. W. (2012). Canadian Physical Activity Guidelines for the Early Years (aged 0–4 years). Applied Physiology, Nutrition, and Metabolism, 37(2), 345–356.

Tubić, T., & Golubović, Š. (2010). The Effects of Physical Exercise on Externalizing and Internalizing Behaviors in Children. Healthmed, 4(4), 750-758.

Tubic, T., & Djordjic, V. (2013). Exercise Effects on Mental Health of Preschool Children. Anales De Psicología/Annals of Psychology, 29(1), 249-256.

Türksoy, S., & Özkaya, B. (2006). Gluten ve Çölyak hastalığı. *Türkiye*, *9*, 24-26.

Uzun, B. & Kral, T. (2021). Fark Et, Anda Kal; Namıdiğer Mindfulness: Farkandalık Uygulamalarının Dünü, Bugünü ve Kültürümüze Duyarlılığı. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, *4*(1), 15-27.

Ünal, S. G. (2018). Duygusal Beslenme ve Obezite. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD*, *3*(2).

Üngüren, E. (2015). Beynin Nöroanatomik ve Nörokimsayal Yapısının Kişilik ve Davranış Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, *7*(1).

Van Tienoven, T. P. (2017). Daily Routines. Studying Temporal Structures and the Organization of Everyday Life.

Yap, E., Scheinberg, A., & Williams, K. (2017). Attitudes to and Beliefs About Animal Assisted Therapy for Children With Disabilities. *Complementary Therapies in Clinical Practice*, *26*, 47-52.

Yener, Y. A. (2011). Müziğin Çocuklar ve Yaşlılar Üzerindeki Etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29*(1).

Yıldız, P., & Dönderici, Ö. (2016). Beyin Sağlığında Beslenmenin Etkisi/The Effect of the Nutrıtıon on the Braın Health. *Osmangazi Tıp Dergisi*, *38*(1).

Yılmaz, B. (2019). *Examining Humor in Early Childhood Period From Teacher and Child Aspects* (Master's Thesis, Middle East Technical University).

Zylowska, L., Ackerman, D. L., Yang, M. H., Futrell, J. L., Horton, N. L., Hale, S. T., et al. (2007). Mindfulness Meditation Training With Adults and Adolescents With ADHD. Journal of Attention Disorders, 11, 737–746.

Wengrower, H. (2015). Dance Movement Therapy Groups for Children With Behavioral Disorders. Innovative Practice and Interventions for Children and Adolescents With Psychosocial Difficulties and Disabilities, 390-414.

https://d3knp61p33sjvn.cloudfront.net/media-resources/ECELC/C2P2/LS3/ECE_Program_Participants/English_PhysicalActivityGuide_FINAL.pdf Erişim Tarihi: 28.06.2022.

https://hms.harvard.edu/news-events/publications-archive/brain/dancing-brain Erişim Tarihi:15.07.2022.

https://scitechdaily.com/forget-vegetables-research-shows-eating-fruit-more-frequently-could-reduce-depression/ Erişim Tarihi: 29.07.2022.

https://www.thequint.com/fit/food-rich-in-mineral-you-should-include-in-your-diet Erişim Tarihi: 29.07.2022.

Görsellerin Kaynakları

URL 1. https://pixabay.com/tr/vectors/%c3%bc%c3%a7-k%c4%b1zlar-di%c5%9fi-%c3%a7ocuklar-oynamak-1325106/. Erişim Tarihi: 13.06.2022.

URL 2. https://pixabay.com/tr/photos/%c3%a7ocuklar-%c3%a7ocukluk-oyunlar-oyun-5833685/ Erişim Tarihi: 13.06.2022.

URL 3. https://pixabay.com/tr/vectors/beyin-karakter-organ-ak%c4%b1ll%c4%b1-g%c3%b6zler-1773885/ Erişim Tarihi: 13.06.2022.

URL 4. https://pixabay.com/tr/photos/%c3%a7ocuklar-bisiklet-s%c3%bcrmek-bisiklet-7180727/ Erişim Tarihi: 13.06.2022.

URL 5. https://pixabay.com/tr/photos/yumurta-s%c3%bct-ekmek-sabah-kahvalt%c4%b1s%c4%b1-1490054/ Erişim Tarihi: 13.06.2022.

URL 6. https://pixabay.com/tr/vectors/%c3%a7ocuklar-siluet-kutlama-dans-siyah-3297107/. Erişim Tarihi: 05.08.2022.

ZORLAYICI YAŞAM OLAYLARINDA ÇOCUĞA MÜDAHALE

16

Zuhal Begde

SONUÇ

Sağlıklı, mutlu ve başarılı çocuklar yetiştirmek ailelerin en büyük istekleridir. Bu isteklerini elde etmek için huzurlu bir aile ortamı oluşturulması gerekir. Aileler bunu sağlamak için çok çaba harcarlar. Fakat istemesek de bu huzurlu aile hayatı kronik hastalıklar, aile içi problemler, boşanma, deprem, ölüm gibi travmatik olaylardan dolayı bozulabilir. Bu olumsuz durumlarda en çok etkilenenler çocuklardır ve ruh sağlıkları çok kolay bozulabilir. Çocuklara müdahale edip, destek olunmazsa çocuklar psikolojik olarak kaybedilebilir. Bu travmatik olayları yaşayan çocukla ilgilenen kişilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Ebeveynler bu durumlarla karşılaştıklarında ne yapacaklarını ne hissedeceklerini ya da kimden yardım alabileceklerini bilemeyebilirler. Aileler çocuklarını ne kadar iyi tanır ve iyi ilişkiler kurarlarsa onların sorunlarını anlayıp kısa sürede çözüm yolu bulmaları kolaylaşır.

Bu bağlamda bölümde yer alan özel durumlarla ilgili bilgiler, çocuğa nasıl destek verileceği ile ilgili ipuçları, kitap önerileri; ailelere, çocukla ilgilenen bireylere rehberlik etmesi amacıyla hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ak, B. (2014). Determination and evaluation of effects of earthquake on school age children's (6-12 years old) behaviours. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 152, 845-851.

Akgün, E., & Benli, G. K. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarla bibliyoterapi: bir uygulama örneği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *11*(1), 100-111.

Bagner, D. M., Fernandez, M. A., & Eyberg, S. M. (2004). Parent–child interaction therapy and chronic illness: A case study. Journal of Clinical Psychology in Medical Settings, 11, 1-6.

Bakırcıoğlu, R. (2002). Çocuk Ruh Sağlığı ve Uyum Bozuklukları. Ankara: Anı Yayıncılık.

Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi*, *52*(4), 223-229.

Blackman, J. A., Gurka, M. J., Gurka, K. K., Oliver, M. N. (2011). Emotional, developmental and behavioural co-morbidities of children with chronic health conditions. Journal of Paediatrics and Child Health 47: 742–747.

Celebi Oncu, E., & Metindogan Wise, A. (2010). The effects of the 1999 Turkish earthquake on young children: Analyzing traumatized children's completion of short stories. *Child development*, *81*(4), 1161-1175.

Cirhinoğlu, F. G. (2010). Çocuk Gelişimi ve Ruh Sağlığı Okul Öncesi Dönem. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Demircioğlu, H., Demitaş Zorbaz, S. (2021). Psikososyal Destek Deprem Pskoeğitim Programı. Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Gazi Mesleki Eğitim Merkezi Matbaası.

Dobbie, M., & Mellor, D. (2008). Chronic illness and its impact: considerations for psychologists. *Psychology, health & medicine*, *13*(5), 583-590.

Ekşi, A. (1999). Çocukta Ölüm Algısı ve Terminal Dönemde Hasta Çocuk. A. Ekşi (Ed), Ben Hasta Değilim (s.476) içinde. Nobel Tıp Kitapevleri.

Erkan, S. (2010). Deprem yaşayan ve yaşamayan okul öncesi çocukların davranışsal/duygusal sorunlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *28*(28), 55-66.

Fagan, P. F., & Churchill, A. (2012). The effects of divorce on children. *Marri Research*, *1*, 1-48.

Gerrard, B., Giraut, E., Appleton, V., Giraudao, S., Shaffer, S. (2020). Afet Şoku Büyük Bir Afetin Duygusal Stresi. (S. Kütük Yılmaz, Y. Özkan, M. Sevin, Çev.). Aile Gelişimi Merkezi ile Okul Temelli Aile Danışmanlığı Afet ve Kriz Kaynak Ekibi.

Gözün Kahraman Özlem, Begde, Z. (2022). Çocuk Gelişimi I-II. Gözün Kahraman Özlem, Pekdoğan Serpil (Ed.), *Bilişsel Gelişim* içinde, (s. 62). Ankara: Nobel.

Gültekin, G., Baran, G. (2005). Hastalık ve çocuk. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *8*(8).

Gültekin, G., & Baran, G. (2005). 9-14 yaş grubu akut ve kronik hastalığı olan çocukların denetim odağı düzeylerinin incelenmesi. *Türk Pediatri Arşivi*, *40*(3), 211-220.

Güner, Y. O. (2020). Kronik hasta çocuklarda terapötik hikayenin kullanımı. *İzlek Akademik Dergi*, *3*(1), 17-33.

Gökdemir, Ö., Yaprak, S., Okudan, Y. E., Çolak, M., Batur, Ü. B., & Güldal, D. (2021). Kronik hastalığı olan ve olmayan çocukların psikososyal açıdan karşılaştırılması. *Jour Turk Fam Phy*, *12* (4), 171-178.

Öğretir Özçelik, A. D. (2019). Ruh Sağlığı. A. Güngör Aytar (Ed.) *Özel Durumlarda Çocuk Ruh Sağlığı*. İçinde, (s. 162). Ankara: Hedef Yayıncılık.

Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *5*(2), 140-161.

Hoppe, M. (2016). Perceived Social Support of Children with Severe Chronic Physical Health Conditions: A Systematic Literature Review. School Of Educatıon And Communıcatıon (HLK) Jönköping University.

Sezer, S., & Saya, P. (2009). Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 151-165.

Seven Serdal. (2013). Çocuk Ruh Sağlığı. Ankara: Pegem Akademi.

Slaughter, V. (2005). Young children's understanding of death. *Australian psychologist*, *40*(3), 179-186.

Tanhan, F., & Mukba, G. (2015). Investigation of the perception about earthquake based on elementary school students' opinions Depreme ilişkin algının deprem yaşayan ilköğretim öğrencilerinin görüşlerine dayalı olarak incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, *12*(2), 1581-1601.

Türk Psikologlar Derneği, (1999). Depremin Psikolojik Etkilerini Tanıma ve Hafifletmede Yardımcı Olacak Bilgi ve Öneriler. İstanbul: Birleşik Metal-İş.

Türkarslan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 11*(11), 99-108.

Köylü, M. (2004). Ölüm olayının çocuklar üzerine etkisi ve "Ölüm Eğitimi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17*(17), 95-120.

Margolin, G., Ramos, C.M., & Guran L. E. (2010). Earthquakes and children: The role of psychologists with families and communities. Professional Psychology: Research and Practice. 41(1), 1–9.

Morawska, A., Calam, R., & Fraser, J. (2015). Parenting interventions for childhood chronic illness: A review and recommendations for intervention design and delivery. Journal of Child Health Care, 19(1), 5-17.

Pate, T. (2016). Families of children with chronic illness and the relational family model. The Person and the Challenges. The Journal of Theology, Education, Canon Law and Social Studies Inspired by Pope John Paul II, 6(2), 57-65.

Sevinç, G. (2019). Ölüm ve bibliyoterapi: Okul öncesi dönemde faydalanılabilecek çocuk kitaplarına yönelik bir içerik analizi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, *9*(55), 1213-1246.

Tahta, F., Tahta, K., & Dernek, S. (2015). Çocukların yakınlarının ölüm kavramlarını algılama üzerine kurdukları sistemler ve oyunlar. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*.

Tümlü, C. (2013). *5-12 Yaş Aralığındaki Çocukların Ölüm Algısını İfade Biçimlerinin İncelenmesi* (Master's thesis, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Tüzün, D. (2014). *Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkisi.* (Yüksek lisans Tezi). KKTC Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı. Lefkoşa.

Yıldız, M. (2012). Bağlanma Kuramı Açısından Yaşlılık Dönemine Genel Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences, 36*(1).

Yılmaz, S. (2012). 8-13 Yaş Çocuklarının Bilişsel Gelişiminde "Ölüm Kavramı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16*(1), 9-42.

Yörükoğlu, A. (1994). Çocuk Ruh Sağlığı. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım Ltd.Şti.

https://www.cicikutu.com/library/theme/cocuklara-olumu-anlatan-kitaplar Erişim Tarihi: 06.02. 2023.

http://www.mpp.vic.edu.au/wp-content/uploads/2014/12/Explaining-death-to-children.pdf Erişim Tarihi: 07.02.2023.

https://www.bkmkitap.com/hasta-olmak-ve-saglikli-kalmak Erişim Tarihi: 23.02.2023.

https://www.yapikrediyayinlari.com.tr/saraya-findik-yok.aspx Erişim Tarihi: 23.02.2023.

https://www.aile.gov.tr/media/92220/05_02_saglikli-yasama-ve-hastaliklardan.pdf Erişim Tarihi: 01.03.2023.

https://www.kitapyurdu.com/kitap/annem-ve-babam-ayriliyor-duygularim-ve-davranislarim/314406.html Erişim Tarihi: 09.03.2023.

KAMU POLİTİKASI NEDİR, NASIL DEĞİŞİR?
Kuramsal Bir Giriş

Levent Demirelli

nobel bilimsel

KAMU POLİTİKASI NEDİR, NASIL DEĞİŞİR? KURAMSAL BİR GİRİŞ

Levent Demirelli

Yayın No.: 1730
ISBN: 978-625-398-768-8
E-ISBN: 978-625-398-769-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Demirelli, Levent.
Kamu Politikası Nedir, Nasıl Değişir? Kuramsal Bir Giriş / Levent Demirelli
1. Basım, VIII + 148 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-768-8
E-ISBN: 978-625-398-769-5
1. Kamu Politikası Analizi 2. Liberalizm 3. Marksizm 4. Politika Değişimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **V**

KISALTMALAR ..... **Vİİ**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM:
LİBERAL YAKLAŞIMLAR: "KAMU POLİTİKASI ANALİZİ" VE POLİTİKANIN DEĞİŞİMİ **9**

1. Tarihsel Gelişim: Kamu Politikası Analizinin Ortaya Çıkışı ve Kurumsallaşması 9
2. Kavramsal Gelişim: Siyasal Olan, Siyaset, Siyasallaştırma ve Politika 15
3. Kuramsal Gelişim: Kamu Politikası Analizi Kuramları 25
4. Metodolojik Gelişim: Politika İçin Analiz vs. Politikanın Analizi 32
5. Epistemolojik Gelişim: Politika Değişimine Dair Üç Temel Pozisyon 46
   - i. Kurumların Değişimi: Kesintili Denge Kuramı 48
   - ii. Bireylerin Fikirlerinin Değişimi: Dava Koalisyonu Çerçevesi 53
   - iii. Şans Eseri Değişim: Çoklu Akış Kuramı 61
6. Türkiye'de Kamu Politikası Analizi Yazını ve Disiplini 66

İKİNCİ BÖLÜM:
MARKSİST YAKLAŞIM VE POLİTİKANIN YAPISALCI/POULANTZASÇI ANALİZİ **71**

1. Temel Analiz Birimi Olarak "Sınıf" ve Sınıf Analizinin Anlamı/Amacı 75
2. Poulantzas'ın Pozisyonuna Dair Genel Yargılar 84
3. Araçsalcı Yaklaşımın Eleştirisi 87

4. Althusser ve Üç Tür Nedensellik: Geçişli,
Dışa Vurumsal ve Yapısal 91
5. Yapısal Düzeyler ve Değişimin Mevkisi Olarak Kapitalist Devlet 95
6. Sınıflar ve Değişimin Nedeni Olarak Sınıf Mücadelesi 119

SONUÇ YERİNE:
POLİTİKA VE DEĞİŞİMİNE DAİR GENEL ÇERÇEVE..... 137

KAYNAKÇA..... 143

KAYNAKÇA

Akbulut, Ö. Ö. 2006. Türkiye'de Kamu Yönetimi İncelemesini Tanımlayıcı Bir Kavram Önerisi: Ölçücülük-Ideametric. ***Amme İdaresi Dergisi***, 39(4): 159–193.

Akdoğan, A. A. 2011. Türkiye'de Kamu Politikası Disiplininin Tarihsel İzleri. ***Türkiye'de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları*** (Ed. F. Kartal): 75–98. Ankara: TODAİE.

Akdoğan, A. A. 2012. Aydınlanmadan Neoliberalizme Kamu Politikasının Sarsıl(a)mayan Egemenliği. ***Amme İdaresi Dergisi***, 45(4): 1–24.

Akdoğan, A. A. 2015. Türkiye'de Kamu Politikası Çalışmalarının Mevcut Durumu ve Geleceği. ***VI. Kamu Politikaları Çalıştayı***. Sakarya.

Allison, G. T. 1969. Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis. ***The American Political Science Review***, 63(3): 689–718.

Anderson, J. E. 2011. ***Public Policymaking: An Introduction*** (7. baskı). Boston: Wadsworth Cengage Learning.

Barrow, C. W. 1993. ***Critical Theories of the State: Marxist, Neo-Marxist, Post-Marxist***. London: The University of Wisconsin Press.

Bayırbağ, M. K. 2013. Kamu Politikası Analizi İçin Bir Çerçeve Önerisi. ***Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*** (Ed. M. Yıldız & M. Z. Sobacı): 44–64. Ankara: Adres Yayınları.

Bayraktar, U. 2013. Özgün Bir Siyasal Bilim Ekolü Geliştirmek Adına Bir İlham Kaynağı Olarak Fransız Kamu Politikası Analizi Yazını. ***Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*** (Ed. M. Yıldız & M. Z. Sobacı): 114–128. Ankara: Adres Yayınları.

Belek, İ. 2013. ***Kapitalizmde Sınıf***. İstanbul: Yazılama.

Birkland, T. A. 2015. ***An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making*** (3. baskı). New York: Routledge.

Brewster, B. 1969. ***Althusser Glossary***. https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/glossary.htm (15/02/2018).

Cairney, P. 2012. ***Understanding Public Policy: Theories and Issues***. London: Palgrave Macmillan.

Carnoy, M. 2014. ***Devlet ve Siyaset Teorisi*** (Çev. S. Coşar, A. Örküp, M. Pamir, & M. Yetiş). Ankara: Dipnot Kitabevi.

Castells, M. 2014. ***Kent, Sınıf, İktidar*** (Çev. A. Türkün). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Çelik, F. E. 2008. Çalışma Alanı Olarak Kamu Politikası: Tarihsel ve Düşünsel Kökler Üzerine. ***Amme İdaresi Dergisi***, 41(3): 41–72.

Çiner, C. U. 2013a. Fransa'da Kamu Politikası Analizi Disiplini ve Kamusal Eylem. ***Bilgi***, 26: 37–61.

Çiner, C. U. 2013b. Karşılaştırmalı Kamu Politikası. ***Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*** (Ed. M. Yıldız & M. Z. Sobacı): 286–304. Ankara: Adres Yayınları.

Dunn, W. N. 1981. ***Public Policy Analysis: An Introduction***. New Jersey: Prentice-Hall.

Dye, T. R. 2013. ***Understanding Public Policy*** (14. baskı). New Jersey: Pearson.

Gordon, I., Lewis, J., & Young, K. 1993. Perspectives on Policy Analysis. ***The Policy Process: A Reader*** (Ed. M. Hill): 5–9. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Gülalp, H. 1979. ***Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi***. İstanbul: Birikim Yayınları.

Güler, B. A. 2008. 1950'li Yıllarda Kamu Yönetimi Disiplini: Disiplinin Kuruluşu Nasıl Gerçekleştirilmişti? ***Memleket Siyaset Yönetim***, 3(7): 6–28.

Güveloğlu, N. 2004. Demokrasinin Neoliberal Dönemde Geçirdiği Dönüşümün Siyasal Partiler Üzerindeki Etkileri. ***Praksis***, (12): 11–36.

Hill, M. 1993. Introduction. ***The Policy Process: A Reader*** (Ed. M. Hill): 47–49. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Hill, M. 2013. ***The Public Policy Process*** (6. baskı). Essex: Pearson.

Howlett, M., Ramesh, M., & Perl, A. 2009. ***Studying Public Policy: Policy Cycles & Policy Subsystems*** (3. baskı). Ontario: Oxford University Press.

Jenkins, B. 1993. Policy Analysis: Models and Approaches. ***The Policy Process: A Reader*** (Ed. M. Hill): 34–44. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Jessop, B. 1985. ***Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy***. London: MacMillan.

Keat, R., & Urry, J. 2001. ***Bilim Olarak Sosyal Teori***. (Çev. N. Çelebi) (2. baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Knill, C., & Tosun, J. 2012. ***Public Policy: A New Introduction***. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Knoepfel, P., Larrue, C., Varone, F., & Hill, M. 2007. ***Public Policy Analysis***. Bristol: The Policy Proces.

Kübler, D. 2001. Understanding Policy Change with the Advocacy Coalition Framework: An Application to Swiss Drug Policy. ***Journal of European Public Policy***, 8(4): 623–641.

Lasswell, H. D. 1951. The Policy Orientation. ***The Policy Sciences*** (Ed. D. Lerner & H. D. Lasswell). California: Stanford University Press.

Lester, J. P., & Stewart, J. J. 2000. ***Public Policy: An Evolutionary Approach*** (2. baskı). California: Wadsworth Thomson Learning.

Lindblom, C. E. 1959. The Science of Muddling Through. ***Public Administration Review***, 19(2): 79–88.

Martin, J. 2013. Giriş. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 9–39. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Marx, K., & Engels, F. 2008. ***The Communist Manifesto*** (Çev. S. Moore). London: Pluto Press.

McCool, D. C. 1995. ***Public Policy Theories, Models, and Concepts: An Anthology***. New Jersey: Prentice Hall.

Minogue, M. 1983. Theory and Practice in Public Policy and Administration. ***Policy and Politics***, 11(1): 63–85.

Morçöl, G., & Ivanova, N. P. 2010. Methods Taught In Public Policy Programs: Are Quantitative Methods Still Prevalent? ***Journal of Public Affairs Education***, 16(2): 255–277.

Nagel, S. S. 1984. ***Contemporary Public Policy Analysis***. Alabama: The University of Alabama Press.

Öğütle, V. S., & Çeğin, G. 2007. ***Sosyotarihsel Teorinin 'Sınıf'la İmtihanı: İlişkisel Sosyolojik Perspektiften Yeni Bir Sınıf Kavrayışı Denemesi***. İzmir: Duvar Yayınları.

Öngen, T. 2014. ***Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*** (3. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Palonen, K. 2003. Four Times of Politics: Polity, Policy, Politicking, and Politicization. ***Alternatives: Global, Local, Political***, 28(2): 171–186.

Parsons, W. 1995. ***Public Policy: An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis***. Aldershot: Edward Elgar Publishing.

Peter, J. 2003. Is There Life After Policy Stream, Advocacy Coalitions, and Punctuation: Using Evolutionary Theory to Explain Policy Change? ***The Policy Studies Journal***, 31(4): 481–498.

Poulantzas, N. 1978. ***Political Power and Social Classes*** (Çev. T. O'Hagan). London: Verso.

Poulantzas, N. 1980. ***Faşizm ve Diktatörlük*** (Çev. A. İnsel). İstanbul: Birikim Yayınları.

Poulantzas, N. 2000. ***State, Power, Socialism*** (Çev. P. Camiller). London: Verso.

Poulantzas, N. 2004. ***Devlet, İktidar, Sosyalizm*** (Çev. T. Ilgaz). Ankara: Epos Yayınları.

Poulantzas, N. 2013a. Kapitalist Devlet Sorunu. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 245–264. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Poulantzas, N. 2013b. Toplumsal Sınıflar Üzerine. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 265–308. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Poulantzas, N. 2013c. Devlet ve Toplum Üzerine Araştırma Notu. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 545–556. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Poulantzas, N. 2013d. Kapitalist Devlet: Miliband ve Laclau'ya Cevap. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 373–404. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Poulantzas, N. 2013e. Marksist Bir Teoriye Doğru. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 199–234. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Poulantzas, N. 2013f. Politik Kriz ve Devletin Krizi. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 405–440. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Poulantzas, N. 2013g. Kapitalist İlişkilerin Uluslararasılaşması ve Ulus-Devlet. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 309–358. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Poulantzas, N. 2013h. Yeni Küçük Burjuvazi. ***Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar*** (Ed. J. Martin) (Çev. A. Sarı & S. Güzelsarı): 441–454. Ankara: Dipnot Kitabevi.

Resch, R. P. 1992. ***Althusser and the Renewal of Marxist Social Theory***. Berkeley: University of California Press.

Rieger, B. 2013. ***The People's Car: A Global History of the Volkswagen Beetle***. Cambridge: Harvard University Press.

Sabatier, P. A. 1988. An Advocacy Coalition Framework of Policy Change and the Role of Policy-Oriented Learning Therein. ***Policy Sciences***, 21(2/3): 129–168.

Savran, S. 2015. Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır? ***Marksizm ve Sınıflar: Dünyada ve Türkiye'de Sınıflar ve Mücadeleleri*** (Ed. S. Savran, K. Tanyılmaz, & E. A. Tonak) (2. baskı): 25–67. İstanbul: Yordam Kitap.

Şengül, H. T. 2009. ***Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*** (2. baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Simon, H. A. 1956. İdaredeki Atasözleri (Çev. M. Soysal). ***Ankara Üniversitesi SBF Dergisi***, 11(4): 85–109.

Smith, K. B., & Larimer, C. W. 2009. ***The Public Policy Theory Primer***. Colorado: Westview Press.

Tabak, A., Barbak, A., & Öztürk, T. 2016. Kamu Politikası Disiplininin Kavramsal Gelişimini Bibliyometri Kullanarak Anlamak Mümkün mü?: 1980-2014 Döneminin Bilimsel Haritalama Analizi. ***Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, 7(2): 85–93.

Thissen, W. A. H., & Walker, W. E. 2013. ***Public Policy Analysis: New Developments***. New York: Springer Science+Business Media.

True, J. L., Jones, B. D., & Baumgartner, F. R. 2007. Punctuated-Equilibrium Theory: Explaining Stability and Change in Public Policymaking. ***Theories of the Policy Process*** (Ed. P. A. Sabatier): 155–188. Colorado: Westview Press.

Weible, C. M., & Sabatier, P. A. 2007. A Guide to the Advocacy Coalition Framework. ***Handbook of Public Policy Analysis: Theory, Politics, and Methods*** (Ed. F. Fischer, G. J. Miller, M. S. Sidney): 123–136. Florida: CRC Press.

Weible, C. M., Sabatier, P. A., Jenkins-Smith, H. C., Nohrstedt, D., & Henry, A. D. 2011. A Quarter Century of the Advocacy Coalition Framework: An Introduction to the Special Issue. ***Policies Studies Journal***, 39(3): 349–360.

Weible, C. M., Sabatier, P. A., & McQueen, K. 2009. Themes and Variations: Taking Stock of the Advocacy Coalition Framework. ***Policy Studies Journal***, 37(1): 121–140.

Wood, E. M. 2011. ***Sınıftan Kaçış: Yeni "Hakiki" Sosyalizm*** (Çev. Ş. Alpagut) (2. baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

Wright, E. O. (Ed.). 2014a. ***Sınıf Analizine Yaklaşımlar*** (Çev. V. S. Öğütle). Ankara: Nota Bene Yayınları.

Wright, E. O. 2014b. Neo-Marksist Sınıf Analizinin Esasları (Çev. Ç. Çidamlı). ***Sınıf Analizine Yaklaşımlar*** (Ed. E. O. Wright): 15–48. Nota Bene Yayınları.

Yıldız, M. 2012. Kamu Politikası (Lisans Dersi Notları). ***Türkiye Bilimler Akademisi***. http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=66 (15/03/2018).

Yıldız, M. 2015. Türkiye'de Kamu Politikası Çalışmalarının Mevcut Durumu ve Geleceği. ***VI. Kamu Politikaları Çalıştayı***. Sakarya.

Yıldız, M., Demircioğlu, M., & Babaoğlu, C. 2011. Teaching Public Policy to Undergraduate Students: Issues, Experiences, and Lessons in Turkey. ***Journal of Public Affairs Education***, 17(3): 343–365.

Yıldız, M., & Sobacı, M. Z. 2013a. Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi. ***Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*** (Ed. M. Yıldız & M. Z. Sobacı): 16–42. Ankara: Adres Yayınları.

Yıldız, M., & Sobacı, M. Z. (Ed.). 2013b. ***Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama***. Ankara: Adres Yayınları.

Zahariadis, N. 2007. The Multiple Streams Framework: Structure, Limitations, Prospects. ***Theories of the Policy Process*** (Ed. P. A. Sabatier): 65–92. Colorado: Westview Press.

Güncellenmiş 3. Basım

STRATEJİ VE JEOPOLİTİK

Prof. Dr. Bilal Karabulut

nobel

STRATEJİ VE JEOPOLİTİK

Prof. Dr. Bilal Karabulut

Yayın No.: 4969
Uluslararası İlişkiler No.: 229
ISBN: 978-625-397-527-2
E-ISBN: 978-625-397-528-9
Basım Sayısı: Güncellenmiş 3. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karabulut, Bilal.
Strateji ve Jeopolitik / Bilal Karabulut
Güncellenmiş 3. Basım, X + 206 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-527-2
E-ISBN: 978-625-397-528-9
1. Strateji 2. Jeostrateji 3. Jeopolitik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA ..... **İİİ**

ÖN SÖZ ..... **V**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
STRATEJİ, JEOSTRATEJİ VE JEOPOLİTİK **5**

A. STRATEJİ 5
1. Stratejinin Tanımı 5
2. Stratejinin Tarihsel Gelişimi 7
B. JEOSTRATEJİ 19
1. Jeostratejinin Tanımı 19
2. Jeostratejinin Kapsamı 21
3. Jeostratejinin Unsurları 22
C. JEOPOLİTİK 22
1. Jeopolitiğin Tanımı 25
2. Jeopolitiğin Unsurları 29
3. Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik Arasındaki Farklılıklar 31
4. Jeopolitiğin Tarihsel Gelişimi 34
5. Jeopolitik Teoriler 42

İKİNCİ BÖLÜM
JEOSTRATEJİ VE JEOPOLİTİĞİN ÜLKE DIŞ POLİTİKALARINDAKİ YERİ **109**

A. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE COĞRAFİ BAĞLAM 109
1. Çevresel Faktörlerin Ülke Dış Politikalarındaki Yeri 121
B. ÖRNEK ÜLKELERİN DIŞ POLİTİKALARINDA JEOSTRATEJİ VE JEOPOLİTİĞİN YERİ 128
1. Amerikan Dış Politikasında Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Spykman'den Kennan'a Çevreleme Politikası ve Soğuk Savaş Örneği) 128

2. Alman Dış Politikasında Jeostrateji ve Jeopolitiğin Yeri (Haushofer, Hitler ve İkinci Dünya Savaşı Örneği) 136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA JEOSTRATEJİ VE JEOPOLİTİĞİN YERİ 145

A. FİZİKİ COĞRAFYA BAKIMINDAN TÜRKİYE'NİN KONUMU 145

B. JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK AÇIDAN TÜRKİYE 147

C. TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK TEORİLER İÇİNDEKİ YERİ 153

D. TÜRKİYE İÇİN JEOPOLİTİK BİR AÇILIM ÖNERİSİ -TÜRK DÜNYASI- ... 159

1. Türk Dünyasına Genel Bir Bakış 159
2. Türk Birliğinin Gerçekleştirilebilme Olasılığı Üzerine 162

SONUÇ 167

EKLER 177

KAYNAKÇA 187

DİZİN 199

KAYNAKÇA

AKAD, Mehmet Tanju, **Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle 20. Yüzyıl Savaşları**, Cilt:1, Kastaş Yayınları, İstanbul, Ağustos-1992.

AKÇADAĞ, Emine, "Avrupa Birliği İçin Yeni Sınır: Uzay", 2010. (E.T.4/01/2011)http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=794:avrupa-birlii-cin-yeni-snr-uzay&catid=70:abanalizler&Itemid=134

ARBATOV, Alexei, "Preventing an Arms Race in Space", Alexei Arbatov ve Vladimir Dvorkin (Ed.), **Outer Space -Weapons, Diplomacy and Security-**, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2010, s. 78-103.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, İstanbul, Mart-2002.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt: 1-2: 1914-1995)**, Alkım Yayınevi, 11. Baskı, İstanbul, 1996.

ATAÖV, Türkkaya, "Milli Gücü Meydana Getiren Unsurlar", **A.Ü.S.B.F. Dergisi**, Cilt: XVI, No.1, Mart-1961, s. 181-207.

ATAY, Mehmet, "Jeopolitik (V)", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/ Bugün/Yarın**, Sayı:6, Temmuz 1997.

BİLGE, Suat, **Milletlerarası Politika**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1966.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

BRADEN, Kathleen, Fred M. SHELLEY, **Engaging Geopolitics**, Published by Pearson Education Ltd., England, 2000.

BRADEN, Kathleen, Fred M. SHELLEY, **Geopolitics**, Longman, London, 1998.

BRZEZINSKI, Zbigniew, "A Geostrategy for Eurasia", **Foreign Affairs**, Vol:76, Number:5, September/October 1997, s. 50-64.

BRZEZINSKI, Zbigniew, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul DİKBAŞ, Ergun KOCABIYIK, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.

CHASE, Robert S., Emily B. HİLL, Paul KENNEDY, "Pivotal States and US Strategy", **Foreign Affairs,** January-February 1996, s. 35-51.

CLAUSEWITZ, Carl Von, **Savaş Üzerine**, Çev. Şiar YALÇIN, Spartaküs Yayınları, İstanbul, Ekim-1997.

CONWAY, W. Henderson, **International Relations -Conflict and Cooperation at The Turn of 21st Century-**, The McGraw-Hill Companies, USA, 1998.

ÇAKMAK, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

DAMAREST, Geoff, **Geoproperty –Foreign Affairs, National Security and Property Rights-**, Frank Cass, London, 1998.

DAVUTOĞLU, Ahmet, "Stratejik Derinlik", **2023 Dergisi**, Sayı:11, Ankara, 15 Mart 2002 s. 42-48.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

DEDEOĞLU, Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

DEMAREST, Geoff, **Geoproperty –Foreign Affairs, National Security and Property Rights-**, Frank Cass Publishers, London, 1998.

DİNGLİ, Shen, "China's Defensive Military Strategy: the Space Question, **Survival**, Cilt: 50, No: 1, 2008 s. 170-176.

DODDS, Klaus and D. ATKINSON, **Geopolitical Traditions**, Routledge, London, 2000.

DODDS, Klaus, **Geopolitics in a Changing World**, Published by Pearson Education Limited, England, 2000.

DODDS, Klaus, "Political Geography III: Critical Geopolitics After Ten Years", **Progress in Human Geography**, Volume:25, Issue:3, September 2001.

DOĞANAY, Hayati, **Coğrafya'ya Giriş**, Çizgi Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Konya, 1999.

DOĞANAY, Hayati, Ü. ÖZDEMİR, İ. F. ŞAHİN, **Coğrafya'ya Giriş -2- Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya**, Aktif Yayınevi, Erzurum, 2003.

DOUGHERTY, James E., Robert L. PFALTZGRAFF, **"Contending Theories of International Relations**, Addison-Wesley Educational Publishers Inc., United States, 1997.

DÖNMEZ, Yusuf, "Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:23-24, Yıl:4, Ankara, Eylül-Aralık 1998, s. 91-103.

DUGİN, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği -Avrasyacı Yaklaşım-**, Çev. Vügar İMANOV, Küre Yayınları, İstanbul, Temmuz-2003.

DVORKİN, Vladimir, "Space Weapons Programs", Alexei Arbatov ve Vladimir Dvorkin (Ed.), **Outer Space -Weapons, Diplomacy and Security-**, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2010, s. 30-47.

EARLE, Edward Mead, **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, Çev. Demirhan ERDEM-Çiğdem ERDEM-Gülçin ÜLGEZEN, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

EDWARDS, Matthew, "The New Great Game and The New Great Gamers: Disciples of Kipling and Mackinder", **Central Asian Survey**, March 2003, Volume:22, Issue:1, s. 83-103.

ELAZAR, Daniel J., "Political Science, Geography and The Spatial Dimension of Politics", **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s. 875-886.

ERHAN, Çağrı, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:1, Sayı:3, Güz 2004.

EROL, Mehmet Seyfettin ve Çiğdem TUNÇ, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası**, Cilt:9, Sayı:3, Sonbahar 2003.

ESLAN, Nejat, "Hitler'e Bak Bush'u Anla", **Radikal** (22 Eylül 2003).

ETKİN, Selim, "Orta ve Yakındoğu Tanımı içinde Türkiye Jeopolitiğine Etki Eden Faktörler Üzerine Düşünceler", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:319, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, Ocak-1989, s. 822.

EVANS, Graham and Jeffrey NEWNHAM, **The Penguin Dictionary of International Relations**, Penguin Books, London, 1998.

FARINGDON, Hugh, **Strategic Geography, NATO, The Warsaw Pact and The Superpowers**, Routledge, London, 1989.

FETTWEIS, Christopher J., "Sir Halford Mackinder, Geopolitics and Policymaking in the 21st Century", **Parameters: US Army War College Riview**, 00311723, Vol.30, Issue 2, Summer-2000, s.58-67.

FLINT, Colin, "The Geopolitics of Laughter and Forgetting: A World Systems Interpretation of the Post-Modern Geopolitical Condition", **Geopolitics**, Vol.6, No.3, Published By Frank Cass, London, Winter-2001, s.1-16.

FONTAINE, André, "Fukuyama'dan Huntington'a Yapay Paradigmalar", **İdea Politika Dergisi**, Sayı: 2001/11, Orum Yayıncılık, İstanbul, Yaz-2001, s.24-28.

FOUSKAS, Vassilis K., "US Macht-politik in Eurasia and the Refashioning of the Greater Middle East Alternatives", **Turkish Journal of International Relations**, Volume: 2, Number: 2, Summer-2003.

FUKUYAMA, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü DİCLELİ, Simavi Yayınları, İstanbul, 1993.

GADDIS, John Lewis, **Strategies of Containment -A Ciritical Apprai- sal of Postwar American National Security Policy-**, Oxford University Press, New York, 1982.

GARTNER, Scott Sigmund, **Strategic Assessment in War**, Yale University Press, USA, 1997.

GİRGİN, Kemal, **Politika Sözlüğü**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1982.

GLASSNER, Martin Ira, **Political Geography**, Published by John Wiley & Sons Inc., Second Edition, USA, 1996.

GÖNEY, Süha, **Siyasi Coğrafya**, İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, 1993.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1978.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1945)**, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, 1996.

GRANT Robert M. and Judith JORDAN, **Foundations of Strategy**, John Wiley & Sons Publication, Sussex, 2015.

GRAY, Colin S., "Coğrafya Kaçınılmazdır", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 215-237.

GRAY, Colin S., **Geopolitics, Geography and Strategy**, Frank Cass, London, 2000.

Greater Middle East Road Map to Democracy 15-02-2005, **www.freeworldacademy.com/globalleader/great.htm.**

GRIFFITHS, Martin and Terry O'CALLAHAN, **International Relations The Key Concepts**, Routledge, London, 2002.

GÜMÜŞÇÜ, Osman, "Hamid Sadi Selen'in Unutulmuş Bir Makalesi: Osmanlı Coğrafya Literatürü", **Türkiye Günlüğü -Ufukların Efendisi Osmanlılar-**, Sayı:58, Ankara, Kasım-Aralık 1999, s. 156-181.

GÜNEL, Kamil, **Coğrafya'nın Siyasal Gücü**, Çantay Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2002.

HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye- Jeopolitik Analiz-**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001.

HAGT, Eric, "Mirror-imaging and Worst-case Scenarios", **Survival**, Cilt: 50, No: 1, 2008 s. 164-170.

HAN, Ahmet Kasım, **Kavram ve Kuram Olarak Strateji Küreselleşen Dünyada Ulusal Strateji**, İ.Ü.S.B.E., İstanbul, Ekim-2001, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

HARKAVY, Robert, "Strategic Geography and The Greater Middle East", **Naval War College Review**, Autumn 2001, Volume:54, Issue:4.

HART, B. H. Liddell, **Strateji, Dolaylı Tutum**, Çev. Cemal ENGİNSOY, ASAM Yayınları, Ankara, 2002.

HAUSHOFER, Karl, "Defense of German Geopolitics", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, Simon DALBY and Paul ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, s.40-43.

HAUSHOFER, Karl, "Why Geopolitik?", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, Simon DALBY and Paul ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, s. 33-35.

HENRIKSON, Alan K., "Distance and Foreign Policy: A Political Geography Approach", **International Political Science Review**, Volume:23, No:4, 2002, s. 437-466.

HENRIKSON, Alan K., "Mental Maps", Ed. Michael J. HOGAN and Thomas G. PATERSON, **Explaining The History of Amerikan Foreign Relations**, Cambridge University Press, USA, 1991.

HERVIG, Holger H., "Jeopolitik: Haushofer, Hitler ve Lebensraum", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 292-322.

HEUSER, Beatrice "The History of the Practice of Strategy from Antiquity to Napoleon", **Strategy in the Contemporary World**, John Baylis, James Wirtz and Colin Gray (Ed.), Oxford University Press, Oxford, 2019.

HOLMES, James R., "Mahan, 'A Place in The Sun,' and Germany's Quest for Sea Power", **Comparative Strategy**, January-March 2004, Volume:23 Issue:1, s. 27-62.

HUDSON, Valerie M., Christopher S. VORE, "Dış Politika Analizinin Dünü, Bugünü ve Yarını", **Uluslararası İlişkilerin Psikolojisi**, Der. Erol GÖKA, Işık KUŞÇU, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 1-35.

HUNTINGTON, Samuel S., "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Ekim-2000, s. 22-49.

HUNTINGTON, Samuel S., "Samuel Huntington'ın Türkiye'de Verdiği Konferans", **Medeniyetler Çatışması**, Der. Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, Ekim-2000, s. 163-183.

IAIN, Watson, "Rethinking Strategy and Geopolitics: Critical Responses to Globalisation", ***Geopolitics***, Winter 2001, Volume:6, Issue:3, s. 87-117.

İKİEL, Cercis, "Türkiye Fiziki Coğrafyasına Genel Bir Bakış", **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt:23-24, Yıl:4, Ankara, Eylül-Aralık 1998, s.104-115.

İLHAN, Suat, **Dünya Yeniden Kuruluyor - Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.

İLHAN, Suat, **Jeopolitik Duyarlılık**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

İNCE, Fuat ve Melih Kanaslan, "Uzay-Tabanlı Güvenlik Çalışmaları", **Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:3, 2008, s. 39-51.

İŞCAN, İsmail Hakkı, Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt:1, Sayı:2, Bahar 2004.

JABLONSKY, David, "Ulusal Güç", **Stratejik Analiz**, Sayı:17, Eylül- 2001, s. 89-103.

JOHNSON-FREESE, Joan ve Thomas M. Nichols, "Space, Security and the New Nuclear Triad", **Brown Journal of World Affairs**, Cilt:14, No:1, 2007, s. 159-172.

KARAOSMANOĞLU, Ali L., "Dünya Çapında Stratejiler", **Dış Politika**, Cilt:X-T, Sayı:1, Ankara, Mart-1983, s. 12-17.

KARAOSMANOĞLU, Ali L., "Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı", **Prof. Dr. Ahmet Şükrü ESMER'e Armağan, A.Ü.S.B.F. Yayınları**, No.468, Ankara, 1981, s. 138-152.

KASTURİRANGAN, K., "The Emerging World Space Order", Ajey Lele ve Gunjan Singh (Ed.), **Space Security and Global Cooperation**, Academic Foundation, Yeni Delhi, 2009, 29-42.

KAUFMAN, Richard, Henry Hertzfeld ve Jeffrey Lewis Space, "Security and The Economy, Economists for Peace and Security", **Report,** Arsenault Family Foundation, 2008. http://www.epsusa.org/publications/papers/spacesecurity.pdf (Erişim Tarihi: 23/01/2011).

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askerî Çatışmalar)**, Çev. Birtane KARANAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, Mayıs-2001.

KENNEDY, Paul, **Savaşta ve Barışta Büyük Stratejiler**, Çev. Ahmet FETHİ, Eti Kitapları, İstanbul, Nisan-1995.

KESKİN, Funda, **Uluslararası Hukukta Savaş Durumu Dışında Kuvvet Kullanma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

KING, David C., Mariah MARVIN, David WEITZMAN, Toni DWIGGINS, United States History, Addison-Wesley Publishing, USA, 1986.

KINROSS, Stuart, "Clausewitz and Low-Intensity Conflict", The Journal of Strategic Studies, Volume:27, No:1, March 2004.

KISSENGER, Henry, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. KURT, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Mayıs-1998.

KLARE, Michael T., "The New Geography of Conflict", **Foreign Affairs**, Volume:80, Number:3, May/June 2001, s. 49-61.

KLIOT, N. and D. NEWMAN, **Geopolitics at The End of The Twentieth Century: The Changing World Map**, Frank Cass, London, 2000.

KOÇ, Yalçın, **Determinizm ve Mekan**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık-1984.

KREPON, Michael ve Samuel Black, "Space Security or Anti-satellite Weapons?", **Space Security Project**, Stimson Center, Washington, 2009. (Erişim Tarihi: 25/01/2011) se2.isn.ch/serviceengine/Files/.../Stimson_Space_Booklet_2009.pdf

KREPON, Michael, "Opening Pandora's Box", **Survival**, Cilt: 50, No: 1, 2008 s. 157-163.

KURU, Ahmet T., "Uluslararası Ortam ve Bölgesel Entegrasyon Teorileri Işığında Türk Birliği Meselesi", Ed. Mim Kemal ÖKE, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1999.

LAMBETH, Benjamin S., "Hava Gücü, Uzay Gücü ve Coğrafya", Tuğrul Karabacak (Çev.), Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan (Ed.), **Jeopolitik, Strateji ve**

Coğrafya, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 81-110.

LANNING, Michael Lee, **En Büyük 100 Asker-Tarihin Gelmiş Geçmiş En Etkili Askeri Liderleri**, Çev. Belkıs Çorakçı DİŞBUDAK, Show Kitap Tarih Dizisi, İstanbul, Aralık-1998.

LAPID, Yosef, "Where Should We Begin? Political Geography and International Relations" **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s. 895-900.

LELE, Ajey ve Gunjan Singh, "Introduction", Ajey Lele ve Gunjan Singh (Ed.), **Space Security and Global Cooperation**, Academic Foundation, Yeni Delhi, 2009, s. 13-18.

LOO, Bernard, "Geography and Strategic Stability", **The Journal of Strategic Studies**, Volume:26, Number:1, March 2003, s. 156-174.

LORD, Lance W., "The Impact Of Space On Security", **Vital Speeches of the Day**, Cilt: 70, No: 11, 2004, s. 325-329.

MANİSALI, Erol, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Avrupa", **Jeopolitik**, Sayı:3, Yıl:1, İstanbul, Yaz-2002 s. 7-9.

MAYHEW, R., "Halford Mackinder's 'New' Political Geography and The Geographical Tradition", **Political Geography**, Volume:19, Issue:6, August 2000, s.771-791.

MCLAUGHLIN, Kevin, "Would Space-Based Defences Improve Security", **The Washington Quarterly**, Cilt: 25, No: 3, s. 177-191.

MEGORAN, Nick, "Christianity and Political Geography: On Faith and Geopolitical Imagination", **Faith and International Affairs**, Fall 2004, s.40-46.

MEIJER, Hugo L. E., "Reflections on Politics, Strategy and Norms in Outer Space", **Defense&Security Analysis**, Cilt: 25, No: 1, 2009, s. 89-97.

MEILINGER, Phillip S., "Alexander P. De Seversky", **Air & Space Power Journal**, Winter 2002, Volume:16 Issue:4.

MEYER, Paul, "US Space Security Policy -Still in Orbit or Commencing Reentry?", **Policy Brief**, Centre for International Policy Studies, University of Ottawa, No 10, 2010.

MOLTZ, James Clay, "The Past, Present, and Future of Space Security", **Brown Journal of World Affairs**, Cilt: 14, No: 1, 2007, s. 187-195.

MUIR, Richard, **Political Geography -A New Introduction-**, Macmillan Press, London, 1997.

MURPHY, Alexander B., "'Living Together Seperately' Thoughts on The Relationship Between Political Science and Political Geography", **Political Geography**, Volume: 18, Number: 8, November 1999, s. 887-894.

MÜTERCİMLER, Erol, **21. Yüzyıl ve Türkiye**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2000.

NARDON, Laurence, "Space Security: Europe Takes the Lead", Institut Français des Relations Internationales (Ifri), 2009. www.ifri.org/downloads/Nardon_note_coc_janvier2009.pdf

"National Space Policy of the United States of America", 28 Haziran 2010, s. 4. www.whitehouse.gov/sites/default/files/national_space_policy_6-28-10.pdf (Erişim Tarihi: 15/01/2011).

O'LOUGHLIN, John and Herman Van Der WUSTEN, "Political Geography of Panregions", **Geographical Riview**, 00167428, Vol. 80, Issue 1, January-1990, s. 1-13.

O'LOUGHLIN, John and Luc ANSELIN, "Geography of International Conflict and Cooperation: Theory and Methods", **The New Geopolitics**, Ed. Michael Don WARD, Gordon and Breach Science Publishers, Philadelphia, 1992, s.11-38.

O'SULLIVAN, Patrick, **Geopolitics**, Published by Cromm Helm, London and Sydney, 1986.

ONAY, Yaşar, "Soğuk Savaş Sonrası Düzenin Getirdiklerinin Türkiye Jeopolitiğine Yansıması ve Tehdit Farklılaşması", **Jeopolitik**, Yıl-1, Sayı:3, İstanbul, Yaz-2000, s. 84-99.

ORAN, Baskın **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

OWENS, Mackubin Thomas, "In Defense of Classical Geopolitics", **Naval War College Review**, 00281484, Vol.52, Issue 4, Autumn-1999, s. 60-72.

ÖZEY, Ramazan, **Dünya Platformunda Türk Dünyası**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 1999.

ÖZEY, Ramazan, **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 1999.

ÖZEY, Ramazan, **Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Türkiye**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.

ÖZEY, Ramazan, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Aktif Yayınevi, İstanbul, 2002.

ÖZTÜRK, Osman Metin, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, Odak Yayınevi, Ankara, 2004.

ÖZTÜRK, Osman Metin, "Türkiye'nin Türk Politikası, Ahıska Türkleri ve ABD". **http://www.turkhaber.org/210.html**

PARK, Andrew T., "Incremental Steps for Achieving Space Securıiy: The Need for a New Way of Thinking to Enhance the Legal Regime for Space", **Houston Journal of International Law**, Cilt: 28, No: 3, 2006, s. 871-912.

PARKER, Geoffrey, **Geopolitics- Past, Present and Future**, Published by PINTER, Virginia-USA, 1998.

PARKER, Geoffrey, "Ratzel, The French Scholl and The Birth of Alternative Geopolitics", **Political Geography**, Volume:19, Issue:8, November- 2000, s. 957-969.

PELLEGRINI, Robert P., **The Link Between Science and Philosophy and Military Theory: Understanding The Past; Implications For The Future**, Scholl of Advanced Airpower Studies Air University, Alabama, June-1995.

PERTHES, Völker, "America's 'Greater Middle East' and Europe: Key Issues for Dialogue", **Middle East Policy**, Volume: XI, Number: 3, Fall 2004.

PILLSBURY, Michael, "The Politics of Protecting Military Space Assets", **Survival,** Cilt: 50, No: 1, 2008 s. 178-185.

PLANO, Jack C. and Roy OLTON, **The International Relations Dictionary**, Clio Press, Oxford, 1988.

Preventing Deadly Conflict -Final Report with Executive Summary-, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Carnegie Corporation, New York, 1997.

ROBERTSON, David, **The Routledge Dictionary of Politics**, Routledge, London, 2002.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2001.

SCHUMAN, Frederick L., **International Politics -Anarchy and Order in The World Society-**, McGraw-Hill Company, Seventh Edition, Tokyo, 1969.

SEVGİ, Cezmi, "Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu", **Ege Coğrafya Dergisi**, Sayı: 4, Bornova- İzmir, Nisan-1988, s. 214-249.

SEZGİN, Emin ve Selahattin YILMAZ, **Jeopolitik Esaslar (Ders Notları)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1965.

SHİXİU, Bao, "Clearing up a Misunderstanding", **Survival,** Cilt: 50, No: 1, 2008, s. 176-178.

SLOAN, Geoffrey, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 16-46.

SLOWE, Peter, **Geography and Political Power**, Published by Routledge, London, 1990.

SMITH, Fiona M., "Refiguring The Geopolitical Landscape: Nation, 'Transition' and Gendered Subjects in Post-Cold War Germany", **Space & Policy**, Vol. 5, No. 3, 2001, s. 213-235.

SMITH, Jack, "Amerika, Uzaya Silah Sistemleri Yerleştiriyor", **Asia Times**, 10 Mart 2007, http://www.bilimarsivi.com/amerika-uzaya-silah- sistemleri-yerlestiriyor/ (Erişim Tarihi: 17/01/2011).

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1996.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

SPIELGEL, Steven, "Geleneksel Uzay ve Siberuzay: Günümüz Uluslararası Politikasında Coğrafyanın Değişen Rolü", **Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Sayısı**, Cilt: 8, Sayı: 4, Kış-2002, s. 113-123.

SUN-TZU, **Savaş Sanatı**, Çev. Sibel ÖZBUDUN-Zeynep ATAMAN, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1992.

ŞAHİN, Cemalettin, **Coğrafya'ya Giriş**, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 1998.

ŞAHİNER, Oktay "Hava ve Uzay Hukukunun Gelişimi Açısından Türkiye'nin Yeri", Dicle Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Diyarbakır, 2006.

ŞİMŞEK, Halil**, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Mart-2002.

TAĞMA, Korkmaz, **Yeniden Yapılanma Kuralları (Jeopolitik, İstihbarat ve Strateji -JİS- İlim, Kural ve Becerisi)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2001.

TARAKÇI, Nejat, "Deniz Kuvvetlerimizin Yeni Rolü ve Artan Rolü", **Stratejik Analiz**, Sayı:21, Ocak-2002, s. 118-125.

TARAKÇI, Nejat, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2003.

"The Heartland Theory", **Canada & The World Backgrounder**, March-2003, Volume: 68, Issue: 5.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, No. 323, Eylül-1989, s. 25-55.

TAVKUL, Ufuk, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

TEZKAN, Yılmaz, M. Murat TAŞAR, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, Ülke Yayınları, İstanbul, 2002.

TUATHAIL, Gearoid O., "Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu", **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ed. Colin S. GRAY, Geoffrey SLOAN, Çev. Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 143-167.

TUATHAIL, Gearoid O., John AGNEW, "Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reosoning in American Foreign Policy", **The Geopolitics Reader**, Ed. Gearoid O. TUATHAIL, Simon DALBY and Paul ROUTLEDGE, Published by Routledge, London, 1998, s. 78-90.

TUNAYA, Tarık Zafer, "Kamu Hukuku ve Jeopolitik", **Jeopolitik**, Sayı:3, Yıl:1, İstanbul, Yaz-2002, s. 10-29.

TÜMERTEKİN, Erol, **Ulaşım Coğrafyası**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1987.

TÜRKİYE SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ, **Coğrafya 2001**, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, Ocak-2001.

UCUZSATAR, Necati Ulunay, **Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı Taktik ve Stratejisi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

WALLERSTEIN, Immanuel, **Jeopolitik ve Jeokültür**, Çev. Mustafa ÖZEL, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

WANG, Sheng-Chih, "The Making of New 'Space': Cases of Transatlantic Astropolitics", **Geopolitics**, Cilt: 14, 2009, s. 433-461.

WESTON, Scott A., "Examining Space Warfare", **Air &** Space **Power Journal**, Cilt: 23, No: 1, 2009, s. 73-82.

WISTRICH, Robert S., **Who's Who in Nazi Germany**, Routledge, London, 1995.

WORDEN, Simon P. ve Joan Johnson-Freese, "Globalizing Space Security", **JFQ: Joint Force Quarterly**, No: 33, 2002, s. 65-71.

YEĞİN, Abdullah, **Yeni Lügat**, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1978.

YURDUSEV, A. Nuri, "Huntington'ın Doğruları ve Yanlışları", **Zaman**, 30.06.2005.

ANSİKLOPEDİ VE GAZETELER

Ana Brittanica Genel Kültür Ansiklopedisi. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. Meydan Larousse.

Milliyet.

New York Times.

Radikal.

Washington Post.

Zaman.

İNTERNET ADRESLERİ

http://www.bilgesam.org http://www.birlik.net/birlik/tdha.html http://www.ifri.org http://www.epsusa.org

http://www.freeworldacademy.com/globalleader/great.htm http://www.kimsoft.com/polwar.htm http://www.turkdunyasi.gen.ms/

http://www.sonshi.com

https://sozluk.gov.tr/

http://www.whitehouse.gov

Türk Dünyasında Güncel Sorunlar ve Türk Devletleri Teşkilatı

Editör
Doç. Dr. Mehmet Emin Erendor

TESAM
Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Merkezi
Center for Economic, Political and Strategic Research

nobel

Türk Dünyasında Güncel Sorunlar ve Türk Devletleri Teşkilatı
Editör: Doç. Dr. Mehmet Emin Erendor

Tesam Kitaplığı No.: 18
ISBN: 978-605-72521-5-9
E-ISBN: 978-605-72521-4-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Yayına Hazırlayan: TESAM
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erendor, Mehmet Emin.
Türk Dünyasında Güncel Sorunlar ve Türk Devletleri Teşkilatı / Editör: Mehmet Emin Erendor
1. Basım, XXIV + 556 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-72521-5-9
E-ISBN: 978-605-72521-4-2
1. Türk Dünyası 2. Türk Devletleri Teşkilatı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xi**

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRK COĞRAFYASI VE İLİŞKİLER

FARKLI KOŞULLAR, BENZER HEDEFLER:
TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN'DAKİ ULUS İNŞA FAALİYETLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ **3**
Levent Duman

ENERJİ POLİTİKALARI ODAĞINDA KAZAKİSTAN **21**
Fulya Köksoy

TÜRK DÜNYASINDA DEMOKRATİKLEŞME: KAZAKİSTAN'DA
SİYASAL SİSTEMİN DÖNÜŞÜMÜ **41**
Nurcan Ceyhan

2022 KAZAKİSTAN PROTESTOLARINI YENİDEN DÜŞÜNMEK:
SEÇKİNLERİN DURUMU, KOLEKTİF GÜVENLİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
(KGAÖ) VE BÜYÜK GÜÇLERİN ENDİŞELERİ **57**
Recep Kemal Kuzu - Kemal Gökçay

MİRZİYOYEV'İN SİYASİ REFORMLARI VE YENİ ÖZBEKİSTAN **71**
Osman Kepenek

TÜRK DÜNYASININ BİR PARÇASI OLAN ÖZBEKİSTAN'IN
GENEL GÖRÜNÜMÜ **87**
Ege Barış Kanık

ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN
ŞİFRESİNİ ÇÖZMEK **103**
Saffet Kürkçü - Murat Bürkan Serbest

TÜRKİYE - AZERBAYCAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ 129
Hüseyin Can Çakıcı

AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKASI: İLHAM ALİYEV DÖNEMİ 145
Aslıhan Çakıcı

BAĞIMSIZLIĞINDAN GÜNÜMÜZE KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ 165
Kadri Ağgün - Mehmet Emin Erendor

TÜRKMENİSTAN'IN TÜRK DÜNYASINA KATILIMI VE DİĞER TÜRK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİ 187
Medihanur Argalı

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK DÜNYASI VE GÜNCEL MESELELER

TÜRK BASININDA İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI: *Hürriyet* Gazetesi Örneği..... 207
Ali Asker - Şeyma Soğancıoğlu

ULUSLARARASI SİSTEMDE ORTA ASYA BÖLGESİNİN ENERJİ JEOPOLİTİĞİ BAĞLAMINDA ÖNEMİ 249
Merve Suna Özel Özcan - Mertcan Yaşar

ORTA ASYA DEVLETLERİNDE ETNOPOLİTİK ULUS İNŞASI SÜRECİ VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI 263
Emrah Mira - Altynbek Joldoshov

ORTA ASYA'DA SU SORUNLARI: ENERJİ BOYUTU VE EKONOMİK YANSIMALARI 291
Emrah Mira - Murat Bürkan Serbest

TÜRK DÜNYASINDA SU SORUNU: SINIR AŞAN SU KAYNAKLARININ PAYLAŞIMINA İLİŞKİN ANLAŞMAZLIKLAR..... 319
Serhat Bayrak

TÜRK DÜNYASINDA SINIR SORUNLARININ TARİHSEL ANALİZİ: ORTAK MİRASTAN ORTAK GELECEĞE İŞ BİRLİĞİ VE ÇATIŞMAYI ANLAMAK..... 343
Furkan Terzi - Uğur Yasin Asal

TÜRK DÜNYASINDA TARIMIN TARİHSEL GELİŞİMİ, MEVCUT DURUMU VE GELECEĞİ 359
Tair Esenali Uulu - Atilla Dursun - Mederbek Zhaanbaev

RADİKAL İSLAMİ TERÖRÜN DİASPORADAN ANA VATANA DÖNÜŞÜ: DAEŞ'İN ORTA ASYA'DA VAR OLUŞ MÜCADELESİ 383
Haydar Karaman

TÜRK DÜNYASI'NI YAZMAK: TÜRK ETNOKÜLTÜREL BÖLGESELLEŞMESİNİN AKADEMİK ANLATISI 399
Gamze Kolivar - Hüsrev Tabak

TÜRK YEREL YÖNETİMLERİNİN TÜRKİSTAN COĞRAFYASINDAKİ BELEDİYELERE KATKILARININ İNCELENMESİ 423
İskender Güneş

RUSYA'NIN ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ: NEOKOLONYALİST PERSPEKTİF 453
Sharifa Giritlioğlu

TÜRK DÜNYASINDA ÇAĞDAŞ EĞİTİM SORUNLARI VE ÖĞRETMENLERDEN BEKLENEN MESLEKÎ YETERLİLİKLER 471
Erkan Efilti

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE GELECEK VİZYONU

TÜRK DÜNYASI GÜVENLİĞİNİN GELECEK ANALİZİ: TEHDİTLER VE MÜCADELE 489
Emre Çıtak

TÜRK DÜNYASINDA SINIR SORUNLARI VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATININ ÇÖZÜM İÇİN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI 505
Mahmut Ayazoğlu - Abdulgani Bozkurt

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINDAN TÜRK BİRLİĞİNE: BİR BÜTÜNLEŞME PROJEKSİYONU 531
Halil Emre Deniş - Fatih Demircioğlu

FARKLI KOŞULLAR, BENZER HEDEFLER: Türkiye ve Kazakistan'daki Ulus İnşa Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

Levent Duman

Giriş

Sovyetler Birliği'nin yıkılması, uluslararası sistemde güç dengelerini değiştirmenin yanı sıra yeni devletlerin kurulmasını da beraberinde getirmiştir. 1980'lerin ikinci yarısında yaşanan gelişmeler, 1990'ların başında Sovyetler Birliği'ni oluşturan topluluklardan on beş bağımsız devletin ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir. Bağımsızlığına yeni kavuşan bu devletler; bir yandan etkin çalışan sürdürülebilir yönetim mekanizmaları oluşturma faaliyetlerine başlarken bir yandan da yeni ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda Sovyet Dönemi'nin alışıldık politikalarının yerine yeni ortaya çıkan koşullarla uyumlu politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır.

Bağımsızlığına yeni kavuşan söz konusu devletlerin en önemli faaliyetlerinden birisini sınırları içerisinde kalan insanlardan bir ulus oluşturma yönündeki çabalar oluşturmuştur. Hiç şüphesiz söz konusu yöndeki faaliyetler; bu devletlere özgü değildir, son 100-150 yıllık dönem içerisinde neredeyse bütün devletler tarafından hayata geçirilmiştir. Doğal olarak ulus inşası faaliyetleri; koşul, zaman ve ihtiyaçlara göre devletler arasında farklılıklar gösterir. Ulus inşasının en temel sorunsalı, ulusal kimlik oluşturulmasıdır. Burada da esasında söz konusu olan bir kimlik inşasıdır. Ulusal kimlik inşasında çeşitli yöntem ve araçlar kullanılabilmektedir. Devletlerin imkânları, içinde bulundukları koşullar başta olmak üzere pek çok faktöre bağlı olarak ulusal kimlik inşasında farklı yoğunluk ve sürelerde kullanılan yöntem ve araçlar önemli benzerliklere sahiptir. Genel itibarıyla eğitim, dil, göçmenlik ve vatandaşlık gibi alanlarda devletler, birtakım politikaları kimlik inşa etme çabaları çerçevesinde şekillendirme yoluna gider. Bunlara ilave olarak ulusal

mesi muhakkak gereklidir. Bununla birlikte Tokayev'in iç politikada ayrıştırıcı söylem ve tutumlardan uzak durması, Kazakistan'da yaşayan tüm insanların ortaklaşabildiği hususları ön plana çıkarması gerekmektedir. Bu açıdan bağımsızlık sonrası ulus inşa alanında ortaya konulan politikaların istikrarlı biçimde sürdürülmesi son derece önemli görünmektedir.

Kaynakça

Abdurasulov, A. (19.03.2019). "Kazakh leader Nazarbayev resigns after three decades", *BBC News*, https://www.bbc.com/news/world-asia-47628854 (Erişim Tarihi: 09.04.2023).

Aksholakova, A. ve Ismailova, N. (2013). The language policy of Kazakhstan and the state language in government service. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 93*, 1580-1586.

Anayasa Mahkemesi (t.y.) 1924 Anayasası https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/ (Erişim Tarihi: 28.03.2023).

Ankara Valiliği (13.10.2020). Ankara'nın Başkent Oluşunun 97. Yıl Dönümü Mesajı http://www.ankara.gov.tr/ankaranin-baskent-olusunun-97-yil-donumu-mesaji (Erişim Tarihi: 12.03.2023).

Aşirov, C. (22.03.2019). "Nazarbayev neden istifa etti?", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/nazarbayev-neden-istifa-etti/1425897 (Erişim Tarihi: 02.04.2023).

Babich, D. (21.11.2022). "President Tokayev wins election: Why is it good news for everyone?", *The Astana Times*, https://astanatimes.com/2022/11/president-tokayev-wins-election-why-is-it-good-news-for-everyone/ Erişim Tarihi: 10.04.2023).

Beachain, D. O. ve Kevlihan, R. (2011). State-building, identity and nationalism in Kazakhstan: Some preliminary thoughts. *Working Papers in International Studies*, Centre for International Studies, Dublin City University, No.1.

Bingöl, Y. (2004). Nationalism and democracy in post-communist central Asia. *Asian Ethnicity, 5* (1), 43-60.

Boranbayeva, G. S. (2004). SSCB dönemi ve bağımsızlık sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak dilinin genel durumu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 1* (1), 20-41.

Buck, K. (2015). Limitations to the nationalising state: The case of Kazakhstan. K. Cordell ve K. Jajecznik (Ed.), *The Transformation of Nationalism in Central and Eastern Europe: Ideas and Structures* in (s. 189-209). Warsaw: The Faculty of Journalism and Political Science University of Warsaw.

Burkhanov, A. (2017). Kazakhstan's national identity - building policy: Soviet legacy, state efforts, and societal reactions. *Cornell International Law Journal, 50* (1), 1-14.

Cohen, A. (2008). *Kazakhstan:The road to independence /energy policy and the birth of a Nation*. Washington, D.C.: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

Çağaptay, S. (2006). *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk?* London: Routledge.

Çetin, S. (2014). *Kazakistan ulus inşa sürecinde Türk dilli toplulukların karşılaştırmalı olarak diaspora ilişkileri* (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara, Türkiye.

Dave, B. (2004). Entitlement through numbers: Nationality and language categories in the first post-Soviet census of Kazakhstan. *Nations and Nationalism, 10* (4), 439-459.

Dinç, D. (2010). *Nationality policies in Post-Soviet Kazakhstan* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Duman, L. (2016). *"Vatan"ın son parçası: Hatay'daki uluslaştırma politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Duman, L. (2018). Siyasi Bir Araç Olarak Haritalar: Basında İskenderun Sancağı Haritaları. *Alternatif Politika*, *10*(3), 321-348.

Duman, L. (2019). Kazakistan'da değişim ve dönüşüm: Yeni bir uluslaştırma "Başarısı" mı?. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *10*(17), 1993-2026.

Dündar, F. (2015). *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*. 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Fedorenko, V. (2012). Central asia: From ethnic to civic nationalism. *Rethink Paper*. Washington DC: Rethink Institute.

Fotiadis, P. (2008/2009). The strange power of maps: How maps work politically and influence our understanding of the world. *School of Sociology, Politics, and International Studies*, University of Bristol, Working Paper No. 06-09: 1-82.

Gökaçtı, M. A. (2017). *Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi*. 7.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hakim, M. (2009). Kazakistan'daki tarih anlayışı ve uluslararası boyutları. *Bilig, 50*, 51-64.

Jarosiewicz, A. (2016). Perestroika – The Nazarbayev way: Crisis and reforms in Kazakhstan. *Point of View, 58*, 1-53.

Kaya, A. (2012). SSCB sonrası coğrafyada ulus inşa süreci: Kazakistan örneği. *Alternatif Politika, 4* (3), 354-378.

Kesici, Ö. (2011). The dilemma in the nation-building process: The Kazakh or Kazakhstani nation?. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, 10* (1), 31-58.

Kissane, C. (2005). History education in transit: Where to for Kazakhstan? *Comparative Education, 41* (1), 45-69.

Koch, N. (2013). Sport and soft authoritarian nation-building. *Political Geography, 32*, 42-51

Kuşçu, I. (2014). Ethnic return migration and public debate: The case of Kazakhstan. *International Migration, 52* (2), 178–197.

Kuzio, T. (2002). History, memory and nation building in the post-Soviet colonial space. *Nationalities Papers, 30* (2), 241-264.

Manassova, M. M. Zholdubayeva, A. K., Mukhanbet, A. A., Bolyssova, K. M. ve Altybassarova, M. A. (2016). The architectural images of capital city in the context of the national independence of Kazakhstan. *Global Media Journal, 3* (10), 1-9.

Melich, J. ve Adibayeva, A. (2013). Nation-building and cultural policy in Kazakhstan. *European Scientific Journal, 2*, 265-279.

Mkrtchyan, Narek (2013). Astana: A new post-Soviet text. *International Journal of Humanities and Social Science 3* (21): 229-236.

Monmonier, M. (1991). *How to lie with maps*. Chicago: The University of Chicago Press.

Norman, W. (2006). *Negotiating nationalism: Nation-building, federalism, and secession in the multinational state*. Oxford: Oxford University Press.

NTV (29.01.2021). Kazakistan'da Latin harflerine uyarlanan 31 harflik yeni alfabe tanıtıldı. https://www.ntv.com.tr/dunya/kazakistanda-latin-harflerine-uyarlanan-31-harflik-yeni-alfabe-tanitildi,UTKTlNgheUedDceJtA7cOw (Erişim Tarihi: 17.03.2023).

Peyrouse, S. (2007). Nationhood and the minority question in central Asia: The Russians in Kazakhstan. *Europe-Asia Studies, 59* (3), 481-501.

Rehimov, R., Tayfur, N. A., Abdülkerimov, B. ve Kussainova, M. (11.01.2022). Uzmanlar, Kazakistan'daki gelişmeleri değerlendirdi, *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzmanlar-kazakistandaki-gelismeleri-degerlendirdi/2471120 (Erişim Tarihi: 11.03.2023).

Schatz, E. (2003). When capital cities move: The political geography of nation and state building. *Kellogg Institute Working Paper, 303*, 1-26.

Scriven, A. M. (2013). Top-down nationalism in post-Soviet Kazakhstan. *Geography Masters Research Papers.* Portland State University.

Sholk, D. (2012). Kazakhstan's new capital: Its importance and implications. *Georgetown Journal of International Affairs, 13* (2), 203-210.

Sputnik (27.10.2017). Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, latin harflerinin kullanıldığı yeni Kazak alfabesini onayladı. https://tr.sputniknews.com/asya/201710271030775280-kazakistan-latin-alfabesi/ (Erişim Tarihi: 19.04.2018).

Tunçel, H. (2000). Türkiye'de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *10* (2), 23-34.

Türk Cumhuriyetleri Anayasaları (2014). Kazakistan cumhuriyeti anayasası. Ankara: TÜRKPA Yayınları: 4. 59-97.

Üngör, U. Ü. (2016). *Modern Türkiye'nin inşası: Doğu Anadolu'da ulus, devlet ve şiddet (1913-1950)*. (A. İ. Dalgıç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Üstel, F. (2006). *"Makbul Vatandaş"ın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. 4. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Vikipedi (2023). Kazakistan. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan (Erişim Tarihi: 9.03. 2023).

Wikipedia (2023). Presidency of Kassym-Jomart Tokayev. https://en.wikipedia.org/wiki/Presidency_of_Kassym-Jomart_Tokayev (Erişim Tarihi: 9.04. 2023).

Winichakul, T. (1994). *Siam mapped: A history of the geo-body of a nation*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Yarımoğlu, S. (2022). Milliyetler meselesi temelinde Orta Asya'daki sovyet politikaları, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 31-60.

Yıldız, A. (2007). *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene": Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919-1938)*. 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Zardykhan, Z. (2016). Ethnic Kazakh repatriation and Kazakh nation-building: The awaited savior or the prodigal son?. *REGION: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia, 5* (1), 17-34.

ENERJİ POLİTİKALARI ODAĞINDA KAZAKİSTAN

Fulya Köksoy

Giriş

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması akabinde 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan hem haiz olduğu geniş yüz ölçümü, imkânları ve kabiliyetleriyle hem de Avrupa ve Asya'nın kesişim noktasında bulunması nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik öneme sahiptir. Zbigniew Brzezinski'nin bölgesel kalkan, Robert Kaplan'ın ise Avrasya Kalpgâhı olarak tanımladığı ve Orta Asya coğrafyasının kalbinde yer alan Kazakistan'ın doğal kaynaklar açısından oldukça zengin olduğu görülmektedir ki bu husus, Astana'nın takip ettiği enerji politikalarının analiz edilmesini kıymetli hâle getirmektedir. Nitekim enerji konusu bir taraftan günlük yaşamı kapsayan farklı boyutlardaki süreçler için gereklilik arz etmekte, diğer taraftan ekonomik büyüme ve uluslararası ilişkiler bağlamında önem teşkil etmektedir. Bu noktada Kazakistan'ın Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de bağımsızlığını kazanmasının ardından enerji kaynaklarının üretimi, ihraç ve ithal edilmesi denkleminde bir ölçüde "büyük ağabey" Rusya'dan bağımsız politikalar üretme yoluna girdiği görülmektedir. Öte yandan Rus enerji altyapısına olan bağımlılığını azaltma odaklı politikalar takip eden ve bu noktada enerji politikalarında bir nevi hareket serbestîsine sahip Kazakistan hem doğal kaynak zengini olması bakımından bölgesel ve küresel güçlerin müdahalesine maruz kalmakta hem de söz konusu güçler tarafından iş birliği zemininin güçlendirilmeye çalışıldığı bir aktör portresi çizmektedir.

Bu noktadan hareketle söz konusu çalışmada dünya siyasetinde önem arz eden enerji konusunun Kazakistan'ın takip ettiği enerji poli-

Kaynakça

Almaty Power Expo. (t.y.). Central Asia's First Auction of Renewable Energy Sources to be Held on May 23 in Kazakhstan. Erişim Tarihi: 19.01.2023, https://www.powerexpo.kz/en/press-centre/news/677-central-asia-s-first-auction-of-renewable-energy-sources-to-be-held-on-may-23-in-kazakhstan.

Christopher, H.K., Kukeyeva, F., Augan, M., Baizokova, K. ve Zhekenov, D. (2020). Future energy security for Kazakhstan: A case study of Brazil. *International Journal of Engineering Research and Technology*, *13*(11), 3718-3731.

Çalışkan, B. (2020). Hazar Denizi Enerji Havzasında Mücadele. Erişim Tarihi: 03.02.2023, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/kitap-hazar-denizi-enerji-havzasinda-mucadele.pdf.

Çıtak, E. (2021). Kazakistan'ın enerji politikası. Erol, M.S. (Edt.), *Kazakistan,* içinde (ss. 133-151). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı.

EIA. (2019). Background Reference Kazakhstan. Erişim Tarihi: 05.01.2023, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Kazakhstan/pdf/kazakhstan_bkgd.pdf.

Hydrocarbons Technology. (t.y.). Central Asia-China Gas Pipeline, Turkmenistan to China. Erişim Tarihi: 17.12.2022, https://mail.google.com/mail/u/0/#search/t%C3%BCrk+d%C3%BCnyas%C4%B1/FMfcgzGrbHsKfhqGKntxfMHtCWDzQDWN.

IEA. (t.y.). Clean Household Energy Consumption in Kazakhstan: A Roadmap. Erişim Tarihi: 10.05.2023, https://iea.blob.core.windows.net/assets/a064b82a-4e4c-41ce-a8ac-047e410f0582/Clean_Household_Energy_Consumption_in_Kazakhstan_-_A_Roadmap.pdf.

IEA. (2022). Kazakhstan 2022 Energy Sector Review. Erişim Tarihi: 02.01.2023, https://iea.blob.core.windows.net/assets/fc84229e-6014-4400-a963-bccea29e0387/Kazakhstan2022.pdf.

Kalehsar, O. S. (2019). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Barack Obama ve Bush dönemi Hazar Denizi bölgesinde enerji diplomasisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Kanapiyanova, Z. (2019). History of the energy sector development and Kazakhstan's energy potential. *Eurasian Research Journal*, *1*(2), 25-31.

Kazakistan.KZ. (2016). Kazakistan Petrol Boru Hatları. Erişim Tarihi: 15.01.2023, https://www.kazakistan.kz/kazakistan-petrol-boru-hatlari/.

KazMunayGaz. (2019). Annual Report 2019. Erişim Tarihi: 27.01.2023, https://ar2019.kmg.kz/download/full-reports/ar_en_annual-report_spreads_kmg_2019.pdf.

Köksoy, F. (2021). Kazakistan'ın Güvenlik Politikaları. Acar, H. (Edt.), *Türkiye Kazakistan İlişkileri,* içinde (ss. 45-68). Ankara: Nobel Yayınevi.

Köksoy, F. (2022). *Şahmat? Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerinde enerji*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Myrzabekova, M. ve Zhaxyglova, G. (2016). Boru hattı lojistiği: Kazakistan Türkiye iş birliği imkânlarının değerlendirilmesi. *The International New Issues in Social Sciences*, *3*, 7-23.

New Europe. (2019). China has Invested $20 Billion into Kazakhstan's Economy since 1991. Erişim Tarihi: 19.02.2023, https://www.neweurope.eu/article/china-has-invested-20-billion-into-kazakhstans-economy-since-1991/.

Nielsen, J.E ve Sorensen, P.A. (2016). Renewable district heating and cooling technologies with and without seasonal storage. *Renewable Heating and Cooling*, 197-220.

Nikolsky, A. (2018). What Does the New Caspian Sea Agreement Mean for the Energy Market?. Erişim Tarihi: 03.02.2023, https://worldview.stratfor.com/article/what-does-new-caspian-sea-agreement-mean-energy-market.

Official Site of the President of Kazakhstan. (2014). On Foreign Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2014-2020. Erişim Tarihi: 08.02.2023, https://www.akorda.kz/en/legal_acts/decrees/okoncepciivneshneipolitikirespubliki-kazahstan-na-2014-2020-gody.

Paramonov, V. ve Strokov, A. (2008). Russian Oil and Gas Projects and Investments in Central Asia. Erişim Tarihi: 26.01.2023, https://www.files.ethz.ch/isn/92629/08_May_2.pdf.

Putz, C. (2022). Pipeline Critical to Kazakh Oil Exports Ordered to Halt Operations by Russian Court. Erişim Tarihi: 22.01.2023, https://thediplomat.com/2022/07/pipeline-critical-to-kazakh-oil-exports-ordered-to-halt-operations-by-russian-court/.

Statista. (2022). Erişim Tarihi: 08.01.2023, https://www.statista.com/statistics/1319790/final-energy-consumption-share-by-source-kazakhstan/.

Statista$_a$. (2023). Erişim Tarihi: 08.01.2023, https://www.statista.com/statistics/1295407/oil-production-in-kazakhstan/.

Statista$_b$. (2023). Erişim Tarihi: 08.01.2023, https://www.statista.com/statistics/265638/distribution-of-coal-production-worldwide/.

Statista$_c$. (2023). Erişim Tarihi: 11.01.2023, https://www.statista.com/statistics/265510/countries-with-the-largest-coal-consumption/.

World Bank Group. (2018). Green Economy: Realities & Prospects in Kazakhstan. Erişim Tarihi: 18.01.2023, https://sk.kz/upload/iblock/8d9/8d97878e7ec2466e04ab62e5d8f4c3a3.pdf.

Yalçınkaya, A. ve Rashid, Y. (2021). Relationships between foreign policy and energy security in Central Asia: A case study of Kazakhstan. *Karadeniz Araştırmaları*, XVIII/71, 491-514.

Yılmaz, E. M.ve Öğütçü, B. (2021). Soğuk savaş sonrası dönemde Kazakistan'ın enerji Politikaları. Acar, H. (Edt.), *içinde Türkiye Kazakistan İlişkileri* (ss. 69-88). Ankara: Nobel Yayınevi.

Yüksel F. ve Topbaş, G. (2023). Rusya-Ukrayna Savaşı Kazakistan'ı Petrol İhracatında Yeni Rotalara Yönlendiriyor. Erişim Tarihi: 19.01.2023, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rusya-ukrayna-savasi-kazakistani-petrol-ihracatinda-yeni-rotalara-yonlendiriyor/2777746.

TÜRK DÜNYASINDA DEMOKRATİKLEŞME: Kazakistan'da Siyasal Sistemin Dönüşümü

Nurcan Ceyhan

Giriş

Soğuk Savaş'ın son bulması ile beraber liberalizmin zaferini ilan eden Batı odaklı perspektif doğrultusunda siyasal sistemlerin de dönüşüm geçireceği iddia edilmiştir (Huntington, 1993). Bu bağlamda demokratik sistemlerin antitezi olarak görülen otoriter nitelikteki sistem yapıları da dâhil olmak üzere tüm siyasal sistemlerin nihai evriminin demokratik yönde olacağına yönelik bir beklenti oluşmuştur.

1990 sonrası süreçte uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin etkisiyle yeni siyasal sistem inşaları, mevcut sistemlerin dönüşümü ve demokratikleşme hareketleri doğrusal ve tek tip olmayan bir nitelik göstermiştir. Liberal demokrasiye evrilen ve kusursuz işleyen sistem sayısı az olmakla birlikte sistem seviyesinde genel görünümün minimal demokrasiler, hibrit sistem yapıları veya modern otokratik sistemler şeklinde farklılaştığı savunulmuştur (Diamond 2002; Zakaria, 1997; Schedler, 2002). Bununla birlikte sistem yapılanmaları içinde bulunulan bağlama ait dinamiklere göre gelişim göstermiş, ülkeler özelinde farklılaşarak belirli bir sistem kategorisi ile tam olarak bağdaşmamıştır. Sovyet sonrası Türk Cumhuriyetlerinin tecrübelerine bakıldığında Sovyet Dönemi'nden miras alınan, bağımsızlık sonrası süreçte inşa edilen kurumsal yapılara sirayet eden birçok yönetim pratiğinin devamlılık gösterdiğine şahit olunmuştur. Söz konusu ülkelerde sistemin kısmen demokratik sistemlerde başvurulan araçları ihtiva eder bir yapıda, ağırlıklı olarak otoriter nitelikte ve kurumsal olarak hibrit sistemler şeklinde kurgulandığı gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda son dönemde kurumsal düzeydeki demokra-

mevcudiyeti Kazakistan'da gerçekleştirilen siyasal reformları, kurumsal ve anayasal seviyede demokratikleşme noktasında yapılan değişiklikleri -ne derece etkin ve derin dönüşümlere sebebiyet vereceği şu an için muğlaklığını korusa da- değerli kılmaktadır. Sistemin demokratikleşmesi konusunda mevcut durumda net bir öngörüde bulunulması imkânı olmamakla birlikte söz konusu gelişmelerin ilerleyen dönemlerde toplumun siyasal açıdan daha aktif bir statüye erişmesi, toplumsal tabandan yansıyan hoşnutsuzlukların dikkate alınması, yasamanın daha etkin olması gibi kazanımların sağlanması açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Akhmetova, A. (2022). Kazakhstan's Constitutional Referendum: "The State that Listens to the Voice of the People". *Eurasian Research Institute*. Erişim Tarihi: 25.01.2023, https://www.eurasian-research.org/publication/kazakhstans-constitutional-referendum-the-state-that-listens-to-the-voice-of-the-people/.

Alkan, H. (2018). Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci. M. A. Kireçci (Ed.), *Türk Cumhuriyetlerinde Bağımsızlık ve Devlet İnşa Süreci* kitabı içinde (s. 5-60). Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

Beblawi, H., Luciani, G. (1987). *The Rentier State in the Arab World*. London: Croom Helm.

Bielasiak, J. (2006). Regime Diversity and Electoral Systems in Post-Communism. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, *22*(4), 407-430.

Boonstra, J. (2012). Democracy in Central Asia: Sowing in Unfertile Fields?. *EUCAM*, (23). Erişim Tarihi: 20.01.2023, https://eucentralasia.eu/democracy-in-central-asia-sowing-in-unfertile-fields/.

Boonstra, J. (2015). Eurasia's Potemkin Democracies. Erişim Tarihi: 20.01.2023, https://thediplomat.com/2015/02/eurasias-potemkin-democracies/.

Carothers, T. (2002). The End of The Transition Paradigm. *Journal of Democracy*, 13(1), 5-21.

Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan. (t.y.). Brief information about electoral system of the RK. Erişim Tarihi: 25.01.2023, https://www.election.gov.kz/eng/electoral-system-of-the-rk/brief-information-about-electoral-system-of-the-rk.php.

Cohen, A. (2008). Kazakhstan: The Road to Independence Energy Policy and the Birth of a Nation, *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program*.

Cornell, S. E., Starr, S. F., Barro, A. (2021). Political and Economic Reforms in Kazakhstan Under President Tokayev. *Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program.*

Dahl, R. (1982). *Dilemmas of Pluralist Democracy*. New Haven: Yale University Press.

Diamond, L. (2002). Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, *13*(2), 21-35.

Doorenspleet, R. (2000). Reassessing the Three Waves of Democratization. *World Politics*, *52*(3), 384-406.

Gündoğdu, A., Güler, C. (2017). Kazakistan'ın Bağımsızlığının Tanınma Süreci ve Türk Kamuoyundaki Yankıları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *36*(61), 75-94.

Huntington, S. P. (1993). *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratlaşma*, (Ergun Özbudun, Çev.), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

O'Donnell, G. (1994). Delegative Democracy. *Journal of Democracy. 5*(1), 55-69.

Official website of the Republic of Kazakhstan. (2019). President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address, September 2, *2019.* Erişim Tarihi: 25.01.2023, https://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/president-of-kazakhstan-kassym-jomart-tokayevs-state-of-the-nation-address-september-2-2019.

Plattner, M. F. (1998). Liberalism and Democracy: Can't Have One Without the Other. *Foreign Affairs*, *77*(2), 171-180.

Przeworski, A. (1991). *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge University Press.

Sartori, G. (2017). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Satpaev, D. (2007). An Analysis of the Internal Structure of Kazakhstan's Political Elite and an Assessment of Political Risk Levels. In T. Uyama (Eds.), *Empire, Islam and Politics in Central Eurasia* (pp. 283-300). Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University.

Schedler, A. (2002). Elections Without Democracy: The Menu of Manipulation. *Journal of Democracy*, *13*(2), 36-50.

Schmitter, P. C., Karl, T. L. (1991). What Democracy Is …and Is Not. *Journal of Democracy*, *2*(3), 75-88.

Schumpeter, J. A. (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Routledge.

Touraine, A. (2019). *Demokrasi Nedir?,* (Yedinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Zakaria, F. (1997). The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, *76*(6), 22-43.

2022 KAZAKİSTAN PROTESTOLARINI YENİDEN DÜŞÜNMEK: Seçkinlerin Durumu, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Büyük Güçlerin Endişeleri

Recep Kemal Kuzu - Kemal Gökçay

Giriş

2 Ocak 2022'de LPG fiyatlarındaki artışın protestolara neden olmasının ötesinde polisle çatışmaya, kamu binalarına saldırmaya, şiddet eylemlerine dönmesi tüm dünyanın dikkatinin Kazakistan'a çevrilmesine neden oldu. Büyük endüstri, petrol işleme tesisleri ve geniş işçi kesimlerinin olduğu Batı Kazakistan'ın Mangistau eyaletinin Janaözen kentinde başlayan protestolar, hükûmete duyulan memnuniyetsizlikten ve ekonomik sıkıntılardan ötürü Kazakistan'ın diğer şehirlerine, özellikle de en büyük şehirlerinden olan Almatı'ya, sıçraması ülke yöneticilerini öncelikle zamları geri almaya sevk etti, sonrasında hükûmetin istifası dahi yaşanan olayları durdurmaya yetmeyince Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, çözümü olağanüstü hâl ilan etmekte buldu. Olağanüstü hâl ilanı da olayları durdurmak için yeterli olmayınca Cumhurbaşkanı Tokayev, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünden (KGAÖ) yardım istedi. Tam bu noktada, Batı dünyası -özellikle ABD- ile Çin, Rusya'nın Kazakistan'da meşru bir çağrıya dayanarak askerî varlık göstermesinden son derece rahatsız oldu. AB ve ABD yöneticileri açısından Moskova'nın Kazakistan üzerinde etkisini bu denli arttırmasına vesile olacak KGAÖ'den yardım çağrısı, başlı başına üzerinde durulması gereken hassas bir konudur. Çinli yetkililer ise ülkedeki büyük ekonomik yatırımlarına ek olarak "Bir Yol, Bir Kuşak" projesinde hayati bir rol biçtikleri Kazakistan için Rus etkisine bu denli açık hâle gelmesinden endişe duymaktadırlar.

Kaynakça

Aljazeera, (2022). *Kazakhstan unrest: From Russia to US, the world reacts*, Erişim Tarihi: 28.03.2023. https://www.aljazeera.com/news/2022/1/6/kazakhstan-unrest-how-has-the-world-reacted.

Baycaun, S. (2011). Bağımsızlıktan Günümüze Kazakistan İç Politikası ve Demokrasi Yolundaki Gelişmeler, *ASAM*, ss. 70-84.

Duran, B. (2022). Kazakistan protestolarının sonuçları neler olabilir?, *Sabah,* Erişim Tarihi: 30.03.2023 *https://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2022/01/08/kazakistan-protestolarinin-sonuclari-neler-olabilir*.

Ekrem, E. (2011). *Çin'in Orta Asya Politikaları*, Erişim Tarihi: 12.04.2023. http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/cin_ortaasya_raporu.pdf.

Erhan, Ç. (2005). ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Açılımları. Mustafa Aydın (Ed.), *Küresel Politikada Orta Asya* içinde (s. 13-42). Ankara: Nobel.

Gömeç, S. Y. (2020). Sovyet Rusya Döneminde Kazakistan. *Türk Dünyası Araştırmaları, 124*(245), 405-420.

Gündoğdu, A. (2021). Türkiye ve Kazakistan'da Ortak Tarihin Uluslaşma Sürecine Etkisi. Hasan Acar (Ed.), *Türkiye-Kazakistan İlişkileri* içinde (s. 1-25). Ankara: Nobel.

Kocaman, Ö. (2022). Tarihi İstanbul Zirvesi: Türk Konseyi'nden Türk Devletleri Teşkilatı'na. *Kriter*, Erişim tarihi: 09.04.2023. https://kriterdergi.com/dis-politika/tarihi-istanbul-zirvesi-turk-konseyinden-turk-devletleri-teskilatina.

Köksoy, F. (2021). Kazakistan'ın Güvenlik Politikaları. Hasan Acar (Ed.), *Türkiye-Kazakistan İlişkileri* içinde (s. 45-68). Ankara: Nobel.

Nogayeva, A. (2019). Geçmişten Günümüze Kazakistan. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 347-354.

Nogayeva, A. (2022). Türkiye-Kazakistan ilişkilerinde yeni dönem, *Anadolu Ajansı,* Erişim Tarihi: 10.04.2023. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-kazakistan-iliskilerinde-yeni-donem/2590139.

Nursultan Nazarbayev kimdir?: Kazakistan'ı 28 yıl yöneten rakipsiz lider (2019, 19 Mart), *BBC NEWS Türkçe*, Erişim Tarihi: 11.04.2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47629056.

Pirinççi, F. (2022). Kazakistan'daki Gelişmelerin Yerel ve Bölgesel Yansımaları. *SETA,* Erişim Tarihi: 28.03.2023. *https://yeni.setav.org/turk-cumhuriyetleri/kazakistandaki-gelismelerin-yerel-ve-bolgesel-yansimalari*.

Saray, M. (2022). *Kazaklar ve Kazakistan Cumhuriyeti Tarihi*, İstanbul: Kesit.

Skocpol, T. (1979). *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of Franca, Russia, and China.* Cambridge: Cambridge University Press.

Şimşek, A. (2022). Dünyanın yükselen gücü: Türk Devletleri Teşkilatı, *TRT Haber*, Erişim Tarihi: 11.04.2023. https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati-644709.html.

Türk Devletleri Teşkilatı (2021). *Türk Konseyi Hakkında*, Erişim Tarihi: 05.04.2023. https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkinda.

Yılmaz, S. (2021). Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Son Durumu: Hedeflere Ulaşıldı Mı?, *Avrasya Dosyası, 12*(1) , 60-94.

Yüzbaşıoğlu, N. (2019). Darbe girişiminin karşısında Türkiye'nin yanında durdular, *Anadolu Ajansı,* Erişim Tarihi: 04.04.2023. *https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/darbe-girisiminin-karsisinda-turkiyenin-yaninda-durdular/1531276#*.

MİRZİYOYEV'İN SİYASİ REFORMLARI VE YENİ ÖZBEKİSTAN

Osman Kepenek

Giriş

Yakın tarihin en önemli kırılma noktalarından bir,i Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yıkılması olarak kabul edilmektedir. Bu tarihî hadise, başta Türkistan coğrafyası olmak üzere dünya üzerindeki siyasi dengeleri derinden etkilemiştir. Bir yandan tek kutuplu bir dünya düzeni kendini hissettirmeye başlamış, diğer yandan ise SSCB eski nüfuzuna kavuşmak için Türkistan ve Kafkasya coğrafyasında çeşitli hamleleri birbiri ardına uygulamaya koymuştur. SSCB'den bağımsızlıklarını kazanmış olan Türk Cumhuriyetleri ise söz konusu yeni siyasi düzenin içerisindeki kaos ortamında tam bağımsız bir şekilde ayakta kalabilmek için ciddi bir mücadele içine girmiştir.

Bilindiği gibi Özbekistan, SSCB'den bağımsızlığını kazanan beş Türk Cumhuriyetinden birisidir. Türkistan coğrafyasındaki diğer üç Türk Cumhuriyeti ile komşu olan ve âdeta bu coğrafyanın kalbinde konumlanan Özbekistan, kurucu Devlet Başkanı İslam Kerimov'un vefatının ardından cumhurbaşkanlığı görevine seçilen Şevket Mirziyoyev ile birlikte siyasi ve toplumsal anlamda büyük bir reform ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu reform süreci hâlihazırda devam etmekte ve Özbekistan başta bölgedeki Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye olmak üzere pek çok ülke ve uluslararası kuruluşla iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Ayrıca ülke içerisindeki büyük dönüşümler, temel insan hakları noktasındaki şeffaflık ile basın yayın hayatına getirilen yeni düzenlemeler, Özbekistan'ı dış dünyaya açık bir ülke hâline getirmiştir. Kerimov dönemindeki görünümünden hızla uzaklaşan Özbekistan, Mirziyoyev ile başlayan dönüşümlerle birlikte ''Yeni Özbekistan'' olarak anılmaya baş-

atmaya zorlamaktadır. Bu bölgesel liderliğin en önemli ayaklarından birisi ise hiç şüphesiz Türk devletleri arasındaki işbirliği sürecinde kilit ve öncü bir role sahip olmaktan geçmektedir. Türk dünyasındaki bütünleşme çabalarının öncü isimlerinden olan Nazarbayev'in yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmesi ve beraberinde de Mirziyoyev'in karizmatik bir lider olarak ortaya çıkması bu iki ülke arasındaki rollerin değişmesine neden olacak önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mirziyoyev ve yeni Özbekistan için tehlike doğurabilecek bazı durumları ele aldığımızda ise oluşan bu yüksek profil birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir. Öncelikle Kazakistan'da Nazarbayev örneğinde gördüğümüz gibi Mirziyoyev için de sonunda itibarsızlaştırılmış bir lider tablosu oluşmamalı, bunun için de Mirziyoyev'in eleştirilebilir ve görevdeyken hesap verebilir bir yönetim anlayışını ülkede hâkim kılması gerekmektedir. Mirziyoyev'in yakın siyasi çevresi onu bir tür "Tanrı Kral" olarak ilan etmek yerine ülkesi ve halkı için çalışan güçlü bir lider olarak tasvir etmeyi öncelemelidirler. Yeni Özbekistan başlığı altındaki tarihî reformların sekteye uğramaması için devletin halkı ile bir bütün hâline gelmesi, vatandaşın refahının ve sosyal haklarının arttırılması ve yönetime ortak olabileceği siyasi sistemin bir an evvel tesis edilmesi gerekmektedir. Elbette, tüm bunlar yapılırken ülkedeki sivil toplumun ve siyasetin Özbek halkının yüksek çıkarları için çalışmaktan başka hiçbir gayesinin olmaması ve ülke dışından kurgulanan bir yapıya bürünmemesi hayati önem taşımaktadır.

Kaynakça

Anadolu Ajansı. (2020, 20 Şubat). Mirziyoyev'in ziyareti kapsamında Türkiye-Özbekistan ilişkileri. Erişim Tarihi: 04.03.2023, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/mirziyoyev-in-ziyareti-cercevesinde-turkiye-ozbekistan-iliskileri/1740453#.

Anadolu Ajansı. (2022, 29 Mart). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Özbekistan ile ticaret hacmimizi 10 milyar dolar seviyesine çıkaracağız. Erişim Tarihi: 04.03.2023, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-ozbekistan-ile-ticaret-hacmimizi-10-milyar-dolar-seviyesine-cikaracagiz/2549404.

Amerika Ovozi. (2023, 12 Nisan). O'zbekistonda zo'ravonlikka qarshi yangi qonun. Erişim Tarihi: 12.04.2023, https://www.amerikaovozi.com/a/7046722.html?utm.

ANKASAM. (2021, 19 Eylül). Özbekistan Dış Politikasında Yumuşak Güç Uygulamaları ve Afganistan. Erişim Tarihi: 15.03.2023, https://www.ankasam.org/ozbekistan-dis-politikasinda-yumusak-guc-uygulamalari-ve-afganistan/

Aydın, M (2001). Kafkasya ve Orta Asya'yla ilişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk dış politikası II kitabı içinde.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Bowyer, A. C. (2018). *Political reform in Mirziyoyev's Uzbekistan: elections, political parties and civil society.* Washington Dc.: Silk Road Paper.

Can, R. R., (2022). Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin demografik yapısında Ruslar. *ODÜSOBİ-AD 12* (3), 2603-2626.

Development Strategy Center. (2022, 7 Şubat). Five years with action strategy: result of the reforms**.** Erişim Tarihi: 07.03.2023, https://strategy.uz/index.php?news=1478&lang=en

Dilmaç, T. (2019). *Özbekistan'da ulus-kimlik dış politika ilişkisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Düğen, T. (2019). *Kazakistan'ın kimlik inşa politikasının tarihî, sosyokültürel ve güvenlik boyutları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).

Haber Global. (2022, 4 Temmuz). Özbekistan karıştı! 1 ay Ohal ilan edildi**.** Erişim Tarihi: 18.03.2023, https://haberglobal.com.tr/dunya/ozbekistan-karisti-1-ay-ohal-ilan-edildi-186792

Kerimov İ. (1997). *Özbekistan 21. Yüzyılın Eşiğinde*. Ankara: Bilig.

Kun.Uz. (2023, 13 Şubat). Experts talk about a canal being built by Taliban and its tragic consequences for Uzbekistan. Erişim Tarihi: 15. 03. 2023, https://kun.uz/en/news/2023/02/13/experts-talk-about-a-canal-being-built-by-taliban-and-its-tragic-consequences-for-uzbekistan

Kun.Uz. (2023, 17 Şubat), Water of Amudarya may decrease sharply due to Kushtepa canal being built by Taliban. Erişim Tarihi: 15. 03. 2023, https://kun.uz/en/news/2023/02/17/water-of-amudarya-may-decrease-sharply-due-to-kushtepa-canal-being-built-by-taliban

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan. (2023, 14 Nisan). Samarkand hosted the Fourth Ministerial Meeting of Afghanistan's Neighboring Countries. Erişim Tarihi: 14. 04. 2023, https://mfa.uz/en/press/news/2023/samarkand-hosted-the-fourth-ministerial-meeting-of-afghanistans-neighboring-countries---33786

Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik denge arayışları.* Ankara: USAK Yayınları.

O'zbekıston Respublıkası Olıy Majlısı Senatı (2023), https://senat.uz/plenary-sessions/post-5459

Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclis Senatosu. (2023, 14 Mart). Senatörler, Özbekistan Cumhuriyeti'nde referandum düzenlenmesi konusunu görüştü. Erişim Tarihi: 15.03.2023, https://senat.uz/plenary-sessions/post-545.

Radio Free Europe/Radio Liberty. (2008, 24 Nisan). Central Asia: Uzbek Leader Stands Pat On Regional Union Erişim Tarihi: 10.03.2023, https://www.rferl.org/a/1109628.html.

Roy, O. (2000). *Yeni Orta Asya ya da ulusların imal edilişi.* İstanbul: Metis Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2022, 29 Mart). Türkiye-Özbekistan: Kardeşlik hukukuna dayalı ebedî dostluk ve iş birliği**.** Erişim Tarihi: 09.03.2022, https://www.tccb.gov.tr/makaleler/1898/136294/yeni-ozbekistan-gazetesi-nde-yayimlanan-makale

T.C. İletişim Başkanlığı. (2022, 28 Mart). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Özbekistan ziyaretiyle stratejik ilişkiler en üst seviyeye çıkacak. Erişim Tarihi: 05.03.2023, https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdoganin-ozbekistan-ziyaretiyle-stratejik-iliskiler-en-ust-seviyeye-cikacak

The Diplomat. (2023, 8 Mayıs). Uzbek President Calls for Snap Elections**.** Erişim Tarihi: 21.05.2023). https://thediplomat.com/2023/05/uzbek-president-calls-for-snap-elections/

Tolipov, F. *Uzbekistan-2.0: Continuity and change in foreign policy*, American Foreign Policy Council Institute for Security-Development Policy. Washington, 2022 https://www.cacianalyst.org/resources/221219_FT_Tolipov.pdf

United Nations Human Rights Office Of High Commissioner. (2023, 15 Mart). UN High Commissioner for Human Rights Volker Türk concludes his official visit to Uzbekistan with a press conference. Erişim Tarihi: 17.03.2023, https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2023/03/un-high-commissioner-human-rights-volker-turk-concludes-his

Usmanova, J. (2008). *Rusya Federasyonu'nun Orta Asya politikası (1991–2006).* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Voa News. (2023, 23 Mart). Free Speech Advocates Question Sincerity of Promised Uzbek Reforms. Erişim Tarihi: 23.03.2023, https://www.voanews.com/a/free-speech-advocates-question-sincerity-of-promised-uzbek-reforms/7017625.html.

Yusupova, N. (2022). *İslam Kerimov dönemi Özbekistan Cumhuriyeti dış politikasının gelişimi ve Türkiye – Özbekistan ilişkilerine genel bakış: 1991-2016.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya).

Zeybek, N.K. (2013). *Türk dünyası deyince*. İstanbul: Doğan Kitap

Zorlu, K. (2019). *Türk dünyası güncesi.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TÜRK DÜNYASININ BİR PARÇASI OLAN ÖZBEKİSTAN'IN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Ege Barış Kanık

Giriş

Türkistan'ın kalbinde bulunan, asırlardır süregelen bir kültür ve medeniyet birikimi üzerine olan, sayısız devlete ve münevvere ev sahipliği yapan bir coğrafyada bugün bulunan modern Özbekistan, günümüzde de devinimini sürdürmektedir. Bu bölümde; Özbekistan'ın kurulu olduğu coğrafyanın ve insanının tarihî arka planına yer verilerek Türk dünyasının bir parçası olan günümüz Özbekistan'ının bir panoramasının ve ülkenin ikili ve çok taraflı ilişkilerinin çeşitli açılardan ele alınarak bir ülke profilinin ortaya konması hedeflenmektedir. Özbekistan, Türkistan'ın merkezinde bulunması hasebiyle yüzyıllardır önemli devletlerin mukim olması ve tarihî İpek Yolu'nun da bu güzergâhtan geçmesiyle medeniyetlerin kesişme noktası olan bu coğrafyada, erken dönemlerden beri gelen bu özelliği ile Türk dünyası içerisinde önemli rol oynamış ve etkileşim içine girmiştir. Siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra Özbekistan, "kayıp aydınlanmanın" merkezinde yer alan Semerkant, Hive, Ürgenç ve Buhara gibi ilim ve medeniyetin kalbinin attığı şehirler ve Türk dünyasının farklı bölgelerinde ilmî faaliyetler gösteren âlimleri ile de Türk kültür ve medeniyet tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

1991 yılındaki bağımsızlığının ardından Özbekistan, dünyaya açılımını hızla sürdürmektedir. Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev'in çizdiği vizyonla özellikle ekonomik alanda hızlı bir reform süreci yürütülmekte olup Özbekistan'ın dünya ekonomisine entegrasyonu amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Özbekistan, başta gözlemci statüsünde olduğu Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üyelik hususunda 1994 yılından bu yana sürdürdüğü süreç başta olmak üzere çeşitli ikili ve çok taraflı iş birlikleriyle dış ticaret hacmini arttırmayı hedeflemektedir.

kalanında oynadığı rolü kuvvetlendirmeye devam etmeyi amaçlamaktadır. Önceki dönemle bağlar kopmamakla ve devamlılık sağlanmakla beraber geçmiş dönemde ülkenin köktenci yapılara karşı kurduğu güvenlik doktrinini temel alan politikaları ön plana çıksa da günümüzde dünyaya açılma ve ekonomik reform süreçleri güvenlik meseleleri göz ardı edilmeden öne çıkan politika alanlarıdır.

Güçlü ve üretken bir ekonomik yapı kurmayı hedefleyen Özbekistan, bu süreçte gerek ikili gerekse çok taraflı platformlarda Türkiye ile kazan kazan prensibine dayanan bir ortaklık ilişkisi sürdürmekte ve gelecekte de Türk dünyasının önemli bir aktörü olma yönünde adımlar atmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, Özbekistan'da ekonomik atılımları dünya gündeminde ön plana çıksa da güvenlik, bilim, araştırma, eğitim, kültür ve teknoloji alanlarında da gerek ülke içinde atılan adımlar gerekse de diğer ülkeler ve çok taraflı platformlar bağlamında gerçekleştirdiği iş birlikleriyle gelişimini sürdürmektedir.

Kaynakça

Abdulkerimov, B. (2021). Uzbekistan to Switch to Latin alphabet in 2023. Anadolu Agency. https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/uzbekistan-to-switch-to-latin-alphabet-in-2023/2200498

Aka, İ. (2019). *Timurlular: Orta Asya'nın parlak devri*. İstanbul: Kronik Kitap.

Avcu S. & Zholdasbekova A. (2020). Foreign policies of the central asian states. *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Eskişehir: Anadolu University Publications.

Başaran, D. (2022). Yeni Özbekistan'da güçlü reformlar dönemi. *Yeni Türkiye*, *125* (1), 53 – 57.

Frankopan, P. (2016). *Silk roads: A new history of the world*. Londra: Bloomsbury.

Frankopan, P. (2019). *The new silk roads: The present and the future of the world*. Londra: Bloomsbury.

Golden, P. (2019). Orta Asya'da islâmiyet'in ilk dönemleri ve Karahanlılar (H. Berktay, Çev.). D. Sinor (Ed.), *Erken İç Asya Tarihi* kitabı içinde (s.459-497). İstanbul: İletişim Yayınları.

Khaliq, R. (2022). Final Day of Shanghai cooperation organization summit begins in Samarkand. Anadolu Agency. https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/final-day-of-shanghai-cooperation-organization-summit-begins-in-samarkand/2686593

Mutlu, S. (2022). Türkiye ile Özbekistan Arasında 10 Anlaşma İmzalandı. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-ozbekistan-arasinda-10-anlasma-imzalandi/2549603

Purtaş F. (2021). Yeni Özbekistan ve Türk dünyası. *Kriter*. https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/yeni-ozbekistan-ve-turk-dunyasi

Roux, J. (2006). *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık* (L. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Smith, D. R. , Allworth, E. , Hambly, G. R.G. and Sinor, D. (2023, May 11). Uzbekistan. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/place/Uzbekistan

Starr, S. (2019). *Kayıp aydınlanma: Arap fetihlerinden Timur'a Orta Asya'nın altın çağı* (S. İnanç, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.

Statistics Agency under the President of the Republic of Uzbekistan. (2023). https://stat.uz/en/

Şahin, C. (2007). TDV İslâm Ansiklopedisi. Özbekistan. https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekistan#1.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). Özbekistan Ülke Künyesi. https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-kunyesi.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). Şanhay İşbirliği Teşkilatı (ŞİÖ). https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020). İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşma ve Protokoller. https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/ozbekistan/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasinda-ticaretin-altyapisini-olusturan-anlasma-ve-protokoller

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2023). Özbekistan Müşavirlik Raporları. https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/ozbekistan/raporlar/musavirlik-raporlari

Türk Devletleri Teşkilatı. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı 9. Zirvesi Semerkant Bildirisi. https://turkicstates.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-9-zirvesi-semerkant-bildirisi_2679

Türk Devletleri Teşkilatı. (2023). Organizasyon Tarihçesi. https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi

World Trade Organization. (2023). Uzbekistan. https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_ouzbekistan_e.htm

Yıldırım, H. (2020). *Özbek Türkçesi: Dilbilgisi, alıştırmalar, konuşma, metinler*. Ankara: Delta Kültür Yayınevi.

Yılmaz, M. (2019). *Çağdaş Türk dünyası tarihi ders notları*. Konya: Palet Yayınları.

ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ŞİFRESİNİ ÇÖZMEK

Saffet Kürkçü - Murat Bürkan Serbest

Giriş

Özbekistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasından bu yana ülkenin dış politikası, çeşitli faktörler nedeniyle önemli değişikliklere uğramıştır. Özbekistan, bağımsızlığını koruma arzusuyla birlikte komşu ülkeler, bölgesel ve uluslararası örgütler ile olumlu ilişkiler sürdürme ihtiyacını dengelemek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda büyük güçlerle, örneğin ABD, Rusya ve Çin gibi devletlerl,e ilişkilerini de dikkatli bir şekilde yöneterek ulusal çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Bu dengelemeyi başarmak, Özbekistan'ın dış politikasının karmaşıklığını ve hassasiyetini yansıtmaktadır. Dolayısıyla Özbekistan'ın dış politikasını anlamak için zaman içinde onu şekillendiren temel faktörleri ve öncelikleri incelemek önemlidir.

Pomfret'e göre, bağımsızlıktan bu yana Özbekistan'ın dış politikası "Rusya'dan kademeli olarak uzaklaşma ve dünyanın geneliyle daha iddialı ve bağımsız bir angajman" ile karakterize edilmiştir (Pomfret, 2017, s. 12). Bu değişim; ekonomik kalkınma çabası, siyasi istikrar, güvenlik ihtiyacı ve Özbekistan'ın Rusya hegemonyasından kurtulma isteği gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmıştır (Saidov, 2017, s. 23). Siyasi istikrar ve güvenliği sağlama çabası da bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren Özbekistan dış politikasının temel öncelikleri arasında yer almıştır. Bölgesel çatışmalar ve terör tehditleri ile karşı karşıya kalan Özbekistan, bunlara ek olarak iç istikrarı korumaya dair endişelerinden dolayı, bölgesel çatışmalara katılımı en aza indirmeye öncelik vermiştir (Mikhaylov, 2017, s. 51).

Özbekistan'ın dış politikasını şekillendiren bir diğer önemli faktör de ekonomik kaygılar olmuştur. Özbekistan'ın önemli enerji rezervlerine ev sa-

Kaynakça

Abdullaev, K. (2015). Uzbekistan's foreign policy and the energy factor. *Energy Policy, 82*, 27-34.

Akhmedjanov, B. (2019). Changing Uzbekistan: Geopolitical implications and opportunities. *Geopolitics, History, and International Relations, 11*(1), 187-197.

Aripov, S. (2017). Uzbekistan's economic reforms: problems and prospects. *Communist and Post-Communist Studies, 50*(2), 93-102. doi: 10.1016/j.postcomstud.2017.04.002.

BBC News. (2018). Uzbekistan: Chinese-built high-speed rail line opens to public. https://www.bbc.com/news/world-asia-44511541.

BBC News. (2019). Uzbekistan: President Mirziyoyev's reforms draw mixed response. https://www.bbc.com/news/world-asia-48343431.

Bleuer, C. (2010a). The Uzbekistan-Kyrgyzstan standoff: Islam Karimov's road to nowhere. *Central Asian Survey, 29*(1), 9-24.

Bleuer, C. (2010b). *The A to Z of the Central Asian Republics*. Scarecrow Press.

Bleuer, C. (2010c). *Islam Karimov's Uzbekistan: Secularism, Islam and authoritarianism in Central Asia*. London: Routledge.

Bleuer, C. (2010d). The Uzbek government and the Andijan massacre. *Central Asian Survey, 29*(1), 17-32.

Braun, D. (2019). Uzbekistan's foreign policy after Karimov: Continuity and change. *Journal of Eurasian Studies, 10*(1), 69-78.

Chikishev, A. (2017). The limits to energy cooperation in Central Asia. *Energy Policy, 106*, 120-128.

Chin, J. (2015). Uzbekistan and Russia: An Evolving Relationship. EurasiaNet. Retrieved from https://eurasianet.org/uzbekistan-and-russia-evolving-relationship.

EIA. (2021). Uzbekistan. Retrieved from https://www.eia.gov/international/analysis/country/UZB.

Embassy of Uzbekistan. (2021). Uzbekistan-China relations. Retrieved from http://www.uzbekistan.org/uzbekistan-china-relations/

Encyclopedia Americana (1967). Vol: 10. New York: Americana Corporation.

Eurasianet. (2019). Uzbekistan pins its economic hopes on energy exports. Retrieved from https://eurasianet.org/uzbekistan-pins-its-economic-hopes-on-energy-exports.

Ganiev, I., & Kuchins, A. (2018). Uzbekistan's political transformation. *Center for Strategic and International Studies*, 1-27.

Ganiev, I., & Mukhamedova, N. (2019). Power and politics in Uzbekistan: change and continuity. *Communist and Post-Communist Studies, 52*, 53-63.

Gleason, G. (2010). *Uzbekistan: Transition to authoritarianism on the Silk Road*. M.E. Sharpe.

Ibrahimov, R. (2019). Uzbekistan and the new great game in Central Asia. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe, 27*(2), 141-153.

International Crisis Group (ICG). (2019). Uzbekistan: A New Era for Human Rights and International Relations. Retrieved from https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan/uzbekistan-new-era-human-rights-and-international-relations.

Jiang, Y. (2019). China-Uzbekistan Relations in the New Era. *Journal of China and International Relations, 7*(1), 1-24.

Kadirov, D. (2020). The Belt and Road Initiative and Central Asia: Opportunities and Challenges for Uzbekistan. *Asian Perspective, 44*(1), 53-76.

Kadyrzhanova, D., & Karimov, S. (2020). Between Great Powers: Uzbekistan's Foreign Policy in the Post-Karimov Era. *Central Asian Survey, 39(1)*, 109-124. doi: 10.1080/02634937.2019.1707408.

Kakajanov, R. (2019). Energy and economic diversification in Uzbekistan*. The Journal of Energy and Development, 44*(1), 51-57.

Kamolova, A. (2020). Uzbekistan's Foreign Policy Under President Shavkat Mirziyoyev. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe, 28*(1), 1-19.

Kassenova, N. (2013a). Uzbekistan's withdrawal from the CSTO: Causes and consequences. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

Kassenova, N. (2013b). Uzbekistan's withdrawal from the Collective Security Treaty Organization: Implications for regional security. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program Joint Center. Retrieved from https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/1305Kassenova.pdf.

Kassenova, N. (2013c). Uzbekistan's Relations with Russia: A Delicate Balance. *PONARS Eurasia Policy Memo, No. 267*, 1-7.

Kassenova, N. (2016a). Uzbekistan: Balancing between Major Powers. *Center for Strategic and International Studies*.

Kassenova, N. (2016b). Uzbekistan's balancing act: implications for the United States. Central Asia Program, George Washington University.

Kassenova, N. (2016c). Uzbekistan's balancing act in Central Asia. *Center for Strategic and International Studies*. Retrieved from https://www.csis.org/analysis/uzbekistans-balancing-act-central-asia

Katzman, K. (2020). Uzbekistan: Politics, Economy, and US Interests. Congressional Research Service.

Khalid, A. (2019). *The New Silk Road Diplomacy: China's Central Asian Foreign Policy since the Cold War*. University of British Columbia Press.

Khalid, A. M. (2016). *Islam after communism: Religion and politics in Central Asia*. University of California Press.

Khudayberdiev, A., & Matyakubov, O. (2019). The foreign policy of Uzbekistan in the early twenty-first century: The pursuit of a multi-vector strategy. *Communist and Post-Communist Studies, 52*(4), 261-271.

Kim, M. (2019). Economic relations between Uzbekistan and its Central Asian neighbors: Potential and challenges. *Journal of Eurasian Studies, 10*(1), 69-80.

Knyazev, E. (2017). Uzbekistan's foreign policy under President Mirziyoyev: Continuity and change. *PONARS Eurasia Policy Memo, 479*, 38-48.

Krishna-Hensel, S. (2019). Uzbekistan's foreign policy under Shavkat Mirziyoyev. *Journal of Eurasian Studies, 10*(3), 266-275.

Krishna-Hensel, S. F. (2015). Uzbekistan's foreign policy: The challenges of a new era. *Journal of Political & Military Sociology, 43*(1), 37-54.

Mikhaylov, N. (2017). The Uzbekistan Factor in the Regional Security Architecture of Central Asia. In C. Kahl, S. Sander, & J. Tishler (Eds.), Power, Politics and Confrontation in Eurasia: Foreign Policy in a Contested Region (pp. 47-65). Palgrave Macmillan.

Mizokami, Y. (2021). The Uzbekistan-Tajikistan-Afghanistan-Pakistan Railway: A New Era for Central Asia. The Diplomat. Retrieved from https://thediplomat.com/2021/06/the-uzbekistan-tajikistan-afghanistan-pakistan-railway-a-new-era-for-central-asia/

Mukhamedova, N. (2018). Uzbekistan's foreign policy: from non-alignment to active participation in regional and international organizations. *Journal of Eurasian Studies, 9*(1), 77-87.

Narzikulov, M. (2019). Political change in Uzbekistan: Analysis of the reform process. *Asian Politics & Policy, 11*(1), 41-54.

Nazarov, A. (2009b). The Foreign Policy of Uzbekistan: A Critical Overview. *Central Asia and the Caucasus, 10*(4), 193-200.

Nazarov, A. (2009c). Uzbekistan's foreign policy and regional security in Central Asia. In J. Lansford, & K. Taylor (Eds.), Uzbekistan: Political, economic, and social issues (pp. 195-210). Nova Science Publishers.

Nazarov, K. (2009a). China and Uzbekistan: A regional perspective. *China and Eurasia Forum Quarterly, 7*(3), 199-218.

Nikitin, M. (2020). Uzbekistan's water woes and the future of Central Asia. Retrieved from https://carnegieendowment.org/2020/12/15/uzbekistan-s-water-woes-and-future-of-central-asia-pub-83449.

OECD. (2018a). OECD Economic Surveys: Uzbekistan 2018. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-uzbekistan-2018_eco_surveys-uzb-2018-en.

OECD. (2018b). *OECD Economic Surveys: Uzbekistan 2018*. Paris: OECD Publishing.

Olcott, M. B. (2007). Uzbekistan: The Limits of Authoritarianism. Carnegie Endowment for International Peace.

Olcott, M. B., & Kipshakbaev, A. (2019). Uzbekistan after Karimov. Carnegie Endowment for International Peace, 1-15.

Pomfret, J. (2019). US lifts sanctions on Uzbekistan officials after reforms. The Washington Post. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-lifts-sanctions-on-uzbekistan-officials-after-reforms/2019/03/27/6d2b6d-0c-517e-11e9-bdb7-44f948cc0605_story.html.

Pomfret, R. (2017). Uzbekistan: A Roadmap for Reform. *International Affairs, 93*(1), 11-28.

Rakhimov, A. (2020a). China's Belt and Road Initiative in Central Asia: A perspective from Uzbekistan. *Journal of Chinese Political Science, 25*(2), 237-253.

Rakhimov, M. (2009b). Uzbekistan's foreign policy: The search for regional security and stability. *Central Asian Survey, 28*(2), 191-199.

Rakhimov, R. (2020). The new era of Uzbekistan's foreign policy under President Mirziyoyev: challenges and opportunities. *Central Asian Affairs, 7*(2), 211-226.

Rakhimov, S. (2009a). The limits of autocracy: Factors behind the post-Soviet authoritarian drift in Central Asia. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization, 17*(2), 189-209.

Rakhimov, T. (2009c). *Uzbekistan: Transition to authoritarianism on the Silk Roa*d. New York: Nova Science Publishers.

Rashid, A. (2000). *Taliban: Militant Islam, oil, and fundamentalism in Central Asia*. Yale University Press.

Rashidov, A. (2017). Domestic factors and foreign policy: The case of Uzbekistan. In O. Akcali & I. Yesiltas (Eds.), Domestic Politics and International Relations in Turkey, Northern Cyprus and Uzbekistan: Influence of Geopolitics, Economic and Cultural Factors (pp. 157-176). Palgrave Macmillan.

Rinne, J. (2019). A Test for US-Uzbekistan Relations: Press Freedom and the Pending Accreditation of Voice of America in Tashkent. Demokratizatsiya: *The Journal of Post-Soviet Democratization, 27*(2), 169-187.

Roy, O. (2007). *The new Central Asia: The regional impact of international actors*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.

Saidazimova, G. (2013). Uzbekistan's foreign policy: balancing Russia, China, and the United States. *Journal of Contemporary Central Asia and the Caucasus, 1*(21), 90-98.

Saidov, M. A. (2017). Uzbekistan's Foreign Policy and Its Impact on Regional Security. *Journal of Central Asian and Caucasian Studies, 18*(34), 21-35.

Saipov, A. (2020). The Shanghai Cooperation Organization in Central Asia: The Case of Uzbekistan. *Asian Politics & Policy, 12*(1), 27-45.

Saunders, P. (2018). Uzbekistan: economic and political reforms in the post-Karimov era. *Asian Affairs, 49*(2), 131-145.

Shumilin, A. (2017). Uzbekistan and Russia: New Chapter in Bilateral Relations. Carnegie Moscow Center. Retrieved from https://carnegie.ru/commentary/72527

Siddiqi, M. (2014). Uzbekistan's foreign policy and regional security in Central Asia. *Journal of Asian and African Studies, 49*(1), 17-31.

Tadjbakhsh, S., & Aris, S. (2019). Uzbekistan: Diversifying Foreign Policy and Economic Reforms. *Journal of International Affairs, 73*(1), 111-125.

Trenin, D. (2019). *Russia and Central Asia: An Unfulfilled Promise*. Carnegie Moscow Center.

U.S. Department of State. (2008). Background Note: Uzbekistan. Retrieved from https://2009-2017.state.gov/r/pa/ei/bgn/2924.htm

U.S. Department of State. (2018). Uzbekistan 2018 Human Rights Report. Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor.

U.S. Department of State. (2021). Uzbekistan 2020 human rights report. Retrieved from https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/uzbekistan/

U.S. Department of State. (2021). Uzbekistan. https://www.state.gov/countries-areas/uzbekistan/

U.S. Department of State. (2022a). Uzbekistan Country Information. Retrieved from https://www.state.gov/countries-areas/uzbekistan/

U.S. Department of State. (2022b). Uzbekistan. Retrieved from https://www.state.gov/countries-areas/uzbekistan/

Vinogradov, S. (2019). Uzbekistan's New Foreign Policy in the Region and Beyond. *PONARS Eurasia Policy Memo*, 585, 45-54.

Wines, M. (2013). The Uzbekistan-China gas pipeline: Central Asia's new silk road?. *The China and Eurasia Forum Quarterly, 11*(1), 83-99.

World Bank. (2018). Uzbekistan economic update, Spring 2018: The need for reforms to spur economic growth. Retrieved from https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29505.

World Bank. (2021). Central Asia-South Asia Electricity Transmission and Trade Project. Retrieved from https://www.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P160930.

Xinhua. (2021, February 1). Economic Watch: China-Uzbekistan trade hits record high in 2020. XinhuaNet. https://www.xinhuanet.com/english/2021-02/01/c_139710851.htm.

Yalçınkaya, A. & Abıdzhanov, K. (2020). Özbekistan ve Kırgızistan'daki Anklav/Eksklav Alanlarının Çözüm Süreci. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(4), 2653-2667. DOI: 10.33206/mjss.731246.

Yalçınkaya, A. (2019). Avrasyacı Bölgeselleşme Girişimleri: KEİ, AEB, ŞİÖ. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 85-100. DOI: 10.14782/ipsus.594456

Yun, S. (2017). The politics of water resource management in Central Asia. *Journal of International and Area Studies, 24*(2), 181-196.

Ziyadullayev, A. (2019). Uzbekistan-China Relations: New Strategic Horizons. *Central Asia and the Caucasus, 20*(4), 194-204.

Ziyodov, A. (2013). Uzbekistan and China: building a strategic partnership. *Journal of International Affairs, 67*(2), 1-15.

TÜRKİYE İLE AZERBAYCAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Hüseyin Can Çakıcı

Giriş

Türkiye ve Azerbaycan'ın ekonomik, siyasi, askerî, kültürel ve tarihî olarak bağlantısı çok eskiye dayanmaktadır. 1991 yılında Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke, Türkiye'dir. Azerbaycan siyasi bağımsızlığının güç kazanması, ekonomik bağımsızlığının sağlanabilmesi ve ekonomik anlamda kalkınmanın gerçekleşmesi için Türkiye, Azerbaycan'a elinde olan olanak ve deneyimlerini devlet ve özel teşebbüsler şeklinde aktarmaya başlamıştır (Hasanov, 2007). 10 Ocak 1990 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan "Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesine Yönelik Protokol" iki ülke arasındaki ekonomik altyapıyı oluşturmaktadır (Ekin, 2007). 1 Kasım 1992 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen "Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ekonomik ve ticaret alanlarında resmi ilişkileri başlatmıştır (Baba-Zada, 2017). İki ülke Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından ticari partner olarak birbirlerini ön sıralar da tercih etmektedirler (Erarslan & Özdemir, 2021). Türkiye ve Azerbaycan, ilk yıllarda rakamlar çok yüksek olmasa da önemli zamanlarda stratejik alanlara ekonomik yardımlar gerçekleştirerek birbirlerine destek olmuşlardır (Goyushov, 2015). Örneğin; 250 milyon dolar kredi Türk Eximbank tarafından 1992 yılında Azerbaycan'a verilmiştir (Memmedov, 1998).

Azerbaycan'ın birçok sektöründe gerçekleşen ticaretlerde Türkiye ön plana çıkmaktadır. Ülkede neredeyse elli bin insana istihdam sağlayan Türk şirketleri bulunmaktadır. Bu şirketlerin sektörlere göre dağılımı şu şekildedir: telekomünikasyon, bankacılık, sigortacılık, gıda, tekstil, eğitim ve in-

Sonuç olarak bu iki kardeş ülke arasındaki sorunların bir an evvel çözülmesi ve mevcut durumun iyileştirilerek devam etmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Abbasov, N. (2021). *Türkiye ve Azerbaycan arasındaki dış ticaret ilişkilerinin azerbaycan ekonomisi üzerine etkisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akdoğan, S. (2007). *Bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri (1991-2000).* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi: Trabzon.

Akman, A. (2005). *Azerbaycan kadim coğrafyanın genç ülkesi*. İstanbul: İlke.

Allahverdiyev H. B, Qafarov K. S. ve Ehmedov E. M. (2002). *İqtisadiyyatın dövlet tenzimlenmesi.* Bakü.

Asgarov, A. (2017). *Petrol dışı sektörlerde ihracat potansiyelinin geliştirme yöntem ve hedefleri: Azerbaycan örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Atmaca, T. (2021). *Küreselleşme cağında Türkiye – Azerbaycan*. Ankara: Usama yayınları, 2004.

Azerbaycan. (2013). Bülten https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf

Azerbaycan Respublikası. (1998). *Elmler akademiyası tarih instutu.* Bakü: Azerbaycan Cumhuriyeti.

Baba-Zada, A. (2017). *Türkiye–Azerbaycan diplomatik ilişkiler: 1918-2014* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi: Malatya.

Bağırzade, E. ve Muradov, A. (2015). Azerbaycan ve Türkiye ekonomik ilişkileri üzerine bir inceleme. B. Şanlı ve E. Haykır Hobikoğlu (Ed.), *Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkiler (ss. 1-28.).* Kırgızistan: Türk Dünyası Kırgız-Türk Prof. Dr. Turan Yazgan Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültür Yayınları.

Bahadır, Ş. A. (2002). Azerbaycan: Geçiş döneminin ilk on yılında sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmeler. *Türkler Ansiklopedisi*, *19*, (ss. 209-216). Ankara: Yeni Türkiye.

Baloglu, M. (2010). *Azerbaycan devlet petrol şirketi (SOCAR) yatırımlarının Türkiye ekonomisine etkilerinin değerlendirilmesi.* Bakü.

Çarıkçı, E. (Aralık, 2005). Türk Dünyasında Ekonomik gelişmeler ve işbirliği olanakları. *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Aylık İşveren Dergisi*, s.8.

Damirova, F. (2022). Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin ekonomik analizi: Sorunlar, çözüm ve politika önerileri. Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Dikkaya, M. ve Çaylak, A. (2008). Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan'ın ekonomik ve politik dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar. *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, *3*(5).

Dünyamalı, V. (2001). Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik işbirliği: sorunlar, perspektifler. *Bakü Avrasya dergisi.* Azerbaycan Özel Sürüm.

Ekin, T. (2007). *Ekonomi ve enerji politikaları kapsamında Türkiye Azerbaycan ilişkileri (1991-2005)* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: Ankara.

Erarslan, F. ve Özdemir, F. N. (2021). Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde önemli bir kavşak: İkinci Karabağ Savaşı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, *129*(255), 315-334.

Feyzullabeyli, İ. E., Bişov, E. İ. İ. ve İsrafilov, H. A. (2001). Beynelxalq ticaret işi. Bakü.

Goyushov, A. (2015). *Türkiye-Azerbaycan arasında ticari ilişkilerin tarihi ve gelişim potansiyeli* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi: İstanbul.

Guluyev, T. (2001). Azerbaycan Cumhuriyeti'nde siyaset kurumu ve çok partili sisteme geçiş (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Gürler, T. ve Korkmaz, T. (2015). *Azerbaycan-Türkiye ilişkileri (1991-2003) siyasi, askeri, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi: Nevşehir.

Hasanov, Z. (2007). İlham Aliyev dönemi Azerbaycan-Türkiye ilişkileri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi: Sakaraya.

Hesenov E. (2005) *Müasir beynelxalq münasibetler ve Azerbaycanın xarici siyaseti.* Bakü.

Hüseynov, S. (2009). Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ve Dünya Bankası ilişkileri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erişim:http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/45180.pdf.

Hüseyinova, T. (2007). Türkiye-Azerbaycan dış ticaret ilişkileri ve Türk firmalarının yatırımları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi: İzmir.

İbrahimli, A. (2017). Azerbaycan ile Türkiye Arasındaki dış ticaret: Ekonometrik bir analiz (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi: Sakarya.

İqtisad Universiteti (2003). *Heyder Eliyev İqtisadi idareetme mektebi*, II burakılış. Bakü.

İskender, M. (2004a). Azerbaycan'da ekonomik sistemin dönüşümü. H. Selçuk (Ed.), Yeni yüzyılda Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik yapısı (ss. 15-41). İstanbul: Tasam.

Kantörün, U. (2010). BÖLGESEL ENERJİ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE. *Bilge Strateji*, *2*(3), 87-114.

Maksvell, N. (2008). *Azərbaycan tarixi. Yeddi cilddə. V cild (1900-1920-ci illər)*. Bakü.

Mehdiyev, R. (2005). *Azerbaycan küreselleşmenin talepleri*, İstanbul: Da.

Memmedov A. Q,. (1998). *Azerbaycanın keçid iqtisadiyyatında yeni mülkiyyet münasıbetlerinin formalaşması ve reallaşması problemleri*, Bakü s. 218.

NTV, (2018). Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (Tanap) Açıldı (E.T.: 26.05.2023)

Oğan, S. (2003). Bağımsızlığının onuncu yılında Azerbaycan ekonomisi ve Türkiye ile ekonomik ilişkileri. Çevrim İçi Erişim: htpp//www. ceterisparibus. net/arsiv/s_ogan. pdf, 28

Parasız, İ. (1998). *Türkiye ekonomisi: 1923'ten günümüze iktisat ve istikrar politikaları*. İstanbul: Ezgi.

Sakar, Z. M. (2018). Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri çercevesinde; Nahcıvan ekonomisinin Türkiye için stratejik önemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(59), 1063-1078.

Samadzade, A. (2021). *Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve ekonomik etkileri: Türkiye, Rusya ve Azerbaycan örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Sarıbaş, F. S. (2021). Potential Effect of Logistics Centers on Turkey-Azerbaijan Trade Volume. Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi, İzmir.

Selçuk, H. (2004). *Yeni yüzyılda Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik yapısı*. Tasam Yayınları.

Selçuk, H. (2004, Aralık). Azerbaycan bankacılığı. H. Selçuk (Ed.), Yeni yüzyılda Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik yapısı (ss. 43-70). İstanbul: Tasam.

Süleymanov, E., & Hasanov, F. (2013). Azerbaycan'ın Türkiye'nin enerji sektörüne yatırımlarının Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkilerindeki rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, *2*(2), 73-100.

Şanlı, B., Hobikoğlu, E. (2015). *Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler*. Celalabat.

Telli, A. (2015). Azerbaycan'ın Enerji Diplomasisi. Çomak, H., Sancaktar, C., Yıldırım, Z. (Ed.) *Enerji Diplomasisi*, İstanbul, Beta Yayıncılık, s. 347-370.

Z. Veliyev. (2016). *Azerbaycan Respublikasi Musteqillik İllerinde Şerefli Dovletcilik Yolu Kecmisdir*. Bakü: Respublika yayimlari.

Qurbanov (Kurban), A. (2010). *Azerbaycan'da gelir dağılımı*. İstanbul. Lalezar.

AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKASI: İlham Aliyev Dönemi

Aslıhan Çakıcı

Giriş

Avrasya gerek jeostratejik konumu gerekse de enerji kaynakları başta olmak üzere doğal kaynaklarından kaynaklanan jeopolitik rolü ile hayati bir öneme sahiptir. Zbigniew Brezinski, çalışmalarını özellikle Avrasya üzerinde gerçekleştirmiştir. Bunun nedeni olarak dünya nüfusunun yarısından fazlasının bu coğrafyada bulunması ve doğal kaynakların ¾'lük kısmının burada yer alması gösterilmektedir (Brzezinski, 2005). ABD dışında diğer büyük ekonomiler bu coğrafya içinde bulunmaktadır. Brzezinski'ye göre Avrasya, toplu bir güç hâline gelebildiği takdirde ABD'den daha etkili bir güç olarak yerini alacaktır fakat bu coğrafyada siyasi birliğin sağlanmasının çok güç olduğundan da bahsetmektedir (Brzezinski, 2005). Satranç tahtası teorisi ile dünya bir satranç tahtası olarak tanımlanmakta ve bu oyun içerisinde Avrasya coğrafyası en önemli konuma sahip olmaktadır. Temel aktör konumunda Amerika Birleşik Devletleri yerini almakta ve beş jeopolitik, beş de mihver devlet bulunmaktadır. Bunlardan Hindistan, Almanya, Rusya, Çin ve Fransa jeopolitik oyuncu olarak gösterilmiştir. Azerbaycan, Güney Kore, İran, Türkiye ve Ukrayna ise mihver devlet statüsünde bulunmaktadır. Azerbaycan, bu devletler içinde en önemlisidir (Brzezinski, 2005).

Azerbaycan'da bulunan zengin enerji kaynakların ekonomik potansiyeli ile ülkenin jeopolitik konumu, bağımsızlığın devlet çıkarlarına uygun şekilde güçlendirilerek korunmasında oldukça etkilidir. Bu kadar önemli bir konumda bulunan Azerbaycan'ın dış politika yapım süreci ve güvenlik gibi konuları üzerinde önemle durulması gereken konular olarak çıkarlarına göre bir dış politika uygulamasına neden olmaktadır (Hasanov, 2005).

Kafkasya'daki ilişkilerde bir dengenin yaratılmasında pay sahibi olan diğer bir ülke, Azerbaycan'ın komşusu İran'dır. İran'da bulunan Azeri kökenli vatandaşlar, din konusu, bölgesel ve ticari bazı konular ve Hazar Denizi konuları iki ülkenin ilişkileri bağlamında önem arz etmektedir. İki ülke arasında ilk ilişkinin kurulmasından günümüze istikrarsız bir görünüme sahip olmaktadır. Bu istikrarsızlığa İran'ın Azerbaycan'ın da içinde bulunduğu Güney Kafkasya topraklarının bir bölümünü doğal uzantısı kabul etmesi, Azerbaycan'ın seküler yapısı, Hazar'ın statüsü sorunu, Azerbaycan'ın yaptığı enerji iş birlikleri, İran'ın nükleer programı, Azerbaycan ve Batı iş birliği, İran- Ermenistan-Rusya ilişkileri neden olmaktadır. İlham Aliyev dönemi, diğer liderlere göre daha ılımlı ilişkilerin geliştirildiği bir dönemdir. Ancak ılımlı olarak başlayan bu dönem, daha önceki dönemlerde olduğu gibi gerginlikler ile devam etmektedir.

Kaynakça

Adams, T. D., (2009), "Baku Oil Diplomacy and 'Early Oil' 1994-1998", Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreing Policy, Baku, ADA, p. 225-257.

Aliyev, A. (2008). *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Dış Politikasının Oluşturulması ve Azerbaycan-İran İlişkilerinin Siyasi ve Askeri Boyutu.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Al-Jazeera (2020). Iran reassures Azerbaijan, slams "rumours" of arms to Armenia (E.T. 26.05.2023).

Amiraslanov, U. (2021). *Bağımsızlık sonrası Azerbaycan-Orta Türk Cumhuriyetleri ilişkileri: enerji eksenli*.

Arı, T. (2010). *Uluslararası İlişkiler Teorileri.* Marmara Kitap Merkezi, Bursa.

Arıkan, S. (2014). Türkiye Azerbaycan Enerji Birlikteliğinde TANAP Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

Aslanlı, A. (2001). "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası* (Azerbaycan Özel), s.393-430.

Aslanlı, A., Hesenov, İ. (2005). *Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, Platin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara

Aygün, U. (2018). Azerbaycan'ın dış politikasını etkileyen parametreler 1991-2010.

Azerbaycan- İran İlişkileri. (2023). *Viki*pedia. (Erişim Tarihi: 11.04.2023.)

Beymammadlı, H. (2020). Küreselleşme ve Bölgeselleşme Bağlamında Azerbaycan Dış Politikasındaki Temel Yönelimler [Basic Trends in Azerbaijan Foreign Policy in the Context of Globalization and Regionalization]. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Brzezinski, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası*. *İnkilap Kitabevi*.

Burçin C. (2012). "Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan İle İlişkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, No 1, s. 21-38.

Cafersoy, N. (2011). Bağımsızlığının 20. Yılında Azerbaycan. Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (der.), *Güney Kafkasya*, 13-56.

Cavid V. (2022). Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılının Özeti. *Kriter Dergi*. https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30-yilinin-ozeti.

Cefersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Dış Politik*a. ASAM Yayınevi, Ankara.

Çapraz, H. (2006). Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası ve Batılı Devletler (1991- 2000). *Avrasya Etüdleri* Yıl: 12, Sayı: 29-30, Ankara.

Çelikpala, M. (2013). *İlham Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası: Sorunlar, Öncelikler ve İlişkiler.* Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara*.

Çiçekçi, C.(2021) İkinci Dağlık Karabağ Savaşı Işığında İsrail-Azerbaycan İlişkileri: Yapısal ve Analitik Bir Çerçeve. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, *23*(2), 267-285.

Doyuran, S. Z. (2005). Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türk Dış Politikasına Etkileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul). Kadir Has Üniversitesi. Kayseri.

Ergun, A. (2007). "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", Mustafa Aydın (der.), Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II), Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, s. 241-267.

Erhan, Ç. (2013). *Kafkasya'nın yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*. Atatürk Araştırma Merkezi.

Gasımov, Musa, (1996), *Uluslararası İlişkiler Sisteminde Azerbaycan (1991- 1995)*, Bakı, Genclik Yayınevi

Gök, G. O. (2005). İranın Bölgesel Politikası ve Türkiye-İran ilişkileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

Gurbanov Ilgar, (2020), Relevance of Non-Alignment for Azerbaijan's Foreign and Security Policy, *Caucasus Strategic Perspectives*, Volume 1, Issue 1, Summer

Gül, M. (2008). Russia and Azerbaijan: Relations after 1989. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Cilt 7, No. 2-3, s.47-66.

Haaretz. (2018). As Tensions With Iran Mount, Officials From Neighboring Azerbaijan Visit Israel (E.T. 26.05.2023).

Hakkı Uygur, (2023), İran- Azerbaycan gerginliğinin dünü ve bugünü, İram Araştırma Merkezi

Halit Mammadov, "Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt 8, No 15, 2013, s. 45-71.

Hasanov, A. (1998). Azerbaycan'ın Harici Siyaseti: Avrupa Devletleri ve ABD. Bakü.

Hasanov, Z. (2007). İlham Aliyev dönemi Azerbaycan-Türkiye ilişkileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya

https://tr.wikipedia.org/wiki/Azerbaycan-%C4%B0ran_ili%C5%9Fkileri

Kahraman, F. Ş., Merdan, A. S. (2020). Hazar Denizi'nin hukuki statüsü. *KAÜİİBFD*, 11(21), 434-468.

Karimov, B. (2007). Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan Cumhuriyetinin Dış Politikası (1993-2003). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*

Karimova, N. (2019). Rusya'nın Kafkasya politikası ve Azerbaycan ile ilişkileri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.

Kürkçüoğlu, Ö. (1980). "Dış Politika" Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *35*(01).

Mammadov, A. (2014). *İlham Aliyev döneminde Azerbaycan'ın bölgesel dış politikası* (Doctoral Dissertation), Sakarya Universitesi (Turkey).

Mammadov A. (2022), Neorealizm kuramı çerçevesinde Azerbaycan dış politikası

Mardanov, S. (2013). Azerbaycan Dış Politikalarının Temelleri (1991-2003). *Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan, Edt: Çağrı Erhan, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, 47-102.

Muradov, E. (2012). Azerbaycanın ve Almanyanın Bölgesel Kalkınma Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 103-115.

Soltanov, E. (2012). Azerbaycanın Enerji Politikası ve Devletin Egemenliği, Bağımsızlığa Giden Yol", *Strateji Araştırmalar Merkezi*, Baku.

Şiriyev, Z. (2010). Azerbaycan'ın askeri doktrini ve dış politika yansımaları. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, (10), 132-147.

Top, G. (2012). Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan. Küresel Sorunlar Platformu Türk Cumhuriyetleri Masası.

Tutak, E. (2014). *Bağımsızlık sonrası Azerbaycanın yeniden yapılanması ve bu süreçte Türkiye ile ilişkileri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Veliyev, C. (2006). Azerbaycan Dış Politikasının Enerji Boyutu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Veliyev, C., Erhan Ç, (2013). Azerbaycan İç Siyasetinde Dış Müdahele Olgusu. Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan, Edt: Çağrı Erhan, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Yılmaz, R. (2010). Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi . Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi , 5 (2) , 69-93 .

Zaur Şiriyev, "Azerbaycan'ın Askeri Doktrini ve Dış Politika Yansımaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, 2010, Cilt 5, No. 9, s. 132-147.

BAĞIMSIZLIĞINDAN GÜNÜMÜZE KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Kadri Ağgün - Mehmet Emin Erendor

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 1990 yılında bağımsızlığını elden Kırgız Cumhuriyeti, 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını resmen duyurmuştur. Kırgızistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra çağdaş ve demokratik bir yaşam alanı kurma girişimlerine başlamıştır. Daha önceleri birlik tarafından belirlenen dış politikaları yeni bağımsızlığını alan genç cumhuriyet, hür ve egemen bir ülke olarak uluslararası diplomatik kurallar çerçevesinde eşitlik ilkesiyle iş birliklerini oluşturma ve geliştirme faaliyetleri yürütmüştür.

Sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni güç dengeleri, ülkenin hem yeni ortaklıklara, yani fırsatlara, sahip olmasını sağlarken diğer taraftan geleceğe yönelik yeni tehdit ve risklerin de ortaya çıkmasına imkân tanımıştır. Kırgızistan, Türkistan bölgesinin ortasında yerleşik olmasından dolayı kültürel, siyasi, ekonomik ve jeopolitik açıdan önemli bir geçiş noktasıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'da güç dengeleri değişmiş; bölge siyasi, ekonomik ve hatta her açıdan açık hâle gelmiştir. Bu durum; diğer kardeş Orta Asya ülkeleri gibi Kırgızistan'ın da iç güvenlik, kalkınma, gelişme ve demokratikleşme alanlarında yeni müttefikler bulmasına, diğer bir deyişle yeni ortaklıklar kurmasına, zemin hazırlamıştır.

Kırgız Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazandıktan sonra oluşturmaya çalıştığı dış politikasında Türkiye'ye ayrı bir önem vermiştir. Bunun temel nedeni Türkiye ile olan tarihsel arka plandır. Türkiye Cumhuriyeti hem inanç bağlamında Kırgızlar ile yakın olması hem de laik demokratik ilkeleri benimseyen Müslüman çoğunluk halka sahip olması sebebiyle Kırgızistan,hatta Orta Asya Türk devletleri için örnek teşkil etmektedir. Bu ve benzer sebepler birçok

Asya'daki diğer aktörlerin varlığı, ilişkilerde bazı zorluklar yaratabilmektedir. Bu nedenle Türkiye ve Kırgızistan arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi için bölgedeki istikrarı ve iş birliği kültürünü geliştirecek politikaların benimsenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Ağgün, K. (2017), "Türkiye-Kırgızistan Eğitim, Bilim ve Kültürel İlişkileri", Cengiz Buyar (Ed.), *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, BYR Publishing House, Bişkek, 427-435.

Amİrbek, A., Anuarbekuly, A., & Makhanov, K. (2017). Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması. *ANKASAM | Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, *1*(3), 164-204.

Anadolu Ajansı (2018), *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan ikili görüşmeler*, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-ikili-gorusmeler/1297265.

Andican, A. A. (2013), "Bağımsızlıktan Günümüze Kırgızistan-Türkiye İlişkileri ve Geleceğe İlişkin Düşünceler", *Stratejik Düşünce Enstitüsü Kırgızistan - Türkiye İlişkilerinin Geleceği Sempozyumu*, Bişkek, 3-9.

Argalı, M. (2023). The place and importance of Kyrgyzstan in Turkish Foreign policy from a constructivist perspective. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 12(2), 797-817. doi:10.33206/mjss.1255440.

Bağımsızlığının Fırtınalı 20 Yılında Kırgızistan. (2011). 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, website: https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/bagimsizliginin-firtinali-20-yilinda-kirgizistan.

Barthold, W. (2006). *Türk- Moğol Ulusları Tarihi* (H. Eren, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bıyıklı, M. (2016). Türk Dünyası Ortak Kuruluşu Olarak Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı (Twesco), Rolü ve İş Birlikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Afro-Avrasya Özel Sayısı*. Geliş tarihi gönderen https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/348209

Bıyıklı, M. (2017), "Bağımsızlığının 25. Yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Arasında Kırgızistan'ın Üye Olduğu Ortak Kuruluşlar", Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset, Cengiz Buyar (Ed.), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, BYR Publishing House, Bişkek, 377-406.

Bıyıklı, M. (2019). Kırgızistan Dış Politikasında Türk Konseyi/Keneşi'nin Yeri. İçinde Buyar, Cengiz (Ed.), *Kırgızistan Araştırmaları*. Bişkek: BYR Publishing House.

Bişkek Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2008), *Kırgızistan'ın Genel Durumu*, Bişkek, 2011,https://tinyurl.com/y3nhnfbc.

Ceylan, A. (2021), *Türkiye-Kırgızistan Eğitim Alanında İlişkileri*, https://www.yerlidusunce.com/turkiye-kirgizistan-egitim-alaninda-iliskileri/.

Çotaev, Z. (2017), "Kırgızistan'ın Dış Politikası: Devam Eden ve Değişen Eğilimler", Cengiz Buyar (Ed.), Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset, BYR Publishing House, Bişkek, 319-376.

DEİK (2012), *Kırgızistan Ülke Bülteni*, https://www.deik.org.tr/uploads/kirgizistan-ulke-bulteni.pdf.

DEİK (2018), *T.C. Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın Kırgızistan'a Resmî Ziyaretleri Kapsamında İş Forumu*, https://www.deik.org.tr/etkinlikler-t-c-cumhurbaskanimiz-sayin-recep-tayyip-erdogan-in-kirgizistan-a-resmi-ziyaretleri-kapsaminda-is-forumu.

Delİömeroğlu, Y. (1996). Hakaslar ve Tarihleri. *Bilig*, (3), 53-59.

Genel Kurul Toplantıları. (2023). Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi website: https://turk-pa.org/tr/content/faaliyetler/plsessions. Erişim Tarihi: 10.07.2023.

Genel Sekreter. (2023). TÜRKSOY website: https://www.turksoy.org/genel-sekreter. Erişim Tarihi: 10.07.2023.

Golden, P. B. (2002). *Türk Halkları Tarihine Giriş* (O. Karatay, Çev.). Ankara: Karam Yayınları.

Gündoğdu, A. (2011). Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *15*, 399-417.

Haber 7 (2011). Atambayev: I could not sleep Brother Tayyip: https://www.haber7.com/siyaset/haber/701549-atambayev-uyku-tutmadi-tayyip-abi.

İba, Ş. (2009). Kırgızistan'ın Anayasa Serüveni ve Jogorku Keneş. *Avrasya Etüdleri*, *36*(2), 47-62.

Kırgız Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği (2020), Kırgız Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbayev Anıtkabir'i ziyaret etti, https://mfa.gov.kg/tr/dm/Embassy-of-the-Kyrgyz-Republic-to-the-Republic-of-Turkey/news/9334.

Kırgız Türkleri ve Kırgızistan Tarihi. (2022). https://turktoyu.com/kirgiz-turkleri-ve-kirgizistan-tarihi/. Erişim Tarihi: 07.07.2023.

Kırgızistan. (2022).TDV İslâm Ansiklopedisi website: https://islamansiklopedisi.org.tr/kirgizistan. Erişim Tarihi: 07.07.2023.

Kırgızistan. (2023, Mart 5). İnsamer website: http://www.insamer.com/tr/ulke-profili-kirgizistan/. Erişim Tarihi: 07.07.2023.

Kudayarov, K. (2015). *Кыргызско-турецкие отношения 1991–2010 гг.: Встречи на высшем уровне и двусторонние контакты*. http://ww38.central-eurasia.com/2015/09/22/kirgizsko-tureckie-otnosheniya-v-1992-2010-gg-s/.

MediaManas (2017), *Orta Asya'nın En Büyük camiinin İnşaatında Sona Gelindi*, http://mediamanas.kg/1040-orta-asyann-en-byk-camiinin-naatnda-sona-gelindi.html. Erişim Tarihi: 05.06.2023.

Nusretoğlu, T. (2022). Bağımsızlığının İlk Yıllarında Azerbaycan'ın Sosyo- Kültürel Öze Dönüş Süreci Ve Türkiye'nin Rolü. *Karadeniz Araştırmaları*, *19*(73), 1-11.

Okudan, G. (2019), Sarayı, Askeri ve İdari Yönleriyle Karahanlı Devleti'nin Teşkilat Tarihi, Ankara: İKSAD Publishing House, 14-29.

Oraltay, H. (1973). *Alaş-Türkistan Türklerinin Milli İstiklal Parolası*. İstanbul: Büyük Türkeli Yayınları.

ORASAM (2023), *Türkiye ile Kırgızistan Arasında Kırgız-Türk Kalkınma Fonu Oluşturulması Konusu Görüşüldü*, https://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/ulkeler/kirgizistan-3/6561-turkiye-ile-kirgizistan-arasinda-kirgiz-turk-kalkinma-fonu-olusturulmasi-konusu-gorusuldu. Erişim Tarihi: 15.07.2023

Ormuşev, A. (2016). *Kırgız-Türk ilişkileri (Kırgızistan-Türkiye Diplomatik İlişkilerinin 20. Yıldönümüne Atfedilmiştir)*. Bişkek: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.

Özensel, E., & Arpachiev, A. (2021). Bağımsız Demokratik Kırgızistan'ın Siyasi Dönüşümünde Askar Akayev Dönemi. *Bağımsız Demokratik Kırgızistan'ın Siyasi Dönüşümünde Askar Akayev Dönemi*, *3*(2), 208-217.

Sputnik (2018), *Cumhurbaşkanı Erdoğan Kırgızistan'da*, https://sputniknews.com.tr/20180901/erdogan-kirgiz-lider-ile-gorustu-1035005054.html Erişim Tarihi: 15.07.2023.

Tarihçe. (2023) *TÜRKSOY* website: https://www.turksoy.org/tarihce. Erişim Tarihi: 15.07.2023.

TİKA (2018), *TİKA Kırgızistan'da 26 Yılda 761 Projeyi Hayata Geçirdi,* https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_kirgizistan_da_26_yilda_761_projeyi_hayata_gecirdi-46899. Erişim Tarihi: 15.07.2023

Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkdili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tongut, S., & Yavuz, C. (2014). Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Sonra Kırgızistan İle İlişkilerde Türk Medyası: TRT-AVRASYA, TRT-TÜRK VE TRT-AVAZ. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(3), 133-145.

Toraman, A. (2015). *Geçmişten Günümüze Kırgızlar ve Kırgızistan* [Türk Dünyası Serisi: Kırgızistan].

TRT Haber (2021), *Kırgızistan'ın yeni Cumhurbaşkanı Caparov'dan Türkiye mesajı, https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgizistanin-yeni-cumhurbaskani-caparovdan-turkiye-mesaji-546026.html* Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Türk Devletleri Teşkilatı (2022), *Baghdad Amreyev TDT Liderleri tarafından Türk Yatırım Fonu Başkanlığı'na atandı*, https://turkicstates.org/tr/haberler/baghdad-amreyev-tdt-liderleri-tarafindan-turk-yatirim-fonu-baskanligina-atandi_2682. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Türkiye Cumhuriyeti ve Kırgız Cumhuriyeti Arasında Ebedi Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, 4346 § (1998).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2018), *Kırgızistan*, https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/96406/kirgizistan. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2020a), *No: 10, 10 Ocak 2021, Kırgız Cumhuriyeti'nde Düzenlenen Erken Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Halkoylaması Hk.*, https://www.mfa.gov.tr/no_-10_-kirgiz-cumhuriyeti-nde-duzenlenen-erken-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-halkoylamasi-hk.tr.mfa. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2020b), *Sayın Bakanımızın Kırgız Cumhuriyeti'ni ziyareti, 10 Mart 2021*, https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kirgizistan-i-ziyareti-10-3-2021.tr.mfa. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği (2020), Kırgizistan'da 4 Ekim 2020 Tarihinde Düzenlenen Parlamento Seçimlerinin Ardından Yaşanan Olaylar Hk., http://roma.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/377651, No: 235. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2020), *İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşma ve Protokoller*, https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/kirgizistan/ikili-anlasmalar/iki-ulke-arasinda-ticaretin-altyapisini-olusturan-anlasma-ve-protokoller. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Türkiye-Kırgızistan Siyasi İlişkileri. (t.y.). T.C. Dışişleri Bakanlığı website: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa. Erişim Tarihi: 06.07.2023.

Uzakova, J. (2013). *Türkiye-Kırgızistan İlişkileri: Bugünden Yarına Çalıştayı* (Sy 32). *ORASAM*.

Кыргыз Республикасынын Президентинин архиви. Ф. 1.оп.1.Ед. Хр. 14. (t.y.). Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Arşivi.

Кыргыз Республикасынын Президентинин архиви Ф. 1.оп.1.Ед. Хр. 622. (t.y.). Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Arşivi.

Кыргыз Республикасынын Президентинин архиви. Ф. 1.оп.1.Ед. Хр. 958. (t.y.). Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Arşivi.

Ормушев, А. С. (2012). *Эгемендүү Кыргыз Республикасынын Жакынкы жана Орто Чыгыш өлкөлөрү менен Эл аралык мамилелеринин өнүгүшү (XX кылымдын аягы-XXI кылымдын башы)*.

Парубочая, Е. ф. (2011). Саммиты тюркских государств (1992-2001 гг.): Реальная платформа для сближения? *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4: История. Регионоведение. Международные отношения*, (1), 113-120.

"Торговля со странами мира-Статистика Кыргызстана", 2019, http://www.stat.kg/ru/news/torgovlya-so-stranami-mira/

TÜRKMENİSTAN'IN TÜRK DÜNYASINA KATILIMI VE DİĞER TÜRK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Medihanur Argalı

Giriş

Türkmenler, kadim bir tarihe sahip olan Türklerin Oğuz boyuna mensuplardır. Bugünkü Türkmenistan toprakları tarih boyunca çeşitli Türk devletlerine ev sahipliği yapmış ancak zaman zaman Arap ve Farslar tarafından işgal edilmiştir. Selçukluların mirasını Türkiye ile paylaşan Türkmenistan Türkmenleri, uzun yıllar göçebe olarak yaşamış bir halkın torunları olmakla beraber son derece savaşçı özellikler göstermektedirler. Ancak bu savaşçı özellikleri, 1800'lerde bölgeye gelen Rus istilacıların önüne geçmeye yetmemiştir. 1869'da Hazar Denizi'nin doğu kıyısında Ruslar, Krasnovodsk limanını kurarak 1881'de ünlü Türkmen kalesi Gök-Tepe'yi düşürmüşlerdir. Türkmenlerin ayaklanmasını bastıran Rus İmparatorluğu, Türkmenistan topraklarını işgal ve ilhak etmiştir (Sadullayeva, 2022: 746).

Bolşevikler ve Menşevikler, Temmuz 1918'de Transhazar bölgesinde iktidarı ele geçirmiştir. Bir taraftan 1. Dünya Savaşı devam ederken diğer taraftan Rus İmparatorluğu devrilmiş ve bir iç savaş çıkmıştır. Bir yılı aşkın devam eden iç savaşın akabinde 1919 yılının Temmuz ayında Kızıl Ordu, Aşkabat'ı işgal etmiştir. 27 Ekim 1924'te Türkmen SSC kurulmuştur. 1925'te Türkmen SSC'nin oluşumuna ilişkin bildiri ve SSCB'ye gönüllü olarak katılma kararı kabul edilmiştir (Roy, 2018, 98).

Türk dünyasının en önemli parçalarından birini oluşturan Türkmenistan, 1991'de bağımsızlığını kazanmasıyla beraber, yer altı zenginlikleri ve jeopolitik konumunun önemiyle tüm dünyanın ilgi odağı olmuştur. SSCB'den bağımsızlık kazanan diğer Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan) ile birlikte Türkmenistan da Türk dünyasına (sınırlı

anlaşmazlığa sebep olan Hazar Denizi ile ilgili de önemli bir karar alınmıştır. Hazar Denizi aracılığıyla Türkmen gazı, önce Türkiye'ye daha sonra da transit olarak Avrupa'ya aktarılacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022).

Türkmenistan'ın Türk dünyası ve Türk devletleri ile yakınlaşan ilişkilerine bir diğer örnek ise 2022 yılında Özbekistan-Türkmenistan arasında yapılan görüşmedir. Nasıl ki Kerimov ve Niyazov'un ilişkilerinin iki devlet ilişkilerine olumsuz yansımaları olmuşsa bu görüşmeye elbette ki Şevket Mirziyoyev ile Serdar Berdimuhammedov arasındaki kişisel ilişkilerin de olumlu yönde etkisi olmuştur. İkili ilişkiler, otuz yıl sonra ilk kez daha yüksek bir düzeye taşınarak stratejik ortak seviyesine çıkartılmıştır. Bu görüşme ardından iletişimden ulaşıma, tarımdan ticarete, kimyadan bölgeler arası iş birliğine kadar birçok alanda iş birliğini kapsayan mutabakat imzalamışlardır (Rısbek Kızı, 2022b).

2021 yılındaki İstanbul Zirvesinde TDT'ye gözlemci üye olarak giren ve 2022'deki Semerkant Zirvesinde bulunan Türkmenistan, zaman içerisinde Türk dünyasına ve Türk Cumhuriyetlerine daha fazla adapte ve entegre olmaktadır. Türkmenistan, bundan sonraki aşamada uluslararası arenada yeni ve olağanüstü bir durum daha yaşanmazsa TDT'ye tam üye olacaktır. Türkmenistan'ın hem TDT içerisindeki tutumu hem de diğer Türk devletleri ile gelişen ilişkileri, bunu göstermektedir.

Kaynakça

AA, (2022). Сердар Бердымухамедов: Турция играет большую роль во внешней политике Туркменистана, Erişim Tarihi: 23.5.2023, https://www.aa.com.tr/ru

Aslanlı, A. (2014). Geosiyasi Rəqabət və Geoiqtisadi Maraqlar Zəminində Xəzər Hövzəsinin "Qordi Düyünü", Konrad-Adenauer-Stiftung,Tiblisi.

Bahar, B. E. (1994). *Bağımsızlığın İlk Yılları Azerbaycan Kazakistan Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Baige News, (2022). Хроники дружбы: Как развивались казахско-туркменские отношения, Erişim Tarihi: 24.5.2023, https://baigenews.kz/hroniki-druzhby-kak-razvivalis-kazahsko-turkmenskie-otnosheniya_140216/

CABAR, (2022). Туркменистан и Турция: выгодное стратегическое партнерство, Erişim Tarihi: 23.5.2023, https://cabar.asia/ru/turkmenistan-i-turtsiya-vygodnoe-strategicheskoe-partnerstvo-2?pdf=13663.

Daily Sabah. (2022). Turkmenistan to address trade ties, economic cooperation, Erişim Tarihi: 22.05.2023, https://www.dailysabah.com/business/economy/turkey-turkmenistan-to-address-trade-ties-economic-cooperation.

Hasanoğlu, M. (2021). Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-Türkmenistan Arasındaki Siyasi Ve Sosyo-Ekonomik İlişkiler. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 23-36.

İslam Ansiklopedisi (2023), Erişim Tarihi: 22.05.2023, https://islamansiklopedisi.org.tr/oguzlar

Khitakhunov, A. (2022). Trade between Turkey and Central Asia, Erişim Tarihi: 22.05.2023, https://www.eurasian-research.org/publication/trade-between-turkey-and-central-asia/.

News Central Asia, (2022). Туркменистан – Казахстан: 30 лет добрососедства, доверия и взаимного уважения, erişim tarihi: 23.5.2023, https://www.newscentralasia.net/2022/10/05/turkmenistan-kazakhstan-30-let-dobrososedstva-doveriya-i-vzaimnogo-uvazheniya/

News Central Asia, (2023). Свыше 3 миллионов турецких лир было пожертвовано из Туркменистана для пострадавших от землетрясения в Турции, Erişim Tarihi: 23.0.5.2023, https://www.newscentralasia.net/2023/03/10/svyshe-3-millionov-turetskikh-lir-bylo-pozhertvovano-iz-turkmenistana-dlya-postradavshikh-ot-zemletryaseniya-v-turtsii/

Nezihoğlu, H. (1999). Bağımsızlıktan Günümüze Rusya-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri, Mim Kemal Öke (Eds.), *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, (ss. 11-60), Bursa: Alfa Yayınları.

Pannier, B. (2021). Analysis: Turkmenistan, Azerbaijan Resolve A 30-Year Dispute Over Caspian Field, Erişim Tarihi: 23.5.2023, https://www.rferl.org/a/analysis-turkmenistan-azerbaijan-resolve-a-30-year-dispute-over-caspian-field-/31063736.html

Putz, C. (2015) Kyrgyzstan-Turkmenistan relations, Erişim Tarihi: 24.5.2023, https://thediplomat.com/tag/kyrgyzstan-turkmenistan-relations/

Rısbek Kızı, P. (2022). Özbekistan-Türkmenistan İlişkileri: Stratejik Ortaklıkta Yeni Bir Seviye, Erişim Tarihi: 24.5.2023, https://www.ankasam.org/ozbekistan-turkmenistan-iliskileri-stratejik-ortaklikta-yeni-bir-seviye/

Rısbek Kızı, P. (2022a). Dynamically Developing Relations between Uzbekistan and Turkmenistan, Erişim Tarihi: 24.5.2023, Https://Theasiatoday.Org/Editorials/Dynamically-Developing-Relations-Between-Uzbekistan-And-Turkmenistan/.

Roy, O. (2018). *Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi*, İstanbul: Metis Yayınları.

Sadullayeva, D. (2022). II. Göktepe Savaşı'ndaki Gelişmeler Ve Rus General Mihail Dmitrieviç Skobelev, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Volume 4, Sayı/Issue 8, ss. 739-748.

Şahin G:ve Argalı, M. (2022). Bölgesel Liderlik Bağlamında Türk Dış Politikasının Jeopolitik Gerçeği: Türk Dünyası, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*.

Türk Devletleri Teşkilatı (2023), Erişim Tarihi: 20.5.2023, https://www.turkicstates.org/tr/uye-ulkeler.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2023). Türkiye – Türkmenistan Siyasi İlişkileri, Erişim Tarihi: 20.5.2023, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-turkmenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa, [e.t. 20.4.2023].

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2023), Türk Konseyi, Erişim Tarihi: 20.5.2023, https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa.

T.C. İletişim Başkanlığı. (2022). President Erdoğan: The unity and solidarity of the Turkic world have become a new political horizon, Erişim Tarihi: 24.5.2023, https://www.iletisim.gov.tr/english/haberler/detay/president-erdogan-the-unity-and-solidarity-of-the-turkic-world-have-become-a-new-political-horizon.

Türk, F. (2010). Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2010, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Issn: 1309 -8012, 57 - 64.

TÜRKSOY, [e.t. 23.4.2023], https://www.turksoy.org/.

Yaldız, F. ve Özen, Ç. (2021). Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye, Fırat Yaldız (Ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri Küresel Politika*, içinde (ss. 15-38), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yavuz, B. (2021). Hazar Havzası, Volkan Özdemir (Ed.), *30 Yılın Ardından Türkiye Türk Dünyası*, içinde (ss. 92 – 123), Ankara: Pankuş Yayınları.

Yazıcı, B. (2003). *Sıcak Nokta: Orta Asya*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Zeybek, N. K. (2013). *Türk Dünyası Deyince*, İstanbul: Doğan Kitap.

Абдумомунов, С, (2015). Кыргызстан-Туркменистан. Вялотекущее сотрудничество, Erişim Tarihii: 24.5.2023 https://rus.azattyk.org/a/27171656.html.

Азербайджано-туркменистанские отношения, (2010), Erişim Tarihi: 23.5.2023, https://lib.aliyevheritage.org/ru/3639411.html

Екіжақты Қатынастар, Erişim Tarihi: 23.5.2023, https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-ashgabat/press/article/details/7174?lang=kk

Курбанов Х. (2021). Туркмено-Узбекские Отношения: История И Современность, Erişim Tarihi: 25.5.2023, https://science.gov.tm/library/articles/article-2021-04-15-3/

Кыргызстан воспринимает Туркменистан как значимого экономического партнера, (2022), Erişim Tarihi: 25.5.2023 https://24.kg/vlast/240213_kyirgyizstan_vosprinimaet_turkmenistan_kak_znachimogo_ekonomicheskogo_partnera/

Наматбекова Н.М., (2017). Международные Отношения Кыргызстана И Туркменистана, Erişim Tarihi: 24.5.2023, https://expeducation.ru/ru/article/view?id=11453

Панфилова, В. (2016). Ашхабат рассчитывает на инвестиционную активность Турции, Вестник Кавказа, Erişim Tarihi: 21.5.2023, http://vestnikkavkaza.net/analysis/Ashkhabad-counts-on-Turkey%E2%80%99s-investment-activity.html

Президенты Туркменистана и Турции проведут переговоры в Ашхабате, (2014), Erişim Tarihi: 21.5.2023 http://www.turkmenistan.ru/en/articles/17807.html

Сабан, К. (2020). Турецко-Туркменские Связи Процветают в экономической сфере, EurasiaDailyMonitor Tomi.

Туркменистан не стал полноправным членом Организации тюркских государств, erişim tarihi: 20.5.2023, https://rus.azathabar.com/a/32128063.html.

Турсункулов, К. (2018). ИАЦ "Кабар": Кыргызско-туркменские отношения, Erişim Tarihi: 24.5.2023, https://kabar.kg/news/iatc-kabar-kyrgyzsko-turkmenskie-otnosheniia/

Узбекско-туркменское стратегическое партнёрство – яркий пример взаимовыгодного сотрудничества, (2021), Erişim Tarihi: 25.5.2023, https://e-cis.info/news/568/90766/

Ядигяров, А. (2022). Азербайджано-туркменские отношения: на пути к более тесному экономическому сотрудничеству, Erişim Tarihi: 22.5.2023, https://azertag.az/ru/xeber/Azerbaidzhano_turkmenskie_otnosheniya_na_puti_k_bolee_tesnomu_ekonomicheskomu_sotrudnichestvu-2408507

TÜRK BASININDA İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI: *Hürriyet* Gazetesi Örneği

Ali Asker - Şeyma Soğancıoğlu

Giriş

Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçasını oluşturan Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi günümüze özgü bir olay değildir. Rusya'nın Kafkasya'yı işgal etmesinin ardından yapay şekilde oluşturulan "Ermeni meselesi" sürekli olarak bölgede barış ve istikrarın temelini sarsan bir olay olarak bilinmektedir. Yirminci yüzyılın sonu 21. yüzyılın başlarında yaşanan olaylar, bu sürecin en kanlı sayfalarını oluşturmaktadır. 1990'lardan başlayan Ermeni işgali sonucunda Karabağ, iki ülke arasında bir gerilim bölgesi hâline gelmiştir. Bu gerginlik Kafkasya'yı etki alanının içinde tutmak isteyen Rusya için bölge üzerinde nüfuzunu koruma olanağı sunmuştur. Bu yüzden Karabağ ekseninde gelişen Azerbaycan-Ermenistan Savaşı, 1994'ten itibaren sözde ateşkes ve çözüm sürecine girmesine rağmen işgalin sonlandırılması yönünde herhangi bir somut adım atılmazken 2020'de Ermenistan tarafından yeni saldırıların yapılması sonucunda İkinci Karabağ Savaşı patlak vermiştir. 27 Eylül'de başlayan ve 44 gün süren bu savaş, Ermenistan'ın tarihî mağlubiyetiyle sona ermiş; Azerbaycan ordusunun zaferiyle sonuçlanan bu savaşta Ermenistan ordusu, bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarmasıyla yaklaşık otuz yıldır belirsizliğin korunduğu Karabağ ve çevresindeki bölgede, yeni bir durum şekillenmeye başlamıştır. Bu savaş, Türk toplumunda büyük yankı uyandırırken uluslararası kamuoyunun da ilgi odağında yer almıştır. Türkiye'de resmî ve sivil kurum ve kuruluşlar, siyasi partiler ve toplumsal inisiyatifler, savaş boyunca Azerbaycan'a yönelik yüksek düzeyde destek sürdürürken Türk basını olayları yakından takip ederek Azerbaycan'ın meşru ve haklı davası konusunda dün-

Azerbaycan ile arasında önemli rolünün altı sürekli çizilerek Türk hükûmeti tarafından Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapıldığı ve Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik işgali sert bir şekilde eleştirildiği görülmüştür.

İkinci Karabağ Savaşı; Azerbaycan ve Türkiye arasındaki dostluk, müttefiklik ve kardeşlik ilişkilerinin daha ileri düzeye taşınmasına sebep olurken pek çok alanda iş birliğinin gelişmesine kapı açmıştır. Savaş sonrası dönemde Türk basın mensuplarının Karabağ'a düzenledikleri ziyaretler, barış sürecini yakından takip etmeleri, diplomatik zirve ve platformlarda barış gündemini canlı tutmaları, bu anlamda kayda değerdir. Diğer yandan Azerbaycan basının Türkiye'deki gelişmeleri yakından ve yerinden takip ettiğini vurgulamak gerekir. Bu şekilde karşılıklı bir etkileşim; basın hayatında gözlemlenen sinerjinin daha ileri düzeye taşınması, yeni projelerin geliştirilmesi ve ulusal çıkarlara cevap veren ortak gündemin oluşturulması bakımından son derece önemlidir.

Kaynakça

Taranan gazeteler

Hürriyet Gazetesi, 27 Eylül-11 Kasım 2020.

Gazete Haberleri

30 Yıl Daha Beklemeyiz. (2020, 04 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

300 PKK'lıyı Karabağ'a Götürmüşler. (2020, 30 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

9 Maddelik Anlaşmada Neler Var. (2020, 11 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

ABD: Çatışmalar Derhal Son Bulsun. (2020, 28 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edilmiştir.).

Aliyev Çok Sert. (2020, 05 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Aliyev: Türk SİHA'ları Sayesinde Can Kaybı Azaldı. (2020, 06 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Aliyev'den Tek Şart: Çekilin. (2020, 01 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Artin Penik Kendini Niye Yaktı. (2020, 30 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Azatlığa Az Kaldı. (2020, 04 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Azerbaycan Bozguna Uğrattı. (2020, 11 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Azerbaycan Büyükelçisi: Türkiye 30 Yıldır Yanımızda. (2020, 01 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Azerbaycan Güçleri İlerliyor. (2020, 30 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Azerbaycan Tankları da Cephede. (2020, 03 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Bakan Akar: Ermenistan Teröristleri Geri Göndersin. (2020, 29 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Bakü'de Atatürk Sevgisi. (2020, 02 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Bayan Paşinyan Şov Peşinde. (2020, 28 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Bebek Katili. (2020, 18 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Beyaz Bayrakla Teslim Oldular. (2020, 04 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Bitsin Artık Bu Zulüm. (2020, 02 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Bu İşgal Bir Kangrendir. (2020, 09 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Cebrail'e Azerbaycan Bayrağı Dikildi. (2020, 05 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

CHP Sözcüsü Öztrak: Ermenistan'ın Yaptığı Terördür. (2020, 29 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Çavuşoğlu ve Akar, Bakü'ye Gitti. (2020, 09 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Dışişleri Bakanlığı: Gence'ye Saldırı Ermenistan'ın Acizliğini Gösteriyor. (2020, 05 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Dışişleri Bakanlığı: Gence'ye Saldırı Ermenistan'ın Acizliğini Gösteriyor. (2020, 05 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Doğduğu Topraklara Cepheye Koştu. (2020, 10 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Erdoğan, Putin'le Karabağ'ı Görüştü. (2020, 11 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Erdoğan, Putin'le Telefonda Görüştü: Ermenistan Geri Çekilsin. (2020, 08 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Erdoğan'dan Destek Mesajı. (2020, 28 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Ermeni Vatandaşları Rahat Bırakın. (2020, 30 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Ermenistan 6 Günde Pes Etti. (2020, 03 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Ermenistan Cephesindeki Firarlar İstihbarat Başkanını Yedi. (2020, 09 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Ermenistan Durmadı Azeriler Gidip Aldı. (2020, 29 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Ermenistan'dan Bir Skandal Daha. (2020, 24 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Ermenistan'ın Hedefi Gence Koridoru. (2020, 06 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Gence Bombalanırken Ordaydık. (2020, 05 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

General'den Müjde Zafere Az Kaldı. (2020, 08 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

İki Asker Oğlunu Böyle Kucakladı. (2020, 12 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

İkinci Kez Geçici İnsani Ateşkes İlan Edildi. (2020, 18 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

İktidarla Muhalefetten Ermenistan Terörüne Tepki (2020, 18 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

İlber Ortaylı: Karabağ'ın Güzelliği Tesadüf Değil. (2020, 04 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

İşte Roketlerin Düştüğü Şehir. (2020, 01 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Karabağ Ateşi. (2020, 28 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Karabağ'da Siber Savaş. (2020, 29 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Karabağ'da Zafere Çok Yaklaştık. (2020, 08 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Karabağ'ın Kalbine Özgürlük. (2020, 09 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Katillerin Alayı İmha Edildi. (2020, 13 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Kritik 72 Saat. (2020, 11 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Macron Azerbaycan'dan Ateşkes İstedi. (2020, 04 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Madam Mina'ya Ermeni Füzesi. (2020, 06 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Mehmetçik Karabağ Yolcusu. (2020, 11 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Merkel'den Türkiye'yi Durdurması İstendi. (2020, 30 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Mihriban Aliyeva'dan Türkiye'ye ve Erdoğan'a Teşekkür. (2020, 01 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Moskova'da Karşı Karşıya. (2020, 10 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

NATO: Çatışmayı Durdurun. (2020, 28 Eylül). Hürriyet. http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

O Bala'lar İşgali Bitirdi. (2020, 09 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

O Cepheye İlk Hürriyet Girdi. (2020, 11 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Okula ve Müzeye Paşinyan Füzesi. (2020, 09 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Paşinyan Perişan. (2020, 02 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Paşinyan Teslim Oldu. (2020, 10 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Paşinyan Yine İstihbarat Şefini Kovdu. (2020, 09 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Putin'den Paşinyan'a Soğuk Duş. (2020, 08 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Rusya: Derhal Ateşkes İlan Edilsin. (2020, 28 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Sarkisyan'dan Küstah Sözler. (2020, 09 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Savaşın da Bir Ahlakı Olur. (2020, 21 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Serdar Ortaç'ı Yalandan Öldürdüler. (2020, 23 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Sığınakta Tek Başına. (2020, 07 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Sıkışınca Saldırdı. (2020, 30 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Stalin'in Kanlı Mirası. (2020, 29 Eylül). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Şentop: Ermeni Vatandaşlarla Alakası Yok. (2020, 01 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Şuşa Alındı Denklem Değişti. (2020, 10 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

TSK Vurmadı İki Uçak da Dağa Çarptı. (2020, 01 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Türkiye: Ermenistan Savaş Suçu İşledi. (2020, 18 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Uykudaki Sivilleri Füzeyle Vurdular. (2020, 12 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Üç Yürekli Kadın. (2020, 09 Ekim). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

Zafer ve Hezimet. (2020, 11 Kasım). Hürriyet. (http://www.gazeteoku.com adresinden edinilmiştir.)

ULUSLARARASI SİSTEMDE ORTA ASYA BÖLGESİNİN ENERJİ JEOPOLİTİĞİ BAĞLAMINDA ÖNEMİ

Merve Suna Özel Özcan - Mertcan Yaşar

Giriş

Orta Asya bölgesi, önemli miktarda petrol, gaz ve diğer doğal kaynaklara ev sahipliği yapmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü akabinde bağımsızlıklarını ve kendi kaynakların üzerinde bağımsız kontrol hakkı elde eden Orta Asya ülkeleri (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızıstan), küresel enerji pazarında önemli bir oyuncu hâline gelmiştir. Bu itibarla bölgenin jeopolitiği; enerji üretimi ve tüketimi ile yakından bağlantılıdır ve uluslararası sistemdeki çeşitli aktörlerin çıkarları ve eylemleri ile şekillenmektedir. Orta Asya coğrafyası Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan olmak üzere beş cumhuriyetten oluşmaktadır. Bu ülkelerin her biri Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (SSCB) bağlıyken 1991 yılında SSCB çöküşü ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Böylece her bir ülke kendi sınırları ve bağımsız politikaları ile uluslararası alanda aktörler hâline gelmiştir.

Öte yandan uluslararası alanda ülkelerin dış politika hamlelerinde enerjinin belirleyici rolü ve enerjiye olan bağımlılık, dış güvenlik yaklaşımlarının şekillenmesi noktasından devletlerin politika ve stratejilerini; enerji kaynağına sahip olma, lojistik anlamda enerji güvenliğini sağlama ve küresel rezervler üzerinde hâkimiyet kurma imkânı sağlamaktadır. Son yüzyıl uluslararası ilişkilerde güç mücadelesi kapsamında incelendiğinde, Avrasya kuşağında enerji alanında mücadeleler ve buna bağlı güvenlik sorunları dikkat çeker.

Diğer taraftan Orta Asya bölgesinin enerji jeopolitiği, uluslararası sistemdeki çeşitli aktörlerin çıkarları bağlamında karmaşık ve çok yönlü hâle gelmektedir. Enerji kaynaklarına olan talebin artması, bölge içi dinamiklerde küresel

de etkin olması bölgeyi değerli hâle getirmiştir. Orta Asya bölgesinin enerji kaynaklarından maksimum verimi almak için bölgenin istikrar ve güvenlik sorunları çözülmelidir. Bu noktada bölgesel ve küresel güçlerin arasındaki çok boyutlu rekabet ve iş birliği faktörleri belirleyici olacaktır. Eş zamanlı olarak bölge içindeki siyasi ve ekonomik problemlerin karşılıklı bağımlılık ve kazanç ekseninde şekillendirilmesiyle beraber Orta Asya ülkelerinin enerji kaynakları, küresel sisteme sağlıklı bir şekilde entegre edilebilir.

Kaynakça

ADI. (2020). Regional spotlight: Oil & Gas in Central Asia, Erişim Adresi: https://adi-analytics.com/2021/05/28/regional-spotlight-oil-gas-in-central-asia/. Erişim Tarihi: 14 Şubat 2023.

Alkuwaiti, M. A. S. (2022). The importance of the Central Asian region in energy security at the global level: A review, *Journal of Public Affairs*. Erişim Adresi: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pa.2427. Erişim tarihi: 13 Şubat 2023.

APERC, (Asia Pacific Energy Research Centre). (2007). A Quest for Energy Security in the 21st century; Institute of energy econmics, Japan. Erişim Adresi: https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf. Erişim Tarihi: 22 Ocak 2023.

Beehner, l. (2005). ASIA: U.S. Military Bases in Central Asia, Erişim Adresi: https://www.cfr.org/backgrounder/asia-us-military-bases-central-asia. Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2023.

CAREC. (2019). Energy Strategy 2030 Common Borders. Common Solutions. Common Energy Future CAREC: Philippines, Erişim Adresi: https://www.carecprogram.org/uploads/CARE-C-Energy-Strategy-2030.pdf Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023.

CAREC. (2023). CAREC Countries, *CAREC*, Erişim Adresi: https://www.carecprogram.org/?page_id=2. Erişim Tarihi: 11 Mart 2023.

Çelikpala, M, (2014), Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı, *Uluslararası İlişkiler*, *10*(10), 75-99.

Dashdorj, Z. (2018). Russia's and China's quiet contest in Central Asia. Erişm Adresi: https://www.gisreportsonline.com/r/chinas-interest/. Erişim Tarihi : 11 Ocak 2023.

Efegil, E ve Özsavaş, S. (2013). Hazar Havzası enerji kaynaklarının jeostratejik önemine genel bakış: Türkiye, Avrupa Birliği ve uluslararası petrol şirketleri, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 43-61.

Energy Intelligence, "*Russia Scours Central Asia for Opportunities*", (24 Ağustos 2022), Erişim Adresi: https://www.energyintel.com/00000182-cbbc-d667-a1ab-ebbf17b70000, Erişim Tarihi: 11 Mart 2023.

Energy-Water Development Program. Erişim Adresi: https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Brief/Europe%20and%20Central%20Asia/central-asia/CAEWDP-Brochure-140807-en.pdf.

Five Things to Know About the Future of Energy in Central Asia. (12 Ocak 2023). *Asian Development Bank*, Erişim Adresi: https://www.adb.org/news/features/five-things-know-about-future-energy-central-asia. Erişim Tarihi: 11 Mart 2023.

Harunoğulları, M. (2020). Enerji dağıtım merkezi perspektifinden Türkiye'nin enerji jeopolitiği, *Mukaddime*, 177-211.

Huasheng, Z. (2021). Russia and its near abroad: Challenges and prospects, valdai, Erişim Adresi: https://valdaiclub.com/a/highlights/russia-and-its-near-abroad-challenges-and-prospect/. Erişim Tarihi: 22 Ekim 2022.

Kizeková, A. (2022). The EU's tightrope walk to energy cooperation with Central Asia. *Friedrich Ebert Stiftung (FES)*, 1-5.

Kocaman, M. E. (2018). Hazar havzasının hukuki statüsü, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, *9*(1), 99-114.

Kollmann, N. S. (2017). *The Russian Empire 1450–1801*. London: Oxford University Press.

Kruyt , B. , D. P. van Vuuren , H. J. M. de Vriesand H. G. (2009). Indicators for Energy Security, *Energy Policy, 37(*6), 2166 – 2181 .

Lattimore, O. (1950). *Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China and Russia*. Boston: An Atlantic Monthly Press Book Little, Brown and Company.

Mehta, K. (2021). Energy Situation in Central Asia. Encyclopedia. Erişim Adresi: https://encyclopedia.pub/entry/12547. Erişim Tarihi: 07 March 2023.

Mehta, K., Ehrenwirth, M., Trinkl, C., Zörner, W. ve Greenough, R. (2021). The Energy Situation in Central Asia: A Comprehensive Energy Review Focusing on Rural Areas, *Energies*, 1-27.

OSCE. (2022). Advancing Energy Security in Central Asia, Erişim Adresi: https://www.osce.org/files/f/documents/8/8/513787_0.pdf. Erişim Tarihi: 11 Mart 2023.

Özel Ö., M. S., & Tutus, L. (2022). China-Kazakhstan Energy Relations after the Cold War. *Online Journal Mundo Asia Pacifico, 11*(21), 6–20. Erişim Adresi: https://doi.org/10.17230/map.v11.i21.01. Erişim Tarihi: 4 Mart 2023.

Özel Özcan, M. S. & Öten, C. (2022). Enerji Kriz Girdabı Kavramsallaştırması Bağlamında Orta Doğu'da Petrol Krizleri . *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* , 6 (1) , 174-208 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/70066/1036238

Özel Özcan, M. S. (2023). Dilemma of Energy Power in Central Asia. Ed. Yılmaz Ulvi Uzun - Hakan Kaya. Organization of Turkic States: Politics, Economics, Cultural Collaborations and 2040 Vision. Nobel Yayınları. Ankara, ss. 421-437.

Ramakrushna, P. (2021). *Geopolitics of Energy in Central Asia India's Position and Policy***.** London: Routledge.

Sevim, C. (2019). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Shadrina, E. (2020). Non-Hydropower renewable energy in Central Asia: Assessment of deployment status and analysis of underlying factors, 13, no. 11: 2963. Erişim Adresi: https://doi.org/10.3390/en13112963. Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023.

Sternberg, Troy, Ariell Ahearn, and Fiona McConnell. (2017). Central Asian "Characteristics" on China's New Silk Road: The Role of Landscape and the Politics of Infrastructure. *Land 6, no*. 3: 55.

Umarov, T. (2021). Is There a Place for a U.S. Military Base in Central Asia? Erişim Adresi: https://carnegiemoscow.org/commentary/84685. Erişim Tarihi: 14 Mayıs 2023.

World Bank. (yty). Central Asia Energy-Water Development Program. Erişim Adresi: https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Brief/Europe%20and%20Central%20Asia/central-asia/CAEWDP-Brochure-140807-en.pdf. Erişim Tarihi: 11 Şubat 2023.

Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs, 85*(2), 69-82.

Yıldız, A. (2020). Enerji Bağımlılığı Özelinde Çin'in Ortadoğu ve Orta Asya Siyaseti. *İnsamer, 131*, 1-8

Zhou, Q., He, Z. & Yang, Y. (2020). Energy geopolitics in Central Asia: China's involvement and responses. J. Geogr. Sci. 30, 1871–1895. Erişim Adresi: https://doi.org/10.1007/s11442-020-1816-6. Erişim Tarihi: 11 Mart 2023.

ORTA ASYA DEVLETLERİNDE ETNOPOLİTİK ULUS İNŞASI SÜRECİ VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Emrah Mira - Altynbek Joldoshov

Giriş

Milliyetçilik, stratejik olarak Bolşevikler tarafından proleter enternasyonalizminin ortaya çıkmasının önünde bir engel olarak algılanmış ve uzun vadede ortadan kaldırılması gereken ideoloji olarak düşünülmüştür. Ancak devrimden sonra Rusya'nın bölgelerinde yerel "milliyetçiliklerin" yaygınlaşması, Lenin'in "ezilen ulusların" ulusal isteklerini görmezden gelmenin tam tersine bu isteklerin güçlenmesine yol açabileceği sonucuna varmasına neden olmuştur. Rusya'da Bolşeviklerin 1920'lerin başındaki ulusal politikası, sosyalizmi inşa etme stratejisini belirli bir ulusal bölgedeki ulusal sorun söylemiyle eşleştirme arzusu ile birleştirilmiştir. Bolşeviklerin 1920'lerdeki ulusal politikası, iç savaş ve iktidar mücadelesi koşullarında Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) içinde Sovyet özerk cumhuriyetleri ve bölgeleri şeklinde ulusal toprakların oluşturulması, ulusal dillerin, siyasi elitlerin ve kültürün desteklenmesiyle birlikte Bolşevik liderliği tarafından ulusal bölgelerde Sovyet iktidarının güçlendirilmesi sorunlarının çözümü için etkili bir siyasi mekanizma olarak görülmüştür. Ancak Mayıs 1918'de Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (ÖSSC) ilan edilmesi, Bolşeviklerin umduğu gibi bölgedeki ulusal sorunun etkisiz hâle gelmesine yol açmamıştır. Orta Asya'da Sovyet iktidarını güçlendirmeye yönelik siyasi saikler, yerli halkın ulusal bilinç ve siyasi aktivizm düzeyinin düşük olmasıyla birleşince Moskova'nın yeni bir ulusal sınır belirleme çalışmasını başlamasına neden olmuştur.

Mayıs 1918'de ilan edilen Türkistan ÖSSC, Bolşevikler tarafından Rusya'nın Müslüman bölgelerinde oluşturulan bir dizi Sovyet ulusal özerkliği-

kısa zamanda çözülmelidir çünkü bölgesel su ve toprak iddiaları bölgedeki çatışmaların ana sebepleri ve en önemlileridir. Taraflar, sorunlarını ancak uzlaşma yoluyla uluslararası deneyime dayanarak çatışma ve savaş ile değil, sadece diplomasi ile çözebileceklerdir. Orta Asya'da bölgesel sorunları çözmenin tek yolu, komşu cumhuriyetlerin başkan ve hükûmetlerinin siyasi talepleri çerçevesinde askerî çatışmalar ve siyasi baskılar değil, yalnızca siyasi bir uzlaşı için barışçıl bir yol olan diplomasinin kullanılmasıdır.

Kaynakça

"Border issues between Kazakshtan and Uzbekistan", 30 Kasım 2005. https://www.neweurasia.net/politics-and-society/border-issues-between-kazakhstan-and-uzbekistan/ (Accessed: 02.04.2023)

Borthakur, A. (2017). An analysis of the conflict in the Ferghana Valley. *Asian Affairs*, 334-350.

Coldoshov, A. (2019). ''Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları'' *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* 19/2 Kış–Winter 2019, ss. 303-326.

Dadabaev, T. (2015). "We Want a State of Our Own !" Reconstructing community space in bordering areas of Central Asia. *The Journal of Territorial and Maritime Studies, 2*(2), 9-32.

Dinasheva L., Jihangir, Y., Shaimerdenova M., Adilbekova Z. and Taspolatov B. (2021). National Struggle in Soviet Turkestan: The Role of Kazakh Leader Turar Ryskulov. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. 24*(1), pp. 1-9.

Gaidukov, D. A., Kotok, V. F., Ronin, S. L. (1957). История Советской Конституции, Сборник документов:1917-1957. Институт государства и права, Москва : Изд-во АН СССР, 1957.

ЦПД Ворух. (2011). Потенциал для мира и угрозы конфликтов: Анализ развития приграничных сообществ Исфаринского района Таджикистана (дж. Ворух, Чорку, Сурх и Шураб) и Баткенского района Кыргызстана (Ак-сай, Ак-Татыр и Самаркандек). Проект: «Предотвращение и смягчение конфликтов в Ферганской

Megoran, N. (2010). The Uzbekistan-Kyrgyzstan boundary: Stalin's cartography, Post-Soviet geography. In A. Diener and J. Hagen (Eds.), *Borderlines and Borderlands: Political Oddities at the Edge of the Nation State (pp.* 33-52). London: Rowman and Littlefield.

Megoran, N. (2011). Rethinking the study of international boundaries: A biography of the Kyrgyzstan-Uzbekistan boundary. *Annals of the Association of American Geographers*, 01–18.

Nergiz, C. (2022). Sovyetler Birliği döneminde kolhoz ve kolhozlaştırma sistemi (Kırgızistan örneğinde). *Kırgızistan Araştırmaları. 1*, ss. 365-387. Kimlik Yayınları.

Nomad. (2002). Граница Казахстана с Узбекистаном определена, политика и общество. https://nomad.su/?a=3-200209100017 (Доступен: 21.03.2023)

Ороскулов, Т. (2019). "Что Кыргызстан не может поделить с соседями — все о спорных участках границі" https://ru.sputnik.kg/20190828/kyrgyzstan-spornye-territorii-1045547840.html . (Доступен: 19.03.2023).

Orozobekova, C. (2016). "An absence of diplomacy: the Kyrgyz-Uzbek border dispute", The Diplomat, https://thediplomat.com/2016/04/an-absence-of-diplomacy-the-kyrgyz-uzbek-border-dispute/, Erişim:19.05.2017.

Osmongazieva, T. (2013). "Salamat Alamanov: Naseleniye prigraniçya davno opredililos s granitsami, http://www.vb.kg/doc/214211_salamat_alamanov:_naselenie_prigranichia_davno_opredelilos_s_granicami.html (Доступен: 02.03.2023).

Русланова, О. и Маккамбаев, У. (2020). “Нерешенный вопрос: сможет ли обмен территориями помирить кыргызстанцев и таджикистанцев?” https://cabar.asia/ru/nereshennyj-vopros-smozhet-li-obmen-territoriyami-pomirit-kyrgyzstantsev-i-tadzhikistantsev (Доступен: 15.03.2023).

Sabol, S. (1995). The creation of Soviet Central Asia: The 1924 national delimitation, Central Asian Survey, *14*(2), 225-241.

‘‘Sınır Uzmanı Emekli Diplomat Salamat Alamanov ile Orta Asya’daki Sınır Sorunları Hakkında Yapılan Kişisel Görüşme’’ 9-10 Mart 2020.

Абашин С. (2007). Национализмы в Средней Азии: в поисках идентичности. Санкт-Петербург: Алетейя.

Абашин С. (2008). Этнографическое знание и национальное строительство в Средней Азии: ‘‘проблема сартов’’ в XIX — начале XXI в. Центре азиатскихи тихоокеанских исследований, Института этнологии и антропологии имени Н.Н. Миклухо-Маклая, Российской академии наук, Москва.

Байсалов, Э. (2021). Территориальные споры в Центральной Азии на пороге 30-летия независимости. https://cabar.asia/ru/territorialnye-spory-v-tsentralnoj-azii-na-poroge-30-letiya-nezavisimosti (Доступен: 15.03.2023)

Бырбаева Г.Б. (2005). Центральная азия и советизм : концептуальный поиск евроамериканской историографии. Казахстанские востоковедные исследования, Алматы: Дайк-Пресс.

Галиева З.И. и Молдоев Э.Э. (2014). История государства и права Кыргызской Республики. Бишкек, Турар.

Исхаков С.М. (2004). Российские Мусульмане И Революция (Весна 1917 Г. — Лето 1918 Г.). Москва. Издательство «Социально - Политическая Мысль».

Казиев С.Ш. (2015). Советская Национальная Политика И Проблемы Доверия В Межэтнических Отношениях В Казахстане (1917–1991 Годы). Института этнологии и антропологии имени Н.Н. Миклухо-Маклая, Российской академии наук, Москва.

Ко всем трудящимся мусульманам России и Востока (Обращение Совета Народных Комиссаров). (2017). Газеты временного Рабочего и Крестьянского Правительства от 7 декабря (24 ноября) 1917 г.

Койчиев А.К. (2001). Национально-территориальное-размежевание в Ферганской долине (1924 г - 1927 гг.). Бишкек: Илим, С. 5.

Ленин В.И. (1942). Проект постановления ЦК о задачах РКП(б) в Туркестане, 1920 г. Т. 41:433, Ленин поставил XXXIV в 1942 г. http://uaio.ru/vil/41.htm (Доступен: 16.03.2023).

Масов Р.М. (1988). История исторической науки и историография социалистического строительства в Таджикистане. Душанбе: Дониш.

Межгосударственная координационная водохозяйственная комиссия Центральной Азии. (1992a). Соглашение между Республикой Казахстан, Республикой Кыргызстан, Республикой Узбекистан, Республикой Таджикистан и Туркменистаном «О сотрудничестве в сфере совместного управления использованием и охраной водных ресурсов межгосударственных источников». Алма-Ата, 18 февраля 1992.

Межгосударственная координационная водохозяйственная комиссия Центральной Азии. (1992b). Центральная Азия: общие сведения. http://www.icwc-aral.uz/general_ru.htm (Доступен: 21.03.2023)

РГАСПИ NO:20. (1921). Ф. 17. On. 112. Д. 310. Л. 113. http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/38400-tsirkulyarnoe-pismo-tsk-rkp-b-mestnym-partiynym-organizatsiyam-o-rabote-sredi-natsionalnyh-menshinstv-26-noyabrya-1921-g#mode/inspect/page/1/zoom/4 (Erişim: 22.12.2022).

РГАСПИ NO:41. (1923). Ф. 17. On. 67. Д. 202. Л. 220-224. http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/38421-zakrytoe-pismo-sekretarya-tsk-kp-b-turkestana-m-s-epshteyna-v-tsk-rkp-b-po-itogam-poezdki-v-ferganu-17-marta-1923-g-v-tsk-rkp-b#mode/inspect/page/1/zoom/4 (Erişim: 12.01.2023).

РГАСПИ NO:61. (1923). Ф. 17. On. 67. Д. 202. Л. 112-114. http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/38441-iz-politicheskogo-pisma-sekretarya-ferganskogo-obkoma-v-tsk-rkp-b-o-politicheskoy-obstanovke-v-ferganskoy-oblasti-1-sentyabrya-1923-g#mode/inspect/page/1/zoom/4 (Erişim: 22.12.2022).

РГАСПИ. Ф. 62. Оп. 2. Д. 80.

РГАСПИ. Ф. 62. Оп. 2. Д. 87.

РГАСПИ NO:85. (1924). Ф. 17. On. 112. Д. 566. Л. 16-28. http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/38465-dokladnaya-zapiska-zamestitelya-predsedatelya-sredneaziatskogo-byuro-tsk-rkp-b-r-i-karklina-v-tsk-rkp-b-o-natsionalno-territorialnom-razmezhevanii-respublik-sredney-azii-2-iyunya-1924-g#mode/inspect/page/1/zoom/4 (Erişim: 22.12.2022).

Ташенов К.Т. (1960). Национально-государственное размежевание в Средней Азии и Казахстане. Общество распространения политики и науки знаний Казахской ССР , Алма-Ата.

Халид А. (2010). Ислам после коммунизма. Религия и политика в Центральной Азии. Новое литературное обозрение, Москва

ORTA ASYA'DA SU SORUNLARI: Enerji Boyutu ve Ekonomik Yansımaları

Emrah Mira - Murat Bürkan Serbest

Giriş

Su kaynakları dünyadaki her ülkenin olduğu gibi Orta Asya ülkelerinin ekonomilerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Nüfus artışı ve ekonomik kalkınma ihtiyacı, su kaynaklarına olan talebi artırmıştır. Bölgedeki başlıca su kaynakları, Kırgızistan ile Tacikistan'dan doğup Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan üzerinden Aral Denizi'ne akmaktadır. Kırgızistan'ın başlıca büyük su kaynakları; Kızılsu, Narin, Kara Derya, Cu, Talas ve Çatkal'dır. Tacikistan'ın başlıca büyük su kaynakları ise Zerefşan, Panj, Vahş, Yansu ve Kafirnigan'dır. Bölgenin en büyük nehri olan Amuderya Nehri'ni Tacikistan'ın Panj, Vahş, Yansu, Kafirnigan ve Afganistan'ın Kunduz nehirleri oluşturmaktadır. Bölgenin bir diğer nehri olan Siriderya ise Orta Asya'nın ikinci büyük nehridir. Siriderya Nehri'ni ise Kırgızistan'dan doğan Narin ve Kara Derya (Siriderya'nın iki ana kolunu oluşturur.) ve Çatkal (Özbekistan'ın Çirçik nehri üzerinden Siriderya'ya akar.) Nehri oluşturmaktadır. 1990'lara kadar Orta Asya'nın su kaynaklarının paylaşımı ve dağıtımı, merkezden yani Moskova tarafından yapılmaktaydı. Ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından bu yana bölgedeki beş devlet (Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve Türkmenistan), sınır aşan nehirlerin kullanımı konusunda hiçbir zaman anlaşmaya varamadı. Bu nedenle kapsayıcı bir anlaşmanın yokluğu Orta Asya'da bir "su krizine" neden olmaktadır.

Küresel iklim değişikliğinin etkisi ile Orta Asya ülkelerinde de son zamanlarda kuraklık göstergeleri başlamıştır. Kuraklık ve su kıtlığı yalnızca "aşağı kıyıdaş" ülkeler olan Kazakistan ve Özbekistan'da değil aynı zamanda "yukarı kıyıdaş" ülke olan Kırgızistan'da da yaşanmaktadır. Bölge devletlerinde

azaltmak mümkündür. Kırgızistan ve Tacikistan, dikkatlerini güneş ve rüzgâr enerjisine çevirmelidir. Bu, komşu ülkeler ve çevre için en az zararlı seçenektir.

Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan için İsrail'in su politikası bir model teşkil edebilir. Ülkenin %60'ı yarı çöl olduğu için İsrail'in su kaynakları, Orta Asya ülkelerinden çok daha azdır. Buna rağmen İsrail, su ihtiyacını tamamen karşılamakta ve komşu ülkelere de meyve tedarik etmektedir. İsrail'in tarımda damlama sulama teknolojisini kullandığı bilinmektedir. Bu teknoloji, su tasarrufu sağlamakta ve bulaşıcı hastalıkların bitkiler arasında yayılmasını önlemektedir (Enriquez Romano, 2013). Sonuç olarak bu ülke minimum kaynakla zengin bir hasada sahiptir. Damlama sulama teknolojisi, bazı maliyetlere yol açabilir. Ancak boşa harcanan suyun maliyeti ile karşılaştırıldığında bu teknolojinin maliyeti kuruşlar kadardır. Kazakistan, son yıllarda pamuk ekimini azaltmış ve kuraklığa dayanıklı ürünlere yönelmiştir. Özbekistan ve Türkmenistan da çıkmazdan kurtulmanın bir yolu olarak bu deneyimden ders çıkarabilir. Son olarak Orta Asya ülkeleri arasındaki iş birliğini geliştirmek ve ilişkilerin ilke ve mekanizmalarını iyileştirmek için IFAS'ın örgütsel yapısının, yürütme organlarının rotasyon ilkelerini dikkate alarak iyileştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Asian Development Bank (ADB). (2003). Improved management of shared water resources in Central Asia. *Technical Assistance Reports*, December 2003.

Cabar Asia. (2020). Строительство Рогунской ГЭС в Таджикистане: рабочие с лета не получали зарплату. 18.12.2020. https://cabar.asia/ru/stroitelstvo-rogunskoj-ges-v-tadzhikistane-rabochie-s-leta-ne-poluchali-zarplatu.

Capital. (2016). Война за воду, Таджикистан и Узбекистан на грани конфликта. https://www.capital.ua/ru/publication/79529-voyna-za-vodu-tadzhikistan-i-uzbekistan-na-grani-konflikta#ixzz7roLFcOhS.

Çalışkan, B. (2023). Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki sınır anlaşmasının getirdikleri. *İNSAMER Analiz*. 09.01.2023. https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/o-zbekistan-ve-kirgizistan-arasindaki-sinir-anlas-masinin-getirdikleri-burak-c-alis-kan.pdf.

Çelovek, D. (2022). Вода Тревоги Нашей. Living Asia, https://livingasia.online/2022/09/22/voda-trevogi/

Dukhovny, V. and Vadim S. (2003). *Lessons on cooperation building to manage water conflicts in the Aral Sea Basin.* Paris: UNESCO.

Eicher, S. (1995). Tajikistan. In P.R. Pryde (Ed.), *Environmental Resources and Constraints in the Former Soviet Republics*, (pp. 325–338). Boulder, Westview Press.

Enriquez Romano, T. (2013). Çölden yaratılan 'yeşil mucize'nin sırrı. https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/86659/colden-yaratilan-yesil-mucizenin-sirri

Fergana (2019). В Таджикистане задумали построить еще одну крупную ГЭС. https://fergana.agency/news/110442/

Gürbüz, Y. E., Acıkan Uulu, M. ve Çiçekli, M. Y. (2022). *Orta Asya enerji raporu*. Orta Asya Araştırmaları Merkezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi: Bişkek.

International Crisis Group (ICG). 2005. The curse of cotton: Central Asia's destructive monoculture. *Asia Report No. 93*. 28 February.

International Monetary Fund (IMF). (1992). *Economic Review: Uzbekistan*. Washington DC, May.

Joldoshov, A. (2021). Kırgızistan'ın Özbekistan ve Tacikistan ile sınır ve su paylaşım sorunları: Fergana Vadisi çıkmazı. *Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgız Cumhuriyeti: Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler*, *31*.

Kabar. (2021). Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır sorunu karşılıklı arazi değişimiyle çözüldü. http://tr.kabar.kg/news/k-rg-zistan-ile-ozbekistan-aras-ndaki-s-n-r-sorunu-kar-l-kl-arazi-de-i-imiyle-cozuldu/

Kurmanalieva, G. (2018). Kyrgyzstan and Tajıkıstan: Endless border conflicts. *L'Europe en Formation,* (1), 121-130. https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2018-1-page-121.htm

Micklin, P. (1991). The water management crisis in Soviet Central Asia. *The Carl Beck Papers, No. 905.* Pittsburgh: University of Pittsburgh Center for Russian and East European Studies.

Micklin, P. (2000). *Managing water in Central Asia.* London: Royal Institute of International Affairs.

Mira, E. R. (2022). "Kırgızistan ve Tacikistan Sınır Sorunları", UEP Rapor No: 2022/3, https://avim.org.tr/UEPRapor/KIRGIZISTAN-VE-TACIKISTAN-SINIR-SORUNLARI.

O'Hara, S. L. (2000). Central Asia's water resources: contemporary and future management issues. *International Journal of Water Resources Development. Vol. 16* (3):423-441.

O'Hara, S. L. and Hannan, T. (1999). Irrigation and water management in Turkmenistan: Past systems, present problems and future scenarios. *Europe-Asia Studies, 51*, pp. 21-41. 10.1080/09668139999100.

Otorbayev, D. (2014). Проблемы и потенциал развития электроэнергетики в Кыргызской Республике. Статья Премьер-министра, Кыргызской Республики. https://www.gov.kg/ru/post/s/problemyi-i-potentsial-razvitiya-elektroenergetiki-v-kyirgyizskoy-respublike.

Pogrebnyak, E. (2022). На Кыргызстан обрушился водный кризис. Воды нет и не будет?. https://www.ritmeurasia.org/news--2021-08-15--na-kyrgyzstan-obrushilsja-vodnyj-krizis.-vody-net-i-ne-budet-55979.

Poletaev, E. (2022). Дефицит Воды В Центрально Азии – Это Проблема Мирового Уровня. https://dialog.kz/articles/mnenie/2022-01-27/deficit-vody-v-centralno-azii-eto-problema-mirovogo-urovnya.

Rasulov and Myradalaev (1990) Glavnaya Arteriya Jhemchyjhnoii Doline (The Main Artery of the Golden Valley), Tashkent.

Roziev, İ. (2022). В этом году возможен дефицит поливной воды – Минсельхоз. Kloop, https://kloop.kg/blog/2022/01/20/v-etom-godu-vozmozhen-defitsit-polivnoj-vody-minselhoz/

Serbest, M. B. ve Markisova, C. (2022). Sovyetler Birliği döneminden günümüze Kırgızistan-Tacikistan su sorunları. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 95-110.

Smith, D. R. (1995). Environmental security and shared water resources in Post-Soviet Central Asia. *Post-Soviet Geography, 36*, pp. 351-70.

Sng Today. (2020). В Таджикистане началось строительство новой ГЭС на реке Вахш. https://sng.today/dushanbe/14761-v-tadzhikistane-nachalos-stroitelstvo-novoj-gjes-na-reke-vahsh.html.

Stolyarova, A. (2016). Князев: Камбаратинская ГЭС не будет построена никогда. https://uz.sputniknews.ru/20160118/1568001.html.

UN ECE. (2003) Transboundary water cooperation in the newly ındependent states. *Geneva*, pp. 46. https://digitallibrary.un.org/record/504005.

Veldwisch, G.J.. (2008). *Cotton, rice & water: The transformation of agrarian relations, ırrigation technology and water distribution in Khorezm*. Uzbekistan. http://d-nb.info/993856918/34.

Vesti Kg. (2012). Президент Узбекистана резко высказался против строительства Камбаратинской и Рогунской ГЭС. https://vesti.kg/politika/item/14144-prezident-uzbekistana-rezko-vyiskazalsya-protiv-stroitelstva-kambaratinskoy-i-rogunskoy-ges.html.

Vinogradov, S. and Langford Vance P. E. (2001). Managing transboundary water resources in the Aral Sea Basin: In search of a solution. *International Journal of Global Environmental Issues 1*(3/4): 345-362.

Water Resources Management and Agricultural Production in the Central Asians Republics (WARMAP). (1996). Water resources management and agricultural production in the Central Asians Republics, *TACIS. Vol. VI*: Legal and Institutional Aspects, Tashkent.

Waterbury, J. (1994). *Transboundary water and the challenge of ınternational cooperation in the Middle East.* In P. Rogers and P Lydon (Eds.) Water in the Arab World: Perspectives and Prognoses. (pp. 39-64). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Weinthal, E. (2002). *State making and environmental cooperation: Linking domestic and ınternational politics in Central Asia*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

World Bank. (2004). *Implementation completion report*. Report No. 27626. February 25.

World Bank. (2005). World Development Indicators. http://devdata.worldbank.org/wdi2005/index2.htm.

Yuldashev, A. (2020). Таджикистан еще раз выступил за создание Международного фонда по защите ледников. Asia-Plus, https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/politics/20200129/tadzhikistan-etshe-raz-vistupil-za-sozdaniya-mezhdunarodnogo-fonda-po-zatshite-lednikov?tg_rhash=59df260525b319.

Zonn, I.S. and Glantz, M.H. (1993) Colorado-Amudarya river projects, unpublished report, ESIG, National Center for Atmospheric Research, Boulder, CO.

Боконбаев К. Д., Родина Е.М. и Ильясов О. А. (2003). Климат и окружающая среда. 208с. Служба Водных Ресурсов. (2022). Водные ресурсы и водохозяйственная инфраструктура Кыргызстана. Служба водных ресурсов при Министерстве сельского хозяйства Кыргызской Республики. https://www.water.gov.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=228&Itemid=1 74&lang=ru.

Винокуров, Е., Ахунбаев, А., Усманов, Н., Цукарев, Т. и Сарсембеков, Т. (2021) Инвестиции в водно-энергетический комплекс Центральной Азии. Доклады и рабочие документы 21/3. Алматы, Москва: Евразийский банк развития.

Кобулиев З.В., Пулатов Я.Э. и Носиров Н.К. (2015). Основные Задачи Совершенствования Механизмов Комплексного Использования Водно-Энергетических Ресурсов Межгосударственных Рек Центральной Азии. Академии Наук Республики Таджикистан. Институт Водных Проблем, Гидроэнергетики И Экологии. Душанбе.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү. (2013). Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Буйругу, Соода Саясатынын Баяндамасы Боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ОТЧЕТУ. 2013-Жылдын 23-Октябрындагы № 426-Б . http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/210037?ckwds.

Постановление Правительства Кыргызской Республики (2008). Кыргызской Республики На 2008-2010 Годы И Стратегия Развития Топливно-Энергетического Комплекса До 2025 Года, Национальная Энергетическая Программа. Бишкек,13 Февраля 2008 Года № 47. http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/58883.

Пулатов Я.Э. (2013). Водные проблемы Центральной Азии и пути их решения. Сборник статей, посвящённых Международному году водного сотрудничества. Душанбе, С. 125.

Тологонов Э.Б. (2022) Национальный Институт Стратегических Исследований, Водные ресурсы Кыргызской Республики. http://nisi.kg/blog/101-Vodnyie-riesursy-Kyrghyzskoi Riespubliki.html.

Чоршанбиев, П. (2022). Рогунская ГЭС: на «стройку века» правительство Таджикистана выделит еще $20 млн, AsiaPlus. https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/economic/20221124/pravitelstvo-tadzhikistana-poruchilo-napravit-na-dostroiku-roguna-dopolnitelnie-20-mln

Шамсиевым, Х.А. (2022). Что Такое Единая Энергосистема Центральной Азии. Министерство Энергетики Республики. https://minenergy.

TÜRK DÜNYASINDA SU SORUNU: Sınır Aşan Su Kaynaklarının Paylaşımına İlişkin Anlaşmazlıklar

Serhat Bayrak

Giriş

İnsan hayatının devamı için vazgeçilmez unsurların başında gelen su, küresel uygarlıkların kalkınmasının temel kaynağı olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda su; tarım, enerji, sanayi ve hayatın birçok alanında kullanım imkânı sunmaktadır. Su, insanlar için önemli olduğu kadar devletlerin ekonomileri için de önemlidir. Özellikle tarım ürünleri ve elektrik enerjisi üretiminin doğrudan su kaynaklarına bağlı olduğu bilinen bir gerçektir. Su kaynakları, var olduğu sürece devletlere gerek kendi kullanımlarına gerekse de diğer ülkelere ihraç etmelerine imkân tanıyacaktır. Dolayısıyla sadece bu kaynaklara sahip olabilmek değil aynı zamanda bu kaynakların kalitesi ve kullanılabilir olmasına da dikkat etmek gerekmektedir.

Suyun kalitesi ve kullanılabilirliği; nüfus artışı, iklim değişikliği, sosyoekonomik koşullar, su kaynaklarının sürdürülemez şekilde kullanımı vb. birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörler, suya olan ihtiyacı daha da önemli hâle getirmektedir. Hızlı nüfus artışı karşısında bireylerin suya olan ihtiyacı giderek artarken yaşanan küresel iklim değişikliği, suya erişimi daha zor hâle getirmektedir. Bu durum suyun devletler arasında bir sorun hâle gelmesine ve çatışmaların yaşanmasına neden olabilmektedir.

Dünyanın birçok bölgesinde devletler, izlemiş oldukları politikalarında mevcut su kaynaklarından optimum düzeyde faydalanma arzusu içerisinde olma ve dolayısıyla su kaynakları üzerinde hâkimiyet kurma güdüsüyle ha-

Bu bağlamda, bölgede su kullanımına yönelik kapsamlı bir çalışma yapılması gerekmektedir. Devletler aralarındaki ilişkilerde ulusal çıkarlar gözetilirken bir tarafın kazancı diğer tarafın kaybı yerine, ilişkilerde karşılıklı çıkarların gözetilerek mutlak kazancın sağlanması gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için tüm tarafların müzakere masasında bir arada toplanması ve ortaklaşa bir su yönetimi anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla devletlerin siyasi açıdan çatışması yerine ilişkilerinde sosyoekonomik boyutlarının göz önünde bulundurulduğu karşılıklı bağımlılığa odaklanılması faydalı olacaktır. Bunun sağlanması için devletler arasında periyodik olarak siyasi diyalog kurulmalı, güven ve bilgi alışverişinin sağlandığı platformlar geliştirilmelidir. Bu siyasi diyalog ortamı, bölgesel ve küresel aktörlerin temsilcilerini içerebilir. Bölgedeki sorunlara çözüm geliştirilebilmesi amacıyla BM'nin yanı sıra Türk Devletleri Teşkilatına da rol verilebilir. Böylelikle devletler arası güven ortamı sağlandığı takdirde su yönetimi ile ilgili alınan kararlara yönelik yanlış anlaşılmalar ve belirsizliklerin ortadan kaldırılması kolaylaşacaktır. Bölgede daha iyi koşulların sağlanabilmesine yönelik Teşkilatın geliştirebileceği altyapı projeleriyle bölge Türk halkının sosyoekonomik refahının geliştirilmesi bağlamında devletler arasında daha yakın iş birliği sağlanabilir. Bu durumun sağlanabilmesi için aralarında yapılan anlaşmalara uyacakları hususunda birbirlerine güvence vermeleri de önemlidir. Ayrıca bölgede suyun sınırsız bir doğal kaynak olduğu algısının değiştirilmesine yönelik farkındalık projelerinin ortaya konulması, bireylerin bu konuda eğitilmesi, bölgedeki su kaynaklarının kademeli olarak rasyonel ve etkin kullanılması su sorununa çözüm olabilir. Çünkü su kaynaklarının akıllıca kullanılmaması, bölgede Aral Gölü'nün kurumasına benzer bir şekilde daha büyük ölçekte yeni felaketlerin ortaya çıkmasına neden olabilir.

Kaynakça

Akunova G. Ch. (2021). Features of water diplomacy in Central Asia. *Post-Soviet Issues*, *8*(2), 229-24.

Alma ata Agreement (1992). Agreement Between the Republic of Kazakhstan, the Republic of Kirgyzstan, the Republic of Uzbekistan, the Republic of Tajikistan and Turkmenistan On Cooperation in the Field of Joint Water Resources Management and Conservation of Interstate Sources. Erişim Tarihi: 02.04.2023. http://www.cawater-info.net/library/eng/l/ca_cooperation.pdf

Ametbek, D. (2018). Tacikistan'daki Rogun hidroelektrik santrali: jeopolitik rekabetten ekonomik işbirliğine. *Ankasam*. Erişim Tarihi: 13.03.2023 https://www.ankasam.org/tacikistandaki-rogun-hidroelektrik-santrali-jeopolitik-rekabetten-ekonomik-isbirligine/

Asian Development Bank (2022). By the numbers: climate change in Central Asia. Erişim Tarihi: 05.01.2023 https://www.adb.org/news/features/numbers-climate-change-central-asia

Assubayeva, A., Xenarios, S., Li, A. and Fazli, S. (2022). Assessing water security in Central Asia through a Delphi method and a clustering analysis. *Front. Environ*, (10), 1-15.

Baycaun, S. (2001). Orta Asya'da krizin diğer adı: su'dan bahaneler, su'dan savaş (mı)?. *Stratejik Analiz, 2*(13), 48-52.

Bernauer, T. and Siegfried, T. (2012). Climate change and international water conflict in Central Asia. *Journal of Peace Research*, *49*(1), 227–239.

Dalbaeva A. (2018). End the weaponisation of water in Central Asia. *Crisisgroup*. Erişim Tarihi: 10.04.2023. https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/kazakhstan/end-weaponisation-water-central-asia.

Egamov, A. and Sattarov, R. (2018). A new era for Uzbekistan. *Atlantic Council*. Erişim Tarihi: 01.04.2023 https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/a-new-era-for-uzbekistan/.

Eurasianet (2018). Central Asia leaders confab but stop short of binding commitments. Erişim Tarihi: 30.03.2023. https://eurasianet.org/central-asia-leaders-confab-but-stop-short-of-binding-commitments.

FAO (2023). Aquastat. Erişim Tarihi: 16.01.2023. https://tableau.apps.fao.org/views/Review-Dashboard-v1/result_country?%3Aembed=y&%3AisGuestRedirectFromVizportal=y.

FAO (2023). FAOLEX Database, Agreement between the Governments of the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, and the Republic of Uzbekistan on the use of water and energy resources of the Syr Darya basin. Erişim Tarihi: 15.02.2023 https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC054530/.

Fişek, K. (1970). *100 Soruda Sosyalist Devlet*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Freund J. and Schulz D. (2020). Connecting and powering a region: status of the Rogun hydroelectric plant. Erişim Tarihi: 30.04.2023 CPC- Caspian Policy Center, https://www.caspianpolicy.org/research/energy-and-economy-program-eep/connecting-and-powering-a-region-status-of-the-rogun-hydroelectric-plant-11017.

Global Water Partnership. (2014). Integrated water resources management in Central Asia: The challenges of managing large transboundary rivers. *Technical Focus Paper*, 1-59.

Hashimova, U. (2021). Uzbekistan and Tajikistan Talk Dams, Not Rogun. The diplomat. Erişim Tarihi: 29.03.2023 https://thediplomat.com/2021/06/uzbekistan-and-tajikistan-talk-dams-not-rogun/

International Crisis Group (2014). Water pressures in Central Asia. *Europe and Central Asia Report*, 233, 1-35.

Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia (2023). Chronology of ICWC. Erişim tarihi: 04.04.2023 http://www.icwc-aral.uz/chronology.htm.

Janusz-Pawletta, B. and Gubaidullina, M. (2015). Transboundary water management in Central Asia. *Cahiers d'Asie centrale*, *25*, 195-215.

Kabar (2020). Kazakistan, ticaret değişim anlaşması uyarınca elektriği Kırgızistan'a iade etmeye başladı. Erişim tarihi: 03.03.2023 http://tr.kabar.kg/news/kazakistan-ticaret-de-i-im-anla-mas-uyar-nca-elektri-i-k-rg-zistana-iade-etmeye-ba-lad/.

Kabar (2022). Kırgızistan, Özbekistan ile ortaklaşa Kambar-Ata HES-1 inşaatına başladı. Erişim Tarihi: 03.03.2023 http://tr.kabar.kg/news/k-rg-zistan-ozbekistan-ile-ortakla-a-kambar-ata-hes-1-in-aat-na-ba-lad/.

Kayrakum Agreement (1999). Agreement Between the Government of the Republic of Uzbekistan and the Government of the Republic of Tajikistan on Cooperation in the Area of Rational Water and Energy Uses in 1999. Erişim Tarihi: 05.04.2023 https://www.caee.utexas.edu/prof/mckinney/papers/aral/agreements/Kayrakum-99.pdf.

Kamuyov, A. (2012). Water scarcity and interstate cooperation dynamics in Naryn/Syr darya river basin. *Central Asia and The Caucasus*, *13*(3), 80-93.

Kazakhstan-Kyrgyz Republic Agreement (2000). Agreement Between The Government of the Republic of Kazakhstan And The Government of the Kyrgyz Republic On the Use of Water and Energy Resources of the Naryn – Syr Darya Cascade of Reservoirs in 2000. Erişim Tarihi: 05.04.2023 https://www.caee.utexas.edu/prof/mckinney/papers/aral/agreements/Annual-KzKg-00.pdf

Kraak, E. (2012a). Central Asia's dam debacle. *Chinadialogue*. Erişim Tarihi: 05.02.2023 https://chinadialogue.net/en/energy/4790-central-asia-s-dam-debacle/

Kraak E. P. (2012b). The geopolitics of hydropower in Central Asia: the Syr Darya. *The Asia-Pacific Journal*, *10*(15-1), 1-7.

Lillis, J. (2012). Uzbekistan Leader Warns of Water Wars in Central Asia. *Eurasianet*. Erişim Tarihi: 17.03.2023 https://eurasianet.org/uzbekistan-leader-warns-of-water-wars-in-central-asia

Mitchell, T. (2002). Rule of Experts:Egypt, techno-politics, modernity. California: University of California Press.

Mosello, B. (2008). Water in Central Asia: a prospect of conflict or cooperation?. *Journal of Public & International Affairs*, (19), 151-174.

Nurshayeva, R. (2012). Uzbek leader sounds warning over Central Asia water disputes. *Reuters*. Erişim Tarihi: 13.03.2023 https://www.reuters.com/article/uk-centralasia-water-idUKBRE8860W420120907

ORASAM (2018). Türkmenistan Cumhurbaşkanı Orta Asya'daki su sorununun çözümünü önerdi. Erişim Tarihi: 01.04.2023 https://orasam.manas.edu.kg/index.php/tr/turkmenistan/879-t-rkmenistan-cumhurba-kan-orta-asya-daki-su-sorununun-z-m-n-nerdi

Pedro de N. (2009). Water and energy disputes of Central Asia: in search of regional solutions?. *Europa-Central Asia Monitoring EUCAM*. Erişim Tarihi: 05.02.2023 https://eucentralasia.eu/water-and-energy-disputes-of-central-asia-in-search-of-regional-solutions/

Pohl, B., Kramer, A., Hull, W., Blumstein, S., Abdullaev, I., Kazbekov, J., Reznikova, T., Strikeleva, E., Interwies, E. and Görlitz S. (2017). Rethinking water in Central Asia: The costs of inaction and benefits of water cooperation. Berlin: Adelphi and CAREC.

Russell, M. (2018). Water in Central Asia: An increasingly scarce resource. *European Parliamentary Research Service*, Briefing PE 625.181, 1-12.

Sarıkaya, Y. ve Öztopal M. K. (2019). Orta Asya'da su kaynakları ve gelecek dönem beklentileri. *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, *4*, 29-35.

Scientific-Information Center ICWC (2019). 2018 year book "water in Central Asia and the world". *UN Regional Center for Preventive Diplomacy for Central Asia*, Tashkent: SIC ICWC

UNEP (2011). Environment and security in the Amu Darya Basin. *ENVSEC*, 1-100.

United Nations (2011). Drainage basin of the Aral Sea and other transboundary waters in Central Asia. United Nations (Eds.), *Second Assessment of Transboundary Rivers, Lakes and Groundwaters*, (pp. 107-130). New york: United Nations.

United Nations (2017). Overview of General Assembly Documents A/RES/72/7. Erişim Tarihi: 06.04.2023 https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/ares727.php

United Nations (2019). World population prospects 2019: highlights. *Department of Economic and Social Affairs, Population Division*, ST/ESA/SER.A/423, 1-40.

United Nations (2023). Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes. Treaty Collections. Erişim Tarihi: 15.01.2023. https://treaties.un.org/doc/treaties/1992/03/19920317%2005-46%20am/ch_xxvii_05p.pdf

UNRCCA (2017). The united natıons general assembly passes a resolution on the role of the regional centre for preventive diplomacy for Central Asia. Erişim *T*arihi: 06.04.2023 https://unrcca.unmissions.org/united-nations-general-assembly-passes-resolution-role-regional-centre-preventive-diplomacy-central

UNRCCA (2023). Background. Erişim Tarihi: 06.04.2023 https://unrcca.unmissions.org/background

Tanrısever, O. F., and Sakal, H. B. (2022). The review of the water-electricity generation conflicts in Central Asia: the case of Rogun Dam. In O. F. Tanrısever & H. B. Sakal (Eds.), *Water, Energy and Environment in Eurasia* (1st ed., pp. 125–148). Nevşehir: Cappadocia University Press.

Tashkent Statement (1992). Statement of heads of water economy organizations of Central Asian Republics and Kazakhstan adopted on 10-12 October 1991 meeting in Tashkent. Erişim Tarihi: 02.04.2023. http://cawater-info.net/library/eng/statement.pdf

The Astana Times (2023). Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan to Launch Hydroelectric Power Project. Erişim Tarihi: 02.04.2023. https://astanatimes.com/2023/02/kazakhstan-kyrgyzstan-and-uzbekistan-to-launch-hydroelectric-power-project/

Wooden A. E. (2014). Kyrgyzstan's dark ages: framing and the 2010 hydroelectric revolution. *Central Asian Survey*, *33*(4), 463–481.

Xu Z., Niu Y., Liang Y., Li Z. and Iftikhor A. (2020). The integrated hydropower sustainability assessment in Tajikistan: a case study of Rogun hydropower plant. *Advances in Civil Engineering*, 2020, 1-18.

Yalçın, R. ve Imagambetova, A. (2022). Problems of sharing transboundary water resources in Central Asia. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *13*(2), 546-566.

Yıldız, D. (2014), Orta Asya'nın su(yönetimi) sorunları ve Aral gölünü geri döndürme çabaları. *Hidropolitik Akademi*, 1-12.

Yıldız, D. (2021). Orta Asya'da uzaktan kumandalı bir saatli bomba: su sorunu. *Avrasya Dosyası*, *12*(1), 113-146.

TÜRK DÜNYASINDA SINIR SORUNLARININ TARİHSEL ANALİZİ: Ortak Mirastan Ortak Geleceğe İş Birliği ve Çatışmayı Anlamak

Furkan Terzi - Uğur Yasin Asal

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1991 yılında dağılmasının ardından Orta Asya'da sınır ve kimlik açısından sorunlu alanları bulunan beş bağımsız devlet kurulmuştur. Bağımsızlığın ardından henüz tam olarak çözüme kavuşturulamayan sınır sorunları, bugün bölgedeki en önemli sorunlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır. Sovyetler Birliği sonrasında kurulan yeni devletler için siyasi ve ekonomik bağımsızlıklar oldukça önem taşırken bu dinamiklerin yanı sıra ülke sınırlarının belirlenerek bu sınırların karşılıklı şekilde güvence altına alınması bir diğer öncelik olmuştur. Öte yandan Orta Asya'da ülkeler arasındaki sınırların netleştirilememiş olması bölgesel iş birliği imkânının önündeki en büyük engellerden biridir. Zaman zaman askerî çatışma boyutuna dek uzanan bu belirsizlik, bölgesel entegrasyonu da oldukça zorlaştırmaktadır.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki sınır sorunlarına ilişkin adımlar Sovyetler Birliği Dönemi'nde atılmış ve SSCB'nin dağılmasına dek gelen süreç içerisinde sınırların belirlenmesi konusunda atılan adımlar, bu konudaki belirsizlikleri ortadan kaldırmakta başarılı olamamıştır. Bu doğrultuda Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ön plana çıkan ülkelerdir. Özellikle Fergana Vadisi'nin jeopolitik ve ekonomik açıdan taşıdığı yüksek değer, sınır anlaşmazlığının bu bölge üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Fergana Vadisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan ve Irak işgallerinde önemli bir bölge olarak dikkat çekmiştir. Radikal terör gruplarının bu bölgedeki varlı-

nelik girişimlerinden endişe duyan Çin, buranın kontrol altında tutulması için büyük çaba harcamaktadır.

Son olarak ABD'nin özellikle Afganistan ve Irak'ı işgal operasyonlarında Orta Asya ülkelerindeki askerî üsleri kullanması, Rusya açısından önce olumlu karşılanmış ancak sonrasında yine Rusya'nın çekinceleri ile beraber ABD, bölgeden ayrılmıştır. Bu bağlamda ABD'nin eski Doğu bloku alanlarını kontrol altında tutabilmek adına Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerine önem verdiği söylemek mümkündür.

Kaynakça

Akman, H. (2015). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün oluşumunda Rusya-Çin ilişkileri ve ilişkilerin problemleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(37), 311-326.

Anwar, Z. (2011). Development of infrastructural linkages between Pakistan and Central Asia. *Research Journal of South Asian Studies*, *26*(1), 103-115.

Aris, S. (2009). The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the three evils': A regional response to non-traditional security challenges or an anti-western bloc?". *Europe-Asia Studies*, *61*(3), 457-482.

Badykova, N. (2005). Regional Cooperation in Central Asia: A view from Turkmenistan. *Problems of Economic Transition*, *48*(8), 62-95.

Borthakur, A. (2017). An analysis of the conflict in the Ferghana Valley. *Asian Affairs, 48*(2), 334-350.

Brzezinski, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası* (Y. Türedi. Çev). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Clarke, M. (2010). China, Xinjiang and the internationalisation of the Uyghur issue. *Global Change Peace & Security*, *22*(2), 213-229.

Dadabaev, T. (2012). Central Asian frontiers: Institutionalisation of borders and inter-state relations. *Strategic Analysis, 36*(4), 554-568.

Dağı, Z. (2002). *Rusya'nın Dönüşümü*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Dannreuther, R. (1994). *Creating new states in Central Asia*. Adelphi Paper 288, London: Oxford University Press for the IIS.

Dugin, A. (2014). *Rus jeopolitiği ve Avrasyacı yaklaşım* (V. İmanov). İstanbul: Küre Yayınları.

Hamidov, A. A. ve Komilova, N. U. (2021). Natural geographical research in the Fergana Valley. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, *3*(06), 109-116.

Hamilton-Smith, N. ve Mackenzie, S. (2010). The geometry of shadows: A critical review of organised crime risk assessments. *Policing & Society, 20*(3), 257–279.

Harada, C. (2005). *Russia and North-East Asia*. Adeplhi Paper 310, London: Routledge.

Huasheng, Z. (2013). China's view of and expectations from the Shanghai Cooperation Organization. *Asian Survey*, *53*(3), 436–460.

İşyar, Ö. G. (2018). *Avrasya ve Avrasyacılık*. Bursa: Dora Yayınları.

Lanteigne, M. (2006/2007). In Medias Res: The development of the Shanghai Co-operation Organization as a security community. *Pacific Affairs*, *79*(4), 605-622.

Luke, F. (2013). Trafficking terror through Tajikistan. *Military Review*.

MacHaffie, J. (2011). The Potential for a China-Russia Military Alliance Explored. *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Vol. 10, No. 2&3, 21-44.

Mackinder, H. J. (1962). *Democratic ideals and reality*. New York: W.W. Norton.

Matveeva, A. (2017). Divided we fall … or rise? Tajikistan-Kyrgyzstan Border Dilemma. *Cambridge Journal of Eurasian Studies*, 1-20.

Mirsky, G. (1992). Central Asia's emergence. *Current History*, *91*(567), 334-338.

Murzakulova, A ve Mestre, I. (2015) *Natural resource management dynamics in border communities of Kyrgyzstan and Tajikistan*. Research Report, Bishkek: University of Central Asia.

Nygren, B. (2008). *The rebuilding of greater Russia: Putin's foreign policy towards the CIS countries.* London: Routledge.

Olimova, S. ve M. Olimov. (2017). *Konfliktı na Granitsah v Ferganskoy Doline: Novıe priçinı, Novıe Uçastniki.* (Fergana Vadisi Sınırlarında Çatışmalar: Yeni Nedenler, Yeni Katılımcılar). Rossiya i Novıe Gosudarstva Evrazii 1.

Omelichevai, M. Y. (2010). The ethnic dimension of religious extremism and terrorism in Central Asia. *International Political Science Review*, *31*(2), 167-186.

Öztürk, Y. (2021). Neo-Avrasyacı perspektif bağlamında Soğuk Savaş donrası Rusya'nın Orta Asya politikalarının değerlendirilmesi. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, *5*(2), 608-638.

Prys, M. (2010). Hegemony, domination, detachment: Differences in regional powerhood. *International Studies Review*, *12*(4), 479-504.

Ramsbotham, O. (2005). The analysis of protracted social conflict: A tribute to Edward Azar. *Review of International Studies,* 31(1), 109-126.

Raşid, A. (1996). *Orta Asya'nın dirilişi: İslam mı, milliyetçilik mi?* (Osman Deniztekin, Çev.). İstanbul; Cep Kitapları.

Starşuk, Y. (2011). Osobennosti proyableniya pograniçnıh protivoreçiy mejdu tsentralnoaziyatskim stranami SNG (BDT'ye Üye Orta Asya Ülkeleri Arasındaki Sınır Çelişkilerinin Özellikleri). *Pskovskiy Regionologiçeskiy Jurnal 12*.

Tashtemkhanova, R., Medeubayeva Z., Serikbayeva, A. ve Igimbayeva, M. (2015). Territorial and border ıssues in Central Asia: Analysis of the reasons, current state, and perspectives. *The Anthropologist*, *22*(3), 518-525.

Toktomushev, K. (2018). Understanding cross-border conflict in post-Soviet Central Asia. *Connections: The Quarterly Journal, 17*(1), 21-41.

Tolipov, F. (2004). On the role of the Central Asian Cooperation Organization within the SCO. *Central Asia and the Caucasus*, *3*(27), 146-154.

Trenin, D. (2003). Southern Watch: Russia's policy in Central Asia. *Journal of International Affairs*, *56*(2), 119-131.

TRT Haber. Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır sorunu karşılıklı arazi değişimiyle çözüldü, (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 15.05.2023

Usmanov, D. (2022). Kyrgyzstan-Tajikistan: The terror and death of a fruitless border conflict, (Çevrimiçi), *Eurasianet*, 18.09.2022, (Erişim Tarihi: 15.05.2023)

Yılmaz, S. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, (34), 111-120.

Zardykhan, Z. (2002). Kazakhstan and Central Asia: Regional perspectives. *Central Asian Survey*, *21*(2), 167-183.

Zeyrek, C. (2010). Orta Asya'da etkin bölgesel bütünleşme çabaları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, *10*(3), 871-884.

TÜRK DÜNYASINDA TARIMIN TARİHSEL GELİŞİMİ, MEVCUT DURUMU VE GELECEĞİ

Tair Esenali Uulu - Atilla Dursun - Mederbek Zhaanbaev

Giriş

Tarım, insanın yerleşik hayata geçmesinde ve medeniyetlerin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan coğrafyada yaşayan Türkler, tarih kaynaklarında hep tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Özellikle Orta Asya bozkırlarında göçebe yaşam tarzıyla başlayan tarım ve hayvancılık, zamanla yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte gelişim göstermiştir (Eroğlu 2022).

Tarım, Türk kültüründe de her zaman önemli olmuş ve Türk toplumunun üretici bir toplum olmasının temelini oluşturmuştur. Türk toplumu tarih boyunca hem göçebe hem de yerleşik hayat yaşamaları sonucu derin bir kültüre, ayrıca tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan bir toplum yapısına sahiptir. Tarım ürünleri, Türklerin beslenme ihtiyaçlarını karşılamış ve aynı zamanda ticaret ve ekonomik faaliyetlerine de katkıda bulunmuştur. Hayvancılık ise hem gıda kaynağı olarak hem de ticari amaçlarla kullanılmıştır.

Türk toplumu, tarıma dayalı bir yaşam tarzıyla yakından bağlantılıdır ve bu durum kültürel kimliklerinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Tarımın yanı sıra Türklerin çeşitli tarım teknikleri, tohum seçimi, hayvan yetiştirme yöntemleri ve doğal kaynakları kullanma becerileri de Türk kültürünün zenginliğini yansıtmaktadır. Bu tarım ve hayvancılık geleneği; Türk toplumunun dayanıklılığını, bağımsızlığını ve ekonomik sürdürülebilirliğini desteklemiştir.

Son yıllarda, Türk dünyasının bütünleşme hareketi çerçevesinde Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkeler arasında farklı alanlarda iş birliği çalışma-

Sonuç

Türk Devletleri Teşkilatı adı ile çok büyük hedeflere ulaşmayı benimseyen Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan devletlerinin tarım alanında iş birlikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Gıda güvenliğinin arttırılması: tarımsal verimliliği artırmak, hasat sonrası kayıpları azaltmak ve gıda ulaşım sistemlerini iyileştirmek suretiyle bölgede gıda güvenliğini artırmak.
- Sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi: üye devletlere uzun vadeli gıda güvenliği ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında sürdürülebilir tarım uygulamalarını teşvik etmek.
- Kırsal geçim kaynaklarının iyileştirilmesi: üye devletlere kırsal kalkınmayı teşvik ederek tarımsal kredi ve destek imkânlarına kolay erişim sağlayarak ve kırsal alanlarda altyapıyı iyileştirerek kırsal toplulukların geçim kaynaklarını iyileştirmek.
- Tarımsal araştırma ve geliştirmenin güçlendirilmesi: üye devletlerin tarımsal verimliliği artırmak, sektörde yeni teknolojileri üretmek ve teşvik etmek için tarımsal araştırma ve geliştirmeyi güçlendirmek.
- Tarımsal ticaret ve değer zincirlerinin geliştirilmesi: üye devletlerin tarımsal ürünlerinin katma değerinin artırılması ve sektörde ekonomik büyümeyi teşvik etmek için tarımsal ticareti ve değer zincirlerini geliştirmek.

Dolayısıyla Türk Devletleri Teşkilatı üye devletlerinin tarım vizyonu; sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi, gıda güvenliğinin artırılması, kırsal geçim kaynaklarının iyileştirilmesi ve sektörde ekonomik büyümenin teşvik edilmesine odaklanmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatının kurulması üye ülkelerde tarım sektörü için önemli bir fırsat sağlamaktadır. Bu fırsatı kullanarak tarım sektörüne yönelik politikaların gözden geçirilmesi ve sektörün sorunlarına yönelik çözümler üretilmesi gerekmektedir. Özellikle su kaynaklarının yönetimi, arazi bölünmelerinin önlenmesi, girdi maliyetlerinin düşürülmesi, yenilikçi tarım yöntemlerinin benimsenmesi, genç çiftçilerin teşvik edilmesi ve tarım ürünlerinin katma değerinin artırılması gibi konularda çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Kaynaklar

Akcan, A. (2022). Eski Türk Kültür ve Medeniyetine Dair: Bozkırda Varolmak. *Tarih ve Gelecek Dergisi*,, 8(3), 896-909.

Alçay ve ark., (2015). Orta Asya'dan Anadolu'ya Kurutulmuş Gıdalar. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*,, (37), 83-93.

Azerbaycan Tarım Sektörü Ülke Yatırımcı Rehberi. (2022). Ankara: *T.C. Tarım Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.*

Bashimov, G. (2017). Türkiye'nin Tarımsal Ürünlerdeki Rekabet Gücü: Orta Asya Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analizi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(4): 393–401.

Bora, A. & Dikkaya, M., (1996). Bağımsızlık sonrası Türk cumhuriyetlerinin ekonomik yapılarına genel bir bakış. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.* Cilt 1,. Sayı 5. 189 - 198

Diakov, S. K. (2017). *İlkçağ Tarihi Cilt: 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan.* Yordam Kitap.

Eroğlu, E. (2022). Doğu ve batı arasında: Orta Asya Türk bozkir kültürünün köklerine dair. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, e-ISSN: 2717 - 8706

Esenali uulu, T., & Öğüt, H. (2019). Orta Asya Ülkelerinin Tarımsal Mekanizasyon Düzeylerinin. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 15 (1), 1-5.

FAOSTAT, (2020). https://www.fao.org/faostat (Erişim tarihi: 12.02.2023)

İlgen, A. (2010). Bozkır Göçebelerinde Sosyo-Ekonomik Yapı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (49)*, e-ISSN: 2548-0405, 817-840.

Kavuncu, O. (1996), *Türk Dünyası Genel Yapı ve Tarım-Ekolojik Problemleri* Ankara: Türk Ziraat Mühendisleri Birliği ve Vakfı Yayınları No:12.

Kazakistan Tarım Sektörü Ülke Yatırımcı Rehberi (2022). Ankara: *T.C. Tarım Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.*

Kırgızistan Tarım Sektörü Ülke Yatırımcı Rehberi. (2022). Ankara: *T.C. Tarım Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.*

Köseoğlu, N. (2012). *Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler - Zor ve Yoğun Bir Yüzyıl.* İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Maksudov, F. (2012). Bati Türkistanda Karahanli Kentlerinin Gelişimi Üzerine. *International Refereed Academic Social Sciences Journal*. Special Issue Volume:03 Issue: 05, 339–351.

Motrevich, V. (2020). Kırgız SSC'nin Tarımının İkinci Dünya Savaşına Katkısı. *İ. Arabaeyev adındaki Vestnik dergisi.* DOI 10.33514/1694-7851-2020-4-121-124

Özbekistan Tarım Sektörü Ülke Yatırımcı Rehberi. (2022). Ankara: *T.C. Tarım Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.*

Özbekistan Ülke Bülteni, (2012). https://www.deik.org.tr/uploads/ozbekistan-ulke-bulteni.pdf

Özbekistan Ülke Raporu, (2017). Konya Ticaret Odası 7 sayfa. https://www.kto.org.tr/d/file/ozbekistan-ulke-raporu-2017.pdf

Sedik, D., & Lerman , Z. (2018). Transition to Smallholder Agriculture in Central Asia. *Journal of Agrarian Change,* , 18(4), 904-912.

TOBB. (2013). *TÜRKİYE.* Ankara: *Afşaroğlu Matbaası.*

Turkic World Vision 2040. 8th Summit of the Organization of Turkic States held on 12 November 2021. HYPERLINK "https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf" https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf.

Yavuz, F. (2005). *Türkiyede Tarım.* Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.

Yetişgin, M. (2006). Ruslarin Türk Topraklari Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*, (16), 671-702.

Yılmaz ve ark. (2014). Türklerde Deve Güreşlerinin Orta Asya'dan Anadolu'ya 4.000. *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2 (1): 37–44.

Yılmaz, B. (2020). *Moğolların Türkistan Fethi.* Ankara: Bizim.

RADİKAL İSLAMİ TERÖRÜN DİASPORADAN ANA VATANA DÖNÜŞÜ: DAEŞ'in Orta Asya'da Varoluş Mücadelesi

Haydar Karaman

Giriş

Radikal cihatçı terörizm, küresel barış ve istikrarı tehdit eden karanlık ve saldırgan bir varlık olarak dünyamızın üzerinde dolaşmaktadır. Radikal cihatçı terörizm; şiddet ve terörü kullanarak, toplumun dokusunu bozarak siyasi ve dinî hedeflerine ulaşmaya çalışırken yerleşik normlara meydan okuyarak masum sivillerin yüreklerine korku salan acımasız saldırı yöntemleriyle bilinmektedir. Özellikle Suriye kriziyle birlikte ortaya çıkan bu durum, radikal cihatçı terörizmin yeniden dünya çapında önemli bir güvenlik tehdidi hâline gelmesine neden olmuştur. Teknoloji ve sosyal medyanın yükselişi, bu grupların mesajlarını yaymalarına ve daha önce hiç olmadığı kadar etkili bir şekilde yeni üyeler kazanmalarına olanak sağlamıştır. Bu, terörle mücadeleyi dünya genelindeki hükûmetler ve istihbarat teşkilatları için sürekli bir zorluk hâline getirmektedir (Munich Security Report, 2020).

Bu terör örgütleri, son yıllarda bir yandan Orta Doğu'daki başarısız devletlerde kendilerine bir yaşam alanı bulurken diğer yandan da merkezlerinden dünya geneline yayılmışlardır (Piazza, 2007, ss.521-537). Ancak radikal cihatçı terör örgütü üyeleri, bir nevi diaspora inşa ederek kendi ana vatanları ve bulundukları toplumlar için ciddi bir tehdit oluşturmaktadırlar. Çünkü bu örgüt üyeleri ana vatanlarına dönerek faaliyetlerine devam edebilmektedirler (Clarke, 2017, s.4). Son yıllarda Orta Asya'da da radikal cihatçı terörün yükselişe geçtiği ve terör örgütü üyelerinin dönüş yaptıklarına sıkça şahit olunmaktadır. Bu nedenle ed-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve'ş Şam (Irak Şam

Sonuç ve Öneriler

Bu savaşçıların ülkelerine geri dönüşü, ülkeleri için tehdit yaratmaktadır. Bu noktada Orta Asya ülkelerinin geri dönen cihatçıların girişini zorlaştırmak için Afganistan ve Pakistan da dâhil olmak üzere birçok çatışma bölgesiyle sınır paylaştığı göz önüne alındığında, geçirgen olan sınırlarındaki güvenlik önlemlerini arttırmaları gerekmektedir. Hükûmetler, bireylerin tespit edilmeden ülkeye girmesini önlemek için devriyelerin, kontrol noktalarının ve gözetimin artırılması gibi etkili sınır kontrol önlemlerine yatırım yapmalıdır. Ayrıca Orta Asyalı cihatçı grupların Suriye gibi çatışma bölgelerinde aktif faaliyet gösteren radikalleştirmiş kişileri bünyesinde barındırdığı dikkate alınarak geri dönen savaşçıların bağlantılarını kullanarak yeni üyeler kazanmalarının ve ideoloji propagandasının önüne geçilmesi gerekmektedir.

Bu nedenle sadece fiziki engeller ile çözüm aranmamalı geri dönen savaşçıların topluma yeniden entegre olmalarına yardımcı olmak için etkili karşı radikalleşme ve radikalizmi önleme programlarına yatırım yapmalıdır. Bu hizmetler; psikolojik danışmanlık, eğitim ve iş eğitimi ile sosyal destek ağlarını içerebilir. Hükûmetler, bu bireylerin topluma yeniden entegre olmalarına yardımcı olmak ve daha fazla radikalleşmelerini önlemek için etkili programlara yatırım yapmalıdır. Elbette geri dönen cihatçıların suç işlemiş veya ulusal ve uluslararası yasaları ihlal etmiş kişiler olma olasılığı yüksektir. Hükûmetler, geri dönenlerin yargılamaları noktasında açıklık sağlayarak cihatçıları caydırıcı bir pozisyon almalıdır. Ayrıca hükûmetler, bilgi paylaşmak ve cihatçıların geri dönüşünü önlemeye yönelik çabaları koordine etmek için Interpol ve diğer kolluk kuvvetleri gibi uluslararası ortaklarla yakın iş birliği içinde çalışmalıdır.

Kaynakça

Al-Baghdadi, A. B. A. H. (2014). A Message to the Mujahidin and the Muslim Ummah in the month of ramadan, Erişim Tarihi: 20.03.2023, https://scholarship.tricolib.brynmawr.edu/bitstream/handle/10066/14241/ABB20140701.pdf.

Aljazeera (2016). Kazakhstan: 17 killed in series of 'extremist' attacks", 06.06.2016, Erişim Tarihi: 23.04.2023, https://www.aljazeera.com/news/2016/6/6/kazakhstan-17-killed-in-series-of-extremist-attacks.

Bashar, I. (2015). ISIS, AQIS and the revival of Islamist militancy in Bangladesh. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, *7*(6), 18-23.

BBC (2016a). "Kazakhstan attack: four in almaty killed 'by Islamist'", Erişim Tarihi: 21.04.2023, https://www.bbc.com/news/world-asia-36823422.

BBC (2016b). "Chinese embassy blast: Car bomb attack in Bishkek, Kyrgyzstan", Erişim Tarihi: 21.04.2023, https://www.bbc.com/news/world-asia-37217712.

Clarke, C. P. (2017). *The terrorist diaspora. testimony,* House Homeland Security Committee Task Force on Denying Terrorists Entry into the United States.

Clifford, B. (2017). *Radicalization and the Uzbek diaspora in the wake of the NYC attacks*. George Washington University Program on Extremism, ss.1-11.

Crenshaw, M. (2017). Transnational jihadism & civil wars. *Daedalus*, *146*(4), 59-70.

Dickson, L. (2015). Lone wolf terrorism. a case study: the radicalization process of a continually investigated & Islamic state inspired lone wolf terrorist, *Malmö University: Faculty of Healthand Society, Department of Criminology*

Eurasia Net (2018). Tajikistan court jails 71-year old over Islamic state links, Erişim Tarihi: 19.04.2023, https://eurasianet.org/s/ tajikistan-court-jails-71-year-old-over-islamic-state-links.

Fainberg, A. (2017). Central asia jihadism: Home and Abroad. *International Institute for Counter-Terrorism)*.

Fishman, B. (2016). *The master plan: ISIS, al-Qaida, and the jihadist strategy for final victory.* New Haven: Yale University Press.

Friis, S. M. (2015). 'Beyond anything we have ever seen': beheading videos and the visibility of violence in the war against ISIS*. International Affairs*, 91(4), 725-746.

Fromson, J. ve Simon, S. (2015). ISIS: The dubious paradise of apocalypse now. *Survival*, *57*(3), 7-56.

Gates, S. ve Podder, S. (2015). Social media, recruitment, allegiance and the Islamic State. *Perspectives on Terrorism*, *9*(4), 107-116.

Giustozzi, A. (2018). *The Islamic State in Khorasan: Afghanistan, Pakistan and the New Central Asian Jihad.* Oxford University Press.

Hamm, M. S. ve Spaaij, R. (2017). *The age of lone wolf terrorism*. Columbia University Press.

Hayes, H. A. (2019). "This new world is not for the faint hearted": confronting the many dimensions of Philippe-Joseph Salazar's words are weapons: ınside ISIS's rhetoric of terror. *Philosophy & Rhetoric*, *52*(3), 301-311.

Hoffman, B., Rosenau, W., Curiel, A. J. ve Zimmermann, D. (2007). The Radicalization of diasporas and terrorism*: a joint conference by the RAND corporation and the center for security studies, ETH Zurich* (Vol. 229). Rand Corporation

Ingram, H. J., Whiteside, C. ve Winter, C. (2020, p.166). *The ISIS reader: milestone texts of the Islamic state movement*. Oxford University Press, USA.

Karakoç Dora, Z. (2021). The US-led "war on terror" in Afghanistan: 2001-2021*. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 172-185.

Lynch, T. F., Bouffard, M., King, K., & Vickowski, G. (2016). *The return of foreign fighters to Central Asia: implications for US counterterrorism policy*. Washington, DC: National Defense University Press.

Macris, J. R. (2016). Investigating the ties between Muhammed ibn Abd al-Wahhab, early Wahhabism, and ISIS. *The Journal of the Middle East and Africa*, *7*(3), 239-255.

Mahood, S. ve Rane, H. (2017). Islamist narratives in ISIS recruitment propaganda. *The Journal of International Communication*, *23*(1), 15-35.

Matveeva, A. (2018). Radicalisation and violent extremism in Kyrgyzstan: on the way to the caliphate?. *The RUSI Journal*, *163*(1), 30-46.

McCants, W. (2015). *The ISIS apocalypse: The history, strategy, and doomsday vision of the Islamic State*. New York:

McCauley, C. ve Moskalenko, S. (2014). Toward a profile of lone wolf terrorists: What moves an individual from radical opinion to radical action. *Terrorism and Political Violence*, *26*(1), 69-85.

Mendelsohn, B. (2017). *The al-Qaida franchise: The expansion of al-Qaida and its consequences*. Oxford University Press.

Moghadam, A. (2011). *The globalization of martyrdom: Al Qaeda, Salafi Jihad, and the diffusion of suicide attacks*. Johns Hopkins University Press.

Munich Security Conference (2020). Munich Security Report 2020, Erişim Tarihi: 11.03.2023, https://securityconference.org/assets/user_upload/MunichSecurityReport2020.pdf.

Neumann, P. R. (2015). The trouble with radicalization. *International Affairs,* 91(1), 127-147.

Neumann, P. R. (2016). *Radicalized: new jihadist threats to the West*. I.B. Tauris.

Olcott, M. B. (2016). Religion and security in Central Asia: Recommendations for the next US administration. *The Review of Faith & International Affairs*, *14*(2), 49-58.

Piazza, J. A. (2007). Draining the swamp: Democracy promotion, state failure, and terrorism in 19 Middle Eastern countries. *Studies in Conflict & Terrorism*, *30*(6), 521-539.

Rapoport, D. C., Cronin, A. K. ve Ludes, J. (2004). *The four waves of modern terrorism. Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy (Washington, DC: Georgetown University Press 2004) p*, *54*, 3-11.

RFEL(2018). "Islamic State Claims Attack That Killed Four Foreign Cyclists In Tajikistan", Erişim Tarihi: 21.03.2023. https://www.rferl.org/a/tajikistan-terrorism-possible-attack-four-foreign-cyclists/29398154.html.

Schmid, A. P. (2016). Links between terrorism and migration. *International Centre For Counter Terrorism (ICCT) ICCT Research Paper*.

Sharipova, D. ve Beissembayev, S. (2021). Causes of violent extremism in Central Asia: the case of Kazakhstan. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-21.

Shehabat, A., Mitew, T. ve Alzoubi, Y. (2017). Encrypted jihad: Investigating the role of Telegram App in lone wolf attacks in the West. *Journal of strategic security*, *10*(3), 27-53.

Siraj, U., & Afridi, M. K. (2019). Energy security of a rentier state:: a case study of Kazakhstan. *Central Asia*, *85*(Winter), 25-40.

Soliev, N. (2015). Central Asia's new threat landscape: an assessment. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, *7*(6), 36-45.

Soliev, N. (2019). Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, *11*(1), 65-70.

Soliev, N. (2021). Tracing the fate of Central Asian fighters in Syria. *Perspectives on Terrorism*, *15*(4), 125-140.

Spaaij, R. (2010). The enigma of lone wolf terrorism: An assessment. *Studies in Conflict & Terrorism*, *33*(9), 854-870.

Spaaij, R. (2011). *Understanding lone wolf terrorism: Global patterns, motivations and prevention*. Springer Science & Business Media.

Speckhard, A., & Ellenberg, M. (2020). Spontaneous deradicalization and the path to repatriate some ISIS members. *Homeland Security Today*.

Spencer, R. (2018). *The history of jihad: from Muhammad to ISIS*. Bombardier Books.

Springer, N. R. (2009). *Patterns of radicalization: Identifying the markers and warning signs of domestic lone wolf terrorists in our midst*. Naval Postgraduate School Monterey CA Dept of National Security Affairs.

Sriskandarajah, D. (2005). Tamil diaspora politics. *Diaspora*, *1*, ss. 493-501.

Stergiou, D. (2016). ISIS political economy: financing a terror state. *Journal of money laundering control*, *19*(2), 189-207.

Weimann, G. (2012). Lone wolves in cyberspace. *Journal of Terrorism Research*.

Weiss, M. ve Hassan, H. (2016). *ISIS: Inside the army of terror (updated edition)*. Simon and Schuster.

TÜRK DÜNYASINI YAZMAK: TÜRK ETNOKÜLTÜREL BÖLGESELLEŞMESİNİN AKADEMİK ANLATISI

Gamze Kolivar - Hüsrev Tabak

Giriş

Sovyet sonrası coğrafyada ortaya çıkan Türki (Türk soylu) devletler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimi, resmî süreçler eliyle "Türk dünyası" olarak tahayyül edilen etnokültürel bir bölgenin oluşumu uğraşlarına denk gelmektedir. Türkiye, etnik devlet kimliğinin bir tezahürü olarak Sovyet hegemonyasından çıkmış ve kendine uluslararası toplumda eşit ve saygın bir yer arayan Türk soylu devletler ile iş birliği uğraşlarını günbegün geliştirmiş, Türk dünyası tahayyülünü somut bir bölgesel entegrasyona dönüştürmek için kurumsal mekanizmaların geliştirilmesine önayak olmuştur. Günümüzde Türk Devletleri Teşkilatının (TDT) oluşturulması bu sürecin son halkasını temsil etmektedir. Sosyal ve kurumsal bir gerçeklik olarak karşımızda duran bu sürecin akademik olarak incelenmesi yönünde 1990'ların erken dönemlerinden itibaren yoğun bir çaba harcanmış, "Türk dünyasının entegrasyonu" yönündeki tüm pratiklerinin izlenmesi ve raporlanması kapsamında birbirinin üzerine inşa edilen ancak aynı zamanda birbirini tekrar eden geniş bir akademik yazın oluşmuştur. Öncelikle Türkiye olmak üzere tüm *bölge* ülkelerinin sosyal aktör olarak realize etmeye çalıştıkları "Türk dünyası" tahayyülü, akademik yazının elinde varlığı epistemik olarak da somutlaştırılan bir alana dönüşmüştür. Tam da bu sebeple "'Türk dünyası' çalışma alanı, gözlem sınırımız kapsamında teyit edebileceğimiz üzere, Türkiye'de bölge çalışmaları alanında metodolojik ulusçuluğun çok yaygın görüldüğü bir yazın olarak karşımızda durmaktadır" (Tabak 2016). Bu eğilimse akademik yazınca

makalelerin olumlu-olumsuz yönlendirmesine fazlasıyla açıktır. Yukarıda detaylı tasvir ettiğimiz akademik makalelerin vasatı yüksek lisans tezlerinin de benzer metodolojik sorunları sürdürmesine yol açmaktadır. Makaleler gibi tezler de diplomatik dönüm noktalarına fazla anlamlar yükleyerek bunların Türk dünyasında entegrasyonu ve iş birliğini pozitif anlamda artıracağı, bununsa örgüte ve üye ülkelere, özellikle de Türkiye'ye, bölgesel güç dengesini değiştirme noktasında imkân tanıyacağı anlatısını sürdürmektedirler. Konu üzerine doktora tezi sayısı az olduğu için benzer eleştirileri onlar için yapmak biraz erken olabilir ancak en azından tema bakımından her iki doktora tezinin de makale ve yüksek lisans tezlerinde sürdürülen popüler kültürel ve askerî iş birliği temalarını işlemesi, konu üzerine akademik literatür gelişimi noktasında kısa vadede ümitli olma istekliliğimizi kısıtlamaktadır.

Dergi ve tez incelemelerimiz üzerinden eleştirel bir literatür incelemesi gerçekleştirdik. Geniş bir alanı taradık ve erişilebilir ciddi sayıda metne ulaştık. Ancak derleme kitapları incelememiz dışında bıraktık. Bunun en temel sebebi kör hakem sürecinin derleme kitaplarda işletilmiyor oluşudur. Hâliyle editörlerin derlemelerindeki kriterlerinden bihaber bir eleştiri geliştirmek istemedik. Ancak yaptığımız taramalarda, makale ve tezlerde sürdürülen mükerrer ve spekülatif anlatım tarzının derleme kitaplarda da sürdürüldüğünü gördük. Bu noktada, konuya ilişkin sınırlılığımız bir noktada zaruri bir durum olmaktadır.

Sonuç olarak Türk etnokültürel bölgeselleşmesi üzerine çalışmalar pek çok metodolojik sorunu barındırıyor. Türk dünyası mefhumunun sosyal bir gerçeklik olarak somutlaştırılması uğraşlarına epistemolojik destek sunulmuş oluyor. Bu da sosyal bilimcinin sosyal aktörün sosyal kategorileri somutlaştırma uğraşlarını anlamaya çalışmak yerine ona katılmasıyla sonuçlanıyor. Bu yapılıyorken mükerrer ve betimleyici anlatılar sebebiyle konu üzerine birbirini yanlışlayarak eleştirel biçimde ilerleyen bir literatür de maalesef gelişemiyor.

Kaynakça

Abdıkadırova, E. (2017). Orta Asya'da entegrasyon süreçleri. *Reforma*, 2 (74), 65-70. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/reforma/issue/40381/483025.

Akıllı, E. (2019). Turksoy, Turkic council and cultural diplomacy: transactionalism. *Bilig*, 91(1), 1-25 Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/49613/635870.

Alyılmaz, S. (2015). Türk dünyası vatandaşlığı projesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4 (1), 77-85. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/article/155825.

Amiraslanov, U. (2021). *Bağımsızlık sonrası Azerbaycan-Orta Asya Türk cumhuriyetleri ilişkileri: enerji eksenli* (Yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul.

Amirbek, A., Anuarbekuly, A. & Makhanov, K. (2017). Türk dili konuşan ülkeler entegrasyonu: tarihsel geçmişi ve kurumsallaşması". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 164-204. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/33344/371181.

Aslantaş, A. (2023). *Küreselleşmede bölgesel örgüt iş birliği mekanizması çerçevesinde Türk devletleri teşkilatı* (Yüksek lisans tezi) Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Anabilim Dalı, Ankara.

Babahanoğlu, V. & Akbaş, Z. (2023). Türkiye'nin bölgesel oyun kurucu rolü ve düzen inşasına dair imkân ve kabiliyeti: Türk devletleri teşkilatı örneği. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(Prof. Dr. Muammer Erdoğan Anısına Kongre Özel Sayısı), 243-268. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/biibfad/issue/76482/1253074.

Baghırov, O. (2022). The organization of Turkic states' economic potential and cooperation prospects among its members . *Perceptions: Journal of International Affairs*, 27 (1), 53-73. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/71446/1149285.

Bay, E., Alimbekov, A. , Mete, M. , Cücük, E. & Yokuş, E. (2017). Türk dünyası birliği algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11 (21), 55-85. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/34361/379576.

Bıyıklı, M. (2016). Türk dünyası ortak kuruluşu olarak Türk akademisi uluslararası teşkilatı (TWESCO), rolü ve iş birlikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 404–418, Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/27228/342377.

Bilig. (1996). Erişim Tarihi: 15.05.2023, https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig.

Bircan, M. (2021). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi (Türk Keneşi) üzerine yapısal ve işlevsel bir değerlendirme* (Yüksek lisans tezi), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Niğde.

Budak, M. M. & Terzi, H. M. (2021). Scholarship programs as public diplomacy tool and implementations in Turkic council countries. *Bilig*, 96 (TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı), 229-253. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/60041/870192.

Buyar, C. & Ünal, U. (2022). Contribution of organization of Turkic states members to world heritage at a time of cultural convergence from the past to the future. *Bilig*, (100), 1-35. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/68587/1075552.

Çalışır, A. (2019). *Türk dili konuşan ülkeler iş birliği konseyi: Orta Asya'da bölgesel işbirliği ve entegrasyon*, (Yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Eskişehir.

Çarpadan, H.F. (2022). *Bankacılık sisteminde çeşitlendirilmiş karşılıklı bağımlılıklar ile yerel para takas antlaşmaları: Türk devletleri teşkilatı üzerine bir uygulama* (Yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Anabilim Dalı, İstanbul.

Çiftçi, D., Akyel, Y. & Özejder, İ. (2021). Public broadcasting in the Turkish world culture: case of TRT Avaz. *Bilig*, (97), 55-77. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/50353/706745.

Demir, C. (2022). The organization of Turkic states: implications for the regional balance of power. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Türk dünyası'nda yeni dönem: Türk devletleri teşkilatı, 39-71. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj/issue/72404/1104776.

Direkci, B., Şimşek, B. & Akbulut, S. (2022). Türk devletleri teşkilatı ülkelerinin salgın sürecinde eğitimde yaşadıkları sorunlar ve ana dili eğitimine yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0 (56), 219-238. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/73941/1222264.

Dönmez, M. (2020). Türk dünyası jeopolitik bir kaosun ortasında mı?. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 3, 1-16. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tudad/issue/52315/676123.

Emeklier, B., Taş, T. & Yılmaz, K. Ç. (2022). Türk devletleri teşkilatı: bütünleşme sürecine nereden başlamalı ve ne yapmalı?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Türk Dünyası'nda Yeni Dönem: Türk Devletleri Teşkilatı, 73-107. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj/issue/72404/1112874.

Erkiner, H. H. & Eray, İ. (2022). Uluslararası hukuk bakımından bir uluslararası örgüt olarak Türk devletleri teşkilatı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Türk Dünyası'nda Yeni Dönem: Türk Devletleri Teşkilatı, 217-250. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj/issue/72404/1112918.

Erol, M. S. & Çelik, K. E. (2017). Türk dünyası'nda işbirliği denemesi: Türk keneşi ve Kazakistan. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17 (2), 15-32. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/32850/362243.

Ersoy, R. (2018). Avrupa Türklüğü bağlamında 'Türk dünyası' kavramını yeniden düşünmek. *Gazi Türkiyat*, (23), 9-18. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziturkiyat/issue/67898/1052785.

Ertürk, M. (2020). Türk dünyası kültür başkentleri. *Journal of Turkology*, 30 (1), 303-312 . Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/52202/743761.

Ertürk, R. (2012). Türkiye ve Orta Asya Türk dünyası. *İstanbul University Journal of Sociology*,3(8), 77-90. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/526/4796.

Girgin, K. (2021). Turan birliğinin pedagojik bileşeni:Türk dünyası Gaspıralı programı. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8 (3), 871-894. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/65012/842169.

Gocuk, Y. (2022). Somut olmayan kültürel mirasın taşınmasında Türk dünyası vakfı örneği (Eskişehir). *İçtimaiyat*, 6 (2), 432-448. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ictimaiyat/issue/72966/1040187.

Gök, A. (2022). Türk devletleri teşkilatı ve Dağlık Karabağ zaferinin yarattığı fırsatlar". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Türk Dünyası'nda Yeni Dönem: Türk Devletleri Teşkilatı, 109-145. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj/issue/72404/1093710.

Gökburun, İ. (2021). Küresel ve bölgesel güçler çağında; Türk dünyası nüfusu . *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21 (1), 1-34. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/62872/897236.

Güçlü, Akpınar, B. (2022). Arktik ve sub-Arktik bölgede yaşayan Türk halklarının/Türkçe konuşan halkların kültürel/ dil güvenliğinin sağlanmasında Türk devletleri teşkilatı'nın rolü. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 181-216. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj/issue/72404/1114572.

Işıldak, S. (2022). *Küresel entegrasyonda Türk işbirliği modeli olarak Türk devletleri teşkilatı'nın yeri*, (Yüksek lisans tezi), Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, Bursa.

İlhan, S. (1994). Türk dünyası ve Atatürkçü çağdaşlaşma. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10, 63-7. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/55355/759268.

İpek, C.D. (2017). Frankofoni ile Türk konseyi'nin mukayesesi. (Doktora tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon.

Jesson, J. & Lacey, F. (2006) . How to do (or not to do) a critical literature review. *Pharmacy Education*, 6(2): 139–148. Erişim: https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/3431/1/Jesson_and_lacey2006.pdf.

Kaplan, M., Yuvacı, A. & Amanov, S. (2015). One nation, many voices? external cohesion of the Turkic council states in the united nations general assembly, 1993-2011. *Bilig*, (74), 125-149 . Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/bilig/issue/25347/267609.

Karadağ, D. & Savaşkan, Y. (2018). Türk dünyası kültür başkenti projesi'nin Türkiye turizmine etkileri. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 71-78. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/saktad/issue/38981/453782.

Kaygusuz, Y. (2021). Kuruluşunun 10.yılında Türk konseyi'nin Türkiye ile diğer üye ülkeler arasındaki ticarete etkileri. *TESAM Akademi Dergisi*, 8 (1), 199-236. Retrivered from https://dergipark.org.tr/tr/pub/tesamakademi/issue/60485/748658.

Kocatepe, Ö.F. (2022). *Neoklasik realist çerçevede politik ve askerî iş birliğinin incelenmesi: Türk devletleri teşkilatı* (Doktora tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.

Mammadlı, İ.(2022). *Türk cumhuriyetlerinin işbirliği ve sosyo-ekonomik potansiyeli bağlamında Türk devletleri teşkilatı* (Yüksek lisans tezi), Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Karabük.

Musabay Baki, P. (2014). Avrasya'da bölgesel işbirliği sürecinden işbirliği mekanizmasına: Türk konseyi. *Bilge Strateji*, 6 (11), 133-162. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/3799/50959.

Musabay Baki, P. (2022). Turkic world vision–2040: A step forward for the resilience of Turkic cooperation. *Perceptions: Journal of International Affairs* , 27(1), 26-52 . Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/71446/1149279+.

Mustofaev, M. (2022). The organization of Turkic states: a new approach to global and regional challenges. *Perceptions: Journal of International Affairs*. 27(1): 105-120. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/71446/1149303.

Özsoy, B. (2022). Rusya-Ukrayna savaşı ve Türk devletleri teşkilatı ülkeleri . *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 22 (2), 549-576. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/74326/1169441.

Polat, N. H. (2019). Türk dünyasının entegrasyonunda lise edebiyat tarihi kitaplarının yeri. *Bilig,* (91), 255-278. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/article/636003.

Sapiyev, Y. (2022). Turkey and Turkic-speaking states. *Anadolu Strateji Dergisi*, 3 (2), 1-31. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/anasamasd/issue/68779/1082871.

Sezer, Y. A. (2011). Cumhuriyet dönemi ortaöğretim coğrafya derslerinde Türk dünyası coğrafyasının öğretimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*,341-373. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16970/177310.

Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, (104) , 333-339.

Suinbay S. (2006). Orta Asya entegrasyonu sorunları ve çözüm yolları (Yüksek lisans tezi), Ankara Ünivesitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Şahin, G. & Argalı, M. (2022). Bölgesel liderlik bağlamında Türk dış politikasının jeopolitik erçeği: Türk dünyası. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Türk Dünyası'nda Yeni Dönem: Türk Devletleri Teşkilatı, 5-37. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrtj/issue/72404/1080249.

Tabak, H. (2016). Metodolojik ulusçuluk ve Türkiye'de dış politika çalışmaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(51), 21-39. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39309/463072.

Taldybayeva, D. (2012). *Türk dünyasında entegrasyon süreci: Türkiye-Kazakistan ikili işbirliğinin sürece etkileri* (Yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Toprak, N.G. (2020). Orta koridor girişimi bağlamında Türkiye'nin değişen Orta Asya Politikası. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)* , 6(1), 19-32. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/aeusbed/issue/53383/634990.

Tuna, K. (2011). Türk dünyası araştırmaları ve sivil toplum kuruluşlarının katkısı. *Sosyoloji Konferansları*, 0(38), 11-17. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9508/118832.

Turan-Sam. (2007). Erişim Tarihi: 15.05.2023, https://www.turansam.org/dergi.php.

Türkkahraman, M. & Fidan, S. (2005). Türk dünyası ve mana etrafında bütünleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD),* (2), 75-90. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiyat/issue/16672/329867.

Türk Dünyası Araştırmaları. (1979). Erişim Tarihi: 15.05.2023, https://dergipark.org.tr/tr/pub/tda.

Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. (2018). Erişim Tarihi: 15.05.2023, https://dergipark.org.tr/tr/pub/tudad.

Ünal, U. (2018). Development perspectives of Turkish-speaking contries cooperation council according to human development indices. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 257-282. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/igdirsosbilder/issue/66820/1045018.

Veliyev, D.(2009). Küreselleşme sürecinde Türk dünyası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 103-110. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11419/136411.

Yerkebulan, S. (2017). *Kazakhstan's role in strengthening the Turkic council and regional cooperation in Central Asia* (Yüksek lisans tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Yesevi, Ç. G. (2022). Examining the organization of Turkic states: a teacher and norm-creator. *Perceptions: Journal of International Affairs*. 27(1): 2-25. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/71446/1149277.

Yılmaz, B. A. (2019). Soğuk savaş sonrası Türk-Orta Asya ilişkilerinde Türk keneşi'nin rolü: dönemler ve değişim dinamikleri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 7 (1), 1-25. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovabaccd/issue/51397/667956.

Yoska, E. (2020). Ebulfez Elçibey'in Azerbaycan özelinde Türk dünyası meselelerine bakışı, *Journal of Universal History Studies*, Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue, 216-237. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/juhis/issue/57118/803032.

TÜRK YEREL YÖNETİMLERİNİN TÜRKİSTAN COĞRAFYASINDAKİ BELEDİYELERE KATKILARININ İNCELENMESİ

İskender Güneş

Giriş

Türk dünyasındaki yerel yönetimlerin gelişiminin anlaşılması için bölgenin yakın tarihteki değişimine ve Türkiye'nin bu bölgeye olan ilgisinin geçmişine odaklanmak yerinde olacaktır. Türkistan coğrafyasındaki Türk topluluklarının Çarlık Rusya'sı Dönemi'nden başlamak üzere Sovyet Rusya'sı Dönemi'nde tamamen bağımsızlıklarını kaybettikleri bilinmektedir. 1991 yılına kadar süren bu süreç, SSCB'nin sonlanmasıyla neticelendi. Bu dönemde Komünist Parti Genel Sekreteri olan Gorbaçov'un ülkesini kurtarmak için birtakım reform çalışmalarına giriştiği görüldü. Gorbaçov tarafından gündeme getirilen glastnost (şeffaflık) politikaları, ifade ve basın sahalarındaki şeffaflaşma ve özgürleşme sürecini başlattı. Ancak bu çalışma bile birliğin dağılmasına engel olamadı. Bu sürecin devleti oluşturan uluslar arasında ekonomik bakımdan mal tedarikini cumhuriyetler arasında yapılamayacak hâle getirmesi nedeniyle SSCB'nin ekonomik bütünlüğü geçerliliğini yitirdi. Bu durum ise 15 cumhuriyetin birlikten ayrılarak federatif yapının sonlanmasına neden oldu (Roskin, 2009: 342-343). Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Kırgızistan adıyla Türk Cumhuriyetlerinin müstakil devletler olarak tarih sahnesinde yerlerini almasıyla bir dönem kapanmış oldu. Bağımsızlıklarını ilan ederek millî devletlerini kurmaya başlayan yeni Türk devletleri; sosyal, kültürel ve ekonomik konular başta olmak üzere kendilerini geliştirmek üzere ciddi bir çalışmanın içerisine girdiler. Bu hedefi gerçekleştirmek için dikkate de-

di'ne kadar birlik hâlinde hareket etme şuurunu kavramış yerel yönetimlerin geçmişte sindirilen, baskı altına alınan ve SSCB tarafından dünyaya kapalı bir hâle getirilen günleri artık geride bırakmış olarak geleceğine güvenle ve emin adımlarla ilerlemesi ancak her alanda birlik hâlinde hareket etmesine bağlıdır. Günümüzde Türk Devletleri Teşkilatının varlığı ve politik zeminin uygunluğu, yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin gelişmesi ve güçlendirilmesi için çok uygun bir ortam sunmaktadır. Tarihten gelen gönül bağları ve ortak mefkûrenin sunduğu kültürel imkânların yerinde kullanılması idari bakımdan da zengin tecrübe paylaşımını gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

Adana BŞB, (2021). Adana ile Kazakistan'ın Çimkent ili kardeş şehir oldu, https://www.adana.bel.tr/en/haber/adana-ile-kazakistan-in-cimkent-ili-kardes-sehir-oldu, Erişim Tarihi: 28.12.2022

Ahmetbeyoğlu, A. (2009). Türkistan Hakkında Coğrafi, Siyasi, Tarihî ve İstatistiki Malumat. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (22) , 1-21 . https://dergipark.org.tr/tr/pub/manassosyal/issue/49930/639819.

Amirbek, A. , Anuarbekuly, A. & Makhanov, K. (2017). Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması . *Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 1(3)* , 164-204 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/bader/issue/33344/371181.

Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turk-konseyi-devlet-baskanlari-8-zirvesi-basladi/2419189, Erişim Tarihi: 28.12.2022

AzStat Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi. http://www.stat.gov.az, Erişim: 14.12.2022).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan TDBB 6. Olağan Genel Kurul Konuşması (2023) https://www.youtube.com/watch?v=pdKo77uJI8Y&t=86s, Erişim Tarihi: 04.01.2023

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018), https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/icerikler/yed-nc--ulusal-b-ld-r-m-20190909092640.pdf, Erişim: 05.01.2023.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü (2023), https://yerelyonetimler.csb.gov.tr/, Erişim Tarihi:10.01.2023.

Çıtır, B. (2022). Osmanlı-Alman İktisadi İlişkilerine Bir Parantez: Hansa Birliği. *Belgi Dergisi, (24)*, 431-448 . DOI: 10.33431/belgi.1087437.

Çorum Belediyesi, (2022). Kardeş İki Ülkenin İki Şehri Kardeş Oldu, https://www.corum.bel.tr/haberler/kardes-iki-ulkenin-iki-sehri-kardes-oldu, Erişim Tarihi: 28.12.2022.

İBB, (2021). İmamoğlu: İstanbul Üzerine Düşeni Yapmaya Hazır, https://www.ibb.istanbul/arsiv/38240/imamoglu-istanbul-uzerine-duseni-yapmaya-hazi, Erişim Tarihi: 30.12.2022.

Kayacan, İ. (1993) *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, Ankara: Ece Yayınları, 34-37.

Kara, A. (2016). *Turgut Özal ve Türk Dünyası (Türkiye – Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

KAZSTAT Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi. https://stat.gov.kz, Erişim Tarihi: 15.12.2022.

KCMİK Kırgızistan Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi. http://www.stat.kg, Erişim Tarihi:22.12.2022

Keçiören Belediyesi, (2021). Kırgızistan Cumhurbaşkanı Caparov'dan Başkan Altınok'a Devlet Nişanı, https://www.kecioren.bel.tr/kirgizistan_cumhurbaskani_caparovdan_baskan_altinoka_devlet_nisani-1390-haber.html, , Erişim Tarihi: 28.12.2022.

KKTC İstatistik Kurumu. https://stat.gov.ct.tr/, Erişim Tarihi: 15.12.2022.

Oran, Baskın (2005), *Türk Dış Politikası, C. II.* 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları. s. 373-374

Özdemir, H. (1991). Turgut Özal ve Avrasya: Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Harp Akademilerindeki Konuşmaları, (İstanbul, Harp Akademileri, 15 Şubat 1991), *AVİM Avrasya Dosyası*, Sayı 2, Nisan 2018: 6-7.

Özmen, A. (2021). SSCB'den Ayrılan Türk Cumhuriyetlerinin Yerel Yönetim Perspektifleri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6 (11) , 51-60 .

Roskin, M. G. (2009). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, Adres Yayınları, Ankara

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı, 21.Dönem 3.Yasama Yılı

14.Birleşim09/Kasım/2000Perşembe, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c043/tbmm21043014.pdf, Erişim Tarihi:10.01.2023

T.C. Resmi Gazete, (2003), 2003/6464 Merkezi İstanbul'da Olmak ve Uluslararası Faaliyette Bulunmak Üzere "Türk Dünyası Belediyeler Birliği"nin Kurulmasına İzin Verilmesi Hakkında Karar, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031213.htm#3, Erişim Tarihi: 10.04.2022.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2022). https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa, Erişim Tarihi:28.12.2022

TDBB (2022). *"Faaliyet Raporu; 2021, 2020, 2019, 2018, 2017, 2016, 2014",* http://www.tdbb.org.tr/?page_id=4001&lang=tr, Erişim Tarihi: 30.12.2022.

TDBB (2023). Birliğin Amacı, http://www.tdbb.org.tr/?page_id=29&lang=tr, Erişim:10.01.2023.

TDBB (2023). Hakkımızda, http://www.tdbb.org.tr/?page_id=46&lang=tr, Erişim Tarihi:10.01.2023.

TDBB (2023). Üyeler, http://www.tdbb.org.tr/?page_id=2587&lang=tr, Erişim Tarihi: 30.07.2021.

TDBB Başkanı Uğur İbrahim Altay'ın TDBB 6. Olağan Genel Kurul Konuşması (10 Haziran 2022), https://www.youtube.com/watch?v=WxWzoAcYFNg, Erişim Tarihi: 04.01.2023

TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Agustos-2022-45543, Erişim Tarihi:10.01.2023

TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866, Erişim Tarihi: 16.12.2022.

Türk Devletleri Teşkilatı (2022). https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi, Erişim Tarihi: 28.12.2022

TürkmenStat Türkmenistan Devlet İstatistik Komitesi. http://www.stat.gov.tm, Erişim Tarihi: 19.12.2022.

TÜRKPA (2023), https://www.tbmm.gov.tr/turkpa-hakkinda, Erişim Tarihi: 14.01.2023

UZSTAT Özbekistan Devlet İstatistik Komitesi http://www.stat.uz, Erişim Tarihi:22.12.2022

Yamak, K. (2006). *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* İstanbul: Doğan Kitap.

Ydyrys, K. (2012). "Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" Politikası ve Orta Asya Güvenliği Üzerindeki Etkileri" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

RUSYA'NIN ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE İLİŞKİLERİ: Neokolonyalist Perspektif

Sharifa Giritlioğlu

Giriş

Neokolonyalizm 20. yüzyılın sonlarında postkolonyalizm eleştirisi olarak ortaya çıkmış olup İkinci Dünya Savaşı sonrası, siyasi bağımsızlıklarını elde etmelerine rağmen gelişmekte olan ülkelerin iç ve dış siyasetine gelişmiş devletlerin müdahalesini ele alan yaklaşımdır. Buna göre modern uluslararası ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin temelini oluşturan antlaşmalar, kurum ve kuruluşlar gelişmiş ülkelerin inisiyatifiyle eski sömürgelerini kontrol altında tutmak için geliştirilmiş yeni tür emperyalizm olup 16-17. yüzyılın Avrupa kolonyalizmine benzer olgu olduğu öne sürülmektedir (Bert, 2019). Sonuç olarak neokolonyalizm, eskiden devam etmekte olan ekonomik ve güç eşitsizliği çerçevesindeki metropol ve periferi arasındaki ilişkidir.

Neokolonyalizm, çağımızda çok uluslu şirketlerin hegemonyası, iletişim ve bilgi paylaşım ağlarının gelişmesi ile ulus devletlerin uluslararası kuruluşlar nezdinde eşitsizliği, ticaret blokları, ekonomik çıkarların çatışması gibi yeni aktörlerin katılımıyla devam eden eski süreçtir. Bunun yanı sıra eski kolonyalist devletler tarafından kontrol edilen üçüncü dünya ülkeleri veya başka bir deyişle sponsorlu otoriter devletlerdeki yaygın yolsuzluk, etnik çatışmalar, kolonyalizmin yaygın kullandığı araçlardandır. Bu araştırmada ana teorik çerçeve olarak Nkrumah, Young ve diğer neokolonyalist araştırmacıların varsayımları ile destekleyici görüşleri kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci kısmında ise İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni metropollerden biri SSCB'nin halefi olarak kendini ilan eden ve çok kutuplu dünyanın kutuplarından biri olarak kendini tanımlayan Rusya Federasyonu'nun Orta Asya ülkelerine yönelik mevcut dış politikası, neokolonyalist perspektiften açık-

alanlarında entegrasyon süreçlerini sürdüren Moskova; coğrafi konumu, ekonomik ve askerî gücü bakımından Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden üstündür. Özellikle Kırgızistan ve Tacikistan, Rusya'nın ekonomik yardımları ve yatırım projelerine doğrudan bağımlı hâldedir. Kazakistan ise ekonomik olarak Rusya'ya yakından bağlıdır; burada demografik faktör ve Rusya ile olan ortak sınır da önemli rol oynamaktadır. Bölgede diğer emperyalist güç olarak algılanan Çin, bu konjonktürde bölgedeki Rusya'nın liderlik pozisyonunu şimdilik kabullenmiş durumdadır.

Sonuç olarak Rusya Federasyonu da diğer kolonyalist devletler gibi eski kolonilerinde kendi varlığını sürdürmek için geliştirdiği yeni konseptler sayesinde ortak dil, din, tarih, kimlik, ekonomi, kalkınma, güvenlik ve istikrar söylemlerini devam ettirmektedir. Bu sayede yerel elitlerin onayını ve dışarıdan yapılabilecek her türlü müdahale ile alternatif entegrasyon girişimlerinin önünü kesmektedir.

Kaynakça

Avrus, A. (2001). *İstiriya rossiyskih universitetov: ocherki*. Moskova: Moskovskiy obshestvenniy nauchniy fond.

Batanov, O. (2008). Koncepciya russkogo mira: zarojdenie i razvitie. *Vestnik Nacional'nogo Instituta Biznesa*, 83–91.

Bert, O. (2019). Decolonisation , Identity , Neo-Colonialism and Power. *Phronimon*, *20*(3065), 18. https://doi.org/https://doi.org/10.25159/2413-3086/3065.

Chufrin, G. (2010). *Rossiya v Tsentralnoy Azii*. Almaty: Kazahstanskiy Institut Strategicheskih Issledovaniy pri Prezidente RK.

Chung, M. (2017). Otsenka Poitiki Rossii v Tsentral'noy Azii v Period s 1991 g. po Nastoyashchee Vremya: Rossiya Ostaetsya Vliyatelnim Faktorom v Regione. *Gosudarstvennoe i Municipalnoe Upravlenie. Uchenie Zapiski SKAGS*, (3), 266–270. https://doi.org/10.23394/2079-1690-2017-1-3-266-270

Darenskiy, V. (2005). "Dialog kultur": panaceya ili novaya mifologiya? *Глобальное Пространство Культуры*, 2012–2215.

Dugin, A. (2004). *Proekt "EvroAziya". Put Rossii*. Moskova: Yauza.

EAEUNION. (2023). Evraziyskiy Ekonomicheskiy Soyuz Informatsiyonniy Portal. Retrieved from https://portal.eaeunion.org/ru-ru/public/main.aspx.

Fanon, F. (1963). *The Pitfalls of National Consciousness*. *The Wretched of the Earth*. Retrieved from http://books.google.com/books?id=-XGKFJq4eccC.

Frank, S. (1996). *Rilke i Filosofiya*. Moskova: Nauka.

Go, J. (2011). *Patterns of Empire. The British and American Empires, 1688 to the Present*. Cambridge University Press. https://doi.org/https://doi.org/10.1017/CBO9780511996559.

History Russia. (1938). Postanovlenie CK VKP(b) i SNK SSSR "Ob obyazatel'nom izuchenii Russkogo Yazika v Shkolah Natsional'nih Respublik i Oblastey." Retrieved from http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/123876-postanovlenie-tsk-vkp-b-i-snk-sssr-ob-obyazatelnom-izuchenii-russkogo-yazyka-v-shkolah-natsionalnyh-respublik-i-oblastey-13-marta-1938-g#mode/inspect/page/2/zoom/4

KazTag. (2023, February 15). V ODKB nazvali rol Rossii reshayushey pri perebroske voysk v Kazahstan v yanvare 2022. *Kaztag.Kz*. Retrieved from https://kaztag.kz/ru/news/v-odkb-nazvali-rol-rossii-reshayushchey-pri-perebroske-voysk-v-kazakhstan-v-yanvare-2022-goda.

Kocherov, S. (2014). Russkiy Mir: Problema Opredeleniya. *Vestnik Nixhegorodskogo Universiteta Im.N.İ.Lobachevskogo*, 163–167.

Kommersant. (2017, June 17). Rossiysakaya İnfrastruktura v Tsenralnoy Azii/Российская военная инфраструктура в Центральной Азии. *Журнал "Коммерсантъ Власть."* Retrieved from https://www.kommersant.ru/doc/3328655.

Kostomarov, N. (1998). Dve Russkie Narodnosti. Retrieved from http://dugward.ru/library/kostomarov/kostomarov_dve_usskie_narodnosti.html.

Kremlin.ru. (2023). Zasedaniye Visshego Evraziyskogo Ekonomicheskogo Soveta/ Заседание Высшего Евразийского экономического совета. Retrieved from http://kremlin.ru/events/president/news/71204.

Kulish, P. (2020). Ob Otnoshenii Malorossiyskoy lovesnosti k Obsherysskoy. Retrieved from http://www.e-reading.club/chapter.php/1041327/1/Kulish_-_Chernaya_rada.html.

Malashenko, A. (2013). Interesy i Shansy Rossii v Tsentralnoy Azii. *Pro et Contra*, 21-34.

Mann, M. (1986). *The Sources of Social Power, Volume 1*. New York: Cambridge University Press.

MIL.RU. (2020). Rossiyskie Voennie Bazi v tsentralnoy Azii/Российские военные базы в Центральной Азии. Retrieved from https://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=12319739@egNews

MINTEST. (2020). Tamozhenniy Soyuz EAES/Таможенный союз ЕАЭС. Retrieved from http://mintest-russia.ru/informatsionnye-materialy/info_union/

Mozhegov, V. (2005). O Russkoy İdee, Triade Grafa Uvarova i Universal'nogo Hristianstva. Retrieved from https://www.apn.ru/index.php?newsid=1593.

Nikonov, V. (2017). Russkiy mir i Russkiy yazik. Retrieved from http://v-nikonov.ru/publications/article/192492/.

Nkrumah, K. (1965). Neo-Colonialism, the Last Stage of imperialism. *Marxism and Anti-Imperialism in Africa*.

Nkrumah, K. (1966). *Neo-Colonialism The Last Stage of Imperialism*. New York: International Publishers.

ODKB. (2023a). Organizatsiya Dogovoa Kollektivnoy Bezopasnosti. Retrieved from https://odkb-csto.org/structure/

ODKB. (2023b). Organizatsiya Dogovora O Kollektivnoy Bezopasnosti. Ot Dogovora k Organizatsii. Retrieved from https://odkb-csto.org/25years/

ODKB. (2023c). Organizatsiya Kolektivnoy Bezopasnosti. İstoriya. Retrieved from https://odkb-csto.org/30-let-odkb/istoriya/

Okon, E. (2014). Kwame Nkrumah: the fallen and forgotten hero of African nationalism. *European Scientific Journal*, *10*(17), 50-77.

Ostrovskiy, E., & Shchedrovskiy, P. (1999). Rossiya: Strana, Kotoroy Ne Bylo. Retrieved from http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history99-00/shedrovicky-possia-no/

Panchin, F. (1977). *Upravlenie prosveshcheniem v SSSR*. Moskova.

Putin, V. V. (2007). Poslanie Prezidenta Rossiyskoy Federacii ot 26.04.2007. kremlin.ru. Retrieved from http://www.kremlin.ru/acts/bank/25522/page/2

Putin, V. V. (2022). Ukaz "Ob obyavlenii chastichnoy mobilizatsii v Rossiyskoy Federacii"/Указ «Об объявлении частичной мобилизации в Российской Федерации». Retrieved from http://kremlin.ru/events/president/news/69391

Said, E. W. (1994). *CULTURE AND IMPERIALISM*. New York: Vintage Books A Division of Random House, Inc.

Shchedrovitskiy, P. (1999). *Russkiy mir i transnacionalnie russkie*. Biblioteka kulturnoy politiki, upravleniya i predprinimatelstva.

The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. (2023). Retrieved from https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/

Young, R. J. C. (2016). *Postcolonialism: An Historical Introduction* (15th ed.). Oxford: Willey Blackwell.

Zamorskaya, N. (2018). Rodnaya Rech!: Kak Stalin Vnedrayl Russkiy Yazik v SSSR. *Gazeta Ru*. Retrieved from https://www.gazeta.ru/social/2018/03/12/11679751.shtml?updated

TÜRK DÜNYASINDA ÇAĞDAŞ EĞİTİM SORUNLARI VE ÖĞRETMENLERDEN BEKLENEN MESLEKİ YETERLİLİKLER

Erkan Efilti

Giriş

Dünyada toplumların, bilimin ve teknolojinin gelişimi eğitim anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu eğitim anlayışları; kurumsal olarak okul yapılarını, öğretmen yeterliliklerini ve beklentilerini değiştirmiştir. Öğretmenlik mesleği profesyonel bir meslek olması nedeniyle bütün eğitim anlayışlarında farklı yeterlikleri ve görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Toplumlar ve eğitim kurumları zaman içinde bu beklentileri kalıplaştırır ve kurumlarda bu rolleri oynayan ve bu görevleri yerine getiren öğretmenler beklerler. Eğitim anlayışlarındaki değişimlere kurumlar çok çabuk adapte olur. Yasal değişiklikler ve kurumlardaki fiziki değişimler kısa süreler içinde tamamlanabilmektedir. Öğretmen yetiştirmede bu süreç, hızlı bir şekilde yapılabilmekte ve yeni yetiştirilen öğretmenlere, yeni eğitim anlayışına uygun hazırlık yapılabilmektedir. Bu konuda en çok yaşanan sorun toplumsal anlayıştaki değişimlerdir. Toplumda var olan önceki eğitim anlayışlarındaki kalıplaşmış düşünceler ve bunlara bağlı olarak şekillenen öğretmen davranış beklentilerinin değişimi oldukça zor olmaktadır. Bu zorluk, değişime direnen öğretmen davranışlarıyla da birleşirse kurumlara bunun yansıması uzun yıllara mal olabilmektedir. Burada sorun iki boyutlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yanda değişime direnen toplum, diğer yanda alışık olunan öğretmen anlayışı ve buna bağlı olarak da alışık olunan öğretmen tutumlarını değiştirmekteki direnç. Buna ülkenin eğitim yapılanmasındaki bazı yanlış uygulamalar da eklenince değişim nerdeyse imkânsız hâle gelebilmektedir. Yasalar ve kurumsal yapılar, çağdaş eğitime uygun ama toplumsal beklentiler ve alışık olunan öğretmen tutumları hâlâ geleneksel anlayışla davranış

öğretmenin asıl görevi; alanındaki bir dersi en iyi yöntemi seçerek en etkili teknikleri kullanması, en üst düzey öğrenmeyi sağlaması ve öğrenilenleri de en doğru tekniklerle ölçebilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Hâlbuki teknolojinin hızla geliştiği ve kolay ulaşılabilir olması nedeni ile artık öğretimde teknoloji öğretmen olmadan da öğretim işlemini kolaylıkla yerine getirdiği görünmektedir. COVID-19 pandemi döneminde zorunlu olarak yapılan eğitim faaliyetleri de bunu göstermiştir.

Çağdaş eğitimde amaç, bireyi bir bütün olarak görmek, bütün alanları ile geliştirmek ve hayata hazırlamak olduğu düşünülürse bunu teknolojinin yapmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Bunun sadece asıl amacının ne olduğunun bilincinde olan ve bu amaç için yetiştirilmiş uzman personellerle yapılabileceği unutulmamalıdır. Öğretmen yetiştirmeden istihdamına kadar ve hizmet içi eğitim süreçlerinde öğretmenlerin bu doğrultuda yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu, genel olarak ülkelerin öğretmen yetiştirme ve yerleştirmede karşılaşılan en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin bütün öğretmen programlarında yer alan ve önemsenen bir uygulama, öğretmen adaylarının çalışan öğretmenlerin yanında staj yaptırılmasıdır. Bu durum elbette önemlidir ama şu unutulmamalıdır ki eğitim sırasında bilişsel bilgiyi uygulamaya dönüştürme becerisini kazandırmadan staja gönderilen adayların okullarda uygulanan geleneksel eğitimden etkilenmesi de engellenememektedir. Ama hiçbir programda bu duruma dikkat çekilmemiş ve bu konuda bir yeterlilik becerisi dersi konulmamıştır. Yani iyi olması için yapılan bir uygulama gerekli becerileri kazanımları sağlanmadan ve verilen becerinin yeterliliği ölçülmeden yapılırsa tam tersi etkiler olarak karşımıza çıkabilmektedir. Okulların en önemli görevi, bireyleri hayata hazırlamaksa bunun çok kolay olmayacağı elbette unutulmamalıdır. Bu zor görevi yerine getirmesi gereken öğretmenlerin yetiştirilmesinde istihdamın da ve istihdam sonrası sosyal ve maddi gerekleri konusunda yeterli hassasiyetin gösterilmesi hâlinde ülkelerin hedeflediği bütün yönleri ile gelişimi desteklenmiş başarılı, mutlu, üretken geleceğe en iyi şekilde hazırlanmış vatandaşları yetiştirmek mümkün olacaktır.

Kaynakça

Aktepe, V. (2004). Öğretmenlerin öğrencilerini tanıma yeterliği. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 5(58).

Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2009*. (14.Bas.) Ankara: Pegem Akademi.

Arslan, M. (2009). *Eğitim Bilimine Giriş,* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Atasoy, A.(2004). Öğretmen eğitiminde nitelik ve pedagojik formasyon. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 5 (51).

Ataünal, A.(1998). Cumhuriyetin 74. yıldönümünde eğitimde bir değerlendirme. *Çağdaş Eğitim*, 23(239).

Ball, D. L. & Cohen, D. K. (1999). Developing practice, developing practitioners. In Linda Darling Hammond and Gary Sykes (eds.), Teaching as the learning profession: Handbook of policy and practice. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Başaran, I., E. (1978). *Eğitime Giriş*, Ankara: Bimaş Matbaacılık.

Behar, B. E. (1994). Bağımsızlığın İlk Yılları, Ankara: TC Kültür Bakanlığı

Binbaşıoğlu, C.(1993). Etkili okul kavramı ve buna etki eden bazı etkenler. *Çağdaş Eğitim*, 18(185). s. 22-28.

Coleman, J. S., Campbell, E. Q., Hobson, C. J., McPartland, J., Mood, A. M., Weinfield, F. D. ve York, R. L. (1966). Equality of educational opportunity. Washington, DC: U.S. Governement Printing Office.

Darling-Hammond, L., Wise, A. E. & Klein, S. P. (2000). *A license to teach: Raising standards for teaching*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Ertürk, S. (1994). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan A. Ş.

Fidan, N., (1996). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Alkım Yayınevi.

Glass, G. V., Cahen, L. S., Smith, M.L. ve Filby, N. N. (1982). *School class size: Research and policy. Beverly Hills, CA:* SAGE, Publications.

Goe, L. ve Stickler L.M. (2008). *Teacher quality and student achivement: making the most of recent research*. Washington, D.C.: National Comprehensive Center for Teacher Quality.

Gök, M., Kuvel, M. H. (2016). *Azarbaycan Eğitim Sistemi. Türk Dünyasında Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.

Gürbüztürk, O. ve Genç, S. Z. (2004). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5(7)*. s. 47-62.

Güvenç, B. (1974). *İnsan ve Kültür* (II. Baskı) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kazak, K. Ş. (2016). *Türkmenistan Eğitim Sistemi. Türk Dünyasında Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi. UNESCO, World Data on Education. 7th edition, 2010/11http://www.ibe.unesco.org/file-admin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/ Turkmenistan.

Kayabalı, İ. A. (1978). *Orta Asya Türklüğünün Tarihi ve Bugünkü Durumu,* Ankara: Kömen Yayınları.

Mamırova, C. (2016). Özbekistan Eğitim Sistemi. Türk Dünyasında Eğitim. Ankara: Pegem Akademi. UNDP. 2007/2008. Национальный доклад о человеческом развитии за 2007-2008 гг.: “Образование в Узбекистане: баланс спроса и предложения” .

MEB (1992). Temmuz 1992, Sayı 116, Kasım 1992, Sayı 118.

MEB (2003). Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri, http://oyegm.meb.gov.tr/yet/

MEB (2007). Öğretmenlik mesleği nedir?, http://www.meb. gov.tr/belirligunler/ 24kasim/ogretmenlik/ogretmenlik.htm.

Mosteller, F. (1995). The Tennessee study of class size in the early school grades. *The Future of Children*, 5, 2, 113-127.

ORLEU. hhtp://orleu-edu.kz/білім-беру-бағдарламаларын-әзірлеу-п/ (Erişim Tarihi: 22.04.2023).

Rivkin, S. G., Hanushek, E. A. ve Kain, J. F. (2005). Teachers, schools, and academic achievement. *Econometrica*, 73, 2, pp. 417-458.

Rockoff, J. E. (2003). The impact of individual teachers on student achivement: evidence from panel data.

Saray, M. (1987). *Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey*, Ankara. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yayın: 71, I-A 12.

Sönmez, V. (1991). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Şişman, M. (2014). *Eğitim Bilimine Giriş* (Yenilenmiş 12. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Türk Eğitim Derneği (TED). (2009). *Öğretmen Yeterlilikleri.* Ankara

Vural, B. (2004). *Yetkin-ideal-vizyoner öğretmen* (1. Baskı). İstanbul: Hayat Yayıncılık.

World Bank, (2005). Learning to teach in the knowledge society. Final Report. by Task Manager Juan Manuel World Bank.

Yetim, A. ve Göktaş, Z. (2004). Öğretmenin mesleki ve kişisel nitelikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 12(2), 541-550.

TÜRK DÜNYASI GÜVENLİĞİNİN GELECEK ANALİZİ: Tehditler ve Mücadele

Emre Çıtak

Giriş

Güvenlik analizi; belirli bir değere yönelik olası ve gerçek risk, tehdit ve tehlikelerin tanımlanması ve bu durumlar için gerekli önlemlerin değerlendirilmesi sürecini ifade etmektedir. Güvenliğin gelecek analizi ise geçmiş ve güncelin ele alınması ile yakın, orta ve uzun vadede oluşabilecek güvenlik sorunlarının olası krizlerin ve mücadele gerekliliklerinin belirlenmesi üzerine inşa edilmektedir. Bu çalışmada, güvenlik boyutuyla Türk dünyasının geleceği üzerine kapsamlı bir inceleme yapılması planlanmaktadır. Türk dünyası merkeze alınarak günümüzdeki olaylar, tartışmalar ve ilişkiler üzerinden yapılacak bu analizin gelecek planlamalarına mütevazı bir katkı sunması düşünülmektedir.

Türk dünyası günümüzde siyasi, kültürel, ekonomik, coğrafi, tarihî, askerî, demografik, teknolojik, bilimsel ve akademik pek çok bağ üzerinden bir tanımlamayı ifade etmektedir. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan'ın oluşturduğu atmosfer, Türk dünyasının yükselişi yönünde ciddi bir heyecan yaratmıştır. Geçen yıllar boyunca Türk devletleri arasında pek çok alanda iş birliği girişimi olmuş ve kayda değer somut adımlar atılmıştır. Yine de umut edilen ve planlanan yüksek ilişki düzeyine ulaşılabildiğini ileri sürmek kolay değildir. Bu durumun nedenini; devletlerin iç dinamiklerinde, Türk devletleri arasındaki çeşitli sorun alanlarında, bölgesel ve küresel aktörlerin etkilerinde, koordinasyon ve planlama eksikliklerinde ve uluslararası alandaki gelişmelerde aramak gerekmektedir.

SSCB'nin dağılmasının ardından Türk devletleri arasında giderek artan ve çeşitlenen ilişkiler kurulmuş olsa da ülkesel, bölgesel ve uluslararası gelişmeler veya sorunlar nedeniyle istenilen düzeye ulaşılamamıştır. Fakat Türk Devletleri Teşkilatının duyurulması ve ortaya konulan vizyon, çok boyutlu bir entegrasyonun oluşması yönünde yeni bir heyecan yaratmıştır. Pek tabii entegrasyon için siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel alanlarda atılması gereken çok sayıda adım bulunmaktadır. Ortaya konulan irade ve bu doğrultudaki kamuoyu desteği önemli kolaylaştırıcılar olarak öne çıkmaktadır.

Bu noktada çalışma genelinde de bahsedildiği üzere gelecekte karşılaşılabilecek güvenlik sorunlarının, risklerin ve tehditlerin bertaraf edilmesinde elde edilebilecek başarının Türk devletlerinin iş birliğinin önündeki engellerin kalkması anlamına gelecektir. Macaristan'dan Kırgızistan'a kadar geniş coğrafya düşünüldüğünde geleneksel savaşların, iç savaşların, sınır çatışmalarının, dış müdahalenin, terörizmin, yasa dışı göçün, finansal krizlerin, sınır aşan suçların ve çevre felaketlerinin sahne aldığı koşullar öne çıkmaktadır. Bunların da Türk devletlerine doğrudan veya dolaylı şekilde siyasi, askerî, ekonomik ve toplumsal tehditler yöneltmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Bu nedenle Türk devletlerinin her türden tehlikeye karşı hazırlıklı olmaları, öncelikle kendi aralarındaki sorun alanlarını barışçıl ve kalıcı çizgide çözmeleri, tehditlere karşı ortak mücadele etmeleri ve saldırılara karşı iş birliği yapması gerekmektedir.

Kaynaklar

Arı, T. (2010). Orta Asya'da siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılar, güvenlik sorunları ve işbirliği girişimleri. T. Arı (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya: rekabetten işbirliğine* (ss.13-40), Bura: MKM Yayıncılık.

Ayata, A. (2010). Türkiye'nin Orta Asya politikası. C. Yenigün ve E. Efegil (Ed.), *Türkiye'nin değişen dış politikası* (ss. 641-655), Ankara: Nobel.

Aydın, M. (2006). "Türkiye'nin Orta Asya politikaları. M. Aydın ve Ç. Erhan (Ed.), *Beş deniz havzasında Türkiye* (ss. 3-32), Ankara: Siyasal Kitapevi.

Aydilek, E. (2022). Türk Devletleri Teşkilatının siyasi ve ekonomik potansiyeli. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 716-728.

Baghirov, O. (2022). The Organization of Turkic States' economic potential and cooperation prospects among its members, *Perceptions*, XXVII(1), 53-73.

Bichsel, C. (2009). *Conflict transformation in Central Asia: irrigation disputes in the Ferghana Valley*, New York: Routledge.

Büyükakıncı, E. (2004). Sovyet sonrası Orta Asya'da Türkiye'nin dış politika açılımları: Özbekistan ve Türkmenistan ile ilişkiler. F. Sönmezoğlu (Ed.), *Türk dış politikasının analizi* (ss. 781-804), İstanbul: Der Yayınları.

Cort, M. (2003). *Nations in transation: Central Asia republics*, New York: Facts on File.

Cox, M. (2018). *The Post-Cold War world: turbalance and change in world politics since the fall*, New York: Routledge.

Çınar, K. (2013). Turkey and Turkic nations: a post Cold War analysis of relations. *Turkish Studies*, 14(2), 256-271.

Çora, H. ve Mikail, E. H. (2020). Organizasyon perspektifi ile küreselleşmenin Türk Dünyası üzerindeki etkilerinin sonucunda Türk birliği realitesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 124(244), 217-232.

Demir, C. (2022). The Organization of Turkic States: implications for the regional balance of power. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, TDT Özel Sayısı, 39-71.

Demirci, L. (2012). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın kesişimindeki sorunlu vadi: Fergana. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(2), 33-69.

Durmuş, M. ve Yılmaz, H. (2012). Son yirmi yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik dış politikası ve bölgedeki faaliyetleri. A. Aydıngül ve Ç. Balım (Ed.), *Bağımsızlıklarının yirminci yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk dilli halklar- Türkiye ile ilişkiler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Emeklier, B. vd. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı: bütünleşme sürecinde nereden başlamalı ve ne yapmalı? *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, TDT Özel Sayısı, 73-107.

Erkiner, H. H. ve Eray, İ. (2022). Uluslararası hukuk bakımından bir uluslararası örgüt olarak Türk Devletleri Teşkilatı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, TDT Özel Sayısı, 217-250.

Erol, M. S. ve Şahin, M. (2013). Bağımsızlıklarının 20. yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin entegrasyon süreci (1991-2011). *Karadeniz Araştırmaları*, 37, 111-136.

Geybullayev, G. ve Kurubaş, E. (2002). Türk Cumhuriyetlerinin entegrasyonu: fırsatlar, sorunlar ve çözüm önerileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7(1), 19-45.

Gök, A. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ zaferinin yarattığı fırsatlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, TDT Özel Sayısı, 109-145.

Gökburun, İ. (2021). Küresel ve bölgesel güçler çağında Türk Dünyası nüfusu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 21(1), 1-33.

Harrison, E. (2004). The Post-Cold War international system: strategies, institutions, and reflexivity, New York: Routledge.

Horata, O. (2017). Türk Dünyası'nın kültürel ufukları: tarihsel bağlam içinde genel bir değerlendirme. *BİLİG*, 82, 117-131.

Joldoshov, A. (2019). Kimlik ve sınır: Orta Asya'da kimlik sorunları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 303-326.

Kara, A. (2012). *Turgut Özal ve Türk Dünyası: Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ilişkileri 1983-1993*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kocatepe, Ö. F. (2022a). *Türk Devletleri Teşkilatı: politik ve askeri iş birliği*, Ankara: Nobel.

Kocatepe, Ö. F. (2022b). Türk Cumhuriyetlerinin bölgesel güvenlik kaygıları bağlamında uluslararası örgütlerle iş birliği. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130(257), 407-434.

Kök, H. (2011). "NATO'nun genişlemesi: Avrasya'da Rusya-ABD nüfuz mücadelesi. M. S. Erol (Ed.), *Küresel güç mücadelesinde Avrasya'nın değişen jeopolitiği: yeni büyük oyun* (ss. 87-130), Ankara: Barış Kitap.

Önal-Kılıçbeyli, E. H. (2011). 21. yy Türk dış politikası: Türkiye-Orta Asya ilişkileri. Y. Demirağ ve Ö. Çelebi (Ed.), *Türk dış politikası: son on yıl* (ss. 245-280), Ankara: Palme.

Özsoy, B. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı ve Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 22(2), 549-576.

Peimani, H. (2009). *Conflict and security in Central Asia and the Caucasus*, California: ABC-Clio.

Rauf, S. (2017). Changing geopolitical dynamics in Central Asia. *Strategic Studies,* 37(4), 149-165.

Sandalcılar, A.R. ve Ayran Cihan, K. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkeleri arasında Türkiye'nin rekabet gücü. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi,* 7(1), 132-151.

Sarıkaya, Y. (2021). 'Türki Cumhuriyetler'den Türk Devletleri Teşkilatı'na 30 yılın muhasebesi", *TASAV Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi*, https://www.tasav.org/media/k2/attachments/DPA_D_38_TDT-30_Y%C4%B1l%C4%B1n_Muhasebesi_20.12.2021.pdf (son erişim 20.04.2023).

Sarıkaya, Y. ve Öztopal, M. K. (2019). Orta Asya'da su kaynakları ve gelecek dönem beklentileri. *Avrasya Dünyası: Avrasya'nın Su Sorunu-2*, 4, 29-35.

Serbest, M. B. ve Markisova, C. (2022). Sovyetler Birliği döneminden günümüze Kırgızistan-Tacikistan su sorunları. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 95-110.

Şahin, G. ve Argalı, M. (2022). Bölgesel liderlik bağlamında Türk dış politikasının jeopolitik gerçeği: Türk Dünyası", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, TDT Özel Sayısı, 5-37.

Tashtemkhanova, R. vd. (2015). "Territorial and border issues in Central Asia: analysis of the reasons, current state and perspectives. *The Anthropologist*, 22(3), 518-525.

TDT (12 Kasım 2021), *Türk Dünyası 2040 vizyon belgesi*, https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf (son erişim: 28.04.2023).

Terzioğlu, S. S. (2013). Uluslararası hukuk açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9(36), 45-72.

Toktomushev, K. (2018). Understanding cross-border conflict in post-Soviet Central Asia: the case of Kyrgyzstan and Tajikistan. *Connections: The Quarterly Journal*, 17(1), 21-41.

Tutan, M. N. (2020). 'Türk Modeli' ve 'Türk Dünyası' söylemlerinin jeopolitiği: 1990'lar Türkiye'sine bir bakış. *Türk Siyaset Bilimi Dergisi*, 3(2), 185-204.

Veliyev, D. (2009). Küreselleşme sürecinde Türk Dünyası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 103-110.

White, S. vd. (1993). *The politics of transition: shaping a post-Soviet future*, Cambridge: Cambridge University Press.

Yılmaz, A. N. (2021). Bağımsızlıklarının 30. yılında Türkistan coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerinin durumu ve değerlendirilmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129(255), 253-314.

Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ilişkileri. T. Arı (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya: rekabetten işbirliğine* (ss.419-428), Bura: MKM Yayıncılık.

Yılmaz, S. ve Genç, A. (2021). Özbekistan Cumhuriyeti'nin iki temel meselesi: Oş ve Karakalpakistan bölgeleri. E. Çıtak, E. Kuşku Sönmez ve G. Turan (Ed.), *Pandora'nın tutusu açıldı: Soğuk Savaş sonrasında iç çatışmalar ve iç savaşlar* (ss. 421-438), Ankara: Palme.

Zaman, E. ve Gündoğdu, S. (2023). Bağımsızlıkları sonra Türk Devletleriyle Türkiye'nin ilişkilerinde Rusya etkisi*. Uluslararası Yönetim Akademileri Dergisi*, 6(1), 203-215.

Ziegler, C. E. (2014). Russia in Central Asia: the Dynamics of great-power politics in a volatile region*. Asian Perspective*, 38(4), Speacial issue: the impact of post-2014 Afghanistan on Asia regional security, 589-617.

TÜRK DÜNYASINDA SINIR SORUNLARI VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATININ ÇÖZÜM İÇİN İMKÂN VE SINIRLILIKLARI

Mahmut Ayazoğlu - Abdulgani Bozkurt

Giriş

Bir arada yaşama özelliğine sahip sosyal bir varlık olan insan, zamanla belli bölgelerde nüfusun birikmesi ile düzeni sağlayacak ve toplumu yönetecek siyasi bir üst iradeye ihtiyaç duymuştur. Bu iradenin bir tezahürü sonucu ortaya çıkan devletler, bir taraftan kendi sınırları içinde düzeni sağlamaya çalışırken bununla birlikte dışarıdan gelen tehditlere karşı da mücadele içinde olmuştur. Bu mücadeleler kimi zaman anlaşmazlıklara kimi zaman da savaşlara sahne olmuştur. Bu anlaşmazlıkların önemli bir nedenini de sınır sorunları teşkil etmiştir. Özellikle modern devletin kurulması ile birlikte sınır sorunları, daha da görünür bir mesele hâline gelmiştir. Bu noktada, günümüzde birbirine komşu olan hemen her ülkenin bir ya da birden fazla komşusuyla bir şekilde sınır sorunu vardır, tespiti abartı olmayacaktır. Birçok parametreyi içinde barındıran sınır sorunlarında "sınır", "sınır hattı" ve "sınır anlaşmazlıkları" kavramlarının taşıdığı anlamları izah etmek mevzunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde bu kavramların izahlarına yer verilmiştir.

Yukarıda ifade edildiği gibi birbirine komşu olan ülkelerin hemen hepsinde bir sınır sorunun var olduğu görülmektedir. Aynı tarihsel geçmişe, dile, kültüre, mirasa sahip olmak bu sorunların dışında kalmaya yetmemektedir. Bu kapsamda Türki Cumhuriyetlere baktığımızda benzerliklerin sorunların önüne geçmede yeterince etkili olmadığı ifade edilmelidir. Ortak geçmişe ve niteliklerine rağmen Orta Asya'da yer alan devletler arasındaki sorunlar, Türk dünyasının entegrasyonunun önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu

gücü beraberinde getirebilir. Kısa vadede zor görünse de orta vadede mümkünlüğü bir kenara, belki de kaçınılmaz bir gereklilik olarak bu entegrasyon bölgesinin gelişmesi ve nihayetinde tamamlanması TDT'yi bugün tahayyül sınırlarını zorlayacak bir etkinliğe kavuşturabilir. Bu durum teşkilatı kuşkusuz bölgeselin ötesine taşıyarak küresel ölçekte varlık gösteren ve adından söz ettiren bir kimliğe bürünmesini beraberinde getirecektir.

Kaynakça

Abdülkerimov, B. (2021, 30 Nisan). Orta Asya ülkelerinin Sovyetler'den miras sınır sorunu, *Anadolu Ajansı*, 18.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/orta-asya-ulkelerinin-sovyetlerden-miras-sinir-sorunu/2225665 adresinde alındı.

Akman, M.A. (2018, 23 Şubat). İsrail-Lübnan sınırındaki Mavi Hat ve UNIFIL, *Anadolu Ajansı*, 28.01.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-lubnan-sinirindaki-mavi-hat-ve-unifil/1071796 adresinden alındı.

Al Baba, E. (2013, 15 Ağustos). Refah sınır kapısı kapatıldı, *Anadolu Ajansı,* 28.01.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/refah-sinir-kapisi-kapatildi adresinden erişildi.

Anadolu Ajansı, (2018). İsrail-Lübnan sınırındaki Mavi Hat ve UNIFIL, 01.03.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/9081 adresinden alındı.

Anadolu Ajansı, (2019). Orta Asya ülkelerinin Sovyetler'den miras sınır sorunu, 14.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/23031 adresinden alındı.

Anadolu Ajansı, (2019a). Pakistan ile Hindistan'ı çatışmaya götüren sorun: Keşmir, 14.04.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/13438 adresinden alındı.

Anadolu Ajansı, (2019b). 5 soruda Keşmir sorunu, 14.04.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/15183 adresinden alındı.

Anadolu Ajansı, (2022). Lübnan ile İsrail arasındaki tartışmalı deniz sınırı gerilimi yeniden tırmanıyor, 01.03.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/28532 adresinden alındı.

Aparı, S. F. (2023, 4 Şubat). Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir meselesi 76 yıldır çözülemiyor, *Anadolu Ajansı*, 14.04.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-ve-pakistan-arasindaki-kesmir-meselesi-76-yildir-cozulemiyor/2805971 adresinden alındı.

Aydın, A. (2016). Orta Asya'daki Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Şangay İşbirliği Örgütü'nün Etkinliği, *Turkish Studies*, 11(1), 145-160.

Aytekin, E. (2022, 11 Mart). Çin ile Hindistan arasındaki sınır anlaşmazlığı 50 yıldır çözülemiyor, *Anadolu Ajansı*, 20.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-ile-hindistan-arasindaki-sinir-anlasmazligi-50-yildir-cozulemiyor/2531585 adresinden alındı.

Battır, O. (2017). *İnsani Diplomasi,* Konya: Çizgi Yayınları.

Biçeroğlu, E., Karabacak, S. (2020). Lübnan ile İsrail arasında kara ve deniz sınırı anlaşmazlığı süreci, *Anadolu Ajansı*, 01.03.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-ile-israil-arasinda-kara-ve-deniz-siniri-anlasmazligi-sureci/2043499 adresinden alındı.

Buyar, C. (2022, 22 Eylül). Orta Asya jeopolitiği açısından Kırgızistan-Tacikistan sınır çatışmaları, *Anadolu Ajansı*, 14.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/analiz/orta-asya-jeopolitigi-acisindan-kirgizistan-tacikistan-sinir-catismalari/2692015 adresinden alındı.

Canlı, E. (2022, 27 Eylül). İsrail hükümeti Lübnan ile deniz sınırı anlaşmasını onayladı, *Anadolu Ajansı*, 26.05.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-hukumeti-lubnan-ile-deniz-siniri-anlasmasini-onayladi/2722181 adresinden alındı.

Cura, A. (2019, 24 Ocak). Rusya ile Japonya'nın barış anlaşmazlığı, *Anadolu Ajansı*, 18.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ile-japonyanin-baris-anlasmazligi/1373344 adresinden alındı.

Çebi, E. (2018), Keşmir Raporu: Tarihî Süreç ve Bölgeye Dair Çözüm Önerileri, Araştırma 75, İNSAMER.

Çınar, M. (2022). Dünya'da Ülke Sınırlarını Oluşturan Nehirler, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 13(47), 404-412.

Deniz, T. (2020). "Sınırsız Dünya" Söylemleri Altında Sınırlar, Sınır Güvenliği ve Sınır İnsanları, *Doğu Coğrafya Dergisi,* 25(44), 235 – 252.

Erdal, S. (2018). Çözümsüzlüğün Adı: 'Birleşmiş Milletler'e Rağmen Keşmir'. *Public and Private International Law Bulletin*, 38 (1), 85–106.

Erol, M. S. (1999). *Türk Birleşik Devletleri/ Hayalden Gerçeğe,* İstanbul: İrfan Yayınevi.

Görentaş, B. (2018). Geography and Border, *Marmara Coğrafya Dergisi,* 37, 322-328.

Gümüşçü, O. (2010). Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı, *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* 52, 79-104.

HGM, (2023). Atlas Harita, 07.07.2023 tarihinde https://atlas.harita.gov.tr adresinden alındı.

İstanbullu, İ., Emiroğlu, H. (2022). Sınır Güvenliği Mantığı, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 42, 223-249.

Joldoshov, A. (2019). Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* 19(2), 303-326.

Kabakçı, F., Durul, T. (2017, 24 Şubat). Doğu Çin Denizi'ndeki egemenlik tartışmaları, *Anadolu Ajansı*, 27.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dogu-cin-denizindeki-egemenlik-tartismalari/758351 adresinden alındı.

Karabacak, K. (2022). Konu-3: İdari Coğrafya ile İlgili Kavramlar, Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, 28.02.2023 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=4932 adresinden alındı.

Karimova, A. (2022). Afrika Birliği'nin Afrika'daki Çatışmalara Müdahale Kapasitesi Bağlamında Avantajları Ve Kısıtlılıkları: Komorlar Ve Mali Örnekleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Kazel, E., Bayartan, M. (2021). Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye'nin Sınır Güvenliği: Batı Kara Sınırları, *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 201-219.

Keesikbayev, A. (2004). Şanghay İşbirliği Örgütü: Asya'nın NATO'su, *TASAM*, 07.07.2023 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/114/sanghay_isbirligi_orgutu_asyanin_natosu adresinden alındı.

Khan, A., Jamali, A. B. (2021). The Shanghai Cooperation Organization in Promoting Regional Peace and Stability: Analyzing the Case of Indo-Pak Conflict. *Global Strategic & Security Studies Review*, 6 (2), 1-11.

Kırım Haber Ajansı, (2023). Kazakistan-Özbekistan sınırını kesinleştiren anlaşma imzalandı, 30.03.2023 tarihinde https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/kazakistan-ozbekistan-sinirini-kesinlestiren-anlasma-imzalandi-470032 adresinden alındı.

Kırım Haber Ajansı, (2023). Özbekistan ve Kırgızistan stratejik ortaklık deklarasyonu imzaladı, 14.02.2023 tarihinde https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/ozbekistan-ve-kirgizistan-stratejik-ortaklik-deklarasyonu-imzaladi-466374 adresinden alındı.

Kızıltoprak, S. (2022, 11 Kasım). Türk dünyasında bütünleşmeye doğru: Türk Devletleri Teşkilatı, *Anadolu Ajansı*, 14.04.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-dunyasinda-butunlesmeye-dogru-turk-devletleri-teskilati/2735357 adresinden alındı.

Kolosov, V. A., Sebentsov A.B. (2015). *State borders in the post-Soviet space*, içinde (198-226) Introduction to Border Studies, Ed. Sevastianov, S. V., Laine, J. P. ve. Kireev A. A., Vladivostok: Dalnauka.

Kupriyanov, A. (2020). *The SCO and the Conflict between India and Pakistan*, Observer Research Foundation, 07.07.2023 tarihinde https://www.orfonline.org/expert-speak/sco-conflict-between-india-pakistan/ adresinden alındı.

Kussainova, M. (2023, 5 Ocak). Kazakistan'daki Ocak olaylarının darbe girişimi olduğu açıklandı, *Anadolu Ajansı*, 17.04.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-daki-ocak-olaylarinin-darbe-girisimi-oldugu-aciklandi/2780567 adresinden alındı.

Megoran, N. (2006). For ethnography in political geography: Experiencing and re-imagining Ferghana Valley boundary closures. *Political Geography*, 25(6), 622-640.

Mercan, A.F. (2022, 21 Mayıs). Japonya'dan, Doğu Çin Denizi'nde Çin'in "tek taraflı gaz sahası inşaatına" tepki, *Anadolu Ajansı*, 27.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/japonyadan-dogu-cin-denizinde-cinin-tek-tarafli-gaz-sahasi-insaatina-tepki/2593794 adresinden alındı.

Mermer, C.T. (2018). Keşmir Sorunu Ve Pakistan-Hindistan İlişkileri Üzerine Etkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Milletlerarası Sivil Havacılık Anlaşması, Şikago'da 7 Aralık 1944 Tarihinde Akit Ve İmza Edilmiş Olan Milletlerarası Sivil Havacılık Geçici Sözleşmesi Ve Bunların Eklerinin Onanması Hakkında Kanun, 27.01.2023 tarihinde http://mevzuat.shgm.gov.tr/umevzuat/kanun/4749_Sayili_Kanun_sikago.pdf adresinden alındı.

Nassır, İbrahim. (2018). Etiyopya Ve Eritre Arasındaki Sınır Krizi, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 121-144.

OCHA Services, (2013, 30 Haziran). Humanitarian Bulletin South Caucasus and Central Asia, 2, 01.03.2023 tarihinde https://reliefweb.int/report/tajikistan/humanitarian-bulletin-south-caucasus-and-central-asia-issue-02-1-january-%E2%80%93-30-june adresinden alındı.

Oğuz, G T. (2020, 15 Eylül). Hindistan, Şanghay İşbirliği Örgütü toplantısından Pakistan'ın yeni siyasi haritası nedeniyle ayrıldı, *Anadolu Ajansı*, 14.04.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-sanghay-isbirligi-orgutu-toplantisindan-pakistanin-yeni-siyasi-haritasi-nedeniyle-ayrildi/1974481 adresinden alındı.

Özbey, K. (2019). Kimlik, Milliyetçilik Ve Yurttaşlık Ekseninde Sınırlar: Muratlı Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1197-1223.

Özkan, A. B. (2018, 10 Şubat). Lübnan ile İsrail arasında deniz sınırı anlaşmazlığı, 28.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/8915 adresinden alındı.

Özkan, A. B. (2019, 12 Temmuz). Doğu Akdeniz'de neler oluyor, *Anadolu Ajansı*, 18.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/14890 adresinden alındı.

Öztop, M. (2019). Keşmir Krizinde Zamanlama ve Küresel Faktörler, *İNSAMER*, 07.07.2023 tarihinde https://insamer.com/tr/kesmir-krizinde-zamanlama-ve-kuresel-faktorler_2356.html adresinden alındı.

Piekos, W., Economy, E. C. (2015). The Risks and Rewards of SCO Expansion, *Council on Foreign Relations*, 07.07.2023 tarihinde https://www.cfr.org/expert-brief/risks-and-rewards-sco-expansion adresinden alındı.

Rehman, S. U. (2014). Significance of Shanghaı Cooperation Organization – Pakistan's Perspective, *Margalla Papers,* 18 (1), 65-84.

Rose, S. (2019). Shebaa farms: why Hezbollah uses Israel's occupation of a tiny strip of land to justify its Arsenal, *The National,* 21.03.2023 tarihinde https://www.thenationalnews.com/world/mena/shebaa-farms-why-hezbollah-uses-israel-s-occupation-of-a-tiny-strip-of-land-to-justify-its-arsenal-1.857998 adresinden alındı.

Seiwert, E. (2019, 23 Mart). India-Pakistan Tensions Test the Shanghai Cooperation Organization's Mettle, *The Diplomat*, 14.04.2023 tarihinde https://thediplomat.com/2019/03/india-pakistan-tensions-test-the-shanghai-cooperation-organizations-mettle/ adresinden alındı.

Sönmezoğlu, F. (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü,* İstanbul: Der Yayınları.

Starr, S.F. (2011). *Ferghana Valley - The heart of Central Asia*. London: M.E.Sharpe.

Şengül, Sefa. (2020, 14 Mart). Türkiye 16 ülkeye kapılarını kapattı, *Anadolu Ajansı*, 28.01.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiye-16-ulkeye-kapilarini-kapatti/1766076 adresinden erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2022). Afrika Birliği (AfB), 21.02.2023 tarihindehttps://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa adresinden alındı.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2023). Şanhay İşbirliği Teşkilatı (ŞİÖ), 14.04.2023 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa adresinden alındı.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Başlıca Ege Denizi Sorunları, 27.02.2023 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa adresinden alındı.

Taşçı, M. N. (2020, 4 Şubat). Hindistan ile Pakistan arasında 73 yıldır çözülemeyen mesele: Keşmir, *Anadolu Ajansı*, 14.04.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-ile-pakistan-arasinda-73-yildir-cozulemeyen-mesele-kesmir/1723641 adresinden alındı.

Tavukcu, S. (2021). Türk Devletler Teşkilatı ve Fergânâ Vadisi'nde İstikrarın Sağlanmasının Önemi, Stratejik Düşünce Enstitüsü, 14.02.2023 tarihinde https://www.sde.org.tr/turk-devletler-teskilati-ve-fergn-vadisinde-istikrarin-saglanmasinin-onemi-bolgesel-analiz-236#_edn1 adresinden alındı.

Tayfur, N.A. (2021, 29 Nisan). Kırgızistan-Tacikistan sınırdaki çatışmada 6 kişi yaşamını yitirdi, 115 kişi yaralandı, *Anadolu Ajansı*, 01.03.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-tacikistan-sinirdaki-catismada-6-kisi-yasamini-yitirdi-115-kisi-yaralandi/2225141 adresinden alındı.

Tayfur, N.A. (2022, 17 Eylül). Kırgızistan ve Tacikistan 31 yıldır sınır anlaşmazlığı yaşıyor, *Anadolu Ajansı*, 25.05.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-ve-tacikistan-31-yildir-sinir-anlasmazligi-yasiyor/2687648 adresinden alındı.

Topsoy, F. (2012). 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi Kapsamında "Barışçıl Amaçlar" Teriminin Anlamı, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(1), 383-414.

TRT Haber, (2021). Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır sorunu karşılıklı arazi değişimiyle çözüldü, 01.03.2023 tarihinde https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgizistan-ile-ozbekistan-arasindaki-sinir-sorunu-karsilikli-arazi-degisimiyle-cozuldu-567898.html adresinden alındı.

TRT Haber, (2022). Türk Devletleri Teşkilatı'ndan Kırgızistan ve Tacikistan'a müzakereyle çözüm çağrısı, 14.04.2023 tarihinde https://www.trthaber.com/haber/dunya/turk-devletleri-teskilatindan-kirgizistan-ve-tacikistana-muzakereyle-cozum-cagrisi-649906.html adresinden alındı.

TRT Haber, (2023). Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir meselesi 76 yıldır çözülemiyor, 14.04.2023 tarihinde https://www.trthaber.com/haber/dunya/hindistan-ve-pakistan-arasindaki-kesmir-meselesi-76-yildir-cozulemiyor-743432.html adresinden alındı.

Türk Devletleri Teşkilatı, (2022). TDT Genel Sekreteri açıklaması, 06.07.2023 tarihinde https://turkicstates.org/tr/haberler/kirgiz-tacik-sinirindaki-duruma-iliskin-turk-devletleri-teskilati-genel-sekreterinin-aciklamasi_2444 adresinden alındı.

Türk Devletleri Teşkilatı, (2022). TDT Genel Sekreteri açıklaması, 06.07.2023 tarihinde https://turkicstates.org/tr/haberler/turk-devletleri-teskilati-genel-sekreterinin-kirgiz-tacik-devlet-sinirindaki-duruma-iliskin-aciklamasi_2611 adresinden alındı.

Türk Zirvesi, (2011). Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi 1. Zirvesi Bildirisi, 14.04.2023 tarihinde https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/1-zirve-bildirisi-8-tr.pdf adresinden alındı.

Türk Zirvesi, (2021). Türk Devletleri Teşkilatı 8. Zirve Bildirgesi, 06.07.2023 tarihinde https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf adresinden alındı.

Umerow, R. (2022). Bu Forum Ne Zaman Bir İşe Yaradı Ki, *Ukrajinska Prawda*, 07.07.2023 tarihinde https://www.eurotopics.net/tr/279524/bm-de-koeklue-bir-reforma-mi-ihtiyac-var adresinden alındı.

UNIFIL, (2019). UNIFIL Mandate, United Natıons Interim Force in Lebanon, 15.02.2023 tarihinde https://unifil.unmissions.org/unifil-mandate adresinden alındı.

UNIFIL, (2021). It's Time to Talk about the Blue Line: Constructive Re-Engagement is Key to Stability, 11.03.2023 tarihinde https://unifil.unmissions.org/it%E2%80%99s-time-talk-about-blue-line-constructive-re-engagement-key-stability adresinden alındı.

UNIFIL, (2022). UNIFIL Maritıme Task Force, United Natıons Interim Force in Lebanon, 15.02.2023 tarihinde https://unifil.unmissions.org/unifil-maritime-task-force adresinden alındı.

Usubaliev, E. (2020, 14 Kasım). Lübnan ile İsrail arasında deniz sınırı anlaşmazlığı süreci, *Anadolu Ajansı*, 22.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/20893 adresinden alındı.

Usubaliev, E. (2022, 17 Eylül). Kırgızistan ve Tacikistan 31 yıldır sınır anlaşmazlığı yaşıyor, *Anadolu Ajansı*, 14.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/29867 adresinden alındı.

Usubaliev, M. (2017, 13 Şubat). Güney Çin Denizi'nde gerilim tırmanıyor, *Anadolu Ajansı*, 16.02.2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/4880 adresinden alındı.

Ünüvar, A. (2022). 20.Yüzyılda Sınır Olgusu ve Sınır Anlaşmazlıkları, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 4(1), 54-67.

Yıldız, O. (2019). Birleşmiş Milletler'in Keşmir Sorununa Müdahalesi: Realizm/Liberalizm Tartışması, *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi,* 1 (1), 1-17.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINDAN TÜRK BİRLİĞİNE: Bir Bütünleşme Projeksiyonu

Halil Emre Deniş - Fatih Demircioğlu

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya'daki Türk devletleri için Türkiye kendini hem serbest piyasa ekonomisiyle ve Batı'yla sorunu olmayan hem de toplumsal değerler açısından bölgedeki ülkelerle benzeşmesinin yanında kurumsal yapı olarak benimsediği laiklik anlayışıyla rol model ülke konumunda bulmuştur. Bu doğrultuda bölge ülkeleriyle ilişkiler, hızlı bir ivme ile gelişmeye başlamıştır.

Türk devletleri arasındaki gelişen ilişkilerin niteliği ilk etapta kültürel eksenli olmuştur. "Türk Dili Konuşan Ülkeler" vurgusuyla devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen zirveler, bu niteliği en somut şekliyle yansıtmıştır. Sovyetler Birliği'nden kalan sorunların zaman içerisinde bir tehdit olmaktan çıkması ve Orta Asya'daki Türk devletlerinin iç sorunlarını çözme noktasında büyük aşama kaydetmeleriyle birlikte Türk devletleri arasındaki ilişkiler, kültürel ekseni genişleterek ekonomik ve siyasi konuları da kapsayacak bir boyuta evirilmiştir.

2009 yılında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen iş birliği, tam teşekküllü bir uluslararası örgüt olarak kurumsallaşmıştır. Bu tarihten sonra iş birliğinin muhtevası ekonomik ve siyasal alanlarda karakterize olurken organizasyona olan ilgi de artmaya başlamıştır.

Başlangıçta Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın oluşturduğu dört kurucu üyeden müteşekkil yapı, Özbekistan'ın tam üye olarak organizasyona dâhilî; Macaristan, Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk

Kaynakça

Akçay, E. Y. (2015). *Türkiye-AB ilişkilerinde "İmtiyazlı ortaklık" meselesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.

Cho, S. (2007). Toward an identity theory of international organizations. *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, *101*, 157–160.

Dedeoğlu, B. (2003). Avrupa Birliği bütünleşme süreci I: Tarihsel birikimler. B. Dedeoğlu (Ed.), *Dünden bugüne Avrupa Birliği kitabı* içinde (s.17-39). İstanbul: Boyut Yayınları.

Gökalp, A. (2009). Uluslararası İlişkilerde Bütünleşme (Entegrasyon) Teorileri ve Avrupa Birliği, H. Çomak (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış kitabı* içinde (s.147-164). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

List, F. (1966). *The national system of political economy*. New York: A. M. Kelley.

Moravcsik, A. (2005). The constitutional compromise and neofunctionalism. *Journal of European Public Policy*, 12(2), 349-386.

O'neil, M. (1996). *The politics of European integration*. London: Routledge.

Öraz, S. (2011). Andrew Moravcsik ve liberal hükümetlerarası sistem ile Avrupa bütünleşmesi. *Turkish Studies*, 6(1), 1611-1624.

Pinder, J. (1993). The single market: A step towards union. In J. Lodge (Ed.) *The European community and the challenge of the future* (pp.51-68). New York: St. Martin's Press.

Pollack, M. A. (2001). International relations theory and European integration. *Journal of Common Market Studies*, 39(2), 221-244.

Sancaktar, C. (2013). Bütünleşme ve bütünleşme teorileri. H. Çomak ve C. Sancaktar (Ed.), *Uluslararası ilişkilerde teorik tartışmalar kitabı* içinde (s.113-157). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Tallberg, J. (2008). Bargaining power in the European Council. *Journal of Common Market Studies*, 46(3), 685-708.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (1992). *Ankara Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (1994). *İstanbul Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (1995). *Bişkek Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (1996). *Taşkent Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (1998). *Astana Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2000). *Bakü Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2001). *İstanbul Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2006). *Antalya Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2009). *Nahçıvan Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2010). *İstanbul Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2011). *Almatı Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2012). *Bişkek Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2013). *Gebele Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2014). *Bodrum Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2015). *Astana Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2018). *Çolpan-Ata Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2019). *Bakü Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2020). *Bakü Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2021a). *İstanbul Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2021b). *Türkistan Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2022). *Semerkant Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT). (2023). *Ankara Bildirisi*. İstanbul: Türk Devletleri Teşkilatı Sekreteryası.

PAMUKKALE'DE FELSEFE
Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan

Editör: Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet Öztürk

nobel bilimsel

PAMUKKALE'DE FELSEFE
CUMHURİYETİN 100. YILINA ARMAĞAN
Editör: Prof. Dr. Fatih Sultan Mehmet Öztürk

Yayın No.: 1953
ISBN: 978-625-393-195-7
E-ISBN: 978-625-393-196-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Tüm yazıların sorumluluğu yazarlara aittir

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Öztürk, Fatih Sultan Mehmet.
Pamukkale'de Felsefe Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan / Editör: Fatih Sultan Mehmet Öztürk
1. Basım, VIII + 250 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-195-7
E-ISBN: 978-625-393-196-4
1. Cumhuriyete Armağan 2. Pamukkale 3. Felsefe

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

SUNUŞ ..... **vii**

Bölüm I
BİLİM VE TEKNOLOJİ

DİJİTAL TEKNOLOJİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER **3**
Milay Köktürk

ÜNİVERSİTE REFORMU VE HANS REICHENBACH: TÜRKİYE'DE BİLİM FELSEFESİ GELENEĞİ ÜZERİNE İNCELEME **27**
Karani Kağan Badem

AYDIN SAYILI'NIN DÜŞÜNCESİNDE BİLİMİN TARİHSEL YÖNÜ: İLERLEYİCİ (PROGRESSIF) VE BİRİKİMSEL (CUMULATIVE) BİLİM ANLAYIŞI **45**
Hazarcan İdil Tufantoz

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRENİMDE BİLİM TARİHİNİN ÇOK DİSİPLİNLİ DOĞASI: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME **67**
Zöhre Yücekaya

DÜŞÜNCE DENEYLERİNİN EPİSTEMOLOJİK KONUMU **99**
Aysel Alagöz - Ferhat Ağırman

Bölüm II
BİLGİ VE EĞİTİM

KARTEZYEN FELSEFEDE "DÜŞÜNCE"NİN DOĞASI **123**
Hülya Yaldır

DESCARTES'TA AÇIKLIK VE SEÇİKLİK ÜZERİNE **141**
Fatih Sultan Mehmet Öztürk

EĞİTİMİN EPİSTEMOLOJİK HEDEFİ VE SINIRI **155**
Nusret Erdi Elmacı

TEORİK TEMELLERİYLE ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C) UYGULAMA ÖRNEKLERİ..... 167
Hasret Kökten

Bölüm III
İNSAN, TOPLUM VE SİYASET

İMMÜNOLOJİ FELSEFESİNDE BİYOLOJİK BİREY..... 191
İmren Cerit Helva

ENTELEKTÜEL VE ENTELEKTÜELİN GELECEĞİ ÜZERİNE..... 201
Eda Çoban Kapuoğlu

CARL SCHMITT'İN "EGEMEN" TANIMI ÇERÇEVESİNDE EGEMEN-HUKUK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME..... 221
Bahadır Söylemez

FEMİNİZM VE CİNSİYET KAVRAMININ DEĞİŞİMİ..... 239
Ceren Öztürk Karakaplan

DİJİTAL TEKNOLOJİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Milay Köktürk

Teknoloji üzerine düşünüp taşınmalar ve tartışmalar, ilkçağlarda başlamasına rağmen "teknoloji felsefesi" kavramını ilk kez Ernst Kapp'ın kullandığı ifade edilir. Gerçekten de Kapp, *Teknik Felsefesinin Ana Çizgileri* adlı eserinde, teknik kavramını antropolojik ve organik perspektiften başlayarak mekanik ve elektromanyetik teknolojilere kadar geniş bir çerçevede inceleme konusu yapar (Kapp 2015: 7). Bu eserle birlikte, teknoloji üzerine tefekkürün daha sistematik biçim kazandığı dikkati çekmektedir. *İnsan ve Teknik* adlı eseriyle Oswald Spengler, çözümlemelerini, Kapp'ın çizdiği çerçevede sürdürmüştür. Spengler'in bu eserinin konu akışına bakınca bunu net olarak görmekteyiz (Spengler 1973: 5-6).

Teknoloji felsefesi kavramını, bir felsefe disiplini olarak değerlendirenler olduğu gibi, onu teknoloji olgusuna felsefe perspektifinden bakmak, tekniği ve teknolojiyi felsefi eleştiriye tabi tutmak olarak görenler de vardır. Biz de teknoloji felsefesi kavramını bu ikinci anlamıyla kullanıyoruz.

Giriş

İlk Çağ'da yaygın biçimde kullanılan *techne* kavramı yani teknik kavramının etimolojik olarak kökenini oluşturduğu söylenen bu kavram, çeşitli kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla sanatsal veya zanaatsal beceri, ustalık gibi anlamlar ifade etmekteydi. Heidegger'e göre de techne sözcüğünün, pek erken zamanlardan Platon'un zamanına kadar, episteme sözcüğü ile bağı vardır. Her iki sözcük de en geniş anlamda Bilme'nin adlarıdır. Onlar bir şeyde bütünüyle yurdunda olmak, bir şeyi anlamak ve bir şeyde yeterli olmak anlamlarına gelirler. Böyle bir Bilme, açılma sağlar. Açılma olarak Bilme, gizini-açmadır (Heidegger 1998: 53). Heidegger, tekniğe ilişkin çözümlemesinde, gizini açma anlamını öne çıkarır ve techne'yi aletheuein'in bir tarzı olarak nitelendirir. Ancak bu çözümlemeler, bugün mevcut ve kullanılan teknik kavramını anlatamamaktadır. Bugün teknik veya teknoloji deyince, o dönemdeki "hakikatin açığa çıkışı" veya "hakikati bil-

türü mevcudiyete sahiptir. Dijital teknolojinin araç gereçleri ve ortamları ise neredeyse tamamen anlam taşırlar, bir şey ifade ederler, bir şey söylerler. Üstelik bu ifade, herkesin kendine özgü algısına malzeme teşkil eder. İşte bu bireysellik her öznede psikolojik tatmin yaratmaktadır. Diğer yandan dijitali kullanmak özgürce dilediği görsele ulaşmaktır. Bu ve benzeri nedenler, dijitalin gittikçe daha yoğun ve yaygın biçimde kullanılmasına zemin hazırlamaktadır. Yani dijitalden kurtulmak artık mümkün değildir; belirttiğimiz gibi, gerekli de değildir. Asıl sorun, dijital mitostan kurtulmak, bu yeni mitosu insan dünyasının dışına itebilmektir. Cassirer'in, yukarıda belirtildiği gibi, yok edilmesi mümkün olmayan bu mitosa ilişkin olarak şu tespitleri de önemlidir: İnsanın kültür dünyası, mitolojinin etki gücü kırıldığında, mitik düşünüşün karanlığıyla savaşılıp o yenilgiye uğratılınca doğabildi (Cassirer 1984:299). Demek ki mitosun zihinlerdeki egemenliği akıl kullanımını, hakikat peşine düşmeyi, zihnin gelişme yolunda ileriye doğru hamlesini engellemektedir. Bu, çağımızda yoğun biçimde gözlemlediğimiz "akıl tutulması"nı da açıklamaktadır.

Mitolojinin filizlendiği duygusal hayal gücü kendini aşmayı veya kendi sınırlarını zorlamayı değil sadece yaşantıyı, yaşama durumunu temele yerleştirir. Zihnin içine düştüğü bu durumda da varlığın ve olup bitenin anlamı çözülmüş, geriye sadece onu temaşa etmek, âdeta ona tabi olmak kalmış olur. Oysa bu, insanı, insan zihnini, insani varoluşu geliştirmez. İnsani gelişimin gerçekleşmesi için, insan dünyasının/kültürünün gelişimi için, mitosla, her türlü mitoslaştırmayla mücadele edilmesi gerekir. Aksi hâlde insan mitosa teslim olmuş olur. Bu mücadelenin ilk adımı, mitosun modern çağlarda hayatın içinde nasıl yer aldığını, nasıl bir dirilişle kendini gösterdiğini kavramaktır. Felsefe bu noktada, geçmişte Thales ile birlikte insanlığın düşünüş biçimi üzerinde oynadığı "mitosu suskunlaştırma" rolünü yeniden üstlenmelidir.

Kaynakça

Cassirer E. (1997). İnsan Üstüne Bir Deneme, Çev. Necla Arat, İstanbul: YKY

Cassirer, E. (2018). Sembolik Formlar Felsefesi III-Bilginin Fenomenolojisi, Çev. M. Köktürk, 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınları

Cassirer, E. (1984). Devlet Efsanesi, Çev. Necla Arat, İstanbul: Remzi Kitabevi

Cassirer, E. (2017). Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine, Çev. M. Köktürk, 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınları

Cassirer, E. (2011). Sembol Kavramının Doğası, Çev. M. Köktürk, Ankara: Hece Yayınları

Cassirer, E. (2016). Sembolik Formlar Felsefesi II-Mitik Düşünme, Çev. M. Köktürk, Ankara: Hece Yayınları

Heidegger, M. (1998). Tekniğe İlişkin Soruşturma, Çev. Doğan Özlem, İkinci Basım, İstanbul: Paradigma Yayınları

Kapp, E. (2015). Grundlinien einer Phılosophie Der Technik (Düsseldorf, im Januar 1877), Hamburg: Felix Meiner Verlag,

Köktürk, M. (2021) Dijital Çağ Üzerine Düşünceler, Ankara: Net Kitaplık

Poyraz, H. (2015). Ahlak Felsefesi Yazıları, İstanbul: Dergâh Yayınları

Spengler, O. (1793). İnsan ve Teknik, Ankara: Töre Devlet Yayınevi

Umut, T. N. (2018). Teknoloji - Değer İlişkisi, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÜNİVERSİTE REFORMU VE HANS REICHENBACH: TÜRKİYE'DE BİLİM FELSEFESİ GELENEĞİ ÜZERİNE İNCELEME

Karani Kağan Badem

Giriş

1923 ile başlayan değişimler, cumhuriyetin ilanından sonra da tam hızıyla devam etmiş ve değişim sırası yükseköğretim kurumuna gelmiştir. Ülkedeki tek yükseköğretim kurumu durumunda olan Darülfünun Mustafa Kemal Atatürk'ün ideallerine ve yeni cumhuriyetin hedeflerine uymamakta, hatta kimi hususlarda karşı gelmektedir. Bilimi temele alan, modern anlayışa sahip, eleştirel ve sorgulayıcı tavır takınan, ülke gündemine ve devrimlere kayıtsız kalmayan bir yükseköğretim kurumu oluşturmayı hedefleyen Atatürk bu durumu düzeltmek adına atılımda bulunarak eğitim alanında da bir reforma gitme kararı almıştır. Cumhuriyet'in onuncu yılında gerçekleştirilen üniversite reformu ile büyük bir rahatsızlığa sebebiyet veren Darülfünun kapatılarak İstanbul Üniversitesi açılmıştır. Reformun hedefleri doğrultusunda istenilenin tam anlamıyla gerçekleşmesi için alanında yetkin ve başarılı yabancı akademisyen arayışında olan Türk hükûmeti çareyi Almanya'daki Nazi iktidarından kaçmaya çalışan ve çoğunluğu Yahudi asıllı olan bilim insanlarında bulmuştur. Göçmen statüsündeki bu akademisyenler ülkeye getirilerek İstanbul Üniversitesi'ne yerleştirilmiş ve üniversitenin bilimsel bir kimlik kazanması, Batı ile rekabet edebilir hâle gelmesi ve modern anlamda eğitim vermesi için çalışmalara başlanmıştır. Ülkemize gelen bu akademisyenler arasında Hans Reichenbach da bulunmaktadır.

Berlin Çevresi'nin kurucusu olan ve bilim felsefesi, fizik felsefesi, mantıkçı pozitivist felsefenin önemli figürlerinden biri olan Reichenbach 1933 yılında yürürlüğe giren üniversite reformu ile ülkemize gelmiş ve burada beş yıl boyunca İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü başkanlığını yürütmüştür. Türkiye'de geçirdiği beş yıl boyunca Nusret Hızır ve Halil Vehbi Eralp gibi bilim fel-

de ve doğru adımlar olsa da çok korunamamıştır. Günümüzde çoğu felsefe bölümü öğrencisi disiplinlerarası çalışma ortamından uzak bir şekilde felsefe tarihi eğitimiyle baş başa bırakılmış durumdadır.

Sonuç olarak üniversite reformu her ne kadar başarılı olarak değerlendirilebilse de bu reformla bağlantılı olarak oluşturulmaya çalışılan bilim felsefesi geleneği başarılı olamamıştır. Reichenbach özelinde ise bilim felsefesi ve mantık çalışmalarının Türk akademisinde karşılık bulduğunu, günümüzde de çalışılmaya devam edildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kaynakça

Bodur, H. (2013). *Kronolojik 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Dölen, E. (2010). *Türkiye Üniversite Tarihi Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş: Tasfiye ve Yeni Kadrolar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdem, A. R. (2012). Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası. *Belgi Dergisi*, 1 (4), 376-388.

Erdem, H. H. (2007). Cumhuriyet Aydınlanması ve Felsefe. *Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri* (der. N. Güngör, s. 227-247). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

Gültekin A. ve Kaya, M. C. (2016). İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün Unutulmuş Bir Hocası: Orhan Sadeddin -Hayatı, Eserleri ve Felsefe Anlayışı. *Felsefe Arkivi*, 45 (2016), 1-28.

Hızır, N. (2007a). *Felsefe Yazıları*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Hızır, N. (2007b). *Bilimin Işığında Felsefe.* İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Hirsch, E. E. (1998). *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Irzık, G. (2011). Hans Reichenbach in Istanbul. *Synthese*, 181 (1), 157-180.

Kadıoğlu S. Ve Erginöz G. Ş. (2019). İstanbul'da Bir Alman Filozof: Hans Reichenbach (1891-1953). *Bilimsel Felsefenin Doğuşu* (çev. Cemal Yıldırım). Ankara: Fol Kitap.

Kamber, M. (1978). A Professor in Turkey, 1936: Memories of Matild Kamber. *Hans Reichenbach Selected Writings 1909–1953 Volume One* (trans. E. H. Schneewind), (ed. M. Reichenbach ve R. S. Cohen, pp. 36-39). Dordrecht: D. Reidel Publishing.

Karaca, Ç. (2020). 1933 Üniversite Reformu Türkiye'de Bir Bilim Felsefesi Geleneği Yaratabildi Mi? Nusret Hızır'ın Felsefesi Odağında Bir Tartışma. *Bilim İnsanı Dr. Mustafa Eski'ye Armağan: Eğitime Adanmış Bir Ömür* (ed. H. Yolcu ve S. O. Haçat, s. 105-123). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Malche, A. (1939). *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi.

Namal, Y. ve Karakök, T. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu (1933). *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1 (1), 27-35.

Özata, M. (2013). *Atatürk Bilim ve Üniversite*. Ankara: Tübitak Yayınları.

Reichenbach, H. (1938). *Experience and Prediction: An Analysis of the Foundations and the Structure of Knowledge.* Chicago: The University of Chicago Press.

Reichenbach, H. (1951). *The Rise of Scientific Philosophy.* Berkeley: University of California Press.

Reichenbach, H. (1978). Socializing the University. *Hans Reichenbach Selected Writings 1909–1953 Volume One* (trans. E. H. Schneewind), (ed. M. Reichenbach ve R. S. Cohen, pp. 136-189). Dordrecht: D. Reidel Publishing.

Reichenbach, H. (2013). *Bilime Yeni Pozitivist Bakış: İstanbul Konferansları* (çev. N. Hızır ve H. V. Eralp). Ankara: Epos Yayınları.

Roure, P. (2018). Rakip Paradigmalar: Alman Felsefesinin İstanbul Üniversitesi'ne Girişi. *Felsefe Arkivi,* 49 (2018), 37-51.

Uçar, S. (2016). Hans Reichenbach ve Türk Felsefesi'ne Katkıları. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları,* 0 (30), 1001-1030.

Widmann, H. (1999). *Atatürk ve Üniversite Reformu* (çev. A. Kazancıgil ve S. Bozkurt). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Aydın Sayılı'nın Düşüncesinde Bilimin Tarihsel Yönü: İlerleyici (Progressif) ve Birikimsel (Cumulative) Bilim Anlayışı

Hazarcan İdil Tufantoz

İnsanın iç âlemini ve dünya görüşünü, günlük yaşayışını, eski çağlara nazaran en frenlenmemiş muhayyileleri bile hayrette bırakacak kadar değiştirmiş olan ilim gerçekten insan nevinin en büyük zaferi ve en baş döndürücü mucizesidir (Sayılı 2021a: 10).

Giriş

Harvard Üniversitesi'nde bilim tarihi alanının kurucusu olarak tanınan George Alfred Leon Sarton'un (1884-1956) öğrencisi olan Aydın Sayılı (1913-1993), Sarton'un düşüncelerinin etkisiyle kendi bilim tasarımını oluşturmuştur. George Sarton, Türk bilim tarihçiliğinde önemli bir yere sahiptir; çünkü o kaleme aldığı yazılarla özellikle de *History of Science* adlı eseriyle bilim tarihi çalışmalarında hem öncüdür hem de Aydın Sayılı'yı bu konuda yetiştirmesi bakımından önemli bir düşünürdür. Sayılı, hocası Sarton'un da etkisiyle Türkiye'de akademik olarak ilk bilim tarihi kürsüsünün kurulmasına öncülük ederek, bu alanın geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca o, Türk bilim tarihinin öneminin anlaşılmasında dikkate değer araştırmalar yapmıştır. Sayılı, Sarton'dan öğrendiği bilimin tarihsel yöntemini, Türk İslâm düşünürlerinin Orta Çağ'da yürüttüğü bilimsel araştırmaları aydınlatmak için kullanmıştır. Böylece Sayılı, İslâm bilim tarihini dünyaya tanıtmış ve İslâm bilim tarihinin, bilimin tarihsel seyrine katkılarını yazdığı eserlerde gün yüzüne çıkarmıştır.

Aydın Sayılı, bilimin tarihsel olarak ele alınması hakkındaki düşüncelerinde, bilimin ilerleyici (progressif) ve birikimsel (cumulative) yapısı olduğunu vurgular. Bilimin bu yapısından dolayı Sayılı, bilimin tarihsel olarak ele alınması gerektiğini ve ayrıca onu anlamanın en iyi yolunun bu olduğunu da

riki çağlarda izlerinin bulunduğu fikri yatar. Bilimsel bilgi hiçbir şekilde yok olmaz veya bir kenara bırakılmaz, çünkü bilimsel bilginin en önemli özelliği onun birikimsel olarak kendisini geliştirmesi ve bu yönde ilerlemesidir. Bu yüzden bilim tarihi disiplini, bilginin doğasıyla ilgili düşüncelere ulaşmak bakımından oldukça faydalı bir disiplindir. Eğer bilimsel bilginin ne olduğu, onun doğası, onun hangi yönlerden geliştiği ve ne yönde ilerlediği hakkında bilgi sahibi olmak istiyorsak, tarihsel olarak geriye gitmemiz ve bilimsel bilgiye bu gözle bakmamız gerekir.

Burada önemli bir husus olarak, bilimsel bilginin kendisinden önceki bilgilerdeki eksik yönleri gidermeye çalışması ve bu sayede bilimin geçmişteki bilgiye yeni bilgileri eklenmesiyle bilimsel olarak ilerlemeyi gerçekleştirdiğini vurgulamak gerekir. Bilimsel gelişme yönünden herhangi bir çağda duraklamalar ve bilimin dinamikliğini kaybetmesi söz konusu olabilir. Ancak bu durum, bilimsel faaliyetler arasında bir devamlılığın, sürekliliğin olmadığını göstermez. Bu düşünceden anlamamız gereken, bilimsel faaliyetlerdeki hızlanmalar ve yavaşlamalar toplumsal, kültürel şartlara bağlı olduğu için, bilimsel bilginin dinamikliğinde bir yavaşlamanın olmasının gayet olağan bir durum olduğudur. Bu yüzden bilimsel olarak birbirini etkileyen tüm uygarlıkları ve çağları birbirinden bağımsız olarak ele almamak, her ne olursa olsun hepsine bir bütün olarak bakmak gerekir. Tüm bahsedilen bu düşüncelerden yola çıkarak Sayılı, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından başlayarak Yunan toplumuna, oradan da Orta Çağ ve İslâm toplumuna doğru giderek, bu çağlardaki bilimsel bilgi düzeyindeki gelişmelerini tarihsel olarak inceleyerek yazdığı eserlerde bu gelişmeleri detaylarıyla konu edinmiştir. Ayrıca Sayılı, toplumlar için bilimi her zaman bir yol gösterici olarak görmüş ve toplumların gelişmesinin bilime bağlı olduğunu düşünmüştür. Sayılı'ya göre, bir toplum bilimi kendisine ne kadar fazla ve çeşitli yönde kılavuz olarak kabul ederse ve bilimin ışığında yürümeyi ne kadar fazla âdet edinirse, o toplum medeniyette o derece gelişme gösterir. Ayrıca bir toplum "Hayatta en hakikî mürşit ilimdir." vecizesini ne kadar iyi anlamış ve kavramışsa, bunu ne kadar büyük ölçüde uygulayabiliyorsa o toplum medeniyette o derece ileridir ve gelecekteki sınırsız gelişmesini de o derecede garanti altına alacaktır (Sayılı 2021a: 173).

Kaynakça

Anlı, Ö. F. (2016). Aydın Sayılı ve Nusret Hızır Bağlamında Bilim Tarihi ve Felsefesi Perspektifi -Ankara'da Kuramsallaşma ve Kurumsallaşma-. *DTCF Dergisi*, 56 (2), 52-77.

Besler, G. (2014). Aydın Sayılı's Book Copernicus and His Monumental Work (Ankara 1973) And The Polish Background. *Dört Öge*, 5, 9-27.

Demir, R. ve Gökdoğan, M. D. (2008). *Aydın Sayılı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Kâhya, E. (1994). Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın Ardından. *Belleten*, 58 (221), 241-266.

Kuhn, T. S. (2019). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (çev. N. Kuyaş). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Russell, G. A. (1996). Aydın Sayılı, 1913-1993. *Isis*, 87 (4), 672-675.

Salgar, E. (2013). Aydın Sayılı'nın Bilim Anlayışı. *Dört Öge*, 3, 25-40.

Sarton, G. (1916). The History of Science. *The Monist*, 26 (3), 321-365.

Sarton, G. (1927). *Introduction to the History of Science Vol. 1*. USA: Carnegie Institution of Washington.

Sarton, G. (1948). *The Life of Science: Essays in the History of Civilization*. New York: Henry Schuman.

Sarton, G. (1962). History of Science. *Sarton On The History of Science* (ed. D. Stimson, pp. 1-14). Cambridge: Harvard University Press.

Sarton, G. (1997). Bilim Tarihi'ne Önsöz (çev. G. Can). *Bilim Tarihinde Yöntem* (der. R. Demir, ss. 121-133). Ankara: Doruk Yayımcılık.

Sarton, G. (2020). Bilim Tarihi Üzerine Bir İnceleme (çev. M. Dosay ve R. Demir), *Bilim Tarihi Araştırmalarında Yöntem* (ed. B. Şakar, ss. 160-212). İstanbul: Muhayyel Yayıncılık.

Sayılı, A. (1963). Ortaçağ İslâm Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bâzı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese). *Araştırma: Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, I. Cilt, 5-70.

Sayılı, A. (1991). *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sayılı, A. (1996). George Sarton ve Bilim Tarihi (çev. M. Dosay ve R. Duran). *Erdem*: *Aydın Sayılı Özel Sayısı-1*, 9 (25), 117-153.

Sayılı, A. (2015). *Orta Çağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Sayılı, A. (2021a). *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Sayılı, A. (2021b). Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk. *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Küllüyatı-1: Atatürk ve Bilim* (ed. R. Demir, ss. 81-181). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Sayılı, A. (2021c). Atatürk ve Millî Kültürümüzün Temel Unsurlarından Bilim ile Entelektüel Kültür ve Teknoloji. *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Küllüyatı-1: Atatürk ve Bilim* (ed. R. Demir, ss. 183-251). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Sayılı, A. (2021d). Önsöz. *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Küllüyatı-1: Atatürk ve Bilim* (ed. R. Demir, ss. 253-262). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Sayılı, A. (2021e). Atatürk İdeolojisi. *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Küllüyatı-1: Atatürk ve Bilim* (ed. R. Demir, ss. 295-327). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Topdemir, H. G. (2011). Bilim Tarihi Ne Söyler?. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 102-104.

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRENİMDE BİLİM TARİHİNİN ÇOK DİSİPLİNLİ DOĞASI: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zöhre Yücekaya

Giriş

Bilim tarihi, bilimin geçmişini, evrimini ve toplumsal bağlamlar içindeki rolünü inceleyen bir disiplindir. Ancak bu disiplin, kendi içinde çok disiplinli bir yapıya sahiptir. Bilim tarihi çalışmaları, tarihsel metinlerin analizi, bilimsel teorilerin ve yöntemlerin anlaşılması, kültürel ve sosyal bağlamın incelenmesi, görsel ve yazılı kaynaklara dayalı araştırmalar ve farklı perspektiflerin dikkate alınması gibi (Karahan ve Yücekaya 2020: 247) farklı disiplinlerin entegrasyonunu gerektirmektedir. Bilim tarihinin bu çok disiplinli doğası, onu derinlemesine anlamamıza ve bilimsel düşüncenin evrimini izlememize olanak tanımaktadır.

Bilim tarihine yönelik disiplinlerarası çalışmalar sayesinde yeni düşünce tarzları, yeni biliş düzeyi ortaya çıkmakta, bununla beraber karmaşık dünya sorunları karşısında daha çözümcü bir duruş sergilenmektedir. Böylelikle disiplinler arasındaki boşluklar giderilebilmekte ve çok yönlü perspektifle disiplinlerin sınırları aşılabilmektedir. Bu bakımdan bilim tarihi çalışmalarında hem doğa bilimlerine hem de sosyal bilimlere yönelik yöntem ve kavramlar anlamlı şekilde bir araya getirilerek bütüncül bir bakış açısı kazanılabilmektedir.

Öte yandan ise bu disiplinlerarası doğa, bilim tarihçilerinin hangi yöntemleri kullanacaklarını ve bilimsel gelişmeleri hangi perspektifle ele alacaklarını belirlemede bazı önemli soru(n)ları gündeme getirmektedir. Söz gelimi, tarihle ilişkilendirilen içsel yaklaşım ile felsefeyle ilişkilendirilen dışsal yaklaşım olmak üzere temelde iki görüş öne sürülmektedir. İçsel yaklaşım savunucuları bilim tarihinin bağlamdan bağımsız olarak betimlenmesi gerektiğini savlarken dışsal yaklaşım savunucuları ise bilim tarihinin çok disiplinli doğasını kabul etmekte, bilimsel gelişmelerin bağlamdan bağımsız olamayacağını ve bu ne-

Sonuç olarak, Türkiye'de yükseköğrenimde bilim tarihinin çok disiplinli doğası, lisansüstü tezler aracılığıyla giderek daha fazla tanınmakta ve değer kazanmaktadır. Bu tezler, bilim tarihine dair önemli bilgileri sunarken aynı zamanda bilim dünyasının ve toplumun daha geniş bağlamlarını anlamamıza katkıda bulunmaktadır. Bununla beraber lisansüstü tezler, gelecekteki bilim tarihi eğitimi için bir temel oluşturabilmekte, gelecek nesil bilim tarihçilerini yetiştirmek için kullanılabilecek kaynaklar ve örnekler sunabilmektedir. Öte yandan Türkiye'de bilim tarihine yönelik lisansüstü tezler, farklı disiplinlerle iş birliği yapma eğiliminin olduğunu da bizlere göstermektedir. Özellikle tarih, felsefe, sosyoloji, arkeoloji, doğa ve eğitim bilimlerine yönelik disiplinlerarası çalışmalar, bilim tarihi araştırmalarının daha zengin ve derin olmasına katkı sağlamakta, böylelikle bilimsel bilgiye dair daha bütüncül bir bakış açısı geliştirilmektedir. Tüm bunlardan hareketle bilim tarihinin tarih, felsefe, doğa bilimleri, toplum bilimleri ve eğitim bilimleri gibi birçok disiplinle ilişkili çok disiplinli bir doğaya sahip olduğu söylenebilmektedir.

Kaynakça

Anlı, Ö. F. (2020). Meta-Problem: Bilim ve Teknoloji Çalışmaları İçerisinde Bilim Tarihi Disiplininin Teorik ve Kurumsal Yeri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (3), 867-884.

Arabatzis, T. (2016). The Structure of Scientific Revolutions and History and Philosophy of Science in Historical Perspective. *Shifting Paradigms: Thomas S. Kuhn and the History of Science*, (ed. A. Blum, K. Gavroglu, C. Joas, and J. Renn, ss.191-201). Berlin: Edition Open Access.

https://istatistik.yok.gov.tr/ Erişim tarihi: 15.09.2023.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp Erişim Tarihi: 15.09.2023.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp Erişim Tarihi: 15.09.2023.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp Erişim Tarihi: 15.09.2023.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp Erişim Tarihi: 15.09.2023.

https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp Erişim Tarihi: 15.09.2023.

Karahan, F., Yücekaya, Z. (2020). Bilim Tarihi Açısından Göbekli Tepe. *Tarih Araştırmalarına Farklı Yaklaşımlar*, (ed. Ayşe Erkmen, ss.245-272). Ankara: İksad Yayınevi.

Kuhn, T. (1994). *Asal Gerilim- Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler* (çev. Yakup Şahan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Miller, D. M. (2012). The History and Philosophy of Science History. *Integrating History and Philosophy of Science*, (ed. S. Mauskopf, T. Schmaltz). Springer: Boston Studies in the Philosophy of Science 263, Science-Business Media B.V.

Unat, Y. (2015). Astronomi Tarihi Çalışmaları ve Prof. Dr. Sevim Tekeli. *Dört Öge*, 4 (7), 3-14.

Unat, Y. (2021). Bilim Tarihi Disiplini ve Bilim Tarihine Farklı Yaklaşımlar. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4, 1-8.

Yturbe, C. (1995). The History of Science: Internal or Extarnal?. *Mexican Studies in the History and Philosophy of Science*, (ed. S. Ramirez, R. S. Cohen, ss.245-272). Springer: Boston Studies in the Philosophy of Science, vol 172.

DÜŞÜNCE DENEYLERİNİN EPİSTEMOLOJİK KONUMU

Aysel Alagöz - Ferhat Ağırman

Giriş

Bilim alanında düşünce deneyinin ne olduğunu ve epistemoloji alanında hangi rolü oynaması gerektiğini söylemek kolay değildir. "Düşünce deneyleri bir bilimsel deney mi yoksa bir düşünce egzersizi mi?" tartışması çağdaş bilgi ve bilim felsefesi alanında hâlâ güncelliğini korumaktadır. Bununla birlikte düşünce deneylerinin bir *deney* olduğu konusunda birçok görüş ve bu görüşlerin dayanaklarını oluşturdukları birçok örnek de vardır. Ancak düşünce deneylerinin epistemolojik konumunun nasıl olması noktasında anlaşmazlıklar vardır. Bu anlaşmazlıkların temelinde ise Kant'ın da ifade ettiği gibi değişen bir düşünme yöntemi vardır. Özellikle Galileo'unn hareketle ilgili akıl yürütmesi, Newton'un kovası, Einstein'ın asansörü, Schrödinger'in kedisi vb. düşünce deneylerinin, bilim alanında uygun bir yere sahip (Engel 2011: 144) farklı düşünme biçimlerinin bir neticesi olduğu görülmektedir. Bu tür deneylerin, duyumsamalarımıza pek ihtiyaç duymaksızın neredeyse tümüyle zihinsel beceri ve yetkinlikler üzerine kurgulandığı belirtilmektedir. Literatürde ise bir düşünce deneyinin, genellikle gerçekleşmemiş veya gerçekleştirilemeyen bir durumda anlatılmaya çalışılan, kavramsal veya mantıksal sonuçlarının daha sonra zihin laboratuvarında araştırıldığı kavramsal bir model olarak tanımlandığı görülür.

Düşünce deneylerinin, modellenen değişkenler arasındaki soyutlamaları, idealleştirmeleri ve bu idealleştirmeleri birleştirerek, karşılıklı ilişkileri kullanarak ilerlediği gözlemlenmiştir. Diğer yandan "karşı-olgusal ve varsayımsal akıl yürütme kullanır ve bilimsel teorilerin ampirik olmayan değerlerini test edebilir" (Weinert 2016a: 8) niteliklere de sahip olduğu belirtilir. Bu noktada düşünce deneylerinin bilimsel bir formda ele alındığı ve belirli bir amaca hizmet ettiği söylenebilir. Düşünce deneyinin bahsedilen bu amacı, "kabul edilen bilimsel argümanların tutarlılığını ve rasyonelliğini araştırmak, bilimsel teori-

Kaynakça

Brown, James Robert (1991). *Laboratory of the Mind: Thought Experiments in the Natural Sciences*. New York: Routledge.

Brown, James Robert (2004). "Peeking into Plato's Heaven" *Philosophy of Science*, 71 (5), pp. 1126-1138.

Brown, James Robert (2006). "The Promise And Perils of Thought Experiments". *Interchange*, Vol. 37/1-2, 63-75, s. 63 37(1-2). 63-75.

Brown, James Robert & Fehige, Yiftach (2019). "Thought Experiments", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy.* https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/thought-experiment.13.05.2021.

Brown, James Robert "The Structure of Thought Experiments", *Laboratory of the Mind: Thought Experiments in the Natural Sciences*. New York: Routledge.

Brown, James Robert (1986). "Thought Experiments Since the Scientific Revolution". *International Studies in the Philosophy of Science,* 1 (1), 1-15

Buzzoni, Marco (2017) "Kantian Accounts of Thought Experiments", In J.R. Brown, Y. Fehige, M. Stuart(eds*.). The Routledge Companion to Thought Experiments*, New York, Routledge, pp. 327-341, s. 328

Buzzoni, Marco. (2012.) "Thought Experiments from a Kantian Point of View". In *Thought Experiments in Philosophy, Science, and the Arts,* edited by Melanie Frappier, Letitia Meynell, and James R. Brown, London: Routledge, pp. 90–106.

Brownlee, Kimberley and Stemplowska, Zofia (2017) "Thought experiments". In: Blau, Adrian, (ed.) *Methods in Analytical Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 21-45.

Cevizci, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü,* İstanbul: Paradigma Yayınları.

Cooper, Rachel (2005), "Thought Experiments", *Metaphilosophy*, 36: 328–347.

Corcoran, J., (2022), "Argümantasyonlar ve Mantık", (Çev., Mehmet Dallı), *Mantık Araştırmaları Dergisi* 4 59-89

Crick, Nathan (2004), "Conquering Our Imagination: Thought Experiments and Enthymemes in Scientific Argument", *Philosophy and Rhetoric,* Vol.37, No.1, (2004), pp.21-41.

Engel, Paskal (2011), "Philosophical Thought Experiments: In or Out of the Armchair?" *Thought Experiments in Methodological and Historical Contexts. (*Eds. K. Ierodiakonou & S. Roux). Leiden: Brill, 143-163.

Galileo, Galilei, (1638/1974, rev. 1989): *Two New Sciences, Including Centers of Gravity and Force of Gravity and Force of Percussion,* Toronto, Wall and Thompson, trans. S. Drake.

Gendler, Tamar S. (2000a), *Thought Experiment: On the Powers and Limits of Imaginary Cases*, New York: Garland Press.

Gendler, Tamar S. (2000b), "The Puzzle of Imaginative Resistance", *The Journal of Philosophy*, Vol.97, No.2, (February), pp.55-81.

Gendler, Tamar Szabó (1998), "Galileo and the Indispensability of Scientific Thought Experiment" *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 49, No. 3 pp. 397- 424.

Häggqvist, Sören (2009), "A Model for Thought Experiments", *Canadian Journal of Philosophy*, 39: 56–76.

Kant, Immanuel (2008), *Arı Usun Eleştirisi,* (çev.: Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.

Kıyak, Güneç 2019 "Bir Düşünce Deneyi: Schrödinger'in Kedisi",https://t24.com.t /yazarlar/gunec-kiyak/bir-dusunce-deneyi-schrodinger-in-kedisi,23766. 20.05.202.

Koyré, Alexandre (1968), *Metaphysics and Measurement.* London: Chapman and Hall.

Kuhn, Thomas S (1977), "A Function for Thought Experiments", reprinted in T. Kuhn, *The Essential Tension,* Chicago: University of Chicago Press, 240–265.

Mach, Ernst. (2013). *The Science of Mechanics: A Critical and Historical Exposition of Its Principles* (Cambridge Library Collection- Physical Sciences) (T. McCormack, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

Mach, Ernst (1973) "On Thought Experiments", S. Krimsky & W.D. Price (trans.), *Philosophical Forum* 4(3): 446-457(Özgün metnin yayım tarihi 1897).

McAllister, James (1996), "The Evidential Significance of Thought Experiments in Science", Studies in History and Philosophy of Science, 27: 233–250.

Miščević, Nenad (1992) "Mental Models nd Thoughtexperiments", *International Studies in the Philosophy of Science*, 6:3, 215-226

Nersessian, Nancy J. (1992), "In the Theoretician's Laboratory: Thought Experimenting as Mental Modeling", *Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Volume 2: Symposia and Invited Papers, pp. 291-301.

Norton, John D. (2004a). "Why Thought Experiments Do Not Transcend Empiricism". *Contemporary Debates in the Philosophy of Science.* (Ed. C. Hitchcock). Oxford: Blackwell Publishing, 44-66.

Norton, John D. (2004b). "On Thought Experiments: Is There more to The Argument?" *Philosophy of Science* 71 (5):1139-1151.

Norton, John D. (1996). "Are Thought Experiments Just What You Thought*" Canadian Journal of Philosophy,* 26 (3), 333-366.

Norton, J. D. (1991). "Thought Experiments in Einstein's Work". In T. Horowitz & G. Massey (Eds.), *TEs in Science and Philosophy* (pp. 129–148). Lanham: Rowman & Littlefield

Sorensen, Roy A. (1992), *Thought Experiments*, Oxford University Press, New York.

Stuart, Michael T. (2016). "Norton and the Logic of Thought Experiments", Axiomathes, 26: 451–466.

Weinert, Friedel (2016a), "Thought Experiments." *In The Demons of Science* (1-8). Springer: Cham.

Weinert, Friedel (2016b), "What Thought Experiments Represent", *In The Demons of Science* (17-32). Springer: Cham.

Witt-Hansen, Johannes (1976), "H. C. Orsted, Kant and The Thought Experiment", *Danish Yearbook of Philosophy*, 13: 48–56.

Yardımcı, Alper Bilgehan (2020), "Norton-Brown Tartışması Bağlamında Bilimsel Düşünce Deneyleri", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 10 (4): 1235-1255.

Yardımcı, Alper Bilgehan (ed.) (2020). "Düşünce Deneylerinin Tarihsel Kökeni, Kavramın İlk Kullanımı ve Ernst Mach'ın Düşünce Deneyi" *Sosyal Bilimlerde Güncel ve Tarihsel Tartışmalar: Saha Çalışmaları ve Analiz*, London: Ijopec Publication.

KARTEZYEN FELSEFEDE "DÜŞÜNCE"NİN DOĞASI

Hülya Yaldır

Giriş

Kartezyen felsefenin temel yapı taşlarından biri olan 'düşünce (Latince *cogitatio* ya da Fransızca *pensée*) kavramını anlama tarzına ilişkin günümüzde hâlâ tartışmalar devam etmektedir. Bazı yorumcular, "düşünce"nin "bilinç" kavramına karşılık geldiğini ifade etmişlerdir. Bugün de Descartes'ın "düşünüyorum" fiilini kullanırken gerçekten "bilincindeyim" ya da "deneyimliyorum" gibi bir şeyi ima ettiği hâlâ varsayılmaya devam ediliyor. Ancak bilinç, gerek günlü dilde gerekse bilimsel ve felsefi literatürde değişik anlamlara atıfta bulunulacak şekilde kullanılmakta olup henüz üzerinde tam bir uzlaşı sağlanmış bir kavram değildir. Günümüz çağdaş zihin felsefecileri "bilinç sorunu" ve özellikle de "zor sorun" olarak adlandırılan, (öznel) deneyimsel farkındalığın (bir gül koklamanın nasıl bir his olduğunun veya bir yarasa olmanın nasıl bir şey olduğunun) belirli boyutlarının fiziksel ya da işlevsel terimlerle açıklanıp açıklanamayacağı sorunu ile meşgul olmaya devam etmekteler. Bu çalışmada, Descartes'ın düşünmek kavramını veya "düşünmek" fiilini herhangi bir bilinçli durumu kapsayacak şekilde genişletmekten nasıl uzak olduğunu ancak ve ancak kendimizi aklın salt bilişsel kavrayışı ile sınırlandırmamız koşulu ile bilinçli bir durumun "düşünce" olarak kabul edilebileceğine ilişkin düşüncelerini anlamaya çalışacağız.

Zihnin Tanımlayıcı Özniteliği Olarak "Düşünce"nin Keşfi

Descartes, 1641'de Batı felsefe geleneğine, bugün de hâlâ sahip olduğumuz, yeni bir "düşünce" ya da "zihin" kavramını tanıtır. Bunu anlayabilmek için öncelikle Descartes'ın felsefî başyapıtı, Latince olarak yazılmış ve ilk kez 1641 yılında Paris'te yayımlanmış olan *İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar* (Meditationes de Prima Philosophia) adlı çalışmasına odaklanmak gerekir. Düşün-

ma yetisine ilişkin bir bilişsel eylemi (cognitive) içerdikleri ölçüde düşünceler olarak kabul edilebilir. Buna göre, örneğin görme fiziksel bir eylem değil, ancak zihnin gördüğünün farkında olduğuna dair öz-bilinçli kavrayışa sahip olmasıdır. O hâlde, Descartes'ta "düşünce" veya "bilinçli olma" terimi en temelde entelektüel ve bilişsel bir durumu ifade eder. Diğer bir ifadeyle çağdaş zihin felsefesinde terime yüklenen anlam ya da çağrışımların ötesinde, Descartes'ta düşünmek (ya da bilinçli olmak) bir tür epistemik durumla, yani bir tür apaçık intellectual bilgi veya yargıyla ilgilidir.

Kaynakça

Aristotle, (2011). *De Anima,* Translated, with Introduction and Notes by Mark Shiffman (Newburyport, MA: Focus Publishing/R. Pullins Co.).

Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi: Aristoteles* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

Cottingham, J, Stoothoff, R. and Murdoch, D. (1985). (eds. and trans.), *The Philosophical Writings of Descartes* (2 vols., Cambridge: Cambridge University Press). Çalışma boyunca ilgili eserlere: CSM I ve CSM II olarak atıfta bulunulmuştur.

Cottingham, J. (1978). "Descartes On 'Thought'", *The Philosophical Quarterly,* Volume 28, Issue 112, Pages 208–214.

Cottingham, J. (1984). *Rationalism* (London: Paladin).

Cottingham, J. (1985). *Descartes* (Oxford: Basil Blackwell).

Cottingham, J. (1993). *A Descartes Dictionary* (Oxford: Blackwell).

Cottingham, J. (2008). *Cartesian Reflections: Essays on Descartes's Philosophy* (Oxford: Oxford University Press).

Cottingham, J., Stoothoff, R., Murdoch, D. and Kenny, A. (1991). (eds. and trans.), *The Philosophical Writings of Descartes: The Correspondence* (Cambridge: Cambridge University Press). Çalışma boyunca ilgili eserlere: CSMK III olarak atıfta bulunulmuştur.

Garber, D. (1998). "Descartes, 'René (1596-1650)", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, London and New York: Routledge. https://ia801201.us.archive.org /17/items/RoutledgeEncyclopediaOfPhilosophy/Routledge%20encyclopedia%20of%20 philosophy.pdf

Hamou, P. (2022). "Marin Mersenne", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. https://plato. stanford.edu/entries/mersenne/

Kenny, A. (2011). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi, II. Cilt Ortacağ Felsefesi,* Çev. Şeyma Yılmaz (İstanbul: Küre Yayınları.

Newman, L. (2019). "Descartes' Epistemology", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (https://plato.stanford.edu/entries/descartes-epistemology/

Russell, B. (1945). *A History of Western Philosophy* (New York: Simon and Schuster).

Williams, B. (1978). *Descartes: The Project of Pure Enquiry* (London: Harmondsworth, Penguin).

DESCARTES'TA AÇIKLIK VE SEÇİKLİK ÜZERİNE

Fatih Sultan Mehmet Öztürk

Açık ve seçik algılar, Descartes'ın epistemolojisinde merkezî bir öneme sahiptir; çünkü bilgi ve rasyonalitenin varlığı algı ya da kavrayışların bir şekilde açık ve seçik olmasına da bağlıdır. Descartes için bilgi ve epistemik gerekçelendirme rasyonel kesinliğin özel bir çeşidi olup bu epistemik statülerin kesinlik, şüphe edilemezlik ve yanılmazlık gibi özellikler taşımaları ile açık ve seçik algılar arasında kavramsal bir bağ vardır. Başka bir deyişle, açık ve seçik olarak algılanan şeyler doğru olduğu gibi açık ve seçik algılar hem rasyonel inançların hem de kesin bilginin kaynağıdır. Peki, ama bir algının "açık ve seçik" olması ne demektir?

Elliot Samuel Paul'ün de vurguladığı gibi Descartes'ta belki de en az açık ve seçik olan, açıklık ve seçiklik kavramlarıdır (Paul 2020: 1). Peter Markie'nin terimleriyle ifade edecek olursak; "Descartes'ın felsefesindeki en az açık ve seçik olan kavram, açık ve seçik algı kavramıdır" (Markie 1992: 161). Benzer şekilde, Micheal Della Rocca'ya göre de "açık ve seçik nosyonu ne yazık ki Descartes'ın en az açık ve seçik olan nosyonlarından biridir" (Della Rocca 2002: 74). Bu nedenle Descartes'ta zihnin bir algısının "açık ve seçik" olmasının ne anlama geldiğine dair farklı yorumlar geliştirilmiştir. Kendi içlerinde birçok varyantı da bulunan bu yorumlar *yönelimsel* yaklaşım ve *fenomenal* yaklaşım olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Yönelimsel yoruma göre, bir algının açıklığı ve seçikliği daha çok söz konusu algının yönelimsel (intentional) objektif içeriği ile ilgili bir husustur: Açıklık ve seçiklik algılanan içeriğin bir özelliğidir. Buna karşılık fenomenal görüş algının içeriğini değil algılama fiilinin doğrudan kendisini öne çıkararak açıklık ve seçikliği subjektif, fenomenal bir nitelik olarak yorumlar.[1]

Bu makalede, açık ve seçik algıların doğasına dair *fenomenal* yaklaşımın hatalı olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Paul'ün fenomenal görüş için ortaya koyduğu savunma ikna edici olmadığı gibi fenomenal görüş metin tarafından

[1] Bkz., Paul (2020: 2); Lennon (2016: 119) ve Patterson (2008: 232).

menal bir husus olarak görmüş olsaydı, Kartezyen epistemoloji ne rölativizmden ayırt edilebilirdi ne de şüpheci tehditte maruz kalırdı.

Descartes, *yönelimsel* yorumu benimsediğine ilişkin en belirgin ifadelere *Yanıtlarla Birlikte Yedinci İtiraz Serisi*'nde yer vermiştir: "Hiçbir şey tıpkı onu algıladığımız gibi olmadan, yani doğru değilken açık ve seçik bir biçimde algılanamaz. Fakat açık ve seçik olarak algılanan ile sadece öyle algılanmış gibi görünen veya beliren arasında uygun bir ayrım yapmak biraz dikkat gerektirdiğinden, değerli eleştirmenimin burada birini diğeri ile karıştırması benim için sürpriz değildir" (Descartes, 1984: 310). Descartes, burada, açıklık ve seçikliği algısal içeriğin özneye fenomenolojik olarak nasıl göründüğü bakımından değil algılanan içeriğin gerçeği olduğu gibi yansıtıp yansıtmaması üzerinden tarif etmektedir. O hâlde, açık ve seçik algı kavramı öznenin kavrama şeklinden ziyade öznenin kavradığı şeyi konu edinir, algılananın doğru (açık) ve sadece doğru (seçik) olduğuna göndermede bulunur.

Kaynakça

Descartes, Rene. (1984). *The Philosophical Writings of Descartes*. Trans. by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, Cambridge: Cambridge University Press.

Descartes, Rene. (1985). *The Philosophical Writings of Descartes*. Trans. by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, Cambridge: Cambridge University Press.

Cottingham, J. (1993). *A Descartes Dictionary*, 2-34, Oxford: Blackwell.

Della Rocca, M. (2002). Rene Descartes. *A Companion to Early Modern Philosophy* içinde (ed. S. Nadler), 60-79, Malden: Blackwell.

Gewirth, A. (1943). Clearness and Distinctness in Descartes. The Philosophical Review, 18 (69), 17-36.

Huet. Pierre-Daniel. (2003). *Against Cartesian Philosophy*. Çev. T.M. Lennon, JHP Book Series, New York: Humanity Books.

Lennon, T. M. (2008). *The Plain Truth*: *Descartes, Huet, and Skepticism*. Leiden: Brill.

Lennon, T. M. (2016). Clarity and Distinctness. *The Cambridge Descartes Lexicon* içinde, (ed. L. Nolan), 118-23, New York: Cambridge University Press.

Markie, P. 1(992). The Cogito and Its Importance. *The Cambridge Companion to Descartes* içinde, (ed. J. Cottingham), 140-173, Cambridge: Cambridge University Press.

Patterson, S. (2008). Clear and Distinct Perception. *A Companion to Descartes* içinde, (ed. J. Broughton and J. Carriero), 216-133, Oxford: Blackwell.

Paul, E. S. (2020). Cartesian Clarity. *Philosophers' Imprint*, 20 (19), 1-28.

Smith, K. (2015). A Defense of Cartesian Clarity and Distinctness. The Battle of the Gods and Giants Redux: Papers Presented to Thomas M. Lennon, (ed. P. Easton and K. Smith), 80-105, Leiden: Brill.

EĞİTİMİN EPİSTEMOLOJİK HEDEFİ VE SINIRI[1]

Nusret Erdi Elmacı

Giriş

Eğitim her zaman toplumsal düzenin vazgeçilmez bir parçası olagelmiştir. İnsanın kendisi ve çevresi hakkında öğrendikleri veya edindiği becerileri, yani yaşarken ve kendisinden önce yaşayanlar sayesinde öğrendiği tecrübeyi başkalarına aktarma eğilimi/gereksinimi, eğitimi hayatın bir parçası hâline getirmektedir. Bu eğitim, okul merkezli profesyonel bir planlama için olduğu gibi kişisel deneyimlerin aktarılması şeklinde de olabilir. Sonuçta amaç, insanın kendisinden sonra gelenlere bilgiyi aktararak hem onların dünyaya hazırlanmasını sağlamak hem de toplumsal olarak eldekini koruyup daha fazlası için araştırmanın önünü açmaktır.

Eğitimin hayatı sürdürmeyi bile içeren vazgeçilmez rolü göz önüne alınırsa, doğal olarak eğitimin felsefi olarak da problem edinilmesi kaçınılmazdır. Geçmişten günümüze kadar filozofların eğitim konusunu önemsemesi de bu nedenledir. Bununla birlikte, eğitimin pek çok çeşidinden bahsedebilsek de felsefi olarak asıl mesele "nihai" amacının ne olduğunu tespit edebilmektedir. Çünkü nihai amacın ne olduğu hakkındaki bir belirleme, herhangi bir özel eğitim hedefini de belirleyecektir (Park 1997: 7). Son yıllarda da ön plana çıkan felsefe alanlarından birisi olan sosyal epistemoloji çalışmalarında eğitimin asli hedefinin ne olduğu üzerine önemli bir tartışma yürütülmektedir. Bilgi ya da enformasyonları sosyal bağlamda ele alan sosyal epistemolojinin gündeme aldığı konulardan birisi de elbette eğitimdir. Çağımızın teknolojik gelişmeleri ve internetin insan yaşamının merkezinde bir rol edindiği gerçeği karşısında eğitimin tam olarak neyi hedeflediği sorusu güncel bir değerlendirmeyi gerektirir. Sosyal epistemoloji de çağdaş epistemoloji yaklaşımlarına dayanarak eğitimin epistemik açıdan hedefinin ne olduğunu problem edinmektedir.

[1] Bu çalışma, 14-18 Nisan 2021 tarihinde Muğla'da düzenlenen 4. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumunda sözlü olarak sunulan bildirinin revize edilmiş ve geliştirilmiş bir versiyonudur.

İkinci olarak, eleştirel düşünme ya da entelektüel erdem gibi epistemik iyilerin, bilgiden bağımsız bir değerinin olması, eğitimin amacının bilgi ve bilgi kadar da bu iyiler olduğu sonucunu doğurmaz. Çünkü bilgi olmadan da bu epistemik iyiler bir okulun temel eğitim amacı olabilir. Örneğin şüpheci bir okul, eleştirel düşünmeyi bir silah olarak kullanabilir ve hedefini doğruların görece olduğunu savunmak şeklinde belirleyebilir. Eğer böyle bir eğitim modelini eğitimin temel amacı olarak göremeyeceksek bunun tek dayanağı yine doğrularla ilgili olacaktır.

Bununla ilgili Aristoteles'in yaklaşımı bir çözüm sunabilir. Platon'un aksine Aristoteles düşünce ve karakter erdemleri ayrımına gider ve karakter erdemlerini sanatlar gibi alışkanlıkla, yapa yapa edineceğimizi öne sürer (2011: 29-30). Yani ölçülü işler yapa yapa kişi kendi karakterinde erdemli davranmayı bir huy olarak geliştirir. Bununla birlikte, Aristoteles erdemli davranışın bağlama bağlı olarak belirleneceğine dikkat çeker. Örneğin, ölçülü bir davranış kesin sınırlarla belirlenmiş spesifik eylemler değildir. Kişinin içinde bulunduğu duruma bağlı olarak neyin ölçülü olduğu farklılaşabilir. Aristoteles bunu "ortayı bulmak" olarak ifade eder ve aşırılığın ya da eksikliğin ortasında davranmayı erdem olarak tarif eder (2011: 37). Eğitimin hedefine dair entelektüel erdemleri ileri süren görüşü incelediğimizde öğrencinin erdemi nasıl tespit edeceği konusunda bazı belirsizlikler bıraktığı görülebilmektedir. Aristoteles'in erdeme yaklaşımı bu açıdan bir öneri sunabilir. Entelektüel erdemler, eğitim sürecinde bir eğilim ve sonunda bir kazanım olarak ortaya çıkabilir. Ancak bunun ölçülebilecek bir kazanım olup olmadığı tartışmalı kalmakla birlikte, öğretmenler için böyle bir eğitim modelinin bir yük olduğu da gerçektir. Bu nedenle eğitimin nihai bir hedefi olması yerine, eğitimin bir yolu ya da kültürü olarak entelektüel erdemlerin hedeflenmesi daha uygun bir anlayış olarak düşünülebilir. Elbette erdem ya da eleştirel düşünme gibi özelliklerin öğrenende gelişmesinin hedeflenmesi, bilgiye ulaştırmasıyla bağlantısı olması bakımından bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, diğer unsurlar bilgi hedefi için bir araç veya sürecin nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir kriter sunmaktadır. O hâlde, eğitimin epistemik bakımdan tek nihai hedefinin doğru inançlar olduğu tezi sarsılmış değildir.

Kaynakça

Aksan, N. ve Sözer, M. A. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Epistemolojik İnançları ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 8(1), 31-50.

Aristoteles (2011). *Nikomakhos'a Etik* (S. Babür, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık

Bahçivan, E. (2017). Eğitim Bilimlerinde Epistemoloji Araştırmaları: Düne, Bugüne ve Gelecek Perspektiflere Eleştirel Bakış. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 760-772.

Buckland, L. A. (2016). Social Epistemology and the Aim(s) of Education. *South African Journal of Philosophy*, 35(1), 103-110.

Goldman, A. I. (1979). What is Justified Belief. G. S.Pappas (Ed.), *Justification and Knowledge* içinde (ss. 1-23). Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

Goldman, A. I. (1999). *Knowledge in a Social World*. New York: Oxford University Press.

Marabini A. ve Moretti L. (2020). Goldman and Siegel on the Epistemic Aims of Education. *Journal of Philosophy of Education*, 54(3), ss. 492-506.

Park, Ynhui. (1997). Rationality and Human Dignity – Confucius, Kant and Scheffler on the Ultimate Aim of Education. *Studies in Philosophy and Education*, 16, ss.7-18.

Platon (2012). *Menon*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları

Pritchard, D. (2013). Epistemic Virtue and the Epistemology of Education. *Journal of Philosophy of Education*, *47*(2), 236-247.

Pritchard, D. (2016). *Epistemology*. New York: Palgrave Macmillan.

Siegel, H. (2005). Truth, Thinking, Testimony and Trust: Alvin Goldman on Epistemology and Education. *Philosophy and Phenomenological Research*, 71(2), 345-366.

Steup, M. (2008). Epistemology in the Twentieth Century. D. Moran (Ed.), *The Routledge Companion to Twentieth Century Philosophy* içinde (ss. 469-521). New York: Routledge

Watson, L. (2016). The Epistemology of Education. *Philosophy Compass*, *11*(3), 146-159.

TEORİK TEMELLERİYLE ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C) UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Hasret Kökten

Giriş

Çocuklar için felsefe yaklaşımı, 1960'lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkmış bir düşünme eğitimi programı olarak bilinmektedir. Düşünme, insan doğasının en önemli yetilerindendir. Bu yetinin her birey tarafından kullanılması ve bireyin bilişsel, duyuşsal gelişimini sağlaması ve hatta psikomotor becerilere dair kazanım aşamasında bireyin gelişimine destek olması beklenmektedir. Düşünmenin gerçekleşmesinin ve gelişmesinin önemli unsurlarından birisi de deneyim yoluyla düşünme etkinliğinin desteklenmesidir. İnsan, doğası gereği bilmek ister ancak onun bu doğasının deneyim dünyası ile de desteklenmesi gerekir. Bol etkinlik, alıştırma farklı bağlamlar içeren problemleri çözme çabası düşünmenin malzemelerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla düşünmek ve daha derin düşünmek için sadece kendi iç dünyamıza dalmak değil bunun yanında bazen yaşamla iç içelik de önemini korumaktadır.

Bu çağda yukarıda ifade edilenleri gerçekleştirebileceğimiz, ulaşılabilirliği en kolay olan yerlerden birisi eğitim kurumlarıdır. O hâlde bireyin kendini gerçekleştirme şansına sahip olması için eğitim ortamlarında küçük yaştan itibaren çocukların düşünme, sorgulama, problem çözme ve benzeri becerilerini ve yetilerini geliştirmek için alternatif ders içeriklerine ihtiyaç doğmaktadır. Günümüzde bu ihtiyacı sağlayacak yaklaşımlardan birisi de Çocuklar için Felsefe (P4C) programı olarak kabul edilmektedir.

Çalışma üç temel bölümden oluşacaktır; (1) öncelikli olarak Çocuklar için Felsefe (P4C) ile ilgili kısa bir bilgi aktarılacak, (2) P4C programının kazanımları üzerinde durulacak ve (3) ilkokul 3. ve 4. Sınıf öğrencileri için kullanılabilecek, düşünme eğitimi formatına uygun bir biçimde 3 tane özgün P4C ders örneği verilecektir.

sına düşerse ne nasıl eğer ölmemesi için torbayı delecek bir kama verir. Küçük kara balık etrafı gördükçe merakı, düşünceleri daha da artar, gördüklerini sorgulamaya, fikirler üretmeye başlar.

Biraz daha ilerledikten sonra bir balık sürüsü görür. Onlarla ırmağa gitmek istediğini söyler. Ancak tüm balıklar ırmaktan bulunan pelikandan korkmaktadır. Bazıları ile konuştuktan sonra birkaçı ile yola koyulur. Biraz ilerledikten sonra pelikanın torbasına düşer küçük kara balık ve yanındaki balıklar, tüm balıklar, onu suçlar ve pelikandan onları bırakması için yalvarırlar. Pelikan ise onlara alaycı kara balığı öldürürlerse onları serbest bırakacağını söyler. Küçük kara balık ölü numarası yapar ve kertenkelenin ona verdiği kama ile pelikanın torbasını deler ve oradan kaçar.

Pelikanın torbasından denize düşer ve orada büyük balık topluluğu ile karşılaşır, tüm hayalleri olmuştur, meraklarını gidermiştir ancak bir kara batak onu yakalayıp yavrularına yem etmek için hızlıca karaya götürmektedir. Kara batakla ne kadar konuşsa da onu ikna edemez, kaçmayı da dener ama başaramaz ve kara batak onu midesine indirir. Orada minik bir yavru balık görür. Ağlayan ve korkan yavru balığın kaçmasına yardım eder ancak kendisi midede kalır. Son çare elindeki kama ile kara batağı etkisiz hâle getirir ancak o günden bu güne kimse bir daha küçük kara balıktan haber alamaz.

Sonuç

P4C eğitim sistemi, kendi içinde tek başına kurtarıcı ve tüm sorunları giderici değildir. Diğer derslerin de içeriğinin düşünme, sorgulama, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri dikkate alınması ve geliştirici düzeyde olunması gerekmektedir. Her ders ve ihtiyaç, bir bütünün içinde düşünülmeli ve eğitim programı bütünlüklü olarak birbirini destekleyecek biçimde yeni yaklaşımlar doğrultusunda güncellenebilmedir.

Kaynakça

Behrengi, S. (2014) Küçük Kara Balık, (Çev: H. Hüsrevşahi), İstanbul: Can Yayınları

Daniel, M-F ve Auriac, E. (2011) Philosophy, Critical Thinking and Philosophy for Children, *Educational Philosophy and Theory*, 43.5, 415-435.

Dewey, J. (1910). How We Think? New York: D. C. HEATH & CO., PUBLISHERS.

Dewey, J. (1938). Logic: The Theory of Inquiry, New York: Henry Holt and Company.

Dewey, J. (1996). Demokrasi ve Eğitim, (çev. T. Yılmaz) İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.

Fisher, R. (2001). Philosophy in Primary Schools: Fostering ,*Thinking Skills and Literacy. Reading,* 35(2), 67–73.

Fisher, R. (2007). Dialogic teaching: Developing thinking and metacognition through philosophical discussion. *Early Child Development and Care*, *177*(6–7), 615–631.

Haynes, J. & Murris, K. (2013) The realm of meaning: imagination, narrative and playfulness in philosophical exploration with young children, *Early Child Development and Care*, 183:8, 1084-1100,

Kennedy, D. (2022) Doing philosophy with young children: theory, practice, and resources, *Early Child Development and Care*, 192:1, 124-135.

Knight, S. & Collins, C. (2014) Opening Teachers' Minds to Philosophy: The crucial role of teacher education, *Educational Philosophy and Theory*, 46:11, 1290-1299.

Kökten, H. (2022). Çocuklar için Felsefe (P4C) Eğitiminde Diyaloğun Önemi. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, *12*(4). 1077-1098.

Lipman, M. (1985). Philosophy for Children. A. L. Costa (Ed.), *Developing minds: A resource book for teaching thinking* içinde . Washington St: Alexandria,

Lipman,M.(2003). Thinking in Education (2.rd ed.). Cambridge. Cambridge University Press.

Lipman, M. (2011). Philosophy for Children: Some Assumptions and Implications. *Ethics in Progress*, *2*(1), 3-16.

Lyle, S., (2008) Dialogic Teaching: Discussing Theoretical Contexts and Reviewing Evidence from Classroom Practice, *Language and Education*, 22:3, 222-240.

Johnson, S., & Siegel, H. (2010). *Teaching thinking skills: Key Debates in Educational Policy* (Edit: C. Winch) London: Bloomsbury Publishing.

McLeod, N., Stockell, K., Astbury, E., & McCann, J. (2020). Nurturing young children's self-identity and respect for difference through artwork as a provocation using philosophical enquiry: a pilot study. *Early Years*, 1-16.

Murris, K.(2016) "The Philosophy for Children curriculum: Resisting 'teacher proof'texts and the formation of the ideal philosopher child." *Studies in Philosophy and Education*, 35.1, 63-78.

Siddiqui, N. Gorard, S. & Huat See, B (2019) Can programmes like Philosophy for Children help schools to look beyond academic attainment?, *Educational Review*, 71:2, 146-165.

Oliverio, S. (2021) Traces of the intersubject? Note-taking within the community of philosophical inquiry, Educational Philosophy and Theory, 53:13, 1321-1333..

Trickey S. & K. J. Topping (2004) 'Philosophy for children': a systematic review, Research Papers in Education, 19:3, 365-380.

Taşdelen, V. (2013). Düşünme eğitimi ve iyi hayat kavramı. *Bilim ve Aklın Işığında Eğitim*, (146).

Van der Straten Waillet, N., Roskam, I., & Possoz, C. (2015). On the epistemological features promoted by 'Philosophy for Children' and their psychological advantages when incorporated into RE. *British Journal of Religious Education*, *37*(3), 273-292.

İMMÜNOLOJİ FELSEFESİNDE BİYOLOJİK BİREY

İmren Cerit Helva

Giriş

Modern yaşam bilimleri arasında çağdaş biyolojinin alt bir disiplini olan immünoloji, tıbbın merkezinde yer almakla birlikte, aynı zamanda yeni felsefi kavrayışlar da sağlamaktadır. Felsefeye en önemli katkısı, biyolojik bireyselliğin kavramlaştırılması ile ilgilidir. Bu bağlamda, immünoloji biyolojik bireyin ne olduğunu, nasıl tanımlandığını, sınırlarının nasıl belirlendiğini, zaman içinde kimliğini neyin oluşturduğunu ve biyolojik bireyi neyin eşsiz kıldığı gibi biyolojik bireysellik ile ilgili sorular sormaktadır. İmmünoloji aynı zamanda, "Bir canlının kimliğini oluşturan nedir?", "Yaşamın tanımı nedir?", "Bedensel sistemler nasıl tanımlanır?" gibi felsefi sorulardan bazılarına da yanıtlar verebilmektedir. Bu çalışmada immünolojinin, biyolojik kimliğin tanımlanması sorununu merkezî bir konuma getirmesinin felsefi açıdan önemi incelenecektir.

İmmünoloji, bağışıklık bilimidir. "Bağışıklık" kelimesi Latince *immunitas*, "muafiyet, erteleme", Roma hukukunda "tüm harçlardan veya vergilerden muaf" anlamına gelen *immunis* kelimesinden türetilmiştir. Dolayısıyla kelimenin kökeni istisna ve özgüllük fikrine dayanmaktadır. Bunun uzantısı olarak, biyolojik bağışıklık, bir organizmanın bir patojene tepki verme ve böylece patolojisinden kaçma kapasitesi olarak kabul edilir. Dolayısıyla immünoloji, bir organizmanın belirli maddelerin patojenik etkilerinden kaçma yollarının incelenmesi olarak görünmektedir (Pradeu 2012: 15).

İmmünoloji, geleneksel olarak canlıların patojenik varlıklara yani virüsler, bakteriler, arkealar, mantarlar vb. gibi hastalıklara yol açabilen varlıklara karşı savunma sistemlerini inceleyen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Pradeu 2012 s. 16). İmmünoloji, günümüz biyolojik ve biyomedikal bilimlerinin en merkezî ve dinamik alanlarından biridir. Aslında, temel biyoloji ve tıp arasında

reysellik sorununa özel ve belirleyici bir açıklık getirmektedir. İmmünoloji bireysellik tanımına sadece organizma düzeyinde izin verir, herhangi bir canlı varlık düzeyinde vermez.

İmmünoloji, fizyolojik bir bireyleşme teorisi sunmaktadır. Bunu yaparken de David Hull'un fizyolojik temelli bir teori yani canlı varlıkları bireyselleştirmek için kullanılabilecek işlevsel biyolojiye dayalı bir teori bulma iddiasını ele alır. İmmünoloji organizmayı biyolojik bir birey olarak tanımlar. Bir organizmanın, güçlü biyokimyasal etkileşimlerle yerel olarak birbirine bağlanan ve aynı ortalama yoğunluktaki sürekli sistemik bağışıklık etkileşimleri tarafından kontrol edilen heterojen bileşenlerden oluşan, işlevsel olarak bütünleşmiş bir bütün olduğunu etkili bir şekilde gösterir. İmmünoloji bir entegrasyon kriteri sunarak, bir organizmanın sınırlarının çok somut bir şekilde belirlenmesine olanak tanıyan bir bireyleşme kriteri sunar.

Evrimsel biyoloji, dünya çapında biyoloji felsefesine hâkimdir. Bu durum, biyolojideki tartışmasız en güçlü teori olan doğal seçilim yoluyla evrim teorisinin yarattığı cazibe ile kolayca açıklanabilir. Dahası, evrim üzerine çalışan biyoloji felsefecilerinin hem felsefi hem de bilimsel açıdan heyecan verici soruları nasıl ortaya atacaklarını bulduklarını belirtmek önemlidir ve hatta bu sorulara yanıt vererek katkıda bulunmuşlardır. Bunlar David Hull veya Elliott Sober gibi biyoloji felsefecileri iki mükemmel örnek, felsefenin çok işe yarayabileceğini göstermiştir. Bu nedenle immünoloji, biyolojik kimlik sorununa açıklık getirme iddiasında olan diğer biyolojik disiplinleri de dikkate almak zorundadır.

Kaynakça

Burnet, Frank Macfarlane, 1965, *"The Darwinian Approach to Immunity"*, in *Molecular and Cellular Basis of Antibody Formation*, Jaroslav Šterzl (ed.), New York: Academic Press, pp. 17–20.

Hull, David L. and Michael Ruse (eds), 2007, *The Cambridge Companion to the Philosophy of Biology*, New York: Cambridge University Press.

Pradeu, Thomas,2019, *Philosophy of Immunology*, Elements in the Philosophy of Biology, Cambridge University Press.

Pradeu, Thomas,2012, *The Limits of the Self. Immunology and Biological Identity*, New York: Oxford University Press.

Tauber, Alfred I., 1994, *The Immune Self: Theory or Metaphor?*, New York: Cambridge University Press.

ENTELEKTÜEL VE ENTELEKTÜELİN GELECEĞİ ÜZERİNE[1]

Eda Çoban Kapuoğlu

Giriş

Entelektüel günümüzdeki karmaşık toplum yapısı içinde siyasal, kültürel ve düşünsel bakımdan hayli etkin olan ve vazgeçilmez gibi görünen kişilerden biridir. Toplumun düşünüş ve tavır alış biçimi üzerinde gerçekten şu veya bu ölçüde etkili olduğu gözlenen entelektüelin yükümlülükleri ve nitelikleri konusunda farklı fikirler öne sürülmektedir. Bazıları onun yüksek bir bilgi birikimine ve eleştirel düşünme yeteneğine sahip olduğunu düşünürken bazıları entelektüeli "var olması gereken bir düşünce adamı", kimileri de gereksiz kişi olarak görmektedir. Bu bağlamda entelektüel, deyim yerindeyse boş konuşan bir şahsiyet olarak değerlendirildiği gibi, çağın sorgulayan zihni olarak da nitelendirilmektedir.

Entelektüel genel itibarıyla tartışmalı bir kavramdır. Tartışmanın nedeni ise bu kavramı tanımlayanların duruş noktalarının ve bakış açılarının çeşitliliği yanında, entelektüelden beklentilerinin de farklı olmasıdır. Bundan dolayı entelektüel kavramı tek bir tanıma sığdırılamamıştır. Batılı düşünürlerde ve araştırmacılarda, entelektüelin son iki yüzyılda kazandığı anlam üzerinde bir müştereklik olmadığı gibi toplumda entelektüelin işlevinin ne olması gerektiği konusunda veya kimlerin entelektüel sayılabileceği noktasında ortak fikirleri yoktur. Bu konu ile ilgilenen kişiler, kendi toplumsal yapılarından ve beklentilerinden hareketle bir tablo çizmişlerdir. Dolayısıyla her kişinin yapmış olduğu tanım da büyük ölçüde onun öznel yargılarını yansıtmaktadır. Ancak elbette durum böyle olsa bile yapılmış olan tanımlamalardan, belirli ortak özellikler çıkarılabilir. Örneğin entelektüelin adil, özgür, eleştirel ve bilgi sahibi olması gibi.

[1] Bu makale, Türk Yurdu Dergisi'nin 356. ve 361. sayılarında yayınlanmış olan yazıların yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

lik ağırlıklıdır. Dahası deep fake, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik gibi oluşumlarla gerçekliğin farklı biçimlerinin ortaya çıktığı bir dünya hâline gelmiştir. Dijital dünya her ne kadar hakikat peşinde olan bir zihin için büyük imkânlar sunuyor olsa da insanların tutkularını tetiklemesi, onları kolay bilgi sahibi olmaya alıştırması ve gerçekliğin sanaldan ayırt edilmesini zorlaştırması entelektüelliğe gölge düşürmektedir.

Sonuç

Toplumsal yaşantıyı ve bireyleri etkileyen, yönlendiren fikir ya da kanaat önderlerinin varlığı bir vakıadır. Toplumsal değişimlerin ise bu kişilerin varoluşlarını etkilemesi kaçınılmazdı. Karmaşıklaşan yaşama dünyası yeni bir sosyal aktör tipi gerektirmişti. Böyle bir dünyanın fikir insanının tek biçimli olması ve elbette tek biçimli tanımlanması düşünülemezdi. Bu yüzden entelektüelin tanımı her düşünür tarafından farklı yapılmıştı. Tüm bu yorumların kaynağı olan, doğduğu toplumdan sıyrılarak diğer tüm toplumlarda da kendini bir şekilde gösteren bir entelektüel vardı. Ve o, kabul görmüş birtakım özellikler taşımaktaydı. Ancak bu entelektüel, reel hayatın içindeki toplumlar için söz konusuydu, yani dijital çağa kadar böyleydi. Dijital çağda tablonun yavaş yavaş değişmeye başladığını görmekteyiz.

Entelektüellik bilgi birikimi, zihinsel faaliyet ve sorgulama gerektirir. O hem bir fikir işçisi hem düşünce insanıdır. Kişinin içinde bulunduğu toplumu bütün yönleriyle bilmesi lazımdır. Bu sayede entelektüel, toplumsal meselelere karşı sesini yükseltebilir. Fakat dijital çağda hem bilgi bombardımanının olması hem sorgulayıcı tavrın ikinci plana itilmesi nedeniyle zihinlerin yetkinliği azalmaktadır. Özgür düşüncenin olduğu öne sürülen teknoloji dünyası zihnin düşünsel faaliyetini bir kenara bırakıp gördüğüne odaklanmasına neden olmaktadır. Hâl böyle olunca entelektüel bir zihin yaratmak ya da var olan bir entelektüele kulak vermek zorlaşmaktadır.

Kaynakça

Balcı, Y. (2002). Türk Romanında Aydın Problemi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Benda, J. (2006). Aydınların İhaneti. (çev. C. Soydemir). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Foucault, M. (2005). Entelektüelin Siyasi İşlevi, (çev: I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gökalp, Z. (1978). Türkçülüğün Esasları. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.

Gramsci, A. (1983). Aydınlar ve Toplum, (çev. V. Günyol). İstanbul: Örnek Yayınları.

Güngör, E. (2003). Sosyal Meseleler ve Aydınlar. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Güngör, E. (2007). Tük Kültürü ve Milliyetçilik. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Jamieson, H. K., & Cappella, J. N. (2008). Echo chamber: Rush Limbaugh and the conservative media establishment. Oxford: Oxford Universty Press.

Köktürk, M. (2021). Dijital Çağ Üzerine Düşünceler. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.

Meriç, C. (2015). Mağaradakiler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Said, E. (2015). Entelektüel. (çev. T. Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sunstein, C. R. (2009). Republic.com 2.0. America: Princeton University Press.

Şeriati, A. (2013). Aydın. (çev. E. Okumuş, H. Kırlangıç, M. Demirkol). Ankara: Fecr Yayınları.

Ülgener, S.F. (2006). Zihniyet, Aydınlar ve İzmler. İstanbul: Derin Yayınları.

Zola, E. (2016). Suçluyorum. (çev. T. Yücel). İstanbul: Can Yayınları.

CARL SCHMITT'İN "EGEMEN" TANIMI ÇERÇEVESİNDE EGEMEN-HUKUK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bahadır Söylemez

Giriş: Politikanın Çağrısına Schmitt Bağlamında Bir Cevap Arayışı

Politikanın Çağrısı eserinin başlangıcında Fatmagül Berktay, "Günümüzde siyasetin/politikanın anlamı konusundaki belirsizlik artıyor. Politika kavramı aşınıyor ve salt 'reel politika' ile ilişkilendirilen iyice kötü bir anlam kazanıyor." demekte ve devamında politikaya ve politikayı savunmaya her zamankinden çok ihtiyacımız olduğunu ileri sürmektedir (Berktay 2012: xi). Berktay'ın politika kavramının uğramış olduğu erozyona yaptığı vurgu yerindedir. İki dünya savaşını ve iki kutuplu dünya paradigmasını gerisinde bırakan dünyanın politik konumlanışında bu erozyon, politik felsefenin odak noktasında yer almaktadır. Bu aşamada da Schmitt, kendisine başvurulacak isimlerin başında gelmektedir. Bunun nedeni "çatışmasız" bir politika sahnesi varsayımının oluşturduğu sorunlarla baş başa kalındığında ve çıkmazlarla karşılaşıldığında Schmitt'in bir açıklamaya sahip olmasıdır. "Schmitt'le birlikte Schmitt'e karşı" konumlanışının merkezî ismi olan Mouffe, bu duruma şu sözlerle dikkat çekmektedir: "Sosyologlara göre, kolektif bağlardan kurtulmuş bireyler olarak, köhne bağlılıkların kısıtlamadığı, yeni yaşam tarzları geliştirebildiğimiz bir 'ikinci modernite'ye geçtik. 'Özgür dünya' komünizme karşı galip geldi ve kolektif kimliklerin güçsüzleşmesiyle, 'düşmansız' bir dünya artık mümkün" (Mouffe 2015: 7). Siyasal Üzerine başlıklı yapıtına bu sözlerle giriş yapan Mouffe devamında ekler: "Ben bu 'post-politik' vizyona itiraz ediyorum." Mouffe, demokratik siyaset iddiasıyla ortaya atılan çatışmasız siyasal alan fikrinin tam da demokratik siyasetin geleceği için bir tehlike oluşturduğunu öne sürmektedir (Mouffe 2015: 13). Siyasetin çatışma ve uzlaşı dinamikleri arasında bir

yaklaşıma gönderimde bulunulabilir. Siyasal ile salt reel politika anlaşılmamaktadır. O, üretilen politikalardan ziyade politikanın koşulu olarak politik-olanın ya da siyasalın araştırılmasından hareket etmektedir. Bunu da ona özgül kategorileri açığa çıkararak yapmaktadır. Kararın belirleyiciliği, egemenin karar veren olması ve nihai kararın olağanüstü hâl olması, Schmitt düşüncesinde egemen-hukuk ilişkisinin dinamiğini ve bağlamını oluşturmaktadır. Çalışma, bu ilişki ve dinamiği tarihsel arka planından hareketle ortaya koyma iddiasındadır. Schmitt'in düşünceleri izlendiğinde egemen-hukuk ilişkisi Kant'ın sözüne referansla özetlenmiştir: Egemensiz bir hukuk boştur! Siyasalı anlamaya çalışan bir düşüncenin Schmitt'i görmezden gelmesi neredeyse olanaksızdır. Bununla birlikte Schmitt'in görüşlerini sahiplenmek de çoğu zaman aşılamaz bir egemenlik fikrini beraberinde getirdiği için kolayca kabul edilemez gözükmektedir. Bu nedenle Schmitt'in düşüncelerini izleyen bir düşünür olan Mouffe'un ifade edişiyle "Schmitt'le birlikte Schmitt'e karşı" bir konumlanışı sahiplenmesi anlaşılır gözükmektedir. Schmitt düşünceleri kendi zamanında ve sonrasında tartışılmıştır. Örneğin Benjamin, Schmitt'in olağanüstü hâl gönderiminin istisnayı değil kuralı temsil ettiğini belirtmektedir (Benjamin 2014: 43). Bununla birlikte Schmitt'e yönelik eleştiriler çalışmanın sınırını aşmaktadır. Yine de özellikle Mouffe'un çatışmayı dışlamayan ve bu yolla liberal düşünceye karşı konumlanan; bununla birlikte Schmitt'in konumlanışında kalmayan ve antagonizmayı görmezden gelmemekle beraber çatışmayı agonistik boyutuyla birlikte düşünen bir yaklaşımın Schmitt'in egemen-hukuk ilişkisine dair düşüncesinde tamamlayıcı bir kapı araladığı savunulabilir. Biz ve onlar ikiliği ortadan kaldırılamaz ve çatışma yok edilemez olsa da çatışmanın uç formuna varması egemen-hukuk ilişkisinin iki yönlü düşünülmesiyle kurgulanabilir. Böylelikle Kant'a referansla kurulan cümle nihayetine erdirilebilir: Egemensiz bir hukuk boş, hukuksuz bir egemen kördür! Peki bu iki yönlü ilişki olanaklı mıdır? Schmitt'in düşüncelerinin böylesi bir tamamlamayı dışlayacağı açıktır. Böyle bir söz ile çalışmayı bitirmek incelemeyi sonlandırma amacından ziyade bu çalışmanın devamı olabilecek bir sorunsalı ifade etmektedir. Sonuç, bu nedenle, bir başlangıca evrilmektedir.

Kaynakça

Ağaoğulları, M. A., Akal, C. B., Köker, L. (1994). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Kitabevi.

Akal, C. B. (1998). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Yayınları.

Arslanel, M. N., Eryücel, E. (2011). *Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (2), 1-20.

Baştürk, Efe. (2022). *Tempus Fugit – Schmitt'ten Habermas'a Çağdaş Politik Felsefe*. Ankara: Fol Yayınları.

Beaud, O. (2004). Egemenlik. *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* (ed. P. Raynaud, S. Rials; çev. İ. Yerguz, ss. 271-280). İstanbul: İletişim Yayınları.

Benjamin, W. (2014). *Son Bakışta Aşk* (çev. N. Gürbilek, S. Yücesoy). İstanbul: Metis Yayınları.

Beriş, H. E. (2008). *Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63 (01), 55-80.

Berktay, F. (2012*). Politikanın Çağrısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cristi, R. (1997). *Carl Schmitt on Sovereignty and Constituent Power*. Canadian Journal of Law and Jurisprudence, X (1), 189-201.

d'Entréves, A. P. (2000). Devlet Kavramı. *Devlet Kuramı* (der. C. B. Akal, ss. 193-214). Ankara: Dost Yayınları.

Demirkent, D. (2015). *Anayasal Kuruluş Konusunda Kapanmayacak Tartışma: Hannah Arendt ve Carl Schmitt'te Kurucu İktidar Sorunu*. Mülkiye Dergisi, 39(3), 89-122.

Ekiz, S. (2020). *Jean Bodin'in Siyaset Felsefesinde Devlet ve Egemenlik*. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22 (2), 633-691.

Güran, E. (2016). *Carl Schmitt'in Siyaset ve Hukuk Kuramında Otonomi Tezi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi, İstanbul.

Hobbes, T. (2014). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (çev. S. Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karaböcek, C. (2011). *Modern Devlette Egemenlik Sorunu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kardeş, M. E. (2015). *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Machiavelli, N. (2014). *Hükümdar* (çev. N. Adabağ). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Mairet, G. (2000). Padovalı Marsilius'dan Lois XIV'e Laik Devletin Doğuşu. *Devlet Kuramı* (der. C. B. Akal, ss. 215-244). Ankara: Dost Yayınları.

Mouffe, C. (2015). *Siyasal Üzerine* (çev. M. Ratip). İstanbul: İletişim Yayınları.

Poggi, G. (2014). *Devlet – Doğası, Gelişimi ve Geleceği* (çev. A. Babacan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ruby, C. (2014). *Siyaset Felsefesine Giriş* (çev. A. U. Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.

Saygılı, A. (2010). *Modern Devlet'in Çıplak Sureti*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 59 (1), 61-97.

Schmitt, C. (2000). Somut ve Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet. *Devlet Kuramı* (der. C. B. Akal, ss. 245-256). Ankara: Dost Yayınları.

Schmitt, C. (2005). *Siyasi İlahiyat*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Schmitt, C. (2012). *Siyasal Kavramı*. İstanbul: Metis Yayınları.

Schmitt, C. (2014). *Parlamenter Demokrasinin Krizi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Skinner, Q., Strath, B. (2011). *Devletler ve Yurttaşlar – Tarih, Kuram, Muhtemel Gelecek* (çev. G. Aksay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Toku, N. (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*. Ankara: Liberte Yayınları.

Troper, M. (2011). *Hukuk Felsefesi* (çev. I. Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Tuğrul, S. (2013). *Tek Tanrı'nın Aşkın Egemenliğinden Siyasinin İçkin Egemenliğine*. Amma İdaresi Dergisi, 46 (1), 153-175.

FEMİNİZM VE CİNSİYET KAVRAMININ DEĞİŞİMİ

Ceren Öztürk Karakaplan

Giriş

Genel bir feminizm tanımı yapmak, birden fazla feminizm çeşidi olması ve bu feminist anlayışların her birinin farklı içeriklere sahip olması nedeniyle güçlük taşımaktadır. Kadınların toplumsal ve kurumsal süreçlere ilişkin sorunlarının değişkenlik göstermesi, sosyoekonomik düzey, kültürel ve politik amaçlarının farklı olması, tanımı güçleştiren temel nedenlerdir. Ancak tüm feminist anlayışların ortak bir noktada birleşeceği tanımlar yapmak mümkündür. Feminizm kavramı en salt şekilde, kadınların yaşamış oldukları toplumda kendilerini baskı altında hissetmelerine neden olan düzeni fark etmeleri ve bu fark edişin gereği olarak mücadele yöntemleri geliştirmeleri olarak tanımlanabilir (Çakır 2009:416). Feminist anlayışları birbirinden ayıran, bu yöntemlerin teorik ve pratik olarak uygulanış şeklidir. Yöntemlerin büyük bir kısmı, kadının hem kendi cinsi hem de karşı cins karşısındaki ezilmişliğini ortadan kaldırmayı hedeflerken bu ezilmişliğin nedeninin toplumsal veya kültürel bir sonuç olduğunu savunur.

Feminizm ve Çeşitli Feminist Yaklaşımlar

Feminizm kavramının tarihsel olarak 18. yüzyılda doğmuş olduğu kabul edilir. Aydınlanma düşüncesi, kavramın gelişiminde etkilidir. Aydınlanmacının akılcı dünya görüşü, dünyanın işleyişini rasyonel olarak kabul etmiştir. Rasyonel işleyişin dışında kalan tüm duygusal, ahlaki, estetik yargılar ise akıl-dışı olarak konumlandırılmıştır. Donovan'a göre bu görüş, erkeği rasyonel alana yerleştirirken, kadını akıl-dışı alana yerleştirerek, kökten bir ayrıma neden olmuştur (Donovan 2019: 24). Bu ayrım, biyolojik bir gerçeklik veya dini bir emir gibi sunularak, kadının aklını kullanma yetisinin erkeğin yetisi kadar gelişmemiş olduğu savunulmuştur. Nitekim eşitlik ve özgürlük düşünceleri ile

Kaynakça

Beauvoir, D.S. (1981). *Kadın III: Bağımsızlığa Doğru* (çev. Bertan Onaran). İstanbul: Payel Yayınevi.

Butler, J. (2019). *Cinsiyet Belası* (çev. Başak Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.

Costa, M.D. ve James, S. (1975). *The Power of Women and the Subversion of the Community*, Bristol: Falling Wall Press.

Çakır, S. (2009). Feminizm Ataerkil İktidar Eleştirisi, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojileri*(der. H.Birsen Örs). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dollar, C.B. (2017). Does The Use of Binary Indicators Reify Difference and Inequality?, *Women's Studies International Forum*, 61, 9-13.

Donovan, J. (2019). *Feminist Teori* (çev. Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sağlam). İstanbul:İletişim Yayınları.

Engels, F. (1967). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (çev. Kenan Somer). Ankara: Sol Yayınları.

Firestone, S. (1972). *The Dialectic of Sex*, New York: Bantam Books.

Hermann, A.C. & Stewart, A.J. (ed.) (2001). *Theorizing Feminism*, Colorado: Westview Press.

Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir* (çev. Ali K. Saysel, Esra Aşan). İstanbul: BGST Yayınları.

Irigaray, L. (2006). *Ben, Sen, Biz Farklılık Kültürüne Doğru* (çev. Sabri Büyükdüvenci, Nilgün Tutal). Ankara: İmge Kitabevi.

Jaggar, A.M. (1983). *Feminist Politics and Human Nature*, Brighton: The Harvester Press.

Lorber, J. (2000). Using Gender to Undo Gender A Feminist Degendering Movement, *Feminist Theory*, 1(1).79-95.

Rousseau, J.J.(2009). *Emile* (çev. Ülkü Akagündüz). İstanbul: Selis Kitaplar.

Scales, A. (2019). *Hukuki Feminizm* (çev. F. Ceren Akçabay). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Stone, A. (2019). *Feminist Felsefeye Giriş* (çev. Yonca Cingöz, Bilge Tanrısever). İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Warnke, G. (2001). Intersexuality and the Categories of Sex, *Hypatia*, Wiley Blackwell, 16 (3), 126-137.

Wollstonecraft, M. (1996). *A Vindication of the Rights of Woman*, New York: Dover Publications.

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ

Editörler
Ramazan Erdem - Ahmet Alkan

nobel bilimsel

Türk Yönetim Kültürü

Editörler: Ramazan Erdem - Ahmet Alkan

Yayın No.: 1985
ISBN: 978-625-393-254-1
E-ISBN: 978-625-393-255-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erdem, Ramazan., Alkan, Ahmet.
Türk Yönetim Kültürü / Editörler: Ramazan Erdem - Ahmet Alkan
1. Basım, VI + 436 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-254-1
E-ISBN: 978-625-393-255-8
1. Türk 2. Yönetim 3. Kültür

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ iii

TÜRK DÜŞÜNCESİNDE YÖNETİM KÜLTÜRÜ 1
Ayhan Bıçak

KUTADGU BİLİG TÜRK KÜLTÜRÜNE YÖNETİM DANIŞMANLIĞI İÇİN NASIL BİR ANLAYIŞ SUNUYOR? 19
Emine Şener

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE KUT VE TÖRE 43
Metin Karaca

YÖNETİM KÜLTÜRÜMÜZDE REFERANS KAYNAĞI OLARAK KUR'AN 59
Abdullah Turhan

SİYASETNÂMELERİN TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ AÇISINDAN ANLAMI 83
Rukiye Çakmak - Kübra Ağırkaya - Ramazan Erdem

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNÜN OLMAZSA OLMAZI: DANIŞMANLIK, OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ ''MÜNECCİMLİK MÜESSESİ'' ÖRNEĞİ 107
Mete Burak Sönmez

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ AÇISINDAN HEKİMBAŞILIK MÜESSESESİ 123
Sümeyye Özmen - Seda Koyuncu - Umut Baran Ocakdan

TÜRK EDEBİYATINDAN SEÇİLMİŞ EDEBİ METİNLERDE YÖNETİM VE YÖNETİCİ İMAJI 145
Ahmet ALKAN - Kevser Hüsna Özyıldız - Mihriban Güder

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE İDDİALAR VE GERÇEKLER 179
Ramazan Erdem - Hüseyin Çırpan - Şeyma Parlak Ulu

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE İLETİŞİM 195
Tunahan Erdem - Sümeyye Güngör

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE KULLANILAN METAFOR VE SEMBOLLER 217
Muazzez Yelsiz - Kevser Sezer Korucu - Erdal Eke

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ VE BABACAN LİDERLİK 249
Aydın Karabay - İbrahim Kocabaş

ÇALIŞANLAR PERSPEKTİFİNDEN TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE ÇALIŞANLAR VE AST/ÜST İLİŞKİLERİ 275
Zeynep Kuh - İrem Şengün

TÜRK SİYASİ YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE KADIN 291
Feyzanur ALKAN

INGLEHART'IN DEĞERLER HARİTASI ÇERÇEVESİNDE TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ 311
Pınar Öke Karakaya - Necla Yılmaz - Ebru Yıldız

HOFSTEDE'İN KÜLTÜR BOYUTLARI ÇERÇEVESİNDE TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ 343
İlker Hüseyin Çarıkçı - Betül Okudur Sabuncu

T TİPİ YÖNETİM: OUCHİ'NİN Z TEORİSİ İLE BİR KIYASLAMA 371
Necla Yılmaz - Esin Yılmaz - Hilal Ekim

YENİ NESİLLERE YÖNETİCİ OLMAK: KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLER BAĞLAMINDA ÖNERİLER 397
Ali Murat Alparslan - Sema Polatcı - Seher Yastıoğlu

YAZARLAR HAKKINDA 423

TÜRK DÜŞÜNCESİNDE YÖNETİM KÜLTÜRÜ

Ayhan Bıçak

Giriş

Yönetim, hukuk, iktisat, güvenlik gibi değer sistemlerinin birbirleriyle ilişki içinde ihtiyaçları karşılayıp alanlarındaki sorunları çözerek toplumsal düzenin sürdürülmesini amaçlayan değer sistemidir. Devlet ve iktidar gibi içerikleri zengin ve kapsamları geniş kavramların yerine kullanılan yönetim terimi demokratik zihniyet üzerinden 20. yüzyıl anlayışını yansıtmaktadır. Bu konuşmada yönetim yerine devlet terimini kullanarak 20. yüzyıl öncesi Türk devlet anlayışını metinler üzerinden genel bir çerçevesini sunmak istiyorum.

İnsanlığı yönlendiren ve evren tasavvurun biçimlendiren bilgelik ve felsefi temelli olmak üzere iki düşünce tarzı vardır. Bilgelik temelli düşünce insanlığın başlangıçlarından 19. yüzyılın sonlarına kadar devam evden ve dünyanın her tarafında geçerlidir. Bilgelik temelli düşünce tarzına göre hakikat Tanrı ya da tanrılar tarafından insanların öğrenmesi için ilk ataya verilmiştir. İnsanlar Tanrı ya da tanrılar tarafından ilk ataya verilen bilgileri gelenekler aracıyla öğrenip uyguladıklarında huzur içinde yaşayacaklarına inanmışlardır. Aynı zamanda geleneklere uymadıklarında cezalandırılacakları ve başlarına felaketlerin geleceğini kabul etmişlerdir. Hakikati öğrenebilmenin yolu ilk ataların sözlerini hatırlamak ve köken efsanelerini dinlemektir.

Bilgeliğin hakim olduğu dönemde herhangi bir kavmin ya da toplumun değer sistemlerinden birini açıklamak istediğinde o değerin ortaya çıkış şartlarını içeren köken efsanesini anlatmak yeterli sayılır. Köken efsaneleri toplumun tarih sahnesine ilk çıktığı dönemleri ilk atanın, insanın, dünyanın, beslenmenin, avcılığın, tarımın, ölümün, savaşın, yönetimin, kabilenin, ahlakın, inancın, hakların, barınağın hangi gerekçelerle nasıl ortaya çıktılarını anlatırlar. Bu tutum bilgelik temelli düşünce tarzının genel özelliklerini verir. Köken efsaneleri kültürel bir varlık olan insanın tarihselliğini kurduğu gibi değer sistemlerinin çıkış şartlarını anlatarak kavmin tarihsel kimliğini oluşturmaktadır. 20. yüzyıl tarihçiliğinde antropolojik araştırmalar köken efsaneleri kavimleri açıklamak için iyi bir şekilde kullanmaktadırlar.

lendiğinde devlet oluşuyor. Fakat sorunumuz şu: Osmanlının çöküş nedenlerinden birisi teknolojisini yenileyemeyişidir. Yani silahlarını geliştiremedi. 1700'lerde Ceneviz gemileri toplarıyla 150 metreden bizim gemilerimizi vuruyor. Fakat bizim gemilerin Ceneviz gemilerini vurabilmesi için 75 metreye kadar yaklaşması gerekiyor. Neden tophane topların menzillerini 200 ya da 300 metreye çıkaramadı? Bugün teknolojide tıkanmamızın nedenleri buralarda aranmalıdır. Sorun çözme becerisi yüksek yaratıcı yeteneklere sahip zanaatkârları, mucitleri, üreticileri, kâşifleri neden yetiştiremiyoruz diye sorup araştırmamız gerekiyor. Mesela hukukçularımız Osmanlı toplumundaki hukuk anlayışın açıklayan hukuk tasavvuru oluşturulamamıştır. Osmanlı yönetimi şeriat terimiyle açıklıyorlar. Şeriat teriminin 16 ayrı anlamı var. Bunlardan hangisi hukuk? Hukukun ne olduğuna dair bir tasavvur oluşmadığından hukuk gelişmiyor ve başkalarının ürettiği hukuk alınıyor. 1838'de Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu işgalini durdurabilmek için İngilizlerle anlaşma imzaladık. İngilizler Mehmet Ali Paşayı Anadolu'dan çıkardılar ama İngiliz malları Türkiye'nin her yerinde satılmaya başlandı ve ekonomi iflas etti. Kendi valimizle neden başla çıkamadık? Bu soruların hepsi birbiriyle ilişkilidir aynı nedenlerde birleşirler. Kurum kadrolarının mesleklerine karşı görevlerini yaparken mesleklerini iyileştirme sorumluluğunu yerine getirmemektedirler. Kurumlardaki ve toplumdaki sorunlara çözüm modelleri geliştirmek için on yıllarca çalışmamaktadırlar.

Yönetim kültürünün iyileşmesi toplumun temel kurumlarının üst düzey kadrolarının hepsi çalışma alanlarına bağlı olarak kurumlarının gelecek 10, 20, 30, 50 yılda ne türden sorunlar yaşayabileceği konusunda öngörülerde bulunmalılar ve kısa zaman dilimlilerinde çıkacak sorunlarla ilgili gerekli tedbirleri almaktan sorumlu tutulmalılar. Bu işlerin yürütülmesinde mali ve hukuki desteğin kesintisiz sürdürülmesi şarttır. O zaman toplum olarak çağın şartlarını belirleyerek öncülük yapmaya başlayabiliriz. Böylelikle iki yüz elli yıldır yaptığımız kuyruk takibinden kurtulmuş oluruz.

Kaynaklar

Bıçak, A., (2019), Türk Düşüncesi 1 Kökenler, İstanbul: Dergah Yayınları.

Bıçak, A., (2019), "Kutadgu Bilig'de İnsan ve Evren Tasavvuru", içinde A. Bıçak (Hazırlayan) Kutadgu Bilig Üzerine Felsefi Araştırmalar, İstanbul: Dergah Yayınları

Bıçak, A., (2019), "Kutadgu Bilig'de Dünyanın Kötülüğü ve Yönetimi İyileştirme Tartışmaları", içinde A. Bıçak (Hazırlayan) Kutadgu Bilig Üzerine Felsefi Araştırmalar, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Bıçak, A., (2016), Devlet Felsefesi Eleştiriler ve Öngörüler, İstanbul: Dergah Yayınları.

KUTADGU BİLİG TÜRK KÜLTÜRÜNE YÖNETİM DANIŞMANLIĞI İÇİN NASIL BİR ANLAYIŞ SUNUYOR?

Emine Şener

Giriş

"Türklük bilgisi ve alanıyla yakından ilgili olanlar
bu yolda çalışanların ne kadar büyük güçlüklerle karşılaştıklarını
ne kadar dar ve karanlık bir dehlizde dolaştıklarını çok iyi bilirler.
Her araştırmacıdan beklenilen şey,
onun bu dehlizin hiç olmazsa bir bölümünü aydınlatabilecek bir fener dikmesidir."[1]

"Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar,
Türk kültür tarihinin de en muazzam eserlerinden biri olan
Kutadgu Bilig, hâlâ el sürülmemiş bir âbide halinde, karşımızda durmaktadır."[2]

Bugün herhangi bir kitap sitesini açıp yönetim danışmanlığı ile ilgili arama yaptığınızda birkaç adım sonra mutlaka liderlik ve kişisel gelişim kitapları ile karşılaşır ve ileri adımlarda bir tür nasihatname okumaya başlarsınız. Belki de kendi dönemlerinin liderlik ve kişisel gelişim kitapları olarak değerlendirilebilecek nasihatname ve siyasetnameleri bugün ele alıp incelemek birçok açıdan faydalı olacaktır. Zira yönetim danışmanlığına dair Türkçe ve Türkiye merkezli eserlerin alana sağlamış olduğu katkı ile batı literatüründe uzun zamandan beri ele alınarak yazılmış yüzlerce kitabın alana sağlamış olduğu katkı kıyaslandığında çok az hatta hiç denecek düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Durum böyle olunca yönetim danışmanlığı alanında ortaya çıkan metinler de doğal olarak batı kültürünün yansıması olan değerlerle donanmış durumdadır. Doğaldır ki devam eden süreç de kendi yönetim ideolojilerini (*stratejik yöne-*

[1] Arat, R. R., (2018), *Kutadgu Bilig*, 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yay. Giriş, s. 7.
[2] Arat, a.g.e., s. 13.

kılan kitaptan daha değerlidir." bitirirken de *"okuyan bir dua gönderir belki"* (6504. Beyit) deyişini de hatırlatmanın faydalı olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

Adalıoğlu, H. H., (2016), "Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 237-253.

Alvesson, M., & Willmott, H., (2021), *Yönetimi Anlamlandırmak Eleştirel Bir Giriş*, (Çev. Edit.: Pınar Memiş Sağır ve Şule Aydın Turan), Ankara: Nobel Yayınları.

Arat, R. R., (2018), *Kutadgu Bilig*, 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yay.

Arsal, S., (1947), "Kutadgu Bilig". *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 13 (2), 657-683.

Arslan, A., (2018), *Mutluluğun Kazanılması*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aslan, M., (2020), *Doğu Toplum ve Devlet Düşüncesi Bakımından Kutadgu Bilig*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Baaij, M.G., (2014), *An Introduction Management Consultancy*, Preface, SAGE Publications Ltd.

Erdost, H. E., (2004), "Tarihsel Perspektifte Yönetim Danışmanlığı Hizmeti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59 (01), 141-158.

İnalcık, H., (2015), *Kutadgu Bilig'de Türk İdare Geleneği ve Adalet*, B. Arı & S. Arslantaş İçinde, Adalet Kitabı, (s. 15-32). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Kara, M., (2013), *Bir Başka Açıdan Kutadgu Bilig*, İstanbul: Nesil Digital Yayıncılık, s, Giriş.

Kaynak, İ., (2020), "Yönetim Danışmanlığı ve Danışmanlığın Değer Zincirine Katkısı", İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Kubr, M., (2002), *Management Consulting: A Guide to the Profession,* International Labour Organization.

Maverdi, E. H., (2019), *Bilge Yöneticinin Elkitabı*, İstanbul: Klasik Yayınları.

McKenna, C. D., (2006), *The World's Newest Profession Management Consulting In The Twentieth Century,* New York: Cambridge University Press.

Nizamülmük, (2010), *Siyasetname*, İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.

Özel, M., (2020). *Yöneticilik Dersleri*, 9. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Parikh, S. (2015), *The Consultant's Handbook: A Practical Guide To Delivering High-Value And Differentiated Services in A Competitive Marketplace*, West Sussex: Wiley Pub.

Sadler, P., (1998), *Management Consultancy A Handbook of Best Practice*, Kogan Page Limited.

Schein, E., (1999), *Process consultation revisited: Building the helping relationship,* SanFrancisco, CA: Addison-Wesley.

Şener, E., (2020), *Pragmatik Bir Kutadgu Bilig Okuması: Yönetim Takımı Oluşturma*, (Yönetim Bilimleri İçinde Editör: Azmi Yalçın), Ankara: Akademisyen Yayınevi.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2018), *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Yönetim Danışmanlığı Hizmetleri Çalışma Grubu Raporu,* Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.

Tekeli, İ., Şaylan, G., (1975), "Danışmanlık Kuramı", Amme İdaresi Dergisi, 8 (2), 81–107.

Türker-Küyel, M., (1991), "Fârâbî, Hikmet ve Kutadgu Bilig", *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 20, 376.

Washburn, Stewart A., (1996), "Challenge and Renewal A Historical View of the Profession", *Journal of Management Consulting*, 9(2), 47-53.

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE KUT VE TÖRE

Metin Karaca

Giriş

Modern anlamda yönetim bilimi incelendiğinde klasik, neo-klasik ve modern yönetim anlayışları şeklinde belirli dönemlere ayrıldığını görmek mümkündür. Ancak bu dönemler arasındaki geçişler ele alındığında bir önceki dönemden etkilendiğini ve o dönemdeki yönetimsel yaklaşımların eksikliği ya da değinmediği durumlar ile ilgili olarak yeni bir yapıya kavuştuğu görülebilmektedir. Örgütsel anlamda da yönetim anlayışı ile ilgili olarak tarihsel süreç içerisinde belirli deneyim ve tecrübeler sonucunda bir anlayış belirlenmiştir. Farklı koşullar ve etmenler bu yönetim anlayışının şekillenmesinde rol oynamışlardır. Toplumların ihtiyaçları, coğrafik koşullar, diğer toplumlarla ilişkileri vs. örnek olarak gösterilebilir. Sahip olunan tecrübeler doğrultusunda yönetim anlayışının şekillendiği düşünüldüğünde ve Türklerin tarih boyunca varlığını sürdürdüğü göz önüne alındığında yönetimsel anlamda en eski tecrübelere sahip topluluklardan biri olduğunu ifade etmek gerekir. Dolayısıyla yönetim anlayışının tarihsel süreç içerisinde Türk toplumu tarafından şekillendirildiği söylenebilir. Türk toplum anlayışının ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde Türklerin yaşam tarzı etkili olmuştur. Bulundukları coğrafya ve diğer toplumlarla olan ilişkileri kendilerine has bir yönetim anlayışını geliştirmiştir. Bu yönetim anlayışının "Kut" ve "Töre" bağlamında tarihsel olarak ilk zamanlardan başlayarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte bir anlayışın ortaya çıkması ve yerleşmesi için uzun dönemler gerekmekte ve bu çalışmada belirli tarihler üzerinde durmadan genel bir tarihi süreç içerisinde incelenmesi amaçlanmaktadır.

Tarih boyunca insanlar bir arada yaşama ihtiyacı duymuşlardır. Bu ortaya çıkaran durumlar ise insanların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarının giderilmesinde tek başına bir yeterliliğe sahip olamamasıdır. Dolayısıyla bir topluluk oluşturmuş insanların ortak bir amaç için bir araya geldiklerini söylemek mümkündür. Toplum halinde yaşayabilmenin gerekliliklerinden birisi de bir düzen tesis edilmesidir ve bunun için resmi kurallara ihtiyaç vardır. Aynı za-

masındaki en büyük etken ise Töre'dir. Töre'nin üstünlüğü başarılı yönetim uygulamalarını da beraberinde getirmektedir.

Kaynaklar

Abdurrahman, V., (2004), "Tarihteki Efsanevi Turan Padişahı Alp Er Tunga Hakkında", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 23(35): 1-8.

Açık, T., (2016), "Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 419-438.

Ahmetbeyoğlu, A., (2020), "Eski Türklerde Kut ve Töre Bağlamında Hükümranlığın Hududları", *Tarih Dergisi*, (71): 29-50.

Armağan, V., (2016), "Yusuf Has Hacip, Nizam'ül Mülk ve Koçi Bey Örneğinden Hareketle Türk Kamu Yönetiminde Türk Yönetim Mirasının İzlerini Sürmek", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4): 86-99.

Atçeken, Z. ve Bedirhan, Y., (2012), *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, Konya: Eğitim Yayınevi.

Baransel, A. (1979), Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Klasik Ve Neo-Klasik Yönetim Ve Örgüt Teorileri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Coşkun, Ö., (2016), "Türk Yönetim Sistemi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 2(2): 126-135.

Çapraz, H., (2016), "Türk Devletlerinde Hükümdarlığın Kaynağı ve Özellikleri", içinde C. Buyar vd. (Ed.), *Türk Devlet Yönetimi Geleneği*, (ss. 125-129), Kongreler Dizisi:31, Bişkek: Türkiye-Manas Üniversitesi Yayınları.

Doğan, N. (2002), "Kutadgu Bilig'in Devlet Felsefesi-I", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 127-158.

Eroğlu, F., (2016), "Göktürklerde Yönetim Düşüncesi", *Yeni Fikir Dergisi*, 8(16): 16-28.

Göksu, E., (2018), "Türk Hakimiyet Anlayışı Üzerine", *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 9(47): 47, 11-39.

Göktürk, İ., (1998), "Temel Kaynaklardan Hareketle Türk Devlet Geleneğinde Meşruluğun Dayanakları", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2): 1079-1099.

Güngör, E., (1996), *Tarihte Türkler*, 7. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları. TDK, https:// sozluk.gov.tr/, (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

İnalcik, H., (1959), "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgili", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 14(01): 69-94.

Kaşıkçı, O., (2002), "Eski Türklerde Devlet Başkalnlığı-Hakanlık", içinde H. C. Güzel vd. (Ed.), *Türkler: İlk Çağ,* 2. Cilt, (ss1564-1574), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kaya, F., (2017), "Kutadgu Bilig'e Göre Liderde Bulunması Gereken Temel Vasıflar", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 12(33): 313-336.

Koçel, T., (2015), İşletme Yöneticiliği, 16. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Macit, M. H., (2022), "Türk Devlet Felsefesinin Teorik Arka Planı Üzerine", içinde M. H. Macit (Ed.), *Tarihsel Akıl Çerçevesinde Türk Devlet Felsefesi*, (ss. 15-30), Ankara: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV).

Ögel, B., (1982), Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar), Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Özdemir, G., (2009), "Batı'da ve Türklerde Egemenlik Kavramı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (23): 1-11.

Pamir, A. (2009), "Orta–Asya Türk Hukukunda "Töre" Kavramı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2), 359-376.

Roux, J. P., (2002), *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. A. Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.

Roux, J. P., (2007), *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, (Çev. A. Kazancıgil ve L. Arslan-Özcan), 3. Basım, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Saltuklu, Z., (2019), "Türklerin Devlet Anlayışı", *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4): 2-12.

Savrun, E., (2014), "İslamiyet Öncesi Türklerde Devlet ve Hukuk Kavramları". https://www.researchgate.net/profile/Ergenekon-Savrun/publication/263890292_Islamiyet_Oncesi_Turklerde_Devlet_ve_Hukuk_Kavramlari/links/0f31753c46813e7313000000/Islamiyet-Oencesi-Tuerklerde-Devlet-ve-Hukuk-Kavramlari.pdf, (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

Uğurlu, S. ve Yılmaz, K., (2011), "Türk Devlet Yönetme Geleneğinde Töre'den Örf'e Değişim", *Turkish Studies*, 6(2): 949-972.

Uslu, A., (2019), "Türklerde Devlet Yönetimi", *Türk Ekini*, (3): 4-17.

Yıldırım, E., (2021), "Türklerdeki Kut Anlayışı ile Mezopotamya'daki Kralın Kutsallığı İnancının Karşılaştırılması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (70): 325-342.

Yusuf Has Hacib, (2019), Kutadgu Bilig, (Çev. M. Tuncel), Ankara: Gençlik ve Spor Yayınları.

YÖNETİM KÜLTÜRÜMÜZDE REFERANS KAYNAĞI OLARAK KUR'AN

Abdullah Turhan

Giriş

İslam kültüründe insan "tab'an medenî" bir varlık olarak tanımlanır. Tab'an yani tabiat, fıtrat ve yaratılış olarak insan diğer insanlarla beraber yaşamak zorunda olan bir varlıktır. Tarihi süreç de bu zorunluluğu doğrulamaktadır. Bir araya gelen insan toplulukları ise ilişkilerini nasıl yürüteceklerine dair bir ortak zemin arayışı içerisindedirler. Hukuk, ahlâk ve siyaset insan topluluklarının beraber yaşama zeminini oluşturmuştur. Ancak bahse konu ilimlerin yaslanacağı bir ilkeler ve değerler manzumesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumun bireylerinin zihin ve vicdanlarında hukuki-siyasi uygulama ve normların makuliyet ve meşruiyet bulabilmesi ancak toplumun kültürel kodlarında bulunan değerlere yaslanmasıyla mümkün olmaktadır. Canatan'ın ifadesiyle "değerler, kültürün "ruh"unu; kurallar da "beden"ini oluştururlar. Ruhla beden arasındaki ilişki nasılsa, değerler ile kurallar arasındaki ilişki de öyledir. Bir insanın ruhunu kaybetmesi bedeninin cansız kalması ve ölmesi neyse, bir toplumdaki kuralların da varlık gerekçesi olan değerlerle ilişkisini koparması öyledir."[1]

Bu kültürel varlığı oluşturan birçok unsur söz konusudur. Dil, tarih, gelenek, mimari, müzik bu unsurlardan bazılarıdır. Din ise hem bu varlığı oluşturan hem de şekillendiren temel bir kültür unsurudur. Din inanç, ahlâk, gelenek, edebiyat, siyaset gibi birçok alanı etkileyen ve burada oluşan yapı ve çıktıları şekillendiren bir unsurdur. Yönetimin temelinde insanların değerleri ve inançları bulunduğu Kültürel Boyutlar kuramı sahibi Hofstede tarafından da ifade edilmektedir.[2] Ulrich Rudolph, İmam Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) bakış açısına

[1] Canatan K., (2018), "Siyasetnamelerin Dili Olarak Adalet", *Yetkin Düşünce*, yıl 2 sayı 1, Nisan-Mayıs-Haziran 2018, s.167.

[2] Hofstede G., (2003), *Cultures and Organizations: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival, Profile Books*, U.K., 2003, s. 14. Nakleden: Uyar S., (2014), Kültürlerarası İletişimde Türk Yönetim Kültürü,

verilecek bir hayata hazırlık olarak görülmesi boyutları da akıldan çıkarılmamalıdır. Yoksa bunlar birer teknik olarak görülmemiş, Fazlurrahman'ın ifade ettiği gibi İslam'ın hedeflediği sosyo-politik ahlâkî bir düzenin temel taşları olarak değerlendirilmiştir.

Kaynaklar

Abdulbâki M. F., (2001), *el- Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim,* Kahire: Dâru'l-Hadis Yayınevi.

Akıncı Vural Z. B., (2012), *Kurum Kültürü*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Âşık Çelebi, (2018), *Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhacü'l-Adâle: Aşık Çelebi'nin Siyasetnamesi* (İnceleme-Tenkitli Metin), (Haz. Muhammed Usame Onuş-Abdurrahman Bulut-Ahmet Çelik), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yayınları.

Aydın M. S., (1976), "Fârâbî'nin Siyâsî Düşüncesinde Saâdet Kavramı", *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara, XXI, 303-315.

Aydınlı,Y., (1987), "Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde İlk Başkan (er-Reîsü'l-Evvel)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 2.

Ayverdi İ., "Ehliyet", *Kubbealtı Lugatı*, İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.

Babilli, M., (1972), *Şûra*, (Çev. N. Armağan, K. Çobanoğlu), İstanbul: Fikir Yayınları.

Barutçugil İ., (2011), *Kültürlerarası Yönetim*, İstanbul: Kariyer Yayıncılık İletişim.

Beğavî E., (1997), *Meâlimu't-Tenzil*, Beyrut: Dâru Tayyibe.

Bozkurt Ö., Sezen S., Ergun T., (1998), *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, TODAİE.

Budinli, (2021), Nizâm-ı Devlet, (Hazırlayan: Ö. Kavak), İstanbul: Klasik Yayınları.

Canatan K., (2018), "Siyasetnamelerin Dili Olarak Adalet", *Yetkin Düşünce*, 1;2, Nisan-Mayıs-Haziran 2018.

Çağrıcı M., (1988), "Adalet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1/341-343.

Çubukçu, İ. A., (1961), "Gazâlî ve Siyâset", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX.

Çukurçayır M. A., Sipahi E. B., "Yönetişim Yaklaşımı ve Kamu Yönetiminde Kalite", *Sayıştay Dergisi*, 35-66.

Daver B., (1972), *Siyâset Bilimine Giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası.

Dinçer Ö., (2019), *Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak*, 2. Baskı, İstanbul: Klasik Yayınları.

Doğan D. M., *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.

Dursun D., (1983), *İslâm'ın İlk Döneminde Siyasal Katılma*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Eflâtun, (1973), *Devlet*, (Çev. H. Demirhan), İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Esed M., (1988), *İslam'da Yönetim Biçimi*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Genç N., (2007)*, Yönetim ve Organizasyon,* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Haddûrî M., (1991), *İslam'da Adalet Kavramı*, (Çev. S. Ayaz), İstanbul: Yöneliş Yayınları.

Hofstede G., (2003), *Cultures and Organizations: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival,* U.K.: Profile Books.

Isfahânî, (2010) *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an,* 6. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

İbn Cemâa B., (2010), *Tahrîru'l- Ahkâm fî Tedbîri Ehli'l- İslâm* (Ehl-i İslam'ın Yönetimi İçin Hükümler), (Çev. Ö. Kavak), İstanbul: Klasik Yayınları.

İbn Kayyim el-Cevziyye, (1428), *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye*, (Thk. Nâyif b. Ahmed el-Hamd), Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid.

İbn Manzûr, (h.1414), *Lisânü'l-Arab*, Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

İbnü'l-Mevsılî Ş., (t.y.) *Hüsnü's-Sülûk el-Hâfız Devleti'l-Mülûk*, (Thk. Fuâd Abdulmünim Ahmed), Riyad: Dâru'l-Vatan.

İbnü'l-Mukaffa, (2016), *İslam Siyaset Üslûbu*, (Çev. Vecdi Akyüz), İstanbul: Dergâh Yayınları.

İbn Teymiyye, (t.y.), *es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye*, (Çev. Muhammet Tutuş), Malatya: Daru'l-İmara.

Kılıç C., (2015), *Bilgelik Hikayeleri*, İstanbul.

Kınalızade Ali Çelebi, (2007), *Ahlâk-ı Âlâî*, (Haz. Mustafa Koç), Klasik Yayınları: İstanbul.

Koçel T., (2003), *İşletme Yöneticiliği*, Ankara: Beta Yayınları.

Könbe İ., (2018), "İslam Siyaset Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Siyasetname-Nasihatname Türünde Siyaset Tasavvuru", *İslam Siyaset Düşüncesi*, (Editörler: L. Sunar, Ö. Kavak), İstanbul: İlem Yayınları.

Kuçuradi I., (1994), *Adalet Kavramı*, Ankara:Türkiye Felsefe Kurumu.

Mâverdî E, (2003), *Teshîlü'n- Nazar ve Ta'cîlü'z- Zafer*, (Çev. Mehmet Ali Kara), İstanbul.

Mâverdî M., (t.y.) *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, Kahire: Dâru'l-Hadîs.

Mevdûdî, (1996), *Tefhîmu'l-Kur'an*, 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.

Milîcî Y., (t.y.), *Mebdeü'ş-Şûra fi'l-İslam Mea'l Mukâreneti bi Mebâidi'd-Dimukratiyyâti'l-Ğarbiyyeti ve Nizâmu'l-Marks*, İskenderiye: Müessesetü's-Sekâfetü'l-Câmiiyye.

Müslim, (1992), *el-Câmiu's- Sahîh*, Tûnus: Dâru Sahnun Yayınevi.

Necmeddin-i Dâye, (2010), *Sûfî Diliyle Siyaset*, (Osmanlı Türkçesine Çeviren: Kasım b. Mahmud Karahisarî. İnceleme ve Yayına Hazırlık: Ö. Kavak), İstanbul: Klasik Yayınları.

Neyrîzî, (2018), *Miftâhu's-Sa'âde fî Kavâ'idi's-Siyâde*, (Çev. Abdullah Dodangeh), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Niyazi M., (2013), *Türk Devlet Felsefesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Nizâmülmülk, (1990), *Siyâsetnâme,*18. Baskı, (Haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Rudolph U., (2016), Mâtürîdî ve Semerkant'ta Ehli Sünnet Kelamı, (Çev.Ö. Taşçı), İstanbul Litera Yayınları.

Sâbiî H., (1986), *Rusûmu Dâri'l-Hilâfe*, (Thk. Mîhâîl Avvâd), Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî.

Saran M., (2005), "Kültürlerarası Yönetim ve Liderlik", P. E. Yayınoğlu (Ed.), *Çok Kültürlü Ortamlarda Halkla İlişkiler Kurumsal İletişim ve Yönetim*, (ss.59-81), İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.

Sönmez A., (1984), *Şûra ve Rasûlullah'ın Müşâveresi*, İstanbul: İnkılab Yayınları.

Sunar, L., (2017), *Adalet İslamî ve Batılı Perspektifler*, İstanbul, İktisat Yayınları, s. xii (Takdim Yazısı).

Sühreverdî eş- Şeyzerî E., (2014), *en- Nehcü'l- Meslûk fî Siyâseti'l- Mülûk*, (İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği içinde), (Haz. ve çev. K. Canatan), İstanbul.

Şemsüddîn Muhammed, (t.s.), *Hüsnü's-Sülûk el-Hâfız Devleti'l-Mülûk*, (Thk. Fuâd Abdulmünim Ahmed), Riyad: Dâru'l-Vatan.

Şulul C., (2021), "İslâm Siyaset Düşüncesi Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme", *Journal of Islamic Research*., 32(3), 737-758.

Topaloğlu B., "Adl", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Turan S., (2006), *Kur'an'da İtâat Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Turhan A., (2010), *Kur'an'da Yönetim Kavram ve İlkeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Turhan A., (2020), *Câhiliye'de Yönetim*, İstanbul: Siyer Yayınları.

Turtûşî, M., (2014), *Sirâcü'l- Mülûk* (İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği içinde), (Haz. ve çev. Kadir Canatan), İstanbul: Doğu Kitabevi.

Uğur A., (2001), *Osmanlı Siyâsetnâmeleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Uyar S., (2014), Kültürlerarası İletişimde Türk Yönetim Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İzmir.

Uzun N., (2022), "Siyâsetnâmelerde Âyetlerin Kullanılış Biçimi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Araştırma Makalesi /Research Article İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2022), 158-184.

Vaiz, (2020), *Osmanlı Devlet Nizamının Tesisi*, (Hazırlayan: Ö. Kavak), İstanbul: Klasik Yayınları.

Yazır Elmalılı M. H., (1971), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat.

Yıldız M., (2017), *Türk Siyasi Bilgeliğinin Kadim Kapıları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yûsuf Has Hâcib, (2016), *Kutadgu Bilig*, (Haz. Yaşar Çağbayır), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

SİYASETNÂMELERİN TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ AÇISINDAN ANLAMI

Rukiye Çakmak
Kübra Ağırkaya
Ramazan Erdem

Giriş

Siyasetnâmeler, tarihi çok eskilere dayanan o dönemin hükümdarlarına ve devlet adamlarına yönetim alanında yaşanan sorunları anlatmak ve gerekli tavsiyelerde bulunmak için yazılmış önemli eserlerdir. Bu alanda yazılan eserlerin bazen devlet adamlarına bazen de vezirlere ithafen yazıldığı görülmektedir. Ayrıca siyasetnâmeler kaleme alındığı kişi için bir başucu kitabı ve daha sonraki okuyacaklar için ise eserin yazıldığı dönem hakkında bilgi edinilmesini sağlayan önemli eserlerdir.

Hükümdar ve devlet yöneticileri için kaleme alınmış olan siyasetnâmeler, bir hükümdarda bulunması gereken özellikleri, yöneticilik yaparken uyulması gereken kuralları içermektedir. Bu eserlerde halkın durumu anlatılarak hükümdara bu konuda öğütler verilir, devlet teşkilatının kural ve gerekleri, kötü yönetimin zararları ve sonuçları dile getirilerek hükümdara uyarılarda bulunulur.[1] Siyasetnâmelerin yazılmasında, yönetim alanında bazı görülmeyen ya da göz ardı edilen sorunlara çözüm yolu bulma isteği rol oynamıştır. Yönetimde bulunan hükümdarın isteği, yönetim alanında yaşanan sorunlara bizzat şahit olan ve gördüklerinden yola çıkarak ideal bir devlet yapısının nasıl olması gerektiğini dile getirmek isteyen kişiler tarafından siyasetname türünde eserler verilmiştir.

Siyasetnâmeler, siyasi düşünce geleneğinin ortaya çıkışı, gelişim süreci, kaynaklarının tespiti, ilkelerinin belirlenmesi, sosyal, iktisadi ve teşkilat yapısı bakımından önemli; siyaset ve yönetim alanı açısından da incelenmesi gere-

[1] Belen, M., (2015), "Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği: Adab-ı Saltanat", *The Journal of Academic Social Science Studies,* 34: 275-283, s. 277.

Kaynaklar

Adalıoğlu, H. H., (2004), "Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(5): 1-22.

Akkuzu, T., (2013), *Yönetim Düşüncesinin Gelişim Sürecinde Siyasetnâmeler: Defterdar Sarı Mehmet Paşa Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Karabük.

Akyüz, Y., (2016), "Siyasetnâmelerde Devlet Başkanı-Devlet-Halk/Teba İlişkisinde Metaforik Kullanımlar", *Aksaray Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi Dergisi,* 5(3): 85-99.

Altunöz, Y., (2005), *Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetnâmesi Işığında Türk Hakimiyet Anlayışı,* Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Elazığ.

Atmaca, V., (2003), "Hadisleri Bakımından Siyasetnâmeler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 8: 357-370.

Baş, T. ve Akturan, U., (2017), *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri,* Üçüncü Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Baykara, T., (2011), *Türk Kültürü*, 4. Baskı, İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık.

Belen, M., (2015), "Siyasetnâmeler ve Bir Siyasetnâme Örneği: Adab-ı Saltanat", *The Journal of Academic Social Science Studies,* 34: 275-283.

Canatan, K., (2009), "Geleneksel Siyaset ve Devlet Felsefesinin Bir Yorumu olarak "Siyasetnâme" Büyük devlet Adamı Nizamülmülk'ün Devlet ve Siyaset Anlayışı Üzerine", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(7): 194-220.

Dinçer, Ö., (2017), *Bilgi ve Hikmet Sahiplerinden Yönetim Dersleri,* 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

Dinçer, Ö., (2018), *Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak: Bir Yönetim Bilimci Gözüyle Geleneksel Siyasi Düşünce*, 1. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları.

Eşmeli, B., (2016), "Siyasetnâme", *TESAM Akademi Dergisi,* 3(2): 139-145.

https://sozluk.gov.tr/. Erişim Tarihi: 11.10.2022.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Niz%C3%A2m%C3%BClm%C3%BClk Erişim Tarihi: 15.02.2023.

İpşirli, M., (1994), *"Lütfi Paşa",* T.D.V.G. A, Cilt: 27, İstanbul: T.D.V.Yayınları.

Karatepe S., (2005), "Ödüllendirme Yönetimi: Örgütlerde Güdülemeye Duyarlı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt: 60, Sayı:4, s.117- 132.

Koçi Bey, (1997), *Koçi Bey Risalesi*, sad., (Çev. Z. Danışman), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2126, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 437.

Kuray, G., (1988), " Türkiye'de Bir Machiavelli: Koçi Bey", *Belleten,* 53(205), 1655-1662.

Lütfi Paşa, (1980) *Asafname,* (Çev. A. Uğur), *Asafname-i Vezir Lütfi Paşa,* 1. Baskı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Lütfi Paşa, (2017), Âsafnâme, (Çev. A. Uğur), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Memiş, E., (2003), *Türk Kültür Tarihi,* 3. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi.

Memiş, E., (2015), *Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Bazı Kesitler)*, 5.baskı, Bursa: Ekin Yayınları.

Menekşe, Ö., (2005), "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Meverdi ve Nizamülmülk Örneği", *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 3(5): 193-211.

Nizamülmülk, (2014), *Siyasetnâme,* (Çev. N. Bayburtlugil), 10. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Portlakkaya, T., (2009*), Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig'in Türk Devlet Yönetimindeki Yeri ve Önemi,* Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kütahya. Sayılı, A. (1951). Farabi ve Tefekkür Tarihindeki Yeri. *Belleten*, *XV* (57), 1-64.

Süllü, Z., (2017), "Siyasal İletişim Açısından Tarihi Metinler Olarak Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Siyasetnameleri: Nizam'ül Mülk'ün Siyasetnamesi ve Koçi Bey Risalesi Bağlamında Siyasal İletişimin Tarihsel Kökenleri", *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, *2*(1): 47-62.Flütfü

Şanlı, M., (2009), *Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Siyasetnamelerden Faydalanmanın Akademik Başarıya Etkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Tokat.

Şimşir, M., (2015), "Nizamülmülk'ün Siyasetnamesi ve İstihbarata Yönelik İlke ve Yöntemleri", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 17(28): 68-79.

Türk, H. B., (2012), *Çoban ve Kral Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi,* 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkdoğan, M. G., (2010), "Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Olarak Ahmedi'nin İskendername'si", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3(12): 418-430.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (2009), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Cilt: 37.

Uğur, A., (2017), "Lütfi Paşa ve Asafnâmesi", A. Uğur (Ed.) içinde, *Asafnâme,* (ss. 7-11), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Uğur, A., (1992), *Osmanlı Siyasetnameleri,* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası Ofset Tesisleri.

Yalsızuçanlar, S., (2010), *Nizamülmülk-Siyasetname,* İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., (2014), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri,* 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, G., (2016), "Türk Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesi", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(8): 140-180.

Yılmaz, C., (1999), *"Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma",* Osmanlı, Cilt: 5,. Toplum, s. 69-81, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yılmaz, C., (2009), "Nizamülmülk Siyasetnamesi'ne Göre Büyük Selçuklu Devleti'nin Yönetim İlkeleri", *İlim ve Sanat Dergisi,* 35(36): 99-107.

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNÜN OLMAZSA OLMAZI: DANIŞMANLIK, OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ ''MÜNECCİMLİK MÜESSESİ'' ÖRNEĞİ

Mete Burak Sönmez

"Ay takviminin on dördüncü günü (gökte) Ay ve Güneş birbirlerine zıt konumlarda olurlarsa Kral birçok haber alacak."

Giriş

Bu çalışmada Türk yönetim kültürünün olmazsa olmaz kavramı olan danışmanlık kurumu, Osmanlı Devleti'ndeki müneccimlik müessesi üzerinden incelenmiştir. Türk yönetim tarihinde etkili bir konumda olan danışmanlar süreç içerisinde yönetim kademesinde hükümdarın en yakın çalışma arkadaşı olma mertebesine ulaşmış ve sahip oldukları uzmanlık bilgileri ve tecrübeleriyle denge unsuru başta olmak üzere yönetimin bir parçası haline gelmişlerdir. Tarih boyunca farklı sınıflara mensup kişiler çeşitli alanlarda hükümdarlara danışmanlık görevinde bulunmuştur.

Osmanlı'da olayları ve insanları etkilediği düşünülen ilme ''nücûm'' ve bu ilme sahip olanlara da ''müneccim'' denirdi. XV. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan bu müessesede müneccimler, müneccim-i sani ve müneccim başı olmak üzere üç sınıf görev yapmıştır. Müneccimbaşının kontrolü altında sarayda görev yapan müneccimlerin, eşref/uğurlu saati[1] belirlemek başta olmak üzere yıllık takvim ve imsakiye hazırlama görevleri bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde müneccim dışında da danışmanlar görev yapmıştır. Ancak müneccimliği burada farklı kılan unsur sadece padişaha hizmet etmemesi, halkın günlük yaşamını kolaylaştıracak işlerle ilgili de çalışmalar yapmasıdır. Osmanlı'da halkın temel

[1] Devlet işleyişinde önem arz eden padişahın tahta çıkması, şehzade doğumu, savaş ilânı, ordunun hareketi, sadrazama mühür verilmesi, denize gemi indirilmesi, sultan düğünü yapılmasının vakti vb. olayların başlangıcı bu saate göre planlanırdı. Yazısız ancak uygulanmasına riayet edilen bir kuraldı.

lerin teknik donanımlarından *(eğitim, bilgi ve mesleki yeterlilik),* ziyade "siyasi patronaj" *(aynı siyasi partiye mensubiyet, akrabalık, hemşerilik vb. etkenlerin etkin olduğu ve bir nevi sadakatin ödüllendirildiği bir hal aldığı görülmektedir)* çerçevesi içerisinde şekillendiği görülmektedir. Burada önemli olan husus, karar verici konumda bulunanların yönetsel süreçlerde danışman kullanarak danışmanların bilgi, beceri ve tecrübelerinden yararlanarak yeni bakış açıları kazanmaları, göremediği ayrıntıları fark etme ve yeni bilgi edinme süreçlerini hızlandırarak daha doğru kararlar vermek mi yoksa kendi kararlarını tasdik ettirmek veya siyasi nedenlerden *(zorunluluktan)* dolayımı yanlarında danışman bulundurduklarıdır. Son yıllarda özellikle merkezi yönetimde karar alıcı mekanizmalara katkı sağlama ve yönlendirme fonksiyonlarıyla profesyonelleşme sürecinde adımlar atıldığı ancak sağlayacağı etki, verimlilik ve sürdürülebilirliğin sağlanıp sağlanamayacağının ilerleyen dönemlerde ortaya çıkacağı çıkarımında bulunabiliriz.

Kaynaklar

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu: https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf Erişim Tarihi: 06.02.2023

5393 sayılı Belediye Kanunu: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf Erişim Tarihi: 06.02.2023

Aydoğan, M., (2019), *Antik Çağ'dan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri ve Türkler,* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aydüz, S., (2006), ''Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık Müessesesi'', *Belleten Türk Tarih Kurumu,* 70(257): 167-264.

Babaoğlu, C., ve Yıldız, M., (2015), ''Kamu Politikası Bakış Açısından Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde Hükümdar-Danışman İlişkisi Üzerine'', *Yasama Dergisi,* S(9): 84-96.

Dalkırdan, T. (2019), "Osmanlı'da İlm-i Nücum ve Müneccimler (1580-1839)", Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin,

Durmuş, K.S., (2019), *Türk Devlet Geleneğinde Danışmanlık Kurumu: Kutadgu Bilig Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kütahya.

Fındıkçı, İ., (2009), *Bir Gönül Yolculuğu Hizmetkâr Liderlik,* İstanbul: Alfa Yayınları.

Fukuyama, F., (2005), *Devletin İnşası 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim,* 2.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gökçe, A.F., (2010), ''Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi'', *Yasama Dergisi,* (14): 59-78.

Hacip, Y.H., (2019), *Kutadgu Bilig,* (Çev. M. Tunçel)), Ankara: Gençlik ve Spor Yayınları, Orijinal Baskı:1070).

http://isamveri.org/pdfsbv/D01266/1997_14/1997_14_BINARKI.pdf, Erişim Tarihi: 03.11.2022

https://edebiyatvesanatakademisi.com Erişim Tarihi: 26.10.2022

https://islamansiklopedisi.org.tr/esref-i-saat, Erişim Tarihi: 29.10.2022

https://islamansiklopedisi.org.tr/vehmiyyat, Erişim Tarihi: 28.10.2022

İnalcık, H. (2000), *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet,* İstanbul: Eren Yayıncılık.

İnalcık, H. (2017). *Has-bağçede 'ayş u tarab*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaya, S., (2019), ''Ortaçağ Arap-İslam Devletlerinde İlm-i Nücum ve Müneccimlik'', *History Studies International Journal Of History,* 11(6): 2311-2324.

Koç, G.T., (2004), ''Osmanlı Siyaset Kültürünü Anlamada Kaynak Olarak İlm-i Nücum: Sadullah el-Ankaravi'', *TALİD,* 2(1): s.183-195.

Milletvekilliği Danışmanlığı Yapacak Kişilerin Hizmet Sözleşme Esasları, https://www5.tbmm.gov.tr/genser/esaslar_danisman_ikinci_danisman_ve_ilave_yardimci_personel.pdf Erişim Tarihi: 21.02.2023

Morkoç, E. Ö., (2018), *Osmanlı Devletinde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşı Hüseyin Efendi,* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.

Ortaylı, İ., (2000), *Türkiye İdare Tarihine Giriş,* 2.Basım, Ankara: Turhan Kitabevi.

Özel, M., (1998)., *Liderlik Sanatı,* İstanbul: İz Yayıncılık,

Shaba, T. (2021), *Mısır'da Hadis,* Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Sülçe, S. (2011), *Bir Danışmanlık Türü olarak Silahlı Kuvvetlerde Kurmaylık*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sürekli, C. (2011), *Bakan Danışmanlığı*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,

Turan, İ., (1996), *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış,* 4.Basım, İstanbul: Der Yayınları.

Türköne, M., (2006), *Siyaset,* Ankara: Lotus Yayınevi.

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ AÇISINDAN HEKİMBAŞILIK MÜESSESESİ

Sümeyye Özmen
Seda Koyuncu
Umut Baran Ocakdan

Giriş

Toplumun yapı taşlarından biri olan kültür, geçmişten günümüze nesillerden nesillere aktarılarak gelmektedir. Kültür, bireylerin davranışları üzerinde olduğu gibi yönetim yapılarında da etkili olmaktadır. Türk yönetim kültürü ise tarihten günümüze yönetim biçimlerini, idari yapıları ve siyasi kültürleri de içine alan geniş bir çerçeveyi anlatmaktadır. Türklerin devlet kurmalarından itibaren ortaya çıkan yönetim kültürü; göçebe hayattan yerleşik hayata geçişe kadar yaklaşık 5000 yıllık zengin bir tarihe dayanmaktadır.[1] Bu nedenle Türk yönetim kültürü dünyadaki diğer toplumlardan siyasal, sosyal ve yönetsel açılardan farklılıklara sahiptir. Türk kültüründe yer alan saygı, adalet, sosyal dayanışma, ahde vefa, kanaat ve itaat gibi değerlerin yönetim tarzına geniş bağlamlarda yansımaları olmuştur.

Geçmişten günümüze Türk yönetim kültüründe asabiyetçe, güvenlik merkezli, paylaşımcı, otorite ve töre esaslı, meşrutiyetçi ve bürokratik teamüllere yatkın olma şeklinde altı özellik dikkat çekmektedir.[2] Özellikle Osmanlı Dönemi'nde güçlü, merkeziyetçi ve bürokratik yapının ağırlık kazandığı, yazılı kuralların hâkim olduğu bir yönetim tarzından bahsetmek mümkündür.[3] Osmanlı Devleti uzun yıllar süren egemenliğini, merkezden yönetim tarzında hizmet eden divan-ı hümayun, şeyhülislamlık, defterdarlık, hekimbaşılık gibi çeşitli kurumlara borçludur.

[1] Çelik, V., ve Duyar, Z., (2020), "Türk Yönetim Kültüründe Temel Etik Değerlerin İncelenmesi: Bir Siyasetname Örneği Olarak El Medinet'ül Fazıla". *Turkish Studies-Social Sciences*, *15*(1): s. 193.

[2] Çağlar, İ., (2001), "Yönetim-Kültür Bağlamında Türk Yönetim Modelinin Saptanmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma", *G.Ü. İİBF Dergisi, 3*(3): s. 137.

[3] Çağlar, a.g.m., s. 137.

da en üst otoritesi olarak bir hekim görev yapmıştır. Hekimlerin sorumluluk alanı sadece tıbbi müdahalelerle sınırlandırılmamış olup, aynı zamanda yönetici rolüne de sahip olmuşlardır. Günümüzde de hekim merkezci yaklaşım devam etmektedir. Sağlık hizmetleri, hekim kökenli bir kişi tarafından merkezden yönetilmekte ve sağlık politikaları bu otorite tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle, hekimlerin karar alma sürecindeki baskın yapısı değişmemektedir. Sonuç olarak, hekimbaşılık kurumu, Türk yönetim kültürünün bir yansıması ve hekim merkezli yönetim altyapısının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kaynaklar

Aciduman, A., (2010), "Hekimbaşı Emir Çelebi'nin Enmûzecü't-Tıbb Adlı Eserinde Gebelik ve Doğum Üzerine", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *53*(4): 318-327.

Afyoncu, E., (2006), *Osmanlı Hekimbaşıları ve Hassa Hekimleri*, içinde C. Yılmaz ve N. Yılmaz (Eds.), *Osmanlılarda Sağlık,* (ss. 85-97), 1. Baskı, İstanbul: Bioforma İlaç Sanayi Yayınları.

Akpınar, C., (2022), "Hekimbaşı", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.r/hekimbasi# Erişim Tarihi: 02.03.2023.

Akyay, N., (1982), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sağlık Örgütleri ve Sosyal Kuruluşlar,* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Bölümü Yayınları.

Altıntaş, A., (1996), *Osmanlı İmparatorluğunda Hekimbaşılık Müessesesinin Yetkilerini Üzerine Alan Meclis, Meclis-i Umur-ı Tıbbıye*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, S. 100, 203-218.

Atlı, H. H., (2021), *XVII. Yüzyıl Hekimbaşısı Emir Çelebi ve Eseri Enmûzecü't-Tıbb, Doktora* Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale.

Aydın, S., (2006), *Modern Tıp Penceresinden Osmanlı Tıp Anlayışına Bakış*, Osmanlılarda Sağlık, Biofarma İlaç Sanayii ve Ticaret AŞ Yayınları, C. I: 32-37.

Aydoğan, M., (2004), *Antik Çağdan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri ve Türkler*, 2. Baskı, İzmir: Umay Yayınları.

Ayhan, G., (2014), *Yenileşme Sürecinde Hekimbaşılık (1826-1876),* Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bilecik.

Bayat, A. H., (1999), *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar,* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Bayat, A.H., (2016), *Tıp Tarihi,* Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.

Claver E., Llopis J., Gasco Jose L., Molina H. and Conca Francisco J., (1999), "Public Administration: From Bureaucratic Culture to Citizen-Oriented Culture", *The International Journal of Public Sector Management, 12*(5): 455-464.

Çağlar, İ., (2001), "Yönetim-Kültür Bağlamında Türk Yönetim Modelinin Saptanmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma", *G.Ü. İİBF Dergisi, 3*(3): 125-148.

Çamuroğlu, G., (2022), "Meritokrasi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 16(4): 269-312.

Çelik, V. ve Duyar, Z., (2020), "Türk Yönetim Kültüründe Temel Etik Değerlerin İncelenmesi: Bir Siyasetname Örneği Olarak El Medinet'ül Fazıla", *Turkish Studies-Social Sciences*, *15*(1): 187-206.

Demirhan-Erdemir, A., (1988), Abdulhak Molla, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 1. https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhak-molla, Erişim Tarihi: 02.11.2022.

Demir-Öztürk, N., (2021),"XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Hekimbaşı Talimde Hangi Kitapları Okutur?" *Karabük Türkoloji Dergisi, 4*(4): 1-11.

Eyice, S., (1998), "Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 17 https://islamansiklopedisi.org.tr/hekimbasi-omer-efendi-kulliyesi, Erişim Tarihi: 01.11.2022.

Göyünç, N., (2000), "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık ve Hekimler Hakkında Bazı Yeni Tespitler", *İslam Araştırmaları Dergisi,* (4): 1-6 .

Günergun, F. ve Baytop, A., (1998), "Hekimbaşı Salih Efendi (1816-1895) ve Botanikle İlgili Yayınları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, (2): 293-317.

Gürkan, H., (2022), "The Meritocracy Paradigm during the Emergence of the Modern State in the Ottoman Empire", *History Studies, 14*(3): 565-583.

İhsanoğlu, E. (ed). (1998), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: İslam Tarih Sanat, ve Kültür Araştırma Merkezi yayınları.

Jamil I. and Dangal R., (2009), "The State of Bureaucratic Representativeness and Administrative Culture in Nepal", *Contemporary South Asia, 17*(2): 193-211.

Kahya, E. ve Erdemir, A. D., (2000), *Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.

Kahya, E., (1996), "On Beşinci Yüzyılda Yaşamış Hekimlerimizden Hekimbaşı Ahi Çelebi", *Erdem*, 9(25): 293-342.

Kahya, E., (2010), "Şemseddîn-i Itâkî", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 38. https://islamansiklopedisi.org.tr/semseddin-i-itaki, Erişim Tarihi: 27.10.2022.

Kalem, U., (2017), *Ahi Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri,* Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Uşak.

Kara, M. A., (1999), *Hekimbaşı Abdülhak Molla ve Türk Tıbbının Batılılaşmasına Katkıları* , Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Kılıç, E., (2017), "Hekimbaşı Edvarının Sistematik Müzikoloji Açısından İncelenmesi", *Rast Müzikoloji Dergisi, 5*(1): 1430-1446.

Kökçü, A. T. ve Demirsoy, N., (2016), "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi ve 19. Yüzyılda Osmanlı Tıp Eğitiminde Yenilikçi Hareket", *Turkiye Klinikleri J Med Ethics, 24*(2): 67-75.

Özmen, A., (2013), "Kamuda Yönetim Kültürü", *The Journal of Academic Social Science Studies, 6(*3): 925-946.

Pekdoğan, T., (2019), *Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Tıp Tarihindeki Yeri, Tertîb-i Eczâ, Kolera Risalesi, Çiçek Aşısı Risalesi, Ruhiye Risalesi Adlı Eserlerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Tokat.

Sarı, N., (1992), "Behçet Mustafa Efendi", TDV İslam Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/behcet-mustafa-efendi, Erişim Tarihi: 27.10.2022.

Sarı, N., (2021), "Hekimbaşı", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/hekimbasi#2-osmanlidonemi, Erişim Tarihi: 30.10.2022.

Serin, M., (2022), "Kâtibzâde Mehmed Refî", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/katibzade-mehmed-refi, Erişim Tarihi: 07.11.2022.

Serin, S., (2020), *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Müessesesi,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

Taneri, A., (2004), *Türk Devlet Geleneği Dün Bugün*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Taş, A., (2007), *Türk Yönetim Tarzı (Örgütlenme, Sahiplik, İnsan Kaynakları ve Stratejik Yönetim Boyutlarıyla)*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Sakarya.

Taşpınar, A., (2011), *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Teşkilatı (1827-1914),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.

Tekin, G., (2011), *Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti'nden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000),* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Terzioğlu, A., (1983), "Osmanlı Yükseliş Devrinin Ünlü Hekimbaşısı: Ahi Çelebi". *Bifaskop, 4*(11): 13-18.

Uludağ, O. Ş., (1991), *Beş Buçuk Asırlık Türk Tababet Tarihi,* (Çev. İ. Uzel), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H., (1983), *Osmanlı Tarihi (İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar),* 7. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H., (1984), *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yıldız, H. ve Aydın, R., (2019), Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Gelişimi, 5. International Mediterranean Social Sciences Congress (MECAS V), University of Donja Gorica Podgorica, 18-20 June, s. 379-388.

Yılmaz, N., Doğan, K. ve İnankul, H., (2013). "Tek Parti İktidarı Döneminde (1923-1946) Bürokrasi ve Siyaset İlişkisinin Weberyan Değerlendirmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *27*(3): 263-284.

TÜRK EDEBİYATINDAN SEÇİLMİŞ EDEBİ METİNLERDE YÖNETİM VE YÖNETİCİ İMAJI

Ahmet Alkan
Kevser Hüsna Özyıldız
Mihriban Güder

Giriş

Yönetim ve yönetici olgusu diğer disiplinlerde olduğu gibi, toplumu yansıtan, toplumsal yaşamdaki olayları, olguları, problemleri, işleyişi birçok yönüyle ele alan, yazıldığı dönemin duygu ve düşüncelerini aktaran eserler olması nedeniyle Türk edebiyatında da ele alınan bir konudur ve edebi eserlerde bu konunun doğrudan veya dolaylı olarak işlendiği görülmektedir. Bu eserler her ne kadar hayal ürünü olsalar da gerçek olaylardan esinlenmekte ve gerçeği yansıtmaktadır. Edebi eserler içerisinde özellikle romanlar; toplum içerisindeki karakterleri inceleyerek ve toplumsal olayları aktararak toplumu çözümlemeye çalışmakta ve yazıldığı döneme ve o dönemin kültürüne ayna tutmaktadır. Türk yönetim kültüründe farklı dönemlerde yönetim ve yönetici olgusunun toplum tarafından nasıl görüldüğünün ve halk arasında yönetici imajının nasıl şekillendiğinin ortaya çıkarılması için edebi eserlerin incelenmesinin de önemli olduğu düşünülmektedir. Edebi eserlerin yazıldığı dönemin kültürünü yansıtması ve bu kültürün yönetime ve yöneticiye yansıyan yönlerinin bulunması Türk yönetim kültürüne sosyolojik bir perspektifle bakılmasına yardımcı olacaktır. Edebi eserlerde yöneticilerin yönetim tarzlarını, yönetici özelliklerini ve yönetsel becerilerini incelemek, yöneticilikte tutum ve davranışları ortaya koymak, o dönemdeki devlet yapısını incelemek, diğer karakterlerin yöneticiyle olan ilişkilerini, yönetici konumundaki karakterlerin halkla olan ilişkilerini irdelemek, eser içerisinde ön plana çıkan toplumsal kuralları ve yaşam biçimini saptamak, o dönemdeki yönetim uygulamalarını ve yönetimde öne çıkan unsurları ortaya çıkarmak dönemin yönetim anlayışının çözümlemesini ve yönetim/yönetici imajının görülmesini sağlayacaktır.

manlarda (örneğin Köygöçüren) babacan yönetim tarzı benimsense de yöneticilerin asıl derdinin zenginlik ve kendi itibarı olduğu yansıtılmaktadır. Bu doğrultuda halk yöneticileri itibarlı ve saygı duyulması gereken kişiler olarak görürken, kendilerini alt düzeyde görmektedir. Çünkü incelenen romanlarda yöneticilerin halkı bu şekilde gördüğü ve bunu halka yansıttığı görülmektedir. Ayrıca köylülerin yöneticileri otorite temsili olarak gördüğü ve romanlarda yöneticilere ulaşılamaz (erişilemez) şeklinde bir imaj çizildiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak incelenen romanlarda yönetimin ve yöneticilerin bazen doğrudan anlatıldığı bazen de dolaylı olarak anlatıldığı görülmektedir. Romanlar genellikle kurgu metinler olsa da yazarlar yaşadığı dönemden etkilenmektedir. Bu nedenle de romanların yazıldığı dönemi yansıttığı; romanlarda yer alan yönetim ve yönetici tarzlarının romanların yazılmış olduğu yıllarda yaygın olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle, incelenen romanlar merkezi ve taşra teşkilatları üzerinden Türk kamu yönetim sistemine dair önemli ipuçları vermektedir.

Kaynaklar

Akçakaya, M., (2016), "Bürokrasi Kuramları ve Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Sorunlar", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3): 669-694.

Akşit, H., (2008), *Yönetim ve Yöneticilik*, 1. Baskı: İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Aktan, C. C., (2018), *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, 2. Baskı, Ankara: Hak-İş Yayınları.

Ali, S., (2017), *Kuyucaklı Yusuf,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Alkan, A., (2021), "Yönetsel Hastalıklar Bağlamında 'Göz Yumulan Dalkavukluk'un İncelenmesi", içinde R. Erdem ve M. Yelsiz (Ed.), *Yönetim Hastalıkları*, (ss. 167-189), 1. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Anwar, H., (2013), "Impact of paternalisticleadership on employeesoutcome a study on thebankingsector of Pakistan", *IOSR Journal Of Business And Management*, 7(6): 109-115.

Arıkan, S., (2001), "Otoriter ve Demokratik Liderlik Tarzları Açısından Atatürk'ün Liderlik Davranışlarının Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *19*(1): 231-257.

Aydın Kula, G., (2021), *Yönetim Faaliyetlerinde Güç Olgusu ve İş Ahlakı Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Denizli.

Aydın, A. H., (2007), "Yönetimin Fonksiyonları", içinde S. Güney (Ed.), *Yönetim ve Organizasyon,* (ss. 71-101), 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Aydın, İ., (2021), *Yönetsel, Mesleki ve Örgütsel Etik*, 9. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aytaç, Ö. ve Yılmaz, M., (2021), "Bir Politik Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet", *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(3): 877-892.

Aytaç, Ö., (2010), "Bürokratik Kayırmacılık: Enformel Bağlayıcılıkların Yönetim İlişkilerine Etkisi", içinde R. Erdem (Ed.), *Yönetim ve Örgüt Açısından Kayırmacılık*, (s. 86-109), İstanbul: Beta Basım.

Bass, B. M., (1990), "From Transactional to Transformational Leadership: Learning to Share the Vision", *Organizational Dynamics*, 18(3): 19-31.

Baykurt, F., (2001), *Köygöçüren,* 3. Baskı, İstanbul: Adam Yayınları.

Bektaş, M., (2014), *Yönetim Tarzlarının Örgütlerdeki İnformal İletişim Kanallarına Etkisi: Burdur İli Kamu Kurumları Örneği*, Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Isparta.

Bulut, Y. ve Bakan, İ., (2005), "Yönetici ve Yöneticilik Üzerine Kahramanmaraş Kentinde Bir Araştırma", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9): 62-89.

Çelik, M., (2020), "Paternalist Liderlik" içinde K. Yılmaz (Ed.), *Liderlik Kuram- Araştırma- Uygulama*, (ss. 583-600), 1. Baskı, Ankara: Pegem Yayınları.

Doğanalp Çoban, S. ve İspirli Turan, A., (2021), "Tarihten Örneklerle Hubris Sendromu ve Üstünlük Vehmi", içinde R. Erdem ve M. Yelsiz (Ed.), *Yönetim Hastalıkları*, (ss. 479-495), 1. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Drucker, F. P., (1998), *Gelecek İçin Yönetim, 1990'lar ve Sonrası*, (Çev. F. Üçcan) 5. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Efil, İ., (2015), *İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon*, 13. Baskı, İstanbul: Dora Yayınevi.

Erdem, R. ve Kuh, Z., (2021), "Sağlık Yönetimi ve Organizasyonu", içinde G. Aba (Ed.), *A'dan Z'ye Sağlık Yönetiminde Temel Kavramlar*, (ss. 33-70), 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Erdoğdu, A., (2006), *Çokuluslu Şirketlerde Bilgi Yönetimi*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Eren, E., (2013), *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar),* 11. Baskı, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.

Ertem, S., (2022), *Bir Varmış Bir Yokmuş,* 1. Baskı, Ankara: Liman Kültür Yayınevi.

Fayol, H., (2008), *Genel ve Endüstriyel Yönetim,* 2. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.

French, J. R. P. and Raven, B., (1959), "The Bases of Social Power", in D. Cartwright (Ed.), *Studies in Social Power*, (pp. 150-167), Michigan: University of Michigan.

Genç, N., (2017), *Yönetim ve Organizasyon -Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar-,* 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güney, S., (2007), *Yönetim ve Organizasyon,* 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Gürbüz, A., (2020), "Bir Siyaset Kurumu Eleştirisi Örneği: Politikada Bir Sarıçizmeli", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 8(4): 1275-1286.

Katz, R. L., (1974), "Skills of an Effective Administrator", *Harvard Business Review.* (https://hbr.org/1974/09/skills-of-an-effective-administrator) (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

Kekeç, İ., (2019), "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı ve Hikayesi (1923-1980)" içinde F. Sakallı (Ed.), *Yeni Türk Edebiyatı*, (ss. 269-330), 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kemal, Y., (2022), *Teneke,* 38. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kocagöz, S., (1970), *Bir Çift Öküz,* İstanbul: Ararat Yayınevi.

Koçel, T., (2020), *İşletme Yöneticiliği,* 18. Baskı, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım.

Lewis, P., Goodman, S., Fandt, P. and Michlitsch, J., (2006), *Management: Challenges for Tomorrow's Leaders*. 5. Edition, Boston: Cengage Learning.

Mintzberg, H., (1975), The manager's Job: Folklore and Fact. In J. Reynolds, J. Henderson, J. Seden, J. Charlesworth, A. Bullman (Eds.), *The Managing Care Reader*. London: Routledge.

Mintzberg, H., (1989). *Mintzberg on Management: Inside Our Strange World of Organizations*. New York: The Free Press.

Mintzberg, H., (1990). "The Managers Job, Folklore and Fact", *Harvard Business Review*, (https://hbr.org/1990/03/the-managers-job-folklore-and-fact) (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

Narlı, M., (2019), "Toplumcu Gerçekçi Roman ve Gelişimi", içinde Y. Çelik ve E. Kolaç (Ed.), *Çağdaş Türk Romanı*, (ss. 28-53), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Nesin, A., (2022), *Zübük: Kağnı Gölgesinde İt,* 21. Baskı, İstanbul: Nesin Yayınevi.

Özdaşlı, K. ve Yücel, S., (2010), "Yöneticiye Bağlılıkta Yöneticiye Güvenin Etkisi: Yapısal Eşitlik Modeli ile Bir Analiz", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 67-83.

Özer, M. A., (2012), "Yerel Yönetimlerde Etik Dışı Davranışlar", *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 5(4): 152-173.

Özkanan, A. ve Erdem, R., (2015), "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Üzerine Nitel Bir Çalışma", *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2(4): 7-28.

Ronald, G., (2004), *Laissez-Faire Leadership, Encyclopedia of Leadership,* Sage Publications, 820-823 (file:///C:/Users/kevse/Downloads/moam.info_laissez-faire-leadership-sage-publications_5a28d2191723dd277e8ff392.pdf) (Erişim Tarihi: 12.10.2022).

Rüzgâr, N., (2018), "Hizmet Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletme Yöneticilerinin, Mintzberg Taksonomisine Göre Üstlendikleri Rollerin, İnsan Kaynaklarının İçsellik ve Dışsallık Statüsü Algısına Etkisi: Bir Uygulama", *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(4): 1101-1117.

Simon, H., (1997), *Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizastions,* 4. Edition, New York: The Free Press.

Smith, N. and Vigor, H., (1991). *People in Organizations*, Oxford: Oxford University Press.

Stoner, J. A. R. and Freeman, R. E., (1992). *Management*, New Jersey: Prentice Hall.

Şimşek, M. Ş. ve Çelik, A., (2011), *Yönetim ve Organizasyon*, 13. Baskı, Konya: Eğitim Kitabevi.

Tahir, K., (2021), *Yediçınar Yaylası*, 7. Baskı, İstanbul: İthaki Yayınları.

Thompson, B., (2002), *Yeni Yöneticinin El Kitabı*, (Çev: V. G. Diker), Hayat Yayıncılık, İstanbul.

Topaloğlu, M. ve Koç, H., (1997), *Yönetim ve Organizasyon*, 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tortop, N., (1994), *Personel Yönetimi*, 5. Baskı, Ankara: Yargı Yayınları.

Tosun, K., (1992), *İşletme Yönetimi,* 6. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları.

Yıldırım, C., (2019), *Tanzimattan Bugüne Türk Edebiyatının Gelişim Süreci ve Öncüleri*, 1. Baskı, Ankara: Gece Kitaplığı.

Yücekök, A. N., (1968), "Toplum Kalkınmasında Liderlik Sorunları", *SBF Dergisi*, 3: 311-336.

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE İDDİALAR VE GERÇEKLER

Ramazan Erdem
Hüseyin Çırpan
Şeyma Parlak Ulu

Giriş

Yönetim, "başkaları vasıtasıyla iş görme" olarak tanımlanmakta[1] ve bu tanım böylelikle yönetimi sosyal bir faaliyet olarak nitelendirmektedir. İnsanlık kadar eski bir tarihe sahip olan yönetim, zamanla birtakım çevresel koşullardan, bilim dallarından etkilenerek farklı ve çok sayıda anlayış meydana getirmiştir. Kişilerin, grupların ve kurumların belirlenmiş amaçlara ulaşmak için faaliyette bulundukları sırada sahip oldukları değer ve bilgilerin etkisiyle ortaya koydukları tutum, iş görme anlayışıdır. Bu anlayış, işler gerçekleştirilirken tercih edilen yöntemleri, araçları, süreçleri, sistemleri ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini etkilemekte ve açıklamaktadır.[2] Aynı zamanda bu iş görme anlayışı *yönetimdeki gerçekleri* de yansıtmaktadır. İşi yerine getirirken hâkim olunması istenen, büyük ölçüde idealize edilmiş ve bu nedenle herkesçe kabul edilmesi beklenen meşru değerler, inançlar ve kurallar bütünü olarak tanımlanan iş ahlâkı[3] ise *yönetimde ideal çerçeve* olarak ele alınabilir. İş ahlâkı ve iş görme anlayışı arasındaki fark, yönetimdeki iddiaların ve bunun referans kaynağı olan ideal çerçeve ile gerçekler arasındaki farkı yansıtmaktadır. Bir tarafta herkes tarafından kabul gören değerler ve kurallar varken, diğer tarafta gerçekleşen durum oldukça çeşitlilik göstermektedir. İş yaşamında ideali oluşturan anlayış, nesnel çerçevede ilkelere ve normlara bağlı iş görme anlayışı olarak, gerçekler ise bunların nasıl uygulandığı ile ilgili öznel durumlar olarak ele alınabilir. Nesnel çerçevenin, öznel çerçevede faaliyete geçmeye çalışması ger-

1 Koçel, T., (2018), *İşletme Yöneticiliği*, Genişletilmiş 17. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık. s.89
2 Aldemir, M. C., Arbak, Y., ve Özmen, N. T., (2003), "Türkiye'de İşGörme Anlayışı: Tanımı ve Boyutları", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 5-28. s.7
3 De George, R. T., (1999), *Businesse Ethics,* New Jersey: Prentice Hall. Akt. Aldemir, Arbak ve Özmen, a.g.m., s.7

liklerinden, yönetim tarzından, işletmeye yönelik amaçlarından öteye gidememekte, kişi, kurum kültürünü belirlemiş olmaktadır. Bu kapsamda Türk yönetim kültürünün dönüşümü, kişinin dönüşümü ile başlayacaktır. Fakat Türk yönetim anlayışında korku kültürünün hâkim olduğu göz önünde bulundurularak, buna yönelik bir dönüşümün inşa edilmesi dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur. Cüceloğlu[19] "ben merkezli" korku kültüründen, "biz merkezli" değerler kültürüne geçişin iyi yönetilmesi gerektiğini, bunun nesiller boyu sürecek bir değişim ve dönüşüm olduğunu, sağlıklı işleyebilmesi için aile, okul, iş hayatı, devlet gibi yaşamın diğer unsurların bilinçli bir koordinasyonunun sağlanarak iş birliği içine girilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dönüşüm bu şekilde sağlandığında bir sinerji oluşturacak, kendi kendini besleyecek ve kalıcı hale gelecektir.

Kaynaklar

Aldemir, M. C., Arbak, Y. ve Özmen, N. T., (2003), "Türkiye'de İş Görme Anlayışı: Tanımı ve Boyutları", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 5-28.

Aydın, D., ve Uçman, P., (2019), "Türk Toplumunun Çalışma Yaşamı Karakteristiklerinin Hofstede'nin Boyutları Çerçevesinde İncelenmesi", *Management and Political Sciences Review*, 2(2), 131-151.

Aykaç, B., (1999), *İnsan Kaynakları Yönetimi ve İnsan Kaynaklarının Stratejik Planlaması*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Cüceloğlu, D., (2002), *İletişim Donanımları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D., (2021), *Var Mısın? Güçlü Bir Yaşam İçin Öneriler,* 4. Baskı, İstanbul: Kronik Kitap.

Çağlar, İ., (2001), "Yönetim-Kültür Bağlamında Türk Yönetim Modelinin Saptanmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *3*(3), 125-148.

Erdem, R. ve Alkan, F., (2021), "Sonradan Görme Yöneticiler", içinde R. Erdem, M. Yelsiz (Ed), *Yönetim Hastalıkları,* (ss.293-314), Ankara: Siyasal Kitapevi.

https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 12.11.2022.

Koçel, T., (2018), *İşletme Yöneticiliği*, Genişletilmiş 17. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Özmen, A., (2013), "Kamuda Yönetim Kültürü", *The Journal of Academic Social Science Studies,* 6(3), 925-946.

Paçacı, M. ve Erdemir, A., (2020), "Kültür Boyutları Modeli Perspektifinden Türk Yönetim Kritiği", *Atlas Journal*, *6*(36), 1183-1195.

Sargut, A.S., (2010), *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitapevi.

Saylık, A., (2019), "Hofstede'nin Kültür Boyutları Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması; Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1860-1881.

Şahin, A., (2005), "Kültürel Niteliklerimizin Türk Yönetsel Değerlerine Etkisi ve Japon Z Teorisiyle Karşılaştırılması", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 177-198.

[19] Cüceloğlu, D., (2021), *Var Mısın? Güçlü Bir Yaşam İçin Öneriler,* 4. Baskı, İstanbul: Kronik Kitap, s.261.

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE İLETİŞİM

Tunahan Erdem
Sümeyye Güngör

Giriş

Modern dönemde küreselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni durumda artan uluslararası hareketlilik, ekonomik ilişkiler, küresel ticaret, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler gibi faktörler kültürlerarası iletişimin ivmesini artırmıştır. Günümüzde artık toplumlar iki yüz yıl önce olduğundan çok daha fazla iç içe, birbirine bağımlı ve iletişim halindedir.

İletişim bireysel ve toplumsal yaşamın yakıtı konumundadır. Hem benlik inşa sürecinde kişinin kendisiyle kurduğu iç iletişim hem de ihtiyaçları karşılayabilmek ve toplumsal yaşamda var olmak için diğerleriyle kurulan dış iletişim insan varlığının en temel özelliklerindendir. Doğumla birlikte göz teması ile sözsüz formda başlayan iletişim zamanla öğrenilerek gelişen ve karmaşıklaşan bir yapıya dönüşmektedir. En basit anlamıyla iki taraf arasındaki anlam alışverişi olarak düşünülen iletişim, sosyal yaşamda kompleks biçimler almış ve yaşam koşullarına bağlı olarak toplumdan topluma değişen şekillere bürünmüştür.

Anlam üretimi ve paylaşımı[1] yönüyle kültürün inşa edilmesini sağlayan iletişim, aynı zamanda kültürel yapı içerisinde şekillenmekte ve kültürün değişen özellikleri çerçevesinde yeni formlar kazanmaktadır. Bir yandan yeni iletişim araçları ve iletişim kurma biçimlerimiz kültürel değişimlere yol açarken diğer yandan kültürel kodlardaki başka değişimler iletişim eyleminin karakteristiğini dönüştürmektedir. Bu bakımdan kültürel farklılıklar iletişim kurma biçimlerinde de farklılaşmaya neden olmuştur. Her kültür kendine özgü iletişim formları geliştirmiştir. Kendine has formları olan farklı kültürlere sahip insanların bireysel ya da örgütsel hayatta karşılaştıklarında kurdukları iletişim bahsi geçen kültürel çerçeveden etkilenmektedir. Bu farklılıklar iletişim eyleminin

[1] Fiske, J., (2013), İletişim Çalışmalarına Giriş, Çev: Süleyman İrvan, Üçüncü Edisyon, Ankara: Pharmakon Yayınevi, s. 72.

şirketler, kitle iletişim araçları, gelişmiş ulaşım araçları, küresel finansal sistem ve diğer küreselleşme faktörleriyle domine edilmiş karma bir kültür yapısı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bazı kültürel özellikler hâlâ baskın karakterini koruyor olsa da artık kültürler saf bir özgünlüğe sahip değildir. Bu nedenle bir kültür yapısı içinde kendi karakteristik özelliklerini yansıtan unsurların yanında, başka yabancı kültürlerin değerlerini ve özelliklerini yansıtan unsurların da bulunması görmezden gelinemeyecek derecede vakidir. Söz gelimi Türkiye'nin özellikle büyük şehirlerinde Türk kültürünün karakteristik özelliklerini yansıtan kurumlarla beraber Batı tipi yönetim anlayışının ve iletişim eğilimlerinin yaşandığı kurumların varlığı görülmektedir. Kamu dışında kalan özel sektörde ve sivil toplum örgütlenmesinde bu duruma rastlamak daha muhtemeldir. Bu nedenle yönetim ve iletişim gibi konulara ilişkin kültürel farklılıklara odaklanan aştırmaların, kültürel karakteristiği daha iyi yansıtacağı düşünülen kamu kurumlarında ve diğer geleneksel örgütlerde gerçekleştirilmesi daha gerçekçi sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Ayrıca günümüzdeki parçalı ve geçişken kültürel yapı dikkate alındığında kültür analizi çalışmalarının toptancı bir yaklaşımla makro kültür üzerinde değil; çeşitliliği ve farklılığı yansıtan alt kültürel katmanlarda yapılması önerilebilir.

Kaynaklar

Akın, A., (2010), "Kültür Penceresinden Türk İş Sisteminin Temelleri ve Atasözleri Bağlamında Bir Model Önerisi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2): 809-838.

Artun, E., (2007), "Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Makale Bilgi Sistemi*, 1-23.

Assmus, V., (2014), Chance Or Challenge: Is Turkey Compatible With The European Union Regarding to Geert Hofstede's Six Dimensions of National Cultures and if Yes, in Which Way? A Country Comparison Between Germany And Turkey Based On The Data From Geert Hofstede's and Organizations Theory, Bachelor Thesis in European Studies Münster.

Aydın, D. ve Uçman, P., (2019), "Türk Toplumunun Çalışma Yaşamı Karakteristiklerinin Hofstede'nin Boyutları Çerçevesinde İncelenmesi", *Management And Political Sciences Review*, 2(2): 131-151.

Aydoğan, E. ve Zemestani, G., (2014), "Erillik/Dişillik (Hofstede) Bağlamında İran ile Türkiye'nin Yönetim Kültürlerinin Karşılaştırılması", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 49(2): 50-71.

Aziz, A., (2016), *İletişime Giriş*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Berkman, Ü. ve Özen, Ş. (2008). "Culture And Management in Turkey: State-Dependency And Paternalism in Transition", In: Eduardo Davel, Jean-Pierre Dupuis, Et Jean-François Chanlat (Eds.), Gestion En Contexte İnterculturel: Approches, Problématiques, Pratiques Et Plongées, Québec, Presse De L'université Laval Et Télé- Université (Uqam).

Çağlar, İ., (2001), "Yönetim-Kültür Bağlamında Türk Yönetim Modelinin Saptanmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3): 125-148.

Çiftçi, B., (2016), "Türkiye Toplumsal Kültürün İş Güvenliği Kültürüne Etkisi", *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7 (2): 13-40.

Çipil, M., (2017), *Kervan Yolda Düzülür*, İstanbul: Optimist Yayınevi.

Duyar, Z., (2019), Türk Yönetim Kültüründe Siyasetnamelerde Etik Değerler Ve 2000 Yılı Sonrası Türk Kamu Yönetiminde Etik Anlayış Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

Eğinli, A. ve Bitirim, S., (2013), "Kurumsal Başarının Önündeki Engel: Zehirli (Toksik) İletişim", *Selçuk İletişim*, 5(3): 124-140.

Erciyes, E., (2020), "A Cross-Cultural Analysis of Management Approaches in Comparison to Turkish And Swiss Companies", *International Journal of Organizational Leadership*, 8(2019): 1-11.

Erdem R., Özgüden D. ve Erdem İ., (2017), "İnformalitenin Kavramsal Çerçevesi ve Yönetim Düşüncesindeki Yeri", içinde; *Yönetimde İnformalite Buz Dağının Görünmeyen Yüzü*, (Ed. R. Erdem), İstanbul: Beta.

Erdem, R. ve Güngör, S., (2021), Çalışanlarda Egosantrik Tutum ve Davranışlar, içinde; Kronik İşgören Hastalıkları Nedenleri, Sonuçları ve Çareleri (Ed. M.H. Mücevher, Z. Demirgil), Ankara: Gazi Kitabevi.

Eren, E., (1974), "Klasik ve Neoklasik Yönetim Teorilerinin Yetke Anlayışı Yönünden İncelenmesi", *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2): 139-151.

Erol, Y.C., Turhan, M. ve Erdoğan, U., (2019), Türk Yönetim Kültürü Açısından Yönetici ve Yönetilenler Arasındaki İlişkiler Hakkındaki Öğretmen Görüşleri, 5. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Bandırma.

Genç. Y.K., (2021), *Almanya'da Türk İşletme Kültürü*, Ankara: Astana Yayınları

Gerçik, İ.Z., (2020), *Yönetimin Kültürcesi Türk Kültüründe Yönetim ve Liderlik*, İstanbul: Küre Yayınları.

Globe, (2020), An Overview of the 2004 Study: Understanding The Relationship Between National Culture, Societal Effectiveness and Desirable Leadership Attributes

Gouveia, V. V. and Ros, M., (2000), "Hofstede And Schwartz's Models For Classifying İndividualism At The Cultural Level: Their Relation To Macro-Social And Macro-Economic Variables", *Psicothema,* 12(Suppl): 25–33.

Göka, E., (2022), *Yedi Düvele Karşı: Türklerde Liderlik ve Fanatizm*, İstanbul: Kapı Yayıncılık

Göregenli, M., (1997), "Individualist-Collectivist Tendencies in a Turkish Sample", *Journal of Cross Cultural Psychology*, 28(6): 787–794.

Gültekin, N. ve Sığrı, Ü., (2014), "Bir Kültür Boyutu Olarak "Bireycilik-Ortaklaşa Davranışçılık" ve Örgütsel Yansımaları", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2): 273, 286.

Güngör, N., (2016). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hall, E.T., (1976), *Beyond Culture*, New York: Anchor Book/Doubleday.

Hendrith, M., (2018), "The Effects Culture and Communication Have on Businesses", *Integrated Studies*, s.8

Hofstede, G., (1980), "Motivation, Leadership, and Organization: Do American Theories Apply Broad?", Organizational Dynamics, Surfimer, AMACOM, A Division of American Management Associations.

Hofstede, G., (2011). "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1): 1-8.

Kabasakal, H. ve Bodur, M., (2007), "Leadership And Culture In Turkey: A Multi-Faceted Phenomena, Culture And Leadership Across The World, *Psychology Press*.

Milosevic, D., (2019), "A Comparison Of Hofstede Cultural Dimensions: Italy, Germany and Serbia", *The Economic And Management of Natural Resources*, 1-8.

Nalbantoğlu, C.B., (2020), "Türk–İsveç İş Kültüründe Liderlik Tarzlarının Çatışma Çözüm Yönetimi Üzerine Etkisi", *Turkish Studies - Economy*, 15(1): 333-353.

Okay, A., (2016), *Sağlık İletişimi*, İstanbul: Derin Yayınları.

Onural, Y. D., (2005), "Üst Düzey Eğitim Yöneticilerinin Eğitim Yönetimi Alanındaki Yeterlik Sorunu Ve Nedenleri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 41(41): 69-85.

Öztürk, A., (1997), "Yönetim-Kültür ilişkisi ve Türk İşletmelerinin Yönetim Kültürünün Tanımlanmasına İlişkin Bir Çalışma, *Yönetim, 9*(27): 40-52.

Öğüt, A. ve Kocabacak, A., (2008), "Küreselleşme Sürecinde Türk İş Kültüründe Yaşanan Dönüşümün Boyutları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23): 145-170

Özgür, B., (2011), "Yönetim Tarzları ve Etkileri", *Maliye Dergisi*, 161: 215-220.

Pagda, Z., Bayraktar, S. ve Jimenez, A., (2021), Exploring Culture and Leadership After 23 Years: Areplication of Globe Project in Turkey, *Journal of International Management*, 27(1): 100822.

Pamir, A., (2003), "Türkler'in Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku'na Etkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *52*(4): 155-185.

Sargut, A. S., (2001), *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim*, İmge Kitabevi.

Sezginer, S., (2014), Türk Yöneticilerinin Kişilik Özellikleri ve Türk Kültürünün Yönetimleri Üzerindeki Etkileri, Yöneticilik Kavramı ve Türk Yöneticileri Üzerine, Doktora Tezi, Ankara.

Shore, B. and Cross, B. J., (2005), "Exploring The Role of National Culture in The Management of Large-Scale International Science Projects", *International Journal of Project Management*, 23(1): 55–64.

Steers, R. M., Sanchez-Runde, C. J. and Nardon, L., (2010), Management Across Cultures: Challenges And Strategies. Cambridge University Press.

Şahin, A., (2011), "Kültürel Niteliklerimizin Türk Yönetim Değerlerine Etkisi ve Japon Z Teorisi", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 177-198.

Turhan, R., Ayyıldız, A.A., Ilıc. D.K., Çapraz, B. ve Kesken, J., (2015), "Çalışanların Sessizlik Davranışlarında Kültürün Etkisi: Atasözleri Üzerinden Nitel Bir Analiz", *Ege Strategic Research Journal*, 7(1): 1-15.

Uğurlu, C. T., (2014), "İnformal İletişim Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 15(3), 83-100.

Wu, M. (2006). "Hofstede's Cultural Dimensions 30 Years Later: A Study of Taiwan and The United States", *Intercultural Communication Studies*, 15(1): 33-42.

Yasa, S., (2018), "İnformal İletişim Kanallarının Gelişim Süreci ve Grafik Tasarım", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(4), 2428-2446.

Yıldırım, H.B. ve Özler, E., (2020), "Türk Kültürü Bağlamında Keşfedilen İzlenim Yönetimi", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(13): 63-77.

Zamanabadi, I.K. (2015). "Hofstede's Cultural Dımensıons And Hse Culture Behavıor", *Arabian Journal of Business And Management Review (Nigerian Chapter),* 3(1): 45-49.

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE KULLANILAN METAFOR VE SEMBOLLER

Muazzez Yelsiz
Kevser Sezer Korucu
Erdal Eke

Giriş

Yönetim, en küçük toplumsal grup ve birimlerden en büyük örgütlere kadar her düzeydeki yapıların doğasında kendisini hissettiren bir noktada yer almaktadır. Bu açıdan geçmişten günümüze yönetimin ne olduğu ve ne olması gerektiği konusu, tarihsel süreçte hep tartışılan hususlar arasında yer almıştır. Zaman içerisinde yönetime ilişkin birtakım tespitleri ve önermeleri ortaya koyan çok sayıda teori geliştirilmiş ve günümüzde de yönetim alanındaki araştırmaların devam ettiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle yönetimin tanımı güncellenmeye ve tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmaları yönlendiren ve etkili olan çok sayıda unsur söz konusudur. Kültür, bu unsurlardan birisi olarak değerlendirilmektedir.

Yönetim, kültürden kültüre değişiklik gösteren ve içinde bulunulan toplumun ve bireylerin kültürel karakterlerinin de etkisiyle farklı anlamlar yüklenen bir olgu olarak izah edilebilmektedir. Kültürler arası farklılığı oluşturan durumlar toplumların yönetime, yöneticiliğe yükledikleri anlamlar ve atfettikleri değerler şeklinde ele alınabilmektedir.

Yönetici pozisyonuna gelen bireylerin bu pozisyona atfettiği değer, örgüt kültürü ve çalışanları için önemli bir durumdur. Şöyle ki yönetime ve yöneticiliğe atfedilen değer ve yüklenen anlamlar yönetim sürecini etkilemekte, ast üst ilişkilerine yansıyabilmekte ve yönetim kültürünü dönüştürebilmektedir. Bu durum, yönetsel yapıların yer aldığı ülkelerin kültürel kodlarıyla doğrudan bağlantılı olarak değerlendirilmektedir.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde yöneticiler perspektifinden yönetim ve yöneticilik ile ilişkili kavramlara dair araştırmaların kısıtlı olduğu anlaşılmış-

nularından oluşmuştur. Ayrıca yöneticiler işleyişe dair bazı ifadelerde bulunmuştur. Katılımcıların ifadelerinden hareketle bu tema "bürokratik işlemler", "protokol" ve toplantı ve usulleri" kodlarından oluşmaktadır. Son olarak iletişime dair semboller teması kapsamında ise "direk iletişim kurulamaması", "sık telefon görüşmeleri", "informal iletişim" ve "dâhili telefondan arama" kodları ön plana çıkmıştır. Kavramsal semboller ise "güç", "otorite", "ego", "statü", "hiyerarşik pozisyon", "yetki", "unvan", "emir verme", "tahakküm", "itibar" ve "hırs" kodlarından oluşmuştur.

Araştırma kapsamındaki bulgular incelendiğinde Türk yönetim kültürü kapsamındaki metafor ve sembol kullanımlarının yönetim ve örgüt çalışmalarına yönelik literatürdeki çalışmalarla genel olarak benzerlik gösterdiği görülmüştür. Özellikle orkestra şefi, dümen, madalyon gibi kullanımların benzeştiği söz konusu iken daha önce diğer çalışmalarda vurgulanmamış kaktüs, tahteravalli, lerna yılanı gibi kavramların metafor olarak ifade edilmesi de farklılık teşkil etmiştir. Örneğin baba metaforu, diğer ülkelerdeki yönetim kültüründen farklı olarak Türk kültürüne has kullanım alanı bulan metaforlardan birisi olarak bu çalışmada da öne çıkan hususlardan birisi olmuştur.

Yönetime, yöneticiliğe ve örgüte işaret eden semboller açısından ise hem fiziksel hem de kavramsal semboller açısından bu alandaki literatürle örtüşen sonuçlara ulaşıldığı ifade edilebilir. Bununla birlikte Türk yönetim kültürünün kendisine has bir karaktere sahip olduğuna işaret eden şatafat, makam odası, çaycı gibi makama dair semboller vurgulanan hususlar arasında yer almıştır.

Sembolik etkileşim kuramı doğrultusunda alan yazında üzerine çalışmalar bulunan metafor ve sembollerin farklı yönetim kültürleri açısından incelenmesi ilerleyen çalışmalar için önerilen noktaların başında gelmektedir. Türk yönetim kültüründe belli bir kesit içerisinde ortaya konulan ve alan yazındaki çeşitli çalışmalarla örtüştürülen bir takım metafor ve semboller bulunsa da keşfedilmeyi bekleyen çok sayıda metafor ve sembolün bulunduğu da başka bir merak konusu olarak ifade edilebilir.

Kaynaklar

Akşehirli, S., (2005), "Çağdaş Metafor Teorisi", Erişim Adresi: http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=Downloads&d_op=getit&lid=111 Erişim Tarihi: 12.08.2022.

Alpaslan Danışman, S., (2015), "Metaforların Örgüt ve Yönetim Araştırmalarındaki Yeri: Ontolojik, Epistemolojik ve Metodolojik Kabuller Işığında Bir Değerlendirme", KAÜ İİBF Dergisi, 6(9): 45-64.

Alpaslan, S., ve Kutanis, R., (2007), "Sanayi ve Bilgi Toplumu Yönetim Metaforlarının Karşılaştırılması", Akademik İncelemeler Dergisi, 2(2): 49-71.

Alvesson, M. ve Berg,P. O., (1992), Corporate Culture And Organizational Symbolism, Berlin-New York: WalterDe Gruyter.

Alvesson, M., (1991), "Organizational Symbolism and Ideology", Journal of Management Studies, 28(3): 207-226.

Arslan, F. (2008), Metaforik Tercihler Bakımından Akifi Okuyabilmek. I. Uluslararası M. Akif Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt 1, ss. 259-264, Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayını.

Aydoğdu, H., ve Özkan, N. K., (2021), "Z Kuşağı Gençliğinin İdeal Yöneticiye Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi: Aksaray İli Örneği", Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4(2): 228-262.

Başaran, İ. E., (1984), Yönetime Giriş, 1. Baskı, Ankara: Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını.

Bozkurt, Ö., Ergun, T., ve Sezen, S., (2008), Kamu Yönetimi Sözlüğü, 2. Baskı, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.

Burke, W.W., (1992), "Metaphors To Consult By", Group and Organization Management, 17(3): 255–259.

Cacciaguidi-Fahy S. ve Cunningham J., (2007), "The Use of Strategic Metaphors in Interculturel Business Communication", Managing Global Transitions, 5(2): 133-155.

Chmielecki, M., ve Sułkowski, Ł., (2016), "Metaphors in Management – Blend of Theory and Practice", Berlin, Germany: Peter Lang Verlag.

Çobanoğlu, N. ve Gökalp, S., (2015), "Öğretmen Adaylarının Okul Müdürüne İlişkin Metaforik Algıları, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(31): 279- 295.

Çağlar, İ., (2001), "Yönetim-Kültür Bağlamında Türk Yönetim Modelinin Saptanmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3): 125-148.

Çakıcı, A., Çakıcı, A. C. ve İslamoğlu, D. Ö. A. E. (2013), "Örtük Liderlik: Akademisyenler Üzerinde Metaforik Bir Araştırma". 21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi (30 Mayıs-1 Haziran) Bildiriler Kitabı.

Çelik, V. ve Duyar, Z., (2020), "Türk Yönetim Kültüründe Temel Etik Değerlerin İncelenmesi: Bir Siyasetname Örneği Olarak El Medinet'ül Fazıla", Turkish Studies-Social Sciences, 15(1): 187-206.

Dandridge, T. C., (1983), Symbol's Function And Use, Organizational Symbolism, Greenwich, CT: JAI Press.

Davis, T. R., (1984), "The Influence of the Physical Environment in Offices", Academy of Management Review, 9(2): 271-283.

Demir, C. ve Karakaş Yıldırım, Ö., (2019), "Türkçe'de Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(4): 1085-1096, s.1086.

Derdiman, R. C., ve Uysal, Y., (2014), "Türk Kamu Yönetiminde Yetki Devri". Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi", 15(27): 251-277.

Dönmez, B., ve Ağıroğlu, Bakır, A., (2010), "Okul Yöneticisine İlişkin Mecazlar (Nitel Bir Çalışma)", V. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi Bildiriler Kitabı, ss.242-251.

Dönmez, Ö., (2008), "Türk Eğitim Sisteminde Kullanılan Yönetici Metaforları (Kayseri İli Örneği)". Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi.

Dönmezer, S., (1994), Toplumbilim, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Dur, B. İ. U., (2016), "Metafor ve Ekslibris", Uluslararası Ekslibris Dergisi, 3(5): 122-128.

Erdoğan, İ., (1975), Kültürün Yönetim Fonksiyonlarının Uygulanmasına Etkisi ve Faktör Analizi Yöntemi İle Bir Araştırma, İstanbul: İ.Ü.İ.F. İşletme İktisadı Enstitüsü Yayınları.

Eryılmaz, B. (2009), Kamu Yönetimi, Ankara: Okutman Yayıncılık.

Fındıkçı, İ.,(1996), Bilgi Toplumunda Yöneticilerde Kendini Geliştirme, İstanbul: Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları.

Fidan, Y., (2011), "Yönetimden Yönetişime: Kavramsal Bir Bakış", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1): 5-10.

Foster-Pedley, J., Bond, D., ve Brown, R., (1998), "The Spoken (He)art of Strategy-A Metaphor Analysis of the Strategy Discourse of 10 South African Business Executives", Organizational Discourse: Pretexts, Subtexts and Contexts, The Proceedings of The Conference Held at The Management Centre King's College, University of London on the 29th-31st July, London.

Gasset, J. O. (1948), Metafor: Temel Söz Figürü, Çev. Soner Akşehirli, http://www.oup.com/pdf/0195111095_01.pdf.

Gökulu, G., (2019), "Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları", Ekev Akademi Dergisi, 23(80): 173-190.

Hatch, M. J., (1997), Organization Theory, Oxford: Oxford University Press.

Hekkala, R., Stein, M. K., ve Rossi, M., (2018), "Metaphors in Managerial and Employee Sensemaking in an Information Systems Project", Information Systems Journal, 28(1): 142-174.

Heper, M., (1983), Bürokrasi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 2, Ankara: İletişim Yayınları.

Hunt, S. ve Menon, A., (1995), "Metaphors and Concepts: An Exploratory Study", International Small Journal, 18(1): 13-34.

Işıkçı, Y. M., ve Işıkçı, E. (2016), "Güç Yönetimi ve Türk Kamu Yönetiminde Güç Yönetimi Uygulamalarının Yeri", Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 8(14): 229-250.

Kardaş, R., (1980), Sembol, Türk Ansiklopedisi, Ankara: Milli Eğitim Basım Evi.

Kendall, J. E. ve Kendall, K. E., (1993), "Metaphors and Methodologies: Living Beyond The System Machine", MIS Quarterly, 17(2): 149–171.

Keys, P., (1991), "Operational Research in Organizations: A Metaphorical Analysis", The Journal of the Operational Research Society, 42(6): 435-446.

Kırmaz, B., (2010), "Bilgi Çağı Lideri", Ankara Barosu Dergisi, (3): 207-222.

Koro-Ljungberg, M., (2001), "Metaphors As A Way to Explore Qualitative Data", Qualitative Studies in Education, 14(3): 367–379.

Köse, S. ve Ünal, A., (2000), Türk Yönetim Kültürü Tarihi Açısından Çağdaş Türk İşletmelerinde Yönetim Değerleri, Erciyes Üniverkitesi 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri, Nevşehir.

Köse, S., Tetik, S. ve Ercan, C., (2001), "Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 8(1): 219-242.

Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980), Metaphors We Live By, Newyork: Basic Books.

Morgan, G., (1997), Images of Organization. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Morgan, G., (1998), Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor, Çev. Gündüz Bulut, İstanbul: MESS Yayını.

Morva, O., (2017), "Chicago Sosyoloji Okulu'nun Etnografik Mirasını Yeniden Okumak: Dijital Etnografi Çağında Sembolik Etkileşimcilik", Moment Dergi, 4(1): 135-154.

Mucuk, İ., (1997), Modern İşletmecilik, 7.Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Nastase, M., (2009), "Understanding the Managerial Culture", Review of International Comparative Management, 10(2): 1-8.

Ortaylı, İ. (2015), Türklerin Tarihi, İstanbul: Timaş Yayıncılık.

Özaydın, E. (2022), "Secondary School Teachers' perceptions of the Concept of" School Principal": A Metaphor Study", RESS Journal Route Educational & Social Science Journal, 9(3): 224-234.

Özkara, B. ve Böyükaslan, H. D., (2017), Metaforlar ve Sembolik Etkileşimcilik. (Ed.) Ercan Özen ve Hakan Boz, International Applied Social Sciences Congress Abstract Book, Uşak.

Özmen, A., (2012), Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Türkiye'de Yönetim Kültürüne Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Alan Araştırması, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Sakarya.

Palmer, I. ve Dunford, R., (1996), "Conflicting Uses of MEtaphors: Reconceptualizing Their Use in the Field of Organizational Change", Academy of Management Review, 21(3): 691–717.

Pratt, M. G., ve Rafaeli, A., (2001), "Symbols as a Language of Organizational Relationships", Research in Organizational Behavior in B.M. Staw, R.I. Sutton (eds), Elsevier Science Limited, 23: 93-132.

Raman, S. R., ve Ramachander, S., (2002), "Metaphors and Managers: New Ways of Thinking and Seeing", Vikalpa, 27(3): 3-12.

Roux, J. P., (2004), Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sadi, Şirazi, (1993), "Bostan". Çev. Hikmet İlaydın, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sarup, M., (2004), Postyapısalcılık ve Postmodernizm, Çev. Abdülbaki Güçlü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Sığrı, Ü., Ercil, Y. ve Başar, U., (2015), Geçmişten Günümüze Türk Yönetim Uygulamaları, İstanbul, Beta Yayıncılık.

Şahin, Y., (2010), Yönetim Bilimi ve Türk Kamu Yönetimi, 2. Baskı, Trabzon: Murathan Yayınevi.

Temren, B., (1995), Tasavvuf Düşüncesinde Demokrasi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tolan, B., (1975), Toplum Bilimlerine Giriş, Ankara: Kalite Matbaası.

Turhan, M. ve Yaraş, Z. (2013), "Öğretmen ve Öğrencilerin Öğretmen, Disiplin, Müdür, Sınıf Kuralları, Ödül ve Ceza Kavramlarına İlişkin Metafor Algıları", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(1): 129-145.

Türk Dil Kurumu, (2022), Metafor. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr/.

Uğur, S. S., ve Uğur, U., (2014), "Yöneticilik ve Liderlik Ayrımında Kişisel Farklılıkların Rolü", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(1): 122-136.

Wallace, R. A. ve Wolf, A., (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi, (Çev.: Mehmet Rami Ayas, Leyla Elburuz), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Yalçın, M., (2011), "İlköğretim Okullarında Okul Müdürüne İlişkin Metaforik Algılar", Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Yıldız, K. ve Ertürk, R., (2019), "Yönetici ve Lider Kavramlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri: Bir Metafor Çalışması", Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(4): 1190-1216.

Yılmaz, N., Özer, E. ve Fettahoğlu, R., (2020), "Sağlık Yöneticisi Kavramına İlişkin Bir Metafor Analizi", Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1): 115-124.

TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ VE BABACAN LİDERLİK

Aydın Karabay
İbrahim Kocabaş

Giriş

Türkiye'de yaklaşık 5000 çalışan üzerinde yapılan araştırmaya göre iş hayatındaki yöneticilerin %53'ü otokratik lider, %25'i babacan lider olarak tanımlanırken çalışanların %35,2'sinin danışan liderler, %28,9'unun ise babacan liderler talep ettiği görülmektedir. Otoriter lider beklentisi olanlar ise %10'da kalmıştır.[1] Bunun kültür ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Liderlik üzerine yapılan araştırmalarda ana akım liderlik kuramları bağlamında çok uzun bir süre liderlik ve kültür ilişkisinin yeteri kadar ele alınmadığı görülmektedir.[2] Bu durumun Türkiye için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Türkiye'de yönetim alanında Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Batılı ülkelerin ürettiği bilginin kullanılması söz konusudur. Bunun temel sebebi kültürün göz ardı edilerek Batı'da üretilen bilginin tüm dünyada geçerli olabileceği düşüncesidir. Ancak bu düşünce bilim insanı kimliği oluşturmaktan çok diğerinin taklidi olmaya yol açmaktadır.[3] Oysa kültür, sosyal oyunun yazılı olmayan kurallarından oluşan ve bir grubun üyeleri ile diğer grubun üyelerini ayırt eden zihnin kolektif programlanmasıdır.[4] Dolayısıyla Türkiye'de yönetim alanında Türk kültürünün göz ardı edilmemesinin daha yararlı, gerçekçi ve özgün bilgi üretimini sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusu, yukarıda da belirtildiği üzere Kabasakal ve Bodur'un araştırmasında hem mevcut yöneticilerin %25'inin babacan lider olarak tanımlan-

[1] Kabasakal, H. ve Bodur, M. (2007). "Leadership and Culture in Turkey: A Multifaceted Phenomenon" in, J. S. Chhokar, vd. (Eds.), *Culture and Leadership Across the World: The Globe Book In-Depth Studies of 25 Societies*, (pp. 835-874), London: Lawrance Erlbaum Associates, s.851.

[2] Özdemir, M. (2016), "Kültürel Farklılıklar ve Liderlik", içinde N. Güçlü ve S. Koşar. (Ed.), *Eğitim Yönetiminde Liderlik: Teori, Araştırma ve Uygulama*, (ss. 351-378), 1. Baskı, Ankara: PegemAkademi, s, 352.

[3] Turan, S. ve Şişman, M. (2013). "Eğitim Yönetimi Alanında Üretilen Bilişsel Bilgi ve Batılı Biliş Tarzınının Eleştirisine Giriş", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 4(4): 505-514. s, 506.

[4] Hofstede, G., Hofstede, G. J. and Minkov, M. (2010). *Cultures And Organizations: Software of The Mind Intercultural Cooperation And Its Importance For Survival*. New York: McGraw Hill, s, 6.

nusu olmaktadır. Transfer edilen bu bilgi Türkiye'nin toplumsal kültür özelliklerine göre uyarlanmazsa etkin olamayacaktır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Türk yönetim kültürü geçmişten bugüne çok uzun ve köklü bir geçmişe sahiptir. Yüzyıllar içerisinde oluşan bu yönetim kültüründe devletin baba olarak görülmesi, liderlerin önemli figürler olması, buna paralel olarak da astların liderlerinden beklentilerinin de bu yönde olmasına yol açmaktadır. Başka bir deyişle daha önce de belirtildiği üzere astların, liderlerinden babacan liderlik bekledikleri görülmektedir. Batı'daki gibi bürokratik ve profesyonel yaklaşım ya da fazla hoşgörülü olmak veya işleri astlara bırakıp liderin ortada pek görünmemesi bu ülkede pek başarılı olamayacak yönetim anlayışları olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeplerle Türk yönetim kültürüne uygun olduğu düşünülen babacan liderlik stilinin ülkede son on yılda ele alındığı görülmektedir. Bu on yıllık sürede ise konuyla ilgili yapılan çalışmaların daha çok yüksek lisans düzeyinde olduğu az sayıda makale ve tez yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı da konuyla ilgili araştırmaların çoğalmasının değerli olduğu değerlendirilmektedir.

Bütün yönetim anlayışları ortaya çıktığı toplumun kültürel ve tarihi temellerinde yeşermektedir.[123] Bu yüzden son olarak bir hususun daha altını çizmekte fayda görülmektedir. Babacan liderlik her ne kadar Türkiye'deki kültüre uygun olsa da neticede Doğu kültüründe Çin, Tayvan vb. ülkelerde yapılan araştırmalardan üretilmiş bir liderlik tipidir. Bu çalışmada ifade edilmek istenen Batıyı taklitten kurtularak Türkiye'ye özgü bilginin üretilmesi gerektiği düşünülürken yönün bu kez de Doğuya dönerek Doğuyu taklit etmek olmaması gerekmektedir. Türkiye'deki akademik çalışmaların Türkiye'ye özgü, özgün bilgi üretimini sağlayacak yöne girmesi gerektiği düşünülmektedir Böylece hem Türk akademisinin hem de ülkenin daha ileriye gideceğine inanılmaktadır.

Kaynaklar

Ağalday, B. (2017). İlkokul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Yaratıcılık ve Örgütsel Muhalefet Düzeyleri Arasındaki İlişki, Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Diyarbakır.

Akan, D., Yıldırım, İ. ve Yalçın, S. (2014). "Okul müdürleri Liderlik Stilleri Ölçeğinin geliştirilmesi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13(51): 392-415.

Akçakaya, M. (2019). "Farabi", M. Akçakaya (Ed.) Yönetim Bilgeleri. (ss. 21-54). Ankara: Gazi Kitabevi.

[123] Erdem, R. ve Kocabaş, İ. (2004). "Yönetimde Doğu Paradigması", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (10): 175-189, s, 175.

Aycan, Z. (2001). Paternalizm: Yönetim ve Liderlik Anlayışına İlişkin Üç Görgül Çalışma. Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1(1): 1-26.

Baltaş, A. (2010). Türk Kültüründe Yönetmek: Yerel Değerlerle Küresel Başarılar Kazanmak. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bass, B.M. and Avolio, B.J. (1990). "Developing Transformational Leadership: 1992 and Beyond". Journal of Europen Industrial Training, 4(5): 21-27.

Beyler, F. (2019). "Farabi ve Eğitim", F. Manav (Ed.) Eğitim Felsefesi. (ss. 193-206). Ankara: PegemAkademi

Burns, J.M. (1978). Ledership. New York: Harper&Row.

Cemaloğlu, N. (2007). Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Yıldırma Arasındaki İlişki. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(33), 77-87.

Coşkun, Ö. (2016). Türk Yönetim Sistemi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences, 2(2): 126-135.

Çağlar, İ. (2001). Yönetim-Kültür Bağlamında Türk Yönetim Modelinin Saptanmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3): 125-148.

Delice, A. (2020). Yöneticilerin Paternalist Liderlik Özellikleri ile Okulların Etkililiği Arasındaki İlişki (Kahramanmaraş İli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Kahramanmaraş.

Dursun, İ. E. (2019). Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarının Okul Kültürü Oluşturmadaki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.

Ekmen, F. (2020). "Okul Yöneticilerinin Paternalist (Babacan) Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişki (Batman İli Örneği)", Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Siirt.

Erçetin, Ş. (1998). Lider Sarmalında Vizyon. Ankara: Önder Matbaacılık

Erdem, R. ve Kocabaş, İ. (2004). "Yönetimde Doğu Paradigması", Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (10): 175-189.

Erdem, R. ve Kocabaş, İ. (2005). "Eğitim Denetçilerinin Kültürel Değerleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2): 199-207.

Erdoğan, İ. (2014). Eğitim ve Okul Yönetimi. Alfa Yayınları.

Erol, Y. C., Turhan, M. ve Erdoğan, U. (2019). "Türk Yönetim Kültürü Açısından Yönetici ve Yönetilenler Arasındaki İlişkiler Hakkındaki Öğretmen Görüşleri." 5. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi. Bandırma Balıkesir.

Ertürk, R. (2018). "Okul Yöneticilerinin Paternalist Liderlik Davranışları, Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık ve Duygusal Bağlılık Algıları Arasındaki İlişki", içinde E. Babaoğlan Çelik vd. (Ed), Eğitimden Kareler, (ss.25-46).

Farh, J., L. and Cheng, B., S. (2000). "A Cultural Analysis of Paternalist Leadership in Chinese Organizations", in J., T., Li; A. et al..(Ed), Management and Organizations in the Chinese Context, (pp. 84-127), London: Macmillan.

Güçlü, M. (2019). Eğitim Felsefesi. PegemAkademi.

Güçlü, N. ve Koşar, S. (2016). Eğitim Yönetiminde Liderlik: Teori, Araştırma ve Uygulama. Ankara: PegemAkademi.

Gündüz, H. B., Doğan, A. (2009). Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri Ve Yaraticilik Düzeyleri. In First International Congress of Educational Research. Çanakkale.

Gürcan, N. (2021). "Türk Yönetim Kültüründe Patriarkanın Liderlik Tanımına Girme Çabasının Paternalist Liderlik Davranışları Üzerinden Okunması." Turkish Business Journal, 2(4): 44-55.

Hofstede, G. (1980). "Motivation, Leadership, and Organization: Do American Theories Apply Abroad"? Organizational Dynamics, 9(1): 42-63.

Hofstede, G. (1991). Cultures and Organizations: Software of The Mind. London: McGraw-Hill.

Hofstede, G., Hofstede, G. J. and Minkov, M. (2010). Cultures And Organizations: Software of The Mind Intercultural Cooperation And Its Importance For Survival. New York: McGraw Hill.

Howel, J.P. and Costley, D.L. (2006). Understanding Behaviors for Effective Leadership New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2015). Eğitim yönetimi: Teori, Araştırma ve Uygulama. (Çev ed. S.Turan). Ankara: Nobel.

İlğan, A. (2015). "Örgüt ve Yönetim Bilimine Giriş" , içinde H. B. Memduhoğlu ve K.Yılmaz (Ed.), Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi, (ss. 65-88), Ankara: PegemAkademi.

Kabasakal, H. ve Bodur, M. (2007). "Leadership and Culture in Turkey: A Multifaceted Phenomenon" in, J. S. Chhokar, vd. (Eds.), Culture and Leadership Across the World: The Globe Book In-Depth Studies of 25 Societies, (pp. 835-874), London: Lawrance Erlbaum Associates.

Karabay, A. (2020). Ortaokullarda Mekanik İtaat ve Bilinçli Uyum İkileminde Yönetimsel Disiplin Olgusuna İlişkin Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi, İstanbul.

Karabay, A. ve Akgündüz, H. (2021). "Mekanik İtaat ve Bilinçli Uyum İkileminde Yönetimsel Disiplin Olgusuna İlişkin Bir Araştırma: Ortaokullar Örneği". Yaşadıkça Eğitim, 35(2): 382-402.

Karabay, G., & Erbay, E. (2021). Liderlik Tiplerinin Öğretmenlerdeki Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Yordayıcılığının İncelenmesi. Yaşadıkça Eğitim, 35(1), 78-87.

Karip, E. (1998). "Dönüşümcü Liderlik". Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 4(4): 443-465.

Keleş, H. N. ve Özkan-Kıral, T. (2010). "Liderlik, Kültür ve Performans Arasındaki İlişkinin Örgütsel Zekâ Modelinden Hareketle İncelenmesi", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1): 65-70.

Keskin, U. (2012). Yönetim Felsefesi. Değişim

Khlaf, A. E. A. ve Tekin, E. (2021). "Ulusal Kültürün Paternalist Liderlik Algısı Üzerindeki Etkisi: Libya Örneği", Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 7: 44-70, s, 51.

Kılıç, E. (2019). Okul Yöneticilerinin Paternalist Liderlik Düzeyleri ile Öğretmenlerin Örgütsel Destek Algıları Arasındaki İlişki, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Uşak.

Köksal, O. (2011). "Bir Kültürel Liderlik Paradoksu: Paternalizm", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15): 101-122.

Küçükali, R. (2015). Yönetim Felsefesi. Nobel.

Lunenburg, C. ve Ornstein, C. (2013). Eğitim Yönetimi, (Çev. G. Arastaman), Ankara: Nobel (Orijinal Baskı: 2012).

Mete, Y. A. ve Serin, H. (2015). "Okul Yöneticilerinin Babacan Liderlik Davranışı ile Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık ve Örgütsel Sinizm Davranışları Arasındaki İlişki", Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(2): 147-159.

Meydan, C. H. ve Polat, M. (2010). "Liderin Güç Kaynakları Üzerine Kültürel Bağlamda Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(04): 123-140, s, 126.

Nişancı, Z. N. (2012). Toplumsal kültür-örgüt kültürü ilişkisi ve yönetim üzerine yansımaları. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1), 1279-1293.

Northouse, P. G. (2016). Leadership: Theory and Practice. London: Sage

Oplatka, I., (2016). Eğitim Yönetiminin Mirası: Akademik Bir Alanın Tarihi Analizi, (Çev. S. Turan, F. Bektaş ve M. Yalçın) 1.Baskı, Ankara: PegemAkademi.

Owen, J. (2019). Liderlik Mitleri, (Çev. H. Dikmen), Ankara: Bilgi. (Orijinal Baskı: 2018).

Özdemir, M. (2016), "Kültürel Farklılıklar ve Liderlik", içinde N. Güçlü ve S. Koşar. (Ed.), Eğitim Yönetiminde Liderlik: Teori, Araştırma ve Uygulama, (ss. 351-378), 1. Baskı, Ankara: PegemAkademi.

Özgenel, M. ve Canuylasi, R. (2021). "Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarının Örgütsel Mutluluğa Etkisi", Eğitim ve Teknoloji, 3(1): 14-31, s, 23.

Özkan, M. (2016). "Liderlik Hangi Sıfatları, Nasıl Alıyor? Liderlik Konulu Makalelerin İncelenmesi", Gaziantep University Journal of Sciences, 15(2): 615-639.

Pellegrini, E. K., Scandura, T.A. and Jarayaman, V. (2010). "Cross-Cultural Generalizability of Paternalistic Leadership: An Expansion of Leader–Member Exchange Theory", Group & Organization Management, 35(4):.391–420.

Pellegrini, E., ve Scandura, T. (2006). "Leader–Member Exchange (LMX), Paternalism, And Delegation İn The Turkish Business Culture: An Empirical İnvestigation," Journal of International Business Studies, 37: 264-279, s, 274.

Saylık, A. (2017). Okul Müdürlerinin Paternalist (Babacan) Liderlik Davranışları ile Hofstede'nin Kültür Boyutları Arasındaki İlişki, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Teftişi Bilim Dalı, Ankara.

Saylık, A. ve Aydın, İ. (2019). "Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışları Ölçeğinin Geliştirilmesi; Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 53(1): 273-300, s, 279.

Sönmez, V. (2019). Eğitim Felsefesi. Anı.

Taş, A. (2012). "Türk Yönetim Tarzının Tarihsel Arka Planı", Türk Dünyası Araştırmaları, 99(196): 59- 82.

Topay, M.H. (2015). "Türk-İslam Düşünürü, Felsefenin İkinci Öğretmeni: Farabi." Türk-İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi, s. 288-305.

Turan, S. ve Bektaş, F. (2019). "İdeal Müdür Niteliklerine İlişkin Bilişsel Yapılar: Repertory Grid Tekniğine Dayalı Bir Çalışma", Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 9(2): 417-433.

Turan, S. ve Şişman, M. (2013). "Eğitim Yönetimi Alanında Üretilen Bilişsel Bilgi ve Batılı Biliş Tarzınının Eleştirisine Giriş", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 4(4): 505-514.

Yeşil, S. (2013). "Kültür ve Kültürel Farklılıklar: Liderlik Açısından Teorik Bir Değerlendirme", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(44): 52-81.

Yıldırım, E. (2021). "Türklerdeki Kut Anlayışı İle Mezopotamya'daki Kralın Kutsallığı İnancının Karşılaştırılması". Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute. 70, (ss. 325-342).

Yukl, G. (2018). Örgütlerde Liderlik. (Çev. Ş. Çetin ve R. Baltacı), Ankara: Nobel. (Orijinal Baskı: 2013).

ÇALIŞANLAR PERSPEKTİFİNDEN TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE ÇALIŞANLAR VE AST/ÜST İLİŞKİLERİ

Zeynep Kuh
İrem Şengün

Giriş

İnsan ilişkileri, yaşamın birçok alanında en önemli unsurlardan biridir. Örgüt düzeyinde de bu ilişkilerin düzenlenmesi ve kalitesi işlerin bir düzen içerisinde ilerleyebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Çalışanların olumlu çıktılarının artması, örgüt düzeyinde verimliliğin sağlanması, kişiler arası bilgi aktarımında sorunlar yaşanmaması konusunda da bu ilişkilerin düzenlenmesi katkı sağlamaktadır.[1,2] İnsanlar topluluk halinde yaşamanın ve çeşitli teknolojik gelişmelerin de etkisiyle eskisinden çok daha fazla kişi ile etkileşime geçmektedir. Kişiler arasında yaşanan iletişim bozuklukları da günlük hayatta motivasyon kaybı ve olumsuzluk olarak geri döndüğünden bu ilişkilerin düzenlenmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Biyolojik ve kültürel bir özelliğe sahip olması nedeniyle insanların bu ilişkilerini düzenlemek için de yönetimde insan ilişkileri konusu ön plana çıkmıştır. İnsanların birçoğu günlük hayatının büyük bir kısmını çalışarak geçirdiği için iş ortamında doğan ilişkiler bu alana girebilmektedir.[3]

Çalışanlar perspektifinden Türk yönetim kültüründe çalışanlar ve ast/üst ilişkilerinin ele alındığı bu çalışmaya, beklentilerden hareketle yöneticinin çalışandan, çalışanın yöneticiden ve çalışanın çalışandan beklentilerinin neler olabileceği fikri ile yola çıkılmıştır. Konuyu net bir şekilde anlamak ve anlamlandırmak üzere sağlık kurumlarında görev yapan sağlık çalışanları ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan nitel görüşmeler ile sahadaki durum ele alınmak

[1] Cerit, K., (2018), *Yönetici-Çalışan İlişkilerinde Örgüt Dışı İnformal Etkileşimler Modeli: Nitel Bir Araştırma,* Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. s. 1.

[2] Özarallı, N. ve Torun, A., (2011), "Biçimsel ve Biçimsel Olmayan İletişim, Yönetici ile Kuruma Duyulan Güven ve Üstün Uzmanlık Gücü Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VI(II): 101- 113. s. 102.

[3] Durukan, H., (2003), "Yönetimde İnsan İlişkileri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(2): 277-284. s. 279.

guları besleyecek beklentiler öne çıkmaktadır. Çalışanın yöneticiden beklentilerine bakıldığında da insani davranışların vurgusunun yapıldığı, işten ziyade çalışanların kendilerini motive edecek, duygularını okşayacak ve insan olduğunu hissettirecek beklentiler içerisinde olduğunu görmek mümkündür.

Çalışmada üç farklı soru ile genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmış ve *mesafeli ilişki* beklentisinin; yöneticinin çalışandan beklentisi, çalışanın yöneticiden beklentisi ve çalışanın çalışandan beklentisinin ortak paydası olduğu görülmüştür. Burada ast-üst ve ast-ast ilişkisinde soğuk ilişkiden ziyade arada bir seviyenin olması ve nitelikli bir ilişki kurma talebinin olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Bir diğer önemli nokta da hem çalışanlar yöneticilerinin 'otoritesini hissetmesini' istemekte hem de yöneticiler çalışanlarından 'üstün otoritesini hissettirmesini' talep etmektir. Burada yönetici figürünün bir *otorite* olduğunu çalışan da yönetici de görmek istemektedir. Çalışan ve yöneticinin buradaki 'otorite' vurgusunun aynı zamanda Türk yönetim kültürünün merkeziyetçi, otokratik, hiyerarşik ve paternalist yönelimiyle uyumlu olduğu da görülmektedir.

İnsanlar zamanlarının büyük bir kısmını iş yerlerinde geçirmektedir. Astların özel hayatı ile ilgili sorunu olduğunda üstünden yardım beklediği katılımcı ifadelerinde görülmüştür.

Çalışmanın başında da değinildiği gibi yönetimdeki çalışanlar ve ast-üst ilişkilerinde görünen kadar bir de görünmeyen kısım bulunmaktadır. Bu çalışma ile yönetimdeki ilişkiler ağına dair bir çıkarım yapılmıştır. Diğer çalışmalarda başka sektörler ele alınarak Türk yönetim kültüründeki çalışanlar ve ast-üst ilişkilerinin daha farklı yönleri ortaya çıkarılabilir.

Kaynaklar

Aycan, Z., (2001), "Paternalizm: Yönetim ve Liderlik Anlayışına İlişkin Üç Görgül Çalışma", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 1-26.

Cerit, K., (2018), *Yönetici-Çalışan İlişkilerinde Örgüt Dışı İnformal Etkileşimler Modeli: Nitel Bir Araştırma,* Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Dramer, T. M., (1994)., *Fear in the Schoolhouse: Why Staff Fail to Speak up on Important Issues and What Behaviors of School Personnel Support Speaking up*, Doctor of Education, Seattle University, Seattle.

Durukan, H., (2003), "Yönetimde İnsan İlişkileri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(2): 277-284.

Ekiz, S., (2017), *Kamu Kurumlarında Y Kuşağının Liderlik Beklentilerine Etki Eden Demografik Faktörler Üzerine Bir Çalışma: Adana Büyükşehir Belediyesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Gemlik, N., İlter, P. ve Bektaş, G., (2018), "Y Kuşağı Orta Düzey Hastane Yöneticilerinin Üst Yöneticilerinden Beklentileri Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *5*(2): 154-160.

Gerçek, M., (2018), "Yöneticilerin Babacan (Paternalist) Liderlik Davranışlarının Psikolojik Sözleşme Bağlamındaki Beklentileri Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2): 101-118.

Güleç Bekman, Ö. ve Gündüz, Ş., (2022), "Yöneticilerin Z Kuşağından Beklentileri ve Z Kuşağının İş Yaşamı Beklentileri". *International Journal of Management Economics & Business/Uluslararasi Yönetim Iktisat ve Isletme Dergisi*, 18(2).

Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organisations,* 3rd Edition, New York, USA: McGraw-Hill Education;McGraw-Hill Professional Publishing.

Koçel, T., (2015). *İşletme Yöneticiliği,* 16. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Martin, C. A. and Tulgan, B., (2006)., *Managing the Generation Mix: From Urgency Opportunity,* 2nd Edition, Canada: HRD Press, Inc.

Özarallı, N. ve Torun, A., (2011), "Biçimsel ve Biçimsel Olmayan İletişim, Yönetici ile Kuruma Duyulan Güven ve Üstün Uzmanlık Gücü Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VI(II): 101- 113.

Tolay, E., (2020), "Paternalist Liderlik Beklentisi: Y Kuşağı İşletme Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *İzmir İktisat Dergisi*, 35(1): 123-139.

Uğuz Arsu, Ş., (2014), *Y Kuşağını İşe Alma ve İşte Tutma Stratejileri: Gaziantep İlinde Bir Araştırma,* Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Yılmaz, A. S., (2007), *Informel İlişki Şekillerinin Kurumsal Yapılara Yansımaları (Elazığ'daki Kamu Görevlileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma),* Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

TÜRK SİYASİ YÖNETİM KÜLTÜRÜNDE KADIN

Feyzanur Alkan

Giriş

Toplumun maddi ve manevi değerlerinin bütünü olarak tanımlanan kültür toplumların ya da milletlerin var oluşunda ve devamlılığında hususiyete sahiptir. Geçmişten günümüze değişerek gelen ve gelecek nesillere aktarımı sağlanan kültürün sürdürülebilirliği oldukça önemlidir. Kültür bir milleti millet yapan unsurları oluşturmakta ve bunların korunması geçmişin bilinerek geleceğe yön verilmesi noktasında da önem arz etmektedir. Türk milleti geçmişte benimsediği bir takım kültürel değer ve normları benimseyip geleceğin inşasında kullanmış ve kullanmakta olan şanlı bir millettir. Bu millet ki eski dönemlerden itibaren kültürüne sahip çıkmış ve tüm dünya ülkelerinin ve oradaki toplumların örneği olmuştur. Hususiyetle kültürün önemli parçalarından biri olan ve onun devamlılığını sağlayan ailenin Türk kültüründe yeri apayrıdır. Toplumun en küçük yapıtaşı olan ailenin oluşturulması ve korunması Türk kültüründe her daim önemli görülmüş, bu devamlılığın sağlanması hususunda 'kadın'ın kutsal görevlerine vurgu yapılmıştır. Kadın öncelikle 'anne' ardından eş, evdeş, arkadaş, dost, yurt, vatan gibi terimlerle ifade bulmuş sosyal, iktisadi, idari, dini birçok alanda aktif bir role sahip olmuştur. Göçebe hayatın beraberinde getirdiği meşakkat ve zorlukların üstesinden gelmede üstlendiği rol yerleşik hayata geçilmesiyle form değiştirmiş olsa da kadının her dönemde değerli ve üstün görüldüğü aşikârdır. Kadının devlet yönetiminde söz sahibi olması kadına verilen değer ile yakından ilişkilidir. Kadın sözüne itimat edilen, güven duyulan bir kimsedir ve Türk milletini yönetenler bunun bilincinde hareket etmişlerdir. Geçmişte bu davranış tüm dünya ülkelerinde örnek alınmıştır.

Hemen her dönemde kadının yönetimde yer aldığı bilinmektedir. Bu kimi zaman hükümdar ile ortak karar verme doğrultusunda, hükümdarın olmadığı durumlarda yerine vekâleten geçerek, kimi zaman yönetimi ele geçirerek, kimi zaman erkeğin üzerinde baskı oluşturarak ve onun fikirlerini ele geçirerek, kimi zaman mücadele ederek ve haklarını arayarak gerçekleşmiştir. Bu süreç-

Her ne surette olursa olsun Türk siyasi kültüründe kadının daima yeri var olmuş ve gelecekte de var olacaktır. Geçmişten günümüze kadar kadın istediği her şeyi elde etmeyi bilmiş, gücünün ve sınırlarının farkına varmış ve bu doğrultuda her alanda başarılı olmuştur.

Kaynaklar

Ağduk, M., (2009), "Cumhuriyet'in Asil Kızlarından '90'ların Türk Kızlarına...1990'larda bir "Türk Kızı": Tansu Çiller", içinde A. Altınay (Der.), *Vatan Millet Kadınlar*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahmetbeyoğlu, A., (2001), *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akgündüz, A., (2007), *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Aksoy, İ., (2017), "Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını", *Yasama Dergisi*, 32: 7-20.

Altınay, A., (2009), "Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen", içinde A. Altınay (Der.), *Vatan Millet Kadınlar*, (ss.261-294), Üçüncü Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınay, A.R., (2013), *Kadınlar Saltanatı*, Konya: Form Basımevi.

Altındal, M., (1993), *Osmanlı'da Harem*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C., (2014), "Eski Türk Kadın Heykellerinin Düşündürdükleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(4): 1-33.

Bahadıroğlu, Y., (2011), *Cihan Sultanları*, İstanbul: Kilim Matbaacılık.

Bedirhan, Y., (2009), *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, İkinci Baskı, Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Bilecan, E., (2017), *İslamiyet Öncesi Türk Destanlarında Kadın Tipi*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bartın.

Can, S., (2011), "Büyük Selçuklu Devletinde Siyasi Gücün Kadınlar Tarafından Kullanılması", *Erişim Adresi: www.academia.edu.*

Çakmak, B., (2011), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlı'da Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu", *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 18: 44-79.

Çolak, F., (2016), "Türklerde Lider Kadın Tipolojisi ve Gülnar Hatun Efsanesi", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 1(2): 58-69.

Doğan, İ., (2009), *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Göde, K., (1992), *Türk-İslam Kültür, Medeniyet Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayınevi.

Gökalp, Z., (1979), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Kadro Yayınları.

Gökalp, Z., (1990), *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. Y. Toker), İstanbul: Toker Yayınları.

Göksel, B., (1993), *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gömeç, S., (2006), *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Güler, A., (1992), "İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları", içinde E. Erverdi (Ed.), *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (ss. 61-73), Cilt I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Gültepe, N., (2008), *Türk Kadın Tarihine Giriş*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Gündüz, A., (2012), "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(5): 129-148.

Harmatta, J., (1958), *The Golden Bow of the Huns*, Acta Antiqua Hungarica, Budapest.

Hunkan, Ö.S., (2011), "Türk Hakanlığı'nda (Karahanlılar) Kadın", içinde A. Çetin (Ed.), *Ortaçağda Kadın*, (ss.375-394), Ankara: Lotus Yayınevi.

Işık, İ., (1990), *Kültürümüzün Kimliği*, Genişletilmiş Üçüncü Baskı, İstanbul: Ünlem Yayınları.

Işık, M., (2011), *Türklerin Kültür Kökenleri ve Etnik Yapısı*, İstanbul: Yakamoz Kitap.

İnternet Erişim Adresi: https://artigercek.com/forum/tarihteki-ilk-kadin-orgutu-baciyan-i-rum-161294h.

Kafesoğlu, İ., (1997), *Türk Milli Kültürü*, Onaltıncı Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kafesoğlu, İ., (1999a), *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Dördüncü Basım, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Kafesoğlu, İ., (1999b), *Türk Milli Kültürü*, Onsekizinci Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kâşgarlı, M., (2006), *Divanü Lûgat-it-Türk*, (Çev. B. Atalay), Cilt I, Beşinci Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kitapçı, Z., (1991), *Şağab Hatun: Abbasi Hilafetinde Örnek Bir Türk Anası*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Köymen, M.A., (1976), *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kurnaz, Ş., (2011), *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Merçil, E., (1988), *Kirman Selçukluları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Nizamü'l-Mülk, (1982), *Siyasetnâme*, (Haz: M. Altay Köymen), Ankara.

Ögel, B., (1982), *Türklerde Devlet Anlayışı, 13. Yüzyıl Sonuna Kadar*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Öztürâ, C., (2008), *Türk Kadınının Tarihteki Yeri ve Önemi*, İnternet Erişim Adresi: https://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=74855, Erişim Tarihi: 15.08.2022.

Öztürk, C., (2008), *Türk Kadınının Tarihteki Yeri ve Önemi*, İnternet Erişim Adresi: https://www.izedebiyat.com/yazi.asp?id=74855, Erişim Tarihi: 17.08.2022.

Öztürk, N., (2013), *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın.

Ravendi, M. B. Ali b. Süleyman, (1957-1960), *Rahatü's-Sudûr ve Ayetü's-Surûr I-II*, (Çev: A. Ateş), Ankara.

Refik, A., (1992), "Osmanlı Tarihinde Kadın", içinde E. Erverdi (Ed.), *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (ss. 1099-1101), Cilt III, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Sönmez, E., (1966-1969), "Türk Romanında Kadın Hakları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 2-3-4-5-6, s. 19-70.

Taşağıl, A., (2015), *Kök Tengri'nin Çocukları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Tellioğlu, İ., (2016), "İslam Öncesi Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 55: 209-224.

Thomsen, W.,(1935), "Moğolistandaki Türkçe Kitabeler", *Türkiyat Mecmuası*, 3: 81-118.

Tural, S., (1992), *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ankara: Ecdad Yayınları.

Turan, O., (1969), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İkinci Baskı, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Turan, O., (1980), *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

Turan, R., (1992), "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi", içinde E. Erverdi (Ed.), *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, (ss. 74-83), Cilt I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Uğurcan, S., (1998), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadını*, Erişim Adresi: https://erdem .gov.tr/tam-metin-pdf/471/tur, Erişim Tarihi: 02.09.2022.

Uraz, M., (1994), *Türk Mitolojisi*, İkinci Baskı, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Üçok, B., (2011), *İslam Devletleri'nde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, Üçüncü Basım, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Yılmaz, A., (2004), "Türk Kültüründe Kadın", *Milli Folklor*, 16(61): 111-123.

INGLEHART'IN DEĞERLER HARİTASI ÇERÇEVESİNDE TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜ

Pınar Öke Karakaya
Necla Yılmaz
Ebru Yıldız

Giriş

Sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiş, insanların günlük deneyimlerinde değişen dünya görüşlerine yansıyan temel değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Ortak bir yönde kültürel değişime rağmen, ülkeler ulusal kültürlerini şekillendirmeye devam eden benzersiz bir tarihsel geçmişe sahiptirler.[1,2] Inglehart, ulusal düzeyde kültürel yönelimler, kültürel değişimler ve dünya değerleri üzerine çalışmalarıyla tanınmaktadır. Bu çalışmaları arasında önemli yer tutan ve Inglehart'ın önderliğinde bir çalışma ekibi ile gerçekleştirilen Dünya Değerler Araştırması'na göre toplumlar geleneksel, seküler-rasyonel, varlığını sürdürme-kendini ifade etme boyutları açısından sınıflandırılmıştır. İlk değerler boyutu; geleneksel ve seküler açıdan din ve otoriteyi savunan toplumlarda benimsenmiştir. Bu grupta geleneksel aile değerlerine de önem verilir. İkinci değer boyutu ise varlığını sürdürmeye karşı kendini ifade etmedir. Varlığını sürdürme değerleri, ekonomik ve fiziksel güvenliğe vurgu yaparken, düşük güven ve hoşgörü düzeyleriyle ilişkilidir. Kendini ifade etme değerleri ise öznel iyi oluş, kendini ifade etme ve kaliteye odaklanır.[3]

Yönetim kültürü çalışmalarında uluslararası literatürde akla ilk olarak Hofstede'nin çalışmaları gelmektedir. Beugelsdijk ve Welzel'in[4] belirttiği üzere Hofstede'nin boyutsal kültür kavramı, başlangıçta, kültürler arası psikoloji ve

1 Inglehart R., Baker W., (2000), Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values, American Sociological Review, 65(1): 19-51.
2 Inglehart, R. & Welzel, C., (2005), Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence, New York: Cambridge University Press.
3 Inglehart, R., & Welzel, C., (2010), The WVS Cultural Map of The World, World Values Survey.
4 Beugelsdijk, S., & Welzel, C., (2018), Dimensions and Dynamics of National Culture: Synthesizing Hofstede With Inglehart, Journal of Cross-Cultural Psychology, 49(10): 1469-1505.

rılmasına bir nebze katkıda bulunmaktadır. Böylelikle farklı kültürleri temsil eden bireyler farklı kültürleri etnosentrik bakış açışından uzak değerlendirebilme yetisine sahip olabileceklerdir.

Kaynaklar

Albaum, G., Yu, J., Wiese, N., Herche, J., Evangelista, F., & Murphy, B., (2010), Culture-Based Values and Management Style of Marketing Decision Makers in Six Western Pacific Rim Countries, *Journal of Global Marketing*, 23(2): 139-151.

Aldemir, M.C., Arbak, Y., Özmen, Ö., (2003), Türkiye'de İş Görme Anlayışı: Tanımı ve Boyutları. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 5-28.

Aram, J. D., & Walochik, K., (1996), Improvisation and the Spanish Manager: Cultural Values and Management Style in Spain, *International Studies of Management & Organization*, 26(4): 73-89.

Ardichvili, A., & Gasparishvili, A., (2001), Socio-Cultural Values, Internal Work Culture and Leadership Styles in Four Post-Communist Countries: Russia, Georgia, Kazakhstan and The Kyrgyz Republic, *International Journal of Cross Cultural Management*, 1(2): 227-242.

Ari, M., (2020), Kuşakların İş Görme Anlayışı İle Kültür Değerleri Arasındaki İlişki. Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İşletme Programı, Manisa.

Aytar, O., (2009), *Türk İşletme Kültürünün Gelişim Süreci: Türk Tipi Yönetim ve Türkiye'ye Özgü Kurumsallaşma Anlayışının Tarihsel Bir Analizi,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, Konya.

Azumi, K., & McMillan, C. J., (1975), Culture and Organization Structure: A Comparison of Japanese and British Organizations, *International Studies of Management & Organization,* 5(1): 35–47.

Balabanova, E., Efendiev, A., Ehrnrooth, M., & Koveshnikov, A., (2015), Idiosyncrasy, Heterogeneity and Evolution of Managerial Styles in Contemporary Russia, *Baltic Journal of Management*, 10(1): 2-29.

Barmeyer, C., & Mayrhofer, U., (2014), How Has The French Context Shaped The Organization of The Airbus Group?, *International Journal of Organizational Analysis*, 22(4): 426-448.

Barsoux, J. L., & Lawrence, P., (1991), The Making of A French Manager, *Harvard Business Review,* 69(4): 58-60.

Benetti, S., Ogliastri, E., & Caputo, A., (2021), Distributive/integrative negotiation strategies in cross-cultural contexts: A comparative study of the USA and Italy, *Journal of Management & Organization*, 27(4): 786-808.

Beugelsdijk, S., & Welzel, C., (2018), Dimensions and Dynamics of National Culture: Synthesizing Hofstede With Inglehart, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 49(10): 1469-1505.

Bomhoff, E. J., & Gu, M. M.-L., (2012), East Asia Remains Different: A Comment on the Index of "Self-Expression Values," by Inglehart and Welzel, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(3): 373–383

Bozkurt, V., (2018), "Values in Turkey" içinde H.K. Öztürk (Ed.), *The Modernizing Process in Turkey,* (ss 47-66), 1. Baskı, Baden-Baden: Nomos

Brancu, L., Guðmundsdóttir, S., Gligor, D., & Munteanu, V., (2015), Is Culture A Moderator of Entrepreneurship Motivation? A Comparative Study of Romania and Iceland, *Amfiteatru Economic Journal,* 17(38): 133-147.

Brodbeck, F., Frese, M., & 43 co-authors, (2000), Cultural Variation of Leadership Prototypes Across 22 European Countries, *Journal of Occupational and Organisational Psychology*, 73(1): 1–29.

Chang, C. S., (1998), The Confucian Capitalism: Impact of Culture and the Management System on Economic Growth in South Korea, *Journal of Third World Studies*, 15(2): 53-66.

Dalton, K., & Kennedy, L., (2007), Management Culture in Romania: Patterns of Change and Resistance, *Journal for East European Management Studies*, 12(3): 232-259.

DeFrank, R. S., Matteson, M. T., Schweiger, D. M., & Ivancevich, J. M., (1985), The Impact of Culture on the Management Practices of American and Japanese CEOs, *Organizational Dynamics*, 13(4): 62–76.

DelGuzzi, A., (2011), *Culture of Hispanic Managers in the American Workplace*, Doctoral Dissertation, Fielding Graduate University.

Dogar, N., (2021), A Cultural Perspectıve to Leadership Practices in Balkans, *Academicus International Scientific Journal*, 12(23): 110-136.

Edfelt, R. B., (2010), Global Comparative Management: A Functional Approach, USA: Sage Publications.

Ercan, Ü. ve Sığrı, Ü., (2015), Kültürel Değerlerin Liderlik Özelliklerine Etkisi: Türk ve Amerikalı Yöneticiler Üzerine Bir Araştırma, *Amme İdaresi Dergisi*, 48(3): 95-126.

Eren, E., (2022), *Yönetim ve Organizasyon Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar*, 14. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım.

Esmer, Y., (2012), *Türkiye Değerler Atlası,* İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Ferrari, S., (1974), Cross-Cultural Management Literature in France, Italy and Spain, *Management International Review*, 14(4/5): 17–26.

Fey, C. F., Adaeva, M., & Vitkovskaia, A., (2001), Developing a Model of Leadership Styles: What Works Best in Russia?, *International Business Review*, 10(6): 615-643.

Fichter, J., (2000), *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. N. Çelebi), 1. Baskı, Ankara: Attila Kitapevi.

Grigoreva, A. (2017). *Effects of Cultural Components on Business in Italy*. Bachelor's Thesis, Saimaa University of Applied Sciences Faculty of Business Administration Degree Programme International Business, Finland.

Haerpfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen (eds.). 2022. World Values Survey: Round Seven - Country-Pooled Datafile Version 5.0. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat.

Halis Özturk, B., (2020), Inglehart'ın Değer Dönüşüm Teorisi: Akademisyenler Üzerine Bir İnceleme, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 78: 391-428.

Hofstede, G. H., (2001), *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, Sage Publications.

Hofstede, G., (1980), Culture and Organizations, *International Studies of Management & Organization,* 10(4): 15-41.

Hofstede, G., (1984), *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, (Vol. 5), Sage Publications.

https://www.worldbusinessculture.com/country-profiles/the-usa/management-style/ (Erişim Tarihi: 10.11.2022).

Inglehart R., Baker W., (2000), Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values, *American Sociological Review,* 65(1): 19-51.

Inglehart, R. & Welzel, C., (2005), *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence,* New York: Cambridge University Press.

Inglehart, R. & Welzel, C., (2005), *Modernization, Cultural Change, and Democracy The Human Development Sequence*, (Vol. 25). Cambridge: Cambridge University Press.

Inglehart, R. (1997), *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies,* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Inglehart, R., & Welzel, C., (2010), The WVS Cultural Map of The World, *World Values Survey*.

Inglehart, R., (1977), *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Inglehart, R., (1990), *Culture Shift in Advanced Industrial Society,* Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R., Norris, P., (2003), *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World*, New York: Cambridge University Press.

Kaasa, A., & Minkov, M., (2020), Are the World's National Cultures Becoming More Similar? *Journal of Cross-Cultural Psychology,* 51(7–8): 531–550.

Kistler, D., Thöni, C., & Welzel, C., (2015), World Values Survey Response and Behavior, *World Values Research*, 8(3): 101-122.

Kutanis, R. Ö., & Tunç, T., (2010), Güney Kore Örgüt Kültürü: Konfüçyanizm'in Etkileri Açısından Bir Değerlendirme, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35): 55-75.

Lindell, M., & Arvonen J., (1996), The Nordic Management Style in A European Context, *International Studies of Management and Organization*, 26(3): 73-92.

Matei, M. C., & Abrudan, M. M., (2018), Are National Cultures Changing? Evidence from The World Values Survey, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 238: 657-664.

Minkov, M., & Kaasa, A., (2022), Do Religions Account for Important Cultural Differences? An Analysis Across 100 Religious Groups in 27 African Countries, *Cross Cultural & Strategic Management,* (ahead-of-print).

Morden, T., & Bowles, D. (1998). Management in South Korea: a review. *Management Decision*, *36*(5), 316-330.

Morris, C., (1956), *Varieies of Human Value*, Chicago: The University of Chicago Press.

Myers, A., Kakabadse, A., & Gordon, C., (1995), Effectiveness of French Management: Analysis of the Behaviour, Attitudes and Business Impact of Top Managers, *Journal of Management Development,* 14(6): 56-72

Naumov, A., & Puffer, S., (2000), Measuring Russian Culture Using Hofstede's Dimensions, *Applied Psychology*, 49(4): 709-718.

Nişancı, Z. N., (2012), Toplumsal Kültür-Örgüt Kültürü İlişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımaları, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1): 1279-1293.

Norris, P. & Inglehart, R., (2004), *Sacred and Secular,* New York: Cambridge University Press.

Oladottir, A. D., & Adalsteinsson, G. D., (2017), Nordic Management: Icelandic Managers in Nordic Comparison, *Internatıonal Journal Of Busıness Research™,* 17(1): 1555-1296.

Özen, Y., (2014), Türk milli kültüründe değerler ve değerlerin milletleşmeye etkisi, *Hikmet Yurdu Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* 7(14): 59-87.

Öztop, S. ve Vurgun, L., (2011), Yönetim ve Örgüt Kültüründe Değerlerin Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 16(3): 217-230.

Paçacı, M., & Erdemir, A., (2020), Kültür Boyutları Modeli Perspektifinden Türk Yönetim Kritiği, *Atlas Journal*, 6(36): 1183-1195.

Ralston, D. A., Hallinger, P., Egri, C. P., & Naothinsuhk, S. (2005), The Effects of Culture and Life Stage on Workplace Strategies of Upward Influence: A Comparison of Thailand and the United States, *Journal of World Business*, 40(3): 321-337.

Reihlen, M., (2002), Does National Culture Induce a European Style of Management, In European Business Forum, (Vol. 7). Erişim: www.pweglobal.com/extweb/newcoweb.nsf/docial/CFEBOREE514840F385256A23075ecd8?, Erişim Tarihi: 10.11.2022.

Ristic, M. R., Ljepava, N., Qureshi, T. M., & Milla, A. C., (2020), A Cross-Cultural Comparison of Conflict Management Styles in Multinational Organisations: Empirical Evidence from Serbia, *JEEMS Journal of East European Management Studies,* 25(3): 418-447.

Rokeach, M., (1973), *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press

Romero, E. J., (2004), Hispanic Identity and Acculturation: Implications for Management, *Cross Cultural Management: An International Journal,* 11(1): 62–71.

Sargut, S., (2015), *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Schneider, J., & Littrell, R. F., (2003), Leadership Preferences of German and English Managers. Journal of Management Development, 22(2): 130-148.

Schwartz, S. H. (2006), A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications, *Comparative Sociology*, 5(2): 137–182.

Schwartz, S. H., (1996), "Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems", in L. R. Kahle & C. Seligman et all. (Eds), *The Psychology of Values: The Ontario Symposium Volum 8*, (pp. 1-24), New York: Psychology Press

Schwartz, S. H., (2004), "Mapping and Interpreting Cultural Differences Around the World." in Vinken, H., Soeters, J. & P. Ester (Eds.), *Comparing Cultures,* (pp. 43-73), Leiden: Brill.

Schwartz, S.H., (2007), "Value Orientations." in Jowell, R., Roberts, C., Fitzgerald, R. & G. Eva (eds*.), Measuring Attitudes Cross-Nationally,* (pp.161-93) Sage.

Smith, P. B., Andersen, J. A., Ekelund, B., Graversen, G., & Ropo, A., (2003), In Search of Nordic Management Styles, *Scandinavian Journal of Management*, 19(4): 491-507.

Suutari, V., & Riusala, K., (2001), Leadership Styles in Central Eastern Europe: Experiences of Finnish Expatriates in The Czech Republic, Hungary and Poland, *Scandinavian Journal of Management*, 17(2): 249–280.

Tausch, A., (2015), Hofstede, Inglehart and Beyond. New Directions in Empirical Global Value Research, *New Directions in Empirical Global Value Research*, (May 14, 2015).

Thomas, W. I. and Znaniecki, F., (1918), The Polish Peasant in Europe and America. Monograph of An Immigran Group, I, Boston: The Gorham Press

Tixier, M., (1996), Cultural Adjustments Required by Expatriate Managers Working in the Nordic Countries, *International Journal of Manpower,* 17(6/7): 19-42.

Wang, J., Wang, G. G., Ruona, W. E., & Rojewski, J. W. (2005). Confucian Values and the Implications for International HRD. *Human Resource Development International*, 8(3): 311-326.

Warner, M., & Campbell, A., (1993), "German Management", in D. J. Hickson (Ed.), *Management in Western Europe, Society, Culture and Organization in Twelve Nations*, (pp. 89-108), Berlin/New York,

Warner, M., (1994), Japanese Culture, Western Management: Taylorism and Human Resources in Japan, *Organization Studies,*15(4): 509-533.

Welzel, C., (2011), The Asian Values Thesis Revisited: Evidence from the World Values Surveys, *Japanese Journal of Political Science,* 12(1): 1-31.

Winch, G., Millar, C., & Clifton, N., (1997), Culture and Organization: The Case of Transmanche-Link, *British Journal of Management*, *8*(3): 237-249.

WVS (2022). https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings Erişim Tarihi: 10.11.2022.

Yalçın, B., & İlic, D. K., (2017), Y Jenerasyonunun Farklılaşan İş Değerleri ve Liderlik Algılamaları, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi,* 12(46): 136-160.

HOFSTEDE'İN KÜLTÜR BOYUTLARI ÇERÇEVESİNDE TÜRK YÖNETİM KÜLTÜRÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlker Hüseyin Çarıkçı
Betül Okudur Sabuncu

Giriş

Kültür, topluma ait tüm bilgileri içinde barındıran bütüncül göstergelerden biridir. Kültür sistemi, bir toplumun tarihini, kültürel kodlarını ve geleceğini bir araya toplar ve günlük yaşam pratiğini de dâhil ederek bir kartopu gibi büyüyüp gelişerek gelecek nesillere aktarılır. Teknolojinin bu kadar etkin kullanıldığı ve birçok alanda bilinmeyenin çözümüne odaklanılan günümüz koşullarında kültürel farklılaşmanın insan davranışlarına ve örgütlere yansımalarının araştırmalara konu edilmesi büyük önem arz etmektedir. Toplumların doğal ve ekolojik koşulları aynı olmayacağı için kültürel sistemleri de aynı olmayacaktır. Fakat tarihi geçmişi, dini, dili, coğrafi koşulları ortak olan toplumlarda benzer yönetim modelleri kullanılabilecektir.

Kendi kültürel sistemini, kültür kodlarını, hassasiyetlerini, gerekliliklerini ve sınırlarını iyi tanıyan buna göre yönetim anlayışı geliştiren toplumlar kalkınmakta ve tüm dünyada etkili olmaktadır. İnsanlar aynı koşullara maruz kaldığında benzer davranış gösterebilir fakat her kültür kendi toplumu için farklı koşullar yaratmaktadır. Bu nedenle kültürel özellikler aynı olsa da insanların bunu uygulama şekli farklı olabilir. Nasıl birbirinin aynısı insanlar yoksa birbirinin aynısı davranış da yoktur. Örgütler farklılaştıkça davranış şekilleri ve sonuçta oluşan sosyal yapılar farklılık gösterecektir.[1] Bu bağlamda bir kültürde çalışanının verimliliğini, motivasyonunu artıran, yöntem ve ilkeler diğer kültürde etkili olmayabilir.[2]

[1] Ouchi, W., (1998). *Teori Z Japonların Yönetim Tarzı Nasıl İşliyor?,* (Çev. Y. Güneri), İstanbul: İlgi Yayınevi.
[2] Sargut, A., (1994), "Bireycilik ve Ortaklaşa Davranış İkileminde Yönetim ve Örgüt Kuramları". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49 (1): 321-332.

Kaynaklar

Acaray, A., ve Şevik, N., (2016), "Kültürel Boyutların Örgütsel Sessizliğe Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *34*(4), 1-18.

Adler, N.,(1991), *International Dimensions Of Organizational Behavior*, USA: PWS-Kent Publishing.

Alparslan, A. M., Yastıoğlu, S., ve Taş, M. A., (2021), "Role Of Natıonal Culture In Happiness: Cultural Dimensions-Happiness Score Relatıonshıp Models". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34): 53-67.

Aycan, Z., (2000), *Türkiye'de Yönetim, Liderlik ve İnsan Kaynakları Uygulamaları.* Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Aycan, Z., ve Kanungo, R. N., (2000), "Toplumsal Kültürün Kurumsal Kültür ve İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Etkileri" içinde Z. Aycan (Ed.), *Türkiye'de Yönetim, Liderlik Ve İnsan Kaynakları Uygulamaları*, (Ss. 25-47), Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları

Aydın, D., ve Uçman, P. (2019). Türk toplumunun çalışma yaşamı karakteristiklerinin Hofstede'nin boyutları çerçevesinde incelenmesi. *Management and Political Sciences Review*.

Baltaş, A., (2001), *Ekip Çalışması ve Liderlik.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Berberoğlu, G.,(1990), "Örgüt Kültürü ve Yönetsel Etkinliğe Katkısı", *Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1):153-161.

Berkman, Ü., ve Özen, Ş., (2008), Culture and Management in Turkey: State-Dependency And Paternalism in Transition. in *Gestion En Contexte İnterculturel: Approches, Problématiques, Pratiques Et Plongées* (pp. 1-29), Presse de l'Université Laval et TÉLUQ/UQAM.

Cuı Yu and Hao, Jıao, (2018), Organizational Justice and Management Trustworthiness During Organizational Change: Interactions Of Benevolence, Integrity, and Managerial Approaches, *Information Processing and Management*, (pp.1-17.)

Davis, K., and Blomstrom, R. L., (1966), *Business and its Environment*. McGraw-Hill.

Doğan, H., (2014), *Ortaokul Öğretmenlerinin Okullarındaki Kültür Tiplerine ve Bu Kültür Tiplerinin Kendi Performansları Üzerindeki Etkisine İlişkin Algıları*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Earley, J., (1997), *Transforming Human Culture: Social Evolution and The Planetary Crisis*. SUNY Press.

Erdem, R., (2003), *Toplumsal Kültürün Hastanelerin Kurum Kültürüne Etkisi: Fırat Tıp Merkezi Örneği*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erdem, R., (2007). "Örgüt Kültürü Tipleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Elazığ İl Merkezindeki Hastaneler Üzerinde Bir Çalışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2*(2):63-79.

Eroğlu, F., (1987), *Davranış Bilimleri*, İstanbul: Beta Yayınevi.

Fikret Pasa, S., (2000), "Leadership İnfluence İn A High Power Distance And Collectivist Culture". *Leadership & Organization Development Journal*, *21*(8): 414-426.

Giddens, A., (2000), *Sosyoloji* (*Çev*. H. Özel ve C.Güzel), Ankara: Ayraç Yayınları.

Hall, J., (1976), "To Achieve or Not: The Manager's Choice". *California Management Review*, *18*(4):5-18.

Hampden-Turner, C., and Trompenaars, A., (1993), "The Seven Cultures of Capitalism: Value Systems for Creating Wealth in the United States", *Japan, Germany, France, Britain, Sweden, and the Netherlands*, Broadway Business.

Hofstede Insights, https://www.hofstede-insights.com/countrycomparison/turkey/, Erişim Tarihi:23.11.2022.

Hofstede, G., & Hofstede, G. J. (2005*). Cultures and Organizations Software of the Mind*, 2. Baskı, New York: McGraw-Hill

Hofstede, G., (1980), "Motivation, Leadership, And Organization: Do American Theories Apply Abroad?",*Organizational Dynamics*, *9*(1): 42-63.

Hofstede, G., (1983), "Cultural Dimensions for Project Management", *International Journal of Project Management*, *1*(1):41-48.

Hofstede, G., (1991), *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill Book Company.

Hofstede, G., (2001), *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations*, Second Edition, London: Sage Publication.

Hofstede, G., (2011), "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model İn Context". *Online Readings İn Psychology and Culture*, 2(1):1-26.

Hofstede, G., and Bond, M. H., (1984), "Hofstede's Culture Dimensions", *Journal Of Cross-Cultural Psychology,* 15(4):417-433.

Hofstede, G., Hofstede, G. J., and Minkov, M., (2010), *Cultures and Organizations Software of The Mind*, 3. Baskı, USA: McGraw-Hill.

Hoftede, G., Hofstede, G. J., and Minkov, M., (2010), *Cultures and Organizations: Software of the Mind: İntercultural Cooperation and its İmportance For Survival*, McGraw-Hill.

House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P. W., and Gupta, V.,(*eds*.), (2004), *Culture, Leadership and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies*, Sage Publications.

Kabasakal H. ve Bodur M., (2013), *Leadership And Culture İn Turkey: A Multifaceted Phenomenon.* In: *The GLOBE Book of In-depth Studies of 25 Societies,* (pp. 835–874), New Jersey: NJ: Lawrence Albaum Associates.

Kafesoğlu, İ., (1987), *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

Kagitçibasi, Ç., (2000), Cultural Contextualism Without Complete Relativism in the Study of Human Development.

Kırkbeşoğlu, E., ve Tüzün, İ. K. (2009). Bireycilik-Toplulukçuluk İkileminde Mesleki Özdeşleşme ve Örgütsel Özdeşleşme Ayrımı. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 1-8.

Kluckhohn, F. R., and Strodtbeck, F. L., (1961),*Variations in value orientations*.

McClelland. D. C., (1985), "How Motives, Skills, And Values Determine What People Do?". *American Psychologist*, 40(7): 812-825.

McGregor, D., (1957), "The Human Side of Enterprise", *Management Review*, 46(11): 166-171.

Merkin, R. S., (2006), "Uncertainty Avoidance and Facework: A Test of the Hofstede Model". *International Journal of intercultural relations*, *30*(2):213-228.

Migliore, L., (2011), "Relation between big five personality traits and Hofstede's cultural dimensions: Samples from the USA and India". *Cross Cultural Management: An International Journal, 1*(18):38-54.

Ouchi, W., (1998). *Teori Z Japonların Yönetim Tarzı Nasıl İşliyor?,* (Çev. Y. Güneri), İstanbul: İlgi Yayınevi.

Öktuğ, Z. (2017). "Psikolojik Güçlendirme Algısı ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Bireycilik-Toplulukçuluk Eğilimlerinin Biçimlendirici Rolü". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 245-266.

Öztürk, A., (1997). "Yönetim-Kültür İlişkisi ve Türk İşletmelerinin Yönetim Kültürünün Tanımlanmasına İlişkin Bir Çalışma", *Yönetim*, 9(27):40-52.

Pasa, S., Kabasakal, H., ve Bodur, M., (2001). "Society, Organisations and Leadership in Turkey. *Applied Psychology*, *50*(4):559-589.

Peterson, M. F., (2007), "The Heritage of Cross Cultural Management Research: Implications for the Hofstede Chair in Cultural Diversity". *International Journal of Cross Cultural Management*, *7*(3):359-377.

Robertson, C., (2000), *The Global Dispersion of Chinese Values: A three-Country Study of Confucian Dynamism*. MIR: Management International Review, (pp.253-268).

Rogovsky, N., and Schuler, R. S., (1997), "Managing Human Resources Across Cultures", *Business and the Contemporary World*, (*9)*: 63-76.

Sargut, A. S., (2015), *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*, 4. Baskı, Ankara: İmge.

Sargut, A. S., (2010), *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim,* 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Sargut, A., (1994), "Bireycilik ve Ortaklaşa Davranış İkileminde Yönetim ve Örgüt Kuramları". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49 (1): 321-332.

Sargut, A., (2001), *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim,* 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Schwartz, S. H., (1992), "Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries", içinde M. P. Zanna (Ed.), *Advances İn Experimental Social Psychology*, (25), ss.1-65). New York: Academic Press.

Sondergaard, M., (1994), "Research Note: Hofstede's Consequences: A Study of Reviews, Citations and Replications", *Organization Studies*, *15*(3): 447-456.

Spears, N., Lin, X., and Mowen, J. C., (2000), "Time Orientation in the United States, China, and Mexico: Measurement and İnsights for Promotional Strategy". *Journal of International Consumer Marketing*, *13*(1):57-75.

Steenkamp, J. B. E., (2001), The Role of National Culture in İnternational Marketing Research. *International Marketing Review*, *18*(1): 30-44.

Taras, V., and Steel, P., (2006), *Culture as a Consequence: A Multılevel Multıvarıate Meta-Analysıs of the Effects of Indıvıdual and Country Characterıstıcs on Work-Related Cultural Values*. In Academy of Management Proceedings (Vol. 2006, No. 1, Pp. W1-W6). Briarcliff Manor, Ny 10510: Academy Of Management.

Terzi, A. R., (2004), "Üniversite Öğrencilerinin Güç Mesafesi ve Belirsizlikten Kaçınma Algıları Üzerine Bir Araştırma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(6): 65-76.

Trompenaars, F., (1993). *Riding The Waves of Culture*. London: Brealey.

Trompenaars, F., and Hampden-Turner, C., (1998), *Riding the Waves of Culture, 2.Baskı.* London: Nicholas Brealey Publishing Limited.

Wasti, S. A., (2000*), The İnfluence of Cultural Values on Work-Related Attitudes and Organizational Structure: A Comparative Study*, Master's Thesis, Middle East Technical University, Ankara.

Yoo, B., & Donthu, N., (2005). The Effect of Personal Cultural Orientation on Consumer Ethnocentrism. *Journal of International Consumer Marketing*, 18(1-2), 7–44.

T TİPİ YÖNETİM: OUCHİ'NİN Z TEORİSİ İLE BİR KIYASLAMA

Necla Yılmaz
Esin Yılmaz
Hilal Ekim

Giriş

Bir toplumun her türlü düşüncesi, yaşayış şekli ve davranışları bir nevi kültürü oluşturmaktadır. Kültürün ortaya çıkmasında en etkili faktör toplumdur. Kültürün toplumdan soyutlanması mümkün olmamaktadır. Toplumun yaşam biçimi, davranış biçimleri, düşünce ve fikirleri kültürün birer parçası konumundadır. Bu açıdan kültürün iş dünyasına yansımasının bir ürünü olarak ise yönetim kültürü karşımıza çıkmaktadır. Her toplumun kendine özgü bir kültürü olduğu gibi, yine her toplumunun da kendine özgü bir yönetim kültürü bulunmaktadır.

Kültürler birbirleri ile etkileşim halinde olmaktadır. Bu açıdan farklı toplumların yönetim kültürlerinde benzerlikler bulunabilmekte fakat her toplumun kendine özgü kültürel yansımaları ile de farklılıklar oluşmaktadır. Z yönetim teorisinin Japonya ve Amerika'nın yönetim kültüründen hareketle oluşturulan ideal yönetim tarzını yansıttığı ifade edilmektedir. Bu teori bireylerin önemsenerek yönetim sürecinde aktifleştirilmesiyle öne çıkmaktadır. Buna karşılık olarak Türk yönetim kültürü T tipi yönetim ile nitelendirilmiştir. Bu çalışmanın amacı Türk yönetim kültürünün ve Z teorisi özellikleri ile kıyaslanmasıdır. Çalışmada öncelikle yönetim kültürüne değinilerek sonrasında Türk yönetim kültürü, Japon yönetim kültürü, Z yönetim teorisi ve Türk tipi yönetim tarzı ele alınmıştır. Z yönetim teorisi Japon ve Amerikan yönetim biçimlerinin sentezlenmesinden ortaya çıkmıştır. Böyle bir kıyaslama Türk yönetim özelliklerinin Z yönetim teorisi özellikleri ile benzer yönleri, farklılıkları ile yöneticiler tarafından benimsenen kısımları belirlenmiş olacaktır.

Kaynaklar

Abueva, J. V., (1970), "Administrative Culture and Behavior and Middle Civil Servants in the Philippines", içinde Weidner, E. W. (ed.), *Development Administration in Asia*, Durham, Duke University Press.

Ağın, K., (2020) "Yönetimlerde Kaizen Felsefesi", *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(1), 67-75.

Alkan, A. D., (2021), "Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim" *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 106-113.

Arslantaş, C. C., (2005), "Öğrenen Organizasyonlarda Örgüt Kültürünün Belirlenmesinde Örgüt İçi Bütünleşmeyi Etkileyen Unsurlar", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 105-126.

Aydoğan, M., (2004), *Antik Çağdan Küreselleşmeye Yönetim Gelenekleri ve Türkler*, Birinci Basım, İkinci Cilt, Umut Yayınları.

Babayiğit, S., (2007), *Farklı Kültürlerde İş Görüşmeleri*, İstanbul, Beta Basım A.Ş.

Baltaş, A., (2012), *Türk Kültüründe Yönetmek*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Barutçugil, İ., (2011), *Kültürlerarası Yönetim*, İstanbul, Kariyer Yayıncılık.

Bayrak, S., (2003), *Türk İmalat İşletmelerinin İş Ahlakı ve Sosyal SorumluluğaYönelik Tutumları*, 11.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No: 57, 117–129.

Bayraktaroğlu, S. ve Dural, E., (2014), "Türk İKY Anlayışı ile Japon İKY Anlayışı Arasındaki İşe Alma Yöntemleri Farklılıkları", *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(3), 19-34.

Beycioğlu, K., (2007), "Z Kuramı ve Okul Yönetimine Uygulanabilirliği Açısından Değerlendirilmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi, 15(1),* 63-72.

Birsel, M., İslamoğlu, G. ve Börü, D., (2009), Kültürel Boyutlar İçerisinde Şekillenen Çatışma Tarzları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,* 10(2), 245-262. s.251

Chung, K. H. ve Ouchi, W., (1982), "Theory Z: How American Business Can Meet the Japanese Challenge", *The Academy of Management Review,* 7(2), 317-319*.*

Cini M. ve Cerat, (1995), *Administrative Culture in the European Commission: The Case of Competition and Environment*, European Community Studies Association (ECSA), Fourth Biennial International Conference, May 11-14, Charleston, South Carolina, USA.

Daft, R. L., (2004), "Theory Z: Opening The Corporate Door for Participative Management" *Academy of Management Perspectives*, 18(4), 117-121.

Davutoğlu, N. A., Akgül, B. ve Yıldız, E., (2016), "İşletmelerde Yeni Bir Yönetim Felsefesi Oluşturmada Z Teorisi ve 7'S Kuramının Bütüncül Bir Yaklaşımla Sentezlenmesi. In *Congress Book* (p. 1013).

Davutoğlu, N. A., Akgül, B. ve Yıldız, E., (2017), "İşletmelerde Ekonomik Verimliliği Artırma ve Etkin Yönetim Kültürü Oluşturmada Z Teorisinin Uygulanabilirliği" *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 60, 16-35.

Dunsire, A., (1995), "Administrative Theory in the 1980's: A Viewpoint", *Public Administration*, 73, 17-40.

Erdem, R., (2007), "Örgüt Kültürü Tipleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Elazığ İl Merkezindeki Hastaneler Üzerinde Bir Çalışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2),* 63-79.

Erkenekli, M., (2013), "Toplumsal Kültür Araştırmaları için Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli Önerisi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 12(1), 147-172.

Eryılmaz, B. (2010), *Kamu Yönetimi*, Okutman Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara.

Güler Ayman, B., (2005), *Kamu Personeli Sistem ve Yönetim*, İmge Yayınevi, Ankara.

Gürbüz, S. ve Mert, İ. S., (2008), "360 Derece Geri Bildirim Sisteminde Toplumsal Kültürün Önemi", *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5(2), 110-130.

Hacib, Y. H., (1994), *Kutadgu Bilig*, Çev.: Reşidi Rahmeti Arat, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, II. Dizi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Halis, M., Şenkal, A. ve Türkay, O., (2009), "Türk İşletmelerinde Ortaklık ve Güven", *Journal of Azerbaijani Studies,* 712-721.

Heusala, A. L., (2005), *The Transitions of Local Administration Culture in Russia*. Kikimora Publications.

Hofstede, G., (2011), "Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context", *Online Readings in Psychology And Culture,* 2(1), 1-26.

Jaeger, A. M., (1983), "The Transfer of Organizational Culture Overseas: An Approach to Control in The Multinational Corporation", *Journal of International Business Studies*, *14*(2), 91-114.

Jamil, I. ve Dangal, R., (2009), "The State of Bureaucratic Representativeness and Administrative Culture in Nepal", *Contemporary South Asia*, 17(2), 193-211.

Jamil, I., Askvik, S. ve Hossain, F., (2013), "Understanding Administrative Culture: Some Theoretical and Methodological Remarks", *International Journal of Public Administration*, 36(13), 900–909.

Kanca, O. C. (2012), Türkiye'de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 1-18.

Kartarı, A., (2013), İşyerinde Kültürlerarası İletişim Araştırmaları ve İletişim Etnografisi, *Sahanın Sesleri: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem*, Ed. Hakan Ergül, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Keys, J. B. ve Miller, T. R., (1984), "The Japanese Management Theory Jungle", *Academy of Management Review*, *9*(2), 342-353.

Köse, O., (2014), "Örgüt Kültürünün Çalışanların İş Bağlılığına Etkisi: Türkiye ve Japonya Üzerine Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *3*(1), 77-106.

Kuruvilla, P. K., (1973), "Administrative Culture in Canada: Some Perspectives", *Canadian Public Administration*, 16(2), 284-297.

Mülk, N., (2000), "*Siyasetname*", Timaş Yayınları: İstanbul.

Nastase, M., (2009), "Understanding the Managerial Culture", *Review of International Comparative Management*, 10(2), 1-8.

Ouchi, W. G. ve Jaeger, A. M., (1978), "Type Z Organization: Stability in The Midst of Mobility", *Academy of management review*, *3*(2), 305-314.

Ouchi, W. G. ve Price, R. L. (1978). Hierarchies, lans, and Theory Z: A New Perspective on Organization Development. *Organizational Dynamics*, *7*(2), 25-44.

Ouchi, W. G., (1981), "Organizational Paradigms: A Commentary on Japanese Management and Theory Z Organizations", *Organizational Dynamics*, *9*(4), 36-43.

Ozdasli, K. ve Ayatar, O., (2013), "The Effect of Cultural Infrastructure in Business Management: Comparison of Turkish and Japanese Business Cultures", *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business,* 4(12), 434-444.

Özer, M. A., (2004), Yeni Kamu Yönetimi-Demokrasi İlişkisi, Sayıştay Dergisi, Sayı 52.

Özkanan, A. ve Erdem, R., (2014), "Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Kavramsal Bir Çerçeve", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (20), 179-206.

Özmen, A., (2013), "Kamuda Yönetim Kültürü", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 925-946.

Özutku, H., (2019), "Kültürel Boyutlar Bağlamında Örgütsel Değerlerde Ayrışma ve Benzeşme: Fortune 500 Global ve Fortune 500 Türkiye Listesindeki En Beğenilen Firmalar Üzerine Bir Araştırma", *International Rewiew of Economics and Management,* 7(1), 1-27.

Şahin, A., (2005), "Kültürel Niteliklerimizin Türk Yönetsel Değerlerine Etkisi ve Japon Z Teorisiyle Karşılaştırılması", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1),* 177-198.

Sancak, H.Ö., (2010), *Kültürel Çevre-Örgüt Performansı İlişkisi: Kamu Örgütleri Açısından Bir İnceleme.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sargut, S., (2015), *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*. 4. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.

Sarı, N., (2015), *Japon Yönetim Modeli ve Değerlemesi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Şeremet, G. G., (2022), *Hastanelerde Sağlık Çalışanlarının Güç Mesafesi ve Örgütsel Yabancılaşma İlişkisinde Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü: Ankara İli Örneği.* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi.

Şeşen, Y., (2017), "Türkiye'de Kariyer Uzmanlık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Bilgi ve Belge Yönetimi Açısından Durum Değerlendirmesi", *Türk Kütüphaneciliği*, 31(1), 108-111.

Sığrı, Ü., (2006), "Japonların Kültürel Özellikleri Bağlamında; Yönetsel, Ekonomik ve Sosyal Süreçlerinin Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 29-47.

Sökmen, A. ve Ekmekçioğlu E. B., (2013), "Yönetici Etik Davranışlarının Sınır Birim Çalışanlarının Motivasyon ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Adana'da Bir Araştırma", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 87-104.

Soydaş, A. U., (2010), *Kültürlerarası İletişim Farklı Kültürel Ortamlarda Çalışma ve İletişim*. İstanbul: Parşömen Yayıncılık.

T.C. Resmi Gazete, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 24.12.2003/25326

Taş, A., (2007), *Türk Yönetim Tarzı (Örgütlenme, Sahiplik, İnsan Kaynakları ve Stratejik Yönetim Boyutlarıyla),* T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı. Sakarya.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK). https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 20.10.2022).

Ünler, E., Çalışkan, S. ve Vatansever Durmaz, B., (2015), *Ses Veriyorum Ama Güvende Miyim? Yönetici Tutumunun Çalışan Sesine Etkisi*, 3. Örgütsel Davranış Kongresi, 66-71.

Uyar, S., (2014), *Kültürlerarası İletişimde Türk Yönetim Kültürü.* Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Vural, Z. B. A, (2018), *Kurum kültürü*. 6. Baskı, İletişim Yayınları.

Web1:https://www.paradergi.com.tr/is-dunyasi-kulis/2022/06/14/turkiyede-calisan-sirkulasyonunun-maliyeti-yillik-2-trilyon-tl (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Web2:https://www.capital.com.tr/yonetim/insan-kaynaklari/iceriden-terfiye-buyuk-ilgi (Erişim tarihi: 08.11.2022).

Web3: https://www.hofstede-insights.com/country/turkey/ (Erişim tarihi: 11.11.2022).

Zang, Y. ve Begley, T. M., (2011), "Power Distance and Its Moderating Impact on Empowerment and Team Participation", *The International Journal of Human Resource Management*. 22(17), 3601-3617.

YENİ NESİLLERE YÖNETİCİ OLMAK: KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMLER BAĞLAMINDA ÖNERİLER

Ali Murat Alparslan
Sema Polatcı
Seher Yastıoğlu

Kuşakların Sınıflandırılması ve Eleştiriler: Yeni Nesil Kavramı

Kuşak; tüm dünyada, tarihsel dönemler açısından benzer değişim ve dönüşüm dönemlerinde dünyaya gelen insanları birbirinden ayırt etmek ve farklarını irdelemek için kullanılan bir kavramdır. Daha detaylı belirtmek gerekirse; benzer duygu, düşünce, deneyim ve davranışlara sahip olan, yaşadıkları çağın etkilerini ortak biçimde hisseden, karşılaştıkları olaylara benzer tepkiler veren, belirli bir yaş grubundaki bireylerin oluşturdukları gruplar olarak ifade edilmektedir.[1]

Literatürde kuşak sınıflamaları yapılırken genellikle yıllara göre değerlendirme yapılmıştır. Ancak bu yıl aralığının ne kadar olması gerektiğine dair üzerinde anlaşmaya varılmış kesin bir eşik değeri bulunmamaktadır. Hatta farklı ülkelerde, farklı yaş dönemleri olması gerektiğine dair -hâlâ soyutluk içeren- tartışmalar mevcuttur. Bununla birlikte kuşakları sadece doğdukları zaman dilimlerini temel alarak tanımlamak doğru olmayabilir. Kuşakları oluşturan topluluğun kendine has düşünceleri, hisleri ve deneyimlerinin de tanımlanması gereklidir.[2] Costanza ve Finkelstein tarafından çoklu kuşak sınıflaması yapılırken yaş (hayat evrelerindeki değişikliklerden kaynaklanan farklılaşmalar), tarihsel dönem (yaşanan dönemdeki deneyimlenen dünya olaylarındaki farklılıklar) ve kohort (benzer sıkıntıları ve deneyimleri yaşamış kişilerin oluşturduğu topluluklardan kaynaklanan farklılıklar) olmak üzere üç önemli değişke-

[1] Mannheim, K., (1952), "The Problem of Generations", in P. Kecskemeti (Ed.), *The Sociology of Knowledge*, (pp. 276-322), London: Routledge & Kegan Paul, p.290-292.

[2] Zemke, R., Raines, C. and Filipczak, B., (2013), *Generations at Work: Managing the Clash of Boomers, Gen Xers and Gen Yers in The Workplace*, New York, NY: AMACOM, p.4.

anlamak ve tanımak gereklidir. Elbette yeni nesili anlarken, içinde bulundukları dönemin beraberinde getirdiği şartları da iyi analiz edebilmek önemlidir. Bu çalışmada yeni nesilin içinde bulunduğu dönem ve yeni nesilin özellikleri ayrıntıları ile incelenmiş, bu şartlar altında başarılı bir liderlik için öncekilerden farklı olarak yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur. Geleneksel yönetim anlayışında etkili olan otoriter, mesafeli, geleneklerine bağlı, tek düze, iş merkezli ve sadakat bekleyen liderlik tarzının yerine; güçlendiren, rehberlik eden, yenilikçi, gerçekçi, esnek, insan odaklı ve anlam yükleyen liderlik tarzının daha etkili olacağı ifade edilmiştir.

Kaynaklar

Adler, N. J. and Osland, J. S., (2016), "Women Leading Globally: What We Know, Thought We Knew, and Need to Know About Leadership in the 21st Century", *Advances in Global Leadership*, 9: 15-56.

Anderson, M. (2017), "Transformational Leadership in Education: A Review of Existing Literature", *International Social Science Review*, 93(1):1-13.

Aycan, Z., (2021), *Yeni Nesil İçin Liderlik: Güç Kültüründen Güçlendirme Kültürüne Dönüşüm*, İstanbul: Doğan Yayınları.

Barnes & Noble College Insights, (2018), "Conversations with Gen Z: Values & Beliefs," https://next.bncollege.com/gen-z-students-values-beliefs/.

Bencsik, A., Horváth-Csikós, G. and Juhász, T., (2016), "Y and Z Generations at Workplaces", *Journal of Competitiveness*, 8(3): 90-106.

Bresman, H. and Rao, V., (2018), *Building Leaders for the Next Decade: How to Support the Workplace Goals of Generation X, Y and Z*, Universum eBook, joint collaboration between Universum, INSEAD Emerging Markets Institute, MIT Leadership Center, and The HEAD Foundation.

Broadbent, E., Gougoulis, J., Lui, N., Pota, V. and Simons, J., (2017), "What the World's Young People Think and Feel. Generation Z: General Citizenship Survey". Varkey Foundation. https://www. varkeyfoundation. org/media/4487/global-young-people-report-single-pages-new. Pdf

Chillakuri, B. (2020), "Understanding Generation Z Expectations for Effective Onboarding", *Journal of Organizational Change Management*, 33(7): 1277-1296.

Colarusso, E., (2022, Ekim), "Organizasyonlarda Psikolojik Güvenlik", Harvard Business Review Türkiye.

Costanza, D. P. and Finkelstein, L. M., (2015), "Generationally Based Differences in The Workplace: Is There a *There* There?", *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 8(3): 1-27.

DDI World (2021), "Global Leadership Forecast 2021", Development Dimensions International Inc. https://www.ddiworld.com/global-leadership-forecast-2021

Deloitte, (2022), "Striving for Balance, Advocating for Change", The Deloitte Global 2022 Gen Z and Millennial Survey. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/ Documents/deloitte-2022-genz-millennial-survey.pdf

Dolot, A., (2018), "The Characteristic of Generation Z", *e-mentor,* 2(74): 44–50.

Dwivedula, R., Singh, P. and Azaran, M., (2019), "Gen Z: Where are We Now, and Future Pathways", *Journal of Human Resource Management*, 22(2): 28-40.

Eagly, A. H. and Johnson, B. T., (1990), "Gender and Leadership Style: A Meta Analysis". *Psychological Bulletin*, 108(2): 233-256.

Ensari, M., (2017), "A Study on The Differences of Entrepreneurship Potential Among Generations", *Research Journal of Business and Management*, 4(1): 52–62.

Flippin, C. S., (2017), *Generation Z in The Workplace. Helping the Newest Generation in The Workforce Build Successful Working Relationships and Career Paths*. USA.

Francis, T. and Hoefel, F., (2018), "True Gen': Generation Z and Its Implications for Companies". McKinsey & Company.

Gallup Inc, (2016), "How Millennials Want to Work and Live. The Six Big Changes Leaders Have to Make", Washington, D.C.

Gerzema, J. and D'Antonio, M., (2013), *The Athena Doctrine: How Women (and the Men Who Think like Them) Will Rule the Future*, San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Gigauri, I. and Mushkudiani, Z., (2021), "New Generation's Expectations for 21st Century Leader and Perception By Young Employees of Leadership in Organizations", *European Journal of Management and Marketing Studies*, 6(3): 1-15.

Grow, J. M., and Yang, S. (2018), "Generation-Z Enters the Advertising Workplace: Expectations Through a Gendered Lens", *Journal of Advertising Education*, 22(1): 7-22.

HBR Türkiye, (2022, Ekim), "Çevik Dönüşümde Kültür", Harvard Business Review Türkiye.

Hope, J., (2016), "Get Your Campus Ready for Generation Z", *Student Affairs Today*, 19(7), 1-7.

Howe, N. and Strauss, W., (2000), *Millennials Rising: The Next Great Generation*, New York: Vintage eBooks.

https://www.oxforddictionaries.com, Erişim Tarihi: 20.10.2022.

Hubevona, T., (2021), "Gen Z - The Low Commitment Society", Alvicus. https://www. alvicus.com/post/gen-z-the-low-commitment-society

Katz, R., Ogilvie, S., Shaw, J. and Woodhead, L., (2022), *Gen Z, Explained: The Art of Living in A Digital Age*. London: University of Chicago Press.

Kuran, E. (2022). *Z Bir Kuşağı Anlamak*, 11. Baskı, İstanbul: Mundi Kitap, Can Yayınları.

Mannheim, K., (1952), "The Problem of Generations", in P. Kecskemeti (Ed.), *The Sociology of Knowledge*, (pp. 276-322), London: Routledge & Kegan Paul.

McCrindle, M. and Fell, A., (2019), "Understanding Generation Z: Recruiting, Training and Leading the Next Generation", McCrindle Research Pty Ltd.

McCrindle, M. and Wolfinger, E., (2009), *The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations*, Sydney, Australia: University of New South Wales.

Millennial Branding, (2014) "High School Careers Report", https://workplaceintelligence.com/high-school-careers-study/

Opriş, I. and Cenuşă, V. E., (2017), "Subject-Spotting Experimental Method For Gen Z", *TEM Journal*, 6(4): 683-692.

Pink, D. H., (2010), *Drive: Nasıl Motive Oluruz? Nasıl Motive Ederiz?*, İstanbul: Mediacat Yayıncılık.

Pradhan, S. and Jena, L. K., (2019), "Does Meaningful Work Explains the Relationship Between Transformational Leadership and Innovative Work Behaviour?", *Vikalpa: The Journal for Decision Makers*, 44(1): 30-40.

PricewaterhouseCoopers (PwC), (2011), "Millennials at Work Reshaping the Workplace", https://www.pwc.com/co/es/publicaciones/assets/millennials-at-work.pdf

Puiu, S., (2017), "Generation Z--An Educational and Managreial Perspective", *Young Economists Journal/Revista Tinerilor Economist*, 14(29): 62-72.

Randstad, (2014), "From Y to Z – A Guide to the Next Generation of Employees". https://cdn2.hubspot.net/hub/148716/file-2537935536-pdf/Gen_Y_Brochures/randstad-from-y-to-z-web.en_LR.pdf

Randstad, (2016), "Gen Z and Millennials Collide at Work", Atlanta, GA: Randstad. https://cdn2.hubspot.net/hubfs/409577/Pre-Team%20Drive%20PDFs/Randstad_GenZ_Millennials_Collide_Report.pdf

Reeves, T. and Oh, E., (2007), "Generational Differences", in J. M. Spector, M. D. Merrill, J. van Merrienboer & M. P. Driscoll (Eds), *Handbook of Research on Educational Communications and Technology*, (pp. 295–303), New York: Lawrence Earlbaum.

Robert Half and Enactus, (2015), "Get Ready for Generation". https://www.multivu.com/ players/English/7074554-robert-half-enactus-generation-z/document/f0bc1fcb-a283-49a8-bc93-7613e17c7373.pdf

Roberts, J. A. and Manolis, C., (2000), "Baby Boomers and Busters: An Exploratory Investigation of Attitudes Toward Marketing, Advertising and Consumerism", *Journal of Consumer Marketing*, 17(6): 481-499.

Schawbel, D., (2012), "Millennials vs. Baby Boomers: Who Would You Rather Hire?" http://business.time.com/2012/03/29/millennials-vs-baby-boomers-who-would-you-rather-hire/#ixzz1uyNaE9bw/231048

Schawbel, D., (2014), "Gen Y and Gen Z Global Workplace Expectations Study", http://millennialbranding. com/2014/geny-genz-global-workplaceexpectations-study

Schein, V. E., (1973), "The Relationship Between Sex Role Stereotypes and Requisite Management Characteristics", *Journal of Applied Psychology*, 57(2): 95–100.

Schein, V. E., (2007), "Women in Management: Reflections and Projections", *Women in Management Review*, 22(1): 6–18.

Schenarts, P. J., (2020), "Now Arriving: Surgical Trainees from Generation Z", *Journal of Surgical Education*, 77(2): 246-253.

Schroth, H., (2019), "Are You Ready for Gen Z in The Workplace?", *California Management Review*, 61(3): 5-18.

Scott, R. (2016). "Get Ready for Generation Z", https://www.forbes.com/sites/causein tegration/2016/11/28/get-ready-for-generation-z/#6dd8af7e2204.

Sparks & Honey (2014). "Meet Generation Z: Forget Everything You Learned about Millennials". https://www.sparksandhoney.com/gen-z

Spiro, C., (2006), "Generation Y in the Workplace", *Defense AT&l,*35(6): 16-19.

Stankiewicz-Mróz, A., (2020), "Perception of Work Flexibility Among Students as Representatives of Generation Z and Employers from The SME Sector", *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi*, 132: 49-63.

Tulgan, B., (2013), "Meet Generation Z: The Second Generation Within the Giant "Millennial" Cohort", *Rainmaker Thinking*, 125: 1-13.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2021), "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri: İl, Tek Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=45500. Erişim Tarihi: 22.11.2022.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2022), "İşgücü İstatistikleri, Eylül 2022", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Eylul-2022-45655. Erişim Tarihi: 21.02.2023.

Twenge, J. M. and Kasser, T., (2013), "Generational Changes in Materialism and Work Centrality, 1976–2007 Associations with Temporal Changes in Societal Insecurity and Materialistic Role Modeling", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39: 883–897.

Twenge, J. M., (2010), "A Review of The Empirical Evidence on Generational Differences in Work Attitudes", *Journal of Business and Psychology*, 25: 201-210.

Twenge, J. M., (2017), *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy, and Completely Unprepared for Adulthood*, New York, NY: Atria Books.

U.S. Bureau of Labor Statistics, (2019), "Employed Persons by Detailed Occupation and Age". https://www.bls. gov/cps/cpsaat11b.pdf

Universium, (2021), "World's Most Attractive Employers-2021". https://universumglobal.com/wmae2021/

Universum İdeal İşveren Araştırması, (2017), "World's Most Attractive Employers 2017". https://universumglobal.com/

Wallace, J., (2006), "Work Commitment in The Legal Profession: A Study of Baby Boomers and Generation Xers", *International Journal of the Legal Profession*, 13(2): 137-151.

White, J. E., (2017), *Meet Generation Z*: *Understanding and Reaching the New Post-Christian World*, Michigan: Baker Publishing Group.

Williams, K. C. and Page, R. A., (2011), "Marketing to the Generations". *Journal of Behavioral Studies in Business*, *3*(1): 37-53.

Woodhead, L., Ogilvie, S. and Shaw, J., (2021), "Technology Shapes Postmillennial Life", in R. Katz, S. Ogilvie, J. Shaw and L. Woodhead (Eds.), *Gen Z, Explained: The Art of Living in a Digital Age* (pp. 11-38), London: University of Chicago Press.

Zemke, R., Raines, C. and Filipczak, B., (2013), *Generations at Work: Managing the Clash of Boomers, Gen Xers and Gen Yers in The Workplace*, New York, NY: AMACOM.

Dimock, M., (2019, January), "Defining Generations: Where Millennials End and Generation Z Begins", *Pew Research Center*, https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/ where-millennials-end-and-generation-z-begins

Cigna, (2020, January), "Loneliness and the Workplace: 2020 U.S. Report". https://www.cigna.com/static/www-cigna-com/docs/about-us/newsroom/studies-and-reports/combatting-loneliness/cigna-2020-loneliness-report.pdf

America Counts Staff, (2020, March), "18- to 24-Year-Olds Who Don't Live with Parents Are Hard to Count", United States Census. https://www.census.gov/li brary/stories/2020/03/reaching-out-to-the-young-and-mobile-to-respond-to-the-2020-census.html

Gallup, (2020, August), "Create a Culture That Inspires: Generational Differences at Work". https://www.gallup.com/cliftonstrengths/en/318161/create-culture-that-inspires-generational-differences-work.aspx

The Annie E. Casey Foundation, (2021, January), "What Are the Core Characteristics of Generation Z?". https://www.aecf.org/blog/what-are-the-core-characteristics-of-generation-z

Statistic Canada, (2022, April), "Cencus of Population: A Generational Portrait of Canada's Aging Population from the 2021 Census", Canada.

Wise, J., (2022, October), Gen Z Statistics 2022: How Many People are in Gen Z?, Earth Web. https://earthweb.com/gen-z-statistics/#Key_Gen_Z_Statistics_for_2022. Erişim tarihi: 29.11.2022.

BENİM BEDENİM BENİM GİYSİM

Editörler
Prof. Dr. Velittin Kalınkara
Dr. Öğr. Üyesi Derya Tatman

nobel

BENİM BEDENİM BENİM GİYSİM

Editörler: Prof. Dr. Velittin Kalınkara - Dr. Öğr. Üyesi Derya Tatman

Yayın No.: 5118
Psikoloji / PDR No.: 483
ISBN: 978-625-397-830-3
E-ISBN: 978-625-397-831-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Resmi: C. Onur İlter
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kalınkara, Velittin., Tatman, Derya.
Benim Bedenim Benim Giysim / Editörler: Velittin Kalınkara - Derya Tatman
1. Basım, XVIII + 422 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-830-3
E-ISBN: 978-625-397-831-0
1. Beden 2. Giysi 3. Tasarım

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1
Sanat Tarihsel Süreçte Beden Temsilleri 1
İlke İLTER GÜVEN

İdealize Beden ve Kanon 2
Orta Çağ ve Kutsal Bedenin Temsili 8
Rönesans ve Hümanist Düşüncenin Beden Algısına Etkileri 12
20. Yüzyıl ile Parçalanan Beden 16
Teknolojik Beden: Siborg 23
Feminizm ve Kadın Bedenin Sanata Konu Edilişi 27
Sonuç 34
Kaynakça 36

BÖLÜM 2
Giyim, Beden, Kimlik ve Sanal Kimlik 39
Derya TATMAN

Kimlik 44
Kimlik ve Beden Algısının Giyinmeye Etkisi 48
Moda, Kimlik ve Giyim 51
Kimliği Bulmak Adına Bedene Yapılan Müdahaleler 52
Toplumsal Kimlik ve Hissedilen Kimliğe Göre Giyinme 55
Cinsiyet Bağlamında Kimlik 59
Din ve Politik Kimliğin Giyinmeye Etkisi 61
Beden ve Sanal Kimlik 63
Sonuç 67
Kaynakça 68

BÖLÜM 3
Vegan Bedenler: Modada Bitki Temelli Başkaldırı 73
F. Dilek HİMAM ER

Veganizm ve Vegan Kültürü Üzerine 73

Modanın Üretilmiş Bedenleri: Moda Tarihinde
19. Yüzyıldan Sonra Bedenin Dönüşümü 80
Modanın Anoreksik Bedenlerinden Vegan Bedenlerine 84
Vegan Giyinmek ve Vegan Bedenler: Moda ve Bitki Temelli Yaşam ... 89
Vegan Beden İmgesi, Cinsiyetleştirilmiş Veganlar 93
Sonuç 98
Kaynakça 100

BÖLÜM 4
Yaşlılık ve Beden 103
Velittin KALINKARA

Beden İmgesi 108
Yaşlı Yaşamında Beden İmgesi 113
a) Yaşlı erkeklerin beden imgesi 116
b) Yaşlı kadınların beden imgesi 119
Yaşlılıkta Beden ve Güzellik 125
Cinsiyete Dayalı Eşit(siz)lik ve Yaşlı Beden 128
Sosyal Normlar ve Yaşlı Beden 130
Giysi ve Yaşlı Beden 132
Giysinin Ahlaki Düzeni: Yaşlı Bedeni Denetlemek 135
Yaş Direnci ve Yaş Reddi 138
Yaşlı Bedenin Kültürel Görünmezliği 140
Azalan Kaynak Olarak Yaşlı Beden 143
Sonuç 145
Kaynakça 146

BÖLÜM 5
Öz Bilinç ve Moda 153
Kâmil AHAT

Özün Arayışı 154
Öz Belirleme 166
Ürüne Bağlanma ve Moda Bilinci 171
Meta Estetiği ve Tasarımın İletişimi 173
Sonuç 179

Kaynakça 180

BÖLÜM 6
Giyinmenin Duyguları Değiştirme Gücü 187
Menekşe SAKARYA & Saliha AĞAÇ

Giyimin ve Modanın Psikolojik Etkileri 190
Hedonizm Kavramı ve Giyinmeye Etkisi 195
Tasarım Elamanlarının Giyinme Üzerindeki Etkisi 199
a) Renk Etkisi 200
b) Doku Etkisi 204
c)Çizgi Etkisi 206
d)Biçim (Form) Etkisi 208
Sonuç 210
Kaynakça 212

BÖLÜM 7
Giysi ve Seçicilik 215
Burcu BAŞARAN

Giysi Seçimini Etkileyen Etkenler 224
a)Fizyolojik etkenler 224
b) Psikolojik etkenler 226
c)Toplumsal etkenler 233
d)Ekonomik etkenler 244
e)Tasarımsal etkenler 247
f)Yönlendirilen birey 250
Sonuç 253
Kaynakça 256

BÖLÜM 8
Giyinme Kültürü 259
Özge URAL

"Kürkünü" Yitiren Bir Canlının Örtünme Çabası: "Giyinme" 260
Yaşamsal Bir İhtiyaçtan Kuramsal Kavramlara Açılım: "Giyinme Kültürü" 264

"Ekin"den "Hasat"a Kültür Kavramı 264
Kültürün Belirgin Özellikleri 268
Kültür Bağlamında Giyinme Olgusu 271
Giyinme Kültürünün Yapısal Değerlendirmesi 279
a) Giyinme kültürü öğrenilebilir ve öğretilebilir olma özelliği taşır 279
b) Giyinme kültürü süreklilik özelliği ile tarihsel nitelikler taşır .. 281
c) Giyinme kültürü toplumsaldır 282
d) Giyinme kültürü idealleştirilmiş kurallar sistemidir 284
e) Giyinme kültürü simgeler sistemidir 285
f) Giyinme kültürü, ihtiyaçları karşılayan ve doyum sağlayan işlevsel bir unsurdur 287
g) Giyinme kültürü değişir, devingendir 288
h) Giyinme kültürü bütünleştirici ama aynı zamanda ayrıştırıcıdır 290
i) Giyinme kültürü soyut bir kavramdır 292
Sonuç 294
Kaynakça 295

BÖLÜM 9
Yerelden Globale Giyinmek 299
Serdar Egemen NADASBAŞ
Giyinmenin Tarihi 300
Yerelden Globale Giyinmek 306
Sonuç 318
Kaynakça 319

BÖLÜM 10
Giyinmiş Dünya: Giyim, Giysi, Süs(lenme) ve Moda Antropolojisi ... 321
Merve ÇELTİKCİ & İzzet DUYAR
İnsan Ne Zaman Giyinmeye Başladı? 325
İnsan Nasıl ve Niçin Giyinir ve/veya Süslenip Püslenir? 327
Giyimin ve Modanın Kültürel, Kimliksel ve Sınıfsal Yansıması 334
Etnografya, Giyim ve Toplumsal Cinsiyet 339

Antropolojik Açıdan Moda ... 345
Sonuç ... 348
Kaynakça ... 349

BÖLÜM 11
Moda Endüstrisinde Veri: Modanın Verisi mi? Verinin Modası mı? .. 353
Nurgül KILINÇ

Moda Verisi Nedir? ... 356
Moda Endüstrisinde Büyük Veri ... 357
Değişen Tasarım Paradigması ve Veriye Dayalı Moda Tasarım Uygulamaları ... 362
Trend Tahmin Verileri ... 368
Estetiğe Yönelik Veriler ve Analitiği ... 372
Moda Endüstrisi İçin Veri Kaynakları ... 374
Moda Endüstrisinde Veri Biliminin İşgücüne Olan Etkisi ... 377
Sonuç ... 379
Kaynakça ... 380

BÖLÜM 12
Moda ve Ergonomik Tasarım: Dezavantajlı Gruplarda Giysi Kullanılabilirlik Algısı ... 383
Velittin KALINKARA & Nesrin KACAR & Gülderen ÇAVUŞ

Ergonomik Tasarım ... 385
Modanın Metamorfozu ... 387
Dezavantajlı Gruplar ... 390
1.Yaşlılar ... 391
2.Engelliler ... 398
Farklı Yeteneklere Sahip Bireylerin Giysilerinde Dikkat Edilmesi Gerekenler ... 402
Giysilerde Ergonomi, Kullanılabilirlik ve Rahatlık ... 404
Ergonomik Tasarım ve Kullanılabilirlik: Kullanıcı Özellikleri ... 408
Sonuç ... 416
Kaynakça ... 418

BÖLÜM 1
Sanat Tarihsel Süreçte Beden Temsilleri

İlke İLTER GÜVEN

Öz

Genel olarak beden antik çağlarda matematik ölçümlerle ilişkilendirilip idealize bir şekilde biçimlendirilirken, Orta Çağ'da tanrının ve kutsal karakterlerin imgesi olarak anlam bulmuş, Hristiyanlık düşüncesinin uzantısı olarak acı çekmek ve günahkarlığın bedeli temalarıyla şekillenmiştir. Rönesans'ın yeniden idealize bakışı ise son raddede dönemin önemli sanatçılarının çabalarıyla daha gerçekçi bir biçimlendirmeye doğru yol alınmasını sağlamıştır. 19. yüzyıl ile realizmin zirvelerinde bir temsile kavuşan beden, dönemin bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin etkisiyle parçalanabilen ve soyutlanabilen bir araçsallığa ulaşmıştır. 20. yüzyıl sanatı ise tam anlamıyla bedene dair tüm olasılıkların denendiği bir sürece dönüşmüş, bedenin her türlü hali hayali ve kurgu düzeyde karşımıza çıkmaktır artık. Feminist sürecin katkılarıyla ise yeni bir sanat tarihsel sürecin oluşturulmaya çalışıldığı görülmüştür. Tüm bu temel genellemelerden anlaşıldığı üzere tarih boyunca beden, sanatın en eski ve en temel konularından biri olmuş, sanatçılar bedeni birbirinden farklı şekillerde kullanarak, insan doğasını, siyasi ve sosyal normları sorgulamak adına çalışmalarına konu etmişlerdir. Bu beden imgesi bazen cinsiyet rolleri ve kimliklerine dayalı değişimlerden nasibini almış, bazen ötekinin temsiliyle kendini var etmek için kurgulanmış, bazen ise tüm gerçekliğiyle tam olarak canlı-kanlı bir et yığını olarak kendine performatif bir alan açmıştır. Bu bağlamda metin boyunca tarihsel bir perspektif ile ele alınmış olan hayali, kurgusal ve gerçekçi beden imgesi nasıl bir estetik temsil ile sanat tarihinde yer almıştır sorusuna cevap bulmaya çalışılmış, dönemin düşünüş yaklaşımlarının ve kırılmaların bu algıya ve yansıtış biçimine katkıları sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden temsili, kanon, idealize beden, feminist sanat, siborg beden

Felsefi tarihten bakıldığında beden genellikle ruhun karşıtı olarak görülmüş, ruh ile beden arasındaki ilişki geniş bir aralıkta tartışılmıştır. Platon bedenin geçiciliğine vurgu yaparak ruhun ölümsüzlüğünü savunmuş, Aristoteles ise ruh ve bedenin ayrılamazlığını gündeme getirmiştir. Descartes sonrası süreçle ise bu tartışma alanına zihin dahil edilmiştir. Beden, kas ve etten oluşan mekanik bir varlık, asıl olan ise zihin olmuştur. Modern tıbbın gelişmesiyle bedenin daha objektif olarak değerlendirilmesi mümkün hale gel-

bir alan yarattığını unutmadan hareket etmek, bizleri tekrar eden bu yapıya karşı zinde tutacaktır.

Kaynakça

1.Topaloğlu. H. (2010). Gölgedeki bedenler: Bedenin inşa sürecinde toplumsalın etkileri. *Alternatif Politika,* 2(3). (s.251-276).

2.Yılmaz, A. A. (2018). Antik Yunan'da spor ve spor eğitiminin tarihsel gelişimi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(28), 1227-1246. doi:10.7816/ulakbilge-06-28-08

3.Sennett, R. (2008). *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. (Çev. T. Birkan). (Orijinal Metin 1996). İstanbul: Metis Yayınları.

4.Hersey, G. L. (2003). *Cazibenin Evrimi*. (Çev. R. G. Öğdül). (Orijinal metin 1996). İstanbul: Say Yayınları.

5.Armutak, A. (2013). Doğu ve batı mitolojilerinde hayvan motifi II. Sürüngenler, balıklar, kanatlılar ve mitolojik hayvanlar. *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, *30*(2), 143-157.

6.İlter Güven, İ. (2014). *Öteki Tasavvurunda Gözlenen Melezleme Pratikleri ve Sanatta Hayvansı İmgeler*. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanatta Yeterlilik Tezi. İzmir.

7.Özakın, D. (2017). *Rus ve Türk Edebiyatlarında Beden Politikaları (1900-1940)*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Kayseri.

8.Gelis, J. (2008). Beden, kilise ve kutsal. Eds: J. J. Courtine, A. Corbin & G. Vigarello, *Bedenin Tarihi 1 Rönesans'tan Aydınlanma'ya.* (Çev: S. Özen) (Orijinal Metin 2005). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (s.17-73).

9.Burke, P. (2003). *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları.* (Çev. Z. Yelçe). (Orjinal Metin 2001). İstanbul: Kitap Yayınevi.

10.Absalon, P., & Canard, F. (2010). *Ejderhalar İnsanlar Diyarındaki Canavarlar*. (Çev. A. Berktay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

11.Courtine, J. J. (2008). Canavarın üretilmesi. Eds: J. J. Courtine, A. Corbin & G. Vigarello. *Bedenin Tarihi 1 Rönesans'tan Aydınlanma'ya.* (Çev: S. Özen) (Orijinal Metin 2005). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (s.307-311).

12.Conti, F. (1997). *Barok Sanatını Tanıyalım*. (Çev. S. Turunç). İstanbul: İnkılap Yayınları.

13.Wölfflin, H. (2000). *Sanat Tarihinin Temel Kavramları*. (Çev. H. Örs). İstanbul: Remzi Kitapevi.

14.Bürger, P. (2004). *Avangart Kuramı*. (Çev. E. Özbek). İstanbul: İletişim Yayınları.

15.Michaud, Y. (2013). Makineleşmiş beden, biçimsiz beden, güzellik timsali beden. Eds: J. J. Courtine, A. Corbin & G. Vigarello. *Bedenin Tarihi 3 Bakıştaki Değişim: 20. Yüzyıl.* (Çev: S. Özen) (Orijinal Metin 2005). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (s.346-353).

16.Warr, T., & Jones. A. (2006). *The Artist's Body*. London: Phadion.

17.Antmen, A. (2009). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

18.Turanlı, H. (2004). *Kahinler ve Müjdeciler Radikal Politika Sanat ve Erotizm Üzerine Denemeler*. İstanbul: Ne Kitaplar.

19.Stelarc, ….. (2012). Beden köhnedir. (Ed.) E. A. Shankan. *Sanat ve Elektronik Medya*. (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Akbank Yayınları. (s.251-255).
20.Arkunlar, M. (2011). Patricia Piccinini röportajı. http://www.timeout istanbul.com/ sanat/makale/2310/Patricia-Piccininir%C3%B6portaj%C4%B1 Son erişim: 16.03.2013.
21.Üç, M. (2002). Melez yaratıkların dünyası. *Cogito, Entellektüeller Gerekli mi?* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
22.Nochlin, L. (1971). Why have there been no great women artists? *Woman in Sexist Society: Studies in Power and Powerlessness*. Ed. V. Gornick & B. K. Moran. New York: Basic Books. (s.1-39).

Görsel Kaynakça

Görsel 1.1. https://simplifiedartblog.wordpress.com/2016/10/01/ancient-greece-part-2/
Görsel 1.2. www.hellenica.de/Griechenland/Kunst/DiskobolosLancelotti Massimo.html
Görsel 1.3. https://arkeofili.com/antik-yunan-sanati-gunumuzu-hala-nasil-sekillendiriyor/
Görsel 1.4. https://www.beazley.ox.ac.uk/dictionary/Dict/image/satyrs4.jpg
Görsel 1.5. https://www.worldhistory.org/image/3352/siren/
Görsel 1.6. https://www.metmuseum.org/toah/hd/chri/hd_chri.htm
Görsel 1.7. https://en.wikipedia.org/wiki/Lamentation_%28The_ Mourning_of_Christ%29
Görsel 1.8. https://en.wikipedia.org/wiki/Vitruvian_Man
Görsel **1.**9. https://tr.wikipedia.org/wiki/Davut_%28Michelangelo%29
Görsel 1.10. https://tr.wikipedia.org/wiki/Davut_(Bernini)
Görsel 1.11. https://www.artic.edu/artworks/45240/the-bathers,
Görsel 1.12. https://www.wikiart.org/en/juan-gris/portrait-of-the-artist-s-mother-1912
Görsel 1.13. https://hfrancesindeterminateart.wordpress.com/2016/12/01/hans-bellmerthe-doll/#jp-carousel-262
Görsel 1.14. https://www.tate.org.uk/kids/explore/who-is/who-jackson-pollock
Görsel 1.15. https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/ contemporary-art-london-2/guenter-brus-selbsbemalung
Görsel 1.16. https://www.nga.gov/press/acquisitions/2022/luna.html
Görsel 1.17. https://londontheinside.com/tracey-emins-bed-is-back/
Görsel 1.18. https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/contemporary -art-london-2/guenter-brus-selbsbemalung
Görsel 1.19. https://www.telegraph.co.uk/obituaries/2022/05/11/hermann-nitsch-vienna-aktionist-shocked-gore-soaked-performance/
Görsel 1.20. http://stelarc.org/_.php#page/3
Görsel 1.21. https://www.ekac.org/alba.publicart3.html
Görsel 1.22. https://ideas.ted.com/the-sound-of-color-neil-harbissons-talk-visualized/
Görsel 1.23. https://www.artsy.net/artwork/judy-chicago-the-dinner-party

Görsel 1.24. https://www.anothermag.com/art-photography/14340/carolee-schneemann-body-politics-barbican-exhibition-retrospective
Görsel 1.25. https://www.izinsizgosteri.net/asalsayi37/Kubilay.Akman_37. html
Görsel 1.26. https://www.tate.org.uk/art/artworks/dijkstra-julie-den-haag-netherlands-february-29-1994-p78097
Görsel 1.27. https://www.peter-weibel.at/portfolio_page/aus-der-mappe-der-hundigkeit-1968/
Görsel 1.28. https://veritybairdblog.wordpress.com/2018/01/02/sherrie-levine/

BÖLÜM 2
Giyim, Beden, Kimlik ve Sanal Kimlik

Derya TATMAN

Öz

Bireylerin toplum içinde ilk göze çarpan görsel etkileri beden ve giyimleridir. Beden giydirilirken aslında karşı tarafa verilen mesajlar da planlanmış olur, çünkü bireylerin kimliğini yansıtan, referans olan ilk mesajdır. Kimlik zamanla değişen ve gelişen bir olgudur. Bu değişimle birlikte bireylerin giyim ve beden algısı da değişmektedir. Giyinme, salt bedeni kapatma değil, bireyin kendisini ifade etmede kullandığı ilk ve hatta en önemli iletidir. Kimlik, giyim ve beden bir bütün olarak insan yaşamının varlığının somutlaştırılmasında birlikte ele alınması gereken üç faktördür. Bireyler toplum içinde birden fazla kimliğe ve dolayısıyla giyim tarzına sahiptir. Bir başka açıdan ise giyinmenin yanında, kişisel bakım ve davranışlar toplum içinde yer bulmada yeterli görülmediğinde, bireyler bedenleri üzerinde değişiklik yapmaya ve bedene müdahalede bulunmaya yönelmektedir. Giyimi destekleyen aksesuarlar, saç, makyaj, dövme, fiziksel ve cerrahi müdahalelere sıklıkla istenilen beden görünümüne ulaşmada başvurulmaktadır. Toplum içinde birey kabul görmek adına meslek, cinsiyet, din, ırk, sosyal statü gibi belirgin özelliklerine göre giyimini belirlemek durumundadır. Bireylerin sosyalleşmesi sadece fiziksel olarak değil sanal ortamda da büyük önem taşımaktadır. Bireyler kullandıkları sanal isimler ve avatarlar ile bu ortamda yer bulma çabasındadırlar. Günümüzde sanal kimlikler bireylerin kurgusunda varlık göstermektedir. Fiziksel bedenin de ötesinde avatarlar, sosyal mecralarda kullanılan filtrelenmiş çekimler ile artık bireyler, kendi hayal ettikleri, arzuladıkları imgeleriyle oluşturdukları görseller (avatarlar) ve isimler üzerinden sosyalleşmeyi tercih etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Giyim, beden, kimlik, sanal kimlik

"Giysiler bedeni ve beyni istila ederek giyen kişiyi farklı bir psikolojik duruma sokar."

-Adam D. Galinsky

Düşünme, toplumsal ilişkiler kurma, birlikte ya da yalnız hareket etme birçok canlı türünde görülebilirken, giyinme canlılar aleminde yalnızca insanoğluna özgü bir durumdur. Her biri farklı özelliklere sahip olan insanlar, karşıdan bakıldığında, diğer bireylere ilk verdiği izlenimin dış görünüşü yani bedenini giydirme ve kuşatma şeklinin olduğunun bilincindedir. Konuşma ya da davranış içermeyen görsel mesajların başında beden ve giyim gelir. Bu

Gerçek hayattaki bedenlerin sanal ortamdaki karşılığı avatarlardır. Bireyler sanal ortamda sosyalleşme ihtiyacı duymakta ve sanal ortamda varlıklarını göstermektedirler. Bunun için bir bedende olmasını istedikleri her özelliği kendi avatarlarında gerçekleştirmeleri çok daha kolaydır.

Her şeye rağmen insanlar günlük hayatta ve sosyal medyada görünür durumdadırlar. Bedensel ve ruhsal açıdan bireyin mevcut sosyal statüsü, kimliği ve bedeni ile barışık olması her zaman onu daha mutlu ve huzurlu yapacaktır. Özgüven sorunu yaşamayacak, toplum içinde kendi bedenindeki eksikliklerle meşgul olmayacaktır.

İnsanlar evden çıkarken dış görünüşlerini istedikleri hale getirebilmek, bedenlerini göstermek ya da gizlemek için giysileri ve kimliklerini giyerler. İçsel anlamda kendi öz kimliklerine yakın veya aynı kimliği seçmiş olan bireyler çok daha rahat olabilirken, olamadıkları ve olmak istedikleri kimliği seçmiş olanlar her zaman rol yaparak ve oynayarak hayatlarını sürdürmek zorunda kalırlar. Bu insanlar her günlerini sahnede geçiren oyuncular gibidir. Tıpkı tiyatro kostümleri, makyaj ve aksesuarlarıyla oyuncuların canlandırdıkları kimlikleri hayata geçirmeleri gibi.

Kaynakça

1.Twigg, J. (2009). Clothing, identity and the embodiment of age. In J. Powell & T. Gilbert (eds). *Aging and Identity: A Postmodern Dialogue*. New York: Nova Science Publishers. (pp.1-19).

2.Tajuddin, F. N. (2018). Cultural and social identity in clothing matters "different cultures, different meanings". *European Journal of Behavioral Sciences, 1*(4), 21-25.

3.Aydın, R. (2018). Türk modernleşmesinde bir görünüm ve değişim temsili olarak kıyafet. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, *3*(6), 48-70.

4.Roach- Higgins, M. E., & Eicher, J. (1992). Dress and identity. *Clothing and Textiles Research Journal, 10*(4), 1-8. doi:10.1177/0887302X9201000401

5.Evecen, A., & Kırkıncıoğlu, Z. (2020). Giysiyle gelen biçim-sizlik. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *13*(69), 761-774.

6.Şahin, Y. (2016). 19. yüzyıl Türk kadın giyiminde Avrupa modasının etkileri – bedenle yüzleşme, *ETHOS: Felsefe ve Toplum Bilimlerde Diyaloglar, 9*(1), 106-122.

7.Koç, F., & Öz, C. (2021). Halk inanışlarında giyim-kuşam kültürüne dair uygulamalar. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7(51), 2588-2601.

8.Tezcan, M. (1983). Giyim olgusuna sosyo-kültürel bakış ve Türklerde giyim. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *16*(1), 255-276.
9.Crane, D. (2000). *Moda ve Gündemleri, Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
10.Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*. (Çev. Ö. Arıkan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
11.Gürsoy, A. T. (2015). *Giyim Kültürü ve Moda*, *3. Cilt Erkek Modası.* İstanbul: Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası Yayınları.
12.Goodman J., Knotts, G., & Jackson, J. (2007). Doing dress and the construction of women's gender identity. *Journal of Occupational Science*, *14*(2), 100-107. doi:10.1080/14427591.2007.9686590.
13.Enninger, W. (1999). Giyim. (Çev. N. Özdemir). *Milli Folklor Dergisi*, *10*(39), 92-96.
14.Bourdieu, P. (1984*). Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge Kegan Pau.
15.Demir Parlak, S. (2022). Giyim modasıyla kimliğin temsili üzerine. *Turkish Journal of Fashion Design and Management (TJFMD*), *4*(2), 103-120.
16.Rademacher, M. A. (2007). Do I belong? Clothing, group membership, and identity during the college transition. In NA - *Advances in Consumer Research*, Vol. 34, eds. G. Fitzsimons & V. M. Duluth. Association for Consumer Research. (pp.366-368).
17.Okumuş, E. (2009). Bedene müdahalenin sosyolojisi. *Şarkiyat İlim Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 1-15.
18.Köse, H. (2011). Tüketim toplumunda bir "Sosyal beden" kurgusu olarak kadın. *Selçuk İletişim 6*(4), 76-89.
19.Sarı, S. (2017). Kimlik – etnik kimlik üzerinden zengin bir tasarım dilinin inşası. *International Periodical for the Languages and History of Turkish or Turkic*, 12/13, 507-530.
20.Solaker, A., Kıran Elkoca, G., & Gündüz, Z. (2020). Ineborg Bachmann'ın Malina adlı romanında beden söylemleri ve algılanamayan kimlik sorunsalı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(49), 626-638.
21.Feinberg, R. A., Mataro, L., & Burroughs, W. J. (1992). Clothing and social identity. *Clothing and Textiles Research Journal, 11*(1), 18-23. doi:10.1177/0887302X9201100103
22.Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
23.Boz, M. (2020). Bilimkurgu sinemasında başka gezegenlere göç: Beden, kimlik ve benlik kavramları çerçevesinde "Pandorum" filmi üzerine bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *33*, 275-295.
24.Aşkın, M. (2007). Kimlik ve giydirilmiş kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 213-220.
25.Yayak, A. (2018). Etnik kimlik algısının dört boyutu, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 778-788.
26.Alyakut, Ö. (2016). Postmodern toplumda kadın kimliğinin bedeni üzerinden inşası. *Journal of International Social Research*, *9*(47), 696-709.

27.İmren, M. (2018). İşte benim kimliğim: Moda ve medyanın kadınların kimlik inşası ve ideal beden söylemlerindeki rolü üzerine. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *4*(1), 103-111. doi:10.31592/aeusbed.338524

28.Göksel, N. (2007). Gençlerde giyim modası ve kimlik ilişkisi. *Yedi*, *1*, 48-53.

29.Ahrndt, S. (2015). *Intercultural communication*. Open Educational Resources Collection, 24. https://irl.umsl.edu/oer/2 Erişim: 05.07.2023

30.Özdil, M. A. (2021). *Osmanlı Millet Sisteminden Türk Ulusuna Giyim ve Kimlik*. 1. Baskı. İstanbul: Hiperyayın.

31.Aysal, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e giyim ve kuşamda çağdaşlaşma hareketleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *10*(22), 3-32.

32.Kayabaşı, A., & Kiracı, H. (2018). Hazır giyim sektöründe faydacı ve hedonik tüketimin moda liderliği üzerine etkisinin incelenmesi, *Alanya Akademik Bakış Dergisi, 2*(1), 27-50.

33.Tez, Z. (2009). *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi.* İstanbul: Doruk Yayımcılık.

34.Appiah, K. (2005). The demands of identity. In *The Ethics of Identity* (pp. 62-113). Oxfordshire: Princeton University Press. doi:10.2307/j.ctt7t9f0.6

35.Gupta, M. (2015). *Information Systems in the 21st Century: Culture, Agility and Big Data*. ProQuest Dissertations & Theses Global. Iowa: Iowa State University Ames. doi:10.31274/etd-180810-4104

36.Foley, R. A., & Lahr, M. M. (2011). The evolution of the diversity of cultures. Philosophical transactions of the Royal Society of London. *Series B, Biological Sciences*, *366*(1567), 1080–1089. doi:10.1098/rstb.2010.0370

37.Kim, H. S., & Sherman, D. K. (2007). "Express yourself": Culture and the effect of selfexpression on choice. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*(1), 1–11. doi:10.1037/0022-3514.92.1.1

38.Bingöl, O. (2017). Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin? *Mavi Atlas*, *5*(1), 86-96.

39.Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve modern toplumda kadın bedeni ve cinselliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *26*(1), 219-243.

40.Cash, T. F., Theriault, J., & Annis, N. M. (2004). Body image in an interpersonal context: Adult attachment, fear of intimacy and social anxiety. *Journal of Social and Clinical Psychology, 23*(1), 89-103.

41.Burrowes, N. (2013). *Body image – A rapid evidence assessment of the literatüre.* A Project on Behalf of The Government Equalities Office.

42.Özaltın, G. (1999). Beden imgesi değişimine yaklaşımlar. *ESO (European School of Oncology) Kursu, Konferans Kitabı*, 7 Mayıs 1999, Ankara.

43.Fouts, G., & Burrgraf, K. (1999). Television situation comedies: Female body images and verbal reinforcements, *Sex Roles*, *40*(516), 473-481.

44.Ertan, C. (2020b). Bedenin 'estetik' direnişi: modanın muhalif gündemleri. *Muhakeme Dergisi*, *3*(2), 67-76. doi:10.33917/muhakeme.831507

45.Binay, A. (2010). Tüketim vasıtasıyla oluşturulan postmodern kimlikler. *Global Media Journal Turkish Edition*, *1*(1), 17-29.

46.Neufeld, D. (2005). The rhetoric of body, clothing and identity in the vita and genesis. *Scriptura, 90*, 679-684.

47.Burton, J. W. (1999). *Culture and the Human Body*. Illinois: Waveland Press.
48.Ertan, C. (2020a). Akışkan zamanın cisimleşen deneyim alanı olarak beden üzerine sosyolojik bir tartışma. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(38), 51-57. doi:10.21550/sosbilder.604995
49.Butler, J. (2008). *Cinsiyet belası*. İstanbul: Metis Yayınları.
50.Chung, S. H. (2013). Clothing as identity and gender in the merchant of Venice. *International Proceedings of Economics Development and Research, 68*, 76.
51.Akal, C. B., & Ergün, R. (2014). *Kimlik Bedenin Hapishanesidir – Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
52.Crane, D. (2009). Fashion and its social agendas class, gender and identity in clothing. Johanneshov: TPB.
53.Green, M. S. (2007). *Self-Expression*. Oxford: Oxford University Press.
54.Guy, A., & Banim, M. (2000). Personal collections: Women's clothing use and identity. *Journal of Gender Studies*, *9*(3), 313-327.
55.Nadasbaş, S. E. (2019). İdeal bedene ulaşma illüzyonu: Saptırılmış beden uygulaması ve Türkiye hazır giyim sektöründe kullanımı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) 6*(6), 10-21.
56.Esgin, A. (2011). Beden sosyolojisi açısından popüler kültür ve kadın. *4. Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak Kadın: Edebiyat, Dil, Kültür, Sanat, Peyzaj ve Tasarım Çalışmalarında Kadın Sempozyumu*, 4 – 6 Mayıs 2011, Malatya.
57.Buckley, H., & Roach, M. (1974). Clothing as a nonverbal communicator of social and political attitudes. *Home Economics Research Journal, 3*, 98-102.
58.Köseoğlu, Ö. (2012). Sosyal ağ sitesi kullanıcılarının motivasyonları: Facebook üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, *7*(2), 58-81.
59.Cacioli, J. P., & Mussap, A. J. (2014). Avatar body dimensions and men's body image. *Body Image*, *11*(2), 146-155.
60.Değim Flannagan, İ. A. (2020). Virtual worlds and avatar: Body and virtual identity in film. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3*, 54-63. doi:10.46236/jovosst.699872
61.Güven, F., & Güven, İ. (2022). Metaverse toplumu: Kimlik, mekân ve yeni topluluk bilinci. *Erciyes Akademi*, *36*(4), 1792-1812. doi:10.48070/erciyesaka demi.1159046
62.Tatman, D., Soydan, A. S., & Gümüş, B. (2022). Konfeksiyonda dijital numune ile fiziksel numune üretim süreçlerinin verimlilik ve sürdürülebilirlik açısından karşılaştırılması. *Verimlilik Dergisi*, 156-171.

Görsel Kaynakça

Görsel 5.1. Aşkın, M. (2007). Kimlik ve giydirilmiş kimlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 213-220.
Görsel 5.2. https://www.btchaber.com/decentralandde-metaverse-moda-haftasi-basladi/ Erişim: 20.03.2023.
Görsel 5.3. https://3www.theindustry.fashion/how-the-fashion-metaverse-is-influencing-fashion-week-in-2022/ Erişim: 20.03.2023.
Görsel 5.4. https://www.theindustry.fashion/how-the-fashion-metaverse-is-influencing-fashion-week-in-2022/ Erişim: 20.03.2023.

BÖLÜM 3

Vegan Bedenler: Modada Bitki Temelli Başkaldırı

F. Dilek HİMAM ER

Öz

Moda, tarih boyunca kadın bedenini dönemin ideolojilerine uygun biçimde şekillendirmiştir ve beden, bu süreçte giysi ile veya giysi olmadan da sembolik bir mecra haline gelmiştir. Moda tarihinde özellikle de batı kültürlerinde korse gibi birçok giyim eşyası moda ve beden tarihinin en tartışmalı unsurlarından olmuştur. Rönesans'ın sonlarından itibaren ise giysi reformcuları, kadın bedeninin moda tarafından deforme edildiğini savunmuşlardır. Bugün ise özellikle 1970'li yıllardan sonra hızını arttıran moda için, ekolojik akımların da etkisiyle yeni bedenin sağlıklı, fit, genç ve zayıf gibi kodlarla vurgulanması ana akım modanın söylemleri arasındadır. Her ne kadar tüm bedenlerin güzel olduğu gibi kapsayıcı bir içeriğin oluşması söz konusu ise de ana akım moda için beden hala genç, zayıf, sağlıklı, fit olmak zorundadır. Bu zorunluluk beraberinde belli beslenme alışkanlıkları ve yaşam biçimlerini de gerekli kılmıştır. Bu süreçte geçmişi aslında eskiye dayanan vegan yaşam biçimlerine olan ilgi, gittikçe artan bir kitleye işaret ederken moda sektörü de artan bu popülasyona kayıtsız kalamamıştır. Veganizm, giderek çeşitlenen bir araştırma konusu olarak beden politikaları ve moda endüstrisinin gündemine girmeye başladıkça bu artan ilgi de beraberinde vegan ürünlerin ve vegan yaşam biçimlerinin tanımladığı yeni bir bireyi de ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada moda endüstrisinin veganizme olan etkisi, veganlığın nasıl modada çağdaş ana akımların ilgi odağı haline geldiği ve sunulan vegan bedenler üzerinden eleştirel bir okuma sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Vegan* moda, modada ekolojik yaklaşımlar, bitki temelli moda, veganizm

Veganizm ve Vegan Kültürü Üzerine

Veganizm akımı son yıllarda, küresel hayvancılık ürünleri şirketleri tarafından satın alınan tanınmış markalar ile vegan ünlüleri ile, yeni bir gıda ekonomisi yaratmış ve kültürel ekonominin kazançlı bir unsuru haline gelmiştir [1]. Birleşik Krallık Vegan Topluluğu veganlığı "…mümkün ve uygulanabilir olduğu ölçüde hayvanların yiyecek, giyecek veya başka herhangi bir amaç için sömü-

ürünlerin ortaya çıkması veganizm akımının çoğunlukla bitkiler üzerinden var edilen son derece tüketim odaklı olduğu algısını yaratarak tepki çekmekte, veganizm felsefesi üzerinden yeni beden politikaları üretmektedir.

Kaynakça

1.Goodman, M. K., & Jaworska. S. (2020). Mapping digital foodscapes: Digital food influencers and the grammars of good food. *Geoforum,* 117, 183–193.

2.Spencer, C. (1996). The Heretic's Feast: A History of Vegetarianism. Lebanon: UPNE.

3.Nguyen, S. (2017). The rise of vegan culture. *Harvard Magazine.* https://harvardmagazine. com/2017/07/the-rise-of-vegan-culture . Erişim Tarihi: 21 Kasım 2022.

4.Kolektif (Eser Sahibi), Özen, D. (Çev). (2013). *Moda Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil: Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 376.

5.Radner, H. (2000). *On the Move, Fashion photography and the Single Girl in the 1960s*. Stella Bruzzi & Pamela Church Gibson (Eds.). Fashion Cultures: Theories, Exploratıons and Analysis, London: Routledge. 128,129.

6.Kipöz, Ş. (2020). *Modada Yavaşlık*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi,12.

7.Berber, G. Ş., & Keskin, E. (2021). Sürdürülebilir modada güncel bir yaklaşım: Vegan deri. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS),* 7(2), 143-157. doi:10.46442/ intjcss.1026527, 144.

8.Himam Er, F. D. (2009). Modanın yaratım nesnesi olarak "tasarı bedenler". *Yedi Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, *2*, 20, 17-24.

9.Young, E. (2019). Vegan fashion versus sustainable fashion, https://theecologist. org/2019/jan/28/vegan-fashion-versus-sustainable-fashion Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.

10.Volonte, P. (2017). The thin ideal and the practice of fashion. *Journal of Consumer Culture,19*(2), 258,259, 252–270. doi:10.1177/1469540517717775

11.Roach, M. E., & Ehle, M. K. (1980). *New Perspectives on the History of Western Dress, A Handbook*. New York: NutriGuides Inc., 13.

12.Kaiser, S. B. (1998). *Social Psychology of Clothing: Symbolic Appearances in Context.* New York: Fairchild Publications, 97-141.

13.Lacy, S. (2019). *The Body: Fashion and Physique*. https://fashionhistory.fitnyc. edu/thebody-fashion-and-physique/. Erişim Tarihi: 21 Kasım 2022.

14.Entwistle, J. (2011). The dressed body. Welters, L., & Lillethun, A. (Eds.). *The Fashion Reader*. 2nd ed., Oxford: Berg, 138,139.

15. Craik, J. (1994). *Supermodels and Super Bodies. The Face of Fashion*. New York: Routledge.

16. Kawamura, Y. (2005). *Fashionology: An Introduction to Fashion Studies.* New York: Berg, x-xi.

17. Işık, E. (1998). Beden ve Toplum Kuramı. İstanbul: Bağlam Yayınları, 146-148.

18.Çabuklu, Y. (2003). Modern ve Postmodern Toplumlarda Moda. *Virgül Dergisi*, Ocak sayısı, 54-55.
19.Dakanalis, A. (2017). Social standards of beauty, body image and eating disorders. Wenzel, A. (Ed). *The SAGE Encyclopedia of Abnormal and Clinical Psychology*. (pp.3246-3248). United States: SAGE Publications, Inc.
20.Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*. Çev: Özden Arıkan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
21.DeLibero, L.B. (1994). *This Year's Girl: A Personal/Critical History of Twiggy*. Shari Benstock & Suzanne Ferriss (Eds.) On Fashion. New Jersey: Rutgers University Press.
22.Hebdige, D. (1988). *Gençlik ve Altkültürleri*. Yazar: Dick Hebdige. E. Tarım (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
23. Thompson, C. J., & Haytko, D. L. (1997). Speaking of fashion: Consumers' uses of fashion discourses and the appropriation of countervailing cultural meanings. *Journal of Consumer Research*, *24*(1), 31,15–42. doi:10.1086/209491
24. Welters, L. (2008). The fashion of sustainability. Hethorn, J., & Ulasewicz, C. (Eds.). *Sustainable Fashion Why Now?* New York: Fairchild Publications, 7-29.
25.Yalcinkaya, G. (2019). World's first vegan fashion week to launch in Los Angeles. https://www.dezeen.com/2019/01/21/worlds-first-vegan-fashion-week-launch-los-angeles/ Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022.
26. Jana, R. (2021). Vegan Moda Hakkında Bilinmesi Gereken 5 Şey, Karaköse, D. (Der.) https://vogue.com.tr/moda/vegan-moda-hakkinda-bilinmesi-gereken-5-sey. Erişim Tarihi: 21 Kasım 2022.
27. Baliyan, R., & Diwan, P. (2021). Vegan fashion or sustainable apparels: India's next move post pandemic. *Empirical Economics Letters, 20*(Special Issue 2), 137, 136-146.
28. Francione, G. L. (2016). The Meaning of "The world is VEGAN! If you want it". The Abolitionist Approach. https://www.abolitionistapproach.com/14044-2/. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022.
29. Haddad, E. H., & Tanzman, J. S. (2003). What do vegetarians in the United States eat? *American Journal of Clinical Nutrition*, 78, 626-632.
30.Adams, C. J. (2015). *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. New York: Bloomsbury Academic.
31.Cole, M. (2008). Asceticism and Hedonism in Research Discourses of Veganism. *British Food Journal, 110*(7), 712-714, 706-716.
32.Adams, C. J., & Gruen, L. (Eds.). (2014). *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals & the Earth.* New York: Bloomsbury Academic.
33.Gaarder, E. (2011). *Women and the Animal Rights Movement*. New Brunswick: Rutgers University Press, 6.
34.Thill, L. A. (2021). Artistic expressions of vegan women with disturbed eating behavior and body image distress. *Expressive Therapies Dissertations.* https://digitalcommons. lesley.edu/expressive_dissertations/108, 27.
35.Adams, C. J. (1994). Ekofeminizm ve hayvan yeme. *Birikim, 57-58*, 92-105.
36.Gaard, G. (1997). Toward a queer ecofeminism. *Hypatia,* 12(1), 114-137.

37. Arısoy, F. (2022). Carol Adams'ın "Etin Cinsel Politikası" İsimli Kitabının Analizi. https://www.academia.edu/9757510/Carol_Adams%C4%B1n_Etin_Cinsel_Politikas%C4%B1_isimli_kitab%C4%B1n%C4%B1n_analizi. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022.
38. Carolan. M. S. (2011). *Embodied Food Politics.* Farnham: Ashgate Publishing Ltd.
39. Randall, T. E. (2018). Veganism. *Between the Species, 22*(1), 214–235.
40. Giraud, E. (2021). *Veganism: Politics, Practice and Theory.* London: Bloomsbury.
41.Özdemir, H., & Küçüköz Aydemir, D. (2019). Ekolojik yaklaşımlı feminizm, ekofeminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihi süreci ve türleri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi,* 2(2), 261-278.
42.Selçuk, A. S. (2019). Modada Yeni Çağ: Vegan Kıyafetlerin Yükselişi. *Elle Online,* https://www.elle.com.tr/moda/moda-haberleri/modada-yeni-cag-vegan-kiyafetlerin-yukselisi . Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022.
43. Shiva, V. (2012). İyilerin Yanında: Çiftçi Haklarına Adanmış Bir Yaşam. (Ç. Ekiz, Çev.). Muğla: Sinek Sekiz Yayınevi, 26-27.

Görsel Kaynakça

Görsel 1. https://www.kulturekstensif.com/sustainable-fashion-thanks-to-hippies-counter-culture/

Görsel 2. https://www.condenastcollege.ac.uk/news-events/earth-day-sustainable-fashion/;

Görsel 3. Steve Shapiro / HBO fotoğrafı, https://www.wsj.com/articles/encountering-jane-fonda-1537479248.

Görsel 4. https://undertheropes.com/2014/04/04/pumping-iron-ii-the-women-challenging-the-ideals-of-femininity/

Görsel 5. https://www.forbes.com/sites/kristinakillgrove/2015/11/16/how-corsets-deformed-the-skeletons-of-victorian-women/?sh=69b8ab40799c

Görsel 6. https://www.dailymail.co.uk/femail/article-2795365/twiggy-goes-war-obesity-superskinny-model-claims-ate-like-horse-says-bulging-waistlines-national-tragedy.html

Görsel 7. https://www.eonline.com/news/629270/danish-magazine-slammed-for-featuring-emaciated-looking-model-anorexia-is-a-problem

Görsel 8. https://www.vogue.co.uk/fashion/ article/is-vegan-fashion-sustainable

Görsel 9. https://www.livekindly.com/vegan-fashion-week-back-more-than-just-faux-fur/

Görsel 10. Afife Selen Selçuk, Modada Yeni Çağ: Vegan Kıyafetlerin Yükselişi, Elle Online, 24.12.2019, https://www.elle.com.tr/moda/moda-haberleri/modada-yeni-cag-vegan-kiyafetlerin-yukselisi

BÖLÜM 4
Yaşlılık ve Beden

Velittin KALINKARA

Öz

Bu bölümde beden imgesi ve yaşlı bireylerin yaşlanan bedenlerini nasıl algıladıkları ve deneyimledikleri hakkında bilinenler tartışılarak, beden imgesinin yaş, kültür, etnik köken, cinsiyet, sağlık durumu, cinsel tercih ve sosyal sınıf tarafından nasıl şekillendiği analiz edilecektir. Beden imajı, hayali bedene, kendimizi zihnimizde nasıl resmettiğimize atıfta bulunur. Üç şeyi içerir: gerçek beden oranlarına ilişkin tahmin, görünüm hakkındaki olumlu veya olumsuz duygular ve beden şekli ve görünümü hakkındaki genel inançlar. Toplumda beden imajı tedrici olarak inşa edilir, kültürden, alt kültürlerden ve yaşam öykülerinden alınan tepkilere bağlı olarak değişir. Çalışmalar, beden memnuniyetsizliğinin yaşla birlikte artmadığını, ancak yaşam boyunca aynı kalma veya azalma eğiliminde olduğunu gösteriyor. Yaş bedeni biçimlendirmede etkili olduğu gibi, anlatıyı, cisimleşmeyi, sosyoekonomik örgütlenmeyi, çağ ideolojisini, epistemolojik önyargıyı, bireylerarası ilişkileri ve benliğin gelişimini yeniden kavramsallaştırmada vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Birey yaşlandıkça toplumun kadın ve erkek bedenine dönük algıları farklılaşmaktadır. Giysiler, kültür içinde yaşlı bedenlerin deneyimlenmesi, sunulması ve anlaşılması yollarının merkezinde yer alır, bu nedenle giyim, ihmal edilmiş olsa da, yaşlılık oluşumunda ve deneyiminde önemli bir unsurdur. Bu bölümde, giysinin sosyal gerontolojideki beden, kimlik ve faillikle nasıl kesiştiği ele alınmaktadır. Toplumsal farklılığın ifadesinde giyinmenin oynadığı rol, yaşlı bireylerin giysi seçimlerini belirlemede yaşın rolü ve bedeni disipline eden ahlaki yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bununla birlikte, giysi aynı zamanda kimliğin ifadesi ve eylemliliğin uygulanması için bir arenadır ve bölümde yaşlı insanların, yaşın baskın anlamlarına direnmek veya yeniden tanımlamak için bedeni ve giysileri ne kadar iyi kullanabildikleri tartışılmaktadır. Son olarak, yaşlı insanların değişen kültürel konumu ve tüketim kültürünün rolü ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler – yaşlı, beden, kimlik, ergonomi, giyim, tüketim

"Güzelliği görme yeteneğini koruyan hiç kimse yaşlanmaz".
-Franz Kafka

Yaşlanma yaşın ilerlemesi, organ fonksiyonlarının azalması ve esneklik kaybı, işitme ve görmenin azalması, kas gücünde azalma, cilt ve kan damarlarının esnekliğinin azalması, ciltte kırışıklıklarla kendini gösteren, yaşamın kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir

sahip olduklarını düşündükleri özellikleri ve toplumun ayrımcı yaklaşımlarını bu kapsamda ele alınmaya çalışıldı. Edebiyat hayran olunan yaşlı kadınlardan örnekler verse de, konu bedenleri ve görünümleri olduğunda yalnızca gerçekçi sanatlar yaşlılıkta kadın bedeni hakkında olumlu bir görüş bildiriyor gibi görünüyor. Yaşlı kadınların cinselliği, menopozun bedenlerinde yaptığı değişiklikler, kendilerini nasıl gördükleri gibi konular toplumun, hatta geriatri kurumları gibi kendilerine yakın alanların bile susturduğu, görmezden geldiği veya unuttuğu tartışma konularıdır.

Yaşlanma, sıklıkla düşük benlik saygısına ve dolayısıyla daha düşük yaşam kalitesine yol açan birçok kaybı bünyesinde barındıran bir süreçtir. Beden imgesinin bozulması, değersizlik duygularını tetikler ve benlik saygısını düşürür, bu da yaşlanma sürecinin mevcut reddiyle birlikte, zaten kontrol edilemeyen kayıplarla dolu bir yaşam aşamasında daha kötü bir yaşam kalitesine neden olur. Beden imgesi algısı, yaşlılarla ilgilenirken göz ardı edilmemesi gereken bir kavramdır. Yaşlanan kadınların artık görünüşlerini önemsemedikleri şeklindeki algı yanlıştır. Beden yaşlanma deneyimimizin merkezinde yer alır ve sosyal gerontoloji literatüründe artık yok veya görünmez değildir.

Kaynakça

1.Onyenemezu, E. C., & Olumati, E. S. (2013). Gerontology: Meaning, scope and implications for adult education. *Journal of Education and Practice, 4*(2), 151-156.

2.Hofmeier, S. M., Runfola, C. D., Sala, M., Gagne, D. A., Brownley K. A., & Bulik, C. M. (2017). Body image, aging, and identity in women over 50: The Gender and Body Image (GABI) study. *Journal of Women & Aging, 29*(1), 3–14. doi:10.1080/ 08952841.2015.1065140

3.Sanchez-Cabrero, R., Leon-Mejia, A. C., Arigita-Garcia, A., & Maganto-Mateo, C. (2019). Improvement of body satisfaction in older people: An experimental study. *Front. Psychol.,* 10, 2823. doi.org/10.3389/fpsyg. 2019.02823

4.Woodward, K. (1991). *Aging and Its Discontents.* Indiana: Bloomington and Indianapolis.

5.Troyansky, D. G. (1992). The older person in the western world: from the middle ages to the industrial revolution. In R. T. Cole, D. D. V. Tassel & R. Kastenbaum (eds.). *Handbook of the Humanities and Aging*. New York: Springer: pp.40-61.

6.Oro-Piqueras, M. O. (2007). Forever young: Consumer culture and the ageing body in Hanif Kureihi's "the body. *Miscelanea: A Journal of English and American Studies,* 36, 89-100.

7.Calasanti, T., & Slevin, K. (2001). Bodies in old age. In T. M. Calasanti & K. F. Slevin (Eds.). *Gender, Social Inequalities & Aging.* (pp. 51–71). Walnut Creek: AltaMira.
8.Lodge, A. C., & Umberson, D. (2013). Age and embodied masculinities: Midlife gay and heterosexual men talk about their bodies. *Journal of Aging Studies, 27*, 225–232. doi:10.1016/j. jaging.2013.03.004
9.Rutagumirwa, S. K., & Bailey, A. (2019). "I have to listen to this old body": Femininity and the aging body. *The Gerontologist*, 59(2), 368–377. doi:10.1093/geront/gnx161
10.Tiggemann, M., Polivy, J., & Hargreaves, D. (2009). The processing of thin ideals in fashion magazines: A source of social comparison or fantasy? *Journal of Social and Clinical Psychology*, 28, 73-93.
11.Serna, S. (2018). Western appearance culture, media, and the body as a project. *Undergraduate Review*, *14*, 129-139.
12.Gill, R. (2007). Postfeminist media culture: Elements of a sensibility. *European Journal of Cultural Studies, 10*(2), 147-166. doi:10.1177/ 1367549407075898
13.Calasanti, T., King, N., Pietila, I., & Ojala, H. (2018). Rationales for anti-aging activities in middle age: Aging, health, or appearance? *The Gerontologist, 58*(2), 233-241. doi:10.1093/ geront/gnw111
14.Carter, C. (2016). Still sucked into the body image thing: The impact of anti-aging and health discourses on women's gendered identities. *Journal of Gender Studies, 25*(2), 200–214. doi:10.1080/09589236. 2014.927354
15.Slevin, K. F. (2010). "If I had lots of money, I'd have a body makeover": Managing the aging body. *Social Forces, 88*(3), 1003–1020. doi:10.1353/sof.0.0302
16.Bailey, K. A., Cline, L. E., & Gammage, K. L. (2016). Exploring the complexities of body image experiences in middle age and older adult women within an exercise context: The simultaneous existence of negative and positive body images. *Body Image*, 17, 88–99. doi:10.1016/j.bodyim.2016.02.007
17.Liechty, T., & Yarnal, C. M. (2010). The role of body image in older women's leisure. *Joumal of Leisure Research, 42*(3), 443-467
18.Hurd, L. C. (2000). Older women's body image and embodied experience: An exploration. *Journal of Women and Aging*, 12(3/4), 77–97.
19.Clarke, L. H., & Griffin, M. (2008). Visible and invisible ageing: Beauty work as a response to ageism. *Ageing and Society, 28*(5), 653-674. doi:10.1017/S0144686X 07007003
20.Dumas, A., Laberge, S., & Straka, S. M. (2005). Older women's relations to bodily appearance: The embodiment of social and biological conditions of existence. *Ageing and Society, 25*(6), 883–902.
21.Laliberte Rudman, D. (2015). Embodying positive aging and neoliberal rationality: Talking about the aging body within narratives of retirement. *Journal of Aging Studies, 34*, 10–20. doi:10.1016/j.jaging. 2015.03.005
22.Cameron, E., Ward, P., Mandville-Anstey, S. A., & Coombs, A. (2019). The female aging body: A systematic review of female perspectives on aging, health, and body image. *Journal of Women & Aging, 31*(1), 3-17. doi:10.1080/0895284 1.2018.1449586

23.Aberg, E., Kukkonen, I., & Sarpila, O. (2020). From double to triple standards of ageing. Perceptions of physical appearance at the intersections of age, gender and class. *Journal of Aging Studies,* 55, 100876. doi:10.1016/j.jaging.2020.100876
24.NEAGU, A. (2015). BODY İMAGE: A THEORETİCAL FRAMEWORK. *PROC. ROM. ACAD., SERİES B, 17*(1), 29–38.
25.Clarke, L. H., & Korotchenko, A. (2011). Aging and the body: A review. *Can J Aging, 30*(3), 495-510. doi:10.1017/S07149 80811000274
26.Rocha, L. M., & Terra, N. (2013). Body image in older adults: a review. *Scientia Medica (Porto Alegre), 23*(4), 255-261.
27.Bellard, A. M., Cornelissen, P. L., Mian, E., & Cazzato, V. (2021). The ageing body: Contributing attitudinal factors towards perceptual body size estimates in younger and middle-aged women. *Arch Womens Ment Health*, 24, 93–105. doi:10.1007/ s00737-020-01046-8
28.Kaufman, S. R. (1986). *The ageless self: Sources of meaning in late life.* Madison, WI: University of Wisconsin Press.
29.Andrews, M. (1999). The Seduction of Agelessness. *Ageing & Society, 19*(3), 301-318.
30.Tiggemann, M. (2004). Body image across the adult lifespan: Stability and change. *Body Image*, 1, 29-41.
31.Cash, T. F., & Deagle, E. A. (1997). The nature and extent of body-image disturbances in anorexia nervosa and bulimia nervosa: A meta-analysis. *Int J Eat Disord., 22*(2), 107–126.
32.Pruis, T. A., & Janowsky, J. S. (2010). Assessment of body image in younger and older women. *J Gen Psychol: Experiment Psychol Comparative Psychol*, 137(3), 225–238.
33.Hurd, L. C. (2002). Beauty in later life: Older women's perceptions of physical attractiveness. *Canadian Journal on Aging*, 21(3), 429–442.
34.Jankowski, G. S., Diedrichs, P. C., Williamson, H., Harcourt, D., & Christopher, G. (2016). Looking age-appropriate while growing old gracefully: A qualitative study of ageing and body image among older adults. *Journal of Health Psychology, 21*(4), 550-561. doi:10.1177/ 1359105314531468
35.Sabik, N. J. (2015). Ageism and body esteem: associations with psychological well-being among late middle-aged African American and European American Women, *The Journals of Gerontology: Series B*, 70(2), 189–199. doi:10.1093/geronb/ gbt080
36.Clarke, L. H. (2019). Gender, (in)equality and the body in later life. In S. Westwood. *Ageing, Diversity and Equality: Social Justice Perspectives.* New York: Routledge. (pp. 36-47).
37.Barrett, A. E., & Von Rohr, C. (2008). Gendered perceptions of aging: An examination of college students. *The International Journal of Aging and Human Development, 67*(4), 359-386.
38.Chrysler, J. C., Rossini, M., Newton, J. R. (2015). Older women, power, and the body. In: Muhlbauer V, Chrysler JC, Denmark FL (Eds) *Women and aging: An international, Intersectional, power perspective* (pp. 9-30). Switzerland: Springer International Publishing.

39.Macia, E., Dial, F., Montepare, J., Hane, F., & Duboz, P. (2019). Ageing and the body: One African perspective. *Ageing and Society, 39*(4), 815-835. doi:10.1017/S0144686 X17001313
40.Bergstrom, R. L., & Neighbors, C. (2006). Body image disturbance and the social norms approach: An integrative review of the literature. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 25(9), 975-1000.
41.Krekula, C., Nikander, P., & Wilinska, M. (2018). Multiple marginalizations based on age: Gendered ageism and beyond. In Contemporary perspectives on ageism, edited by Liat Ayalon and Clemens Tesch-Romer, 33–50. New York: Springer.
42.Bennett, E. V., Hurd, L. C., Pritchard, E. M., Colton, T., Crocker, P. R. E. (2020). An examination of older men's body image: How men 65 years and older perceive, experience, and cope with their aging bodies. *Body Image,* 34, 27-37. doi:10.1016/ j.bodyim.2020.04.005
43.Baker, L., & Gringart, E. 2009). Body image and self-esteem in older adulthood. *Ageing and Society, 29*(6), 977–995.
44.Paxton, S. J., & Phythian, K. (1999). Body image, self-esteem, and health status in middle and later adulthood. *Australian Psychologist, 34*(2), 116–121.
45.Kaminski, P. L., & Hayslip, B. (2006). Gender differences in body esteem among older adults. *Journal of Women and Aging, 18*(3), 19–35.
46.Sontag, S. (1997). The double standard of aging. In The other within us: Feminist explorations of women and aging, edited by Marilyn Pearsall, 19–24. Boulder, CO: Westview Press.
47.McPherson, B. D. (1990). *Aging as a Social Process: An Introduction to Individual and Population Aging.* Toronto: Butterworths.
48.Deutsch, F. M., Zalenski, C. M., & Clark, M. E. (1986). Is there a double standard of aging? *Journal of Applied Social Psychology, 18*(9), 771–785.
49.Davison, T. E., & McCabe, M. P. (2005). Relationships between men's and women's body image and their psychological, social, and sexual functioning. *Sex Roles, 7-8*, 463-475.
50.Algars, M., Santtila, P., Varjonen, M., Witting, K., Johansson, A., Jern, P., & Sandnabba, N. K. (2009). The adult body: How age, gender, and body mass index are related to body image. *Journal of Aging and Health, 21*(8), 1112-1132. doi:10.1177/08982 64309348023
51.Schrimpf, A., McGarvey, S., Haun, D., Kube, J., Villringer, A., & Gaebler, M. (2019). Socio-cultural norms of body size in Westerners and Polynesians affect heart rate variability and emotion during social interactions. *Cult. Brain,* 7, 26–56. doi:10.1007/ s40167-018-0071-5
52.Kampmann, S. (2015). Visual aging studies: Exploring images of aging in art history and other disciplines. *Age Culture Humanities*, 2, Athenaeum Press, pp.279-291.
53.Thompson, E. H., & Langendoerfer, K. B. (2016). Older men's blueprint for "being a man". *Men and Masculinities, 19*(2), 119-147.
54.Mancisidor, S. C. (2015). Women's old age and physical appearance in Ancient Rome. *Revista Eletrônica sobre Antiguidade e Medievo, 4*(2), 226-246.

55.Ferraro, F. R., Muehlenkamp, J. J., Paintner, A., Wasson, K., Hager, T., & Hoverson, F. (2008). Aging, body image, and body shape. *The Journal of General Psychology, 135*(4), 379-392. doi:10.3200/GENP. 135.4.379-392

56.Liechty, T. (2012). "Yes, I worry about my weight . . . but for the most part I'm content with my body": Older women's body dissatisfaction alongside contentment. *Journal of Women & Aging, 24*(1), 70–88. doi:10.1080/08 952841.2012.638873

57.Itzin, C., & Phillipson, C. (1995). Gendered ageism: A double jeopardy for women in organisations. In C. Itzen & J. Newman (Eds.). *Gendered ageism: A double jeopardy for women in organizations.* (pp. 84-95). Routledge.

58.Winterich, J. A. (2007). Aging, femininity, and the body: What appearance changes mean to women with age. *Gend. Issues,* 24, 51–69. doi:10.1007/s12147-007-9045-1

59.Stone, M. (2013). Women, ageing and archetypes. *Ideas, Images and Support on the Post-Menopausal Journey.* Sheffield: Wildtrack.

60.Gosselink, R., Bott, J., Johnson, M., Dean, E., Nava, S., Norrenberg, M., Schönhofer, B., Stiller, K., van de Leur, H., & Vincent, J. L. (2008). Physiotherapy for adult patients with critical illness: Recommendations of the European Respiratory Society and European Society of Intensive Care Medicine Task Force on Physiotherapy for Critically Ill Patients. *Intensive Care Med., 34*(7), 1188-1199. doi:10.1007/s00134-008-1026-7

61.Sampselle, C. M., Harris, V., Harlow, S. D., & Sowers, M. (2002). Midlife development and menopause in African American and Caucasian women. *Health Care for Women International*, *23*(4), 351–363. doi:10.1080/0739933029008928

62.Saucier, M. G. (2004). Midlife and beyond: Issues for aging women. *Journal of Counseling & Development, 82,* 420-425.

63.Koscinski, K. (2013). Attractiveness of women's body: Body mass index, waist–hip ratio, and their relative importance. *Behavioral Ecology*, 1-12. doi:10.1093/beheco/ art016

64.Bedford, J. L., & Johnson, C. S. (2005). Societal influences on body image dissatisfaction in younger and older women. *Journal of Women and Aging, 18*(1), 41–55.

65.Kilpela, L. S., Becker, C. B., Wesley, N., & Stewart, T. (2015). Body image in adult women: Moving beyond the younger years. *Advances in eating disorders (Abingdon, England)*, *3*(2), 144–164. doi:10.1080/ 21662630.2015.1012728

66.Hurd, L. C. (2010). Facing age: Women growing older in an anti-aging culture. Toronto: Rowman and Littlefield.

67.Jones, J., & Pugh, S. (2005). Ageing gay men: Lessons from the sociology of embodiment. *Men and Masculinities,* 7, 248–260. doi:10.1177/1097184x04265990

68.Ferreira, F. R. (2008). A produção de sentidos sobre a imagemdo corpo. *Interface, 12*(26), 471-483.

69.Beauvoir, S. (1990). *A velhice.* Rio de Janeiro: NovaFronteira.

70.Hurd, L. C., & Bundon, (2009). 'From "the thing to do" to "defying the ravages of age": Older women reflect on the use of lipstick', *Journal of Women and Aging*, 21, 198–212.

71.Hurd, L. C., Repta, R., & Griffin, M. (2007). Non-surgical cosmetic procedures: Older women's perceptions and experiences. *Journal of Women and Aging*, 19, 69–87.
72.Featherstone, M., & Werick, A. (1995). *Images of Aging: Cultural Representations of Later Life*. London: Routledge Press.
73.Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste.* London: Routledge Kegan Paul.
74.Laslett, P. (1991). *A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age.* London: Weidenfeld & Nicolson Limited.
75.Hazan, H. (1994). *Old Age, Constructions and Deconstructions*. Cambridge.
76.OSTAN, R., MONTİ, D., GUERESİ, P., BUSSOLOTTO, M., FRANCESCHİ, C., & BAGGİO, G. (2016). GENDER, AGİNG AND LONGEVİTY İN HUMANS: AN UPDATE OF AN İNTRİGUİNG/NEGLECTED SCENARİO PAVİNG THE WAY TO A GENDER-SPECİFİC MEDİCİNE. *CLİN SCİ (LOND).*, *130*(19), 1711–1725. DOİ:10.1042/ CS20160004
77.Danely, J. (2013). The aging body. *Anthropology & Aging*, *34*(3), 51. doi:10.5195/ aa.2013.16
78.Bessenoff, G. R., & Snow, D. (2006). Absorbing society's influence: Body image, self-discrepancy and internalized shame. *Sex Roles, 54*, 727-731.
79.Yu, D. W., & Shepard, G. H. (1998). Is beauty in the eye of the beholder? *Nature*, 396(6709f), 321-322.
80.Dimulescu, V. (2015). Contemporary representations of the female body: Consumerism and the normative discourse of beauty. *Symposion, 2*(4), 505–514.
81.Gruszka, W., Owczarek, A.J., Glinianowicz, M. *et al.* (2022). Perception of body size and body dissatisfaction in adults. *Sci Rep, 12,* 1159. doi:10.1038/s41598-021-04706-6
82.Cislaghi, B., & Heise, L. (2019). Gender norms and social norms: Differences, similarities and why they matter in prevention science. *Sociology of Health & Illness, 42*(2), 407-422. doi:10.1111/1467-9566. 13008
83.Gilleard, C., & Higgs, P. (2000). *Culture of Ageing: Self, Citizen and the Body*. London: Prentice Hall.
84.Twigg, J. (2007). Clothing, age and the body: A critical review. *Ageing & Society, 27*, 285–305. doi:10.1017/S0144686X06005794
85.Wilson, E. (1985). *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. London: Virago.
86.Banaszak, E., & Florkowski, R. (2014). Fashion and old age. Paradox or tactic of negotiating normality. S. Grotowska & I. Taranowicz (Eds.). *Understanding Ageing in Contemporary Poland: Social and Cultural Perspectives.* Wroclaw: Publishing House. (pp.127-134).
87.Mellor, D., Connaughton, C., McCabe, M. P., & Tatangelo, G. (2017). Better with age: A health promotion program for men at midlife. *Psychol. Men Mascul.* 18, 40–49. doi: 10.1037/men0000037
88.JOHNSON, K., LENNON, S. J., & RUDD, N. (2014). DRESS, BODY AND SELF: RESEARCH İN THE SOCİAL PSYCHOLOGY OF DRESS. *FASHİON AND TEXTİLES*, 1, 20. DOİ:10.1186/S40691-014-0020-7

89.Breward, C. (2000). Cultures, identities, histories: fashioning a cultural approach to dress. In: N. White & I. Griffiths (eds.). *The Fashion Business: Theory, Practice, Image*. Oxford: Berg.
90.Twigg, J. (2009). Dress and the narration of life: Women's reflections on clothing and age. In A. C. Sparkes (Ed.). Auto/Biography Yearbook 2009, BSA Auto/Biography Study Group. Nottingham: Russell Press. pp.1-18.
91.Entwhistle, J. (2000). *The Fashioned Body: Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity.
92.Gullette, M. M. (1997). *Declining to Decline: Cultural Combat and the Politics of Midlife*. Charlottesville: University of Virginia Press.
93.Fin, T. C., Portella, M. R., & Scortegagna, S.(2018). Old age and physical beauty among elderly women: a conversation between women. *Revista Brasileira de Geriatria e Gerontologia, 20*(1), 74-84. doi:10.1590/ 1981-22562017020.150096
94.Miller, D. M. (2014). *Aging Out of the Spectrum of Cultural Visibility*. City University of New York. Master of Arts. New York.
95.Casper, M. J., & Moore, L. J. (2009). *Missing Bodies: The Politics of Visibility.* New York: New York University Press.
96.Gilleard, C., & Higgs, P. (2013). The fourth age and the concept of a 'social imaginary': A theoretical excursus. *Journal of Aging Studies, 27*, 368-376.
97.Twigg, J. (2004). The body, gender and age: Feminist insights in social gerontology. *Journal of Aging Studies*, 18, 59–73.
98.Hurd, L. C. (2011). *Facing Age: Women Growing Older in Anti-Aging Culture*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
99.Rochat, P. & Zahavi, D. (2011). The Uncanny Mirror: A re-framing of mirror self-experience. *Consciousness & Cognition, 20*(2), 204-213.
100.Nasta, M. (2011). Cuerpos repulsivos: Invectiva y afirmación genérica en Horacio, Epodos 8y 12. In: Schniebs, A. (coord.). Discursos del cuerpo en Roma (pp. 231-252). Buenos Aires: Editorial de la Facultad de Filosofía y Letras Universidad de Buenos Aires.
101.OLSON, K. (2008). *DRESSİNG AND THE ROMAN WOMEN. SELF-PRESENTATİON AND SOCİETY*. NEW YORK: ROUTLEDGE.
102.Twigg, J. (2009). Clothing, identity and the embodiment of age. In J. Powell & T. Gilbert (eds). *Aging and Identity: A Postmodern Dialogue*. New York: Nova Science Publishers. pp.1-19.
103.Murphy, J., & Longino, C. (1997). Towards a postmodern understanding of ageing and identity. *Journal of Aging and Identity, 2*(2), 81-89.

BÖLÜM 5
Öz Bilinç ve Moda

Kâmil AHAT

Öz

İrrasyonel bir varlık olarak kabul edilebilecek olan insanın öz bilinç durumuna uygun olarak sergilediği moda yönelimi davranışı bu bölümün konusu olup, bölümde moda tüketicisinin sorgulanmaya muhtaç özgür iradesine dair süregelen tartışmalara katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Buradan hareket ile bir tüketici deneyimi olarak kabul edilmiş olan moda bilincinin gelişimi ile metanın görüntüsüne hitap eden tasarımcının, moda tüketicisinin duyuları üzerindeki hakimiyeti öz bilinç ve obje-süje etkileşimi bağlamında irdelenmiştir. Obje burada bir uyaran olarak kabul edilirken, uyarılarak deneyimi yaşayan moda tüketicisi bir süjedir. Temel sorun süjenin, moda ürünleri tüketim deneyimini öz bilinç düzeyinde içe dönük öz temsillerine uygun olarak yaşıyorken, meta estetiğinin manipülasyonuna dair farkındalığının mevcudiyeti üzerinedir. Kavramsal ve kuramsal çerçevede estetik kavramı duyusal bir bilgi olarak, meta estetiği kavramı ise duyulara hitap eden bir görüntü olarak açıklanmıştır. Bilinç bağlamında ele alınmış olan moda olgusunun okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla özdeşleyim, öz belirleme, öz bilinç, özerklik, benliğin sunumu, tasarımın iletişimi ve ürüne bağlanma kuramlarına akış içerisinde yer verilerek, obje-süje etkileşiminin kritik belirleyicilerine dikkat çekilmiştir. Böylelikle insanoğlunun bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ihtiyaçlarının karşılanması yönündeki gayretleri, bunları sürdürme içgüdüsü, özgür iradesi tartışmalı moda tüketicisinin özerkliğini belirleyen içsel ve dışsal etkiler ile moda tüketicisinin tüm bu olup biteni öz bilinç düzeyinde içselleştirilmesi açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moda bilinci, öz bilinç, öz belirleme, tasarımın iletişimi, ürüne bağlanma

"Dünyada iki tür trajedi vardır. Biri, kişinin istediğine sahip olmaması, diğeri ise sahip olmasıdır. İkincisi en beteridir; o, gerçek trajedidir."
-Oscar Wilde

Arthur Schopenhauer'in dediği gibi insan kendi görüşünün sınırlarını dünyanın sınırları olarak kabul eder. Üssel bir hızla gelişim gösteren teknoloji [1], deneyimledikçe keşfeden insanı değişim baskısı altına almaktadır. Öz bilinç ve moda bağlamında yaşanan tüketici deneyimi ele alınırken insanı insan yapan özsel unsurlar göz ardı edilemez. Ahmet Arslan [2] felsefe sözlüğünde varoluşçu-

mak niyetindedir. Temel psikolojik ihtiyaçların doyumu öznel iyi oluşu mümkün kılarak bireyin mutluluğunda rol oynayabilmektedir. Birey doyuma ulaşmanın vereceği haz beklentisi içerisinde moda tarzları ile ilgilenebilmekte ve yeni şeyler deneme ihtiyacına içerisinde tüketim iç güdülerine uygun olarak modaya yönelebilmektedir. Buradan hareket ile yazar tarafından yapılmış olan araştırmada [102] tüketicinin moda tarzlarıyla ilgilenme derecesi ile moda bilinci düzeyinin, moda bilinci düzeyi ile de öz bilinç düzeyinin ilişkisi ve de bunların iyi oluş halinin ilişkileri üzerinde durulmuştur. Söz konusu araştırma bulgularına göre öznel mutluluk düzeyinin öz-bilinç ve moda bilinci üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öznel mutluluk arttığında moda bilinci azalmakta, özbilinç artmaktadır. Öz bilinç arttığında moda bilinci azalmaktadır. Diğer taraftan moda bilinci üzerinde öz bilincin alt boyutlarından olan içsel öz farkındalık ve görünüm bilinçliliği düzeylerinin önemli olmakla beraber görünüm bilinçliliğinin diğerlerine nazaran çok daha önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Moda tüketimine yönelik alınan kararlar ile moda bilincinin pozitif ve yüksek yönde bir ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki moda tüketimine bilinçli yönelim yani moda bilinci sadece öz bilinç ile açıklanamayacak kadar geniş bir terminolojiye sahip olduğundan öz bilinç, moda bilinci ve iyi oluş bağlamında yapılacak yeni araştırmalar moda tüketicisinin davranış kalıplarının anlaşılmasına katkı sunmaya devam edecektir.

Kaynakça

1. Kurzweil, R. (2016). *İnsanlık 2.0*. İstanbul: Alfa Yayınları.
2. Arslan, A. (2010). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
3. Hançerlioğlu, O. (1997). *Felsefe Sözlüğü, Varoluşçuluk*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
4. Zeman, A. (2012). *Bilinç Kullanım Kılavuzu*. Çeviren: Gürol Koca. 2. Baskı. İstanbul: Metis Yayıncılık
5. Sartre, J. P. (1961). *Çağımızın Gerçekleri*. (Çev. S. Eyuboğlu), İstanbul: Çan Yayınları.

6. Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çeviren: Barış Cezar). 3. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
7. Finkelstein, J. (1996). Chic outrage and body politics. *European Journal of Women's Studies, 3*(3), 231–249. doi:10.1177/135050689600300304
8. Horn, M. J., & Gurel, L. M. (1981). *The Second Skin: An Interdisciplinary Study of Clothing*. (Eds.) M. J. Horn & L. M. Gurel. 3rd ed. Boston: Houghton Mifflin Print.
9. Hurlock, E. B. (1924). The value of praise and reproof as incentives for children. *Archives of Psychology, 11*(71), 1–78.
10. Barnhard, M. (1996*). Fashion as Communication*, London: Routledge
11. Flugel, J. C. (1930). The Psychology of Clothes, London: Hogarth.
12. Kawamura, Y. (2016). *Moda-loji: Moda Çalışmalarına Giriş*. (Çev: Ş. Özüdoğru), 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
13. Davis, F. (1992). *Fashion, Culture and Identity*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
14. Holbrook, M. B., & Dixon, G. (1985). *Mapping the Market for Fashion: Complementarity in Consumer Preferences*. M. R. Solomon (ed.), Lexington: Lexington Books.
15. Hall, N. (2004). A journey to the centre of the earth, an understanding of consumers' universal needs. Esomar Publications, ESOMAR Conference on Excellence in Consumer Insights 2004. https://ana.esomar.org/documents/a-journey-to-the-centre-of-the-earth
16. Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values.* New York: The Free Press.
17. Tunalı, İ. (1998). *Estetik.* 5. Baskı, İstanbul: Remzi Yayınevi.
18. Yee, N., & Bailenson, J. (2007). The Proteus effect: The effect of transformed self-representation on behavior. *Human Communication Research, 33*(1), 271-290. doi:10.1111/j.1468-2958.2007. 00299.x
19. Alav, Ö., & Tanhan, F. (2015). Siber kimliklerin kişiliğe yansıması: Proteus etki. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying, 2*(4), 1-19.
20. Yee, N. (2014). *The Proteus Paradox: How Online Games and Virtual Worlds Change Us-And How They Don't*. New Haven: Yale University Press. doi:10.12987/9780300199291
21. Watson, J. (2003). *Media Communication: An Introduction to Theory and Process*. New York: Palgrave Macmillan.
22. Ayhan, B., & Balcı, Ş. (2009). Kırgızistan'da üniversite gençliği ve internet: Bir kullanımlar ve doyumlar araştırması. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 48,* 13- 40.
23. Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1973-1974). Uses and gratifications research. *Public Opinion Quarterly, 37*(4), 509–523. doi:10.1086/268109
24. Severin, W. J., & Tankard, J. W. (1984). *Communication Theories: Origins, Methods and Uses*. New York: Hastings House Publishers.
25. Yee, N. (2007). Motivations of play in online games. *Journal of Cyber Psychology and Behavior*, 9, 772-775.
26. Jones, E. E. (1964). *Ingratiation*. New York: Irvington.

27. Jones, E. E., & Pitman, T. S. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation. In J. Suls (Ed.), *Psychological Perspectives on the Self* (Vol. 1, pp. 231-262). Hillsdale: General Learning Press.
28. Leary, M. R. (1996). *Self-Presentation, Impression Management and Interpersonal Behaviour*. Oxford: Westview Press.
29. Leary, M. R., & Kowalsky, R. M. (1990). Impression management: a literature review and two-component model. *Psychological Bulletin, 107*(1), 34-37.
30. Roberts, L. M. (2005). Changing faces: Professional image construction in diverse organizational settings. *Academy of Management Review, 30*, 685-711.
31. Rosenfeld, P., Giacalone, R. A., & Riordan, C. (1995). *Impression Management in Organization*. New York: Routhledge.
32. Jung, J., & Forbes, G. B. (2007). Body dissatisfaction and disordered eating among college women in China, South Korea, and the United States: Contrasting predictions from sociocultural and feminist theories. *Psychology of Women Quarterly, 31*(4), 381–393. doi:10.1111/j.1471-6402.2007.00387.x
33. Eagleman, D. (2018). *Beyin: Senin Hikayen.* İstanbul: Domingo Bkz Yayıncılık.
34. Batı, U. (2016). *Marka İletişimi ve Tasarımı Uygulamaları.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
35. Zeman, A. (2012). *Bilinç Kullanım Kılavuzu.* İstanbul: Metis Yayıncılık.
36. Goleman, D., Boyatsız, R., & McKee, A. (2002). *Yeni Liderler.* Çev. F. Nayır & O. Deniztekin. İstanbul: Varlık Yayınları
37. Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
38. Özgüngör, S. (2006). Öz bilinç, olumsuz değerlendirilme korkusu, performans odaklı sınıf algısı ve not yönelimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*, 1-8.
39. Fenigstein, A., Scheier, M. F., & Buss, A. H. (1975). Public and private self-consciousness: Assessment and theory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43*(4), 522–527. doi:10.1037/ h0076760
40. Akın, A., Abacı, R., & Öveç, Ü. (2007). The construct validity and reliability of the Turkish version of self-consciousness scale. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 40* (2), 257-276. doi:10.1501/Egifak000-0000178
41. Hatzigeorgiadis, A. (2002). Thoughts of escape during competition: Relationships with goal orientations and self-consciousness. *Psychology of Sport and Exercise, 3*(3), 195–207. doi:10.1016/ S1469-0292(01)00039-5
42. Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(4), 822–848. doi:10.1037/ 0022-3514.84.4.822
43. Mittal, B., & Balasubramanian, S. K. (1987). Testing the dimensionality of the self-consciousness scales. *Journal of Personality Assessment, 51*(1), 53–68. doi:10.1207/ s15327752jpa5101_5
44. Grant, A. M., Franklin, J., & Langford, P. (2002). The self-reflection and insight scale: A new measure of private self-consciousness. *Social Behavior and Personality: An International Journal, 30*(8), 821–835. doi:10.2224/sbp.2002.30.8.821

45. Nystedt, L., & Ljungberg, A. (2002). Facets of private and public self-consciousness: Construct and discriminant validity. *European Journal of Personality, 16*, 143-159.
46. Watson, P. J., Milliron, J. T., & Morris, R. J. (1995). Social desirability scales and theories of suicide: Correlations with alienation and self-consciousness. *Personality and Individual Differences, 18*, 701–711.
47. Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1978). Self-focusing effects of dispositional self-consciousness, mirror presence, and audience presence. *Journal of Personality and Social Psychology, 36*(3), 324–332. doi:10.1037/0022-3514.36.3.324
48. Baumeister, R. F. (1998). The self. D. Gilbert, S.T. Fiske & G. Lindzey (Ed.)., In *The Handbook of Social Psychology.* New York: Oxford University Press. (pp. 680-740).
49. Ingram, R. E. (1990). Self-focused attention in clinical disorders: Review and a conceptual model. *Psychological Review, 107*, 156–176.
50. Lindwall, M. (2004). Factorial structure and invariance across gender of the Swedish Self-Consciousness Scale. *Journal of Personality Assessment, 82*(2), 233-240.
51. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268.
52. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1980). The empirical exploration of ıntrinsic motivational processes. *Advances In Experimental Social Psychology*, 39-80.
53. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research on Personality, 19*(2), 109- 134.
54. Williams, G. C., Frankel, R. M., Campbell, T. L., & Deci, E. L. (2000). Research on relationship-centered care and healthcare outcomes from the Rochester biopsychosocial program: A self-determination theory integration. *Families, Systems, & Health, 18*(1), 79–90. doi:10.1037/ h0091854
55. Deci, E. L., Ryan, R. M., Gagne, M., Leone, D. R., Usunov, J., & Kornazheva, B. P. (2001). Need satisfaction, motivation, and well-being in the work organizations of a former eastern bloc country: A cross-cultural study of self-determination. *Personality and Social Psychology Bulletin, 27*, 930-942. doi:10.1177/0146167201278002
56. Ersoy Kart, M., & Güldü, Ö. (2008). Özerk benlik yönetimi ölçeği: Uyarlama çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41*(2), 187- 204.
57. Deci, E. D., Eghrari, H., Patrick, B. C., & Leone, D. R. (1994). Facilitating internalization: The self-determination theory perspective. *Journal of Personality, 62*(1), 119–142. doi:10.1111/j.1467-6494. 1994.tb00797. x.
58. Chirkov, V., Ryan, R. M., Kim, Y., & Kaplan, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(1), 97–110. doi:10.1037/0022-3514.84.1.97
59. Gagné, M., & Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior, 26*(4), 331–362. doi:10.1002/job.322

60. Ingledew, D. K., Markland, D., & Sheppard, K. E. (2004). Personality and self-determination of exercise behaviour. *Personality and Individual Differences, 36*(8), 1921–1932. doi:10.1016/ j.paid.2003.08.021
61. Kowal, J., & Fortier, M. S. (1999). Motivational determinants of flow: Contributions from self-determination theory. *The Journal of Social Psychology, 139*(3), 355–368. doi:10.1080/ 00224549909598391
62. Guay, F., Marsh, H. W., & Boivin, M. (2003). Academic self-concept and academic achievement: Developmental perspectives on their causal ordering. *Journal of Educational Psychology, 95*(1), 124–136. doi:10.1037/0022-0663.95.1.124
63. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78.
64. Cook, J. A., & Jonikas, J. A. (2002). Self-determination among mental health consumers/survivors: Using lessons from the past to guide the future. *Journal of Disability Policy Studies, 13*(2), 87–95. doi:10.1177/10442073-020130020401
65. Shogren, K. A. (2006). *Examining the Measurement of Self-Determination and Its Individual and Ecological Predictors in Students with Disabilities*. Unpublished Doctoral Dissertation, University of Kansas.
66. Leff, H. S., Conley, J., & Campbell-Orde, T. (2003). Getting to systems that promote self-determination through research and evaluation. *Self Determination & Psychiatric Disability Conference Papers*, Chicago.
67. Yarkın, E. (2013). *Temel Psikolojik İhtiyaçların Karşılanma Düzeyinin İlişki Doyum ve Yaşam Doyum Düzeyine Katkısının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
68. Holbrook, M. B., & Dixon, G. (1985). *Mapping the Market for Fashion: Complementarity in Consumer Preferences*. M. R. Solomon (ed.), Lexington: Lexington Books.
69. Kleine, S., Kleine, R. E., & Allen, C. T. (1995). How is a possession "me" or "not me"? Characterizing types and an antecedent of material possession. *Journal of Consumer Research,* 327-343.
70. Schultz, S. E., Kleine, R. E., & Kernan, J. B. (1989). These are a few of my favorite things. Toward an explication of attachment as a consumer behavior construct. *Association for Consumer Research,* 359-366.
71. Schifferstein, H., & Zwartkruis-Pelgrim, E. (2008). Consumer-product attachment: measurement and design implications. *International Journal of Design* [Online] 2, 3. Available: http://www.ijdesign.org/index.php/IJDesign/ar ticle/view/325/218
72. Ball, A., Dwayne, & Tasaki, L. H. (1992). The role and measurement of attachment in consumer behavior. *Journal of Consumer Psychology,* 155-172.
73. Wallendorf, M., & Arnould, E. J. (1988). My favorite things: A cross-cultural inquiry into object attachment, possessiveness, and social linkage. *Journal of Consumer Research, 14*(4), 531-547.
74. Baldwin, M. W., Keelan, J. P. R., Fehr, B., Enns, V., & Koh-Rangarajoo, E. (1996). Social-cognitive conceptualization of attachment working models: Availability and accessibility effects. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*(1), 94–109. doi:10.1037/0022-3514.71.1.94

75. Kleine, S. S., & Baker, S. M. (2004). An integrative review of material possession attachment. *Academy of Marketing Science Review,* 1, 1-35
76. Csikszentmihalyi, M., & Rochberg-Halton, E. (1981). *The Meaning of Things: Domestic Symbols and the Self.* Cambridge University Press, Cambridge. doi:10.1017/ CBO9781139167611
77. Greenwald, A. (1988). A social-cognitive account of the self's development. In Self, Ego, and Identity: Integrative Approaches. Springer Verlag, s. 30-42.
78. Young, M. M. (1991). Disposition of possessions during role transitions. in *Advances in Consumer Research*, Vol. 18, Eds. R. Holman & M. R. Solomon. Provo, UT: Association for Consumer Research, (pp.33-39).
79. Belk, R, W. (1988). Possessions and the extended self. *Journal of Consumer Research, 15*, 139-168.
80. Belk, R, W. (1990). The role of possessions in constructing and maintaining a sense of past. In *Advances in Consumer Research*, Vol. 17, Ed. M. J. Houston. Provo, UT: Association for Consumer Research, (pp.669-676).
81. Goldsmith, R. E., Heitmeyer, J. R., & Freiden, J. (1991). Social values and fashion leadership. *Clothing and Textiles Research Journal,* 37-45.
82. Richards, A. K. (1996). Ladies of fashion: Pleasure, perversion or paraphilia. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 77, 337-351.
83. Hürmeriç, P. & Baban, E. (2012). Simmel, Veblen ve Sombart'ın penceresinden hedonik tüketim: Ütopya'da negotium ve otium. *Global Media Journal, 2*(4), 87-101.
84. Gutman, J. & Mills, M. K. (1982). Fashion lifestyle, self-concept, shopping orientation, and store patronage: An integrative analysis. *Journal of Retailing, 58*(2), 64-87.
85. Kapferer, J. N., & Bastien, V. (2009). The specificity of luxury management: Turning marketing upside down. *J Brand Manag, 16*, 311–322. doi:10.1057/bm.2008.51
86. Schifferstein, HNJ., Mugge, R., & Hekkert, PPM. (2004). Designing consumer-product attachment. In D. McDonagh, P. Hekkert, J. van Erp, & D. Gyi (Eds.). *Design and emotion: the experience of everyday things: Proceedings of the 3rd International Conference on Design and Emotion* (pp. 327-331). Taylor and Francis.
87. Dittmar, H. (1991). Meanings of material possessions as reflections of identity: Gender and social-material position in society. *Journal of Social Behavior and Personality, 6*, 165-186.
88. Kamptner, N. L. (1995). Treasured possessions and their meanings in adolescent males and females. *Adolescence, 30*(118), 301-318.
89. Richins, M. L. (1994). Valuing things: The public and private meanings of possessions. *Journal of Consumer Research, 21*, 504-521.
90. Nam, J., Hamlin, R., Gam, H. J., Kang, J. H., Kim, J., Kumphai, P., & et al. (2007). The fashion-consciousness behaviors of mature female consumers. *International Journal of Consumer Studies,* 102-108.
91. Marx, K. (2011). *Kapital.* İstanbul: Yordam Kitap
92. Hanfling, O. (1995). *Philosophical Aesthetics* (ed. O. Hanfling). Oxford UK: Blackwell Ltd.

93. Simmel, G. (2003). *Modern Kültürde Çatışma – Der Konflikt der Kultur*. (Çev. T. Bora, N. Kalaycı & E. Gen). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
94. Ülger, E. H. (2015). WF Haug' da Meta estetiğinin kritiği. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF), 20*, 289-314.
95. Haug, W. F. (1997). *Meta Estetiğinin Eleştirisi.* İstanbul: Spartaküs.
96. Desmet, P., & Hekkert, P. (2007). Framework of Product Experience. *International Journal of Design*, 57-66.
97. Hekkert, P., & Schifferstein, H. N. J. (2008). Introducing product experi-ence. In H. N. J. Schifferstein & P. Hekkert (Eds.), Product experience (pp. 1– 8). Amsterdam, the Netherlands: Elsevier. http://dx.doi.org/10.1016/B978-008045089-6.50003-4
98. Crilly, N. P., Maier, A. M., & Clarkson, P. J. (2008). Representing artefacts as media: Modelling the relationship between designer intent and consumer experience. *International Journal of Design, 2*, 15-27.
99. Crilly, N., Moultrie, J., & Clarkson, P. J. (2004). Seeing things: Consumer response to the visual domain in product design. *Design Studies, 25*, 547-577. doi:10.1016/j. destud.2004.03.001
100. Crozier, W. R. (1994). *Manufactured Pleasures: Psychological Response to Design.* Manchester, UK: Manchester University Press.
101. Desmet, P.M.A. (2002). *Designing emotion*. Unpublished doctoral thesis. ISBN 90-9015877-4
102. Ahat, K. (2018). *Bilincin Moda Yönelimine Etkisi: Moda Bilinci, Öz-Bilinç ve Öznel Mutluluk Üzerine Alan Araştırması*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

BÖLÜM 6
Giyinmenin Duyguları Değiştirme Gücü

Menekşe SAKARYA

Saliha AĞAÇ

Öz

Giyim, bütün toplumların öncelikli ihtiyaçlarından biridir. Geçmişten günümüze giyimin niteliği, şekli ve hizmet ettiği amaçlar dönüşüme uğramıştır. Giyim, artık örtünme işlevinden ziyade insanların düşünce yapılarının, hayat tarzlarının, kimliklerinin belirleyicisi olmuştur. Giyinme, bireyin fiziksel sağlığını koruyabilmesinin yanı sıra, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarını karşılama konusunda da önemlidir. Giyim, kendini toplum içinde yapılandırmanın, görsel haliyle kimliğini başkalarına anlatmanın bir yoludur ve giyim sayesinde insanlar, birey olarak kendileri hakkında bir şeyler anlatır. Giyim ile birlikte düşünülen moda, kitlelere yayılma sürecinde sembolik etkileşim ve çağrışımlar yolunu kullanır; bireyin seçimlerine göre oluşan kimliklerini aktaran bir kavram haline dönüşür. Bu sebeple giysiler için benliğin görsel olarak sembolleşmiş biçimleridir denilebilir. Giysiler benliğin ifadesini sağlar ve diğer kişilerin giysiler yolu ile ilgili kişi hakkında yargıda bulunmalarına olanak tanır. Kişinin mesleği, cinsiyeti, yaşla ilgili olarak atfedilmiş nitelikleri, mesai dışı zamanlardaki eğitimleri, yerel ve dinsel kimlikleri, politik ve ideolojik eğilimleri ve daha başka birçok özelliği giydiği giyside kendini hissettirebilir. Bu yönüyle de giyimin iletişim sağlamada önemli yeri vardır. Giyinme bireyin kendini algılaması nedeniyle önemli bir kavramdır. Bireyin giyimi, kendisi hakkında ne düşündüğünün ve kendi anlayış tarzını bir sunuş simgesidir. Giyinme gerek giyenin gerekse giyenin karşısındaki diğer bireylerin duygularını değiştirmektedir. Giyinme tercihlerinin belirlenmesinde aile yapısının, cinsiyetin, arkadaş gruplarının, kimliğin, yaşanılan sosyal çevrenin, gelir düzeyinin, kültürün, tüketim alışkanlıklarının, popüler kültürün, kitle iletişim araçlarının, medya ve reklamların, küreselleşmenin, modernleşmenin, modanın, dini pratiklerin, estetiğin, müziğin, markanın, sosyo-ekonomik düzeyin, satın alma davranışının yanı sıra giyim ve psikolojinin, hedonizmin, oluşturan renk, doku, form, siluet gibi tasarım elementlerinin etkisi olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Giyim, giyinme, psikoloji, duygu, hedonizm

Tüketim olgusu, insanlık tarihi kadar eskiye dayanır ve geçmişten günümüze insan yaşamının ve sosyal hayatın şekillenmesinde her zaman etkili bir faaliyet olduğu bilinir. Geçmişte tüketim, daha çok zorunlu ihtiyaçlarının tatminine yönelik bir faaliyet iken, günümüzde ise zorunluluğun ötesinde psikolojik, sosyolojik ve sembolik yönüyle öne çıkan bir olgudur [1]. İnsanlar doğaları gereği

alışkanlıklarının, popüler kültürün, kitle iletişim araçlarının, medya ve reklamların, küreselleşmenin, modernleşmenin, modanın, dini pratiklerin, estetiğin, müziğin, markanın, sosyo-ekonomik düzeyin, satın alma davranışının yanı sıra giyim ve psikolojinin, hedonizmin, tasarım elementlerini oluşturan renk, doku, form, siluet vb. etkisi olduğu görülmektedir.

Kaynakça

1.Azizoğlu, A., & Altunışık, R. (2012). Postmodernizm, sembolik tüketim ve marka. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 33-50.

2.Altınküpe, G. (2018). Anadolu Üniversitesi Öğrencilerinin Giysi Alışverişinde Hedonik Tüketim Davranışlarının Belirlenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı, Eskişehir.

3.Şüküroğlu, V. K. (2018). Tüketim toplumu: Tüketici kimliği ve sembolik tüketim açısından bir değerlendirme. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, *1*, 1-23.

4.Ağaç, S. (2016). İş başvurusunda bireyin algılanmasında giysi türleri ve modellerinin etkisi var mıdır? *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 2(1), 1-13.

5.Ertürk, N. (2012). *Giysi Seçimi.* Curaoğlu, F. (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

6.Arora, G., & Aggarwal, J. (2018). Socio-psychological factors affecting clothing preferences. *Internat. J. Appl. Home Sci., 5*(3), 690-706.

7.Arslan Atalık, B. (2020). *Giyim Psikolojisi*. https://www.gencyorumdergisi.com/2020/ 11/giyim-psikolojisi/ Erişim Tarihi: 18 Mart 2023.

8. Özkartal, M. (2009). Resim sanatında çizgi ve çizgi ritmi üzerine. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, *1*(4), 55-72. "Aktaran" Sengir, S. & Yücel A. (2016). Temel tasarımda çizgi üzerine. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (OÜSOBİAD),* 6(15), 478-487.

9.Er, B. (2013). *Tekstilde Renk Kullanımı.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Erzurum.

10.Arslan Atalık, B. (2020). *Giyim Psikolojisi*. https://www.gencyorumdergisi.com/2020/ 11/giyim-psikolojisi/ Erişim Tarihi: 18 Mart 2023.

11.Kocaman, M. C. (2020). İyi Giyinmek Öz Güveni Etkiler mi? https://anlasilirpsikoloji. com/iyi-giyinmek-oz-guveni-etkiler-mi/ Erişim Tarihi: 21 Mart 2023.

12.Slepian, M. L., Ferber, S. N., Gold, J. M., & Rutchick, A. M. (2015). The Cognitive Consequences of Formal Clothing, *Social Psychological and Personality Science, 6*(6), 661-668.

13.Pine, Karen (2018). *Mutlu Olmak İçin Güzel Giyinme Sanatı*. https://www.kadinlive . com/mutlu-olmak-icin-guzel-giyinme-sanati/ Erişim Tarihi: 18 Mart 2023.

14.Subhani, M. I., Hasan, S. A., & Amber, O. (2011). New Article of clothing translates the mood of an ındividual. *International Journal of Business and Social Science*, 2 (23) (Special Issue), 183-185.
15.Stonham, A. (2021). The power of dressing for your mood for positive ımpact. https://allaboutstyle.com.au/blogs/news/the-power-of-dressing-for-your-mood-for-positive-impact / Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023.
16.*Moda'nın İnsan Üzerindeki Psikolojik Etkisi*, (2018). https://kadinlarnedio.com/modanin-insan-uzerindeki-psikolojik-etkileri/ Erişim Tarihi: 21 Mart 2023.
17.Dünya, M. T. (2017). Doğru Kıyafet Seçimi Kaygı ve Depresif Durumları Azaltıyor! http://www.yesiltopuklar.com/dogru-kiyafet-secimi-kaygi-ve-depresif-durumlari-azaltiyor.html Erişim Tarihi: 30 Mart 2023.
18.Olgaç, P. (2014). *Moda Tasarımı: Stil ve İmaj*, İstanbul: Ya-Pa Yayın ve Pazarlama
19.Atalay, Y. (2016). Markaların sembolik değerlerinin hedonik tüketime etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İzmir.
20.Moody, W., Kinderman, P., & Sinha, P. (2010). An exploratory study: Relationships preference. *Journal of Fashion Marketing and Management, 14*(1), 161-179. doi:10.1108/136120210 11025483
21.Kawamura, Y. (2016). *Moda-loji: Moda Çalışmalarına Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
22.Şen, E. (2018). Tasarım ilke ve öğelerinin minyatürde kullanımı. *İdil,* 7(46), 775-781. doi:10.7816 /idil-07-46-15.
23.Mete, F. (2006). The creative role of sources of inspiration in clothing design. *International Journal of Clothing Science and Technology, 18*(4), 278-293.
24.Obinnim, E., & AfiPongo, N. (2015). The appropriate use of elements and principles of design in garment construction by dressmakers and tailors in the Ho Municipality of Ghana. *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology*, *4*(4), 1858-1866.
25.Yetmen, G. (2016). Moda tasarımında temel tasarım öğelerinin önemi. *İdil*, *5*(22) 735-748.
26.Er, B. (2013) Tekstilde Renk Kullanımı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Erzurum.
27.Şen Kılıç, A., & Öndoğan, Z. (2021). *Moda Tasarımında Ergonomi ve Antropometri*. D. Tama Birkocak & Ö. Kurtoğlu Necef (Ed.). Ankara: İKSAD Yayınevi.
28.Kırzıoğlu, N. G. (1992). *Giyim Sanatı ve Kişisel Görünüm*. Gazi Üniversitesi Yayını.
29.Demir Parlak, S. (2020). Kadın giyim modasında siyah renk (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil Anasanat Dalı, İzmir.
30. Adam, H., & Galinsky, A. D. (2012). Enclothed cognition. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, 918-925.
doi:10.1016/j.jesp.2012.02.008

31. Dreiskaemper, D., Strauss, B., Hagemann, N., & Büsch, D. (2013). Influence of red jersey color on physical parameters in combat sports. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 35(1), 44-49.
32.SignBrad (2016). *Why White Looks Bigger Than Black – The Irradiation Illusion* https://signbrad.com/ 2016/10/02/why-white-looks-bigger-than-black-the-irradiation-illusion/ Erişim Tarihi: 30 Mart 2023.
33.Introduction to Design Elements: https://gcwgandhinagar.com/econtent/document/ 1587358837 UNIT%203,4, 5.pdf Erişim Tarihi: 11 Haziran 2023.
34.Bacall, L. (Tarihsiz). Elements and Principles of Fashion Design. https://www.fitnyc.edu/ museum/documents/elements-and-principles-of-fashion-design.pdf Erişim Tarihi: 10 Haziran 2023.
35.Kadınlar İçin Vücut Tipine Göre Giysi Tercihleri: https://silkandcashmere.com/blogs/icerikler/ kadinlar-icin-vucut-tipine-gore-giysi-tercihi-rehberi Erişim Tarihi: 12 Haziran 2023.--

Görsel Kaynakça

Görsel 1. Mutlu olmak için giyinme sanatı (Tarihsiz) https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/ mutlu-olmak-icin-giyinme-sanati-35092924/ Erişim Tarihi: 09 Haziran 2023.
Görsel 2. https://pazarlamaturkiye.com/online-pazarda-tuketicilerin-alisveris-motivasyonlari/ Erişim Tarihi: 10 Haziran 2023.
Görsel 3. https://macleans.ca/culture/books/our-emotional-relationship-with-clothes/ Erişim Tarihi: 09 Haziran 2023.
Görsel 4. Fashion & Illustarion 2015: https://fashionandillustration.com/en/this-summer-2015-is-a-true-stripes-party/ Erişim Tarihi: 11 Haziran 2023.
Görsel 5. Line Illusions In Fashion Design: https://Craftgd.Com/Line-İllusions-İn-Fashion-Design Erişim Tarihi: 11 Haziran 2023.
Görsel 6. Vücut Tipleri: https://www.cnnturk.com/yasam/vucut-tipinize-gore-giyiminiz-nasil-olmali Erişim Tarihi: 12 Haziran 2023.

BÖLÜM 7

Giysi ve Seçicilik

Burcu BAŞARAN

Öz

Toplumsal varoluşun görünürlüğünün en önemli temsillerinden olan giysiler; toplumsal kimlikleri yansıtan seçimlerden oluşmaktadır. Bireyin zevkini, kişiliğini, kimliğini, ruh halini, toplumsal yerini yansıtan, maddi kültürün en önemli somut çıktısı olan giysilerin seçimi nasıl yapılmaktadır? Tercihleri yöneten bireysel bağımsız seçimler midir? Yoksa bireyin bağımlı olduğu, birey dışındaki otoritelerin yönlendirmeleri midir? Bireyin giysi seçimlerini etkileyen fizyolojik, psikolojik, toplumsal, ekonomik ve tasarımsal etkenler nelerdir, bu etkenler giysi seçimlerini nasıl ve ne yönde etkilemektedir? Bu sorulara cevap bulmak amacıyla, giysi ve seçiciliğin irdelendiği bu bölümde, giysilerin nasıl ve neye göre seçildiği bireysel ve toplumsal perspektiften yansıtılmaya çalışılmış, araştırmacıların ve düşünürlerin görüşlerine yer verilerek tartışılmıştır. Psikolojik, fizyolojik ve toplumsal açıdan bedeni saracak ve bireyi tamamlayabilecek giysileri seçmek uzun bir tecrübenin sonucunda gerçekleşmektedir. Doğumla birlikte gelişerek zamanla tercih yapabilme yetilerine kavuşan birey, sadece kendi bireysel zevk, düşünce ve arzularına göre seçim yapamamakta, her farklı toplum içerisinde bireyi yönlendiren pek çok sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik mekanizmaya göre tercihlerini kullanmaktadır. Fizyolojik kullanım değerini aşan giysiler daha çok ruhsal tatmine, verilmek istenen sosyal konuma, yansıtılmak istenen ekonomik duruma, tasarımsal estetik değere, yüklendiği soyut anlamlara, gücün ve iktidarın yönlendirmelerine göre özellikle yarattığı imaj için tercih edilmektedir. Bu bölümde giysi seçimi yaparken bireyi etkileyen en önemli içsel ve dışsal unsurlar, literatür taramasına dayanan bilgiler ışığında ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Moda sosyolojisi, giysi seçimi, beden, tüketim, sosyal kontrol.

İnsan bedeni, nesneler içinde yer alan, ancak bilinciyle nesnelerden ayrılan ve kendi biçimini ortaya koyan bir varlıktır. İnsanın fiziksel yapısı, görülebilen dış varlığını oluştururken; ruhsal yapısı içsel ve güdüsel varlığını oluşturmaktadır. Canlı bir varlık olan insanın maddi bölümünü oluşturan beden, toplumsal birçok kimliğin konumlandığı ve performe edildiği yapıdadır. Toplumsal

etkilenmekte; farklı açılardan modanın baskı karakterine sahip etki alanına alınarak yönlendirilmektedir. Tasarımsal anlamda moda, modanın ürettiği sembol ve göstergeler, iktidar ve güç ilişkisinden doğan yönlendirmeler, ideolojiler, inançlar, toplum baskısı, sosyal grup aidiyeti, bireysel prestij, toplumsal kimlik, ruhsal ihtiyaç, güzellik ve cazibe isteği gibi sebeplerden dolayı baskı ve kontrolü sağlamakta, bireyi hiçbir zaman giysi seçimlerinde kendi haline bırakmamaktadır. Özellikle hegemonik güçlerin etki altına giren moda ve giysi seçimi, ekonomik kaygılarla, tüketimi daha fazla körükleyerek daha çok giysi satın almayı teşvik etmektedir. Aslında hiçbir zaman giysi seçimlerinde sadece özgür iradesini kullanamayan birey, tüketim çarkının içerisinde parçalanarak yok olurken, kaynakları kısıtlı olan Dünyayı çöplüğe çevirmektedir.

Kaynakça

1.Kara, Z. (2011). Beden sosyolojisinden ölüm sosyolojisine: İnter disipliner bir yaklaşım. K. Canatan (Ed.) *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap. (s. 3-44).

2.Martı, H. (2011). Hz. Peygamber'in hadislerinde bir değer simgesi olarak beden ve mahremiyet. K. Canatan (Ed.) *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap. (s. 233-248).

3.Çakı, F. (2011). Batı-dışı toplumlarda gençlik ve beden imajı. K. Canatan (Ed.) *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap. (s. 307-324).

4.Giddens, A. (2014). *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. Ü. Tatlıcan (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

5.Waquet, D., & Laporte, M. (2011). *Moda.* I. Ergüden (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

6.Çakır, Ö. (2009). *Ben Ne Giydiğimi Biliyor Muyum? Her Ortama Uygun Giyinme Rehberiniz.* İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

7.Barbarosoğlu, F. K. (2009). *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*. İstanbul: İz Yayıncılık.

8.Şeyhun, M. H. (2008). Siyah çanta üzerine bir deneme. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi: İnsan Giyinir*, *55*, 136-141.

9.Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik.* Ö. Arıkan. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

10.Canatan, K. (2011). Medeniyetin Değişimi "Nefis Tebiyesi"nden "Beden Terbiyesi"ne. K. Canatan (Ed.) *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap. (s. 345-370).

11.İbicioğlu, H., Çiftçi, M., & Cerik, E. (2014). *Giyimde Renklerin Uyumu*. İstanbul: Hayat Yayın Grubu.
12.Rifat, M. (2008). Roland Barthes: "Kadın giyiminde sizce en önemli yer neresidir?" ya da Barthes göstergebiliminin doğuş çizgisi. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi: İnsan Giyinir, 55*, 107-113.
13.Bircan, U. (2015). Roland Barthes ve göstergebilim. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 13*(26), 17-41.
14.Barthes, R. (2021). *Moda Sistemi.* A. Meral (Çev.). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
15.Barthes, R. (2008). Moda Dizgesi-Seçme Parçalar-. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi: İnsan Giyinir. 55*, 114-119.
16.Abalı, N. (2009). *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
17.Montaigne, M. (2008). Giyinme adeti üzerine. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi: İnsan Giyinir, 55*, 19-22.
18.Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme.* E. Baylan (Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
19.Beyazyüz, M., & Göka E., (2011). Psikoloji ve Tıp Açısından Beden. K. Canatan (Ed.). *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap. (s. 371-394).
20.Flügel, J. C. (2008). Giysi sembolizmi ve giysinin çokanlamlılığı. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi: İnsan Giyinir*, *55*, 121-132.
21.Busch, O. V. (2017). *Moda Praksisi*. D. Kılıç (Çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
22.Veblen, T. (2014). *Aylak Sınıfının Teorisi*. E. Günsel (Çev.). Ankara: Tutku Yayınevi.
23.Simmel, G. (2013). *Modern Kültürde Çatışma*. T. Bora, N. Kalaycı & E. Gen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
24.Baudrillard, J. (2012). *Tüketim Toplumu Söylenceleri, Yapıları.* H. Deliceçaylı & F. Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
25.Bocock, R. (2009). *Tüketim.* İ. Kutluk (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
26.Botton, A. (2017). *Statü Endişesi*. A. S. Bayer (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
27.Okumuş, E. (2011). Bedene müdahalenin sosyolojisi. K. Canatan (Ed.) *Beden Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap. (s. 45-65).
28.Faraqhi, S., & Tunçay, M. (2008). Türbe yeşilinden Tunus fesine Osmanlı'da giyim. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi: İnsan Giyinir, 55*, 88-105.
29.Frisby, D. (2013). Sunuş: Georg Simmel Modernitenin İlk Sosyoloğu. *Modern Kültürde Çatışma.* T. Bora, N. Kalaycı & E. Gen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (s. 9-51).
30.Çetin, F. (2011). *Batılı Seyyahlara Göre İstanbul'un Gayrimüslim Ahalisi (1553-1673).* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi.
31.Bozkurt, Ö. F. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XI. XII. Yüzyıllar).* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

32.Kawamura, Y. (2016). *Moda-loji: Moda Çalışmalarına Giriş*. Ş. Özüdoğru (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
33.İTO (İstanbul Ticaret Odası). (2003). *Örtünmeden Giyinmeye: Terzilik ve Modanın Dünü, Bugünü ve Yarını*. İstanbul: İTO Yayınları.
34.Göksel, M. A. (2012). Tasarım. F. Otay Demir (Ed.). *Markaloji: Markaya Dair Her Şey*. İstanbul: Mavna Giza Yayıncılık. (s. 505-539).
35.Barbarosoğlu, F. (2014). *Şov ve Mahrem*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
36.Baudrillard, J. (2016). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*. O. Adanır (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
37.Oral, S. G., & Kara, B. (2012). Ne tüketirsen o'sun: Tüketicinin tüketim davranışlarını anlamak. F. O. Demir (Ed.). *Markaloji.* İstanbul: Giza Yayıncılık. (s. 69-100).
38.Barnard, M. (2002). *Sanat, Tasarım ve Görsel Kültür*. G. Korkmaz (Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
39.Demir, F. O. (2012). Marka olgusu. F. Otay Demir (Ed.) *Markaloji.* İstanbul: Giza Yayıncılık. (s. 45-68).
40.Seylan, A. (2005). *Temel Tasarım*. Ankara: Dağdelen Basın Yayın.
41.Busch, O. V. (2015). *Tasarlanacak Ne Kaldı? Sosyal Tasarım Üzerine Acil Sorular.* H. Ertaş, T. Yasak & G. Öztok (Çev.). İstanbul: Puna Yayın.
42.Smith, A. (2008). Gelenek ve modanın güzellik ve çirkinlik algılarımıza etkisi üzerine. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi: İnsan Giyinir, 55*, 23-25.

BÖLÜM 8
Giyinme Kültürü

Özge URAL

Öz

Giyinme kültürü, temeli toplumsal sosyal yapı, ideoloji ve teknoloji bileşenlerine dayanan, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik teorilerin üzerinde yoğunlaştığı bir paradigma olup toplumların giyim ve giyinme davranışı ile ilgili maddi ve manevi özelliklerinin bütününü kapsar. Bireyin, toplumun ve kültürel sistemin analizinde taşıdığı bilgi birikimi ile giyinme kültürünün yeri ve önemi yadsınamaz. Temelini sosyal davranışlar, inanç, düşünce, değerler sistemi ve maddi kültür bileşenlerinden alan giyinme kültürü, toplumsal yaşamın gerekliliği olarak kurulan tüm sistemlerde ve organizasyonlarda önemli etki ve güce sahiptir. Maddi ve manevi yönleriyle ele alınarak değerlendirildiğinde, giyinme kültürünün kültür kavramının içerdiği temel özellikleri bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Giyinme kültürü, öğrenilebilme ve öğretilebilme özelliğiyle tarihsellik ve süreklilik arz ederken değişen ve güncellenen devingenliğiyle canlı bir yapıdadır. Toplumsal yönü ile bütünleştiren ama aynı zamanda bireysel ya da toplumsal olarak ayrıştırma özelliği de içeren giyinme kültürü, simgesel diliyle sözsüz iletişimde etkin olarak kullanılmaktadır. Tarihsel olarak geçirdiği oluşum sürecinde ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemi olarak içerdiği yazılı olmayan kurallarıyla toplumu denetleme özelliğine sahiptir. Giyinme kültürü soyut yapısıyla bireylerin iç dünyasını yansıtan, ihtiyaçlarını karşılayan aynı zamanda doyum sağlayan işlevsel yönüyle hayatın bir parçasıdır. Tüm bu özellikleriyle giyinme kültürü maddi ve manevi kültür öğelerinden beslenerek, onları yansıtmaya, insanın değişimine ve gelişimine ayak uydurmaya devam ederek yaşayacak, değişecek ve daima var olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Giyim, giyinme, kültür, giyinme kültürü

Giyinme insana özgü, insani ihtiyaçlardan doğduğu düşünülen, insanın insanlaştırmaya çalıştıklarını da kapsayan bir eylem olarak, çok geniş, çok derin ve hala çok bilinmeyenle dolu bir kavram olarak gündemdeki varlığını sürdürmektedir. Giyinme kültürü ifadesi de aslında tamamen bu özellikleri içermesinden yola çıkılarak giyinme eyleminin bir kültür olma durumunu yansıtmaktadır. En özel, en farklı, en üstün canlı olarak nitelendirilen insanın örtünme hikayesinin yapraklarla başladığı varsayılan yolculuğunun

yapısıyla, bireylerin iç dünyasını yansıtmasına, ihtiyaçlarını karşılamasına ve maddi – manevi doyum sağlamasına katkıda bulunur. Sosyal hayatta simgesel içeriği ve gücü ile bireylerin sözsüz iletişiminde önemli rol almaktadır.

Giyinme kültürünün genel ve yapısal özellikleri "kültür" kavramı odağında ele alındığında, farklı disiplinler ile ilişkilerinin ya da ilişkilendirilmesinin önemi ve gerekliliği dikkat çekmektedir.

Coğrafi farklılıkların, gelenek ve göreneklerin, inanç sistemlerinin, tarihsel, teknolojik, ekonomik ve sosyo politik gelişmelerin toplumlardaki etkisine göre şekillenen ve her toplum için farklılıklar gösteren giyinme kültürü, günümüz küreselleşen dünya yapısında yaşanan hızlı değişimlerin etkisiyle güncellenerek, yeni yaşam biçimlerine uyum sağlayarak tarihsel gelişimine devam etmektedir.

Kaynakça

1.Jablonski, N. G., & Chaplin, G. (2002). Skin deep. *Scientific American*, 287(4), 74–81.

2.Rogers, A. R., Iltis, D., & Wooding, S. (2004). Genetic variation at the MC1R locus and the time since loss of human body hair. *Curr Anthropol*. 45, 105–108.

3.Jablonski, N. G. (2013). *Skin: A Natural History.* University of California Press.

4.Kittler, R., Kayser, M., & Stoneking, M. (2003). Molecular evolution of pediculus humanus and the origin of clothing. *Current Biology*, 13(6), 1414-1417.

5.Toups, M. A., Kitchen, A., Light, J. E., & Reed, D. L. (2011). Origin of clothing lice indicates early clothing use by anatomically modern humans in Africa. *Molecular Biology and Evolution*, 28(1), 29–32. doi:10.1093/molbev/ msq234

6.Gilligan I. (2010). The prehistoric development of clothing: archeological implications of a thermal model. *J Archeol Method Theory*. 17, 15–80.

7.Gilligan I. (2007) Neanderthal extinction and modern human behaviour: The role of climate change and clothing. *World Archaeology, 39*(4), 499-514, doi:10.1080/00438240701680492

8.Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.

9.Özlem, D. (2012). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi.* İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

10.Smith, P., & Riley A. (2001*). Cultural Theory: An Introduction.* Oxford University Press.

11.Güvenç, B. (1997). *İnsan ve Kültür* (3.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

12.Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). *Family, Self, and Human Development Across Cultures: Theory and Applications.* Psychology Press and Routledge Classic Editions.

13.Aktan, C. C., & Tutar, H. (2007). Bir sosyal sabit sermaye olarak kültür. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, 6(20), 1-11.
14.Pressey, A. D., & Selassie, H. G. (2002). Are cultural differences overrated? Examining the influence of national culture on international buyer-seller relationships. *Journal of Consumer Behaviour*, 2, 354-368.
15.Akın, M. H. (2007). Bir kültür bilimi olarak sosyoloji ve kültür sosyolojisi. Ed. K. Alver & N. Doğan. *Kültür Sosyolojisi.* Ankara: Hece Yayınları. (s. 85-97).
16.Çetintaş, B. (2016). Kültür kavramının kapsamı, anlam ve tanımları. *Electronic Turkish Studies*, *11*(18), 227-248.
17.Altuntek, N. S. (2006). Kültür ve zihin: Goodenough, Lévi-Strauss ve Geertz. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 45-60.
18.Hamilton, J. A. (1987). Dress as a cultural sub-system: A unifying metatheory for clothing and textiles. *Clothing and Textiles Research Journal*, 6(1), 1–7. doi:10.1177/0887302X8700600101
19.Kara, S. (2017). Teknoloji ve toplumsal değişim ilişkisinin sosyal inşa kuramı bağlamında incelenmesi. *Dört Öge*, 6(12), 117-131.
20.Koca, E., Koç, F., & Vural, T. (2008). Kültürlerarası etkileşimde giyim kuşam. 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) *"Maddi Kültür" Bildiri Kitabı* I. Cilt, S. 793- 808. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 4/1.
21.Güngör M. (2013). Giyim kültürü ve giysiye sahip olma arzuları: Giyim mandalası. *Ekev Akademi Dergisi,* 17(54), 205-211.
22.Tatlıdil, Ü., & Şahin, Y. (2019). Giyim kültürü ve modanın konuları üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(96), 317-323.
23.Barbarosoğlu, K. F. (2013). *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*. İstanbul: İz Yayıncılık.
24.Dormaar, J. (2003). The language of clothes: curriculum evaluation of four fashion design and merchandising programs in Canada (*Doctoral dissertation,* Lethbridge: University of Lethbridge, Faculty of Education).
25.Crane, D. (2003). *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
26.Güngör, M. (2015). The perception of social status and the language of clothes in Turkish cinema. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 10(14) 399-414. doi:10.7827/TurkishStudies .8805
27.Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
28.Yeşil S. (2009). Kültürel farklılıkların yönetimi ve alternatif bir strateji: Kültürel zeka. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 100-131.
29.Çalık, D., & Çınar, Ö. (2009). Geçmişten günümüze bilgi yaklaşımları bilgi toplumu ve internet. *inet-tr'09 – XIV. Türkiye'de İnternet Konferans ve Bildirileri*, 12-13 Aralık 2009. İstanbul: Bilgi Üniversitesi. (s. 77-88).
30.Hofstede, G., Hofstede G. J., & Minkov M. (2010). *Cultures and Organizations. Software of the Mind* Intercultural Cooperation and its Importance for Survival. New York: McGraw-Hill.

31.Morsümbül, Ş. (2014). Kültürel değerlerin üç kuşak arasındaki değişimi üzerine bir inceleme: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *21*, 137-160.
32.Stamper, A., & Condra, J. (2011). *Clothing Through American History: The Civil War through the Gilded Age, 1861-1899*. California: Greenwood.
33.Koca E., & Öz, C. (2020). Karşı cinsle özdeşleşmiş giysileri giyinme: Cross-dressing üzerine bir analiz. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(106), 299-317.
34.Roach M. E. & Eicher J. B. (2011). The fabrics of culture: The anthropology of clothing and adornment. Cordwell, J. M., & Schwarz, R. A. (Eds.) *The Language of Personal Adornment.* (pp. 7–22). Boston: Walter de Gruyter.
35.Tez, Z. (2009). *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi.* İstanbul: Doruk Yayınları.
36.Yağlı, S. (2013). Gündelik hayatın bir alanı olarak moda aracılığıyla kültürün yeniden inşası. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4, 37-62.
37.Wills, N. (2000). Clothing borders: transition discourses, national costumes and the boundaries of culture. *M/C Journal*, 3(2). doi:10.5204/mcj.1842.
38.Koç, F., & Koca, E. (2009). Geleneksel giysi tarzlarının değişimi ve Türk modasının oluşumunda İstanbul, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi ve Dünya Konferans metni*. pp. 2167-2204.
39.Ertan, C. (2020). Bedenin 'estetik' direnişi: Modanın muhalif gündemleri. *Muhakeme Dergisi*, *3*(2), 67-76.
40.Frith, H., & Gleeson, K. (2008). Dressing the body: The role of clothing in sustaining body pride and managing body distress. *Qualitative Research in Psychology*, *5*(4), 249-264.
41.Twigg, J. (2009). Clothing, identity and the embodiment of age. Powell, J. & Gilbert, T. (Ed.). *Aging and Identity: A Postmodern Dialogue*, 24(4). New York: Nova Science Publishers (pp.1-19).
42.Dorrance, E. A. (2011). The language of clothes: Nonverbal communication intention and misinterpretation (*Doctoral dissertation*, College of Charleston).
43.Ruşan, T. C. (2019). Bir iletişim dizgesi olarak giyim ve giyime yönelik göstergebilimsel çözümlemelerdeki değişkenler. *Erciyes İletişim Dergisi*, *6*(1), 81-96. doi:10.17680/erciyesiletisim. 440581.
44.Akdemir, N. (2018). Visible expression of social identity: The clothing and fashion. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4), 1389-1397.
45.Barnard, M. (2010). Fashion statements: Communication and culture. Scapp, R.& Seitz, B. (eds) *Fashion Statements*. Palgrave Macmillan, New York. doi:10.1057/9780230115408_4
46.Feinberg, R. A., Mataro, L., Burroughs, W. J. (1992). Clothing and social identity. *Clothing and Textiles Research Journal, 11*(1), 18-23.
47.Göle, M. (2008). Sarışın Kadın'ın içi boş mu? *İnsan Giyinir. Cogito.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Sayı: 55.
48.Barnard, M. (2013). The functions of fashion and clothing. *Fashion as Communication*. London: Routledge.
49.Kırzıoğlu, N. G. (1992). *Giyim Sanatı ve Kişisel Görünüm*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

50.Marangoz, M., Aydın, A. E., & Özkoç, H. H. (2020). Giyim tercihlerinin izlenim oluşturma ve tüketim kararlarına etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *18*(37), 521-547. doi:10.35408/comuybd. 570521.
51.Craik, J. (1984). Fashion, clothes, sexuality. *Australian Journal of Cultural Studies, 2*(1), 67-83.
52.Bayburtlu, I. (2019). Giyim modasında aykırı söylemler ve kitle beğenisi ile ilişkisinde bireşim tarzlar. *Yıldız Journal of Art And Design*, *6*(1), 70- 88.
53.Ertan, C. (2013). Kültürel bir ifade aracı olarak dövme ve farklı toplumsal bağlamlardaki görünümleri. *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Muğla, Turkey, pp.189-201.
54.Ülgen, P. (2012). Geç Ortaçağ Avrupa'sında kıyafet kültürüne genel bir bakış. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *11*(2), 465-484.
55.Davis, F. (2020). Do clothes speak? What makes them fashion? Barnard, M. (ed.). *Fashion Theory* (pp. 225-235). Routledge.
56.Öztürk, N. (2010). Amiş ailesinde kadının rolü ve bu rolün belirlenmesinde dinin etkisi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *10*(1), 57-73.

BÖLÜM 9
Yerelden Globale Giyinmek

Serdar Egemen NADASBAŞ

Öz

Tam olarak ne zaman başladığı bilinmeyen giyinmenin geçmişten günümüze nasıl bir yol izlediğine dair yorumlar, farklı bakış açılarına göre değişebilir. Bütün bu öznel değişkenliğine karşı giyinmek, bir eylemden daha fazlasını ifade etmektedir. Bin yıllardır gündelik yaşantının bir elemanı olan giyinmek ve onun öznesi konumundaki giysiler, somut özelliklerinin yanı sıra soyut ifadeler de taşımaktadır. Bu özellikleri nedeni ile bireysel ve toplumsal mesajların ulaştırılmasında aktaran rolü üstlenmektedirler. Mesajın içeriği, gönderenin özellikleri (sosyal, kültürel, fiziki, ekonomik, siyasi vb.) veya mesajın ulaşılması istenen alanın genişliği hem giyinmek eyleminin hem de giysilerin kabuk değiştirmesine neden olmaktadır. Özellikle yerleşik yaşantıya geçilmesi sonucu ortaya çıkan büyük nüfuslu şehirler, sermaye ve statü dağılımındaki değişiklikler, sanayi ve ardından teknolojideki ilerlemeler ile giyinmenin ardında yatan anlamlar derinleşmiştir. Tüm bu anlamlar, lokal-küresel dinamiklere ve onları oluşturan aktörlere göre değişkenlik göstermiş, moda kavramının hayata geçmesi ile birlikte nereden nereye ulaştığı daha kompleks bir hal almıştır. Yerel-global aksında giyinmenin ele alındığı bu bölümde, ilk olarak giyinmeye ilişkin ögelerin (giysiler, stiller, akımlar vb.) sınırlı bir yerde, sınırlı kişiler tarafından uygulanırken geniş coğrafyalara yayılmasını sağlayan motivasyonlar ele alınmıştır. Daha sonra ise dünya ölçüsünde benimsenirken sınırlı insan topluluklarına göre uyarlanan giyim ögeleri üzerinde durulmuştur. Giyinmenin yerel ile globali nasıl birbirine bağladığı veya birbirinden uzaklaştırdığı verilen örnekler ile açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler- Giysilerin anlamları, giyinmenin tarihi, moda, giyim kültürü, giyim kodları

Giysiler ve onu oluşturan tekstiller zamanla değişir veya zamanda ilk kez var (yeni) olur. Özellikle erken dönemde yenilik, yaratıcılığın kendisi veya tasarımcıların kreasyonları ile ilgili değildi. Başka bir yerden gelen ve bu nedenle yeni ve farklı olan bir şeyi ele geçirmekle ilgiliydi.

-Giorgio Riello [1]

Kaynakça

1.Riello, G. (2019). *Fashion in The Four Parts of The World,Time, Space and Early Modern Global Change. Chapter 2. Dressing Global Bodies*. London: Routledge

2.Kittler, R., Kayser, M., & Stoneking, M. (2003). Molecular evolution of pediculus humanus and the origin of clothing. *Current Biology*, *13*, 1414–1417.

3.Roche, D. (1994). The *Culture of Clothing: Dress and Fashion in The "Ancien Régime"*. New York: Cambridge University Press.

4.Negley, H. (2009). Review: john styles, the dress of the people. *The Journal of the Costume Society*, *43*, 176-193.

5.Van Andel, T. H., & Tzedakis, P. H. (1996). Palaeolithic landscapes of Europe and environs, 150,000-25,000 years ago: An overview. *Quaternary Science Reviews*, *15*(5), 481-500.

6.Fiske, J. (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş* (Çev: S. İrvan). Ankara: Pharmakon, Yayınevi.

7.Elçin, A. B. (2012). Küreselleşmenin tarihçesi. http://www.meritymm.com/wp-content/ uploads/2013/05/kuresellesme.pdf. Son erişim tarihi: 10 Mart 2023.

8.Veblen, T. B. (1934). *The Theory of the Leisure Class*. New York: The Modem Library.

9.Crain, D. (2000). *Moda ve Gündemleri; Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*. (Çev. Ö. Çevik) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

10.Tortora, P. G. (2014). History and development of fashion. *Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion*, *1*(1), 159-170.

11.McCracken, G. (1986). Culture and consumption: a theoretical account of the structure and movement of the cultural meaning of consumer goods. *Journal of Consumer Research*, *13*(1), 71–84.

12.Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, London: Routledge Publication.

13.Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları.* Ankara: Dipnot.

14.Ersun, D. (2019). Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden toga giyimli bir heykel. *Sobider, 6*(41), 167-176.

15.Alford, H. (2004). The zoot suit: Its history and influence. *Fashion Theory, 8*(2), 225-236.

16.Kösoğlu, N. (2013). Milliyetçiliğimiz ve Avrupa kültürü. *Türk Yurdu Dergisi, 308*(1), 110-116

17.Goodrum, A. (2005). *The National Fabric: Fashion, Britishness, Globalization - Dress, Body, Culture*. London: Bloomsbury Publishing PLC.

18.Çakıcı, S. (2021). Öykü ve filmden moda sahnesine: "Mahizer'e yazdığım mektuplar". https://saatolog.com.tr/oyku-ve-filmden-moda-sahnesine-mahizere-yazdigim-mektuplar.html . Son erişim tarihi: 05 Mart 2023

19.Nadasbaş, S. E. (2020). Afrikalı tasarımcıların ifade ve tasarım aracı olarak dekolonizasyonu kullanım şekilleri. https://www.anadolukongre.org/files/ugd/7cf5ba_5f83e912ecca42c0b7cd8eb6dad464f7.pdf . Son erişim tarihi: 18 Mart 2023.

20.Jansen, M. A., & Craik, J. (2016). *Modern Fashion Traditions*. London: Bloomsbury Academic.

21.Mona, M. A. (2021). The incredible fashion of the ladies and gentlemen of the Congo. https://www.voguescandinavia.com/articles/the-incredible-fashion-of-the-ladies-and-gentlemen-of-the-congo. Son erişim tarihi: 10.03.2023

22.Maffesoli, M. (1996). *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism In Mass Society*. New York: Sage.

23.Cherry, B., & Mellins, M. (2011). Negotiating the punk in steampunk: Subculture, fashion & performative identity. *Punk & Post-Punk*, *1*(1), 5-25.

24.Arslan, K. (2016). Global pazarlama glokal pazarlama ikilemi çerçevesinde glokal pazarlama anlayışının geleceği. *Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *33*, 63-78.

25.Howes, D. (1996). *Cross-Cultural Consumption Global Markets, Local Realities*. London: Routledge.

26.Tse, T. H. (2015). An ethnographic study of glocal fashion communication in Hong Kong and greater China. *Fashion Studies, 2*(2) 245-266.

Görsel Kaynaklar

Görsel 9.1. https://www.reddit.com/r/fashionhistory/comments/x26oit/zoot_suit 19401942 los_a ngeles_county_museum_of/

Görsel 9.2. https://tr.hakaanyildirim.com/Statics/collections

Görsel 9.3. https://thelast-magazine.com/kenneth-ize-young-designer-lvmh-prize-interview-profile/

Görsel 9.4. https://www.gob.mx/cultura/prensa/la-secretaria-de-cultura-pide-explicacion-a-las-marcas-zara-anthropologie-y-patowl-por-apropiacion-cultural-en-diversos-disenos-textiles

Görsel 9.5. https://www.voguescandinavia.com/articles/the-incredible-fashion-of-the-ladies-and-gentlemen-of-the-congo

Görsel 9.6. https://wwd.com/eye/lifestyle/gallery/chinese-new-year-rabbit-campaigns-1235458931/gucci-year-of-rabbit-chinese-new-year-campaign/

BÖLÜM 10

Giyinmiş Dünya: Giyim, Giysi, Süs(lenme) ve Moda Antropolojisi

Merve ÇELTİKCİ & İzzet DUYAR

Öz

Bu yazıda, yanıtlanabilirliği açısından hâlâ tartışmalı olduğunu belirtmekle birlikte insanın ne zaman, nerede, neden ve ne şekilde giyindiğini ve/veya giyinmediğini konu ediniyor ve bu soruların üzerinde antropolojik bir perspektifle duruyoruz. Ayrıca mevcut literatürde hem karmaşık hem de birbiriyle ne kadar iç içe geçtiğini keşfettiğimiz giyim, giysi, süslenme, moda ve tasarıma dilimiz döndüğünce özellikle tüm bunların üzerinde büyük etkisi olduğunu gözlemlediğimiz kültürel, sınıfsal, kimliksel, toplumsal cinsiyet ve yaş gibi faktörler aracılığıyla hassasiyet gösteriyoruz. Bununla birlikte, antropolojide henüz böyle bir alt-disiplinden söz etmek ya da bununla ilgili ayrı bir zaman çizelgesinden bahsetmek zor olsa da giyim, giysi, süslenme, moda ve tasarım ile ilgili konuların en başından günümüze kadar antropolojide nasıl yer edindiğini serimlemeye çalışıyoruz. Giyim, giysi, süslenme, moda ve tasarım gibi sembolik, yapısal ve semiyotik konuları ele alan çalışmalar antropolojik motivasyonla yazılsın veya yazılmasın genellikle kültür ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle çoğu antropoloğun giysinin, giyimin taşıdığı anlamların kültürel olduğunu söylemesi ve insanın farklı giyinme/giydirme (ya da çıplaklık) biçimlerini karşılaştırması şaşırtıcı değildir. Son olarak, saç stili, tırnak, dövme, piercing, vücut boyama, makyaj, takı ve diğer takviyelerin süs ve süslenmeyle ilgili bedende olanı şekillendirdiğimiz ya da bedene sonradan eklediğimiz modifikasyonların da bir "giyinme" ya da "giyinme"nin bir biçimi olarak görülebileceğini veya "giyinme"nin devamı niteliğinde olduğu görüşünü tartışmaya açıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Giyim, giysi, süs(lenme), moda, antropoloji

bu, nihayetinde diğer unsurların göz ardı edilebileceği bir konu değildir. Bu nedenle bahsi geçen konuları, kaçınılmaz olarak birden fazla unsur ile birlikte ele aldığımızı belirtmemiz gerekir.

Kaynakça

1. Allman, J. (2004). "Let your fashion be in fine with our Ghanaian costume": Nation, gender and the politics of clothing in Nkrumaha's Ghana. In *Fashioning Africa: Power and the Politics of Dress*. Bloomington: Indiana Univ. Press. (pp. 144-65).
2. Appadurai, A. (2013). *The Future as Cultural Fact: Essays on the Global Condition*. New York: Verso.
3. Backwell, L., d'Errico, F., & Wadley, L. (2008). Middle Stone Age bone tools from the Howiesons Poort layers, Sibudu Cave, South Africa. *Journal of Archaeological Science, 35*, 1566-1580.
4. Barthes, R. (2006). *The Language of Fashion*. New York: Berg Publications.
5. Berger, J. (1972). *Ways of Seeing*. Harmondsworth: Penguin.
6. Benedict, R. (1934). *Patterns of Culture*. Boston: Houghton Mifflin.
7. Benedict, R. (1931). Dress. E. R. A. Seligman, & A. Johnson (Ed.). *Encyclopedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan. (pp. 235-237).
8. Bohannan, P. (1956). Beauty and scarification amongst the Tiv. *Man, 56*, 117-21.
9. Bogatyrev, P. G. (1971). *The function of Folk Costume in Moravian Slovakia*. R. G. Crum (Çev.). The Hague: Mouton.
10. Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
11. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
12. Beattie, J. (1964). *Other Cultures*. New York: Free Press.
13. Collard, M., Tarle, L., Sandgathe, D., & Allan, A. (2016). Faunal evidence for a difference in clothing use between Neanderthals and early modern humans in Europe. *Journal of Anthropological Archaeology, 44*, 235-246.
14. Cordwell, J. (1979). The very human arts of transformation. J. Cordwell & R. A. Schwarz (Ed.). *The Fabrics of Culture*. The Hague: Mouton Press. (pp. 47-75).
15. Crane, D. (2003). *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*. Ö. Çelik (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
16. Çeltikci, M. (2020). Septum deldirme "bekârlığın sembolü" mü? (https://catlakzemin.com/septum-deldirme-bekarligin-sembolu-mu) Erişim tarihi: 31 Ekim 2022.
17. Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*. Ö. Arıkan (Çev), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

18. Douglas, M. (1970). *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*. London: Barrie & Rockliff.
19. Douglas, M. (1984). *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo.* London: Routledge and Kegan Paul.
20. Dunlap, K. (1928). The development and function of clothing. *Journal of General Psychology, 1*(1), 64-78.
21. Entwistle, J. (2000). Fashion and the fleshy body: Dress as embodied practice. *Fashion Theory*, 4:3, 323-347.
22. Eicher, J. B., & Roach, M. E. (1992). Definition and classification of dress: implications for analysis of gender roles. R. Barnes & J. B. Eicher (Ed.). *Dress and Gender: Making and Meaning in Cultural Contexts*. New York: Berg. (pp. 8-28).
23. Eicher, J. B. (2000). The Anthropology of Dress. *Dress, 27*(1), 59-70.
24. Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish*. Harmondsworth: Penguin.
25. Foucault, M. (1986). *The History of Sexuality: Volume 3, The Care of the Self*. London: Penguin.
26. Glass, B. (1966). Evolution of hairlessness in man. *Science 152*(3720), 294.
27. Gilligan, I. (2007). Neanderthal extinction and modern human behaviour: The role of climate change and clothing. *World Archaeology, 39*(4), 499-514.
28. Golovanova, L.V., Doronichev, V.B., Cleghorn, N.E. (2010). The emergence of bone-working and ornamental art in the Caucasian Upper Palaeolithic. *Antiquity* 84, 299-320.
29. Hansen, K. T. (2004). The world in dress: Anthropological perspectives on clothing, fashion, and culture. *Annual Review of Anthropology*, 33, 369-392.
30. Hamilton, J. A., & Hamilton, J. W. (1989). Dress as a reflection and sustainer of social reality: A cross-cultural perspective. *Clothing and Textiles Research Journal, 7*(2), 16-22.
31. Hoffecker, J. F. (2005) Innovation and technological knowledge in the Upper Paleolithic of Northern Eurasia. *Evolutionary Anthropology* 14, 186-198.
32. Hollander, A. (1993). *Seeing Through Clothes*. Berkeley: University of California Press.
33. Hiler, H., & Hiler, M. (1939). *Bibliography of Costume*. New York: The H. W. Wilson Co.
34. Hirn, Y. (1900). *The origins of art: A psychological and sociological inquiry*. London: Macmillan.
35. Kittler, R., Kayser, M., & Stoneking, M. (2003). Molecular evolution of pediculus humanus and the origin of clothing. *Current Biology, 13*(16), 1414-1417.
36. Kuper, H. (1973). Costume and Identity. *Comparative Studies in Society and History, 15*(3), 348-367.
37. Kushlan, J. A. (1985). The vestiary hypothesis of human hair reduction. *Journal of Human Evolution,* 14, 29–32.
38. Lienhardt, G. (1967). *Social Anthropology*. New York: Oxford University Press.
39. Lévi-Strauss, C. (2012). *Yapısal Antropoloji*. A Kahiloğlu (Çev.). Ankara: İmge.

40. Lurie, A. (1992). *The Language of Clothes*. London: Bloomsbury.
41. Mair, L. (1965). *An introduction to social anthropology*. London: Oxford University Press.
42. Mauss, M. (1973). Techniques of the Body. *Economy and Society, 2*(1), 70–89.
43. Mead, S. M. (1969). *Traditional Maori Clothing*. Wellington: A. H. & A. W. Reed.
44. Murphy, K. M. (2016). Design and Anthropology, *Annual Review of Anthropology*, 45, 433-449.
45. Reed, D., Smith, V. S., Hammond, S. L., Rogers, A. R., & Clayton, D. H. (2004). Genetic analysis of lice supports direct contact between modern and archaic humans. *PLoS Biology, 2*(11), e340.
46. Reischer, E., & Koo, K. S. (2004). The body beautiful: Symbolism and agency in the social world. *Annual Review of Anthropology, 33*, 297-317.
47. Richardson J., & Kroeber, A. L. (1940). *Three Centuries of Women's Dress Fashions: A Quantitative Analysis*. Berkeley: University of California Press.
48. Roach, M. E., & Eicher, J. B. (1965). *Dress, Adornment and the Social Order*. New York: John Wiley and Sons.
49. Roebroeks, W., Sier, M. J., Nielsen, T. K., De Loecker, D., Parés, J. M., Arps, C. E. S., & Mücher, H. J. (2012). Use of red ochre by early Neandertals. *Proceedings of the National Academy of Science*, (109/6), 1889-1894.
50. Sapir, E. (1931). Fashion. E. R. A. Seligman & A. Johnson (Ed.). *Encyclopedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan. (pp. 139-144).
51. Sanborn, H. C. (1926). The function of clothing and of bodily adornment. *American Journal of Psychology, 38*, 1-20.
52. Simmel, G. (1957). Fashion. *American Journal of Sociology*, *62*(6), 541-58.
53. Simmel, G. (2003). *Modern Kültürde Çatışma*. T. Bora & E. Gen (Çev.). İstanbul: İletişim.
54. Scheurmann, E. (2014). *Göğü Delen Adam*. L. Tayla (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
55. Schneider, J. (1987). The Anthropology of Cloth, *Annual Review of Anthropology*, 16, 409-448.
56. Schwarz, R. A. (1979). Uncovering the Secret Vice: Toward an Anthropology of Clothing and Adornment. J. M. Cordwell & R. A. Schwarz (Ed.). *The Fabrics of Culture*. The Hague: Mouton Press. (pp. 23-45).
57. Thwaites, R. G. (1896-1901). *The Jesuit relations and allied documents: travels and explorations of the Jesuit missionaries in New France, 1610-1791.* Volume 51. Cleveland: Burrows Brothers.
58. Toups, M. A., Kitchen, A., Light, J. E., & Reed, D. L. (2011). Origin of clothing lice indicates early clothing use by anatomically modern humans in Africa. *Molecular Biology and Evolution, 28*(1), 29-32.
59. Turner, T. S. (2012). The social skin, *Journal of Ethnographic Theory* 2 (2), 486-504.
60. Westermarck, E. A. (1891). *The History of Human Marriage*. London: Macmillan.
61. Wolf, N. (1990). *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women*. London: Vintage.

BÖLÜM 11

Moda Endüstrisinde Veri: Modanın Verisi mi? Verinin Modası mı?

Nurgül KILINÇ

Öz

Moda endüstrisinde veri bilimi ürün/hizmet yeniliğini ve iş planlamasını yönlendiren kritik bir rekabet farklılaşması noktası haline gelmiştir. Moda perakendecileri ve moda tasarımcıları, en son trendleri ve müşteri taleplerini izlemek için giderek daha fazla veri analitiğine yönelmektedir. Müşteri ilişkileri yönetimi, sosyal medya dinlemeleri, web analitikleri, akıllı etiketler, podyum analitikleri, nesnelerin interneti vb. çok çeşitli kaynaklardan elde edilen nicel, nitel ve görsel veriler moda endüstrisinde büyük veriyi oluşturan elemanlardır. Moda şirketleri ürünlerinin kullanıcı deneyimini iyileştirmek, ürün ve hizmetleri kişiselleştirmek, pazarlama ve operasyonel verimliliği en üst düzeye çıkarmak, müşteri ihtiyaçlarına yönelik hassas pazarlama ve tasarım çözümleri geliştirmek, sahteciliği önlemek üzere büyük verileri toplamakta ve bulut platformları oluşturmaktadırlar. Toplanan veriler çeşitli veri analitiği, özellik öğrenmesi, derin öğrenme, makine öğrenmesi, veri madenciliği, semantik ağ analizi vb. yöntemler ile işlenmektedir. Elde edilen veri analiz sonuçları tasarım, pazarlama ve iletişim ekiplerine müşterilerinin genel bir görünümünü vermekte arzu edilen koleksiyonların ve pazarlama stratejilerinin oluşturulmasında kullanılmaktadır. Bu bölümün amacı, moda verisi kavramını açıklayarak moda endüstrisinin tasarım, üretim ve pazarlama süreçlerinden elde edilen ve aynı zamanda bu süreçlerin yürütülebilmesi için vazgeçilmez olan verileri, kaynaklarını, bilgiye dönüştürme yollarını ilgili literatüre dayalı olarak ortaya koymaktır. Ayrıca bu bölümde Moda verisinin endüstrideki karar süreçlerine etkisi, bu süreçleri nasıl yönettiği, moda endüstrisi ve tasarımı açısından birbirini tekrar eden kısır döngülere sebep olma olasılığı, yenilik ve yaratıcılığın devamlılığı açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moda endüstrisi, moda tasarımı, moda verisi, moda büyük verisi, veriye dayalı moda tasarımı

"Veri, güç sahiplerinin dilidir."

-Jodi Petersen

Toplumun tamamını etkileyen sosyal ve kültürel çevrede yaşanan değişimler modanın oluşumunu ve yayılımını da etkilemektedir. Moda ürünleri tüketim yönlendiricileri ve tüketim kalıpları

yararlanmak isteyen moda şirketleri için bir endişe kaynağıdır. Yeni veri koruma düzenlemeleri, yalnızca mevcut verilerin kullanımını engellemekle kalmaz, aynı zamanda şirketlerin sahip oldukları zengin tüketici verilerine erişimi kaybetmelerine de neden olabilir. Bu durum büyük veri ve veri madenciliğine ilişkin etik ve mahremiyet kaygılarıyla bağlantılıdır [11].

Sonuç olarak, Moda endüstrisinde veri bilimi uygulamaları gelişerek devam edecektir. Gelecekte, daha fazla moda markası, rekabet avantajı elde etmek için veri bilimi uygulamalarından en iyi şekilde nasıl yararlanılacağını öğrenmeye ve bu konuda öncü firmalarla işbirliği yapmaya çalışmalıdır.

Kaynakça

1.Kambar, R. (2016). Moda ürünlerinde güdülenmiş tüketici yenilikçiliğinin satın alma ilgilenimi üzerindeki etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *32*, 149-166.

2.Zhao, L., Liu, S., & Zhao, X. (2021). Big data and digital design models for fashion design. *Journal of Engineered Fibers and Fabrics*, *16*, 1-11. doi:10.1177/1558925021 1019023

3.Jain, S., Bruniaux, J., Zeng, X., & Bruniaux, P. (2017). Big data in fashion industry. *In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering (AUTEX 2017),* IOP Publishing. (254, 15, p. 152005)

4.Vicario, G., & Coleman, S. (2019). A review of data science in business and industry and a future view. *Applied Stochastic Models in Business and Industry, 36*(1), 6-18.

5.Tiihonen, J., & Felfernig, A. (2017). An introduction to personalization and mass customization. *Journal of Intelligent Information Systems*, 49(1), 1–7. doi:10.1007/ s10844-017-0465-4

6.Özdemir, G. (2022). Akıllı robotlar (Korobotlar) "Colobrative Robots". *Mühendis ve Makina*, 25-27.

7.Certilogo (2022). The role of data analytics in fashion. https://discover.certilogo .com/ en/blog/role-of-data-analytics-in-fashion. Son erişim tarihi: 12 Şubat 2023.

8. McAfee A., Brynjolfsson E., Davenport T. H., Patil D. J., & Barton D. (2012). Big data: The management revolution. *Harvard Business Review*, *90*(10), 61-67.

9.Davenport, T. H., Barth, P., & Bean, R. (2012). How 'big data' is different. *MIT Sloan Management Review*, *54*(1), 21-25.

10.Aktan, E. (2018). Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, *1*(1), 1-22.

11.Silva, E. S., Hassani, H., & Madsen, D.Ø. (2020). Big Data in fashion: transforming the retail sector. *Journal of Business Strategy*, *41*(4), 21-27. doi:10.1108/JBS-04-2019-0062

12.Greene, V. (2018). How big data is impacting the fashion industry. www.visualnext.com/ software/big-data-business-intelligence-fashion. Son erişim tarihi: 11 Şubat 2023.
13.Lake, K. (2018). Stitch Fix'in Ceo'su ile kişisel bir tarzın kitle pazarlaması üzerine. https://hbrturkiye.com/dergi/stitch-fix-in-ceo-su-ile-kisisel-bir-tarzin-kitle-pazarlamasi- uzerine. Erişim Tarihi:15.06.2019.
14.Pan, Y. (2018). *Preference Modeling in Data-Driven Product Design: Application in Visual Aesthetics*. (Doctor of Philosophy Dissertation), The University of Michigan. Erişim Adresi: https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/145987/yanxinp_1. pdf?sequence=1.
15.Wang, Z., Zheng, P., Li, X., & Chen, C-H. (2022). Implications of data-driven product design: From information age towards intelligence age. *Advanced Engineering Informatics*, *54*, 101793. doi:10.1016/j.aei.2022.101793.
16.Feng, Y., Zhao, Y., Zheng, H., Li, Z. & Tan, J. (2020). Data-driven product design toward intelligent manufacturing: A review. *International Journal of Advanced Robotic Systems*, 1-18.
17.Tao, F., Cheng, J., Qi, Q., Zhang, M., Zhang, H., & Sui, F. (2018). Digital twin-driven product design, manufacturing and service with big data. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, *94*, 3563–3576. doi:10.1007/s00170-017-0233-1
18.Yang, B., Liu, Y., Chen, W. (2023). A twin data-driven approach for user-experience based design innovation. *International Journal of Information Management*, *68*, 102595.
19.Mollard, M. (2021). Which data sources should fashion brands use at each step of the collection planning process? https://www.heuritech.com/articles/fashion-solutions/ data-for-collection-planning-fashion-brands/. Son erişim tarihi: 11 Şubat 2023.
20.Merryman, L., & Lu, S. (2021). Are fashion majors ready for the era of data science? A study on the fashion undergraduate curriculums in U.S. institutions. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, *14*(2), 139-150. doi:10.1080/1754 3266.2021.1884752
21.Stahl, C., Stein, N., & Flath, C. M. (2021). Analytics applications in fashion suppl chain management—A review of literature and practice. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 70, 1258–1282.
22.Quan, H., Li, S., & Hu, J. (2018). Product innovation design based on deep learning and Kansei engineering. *Applied Sciences*, *8*, 12, 1–17.
23.Juselius, P. (2012). Exploration to Trends & Product development-A Framework to guide trend & consumer driven concept development (Master of art thesis). Aalto University.
24.Gaimster, J. (2011). *Visual Research Methods in Fashion*. London: Bloomsbury Academic.
25.Doris, H., Gibson, F. Y., & Woodard, G. A. (2004). *Merchandising Math: A Managerial Approach*. London: Pearson.
26.Cassidy, T. D. (2019). Colour forecasting. *Textile Progress*, *51*(1), 1-137.
27.Sanders, N. R. (2017). *Forecasting Fundamentals*. New York: Business Expert Press.

28.Raymond, M. (2010). *The Trend Forecaster's Handbook.* London: Laurence King Pub.
29.Murray, S. (2016). Data analytics is on trend with fashion houses. https://www.ft.com/ content/621d20c0-7033-11e6-a0c9-1365ce54b926. Son erişim tarihi: 12 Şubat 2023.
30.Dubreuil, M., & Lu, S. (2020). Traditional vs. Big-data fashion trend forecasting: An examination using WGSN and EDITED. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, *13*(1), 68–77. doi:10.1080/17543266.2020.1732482
31.Brownlow, J., Zaki, M., Neely, A. & Urmetzer, F. (2015). Data and analytics-data-driven business models: A Blueprint for Innovation. *Cambridge Service Alliance*. 7(February), 1-17. doi:10.13140/RG.2.1.2233.2320
32.Fashion United (2022). The power of data for digital fashion design. https://fashion united.uk/news/fashion/the-power-of-data-for-digital-fashion-design/20220 52263209. Son erişim tarihi: 09 Şubat 2023.
33.Urs, R. (2021). Deep learning in fashion industry. https://medium.com/analytics-vidhya/ deep-learning-in-fashion-industry-dcb897ac3c33. Son erişim tarihi: 10 Şubat 2023.
34.Briard, T., Jean, C., Aoussat, A., & Véron, P. (2023). Challenges for data-driven design in early physical product design: A scientific and industrial perspective. *Computers in Industry*, *145*, 103814. doi:10.1016/j.compind.2022.103814
35.Zheng, H., Wu, K., Park, J-H., Zhu, W., & Luo, J. (2020). Personalized fashion recommendation from personal social media data: An item-to-set metric learning approach. *International Conference on Big Data (Big Data)*, 5014–5023.
36.Star Point Group. (2015). Moving from quantitative clues to qualitative insights in the fashion industry. https://www.starpointgroup.com/fashion-marketing-qualitative-research/. Son erişim tarihi: 10 Şubat 2023
37.An, H., & Park, M. (2018). A study on the evaluation of fashion design based on big data text analysis -focus on semantic network analysis of design elements and emotional terms-. *Journal of the Korean Society of Clothing and Textiles*, *42*(3), 428-437. doi:10.5850/ jksct.2018.42.3.428
38.Gündüz, M. Z., & Daş, R. (2018). Nesnelerin interneti: Gelişimi, bileşenleri ve uygulama alanları. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, *24*(2), 327-335.
39.Thompson, I. (2017). The smart label that wants to restyle your life. https://www.ft. com/content/b8ed5018-df10-11e6-9d7c-be108f1c1dce. Son erişim tarihi: 11 Şubat 2023.
40.Israeli, A., & Avery, J. (2017). Predicting consumer tastes with big data at gap. *Harvard Business School,* 1-27.

BÖLÜM 12

Moda ve Ergonomik Tasarım: Dezavantajlı Gruplarda Giysi Kullanılabilirlik Algısı

Velittin KALINKARA & Nesrin KACAR & Gülderen ÇAVUŞ

Öz

Giyim bireyin fiziksel, psikolojik ve sosyal rahatlığını etkiler. Standart kullanıcıların dışındaki yaşlı ve engelli bireyler tüketim ürünlerini, özellikle tasarımında rahatlık, güvenlik ve refah sağlayan moda ve giyim ürünlerini kullanırken çoğu zaman engellerle karşılaşırlar. Özellikle oturma, eğilme, dizleri bükme ve diğerlerinin yanı sıra belirli aktivitelerin gerektirdiği hareketleri yapmak zorlaşır. İleri yaştaki bireylerde ve engellilerde kas ve eklem esnekliğinin azalması nedeniyle hareketler kısıtlanır ve bu da bireylerin giyinme eylemini engeller. Fizyolojik kısıtlamalar nedeniyle hareketlilik ve denge bozulduğunda, bazı günlük işlerin yapılması neredeyse olanaksız hale gelir. Sorunların üstesinden gelmek için tasarımcının, bir ürünün amaçlandığı bedenin yapısı, sınırları ve boyutları, eklem yapısı ve hareketlilik yeteneği hakkında bilgi sahibi olması ve doğru yorum yapması önemlidir. Bedenin özellikleri dikkate alınarak ergonomik olarak tasarlanan giysiler, kullanıcıya uygun şekilde uyarlandığında, kullanıcı-ürün işbirliği ile konfor, kalite ve işlevsellik sağlanır. Moda tasarımında ergonomi, tasarlanan giysilerin onları kullanan bireylere nasıl uyduğunu dikkate almayı gerektirir. Giysiler kullanıcıya uyduğunda daha fazla rahatlık, daha yüksek üretkenlik ve daha az stres olabilir. Giysi ve kullanıcı arasındaki doğrudan temas göz önüne alındığında, antropometrik, biyomekanik ve ergonomik bilgiler farklı kullanıcı segmentlerinin farklı ihtiyaçlarına uygun modellemenin geliştirilmesi için son derece önemlidir. Bu yönleri belirleyerek, tatmin edici, güvenli ve konforlu ürünler geliştirmek mümkün olabilir. Antropometri ve ergonomi (ve disiplinler arası özellikleri) beden ve giyim ilişkisi ile ilgili iddialı çalışmaya yardımcı olan bilgilerdir, bunlar uygun şekilde kullanıldığında, kullanıcılara güvenliği, sağlığı ve rahatlığı artırabilecek bazı araçlar sunar.

Anahtar Kelimeler: Moda, giysi, tasarım, dezavantajlı gruplar, ergonomi, algı

Giyim, yalnızca toplum içindeki konumumuzu yansıtmakla kalmayan, aynı zamanda istenmeyen dış etkenlere karşı rahatlık ve koruma sağlamayı amaçlayan temel fizyolojik ihtiyaçlardan birini temsil ettiği için yaşamımızda önemli bir rol oynar. İnsan bedeninin geçirdiği sürekli dönüşümler ve diğer bazı faktörler, giyeceğimiz kıyafetle ilgili tercihlerimizi ve davranışlarımızı etkileme eği-

Kaynakça

1.Antonela, C., Viorica, C., Laura, M., & Marian, P. (2014). Designing functional clothes for persons with locomotor disabilities. *AUTEX Research Journal, 14*(4), 281-289. doi:10.2478/aut-2014-0028

2.Nandini, R., & Jeevananda, S. (2016). A study on association between factors of fashion clothing and overall involvement. *BIMS International Journal of Social Science Research, 1*(2), 77-87.

3.Arya, N., & Singh, V. (2017). Existing clothing practices of urban lactating mothers. *International Journal of Scientific Research, 6*(4), 451-452.

4.Singh, V., Arya, N., Chauhan, N., & Devi, S. (2019). Clothing preferences of elderly women. *Int. J. Curr. Microbiol. App. Sci, 8*(3), 1813-1818. doi:10.20546/ijcmas.2019. 803.213

5.Wu, H., Chao, H., & Luximon, A. (2018). Fashion education innovations based on ergonomic design. In: R. Goonetilleke & W. Karwowski (eds). *Advances in Physical Ergonomics and Human Factors.* Cham: Springer. doi:10.1007/978-3-319-60825-9_39

6.Woodward, S. (2007). *Why Women Wear What They Wear.* Oxford: Berg. doi:10.2752/ 9781847883483

7.Buse, C., & Twigg, J. (2018). Dressing disrupted: Negotiating care through the materiality of dress in the context of dementia. *Sociology of Health & Illness, 40*(2), 340–352. doi:10.1111/1467-9566.12575

8. Cazzolli, P. A. (2020). Dressing with ease, style and comfort. https://www.als.org/navigating-als/resources/fyi-dressing-ease-style-and-comfort

9.Neves, E. P., Brigatto, A. C., & Paschoarelli, L. C. (2015). Fashion and ergonomic design: Aspects that influence the perception of clothing usability. *Procedia Manufacturing, 3*, 6133-6139. doi:10.1016/j.promfg.2015.07.769

10.Elsayed, W. A., Eladwi, M. M. T., Ashour, N. S., Shaker, R. N., & Shaheen, E. M. S. (2019). Ergonomics approach for fashionable apparel design. *International Design Journal*, *9*(3), 273-280.

11.Dul, J., & Weerdmeester, B. (2004). *Ergonomia Prática*. Tradução de Itiro Iida. 2. ed. São Paulo. Edgard Blücher.

12.Vianna, C., & Quaresma, M. (2019). Ergonomics of clothing for elderly women of 60 to 75-year-old. *Ergodesign & HCI*, *7*(SI), 1-4.

13.Allsteel, S. O., & Allsteel, E. T. (2006). Ergonomics and design a reference guide. Muscatine (IO): Allsteel Incorporation.

14.Martins, S. B. (2012). Ergonomics and Fashion: the OIKOS methodology for usability and comfort evaluation in clothing and fashion. *Work, 41*, 6059-6067. doi:10.3233/ WOR-2012-1061-6059

15.Martins, S. B., & Martins, L. B. (2012). Ergonomics, design universal and fashion. *Work, 41*, 4733-4738. doi:10.3233/WOR-2012-0761-4733

16.Liao, J., & Hu, X. (2020). Ergonomic-based clothing design for the elderly. (pp. 155–166). doi:10.1007/978-3-030-49904-4_12

17.Cabral, A., & Figueiredo, C. M. A. (2014). Costume design: Ergonomics in performance art. In: T. Ahram, W. Karwowski & T. Marek (Eds.). *Proceedings of the*

5th International Conference on Applied Human Factors and Ergonomics AHFE 2014, Krakow, Poland. 19-23 July 2014. (pp.2429-2438).

18.Huck, J., & Bunhotal, B. H. (1997). Fastener systems on apparel for hemiplegic stroke victims. *Applied Ergonomics*, *28*(4), 277–282.

19.Yulong, W. (2014). Research on application in fashion design clothing ergonomics. *BioTechnology*, *10*(21), 13211-13215.

20.Akdemir, N. (2018). Visible expression of social identity: The clothing and fashion. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17*(4), 1389-1397.

21.Nyong, B. C., & Duze, C. O. (2011). Clothing for elderly persons: Management and caring strategies. *African Research Review*, *5*(1)-18, 447-458.

22.Alexander, M., Cornell, L. J., & Presley, A. (2005). Clothing fit preference of young female adult consumers. *International Journal of Clothing Science and Technology*, *17*, 52-64. doi:10.1108/09556220510577961

23.Thomas, J. B., & Peters, C. L. O. (2009). Exploring the self-concept, lifestyles, and apparel consumption of women over age 65. *International Journal of Retail & distribution Management,* 37, 1018-1040.

24.Watanabe, K., Furumatsu, Y., & Matsuyama, Y. (1999). Analysis of the dorsal shape of elderly Japanese women and a comparison with young women for improving apparel fit. *Journal of Home Economics of Japan*, 50, 255-1264.

25.Watanabe, K., & Takabu, H. (2013). Analysis of three-dimensional torso shape and bodice pattern of elderly Japanese women. Proc. of the 4th International Conference on 3D Body Scanning Technologies, Long Beach CA, USA, 19-20 November 2013. (pp. 384-391).

26.Imbesi, S., & Scataglini, S. (2021). A user centered methodology for the design of smart apparel for older users. *Sensors, 21*(8), 2804. doi:10.3390/s21082804

27.Neves, E. P., Marteli, L. N., & Paschoarelli, L. C. (2018). Elderly and clothing: considerations about handling trimmings. *Curr Trends Fashion Technol Textile Eng., 2*(2), 12-14.

28.Vianna, C., & Quaresma, M. (2015). Ergonomic issues related to clothing and body changes of the new elderly women. *Procedia Manufacturing, 3,* 5755-5760.

29.Thoren, M. (1996). Systems approach to clothing for disabled users. Why is it difficult for disabled users to find suitable clothing? *Applied Ergonomics, 27*(6), 389-396.

30.Iida, I. (2005). Ergonomia – Projeto e Produção. 2ª ed. Sao Paulo: Edgard Blucher.

31.Wang, X., & Xu, D. (2010). Study on the clothing for the elderly. *Proceedings of the 2010 International Conference on Information Technology and Scientific Management*. https://www.scirp.org/pdf/20-1.17.pdf Erişim: 01.02.2021

32.Neves, E. P., Brigatto, A. C., Medola, F. O., & Paschoarelli, L. C. (2015). Biomechanics and Fashion: Contributions for the design of clothing for the elderly. *Procedia Manufacturing*, *3*, 6337-6344.

33.Gruber, C., Reis, A. A., & Mazo, G. Z. (2017). Discomfort in the use of intimate apparel by elderly women: information for product development. *Product Management & Development, 15*(1), 31-35. doi:10.4322/ pmd.2017.002

34.Gu, C., & Zeng, J. (2019). Research on the design of the elderly wardrobe based on ergonomics. *IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng.*, 573, 012058. doi:10.1088/1757-899X/ 573/1/012058
35.Brady, A. O., & Straight, C. R. (2014). Muscle capacity and physical function in older women: What are the impacts of resistance training? *Journal of Sport and Health Science, 3*, 179-188.
36.Liu, Z., & Liu, Z. (2015). The attention on "age reduction design" of elderly ladies' fashion. International *Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2015)*, (pp.487-490).
37.Reich, N., & Otten, P. (1991). Clothing and dressing needs of people with arthritis. *Clothing and Textiles Research Journal, 9*, 34-40. doi:10.1177/0887302X9100900405
38.Gupta, D., Das, A., Jain, V., Soneja, T., Dang, P., & Srivastava, P. (2013). Design of ergonomic garment for elderly Indian women. *RJTA, 17*(3), 118-127.
39.Dinkins, J. M. (1993). Meeting basic needs of rural southern elders. *J. Home Econom., 85*(1), 18-24.
40.Civitci, S. (2004). An ergonomic garment design for elderly Turkish men. *Applied Ergonomics, 35*(3), 243-251.
41.Bryson, D. (2014). Anatomical and physiological changes with age: implications for apparel design. Eds: J. McCann & D. Bryson. *Textile-led Design for the Active Ageing Population.* Cambridge: Elsevier.
42.World Health Organization (WHO), (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. WHO/NMH/NPH/02.8 Geneva: WHO.
43.Huppert, F. (2003). Design for older user. Eds: J. Clarkson, S. Keates, R. Coleman & C. Lebbon. *Inclusive design- Design for the Whole Population.* Cambridge: Springer. (pp. 30-49). doi:10.1007/978-1-4471-0001-0_2
44.Narasimhan, D. (2017). Considering your age: A study of how women above the age of sixty express themselves through fashion. *Art & Design, 15*, 42-49.
45.Twigg, J. (2007). Clothing, age and the body: A critical review. *Ageing & Society*, 27, 285–305. doi:10.1017/S0144686X06005794
46.Apter, T. (1995). *Secret Paths: Women in The New Midlife*. New York: Norton.
47.Au, J., Lam, J., & Ho, C. (2016). Design preferences and experience of older people's choice in fashion in Hong Kong. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education, 9*(3), 183–191. doi:10.1080/17543266.2016.1154110
48.Lee, Y., & Suzanne, M. (2010). An assessment of the proximity of clothing to self scale for older persons. *International Journal of Consumer Studies*, *34*, 443–448.
49.Chang, W.-M., Zhao, Y.-X., Guo, R.-P., Wang, Q., & Gu, X.-D. (2009). Design and study of clothing structure for people with limb disabilities. *J. Fiber Bioeng. Inf., 2*(1), 62-67.
50.Wang, Y., Wu, D., Zhao, M., & Li, J. (2014). Evaluation on an ergonomic design of functional clothing for wheelchair users. *Applied Ergonomics, 45*, 550-555. doi:10.1016/ j.apergo.2013.07.010
51.Ng, S. F., Hui, C. L., & Wong, L. F. (2011). Development of medical garments and apparel for the elderly and disabled. *Textile Prog, 43*, 235-285. doi:10.1080/00405167. 2011. 573240

52.Ayachit, S., & Thakur, M. (2017). Functional clothing for the differently abled. *Indian Journal of Public Health Research & Development, 8*(4), 904-913. doi:10.5958/0976-5506. 2017.00449.1

53.Sadretdinova, N., Bereznenko, S., Bilotska, L., Szafrańska, H., & Pawlowa, M. (2022). Designing of casual wear for wheelchair users. *Communications in Development and Assembling of Textile Products, 3*(2), 180-190. doi:10.25367/cdatp.2022.3.p180-190

54.Watkins, S. M. (1984). *Clothing the Portable Environment.* Ames: Iowa State University Press.

55.Na, H.-S. (2007). Adaptive clothing designs for the individuals with special needs. *J. Korean Soc. Cloth. Text., 31*(6), 933-941.

56.Esmail, A., Poncet, F., Auger, C., Rochette, A., Dahan-Oliel, N., Labbe, D., … Swaine, B. (2020). The role of clothing on participation of persons with a physical disability: A scoping review. *Applied Ergonomics, 85*, 103058. doi:10.1016/j.apergo.2020.103058

57.Nakic, M., & Bogovic, S. (2019). Computational design of functional clothing for disabled people. *Tekstilec, 62*(1), 23-33. doi:10.14502/Tekstilec 2019.62.23-33

58.Feng, Q., & Hui, C. (2021). Clothing needs for wheelchair users: A systematic literature review. *Advances in Aging Research, 10,* 1-30. doi:10.4236/aar.2021.101001

59.Gomes Filho, J. (2003). Ergonomia do objeto: Sistema técnico de leitura ergonômica do objeto. São Paulo: Escrituras.

60.Caldas, A., Carvalho, M., Lopes, H., & Souza, M. (2017). Ergonomic clothing design for care-dependent elderly women. Eds: G. Montagna & M. Carvalho. *Textiles, Identity and Innovation: Design the Future.* London: Taylor & Francis Group. doi:10.1201/ 9781 315100210-22

61.Gupta, D. (2014). Anthropometry and the design and production of apparel: An overview. *Anthropometry, Apparel Sizing and Design.* Eds: D. Gupta & N. Zakaria. Delhi: Woodhead Publishing. (pp. 34-66). doi:10.1533/ 9780857096890.1.34

62.Gupta, D. (2011). Design and engineering of functional clothing. *Indian Journal of Fibre and Textile Research, 36*(4), 327-335.

63.Silveira, I. (2008). Usabilidade do vestuário: Fatores técnicos/funcionais. *Modapalavra e-período, 1*(1), 21-39.

64.Theisen, F. C., de Moura, H. T., & Folle, L. F. (2015). Innovation in fashion design: Articulating anthropometry, ergonomics and usability for comfort in the use of jeans. *Strategic Design Research Journal, 8*(3), 116-126. doi:10.4013/sdrj.2015.83.02

65.Pheasant, S., & Haslegrave, C. M. (2006). *Bodyspace: Anthropometry, Ergonomics, and the Design of Work.* Boca Raton: CRC Press.

66.Moggridge, B. (2007). *Designing Interactions.* Cambridge: The MIT Press.

67.Nickpour, F., & Dong, H. (2011). Designing anthropometrics! Requirements capture for physical ergonomic data for designers. *The Design Journal, 14*(1), 92-111, doi:10.2752/175630 610X12877385838849

68.Araújo, M. do S., & Carvalho, M. A. F. (2014). Antropometria e ergonomia no design para cadeirante desportista. *dObra[s] – revista da Associação Brasileira de Estudos de Pesquisas em Moda,* 7(15), 79-89. doi:10.26563/dobras.v7i15.76

69.Jordan, P. (2000). *Designing Pleasurable Products.* New York: Taylor and Francis.
70.Savas, Ö. (2004). A perspective on the person-product relationship: attachment and detachment. In: McDonagh, D., Hekkert, P., Van Erp, J., & Gyi, D. (eds.). *Design and Emotion: The Experience of Everyday Things*. (pp. 317–321). London: Taylor and Francis.
71.Padez, A. J., Pombo, N. G. C. C., dos Santos, N. M. G., & Pereira, M. M. R. (2020). State of the art - ergonomics and modeling of functional clothing products with biosignals sensor integration. *International Congress on Engineering - Engineering for Evolution, KnE Engineering*, (pp. 155–168). doi:10.18502/keg.v5i6.7030
72.Montemezzo, M. C. F. S., & Santos, J. E. G. (2002). O papel do vestuário na interação homem-ambiente. Procedings 5° P&D Design Congress, Brasilia, Rio de Janeiro – AEND-BR.
73.Grave, M. F. (2004). *A modelagem sob a otica da ergonomia*. São Paulo: Zennex.
74.Neves, E. P., Brigatto, A. C., Medola, F. O., & Paschoarelli, L. C. (2015). Biomechanics and Fashion: Contributions for the design of clothing for the elderly. *Procedia Manufacturing*, *3*, 6337-6344.
75.Berme, N., Heydinger, G., & Engin, A. A. (1985). Biomechanics of the joints in the upper limb. In: Berme, N., Engin, A. E., Correia da Silva, K. M. (eds). *Biomechanics of Normal and Pathological Human Articulating Joints.* NATO ASI Series, *93*, 115-135. Dordrecht: Springer. doi:10.1007/978-94-009-5117-4_7
76.Boueri, J. J. (2004). *A Contribuiçao da Ergonomia na Formaçao do Arquiteto: O Dimensionamento dos Espaços da Habitaçao*. Tese de LivreDocencia. Sao Paulo, FAU USP.
77.Wu, D., Bian, F., & Wang, Y. (2021). A method for the evaluation of functional clothing for older individuals with restricted mobility. *Fashion Practice, 13*(1), 113-127. doi:10.1080/17569370.2021.1872902
78.Lee, Y.-S. (2014). Developing apparel sizing systems for particular groups. Eds: D. Gupta & Zakaria, N. *Anthropometry, Apparel Sizing and Design*. (pp.197-254). Cambridge: Elsevier. doi:10.1533/9780857096890.2.197
79.Goonetilleke, R., & Karwowski, W. (2016). Advances in physical ergonomics and human factors. In: *International Conference on Physical Ergonomics and Human Factors*, Florida.
80.Teyeme, Y., Malengier, B., Tesfaye, T., Ciesielska-Wrobel, I., Musa, A. B. H., & Langenhove, L. V. (2020). A review of contemporary techniques for measuring ergonomic wear comfort of protective and sport clothing. *AUTEX Research Journal*, *21*(1), 32-44. doi:10.2478/aut-2019-0076

KALEMİN VE KADRAJIN PSİKOLOJİSİ
Türk Dizi, Roman ve Filmlerinin Analizi

Editör: Meryem Berrin Bulut

nobel

KALEMİN VE KADRAJIN PSİKOLOJİSİ Türk Dizi, Roman ve Filmlerinin Analizi
Editör: Meryem Berrin Bulut

Yayın No.: 5103
Psikoloji-PDR No.: 479
ISBN: 978-625-397-808-2
E-ISBN: 978-625-397-809-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Bulut, Berrin.
KALEMİN VE KADRAJIN PSİKOLOJİSİ Türk Dizi, Roman ve Filmlerinin Analizi / Editör: Meryem Berrin Bulut
1. Basım, XVIII + 508 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-808-2
E-ISBN: 978-625-397-809-9
1. Psikoloji 2. Sanat 3. Analiz

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRÜN SÖZÜ ..... **iii**

BÖLÜMLER VE YAZARLARI ..... **v**

KURAMLAR

PSİKANALİTİK KURAM (SIGMUND FREUD) **3**
Berfin Demirtepe, Tuğba Özer, Abdullah Tunç, Ahmet Furkan Yılmaz, Şeyma Erbaş, Sefa Boyraz ve İlvenur Soyutürk

BİREYSEL PSİKOLOJİ **18**
Şule Kaya ve İlvenur Soyutürk

ANALİTİK PSİKOLOJİ **24**
Nisanur Yıldızeli, Nisa Nur Ünal ve Nur Sena Gülsoy

BİLİŞSEL ÇELİŞKİ KURAMI **30**
Ahmet Furkan Yılmaz

VAROLUŞÇU KURAM **31**
Tuğba Özer, Abdullah Tunç, Beyza Naile Ömerca ve İlknur Duğan

PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI **45**
Sude Yiğit ve Sefa Boyraz

BİLİŞSEL KURAM **50**
Oğulcan Tanrıverdi ve Sude Yiğit

BAĞLANMA KURAMI **55**
Oğuzhan Coşkun ve Ahmet Furkan Yılmaz

İNSANCIL KURAM **58**
Oğuzhan Coşkun

AHLAKİ GELİŞİM KURAMI **60**
Sude Yiğit ve Şule Kaya

AŞKIN RENKLERİ KURAMI 64
Nisa Nur Ünal

SOSYAL BİLİŞSEL ÖĞRENME KURAMI 71
Nisanur Yıldızeli ve Ahmet Furkan Yılmaz

AYIRICI ÖZELLİK YAKLAŞIMI 74
Feride Boğazkesen, Sude Yiğit, Oğuzhan Coşkun ve Ahmet Furkan Yılmaz

DİZİLER

BEHZAT Ç.: BİR ANKARA POLİSİYESİ 83
Şule Kaya

SUSKUNLAR 95
Ahmet Furkan Yılmaz

ŞAHSİYET-SEZON I 115
Oğulcan Tanrıverdi

BİR BAŞKADIR 130
Nisa Nur Ünal

FATMA 158
Berfin Demirtepe

UYSALLAR 171
İlknur Duğan

ROMANLAR

ZEHRA 191
Oğuzhan Coşkun

EYLÜL 203
Nisa Nur Ünal

HANDAN 223
İlvenur Soyutürk

SİNEKLİ BAKKAL 240
Nur Sena Gülsoy

KÜRK MANTOLU MADONNA 251
Şeyma Erbaş

ANAYURT OTELİ..... 275
Oğulcan Tanrıverdi

TEHLİKELİ OYUNLAR 288
Sefa Boyraz

KİNYAS VE KAYRA 312
Tuğba Özer

YALNIZLAR İÇİN ÇOK ÖZEL BİR HİZMET..... 346
Nisanur Yıldızeli

İNSAN VE ŞEYTAN..... 362
Abdullah Tunç

FİLMLER

SEVMEK ZAMANI 375
Melike Dur

ZÜĞÜRT AĞA 393
Feride Boğazkesen

EŞKIYA..... 408
Nisanur Yıldızeli

MASUMİYET 423
Suna Tekin

YAZGI 442
Abdullah Tunç

UZAK 457
Beyza Naile Ömerca

TAKVA **467**
Ahmet Furkan Yılmaz

HACİVAT KARAGÖZ NEDEN ÖLDÜRÜLDÜ? **481**
Oğulcan Tanrıverdi

7. KOĞUŞTAKİ MUCİZE **495**
Sude Yiğit

GENOGRAM REHBERİ **507**

PSİKANALİTİK KURAM (SIGMUND FREUD)

Berfin Demirtepe, Tuğba Özer, Abdullah Tunç, Ahmet Furkan Yılmaz,
Şeyma Erbaş, Sefa Boyraz ve İlvenur Soyutürk

Sigmund Freud (1856 -1939)

Sigmund Freud, 6 Mayıs 1856 yılında Çek Cumhuriyeti'nde doğmuş ve 1860'ta ailesiyle birlikte Viyana'ya taşınıp yaşamının geri kalanını burada sürdürmüştür. Okul yıllarında başarısı ile tanınan Freud, Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesini kazanmış ve orada yaptığı çalışmalarıyla adını duyurmuştur. Tıp fakültesini bitirdikten hemen sonra Martha Bernays ile nişanlanıp dört yıllık nişanlılık sürecinde de açtığı özel muayenehanesinde doktor olarak çalışmıştır. Ünlü bir nörolog olarak tanınmaya başlayan Freud'un ilgisini uzunca bir süre hipnoz ve hipnoza dair yöntemler çekerken Freud, Jean Martin Charcot'un hipnoza dair çalışmalarını gözlemleyebileceği bir araştırma bursu kazanmış ve Paris'e giderek Charcot ile birlikte hipnoza dair çalışmalar yapmıştır. Belli bir süre sonra Viyana'ya dönen Freud hipnoz ile ilgili çalışmalarına orada da devam etmiş ve Joseph Bruer ile birlikte yeni yöntemler üzerinde çalışmışlardır. Tüm bu süreçte Freud'un bilinçdışına dair çalışmaları, kendisine tedavi için danışan hastalarını gözlemlemesi ve kendi iç dünyasına yaptığı yolculukları onun, *Rüyaların Yorumlanması* isimli kitabını yazmasına katkıda bulunmuştur. 1900 yılında kitabı yayınlanmış ve bilim dünyasında ilgileri üzerine çekmiştir. Freud'un Martha ile olan evliliği uzun ömürlü olmuş ve bu evlilikten altı çocukları olmuştur, en küçük çocukları Anna tıpkı babası gibi psikanaliz üzerine çalışmış ve savunma mekanizmalarını psikoloji literatürüne kazandırmıştır. 1938'de Nazilerin Avusturya'yı işgal etmesi sonucunda Freud ailesiyle birlikte Londra'ya kaçmış ve 1939'da kanserden hayatını kaybetmiştir (Burger, 2006; Köybaşı, 2020).

Kaynakça

Akhtar, S. (2014). *Acının Kaynakları Korku, Açgözlülük, Suçluluk, Kandırma, İhanet ve İntikam*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aronson, E., Wilson, T. ve Akert, R. (2018). *Sosyal psikoloji*. Kaknüs.

Brenner, C. (1977). *Psikanalizin Temelleri* (I. Savaşır ve Y. Savaşır, Çev.), Yankı mat.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik.* (İ. D. Erguvan- Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.

Burger, M. (2006). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri*. (D. Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Psikoloji.

Burger, M. (2016). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri* (5.baskı). (İ.D. Erguvan- Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Psikoloji.

Freud, S. (1912). The Dynamics of Transference. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Volume XII (1911-1913): The Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works (pp. 97-108). Hogarth Press.

Freud, S. (1926) *Tutukluk, Semptom ve Kaygı.* (C. Öner, Çev.) Oda Yayınları.

Freud, S. (1938) *An Outline of Psychoanalysis*. Norton.

Freud, S. (1986). *Yaşamım ve Psikanaliz* (14.baskı). (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1925)

Freud, S. (2001). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id* (1. Baskı). (A. Babaoğlu, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1920)

Freud, S. (2002). *Metapsikoloji haz ilkesinin ötesinde: ego ve id ve diğer çalışmaları*. (E. Kapkın ve A. Tekşen-Kapkın, Çev.). Payel Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1923)

Freud, S. (2012). *Totem ve Tabu*. Alter Yayınevi.

Freud, S. (2013). *Sevgi ve Cinsellik Üzerine*. İlya İzmir Yayınevi.

Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve Sonrası* (6. Baskı). Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (13. Baskı). Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (2008). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.

Horney, K. (2019*). Çağımızın nevrotik kişiliği*. Doruk Yayınları.

Köybaşı, E. (2020). Freud'un Zihin Kuramı Bize Ne Anlatır?. *Madde, Diyalektik ve Toplum Dergisi. 3(3)*, 185-193.

Laplanche, J. ve Pontalis, J.B. (1973). *The Language of Psychoanalysis*. W. W. Norton & Company.

McWilliams, N. (2009). *Psikanalitik tanı: klinik süreç içinde kişilik yapısını anlamak*. (E. Kalem, çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mitchell, S. A. ve Black, M. J. (2012). *Freud ve Sonrası*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Murdock, N. (2014). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları* (F. Akkoyun, Çev.). Nobel.

Parman, T. (2012). *Ergenlik ya da merhaba hüzün*. Bağlam.

Quinodoz, J. M. (2016*). Freud'u Okumak*. Bağlam Yayınları

Santrock, J. W. (2019). *Yaşam Boyu Gelişim*. Nobel.

Sharf, R. S. (2014). *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramları kavramalar ve örnek olaylar* (5.baskı) (N. Voltan-Acar, Çev.). Nobel Akademik (Orijinal eserin basım tarihi 2011, 5.baskı)

BİREYSEL PSİKOLOJİ

Şule Kaya ve İlvenur Soyutürk

Giriş

Psikodinamik ekol içerisinde yer alan Bireysel Psikoloji, Alfred Adler (2002) tarafından geliştirilmiştir. Psikanaliz kuramının kurucusu olan Freud ile yakın bir ilişki içinde olan ve Psikanaliz toplantılarına katılan Adler'in fikirleri zaman içinde değişime uğramıştır. Freud'la yollarını ayırdıktan sonra üreten yıllar geçiren Adler, kendi ekolü olan 'Bireysel Psikoloji'yi geliştirmiştir (Adler, 2002 akt. Eker, 2012). Freud ve Adler'in kişilik kuramlarının birbirinden farklılaşmasının en büyük nedenlerinden biri, Freud'un daha çok cinsellik ve biyolojiye önem vermesi iken Adler'in daha çok topluma yönelik bir kuram geliştirmiş olmasıdır (Adler, 2002 akt. Eker, 2012). İkinci olarak ise Adler, Freud ve Jung'dan farklı olarak kuramında anlaşılır ve yalın bir dil kullanmıştır (Adler, 2002 akt. Yazgan-İnanç ve Yerlikaya, 2008, s. 41-43).

Bireysel Psikoloji

Freud'un aksine Adler, kişiliğin gelişimini etkileyen en önemli faktörlerden birinin geleceğe yönelik amaçlarımız olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, davranışlarımızı güdüleyen en önemli etkenin amaçlarımız olduğu kanısındadır. Dünyayı yorumlama şeklinden, ona yönelik tepki geliştirmeye kadar birçok şeyi belirleyen amaçlardır. Bu amaçlar, kişiliğin gelişimini olumlu yönde etkileyip bireye yarar sağlıyorsa, bu amaçlar etrafında elde edilen sonuçlar Adler'e göre doğru olarak kabul edilmektedir (Adler, 2001 akt. Eker, 2012). Adler'e (2002 akt. Eker, 2012) göre toplumsal yaşamın getirdiği bazı sorumluluklar bulunmaktadır. Bunlar; kişilik ve davranışlar olarak bilinmektedir. İnsan, toplum içerisinde bulunduğu sırada benmerkezci bir bireyken süreç içerisinde toplumdaki diğer üyeleri de göz önüne alarak özgeci davranışlar geliştirmektedir. Adler'e göre kişiliğin gelişimi ancak insanın, diğer insanlarla ve toplumla girdiği ilişkiler ve etkileşimler sonucu mümkün olabilmekte-

Hasete dair belirtiler kolay gözlenebilir niteliktedir ve kişinin tek bir bakışında bile fark edilebilir duruma gelebilir. Haset bir insanı başkasının acısından zevk duyacak noktaya kadar getirebilmektedir (Adler, 2013).

Kaynakça

Adler, A. (2013). *İnsan Doğasını Anlamak*. İlya İzmir Yayınevi.

Altıntaş, E. (1992). Alfred Adler ve Bireysel Psikolojisi. *Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(1), 49-57.

Aytekin, T. ve Aytekin, H. (2023). Alfred Adler'in Bireysel Psikoloji Kuramı ve Temel İlkeleri. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, *5*(1), 40-47. https://doi.10.54089/ecider.1167532

Burger, J. M. (2021). *Kişilik*. Kaknüs Yayıncılık.

Çınarbaş, D. C. ve Nilüfer, G. (2019). Adler ve Sulloway'ın Doğum Sırası Kuramları ve Görgül Bulgular ile İlgili Bir Derleme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 59*(1), 125-151. https://doi.org.10.33171/dtcfjournal.2019.59.1.7

Çiçek, H. (2022). Yönetim Bakış Açısıyla Kişilik Kuramları ve Tipolojileri. (H. Karadal, İ. Erdoğan Tarakçı, R. Aslan ve E. Dinçer Eds.), *İşletme ve İktisat Araştırmaları* içinde (ss. 197-217). Efe Akademik Yayınları.

Eker, S. (2012). Alfred Adler'in Kişilik Kuramı'nın Demokrasi Düşüncesi Açısından Önemi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(22), 157-180.

Yazgan-İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2008). *Kişilik Kuramları*. Pegem Akademi Yayıncılık.

ANALİTİK PSİKOLOJİ

Nisanur Yıldızeli, Nisa Nur Ünal ve Nur Sena Gülsoy

Giriş

Analitik Psikolojinin kurucusu Carl Gustav Jung (1875-1961), İsviçre'nin sınır şehirlerinden biri olan Basel'e yakın Kesswil adındaki bir köyde 26 Temmuz 1875 tarihinde dünyaya gelmiştir (Jung, 2005; Meier, 2022). 11 yaşında köy okulundan ayrılıp Basel'de bir okula başlayan Jung, liseyi bitirdikten sonra Basel Üniversitesinde tıp eğitimine başlamıştır (Meier, 2022). 1906 yılında Freud'a ilk mektubunu yazan Jung bundan bir yıl sonra Freud'la tanışma imkânı bulmuştur. Burada aralarındaki dostluğun ilk temelleri atılmış ve daha sonra birlikte çeşitli konferanslar vermeye başlamışlardır. 1910'da Uluslararası Psikanaliz Derneğinin kurulması ile Jung derneğin başkanı olarak seçilmiştir. Jung ile Freud'un dostlukları 6-7 yıl sürmüştür. Dostluklarının bitmesi ile ilgili çeşitli teoriler ve spekülasyonlar bulunsa da bu bitişin en temel sebeplerinden biri yaşadıkları fikir ayrılıklarıdır (Jung, 2006).

Jung, Freud'un fikirlerini takdir etmekle birlikte katılmadığı ve kuşku ile yaklaştığı konular da vardı. Freudcu psikanalizde cinsellik ile ilgili imgeler ve sembollere ısrarcı tutum Jung'u rahatsız etmektedir. Jung, Freud'un histeri ve nevrozun kökenini cinselliğe dayandıran açıklamalarına katılmaktadır fakat psikoz gibi gerçeklikle bağlantının koptuğu durumların cinsellikle açıklanmayacağını savunmaktadır (Hyde ve McGuinness, 1997). Böylece, Jung ve Freud'un yolları 1913 yılında tamamen kopmuştur (Jung, 2006). Jung yaşamı boyunca çok sayıda kitap yazmış, konferanslar vermiş, psikolojiye birçok yeni kavram ve bakış açısı kazandırmıştır. Yaşamının son demlerine değin çalışmalarını sürdüren Jung 1961 yılında hayata gözlerini yummuştur (Hyde ve McGuinness, 1997). Kariyerine çok sayıda başarı sığdıran Jung, çalışmalarında mitolojik ögelerden, masallardan ve efsanelerden yararlanmış ve çoğu kavramı hikâyelerle somutlaştırmıştır. Ego, kompleks, kolektif bilinçdışı, arketip ve bireyleşme Jung'un (2006) analitik psikoloji çerçevesinde açıkladığı kavramlar

dışındakileri özümseyebildiği takdirde değişmeye başlar. Bu iki sürecin de nihai hedefi, "içkin ve aşkın olan kendiliğe" ulaşmaktır (Jung, 2003).

Kişilik

Jung (2006), kişilik tiplerini açıklarken insanların temelde içedönüklük ve dışadönüklük bakımından ikiye ayrıldığını savunmaktadır. Jung'a (2006) göre, insanların sadece içedönük ya da dışadönük olmaları beklenmez, genellikle her iki özelliği de içinde barındıran bir karışım sergilenir. Bu karışım, kişinin bireysel özellikleri ve yaşam deneyimleriyle şekillenir.

- *İçedönüklük:* Bu kişilerin nesneler karşısındaki ilk tepkisi genellikle olumsuzdur. Çoğunluğu çevresine uyum sağlamakta zorlanır. İçedönük kişilik özelliğine sahip insanlar genellikle iç dünyalarına dönük, sessiz, düşünceli ve içsel deneyimlere yönelen bireylerdir. Psişik enerjilerini iç dünyalarında kullanmaya meyillilerdir (Jung, 2006).
- *Dışadönüklük:* Dışadönük bireyler genelde, dışardaki nesneye göre düşünür ve eylemleri de bunu içerir. Bu bireyler ilgilerini kendilerinden çok dış dünyaya yöneltirler, öznedense nesneye bağlanma eğilimindedirler. İnsanlarla kolayca iletişim kurabilirler ve genellikle başkalarının etrafında olmaktan keyif alırlar (Jung, 2006).

Kaynakça

Bars, M. E. (2018). Deli Dumrul Anlatısının Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (44), 57-75. https://doi.org.10.21563/sutad.511040.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. Kaknüs Yayınları.

Geçtan, E. (1998). *Psikanliz ve Sonrası* (8. Baskı). Remzi Kitabevi.

Gürses, İ. (2007). Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *16*(1), 77-96.

Hyde, M. ve McGuinness, M. (1997). *Jung*. Milliyet Kitapları.

Jung, C. G. (1936). The concept of the collective unconscious. *Collected works*, *9*(1), 42.

Jung, C. G. (1969). *Collected Works of C.G. Jung, Volume 9 (Part 2): Aion: Researches into the Phenomenology of the Self.* Princeton University Press

Jung, C. G. (2003). *Dört Arketip*. (Z. A. Yılmazer, çev.). Metis Yayınları.

Jung, C. G. (2005). *Four Archetypes.* Routledge.

Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji* (2. Baskı). (E.Gürol, Çev.). Payel yayınları.

Jung, C. G. (2008) *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (İ. Kantemir, Çev.). Can Yayınları.

Jung, C. G. (2011). *İnsan Ruhuna Yöneliş* (9. Baskı). (E. Büyükinal, Çev.). Say yayınları.

Jung, C. G. (2014). *The archetypes and the collective unconscious*. Routledge.

Jung, C.G. (2015). Dört Arketip. (Çev. Z. Aksu Yılmazer). Metis Yayıncılık.

Kavut, S. (2020). Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, *6*(2), 681-695. https://doi.org.10.46442/intjcss.620975.

Kurultay, A. B. (2017). Arketipler: markaların yeni anlam yaratıcıları. *Global Media Journal TR Edition*, *7*(14), 352-370.

Meier, C.A. (2022). *Jung: Arketipler, Rüyalar ve Din.* Lejand Kitap.

Tecimer, Ö. (2005). *Sinema modern mitoloji.* Plan B Yayıncılık.

Türk, G. D. (2022). Sosyal medyada marka kişiliklerinin Jung arketipsel marka kişilik modeline göre göstergebilimsel analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, *10*(1), 280-309. https://doi.org.10.15295/bmij.v10i1.2005.

BİLİŞSEL ÇELİŞKİ KURAMI

Ahmet Furkan Yılmaz

Bilişsel Çelişki Kuramı, kişilerin inançları ile çelişen bir durumla karşı karşıya kaldıklarında yaşadıkları zihinsel stres olarak belirtilmektedir (Festinger, 1957). Bu kurama göre, kişinin tutumlarında ya da davranışlarında herhangi bir çelişki meydana geldiğinde bireylerin kendilerini psikolojik açıdan rahatsız hissettikleri belirtilmektedir (Festinger, 1957).

Bilişsel Çelişki Kuramı, bu içsel tutarsızlıktan rahatsız olan bireylerin zihinlerinin bu durumu dengelemeye çalışmasının üzerinde durmaktadır (Festinger, 1957). Bu tutarsızlığı giderebilmenin yolları şu şekilde sıralanabilir (Festinger, 1957):

- Yaşanılan tutarsızlık halini meşru hale getirme,
- Yaşanılan zihinsel tutarsızlığı gidermek için yeni bir biliş ekleme ve
- Yaşanılan durumdan kaçınma

Örneğin, dünyanın yok olacağını ileri süren bir tarikat kurulmuş ve tarikat mensupları dünyanın sonunun geleceğini ve kendilerinin uzaylılar tarafından kurtarılacaklarını iddia etmişlerdir. Ancak tarikat mensuplarının iddia ettiği gibi ne dünyanın sonu gelmiştir ne de uzaylılar onları kurtarmaya gelmiştir. İddia ettikleri gerçekleşmediğinde tarikat mensupları inançları ile çelişen bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum tarikat mensuplarında bilişsel çelişki yaratmıştır. Bu bilişsel çelişkiyi örtbas edebilmek için tarikat mensupları tarafından pek çok fikir ortaya atılmıştır. Tarikat mensupları, tarikattan ayrılmak yerine bilişlerini değiştirerek ve yaşadıkları tutarsızlığı meşrulaştırmaya çalışarak bilişsel çelişkiyi ortadan kaldırmaya çalışmışlardır (Festinger ve diğ., 1956).

Kaynakça

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Row & Peterson.

Festinger, L., Riecken, H. W. ve Schachter, S. (1956). *When Prophecy Fails*. University of Minnesota Press.

VAROLUŞÇU KURAM

Tuğba Özer, Abdullah Tunç, Beyza Naile Ömerca ve İlknur Duğan

Giriş

Varoluş kavramı 19.yy.'da ilk olarak Kierkegaard tarafından kullanılmıştır. Felsefe düşünce akımı olarak ortaya çıkan kavram sonraki yıllarda psikolojide de etkisini hissettirmiştir. Alman düşünürlerden Heidegger ve Nietzsche 20. yüzyılda varoluşçuluğun yaygınlaşmasında etkili olmuşlardır. Özellikle Heiddeger, İsviçreli psikologlar Meddard Boss ve Ludwig Biswanger üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu isimlere ek olarak Viktor Frankl ve Karl Jaspers gibi Avrupalı psikologlar varoluşçu felsefeyi psikoterapi uygulamalarına aktararak öncü olmuşlardır. Varoluşçuluk fikirleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerika'da da hız kazanmaya başlamıştır. Bahsedilen düşünürlerin fikirlerinden ve öncü psikologların çalışmalarından etkilenen Rollo May, Amerika'da varoluşçu düşüncenin psikoloji ve psikoterapiye yerleşmesi konusunda öncülük etmiştir ve bir varoluşçu kişilik kuramı geliştirmiştir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2012). Varoluşçu düşünürlere göre varoluşçuluk sürekli değişime uğrayan dinamik bir yapıda olduğu için tam olarak tanımını yapmak mümkün değildir. Varoluşçu psikoloji, insanı nesne gibi görüp onun biricik oluşunun ve özgünlüğünün yok sayılmaya çalışıldığı, evreni akılcı bir yaklaşımla ele alan rasyonalist yaklaşımlara tepki olarak ortaya çıkmıştır (Corey, 2015). Fenomenolojik inceleme yöntemleriyle bireyin sorunlarını ele alan varoluşçu yaklaşım, bireye odaklanarak onun kendi varlığından dolayı ortaya çıkan kaygıları araştıran dinamik bir yaklaşımdır (Yalom, 2018).

Varoluşçu düşüncenin ne olduğunu anlayabilmek için önce hangi şartlarda ortaya çıktığına bakmak gerekir. 20.yy.'da toplum yapısında yaşanan değişimlere ek olarak sanayi ve teknolojide ilerlemeler olmuş, sosyal ve ekonomik patlamalar yaşanmıştır. İki dünya savaşı yaşanmış sonrasındaki bunalımlı hava yeni bir savaş olur mu korkusunu ortaya çıkarmıştır. Yaşanan bu gelişmeler insanların hayatında da değişime sebep olmuş ve bireylerde yabancılaşmaya,

May iki tür kaygıdan bahseder: normal ve nevrotik kaygı:

- *Normal kaygı*, günlük yaşantıdaki bastırılmak istenmeyen sıradan kaygıdır. Bireyin ölüm, sorumluluk ve seçimlerle karşılaşmasını sağlar. Herhangi bir hastalık ya da ruhsal bozukluğun görülmediği anlamlı bir durumdur (Bauman ve Waldo, 1998)
- *Nevrotik kaygı* ise anlam duygusu ve hayatın anlamındaki eksiklik olarak ifade edilir (Yalom, 2018).

Kaynakça

Bauman, S. ve Waldo, M. (1998). Existential theory and mental health counseling: If it were a snake, it would have bitten! *Journal of Mental Health Counselling*, 20, 13-28.

Corey, D. (2015). Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları (1. Baskı) (T. Ergene, Çev.). Mentis Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi, 2009, 8. Baskı)

Çelik, G. (2017). Varoluş Felsefeleri, Varoluşçu, Terapi ve Sosyal Hizmet. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(3), 417-439. https://doi.org/10.16953.

Frankl, V. E. (2018). *İnsanın Anlam Arayışı*. (S. Budak, Çev.). Okuyan Us.

Geçtan, E. (2007). *Varoluş ve psikiyatri*. Metis Yayınları.

Heidegger, M. (2018). *Varlık ve Zaman* (K. Ökten, Çev.). Alfa Yayınları.

Kierkegaard, S. (2004). *Kaygı Kavramı* (V. Taşdelen, çev.). (Birinci basım). Hece Yayınları.

Lawrence, A. P. (1960). Existentialism, psychology and psychotherapy. *American Psychologist, 15*(5), 305-330.

May, R. (1997). *Kendini arayan insan*, (A. Karpat, çev.). Kuraldışı Yayıncılık

May, R. (2008). *Aşk ve İrade.* (Y. Namer, Çev.). Okuyan Us.

May, R. (2010). *Yaratma Cesareti.* (A. Oysal, Çev.). Metis.

May, R. (2012). *Varoluşun keşfi,* (A. Babacan, Çev.). Okyanus Yayıncılık

May, R. (2013). *Yaratma cesareti* (8.baskı). (A. Oysal, Çev.). Metis Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi, 1994)

May, R. (2014). Existential psychology. *An Introduction to Theories of Personality* (R. May, Ed). Psychology Press

Mounier, E. (2007). *Varoluş felsefelerine giriş*, (2. Baskı). (S. R. Kırkoğlu, Çev.). Say Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1947).

Murdock, N. (2018). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları: Olgu Sunumu Yaklaşımıyla*, (F. Akkoyun, çev.). Nobel Yayıncılık.

Satre, J. P. (1997). *Varoluşçuluk* (14.Baskı). (A. Bezirci, Çev.) Say Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1947)

Sharf, R. S. (2014). *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramlar: kavramlar ve örnek olaylar,* (N. Voltan Acar, Çev. Ed.). Nobel Yayınevi.

Strathern, P. (2001). *Doksan dakikada Sartre*. Gendaş Yayınları.

Talu, E. (2020). Varoluşçu kuram: Rollo May. (D. Gençtarım-Kurt ve E. Çetinkaya-Yıldız, Eds.), *Kişilik kuramları: Gerçek yaşamdan kişilik analizi örnekleriyle* içinde (5.baskı, s. 483-505). Pegem Akademi.

Timuçin, A. (1994). *Gerçekçi düşüncenin çağdaş görünüm.* Alfa Yayınları.

Üstündağ, G. (2019). *Erken Dönem Nuri Bilge Ceylan Sinemasının Varoluşçu Terapi Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yalom, I. D. (2011). *Varoluşçu Psikoterapi*. (Z. Babayiğit, Çev.). Kabalcı Yayınları

Yalom, I. D. (2018). *Varoluşçu Psikoterapi* (1.Baskı). (Z. Babayiğit, Çev.). Pegasus Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1980)

Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2011). *Kişilik Kuramları* (3. Baskı). Pegem Akademi.

Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik Kuramları* (6. Baskı). Pegem Akademi.

Young, S. (2000). Existential counselling and psychotherapy. (S. Palmer, Ed.), *Introduction to Counselling and Psychotherapy: The Essential Guide* içinde (ss. 70-83). Sage.

PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Sude Yiğit ve Sefa Boyraz

Giriş

Psikososyal Gelişim Kuramı, Erik Erikson'un ortaya attığı ve geliştirdiği bir kuramdır. Erikson, psikanalist görüşle yetişmiş olmasına rağmen Freud'un ileri sürdüğü cinselliğin gelişim için önemli olduğu düşüncesini kabul etmemektedir. Ona göre gelişimde sosyal çevre ile olan etkileşim daha fazla etkiye sahiptir (Ciccarelli ve White, 2019). Erikson'a (1968) göre bireyin gelişiminde aile, arkadaş ve öğretmen gibi sosyal çevrenin etkisi olmaktadır. Bu etkileşim yaşam boyu sürmektedir. Gelişim hem biyolojik hem sosyal çevre hem de bireyin sahip olduğu deneyimlerin etkileşimi içerisinde gerçekleşmektedir.

Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı, doğumdan ölüme kadar, bireyin tüm yaşamını kapsayan aşamalı ilerleyen sekiz evreden oluşmaktadır. Bu sekiz evrenin her birinde bireyin karşılaşacağı çözülmesi gereken krizler bulunmaktadır. Bu krizler sonucunda bireyin evreleri sağlıklı bir şekilde geçmesi beklenmektedir. Her bir evrenin sonunda kriz aşılmazsa gelişimin o evrede takılı kalmayacağı, bu krizin sonraki evreleri etkilemesinin yanı sıra evrelerden birinde uygun koşullar gerçekleştiğinde bu krizin çözülebileceği belirtilebilir. Örneğin, 12 yaşındaki bir çocuğun gelişim krizi başarıya karşı aşağılık duygusudur. Çocuk bu krizi çözemezse sonraki evrelerden olan üretkenliğe karşı durgunluk evresinde kriz çözüme ulaşabilir (Erikson, 1968, 1993).

Psikososyal Gelişim Kuramının Evreleri

Güvene Karşı Güvensizlik: Psikososyal Gelişim Kuramına göre gelişimin ilk evresi doğumdan bir yaşa kadar olan güvene karşı güvensizlik evresidir. Bu evrede bebek ebeveynlerine, bebeğe bakım veren kişilere ve kendisine yönelik bir güven ya da güvensizlik duygusu geliştirir. Bu evre, bireyin zihinsel gelişiminin kişilik örüntüsüne yönelik ilk adımını ve temelini oluşturmaktadır

Üretkenliğe Karşı Durgunluk (Orta Yetişkinlik): 40'lı 50'li yaşlarda geçen bu dönemde bireyin hayatının odak noktası, yaratıcı olmaya çalışmak ve bir sonraki nesli yetiştiren üretken bir birey olarak toplum içerisinde yerini almaktır. Bütün bu sorumluluklar çocuk yetiştirmek, bakım vermek ve sosyal çevrede aktif olmak gibi yükümlülüklerle sonuçlanır. Bazen bu sorumluluklar bireye doyum sağlasa bile bazı zamanlarda geri çekilme ihtiyacı uyandırabilir. Bu dönemde başarılı olup bir sonraki neslin oluşmasında katkısı olan ilgili, üretken ve yaratıcı olan bireyler gelecek için önemli bir miras bırakacaktır. Kendisi dışındaki bireylere odaklanmakta başarısız olan yetişkinler durgunlaşacak ve benmerkezci davranışlar göstereceklerdir. Bir farklılık yaratamadıklarını ve topluma katkıları olmadığını hissedeceklerdir. Kişi kendisini yaratıcılıktan, üretkenlikten ve başkalarına karşı sorumluluktan bütünüyle çekerse bu, bireye acı verir (Erikson ve Erikson, 1950, 1998).

Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (İleri Yetişkinlik): 60'lar ve sonrasındaki yaşlardaki bu dönemde bireyin yaşamın sonunu kabullenme, hayat bütünlüğü duygusuna ulaşma ve hayatı olduğu gibi kabul etmesi gerekmektedir. Bu evre aslında bir muhasebe evresidir, kişi kaçırdığı ve değerlendirdiği fırsatlar arasında ya da pişmanlıklar ve mutluluklar arasında hesap yapar (Erikson ve Erikson, 1998). Yaşamları ile uzlaşan, yaptıklarıyla ve kalan işleriyle yüzleşen, pişmanlıklarına "boş veren" yani hayat bütünlüğü olan ileri yetişkinler tamamlanma hissine sahip olacaklar ve ölüme, hayatın tamamının son aşaması olarak bakacaklardır. Kimlik kazanma ya da yakınlık veya üretkenlik dönemlerinde problem yaşayan ileri yaştaki bireyler, pişmanlıklarını göz ardı edemeyen, kalan şeyler için çok geciktikleri duygusuna sahip bireylerdir. Bu bireyler ölümü yaklaşan hazin bir son olarak göreceklerdir. Bu nedenle, birey umutsuz, öfkeli ve hayal kırıklığına uğramış hissedebilir (Erikson ve Erikson, 1950). Kişinin hayatının ne kadarını iyi yaşanmış olarak değerlendirdiği, yaşayacağı umutsuzluğun derecesini belirlemede oldukça önemlidir (Erikson ve Erikson, 1998).

Kaynakça

Ciccarelli, S. K. ve White, J. N. (2019). *Psikoloji bir keşif gezintisi*. (D. N. Şahin, Çev.). Nobel Yayınları.

Erikson, E. H. (1968). *Identity youth and crisis* (No. 7). W. W. Norton ve Company.

Erikson, E. H. (1993). *Childhood and society*. W. W. Norton ve Company.

Erikson, J. M. ve Erikson E. H. (1950). Growth and crises of the "healthy personalty". (M. Senn Ed.), *Symposium on the Healthy Personalty* (pp. 91-146). Josiah Macy Foundation.

Erikson, E. H. ve Erikson J. M. (1998). *The Life Cycle Completed: A Review*. W. W. Norton ve Company.

BİLİŞSEL KURAM

Oğulcan Tanrıverdi ve Sude Yiğit

Giriş

Biliş, bireyin dünyayı anlamasını ve öğrenmesini sağlayan zihinsel olaylar olarak tanımlanmaktadır. Bilişsel Kuram, insanların bilgiyi nasıl algıladıklarını, işlediklerini, depoladıklarını ve geri getirdiklerini açıklayan psikolojik bir bakış açısıdır. Yirminci yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve o zamandan beri psikolojideki baskın yaklaşımlardan biri haline gelen disiplinler arası bir alandır. Bilişsel Kuramın temel amacı, zihnin nasıl çalıştığını ve insanların bilgiyi nasıl işlediğini anlamaktır (Nichols ve Stich, 2000). Bilişsel kuram farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Bunlar; Bilişsel Gelişim Kuramı, Sosyal Bilişsel Kuram, İşlemsel Zihin Kuramı ve Evrensel Dilbilgisi Kuramıdır.

Bilişsel Gelişim Kuramı

Bilişsel Kuramın gelişimindeki temel figürlerden biri, çalışmaları bilişsel gelişim anlayışımız üzerinde derin bir etkiye sahip olan Jean Piaget'dir. Piaget (1954) *"The Construction of Reality in the Child"* isimli kitabında, çocukların bilişsel süreçler yoluyla dünya anlayışlarını aktif olarak inşa ettiklerini öne sürmüş; bilgiyi organize eden zihinsel çerçeveler olan şemaların rolünü vurgulamış; bireyler yeni deneyimlerle karşılaştıkça bu şemaların nasıl geliştiğini ve bireylerin durumlara karşı nasıl uyum sağladıklarını açıklamıştır. Piaget'nin (1966) *"The Psychology of Intelligence"* adlı eserinde ana hatlarıyla ortaya koyduğu Bilişsel Gelişim Kuramı, bireylerin bebeklikten yetişkinliğe doğru ilerledikleri farklı aşamaları tanımlayarak bilişsel yeteneklerdeki temel dönüşümleri açıklamaktadır. Çalışmaları, bilişsel gelişimin bireyin düşünme ve dünyayı anlama biçimini şekillendirmedeki önemini vurgulamaktadır. Piaget (1936) bilişsel gelişim üzerine sistemli olarak çalışmalar gerçekleştiren ilk psikologdur (akt. McLeod, 2018). Piaget (2000) bilişsel gelişim için aşamalı olarak ilerleyen ve dört dönemden oluşan bir gelişim kuramı ortaya atmıştır: Duyu mo-

Kaynakça

Chomsky, N. (1957*). Syntactic Structures*. Mouton.

McLeod, S. (2018). Jean Piaget's theory of cognitive development. *Simply Psychology, 18*(3), 1-9.

Melnick, S. D. (1974). Piaget and the pediatrician: guiding intellectual development. *Clinical pediatrics*, *13*(11), 913-918.

Morgan, C. T. (2011). *Psikolojiye Giriş*. Eğitim Akademi Yayınları.

Neisser, U. (1967). *Cognitive psychology.* Appleton-Century-Crofts.

Neisser, U. (1979). The concept of intelligence*. Intelligence, 3*(3), 217-227.

Nichols, S. ve Stich, S. (2000). A cognitive theory of pretense. *Cognition, 74*(2), 115-147. https://doi.org/10.1016/S0010-0277(99)00070-0

Ormrod, J. E. (2021). *Öğrenme psikolojisi*. (M. Baloğlu, Çev.). Nobel yayınları.

Piaget, J. (1954). *The Construction of Reality in the Child*. Basic Books. https://doi.org/10.1037/11168-000

Piaget, J. (1966*). The Psychology of Intelligence*. Routledge.

Piaget, J. (1999). *Play, dreams and imitation in childhood* (Vol. 25). Routledge.

Piaget, J. (2000). Piaget's theory of cognitive development. *Childhood cognitive development: The essential readings*, *2*, 33-47.

Vygotsky, L. S. (1965). *Thought and Language*. MIT Press.

BAĞLANMA KURAMI

Oğuzhan Coşkun ve Ahmet Furkan Yılmaz

Giriş

Hepimiz doğumdan itibaren biyolojik açıdan bir bağlanma sistemi ile dünyaya geliriz ve bu sistem sayesinde hayatımız boyunca çevremizdeki diğer insanlarla bağlar kurarız. Bu bağlar ilişkilerimizi, tepkilerimizi ve duygularımızı etkilemektedir.

Bağlanma Kuramını öne süren John Bowlby (1958), bir bebeğin birincil bakım verenine arzuladığı yakınlığı kurması ve kurduğu bu yakınlığı sürdürmesi amacıyla gösterdiği her tür davranışı bağlanma davranışı olarak ifade etmektedir. Anne, bebeğinin bu tür davranışlarına anlayışlı şekilde tepki verdiğinde, bebek annesine güvenebileceğini anlar, bu sayede başkalarına güvenebilmeyi öğrenir ve çevreyi keşfetmeye odaklanabilir. Ancak, bu süreç olumsuz ilerlediğinde, yani anne bebeğinin davranışlarını tutarlı bir şekilde cevaplayamadığı zaman, bebek annesiyle güvenli bir ilişki geliştiremez (Bowbly, 1958). Bowlby 1950'li 1960'lı yıllarda bağlanma temellerinin beynimizde oluştuğunu ve sadece çocukluktaki davranışlarımızı değil, yetişkinlikteki romantik ilişkilerimizi de kontrol etmeyi sürdürdüğünü iddia etmektedir (Bowbly, 1958). Diğer bir ifade ile bağlanmanın yaşam boyu sürdüğü yorumunda bulunmaktadır.

Çocuklukta Bağlanma

Bowlby (1958) üç bağlanma türü tanımlamaktadır:

- *Güvenli Bağlanma:* Birincil bakım vereniyle güvenli bağ kuran bebeklerin kurduğu bu bağ sağlıklı ve sıcak bir bağdır. Bebek çevreyi keşfetmeye odaklanabilir ve çevreyi keşfetmede heveslidir. Birincil bakım vereni bulundukları odadan çıktığında bebek üzülür ancak bakım veren geri döndüğünde onu sıcak bir şekilde karşılar ve rahatlar. Çocukluğunda bu

edilme ve reddedilme kaygısı yaşarlar. Kaygılı-kaçınan bağlanma biçimine sahip olan kişiler, kendilerini başka insanlara açmaktan rahatsızlık duyarlar ve romantik ilişkilere girmekten kaçınırlar.

Bağlanma biçimleri mevzusunda kabul görmüş bir başka model de Bartholomev ve Horowitz'in (1991) "Dörtlü Bağlanma Modeli"dir. Bu bağlanma modeline bağlı olarak dört yetişkin bağlanma biçimi bulunmaktadır: güvenli, saplantılı, korkulu ve kayıtsız. Bu bağlanma biçimleri kendi ve diğerleri modellerine ilişkin olumlu ve olumsuz iki algı şekline bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dörtlü Bağlanma Modeline göre, güvenli bağlanma biçimine sahip olan kişiler, olumlu benlik ve olumlu diğerleri algılarına sahiplerdir. Bu kişiler, kendilerine yüksek düzeyde güven duyarlar. Kendilerini sevilmeye layık görürken, diğerlerini de samimi olarak görmektedirler. Saplantılı bağlanma biçimine sahip olan kişiler, olumsuz benlik ve olumlu diğerleri algılarına sahiplerdir. Bu kişilerin kendilik değerleri düşük seviyededir. Romantik ilişki kurma eğilimindedirler, fakat yakın ilişkilerinde kendilerini kanıtlamaya çalışırlar. Bu nedenle partnerleri bu kişilerden ayrılabilir. Korkulu bağlanma biçimine sahip olan kişiler, olumsuz benlik ve olumsuz diğerleri algılarına sahiplerdir. Bu kişiler, düşük kendilik değerine sahiplerdir. Diğer kişilerin güvenilmez ve reddedici olduğunu düşünürler. Romantik ilişkilerden kaçmaya meyillidirler. Kayıtsız bağlanma biçimine sahip olan kişiler, olumlu benlik ve olumsuz diğerleri algılarına sahiplerdir. Bu kişiler romantik ve yakın ilişkilere girmeyerek kendilerini muhafaza ettikleri inancına sahiplerdir.

Kaynakça

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment Styles Among Young Adults: A Test of a Four-category Model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(2), 226-244.

Bowlby, J. (1958). *Bağlanma.* Pinhan Yayınevi.

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1994). *Deeper into attachment theory. Psychological Inquiry, 5*(1), 68-79.

Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(3), 511-524.

İNSANCIL KURAM

Oğuzhan Coşkun

Giriş

İnsancıl (Hümanist) kuram çağdaş kişilik kuramları arasında yer almaktadır. İnsancıl kuramcılar, insan doğasının aslında anlamlı ve iyi olduğu görüşünü savunurlar. Bu kuram, bireyin potansiyeline önem verir ve geçmişten çok şimdiye vurgu yapar. Kişilerarası ilişkilere, koşulsuz kabule ve empatiye de önem veren kuram, ayrıca kişinin ve hayatın gelişiminin önemini de vurgulamaktadır. İnsanın ego kontrolünün dışında olan bir yaratıcılığı olduğunu ve yaratıcılığın kişinin bilinçsiz tavırları ile oluştuğunu reddeder. Yaratıcılığın belli bir amaca yönelik ve bilinçli bir şekilde, kişinin bireysel yetenekleri dahilinde ortaya çıktığını savunur (Rogers, 1959).

Koşulsuz Kabul

Çocukken birincil bakım verenlerimiz ve ebeveynlerimiz bize sevgi ve şefkat verirler. Ancak bu duyguları, çocuklar kendilerinden beklenenleri yerine getirdikleri sürece gösterirler. Diğer bir ifadeyle koşulsuz kabulü uygulamaz, koşullu bir kabulden yana tavır takınırlar. Bu nedenle çocuklar sevildiklerini hissetmek için bakım verenlerinin ve ebeveynlerinin istediklerini yaparlar (Burger, 2006).

Kişisel Gelişim

Bireyler gelişimlerini iyi yönde sürdürmeye güdülenmişlerdir. Tatmin olmuş bir varoluşa ilerlemek için ileriye doğru adım atmaları gerekmektedir. Bu ilerleyiş ve ardından gelinen noktaya Rogers ve Maslow farklı adlandırmalar yapmışlardır (Burger, 2006). Kuram dahilinde bu adlandırmalardan ilerideki kısımlarda söz edilmiştir.

İnsancıl kurama, Alfred Adler'in kişinin aslında en iyiye ulaşmak için sürekli çabalaması görüşü zemin oluşturmaktadır (Ergüner-Tekinalp, 2016). Bu kuramın öncüleri arasında ise Abraham Maslow, Erich Fromm ve Carl Rogers gibi isimler vardır. Başlarda psikanaliz eğitimi alan Maslow ve Rogers, daha sonra sırasıyla bu ekolden ayrılarak insancıl kurama yönelmişlerdir. İlk olarak 1943'te "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'' ile ortaya çıkan kuram, ardından Rogers'in katılımıyla ilerlemiştir (Burger, 2006).

"İhtiyaçlar Hiyerarşisi"ne göre kişinin motivasyonu dış faktörlerden ziyade içindeki ihtiyaçlara dayanmaktadır (Maslow, 1959). Kişinin içinde olan bu ihtiyaçlar ise hiyerarşik bir sistemle düzenlenmiştir. Bu sisteme göre oluşturulan piramidin en altında yemek yeme, uyuma, boşaltım gibi fizyolojik ihtiyaçlar vardır. Bir üst basamakta güvenlik ihtiyacı, ardından ait olma/sevgi ihtiyacı ve saygınlık ihtiyacı gelmektedir. Piramidin en üstünde ise Maslow'un "çoğu insanın erişemeyeceği yer" olarak ifade ettiği "kendini gerçekleştirme" ihtiyacı gelmektedir (Maslow, 1943).

Kendini gerçekleştirme kişiye bir memnuniyet ve tatmin duygusu vermektedir. Bu aşamadaki insanlar genellikle tam potansiyellerine ulaştıklarını ve ellerinden geleni yaptıklarını hissederler. Ayrıca kendini gerçekleştirme, çoğu zaman, kalıcı olmayan bir durum veya histir. İnsanların yaşamları boyunca kişisel gelişime olan ihtiyaçlarını ifade eder. Ayrıca bu ihtiyacın Rogers'in kuramındaki biçimi tam olarak bu ihtiyaçla aynı olmamakla birlikte "potansiyelini tam olarak kullanan kişi" olarak yer edinmektedir (Rogers, 1946).

Kaynakça

Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Karşı Söyledikleri*. Kaknüs Yayınevi.

Ergüner-Tekinalp, B. (2016). Adleryan Kuramın Pozitif Psikoloji Bağlamında Değerlendirilmesi. *The Journal of Happiness & Well-Being, 4*(1), 34-49.

Maslow, A. H. (1959). *New Knowledge in Human Values*. Gateway Edition.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation*. Psychological Review, 50*(4), 370–396.

Rogers, C. R. (1959). A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships: As Developed In the Client-Centered Framework. (S. Koch, Ed.), *Psychology: A Study of a Science. Formulations of the Person and the Social Context* içinde (ss. 184-256). McGraw Hill.

AHLAKİ GELİŞİM KURAMI

Sude Yiğit ve Şule Kaya

Giriş

Ahlaki Gelişim Kuramının öncüsü Lawrence Kohlberg'tir. Lawrence Kohlberg, Piaget'i örnek alarak kendi kuramını oluşturmuştur (Kohlberg, 1971a). Kohlberg'e (1971a) göre ahlak; doğru ve yanlış, iyi ve kötü, hak ile haksızlık arasındaki ayrımı yapma ve buna göre davranış sergileme olarak tanımlanmaktadır. Kohlberg ve Kramer (1969) Piaget'in soyut işlemler dönemine geçen çocuğun ahlak gelişimini tamamladığı düşüncesine katılmayıp ahlak gelişiminin en az on altı yaşına kadar sürebileceğini öne sürerek ergenlik döneminde de ahlaki gelişimin devam edeceğini yirmi beş yaşında son aşamaya ulaşılabileceğini ortaya koymuştur. Kohlberg ve Kramer (1969) ahlak gelişiminin çocukluk ve ergenlikte meydana gelebileceği gibi yetişkinliği de kapsadığını ortaya koymayı amaçlayarak Ahlaki Gelişim Kuramını geliştirmek için uğraşmıştır. Buna yönelik 3 evre ve her evreye ait toplam 6 aşamadan (bk. Tablo 1) oluşan (*gelenek öncesi: itaat ve ceza eğilimi ile saf çıkarcı eğilim; geleneksel düzey: iyi çocuk ile kanunlara ve kurallara uyma eğilimi; gelenek sonrası: sosyal zıtlıklar ve evrensel ahlâk ilkeleri*) bir Ahlaki Gelişim Kuramını ortaya koymuştur (Kohlberg, 1971a; Kohlberg ve Kramer, 1969).

Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı Piaget'in kuramından iki yönden farklılık göstermektedir. Piaget'in kuramında gelişim iki evreden oluşurken Kohlberg'in kuramında üç evre ve her evreye ait ikişer aşama olmak üzere toplam altı aşamadan oluşmaktadır. Diğer bir farklılık ise Kohlberg'in kuramına göre son aşama olan altıncı aşamaya herkes ulaşamamaktadır (Kurtines ve Greif, 1974). Kohlberg'in kuramında da tıpkı Piaget'in kuramı gibi evrensel ve değişmeyen gelişim evreleri bulunmaktadır. Kuramda gelişim ileri yönlüdür. Bir evreden diğer evreye geçilemez. Örneğin, birinci aşama olan itaat ve ceza eğilimi aşamasından ikinci aşama olan saf çıkarcı eğilim aşamasını atlayarak üçüncü aşamaya iyi çocuk aşamasına geçilememektedir (Kohlberg, 1971a).

Kaynakça

Kohlberg, L. (1971a). From is to ought: How to commit the naturalistic fallacy and get away with it in the study of moral development. T. Mischel (Ed.) *Cognitive Development and Epistemology* içinde (ss. 151- 235). Academic Press.

Kohlberg, L. (1971b). Stages of moral development. *Moral Education*, *1*(51), 23-92.

Kohlberg, L. ve Kramer, R. (1969). Continuities and discontinuities in childhood and adult moral development. *Human Development*, *12*(2), 93-120. https://doi.org/10.1159/000270857

Kurtines, W. ve Greif, E. B. (1974). The development of moral thought: Review and evaluation of Kohlberg's approach. *Psychological Bulletin*, *81*(8), 453-470. https://doi.org/10.1037/h0036879

Mathes, E. W. (2021). An evolutionary perspective on Kohlberg's theory of moral development. *Current Psychology*, *40*(8), 3908-3921.

White Jr, R. D. (1999). Are women more ethical? Recent findings on the effects of gender upon moral development. *Journal of public administration research and theory*, *9*(3), 459-472. https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jpart.a024418

AŞKIN RENKLERİ KURAMI

Nisa Nur Ünal

"Sevdin diye kınıyor beni aşk nedir bilmeyenler

Konuşmuşlar susmuşlar ne önemi var?

Umurumda olmaz ayıplamaları beni aşk için
İster yüzüme konuşsunlar ister köşelerde fısıldaşsınlar"

(İbn Hazm, 2018, Arka Kapak Sayfası)

Giriş

Aşk, gelmiş geçmiş tüm toplumlarda ve kültürlerde var olmuştur. Uğruna savaşlar ve kavgalar verilen aşk; yazarların, şairlerin eserlerinde vazgeçilmez bir unsurdur. Aşk kavramı sadece edebiyata katkıda bulunmakla kalmamış aynı zamanda birçok bilim dalının da ilgi alanına girmiştir. Uzun yıllardır psikolojinin de üzerinde çalıştığı aşk, farklı kuramcılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış ve bu konuda birçok kuram ortaya atılmıştır. Bu kuramlardan en çok bilinen ve üzerinde yoğunlaşılanlardan biri de Lee'nin Aşk kuramıdır. Lee (1973), *"Pilot örneklem"* olarak adlandırdığı 112 katılımcıdan *Love-Story Card-Sort* olarak adlandırdığı bir yöntemle topladığı 90.000 veri üzerinden kuramını geliştirmiştir.

Lee (1973) tarafından ortaya atılan Aşkın Renkleri (*Colors of Love*) kuramında birbirinden farklı altı orijinal aşk stili tanımlanmıştır. Lee (1973) tanımladığı aşk stillerini renk anolojisi yardımı ile betimlemeye çalışmıştır. Doğada bulunan ana renklerden ve onların karışımıyla meydana gelen ara renklerden oluşan renk çarkını kuramın kavramsal yapısını açıklamak için kullanmıştır (Hendrick ve Hendrick, 2006; Lee, 1973).

Ana renklerin temsil ettiği üç temel (birincil) öge; eros, ludus ve storgedir. Aşkın renk çarkında *kırmızı* erosu temsil ederken, *mavi* ludusa ve *sarı* da storgeye atanmıştır (Lee, 1973). Doğada herhangi iki ana rengin birleşip bir ara

nenin çocuğuna duyduğu gibi "karşılıksız" veya "koşulsuz" bir sevgi ile karakterizedir (Morrow ve diğ., 1995). Agape aşk stiline sahip aşıklar sevgi konusunda oldukça cömerttir, partnerin sevgiyi hak edip etmediğinden bağımsız olarak karşıdaki kişiyi önemsemeyi bir görev edinirler (Lee, 1973). Agapik aşık sevgilisinin yararına herhangi bir fedakârlık yapmaktan çekinmez; sevgilisinin acı çekmesindense kendisinin acı çekmesini tercih eder (Davis, 1987; Montgomery, 1997; Richardson ve diğ., 1989). "Özgecil" bir özelliğe sahip olan agapik aşıklar sevgili ile ruhsal ve duygusal olarak bütünleşmek isterler (Davis, 1987).

Agapik aşıklar sahiplenici bir kıskançlık göstermez veya hemcinslerini rakip olarak görüp onlarla bir yarış haline girmezler. Hatta eğer karşı cinsten birinin sevgilisine daha iyi geleceğini düşünürlerse kenara çekilebilirler (Lee, 1973). Agapik aşıkların özellikle tercih ettikleri, çekici ya da itici gelen bir sevgili tipleri yoktur; herkesin sevilmeye değer olduğunu düşünürler. Dokunuşlarla anlatılan duyguların sıcaklığını tercih ederek cinselliğe çok önem vermezler (Lee, 1973). Cinselliğin bir araç olarak görülmesine karşıdırlar (Richardson ve diğ., 1989). Lee (1973) bazı kişilerin kısa agapik dönemler bildirmesine rağmen tam mükemmel bir agapik aşığa rastlamadığını belirtir.

Kaynakça

Davis, K. E. ve Latty-Mann, H. (1987). Love Styles and Relationship Quality: A Contribution to Validation. *Journal of Social and Personal Relationships, 4*(4), 409–428. https://doi:10.1177/0265407587044002.

Duck, S. (2007). *Human Relationships* (4 Edition). Sage.

Hendrick, C. ve Hendrick, S. (1986). A theory and method of love. *Journal of Personality and Social Psychology, 50*(2), 392–402. https://doi:10.1037/0022-3514.50.2.392.

Hendrick, S. S. ve Hendrick, C. (1987). Love and Sexual Attitudes, Self-Disclosure and Sensation Seeking. *Journal of Social and Personal Relationships*, *4*(3), 281-297. https://doi:10.1177/026540758700400303.

Hendrick, C. ve Hendrick, S. S. (1988). Lovers wear rose colored glasses. *Journal of Social and Personal Relationships, 5*(2), 161-183. https://doi:10.1177/026540758800500203

Hendrick, S. S. ve Hendrick, C. (1995). Gender Differences and Similarities. Sex and Love. *Personal Relationships, 2*(1) 55-65. https://doi:10.1111/j.1475-6811.1995.tb00077.x.

Hendrick, C., Hendrick, S. S. (2006). Styles of Romantic Love. In R. J. Sternberg & K. Weis (Eds.), *The new psychology of love* içinde (ss. 149–170). Yale University Press.

Hensley, W. E. (1996). The Effect of a Ludus Love Style on Sexual Experience. *Social Behavior and Personality: An international journal*, *24*(3), 205-212. https://doi:10.2224/sbp.1996.24.3.205.

İbn Hazm. (2018). *Güvercin Gerdanlığı*. (M.H. Suçin, Çev.). Kapı Yayınları.

Lee, J. A. (1973). *The Colors of Love: An Exploration of the Ways of Loving.* New Press.

Montgomery, M. J. ve Sorell, G. T. (1997). Differences in Love Attitudes across Family Life Stages. *Family Relations, 46*(1), 55-61. https://doi:10.2307/585607.

Morrow, G. D., Clark, E. M. ve Brock, K. F. (1995). Individual and partner love styles: Implications for the quality of romantic involvements. *Journal of Social and Personal relationships*, *12*(3), 363-387. https://doi:10.1177/026540759512300.

Richardson, D. R., Hammock, G. S., Lubben, T. ve Mickler, S. (1989). *The Relationship Between Love Attitudes and Conflict Responses. Journal of Social and Clinical Psychology, 8*(4)*, 430–441.* https://doi.org/10.1521/jscp.1989.8.4.430.

Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review, 93*(2), 119–135. https://doi: 10.1037/0033-295X.93.2.119.

SOSYAL BİLİŞSEL ÖĞRENME KURAMI

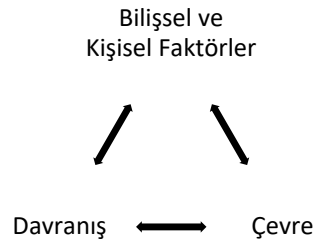
Nisanur Yıldızeli ve Ahmet Furkan Yılmaz

Giriş

İlk psikolojik kuramların çoğu, davranışı mümkün kılan ancak davranış üzerinde kendi başına hiçbir etkisi olmayan bir iç kanalla bağlantılı bir girdi-çıktı modelini benimseyen davranışçı ilkeler üzerine kurulmuştur. Bu görüşe göre, insan davranışı çevresel uyaranlar tarafından otomatik ve mekanik olarak şekillendirilip kontrol edilmektedir. Ancak insanlar yalnızca çevresel olaylar tarafından düzenlenen bir dizi içsel mekanizma ile tepki vermemektedirler. Bu bağlamda düşünceler, nöral olaylardan bağımsız değildir. Bilişsel süreçler, belirleyici etki yaratan beyin aktiviteleridir. Burada önemli olan, yalnızca uyaranlara maruz kalmak değil, aynı zamanda çevreyi keşfetme, manipüle etme ve etkilemede aktif davranmaktır (Bandura, 2001).

Üçlü Karşılıklı Nedensellik

Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı psikososyal işleyişi üçlü karşılıklı nedensellik (bk. Şekil 1) açısından açıklamaktadır (Bandura, 1986, s. 94). Bu kurama göre, bilişsel süreçler, öğrenme deneyimleri ve çevresel faktörler bir bireyin davranışları üzerinde etkili olmaktadır (Wood ve Bandura, 1989).

Şekil 1. Üçlü karşılıklı nedensellik (Wood ve Bandura, 1989, s. 362).

- *Dikkat süreçleri:* Duyusal kayıt sırasında, kişinin modelin tepkilerinin ayırt edici özelliklerini dikkate alması, tanıması ve ayırt etmesidir. Davranışı kişinin dikkate almasının nedeni, iki veya daha fazla kişinin aynı çevresel ipuçlarına aynı tepkileri gösterebilmesidir (ör., birkaç sürücü kırmızı bir sinyal ışığı yanıp söndüğü anda otomobillerini durdurduğunda).
- *Tutma:* Çocuklar gözlemsel olarak davranış kalıplarını öğrenirler. Öğrenilen davranışın ortaya çıkması belirli koşullara yaşa veya sosyal statüye bağlıdır. Aynı zamanda öğrenilen bu davranışlar uzun süre açığa çıkmasa dahi yaşam boyunca korunmaktadır.
- *Taklit:* Davranışın ortaya çıkması için hayali ve sözel içerikler biçiminde kodlanmış kalıpların sembolik temsillerinin kullanılmasıdır.
- *Teşvik veya motivasyon süreçleri:* Bir kişi, davranışı öğrenmiş olabilir ancak olumsuz yaptırımlar veya yetersiz olumlu pekiştirme nedeniyle öğrenme nadiren performansa dönüşür. Olumlu teşvikler sunulduğunda, gözleme dayalı öğrenme hemen harekete geçer (Bandura, 1965). Motivasyon koşulları, sosyal çevrenin ve kişinin en çok dikkat edeceği özelliklerini güçlü bir şekilde belirleyebilir.

Kaynakça

Bandura, A. (1965). Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, *1*(6), 589-595. https://doi.org/10.1037/h0022070

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual review of psychology*, *52*(1), 1-26.

Bandura, A. Ross, D. ve Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through the imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 575-582.

Ciccarelli, S. K. ve White, J. N. (2018). *Psikoloji: Bir keşif gezintisi*. [Psychologyan exploration] (3. Basımdan çeviri). (D.N. Şahin, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Wood, R. ve Bandura, A. (1989). Social cognitive theory of organizational management. *The Academy of Management Review, 14*(3), 361–384. https://doi.org/10.2307/258173

AYIRICI ÖZELLİK YAKLAŞIMI

Feride Boğazkesen, Sude Yiğit, Oğuzhan Coşkun ve Ahmet Furkan Yılmaz

Giriş

Freud, Jung, Eysenck gibi birçok psikolog tanımlamalar yaparak kavramı açıklamaya çalışmıştır. Bu psikologların yanı sıra Henry Murray, Gordon Allport ve Raymond Cattell ayırıcı özellik yaklaşımı kapsamında tanımlamalarını yapmışlardır.

Normal dağılımın olduğu bir eğride insanların çoğunluğu eğrinin orta kısımlarında toplanır. Ancak kişilerdeki bazı özellikler daha belirgin veya hiç görülemeyecek düzeyde olabilir. İnsanların kişilikleri bu normal dağılım üzerinde bir noktada puanlanır. Ayırıcı özellik yaklaşımında kişinin aldığı puan normal dağılım üzerinde bahsedilen kişilik özelliğini ne kadar yansıttığını gösterir (Burger, 2006).

Ayırıcı özellik yaklaşımını savunan psikologlar kişilik özelliklerinin günden güne değişmeyeceğini vurgularlar. Arkadaşlarıyla vakit geçirmeyi seven, dışadönük bir kişi genellikle arkadaşlarıyla buluşmak için istekli olacaktır. Bu dışadönük kişi her zaman aktiftir anlamına gelmez. Kişinin davranışlarının uzun süreli olarak gözlemlenmesiyle kişilik özelliği saptanmalıdır (Burger, 2006). Roberts ve DelVecchio (2000) yaşa bağlı olarak ayırıcı kişilik özelliklerinin daha stabil hale geldiğini araştırmalarında göstermişlerdir. Ayırıcı özellik yaklaşımını savunan psikologların vurguladıkları bir diğer varsayım ise kişilik özelliklerinin kararlı bir yapıda olduğudur. Kişilerin davranışları kendi içerisinde tutarlı olmalıdır (Burger, 2006).

Ayırıcı özellikle ilgili geçmiş yıllarda oldukça fazla araştırma yapılmıştır. Bilinen ilk çalışmayı Gordon Allport 1921'de yapmıştır. Sonrasında Cattell ve Murray başta olmak üzere birçok psikolog konu üzerinde çalışmalar yapmışlardır (Burger, 2006).

Kaynakça

Allport, G. W. (1927). Concepts of Trait and Personality. *Psychological Bulletin, 24,* 284-293.

Allport, G. W. (1937). *Personality: a psychological interpretation.* Holt.

Bishop, W. (1997). *Questions as Interventions: Big Five Personality Factors and Perceptions of Socratic, Solution Focused and Diagnostic Questioning Styles* [Doctorate Thesis]. St. John's University.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri*. (İ. D. Erguvan Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.

Cattell, H. E. ve Mead, A. D. (2008). The sixteen personality factor questionnaire (16PF). *The SAGE Handbook of Personality Theory and Assessment*, *2*, 135-159.

Cervone, D. ve Pervin, L. A. (2016). *Kişilik Psikolojisi kuram ve araştırma.* (M. Baloğlu). Nobel Yayınları.

Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1992). Four Ways Five Factors Are Basic. *Personality and Individual Differences. 13*(6), 653-665.

Dal, Ö. G. V. ve Eroğlu, A. H. (2015). Farklı kişilik özelliklerine sahip bireylerin risk algılarının tüketici davranışı açısından incelenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *20*(2), 361-385.

McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (2007). Brief versions of the NEO-PI-3. *Journal of Individual Differences, 28*(3), 116-128.

McCrae, R. R. ve John, O. P. (1992). An introduction to the Five-Factor Model and its applications. *Journal of Personality, 60*(2), 175-215.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2007). *Organizational behavior* (12th ed.). Pearson Prentice Hall.

Roberts, B. W. ve DelVecchio, W. F. (2000). The rank-order consistency of personality traits from childhood to old age: A quantitative review of longitudinal studies. *Psychological Bulletin, 126*(1), 3–25.

Tappin, R. M. (2014). *Personality traits, the interaction effects of education, and employee readiness for organizational change: A quantitative study.* [Unpublished Doctoral Thesis], Capella University.

BEHZAT Ç.: BİR ANKARA POLİSİYESİ

Şule Kaya

Dizi Künyesi

Dizi Adı	Behzat Ç.: Bir Ankara Polisiyesi
Yönetmen(ler)	Serdar Akar, Zekeriya Kurtuluş, Doğan Ümit Karaca, Sadullah Şentürk
Senarist	Emrah Serbes
Yapımcı	Tarkan Karlıdağ
Müzik	Cem Kısmet
Yayın Yılı	2010-2013
Tür	Dram, gerilim
Çekim Yeri	Ankara
Oyuncular	Erdal Beşikçioğlu (Behzat Ç.), Canan Ergüder (Savcı Esra Bulut), Berkan Şal (İsmet Arif Karasu –Akbaba-), Fatih Artman (Harun Sinanoğlu), Nejat İşler (Ercüment Çözer), İnanç Konukçu (Sabri –Hayalet-), Ayça Eren (Şule Şafak), Mine Tugay (Suna), Seda Bakan (Eda Akkaya), Berke Üzrek (Cevdet), Güven Kıraç (Memduh Başgan)
Aldığı Ödüller	3. Antalya Televizyon Ödülleri (2012) – Yılın drama dizisi en iyi erkek oyuncu (Erdal Beşikçioğlu) ödülü Kültür, Turizm ve Çevre Gazetecileri Derneği (Kültürçev) (2010) - Başkent Ankara tanıtım ödülü
Kullanılan Kuramlar	Bireysel Psikoloji Psikanalitik Kuram Kohlberg Ahlaki Gelişim Kuramı

Kaynakça

Alpay, E. H. (2006). *Antisosyal kişilik bozukluğu tanısı almış bireylerin kullandıkları savunma mekanizmaları* [Yüksek Lisans Tezi], Maltepe Üniversitesi.

Altıntaş, E. (1992). Alfred Adler ve Bireysel Psikolojisi. *Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(1), 49-57.

Anonim. (2001). Archive. *Serdar Akar: "Yaptıklarım kendimi anlamam için çok az"*, Erişim Tarihi: 20.10.2022, https://web.archive.org/web/20160304194737/http://www.mafm.boun.edu.tr/files/257_Serdar_Akar.pdf

Aytekin, T. ve Aytekin, H. (2023). Alfred Adler'in Bireysel Psikoloji Kuramı ve Temel İlkeleri. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, *5*(1), 40-47. https://doi. 10.54089/ecider. 1167532

Baylan, E. ve Laleli, İ. (2012, 22 Nisan). *Behzat Ç. bu yıl ödülü kaptı.* Günhaber, https://www.gunhaber.com.tr/haber/Behzat-C-bu-yil-odulu-kapti/361580

Behzat Ç. Wiki. (2023). *Hayalet,* https://behzatc.fandom.com/tr/wiki/Hayalet

Beyazperde. (2023a). *Ayça Eren,* https://www.beyazperde.com/sanatcilar/sanatci-517329/

Beyazperde. (2023b). *Doğan Ümit Karaca,* https://www.beyazperde.com/sanatcilar/sanatci-551815/

Beyazperde. (2023c). *Nejat İşler,* https://behzatc.fandom.com/tr/wiki/Ercüment_Çözer

Beyazperde. (2023d). *Sadullah Şentürk,* https://www.beyazperde.com/sanatcilar/sanatci-429299/biyografi/

Beyazperde. (2023e). *Seda Bakan,* https://www.beyazperde.com/sanatcilar/sanatci-530349/

Biyografi. (2019). *Erdal Beşikçioğlu kimdir?* https://www.biyografi.net.tr/erdal-besikcioglu-kimdir/

Biyografya. (2023a). *Berkan Şal,* https://www.biyografya.com/biyografi/20996

Biyografya. (2023b). *Zekeriya Kurtuluş,* https://www.biyografya.com/biyografi/25347

Canan Ergüder. (2023). *Bio,* https://www.cananerguder.net/en/about

Gürses, İ. ve Kılavuz, M. A. (2016). Kuşakların ahlâkî değerleri birlikte öğrenmesi: Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramı açısından bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *25*(1), 97-117.

Hekimoğlu, E. C. ve Bilik, M. Z. (2020). Freud'dan Lacan'a kaygı. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi, 7*(3), 336-367. https://doi.org.10.31682/ayna.761464

Hürriyet. (2010, 18 Aralık). *Behzat Ç.'ye anlamlı ödül,* https://www.hurriyet.com .tr/gundem /behzat-c-ye-anlamli-odul-16561794

IMDB. (2023a). *Fatih Artman,* https://www.imdb.com/name/nm4245240/?ref_=vp_close

IMDB. (2023b). *Mine Tugay,* https://www.imdb.com/name/nm1728948/bio?ref_ =nm_ ov_bio_sm

Polat Öziş. (2017). *Behzat Ç. Dizisi Konusu, Karakterleri ve Unutulmaz Sahneleri, https:/ /paratic.com/behzat-c-dizisi/*

Psikoloji Arşiv. (2021, 1 Ekim). *Squid Game: En Kapsamlı Psikolojik İnceleme,* https://www.psikolojiarsiv.com/squid-game-en-kapsamli-psikolojik-inceleme/

Sinema Türk. (2023). *Berke Üzrek,* https://www.sinematurk.com/kisi/5795-berke-uezrek

Sinemalar (2023). *İnanç Konukçu*, https://www.sinemalar.com/sanatci/398539/inanc-konukcu

Talbutt, L. C. ve Ersever, Ö. H. (2019). Psikolojik Danışmada Savunma Mekanizmalarının Tanınması ve Şekillendirilmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, *25*(2), 579-596. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000578

Yazgan-İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2008). *Kişilik Kuramları*. Pegem Akademi Yayıncılık.

SUSKUNLAR

Ahmet Furkan Yılmaz

Dizi Künyesi

Dizi Adı	Suskunlar
Yönetmen	Çağatay Tosun, Çağrı Vila Lostuvali, Hatice Memiş
Senarist	Pınar Bulut, Anıl Eke
Yapımcı	Timur Savcı
Müzik	Aytekin Ataş
Yayın Yılı	2012
Tür	Dram ve Gerilim
Çekim Yeri	Eski Kundura Fabrikası / Beykoz, İstanbul
Oyuncular	Murat Yıldırım (Ecevit), Sarp Akkaya (Bilal), Güven Murat Akpınar (İbrahim), Tugay Mercan (Zeki), Aslı Enver (Ahu), Berk Hakman (Gazanfer), Mehmet Özgür (Takoz İrfan), Reha Özcan (Sait), Özge Sezince Varley (Sibel), Pelin Akıl (Nisan), Elif Atakan (Gülten), Mert Asutay (Hüseyin), Jale Aylanç (Ümran Anne), Fırat Albayram (Hasan), Alican Yücesoy (Cebrail).
Aldığı Ödüller	Düzce Üniversitesi Dram Dalında En İyi Dizi Ödülü (2013) 39. Altın Kelebek Ödülleri (2012) – En İyi Dizi Yönetmeni (Çağatay Tosun) Ödülü Uluslararası Giuseppe Sciacce Ödülü (2012) – Sinema Dalı (Murat Yıldırım) Uludağ Üniversitesi 8.Medya Ödülleri (2012) – En İyi Dizi Yarının Liderleri Zirvesi (2012) – Yılın En Başarılı Çıkış Yapan Dizisi Ödülü
Kullanılan Kuramlar	Psikanalitik Kuram Beş Faktör Kişilik Modeli Bağlanma Kuramı Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı

Kaynakça

Agnew, E. ve Wood, J. L. (2014). Gang involvement: Social and environmental factors*. Crime & Delinquency, 60*(4), 547-568.

Ali, A. Ghosh, S. Strydom, A. ve Hassiotis, A. (2016). Prisoners with intellectual disabilities and detention status. Findings from a UK cross sectional study of prisons*. Research in Development Disabilities, 53-54, 189-197.*

Bartol, C. R. ve Bartol A. M. (2004). *Psychology and law: Theory, research, and application.* Wadsworth.

Geçtan, E. (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (13. Baskı). Remzi Kitabevi.

Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(3), 511-524.

Imdb (2023). Hatice Memis - IMDb

Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide.* New York University Press.

Köroğlu E. ve Bayraktar S. (2010). *Kişilik Bozuklukları.* Hekimler Yayın Birliği.

Marshall, W. L., Hudson, S. M. ve Hodkinson, S. (1993). The importance of attachment bonds in the development of juvenile sex offending. (H. E. Barbaree, W. L. Marshall, & S. M. Hudson, Eds.), *The juvenile sex offender* içinde (ss. 164–181). Guilford Press.

McWilliams, N. (2009). *Psikanalitik tanı: klinik süreç içinde kişilik yapısını anlamak.* (E. Kalem, çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Roberts, C. A. (2011). *Coping with post-traumatic stress disorder: A guide for families (2.nd. Ed).* McFarland.

Stillwell, A. M., Baumeister, R. F. ve Del Priore, R. E. (2008). We're all victims here: Toward a psychology of revenge. *Basic and Applied Social Psychology, 30*(3), 253–263. https://doi.org/10.1080/01973530802375094

Tosun, Ç., Lostuvali, Ç. V. ve Memiş, H. (2012). S*uskunlar https://www.imdb.com /title/tt2275071/*

Vikipedi (2023a, 9 Ağustos). Aslı Enver - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023b, 23 Temmuz). Berk Hakman - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023c, 10 Mart). Çağatay Tosun - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023d, 26 Mart). Hatice Memiş - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023e, 26 Temmuz). Fırat Albayram - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023f, 17 Temmuz). Güven Murat Akpınar - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023g, 6 Ağustos). Mehmet Özgür - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023h, 5 Ağustos). Murat Yıldırım (oyuncu) - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023i, 27 Şubat). Özge Sezince Varley - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023j, 6 Temmuz). Reha Özcan - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023k, 16 Ağustos). Sarp Akkaya - Vikipedi (wikipedia.org)

Vikipedi (2023l, 19 Mayıs). Tugay Mercan - Vikipedi (wikipedia.org)

ŞAHSİYET-SEZON I

Oğulcan Tanrıverdi

Dizi Künyesi

Dizi Adı	Şahsiyet
Yönetmen	Onur Saylak
Senarist	Hakan Günday
Yapımcı	Kerem Çatay
Müzik	Sertaç Özgümüş, Güntaç Özdemir
Yayın Yılı	2018
Tür	Dram, Psikolojik Gerilim, Polisiye
Çekim Yeri	İstanbul, Bursa
Oyuncular	Haluk Bilginer (Agâh Beyoğlu), Cansu Dere (Nevra Elmas), Hüseyin Avni Danyal (Cemil Havran), Metin Akdülger (Ateş Arbay), Şebnem Bozoklu (Zuhal Çelik)
Aldığı Ödüller	Uluslararası Emmy Ödülleri (2019) - En İyi Erkek Oyuncu (Haluk Bilginer) Pantene Altın Kelebek Ödülleri (2019) - En İyi İnternet Dizisi Galatasaray Üniversitesi EN Ödülleri (2018) - Yılın En İyi İnternet Dizisi Ayaklı Gazete TV Yıldızları Ödülleri (2018) - En İyi İnternet dizisi
Kullanılan Kuramlar	Bilişsel Kuram Psikanalitik Kuram Kohlberg'in Ahlak Gelişim Kuramı

Kaynakça

Biyografi.info. (2019). *Onur Saylak Biyografi.info*. https://www.biyografi.info/kisi/huseyin-avni-danyal

Biyografi.info. (2020). *Onur Saylak Biyografi.info*. https://www.biyografi.info/kisi/onur-saylak'den

El Haj, M., Gély-Nargeot, M.C. ve Raffard, S. (2015). Destination Memory and Cognitive Theory of Mind in Alzheimer's Disease. *Journal of Alzheimer's Disease, 48*(2), 529–536. https://doi.org/10.3233/jad-150467

Freud, S. (1915). *The Unconscious*. Hogarth Press.

IMDb. (t.y.a). *Arif Onur Saylak- Biography*. https://www.imdb.com/name/nm2380484/bio/?ref_=nm_ov_bio_sm.

IMDb. (t.y.b). *Haluk Bilginer- Biography*. https://www.imdb.com/name/nm0082211/bio/?ref_=nm_ov_bio_sm

IMDb. (t.y.c). *Cansu Dere- Biography*. https://www.imdb.com/name/nm1754048/bio/?ref_=nm_ov_bio_sm

Jung, C. G. (2014). *The archetypes and the collective unconscious*. Routledge.

Kohlberg, L. (1984). *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages* (2.Cilt). Harper & Row

Nichols, S. ve Stich, S. (2000). A cognitive theory of pretense. *Cognition, 74*(2), 115-147. https://doi.org/10.1016/S0010-0277(99)00070-0

Saylak, O. (2018). *Şahsiyet* [İnternet Dizisi]. Ay Yapım.

Taylor, G. J. (1992). Psychoanalysis and psychosomatics: a new synthesis. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis, 20*(2), 251-275. https://doi.org/10.1521/jaap.1.1992.20.2.251

Tryon, W. (2014). *Cognitive neuroscience and psychotherapy: Network principles for a unified theory.* Academic Press. https://doi.org/10.1016/C2013-0-00684-6

BİR BAŞKADIR

Nisa Nur Ünal

Dizi Künyesi

Dizi adı	Bir Başkadır
Yönetmen	Berkun Oya
Senarist	Berkun Oya
Yapımcı	Krek Film
Müzik	Ferdi Özbeğen, Jean Musy, Stelvio Cipriani, Francis Lai, Michel Colombier, Philippe Sarde, Zerrin Özer, Stamatis Spanudakis…
Yayın yılı	2020
Tür	Dram
Çekim yeri	İstanbul
yuncular	Öykü Karayel (Meryem), Defne Kayalar (Peri), Tülin Özen (Gülbin), Funda Eryiğit (Ruhiye), Alican Yücesoy (Sinan), Fatih Artman (Yasin), Settar Tanrıöğen (Ali Sadi Hoca), Nesrin Cavadzade (Melisa), Bige Önal (Hayrunnisa), Gökhan Yıkılka (Hilmi), Derya Karadaş (Gülan)
Aldığı ödüller	American Abroad Media (2022) - En iyi dizi ödülü 47. Altın Kelebek Ödülleri (2021) - En iyi dizi ödülü 47. Altın Kelebek Ödülleri (2021) - En iyi senarist (Berkun Oya) ödülü
Kullanılan kuram	Carl Gustav Jung- Analitik Psikoloji

Kaynakça

Alican Yücesoy [@alicanyucesoy]. (2020a, 12 Kasım). #Bir Başkadır: Şimdi sadece Netflix'te [Video]. İnstagram. https://www.instagram.com/tv/CHfNkUPJv8i/?igshid=MzRlODBiNWFlZA==.

Alican Yücesoy [@alicanyucesoy]. (2020b, 27 Aralık). *@exxen'de* [Fotoğraf]. https://www.instagram.com/p/CJTb17XJfgb/.

American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.

Atabilen, E. (2013, 18 Mayıs. *Ben Sokak Kızıyıım!* Hürriyet Kelebek. https://www. hurriyet.com.tr/kelebek/ben-sokak-kiziyiiim-23302797.

Atsüren, G. (2020, 12 Kasım). *Bir Başkadır İncelemesi*. Filmlovers. https://filmloverss.com/bir-baskadir-gorunmez-duvarlar/.

Aycan, E. ve Çalışkan, S. (2021). A Study on Woman Activists of Bir Başkadır. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 7*(1), 252-258. https://doi.org/10.22252/ijca.934324.

Beyazperde. (2021, 5 Mayıs). Biyografi. https://www.beyazperde.com/sanatcilar/sanatci-528557/biyografi/.

Biyografi.info. (2015, 17 Aralık). *Alican Yücesoy.* https://www.biyografi.info/kisi/alican-yucesoy.

Biyografya. (2020, 20 Ekim). *Settar Tanrıöğen.* https://www.biyografya.com/biyografi/20785.

Breuer, J. ve Freud, S. (1957). *Studies on hysteria.* Basic Books.

Defne Kayalar [@kayalar]. (2020, 4 Kasım). Bir Başkadır Yazan ve Yöneten Berkun Oya. 12 Kasım'da Sadece Netflix'te [Video]. İnstagram. https://www.instagram.com/tv/CHKomwAnNgr/?igshid=MzRlODBiNWFlZA==.

Defne Kayalar [@kayalar]. (2023, 21 Mart). Emin Alper'in yönetmenliğini yaptığı Arayış çok yakında Disney+'ta [Fotoğraf]. İnstagram. https://www.instagram.com/p/CqCz9FpKSbS/?img_index=1.

Gökkuş, B. (2020, 18 Kasım*). Ethos "Bir Başka"mıdır?* https://artdogistanbul.com/ethos-bir-baska-midir/.

Güdüm, Ş. (2021, 17 Aralık). *Öykü Karayel kimdir? Öykü Karayel'in ikizi kim, eşi kim? Öykü Karayel kaç yaşında, nereli? Öykü Karayel evli mi, çocuğu var mı?.* Haberler.com. https://www.haberler.com/haberler/oyku-karayel-kimdir-oyku-karayel-in-ikizi-kim-14604638-haberi/.

Gürsel, D. (2022, 21 Ocak). *Men of the Year 2021 Yılın Kadını: Öykü Karayel*. GQ. https://gq.com.tr/moty/men-of-the-year-2021-yilin-kadini-oyku-karayel.

Haberler.com (2014, 18 Ekim). *Tülin Özen Hayatı ve Biyografisi.* https://www.haberler.com/tulin-ozen/biyografisi/.

Haberler.com. (2022, 13 Haziran). *Tülin Özen Kimdir?* https://www.haberler.com/ haberler/tulin-ozen-kimdir-tulin-ozen-kac-yasinda-nereli-15012897-haberi/.

Habertürk. (2020, 12 Kasım). Defne Kaylar Kimdir? Defne Kayalar'ın eşi kim? İşte Defne Kayalar'ın yaşı, hayatı, filmler ve Tv şovları… https://www.haberturk.com/defne-kayalar-kimdir-defne-kayalar-in-esi-kim-iste-defne-kayalar-in-yasi-hayati-filmler-ve-tv-sovlari-2868044.

Jacobi, J. (1942). *The Psychology of C. G. Jung.* Routledge&Kegan Paul.

Jung, C. G. (1969). *Collected Works of C.G. Jung, Volume 9 (Part 2): Aion: Researches into the Phenomenology of the Self.* Princeton University Press.

Jung, C. G. (1970). Good and Evil in Analytical Psychology. (G. Adler, & R. F. C. Hull, Eds.), *Collected Works of C.G. Jung, Volume 10: Civilization in Transition* içinde (ss. 456-468.). Princeton University Press.

Jung, C. G. (1981). *The Archetypes And The Collectıve Unconscious* (9. Baskı). (R. F. C. Hull, Çev). Routledge. (Orijinal eserin basım tarihi 1976).

Jung, C. G. (1999). *Keşfedilmemiş Benlik* (C.E. Sılay, Çev.). İlhan yayınevi.

Jung, C. G. (2005). *Four Archetypes* (3 Edition). Routledge.

Jung, C. G (2009). Bilinçdışına Giriş. (C.G. Jung, Ed.), (A. N. Babaoğlu, Çev.). *İnsan ve Sembolleri* içinde (4. Baskı, ss. 18-104). Okuyan Us Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1964).

Jung, C. G. (2015). *Feminen Dişilliğin Farklı Yüzleri* (2. Baskı). (T.V. Soylu, Çev.) Pinhan Yayıncılık.

Jung, C. G. (2018). *Psychology and Religion.* Yale University Press.

Kaboğlu, G. (2020, 13 Kasım). *İşte Bu Bizim Hikayemiz: Bir Başkadır.* https://www.zaytung.com/haberdetay.asp?newsid=383578.

Köse, B. (2007). Panel: Sinemada Psikoterapistler ve Psikoterapi Etiği. *Türk Psikoloji Bülteni, 13*(41), 1-15.

Le Guin, U. K. (2020). *Kadınlar Rüyalar Ejderhalar* (4. Baskı). (B. Somay ve M. G. Sökmen, Çev.). Metis Yayınları.

Netflix. (2020, 12 Kasım). *Bir Başkadır.* https://www.netflix.com/tr/title/81106900.

Netflix Türkiye. (2020, 4 Kasım). *Bir Başkadır* [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=8-z8UhyAdAU&t=36s.

Oya, B. (2020). *Bir Başkadır* [İnternet Dizisi]. Krek Film.

Storr, A. (2006). *Jung'dan Seçme Yazılar* (L. Özşar, Çev.). Dost Kitabevi.

Tezokur, M. H. (2019). Hint Mezhebi Şaktizm Bağlamında Tanrıça Kali. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 118-128.

Tiyatrolar.com. (2020, 26 Eylül). *Berkun Oya.* https://tiyatrolar.com.tr/berkun-oya.

Tiyatrolar.com (2022a, 30 Ocak). *Öykü Karayel*. https://tiyatrolar.com.tr/oyku-karayel.

Tiyatrolar.com. (2022b, 21 Mayıs). *Alican Yücesoy*. https://tiyatrolar.com.tr/alican-yucesoy.

Tiyatrolar.com. (2022c, 4 Kasım). *Funda Eryiğit*. https://tiyatrolar.com.tr/funda-eryigit.

Von Franz, M. L (2009). Bireyleşme Süreci. (C. G. Jung, Ed.), (A. N. Babaoğlu, Çev.). *İnsan ve Sembolleri* içinde (4. Baskı, ss. 158-230). Okuyan Us Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1964).

Yazıcı, Y. (1981, 23 Eylül). *Ferdi Özbeğen: Benim yaptığım tür müzik, halkı arabeskten kurtarabilir.* Cumhuriyet. https://core.ac.uk/download/pdf/149224311.pdf.

FATMA

Berfin Demirtepe

Dizi Künyesi

Dizi Adı	Fatma
Yönetmen	Aydın Özer Feyzioğlu, Özgür Önurme
Senarist	Özgür Önurme
Yapımcı	Barış Abacıgil
Müzik	Tufan Aydın
Yayın Yılı	2021
Tür	Suç, Dram, Psikolojik
Çekim Yeri	İstanbul
Oyuncular	Burcu Biricik (Fatma Yılmaz), Uğur Yücel (Yazar), Mehmet Yılmaz Ak (Bayram), Şehsuvar Aktaş (Komiser), Hazal Türesan (Mine/ Emine), Ferit Kaya (Zafer Yılmaz), Mustafa Konak (Oğuz), Olgun Toker (Sidar), Gülçin Kültür Şahin (Kadriye), Deniz Hamzaoğlu (İsmail), Çağdaş Onur Öztürk (Yusuf)
Aldığı Ödüller	_
Kullanılan Kuram	Psikanalitik Kuram

Kaynakça

Bilge, Y. (2018). Kişilik Bozuklukları ve Savunma Mekanizmaları. *Türkiye Araştırmaları Dergisi, 13(10),* 145- 167.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik.* (İ. D. Erguvan- Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.

Callak, Y. (2019**).** *Gelişim Üniversitesi. Psikolojik Belirtiler ile Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkide Şemaların Aracı Rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gelişim Üniversitesi.

Feyzioğlu, A. Ö. ve Önurme, Ö. (2021). *Fatma* (İnternet Dizisi). Idea Film.

Freud, S. (1986). *Yaşamım ve Psikanaliz* (14.baskı). (K.Şipal, Çev.). Say Yayınları (orijinal eserin basım tarihi, 1925).

Köybaşı, E. (2020). Freud'un Zihin Kuramı Bize Ne Anlatır? *Madde, Diyalektik ve Toplum Dergisi, 3(3)*, 185-193.

Mehdiyev, G. (2009). *İlham Dilman'ın Psikanaliz Anlayışı ve Freud Eleştirisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Sabah (2016, 8 Haziran). Uğur Yücel Kimdir?. https://www.sabah.com.tr/ugur-yucel-kimdir.

Tuzcuoğlu, N. (1995). Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri*. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, (7)*, 275-285.

Vikipedi (2016, 13 Şubat). Burcu Biricik. https://tr.wikipedia.org/wiki/Burcu_Biricik .

Vikipedi (2021a, 7 Temmuz). Özgür Önurme. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zg%C3%BCr_%C3%96nurme .

Vikipedi (2021b, 23 Eylül). Mehmet Yılmaz Ak. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Y%C4%B1lmaz_Ak.

Vikipedi (2022a, 25 Aralık). Özer Feyzioğlu. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96zer_Feyzio%C4%9Flu .

Vikipedi (2022b, 20 Haziran). Hazal Türesan. https://tr.wikipedia.org/wiki/Hazal_T%C3%BCresan.

UYSALLAR

İlknur Duğan

Dizi Künyesi

Dizi Adı	Uysallar
Yönetmen	Onur Saylak
Senarist	Hakan Günday
Yapımcı	Kerem Çatay
Müzik	Sertaç Özgümüş
Yayın Yılı	2022
Tür	Dram, komedi
Çekim Yeri	İstanbul'un çeşitli ilçeleri ve semtleri
Oyuncular	Öner Erkan (Oktay Uysal), Haluk Bilginer (Berhudar), Uğur Yücel (Olcay Uysal), Songül Öden (Nil Uysal), Umut Yeşildağ (Ege Uysal), Nilay Yeral (Ece Uysal), İbrahim Selim (Mert), Nezaket Erden (Yağmur), Serkan Altunorak (Suat)
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuram	Varoluşçu Kuram

Kaynakça

Beyazperde (t.y.). Uğur Yücel. Beyazperde. https://www.beyazperde.com/sanatcilar/sanatci-11359/

Biyografya (2022a, Nisan 29). Umut Yeşildağ. https://www.biyografya.com/biyografi/28141

Biyografya (2022b, Mayıs 10). Nilay Yeral. https://www.biyografya.com/biyografi/25397

Geçtan, E. (2007). *Varoluş ve Psikiyatri.* Metis Yayıncılık.

Geçtan E. (2020). *Psikanaliz ve Sonrası.* Metis Yayıncılık.

Madran, D. ve Andaç, H. (2012). Sosyal kimlik ve ayrımcılık. (K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan, Der.), *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (ss.73-85). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

May, R. (2010). *Yaratma Cesareti.* Alper Oysal (Çev.). Metis.

Orwell, G. (2015). *1984.* Can Yayıncılık.

Özsert, F., Kazak, M., Özdemir, E. A., ve Çok, F. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Duygusal İhmal Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi, 5*(10), 69-85.

Saylak, O. (2022). *Uysallar* [İnternet Dizisi]. Ay Yapım.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi.* Yasemin Aslay (Çev.) Kaknüs.

Yalom, I. D. (2011). *Varoluşçu Psikoterapi*. (Z. Babayiğit, Çev.). Kabalcı Yayınları.

Vikipedi (2023a, Nisan 18). Onur Saylak. https://tr.wikipedia.org/wiki/Onur_ Saylak#%C3%96d%C3%BClleri_ve_adayl%C4%B1klar%C4%B1

Vikipedi (2023b, Temmuz 6). Öner Erkan. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96ner_Erkan

Vikipedi (2023c, Mart 15). Songül Öden. https://tr.wikipedia.org/wiki/Song%C3%BCl_%C3%96den

Vikipedi (2023d, Temmuz 7). Haluk Bilginer. https://tr.wikipedia.org/wiki/Haluk_Bilginer#Kaynak%C3%A7a

ZEHRA

Oğuzhan Coşkun

Roman Künyesi

Roman Adı	Zehra
Yazar	Nabizade Nazım
Sayfa Sayısı	208
Yayınevi	Can Yayınları
Yayımlanma Tarihi	1894
Geçtiği Mekân	Boğaziçi, Çamlıca, Beykoz, Bakırköy/ İstanbul
Karakterler	Suphi, Zehra, Münire, Şevket Bey, Nazikter, Sırrıcemal, Habibe Molla, Urani, Marika, Muhsin
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuramlar	Bağlanma Kuramı İnsancıl Kuram Ayırıcı Özellik Yaklaşımı

Kaynakça

BKM Kitap. (2023, Şubat 23). Nabizade Nazım Kimdir? bkmkitap.com/blog/nabizade-nazim.

Bowlby, J. (1958). *Bağlanma.* Pinhan Yayınevi.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Karşı Söyledikleri.* Kaknüs Yayınevi.

Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1992). Four Ways Five Factors Are Basic. *Personality and Individual Differences. 13*(6), 653-665.

Edebiyat Öğretmeni. (2023, Şubat 23). Nabizade Nazım. www.edebiyatogretmeni.org/nabizade-nazim.

Kidega. (2023, Şubat 24). Nabizade Nazım. https://kidega.com/yazar/nabizade-nazim-000062

Nazım, N. (1894). *Zehra*. Can Yayınları.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2007). *Organizational behavior* (12. baskı). Pearson Prentice Hall.

EYLÜL

Nisa Nur Ünal

Roman Künyesi

Roman adı	Eylül
Yazar	Mehmet Rauf
Sayfa sayısı	253
Yayınevi	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Yayımlanma tarihi	2022 (6. Baskı)
Geçtiği mekân	İstanbul
Karakterler	Suat, Süreyya, Necip, Hacer, Fatin, Beyefendi, Hanımefendi, Dadı
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan kuramlar	John Alan Lee- Aşkın Renkleri Carl Gustav Jung-Analitik Psikoloji

Kaynakça

Çıkla, S. (2001). Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un hayatları ile romanları. *Dergâh, 12*(142), 14-17.

Davis, K. E. ve Latty-Mann, H. (1987). Love Styles and Relationship Quality: A Contribution to Validation. *Journal of Social and Personal Relationships, 4*(4), 409–428. https://doi.org /10.1177/0265407587044002.

Demiryürek, M. (2008). Mehmet Rauf'la Yapılan Bir Röportaj Işığında Eylül Romanı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 5*(3), 101-116.

Duck, S. (2007). *Human Relationships* (4 Edition). Sage.

Güven, P. (2022) Sunuş. (M. Rauf, Yazar). *Eylül* içinde (6. Baskı, ss. 5-8). Türkiye İş Bankası Yayınları.

Hendrick, C. ve Hendrick, S. S. (2006). Styles of Romantic Love. R. J. Sternberg & K. Weis (Eds.), *The new psychology of love* içinde (ss. 149–170). Yale University Press.

Jung, C. G. (2005). *Four Archetypes* (3 Edition). Routledge.

Jung, C. G. (2015). *Feminen Dişilliğin Farklı Yüzleri* (2. Baskı). (T.V. Soylu, Çev.) Pinhan Yayıncılık.

Lee, J. A. (1973). *The Colors of Love: An Exploration of the Ways of Loving.* New Press.

Rauf, M. (2022). *Eylül* (6. Baskı). Türkiye İş Bankası Yayınları.

Söner, O. (2020). "Babam Cemil Meriç" Kitabının Varoluşsal Psikolojinin Temel Kavramları Açısından İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 261-284.

Tarım, R. (2003). *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Von Franz, M. L (2009). Bireyleşme Süreci. (C. G. Jung, Ed.). (A. N. Babaoğlu Çev.). *İnsan ve Sembolleri* içinde (4. Baskı, ss. 158-230). Okuyan Us Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1964).

Yalçın, C. H. (2010). *Edebiyat Anıları* (1. Baskı 1975). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

HANDAN

İlvenur SOYUTÜRK

Roman Künyesi

Roman Adı	Handan
Yazar	Halide Edip Adıvar
Sayfa Sayısı	230
Yayınevi	Can Yayınları
Yayımlanma Tarihi	1912
Geçtiği Mekân	Türkiye, Avrupa'nın farklı yerleri
Karakterler	Handan, Refik Cemal, Neriman, Hüsnü Paşa, Nazım, Cemal Bey, Sabire Hanım, Selim Bey, Şehber, Saffet, Juliette ve Mod
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuramlar	Psikanalitik Kuramlar Sosyal Öğrenme Kuramı

Kaynakça

Adıvar, H. E. (2022). *Handan*. Can Yayınları.

Adler, A. (2013). *İnsan Doğasını Anlamak*. İlya İzmir Yayınevi.

Akhtar, S. (2014). *Acının Kaynakları Korku, Açgözlülük, Suçluluk, Kandırma, İhanet ve İntikam*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aytekin, H. ve Aytekin, T. (2023). Alfred Adler'in Bireysel Psikoloji Kuramı ve Temel İlkeleri. *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication, 5*(1), 40-47. https://doi.org/10 .54089/ecider.1167532

Burger. J. M. (2021). *Kişilik*. Kaknüs Yayıncılık.

Freud, S. (2012). *Totem ve Tabu*. Alter Yayınevi.

Freud, S. (2013). *Sevgi ve Cinsellik Üzerine*. İlya İzmir Yayınevi.

Hekimoğlu, E. C. ve Cantekin, D. (2021). Eyleme Dökme: İntihar Girişiminde Bulunan Bireylerin Deneyimlerinin İncelenmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, *8*(1), 44-46. https://doi.org/10.31682/ayna.810304

Laplanche, J. ve Pontalis, J.B. (1973). *The Language of Psychoanalysis*. W. W. Norton & Company.

Mitchell, S. A. ve Black, M. J. (2012). *Freud ve Sonrası*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Oral, T. (2016). Cinsel Gelişim ve Cinsel Eğitim. (E. Arslan, Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* içinde (ss. 174-177). Eğiten Kitap

Öcal Yüceol, S. E. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlar ile İlişkili Doyumu ve Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlar Arasındaki İlişkiler* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Bilim Üniversitesi.

Önertoy, O. (2011). Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Toplumsal Eleştiri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 18*(1), 37-46.

Quinodoz, J. M. (2016). *Freud'u Okumak*. Bağlam Yayınları.

Smadja, C. (2021). Psychoanalytic Psychosomatics (Topal, B., S. Çev.). *Interdisciplinary Encounters, 14*, 143-156.

Şahin, V. (2008). Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar'ın Handan Romanı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(2), 99-126.

Taşer, S. (2012). Halide Edip Adıvar'ın Öğretmenlikten İstifası. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 149-159.

Tilek, M. (2019). *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında İdealize Edilmiş Kadın Karakterler* [Yüksek lisans tezi]. Çağ Üniversitesi.

Yalçın, N. (2021). *Obsesif Kompulsif Bozukluğun Bilişsel Davranışçı Kuram ve Psikanalitik Kuram Perspektifinden Karşılaştırılarak İncelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

SİNEKLİ BAKKAL

Nur Sena Gülsoy

Roman Künyesi

Roman Adı	Sinekli Bakkal
Yazar	Halide Edib Adıvar
Sayfa Sayısı	476
Yayınevi	Can Yayınları
Yayımlanma Tarihi	1.Baskı (1936, Ahmet Halit Kitabevi)
Geçtiği Mekân	Sinekli Bakkal Sokağı, İstanbul Bakkaliyesi, Selim Paşa Konağı
Karakterler	Rabia, Peregrini, İlhami, Emine, Tevfik, Vehbi Dede, Selim Paşa
Aldığı Ödüller	CHP Sanat Mükafatı (1942)
Kullanılan Kuram	Analitik Psikoloji Kuramı

Kaynakça

Adıvar, H. E. (2018). *Sinekli Bakkal*. Can Yayınları.

Genç, H. N. (2011). *Yaşamlarına sığmayan iki kadın: Halide Edib ve George Sand*. Frankofoni Ortak Kitap.

Hasdedeoğlu, M. O. (2020). Halide Edib Adıvar'ın Romanlarına Batı Edebiyatının Yansımaları. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5*(1), 27-44.

Jung, C. G. (2001). *Anılar, Düşler, Düşünceler.* (İ. Kantemir, Çev.). Can Yayınları.

Jung, C. G. (2003). *Dört Arketip*. (Z. A. Yılmazer, Çev.). Metis Yayınları.

Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*. (E.Gürol, Çev.). Payel yayınları.

Jung, C. G. (2015). *Kişiliğin Gelişimi.* (D. Olgaç, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Jung, C. G. (2016). *Analitik Psikoloji Sözlüğü.* (N. Nirven, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Mutlu, G. (2017). Halide Edip Adıvar'ın "Mor Salkımlı Ev" ve "Sinekli Bakkal" Adlı Eserlerinin Biçim ve İçerik Özellikleri ile Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, *5*(12), 129-162.

Şahin, V. (2018). Romanla kimlikleşen bir yüz: Halide Edib Adıvar ve edebi yaratımları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 1-8.

KÜRK MANTOLU MADONNA

Şeyma Erbaş

Roman Künyesi

Roman Adı	Kürk Mantolu Madonna
Yazar	Sabahattin Ali
Sayfa Sayısı	160
Yayınevi	Remzi Kitabevi
Yayımlanma Tarihi	1943
Geçtiği Mekân	Berlin, Ankara
Karakterler	Raif Efendi, Maria Puder, Kahraman Anlatıcı, Hamdi, Mihriye Hanım, Ferhunde, Nureddin, Cihat, Vedat, Necla, Nurten
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuramlar	Psikanalitik Kuram Analitik Kuram Bağlanma Kuramı Ayna Benlik Kuramı Ayırıcı Özellik Yaklaşımı

Kaynakça

Ali, S. (2021). *Kürk Mantolu Madonna*. Yapı Kredi Yayınları.

Aronson, E., Wilson, T. ve Akert, R. (2018). *Sosyal Psikoloji.* Kaknüs.

Arslan-Akfırat, S. (2012). Benlik kavramı bağlamında "Kürk Mantolu Madonna" karakterlerinin çözümlenmesi. *International Journal of Human Science*, *9*(1), 142-173.

Bowlby, J. (2012). *Bağlanma*. (T. V. Soylu, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. Kaknüs.

Cooley, C. H. (1998). *On self and social organization.* University of Chicago Press.

Geçtan, E. (1975). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar.* Remzi Kitabevi.

Horney, K. (2019). *Çağımızın nevrotik kişiliği*. Doruk Yayınları.

Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*. (E. Gürol, Çev.) Payel.

Jung, C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri*. (A. N. Babaoğlu, Çev.) Okyanus.

Karaca, A. (1993). Sabahattin Ali'nin Öykülerinde Toplumsal Konular. *Türkoloji Dergisi*, *11*(1), 1-12.

McCrae, R. R., ve Costa, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist, 52*(5), 509-516. https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.5.509

Özmen, M. (2014). Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı. (B. Aydoğan, Ed.), *Sabahattin Ali'nin Yaşamı ve Yapıtlarına Genel Bir Bakış* içinde (ss. 61-94). Çukurova Üniversitesi Yayınları.

Parman, T. (2012). *Ergenlik ya da merhaba hüzün.* Bağlam.

ANAYURT OTELİ

Oğulcan Tanrıverdi

Roman Künyesi

Roman Adı	Anayurt Oteli
Yazar	Yusuf Atılgan
Sayfa Sayısı	128
Yayınevi	Can Yayınları
Yayımlanma Tarihi	1. Baskı (1973, Bilgi Yayınevi)
Geçtiği Mekân	Anayurt Oteli, Manisa
Karakterler	Zebercet, Ortalıkçı Kadın (Zeynep) Gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın Emekli subay olduğunu söyleyen adam (Mahmut Görgün) Ekrem Karamık (Kedi)
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuramlar	İnsancıl Kuram Psikanalitik Kuram Bağlanma Kuramı

Kaynakça

Ankay, N. (2021). Yusuf Atılgan Öykülerinde Yabancılaşma. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (71), 241-255. https://doi.org/10.14222/Turkiyat4489

Atılgan, Y. (2021). *Anayurt Oteli*. Can Yayınları.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss*. (2. Baskı, 1. Cilt) Basic Books.

Freud A. (1937). *The Ego and the Mechanisms of Defence* (1966 Baskısı) Hogarth Press.

Freud, S. (1942). Outline of psychoanalysis. *The Psychoanalytic Review (1913-1957), 29*, 197.

Freud, S. (1961). *The standard edition of the complete works of Sigmund Freud* (20. Baskı) Hogarth Press.

Güngör, B. (2014*). Yusuf Atılgan'ın hayatı, eserleri ve fikirleri (1921-1989*) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper and Row.

Rogers, C. R. (1946). Significant aspects of client-centered therapy. *American Psychologist, 1*(10), 415-422. https://doi.org/10.1037/h0060866

Turkedebiyati.org. (t.y.). *Yusuf Atılgan Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri* https://www.turkedebiyati.org/yusuf-atilgan/

Vaillant, G. E. (1992). *Ego Mechanisms of Defense: A Guide for Clinicians and Researchers*. American Psychiatric Publishing.

TEHLİKELİ OYUNLAR

Sefa Boyraz

Roman Künyesi

Roman Adı	Tehlikeli Oyunlar
Yazar	Oğuz Atay
Sayfa Sayısı	473
Yayınevi	İletişim Yayınları
Yayımlanma Tarihi	1973
Geçtiği Mekân	İstanbul
Karakterler	Hikmet, Sevgi, Bilge, Albay Hüsamettin
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuramlar	Psikodinamik Kuram Psikososyal Gelişim Kuramı

Kaynakça

Atay, O. (1973). *Tehlikeli Oyunlar.* İletişim Yayınları

Davidson, G. C. ve Neale J.M. (2008). *Anormal Psikolojisi.* (İ. Dağ, Çev.). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Erikson, J. M. ve Erikson E. H. (1950). Growth and crises of the "healthy personalty". (M. Senn Ed.), *Symposium on the Healthy Personalty* içinde (ss. 91-146). Josiah Macy Foundation.

Eysenck, H. J. (1967). *The biological hasis of personality.* Charles C. Thomas.

Geçtan, E, (1975). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. (13. Baskı). Remzi Kitabevi.

Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve Sonrası* (6. Baskı). Remzi Kitabevi.

Masterson, J. F (2011). *Kendilik Bozukluklarının Psikoterapisi.* (P. Özdemir, Çev.). Litera Yayıncılık.

Somer, E. (2002). Maladaptive Daydreaming: A Qualitative Inquiry. *Journal of Contemporary Psychotherapy.* 32, 197–212.

Vikipedi (2023, Mayıs 11). Oğuz Atay Vikipedi (wikipedia.org)

KİNYAS VE KAYRA

Tuğba Özer

Roman Künyesi

Roman Adı	Kinyas ve Kayra
Yazar	Hakan Günday
Sayfa Sayısı	533
Yayınevi	Doğan Kitap
Yayımlanma Tarihi	2003
Geçtiği Mekan	Afrika, Amerika, Meksika, Türkiye (İstanbul ve Ankara)
Karakterler	Kinyas (Tolga), Kayra, Tuğba, Amidou, Koffi, Looping, Anita, Albert, Amonka, Kinyas'ın annesi ve babası, Noah, Fernand, Melina, Alp, Mümtaz, Pinou, Melis, Efla, Cemil, Salih, Lütfü, Amonka, Rose, Moctar
Aldığı Ödüller	Mecidis En İyi Yabancı Roman Ödülü
Kullanılan Kuramlar	Varoluşçuluk Psikanalitik Kuram

Kaynakça

Bonanno, G. A. (2005). Resilience in the Face of Potential Trauma. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(3), 135–138.

Brenner, C. (1977). *Psikanalizin Temelleri* (I. Savaşır ve Y. Savaşır, Çev.) Yankı mat.

Freud, S. (2012). *Haz İlkesinin Ötesinde* (E. Aktan, Çev.) Alter Yayıncılık.

Geçtan, E. (2008). *Psikanaliz ve Sonrası*. Metis Yayınları.

Günday, H. (2003). *Kinyas ve Kayra*. Doğan Kitap.

Karataş, E. (2010). Türkiye'de Yeraltı Edebiyatı ve Hakan Günday'ın Romanlarında Yeraltı Edebiyatının İzleri. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, *2*(1), 89-113.

Lawrence, A. P. (1960). Existentialism, psychology and psychotherapy. *American Psychologist, 15*(5), 305-309.

Maddi, S. R. (1970). The search for meaning. (M. Page, Ed.), *Nebraska symposium on motivation* içinde (Cilt. 17, ss. 134-183). University of Nebraska Press.

May, R. (1997) Kendini arayan insan (A. Karpat, Çev.) Kuraldışı Yayıncılık.

May, R. (2014). Existential psychology. *An Introduction to Theories of Personality* içinde (ss. 221-238). Psychology Press.

McWilliams, N. (2009). *Psikanalitik tanı: klinik süreç içinde kişilik yapısını anlamak* (E. Kalem, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Miller, P. H. (2008). *Gelişim Psikolojisi Kuramları* (Z. Gültekin, Çev.). İmge Kitabevi.

Murdock, N. (2018). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları: Olgu Sunumu Yaklaşımıyla* (F. Akkoyun, Çev.). Nobel Yayıncılık.

Sartre, J. P. (1997). *Varoluşçuluk* (14.Baskı). (A. Bezirci, Çev.) Say Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1947)

Sharf, R. S. (2014). *Psikoterapi ve psikolojik danışma kuramlar: kavramlar ve örnek olaylar* (N. Voltan Acar, Çev. Ed.). Nobel Yayınevi.

Yalom, I. D. (2018). *Varoluşçu psikoterapi* (1.Baskı). (Z. Babayiğit, Çev.). Pegasus Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1980).

Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2011). *Kişilik Kuramları* (3. Baskı). Pegem Akademi.

YALNIZLAR İÇİN ÇOK ÖZEL BİR HİZMET

Nisanur Yıldızeli

"Çünkü yalnızlık insanın çevresiyle ilgili bir şey değildi. Yalnızlık insanın içindeki boşluğun büyüyüp onu yutmasıydı"

(Gülsoy, 2016, s. 48).

Roman Künyesi

Roman Adı	Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet
Yazar	Murat Gülsoy
Sayfa Sayısı	204
Yayınevi	Can Yayınevi
Yayımlanma Tarihi	2016
Geçtiği Mekân	-
Karakterler	Mirat Alsan, Esra ve Tuncay
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kavramlar	Yalnızlık Türleri ve Tanımı

Kaynakça

Adler, A. (2019). *İnsanı Tanıma Sanatı* (Çev. K. Şipal). Say Yayınları.

Çakır, V. ve Çakır, V. (2011). Yalnızlık ve Televizyon Kullanımı. *Selçuk İletişim*, *7*(1), 131-147.

Doğanalp, E. (2016). *Murat Gülsoy'un hayatı, sanatı ve eserleri* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Ernst, J. M. ve Cacioppo, J. T. (1999). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *Applied & Preventive Psychology, 8*(1), 1–22. https://doi.org/10.1016/S0962-1849(99)80008-0

Gierveld, J. J., Tilburg, T. ve Dykstra, P. A. (2006). Loneliness and social ısolation. İçinde A. Vangelisti ve D. Perlman, (Eds*.). Cambridge Handbook of Personal Relationships* (ss. 485-500). Camridge University Press.

Gülsoy, M. (2016). *Yalnızlar İçin Çok Özel Bir Hizmet*. Can Yayınları.

Maslow, A. H. (1958). A Dynamic Theory of Human Motivation. In C. L. Stacey & M. DeMartino (Eds.), *Understanding human motivation* (pp. 26–47). Howard Allen Publishers. https://doi.org/10.1037/11305-004

Maslow, A. ve Lewis, K. J. (1987). Maslow's hierarchy of needs. *Salenger Incorporated*, *14*(17), 987-990.

Maslow, A. (2001). *İnsan olmanın psikolojisi* (Çev. O. Gündüz). Kuraldışı Yayınları.

Myers, D. G. (2019). *Sosyal psikoloji* (Çev. S. Akfırat). Nobel Yayınları.

İyioğlu, G. (2022). *Murat Gülsoyun Hikayeleri ve Hikayeciliği* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Öztunç, M. (2023). Murat Gülsoy ile Söyleşiler. *TDK*. https://tdk.gov.tr/wp content/uploads/2015/03/20150322.pdf

Peplau, L. A. ve Goldston, S. E. (Eds.). (1985). *Preventing the Harmful Consequences of Severe and Persistent Loneliness: Research Planning Workshop*. US Department of Health and Human Services, Public Health Service, Alcohol, Drug Abuse, and Mental Health Administration, National Institute of Mental Health.

Yuldasheva, M. B. ve Samindjonova, Z. I. (2023). Types of Loneliness: Concept and Essence. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, *20*, 52-56.

Wein, S. (2012). Between solitude and loneliness: A meditation. *Palliative & Supportive Care*, *10*(2), 71-73.

İNSAN VE ŞEYTAN

Abdullah Tunç

Roman Künyesi

Roman Adı	İnsan ve Şeytan
Yazar	Samiha Ayverdi
Sayfa Sayısı	287
Yayın Evi	Kubbealtı Neşriyat
Yayımlanma Yılı	1942
Geçtiği Mekân	İstanbul
Karakterler	Doktor Şevket, İsmet Hanım, Güzin, Doktor Murat, Ferhat, Şakire, Saim, Muhtar, Malike, Lala, Şaban Ağa, Hüseyin, Nazife Hanım, Maliye Nazırı Halim Paşa, Nazife Hanım, Sürüri Bey, Şekerpare Kalfa-Dadı ve Recep Ağa-Bahçıvan.
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuramlar	Psikanalitik Kuram

Kaynakça

Adler, A. (1954). *Understanding human nature*, (W.B. Wolfe, Çev.). Fawcett Publications. (Orijinal eserin basım tarihi, 1927)

Akçal, M. (2007). *Sâmiha Ayverdi'nin üç eserinde (Hancı, Yusufcuk, Dile Gelen Taş) dinî ve tasavvufî unsurlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.

Aygener, S. (2011). *Türk modernleşmesi ekseninde Türk muhafazakarlığı ve Samiha Ayverdi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ayverdi, S. (2022). *İnsan ve Şeytan* (12.Baskı). Kubbealtı.

Binark, İ. (1999). *Sâmiha Ayverdi Bibliyoğrafyası.* Kubbealtı Neşriyat.

Freud, S. (2001). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id* (1. Baskı). (A. Babaoğlu, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1920)

Freud, S. (1926*). Inhibitions, symptoms, and anxiety*. Hogarth Press

Freud, S. (1989). *The Ego and the İd*, (J. Riviere, Çev.). W. W. Norton & Company

Ünlü, Ö. (2005). Sâmiha Ayverdi Özel Bir İmalât*, Türk Edebiyatı Dergisi,* 379, 22-27.

SEVMEK ZAMANI

Melike Dur

Film Künyesi

Film Adı	Sevmek Zamanı
Yönetmen	Metin Erksan
Senarist	Metin Erksan
Yapımcı	Metin Erksan
Müzik	Metin Bükey
Yayın Yılı	1965
Tür	Dram, Romantik
Çekim yeri	Büyükada Belgrad Ormanı Maslak
Oyuncular	Müşfik Kenter (Halil), Sema Özcan (Meral), Fadıl Garan (Mustafa), Süleyman Saim Tekcan (Başar), Oya Bulaner (Meral'in Arkadaşı), Deniz Çakır (Meral'in Arkadaşı), Adnan Uygur (Meral'in Babası), Osman Karahan Mehmet Omar, Ayban Erkmen ve Abdullah Demiryan
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuramlar	Psikanalitik Kuram Bağlanma Kuramı Bilişsel Çelişki Kuramı

Kaynakça

Akay, B. T. Y. (2018, 11 Haziran). *Metin Erksan: Türkiye'nin İlk Auteur Yönetmeni.* 10layn. https://10layn.com/metin-erksan-turkiyenin-ilk-auteur-yonetmeni/

Akser, M. (2001). *Ulusallık Arayışında Bir Yaratıcı: Metin Erksan'ın Sevmek Zamanı (1965).* Bağlam Yayınları.

Bahşetoğulları, P. (2002). *Türkiye'de Ulusal Sinema ve Söylemi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bowlby, J. (2012). *Bağlanma.* (T. V. Soylu, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Çağlar, Ş. (1992). *Metin Erksan ve Sineması* [Yayımlanmış Yüksek lisans tezi], Marmara Üniversitesi.

Derman, G. (1989). *Resimli Taş Baskısı Halk Hikayeleri.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercan, F. Z. ve Toraman, H. (2022). İmgeyi Gerçekliğe Tercih Etmek: Şizoid Dilemma Örneği Olarak "Sevmek Zamanı" Adlı Film. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 5*(10), 49-55.

Erdem, S. (2020). Türk Sineması'nda Kötü Bir Aşık: Süleyman Saim Tekcan. *Sanat ve Tasarım Dergisi, 26,* 191-209.

Erksan, M. (1965). *Sevmek Zamanı* [Motion Picture]. Troya Film.

Freud, S. (2001). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd* (1. Baskı). (A. Babaoğlu, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1920).

Foster, J. D. ve Campbell, W. K. (2007). Are There Such Things as "Narcissists" in Social Psychology? A Taxometric Analysis of the Narcissistic Personality Inventory. *Personality and Individual Differences, 43*(6), 1321-1332. https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.04.003

Goldstein, E. B. ve Cacciamani, L. (2021). *Sensation and Perception*. Cengage Learning.

Güngör, A.C. (2014). Auteur Kuramı ve Metin Erksan Sineması. *International Journal of Social Science, 30,* 79-100. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2595

Gürün, D. (2013). *Tiyatro Benim Hayatım – Yıldız Kenter'in Hayat Hikayesi.* Yapı Kredi Yayınları.

Gürün, D. (2016). *Tiyatro Benim Hayatım.* Yapı Kredi Yayınları.

Haşar, S. (2019). Yıldız KENTER'i Kaybettik. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 5*(10), 155-163.

Hawthorne, G. (2006). Measuring Social Isolation in Older Adults: Development and Initial Validation of the Friendship Scale. *Social Indicators Research, 77*(3), 521-548. https://doi.org/10.1007/s11205-005-7746-y

Horney, K. (2019). *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*. Doruk Yayınları.

İstanbul Kültür Sanat Vakfı. (t.y.). *Müşfik Kenter.* IKSV. https://tiyatro.iksv.org/tr/onur-odulleri/musfik-kenter

Masterson, J. F. ve Klein, R. (1995). *Disorders of the Self, New Therapeutic Horizons.* Brunner/Mazel Inc.

Masterson, J. ve Klein, R. (2013). *Kendilik Bozukluklarının Tedavisinde Yeni Ufuklar: Masterson Yaklaşımı* (N. Gazioğlu ve M. Yönten, Çev.). Psikoterapi Enstitüsü.

Masterson, J. F. ve Liberman, A. (2017). *Terapistler İçin Kişilik Bozuklukları Rehberi.* Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.

Mısır, E. ve Alptekin, K. (2020). Şizotipi Kavramı ve Şizotipal Kişilik Bozukluğu. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 23*(3), 364-74.

Mitchell, S. A. (2009). *Psikanalizde İlişkisel Kavramlar: Bir Bütünleşme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Ovid. (1983). *The Erotic Poems: The Amores, The Art of Love, Cures of Love, On Facial Treatment for Ladies* (Peter Green, Çev.). Penguin Classics.

Scognamillo, G. (1973). *Türk Sinemasında 6 Yönetmen.* Anadolu Yayınları.

Sim, Ş. (2009, Mart). *Metin Erksan ile sözlü tarih görüşmesi.* BİSAV E-Arşiv. http://d space.sozlutarih.org.tr/handle/20.500.11834/3707?show=full

Sinemalar. (t.y.). *Fadıl Garan.* Sinemalar. https://www.sinemalar.com/filmleri/56127/fadil-garan

Sönmez, P. (2010). *Türk Sinemasında Sansür ve Metin Erksan Örneği* [Yüksek lisans tezi], Selçuk Üniversitesi.

Taymur İ. ve Türkçapar M. H. (2012). Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(2), 154-77.

Winnicott, D. W. (1965). *The Maturational Process and Facilitating Environment: Studies in the Theory of Emotional Development.* International Universities Press.

Yıldırım, E. (2019). *Metin Erksan Sinemasına Genel Bir Bakış: Sevmek Zamanı Filminin İncelenmesi.* Academia.

ZÜĞÜRT AĞA

Feride Boğazkesen

Film Künyesi

Film adı	Züğürt Ağa
Yönetmen	Nesli Çölgeçen
Senarist	Yavuz Turgul
Yapımcı	Kadri Yurdatap
Müzik	Atilla Özdemiroğlu
Yayın yılı	1985
Tür	Dram, komedi
Çekim yeri	Şanlıurfa'ya bağlı Sultantepe Köyü
Oyuncular	Şener Şen (Züğürt Ağa), Erdal Özyağcılar (Kekeç Salman), Füsun Demirel (Ağanın karısı), Nilgün Nazlı (Kiraz), Ayla Arslancan (Züğürt Ağa'nın anası), Bahri Selin (Abdo Ağa)
Aldığı ödüller	Antalya Altın Portakal Film Festivali (1986) - En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu (Füsun Demirel) Antalya Altın Portakal Film Festivali (1986) - En İyi Senaryo (Yavuz Turgul) Antalya Altın Portakal Film Festivali (1986) - En İyi Müzik (Atilla Özdemiroğlu) İstanbul Film Festivali (1986) - En İyi Türk Filmi (Nesli Çölgeçen)
Kullanılan kuramlar	Ayırıcı Özellik Yaklaşımı Schwartz'ın Değerler Kuramı Sosyal Öğrenme Kuramı

Kaynakça

Allport, G. W. (1937). *Personality: a psychological interpretation.* Holt.

Balkan's (2018). Yönetmenler Konuşuyor 1.Bölüm- Nesli Çölgeçen / Züğürt Ağa. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=5OkM5fcd9-o

Baumeister, R. F., Dale, K. ve Sommer, K. L. (1998). Freudian defense mechanisms and empirical findings in modern social psychology: Reaction formation, projection, displacement, undoing, isolation, sublimation, and denial. *Journal of Personality*, *66*(6), 1081-1124.

Beyazperde (2023). Nilgün Nazlı. https://www.beyazperde.com/sanatcilar/sanatci-23986/

Biyografi.info (2023a). Can Kolukısa biyografisi. https://www.biyografi.info/kisi/can-kolukisa

Biyografi.info (2023b). Erdal Özyağcılar biyografisi. https://www.biyografi.info/kisi/erdal-ozyagcilar

Biyografi.info (2023c). Füsun Demirel biyografisi https://www.biyografi.info/kisi/fusun-demirel

Biyografi.info (2023d). Şener Şen biyografisi. https://www.biyografi.info/kisi/sener-sen

Bora, A. (2011). *Kadınların sınıfı ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası.* İletişim Yayınları.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri*. (İ. D. Erguvan Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.

Buss, D. M., Gomes, M., Higgins, D. ve Lauterbach, K. (1987). Manipülasyon taktikleri. *Kişilik ve Sosyal Psikoloji Dergisi, 52*(6), 1219–1229.

Cramer, P. (2000). Defense mechanisms in psychology today: Further processes for adaptation. *American Psychologist, 55*(6), 637–646. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.6.637

Cüceloğlu, D. (1996). *İçimizdeki çocuk*. Remzi Kitabevi.

Çölgeçen, N. (1985). *Züğürt Ağa* [Sinema Filmi]. Gülşah film.

Duckworth, A. L., Peterson, C., Matthews, M. D. ve Kelly, D. R. (2007). Grit: Perseverance and passion for long-term goals. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*(6), 1087-1101.

Gündüz, K. (2021). *İlkokul 3. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Ebeveynlerinin Duygusal Zeka Ve Özgecilik Özellikleri İle Çocukların Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]). Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

İbicioğlu, H., Özmen, H. İ. ve Taş, S. (2009). Liderlik Davranışı ve Toplumsal Norm İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 14*(2), 1-23.

Kamerarkası (2023). Nesli Çölgeçen http://www.kameraarkasi.org/yonetmenler /neslico lgecen.html

Kaya, M. ve Doğan, U. (2014). Öğrenci sorumluluk: Ölçek geliştirme, güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Journal of European Education, 4*(1), 11-18.

Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development. *Moral education*, *1*(51), 23-92.

Kurtines, W. ve Greif, E. B. (1974). The development of moral thought: Review and evaluation of Kohlberg's approach. *Psychological Bulletin*, *81*(8), 453-470. https://doi.org/10.1037/h0036879

Neugarten, B. L., Havighurst, R. J. ve Tobin, S. S. (1961). The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology, 16*(2), 134-143.

Ören, G. (2022). *Üniversite Öğrencilerinin İlişki Doyumunun Öz Yeterlik ve Romantik Kıskançlık Bakımından İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Scheier, M. F. ve Carver, C. S. (1985). Optimism, coping, and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies*. Health Psychology*, 4, 219-247.

Schwartz, S. H. (2007). Basic human values: Theory, methods, and application. *Basic Human Values,* 1000-1023.

Schwartz, S. H. (2010). Basic values: How they motivate and inhibit prosocial behavior. (M. Mikulincer & P. R. Shaver, Eds.), *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature* içinde (ss. 221–241). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/12061-012

Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, *2*(1). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116

Shyroka, A. ve Hrebin, N. (2020). Psychological Aspects of Manipulation Within An Interpersonal Interaction: Manipulations And Manipulators (K. Janowski, T. Dmochowski, & N. Zhyhailo, Eds.), *Personality in society: Psychological mechanisms of activity: Collective monograph* içinde (ss. 34-52) Liha-press.

Sinematurk (2023a). Bahri Selin. https://www.sinematurk.com/kisi/3556-bahri-selin

Sinematurk (2023b). Ayla Arslancan. https://www.sinematurk.com/kisi/2948-ayla-arslancan

TDK (2023). *Çıkarcı*. https://sozluk.gov.tr/

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algilanişi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.

Yılmaz, H. (2019). Empati ile narsizim arasındaki ilişkide bencilliğin aracı rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-24 https://doi.org/10.9779/pauefd.526742

EŞKIYA

Nisanur Yıldızeli

"Hayatın sevda karşısında ne önemi var."

(Turgul, 1996)

Film Künyesi

Film Adı	Eşkıya
Yönetmen	Yavuz TURGUL
Senarist	Mine VARGI
Yapımcı	Yavuz TURGUL
Müzik	Erkan OĞUR Aşkın ARSUNAN
Yayın Yılı	1996
Tür	Dram/Gerilim
Çekim Yeri	Şanlıurfa- İstanbul (Haydarpaşa, Beyoğlu, Tarlabaşı)
Oyuncular	Şener ŞEN, Uğur YÜCEL, Sermin ŞEN, Yeşim SALKIM, Kamuran USLUER
Aldığı Ödüller	Bogey Ödülü (Almanya, 1997) Festróia- Tróia Uluslararası Film Festivali (Portekiz, 1998) - Altın Yunus 19. Sinema Yazarları Derneği Türk Sineması Ödülleri (1986) - En İyi Film (Yavuz Turgul), En İyi Senaryo (Yavuz Turgul), En İyi Yardımcı Erkek Oyuncu (Melih Çardak) ve En İyi Müzik (Erkan Oğur)
Kullanılan Kuramlar	Jung Analitik Psikoloji Bandura Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı

Kaynakça

Bandura, A. (1986). The Health Psychology Reader. (D. F. Marks, Ed.), *Social foundations of thought and action* içinde (ss.94-106). Sage. https://doi.org/10.4135/9781446221129

Bars, M. E. (2018). Deli Dumrul Anlatısının Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (44), 57-75. https://doi.org/10.21563/sutad.511040.

Beyazperde (2023). Yavuz Turgul kimdir? https://www.beyazperde.com/sanatcilar/sanatci-11357/biyografi/

Biyografya (2023a). Yavuz Turgul kimdir? https://www.biyografya.com/biyografi/6646

Biyografya (2023b). Şener Şen kimdir? https://www.biyografya.com/biyografi/2161

Biyografya (2023c). Uğur Yücel kimdir? https://www.biyografya.com/biyografi/20570

Biyografi (2023a). Yavuz Turgul kimdir? https://www.biyografi.info/kisi/yavuz-turgul

Biyografi (2023b). Şener Şen kimdir? https://www.biyografi.info/kisi/sener-sen

Biyografi (2023c). Uğur Yücel kimdir? https://www.biyografi.info/kisi/ugur-yucel

Biyografi (2023d). Sermin Hürmeriç kimdir? https://www.biyografi.info/kisi/sermin-hurmeric

Biyografi (2023e). Kamran Usluer kimdir? https://www.biyografi.info/kisi/kamran-usluer

Biyografi (2023f). Yeşim Salkım kimdir? https://www.biyografi.info/kisi/yesim-salkim

Biyografi (2023g). Özkan Uğur kimdir? https://www.biyografi.info/kisi/ozkan-ugur

Jung, C.G. (2005). Dört Arketip. (Çev. Zehra Aksu Yılmazer). Metis Yayıncılık.

Jung, C. G. (2008) *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (İ. Kantemir, Çev.). Can Yayınları.

Kurultay, A. B. (2017). Arketipler: markaların yeni anlam yaratıcıları. *Global Media Journal TR Edition*, *7*(14), 352-370.

Tecimer, Ö. (2005). *Sinema modern mitoloji*. Plan B Yayıncılık.

Turgul, U. (1996). *Eşkıya* [Sinema Filmi]. Filma-Cass.

Öztürk, R. (2017). Eşkıya Filmi Bağlamında Mentor Arketipinin Analizi. *Journal of Strategic Research in Social Science*, *3*(2), 215-230.

Wood, R. ve Bandura, A. (1989). Social cognitive theory of organizational management. *The Academy of Management Review, 14*(3), 361–384. https://doi.org/10.2307/258173

MASUMİYET

Suna Tekin

"O gece düşündüm... 'Oğlum Bekir' dedim kendi kendime… Yolu yok çekeceksin. İsyan etmenin faydası yok. Kaderin böyle. Yol belli. Ey başını usul usul yürü şimdi… O gün bugün usul usul yürüyorum işte…"

(Demirkubuz, 1997)

Film Künyesi

Film Adı	Masumiyet
Yönetmen	Zeki Demirkubuz
Senarist	Zeki Demirkubuz
Yapımcı	Zeki Demirkubuz ve Nihal Koldaş
Müzik	Cengiz Onural
Yayın Yılı	1997
Tür	Dram
Çekim Yeri	İzmir- Konak, Basmane
Oyuncular	Derya Alabora (Uğur), Haluk Bilginer (Bekir), Güven Kıraç (Yusuf), Melis Tuna (Çilem), Nihal Koldaş (Yusuf'un ablası), Ajlan Aktuğ (Enişte) ve Doğan Turan (Otelci)
Aldığı ödüller	34.Antalya Altın Portakal Film Festivali (1997) - Halk Jürisi Avni Tolunay Ödülü, En İyi Kadın Oyuncu (Derya Alabora), En İyi Yardımcı Erkek Oyuncu (Haluk Bilginer) 10.Ankara Uluslararası Film Festivali (1998) - En iyi Kadın Oyuncu (Derya Alabora), En İyi Erkek Oyuncu (Haluk Bilginer), En İyi Yönetmen (Zeki Demirkubuz) 11.Altın Koza Film Festivali (1997) - En iyi Kadın Oyuncu (Derya Alabora) , En İyi Erkek Oyuncu (Haluk Bilginer), En İyi Yönetmen (Zeki Demirkubuz), En İyi Kurgu (Mevlüt Koçak) 17.Uluslararası İstanbul Film Festivali (1998) - N.F. Eczacıbaşı Vakfı Yılın En İyi Türk Filmi Ödülü
Kullanılan Kuramlar	Psikanalitik Kuram ve Bağlanma Kuramı

Kaynakça

Biyografi (2023a, 24 Ağustos). Derya Alabora. https://www.biyografi.info/kisi/derya-alabora

Biyografi (2023b, 25 Ağustos). Haluk Bilginer. https://www.biyografi.info/kisi/haluk-bilginer

Burger J. M. (2021). *Kişilik* (İ. D. Erguvan Sarıoğlu, Çev.) Kaknüs Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi 2004).

Ciccarelli S. K. ve White J. N. (2018). *Psikoloji Bir Keşif Gezintisi* (D. N. Şahin, Çev.) Nobel Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi 2015).

Demirkubuz, Z. (Yönetmen/Senarist). (1997). Masumiyet [Film]. Mavi Film.

Demirkubuz, Z. (Yönetmen/Senarist). (2006). Kader [Film]. Mavi Film/Inkas Film.

Düşgör, B., Erbahar, A. ve Sarı, A. S. (2021). Mazoşizm, Melankoli ve Aşk: Masumiyet ve Kader Filmleri Üzerine Psikanalitik Bir İnceleme. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, *8*(1), 143-160.

Internet Archive Wayback Machine (2023, Ağustos 23). "Sinemanın 'yalan'cı oğlu". https://web.archive.org/web/20141014115659/http://www.zekidemirkubuz.com/Content.aspx?ContentID=31

İlkay, E. (2002). *Cerrahpaşa Psikiyatri*. İstanbul ÜniversitesiYayınları.

Karaaziz, M. ve Atak, İ. E. (2013). Narsisizm ve narsisizmle ilgili araştırmalar üzerine bir gözden geçirme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, *1*(2), 44-59.

Özkan, A. ve Baltacı, S. (2020). Freud ve Lacan'ın psikanalitik kuramlarında yastan ayrışan melankolik özne. *Psikoloji Çalışmaları*, *40*(2), 317-333.

Suner, A. (2005). *Hayalet Ev. Yeni Türk Sinemasında Aidiyet ve Bellek.* Metis Yayıncılık.

Türk Sinema Araştırmalar (2023, 25 Mayıs). Güven Kıraç. https://www.tsa.org.tr/tr/kisi/kisibio/6946/guven-kirac

YAZGI

Abdullah Tunç

Film Künyesi

Film adı	Yazgı
Yönetmen	Zeki Demirkubuz
Senarist	Zeki Demirkubuz
Yapımcı	Mavi Film
Müzik	Atilla Özdemiroğlu
Yayın yılı	2001
Tür	Dram
Çekim yeri	İstanbul
Oyuncular	Serdar Orçin (Musa), Engin Günaydın (Necati), Zeynep Tokuş (Sinem) ve Demir Karahan (Naim)
Aldığı ödüller	38. Antalya Altın Portakal Film Festivali (2001) - En İyi 3. Film, En İyi Yönetmen (Zeki Demirkubuz), En İyi Sanat Yönetmeni (Bahar Evgin) ve Jüri Özel Ödülü (Serdar Orçin)
Kullanılan kuramlar	Varoluşçu Kuram Psikanalitik Kuram

Kaynakça

Atam, Z. (2011). *Yakın plan yeni Türkiye sineması.* Cadde Yayınları

Aytaş, R.D. (2022). *Toplumsal cinsiyet ve anlatının inşası: Zeki Demirkubuz sinemasında kadınlık rolleri,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Batman Üniversitesi

Beyazit, S. (2022). *Anlatı yapısı bağlamında Zeki Demirkubuz sineması: Masumiyet filmi örneği,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.

Biyografi (2023). *Serdar Orçin kimdir.* https://www.biyografi.net.tr/serdar-orcin-kimdir/

Corey, D. (2015). Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları (1.Baskı) (T. Ergene, Çev.). Mentis Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi, 2009, 8.Baskı)

Demirkubuz, Z. (2001). *Yazgı.* Mavi Film

Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı* (3.Baskı) (S. Budak, Çev.). Okyanus Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1984, 73.Baskı)

Freud, S. (1986*). Yaşamım ve Psikanaliz* (14.baskı). (K. Şipal, Çev.). Say Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1925)

Freud, S. (2002). *Metapsikoloji haz ilkesinin ötesinde: ego ve id ve diğer çalışmaları.* (E. Kapkın ve A. Tekşen-Kapkın, Çev.). Payel Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1923)

Haberler (2023). *Engin Günaydın Biyografisi.* https://www.haberler.com/engin-gunaydin/biyografisi/

Haberler (2021, Nisan, 28). *Demir Karahan kimdir? Demir Karahan kaç yaşında, nereli? Demir Karahan biyografisi!. https://www.haberler.com/haberler/demir-karahan-kimdir-demir-karahan-kac-yasinda-14097297-haberi/*

Hall, C. S. (2010). *Freudyen psikolojiye giriş.* (E. Devrim, Çev.). Kaknüs Yayınları

Hürriyet (2006, Şubat, 03). *Demirkubuz the Guardian'a konuştu*. https://web.archive.org/web/20150929010347/http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3863312&tarih=2006-02-03

Murdock, N. L. (2009). *Theories of counseling and psychotherapy: A case approach* (2.Baskı). Pearson Education.

Satre, J. P. (1997). *Varoluşçuluk* (14.Baskı). (A. Bezirci, Çev.) Say Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1947)

Sözcü (2020, Ekim, 06). *Zeynep Tokuş kimdir, kaç yaşında.*

https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/zeynep-tokus-kimdir-kac-yasinda/

Yalom, I. D. (2018). *Varoluşçu psikoterapi* (1.Baskı). (Z. Babayiğit, Çev.). Pegasus Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1980)

Yükseköğretim Kurulu (2023). *Tez İzleme Merkezi*. https://tez.yok.gov.tr/Ulusal TezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

UZAK

Beyza Naile Ömerca

Film Künyesi

Film Adı	Uzak (Distant)
Yönetmen	Nuri Bilge Ceylan
Senarist	Nuri Bilge Ceylan
Yapımcı	NBC Yapım
Müzik	Mozart (K.364)
Yayın Yılı	2002
Tür	Dram
Çekim Yeri	İstanbul
Oyuncular	Muzaffer Özdemir (Mahmut), Mehmet Emin Toprak (Yusuf), Zuhal Gencer Erkaya (Nazan, eski eş), Nazan Kırılmış (Serap, sevgili)
Aldığı Ödüller	Cannes Film Festivali (2003) - Büyük Jüri Ödülü, En İyi Oyuncu. Hindistan Sinemaya Film Festivali (2003) - En İyi Film. Beyrut Orta Doğu Film Festivali (2003) - En İyi Film, En İyi Senaryo. SİYAD Ödülleri (2003) - En İyi Film, En İyi Yönetmeni, En İyi Görüntü Yönetmeni. İstanbul Film Festivali (2003) - En İyi Film, En İyi Yönetmen
Kullanılan Kuram	Varoluşçuluk Kuramı

Kaynakça

Atam, Z. (2010). *Yeni Sinemanın Dört Kurucu Yönetmeni: Yeşim Ustaoğlu, Zeki Demirkubuz, Derviş Zaim, Nuri Bilge Ceylan*, [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Ceylan, N.B. (2002). *Uzak.* NBC Yapım.

Ceylan, N.B. (2023). Nuri Bilge Ceylan- Biyografi. https://www.nuribilgeceylan.com/bio-turkish.php

Corey, D. (2015). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları* (1. Baskı) (T. Ergene, Çev.). Mentis Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi, 2009, 8. Baskı)

May, R. (1958). Contributions of Existential Psychotherapy. (R. May, E. Angel, & H. F. Ellenberger, Eds.), *Existence: A new dimension in psychiatry and psychology* içinde (ss. 37–91). Basic Books/Hachette Book Group. https://doi.org/10.1037/11321-002

May, R. (1994). *The discovery of being: Writings in Existential Psychology*. W. W. Norton & Company.

Üstündağ, G. (2019). *Erken Dönem Nuri Bilge Ceylan Sinemasının Varoluşçu Psikoterapi Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Vikipedi. (2023a, 29 Temmuz) Mehmet Emin Toprak https://tr.wikipedia org/wiki/Mehmet_Emin_Toprak

Vikipedi. (2023b, 29 Temmuz) Muzaffer Özdemir https://tr.wikipedia.org/wiki/Muzaffer _%C3%96zdemir tarihinden 29 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Vikipedi. (2023c, 23 Ağustos) Zuhal Gencer https://tr.wikipedia.org/wiki/Zuhal_Gencer tarihinde 23 Ağustos 2023 tarihinden alınmıştır.

Yalom, I. D. (2018). *Varoluşçu Psikoterapi* (1.Baskı). (Z. Babayiğit, Çev.). Pegasus Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1980).

TAKVA

Ahmet Furkan Yılmaz

Film Künyesi

Film Adı	Takva
Yönetmen	Özer Kızıltan
Senarist	Önder Çakar
Yapımcı	Önder Çakar, Sevil Demirci
Müzik	Gökçe Akçelik
Yayın Yılı	2005
Tür	Drama
Çekim Yeri	Büyük Yeni Han / Eminönü, İstanbul
Oyuncular	Erkan Can (Muharrem), Meray Ülgen (Şeyh), Güven Kıraç (Rauf), Settar Tanrıöğen (Ali Bey), Engin Günaydın (Erol), Erman Saban (Muhittin), Murat Cemcir (Mahmut), Müfit Aytekin (Ünal)
Aldığı Ödüller	57. Berlin Uluslararası Film Festivali (2007) - Fipresci Ödülü (Özer Kızıltan) 13. Saraybosna Film Festivali (2007) - Büyük Ödül (Takva) 14. Altın Koza Film Festivali (2007) - En İyi Yardımcı Erkek Oyuncu (Meray Ülgen) Tallinn Black Nights Film Festival (2007) - Grand Prize (Özer Kızıltan) Geneva Film Festival (2007) - Best Actor (Erkan Can) Nuremberg Film Festival "Turkey-Germany" (2007) - Best Actor (Erkan Can) İstanbul Film Festivali, Ulusal Yarışma (2007) - En İyi Erkek Oyuncu (Erkan Can)

Kaynakça

Brenner, C. (1977). *Psikanalizin Temelleri (I. Savaşır ve Y. Savaşır, çev.).* Yankı mat.

Cengil, M. ve Aydın, A. R. (2014). IŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve Teolojik Bir Değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 59-60.

Cezayirli, G. (1997). Dini Grup ve Toplumsal Grup. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37,3*(4), 365-376.

Çelik, C. (2011-6). Türkiye'de Dinî Grupların Sosyolojisi. *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi. 4*(8), 212-214

Düzgüner, S. (2017). Beklenen Kurtarıcı İnancı. (Y. Ş. Yavuz, Ed.), *Dinî Gruplara Yönelmenin Psiko-Sosyal Analizi* içinde (ss. 281-288). Kuran Araştırmaları Merkezi.

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Row & Peterson.

Freud, S. (1900). *Rüyaların Yorumu (3.Baskı).* (D. Muradoğlu, Çev.). Say Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi, 1900).

Freud, S. (2001). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id (1. Baskı).* (A. Babaoğlu, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi, 1920)

Geçtan, E. (1997). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (13. Baskı), Remzi Kitabevi.

Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal Psikoloji.* (İ. Yıldız ve A. Gelmez, Çev.). Ütopya.

Kızıltan, Ö. (2005). *Takva*. https://www.imdb.com/title/tt0499262/

McWilliams, N. (2009). *Psikanalitik tanı: klinik süreç içinde kişilik yapısını anlamak.* (E. Kalem, çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

McWilliams N. (2013). *Psikoanaltik Tanı, Klinik Süreç İçinde Kişilik Yapısını Anlamak, Psychoanalytic Diagnosis*. (Kalem E, Çev.). 3. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Murdock, N. (2014). *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları.* (F. Akkoyun Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık

Ran, N. (2019). *Bütün Şiirleri.* Yapıkredi Yayınları.

Vikipedi (2023a, 2 Kasım). Engin Günaydın - wikipedia.org

Vikipedi (2023b, 5 Ağustos). Erkan Can - wikipedia.org

Vikipedi (2023c, 22 Mayıs). Erman Saban - wikipedia.org

Vikipedi (2023d, 8 Ağustos). Güven Kıraç - wikipedia.org

Vikipedi (2023e, 13 Nisan) Özer Kızıltan - wikipedia.org

Vikipedi (2023f, 3 Haziran). Meray Ülgen - wikipedia.org

Vikipedi (2023g, 6Ağustos). Murat Cemcir - wikipedia.org

Vikipedi (2023h, 19 Haziran). Settar Tanrıöğen - wikipedia.org

HACİVAT KARAGÖZ NEDEN ÖLDÜRÜLDÜ?

Oğulcan Tanrıverdi

Film Künyesi

Film adı	Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?
Yönetmen	Ezel Akay
Senarist	Ezel Akay, Levent Kazak
Yapımcı	Bahadır Atay, Serkan Çakarer
Müzik	Ender Akay
Yayın yılı	2006
Tür	Komedi, Drama, Tarih
Çekim yeri	Orhaneli, Bursa
Oyuncular	Haluk Bilginer (Karagöz), Beyazıt Öztürk (Hacivat), Şebnem Dönmez (Ayşe Hatun), Güven Kıraç (Kadı Pervane), Ayşen Gruda (Kam Ana)
Aldığı ödüller	Ankara Uluslararası Film Festivali (2006) - En İyi Aktör (Haluk Bilginer), En İyi Müzik ve En İyi Sanat Yönetmenliği Sadri Alışık Tiyatro ve Sinema Ödülleri (2006) - En İyi Aktör (Beyazıt Öztürk) ve En İyi Yardımcı Aktris (Ayşen Gruda) Adana Film Festivali (2006) - En İyi Yönetmen, En İyi Sanat Yönetmenliği ve En İyi Senaryo SİYAD Ödülleri (2006) - En İyi Sanat Yönetmenliği
Kullanılan kuramlar	Psikanalitik Kuram İnsancıl Kuram

Kaynakça

Akay, E. (2006). *Hacivat Karagöz Neden Öldürüldü?.* İFR İstisnai Filmler.

Biyografi.info. (2018). *Beyazıt Öztürk Biyografi.info*. https://www.biyografi.info/kisi/beyazit-ozturk

Biyografi.info. (2019). *Şebnem Dönmez Biyografi.info.* https://www.biyografi.info/kisi/sebnem-donmez

Biyografi.info. (2020). *Ezel Akay Biyografi.info*. https://www.biyografi.info/kisi/ezel-akay

Biyografi.info. (2022). *Güven Kıraç Biyografi.info.* https://www.biyografi.info/kisi/guven-kirac

Freud, S. (1942). Outline of psychoanalysis. *The Psychoanalytic Review (1913-1957)*, 29, 197.

Freud, S. (1961). *The standard edition of the complete works of Sigmund Freud* (20. Baskı) Hogarth Press.

IMDb. (t.y.a). *Ezel Akay Saylak- Biography*. https://www.imdb.com/name/nm0015121/bio/?ref_=nm_ov_bio_sm

IMDb. (t.y.b). *Haluk Bilginer- Biography*. https://www.imdb.com/name/nm0082211/bio/?ref_=nm_ov_bio_sm

Rogers, C. R. (1946). Significant aspects of client-centered therapy. *American Psychologist, 1*(10), 415-422. https://doi.org/10.1037/h0060866

7. KOĞUŞTAKİ MUCİZE

Sude Yiğit

Film Künyesi

Film adı	7. Koğuştaki Mucize
Yönetmen	Mehmet Ada Öztekin
Senarist	Kubilay Tat
Yapımcı	Hakan Karamahmutoğlu Saner Ayar Sinan Turan
Müzik	Hasan Özsüt
Yayın Yılı	2019
Tür	Dram
Çekim Yeri	Muğla
Oyuncular	Aras Bulut İynemli (Memo), Nisa Sofiya Aksongur (Ova), Deniz Baysal (Öğretmen Mine), Yurdaer Okur (Aydın), İlker Aksum (Askorozlu), Celile Toyon (Fatma), Mesut Akusta (Yusuf), Sarp Akkaya (Müdür Nail)
Aldığı Ödüller	-
Kullanılan Kuramlar	Piaget Bilişsel Gelişim Kuramı Kohlberg Ahlak Gelişim Kuramı

Kaynakça

Biyografi (2023). *Mehmet Ada Öztekin Biyografisi.* https://www.biyografi.info/kisi/mehmet-ada-oztekin

Biyografi (t.y.). *Nisa Sofiya Aksongur nerede ve ne zaman doğdu?* https://biyografi.co/nisa-sofiya-aksongur/6410

Biyografi.info (t.y.). *Celile Toyon biyografisi.* https://www.biyografi.info/kisi/celile-toyon

Biyografi.net (2022). *İlker Aksum kimdir.* https://www.biyografi.net.tr/ilker-aksum-kimdir/

Kimdirkim (t.y.). *Nisa Sofiya Aksongur kimdir, hayatı, kaç yaşında, nereli?* https://www.kimdirkim.com/nisa-sofiya-aksongur-kimdir.html

KimNereli, (2015-2023). *Celile Toyon.* https://www.kimnereli.net/celile-toyon.html

Kohlberg, L. ve Kramer, R. (1969). Continuities and discontinuities in childhood and adult moral development. *Human Development, 12*(2), 93-120.

Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development. *Moral Education, 1*(51), 23-92.

McLeod, S. (2018). Jean Piaget's theory of cognitive development. *Simply Psychology, 18*(3), 1-9.

Melnick, S. D. (1974). Piaget and the pediatrician: guiding intellectual development. *Clinical Pediatrics, 13*(11), 913-918.

Morgan, C. T. (2011). *Psikolojiye Giriş.* Eğitim Akademi Yayınları.

Ormrod, J. E. (2021). *Öğrenme psikolojisi.* (M. Baloğlu, Çev.). Nobel Yayınları.

Özbıçakçı, E ve Badal, T. (2018). *Kaybedenler Kulübü Yolda, yönetmeni Mehmet Ada Öztekin Kampüs'te.* https://www.hurriyet.com.tr/kampus/kaybedenler-kulubu-yolda-yonetmeni-mehmet-ada-oztekin-kampuste-40823319

Piaget, J. (1999). *Play, dreams and imitation in childhood* (Vol. 25). Routledge.

Piaget, J. (2000). Piaget's theory of cognitive development. Childhood cognitive development: The essential readings, 2, 33-47.

Piskin, S. (t.y.). Aras Bulut İynemli Biyografi. *Mini Biyografi.* https://www.imdb.com/name/nm4199420/bio/?ref_=nm_ov_bio_sm

Piskin, Y. (2023). Mehmet Ada Öztekin Biyografi. *Mini Biyografi.* https://www.imdb.com/name/nm3133017/bio/?ref_=nm_ov_bio_sm

Vikipedi, (t.y.).*Aras Bulut İynemli.* https://tr.wikipedia.org/wiki/Aras_Bulut_%C4%B0ynemli

CUMHURİYET'İN YÜZÜNCÜ YILINDA TÜRKİYE'NİN EKONOMİK, SOSYAL VE SİYASİ YAPISI ÜZERİNE İNCELEMELER

Editörler
Prof. Dr. Ayfer Gedikli
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan
Prof. Dr. İdris Demir

sigortambir

nobel bilimsel

Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapısı Üzerine İncelemeler

Editörler: Prof. Dr. Ayfer Gedikli - Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan - Prof. Dr. İdris Demir

Yayın No.: 2002
ISBN: 978-625-393-289-3
E-ISBN: 978-625-393-290-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Kitap içinde bölümlerin tüm sorumluluğu o bölümü kaleme alan yazar(lar)a aittir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gedikli, Ayfer., Erdoğan, Seyfettin., Demir, İdris.
Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapısı Üzerine İncelemeler /
Editörler: Ayfer Gedikli - Seyfettin Erdoğan - İdris Demir
1. Basım, XIV + 882 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-289-3
E-ISBN: 978-625-393-290-9
1. Türkiye 2. Yüzüncü Yıl 3. Ekonomi 4. Siyaset 5. Sosyal Politika

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları ..... **v**
Editörlerden ..... **xi**
Takdim ..... **xiii**

EKONOMİ VE SOSYAL POLİTİKALAR

PARA POLİTİKALARI **3**
Ayfer Gedikli - Seyfettin Erdoğan

MALİYE POLİTİKALARI **61**
Mehmet YÜCE

FİNANSAL SİSTEM VE BANKACILIK **101**
Ferid ÖNDER - Hüseyin AĞIR

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR **133**
Özer Özçelik - Nuri Uslu

DIŞ TİCARET POLİTİKALARI **171**
Nevin ÖZER - Serap ÇAKIR ÇÖMLEKÇİ

SAVUNMA SANAYİİ VE SAVUNMA HARCAMALARI **207**
Deniz AYTAÇ

TARIMSAL ÜRETİM VE POLİTİKALARI **231**
Hasan UMUTLU

TURİZM SEKTÖRÜ VE POLİTİKALARI **267**
Meltem UÇGUNOĞLU ERARSLAN

ULAŞIM, HABERLEŞME VE ALT YAPI POLİTİKALARI **303**
Rıdvan Karacan

EĞİTİM VE BEŞERİ SERMAYE POLİTİKALARI **335**
Durmuş Çağrı Yıldırım - Seda Yıldırım - M. Rıza Derindağ

KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI VE AKILLI KENTLER **361**
Zehra Namlı

İŞSİZLİK VE İSTİHDAM POLİTİKALARI 411
Hande Çalışkan Terzioğlu

YOKSULLUK VE GELİR DAĞILIMI POLİTİKALARI 449
Özlem Durgun

SENDİKACILIK VE TOPLU PAZARLIK 485
Güven MURAT

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİ 515
İsmet TÜRKMEN

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ 545
İsmail Özer

ADNAN MENDERES DÖNEMİ 571
Betül TEKİNSOY

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN TÜRKİYE SİYASAL KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ 619
Fatih ERARSLAN

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ 649
Ayhan Nuri YILMAZ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI 697
Serkan Kekevi

TÜRKİYE'NİN YUMUŞAK GÜÇ ENSTRÜMANLARI 727
Ayfer Gedikli - A. Kutalmış Yalçın

TÜRKİYE'NİN KAMU DİPLOMASİSİNDE YUMUŞAK GÜÇ: TRT VE ANADOLU AJANSI 759
Serhat BEKAR

TÜRKİYE İLE TÜRK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ 787
Mehmet YÜCE

TÜRKİYE-KAFKASYA İLİŞKİLERİ 819
Gökmen Kılıçoğlu

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BALKANLAR 865
İdris DEMİR - Arif BAĞBAŞLIOĞLU

PARA POLİTİKALARI

Ayfer Gedikli - Seyfettin Erdoğan

Giriş

I. Dünya Savaşı sonunda 600 yıllık Osmalı Devleti tarih sahnesinden çekilirken, onun küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ekip ekonomik ve siyasi yönden çok farklı politikalar izleyecekti. 17 Şubat 1923 tarihinde gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde ülkede piyasa ekonomisine ve hürülkede piyasa ekonomisine ve hür teşebbüse dayalı ekonomi anlayışının benimsendiği açıklanmıştır. TCMB'nin 1930 yılında kurulmasına kadar Osmanlı Bankası kısmen merkez bankası vazifesini görmüş, Osmanlı Devleti'nden kalan paralar tedavülde kalmıştır. TCMB'nin aktif olarak faaliyete geçmesinin ardından para politikası uygulamalarında etkinliğin arttığını söylemek mümkündür. 100 yıllık tarihi boyunca Türkiye, yaşadığı yerel ve küresel ekonomik ve finansal şoklar, darbeler ve siyasi çalkantılar dolayısıyla sürekli enflasyon, faiz, dış borç sarmalı ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

1923-2023 dönemini kapsayan 100 yıllık süre içinde Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulanan para politikalarının incelendiği bu bölümde, açıklamalar dönemler dikkate alınarak tasnif edilmiştir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti son dönemi, Atatürk dönemi, İnönü Dönemi, Demokrat Parti dönemi, İthal İkameci Sanayileşme Dönemi, Özal dönemi, Çiller dönemi ve 1990lı yıllar ve 2002den itibaren AK Parti dönemi olmak üzere kronolojik bölümlemeler yapılmıştır. Her dönemde uygulanan para politikaları yanında ilgili dönemde ekonomik ve finansal yapıyı etkileyen olaylara da kısaca değinilmiştir. Dönemler içinde enflasyon, faiz ve diğer göstergelerde görülen değişmeler gerekçeleri ile ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

A. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Uygulanan Para Politikaları

Osmanlı Devleti'nin bakiyesi üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, tarihi, sosyal ve kültürel mirası yanında ekonomik mirasını belli ölçülerde

politikaları kapsamında düşük faiz-yüksek yatırım-seçili kredi imkanları ve artan üretimle enflasyonu düşürme stratejisi uygulanmıştır. Bu stratejide 2023 yılı itibarıyla değişikliğe gidilmiş ve TCMB yönetiminde ve Hazine ve Maliye Bakanlıklarında görev değişikliği ile Ortodoks politikalara dönülerek sıkılaştırıcı para politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Yazı kaleme alındığında 2023 yıl sonu enflasyon beklentisi TCMB tarafından 2023 için %65, 2024 için %36 ve 2025 için %14 olarak açıklanmıştır.

Kaynakça

Adıyaman, A.T. (2004). Türk lirasından sıfır atılması operasyonu ve olası ekonomik sonuçları. *Sayıştay Dergisi*, 52, 101-120.

Akbaş Aker, H. (2009). Alternatif para politikası stratejileri ve enflasyon hedefleme stratejisi: Türkiye örneği. Vergi Denetimleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi, 18, Ankara

Aktemur, A.M. (2005). Osmanlı Bankası'nın tarihçesi ve mimarisi. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 15, 1-20. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/28661

Akyazı, H. ve Ekinci, A. (2009). Türkiye'de 2000 sonrası uygulanan para politikası stratejilerinin makroekonomik performanslarının değerlendirilmesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 23 (1), Ocak 2009, 345-362.

Anadolu Ajansı (2023). AA, Darphane Müzesi'ndeki Cumhuriyet'in ilk dönemine ait paraları görüntüledi. 28.10.2023. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/aa-darphane-muzesindeki-cumhuriyetin-ilk-donemine-ait-paralari-goruntuledi/3034324

Apak, S. ve Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri Ve Faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları,* 3, 63 – 103.

Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi,* Yıl 2, Sayı 2, 1-14.

Aysan, M.A. (1986). Atatürk'ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(6), 614 – 644.

Bağcı, E. ve Tekin, Ü.E. (2020). Türkiye iktisat politikalarının tarihsel gelişimi ve günümüze yansımaları. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*. 3(3), 175-188.

Bağır, R. (2022). Planlı Kalkınmaya Geçişte Rol Oynayan Faktörler ve Planlı Kalkınma Dönemi'nin Başlaması (1963-1967). *Akademik Açı*, 2 (1), 4-36.

Bloomberg HT (2023). 12. Kalkınma Planı'nda enflasyonun yüzde 4,7'ye indirilmesi hedefleniyor. 16 Ekim 2023. https://www.bloomberght.com/12-kalkinma-plani-nda-enflasyonun-yuzde-4-7-ye-indirilmesi-hedefleniyor-2340210

Büyükakın, F.; Cengiz, V. ve Türk, A. (2009). Parasal aktarım mekanizması: Türkiye'de döviz kuru kanalının VAR analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(1), 171-198.

Euronews (2022). Türkiye'nin faiz giderleri ne kadar, verginin ne kadarı faize gidiyor? 28.03.2022. https://tr.euronews.com/business/2022/03/28/turkiye-nin-faiz-giderleri-ne-kadar-verginin-ne-kadar-faize-gidiyor

Ezer, F. (2023). Milli Korunma Kanunu (18 Ocak 1940). İçinde, *Atatürk Ansiklopedisi*. https://atatu rkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-korunma-kanunu-18-ocak-1940/

Bahar, O. (2004). Türkiye'de Atatürk Dönemi'nde (1923-1938) Uygulanan Para Politikaları. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* 11(1), 155-166.

Çelebi, E. (2001). Türkiye'de devalüasyon uygulamaları 1923-2000. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2(1), 55 – 66.

Çetin, M. Ö. (2016). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) para politikası uygulamalarının gelişimi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi,* 8(14), Ocak 2016, 67-101.

Darıcı, B. (2011). Finansal İstikrar ve Finansal İstikrara Yönelik Kamusal Sorumluluk Çerçevesinde Para Politikası: Türkiye Analizi. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/Arastirma_3.pdf

DPT (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*. T.C. Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara, Ocak 1963. Başbakanlık Devlet Matbaası. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf

Durmuş, H. (2018). Türkiye'de enflasyon hedeflemesi: örtük enflasyon ve açık enflasyon dönemleri üzerine bir değerlendirme. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 11, 181-201.

Dünya Gazetesi (2023). KKM'den çıkış planı için ilk adım atıldı. 21 Ağustos 2023. https://www.dunya.com/ekonomi/kkmden-cikis-plani-icin-ilk-adim-atildi-haberi-702249#:~:text=20%20Aral%C4%B1k%202021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20dolarizasyonu,vazge%C3%A7ilmesine%20y%C3%B6nelik%20ilk%20ad%C4%B1m%20at%C4%B1ld%C4%B1.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2000). Ekonomi Politikası, Om Yayınevi, İstanbul

Ekonomim (2023). Anlaşma İmzalandı: Suudi Arabistan'dan TCMB'ye 5 milyar dolar. 6 Mart 2023. https://www.ekonomim.com/ekonomi/anlasma-imzalandi-suudi-arabistandan-tcmbye-5-milyar-dolar-haberi-685369

Engin, M. B. (2011). Bir para politikası aracı olarak enflasyon hedeflemesi. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 2, 45-53.

Erçel, G. (1996). Türkiye'de para politikası uygulamaları ve etkileri. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara. 14 Kasım 1996. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/ffe31fd8-0417-49e6-a5e7-2ff9fac4c3da/siyasal.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-ffe31fd8-0417-49e6-a5e7-2ff9fac4c3da-m3fBeHD

Eren, A. (1999), Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla.

Gedikli, A.; Erdoğan, S.; ve Yıldız, N. (2023). Bölüm 10: 11 ilin depremle mücadelesi: sorunlar ve politika önerileri. İçinde 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Ed. A. Gedikli ve N. Yıldız, Nobel Yayınevi, 129-158.

Gündoğan, B. (2018). Çok partili demokrasinin ilk sınavı: 21 Temmuz 1946 seçimleri. *Anadolu Ajansı.* 20.07.2018 https://www.aa.com.tr/tr/politika/cok-partili-demokrasinin-ilk-sinavi-21-temmuz-1946-secimleri/1209212

Gürdal, T. ve Yardımcıoğlu, F (2005). Türkiye'de faiz dışı fazlanın gelişimi ve ekonomik etkileri açısından değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi,* 58, 21-39.

Gürdamar, B. ve Yakışan Mutlu, B. (2020). Gezi olayları Türk ekonomisine ağır hasar verdi. Anadolu Ajansı. 19.02.2020. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/gezi-olaylari-turk-ekonomisine-agir-hasar-verdi/1738501

Haberturk (2023). 1973 Petrol Krizi nedir, neden çıktı? 1973 Petrol Krizi nedenleri, sonuçları ve Türkiye'ye etkileri. 20.06.2023. https://www.haberturk.com/1973-petrol-krizi-nedir-neden-cikti-1973-petrol-krizi-nedenleri-sonuclari-ve-turkiye-ye-etkileri-hteg-3601333

Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi Enstitüsü, https://ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/II11.pdf

Orhan, O. ve Erdoğan, S. (2013). Para Politikası, Umuttepe Yayıncılık, Kocaeli.

Öksüz, M. (2016). Amerikan belgelerine göre Mondros Mütarekesi'nden 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na kadar Türkiye'de para politikası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 58, Bahar 2016, 195-244.

Öztürk, Ş.; Nas, F. ve İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neoliberal politikalar ve Türkiye tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 15-32.

Resmi Gazete (2004). 5083 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun ve Genel Gerekçesi, 31.01.2004 tarih ve 25363 sayılı Resmi Gazete.

Sarı, Y. (2007). Cumhuriyetten günümüze Türkiye'de uygulanan para politikaları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(7), 37-59.

Serin, N. (1988). Atatürk'ün iktisadi politika anlayışı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 1(2), 215-222.

Takım, A. (2012). Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 67(2), 157-187.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2005). Faaliyet Raporu. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Hazine-M%C3%BCste%C5%9Farl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-2005Y%C4%B1l%C4%B1-Faaliyet-Raporu.pdf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu. Mart 2023. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). Yıllık Ekonomik Rapor- 2018. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Y_ll_k-Ekonomik-Rapor-2018.pdf

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023). Central Government Budget Revenues. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/2/2023/10/Kamu-Maliyesi.xls

T.C. Maliye Bakanlığı (2017). Yıllık Ekonomik Rapor-2017. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Y_ll_k-Ekonomik-Rapor-2017.pdf

TCMB (2009). 2010 yılında para ve kur politikası. 10 Aralık 2009. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/64c78adc-6ffc-4fb6-904c-4429620f142c/Baskan_ParaPol10.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-64c78adc-6ffc-4fb6-904c-4429620f142c-m3fB7u5

TCMB (2014). 2015 yılı para ve kur politikası. 10 Aralık 2014. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/949245d7-aef5-43a2-a7c8-27150bafb3e0/ParaKur_2015Metin.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-949245d7-aef5-43a2-a7c8-27150bafb3e0-m3fB7u3

TCMB (2019). TCMB ile Katar Merkez Bankası arasında İmzalanan Swap Tadil Anlaşmasına İlişkin Basın Duyurusu. 26 Kasım 2019, Sayı: 2019-46.

TCMB (2020). Para Politikası Kurulu Toplantı Özetine İlişkin Basın Duyurusu (2020-19). 24 Mart 2020. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy2020-19

TCMB (2021). Para ve kur politikası. 29 Aralık 2021. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e9d73d1f-1523-46ea-a307-bb74fe366389/2022+Para+ve+Kur+Politikas%C4%B1.pdf?MOD=AJPERES

TCMB (2023a). Para Politikası Kurulu Toplantı Özeti. Sayı: 2023-42, Toplantı Tarihi: 26 Ekim 2023. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2023/duy2023-42

TCMB (2023b). TCMB Faiz Oranları (%) Gecelik. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/para+politikasi/merkez+bankasi+faiz+oranlari/faiz-oranlari

TCMB (2023c). Fiyat Endeksi (Tüketici Fiyatları). https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari

TCMB (2023d). Kısa vadeli borç istatistikleri gelişmeleri-Eylül 2023. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/kisa+vadeli+dis+borc+istatistikleri

Turan, Z. (2018). 1980 Sonrası Ülkemiz Ekonomisinde Yaşanan Krizlerin İktisadi Yapıya Etkisi. *Fiscaoeconomia,* 2(2) 158-171

TÜİK (2013). İstatistik göstergeler (1923-2013). file:///C:/Users/user/Downloads/%C4%B0statistik%20G%C3%B6stergeler%20T%C3%BCrkiye%201923-2013%20(1).pdf

Uzunkaya, S.Ş.; Dinçer, H. ve Yüksel, S. (2018). 1973 petrol krizinin Türkiye ekonomisine etkileri. *International Conference on Multidisciplinary Sciences (ICOMUS).* 15-16 December 2018, Istanbul/Turkey

Yalta, Y. (2020). Para Teorisi ve Politikası Ders Notları. TÜBA, Sürüm 1.1. https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/4391/mod_resource/content/3/ders-notlar%C4%B1-kitap-%28s1%2C1%29.pdf

Yay, G.G. (1998). Atatürk döneminde para politikası (1923-1938). *Erdem,* 11(31), 289-320.

Yüksel, E. (2019). Türkiye-IMF ilişkileri. 22 Şubat 2019. https://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-imf-iliskileri

Ziraat Bankası (2023). Kur Korumalı TL Vadeli Mevduat Hesabı. https://www.ziraatbank.com.tr/tr/bireysel/mevduat/vadeli-hesaplar/kur-korumali-tl-vadeli-mevduat-hesaplari/kur-korumali-tl-vadeli-mevduat-hesabi

www.bddk.org.tr

MALİYE POLİTİKALARI

Mehmet YÜCE

Giriş

Türkiye'de ekonomik yapının kurulması ve gelişiminde maliye politikası her zaman etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde her ne kadar liberal iktisat politikası benimsenmiş olsa da dönemin içinde bulunduğu ekonomik konjonktür gereği uygulamada karma ekonomik sistem egemen olmuş ve kamu yatırımcılığı ön plana çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinin dağılmasıyla oluşan ekonomik yıkıntı içinde çökme eşiğine gelen özel sektörün yeniden canlanması için yoğun bir şekilde maliye politikaları araçlarına başvurmuştur. İlerleyen yıllarda her ne kadar özel sektörde önemli gelişmeler yaşanmışsa da devletin ekonomideki ağırlığını ve uyguladığı teşvik politikalarıyla özel sektörü yönlendirici rolü hep ön planda olmuştur.

Türkiye'nin kalkınmasında 1960'lı yıllar ayrı bir önem sahip olmuştur. 1960 yılında Türkiye'de kısa adı DPT olan Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilatın kurulması ile beraber ekonomi politikalarının oluşumunda da birçok yenilik meydana gelmiştir. Başbakanlığa bağlı kurulan Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla oluşturulan 5 Yıllık Kalkınma Planları aracılığıyla devlet, ekonomik, sosyal gelişmenin en büyük itici gücü kabul edilmiş ve özel sektörün gelişmesi için en büyük destekleyici güç olmuştur. Kalkınma planlarının gerçekleşmesi için üç birikim kaynağı olarak özel sektör, kamu sektörü ile dış kaynaklar belirlenmiştir. Bu dönemde izlenen ithal ikameci politika kapsamında iç üretim desteklenmiş, belirlenen yatırımlara başta mali destekler olmak üzere birtakım teşvikler sağlanmış ve korumacı bir politika izlenmiştir.

Türkiye'de ekonomik alanda bir dönüm noktası da 1980 yılında hayata geçirilen 24 Ocak kararları olmuştur. 1960'lı yıllar sonrasında yaklaşık 20 yıl izlenen ithal ikameci ekonomik politikaların yanı sıra yaşanan siyasi istikrarsızlık ekonomide darboğazlar oluşmasına neden olmuş, enflasyon üç haneli rakamlara ulaşmış, üretim daralması ve karaborsacılık baş göstermiş ve ülkede ekonomik istikrarsızlık hâkim olmuştur. Bu kısır döngüden kurtulmanın çaresi olarak ithal ikameci politikaların terk edilerek dışa açık bir ekonomik politikanın alt yapısının oluşturulması öngörülmüştür. Bu kapsamda Türk

Kaynakça

Akalın, G. (2008). *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları,* Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2008/384.

Akdemir, S. (2008). Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Ekonomik Sonuçları, Gülen Elmas Arslan (eds.), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları): 322-346.

Aksanyar, N. ve Biçer, M. (2008). II. Dünya savaşında çıkarılan varlık vergisinin Türk basınında ve kamuoyunda yansımaları (11 Kasım 1942-15 Mart 1944), *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21.

Alparslan, M. ve Pelin, A. E. (2000). Enflasyon Hedeflemesi, *Bankacılar Dergisi*, 35, 14-41.

Boratav, K. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, 20. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Çoşar, N. (2005). Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 60-1, 29-58.

Dayıoğlu Erul, R. ve Buz, F. (2019). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları, *Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi,* 1(4), 391- 406.

Demokrat Parti, Kalkınan Türkiye 1954, Ankara: Demokrat Parti Neşriyatı

DPT (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967,* Ankara: DPT Yayınları.

DPT (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972,* Ankara: DPT Yayınları.

DPT (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977,* Ankara: DPT Yayınları.

DPT (1977). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983,* Ankara: DPT Yayınları.

DPT (1996). *Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara: Yayın No: DPT: 2454-ÖİK:510.

DPT (2002). Türkiye'de Demokratik Planlı Kalkınma, *Planlama Dergisi*, 42.Yıl Özel Sayısı, Ankara.

Erdoğan, H. (2020). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kalkınma Politikası ve Tarımsal Üretim, *Journal of Universal History Studies* , 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), 252-268.

Erkan, H. (1987). *Sosyal Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması.*

Kaya, D. G., ve Durgun, A. (2009). 1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009(19), 233-248.

Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). *Yıllık Ekonomik Rapor 2018,* Ankara.

İnan, M. (2010). Türkiye'de Kazanç Vergisinden Gelir ve Kurumlar Vergisine Geçiş Süreci: 1946–1960 Dönemi, *Maliye Dergisi*, Sayı 158 (Ocak-Haziran 2010), 349-364.

Karakurt, B. (2010). Küresel mali krizi önlemede maliye politikasının rolü ve Türkiye'nin krize maliye politikası cevabı, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 167-195.

Karavar Öz, H. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin Üçüncü Büyük Devalüasyonu 10 Ağustos 1970 Kararları ve Etkileri, *Mediterranean Journal of Humanities,* VIII/2 (2018), 379-391.

Kaya, K., Sevinç, G., Asoğlu, V., ve Sevinç, M. R. (2015). Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması. *İş Hukuk ve İktisat Dergisi*, 63-98.

Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001), Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, No:109, İstanbul.

Koçtürk, O. M. ve Gölalan, M. (2010). 1923- 1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45, (2), 48-65.

Kol, E. N. ve Karaçor, Z. (2012). 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri, *Maliye Dergisi*, Sayı 162 (Ocak -Haziran 2012), 379-395.

Kuyucuklu, N. (1993). *Türkiye İktisadı,* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Maliye Bakanlığı (2016). *2016 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu*, Ankara.

Maliye Bakanlığı (2017). *Yıllık Ekonomik Rapor 2017*, Ankara.

Mumyakmaz, A. (2019). 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları İle 12 Eylül Askeri Darbesinin Neoliberalizm İttifakı ve Siyasal İslamın Süreçteki Rolü, *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.12.1251.

Özkazanç, A. (1996) "Yeni Sağ", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi; Yüzyıl Biterken, (15), İstanbul, İletişim Yayınları.

Pala, H. (2010). *İsmet İnönü Dönemi İktisat Politikaları (1938-1950)*, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2021, Ankara.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2023, Ankara.

Takım, A. (2011). Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları, *Maliye Dergisi,* Sayı 160 (Ocak -Haziran 201), 154-176.

Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçlar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 157-187.

Tanrıkulu, K. (1983), Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Dış İlişkisinin Değerlendirilmesi, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

Taşkın, M. M. (2007). 1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc

Tatlısu, S. (2017). *Türkiye'de Maliye Politikasının Dönemsel Etkinliği: 24 Ocak Kararları Çerçevesinde Turgut Özal Dönemi'nin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TBMM, Uzun Vadeli Kalkınma Plânı, Birinci Beş Yıllık (1963 -1967) Kalkınma Plânının onaylandığına dair Karar, Plân Kararı No.: 1, Kabul tarihi: 21.11.1962, Resmî Gazete ile yayımı: 16. 3. 1963- Sayı: 1135.

TOBB (2011). *Ekonomik Rapor 2010*, TOBB Yayın No: 2011/135, Ankara.

TOBB (2013). *Ekonomik Rapor 2010*, TOBB Yayın No: 2013/198, Ankara.

TOBB (2014). *Ekonomik Rapor 2010,* TOBB Yayın No: 2014/225, Ankara.

TOBB (2021). *Ekonomik Rapor 2020,* TOBB Yayın No: 2021/008, Ankara.

Tokgöz, E. (1998). Ekonomide 75 Yıl, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 16(1-2), 1-28.

Uluatam, Ö. (Savaş Yıllarının İktisat Politikaları – Tedbirleri", https://www.ismetinonu.org.tr/savas-yillarinin-iktisat-politikalari-tedbirleri/, E: 13.03.2023.

Ünlüönen, K. (1988). Cumhuriyet Dönemi Devlet Borçları, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4 / 4 (Ekim 1988): 313-336.

Voyvoda, E. (2012). Türkiye Ekonomisinde Kamu Maliye Politikaları ve Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Discussion Paper*, No. 2012/72, Turkish Economic Association, Ankara.

Yay, T. (1988). Atatürk Döneminde Vergiler ve Vergi Politikası, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, IX, Sayı 1-2, (Mart-Kasım 1988), 61-72.

FİNANSAL SİSTEM VE BANKACILIK

Ferid ÖNDER - Hüseyin AĞIR

Giriş

Bir ekonominin finansal sistemi, tasarruf sahipleriyle yatırımcılar arasında fon dolaşımını gerçekleştirip, dolaylı ve dolaysız yollarla bu dolaşımı etkileyerek fonların oluşumuna katkıda bulunan bir organizasyondur. Bu organizasyon içerisinde, para ve sermaye piyasalarının oluşturduğu finansal piyasalar; bankalar, özel finansman kuruluşları, factoring ve leasing şirketleri, sigortacılık kuruluşları, tüketici finansman kurumları, emeklilik fonları, değişik aracı kuruluşlardan oluşan finansal aracılar, finansal araçlar, idari ve hukuki yapılar ve bütün bu kurumların sunduğu hizmetler yer almaktadır. Başka bir ifade şekliyle, finansal sistemin temel unsurları olarak fon arz edenler, fon talep edenler, finansal aracılar (kurumlar), finansal araçlar ve yasal-kurumsal düzenlenmeler şeklinde sıralanabilir.

Fon sağlamak şeklindeki önemli bir fonksiyona sahip olan finansal piyasalarda, bir finansal varlığın değişimi yapılmaktadır. Bu özellik finansal piyasaları diğer piyasalardan ayırmaktadır. Gelirin harcanmayan kısmı olarak ifade edilen tasarruflar finansal piyasalar aracılığıyla yeni yatırımlara kaynak oluşturabilmekte ve bu fonlar bireylere, firmalara ve devlete sunulabilmektedir. İşte bir ekonominin finansal sistemi, fona sahip olan tasarrufçularla fona ihtiyacı olan yatırımcılar arasındaki aracılık işlevini yerine getirmektedir. Bu finansal sistemlerin en önemli görevidir. Bir finansal sistem aracılık faaliyetlerini ne kadar etkin bir şekilde (düşük maliyetle) yerine getirebiliyorsa, o kadar iyi bir sistem olarak gösterilebilmektedir (Ağır, 2008: 16).

Türkiye'de 1980 öncesinde finansal sistemin ciddi bir gelişme gösterebildiği söylenemez. 1980 sonrası dönemde ise ekonomi politikalarındaki değişim, altyapı yatırımlarının arttırılması, finansal ve ticari serbestleşme politikalarının etkisi, borsacılık işlemlerinin başlaması ve çeşitli düzenlemelerle birlikte finansal sistemde değişim yaşandığı söylenebilir. Bu değişim ve gelişim süreci 1990'lı yıllarla birlikte çeşitli ekonomik krizlerle kesilmiş olsa da, bankacılık sistemi ve sermaye piyasaları özellikle 2000-2001 finansal krizlerinden sonraki dönemin yasal düzenlemeleri ve yeniden yapılandırmalarıyla birlikte önemli gelişmeler göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye'de finansal sistem,

İktisadi performansın sürdürülebilirliği için finansal sistem önemli bir yer tutmaktadır. Finansal sistem içerisinde yer alan bankacılık kesimi ise önemli bir pozisyonda bulunmaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelere hızlı biçimde uyum sağlaması ve pozitif dışsallık oluşturan yapısıyla öne çıkan bankacılık kesimi, dijitalleşme hareketliliğinde de ciddi öneme sahiptir. Finansal piyasalar özelinde bankacılık kesiminin geniş biçimde işlendiği bu çalışma sonucunda, 2000'li yıllarda yapısal dönüşümler sonucunda olumlu birçok gelişmenin yaşandığı dikkat çekmiştir. Söz konusu pozitif gelişmelerin artması, Türkiye'de ekonomik birimlerin tasarruflarını artırıcı faaliyetlerin teşvik edilmesi önemli görülmektedir. Finansal piyasaların gelişmesi ve derinleşmesi ile araç çeşitliliğinin artırılması, finansal okur-yazarlık seviyesinin yükseltilmesi gibi adımlar atılarak ekonomik aktivitenin canlandırılması ciddi önem taşımaktadır. Böylece Türkiye'de enflasyonist baskının düşürülmesi, dolarizasyon olgusunun azalması ve yatırımların artırılmasının mümkün olabileceği değerlendirilmektedir. Diğer yandan artan finansal gelişme ile ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir olduğu iktisat literatüründe sıklıkla belirtilmektedir (Erim ve Türk, 2005; Kar ve Ağır, 2006; Ağır, 2010; Türkmen, 2022). Söz konusu durum, finansal gelişmenin artması ile tasarrufların uyarılması ve teknolojik gelişmenin artması aracılığıyla gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla teknolojik gelişmenin artması ve dijitalleşmenin finansal piyasalar ve bankacılık kesiminde benimsenmesiyle ekonomik canlılık artmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'de finansal piyasalar diğer birçok gelişmiş ülkeye kıyasla yeterince gelişmemiş olmakla beraber genç nüfusu, yüksek büyüme oranları, coğrafi konumu ve teknolojik altyapısı itibarıyla ciddi bir büyüme potansiyeline de sahiptir (Çekin, 2019: 8).

Kaynakça

Afşar, M., (2011). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 143-171.

Agu C.C., and Chukwu, J.O., (2008). Toda and Yamamoto Causality Tests between "Bank-Based" Financial Deepening and Economic Growth in Nigeria, *European Journal of Social Sciences,* 7(2), 175-184.

Ağır, H., (2008). Türk Finansal Sisteminin 1980 Sonrası Gelişimi, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 5(1-2), 15-30.

Ağır, H., (2010). Türkiye'de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi, BDDK Kitapları No: 8, Ankara.

Akay, A. ve Erdem, Ş., (2014). Türk Döviz Piyasasında Mikro Yapı Analizi, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 15(2), 55-79.

Akgeyik, T. ve Yavuz, A., (2010). Türk Bankacılık Sektöründe Yabancı Girişi: Risk mi? Fırsat mı?, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 59(2), 25-60.

Akkuş, Y., (2013). Osmanlı Devlet ve Vilayet Bütçeleri (1840-1913) Nasıl Okunmalıdır?, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40 (Ağustos), 147-178.

Apak, S. ve Tay, A., (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3), 63-103.

Arıcan, E. ve Yücememiş, B.T., (2018). *2002-2016 Yılları Arasında Türk Bankacılık Sektörü,* Seta Kitapları, 2. Baskı.

Arıkan, B., (2015). Türk Bankacılığında İnovasyon ve Kreatif Bankacılık. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Bankacılık ve Finans Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Bahar, O. ve Erdoğan, E., (2011). 1994 ve 2000 Krizleri Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Finansal Regülasyon Politikaları, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (27), 26-44.

Bakırtaş, T. ve Ustaömer, K., (2019). Türkiye'nin Bankacılık Sektöründe Dijitalleşme Olgusu, *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 3(1), 1-24.

Barışık, S., (2004). Merkez Bankası Bağımsızlığı, Makroekonomik Etkileri ve 2001 Tarihli TCMB Kanununun Yansımaları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 59(3), 1-20.

Baykal, C.M., (2007). Hukuki Boyutlarıyla Finansal Krizler, Bankacılar Dergisi, 60(1), 33-48.

Beck, T. vd., (1999). Finance and the Sources of Growth, World Bank Policy Research Working Paper, 2057, 1-31.

Beck, T. ve Levine, R., (2004). Stock Market, Banks and Growth: Panel Evidence, *Journal of Banking and Finance,* 28(3), 423-442.

Benli, A. ve Sönmezler, G. (2002), Türk Bankacılık Sistemi ve Kriz, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 195, 80-92.

Bloch, H. ve Tang, S.H.K., (2003). The Role of Financial Development in Economic Growth, *Progress in Development Studies*, 3(3), 243-251.

Büker, S. ve Bayar, D., (2001). *Finansal Yönetim*, Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ders Yayınları: Eskişehir.

Capasso, S., (2004). Financial Markets, Development and Economic Growth: Tales of Informational Asymmetries, *Journal of Economic Surveys*, 18(3), 267-292.

Caporale, G. M., Rault, C., Sova, R. ve Sova, A. (2009). Financial Development and Economic Growth: Evidence from Ten New EU Members. Discussion Paper of DIW Berlin, 940, 1-39.

Coşkun, H. ve Kandemir Kuloğlu, B., (2022). Türkiye'de Banka Kredilerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi, *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi,* 6(1), 44-58.

Coşkun, Y., (2010). Özel Sektör Borçlanma Araçları Piyasasının Gelişmesinde Düzenlemelerin Etkisi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 65(4), 1-40.

Çakmak, U., (2022). *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Temel Ekonomik Gelişmeleri*, Astana Yayınları, Ankara.

Çekin, S. E., (2019). Türkiye'de Finans Sisteminin Yapısı ve Dönüşüm Gereksinimi, https://setav.org/assets/uploads/2019/07/A290.pdf, 11.03.2023.

Çelik, M. S., (2019). Borsa İstanbul Sektör Endeksleri ile Oynaklık Endeksi Arasındaki İlişkilerin Analizi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.

Demirez, D., Gür, D. ve Yaşa Özeltürkay, E., (2021). Bankacılık Sektöründe Dijital Dönüşüm: Açık Bankacılık ve Uygulamalarına İlişkin Kavramsal Bir Araştırma, *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 10-28.

Demirhan E. vd., (2011). The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth: Evidence from Turkey, *International Journalof Management,* 28(1), 1-19.

Dikkaya M. ve Kutval, Y., (2014). *Katılım Bankacılığı Türkiye Örneği*, Savaş Yayınevi, Ankara.

Doğangün, G., (2008). Türk Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması: BDDK ve Yönetişim, *Memleket Siyaset Yönetim*, 3(6), 39-66.

Dünya Bankası, (2023). https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators, (22.02.2023).

Erdem, E., (2021). *Para Banka ve Finansal Sistem*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Erim, N. ve Türk, A., (2005). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 21-45.

Ersan, İ., (1998). *Finansal Türevler-Futures, Options, Swaps*, İkinci Baskı, İstanbul:

Günal, M., (2007). Para Banka ve Finansal Sistem, Yeni Dönem Yayınları, Ankara.

Gürsoy, S. ve Eroğlu, Ö., (2016). Yükselen Ekonomilerin Pay Piyasaları Arasında Getiri ve Volatilite Yayılımı: 2006-2015 Yılları Arasında Yapılmış Bir Analiz, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 16-33.

http-1. Bankacılık Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?Mev zuatTur=1&MevzuatNo=5411&MevzuatTertip=5, 13.03.2023

http-2. TCMB Bülten, Sayı 34. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/60827ab7-ebab-4cf1-9917-6f9dcb7912a3/Bulten34.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-60827ab7-ebab-4cf1-9917-6f9dcb7912a3-m3fB9EI, 11.03.2023

http-3. BİST, https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/1039/borclanma-araclari-piyasasibap, 09.03.2023.

Kar, M. ve Ağır, H., (2006). Menkul Kıymet Piyasaları, Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 56(1), 13-46.

Kar, M. ve Pentecost, E. J. (2000) Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality Issue. Economic Research Paper 27.

Kaya, Y., (2011). *Bankacılık ve Finans Politikaları, 2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi,* Ed: Yusuf Alpaydın, Halil Tunalı, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 31, İstanbul.

Korkmaz, T. ve Ceylan, A., (2017). *Sermaye Piyasası Temel konular*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Köne, A.Ç., (2003). Para-Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 233-246.

Kutlu Gürsel, M., (2005). Sermaye Piyasası Kurulu'nun Denetimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 7, 493-554.

Levine R., (2004). *Finance and Growth: Theory and Evidence*, Nber Working PaperSeries,10766, 1-116.

Levine, R. ve Zervos, S., (1998). Stock Markets, Banks and Economic Growth, *The American Economic Review,* 88(3), 537–558.

Mangır, F., (2006). Finansal Deregülasyonun 1989-2001 Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 459-472.

Menteş, A., (2019). Bankacılık Sektörüne Bir Tehdit Unsuru Olarak Finansal Teknoloji Şirketleri, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(01), 49-53.

Ortabağ, E., (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon,* Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No: 326, İstanbul.

Önder F. ve Karabulut, T., (2017). Bireysel Emeklilik Sisteminin Finansal Derinleşmeye Etkisinin Ekonometrik Analizi, *KSÜ, İİBF Dergisi,* 7(2), 237-256.

Önder, F., (2022). *Türkiye'de Finansal Sistemin Yapısı ve Genel Özellikleri*, Finans ve Bankacılık Alanında Güncel Araştırmalar, Editör: Levent Sezal, Nobel Yayınevi, Ankara.

Özcan, B. ve Arı, A., (2011). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği, *Business and Economics Research Journal,* 2(1), 121-142.

Pamuk, Ş., (2006). Estimating Economic Growth in the Middle East since 1820. *The Journal of Economic History,* 66 (3), 809-828.

Şahin, H., (2016). Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Ezgi Yayınevi, Bursa.

Tandoğan, D. ve Özyurt H., (2013). Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme ve Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Üzerine Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Testleri (1981-2009), *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi,* 2013, XXXV(II), 49-79,

TBB (Türkiye Bankalar Birliği), (2023). www.tbb.org.tr, (29.01.2023).

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), (2015). Finansal İstikrar, Türkiye'de Finansal İstikrar Gelişmeleri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, https://www.google.com.tr/search?q= Türkiye'de+Finansal+İstikrar+Gelişmeleri&oq=Türkiye'de+Finansal+İstikrar+Gelişmeleri&gs/0 (02.01.2023).

TechInside (2016). Bankalar Fintek Devrimine Nasıl Yaklaşıyor? https://www.techinside.com/bankalarfintek-devrimine-nasil-yaklasiyor/ (04.01.2023).

Temel, H., (2008). Bağımsız Denetimde Sarbanes Oxley Kanunu ve SPK Düzenlemelerinin Karşılaştırılması, *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar,* 45(519), 81-96.

Türkmen, S., (2022). Finansallaşma ve Enerji Tüketimi İlişkisinin Analizi: Türk Devletleri Teşkilatı'ndan Ampirik Kanıtlar, *Journal of Economics and Research,* 3(1), 109-122.

TÜSİAD, Samsung Türkiye, Deloitte Türkiye, GFK Türkiye, (2016). Türkiye'deki Dijital Değişime CEO Bakışı. "https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technologymedia-telecommunications/turkiyedeki-dijital-degisime-CEO-bakisi.pdf (05.01.2023).

Uruş, A.F., (2019). Finansal Krizler Sonrası Uygulanan Regülasyonlar ve Etkinliği, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(1), 33-48.

Ünalmış, D., (2002). The Causality Between Financial Development and EconomicGrowth: The Case of Turkey, *Research Department Working Paper the Central Bank of the Republic Turkey*, 3, (200), 1-11.

Webb Jan P. vd., (2002). The Effect of Banking and Insurance on the Growth of Capital and Output, http://rmictr.gsu.edu/Papers/WP02-1.pdf (13.03.2023).

Yazan, Ö., (2017). Ziraat Bankası'nın İlk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), 221-237.

Yazıcı, M., (2018). *Bankacılığa Giriş*, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Yetiz, F. ve Ergin Ünal, A. (2018). Finansal Yeniliklerin Gelişimi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri, Journal of Kastamonu University Faculty of Economics and Administrative Sciences, 20(4), 117-135.

Yıldırım, O., (2020). Finansal Sisteme Teorik Bir Yaklaşım ve Türkiye'de Finansal Sistem, *Journal of International Banking Economy and Management Studies,* 3(2), 74-86. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1385823, 11.03.2023

Yılmaz, Ö., (2019). *Fıkhi Açıdan Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri-Spot ve Vadeli Forex İşlemler*. İsam Yayınları, https://dergipark.org.tr/tr/pub/mevzu/issue/44858/554010, 02.03.2023.

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Özer Özçelik - Nuri Uslu

Giriş

Doğrudan yabancı yatırımlar, bir ülkede yerleşik olmayanların başka bir ülkede işletme veya üretim tesisleri kurarak sermaye yatırımı yapması anlamına gelmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına katkı sağladığı bilinmektedir. Bu tür yatırımlar, bir ülkenin sabit sermaye stokunu artırır, yeni teknoloji ve işletme bilgisi getirir, istihdam yaratır, rekabeti artırır ve ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasına yardımcı olur.

Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkenin ekonomik gelişimine katkı sağlamakta ve bu yatırımları çekmek için belirli politika ve teşviklerin uygulanması önemlidir. Ancak, doğrudan yabancı yatırımlar olumsuz etkilere yol açabileceği, örneğin yabancı denetiminin artması, ekonomik bütünlüğün bozulması ve yerli şirketlere karşı haksız rekabet üstünlüğü gibi etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışmada Türkiye'nin yüzyıllık sürecinde doğrudan yabancı yatırımların tarihsel gelişimi incelenecektir. Osmanlı Döneminde yabancı sermaye girişleri ele alınacak, daha sonra cumhuriyet dönemi ele alınacaktır.

A. Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişim Seyri ve Ekonomiye Katkıları

Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu, Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve sonrasında kurulan modern bir devlet olması nedeniyle, Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Yatırımların tarihini incelemek iki farklı dönemi ele almayı gerektirir. Bu nedenle, Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Yatırımların tarihsel gelişimini incelediğimizde, Osmanlı Devleti döneminden başlayarak günümüze kadar olan süreci kronolojik olarak göz önünde bulundurmak önemlidir.

- ✓ *İnsan Kaynakları:* Nitelikli iş gücüne sahip olmak, yabancı yatırımcılar için önemlidir. Eğitim sistemi, yetenek havuzu ve işgücü maliyetleri, yatırım yapmaya yönlendirici olabilir.
- ✓ *Sektörel Fırsatlar:* Türkiye'deki özel sektör fırsatları ve büyüme potansiyeli, yatırımcıları çekebilir. Özellikle teknoloji, enerji, sağlık, otomotiv, tarım ve turizm gibi büyüme potansiyeli olan sektörlerde fırsatlar bulunabilir.
- ✓ *Yatırım Teşvikleri:* Yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek için çeşitli teşvikler ve vergi avantajları sunulabilir. Bu teşvikler, yatırımcıların maliyetleri düşürmesine yardımcı olabilir.
- ✓ *Siyasi ve Sosyal İstikrar*: Türkiye'de siyasi istikrar ve sosyal istikrar, yabancı yatırımcıların güvende hissetmelerini sağlar. Bu nedenle, iç politika ve toplumsal barışın korunması önemlidir.
- ✓ *Uluslararası İlişkiler:* Türkiye'nin uluslararası ilişkileri, yabancı yatırımcıların kararlarını etkileyebilir. Diplomatik ilişkilerin iyi yönetilmesi ve uluslararası ticaretin kolaylaştırılması, doğrudan yabancı yatırımları teşvik edebilir.

Türkiye, tarihsel olarak doğrudan yabancı yatırımlar çekme konusunda başarılı olmuş bir ülke olmuştur. Ancak, yatırımcıların güvende hissetmeleri ve iş yapma koşullarının iyileştirilmesi önemlidir. Türk hükümeti, bu faktörlere odaklanarak doğrudan yabancı yatırımlar çekmeye yönelik çeşitli politika ve teşvik önlemleri almıştır. Yatırım çekmek için güncel politika ve ekonomik koşulları izlemek önemlidir, çünkü bu faktörler zaman içinde değişebilir.

Kaynakça

Açba, S. (1989). *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914).* Afyon: Anadolu Üniversitesi, Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını.

Akgüç, Ö. (2007). Türkiye'de Yabancı Bankalar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36: 6-17.

Alpar, C. (1977). *Çok-uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma.* Ankara: Kalite Matbaası.

Baskıcı, M. (2002). Osmanlı Anadolusunda Sigorta Piyasası: 1860-1918. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 57 (4): 1-33.

Baskıcı, M. (2005). *1800 - 1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ. MMS., 72/3325, 5 Haziran 1880.

Bozdağlıoğlu, E. Y. ve Evlimoğlu, U. (2014). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Süreçte Gösterdiği Gelişim: Hukuksal ve Ekonomik Yansımaları, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (11): 32-52.

Degen, V. ve Buzdağlı, Ö. (2020). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicilerinin Çekim Modeli ile Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (75): 1419-1443.

Demir Gökyayla, C. ve Süral C. (2004). 4875 Sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ve Getirdiği Yenilikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (2) : 131-167.

Doğan, N.(1996). *Cumhuriyet Öncesi Türk Amerikan Ticaret Anlaşmaları*. İstanbul: Turan Yayıncılık.

DPT (2000). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını

Dumludağ, D. (2003). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi. *Toplum ve Bilim/Science & Society*, 96: 241-273.

Dumludağ, D. (2005). Foreign Direct Investment in Turkey, 1950-1980, A Comparatıve Study. *Öneri Dergisi*, 6 (24):257-270.

Durhan, İ. (2002). 1838 Tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve Sonuçları. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (1-4): 77-104.

Eğilmez, M. (2019). Krizden Çıkışın Anahtarı. *Kendime Yazılar*, http://www.mahfiegilmez.com/2019/04/krizden-cksnanahtar.html#more Erişim Tarihi 29.08.2023.

Geyikdağı, N. V., (2008). *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914*, İstanbul: Hil Yayın.

Hülagü, M. M. (2011). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Demiryolu Politikası (1876-1909). *Devr-i Hamid – Sultan II. Abdülhamid, Cilt:3*, Hülagü, M. M., Batmaz, Ş. ve Alan, G. (haz.), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları. ss.125-144.

İnalcık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Sezer, R. (çev.), 14. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kurat, A. N. (1967). Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (8):287-373.

Külünk, M. E. (2011). *Kapitülasyonların Kaldırılması (1914)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Önsoy, R. (1999). Muharrem Kararnamesi ve Düyun-u Umumiye İdaresi. *Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt: 3 İktisat*, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.

Özçelik, Ö. (2015). *Türk İktisat Tarihi*. Kütahya: Academia Yayınevi.

Özçelik, Ö. ve Tuncer, Ö. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1): 253-266.

Özçelik, Ö.,, Önder, H. ve Odabaşı, Y. (2012). Atatürk'ten Menderes'e Türkiye'nin Ekonomi Politiği (1923-1960), içinde *Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, Kabadayı, T., İnce Erdoğan, D., Üreten, H. ve Gündeay, G. (eds), Aydın:, Adnan Menderes Üniversitesi Yayını, ss. 47-113..

Özsoy, İ. (2004). Osmanlı Devletinde Yabancı Sermaye ve Yap-İşlet-Devret Modeli. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 19 :111-128.

Pamuk, Ş. (1994). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913).* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Sayar, A. G. (2000). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Şener, S. ve Kılıç, C. (2008). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yabancı Sermaye, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16 (1): 22-49.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Göstergeler ve İstatistikler – Temel Ekonomik Göstergeler, Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c

TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), Erişim Adresi: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket

Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950),* 3. Baskı, İstanbul: T ,arih Vakfı Yurt Yayınları.

Yavan, N. ve Kara, H. (2003). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (1): 19-42.

Yücekök, A. (1968). Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu 1838 Ticaret Sözleşmesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23 (1): 381-425.

DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Nevin ÖZER - Serap ÇAKIR ÇÖMLEKÇİ

Giriş

Türkiye'nin dış ticaretinin tarihsel yapısına bakıldığında cumhuriyetin ilanından günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçtiği ve farklı politika denemeleriyle dış ticaret hacminin artırılmaya çalışıldığı, aynı zamanda ihracatın potansiyelinin artırılarak hem cari açık probleminin giderilmeye çalışıldığı hem de yerli üretim ve markalaşma çabalarına yoğunlaşıldığı görülmektedir. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan savaşlar, kaybedilen topraklar, çeşitli kısıtlamalar ve yabancılara imtiyaz veren anlaşmalar, dış borç artışı ve teknolojik gelişmelerin takip edilememesi gibi sıkıntılar cumhuriyetin ilk yıllarında millileşme çabalarının ve bağımsız dış ticaret politikalarının önünde çeşitli zorluklara sebep olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti daha kurulmadan önce Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi ile ilk milli politika kararları ve dış ticarete yönelik kararlar alınmıştır. Ancak savaş sonrası dönem olduğu için sermaye yetersizliği ve yetişmiş yeterli eleman olmaması gibi nedenler, alınan kararların uygulanmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca Temmuz 1923'te imzalanan Lozan anlaşması da 1929'a kadar serbest bir dış ticaret politikası belirlemenin önünde engel olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekim 1923'te resmen kurulmasıyla birlikte bu zorluklara rağmen sanayii teşvik etmek için girişimler yapılmış, ilk milli bankalar ve merkez bankası çalışmaları başlatılmıştır. Türkiye'nin dış ticaret gelişimi cumhuriyetten günümüze kadar birçok farklı ekonomik politika denemeleriyle birlikte farklı süreç ve aşamalardan geçmiştir. Bu süreçte devletçi politikalar, liberal politikalar, karma politikalar ve ihracat odaklı politikalar ile ihracat hacminin artması ve cari açığın kapatılması hedeflenmiştir. 1930-1950 arasında devletçiliğin daha ön planda olduğu liberal yaklaşımı da içeren karma politika izlenirken, 1950-1980 arasında liberal yaklaşımların daha ön planda olduğu devlet destekli karma politikalar izlenmiştir. 1980'lerden itibaren ise ihracat odaklı büyüme modeli ile dış ticaret politikaları şekillendirilmiştir.

Ancak cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren batıya göre teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmışlık, istenen ihracat seviyesinin önünde en büyük engel olmuştur. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren ar-ge ve katma değerli proje

rinde makasın açıldığı ve daha sonra ki toparlanma dönemlerinde azaldığı, ancak dış ticaret fazlasına dönüşemediği görülmektedir. Bunun arkasındaki en önemli problemin ihracatın, ithal hammadde, makine-teçhizat ve teknolojik altyapı girdilere ihtiyacından kaynaklı bağımlılığıdır. Ayrıca ihracatta teknoloji yoğunluğu bakımından yüksek teknolojili ürünlerin payının çok düşük olması, ithal girdi maliyetleriyle birleşince birim başı döviz girdisi arzu edilen miktarlara ulaşamamakta ve dış ticaret açığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye 2000'li yıllardan itibaren ithalat bağımlılığını azaltmak için stratejik ihracat planları ile yol haritaları belirlemiş ve ARGE, inovasyon ve teknoloji ağırlıklı projeler için kamu kaynaklarını seferber ederek teşvik, hibe, kredi, ödül ve yarışmalarla büyük bir seferberlik başlatmıştır. İlk yıllarda çeşitli sektörlere etkisi olan bu girişim, ülkenin ve çevredeki jeopolitik risklerle birlikte savunma sanayine doğru kaymıştır. Özellikle ithal edilen askeri ürünlerde çeşitli ambargolarla birlikte buradaki ihtiyaç artmış, birçok firmanın ve projenin bu alana kanalize olmasına neden olmuştur. Savunma sanayinde yüksek teknolojili ürünler ve bunların girdisi olan birçok ürün başarıyla hayata geçirilmiştir. Ancak Türkiye'nin ve çevresinin jeopolitik riskleri, hem de savunma alanında uygulanan ambargolar savunma sanayindeki ürünlerin ilk etapta yurtiçi talebi karşılamada kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Daha sonraları ihracata belirli oranlarda katkılar da sunmuş ve sunmaya da devam etmektedir. Ancak savunma sanayinde üretilen teknolojik çıktıların bahsedilen risklerden dolayı bir süre daha iç talepte kullanılacağı, ihracata etkisinin sınırlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu ürünlerin satışı da uluslararası ilişkiler, anlaşmalar, jeopolitik riskler ve konjonktürel durum gibi çeşitli faktörlerden etkilenmekte ve ülke açısından önemli teknolojilerin satışı da bir üst teknolojisi yapılmadan pek mümkün olmamaktadır. Bu nedenlerden dolayı ihracata savunma sanayinin etkisinin kısa vade de sınırlı olacağı, ancak orta vade de bir üst teknolojilere geçildikçe ve ara teknolojik ürünlerde ise ülke talebi azaldıkça önemli etkisinin olacağı düşünülmektedir. Savunma sanayinde belirli seviyeye gelen teknolojik altyapı diğer sektörlere uygun şekilde transferi mümkün olursa veya katma değeri yüksek teknolojik ürün gruplarını üretecek altyapı çalışmaları yapılırsa, savunma sanayinde yakalanan ivme diğer sektörlere de yansıyarak, ileri teknoloji içeren ihracat miktarı artar ve buda dış ticaret açığı probleminin çözümüne büyük katkı sunar.

KAYNAKÇA

Akman, S. (2016). Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası Dışarıdan Nasıl Görünüyor?. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı,* https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1337/Sait%2bAkman, (Erişim: 21.11.2022)

Batmaz, T. (2021). Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısındaki Gelişimin Seyri (2010-2019). *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi,* 6(3): 774-804.

Buluş, A. (2003). *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri.* Tablet Kitabevi. Konya.

Ceylan, C. ve Gürsoy, B. (2011). 2000 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası. Edt: Alpaydın, Y. ve Tunalı, H.: 2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi. İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2011-31, 210-256.

Çondur, F. ve Evlimoğlu, U. (2007). Türkiye'de Madencilik Sektörünün Girdi-Çıktı Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 17: 25-41.

Eroğlu, N. (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi,* 23(2), 63-73.

Eşiyok, B. A. (2006). *İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınm*a (1923-2004). Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara.

Hepaktan, C.E. (2006), *1980'den Günümüze, Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yapısal Değişimin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Karabıçak, M. (2000), Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 5(2), 49-65.

Karluk, R., (2014), *Türkiye Ekonomisi: Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm*, 13. Baskı, Beta Yayınları. İstanbul.

Kazgan, G. (2004). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001),* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2004). *Türkiye Ekonomisi.* Remzi Kitabevi: İstanbul.

Kılınç Savrul, B., Özel, H. A., Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 8(1): 55-78.

Özel, S. (2013). *Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi*. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 2, 235-248.

Özkale, L. ve Kayalıca, Ö. M. (2008). Dış Ticaretin Yapısal Değişimi, Edt. Arslan, G.E. (Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi), Ankara, 355-382.

Özkardeş, L. (2015). Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (6), 25-34.

Pıçak, M. (2010). Planlı Kalkınma Dönemi Türkiye İhracat Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Mevzuat Dergisi*, 13(148): 1-22.

Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat*, Teori Politika ve Uygulama. Güzem Can Yayınları: İstanbul.

Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *67*(02), 157-187.

Taydaş, K. Z. (2018). *Gıda ve Tarımda Dışa Bağımlılık, Açlık Ve Yoksullukla Mücadele*, Dünya Gıda Günü 2018 Sempozyumu, Ankara.

TCMB, (1950), Yıllık Rapor, Ankara.

TCMB, (1960), Yıllık Rapor, Ankara.

TCMB, (1970), Yıllık Rapor, Ankara.

TCMB, (1980), Yıllık Rapor, Ankara.

TCMB, (1990), Yıllık Rapor, Ankara.

TCMB, (2000), Yıllık Rapor, Ankara.

Tezel, Y. S. (1994), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tokgöz, E. (1997), *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, İmaj Yayınları, Ankara.

TUİK, (2013). Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, Ankara.

TUİK. (2022). Dış Ticaret İstatistikleri, Ankara.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2021). Türkiye Madencilik Sektörü Gelişim Raporu 2020. Yayın No:25, 1-176.

SAVUNMA SANAYİİ VE SAVUNMA HARCAMALARI

Deniz AYTAÇ

Giriş

Tarihi, siyasi, askeri, sosyokültürel, jeopolitik, jeostratejik, ekonomik ve teknolojik unsurları içeren bir kavram olarak savunma, (Topçu, 2010) devletlerin egemenlik ve ulusal varlığının diğer devletlerin egemenlik ve saldırma politikasına karşı korunması (Bulutoğlu, 2008) olarak tanımlanabilir. Savunmanın, algılanan muhtemel tehditlere karşı oluşturulduğu düşünüldüğünde, tehditlerin nitelik ve niceliklerindeki değişimler de kaçınılmaz olarak savunma ve buna bağlı olarak savunma politikalarının karakterinde değişimlere ve yeniliklere yol açabilmektedir (Öncel, 2022). Bu kapsamda temel olarak savunma politikası, teoriyi (Ulusal Güvenlik Politikası) eyleme (Savunma Planlaması, Yönetimi ve Uygulaması) bağlayan bir dizi kılavuz, ilke ve çerçevedir. Savunma politikası, milli güvenlik politikasının ve hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir adımdır. Milli savunma ise, milli güvenlik sisteminin temel unsurudur. Bu, işleyen ve etkili bir savunma sektörünün ulusal emniyet ve güvenlik açısından hayati önem taşıdığı anlamına gelir. Savunma aynı zamanda genel kamu harcamalarının da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (DCFF, 2023). Bu kapsamda bu çalışmada ekonomi-politik açısından stratejik öneme sahip savunma hizmeti incelenmiş, öncelikle savunma hizmeti/malının kamusal mal olma niteliği üzerinde durulmuş ardından, kamu bütçesi içinde yer alan savunma harcamalarının 1923 yılından günümüze olan gelişimi ele alınmıştır. Savunma harcamaları ve harcamanın konusu olan savunma hizmeti ve savunma sanayinin makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi incelenmiş, savunma sanayinde değişim ve gelişimlere yer verildikten sonra alandaki mevcut sorunlar ve politika önerileri tartışılmıştır.

1. Kamusal Mal/Hizmet Olarak Savunma

Kamu harcamaları içindeki önemli payı, savunmanın temel bir kamu hizmeti/malı olmasından kaynaklanır. Nitekim Adam Smith Milletlerin Zenginliği kitabında; Hükümdarın/devletin üç temel ödevinden bahseder. Bu te-

Kaynakça

Benoit, E. (1973), *Defense and Economic Growth in Developing Countries*, Lexington Books.

Bulutoğlu, K. (2008). *Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı* (7. Basım), Maliye ve Hukuk Yayınları: Ankara.

Chan, S., (1985). The Impact of Defense Spending on Economic Performance: A Survey of Evidence and Problems, *Orbis,* 29 (2).

Chletsos, M., and Kollias, C,. (1995), The Demand For Turkish Military Expenditure 1960–1992. *Cyprus Journal of Economics*, 8(1) 64–74.

Clements, B., Gupta, S., and Khamıdova, S.(2021 a), Military Spending In The Post-Pandemıc Era, *Finance Development*, IMF.

Clements, B., K. Dybczak, V. Gaspar, S. Gupta, and M. Soto. (2018), The Fiscal Consequences of Shrinking and Ageing Populations. *Ageing International 43 (4): 391–414.*

Clements, B., S. Gupta, and Khamidova, S. (2021) Is Military Spending Converging to a Low Level across Countries?. *Economic Modelling*, 94 (January): 433–441.

Dabelko, D., and McCormick, J. (1977), Opportunity Cost of Defence: Some Cross- National Evidence. *Journal of Peace Research*, 14(2) 145–154.

DCAF (2023), Defence Policy, Geneva Center For Security Sector Governance, https://securitysectorintegrity.com/defence-management/defence-policy/, (Erişim Tarihi: 25/08/2023)

Defence News (2022), https://www.defensenews.com/top-100/, (Erişim Tarihi: 17/08/2023).

DeGrasse Jr. R.W. (1993), *Military Expansion Economic Decline: The Impact of Military Spending on U.S. Economic Performance*, M.E. Sharpe, Armonk, N.Y.

DPT. (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Devlet Planlama Teşkilat: 2755, ÖİK:699. Ankara.

Duindam, S.(1999), *Military Conscription An Economic Analysis of the Labour Component in the Armed Forces*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Dunne, P., Smith, R., and Willenbockel, D., (2005), Models of Military Spending and Economic Growth: A Critical Review. *Defence and Peace Economics*, 16(6) 449–461.

Dünya Bankası İstatistikleri(2023), https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD (Erişim Tarihi 18/08/2023).

Eğri, T., Timur, B., Eğri, C. Ö., ve Bayraktar, Y. (2017). Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri için Ekonomik Büyüme ve Savunma Harcamaları İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 139-152.

Günlük Şenesen, G.(2002), *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri*. 1980-2001,Tesev: İstanbul.

Harris, G., and Pranowo, M.K. (1988), Trade-offs Between Defence and Education Health Expenditures In Developing Countries. *Journal of Peace Research*, 25(2) 165–177.

Hewitt, D.(1992), Military Expenditures Worldwide: Determinants and Trends, 1972-1988, *Journal of Public Policy*, 12(2),105-152.

Kaul, I., and Mendoza R. (2003). Advancing the Concept of Public Goods .İçinde. *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*, Editörler: I. Kaul, P. Conceiçao, K. Goulven & R.Mendoza.78-11. U.S.: Oxford University Press.

Kollias, C., and Paleologou, S.M. (2011), Budgetary Trade-offs Between Defence, Education and Social Spending In Greece. *Applied Economics Letters*, 18(11) 1071–1075.

Kumar, G. (2017), Countries Military Expenditures: Definitions and Determinants. *Economic Affairs*, 62(4), 647-654.

Lin, E.S., Ali, H.E., and Lu, Y.L. (2015), Does Military Spending Crowd Out Social Welfare Expenditures? Evidence From A Panel of OECD Countries. *Defence Peace Economic*s, 26, 33–38.

Lindgren, G. (1984), Armaments and Economic Performance In Industrialized Market Economies. *Journal of Peace Research*, 21 375–387.

Malkin J., and Wildavsky A. (1991). Why The Traditional Distinction Between Public and Private Goods Should Be Abandoned, *Journal of Theoretical Politics*, 3,(4):355-378.

Milli Savunma Bakanlığı (2023), *2022 Yılı Faaliyet Raporu*, Bütçe Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Mintz, A. (1989), Guns Versus Butter: A Disaggregated Analysis. *American Political Science Review*, 83(4) 1285–1293.

Mueller, M.J., and Atesoğlu, H.S. (1993), Defence Spending, Technological Change and Economic Growth In The United States. *Defence and Peace Economics*, 4(3) 259–269.

Musgrave, R.A. (1959*). The Theory of Public Finance*. New York: McGraw Hill.

NATO(2023), Information on Defence Expenditures, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm(Erişim Tarihi, 20/08/2023)

Öncel, R. (2022), *Savunma ve Uluslararası Güvenlik* , İçinde: Savunma Politikaları, Editörler: Ferhat Pirinççi, Murat Yeşiltaş, Seta Yayınları.

Ram, R. (1995), Defense Expenditure and Economic Growth. İçinde: *Handbook of Defense Economics,* Editörler: K. Hartley, T. Sandler. Elsevier Amsterdam.

Rommel, C. B. (2009). Globalization's Impact on Defence Industry in Southeast Asia in Globalization and Defence in the Asia-Pacific. Ed. G. Till, E. Chew, and J. Ho. New York: Routledge. 194–218.

Samuelson, P. (1954). Pure Theory for Public Expenditure and Taxation. *Review of Economics and Statistics*, 36:387-9.

Sasad (2022*), 2022 Performans Raporu*, Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Yayını.

Savunma Sanayi Başkanlığı(2023), https://www.ssb.gov.tr/(Erişim Tarihi: 21/08/2023)

SIPRI (2022), *SIPRI Yearbook 2022 Armaments Disarmament and International Security*. Oxford University Press on behalf of the Stockholm International Peace Research Institute.

SIPRI (2023). *SIPRI Yearbook 2023 Armaments Disarmament and International Security*. Oxford University Press on behalf of the Stockholm International Peace Research Institute

Smith, A., (2006*), Milletlerin Zenginliği*, Çev: Haldun Derin, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Sümen, A. (2014). *Değişen Kamu Mali Yönetimi Çerçevesinde Performans Denetiminin Savunma Sanayii Destekleme Fonu'na Uygulanabilirliği*. Mali Hizmetler Uzmanlığı Araştırma Raporu, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara.

Sweezy, P., and Paul, B. (1975*). Emperyalizm Kuramı Üzerine Görüşler. Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı İçinde*. Ankara: Bilgi Yayınları. 125-140.

Topçu, M. K. (2010). Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Bütçeleri*. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 75-96.

Trevor, T., and Hayward, K. (1989*). The UK Defence Industrial Base*, Department of Trade and Industry-Defence Export Services Organisation. London: Brassey's Inc.

Tuncay, Ö. (2017). Finansal Serbestleşme Sonrası Dönem Savunma Harcamalarının Ekonomik Analizi, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 3(1), 23-37.

Türk, İ. (2002), *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi: Ankara.

Verner, J.G., (1983),Budgetary Trade-offs Between Education and Defence In Latin American: A Research Note. *Journal of Developing Areas* ,18(1) 25–32.

Yeşiltaş, M., ve Özdemir, D.M., Koru, S. (2022), Türkiye Terörizm Olayları Platformu Verilerinin Analizi: PKK Terörünün Etkileri(1984-2022), *Journal of Terrorism and Radicalization Studies,* 1(2), 202-253.

Yıldırım, J., Sezgin, S., ve Öcal, N., (2005), Military Expenditure and Economic Growth in the Middle Eastern Countries: A Dynamic Panel Data Analysis. *Defence and Peace Economics*, 16(4),283-295.

Zhang, Y.; Liu, X.; Xu, J., and Wang, R. (2016), 'Does Military Spending Promote Social Welfare? A Comparative Analysis of The BRICS and G7 Countries', *Defence Peace Economics*. 2016.

TARIMSAL ÜRETİM VE POLİTİKALARI

Hasan UMUTLU

Giriş

Tarım sektörü kalkınmanın sağlanması, toplumun gıda ihtiyacının karşılanması, ülkelerin dışa bağımsızlığını minimum seviyeye indirilmesi ve diğer sektörlere hammadde sağlaması açısından kritik bir öneme sahiptir. Tarım sektörü ülke ekonomilerine katkı açısından farklı düzeylerde yer almaktadır. Bu düzeyler yıllar itibariyle değişmekle birlikte ülkelerin ekonomi politikaları, uluslararası kuruluşların yönlendirmeleri ve ülkelerin kalkınma düzeyleri bu durumu yakından ilgilendirmektedir.

Türkiye'de tarım sektörü Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ekonomiye katkı açısından en önemli sektör konumunda olmuştur. Tarım sektörünün önemi yıllar itibariyle mutlak olarak artmaya devam ederken sektörlere göre katma değerin GSYH yüzdesinde ve sektörlere göre istihdamın toplam istihdam içindeki payında azalma meydana gelmiştir. Bu azalma ile birlikte tarım sektörü bazı ekonomik göstergelerdeki ilk sektör olma özelliğini diğer sektörlere bırakmıştır. Bu durum Türkiye'de uygulanan politikalar, devletin ekonomiye ve tarım sektörüne müdahalesi, Türkiye'nin almış olduğu dış yardımlar neticesinde tarım sektöründeki değişen politikaları, 1960'lı yıllar itibariyle ekilebilecek toprak sınırına ulaşılması ve uluslararası kuruluşların Türkiye'yi yönlendirmesi ile yakından ilişkili olmuştur.

2019 yılında küresel olarak yaşanan Covid-19 Pandemi sürecinde ülkelerin kapanma sürecine girmesi, ülkelerin kısıtlamalara gitmesi, uluslararası ticaretin durma noktasına gelmesi, bireylerin özellikle gıda ve sağlık ürünlerine olan artan talepleri tarım sektörünün önemini daha da ön plana çıkarmıştır. Covid-19 Pandemi sürecinin olumsuz etkileri azalmaya başlarken Ukrayna ve Rusya arasında yaşanmakta olan kriz ülkelerin özellikle tarım sektöründen olumsuz olarak etkilenmesine yol açmıştır. Bunun en önemli sebebi ise bu iki ülkenin en önemli tahıl ihracatçısı olmalarından kaynaklanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'de tarım sektörünün mevcut durumundan ve ekonomiye katkısından, tarım sektörünün tarihsel gelişiminden bahsedilecektir. Daha sonra sektörün temel sorunlarına ve politika önerilerine değinilecektir.

hale gelmiştir. Üretici de kentlerde tüketici hale gelmiştir. Bu da mutlak gıda ithalatçısı olunmasına yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkeler için sermaye birikimi en önemli kalkınma parametresi iken rahatlıkla üretilebilecek ürünlerde ithalatçı duruma düşülmüştür. Gelişmekte olan ülkeler bu durumdayken Amerika, İsrail, Hollanda, Fransa tam tersine dünyanın en büyük tarım ülkeleri haline gelmişlerdir.

21. yüzyılın ilk yılları ile birlikte tarım sektöründe oluşturulan politikalar da uluslararası kuruluşlar ön plana çıkmıştır. Küresel olarak benimsenen uluslararası kuruluşların önerilen politikalarına Türkiye'nin de kayıtsız kalması mümkün olmamış ve tarım politikalarının uygulanmasında önemli rol oynamıştır. Örneğin Türkiye'de devlet desteklerinin niteliği dahi uluslararası kuruluşlar ile imzalanan anlaşmalar çerçevesinde değişime uğramıştır. Yine AB Ortak Tarım Politikası ve Uruguay Turu Tarım Anlaşması Türkiye'deki tarım politikalarına yön vermiştir.

Türkiye'de tarım sektörünün makroekonomik performansa katkısının Cumhuriyetin ilk yıllarındaki seviyesinde olmasa da bugünden daha iyi duruma getirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Covid-19 Pandemisi ve Ukrayna-Rusya krizinde yaşanan gelişmelerin de gösterdiği üzere tarım sektöründe dışarıya bağımlılık minimum seviyeye düşürülmelidir. Tarımda modern teknolojiler kullanılarak rekolte, ürün miktarları ve verimlilik artırılmalıdır.

Kaynakça

Acar, M. ve Bulut, E. (2010). AB Ortak Tarım Politikası Reformları Işığında Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları Eleştirel Bir Yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(1), 1-23.

Acer, Y. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşının Gıda Arzına Etkileri ve Tahıl Koridoru Anlaşması. *SETA Perspektif,* 343, 1-3.

Atlı, C. (2020). Arşiv Belgeleri Işığında Türkiye'de Tarımsal Durum. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(1) 47-61.

Akkoyunlu, S. (2013). *Agricultural Innovations in Turkey,* NCCR Trade Working Paper no. 2013|30.

Akyıldız, H. ve Eroğlu, Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 9(1), 43-62.

Arı, F. A. (2006). Türkiye'de Tarımın Ekonomideki Yeri ve Güncel Sorunları. *Çalışma ve Toplum,* 2(9), 61-81.

Aydın, Z. (2017). *Çağdaş Tarım Sorunu Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Kuramlar, Yaklaşımlar, Politikalar.* 1.Baskı, Ankara: İmge Kitapevi.

Aytop, Y., Çukadar, M., ve Şahin, A. (2014). Agricultural Sector Profile of Turkey in the World. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi,* 1(Özel Sayı-1), 688-694.

Bayraç, H. N. ve Doğan, E. (2016). Türkiye'de İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 11(1).

Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957). *Atatürk Yolu Dergisi,* 10(40), 545-567.

Candan, T., ve Halhallı, O. E. (2022). Uluslararası Hukuk Açısından Tahıl Koridoru Andlaşması'nın Kısa Bir Analizi. *Ankara Barosu Dergisi,* 80(4), 363-404.

Coşar, N. (2005). Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 60(01), 29-58.

Çakmak, E.H. (2010). Agricultural Water Pricing: Turkey. *OECD Study*.

Çelik, A. (2020). Turkey Resilience Project in Response to the Syria Crisis (TRP) Sectoral Roodmaps: Food Sector in Turkey, *United Nations Development Programme.*

Dernek, Z. (2006). Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler. *Ziraat Fakültesi Dergisi,* 1(1), 1-12.

Doğan, Z., Arslan, S., ve Berkman, A. (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları Tarihsel Bir Bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 8(1), 29

Doğruel, F., Doğruel, A. S., ve Yeldan, E. (2003). Macroeconomics of Turkey's Agricultural Reforms: an Intertemporal Computable General Equilibrium Analysis. *Journal of Policy Modeling,* 25(6-7), 617-637.

DPT, 1963, 1968, 1973, 1979, 1985, 1990, 1996, 2001, 2006, 2013, 2019. Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Yedinci, Sekizinci, Dokuzuncu, Onuncu, On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planları. Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/. (Erişim Tarihi: 03.06.2023).

Duran, M. S., ve Acar, M. (2020). Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences,* 10(1), 54-67.

Elver, H. ve Akpınar, P. (2022). Türkiye's Mediating Role in Preventing Global Food Crisis. *Anadolu Ajansı.* Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-turkiye-s-mediating-role-in-preventing-global-food-crisis/2685702

Ertekin, M. S. (2016). Tarımsal Üretim ve Politikalar. S. Erdoğan ve A. Gedikli (Ed.), *Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü: 2000'li Yıllarda Türkiye Ekonomi*si içinde. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Eştürk, Ö., ve Ören, M. N. (2014). Türkiye'de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi. *Yuzuncu Yıl University Journal of Agricultural Sciences,* 24(2), 193-200.

Günaydın, G. (2009). Türkiye Tarım Politikalarında "Yapısal Uyum" 2000'li Yıllar. *Mülkiye Dergisi,* 33(262), 175-221.

Günsoy, G. (2000). Türk Tarımının Yapısal Sorunları Çerçevesinde Tarım Reformunun Uygulanabilirliği. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 16(1), 349-376.

Hatunoğlu, E. E., ve Eldeniz, F. (2012). 2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları. *Sayıştay Dergisi,* (86), 27-56.

IMF. (2023). *G-20 Background Note on the Macroeconomic Impact of Food and Energy Insecurity.* Washington, DC, March.

İşler, H. ve Ören, H. G. Ü (2021). Dünya'da, Bölgelerde ve Türkiye'de Hayvancılık Sektörü. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 22(48), 72-95.

Johnston, B. F., ve Mellor, J. W. (1961). The Role of Agriculture in Economic Development. *The American Economic Review,* 51(4), 566-593.

Kanca, O. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9(19), 47-63.

Kasnakoğlu, H., Akder, H. ve Çakmak, E. (1999). Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye, *Yayın No TÜSİAD-T99-12275*.

Karaca, C. (2013). Türkiye'de Sürdürülebilir Tarım Politikaları: Tarım Sektöründe Atıl ve Yenilenebilir Enerji Kaynakların Değerlendirilmesi. *Tarım Ekonomisi Dergisi,* 19(1), 1-11.

Kaya, M., ve Kalaycı, İ. (2021). Türkiye'de Tarihsel Süreçte Tarım Politikası ve Planlama Deneyimi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 13(2), 23-34.

Kayabaşı, E. T. (2020). Covıd-19'un Tarımsal Üretime Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 7(5), 38-45.

Kayıran, M., ve Metintaş, M. Y. (1945). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* 10(19), 647-666.

Kılavuz, E., ve Yücer, E. N. (2023). Üçüncü Gıda Rejimi Çerçevesinde Rusya ve Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Ticaretinin Analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi,* 8(1), 183-207.

Kıymaz, T. ve Saçlı, Y. (2008). Tarım ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar ve Öneriler. *DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi, Yayın, (2767).*

Kocalar, A. C. (2022). Türkiye'nin Tarım Politikalarında Neo-Liberalleşen Yasal-Yönetsel Çerçevedeki Değişimin İzleri (1961-2021). *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi,* (36), 175-184.

Narin, M. (2021). COVID-19 Genel Salgın Sürecinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri. H. Ç. Bal (Ed.), *COVID-19 Genel Salgın Sürecinin Sosyoekonomik Etkileri* içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

OECD (2023). Agricultural Support, Erişim Adresi: https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm#indicator-chart. (Erişim Tarihi: 20.05.2023).

Oktar, S., ve Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950–54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 28(1), 1-22.

Orhangazi, Ö. (2020). *Türkiye Ekonomisinin Yapısı: Sorunlar Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri (1. Bs.),* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Owen, R. ve Şevket, P. (2002). *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi (1. Bs)* (A. Edirne, Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, Ş., Nas, F., İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları Neo-liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (2), 15-32.

Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 32(54),* 135-166.

Pamuk, Ş. (2008). Agriculture and Economic Development in Turkey, 1870–2000. V.Pinilla ve P.Lains (Ed.), *Agricultureand Economic Development in Europe since 1870* içinde, 375–97, Abingdon, Oxon, UK: Routledge.

Pamuk, Ş. (2009). Türkiye'de Tarım ve İktisadi Gelişme. *Mülkiye,* 33(262), 63-76.

Rother, B., Sosa, S., Kim, D., Kohler, L. P., Pierre, G., Kato, N., Debbich, M., Castrovillari, C., Sharifzoda, K. ve Heuvelen, E. V., Machado, F., Thevenot, C., Mitra, P. & Fayad, D. (2022). Tackling the Global Food Crisis Impact, Policy Response, and the Role of the IMF. *IMF Notes,* 2022(004).

Rother, B., Sosa, S., Debbich, M., Castrovillari, C., ve Prifti, E. (2023). Global Food Crisis Update Recent Developments, Outlook, and IMF Engagement. *IMF Notes,* 2023(00

Sertgümeç, S., Usta, A. N., ve Özarpa, C. (2021). The Agricultural Waste Inventory on the Regional Basis in Turkey: Valuation of Agricultural Waste With Zero-Waste Concept in the Scope of Circular Economy. *Environmental Research and Technology,* 4(4), 377-385.

Schmidhuber, J., Pound, J., Qiao, B. (2020). COVID-19: Channels of Transmission to Food and Agriculture. *FAO, Rome.*

Susam, N. ve Bakkal, U. (2008). Türkiye'de Tarım Politikalarındaki Dönüşümün Kamu Bütçesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi.*10(1), 327-357.

Şahinli, M. A. (2013). Comparative Advantage of Agriculture Sector Between Turkey and European Union. *African Journal of Agricultural Research,* 8(10), 884-895.

Şahinöz, A. (2000). Tarım Reformu "Made in IMF". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 18(1), 287-305.

Şahinöz, A. (2010). Yeni Binyıl'da Yeni Tarım Politikaları. *Akdeniz İİ BF Dergisi,* 19, 331-349.

Şener, S. (2004). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (7), 73-92.

Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 67(02), 157-187.

Tekelioğlu, Y. (2010). Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları. *Akdeniz İİBF Dergisi,* 10(19), 43-80.

Uçak, H. (2011). Tarım Sektöründe Erken Emeklilik Sistemi ve Avrupa Birliği'ndeki Uygulamaları. *Turkish Journal of Agricultural Economics,* 17.

Uzunkaya, S. Ş. (2020). Türkiye Ekonomisinde 1923-1977 Yılları Arasındaki Sanayi ve Kalkınma Planlarının Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19,14-30.

World Bank (2023). Indicators. Erişim Adresi: https://data.worldbank.org/indicator. (Erişim Tarihi: 20.05.2023)

Yavuz, F. (2005). *Türkiye'de Tarım.* Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları.

TURİZM SEKTÖRÜ VE POLİTİKALARI

Meltem UÇGUNOĞLU ERARSLAN

Giriş

Sözlük anlamı yolculuk, gezi ve günümüz için ticari bir kimlik anlamına gelen seyahat kelimesi, bulunulan yerden farklı nitelikler barındıran bir bölgeye gitmek olarak açıklanabilir (Ahipaşaoğlu ve Arıkan, 2003: 1). Turizmin temel faaliyet çerçevesi seyahat üzerinde yürütülmektedir.

İnsanoğlunun bütün sosyal davranışlarda olduğu gibi turizme yönelik eğilimi de yavaş yavaş gelişme göstermiştir. Turizm olgusunun sanayi devriminin çok öncesinde var olduğu söylenebilir. Örneğin insanların kutsal yerleri ziyaretinde, yöneticilerin, elçilerin, misyonerlerin, hükümdarların, macera severlerin ve hatta denizcilerin turizme yönelik seyahat eylemleri görülmüştür (Öztaş, 2002: 2).

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'de turizm sektöründe kaydedilen süreci iktisadi açıdan betimsel bir çerçevede değerlendirmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde; Turizmin tarihsel olarak gelişim seyri üzerinde durulmuş ve sonrasında mevcut durum ele alınmıştır. İkinci bölümde; Cumhuriyet Döneminden sonra gerçekleşen politikalar, Planlı Dönem Öncesi ve Planlı Dönem Sonrası olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Planlı Dönemde uygulama konulan Kalkınma Planlarında turizm sektörü desteklemek adına neler yapılmıştır onlar incelenmiştir. Ayrıca turizm sektörünü destekleyici nitelikte olan teşvik politikaları incelenmiştir. Üçüncü bölümde; makroekonomik performansa katkıları değerlendirilmiş olup; parasal nitelikli etkiler ve reel etkiler üzerinde durulmuştur. Turizm sektörü turizm arzı kısa dönemde esnek olmayan bir yapıya sahiptir. Bunun am tersi en küçük olumsuzluktan bile etkilenen esnek bir talebe sahiptir. Ekonomik reel yani gerçek etkilerinde ise ekonomide üretim ve iştiham olanakları ele alınmıştır. Daha sonra Turizmin iktisadi büyümeye katkısı incelenmiş ve bu konuda literatürden elde edilen kaynakların betimsel analizi yapılmıştır. Dördüncü bölümde turizm sektöründe gerçekleşen yeni gelişmelerin incelemesi yapılmıştır. Beşinci bölümde sektörünü temel sorunları nelerdir ve son bölüm de ise sorunlara yönelik çözüm önerileri nelerdir değerlendirilmiştir.

miştir. Bununla birlikte teknolojik ilerlemeler turizm sektöründe önemli değişikliklere neden olmuştur. İnternet ve mobil teknolojiler turizm planlamasının yapılmasını kolaylaştırmıştır.

Günümüzde turizm sektörü yaşadığı sorunlar vardır. Bunlar Mevsimlik yoğunlaşma, pazarlama ve tanıtım eksikliği ve alt yapı/üst yapı sorunlarıdır. Turizm genelde mevsimselliğe dayanan bir sektördür. çoğu destinasyon belirli bir mevsimde yoğun talep alırken diğer zamanlarda tam tersi olmaktadır. Bu husus turizm akışını zorlaştırmakta ve gelir dengesizliğine neden olmaktadır. Alt yapı eksikliğinde ulaşım ağı, konaklama tesislerinin düzenli ve güvenir olması gerekmektedir. Alt yapının gelişmemesi destinasyonun turizm potansiyelini kullanmamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla turizme uygulanan yapı projeleri geliştirilmeli, turistlerin konforlu seyahat etmeleri ve konaklamaları sağlanmalıdır. Turizm sektöründe çalışanların özellikle bu işin eğitimini almış kişiler olması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, Y. (2021). Ülke Turizm Tanıtım Politikaları Kapsamında Kurumsal İnternet Sitelerinde Sunulan İçeriklerin İncelenmesi: Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA) Örneği, *Erciyes Akademi.* 35 (2): 397-409.

Aktan C.C. ve Vural, İ.Y. (2004). Yeni Ekonomi. *Mercek Dergisi,* 9 (36): 29- 34.

Arslantürk, Y. ve Atan, S. (2012). Dynamic Relation Between Economic Growth, Foreign Exchange and Tourism Incomes: An Econometric Perspective on Turkey, *Journal of Business Economics Finance*. 1 (1) 30-37

Ahipaşaoğlu, H. ve Arıkan, S. (2003). *Seyahat İşletmeleri Yönetimi ve Ulaştırma Sistemleri,* Ankara: Detay Yayıncılık.

Akay, B. (2009). *Turizm Politikaları (Ders Notları)*, İstanbul: Değişim Yayınları,

Akdağ, G., Güler, O. ve Çakıcı, A. C. (2019). *Kavramlar ve Örneklerle Genel Turizm.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Arslan, R. (2019). Türkiye'nin Turizm Politikası (1923- 1960). *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12 (19): 1-16.

Arslan, E. ve Çetiner, T. (2020). Turizm geliri döviz kuru ilişkisi: Türkiye örneği (2008-2019). *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi,* 23(1), 1-17.

Aslan, Ö. (2007). *Bilgi Toplumunda Teknolojinin ve Teknoloji Politikalarının Yeri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayaydın, H., Baltacı, N., Pala, F. ve Barut, A. (2019). Türkiye'de Turizm, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Global Journal of Economicsand Business Studies (Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi),* 8(15): 69-84.

Aybarç, S., Selim, S., ve Kızılgöl, Ö. A. (2019). Türkiye'de Turizme Yönelik Kalu Teşvik Politikaları Çerçevesinde İllerin Etkinlik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 14 (1):129-148.

Bahar, O. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13 (2): 137-150.

Bahar, O. ve Kozak, M. (2006). *Turizm Ekonomisi,*Ankara: Detay Yayıncılık.

Bal, H., Eray, E. ve Bayraktar, M. (2016). The Contribution of Tourism to Economic Growth: A Research on the Turkey. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi,* 7 (1): 1-20.

Ballı, E. , Sigeze, Ç. ve Coşkun, N. (2020). Türkiye'de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Doğrusal Olmayan Nedensellik İlişkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 10 (1): 97-117.

Buhalis, D. and Main, H. (1998). Information Technology In Peripheral Small And Medium Hospitality Enterprises: Strategic Analysis And Critical Factors. *International Journal of Contemporary Hospitality Management,* 10(5): 198-202.

Buhalis, D. and Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet -The state of eTourism research. *Tourism Management,* 29 (4) :609-623.

Can, İ. İ. ve Emir, O. (2021). Beş Yıllık Kalkınma Planları Kapsamında Kitle Turizmine ve Alternatif Turizme Bakışın Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi,* 6 (1): 125-155.

Candan, G. T. ve Yurdadoğ, V. (2017). Türkiye'de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27):150-173

Çetin, B. ve Ünlüönen, K. (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi,* 22 (2):109-128.

Coşkun, N. (2010). Türkiye'de Turizm Politikalarının Turizm Sektörü Üzerine Etkileri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi,* (6): 1-18.

Civelek, M. ve Türkay, O. (2019). Uzay Turizmine İlişkin Uluslararası Turizm Karikatürlerinin Göstergebilimsel Bir Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 21(3): 960-980.

Dalgın T., Karadağ L. ve Bingöl Z. (2015). Türkiye'de Turizmciliğin Gelişimi ve Turizmle İlgili Sağlanan Teşvikler, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi,* 4 (1):174-184.

Demir, E. ve Bahar, O. (2021). Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Analiz. *International Journal of Social Sciences and Education Research,* 7 (2): 162-172.

Dinçer, M. Z. (1993). *Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm,* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Dinçer, M. ve Dinçer, F. (1989). Türkiye'de Konaklama Sektörünün Gelişimi ve Başlıca Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 47 (1-4): 45- 57.

Dinçer, M. Z. ve Çetin, G. (2015). Kalkınma Planlarında Turizm. İçinde, D. Küçükaltan, H. Çeken ve Ş. O. Mercan (Editörler) *Değişik Perspektifleriyle Turizm Politikası ve Planlaması.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Doğruol, D. (2021). 1990 İle 2021 Yıalları Arasında Yaşanan Krizlerin Türkiye Turizm Sektörüne Etkileri. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi,* 3 (1): 96-109.

Erdoğan, H. (1996). *Ekonomik, Sosyal, Kültürel, Çevresel Yönleriyle Uluslararası Turizm.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Evcin, E. (2014). Atatürk'ün Spora ve Sporculara Bakışı. *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 33 (55) : 303-378

Girgin, E. (2019). *Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği,* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Göçen, S., Yirik, Ş. ve Yılmaz, Y. (2011). Türkiye'de Krizler ve Krizlerin Turizm Sektörüne Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 16(2): 493-509.

Güleryüz, Ö. (2022). Otel Yöneticilerinin Akıllı Turizme Bakışı. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi,* 22 (3): 951-966 .

Göker Ulutürk, Z. (1998). Turizmin Ekonomik Etkisinin Ölçülmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 9 (1): 31-38.

Gülbahar, Y. (2009). 1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 14 (1): 151-177.

Gündüz, L. ve Hatemi, A. (2005), Is the Tourism-Led Growth Hypothesis Valid for Turkey?. *Applied Economics Letters,* 12(8): 499–504.

Hacıoğlu, N. (1991). *Turizm Pazarlaması.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Hepaktan, C. ve Çınar S. (2010).Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi, 8 (2)*: 135-154.

Hüseyin, İ., Doru, Ö. ve Tunç, A. (2017). The Effects of Tourism Revenues on Economic Growth in the Context of Neo-Classical Growth Model: In the Case of Turkey. *Ecoforum*, 6 (10): 1-6.

İçellioğlu, C. Ş. (2014). Kent Turizmi ve Marka Kentler: Turizm Potansiyeli Açısından İstanbul'un Swot Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 37-55.

İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Rekabet Politikasında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu. *Sayıştay Dergisi,* (76): 101-132.

İncekara, A. (1995). *Türkiye'de Teşvik Sistemi: Genel Değerlendirme,* İTO Yayınları.

Kalpaklıoğlu, N. Ü. (2015), Bir Pazarlama İletişim Unsuru Olarak E-Wom'un Turizm Ürünleri Tercihine Etkisi. *Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi,* 2 (1): 66-90.

Karasu, T. (1990), Turizmde Tanıtma Üzerine, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 1 (4): 31-34.

Karataş, M. ve Babür, S. (2013). Gelişen Dünya'da Turizm Sektörünün Yeri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (25): 15-24.

Kaplan, M. ve Çelik T (2008) The Impact Of Tourism On Economic Performance: The Case Of Turkey. *The International Journal of Applied Economics and Finance,* 2(1): 13–18

Kar, M., Zorkişçi E. ve Yıldırım, M. (2004). Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 4 (8): 87-112.

Karabıçak, Y. (2013). Türkiye'de Uygulanan Ekonomik Teşvik Politikalarının Boyutu, Ulusal, Bölgesel Ve Yerel Kalkınma Üzerine Olası Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 18 (3): 263-280.

Kızılkaya, O. (2018). Türkiye'de Turizm Gelirleri ve Büyüme İlişkisinin Bootstrap Nedensellik Testi İle İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (21): 218-227.

Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2014). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar (15. Basım),* Ankara: Detay Yayıncılık.

Kuşat, N. (2011). Küreselleşen Dünyada Turizm Sektörü: Bilgi İletişim Teknolojileri ve Rekabet Gücü. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD),* 3 (5): 114-138.

Öcal, U. (2009). *Turizm: Genel ve Yapısal Yaklaşım.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Öz, E. ve Buyrukoğlu, S. (2015). Osmanlı Döneminden Günümüze Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ve Etkinliği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi,* (6): 35-59.

Özcan, E. Ö. (2016). *Türkiye'de Uygulanan Son Dönem Turizm Teşvik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme,* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkök, F. G. (2008). *Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizmin Ekonomik Etkileri.* Bursa: Ekin Yayınları.

Öztaş, K. (2002). *Turizm Ekonomisi: Genel Turizm Bilgileri.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Öztaş, K., ve Karabulut , T. (2006). *Turizm Ekonomisi ve Genel Turizm Bilgileri.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası Finans, 4. Baskı,* İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Şanlıoğlu, Ö. & Özcan, E. Ö. (2017). Türkiye'de Uygulanan Turizm Teşvik Politikaları ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7 (2): 97-118 .

Şimşek, A. ve Güntekin, P. (2022). Mimarlık & Planlama & Tasarımda Araştırma ve Değerlendirmeler II İçinde, Demirkan Çetikale, G. Ve Güngör S. (Editörler), *Türkiye'de Yat Turizmi Faaliyetlerinde Rol Oynayan Paydaşların Belirlenmesi* (47- 64). Ankara: Gece Kitaplığı.

Şit, M. (2016). Türkiye'de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi,* 7 (1): 101-117.

Terzi, H. (2015). Is the Tourism-Led Growth Hypothesis (TLGH) Valid for Turkey?, *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 16 (2): 165-178.

Toker, B. (2007). Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir'deki Beş Ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 8 (1): 92-107.

Tosun, C. (1999). Towards A Typology Of Community Participation In The Tourism Development Process. *Anatolia An International Journal of Tourism and Hospitality Research,* 10(2):113-134.

Tuncel, V. (2019). Kalkınma Planlarının Turizm Politikaları Perspektifinde Değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation,* 1(2): 58-66.

Tutar, F., Alpaslan, C., Tutar, E. ve Erkan, Ç. (2013). Turizm Sektörünün İstihdam Üzerine Etkileri. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi,* 2 (4): 14-27.

Tüleykan, H. (2009). Kamu Bütçeleme Sistemleri ve Çok Yıllı Bütçeleme. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 4 (2). 1-23.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf Erişim Tarihi: 01 Nisan 2023.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf* Erişim Tarihi: 03 Nisan 2023.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf* Erişim Tarihi: 05 Nisan 2023.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani_1979_1983.pdf* Erişim Tarihi: 05 Nisan 2023.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf,* Erişim Tarihi: 09 Nisan 2023.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf,* Erişim Tarihi: 13 Nisan 2023.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf* Erişim Tarihi: 17 Nisan 2023.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf* Erişim Tarihi: 19 Nisan 2023.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf* Erişim Tarihi: 23 Nisan 2023.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf* Erişim Tarihi: 25 Nisan 2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Geliştirme Başkanlğı (2019). Onbirinci Kalkınma Planı 2019-2023 *https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf* Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023.

Uğuz, S. Ç. (2014). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Turizmin Önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 2014 (1): 18-22.

Ünlüönen, K., Ertürk, M. ve Atınç, O. (2007). Otel İşletmelerinde Psiko- Sosyal Motivasyon Araçları ve Bu Araçların Farklı Departmanlar Üzerindeki Etkisine Yönelik Ankara ve İzmir Otellerinde Bir Uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 6 (19): 9-32.

Ünlüönen, K. ve Şahin, S. Z. (2011). Turizmde İstihdam. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 10 (37): 1-25 .

Yavuz, N. (2006). Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 7 (2):162-171.

Yılmaz, Ö. D. (2007). Genel Turizm Turizmde Temel Kavramlar ve İlkeler, İçinde O. İçöz (Editör). *Turizm Sektörünün Tanımı, Yapısı ve Özellikleri.* (1- 19). Ankara: Turhan Kitabevi.

Yıldırım, S. (1997). Üçüncü Yaş Turizm ve Bunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 8 (1). 77-81.

Yüksek, G. (2013). Bilgi Teknolojilerinin Gelişimi, Seyahat İşletmeleri ve Küresel Dağıtım Sistemi Örneği. *Journal of Internet Applications and Management,* 4 (1): 53-68.

WTO (World Tourism Organization). (1998). *Economics Review Of World Tourism: Tourism In The Context Of Economics Crisis And The Dominance Of The Service Economy,* Madrid.

Yıldız, Z. (2011). Turizm Sektörünü Gelişimi ve İstihdam Üzerine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyon Dergisi,* 3 (5): 54-71.

Ünüvar, Ş. (2008). Turizm Sektöründe Bilgi İletişim Teknolojileri Kullanımı. Selçuk Üniversitesi, *Sosyal Bilimler M.Y.O, Dergisi,* 10 (1): 597- 618.

Xiang, Z., Schwartz, Z., Gerdes, J. H., and Uysal, M. (2015). What can big data and text analytics tell us about hotel guest experience and satisfaction?. *International Journal of Hospitality Management*, 44: 120-130.

Usta, Ö. (2001). *Genel Turizm.* İzmir: Anadolu Matbaacılık.

9106 Sayılı Resmi Gazete (1955). *https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9106.pdf* Erişim Tarihi: 15 Nisan 2023.

ULAŞIM, HABERLEŞME VE ALT YAPI POLİTİKALARI

Rıdvan Karacan

Giriş

Devlet ekonomiye üretim, tüketim ve vergilendirme gibi politikalarla doğrudan müdahale ederken; her türlü alt yapı yatırımları ile dolaylı olarak da katkıda bulunmaktadır. Özellikle ulaşım altyapısının ve haberleşme ağlarının geliştirilmesi, modern toplumların gelişmesi ve büyümesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Devlet, bu alanlardaki politikaları şekillendirmede ve yönlendirmede merkezi bir role sahiptir. Devletin ulaştırma altyapısını ve haberleşme politikalarını şekillendirmedeki rolü, verimli ve kapsayıcı toplumlar yaratmanın ön koşulu niteliğindedir. Hükümetler, ulaşım ve haberleşme sistemlerinin ulusal kalkınma hedeflerine, çevresel sürdürülebilirliğe ve toplumsal ihtiyaçlarla uyumlu olmasına özen göstermelidir. Bu bağlamda ulaşım, haberleşme ve devlet politikaları arasındaki sinerji, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmanın öncüsü olacaktır.

Altyapı, ekonomik ve toplumsal canlılık için hayati bir ön koşul olarak kabul edilmektedir (Vytautas ve Ineta, 2009). Ulaştırma altyapısının doğrudan ve dolaylı olmak üzere, bir ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınması üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Erişilebilirliği iyileştirmenin yanı sıra altyapı geliştirme, daha önce bağlantısı olmayan bölgelere ticaret ve yatırım fırsatlarını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca çarpan etkisi ile bu bölgelerdeki mal, hizmet ve istihdam olanaklarına katkı sağlamaktadır (Yasir, vd., 2017).

İletişim altyapısının yoğunlaştırılması, dünya genelinde sürdürülebilir ekonomik büyüme için önemli itici güç olarak kabul edilmiştir (Nair, vd., 2020). İletişim teknolojileri, modern toplumun her alanında önemli bir rol oynamaktadır. İletişim altyapısı, gerekli bilgileri bulma, çalışma, iş yapma, devlet kurumlarıyla etkileşim kurma ve sosyal yaşamlarımızı yönetilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. İletişim alanında yaşanan gelişmeler günlük yaşamları etkilediği gibi, diğer altyapı ve yaşam standartlarının iyileştirilmesini sağlayarak toplumu daha fazla etkileyen makroekonomik büyümeyi de etkiler (Roztoçki, vd., 2019). İletişim altyapısı, üretiminde kullanılan girdilere

- ✓ İletişim alt yapısının iyi olması özellikle görsel ortamda bilgi paylaşımını daha olanaklı hale getirmiştir. Bunun yararı Pandemi sürecinde daha iyi anlaşılmıştır. Bu süreçte uzaktan eğitimin yapılabilmesi, toplantı ve görüşmelerin online olarak gerçekleşmesi iyi bir alt yapının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Ulaşım ve haberleşme altyapılarının ortak stratejik bir önemi de olası doğal afetler durumunda ortaya çıkmaktadır. Türkiye, Azor Adaları'ndan başlayıp Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan önemli bir deprem kuşağında yer almaktadır. Alp-Himalaya kuşağı olarak da tanımlanan bu bölge deprem aktivitesinin yüksekliği ile dikkat çekmektedir (Özmen ve Nurlu, 1999). Son olarak 6 Şubat 2023 tarihinde sırasıyla, Kahramanmaraş Pazarcık ve Elbistan merkezli 7.7 ve 7.6 şiddetindeki depremler meydana gelmiştir. Bu depremler; Hatay, Malatya, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Osmaniye, Adana ve Diyarbakır illerimiz olmak üzere bölgede büyük yıkımlara neden olmuştur. Depremin kış mevsiminde ve gece karanlığında olması özellikle ulaşım, haberleşme ve enerji altyapısının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Ayrıca ülkemizde son dönemlerde iklim değişikliğine bağlı olarak sel, heyelan ve orman yangınları meydan gelmektedir. Bu bağlamda, en son 14 Mart 2023'de Adıyaman ve Şanlı Urfa'da sel felaketi meydana gelmiştir. Maalesef yüzlerce ev ve araç sel suları altında kalırken üzücü can kayıpları da olmuştur. Bu bakımdan Türkiye'de inşa edilecek alt yapıların depreme ve benzeri doğal afetlere dayanıklı olması bir o kadar da alternatifli olması büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Anadolu Ajansı. Türkiye'de Genişbant İnternet Abone Sayısı 6 Yılda Yüzde 41,7 Arttı, https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/turkiyede-genisbant-internet-abone-sayisi-6-yilda-yuzde-41-7-artti/2688541 Erişim: 11.01.2023

Artar, O. K., Uca, N. ve Taşçı, M. E. (2016). The impact of the airline freight transportation on gdp in Turkey. *Journal of International Trade, Logistics and Law*, 2(2), 143-148.

Avşar, S., İsmail, A., Tomris, G. ve Mehmet P. (2009). *Türkiye`de Teknik Altyapı Kadastrosu Gereksinimi,* TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı , Ankara.

Aytaç, E. (2014). Türkiye'de Ulaşım Sistemlerinin Gelişimi, https://slideplayer.biz.tr/slide/2611291/ Erişim: 12.12.2022

Batmaz, N. ve Tunca, H. (2007). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Belirleyicileri Üzerine Bir Eş Bütünleşme Analizi (1992–2003) . *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* , 2 (1), 199-224.

Beyzatlar, M.A. (2021). Türkiye'de Demiryolu Taşımacılığı ve Altyapısının Demografik Etkileri, *Kent Akademisi,* 20(4), 1203-1218.

Coğrafya Harita, Türkiye'de Kara, Hava, Deniz ve Demiryolu Haritaları, http://cografyaharita.com/turkiye_ulasim_haritalari.html Erişim:01.01.2023

Çetin, B., Barış, S., ve Saroğlu, S. (2011). Türkiye'de karayollarının gelişimine tarihsel bir bakış. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 1(1), 123-150.

Demirören Haber Ajansı (DHA). Karadeniz'de yol yapım zorluğu; 28 kilometrelik yola 28 kavşak, 17 tünel, 24 köprü, https://www.dha.com.tr/gundem/karadenizde-yol-yapim-zorlugu-28-kilometrelik-yola-28-kavsak-17-tunel-24-kopru-1835618 Erişim: 08.01.2023

Deniz, T. (2016). Türkiye'de Ulaşim Sektöründe Yaşanan Değişimler ve Mevcut Durum, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(36), 135-156.

Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2020 Havayolu Sektör Raporu, https://www.dhmi.gov.tr/Lists/HavaYoluSektorRaporlari/Attachments/14/2020_Havayolu_Sektor_raporu.pdf, Erişim:14.12.2022

Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2021 Havayolu Sektör Raporu, https://www.dhmi.gov.tr/Lists/HavaYoluSektorRaporlari/Attachments/15/2021-Havayolu-Sektor-Raporu.pdf 14.12.2022, Erişim:14.12.2022

Dierks, Z. (2022). Capital projects and infrastructure spending estimates in Turkey 2017-2023, by sector, Statista, https://www.statista.com/statistics/874651/infrastructure-spending-estimates-in-turkey/#statisticContainer Erişim: 25.11.2022

Dursun, S. (2020). Elektronik Haberleşme Sektöründe Altyapıya Dayalı Rekabet Sorunları ve Çözüm Önerileri, Rekabet Kurumu, Uzmanlık Tezleri Serisi No: 169.

Eruygur, A., Kaynak, M. ve Mert, M. (2012). Transportation–communication capital and economic growth: a VECM analysis for Turkey. *European Planning Studies*, 20(2), 341-363.

Global Economy (2019). Turkey: Roads quality, https://www.theglobaleconomy.com/Turkey/roads_quality/ Erişim:12.01.2023

The Global Infrastructure Hub (GI Hub), Turkey, https://infracompass.gihub.org/ind_country_profile/tur/ Erişim: 30.12.2022

Gökirmak, H. (2019). Kamu Altyapı Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, *5*(2), 90-104.

Herriford, T., Johnson, E. M., Sly, N., ve Smith, A. L. (2016). How does a rise in international shipping costs affect US inflation?. *Macro Bulletin. Federal Reserve Bank of Kansas City*.

Huntley, J. (2021). Explainer: Economic Effects of Infrastructure Investment, https://budgetmodel.wharton.upenn.edu/issues/2021/6/15/economic-effects-of-infrastructure-investment Erişim: 02.01.2023

International Telecommunication Union (ITU), Telecommunications in Turkey, https://www.itu.int/itunews/manager/display.asp?lang=en&year=2006&issue=09&ipage=telecom-Turkey&ext=html Erişim: 11.11.2022

International Trade Administration (ITE), (2022). Turkey - Country Commercial Guide, https://www.trade.gov/country-commercial-guides/turkey-transportation-technology-and-equipment Erişim: 29.12.2022

INVESTORS (2021). 5 Mega Projects Toward Turkey Vision 2023, https://oginvestors.net/5-mega-projects-toward-turkey-vision-2023/

Isaacson, M., and Rubinton, H. (2022). Shipping Prices and Import Price Inflation. *FRB St. Louis Working Paper*, (2022-17).

İlhan, M. (2014). Türkiye'de ulaşım ve haberleşmede Amerikan desteği (1926-1950). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,* 13(25-26), 125-148.

İmtilak (2022). The Most Prominent Infrastructure Projects In Turkey And Their Advantages, https://www.imtilak.net/en/articles/turkey-infrastructure#popupmodal Erişim: 01.01.2023

Kapluhan, E. (2014). Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye'de Karayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Yapısı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(33), 426-439.

Kara Yolları Genel Müdürlüğü, 2006 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.kgm.gov.tr/SiteCo llectionDocuments/KGMdocuments/Kurumsal/FaaliyetRaporu/2006Faaliyet.pdf Erişim: 11.11.2022

Kara Yolları Genel Müdürlüğü, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.kgm.gov.tr/SiteColl ectionDocuments/KGMdocuments/Kurumsal/FaaliyetRaporu/2018Faaliyet.pdf Erişim: 08.11.2022

Kara Yolları Genel Müdürlüğü, 2021 Yılı Faaliyet Raporu, https://www.kgm.gov.tr/SiteCollec tionDocuments/KGMdocuments/Kurumsal/FaaliyetRaporu/2021Faaliyet.pdf Erişim: 09.11.2022

Kara, M. A., Taş, S., and Ada, S. (2016). The impact of infrastructure expenditure types on regional income in Turkey. *Regional Studies*, *50*(9), 1509-1519.

Kögmen, Z. (2014). Karayolu Taşımacılığının Diğer Taşımacılık Modlarıyla Karşılaştırılmasıve Sağladığı Avantajlar, Ulaştırma ve Haberleşme Uzmanlığı Tezi, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Ankara.

Köse, P. (2015). Türkiye'nin Trafik Sıkışıklığı Sorunu: Neden Yeni Yollar Çözüm Değil? , TheCityFix, https://thecityfix.com/blog/turkeys-congestion-problem-why-new-roads-arent-answer-pinar-kose/ Erişim:03.12.2022

Küçük, B., ve Taşel, F. (2014). The importance of the logistics sector on employment and GDP in Turkey. *Ekonomik, Toplumsal ve Siyasi Analiz Dergisi.* 9-17.

Michail, N. A., Melas, K. D., and Cleanthous, L. (2022). The relationship between shipping freight rates and inflation in the Euro Area. *International Economics*, *172*, 40-49.

Nair, M., Pradhan, R. P., and Arvin, M. B. (2020). Endogenous dynamics between R&D, ICT and economic growth: Empirical evidence from the OECD countries. *Technology in Society*, 62, 101315.

OECD, Broadband Portal https://www.oecd.org/digital/broadband/broadband-statistics/ Erişim: 30.12.2022

Özmen, B., ve Nurlu, M. (1999). Deprem Bölgeleri Haritası ile İlgili Bazı Bilgiler. *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni,* 99(2-3), 32-35.

PTT Genel Müdürlüğü (2007). Geçmişten Günümüze Posta, Ankara

PTT Genel Müdürlüğü (2009). İstiklal Harbimizde PTT, Ankara.

PVC and Garanti BBVA (2017). Capital Projects and Infrastructure Spending in Turkey Outlook to 2023, https://www.pwc.com.tr/tr/advisory/capital-project-and-infrastructure-spendingin-turkey-pwc.pdf Erişim: 02.01.2023

Reilway Technology, Turkey unveils 30-year plan to improve transport infrastructure, https://www.railway-technology.com/news/turkey-plan-improve-transport-infrastructure/, Erişim: 21.11.2022

Roller, L. H., and Waverman, L. (2001). Telecommunications infrastructure and economic development: A simultaneous approach. *American economic review*, *91*(4), 909-923.

Roztocki, N., Soja, P., and Weistroffer, H. R. (2019). The role of information and communication technologies in socioeconomic development: towards a multi-dimensional framework. *Information Technology for Development*, *25*(2), 171-183.

Sevüktekin, M., Yıldırır K. H., Ay, S., and Çetin, I.(2014). Transportation Sector In Turkey: Future Expectations Regarding The Railway Transportation. *KAU IIBF Dergisi,* 5(8), 99-116.

SHGM (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü), Tarihçe, https://web.shgm.gov.tr/tr/kurumsal/1--tarihce Erişim: 19.12.2022 Erişim:16.12.2022

The Investment Office of the Presidency of the Republic of, Infrastructure, Türkiyehttps://www.invest.gov.tr/en/sectors/pages/infrastructure.aspx Erişim: 12.12.2022

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Plan Tadilatlarında ve Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Kentsel Altyapı Etki Analizi Modeli Projesi Araştırma Geliştirme İşi, Mevcut Durum Raporu 1. Ara Rapor, Mayıs, 2017.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/2021_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_ Programi.pdf Erişim: 29.12.2022

T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Altyapı, https://www.invest.gov.tr/tr/sectors/sayfalar/infrastructure.aspx, Erişim: 17.11.2022

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye's Multilateral Transportation Policy, https://www.mfa.gov.tr/turkey_s-multilateral-transportation-policy.en.mfa Erişim: 29.12.2022

T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi (AFAD), Kesintisiz ve Güvenli Haberleşme Sistemi, https://www.afad.gov.tr/kesintisiz-ve-guvenli-haberlesme-sistemi, Erişim: 05.12.2022

T.C. Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı (UAB), Ulaşan ve Erişen Türkiye 2021, https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/bakanlik-yayinlari/ulasan-ve-erisen-turkiye-2021.pdf Erişim: 03.01.2023

T.C. Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı (UAB), Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri Strateji Belgesi ve 2020-2023 Eylem Planı, https://www.utikad.org.tr/Images/Duyuru/05082020ulusalakilliulasimsistemle ristrate-jibelgesive20202023eylemplani1610274.pdf Erişim:30.12.2022

T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009). Kentleşme Şurası, Kentsel Teknik Altyapı ve Ulaşım Komisyonu Raporu, Ankara, 1-180.

Thacker, S., Adshead, D., Fay, M., Hallegatte, S., Harvey, M., Meller, H., ... and Hall, J. W. (2019). Infrastructure for sustainable development. *Nature Sustainability*, *2*(4), 324-331.

The Global Infrastructure Hub (GI Hub), Turkey, https://infracompass.gihub.org/ind_country_profile/tur/#country-overview-data Erişim: 13.12.2022

Tuncer G. (2022). Information and Communication Technology, https://www.trade.gov/country-commercial-guides/turkey-information-and-communication-technology Erişim: 17.12.2022

Türk Telekom, Turkish Telecom Sector, https://www.ttyatirimciiliskileri.com.tr/en-us/turk-telekom-group/investing-in-turk-telekom/pages/turkish-telecom-sector, Erişim: 22.11.2022

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), Ulusal Hesaplar, https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113, Erişim: 12.11.2022

Türkiye İş Kurumu, 2021 Yılı İşgücü Piyasası Araştırması Raporu (İPA), https://media.iskur.gov.tr/51145/turkiye.pdf Erişim:10.01.2023

UTİKAD Lojistik Sektörünün Küresel Görünümü, Lojistik Sektörü Raporu, https://www.utikad.org.tr/images/HizmetRapor/utikadlojistiksektoruraporu2021-1654.pdf Erişim: 28.12.2022

Vytautas, S. and Ineta, Š. (2009). Socio-economic impact of infrastructure investments, *Inžinerinė ekonomika,* 3 (63), 16-25.

World Trade Organization, Land Transport Services, Part I-Generalities and Road Transport, S/C/W/60, 28 October 1998.

Yalçınkaya, A. (2019). Türk Havayolu Taşımacılığı Sektörünün Tarihsel Gelişimi ve Devlet Müdahaleleri (1933-2006). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 15(29), 405-442.

Yasir T. M., Wang, A. and Saeed ,A.(2017). The impact of transportation infrastructure on economic growth: empirical evidence from Pakistan, *Transportation Letters,* 9(2), 63-69.

Yasmeen, H., Wang, Y., Zameer, H., and Solangi, Y. A. (2019). Does oil price volatility influence real sector growth? Empirical evidence from Pakistan. *Energy Reports*, *5*, 688-703.

Yurtoğlu, N. (2016). Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye'de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilatı (1920-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *32*(93), 47-104.

Yurtoğlu, N. (2019). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Liman ve İskele Politikaları (1923-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 100, 505-554.

EĞİTİM VE BEŞERİ SERMAYE POLİTİKALARI

Durmuş Çağrı Yıldırım - Seda Yıldırım - M. Rıza Derindağ

Giriş

Eğitim, ekonomik açıdan ülkelerin iyi durumda olmasında ölçülen birincil bir kriterdir. Teorik açıdan eğitimin ekonomik büyümeyi etkilemesinde 3 temel varsayım bulunmaktadır. İlk olarak, eğitim beşeri sermaye için itici bir güçtür. İkincisi, eğitim yenilikçi kapasiteyi beslemektedir. Üçüncüsü ise, eğitim, yeni bilgileri anlamak ve işlemek ve yeni teknolojileri başarılı bir şekilde uygulamak için gereken bilginin yayılmasını ve iletilmesini kolaylaştırmaktadır (Hanushek ve Woessmann,2010).

Küreselleşmenin ve bilgi çağının beşeri sermaye gereksinimleri, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin ekonomik ve eğitim yapıları üzerinde büyük talepler yaratmıştır. Ekonomide ve istihdamın doğasındaki hızlı değişimler, ulusları bu yeni çağda verimli bir şekilde katkıda bulunabilecek bireyler yetiştirmek için eğitim ve öğretim sistemlerini dönüştürmeye zorlamıştır. Pratik anlamda bu durum, hayat boyu öğrenme, evrensel orta öğretim ve orta öğretim sonrası eğitime daha fazla erişim için eğitim reformunun uygulanması anlamına gelmektedir (De Lisle vd.,2010).

Eğitim ekonomisindeki baskın paradigma, eğitim ve öğretimin bireyleri gerçekten daha üretken kılan yatırımlar olduğunu öne süren Beşeri Sermaye Teorisidir. Bu teoriye göre daha üretken olan bireyler aynı zamanda daha yüksek kazanç elde edecek ve daha fazla istihdam edilebilir olacaktır. Eğitim veya öğretime yapılan yatırımın özel ekonomik getirisi, yani bireylere sağlanan kazanç, bu nedenle, eğitim veya öğretime yapılan yatırımın bir sonucu olarak tahakkuk eden ömür boyu kazançlardaki net kazançla ölçülebilir. Dünyanın dört bir yanındaki politika yapıcılar, daha yüksek ekonomik büyüme ve ulusal refahı güvence altına almanın bir yolu olarak Mesleki Eğitim ve Öğretim dahil olmak üzere beşeri sermayeye yatırım yapmaya kararlı olmakla birlikte, eğitim ve öğretime yatırımın iyi bir şey olduğu önermesini sorgusuz sualsiz kabul etme eğilimindedir (Carneiro vd., 2010).

Beşeri Sermaye Teorisi (Human Capital Theory), yükseköğretimi hem kamu hem de özel yatırım kararı olarak ele almaktadır. Bir kamu yatırımı ola-

- ✓ Temel eğitim seviyesinde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik eğitim ve öğretim planlamalarına yer verilmeli;
- ✓ Dijital becerilerin temel eğitim seviyesinden başlayarak geliştirilmesine odaklanılmalı;
- ✓ Dijital okur-yazarlık üzerine daha fazla programlar geliştirilmeli;
- ✓ Sürdürülebilir bir gelecek için genç neslin gerekli eğitim ve öğretimleri almaları sağlanmalı.

Kısaltmalar:

- ✓ *OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development)-Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü*
- ✓ *TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu*
- ✓ *YÖK: Yükseköğretim Kurulu*
- ✓ *MEB: Milli Eğitim Bakanlığı*
- ✓ *UN: United Nations*

Kaynakça

Agiomirgianakis, G., Asteriou, D. ve Monastiriotis, V. (2002). Human capital and economic growth revisited: A dynamic panel data study. *International Advances in Economic Research* 8, 177–187 (2002). https://doi.org/10.1007/BF02297955

Akgül, İ. ve Koç, S. Ö. (2011). Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Eğitim Ve Büyüme İlişkisi: Eşik Otoregresif Yaklaşım . *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*13(2),1-35.Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/trakyasobed/issue/30220/326252

Asteriou, D. and Agiomirgianakis, G.M. (2001). Human capital and economic growth: Time series evidence from Greece, *Journal of Policy Modeling*, (23), 5, 2001, Pages 481-489

Bansal, R. (2020). Is education the most important step in the development of the country?, https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/voices/is-education-the-most-important-step-in-the-development-of-the-country/

BBC News Türkçe, (2021), Covid-19: Pandemiyle mücadelede başarılı olan ülkeler neleri doğru yaptı?, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56492233

Carneiro, P., Dearden, L. and Vignoles, A. (2010). The Economics of Vocational Education and Training, in International Encyclopedia of Education (Third Edition), 2010, https://www.ucl.ac.uk/~uctppca/encyclopedia.pdf

Çağır, M. ve Türk, İ.C. (2017). 1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi Ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, *ASEAD* (4)11, 62-75, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/982438

Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye Ve Kalkınmaya Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* , (11) , 33-41 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/zgefd/issue/47957/606767

Çalışkan, Ş. , Karabacak, M. ve Meçik, O. (2017). Türkiye Ekonomisinde Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Yaklaşımı . *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (33),45-56. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/kosbed/issue/43231/524915

Çalışkan, Ş. , Karabacak, M. ve Meçik, O. (2013). Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım) . *Yönetim Bilimleri Dergisi,*11(21),29-48 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/comuybd/issue/4102/54039

Çeştepe, H. ve Gençel, H. (2019). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Nedensellik Analizi . *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* , 8 (16) , 139-146 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/bsbd/issue/47296/528669

De Lisle, J., Seecharan, H. and Ayodik, A.T. (2010). Is the Trinidad and Tobago education system structured to facilitate optimum human capital development? New findings on the relationship between education structures and outcomes from National and International Assessments , https://sta.uwi.edu/conferences/09/salises/documents/J%20De%20Lisle.pdf

Didham, R.J. and Ofei-Manu, P. (2015). The role of education in the sustainable development agenda: Empowering a learning society for sustainability through quality education, P95-134, https://www.iges.or.jp/en/publication_documents/pub/bookchapter/en/4931/05_Ch5_Achieving_the_SDGs_.pdf

Dineri, E. ve Gölpek, F. (2021). Türkiye'de Eğitim Sisteminde Okullaşmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi . *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* (AKAD) , 13 (24) , 37-48 . DOI: 10.20990/kilisiibfakademik.879660

Erdoğan, S. ve Yıldırım, D. Ç. (2009). Türkiye'de Eğitim – İktisadi Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme . *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* , 4 (2) , 11-22 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/beyder/issue/3479/47332

Eriçok, R. E. ve Yılancı, V. (2013). Eğitim Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı . *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi* , 8 (1) , 87-101 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/beyder/issue/3472/47233

Gövdeli, T. (2016). Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Birim Kök Ve Eşbütünleşme Analizi . *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 9 (3) , 223-238 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/niguiibfd/issue/24557/260082

Hanushek, E.A. and Woessmann, L. (2010). *Education and Economic Growth, In Economics of Education,* Eds. Dominic J. Brewer, Patrcih J. McEwan, Elsevier, Spain, ss.60-67

Köprücü, Y. ve Sarıtaş, T. (2017). Türkiye'de Eğitim ve Ekonomik Büyüme: Eşbütünleşme Yaklaşımı . *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* , 4 (2) , 77-89 . DOI: 10.17541/optimum.292018

Maringe, F. (2015). er Education Market, in International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition).

Mincer, J. (1984). Human capital and economic growth, *Economics of Education Review*, (3)3, 1984, Pages 195-205

Munasinghe, M. (2002). The sustainomics trans-disciplinary meta-framework for making development more sustainable: applications to energy issues, *International Journal of Sustainable Development*, 4(2), 6-54.

OECD, (2020). School Educatıon Durıng Covıd -19: Were Teachers And Students Ready?, https://www.oecd.org/education/Turkey-coronavirus-education-country-note.pdf

OECD.Stat. (t.y.a). Distribution of graduates and new entrants by field : Share of tertiary graduates by field of education and gender, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EAG_GRAD_ENTR_FIELD

OECD.Stat, (t.y.b). Percentage of young adults not in education and unemployed by duration of unemployment, https://stats.oecd.org/

OECD. Stat (t.y.c.). Part 1 - Comparing innovation in education with other sectors , https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EAG_GRAD_ENTR_FIELD

OECD (2022), Education at a Glance 2022: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/3197152b-en.

Öncü, M.A., Yıldırım, S., Bostancı, S. ve Erdoğan, F. (2021). The effect of COVID-19 pandemic on health management and health services: A case of Turkey. *Duzce Medical Journal*, 23 / Special Issue (Mart 2021): 61-70. https://doi.org/10.18678/dtfd.860733

Park, J. (2006). Dispersion of human capital and economic growth, *Journal of Macroeconomics*, (3)3, 2006, Pages 520-539

Pata, U. K. (2019). Türkiye'de Eğitim ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Fourier Eşbütünleşme Testi . Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi , 6 (2) , 175-190 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ueyd/issue/56198/675607

Radcliffe, B. (2022). How Education and Training Affect the Economy, https://www.investopedia.com/articles/economics/09/education-training-advantages.asp#:~:text=An%20economy's%20productivity%20rises%20as,race%2C%20age%2C%20and%20ethnicities.

Serel, H. ve Masatçı, K. (2010). Türkiye'de Beşeri Sermaye Ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Ko-Entegrasyon Analizi . *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 19 (2) , 49-58 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniiibd/issue/2688/35319

Suluova İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, (2018). Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Özeti, https://suluova.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/20135929_EYitim_Vizyonu_Yzeti__Suluova.pdf

Sustainable Development Goals Knowledge Platform, (t.y.). SDG-Education 2030 Steering Committee, https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=100&menu=3170

TC Milli Eğitim Bakanlığı, (2015). Millî Eğitim Bakanlığının Kısa Tarihçesi, https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8852

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2022). Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2021-22, https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_09/15142558_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2021_2022.pdf

TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (t.y.). Ulusal Genç İstihdam Stratejisi 2021 – 2023, https://www.csgb.gov.tr/media/86869/ulusal-genc-istihdam-stratejisi-ve-eylem-plani-2012-2023.pdf

TC Dışişleri Bakanlığı, (2022). 2023 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız. Dışişleri Bakanlığının 2023 Yılı Mali Bütçe Teklifinin TBMM Genel Kuruluna Sunulması vesilesiyle hazırlanan kitapçık, https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2023-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf

TC Milli Eğitim Bakanlığı, (2022a). Ulusal Politikalarımız, http://sgb.meb.gov.tr/www/ulusal-politikalar/icerik/161

TC Milli Eğitim Bakanlığı, (2022b). Dokümanlar, http://sgb.meb.gov.tr/www/dokumanlar/icerik/30

Telatar, O. M. & Terzi, H. (2011). Nüfus Ve Eğitimin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme . Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi , 24 (2) , 197-214 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniiibd/issue/2699/35588

TÜİK, (2022a). Avrupa Birliği üye ülkelerinde genç nüfus ve toplam nüfus içindeki oranı, İstatistiklerle Gençlik, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634

TÜİK, (2022b). Dünya Nüfus Günü, 2022, Sayı: 45552, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552#:~:text=En%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BCk%20gen%C3%A7%20n%C3%BCfus%20oran%C4%B1na,oranlar%C4%B1ndan%20daha%20y%C3%BCksek%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC.

TÜİK, (2022c). Genç ve yetişkin nüfus ile toplam nüfus içindeki oranı, 1935-2080, İstatistiklerle Gençlik, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634

TÜİK, (2022d). Öğretim yılı cinsiyet ve eğitim seviyesine göre okullaşma oranı, İstatistiklerle Gençlik, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634

TÜİK; (2022e), Lisans mezunlarının eğitim ve öğretim alanlarına göre kayıtlı istihdam oranı, 2021, Yükseköğretim İstihdam Göstergeleri, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yuksekogretim-Istihdam-Gostergeleri-2021-45865

TÜİK; (2022f), Lisans mezunlarının eğitim ve öğretim alanlarına göre ilk iş bulma süresi, 2021Yükseköğretim İstihdam Göstergeleri, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yuksekogretim-Istihdam-Gostergeleri-2021-45865

TÜİK; (2022g), Gruplara göre lisans mezunlarının aylık ortalama kazançları 2021, 2021Yükseköğretim İstihdam Göstergeleri, 2021, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yuksekogretim-Istihdam-Gostergeleri-2021-45865

TÜİK, (2021h), Finans kaynağı ve eğitim düzeylerine göre eğitim harcamaları, Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2020, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2020-37199

TÜİK, (2021i), Eğitim düzeylerine göre öğrenci başına eğitim harcaması, 2019, 2020, Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2020, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2020-37199

Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, (t.y.). Türkiye'de Covid-19'e Karşı Mücadele, https://www.tga.gov.tr/turkiyenin-saglik-altyapisi-ve-covid-19-yonetim-sureci/

Uçan, O. ve Yeşilyurt, H. (2016). Türkiye'de Eğitim Harcamaları ve Büyüme İlişkisi . *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 9 (2) , 179-185 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/niguiibfd/issue/19762/211660

UN (United Nations), (2015). 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement

United Nations Department of Economic and Social Affairs, (t.y.). Goal 4, https://sdgs.un.org/goals/goal4

United Nations, (2022). The Sustainable Development Goals Report 2022, https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2022.pdf

UNESCO, (2022). What you need to know about Leading SDG4 - Education 2030, https://www.unesco.org/en/education/education2030-sdg4/need-know

UN (United Nations), (2018). Quality Education: Why It Matters, https://www.un.org/sustainabl edevelopment/wp-content/uploads/2018/09/Goal-4.pdf

United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2022). E-Government Survey 2022 The Future of Digital Government, https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf

Wang, Y. and Liu, S. (2016) Education, Human Capital and Economic Growth: Empirical Research on 55 Countries and Regions (1960-2009). *Theoretical Economics Letters,* 6, 347-355. doi: 10.4236/tel.2016.62039.

Volery, T., Müller, S., Oser F., Naepflin, C. ve del Rey, N. (2013). The Impact of Entrepreneurship Education on Human Capital at Upper-Secondary Level, *Journal of Small Business Management*, 51:3, 429-446, DOI: 10.1111/jsbm.12020

Yıldırım, S., Yıldırım, D. Ç. ve Gedikli, A. (2016). *Sustainable Consumption Trends in the World in the Context of Green Economy and Sustainability*. In M. Erdoğdu, T. Arun, & I. Ahmad (Ed.), Handbook of Research on Green Economic Development Initiatives and Strategies (pp. 65-84). Hershey, PA: IGI Global.

Yıldırım, S. ve Yıldırım, D. Ç. (2020). Achieving Sustainable Development Through a Green Economy Approach. In S. Patti, & G. Trizzino (Ed.), Advanced Integrated Approaches to Environmental Economics and Policy: Emerging Research and Opportunities (1-22). Hershey, PA: IGI Global.

Yıldırım, S., Bostancı, S.H., Yıldırım, D.Ç. ve Erdoğan, F. (2021). Rethinking mobility of international university students during COVID-19 pandemic, *Higher Education Evaluation and Development*, 15 2. 98-113.

Yıldırım, S. ve Bostancı, S. (2022). Covid-19 Krizi Etkisinde Dijital Ekonomide Yaşanan Gelişmelere Yönelik Nitel Bir Yaklaşım . *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy* , 7 (1) , 32-44 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/66260/1052010

Yildirim, S. ve Bostanci, S. H. (2022). *Digital Transformation in Public Services: A Review of Turkey During the COVID-19 Pandemic.* In E. Marchisio (Ed.), Handbook of Research on Applying Emerging Technologies Across Multiple Disciplines (30-54). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-7998-8476-7.ch003

Yıldırım, S. ve Bostancı, S.H. (2021), The efficiency of e-government portal management from a citizen perspective: evidences from Turkey, *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*,(18)3, 259-273. https://doi.org/10.1108/WJSTSD-04-2021-0049

YÖK, (t.y.). TARİHÇE, https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, (t.y.a). Öğrenci Sayıları Özet Tablosu, 2021-2022 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, Özet tablolar, https://istatistik.yok.gov.tr/

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, (t.y.b). Türlerine Göre Akademik Birim Sayıları, 2021-2022 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, Özet tablolar, https://istatistik.yok.gov.tr/

KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI VE AKILLI KENTLER

Zehra Namlı

Giriş

Kentsel alanlar, çağdaş dünyada olduğu gibi gelecekte de dünya nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı mekanlar olacağı öngörülmektedir. Birleşmiş Milletler projeksiyonlarına göre 2050 yılına gelindiğinde dünya nüfusu 9,7 milyar olacak ve bu nüfusun %70'i şehirlerde yaşayacaktır (UN-Habitat, 2013: 2). Bu kapsamda değerlendirildiğinde, tarih boyunca medeniyetlerin gelişimine ev sahipliği yapmış kentlerin gelecekte de insan hayatının merkezinde olacağı fikri kabul görmektedir. Dolayısıyla kentlerin hem günümüzdeki hem de gelecekteki ihtiyaçlara yönelik planlanması ve dönüşüm geçirmesi önem arz etmektedir.

Kent, insan hayatıyla ilgili siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel vb. birçok unsuru içinde barındıran ve bu sebeple hem bu unsurlardan etkilenen hem de bu unsurları etkileyen bir olgu olarak devamlılığını sürdürmektedir. Dolayısıyla değişen ihtiyaç ve şartlar doğrultusunda bu işlevini yerine getirebilmesi için dönüştürülmektedir. Bu kapsamda önce kent nedir, nasıl ortaya çıkmıştır ve kentsel mekanlar neden önemlidir soruları ekseninde kentlerin analiz edilmesi, kentsel dönüşümün ne olduğunun veya ne olmadığının anlamlandırılması önem kazanmaktadır.

Bu bölümde öncelikle kent ve kentleşme kavramı ele alınmış, kent teorileri incelenmiş, kentlerin tarihsel gelişimine yer verilmiş ve kentleşmeye etki eden faktörler sıralanmıştır. Ardından kentsel dönüşüm başlığı altında kentsel dönüşüm süreci, kentsel dönüşümün tarihsel gelişimi ve dünyada kentsel dönüşüm uygulamaları ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye'de kentleşme süreci kalkınma planlarında kent ve kentleşme, kentleşmeden kaynaklanan sorunlar ve kentsel dönüşümde Türkiye deneyimi ve hukuki boyutuyla kentsel dönüşüm eksenlerinde incelenmiştir. Son olarak ise akıllı kent kavramı ele alınmış, kentsel dönüşüm ve akıllı kent ilişkisi analiz edilmiştir.

Kentin bir kesiminin diğer kesimiyle olan ilişkilerinin yeniden tesis edilmesi olarak da değerlendirilen kentsel dönüşüm, 1950'lilerden sonra hızlı bir kentleşme sürecine girmesiyle Türkiye'nin gündemine gelmiştir. Türkiye'de kentlerin görünümü, hızlı büyümenin de etkisiyle apartmanlaşma ve gecekondulaşma ekseninde şekillenmiştir. Kentlerde biriken aşırı nüfus yol, altyapı ve imar sorunları, sağlıksız konutlar ve yerel yönetim yapısıyla ilgili sorunlar kentlerde ortaya çıkmıştır. Türkiye ekseninde kentsel dönüşüm süreci ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında, kentsel dönüşüm pratiklerinde kentin ruhunun dikkate alınmaması sonucuna kente yabancı mekanların kentlerin merkezlerinde yükseldiği gözlemlenmektedir. Bu kapsamda kentsel dönüşüm sürecinde, kentin özgün değerlerinin dikkate alınması, doğal, tarihi ve kültürel mirasının korunması, mahalle kültürünün korunması, aktif vatandaş katılımının sağlanması için mekanizmaların oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmalıdır.

Türkiye'de kentleşme sürecinde meydana gelen en önemli sorunlardan bir tanesine çözüm amaçlı getirilen imar aflarının kentlere ve insanlara nasıl bir kötülük olduğu yaşadığımız doğal afetler sonucunda kanıtlanmıştır. Bu kapsamda, uygun coğrafyada düzenli ve planlı yapılaşmanın önemi ağır ve acı bir şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla kentleri yeniden inşa ederken veya dönüştürürken bir daha bu acı tabloların yaşanmaması adına bireyler başta olmak üzere özel sektör, merkezi ve yerel yönetim kuruluşları da dahil sürecin tüm aktörlerine önemli insani sorumluluk düşmektedir.

Dünyada önemli bir yaklaşım ve hedef haline gelen akıllı kent vizyonu, Türkiye'de Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi'nde ele alınmıştır. Onuncu Kalkınma Planı'nda da ele alınarak üst düzey bir politika haline gelmiştir. 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Strateji ve Eylem Planı'nın yayınlanmasıyla birlikte de akıllı kent vizyonu merkezi yönetimce benimsenmiştir. Yerel yönetimler de bu perspektifte akıllı kent uygulamalarının benimsenmesi ve etkin kullanımı için çalışmalar yürütmeye devam etmektedirler. Bu perspektifle Türkiye'de geleceğin kentlerini inşa edebilmek için insan merkezli bir anlayışla akıllı kent vizyonunun benimsenmesi, yenilikçi fikir ve projeler ekseninde kentsel dönüşüm süreci gerçekleştirilerek kentsel hizmetlerin sunulması, kentsel rekabet edebilirlik düzeyinin artırılması ve kentin ihtiyaç ve sorunlarına etkin ve verimli çözümler getirilmesinin gerekliliği vurgulanmalıdır.

Kaynakça

Akkar, Z. M. (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye. *Planlama.* 2, 29-38.

Aksoy, Y. (2021). *Covid-19 Sonrası Dönemde Kentsel Alanları Yeniden Düşünmek*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Akyiğit, H. (2012). Tüketim Toplumlarında Kentsel Dönüşüm Projelerinin ve Çevre-Toplum Anlayışının Sosyolojik Analizi. *Tüketim Toplumu ve Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Karabük. 311-337.

Al Nuaimi, E., Al Neyadi, H., Mohamed, N., and Al-Jaroodi, J. (2015). Applications of Big Data to Smart Cities. *Journal of Internet Sevices and Applications.* 6(25), 1-15.

Amirtahmasebi, R., Orloff, M., Wahba, S., & Altman, A. (Eds.). (2016). *Regenerating Urban Land*. Work Bank Group.

Aguilera G, Galan JL, Campos JC, and Rodríguez P. (2013). An Accelerated-Time Simulation for Traffic Flow in a Smart City. FEMTEC.

Arlı, A. (2012). Şehir Sosyolojisi. In. K. Alver (Ed.). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.

Ataöv, A., ve Osmay, S. (2007). Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım. *METU JFA*. 24(2), 57-82.

Aydınlı, H. İ., ve Turan, H. (2012). Kuramsal ve Yasal Çerçevede Türkiye'de Kentsel Dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 28, 61-70.

Aydoğan, E. A. (2023). Kentsel Dönüşüm Politikasının Dönüşemeyen Alanlarda Sosyo-ekonomik ve Kültürel Yapıya Etkisi Atıf Bey (Yamaç) Mahallesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

Bilici, Z., ve Babahanoğlu, V. (2018). Akıllı Kent Uygulamaları ve Konya Örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. 9(2), 124-139.

Bozkurt, Y. (2014). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. In. *Kentsel Dönüşüm Çalıştayı Sonuç Raporu.*

Bumin, K. (2019). *Demokrasi Arayışında Kent.* Çizgi Kitabevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). 1963-1967 Birinci Beş Yıl Kalkınma Planı. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). 1968-1972 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1973). 1973-1977 Yeni Strateji ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1978). 1978-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1985). 1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1990). 1990-1994 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). 1996-2000 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). 2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı. Ankara.

Dinçer, İ. (2011). The Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in Istanbul. International Planning Studies, 16(1), 43-60.

Doğaner, A. (2017). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Finansman Modelleri. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.

Erkek, S. (2021). Yaş(lı) Dostu Akıllı Kentler: Barselona Örneği. In. Y. Bulut, M. M. Aslan (Eds.). *Akıllı Kentler Uygulamalar, Sorunlar ve Çözümler.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Ertaş, M., ve Bayındır, Ö. (2020). Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm. *Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi*. 2(1), 1-9.

Es, M., ve Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Journal of Social Policy Conferences. 48, 205-248.

Gedikli, A. (2014). Dünya'da Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. In. *Kentsel Dönüşüm Çalıştayı Sonuç Raporu.*

Genç, F. N. (2008). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü. *Yönetim ve Ekonomi*. 15(1), 115-130.

Genç, F. N. (2014). Gecekonduyla Mücadeleden Kentsel Dönüşüme Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 1(1), 15-30.

Graham, S., and Marvin, S. (2001). *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*. London: Routledge.

Güzey, Ö. (2012). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları. *İdeal Kent*. 7, 64-83.

Harvey, D. (2007). Neoliberalism and the City. *Studies in Social Justice.* 1(1), 2-13.

Holland, R. G. (2008). Will The Real Smart City Please Stand Up? Intelligent, Progressive or Entrepreneurial?. *City*. 12(3), 303-320.

Keleş, R. (2010). Türkiye'de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?. *İdeal Kent.* 1, 28-32.

Keleş, R. (2014). Kent ve Kültür Üzerine. *Mülkiye Dergisi*. 29(246), 9-18.

Keleş, R. (2017). *Kentleşme Politikaları.* İmge Yayınevi.

Keleş, R., Mengi, A. (2019). *İmar Hukuku Hukusal, Yönetsel ve Siyasal Boyutlarıyla.* 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Komninos, N. (2002). *Intelligent Cities: Innovation, Knowledge Systems and Digital Spaces*. London: Spon Press.

Koyuncu, A. (2011). Sosyoloji Kuramlarında Kent. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.* 25, 31-56.

Kömürcüoğlu, M. (2019). *Türkiye'de Şehir ve Toplum Tarih Teori ve Temel Meseleler*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Laleoğlu, B. (2021). *Akıllı Şehirler, Değişen Şehir Yönetimi ve Türkiye*. İstanbul: SETA Yayınları.

Lester, T. W. (2019). Replacing Truth with Social Hope and Progress with Redescription: Can the Pragmatist Philosophy of Richard Rorty Help Reinvigorate Planning?. *Journal of Planning Education and Research*. 1-13.

Mayer-Schönberger, V., and Cukier, K. (2013). Büyük Veri: Yaşama, Çalışma ve Düşünme Şeklimizi Dönüştürecek Bir Devrim. İstanbul: Paloma Yayınevi.

Mumford, L. (2023). Tarih Boyunca Kent Kökenleri Geçirdiği Değişimler ve Geleceği. 4. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

OECD, (2020). Smart Cities and Inclusive Growth. https://www.oecd.org/cfe/cities/OECD_Policy_Paper_Smart_Cities_and_Inclusive_Growth.pdf.

Özay, O. L., ve Demirbaş, F. (2017). 6360 Sayılı Kanun Bakımından Kentsel Dönüşüm Süreci ve Tapu Sicil İşlemleri Bakımından Değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 8(2), 217-248.

Özdemir, E. (2020). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç Ve/Veya Mekanın Çözümlenmesi. *İdeal Kent.* 1, 44-27.

Özelmacıklı, M. H., ve Baz, İ. (2018). İmar Barışının Getirdikleri Ve Yaşanabilecek Aksaklıklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi.* 1(1), 65-72.

Özer, İ. (2004). Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme. Ankara: Ekin Kitabevi.

Park, R. E., and Burgess, E. W. (2016). *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler.* Heretik Yayınları.

Roberts, P. (2000). Evolution, Definition and Purpose. In. P. Roberts, H. Sykes (Eds.). *Urban Regeneration A Handbook*. Sage Publications.

Sassen, S. (2017). The City: A Collective Good?. *The Brown Journal of World Affairs.* 23(2), 119-126.

Simmel, G. (1950). The Metropolis And Mental Life. In. K. H. Wolf (Ed.). The Sociology of Georg Simmel (pp. 409-424). New York: The Free Press.

Swilling, M., and Hajer, M. (2017). Governance Of Urban Transitions: Towards Sustainable Resource Efficient Urban Infrastructures. *Environmental Research Letters.* 12. 1-8.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). 2019-2023 On Birinci Kalkınma Planı. Ankara.

Şahin, Y. (2013). *Kentleşme Politikası*. 3. Baskı. Trabzon: Murathan Yayınları.

Şahinalp, M. S. (2014). Kentsel Dönüşümün Kavramsal Çerçevesi. In. *Kentsel Dönüşüm Çalıştayı Sonuç Raporu.*

Şişman, A., ve Kibaroğlu, D. (2009). Dünya'da ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*. Ankara.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). 2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı. Ankara.

T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2023). https://altyapi.csb.gov.tr/gorev-i-29.

Tekeli, İ. (2009a). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması. In. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2009b). *Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli , İ. (2011). *Kent Kentli Hakları Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TÜİK, (2022). Kent-Kır Nüfus İstatistikleri 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755 .

TÜİK, Coğrafi İstatistik Portalı, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755 . Erişim Tarihi: 03.11.2023.

Türk, S. M. (2015). 20. Yüzyıl Kent Kuramları. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 2(3), 41-59.

Uğurlu, Ö. (2010). Kentlerin Tarihsel Gelişimi. In. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, & M. Şiriner (Eds.). *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*. İstanbul: Örgün Yayınevi.

UN-Habitat, (2022). World Cities Report 2022 Envisaging the Future of Cities. UN-Habitat. https://unhabitat.org/wcr/

UN-Habitat. (2013). Planning and Design for Sustainable Urban Mobility: Global Report On Human Settlements 2013. New York: Routledge.

Weber, M. (2003). Şehir Modern Kentin Oluşumu. İstanbul: Bakış Yayınları.

Yıldırım, S. (2019). *Ansiklopedik Kent Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Yörükan, A. (2006). *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri.* (T. Yörükan, Dü.). Nobel Yayıncılık.

634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu

775 sayılı Gecekondu Kanunu

İŞSİZLİK VE İSTİHDAM POLİTİKALARI

Hande Çalışkan Terzioğlu

GİRİŞ

İşsizlik, toplum üzerinde çeşitli yönleri ve kapsamlı etkileri olan kritik bir konudur. İşsizlik, kavram olarak, potansiyel iş gücü içinde yer alan bireylerin istihdam edilemeyip, çalışma gücünü ekonomiye katma yeteneklerini kullanamadığı durumu ifade eder. Araştırmalar işsizlik ile çeşitli ekonomik ve sosyal faktörler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Farklı bilimsel araştırmalarda göçün işsizlik üzerindeki etkisi, işsizlik oranlarını etkilemede girişimciliğin rolü, küreselleşme ile ticaret politikalarının toplam çıktı ve refah üzerindeki etkileri, işsizlik ve ölüm oranı arasındaki ilişkinin yanı sıra askeri harcamaların işsizlik üzerindeki ya da işsizliğin sürdürülebilir kalkınma ve kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda işsizlik sorununu çözmeye yönelik etkili politikalar ve müdahaleler geliştirmek için kapsamlı ve disiplinler arası modeller oluşturmak kaçınılmazdır. Bireylerin işsizlikten kurtulup bir işte istihdam edilebilmesi, sadece iş sahibi olan kişi için değil, içinde yaşadığı ekonomi için de önemli olumlu sonuçlar doğurur. İstihdam olan kişi bir yandan kendisi üretim süreçlerine katılarak üretim yapıp ekonomiye katkı sağlarken, diğer yandan da artan geliri ile tüketici olarak daha fazla mal ve hizmet satın alabilme gücüne sahip olur. Bu da genel anlamda ekonomik döngünün artmasına katkı sağlar.

İstihdam, ekonomik bir terim olarak, bireylerin bir ekonomideki iş gücünü oluşturan faaliyetlere katılımını ifade eder. Bir kişinin istihdam edilmiş olarak kabul edilmesi, o kişinin belirli bir referans dönemi içinde ücretli bir işte çalışıyor olması veya kendi hesabına çalışan bir işveren olarak faaliyet gösteriyor olması anlamına gelir. İstihdam, bir ülkenin ekonomik büyümesi, kalkınması ve toplumsal refahı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İstihdam seviyesi, bir ekonominin sağlığı ve istikrarı açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilir.

İstihdamın, ekonomik sistemin genel performansını etkileyen çok yönlü bir etkisi vardır. Yüksek istihdam seviyeleri, genellikle ekonominin büyüdüğünü ve bireylerin gelir seviyelerinin arttığını gösterir. Bunun yanı sıra, istihdam, bir toplumun sosyal yapısı üzerinde de belirleyici bir rol oynar; istihdam

- ✓ İstihdam Teşvikleri: Türkiye, özellikle belirli sektörleri desteklemek amacıyla çeşitli istihdam teşvikleri uygulamaktadır. Bu teşvikler, işverenlere vergi indirimleri, prim teşvikleri ve diğer mali avantajlar gibi çeşitli ekonomik teşvikleri içerir.
- ✓ Mesleki Eğitim Programları: Türkiye, işgücünün becerilerini artırmayı hedefleyen mesleki eğitim programlarına büyük önem vermektedir. Bu programlar aracılığıyla iş arayanlar, talep edilen beceri setlerini geliştirme ve işgücü piyasasına daha etkin bir şekilde entegre olma fırsatı bulmaktadır.
- ✓ Genç İstihdam Projeleri: Türkiye'nin istihdam politikaları arasında genç işsizliği azaltmayı hedefleyen özel projeler de bulunmaktadır. Bu projeler, genç iş arayanlara yönelik eğitim, staj ve iş deneyimi sağlamayı amaçlayarak gençlerin istihdam olanaklarını artırmayı hedefler.
- ✓ Kamu-Özel İşbirliği: Türkiye, istihdam politikalarını geliştirmek için kamu ve özel sektör işbirliğine önem verir. Bu işbirliği, iş dünyasının ihtiyaçlarına daha etkin yanıt verebilen ve ekonominin dinamiklerini dikkate alan politikaların oluşturulmasına katkıda bulunur.
- ✓ Engelli İstihdamı Teşvikleri: Türkiye'nin istihdam politikaları arasında engelli bireyleri işgücüne dahil etmeyi teşvik eden önlemler de yer almaktadır. Bu çerçevede, işverenlere sağlanan teşvikler ve engellilere yönelik istihdam destek programları bulunmaktadır.

İŞKUR'un (Türkiye İş Kurumu) istihdam politikalarını genişletmek için önemli bir rolü bulunmaktadır. İŞKUR'un bu alanlarda daha etkili bir şekilde faaliyet göstermesi, Türkiye'nin istihdam politikalarını genişletmek ve işgücü piyasasındaki verimliliği artırmak adına önemli bir katkı sağlayacaktır. Örneğin eğitim ve beceri geliştirme programları, işveren ve iş arayanları eşleştirme, kamu-özel işbirliği güçlendirme, girişimcilik ve KOBİ desteği ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele gibi alanlarda faaliyetlerini sıklaştırmalıdır.

Kaynakça

Aşçı, M. S., & Öz, S. (2019). A Research on Employment and Unemployment: Case in Turkey. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *11*(4), 3221-3244.

Aşkın, U., & Aşkın, E. Ö. Aktif İstihdam Politikası Olarak Toplum Yararına Programlar: Tokat İli Araştırması. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, *3*(3), 1-16.

Aydın, A. (2023). Türkiye'nin demografik fırsat penceresi: daralan fırsat döneminin istihdam boyutuyla bir analizi. The Journal of Social Sciences, 62(62), 186-196. https://doi.org/10.29228/sobider.67974

Aydın N. (2012). İşsizlik, Beveridge Eğrisi ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 119-134.

Bari, B. & Şıklar, İ. (2020). How Much Unemployment Is Structural In Turkey? An Unobserved Components Approach. *Journal of Management and Economics Research*, *18*(3), 116-136.

Bertola, G., Blau, F., & Kahn, L. (2007). Labor market institutions and demographic employment patterns. Journal of Population Economics, 20(4), 833-867.

Can, R.; Pektaş, E.; Kassap, V. & Demirel, B. (2017). Türkiye İşgücü Piyasasındaki Yapısal Dönüşüm. Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi. T. C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Can, Y., & Karataş, A. (2014). 2008 Küresel Ekonomik Krizin İstihdama Etkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, *6*(2), 12-21.

Chuang, S. (2020). An empirical study of displaceable job skills in the age of robots. European Journal of Training and Development, 45(6/7), 617-632. https://doi.org/10.1108/ejtd-10-2019-0183.

Çiftçi, M. (2018). Denge Verimlilikten Negatif Iraksama, Bölgelerarası Gizli İşsizlik ve Gizli İşsizlik Kaynaklı Üretim Kaybı Tespit Modeli: 2004-2014 Türkiye Örneği. *Electronic Turkish Studies*, *13*(7).

Doğan, M. (2013). Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*(28), 211-231.

Dörtlemez, Y. H. (2023). Türkiye Yüzyılı Vizyonu Doğrultusunda İşkur Pasif İş Gücü Programları. İşkur İstihdamda 3i. (https://media.iskur.gov.tr/77651/istihdamda3i-sayi-39.pdf, Erişim Tarihi: 20.11.2023).

DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

DPT (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

DPT (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).

DPT (2001). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001 – 2005.

DPT (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara.

DPT (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara.

DPT (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Ankara.

DPT (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). Ankara.

Durak, Ş., & Kaya, V. (2014). Türkiyede İşsizlik Ve İşsizliği Azaltmaya Yönelik Politikilar: Tarihsel Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *28*(2), 55-73.

Ersel, B. (1998). Türkiye'de Planlı Dönemde İstihdam ve İşsizlik Sorunları. *Sayıştay Dergisi*, (31), 27-47.

Gökpınar, S. (2022). Türkiye'de Maliye Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin İçsel Büyüme Modeli Çerçevesinde Analizi. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(2), 273-290.

Görmezöz, G. (2007). Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler. T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

Günsan, N., & Yergin, H. (2021). Aktif işgücü politikalarının istihdam üzerindeki etkisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, *4*(12), 1161-1180.

Hobikoğlu, E. & Sezgin, F. (2019). Kadınların yükseköğrenime devamını etkileyen faktörlerin ekonometrik analizi: arap dünyası örneği. Kadin Ve Demokrasi Dernegi, 4(2), 207-228. https://doi.org/10.21798/kadem.2019249086.

Höbel, Z., & Ergen, Z. (2021). İşsizlikle Mücadelede İstihdam Politikaları ve Pandemi Döneminde Uygulanan Reaktif Politikalar. *Yeni Fikir Dergisi*, 13(27), 1-12.

ILO (1999). "International definitions and prospects of Underemployment Statistics". "Seminario sobre Subempleo" organized by the Departamento Administrativo Nacional de Estadísticas (DANE) and the Universidad Javeriana, Bogotá, Colombia, 8 to 12 November, 1999. (https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/publication/wcms_091440.pdf Erişim Tarihi: 1.11.2023).

Karagöl, E. (2013). Sosyal Devlet. Ak Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi SETA Rapor, Ankara.

Mahiroğulları, A. & Korkmaz, A. (2018). İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları: Türkiye ve AB Ülkeleri, Bursa: Ekin Yayınevi.

Morgil, O. (1895). Türkiyede İstihdam Politikaları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 3(1-2).

Murat, S. (2007). Dünden Bugüne İstanbul'un İşgücü ve İstihdam Yapısı, İstanbul, İT0.

Öçal, M. & Korkmaz, A. (2020). Türkiye'de Emek Piyasası Politikalarında Yeni Bir Dönem: İşsizlik Yardımı. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(3), 731-754.

Önder, H. & Özçelik, Ö. (2011). Türkiye'de İstihdam Politikalarının Etkinliği. Türkiye'de Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği Ampirik Bir Uygulama. İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

Özcan, G. (2014). Demokrat Parti Döneminde Maliye Politikası. *Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(2).

Sürücü, M. (2014). İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları: Almanya ve Türkiye Örnekleri, Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Uzmanlık Tezi, Ankara.

Şahin, L., & Yıldırım, K. (2015). On dokuzuncu yüzyıldan günümüze Türkiye'de işsizlikle mücadele politikalarının gelişimi. *Çalışma ve Toplum*, *2*(45), 111-152.

Şahin, M. (2019). İşsizlik Ve Açık İş Paradoksunun Yeni Söylemi:"İş Beğenmeme" İşsizler Ne Tür İş Arıyorlar?. *Journal of Management and Economics Research*, *17*(3), 52-72.

Şahin, M., Mustafa, N., & Fatih, K. (2019). Aktif İşgücü Piyasası Politikaları İşsizliği Nasıl Etkiliyor? İŞKUR Eşleştirme Hizmeti Etki Analizi. SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 9(1), 161-176.

Takım, A. (2012). Demokrat parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *67*(02), 157-187.

Tanyeri, İ. (1984). Beşinci Planda İstihdam ve İşsizlik. Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(3).

Taş, S. & Uğur, B. (2017). Türkiye için İşsizlik Histerisi mi, Yoksa Doğal Oran Hipotezi mi Geçerlidir?. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 25-45.

Taşçı, H. M., & Darıcı, B. (2009). Türkiye'de İşsizliğin Mikro Veri İle Farkli Tanimlar Altinda, Cinsiyet Ayirimina Göre Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(28), 139-159.

Thirlwall, A. P. (1969). Types of Unemployment: With Special Reference to 'Non Demand-Eficient'unemployment in Great Britain. *Scottish Journal of Political Economy*, *16*(3), 20-49.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023. "https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr /istihdamin-sektorel-dagilimi-i-85697. (Erişim Tarihi: 10.10.2023).

TUİK (2023). Temel Göstergeler. (https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1. Erişim Tarihi: 1.11.2023).

TUİK, 2012. İstatistik Göstergeler 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, ISBN 978-975-19-5571-5.

TUİK, 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390#:~:text=%C4%B0stihdam%20oran%C4%B1%20%47%2C5%20oldu,%30%2C4%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti (Erişim Tarihi: 10.11.2023.

Tutar, K. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 Yıllık İstihdam Politikasının Toplumsal Açıdan Değerlendirmesi. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 245-269.

Tüzünkan, D. (2015). Türkiye'de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(2), 90-117.

Ulusoy, A., & Cural, M. (2004). Üretim ve İstihdam Politikaları Yeniden Yapılandırılmalı. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, *19*(1-2), 36-58.

Varçın, R. (2004). İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004.

Yıldırım, D. Y., & Akman, E. (2018). Bir Kamu Politikası Olarak İstihdam Politikalarının Uygulanmasında Türkiye İş Kurumu (İşkur)'Nun Rolü: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir İnceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 563-585.

Yıldız, K. (2014). İşsizlik Türleri, Her Bir İşsizlik Türünün Toplam İşsizlikteki Payı ve Çeşitli Demografik Parametrelerle İlişkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (45).

Yiğit, A. A. (2012). Türkiye'nin Tarıma Dayalı Sanayi Politikası 1923-1938. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *13*(2), 315-326.

YOKSULLUK VE GELİR DAĞILIMI POLİTİKALARI

Özlem Durgun

Giriş

Yoksulluğun ortadan kaldırılması, Birleşmiş Milletler'in kalkınma hedeflerinden ilkidir. Aynı zamanda birçok ülke için önceliklidir. *"Yoksullukla mücadelede başarılı olmak için yoksulluk nasıl tanımlanmalıdır ve ölçülmelidir?"* soruları önem taşıdığı kadar eşitsizlik, dünya genelinde ekonomik politika tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. 'Yoksulluk' ve 'eşitsizlik' farklı kavramlardır, ancak terimler genellikle birbirinin yerine kullanılabilmektedir. "Yoksulluk", insanların sosyal olarak tanımlanmış "kabul edilebilir" bir yaşam standardını sürdürmek için gereken kaynaklara erişemediği bir durum olarak tanımlanırken, "eşitsizlik", insanların toplumdaki diğerlerine göre daha az kaynağa sahip olduğu bir durum olarak açıklanmaktadır.

Adil bir gelir dağılımı, toplum sözleşmesinin temel bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Vergiler ve harcama politikalarını içeren makroekonomik politikaların gelir dağılımı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Uygulanan politikaların yarattığı eşitsizlik nedeniyle makroekonomik istikrar ve büyüme sürdürülememektedir. Eşitsizliğin derinleşmesi potansiyel olarak olumsuz siyasi ve sosyal sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Sadece büyümeyi amaçlayan politikalar küresel mali krizlerin ardından eksik olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Yoksulluğun etkileri ve artan büyümeden eşit faydalanamamak dünya nüfusunun büyük bir bölümünü etkileyen en ısrarcı ve ciddi bir ekonomik ve sosyal sorun olarak ülke politikalarında yer almaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde aşırı yoksulluğun varlığı, insan refahı üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle acilen ele alınması gereken kritik tanımlardan oluşmaktadır. Yoksulluğu tanımlamada kullanılan göstergeler arasında yeterli yiyecek ve beslenme eksikliği, yeterli barınağa erişim eksikliği, güvenli içme suyuna erişim eksikliği, düşük okuryazarlık oranları, yüksek bebek ve anne ölüm oranları, yüksek işsizlik oranları ve savunmasızlık ve güçsüzlük duygusu yer almaktadır. ABD gibi gelişmiş ülkelerde de onlarca yıldır, yoksul ile yüksek gelirli arasındaki fark büyümektedir. En çok kazananlar daha hızlı gelir artışı

ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturduğunu ve bu nedenle gençlerin hedef alınmasının yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceğini gösteren çok sayıda akademik çalışma ve uygulama bulunmaktadır. Kapsayıcı ekonomik büyümeyi teşvik etmek, yalnızca üretim ve gelirleri artırmak için değil, aynı zamanda ekonomik büyümenin faydalarının geniş çapta paylaşılmasını sağlamak için de hayati önem taşımaktadır.

Kaynakça

Ağırbaş, İ., Akbulut, Y., ve Önder, Ö. R. (2011). Atatürk dönemi sağlık politikası. *Atatürk Yolu Dergisi*, *12*(48), 733-748.

Aşkın, D. (2017). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Medrese Eğitim Sistemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Eğitimin Konjonktürel Boyutu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 2017 Sayfa: 977-995

Avrupa Komisyonu. (2021). Türkiye Raporu 19 Ekim 2021. Çevrimiçi:https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/turkey-report-2021_en.

Aydemir, B. (2021). II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye'nin İktisadî Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler. *İçtimaiyat*, *5*(1), 73-89.

Ayoo, C. (2022). 'Poverty Reduction Strategies in Developing Countries'. Rural Development-Education, Sustainability, Multifunctionality. IntechOpen. doi:10.5772/intechopen.101472.

Başol, K.(1994). Türkiye Ekonomisi,Anadolu Matbaası, 5. Baskı, İzmir

Bechmann, S. (2012). American aid to Greece: The Marshall Plan as a model for development. *Clocks and Clouds*, 51.-63.

Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., and Levine, R. (2007). Finance, inequality and the poor. *Journal of economic growth*, *12*(1), 27-49.

Dağlar Macar, O. (2010). Osmanlı Rum eğitim sistemi ve İstanbul Rum kız okulları (19. ve 20. Yüzyıl). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *10*(2), 771-817.

Demirel, F. (2012). II. Meşrutiyet'ten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretimler: Sultânîler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, *27*(2), 339-358.

DİE, (1996). Hanehalkı Gelir ve Harcamaları Anketi

DİE, (1987) Hanehalkı Gelir ve Harcamaları Anketi.

DİE, (1994) Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketleri.

Eşkinat, R., ve Gerek, S. (1992). Türkiye'de Kit'lerin Günümüze Kadar Olan Gelişimi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 35-44.

Ezcurra, R., and Rodríguez-Pose, A. (2013). Does economic globalization affect regional inequality? A cross-country analysis. *World Development*, *52*, 92-103.

Gönel, F.D. (2013). Kalkınma Ekonomisi, Efil Yayınevi, 2. Baskı, Ankara

Greenwell H, Lloyd R and Harding A, 'An Introduction to Poverty Measurement Issues', NATSEM Discussion Paper No 55, December 2001, p.10.https://www.worldbank.org/en/topic/measuringpoverty

Güvercin, C. H. (2004). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(2), 89-95.

Hirschil, T.A. (2003), "American Poverty as a Structural as a Structural Fafailing: Evidence and Arguments", *Journal of Sociology & Social Welfare, 30(4):3-29.*

Hüseyin, Ş. (2007). Türkiye Ekonomisi, Ezgi Yayınları, 9. *Baskı, Bursa*.

Karataş, M. (2021). Ed. Mehmet Dalkılıç, *Scientific Developments for Social and Education Sciences*, Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları ve Salgın Hastalıklarla Mücadele. (264-281), Duvar Yayınları

Karluk, S. R. (1996). Türkiye Ekonomisi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 4. Baskı,İstanbul.

Kaya, D. G., ve Durgun, A. (2009). 1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2009*(19), 233-248.

Kaya, D. G., ve Durgun, A. (2009). 1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2009*(19), 233-248.

Lloyd, R., Harding, A., and Greenwell, H. (2001). *Worlds Apart: Postcodes with the Highest and Lowest Poverty Rates in Today's Australia*. National Centre for Social and Economic Modelling, University of Canberra.

Michael M. Finefrock (1981) Laissez-faire, 1923 İzmir ekonomi kongresi ve siyasi perspektifte erken Türk kalkınma politikası, *Middle Eastern Studies*, 17(3), 375-392, DOI: 10.1080/00263208108700478

OECD (2021), *How Was Life? Volume II: New Perspectives on Well-being and Global Inequality since 1820*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/3d96efc5-en.

Oktar S., ve Varlı A. (2010), Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikaları, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F: Dergisi*, XXVIII (1), 1-22

Pamuk, Ş., (2017). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2017.

Resmi Gazete, (Resmi Cedide), (2 Haziran 1926), "25 Nisan 1926 tarihli: Merkezi İstatistik Dairesi İhdasına ve Vezâifine Müteallik Talimatname" Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası.

Ringen, S. (1988). Direct and Indirect Measures of Poverty. Journal of Social Policy, 17(3), 351-365. doi:10.1017/S0047279400016858.

Saunders P. (1994). Welfare and Inequality National and International Perspectives on the Australian Welfare State, Australia

Şahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi,* Ezgi Yayınları, 9. Baskı, Bursa.

Topal,C. (2013). Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye -ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 111-121

TUİKtarih,(2022). Çevrimiçi,https://www.tuik.gov.tr/Kurumsal/Tarihce#:~:text=25%20Nisan%201926%20tarihli%20ve,Dairesi%20Ba%C5%9Fbakanl%C4%B1%C4%9Fa%20ba%C4%9Fl%C4%B1%20olarak%20kurulmu%C5%9Ftur.

TÜİK, (2005). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

TÜİK, (2005).Hane halkı Bütçe Araştırması

TÜİK, (2023) https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1

World Bank (2022);, Measuring Poverty, çevrimiçi: https://www.worldbank.org/en/topic/measuringpoverty.

World Bank (2023), Country Context: Türkiye 2023, Çevrimiçi: https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview#1.

Yerasimos, S. (1989). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye-Dünya Savaşından 1971'e, Beşinci Baskı, Belge Yayınları.

Yücel D., (2011) Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye'de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu, Yayınlanmamış doktora tezi, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/48069.pdf

Yükseler Z., (2002) Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi, 2003, 2, http://www.tek.org.tr/dosyalar/HANE2002.pdf

SENDİKACILIK VE TOPLU PAZARLIK

Güven MURAT

Giriş

Sendika kurma ve sendikal faaliyetlerde bulunma hakkı evrensel kabul görmüş temel hak ve özgürlüklerden birisidir ve uluslarüstü kuruluşlar olarak nitelendirilen Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen değişik belgeler ile güvence altına alınmıştır. Sendikalar Sanayi Devrimi'nin beraberinde getirdiği emek ve sermaye arasında yaşanılan çıkar çatışmasının bir sonucu 18. yüzyılın sonlarına doğru ilk kez İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Önceleri işçi sendikaları sonraları da işveren sendikaları olarak kurulmaya başlayan sendikaların temel amacı üyelerinin hak ve menfaatlerini korumak ve iyileştirmektir. İşçi sendikaları işveren karşısında ekonomik açıdan güçsüz olan işçileri bir araya getirerek toplu pazarlık ve toplu sözleşmeler yoluyla daha iyi ücretler ve çalışma şartları elde etme mücadelesi vermektedir. Diğer taraftan işçi ve işveren sendikaları çalışma hayatının aktörleri olarak sosyal diyaloğun tesis edilmesinde rol almanın yansıra toplumu ilgilendiren sorunlarla ilgilenmekte ve devletin ekonomi ve sosyal politikalarının oluşturulmasına ve şekillendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Sendikalar uluslararası normlar çerçevesinde oluşturulmuş ulusal hukuk kurallarına göre kurulmakta ve faaliyetlerini sürdürmektedir. ILO'nun 1948 tarih ve 87 No'lu Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi ve 1949 tarih ve 98 No'lu Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi sendikal haklar ve özgürlüklerin tanınmasına ve korunmasına ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılmasında üye ülkeler açsından yol gösterici bir rol üstlenmektedir.

Sendikaların tarihsel gelişimini genelde var olma mücadelesi dönemi (19.yy.-1945), güç kazanma ve kurumsallaşma dönemi (1945-1973), işbirlikçi ve korporatist dönem (1973-1980) ile güç ve etkinlik kaybı dönemi (1980 sonrası) şeklinde dört başlık altında ele almak mümkündür (Hekimler, 2019: 56-72). Özelde ise sendikal hak ve özgürlükler her ülkenin kendine özgü ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikleri tarafından şekillendirilen bir tarihsel gelişim süreci geçirmiştir.

sız bir şekilde yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca kamu görevlileri arasında sendikalaşma oranlarının yüksek olduğu da görülmektedir. Özellikle özel sektörde işçiler arasındaki sendikalaşma oranının düşük olması imzalanan toplu iş sözleşmelerinin dar kapsamlı olmasını beraberinde getirmektedir.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana geçen 100 yıllık bir zaman diliminde sendikalaşma ve toplu pazarlığın hukuki alt yapısının yasaklayıcı ve kısıtlayıcı anlayıştan daha özgürlükçü ve kapsayıcı bir anlayışa doğru bir rota izlediği söylenebilir. Buna karşılık özellikle sendikal haklara sahip olan ve toplu iş sözleşmeden yararlanan işçi sayısının çok düşük olduğu gözlenmektedir.

Sendikaların güç ve etkinlik kaybı yalnızca Türkiye'ye özgü değil gelişmiş ve gelişen ülkeler için de söz konusudur. Sendikaların geleceğine ilişkin dört senaryo ortaya konulmaktadır. Bu senaryolar (i) sendikalaşma oranlarının düşmesi (marjinalleşme), (ii) sendikaların mevcut pozisyonları savunması ve onlara en yakın üyelere hizmet etmesi (dualizasyon), (iii) sendikaların temsil rollerinin sivil toplum kuruluşları veya diğer aracı kurumlar tarafından üstlenilmesi ve (iv) "yeni istikrarsız işgücünü" örgütleme ve bunlara hizmet etmede sendikaları güçlü, ilgili, demokratik ve temsili aktörler olarak güçlendirmek için yenilikçi taktikler ve koalisyonlar oluşturma (canlandırma) şeklinde dört başlık altında toplanmaktadır (Visser, 2019: 59-70). Sendikalar varlıklarını korumanın yanında güç ve etkinliklerini sürdürmek ve artırmak amacıyla dönüşüm ve yeniden canlanma stratejilerini gündemlerinin ilk sıralarına taşımalıdır. Gençleri kayıt dışı çalışanları ve atipik işçiler gibi yeterince temsil edilemeyen işçilerin sendikalara yönelmesini cazip hale getiren fikirlere ve uygulamalara imza atmalıdır. Yakın geçmişte yaşanılan Covid-19 salgının çalışma hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri haline getirdiği dijital teknolojileri sendikal faaliyetlerinde kullanmanın yollarını aramalıdır. Üyelerinin mesleki bilgi ve becerilerini Endüstri 4.0 ve yeşil ekonominin gereklerine uygun şekilde geliştirmek ve yenilemek için eğitim programları tasarlamalıdır. Sürekli değişen bir ortamda ayakta kalmanın ve başarılı olmanın yolu değişime ayak diremekten değil değişime uyum sağlamaktan geçmektedir.

Kaynakça

Akay, A. N., ve Ertürk, Ö. (2022). *Toplu İş Hukuku* (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aksu, M. (2000). Borçlar Kanunu'nun 316 ve 317'inci Maddelerinde Düzenlenmiş Olan Umumi Mukavelenin Yürürlük Sorunu. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LVIII (1–2), 99–148.

Arıcı, K. (2022). *Türk İş Hukuku-II Toplu İlişkiler Hukuku* (1st ed.). Ankara: Gazi Kitabevi.

Aydın, U., ve Keskin, Ö. (2015). 2821 Sayılı Kanundan 6356 Sayılı Kanuna: Türkiye'de Sendikalar Hukukunun Dönüşümü. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *1*(2), 1–41.

Aykaç, M. (2000). Sendikaların Geleceği: Küreselleşme ve Yapısal Değişiklikler Açısından Bir Analiz. *Prof. Dr. Nusret Ekine Armağan* içinde (ss. 553–596). Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası.

Başterzi, S. (2019). Toplu İş Sözleşmelerinin Önemi, İşlevleri, İçeriği, Tarihsel Gelişimi ve Toplu İş Sözleşmesi Türleri. Gerek, H. N. (Ed.), *Toplu İş Hukuku* içinde (ss. 87–110). Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3835.

Can, T. A. (2007). Kamu Görevlilerinin Sendikalaşması ve Toplu Pazarlık Hakkı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *9*, 157–175.

Çelik, A. (2018). Türkiye'de Çalışma İlişkilerinde Kurumsallaşma: 1960-1980. A. Makal (Ed.), *Çalışma İlişkileri Tarihi* içinde (ss. 164–196). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:3523.

Demir, M. (2018). *Çok Düzeyli Toplu Pazarlık ve Türkiye'de Uygulanabilirliği* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekmekçi, Ö. (1995). *Toplu İş Sözleşmesiyle Düzenleme Yetkisi* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Etci, H. (2018). 2000 Sonrasında Türkiye'de Gerekçeleri ile Sendikal Kriz. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi* (Sıtkı Koçman'ın Anısına Armağan), *19*(43), 125–149.

Güloğlu, T. (2020). Dünden Bugüne Türkiye'de Sendikacılığın Gelişimi. Kala, E. S. (Ed.), *Disiplinlerarası Sosyal Politika Çalışmaları-1* içinde (ss. 11–26). Bursa: Ekin Yayınevi.

Güzel, A. (1986). 3008 Sayılı İş Yasasının Önemi ve Başlıca Hükümleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, *35–36*, 165–222.

Hekimler, U. B. (2019). Türkiye'de Sendikacılık. In U. B. Hekimler (Ed.), *Sendikacılık* içinde (ss. 160–193). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No 2869.

Kayıran, M., ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, *3*(5), 27–70.

Koç, Y. (1999). *Workers And Trade Unions In Türkiye*. Ankara: TÜRK-İŞ.

Koç, Y. (2003). *Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Kocaoğlu, M. (1999). Türkiye'de ve Dünyada Memur Sendikacılığının Gelişimine Panoramik Bir Bakış. *TÜHİS-İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, *15*(5), 14–36.

Kutal, M. (1969). Devlet Personeli (Memur) Sendikalarının Hukuki Esasları ve Sınırları. *Journal of Social Policy Conferences* , *20*, 169–201.

Mahiroğulları, A. (2001). Türkiye'de 1980 Sonrası Sendikalaşma ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, *40*, 124–144.

Mahiroğulları, A. (2005). *Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de İşçi Sendikacılığı*. İstanbul: Kitabevi.

Mahiroğulları, A. (2011). *Dünyada ve Türkiye'de Sendikacılık*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Mahiroğulları, A. (2015). 5018 Sayılı Kanun'dan 275 Sayılı Kanun'a Grev Hakkı Tartışmaları: Yasakçı Dönemden Serbesti Döneme Geçişin Yol Haritası. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, *4*(10), 152–169.

Makal, A. (2017). Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri: 1920-1946, İkinci Kısım: İş Kanunu ve Sonrası, Sosyal Güvenlik, Ücretler ve Diğer Çalışma Koşulları. *Çalışma İlişkileri Tarihi* içinde (ss. 85–114). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No 3523.

Murat, G. (2019). Küreselleşme ve Sosyal Politikaya Yansımaları. Şen Mustafa & G. Murat (Eds.), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Politikalar* içinde (pp. 1–57). Bursa: Ekin Yayınevi.

Özdemir, M. Ç. (2016). Sendikal Örgütlenmenin Kurumsallaşması: Aflcıo Örgütlenme Enstitüsü Tecrübesi Çerçevesinde Türkiye İçin Örgütlenme Enstitüsü Model Önerisi. Can, A. V., Şahin, K., Taşkın, Kol, K. S. & Kırksekiz A. (Eds.), *14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (ss. 233–242). Üsküp: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Özerkmen, N. (2003). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar . *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *43*(1), 239–257.

Özkal, İ. S., & Urhan, V. F. (2020). Türkiye'de Kamu Görevlilerinin Toplu Sözleşme Hakkı: Temel Metinler, Aktörler ve Uygulama. Memleket Siyaset Yönetim, 33, 61–100.

Sayın, A. K., ve Tümer, E. Ö. (2014). *Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu İlgili Yönetmelikler*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.

Şen, M., ve Mahiroğulları Adnan. (2019). Türkiye'de Sosyal Politikanın Tarafları. In M. Şen & G. Murat (Eds.), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Politikalar* içinde (ss. 87–132). Bursa: Ekin Yayınevi.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (1998). *Çalışma Hayatı İstatistikleri 1998.* Ankara: Çalışma Genel Müdürlüğü, Yayın No: 24

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2023). *Çalışma Hayatı İstatistikleri Aylık E-Bülteni*. Ankara: Çalışma Genel Müdürlüğü / Çalışma İstatistikleri Daire Başkanlığı

TekGıda-İş Sendikası (2021) *Türkiye'de Sendika Üyelerinin Sayıları 1948-2021.* https://www.tekgida .org.tr/turkiyede-sendika-uyelerinin-sayilari-1948-2021-55036/.

Tekerek, M. (2019). Türkiye'de İşveren Sendikacılığının Tarihi Seyri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *74*(2), 1–29.

Temiz, H. E., ve Ünal, Ö. (2020). Türkiye'de Grev Hakkı Ve Grev Ertelemeleri. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *4*(1), 47–66.

Tiyek, R. (2020). Devletin Endüstri İlişkilerindeki Rolleri Ve Memurların Toplu Pazarlık Süreci. *International Journal of Economics and Administrative Sciences*, *4*(2), 131–146.

Tokol, A. (1997). *Türk Endüstri İlişkileri Sistemi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Tuna, O. (2011). Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun Teşekkülü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, *12*(3–4), 146–155.

Tuncay, A. C. (2010). Anayasanın İş Hukukuna İlişkin Bazı Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi. *Sicil İş Hukuku Dergisi*, 151–158.

Tuncay, A. C., ve Kutsal, B. S. (2019). *Toplu İş Hukuku* (7th ed.). Beta Yayınları .

Visser, J. (2019). *Trade Unions in the Balance* ILO ACTRAV Working Paper. Geneva: International Labour Office.

Yaşar, S. (2017). 274 Ve 275 Sayılı Kanunların Hazırlanış Süreci Ve Sendikalar. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, *6*(2), 97–120.

Yenihan, B., ve As, İ. (2017). Türkiye'de Kamu Sendikacılığının Gelişimi ve Toplu Pazarlık Sorunları. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, *1*(1), 71–89.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİ

İsmet TÜRKMEN

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki kadroların ve aydınların söylemlerinin, Millî Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren çağdaşlaşma, yenileşme, millîleşme kavramları üzerine oturtulduğunu görmekteyiz (Aktaş, 1996: 33). Atatürk'ün bizzat önderlik ettiği bu kavramsal bütünün, Kurtuluş Savaşı'nın ve Türk modernleşme hareketinin tarihsel seyrine yeni ve farklı bir yön verdiği söylenebilir. Atatürk, Türk toplumunun modernleşmesini esas olarak bir "yaşam nedeni", bir "varoluş mücadelesi" olarak görüyordu. (Berkes, 2002: 54). Bu gerçeklikten hareketle Atatürk'e göre medeniyet inşa sürecinde ilerlemek ve başarıya ulaşmak varoluşun şartıdır. Ulusal devletin gerekliliği, özgürlük ve bağımsızlık hakkını temsil eden işlerle doğrudan ilgilidir. Bu düşüncelerin ışığında Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki yıllarda Türk toplumu için modernleşme çabalarımız kaçınılmaz hale gelirken, diğer yandan Lozan'da bağımsızlığını resmileştiren yeni Türk devleti de yüzünü gösterme ihtiyacı duymuştur. Yeni devleti, "Modern özellikleriyle tüm dünyaya tanıtıyoruz." diyen Atatürk'ün Batı medeniyetine yönelimi sadece coğrafi bir tanımlama ve yönelim olarak görülmemelidir. Avrupa'yı Batı medeniyeti için büyük bir laboratuvar olarak gören Atatürk, Osmanlı Devleti'nin yenilik politikasını milli olmaktan çok uzak görmüştür. "Sadece ulusal politikaya dayalı bir modernleşme hareketinin" mümkün olduğunu kabul eden ve "bizim için Türk milliyetçiliği dışında gerçek bir politikanın olamayacağını" açıkça ifade eden Atatürk Türk İnkılabının milliyetçilik ve medeniyet ilkeleriyle örtüştüğünü açıkça vurgulamıştırAtatürk'le birlikte Türkiye'de rasyonel devlet, Batı'dakinden farklı bir şekilde ortaya çıkmış, ancak tamamıyla uygulanamamıştır (Kocatürk, 1995: 327-328). Esasında Batı'nın uzun süreli gelişiminin bir sonucu olarak modernleşme, halk kitlelerinin geleneksel toplumu değiştirmesiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de ise devlet bürokrasisinin ve aydın kesimin değişim arzusunun etkisiyle inkılap yukarıdan aşağıya doğru evrilmiştir.

Cumhuriyetin ilanıyla anlam kazanan modernleşme, sosyal ve siyasî gelişmemizde, rejimle birlikte ortaya çıkan birtakım sıkıntılarımızın halledilmesinde büyük rol oynamıştır. Diğer taraftan modernleşme hareketine karşı bir

ce, güvenlik endişesinden hareketle, çizdiği sınırlar dahilinde meşru varlık alanı meydana getirerek "kader birliği" esasına dayalı "millî devlet" olgusunun bekasını diğer bir ifade ile üniter yapısını muhafazaya çalışmışlardır. Bu noktada bir siyaset ve devlet adamı olarak Atatürk'ün yapmaya çalıştığı, "millî kimlik", "millî devlet" ilişkisini uyguladığı millî dış siyasete kaynaklık yapmasını sağlamaktan ibarettir.

Kaynakça

Ahmad, F. (2005). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul.

Aktaş, Ş. (1996). "Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı-III: Mehmed Âkif Ersoy", *Türkiye Günlüğü*, (Mayıs-Haziran 1996), 32-39.

Aras, T. R. (2003). *Atatürk'ün Dış Politikası*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Arıburnu, K. (1957). *Milli Mücadele ve İnkılâplarla İlgili Kanunlar*, Cilt I, Ankara.

Armaoğlu, F. "Montrö Konusu", *Tercüman,* (16 Mart 1994).

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1981). C. II, (Toplayan. Nimet Aslan), Ankara: TİTE Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1989). Cilt I, Ankara.

Aysan, M. (1980). *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, İstanbul.

Baykara, T. (1991). *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir.

Bengi, H. (2000). *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Berkes, N. (2002). *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Bozkurt, C. (1968). Siyaset Tarihimizde CHP Dünü, Bugünü, İdeolojisi (Siyaset İlmi Açısından Bir İnceleme), Ankara.

Bozkurt, G. (2002). "Hukuk İnkılâbı", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt II, Ankara.

Cumhuriyet, 18 Haziran 1926.

Çavdar, T. (2004). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), Ankara: İmge Kitabevi.

Çaycı, A. (1992). "Atatürk ve Çağdaşlaşma", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Çoker, F. (1994). *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM 1. Dönem 1919-1923*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No:4.

Goloğlu, M. (2012). *Halifelik (Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?)*, 2. Baskı, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2000). "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", [*Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Makaleler*, (Yay.hzl. Berna Türkdoğan)], Ankara, 1-47.

Gönlübol, M. ve Sar, C. (1993). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1990)*, Ankara.

Göze, A. (2006). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrimi Tarihi*, İstanbul.

Gözübüyük, A. Ş. (1957). *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Güneş, T. (1983). *Araba Devrilmeden Önce*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Irmak, S. (1978). *Atatürk'ten Anılar*, Ankara: Güven Matbaa.

Irmak, S. (1984). *Atatürk Bir Çağın Açılışı*, İstanbul: İnkılap Yayınları.

İnalcık, H. (1995). "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

İnan, A. (1977). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara.

İnan, A. (2000). *Medeni Bilgiler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

İslâmoğlu, M. (1993). *İslâmî Hareket Anadolu/III*, İstanbul: Denge Yayınevi.

Jaeschke, G. (1971). *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Karal, E. Z. (1886). *Atatürk'ten Düşünceler*, İstanbul.

Kavanin Mecmuası, Cilt 27, 259-326.

Kılıç, S. (2005). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, İstanbul.

Kocatürk, U. (1995). "Türk Toplumunda Çağdaşlaşma Gereği", *AAMD*, (Mart 1995), 317-338.

Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Ankara: Yurt Yay.

Kubalı, H. N. (1960). *Türk Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*, İstanbul.

Kuran, E. (2002). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 311-345.

Kurat, Y. T. (1987). "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası 1923-1973", *Belleten***,** 234-265.

Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mumcu, A. ve Özbudun, E. (1986). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II- Atatürkçülük,* (Kolektif Eser), Ankara

Mumcu, A. (1991). *Atatürk'ün Kültür AnlayışındaVicdan ve Din Özgürlüğünün Yeri,* Ankara.

Okyar, O. ve Seyitdanlıoğlu, M. (1997). *Fethi Okyar'ın Anıları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.

Ortak, Ş. (2016). Vaiz İbrahim Edhem Efendi'nin İstiklâl Mahkemelerinde Yargılanması, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, (2), , 51-81.

Özbudun, E. (1992). *1921 Anayasası,* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Özerdim, S. N. (1978). *Yazı Devriminin Öyküsü*, Ankara.

Öztoprak, İ. (1989). *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Öztorun, N. (1988). "Atatürkçülük", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IV, (12), Ankara, 527-550.

Resmi Gazete, 20.04.1929.

Satan, A. (2008). *Halifeliğin Kaldırılması,* İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

Sezer, A. (2003). "Atatürk Dönemi İç Politika", *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör: Ayten Sezer), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Sonyel, S. R. (2008). *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, Cilt. 2-3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Soysal, M. (1968). *Anayasaya Giriş*, Ankara: AÜSBF Yayınları.

Şimşir, B. N. (1993). "Atatürk'ün Elçileri Üzerine", *Yeni Türkiye*, 1, (3), (Mart-Nisan 1993), 520-541.

Tanör, B. (1998). "Cumhuriyet Anayasacılığımızda Üç Model", *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Tanör, B. (1999). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Yasama Yılı 1, C. 14, (18 Aralık 1922).

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 2, Cilt: 5, 6.

Tunaya, T. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Tıpkı Basım, İstanbul: Arba Yayınları.

Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması, 1923-1931*, Ankara: Yurt Yayınları.

Turhan, M. (2000). *Siyasal Elitler*, 2. Baskı, Ankara: Gündoğan Yay.

Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, (1973). Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

Türkmen, İ. (2019). "The Times Gazetesi'ne Göre Hatay'ın Anavatana Katılması (1938-1939)", Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (3) , 351-363 .

Uyar, H. (1995). "Tarihe Nasıl Bakmalı? Türk Devrimi, İkinci Grup ve Hüseyin Avni Ulaş Örneği", *Toplumsal Tarih*, 18, (Haziran 1995), 38- 64.

Vakit, 18 Haziran 1926.

Yalman, A. E. (1977). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim II 1922-1971*, 2. Baskı, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

Yıldırım, R. (2004), *20. Yüzyıl İslâm Dünyasında Hilâfet Tartışmaları*, Ankara: Anka Yayınları.

Zürcher, E. J. (2004)., *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, (Çev. Ergun Aydınoğlu), 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

Zürcher, E. J. (1998). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2003). *Cumhuriyetin ilk Yıllarında Siyasi Muhalefet; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ

İsmail Özer

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde gerçekleştirilen Türk İstiklal Mücadelesi sonrasında yeni devleti ve idarecilerini bekleyen en mühim meselelerden birisi ve belki de en önemlisi Türk ekonomisinin düzeltilebilmesi idi. Ekonomik gelişmeler birçok faktöre bağlı olduğundan tam manası ile bir düzenlemenin gerçekleşmesi Türkiye'nin sosyal-kültürel kalkınması ile de yakından alakalı idi. Birinci Dünya Savaşı ve akabinde Kurtuluş Savaşını kesintisiz olarak yaşayan Türkiye'yi kalkındırmak oldukça zordu. Hem savaşın getirmiş olduğu insan ve kaynak kayıpları hem de hiçbir zaman dengeli bir gelişme gösterememiş ve Avrupa iktisadi bünyesi göz önünde tutulursa oldukça zayıf olan Türk İktisadi yapısı büyük miktarda sermayeye muhtaçtı. Devletin ekonomik gelişme için topyekün bir seferberlik ilan etmesi belki mümkün olabilirdi ancak, eğitimden sağlığa toplumun tepeden tırnağa değiştirilmesi lazımdı. Avrupalı Devletlerin uzun süre önce halletmiş oldukları yol, hastane, altyapı gibi meseleler tüm memleket sathında halledilmesi gereken ivedi ihtiyaçlar olarak duruyordu. 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan Türk İktisat Kongresi iktisadi kazanımlarından ziyade sembolik bir değer taşımış ve yeni Türk Devletinin kendine özgü bir ekonomi modeli olacağını ilan etmiştir. Bu yeni model tamamen bir kopuşu simgelemekten ziyade 1908-1922 döneminde hakim olan İttihat ve Terakki'nin milli iktisat politikası ile örtüşmektedir (Berber, 2011:228).

1908-1922 arası dönemi Meşrutiyet ve savaş yılları olarak adlandırır isek cumhuriyetin ilk yıllarındaki modelimiz 1929 yılına kadar liberal ekonomi ve yeninden inşa 1930-1939 arası ise devlet kontrolündeki sanayileşme olarak ifade edilebilir. 1923-1929 dönemi iktisadi gelişmesinin en belirgin iki yapı taşı yeni Türk Devletinin dünya içinde nasıl bir yer alacağını belirleyen Lozan Antlaşması ile dönemin son yılında patlak veren ve dünya ekonomisini derinden etkileyen buhrandır. 1929 tarihi Lozan Antlaşması hükümlerine göre uygulanan ekonomik sınırlamaların kalkacağı ve Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyetine düşen borç taksitlerinin ödenmeye başlanacağı yıldır. Bu çakışma 1930-1939 iktisadi politikalarını da belirleyen etmenlerden birisi ol-

bütçe için toplanabilecek kadar parayı en hızlı şekilde toplamak güdüsü ile hareket edilerek eldeki mevcut kaynaklar azami vergilendirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalar bir nevi altın yumurtlayan tavuğu kesmek gibi olmuş, desteklenmeyen veya ağır vergi yükü altında ezilen sektörler fazla üretim için çaba harcamak yerine ürettiklerini devletten saklayıp karaborsada satabilmenin peşinde düşmüşlerdir. Bu durum konumuzun içeriği kapsamına giren 1939-1950 arasındaki hükümetlerin hemen hepsinde görülmüş ve sonuçta her zaman iktisadi kurallar yatağını bulmuştur. Yani üretimin azalıp arzın artması enflasyona sebep olmuş, devlet yüksek enflasyonda bütçesini oluşturmak için para basmış, artan emisyon enflasyonu arttırmıştır.

Savaşın akabinde Türkiye'nin ekonomisi için can simidi olarak gördüğü ABD dış yardım ve kredileri Türk ekonomisi üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Özellikle Marshall yardımlarının kısa vadede önemli etkileri olmuştur. Ancak Amerikan yardımları Türk ekonomisinin Mustafa Kemal Atatürk döneminde başlamış bağımsız politikalarının sonu olmuştur. Özellikle de sisteme giriş için uygulanan 7 Eylül Kararları ile Türk Ekonomisi yeni dünya düzeninde yerini belli etmiş, Amerika'nın çizdiği sınırlar dahilinde olmayı kabullenmiştir. Alınan borçların etkili ve verimli şekilde değerlendirilememesi Türkiye için daha fazla dış borç olarak ekonomiye yansımış döviz kurlarında tahmin edilemeyen oynaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu değer değişimleri piyasada belirsizliğe yol açtığından yatırımcıları ürkütmüştür.

Söz konusu dönemdeki temel mesele Türkiye'nin öz kaynaklardan yoksun olmasından ziyade, kaynakları efektif olarak kullanma becerisi ile mücehhez bir devlet teşkilatına sahip olamamasından kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden hemen önce değiştirmeye çalıştığı atıl bürokratik yapı Türkiye'yi kırtasiyecilik içerisine hapsederek sistemin kilitlenmesine sebep olmuştur. Mevcut sistemi değiştirmeye gücü yetmeyen hükümetler iyi kötü işleyen sistemi radikal değişiklikler yapmaya zorlamak yerine mevcuttan mümkün mertebe istifade yolunu seçmişlerdir. Farklı Başbakanlar ile çalışan aynı bakanların varlığı bu durumun en güzel delillerinden birisidir. Hükümetler var olanı arttıran değil eldekini yok etmeden kullanacak insanlarla çalışmışlar, böylece bazı milletvekilleri farklı bakanlıklarda bakan olarak üç dört ayrı hükümet içerisinde çalışabilmiştir.

Kaynakça

BCA, 30.1.0.0/34-204-1
BCA,30.10/184-272-2
BCA, 30.18.1.2/90-16-11
BCA,30.18.1.2/100-92-18
BCA,30.18.12/100-108-4

Resmi Gazete(1939), S.4234

Resmi Gazete (1940), S.4417

Resmi Gazete(1942), S.5255

Resmi Gazete(1943) S. 5423

Resmi Gazete, (1945), S.4753

TBMM Zabıt Ceridesi Devre 6, Cilt 1

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt 8

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt 25

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 6, Cilt 27

TBMM Zabıt Ceridesi Devre: 6, Cilt 28

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cilt 30

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt 17

TBMM Zabıt Ceridesi Devre 8, Cilt 2

TBMM Zabıt Ceridesi Devre 8 ,Cilt 12

Akar R. (2000). *Aşkale Yolcuları*, Belge Yay, İstanbul

Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam*, 2, Remzi Kitabevi

Aydın, M. K. (2019). Millî Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 413-428.

Bakar, B. (2013). İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suiistimalleri (1942-1946),*Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12(24), 1-60.

Berber, Gedikli, Ş. (2011). Osmanlı'nın Son Çeyreğinden Cumhuriyetin İlk Yıllarına Liberalizm Devletçilik Çatışması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 27(80), 209-239.

Balcı, M. ve Karadeniz, Y. (2018). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.57, 271-279.

Boratav, K. (2013), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitabevi, Ankara

Coşar, N. (2003). Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(2), s. 1-27.

Çarıklı Targan Hacim, (1947) Bretton Woods Anlaşması ve Türkiye İstanbul, Stad Matbaası

Çeliker, İ. (2018), II. Celal Bayar Hükümeti Döneminde TBMM Çalışmalarının Muhtevası (11 Kasım 1938 – 25 Ocak 1939), *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(78), 436-460.

Çavdar, T. (1995), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839–1950* , Ankara.

Çomaklı, Ş. Ertan, Koç, Fatih, K.E.Yıldırım (2012), Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi, , *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 61-70

Ekzen, N. (2016), *Türkiye Kısa İktisat Tarihi (1946'dan 2008'e)*, ODTU Yayıncılık, Ankara.

Elçi, İ. H. (2021) 1938-1950 Dönemi Türkiye Siyasi Gelişmelerinin İç Politika ve Dış Politika Etkileşimi Bağlamında Analizi**,** *SSAD*, 5(1), 9-28.

Eroğlu, H. (1988), Atatürk ve Devletçilik, *Belleten*, 52(204), 833-848.

Evyapan, R. (1999), Atatürk ve Sosyal Devlet, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 43(XV) 253-282.

Ezherli, İ. (1998), *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1998)*, TBMM Yayınları, Ankara

Goloğlu, M. (2012), *Milli Şef Dönemi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, (1993), 2, TBMM Yayınları, Ankara

Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller).* İstanbul: Timaş Yayınları

Kuruç, B. (1963), *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri*, Ankara

Koçak, C. (1986), *Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara

Lewis, B. (2010). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Ökte, F. (1951) *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.

Önder, Z. (2010), *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, Bilgi Yay., Ankara

Özbil, A. (2015). Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946), *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul

Özkan, M. H. (2019). Refik Saydam Hükümetleri Döneminde İaşe Politikaları ve İaşe Müsteşarlığı, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

Pamuk, Ş. (1988). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar:1923-2000*, Yurt Yayınları, Ankara

Pamuk, Ş. (2020), *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul

Tekeli, İ. (2010), İkinci Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Planları, *Cumhuriyet'in Harcı, Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul

Üzümcü, A. (2008), *Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşası: 1923–1945 Dönemi, Türkiye'nin Ekonomi Politiği 1923-2007*, Orion kitabevi, Ankara.

Şahin E. ve Tunç, B. (2015) Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947), *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 31-69

Tuna, S. (2007). *Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946*, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, S.13, 86-121.

Türk Parlamento Tarihi: *TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, TBMM Yayınları, Ankara

Özkaya, M. H. (2009). IMF'nin Değişen Rolü: Bretton Woods'tan Günümüze, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2, 102-117

Öztürkci, A. (2020). Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin Programı ve Tarihsel Misyonu, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23, 409-434

ADNAN MENDERES DÖNEMİ

Betül TEKİNSOY

Giriş

Türkiye'de, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda gerek uluslararası şartların gerekse ülke içinde baş gösteren siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle çok partili hayata geçilmiştir. Müttefik Devletlerin savaşı kazanması, totaliter ve otoriter rejimlerinin yıkılması ve Sovyet Rusya'nın kabul edilemez istekleri Türkiye'nin yüzünü Batılı devletlere çevirmesinde ve çok partili hayata geçişte etkili olan dış faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. İç politikada ise CHP hükümetleri tarafından uygulanan başarısız ekonomik politikalar, *Toprak Mahsulleri Vergisi*, *Milli Korunma Kanunu* ve *Varlık Vergisi* uygulamaları ve alınan sert önlemler, halkın yönetime karşı tepki göstermesine neden olmuş ve çok partili hayat geçişi zorunlu hale getiren iç faktörler olarak belirmiştir. Çalışmamızın ana konusu olan Demokrat Parti iktidarı döneminin siyasi, sosyal ve ekonomik özelliklerini daha iyi anlayabilmek için yukarıda bahse konu olan süreç ile Demokrat Parti'nin kuruluşu ve muhalefetteki dört yılı hakkında özet bilgi vermenin doğru bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz.

CHP içinde muhalefetin belirmesinde önemli bir rol oynayan *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, DP'nin kuruluşunda önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim CHP içinde bu kanuna muhalefet eden Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün partiye sundukları *Dörtlü Takrir*'in reddedilmesi, Demokrat Parti'nin kuruluş sürecini hızlandırmıştır. 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan DP'nin programında özellikle demokrasinin gerçekleşmesini sağlamak ve temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi üzerinde önemle durulmuş olup, ekonomide de özel girişim ve sermayenin önemine değinilmiştir. Bu süreçte gerçekleşen 1946 seçimleri, ilk kez tek dereceli seçim olması bakımından olumlu ancak usulsüzlüklerin yapıldığı yönündeki itirazlar nedeniyle de en çok tartışılan seçim olmuştur. Bundan sonraki süreçte iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliğin artması nedeniyle İsmet İnönü parti liderleri ile görüşmeler yaparak *12 Temmuz Beyannamesi* adlı bildiriyi açıklamıştır. Bu durumun neticesinde Recep Peker istifa ederken, DP içinde *Aşırılar* olarak adlandırılan grup da partilerinden ayrılarak Millet Partisi adında yeni bir parti kurmuşlardır.

Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile tarih sahnesinden silinmiştir. Kurulduğu andan itibaren halkın desteğini arkasına alan DP'nin 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ile iktidarına son verilmesi Türk siyasi hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Kaynakça

Ahmad, F. ve Ahmad, B. T. (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Bilgi Yayınevi, Ankara.

Akandere, O. (1998). Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler, İz Yayıncılık, İstanbul.

Akyüz, Y. (2007). Türk Eğitim Tarihi, Pegem Yayıncılık, Ankara.

Armaoğlu, F. (1983). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Balcıoğlu, M. (2004). Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Çizmeli, Ş. (2010). Menderes Demokrasi Yıldızı?, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

Demirel, T. (2016). Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Doğaner, Y. (2013). Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara.

Dokuyan, S. (2013). 1945-1950 Yılları Arasında Dış Politika-İç Politika, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Eraslan, C. (2004). Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Eroğul, C. (2014). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, Yordam Kitap, İstanbul.

Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2002). Arap Devleriyle İlişkiler, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar, Baskın Oran (ed), C. I: (1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul.

Gürün, K. (1983). Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

İlhan, M. (2016). Demokrat Parti İktidarının Son Ayı ve Tarihi Mektup (1-27 Mayıs 1960), Akademi Titiz Yayınları, İstanbul.

Kaçmazoğlu, H. B. (2012). Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, Doğu Kitabevi, İstanbul.

Kaplan, İ. (2005). Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. H. (2021). Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel, Ekonomik Temeller, Timaş Yayınları, İstanbul.

Koçak, C. (1989). Siyasal Tarih (1923-1950)", Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi: 4, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.

Özer, İ. (2015). Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat, İskenderiye Kitap, İstanbul.

Sungur, Z. (2015). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kalkınma Çabaları, Gece Kitaplığı Yayınevi.

Tunçay, M. (1989). Siyasal Tarih (1950-1960), Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi: 4, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.

TÜİK (2012). Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK Yayınları, Ankara 2012.

Türkmen, İ. (2022). Köy Enstitüleri (1940-1954), Selenge Yayınları, İstanbul.

Uçarol, R. (2013). Siyasi Tarih (1789-2012), Der Yayınları, İstanbul.

Uyar, H. (2017). Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.

Yeşil, A. (2001). Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Yıldırım, S. (2021). Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti Dönemi, Türkiye Cumhuriyet Tarihi Demokrasi ve Dış Politika (1938'den 2000'li Yıllara), C. 2, Editör Nurgün Koç, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

Yurtoğlu, N. (2017). Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi Sosyal, Ekonomik Hayata Etkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Yücel, M. S. (2001). Demokrat Parti, Ülke Kitapları, İstanbul.

Zürcher, E. J. (2008). Modern Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Aysal, N. (2005). Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 35-36, 267-282.

Aydemir, S. S. (2016). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversitenin Etkisi", İnternational Journal of Eurasion Education And Culture, 1(1), 9-22.

Bakan, S. ve Özdemir, H. (2013). Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1), 373-397.

Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957), Atatürk Yolu Dergisi, 10(40), 545-567.

Bulut, S. (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, Gazi Akademik Bakış, 2(4), 125-145.

Bulut, S. (2009). 27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19, 73-90.

Bulut, S. (2008). Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 40, 35-61.

Coşar, N. (2005). Demokrat parti Dönemi Maliye Politikası, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(1), 29-58.

Çakmak, D. (2008). Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958). Gazi Akademik Bakış, (03), 153-186.

Çakmak, F. (2007). Kuruluşundan kapatılışına kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde köy enstitülerine yönelik muhalefet. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 6(15), 221-250.

Çelebi, O. (2015). Türkiye'de Demokrasinin Sancılı Doğumu: 1946 Seçimleri, Turkish Studies, 10(1), 251-272.

Çetinkaya, G. (2019). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 3(2), 1-14.

Dikici, A. (2014). 27 Mayıs 1960 askerî darbesi ve Türk polisi. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 30(89), 11-60.

Emiroğlu, A. (2011). 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi, Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil MYO Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, 1, 13-27.

Emiroğlu, A. ve Uyanık, N. (2017). Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi Bağlamında İmam-Hatip Okulları, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 18, 53-69.

Emiroğlu, A.; Koçyiğit, N. ve Kesici, S. (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8, 73-92

Evsile, M. (2021). Demokrat Parti Döneminde Eğitim Faaliyetleri (1950-1960), Near East Historical Review, 11/1, 55-79.

Ezer, F. (2020). Menderes Dönemi Türkiye'nin Eğitim Politikaları (1950-1960), Turkish Studies - Historical Analysis, 15(1), 135-149.

Geçikli, R. M. (2021). Demokrat Parti Dönemi Yükseköğretim Politikası ve 1956 Tarihli Rapor, Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi, XI, 2, 141-171.

Gönlübol, M. ve Ülman, H. (1966). Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1(21), 143-182.

Güneş, M. (2012). Adnan Menderes ve Halkevleri, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 12(25), 141-155.

Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(19), 47-63.

Kara, B., ve Arslankaya, S. (2019). Darbeye ve Yeni Bir Anayasaya Giden Yolda İsmet Paşa'lı Yıllar ve Başlıca Olaylar, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 43, 336-357.

Karabulut, M. ve Çetinkaya, F. (2019). 27 Mayıs Darbesi'ni Anlatan Romanlarda Öğrenci Olayları, Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, 10, 12-27.

Karakök, T. (2011). Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de Eğitim, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1(2), 89-97.

Kaştan, Y. (2006). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 123-140.

Keskin, Y. Z. (2012). Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1), 107-130.

Kırkpınar, L. (2018), Demokrat Parti (Dp) ve Din-Siyaset İlişkisi (1946-1960), Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVIII/36, 349-359.

Kişi, Ş. S. (2005). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikası ve Değerlendirilmesi (1950-1960), Hacettepe Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve inkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1, 93-114.

Kubilay, Ç. (2014). Demokrat Parti Döneminde Basında İspat Hakkı Tartışmaları, İletişim Araştırmaları Dergisi, 12(1), 11-43.

Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası, Marmara Üniversitesi İBBF Dergisi, 28(1), 01-22.

Olgun, K. (2011). Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Y. 27(79), 1-33.

Özçelik, P. K. (2010). Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi, Ankara Üniversitesi. SBF Dergisi, 65(3), 163-187.

Özkaya Duman, O. ve Birsel, H. (2012). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler, Atatürk Dergisi, 1(1), 299-318.

Özüçetin, Y. (2015). M. Şemsettin Günaltay'ın Hayatı, İlmi, İdari ve Siyasi Faaliyetleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(38), 413-449.

Öztürkci, A. (2020). Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin Programı ve Tarihsel Misyonu, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23, 409-434.

Sarınay, Y. (2000). Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 16(48), 857-886.

Seydi, S. (2011). Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957–1960), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, 1-16.

Şahin, M. C. (2012). Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Din, Siyaset ve Eğitim İlişkileri, Toplum Bilimleri Dergisi, 6 (12), 31-54.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA) BCA, 30-1-0-0-11-64-2; BCA, 490-1-0-0-5-26-30; BCA, 30-1-0-0-53-315-4; BCA, 490-1-0-0-358-1500-1; BCA, 30-1-0-0-11-65-4; BCA, 490-1-0-0-165-658-1; BCA, 30-1-0-0-54-328-4; BCA, 30-1-0-0-51-309-7; BCA, 30-1-0-0-37-225-1; BCA, 30-1-0-0-52-311-1; BCA, 30-1-0-0-52-312-4; BCA, 30-1-0-0-134-873-8.

Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67(2), 157-187.

Tangülü, Z. (2012). Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960), Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(2), 389-410.

Tuna, S. (2007). Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13, 86-121.

Turp, M. (2018). Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Mihenk Taşı: Basında 1950 Seçimleri, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 18(37), 677-714.

Uyar, H. (2008). 1950 Seçimleri Üzerine Bir Analiz Denemesi, Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 1-19.

Yıldırmaz, S. (2012). 1950 Seçimleri ve Propaganda, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 6, 131-157.

Yılmaz, E (2010). 1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları, Humanities Sciences, 5(4), 541-551.

Ceylan, S. (2008). Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950–1960), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.

Demir, Ş. (2009). Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930–1960)", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Gaytancıoğlu, S. (2011). Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2011.

İnan, S. (2002). Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2002.

Kılıç, E. (2008). Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2008.

Taşdöven, Z. (2013). Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2013.

Tuzak, M. (2018). Vatan Cephesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Ülger, Z. (2006). 27 Mayıs İhtilali'nde Kalkınma Çabaları", Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Yıldırım, S. (2005). Eğitim Amacıyla Yurt dışına Gönderilen Öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği", Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

Yiğit, S. E. (2019). 27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Çok Partili Hayata Geçi Sürecinin ve 1961 Seçimlerinin Basına Yansımaları", Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat 2019.

Albayrak, M. (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınları, Ankara 2004.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, C. 13, 27 Nisan 1960.

Akın, F. (2005). 12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 7(2), 92-109.

Demir, Ş. (2010). Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, (12), 37-63.

Zorbay, T. (2019). 6/7 Eylül Olaylarına TBMM ve Kamuoyu Tartışmaları Çerçevesinde Yeni Bir Bakış, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 35(99), 253-296.

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN TÜRKİYE SİYASAL KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

Fatih ERARSLAN

Giriş

Demokrasi insanlık tarihinde çok köklü bir geçmişe sahip olmakla beraber günümüzde de birçok ülke tarafından tercih edilen yönetim biçimidir. Demokrasinin sağladığı haklar ve özgürlükler, en önemli tercih edilme sebepleri arasındadır. Ayrıca demokrasinin sağladığı yasal güvenceler ve vatandaşların bu yasal güvence çerçevesinde seçim yöntemi ile kendini yönetecek iktidarı belirlemesi en büyük siyasi avantajı olarak ifade edilebilir. Demokrasinin güçlü bir şekilde uygulanması, halk tarafından tamamen içselleştirilmesini ve kültürel bir özellik olarak kalıcı olmasına imkân sağlamaktadır. Bunun neticesi olarak demokrasinin içselleştirilmesi siyasal kültüre işleyecek ve ülkelerin nesiller boyu demokrasiye olan inançları devam edip ve varlığını sürdürecektir.

Demokrasi temelli yönetimler tarihsel seyrinin her döneminde savaş, afet, olağan üstü durumlar ve darbeler gibi nedenler ile kesintiye uğramıştır. Özellikle darbeler ve askeri müdahaleler siyaset bilimi açısından demokrasinin tam karşısında bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Darbelerin ve askeri müdahalelerin gerçekleşme nedenleri, ortaya çıkardığı sonuçlar her toplumda birbirinden farklı olsa da demokrasi ve siyasi yaşamı kesintiye uğratması, özgürlükleri ve hakları sınırlandırması karşılaşılan genel sonuçlar arasında olmuştur.

Türk siyasi tarihinde darbeler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin kurulması sonrasında tam olarak çok partili hayata geçilememiş olsa da demokrasinin varlığı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu süreç yaklaşık her on yılda bir askeri müdahaleler ile kesintiye uğratılmıştır. Seçilmiş siyasetçiler, ordu tarafından kimi zaman müdahale edilerek yönetimden alınmış kimi zaman ise yayımlanan bildiriler ile iktidardan el çektirilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda askeri kimliğin ön planda olması siyasi arenada askerlerin hâkimiyet göstermesine imkan tanımıştır. Bu müdahaleler siyasal kültürü de etkisi

15 Temmuz gecesi demokrasi ve seçilmiş iktidarın yanında yer alan askerlerin tutumu da önem taşımaktadır. Ülke genelinde yapılan açıklamalar sonrasında askeri birliklerin başında bulunan rütbeliler meşru iktidarın yanında yer alarak darbe teşebbüsüne karşı koymuştur. Cumhuriyet tarihinde ilk defa asker ve halk yan yana darbeye karşı durmuştur. Askeri vesayetin devlet mekanizmaları ve siyaset üstünde konumlanması ilk defa bu süreç içerisinde kırılmıştır. Askeri vesayete imkan veren değişiklikler gerçekleşmiştir. Yaşanan yasal değişiklikler ile askerin hukuksal zemin içerisinde devlet içindeki konumu tam olarak ifade edilmiştir. Ordu demokratik çerçevede kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Bu durum siyasal kültür açısından değerlendirilirse, askerin gölgesinin demokrasinin ve siyasi alanın üzerinden kalkması sağlanmıştır. Bu nedenle ordunun sivil otoriteye bağlı olması ve meşru iktidarların üzerinde hakimiyet sağlayamaması demokrasinin içselleştirilmesi ve siyasal kültürün gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Medya ve sivil toplum kuruluşlarının 15 Temmuz kalkışmasına karşı tutumları da demokrasinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. 1960 ve 1980 darbelerinde özellikle medya darbe taraftarı bir tutum sergilemiş, sivil toplum kuruşları, dernekler ve sendikal kuruluşlar askeri siyasete müdahalesini desteklemişlerdir. Cumhuriyet tarihinde medya ve sivil kuruluşlar ilk defa askerin vesayetinden kurutularak demokrasinin yanında tutum sergilemişlerdir. 15 Temmuz gecesi gerçekleştirdikleri yayınlar ve açıklamalar halkın demokrasi mücadelesine daha çok imkan sağlamıştır.

Siyasal kültürün gelişmesine, demokrasinin içselleştirilip darbe karşıtlığının ortaya çıkmasına en önemli sebep ise cumhurbaşkanının açıklamaları olmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan darbe gecesi seçilmiş ilk cumhurbaşkanı niteliğine sahip olup karizmatik lider özellikleri sergilemesi sonucunda halk ile bütünleşerek meydanlarda demokrasi mücadelesini sürdürmüştür. 15 Temmuz'da meydana gelen olaylar sonrasında ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde Türkiye'de siyasal kültür askeri müdahalelere karşı 15 Temmuz öncesinden daha bilinçli ve halk darbelere karşı daha fazla demokrasinin yanında olacaktır. Unutulmaması gereken en önemli husus ise 15 Temmuz sonrası kazanılan siyasal kültürün ve demokrasinin içselleştirilmesinin nesiller boyu devamlılığının sağlanmasıdır.

Kaynakça

Ağır, O. (2018). Türkiye'de Askeri Darbeler Karşısında Siyaset Kurumunun Tutumu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 15 (0), 1-26.

Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF. Dergisi,* Nisan, 9 (1), 55-72

Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Altuncuoğlu, N. (2022). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Ulusal Basındaki Yankıları. C. Kırpık, C. Deveci ve T. A. Taşçı (Ed.), *Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye'de Askeri Darbeler* (569- 581). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Altuğ, Y. (1995). *Terörün Anatomisi.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Aristoteles (2013). *Politika* (M. Temelli, Çev.). İstanbul: Ark Yayınları.

Avşar, Z. (2022). Postmodern Darbe: 28 Şubat ve Türkiye'ye Maliyeti. C. Kırpık, C. Deveci ve T. A. Taşçı (Ed.), *Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye'de Askeri Darbeler* (525- 538). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Baharçiçek, A. ve Tuncel, G. (2011). Terörle Mücadelenin Zorlukları ve Bu Zorlukları Aşmada Farklı Bir Yaklaşım: Demokratik Mücadele Yöntemi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi,* 2 (2), 1-16.

Beetham, D. (2008). *Demokrasi ve İnsan Hakları* (B. Canatan, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.

Belen, N. (2021). Postmodern Darbeler: 28 Şubat 1997 Postmodern Darbesi ve 27 Nisan 2007 E- Muhtırası. N. Koç (Ed.), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Demokrasi ve Dış Politika (1938'den 2000'li Yıllara)* (245- 276). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık

Bulaç, A. (1993). *İslam ve Demokrasi.* İstanbul: Beyan Yayınları.

Burak, B. (2011). Osmanlıdan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri. *History Studies*, 3 (1). 45-67.

Cansever, N. ve Kiriş, H. (2015). Türkiye'de Ordu – Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti – Tsk Etkileşimine Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 20 (3), 361- 384

Canveren, Ö. (2021). Türkiye'de Ordu - Siyaset - Toplum İlişkilerinin Genel Bir Panoraması: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi,* 45(1), 125-153.

Chomsky, N., Herman, E. S., O'Sullivan, G. ve George, A. (1999) . *Terörizm Efsanesi* (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınevi.

Çakmak, F. (2022). Türk Demokrasi Tarihi İçinde 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi. C. Kırpık, C. Deveci ve T. A. Taşçı (Ed.), *Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye'de Askeri Darbeler* (457- 502). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Çitçi, O. (2006). Ordu- Siyaset İlişkileri: 1920-1938. *Amme İdaresi Dergisi,* 39 (49), 17- 44.

Dahl, A. R. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri* (L. Köker, Çev.). Ankara: Yetkin Basımevi.

Dahl A. R. (2001). *Demokrasi Üstüne* (B. Kadıoğlu Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.

Darbe Kavramı. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri.* 30 Mart 2023, https://sozluk.gov.tr/

Demir, Ş. (2019). Modern Türkiye'de Siyasal Yaşam ve Demokrasi (1938- 2019). A. Şimşek (Ed.), *Modern Türkiye Tarihi* (175- 210). Ankara: Pegem Akademi.

Demiriz, M. (2012), *Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Ankara.

Devran, Y. ve Özcan, Ö.F. (2016). 1960'tan 2016'ya Askeri Darbe ve Muhtıra Metinleri: Anlamlar, Amaçlar, Niyetler ve İdeolojiler. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,* 1(2), 3-20.

Dilmaç, S. (1997). *Terörizm Sorunu ve Türkiye*. Ankara: İDB Yayınları.

Duman, M. Z. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması. *Muhafazakâr Düşünce,* 13 (49), 103-118.

Durdu, Z. (2018). Siyasal Kültür, Modern Devlet ve Demokrasinin Demokratikleştirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* , 61(11), 574-582.

Dursun, D. (2000). *Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar.* İstanbul: İşaret Yayınları.

Dursun, Ç. (2002). Türkiye'de Askeri Darbelerin Simgesel Ekonomisi. *Doğu Batı Dergisi,* 21 (2002): 137-138.

Duverger, M. (1962). Partiler ve Siyasi Rejimler. (Çeviren: Ergun Özbudun), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 4 (19). 95- 171.

Duverger, M. (1998). *Siyaset Sosyolojisi* (Şirin Tekeli, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Dündar, L. (2018). Yeni Medya ve Siyasal Katılım: 15 Temmuz Örneği. *Gazi Akademik Bakış,* 11 (22), 101-115.

Erdem, E. (2022). Türkiye'de Ekonomik Krizler, İstikrar Tedbirleri ve Askeri Müdahaleler. C. Kırpık, C. Deveci ve T. A. Taşçı (Ed.), *Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye'de Askeri Darbeler* (582- 618). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Erdoğan, M. (2005). Türkiye'de Asker ve Siyaset. A. Küçük (Ed.), *21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat,* İstanbul: Aktüel Yayınları.

Ergil, D. (1992). Uluslararası Terörizm. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi,* 47 (39),139-143.

Erzen, M. Ü. ve Yalın, B. E. (2011). Siyasal Kültürün Temel Paradigmaları Üzerine: Kültürden, Siyasal Toplumsallaşma, Örgütlenme ve Katılma Süreçlerine Yansıyanlar. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi,* (41), 51-53.

Finer, S. E. (1975). *The Man on Horseback: The Role of The Military in Politics*, 2nd Enlarged Edition. UK: Penguin Books.

Goodpaster. A. J, and Huntington, S. P. (1977). *Civil-Military Relations*. Washington D.C: University of Nebraska Press.

Görmez, K. (1997). *Kent ve Siyaset.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Hakyemez, Y. Ş. (2003). Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerindeki Etkisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 4 (52), 69- 92,

Hasanoğlu, M. ve Aliyev, R. (2017). *Türkiye ve Kafkaslar'da Siyasi Tarih: Demokrasi, Darbeler, Muhtıralar.* Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler Sempozyumu, Giresun.

Heper, M. (1992). The Strong State as a Problem forthe Consolidation of Democracy. *Comparative Political Studies,* 25 (2), 169-194.

Heywood, A. (2015). *Siyaset.* Ankara: Adres Yayınları.

Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak* (H. Bal, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.

İSAM, (2017). *Gülen Yapılanması 15 Temmuz'a Giden Süreçte FETÖ'nün Analizi ve Tavsiyeler.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kailitz, S. (2013). Democratization, Classifying Political Regimes Revisited: Legitimation and Durability. *Democratization, 29 January, London,* 20(1): 39-60.

Karaman, G. (2018). 15 Temmuz'a Giden Süreç ve FETÖ Üzerine Düşünceler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 71 (6), 107- 118.

Karpat, K. H. (2019). *Asker ve Siyaset.* İstanbul: Timaş Yayınları

Karpat, K. H. (2020). *Türk Siyasi Tarihi.* İstanbul: Timaş Yayınları

Kaya, M. O. (2013). Vesayet Demokrasisi ve Türkiye Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 15 (2) , 491-538.

Kılıçoğlu, G. ve Kekevi, S. (2019). 15 Temmuz Sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Ekonomi ve Siyaset Özel Sayı, 73-102.

Kırpık, G. (2018). *Darbelerin Kısa Tarihi ve Son Darbe Teşebbüsü 15 Temmuz.* Halk Şairlerinin Dilinden 15 Temmuz Darbe Girişimi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

Kışlalı, A. T. (1994). *Siyaset Bilimi.* Ankara: İmge Kitabevi.

Kodal, T. (2022). Dijital Çağda Türkiye'nin İlk E-Muhtırası: 27 Nisan 2007 Askeri Müdahalesi. C. Kırpık, C. Deveci ve T. A. Taşçı (Ed.), *Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye'de Askeri Darbeler* (439- 568). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Nisan, F. ve Şeker, N.T. (2017). Demokrasiyi Sekteye Uğratan Darbe Haberlerinin Çerçevelenmesi: 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Örneği. *TRT Akademi,* 2 (3), 68-97.

Ölçekçi, H. (2018). 15 Temmuz Öncesi Fetö Medyasında Psikolojik Savaş Gazeteciliği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 17 (1), 427- 454.

Özer İ. (1996). Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler. *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi,* 14 (1), 71-98

Palabıyık, A. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişiminde Liderlik ve Milli Duruş Örneği Olarak, Recep Tayyip Erdoğan Üzerine Bir Değerlendirme.* Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Giresun.

Platon. (2013). *Devlet* (S. Demir, Çev.). İstanbul: Ataç Yayınları.

Saral, Z. (1991). *12 Eylül Basının İkinci Yüzü Kalemlerin İhaneti.* Ankara: Yurt Kitap Yayın.

Sarıbay, A.Y. (2014). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji.* Ankara: Sentez Yayınları.

Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş* (T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.

Schumpeter, J. A. (2014). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (H. İlhan, Çev.). Ankara: Alter Yayınları.

Sezen, S. (1994). *Seçim ve Demokrasi.* Ankara: Gündoğan Yayınları.

Thornton, T. P. (1964). Terror as a Weapon of Political Agitation. H. Eckstein (Ed.), *Internal War: Problems and Approaches* (71- 99). New York: The Free Press

Tilly, C. (2014). *Demokrasi* (E. Arıcan, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.

Tunc, A. ve Özdemir, F.N. (2020). Türkiye'de Sivil- Asker İlişkilerinin Siyasete Etkisi. *Turkish Studies - Social,* 15(6), 3179-3196.

Turan, E. (2000). *Türk Siyasal Ve Toplumsal Yaşamında Mhp'nin Yeri ve Kimliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Turhan, M. (1991). *Siyasi Elitler.* Ankara: Gündoğan Yayınları.

Türkiye Barolar Birliği Raporu (2006). *Türkiye ve Terörizm.* Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.

Tüylü, Ö. S. (2012). *Türkiye'de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve Adalet ve Kalkınma Partisi Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism*. Londra: The Macmillan Press.

Vatandaş, S. (2018). *Sivil-Asker İlişkilerinde 'Batı' ve Türkiye'nin Hikâyesi.* (27), İNSAMER.

Yalçınkaya, A. (2016). *Darbeler ve Oryantalist Bakış.* Uluslararası Demokrasi Sempozyumu, Giresun.

Yayla, A. (2015). *Siyaset Bilimi.* Ankara: Adres Yayınları.

Yayla, A. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi Uzun Gecenin Kısa Tarihi. B. B. Özipek ve Y. Abayhan (Ed.), Ankara: Kadim Yayınları.

Yayla, A. (2017). July 15 Coup Attempt in Turkey: Context, Causes and Consequences. M.Ataman (Ed.), *July 15: The Glorious Resistance of Turkish Democracy* içinde (19- 65). Ankara: SETA Yayınları.

Yetkin, Ç. (2006). *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika.* Antalya: YARMH Yayınları.

Yıldırım, S. G., Yürüdür, E. ve Yazıcı, S. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Türkiye'de Yaşanan Askeri Darbelere İlişkin Algıları Üzerine Bir İnceleme. *HUMANITAS*, 2 (4), 259-278.

Yılmaz, A. (2016). 15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak. *Muhafazakâr Düşünce,* 13 (49), 57-71.

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Ayhan Nuri YILMAZ

Giriş

Bu bölümde, uluslararası arenadaki en temel aktör olan ulus devlet yapısına bir alternatif gibi görülen ve ulusüstü bir yapı olan Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye ilişkileri incelenecektir. Birkaç onyıldır birlik olarak anılan Avrupa Birliği'nin tarihçesi göz önüne alındığında birliğe nüve teşkil eden altı devletli Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilk ilişki kuran ve söz konusu yapıya ilgi duyup onun bir parçası olmak yolunda çaba harcayan ulus devletin Türkiye olduğu da dikkati çeker.

Bu çalışmada Türkiye – AB ilişkileri incelenirken söz konusu 70 yılı aşkın sürenin analizi yapılırken klişeler dışına çıkılarak sorun – sebep ilişkisine açıklık kazandıracak saptamalar ve değerlendirmelerde alışılagelmiş akademik üslubun dışına da çıkılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde AB'nin hikayesi farklı bir perspektifle açıklanacak ve sebep sonuçları ilişkilendirilerek değerlendirilecektir. İzleyen bölümde Türkiye AB ilişkilerine değinilecek ve bu bağlamda bütün önemli olay ve tarihler ele alınacaktır. Sonuç bölümü ise elinizdeki kitabın ruhuna uygun olacak şekilde Türkiye Avrupa ilişkileri analiz edilecek ve önceki bölümlerdeki anlatımlara bağlı olarak çıkarımlar yapılacaktır.

A. Avrupa'nın Bütünleşme Hikayesi – Birliğe Giden Yolculuk

Uluslararası İlişkiler alanını incelediğimizde karşımıza çıkan asli unsur ve standart referans noktası uzunca bir süredir ulus devlet olmuştur. Uluslararası arenada bunun değişebileceğinin emsali ise ulusüstü bir yapı timsali olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği (AB) olmuştur zira genel kabule göre ulus devletlerin yetki alanında görülen yasama yürütme ve yargı erkleri Avrupa Birliğine giden entegrasyon süreci ile adeta ulus devletlere alternatif gibi ortaya çıkmakta olan bu supranasyonal (ulusüstü) yapı ulus devletlerin sonu mu geliyor tartışmasının yanısıra dünyanın farklı bölgelerindeki entegrasyonlara da il-

AB'nin Genişleme Parametresi ile ilgili gelecek projeksiyonundaki ilk bölgenin Batı Balkanlar olduğunu ifade etmiştik. Bu tehlikeli ve etnik gerilimin yoğun olduğu bölgede AB'nin Bosna ve Kosova sorunlarında görüldüğü üzere, askeri müdahale imkânı kısıtlıdır. Bölgeye sadece ekonomik gelişimin değil demokrasi, güvenlik ve istikrarın da gelebilmesi için AB'nin varlığı önemlidir ve AB'nin eksiğini tamamlaması Türkiye'nin varlığı ve desteği ile mümkün olacaktır. Bu toprakları asırlarca idare eden bir devletin halefi sıfatıyla ve askeri güç açısından AB'nin eksiğini tamamlama da Türkiye'nin varlığı önem arz edecektir. Bu işbirliğinin Balkanlar özelinde Avrupa'nın güvenliği açısından etkisi yadsınamaz. Balkanların yanısıra, Türkiye'nin Kafkasya, Merkezi Asya ve Orta Doğu'da sahip olduğu tarihi ve kültürel bağlar ve ilişkiler de AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına ciddi destek sağlayacaktır.

Rusya'yla ilişkilere gelince, AB Ukrayna sorununda net bir şekilde Rusya'ya karşı tavır aldığı için Rusya açısından taraf ve düşman niteliği kazanmıştır. Bu durumun da kısa vadede çözülmesi beklenmemektedir. Ukrayna'dan tahıl ihracındaki etkisi göz önüne alındığında Türkiye daha nötr ve tarafsız tavrıyla iki tarafa eşit mesafesini korumakta ve bu sebeple aracılık faaliyetini yürütmektedir. Bölgesel çatışma halinin daha fazla büyüyüp küresel bir hal almaması için Türkiye tarafları ortak bir paydada bir araya getirmeyi başaracak bölgedeki tek güç olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, bütün bu bölgesel sorun ve analizlerde AB'nin Türkiye'ye ihtiyaç duyacağı görülmektedir. Üstelik bu muhtaçlık ve işbirliği gereksinimi geçici ve arızi olmayıp daimilik arz etmektedir.

Kaynakça

Afşar, K.Ö. (2014). Türkiye'nin Avrupa Birliği Girişimi – Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Anlaşmazlıkların Analizi, Detay Yayıncılık, Ankara.

Akçay, E.Y. (2016). Türkiye-AB İlişkileri ve "İmtiyazlı Ortaklık" Meselesi, Toros Üniversitesi, İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, (3)5, Temmuz, Mersin.

Akçay, E.Y. (2012). 1970'lerde Siyasi Partilerin Gözüyle Türkiye'nin AET'ye Bakışı: AP, CHP, MHP, MSP, DP2, TKP Örnekleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(7), Güz, Burdur.

Akgönenç, O. (2010). Türkiye'nin AB Stratejisi, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara.

Akıllı, E. ve Kırmızıoğlu, H. (2012). Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Tarihsel ve Ekonomik Gerçeklerinin Değerlendirilmesi, içinde Ali Ayata, Murat Ercan (Edts). Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri – İlişkilerin Siyasi, Askeri Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Alkan, M. N. (2007). The Future of European Union. Euro Vizyon Kitapları, Platin Yayın Dağıtım, Ankara.

Ash, T. (2023). Türkiye'nin Üyelik Sürecini Canlı Tutmak AB'nin de Çıkarına", 15 Nisan 2016 http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160614_turkiye_konuk_yazar Adresinden erişilmiştir (12 Şubat 2023).

Balkır, C. (2010). Uluslararası Ekonomik Bütünleşme – Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı.

Bandeoğlu, Z. (2016). Kopenhag Siyasi Kriterlerinin Türkiye'nin Ulusal Güvenliğine Etkisi, Dora Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Bayır, Ö. E. AB – Türkiye İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Cohen, M. S. (2011). Turkey and the EU: European Soft Power and How It Has Impacted Turkey, Master Thesis, Harvard University.

Çakır, A. E. (2016). Giriş, içinde Armağan Emre Çakır (Edt). AB – Türkiye İlişkilerinin 50 Yılı – Bir Sisifos Hikayesi, BB101 Yayınları, Ankara.

Çalış, Ş. H. (2021). Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Akademik Yayıncılık, 6. Basım, Ankara.

Dedeoğlu, B. (1996). Adım Adım Avrupa Birliği, Çınar Yayınları, İstanbul.

Dinan, D. (2013). Avrupa Birliği Tarihi, Kitap Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul.

Erden, E. (2012). Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihi Süreci, Ali Ayata, Murat Ercan (Edts), Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkiler – İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Erdenir, B. (2014). Avrupa Kimliği. İçinde Belgin Akçay, İlke Göçmen Edts. Avrupa Birliği – Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Ferreira-Pereira, L. (2012). The European Union as a Model Power: Spreading Peace, Democracy, and Human Rights in the Wider World", in Federiga Bindi ve Irina Angelescu (Edts). The Foreign Policy of the European Union, Brookings Institution Press. http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt12618t.23

Friedman, G. (2015). Avrupa Krizi – Yaklaşan Avrupa Krizi ve Olası Savaşların Patlama Noktaları, Pegasus Yayınları, İstanbul.

Göçmen, İ. (2016). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Gümrük Birliğinin Güncellenmesinin Yöntemi ve Usulü: Avrupa Birliği Açısından Bir Bakış, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 15(1).

Joseph, Joseph S . (2012). EU Enlargement: The Challenge and Promise of Turkey, The Foreign Policy of the European Union, in Federiga Bindi ve Irina Angelescu (Edts). The Foreign Policy of the European Union, Brookings Institution Press. http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt12618t.23

Kahraman, S. (2010). Avrupa Birliği Genişleme Politikası, içinde Muhsin Kar (Edt), Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye – Ortak Politikaların Oluşumu ve Uyumlaştırılması, Ekin Yayınevi, Bursa.

Kar, M. ve Acar, M. (2010). Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, içinde Muhsin Kar (Edt), Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye – Ortak Politikaların Oluşumu ve Uyumlaştırılması, Ekin Yayınevi, Bursa.

Karaca, K. (2010). Birleşik Avrupa'nın Türk Öncüleri, NTV Yayınları, İstanbul.

Karakaş, A. I. (1993). Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus Devlet Egemenliği, Der Yayınları, İstanbul, 1993 Yayın No:111.

Karataşlı, M. (2016). Soft Power Politics in Middle Powers: Brazilian and Turkish Foreign Policy Between 2003-2015, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir.

Karluk, R. (1994). Avrupa Birliği ve Türkiye, Anadolu Üniversitesi adına Birlik Matbaası, 2. Baskı, Eskişehir.

Kavaliunaite. S. (2022). Comparative Analysis of Consepts "Soft Security" and "Soft Power" in EU Legislation, Viesoj, Politika ir Administravimas, Vol. 10(2), 2011, http://search.proquest.com.ezproxy.bu.edu/docview/1426128409?accountid=9676&rfr_id=info%3Axri%2Fsid%3Aprimo#, Erişim Tarihi: 19.11.2022.

Kaya, B. (2012). 3 Ekim 2005 Müzakere Süreci, Ali Ayata, Murat Ercan (Edts), Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkiler – İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Keskin, M. H. (2010). Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayını, Ankara.

Kılıçoğlu, G.; Yılmaz, A. N. (2019). İpeğe Sarılmış Çelik – Türkiye'nin Yumuşak Gücü ve Kamu Diplomasisi, Berikan Yayınları, Ankara.

Koçöz, R. (2017). Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa'ya – Tarihten Günümüze Avrupa Süreci, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Kodakçı, D. (2023). Genişleme, Avrupa Birliğinde Demokrasi Eksikliği ve Çözüm Önerileri, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Uzmanlık Tezi, http://www.ab.gov.tr/files/Uzmanl%C4%B1k%20Tezleri/devrim_kodakci.pdf, Erişim tarihi 03.01.2023.

Kula, O. B. (2015). Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, İstanbul.

Manisalı, E. (1996). Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli, Bağlam Yayınları, İstanbul.

McCormick, J. (2014). Avrupa Birliği'ni Anlamak, BB101 Yayınları, İkinci Baskı, Ankara.

Oğuzlu, T. (2010). Turkey and Europeanization of Foreign Policy?, Political Science Quarterly, Winter 2010/2011, 125 (4), 657-0_8.

Oktay, A. (2006). Türkiye'nin Avrupa Birliği Girişimleri: Eurolaşma (Euroizasyon) Fenomeninin Sonuçları", içinde İrfan Kalaycı (Edts). Avrupa Birliği Dersleri – Ekonomik – Politika - Teknoloji, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Özcan, M. (2014). Avrupa Birliğinde insan Hakları. İçinde Belgin Akçay, İlke Göçmen Edts. Avrupa Birliği – Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Özdal, B. (2013). Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?, Dora Yayıncılık, Bursa.

Phillips, D. L. (2004). Turkey's Dreams of Accession, Foreign Affairs, 1 September 2004, 83(5), 86-97.

Poyraz, E. (2012). Avrupa Birliği'nin Kürt Sorunundaki Kamu Diplomasisi, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 201, İstanbul.

Reid, T.R. (2007). Avrupa Birleşik Devletleri, - Yeni Süpergüç ve Amerikan Üstünlüğünün Sonu, Salyangoz Yayınları, İstanbul.

Rumford C., ve Turunç, H. (2016). Kimlik Boyutu Batılılaşma Sonrası: Türkiye-AB İlişkilerini Anlamak için Bir Çerçeve", içinde Armağan Emre Çakır (Edt). AB – Türkiye İlişkilerinin 50 Yılı – Bir Sisifos Hikayesi, BB101 Yayınları, Ankara.

Saatçioğlu, B. (2014) Avrupa Birliği ve Demokratikleşme. İçinde Belgin Akçay, İlke Göçmen Edts). Avrupa Birliği – Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Sandıklı, A. (2022). Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Kırılma Noktası: Gezi Olayları, http://www.bi lgesam.org/incele/417/-turkiye--8217-nin-yumusak-gucunun-kirilma-noktasi--gezi-olaylari-/#.WNIhAfmLTDc Adresinden erişilmiştir (21 Mart 2022).

Saraçlı, M. (2012). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar, Adres Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.

Smith, M. P. (2006). Soft Power Rising: Romantic Europe in the Service of Practical Europe", World Literature Today, 80(1). (Jan. - Feb., 2006), 20-23, Board of Regents of the University of Oklahoma.

Topur, T. (2002). Dünya ve Türkiye – AB – Kıbrıs Üçgeni, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Temiztürk, H. (2007). Türkiye – AB İlişkilerinin Medyatik Serüveni, Tasam Yayınları, İstanbul.

Volten, P. (2016), Hard Power versus Soft Power or a Balance Between the Two?, All Azimuth, (5)2, July 2016, 91-94

Yanarışık, O. (2019). Avrupa Ailesindeki Üvey Kardeş, AB Üyelik Sürecinde Türkiye'ye Uygulanan Ayrımcı Muamelenin Analizi, Liberte Yayınları, Ankara.

Yılmaz, A. N. Ve Kılıçoğlu, G. (2017). Avrupa Birliği'nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi, Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi,15, 83-118.

Yılmaz, A. N. (2012). 21. Yüzyılda Avrasya'daki Oluşumlar ve Türkiye'nin AB Alternatifleri Bağlamında Türk Birliğinin Olabilirliğinin Analizi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Yurdusev, A. N. (1997). Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği, içinde Atila Eralp (Edt), Türkiye ve Avrupa – Batılılaşma Kalkınma Demokrasi, İmge Yayınevi, Ankara,

Yüksel, Ali Sait, Türkiye İlişkileri Açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu, İ.İ.T.İ.Akademisi Nihad Sayar (1979). Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No:309-537, 2.Baskı, İstanbul, 1979.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160614_turkiye_konuk_yazar Erişim tarihi: 12 Şubat 2023

http://www.ab.gov.tr/files/Uzmanl%C4%B1k%20Tezleri/devrim_kodakci.pdf Erişim tarihi: 3 Ocak 2023

http://www.bilgesam.org/incele/417/-turkiye--8217-nin-yumusak-gucunun-kirilma-noktasi--gezi-olaylari-/#.WNIhAfmLTDc Erişim tarihi: 21 Mart 2022

https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887 Erişim Tarihi 3 Şubat 2022

https://www.efta.int/about-efta Erişim tarihi: 15 Şubat 2023

https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/021072be-929c-4ca0-ad76-32760b5dc2ff Erişim Tarihi: 29 Ocak 2023

https://www.insee.fr/en/metadonnees/definition/c1348 Erişim Tarihi: 29 Ocak 2023

https://www.investopedia.com/terms/s/spillover-effect.asp Erişim Tarihi: 15 Şubat 2023

https://www.cigionline.org/brexits-impact-international-law/?utm_source=google_ads&utm_medium=grant&gclid=Cj0KCQiAorKfBhC0ARIsAHDzsluyA1OmXbF8PFRwZGdK_JSOHLHId7orTyLrDpMRBILJdAA8fyW3_wIaAv2pEALw_wcB Erişim Tarihi: 15 Şubat 2023

https://www.britannica.com/place/Transdniestria Erişim Tarihi: 20 Şubat 2023

https://www.efta.int/eea/eea-agreement Erişim Tarihi: 15 Şubat 2023

https://www.avrupa.info.tr/tr/geri-kabul-anlasmasi-6895 Erişim tarihi:20 Şubat 2023

https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html Erişim tarihi:16 Şubat 2023

https://www.coe.int/en/web/portal Erişim tarihi: 25 Şubat 2023

https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home Erişim tarihi: 25 Şubat 2023

https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/georgia/ Erişim tarihi: 5 Şubat 2023

https://www.ab.gov.tr/_117.html Erişim Tarihi:28 Şubat 2023

http://www.uzumbaba.com/belgeseller/tarihi-gazeteler/1993-1997/tarihi-gazeteler-1993-1997.htm Erişim Tarihi:18 Şubat 2023

https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html Erişim tarihi: 18 Şubat 2023

https://www.mfa.gov.tr/ek-protokol-ve-deklarasyon-metni.tr.mfa Erişim Tarihi: 19 Şubat 2023

https://oldweb.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=haberler&id=1421&baslik=AB%20KONSEY%DD%20KAR%DEI%20DEKLARASYON%20METN%DDN%DD%20KABUL%20ETT%DD Erişim tarihi: 19 Şubat 2023

https://www.avrupa.info.tr/tr/geri-kabul-anlasmasi-6895 Erişim Tarihi: 20 Şubat 2023

https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/mzakere_karti_ocak_2022.pdf Erişim Tarihi: 20 Şubat 2023

https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g274707-d275157-i168300544-Charles_Bridge-Prague_Bohemia.html Erişim Tarihi:28 Şubat 2023

https://www.konyapostasi.com.tr/makale/viyanada-turkleri-kucuk-dusuren-heykeller-98904 Erişim Tarihi:28 Şubat 2023

https://www.turkicstates .org/tr Erişim Tarihi: 22 Şubat 2023

https://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-_eit_.tr.mfa Erişim Tarihi: 1 Mart 2023

https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa Erişim Tarihi: 1 Mart 2023

https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa Erişim Tarihi: 1 Mart 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI

Serkan Kekevi

Cumhuriyet kanunlarına memleketimizin huzur ve asayişine karşı gelebilecek ve vatandaşların hürriyetine tecavüz edebilecek her şerrin kafası behemehal bu kalkana çarpmalı ve parçalanmalıdır (EGM, 2023).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Giriş

Bireylerden devletlere ve uluslararası sisteme uzanan yelpazede; içgüdü, temel ihtiyaç, varlığını sürdürmenin ana itkisi olarak tanımlanan "güvenlik" olgusu tehlikesizlik durumu ve emniyette olma halidir. Güvenlik bir diğer anlamıyla barışın oluşması ve sürdürülmesi için gerek şartlardandır. Bilhassa devletin ve devleti oluşturan ulusun güvenliği başarılı bir devlet olmanın da temel koşuludur. Güvenlik devletin egemenliğinin tesis edilebilmesi ve yasal düzenin sürdürülebilmesi için olmazsa olmazdır. Diğer taraftan her devletin güvenlik çevresi ve gündemi nevi şahsına münhasır biçimde oluşmaktadır. Uluslararası İlişkiler kuramları güvenlik konularıyla ilgilenirken sistem, devlet, birey, cinsiyet, çevre, söylem ve eleştirel düzeylerde güvenliği sorunsallaştırmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yıllık serüveni konu edildiğinde esasen daha gerilere giden bir güvenlik mirası ile karşılaşılmaktadır. Varlığını devam ettirme krizi ile karşılaşarak büyük güçler tarafından dayatılan "devlet" modelini ve sınırlarını reddeden Türkiye, Milli Mücadele ile yeni devlet modelini ve sınırlarını aynı büyük güçlerle müzakere vasıtasıyla kabul ettirmiştir. Türkiye'nin güvenlik gündeminin birinci bağlamını ise hayata geçmemiş Sevr Antlaşması ile Anadolu'da kurulması tasarlanan etnik temelli Ermenistan ve Kürdistan meseleleri ve istikbalde böyle bir ihtimalin gerçekleşmesini engellemek oluşturmuştur. İkinci bağlam ise II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası sistemde Sovyet tehdidine karşı bağımsızlığını muhafaza etmektir. Üçüncü bağlam sol-devrimci ve dini motifli radikal terör örgütlerinin laik cumhuriyet rejimine yönelik yıkıcı ve tasfiye edici hedeflerinin ortadan kaldı-

yim yaşayan Türkiye, Sevr ile dayatılan parçalanmış Anadolu coğrafyasında orta ve uzun erimde yok olması planlanan bir milleti devleti ile yeniden ihdas ve ihya etme zorluğunu aşmıştır. Bu duruma bağlı olarak ifade edilmesi gereken bir diğer husus devletin varlığını tehdit eden içten gelen/kaynaklanan yıkıcı ve/veya bölücü faaliyetler olmaktadır. Bilhassa modern terör dalgalarının tamamına hem zaman akışı içinde hem de eş anlı olarak maruz kalan Türkiye bir bakıma terörle çoklu zeminde mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Buna ek olarak güvenlik sorunlarının Türkiye'nin diğer ülkeler ile olan ikili ve çok taraflı ilişkilerini hem de uluslararası örgütler düzeyindeki politikalarını yüksek düzeyde etkilemektedir. Özetle, eleştirel güvenlik ve/veya güvenlikleştirme gibi Batı merkezli güvenlik politikaları kuramları ve okumalarıyla Türkiye'nin güvenlik politikalarını ele almak daima eksik kalacaktır. Çalışmada serimlemeye çalıştığımız üzere güvenliğin sağlanması ve güvenlik politikalarının üretilmesi siyasi, ekonomik ve sosyal veçheleri bulunan ayrıca maliyetli bir iştir. Anadolu coğrafyasında var olmak ve güvende olabilmek için baştan bu maliyeti yüklenmeyi kabul etmek gerekmektedir.

Kaynakça

"Çocuklara terör örgütü PKK dokümanlarıyla eğitim verilmiş", Anadolu Ajansı, 28.02.2017, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cocuklara-teror-orgutu-pkk-dokumanlariyla-egitim-verilmis/760280, (Erişim tarihi: 23.10.2023).

"G.Kurmay'dan 'kozmik odalar'ın kapısına kilit!..", Sözcü, 23.05.2013.

"Hıyanet-i Vataniye Kanunu", Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hiyanet-i-vataniye-vatana-ihanet-kanunu-29-nisan-1920/?pdf=3607, (Erişim tarihi: 23.08.2023).

"İşçiler, Köylüler, Emekçiler, Yurtsever Halkımız", Serxwebun, Sayı 33, Eylül 1984 s.8.

"İşte Türk El Kaide'si", Milliyet, 04.12.2003, https://www.milliyet.com.tr/gundem/iste-turk-el-kaidesi-5136074

"Kapatılan Mustazaf-Der parti kurdu", Habertürk, 30.11.2012, https://www.haberturk.com/gundem/haber/799072-kapatilan-mustazaf-der-parti-kurdu, (Erişim tarihi, 26.08.2023).

"Karayılan: Gençler eve dönemez", Rudaw, 18.09.2015, https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/180920151, (Erişim tarihi: 23.08.2023).

"Mustazaf-Der 10 yıl sonra yeniden açıldı", Rudaw, https://www.rudaw.net/turkish /middleeast/ turkey/110920224, (Erişim tarihi, 26.08.2023)

"Öz yönetim ilan edilen merkez sayısı 16'ya yükseldi", T24, 20.08.2015, https://t24.com.tr/haber/oz-yonetim-ilan-edilen-merkez-sayisi-16ya-yukseldi,306949, (Erişim tarihi: 23.08.2023).

"Terörle mücadelede 39 yıl: 70 binin üzerinde terörist etkisiz hale getirildi", TRT Haber, 15.08.2023, https://www.trthaber.com/haber/gundem/terorle-mucadelede-39-yil-70-binin-uzerinde-terorist-etkisiz-hale-getirildi-788613.html, , (Erişim tarihi: 28.08.2023).

"TSK'dan 12 maddelik 'Kozmik Oda' açıklaması", Dünya, 13.03.2015, https://www.dunya.com/gundem/tsk039dan-12-maddelik-039kozmik-oda039-aciklamasi-haberi-273798, (erişim tarihi: 23.10.2023).

"Türkiye'nin eğitimde uluslararası markası: Türkiye Maarif Vakfı", TRT Haber, 17.06.2022, https://www.trthaber.com/haber/egitim/turkiyenin-egitimde-uluslararasi-markasi-turkiye-maarif-vakfi-688637.html, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

Akkaya, A. H. (2013). Kürt Hareketi'nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970'ler, https://core.ac.uk/download/pdf/55897194.pdf, (Erişim tarihi, 28.08.2023).

Aktaş, A. (2022). Türkiye Hizbullahı'nın Siyasal Dönüşümü, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 28, Haziran, 29-52.

Aktaş, F. (2010). *El Kaide Terör Örgütü ve Sakarya'da El Kaide Algılaması,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Anayasa Mahkemesi, *Yılmaz Çelik Başvurusu (2),* (Başvuru Numarası: 2020/5280), Karar Tarihi: 8/9/2021.

Ateş, S. (2023). "Kutub Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* https://islamansiklopedisi.org.tr/kutub, (Erişim tarihi:23.10.2023).

Ayabakan, L. (2016). Kürt-İngiliz İlişkileri (1918-1925), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2016.

Babacan, H. (2023). Sevk ve İskân Uygulaması, Türkler ve Ermeniler, https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/sevk-ve-iskan-uygulamasi/, (Erişim tarihi, 21.10.2023).

Bağcı, H. (1998). Demokrat Partinin Ortadoğu Politikası, *Türk Dış Politikasının Analizi,* (der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

BCA 30.10.0.0/69.454.42, 17.04.1930.

BCA 30.10.0.0/69.455, 18.05.1935.

BCA 30.10.0.0/69.457.11, 22.10.1932.

Birinci, A.(2023). Mehmed Şerif Paşa Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi,* https://islamansiklopedisi.org.tr/serif-pasa-mehmed, (Erişim tarihi: 24.08.2023).

Bodur, H. E. (2005). Dini Motifli Terör Fenomeni ve İslam'ın Siyasal İstismarı, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5, 65-88.

Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi ideolojiler,* İletişim Yayınları, İstanbul.

Brittanica, *Foco Theory,* https://www.britannica.com/topic/foco-theory, (Erişim tarihi: 22.09.2023).

Bulut, E. Ç. (2015). Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler, *CTAD,* 11, 21: 83-110.

Cabbarlı, H. (2013). Ermeni Siyasal Düşüncesinde Terörizm, *Ermeni Araştırmaları,* 45: 143-176.

Celep, B. (2018). *Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çamsoy, Z. (2007). *Milli Mücadele Döneminde Kürdistan Teali Cemiyeti (1918-1927),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Directorate of Intelligence, *The Armenian Secret Army for Liberation of Armenia: A Continuing International Therat,* Research Paper, Januray 1984, https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00283R000400030009-2.pdf, (Erişim tarihi: 23.10.2023).

Efe, İ. (2019). NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri", *History Studies,* 11(2): 601-619.

EGM (2013). *Atatürk'ten Türk Polisine,* https://www.egm.gov.tr/ataturkten-turk-polisine, (Erişim tarihi: 26.10.2023).

Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt 1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Fuccaro, N. (2003). Kurds and Kurdish Nationalism in Mandatory Syria: Politics, Culture and Identity, (Ed.) Abbas Vali, *Essays on the origins of Kurdish Nationalism,* Mazda Publishers, 2003, California, 191-217.

Gülen, F. (2008). *Kalbin Zümrüt Tepeleri 3,* Nil Yayınları, İzmir, 2008

Güvenç, S. (2015). NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları, *Uluslararası İlişkiler,* 12(45), 101- 119.

Güzel, R. F. (2019). "Olayın şahitlerinin aktarımlarıyla: Kozmik Oda'da yalanlar ve gerçekler!", TR7/24, 30.10.2019, https://www.tr724.com/olayin-sahitlerinin-aktarimlariyla-kozmik-odada-yalanlar-ve-gercekler/, (Erişim tarihi, 23.10.2023).

Halaçoğlu, A. (2007). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'daki Ermeni Terörü (Diyarbakır, Arapgîr, Harput, Merzifon, Havza, Amasya ve Malatya'da Meydana Gelen Ermeni Ayaklanmaları Hakkında Bir Lâyiha) *Belgeler,* 28: 57-79.

Hocaoğlu, D. (2009). 2023 Senesinde Türkiye Var Olmayabilir, *2023 Dergisi,* 101: 28-41.

Kekevi, S. (2020). Terör/izm ve Etkileri, (Ed.) İrfan Kalaycı, *Türkiye Ekonomisi,* Divan Kitap, İstanbul, 689-722.

Kekevi, S. (2022). F-Tipi Örgüt / FETÖ Darbe Girişiminden Alınacak Dersler, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 426: 38-43.

Kılıç, E. (2011). *Soğuk Savaş döneminde Türk istihbarat kurgusu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Kırca, E. (2017). I. Dünya Savaşı Öncesi Doğuda Kürt Ermeni Mücadelesi, Hükümetin Uygulamaları ve Kürtlerin Hükümete Tepkisi, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3(1): 24-56.

Kibaroğlu, M. (2017). Türkiye-NATO İlişkileri, *SETA Analiz*, 195

Kobal, Y. (2023). Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar, https://ait.hacettepe.edu.tr/akademik/ arsiv/ayak.htm#_ftn5, (Erişim tarihi: 23.08.2023).

Kutlu, H. (2007). *Şark İstiklal Mahkemesinde 1925-1927 Döneminde Takrir-i Sükûn Kanununun Uygulanması,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2007.

Küçük, C. (2023). İstiklal Mahkemeleri Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi,* https://islamansiklo pedisi.org.tr/istiklal-mahkemeleri, (Erişim tarihi, 24.08.2023).

Lynch, M. (2021). Michael Collins: Founder of Modern Guerrilla Warfare Tactics, *Journal of Global Faultlines,* 8(2), 248-258.

Marighella, C. (2003). *Şehir Gerillası'nın El Kitabı,* Eriş Yayınları.

Müller, L. A., (1991). *Gladio (Kontrgerilla) NATO'nun Mirası*, Pencere Yayınları, İstanbul, 1991.

Oktay, M. (2023). ABD'deki FETÖ üyelerinin itirafları, örgütte elebaşı Gülen'in iadesi endişesine yol açtı", Anadolu Ajansı, 27.07.2023, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abddeki-feto-uyelerinin-itiraflari-orgutte-elebasi-gulenin-iadesi-endisesine-yol-acti/2955753, (Erişim tarihi: 23.10.2023).

Okur, M, (2005). Milli Mücadele Yıllarında Ayrılıkçı Kürt Girişimlerine Karşı Doğu Vilayetlerinden Meclis-i Mebusan'a ve TBMM'ne Gönderilen Protesto Telgrafları", *Atatürk Dergisi,* 4: 91-109.

Özdağ, Ü. (2005). *Türkiye'de Düşük Yoğunluklu Çatışma ve PKK*, 3 Ok Yayıncılık, Ankara.

Polis Akademisi Başkanlığı (2018). *Uluslararası Bir Tehdit Olarak FETÖ: Polis Akademisi II. Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Raporu*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara.

Rudaw (2023). "39 yılda 50 bin PKK'li hayatını kaybetti, Rudaw, 10.08.2023, https://www.rudaw .net/turkish/kurdistan/100820232, , (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. Adalet Bakanlığı, Bakan Tunç, 15 Temmuz'u Anlattı, 13.07.2023, https://www.adalet.gov.tr/bakan-tunc-15-temmuz-u-anlatti, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. Cumhurbaşkanlığı, 10 Soruda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fethullahçı Terör Örgütü, 26-27, https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/onsorudafeto_tr_en.pdf, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ademi Tecavüz Muahedenamesi, Tahran, 08.07.1937, Resmi Gazete, 27 Ocak 1938, Sayı 3819, http://ua.mfa.gov.tr/files.ashx?80695, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, DHKP-C, https://www.mfa.gov.tr/dhkp-c.tr.mfa, (Erişim tarihi, 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, DHKP-C, https://www.mfa.gov.tr/dhkp-c.tr.mfa, (Erişim tarihi, 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ermeni Terörizmi: Kronolojik Bir Sıralama, https://www.mfa.gov.tr/ data/DISPOLITIKA/ErmeniIddialari/Ermeni_iddialari_ve_Tarihi_Ger%C3%A7ekler_Turkce.pdf ,(Erişim tarihi: 25.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Gümrü-Aleksandropol'de Türkiye ile Ermenistan Arasında Münakit Muhhede-i Sulhiye Metni, 01.12.1920, http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?80, (Erişim tarihi: 08.09.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Lozan Sulh Muahedenamesi, http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?88, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, No: 147, 9 Temmuz 2020, İsveç Dışişleri Bakanı Ann Linde'nin PKK/PYD/YPG Terör Örgütü Mensuplarıyla Görüşmesi Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-147_-isvec-disisleri-bakani-ann-linde-nin-pkk-pyd-ypg-teror-orgutu-mensuplariyla-gorusmesi-hk.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı, No: 194, 3 Ağustos 2023, PKK İltisaklı Şahısların AİHM Binasına Zorla Girmeleri Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-194_-pkk-iltisakli-sahislarin-aihm-binasina-zorla-girmeleri-hk.tr.mfa, (Erişim tarihi, 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, No: 196, 11 Haziran 2014, Musul'daki Başkonsolosluğumuz Yerleşkesine Gerçekleştirilen Baskın Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-196_-11-haziran-2014_-musul_daki-baskonsolosl ugumuz-yerleskesine-gerceklestirilen-baskin-hk_.tr.mfa, (Erişim tarihi, 25.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, No: 196, 5 Ağustos 2023, PKK İltisaklı Grubun Stokholm'de Gerçekleştirdiği Propaganda Faaliyeti Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-196_-pkk-iltisakli-grubun-stokholm-de-gerceklestir digi-propaganda-faaliyeti-hk.tr.mfa, (Erişim tarihi, 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, No: 204, 27 Mayıs 2021, FETÖ Terör Örgütünün Dâhil Edildiği Berlin'de Temeli Atılan "House of One" Projesi Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-204_-feto-teror-orgutunun-dahil-edildigi-berlin-de-temeli-atilan-house-of-one-projesi-hk.tr.mfa, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, No: 21, 21 Ocak 2017, AB İstihbarat Merkezinin 15 Temmuz'un Arkasında FETÖ'nün Bulunmadığına Dair Rapor Hazırladığı Yolundaki Basın Haberleri Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-21_-ab-istihbarat-merkezinin-15-temmuz_un-arkasinda-feto_nun-bulunmadigina-dair-rapor-hazirladigi-yolundaki-basin-haberleri.tr.mfa, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, No:143, 11 Mayıs 2017, FETÖ Bağlantılı Bazı Eski Askeri Personelin İltica Başvurularının Almanya Tarafından Kabul Edilmesi Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_143_-feto-baglantili-bazi-eski-askeri-personelin-iltica-basvurularinin-almanya-tarafindan-kabul-edilmesi-hk_.tr.mfa, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, PKK, https://www.mfa.gov.tr/pkk.tr.mfa, (Erişim tarihi: 25.08.2023)

T.C. Dışişleri Bakanlığı, SC-3, 2 Mart 2023, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in ABD Dışişleri Bakanlığının 2021 Yılı Terörizm Raporu Hakkındaki Soruya Cevabı, https://www.mfa.gov.tr/sc_-3_-abd-disisleri-bakanliginin-2021-yili-terorizm-raporu-hk-sc.tr.mfa, (Erişim tarihi, 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, SC-30, 11 Kasım 2022, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Tanju Bilgiç'in PKK Mensup ve Yandaşlarının 9 Kasım 2022 Tarihinde Dünya Sağlık Teşkilatı Binasına Zorla Girmeleri ve Uzun Süredir Devam Eden Propaganda Eylemleri Hakkındaki Soruya Cevabı, https://www.mfa.gov.tr/sc_-30_-pkk-mensup-ve-yandaslarinin-propaganda-eylemleri-hk-sc.tr.mfa, (Erişim tarihi, 28.08.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, SC-51, 21 Haziran 2020, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un ABD Uluslararası Dini Özgürlükler Komisyonu'nun Ülkemizin PKK Terör Örgütüne Karşı Yürütmekte Olduğu "Pençe-Kartal" ve "Pençe-Kaplan" Harekatlarına Yönelik Açıklaması Hakkındaki Soruya Cevabı, https://www.mfa.gov.tr/sc_-51_-abd-uluslararasi-dini-ozgurlukler-komisyonu-nun-aciklamasi-hk-sc.tr.mfa, (Erişim tarihi, 28.08.2023).

T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı, 50 Soruda Sol Terör, Ankara, 2022, s.45, http://icguvenlikyayinlari.gov.tr/50-soruda-radikal-sol-teror-orgutleri, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

T.C. İçişleri Bakanlığı İç Güvenlik Stratejileri Dairesi Başkanlığı, 50 Soruda DEAŞ, http://www.icguvenlik yayinlari.gov.tr/50-soruda-deas-teror-orgutu, (Erişim tarihi, 25.08.2023).

T.C. İçişleri Bakanlığı, Türkiye'nin "DEAŞ ile Mücadelesi, https://www.icisleri.gov.tr/ kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/deas%CC%A7%20frans%C4%B1zca.pdf, (Erişim tarihi,25.08.2023).

T.C. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, KCK İddianamesi, Esas No: 2012/159, İddianame No:2012/123, s.76-79.

TBMM Zabıt Ceridesi, 16/VII/1927, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc005/kanuntbmmc005/kanuntbmmc00501164.pdf, (Erişim tarihi, 24.08.2023).

TBMM, Firariler Hakkında Kanun, (Ceridei Resmiye ile neşir ve ilânı: 21 Şubat 1337 - No. 3) https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100021.pdf, (Erişim tarihi: 23.08.2023).

TBMM, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, (Ceridei Resmiye ile neşir ve ilâm : 7 Şubat 1337 - No. 1) https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100002.pdf, (Erişim tarihi: 23.08.2023).

TBMM, Takriri Sükun Kanunu, (Resmî Ceride ile neşir ve ilâm: 4. III. 1341 – Sayı: 87), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf, (Erişim tarihi: 23.10.2023).

TBMM, Umumî Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun, (Resmî Ceride ile neşir ve ilânı: 16/V11/1927 – Sayı: 634), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc005/kanuntbmmc005/kanuntbmmc00501164.pdf, (Erişim tarihi, 23.10.2023)

Tellal, E. (2004). SSCB'yle İlişkiler", (Ed.) Baskın Oran, *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 499-521.

Topçu, E. (2019). *Türkiye'de Ekstremist Gruplardan Hizbullah,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

www.mevzuat.gov.tr, (2023). Türk Ceza Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.3.765.pdf, (Erişim tarihi: 28.08.2023).

Türkdoğan, B. (2006). *Türk-Ermeni İlişkileri (Tehcirden Günümüze),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi,(1921). Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanun Numarası: 85, Kabul Tarihi : 20/1/1337 (1921), https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/, (Erişim tarihi: 23.10.2023).

Türkiye Komünist Partisi, TKP Hakkında, 24.03.2021, https://www.tkp.org.tr/parti/tkp-hakkinda/, (Erişim tarihi, 23.10.2023).

Yamak, K. (2009). *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler,* Doğan Kitap, 5. Bs, İstanbul.

Yazıcı, N. (2023). Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar (1924-1938)", *Atatürk Ansiklopedisi,* https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-meydana-gelen-ayaklanmalar-1924-1938/, (Erişim tarihi, 24.08.2023).

Yeşiltuna, S. (2007). *1934 İskân Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Yılmaz, D. (2021). 1932 Yılı İstihbarat Raporu Çerçevesinde I.Umumi Müfettişlik ve Umum Jandarma Komutanlığının Güvenlik ve Asayişe Yönelik Çalışmaları, *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 2. Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı (İstihbarat ve Güvenlik):* 35-52.

Yılmaz, M. (2023). Yeşil Ordu Cemiyeti maddesi, *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yesil-ordu-cemiyeti/, (Erişim tarihi, 23.10.2023).

Yüceer, S. (2023). Ağrı'nın Jeopolitik Konumunun Türk İran İlişkilerine Yansıması, *Atatürk Yolu Dergisi*, 72: 308-323.

Zedong, M. (1938). *Uzatmalı Savaş Üzerine,* Eriş Yayınları, t.y., y.y., http://kutuphane.halkcephesi.net/Mao/uzunsavas.html#c15, (Erişim tarihi: 22.09.2023).

Zeyrek, S. (2013). Millî Mücadele Sürecinde Türk - İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu, *Türkiyat Mecmuası*, 23, 113: 109-140.

TÜRKİYE'NİN YUMUŞAK GÜÇ ENSTRÜMANLARI

Ayfer Gedikli - A. Kutalmış Yalçın - Seyfettin Erdoğan

Giriş

Tarih boyunca cereyan eden savaşlar insanlığın çok ağır kayıplar vermesine neden olmuştur. 20.yüzyıl ise çok daha ölümcül ve uzun vadeli etkileri olan olayları karşımıza çıkarmaktadır. Bu dönem, büyük göçleri, ölümleri ve gözyaşını sembolize eder. Milyonlarca insan sadece dünya savaşları esnasında hayatını kaybetmiştir. Savaşlar sonrasında haritalar değişti, yeni ülkeler kuruldu, topraklarına atom bombası atılan Japonya başta olmak üzere savaş kaybeden ülkelerde nesiller boyu devam edecek acılar ve kötü hatıralar zihinlere kazındı. Ardından uluslararası politikada dengeler değişirken, insanlar, toplumlar ve inançlar da değişti. Zamanla baskı, zorlama, tehdit, kaba kuvvet ve silah zoru ile hayata geçirilen uygulamaların toplumların hafızasında kısa vadeli etkiler bırakabildiği ancak uzun vadede bu etkinin kalıcı olmadığı farklı deneyimlerle ortaya çıktı.

Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru ise kan, gözyaşı ve baskıyı çağrıştıran sert güce duyulan rahatsızlık, toplumları zorlama yerine, ikna yönteminin uygulanabilirliğini sorgulamaya itti. Bu sürecin devamında 1980'lerin sonunda ilk defa Joseph Nye tarafından kullanılan "yumuşak güç" kavramı, literatüre dahil oldu. "Yumuşak Güç" bir ülkenin askeri tehditler ya da zorlama olmaksızın hedef ülke ya da toplumda uygulamak istediği politikaları ikna ederek yapabilme kabiliyetini temsil eder. Nye, yumuşak güç kaynağı olarak ideolojiler, kültürel değerler ve normlar ile dış politikayı belirlemiştir. Nye, başarılı devletlerin sert güç yanında yumuşak güce de ihtiyaçları olduğunu ifade ederek yumuşak gücün, başkalarını zorlama yeteneğinin yanı sıra, uzun vadeli tutumlarını ve tercihlerini şekillendirme yeteneği kazandırdığını öne sürmüştür (Nye, 1990).

Bu çerçevede devletler, uluslararası şirketler, yardım kuruluşları, dernek ve vakıflar, eğitim kurumları, dini yapılanmalar ve farklı amaçlara göre hizmet veren Sivil Toplum Kuruluşları üzerinden hedef toplumlar üzerinde önemli düşünsel, kültürel ve algısal dönüşümlere yol açabilirler. Bilhassa küreselleş-

rek küresel ölçekte istedikleri değişiklikleri yapabilmekte ya da istedikleri politikaları önemli bir direnç görmeden uygulayabilmektedir. Network bağları, ulus ötesi ilişkilerle birleşerek birçok küresel sorunun çözümünde ve küresel sorunlarla mücadelede kollektif hareket etme imkanı da sağlayabilmektedir. Bu çerçevede, günümüzde yumuşak güç, sert güç yanında eşlenik olarak, hatta kimi durumlarda kültürel diplomasi kanalı kullanılarak çok daha etkin ve olumlu sonuçlar sağlayabilmektedir. ABD ve batılı ülkelerin uzun yıllardır uyguladıkları yumuşak gücü, Türkiye de etkin şekilde kullanmaktadır. Orta Doğu, Balkanlar ve Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere, Türkiye'nin yumuşak gücünü etkin şekilde kullanabildiği coğrafyalarda ikili ilişkilerin güçlenmesi, Türkiye'nin bu bölgelerde ekonomik, kültürel ve siyasi derinleşmesine de katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Akhundova, J. (2015). Rusya'nın "Yumuşak Güç" Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikalar. Bursa: Ekin Yayınevi.

Altunışık, M. B. (2009). Worldviews and Turkish foreign policy in the Middle East. *New Perspectives on Turkey,* 40, 69-192.

Altunışık, M. B. (2015). The Turkish model and democratization in the Middle East. *Arab Studies Quarterly*, 27(1/2), Winter/Spring 2005, 45-63.

Anaz, N. (2018). Bir dış politika söylemi olarak ''yumuşak güç''. Açık Görüş, 27 Ocak 2018. https://www.star.com.tr/acik-gorus/bir-dis-politika-soylemi-olarak-yumusak-guc--haber-1302612/

Anaz, N. (2022). An Assessment of Turkey's Soft Power Resources in Asia: Potential and Limitations. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 24(5), 755-771.

Ateş (2023). Başkanın mesajı. https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/baskanin-mesaji

Baldwin, D. (2002). Power and international relations. İçinde W. Carlness, T. Risse & B. A. Simmons (Eds.), *Handbook of International Relations*, Sage Publication, Los Angeles, 273-297.

Bilim ve Gelecek (2020). Çin, İtalya'ya 9 uzman ve 31 tonluk tıbbi malzeme gönderdi. 13 Mart 2020. https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2020/03/13/cin-italyaya-9-uzman-ve-31-tonluk-tibbi-malzeme-gonderdi/

Brand Finance (2022). Global Soft Power Index 2022: USA bounces back better to top of nation brand ranking. 15 Mart 2022. https://brandfinance.com/press-releases/global-soft-power-index-2022-usa-bounces-back-better-to-top-of-nation-brand-ranking

Brand Finance (2023). Global Soft Power Index 2023. file:///C:/Users/user/Downloads/brand-finance-soft-power-index-2023-digital.pdf

British English Councile (2023). Learn English online and improve your skills through our high-quality courses and resources. https://learnenglish.britishcouncil.org/

Castells, M. (2008). Enformasyon Toplumu: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CGTN (2020). Serbian president kisses Chinese flag as support team arrives. 22 Mart 2020. https://news.cgtn.com/news/2020-03-22/Serbian-president-kisses-Chinese-flag-as-support-team-arrives--P3FlpiEMBa/index.html

Dahl, R. A. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2 (3), 201-215.

Donelli, F. (2019). Persuading through Culture, Values, and Ideas: The Case of Turkey's Cultural Diplomacy. *Insight Turkey,* 1-22. DOI: 10.25253/99.2019EV.04

Gallarotti, G.M. (2011). Soft power: what it is, why it's important, and the conditions for its effective use. *Journal of Political Power,* 4:1, 25-47, DOI:10.1080/2158379X.2011.557886

Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. Cambridge University Press, New York.

Goethe-Institut (2023). Görevler ve hedefler. https://www.goethe.de/ins/tr/tr/ueb/auf.html

Independent Türkçe (2020). Sırbistan'da Çin ve 100 kat fazla yardım yapan AB'nin imaj yarışı. 13 Nisan 2020. https://www.indyturk.com/node/163096/d%C3%BCnya/s%C4%B1rbistan%E2%80%99da-%C3%A7in-ve-100-kat-fazla-yard%C4%B1m-yapan-ab%E2%80%99nin-imaj-yar%C4%B1%C5%9F%C4%B1

Indian Strategic Studies Forum (2022). World soft power index. https://img1.wsimg.com/blobby/go/905bb114-a609-4bd0-a33b-dabe335781b0/downloads/ISSF_s%20World%20Soft%20Power%20Index%202022.pdf?ver=1660547924817

Işıktaş, S. (2023). "Değişen Diplomasinin Bir Boyutu Olarak İçişleri Diplomasisi", Diplomasi Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar, Ankara: TİAV Yayınları.

Kalın, İ. (2011). Soft power and public diplomacy in Turkey. *Perceptions*, Autumn 2011, XVI(3), 5-23.

Keyman, F. E. (2023). Yumuşak güç. TÜBİTAK Toplum Bilimleri Başkanlığı, Popüler Bilim Yayınları. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yumusak_guc

Kirişçi, K. (2009). The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State. *New Perspectives on Turkey*, 40, 29–57.

Korkmaz, S. (2022). Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak YTB: Türkiye Mezunu Üst Düzey Bürokratlar*, Tetkik*, *22(2)* ,319-335.

Köse T. ve Özcan M., Karakoç E. (2014). Türkiye'nin Arap Baharı Sonrası Yumuşak Gücünün Etkisi ve Boyutları. İstanbul: Avrasya Türk Kültürü Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları.

Kuban, A. (2021). Çin'in yumuşak güç unsurları. https://insamer.com/tr/cinin-yumusak-guc-unsurlari_3794.html

Machiavelli, N. (2020). *The Prince.* Çev. W.K. Marriott. Karbon Kitaplar.

Mearsheimer, J.J. (2001). *The tragedy of great power politics*. Norton, New York.

Nye Jr., S. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, Twentieth Anniversary (Autumn 1990), 153-171.

Nye, J. S. (2005). Dünya siyasetinde başarının yolu: Yumuşak güç [Soft power: The means to success in world politics].1st ed. Elips Kitap, İstanbul.

Nye, J. S. (2006). Think again:soft power. *Foreing Policy*, February 23, 2006. https://foreignpolicy.com/2006/02/23/think-again-soft-power/

Oğuz, T. (2009). Soft power in Turkish foreign policy, *Australian Journal of International Affairs,* 61(1), 81-97, DOI: 10.1080/10357710601142518.

Portland (2015). The Soft Power 30, A global ranking of soft power. https://portland-communications.com/pdf/The-Soft-Power_30.pdf

Sancak K. (2016). Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sandıklı A. (2015). Türkiye'nin Jeopolitiği: Yumuşak Güç Savaşları ve Terörizm. İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Shadid, A. (2011). In Riddle of Mideast Upheaval, Turkey Offers Itself as an Answer. *New York Times*. 26 September 2011. http://www.nytimes.com/2011/09/27/world/europe/in-mideast-riddle-turkey-offers-itself-as-an-answer.html?_r=1&hpw, Accessed 12 March 2023.

Şen, O. (2019). Targeted soft power in Turkish new foreign policy and its impact on origins of in- bound tourists. ournal of Tourism Theory and Research, 5(1), 65-74.

Temporal, P. (2023). Foreword. In *Global Soft Power Index*. Brand Finance.

TİKA (2017). Hakkımızda. https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649

TİKA (2022). Faaliyet raporu 2022. https://www.tika.gov.tr/upload/old/2023/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU/T%C4%B0KA%202022%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf

TİKA (2023). Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu 2023. https://www.tika.gov.tr/upload/2023/KMDBR/Tika_Rapor_2023-Yeni-OK.pdf

Türk Diyanet Vakfı (2023). Hakkımızda. https://tdv.org/tr-TR/kurumsal/

University of Mumbai (2023). Chapter 1. Power and state-Niccollo Marciavelli (1469-1527). https://archive.mu.ac.in/myweb_test/TYBA%20study%20material/Politicals%20Sci.%20-%20V.pdf

Uysal, N.; Schroeder, J. and Taylor, M. (2012). Social Media and Soft Power: Positioning Turkey's Image on Twitter. *Middle East Journal of Culture and Communication*, 5, 338–359

Yalçın A.K. (2021). Bir Kültürel Diplomasi Kurumu Olarak Yunus Emre Enstitüsü: Yapısı, İşleyişi ve Tarihçesi. Ahi Evran International Conference on Scientific Research 30 November -1-2 December, 2021 /Abstract Book

Yalçın A.K. (2023). "Bir Kamu Diplomasisi Enstrümanı Olarak Yunus Emre Enstitüsünün Eğitim Diplomasisi Faaliyetleri". (Ed. Selim Çapar- Halil İbrahim Aydın) Diplomasi Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar, ss.93-114. Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı-AREM Ortak Yayın.

Yavuzaslan, K. ve Çetin, M. (2016). Soft power context and soft power indexes. İçinde Business Challenges in the Changing Economic Landscape, 1, 395-409.

Yılmaz A.N. ve Kılıçoğlu G. (2018). "Kültür ve Sanatın Ulusal Tanınırlığının Pozitifleştirilmesinde Bir Araç Olarak Kullanılması: Türkiye'nin Kültürel Yumuşak Güç Potansiyeli". (Ed. Ayhan Nuri Yılmaz- Gökmen Kılıçoğlu) Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler: Türkiye ve Dünyadan Örnekler. ss.11-38. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

YTB (2023). Başkanlığımız. https://ytb.gov.tr/kurumsal/baskanlik

Yunus Emre Enstitüsü (2022). 2022 yılı faaliyet raporu. https://www.yee.org.tr/sites/ default/files/yayin/2022_faaliyet_raporu.pdf

TÜRKİYE'NİN KAMU DİPLOMASİSİNDE YUMUŞAK GÜÇ: TRT VE ANADOLU AJANSI

Serhat BEKAR

Giriş

Dünya siyasetinde politika ve ekonomide güç savaşının yaşanması birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir. Ülkeler kendi değerlerinin üstün kılınacağı bir uluslararası ortam yaratmaya çalışmaktadır. Bu ortam yaratılmaya çalışılırken birtakım problemlerin yaşanması kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir. Problemlerin çözümünde geleneksel diplomasi yetersiz kalınca, tutum ve davranış değişikliğinin yaratılması için halklar üzerinden yeni diplomasi faaliyetleri yürütülmeye başlanmıştır. Yeni kamu diplomasisi ise ülkelerin, hedef ülkeler karşısında olumlu imajını korumak ve var olan imajını yükseltmek amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetler bütünü olarak ifade edilmiştir (Williams, 2009: 218).

Joseph Nye'nin geliştirdiği yumuşak güç (soft power) kavramı, yeni kamu diplomasisinin önemli bir gücü olmuştur. Hedef ülke vatandaşlarının "kalplerini ve zihinlerini kazanmak" kurgulanan stratejinin ön önemli amacı olmuştur. Nye (2004: 1), yumuşak güç kavramı ile istediğini zor kullanmak yerine kendini ve değerlerini çekici kılarak elde etme yeteneğidir. Bir ülkenin yumuşak gücünü kültürü, siyasi amaçları ve politikalarından gelerek hedef kitleler üzerinde meşruluğu sağlandığı oranda güçlü olacaktır. Yeni kamu diplomasisi faaliyetleri düşünce ve görüşlerin dezenformasyona uğramadan, etkileşime açık bir şekilde aktarılması ile gerçekleştirilmektedir. Bu noktada kamu diplomasisi kitle iletişim araçlarına dayanan geniş ölçekte bilgilendirme ve doğrudan iletişime geçilen bir etkileşim sürecidir.

Kamu diplomasi ve yumuşak güç, uluslararası yayıncılığın başlamasıyla daha fazla önemsenmeye ve ilgi duyulmaya başlanmıştır. Hedef ülke vatandaşlarını etkilemeye çalışan devletler, sahip oldukları yumuşak güç unsurlarından yararlanmışlardır. Devletler hedeflerine ulaşabilmek için askeri ve ekonomik güce dayanan sert güç (hard power) yerine yumuşak güç (soft power) araçlarını tercih etmekte böylece dünya kamuoyunda faaliyetlerinin meşruluğunu sağlamış olmaktadırlar (Nye, 2004: 5).

DW Türkçe, Independent Türkçe, Euronews, Reuters vb. dış basın; gelişmeleri hali hazırda iletmekte ve dünyanın Türkiye'den haberdar olmasını sağlamaktadır. TRT World bu anlamda başta Türkiye olmak üzere dünyadaki pek çok gelişmeyi dünya ile paylaşmaktadır. TRT World demokratik, saygın ve güçlü bir kanal olarak Türkiye'nin kamu politikasının daha başarılı olması için:

- ✓ Habercilik anlayışında dünyada ilk kamu yayıncılığını yapan BBC gibi, çok sesliliğe ve objektif yayıncılığa daha çok yer vererek batının sürekli olarak Türkiye'ye dayattığı basın özgürlüğü ve demokrasi konularında cazibesini artırabilir. Böylece uluslararası ortamda kendini kanıtlayan kanalın değeri artarak, yabancı toplumlardaki güveni pekiştirecektir.
- ✓ 2020 yılında Ipsos tarafından yapılan bir araştırmada (BroadcastPro, 2020), Avrupa'da en çok izlenen haber kanalları sıralamasında Euronews, CNN International ve BBC World News ilk üç sırada yer almış fakat TRT World kendisine bu araştırmada yer bulamamıştır. Bu anlamda izlenirlik ve bilinirlik adına TRT World'ün bu sıralamalara girebilmek için yeni stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.
- ✓ Türkiye'nin ABD ve AB ülkeleri ile yaşamış olduğu sorunlar karşısında etkili bir kamuoyu diplomasisi yürütebilmek için alanında uzmanları, akademisyenleri, aktivistleri ve toplumu dikkate almalıdır. Tartışmalı konularda Türkiye yararına objektif gerekçeli kararlar sunarak, kamu diplomasisinin toplumdan topluma nitelik ön plana çıkarılarak hedef toplumların ikna edilmesi daha kolay gerçekleşecektir.

Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerine geç başlamış olması küresel yayıncılık konusunda güvenilirliğin kazanılmasını ve izlenirliği önemli oranda etkilemiştir. Euronews, CNN, BBC, El Cezire vb. kanallar uzun zamandır küresel ölçekte yayıncılık faaliyetlerini yürüttükleri için aradaki farkın azaltılmasında: haber merkezi sayısının artırılması, dağıtım ağının genişletilmesi, personel sayısının artırılarak teknolojiden daha fazla yararlanılması ile sağlanabilir. Ayrıca dijital platformlara önem veren TRT'nin abone ve izleyici sayısı her geçen gün artmakla birlikte diğer yayıncı kuruluşlara göre az olduğu burada da daha fazla etkinlik sağlanarak etkileşimin artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

Akarcalı, S. (2003). *Radyo ve Televizyonda Türk Dış Yayınları.* Ankara: İmaj Yayıncılık.

Akıncı, Z. (1997). Diplomatik Dil ve Özellikleri. *TÖMER Çeviri Dergisi Özel Kuram Sayısı,* 107-112.

Al-Ghazzi, and O., Kraidy, M. M. (2014). Neo-Ottoman Cool 2: Turkish Nation Branding and Arabic Language Transnational Broadcasting*. International Journal of Communication*, 7, 2341-2360.

Alpaydın, U. A. R. (2010). Soft Power in Turkish Foreign Policy Under The Akp Governments: 2002-2009. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Anadolu Ajansı. (2015). TRT World'un Temel İlkesi 'İnsan' Olacak. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/trtworldun-temel-ilkesi-insan-olacak-/457936 (E.T.: 20.01.2023).

Anadolu Ajansı. (t.y.). Kuruluşundan Bugüne Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/p/tarihce/ (E.T.: 19.01.2023).

Aydemir, E. (2018). *Kamu Diplomasisi: Ülkeler-Avrupa Birliği-Kurumlar-Uygulamalar*. İstanbul: Kalkedon.

Başar, H. (2011). Türkiye'nin Kamu Diplomasisi: Bir Örnek Çalışma TRT. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi.

Bolelli, M. (2017). *Güç ile Yönetim.* İstanbul: Abaküs.

Boschele, F. A., and Ay, A. (2016). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'de Çokkültürcü Medya ve TRT Kürdi. *İnsan ve İnsan, 3*(9), 36-52.

Bostancı, M. (2012). *Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü ve Önemi.* İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Brandfinance (2022). https://brandfinance.com/events/global-soft-power-summit-2022 (E.T.: 03.02.2023).

BroadcastPro. (2020). Euronews is top international news channel in Continental Europe: Ipsos. https://www.broadcastprome.com/news/euronews-is-top-international-news-channel-in-continental-europe-ipsos/ (E.T.: 31.01.2023).

Cull, N. J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons From the Past.* Los Angeles: Figueroa Press.

Çevik, S. B. (2019). Turkish Historical Television Series: Public Broadcasting of Neo-Ottoman İllusions. *Southeast European And Black Sea Studies. 19*(2), 227-242.

Devran, Y. (2015). Yeni Türkiye'nin Küresel Sesi TRT World: Fırsatlar ve Güçlükler. *E-journal of Intermedia, 2*(2), 281-294.

Doğan, Y. (2014). TRT ve AA Türkiye'nin dünyaya açılan yüzü. https://www.aa.com.tr/tr/politika/trt-ve-aa-turkiyenin-dunyaya-acilan-yuzu/123481 (E.T.: 21.01.2023).

Ekşi, M. (2015). Rusya'nın Kamu Diplomasisi: Dış Politika Davranışlarıyla Çelişme Paradoksu. *Karadeniz Araştırmaları,* 45, 43-56.

Ekşi, M. (2017). Türkiye'nin Türk Dünyasına Yönelik Kamu Diplomasisi: Yeni Araç ve Mekanizmalar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 17*(1), 9-19.

Ekşi, M., and Erol, M. S. (2018). The Rise and Fall of Turkish Soft Power and Public Diplomacy. *Akademik Bakış, 11*(23), 15-45.

Eren, İ. (2017). TRT World Dünyanın Her Yerinden İzlenebilecek. http://aa.com.tr/tr/turkiye/trt-world-dunyanin-her-yerinden-izlenebilecek/768176 (E.T.: 18.01.2023).

Eren E. (2019). Medya Diplomasisi Aktörü Olarak TRT ve Balkanlardaki Örnek Faaliyetleri. *TRT Akademi, 4*(7), 26-41.

Ertekin, B. A. (2012). Uluslararası Sistemde Görsel-İşitsel Medyanın Kamu Diplomasisi ve Kamuoyu Yaratmadaki Önemi: TRT'nin Türkçe Dışında Yayın Yapan Kanalları Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(42), 323-354.

Fan, Y. (2008). Soft Power: The Power of Attraction or Confusion?. *Place Branding and Public Diplomacy, 4*(2), 147-158.

Haberler.com. (2011). Elvan-ı Seb'a 1 Yaşında. http://www.haberler.com/elvan-i-seb-a-1-yasinda-3208864-haberi/ (E.T: 01.01.2023).

Heywood, A. (2000). *Key Concepts in Politics.* New York: Macmillan Palgrave.

Hocking, B., and Melissen, J. (2015). Diplomacy in the Digital Age. Clingendael Report. Clingendael: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

Holsti, K. J. (1972). *International Politics: A Framework for Analysis.* New Jersey: Prentice-Hall.

Işık, M. (2021). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kalın, İ. (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *Perception Journal of International Affairs, 16*(3), 5-23.

Karadağ, H. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi.* Ankara: Nobel.

Kavoğlu, S. (2018). *Türk Kamu Diplomasisi Halkla İlişkiler Eksenli Model Arayışları.* Konya: Eğitim.

Kılıç, E. A. (2015). Bir Kamu Diplomasisi Aracı Olarak TRT Kurumu. (Ed. M. Şahin ve B. S. Çevik) *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* içinde (ss. 365-391). Ankara: Nobel.

Kissinger, H. (2006). *Diplomasi* (Çev.: İ. H. Kurt). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Melissen, J. (2005). The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. (Ed. J. Melissen) In *The New Public Diplomacy Soft Powerin International Relations.* (pp. 3-27). New York: Palgrave Macmillan.

Melissen, J. (2011). Beyond The New Public Diplomacy. Clingendael Paper No.3. Netherlands Instute of International Relations Clingendael: The Hague.

Morgenthau, H. J. (1949). Politics Among Nations the Struggle for Power and Peace.. New York: Afred A. Knopf https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.74487/page/n9 (E.T.: 23.01.2023).

Nicolson, H. (1970). *Diplomasi* (Çev.: M. Engin). İstanbul: Altın Kitaplar.

Nisbet, E. C., Nisbet, M. C., Scheufele, D. A., and Shanahan, J. E. (2004). Public Diplomacy, Television News, and Muslim Opinion. *Harvard International Journal of Press/Politics, 9*(2), 11-37.

Nossel. S. (2004). Smart Power. *Foreign Affairs, 83*(2), 131-142.

Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy,* 80, 153-171.

Nye, J. S. (2002), *The Paradox of American Power: Why The World's Only Superpower Can't Go It Alone.* New York: Oxford University Press.

Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means To Success In World Politics.* US: Public Affairs.

Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu* (Çev.: R. İ. Aydın). Ankara: Elips.

Nye, J. S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of The American Academy of Political And Social Science, 616*(1), 94-109.

Nye, J. S. (2011). *The Future of Power.* New York: Public Affairs.

Nye, J. S. (2017). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Araçları* (Çev.: R. Aydın). (2.Baskı). BB101.

Nye, J. S., and Armitage, R. L. (2007). The CSIS Commission on Smart Power. Washington: CSIS Press.

Ojomo, O., and Olomojobi, O. T. (2012). International Broadcasting, National Security and the Public's Right to Know. *Benin Mediacom Journal,* 5, 43-53.

Özkan, A. (2016). Uluslararası Halkla İlişkiler ve Bir Halkla İlişkiler Etkinliği Olarak Kamu Diplomasisi. (Ed. B. Kılınç). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler* içinde (ss. 2-25). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Rawnsley, G. (2012). Approaches to Soft Power and Public Diplomacy in China and Taiwan. *Journal of International Communication, 18*(2), 121-135.

Sancak, K. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*. Ankara: Nobel.

Sancar, G. A. (2015). Kamu Diplomasisinde Medyanın Önemi: Anadolu Ajansı Örneği (Ed. M. Şahin ve B. S. Çevik). *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* içinde (ss. 439-464). İstanbul: Nobel.

Saraçlı, M. (2014). Güç Unsurları Çerçevesinde Bir Algı Yönetimi Unsuru Olarak (Yeni) Kamu Diplomasisi ve Türkiye (Ed. B. Karabulut). *Algı Yönetimi* içinde (ss. 273-308). İstanbul: Alfa.

Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (6. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Şahin M., ve Çevik, B. S. (2015). Türkiye'de Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç (Ed. M. Şahin ve B. S. Çevik). *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* içinde (ss. 1-16). Ankara: Nobel.

TCCB (2016). "TRT World, Kameralarının Vizörünü Güce ve Güçlüye Değil; Mazlumlara, Ezilenlere Odaklamalı". https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/61005/trt-world-kameralarinin-vizorunu-guce-ve-gucluye-degil-mazlumlara-ezilenlere-odaklamali.html. (E.T: 28.01.2023).

Tuncer, H. (2017). Tarihte Ad-Hoc Diplomasi Uygulamaları. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 4*(1), 50-57.

TDK. https://sozluk.gov.tr, (E.T.:11.12.2022).

TRT. (t.y./a). https://www.trt.net.tr/kurumsal/tarihce (E.T.: 23.01.2023).

TRT. (2008). *TRT Genel Yayın Planı*. Ankara.

TRT. (2011). 2011 Faaliyet Raporu. https://www.trt.net.tr/kurumsal/2017/ (E.T.: 23.01.2023).

TRT. (2012). 2012 Faaliyet Raporu. https://www.yumpu.com/tr/document/view/47616183/2012-faaliyet-raporu-1-trt (E.T.: 23.01.2023).

TRT. (2015). 2015 Faaliyet Raporu. https://www.trt.net.tr/pdfs/event-reports/2015.pdf (E.T.: 23.01.2023).

TRT. (2016). 2016 Faaliyet Raporu. https://www.trt.net.tr/pdfs/event-reports/2016.pdf (E.T.: 23.01.2023).

TRT. (2021). Faaliyet Raporu. https://www.trt.net.tr/pdfs/event-reports/2021.pdf. (E.T: 28.01.2023).

Tr Dergisi. (t.y.). http://trdergisi.com/trt-world-yukseliyor/ (E.T.: 23.01.2023).

TRT Avaz. https://www.trtavaz.com.tr/hakkimizda (E.T.: 23.01.2023).

TRT (t.y./b). https://www.trt.net.tr/kurumsal/televizyon (E.T: 24.01.2023).

TRT Haber. (2017). http://www.trthaber.com/haber/turkiye/trt-world-megogodan-seyredilebilecek-306375.html (E.T: 24.01.2022).

TRT Televizyon Tanıtım (t.y.). http://www.trt.net.tr/Kurumsal/TelevizyonTanitim.aspx (E.T.: 10.12.2023).

TRT World (t.y.). https://www.trtworld.com/about (E.T: 24.01.2022).

Türkiye'nin Sesi Radyosu (2007). http://www.turkiyeninsesiradyosu.com/?r=site/content&id=32 (E.T: 24.01.2022).

Williams, A. (2009). The U.S. Military and Public Diplomacy (Ed. P. Seib). In *Toward a New Public Diplomacy: Redirecting U.S. Foreign Policy.*(ss. 217-238). New York: Palgrave Macmillan.

Yağmurlu, A. (2007). Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi. *İletişim Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 9-38.

Yanardağoğlu, E. (2014). Uluslararası İletişim ve Kamu Diplomasisi: BBC Dünya Servisi Haber Merkezi Örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 38, 115-131.

Yıldırım, G. (2015). *Kültürel Diplomasi Ekseninde Uluslararası Halkla İlişkiler Perspektifinden Kamu Diplomasisi.* İstanbul: Beta.

Yılmaz, A. N., ve Kılıçoğlu, G. (2018). Türkiye'nin Orta Asya'daki Yumuşak Gücü ve Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları, 119*(235), 141-184.

TÜRKİYE İLE TÜRK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ

Mehmet YÜCE

Giriş

19. yüzyılda yıkıma uğrayan Türk Dünyası uzun bir süreden sonra toparlama dönemine girmiş, İkinci Karabağ Savaşında Türkiye-Azerbaycan'ın yoğun iş birliği ile kazanılan zaferle güven tazelemiş, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulmasıyla yeni bir jeopolitik durum oluşmuştur. Bu yapının oluşmasında Türkiye'nin önemli rolü olmuştur. Türkiye'nin Türk Devletleri ile ilişkilerinin temelinde ortak dil, etnik, tarih ve din olarak sıralanabilecek olgular rol almaktadır. Gelişen ilişkilerin en önemli hedefi ortak geleceğin inşası ülküsüdür. Yoğun iş birliğine, adalet ve eşitlik temeline dayalı bu yapı aynı zamanda Avrasya bölgesinin sahip olduğu zenginliklerin hakkaniyetle paylaşması hedeflenmektedir.

Türkiye ile Türk Devletleri ilişkileri iki yönden ele almak gerekmektedir. Birincisi Türkiye'nin Türk Devletleri ikili ilişkileridir. İkincisi ise Türkiye Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde üye ülkelerle yürüttüğü ortak ilişkilerdir. Türkiye, Türk Devletleri ilişkileri çok yönlü olup, ilişkiler her alanda giderek derinlik kazanmaktadır. Türkiye, Türk Devletleriyle ilişkilerine özel bir önem vermekte, özellikle post-Sovyet ülkeleri Türk Cumhuriyetleri serbest piyasa ekonomisine geçiş sağlamaları, uluslararası kurumlarda temsil olunmaları, siyasi ve ekonomik istikrarları için özel bir çaba göstermektedir. Tecrübelerini kardeş ülkelerle paylaşan Türkiye ile Türk Devletleri arasındaki ekonomik ilişkiler potansiyel iş birliği imkanları altında olması, niteliksel ve niceliksel olarak istenen seviyenin altında olmasına rağmen sürekli gelişme içinde olup, orta ve uzun vadede atılacak stratejik adımlarla istenilen seviyeye yükseleceği beklenilmektedir. Özellikle son yıllarda Türkiye'nin küresel düzeyde etkisinin artması, imalat sanayi ve savunma sanayi yatırımları, bir yandan Türk Devletlerinin iç ve dış güvenliğini sağlamak üzere Türkiye ile müttefiklik oluşturmaları diğer yandan ise ekonomik ilişkilerinin üst seviyeye çıkması sonucu doğurmuştur.

Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı kapsamı çerçevesinde de üye ülkelerle çok taraflı iş birliği imkânı oluşturmaktadır. Ankara'da 1992'de gerçekleşen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesinden 2009'da "Nahçıvan Anlaşması" ile Türk Konseyi'nin kurulmasına, 2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatının kurulmasına kadar geçen süreçte aktif rol oynamış ve bu Teşkila-

Devletleri Teşkilatı İstanbul Zirvesi'nde, Türk Konseyi'nin adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilmiş, Türkmenistan gözlemci ülke olarak sürece dâhil olmuştur. Ayrıca bu zirvede Teşkilatın yol rehberi niteliğinde olan Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi de kabul edilmiştir. Bu yapılandırma sonrası Türk Devletleri Teşkilatı ilk zirvesini (9. Zirve) Türk-İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olan tarihi Semerkant şehrinde gerçekleştirilmiş olup bu zirvede Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gözlemci üye ülke olarak Teşkilata kabul edilmiştir.

Türkiye -Türki Cumhuriyetler arasındaki ekonomik ilişkiler potansiyel seviyenin altında kalmış olsa bile sürekli bir gelişme içerisinde olmuştur. Türkiye'nin Azerbaycan hariç Türki Cumhuriyetlere sınırdaş olmaması, bu ülkelerde lojistik, mesafenin uzak olması ve destek hizmetlerinin yetersiz ve maliyetli olması, bankacılık sisteminin yeterince gelişmemiş olması, yönetimin ve hukuk sisteminin şeffaf olmaması, siyasi istikrarsızlık gibi tüm olumsuzlara rağmen Türkiye, Türki Cumhuriyetlerin tümünde beş büyük yatırımcı ve dış ticaret ortakları arasında yer almaktadır. Bu yapı Türkiye'nin söz konusu Türk Cumhuriyetleri ekonomik iş birliğinin geliştirilmeye müsait potansiyelin olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'nin son dönemlerde başta enerji alanında olmak üzere Azerbaycan ile yoğun iş birliği içinde olması, birçok konuda ortak hareket etmeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile dış ticaret hacminin birkaç kata çıkmış olması Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki potansiyel iş birliğinin realize edilmesi yönünde ciddi adımlar olarak okunması gerekmektedir.

Kaynakça

Aslanlı, A., ve Kurban, Vefa (2016). Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 31 – 43.

Aslanlı, A. (2020), 10. Yılında Azerbaycan-Türkiye Stratejik Ortaklık Anlaşması ve Ortak Askeri Tatbikatlar. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/10-yilinda-azerbaycan-turkiye-stratejik-ortaklik-anlasmasi-ve-ortak-askeri-tatbikatlar/1937068, 03.01.2022.

Deregözü, M. (2020). *Türkiye-Macaristan İlişkileri*. İstanbul: SETA Yayınları 159.

Ekici, M. S., ve Arpa, A. T. (2021). Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Enerji İlişkilerinin Mali ve İktisadi Analizi. *Journal of Life Economics*. 8(2), 273-280.

Mussurova, M. (2020). Kazakistan'ın Dış Politikasında Çok Taraflılık ve Uluslararası Örgütler. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ticaret Bakanlığı (2022). Azerbaycan Ülke Profili, https://ticaret.gov.tr/data/5eb6749913b8767e5c4b1fcd/Azerbaycan_2022.pdf. E. 05.05.2023

Ticaret Bakanlığı (2022a). Özbekistan Ülke Profili, https://ticaret.gov.tr/data/5ef20f4213b876b1f88518d8/%C3%96zbekistan_2022.pdf, E. O6.05.2023.

Ticaret Bakanlığı (2022b). Kırgızistan Ülke Profili, https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2022.pdf, E. 06.05.2023.

Ticaret Bakanlığı (2022c). Türkmenistan Ülke Profili, https://ticaret.gov.tr/data/5f05d4d213b8761868766d8d/T%C3%BCrkmenistan_2022.pdf, 06.05.2023.

Ticaret Bakanlığı (2022d). Macaristan Ülke Profili, https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/m acaristan/genel-bilgiler, E. 05.05.2023.

Veliyev, C. (2022). "Azerbaycan- Özbekistan stratejik iş birliği derinleşiyor", https://www.yenisafak.com/dusunce-gunlugu/azerbaycan--ozbekistan-stratejik-is-birligi-derinlesiyor-3836492?fbclid=IwAR29Y2eTyIBym9-zf3x81O6Fw_pArGKn64fuHBAblx613sFqc5LNkwo2FQc(E.T: 10.10.2022).

Yüce, M. (2021). *Sosyo-Ekonomik Yönüyle Kırgızistan ve Kırgız Türkleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Yüce, M. (2021a). Kazakistan'ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle Ekonomik İlişkileri. In. H. Acar (Ed.). *Türkiye-Kazakistan İlişkiler*, Bursa: Nobel Yayıncılık.

Yüce, M. (2022). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri*. Bursa: Türk Ocakları Derneği Bursa Şubesi.

Yüce, M. (2022a). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İle İlişkiler*. İstanbul: SETA Yayınları.

Yüce, M. (2022b). *Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı Üyeleriyle İkili İlişkileri*. İstanbul: SETA Vakfı Yayınları.

https://avim.org.tr/tr/Yorum/TURKIYE-OZBEKISTAN-ILISKILERI-YENI-BIR-SAYFA-ACILACAK-MI, 08.01.2022

https://www.dunya.com/gundem/tsk039dan-kirgizistan039a-askeri-yardim-haberi-202772, 24.11.2021

https://parstoday.com/tr/news/turkey-i117246-t%C3%BCrkiye_ile_k%C4%B1rg%C4%B1zistan_aras%C4%B1nda_i%C5%9Fbirli%C4%9Fi_anla%C5%9Fmas%C4%B1_imzaland%C4%B1. 24.11.2021

https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkmenistana-savunma-ihracati-yeni-kapilar-acacak-612564.html. 18.12.2021

https://www.mfa.gov.tr /turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa. E. 05.05.2023.

TÜRKİYE-KAFKASYA İLİŞKİLERİ

Gökmen Kılıçoğlu

Giriş

Kafkasya, hem jeopolitik özellikleri ile hem de efsaneleşmiş yönleri ile Türk tarihinde önem arz eden bir coğrafyadır. Bölgenin Avrupa ve Asya'yı bağlayan bölgelerden biri olması, tarihsel süreçte bir geçiş noktası işlevi görmesine yol açmış, bu da Kafkasya'nın farklı milletler için bir mücadele alanına döndürmüştür. Günümüzde kavimlerin ve orduların geçiş noktası olması özelliğine petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının ve ticaret yollarının geçiş güzergâhlığı eklenmiştir.

Kafkasya'nın kuzey sınırları Volga ve Don Nehirlerine, güney sınırı ise Türkiye ve İran'a uzanmaktadır. Doğusunda Hazar Havzası, batısında ise Azak denizi ve Karadeniz yer almaktadır (Oktay ve Cerrah, 2018: 27). Sınırları, tarif edenlere göre daralıp genişleyebilen Kafkasya'nın en geniş tanımına bile bakacak olursak Hazar Devleti dışında tamamına hâkim olabilen bir devlet yoktur (Yılmaz ve Kılıçoğlu, 2015: 174). Kafkasya genellikle Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olarak ayrılarak tanımlanır. Kafkas sıradağlarının mihenk alındığı bu ayrım sadece coğrafi olarak değil kültürel, siyasi ve idari yapı olarak da farklılıklar arz eder. Kuzey Kafkasya günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde yer alırken, Güney Kafkasya'da üç bağımsız cumhuriyet bulunmaktadır. Kuzey Kafkasya Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında çalkantılı bir dönem geçirmiş, Rusya Federasyonundan ayrılma amaçlı hareketler ortaya çıkmış; özellikle Çeçenistan önce İnguşlarla yollarını ayırmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Rusya, önce ciddi bir yenilgiye uğramış ancak Putin'in iktidara gelmesi sonrasında ayrılıkçı hareketleri bastırabilmiştir. Kuzeydeki bu çatışmalara rağmen asıl uluslararası mücadele alanı Güney Kafkasya olmuştur. Hazar Havzasının doğal kaynakları üzerinde kontrol sağlama mücadelesi hem bölgesel hem de küresel aktörleri karşı karşıya getirmiştir.

Kafkasya, Milli Mücadele döneminde ve sonrasında Türkiye için önemli bir alan olmaya devam etmiştir. Doğu Cephesinde yürütülen mücadelenin kazanılması Milli Mücadele'nin Batı Cephesine yoğunlaşmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Bolşevik Rusya'nın desteğinin alınması söz konusu olabilmiştir. Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal, Azerbaycan Büyükelçisi Abilov ve

Bölgenin değerini arttıran projelerden uzak kalmak Ermenistan için sürdürülebilir bir seçenek değildir.

Türkiye ikinci yüzyılına Kafkasyada oyun kurucu, barışa azami katkı sağlayan ve müttefikleri ile ilişkilerini sağlamlaştırarak girecektir.

Kaynakça

"15 Nisan 2005, Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan´ın Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan´a Gönderdiği Mektup hk. (2005, Nisan 15). Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/no_62---15-nisan-2005_-basbakan-sayin-recep-tayyip-erdogan_in-ermenistan-devlet-baskani- adresinden alınmıştır."

"Abhazya'ya Türk Askeri Önerisi. (1997, Mayıs 23). Ekim 20, 2023 tarihinde Milliyet: https://www.milliyet.com.tr/dunya/abhazyaya-turk-askeri-5382896 adresinden alındı."

"Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyetindeki Büyükelçiliği. (tarih yok). Ekim 21, 2023 tarihinde Diğer alanlarda ilişkiler: https://ankara.mfa.gov.az/tr/content/101/diger-alanlarda-iliskiler adresinden alındı"

"Azerbaycan ile Türkiye Ortak Zırhlı Personel Taşıyıcı Üretecek. (2012, Aralık 18). Haberler.com: https://www.haberler.com/azerbaycan-ile-turkiye-ortak-zirhli-personel-4181515-haberi adresinden alınmıştır."

"Azerbaycan Türkiye ile Ortak Havan Topu Üretecek. (2012, Eylül 14). Haberler.com: https://www.haberler.com/azerbaycan-turkiye-ile-ortak-havan-topu-uretecek-3939283-haberi/ adresinden alınmıştır."

"Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu açıldı. (2017, Ekim 30). Ekim 17, 2023 tarihinde TRT Haber: https://www.trthaber.com/haber/gundem/baku-tiflis-kars-demiryolu-acildi-339560.html adresinden alındı."

"Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan 1915 olaylarına ilişkin bir mesaj yayımladı. (tarih yok). T.C. Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/basbakan-sayin-recep-tayyip-erdogan-1915-olaylarina-iliskin-bir-mesaj-yayimladi.tr.mfa adresinden alınmıştır."

"Başbakan Yıldırım: Ermenistan yeni bir sayfa açmak istiyorsa ona göre karşılık veririz. (2018, Mayıs 11). TRTHABER: https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-yildirim-ermenistan-yeni-bir-sayfa-acmak-istiyorsa-ona-gore-karsilik-veririz-364880.html adresinden alınmıştır."

"BTC'den akan petrol 3 milyar varile dayandı. (2018, Temmuz 07). Akşam: https://www.aksam.com.tr/ekonomi/btcden-akan-petrol-3-milyar-varile-dayandi/haber-752220 adresinden alınmıştır."

"Cami inşaatını protesto ettiler. (2011, Mart 25). Cumhuriyet: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/233150/Cami_insaatini_protesto_ettiler.html adresinden alınmıştır."

"DemokratikTv. (2019, Ekim 31). Türkiyənin mərhum prezidenti Süleyman Dəmirəlin Bakı səfəri - 1967. Eylül 19, 2023 tarihinde Youtube: https://youtu.be/egwTYDt-9vQ?si=ldtkWILD7l7CaXmT adresinden alındı."

"Erməni müxalifəti Konstitusiya məhkəməsinin qərarını "biabırçı" adlandırdı. (2010, Ocak 23). deyerler.org: http://deyerler.org/47471-ermjnimgxalifjti-konstitusiya-mjhkjmjsinin-qjrardnd-biabdrgd-adlanddrdd.html adresinden alınmıştır."

"Ermeniler Türkiye'ye korkarak geliyor, dönmek istemiyorlar. (2010, Şubat 17). Hürriyet: http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ermeniler-turkiyeye-korkarak-geliyor-donmek-istemiyorlar-13807580 adresinden alınmıştır."

"Ermenistan Trabzon üzerinden ticaret yapıyor. (2012, Temmuz 25). Agos: http://www.agos.com.tr/tr/yazi/2035/ermenistan-trabzon-uzerinden-ticaret-yapiyor adresinden alınmıştır."

"Ermenistan Uçağı İndirildi. (2012, Kasım 08). Hürriyet: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ermenistan-ucagi-indirildi-21875958 adresinden alınmıştır."

"Ermenistan'dan Türkiye'ye davet. (2014, Mayıs 27). Aljezeera: http://www.aljazeera.com.tr/haber/ermenistandan-turkiyeye-davet adresinden alınmıştır."

"Ermenistan'ın Ekonomisi. (tarih yok). Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/ermenistan-ekonomisi.tr.mfa adresinden alınmıştır."

"Gül'den Sözde Soykırım Açıklaması. (2008, Eylül 7). Hürriyet, s. http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gulden-sozde-soykirim-aciklamasi-9840235."

"Gül'den Bakü'ye "gönül alma" ziyareti". (2008, Eylül 09). Milliyet: http://www.milliyet.com.tr/siyaset/gulden-bakuye-gonul-alma-ziyareti-988621 adresinden alınmıştır."

"Gül'den Sarkisyan'a kutlama. (2008, Şubat yirmibir). Yeni Şafak: https://www.yenisafak.com/politika/gulden-sarkisyana-kutlama-101179 adresinden alınmıştır."

"Gürcistan'ın Ekonomisi. (tarih yok). Ekim 29, 2023 tarihinde Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/gurcistan-ekonomisi.tr.mfa adresinden alındı."

"http://www.mfa.gov.tr/gurcistan-ekonomisi.tr.mfa. (tarih yok). Dış İşleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/gurcistan-ekonomisi.tr.mfa adresinden alınmıştır."

"http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa. (tarih yok). T.C. Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa adresinden alınmıştır."

"İvanişvili'den 'teşvik' sözü. (2013, Şubat 14). AlJazeera: http://www.aljazeera.com.tr/haber/ivanisviliden-tesvik-sozu adresinden alınmıştır."

"KanalFinans. (2019, Temmuz 01). 1 Temmuz İtibarıyla Avrupa'ya Gaz Vermeye Hazır. Kanal Finans: https://kanalfinans.com/haberler/turkiyenin-enerji-petrol-dogalgaz-boru-hatlari adresinden alınmıştır."

"Koçaryan NATO Zirvesine Gelmiyor. (2004, Mayıs 10). Ekim 29, 2023 tarihinde Hürriyet: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kocaryan-nato-zirvesine-gelmiyor-38593934 adresinden alındı."

"Sarkisyan : Türkiye Geçmişi İle Barışmadan Ab'ye Üye Olamaz. (2011, Ocak 17). T24: https://t24.com.tr/haber/sarkisyan-turkiye-gecmisi-ile-barismadan-abye-uye-olamaz-lefkosa-aa,122659 adresinden alınmıştır."

"Sarkisyan: Türkler de böyle diz çökecek. (tarih yok). Ensonhaber.com: https://www.ensonhaber.com/sarkisyan-turkler-de-boyle-diz-cokecek-2011-12-10.html adresinden alınmıştır."

"Sayın Bakanımızın Gürcistan'ı Resmi Ziyareti (17 Şubat 2016, Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Dışişleri Bakanları V. Üçlü Toplantısı. (2016, Şubat 15). Dış İşleri Bakanlığı. adresinden alınmıştır."

"Şimdi de Rum Ermeni İşbirliği. (2011, Ocak 18). HaberKıbrıs.com: https://haberkibris.com/6918547d-2011_01_18.htm adresinden alınmıştır."

"Türkiye ile Abhazya Arasında Doğrudan Ticaret. (2018, Haziran 28). Ekim 29, 2023 tarihinde Deniz Ticaret Odası: https://www.denizticaretodasi.org.tr/tr/sirkuler/turkiye-ile-abhazya-arasinda-dogrudan-ticaret-10068 adresinden alındı."

"Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ortak tatbikatı sona erdi. (2023, Ekim 7). Ekim 29, 2023 tarihinde TRTAVAZ: https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkiye-azerbaycan-ve-gurcistanin-ortak-tatbikati-sona-erdi/6521430209389226e0d9f213 adresinden alındı."

"Türkiye'de komando eğitimi. (2012, Ağustos 01). Hürriyet: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-de-komando-egitimi-21116439 adresinden alınmıştır.

"Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Silahlı Kuvvetler Komutanları Toplantısı. (2017, Ekim 17). Ekim 29, 2023 tarihinde Milliyet: http://www.milliyet.com.tr/turkiye-azerbaycan-gurcistan-silahli-ankara-yerelhaber-2343190/ http://www.milliyet.com.tr/turkiye-azerbaycan-gurcistan-silahli-ankara-yerelhaber-2343190/ adresinden alındı."

"Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Silahlı Kuvvetler Komutanları üçlü toplantısı. (2018, Kasım 21). TRT AVAZ: https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkiye-azerbaycan-gurcistan-silahli-kuvvetler-komutanlari-uclu-toplantisi/5bf53c5b01a30a028005e5ad adresinden alınmıştır."

"Türkiye-Gürcistan ortak sınır tatbikatı tamamlandı. (2006, Mayıs 31). Ekim 28, 2023 tarihinde Hürriyet: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-gurcistan-ortak-sinir-tatbikati-tamamlandi-4504126 adresinden alındı."

"Türkler Batum'u işgal etti. (2012, Temmuz 13). Ekim 17, 2023 tarihinde Milliyet: http://www.milliyet.com.tr/gundem/turkler-batum-u-isgal-etti-1566363 adresinden alındı."

"Yardımcıel, M. (2008, Temmuz 01). Kars Diplomatik Peynir'in Tadına Baktı. Radikal: http://www.radikal.com.tr/turkiye/kars-diplomatik-peynir-in-tadina-bakti-886100/ adresinden alınmıştır."

"Yüzleş, S. T. (2011, Ekim 10). BBC: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/10/111006_sarkozy_armenia adresinden alınmıştır."

AGİT toplantısı. (2013, Aralık 05). Ulusal Kanal: https://www.ulusal.com.tr/gundem/agit-toplantisi-h18933.html adresinden alınmıştır

Ağacan, K. (2005). Ermenistan- Gürcistan İlişkileri. Ermeni Araştırmaları(19).

Ağayev, M. (2009). Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye Azerbaycan İlişkileri . İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Aleskerli, A. (2009, Mayıs). Gergin Gündem: Türkiye- Ermenistan Sınır Kapısı Sorunu. Stratejik Analiz, 10(109).

Alieva, L. (1999-2000). Reshaping Eurasia: Foreign policy strategies and leadership assets In Post-Soviet South Caucasus. Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Working Paper Series.

Arıboğan, D. Ü. (2013, Temmuz 07). Enerji Barışı. Ekim 15, 2023 tarihinde Türkiye Gazetesi: https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/deniz-ulke-aribogan/577135.aspx adresinden alındı

Armenian Population down by 10,000 in First Half-year, UN Report Shows. (2018, Ekim 17). Panorama: https://www.panorama.am/en/news/2018/10/17/Armenian-population-UN/2019516 adresinden alınmıştır

Armine Ishkanian. (2008, Mart 4). Democracy contested: Armenia's fifth presidential elections. Open Democracy: https://www.opendemocracy.net/en/armenia_elections/ adresinden alınmıştır

Askerzade, A. (2009). NATO Çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye Askerî İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları. Karadeniz Araştırmaları(20).

Aslan, B. (2004). Türkiye Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923) . İstanbul: Kaynak Yayınları.

Aslanlı, A. (2015). Karabağ Sorunu ve Türkiye Ermenistan İlişkileri. Ankara: Berikan Yayınevi.

Aydın, U. (2018). Türkiye Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik İşbirliğine Uzanan Yol. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6(13), 38- 62. doi:10.33692/avrasyad.509957

Babiş, A. G. (2013, Aralık 13). Davutoğlu Erivan'da… Türk Bayrakları Yerde! Türksam: http://turksam.org/davutoglu-erivan-da-turk-bayraklari-yerde adresinden alınmıştır

Bal, H., & Alper, A. (2010). Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3).

Bal, İ. (2004). Türkiye- Ermenistan İlişkileri. İ. Bal içinde, 21. YY'da Türk Dış Politikası. Ankara : Nobel.

Benhür, Ç. (2018). Soğuk Savaşta Sıcak Temas: Cevdet Sunay'ın Sovyetler Birliği Ziyareti 12-21 Kasım 1969 . Konya: Palet Yayınları.

Bordo berelilerin komutanı cephede. (2014, Ekim 09). Sabah. Eylül 21, 2023 tarihinde https://www.sabah.com.tr/aktuel/2014/11/09/bordo-berelilerin-komutani-cephede adresinden alındı

Caferov, N. (2016, Nisan 26). 4 Gün Savaşı" ve Bölgesel Dengeler. DW: https://www.dw.com/tr/4-g%C3%BCn-sava%C5%9F%C4%B1-ve-b%C3%B6lgesel-dengeler/a-19168839 adresinden alınmıştır

Ceferov, N. (2011). Bağımsızlığının 20. Yılında Azerbaycan. C. Veliev, & A. Araz içinde, Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji. Ankara: Berikan Yayınevi.

Çelikpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş. Uluslararası İlişkiler, 7(25).

Çelikpala, M. (2012). Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna'ya Yönelik Dış Politikası ve Bu Ülkelerdeki Faaliyetleri. İ. Aydıngün, & Ç. Balım içinde, Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Çiftçi, K. (2010). Türk Dış Politikası: Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında. Ankara : Siyasal Kitabevi.

Davutoğlu, A. (2012). Stratejik Derinlik (75 b.). İstanbul: Küre Yayınları.

DEİK. (2018). Gürcistan Ülke Bülteni.

Demir, A. F. (2003). Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya. İstanbul : Bağlam Yayınları.

Demir, A. F. (2005). SSCB Sonrası Dönemde Türkiye Ermenistan İlişkileri. Uluslararası İlişkiler, 22(5).

Demirağ, Y. (2005). Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri. Uluslararası İlişkiler, 125-155.

Demirağ, Y. (2007). Türkiye Gürcistan İlişkileri. M. Aydın içinde, Türkiye'nin Avrasya Macerası: 1989- 2006 (Avrasya Üçlemesi II). Ankara: Nobel Yayınları.

Demirağ, Y. (2012). Türk Dış Politikasında Güney Kafkasya. Y. Demirağ, & Ö. Çelebi içinde, Türk Dış Politikası: Son On Yıl. Ankara: Palme Yayıncılık.

Dikkaya, M., & Özdemir, G. (2015). Türkiye- Azerbaycan Ekonomik İlişkileri. C. Kasımlı, & İ. Arslan içinde, Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Üzerine Analizler. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Doğan, Y. (2000, 15 01). Gürcistan'da Rus Parmağı. Milliyet. adresinden alınmıştır

Duman, S. (2018, Haziran 24). "Elçibey Dönemi Türkiye Azerbaycan İlişkileri (7 Haziran 1992- Haziran, Ağustos 1993). 07 21, 2023 tarihinde Kafkassam: https://kafkassam.com/elcibey-donemi-turkiye-azerbaycan-iliskileri-7-haziran-1992-haziran-agustos-1993.html adresinden alındı

Eker, Y., Özer, Ş., & Şirin, M. (2006, Mayıs 28). Bakü-Tiflis-Ceyhan hattında, petrol son noktaya ulaştı. Ekim 17, 2023 tarihinde Hürriyet: http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/baku-tiflis-ceyhan-hattinda-petrol-son-noktaya-ulasti-4488076 adresinden alındı

Ener, M., & Ahmedov, O. (20-22 Şubat 2008). Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi. 2. Ulusal İktisat Kongresi. İzmir: DEÜ İİBF İktisat Bölümü.

Erdoğan Sarkisyan ile 20 Dakika Görüştü. (2009, Ocak 30). Haberler.com: https://www.haberler.com/erdogan-sarkisyan-ile-20-dakika-gorustu-haberi/ adresinden alınmıştır

Erdoğan, N. (2017). TANAP Projesinin Türkiye Ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri Ve Önemi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(3).

Eren, O. (2006, Aralık 11). Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi ve Engellemeler. Ermeni Araştırmaları Enstitüsü: http://www.eraren.org/index.php?Page=Makaleler&MakaleNo=957 adresinden alınmıştır

Erşen, E. (2014). Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası. B. Duran, K. İnat, & A. Balcı içinde, Türk Dış Politika Yıllığı 2013. Ankara: SETA Yayınları.

Erşen, E. (2014). Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası. B. Duran, K. İnat, & A. Balcı içinde, Türk Dış Politikası Yıllığı 2013. Ankara: SETA Yayınları.

Erşen, E. (2015). Türkiye'nin Rusya ve Güney Kafkasya Politikası 2014. B. Duran, K. İnal , & A. Balcı içinde, Türk Dış Politikası Yıllığı 2014. Ankara: SETA.

Ertekin, B. (2007). 1995- 2005 yılları Arasında Türkiye- Ermenistan İlişkileri. Balıkesir : Balıkesir Üniversitesi.

Erzurumlu, K. (2013). 21. Yüzyılda Türk Cihan Hakimiyetinin Jeopolitiği. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Eslen, N. (2008). Çok Kutuplu Düzene Doğru. İstanbul: Truva Yayınları.

Gachechiladze, R. (1998). Making of the New Georgia: Development Factors-Pluses and Minuses. Caucasian Regional Studies, 3(1).

Gökdağ, B. A. (2015). Kafkasya ve Türklük. Yeni Türkiye(71), 95- 103.

Güven, E. (2009). Türkiye Üzerinde Yürütülen Ermeni Psikolojik Harekâtı. Stratejik Analiz, 9(108).

Güzel, M., & Erol, M. (2019). Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilerin Bilim Diplomasisi Boyutu. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 3(1).

Harunoğuları, M. (2016). Jeopolitik Rekabet Alanı: Hazar Havzası ve Türkiye. TÜCAUM (Dü.), TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu içinde, (s. 401- 413). Ankara.

Hasanoğlu, M., & Cemilli, E. (2006). Güney Kafkasya'da ABD Politikası. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Hasanov, E. (2013). Türkiye'nin Kafkasya Politikası 2012. B. Duran, K. İnat , & U. Ulutaş içinde, Türk Dış Politikası Yıllığı 2012. Ankara: SETA Yayınları.

İmanov, V. (2011). Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu. H. Komatsu, T. Dadabaev, G. Kurmangaliyeva Ercilasun, & Ş. Karasar içinde, Central Eurasian Studies: Past Present and Future (s. 143-153). İstanbul : Maltepe Üniversitesi.

İNSAMER. (2023). Ülke Profili. İNSAMER: https://www.insamer.com/tr/ulke-profili-acara/ adresinden alınmıştır

İzzetgil, E. (2013, Şubat 17). Gürcistan'ın Denge Politikası ve Türkiye- Gürcistan İlişkileri. USGAM: http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=1793&konu=27&bolge=7 adresinden alınmıştır

Kalafat, Y., & Aslanlı, A. (2006). Türkiye Azerbaycan İlişkileri. İ. Bal içinde, Türk Dış Politikası: 21. Yüzyılda (3 b., s. 407- 424). Ankara: AGAM Yayınları.

Kantarcı, H. (2006). Kıskaçtaki Bölge Kafkasya. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Kantarcı, Ş. (2004). Türkiye Ermenistan'a Sınır Kapılarını Açmalı mı? 2023 Dergisi.

Karabekir, K. (1960). İstiklal Harbimiz. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Kasım, K. (2010). Türkiye'nin Kafkasya Politikası. B. Duran, K. İnat , & M. Ataman içinde, Türk Dış Politikası yıllığı 2009.

Kasım, K. (2011). Türkiye'nin Kafkasya Politikası 2009. B. Duran, K. İnat, & M. Ataman içinde, Türk Dış Politikası yıllığı 2009. Ankara: SETA Yayınları.

Kasım, K. (2011). Türkiye'nin Kafkasya Politikası 2010. B. Duran, K. İnat , & M. Özcan içinde, Türk Dış Politikası Yıllığı 2010. Ankara: SETA Yayınları.

KEİ Toplantısı. (2023, Ekim 29). NTV: http://arsiv.ntv.com.tr/news/160257.asp adresinden alınmıştır

Kelbizadeh, E. (2019). Robert Koçaryan'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde Ermenistan-İran İlişkileri. Ermeni Araştırmaları(62).

Kerimova, G. (2015). Azerbaycan'ın Bağımsızlık Sonrası Kafkasya Politikası: Haydar Aliyev Dönemi (1993-2003). İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıç, A. (2018). Olaylar ve Yorumlar. Ermeni Araştırmaları(59).

Kılıçoğlu, G. (2018). Sözde Ermeni Soykırımı İddiaları İle Mücadelede Kamu Diplomasisi Kullanımı Ve Sivil Toplumun Rolü: Talat Paşa Komitesi Örneği. A. N. Yılmaz, & G. Kılıçoğlu içinde, Yumuşak Güç Ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler (s. 333-370). Ankara: Nobel Yayınları.

Kılıçoğlu, G. (2019). 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Kafkasya Politikası. S. Kekevi, & Ö. Kurtbağ içinde, Türk Dıs Politikası (2000'li Yıllar) (s. 367- 430). Ankara: Berikan Yayınları.

Kılıçoğlu, G. (2020). 1990'lı Yıllarda Türkiye'nin Kafkasya Politikası. S. Kekevi, & Ö. Kurtbağ içinde, Türk Dış politikası 1990'lı Yıllar (s. 233- 295). Ankara: Berikan Yayınları.

Koca, A. (2013, Şubat 17). Gürcistan Başbakanı İvanişvili'nin Türkiye Ziyareti. Politika Akademisi: http://politikaakademisi.org/2013/02/17/4085/ adresinden alınmıştır

Kocharian, S. (2014, Nisan 24). Turkey Will Recognize Armenian Genocide Soner or Later. Panorama.am.

Koçaryan: Hükümetler arası komisyon kurulmalı. (2015, Nisan 21). Ekim 29, 2023 tarihinde Hyetert: https://hyetert.org/2005/04/22/kocaryan-hukumetler-arasi-komisyon-kurulmali/ adresinden alındı

Koptaş, R. (2013, Aralık 13). Davutoğlu arayışta, Ermenistan temkinli. Agos: http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6179/davutoglu-arayista-ermenistan-temkinli adresinden alınmıştır

Kutay, M. (2003, Temmuz 7). Ermeni Sınırında Rus Ruleti. Millet(38).

Lütem, Ö. E. (2005). Olaylar ve Yorumlar. Ermeni Araştırmaları, 18.

Lütem, Ö. E. (2013). Olaylar ve Yorumlar. Ermeni Araştırmaları(45), 9-72.

Lütem, Ö. E. (2015). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu. Ermeni Araştırmaları Dergisi(50).

Lütem, Ö. E. (2018). 2017 Yılında Türkiye-Ermenistan İlişkileri. T. K. Tuncel içinde, Avrasya İncelemeleri Merkezi 2017 Yıllık Rapor. Ankara: AVİM.

Lütem, Ö. E. (tarih yok). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu. Ermeni Araştırmaları(50).

Mert, O. (2014). Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gücistan . İstanbul: 2014.

Mustafa," A. (2001). Ermenistan'la İlişkiler. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası (Cilt II). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ogan, S. (2008, Ekim 28). Türk Dış Politikasının Yeni Yönelimi: "Ermenistan Açılımı". TÜRKSAM: http://turksam.org/turk-dis-politikasinin-yeni-yonelimi-ermenistan-acilimi adresinden alınmıştır

Oktay, H., & Cerrah, U. (2018). Uluslararası Politikada Kafkasya. Ankara: Hitabevi Yayınları.

Oran, B. (1995). Türkiye'nin Balkan ve Kafkas Politikası. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 50(1), 271- 278. doi:10.1501/SBFder_0000001800

Örtlek, M. (2014). Bağımsızlık Sonrası Türkiye – Ermenistan İlişkiler. Yeni Türkiye(60).

Öztığ, L. i. (2018). Türkiye ve Ermenistan İlişkilerinde Nahçıvan Sorunu. Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 18(36), 413- 430.

Palabıyık, M. S. (tarih yok). 2000 Sonrası Türkiye- Ermenistan İlişkileri. Ekim 25, 2023 tarihinde Marmara Üniversitesi: http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/2000-sonrasi-turkiye-ermenistan-iliskileri/ adresinden alındı

Palabıyık, M. S., & Deveci Bozkuş, Y. (2009). Türkiye-Ermenistan İlişkileri (1918-2009). Ö. E. Lütem içinde, Ermeni Sorunu: Temel Bilgi ve Belgeler. Ankara: Terazi Yayıncılık.

Pirinççi, F. (2023, Eylül 30). Karabağ'da Son Perde. Ekim 25, 2023 tarihinde SETA Eb Sayfası: https://www.setav.org/karabagda-son-perde/ adresinden alındı

Polat, D. Ş. (2019). Kafkasya'da Türkiye Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 248-265.

Quliyev, F. (2014, Ekim 20). TANAP: İqtisadiyyat geosiyasətdən irəlidir. BBC: http://www.bbc.com/a zeri/azerbaijan/2014/09/140920_enregy_projects_analysis adresinden alınmıştır

RFE/RL. (2010, Nisan 20). Another Senior Turkish Diplomat Visits Abkhazia. RFE/RL: https://www.rferl.org/a/Another_Senior_Turkish_Diplomat_Visits_Abkhazia/2019411.html adresinden alınmıştır

Saakaşvili Sezer'in Konuğu. (2004, Mayıs 20). Cumhuriyet, s. 10.

Sadıgbeyli, R. (2002). Stability in the South Caucasus: The role of Russia and Turkey. Ankara : Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi.

Saynur Derman, G. (2022). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Boyutları ve Kamu Diplomasisi. Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 123- 140.

Sever, A. (2015). Abdullah Gül ile 12 Yıl: Yaşadım, Gördüm, Yazdım. İstanbul : Doğan Kitap.

Sönmezoğlu, F. (2022). Türkiye'nin Bağımsızlık Mücadelesi ve Dış Politika (1919- 1923). İstanbul: Der Yayınları.

Swietochowski, T. (1985). Russian Azerbaijan 1905-1920 The Shaping Of National Identity in a Muslim Community. Cambridge : Cambridge University Press.

Şimşir, B. (2011). Azerbaycan: Azerbaycan'ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. Ankara : Bilgi Yayınevi.

Taşkın, M. (2006). Bağımsızlığından sonra Gürcistan Türkiye İlişkileri. İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Taşkıran, C. (2015). Uluslararası İlişkiler Açısından Ermeni Meselesinin Durumu. Türk Yurdu, 104(332).

TBMM'de Obama rüzgarı. (2009, Nisan 6). Hürriyet: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tbmmde-obama-ruzgari-11377412 adresinden alınmıştır

Tokluoğlu, C. (2012). Azerbaycan. İ. Aydıngün, & Ç. Balım içinde, Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Topal, C. (2015). Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası Ve Gürcistan. Turkish Studies, 10(1).

Türkmen, Z. (2004). Mustafa Kemal Paşanın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve Ilgın Manevrasında Süvari Kolordusu. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 20(58), 203- 230.

Uludağ, M. B. (2010). Gürcistan: Geçmişin Mirasından Geleceğin İnşasına. C. Yenigün, & E. Efegil içinde, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası. Ankara: Nobel Yayınları.

Ural, S., & Çaykıran, G. (2011). Robert Koçaryan Dönemi Ermenistan Dış Politikası. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(8), 107-138.

Veliyev, C. (2020). Azerbaycan Türkiye Stratejik Ortaklığı: Tarihi ve Güncel Boyutlar . İstanbul : Ötüken Neşriyat.

Yakubov, Y. (2011). Türkiye- Ermenistan İlişkilerinin Yenilenmesine Ermeni Politikacıların Tepkisi. TURAN-SAM, 3(11).

Yalçınkaya, A. (2006). Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğüme. Ankara: Lalezar Kitabevi.

Yalçınkaya, A. (2011). Türk Dış Politikasında Kafkasya. M. Ercan içinde, Değişen Dünyada Türk Dış Politikası (s. 275- 307). Ankara: Nobel.

Yanar, S. (2002). Türk- Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya. İstanbul: IQ Kültür Sanat.

Yapıcı, U. (2004). Küresel Süreç ve Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya. İstanbul: Otopsi Yayınları.

Yenigün, M. C. (2004). Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika: Belgeler- Yorumlar. Ankara: Nobel Yayınları.

Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2015). Kafkaslardaki Türk Dili ve Kültürünün Etkisi; Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Açısından Bölgedeki Siyasi Projeksiyonlar. Yeni Türkiye, 21(75), 174- 203.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BALKANLAR

İdris DEMİR - Arif BAĞBAŞLIOĞLU

Giriş

Türkiye'nin Balkan coğrafyasındaki devletler ile olan münasebeti salt ortak bir bölge olmasının gerektirdiği ilişkilerin ötesinde köklü tarihsel ve kültürel bağlara sahiptir. Büyük bir kısmı uzunca bir süre Osmanlı Devleti'nin bir parçasını oluşturan Balkanları tanımlayan coğrafi, dinsel, kültürel, tarihsel, ekonomik bileşenler Türkiye Cumhuriyeti ile Balkan coğrafyası arasındaki çok boyutlu ve özgün ilişkinin niteliğini de belirlemektedir. Türkiye'nin bir nevi Avrupa'ya açılan kapısı olan Balkanlar askerî açıdan Boğazların ve Trakya bölgesinin korunması hususundaki öneminin yanısıra Türkiye'nin Avrupa ile olan dış ticaretinin taşıyıcısı olma bağlamında da stratejik öneme sahip bir bölgedir. Ayrıca bölgenin yüzlerce yıl Osmanlı Devleti'nin bir parçasını oluşturması hem Balkanlarda Türk nüfusunun varlığına hem de uzun yıllar boyunca Balkanlardan Anadolu'ya yapılan göçler sebebiyle Türkiye'nin Balkanlar ile olan tarihsel ve kültürel münasebetinin hep canlı kalmasına imkân sağlamıştır.

Bu çalışma, uluslararası ilişiler bağlamında ve Türk Dış Politikası ekseninde Cumhuriyetin kurulduğu tarihten başlayarak Balkan ülkeleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri ana hatları ile değerlendirme amacındadır. Bu çalışmada tarihsel süreç üç ana dönem esas alınarak analiz edilecektir. Bu dönemlerden ilki, Cumhuriyetin kuruluşundan ikinci dünya savaşının bitişi ve iki kutuplu dünya düzeninin başlangıcına kadar olan süreçtir. İkinci dönem Soğuk Savaş ile başlayarak başta Yugoslavya olmak üzere Doğu bloğu ülkelerin dağılma ve değişme sürecine girdiği 1990'lı yılların başına kadar olan süreci kapsamaktadır. Son dönem ise Balkan coğrafyasında bir yandan Bosna ve Kosova savaşlarının yaşandığı istikrarsız siyasi ortamın diğer yanda ise Batı ve Avrupa-Atlantik kurumları ile yakınlaşma temalarının öne çıktığı günümüze dek uzanan süreçtir. Ancak çalışmada öncelikle Balkanları tanımlayan ve Türkiye ile olan ilişkilerini de doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bir dizi özelliğe değinilecektir.

tüsü, Yurtdışı Türk ve Akraba Toplulukları Başkanlığı ve Maarif Vakfı'nın faaliyetleri aracılığıyla kültürel bağlantı da güçlendirilmektedir.

Kaynakça

Bağbaşlıoğlu, A. (2018). NATO'nun Dönüşümü'nün Balkanlar'a Yansımaları: Müdahale, Genişleme, Müdahale, Genişleme, Ortaklıklar, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Bora, T. (1999). Bosna Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası, 2. Baskı, İstanbul, Birikim Yayınları.

Brown, J. (1992). Nationalism, Democracy and Security in the Balkans, Santa Monica, Darmouth Publish.

Crampton, R.J. (2002). The Balkans Since the Second World War, Edinburgh, Pearson Education Limited.

Değerli, E., S. (2008). "Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), ss.115-134.

Delanty, G. (2014). Avrupa'nın İcadı, 4. Baskı, Ankara, Adres Yayınları, Ankara.

Ekinci, D. (2009). "The War in Bosnia-Herzegovina and Turkish Parliamentary Debates (1992-1995): A Constructivist Approach", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 6(2), ss. 37-60.

Ekinci, M. U. (2017). Türkiye-Balkanlar İlişkileri, Ankara, SETA Yayınları.

Dağdemir Uçkan, E. (2004). "Batı Balkan Ülkeleri ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Olasılıkları Üzerine Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 59(1), ss. 89-117.

Fırat, M. (2002). "Yunanistan'la İlişkiler", Türk Dış Politikası Cilt-I (1980-2001), ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları.

Georgiev, A. ve Tzenkov, E. (1994). "The Troubled Balkans", Redifining Europe: New Patterns of Conflict and Cooperation, ed. Hugh Miall, The Royal Institute of International Affairs, London-New York, Pinter Publisher.

Gross, E. (2011). "Explaining EU Foreign Policy towards the Western Balkans", Frederic Merand, Martial Focault ve Bastien Irondelle (der.), European Security Since the Fall of the Berlin Wall, Toronto, University of Toronto Press.

Güvenç, S. (2000). "TSK'nın Sınırötesi Girişim Yetenekleri", Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun On Yıl, 2. Baskı, der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul, Büke Yayınları, ss. 131-162.

Hobsbawm, E. (1996). Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı, 1. Baskı, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi.

İnalcık, H. (1993). "Türkler ve Balkanlar", İstanbul, Eren Yayınları.

Jelavich, B. (1983). History of the Balkans Twentieth Century Vol. 2, Cambridge, Cambridge University Press,

Kara Kuvvetleri Komutanlığı, "Barışı Destekleme Harekâtı", (Erişim) https://www.kkk.tsk.tr/bdh.aspx, (19.06.2023).

Kertesz, S. D. (1991). The United States and Eastern Europe,, New Jersey, Prentice-Hall,inc., Englewood Cliffs.

NATO (2006). NATO Handbook, Brussels, Public Diplomacy Division.

Oğuzlu, T. (2013). NATO Ortaklıkları ve Türkiye: Barış İçin Ortaklık, Akdeniz Diyaloğu, İstanbul İş Birliği Girişimi, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, O. M. (2021). "Bakan Antantı", Atatürk Ansiklopedisi, (Erişim) https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/balkan-antanti/, (20.06.2023).

Pınar, M. (2014). "1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 30(89), ss. 61-94.

Purtaş, F. (2005). "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 1(2), ss. 7-31.

Sander, O. (2001). Siyasi Tarih 1918-1994, 9. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.

Simmons Jr, Robert F. (2007). "Ten Years of the Euro-Atlantic Partnership Council: A Personal Reflection", NATO Review, Summer 2007, (Erişim) https://www.nato.int/docu/review/articles/2007/04/01/ten-years-of-the-euro-atlantic-partnership-council-a-personal-reflection/index.html. (19.06.2023).

Tekdemir, Y. (1998). "Türkiye'nin NATO'daki Veto Kartı Üzerine Bir Deneme", AÜSBF Siyasal Araştırmalar Siyaset Uluslararası İlişkiler Ekonomi, 1(5), ss. 29-32.

Todorova, M. (2006). Balkanları Tahayyül Etmek, çev. Dilek Şendil, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Türkeş, M. (2008). "Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim", Avrasya Dosyası, 14 (1) ss. 253-289.

Türkeş, M. (2015). "Balkanlar'da Güvenlik ve İstikrar Arayışları: Sorunlar Dönüşüyor", Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı V.Cilt, 21(70), ss. 6066-6076.

Uzgel, İ. (2002). "Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü (Multinational Peace Force Southeast Europe-MPFSEE), Türk Dış Politikası Cilt-II (1980-2001), ed. Baskın Oran, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

TANRI, İNSAN VE KİŞİLİK ÜZERİNE DENEMELER

Prof. Dr. Veli Urhan

nobel

TANRI, İNSAN VE KİŞİLİK ÜZERİNE DENEMELER

Prof. Dr. Veli Urhan

Yayın No.: 4805
Beşeri Bilimler/Felsefe No.: 196
ISBN: 978-625-397-195-3
E-ISBN: 978-625-397-196-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Bu kitabın redaksiyonu yazar tarafından yapılmıştır. Tüm sorumluluk yazara aittir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Urhan, Veli.
Tanrı, İnsan ve Kişilik Üzerine Denemeler / Veli Urhan
1. Basım, IV + 328 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-195-3
E-ISBN: 978-625-397-196-0
1. Tanrı 2. İnsan 3. Kişilik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TANRI

1) SPİNOZA: PANTEİZM ya da PANENTEİZM.....3

2) LEİBNİZ VE KÖTÜLÜĞÜN KAYNAĞI 11

3) KANT ve GAZALİ'DE AKIL-İNANÇ-İRADE 18

4) YARATMA: GAZALİ, İBN RÜŞT VE İKBAL 27

5) İKBAL: BENLİK ve TANRI-EVREN İLİŞKİSİ 37

İNSAN

1) PLATON'UN DEVLET'İNDE KENT VE UYGARLIK 57

2) KANT'IN BİLGİ KURAMI ve SENTETİK ÖNERMELER 63

3) BİLGİ/İKTİDAR İLİŞKİSİNDE STRATEJİ.....75

4) FOUCAULT: ETİK-AHLAK AYRIMI VE DEĞER.....87

5) FOUCAULT: KLASİK VE MODERN ÇAĞLARDA İNSAN 101

6) FOUCAULT: İNSAN VE İNSAN BİLİMLERİ.....120

7) ETİK-POLİTİK ERDEM OLARAK ADALET.....136

8) DEMOKRASİ, TOLERANS ve SOSYAL HAKLAR.....145

9) ÜTOPYALAR, FARABİ ve MEDİNE-İ FÂZILA.....151

10) WİTTGENSTEİN'DA DİL, DÜNYA VE MANTIK.....164

11) KOLONYAL BİLGİ, EDEBİ METİN VE SÖYLEM 172

12) CENGİZ AYTMATOV ve MANKURTLAŞMA 183

13) GASPIRALI: DİL, DÜŞÜNCE ve İŞDE BİRLİK İLKESİ.....191

14) MEHMED AKİF ERSOY VE MODERNLİK.....198

KİŞİLİK

1) KİŞİLİK: LEİBNİZ, İKBAL ve NÉDONCELLE 207

2) SANAT, KİŞİLİK ve KİMLİK İLİŞKİSİ 247

3) MODERNİZM, POSTMODERNİZM, PERSONALİZM 253

4) POSTMODERNİZM VE KİŞİLİK 284

5) TOPLUMSAL DEĞİŞME, KİŞİLİK VE AHLAK 293

6) RENOUVİER'NİN PERSONALİZMİNDE KİŞİLİK..... 305

KAYNAKLAR..... 321

KAYNAKLAR

A.Arslan, *İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası*, Kültür ve Turizm bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

A.Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, Bilgi Üniversitesi yayınları, İstanbul 2006.

A.Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

A.Arslan, *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2005.

A.Black, *Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi* (çev.Sevda çalışkan, Hamit çalışkan), Dost Yayınları, Ankara 2010.

A.Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, 2. baskı, Bursa 2008.

A.Cevlzci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.

A.Cevizci, *17. Yüzyıl Felsefesi*, Say Yayınları, 3. Baskı, Bursa 2013.

A.N.Whitehead, *Procès et Réalité*, Gallimard, Paris 1995.

A.Deckeyser, *Étik du sujet*, L'Harmattan, Paris, 2006

Aristoteles, *Metafizik* (çev.Ahmet Arslan), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1993.

Aristoteles, *Politika* (çev.Mete Tuncay), Remzi Kitabevi, 7.basım, İstanbul 2004.

A.Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

A.Çiğdem, *Bir İmkan Olarak Modernite*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

A.J.Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık* (çev.Vehbi Hacıkadiroğlu), Metis Yayınları, İstanbul 1984.

A.K.Marietti, *Michel Foucault*, Librairie Générale Française, Paris 1985.

A.Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, 11. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara 2005.

A.Touraine, *Modernliğin Eleştirisi* (çev.Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2000.

A.Yalçınkaya, *Devlet, Ne Seninle Ne Sensiz!, Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

A.Weber, *Felsefe Tarihi* (çev. H.Vehbi Eralp), Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

A.Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Vadi Yayınları, Ankara 2001.

A.Y.Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

A.Y.Sarıbay, "İslami Sosyoloji Postmodern Bir Sosyoloji mi?", *Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, Cilt:1, Sosyoloji Derneği Yayınları, İstanbul 1994.

A.Heller-F.Feher, *Postmodern Politik Durum* (çev. S.Argın ve O.Akınhay), Öteki Yayınevi, Ankara 1993.

A.Giddens, *Modernliğin Sonuçları* (çev.Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, 2.bsk., İstanbul 1998.

A.Cuvillier, *Antologie des Philosophes Français Contemporains*, Presses Universitaires de France, Paris 1965.

B.Akarsu, *Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılap Kitabevi, 3. Basım, İstanbul 1998.

B.Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, T.T.D. Yayınları, Ankara 1975.

B.Magee, *Yeni Düşün Adamları* (çev.Mete Tuncay), Birey ve Toplum Yayınlan, Ankara 1985.

B.Ashcroft-P.Ahuwalia, *Edward Said* (çev.Deniz Keskin),Elips Kitap, Ankara 2010.

C.Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel* (çev.Refik Özdek), Ötüken, 13. basım, İstanbul 2005.

C.E.M.Joad, *Dünyanın Büyük Felsefeleri* (Çev.Semih Umar), Remzi Kilabevi, İstanbul 1985.

Ch.Baudouin, *Découverte de la Personne*, PUF, Paris 1940.

Ch.Taylor, *Modernliğin Sıkıntıları* (çev.U.Canbilen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.

Ch.Renouvier, *Le personnalisme*, Félix Alcan, Paris 1926.

Ch.Renouvier-L.Prat, *La nouvelle monadologie*, Librairie Armand Colin, Paris.

C.Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Remzi Kitabevi, İstanbul 1976.

D.Eribon, *Michel Foucault*, Flammarion, Paris 1991.

D.Hume, *İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme* (çev.Selmin Evrim), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.

D.Layder, *Sosyal Teoriye Giriş* (Tercüme: Ümit Tatlıcan), Küre Yayınları, İstanbul 2006.

D.Özlem, *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* (Derleme ve çeviri), Ark Yayınevi, Ankara 1995.

D.Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

E.Bréhier, *Histoire de la philosophie, tom:II, La philosophie moderne I,* Félix Alcan, Paris 1929.

É.Bréhier, *Histoire de la philosophie*, Tome II, cinquième éd., Presses Universitaires de France, Paris 1968.

E.Mounier, *Oeuvres I*, Seuil, Paris 1961.

E.Mounier, *Œuvres III*, Seuil, Paris 1962.

E.W.Said, *Şarkiyatçılık* (çev.Berna Ülner), Metis Yayınları, İstanbul 2012.

E.Gilson, *Tanrı ve Felsefe* (çev. Mehmet Aydın), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1986.

Farabi, *El-Milel ve'n-Nihal,* Leibzig, 1423.

Farabî, *Et-Ta'likat,* Haydarabat, 1346.

Farabi, *EI-Medinetu'l Fâzıla* (çev. Ahmet Arslan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Farabi, *Es-Siyasetu'l-Medeniyye* (çev. Mehmet Aydın, Abdulkadir Şener, M. Rahmi Ayaş), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1980.

F.A.Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* (çev.Atilla Yayla-Mustafa Erdoğan-Mehmet Öz), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.

F.Jameson, *Postmodernizm Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı* (çev. N.Plümer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.

F.Nietzsche, *Ecce Homo* (çev. Can Alkor), Say Yayınları, 5. bsk., İstanbul 1996.

F.Jameson, *Postmodernizm Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı* (çev. N.Plümer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.

Gazali, *İhya Ulûmi'd-Din,* IV, Kahire 1968.

Gazalî, *İtikad'da Orta Yol* (Çev.Kemal Işık), AÜ.İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

Gazali, *Filozofların Tutarsızlığı* (Terc: Mahmut Kaya, Hüseyin Sarıoğlu), Klasik, İstanbul 2005.

Gazalî, *Kimyâ-yı Saadet* (çev.A.Fârûk, Meyân), Bedir Yayınevi. İstanbul 1969.

G.Merquior, *Foucault ou le nihilisme de la chaire*, PUF, Paris 1986.

G.S.Bozkurt, *Yüz Yılda Gaspıralı'nın İdealleri* (Bildiriler), Türk Yurdu Yayınları, İstanbul 2001.

G.Stauth-B.S.Turner, *Nietzsche'nin Dansı* (çev.Mehmet Küçük) Ark Yayınları, Ankara 1997.

H.Altıntaş, *İbn Sina Metafiziği*, A.Ü.İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.

H.İnalcık, The Otoman Empire: The Classical Age, 1300-1600, Weiden-feid&Nicolson, Londra 1973.

H.Heimsoeth, *Immanuel Kant'ın Felsefesi* (çev.Takiyyettin Mengüşoğlu), Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

H.G.Gadamer, *L'Art de Comprendre, Ecrits I* (Trad. de l'Allemand par Marianna Simon), Aubier, Paris 1982.

H.P.Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri* (çev.Mehmet Dağ), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1992.

H.Batuhan, *Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi*, Anıl Yayınevi, İstanbul 1959.

I.Gobry, *La Personne*, Presses Universitaires de France, Paris 1961.

I.Kant, *Critique de la Raison Pure* (Trad. française: A.Teremesaygues et B.Pacaud), Félix-Alcan, Paris 1927.

I.Kant, *Critique de la raison pratique* (Traduc. François Picavet), PUF, Paris 1989.

I.Kant, *Prolegomena* (çev.İ.Kuçuradi-Y.Örnek), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

İbn Rüşt, *Felsefe-Din İlişkileri* (*Faslu'l-makâl* ve *el-Keşf an minhâci'l-edille*), (Hazırlayan: Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1985.

İbn Rüşt, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı* (çev. Kemal Işık-Mehmet Dağ), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun 1986.

J.W.Bernauer, *Foucault'nun Özgürlük Serüveni* (çev.İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.

J.Baudrillard, *Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya da Toplumsalın Sonu* (çev. O.Adanır), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1991.

J.Habermas, *Connaissance et Intérêt* (Trad. de l'Allemand par Gérard Clémençon), Gallimard, 1976.

J.Habermas, "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje" (çev. G.Naliş), *Postmodernizm* (iç.), (Der. N.Zekâ), Kıyı Yayınları, 2.bsk., İstanbul 1994.

J.Lacroix, *Vocation Personnelle et Tradition Nationale*, Paris 1942.

John Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* (çev.Melih Yürüşen), Liberal Düşünce Topluluğu, 1995.

J.Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1992.

J.-G.Merquior, *Foucault ou le nihilisme de la chaire* (Trad. De l'anlais par Martine Azuelos), PUF, Paris 1986.

J.Colombel, *Michel Foucault*, Editions Odile Jacop, Paris, 1994.

J.F.Lyotard, *Postmodern Durum* (çev. A.Çiğdem), Vadi Yayınları, 2.bsk., Ankara 1997.

F.Lyotard, *Postmodern Durum-Postmodernizm* (çev. A.Çiğdem), Ara Yayıncılık, İstanbul 1990.

J.Piaget, *Le structuralisme*, PUF, Paris 1968.

J.J.Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* (çev.İsmail Yeguz), Say yayınları, İstanbul 2008.

J.Revel, *Foucault Sözlüğü* (çev.Veli Urhan), Say Yayınları, İstanbul 2012.

J.W.Murphy, *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri* (çev.Hüsamettin Arslan), Eti Kitapları, İstanbul 1995.

K.Canatan, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

Kınalızade Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, Tutku Yayınevi, Ankara 2013.

La Grande Encyclopédie, Tome: 21, Paris (Tarihsiz).

Leibnits, *Discours de Métaphysique,* Librairie Philosophique, J.Vrin, Paris.

Leibnits, *Essais de Théodicée sur la Bonté du Dieu, la Liberté de l'Homme et l'Origine du Mal,* Garnier- Flammarion, Deuxième partie, Paris 1969.

Leibnits, *La monadologie*, publiée d'apres les manuscrits et accompagnée d'eclaircissements par E.Boutroux, Librairie Delagravé, Paris 1930.

Leibniz, *Monadoloji* (çev.Suut Kemal Yetkin), M.E.G.S.B. Yayınları, İstanbul 1988.

L.Wittgenstein, *Tractatus Logico-philosophicus suivi de învestigatiorıs Philasophiques* (trad. De l'allemand par Pierre Klcssovvski), Gallimard, 1961.

M.Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 9.bsk., İstanbul 1998.

M.Gökberk, *Felsefenin Evrimi*, M.E.B.Yayınları, İstanbul 1977.

M.Daraki, "Le voyage en Grèce de Michel Foucault", *Esprit*, numéro: 100, Paris 1985.

M.Foucault, *L'archéologie du savoir*, Édition Gallimard, Paris 1969.

M.Foucault, *Dits et écrits*, volume IV, Galimard, Paris, 1988.

M.Foucault, *Kendini Bilmek* (çev.Gül Çağalı Güven), Om Yayınevi, İstanbul 1999.

M.Foucault, *Les mots et les choses*, Gallimard, Paris 1966.

M.Foucault, *Surveiller et punir*, Éditions Gallimard, Paris 1975.

M.Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir* (çev.Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

M.Foucault, *Enetellektüelin İşlevi* (çev.Işık Ergüden-Osman Akınhay-Ferda Keskin), Seçme Yazılar 1, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

M.Foucault, *Özne ve İktidar* (Işık Ergüden-Osman Akınhay), Seçme Yazılar 2, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

M.Foucault, *Büyük Kapatılma* (çev.Işık Ergüden-Ferda Keskin), Seçme Yazılar 3, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

M.Foucault, *İktidarın Gözü* (çev.Işık Ergüden), Seçme Yazılar 4, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.

M.Foucault, *Histoire de la sexualité 1*, Gallimard, Paris 1976.

M.Foucault, *Histoire de la sexualité 3*, Gallimard, 1984.

M.Foucault, *L'ordre du discour*, Gallimard, Paris, 1971.

M.Nédoncelle, *Personne Humaine et Nature*, Aubier, Paris 1963.

M.Nédoncelle, *De la Fidélité*, Aubier, Paris 1953.

M.Nédoncelle, *La réciprocité des consciences*, Aubier, Paris 1942.

M.Nédoncelle, *Explorations Personnalistes*, Aubier, Paris 1970.

M.S.Aydın, *Âlemden Allah'a*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2000.

M.S.Aydın, *Din Felsefesi,* İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir.

M.S.Aydın, *Tanrı-Ahlak İlişkisi,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

M.S.Aydın, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, Ümran Yayınları, Ankara 1981.

M.S.Aydın, "Allah'ın Varlığına İnanmanın Aklîliği", *İslamî Araştırmalar*, Sayı: 2, Ankara 1986.

M.S.Aydın, "Muhammed İkbal'in Din Felsefesinde 'Uluhiyet' Kavramı, *A.Ü.İ.F.İ.İ.E. Dergisi IV*, A.Ü.Basımevi, Ankara 1980.

M.S.Aydın, *Büyük İslam Tarihi*, cilt:14, 3. bölüm, Beyan Yayınları, İstanbul 1989.

M.S.Aydın, *İçe Kritik Bakış*, Zaman Kitap, İstanbul 2004.

M.S.Aydın, *İslam Felsefesi Yazıları*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2000.

M.S.Aydın, "İkbal'in Felsefesinde İnsan", *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.xxıx*, A.Ü.Basımevi, Ankara 1987.

M.S.Aydın, "Süreç (proses) Metafiziğinde Tanrı-âlem İlişkisi", *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.xxvıı*, A.Ü.Basımevi, Ankara 1985.

M.E.Boutroux, *La pbilosophie Allemande au XVII. siecle*, J.Vrin, Paris 1948.

M.Iqbal, *Reconstruire la pensee religieuse de 1'Islam* (Trad.Eva Meyerovitch), Librairie d'Amerique et d'Orient Adrien-Maisonneuve, Paris 1955.

M.Küyel, *Felsefeye Başlangıç*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

M.Sarup, *Postyapısalcılık ve postmodernizm* (çev.A.Baki Güçlü), Ark Yayınları, Ankara 1995.

M.Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

M.Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* (çev.Ü.Altuğ-B.Peker), İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

M.Horkheimer, *Akıl Tutulması*, Metis Yayınları, İstanbul 1986.

N.Berdiaeff, *De l'Esclavage et de la Liberté de l'Homme* (Trad. De Russe: S.Jankelevitch), Aubier, Paris 1963.

N.Bozkurt, *Çağdaş Felsefelerden Kesitler*, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1990.

N.Öner, *Klâsik Mantk***,** A.Ü.İlâhiyat Fak.Yayınları, 3. bsk., Ankara 1978.

N.Riahi, *Michel Foucault*, L'Hartmann, Paris, 2011.

N.Fraser ve L.Nicholson, *Modernite Versus Postmodernite* (çev.M.Küçük), Vadi Yayınları, Ankara 1993.

N.Zekâ, "Yolları Çatallanan Bahçe, Aynalı Gökdelenler, Dil Oyunları ve Robespierre", *Postmodernizm* (iç.), Kıyı Yayınları, 2.bsk., İstanbul 1994.

O.Leaman, *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş* (çev.Turan Koç), Rey Yayıncılık, Kayseri 1992.

O.Tekelioğlu, *Michel Foucault ve Sosyolojisi* (çev.İbrahim Sirkeci), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1999.

Ö.N.Soykan, *Felsefe ve Dil Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma*, MTV Yayıncılık, İstanbul 2006.

Ö.N.Soykan, "Türk Postmodernizmi", *Felsefe Dünyası*, T.F.D.Yayını, Sayı:9, Ankara 1993.

Platon, *Devlet* (Çev.Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

Platon, *Devlet Adamı* (çev.Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2011.

P.M.Rosenau, *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri* (çev.Tuncay Birkan), Ark Yayınları, Ankara 1998.

R.E.Palmer, *Hermeneutics*, Northewe-stern University Press, Evanston, 1969.

R.Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı* (çev.Nabi Avcı), Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1979.

R.Poole, *Ahlâk ve Modernlik* (çev.Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.

R.Korkmaz, *Aytmatov Anılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Türksoy, Ankara 2004.

S.H.Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü,* Ötüken Yayınevi, İstanbul 1979.

Spinoza, *Etika* (çev.Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011.

Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme* (Çev.Cemal Bâli Akal-Reyda Ergün), Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara 2010.

S.Best-D.Kellner, *Postmodern Teori* (çev.Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.

S.Hekman, *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik* (çev.H.Arslan-B.Balkız), Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.

S.Aktaş, *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara 2001.

S.Kızılçelik, *Postmodernizm Dedikleri,* Saray Kitabevleri, İzmir 1996.

T.Altuğ, *Dile Gelen Felsefe*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

T.D.Dochherty, "Postmodernizm: Bir Giriş" (çev. Y.Alogan), *Post Modernist Burjuva Liberalizmi* (iç.), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.

T.Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

T.Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, 3. bsk., İstanbul 1983.

T. Saraç, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

T.O'Leary, *Foucault and the Art of Etics*, Continuum, New York 2002.

V.Urhan, *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2013.

GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞTEN GÖNÜLLÜ KALICILIĞA

Suriyeli Sığınmacı Kadınların Dikotomik Yaşamları

Dr. Öğr.Üyesi Selda Geyik Yıldırım

nobel bilimsel

GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞTEN GÖNÜLLÜ KALICILIĞA
Suriyeli Sığınmacı Kadınların Dikotomik Yaşamları

Dr. Öğr. Üyesi Selda Geyik Yıldırım

Yayın No.: 1643
ISBN: 978-625-398-602-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Geyik Yıldırım, Selda.
GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞTEN GÖNÜLLÜ KALICILIĞA Suriyeli Sığınmacı Kadınların Dikotomik Yaşamları /
Selda Geyik Yıldırım
1. Basım, XIV + 136 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-602-5
1. Gönüllü Geri Dönüş 2. Suriyeli Sığınmacı Kadınlar 3. Toplumsal Cinsiyet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

TABLO LİSTESİ ..... **xi**

GRAFİK LİSTESİ ..... **xiii**

GİRİŞ **1**

1. Teorik Çerçeve **17**

1.1. Gönüllü Geri Dönüş Kavramı 17

1.1.1. Gönüllü Geri Dönüş Programları 23

1.1.2. Suriyeli Sığınmacıların Gönüllü Geri Dönüşleri 29

1.2. Göç ve Kadın 33

1.2.1. Göçün Geciken Feminizasyonu 33

1.2.2. Toplumsal Cinsiyetin Statik İnşaları 43

1.2.3. Suriyeli Sığınmacı Kadınlar 52

2. Araştırmanın Metodolojisi **59**

2.1. Literatür Taraması 59

2.2. Araştırma Problemi 64

2.3. Araştırmanın Amacı 65

2.4. Araştırma Modeli 65

2.5. Araştırmanın Örneklemi 66

2.6. Verilerin Toplanması 69

2.7. Veri Analizleri 70

3. Araştırma Bulguları **73**

3.1.Sosyo-demografik Özellikler 73

3.1.1. Yaş 73

3.1.2. Medeni Durum 74

3.1.3. Çocuk Sayısı 75

3.1.4. Türkiye'de Doğan Çocuk Sayısı 76

3.1.5. Eğitim Durumu 78
3.1.6. Meslek 79
3.1.7. Aktif Çalışma Yaşamı 80
3.1.8. Aylık Gelir 81
3.2. Göç ve Geri Dönüş Süreçleri 83
3.2.1. Türkiye'ye Göç Etme Tarihleri 83
3.2.2. Geldikleri Şehirler 85
3.2.3. Suriye'de Yaşayan Yakınları 86
3.2.4. Suriye'ye Geri Dönen Yakınları 88
3.2.5. Geri Dönüş Eğilimleri 89
3.2.6. Geri Dönüş Eğilimlerini Arttıran Faktörler 91
3.2.7. Geri Dönüş Eğilimlerini Azaltan Faktörler 94
3.2.8. Göç Kararının Belirleyicileri 96
3.2.9. Geleceğe İlişkin Görüşler 97

4. Zorunlu Göç Sonrası Kadınlar 101

4.1. Tekrarlanan Yaşamlar 101
4.1.1. Toplumsal Cinsiyetin Statik Hâlleri 102
4.1.2. Döngüsel Çeşitlilik 103
4.1.3. Tekil Mücadele 104
4.2. Yenilenen Yaşamlar 106
4.2.1. Rasyonel Bağ Kurma 106
4.2.2. Ebeveyn Hassasiyetleri 107
4.2.3. Duygudaşlık Arayışları 108
4.3. Dikotomik Yaşamlar 108
4.3.1. Birincil Sosyal Ağlar 109
4.3.2. Sığınmacılığın Doğası 109
4.3.3. Risklerle Yüzleşme 110
4.3.4. Gönüllü Kalıcılık 111

SONUÇ 113

KAYNAKÇA 123

KAYNAKÇA

3RP (Regional Refugee & Resilience Plan Syria) (2022). Regional Strategic Overview, Erişim Adresi:https://www.3rpsyriacrisis.org/wp-content/uploads/2022/ 05/RSO_ 8thMay 2022.pdf

Adar, A. Ş. (2018). Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü? Çalışma ve Toplum, 1(56), 13-36.

AFAD (2013). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları, Erişim Adresi:https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/25336/xfiles/1a-Turkiye_deki_Suriyeli_ Siginmacilar_2013_1.pdf.

AFAD (2014). Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar, Erişim Adresi: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/17934/xfiles/turkiye_deki-suriyeli-kadinlar_-2014_2_.pdf

Ağdemir, F.E. (2019). Suriyeli Mültecilerin Hayatta Kalma Stratejileri: Viranşehir Örneği, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Akkaya, A. (2013). Suriyeli Mültecilerin Türkçe Algıları.Ekev akademi dergisi, (56), 179-190.

Al-Ali, N., Black, R. ve Koser, K. (2001). Refugees and Transnationalism: The Experience of Bosnians and Eritreans in Europe, Journal of Ethnic and Migration Studies, 27(4), 615-634.

Altındiş, S. ve Ergin, A. (2018). Araştırma Evreni ve Örneklem, (Ed. Ş.Aslan) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar İçin Bir Rehber (s. 439-452). Konya: Eğitim Yayınevi.

Altıntaş, S. (2014). Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Mağduriyet Görünümleri, İdealkent, Sayı 14, 252-276.

Altunoğlu, D. (2019). Uluslararası Geri Dönüş Programları Çerçevesinde Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüş Eğilimleri ile İlgili İnceleme: Adana İli Örneği, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Amnesty International (2017). Not Time to Go Home Unusustainable Returns of to Refugess Somalia, Erişim Adresi: https://www. amnesty.org/en/documents/afr 52/7609/2017/en/

Arabacı, Z., Hasgül, E. ve Serpen, A. (2016). Türkiye'de Kadın Göçmenlik ve Göçün Kadın Sağlığı Üzerine Etkisi, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, (36).

Asylum Information Database (AIDA) (2020). Ülke Raporu: Türkiye, Erişim Adresi:https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2022/01/AIDA-TR_2020update _Turk ish.pdf.

Bakewell, O. (1999). Returning Refugees or Migrating Villagers? Voluntary Repatriation Programmes in Africa Reconsidered, New Issues in Refugee Research (No. 15). Working Paper.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 5 (2), s. 368-388.

Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Göç Araştırmaları Dergisi, 2, 10-56.

Bertossi, C. (2007). French and British Models of Integration. Public Philosophies, Policies and State Institutions. Oxford: Centre on Migration, Policy and Society.

Betts A., Bloom L., Kaplan J., Omata N (2017). Refugee Economies: Forced Displacement and Development. Oxford University Press.

Biehl, K. ve Danış, D. (ed) (2020). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları. İstanbul: SU Gender ve GAR.

Bilgen, A. (2011). Komşudan Gelen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar. Stratejik Düşünce Dergisi, 32-36.

Bilgili, O. ve Siegel, M. (2017). To Return Permanently or to Return Temporarily? Explaining Migrants' Intentions. Migration and Development, 6: 14-32.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014(3), 108-114.

Black, R. ve Gent, S. (2006). Sustainable Return in Post-conflict Contexts. International Migration, 44(3), 15-38.

Black, R. ve K. Koser (1999). The End of the Refugee Cycle? Refugee Repatriation and Reconstruction. Oxford: Berghahn.

Bloch, A., Galvin, T. ve Harrell-Bond, B. (2000). Refugee Women in Europe: Some Aspects of the Legal and Policy Dimensions', International Migration, 38, 2, 169-88.

BMMYK (1997). Dünya Mültecilerinin Durumu, Bir İnsanlık Sorunu, Oxford University Press, Çev. Y. Boyacılar, V. Çıdam, Ç. Orhaner, N. Yetkin, E. Gündoğdu, S. Çoşar. BMMYK Türkiye Temsilciliği: Ankara.

Bonner, A. (2006). Social Exclusion and The Way Out: An Individual and Community Response to Human Social Dysfunction. New Jersey: John Wiley & Sons.

Boyd, M. ve E. Grieco (2003) Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory, Migration Information Source, Washington D. C.

Buz, S. (2007). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. Toplum ve Sosyal Hizmet. Cilt 18, Sayı 2.

Buz, S. ve Korç, S. (2021). Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 21(50), 195-230.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları,24. Baskı.

Cankurtaran, Ö. ve Albayrak, H. (2019). Suriye'den Türkiye'ye kadın olmak, (Ed. Editörler: Şevkat Bahar Özvarış ve Türküler Erdost) Ankara: Merdiven Yayın.

Carling, J. ve Erdal, M. B. (2014). Connections Between Return Migration and Transnationalism. International Migration, 52(6), 1-12.

Caselli, M., Kadio A. A. ve Rizzo C. (2022). Assisted Voluntary Return & Reintegration Policies and Programmes in Four EU Countries: France, Germany, Italy and Spain. Italian Sociological Review, 12 (2), 409-434.

Cassarino, J.P.(2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. International Journal on Multicultural Societies, 6 (2), s.253-279.

Castells, M. (2013). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür - Binyılın Sonu (Çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı Cilt 3.

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(01), 383-400.

Cevizci, A. (2010). Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a, Say Yayınları: İstanbul

Chimni, B. S. (2004). From Resettlement to Involuntary Repatriation: Towards a Critical History of Durable Solutions to Refugee Problems. Refugee Survey Quarterly, 23(3), 55-73.

Christensen J.B. (2016). Guests or Trash. Iran's Precarious Policies Towards the Afghan Refugees in the Wake of Sanctions and Regional Wars. DIIS Report 2016:11.

Christou, A., Kofman, E. (2022). Gender and Migration, Cham: Springer-IMISCOE

Cohen, R. (1995). Refugee and Internally Displaced Women: a Development Perspective, Washington DC: The Brookings Institution.

Coşkun, E. (2017). Türkiye'de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal hizmetler. Çalışma ve Toplum, 54(3).

Coşkun, İ. ve Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası: Fırsatlar ve Zorluklar. SETA, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

Creswell, J. ve Clark, V. (2014). Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi, Çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Anı Yayıncılık.

Crisp J. ve Long K. (2016). Safe and Voluntary Refugee Repatriation: From Principle to Practice. Journal on Migration and Human Security, 4(3): 141-147.

Çakır, E.H. ve Karabacak, H. (2019). Mülteci Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Temelli Ayrımcılık Ve Şiddetle Mücadele, Kadın Dayanışma Vakfı.2.Baskı.

Çetin, İ. (2016). Türkiye'de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal Ve Kültürel Entegrasyonu. Sosyoloji Dergisi, (34), 197-222.

Dadush, U. (2017). The Economic Effects of Refugee Return and Policy Implications. OCP Policy Center.

Dadush, U. (2018). The Economic Effects of Refugee Return. Economics: The OpenAccess, Open-Assessment E-Journal, 12: 1–17.

Danaj, E.(2022) Women, Migration and Gendered Experiences: The Case of Post-1991 Albanian Migration. IMISCOE Research Series. Cham: Springer International Publishing.

Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç.E. (2020). Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri, s.18-37, Biehl, K.& Danış, D. (ed) (2020). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları. İstanbul: SU Gender ve GAR.

Demir, R. (2022). Gönüllü Geri Dönüş İçin Kalıcı Çözümler: Türkiye'deki Suriyeliler ve Afganlar, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Diab, J. L. (2023). Safe Return and Voluntary Repatriation for Syrian Refugees from Lebanon: What Needs to Happen Next? UNU-CPR Discussion Paper (New York: United Nations University).

Dikbıyık, C. (2021). Tekirdağ'daki Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma: Süleymanpaşa Örneği, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt: 9 Sayı : 29 Sayfa: 1-21.

Doğan N., Süleymanoğlu-Kürüm R., Bekaroğlu E. A. ve Cin M. (2020). İstanbul Göç Araştırması Raporu 2020. Erişim Adresi: https://www.ibb.istanbul/Uploads/2021/3/goc-arastirmalari-24.03.2021.pdf

Doğan, A. (2021). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Kariyer Planlamaları ve Ülkelerine Geri Dönüşe Yönelik Tutumları, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Duruel, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Türk Emek Piyasasına Etkileri Fırsatlar ve Tehditler. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(2), 207-222.

Ecevit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç, s.2-30, Ed. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Encinas, M. (2016). Assisted Voluntary Return: Implications for Women and Children. Forced Migration Review, (52).

Erder, S. (2006). Refah Toplumunda Getto, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, M. (2014). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara.

Erdoğan, M. M. (2020). Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi, Ankara: Orion Kitabevi.

Erdoğan, M. M. (2022). Suriyeliler Barometresi-2021, Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi, Ankara, Eğiten Kitap Yayıncılık.

European Commission (2023). Asylum, Migration and Integration Fund (AMIF) 2021-2027, Erişim Adresi: https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/asylum-migration-and-integration-funds/asylum-migration-and-integration-fund-2021-2027_en.

Fagen, P.W. (2003) The Long-term Challenges of Reconstruction and Reintegration: Case Studies of Haiti and Bosnia–Herzegovina, s.221-249, (Ed.Newman, Edward/Van Selm, Joanne) Refugees and Forced Displacement. International Security, Human Vulnerability and the State, United Nations University Press.

Fleury, A. (2016). Understanding Women and Migration: A Literature Review, KNOMAD Working Paper 8.

Foucault, M. (2000). Hapishanenin Doğuşu, (çev. M. A. Kılıçbay), Ankara, İmge yayınları.

Fransen, S., Kuschminder, K. (2012). Back to The Land: The Long-term Challenges of Refugee Return and Reintegration in Burundi, New Issues in Refugee Research, no:242.

Gatrell, P. (2020). Refugees in Modern World History, s.18-35, Cox , Emma, David Farrier, Lyndsey Stonebridge and Agnes Woolley (eds.) (2020), Refugee Imaginaries: Research Across the Humanities, Edinburgh University Press.

Genç, H. D. ve Öztürk, D. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar: Mevcut Durumları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Liberal Düşünce Dergisi, (84), 67-91.

Geyik Yıldırım, S (2023). Gönüllü Geri Dönüş: Uluslararası Deneyimler ve Türkiye. Liberal Düşünce, sayı 110, ss.181 - 205. 10.36484/liberal.1276412

Geyik Yıldırım, S. (2023a) Çokkültürcülük ve Göç, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt:7 Sayı:19.

Geyik Yıldırım, S. (2023b) Sosyal Dışlanma ve Sığınmacılar,Abant Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:23, Sayı:2.

Geyik Yıldırım, S. (2022). Suriye ve Afganistan Kaynaklı Kitlesel Göçler / Türkiye ve İran Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

Geyik Yıldırım, S. ve Dinler, M. (2021). Suriyeli Kent Mültecilerinin Sosyal Entegrasyonu Üzerine Nitel Bir Çalışma. KAÜİİBFD, 12(23), 452-478.

Geyik Yıldırım, S. (2020). Suriyeli Kent Mültecilerinin Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Entegrasyonu (Küçükçekmece ilçesi örneği). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Ghosh, J. (2009). Migration and Gender Empowerment: Recent Trends and Emerging Issues, Human Development Research Paper 04, United Nations Development Programme, Human Development Report Office, New York

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) (2023a). Yeniden Yerleştirme ve Gönüllü Geri Dönüş Daire Başkanlığı, Erişim Adresi: https://www.goc.gov.tr /yeniden-yerlestirme-ve-gonullu-geri-donus-daire-baskani

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) (2023b). "Türkiye'de Ulusal Destekli Gönüllü Geri Dönüş Mekanizmasının Desteklenmesi" Projesi Açış Toplantısı Gerçekleştirildi, Erişim Adresi:https://www.goc.gov.tr/turkiyede-ulusal-destekli-gonullu-geri-donus-mekanizmasinin-desteklenmesi-projesi-acis-toplantisi-gerceklestirildi.

Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) (2023c). Geçici Koruma, Erişim Adresi: https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638.

Gölcü, A. ve Dağlı, A. N. (2017). Haber Söyleminde 'Öteki'yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (28), 11-38.

Güçer, M., Karaca, S. ve Dinçer, O. B. (2013). Sınırlar Arasında Yaşam Savaşı: Suriyeli Mülteciler. Ankara:USAK Yayınları.

Günlük-Şenesen, G., Yücel, Y., Yakar-Önal, A., Ergüneş, E., ve Yakut-Çakar B. (2017). Kadınsız Kentler. Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeleri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.

Habermas, J. (2012). "Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak, Siyaset Kuramı Yazıları, Çev. İlknur Aka, 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Haddad, E. (2008). The Refugee in International Society: Between Sovereigns, Cambridge University Press.

Halvorsen, K. (1995). Refugee Women and Repatriation: Perspectives from Southeast Asia. Refuge: Canada's Journal on Refugees, 14(8), 1-6.

Harild, N. Christensen, A. ve Zetter, R. (2015). Sustainable Refugee Return: Triggers, Constraints, and Lessons on Addressing the Development Challenges of Forced Displacement, Erişim Adresi: https://openknowledge .worldbank.org/handle/10986/22751.

International Centre for Migration Policy Development (ICMPD) (2020). Türkiye'de Geri Dönüş Danışmanlığı Kapasitesinin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Projesi, Erişim Adresi: https://www.icmpd.org/file /download/ 53506/file/ TR_ReConnect_Factsheet.pdf.

International Labour Organization (ILO) (2021). ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology. Third edition.Geneva. Erişim Adresi: www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_808935.pdf.

International Organization for Migration (IOM) (2011). Assisted Voluntary Return and Reintegration Annual Report of Activities 2010, Erişim Adresi: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/activities/regulating/AVRR-Annual-Report-2010.pdf.

International Organization for Migration (IOM) (2021). World Migration Report 2022, Erişim adresi: https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022.

International Organization for Migration (IOM) (2023). Destekli Gönüllü Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyonu (AVRR), Erişim Adresi:https://turkiye.iom.int/tr/destekli-gonullu-geri-donus-ve-yeniden-entegrasyon.

International Rescue Committee (IRC) (2014). Dinliyor Muyuz? Suriye Krizinden Etkilenen Kadınlara ve Kızlara Yönelik Taahhütlerimize Göre Davranmak, Erişim Adresi: https://data.unhcr.org/en/documents/download/42939.

İçduygu, A. ve Ayaşlı, E. (2019). Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları, MiReKoc Çalışma Notları,Erişim Adresi: https://mirekoc.ku.edu.tr/wpcontent/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonusSiyaseti.pdf.

İçduygu, A. ve Nimer, M. (2020). The Politics of Return: Exploring the Future of Syrian Refugees in Jordan, Lebanon and Turkey, Third World Quarterly 41 (3): 415–433.

Kadıoğlu, A. (1994). The Impact of Migration on Gender Roles: Findings from Field Research in Turkey, International Migration, vol. 32(4), 533-561.

Kap, D. (2014). Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları. Akademik Perspektif, 1(3), 30-35.

Karaca, S. ve Doğan, U. (2014). Suriyeli Göçmenlerin Sorunları Çalıştay Raporu, Mersin Üniversitesi Bölgesel İzleme Uygulama Araştırma Merkezi.

Karademir, D. ve Doğan, M. (2019). Suriyeli Mültecilerin Mekânsal Analizi:Şanlıurfa örneği. Coğrafya Dergisi, 39, 111-124.

Karagöz, Y. (2017). SPSS ve AMOS Uygulamalı Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Karakoç, J. ve Ersoy, D. (2019). Suriyeli Mültecilerin Geri Dönüş Olanakları ve Sınırlarına Dair Bir Değerlendirme, N. Kenar ve Philipp O. Amour (eds.), Reflections on International Relations & Politics & History & Law, London: Ijopec, ss. 63-73.

Karasu, M. A. (2018). Türkiye'deki Sığınmacıların Kentlerde Neden Oldukları Güvenlik Riskleri, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 36(2), 51-74.

Kaya E. Z. ve Zincir H.(2018). Toplumsal Cinsiyet Özellikleri Yönünden Göç, (Ed. Aydın Avci İ),Göç ve Göçmen Sağlığı, Ankara: Türkiye Klinikleri, s.6-9.

Kaya, C. (2019). Kalıcı Çözüm Türü Olarak Gönüllü Geri Dönüş ve Geçici Koruma Kapsamında Yer Alanlar Bakımından Türk Hukukundaki Düzenlenme Şekli, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2), 511-535.

Kaya, M. (2022). İnanç Temelli Suriyeli Mülteci Topluluklarda Geri Dönüş Eğilimleri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21:74-89.

Kayaoğlu, A., Sahin-Mencütek, Z., ve Erdogan, M.M. (2022). Return Aspirations of Syrian Refugees in Turkey, Journal of Immigrant & Refugee Studies 20 (4): 561–83.

Kenar, N. ve Abdullaoğlu, Z. (2021). Ürdün'ün Suriyeli Mülteci Politikası. Sakarya İktisat Dergisi, 10 (3) 296-320.

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), s.170-189.

Kızmaz, Z. (2018). Suriyeli Sığınmacılar: Güvenlik Kaygıları ve Suç, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 392-431.

Kirişçi, K. (2014). Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye'nin "Suriyeli Sığınmacılar" Sınavı, USAK & Brookings, Ankara.

Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu, Selçuk İletişim, 4(3), s.21-28.

Korç, S. (2022). Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Gönüllü Geri Dönüşe İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi: Ankara Altındağ Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Koser, K. ve K. Kuschminder (2015). Comparative Research on the Assisted Voluntary Return and Reintegration of Migrants. Geneva: IOM.

Kothari, C. (2004). Research Methodology Methods&Techniques. New Delhi: New Age International (P) Ltd., Publishers.

Kömürcü, Y., Özsoy, R. ve Çobanoğlu, A. (2011). Kadın Sığınmacılar: Uluslararası Göçün Sessiz Tanıkları, Erol Esen, Zeliha Yazıcı (Ed.), Onlar Bizim Hemşehrimiz, Uluslararası Göç ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı, s.111-128, Ankara: Siyasal.

Köseoğlu Darilmaz, F. (2021). How Do Refugees Decide on Their Future Home?: A Qualitative Analysis of Return Decision of Syrians in Turkey, Koç Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü.

Kurdoğlu, A. (2011). Kent Yaşamı, s.106-128 Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, (Ed. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner), Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (2015). Sosyolojide Ve Antropolojide Niteliksel Yöntem Ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Loescher, G., Milner J., Newman E. ve Troeller G. (2008). Protracted Refugee Situations: Political, Human Rights and Security Implications, New York: United Nations University Press.

Lordoğlu, K. ve Aslan, M. (2016). En fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014. Çalışma ve Toplum, 2(49), 789-808.

Lyotard Jean-François (2013). Postmodern Durum, (çev. İsmet Birkan), Bilgesu Yayıncılık, Ankara.

Maley, W. (2022). Mülteci Nedir? (Çev.:Kasım Akbaş) GAV Perspektif Yayınları:Ankara

Martin, S. F. (2004). Women and Migration. Consultative Meeting on Migration and Mobility and How This Movement Affects Women.Malmo, Sweden, December 2–4.

MAZLUMDER, (2014). Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu, Erişim Adresi: https://istanbul.mazlumder.org/tr/main/ yayinlar/yurt-ici-raporlar/3/mazlumder-kamp-disinda-yasayan-suriyeli-kadin/1116.

Mencütek, Z. S. (2022). The Institutionalization of "Voluntary" Returns in Turkey, Migration and Society: Advances in Research 5: 43–58.

Mencütek, Zeynep S. (2021). Governing Practices and Strategic Narratives for the Syrian Refugee Returns. Journal of Refugee Studies 34 (3): 2804–2826.

Mertus, J. (2003). Sovereignty, Gender and Displacement, ss.250-273, Refugees and Forced Displacement: International Security, Human Vulnerability and The State, Ed.Edward Newman and Joanne van Selm, United Nations University Press.

Millî Savunma Bakanlığı (2023). Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Hatay'da Habertürk'ün Sorularını Cevapladı, Erişim Adresi:https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/2222023-67888.

Moussa, H. (1995). Caught Between Two Worlds, Eritrean Women Refugees and Voluntary Repatriation, In John Sorensen, ed. Disaster and Development in the Horn of Africa. London: St Martin's Press.

Neuman, W. (2013). Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, I.Cilt, Çev.Sedef Özge,6.Basım,Ankara. Ankara.: Yayınodası,6.Basım.

NTV (2023). Göç İdaresi açıkladı: 2022'de kaç kişi sınır dışı edildi?,Erişim Adresi: https://www.ntv.com.tr/turkiye/goc-idaresi-acikladi-2022de-kac-kisi-sinir-disiedildi,DD6Z6D VRfUCIhRh1Q1D0Fw

Oytun, O. (2014). Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Sığınmacıların Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler, Ankara: 2014.

Özkarslı, F. (2015). Mardin'de Enformel İstihdamda Çalışan Suriyeli Göçmenler. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 175-192.

Özüdoğru B. (2018). Yalnız Yaşayan Suriyeli Kadınlar: Adana Örneği. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(15): 1133-1162.

Pandey, P. ve Pandey, M. (2015). Research Methodology: Tools and Techniques. Romania: Bridge Center.

Pessar, P. R. (2005). Women, Gender and International Migration Across and Beyond the Americas: Inequalities and Limited Empowerment. Population Division Department of Economic and Social Affairs United Nations Secretariat.

Piper, N. (2005). Gender and Migration, A Paper Prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration.

Ramsey, K. (2016). Lüblan'da Mülteci Kadınların Durumu,s. 35-41,Uluslararası Toplum ve Mülteciler: Sorumluluklar, İmkanlar, İnsan Hakları İhlalleri, Uluslararası Af Örgütü Yayınları, İstanbul.

Ruiz, I. ve Vargas-Silva, C. (2022). Refugee Return and Social Cohesion, Oxford Review of Economic Policy, 38(3), 678-698.

SABAH (2023). Suriyeli sığınmacılar için '2Y-1Ç' formülü yerleş yaşa çalış, Erişim Adresi: https://www.sabah.com.tr/gundem/2022/05/11/suriyeli-siginmacilar-icin-2y-1c-formulu yerles-yasa-calis.

Sayan, Ş. (2021). Güncel Sanatta Kimliğin Çatışma Eksenleri: Kadın Etiketi, s.59-74, Toplumsal Cinsiyetin Kadınlık İnşası ve Kadının Dezavantajlı Konumu (Ed.Sultan Okumuşoğlu),İKSAD Yayınevi:Ankara.

Schmeidl, S. (2003). The Early Warning of Forced Migration: State or Human Security?, s.130-158, Newman, Edward/Van Selm, Joanne (Ed.), Refugees and Forced Displacement. International Security, Human Vulnerability and the State, United Nations University Press.

Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny, Social Development Papers No. 1, Office of Environment and Social Development Asian Development Bank.

Sevlü, H. (2020). Gündelik Direniş Deneyimleri: Gaziantep'te Suriyeli Kadınlar, s.56-79, Biehl, K., Danış, D. (ed),Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları. İstanbul: SU Gender ve GAR.

Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2014(31).

Smith, M. T. (2019). Migration Management, Global Migration Governance and The Case of the International Organization for Migration's Assisted Voluntary Return and Reintegration Programming (Doctoral dissertation, University of Delaware).

Soykan, C., Biehl, K. ve Hazan, C. (2021). Kadın Mülteciler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II, CEİD YAYINLARI.

Şahin Ş. ve Sönmez M.E. (2021). Gaziantep'teki Suriyeli Sığınmacıların Etnik Kökenlerine Göre Geri Dönüş Eğilimleri, Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi, 4(1), 37- 51,

Şahin, Ş. (2022). Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyon Süreci ve Geri Dönüş Eğilimleri: Gaziantep İli Örneği, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, Ş. ve Sönmez, M. E., (2022). Suriyeli Sığınmacıların Geri Dönüş Eğilimleri, Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi, 5(2), 107-122.

Şavran, T. (2009). Sosyolojik Yöntemde Çağdaş Tartışmalar. N. Suğur içinde, Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri (s. 58-77). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli mülteci entegrasyonu: Zorlukları ve olanakları. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 4(2), 172-187.

Şirin-Öner N. A. (2013). Barış İnşa Sürecinin Önemli Unsuru: Bosna-Hersek'te Yerlerinden Edilmişlerin Geri Dönüşü, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 2(1), 1-22.

T.C. Mardin Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (2022) İRAP İl Afet Risk Azaltma Planı, Erişim Adresi: https://mardin.afad.gov.tr/kurumlar/mardin.afad/Irap/irap-dosya/irap_ Mardin.pdf.

Tanrıkulu, F. (2017). Türkiye'de yaşayan Suriyeli Çocukların Eğitim Sorunu ve Çözüm Önerileri. Liberal Düşünce Dergisi, (86), 127-144.

Taylor, J. (2004). Refugees and Social Exclusion: What the Literature Says, Migration Action, vol. XXVI, 2, s.16–31.

Tekin, H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme . İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(13), 101-116.

TRTHABER (2023) 'Gönüllü Geri Dönüş' Projesi Kapsamında 54 Suriyeli Ülkelerine Uğurlandı, Erişim Adresi: https://www.trthaber.com/ haber/turkiye/gonullu-geri-donus-projesi-kapsaminda-54-suriyeli-ulkelerine-ugurlandi-700529.html

Turton, D. ve P. Marsden (2002). Taking Refugees for a Ride? The Politics of Refugee Return to Afghanistan. AREU Issues Paper Series, Afghanistan Research and Evaluation Unit, Kabul.

Uçar, C. (2020). Gaziantep Parça Başı Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet, s.38-55, Biehl, K.& Danış, D. (ed), Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları. İstanbul: SU Gender ve GAR.

Uluslararası Af Örgütü (2016a). Avrupa Yolunda Mülteci Kadınlar Fiziksel Şiddet, Cinsel İstismar ve Tacizle Karşı Karşıya, Erişim Adresi: https://www.amnesty.org.tr/icerik/avrupa-yolunda-multeci-kadinlar-fiziksel-siddet-cinsel-istismar-ve-tacizle-karsi-karsiya.

Uluslararası Af Örgütü (2016b). Güvenli Olmayan Sığınak Türkiye'de Sığınmacılar ve Mülteciler Etkili Korumaya Erişemiyor, Erişim Adresi: https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/EUR4438252016TURKISH.pdf.

UNDP (2022). 2022 İnsani Gelişme Raporu, Erişim Adresi: https://www.undp.org/tr/turkiye/ publications/2022-insani-gelisme-raporu.

UNESCWA (2022). The Status of Syrian Refugee Women in Egypt, Jordan and Lebanon and Their Priorities for Voluntary Repatriation, Erişim Adresi: https://www.unescwa.org/ publications/syria-refugee-woman-voluntary-repatriation.

UNHCR (1995). The State of the World's Refugees, Erişim Adresi: https://www.unhcr.org/3eedd83d2.pdf.

UNHCR (1996). Voluntary Repatriation: International Protection, Erişim Adresi: https:// www. unhcr.org/uk/3bfe68d32.pdf.

UNHCR (2000). The State of the World's Refugees, Erişim Adresi: https://www. unhcr.org/3ebf9bb87.pdf.

UNHCR (2003). Global Report, Erişim Adresi: https://www.unhcr.org/40c6d73c0.html.

UNHCR (2006). The State of the World's Refugees, Erişim Adresi: https://www.unhcr.org/ publications/sowr/4a4dc1a89/state-worlds-refugees-2006-human-displacement-new millennium. html.

UNHCR (2011). Resettlement Handbook, Division of International Protection, Erişim Adresi: https://www.unhcr.org/46f7c0ee2.pdf.

UNHCR (2012). The State of the World's Refugees: In Search of Solidarity, Erişim Adresi: https://www.unhcr.org/4fc5ceca9.pdf.

Uyan-Semerci P. (2016). Kadın Hakları: Hakkaniyetli Bir Toplumda Kadınların Eşit Vatandaş Olabilmesi, s.169-180, (Derleyenler:Kaya, A., Vural, G. ve Aydın, A.) Değerler Eğitimi: Eğitimde Farklılık ve Katılım Hakkı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, Istanbul Journal of Sociological Studies, (35), 29-56.

Walliman, N. (2011). Research Methods: The Basics,. New York: Routledge

Warner, D. (1994). Voluntary Repatriation and the Meaning of Return to Home: A Critique of Liberal Mathematics, Journal of Refugee Studies, 7(2-3), 160-174.

Wickramasekara, P., Sehgal, J., Mehran, F., Noroozi, L. ve Eisazadeh, S. (2006). Afghan Households in Iran: Profile and Impact, International Migration Programme International Labour Office.

YeniŞafak (2023). Gönüllü Geri Dönüş Böyle Olacak: Konut ve İş İmkanı, Erişim Adresi: https://www.yenisafak.com/gundem/gonullu-geri-donus-boyle-olacak-konut-ve-is-imkani-3818250.

Yıldırım Yücel, Z. (2019). Ulus Devlet, Mültecilik ve Menşe Ülkeye Geri Dönüş: Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mülteciler, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları,9. Baskı.

Yıldırımalp, S. ve Cemal, İ. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin bir Araştırma, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 107-126.

Yılmaz, A. (2019). Göç ve Kadın: "Göçün Feminizasyonu" ve Kadın Göçmenlerin Durumu,

Yılmaz, H. (2014). Türkiye'de Suriyeli Sığınmacılar: İstanbul Örneği, MAZLUMDER, İstanbul.

Zarzosa, H. L. (2011). Chilean Voluntary Repatriation, 1978-2002: How Voluntary, How Gendered and How Classed? (Doctoral dissertation, Oxford Brookes University).

KOBİ'lerde Yönetim, Strateji ve Liderlik

Editörler
Prof. Dr. Mustafa Polat
Dr. Egehan Özkan Alakaş
Arş. Gör. Batuhan Cicikler

nobel bilimsel

KOBİ'lerde Yönetim, Strateji ve Liderlik

Editörler: Prof. Dr. Mustafa Polat - Dr. Egehan Özkan Alakaş - Arş. Gör. Batuhan Cicikler

Yayın No.: 1803
ISBN: 978-625-398-911-8
E-ISBN: 978-625-398-912-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Polat, Mustafa., Alakaş, Egehan Özkan., Cicikler, Batuhan.
KOBİ'lerde Yönetim, Strateji ve Liderlik / Editörler: Mustafa Polat - Egehan Özkan Alakaş - Batuhan Cicikler
1. Basım, XVI + 316 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-911-8
E-ISBN: 978-625-398-912-5
1. KOBİ 2. Stratejik Yönetim 3. Liderlik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**
ÖN SÖZ ..... **ix**
SUNUŞ ..... **xi**
BİLİM KURULU ..... **xv**

KOBİ'LERDE NÖROSTRATEJİK YÖNETİM **1**
Egehan Özkan Alakaş

KOBİ'LERDE GİRİŞİMCİ LİDERLİK VE ROLÜ **23**
Mustafa Polat

KOBİ'LERDE STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ, DÖNÜŞÜMÜ VE İNSAN SERMAYESİNİN STRATEJİK YÖNETİME ENTEGRESİ **47**
Abdullah Çalışkan - Tuğrul Oğuzhan

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA KOBİ'LERDE STRATEJİ VE TEKNOLOJİ ENTEGRASYONU **77**
Sinan Babaçoglu

KOBİ'LERDE STRATEJİK YÖNETİM SÜRECİNDE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİ BLOK ZİNCİR **99**
Sercan Edinsel

KOBİ'LERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN STRATEJİK YÖNETİME YANSIMALARI **127**
Tolga Türköz

YENİ NESİL KOBİLERDE KURUMSAL YÖNETİM VE DEĞİŞEN MEŞRUİYET DEĞERLENDİRMELERİ **153**
Hasibe Aysan

KOBİ'LERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE STRATEJİK YÖNETİM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ **171**
Ayşe Atabey

KOBİ'LERDE SÜRDÜRÜLEBİLİR LİDERLİK STRATEJİSİ GELİŞTİRİLMESİ **193**
Sinem Sönmez

KOBİ'LERDE TOPLAM ENTROPİ YÖNETİMİ **209**
Gülşen Kırpık - Beyhan Kılınçer

GİRİŞİMCİLİĞİN YÖNETSEL BAŞARISINDA BİLİŞSEL DİNAMİKLER 241
Gökdeniz Kalkın

KOBİ'LERDE STRATEJİK YÖNETİM, DİJİTALLEŞME VE ETİK İKİLEMİ..... 257
Kemal Eroğluer

KOBİ'LERDE YENİLİKÇİ YÖNETİM ARAÇLARI 287
Ali Kılıç - Tanyel Çakmak - Hakan Eren

KOBİ'LERDE NÖROSTRATEJİK YÖNETİM

Egehan Özkan Alakaş

Özet

Son on yılda, stratejik yönetim alanı, nörobilimin etkisiyle şekillenmiş ve iş modellerinin ve bireysel karar alma süreçlerinin modern analitik yöntemlerle büyük bir evrim geçirdiği görülmüştür. Bu dönüşüm, stratejik yönetim perspektifinde de değişiklik yaratarak köklü bir etkiye neden olmaya başlamıştır. Nörobilimin ve stratejik yönetimin birleşiminden doğan nörostrateji, stratejik karar alma süreçlerine yeni bir boyut getirirken, üst düzey yöneticilerin ve karmaşık işletme yapılarını yönetenlerin rol ve zorluklarını ele alan bir alanı ifade etmektedir. Nörostrateji, örgütsel dinamizmin insan faktörünün daha kapsamlı ve geniş bir bakış açısıyla anlaşılmasını amaçlamış buna bağlı olarak özellikle bilişsel nörobilimden elde edilen içgörülerin stratejik yönetim süreçlerine entegre edilmesi gerekliliğine yönelik çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Stratejik yönetimin nörobilim ile etkileşim içinde olması bilişsel özellikler, algı, stratejilerin seçimi, uygulanması ve karar verme adımlarında beyin süreçlerini dâhil edilmesiyle duygu, düşünce ve eylemlerin nasıl şekillendiğini inceleyerek alan yazına katkı sağlayamaya çalışmıştır. Özellikle örtülü davranış şekillerinin ve karar süreçlerinin anlaşılmasında önemli bir alan yaratan nörostratejik yönetim nörobilimsel araçlardan yaranılarak yönetim süreçlerine katkı sunmak amaçlanmıştır. Bu çalışma nörostratejik yönetimin zengin literatürü inceleyerek KOBİ'ler açısından önemi ve etkisi üzerinde durmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Stratejik Yönetim, Nöroyönetim, Nörostratejik Yönetim*

Giriş

Ekonominin can damarı olarak konumlandırılan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler) iş dünyasında büyük görevlere sahip dinamik organizasyonlar olarak görülmektedir. Rekabet ortamında başarıyı artırmak ve devamlılığını sağlamak amacıyla işletmelerin pek çok stratejiye ihtiyaçları olmaktadır. İş dünyasındaki karmaşa ve değişkenlik hızı KOBİ'lerin hızla geleneksel stratejilerin ötesinde hareket etmeye zorlamaktadır. Son dönemde yönetim ve nörobilim alanında gerçekleştirilen çalışmalar bu iki kavram arasında

için etkili bir liderlik ve yönetim sürecinin tasarlanması daha kolay hâle gelebilir. Ancak yüksek maliyet kalemlerinin KOBİ'ler için engelleyici bir faktör olabileceği düşünülürken, hedeflere ulaşmak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ve kaynakların nasıl kullanılması gerektiği gibi konuların KOBİ'ler için önemli bir alan olarak kabul edildiği görülmektedir.

Kaynakça

Almaz, F. (2022). Nörobilimin stratejik yönetim alanındaki izdüşümü: Nörostrateji. Sosyal Mucit Academic Review, 3(2), 333-352. doi: 10.54733/smar.1181841

Anderson, V., Northam, E., & Wrennall, J. (2017). Developmental neuropsychology: A clinical approach. Routledge.

André, J. C. (2019). Industry 4.0: Paradoxes Et Conflicts. UK: ISTE Group. ISBN 978-1-78630-482-7.

Arığ, E.ve Turan M. (2020). Video Duygu Analizi. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (Special Issue), 59-67.

Ascher, D., Da Silva, W. V., Polowczyk, J., da Silva, E. D., & da Veiga, C. P. (2018). Neurostrategy: An advance through the paradigm epistemological in strategic management?. Academy of Strategic Management Journal, 17(2), 1-19.

Barca, M. (2005). Stratejik yönetim düşüncesinin evrimi: Bilimsel bir disiplinin oluşum hikâyesi. Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5(1), 7-38.

Barca, M. (2009). Stratejik yönetim düşüncesinin gelişimi. Ankara Sanayi Odası.

Barreto, L., Amaral, A. & Pereira, T. (2017). Industry 4.0 İmplications İn Logistics: An Overview. Procedia Manufacturing, 13, 1245–1252. Doi: 10.1016/J.Promfg.2017.09.045

Barry, W. B. (1986). Strategic Planning Workbook For Public And Nonprofit Organizations, (S. 10). St. Paul: Amherst Wilder Foundation.

Bayülken, Y., & Kütükoğlu, C. (2012). Küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri (KOBİ'ler). Baskı, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayın No: MMO/583, Ankara.

Bear, M. F., Connors, B. W., ve Paradiso, M. A. (2007). Synaptic Transmission. In, E. Lupash, Connolly, B. Dilernia, ve P.C. Williams (Eds.), Neurosci. - Explor. Brain. (pp. 102, 3rd edition). Lippincott Williams & Wilkins.

Bechara, A. (2004). The role of emotion in decision-making: evidence from neurological patients with orbitofrontal damage. Brain and cognition, 55(1), 30-40.

Becker, W. J., Cropanzano, R., ve Sanfey, A. G. (2011) "Organizational Neuroscience: Taking Organizational Theory Inside the Neural Black Box" Journal of Management, 37(4): 933-961.

Bhatnagar, S. C. (2013). Neuroscience for the study of communicative disorders, 4th Edition, Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia.

Bryson, J.M. (2011). Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations, 4. Edition, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Carter, R. (2019). The brain book: An illustrated guide to its structure, functions, and disorders. Londra: Dorling Kindersley Ltd.

Cristofaro, M. (2017). Reducing biases of decision-making processes in complex organizations. Management Research Review.

Çatal, M. F. (2007). Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Rolü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2), 333-352.

Çetin, H. C. (2007). Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Finansman Sorunları ve Bu Sorunlara Yönelik Politikalar (Kredi Politikaları). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çütcü, İ., Özdemir, A. Ve Erkan, H. (2017). KOBİ'lerin İhracat Piyasalarında Karşılaştığı Sorunlara İlişkin Algıları: Gaziantep'teki KOBİ'ler Üzerine Bir Araştırma. Journal Of The Human & Social Science Researches, 6(5), 2691-2709.

Dinçer Ö., (2007); Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Alfa Yayınları, 8.Baskı, İstanbul.

Dlamini, N., Mazenda, A., Masiya, T., & Nhede, N. T. (2020). Challenges to strategic planning in public institutions: A study of the Department of Telecommunications and Postal Services, South Africa. International Journal of Public Leadership, 16(1), 109-124.

Dunin-Barkowski, W. ve Solovyeva, K. (2018). Pavlov principle and brain reverse engineering. 2018 IEEE Conference on Computational Intelligence in Bioinformatics and Computational Biology (CIBCB içinde (1-5. ss.).

Eğri, T., Doğaner, A. (2020). Covid-19 ve ekonomik kriz: KOBİ'ler özelinde bir değerlendirme ve politika önerileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37), 128-145.

Erkan, T. E. KOBİ'ler ve Türkiye İhracatı İçin Stratejik Bir Uygulama: Tedarik Zinciri Yönetimi. 4. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi, 475.

Gazzaniga, M. S. (2014). The cognitive sciences. In M.S. Gazzaniga (Eds.), Handbook of cognitive neuroscience. (pp. 3-13, 1st edition). Springer.

Grossberg, S. (1972). A neural theory of punishment and avoidance, I: Qualitative

Güçlü N. (2003)., Stratejik Yönetim", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 2 (2003) 61-85.

Howe, S. (1993). Corporate Strategy. Hongkong: The Mcmillan Press

İmamoğlu, S., Latifoğlu, N., İnce, H., (2014). Örgütsel Davranış Literatüründe Yeni Bir Perspektif: Nörobilim A New Perspectıve In The Organızatıonal Behavıour Lıterature: Neuroscıence, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 22 (2) 2021, 89-105 (1).

KAPTANOGLU Ö., R., KILIÇARSLAN, M., GÜNDÜZYELİ, B. (2022). İş Dünyasında "Nöro" Penceresi, Atlas Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 9,

Keleş, E., & Çepni, S. (2006). Beyin ve öğrenme. Türk Fen Eğitimi Dergisi, 3(2), 66-82.

Klos, M., (2018). Neuro (Management) Through The Prısm Of Braın Research**.** Modern Management Revıew 2018 Mmr, Vol. Xxıı, 25 (4/2018), P. 81-93.

Kumbas, S. (2017). KOBİ'lerin dış ticarette karşılaştıkları sorunlar (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kumru, S., & Kasımoğlu, M. (2022). İşletmelerde Dijital Dönüşümün Stratejik Yönetimi: Bir Alan Araştırması. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 17(2), 139-159.

Laureiro-Martínez, D., Venkatraman, V., Cappa, S., Zollo, M., & Brusoni, S. (2015b). Cognitive neurosciences and strategic management: Challenges and opportunities in tying the knot. Cognition and Strategy Advances in Strategic Management, 32, 355-374.

Muckenhoupt, M. (1939). Sigmund Freud explorer of the unconscious. Journal of Personality, 8(2), 163-169.

Nag, R., Hambrick, D., & Chen, M. (2007). What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition of the field, Strategic Management Journal, 28, 935-955.

Nord, W. R., Hardy, C., & Clegg, S. R. (2006). The sage handbook of organization studies. Sage.

Olds, J. ve Milner, P. (1954). Positive reinforcement produced by electrical stimulation of septal area and other regions of rat brain. Journal of Comparative and Physiological Psychology, 47(6), 419–427.

Parincu, A. M. T., Capatina, A., Varon, D. J., Bennet, P. F., & Recuerda, A. M. (2020, July). Neuromanagement: the scientis.

Poister, T. H. And Streib, G. D. (1999), "Strategic Management İn The Public Sector; Concepts, Models And Processes", Public Productivity And Management Review, 22 (3), Pp.308- 325.

Powell, T. C. (2011). Neurostrategy. Strategic Management Journal, 32(13), 1484-1499

Radtke Caneppele, N., Ribeiro Serra, F. A., Contreras Pinochet, L. H., & Ramos Ribeiro, I. M. (2022). Potential and challenges for using neuroscientific tools in strategic management studies. RAUSP Management Journal, 57, 235-263.

Rilling, J. K., & Sanfey, A. G. (2011). The neuroscience of social decision-making. Annual review of psychology, 62, 23-48.

Sarısoy, İ., & Sarısoy, S. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Vergi Teşvik Politikaları: Japonya ve Güney Kore Örnekleri. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(2), 385-404.

Satpathy, L., Rath Bp., (2014). Explorations In Neuro- Decision Making, Odısha Journal of Socıal Scıence A Bi- Annual Research Journal (English) January 2014 Volume I Issue 1 5-12.

Savcı, Y. (2009). KOBİ'lerin dış ticarette karşılaştıkları sorunlar (Master's thesis).

Souza, E. M., Forte, S. H. A. (2019). A contribution to the theoretical structure for cognitive dynamic capability. Revista de Administração Mackenzie, 20(4), 1-29.

Soydal, H., Mızrak. Z., & Yorgancılar, F. N. (2010). Nöro ekonomi kavramı'nın iktisat bilimi içindeki yeri, önemi ve bilimselliği. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10(19), 215-240.

Soydal, H., Mızrak. Z., & Yorgancılar, F. N. (2010). Nöro ekonomi kavramı'nın iktisat bilimi içindeki yeri, önemi ve bilimselliği. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10(19), 215-240.

Tanyeri, S. (2013). KOBİ'lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Finansal Destek Programları Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

T.C. Resmî Gazete, 2018/11828, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik, 2018

Taşkın, K. (2022). KOBİ'lerde Dijital Dönüşüm Üzerine Bilim Haritalama Analizi, Journal Of Bucak Business Administration Faculty, Volume 5, Issue 2, October 2022.

Teacu, A., M., Capatına, A., Varon, D., Bennet, F., P., Recuerda, A., M., (2020). Neuromanagement: the scientific approach to contemporary management., DOI: 10.2478/picbe-2020-0099, pp. 1046-1056, ISSN 2558-9652| Proceedings of the 14th International Conference on Business Excellence 2020 theory. Mathematical Biosciences, 15(1–2), 39–67.

Wang, H., Jia, H., Sun, H., Wu, Y., & Wang, H. (2021). Scanning strategy in selective laser melting (SLM): a review. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, *113*, 2413-2435.

Yaşar, O. (2019). Yönetici kararları ve bilişsel esnekliği: Yöneticiler nasıl karar alıyor? Nörobilim ne diyor? Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18(71), 1176-1194.

Yeşilkuş, F, Özbozkurt, B., O., Haluk Korkmazyürek, H. (2021). Liderlik Davranışlarının Algılanmasında Yeni Nesil Stratejik Yönetim: Bilişsel Okulu'ndan Nörostrateji ve Nöroliderliğe Doğru, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 23, Sayı: 2, Haziran 2021, 662-679.

Yıldız, H. (2005). Türkiye'de Üniversite-Sanayi İlişkileri ve KOBİ'ler (Küçük Sanayi) Açısından Önemi. Istanbul Journal of Sociological Studies, (31), 207-229.

KOBİ'LERDE GİRİŞİMCİ LİDERLİK VE ROLÜ

Mustafa Polat

Özet

Kendi coğrafyasının dışında bulunan diğer ülkelerin insanlarının da ilgisini çekerek onlara mal ve hizmet sunmak ve bu suretle kazanç elde etmek fikri her geçen gün girişimcileri yenilikçi yol ve yöntemler aramaya itmektedir. Bu arayışın ilk adımı bir girişime karar verme ve fikri ticarete dönüştürecek bir şirket kurmaktır. Dünyada bu maksatla kurulan şirketlerin çok küçük kısmı hariç tamamına yakını KOBİ olarak ifade edilen küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Dünya çapında bir ürün veya hizmet KOBİ perspektifinde sunabilmek için bu yola başvuran kişilerin sahip olmaları gereken en önemli yetenekler yenilikçi, girişimci ve lider olmalarıdır. Bu çalışmada girişimcilik, liderlik ile yenilikçiliğin KOBİ düzeyindeki etkileşimi tartışılmış, KOBİ'lerde girişimci liderlik ve bu liderin rolü konusunda çeşitli tespitlerde bulunulmuştur.

Çalışmada girişimcilik üç aşamalı olarak ele alınmıştır. Birinci aşama girişim fikrinin oluşması (başlangıç) safhası, İkinci aşama girişimin hayata geçirilmesi (girişim odaklı) safhası ve son aşama ise girişimin yönetilmesi (etkin yönetim/liderlik odaklı) safhasıdır. Özetle girişimin meydana getirilmesi ve sürdürülmesi süreçlerinde her bir safhada sahip olunması gereken yetenekler belirlenmiştir.

Temelde girişim fikrinin oluşması süreci en fazla liderlik ve girişimcilik yeteneğini gerektirir. Risk alma davranışı ve geleceği öngörebilme kapsamında diğerlerinin farkında olmadığı boyutları derinlemesine anlayabilme ve harekete geçme noktasındaki yetenekler bu süreçte liderliğe ilişkin yetenekler iken aynı zamanda bireyin girişimci rolünü de gerektirmektedir. Liderin bu süreçteki rolünden farklı olarak piyasada tutunabilecek bir iş fikrini algılayabilmesi ise girişimcilik yeteneğine ilişkin bir durumdur. Girişimin hayata geçirilmesinde, sürece girişimcilik ile ilgili işlerin yanında insanlarla olan ilişkiler de dâhil olmaktadır. Bu nedenle bu süreçte gerekli yetkinlikler liderliğe ve girişimciliğe ilişkin olanlardır. Girişimin kurulmasından sonraki süreci ifade eden girişimin yönetilmesi süreci ise daha ziyade yöneticilik ve liderlik yetkinliklerine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *KOBİ, Yönetim, Liderlik, Girişimcilik, Yenilikçilik.*

Kaynakça

Akbulut, U. (2004). Bilgi Çağında Liderlik ve Üniversitelerin Rolü, Uluslararası Liderlik Sempozyumu, Kara Harp Okulu Basımevi, 15-16 Nisan 2004, Ankara.

Akca, M. (2020). Girişimciden Girişimci Liderliğe, International Anatolia Academic Online Journal Sosyal Bilimler Dergisi 6(2), 80-89.

Akın, A. (2010). İnsan sermayesi kaynakları açısından girişimci özellikleri (Anadolu girişimcileri üzerine bir araştırma), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 1-15.

Akkoç, İ., Çalışkan, A., ve Turunç, Ö. (2019). Girişimci Davranış: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 14(1), 1-10.

Al Mamun, A., & Fazal, S. A. (2018). Effect of entrepreneurial orientation on competency and microenterprise performance. Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship, 12(3), 379-398.

Antoncic, B. (2007), Intrapreneurship: A comparative structural equation modeling study, Industrial Management & Data Systems, 107(3), 309-325.

Antoncic, B., Hisrich, R.D. (2001), Intrapreneurship: Construct refinement and cross-cultural validation., J. Bus. Venturing,16,(5), 495–527.

Awe, Susan C. (2006), The entrepreneur's information sourcebook : Charting the path to small business success, London.

Aydınlık-Ülgen, A.(2015). Girişimcilik, İstanbul Üniversitesi AUZEF Yayınları, İstanbul.

Cunningham, J. B., Lischeron, J. (1991), Defining Entrepreneurship, Journal of Small Business Management, 29 (1), 45-61.

Çöğürcü, İ. (2016). İktisadi Doktrinlerde Geçmişten Günümüze Girişimciliğin Önemi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 35, s. 77.

Drucker, P.F. (1998). The Discipline of Innovation, Harvard Business Review, 76(6), 149-160.

Esmer, Y. ve Dayı, F. (2017). Entrepreneurial Leadership: A Theoretical Framework. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 112-124.

Fernald Jr., L.W., Solomon, G.T. ve Tarabishy, A. (2005). A New Paradigm: Entrepreneurial Leadership. Southern Business Review, 30(2), 1-10.

Fontana, A. ve Musa, S. (2017). The Impact of Entrepreneurial Leadership on Innovation Management and its Measurement Validation. International Journal of Innovation Science, 9(1), 2–19.

Greenleaf, R. K. (2002). Essentials of servant-leadership. Focus on leadership: Servant-leadership for the twenty-first century, 19-26.

Gupta, V., MacMillan, I.C. ve Surie, G. (2004). Entrepreneurial Leadership: Developing and Measuring a Cross-cultural Construct. Journal of Business Venturing, 19(2), 241-260.

Herron, L. ve Sapienza, H.J., (1992). The Entrepreneur and the Initiation of New Venture Launch Activities, Entrepreneurship Theory and Practice, 1992, vol. 17, issue 1, 49-55.

Hisrich, R., Langan-Fox, J. ve Grant, S. (2007) Entrepreneurship Research and Practice A Call to Action for Psychology. American Psychologist, 62, 575-589.

Hisrich, R. ve Peters, M.P. (2002). Entrepreneurship, McGraw Hill/Irwin, New York, ABD.

Hitt, M.A., Ireland, D., Sirmon, D.G. ve Trahms, C.A. (2011), Strategic Entrepreneurship: Creating Value for Individuals, Organizations, and Society, Academy of Management Perspectives, 25 (2), 57-75.

https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28593953/ , Erişim Tarihi 27.08.2023.

https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27298468/ , Erişim Tarihi 27.08.2023.

https://sozluk.gov.tr/ (2023), Erişim Tarihi 19.08.2023.

https://sozluk.gov.tr/ (2023), Erişim Tarihi 19.08.2023.

https://www.merriam-webster.com/dictionary/entrepreneur, (2023), Erişim Tarihi 19.08.2023.

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2948.pdf (2023), Sayı 4903., Erişim Tarihi 19.08.2023.

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/05/20230525-6.pdf, Erişim Tarihi: 26.08.2023.

Johnson, T.L. ve Hayes, C. (1996). Wanted: Entrepreneurial Skills. Black Enterprise, 26 (9). 62-63.

Katz, D., ve Kahn, R. L. (1978). The Social Psychology of Organizations. New York: Wiley.

Koh, H.C. (1996). "Testing Hypotheses Of Entrepreneurial Characteristics" Journal of Managerial Psychology, 11:3.

KOSGEB (2023). Türkiye'de KOBİ'lere İlişkin Bazı İstatistiki Göstergeler, https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Kurumsal/Raporlar/T%C3%BCrkiye'de_KOB%C4%B0'lere_%C4%B0li%C5%9Fkin_Baz%C4%B1_%C4%B0stat istiki_G%C3%B6stergeler_May%C4%B1s_2023.pdf , Erişim Tarihi: 26.08.2023.

Küçükoğlu, M. T., Baynazoğlu, M. E., ve Berber, Ş. (2020). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Kariyer ve Girişimcilik Yönelimleri. Yönetim ve Ekonomi, 27(1), 91-108.

Long, W. (1983). The meaning of entrepreneurship. American Journal of small business, 8(2), 47-59.

Moriano, J.A. vd. (2014). The influence of transformational leadership and organizational identification on intrapreneurship, International Entrepreneurship and Management Journal, 10, 103-119.

Naktiyok, A. (2004), İç Girişimcilik, İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş.

Parker, S.,C. (2011), Intrapreneurship or entrepreneurship? Journal of Business Venturing, 26 , p. 19–34.

Renko, M., Tarabisby, A.E., Casrud, A.L. ve Brannback, M. (2015). Understanding and Measuring Entrepreneurial Leadership Style, Journal of Small Business Management, 53(1), 54-74.

Ryans, C.C. (1987). Small Business An Information Sourcebook, ORYX Press, ABD.

Schein, E. (1992). Organizational Culture and Leadership, Jossey-Bass Publishers, ABD.

Schumpeter, J. (2009). Entrepreneurship as Innovation" (ed.) R. Swedberg, in Entrepreneurship, The Social Science View, New York.: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Soysal, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(1), 83-114.

Shane, S. ve Venkataraman, S. (2000). The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. Academy of Management Review, 25, 217-226.

Sökmen, A. ve Ekmekçioğlu, E.B. (2015). İç Girişimcilik: Adana'daki Tekstil İşletme Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 266-281.

Şahin, E. (2009). Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9(17), 286-309.

Şeşen, H. ve Burmaoğlu, S. (2012). Girişimci Liderlik. İçinde Tabak, A., Şeşen, H. ve Türköz, T (Eds.). Liderlikte Güncel Yaklaşımlar. Detay Yayıncılık, Ankara.

Topçu, M.K. (2022), Geleceğin Girişimcilik Model ve Stratejileri, İçinde: Yönetsel Gelecek (Ed.: Arzu Uğurlu Kara ve Hasan Boztoprak), Nobel Yayınevi, 755-785.

Tulum, Mertol, (2011), 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tutar, H., ve Altınkaynak, F. (2013). Girişimcilik, Detay Yayıncılık, Ürper, Y., Tosunoğlu, B.T., Kağnıcıoğlu, C.H., Başar, M., Demirci A.E. ve Sağlam, N.(2018). Girişimcilik ve İş Kurma, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını.

Wickham, P. A. (2006), Strategic Entrepreneurship, 4th. Edition, U.K.: Prentice Hall Inc.

Yukl, G., Gordon, A., ve Taber, T. (2002). A hierarchical taxonomy of leadership behavior: Integrating a half century of behavior research. Journal of leadership & organizational studies, 9(1), 15-32.

Yukl, G. (2018). Örgütlerde Liderlik, Nobel Yayıncılık (Çev.: Şahin Çetin, Resul Baltacı), Ankara.

Zakarevičius, P. ve Župerka, A. (2010). Expression Of Emotional İntelligence İn Development Of Students' Entrepreneurship. Economics And Management, 15, 865-873. https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367178127111/J.04~2010~1367178127111.pdf ,Erişim Tarihi: 19.08.2023.

Zettler, R.L. (2010). Zettler, Reconstructing the World of Ancient Mesopotamia: Divided Beginnings and Holistic History, Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol. 46, No. 1, 3-45.

KOBİ'LERDE STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ, DÖNÜŞÜMÜ VE İNSAN SERMAYESİNİN STRATEJİK YÖNETİME ENTEGRESİ

Tuğrul Oğuzhan - Abdullah Çalışkan

Özet

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) geliştirilmesi, her modern ekonominin birincil hedefini temsil eder. KOBİ'lerin en büyük özelliği esnek olmaları ve piyasadaki arz ve talep değişikliklerine kolayca uyum sağlayabilmeleridir. KOBİ'ler istihdamın artırılmasına olanak sağlamakta, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini teşvik etmekte, sürdürülebilir büyümeyi desteklemekte, ticarete önemli katkı sağlamakta ve tüm ekonominin rekabet gücünü artırmaktadır. Bir kuruluşun amaç ve hedefleriyle uyumlu olan iyi bir İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), performans, verimlilik ve büyümeye önemli katkılar sağlayabilmektedir. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ise insan kaynakları süreçlerini stratejik bir şekilde yönetmeyi sağlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, iş gücü planlaması, yetenek yönetimi, performans değerlendirmesi, eğitim ve geliştirme gibi insan kaynakları alanlarında etkinlikleri artırmayı hedeflemektedir. Stratejik İKY, KOBİ'lerin rekabet avantajı elde etmelerine ve sürdürülebilir büyümelerini desteklemelerine yardımcı olmaktadır. İnsan kaynakları yönetimi sorunu KOBİ'lerde çok hassas bir konudur. KOBİ'lerde etkili İKY'nin sağlanması, kendine özgü zorlukları beraberinde getirebilmektedir. KOBİ'ler büyük ölçekli firmaların sahip olduğu bütçelere veya kaynaklara sahip değildir. İnsan kaynaklarının rolü veya nerede değer katabileceği konusunda da kabul gören bir anlayışları olmayabilir. Bu nedenle büyük şirketlerde yeni çalışanların seçimi ve eğitimi vb. İK uygulamaları KOBİ'lerde iş sahibi veya yöneticisi tarafından yapılır. Bu bölümde bu doğrultuda KOBİ'lerde İK uygulamaları ve Stratejik İKY dönüşümü incelenmiş, bu anlamda beşerî/insan sermayesi konusuna değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İnsan Kaynakları, Strateji, Beşerî/İnsan Sermayesi*

sürdürülebilir hâle getirmek için bir yatırım kalemi olarak değerlendirilmeye başlaması gerekmektedir.

Eğer KOBİ'lerde görevlendirilen İK uzmanları yoksa işletmeler için alınacak tüm stratejik kararlar yönetici veya iş sahiplerinin bir yükümlülüğü hâline gelmektedir. Bu nedenle yöneticilerin eğitimi çok büyük önem arz etmektedir. Aynı şekilde KOBİ'lerde eğitimin getireceği maliyet düşünülürken eğitimin sonrasında kazanılacaklar hiçbir zaman unutulmamalıdır. Özellikle iş görenlerle direkt temas hâlinde olan hat yöneticilerinin mentorluk ve koçluk becerileri kazanması işletmelerin kısa sürede öğrenme kabiliyetinin artmasına imkân sağlayabilecektir.

KOBİ'lerin rekabet avantajı elde edebilmesi nitelikli personeli işe alabilmesi ve onların işe devamlılığını sağlaması ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle detaylı hazırlanmış iş tanımları işe alım cazibesini arttırırken iyi hazırlanmış eğitim ve geliştirme programları ile ücretleme, tazminat ve ödül motivasyon sistemleri devamlılığa hizmet etmektedir. Bu uygulamalar ne kadar profesyonel olarak gerçekleştirilirse KOBİ'lerin kayıpları azalacak ve karlılıkları artarak büyük ölçekli firmalar oma yönünde adımlar atmaları kolaylaşacaktır.

Kaynakça

Aguinis, H. ve Kraiger, K. (2009). Benefits of Training and Development for Individuals and Teams, Organizations and Society, *Annual Review of Psychology*, 2009 (60), 451-474.

Allen, M. R. (2006). *Strategic Human Resource Management and Firm Performance: What Can We Learn From Small Businesses?*(Order No. 3221494). Available from ProQuest Dissertations and Theses Global. (305321329). Retrieved from https://www.proquest.com/dissertations-theses/strategic-human-resource-management-firm/docview/305321329/se-2

Arthur, D. (2005). *Managing Human Resources in Small and Mid Sized Companies*. Amacom Books.

Arthur, J. B. (1994). Effects of Human Resource Systems On Manufacturing Performance and Turnover. *Academy of Management Journal*, 37(3), 670-687

Bach, S. (2005). *Managing Human Resources*, Oxfrord: Blackwell Publishing Ltd., Ma,

Bacon, N. ve Hoque, K. (2005). HRM In The SME Sector: Valuable Employees and Coercive Networks, *International Journal of Human Resource Management*, 16 (11), 1976-1999.

Balkin, D. B., ve Gomez-Mejia, L. (1984). Determinants of R and D Compensation Strategies In The High Tech Industry. *Personnel Psychology*, 37, 635–650.

Balkin, D. B., ve Logan, J. W. (1988). Reward Policies That Support Entrepreneurship. *Compensation and Benefits Review*, 18–25

Barber, A. E., Wesson, M. J., Roberson, Q. M., ve Taylor, M. S. (1999). A Tale of Two Job Markets: Organizational Size and Its Effects On Hiring Practices and Job Search Behavior. *Personnel Psychology*, 52, 841 – 867

Barney, J. ve Wright, P. (1998). On Becoming a Strategic Partner: The Role Of Human Resources In Gaining A Competitive Advantage. *Human Resource Management*, 37, 31-46.

Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99.

Barringer, B. R., Jones, F. F., ve Lewis, P. S. (1988). A Qualitative Study of The Management Practices of Rapid Growth Firms and How Rapid-Growth Firms Mitigate The Managerial Capacity Problem. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 3, 97–122.

Batt, R. (2002). Managing Customer Services: Human Resource Practices, Quit Rates, and Sales Growth. *Academy Of Management Journal*, 45(3), 587.

Beaver, G., ve Hutchings, K. (2003). "The Big Business of Strategic Human Resource Management In Small Business." In *Human Resource Development in Small Organisations* (pp. 89-116). Routledge.

Blau, P.M., ve R. A. Schoenherr. *The Structure of Organizations*. New York: Basic Books.

Bolton, T. (1997). Human Resource Management. Blackwell Business,

Boxall, P. (1998). Achieving Competitive Advantage Through Human Resource Strategy: Towards A Theory of Industry Dynamics*. Human Resource Management Review*, 8(3), 265.

Boxall, P., ve Purcell, J. (2000). Strategic Human Resource Management: Where Have We Come from and Where Should We Be Going? *International Journal of Management Reviews*, 2(2), 183.

Boxall, P. and Purcell, J. (2015*) Strategy and Human Resource Management*, 4e, London: Palgrave.

Briscoe, D. R. and Schuler, R. S. (2005), *International Human Resource Management*, 2nd Edition, London, Routledge.

Burkhardt, R. (2008). *Reputation Management in Small and Medium-sized Enterprises: Analysis and Evaluation of the Use of Reputation Management. a Survey of Small and Medium-sized Enterprises in Germany*. Diplomica Verlag.

Cardon, M. S., ve Stevens, C. E. (2004). Managing Human Resources In Small Organizations: What Do We Know? *Human resource management review*, 14(3), 295-323.

Carlson, D.S., Upton, N. ve Seaman, S. (2006). The Impact of Human Resources Practices and Compensation Design On Performance: An Analysis Of Family-Owned SMES, *Journal of Small Business Management*, 44 (4), pp. 531-543.

Chandler, G.N., ve McEvoy, G.M. (2000). Human Resource Management, TQM, and Firm Performance in Small- and Medium-Sized Enterprises. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 25, 43-57.

Collard, R. (1996). *Strategies for Human Resources Management*. 9th edu. London: CoopersveLybrand.

Denisi, A. S., Griffin, R.W. (2008), *Human Resource Management*, South – Western Cengage Learning., United States.

Dess, G.G., ve Lumpkin, G.T. (2003). Strategic management: Creating competitive advantages. Boston: McGraw-Hill Irwin.

Dessler, G. (2000) Human Resource Management, 8th edn, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Dhanpat, N.; Buthelezi, Z.; Joe, M.; Maphela, T.; ve Shongwe, N. (2020). Industry 4.0: The Role of Human Resource Professionals. *SA Journal of Human Resource Management*, 18(0), a1302. https://doi.org/10.4102/sajhrm. v18i0.1302.

Dunn, P., Short, L.E. ve Liang, K. (2008). Human Resource Management Importance in Small Business, *Small Business Institute Journal*, 2 (2008), pp. 1-22.

Dyer, L., ve Reeves, T. (1995). Human Resource Strategies and Firm Performance: What Do We Know and Where Do We Need to Go? *International Journal of Human Resource Management*, 6(3), 656.

Edwards, P. and Ram, M. (2009), 'HRM in Small Firms: Respecting and Regulating Informality', Sage Handbook of Human Resource Management, London, Sage.

Finkelstein, S., ve Hambrick, D.C. (1996). *Strategic Leadership, Top Executives and Their Effects on Organizations*. West Publishing Company, St. Paul, MN

Garavan, T. N., McCarthy, A., McMahon, J., ve Gubbins, C. (2003). Management development in micro and small firms in Ireland. *HRD in Small Organisations*, 285.

Ghobadian, A. ve Gallear, D. N. (1996). Total quality management in SMEs. *Omega,* 24(1), 83-106.

Gomez-Mejia, Lous R., David B. Balkin and Robert L. Cardy. (2006), *Managing Human Resources*. Fifth Edition, Pearson Prentice Hall.

Govindarajulu, N. ve Daily, B.F. (2004). Motivating Employees for Environmental Improvement, *Industrial Management ve Data Systems*, 104 (4), 364-372

Graham, M. E., Murray, B., ve Amuso, L. (2002). "Stock-Related Rewards, Social Identity, and The Attraction and Retention of Employees In Entrepreneurial SMEs." In J. Katz, ve T. Welbourne (Eds.), *Managing people in entrepreneurial organizations*, vol. 5 (107–145). Amsterdam: Elsevier Science.

Harney, B. and Nolan, C. (2014), 'HRM in Small and Medium-Sized Firms', in B. Harney and K. Monks (Eds), *Strategic HRM: Research and Practice in Ireland*, Dublin: Orpen Press.

Hill, R. (2001) *Human resource development in small and medium-sized enterprises: barriers to national HRD*, unpublished PhD thesis, Nottingham Trent University.

Hill, R. (2003). "Why HRD In Small Organisations May Have Become a Neglected Field Of Study". In *Human Resource Development in Small Organisations* (pp. 23-40). Routledge.

Hitt, M. A., Bierman, L., Shimizu, K., ve Kochhar, R. (2001). Direct and Moderating Effects of Human Capital On Strategy and Performance In Professional Service Firms: A Resource-Based Perspective. *Academy of Management Journal*, 44(1), 13.

Hodgettsi, R.M., D. F. Kuratko, *Effective Small Business Management*, Dryden Press, Fort Worth,

Hung, Y. T., Cant, M. C., ve Wiid, J. A. (2016). The importance of human resources management for small businesses in South Africa. *Problems and Perspectives in management*, 14(3-1), 232-238.

Huselid, M. A. (1995). The Impact of Human Resource Management Practices on Turnover, Productivity, and Corporate. *Academy of Management Journal*, 38(3), 635.

Huselid, M. A., Jackson, S. E., ve Schuler, R. S. (1997). Technical and Strategic Human Resource Management Effectiveness as Determinants Of Firm Performance. *Academy of Management Journal*, 40, 171-188.

Jones, O., ve Tilley, F. (2003). *Competitive Advantage in SMEs: Organising for Innovation and Change* (No. 20828). Wiley.

Katz, J. A., ve Welbourne, T. M. (2002). *Managing people in entrepreneurial organizations*. Amsterdam: JAI Press

Kinnie, N., Purcell, J., Hutchinson, S., Terry, M., Collinson, M. and Scarbrough, H. (1999), Employment Relations in SMEs Market-Driven or Customer-Shaped?', *Employee Relations*, 21 (3): 218–35.

Kinnie, N. and Swart, J. (2017), "Human Resource Management and Organisational Performance: In Search of The Hr Advantage", in A. Wilkinson, T. Redman and T. Dundon (Eds), *Contemporary Human Resource Management*: Text and Cases, 5e, Pearson: London.

Konrad, A. M., ve Mangel, R. (2000). The impact of work-life programs on firm productivity. *Strategic Management Journal*, 21(12), 1225.

Kotey, B., ve Slade, P. (2005). formal Human Resource Management Practices in Small Growing Firms. *Journal of Small Business Management*, 43, 16-40.

Lado, A. A., ve Wilson, M. C. (1994). Human Resource Systems and Sustained Competitive Advantage: A Competency-Based Perspective. *Academy of Management Review*, 19(4), 699-727.

Lazenby, S. (2008). How To Motivate Employees: What Research Is Telling Us, *Public Management*, 90 (8), pp. 1-8.

Levy, M. ve Powell, P. (1998). SME Flexibility and The Role of Information Systems. *Small Business Economics*, 11, 183-196.

Li, Y. (2011, May). *Notice of Retraction: Exploring and analysis on strategies of SMEs' human resource management in the period of post financial crisis*. In 2011 International Conference on E-Business and E-Government (ICEE) (pp. 1-4). IEEE.

Markman, G. D., ve Baron, R. A. (2003). "Individual differences and the pursuit of new ventures: A model of person-entrepre-neurship fit." In T. M. Welbourne (Ed.), *Managing people in entrepreneurial organizations,* vol. 5 (23 – 54). Amsterdam:JAI Press.

Marlow, S. and Patton, D. (1993), Managing the Employment Relationship In The Small Firm: Possibilities for Human Resource Management., *International Small Business Journal*, 11, 4: 57–64.

Mathis, R.L. ve J.H. Jackson, (2008), *Human Resource Management*, Thomson Learning Inc., USA.

Mayson, S. ve Barrett, R. (2006). The "Science" and "Practice" Of HRM In Small Firms. *Human Resource Management Review*, 16, 447-455.

Mazzarol, T. (2003). A Model of Small Business HR Growth Management, *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 9 (1), pp. 24-49.

Miles, R. E., ve Snow, C. C. (1984). Designing strategic human resources systems. Organizational Dynamics, 13(1), 36–52.

Miles, R. E., ve Snow, C. C. (1984). Designing strategic human resources systems. Organizational Dynamics, 13(1), 36.

Milkovich, G. T., Gerhart, B., ve Hannon, J. (1991). The Effects of Research and Development Intensity On Managerial Compensation In Large Organizations. *Journal of High Technology Management Research,* 2, 133–150.

Molander, C. (1986) Management Development, Bromley: Chartwell-Bratt.

Morissette, R. (1993). Canadian Jobs and Firm Size: Do Smaller Firms Pay Less?', *Canadian Journal of Economics*, 26, 1: 159–74.

Nohria, N., Groyberg, B. ve Lee, L. (2008). Employee Motivation: A Powerful New Model, *Harvard Business Review*, 86 (7/8), pp. 78-84.

Oguzhan, T. (2023). "Endüstri 5.0 Devrimi ve İnsan Sermayesi Yönetimi" (ed.) Oguzhan, T ve Ok, Ş. *Sanayi Yönetiminde Gelecek Yaklaşımları Dijitalleşme ve Yetenekler,* Ankara: Nobel.

Parry, E. ve Wilson, H. (2009), Factors Influencing The Adoption Of Online Recruitment, *Journal of Personnel Review*, 38(6), 655-673.

Perry-Smith, J. E., ve Blum, T. C. (2000). Work-Family Human Resource Bundles and Perceived Organizational Performance. *Academy of Management Journal*, 43(6), 1107.

Porter, M.E. (1985) *Competitive Advantage. Creating and Sustaining Superior Performance*. Free Press, New York,

Rutherford, M.W., Buller, P.F., McMullen, P.R. (2003). Human Resource Management Problems Over the Lifecycle Of Small To Medium Sized Firms. *Human Resource Management*, 42, 321-335.

Rynes, S.L., Gerhart, B. ve Parks, L. (2005). Personnel Psychology: Performance Evaluation and Pay for Performance, *Annual Review of Psychology*, 2005 (56), 571-600.

Sadler-Smith, E., ve Lean, J. (2003). The practice of HRD in smaller firms. HRD in Small Organisations, 124.

Saru, E. (2009). "HRM in SMEs—Linking Embedded Human Resources Practices to Performance and Employee Well-Being". (Eds.) Fink, M., ve Kraus, S. In *The Management of Small and Medium Enterprises* (pp. 104-118). Routledge.

Schuler, R.S. (1992) Strategic Human Resource Management: Linking People with the Needs of Business. *Organizational Dynamics*, 21, 18-32.

Schuler, R.S., ve Jackson, S.E. (1987). Linking Competitive Strategies with Human Resource Management Practices. *Academy of Management Executive*, 1(3), 207-219

Shahzad, K., Bashir, S. ve Ramay, M. I. (2008). Impact Of Hr Practices on Perceived Performance Of University Teachers In Pakistan*. International review of business research papers*, 4(2), 302-315.

Snell, S. A., ve Youndt, M. A. (1995). Human Resource Management and Firm Performance: Testing A Contingency Model of Executive Controls. *Journal of Management*, 21(4), 711.

Storey, D. J., *Understanding the Small Business Sector*, International Thomson Business Press, London, 1997.

Sullivan, W. (1997) *Human Resources for Small Business: What you need to know about*, New York: John Wiley.

Tocher, N., ve Rutherford, M.W. (2009). Perceived Acute Human Resource Management Problems in Small and Medium Firms: An Empirical Examination. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33, 455-479.

Wagar, T. H. (1998). Determinants Of Human Resource Management Practices in Small Firms: Some Evidence From Atlantic Canada, *Journal of Small Business Management*, 36, 2: 13–23.

Welbourne, T. M., ve Cyr, L. A. (1999). The Human Resource Executive Effect in Initial Public Offering Firms. *Academy of Management Journal*, 42(6), 616.

Welbourne, T., ve andrews, A. (1996). Predicting the Performance of Initial Public Offerings. Should Human Resource Management Be in The Equation? *Academy of Management Journal*, 30, 891-919.

Williamson, I. O., Cable, D. M., ve Aldrich, H. E. (2002). "Smaller But Not Necessarily Weaker: How Small Businesses Canovercome Barriers to Recruitment". In J. Katz, ve T. M. Welbourne (Eds.), *Managing People In Entrepreneurial Organizations:Learning From The Merger Of Entrepreneurship and Human Resource Management* (83 – 106). Amsterdam: JAI Press

Wilson, A., ve Homan, G. (2003). "The Management Development Needs of Owner-Managers In Manufacturing Smes: Mapping The Skills and Techniques." In *Human Resource Development in Small Organisations* (232-257). Routledge.

Wright, P. M., ve McMahan, G. C. (1992). Theoretical Perspectives for Strategic Human Resource Management. *Journal of Management*, 18(2), 295.

Wright, P. M., Dunford, B. B., ve Snell, S. A. (2001). Human Resources and The Resource Based View of The Firm. *Journal of Management*, 27(6), 701.

Wright, P. M., Gardner, T. M., Moynihan, L. M., ve Allen, M. R. (2005). The Relationship Between HR Practices and Firm Performance: Examining Causal Order. *Personnel Psychology*, 58(2), 409-446.

Wright, P. M., McMahan, G. C., ve McWilliams, A. (1994). Human Resources and Sustained Competitive Advantage: A Resource-Based Perspective. *International Journal of Human Resource Managemen*t, 5(2), 301.

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA KOBİ'LERDE STRATEJİ VE TEKNOLOJİ ENTEGRASYONU

Sinan Babaçoglu

Özet

Günümüzün baş döndürücü hızla değişen iş dünyasında, strateji ve teknoloji arasındaki ilişki daha fazla önem kazanmaktadır. Bu ilişki, ilk zamanlarda oldukça dar kapsamlı olarak ele alınmış, teknoloji başlangıçta, KOBİ'lerin teknoloji özümseme kapasitesinin yetersizliği nedeniyle, potansiyel fırsatları sınırlayan bir faktör olarak nitelendirilmiş, stratejiyi destekleyen bir unsur olmaktan öte onun gerisinde kalan bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Dinamik günümüz koşullarında KOBİ'lerin başarılı olması ve rekabet avantajını elde ederek bunu sürdürülebilir kılması strateji ve teknoloji yeteneklerinin rasyonel bir şekilde bütünleştirilmesine bağlıdır. Teknoloji stratejileri, firmanın mevcut teknoloji yeteneklerini nasıl kullanacağını belirlemeyi amaçlamakta ve bu stratejiler, strateji belirleme ve uygulama süreçleri ile teknoloji gelişimini etkilemektedir. Teknoloji, organizasyonun stratejik kararlarını etkilerken, strateji de teknoloji gelişimini şekillendirmektedir. Strateji ve teknoloji arasındaki ilişki giderek daha karmaşık ve dinamik hâle gelmektedir. Bu ilişki, teknolojinin stratejik kararları etkilemesi kadar, stratejinin teknoloji gelişimini şekillendirmesiyle de ilgilidir. İş dünyasının sürekli değişen ve dönüşen doğasında, organizasyonların bu ilişkiyi anlamaları ve etkili bir şekilde yönetmeleri, rekabet avantajını sürdürmek için gereklidir.

Anahtar kelimeler: *Strateji, Teknoloji, Entegrasyon*

Giriş

1980'li yıllara gelindiğinde stratejik yönetim alanında çalışanlar teknolojinin rekabetçi stratejide veya iş süreçlerinde önemli bir yeri olduğunu fark etmiş, Porter, teknolojiyi rekabetçilikte en öne çıkan faktör olarak belirlemiştir[1]. Günümüzün hızla değişen iş dünyasında, Küçük ve Orta Büyülükteki İş-

[1] Porter, (1983).

Kaynakça

Adler, P. (1989). Technology Strategy:Guide to the literature. *Research on Technological Innovation, Management and Policy*, 1-25.

Allen, T. (1977). Managing rhe Flow of Technology: Technology Transfer and the Dissemination of Technological Information wşthşn R&D Organization. *MIT Press, Cambridge*.

Babaçoglu, S. (2015). Doktora Tezi. *Sistem Geliştirme Projelerinde Teknik Risk Analizi*.

Baktır, E. (2011). TAI Teknoloji Hazırlık Değerlendirme Ders Notları. Ankara.

Baumgartner, R. J., & Rauter, R. (2017). Strategic Perspectives of Corporate Sustainability Management to Develop a Sustainable Organization. *Journal of Cleaner Production, 140*, 81-92.

Boeske, J., & Murray, a. P. (2022). The Intelletual Domains of Sustainability Leadership in SMEs. *Sustainability, 14*, 1-19.

Bozloğan, R. (2005). SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI. *Journal of Social Policy Conferences*, 1011-1028.

Brown, M. E., & Trevino, L. K. (2006). Ethical Leadership: A Review and Future Directions. *The Leadership Quarterly, 17*(6), 595-616.

Bulmer, E., Riera, M., & Rodríguez, a. R. (2021). The Importance of Sustainable Leadership among Female MAnagers in the Spanish Logistics Industry: A Cultural, Ethical and Legal Perspective. *Sustainability, 13*(12), 6841.

Burgelman, R. (1994). Fading Memories: A Process Theory of Strategic Business Exit in Dynamic Environments . *Administrative Science Quarterly*.

Burgelman, R., & Rosenbloom, R. (1989). Technology Strategy:An evolutionary process perspective. *Research On Technological Innovation, Management and Policy*.

Burgelman, R., Christensen, C., & Wheelwright, S. (2004). *Strategic Management of Technology and Innovation.* NY: The McGraw Companies.

Casserley, T., & Critchley, a. B. (2010). A New Paradigm of Leadership Development. *Industrial and Commercial Training, 42*(6), 287-295.

Çetindamar, D., & Günsel, A. (2009). Teknoloji Yetenek Kapasitesinin Değelendirmesi: Nedir ve Nasıl Uygulanır? İstanbul: TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu.

Chaffee, E. (1985). Three Models of Strategy. *Academy of Management*.

Chandler, A. (1962). Strategy and Structure. *MIT Press, Cambridge*.

Cooper, A., & Schendel, D. (1976, February). Strategic Responses to technological threats. *Business Horizons*, s. 61-69.

Davies, B. (2007). Developing Sustainable Leadership. *Management in Education, 21*(3), 4-9.

Demir, Ö., & Sezgin, E. E. (2016). Kobilerde Stratejik Yönetim Anlayışına İnovasyon Perspektifinden Bakış. *Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi, 4*(1), 16-32.

Dictionary, A. H. (2011).

Edward, A. (2011). *Teknolojinin Doğası.* Doğa Yayıncılık.

Emecen, E., & Çiçek, H. (2016). KOBİ'lerin Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Burdur İli İmalat Sektöründeki İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 8*(1), 141-158.

Fetter, S., Lewis, G., & Gronlund, L. (1993, Ocak 28). *"Why were Casualties so low?"*. doi:10.1038/361293a0 adresinden alındı

Freedman, L. (1983). The Evolution of Nuclear Strategy. *New Tork St.: Martin's Press*.

Friar, J., & Horwich, M. (1985). The Emergence of Technology Strategy: A New Dimension of Strategic Management. *Technology in Society*.

Hallinger, P., & Suriyankietkaew, a. S. (2018). Science Mapping of the Knowledge Base on Sustainable Leadership, 1990-2018. *Sustainability, 10*(12), 1-22.

Hofer, C., & Schendel, D. (1978). Strategy Formulation: Analytical Concepts. *West Publishing Company*.

Itami, H., & Numagami, T. (1992). Dynamic Interaction Between Strategy and Technology. *Strategic Management Journal*, s. 119-135.

Itami, H., & Roehl, T. (1987). Mobilizing Invisible Assets. *Harvard University Press*.

Kalkavan, S. (2015). Examining the Level of Sustainable Leadership Practices Among the MAnagers in Turkish Insurance Industry. *Procedia- Social and Behavioral Sciences, 207*, 20-28.

Kitsios, F., Kamariotou, M., & Talias, a. M. (2020). Corporate Sustainability Strategies and Decision Support Methods: A Bibliometric Analysis. *Sustainability, 12*(2), 1-21.

Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2007). *The Leadership Challenge.* 4th Ed.; San Francisco, CA, USA: Jossey-Boss.

Kurumoto, J., Oliveira, M., & Amaral, D. (2013). Technology-product integration in SMEs: the unclear separation between the technology and product development. *Management & Development*, Vol.10.

Lambert, S. (2012). The Perception and Implementation of Sustainable Leadership Strategies in Further Education Colleges. *Journal of Leadership Education, 11*(2), 102-120.

Maak, T., & Pless, N. M. (2006). Responsible Leadership in a Stakeholder Society - A Relational Perspective. *Journal of Business Ethics, 66*, 99-115.

Maidique, A., & Patch, P. (1988). Corporate strategy and technological policy. *Readings in the Management of Innovation*.

Mccann, J., & Holt, R. A. (2010). Definin Sustainable Leadership. *International Journal of Sustainable Strategic Management, 2*(2), 204-210.

Mintzberg, H. (2001). The Strategy Concept I: Five Ps for Strategy. *California Management Review*.

Moise, E. E. (2015, Aug 6). *Limited War: The Streotypes.* Clemson University. adresinden alındı

Ploum, L., Blok, V., Lans, T., & Omta, a. O. (2017). Toward a Validated Competence Framework for Sustainable Entrepreneurship. *Organization & Environment, 31*(2), 113-132.

Porter, M. (1980). Competitive Strategy:Tchniques for Analysing Industries and Competitors. *Free Press, NY*.

Porter, M. (1983). The Technological Dimension of Compatitive Strategy. *Research On Technological Innovation, Management, and Policy*.

Porter, M. (1985). Competitive Advantage. *Competitive Advantage.* içinde New York: Free Press.

Porter, M. E. (1983). The Technological Dimension of competitive strategy. *Research on Technological Innovation, Management and Policy*, 1-33.

Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value: Redefining capitalism and the role of the corporation in society. *Harvard Business Review, 89*, 62-77.

Sönmez, S. (2021). Sürdürülebilirlik Ekseninde Sosyal Girişimcilik . E. D. Yılmaz, D. D. Şimşek, & D. Ö. Çark içinde, *Sürdürülebilirlik Çalışmaları* (s. 9-36). İstanbul: Holistence Publications.

Suriyankietkaew, S., & Petison, a. P. (2019). A Retrospective and Foresight: Bibliometric Review of International Research on Strategic Management for Sustainability, 1991-2019. *Sustainability, 12*(1), 1-27.

Suriyankietkaew, S., Krittayaruangroj, K., & Iamsawan, a. N. (2022). Sustainable Leadership Practices and Competencies of SMEs for Sustainability and Resilience: A Community-Based Social Enterprise Study. *Sustainability, 14*, 1-36.

Szczepańska-Woszczyna, K., & Kurowska-Pysz, J. (2016). Sustainable Business Development Through Leadership in SMEs. *Economics and Management, 8*(3), 57-69.

TÜYİD Yatırımcı İlişkileri Derneği. (2020, Temmuz). Sürdürülebilirlik 101. İstanbul: TÜYİD Yatırımcı İlişkileri Derneği, Temmuz. 07 15, 2023 tarihinde https://www.tuyid.org/files /yayinlar/S%C3%9CRD%C3%9CR%C3%9CLEB%C4%B0L%C4%B0RL%C4%B0K%20101. pdf adresinden alındı

Vargas, J., & Sierra, S. (2019). Influence of Information Technologies on Competitive Strategies for SMES. *Srusti Management Review*, 1-13.

Wisser, W. (2011). *Sustainable Leadership: Linking Theory and Practice.* Cambridge, UK: CISL.

Yangil, F. M. (2016). Bilgi Toplumunda Liderlik: Sürdürülebilir Liderlik. *Sosyal Bilimler Dergisi*(48), 128-143.

Yangil, F. M., & Başpınar, N. Ö. (2022). Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Tarzının Sürdürülebilir Liderlik Açısından Değerlendirilmesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(2), 323-351.

Yangil, F. M., & Şahin, M. D. (2019). Sürdürülebilir Liderlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi. *Business & Management Studies: An International Journal, BMIJ, 7*(5), 2124-2147.

Yates, M. A. (2004). *The 4E's Leadership Framework.* HEC Paris: Oxford Executive Education.

Zahra, S. A., & Covin, J. G. (1996). Business Strategy, Technology Policy, and Firm Performance. *Strategic Management Journal*, 451-478

KOBİ'LERDE STRATEJİK YÖNETİM SÜRECİNDE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİ BLOK ZİNCİR

Sercan Edinsel

Özet

Günümüzde, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), stratejik yönetim süreçlerini etkin bir şekilde yürüterek rekabet avantajını sürdürebilmek için teknolojik yeniliklere odaklanmaktadır. Bu kapsamda, blok zincir teknolojisi, dağıtılmış ve şeffaf yapısıyla iş süreçlerinde verimlilik, güvenilirlik ve güvenlik sağlama potansiyeli sunmaktadır. KOBİ'ler, yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmek ve büyüyebilmek adına stratejik yönetim yaklaşımlarını benimsemek durumundadır. Bu bağlamda, blok zincir teknolojisinin KOBİ'lerin stratejik yönetim süreçlerine entegrasyonunun getirdiği faydalar ele alınmaktadır. Bu makale, öncelikle KOBİ'lerde stratejik yönetim sürecini ve blok zincir teknolojisinin temel prensiplerini açıklamaktadır. Ardından, blok zincirin KOBİ'lerin iş süreçlerine entegre edilmesiyle elde edilebilecek çeşitli avantajlar vurgulanmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, KOBİ'lerde blok zincir teknolojisinin stratejik yönetim sürecine sağladığı faydaları belirlemektir. Çalışmanın sonuçlarına göre, blok zincir teknolojisinin KOBİ'ler için güvenlik sağlama, maliyet azalışı, şeffaflık, işlemlerde otomasyon ve dijitalleşme, ürün takibi, daha doğru hedef belirleme, dijital para ile kaynak sağlaması, akıllı sözleşmelerin kullanımı gibi avantajlar sunabileceği ortaya konulmaktadır. Sonuçlar hakkında KOBİ'lere ve yöneticilerine konu hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelime: *KOBİ, Blok Zincir Teknolojisi, Stratejik Yönetim*

Giriş

Günümüzde, KOBİ'ler, rekabetçi iş ortamında ayakta kalmak ve büyümek için sürekli olarak stratejik yönetim süreçlerini geliştirmek zorundadır. Bu süreçler, stratejilerin planlanması ve geliştirilmesi, planlanan ve geliştirilen stratejilerin uygulanması ve ilerlemelerin kontrol edilmesi süreçlerini içermektedir. Günümüzde KOBİ'ler, veri güvenliği, işlem doğrulaması ve veri bü-

blok zinciri teknolojisinin etkili bir şekilde kullanılabileceği alanları net bir şekilde belirlemelidir.

Blok zinciri teknolojisi, iş birliklerine ve ortaklıklara olanak sağlamaktadır. Yöneticiler, işletmelerini blok zinciri ağlarına entegre etmek için iş birlikleri ve ortaklıklar kurmayı düşünmelidir. Bu yaklaşım, veri paylaşımını artırarak güvenliği sağlama ve iş süreçlerini daha verimli hâle getirme potansiyeli taşımaktadır.

Blok zinciri, KOBİ'ler için güvenli ve şeffaf bir veri paylaşımı sunmaktadır. Ancak veri güvenliği ve gizliliği kritik öneme sahiptir. Bu nedenle yöneticiler, blok zinciri entegrasyonunu yaparken verilerin korunması, güvenliği ve gizliliği konusunda gerekli önlemleri almalıdır. İşletme için gereken güvenlik önlemleri ve protokoller titizlikle oluşturulmalıdır.

Blok zinciri teknolojisi henüz yeni bir alan olduğundan, yöneticilerin ve çalışanların bu konuda bilgi sahibi olmaları oldukça önemlidir. Yöneticiler, çalışanlara blok zinciri teknolojisi hakkında eğitim ve farkındalık programları sağlamanın, işletmedeki blok zinciri entegrasyonu sürecini destekleyebileceğini düşünmelidir. Bu yaklaşım, işletmedeki tüm paydaşların teknolojiye daha etkin bir şekilde adapte olmasına yardımcı olacaktır.

Pilot projeler ve deneme süreçleri, blok zinciri teknolojisinin KOBİ'ler için nasıl çalışacağını anlamak için büyük bir fırsat sunmaktadır. Yöneticiler, blok zinciri entegrasyonunu test etmek ve öğrenme fırsatları yaratmak amacıyla küçük ölçekli projeleri başlatarak bu yeni teknolojiyi deneyebilirler. Bu deneme süreçleri sonucunda elde edilen veriler ve deneyimler, daha geniş kapsamlı uygulamalar için temel oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Aishwarya N., (2018), Potential Impact Of Blockchain on HR and People Management, 2018 *JETIR* September 2018, Volume 5, Issue 9 www.jetir.org (ISSN-2349-5162).

Albalushi, A., (2018), HR in the Era of Blockchain, https://www.rbl.net/insights/articles/hr-in-the-era-of-blockchain, Erişim tarihi: 01.06.2023.

Alyakut, B., 2007. *Sivil Toplum Kuruluşlarında Stratejik Yönetim Süreci ve Sivil Toplum Kuruluşlarında Stratejik Yönetim Uygulamalarının İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Aktan, B. (2008). Basel Sermaye Uzlaşısı Kapsamında Türk Bankacılık Sektöründeki Nihaî Gelişmeler, s.1417-1428

Akyuz, G. A., and Gursoy, G. (2020) *'Transformation of Supply Chain Activities in Blockchain Environment'*, In Contributions to Management Science. *Basel, Switzerland: Springer International Publishing.*

Ackerman F. and Eden C. (2010)., "Stratejic Management of Stakeholders", Long Range Planning.

Al-Herwi, Somaya. (2019). What are SMEs?. https://www.studocu.com/row/document/al-ahliyya-amman-university/web-programming-introduction-to-javascript/smessomayajalal-project-man/41799963Erişim tarihi: 02.06.2023.

Amelingmeyer, J., & Amelingmeyer, G. (2005). Wissensmanagement beim Führungswechsel in KMU. In J.A. Meyer (Ed.) Wissens- und Informationsmanagement in kleinen und mittleren Unternehmen, (pp. 479-488). *Lohmar, Cologne: Josef Eul Verlag.*

Analoui, F., & Karami, A. (2003). Strategic management in small and medium enterprises. *Cengage Learning EMEA.*

Arran, S., (2018), Blockchain Bridges The Trust Gap In Recruitment – Opinion, http://bl ocktribune.com/blockchain-bridges-the-trust-gap-in-recruitment-opinion/, Erişim tarihi: 11.05.2023.

Balu. L., (2022). Blockchain in HR Management.

Baykal, T. (2018). Örgütlerde Etkinlik ve Etkililik için Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (2), 151-160.

Berghaus, S., & Back, A. (2016). Gestaltungsbereiche der digitalen transformation von unternehmen: Entwicklung eines reifegradmodells. *Die Unternehmung*,70(2), 98-123.

Berryhill J., Bourgery T. ve Hanson A. (2018)., "Blockchains Unchained: Blockchain Technology and its Use in the Public Sector", OECD Working Papers on Public Governance, No. 28, *OECD Publishing*, Paris,.

Bheemaiah, K. (2015). *Why Business Schools Need to Teach About the Blockchain?*. SSRN https://ssrn.com/abstract=2596465 Erişim tarihi: 02.06.2023.

Bircan, İ. (1999). Türk kamu kesiminde stratejik yönetim ve vizyon. *Planlama Dergisi, Özel Sayı*, 11-20

Brandon, D. (2016). The Blockchain: The Future of Business Information Systems? *International Journal of the Academic Business World*, 10(2), 33-40.

Boucher, P., Nascimento, S., & Kritikos, M. (2018). *How blockchain technology could change our lives*. Europe: EU publications.

Campell C. (2023) What are the 4 different types of blockchain technology? May 2023, https://www.techtarget.com/searchcio/feature/What-are-the-4-different-types-of-blockchain technology) Erişim tarihi: 02.06.2023.

Carson, B., Romanelli, G., Walsh, P., and Zhumaev, A. (2018) The strategic business value of the blockchain market | McKinsey. available at https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/blockchain-beyond-the-hype-what-is-the-strategic-business-value. Erişim tarihi: 14.05.2023.

Casino, F., Dasaklis, T.K. and Patsakis, C., (2019). A systematic literature review of blockchain-based applications: Current status, classification and open issues. *Telematics Inform*. 36, 55–81.

Coita, D., Abrudan, M. and Matei, M., (2019), Effects of the Blockchain Technology on Human Resources and Marketing: An Exploratory Study, 10.1007/978-3-030-12453-3_79.

David F. (2009)., Strategic Management, Pearson International Ed,.

D'Aliessi, M. (2016). How Does the Blockchain Work? Accessed 14th July 2018. https://medium.com/@micheledaliessi/the-blockchain-work-98c8cd01d2ae. Erişim tarihi: 04.06.2023.

Delmolino, K., Arnett, M., Kosba, A., Miller, A., & Shi, E. (2016). Step by step towards creating a safe smart contract: Lessons and insights from a cryptocurrency lab. *Lecture Notes in Computer Science*, 9604 LNCS, 79–94. https://doi.org/10.1007/978-3-662-53357-4_6

Deloitte. (2017, 10 May). Blockchain and its potential impact on the audit profession. Retrieved from: https://www2.deloitte.com/za/en/pages/audit/articles/impact-of-blockchain-inaccounting.html. Erişim tarihi: 12.06.2023.

DHL .(2018) Blockchain in logistics. available at https://www.logistics.dh l/content/dam/dhl/global/core/ documents/pdf/glo-core-blockchain-trend-report.pdf Erişim tarihi: 05.06.2023.

Dinçer, Ö. (2007). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Alfa Yayınları, 8. Baskı, İstanbul.

Drescher, D. (2017). Blockchain Basics A Non-Technical Introduction in 25 Steps. Apress.

Dorney, G., (2018), 10 reasons why blockchain can revolutionize your HR in Africa 10 reasons why blockchain can revolutionize your HR in Africa – Talent2Africa, https:/ /talent2africa.com/blockchain-recruitment-africa/, Erişim tarihi: 14.06.2023.

Ekinci, M. (2020). *Uluslararası Ticaret İşlemlerinde Blokzincir Teknolojisinin Kullanımı ve Türk Dış Ticaretine Muhtemel Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi,

El-Latif A. A. A., Abd-El-Atty B., Mehmood I., Muhammad K., Venegas-Andraca S. E., and Peng. J. (2021)., "Quantum-inspired blockchain-based cybersecurity: securing smart edge utilities in IoT-based smart cities," *Information Processing & Management*, vol. 58, no. 4, 2021.

Elmahfoud M, Bossoufi B, Taoussi M, El Ouanjli N, Derouich A (2020) Comparative study between backstepping adaptive and field oriented controls for doubly fed induction motor. *Eur J Electr Eng* 22(3):209–221

Esmaeili, N. (2015). Strategic Management and its application in modern organizations. *International Journal of Organizational Leadership*, 4, 118-126.

Euro Bankıng Assocıatıon (2016). Applying Cryptotechnologies to Trade Finance, (2016), 7-9, https://www.abe-eba.eu/1339/applying-cryptotechnologies-to-trade-finance.pdf, Erişim tarihi: 04.06.2023.

Fachrunnisa, O., Hussain, F., (2020), Blockchain-based human resource management practices for mitigating skills and competencies gap in workforce, *International Journal of Engineering Business Management*. 12. 184797902096640. 10.1177/1847979020966400.

Feng, L., Zhang, H., Lou, L., & Chen, Y. (2018). A Blockchain-Based Collocation Storage Architecture for Data Security Process Platform of WSN. *2018 IEEE 22nd International Conference on Computer Supported Cooperative Work in Design ((CSCWD))*, 75–80. https://doi. org/10.1109/CSCWD.2018.8465319

Fincher M., (2021), 5 Ways Blockchain Technology Can Revolutionize Human Resource Management Digital Content Director, Trust My Paper 5 Ways Blockchain Technology Can Revolutionize HR Management | Spiceworks Hr, https://www.spiceworks.com/hr/hr-compliance/articles/5-ways-blockchain-technology-can-revolutionize-human-resource-management/, Erişim tarihi: 19.06.2023.

Frøystad, P, Holm J (2016) Blockchain: powering the Internet of Value, EVRY Labs White Report. Retrieved on May 4, 2020 from https://www.evry.com/globalassets/insight /bank2020/bank-2020 blockchain powering- the-internet-of-value—whitepaper.pdf. Erişim tarihi: 08.06.2023.

Galvez, J.F., Mejuto, J.C., Simal-Gandara, J., (2018). Future challenges on the use of blockchain for food traceability analysis. *Trends Anal. Chem*. 107, 222–232.

Göksel, A. (2009). *Stratejik Yönetimde Strateji Geliştirme Araçları: Kozmetik Ürünleri Alanında Rekabet Algılaması*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,26, 84, 76

Guo, Y., & Liang, C. (2016). Blockchain application and outlook in the banking industry, *Financial Innovation*, 2(1), 2–24. https://doi.org/10.1186/s40854-016-0034-9

Gupta, N. (2019). Should small and medium-sized enterprises adopt blockchain? Medium. https://medium.com/akeo-tech/should-small-and-medium-sized-enterprisesadoptblockchain-ff6c1cca784f. Erişim tarihi: 08.06.2023.

Hao Z., Mao D., Zhang B., Zuo M., and Zhao Z., (2020). "A novel visual analysis method of food safety risk traceability based on blockchain," *International Journal of Environmental Research and Public Health*, vol. 17, no. 7, p. 2300,.

Hitt, M.A., Ireland, R.D., Hoskisson, R.E., (2011). *Strategic Management: Competitiveness and Globalization.* 9. Ed., South-Western College Publishing, Cincinnati, Ohio.

Holotiuk, F., Francesco, P. and Jürgen, M. (2017). The Impact of Blockchain Technology on Business Models in The Payments Industry. *In: 13'th International conference on wirtschaftsinformatik, St. Gallen*. AIS, 912–926.

Horch M, Boumediene A, Baghli L (2017) MRAS-based sensorless speed integral backstepping control for induction machine, using a flux backstepping observer. *Int J Power Electron Drive Syst* 8(4):1650–1662.

Huebel M. (2022) What is Strategy? Definition, Components &Examples Explained, https://consulterce.com/business-strategy/. Erişim tarihi: 11.06.2023.

Hughes, A., Park, A., Kietzmann, J., & Archer-Brown, C. (2019). *Beyond Bitcoin: What blockchain and distributed ledger technologies mean for firms*. Business Horizons, 62(3), 273–281. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.01.002 ISTAT. (2019). Rapporto sulla competitività dei settori produttivi. Edizione 2019.

Hunger D.J., Wheelen T.L. (2010) *Essentials of Strategic Management*, Fifth Edition. p.21

Ivanov D.A. and B. Sokolov, (2018) ",e impact of digital technology and industry 4.0 on the ripple effect and supply chain risk analytics," *International Journal of Production Research*, vol. 25, no. 1–18,.

İrak, G. & Topçu, Y. E. (2020). Tedarik zincirinde blok zinciri teknolojisinin uygulanmasının maliyetler üzerindeki etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16 (1), 171-185.

Karadağ, H. (2015). Financial Management Challenges in Small and Medium-Sized Enterprises: A Strategic Management Approach. *Emerging Markets Journal*, 5(1), pp.26-40

Karsavuran, S. (2013). Stratejik değerlendirme ve kontrol: dengeli puan kartı'nın sağlık hizmetlerinde kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık İdaresi Dergisi*, 16(2), 69-90.

Kaya, İ. (2010). Konaklama İşletmeciliğinde Stratejik Yönetim Süreci: Kavramsal Bir Yaklaşım, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 27-35.

KPMG (2014) Financing Family Business growth through individual investor. Accessed 14th January 2018. https://kpmgfamilybusiness.com. Erişim tarihi: 02.06.2023.

Kraft, T., Valdés, L., and Zheng, Y. (2018) 'Supply chain visibility and social responsibility: Investigating consumers' behaviors and motives', *Manufacturing and Service Operations Management*, 20, 617-636.

Kouhizadeh, M. & Sarkis, J. (2018). *Blockchain Practices, Potentials, and Perspectives in Greening Supply Chains. Sustainability*. 10. 3652. 10.3390/su10103652.

Lacity, M. C. (2018). *Addressing key challenges to making enterprise blockchain applications a reality. MIS Quarterly Executive*, 17(3), 201–222. https://doi. org/10.1002/2015PA002777

Lai, J., (2020), The Application Prospects of Blockchain Technology in Human Resource Management, *Modern Management Forum.* 4. 167. 10.18686/mmf.v4i4.2782.

Lau, D., Lau, D., Jin, T. S., Kho, K., Azmi, E., Lee, T. M., & Ong, B. (2020). How to Defi (Vol. 1). https://www.coingecko.com/account/rewards/how-to-defi-book?locale=tr. Erişim tarihi: 02.06.2023

Lee X.D., Wang Y.Q., & Wang F. (2019). Research on the application mode and implementation path of blockchain technology in the field of cross-border Logistics. Contemporary Economic Management, 42, 1-2, http://kns.cnki.net/kcms/detail/13.1356.F.20191125.1542.004.htmlErişim tarihi: 08.06.2023.

Lee, J.-H., & Pilkington, M. (2017). How the Blockchain Revolution Will Reshape the Consumer Electronics Industry. *IEEE Consumer Electronics Magazine*, 19-23.

Liao, D. Y., & Wang, X. (2018). Applications of Blockchain Technology to Logistics Management in Integrated Casinos and Entertainment. Informatics, 5(4), 44. *Multidisciplinary Digital Publishing Institute*.

Lu, Q., & Xu, X. (2017). Adaptable Blockchain-Based Systems: Case Study for Product Traceability. *IEEE Software*, 21-27.

Lukić, J., (2016), The New Job Positions for Working with Big Data Technologies and Their Placement in Companies Worldwide: Evidence From Empirical Research, *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 13(3): 301-312.

Jarillo, J.C. (1989). Entrepreneurship and growth: the strategic use of external resources. *Journal of Business Venturing*, 4(2),133-147.

Johnson, G., Scholes, K., (1999). *Exploring Corporate Strategy: Text and Cases.* Prentice Hall, Londra, UK.

Madhok, A. & Tallman, S. (1998). Resources, Transactions and Rents: Managing Value Through Interfirm Collaborative Relationships. *Organization Science - ORGAN* SCI. 9. 326-339. 10.1287/orsc.9.3.326.

Montecchi, M., Plangger, K., & Etter, M. (2019). It's real, trust me! Establishing supply chain provenance using blockchain. Business Horizons, 62(3), 283–293. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2019.01.008

Müftüoğlu T., Durukan T. (2004). *Girisimcilik ve KOBİ'ler*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. *Decentralized Business Review,* 21260.

Nickols F., (2016) Strategy, Strategıc Management, StrategıcPlannıngAndStrategıcThınkıng, https://www.nickols.us/strategy_etc.pdf Erişim tarihi: 11.06.2023.

Odintsov, S., Leonid, K., (2019), Blockchain in HR, Advances in Economics, *Business and Management Research.*

O'Connell, K., Delaney, K., & Moriarty, R. (2015). Digital business transformation:disrupt to win. Cisco. https://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/business-insights/docs/digital-business-transformation.pdf. Erişim tarihi: 02.06.2023.

OECD (2017) Financing SMEs and Entrepreneurs 2017. AN OECD SCOREBOARD. Accessed 20th July 2018. https://www.oecd.org/employment/financing-smes-and-entrepreneurs-23065265.htm Erişim tarihi: 05.06.2023.

OECD (2019), Initial Coin Offerings (ICOs) for SME Financing www.oecd.org/finance/initial-coin-offerings-for-sme-financing.htm. Erişim tarihi: 02.06.2023.

OECD (2021). The digital transformation of SMEs. OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship. OECD Publishing. Paris. Erişim tarihi: 02.06.2023.

Ödemiş, M.(2014). *Otel işletmelerinin stratejik yönetim ve araçlarını uygulama anlayışları üzerine bir araştırma*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Olivas-Lujan, M.R., (2019), Blockchains 2019 in e-HRM: Hit or Hype?, HRM 4.0 For Human-Centered Organizations *(Advanced Series in Management, Vol. 23), Emerald Publishing Limited, Bingley*, pp. 117-139. https://doi.org/10.1108/S1877-636120190000023010.

Pal, A., Tiwari, C. K., ve Haldar, N. (2021). Blockchain for business management: applications, challenges and potentials. *The Journal of High Technology Management Research*, 32(2).

Parmentola, A., Petrillo, A., Tutore, I., ve De Felice, F. (2021). Is blockchain able to enhance environmental sustainability? A systematic review and research agenda from the perspective of sustainable development goals (SDGs). *Business Strategy and the Environment*, 31(1), 194-217.

Patel, D., Bothra, J., & Patel, V. (2017). Blockchain Exhumed. 2017 ISEA Asia Security and Privacy (ISEASP), (s. 1-12).

Sadawi, A. A., Madani, B., Saboor, S., Ndiaye, M., ve Abu-Lebdeh, G. (2021). A comprehensive hierarchical blockchain system for carbon emission trading utilizing blockchain of things and smart contract. *Technological Forecasting and Social Change*, 173.

Salah, D., Ahmed, M., Eldahshan, K., (2020), *Blockchain Applications in Human Resources Management: Opportunities and Challenges*, 383-389. 10.1145/3383219.3383274.

Sanka, A. I., ve Cheung, R. C. C. (2021). A systematic review of blockchain scalability: ıssues, solutions, analysis and future research. *Journal of Network and Computer Applications*, 195.

Sarıaslan H. (1996). *Türkiye Ekonomisinde KOBİ'ler: İmalat Sanayi Đsletmelerinde Sorunlar ve Yeni Stratejiler*, TOBB Yayını, Ankara.

Segers, L., Ubacht, J., Rukanova, B., and Tan, Y. H. (2019) 'The use of a blockchain-based smart import declaration to reduce the need for manual cross-validation by customs authorities', *20th Annual International Conference on Digital Government Research*, Dubai, UAE, 196-203.

Soules, C. T., (2020), Blockchain Technology as a Disruptive Innovator in Human Resource Management Finance and Business Management, Human Resource Management Minor Honors Student, Class of 2020 https://digitalcommons.sacredheart.edu/ acadfest/2020/all/22/, Erişim tarihi: 10.06.2022.

Sönmez S. (2016) Blok zinciri (Blockchain) nedir? https://www.dunyahalleri.com/blok-zinciri-blockchain-nedir/ Erişim tarihi: 02.06.2023.

Sucu, M. E., (2010). *KOBİ'lerde Stratejik Yönetim ve Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Şentürk, F.K., (2010). *Otel İşletmelerinde Stratejik Yönetim Araçları Kullanımı Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Tasca, P., and Tessone, C. J. (2019) Taxonomy of Blockchain Technologies: Principles of Identification and Classification. available at https://arxiv.org/abs/1708.04872. Erişim tarihi: 02.06.2023.

Teo, C. (2018). From diamonds to recycling: how blockchain can drive responsible and ethical businesses. Accessed 15th July 2018. World Economic Forum https://www.weforum.org/agenda/2018/06/diamondsrecycling- blockchain-technology-responsible-ethical-businesses/. Erişim tarihi: 12.06.2023.

Thong, J.Y.L. (2001). Resource constraints and information systems implementation in Singaporean small businesses. *Omega*, 29(2), 143-156.

Van Engelenburg, S., Janssen, M., and Klievink, B. (2018) 'A Blockchain Architecture for Reducing the Bullwhip Effect', *Springer Nature*, 319, 69-82.

Verhoeven P., Sinn F., and Herden T. T., (2018) "Examples from blockchain implementations in logistics and supply chain management: exploring the mindful use of a new technology," *Logistics*, vol. 2, no. 20,.

Ward S. (2020) What Are SMEs? https://www.thebalancemoney.com/sme-small-to-medium-enterprise-definition-2947962). Erişim tarihi: 02.06.2023.

Wang, X., Feng, L., Zhang, H., Lyu, C., Wang, L., You, Y., (2017), Human Resource Information Management Model based on Blockchain Technology, *2017 IEEE Symposium on Service-Oriented System Engineering (SOSE)*, 168-173.

Wang, Y., Singgih, M., Wang, J., Rit, M., (2019). Making sense of blockchain technology: How will it transform supply chains? *Int. J. Prod. Econ*. 211, 221–236.

Wilson, I. (1994). Strategic planning isn't dead—it changed. *Long Range Planning*, 27(4), 12-24.

Wheelen, T. L., & Hunger, J. D. (2008). *Strategic management and business policy*. Pearson

Wright, A., & De Filippi, P. (2015). Decentralised blockchain technology and the rise of lex cryptographia. Retrieved from http://ssrn.com/ abstract=2580664. Erişim tarihi: 08.06.2023.

Yalçıntaş, M. (2015). *Stratejik Yönetim ve KOBİ'ler*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yıldırım, Ö. (2019). *Dijital Tedarik Zincirinden Blok Zincir Teknolojisine Paradigma Sıçraması ve Dijital Paralar*. Yüksek Lisans Tezi, T.C.

Yi, C., Yung, E., Fong, C., Tripathi, S., (2020), *Benefits and Use of Blockchain Technology to Human Resources Management: A Critical Review*, International Journal of Human Resource Studies. 10. 131. 10.5296/ijhrs.v10i2.16932.

Yu, T., Lin, S. & Tang, Q. (2019). Blockchain: Introduction and application in financial accounting. *The Journal of Corporate Accounting&Finance*, 29 (4), 1-20.

Zheng, Z., Xie, S., Dai, H. N., Chen, X. and Wang, H. (2018). Blockchain Challenges And Opportunities: A Survey. *International Journal of Web and Grid Services*, *14*(4), 352-375.

Zimmerer, T. W., & Scarborough, N. M. (2005). *Essentials of entrepreneurship and small business management: The foundations of entrepreneurship*. The United States of America: Pearson Education.

KOBİ'LERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN STRATEJİK YÖNETİME YANSIMALARI

Tolga Türköz

Özet

İşletmeler dijital dönüşümün stratejik yönetime yansımalarına ilişkin yaşamdan ilk etkileyici örneklerle COVID-19 salgını sırasında karşılaşma fırsatı bulmuştur. Virüsün yayılmasını engellemek amacıyla uygulanan kapanmalar esnasında yöneticilerin işleri yürütmek için ulaşım veya seyahat etmeleri kısıtlandığında, paydaşlarla yüz yüze görüşmeler ve irtibat kurmanın esasları yeniden belirlenmiştir. İletişim problemleri dijital platformlar aracılığıyla farklı lokasyonlardaki paydaşları çevrim içi toplantılarla bir araya getirerek yapılan görüşmelerle çözülmüştür. Bu dönemde işletmeler için çevrim içi kurumsal iletişimin önemi anlaşılmış, dosya ve ekran paylaşımı gibi basit uygulamalar dijital dönüşüme geçiş ihtiyacının farkındalığını artırmıştır. Böylece işletmeler dijital teknoloji desteği alarak ya da stratejik ortaklıklar kurarak rekabetçi olmayı ve sürdürülebilirliklerini artırmaya gayret etmiştir. Dijital dönüşüm yolculuğu gelişmekte olan KOBİ için yeni fırsatlar ve tehditler sunmaktadır. Kitabın bu bölümünde, KOBİ'lerin dijital çevreye adaptasyonları ve Endüstri 4.0 çağındaki değişim ikliminin işletmelerin stratejik yönetim düşünceleri üzerindeki yansımaları konusunda yapılan incelemeler aktarılmıştır. Çalışmada KOBİ'lerin kurumsal stratejilerini dijital çağın iç ve dış çevredeki yarattığı değişimlere uygun olarak geliştirmelerini desteklemek için uygulayabilecekleri stratejik yönetim pusulalarındaki ayarlara ilişkin yeni bakış açıları kazandırmak amaçlanmıştır. KOBİ'lerin mevcut işlerini dijitale dönüştürürken çok sayıda güçlükle mücadele ettikleri bilindiğinden KOBİ'nin sınırlı kaynak kullanımını ve yüksek esneklik göstererek çevrelerindeki fırsatları hesaba katabilmelerini sağlayacak, kullanımı kolay ve başarı sağlayabilecekleri önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *KOBİ, Dijital Dönüşüm, Dijital Adaptasyon, Dijital İşletme, Stratejik Yönetim*

gerektiğinden dijital dönüşüm stratejileri bunu sağlamayı amaçlamalıdır.[90] Dolayısıyla da dijital dönüşümde işletmenin adaptasyonuna yönelik olarak alınacak her stratejik karar, KOBİ'lerin ekonomik olarak hayatta kalma yeteneklerine ilgili belirgin endişelerini azaltacak ve paydaşların beklentilerine cevap verebilmelerinde kendilerine olan güvenlerini tazeleyecektir.

Kitabın bu bölümde yer tüm faktörler, KOBİ'lere daha iyi bilgi girdisi sağlayan, tüm iş süreçlerini optimize eden, bilgi güvenliği ve gizliliğini, dijital ve analog sistemlerin sürdürülebilirliğini iyileştiren ve işletmelerin zamanında daha hızlı, daha akılcı ve daha uygulanabilir kararlar almasına yardımcı olabilecek esnek stratejik çözümleri işaret etmektedir. KOBİ'lerin dijital dönüşümünde stratejik yönetimlerine ilişkin ne kadar iyi kararlar alınırsa alınsın, önemli olanın bu düşüncelerin uygulama alanlarında tatbik edebilmelerindeki başarıda gizli olacağı unutulmamalıdır. Sonuç olarak, KOBİ'lerin dijital çağa taşınmasında ve yönlendirilmesinde kitabın bu bölümünde belirtilen yöntemlerin organizasyon içindeki stratejik dönüşüm tartışmalarına bir başlangıç noktası olacağı ve işletmelerin dönüşüme adaptasyonuna veya yeniden yönlendirilmelerine de yardımcı olarak fikirler sunarak katkıda bulunacağı ümit edilmektedir.

Kaynakça

Abdillah, L.A., Napitupulu, D., Simarmata, J., Rahim, R., Abdullah, D. ve Pranolo, A. (2017). The role of big data and cloud computing for technology based business. *Advances in Intelligent Systems Research (AISR)*, 144, 183-187.

Alfarizi, M., Widiastuti, T. ve Ngatindriatun (2023). Exploration of Technological Challenges and Public Economic Trends Phenomenon in the Sustainable Performance of Indonesian Digital MSMEs on Industrial Era 4.0, *Journal of Industrial Integration and Management*, 1-32.

Ali, Z., Sabir, S. ve Mehreen, A. (2019). Predicting engagement and performance through firm's internal factors: evidence from textile sector, *Journal of Advances in Management Research*, 16 (5), 763-780.

Autio, E. ve Zander, I. (2016). Lean internationalization. *Academy of Management Proceedings* 1, 2–27.

Avrupa Komisyonu. (2020). Digital Economy and Society Index (DESI) 2020, Avusturya, Brüksel.

Aydalot, P. ve Keeble, D. (2018). High Technology Industry and Innovative Environments: The European Experience, Routledge Library Editions: London & NewYork.

Banerjee, M. ve Mishra, M. (2017). Retail supply chain management practices in India: a business intelligence perspective, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 34, 248-259.

Bouhalleb, A. (2023). From adaptive capability to entrepreneurial orientation: The mediating role of network capabilities in the context of SMEs. Findings from SEM and fsQCA. *Journal of Management & Organization*, 1-19.

[90] Kala'lembang, (2021).

Brenner, B. ve Hartl, B. (2021). The perceived relationship between digitalization and ecological, economic, and social sustainability, *Journal of Cleaner Production*, 315, 1-12.

Burki, T. (2018). Developing Countries in the Digital Revolution, *Lancet* (London, England), 391 (10119), 417.

Casidy, R., Nyadzayo, M.W. ve Mohan, M. (2019). Service innovation and adoption in industrial markets: An SME perspective, *Industrial Marketing Management*, 89, 157-170.

Cervinka, T. ve Novak, P. (2022). The Influence of COVID-19 Pandemic on Digital Transformation Process and Strategic Management in a SMEs in the Czech Republic, *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D: Faculty of Economics and Administration,* 30 (2), 1568.

Chatterjee, S., Chaudhuri, R., Vrontis, D. ve Basile, G. (2022). Digital transformation and entrepreneurship process in SMEs of India: A moderating role of adoption of AI-CRM capability and strategic planning. *Journal of Strategy and Management*, 15 (3), 416-433.

Chatterjee, S. ve Kar, A.K. (2020). Why do small and medium enterprises use social media marketing and what is the impact: Empirical insights from India, *International Journal of Information Management*, 55 (102103), 1-13.

Chu, H.H.T. ve Nguyen, T.V. (2022). Factors Influencing Successful Implementation of Cloud ERP Solutions at Small and Medium Enterprises in Vietnam, *Journal of Asian Finance, Economics and Busines*, 9 (5), 239-250.

Ciasullo, M. V., Montera, R., Mercuri, F. ve Mugova, S. (2022). When Digitalization Meets Omnichannel in International Markets: A Case Study from the Agri-Food Industry. *Administrative Sciences,* 12 (68), 1-14.

Davis, P.S. ve Harveston. P. D. (2000). Internationalization and Organizational Growth: The Impact of Internet Usage and Technology Involvement Among Entrepreneur-led Family Businesses, *Family Business Review*, 13, 107-120.

Dethine, B., Enjolras, M. ve Monticolo, D. (2020). Digitalization and SMEs' ExportManagement: Impacts on Resources and Capabilities, *Technology Innovation Management Review*, 10 (4), 18-34.

Diana, I. N., Supriyanto, A. S., Ekowati, V. M., ve Ertanto, A. H. (2021). Factor influencing employee performance: The role of organizational culture. *Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 8 (2), 545-553.

El Sawy, O. A. ve Pereira, F. (2013). Business modelling in the dynamic digital space: An ecosystem approach. Heidelberg: Springer.

Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D. ve Welch, M. (2014). Embracing digital technology: A new strategic imperative. *MIT Sloan Management Review*, 55 (2), 1.

Forcadell, F.J., Aracil, E. ve Ubeda, F. (2020). Using reputation for corporate sustainability to tackle banks digitalization challenges, *Business Strategy and the Environment*, 29 (6), 2181-2193.

Franco, M., Godinho, L. ve Rodrigues, M. (2021). Exploring the influence of digital entrepreneurship on SME digitalization and management, *Small Entreprise Research*, 28 (3), 269-292.

Gashenko, I.V., Khakhonova, N.N., Orobinskaya, I.V. ve Zima, Y.S. (2020), Competition between human and artificial intellectual capital in production and distribution in Industry 4.0, *Journal of Intellectual Capital*, 21 (4), 531-547.

Ghobakloo, M. ve Iranmanesh, M. (2021). Digital transformation success under Industry 4.0: A strategic guideline for manufacturing SMEs. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 32 (8), 1533-1556.

Graf, M., Peter, M. Ve Gatziu-Grivas, S. (2019). Foster Strategic Orientation in the Digital Age A Methodic Approach for Guiding SME to a Digital Transformation, W. Abramowicz ve A. Paschke (Ed.ler.): BIS 2018 Workshops, LNBIP 339, 420-432.

Guercini, S., Ranfagni, S. ve Runfola. A. (2020). E-commerce internationalization for top luxury fashion brands: Some emerging strategic issues. *Journal of Management Development*, 39, 423-436.

Gupta, V K., Niranjan, S., Goktan, B.A. ve Eriskon, J. (2016). Individual entrepreneurial orientation role in shaping reactions to new technologies. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 12, 935–961.

Han, H. ve Trimi, S. (2022). Towards a data science platform for improving SME collaboration through Industry 4.0 technologies. *Technological Forecasting & Social Change*, 174, 121242, 1-13.

Hanelt, A., Bohnsack, R., Marz, D. ve Antunes Marante, C. (2021), A systematic review of the literature on digital transformation: insights and implications for strategy and organizational change, *Journal of Management Studies*, 58 (5), 1159-1197.

Helfat, C. E. ve Peteraf, M. A. (2014). Managerial cognitive capabilities and the microfoundations of dynamic capabilities. *Strategic Management Journal*, 36 (6), 831-850.

Herve, A., Schmitt, C. ve Baldegger, R. (2020). Internationalization and Digitalization: Applying digital technologies to the internationalization process of small and medium-sized enterprises, *Technology Innovation Management Review*, 10 (7), 28-40.

Huang, Q., Rahim, M., Foster, S. ve Anwar, M. (2021). Critical success factors affecting the implementation of cloud ERP systems: A systematic literature review with future research possibilities. Paper presented at the Proceedings of the 54th Hawaii International Conference on System Sciences, Maui, Hawaii, 5 Ocak 2021, 4683-4692.

Hulla, M., Herstatter, P., Wolf, M. ve Ramsauer, C. (2021). Towards digitalization in production in SMEs - A qualitative study of challenges, competencies and requirements for trainings, *Procedia CIRP*, 104, 887-892.

Ivanov, D., Dolgui, A. ve Sokolov, B. (2019). The impact of digital technology and Industry 4.0 on the ripple effect and supply chain risk analytics. *International Journal of Production Research*, 57 (3), 829-846.

Javaid, M., Haleem, A., Singh, R.P. ve Suman, R. (2021). Significant applications of big data in Industry 4.0. *Journal of Industrial Integration and Management*, 6 (4), 429-447.

Jelisic, E., Ivezic, N., Kulvatunyou, B., Milosevic, P., Babarogic, S. ve Marjanovic, Z. (2022). A novel business context-based approach for improved standards-based systems

integration — A feasibility study, *Journal of Industrial Information Integration*, 30, 100385, 1-17.

Kala'lembang, A. (2021). Digitalization in Increasing SMEs Productivity in the Post COVID-19 Pandemic Period, Management and Entreprenuership Trends of Development, 2, 101-110.

Ke, W. ve Wei, K. K. (2008). Organizational culture and leadership in ERP implementation. *Decision Support Systems*, 45 (2), 208-218.

Kergroach, S. (2020). Giving Momentum to SME Digitalization, *Journal of International Council for Small Business*, 1 (1), 28-31.

Lakhani, K. R. ve Iansiti, M. (2017). The truth about blockchain. *Harvard Business Review*, 95 (1), 119-127.

Lang, L.D., Behl, A., Phuong, N.N.D., Gaur, J. ve Dzung, N.T. (2022). Toward SME digital transformation in the supply chain context: the role of structural social and human capital, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, Baskıda, 1-19.

Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H.G., Feld, T. ve Hoffmann, M. (2014), Industry 4.0, *Business and Information Systems Engineering*, 6 (4), 261-264.

Leipzig, T. von, Gamp, M. D., Schöttle, M.K., Ohlhausen, P., Oosthuizen, G., Palm, D. ve Leipzig, K. von. (2017). Initialising Customer-Orientated Digital Transformation in Enterprises. *Procedia Manufacturing*, 8, 517–24.

Lenkenhoff, K., Wilkens, U., Zheng, M., Süße, T., Kuhlenkötter, B. ve Ming, X. (2018). Key challenges of digital business ecosystem development and how to cope with them, *Procedia CIRP*, 73, 167-172.

Li, F. (2020). The digital transformation of business models in the creative industries: A holistic framework and emerging trends. *Technovation,* 92-93.

Lucas, H C., Agarwal, R., Clemons, E.K., El Sawy, O.A. ve Weber, B. (2013). Impactful Research on Transformational Information Technology: An Opportunity to Inform New Audiences, *MIS Quarterly*. 37 (2), 371-382.

Marrucci, A., Rialti, R. ve Balzano, M. (2023). Exploring paths underlying Industry 4.0 implementation in manufacturing SMEs: A fuzzy-set qualitative comparative analysis, *Management Decision*, Basımda, 1-24.

Matarazzo, M., Barbaresco, G. ve Resciniti. R. (2016). Effects on cultural distance of foreign acquisitions: Evidence from Italian acquired firms. *Mercati e Competitività*, 3, 159-181.

Matt, C., Hess, T. ve Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies, *Business & Information Systems Engineering*, 57 (5), 339-343.

Moeuf, A., Pellerin, R., Lamouri, S., Tamayo-Giraldo, S. ve Barbaray, R. (2018). The industrial management of SMEs in the era of Industry 4.0, *International Journal of Production Research*, 56 (3), 1118-1136.

Najrani, M. (2016). The endless opportunity of organizational agility, *Strategic Direction*, 32 (3), 37-38.

Ocasio, W., Laamanen, T. ve Vaara, E. (2018). Communication and attention dynamics: An attention-based view on strategic change, *Strategic Management Journal*, 39 (1), 155-167.

Ricci, F., Scafarto, V., Ferri, S. ve Tron, A. (2020). Value relevance of digitalization: The moderating role of corporate sustainability. An empirical study of Italian listed companies, *Journal of Cleaner Production*, 276, 123282, 1-8.

Rogers, D. L. (2016). The digital transformation playbook: Rethink Your Business for the Digital Age, Columbia University Press.

Rozak, H. A., Adhiatma, A., Fachrunnisa, O. ve Rahayu, T. (2021). Social Media Engagement, Organizational Agility and Digitalization Strategic Plan to Improve SMEs' Performance, *IEEE Transactions on Engineering Management*, 1-10.

Ruiz-Real, J. L, Uribe-Toril, J., Torres, J. A. ve De Pablo, J. (2021). Artificial intelligence in business and economics research: Trends and future, *Journal of Business Economics and Management,* 22 (1), 98-117.

Safar, L., Sopko, J., Bednar, S. ve Poklemba, R. (2018). Concept of SME Business Model for Industry 4.0 Environment. *TEM Journal,* 7 (3), 626-637.

Schildt, H., Lahdenranta, K., Demir, R. ve Turunen, T. (2023). Waking up to digital innovation: How organisational secrecy hampers top management focus on strategic renewal, *Innovation: Organization & Management*, 1-27.

Soluk, J., Miroshnychenko, I., Kammerlander, N. ve De Massis, A. (2021). Family influence and digital business model innovation: The enabling role of dynamic capabilities, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 45 (4), 867-905.

Subramaniam, M., Iyer, B. ve Venkatraman, V. (2019). Competing in Digital Ecosystems, *Business Horizons*, 62 (1), 83-94.

Thompson, J., Scott, J. M. ve Martin, F. (2019). Strategic management: Awareness and change. 9th edition. Cengage Learning.

Tilson, D., Lyytinen, K. ve Sørensen, C. (2010). Research commentary - Digital infrastructures: The missing IS research agenda. *Information Systems Research*, 21 (4), 748-759.

Warner, K. S. R. ve Wager, M. (2019). Building dynamic capabilities for digital transformation: An ongoing process of strategic renewal. *Long Range Planning*, 52 (3), 326-349.

Yeow, A., Soh, C. ve Hansen, R. (2018). Aligning with new digital strategy: a dynamic capabilities approach, *The Journal of Strategic Information Systems*, 27 (1), 43-58.

Zhou, J., Liu, C., Xing, X. ve Li, J. (2022). How can digital technology-related acquisitions affect a firm's innovation performance. *International Journal of Technology Management*, 87 (2-4), 254-283.

Zuiderwijk, A., Janssen, M., Kaa, V. G. ve Poulis, K. (2016). The wicked problem of commercial value creation in open data ecosystems: Policy guidelines for governments. *Information Polity*, 21, 2232-23.

YENİ NESİL KOBİLERDE KURUMSAL YÖNETİM VE DEĞİŞEN MEŞRUİYET DEĞERLENDİRMELERİ

Hasibe Aysan

Özet

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ'lerin) yönetimi ile alakalı olarak yazında pek çok çalışma var olsa da bu işletmelerin meşruiyeti hakkında pek fazla araştırma yapılmamıştır. KOBİ'ler yapıları, kuruluşları, hizmet ettikleri ve üretim yaptıkları sektörler açısından bazı özgün özelliklere sahiptirler. Daha esnek olmaları, karar verme süreçlerinin daha kısa ve pratik olması, yerel bağlam ile olan yakın ilişkileri, çalışanları ile yöneticilerinin hiyerarşik olarak birbirine daha yakın olması gibi özellikleri bu özgünlüğü belirleyen bazı boyutlarıdır. Kendilerini farklı kılan bu yönleri nedeniyle KOBİ'ler, tüm kurumsal değerlendirme süreçlerinde kendilerine has bazı kriterlere sahip olmalıdır. Bu çalışmanın amacı da ekonomik olarak hem ülkemizde hem de dünyada oldukça önemli bir yere sahip olan KOBİ'lere, kurumsal meşruiyet açısından, kendilerine özgü bir kavramsal çerçeve sunmaktır. Kurumsal meşruiyet, bir örgütsel alandaki işletmelerin farklı değerlendirici aktörlerce, belirli kriterler ışığında, uygun ve kabul edilebilir görünmesi esasına dayanır. Buna göre, KOBİ'lerin meşruiyetini değerlendirmede, var olan paydaşlara ilave olarak, farklı paydaşların önerilmesi ve bu yeni paydaşların kullanabileceği yeni meşruiyet kriterlerinin kavramsallaştırılması bu çalışmanın ana hedefidir. Bu hedefe ulaşmak için, yapılan kuramsal çalışma sonrası, dört yeni tip KOBİ tanımlanmış ve tanımlanan bu KOBİ tiplerinin kullandığı meşruiyet kriterleri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Meşruiyet, KOBİ Meşrulaşması, Yeni Nesil KOBİ*

Giriş

Dünya ticaretinin, teknolojik gelişmeler sayesinde farklı boyut ve faaliyet alanlarındaki işletmeleri daha hızlı bir araya getirdiği günümüz iş dünyasında, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, yani bilinen ismi ile KOBİ'ler, dünyadaki he-

ve kârlılık şeklinde tanımlanmıştır. KOBİ'lerin, yeni nesil anlayışa uyum sağlama noktasında özellikle maliyetleri göz önüne aldıkları ve çekingen davrandıkları gözlemlenmektedir. Ancak, yapılan çalışmalar göstermektedir ki, uzun vadede özellikle çevre dostu olma konusunda yapılan tüm yatırımlar KOBİ'ye daha da fazla bir kâr ile dönebilmektedir.

Ülkelerin düzenleyici kuruluşları, yeni nesil KOBİ'leri teşvik etme noktasında bu çalışmada dikkat çekilen meşruiyet kriterlerine rücu edebilir. Örneğin, enerji kullanımı veya geri dönüşüm konularında faaliyetleri olan KOBİ'ler için özel destek ve teşvikler verilebilir. Benzer biçimde, KOBİ'lerin, yaşlı ve bakıma muhtaç nüfusun hayatını kolaylaştırıcı ürünler üretmeleri konusunda, araştırma ve geliştirme, kaynak ve bilgi desteği verilebilir.

Bu çalışma kapsamında geliştirilen kavramsal çerçeve, ilerleyen çalışmalarda geliştirilmeye her daim açıktır.

Kaynakça

Ashforth, B. E., & Gibbs, B. W. (1990). The Double-Edge of Organizational Legitimation, *Organization Science*, 1(2), 177–194. https://doi.org/10.1287/orsc.1.2.177

Bansal, P. & Clellland, I. (2004). Talking Trash: Legitimacy, Impression Management, and Unsystematic Risk in the Context of the Natural Environment, *Academy of Management*, 47(1), 93–103.

Beetham, D. (1991). Max Weber and the Legitimacy of the Modern State, *Analyse & Kritik*, 13(1), 34-45.

Bicho, M., Nikolaeva, R., & Lages, C. (2013, July). Market legitimacy of a marginalized category : The case of complementary and alternative medicine. *Sub-theme 48: The Emergence of Categories, Identities, Fields and Organizational Forms European Group of Organizational Studies (EGOS) Colloquium Montreal Canada*. Retrieved from:https://www.egosnet.org/ myegos/online_library.

Bitektine, A. (2011). Toward A Theory Of Social Judgement Of Organizations: The Case Of Legitimacy, Reputation, And Status, *Academy of Management Review*, 36(1), 151–179. https://doi.org/10.5465/AMR.2011.55662572

Bitektine, A., & Haack, P. (2015). The "Macro" And The "Micro" Of Legitimacy: Toward A Multilevel Theory Of The Legitimacy Process. *Academy of Management Review*, 40(1), 49–75. https://doi.org/10.5465/amr.2013.0318

Boiral, O. (2003). ISO 9000: Outside The Iron Cage, *Organization science*, 14(6), 720-737.

Carroll, G., & Hannan, M. (1989). Density Dependence in the Evolution of Populations of Newspaper Organizations, *American Sociological Review*. https://doi.org/10.2307/2095875

Crossley, R. M., Elmagrhi, M. H., & Ntim, C. G. (2021). Sustainability And Legitimacy Theory: The Case Of Sustainable Social And Environmental Practices Of Small And Medium-Sized Enterprises, *Business Strategy and the Environment*, 30(8), 3740-3762.

Cruz-Suarez, A., Prado-Roman, A., & Prado-Roman, M. (2014). Cognitive Legitimacy, Resource Access, And Organizational Outcomes, *Revista de Administração de Empresas*, 54, 575-584.

Deephouse, D., Bundy, J., Tost, L. P., & Suchman, M. (2017). Organizational Legitimacy: Six Key Questions. In Greenwood, R., Oliver, C., Lawrence, T. B., & Meyer, R. E. (Ed.), *The Sage handbook of organizational institutionalism* (pp. 27-54). London: Sage Publications

Dowling, J., & Pfeffer, J. (1975). Organizational Legitimacy: Social Values and Organizational Behavior, *The Pacific Sociological Review*. https://doi.org/10.2307/1388226

Du, Y., Ren, B., Chen, Z., & Zhang, Y. (2010). Proactiveness, Legitimation Via ISO Certification And The Growth Of Smes in China, *Frontiers of Business Research in China*, 4(2), 283-305.

Erkama, N., & Vaara, E. (2010). Struggles Over Legitimacy in Global Organizational Restructuring: A Rhetorical Perspective On Legitimation Strategies And Dynamics in A Shutdown Case, *Organization Studies*, 31(7), 813–839. https://doi.org/10.1177/01708406093 46924

Fitjar, R. D. (2011). Little Big Firms? Corporate Social Responsibility in Small Businesses That Do Not Compete Against Big One, *Business Ethics: A European Review*, 20(1), 30-44.

Greenwood, R., Suddaby, R., & Hinings, C. R. (2002). Theorizing Change: The Role Of Professional Associations in The Transformation Of Institutionalized Fields, *Academy of Management Journal*, 45(1), 58–80. https://doi.org/10.2307/3069285

Hillary, R. (2004). Environmental Management Systems and The Smaller Enterprise, *Journal of Cleaner Production*, 12(6), 561-569.

Ivanova Ruffo, O., Mnisri, K., Morin-Esteves, C., & Gendron, C. (2020). Judgements Of Smes' Legitimacy and its Sources, *Journal of business ethics*, 165, 395-410.

Johnson, C., Dowd, T. J., & Ridgeway, C. L. (2006). Legitimacy as a Social Process, *Annual Review of Sociology*, 32(1), 53–78. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.32.061604.123101

Kalemci, R. A., & TÜZÜN, İ. K. (2008). Örgütsel Alanda Meşruiyet Kavramının Açılımı: Kurumsal ve Stratejik Meşruiyet, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 403-413.

Kwiek, M. (2012). Changing Higher Education Policies: From The Deinstitutionalization To The Reinstitutionalization Of The Research Mission İn Polish Universities, *Science and Public Policy*, 39(5), 641–654. https://doi.org/10.1093/scipol/scs042

Laïfi, A., & Josserand, E. (2016). Legitimation in Practice: A New Digital Publishing Business Model, *Journal of Business Research*, 69(7), 2343–2352. https://doi.org/10.1016/j.j busres.2015.10.003

Masurel, E. (2007). Why Smes Invest in Environmental Measures: Sustainability Evidence From Small And Medium-Sized Printing Firms, Business Strategy and the Environment, 16(3), 190-201.

Mazzarol, T., Clark, D. N., & Reboud, S. (2014). Strategy in Action: Case Studies Of Strategy, Planning And Innovation in Australian Smes, *Small Enterprise Research*, 21(1), 54-71.

Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized Organizations: Formal Structure As Myth And Ceremony. *American journal of sociology*, 83(2), 340-363.

Morsing, M. (2006). Corporate Moral Branding: Limits To Aligning Employees. Corporate Communications: *An International Journal*, 11(2), 97-108.

Navis, C., & Glynn, M. A. (2010). How New Market Categories Emerge. *Administrative Science Quarterly*, 55(3), 439–471. https://doi.org/10.2189/asqu.2010.55.3.439

O'Neil, I., & Ucbasaran, D. (2016). Balancing "What Matters To Me" With "What Matters To Them": Exploring The Legitimation Process Of Environmental Entrepreneurs. *Journal of Business Venturing*, 31(2), 133–152. https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2015.12.001

Paradas, A. (2007). Le Dirigeant Comme Levier De La RSE En TPE: Approche Exploratoire Basée Sur L'utilisation De Récits Et D'une Cartographie Cognitive. *Revue internationale* PME, 20(3), 43-67.

Parsons, T. (1956). Suggestions For A Sociological Approach To The Theory Of Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 63-85.

Pfeffer, J., & Salancik, G. (2015). *External control of organizations—Resource dependence perspective*. In Organizational Behavior 2 (pp. 373-388). Routledge.

Ruef, M., & Scott, W. R. (1998). A Multidimensional Model of Organizational Legitimacy: Hospital Survival in Changing Institutional Environnnents Martin. *Administrative Science Quarterly*, 43(4), 877–904.

Russo, A., & Tencati, A. (2009). Formal vs. informal CSR strategies: Evidence from Italian micro, small, medium-sized, and large firms. *Journal of Business Ethics*, 85, 339-353.

Sanders, T., & Harrison, S. (2008). Professional Legitimacy Claims in The Multidisciplinary Workplace: The Case Of Heart Failure Care. *Sociology of Health and Illness*, 30(2), 289–308. https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2007.01052.x

Scott, W. R. (1995). *Institutions and Organizations*: Ideas, Interests, and Identities. California: Sa

Scott, W. Richard; Ruef, Martin; Mendel, Peter J.; Caronna, C. A. (2000). *Institutional Change and Healthcare Organizations: From Professional Dominance to Managed Care*, Chicago and London: The University of Chicago Press.

Sen, S., & Cowley, J. (2013). The Relevance Of Stakeholder Theory And Social Capital Theory in The Context Of CSR in Smes: An Australian Perspective. *Journal of Business Ethics*, 118, 413-427.

Simpson, M., Taylor, N., & Barker, K. (2004). Environmental Responsibility in Smes: Does it Deliver Competitive Advantage?. *Business Strategy and the Environment*, 13(3), 156-171.

Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571–610. https://doi.org/10.5465/A MR.1995.95 08080331ge Publications.

Suddaby, R., & Greenwood, R. (2005). Rhetorical Strategies of Legitimacy. *Administrative Science Quarterly*, 50(1), 35–67. https://doi.org/10.2189/asqu.2005.50.1.35

Tilley, F. (1999). The Gap Between The Environmental Attitudes And The Environmental Behaviour Of Small Firms. *Business Strategy and the Environment*, 8(4), 238-248.

Valéau, P., Fayolle, A., & Matlay, H. (2010). Social Entrepreneurs İn Non-Profit Organizations: *Innovation and dilemmas* (No. hal-02286021).

Van Dijk, T. A. (2006). Discourse, Context And Cognition. *Discourse Studies*, 8(1), 159-177.

Weber, M. (1930). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London : George Allen & Unwin Ltd

Zheng, L. J., Wang, Y. A., Lin, H. Y., & Liu, W. (2023). Understanding Circular Economy Adoption By Smes: A Case Study on Organizational Legitimacy And Industry 4.0. *Industrial Management & Data Systems*, 123(4), 1157-1177.

KOBİ'LERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE STRATEJİK YÖNETİM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Ayşe Atabey

Özet

Dijital dönüşüm süreci işletmelerdeki mevcut yapıların tamamını etkilemekte ve işletme yapılarını değişiklik yapmaya zorlamaktadır. İşletmenin işleyiş biçimi başta olmak üzere organizasyon yapısı, örgüt kültürü, iş modelleri ve çalışma disiplininde farklılıklar yaratmaktadır. Bu farklılıklardan en önemlisi de işletmenin karar mekanizmasında etkin olan stratejik yönetim uygulamalarıdır. Bu doğrultuda çalışmanın ana amacı KOBİ'lerde dijital dönüşümün işletme karalarında önemli bir yer tutan stratejik yönetim uygulamalarına olası etkilerinin belirlenmesi ve aralarındaki ilişkinin incelenmesidir. Mevcut çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak derlemeler paylaşılmıştır. KOBİ, dijitalleşme, dijital dönüşüm ve stratejik yönetim kavramları ile ilgili literatür, rapor ve arşiv taraması yapılmıştır. KOBİ'lerde dijital dönüşüm uygulamaları ve stratejik yönetim arasındaki ilişki üzerine bir profil ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. KOBİ'lerde dijital dönüşüm ve stratejik yönetim arasındaki ilişki simbiyotiktir. Dijital dönüşüm stratejik hedeflere ulaşmak için bir araçtır, stratejik yönetim ise dijital çağda rekabetçi ve başarılı kalmak için doğru teknolojileri ve yaklaşımları benimseme konusunda KOBİ'lere rehberlik etmektedir. Genel iş stratejisiyle entegre edilmiş, iyi yürütülen bir dijital dönüşüm stratejisi, KOBİ'leri giderek dijitalleşen bir dünyada büyüme ve refah içerisinde konumlandırmak için iyi bir araç olarak ifade edilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *KOBİ, Dijital Dönüşüm, Dijitalleşme, Stratejik Yönetim*

Giriş

Günümüzde iş dünyasının ve tüm işletmelerin temel gerçeği olan yenilikçi ve değişimlere odaklı süreç dijital dönüşümün etkisi ile işletmelerde farklı bir yapıya bürünmüştür. Dijital dönüşüm işletme ölçeği ne olursa olsun işletmelere verimlilik artışı ve rekabet avantajı gibi önemli katkılar sunmaktadır. Sun-

dijital dönüşüme önem veren işletmelerin dörtte üçünün bu yolculukta olduğu ve bunların da üçte ikisinin dijital dönüşümle ilgili düşüncelerinin dönüşümün zorlayıcılığı yönünde olduğu ifade edilmektedir.[63] Yeni sisteme adapte olabilen ve bu düzende varlıklarını devam ettirebilen işletmeler, rekabetin yoğun ve ekonomik değişimlerin yüksek olduğu pazarda, yeni iş süreçlerini daha planlı ve yeni teknolojilerine entegre şekilde yürüterek dijital dönüşüm sürecini gerçekleştirmektedir.

KOBİ'lerde yürütülen dijital dönüşüm uygulamaları değerlendirildiğinde yürütülen her dijital eylemin işletme stratejilerini yakından etkilediği görülmektedir. KOBİ'ler ölçek olarak daha küçük birimlerdir ve bu birimlerde kullanılan her dijital dönüşüm uygulamasının işletme içerisinde hızlı bir şekilde yer edinmesi mümkündür. Bu durumu misyon olarak kullanan KOBİ'lerde dijital dönüşüm süreci daha etkili olmakta ve stratejik yönetim kararlarında olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Kaynakça

Ahmad, N., And Seymour, R.G. (2008). Defining Entrepreneurial Activity: Definitions Supporting Frameworks For Data Collection. *OECD Statistics Working Papers 2008/01*, Paris: OECD.

Akın, B. (1996). Küçük Ölçekli İşletmelerde Stratejik Planlama ve Yönetim, *Verimlilik Dergisi*, ss. 43-51.

Aksu M.V., Taslak, S. (2022). Dördüncü Sanayi Devrimi ve KOBİ'lerin Dijital Dönüşümü, Y*eni Fikir Dergisi, 14(29).*

Aksu, H. (2019). *Dijitopya: Dijital Dönüşüm Yolculuk Rehberi*. Pusula.

Altuntaş, E.Y. (2018). Dijital Dönüşüm Uygulamalarının Kurumların Marka Değeri Üzerindeki Etkisi, *Egemia*, 2/2018, Ss.1-18

André, J. C. (2019). *Industry 4.0: Paradoxes Et Conflicts*. UK: ISTE Group. ISBN 978-1-78630-482-7

Ayaydın, H. (2021). Dijitalleşme KOBİ'lere Fırsat Penceresi Açar Mı? Proceedıngs Book.

Ballı, A. (2022). Türkiye'de Dijital Dönüşüm ve Girişimcilik, *Third Sector Social Economic Review,* 57(1) 2022, 251-279

Barreto, L., Amaral, A. & Pereira, T. (2017). Industry 4.0 Implications In Logistics: An Overview. *Procedia Manufacturing*, 13, 1245–1252. Doi: 10.1016/J.Promfg.2017.09.045

Barry, W. B. (1986). *Strategic Planning Workbook For Public and Nonprofit Organizations*, (S. 10). St. Paul: Amherst Wilder Foundation.

Baygın, M., Yetis, H., Karaköse, M. & Akın, E. (2016). An Effect Analysis Of Industry 4.0 to Higher Education. *15th International Conference On Information Technology Based Higher Education And Training (ITHET)*. 1-4. DOI:10.1109/İthet.2016.7760744

[63] Oswald ve Krcmar, (2018). s. 65.

Bilgin, D., & Esengün, K. (2014). KOBİ'lerde Modern Stok Yönetim Modellerinin Uygulanabilirliği; Karaman İlinde Bir Uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 56-63.

Bryson J. M. (1988). *Strategic Planning For Public and Nonprofit Organizations*, (S. 5). San Fransisco: Jossey-Bass.

Blunck, E. & Werthmann, H. (2017). Industry 4.0 – An Opportunity to Realize Sustainable Manufacturing And Its Potential for A Circular Economy. In DIEM: *Dubrovnik International Economic Meeting*, 3(1): 644-666.

Capgemini (2011) *Digital Transformation: A Roadmap For Billion-Dollar Organization* (Rapor). Capgemini Consulting.

Çatal, M. F. (2007). Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 333-352.

Çütcü, İ., Özdemir, A. ve Erkan, H. (2017). KOBİ'lerin İhracat Piyasalarında Karşılaştığı Sorunlara İlişkin Algıları: Gaziantep'teki KOBİ'ler Üzerine Bir Araştırma. *Journal Of The Human & Social Science Researches*, 6(5), 2691-2709.

Deloitte. (2018). Digital Enablement Turning Your Transformation into A Successful Journey.Https://Www2.Deloitte.Com/Content/Dam/Deloitte/İe/Documents/Technology/IE_C_HC_ Campaign.Pdf Erişim: 10.05.2023

Dinçer, Ö. (1998) *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Beşinci Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Drucker, P. (1999). *21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları*. (Çev: İ. Bahçıvangil) İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Fenwick, N. (2015). Digital Predator Or Digital Prey. *Forrester Research*, March, 3.

Goodburn, M. A., & Hill, S. (2010). The Cloud Transforms Business. *Financial Executive*, 26(10), 34-40.

Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2).

Hemerling, J., Kilmann, J., Danoesastro, M., Liza Stutts, L. Ve Ahern, C. (2018). It's Not A Digital Transformation Without A Digital Culture. https://www.Bcg.com/Publications/2018/Not-Digitaltransformation-Without-Digital-Culture.Aspx, Erişim: 11.03.2023

Howe, S. (1993). *Corporate Strategy*. Hongkong: The Mcmillan Press

Ismail, M. H., Khater, M., Ve Zaki, M. (2017). Digital Business Transformation And Strategy: What Do We Know So Far? *University of Cambridge Working Paper, https://cambridgeservi cealliance.eng.cam.ac.uk/system/files/documents/2017NovPaper_Mariam.pdf*

İmamoğlu, S. Z., Erat, S., & Yörük, E. G. (2021). Endüstri 4.0 ve Toplum 5.0'a Geçiş Sürecinde Sosyal İnovasyon'un Rolü. O. Yılmaz, H. Şimşek, S. Sağtaş ve M. Aslan (Ed.), *Değişimden Dönüşüme Sosyal Bilimlerde Yeni Normlar* içinde. Gazi Kitabevi.

İşcan, Ö. F. (2000) "Stratejik Yönetim ve İşgören Eğilimi", Atatürk Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 135-147.

Karabacak, N., & Nil, A. R. A. S. (2017). KOBİ'lerin Malzeme Aktarma ve Depolama Sistemlerine Yönelik Endüstri 4.0 Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri. *Makina Tasarım ve İmalat Dergisi*, 17(2), 39-45.

Klein, M. (2020). İşletmelerde Dijital Dönüşüm ve Etmenleri. *Journal Of Business in the Digital Age*, 3(1), 24-35.

Klein, M. (2020). İşletmelerin dijital dönüşüm senaryolari-kavramsal bir model önerisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74), 997-1019.

Koçak, A., & Diyadin, A. (2018). Sanayi 4.0 geçiş süreçlerinde kritik başarı faktörlerinin DEMATEL yöntemi ile değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakis*, 18(1), 107-120.

Korpela, K., Hallikas, J., & Dahlberg, T. (2017). Digital Supply Chain Transformation Toward Blockchain İntegration. In *Proceedings Of The 50th Hawaii İnternational Conference On System Sciences*.

Kumru, S., & Kasımoğlu, M. (2022). İşletmelerde Dijital Dönüşümün Stratejik Yönetimi: Bir Alan Araştırması. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 17(2), 139-159.

Liu, D., Chen, S. Ve Chou, T. (2011). Resource Fit in Digital Transformation: Lessons Learned From The CBC Bank Global E-Banking Project, *Management Decision*, 49 (10):1728-1742.

Lucas, H.C., Clemons, E.K., Sawy, O.A. Ve Weber, B. (2013). Impact Research on Transformational Information Technology: An Opportunity To Inform New Audiences. *MIS Quarterly*, 37(2):371-382.

Nagy, J., Oláh, J., Erdei, E., Máté, D. & Popp, J. (2018). The Role and Impact of Industry 4.0 and the Internet of Things on the Business Strategy of the Value Chain—The Case of Hungary. *Sustainability*, 10(3491), 1-25. Doi:10.3390/Su10103491

Orhan, A., Ve Genç, S. Y. (2018). Bilişim Teknolojisindeki Gelişmenin Sosyoekonomik Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (Özel Sayı), 264-275.

Oswald, G., & Krcmar, H. (2018). *Digitale transformation: Fallbeispiele und branchenanalysen*. Springer-Verlag.

Önbıçak, H. E., & Telli, S. G. (2022). KOBİ'lerde Satış Sonrası Hizmetlerin Dijitalleşmesi: Makine İmalat Sektörü İzmir İli Örneği. *Journal Of Business in the Digital Age*, 5(1), 1-15.

Pamuk, G., Erkut, H. Ve Ülegin, F. (1997). *Stratejik Yönetim ve Senaryo Tekniği*, İstanbul: İrfan Yayıncılık

Papulova, Z. Ve Gazova, A. (2016). Role Of Strategic Analysis in Strategic Decision-Making. *Procedia Economics And Finance*, 39, 571-579.

Pehlivanoğlu, F. & Narman, Z. (2019). Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 149-160.

Pessôa, P. M. V. & Becker, J. J. M. (2020). Smart Design Engineering: A Literature Review of the Impact of the 4th İndustrial Revolution on Product Design and Development. *Research in Engineering Design*. 1-21. Doi: 10.1007/S00163-020-00330-Z

Piccinini, E., Gregory, R.W. Ve Kolbe, L.M. (2015). Changes in the Producer-Consumer Relationship: Towards Digital Transformation. *Wirtschaftsinformatik Proceedings*, 109:1634-1648.

Rickmann, H. (2014). "Verschlaeft der deutsche Mittelstand einen Megatrend?" https://www.focus.de/finanzen/experts/rickmann/geringer-digitalisierungsgrad-verschlaeft-der-deutsche-mittelstand-einen-megatrend_id_3973075.html

Sağbaş, A., Gülseren, A. (2019). Endüstri 4.0 Perspektifinde Sanayide Dijital Dönüşüm ve Dijital Olgunluk Seviyesinin Değerlendirilmesi. *European Journal of Engineering and Applied Sciences*. 2(2), 1-5, 2019.

Sağır, M. (2010). Stratejik Yönetim Sürecinde Ürün Stratejilerinin Kullanımı ve Önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 311-321.

Sağlam, M. (2021). İşletmelerde Geleceğin Vizyonu Olarak Dijital Dönüşümün Gerçekleştirilmesi ve Dijital Dönüşüm Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 395-420. DOI: 10.46928/İticusbe.764373

Schuchmann, D. Ve Seufert, S. (2015). Corporate Learning in Times of Digital Transformation: A Conceptual Framework and Service Portfolio For the Learning Function in Banking Organizations. *International Journal of Advanced Corporate Learning*, 8 (1):31-39.

Schwertner, K. (2017). Digital Transformation Of Business. *Trakia Journal Of Sciences*, 15(1):388-393.

Stolterman, E. Ve Fors, A.C. (2004). *Information Technology and the Good Life. Information Systems Research: Relevant Theory And Informed Practice*. London: Kluwer Academic Publishers.

Taşkın, K. (2022). KOBİ'lerde Dijital Dönüşüm Üzerine Bilim Haritalama Analizi, *Journal Of Bucak Business Administration Faculty,* Volume 5, Issue 2, October 2022.

Toffler, A. (2009) *Üçüncü Dalga (The Third Wave)*. Çev: Selim Yeniçeri. İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Tutkunca, T. (2020). İşletmelerde Dijital Dönüşüm ve İlgili Bileşenlerinin Analiz Edilmesi Üzerine Kavramsal Bir Araştırma, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, Ss.65-75, 2020.

Türkel, S., Yeşilkuş, F. (2020). Dijital Dönüşüm Paradigması: Endüstri 4.0, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 5, Ss. 332-346

Türkmen, B., & Songür, N. (2010). KOBİ'lerde E-Ticaret Kullanımına Yönelik Bir Araştırma: OSTİM Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 231-242.

Ürü, F. O., Ünsal, A. A. (2022). KOBİ'lerde Örgütsel Çift Yönlülük, Dijital Dönüşüm, Rekabet Avantajı, Stratejik Çeviklik ve Çevresel Olumsuzluk Arasındaki İlişkiler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(4), 3238-3258.

KOBİ'LERDE SÜRDÜRÜLEBİLİR LİDERLİK STRATEJİSİ GELİŞTİRİLMESİ

Sinem Sönmez

Özet

Ekonomik ve sosyal yaşamın belkemiği niteliğinde olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) dünyanın küreselleşmesi ile giderek daha önemli hâle gelmektedir. Çünkü küreselleşmenin en genel sonucu olarak insan ve teknolojilerin birbirine yaklaşması ve bunların özgün şekillerde nasıl bir arada olması gerektiği sorunsalı akla gelmektedir. Bahsedilen durum örgütsel açıdan ele alındığında, yükselen çevre bilinci ile de birleşince bugünden yarına daha sağlıklı ve verimli çıktılar bırakmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Bunun sağlanmasında örgütlerin sürdürülebilirlik bilincine sahip olması ve bu bilinci ilerletecek stratejiler geliştirilmesi günümüz dünyası için oldukça önemlidir. Dolayısıyla sürdürülebilir liderlik örgütlerin gelişimi açısından önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazırlanan çalışma ile sürdürülebilir liderlik stratejisi geliştirmenin KOBİ'ler açısından önemi ve gerekliliği vurgulanmıştır. Bu amaçla literatürden faydalanılarak ilgili çalışmalar incelenmiştir. Bir literatür taraması olarak dizayn edilen çalışmada, KOBİ'lerin çekirdek yeteneği ile etkin bir şekilde faaliyetlerini nasıl sürdürebileceği ve bunun için sürdürülebilir liderlik stratejisi geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca KOBİ'ler açısından sürdürülebilir liderliğin nasıl sağlanabileceği ile ilgili iş modeli üzerinde durulmuştur. Model, sürdürülebilir liderlik pratikleri ve sürdürülebilir liderlik yetkinliklerinin birlikte kullanımı ile oluşan girdi ve bunların etkinliği ile sağlanacak çıktı bileşenlerinden oluşmaktadır. Modelin etkin kullanımı örgütlerin geleceğe dönük amaçlarını gerçekleştirmelerinde sürdürülebilir çözümler bulunması açısından önemlidir. Bu durum nihayetinde bireylerin, toplumun ve tüm paydaşların faydasına olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilir Liderlik, KOBİ, Çekirdek Yetenek, Sürdürülebilir Liderlik Stratejisi*

bu çalışma ile sürdürülebilir liderlik stratejisi geliştirmenin KOBİ'ler açısından önemi ve gerekliliği bu yönüyle vurgulanmıştır.

KOBİ'lerin yerelden küresele dönük olarak piyasanın önemli bir aktörü olması onların sahip olduğu çekirdek yeteneği daha aktif kullanmasını gerektirecektir. Bu sayede bulunduğu piyasa ve küreselleşen dünya gerekliliklerine uygun olarak ekolojik, sosyal ve ekonomik dengenin korunmasına dönük hareket etmesi gerekmektedir. Bu da sürdürülebilirlik aracılığıyla mümkündür. Çalışmada Suriyankietkaew ve arkadaşları (2022) tarafından geliştirilen sürdürülebilir ve dayanıklı iş süreci bu durumu açıklamaktadır[23]. Burada sürdürülebilirlik pratikleri ile sahip olunan yeterliliğin birleşmesi bir sürdürülebilirlik girdisi ile çıktısı oluşturmaktadır. Sonuç olarak da oluşan döngü gerek sosyoekonomik ve gerekse de ekolojik olarak bir değer oluşturacaktır. Tüm bunlar birey, toplum ve ilgili tüm paydaşların faydasına olacağından gelecek kuşaklar açısından oldukça önemlidir.

Sonuç olarak KOBİ'lerin değişen dünya gereklerine uygun bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan dikkat edilmesi gereken unsurları barındıracağından sürdürülebilir stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Bu durum örgütlerin amaçlarını gerçekleştirmesinde ve tüm paydaşların menfaatinin korunması ile topluma katacağı değer yönüyle önemli sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Ayrıca böyle olması gelecekte sürdürülebilir liderliğin ortaya çıkması ve bu sürecin geliştirilmesine bir katkı sunmaktadır. Çünkü bu liderler, bireysel deneyimleri ve aldıkları eğitimi sürdürülebilirlik gereklerine uygun kullanarak bulundukları örgüt ve toplumu dönüştürebilen kimselerdir[24]. Bunlara sahip olan KOBİ'ler açısından enerji tüketiminde tasarruf, malzeme kullanımında iyileştirme, hizmet sunumunda yenilik sağlanması avantajı yaşanacağından sürdürülebilirlik hedefleriyle ile ilgili beklentiler karşılanarak rekabet avantajı sağlanacaktır[25]. Dolayısıyla bireysel ve örgütsel hedeflerin gerçekleştirilerek toplumsal refah sağlanabilecektir.

Kaynakça

Baumgartner, R. J., & Rauter, R. (2017). Strategic Perspectives of Corporate Sustainability Management to Develop a Sustainable Organization. *Journal of Cleaner Production, 140*, 81-92.

Boeske, J., & Murray, a. P. (2022). The Intelletual Domains of Sustainability Leadership in SMEs. *Sustainability, 14*, 1-19.

Bozloğan, R. (2005). SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME DÜŞÜNCESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI. *Journal of Social Policy Conferences*, 1011-1028.

[23] Suriyankietkaew vd., (2022).
[24] Yangil ve Başpınar, (2022).
[25] Boeske ve Murray, (2022).

Brown, M. E., & Trevino, L. K. (2006). Ethical Leadership: A Review and Future Directions. *The Leadership Quarterly, 17*(6), 595-616.

Bulmer, E., Riera, M., & Rodríguez, a. R. (2021). The Importance of Sustainable Leadership among Female MAnagers in the Spanish Logistics Industry: A Cultural, Ethical and Legal Perspective. *Sustainability, 13*(12), 6841.

Casserley, T., & Critchley, a. B. (2010). A New Paradigm of Leadership Development. *Industrial and Commercial Training, 42*(6), 287-295.

Davies, B. (2007). Developing Sustainable Leadership. *Management in Education, 21*(3), 4-9.

Demir, Ö., & Sezgin, E. E. (2016). Kobilerde Stratejik Yönetim Anlayışına İnovasyon Perspektifinden Bakış. *Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi, 4*(1), 16-32.

Emecen, E., & Çiçek, H. (2016). KOBİ'lerin Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Burdur İli İmalat Sektöründeki İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 8*(1), 141-158.

Hallinger, P., & Suriyankietkaew, a. S. (2018). Science Mapping of the Knowledge Base on Sustainable Leadership, 1990-2018. *Sustainability, 10*(12), 1-22.

Kalkavan, S. (2015). Examining the Level of Sustainable Leadership Practices Among the MAnagers in Turkish Insurance Industry. *Procedia- Social and Behavioral Sciences, 207*, 20-28.

Kitsios, F., Kamariotou, M., & Talias, a. M. (2020). Corporate Sustainability Strategies and Decision Support Methods: A Bibliometric Analysis. *Sustainability, 12*(2), 1-21.

Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2007). *The Leadership Challenge.* 4th Ed.; San Francisco, CA, USA: Jossey-Boss.

Lambert, S. (2012). The Perception and Implementation of Sustainable Leadership Strategies in Further Education Colleges. *Journal of Leadership Education, 11*(2), 102-120.

Maak, T., & Pless, N. M. (2006). Responsible Leadership in a Stakeholder Society - A Relational Perspective. *Journal of Business Ethics, 66*, 99-115.

Mccann, J., & Holt, R. A. (2010). Definin Sustainable Leadership. *International Journal of Sustainable Strategic Management, 2*(2), 204-210.

Ploum, L., Blok, V., Lans, T., & Omta, a. O. (2017). Toward a Validated Competence Framework for Sustainable Entrepreneurship. *Organization & Environment, 31*(2), 113-132.

Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value: Redefining capitalism and the role of the corporation in society. *Harvard Business Review, 89*, 62-77.

Sönmez, S. (2021). Sürdürülebilirlik Ekseninde Sosyal Girişimcilik . E. D. Yılmaz, D. D. Şimşek, & D. Ö. Çark içinde, *Sürdürülebilirlik Çalışmaları* (s. 9-36). İstanbul: Holistence Publications.

Suriyankietkaew, S., & Petison, a. P. (2019). A Retrospective and Foresight: Bibliometric Review of International Research on Strategic Management for Sustainability, 1991-2019. *Sustainability, 12*(1), 1-27.

Suriyankietkaew, S., Krittayaruangroj, K., & Iamsawan, a. N. (2022). Sustainable Leadership Practices and Competencies of SMEs for Sustainability and Resilience: A Community-Based Social Enterprise Study. *Sustainability, 14*, 1-36.

Szczepańska-Woszczyna, K., & Kurowska-Pysz, J. (2016). Sustainable Business Development Through Leadership in SMEs. *Economics and Management, 8*(3), 57-69.

TÜYİD Yatırımcı İlişkileri Derneği. (2020, Temmuz). Sürdürülebilirlik 101. İstanbul: TÜYİD Yatırımcı İlişkileri Derneği, Temmuz. 07 15, 2023 tarihinde https://www.tuyid .org/files/yayinlar/S%C3%9CRD%C3%9CR%C3%9CLEB%C4%B0L%C4%B0RL%C4%B0K%20101.pdf adresinden alındı

Wisser, W. (2011). *Sustainable Leadership: Linking Theory and Practice.* Cambridge, UK: CISL.

Yangil, F. M. (2016). Bilgi Toplumunda Liderlik: Sürdürülebilir Liderlik. *Sosyal Bilimler Dergisi*(48), 128-143.

Yangil, F. M., & Başpınar, N. Ö. (2022). Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Tarzının Sürdürülebilir Liderlik Açısından Değerlendirilmesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(2), 323-351.

Yangil, F. M., & Şahin, M. D. (2019). Sürdürülebilir Liderlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenilirlik Analizi. *Business & Management Studies: An International Journal, BMIJ, 7*(5), 2124-2147.

Yates, M. A. (2004). *The 4E's Leadership Framework.* HEC Paris: Oxford Executive Education.

KOBİ'LERDE TOPLAM ENTROPİ YÖNETİMİ

Gülşen Kırpık - Beyhan Kılınçer

Özet

Evreni açıklayan üç temel teoriden biri olan termodinamiğin ikinci yasası olarak bilinen entropi kanunu, işletme yönetimi sırasında bilgi sağlama etkinliğinin ve direnç kaybının bir ölçümüdür. İşletmelerin her bir faaliyetini gerçekleştirmeleri süresince belirli bir düzeyde entropinin oluşması kaçınılmazdır. Bu durum KOBİ niteliğindeki işletmeler için de geçerlidir. Entropi; düzensiz, çürümeye, bozulmaya, yıpranmaya, yavaşlamış ve/veya karmaşıklaşmış bir ortama dönüşmeyi ifade ettiğinden KOBİ'lerin sürdürülebilirliği için bu kaos ortamının yönetilmesi de oldukça önemlidir. Bu açıdan entropi yönetimi, "entropiyi kontrol etme sanatı" olarak da tanımlanabilmektedir. İşletmelerdeki faaliyetlerin çok çeşitli olması entropi artışını tetiklemekte olduğundan entropi yönetiminde verimlilik önemli bir anlayış olarak yönetimin merkezine yerleştirilebilir. İşletmelerin fonksiyonel ve finansal performanslarının ölçümünde çok kriterli karar verme yöntemleri ile, ağırlıklandırmaya dayalı yöntemler ile kullanılan toplam entropi yönetimi, yönetim kararlarının şekillenmesinde işletmeler için önem kazanmaktadır. Geleneksel tahmin yöntemleriyle kıyaslandığında daha fazla bilgiye ulaşmayı ve daha yüksek güvenilirliklere ulaşmayı amaçlayan entropi ölçüm temelli tahmin yöntemlerinin uygulanması büyük önem kazanmaktadır. Böylelikle daha doğru kararlarla daha üstün önlemler alınmasının ve faaliyetlerin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesinin imkânı yaratılabilir. Bu bölümde, işletmeler açısından toplam entropi yönetiminin öneminin ve farkındalığının artırılarak kullanım alanının aktif payının genişletilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda şimdiye kadar yapılan çalışmalar ele alınarak entropinin ne kadar geniş bir kullanım alanı literatürüne sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte çalışmada kuruluşların karar alma süreçlerinde entropi yönetim modeli farkındalığını yaratmak üzere kavramsal çerçevesi ile entropi, entropi denklemi ve modeli ile toplam entropi yönetimi, iş dünyası ve yönetim yaklaşımları üzerinden ele alınarak örneklendirilmiştir. Ayrıca, kamu kuruluşlarına, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara ve ticari işletmelere tüm entropi kaynaklarının etkin bir şekilde yönetilebilmesi adına uygulanabilecek Toplam Entropi Yönetimi modelinin kavramsal temellerinin oluşturulması gereği ön plana çıkarılarak literatürde yer alan çalışmalar doğrultusunda öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *KOBİ, Entropi, Toplam Entropi Yönetimi, İşletme.*

- KOBİ'lerde tüm alt sistemlerde bilimsel yönetim güçlendirmeye çalışılmalı ve sistemlerin iç ortamları geliştirilmelidir.

Günümüz araştırmalarında, entropi yönetiminin itici güçlerinin bilimsel üretkenliği hakkında sonuçlar elde edilmektedir. İşletmede sinerjinin yakalanması ile geliştirilmesinin başlıca anahtarının doğru yönetim olduğu unutulamamalıdır. Sonraki çalışmalarda entropi temelli çok değişkenli karar alma yöntemleri ile her bir türdeki iş ve işleve uygulama denemeler, en isabetli kararların alınması, en iyi sonuçlara ulaşılabilme konularında önemli bir yer tutacaktır.

Kaynakça

Abad-Segura, E., González-Zamar, MD ve Squillante, M. (2021).Examining the research on business information-entropy correlation in the accounting process of organizations. *Entropy*, *23* (11), 1493.

Abdullah, L., Otheman, A. (2013). A new entropy weight for sub-criteria in interval type-2 fuzzy TOPSIS and its application. *International Journal of Intelligent Systems and Applications*, *5*(2), 25-33.

Akçakanat, Ö., Hande, E. R. E. N., Aksoy, E. ve Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPI ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22*(2), 285-300.

Akman, Toygar. (1978). "Enerji ve Entropi". Bilim ve Teknik, Sayı: 124, Mart .

Akundi, A., Lopez, V. ve Luna, S. (2023, April). Information entropy as a basis for classroom structural assessment. In *2023 IEEE International Systems Conference (SysCon)* (pp. 1-7). IEEE.

Alpan, G. (2011). *Bir Yönetim Modeli Önerisi: Toplam Entropi Yönetimi*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa.

Altaylıgil, Y. Barış. (2008). *Entropi Ölçüsü ve Bazı Ekonometri Uygulamaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Ayçin, E. ve Güçlü, P. (2020). BIST ticaret endeksinde yer alan işletmelerin finansal performanslarının Entropi ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 287-312.

Ayçin, E. ve Orçun, Ç. (2019). Mevduat bankalarinin performanslarinin ENTROPİ ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *22*(42), 175-194.

Ayuso, P. (2018). The Role of Entropy in Business. 07.06.2023 tarihinde https://medium .com/swlh/the-role-of-entropy-in-business-2cb26196877e adresinden erişildi.

Bondar, A., Bushuyev, S., Bushuieva, V., Onyshchenko, S. (2021). Complementary Strategic Model for Managing Entropy of the Organization. *Proceedings of the 2nd International Workshop IT Project Management (ITPM 2021),* February 16-18, 2021, Slavsko, Lviv region, Ukraine.

Bratianu, C. (2019). Exploring knowledge entropy in organizations. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, *7*(3), 353-366.

Brito, I. (2023). A portfolio stock selection model based on expected utility, entropy and variance. Expert Systems with Applications, 213, 118896.

Ceptureanu, E.G., Ceptureanu, S.I. ve Popescu, D.I. (2017). Relationship between Entropy, Corporate Entrepreneurship and Organizational Capabilities in Romanian Medium Sized Enterprises. *Entropy,* 19, 412. Doi:10.3390/e19080412.

Che, Y., Deng, Y. ve Yuan, Y. H. (2022). Maximum-entropy-based decision-making trial and evaluation laboratory and its application in emergency management. *Journal of Organizational and End User Computing (JOEUC)*, *34*(7), 1-16.

Chen, Y. H. ve Wang, W. J. (1998). Fuzzy entropy management via scaling, elevation and saturation. *Fuzzy Sets and Systems,* 95(2), 173–178. doi:10.1016/s0165-0114(96)00321-1.

Das, R. K. (2022). Visualizing the Knowledge Structure and Evolution of Entropy: A Scientometric Analysis. *Science ve Technology Libraries*, 1-15.

Dulesov, A., Karandeev, D. ve Krasnova, T. (2017). The evaluation of the correlation between entropy and negentropy in the structure of a technical system. In *MATEC Web of Conferences* (Vol. 129, p. 03005). EDP Sciences.

Frese, D. (2022). Entropy in Business: Redefining Chaos in Terms of Probability. 03.06.2023 tarihinde https://www.forbes.com/sites/forbescommunicationscouncil/2022/09/02/entropy-in-business-redefining-chaos-in-terms-of-probability/?sh=58a1c8804ce0 adresinden erişildi.

Grace, S., Saga, A.S. (2012). The City of Grace: An Urban Manifesto. 04.05.2023 tarihinde https://scholar.google.com/scholar?start=10&q=%22entropy+management%22,+%22business%22,+%22entrepreneurship%22&hl=tr&as_sdt=0,5 adresinden erişildi.

Gündüz, G., Kuzucuoğlu, M. ve Gündüz, Y. (2022). Entropic characterization of Gross Domestic Product per capita (GDP) values of countries. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, *603*, 127831. Woodward, P. (1957). Entropy and negentropy (Edtl.). *IRE Transactions on Information Theory*, *3*(1), 3-3.

Haas, F. (2022). Entropy, management, and xkcd 927. 12.06.2023 tarihinde https://xahteiwi.eu/blog/2022/05/07/entropy/ adresinden erişildi.

İbrahim, R.W., Jalab, H.A ve Gani, A. (2016). Cloud Entropy Management System Involving a Fractional Power. Entropy, 18(1):14. https://doi.org/10.3390/e18010014.

Korucuk, S., Memiş, S. ve Ergün, M. (2020). Kobi'lerde İnovasyon Stratejilerinin Önceliklendirilmesine Yönelik Bir Uygulama: Giresun İli Örneği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, *10*(1), 156-168.

Lee, H. C. ve Chang, C. T. (2018). Comparative analysis of MCDM methods for ranking renewable energy sources in Taiwan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* 92, 883-896

Leong, D. (2021). Entropy and Information causality in Entrepreneurship (June 19, 2021). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3903165 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3903165.

Leong, D. (2023). Uncertainty and information causality in opportunity-asartefact driving entrepreneurial actions. Revista de Gestão, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/REGE-09-2021-0168.

Lukyanova, O. ve Zhytnyy, P. (2015). Economy of Culture As Management Object in National Economy Entropy Conditions. *Часопис економічних реформ,* 3(19), 22-27.

Malik, P. ve Delaney, H. (2020). An Emotional Intelligence Based Entropy-Management System to Accelerate the Development of an eCommerce Retail Organization as a Complex Adaptive System. *2020 IEEE International Systems Conference (SysCon),* Montreal, QC, Canada, pp. 1-7, doi: 10.1109/SysCon47679.2020.9275922.

Markina, I. ve Dyachkov, D. (2014). Entropy Model Management of Organization. World Applied Sciences Journal 30 (Management, Economics, Technology ve Tourism): 159-164. DOI: 10.5829/idosi.wasj.2014.30.mett.66.

Myers, C. (2017). Entrepreneurial Entropy: How To Lead When Your Business Leans Toward Chaos. 03.06.2023 tarihinde https://www.forbes.com/sites/chrismyers/201 7/09/19/ entrepreneurial-entropy-how-to-lead-when-your-business-leans-toward-chaos/?sh=1a74571b316e adresinden erişildi.

Pinker, S. (2018). Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress …….. 07.06.2023 tarihinde https://stevenpinker.com/publications/enlightenment-now-case-reason-science-humanism-and-progress adresinden erişildi.

Potts, N. (2020). Entropy and Applications in Entrepreneurship. 09.06.2023 tarihinde https://www.linkedin.com/pulse/entropy-applications-entrepreneurship-nicholas-potts adresinden erişildi.

Samad, T., Abramovitch, D.Y., Lees, M., Mareels, I., Rhinehart, R.R., Cuzzola, F., Grosman, B., Gusikhin, O., Juuso, E., Patil, B.V. ve Pickl, S. (2022). *Managerial Decision Making as an Application for Control Science and Engineering*. American Control Conference (ACC) Atlanta, USA, June 8-10. DOI: 10.23919/ACC53348.2022.9867156.

Sarıhan, A. Y. ve Aydın, U. (2023). Entegre Entropi-Edas Yaklaşımıyla Lider Türk İhracatçılarının Performans Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(46), 412-437.

Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *Bell System Technical Journal,* 27(3), 379–423. doi: 10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x.

Singh, S., Lalotra, S. ve Sharma, S. (2019). Dual concepts in fuzzy theory: entropy and knowledge measure. *International Journal of Intelligent Systems*, *34*(5), 1034-1059.

Suri, S. (2022). Managing Business Entropy | From Chaos to Business Intelligence ve Speed. 07.06.2023 tarihinde https://www.linkedin.com/pulse/managing-business-entropy-from-chaos-intelligence-speed-srinivas-suri?trk=public_post-content_share-article adresinden erişildi.

Thakkar, V. (2015). Entropy Management Along With Energy Management for Sustainability. *International Journal of Scientific ve Engineering Research*, Volume 6, Issue 6, 527-532.

Tunca, M. Z., Ömürbek, N., Cömert, H. G. ve Aksoy, E. (2016). OPEC ülkelerinin performanslarının çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve Maut ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *7*(14), 1-12.

URL-1: https://en.wikipedia.org/wiki/Entropy (06.05.2023).

URL-2: https://www.sapling.com/what-is-entropy-in-business.html (09.06.2023).

Wei-hua, X., Xiao-yan, Z. ve Wen-xiu, Z. (2009). Knowledge granulation, knowledge entropy and knowledge uncertainty measure in ordered information systems. *Applied soft computing*, *9*(4), 1244-1251.

Wiegel, S. (2017). Entropy and Entrepreneurship: Why the Successful Simplify. 07.06.2023 tarihinde https://farley.northwestern.edu/news-events/news/articles/2017/entropy-and-entrepreneurship-why-the-successful-simplify.html adresinden erişildi.

Wilson, J. A. (1968). Entropy, not negentropy. *Nature*, *219*(5153), 535-536.

Xia, H. ve Yang, W. (2022). Information entropy models and privacy metrics methods for privacy protection. *International Journal of Network Security*, *24*(1), 1-10.

Xiang, L. ve Hu, L. (2019). Research on knowledge innovation of supply chain enterprises from the perspective of the thermodynamic entropy theory. *Thermal Science*, *23*(5 Part A), 2721-2729.

Zhang, M., Guan, X. ve Zhou, R. (2012). An analysis for development of family enterprise based on the theory of management entropy. *IEEE International Conference on Management of Innovation.*

GİRİŞİMCİLİĞİN YÖNETSEL BAŞARISINDA BİLİŞSEL DİNAMİKLER

Gökdeniz Kalkın

Özet

Çoğu zaman girişimciler kendi kişisel servetini miras almaktan ziyade sıfırdan yaratan kişiler oldukları için, toplum üzerinde hayranlık ve ilgi uyandıran kişiler olarak görülmektedirler. Bu hayranlığın yanında girişimciliğin hem ekonomik hem de toplumsal bakımından sağladığı katkılar tartışmasız bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat girişimciliğin sağlamış olduğu faydalar sadece iyi bir iş fikri ya da başarılı bir işten kaynaklanmamaktadır. Girişimcilik başarısı, kendi içerisinde verimlilik, kâr, pazar payı, işletmenin büyüklüğü gibi ekonomik göstergeler olduğu gibi, maddi olmayan birçok faktörü bulunduran dinamik bir olgudur. Girişimcilik niyeti, başarı motivasyonu, kişisel tatmin, duygusal zekâ, öz yeterlik, umut ve öznel iyi oluş gibi belli başlı bilişsel beceri olarak adlandırılan maddi olmayan faktörler de girişimcilik başarısı içerisinde yer almaktadır. Özellikle girişimcilerin motivasyonlarına ve başarılarına ilişkin algılarını belirlemede, ulaşmak istedikleri noktaya varana kadar hangi bilişsel değerlerin hayati olduğunu anlamada ve yaşanabilecek olası başarısızlıkların önüne geçilebilmesinde önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada, girişimcilik başarısında rol oynayan bilişsel becerilerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın son bölümde ise, girişimci adaylarına ve kamu/özel kurumlara yönelik çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Girişimcilik, Girişimci başarısı, Bilişsel beceri*

Giriş

Girişimcilik faaliyeti girişimcilerin, yeni fikirleri, yeni fırsatları algılayıp yarattığı, bağımsız olarak hareket ettiği, sosyoekonomik çevreden etkilenmesiyle ile başlayıp, sonucunda ise ekonomik büyüme ve refah ile sonuçlanan bir faaliyetler bütünüdür[1]. Aynı zamanda girişimcilik kavramı, iki fenomenin top-

[1] Carlsson vd., (2013), s. 914.

Henüz bulamadıysanız, aramaya devam edin. Yetinmeyin. Kalbin tüm meselelerinde olduğu gibi, onu bulduğunuzda bileceksiniz. Ve herhangi bir harika ilişki gibi, yıllar geçtikçe daha iyi ve daha iyi hale geliyor. Bu yüzden bulana kadar aramaya devam edin. Yetinmeyin."

Kaynakça

Abecassis-Moedas, C., BenMahmoud-Jouini, S., Manceau, D., Pereira, J. (2021). Imprinting of Founders' Entrepreneurial Motivations on Enterprises' Practices and Processess: The Context of Creative Industries, *Creavity and Innovation Management*, 30 (1), 182-197.

Ahmetoglu, G., Leutner, F., Chamorro-Premuzic, T. (2021). EQ-Nomics: Understanding the Relationship between Individual Differences in Trait Emotional Intelligence and Entrepreneurship, *Personality and Individual Differences*, 51, 1028-1033.

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior, *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 50 (2), 179-211.

Ajzen, I. (2020). The Theory of Planned Behaviour: Fruquently Asked Questions, *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2 (4), 314-324.

Alstete, J. W. (2008). Aspect of Entrepreneurial Success, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15 (3), 584-594.

Amorós, J. E., Cristi, O., Naude, W. (2021). Entrepreneurship and Subjective Well-Being: Does the Motivation to Start-up a Firm Matter? *Journal of Business Research*, 127, 389-398.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change, *Psychological Review*, 84 (2), 191-215.

Barrios, A., Reficco, E., Taborda, R. (2019). Training Effects on Subsistence Entrepreneurs' Hope and Goal Attainment, *Education + Training*, 61 (7/8), 895-917.

Bernardo, A. B. I. (2010). Extending Hope Theory: Internal and External Locus of Trait Hope, *Personality and Individual Differences*, 49, 944-949.

Block, J., Koellinger, P. (2009). I Can't Get No Satisfaction-Necessity Entrepreneurship and Procedural Utility, *KYKLOS*, 62 (2), 151-330.

Cabrera, E. M., Mauricio, D. (2017). Factors Affecting the Success of Women's Entrepreneurship: A Review of Literature, *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 9 (1), 31-65.

Carlsson, B., Braunerhjelm, P., McKelvey, M., Olofsson, C., Persson, L., Ylinenpää, H. (2013). The Evolving Domain of Entrepreneurship Research, *Small Business Economics*, 41, 913-930.

Chen, M.-H., Tseng, M. (2021). Creative Entrepreneurs' Artistic Creativity and Entrepreneurial Alertness: The Guanxi Network Perspective, *International Journal of Entrepreneural Behavior & Research*, 27 (4), 1082-1102.

Chin, S.T.S., Raman, K., Yeow, J.A., Eze, U.C. (2012). Relationship between Emotional Intelligence and Spiritual Intelligence in Nurturing Creativity and Innovation among Successful Entrepreneurs: A Conceptual Framework, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 57, 261-267.

Cieślik, J., Nolan, E., O'Hagan-Luff, M., van Stel, A. (2023). Overconfidence among Solo Entrepreneurs: The Role of National Culture, *Journal of Small Business and Entreprise Development*, 30 (4), 667-691.

Cockayne, D. G. (2016). Entrepreneurial Affect: Attachment to Work Practice in San Francisco's Digital Media Sector, *Environment and Planning D: Society and Space*, 34 (3), 456-473.

Diener, E. (1994). Assessing Subjective Well-Being: Progress and Opportunities, *Social Indicators Research*, 31, 103-157.

Fini, R., Grimaldi, R., Marzocchi, G. L., Sobrero, M. (2012). The Determinants of Corporate Enterpreneurial Intetntion within Small and Newly Established Firms, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 36 (2), 387-414.

Fisher, R., Maritz, A., Lobo, A. (2014). Evaluating Entrepreneurs' Perception of Success: Development of a Measurement Scale, *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 20 (5), 478-492.

Gorgievski, M. J., Ascalon, M. E., Stephan, U. (2011). Small Business Owners' Success Criteria, a Values Approach to Personal Differences, *Journal of Small Business Management*, 49 (2), 207-232.

Hahn, D. (2020). The Psychological Well-Being of Student Entrepreneurs: A Spcial Identity Perspective, *International Entrepreneurship and Management Journal*, 16, 467-499.

Jyoti, J., Sharma, J., Kumari, A. (2011). Factors Affecting Orientation and Satisfaction of Women Entrepreneurs in Rural India, *Annals of Innovation & Entrepreneurship*, 2 (5813), 1-13.

Kibler, E., Wincent, J., Kautonen, T., Cacciotti, G., Obschonka, M. (2019). Can Prosocial Motivation Harm Entrepreneurs' Subjective Well-Being? *Journal of Business Venturing*, 34 (4), 608-624.

Krawczyk-Bryłka, B., Stankiewicz, K., Ziemiański, P., Tomczak, M. T. (2020). Effective Collaboration of Entrepreneurial Teams-Implications for Entrepreneurial Education, *Education Sciences*, 10 (364), 1-19.

Krueger, N. F., Reilly, M. D., Carsrud, A. L. (2000). Competing Models of Entrepreneurial Intentions, *Journal of Business Venturing*, 15 (5-6), 411-432.

McMullen, J. S., Brownell, K. M., Adams, J. (2020). What Makes an Entrepreneurship Study Entrepreneurial? Toward A Unified Theory of Entrepreneurial Agency, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 45 (5), 1197-1238.

Nikolaev, B., Boudreaux, C. J., Wood, M. (2020). Entrepreneurship and Subjective Well-Being: The Mediating Role of Psychological Functioning, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 44 (3), 557-586.

Pathak, S., Goltz, S. (2021). An Emotional Intelligence Model of Entrepreneurial Coping Strategies, *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 27 (4), 911-943.

Przepiorka, A. M. (2017). Psychological Determinants of Entrepreneurial Success and Life-Satisfaction, *Current Psychology*, 36, 304-315.

Rauch, A., Hulsink, W. (2015). Putting Entrepreneurship Education Where the Intekntion to Act Lies: An Investigation into the Impact of Enrepreneurship Education on Entrepreneurial Behavior, *Academy of Management Learning & Education*, 14 (2), 187-204.

Rodrigues, A. P., Jorge, F. E., Pires, C. A., António, P. (2019). The Contribution of Emotional Intelligence and Spirituality in Understanding Creativity and Entrepreneurial Intention of Higher Education Students, *Education + Training*, 61 (7/8), 870-894.

Salovey, P., Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence, *Imagination, Cognition and Personality*, 9 (3), 185-211.

Salovey, P., Mayer, J. D., Caruso, D., Lopes, P. N. (2003). "Measuring Emotional Intelligence as a set of Abilities with the Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test", (ed.) S.J. Lopez & C.R. Snyder, *Positive Psychological Assessment: A Handbook of Models and Measures*, 251-265, Washington: American Psychological Association.

Schornick, Z., Ellis, N., Ray, E., Snyder, B.-J., Thomas, K. (2023). Hope that Benefits Others: A Systematic Literature Review of Hope Theory and Prosocial Outcomes, *International Journal of Applied Positive Psychology*, 8, 37-61.

Snyder, C. R., Rand, K. L., Sigmon, D. R. (2002). "Hope Theory: A Member of the Positive Psychology Family", (ed.) C.R. Snyder & S.J. Lopez, *Handbook of Positive Psychology*, 257-276, Oxford: Oxford University Press.

Staniewski, M. W., Awruk, K. (2019). Entrepreneurial Success and Achievement Motivation – A Preliminary Report on a Validation Study of the Questionnaire of Entrepreneurial Success, *Journal of Business Research*, 101, 433-440.

Standford News (2005). 'You've got to Find What You Leave,' Jobs Says, https://news.s tanford.edu/2005/06/12/youve-got-find-love-jobs-says/, Erişim tarihi: 14 Temmuz 2023.

Svetek, M, Drnovsek, M. (2022). Exploring the Effects of Types of Early-Stage Entrepreneurial Activity on Subjective Well-Being, *Journal of Happiness Studies*, 23, 149-170.

Tiwari, P., Bhat, A. K., Tikoria, J. (2017). The Role of Emotional Intelligence and Sel-Efficacy on Social Entrepreneurial Attitudes and Social Entrepreneurial Intentions, *Journal of Social Entrepreneurship*, 8 (2), 165-185.

Tur-Porcar, A., Roing-Tierno, N., Mestre, A. L. (2018), Factors Affecting Entrepreneurship and Business Sustainability, *Sustainability*, 10 (2), 1-12.

Wen, Y., Chen, H., Pang, L., Gu, X. (2020). The Relationship between Emotional Intelligence and Entrepreneurial Self-Efficacy of Chinese Vocational College Students, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (12), 1-18.

Wiklund, J., Nikolaev, B., Shir, N., Foo, M.-D., Bradley, S. (2019). Entrepreneurship and Well-being: Past, Present, and Future, *Journal of Business Venturing*, 34, 579-588.

Xu, F., He, X., Yang, X. (2021). A Multilevel Approach Linking Entrepreneurial Contexts to Subjective Well-Being: Evidence from Rural Chinese Entrepreneurs, *Journal of Happiness Studies*, 22, 1537-1561.

Zampetakis, L. A., Kafetsios, K., Bouranta, N., Dewett, T., Moustakis, V. S. (2009). On the Relationship between Emotional Intelligence and Entrepreneurial Attitudes and Intentions, *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 25 (6), 595-61.

KOBİ'LERDE STRATEJİK YÖNETİM, DİJİTALLEŞME VE ETİK İKİLEM

Kemal Eroğluer

Özet

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte her geçen gün ulusal ve uluslararası pazarlarda yeni ve güçlü işletmelerin sayısı artmakta ve bununla birlikte rekabet şartları da giderek ağırlaşmaktadır. Sanayileşme sürecinde fabrika tipi üretime geçilmiş ancak Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ) istihdam sağlama, esnek üretim, müşteri taleplerine daha hızlı cevap verebilme gibi bazı özelliklerinden dolayı ekonomik faaliyetlerde önemini her dönem korumuşlardır. Ekonominin kılcal damarları olan KOBİ'ler ülkelerin ekonomik güçlerini sürdürmelerini sağlayan önemli aktörlerdir. İşletmelerin varlıklarını sürdürmelerinde geleceğe yönelik planlamaları ve stratejik yönetim uygulamaları çok önemlidir. Rekabet gücü elde etmek için stratejik yönetim kapsamında çevresel koşulları iyi değerlendirme ve esneklik, işletmeleri başarıya ulaştırabilir. Bilgi yönetimi ve dijitalleşme, bilgi çağında geleceğe ulaşmak isteyen tüm işletmeler için vazgeçilmez olduğu gibi stratejik yönetimin de çok önemli destekleyicileridir. Stratejik yönetim ve dijitalleşme KOBİ'lerin yönetim süreçlerini iyileştirip geliştirirken aynı zamanda onlara çevreye, insanlara ve diğer canlılara karşı üstlenmiş oldukları sorumlulukları yerine getirmede katkı sağlamaktadır. Küreselleşme ile birlikte değişen ve gelişen toplumsal yapı insanların alışkanlıklarını ve işletmelerden beklentilerini değiştirmiş, bu kapsamda etik konusunu son dönemde ölçeği ne olursa olsun tüm işletmeler için önemli bir referans noktası hâline getirmiştir. İşletmeler tüm süreçlerinde, iç ve dış çevre ile olan ilişkilerinde etik değerlere uygun hareket etmeli, kısa vadeli kazanımlar için kabul görmüş etik değerleri ihlal ederek etik ikileme düşmemelidirler. Zira etik ikileme düşülmesi işletmelerin imajlarına zarar verir. Bu durum memnuniyetsizlik, rekabet gücünü ve pazar payını kaybetme gibi pek çok olumsuz sonucu beraberinde getirir. Bu çalışmada stratejik yönetimin KOBİ'ler için önemi, bilgi çağının bir zorunluluğu olarak dijitalleşme ve gerekliliği ile tüm süreçlerin işletilmesinde esas olan etik kavramının ihlal edilmeden rekabet avantajı sağlanması ve geleceğe yönelik amaçların gerçekleştirilmesinde etik ikileme düşülmemesinin önemi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *KOBİ, Stratejik Yönetim, Dijitalleşme, Etik İkilem*

Kaynakça

Akdemir, A. (2018). *Stratejik Yönetim Temel Kavramlar*. (Ed.: Ali Akdemir ve İbrahim Cemil Ulukan Stratejik Yönetim içinde 1. Bölüm. ss 2-21.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Akgemci, T., Öğüt, A. ve Ay Tosun, M. (2005). Küresel Rekabetin Sunduğu Fırsatlar ve Tehditler Bağlamında KOBİ'lerde Stratejik Yenilik Yönetimi: SWOT Analizine Dayalı Kuramsal Bir Değerlendirme. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 5(10), 139-156.

Akoğlan Kozak, M. ve Şahin, S. (2018). Bilgi İfşası (Whistleblowing) ve Etik İkilem Üzerine Çıkarımlar. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 1-8.

Aktan, C.C. (2008). Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama. Çimento İşveren Dergisi, Temmuz-Ağustos 2008, 1-21.

Ar, A.A. ve İskender, H. (2005). Türkiye'de Kobi'ler ve KOBİ'lerde Planlama, Uygulama ve Denetim. *Mevzuat Dergisi,* 8(87), https://www.mevzuatdergisi.com/2005/03a/06.htm Erişim Tarihi: 01.07.2023

Ayboğa, M.H. (2022). İşletmelerde Yaşanan Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde Alınan Denetim Tedbirleri. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17: 39-68, ISSN: 2146-6017

Aydoğdu, T. (2022). *Bir Üretim Sürecinde Toplam Üretim Süresinin Öğrenme Eğrileri İle Analizi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Baydaş, A. ve Ercan, S. (2020). KOBİ Yöneticilerinin Girişimcilik ve Etik Değer Algısının Belirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Uygulama, *BMIJ*, 8(3), 3444-3470.

Bektaş, K. (2004). Ekonomik Olarak Küreselleşen Dünyada Rekabet Gücü ve Üstünlüğünün Önemi ve Kaynakları: Türkiye KOBİ'leri İçin Bir Değerlendirme. *1.KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi Kongre Kitabı,* 565–575.

Binark, M. ve Bayraktutan, G. (2013). *Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*. İstanbul: Kalkedon.

Budak, G. ve Budak, G. (2004). *İşletme Yönetimi*. Barış Yayınları Fakülteler Kitapevi, İzmir.

Canbaz, S. (2014). *KOBİ'lerde Stratejik Planlama ve Karar Alma Sürecinde Yönetim Bilgi Sistemlerinin Rolü ve Önemi: Edirne'de Bir Araştırma.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edirne.

Çankaya, S. (2021). *KOBİ'lerde İnovasyon Uygulamaları ve KOBİ Yöneticilerinin İnovasyona İlişkin Tutum ve Algılarının Değerlendirilmesi: Kahramanmaraş İlinde Bir Uygulama.* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamı Yüksek Lisans Tezi), Karaman.

Çiftçi, H. (2016). Halkla İlişkiler Mesleğinde Etik Olmak ya da Olmamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30), 538-548.

Demir, C. ve Yılmaz, M.K. (2010). Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 69-88.

Doğan, N. (2009). İş Etiği ve İşletmelerde Etik Çöküş, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 179-200.

Ece, S. (2019). KOBİ'lerde Yönetim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 11 (1), 52-63.

Eren, E. (2000). *İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. Genişletilmiş 5.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım.

Eryılmaz, M. (2020). *Örgütlerde Dijitalizasyon ve Ardılları Üzerine Bir Tartışma.* S.109-133. Rüzgar, N. (Ed.). İşletme Yönetimi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Gök, S. (2008). İş Etiği ile İş Ahlakı Arasındaki İlişki ve Çalışma Yaşamında İş Etiğini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-19.

Günaydın, M.M. ve Gözen, A. (2020). KOBİ'lerin Yönetimsel Sorunlarına Yönelik Kocaeli ve İstanbul İllerinde Ampirik Bir Çalışma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 19(37), Bahar 2020/1 s.293-325.

Harris, J.D., Sapienza, H.J., ve Bowie, N.E. (2009). Ethics and Entrepreneurship. *Journal of Business Venturing,* 24, 407-418.

Henriette, E., Feki, M. ve Boughzala, I. (2016). Digital Transformation Challenges. MCIS 2016 Proceedings, Erişim Adresi: https://core.ac.uk/download/pdf/301370048.pdf

İyi, S. (2019). *Etik*. Anadolu Üniversitesi Yayınları. (Ed.: Prof.Dr. İoanna Kuçuradi Doç.Dr. Demet Taşdelen). Eskişehir.

Jubb, P.B. (1999). Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation, *Journal of Business Ethics*, 21 (1): 77- 94.

Kalan, Ö. (2016). Yeni Medyada Reklam ve Etik Sorunlar. *Atatürk İletişim Dergisi,* 10, 71-89.

Lindblom, L. (2007). Dissolving The Moral Dilemma of Whistleblowing, *Journal of Business Ethics*, 76: 413-426.

Mücevher, M. ve Erdem, R. (2019). Başarılı Yönetici ve Yöneticilik: Kavramsal Bir Çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 48-77.

Nalbantoğlu, C.B. (2021). Dijital Dönüşümün Örgüt Kültürü Üzerine Yansımaları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(40), 193-207.

Önbıçak, H.E ve Telli, S.G. (2022). Kobi'lerde Satış Sonrası Hizmetlerin Dijitalleşmesi: Makine İmalat Sektörü İzmir İli Örneği. *Journal of Business in The Digital Age,* 5(1), 1-15.

Özgen, H. (1987). *Üretim Yönetimi*. Adana: Bizim Büro Basımevi.

Özdemir, A. (2023). *Dijital Dönüşümün Örgütsel Çevikliğe Etkisi*. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karabük.

Savić, D. (2019). From Digitization, Through Digitalization, to Digital Transformation. *Online Searcher*, 43(1), 36-39.

Savrul, B.K. ve Kılıç, C. (2011). Eski Ekonomiden Yeni Ekonomiye Yaşanan Yapısal Dönüşümün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 26-38.

TDK Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 07.06.2023

Telukdarie, A., Dube T., Matjuta, P. ve Philbin, S. (2023). The opportunities and challenges of digitalization for SME's. 4th International Conference on Industry 4.0 and Smart Manufacturing. / Procedia Computer Science 217 689–698. https://www.sciencedirect.com/ science/article/pii/S1877050922023432 Erişim Tarihi: 05.07.2023

Tosun, K. (1992). *İşletme Yönetimi*, İstanbul: Savaş Yayınları.

Turan, E. (2018). Küresel İnovasyon Endeksi Kapsamında Türkiye'nin Konumunun Değerlendirilmesi:2011-2017. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi. Trabzon.

Ülgen, H. ve Mirze, S.K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 2.Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Yenisu, E., Şahin, F. ve Öztekkeli, H. (2019). Yönetim Düşüncesinin Evriminde Sistem Kuramının Etkileri: Kavramsal Bir Çözümleme. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18): 514-527.

Yıldırım, M.H. ve Saygın, M. (2013) Business Ethics and Measuring Ethical Perceptions of the Owners and Managers: Evıdence from Businesses in Aksaray Organized Industrial Zone, *International Journal of Business and Management Studies,* 5(1), ISSN: 1309-8047 (Online), 284-295.

https://www.teb.com.tr/kobiyim/teb-kobi-akademi/ Bugünün Başarılı KOBİ'si

Geleceği Nasıl Yönetecek? KOBİ'lerde Stratejik Yönetim. Erişim Tarihi: 03.06.2023

https://www.milliyet.com.tr/egitim/etik-ikilem-nedir-etik-ikilem-ornekleri-nelerdir-6489363 Etik İkilem Nedir? Etik İkilem Örnekleri Nelerdir? Erişim Tarihi: 05.06.2023

https://tr.pharoskc.com/5-what-is-an-ethical-dilemma Etik İkilem - Tanım, Nasıl Çözülür ve Örnekler. Erişim Tarihi: 05.06.2023

https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8807/kobi-tanimi-guncellendi KOBİ Tanımı Güncellendi. Erişim Tarihi: 20.06.2023

TDK Sözlük. (2023). https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 04.07.2023

https://fintechtime.com/2021/01/trendyolun-turkiye-ekonomisine-etkileri-arastirma-sonuclari-aciklandi/ Erişim Tarihi: 22.07.2023

https://www.campusonline.com/kariyer/is-etigi-nedir-is-etigi-kurallari-nelerdir Erişim Tarihi: 25.07.2023

https://www.gumushanetso.org.tr/indir/dijitallesmenin-kobi-lere-sundugu-firsatlar.pdf Erişim Tarihi: 13.08.2023

https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Kurumsal/Raporlar/T%C3%BCrkiye'de_KOB%C4%B0'lere_%C4%B0li%C5%9Fkin_Baz%C4%B1_%C4%B0statistiki_G%C3%B6stergeler_May%C4%B1s_2023.pdf Türkiye'deki KOBİ'lere İlişkin Bazı İstatistiki Göstergeler. Erişim Tarihi: 28.08.2023

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0kilem İkilem. Erişim Tarihi: 28.08.2023

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/DijitalEkonomideMeslekler_ve_Yetkinliklerin_CalismaGrubuRaporu.pdf T.C. Kalkınma Bakanlığı Dijital Ekonomide Meslekler ve Yetkinlikler. Onbirinci Kalkınma Planı. 2018.

KOBİ'LERDE YENİLİKÇİ YÖNETİM ARAÇLARI

Ali Kılıç - Tanyel Çakmak - Hakan Eren

Özet

Günümüzün yüksek rekabet ortamında yer almak isteyen Küçük ve Orta Büyüklükteki işletmelerin önündeki en büyük zorluklardan birisi, dünya çapında yenilikler yapmak, piyasaya yeni ürün ve hizmetler sunmaktır. Gerek insan kaynağı gerekse diğer kaynaklara (Bilişim altyapısı, mali kaynaklar, yapısal kaynaklar vb.) ulaşma ve bu kaynakları verimli bir şekilde kullanma konusundaki problemler, firmaları yenilikler yapma, katma değeri yüksek yeni ürünler/hizmetler geliştirme konularında zorlamaktadır. KOBİ'ler için bu durumdan çıkışın yolu, var olan insan kaynağını etkin kullanmak ve Yenilikçi Yönetim Araçlarını yaygın bir şekilde kullanmaktan geçmektedir. KOBİ'ler, yenilik yönetimi eylemleri gerçekleştirirken ve yenilik geliştirme sürecinde karşılaşabilecekleri problemleri çözmek için pek çok araç ve yöntemden faydalanabilirler. Bu araçların birçoğu, stratejik yönetim, bilgi yönetimi, toplam kalite yönetimi gibi farklı disiplinler kapsamında geliştirilmiştir. Çoğunlukla bu araçlar, kullanım safhasına (bilgi tespit, analiz, uygulama, değerlendirme vb.) göre sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada, alanyazından faydalanılarak, Arama-Tarama, Seçme, Uygulama ve Öğrenme eylem alanları temel alınmış ve her bir alandan KOBİ'lerde kullanılabilecek iki adet yenilik yönetim aracı açıklanmıştır. Buradaki model ve araçlar, KOBİ'ler tarafından uygulanabilirlikleri olan, çok büyük maliyet ve organizasyonel yapılanmalar gerektirmeyen araçlardır. Açıklanan model ve araçların, genel olarak sahip oldukları sistematiğin, faydalarının ve çıktıların anlaşılması hedeflenmiştir. KOBİ'ler, bu araçların uygulanma şekillerini kendi imkân ve kabiliyetlerine göre özelleştirebileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: *Yenilikçilik, Yenilik Yönetimi, KOBİ, Yenilik Yönetim Araçları.*

Giriş

Yenilikçi KOBİ'lerin ülkelerin ekonomik kalkınmaları ve refahları üzerindeki önemi tüm kesimlerce kabul görmektedir[1]. Durum bu şekilde olmasına

[1] Rothwell ve Zegveld, (1982).

farklı aktörler ile interaktif ilişkiler geliştirme, bilginin yönetimi, öğrenme ve özümseme gerektiren birçok süreçten oluşmaktadır. Bu süreçlerin de çok iyi yönetilmesi gerekmektedir.

Günümüzde yeniliğin yeşermesi/gerçekleşmesi/kalıcılaşması için firmalar ve diğer kurum-kuruluşlar tarafından uygulanmakta olan çok sayıda yenilik yönetimi tekniği mevcuttur. Yukarıda bir kısmı açıklanan bu araçlar, yenilikçi olmak ve rekabette avantaj sağlamak isteyen her ölçekten firma tarafından kolayca edinebilir ve belirli bir öğrenme süreci sonrasında kullanabilirler. Açık erişimi olan, maliyeti düşük ve kullanım kolaylığı açısından tüm seviyelerdeki firmalar için ulaşılabilir olan araçlardan sağlanacak avantaj, firma ve çalışanların farkındalık düzeyi, yöntemlerin kullanımına yönelik kararlılık ve çaba seviyesine göre değişkenlik gösterecektir.

Yenilikçilik yönetim araçlarının kullanımı; firmaların yenilik yapma süreçlerinde karşılaştıkları problemlerin çözümü ve alınacak tedbirlerin belirlenmesi, esnekliği ve verimliliği artırma, bilgiyi etkili bir şekilde yönetme, üretkenliği artırma ve pazara ulaşma zamanını kısaltma, ekip çalışmasını kolaylaştırma, tedarikçilerle ilişkilerin geliştirilmesi, farklı müşteri bilgi kaynaklarını entegre etme, müşteri ilişkilerini daha etkili hâle getirme, gereksiz süreçleri ortadan kaldırma, maliyetleri ve bürokratik işlemleri azaltma, pazardaki ürün ve hizmet yelpazesini artırma, çalışanlarla ilişkileri geliştirme vb. birçok fayda sağlayabilecektir. Söz konusu araçların neler olduğunu bilmenin yanısıra hangi amaçla ne tür sonuçlar (çıktılar) üretmek için kullanılacağını da bilmek gerekmektedir.

Kaynakça

Ahuja, G. (2000). Collaboration Networks, Structural Holes, And Innovation: A Longitudinal Study, *Administrative Science Quarterly*, 45 (3), 425-455.

Akao, Y. (1990). Quality Function Deployment QFD, Integrating Customer Requirements into Product Design, Cambridge, M.A: Productivity Press.

Albors, J., Garrigos, J. I. Igartua ve A. Peiro. (2018). Innovation Management Techniques and Tools: Its Impact on Firm Innovation Performance, *International Journal of Innovation Management*, 1-32. DOI: 10.1142/S1363919618500512

Amabile, T.M. (1983). The Social Psychology of Creativity: A Componential Conceptualization, *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 357-76.

American Productivity and Quality Center, Benchmarking, 2001.

Bakouros, Y. ve E. Samara, (2010). Innovation Management Techniques: A Strategic Tool for SMEs in an Innovative Region, *International Journal of Innovation Science*, 2 (2), 81-90.

Clark, K.B. ve S.C., Wheelwright. (1994). The Product Development Challenge: Competing through Speed, Quality, and Creativity, Harvard Business School Press, Boston, MA.

Cohen, W.M. ve D.A., Levinthal. (1990). Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation, *Administrative Science Quarterly*, 35, 128-152.

Coombs, W.T. (1998). An Analytic Framework for Crisis Situations: Better Responses from a Better Understanding of the Situation, *Journal of Public Relations Research*, 10, 177-191. http://dx.doi.org/10.1207/s1532754xjprr1003_02

Coon, D. (1983). *Introduction to Psychology: Exploration and Application*, (Fourth Edition) St.Paul, Minnesota: Northwest.

Çakmak, T., A., Kılıç, ve A., Tunçay. (2012). *Teknoloji Yönetimi Kılavuzu*, ISO KATEK Yayınları, 43.

Çetindamar, D. ve E., Baktır. (2009). *İnovasyon Araç Kutusu: Yöneticiler İçin Teknikler*, TÜSİAD Rekabet Stratejileri Dizisi-12 ISBN: 978-9944-405-56-0, 167.

Çetindamar, D., R., Phaal, ve D., Probert. (2010). *Technology Management Activities and Tools*, Palgrave Publishment, New York.

Dosi, G. (1982). Technological Paradigms and Technological Trajectories, *Research Policy*, 11 (3), 147-162.

Emiliani, M. (2001). Redefining The Focus of Investment Analysis. *The TQM Magazine*, 13 (1), 6.

Eppinger, S.D. (2001). Innovation At the Speed of Information, *Harvard Business Review*, 79 (1), 149-178.

European Commission (1997). Innovation Management Tools: A Review of Selected Methodologies. EIMS Publication 30. Luxembourg: DG-XIII-D.

European Commission, (1999). Promoting IMTs in Europe. Luxembourg: Directorate general for Enterprise.

Gaponenko, N. (2022). In search of sectoral foresight methodology. Bridging foresight and sectoral system of innovation and production, *Futures*, 135 (3), 102859. https://doi.org/10.1016/j.futures.2021.102859

Garcia, M.L. ve O., Bray. (1997). Fundamentals of Technology Roadmapping. Sandia National Laboratories, Alburquerque.

Heller, T. (2000). If Only We'd Known Sooner: Developing Knowledge Of Organizational Changes Earlier In The Product Development Process, *IEEE Transactions on Engineering Management*, 47 (3), 335-44.

Hidalgo, A. ve J., Albors. (2008). Innovation Management Techniques and Tools: A Review from Theory and Practice, *R&D Management*, 38 (2), 113-127.

Kline, S.J. ve N., Rosenberg. (1986). *An Overview of Innovation*. In Landau, R. and Rosenberg, N. (eds.), The Positive Sum Strategy. Harnessing Technology for Economic Growth. Washington, DC: National Academy Press, 275-306.

Koput, K.W. (1997). A Chaotic Model of Innovative Search: Some Answers, Many Questions, Organization Science, 8 (5), 528-542.

Martin, B.R. ve R., Johnston. (1999). Technology Foresight for Wiring Up the National Innovation System: Experiences in Britain, Australia, and New Zealand, *Technological Forecasting and Social Change*, 60 (1), 37-54.

Mintzberg, H., D., Raisinghani ve A., Theoret. (1976). The Structure of Unstructured Decision Processes, *Administrative Science Quarterly*, 21(2), 246-75.

Osborn, A.F. (1957). *Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Problem-Solving*, New York, Charles Scribner's Sons.

Patel, P. ve K., Pavitt. (1994). National Innovation Systems: Why They are Important and How They Might Be Measured and Compared. *Economics of Innovation and New Technology*, 3, 77–95.

Pedersen, C.R. ve Dalum, B. (2004). Incremental Versus Radical Change – the case of the Digital North Denmark Program. International Schumpeter Society Conference. Italy: DRUID/IKE Group, Department of Business Studies, Aalborg University.

Popper, R. (2008). How are foresight methods selected? *Foresight*, 10 (6), 62-89.

Rothwell, R. ve W., Zegveld. (1982). *Innovation and the small and medium-sized firm*, Kluwer Nijhoff Publishing, Boston, MA.

Schlegelmilch, B.B., A., Diamantopoulos ve P., Kreuz. (2003). Strategic Innovation: The Construct, Its Drivers and Its Strategic Outcomes, *Journal of Strategic Marketing*, 11 (2), 117-132.

Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development. An inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Cambridge: Harvard University Press.

TÜBİTAK, (2004). Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/Vizyon2023_Strateji_Belgesi.pdf

Van de Ven, A.H. (1986), Central problems in the management of innovation, *Management Science*, 32, 590-607.

POZİTİF PSİKOLOJİDE YENİ YÖNELİMLER

Bağlam Odaklı Grupla Psikolojik Danışma

Dr. Öğr. Üyesi Çınar Kaya

nobel bilimsel

POZİTİF PSİKOLOJİDE YENİ YÖNELİMLER: Bağlam Odaklı Grupla Psikolojik Danışma

Dr. Öğr. Üyesi Çınar Kaya

Yayın No.: 1746
ISBN: 978-625-398-799-2
E-ISBN: 978-625-398-798-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kaya, Çınar.
Pozitif Psikolojide Yeni Yönelimler: Bağlam Odaklı Grupla Psikolojik Danışma / Çınar Kaya
1. Basım, X + 136 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-799-2
E-ISBN: 978-625-398-798-5
1. Grupla Psikolojik Danışma 2. Pozitif Psikoloji 3. Yenilikçi Müdahaleler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

KISALTMALAR VE SEMBOLLER ..... **ix**

I. BÖLÜM:
POZİTİF PSİKOLOJİ VE MÜDAHALELERİ **1**

Pozitif Psikoloji 1
Pozitif Psikoloji Müdahaleleri (PPM) 4
İkinci Dalga Pozitif Psikoloji 5
PPM'lerin Etkililiği 8
Çok Bileşenli PPM'ler 20
Pozitif Psikoterapi 21
Pozitif Psikoterapide Değişim Mekanizmaları 24
Pozitif Psikoterapi (Peseschkian Ekolü) 26
Çok Bileşenli PPM'lerin Etkililiği 27

II. BÖLÜM:
POZİTİF PSİKOLOJİDE BAĞLAM SORUNU **37**

Bağlamsal Davranış Bilimi 37
BDB Uygulamaları 39
BDB Uygulamalarının Etkililiği 40
Bağlamsal Pozitif Psikoloji 46

III. BÖLÜM:
BPGPD SÜRECİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ OTURUMLARA GENEL BAKIŞ ... **51**

BPGPD Oturum İçeriklerinin Hazırlanması 52
Uzman Değerlendirmesi 52
BPGPD Oturumlarına Genel Bakış 53
Uygulamacı Yeterlilikleri 60

Hedef Kitle 62
BPGPD'nin Kullanıldığı Araştırmalar 62

IV. BÖLÜM:
BAĞLAMSAL POZİTİF PSİKOLOJİ YAKLAŞIMINA DAYALI GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA OTURUM İÇERİKLERİ 65

I. Oturum: Grupla Psikolojik Danışmaya Oryantasyon/Yapılama 67
a. Tanışma 67
b. Grup Sürecinin Tanıtılması ve Grup Kuralları 68
c. Güven Yürüyüşü 68
II. Oturum: Kişisel Değerler ve Güçler 69
a. Değer Tanımı, Değer-Hedef Ayrımı, Başlıca Değer Alanları 70
b. Esnek Karakter Güçleri Çalışması 72
III. Oturum: Zihin ve Davranışlar 74
a. Keşfedici, Danışman, Fark Edici ve Değerler 74
b. Kendini Gözlemleme-Tetikleyiciler, Davranışlar, Sonuçlar 77
IV. Oturum: Yaratıcı Umutsuzluk 79
a. Duyguların İşlevi 79
b. Yaşantısal Kaçınma Türleri ve Uyumsal Alternatifleri 80
c. Canavar İle Halat Çekme Yarışı 82
V. Oturum: Minnettarlık (Değerbilirlik) 86
a. Dervişin İlacı 86
b. Minnettarlık (Değerbilirlik) 87
c. Minnettarlık Kadranı 88
VI. Oturum: Affedicilik 90
a. Perspektif Çalışması 90
b. Affetmenin Tanımı 91
c. Affetmenin Uzun ve Kısa Vadeli Sonuçları 92
VII. Oturum: Kendindelik/Bilinçli Farkındalık 94
a. Kendindelik Çalışması 94
b. DAHİ Becerileri 96
VIII. Oturum: Yaşamın Anlamı ve Umut 98
a. Zaman İle Temas 99

b. Yaşam Anlamı 100
c. Bir Kapı Kapanır, Bir Kapı Açılır 100
IX. Oturum: Sonlandırma 103
a. Geçmişin Onur Duvarı 103
b. Gelecek Projeksiyonu 104
c. Grup Sürecine İlişkin Paylaşımlar 105
d. Varsa Araştırma Sürecine İlişkin Bilgilendirme ve Sonlandırma 105

KAYNAKÇA 107

EKLER 117
EK 1: BPGPD Grup Kuralları Sözleşmesi 117
EK 2: Hayes & Ciarrochi Esnek Karakter Güçleri Sınıflaması Kartları 119
EK 3: DNA-V Materyalleri 123
EK 4: Kazvinli'nin Hikâyesi 125
EK 5: Wong'un Kadranı 126
EK 6: Davranış İnceleme Tablosu 127
EK 7: Minnettarlık Günlüğü Formu 128
EK 8: Oturumların Yürütüldüğü Ortamın Fiziki Koşulları 130
EK 9: DANIŞAN DURUM DOSYASI İÇERİĞİ 132

ÖZ GEÇMİŞ 133

KAYNAKÇA

Adam Karduz, F. F. & Özbey, A. (2022). Effectiveness of the group psychological counseling program applied to mothers of moderate-severe mentally and physically handicapped children, *E-International Journal of Educational Research, 13*(6), 65-85. https://doi.org/10.19160/e-ijer.1185879

Altınay, D. (2012). *400 ısınma oyunu ve yardımcı teknik.* Sistem.

Bannink, F. (2017). 201 *Pozitif psikoloji uygulaması*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi

Bolier, L., Haverman, M., Westerhof, G. J., Riper, H., Smit, F., & Bohlmeijer, E. (2013). Positive psychology interventions: A meta-analysis of randomized controlled studies. *BMC Public Health, 13*(1). http://dx.doi.org/10.1186/1471-2458-13-119

Carr, A., & Finnegan, L. (2014). The Say "Yes" to Life (SYTL) Program: A positive psychology group ıntervention for depression. *Journal of Contemporary Psychotherapy, 45*(2), 109–118. https://dx.doi.org/10.1007/s10879-014-9269-9

Chakhssi, F., Kraiss, J. T., Sommers-Spijkerman, M., & Bohlmeijer, E. T. (2018). The effect of positive psychology interventions on well-being and distress in clinical samples with psychiatric or somatic disorders: a systematic review and meta-analysis. *BMC Psychiatry, 18*(1). https://dx.doi.org/10.1186/s12888-018-1739-2

Chaves, C., Lopez-Gomez, I., Hervas, G., & Vazquez, C. (2019). The integrative positive psychological intervention for depression (IPPI-D). *Journal of Contemporary Psychotherapy, 49,* 177–185. https://doi.org/10.1007/s10879-018-9412-0

Ciarrochi, J., Atkins, P. W. B., Hayes, L. L., Sahdra, B. K., & Parker, P. (2016). Contextual positive psychology: Policy recommendations for ımplementing positive psychology into schools. *Frontiers in Psychology, 7*. https://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01561

Ciarrochi, J., Hayes, L., & Bailey, A. (2015). Gençler için zihninden çık hayatına gir. (Y. S. Altındal, Çev.). İstanbul: Litera.

Clarke, S., Kingston, J., James, K., Bolderston, H., & Remington, B. (2014). Acceptance and Commitment Therapy group for treatment-resistant participants: A randomized controlled trial. *Journal of Contextual Behavioral Science, 3*(3), 179–188. http://dx.doi.org/10.1016/j.jcbs.2014.04.005

Cleary, L. (2017). *Investigating the Impact of a Brief Cognitive Defusion Intervention on State Anxiety and Psychological Inflexibility/Avoidance* (Doktora Tezi, National University of Ireland Maynooth). http://mural.maynoothuniversity.ie/ adresinden erişilmiştir.

Coleman, S. (2015). Acceptance and Commitment Therapy Tug-of-War Metaphor Script. http://www.thirdwavepsychotherapy.net/ therapy/ewExternalFiles/tug-of-war%20script%2015-1-2.pdf adresinden erişilmiştir.

Corey, M. S., Corey, G., & Corey, C. (2010). *Groups: Process and practice* (8th ed.). Belmont, CA: Brooks-Cole.

Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow: The psychology of engagement with everyday life*. Basic Books.

Çakır, S. G. (2018). Grup çeşitleri. A. Demir, & S. Koydemir (Editörler) içinde. *Grupla Psikolojik Danışma* (8. Baskı, s. 49-72). Ankara: Pegem Akademi.

Demirci, İ. (2021). Pozitif psikoloji temelli PERMA grupla psikolojik danışma uygulamasının üniversite öğrencilerinin iyi oluşlarına etkisi: Bir pilot çalışma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(2), 453-466. https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2021.21.62826-656748

Dündar, S., Ekşi, H. ve Yıldız, A. (2008). Aksiyonda Değerler Ölçeği dilsel eşdeğerlik geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Değerler Eğitimi Dergisi, 6*(15), 89-114.

Ekşi, H., Kaya, Ç. & Kuşcu, B. (2018). Multidimensional Experiential Avoidance Questionnaire-30: Adaptation and Psychometric Properties of the Turkish Version [Çok Boyutlu Yaşantısal Kaçınma Ölçeği-30'un Türkçeye uyarlanması ve psikometrik Özellikleri]. *Paper presented at 8th International Conference on Research in Education- ICRE,* May, 9-11, Manisa, Turkey (pp. 483-487). Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Derneği. http://ulead2018.ulead.org.tr/files/14/editor/files/ulead_2018_tam_metin_kitab_(4).pdf

Fava, G. A., & Ruini, C. (2003). Development and characteristics of a well-being enhancing psychotherapeutic strategy: Well-being therapy. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 34*(1), 45-63.

Frankl, V. (2013). *İnsanın anlam arayışı* (S. Budak, Çev.). Okyanus Yayınları.

Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist, 56*(3), 218. https://dx.doi.org/10.1037/0003-066x.56.3.218

Frisch, M. B. (2005). *Quality of life therapy: Applying a life satisfaction approach to positive psychology and cognitive therapy*. John Wiley & Sons.

Gabana, N. (2017). A strengths-based cognitive behavioral approach to treating depression and building resilience in collegiate athletics: The individuation of an ıdentical twin. *Case Studies in Sport and Exercise Psychology, 1*(1), 4–15. https://dx.doi.org/10.1123/cssep.2016-0005

Garland, E. L., & Fredrickson, B. L. (2013). Mindfulness broadens awareness and builds meaning at the attention-emotion interface. In T. Kashdan, & J. Ciarrochi (Eds.). *Mindfulness, Acceptance, and Positive Psychology: The Seven Foundations of Well-Being* (pp. 30-67). New Harbinger.

Gilbert, P. (2009). *The compassionate mind: A new approach to facing the challenges of life.* Constable Robinson.

Guney, S. (2011). The Positive Psychotherapy Inventory (PPTI): Reliability and validity study in Turkish population. *Social and Behavioral Sciences, 29,* 81-86.

Haeck, C., Parks, A. C., & Schueller, S. M. (2015). Impact of psychoeducational content delivered online to a positive psychology aware community. *The Journal of Positive Psychology, 11*(3), 270–275. http://dx.doi.org/10.1080/17439760.2015.1048819

Harris, R. (2022a). *ACT'i kolay öğrenmek: Kabul ve kararlılık terapisi için hızlı bir başlangıç (ikinci edisyon)* (FB Esen ve KF Yavuz, Çev.). Litera

Harris, R. (2022b). *Mutluluk tuzağı (13. Baskı)*. (Ç Şaher, Çev.). Litera

Haybron, D. M. (2000). Two philosophical problems in the study of happiness. *The Journal of Happiness Studies, 1*, 207–225.

Hayes S. C., Barnes-Holmes, D., Wilson K. G. (2012) Contextual Behavioral Science: Creating a science more adequate to the challenge of the human condition. *Journal of Contextual Behavioral Science 1*, 1–16

Hayes, L., & Ciarrochi, J. (2015). *The thriving adolescent: Using acceptance and commitment therapy and positive psychology to help young people manage emotions, achieve goals, and build positive relationships. Context*.

Hayes S.C. (2004) Acceptance and commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies, *Behavior Therapy,35*(4), *639-665.*

Hayes, S. C. (2013). The geniune conversation (pp. 303-312). In T. B. Kashdan & J. V. Ciarrochi (Eds.), *Mindfulness, acceptance, and positive psychology: The seven foundations of well-being.* New Harbinger Publications.

Hayes, S. C., Barnes-Holmes, D., & Roche, B. (Eds.). (2001). *Relational Frame Theory: A Post-Skinnerian account of human language and cognition*. Plenum Press.

Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). Acceptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour Research and Therapy*, 44, 1–25. https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.06.006.

Hayes, S. C., Pistorello, J., & Levin, M. E. (2012). Acceptance and Commitment Therapy as a unified model of behavior change. *The Counseling Psychologist, 40*(7), 976–1002. https://doi.org/10.1177/0011000012460836

Hefferon, K., & Boniwell, I. (2011). *Positive psychology: Theory, research and applications.* Open University Press.

Held, B. (2004). The negative side of positive psychology. *Journal of Humanistic Psychology, 44*, 9–46.

Hendriks, T., Schotanus-Dijkstra, M., Hassankhan, A., de Jong, J., & Bohlmeijer, E. (2019). The efficacy of multi-component Positive Psychology Interventions: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of Happiness Studies.* Advance online publication. https://doi.org/10.1007/s10902-019-00082-1

Hofmann, S. G., & Asmundson, G. J. G. (2008). Acceptance and mindfulness-based therapy: New wave or old hat? *Clinical Psychology Review, 28*(1), 1–16. http://dx.doi.org/10.1016/j.cpr.2007.09.003

Ivtzan, I., Lomas, T., Hefferon, K., & Worth, P. (2015). *Second wave positive psychology: Embracing the dark side of life*. Routledge.

Jahoda, M. (1958). *Current concepts of positive mental health*. Basic Books.

Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living*. Delacorte Press.

Kaya, Ç. (2019). Bağlamsal pozitif psikoloji yaklaşımına dayalı grupla psikolojik danışmanın psikolojik işlevsellik göstergeleri üzerindeki etkisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Kayiş, A. R. (2017). *İyilik Hâli Yıldızı Psikoeğitim Programının iyilik hâli ve psikolojik belirti düzeyleri üzerindeki etkisi* (Doktora Tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ adresinden erişilmiştir.

Keven Akliman, Ç. (2015). *Pozitif Psikoloji ve Pozitif Psikoterapi bağlamında ergenlerde olumlu beden imajını geliştirme grupla psikolojik danışma programının etkililiğinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ adresinden erişilmiştir.

Khanna, P., & Singh, K. (2019). Do all Positive Psychology exercises work for everyone? Replication of Seligman et al.'s (2005) interventions among adolescents. *Psychological Studies, 64*(1), 1–10. https://doi.org/10.1007/s12646-019-00477-3

Kohlenberg, R.J., & Tsai, M. (1991). *Functional analytic psychotherapy*. Plenum Press.

Korkut-Owen, F. & Owen, D. (2012). İyilik hâli yıldızı modeli, uygulanması ve değerlendirilmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences, 3*(9), 24-33.

Lambert, L., Passmore, H.-A., & Joshanloo, M. (2018). A Positive Psychology Intervention program in a culturally-diverse university: Boosting happiness and reducing fear. *Journal of Happiness Studies, 20*(4), 1141–1162 https://dx.doi.org/10.1007/s10902-018-9993-z

Lappalainen, P., Langrial, S., Oinas-Kukkonen, H., Tolvanen, A., & Lappalainen, R. (2015). Web-Based Acceptance and Commitment Therapy for Depressive Symptoms With Minimal Support. *Behavior Modification, 39*(6), 805–834. https://dx.doi.org/10.1177/0145445515598142

Lee, E. J. (2015). The effect of positive group psychotherapy on self-esteem and state anger among adolescents at Korean immigrant churches. *Archives of Psychiatric Nursing, 29*(2), 108-113. http://dx.doi.org/10.1016/j.apnu.2014.10.005

Lopez-Gomez, I., Chaves, C., Hervas, G., & Vazquez, C. (2017). Comparing the acceptability of a positive psychology intervention versus a cognitive behavioural therapy for clinical depression. *Clinical Psychology & Psychotherapy, 24*(5), 1029–1039. https://doi.org/10.1002/cpp.2129

Magyar-Moe, J. L. (2009). *Therapist's guide to positive psychological interventions.* Elsevier.

Marrero, R. J., Carballeira, M., Martín, S., Mejías, M., & Hernández, J. A. (2016). Effectiveness of a positive psychology intervention combined with cognitive behavioral therapy in university students. *Anales de Psicología, 32*(3), 728. http://dx.doi.org/10.6018/analesps.32.3.261661

Masuda, A., Hayes, S. C., Sackett, C. F., & Twohig, M. P. (2004). Cognitive defusion and self-relevant negative thoughts: examining the impact of a ninety year old technique. *Behaviour Research and Therapy, 42*(4), 477–485. http://dx.doi.org/10.1016/j.brat.2003.10.008

Miller, R. W., & Duncan, E. (2015). A pilot randomised controlled trial comparing two positive psychology interventions for their capacity to increase subjective wellbeing. *Counselling Psychology Review, 30*(3), 36-46.

Mongrain, M. & Anselmo-Matthews, T. (2012). Do positive psychology exercises work? A replication of Seligman et al. (2005). *Journal of Clinical Psychology, 68*, 382-389.

Neff, K. (2011). *Self-compassion: the proven power of being kind to yourself*. Harper Collins Publishers.

Ng, W. (2014). Boosting well-being with positive psychology ınterventions: Moderating role of personality and other factors. *Journal of Contemporary Psychotherapy, 45*(2), 79–87. http://dx.doi.org/10.1007/s10879-014-9291-y

Parks, A. C., & Biswas-Diener, R. (2013). Positive interventions: Past, present and future. In T. B. Kashdan & J. V. Ciarrochi (Eds.), *Mindfulness, acceptance, and positive psychology: The seven foundations of well-being. New Harbinger Publications.*

Parks, A. C., Williams, A. L., Tugade, M. M., Hokes, K. E., Honomichl, R. D., & Zilca, R. D., (2018). Testing a scalable web and smartphone based intervention to improve depression, anxiety, and resilience: A randomized controlled trial. *International Journal of Wellbeing*, 8(2), 22-67. http://dx.doi.org/10.5502/ijw.v8i2.745

Peseschkian, H. (2014, Sep). *Positive Psychotherapy versus Positive Psychology: Similarities and differences.* Paper presented at the XVI World Congress of Psychiatry, September, 14-18, Madrid, Spain.

Peseschkian, N. & Tritt, K. (1998). Positive psychotherapy effectiveness study and quality assurance. *European Journal of Psychotherapy & Counselling, 1*(1), 93-104, http://dx.doi.org/10.1080/13642539808400508

Peterson, B. D., & Eifert, G. H. (2011). Using Acceptance and Commitment Therapy to treat ınfertility stress. *Cognitive and Behavioral Practice, 18*(4), 577–587. https://dx.doi.org/10.1016/j.cbpra.2010.03.004

Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification.* Oxford University Press

Pietrowsky, R., & Mikutta, J. (2012). Effects of positive psychology ınterventions in depressive patients—A randomized control study. *Psychology, 03*(12), 1067–1073. doi:10.4236/psych.2012.312158

Proyer, R. T., Gander, F., Wellenzohn, S., & Ruch, W. (2015). Strengths-based positive psychology interventions: a randomized placebo-controlled online trial on long-term effects for a signature strengths- vs. a lesser strengths-intervention. *Frontiers in Psychology, 06.* http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00456

Quinlan, D., Swain, N., & Vella-Brodrick, D. A. (2011). Character strengths ınterventions: Building on what we know for ımproved outcomes. *Journal of Happiness Studies, 13*(6), 1145–1163. http://dx.doi.org/10.1007/s10902-011-9311-5

Ramnero, J., & Törneke, N. (2008). *The ABCs of human behavior: Behavioral principles for the practicing clinician.* New Harbinger Publications.

Räsänen, P., Lappalainen, P., Muotka, J., Tolvanen, A., & Lappalainen, R. (2016). An online guided ACT intervention for enhancing the psychological wellbeing of university students: A randomized controlled clinical trial. *Behaviour Research and Therapy, 78,* 30–42. https://dx.doi.org/10.1016/j.brat.2016.01.001

Rashid, T. & Ostermann, R. F. O. (2009).Strength-based assessment in clinical practice, *Journal of Clinical Psychology: In Session, 65,* 488-498.

Rashid, T. (2008). Positive psychotherapy. In Lopez S. J., (Ed.) *Positive Psychology: Exploring the Best in People; Vol. 4* (pp. 187–217). Praeger Publishers.

Rashid, T. (July, 2012). Positive Psychology Interventions: Deeper, Nuanced Clinical Applications. Paper presented at the *First Canadian Positive Psychology Conference*, Toronto

Rashid, T., & Seligman, M. E. P. (2013). *Positive psychotherapy in current psychotherapies* (10th Edition) by R. J. Corsini & D. Wedding, Cengage.

Ritzert, T. R., Forsyth, J. P., Berghoff, C. R., Barnes-Holmes, D., & Nicholson, E. (2015). The impact of a cognitive defusion intervention on behavioral and psychological flexibility: An experimental evaluation in a spider fearful non-clinical sample. *Journal of Contextual Behavioral Science, 4*(2), 112–120. http://dx.doi.org/10.1016/j.jcbs.2015.04.001

Rumi, M. C. (1988). *Mesnevi* (Cilt I-VI) (V. İzbudak ve A. Gölpınarlı, Çev.). Ankara: MEB Yayınları. https://www.smashwords.com/books adresinden edinilmiştir (Orijinali 1273 yılında yayımlanmıştır)

Rusk, R. D., & Waters, L. E. (2013). Tracing the size, reach, impact, and breadth of positive psychology. *The Journal of Positive Psychology, 8*, 207-221. http://dx.doi.org/10.1080/17439760.2013.777766

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology, 57,* 1069-108.

Ryff, C. D., Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*, 4, 719-727.

Sarı, T. (2015). Positive psychotherapy: Its development, basic principles and methods, and applicability to Turkish culture. *The Journal of Happiness and Well-Being, 3*(2), 182-203.

Salanova Soria, M., & Gumbau, S. L. (2016). Toward an applied Positive Psychology. *Psychologist Papers, 37*(3), 161-164.

Schotanus-Dijkstra, M., Pieterse, M. E., Drossaert, C. H. C., Walburg, J. A., & Bohlmeijer, E. T. (2017). Possible mechanisms in a multicomponent email guided positive psychology intervention to improve mental well-being, anxiety and depression: A multiple mediation model. *The Journal of Positive Psychology, 1*–15. https://dx.doi.org/10.1080/17439760.2017.1388430

Schueller, S. M., & Parks, A. C. (2014). The science of self-help. *European Psychologist,* 19(2), 145–155. https://dx.doi.org/10.1027/1016-9040/a000181

Schueller, S. M.., Kashdan, T. B., & Parks, A. C., (2014). Synthesizing positive psychological interventions: Suggestions for conducting and interpreting meta-analyses. *International Journal of Wellbeing, 4*(1), 91-98. http://dx.doi.org/10.5502/ijw.v4i1.5

Schwartz, B., & Sharpe, K. E. (2006). Practical wisdom: Aristotle meets Positive Psychology. *Journal of Happiness Studies, 7,* 377-395.

Seligman, M. E. (1975). *Helplessness: On depression, development, and death. A series of books in psychology*. Freeman.

Seligman, M. E. (2006). *Learned optimism: How to change your mind and your life*. Vintage.

Seligman, M. E. P. (2002a). *Authentic happiness: Using the new Positive Psychology to realize your potential for lasting fulfillment.* Free Press.

Seligman, M. E. P. (2002b). Positive Psychology, Positive Prevention, and Positive Therapy. Snyder, C. R. ve Lopez, S.J. (Eds.). *Handbook of Positive Psychology*. Oxford University Press, s. 3-9.

Seligman, M. E. P. & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*(1), 5-14.

Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive Psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist, 60*(5), 410–421. http://dx.doi.org/10.1037/0003-066x.60.5.410

Seligman, M.E.P., Rashid, T. & Parks, A.C. (2006). Positive Psychotherapy. *American Psychologist, November,* 774-788.

Sergeant, S., & Mongrain, M. (2014). An online optimism intervention reduces depression in pessimistic individuals*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 82*(2), 263–274. https://dx.doi.org/10.1037/a0035536

Sheldon, K., Fredrickson, B., Rathunde, K., Csikszentmihalyi, M., & Haidt, J. (2000). Akumal Manifesto. Erişim adresi: https://ppc.sas.upenn.edu/sites/default/files/Positive%20Psychology%20Manifesto.docx

Shoshani, A., & Steinmetz, S. (2013). Positive Psychology at school: A School-based ıntervention to promote adolescents' mental health and well-being. *Journal of Happiness Studies, 15*(6), 1289–1311. https://dx.doi.org/10.1007/s10902-013-9476-1

Sin, N. L., & Lyubomirsky, S. (2009). Enhancing well-being and alleviating depressive symptoms with positive psychology interventions: A practice-friendly meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology, 65*(5), 467-487. https://dx.doi.org/10.1002/jclp.20593

Steger, M. F., Sheline, K., Merriman, L., & Kashdan, T. B. (2013). Using the science of meaning to invigorate values-congruent, purpose-driven action. In T. B. Kashdan ve J. Ciarrochi (Eds.), *Mindfulness, acceptance, and positive psychology: The seven foundations of well-being* (pp. 240–266). New Harbinger.

Strosahl, K., Robinson, P., & Gustavsson, T. (2017). *Radikal Değişimler için Kısa Müdahaleler* (Y. S., Altındal, Çev.). Litera.

Suldo, S. M., Savage, J. A., & Mercer, S. H. (2013). Increasing Middle school students' life satisfaction: Efficacy of a positive psychology group intervention. *Journal of Happiness Studies, 15*(1), 19–42. http://dx.doi.org/10.1007/s10902-013-9414-2

Şenyıldız, A. (1998). Dervişin ilacı: Bir hint masalı. Şenyıldız Yayınevi.

Terry, L. (2018). *Semi-structured termination exercises: A compilation from the Groups in College Counseling Centers Listserv*. 26/09/2018 tarihinde http://www.apadivisions.org/division-49/publications/newsletter/group-psychologist/2011/04/termination-exercises.aspx adresinden erişilmiştir.

Thamboo, P. A. (2016). *The effects of a mindfulness-based intervention on feelings of loneliness and ruminative thinking* (Yüksek Lisans Tezi). digitalcommons.brockport.edu adresinden erişilmiştir.

Uliaszek, A. A., Rashid, T., Williams, G. E., & Gulamani, T. (2016). Group therapy for university students: A randomized control trial of dialectical be-

havior therapy and positive psychotherapy. *Behaviour Research and Therapy, 77*, 78-85. https://dx.doi.org/10.1016/j.brat.2015.12.003

Van Agteren, J., Iasiello, M., & Lo, L. (2018). Improving the wellbeing and resilience of health services staff via psychological skills training. *BMC Research Notes, 11*(1). http://dx.doi.org/10.1186/s13104-018-4034-x

Van Schalkwyk I., Wissing M.P. (2013) Evaluation of a Programme to Enhance Flourishing in Adolescents. In: Wissing M. (Ed) *Well-Being Research in South Africa: Cross-Cultural Advancements in Positive Psychology,* (Vol 4; pp. 581-605). Springer, Dordrecht

Voci, A., Veneziani, C. A., & Fuochi, G. (2018). Relating mindfulness, heartfulness, and psychological well-being: The role of self-compassion and gratitude. *Mindfulness, 10*(2), 339–351. http://dx.doi.org/10.1007/s12671-018-0978-0

Walser, R. D., & Westrup, D. (2007). *Acceptance and Commitment Therapy for the treatment of post-traumatic stress disorder and trauma-related problems: A practitioner's guide to using mindfulness and acceptance strategies*. New Harbinger Publications.

Weiss, L. A., Westerhof, G. J., & Bohlmeijer, E. T. (2016). Can We Increase Psychological Well-Being? The Effects of Interventions on Psychological Well-Being: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *PLOS ONE*, 11(6), e0158092. http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0158092

Wetherell, J. L., Afari, N., Rutledge, T., Sorrell, J. T., Stoddard, J. A., Petkus, A. J., … Atkinson, H. J. (2011). A randomized, controlled trial of acceptance and commitment therapy and cognitive-behavioral therapy for chronic pain. *Pain, 152*(9), 2098–2107. https://dx.doi.org/10.1016/j.pain.2011.05.016

Wong, P. T. P. (2011). Positive psychology 2.0: Towards a balanced interactive model of the good life. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne, 52*(2), 69–81. https://doi.org/10.1037/a0022511

Metaverse ve Yapay Zekâ

Medya, Oyun, Alışveriş, Eğlence, Teknoloji, İletişim

Kubilay Çelik

nobel bilimsel

Metaverse ve Yapay Zekâ
(Medya, Oyun, Alışveriş, Eğlence, Teknoloji, İletişim)
Kubilay Çelik

Yayın No.: 1644
ISBN: 978-625-398-599-8
E-ISBN: 978-625-398-600-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve
yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çelik, Kubilay.
Metaverse ve Yapay Zekâ (Medya, Oyun, Alışveriş, Eğlence, Teknoloji, İletişim) / Kubilay Çelik
1. Basım, X + 160 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-599-8
E-ISBN: 978-625-398-600-1
1. Metaverse 2. Yapay Zekâ 3. Teknoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR iii

ÖN SÖZ v

GİRİŞ
İletişim, İnsanlık Tarihi Kadar Eskidir 1

ABD'DE ARPANET'İN ORTAYA ÇIKIŞI 4
Dünyada İletişimin Gelişimi 7
Türkiye'deki İletişimin Gelişimi 8

İNTERNETİN GELİŞİMİ: WEB 1, WEB 2, WEB 3 10

METAVERSE NEDİR, NEREDEN ÇIKTI? 13
Commodore 64 15
Super Mario 16
Super Mario 27 Yılın Ardından Geri Dönüyor 17
Super Mario'nun Müziği, ABD Kongre Kütüphanesi'nde 18
Türkiye Video Oyununda Dünyada İlk 5'te 19
Metaverse'ün İlk Kez Ortaya Çıktığı Kitap 20
Metaverse'ün Esin Kaynağı Second Life'dır 24

FACEBOOK'UN ADI NEDEN "META" OLDU 27
Metaverse'la 300 Milyon Kişi İşini Kaybedecek 28
Metaverse ile Yeni İşler ve Meslekler Doğacak 29
Oyun Sektörü, E-Ticareti Geliştirdi ve Metaverse'ü Yarattı 32
Pandemi, Metaverse'ün Gelişini Hızlandırdı 34
TÜİK: Türkiye'de İnternet Erişimi Arttı! 34
Metaverse, Türkiye İçin Çok Uzaklarda 36
Metaverse'de Türkiye Pazarına Girebilmenin Yolları! 39
NFT Nedir, Nasıl Üretilir ve Satın Alınır? 41
Metaverse'teki Şirketlerden Arsa, Bina veya Köprü Satın Alınabilir! 42

METAVERSE'DE ÖZEL GÖZLÜKLERE İHTİYAÇ OLACAK 45
Oculus Quest Gözlüklerin Özellikleri 45
Metaverse Gözlüğü ve Kulaklıkları Ne İşe Yarar? 49
Japonlar, Kapadokya'ya Gelmeden Metaverse'la Bölgeyi Geziyorlar! 54
Metaverse ile Birçok Önemli Aktivite Yapıldı 57

METAVERSE'ÜN PSİKOLOJİK TEHLİKESİ 62
Korkulan Oldu: Metaverse'te İlk Cinsel Taciz 64

BEYAZ YAKA VE MAVİ YAKADAN SONRA, METAVERSE İLE BİRLİKTE EGEMEN YAKA TÜREDİ 66
Blockchain (Blok Zinciri) Nedir, Ne İşe Yarar? 67
Blockchain Teknolojisi Neden Önemlidir? 72
Metaverse'de Yasal Problemleri Çözmek İçin Metaverse Hukukçulara İhtiyaç Var mıdır? 73
Metaverse Gençleriyle Fakültede ve Çeşitli Sektörde Birlikte Çalışmak Gerekli Olacaktır 76
İletişim Fakültesi Müfredatına Metaverse Derslerinin Konulması Faydalı Olur..... 77
Türkiye'de ve Dünyada Metaverse Temelli Oyunları Oynayanların Yaş Grupları: .. 80
Metaverse Medyada Nasıl Para Kazanılacak? 81
Metaverse Medyayla Sektör Yükselecek 82
Metaverse Medyayı Nasıl Etkileyecek? 86
Metaverse ile Medya Dâhil Her Alanda Tersine Beyin Göçü Sağlanabilir..... 86
Akademisyen Gözüyle Metaverse Medya... 88
Metaverse Medya, Kâğıda Basılı Gazete ve Televizyonları Yok Edecek mi?..... 89
"Basılı Medya" Yeniden Popüler Olacak! 90
Metaverse Medya Gazetecileri İşinden Edecek mi?..... 91
Metaverse Medya Dersleri İletişim Fakülteleri'nde Şimdilik Zor Gözüküyor..... 92
Halkla İlişkiler Yelpazesi Genişletilecek 93

SOSYAL MEDYA İLE METAVERSE'ÜN FARKLARI 94
Yapay Zekâ Yabancı Dil Bilme Zorunluluğunu Ortadan Kaldıracak! 99
Binden Fazla Dili Konuşabilen Yapay Zekâ 101

DÜNYANIN PARLAYAN SON YILDIZI CHATGPT 102
Beyaz Saray Yapay Zekâ CEO'larını Uyardı 105
Yapay Zekânın Babası Korkudan İstifa Etti 107
Yapay Zekâ "Robot Asker" Uyarısı! 108
ABD Ordusunda Yapay Zekâ Simülasyonda Komutanı Öldürdü (mü?) 109
Google Yeni ve Eski CEO'su: Yapay Zekâ Zararlı Olabilir 110

Apple'ın Kurucu Ortağı Yapay Zekâ İçin Uyardı: Tehlikeli Olabilir 112
Yapay Zekâ Sağlık Alanında Tehlikeli mi? 112
Yapay Zekâ Covid-19'dan Daha Ölümcül Bir Virüs Üretebilir 113
Kötü Niyetli Kişilerin Elinde Tehlikeli Bir Silah Olabilir! 114
Yapay Zekâ İki Yılda Ölümcül Biyolojik Silah Geliştirebilir! 115
Dünyanın İlk Yapay Zekâ CEO'su Bir Kadın 116
Yapay Zekâ Yatırımcının Hizmetinde! 117
İş Ararken Yapay Zekâyla Öz Geçmiş Hazırlamak 118
Elon Musk: Uzaktan Çalışmak Ahlaki Değil 119
Elon Musk Beyin Çipi Projesinin İnsan Deneyleri İçin FDA'den Onay Aldı 120
Yapay Zekâ Gazeteciler İş Başında! 121
Yapay Zekâ Hava Durumu Sunucusu! 121
Yapay Zekâ Haber Sunucusu 122
Türkiye'de Yapay Zekâ Haber Sundu! 123
Yapay Zekâ İnsanların Siyasi Görüşlerini Tahmin Edebiliyor 123

YAPAY ZEKÂNIN MEDYAYA FAYDALARI NELERDİR? 125

Yapay Zekâ Medya Patronu Olabilir mi? 126
Yapay Zekâ Haberciliği Olumsuz Etkileyebilir 127
Drone Gazeteciliği Özel Yaşama Müdahale midir? 128

DARK WEB VE DEEP FAKE NEDİR? 130

DİNÎ VE FELSEFİ AÇIDAN
YAPAY ZEKÂ VE METAVERSE! 137

Yapay Zekâ: Ahlaki ve Dinî Bir Değerlendirme 137
YZ'nin Doğuşu (1950'ler-1960'lar) 139
Yapay Zekâ Kışı (1970'ler-1980'ler) 139
Uzman Sistemler ve Bilgi Tabanlı YZ (1980'ler-1990'lar) 139
Makine Öğrenimi ve Sinir Ağları (1990'lar-2000'lerin Başı) 140
Büyük Veri ve Derin Öğrenme (2000'lerin ortası-2010'lar) 140
Güncel Gelişmeler (2010'lar-2020'ler) 140
Sorumlu Yapay Zekâ İhtiyacı 142
YZ ve Ahlaki Sorunlar 143
İslami Bakış Açısından Yapay Zekâ ve Metaverse 147

SON SÖZ 149

KAYNAKÇA 151

KAYNAKÇA

Baudrillard, Jean. (2018). S. 20. *Gerçeğin yerini alan simulakrlar içinde simulakrlar ve simülasyon*. Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

Barbier, Frederic, Lavenir, Catherine B. (2001). Diderot'dan İnternete Medya Tarihi**.** Çev.Kerem Eksen, İstanbul: Okuyanus Yayın, 2001.

Bauman, Zygmunt. (2017). S. 63. *Küreselleşme*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Belsey, Andrew. (1998). Journalism and ethics: Can they co-exist?. *Media Ethics*. Matthew Kieran (Ed.), Routledge, London, s. 1-14

Bertrand, C. J. (2000). S. 23. *Media ethics and accountability systems*. Transaction Publishers, USA.

Cavanagh, A. (2007). S. 65-71. *Sociology in the age of the internet maidenhead*. Open University Press.

Crowley, David. ve Heyer, Paul. İletişim Tarihi, (2010). Çev. Berkay Ersöz, Ankara: Phoenix Yayınları. 2010.

Dağtaş, E. (2003). Gazetecilik eğitiminde kuram ve uygulama ikilemi: Türkiye'deki iletişim fakülteleri üzerine bir araştırma. *İletişim Dergisi*, Bahar (17), 143-200.

Demir, Müge. (2013). Modası olan bir aksesuar olarak görülen cep telefonları üzerine bir inceleme. *Yeni Medya Üzerine Yeni İletişim Teknolojileri,* Editör: Müge Demir, Literatürk Yayınları, Konya, 109-136.

Dignum, Virginia. (2018). "Ethics in Artificial Intelligence: Introduction to the Special Issue", *Ethics and Information Technology* 20:1–3.

Hobbes, Thomas. (2004). *The Leviathan*. Ed. by Michael Oakeshott. London: Collier Books.

Hobsbawm Eric.J. Sermaye Çağı 1848-1875**.** (1998b). Çev. B.Sina Şener, Ankara: Dost,2009.

İyigün, N. Öykü. (2021). Yapay Zekâ ve Gelecek: İnsan ve Teknoloji Arasındaki İlişki. İstanbul: Beta

Karabağ, Müge. (2021). "A Theoretical Overview of Artificial Intelligence Ethics Within the Context of Coding Moral Values", *TRT Akademi*, 6: 13, 748-767.

Kaya, İhsan. & Engin, Orhan. (2005). Kalite İyileştirme Sürecinde Yapay Zekâ Tekniklerinin Kullanımı. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi , 11 (1) , 103-114 .

Kuş, Oğuz. (2021). Metaverse: Dijital büyük patlamada fırsatlar ve endişelere yönelik algılar, *Intermedia International e-journal,* 8 (15), 245-266.

McLuhan, Marshall. & Fiore, Quentin. (2001). *The medium is the massage*. Gigko Press, Germany.

McLuhan, Marshall. & Powers, R. Bruce. (2001). *Global köy (the global village), 21. Yüzyılda yeryüzü yaşamında ve medyada meydana gelecek dönüşümler*. Çev. Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayıncılık.

Meyers, Philip. (1998). If it works, how will we know?. *Assessing Public Journalism*, E. Lambeth, P. Meyer & E. Thorson (eds), University of Missouri Press, Colombia and London.

Mutlu, Erol. (1992). Kitle iletişim kuramları ve Türkiye'deki basın yayın eğitimi. *A.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı, 1991-1992*, 119-142.

Negnevitsky, Michael (2005) s. 17-18. Artificial Intelligence, Second Edition, Pearson Education Limited, England.

Nilsson, Nils J. (2010). *The Quest for Artificial Intelligence: A History of Ideas and Achievements.* Cambridge: Cambridge University Press.

Picard, G. Robert. (2002). S. 58. *The economics and financing of media companies*. Fordham University Press, New York.

Pınarbaşı, Gülenay. (2022). Metaversenin Ekosistemi ve Olası Riskler. *İletişim ve Medya Alanında Uluslararası Araştırmalar X*. Ed. Mete Kazaz, Eğitim Yayınevi: 43-58.

Ryan, Philips-Grogan. “An Introduction to Radio and Television.” New York, 1954. Çev. Mahmut Tali Öngören, Televizyon Kılavuzu, Milliyet Yayınları Bilim Kitaplığı, İstanbul, 1972

Stephenson, Neal. (2016). S. 2021. *Snow crash/parazit*. Çev. Sibel Hacıoğlu, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul.

Tamer, Halil Yasin ve Övgün, Barış Övgün Yapay Zeka Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 75, No.2, 2020, s. 775 – 803

Thompson John.B. “Medya ve Modernite.” 2008. Çev.Serdar Öztürk, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2019.

Timisi, Nilüfer. (2003). S. 39-41. *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Dost Kitapevi, Ankara.

Tokgöz, Oya. (2006). S. 57. *Temel gazetecilik*. İmge Kitabevi, Ankara.

Turiel, Elliot. (2002). *The Culture of Morality: Social Development, Context, and Conflict.* Cambridge: Cambridge University Press

Türk, Gül Dilek., Bayrakcı, Serkan. & Akçay, Elif. (2022). Metaverse ve benlik sunumu, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 12 (2), 316-333.

Yaylagül, Levent. Kitle İletişim Kuramları. Ankara: Dipnot Yayınları, 2016. S. 17.

İnternet

Acemoglu, Daron. & Restrepo, Pascual (2018). S. 35. Robots and jobs: Evidence from US labor markets. Çevrimiçi https://economics.mit.edu/files/15254 Erişim Tarihi: 6 Ocak 2023

Baltaş, Acar. (2022). Metaverse’ün Hayatımıza Getirecekleri II. https://www.acarbaltas.com/metaverseun-hayatimiza-getirecekleri-ii/ Erişim Tarihi: 23 Aralık 2022

http://www.baltasgrubu.com/Makaleler/metaverseun-hayatimiza-getirecekleri---iii.html Erişim Tarihi: 23 Aralık 2022

https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-65609965 Erişim Tarihi: 3 Mart 2023

http://www.beycan.net/665/ulkemizde-ve-dunyada-ilk-televizyon-yayinlari-ne-zaman-basladi.html Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022

https://campaignme.com/how-the-metaverse-will-impact-pr-and-communications/ Erişim tarihi: 24 Ocak 2023

https://www.cnbc.com/2023/05/16/elon-musk-work-from-home-morally-wrong-when-some-have-to-show-up.html Erişim Tarihi: 5-16- 2023

https://www.cnbc.com/2023/05/25/jpmorgan-develops-ai- Erişim Tarihi: 5-25-2023

BBC (2022, 16 Ağustos). Holocaust activist seems to talk to guests at her funeral. Available Date: Agust 16, 2023

BBC (2021, 27 Mayıs). Covid origin: Why the Wuhan lab-leak theory is being taken seriously. Available Date: May 27, 2023

https://www.bloomberght.com/chatgpt-ye-hangi-ulke-ne-tavir-aldi-2329335/7

https://www.bthaber.com/turkiyenin-fiber-altyapisi-metaverse-icin-yeterli-mi/ Erişim Tarihi: 6 Mart 2023

https://www.cnbc.com/2023/05/24/ai-poses-existential-risk-former-google-ceo-eric-schmidt-says.html Erişim Tarihi: 24 Mayıs 2023

https://www.dailymail.co.uk/news/article-11959603/Kuwait-unveils-blonde-haired-AI-generated-virtual-news-presenter-called-Fedha.html

https://www.dailymail.co.uk/news/article-12151635/AI-controlled-military-drone-KILLS-human-operator-simulated-test.html Available Date: June 2, 2023

https://www.dailymail.co.uk/news/article-11980033/Google-CEO-says-doesnt-fully-understand-new-AI-program-Bard-works.html Available Date: April 17, 2023

https://www.dailystar.co.uk/news/weird-news/ai-could-wipe-out-human-30146351 Available Date: Jun 3, 2023

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(-BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587 Erişim Tarihi: 6 Mart 2023

https://www.devdiscourse.com/article/technology/2389344-the-metaverse-and-the-evolution-of-social-media Available Date: March 22, 2023

Dutta, T. India's first metaverse wedding draws thousands of guests. The National News. https://www.thenationalnews.com/world/asia/2022/02/07/indias-first-metaverse-wedding-draws-thousands-of-guests/ Available Date: February 7, 2022

https://www.ekonomist.com.tr/teknoloji/metaverse-dunyasinda-turkiyeden-30-bin-parsel-satildi-29329

https://www.forbes.com/sites/jackkelly/2023/03/31/goldman-sachs-predicts-300-million-jobs-will-be-lost-or-degraded-by-artificial-intelligence/?sh=6459a085782b Available Date: March 3, 2023

Frankel, M. (2008, 9 Temmuz). The way we live now: 07-09-00: Word and image; The nirvana news. New York Times Magazine. Available Date: July 9, 2022

https://www.nytimes.com/2000/07/09/magazine/the-way-we-live-now-07-09-00-word-image-the-nirvana-news.html. t 2023 Available Date: February 7, 2022

Fraser, T. (2022, 8 Ocak). Are your teens blowing real cash on imaginary Gucci handbags that exist only in the online world of the Metaverse? Mail on Sunday reporter logs on for Paris Hilton's virtual New Year's party - and has the credit card bill to prove it!. Available Date: January 8 2022

https://www.freepressjournal.in/viral/viral-love-story-ai-proposes-man-the-couple-gets-married-but-now-their-relationship-is

https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2022-02-07-gartner-predicts-25-percent-of-people-will-spend-at-least-one-hour-per-day-in-the-metaverse-by-2026 Available Date: July 2, 2022

https://www.grandviewresearch.com/press-release/global-metaverse-market#:~:text=Metaverse%20Market%20Growth%20%26%20Trends,-by%20Grand%20View%20Research%2C%20Inc Available Date: March 16 2023

https://www.hurriyet.com.tr/egitim/diyalekt-100-bin-kullaniciya-ulasti-42263401

https://metaverseinsider.tech/2022/11/1 4/metaverse-headsets/

https://metro.co.uk/2022/08/30/chinese-company-appoints-female-robot-as-its-ceo-17266313/Available Date: 31-08-2022

https://www.mridvano.com/medyanin-teknolojik-seyri-ve-kisa-tarihi/

https://net-bt.com.tr/tech/blockchain-nedir/

https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/dark-web-nedir-ne-anlama-geliyor S5SGg90m0kG1Y4p9REXdGg/vp2i4RJT6UaQWI1XOwPK2A

https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/korkutan-teknoloji-deepfake-ne-demek,5_D8orRnW0KXZgFvaz6Jmw

https://www.nytimes.com

https://www.nytimes.com/2023/05/30/podcasts/the-daily/chatgpt-hinton-ai.html Available Date: May 5, 2023

https://www.rt.com/russia/573417-ai-weather-forecast-presenter/

Second Life. (2021, 27 Kasım). https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Second_Life&oldid=26642762 Available Date: January 14, 2023

https://www.sozcu.com.tr/2023/egitim/bu-kadarina-pes-15-dakikalik-dersle-doktor-dis-tabibi-muhendis-7601822/ Erişim: 24 Şubat 2023

https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/kapadokyaya-gelemeyen-japonlar-bolgeyi-boyle-kesfediyor/?utm_source=anasayfa&utm_medium=free&utm_campaign=hayat_slider Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2023

https://www.sozcu.com.tr/2023/teknoloji/applein-kurucu-ortagi-yapay-zekâ-icin-uyardi-tehlikeli-olabilir-7678912/?utm_source=ilgili_haber&utm_medium=free&utm_campaign=ilgilihaber

https://supermario-game.com/tr

https://www.technologyreview.com/2023/05/22/1073471/metas-new-ai-models-can-recognize-and-produce-speech-for-more-than-1000-languages/Available Date: May 5, 2022

https://www.theverge.com/2020/11/16/21570454/lil-nas-x-roblox-concert-33-million-views Available Date: November 16, 2020

https://www.theverge.com/2023/2/28/23619730/meta-vr-oculus-ar-glasses-smartwatch-plans Available Date: March 1, 2022

https://www.theguardian.com/technology/2023/mar/01/german-publisher-axel-springer-says-journalists-could-be-replaced-by-ai Available Date: March 1, 2023

https://www.theguardian.com/technology/2023/may/10/ai-poses-existential-threat-and-risk-to-health-of-millions-experts-warnAvailable Date: May 10, 2023

https://www.theguardian.com/technology/2022/may/14/can-we-create-a-moral-metaverse Available Date: May 14, 2022

https://tr.euronews.com/next/2021/12/18/meta-universe-nedir-metaverse-ile-ilgili-neler-biliniyor Available Date: December 18, 2021

https://www.trthaber.com/haber/guncel/metaverse-nedir-nasil-girilir-metaversete-her-sey-yapmak-mumkun-mu-665940.html Erişim Tarihi: 17 Ocak 2023

https://turkey.postsen.com/local/amp/250808 14 Nisan 2023

https://www.ue-germany.com/news-centre/blog/how-will-metaverse-transform-digital-media Available Date: March 1, 2023

https://www.usatoday.com/story/tech/2023/06/09/musk-neuralink-brain-chips-fda-human-trials/70299875007/ Available Date: June 9, 2023

https://www.voaturkce.com/a/beyaz-sarayda-/7079250.html

https://webrazzi.com/2022/04/24/metaverse-terimini-1992-yilinda-ilk-kez-kullanan-bilim-kurgu-yazari-neal-stephenson/ Erişim Gözde Ulukan April 4, 2023

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nternetin_tarihi

https://tr.wikipedia.org/wiki/Jules_Verne

https://tr.wikipedia.org/wiki/Commodore_64

https://tr.wikipedia.org/wiki/Matrix_(film)

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Metaverse&oldid=1108116043 Erişim Tarihi: 26 Şubat 2023_

https://tr.wikipedia.org/wiki/Jules_Verne

https://www.vice.com/en/topic/metaverse

https://www.youtube.com/watch?v=r21N_MLN76k

https://www.nintendo.com/sg/news/article/oeG8mRqbwnCpqeZEWoWey Available Date: June 23, 2023

https://www.theguardian.com/games/2023/apr/12/super-mario-bros-theme-to-become-first-video-game-music-in-us-library-of-congress Available Date: 12 Nis 2023

https://www.sozcu.com.tr/2023/teknoloji/turkiye-video-oyununda-ilk-5te-7712783/?utm_source=ilgili_haber&utm_medium=free&utm_campaign=ilgilihaber Erişim Tarihi: 13 Haziran 2023

https://www.binance.com/en/feed/post/471636 Available Date: April 28, 2023

https://shatner.wdny.io/auction Available Date: July 19, 2022

https://www.dailymail.co.uk/news/article-12162909/Rishi-Sunaks-tech-adviser-warns-world

got-two-years-tame-artificial-intelligence.html. Available Date: June 07, 2023

https://www.moneycontrol.com/europe/?url=https://www.moneycontrol.com/news/technology/how-artificial-intelligence-can-land-job-seekers-their-dream-jobs-10853451.html. Available Date:June 26, 2023

https://www.wionews.com/technology/research-suggests-ai-can-predict-political-views-based-on-facial-analysis-raising-privacy-concerns-607232 Available Date: Jun 20, 2023

https://www.dronejournalismlab.org/ Available Date: May 2, 2017

https://paperwriter.com/dronejournalism-org Available Date; May 14, 2022

DOĞAL HUKUKUN POZİTİF HUKUKA VE SİYASET FELSEFESİNE ETKİLERİ

H. Grotius, B. Spinoza, J. Locke

Murat Sultan Özkan

nobel bilimsel

DOĞAL HUKUKUN POZİTİF HUKUKA VE SİYASET FELSEFESİNE ETKİLERİ
H. Grotius, B. Spinoza, J. Locke

Murat Sultan Özkan

Yayın No.: 1798
ISBN: 978-625-398-902-6
E-ISBN: 978-625-398-901-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Özkan, Murat Sultan.
Doğal Hukukun Pozitif Hukuka ve Siyaset Felsefesine Etkileri H. Grotius, B. Spinoza, J. Locke / Murat Sultan Özkan
1. Basım, X + 280 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-902-6
E-ISBN: 978-625-398-901-9
1. Siyaset Felsefesi 2. Doğal Hukuk 3. Pozitif Hukuk

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

GİRİŞ **1**

1. Devletin Kuruluşu ve Gelişimi 1
2. İlk Çağ Filozoflarında Doğal Hukuk 7
3. Orta Çağ'da Doğal Hukuk 15
4. Kıta Avrupa'sında Hukuki ve Siyasi Durum 22

BİRİNCİ BÖLÜM
HUGO GROTIUS: DOĞAL HUKUKTAN ULUSLARARASI HUKUKA **29**

1.1. Hayatı 29
1.2. Doğal Hâl, Doğal Hak ve Doğal Hukuk 30
1.2.1. Doğal Hâl 30
1.2.2. Doğal Hak 34
1.2.3. Doğal Hukuk 36
1.3. Toplumsal Sözleşme 44
1.4. Siyaset Felsefesi 49
1.4.1. Devlet Hakkındaki Görüşleri 49
1.4.2. Devrim 53
1.4.3. Uluslararası İlişkiler Hakkındaki Görüşleri 58
1.5. Pozitif Hukuk 62
1.5.1. Doğal Hukuktan Pozitif Hukuka 62
1.5.2. Doğal Hukukta Nefsi Müdafaa 67
1.5.3. Kurumsallaşmış Yargı Sistemi ve Cezaların İnfazı 69
1.5.4. Uluslararası Hukuk Alanında Grotius'un Öncülleri 71
1.5.5. Grotius'ta Uluslararası Hukuk 77
1.5.6. Doğal Hukuka Göre Savaş 83

İKİNCİ BÖLÜM
BENEDICTUS SPINOZA: ÇOĞUNLUĞUN KURUCU GÜCÜ 97

2.1. Hayatı 97
2.2. Doğal Hâl, Doğal Hak ve Doğal Hukuk 100
2.2.1. Doğal Hâl.....100
2.2.2. Doğal Hak.....103
2.2.3. Doğal Hukuk.....109
2.3. Toplumsal Sözleşme 111
2.4. Siyaset Felsefesi.....121
2.4.1. Çoğunluğun Devleti Kurması 121
2.4.1.1. Monarşi.....132
2.4.1.2. Aristokrasi.....138
2.4.1.3. Demokrasi.....142
2.5. Pozitif Hukuk 148
2.5.1. Akıl ve Tutku Zıtlığından Pozitif Hukuka 148
2.5.2. Pozitif Hukuk ve Adil Yargı 153
2.5.3. Hukuk, Özgürlük Din ve Devlet ilişkisi.....156

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
JOHN LOCKE: MÜLKİYET.....161

3.1. Hayatı 161
3.2. Doğal Hâl, Doğal Hak ve Doğal Hukuk 162
3.2.1. Doğal Hâl.....162
3.2.2. Doğal Hak.....171
3.2.3. Doğal Hukuk.....182
3.3. Toplumsal Sözleşme 185
3.4. Siyaset Felsefesi.....200
3.4.1. İngiltere'de Siyasi Durum.....200
3.4.2. Locke ve Şanlı Devrim 207
3.4.3. Devletin Kuruluşu 210
3.4.4. Güçler Ayrılığı.....213
3.4.5. Yönetimin Bozulması ve Dağılması 218
3.4.6. Direnme Hakkı ve Devrim 222

3.4.7. Din ve Devlet İlişkisi 228
3.5. Pozitif Hukuk 229
3.5.1. Pozitif Hukukun Tanrısal Hukuk ve Ahlak Kuralları ile İlişkisi 229
3.5.2. Pozitif Hukuk Görüşü ve Etkisi 241

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GROTIUS, SPINOZA, LOCKE ARASINDA BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR 251

SONUÇ 263

KAYNAKÇA 269

KAYNAKÇA

Abadan, Y. (1939). "Grotius ve Tabiî Hukuk". *Tahsil Hayatının Otuzuncu Yıl Dönümü Hatırası Olmak Üzere Üniversite Rektörü ve Hukuk Fakültesi Profesörü Cemil Bilsel'e Armağan".* İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.

_____ (1950). "Tabiî Hukukun Yeni Veçhesi" [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 7 (3- 4), 501- 521.

_____ (1951)."Tabiî Hukukun Medeni Kanunumuz Üzerindeki Tesiri" [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 8 (3- 4), 309- 353.

Abélés, M. (2012). *Devletin Antropolojisi.* (Çev.: Nazlı Ökten). Ankara: Dipnot Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2009). *Kral- Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (4. bs.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

_____ (2011). *İmparatorluktan Tanrı Devleti'ne* (7. bs.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ağaoğulları, M. A., Çulha Zabcı, F. ve Ergün, R. (2009). *Kral- Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (2. bs.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Akal, C. B. (2005). *Modern Düşüncenin Doğuşu İspanyol Altın Çağı* (3. bs.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

_____ (2010). *Varolma Direnci ve Özgürlük Bir Hak Kuramı İçin Spinoza'yla* (2. bs.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

_____ (2014) "Spinoza ve Teolojik-Politik İnceleme Hukukun Neresindeler"? Reyda Ergün ve Cemal Bâli Akal (Eds.). *Kimlik Bedenin Hapishanesidir Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler* (ss. 85- 91), (2. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Akarsu, B. (1998). *Mutluluk Ahlakı.* İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş.

Akbay, M. (1945). "Devletin Menşeini İçtimai Mukaveleye İstinat Ettiren Nazariyeler" [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,* 2 (4), 85-109.

Alganer, Y. ve Çetin, M. Ö. (2007) "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri (1)" [Elektronik Sürüm]. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (2), 285-309

Alland, D. (2011). "Devletler Hukuku ve Uluslararası Hukuk". Philippe Raynaud ve Stéphane Rials (Eds.). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* (2. bs.). (Çev.: İ. Yergüz). İstanbul: İletişim Yayınları. (1996).

Alsan, Z. M. (1951). "Bir 'Milletlerarası Ceza Divanı' Kurulmasile İlgili Fikirler ve Teşebbüsler" [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 8 (3-4), 1-43.

_____ (1954). "Tecavüz'ün Tarifi Problemi" [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 11 (1- 2), 43-81.

Aristotle. (1981). *The Politics.* (İng. Çev.: T. A. Sinclair). Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

Armaner, T. (2009). "Sipnoza'da "Doğal Hak" ya da Aklın Doğası". Cemal Bâli Akal (Ed.). *Spinoza Günleri Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (ss. 9-16). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arnhart, L. (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi Plato'dan Rawls'a.* (Çev: Ahmet Kemal Bayram). Ankara: Adres Yayınları. (2003).

Arslan, A. (1998). *Felsefeye Giriş* (3. bs.). Ankara: Vadi Yayınları.

_____ (2010). *İlkçağ Felsefe Tarihi 5 Polotinos, Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hristiyan Felsefesi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Arslan, M. (2014). *Sözleşme Kültürü ve İlk Müslüman Toplum.* İstanbul: Pınar Yayınları.

Atabay, M. (2004). *Aydınlanma Çağı ve Avrupa.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Atalay, A. H. (1997). *Uluslararası Hukukun Oluşumu İlk Küreselleşme Dönemi 1492- 1648.* İstanbul: Göçebe Yayınları.

Augustinus, A. (1969). "Tanrı Devleti'nden Seçme Parçalar". Mete Tunçay (Der.). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: 1 Eski ve Orta Çağlar Seçilmiş Yazılar* (ss. 213-234). (Çev.: Mete Tunçay). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.: 287.

Austin, J. (2015). *Hukukun Belirlenmiş Alanı.* (Cev.: Ülker Yükselba, Saim Üye ve Umut Koloş). İstanbul: Tekin Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Aydın, A. (2013)."Benedıctus (Baruch) Spinoza". Ahu Tunçel ve Kurtul Gülenç (Eds.). *Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Žižek'e* (ss. 236-248). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Aydın, D. (2002). "Uluslararası Ceza Hukukunun Gelişimi" [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 51 (3), 131-167.

Aydın, M. S. (1997). *Din Felsefesi* (6. bs.). Ankara: Selçuk Yayınları.

Balanuye, Ç. (2012). S*pinoza: Bir Hakikat İfadesi.* İstanbul: Say Yayınları.

Bâlibar, É. (2004). *Spinoza ve Siyaset.* (Çev.: Sanem Soyarslan). İstanbul: Otonom Yayıncılık. (1985).

Bıçak, A. (2014). *Evren Tasavvuru Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak* (2. bs.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Birand, K. (1955). *Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimatta Tesirleri.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Bloch, E. (2002). *Rönesans Felsefesi Üzerine.* (Çev.: Hüsen Portakal). İstanbul: Cem Yayınevi.

Bodin, J. (2010). "Jean Bodin". Blandine Krıegel (Der.). *Klasik Siyasi Felsefe Metinleri* (ss. 18-28). (Çev.: Zühre İlkgelen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bolay, S. H. (2004). *Felsefeye Giriş.* Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Bouillon, H. (1998). *John Locke.* (Çev.: Ali İbrahim Savaş). Ankara: Liberte Yayınları.

Bumin, T. (2012). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza* (5. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Canaslan, E. (2009). "Teolojik-Politik İnceleme'den Politik İnceleme'ye Spinoza'da Çokluk Kavramı". Cemal Bâli Akal (Ed.). *Spinoza Günleri Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (ss. 29- 39). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cassirer, E. (1955). *The Philosophy of The Enlightenment.* (İng. Çev.: Frıtz C.A. Koellin ve James P. Pettegrove). Boston: Beacon Press

Casson, D. J. (2011). *Liberating Judgment: Fanatics, Skeptics, and John Locke's Politics of Probability*. Princeton, NJ.: Princeton University Press. Web. 26 November 2015.

Cevizci, A. (2001a). *İlkçağ Felsefe Tarihi* (3. bs.). Bursa: Asa Kitabevi.

_____ (2001b). *Ortaçağ Felsefe Tarihi* (2. bs.). Bursa: Asa Kitabevi.

_____ (2007). *On Yedinci Yüzyıl Felsefe Tarihi* (2. bs.). Bursa: Asa Kitabevi.

_____ (2010). *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a* (2. bs.). İstanbul: Say Yayınları.

_____ (2012). "Spinoza Baruch". *Felsefe Sözlüğü* (3. bs.). İstanbul: Say Yayınları.

Chauí, M. (2011) "Korku, Umut, Savaş ve Barış Hakkında Açıklamalar". Reyda Ergün ve Cemal Bâli Akal (Eds.). *Spinoza Günleri 2 Eski Dünyadan Yeni Dünyaya* (ss. 27- 36). (Çev.: C.B. Akal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cicero, M. T. (1969). "Kamu Devleti ve Yaslar'dan Seçme Parçalar". Mete Tunçay (Der.). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: 1 Eski ve Orta Çağlar Seçilmiş Yazılar*. (Çev.: Mete Tunçay). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.: 287.

Cicero. (2014). *Devlet Üzerine.* (Çev.: C. Cengiz Çevik). İstanbul: İthaki Yayınları.

Copleston, F. (1998). *Çağdaş Felsefe/ Çilt 5 Bölüm a Hobbes * Locke* (2. bs.). (Çev.: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.

_____ (2013) *Felsefe Tarihi Modern Felsefe 4B Spinoza* (3. bs.). (Çev.: Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayıncılık.

Coşkun, V. (2006). *İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil.* Ankara: Liberte Yayınları.

Cranston, M. (1995). "Aquinas". Maurice Cranston (Ed.). *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefesi* (ss.34-43). (Çev.: Nejat Muallimoğlu). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Nu.93.

_____ (2002). "John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet". David Thomson (Ed.). *Siyasi Düşünce Tarihi* (ss. 87- 103). (Haz.: Serdar Taşçı). İstanbul: Metropol Yayınları.

Çaha, Ö. (2000- 2001). "İdeoloji ile Hukuk Arasında Devlet". *Doğu Batı Düşünce Dergisi* (3. bs.), 4 (13), 91-118.

Çankaya Eksen, G. (2009). "Sipnoza'da Etik- Siyaset İlişkisi Üzerine". Cemal Bâli Akal (Ed.). *Spinoza Günleri Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (ss. 17-27). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çeliktaş, R. (2012/4). "Liberalizmin Ötesi: Spinoza ve Demokrasi". (Çev.: Tanzer Yakar). *Felsefe ve Logos,* 17 (47), 177-188.

Çetin, İ. (1995). *John Locke'da Tanrı Anlayışı.* Ankara: Vadi Yayınları.

Dallmayr, F. (2004). "The Law of Peoples and the Laws of War". [Halkların Hukuku ve Savaş Kanunları]. *Peace Review,*16 (3), 269-277. doı: 10.1080/1040265042000278496

Deleuze, G. (2008). *Spinoza Üzerine On Bir Ders.* (Çev.: Ulus Baker). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

_____ (2011). *Spinoza Pratik Felsefe* (2. bs.). (Çev.: Ulus Baker ve Alber Nahum) İstanbul: Norgun Yayıncılık. (1981).

_____ (2013). *Spinoza ve İfade Problemi.* (Çev.: Alber Nahum). İstanbul: Norgun Yayıncılık. (1969).

Denk, E. (2011). "Uluslararası Hukukun Dayanağına İlişkin Görüşlerin Dönemsellikleri Sorunu: Doğal Hukuk Görüşü Örneği" [Elektronik Sürüm]. *Bilgi Strateji,* 3 (5), 99- 126.

Didier, J. (2009). *John Locke.* (Çev.: Atakan Altınörs). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Dunn, J. (2008). *Düşüncenin Ustaları John Locke.* (Çev.: Fatoş Dilber). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Durant, W. (1955). *The Story of Philosophy The Lives and Opinions of the Greater Philosophers* (2nd Printing). New York: The Pocket Library

Duverger, M. (1986). *Siyasl Rejimler.* (Çev.: Teoman Tunçdoğan). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Ebenstein, W. (2005). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri* (4. bs.). (Çev.: İsmet Özel). İstanbul: Şule Yayınları.

Elmalı, O. (2003). İbn Haldun ve Machiavelli'nin Realist Siyaset Kuramı". 133-142. EKEV Akademi Dergisi, 7 (15), 133-142.

Emiroğlu, H. (2007). *Ius Gentium Kavimler Hukuku.* İstanbul: Değişim Yayınları.

Erdinç, T. (1998). *Batı Demokrasilerinde Klasik Kamu Özgürlüklerinin Gelişmesi Alanında Görülen Sapmalar Tarihi Açıdan İnsan Hakları İhlalleri.* İstanbul: Alkım Yayınları.

Erdoğan, M. (2011). *Anayasa Hukuku* (7. bs.). Ankara: Orion Kitabevi.

Ergül, S. (2011/1). "Hobbes ve Spinoza: Siyasetin Yerini Belirlemeye Dair İki Girişim". *Felsefe ve Logos,* 15 (40), 31-49.

Ergün, R. (2014). "17. Yüzyıldan Günümüze Bir İfade özgürlüğü Çağrısı". Reyda Ergün ve Cemal Bâli Akal (Eds.). *Kimlik Bedenin Hapishanesidir Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler* (ss. 136- 162), (2. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Ergün, R. ve Akal, C. B. (2014a). "Teolojik-Politik İnceleme'den Politik İnceleme'ye Özgürlük ve Güvenlik Bilmecesi". Reyda Ergün ve Cemal Bâli Akal (Eds.). *Kimlik Bedenin Hapishanesidir Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler* (ss. 94- 107). (2. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

_____ (2014b). "Bilgenin Siyaseti, Siyasetçinin Yalnızlığı". Reyda Ergün ve Cemal Bâli Akal (Eds.). *Kimlik Bedenin Hapishanesidir Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler* (ss. 121-133). (2. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erkiner, H. H. (2012a). "Grotius Öncesinde İlk Modern Uluslararası Hukuk Düşüncesinin Oluştuğu Tarihsel Koşullar ve Erken Klâsik Dönemdeki Öğreti" [Elektronik Sürüm]. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* 18 (1), 51-146.

_____ (2012b). "Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius Ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme Ve Değerlendirme" [Elektronik Sürüm]. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* 18 (3), 3-141.

Farago, F. (2012). "Modern Siyaset Kuramı: Hobbes ve Locke". Jacqueline Russ (Ed.). *Felsefe Tarihi Cilt: 2 Modern Dünyanın Yaratılması.* (Çev.: İsmail Yerguz). İstanbul: İletişim Yayınları. (1997).

Fransez, M. (2012). *Spinoza'nın Tao'su Akıllı İnançtan İnançlı Akla.* İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Fur, L. L. (1940) *XVII inci Asırdanberi Tabiî Hukuk Nazariyesi ve Modern Doktrin.* (Çev.: Nihat Raif Erim). İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.

Gelderen, M.V. (2011). "Erken Modern Dönem Avrupa'sında Devlet ve Rakipleri". Quentin Skinner ve Bo Stråth (Eds.). *Devletler ve Yurttaşlar* (ss. 91-112). (Çev.: Gökhan Aksay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Gilson, E. (2005). *Ortacağ Felsefesinin Ruhu* (2. bs.). (Çev.: Şamil Öçal). İstanbul: Açılım Kitap.

Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler Tarihi* (9. bs.). İstanbul: Beta Basım ve Yayım A.Ş.

Gözler, K. (2014). *Hukuka Giriş* (11. bs.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Grotius, H. (2005a). *The Rights of War and Peace Book I* [Elektronik Sürüm]. Richard Tuck (Ed.). Indianapolis: Liberty Fund. Inc.

_____ (2005b). *The Rights of War and Peace Book II* [Elektronik Sürüm]. Richard Tuck (Ed.). Indianapolis: Liberty Fund. Inc.

_____(2005c) *The Rights of War and Peace Book III* [Elektronik Sürüm]. Richard Tuck (Ed.). Indianapolis: Liberty Fund. Inc.

_____ (2006). *Commentary on hte Law of Prize and Booty* [Elektronik Sürüm]. M. J. van Ittersum (Ed.). Indianapolis: Liberty Fund.

_____ (2011). *Savaş ve Barış Hukuku.* (Çev.: Seha L. Meray). İstanbul: Say Yayınları.

Güngören, B. (2009). "Hegel'de Teolojik Politik İnceleme". Cemal Bâli Akal (Ed.). *Spinoza Günleri Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (ss. 111-124). (1. Bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Güriz, A. (2009). *Hukuk Felsefesi* (8. bs.). Ankara: Siyasal Yayın- Dağıtım.

Hacıkadiroğlu, V. (1992). *Özgürlük Hukuku* (2. Bs.). İstanbul: Cem Yayınevi.

_____ (2000). *İnsan Felsefesi* (1. Bs.). İstanbul: Cem Yayınevi

Haggenmacher, P. (2013). "Vitoria'dan Vattel'e Uluslararası Hukuk Kişisel Olarak Egemen Devlet". Cemal Bâli Akal (Ed.). *Devlet Kuram*ı (ss. 258-265). (4. bs.). (Çev.: İdil Selçuk). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Hamidullah, M. (1998). *İslam'da Devlet İdaresi.* (Çev.: Hamdi Aktaş). İstanbul: Beyan Yayınları.

_____ (2012a). *İslam Anayasa Hukuku.* (Çev. ve Ed.: Vecdi Akyüz). İstanbul: Beyan Yayınları.

_____ (2012b). *İslam'ın Hukuk İlmine Katkıları.* Vecdi Akyüz (Ed.). (Çev.: H. Akdan, Y.Z. Kavakçı, M. Yazgan ve R. Özcan). İstanbul: Beyan Yayınları.

Hampsher- Monk, L. (2004). *Modern Siyasal Düşünce Tarihi Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler* (1. bs.). (Çev.: Deniz Hakyemez vd.) İstanbul: Say Yayınları. (1992).

Hancey, J. O. (1976). "John Locke and The Law of Nature" [John Locke ve Doğal Hukuk]. *Political Therry*, 4 (4), 439- 454. http://www.jstor.org/stable/191130?

Hayek, A. F. (1997). *Hukuk Yasama ve Özgürlük Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni.* (Çev.: Mehmet Öz). (y.y):Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

_____ (2012). "Liberalizm". Atilla Yayla (Ed.). *Hayek'in Liberalizm Anlayışı* (ss. 34-80). (Çev.: Ünsal Çetin). İstanbul: Kesit Yayınları.

Hazard, P. (1999). *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme.* (Cev.: Erol Güngör). İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler.* (Çev.: Ahmet Kemal Bayram vd.). Ankara: Adres Yayınları.(2003).

Hirst, J. (2013). *Kısa Avrupa Tarihi* (2. bs.). (Çev.: Mihriban Doğan). İstanbul: Say Yayınları

Hobbes, T. (1985). *Leviathan*. C.M.Macpherson (Ed.). London: Penguin Books Ltd.

Höfert, A. (2011). "Geç Ortaçağda Devletler, Kentler ve Yurttaşlar". Quentin Skinner ve Bo Stråth (Eds.), *Devletler ve Yurttaşlar* (ss. 75-88). (Çev.: Gökhan Aksay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Höffding, H. (1955). *A History of Modern Philosophy A Sketch of History of Philosophy From Close The Renaissance to Our Own Day.* (İng. Çev.: B.E. Meyer). (y.y): Dover Publicatations, Inc.

Hulten, P. (2012). *Vermeer ve Spinoza* (1. bs.). (Çev.: İnci Uysal). İstanbul: Norgun Yayıncılık.

İbn Haldun. (1990). *Mukaddime I.* (Çev.: Zakir Kadiri Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İncil. (1997). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

İşçi, M. (2012). *Siyasi Düşünceler Tarihi* (3. bs.). İstanbul: Der Yayınları.

Jones, M. (2013). "Philo Judaeus and Hugo Grotius's Modern Natural Law", [Philo

_____ Judaeus ve Hugo Grotius'ta Modern Doğal Hukuk] [Elektronik Sürüm]. Journal of the History of Ideas, 74 (3), 339- 359.

Jones, W.T. (2006). *Ortaçağ Düşüncesi Batı Felsefe Tarihi İkinci Cilt* (1. bs.). (Çev.: Hakkı Hünler). İstanbul: Paradigma Yayıncılık. (1969).

Kapani, M. (1964). *Kamu Hürriyetleri Doktrin ve Pozitif Hukuk Gelişmeleri Hürriyetlerin Korunması Problemi.* Ankara: Ajans- Türk Matbaası.

_____ (2014). *Poitika Bilmine Giriş* (35. bs.). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karakoç, İ. (2004). "Türk Hukuk Tarihi'nde Uluslararası Antlaşmaların Uluslararası Hukukun Gelişim Sürecindeki Yeri" [Elektronik Sürüm]. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 6 (2), 199- 253.

Karaköse, H. (2007). *Siyasi Düşünce Tarihi* (2. bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kışlalı, A. T. (2006). *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma.* (7. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

Köksal, M. (1961). "Milletlerarası Hukuk Düzenine Doğal Hukukun Uygulanması" [Elektronik Sürüm]. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 27 (1-4), 388-456.

Larrére, C. (2011). "Hugo Grotius". Philippe Raynaud ve Stéphane Rials (Eds.). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* (2. bs.). (Çev.: İ. Yergüz). İstanbul: İletişim Yayınları. (1996).

Locke, J. (1980). *Second Treatise of Government.* Indianapolis: Hackett Publiş-hing Company, Inc.

_____ (1999). *Tabiat Kanunları Üzerine Denemeler.* (Çev.: İsmail Çetin). İstanbul: Paradigma Yayınları.

_____ (2000) *Two Treatises of Government* [Elektronik Sürüm]. Hamilton, Ontario: McMaster University Archive of the History of Economic Thought. ProQuest Ebrary.(1823). Web. 26 November 2015.

_____ (2001). *An Essay concerning Human Understandig* [Elektronik Sürüm]. Kitchener: Botoche Books Limited.

_____ (2004). *Eğitim Üzerine Düşünceler* (2. bs.). (Çev.: Hakan Zengin). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

_____ (2007). *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme Bay Robert Filmer ve Yandaşlarının Yanlış İlke ve Temellerinin Yıkılışı.* (Çev.: Fahri Bakırcı). Ankara: Kırlangıç Yayınları.

_____ (2010). *A Letter Concerning Toleration and Other Writings* [Elektronik Sürüm]. Mark Goldie (Ed.). Indianapolis: Liberty Fund.

_____ (2011). *Hükümet Üzerine İkinci Tez* (3. bs.). (Çev.: Aysel Doğan). İzmir: İlya İzmir Yayınevi Matbaası.

_____ (2012). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme* (2. Bs.). (Çev.: Fahri Bakırcı). Ankara: Ebabil Yayınları.

_____ (2013). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (1. bs.). (Çev.: Vehbi Hacıkadiroğlu). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Maidanski, A. (2013). "Sovyet Spinoza: Anlama Arayışında İnanç". Eylem Canaslan, Cemal Bâli Akal (Der.). *Marx'dan Spinoza'ya Spinoza'dan Marx'a Güncel Meseleler* (ss. 117- 140). (Çev.: Emine Ayhan vd.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Mairet, G. (2013). "Padovalı Marsilius'dan Louis XIV'e Laik Devletin Doğuşu". Cemal Bâli Akal (Ed.). *Devlet Kuramı* (4. bs.). (ss. 215-242). (Çev.: Cemal Bâli Akal) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Meray, S. L. (1955). "Açık Denizlerin Serbestliği Prensibinin Gelişmesi" [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakülte Dergisi,* 10 (02), 76-100

Nadler, S. (2013). *Spinoza Bir Yaşam* (2. bs.). (Çev.: Anıl Duman ve Murat Başekim). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nahum, A. (2009). "Sipnoza'nın Kutsal Kitap Tefsir Kuramı". Cemal Bâli Akal (Ed.). *Spinoza Günleri Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (ss. 75-103). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Negri, A. (2005). *Yaban Kuraldışılık Spinoza Metafiziğinin ve Siyasetinin Gücü.* (Çev.: Eylem Canaslan). İstanbul: Otonom Yayıncılık.

_____ (2011). *Aykırı Spinoza gündem (deki/ değil) çeşitlemeler.* (Çev.: Nilüfer Çelebioğlu ve Eylem Canaslan). İstanbul: Otonom Yayıncılık. (2004).

Nifterik, G. V. (2011) "Hugo Grotius, Privileges, Fundamental Laws and Rights" [Hugo Grotius, Ayrıcalıklar, Temel Kanunlar ve Haklar], Grotiana, 32, 1-19. doı: 10.1163/187607511X612672

Okandan, R. G. (1943). *Devletin Tarihi Menşeini Mukaveleye İstinat Ettiren Muhtelif Görüşler.* İstanbul: Kenan Matbaası.

Outram, D. (2007) *Aydınlanma.* (Çev.: Hamit Çalışkan ve Sevda Çalışkan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Ovalı, A. Ş. (2010). "Westfalyan Adaletten İnsan Merkezli Adalete: Uluslararası Adalet ve Adaletsizliğin Gündemi" [Elektronik Sürüm]. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10 (3), 911-933.

Öktem, N. ve Türkbağ, A. U. (1999). *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet.* İstanbul: Der Yayınları.

Özbilgen, T. (1964). "Tabii Hukuk Görüşünden Sosyolojik Hukuk Görüşüne". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,* 30 (1-2), 281-304.

Özden, H. Ö. ve Elmalı, O. (2012). Felsefe Tarihi -2 Yeniçağ Felsefe Tarihi Metinlerle. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.

Özenç, B. (2014). *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özkan, C. İ. (2011). "Toplum ve Devlet Ö¤retileri-II: Rönesans ve Modern Felsefenin Toplum ve Devlet Öretileri". Harun Tepe (Ed.). *Siyaset Felsefesi- 1* [Elektronik Sürüm]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Öztekin, A. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş* (7.bs.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Parker, K. I. (2004) *Biblical Politics of John Locke* [Elektronik Sürüm]. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press. Web. 26 November 2015

Parkinson, C. N. (1984). *Siyasal Düşüncenin Evreni.* (Çev.: Mehmet Harmancı). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Peters, R. (1995). "John Locke" . Maurice Cranston (Ed.). *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefesi* (ss.63-77). (Çev.: Nejat Muallimoğlu). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Nu.93.

Platon. (2012). *Yasalar.* (Çev.: Candan Şentuna- Saffet Babür). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Ramond, C. (2014). *Spinoza Sözlüğü* (1. bs.). (Çev.: Bilgesu Şişman.). İstanbul: Say Yayınları. (2002).

Raynaud, P. (2011)."John Locke". Philippe Raynaud ve Stéphane Rials (Eds.). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* (2. bs.). (Çev.: N.Kamil Sevil). İstanbul: İletişim Yayınları. (1996).

Rızk, H. (2012). *Spinoza'yı Anlamak* (1. bs.). (Çev.: Işık Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınları. (2008).

Rousseau, J. J. (1968). *The Social Contract.* (İng. Çev.: Maurice Cranston). London: Penguin Books Ltd.

Ruby, C. (2012). *Siyaset Felsefesine Giriş* (1. bs.). (Çev.: Aziz Ufuk Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları. (1996).

Russ, J. (2012). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağdan Günümüze Batı Düşüncesi* (2.bs.). (Çev.: Özcan Doğan). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (1998).

Ryan, M. (2011). "Özgürlük, Hukuk ve Ortaçağ Devleti". Quentin Skinner ve Bo Stråth (Eds.), (Çev.: Gökhan Aksay). *Devletler ve Yurttaşlar* (ss 55-71). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Sabine, G. (1969). *Siyasal Düşünceler Tarihi:2 Yeniçağ.* (Çev.: Alp Öktem). Ankara: Sevinç Matbaası.

Scruton, R. (2007). *Spinoza* (1.bs.). (Çev.: Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (1986).

Skirbekk, G. ve Gilje, N. (2006). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarih* (3. bs.). (Çev.: Emrah Akbaş ve Şule Mutlu). İstanbul: Kesit Yayınları.

Smellie, K. B. (1995). "Aristo" . Maurice Cranston (Ed.), *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefesi* (ss.22-33). (Çev.: Nejat Muallimoğlu).İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları Nu.93.

Solomon, R. C. ve Higgins, K. (1996). *A Short History of Philosophy.* New York: Oxford University Press.

Spinoza, B. (1951). *A Theologico- Political Treatise and A Political Treatise.* (İng. Çev.: R. H. M. Elwes). New York: Dover Publications, Inc.

_____ (1989). *Ethics* (First Pablişhed). (İng. Çev.: Andrev Boyle). London: J.M. Dent & Sons Ltd.

_____ (2009a). *Politik İnceleme* (2. bs.). (Çev.: Murat Erşen). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

_____ (2009b). *Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Etıka* (3.bs.). (Çev.: Hilmi Ziya Ülken). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

_____ (2010). *Teolojik-Politik İnceleme* (2. bs.). (Çev.: Cemal Bâli Akal ve Reyda Ergün). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

_____ (2014a). *Descartes Felsefesinin İlkeleri ve Metafizik Düşünceler* (1. bs.). (Çev.: Çoşkun Şenkaya). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

_____ (2014b). *Mektuplar* (1. bs.). (Çev.: Emine Ayhan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

_____ (2004). *Siyaset Üzerine Seçmeler* (2. bs.). (Çev.: Afşar Timuçin). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Strauss, L. (2011). *Doğal Hak ve Tarihi.* (Çev.: Murat Erşen ve Petek Onur). İstanbul: Say Yayınları. (1953).

Tanilli, S. (1982). *Devlet ve demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş* (3. bs.). İstanbul: Say Kitap Pazarlama.

Tannenbaum, D. ve Schultz, D. (2007). *Siyasi Düşünceler Tarihi Filozoflar ve Fikirleriv* (3. bs.). (Çev.: Fatih Demirci). Ankara: Adres Yayınları.

Taşkın, A. (2013)." Hugo Grotius". *Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Žižek'e* (ss. 197-216). Ahu Tunçel ve Kurtul, Gülenç. (Eds.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Tatián, D. (2009). *Spinoza. Dünya Sevgisi* (1 bs.). (Çev.: Hüsam Turşucu ve Sevim Aksoy Hancı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Telkenaroğlu, M. R. (2005). "Muhammed b. Hasan Eş- Şeybani (189/ 804) ve Hugo Grotius'un (1583- 1645) Devletler Hukukuna Etkileri (Mukayeseli Bir Çalışma)" [Elektronik Sürüm]. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,5, 67-94.*

Tevrat. http://4kitap.tr.gg/T.ue.rk%E7e-Tevrat.htm. Erişim 18.12.2015.

Thilly, F. (2002). *Felsefenin Öyküsü Çağdaş Felsefe* (2. bs.). (Çev.: İbrahim Şener). İstanbul: İzdüşüm Yayınları.

Thomas, A. (1969). "Toplu Dinbilim'den Seçme Parçalar". Mete Tunçay (Der.). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: 1 Eski ve Orta Çağlar Seçilmiş Yazılar* (ss. 279- 298). (Çev.: Mete Tunçay). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.: 287.

Timuçın, A. (2006). *John Locke'un Siyaset Anlayışı.* İstanbul: Bulut Yayın Dağıtım Tic. San. Ltd. Şti.

Toku, Neşet. (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi.* Ankara: Liberte Yayınları.

Tuck, R. (1983). "Grotius, Carneades and Hobbes" [Grotius, Carneades ve Hobbes]. Grotiiana, 43-62. https://www.copyright.com/ccc/ basicSearch.do?

_____ (2005). *Siyaset Felsefesine Giriş.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Topçuoğlu. H. (1953) *XX inci Yüzyılda Tabiî Hukuk Rönesansı* [Elektronik Sürüm]. Ankara: İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Koll. Ort.

_____ (1969). *Hukuk Sosyolojisi (Sosyoloji Açısından Hukuk) Çilt: 1 (Konu, Problemler, Öncüler)* (3. bs.) [Elektronik Sürüm]. İstanbul: Cezaevi Matbası.

Torun, Y. (2005). *Hugo Grotius'un Hukuk ve Siyaset Felsefesi.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

_____ (2012). *Hukuk Felsefesi.* Ankara: Orion Kitabevi.

Trigeaud, J. M. (2011). "Hukuk, Doğal Hukuk ve Pozitif Hukuk". Philippe Raynaud ve Stéphane Rials (Eds.). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* (2. bs.). (Çev.: İ. Yergüz). İstanbul: İletişim Yayınları. (1996).

Troper, M. (2011). *Hukuk Felsefesi.* (Cev.: Işık Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Türkeri, M. (*2005*) "Etik Tarihindeki Temel "Doğal Yasa" Anlayışları ve Bu Anlayışlardaki Dini Unsurlar" [Elektronik Sürüm]. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22, 135-164.*

Uslu, C. (2009). *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar İnsan Haklarının Felsefi Temelleri.* Ankara: Liberte Yayınları.

Vecchio G. D. (1940). *Hukuk Felsefesi Dersleri.* (Çev.: Suut Kemal Yetkin). İstanbul: Maarif Matbası.

Vermeulen, B.P. ve Wal, G. A. V. D. (1995-1996). "Grotius, Aquinas and Hobbes Grotian natural law between lex aeterna and natural rights" [Grotius, Aquinas ve Hobbes Arasında Grotius Tarzı Doğal Hukuk, Ebedi Hukuk ve Doğal Haklar], Grotiana , ss. 55-83. https://www.copyright.com /ccc/basicSearch.do?

Vitoria, F. D. (2010). "Francisco de Vitoria ". Blandine Krıegel (Der.). *Klasik Felsefe Metinleri* (ss. 14-17). (Çev.: Zühre İlkgelen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Vossen, B. V. D. (*2015*) "Locke on Territorial Rights"[Locke'da Toprak Hakkı]. *Polıtıcal Studıes:* Vol 63, 713–728. doi: 10.1111/1467-9248.12106.

Wacks, R. (2015). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş.* (Çev.: Enin Arıkan). İstanbul: Tekin Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Walther, M. (2003-2004). "Natural Law, Cıvıl Law, and International Law in Spınoza", [Spinoza'da Doğal Hukuk, Pozitif Hukuk ve Uluslararası Hukuk].Cardozo L. Rev, 25 (2), 657-664. https://www.copyright.com/ccc/basicSearch.do?

Walther, M. (2009). "Kutsal Kitabın Otoritesi ve Devlet Mantığı Teolojik-Politik İnceleme'de Din ve Siyaset İlişkisinin Barışlandırılmasına Yönelik Müdahalesi". Cemal Bâli Akal (Ed.). *Spinoza Günleri Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (ss. 57- 74). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Wood, E. M. (2012). *Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi.* (Çev.: Oya Köymen). İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

Woolhouse, R. (2011). *Jhon Locke.* (Çev.: Akın Terzi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2007).

Yayla, A. (2014a). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler.* Ankara: Liberte Yayınları.

_____ (2014b). *Liberal Bakışlar Totaliterizm, Bilgi Çağı, Adalet, İnsan Hakları, Sosyalizm, Liberalizm, Demokras.* (4. bs.). İstanbul: Profil Yayıncılık.

Yelkenci, T. (2011/1). "Din ve Devlet: Benedictus de Spinoza'nın Politik Teoloji Eleştirisi". *Felsefe ve Logos,* 15 (40), 61- 76.

Yetkin, Ç. (2009). *Siyasal Düşünceler Tarihi Machiavelli'den XX. Yüzyıla Kadar Avrupa ve Osmanlı- Türk Siyasal Düşüncesi.* İstanbul: Güner Yayınları.

Yıldız, M. (2012/4). "Spinoza'da İnsan Doğasının Tarih ve Siyasetle İlişkisi" *Felsefe ve Logos,* 17 (47), 177- 188.

Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar* (2. bs.). Ankara: Vadi Yayınları.

Yovel, Y. (2013). "Marx'ın Ontolojisi ve Spinoza'nın İçkinlik Felsefesi". *Marx'dan Spinoza'ya Spinoza'dan Marx'a Güncel Meseleler* (ss.279- 290). Eylem Canaslan ve Cemal Bâli Akal (Der.). (Çev.: Emine Ayhan vd.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Zelyut Hünler, S. (2003). *Dört Adalı Hobbes- Locke- Berkeley- Hume*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Zelyüt, S. (2011). *Spinoza.* (2. bs.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

INNOVATIVE PRACTICES TO IMPROVE EFL READING SKILLS

Editors: Fatma Kimsesiz - Bengü Aksu Ataç

nobel

INNOVATIVE PRACTICES TO IMPROVE EFL READING SKILLS

Editors: Fatma Kimsesiz - Bengü Aksu Ataç

Publishing No.: 4946
Education No.: 1022
ISBN: 978-625-397-480-0
E-ISBN: 978-625-397-481-7
Edition: 1st Edition, September 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
All rights for this edition are reserved for Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, including photocopying, electronically or mechanically recording or by any information storage or retrieval system, without permission of Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Nobel Publishing Group has been operating nationwide since 1984 and worlwide since 2011. Nobel publications are included in the catalogs of higher education institutions at national and international levels.

Executive Editor: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Publishing Coordinator: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Interior Designer: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Proofreader: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Cover Designer: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-

Library Information Card

Kimsesiz, Fatma., Aksu Ataç, Bengü.
Innovative Practices To Improve EFL Reading Skills / Editors: Fatma Kimsesiz - Bengü Aksu Ataç
1st Edition, VIII + 264 p., 13,5x21,5 cm. Includes references. No index.
ISBN: 978-625-397-480-0
E-ISBN: 978-625-397-481-7
1. English as A Foreign Language 2. Reading Comprehension 3. Reading Skill

General Distribution

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Address: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Phone: +90 312 278 50 77 - **Fax:** 0 312 278 21 65
Sales: siparis@nobelyayin.com- **E-Sales:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Points of Delivery and Sales: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Printing and Binding: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

Table of Contents

Table of Contents ..... **iii**
Introduction **1**

CHAPTER 1
Reading Strategies: Becoming a Strategic Reader **7**
Mehmet Tunaz

Introduction to EFL Reading Strategies 7
1. Strategic Reading 8
1.1. Strategies or skills: definitions and comparison 11
1.2. Metacognitive strategies for EFL reading 15
1.3. L2 learners and strategic reading 17
1.4. Enhancing L2 learners' reading proficiency through strategy instruction 18
2. L2 Reading Strategies in a Nutshell 19
2.1. Bottom-up and Top-down processing in L2 reading 21
Conclusion 23
References 24

CHAPTER 2
Reading and Vocabulary **27**
İlknur SAVAŞKAN

Abstract 27
Introduction 28
1. Reading, the Alphabet and Phonemes 31
2. Reading and Inferencing Word Meanings 34
3. Reading and Incidental Word Learning 40
Conclusion 42
References 42

CHAPTER 3
How to Read Literature: Fostering the Realms of Imagination 45
Ufuk Özen Baykent

Abstract 45
Introduction 45
1. The Significance of Including Literature in Reading Classrooms....47
2. Effective Strategies for Reading Literary Texts 49
Conclusion 65
References.....66

CHAPTER 4
Improving Reading Comprehension through Visual Literacy Tools 67
Ayşe Kızıldağ

Abstract 67
Introduction 68
1. Basics of Visual Literacy 69
2. Practicing Reading through Visuals.....73
3. Critical Issues.....79
Conclusion 82
References.....83

CHAPTER 5
Short Stories to Promote Reading Comprehension and Motivation.....89
Selma Deneme Gençoğlu - Ogultumar Hezretkulıyeva

Abstract 89
Introduction 90
1. Reading Skills in ELT 93
1.1. How to improve reading comprehension 95
1.2. The use of short stories in ELT 97
1.3. Importance of short stories in promoting reading comprehension in ELT 99
1.4. Importance of the short stories in promoting reading motivation in ELT 103
Conclusion 105
References.....106

CHAPTER 6
Reading Digital Stories in English Language Learning and Teaching Process 109
Yıldız Turgut

Introduction 109
1. Child-parent Shared Reading of Digital versus Print Storybooks 110
2. DSs Across Various Levels of Schooling 118
   2.1. DSs versus traditional storybooks 118
   2.2. The efficacy of DSs 121
   2.3. Effectiveness of teacher/researcher-created DSs 121
   2.4. Effectiveness of DSs in integrated language skills 123
3. Teacher Education 125
4. Concerns and Future Directions 128
References 134

CHAPTER 7
Reading in English: Analysis of Genres in National Curricular Objectives and Coursebook Texts 143
Güliz Turgut Dost

Abstract 143
Introduction 144
1. Literature Review 146
   1.1. Reading and writing: Two sides of the same coin 146
   1.2. Genre and Genre Pedagogy: Empowering English language learners 148
   1.3. Genres: Purposes and subcategories 150
   1.4. English curricula in Türkiye: Focus on communication 153
2. A Study on Genre: Analysis of Reading Objectives in Curricula and Texts in Coursebooks 157
3. Findings 159
   3.1. Incompatibilities of genres in objectives and texts 160
   3.2. Confusing and overwhelming units 161
   3.3. Promising units: Hidden gems for teaching genre 163

Discussion and Conclusion 165
References 170

CHAPTER 8
Can Bilingual Books Promote Self-Paced Foreign Language Learning: A Qualitative Study 175
Emrah Dolgunsöz

Abstract 175
Introduction 176
1. Literature Review 178
2. Method 181
   2.1. Design 181
   2.2. Study group 181
   2.3. Materials 181
   2.4. Data collection instruments 182
   2.5. Data analysis 183
   2.6. Procedure 183
3. Findings and Discussion 184
   3.1. Finding 1: Reflection 1- Initial impressions 185
   3.2. Finding 2: Reflection 2- End of the 1st book – Motivation, strategies and criticisms 186
   3.3. Finding 3: Reflection 3- Starting the 2nd book 188
   3.4. Finding 4: Reflection 4- End of the 2nd book 190
   3.5. Finding 5: The Interview- Suggestions and recommendations from learners 191
Conclusions and Pedagogical Implications 193
References 195

CHAPTER 9
Concept Mapping Learning Strategy in Advancing Reading Comprehension of English as a Foreign Language Learners 197
Fatma Kimsesiz

Introduction 197
1. Reading in English as a Foreign Language (EFL) 198

1.1. The steps in reading 201
1.2. Reading comprehension 203
2. Concept Mapping 206
3. Related Research 214
Conclusion 216
Pedagogical implications 218
References 219

CHAPTER 10
The Role of Translation in Reading Comprehension 223
Hüsnü Ceylan

Introduction 223
1. Reading Comprehension 226
2. Translation 230
2.1. Benefits of translation in reading comprehension 230
2.2. Challenges of translation in reading comprehension 231
3. GTM and Reading Comprehension 234
3.1. Evidence from recent studies 234
3.2. Benefits of the Grammar Translation Method 235
4. Online Machine Translation and Reading Comprehension 237
4.1. Smart phones, artificial intelligence and reading comprehension 239
Conclusion 241
References 242

CHAPTER 11
The Components of Second Language Reading Comprehension 245
Samet Taşçı

Introduction 245
1. L2 Reading Comprehension 246
2. The Components of L2 Reading Comprehension 248
2.1. L2 grammar knowledge 248
2.2. L2 vocabulary knowledge 249

2.3. L2 decoding 250
2.4. L1 reading comprehension 251
2.5. L2 phonological awareness 252
2.6. L2 orthographic knowledge 254
2.7. L2 morphological knowledge 255
2.8. L2 listening comprehension 256
2.9. Working memory 257
2.10. Metacognition 258
Conclusion 259
References 260

CHAPTER 1
Reading Strategies: Becoming a Strategic Reader

Mehmet Tunaz[1]

Introduction to EFL Reading Strategies

The present chapter of the book centers on the significance of employing reading strategies to construct proficient comprehension of principal concepts. Various individual strategies have been introduced, which are grounded in research that substantiates their efficacy in facilitating comprehension. The focus of this chapter is to cultivate readers who possess strategic thinking abilities, as opposed to solely providing a list of strategies. Individuals who possess the ability to apply a variety of effective and suitable reading strategies in a habitual and spontaneous manner, contingent upon their reading objectives, assignments, materials being read, and cognitive processing capabilities, are referred to as strategic readers. The individuals exhibit a cognizance of their proficiency in comprehending texts with respect to their reading objectives and employ a range of tactics judiciously to augment their comprehension of challenging texts (Beker et al., 2017; Britt et al., 2017). Scholars have examined three primary concerns pertaining to the instruction of strategy in reading: "(a) the relationship between

[1] Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, School of Foreign Languages, Department of Translation & Interpreting. E-mail: mehmet.tunaz@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1401-5073

their progress on comprehension, and assess their performance. These kinds of educational interventions help students become the kind of strategic readers who can tackle challenging texts on their own and come away with useful insights.

To conclude, the practice of strategic reading is an essential element in the acquisition of advanced reading abilities. Through the implementation of diverse techniques and the application of metacognitive knowledge, individuals can improve their reading comprehension and overall aptitude for reading. The purposeful and conscious utilization of strategies enables individuals to modify their reading methodology in line with their particular goals and cognitive abilities. The differentiation between strategies and skills clarifies the intentional character of strategic reading, distinguishing it from the automatic application of skills. The utilization of strategic reading is of particular importance for individuals who are learning a second language. This approach provides a structured framework that enables learners to overcome language obstacles and foster self-directed learning. By means of proficient pedagogy and guidance from instructors, students can attain the essential proficiencies and techniques to develop into strategic readers, resulting in enhanced academic achievement and enduring reading aptitude. Hence, prioritizing the development of strategic reading abilities in language learning environments is crucial, as it provides significant advantages to learners who aim to enhance their reading proficiency.

References

Aksu Ataç, B. (2021). Reading in integrated language skills classes. In U. Salihoğlu (Ed.), *Integrated language skills* (pp. 85-98). Eğiten Publishing.

Alderson, C. J. (2000). *Assessing reading*. Cambridge University Press.

Anderson, N. J. (1991). Individual differences in strategy use in second language reading and testing. *The modern language journal*, *75*(4), 460-472.

Baker, L. (2017). The development of metacognitive knowledge and control of comprehension: Contributors and consequences. In K. Mokhtari (Ed.), *Improving reading comprehension through metacognitive reading strategy instruction* (pp. 1–31). Rowman & Littlefield.

Baker, L. & Brown. A. L (1984). Metacognitive skills and reading. In P. D. Pearson (Ed.), *Handbook of Reading Research* (pp. 353–394). Longman.

Baker, L., DeWyngaert, L. U., & Zeliger-Kandasamy, A. (2015). Metacognition in comprehension instruction: New directions. In S. R. Parris & K. Headley (Eds.), *Comprehension instruction: Research-based best practices* (3rd ed., pp. 72–87). Guilford Press.

Beker, K., Jolles, D., & van den Broek, P. (2017). Meaningful learning from texts. *Reading comprehension in educational settings*, *16*, 29-62.

Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition*. Cambridge University Press.

Britt, M. A., Rouet, J. F., & Durik, A. M. (2017). *Literacy beyond text comprehension: A theory of purposeful reading*. Taylor & Francis.

Chamot, A. U., & El-Dinary, P. B. (1999). Children's learning strategies in language immersion classrooms. *The Modern Language Journal*, *83*(3), 319-338.

Cohen, A. D. (1996). Verbal reports as a source of insights into second language learner strategies. *Applied Language Learning*, *7*, 5-24.

Grabe, W. (1999). Developments in reading research and their implications for computer-adaptive reading assessment. In M. Chalhoub-Deville (Ed.), *Issues in computer-adaptive testing of reading proficiency* (pp. 11-47). Cambridge University Press.

Grabe, W. (2008). *Reading in a second language: Moving from theory to practice*. Cambridge University Press.

Grabe, W., & Stoller, F. L. (2019). *Teaching and researching reading*. Routledge.

Horiba, Y. (1990). Narrative comprehension processes: A study of native and non-native readers of Japanese. *The Modern Language Journal*, *74*(2), 188-202.

Koda, K. (2005). *Insights into second language reading: A cross-linguistic approach*. Cambridge University Press.

Paris, S. G., Wasik, B., & Turner, J. C. (1991). The development of strategic readers. In R. Barr, M. L. Kam,l, P. B. Mosenthal, & P. D. Pearson (Eds.), *Handbook of reading research* (pp. 609-640). Longman.

Pressley, M. (2002). Metacognition and self-regulated instruction. In A. Farstrup & S. J. Samuels (Eds.), *What research has to say about reading instruction* (3rd ed., pp. 291–309). International Reading Association.

Rubin, J. (1987). Learner strategies: Theoretical assumptions, research history and typology. In A. Wenden & J. Rubin (Eds.), *Learner strategies in language learning*, (pp. *15*-29). Prentice Hall International.

Tang, H. N., & Moore, D. W. (1992). Effects of cognitive and metacognitive pre-reading activities on the reading comprehension of ESL Learners. *Educational psychology*, *12*(3-4), 315-331.

Taşçı, S. (2022a). Basic Reading Strategies I. In G. Durmuşoğluk Köse & G. Subaşı (Eds.), *Communication skills and academic reporting I*, (pp. 31-60). Anadolu University Press.

Taşçı, S. (2022b). Basic Reading Strategies II. In G. Durmuşoğluk Köse & G. Subaşı (Eds.), *Communication skills and academic reporting I*, (pp. 61-92). Anadolu University Press.

Weinstein, C. E., & Mayer, R. E. (1986). The teaching of learning strategies. In M. R. Wittrock (Ed.), *Hand book of research on teaching* (3rd ed.; pp. 315-327). Macmillan.

van den Broek, P., & Kremer, K. (2000). The mind in action: What it means to comprehend during reading. In B. Taylor, M. Graves, & P. van den Broek (Eds.), *Reading for meaning: Fostering comprehension in the middle grades* (pp. 1–31). Teachers College Press.

Vandergrift, L. (1997). The comprehension strategies of second language (French) listeners: A descriptive study. *Foreign Language Annals*, *30*(3), 387-409.

Zhicheng, Z. (1992). The Effects of Teaching Reading Strategies on Improving Reading Comprehension for ESL Learners. Paper presented at the annual meeting of the Mid-South Education Association. Retrieved from: https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED356643.pdf

CHAPTER 2
Reading and Vocabulary

İlknur Savaşkan[2]

Abstract

Reading involves the capacity to grasp written language by comprehending the meanings of words within the context. Words serve as the essential building blocks of language, forming the foundation for all literacy abilities. As a result, the connection between reading and vocabulary is pivotal for fostering literacy development and plays a crucial role in education. Through reading, individuals actively enhance their vocabulary as they encounter words and phrases in their proper context, enabling them to understand their meanings and appropriate usage. This process of exposure and comprehension gradually expands one's repertoire of words and language proficiency. The aim of this chapter is to offer valuable insights into the relationship between reading and vocabulary by building upon research from previous years that centers around reading and vocabulary. The chapter is divided into three primary sections. The first section explores the link between reading and phonemic awareness, the second section examines the connection between reading and word inferencing, and lastly, the third section addresses the relationship between reading and incidental vocabulary learning.

Keywords: Incidental learning, inferencing, phonemic awareness, reading, vocabulary

[2] Bursa Uludağ University, Faculty of Education, English Language Teaching Department, E-mail: ilknurp@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4537-0358

The former studies have displayed that reading proficiency does have an impact on incidental vocabulary learning. More proficient readers are generally better at using context clues to infer the meanings of unfamiliar words while reading and as a result, they are more likely to encounter and comprehend a wider range of words in various contexts, which can contribute to their incidental vocabulary learning.

Conclusion

As previous studies have revealed, it is possible to conclude that there is consensus on the issue that reading contributes to the expansion of one's vocabulary because it exposes individuals to words and phrases within their context, thereby it enhances comprehension of their meanings and proper usage.

The current chapter has demonstrated that foreign language learners can enhance their vocabulary through reading, especially by developing phonological awareness. This skill is vital for successful reading development as it helps in understanding the relationship between letters and sounds, decoding, and recognizing words. Additionally, it is essential for readers to comprehend the purpose of their reading and be aware that when encountering unfamiliar words, deriving their meaning through inference or incidental learning is crucial to achieving their reading objectives while at the same time developing their vocabulary knowledge.

References

Bett, S. (2002). The number of phonemes in English. *Journal of the Simplified Spelling Society 30*(1), 8–12.

Biemiller, A. (2005). Size and sequence in vocabulary development: Implications for choosing words for primary grade vocabulary instruction. In A.Hiebert & M.Kamil (Eds.), *Teaching and learning vocabulary: Bringing research to practice* (pp.223– 242). Erlbaum.

Byrne, B., & Fielding-Barnsley, R. (1995). Evaluation of a program to teach phonemic awareness to young children: A 2- and 3-year follow-up and a new preschool trial. *Journal of Educational Psychology, 87*(3), 488–503.

Cunningham, A.E. & Stanovich, K.E. (1991). Tracking the unique effects of print exposure in children: Associations with vocabulary, general knowledge and spelling. *Journal of Educational Psychology*, *83*, 264-274.

François Pichette, Linda de Serres, & Marc Lafontaine. (2012). Sentence reading and writing for second language vocabulary acquisition. *Applied Linguistics*, *33*(1), 66–82. https://doi.org/10.1093/applin/amr037

Fraser, C.A. (1999). Lexical processing strategy use and vocabulary learning through reading. *Studies in Second Language Acquisition, 21(2)*, 225 - 241. https://doi.org/10.1017/s0272263199002041

Gunobgunob-Mirasol, R. (2019). Vocabulary size, reading motivation, reading attitudes and reading comprehension performance among Filipino college learners of english. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 8, 64–70. https://doi.org/10.11591/ijere.v8i1.15335

Hamada, M. (2009). Development of L2 word-meaning inference while reading. *System*. 37. 447-460.

Hayes, D. P. (1988). Speaking and writing: Distinct patterns of word choice. *Journal of Memory and Language,* 27, 572-585.

Hook, P. E., & Johnson, D. J. (1978). Metalinguistic awareness and reading strategies. *Bulletin of the Orton Society*, *28*, 62–78. http://www.jstor.org/stable/23770045

Heilman, M., Zhao, Le., Pino, J., & Eskenazi, M. (2008). Retrieval of reading materials for vocabulary and reading practice. In, *Proceedings of the Third Workshop on Innovative Use of NLP for Building Educational Applications (EANL '08). Association for Computational Linguistics*, USA, 80–88.

Hulme, C. & Snowling, M. (2013). Learning to read: what we know and what we need to understand better. *Child Development Perspectives 7*(1), 1-5. https://doi.org/10.1111/cdep.12005

Joseph, H., & Nation, K. (2018). Examining incidental word learning during reading in children: The role of context. *Journal of Experimental Child Psychology 166*, 190–211.

Hasbún, H. L. (2011). The effect of explicit vocabulary teaching on vocabulary acquisition and attitude towards reading. *Actualidades Investigativas En Educación,* 5, 1–21. https://doi.org/10.15517/aie.v5i2.9144

Heilman, M., Zhao, L., Pino, J., & Eskenazi, M. (2008). Retrieval of reading materials for vocabulary and reading practice. *Workshop on Innovative Use of NLP for Building Educational Applications,* 80–88. https://doi.org/10.3115/1631836.1631846

Nalom, A.F., Soares, A.J., & Cárnio, M.S. (2015). The relevance of receptive vocabulary in reading comprehension. *Codas,* 27(4), 333–338. https://doi.org/10.1590/2317-1782/20152015016

Nation, I. S. P. (2009). Teaching ESL/EFL Reading and Writing. Routledge.

Nation, P. (2018). Reading a whole book to learn vocabulary. *International Journal of Applied Linguistics*, 169, 30–43. https://doi.org/10.1075/itl.00005.nat

Stanovich, K. E. (1986). Matthew effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of literacy. *Reading Research Quarterly*, 21, 360-407.

Swanborn, M.S.L. & de Glopper, K. (2002). Impact of reading purpose on incidental word learning from context. *Language Learning 52*, 95-117.

Su, M., Peyre, H., Song, S., Mcbride, C., & Tardif, T. (2017). The influence of early linguistic skills and family factors on literacy acquisition in Chinese children: Follow-up from age 3 to age 11. *Learning and Instruction 49*, 54–63.

Suggate, S. P. (2016). A meta-analysis of the long-term effects of phonemic awareness, phonics, fluency, and reading comprehension interventions. *Journal of Learning Disabilities 49*(1), 77–96.

CHAPTER 3
How to Read Literature: Fostering the Realms of Imagination

Ufuk Özen Baykent[3]

Abstract

The main focus of this chapter is to investigate the reading ability in second language situations concerning literary texts. By analysing the multifaceted benefits of including literature in reading classrooms, this study highlights how literature can be an invaluable tool in enhancing critical thinking, nurturing empathy, understanding different cultures, and broadening perspectives. The chapter emphasizes the significance of active engagement and critical reflection in the reading process, emphasizing that it is not merely the act of reading itself but the mindful analysis that enables readers to internalize and make literature a part of their own lives. Drawing upon a range of literary examples and educational research, the chapter aims to guide educators and students alike on how to read literature more effectively.

Introduction

Literature, in its essence, is deeply human, as its stories, poems, and plays capture a vast array of human desires and needs. It holds a universal appeal due to its reflection of

[3] Bursa Uludağ University, Faculty of Education, English Language Teaching Department. E-mail: ufukozen@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9496-7922

discourse, and supporting creative expression, educators can instill a lasting passion for literature in their students. The profound influence of literature education extends far beyond the classroom, molding students into empathetic, open-minded, and versatile individuals who value the significance of language and the richness of human life.

References

Burns, C. J. and McNamara, M. G. (1983). *Literature: A Close Study*. Melbourne: Macmillan.

Hedge, T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom* Oxford: Oxford University Press.

Hişmanoğlu, M. (2005). Teaching English Through Literature, *Journal of Language and Linguistic Studies* 1(1), 53-66.

Jago, C.; Renée, H. S.; Lawrence, S., & Robin, D. A. (2011). *Literature and Composition: Reading, Writing and Thinking*. Bedford/St. Martin's.

McKay, S. (1982). Literature in the ESL classroom. *TESOL Quarterly 16*(4), 529-536.

Lee, W. R. (1970). Editorial. *English Language Teaching 25*, pp. 1-2.

Locke, J. (1998). *An Essay Concerning Human Understanding.* Penguin Classics.

Sage, H. (1987). *Incorporating Literature in ESL Instruction*. Prentice Hall.

CHAPTER 4
Improving Reading Comprehension through Visual Literacy Tools

Ayşe Kızıldağ[4]

Abstract

This chapter explores the relationship between visual literacy tools and reading comprehension in English as a foreign language context. Combining visuals that can accompany texts requires the skills and the competence of how to read/use them properly. Visual literacy is described as the ability to interpret, analyze, and create visual images, including photographs, drawings, charts, and graphs. It is an important skill that can enhance reading comprehension as it allows readers to understand and interpret visual information supporting texts. In other words, teachers can incorporate visual elements into their lessons to support reading comprehension. For example, teachers can use images or videos to introduce a new topic, provide context for a text, or help students to visualize the concept. Teachers can also motivate learners to create their own visual representations of text, such as illustrations, infographics, or diagrams to help them better understand and remember what they have read. As a result, incorporating visual literacy into reading classes is an effective way to develop reading comprehension, increase student engagement, and promote creativity and critical thinking.

Keywords: Visuals, Visual Literacy, Reading Comprehension, English as a Foreign Language

[4] Aksaray University, Faculty of Education, English Language Teaching Department, E-mail: akizildag@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7717-256X

Through these abovementioned themes, we expect to raise some critical awareness about employing visual literacy tools for potential practitioners.

References

Avgerinou, M. (2009). Re-viewing visual literacy in the "Bain d'Images" era. TechTrends 53(2), 28–34. https://doi.org/10.1007/s11528-009-0264-z

Avgerinou, M., & Pettersson, R. (2011). Toward a cohesive theory of visual literacy. *Journal of Visual Literacy, 30*(2), 1–19. https://doi.org/10.1080/23796529.2011.11674687

Bamford, A. (2003). *Visual Literacy and New Technologies* [White paper]. Adobe Systems Pty Ltd. https://ualresearchonline.arts.ac.uk/id/eprint/1823/1/globalimperative.pdf

Beaudry, J. (2014). Visual literacy for all teachers and learners: Essential knowledge and skills to create, use and assess concept maps and graphic organizers. In S. Younie, M. Leask & K. Burden (Eds.), *Teaching and Learning with ICT in the Primary School* (pp. 54-70). Routledge.

Brown, I. (2004). Global trends in art education: New technologies and the paradigm shift to visual literacy. *The International Journal of Art Education*, *2*(3), 50-61. https://ed.arte.gov.tw/uploadfile/periodical/906_0203_5061.pdf

Candy, L. (2019). *Reflective creative practice: Research through making and practice*. Routledge.

Chu, H. J., Swaffar, J., & Charney, D. (2002). Cultural representations of rhetorical conventions: The effects on reading recall. *TESOL Quarterly, 36*, 511–541. https://doi.org/10.2307/3588239

Curtiss, D. (1987). *Introduction to visual literacy: A guide to the visual arts and communication*. Prentice Hall.

Davey, B. (1983). Think-aloud: Modeling the cognitive processes of reading comprehension. *Journal of Reading*, 27(1), 44-47. https://www.jstor.org/stable/40029295

Duke, N. K., Pearson, P. D., Strachan, S. L., & Billman, A. K. (2011). Essential Elements of Fostering and Teaching Reading Comprehension. In A. E. Farstrup & S. J. Samuels (Eds.), *What research has to say about reading instruction*, (4th ed., pp. 51-93). International Reading Association, Inc.

Elkind, J., Cohen, K., & Murray, C. (1993). Using computer-based readers to improve reading comprehension of students with dyslexia. *Annals of Dyslexia*, *43*(1), 238-259. https://doi.org/10.1007/BF02928184

Farrell, T. S. C. (2001). Teaching reading strategies: "It takes time!". *Reading in a Foreign Language, 13*(2), 631-646. https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/server/api/core/bitstreams/28216d5f-678e-4d98-a7f4-d303d336d90d/content

Fisher, D. & Frey, N. (2013). *Rigorous reading: 5 access points for comprehending complex texts*. Corwin Literacy.

Gerstein, J. (2015, July 11). *User generated education*. https://usergeneratededucation.wordpress.com/tag/visual-literacy/

Grabe, W. (2004). Research on teaching reading. *Annual Review of Applied Linguistics*, *24*, 44-69. https://doi.org/10.1017/S0267190504000030

Grabe, W., & Stoller, F. L. (2019). *Teaching and researching reading* (3rd ed.). Routledge.

Graves, M. F., & Graves, B. (2003). *Scaffolding reading experiences: Designs for student success* (2nd ed.). Christopher Gordon.

Guglietti, M. V. (2023). Redefining visual literacy in an era of visual overload: The use of reflective visual journals to expand students' visual thinking. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, *20*(4), 1-19. https://doi.org/10.53761/1.20.4.03

Hardiman, M., Rinne, L., & Yarmolinskaya, J. (2014). The effects of arts integration on long-term retention of academic content. *Mind, Brain, and Education*, *8*(3), 144-148. https://doi.org/10.1111/mbe.12053

Hibbing, A. N., Joan, L. & Rankin-Erickson, J. L. (2003). A picture is worth a thousand words: Using visual images to improve comprehension for middle school struggling readers. *The Reading Teacher*, *56*(8), 758-770. https://www.jstor.org/stable/20205292

Hortin, J. A. (1984). Visual literacy in the classroom. *Kappa Delta Pi Record*, *21*(1), 17-18. https://doi.org/10.1080/00228958.1984.10 517178

Johnson-Glenberg, M. C. (2000). Training reading comprehension in adequate decoders/poor comprehenders: Verbal versus visual strategies. *Journal of Educational Psychology, 92*(4), 772-782. https://doi.org/10.1037/0022-0663.92.4.772

Kedra, J. (2018). What does it mean to be visually literate? Examination of visual literacy definitions in a context of higher education. *Journal of Visual Literacy*, *37*(2), 67-84. https://doi.org/10.1080/1051144X.2018.1492234

Kızıldağ, A. (2023). Multiliterate digital pedagogy in ELT: Multimodality and multiliteracy. In Ö. Özer & C. Yükselir (Eds.), *Teaching in online and blended learning environments: Emerging trends in English language teaching* (pp. 57-72). Nobel.

Larkin, J. H., & Simon, H. A. (1987). Why a diagram is (sometimes) worth ten thousand words. *Cognitive Science, 11*, 65–99. https://doi.org/10.1016/S0364-0213(87)80026-5

Lavie, N. (2005). Distracted and confused?: Selective attention under load. *Trends In Cognitive Sciences*, *9*(2), 75-82. https://doi.org/10.1016/j.tics.2004.12.004

Lopatovska, I., Hatoum, S., Waterstraut, S., Novak, L. and Sheer, S. (2016). Not just a pretty picture: visual literacy education through art for young children, *Journal of Documentation, 72*(6), 1197-1227. https://doi.org/10.1108/JD-02-2016-0017

Lorenz-Spreen, P., Mønsted, B.M., Hövel, P. & Lehmann, S. (2019). Accelerating dynamics of collective attention. *Nature Communic ations, 10*, 1759. https://doi.org/10.1038/s41467-019-09311-w

Lundy, A. D., & Stephens, A. E. (2015). Beyond the literal: Teaching visual literacy in the 21st century classroom. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *174*, 1057-1060. https://doi.org/10.1016(j.sbspro.2015.01.794

Maine, F. (2015). *Dialogic readers: Children talking and thinking together about visual texts*. Routledge.

McNamara, D. S. (Ed.) (2007). *Reading comprehension strategies: Theories, interventions, and technologies.* Erlbaum.

Mikulecky, B. C. (2011). *A short course in teaching reading: Practical technique for building reading power*. Pearson Longman.

Mitchell, W. J. T. (1994). *Picture theory: Essays on verbal and visual representation*. University of Chicago Press.

Mitchell, W. J. T. (2002). Showing seeing: A critique of visual culture. *Journal of Visual Culture, 1*, 165–181. https://doi.org/10.1177/14704120200100202

Naderi Anari, N., Rostami Aboo Saeedi, A. A., & Shariati, M. (2019). The effects of multimodality on reading comprehension and vocabulary retention among Iranian EFL learners. *Iranian Journal of English for Academic Purposes*, *8*(4), 86-101. http://journalscmu.sinaweb.net/article_101272.html

Neisser, E. (1997). Rising scores on intelligence tests. *American Scientist, 85*, 440-447. https://www.jstor.org/stable/27856851

Nesbit, J. C., & Adesope, O. O. (2006). Learning with concept and knowledge maps: A meta-analysis. *Review of Educational Research, 76*(3), 413–448. https://doi.org/10.3102/00346543076003413

Oates, J. M., & Reder, L. M. (2011). Memory for pictures: Sometimes a picture is not worth a single word. In A. S. Benjamin (Ed.), *Successful remembering and successful forgetting* (pp. 465-480). Psychology Press.

Raphael, T. E., George, M., Weber, C. M., & Nies, A. (2009). Approaches to teaching reading comprehension. In S. E. Israel & G. G. Duffy (Eds.), *Handbook of research on reading comprehension* (pp. 449-469). Routledge.

Richardson, W. (2009). *Blogs, wikis, podcasts and other powerful web tools for classrooms*. Corwin Press.

Rinne, L., Gregory, E., Yarmolinskaya, J., & Hardiman, M. (2011). Why arts integration improves long-term retention of content. *Mind, Brain, and Education*, *5*(2), 89-96. https://doi.org/10.1111/j.1751-228X.2011.01114.x

Robb, L. (2000). *Teaching reading in middle school*. Scholastic Inc.

Salisbury, M., & Styles, M. (2020). *Children's picturebooks: The art of visual storytelling* (2nd ed.). Laurance King Publishing.

Saricoban, A. (2002). Reading strategies of successful readers through the three phase approach. *The Reading Matrix*, *2*(3), 1-16. https://www.readingmatrix.com/articles/saricoban/article.pdf

Savic, V., & Shin, J. K. (2013). Contextualising language learning through stories in Serbia. *Inovacije u nastavi, 26*(1), 62-83. https://bic-pk.ceon.rs/article.aspx?artid=0352-23341301062S&lang=en

Schönau, D., Kárpáti, A., Kirchner, C., & Letsiou, M. (2020). A new structural model of visual competencies in visual literacy: The revised Common European Framework of Reference for visual competency. *The Literacy Pre-Literacy and Education Journal*, *4*(3), 57-72. https://pages.pedf.cuni.cz/gramotnost/files/2021/06/04_Schonau_Karpati_Kirchner_Letsiou-1.pdf

Serafini, F. (2012). Expanding the four resources model: Reading visual and multi-modal texts. *Pedagogies: An International Journal*, *7*(2), 150-164. https://doi.org/10.1080/1554480X.2012.656347

Serafini, F. (2014). *Reading the visual: An introduction to teaching multimodal literacy*. Teachers College Press.

Statton Thompson, D., Beene, S., Greer, K., Wegmann, M., Fullmer, M., Murphy, M., Schumacher, M. & Saulter, T. (2022). A proliferation of images: Trends, obstacles, and opportunities for visual literacy. *Journal of Visual Literacy*, *41*(2), 113-131. https://doi.org/10.1080/1051144X.2022.2053819

Stein, J. (2014). Dyslexia: The role of vision and visual attention. *Current Developmental Disordorder Reports, 1*, 267–280. https://doi.org/10.1007/s40474-014-0030-6

Sturken, M., & Cartwright, L. (2001). *Practices of looking: An introduction to visual culture*. Oxford University Press.

Tierney, R. J., & Readence, J. E. (2005). *Reading strategies and practices: A compendium* (6th ed.). Allyn & Bacon.

Trabasso, T., & Bouchard, E. (2002). Teaching readers how to comprehend text strategically. In C. Collins & M. Pressley (Eds.), *Comprehension instruction: Research-based best practices* (pp. 176–200). Guilford Press.

Vygotsky, L. (1962). *Thought and language*. MIT Press.

Vygotsky, L. (1978). *Mind in society*. Harvard University Press.

Watzman, S. (2003). Visual design principles for usable interfaces. In A. Sears, & J. A. Jacko (Eds.), *The human computer interaction handbook* (pp. 263–285). L. Erlbaum Associates Inc.

West, T. G. (1997). *In the mind's eye*. Prometheus Books.

Zopf, R., Giabbiconi, C. M., Gruber, T., & Müller, M. M. (2004). Attentional modulation of the human somatosensory evoked potential in a trial-by-trial spatial cueing and sustained spatial attention task measured with high density 128 channels EEG. *Cognitive Brain Research*, *20*(3), 491-509. https://doi.org/10.1016/j.cogbrainres.2004.02.014

CHAPTER 5
Short Stories to Promote Reading Comprehension and Motivation

Selma Deneme Gençoğlu[5] - Ogultumar Hezretkuliyeva[6]

Abstract

As an important teaching material, short stories are the best resources in learning/teaching language and improving the reading skills of learners. This research seeks to investigate the use of short stories in the classroom environment to increase the language skills of learners and promote their reading comprehension and motivation. Nowadays, it is easy to access stories, especially on the internet, and to integrate them into the lessons. Motivation can be increased by integrating stories into the learning activities in the lessons. Meanwhile, they can provide an enjoyable and pleasurable classroom. Because students not only read the whole story but also interact with the inner world of the story and develop their critical thinking skills, creativity, and self-expression in this direction. In accordance with this, a detailed literature review was conducted in order to determine the effects of integrating short stories into the class. Motivation is an important variable in learning a foreign language and thus, in motivating learners, teachers must take into consideration some factors such as ages, interests,

[5] Trakya University, Faculty of Education, English Language Teaching Department. E-mail:selmadeneme@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7408-1163

[6] Trakya University, Institute of Social Sciences, E-mail: tumarhezretkuliyeva@gmail.com, ORCID: 0009-0008-2107-2579

References

Abrams, M. H. (1970). *A Glossary of Literary Term.* Rinrhart.

Adler, C. R. (Ed.). (2001). *Put reading first: The research building blocks for teaching children to read*. Jessup, ED Pubs.

Anderson, R. C., Hiebert, E. H., Scott, J. A., & Wilkinson, I. A. G. (1985). *Becoming a Nation of Readers*. National Institute of Education.

Angriawan, A. I., Jabu, B. & Dollah, S. (2023). The effects of self-efficacy on students' reading comprehension. *Celebes Journal of Language Studies. 3*(1), 23-26.

Arı, G. (2017). Basic concepts of reading instruction. *International Journal of Languages' Education and Teaching. 5*(4), 484 https://doi.org/10.18298/ijlet.2390

Brumfit, C. (1989). *Literature and the Learner: Methodological Approaches*, Macmillan.

Carson, J. & Leki, I. (1993). *Reading in the composition classroom: Second language perspective*. Heinle & Heinle. http://dx.doi.org/10.29228/ijlet.70362

Carter, R. & Long, M. N. (1991). *Teaching literature*. Longman Inc.

Channa, M. A., Nordin Z. S., Simming, I. A., & Chandio, A. A. (2016). A qualitative study of reading comprehension: an insight from Pakistani context bridging the needs of engineering students. *International Journal of English Linguistics. 6*(2), 85-90. https://doi.org/10.5539/ijel.v6n2p85

Clandfield, L. (2011). *Teaching Materials: Using Literature in the EFL/ ESL Classroom.* www.onestopenglish.com/methodology/methodology/teachingmaterials/teaching-materials-using-literature-in-the-efl/-esl-classroom/146508.article

Collie, J., & Slater, S. (1991). *Literature in the language classroom*. (5th ed.). Cambridge University Press.

Collie, J., & Slater, S. (1995). *Short Stories for Creative Language Classrooms*. Cambridge University Press.

Dóczi, B. (2011) Comparing the Vocabulary Learning Strategies of High School and University Students: A Pilot Study. *WoPaLP* 5, 138-158.

Eccles, J. S. & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology, 53*, 109-132.

Frimasary, A. E. (2015). Using short story to improve student's reading comprehension. *Journal of Linguistics and Language Teaching. 2*(2), 44-50. https://doi.org/10.33369/joall.v2i1.5868

Gilakjani, A. P. & Sabouri, N. B. (2016). How Can Students Improve Their Reading Comprehension Skill*? Journal of Studies in Education 6*(2), 231. https://doi.org/10.5296/jse.v6i2.9201

Goodman, K. S. (1967). Reading: A psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist, 6*(4), 126–135 https://doi.org/10.1080 /19388076709556976

Hijazi, D. (2018). The relationship between students' reading comprehension and their achievement in English. *US-China Foreign Language 16*(3), 141-153. https://doi.org/10.17265/1539-8080/2018.03.002

Kolawole, C. O. O. (2009). The state of reading in selected secondary schools in Oyo State, Nigeria. *An International Multi-Disciplinary Journal 3*(1), 388-398.

Küçükoğlu, H. (2013). Improving reading skills through effective reading strategies. *Procedia - Social and Behavioral Sciences. 70*(2013), 709-714. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.01.113

Little, D. (1997). *Responding authentically to authentic texts: A problem for self-access learning? In Autonomy and independence in language learning*, (eds.) P. Benson and P. Voller. Longman.

McInerney M. D., (2019). Motivation. *Educational Psychology, 39* (4), 427-429. https://doi.org/10.1080/01443410.2019.1600774

Meniado, J. C. (2016). Metacognitive reading strategies, motivation, and reading comprehension performance of Saudi EFL students. *English Language Teaching. 9* (3). 118. https://doi.org/10.5539/elt.v9n3p117

Moghadam, S. H., Zainal, Z., & Ghaderpour, M. (2012). A review on the important role of vocabulary knowledge in reading comprehension performance. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. *66*(2013). https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.11.300

Nagy, W. (1988). *Teaching vocabulary to improve reading comprehension*. National Council of Teachers of English.

Pardede, P. (2011). Using Short Stories to Teach Language Skills. *Journal of English Teaching, 1*(1), 14-27. https://doi.org/10.33541/jet.v1i1.49

Pourhosein G. A., & Sabouri, N. B., (2016). How can students improve their reading comprehension skill? *Journal of Studies in Education*, *6*(2), 230. https://doi.org/10.5296/jse.v6i2.9201

Pressley, G. M. (1976). Mental imagery helps eight-year-olds remember what they read. *Journal of Educational Psychology, 68*(3), 355–359. https://doi.org/10.1037/0022-0663.68.3.355

Rodríguez, G. L. A. (2017). Students' language skills development through short stories. *Íkala, revista de lenguaje y cultura*, *22*(1), 103-118. https://doi.org/10.17533/udea.ikala.v22n01a07

Shanahan, D. (1997). Articulating the relationship Between Language, Literature and Culture: Toward a New Agenda for Foreign LanguageTeaching and Research. *The Method Language Journal*. *81*(2). 6. https://doi.org/10.2307/328784

Tucker, G.R., & Lambert W.E., (1972). *Sociocultural Aspects of Foreign-Language Study*. Dodge, J. W. (ed.), Northeast Conference Reports, The Capital City Press.

Vural, H. (2013). Use of literature to enhance motivation in ELT classes. *Mevlana International Journal of Education (MIJE) Vol. 3*(4), 15-23. http://dx.doi.org/10.13054/mije.13.44.3.4

Wery, J. T., & Thomson, M. M. (2013). Motivational strategies to enhance effective learning in teaching struggling students. *Support for Learning, 28*(3), 103-108.108.https://doi.org/10.1111/1467-9604.12027

Nolan, T. E. (1991). Self-questioning and prediction: Combining metacognitive strategies. *Journal of Reading 35*(2), 132-138.

Numrich, C. (1989). Cognitive strategies for integrating ESL and content area instruction. ED314959 Conference Paper.

Golinkoff, R. M.(1975-1976). A comparison of reading comprehension processes in good and poor comprehenders. *Reading Research Quarterly. 11*(4), 623-659. https://doi.org/10.2307/747459

Pritchard, R.(1990). The effects of cultural schemata on reading processing strategies. Reading Research Ouarterlv, 25(4), 273-295.

Zhang Z. (1993). Literature Review on Reading Strategy Research. https://eric.ed.gov/?id=ED366908

CHAPTER 6
Reading Digital Stories in English Language Learning and Teaching Process

Yıldız Turgut[7]

Introduction

Considered as a contemporary form of traditional storytelling (Snow, 2002), digital stories (DSs) are defined as storylines that are three to five minutes in length consisting of text, digital graphics, recorded audio narration, music, and video (Robin, 2016). DSs have a variety of uses; however, they can be categorized into three major groups: personal narratives including significant incidents in one's life, re-telling historical events, and informing or instructing the viewer on various subjects ranging from literacy, math, and science, to art, technology, and medical education (Robin, 2008). Since its development in the 1990s by the Center of Digital Storytelling, a non-profit, community arts organization in California, DSs have been integrated into education (Lambert, 2013).

Digital storytelling (DST), using digital stories (DSs) in the learning process, is employed as a pedagogical approach and as a technological tool in and out of classrooms (Apriltya and Arifin, 2016; Nassim, 2018; Ohler, 2007; Smeda et al., 2014). In

[7] Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Education, English Language Teaching Department. E-mail: yildiz.turgut@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9143-3690

exercises. Moreover, the contrastive methodologies adopted by parents in regard to reading with traditional print or digital books may be correlated with their pronounced preference for their children's traditional print books in contemporary times. Diverse book formats are associated with unique categories of interactions between mothers and children and support divergent modalities of learning and development. How mothers utilize language in their interactions is dependent upon the contextual situation and the specific requirements associated with either digital or traditional print book materials. Furthermore, the research recommends the employment of DSs as a tool for enhancing the acquisition of English language reading comprehension abilities, and writing skills and expanding one's vocabulary knowledge. Moreover, the employment of DSs and DST as pedagogical tools holds significant value in teacher education, particularly within the context of early childhood education and primary school education. The substantiation of the affirmative impact of superior DSs on the learning process of learners, coupled with the promotion of their enjoyment of reading, highlights the significance of prioritizing the advancement and improvement of the design and use of DSs in research and practice efforts.

References

Al-Hameed, F. M. A. A. & Al-Shuair, M. A. A. (2019). The Effectiveness of Using Digital Stories (On Internet) To Improve the Literal, Organizational and Inferential Reading Comprehension Skills of English as a Second Language. *Journal of Research in Curriculum, Instruction and Educational Technology*, 5(3), 45-81.

Alismail, H. A. (2015). Integrate Digital Storytelling in Education. *Journal of Education and Practice*, 6(9), 126 -130.

Alkhlili, M. (2018). Using Digital Stories for Developing Reading Skills of EFL Preparatory School Pupils. *Multi- Knowledge Electronic Comprehensive Journal for Education and Science Publications (MECSJ),* 4, 68-88.

Amelia, L. C. H. & Abidin, M. J. Z. (2018). Young ESL Learners' Perception on the Effects of Using Digital Storytelling Application in English Language

Learning. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 26(T), 179-198.

Anggeraini, Y., & Afifah, N. (2017). Digital Storytelling as a Teaching Medium in Reading Classroom. *Language Circle: Journal of Language and Literature*, 12(1), 83-90.

Apriltya, R. A. & Arifin, R. (2016). The Use of Digital Story in Teaching Reading Narrative Text for SMP Students. *The Equatorial Education and Learning Journal/ Jurnal Pendidikan dan Pembelajaran Untan (JPPK)*, 5(4), 1-11. DOI: 10.26418/jppk.v5i4.14937

Bakar, A. R. & Jaafar, N. F. N. (2017). Developing Reading Comprehension Through Digital Storytelling. *Gading Journal of The Social Sciences*, 20 (1), 1-6.

Barry, A.L. (2002). Reading Strategies Teachers Say They Use. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 46(2), 132-141.

Bataller Catalá, A. (2013). Digital Storytelling, A Documentary Reportage to Show and to Test Didactic Itineraries Based on Literary Tours. In Alcantud-Díaz, M. & C. Gregori-Signes, C. (Eds.) Experiencing Digital Storytelling, JPM, Germany, pp.14-27.

Benmayor, R. (2008). Digital Storytelling as a Signature Pedagogy for the New Humanities. *Arts and Humanities in Higher Education*, 7(2), 188-204.

Biancarosa, G., & Griffiths, G. G. (2012). Technology Tools to Support Reading in The Digital Age. *The Future of Children*, 22, 139-160. https://doi.org/10.1353/foc.2012.0014

Brenner, K. (2014). Digital Stories: A 21st Century Communication Tool for The English Language Classroom. *English Teaching Forum,* 24 (1), 22-29.

Brígido-Corachán, A. (2013). Cultural Digital Stories: Building Up Research Through Historytelling and Learning Object Design. In Alcantud-Díaz, M. & C. Gregori-Signes, C. (Eds.) Experiencing Digital Storytelling, JPM, Germany.

Burmak, L. (2004). Visual Presentations That Prompt, Flash & Transform. *Media and Methods*, 40 (6),4-5.

Burniske, R. W. (2000). Literacy In the Cyberage. Skylight Training and Publishing Company. Arlington Heights, IL.

Bus, A.G. (2003). Social-Emotional Requisites for Learning to Read. In: Van Kleeck A, Stahl SA and Bauer EB (Eds.) *On Reading Books to Children*, Routledge, pp.17-28.

Bus, A.G., Van Ijzendoorn, M.H. & Pellegrini, A.D. (1995) Joint Book Reading Makes for Success in Learning to Read: A Meta-Analysis on Intergenerational Transmission of Literacy. *Review of Educational Research,* 65(1), 1-21.

Castañeda, M. (2013). I am Proud That I Did It and It's a Piece of Me: Digital Storytelling In The Foreign Language Classroom. *CALICO Journal*, 30(1), 44-62. https://doi.org/10.11139/cj.30.1.44-62

Chaudron, S., Di Gioia, R. & Gemo, M. (2018). *Young Children (0–8) and Digital Technology: A Qualitative Study Across Europe.* European Commission, JRC. Luxembourg.

Coiro, J., Lankshear, C., Knobel, M., & Leu, D. (Eds.). (2008). *Handbook of Research on New Literacies*. Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ.

Coll, C. (2005). Lectura Y Alfabetismo En La Sociedad De La Información. *Revista Sobre La Sociedad Del Conocimiento*, 1, 4-10.

Common Sense Media. (2017). The Common Sense Census: Media Use By Kids Age Zero To Eight 2017. https://www.commonsensemedia.org/research/the-common-sense-census-media-use-by-kids-age-zero-to-eight-2017

Dogan, B., & Robin, B. (2008). Implementation of Digital Storytelling In The Classroom By Teachers Trained In A Digital Storytelling Workshop. In Mcferrin, K., Weber, R., Carlsen, R. & Willis, D. (Eds.) Proceedings of SITE 2008 (Society for Information Technology & Teacher Education International Conference), AACE, Las Vegas, pp. 902-907.

Doyle, B.G, & Bramwell, W. (2006). Promoting Emergent Literacy and Social–Emotional Learning Through Dialogic Reading. *The Reading Teacher,* 59(6), 554-564.

Dweil, F. M. E. S. E. (2021). Using Digital Stories for Developing Reading Skills. *Journal of Reading and Knowledge*, 21(233), 433-454. https://doi.org/10. 21608/MRK.2021.156979

Eggleston, C., Wang, C.W. & Choi, Y. (2022). Mother-Toddler Shared Reading with Electronic versus Print Books: Mothers' Language Use and Perspectives. *Early Education and Development*, 33(7), 1152-1174, https://doi.org/10.1080/10409289.2021.1943638

Enokida, K. (2016). Digital Story (Re)Telling Using Graded Readers and Smartphones. In Papadima- Sophocleous, S., Bradley,L. & Thouësny,S. (Eds.) CALL Communities and Culture – Short Papers From EUROCALL 2016, Research-publishing.net, pp. 132-136. DOI: 10.14705/rpnet.2016.eurocall2016.550

Ferreiro, E. (2011). Alfabetización Digital: De Qué Estamos Hablando? *Educação e Pesquisa*, 37(2), 423–438. https://doi.org/10.1590/S1517-97022011000200014.

Genishi, C., & Goodwin, L. A. (Eds.). (2008). *Diversities In Early Childhood Education: Rethinking and Doing.* Routledge, New York.

Gilkerson J., Richards, J. A. & Topping, K. J. (2017). The Impact of Book Reading in The Early Years on Parent–Child Language Interaction. *Journal of Early Childhood Literacy,* 17(1), 92–110.

Gilster, P. (1997). *Digital Literacy*. Wiley Computer Publishing, New York, NY.

Ginting, D. A., Rahmadhani, M., Hassan, M. & Yusrah (2021). Enhance Students' Reading Comprehension Through Digital Storytelling. A*nglo-Saxon: Jurnal Ilmiah Program Studi Pendidikan Bahasa Inggris, 12*(2), 201-206.

Greaney, V. & Hegarty, M. (1987). Correlates of Leisure-Time Reading. *Journal of Research in Reading*, 10(1), 3-20.

Gregori-Signes, C. (2008). Integrating The Old and The New: Digital Storytelling in The EFL Language Classroom. *GRETA*, 16, 43-49.

Gregori-Signes, C. (2014). Digital Storytelling and Multimodal Literacy In Education. *Porta Linguarum,* 22, 237-250.

Gremmen, M. C., Molenaar, I., & Teepe, R. (2016). Vocabulary Development at Home: A Multimedia Elaborated Picture Supporting Parent-Toddler Interaction. *Journal of Computer Assisted Learning*, 32, 548-560. https://doi.org/10.1111/jcal.12150

Gutierrez, M., Cristobal, I., Alonzo, A. & Bustamante, R. (2019). Digital Storytelling vs Traditional Storytelling: Teaching English Language to ANHS Students. *2019 IEEE Integrated STEM Education Conference (ISEC)*.1-4.

Haffner, C. A., & Miller, L. (2011). Fostering Learning Autonomy In English for Science: A Collaborative Digital Video Project In A Technological Learning Environment. *Language Learning & Technology*, 15(3), 68-86.

Hamdy, M.F. (2017). The Effect of Using Digital Storytelling on Students' Reading Comprehension and Listening Comprehension. *Journal of English and Arabic Language Teaching (JEALT)*, 8(2), 112-123.

Hartley, J., & McWilliam, K. (Eds.). (2009). *Story Circle: Digital Storytelling Around the World*. Wiley-Blackwell, London.

Hibbing, A. N., & Rakin-Erikson, J. L. (2003). A Picture Is Worth a Thousand Words: Using Visual Images to Improve Comprehension In Middle School Struggling Readers. *The Reading Teacher*, 56 (8), 758–770.

https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0020/108182/children-parents-media-use-attitudes-2017.pdf

Ibarra-Rius, N. & Ballester-Roca, J. (2019). Digital Storytelling in Teacher Training: Development of Basic Competences, Creativity and Multimodal Literacy Through Book Trailers. In Carrió-Pastor, M.L. (Ed.) *Teaching Language and Teaching Literature in Virtual Environments*, Springer, Singapore, pp. 241- 254. https://doi.org/10.1007/978-981-13-1358-5_13.

Jewitt, C. (Ed.). (2009). *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. Routledge, London.

Jwaifell, M., Abu-Omar, R., & Al-Tarawneh, M. I. (2018). The Readiness of Arabic Language Teachers for Integrating Flipped Classroom: Case of Ma'an. *International Journal of Instruction*, 11, 855-868.

Kelley, E. S., & Kinney, K. (2017). Word Learning and Story Comprehension from Digital Storybooks: Does Interaction Make A Difference? *Journal of Educational Computing Research*, 55, 410-428. https://doi.org/10.1177/0735633116669811

Kopcha, T.J. (2012). Teachers' Perceptions of The Barriers To Technology Integration and Practices With Technology Under Situated Professional Development. *Computers & Education*, 59(4), 1109-1121.

Korat, O., & Falk, Y. (2017). Ten Years After: Revisiting The Question of E-Book Quality As Early Language and Literacy Support. *Journal of Early Childhood Literacy*, 19, 206–223. https://doi.org/10.1177/1468798417712105

Kucirkova, N. (2019). Children's Reading With Digital Books: Past Moving Quickly to the Future. *Child Development Perspectives*, 13(4), 208-214. https://doi.org/10.1111/cdep.12339

Lambert, J. (2013). Digital Storytelling: Capturing Lives, Creating Community (4th Ed.). Routledge, New York, NY.

Lauricella, A. R., Barr, R., & Calvert, S. L. (2014). Parent–Child Interactions During Traditional and Computer Storybook Reading for Children's Comprehension: Implications for Electronic Storybook Design. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 2, 17–25. https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2014.07.001

Lotherington, H., Neville-Verardi, D., & Ronda, N. S. (2009). English In Cyberspace: Negotiating Digital Literacies In A Climate of Educational Accountability. In Abraham, L.B. & Williams, L. (Eds.) Electronic Discourse In Language Learning and Language Teaching, John Benjamins Publishing Company. Philadelphia, PA, pp. 11-41. https://doi.org/10.1075/lllt.25.04lot

Mayorga, K., Arias-Flores, H., Ramos-Galarza, C. & Nunes, I.L. (2022). Digital Storytelling to Help Improve Reading Comprehension. *Human Factors and Systems Interaction,* 52, 419-423

Miller, E. B., & Warschauer, M. (2014). Young Children and E-Reading: Research to Date and Questions For The Future. *Learning, Media and Technology*, 39, 283-305. https://doi.org/10.1111/j.1467-9817.2008.00380.x

Murphy, S. & Headley, M. (2018). The Role of Digital Technology In Teen Mothers' and Their Children's Literacy. *Journal of Early Childhood Literacy*, 20(4), 755-782.

Murphy, S.M. (2013). On Sustaining and Encouraging Reading in Canadian Society. National Reading Campaign, Toronto.

Nassim, S. (2018). Digital Storytelling: An Active Learning Tool for Improving Students' Language Skills. *PUPIL: International Journal of Teaching, Education and Learning*, 43 2(1), 14-27.

Nikken, P. & Jansz, J. (2014) Developing Scales to Measure Parental Mediation of Young Children's Internet Use. *Learning, Media and Technology,* 39(2), 250-266.

Nikolajeva, M. (1996). Introduction to the Theory of Children's Literature. Tallin Pedagogical University, Tallin.

Oakley, G., Wildy, H., & Berman, Y. (2020). Multimodal Digital Text Creation Using Tablets and Openended Creative Apps to Improve The Literacy Learning of Children In Early Childhood Classrooms. *Journal of Early Childhood Literacy*, 20(4), 655-679. https://doi.org/10. 1177/ 14687 98418 779171

Ofcom (2019) Children and parents: Media use and attitudes report, Published 4 February 2020. Available from: https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0023/190616/children-media-use-attitudes-2019-report.pdf

Ofcom. (2017). Children and Parents: Media Use and Attitudes Report, Published 29 November 2017. Available from:

Ohler, J. (2008). Digital Storytelling In The Classroom: New Media Pathways to Literacy, Learning and Creativity. Corwin Press.

Ohler, J. (2013). Digital Storytelling In The Classroom: New Media Pathways to Literacy, Learning, and Creativity (2nd Ed.). Sage, Thousand Oaks, CA. https://doi.org/10.4135/9781452277479

Oskoz, A. & Elola, I. (2016). Digital Stories: Overview. *CALICO Journal*, 33(2), 157-173. https://doi.org/10.1558/cj.v33i2.29295

Oskoz, A., & Elola, I. (2014). Integrating Digital Stories In The Writing Class: Toward A 21st Century Literacy. In Williams, L. & Pettes, J. (Eds.) Digital Literacies In Foreign Language Education: Research, Perspectives, And Best Practices, CALICO, San Marcos, TX, pp. 179-200.

Palaigeorgiou, G., Katerina, K. & Bratitsis, T. (2017). Parental Mediation of Tablet Educational Use at Home and at School: Facilitators Or Preventers? In Auer, M.E. &Tsiatsos, T.(Eds.) Interactive Mobile Communication, Technologies and Learning, Springer Cham, Switzerland, pp.924-935.

Parangu, R. (2019). Digital Storytelling - Joyfull Learning for Children in Kindergarten. In *Proceedings of the 4th International Conference on Contemporary Social and Political Affairs - ICoCSPA,* SciTePress, Surabaya, East Java, Indonesia, pp. 191-194. https://doi.org/10.5220/0008818801910194

Pellegrini, A. D. (1991). A Critique of The Concept of at Risk as Applied to Emergent Literacy. *Language Arts,* 68(5), 380-385.

Qoura, A. (2016). Using Digital Stories for Developing Reading Skills*. Egyptian Association for Reading and Literacy,* 180.

Radaideh, E., Al-Jamal, D., & Sa'di, I. (2020). Digital Storytelling: Time to be Considered in Reading Comprehension. *Universal Journal of Educational Research*, *8*(6), 2621-2633. https://doi.org/10.13189/ ujer. 2020. 080645.

Rahiem, M.D.H. (2021). Storytelling In Early Childhood Education: Time to Go Digital. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 15(4), 1-20. https://doi.org/10.1186/s40723-021-00081-x

Rahimi, M. & Yadollahi, S. (2017). Effects of Offline Vs. Online Digital Storytelling on The Development of EFL Learners' Literacy Skills. *Cogent Education*, 4(1), 1-13. https://doi.org/10.1080/ 2331186X.2017.1285531

Ricart, A., Montañés, E., Fernández, J., & Knörr de Santiago, G. (2013). ESP Students' Prime Location to Convey Their Personal Experience Through Digital Storytelling. In Alcantud-Díaz, M. & Gregori-Signes, C. (Eds.), Experiencing Digital Storytelling, JPM, Germany.

Richter, A., & Courage, M. L. (2017). Comparing Electronic and Paper Storybooks For Preschoolers: Attention, Engagement, and Recall. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 48, 92-102. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2017.01.002

Robin, B. (2016). The Power of Digital Storytelling to Support Teaching and Learning. *Digital Education Review*, 30, 17-29.

Robin, B. R. (2006). The Educational Uses of Digital Storytelling. In Crawford, C., Carlsen,R., McFerrin, K., Price, J., Weber, R. & Willis, D. (Eds.) Proceedings of Society for Information Technology and Teacher Education International Conference 2006, AACE, Chesapeake, VA, pp. 709-716).

Robin, B. R. (2008). Digital Storytelling: A Powerful Technology Tool For The 21st Century Classroom. *Theory Into Practice*, 47, 220–228. https://doi.org/10.1080/00405840802153916

Robin, B., & McNeil, S. G. (2012). What Educators Should Know About Teaching Digital Storytelling. *Digital Education Review*, 22, 37-51.

Rodríguez-Illera, J. L., & Londoño, G. (2010). Los Relatos Digitales Como Textos Multimodales. In Actas De Las Jornadas De Bibliotecas Infantiles, Juveniles Y Escolares: El Ebook Y Otras Pantallas, Nuevas Formas, Posibilidades Y Espacios Para La Lectura, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, Salamanca, pp. 73-83.

Sadik, A. (2008). Digital Storytelling: A Meaningful Technology-Integrated Approach for Engaged Student Learning. *Educational Technology Research and Development*, 56,487-506.

Sari, B., Takacs, Z. K., & Bus, A. G. (2017). What Are We Downloading For Our Children? Best-Selling Children's Apps In Four European Countries. *Journal of Early Childhood Literacy*, 19(4), 515-532. https://doi.org/10.1177/1468798417744057

Sevilla Pavón, A., & Serra Cámara, B. (2013). Fostering The Development of Non-Linguistic Skills By Using Digital Storytelling In An ESP Course For Engineers. In Alcantud-Díaz, M. & Gregori-Signes, C. (Eds.) Experiencing Digital Storytelling, JPM, Germany.

Shalkhord, S., Gorjian, B., & Pazhakh, A. (2013). The Effect of Digital Stories on Reading Comprehension: An Internet-Based Instruction For Iranian EFL Young Learners. *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World,* 4(4), 111-124.

Shelby-Caffey, C., Ubéda, E. & Jenkins, B. (2014). Digital Storytelling Revisited: An Educator's Use of an Innovative Literacy Practice. *The Reading Teacher*, 68 (3), 191-199 https://doi.org/10.1002/trtr.1273

Smeda, N., Dakich, E., & Sharda, N. (2014). The Effectiveness of Digital Storytelling In The Classrooms: A Comprehensive Study. *Smart Learning Environments*, 1(1), 6. https://doi.org/10.1186/s40561-014-0006-3

Smolin, L., & Lawless, K. (2003). Becoming Literate in The Technological Age: New Responsibilities and Tools For Teachers. *The Reading Teacher,* 56(6), 570-577.

Snow, C. (2002). Reading for Understanding toward an R&D Program in Reading Comprehension. RAND 7, Santa Monica, CA.

Street, B., Palil, K., & Roussel, J. (2009). Multimodality and New Literacies. In Jewitt, C. (Ed.) The Routledge Handbook of Multimodal Analysis, Routledge, London, pp. 227-237).

Strouse, G. A., & Ganea, P. A. (2017a). Parent-Toddler Behavior and Language Differ When Reading Electronic and Print Picture Books. *Frontiers in Psychology*, 8, (677), 1-14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00677

Strouse, G. A. & Ganea, P. A. (2017). A Print Book Preference: Caregivers Report Higher Child Enjoyment and More Adult–Child Interactions When Reading Print Than Electronic Books. *International Journal of Child-Computer Interaction,* 12, 8-15.

Strouse, G. A., Chesnut, S. R., Newland, L. A., Mourlam, D. J., Hertel, D. & Nutting, B. (2022). Preschoolers' Electrodermal Activity and Story Comprehension During Print and Digital Shared Reading. *Computers & Education*, 183, 1-15. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104506

Tabernero, R., & Calvo, V. (2016). Book-trailers as tools to promote reading in the framework of the Web 2.0. *New Review of Children's Literature and Librarianship*, 22(1), 53-69.

Tsou, W., Wang, W., & Tzeng, Y. (2006). Applying A Multimedia Storytelling Website In 43 Foreign Language Learning. *Computers & Education*, 47, 17-28.

Tunkiel, K. A. & Bus, A.G. (2022). Digital Picture Books for Young Dual Language Learners: Effects of Reading in the Second Language. *Frontiers in Education.* 7(901060), 1-13. https://doi.org/10.3389/feduc.2022.901060

Wachira, P., & Keengwe, J. (2010). Technology Integration Barriers: Urban School Mathematics Teachers' Perspectives. *Journal of Science Education Technology*, 20, 17-25.

Waller, P. P., & Maxwell, K. L. H. (2017). Mathematics Teachers' Perceptions of Resources and Curriculum Availability In Post-Apartheid Schooling. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 15(4), 741-757.

Weigle, S. (2014). Consideration For Teaching Second Language Writing. In Celce-Murcia, M., Brinton, D. & Show,M. (Eds.) Teaching English as A Second Or Foreign Language, Heinle Cengage Learning, Independence, KY, pp. 222-237).

Zabitgil-Gülseren, Ö., & Akar, S. S. (2021). Using Digital Short Stories in Teaching English Vocabulary. In Kostova, Z.B., Duisenbaevna, K.K., Atasoy,E. & Batir, B. (Eds.) Developments in Educational Sciences, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, pp. 116-128. https://doi.org/10.5281/zenodo.4780891

Zipke, M. (2017). Preschoolers explore interactive storybook apps: the effect on word recognition and story comprehension. *Education and Information Technologies*, 22, 1695-1712. https://doi.org/10.1007/s10639-016-9513-x

CHAPTER 7
Reading in English: Analysis of Genres in National Curricular Objectives and Coursebook Texts

Güliz Turgut Dost[8]

Abstract

The purpose of this chapter is to present the findings of a qualitative study analyzing which genres (if any) were integrated into the national curricular reading objectives and coursebook texts prepared and distributed by the Ministry of National Education for English courses in Türkiye. Data were collected through the document analysis method. Data collection from the curricula and coursebooks was restricted to grades 7-12 because reading texts over 25 words are introduced in seventh grade and above. A total of 94 reading objectives and over 112 texts in coursebooks were analyzed for their genres through systemic functional linguistics theory (Halliday, 1985). Results indicate that few reading objectives address genres explicitly and only a few of them are compatible with the reading texts in the coursebooks. Furthermore, some units and texts in the coursebooks provide overwhelming, confusing, and even incorrect information about genres. Finally, although the units and texts in the coursebooks provide multiple opportunities to teach

[8] Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Education, Department of English Language Teaching. E-mail: guliz.turgut@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5385-7348

References

Acar, A. (2019). A Comparison of the 2013 and 2018 Primary and Secondary Schools ELT Curricula in Turkey: An analysis of 7th-Grade Syllabi. *Milli Egitim, 48*(224), 299-325.

Allen, L. K., Snow, E. L., Crossley, S. A., Jackson, G. T., & McNamara, D. S. (2014). Reading comprehension components and their relation to writing. *Annee Psychologique, 114*(4), 663-691. DOI: 10.4074/S0003503314004047

Arndt, H. L., & Woore, R. (2018). Vocabulary learning from watching YouTube videos and reading blog posts. *Language Learning & Technology, 22*(3), 124-142. DOI: 10125/44660

Atayeva, M., Pancoro Setyo Putro, N. H., Kassymova, G., & Kosbay, S. (2019). Impact of reading on students' writing ability. Materials of International Practical Internet Conference "Challenges of Science" 5(2), DOI: 10.31643/2019.001

Bayyurt, Y., & Alptekin, C. (2000). EFL syllabus design for Turkish young learners in bilingual school contexts. in J. Moon & M. Nikolov (Eds.), *Research into teaching English to young learners* (pp. 312-322). Pécs, Hungary: Pécs University Press.

Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40. DOI: 10.3316/QRJ0902027

Brisk, M. E. (2014). *Engaging Students in Academic Literacies: Genre-based Pedagogy for K-5 Classrooms.* New York: Routledge.

Cameron, L. (2001). *Teaching languages to young learners.* Cambridge, England: Cambridge University Press.

Carrell, P. L. (1985). Facilitating ESL Reading by Teaching Text Structure. *TESOL Quarterly*, *19*(4), 727–752. DOI: 10.2307/3586673

Carrell, P. L. (1992). Awareness of text structure: Effects on recall. *Language Learning, 42*(1), 1-20. DOI: 10.1111/j.1467-1770.1992.tb00698.x

Carson, J. E., & Leki, I. (1993). *Reading in the composition classroom: Second language perspectives.* Boston: Heinle & Heinle.

Cho, H., & Brutt-Griffler, J. (2015). Integrated reading and writing: A case of Korean English language learners. *Reading in a Foreign Language, 27(2), 242-261.*

Choi, J., Moon, Y., Paek, J. K., Kang, Y. (2018).Examining the Relationship between Reading and Writing of Advanced Korean EFL Learners. *Korean Journal of Applied Linguistics, 34*(1), 91-116. DOI: 10.17154/kjal.2018.3.34.1.91

Christie, F. (1999). Genre theory and ESL teaching: A systemic functional perspective. *TESOL Quarterly, 33*(4), 759-763. DOI: 10.2307/3587889

Connor, U. (2002). New directions in contrastive rhetoric. *TESOL Quarterly, 36*(4), 493-510. DOI: 3588238.

Correa, D., & Echeverri, S. (2017). Using a systemic functional genre-based approach to promote a situated view of academic writing among EFL pre-service teachers. *HOW, 24*(1), 44-62. DOI:10.19183/ how.24.1.303.

Council of Europe (CoE). (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment.* Cambridge: Cambridge University Press.

Davis, J. N., Lange, D. L., & Samuels, S. J. (1988). Effects of text structure instruction on foreign language readers' recall of a scientific journal article. *Journal of Reading Behavior, 20*(3), 203-214. DOI: 10.1080/108629688095476

Derewianka, B. (2015). The contribution of genre theory to literacy education in Australia. In J. Turbill, G. Barton & C. Brock (Eds.), *Teaching Writing in Today's Classrooms: Looking back to looking forward* (pp.69-86). Norwood, Australia: Australian Literary Educators' Association.

Emilia, E., & Hamied, F. (2015). Systemic functional linguistic genre pedagogy (SFL GP) in a tertiary EFL writing context in Indonesia. *TEFLIN Journal, 26*(2), 155-182. DOI: 10.15639/teflinjournal.v26i2/155-182

Fitzgerald, J., & Shanahan, T. (2000). Reading and writing relations and their development. *Educational Psychologist, 35*(1), 39-50. DOI: 10.1207/S15326985EP3501_5

Floyd, P., & Carrell, P. L. (1987). Effects on ESL reading of teaching cultural content schemata. *Language Learning, 37*(1), 89-108. DOI: 10.1111/j.1467-1770.1968.tb01313.x

Freedman, A. (1993). Show and tell? The role of explicit teaching in the learning of new genres. *Research in the Teaching of English, 27*(3), 222-251. DOI: 40171225

Freedman, A. (1999). Beyond the text: Towards understanding the teaching and learning of genres. *TESOL Quarterly, 33*(4), 764-767. DOI: 10.2307/3587890

Freire, P., & Slover, L. (1983). The Importance of The Act of Readıng. *The Journal of Education*, *165*(1), 5–11. DOI: 42772842

Goodman, K. S. (1967). Reading: A psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist, 6*(4), 126-135. DOI: 10.1080/19388076 709556976

Grabe, W. (2003). Reading and writing relations: Second language perspectives on research and practice. In B. Kroll (Ed.), *Exploring the dynamics of second language writing* (pp. 242-262). New York: Cambridge University Press.

Graham, S., Liu, X., Bartlett, B., Ng, C., Harris, K. R., Aitken, A., Barkel, A., Kavanaugh, C., & Talukdar, J. (2018). Reading for Writing: A Meta-Analysis of the Impact of Reading

Halliday, M. A. K. (1985). *An introduction to functional grammar.* London, UK: Edward Arnold.

Hazar, E. (2021). The influence of CEFR in Turkish national curriculum. *African EducationalResearch Journal, 9*(2), 551-561. DOI: 10.30918/AERJ.92.21.087

Hinkel, E. (2002). *Second language writers' text.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Hyland, K. (2004). *Genre and second language writing*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Hyon, S. (2002). Genre and ESL Reading- A classroom study. in A. M. Johns (Ed.). *Genre in the classroom: Multiple perspectives (*121–44). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Interventions on Writing. *Review of Educational Research, 88*(2), 243–284. DOI: 10.3102/0034654317746927

Johns, A. (1995). Genre and pedagogical purposes. *Journal of Second Language Writing, 4*(2), 181-90. DOI: 10.1016/1060-3743(95)90006-3

Johns, A. M. (1997). *Text, role, and context: Developing academic literacies.* Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Koda, K. (2007). Reading and language learning: Cross-linguistic constraints on second language reading development. *Language Learning, 57*(1), 1-44. DOI: 10.1111/j.1467-9922.2007.00411.x

Macken-Horarik, M. (2002). 'Something to Shoot For': A Systemic Functional Approach to Teaching Genre in Secondary School Science. In A. M. Johns (Ed.). *Genre in the classroom: Multiple perspectives*, (17-42). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Merriam, S. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation.* San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Ministry of National Education (MoNE), 2018a. English Language Teaching Program (Primary and Secondary Schools Grades 2,3,4,5,6,7 and 8). Ankara: Republic of Türkiye: Ministry of National Education.

Ministry of National Education (MoNE), 2018b. English Language Teaching Program (High School Grades 9, 10, 11 and 12). Ankara: Republic of Türkiye: Ministry of National Education.

Nystrand, M. (1986). *The structure of written communication: Studies in reciprocity between writers and readers.* Orlando, FL: Academic Press.

Parodi, G. (2007). Reading-writing connections: Discourse-oriented research. *Reading and Writing, 20*(3), 225-250. DOI: 10.1007/s11145-006-9029-7

Shanahan, T. (2016). Relationships between reading and writing development. In C. MacArthur, S. Graham, & J. Fitzgerald (Eds.), *Handbook of writing research* (2nd ed., pp. 194-207). New York, NY: Guilford.

Shih, M. (1992). Beyond comprehension exercises in the ESL academic reading class. *TESOL Quarterly, 26*(2), 289-318. DOI: 10.2307/3587007

Tierney, R., & Shanahan, T. (1991). Research on the reading- writing relationship: Interactions, transactions, and outcomes. In R. Barr, M. Kamil, P. Mosenthal, & D. Pearson (Eds.), *The handbook of reading research* (Vol. 2, pp. 246-280). New York, NY: Longman

Tran, A. (2006). "Modified" extensive reading for English-language learners. *Reading Improvement*, *43*(4), 173-178.

Tsang, W. K. (1996). Comparing the effects of reading and writing on writing performance. *Korean Journal of Applied Linguistics, 17* (2), 210-233. DOI: 10.1093/applin/17.2.210

Vygotsky, L. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

CHAPTER 8
Can Bilingual Books Promote Self-Paced Foreign Language Learning: A Qualitative Study

Emrah Dolgunsöz[9]

Abstract

Books that include multiple languages have been published in various languages since the 1980s in the United States, mainly for the Latino population to promote language learning and literacy (Ernst-Slavit and Mulhern, 2023) and recently have started to become popular. Bilingual texts may benefit language learners since embedded translations may help increase grammatical awareness, provide L1 preview, support L1 positive transfer and even promote L1 identity. Considering some advantages of bilingual books, this qualitative study examined if bilingual texts can be a good and cheap option for self-paced language study. 6 EFL learners without Spanish knowledge were asked to study 2 bilingual books (Spanish-Turkish) for 10 weeks. Their progress was tracked through their personal reflections periodically. A semi-structured interview was employed at the end of a 10-week period to scrutinize their recommendations and opinions. The results showed some pros of these texts, such as cost, ease of use and direct translation of sentences. These materials,

[9] Bayburt University, Faculty of Education, English Language Teaching Department. E-mail: edolgunsoz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1277-2177

- Although writing and taking notes while exploiting these materials may seem efficient, it is time-consuming.
- Reading these books daily (i.e., only before bed) and trying to understand through translation may be the best strategy for long-term exposure and gains.

References

Canagarajah, S. (2013). *Translingual Practice: Global Englishes and Cosmopolitan Relations*. New York: Routledge.

Cummins, J., Brown, K., Sayers, D. (2007). *Literacy, technology, and diversity: Teaching for success in changing times*. Boston: Allyn and Bacon.

Dolgunsoz, E. (2015). Measuring attention in second language reading using eye-tracking: The case of the noticing hypothesis. Journal of Eye Movement Research, 8(5), 1-18. https://doi.org/10.16910/jemr.8.5.4

Dunlosky J., Nelson T. O. (1992). Importance of the kind of cue for judgements of learning (JOLs) and the delayed JOL effect. *Memory & Cognition*. 20:374–380.

Ellis, R. (1997). *Second Language Acquisition.* Oxford: Oxford University Press.

Ernst-Slavit, G., & Mulhern, M. (2003). Bilingual books: Promoting literacy and biliteracy in the second-language and mainstream classroom. *Reading online*, 7(2), 1-15.

Finley J. R., Tullis J. G., Benjamin A., S. (2009). Metacognitive control of learning and remembering. In: Khine MS, Saleh IM, editors. *New Science of Learning: Cognition, Computers and Collaboration in Education*. Springer Science & Business Media; New York

Floros, G. (2004). Parallel texts in Translating and Interpreting. *Translation Studies in the New Millennium*, 2, 33-41.

Godfroid, A., Ahn, J., Choi, I., Ballard, L., Cui, Y., Johnston, S., & Yoon, H. J. (2018). Incidental vocabulary learning in a natural reading context: An eye-tracking study. Bilingualism: Language and Cognition, 21(3), 563-584. https://doi.org/10.1017/S1366728917000219

Horst, M., Cobb, T., Meara, P. (1998). Beyond a clockwork orange: acquiring second language vocabulary through reading. *Reading in a Foreign Language*, 11(2), 207–223

Laufer, B., & Ravenhorst-Kalovski, G. C. (2010). Lexical threshold revisited: Lexical text coverage, learners' vocabulary size and reading comprehension. Reading in a Foreign Language, 22(1), 15–30.

Metcalfe J, Finn B (2008). Evidence that judgments of learning are causally related to study choice. *Psychonomic Bulletin & Review*. 15:174–179.

Metcalfe J. (2009). Metacognitive judgments and control of study. *Current Directions in Psychological Science*. 18:159–163.

Pellicer-Sánchez, A., & Schmitt, N. (2010). Incidental vocabulary acquisition from an authentic novel: Do things fall apart? Reading in a Foreign Language, 22(1), 31–55.

Pellicer-Sánchez, A., Schmitt, N. (2010). Incidental vocabulary acquisition from an authentic novel: do Things Fall Apart? *Reading in a Foreign Language*, 22(1), 31–55

Saragi, T., Nation, I.S.P., Meister, G.F. (1978). Vocabulary learning and reading. *System*, 6,72-78.

Schmidt, R. (2010). Attention, awareness, and individual differences in language learning. In W. M. Chan, S. Chi, K. N. Cin, J. Istanto, M. Nagami, J. W. Sew, T. Suthiwan, & I. Walker, *Proceedings of CLaSIC 2010*, Singapore, December 2-4, 721-737). Singapore: National University of Singapore, Centre for Language Studies.

Schmidt, R. W. (1990). The role of consciousness in second language learning. *Applied linguistics,* 11(2), 129-158.

Schmidt, R., & Frota, S. (1986). Developing basic conversational ability in a second language: A case study of an adult learner of Portuguese. *Talking to learn: Conversation in second language acquisition*, 237- 322.

Son, L., Metcalfe, J. (2000). Metacognitive and control strategies in study-time allocation. Journal of Experiment Psychology: *Learning, Memory, and Cognition*. 26:204–221.

Tullis J., Benjamin A. (2011). On the effectiveness of self-paced learning. *J Mem Lang*. 1;64(2):109-118. doi: 10.1016/j.jml.2010.11.002. PMID: 21516194; PMCID: PMC3079256.

Webb, S. (2007). The effects of repetition on vocabulary knowledge. Applied Linguistics, 28(1), 46–65. https://doi.org/10.1093/applin/aml048

CHAPTER 9
Concept Mapping Learning Strategy in Advancing Reading Comprehension of English as a Foreign Language Learners

Fatma Kimsesiz[10]

Introduction

As a productive skill, reading is one of the most important areas of literacy and language development. As an important activity executed to get information, reading is an active task that operates at a variety of levels. Instructors of English teaching seek ways to improve learners' ability and understanding of reading. This chapter describes reading skills and the importance of advancing reading comprehension in English. Furthermore, it also suggests alternative ways to motivate learners for reading, enhance their comprehension skills, and monitor their development in reading through concept mapping. Benefitting from graphic organizers is a contemporary approach to improving both the reading and writing skills of the learners. Widely adopted in the field of foreign language teaching, graphic organizers are used for the improvement of the knowledge of text structure for reading sessions. Considering the importance of graphic organizers in improving reading comprehension, the chapter also formulates

[10] Kırşehir Ahi Evran University, School of Foreign Languages, Department of Translation & Interpreting. E-mail: fatmakimsesiz@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6758-7393

References

An, S. (2013). Schema theory in reading. *Theory and Practice in Language Studies, 3*(1). 130-134, https://doi.org/10.4304/tpls.3.1.130-134.

Anderson, T. H. & Huang, S. C. C. (1989). *On using concept maps to assess the comprehension effects of reading expository text.* (Technical Report No. 483). Center for the Study of Reading, Champaign. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED310368.pdf.

Andoko, B. S., Hayashi, Y., Hirashima, T., & Asri, A. N. (2020). Improving English reading for EFL readers with reviewing kit-build concept map. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning. (15)*7. https://doi.org/10.1186/s41039-020-00126-8.

Brewster, J. & Ellis, G. (2004). *The primary English teachers' guide.* Pearson.

Cahyono, B. Y. & Utami, W. (2011). The Teaching of English as a Foreign Language in Indonesia. Malang:State University of Malang Press.

Cañas, A. J. & Novak, J. D. (2008). *The theory underlying concept maps and how to construct and use them.* Technical Report IHMC CmapTools 2006-01 Rev 01-2008, Florida Institute for Human and Machine Cognition, 2008, available at: http://cmap.ihmc.us/Publications/ ResearchPapers/ TheoryUnderlyingConceptMaps.pdf.

Chang, K. E., Sung, Y. T., & Chen, I. D. (2002). The effect of concept mapping to enhance text comprehension and summarization. The Journal of Experimental Education. 71(1). 5–23. https://doi.org/10.1080/00220970209602054.

Chiu, C. H., Hsu, Z. C., Wu, C. W., & Chuang, C. H. (2002). CoCoMap: Concept map online system. In *Proceedings of 6th Global Chinese Conference on Computers in Education*, China. 6. 61-67.

Chularut, P., & DeBacker, T. K. (2004). The influence of concept mapping on achievement, self-regulation, and self-efficacy in students of English as a second language. *Contemporary Educational Psychology*, *29*(3), 248-263. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2003.09.001.

Curry J., Haderlie, S., Ku, T.W., Lawless, K.A., Lemon, M., & Wood, R. (1999). Specified learning goals and their effect on learners' representations of a hypertext reading environment. *International Journal of Instructional Media. 26*(1).43–51.

Furtado, P. G. F., Hirashima, T., & Hayashi, Y. (2019). Reducing Cognitive Load During Closed Concept Map Construction and Consequences on Reading Comprehension and Retention. *IEEE Transactions On Learning Technologies, 12*(3), 402-412. https://doi.org/10.1109/TLT.2018.2861744.

Kim, P., & Olaciregui, C. (2008). The effects of a concept map-based information display in an electronic portfolio system on information processing and retention in a fifth-grade science class covering the Earth's atmosphere. *British Journal of Educational Technology*, *39*(4), 700-714. https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2007.00763.x.

Kimsesiz, F. (2021). *Exploring & Teaching English as a Foreign Language to Young Learners.* Nobel Publishing, Ankara.

Krashen, S. D. (2004). *The power of reading: Insights from the research: Insights from the research*. ABC-CLIO.

Lambe, L. (2017). Teaching Reading Comprehension In EFL Classroom: A Glance at Some Approaches and Activities. *JELLT 2*(2). https://www.doi.org/10.36412/jellt.v2i02.9.

Linse, C. T. (2005). *Practical English language teaching: young learners.* New York: McGraw-Hill.

Liu, P. L., Chen, C. J. & Chang, Y. J. (2009). Effects of a computer-assisted concept mapping learning strategyvon EFL college students' English reading comprehension. *Computers and Education. 54*. 436- 445. https://do.org/10.1016/j.compedu.2009.08.027.

Mcrae, J. (1991). *Literature with a small 'l'.* Basingstoke: Macmillan/MEP.

Meniado, J. C. (2016). Metacognitive Reading Strategies, Motivation, and Reading Comprehension Performance of Saudi EFL Students. *English Language Teaching. 9*(3). 117-129. https://dx.doi.org.10.5539/elt.v9n3p117.

Novak, J. D. & Cañas, A. J. (2008). *The theory underlying concept maps and how to construct and use them.* Technical Report IHMC CmapTools 2006-01 Rev 01-2008, Florida Institute for Human and Machine Cognition, 2008, available at:http://cmap.ihmc.us/Publications/ResearchPapers/TheoryUnderlyingConceptMaps.pdf.

Novak, J. D. (1990). Concept maps and vee diagrams: Two metacognitive tools for science and mathematics education. *Instructional Science, 19*, 29-52.

Oliver, K. (2009). An Investigation of Concept Mapping to Improve the Reading Comprehension of Science Texts. *Sci Educ Technol. 18*. 402–414. https://doi.org/10.1007/s10956-009-9157-3.

Riahi, Z. & Pourdana, N. (2016). Effective Reading Comprehension in EFL Contexts: Individual and Collaborative Concept Mapping Strategies. *Advances in Language and Literary Studies.* 8(1). 51-58. http://dx.doi.org/10.7575/aiac.alls.v.8n.1p.51.

Sadoski, M., Paivio, A., & Goetz, E. T. (1991). A critique of schema Theory in reading and a dual coding alternative. *Reading Research Quarterly, 26*(4). 463-484. Available at http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp.

Schmid, R.F., & Telaro, G. (1990). Concept mapping as an instructional strategy for high school biology. *The Journal of Educational Research. 84*(2):78–85. https://doi.org/10.1080/00220671.1990.10885996.

Shanahan, T., & Beck, I. L. (2006). Effective literacy teaching English-language learners. In D. August & T. Shanahan (Eds.), *Developing literacy in second-language learners: Report of the national literacy panel on language- minority children and youth* (pp. 415–488). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Snow, C. (2002). *Reading for understanding: toward an R&D program in reading comprehension.* (Technical Report). RAND Reading Study Group, Santa Monica.

Snyder, E., Witmer, S. E., & Schmitt, H. (2017) English language learners and reading instruction: A review of the literature, Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, 61:2, 136-145, https://doi.org/10.1080/1045988X.2016.1219301.

Soleimani, H. & Nabizadeh, F. (2012). The Effect of Learner Constructed, Fill in the Map Concept Map Technique, and Summarizing Strategy on Iranian Pre-university Students' Reading Comprehension. *English Language Teaching. 5*(9). 78-87. http://dx.doi.org/10.5539/elt.v5n9p78.

Sweller, J. (1994). Cognitive load theory, learning difficulty, and instructional design. *Learning and Instruction, 4*(4). 295–312. https://doi.org/10.1016/0959-4752(94)90003-5.

Tatipang, D., Oroh, E. Z., & Liando, N. V. (2021). The application of mind mapping technique to increase students'reading comprehension at the seventh grade of SMP. *KOMPETENSI: jurnal Bahasa dan seni*, *1*(03), 389-397.

CHAPTER 10
The Role of Translation in Reading Comprehension

Hüsnü Ceylan[11]

Introduction

Knowing a language other than our native language has been one of the very important issues since ancient times. In an era, which is called the digital era, nowadays the importance of knowing and speaking a language other than the mother tongue has gained much more significance because the borders are torn down by the invention of the internet and very fast vehicles. In the past people of different countries and languages did not have such opportunities to have such quick contact with each other. They had to travel from one country to the other in very slow vehicles and it took a very long time to reach for example from Turkey to the USA or Australia. With the very fast planes and the invention of the internet today people of these countries can travel to the other country in a very short time compared to 50 years ago and also with the invention of the internet and satellites-satellite receiver, people of countries very far from each other can get in touch in seconds. Besides getting into contact easily and being able to speak to each other by sight and vision, people of different countries so far from each other are also able to hear about or be informed of each

[11] Trakya University, Faculty of Education, English Language Teaching Department. E-mail: husnuceylan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3005-6681

skill in this respect is in a critical role because most of the information on the internet is in written form. Thus, being able to understand what we efficiently read in the foreign language, our brain automatically applies translation which is called mental translation. So, it would be wise to use translation deliberately to understand the meaning conveyed to us in written materials and the evidence from research suggests that translation can help reading comprehension in many ways. It is an undeniable fact that translation tools are of great help to language learners in many ways. Whether it is human translation, machine translation, or AI translation they have to be used as a help in the process of language learning. In the future, there may be machines or robots that will translate whatever text or speech as efficiently as human translators but till that day comes, we have to be cautious about using the translations done by OMT tools and AI tools.

References

Alaboud, A. (2022). The Positive Effect of Translation on Improving Reading Comprehension among Female Arabic Learners of English as Foreign Language. *Arab World English Journal 13*, 424-436.

Baker, M. (1996). *Corpus-based translation studies: The challenges that lie ahead*. In H. Somers (Ed.), Terminology, LSP and Translation: Studies in Language Engineering in Honour of Juan C. Sager (pp. 175-186). John Benjamins Publishing.

Brown, A. L., & Day, J. D. (1983). Macrorules for summarizing texts: The development of expertise. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior, 22*(1), 1-14.

Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* (2nd ed.). Longman.

Chang, S. C. (2011). A Contrastive Study of Grammar Translation Method and Communicative Approach in Teaching English Grammar. *The Canadian Center of Science and Education (CCSE) 4*(2), 13-24.

Clayton. E. (2023). *Where did writing Begin? The origins of writing.* British Library. *https://www.bl.uk/history-of-writing/articles/where-did-writing-begin*

Cline, F., Johnstone, C., & King, T. (2006). *Focus group reactions to three definitions of reading* (as originally developed in support of NARAP goal 1). National Accessible Reading Assessment Projects.

Cook, G. (2007). A thing of the future: translation in language learning. *International Journal of Applied Linguistics 17*(3), 396- 401.

Corder, S. P. (1967). The significance of learners' errors. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 5(1-4), 161-170.

Debreli, E. & Ata, M. (2021). Machine Translation in the Language Classroom: Turkish EFL Learners' and Instructors' Perceptions and Use. *IAFOR Journal of Education: Technology in Education 9*(4), 103-122.

Fazal, S. Majoka, M. & Ahmad, M. (2017). Integration of Grammar Translation Method with Communicative Approach: A Research Synthesis. *Researchgate. https://www.researchgate.net*

Halliday, M. A. K. (1993). Towards a language-based theory of learning. *Linguistics and Education,* 5(2), 93-116.

Karnal, A. R. & Perreira, V. V. (2015). Reading Strategies in a L2: A Study on Machine Translation. *The Reading Matrix: An International Online Journal 15*(2), 69-79.

Larsen-Freeman, D. (2018). *Techniques and principles in language teaching* (3rd ed.). Oxford University Press.

Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). *Techniques and principles in language teaching* (2nd ed.). Oxford University Press.

Latif, M. (2022). *The Effectiveness of Grammar Translation Method (GTM) in Teaching and Learning of English language at University Level.* Research Paper. University of Sahiwal. Pakistan.

McLaughlin, M., & DeVoogd, G. L. (2004). *Critical literacy: Enhancing students' comprehension of text.* Scholastic.

Mondorf, B. (2016). Teaching English Grammar to Speakers of Other Languages: The Grammar Translation Method. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning 3*, 207-224. Routledge.

National Reading Panel. (2000). *Report of the National Reading Panel: Teaching children to read: An evidence-based assessment of the scientific research literature on reading and its implications for reading instruction.* National Institute of Child Health and Human Development.

Perfetti, C. A., & Stafura, J. Z. (2014). Word knowledge in a theory of reading comprehension. *Scientific Studies of Reading, 18*(1), 22-37.

Pym, A., Malmkjaer, K. & Gutierrez-Colon Plana, M. (2013). Translation and Language Learning: The role of translation in the teaching of languages in the European Union. A Study. https://doi.org/10.2782/13783.

RAND Reading Study Group. (2002). *Reading for understanding: Toward an R&D program in reading comprehension*. RAND Corporation.

Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.

Samardali, M. F. S. and Ismael, A. M. (2017). Translation as a Tool for Teaching English as a Second Language. *Journal of Literature, Languages and Linguistics 40*, 64-69.

Savignon, S. J. (1991). Communicative language teaching: State of the art. *TESOL Quarterly*, *25*(2), 261-277.

Stoller, F. L., Grabe, W. (2019). *Teaching and Researching Reading*. U.K: Routledge.

Strategy in EFL Classroom. *Journal of Language Teaching and Research 4(*3), 605-610.

Talebinejad, M.R. & Karimian, Z. (2013) Students‟ Use of Translation as a Learning

Widdowson, H. G. (1990). *Aspects of language teaching*. Oxford University Press.

Yi, D. (2021). Grammar Translation and Its Use in Present-Day China: Challenges and Issues. *Journal of Arts & Humanities 10*(5), 28-35.

CHAPTER 11
The Components of Second Language Reading Comprehension

Samet Taşçı[12]

Introduction

The act of reading in a non-native language is widely acknowledged as being of essential significance for a variety of reasons, including learning the language, developing one's career, and individual growth (Oakhill et. al., 2015). Reading is a critical ability for language competency in general since weak reading proficiency prevents learners from acquiring the necessary skills for future reading, causing them to suffer academically (Koda and Zehler, 2008). Indeed, research has indicated reading as the prerequisite for academic achievement among Second Language (L2) learners (Chen, 2014; Ostler, 1980; Robertson, 1983). Given its significance, L2 reading has captivated scholars in the fields of linguistics and L2 learning for a long time.

Despite the extensive research conducted and notable advancements made in recent years, a comprehensive theory that fully clarifies the complexity of L2 reading remains uncertain. The reason for this is that L2 reading involves a variety of sub-skills and entails the simultaneous functioning of

[12] Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, School of Foreign Languages, Department of Translation & Interpreting. E-mail: samettasci@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3925-3825

variables that have been proposed to contribute to L2 RC. To further understand the complicated nature of RC, it is necessary to conduct studies with potential predictors of L2 RC.

References

Amini, D., Anhari, M. H., & Ghasemzadeh, A. (2020). Modeling the relationship between metacognitive strategy awareness, self-regulation and reading proficiency of Iranian EFL learners. *Cogent Education*, *7*(1), 1787018.

Bernhardt, E. B., & Kamil, M. L. (1995). Interpreting relationships between L1 and L2 reading: Consolidating the linguistic threshold and the linguistic interdependence hypotheses. *Applied Linguistics*, 16, 15-34.

Brunfaut, T., Kormos, J., Michel, M., & Ratajczak, M. (2021). Testing young foreign language learners' reading comprehension: Exploring the effects of working memory, grade level, and reading task. *Language Testing*, *38*(3), 356–377.

Catts, H. W. (2018). The simple view of reading: Advancements and false impressions. *Remedial and Special Education*, 39(5), 317-323.

Chang, X., Wang, P., Cai, M. M., & Wang, M. (2019). The predictive power of working memory on Chinese middle school students' English reading comprehension. *Reading & Writing Quarterly*, *35*(5), 458-472.

Chen, K. Y. (2014). Vocabulary, syntactic knowledge, and reading comprehension: The perspective of college ELT students, WHAMPOA-*An Interdisciplinary Journal, 66,* 39-52.

Cummins, J. (1979). Linguistic interdependence and the development of bilingual children. *Review of Educational Research, 49*, 222-251.

Droop, M., & Verhoeven, L. (2003). Language proficiency and reading ability in first-and second-language learners. *Reading Research Quarterly*,38, 78-103.

Ehri, L. (2006). Alphabetics instruction helps students learn to read. In R. Joshi & P. Aaron (Eds.), Handbook of orthography and literacy (pp. 649-677). Mahwah, NJ: L, Erlbaum.

Givón, T. (1995). Coherence in text vs. coherence in mind. In M. A. Gernsbacher and T. Givón (Eds.), *Coherence in spontaneous text* (pp. 59-115). John Benjamins.

Goodman, K.S. (1973). Psycholinguistic universals of the reading process. In F. Smith (Ed.), *Psycholinguistics and reading* (pp. 21-29). New York: Holt, Rinehart & Winston.

Gottardo, A., Mirza, A., Koh, P. W., Ferreira, A., & Javier, C. (2018). Unpacking listening comprehension: the role of vocabulary, morphological awareness, and syntactic knowledge in reading comprehension. *Reading and Writing*, *31*(8), 1741-1764.

Grabe, W. (2009). *Reading in a second language: Moving from theory to practice*. Cambridge University Press.

Greenbaum, S., and Nelson, G. (2002). *An introduction to English grammar*. Pearson Education.

Hamada, M., & Koda, K. (2010). The role of phonological decoding in second language word-meaning inference. *Applied Linguistics*, *31*(4), 513-531.

Haynes, M., & Carr, T. H. (1990). Writing system background and second language reading: A component skills analysis of English reading by native speakers of Chinese. In T. H. Carr & B. A. Levy (Eds.), *Reading and its development: Component skills approaches* (pp. 375–418). San Diego, CA: Academic Press.

Hoover, W. A., & Gough, P. B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal, 2,* 127-160.

Jeon, E. H. (2011). Contribution of morphological awareness to second-language reading comprehension. *Modern Language Journal, 95*(2), 217-235.

Jeon, E. H., & Yamashita, J. (2014). L2 reading comprehension and its correlates: A meta-analysis. *Language Learning, 64*(1), 160-212.

Kato, S. (2009). Suppressing inner speech in ESL reading: Implications for developmental changes in second language word recognition processes. *Modern Language Journal, 93*(4), 471-488.

Kieffer, M. J., & Lesaux, N. K. (2008). The role of derivational morphology in the reading comprehension of Spanish-speaking English language learners. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal, 21,* 783–804.

Kim Y. S. (2017). Why the simple view of reading is not simplistic: Unpacking component skills of reading using a Direct and Indirect Effect Model of Reading (DIER). *Scientific Studies of Reading*, 21, 310-333.

Kintsch W., Rawson K. A. (2007). Comprehension. In Snowling M. J., Hulme C. (Eds.). *The science of reading: A handbook* (pp. 209–226). Blackwell.

Kintsch, W. (1998). *Comprehension: A paradigm for cognition.* Cambridge University Press.

Koda, K. (1998). The role of phonemic awareness in second language reading. *Second Language Research*, *14*(2), 194-215.

Koda, K. (2005). *Insight into second language reading*. Cambridge University Press.

Koda, K., & Zehler, A. M. (Eds.). (2008). *Learning to read across languages: Cross-linguistic relationships in first-and second-language literacy development*. Routledge.

Lee, H., Jung, G., & Lee, J. H. (2022). Simple view of second language reading: A meta-analytic structural equation modeling approach. *Scientific Studies of Reading*, *26*(6), 585-603.

Lee, J-W., & Schallert, D. L. (1997). The relative contribution of L2 language proficiency and L1 reading ability to L2 reading performance: A test of the threshold hypothesis in an EFL context. *TESOL Quarterly, 31*(4), 713-739.

Lundberg, I. (1999). Learning to read in Scandinavia. In M. Harris & G. Hatano (eds.), Learning to read and write: A cross-linguistic perspective (pp. 157-172). New York: Cambridge University Press.

Maftoon, P., and Tasnimi, M. (2014). Syntactic knowledge, vocabulary breadth, and metacognitive awareness of reading strategies in reading comprehension in self-regulated vs. non-self-regulated readers. *English Language Teaching*, *1*(4), 37-61.

Nassaji, H. (2003). Higher-level and lower-level text processing skills in advanced ESL reading comprehension. *Modern Language Journal, 87*(2), 261-276.

Nassaji, H., & Geva, E. (1999). The contribution of phonological and orthographic processing skills to adult ESL reading: Evidence from native speakers of Farsi. *Applied Psycholinguistics, 20*(2), 241-267.

Nuttall, C. (1996). *Teaching reading skills in a foreign language.* Macmillan Heinemann.

Oakhill, J., Cain, K., & Elbro, C. (2015). *Understanding and teaching reading comprehension: A handbook*. Routledge.

Ostler, S. E. (1980). A survey of academic needs for advanced ESL. *Tesol Quarterly*, 489-502.

Pasquarella, A., Gottardo, A. & Grant, A. (2012). Comparing factors related to reading comprehension in adolescents who speak English as a first (L1) or second (L2) language. *Scientific Studies of Reading*, 16, 475-503.

Perfetti, C. A. (1985). *Reading ability*. Oxford University Press.

Prior, A., Goldina, A., Shany, M., Geva, E., & Katzir, T. (2014). Lexical inference in L2: Predictive roles of vocabulary knowledge and reading skill beyond reading comprehension. *Reading and Writing*, *27*(8), 1467-1484.

Proctor, C. P., Carlo, M., August, D., & Snow, C. (2005). Native Spanish-speaking children reading in English: Toward a model of comprehension. *Journal of educational psychology*, *97*(2), 246-256.

Robertson, D. (1983). English language use, needs and proficiency among foreign students at the University of Illinois at Urban Champaign. Unpublished doctoral dissertation, University of Illinois at Champaign, Champaign.

Sarbazi, M., Khany, R., & Shoja, L. (2021). The predictive power of vocabulary, syntax and metacognitive strategies for L2 reading comprehension. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies*, *39*(3), 244-258.

Shin, J. (2020). A meta-analysis of the relationship between working memory and second language reading comprehension: Does task type matter?. *Applied Psycholinguistics*, *41*(4), 873-900.

Shiotsu, T., & Weir, C. J. (2007). The relative significance of syntactic knowledge and vocabulary breadth in the prediction of reading comprehension test performance. *Language Testing*, *24*(1), 99-128.

Sparks, R., & Patton, J. (2016). Examining the simple view of reading model for United States high school Spanish students. *Hispania, 99*(1), 17-33.

Taşçı, S., & Tunaz, M. (2017). The effect of L1 reading comprehension, L2 grammar and vocabulary knowledge on L2 reading comprehension of 1st and 4th year ELT students. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 12*(28), 723-735.

Taşçı, S., & Turan, Ü. D. (2021a). The contribution of lexical breadth, lexical depth, and syntactic knowledge to L2 reading comprehension across different L2 reading proficiency groups. *English Teaching and Learning, 45*(2), 145-165.

Taşçı, S., & Turan, Ü. D. (2021b). The contribution of syntactic and lexical knowledge to foreign language reading comprehension. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(1), 97-112.

Tunaz, M., & Tüm, G. (2019). Test-taking strategies and students' achievement in EFL reading tests. *Journal of Language and Linguistic Studies, 15*(1), 140-150.

Urquhart, A. H., & Weir, C. J. (1998). *Reading in a second language: Process, product and practice*. Longman.

Van Gelderen, A., Schoonen, R., de Glopper, K., Hulstijn, J., Simis, A., & Snellings, P. (2004). Linguistic knowledge, processing speed, and metacognitive knowledge in first- and second-language reading comprehension: A componential analysis. *Journal of Educational Psychology, 96*(1), 19-30.

Yamashita, J. (2002). Mutual compensation between L1 reading ability and L2 language proficiency in L2 reading comprehension. *Journal of Research in Reading*, *25*(1), 81-95.

Yoshikawa, L., & Yamashita, J. (2014). Phonemic awareness and reading comprehension among Japanese adult learners of English. *Open Journal of Modern Linguistics*, *4*(4), 471-480.

Zhang, H., & Lin, J. (2021). Morphological knowledge in second language reading comprehension: Examining mediation through vocabulary knowledge and lexical inference. *Educational Psychology*, *41*(5), 563-581.

Zhou, J. (2022). The contribution of morphological awareness and vocabulary knowledge to Chinese as a second language reading comprehension: a path analysis. *Journal of Psycholinguistic* Research, 51, 55-74.

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ 100 YILI 1923-2023

Editörler:
Prof. Dr. Bilal Karabulut - Prof. Dr. Fırat Purtaş

nobel

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ 100 YILI (1923-2023)

Editörler: Prof. Dr. Bilal Karabulut - Prof. Dr. Fırat Purtaş

Yayın No.: 4917
Uluslararası İlişkiler No.: 228
ISBN: 978-625-397-420-6
E-ISBN: 978-625-397-419-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karabulut, Bilal., Purtaş, Fırat.
Türk Dış Politikasının 100 Yılı (1923-2023) / Editörler: Bilal Karabulut - Fırat Purtaş
1. Basım, VIII + 306 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-420-6
E-ISBN: 978-625-397-419-0
1. Türk Dış Politikası 2. Uluslararası İlişkiler 3. Uluslararası Güvenlik 4. Türkiye Siyasi Tarihi 5. Bölgesel Çalışmalar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

TAKDİM ..... **xv**

GİRİŞ **1**

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'NİN ORTAKLIK DİPLOMASİSİ **9**
Fırat Purtaş

TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE DÜZENSİZ GÖÇ POLİTİKALARI **29**
Bilal Karabulut

TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ ÇERÇEVESİNDE BÖLGE ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ **47**
Türel Yılmaz Şahin

ÇOK KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNDE TÜRKİYE-ABD GÜVENLİK ORTAKLIĞINI YENİDEN DÜŞÜNMEK **71**
Mehmet Seyfettin Erol - Emre Ozan

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ **89**
M. Nail Alkan - Ceren Urcan

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS MESELESİYLE İLGİLİ YAŞANABİLECEK GÜVENLİK KRİZİ VE YÖNETİM TARZI **105**
Soyalp Tamçelik

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM: KİMLİK VE SİSTEM **149**
Kürşad Turan

BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİ DİPLOMASİ: DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY'İN LONDRA MİSYONU **165**
İrşat Sarıalioğlu

CUMHURİYET'İN İKİNCİ YÜZYILINDA TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ 191
Levent Ersin Orallı - Deniz Zeynep Altınsoy

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ.....207
Yunus Turhan

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA TÜRKİYE'NİN TÜRK DÜNYASI POLİTİKASI: ORTAK KİMLİK VURGUSUYLA ENTEGRASYON.....225
Kadir Ertaç Çelik

TÜRKİYE'NİN LİBYA'DAKİ ASKERÎ VARLIĞININ ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 243
Selman Öğüt

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİ.....257
Ceren Urcan

YUMUŞAK SERT GÜÇ: İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI VE TÜRKİYE 275
Mesut Aslan

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI VE MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ'NİN UYGULANABİLİRLİĞİ 287
Adem Özer - Erdal Bayar

BÖLÜM 1

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'NİN ORTAKLIK DİPLOMASİSİ

Fırat Purtaş

▸ GİRİŞ

Türk dış politikasında Soğuk Savaş sonrası meydana gelen değişim ve dönüşüm bağlamında dikkat çeken eğilimlerden biri de özellikle 2000'li yılların başından itibaren yoğunlaşan ortaklık (partnership) diplomasisidir. Cumhuriyetin 100. yılına gelindiğinde Türkiye, Orta Asya'dan Balkanlara, Afrika'dan Latin Amerika'ya, ikili ve çok taraflı düzeyde etkin bir ortaklık diplomasisi yürütmektedir. ASEAN'dan Şangay İşbirliği Örgütü'ne pek çok bölgesel örgüt, Somali'den Venezuella'ya tüm kalkınmakta olan ülkeler, Türkiye ile ortaklığa özel ilgi göstermektedirler. Türkiye, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni düzen ve sistem arayışlarında bir yandan NATO müttefikliğini ve AB ile ortaklık ilişkilerini derinleştirerek sürdürmeye çalışırken bir yandan da Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) başta olmak üzere pek çok küresel ve bölgesel güçle stratejik ortaklıklar kurmuştur. Ortaklık diplomasisi, Türk dış politikasına yeni iş birliği alanları açarken pek çok ihtilaf kaynağının da çözümüne katkı sağlamıştır.

Karşılıklı kazanma anlayışı üzerine kurulan ortaklıklar sayesinde ihracatını sürekli artırarak kalkınmasını devam ettiren, donör ülkeler arasında en fazla insani yardım ve kalkınma yardımı yapan ülke hâline gelen Türkiye; âdeta ateş çemberi arasında kaldığı Körfez Krizi, Karabağ Sorunu, Çeçenistan savaşı, Bosna Savaşı, Filistin meselesi, Suriye krizi, Ukrayna-Rusya savaşı gibi kendisine sıçrama riski yüksek çatışmalardan da diplomatik yollarla çıkmayı başarabilmiştir. Ortaklık diplomasisi, Türkiye'yi uluslararası toplum içerisinde dünyanın

▶ KAYNAKÇA

African Union. (2021). Third Africa-Turkey Partnership Summit "Enhanced Partnership for Common Development and Prosperity". Erişim Adresi: https://au.int/en/newsevents/20211216/third-africa-turkey-partnership-summit-enhanced-partnership-common-development

Aydın M. ve Erhan Ç. (2006). *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Bakan, S. (2001). Teoriler Işığında Politika, İdris Bal (ed), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası* içinde (9-31).İstanbul: Alfa Yayınları

Beşer,A. H. ve Hira, İ. (2017). Sosyal Sermayeye Eleştirel Bakmak, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 23-37.

Chow, D.C.K. (2016). How the US Uses the Trans-Pacific Partnership to Contain China in International Trade.*Chicago Journal of International Law*, 17 (2), 370-402

Council of the European Union. (2021, 15 Aralık). Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit. Erişim Adresi: https://www.consilium.europa.eu/media/53527/20211215-eap-joint-declaration-en.pdf

Cull, N. (2019). Two Checklists for Successful Collaboration in Public Diplomacy. *Public Diplomacy Magazine,* 20, 43-44. Erişim Adresi: https://static1.squarespace.com/static/5be3439285ede1f05a46dafe/t/5c3c426d21c67c086c3502e8/1547453563261/PDMag_Partnership.pdf

Çakmak, H. (2008). *Türk Dış Politikası 1919-2008*, İstanbul: Platin Yayınları

Çetinkaya, H. (2020). NATO Ortaklıklar Programının Bölgesel, Küresel Güvenliğe Etkileri ve Geleceği. (Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dışişleri Bakanlığı. (2019, 5 Ağustos). 11. Büyükelçiler Konferansı, Sayın Bakanımızın Açılış Konuşması. Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/d ata/BAKAN/bkon2019-tr.pdf

Doğan, E. (2012). Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları. Faruk Sönmezoğlu vd. (ed), *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi* içinde (55-76). İstanbul: DER Yayınları.

Durdular, A. (2018). Çin'in Ortaklık İlişkileri ve Türkiye-Çin Stratejik İşbirliği. *Avrasya Etüdleri,* 53 (1), 117-144.

Fırat, M. (2012). Türkiye-Afrika İlişkileri. Faruk Sönmezoğlu vd. (ed), *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi* içinde (801-824). İstanbul: DER Yayınları.

Gözen, R. (2001). Dış Politika Nedir?. İdris Bal (ed), *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası* içinde (s.3-8).İstanbul: Alfa Yayınları

Günar, A. (2019). Avrupa Birliği'nde Stratejik Ortaklık Kavramı: AB-Japonya Stratejik Ortaklık Anlaşması. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2 (1), 34-49.

HM Government. (2021). Global Britain in a Competitive Age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global_Britain_in_a_Competitive_Age-_the_Integrated_Review_of_Security__Defence__Development_and_Foreign_Policy.pdf

Kempe, I. ve Smith H. (2006). A Decade of Partnership and Cooperation in Russia-EU relations: Perceptions, Perspectives and Progress – Possibilities for the Next Decade. Helsinki: Center for Applied Reaserch. Erişim Adresi:https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Presse/imported/downloads/xcms_bst_dms_21461_21462_2.pdf

Kösebalaban, H. (2011). *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization.* New York: Palgrave Maclillan.

Maarif. (2022). Maarif Bülten, Yıl 5, Sayı 21, Erişim Adresi: https://www.turkiyemaarif.org/uploads/bulten/MaarifBulten_Sayi21.pdf

NATO. (2020, 19 Mart). Euro-Atlantic Partnership Council. Erişim Adresi: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49276.htm

Office of Global Partnership. (2022). U.S. Department of State, Erişim Adresi: https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-economic-growth-energy-and-the-environment/office-of-global-partnerships/

Oran, B. (2001). 1980-90 Batı Bloku Ekseninde Türkiye: Dönemin Bilançosu. Baskın Oran (ed), *Türk Dış Politikası, Cilt II* içinde (s. 7-200). İstanbul: İletişim Yayınları.

Öymen, O. (2017). *Ulusal Çıkarlar: Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özer, U. (2018). Definition and Importance of Diplomacy. Erhan Akdemir (ed), *Diplomacy* içinde (s. 3-34).Eskişehir: Anadolu University.

Sağıroğlu, A. Z., Ünsal R. ve Özenci F. (2022). Türkiye Göç ve İnsan Hareketlilikleri Yıllık Raporu-2021. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM).

Smith, M. (2019). The Geopolitics of the EU's Partnership diplomacy: Strategic, managerial or reactive?. *International Politics*, 56, 2019, 288-303.

South-South Galaxy. (2022). TİKA: South-South Cooperation Partner of the Month. Erişim Adresi: https://www.southsouth-galaxy.org/partner-of-the-month/tika/

Sun, D. (2020, 24 Mart). China's Partnershipd iplomacy in the Middle East. *The Asia Dialog*. Erişim Adresi: https://theasiadialogue.com/2020/03/24/chinas-partnership-diplomacy-in-the-middle-east/

TİKA. (2018). The Role of Turkish Cooperation and Coordination Agency - TİKA in South-South and Triangular Cooperation. Erişim Adresi: https://www.tika.gov.tr/upload/2018/EXPO%20BRO%C5%9E%C3%9CR/expobrosur.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022). Türkiye'nin Dost Eli: İnsani Diplomasi. Erişim Adresi: https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/TurkiyeninDostEliInsaniDiplomasi.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). 2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/2021_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2021a). Bildiri: Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık. Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi. Erişim Adresi: https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-12-18-afrikazirve-bildiri.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2021b). Türkiye-Afrika İlişkilerini 16 yıl önce hayal dahi edilemeyecek seviyelere getirdik. Erişim Adresi: https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/133975/-turkiye-afrika-iliskilerini-16-yil-once-hayal-dahi-edilemeyecek-seviyelere-getirdik-

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (2022, 8 Ağustos). Büyükelçiler Konferansında Yaptıkları Konuşma. Erişim Adresi: https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/138970/buyukelciler-konferansi-nda-yaptiklari-konusma

U.S. Department of State. (2022).Announcement of Dorothy McAuliffe as the State Department's Special Representative for Global Partnerships. Erişim Adresi: https://www.state.gov/announcement-of-dorothy-mcauliffe-as-the-state-departments-special-representative-for-global-partnerships/

Wang, C. (2020, 10 Haziran). International students have long been a policy tool for U.S. leaders. *The Washington Post*, Erişim Adresi: https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/07/10/international-students-have-long-been-policy-tool-us-leaders/

BÖLÜM 2

TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE DÜZENSİZ GÖÇ POLİTİKALARI

Bilal Karabulut

▸ GİRİŞ

Devletlerin ulusal güvenlik stratejilerini etkileyen çeşitli unsurlar vardır. Ulusal güvenlik kültürü, tarihsel süreçte deneyimlenen olaylar ve ilgili devletin ulusal kimliğine bağlı olarak bu olaylara nasıl tepki verdiği ile şekillenmektedir. Büyük savaşlar veya yıkımlar gören kimi devletler, tarih sahnesinden silinirken Almanya ve Japonya gibi devletler, bu yıkımlardan dersler çıkararak uluslararası ilişkiler arenasına daha güçlü bir şekilde dönmeyi başarmışlardır.

Türkiye, gerek coğrafi konumu gerekse etnik, dinsel ve tarihsel kökenleri nedeniyle çok farklı güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalan bir ülkedir. Kimi güvenlik sorunları, hemen her devletin karşı karşıya kaldığı türden olağan konular olsa da (Örneğin; siber tehditler ya da çevresel tehditler) kimi güvenlik sorunları ise yalnızca Türkiye'ye özgü özellikleri olan konulardır (Örneğin; PKK terör örgütü). Bu sebeple Türkiye'nin güvenlik sorunları analiz edilirken genel ve özel sorun alanları şeklinde bir kategorik ayrıma gitmek yararlı olacaktır.

Tarihsel süreçte, Türkiye'nin tehdit algısı genel olarak "devlet merkezli" bir bakış açısıyla şekillenmiştir. En önemli tehdit kaynakları olarak başka devletler ve özellikle de komşu ülkeler tanımlanmıştır. Tarihsel süreçte değişim yaşamakla birlikte SSCB ve sonrasında Rusya, İran, Irak, Suriye, Ermenistan, Bulgaristan ve özellikle Yunanistan'la yaşanan sorunlar, Türkiye'nin en öncelikli güvenlik konularından biri olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde de zaman zaman bu ülkelerle güvenlik sorunları yaşanmıştır. Bu ülkelerden özellikle Suriye, Irak ve

şekillendiren pek çok içsel ve dışsal faktör söz konusudur. Küreselleşme süreci hemen her alanda gündemin hızla değişmesini beraberinde getirmiştir. Devletlerin güvenlik ve dış politika alanlarındaki gündemleri de bu hızın etkisiyle çok çabuk bir şekilde değişebilmektedir. Bu nedenle küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı bu yeni dönemde esnek ve hızlı karar verebilen bir siyasi ve askerî yapılanmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Söz konusu göç sorunu olduğunda da Türkiye için en öncelikli konu, göç politikaların kurumsal bir şekilde koordinasyonu ve stratejik bir yol haritasıyla bu sorundan peyderpey kurtulmak olmalıdır.

Türkiye'nin ulusal ve uluslararası güvenlik perspektifi çok boyutlu ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Ülkemizin tarihsel derinliği, coğrafi konumu, uluslararası koşullar gibi pek çok faktör, ulusal ve uluslararası güvenlik anlayışımızı şekillendirmektedir. Bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünü temel alan Türkiye, en genel anlamda barışçıl ve mevcut durumu korumaya gayret eden bir güvenlik anlayışına sahiptir. Türkiye'nin uluslararası ve küresel güvenlik perspektifinde BM, NATO ve AB gibi örgütler, belirleyici bir rol oynamaktadır. Bunların yanı sıra Türkiye, kendi başına hareket ettiği bir uluslararası ve küresel güvenlik perspektifine de sahiptir. Türkiye, bu noktada özellikle yumuşak güç unsurlarının kullanımına yönelik bir strateji takip etmektedir.

Türkiye'nin güvenlik kültürünün şekillenmesinde en önemli zafiyet, devlet-dışı aktörlerin rollerinin azlığıdır. Örneğin ABD'de yaklaşık 5.800 düşünce kuruluşu *(Think-Tank)* faaliyet göstermekteyken; Türkiye'de bu sayı, bir elin parmaklarını geçmez. Bu entelektüel katkı eksikliğinin giderilmesi, Türkiye'nin güvenlik kültürünün sağlam bir zemine oturabilmesi için mühim bir sorun alanıdır. Devlet veya sivil unsurlar tarafından bu kuruluşların desteklenmesi son derece önemlidir. Algı yönetimi, propaganda, psikolojik savaş ve kamu diplomasisi gibi araçlarla, kazanımların kalıcılığının önü açılmalıdır. Göç politikaları noktasında da bütün sorumluluğu devlet yüklenmemeli ve göç sorunuyla mücadele noktasında devlet dışı aktörlere daha fazla rol verilmelidir. AB ve BM gibi uluslararası örgütlerle ya da bölge ülkeleri ile düzensiz göç bağlamında iş birliği imkânları derinleştirilmeli ve genişletilmelidir.

► KAYNAKÇA

Armaoğlu, F. (1993). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914–1980).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ayoob, M. (1994). Security in the third world: searching for the core variable. Graham, N. A. (Ed.) *Seeking security and development - the impact of military spending and arms transfers-*. USA: Lynne Rienner Publishers, 15-28.

Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: barış, güvenlik, kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler,* 5(18), 1-47.

Brooks, D. J. (2010). What is security: definition through knowledge categorization. *Security Journal*, 23(3), 225-239.

Buzan, B. (1991). *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era.* New York: Harvester Wheatsheaf.

Coğrafya Bilimi, (2021, 2 Mart). Ekonomik faaliyetlerin sınıflandırılması: birincil, ikincil, üçüncül, dördüncül, beşincil ekonomik faaliyetler. Erişim adresi: https://www.cografyabilimi.gen.tr/

Çakmak, H. (2012). *Türk dış politikasında 41 kriz.* Ankara: Kripto Yayınları.

Göç İdaresi Başkanlığı, (2021, 10 Mart). Kitlesel akınlar. Erişim adresi: https://www.goc.gov.tr/kitlesel-akinlar

Johnston, A. I. (1995). Thinking about strategic culture. *International Security,* 19(4), 32-64.

Levy, Marc A. (2005). Is the environment a national security issue?. *International Security,* 20(2), 35-62.

McSweeney, B. (1999). *Security, identity and interests: a sociology of international relations.* New York: Cambridge University Press.

Mülteciler Derneği, (2021, 7 Mart). Erişim adresi: https://multeciler.org.tr

Romm, J. J. (1993). *Defining national security: the nonmilitary aspects.* New York: Council on Foreign Relations Press.

Toje, A. (2009). Strategic culture as an analytical tool history, capabilities, geopolitics and values: the EU example. *Western Balkans Security Observer*, 14(2), 3-23.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Akşam Sanat Okulu Matbaası.

Uzman, N. (2016). Türkiye'nin sınır güvenliği açısından Suriyeli sığınmacılar meselesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum,* 5(15), 135-157.

Wolfers, A. (1952). National security: as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly,* 67(4), 481-502.

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASININ TEMEL İLKELERİ ÇERÇEVESİNDE BÖLGE ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Türel Yılmaz Şahin

► GİRİŞ

Coğrafi bir kavramdan ziyade siyasi bir içeriğe sahip olan Orta Doğu kavramı, ilk kez 1902 yılında Amerikalı deniz tarihçisi Alfred Thayer Mahan tarafından kaleme alınan *The Persian Gulf and International Relations* başlıklı makalede kullanılmış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da literatüre yerleşmiştir.

Orta Doğu bölgesinin hangi coğrafi alanı kapsadığı konusunda bugüne kadar üzerinde mutabık kalınmış bir tanım yapılamamıştır. Orta Doğu bölgesinin hangi devletleri kapsadığı konusunda bir görüş birliği bulunmamakla birlikte bu çalışma kapsamında kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Arabistan Yarımadasını içine alan bölge Orta Doğu olarak ele alınacaktır.

Çalışma çok geniş kapsamlı olduğu için Türkiye'nin Orta Doğu politikasını tarihsel perspektif içinde ayrıntılarıyla incelemek yerine Türkiye'nin Orta Doğu politikalarını belirleyen temel ilkeler üzerinde durularak bu ilkeler çerçevesinde uygulanmaya çalışılan politikaların ne kadar başarılı veya başarısız olduğu, bu politikalarda meydana gelen değişiklikleri hangi küresel ya da bölgesel olayların etkilediği ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın uzamasını engellemek amacıyla 2000 sonrası gelişmeler, "sonuç" kısmında ele alınarak değerlendirilme yoluna gidilmiştir.

oldu. Bunun sonucu olarak da "Davos Krizi" (One Munite Olayı) ortaya çıktı. 29 Ocak 2009'da Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda düzenlenen "Gazze: Orta Doğu İçin Model" konulu bir panele katılan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, diğer katılımcı İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e sert bir çıkış yaparak Gazze saldırısına istinaden "Yeri geldiğinde siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Çocukları nasıl öldürdüğünüzü çok iyi biliyorum." dedi ve paneli ve Davos'u terk etti (Yılmaz, 2016: 155).

Davos krizinin yarattığı ortam içinde arka arkaya bir dizi kriz daha yaşandı: Anadolu Kartalı Tatbikatı, Dizi Krizi, Alçak Koltuk Krizi ve nihayet Mavi Marmara olayı (Yılmaz, 2016: 157-169). Özellikle Mavi Marmara Olayı, iki ülke ilişkilerinde derin izler bıraktı. Türkiye, diplomatik ilişki seviyesini İkinci Katiplik düzeyine indirdi. 2013 yılında ABD Başkanı Barak Obama'nın araya girmesiyle İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi üzerine ilişkiler normalleşmeye başladı ve taraflar arasında görüşmeler yoğunluk kazandı.

Normalleşme süreci, Türkiye ve İsrail arasında Haziran 2016'da Roma'da imzalanan antlaşmayla[9] tamamlanmış oldu. Tam metni açıklanmayan antlaşma uyarınca; İsrail, Mavi Marmara olayında hayatını kaybeden Türklerin ailelerine tazminat ödeyecekti; Türkiye, İsrail'e ve baskında yer alan İsrail askerlerine yönelik suçlamalardan vazgeçecekti; Diplomatik ilişkilerde seviye yeniden karşılıklı olarak Büyükelçilik düzeyine çıkarılacaktı. İsrail, Türkiye'nin İsrail'in Aşdod Limanından Gazze'ye insani yardım göndermesine de izin verecekti (Yılmaz, 2016: 172).

Sonuç olarak Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren bölgeye yönelik politikalarında bölgesel ve küresel olayların da etkisiyle inişli-çıkışlı bir tutum sergilemiştir. Ancak şunu önemle belirtmek gerekir ki bölge ülkeleriyle "ikili ilişkileri geliştirme" konusunda özellikle 2011 Arap halk ayaklanmalarından sonra başarılı olamamıştır. Her ne kadar son dönemlerde ikili ilişkilerde, özellikle Suriye ve Mısır'la ilişkilerde normalleşme için adımlar atılsa da henüz somut bir gelişme yaşanmamıştır.

► KAYNAKÇA

Armaoğlu, F. (1990). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları: 1948-1988*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.

Badeeb, M. S. (1993). *Saudi-Iranian Relations: 1932-1982*. London: Centre for Arab and Iranian Studies.

Bölükbaşı, D. (2008). *1 Mart Vakası: Irak Tezkeresi ve Sonrası*. İstanbul: Doğan Kitap.

9 Antlaşma metni açıklanmamıştır. Burada sadece basına sızan kısım ele alınmıştır.

Demir, F. (1996). SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. F. Sönmezoğlu (Der.), *Değişen Dünya ve Türkiye* içinde (s.221-248). İstanbul: Bağlam Yayınları. *Facts Of Israel* (1993). Israel Information Center.

İbas, S. (2004). Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi. T. Yılmaz ve M. Şahin (Der.), *Ortadoğu Siyasetinde Suriye* içinde (s.33-94). Ankara: Platin Yayınları.

İhsanoğlu, E. (2013). *Yeni Yüzyılda İslam Dünyası: İslam Konferansı Teşkilatı: 1969-2009.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Kürkçüoğlu, Ö. (2010). *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası: 1945-1970*. Ankara: Barış Kitap.

Oran, B. (1996). *Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Özcan, G. (1999). 50. Yıl Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri. *Çağdaş Türk Diplomasisi: 2000 Yıllık Süreç (Sempozyum Tebliğleri)* içinde. Ankara: TTK Yayınları.

Özcan, M. (2003). Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye. A. Davutoğlu (Der.), *Filistin: Çıkmazdan Çözüme* içinde (s.63-99). İstanbul: Küre Yayınları.

Robins, P. (1991). *Turkey and the Middle East*. London.

Sönmezoğlu, F. (1982). Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975. *Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan*, 223-255.

Torumtay, N. (1994). *Orgeneral Torumtay'ın Anıları*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yavuz, T. (1993). *ABD'nin Kürt Kartı*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yılmaz, T. (1997). Türkiye'nin Orta Doğu'daki Sınır Komşuları ile İlişkileri (1970-1997). (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, T. (2007). Türkiyesiz Kerkük'te Çözüm Olmaz. *Cumhuriyet Strateji 3*(142), 12-13.

Yılmaz, T. (2016). *Türkiye-İsrail Yakınlaşması: Denge-Stratejik İşbirliği-Gerilim-Normalleşme*. Ankara: Hattuşaş Yayıncılık.

Yılmaz, T. (2019). Örgütler: KİK/Arap Birliği/İİT/D-8. M. Şahin (Der.), *Ortadoğu: Aktörler, Unsurlar, Sistemler* içinde (s.407-451). İstanbul: Kopernik Kitap.

Yılmaz, T. ve Ataş, A. (2019). Orta Doğu'daki Gelişmelerin Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi. S. Demir ve A. Eminoğlu (Der.), *Türk-Amerikan İlişkileri: İki Yüzyıllık Süreç ve Ötesi* içinde (s.435-465). Ankara: Barış Kitap.

BÖLÜM 4

ÇOK KUTUPLU DÜNYA DÜZENİNDE TÜRKİYE-ABD GÜVENLİK ORTAKLIĞINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Mehmet Seyfettin Erol - Emre Ozan

▸ GİRİŞ

Türkiye'nin 1945 sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'yle (ABD) kurduğu ittifak ilişkisi, bu dönemden itibaren Türk dış politikasının en belirleyici özelliklerinden biri olmuştur. Başlangıçta ortak bir tehdit algılamasına dayanan ve aynı zamanda Türkiye'nin Batılılaşma hedefiyle de uyum gösteren bu ittifak iki devlet arasında çok güçlü bağların kurulmasını sağlamıştır. Fakat bu bağların sanıldığı kadar güçlü olmadığı kısa bir süre içinde anlaşılmıştır. Soğuk Savaş yıllarında Kıbrıs sorunu bağlamında iki ülkenin yaşadığı anlaşmazlıklar, ittifak ilişkilerini en fazla zorlayan mesele olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında ise bir yandan uluslararası sistemde yaşanan yapısal dönüşüm, diğer yandan bu dönüşüme bağlı olarak artan bölgesel güvenlik sorunları Türk-Amerikan ittifakını derinden etkilemiştir.

Bu çalışmada, Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisi, uluslararası sistemdeki değişim süreçleri üzerinden ele alınmaktadır. İttifak ilişkisinin ortaya çıkışında ve temel karakterini kazanmasında iki kutuplu sistemin belirleyici bir etken olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla iki kutuplu sistemin sona ermesi, önce Amerikan liderliğinde tek kutuplu bir uluslararası sistemin doğması ve nihayet bu sistemin giderek çok kutupluluğa doğru evrilmesi, Türk-Amerikan ittifakı üzerinde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Çalışmanın odak noktasını, uluslararası sistemdeki çok kutupluluğun etkileri oluşturmaktadır. Bu süreç bir yandan Türk-Amerikan ilişkilerinin yürütüldüğü uluslararası çevreyi dönüştürmekte, bir yandan da her iki ülkenin dış politika önceliklerinin değişmesine yol açmaktadır.

tifak ilişkileri esnekleşmekte ve büyük güçlerin müttefiklerinin dış politikalarını şekillendirme yetenekleri aşınmaktadır. Türkiye de buna uygun olarak dış politikasını sadece ABD'yle ittifakı üzerinden tanımlamak yerine farklı sorun alanlarında farklı aktörlerle iş birliği yapabileceği daha esnek bir ittifak ilişkisi tesis etmeyi hedeflemektedir. Çünkü çok kutuplu sistemde, ABD'nin dış politika öncelikleri uluslararası sistem düzeyindeki meydan okumalara yönelmekte ve kendisine rakip olarak gördüğü Rusya ve Çin gibi devletleri dengeleme politikası öne çıkmaktadır. Bu süreç, ABD'nin bölgesel angajmanlarının azalması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye yakın çevresinde karşılaştığı bölgesel güvenlik sorunlarında sadece ABD'ye güvenmek yerine ortak çıkarlarda buluştuğu farklı aktörlerle iş birliği yapmaktadır. Türkiye'nin bu yönelimi, ABD'yle ittifakın sona erdirilmesi gibi bir amaç taşımamaktadır. Çıkar uyumunun bulunduğu durumlarda, ABD'yle iş birliğinin sürdürülmesi ama aksi durumlarda farklı aktörlerle iş birliği imkânlarının korunması amaçlanmaktadır.

Türkiye'nin ABD'yle ittifakını yeniden tanımlayarak daha esnek bir güvenlik ortaklığı tesis etme amacı, birçok bölgesel gücün tercih ettiği bir politika olmaktadır. Fakat bu noktada, uluslararası sistemdeki gerginlikler, yine önemli bir etkendir. ABD'nin Rusya'yla ve Çin'le ilişkileri gerginleştikçe müttefiklerinin bu ülkelerle iş birliklerine de engel olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin dış politikasındaki özerklik arayışıyla ABD'nin küresel hedefleri, bir çelişki yaratmaktadır. Türkiye'nin hem ABD'yle hem de onun rakipleriyle güvenlik iş birliklerine gitmesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin dengeleri gözeten incelikli bir diplomasi yürütmesi giderek önem kazanmaktadır.

► KAYNAKÇA

Atmaca, A. Ö. (2017). Turkey-US Relations (2009–2016): A troubled partnership in a troubled world? Gözen Ercan, P. (eds) *Turkish Foreign Policy*. İçinde (s. 63-82), Cham: Palgrave Macmillan.

Barkey, H. J. (2008). The Effect of US Policy in the Middle East on EU-Turkey Relations. *The International Spectator*, 43(4), 31-44.

Belasco, A. (2014, 8 Aralık) *The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11*, Washington D.C.: Kongre Araştırma Servisi. Erişim adresi: https://sgp.fas.org/crs/natsec/RL33110.pdf.

Bush, G. W. (2001, 20 Eylül). Address to a Joint Session of Congress and the American People. Erişim adresi: https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html.

Çelik, K. E.-Erol, M. S. (2018). Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye. *Karadeniz Araştırmaları*, 15(60), 100-123.

Edwards, (1988-89). Congress and the Origins of the Cold War: The Truman Doctrine. *World Affairs*, 151(3), 131-141.

Erickson, E. J. (2004). Turkey as regional hegemon-2014: strategic implications for the United States, *Turkish Studies*, 5(3), 25-45.

Erol, M. S. (2007). 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve "Dört Tarz-ı Siyaset". *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 33-55.

Erol, M. S.-Başaran, D. (2021). Afgan Sorunu Bağlamında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ortadoğu Açılımı. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 402-432.

Erol, M. S.-Ozan, E. (2011). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim. *Gazi Akademik Bakış*, 4(8), 13-38.

Gürün, K. (2010). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953),* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Hook, S. W. ve Spainer, J. (2014). *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze,* (Ö. Zihnioğlu Tanırlı, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kurç, Ç. (2017). Between defence autarky and dependency: the dynamics of Turkish defence industrialization, *Defence Studies,* 17(3), 260-281.

Kutlay, M. & Öniş, Z. (2021) Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence? *International Affairs*, 97(4), 1085-1104.

Leffer, M. P. (1985). Strategy, Diplomacy and the Cold War: The United States, Turkey and NATO, 1945–1952. *The Journal of American History*, 71(4), 807-825.

Loğoğlu, O. F. (2008). The State of U.S.-Turkey Relations: A Turkish Perspective. F. G. Burwell (Ed.) *The Evolution of U.S.-Turkish Relations in a Transatlantic Context* içinde (s. 29–42). Strategic Studies Institute, US Army War College.

Löfflman, G. (2019). The Obama Doctrine and Military Intervention. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 24(1), 59-82.

Menon, R. ve Wimbush, S. E. (2007). The US and Turkey: end of an alliance. *Survival*, 49(2), 129-144.

Oğuzlu, T. (2012). NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi. *Uluslararası İlişkiler,* 9(34), 99-124.

Oğuzlu, T. (2013). Turkey and NATO. *Adam Akademi,* 3(1), 1-10.

Özcan, G. (2004). Türkiye-İsrail ilişkileri. F. Sönmezoğlu (Ed.), *Türk dış politikasının analizi, (Üçüncü baskı),* içinde (s. 329-358). İstanbul: Der Yayınları.

Posen, B. R. ve Ross. A. (1996). Competing Visions for U. S. Grand Strategy. *International Security,* 21(3), 5-53.

Sander, O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Sayarı, S. (2013). New Directions in Turkey–USA Relations. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 15(2), 129-142.

Sönmezoğlu, F. (1995). *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980),* İstanbul: Der Yayınları.

Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk dış politikası*, İstanbul: Der Yayınları.

Şahin, H. (1987). *Gece Gelen Mektup: Türk-Amerikan İlişkilerinde Dönüm Noktası*, İstanbul: Cep Kitapları Yayını.

Taşpınar, Ö. (2005, 16 Kasım). *The Anatomy of Anti-Americanism in Turkey.* The Brookings Institution, Erişim adresi: https://www.brookings.edu/articles/the-anatomy-of-anti-americanism-in-turkey/

Türkmen, F. (2012). *Kırılgan İttifak'tan "Model Ortaklığ": Türkiye-ABD İlişkileri,* İstanbul: Timaş Yayınları.

Uslu, N. (2016). *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri,* Ankara: Nobel.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, Reading: Addison-Wesley Publishing.

BÖLÜM 5

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ

M. Nail Alkan - Ceren Urcan

▸ GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeninde Türkiye, dış politikasını çoğunlukla Batı ekseninde şekillendirmekle birlikte bölgesi ve çevresinde meydana gelen gelişmelere de kayıtsız kalmamıştır. Birleşmiş Milletlere (BM) üye olmakla başlayan sürecin devamında Türkiye, 1949'da kurulan Avrupa Konseyinin kurucu üyeleri arasında yer almış ve süreç yine Türkiye'nin, Batı ittifakını kuvvetlendirdiği Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'ne (NATO) 1952'de dâhil olması ile devam etmiştir. Savaş sonrasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ve askerî düzeni şekillendirecek uzun soluklu ittifakların başlangıcı olan bu oluşumlar, Türkiye'nin de dış politika çizgisinin uzun yıllar boyunca belirleyicisi olmuştur. Bu süreçte gerçekleşen olaylar, kurulan ittifaklar, siyasi oluşumlar ve değişen çıkarların yönüne bakılmaksızın bugün adına Avrupa Birliği (AB) dediğimiz oluşum, Türkiye için her daim önceliklerden biri olarak kalmaya devam etmiştir. Hem Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini ilerletme çabası hem de Batı'nın Soğuk Savaş bitimine kadar olan iki kutuplu düzende Türkiye'yi bir şekilde kontrol altına alabilme isteği, her iki tarafın da Türkiye ile iletişimini zaruri bir hâle getirmiştir. Günümüze kadar olan süreçte ilişkilerin istikrarlı bir şekilde ilerlediğini söylemek mümkün değildir; çünkü hem AB'nin hem de Türkiye'nin çıkarlarının ve odak noktalarının değiştiği anlarda Türkiye'nin AB'ye dâhil olma yönündeki çabaları da etkilenmekte ve dolayısıyla AB'nin de Türkiye'ye bakışı değişebilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu sistemi her iki tarafın politikalarını da şekillendirmiş ve AB, Türkiye'yi özellikle Sovyetler Bir-

leri aslında merkezî ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak ifade edilmiş olsa da bu tarihe kadar üyeliği gerçekleşmeyen Türkiye için de aynı kriterler uygulanmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Avrupa coğrafyasındaki tek Müslüman ülke olması ayrıca Türkiye'nin olası bir AB üyeliğinde Avrupa Parlamentosu'na en fazla üyenin Türkiye tarafından yollanacak olması, AB üye ülkelerinin Türkiye'ye bakışını olumsuz etkilemiştir. Süreç içerisinde Türkiye'nin kendi iç politika sorunları ile uğraşmak zorunda kalmış olması ve dolayısıyla AB'nin kendisinden beklediği performansı tam olarak yerine getirememiş olması ve AB'nin de bu durum karşısında süreci sürekli ertelemesi, her iki tarafın da birbirine bakışını değiştirmiş ve ilişkilerin uzun süreler askıya alınmasına sebep olmuştur. Türkiye, uzun yıllar boyunca hem vazgeçilemeyecek hem de tam olarak AB içine dâhil olamayacak bir ortak olarak görülmüştür ve çoğunlukla Türkiye için tam üyelik dışında ara formüller üretilmiştir. Sürecin bir türlü olumlu anlamda sonuçlanmaması da Türkiye'yi siyasi ve toplumsal olarak yıpratmış, bir umut olarak görülen AB'ye bakışı yavaş yavaş değiştirmeye başlamıştır. Ancak ilişkilerin seyri her ne kadar kötüye gidiyor gibi görünse de AB'ye tam üye olma fikri hem bir devlet politikası olarak hem de halkın talebi olarak geçerliliğini korumaktadır.

İlişkilerin başlangıcından günümüze kadar olan süreç göstermektedir ki her ne kadar Türkiye, AB üyesi olmasa da birçok alanda gerçekleştirilen iş birlikleri, özellikle ekonomik ve ticari alanlarda uygulanan ortak politikalar, mülteci sorunu gibi uluslararasılaşmış bir soruna karşı verilen ortak tepki ve iş birliği içerisinde hareket etme gayreti göstermektedir ki AB, çoğu alanda kendi gibi hareket eden bir Türkiye beklentisi içerisindedir ve bunu karşılıklı politikalarla da hayata geçirmektedir. Fiilen AB'ye dâhil bir ülke şeklinde hareket eden Türkiye'nin resmen AB'ye üye olması yönündeki engeller kaldırılmalı ve bu süreç, kâğıt üzerinde de olumlu sonuçlandırılmalıdır.

► KAYNAKÇA

18 Mart 2016 Türkiye- AB Zirvesi. (2016, 3 21). 1 7, 2023 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/50241.html adresinden alındı

Acar, M. (2016). SOZIALSTRUKTUR UND WAHLVERHALTEN VON TÜRKEN. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(2), 169- 189.

Akçay, E. Y. (2016). Türkiye- AB İlişkileri ve "İmtiyazlı Ortaklık" Meselesi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*(5), 11- 30.

Ankara Anlaşması. (tarih yok). Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf adresinden alındı

Arat, T. (1995). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 44*(1), 587- 606.

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019, 07 05). *Katılım Ortaklığı Belgeleri.* 01 2023, 05 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/katilim-ortakligi-belgeleri_46226.html adresinden alındı

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019, 07 05). *Ulusal Programlar.* 2 5, 2023 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/ulusal-programlar_46225.html adresinden alındı

Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022, 11 15). 1 5, 2023 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html adresinden alındı

Başbakan Erdoğan- Ak Parti Grubu. (2004, 12 14). Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/p.php?e=31065 adresinden alındı

Birand, M. A. (1978). *Bir Pazar Hikayesi.* İstanbul: Milliyet Yayınları.

Botta, J. (2014, 2 20). *BEITRITTSVERHANDLUNGEN MIT DER TÜRKEI – MEHR MUT ZUM WEITERDENKEN*. Treffpunkt Europa: https://www.treffpunkteuropa.de/beitrittsverhandlungen-mit-der-turkei-mehr-mut-zum-weiterdenken?lang=fr adresinden alındı

Council of the European Union. (2003). *COPENHAGEN EUROPEAN COUNCIL 12-13 December 2002, Presidency Conclusions.* Brussels: Council of the EU. 2 2, 2023 tarihinde https://www.consilium.europa.eu/media/20906/73842.pdf adresinden alındı

Çalış, Ş. (2006). *Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

EURONEWS. (2021, 3 18). Türkiye-AB sığınmacı mutabakatının 5. yıl dönümü: Tarafların beklentileri karşılanabildi mi? Belçika. 2 18, 2023 tarihinde https://tr.euronews.com/2021/03/18/turkiye-ab-s-g-nmac-mutabakat-n-n-5-y-l-donumu-taraflar-n-beklentileri-kars-lanabildi-mi adresinden alındı

Gillingham, J. (1986). ZUR VORGESCHICHTE DER MONTAN-UNION WESTEUROPAS KOHLE UND STAHL IN DEPRESSION UND KRIEG. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*(3), 381- 405.

Gümrük Birliği. (tarih yok). İktisadi Kalkınma Vakfı- İKV: https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=38 adresinden alındı

History of the European Union 1945-59. (tarih yok). Ocak 10, 2023 tarihinde European Union: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en adresinden alındı

Kaymakçı, F. (2021, 9 15). Dışişleri Bakan Yardımcısı ve AB Başkanı Büyükelçi Faruk Kaymakcı Dünya Gazetesine Mülakat Verdi. (Dünya Gazetesi, Röportaj Yapan) https://www.ab.gov.tr/disisleri-bakan-yardimcisi-ve-ab-baskani-buyukelci-faruk-kaymakci-dunya-gazetesine-mulakat-verdi_52709.html adresinden alındı

Keskin, M. (2010). *Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği.* Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.

Kıraç, S., & İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar. *Milli Eğitim*(188), 191- 201.

Oran, B. (Dü.). (2001). *Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1, 1919- 1980.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980- 2001.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001- 2012.* İstanbul: İletişim Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022, 11 25). *Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları*. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html adresinden alındı

Taz. (2014, 1 28). *Hollande versipricht Referendum*. TAZ: https://taz.de/EU-Beitritt-der-Tuerkei/!5049842/ adresinden alındı

TC Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel M. (1997). *Dış Basında Avrupa Birliği Lüksemburg Zirvesi.* Near East University Grand Library: http://docs.neu.edu.tr/library/4025127758.pdf adresinden alındı

Tekeli, İ., & İlkin, S. (1993). *Türkiye ve Avrupa Topluluğu- Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'nın Türkiye'ye Yaklaşımı, 1. Kitap.* Ankara: Ümit Yayıncılık.

Treaty of Rome (EEC). (2017, 3 14). 2 1, 2023 tarihinde EUR-LEX: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0023 adresinden alındı

Türkiye- AB İlişkilerinin Tarihçesi. (2020, 2 12). Şubat 5, 2023 tarihinde Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html adresinden alındı

UNHCR. (2023, 3 10). *UNHCR*. Operational Data Portal- Refugee Situations: https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179 adresinden alındı

Yenel, S. (2022). *Avrupa Birliği'nin Türkiye Sınavı- Bir Karşılıklı Anlaşılamama Hikayesi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

BÖLÜM 6

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIBRIS MESELESİYLE İLGİLİ YAŞANABİLECEK GÜVENLİK KRİZİ VE YÖNETİM TARZI

Soyalp Tamçelik

► GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplininde kriz kavramı, iki ülke arasındaki ilişkilerin radikal değişikliğe uğraması veya bozulması manasına gelmektedir. Krizde, taraflar arasındaki ilişkilerin; boyutu, yapısı, düzeyi, derinliği ya da derecesi değişebilmektedir. Charles F. Hermann'ın tanımına göre kriz, uluslararası sistemdeki aktörlerin, tepkisel davranışlarını ortaya koymaları ve bunu birdenbire yapmaları şeklinde tarif edilmektedir (Hermann, 1963: 61-82). Kıbrıs gibi uluslararası bir meselede, iki veya daha fazla aktörün ortaya koyduğu tepkisel davranışlarla ilişkilerin gerildiği ve çatışma boyutuna dönüştüğü açıktır. Bu yönü ile krizlerin, uluslararası sistemde durum değişikliğine veya var olan sistemin istikrarsızlığına neden olabildiği değerlendirilmektedir.

Ele alınan bu çalışma, ilgili aktörlerin Kıbrıs meselesini değerlendirirken *kriz yönetimini* nasıl ele aldıkları, yapılandırdıkları, yönettikleri veya doktrinize ettikleriyle ilgilidir. Çalışmanın temel amacı, Kıbrıs meselesinde tarafların *kriz yönetimini* icra ederken tahrik, tırmandırma ve sınırlandırma boyutunu belirlemek ve kullanageldikleri tedbir mekanizmalarını tanımlayabilmektir.

Türkiye ve Yunanistan'ın ya da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) stratejik hedeflerinin, kendilerine mahsus kriz yönetimi ve ulusal güvenlikleriyle doğrudan ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın, kendine mahsus ulusal meseleleri gündeme geldiği zaman kriz durumuna geçtikleri, ilişkilerinde gerginlik yaşa-

Bu bağlamda, önümüzdeki süreçte atılacak her adım çok önemli olacaktır. Zira Türk tarafının yıllardır verdiği bu mücadele, sadece Ada'daki Türk halkının ve Türkiye'nin değil zincirin diğer halkaları olan Doğu Akdeniz'in, Adalar Denizi'nin, Orta Doğu'nun, Kuzey Afrika'nın ve dolayısıyla tüm bölgenin güvenliğiyle ilgilidir. Bu noktada sorunun tüm taraflarının, üzerine düşen sorumluluklarını bu bilinçle ve düşünceyle yerine getirmek zorunda olduğu değerlendirilmektedir.

► KAYNAKÇA

Arı, T. (1999). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Augustine, N.R. (2000). Managing the crisis, you tried to prevent. *Harvard Business Review on Crisis Management*. Boston: Harvard Business School Press.

Bern protokolü (1976). *Düstur*. Ankara: Devlet Basımevi.

Brecher, M. (1993). *Crises in world politics*. Oxford: Pergamon Press.

Clutterbuck, R. (1993). *International crisis and conflict*. New York: St. Martin's Press.

Farson, S. David S. and Wesley K.W. (Ed.). (1991). *Security and intelligence in a changing world: new perspectives for the 1990s*, London: Frank Cass & Co. Ltd.

George, A.L. (1991). Strategies for crises management. *Avoiding war, problems of crisis management* içinde (s. 381-412) Oxford: Westview Press.

Hermann, C.F. (1963). Some consequences of crisis which limit the viability of organizations. *Administrative Science Quarterly*, 8, 61-82.

Holsti, O.R. (1972). *Crisis, escalation, war*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

Kissinger, H.A. (2003). *Crisis: the anatomy of two major foreign policy crisis*. New York: Simon & Schuster.

Lebow, R.N. (1981). *Between peace and war: the nature of international crisis*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Limberis, H. (1997). *Milli strateji ve kriz yönetimi*. Ankara: Piotita Yayınevi.

Morrow, J. (1997). A rational choice approach to international conflict. Nehemia Geva ve Alex Mintz. (Ed.), *Decision making on war and peace* içinde (11-31). Colorado: Lynne Reinner Publishers Inc.

Öztürk, O.M. (2004). *Dış politikada kriz yönetimi*. Ankara: Odak Yayınları.

Öztürk, O.M. (1993). *Ordu ve politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Pazarcı, H. (1994). *Uluslararası hukuk dersleri*. III. Kitap, Ankara: Turhan Kitabevi.

Pfaltzgraff, Jr.R.L. (1997). Future use of military power. Richard H. Shultz, Roy Godson and George H. Ouester (Ed.). *Security studies for the 21st. century* içinde (171-195). Washington D.C.: Brassey's Inc.

Richardson, L.J. (1971). *Crisis management: a critical appraisal*. London: Oxford Paperbacks.

Strigas, A.K. (2002). Operation 'omega': the truth about imia, *H tourkia thialiete (The dissolution of turkey)*. Thessaloniki: Kadmos Publishing.

Tamçelik, S. (2009). *Kıbrıs'ta güvenlik stratejileri ve kriz yönetimi*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Yayınları.

BÖLÜM 7

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DEĞİŞİM: KİMLİK VE SİSTEM

Kürşad Turan

▸ GİRİŞ

Realist teorinin ortaya çıkmasından 1990'lı yıllara kadar iç ve dış politika çoğunlukla birbirinden bağımsız alanlar olarak ele alınmış ve birbirleri üzerindeki etkilerinin minimal olduğu varsayılmıştır. İnşacılığın uluslararası ilişkilerde ön plana çıkmaya başlamasıyla birlikte bu ayrım ortadan kalkmaya başlamıştır. Bugün iç ve dış politikanın birbiriyle bağlantısı genel kabul görmektedir.

Bu değişimin ana nedenlerinden biri, Soğuk Savaş'ın sona eriş sürecinde mevcut teorilerin gelişmeleri açıklamakta zorlanması ve böylece alternatif teorilerin önünün açılmasıdır. Aynı zamanda iki kutuplu ulus devlete dayanan yapının ortadan kalkması, uluslararası ilişkileri yeni aktörlerin etkisine açarak devletlerin tekelinde olmaktan çıkmasına da sebep olmuştur. Bu yeni aktörlerin sayısı iki ayrı boyutta gittikçe artma eğilimi göstermektedir. Ulus-altı seviyede çok uluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları, etnik gruplar bugün daha önce hiç olmadıkları kadar etkindirler. Bu etkinlik sadece içinde bulundukları devletlerin dış politikalarını etkilemek şeklinde ortaya çıkmamakta, aynı zamanda uluslararası alanda görece bağımsız hareket edebildikleri de görülmektedir. Ulus-üstüne bakarsak burada da bölgesel ve küresel örgütlerin hem sayılarını hem de etkinliklerini her geçen gün arttırdıkları görülmektedir.

Bütün bu değişimin doğal bir sonucu, içeride dış politika kararlarının da iç politika alanında tartışmaya açılması ve politika elitlerinin tekelinden çıkması olmuştur. Dışarıda ise aktörlerin gösterdiği bu çeşitlilik, belirsizliği arttırarak uluslararası ilişkileri karmaşıklaştırmıştır. Devletler açısından bakıldığında dış

Bu nedenlerle TDP'nin uzun vadede bir istikrar yakalayabilmesi, ulusal kimlik konusunun çözüme ulaşmasını gerektirir. Türkiye uluslararası sistemin neresinde duracağına karar vermeden o sistem içerisinde etkin olamaz. Soğuk Savaş'ın sonundan beri yaşanan dalgalanmalar dikkate alındığında küresel bir güç olmayı bırakalım, bölgesel bir güç olmak bile mümkün değildir.

► KAYNAKÇA

Albayrak, D. ve Turan, K. (2016). "Neo-Ottomanism in Turkish Foreign Policy Through the Lenses of the Principal-Agent Theory." *SSPS*, vol. 1, no. 1, pp. 129-154.

Ashizawa, K. (2008). "When Identity Matters: State Identity, Regional Institution-Building, and Japanese Foreign Policy." *International Studies Review*, vol. 10, no. 3, pp. 571–98.

Aytürk, İ. (2011). "The Racist Critics of Atatürk and Kemalism, from the 1930s to the 1960s." *Journal of Contemporary History*, vol. 46, No. 2, pp. 308-335.

Bozdağlıoğlu, Y. (2008). "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy." *Insight Turkey* , vol. 10, No. 1, Identity and Foreign Policy: Lessons From Turkey, Germany and Japan Europeanization, Nationalism and Perception of the West Turkey's New Foreign Policy Vision, pp. 55-75.

Çetinsaya, G. (2006). "Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlıcılık." Tanıl Bora, Murat Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık,* vol. 5 (İstanbul: İletişim Yayınları 2006, pp. 361-380.

Demirtaş-Coşkun, B. (2008). "Systemic Changes and State Identity: Turkish and German Responses." *Insight Turkey* , 2008, vol. 10, No. 1, Identity and Foreign Policy: Lessons From Turkey, Germany and Japan Europeanization, Nationalism and Perception of the West Turkey's New Foreign Policy Vision (2008), pp. 31-53

Erbakan, N. (1995). "Türkiye'nin Dış Politikası Nasıl Olmalı?" *Yeni Türkiye*, vol. 1, No. 3, pp.

Fida, Z. (2018). "Central Asia's Place in Turkey's Foreign Policy." *Policy Perspectives,* vol. 15, no. 1, pp. 113-125.

Güdül, S. (2007). "Sorunlu İttifakın Tarihinden Bir Kriz ve Yeniden Yapılanma Örneği: Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'ye Yönelik Amerikan Askeri Ambargosu ve Sonrası." *Kök Araştırmalar*, vol. 9, no. 1, pp. 21-35.

Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations? Foreign Affairs, 72(3), 22–49.

Jepperson, R., Wendt, A. E. and Katzenstein, P. J. (1996) Norms Identity and Culture in National Security. In *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, edited by P.J. Katzenstein. New York: Columbia University Press.

Keyman, E. F. (2017). "A New Turkish Foreign Policy: Towards Proactive 'Moral Realism'." *Insight Turkey*, vol. 19, no. 1, pp. 55-70.

Kösebalaban, H. (2008). "Identity and Foreign Policy: Lessons From Turkey, Germany and Japan." *Insight Turkey*, vol. 10, no. 1, pp. 5-29.

Sayarı, S. (1997). "Turkey and the Middle East in the 1990s." *Journal of Palestine Studies,* vol. 26, no. 3, pp. 44-55.

Yanık, L. (2016). "Bringing the Empire Back In: The Gradual Discovery of the Ottoman Empire in Turkish Foreign Policy." *Die welt des Islams*, vol. 56, no 3-4, *Special Theme Issue: Ottomanism Then & Now,* pp. 466-488.

BÖLÜM 8

BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİ DİPLOMASİ: DÂHİLİYE VEKİLİ ALİ FETHİ BEY'İN LONDRA MİSYONU

İrşat Sarıalioğlu

► GİRİŞ[1]

Büyük Millet Meclisi hükûmetinin Dâhiliye Vekili Ali Fethi (Okyar) Bey, 3 Temmuz 1922'de Avrupa'da tedavi görmek için meclisten iki aylık izne ayrılmış, bu süre zarfında İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ve Yunanistan'a sunduğu Mart 1922 tarihli barış şartları üzerine İtalya, Fransa ve İngiltere'de müzakerelerde bulunmuştur. Fethi Bey'in yolculuğunun ilk durağı Roma olmuş, burada İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile görüşmüştür. Ardından, 23 Temmuz'da Paris'te Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré ve Henry Franklin-Bouillon ile görüşen Fethi Bey (Tansel, 1974, s. 57; Duran, 1985, s. 20), 30 Temmuz 1922'de Londra'ya ulaşmış (Sarıhan, 2006, s. 557) ve tüm Ağustos ayını burada geçirmiştir. Fethi Bey'in 17 Temmuz'da Marsilya'ya ulaşmasıyla başlayan ve 12 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'nın dönmesini salık verdiği telgrafıyla (Duran, 1985, s. 20) neticelenen diplomatik misyonunun ana uğrağı Londra'dır. Fethi Bey'in bu süreçte yürüttüğü diplomatik girişimlerin temel hedefinde de İngiltere hükûmeti vardır. Zira İngiltere hükûmeti, bu dönemde Ankara'nın barış yolundaki en önemli engeli ve Meclis hükûmetinin ileri sürdüğü barış şartlarının başta gelen muhalifidir.

Fethi Bey'in 1922 yılında Londra'ya gerçekleştirdiği ziyaretin gerçek amacına ilişkin yer yer bazı tartışmalarla karşılaşılsa da Türk dış politikası literatü-

1 Bu çalışma daha önce Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl 2022, Cilt: 24 Sayı: 2'de (s.636 – 661) yayınlanmıştır.

ğunu göstermektedir. Bu noktada Fethi Bey'in Londra diplomasisinin hedefinde bulunan Dışişleri Bakanı Lord Curzon'ın, Roma Büyükelçisi ve Kral V. George ile yaptığı yazışmalarda taarruz harekâtını işaret ederek Fethi Bey'in Londra'daki faaliyetlerini planlı ve maksatlı olarak değerlendirmesi de önem arz etmektedir.

Son olarak Fethi Bey'in Londra misyonunun, İngiltere hükûmeti aleyhine ve Ankara lehine kamuoyu oluşturma amacında da başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Fethi Bey'in Londra'daki faaliyet ve görüşmelerinden, Ankara hükûmetinin mevcut dönemdeki İngiltere siyasetini, muhalefetin durumunu, koalisyon içi çatışmaları ve kamuoyunun tutumunu iyi analiz ederek bu sürece hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda muhatabının mevcut durumuna vakıf olan Fethi Bey yürüttüğü diplomasi neticesinde sadece İngiliz kamuoyunda değil Avrupa kamuoyunda da Ankara lehine bir hava yaratmayı başarmıştır.

► KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

İngiltere Ulusal Arşivi The National Archives, Foreign Office (F.O.)

TNA/FO 424/254, Konsolos Satow'dan Earl of Balfour'a, 18 Temmuz 1922, Beyrut.

TNA/FO 424/254, No: 325, Sir R. Graham'dan Marquess Curzon of Kedleston'a, 10 Eylül 1922, Roma.

TNA/FO 424/254, No: 354, Marquess Curzon of Kedleston'dan Sir Graham'a, 13 Eylül 1922, Foreign Office.

TNA/FO 424/254, No: 370, Sir R. Graham'dan Marquess Curzon of Kedleston'a, 14 Eylül 1922, Roma.

TNA/FO 424/254, No: 426, Sir R. Graham'dan Marquess Curzon of Kedleston'a, 18 Eylül 1922, Roma.

TNA/FO 800/ 157, Memo. By Vansiltant, 2 Ağustos 1922.

TNA/FO 800/157, Copy of a Letter to the King from Lord Curzon, 14 Eylül 1922.

TNA/FO 800/157, Press Notice, 23 Eylül 1922.

İngiltere Parlamento Tutanakları House of Commons Hansard Archives

House of Commons Hansard Archives, HC Deb, 30 May 1922, Vol. 154, cc2027-54, https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/may/30/near-east#

House of Commons Hansard Archives, HC Deb, 04 August 1922, Vol. 157, cc1986-2008https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/aug/04/near-east

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

İngiliz belgelerinde Atatürk (1919-1938), cilt 4, Ekim 1921-Ekim 1922. (2000). yay. haz., B. Şimşir. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akşin, A. (1991). *Atatürk'ün dış politika ilkeleri ve diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Aralov, S. İ. (2020). *Bir Sovyet diplomatının Türkiye anıları 1922-1923*. (H. A. Ediz, çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Atatürk, M. K. (2020). *Nutuk*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Atatürk'ün söylev ve demeçleri I-III. (2006), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Babaoğlu, R. (2021). Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in (Okyar) Londra misyonu örneğinde Milli Mücadele'nin ikili diplomasi boyutu. T. F. Ertan ve H. Dinçer (ed). *Dördüncü uluslararası Sakarya meydan muharebesi ve Haymana sempozyumu (11-12 Eylül 2019) (ss.347-366)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını.

Balkaya, İ. S. (2003). Büyük taarruz öncesi İngiltere nezdinde barış girişimleri ve Türk bağımsızlık mücadelesinin Avrupa kamuoyuna duyurulması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *19*(57), ss. 1115-1131.

Balkaya, İ. S. (2005). *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bayur, Y. H. (1973). *Türkiye devletinin dış siyasası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Baytok, T. (1970). *İngiliz kaynaklarından Türk kurtuluş savaşı*. Ankara: Başnur Matbaası.

Birinci, A. (2018), *Tarihin kara kitabı*. İstanbul: Kopernik.

Borak, S. (1990). Mustafa Kemal Büyük Taarruz gününü bütün dünyadan nasıl gizli tuttu?, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. *6*(17), ss. 381-390.

Churchill, W.S. (1929). *The world crises: the aftermath*. London: Thorntorn Butterworld Litimed.

Cebesoy, A. F. (2002). *Siyasî hâtıralar Büyük Zafer'den Lozan'a, cilt 1*. (O. S. Kocahanoğlu, yay. haz.) İstanbul: Temel Yayınları.

Çufalı, M. (1999). Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un iktidardan düşmesi Eylül-Ekim 1922, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *15*(45), ss. 802-803.

Duran, T. (1985). Meclis'ten zafere Mustafa Kemal. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, V, ss. 19-22.

Gönlübol, M. ve Sar, C. (1982). 1919-1939 dönemi. M. Gönlübol vd. (ed). *Olaylarla Türk dış politikası (ss. 1-132)*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Gönlübol, M. ve Sar, C. (2013). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1919-1938).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.

Gürer, C. A. (2021). *Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer cepheden meclise büyük önder ile 24 yıl,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Jaeschke, G. (2001). *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz belgeleri III*. (C. Köprülü, çev.). İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Kürkçüoğlu, Ö. (1978). *Türk-İngiliz ilişkileri (1919-1926)*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Long, W. (1923). *Memories,* London: Hutchinson & Co.

Mardin, Y. (1988). *Kocataş Yalısı anılarım*. İstanbul: Güryay Matbaacılık.

Morgan, K. O. (1979). *Consensus and disunity: the Lloyd George coalition government 1918-1922*. New York: Oxford University Press.

Okyar, A. F. ve Şarman, K. (2016). *Büyük günlerin adamı Fethi Okyar'ın hayatından kareler.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Okyar, F. (1980). *Üç devirde bir adam* (C. Kutay, yay. haz). İstanbul: Tercüman Yayınları.

Okyar, O. (1985). Fethi Okyar'ın 1922 ve 1934-39 yıllarında Londra'da iki kez görevlendirilmesinin ışığında Türk-İngiliz ilişkilerinin savaş arası dönemdeki gelişimi. *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (ss. 61-64).* Ankara: Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.

Okyar O. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2014). *Atatürk, Okyar ve çok partili Türkiye: Fethi Okyar'ın anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sarıhan, Z. (2006). *Kurtuluş Savaşı günlüğü IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Saygı, T. (2011). *İngiliz Generali Townshend ve Türkler*. (yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Sonyel, S. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve dış politika II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Tansel, S. (1974). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar C. IV*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Şimşir, B. (1989). *İngiliz belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922*. Ankara: Bilgi.

Türkiye dış politikasında 50 Yıl: Kurtuluş Savaşımız. (1973). Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.

Uzgel, İ. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2002). İngiltere'yle ilişkiler. B. Oran (ed). *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt 1: 1919-1980 (ss. 139-147).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzun, H. (2012). Sakarya Muharebesi sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Batı'daki diplomatik çalışmaları. H. Uzun ve N. Aysal (ed). *90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana (ss. 295-332)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2012.

BÖLÜM 9

CUMHURİYET'İN İKİNCİ YÜZYILINDA TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

Levent Ersin Orallı - Deniz Zeynep Altınsoy

▸ GİRİŞ

Avrupa'nın doğusu ve Asya'nın kesişim noktasında, kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış coğrafyanın, stratejik anlamda iki önemli devleti olarak öne çıkan Türkiye ve Yunanistan'ın, tarihsel arka planda, iç içe geçmiş ilişkiler yumağı ile örülü bir geçmişe sahip olduğu ifade edilebilir. Bu ilişkiler düzeyinde dönemsel olarak sorun alanları öne çıkarken iki ülkenin milletleri arasında var olan önemli benzerlikler, kültürel ve ticari bağlamda diyalog kapılarının daima açık olmasını sağlamış, siyasal iktidarlardan bağımsız olarak iki devlet, bu coğrafyanın küresel politikaya dair etki sahasında önemli roller üstlenmiştir. Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılması ve bağımsızlığını elde etmesinden itibaren, uluslaşma sürecine ağırlık verdiği, çatışmaların ve isyanların öne çıktığı on dokuzuncu yüzyıl; Türklerin öteki olarak görüldüğü ve suyun diğer yakasındaki milletin varlığından kaynaklı olarak geliştirilen bir iç tutunma stratejisinin benimsendiği bir zaman dilimi olarak öne çıkmıştır.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı dönemi, Osmanlı hinterlandında Türk-Yunan çatışmalarının en şiddetli şekilde yaşandığı süreç olarak belirirken yapılan ateşkes ve barış antlaşmaları perspektifinde kurulan yeni bir denge düzeni ve iki ulus devlet arasındaki sorunların hukuksal zeminde çözülmesinin zorunlu olduğuna dair açık bir zaruret hâli hasıl olmuştur. 1941-1945 arasındaki süreçte, Almanya tarafından işgal altında tutulan Yunanistan'ın İkinci Dünya Savaşı'ndan ağır yaralarla ayrılması, irredantist bir yayılmacılık

► KAYNAKÇA

Aktar, İ. ve Civan, A. (2015). Is There Any Cointegration Between Turkey's and Greece's Military Expenditures? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 241-251.

Alioğlu Çakmak, G. (2019). The European Union and the Turkish–Greek rapprochement in 2000s: from Europeanization to de-Europeanization? A. Heraclides ve G. Alioğlu Çakmak içinde, *Greece and Turkey in Conflict and Cooperation.* (s.161-180) London&New York:Routledge.

Alpan, A. S. (2019). But the Memory Remains: History, Memory and athe 1923 GrecoTurkish Population Exchange. *The Historical Review/La Revue Historique*, 9, 199-232. https://doi.org/10.12681/hr.295

Apakan, E. (2021). Ege ve Doğu Akdeniz Meselelerinin Tarihsel, Hukuki ve Siyasi Veçheleri Üzerine Tahlil ve Düşünceler. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 48 (Aralık), 2021, 155-184.

Arı, K. (2012). Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç, 1923-1925. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Arslan, T. (2020). Doğu Akdeniz'de Realizm Etkisi: Yunanistan-İsrail İlişkileri ve Türkiye (2010-2018). *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, *1*(1), 47-57.

Aydın, M. (2004). Contemporary Turkish-Greek Relations: Constraints and Opportunities. M. Aydın ve K. Ifantis içinde, *Turkish-Greek Relations The Security Dilemma in The Aegean.* (s. 21-52) London&New York:Routledge.

Barkan, Ö. L. (1953). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII, 56-79.

------- (1955). Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV(1-4), 209-237.

Bayer D. (2013). Türk-Yunan İlişkilerinde NATO'nun Tutumu ve Bunun Türkiye-NATO İlişkilerinde Yansımaları. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi Doktora Programı. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Belli, M. (2006). Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi, Ekonomik Açıdan Bir Bakış, İstanbul:Belge Yayınları.

Beyoğlu, S. (2000). Girit Göçmenleri (1821-1924). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* (2), 123-138.

Değer, F. (2020). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında İmzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Mutabakatının Hukuki Statüsü ve Geleceği. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 1-15.

Demir, A. F., Sönmez, D., ve Önkibar, E. (2023). Winning The Zero on Eastern Mediterranean Chessboard: Players, Games and Moves. *GSU Managerial and Social Sciences Letters*, *1*(1), 69-93.

Greenwood T. ve Johnson, S. (1992). NATO Force Planning Without The Soviet Threat. *U.S. Army War College, Parameters*, 22(1), 27-37. doi:10.55540/0031-1723.1629

Gök, A., Cavlak, Ç. M. (2022). Türkiye-Yunanistan Arasında Güvenlik İkilemi ve Silahlanma Yarışı: Kardak ve Doğu Akdeniz Krizleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(2), 973-993.

Heraclides A. (2004). The Greek-Turkish Conflict: Towards Resolution and Reconciliation. M. Aydın ve K. Ifantis içinde, *Turkish-Greek Relations The Security Dilemma in The Aegean.* (s. 67-94) London&New York:Routledge.

------- (2019). The Unresolved Aegean Dispute: Problems and Prospects. A. Heraclides ve G. Alioğlu Çakmak içinde, *Greece and Turkey in Conflict and Cooperation.* (s. 89-108) London&New York:Routledge.

Kalkan, E. (2020). The Longstanding Dispute Between Turkey and Greece: The Aegean İssue. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (28), 167-174.

Ker-lindsay, J. (2007). The Policies of Greece and Cyprus Towards Turkey's EU Accession. *Turkish studies*, *8*(1), 71-83.

Küçük, A. (2021). Ontolojik Güvenlik Bağlamında Türk(iye)-Yunan(istan) Çatışması. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5) Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı, 21-39. DOI: 10.30692/sisad.956147

Ladas, S. (1932). The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey, New York:Macmillan.

Millas H. (2004). "National Perception of the 'Other' and the Persistence of Some Images". M. Aydın ve K. Ifantis içinde, *Turkish-Greek Relations The Security Dilemma in The Aegean.* (s. 53-66) London&New York:Routledge.

Ntv, 2022, https://www.ntv.com.tr/dunya/disisleri-bakani-mevlut-cavusoglundan-yunanistana-tepkiihlalden-vazgecmezlerse-adalarda-egemenlik-tartisilir,HyJr2EEJb0iALpB1rsO-oA, (Erişim tarihi:03.05.2023)

Pazarci, H. (1986). Dogu Ege Adalarının Askerden Arındırılmış Statüsü. Ankara:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:550.

Pirim, C. Z. (2022) Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Değişim, İstikrar ve Değişim Yoluyla İstikrar: Rebus Sic Stantibus. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (51), 47-76.

Oğuzlu, H. T. (2004). The Promise of NATO in the Construction of Cooperative Turkish-Greek Relations. *The Review of International Affairs*, 3(3), 458-478.

Oran, B. (2002), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. İstanbul:İletişim Yayınları.

Sur, M. (2010). Uluslararası Hukukun Esasları. İstanbu:Beta Basım.

Soysal, İ. (2000). Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/sc_-28_-turkiye-ile-libya-arasinda-hidrokarbonlar-alaninda-isbirligine-iliskin-mutabakat-zapti-konusunda-ab-ve-yunanistan-tarafindan-yayimlanan-aciklamalar-hk-sc.en.mfa, (Erişim tarih:06.05.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Yunanistan İlişkileri, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim Tarihi: 06.05.2023).

Uad, Aegean Sea Contınental Shelf Case (Greece V. Turkey), https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf, (Erişim tarihi:03.05.2023).

Yıldız, E. (2020). The Conflict Between Greece And Turkey in The Mediterranean Sea (International Maritime Law Study). *Jurnal Hukum*, *36*(2), 126-138.

Yıldırım, O. (2006). The 1923 Population Exchange, Refugees and National Historiographies in Greece and Turkey. *East European Quarterly*, 40(1), 46-47.

BÖLÜM 10

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ

Yunus Turhan

▸ GİRİŞ

İmparatorluktan ulus devlete dönüşen Türkiye'nin dış politikasında Batıcılık, son bir asırlık sürece damga vurmuş bir yönelim olmuştur. Salt coğrafi alandan öte, Modernleşmeyi merkeze alan bu yönelim, İslam'ın gaza düzeni ile Batı'yı "Dar-ül Harp" ilan etmesinin ortaya çıkardığı fetih ekonomisi (üstyapısal faktör), Osmanlı pre-feodal düzenin Bizans (Batı) halkı tarafından kurtarıcı olarak kabul görülmesi (altyapısal faktör) ve Doğu Anadolu'nun engebeli ve zorlu arazilerine nazaran Batının ovalık oluşu (çevresel sebepler) gibi faktörler, Osmanlı'yı sürekli olarak batı istikametine yöneltmiştir (Oran, 2020, p. 27). Doğu'nın bu yönelimdeki rolü ise Batı'ya yönelime ket vurmayacak bir kalkan görevi görmesi yönünde olmuştur. Afrika'nın ise çok daha tikel bir işlevi olmuştur. Zira tarihsel olarak incelendiğinde, Afrika'nın Türk siyasi, askerî ve toplumsal alanda hem doğrudan (Eski Türk Devletleri ve Osmanlı Dönemi Afrika siyaseti) hem de dolaylı (Batı devletleri ile ilişkilerde Afrika sömürgelerinin mevzu-bahsi olması) olarak yer aldığı görülmektedir. Buna mukabil, Afrika ile kurulan ilişkiler, Batı'ya alternatif değil Batı ile yürütülen ilişkilere destekleyici mahiyette olmuştur.

Tarihsel olarak Afrika'nın Türk siyasal alandaki yeri, Anadolu'dan daha eski bir maziye sahiptir. Çağrı ve Tuğrul Beğler önderliğindeki Oğuz Türkerlerin Dandanakan'da (1040) Gazneli ordusunu mağlup ederek Anadolu'nun kapılarını Türk yurduna açmasından 172 yıl önce, muharebenin yapıldığı Türkmenistan'nın Merv bölgesinden tam 2.986 km uzaklıkta bugünkü modern Mısır'da

▶ KAYNAKÇA

Athanassopoulou, E. (2001). American-Turkish Relations Since the End of the Cold War. *Middle East Policy*, *8*(3), 144–164. https://doi.org/10.1111/1475-4967.00033

Bağcı, H. (2019). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Orion Yayınevi. https://www.kitapyurdu.com/kitap/turk-dis-politikasinda-1950li-yillar/526109.html

Bağcı, H., & Açıkalın, Ş. N. (2015). From Chaos to Cosmos: Strategic Depth and Turkish Foreign Policy in Syria. In Ş. Ş. Erçetin & S. Banerjee (Eds.), *Chaos, Complexity and Leadership 2013* (pp. 11–25). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-09710-7_2

Bahçecİk, Ş. O. (2021). Turkey's "Opening up to Africa": From Idea to Full-Fledged Policy. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(Toplum&Siyaset), Article Toplum&Siyaset. https://doi.org/10.18506/anemon.770432

Bayram, M. (2014). Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika. In İ. Demir, *Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Eğilimleri, Yeni Yönelimleri, Yeni Yaklaşımları* (pp. 261–278). Dora Yayınyaları.

Çelİkpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *7*(25), Article 25.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiyenin Uluslararasi Konumu*. Küre Yayinlari.

Erdoğan, S., & Aslan, Z. (2021). Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri: İkinci Dünya Savaşi Sonrasi Dönemin Mirasi Ve Soğuk Savaş Etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *21*(42), Article 42.

Fırat, M. (2002). Yunanistan'la İlişkiler. İn B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980* (6th ed.). İletişim Yayınları. https://iletisim.com.tr/kitap/turk-dis-politikasi-cilt-1-1919-1980/7556

Fırat, M. (2009). *Türkiye- Afrika İlişkilerinin Tarihselarka Planı ve Afrika Açılımında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü* (pp. 1–7). TASAM. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3699/turkiye-_afrika_iliskilerinin_tarihselarka_plani_ve_afrika_aciliminda_sivil_toplum_kuruluslarinin_rolu

Hasgüler, M. (2000). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu—Mehmet Hasgüler*. İletişim Yayınları. https://iletisim.com.tr/kitap/kibris-ta-enosis-ve-taksim-politikalarinin-sonu/7468

Hazar, N. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*. USAK Books. https://www.kitapyurdu.com/kitap/kuresellesme-surecinde-afrika-ve-turkiyeafrika-iliskileri/260765.html

Kafali, M. (1996). Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi. *Erdem*, *8*(22), Article 22.

Karagül, S., & Arslan, İ. (2013). Türkiye'nin Afrika açılım politikası: Tarihsel arka plan, stratejik ortaklık ve geleceği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, *9*(35), Article 35.

Kavak, G. (2023). *İngiliz Kolonisinden Afrika'nın Liderliğine: Nijerya "Afrika'da Zincirlere Vurulmuş Bir Dev."* Nobel Bilimsel.

Koca, M. (2022). Türkiye'nin Afrika Ülkeleriyle İlişkilerinin Gelişmesinde Kıbrıs Meselesi ve İyi Niyet Heyetlerinin Rolü. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, *4*(2), Article 2. https://doi.org/10.54132/akaf.1169634

Oran, B. (2020). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar: 1919—1980* (20th ed.). İletişim Yayınları. http://www.dr.com.tr/Kitap/Turk-Dis-Politikasi-Cilt-1-1919-1980-/Baskin-Oran/Arastirma-Tarih/Politika-Arastirma/Turkiye-Politika-/urunno=0000000141924

Orhonlu, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti* (1st ed.). Türk Tarih Kurumu. /osmanli-imparatorlugunun-guney-siyaseti-habes-eyaleti-kitabi-cengiz-orhonlu

Orhonlu, C. (2011). Osmanlı—Bornu Münasebetine Âid Belgeler. *Tarih Dergisi*, *23*, Article 23.

Özkan, M., & Akgün, B. (2010). Turkey's opening to Africa*. *The Journal of Modern African Studies*, *48*(4), 525–546. https://doi.org/10.1017/S0022278X10000595

Şahin, M. (2010). *"Anadolu Kaplanları" Türkiye'yi Ortadoğu ve Afrika'da Etkin Kılıyor*. ORSAM. https://www.orsam.org.tr/tr/anadolu-kaplanlari-turkiye-yi-ortadogu-ve-afrika-da-etkin-kiliyor/

Şimşir, B. N. (Ed.). (2001). *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları (1. Cilt)*. Türk Tarih Kurumu.

Singer, J. D. (1961). The Level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics*, *14*(1), 77–92. https://doi.org/10.2307/2009557

Sİradag, A. (2022). The Rise of Turkey's Soft Power in Africa: Reasons, Dynamics, and Constraints. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, *8*(2), Article 2. https://doi.org/10.25272/1icps.1117810

Tepecİklİoğlu, E. E. (2012). Afrika kıtasının dünya politikasında artan önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, *01*(02). https://doi.org/10.1501/africa_0000000011

Tepecİklİoğlu, E. E. (2019). *Türk Dış Politikasında Afrika: Temel Dinamikler, Fırsatlar ve Engeller*. Nobel Akademik Yayıncılık. http://www.dr.com.tr/Kitap/Turk-Dis-Politikasinda-Afrika/Elem-Eyrice-Tepecikliogl u/Egitim-Basvuru/Egitim/urunno=0001830837001

Turhan, Y. (2020). Turkey's Foreign Policy to Africa: The Role of Leaders' Identity in Shaping Policy. *Journal of Asian and African Studies*, 0021909620966773. https://doi.org/10.1177/0021909620966773

Uçar, A. (2007). *Unutulmayan miras: Güney Afrika'da Osmanlılar*. Çamlıca.

Yüce, N. (2011). Misir'da Türk Dili Ve Kültürünün İlk İzleri The Early Traces Of The Turkish Language And Culture In Egypt. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *41*, Article 41.

Yurdusev, N. (2007). "Analiz Seviyesi" ve "Analiz Birimi": Bir Ayrım Argümanı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *4*(16), Article 16.

BÖLÜM 11

CUMHURİYET'İN 100. YILINDA TÜRKİYE'NİN TÜRK DÜNYASI POLİTİKASI: ORTAK KİMLİK VURGUSUYLA ENTEGRASYON

Kadir Ertaç Çelik

▸ GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı sonrası tesis edilen uluslararası sistemde, geleneksel imparatorlukların uluslararası politikadan tasfiyesine bağlı olarak savaşın kaybedenleri tarafında yer alan Osmanlı İmparatorluğu, her ne kadar cephelerde savaşı kaybetmemiş gibi görünmese dahi siyasi olarak yenilenler liginde yerini almıştır. Dolayısıyla İmparatorluk, Sevr Anlaşması hükümleri kapsamında işgal kuvvetlerince paylaşıma tabi tutulmuştur. İmparatorluğun emperyalist güçler tarafından işgaline ve Türk Milleti'nin Anadolu başta olmak üzere imparatorluk coğrafyasından ve "il/el" olarak adlandırılan vatan topraklarından atılması projesine karşı Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının siyasi ve askerî liderliğinde başlayan Millî Mücadele neticesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

Siyasi tarihin emperyalist ve sömürgecilere karşı en ciddi millî direniş başarısı olarak kaydettiği yeni Türk devletinin Millî Meclisi'nde 29 Ekim 1923 tarihinde alınan kararla devletin yönetim şekli "cumhuriyet" olarak belirlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu dönemdeki hem içsel hem de dışsal dinamiklerin getirdiği zaruret neticesinde ilk olarak ulus devlet inşa süreci, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan sorunların çözümü ve devletin varlığını pekiştirmesini temel alan bir politika anlayışını benimsemiştir.

Ulus devlet inşa sürecinin temel tutkalı olan kimliğin merkezine "Türklük" kavramını yerleştiren devletin kurucu kadroları, bu bağlamda ortak dil, tarih, kültür ve gelecek beklentisi üzerinden şekillenen bir anayasal tanım geliştir-

olması durumunda Türk dünyasında entegrasyonun daha da hız kazanacağı ve Türkiye'nin de bu noktada daha etkin olacağı düşünülmektedir.

► KAYNAKÇA

"Başkanlığımız", YTB, https://ytb.gov.tr/kurumsal/baskanlik, (Erişim tarihi: 02.03.2023).

"Hakkımızda", TİKA, https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649, (Erişim Tarihi 01.03.2023).

"Organizasyon Tarihçesi", Türk Devletleri Teşkilatı, https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi, (Erişim Tarihi: 20.03.2023).

"Tarihçe", TÜRKSOY, https://www.turksoy.org/tarihce, (Erişim Tarihi: 14.03.2023).

"Temel Dış Politika Konuları: Kıbrıs", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/kibris.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 20.02.2023).

"TURKPA Hakkında", Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TURKPA), https://turk-pa.org/about, (Erişim Tarihi: 07.03.2023).

"Türkiye Cumhuriyeti İle İlişkiler", Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, https://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/turkiye-cumhuriyeti-ile-iliskiler/, (Erişim Tarihi: 22.02.2023).

"Yunus Emre Enstitüsü", Yunus Emre Enstitüsü, https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

Akgül Açıkmeşe, S. (2004). Uluslararası ilişkiler teorileri ışığında Avrupa bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler, 1*(1), 1-32.

Albayrak, M. (2000). Türkiye'nin Kıbrıs politikaları (1950-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 16*(46), 249-275.

Altunoğlu, M. (2009). Kimliğin modern inşası, kimlik politikaları ve Türkiye'de kimlik tartışmaları. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arı, T. (2021). *Uluslararası İlişkiler Teorileri.* 10. Baskı. Bursa: Aktüel Yayınları.

Arslan, M. (2021). TÜRKPA ve Türk Dünyası'na yönelik adımları (2008-2019). E. Ünlen ve A. Tokur (Ed.), *9. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (1425-1453). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Aydın, M. (2006). Kafkasya ve Orta Asya'yla ilişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olaylar, belgeler, yorumlar, cilt II: 1980-2001* içinde (s. 366-440). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, M. (2009). Azerbaycan, Türkiye-Ermenistan anlaşmasının neresinde?". *TEPAV Politika Notu,* https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313033r6785.Azerbaycan__Turkiye_Ermenistan_Anlasmasinin_Neresinde.pdf, (Erişim Tarihi: 15.02.2023).

Bağcı, H. (2008). Kıbrıs sorunu. Haydar Çakmak (Ed.), *Türk dış politikası 1919-2008* içinde (s. 520-531). Ankara: Barış Platin Kitap.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası,* Ankara: Aşina Kitaplar.

Brubaker, R. ve Cooper, F. (2000). "Beyond 'identity". *Theory and Society.* 29(1), 1-47.

Cahoone, L. E. (2001). Modernliğin çıkmazı (A. Demirhan ve E. Çatalbaş, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Connolly, P. (2002). *Racism, Gender Identities and Young Children: Social Relations in A Multi-Ethnic, Inner City Primary School*. Routledge.

Çelik, K. E. (2014a). Kimlikler güç dengesi ittifaklar: Kazakistan örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çelik, K. E. (2017c). Türk Dünyası'nda işbirliği denemesi: Türk keneşi ve Kazakistan. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *17(*2), 15-32.

Çelik, K. E. (2018b). Türk Dünyasında kimlik oluşumunda belediyelerin rolü: Kazakistan belediyeciliği ve Etimesgut Belediyesi karşılaştırması. Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu (UTES) Bildiri Kitabı Cilt 2 içinde (s. 80-96). Ankara: Etimesgut Belediyesi Yayınları.

Derman, G. S. ve Kurban, V. (2016). Kıbrıs sorununun Türk dış politikasına etkisi ve ABD-SSCB ile ilişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *16*(33), 455-484.

Deutsch, K. W. (1998). *The Analysis of International Relations.* 3. Edition, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall International, Inc..

Doğanay, H. (1995). Türk Dünyası'nın siyasi sınırları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 3, 23-56.

Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan arasında bitmeyen Dağlık Karabağ sorunu. *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 62-77.

Elibol, Y. (2008). Türkiye Büyük Millet Meclisinin dış ilişkileri. *Yasama Dergisi*, 10, 21-33.

Ereker, F. (2010). Dış politika ve kimlik: inşacı perspektiften Türk dış politikasının analizi. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis.* New York: W.W. Norton Company.

Etzioni, A. (1962). A Paradigm for the study of political unification. *World Politics, XV*, 44-74.

Fırat, M. (2006). Yunanistan'la ilişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olaylar, belgeler, yorumlar, cilt I: 1919-1980,* içinde (s. 576-615) İstanbul: İletişim Yayınları.

Haas, E. (1958). *The Uniting of Europe: Political, Aocial and Economical Forces 1950-1957.* London: Stevens & Sons Limited.

Hall, S. (1998). *Kültürel Kimlik ve diaspora* (İ. Sağlamer, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Hopkings, R. F. ve Mansbach, R. W. (1973). *Structure and Process in International Politics.* New York: Harper and Row Publishers.

Işıktaş, B. ve Tanar, M. (2015). Kimlik oluşumu sürecinde popüler müziğin etkisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 51, 31-49.

Karabulut, B. (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri.* Ankara: Barış Kitap.

Köseoğlu, N. (1997). *Milli Kültür ve Kimlik.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Lindberg, L. N. (1998). Political integration: definitions and hypotheses. Brent F. Nelsen and Alexander C-G. Stubb (Eds.), *The european union: readings on the theory and practice of european integration* içinde (s. 99-149). Colorado: Lynne Rienner Publishers,

Newman, B. M. and Newman, P. R. (1978). The concept of identity: research and theory. *Adolescence, 13*(49), 157-166.

Online Etymology Dictionary. (2023, 2 Şubat). Identity. Erişim adresi: https://www.etymonline.com/search?q=identity

Oxford Dictionaries. (2023, 2 Şubat). Identity. Erişim adresi: http://oxforddictionaries.com/definition/english/identity?q=identity

Özarslan, B. B. (2007). *Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı,* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Purtaş, F. (2012a). Kültürel diplomasi ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), O. Yeşilot (Ed.). *Bağımsızlıklarının 20. yılında Türk cumhuriyetleri ve Türkiye*, içinde (s. 69-80). İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.

Purtaş, F. (2013b). "Türk Cumhuriyetlerinin Kültürel Entegrasyonu ve TÜRKSOY", TASAM, https://tasam.org/Files/Icerik/File/F%C4%B1rat_PURTA%C5%9E.pdf_9b330256-1fba-4996-8e31-abe2f4187d51.pdf, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük. (2023, 5 Şubat). Kimlik, Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.51121134d61610.60129419

Uslu, N. (2003). *The Cyprus Question as an Issue Of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations, 1959-2003.* New York: Nova Publishers.

Wiegert. A., vd. (1986). *Society and Identity Toward a Sociological Psychology.* Cambridge: Cambridge University Press.

BÖLÜM 12

TÜRKİYE'NİN LİBYA'DAKİ ASKERÎ VARLIĞININ ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Selman Öğüt

► GİRİŞ

Tunus'ta 2010 yılının son aylarında Arap Baharı protestoları başlamıştır. İç karışıklıkların şiddetini her geçen gün arttırarak devam ettiği bu süreçte, Türkiye, her şeyden önce insan hakları ve demokrasinin önemine değinmiştir.

Bu dönemde Orta Doğu bölgesinde insani müdahalenin arttığı, Libya'daki iç savaşla ve devamında gelen müdahale kararıyla birlikte direkt olarak etkilenen ülkenin Libya olduğu görülmektedir. Libya'ya müdahalenin koruma sorumluluğu ilkelerine uyup uymadığının tartışılması ile birlikte müdahale eden devletlerin kararlarının acele bir karar olduğu ve bu süreçte NATO'nun sivilleri hedef aldığına dair iddialar ile birlikte tartışmalar çıkmıştır. Bunun sonucunda da Libya'ya yapılan müdahaleyi eleştiren ve iç savaşın nedenlerini tartışan birçok akademik çalışma yapılmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında yeni problem alanları oluşmuştur. Bunlardan biri de devletlerin kendi sınırları dâhilinde ortaya çıkan iç savaşların sonucunda çok sayıda sivilin hayatını kaybetmesidir. Bu çatışmalarda askerlerden ziyade sivil insanlar daha fazla hayatını kaybetmiş olduğu için bu durum, uluslararası hukukun ilgi alanına girmiştir. Çünkü bu problem, uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir.

2005 yılında yayınlanan BM Dünya Zirvesi Raporu ile ortaya çıkan sonuç şöyledir: "Devlet, eğer koruma sorumluluğunu yerine getiriyorsa devlet egemenliği kavramı gereği oraya müdahale edilmemesi yönündedir. Bununla bir-

El-Serraj ziyaret sebebiyle Türkiye'ye gelmiş ve iki ülke bazı anlaşmalar imzalamıştır. Türkiye Libya halkının tek temsilcisi olarak Ulusal Geçiş Konseyini tanımıştır. Ayrıca Trablus'a Büyükelçi atayarak Libya'yı ilk tanıyan ülke olmuştur.

Türkiye ile Libya arasında 27 Kasım 2019 tarihinde İstanbul'da *Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası* ile *Güvenlik ve Askeri İş Birliği* Mutabakat Muhtıraları imzalanmıştır. Bu anlaşmalar, kıta sahanlığı açısından Türkiye'nin güneybatı sınırları için oldukça önemlidir.

Libya ile yapılan anlaşma gereğince Türkiye, Libya'nın istikrarını ve toprak bütünlüğünü hedef alan tehditlere karşı Libya'ya destek olmak için 2 Ocak 2020 tarihinde TBMM tarafından Libya tezkeresini kabul etmiştir. 5 Ocak 2020 itibarıyla da Türk askeri Libya'da faaliyetlere başlamıştır. Buradaki amaç, öncelikle Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki bölgesel ve küresel çıkarlarını korumaktır.

Uluslararası hukuka göre devletler, gerekli gördükleri durumlarda başka devletlerden askerî yardım talep edebilirler. Bu durum, uluslararası hukukta *davet üzerine müdahale* olarak adlandırılmaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin Libya'ya asker göndermesi, uluslararası hukuka uygundur. Çünkü Türkiye, UMH'nin daveti üzerine Libya'ya asker göndermiştir. Ayrıca bu tezkere, sivillerin korunmak istenmesi sebebiyle kabul edilmiştir.

Günümüzde ise Türkiye ile Libya arasında yoğun ziyaret trafiği ve Libyalı kurumlarla temaslar, tüm hızıyla devam etmektedir.

► KAYNAKÇA

Armstrong, D. (2007). *International Law and International Relations*. Cambridge University Press.

BM Antlaşması. (1945).

Byrne, M. (2016). Consent and the Use of Force: Bridging the Analytical-Normative Divide. *Review of International Studies*, 34, 627-644.

Ceviz, N. (2011). "Libya Tarihine Kısa Bir Bakış". *Ortadoğu Analiz*. C:3. S: 27.

Cülük, A. (2020). "Türkiye'nin Libya'da Dengeleri Değiştiren Tutumu". TASAV. Erişim Adresi: https://www.tasav.org/index.php/turkiye-nin-libya-da-dengeleri-degistiren-tutumu.html

Demir, E. (2020). "Libya'nın (Trablusgarp) Türkiye Açısından Tarihsel ve Stratejik Önemi". *Türk Dünyası Araştırmaları*. C: 125. S: 246.

Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/1DOGU_AKDENIZ_DENKLEMINDE_STRATEJIK_ADIM.pdf

Duran, B. ve Kekilli, E. (2020). "Türkiye'nin Libya İnisiyatifi ve Değişen Dengeler". B. Duran ve M. Ataman (ed.). *Libya Krizi Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları*. SETA Kitapları.

Düzsöz, E. (2021). "Kaos İçerisinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrası Libya". Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 9 (2), 295-330.

Erdoğan, N. M. (2020). Libya'ya asker gönderilmesinin 18 ay daha uzatılmasına ilişkin TBMM kararı Resmî Gazete'de. Anadolu Ajansı, Erişim Adresi: https://www.aa.com.tr/tr/libya/libyaya-asker-gonderilmesinin-18-ay-daha- uzatilmasina-iliskin-tbmm-karari-resmi-gazetede/2086904

Evans, G. J. (2008). *The responsibility to protect: ending mass atrocity crimes once and for all*. Brookings Institution Press.

Güneş B. (2018). "Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi". *Güvenlik Bilimleri Dergisi*. 7 (2). s. 263-291.

Gürdeniz, C. (2019). ''Mavi vatanımıza yönelik emperyal saldırıya dur dendi''. Veryansın Tv. Erişim Adresi: https://www.veryansintv.com/mavi-vatanimiza-yonelik- emperyal-saldiriya-dur-dendi/

Hargrove, J. L. (1991). Intervention by Invitation and the Politics of the New World Order. *Law and Forcein the New International Order*, Boulder: Westview Press Boulder.

Hatip Y. ve Canlı, E. (2020). ''Libya UMH Başkanı Serrac AA'ya Konuştu: Meşru Hükümet Olarak Herhangi Bir Ülke ile Mutabakat Zaptı Yapma Hakkımız Var''. Anadolu Ajansı, 08.01.2020. Erişim Adresi: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/libya-umh-baskani-serrac-aaya-konustu-mesru-hukumet-olarak-herhangi-bir-ulke-ile-mutabakat-zapti-yapma-hakkimiz-var/1696867

Hurd, I. (2011). Is Humanitarian Invervention Legal? The Rule of Law in an Incoherent World. *Ethics and International Affairs*, 25(3), 293-113.

Kekilli, E. (2016). "Haftar'ın Darbe Girişiminden BM Çözüm Taslağına Libya Siyaseti". *SETA Analiz*, S: 152.

Kurt, V. (2020). 5 Soru: Türkiye'nin Libya'ya Asker Gönderme Tezkeresi. SETA. Erişim Adresi: https://www.setav.org/5-soru-turkiyenin-libyaya-asker-gonderme- tezkeresi/

Nolte, G. (2012). Intervention by Invitation. Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Online Edition, Ed. Rüdiger Wolfrum.

Ortadoğu Gündemi. ORSAM. 3 Mayıs 2020. Erişim Adresi: https://www.orsam.org.tr/tr/ortadogu-gundemi-27-nisan-3-mayis-2020/

Öğüt, S. (2013). ''Egemen Eşitlik Prensibine Modern Uluslararası Hukuk Açısından Bir İstisna Hali Olarak Yaklaşma", MÜHF – HAD, C. 19, S. 3.

Öğüt, S. (2017). BM Güvenlik Konseyi'nin Yeniden Yapılandırılması. Gökkubbe Yayınları. İstanbul.

Öğüt, S. ve Ülkü, R. (2023). Türkiye'nin II. Karabağ Savaşı'ndaki Rolünün Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi. Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 22 (1), 310-325.

Özman, A. (1964). Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 25, S:1-4.

Pirinççi, F. (2020). ''Berlin Konferansı Sonrasında Libya Krizinin Geleceği''. Anadolu Ajansı. Erişim Adresi: https://www.aa.com.tr/tr/analiz/berlin-konferansi-sonrasinda-libya-krizinin-gelecegi/1709153

Sayın, A. (2020). ''Libya tezkeresi Meclis'ten geçti, Genel Kurul'da neler yaşandı?''. BBC. Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50978212

Sayın, A. (2020). "Libya'ya ilk etapta 35 asker gitti". BBC. 08.01.2020. Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51029014

Shaw, M. N. (2008). International Law. Cambridge. Fifth Edition.

Sur, M. (2019). Uluslararası Hukukun Esasları. 13. Baskı. Beta Yayınları. İstanbul.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, https://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya-siyasi-iliskileri.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Birleşik Arap Emirlikleri Dışişleri ve Uluslararası İş birliği Bakanlığı'nın 30 Nisan 2020 Tarihli Ülkemizi Hedef Alan Açıklaması Hakkındaki Soruya Cevabı", 30.04.2020. Erişim Adresi: https://www.mfa.gov.tr/sc_-30_-bae-db-ve-uluslararasi-iliskiler-bakanliginin-ulkemizi-hedef-alan-aciklamasi-hk-sc.tr.mfa

TBMM. (2019). Tekirdağ Milletvekili Mustafa Şentop'un Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Güvenlik ve Askerî İş Birliği Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Teklifi (2/2451) ve Dışişleri Komisyonu Raporu. Kanun Teklifleri. Erişim Adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss155.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun; Resmî Gazete, 7 Aralık 2019.

Walzer, M. (2004). *Arguing about war*. New Haven, Yale University Press.

Weller, M. (2015). *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*. Oxford University Press.

Yaycı, C. (2019). Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur. İstanbul: Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yayınları.

BÖLÜM 13

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİ

Ceren Urcan

► GİRİŞ

Türkiye ve Latin Amerika ilişkileri, tarihsel süreç içerisinde düşünüldüğünde, ilişkilerin başlangıcının Osmanlı Dönemi'ne kadar uzandığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile ise farklı bir boyuta taşındığı ve sonrasında da uzun bir dönem durgun kalarak 21. yüzyıl itibarıyla yoğunlaştığı görülmektedir. Latin Amerika ülkelerinin Türkiye ile olan ilişkilerini birbirinden bağımsız şekilde belirleyen faktörler, ilgili ülkelerde yaşanan; siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerdir.

Türk dış politikasının tarihsel süreç içerisinde sahip olduğu ana eğilimlerin Latin Amerika bölgesi için doğrudan geçerli olduğunu söyleyebilmek pek de mümkün olamamaktadır. Zira bölge hem coğrafi açıdan uzaklığı hem de doğrudan iki taraflı ya da çok taraflı ilişkilerin ilerlemesi yönündeki iş birliği eksiklikleri sebebiyle Türkiye için oldukça uzun bir dönem "potansiyel" olarak kalmaya devam etmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın başlangıcı ile birlikte iki kutuplu dünya düzeninde kendilerini sadece Batı-Doğu Blokunun birer parçası olarak nitelemeye meyilli ülkelerin, kendilerini siyasi ve ekonomik anlamda ön plana çıkarma koşullarının kısıtlı kaldığı dönemde Latin Amerika ve Türkiye arasındaki ilişkiler de yeteri kadar gelişememiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Batı'ya dönük olan politikaları, Türkiye'nin dış politikasının ABD-NATO-AB çerçevesinde ve çoğunlukla güvenlik kaygıları ile şekillenmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitimi ile kırılmaya giden bu süreç, 2002'de AK Parti iktidarının gelişi ve çok boyutlu dış politika girişimleri ile çok farklı bir yöne evirilmiştir.

arasındaki potansiyelin hayata geçiriliyor olması hem de ilerleyen süreçlerdeki iş birliği mekanizması için yeni alanlar açması açısından oldukça önemlidir.

► KAYNAKÇA

Akıllı, E., & Donelli, F. (2016). Reinvention of Turkish Foreign Policy in Latin America: The Cuba Case. *Insight Turkey, 18*(2), 159- 179.

Alpar, S. (2007). *Türkiye- Latin Amerika Hızla Gelişen İlişkiler.* T.C. Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/turkiye---latin-amerika-_-hizla-gelisen-iliskiler-.tr.mfa adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (tarih yok). 1 12, 2023 tarihinde AA Yurt dışı bürolar: https://www.aa.com.tr/tr/p/yurt-disi-burolar adresinden alındı

Aslan, P. (2019). Uluslararası İletişim ve Popüler Kültür Üzerine: Latin Amerika'daki Türk Televizyon Dizileri Üzerinden Bir Araştırma. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 25- 50.

Çelik Wiltse, E. (2010). *Brezilya ve Türkiye: Küresel Dünyanın Yükselen Devletleri.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD.

Çiçek, D. (2022, Sep 28). *Turkiye's Latin America outreach stretches from trade to TV shows*. Anadolu Aajansı (AA): https://www.aa.com.tr/en/americas/turkiyes-latin-america-outreach-stretches-from-trade-to-tv-shows/2697148 adresinden alındı

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik.* İstanbul: Küre Yayınları.

De la Mora, L. (2012, Junio). *Las relaciones de América y el Caribe con el Medio Oriente: Situación actual y áreas de oportunidad*. Caracas, Venezuela: SELA. http://www.sela.org/media/3200916/t023600005047-0-las_relaciones_de_alc_con_el_medio_oriente.pdf adresinden alındı

Demand for Turkish content is booming in Latin America. (2022, August 12). Parrot Analytics: https://www.parrotanalytics.com/insights/demand-for-turkish-content-is-booming-in-latin-america/ adresinden alındı

Economic Outlook. (tarih yok). 2 13, 2023 tarihinde Republic of Türkiye- Ministry of Trade: https://www.trade.gov.tr/data/5b9229ab13b876136466584b/Economic%20Outlook%20March%202023.pdf adresinden alındı

Free Trade Agreements. (tarih yok). 2 13, 2023 tarihinde Republic of Türkiye- Ministry of Trade: https://www.trade.gov.tr/free-trade-agreements adresinden alındı

Genç, H. (2017). Küresel Göç Dalgası Döneminde Osmanlıların Latin Amerika'ya Göçü: Şili Örneği. İ. Ermağan içinde, *Dünya Siyasetinde Latin Amerika- I* (s. 504- 517). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Genç, H., & Bozkurt, İ. M. (2010). Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo- Ekonomik Durumu (1850- 1915). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 28*(1), 71- 103.

Ghosh, P. R. (2013, March 11). *Former Argentine President Convicted Of Illegal Arms Sales: Carlos Menem Part Of Country's Large Arab Community*. IBT: https://www.ibtimes.com/former-argentine-president-convicted-illegal-arms-sales-carlos-menem-part-countrys-large-arab adresinden alındı

Gonzalez Levaggi, A. (2011, July 11). A Different Path: Assessing Turkey's Foreign Policy in Latin America. *The Turkey Analyst, 4*(14). https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/268-a-different-path-assessing-turkeys-foreign-policy-in-latin-america.html adresinden alındı

Gonzalez Levaggi, L. (2013). Turkey and Latin America: A New Horizon for a Strategic Relationship. *Perceptions, 18*(4), 99- 116.

Joint Declaration Turkey-Brazil: A Strategic Perspective for Dynamic Partnership. (2017, August 22). Ministério das Relações Exteriores: https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/joint-declaration-turkey-brazil-a-strategic-perspective-for-dynamic-partnership adresinden alındı

Kardaş, Ş. (2012). *From Zero Problems to Leading the Change: Making Sense of Transformation in Turkey's Regional Policy.* TEPAV.

Karpat, K. (1985). The Ottoman Emigration to America, 1860-1914. *International Journal of Middle East Studies, 17*(2), 175-209.

Kolombiya Cumhurbaşkanlığı Uluslararası İşbirliği Ajansı (Apc) ile Mutabakat Zaptı İmzalandı. (2013). TİKA: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/kolombiya_cumhurbaskanligi_uluslararasi_isbirligi_ajansi_apc_ile_mutabakat_zapti_imzalandi-5097 adresinden alındı

Kutlu, M. N. (2012). Başlangıcından 20. yy.'a Kadar Türk- Latin Amerika İlişkilerine Genel Bir Bakış ve Bazı Dönüm Noktaları. *TİKA- LAMER Latin Amerika Çalıştayı, Bildiriler Kitabı* (s. 25-38). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Küntay, B. (2012). Türkiye'nin Yeni Dış Politikası Perspektifinde Latin Amerika ile İlişkileri. *TİKA-LAMER Latin Amerika Çalıştayı, Bildiriler Kitabı* (s. 145-156). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Latin America & Caribbean Economic Indicators. (tarih yok). 3 10, 2023 tarihinde The World Bank: https://data.worldbank.org/region/latin-america-and-caribbean?view=chart adresinden alındı

Mathewson, K., & Moore, A. (2013). Latin America's Los Turcos: Geographic Aspects of Levantine and Maghreb Diasporas. *Nóesis. Revista de Ciencias Sociales y Humanidades*, 292- 308.

NU CEPAL, OCDE, Centre de Developpement. (2011). *Perspectivas económicas de América Latina 2012: transformación del estado para el desarrollo.*

Önsoy, M. (2017). Latin America-Turkey Relations: Reaching Out to Distant Shores of the Western Hemisphere. P. Gözen Ercan içinde, *Turkish Foreign Policy- International Relations, Legality and Global Reach* (s. 237- 258). Palgrave Macmillan. doi:10.1007/978-3-319-50451-3

Özkan, M., & Akgün, B. (2010). Turkey's Opening to Africa. *The Journal of Modern African Studies, 48*(4), 525- 546.

Pinto, İ. (tarih yok). *Turkish Tv Series Export Race To The Top*. Business Diplomacy: https://businessdiplomacy.net/turkish-tv-series-export-race-to-the-top/ adresinden alındı

T.C. Brezilya Büyükelçiliği- Büyükelçilik. (tarih yok). T.C. Brezilya Büyükelçiliği: http://brezilya.be.mfa.gov.tr/Mission/About adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2023, Ocak 5). *Türkiye´nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri*. T.C. Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (tarih yok). *Türkiye- Arjantin Siyasi İlişkileri.* 2 10, 2023 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-arjantin-siyasi-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

Temel, M. (2002). XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı- Brezilya İlişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 19*(2), 167- 189.

Temel, M. (2004). *XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Latin Amerika İlişkileri.* İstanbul: Nehir Yayınları.

TİKA. (2015). *TİKA- 2015 Faaliyet Raporu.* Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı Raporlama ve Koordinasyon Birimi. https://www.tika.gov.tr/upload/2017/05/Faaliyet%20Raporu%202015/2015%20Faaliyet%20Raporu.pdf adresinden alındı

TİKA. (2017). *TİKA Faaliyet Raporu 2017.* Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

TİKA. (2018). *TİKA Faaliyet Raporu 2018.* Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.

TİKA. (2019). *TİKA Faaliyet Raporu 2019.* Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.

TİKA. (2020). *TİKA Faaliyet Raporu 2020.* Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı.

TİKA. (2021). *TİKA Faaliyet Raporu 2021.* Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

TİKA. (2022). *TİKA Faaliyet Raporu 2022.* Ankara: TİKA Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.

Turkiye Economic Indicators. (tarih yok). 3 10, 2023 tarihinde The World Bank: https://data.worldbank.org/country/turkiye?view=chart adresinden alındı

Türkiye - Amerika İş Konseyleri. (tarih yok). 3 23, 2023 tarihinde DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu): https://www.deik.org.tr/turkiye-amerika-is-konseyleri?pm=28 adresinden alındı

Türkiye- Bolivya Siyasi İlişkileri. (tarih yok). T.C. Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-bolivya-siyasi-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

Türkiye- Brezilya Siyasi İlişkileri. (tarih yok). T.C. Dışişleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-brezilya-siyasi-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

Türkiye's Relations with MERCOSUR (Mercado Común del Sur/ Southern Common Market). (tarih yok). 3 7, 2023 tarihinde MFA: https://www.mfa.gov.tr/mercosur.en.mfa adresinden alındı.

Uysal Oğuz, C. (2022, Ekim 31). *Turkey and Latin America; New Era of Opportunities.* Panorama Online: https://www.uikpanorama.com/blog/2022/10/31/cu/ adresinden alındı

Ünay, S. (2015, Şubat 14). Turkey's emerging power politics in Latin America. *DailySabah*. https://www.dailysabah.com/columns/sadik_unay/2015/02/14/turkeys-emerging-power-politics-in-latin-america adresinden alındı

Vivarelli, N. (2021, May 21). *Why Turkish Dramas Are Conquering Hispanic Audiences in the U.S. on Univision (EXCLUSIVE)*. Variety: https://variety.com/2021/tv/news/turkish-dramas-u-s-hispanic-audiences-univision-1234978398/ adresinden alındı

Yıldız, Y. (2019, October 14). *Türk dizi ve sinema sektörü 22 firmayla MIPCOM'da*. Anadolu Aajansı (AA): https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-dizi-ve-sinema-sektoru-22-firmayla-mipcomda/1613103 adresinden alındı

BÖLÜM 14

YUMUŞAK SERT GÜÇ: İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI VE TÜRKİYE

Mesut Aslan

▸ GİRİŞ

Dış politikayı etkileyen yerel ve uluslararası etmenler, sürekli bir değişim içerisinde olmuştur. Türkiye'nin de hem I. Dünya Savaşı öncesinden üstlendiği siyasal ve kültürel mirası hem de ilerleyen süreçte II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş gibi uluslararası sistemde belirleyici rol oynayan olayların etkisi altında dış politikasının sürekli evriminden bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada, söz konusu etmenlerin görece güncel bir kesitinin günümüzde Türk dış politikasına olan etkileri ele alınacaktır. Bu bağlamda, 21. yüzyılın getirdiği teknolojik gelişmelerden biri olan insansız hava araçlarının, Türk dış politikasındaki yeri incelenecektir. Her ne kadar devletler seviyesinde teknolojik gelişmelerin büyük çoğunluğu askerî -sert- güç perspektifinden ele alınmışsa da Türkiye'nin günümüzde bu alanda aynı zamanda bir yumuşak güç yahut ulus markalama yaklaşımını izlediği savına dayalı bu çalışma, yüzüncü yılında Türk dış politikasının sayısız ve çeşitli fasetlerinden birine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze değin geçen 100 yılında dünya genelinde hemen her alanda meydana gelen köklü değişimler, uluslararası ilişkilerin dinamiklerini de derinden etkilemiştir. Bu süreçte Türkiye, değişen şartlara genellikle başarıyla uyum sağlamada usta bir tutum sergilemiştir. Bu bölümde, çağımızın teknolojik gelişmeleri arasında önemli yer tutan insansız hava araçları (İHA) ele alınacak olup yüzüncü yıl dönümünde Türkiye'nin İHA alanındaki konumu hem teknik hem de diplomatik açıdan incelenecektir.

bu alanda başarılı bir politika izleyerek yalnızca askerî gücünü arttırmayı değil, aynı zamanda askerî güçten beslenen bir yumuşak güç de yarattığını söylemek mümkündür. Türk İHA'ları, sadece askerî ve ekonomik açılardan değil aynı zamanda ülkenin imajı ve yumuşak gücü açısından da avantaj sağlamaktadır.

Her ne kadar Türkiye'nin İHA teknolojisi alanında lider ülkeler arasında yer almasa da, Türk İHA'ları, yüksek bir fiyat-performans oranı sunması ve ABD İHA'ları gibi çeşitli siyasi kısıtlamalara tabii olmaması nedeniyle pek çok ülke tarafından tercih edilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin hem savunma sanayiindeki büyümesine hem de İHA alanında tedarikçi konumundan üretici konumuna hızla yerleşmesi nedeniyle dış politikadaki etkisini artırmasına yardımcı olmaktadır. Türk İHA'larının etkin kullanımı, Türkiye'nin teknolojik ilerlemeye olan bağlılığını ve yenilikçi potansiyelini dünya sahnesinde vurgulamaktadır. Türkiye, İHA teknolojisindeki bu başarısıyla hem bölgesel hem de küresel aktörler arasında saygınlık kazanmıştır.

Son olarak, Ukrayna'da Türk İHA'larının ön plana çıkması uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin imajı bakımından önem taşımaktadır. Öte yandan Türkiye'nin siyasi koşul ve şartlardan arındırılmış satış politikaları da İHA piyasasında hızla küresel bir aktör hâline gelmesinde etkili olmuştur. Günümüzde elde edilmiş olan prestijin yükselerek sürdürülebilmesi adına söz konusu politikalarda birtakım iyileştirme yahut düzenlemelere gidilmesi ise uzun vadede Türkiye'nin sorumsuz ve salt ticari çıkarlarla hareket eden bir aktör olarak resmedilerek elde ettiği diplomatik gücün zedelenmesini engelleyecektir. Uluslararası sistem çerçevesinde uyumla hareket eden, inovasyon ve AR&GE alanında hızla yol kateden, "sorumluluk sahibi" Türkiye imajının korunmasına katkı sağlayacaktır.

► KAYNAKÇA

Altınay, H. (2008). Turkey's Soft Power: An Unpolished Gem or an Elusive Mirage? *Insıght Turkey*, *10*(2), 55-66.

Chang, S. M., Nectar Gan,Wayne. (2023, 9 Şubat). China's balloons are part of a strategy to beat the US on a new battlefield: "near space". *CNN*. 21 Nisan 2023 tarihinde https://www.cnn.com/2023/02/09/china/china-balloon-near-space-development-intl-hnk/index.html adresinden erişildi.

Dogru, A. (2021, 26 Haziran). French Le Monde: Turkish-made armed unmanned drones 'sell like hot cakes'. *Anadolu Agency*. 1 Mayıs 2023 tarihinde https://web.archive.org/web/20230508204544/https://www.aa.com.tr/en/europe/french-le-monde-turkish-made-armed-unmanned-drones-sell-like-hot-cakes-/2285826 adresinden erişildi.

Dyndal, G. L., Berntsen, T. A. ve Red Se-Johansen, S. (2017). AUTONOMOUS MILITARY DRONES – No Longer Science Fiction. *Romanian Military Thinking*, *1*(2), 75-83.

Eado, H. (2022). Drones in the Nagorno-Karabakh War: Analyzing the Data. *Military Strategy Magazine*, *7*(4), 31-37.

Evangelista, M., Shue, H. ve Biddle, T. D. (Ed.). (2014). *The American way of bombing: Changing ethical and legal norms, from flying fortresses to drones*. Ithaca ; London: Cornell University Press.

Hall, R. C. (2014). Reconnaissance Drones: Their First Use in the Cold War. *Air Power History*, *61*(3), 20-27.

Kınık, H. ve Çelik, S. (2021). The Role of Turkish Drones in Azerbaijan's Increasing Military Effectiveness: An Assessment of the Second Nagorno-Karabakh War. *Insight Turkey*, *23*(4), 169-191. doi:10.25253/99.2021234.10

Kindervater, K. H. (2016). The emergence of lethal surveillance: Watching and killing in the history of drone technology. *Security Dialogue*, *47*(3), 223-238. doi:10.1177/0967010615616011

Konert, A. ve Balcerzak, T. (2021). Military autonomous drones (UAVs)—From fantasy to reality. Legal and Ethical implications. *Transportation Research Procedia*, *59*, 292-299. doi:10.1016/j.trpro.2021.11.121

Köker, İ. (2020, 12 Kasım). Dağlık Karabağ: İHA'ların rolü ne oldu, Azerbaycan'a nasıl avantaj sağladı? *BBC News Türkçe*. https://web.archive.org/web/20230507215201/https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54917938 adresinden erişildi.

Kreps, S. E. (2016). *Drones: What everyone needs to know* (First edition.). New York, NY: Oxford University Press.

Ng, K. (2023, 3 Şubat). Why would China use a spy balloon when it has satellites? *BBC News*. https://www.bbc.com/news/world-asia-china-64508086 adresinden erişildi.

Nye Jr., J. S. (2011). *The future of power* (1st ed.). New York: PublicAffairs.

Oğuzlu, T. (2007). Soft power in Turkish foreign policy. *Australian Journal of International Affairs*, *61*(1), 81-97. doi:10.1080/10357710601142518

Rubin, M. (2023, 13 Ocak). Think Beyond Ukraine: Turkey's Drone Exports Are a Threat. *American Enterprise Institute—AEI*. https://web.archive.org/web/20230508231020/https://www.aei.org/op-eds/think-beyond-ukraine-turkeys-drone-exports-are-a-threat/ adresinden erişildi.

Sharkey, N. E. (2012). The evitability of autonomous robot warfare. *International Review of the Red Cross*, *94*(886), 787-799. doi:10.1017/S1816383112000732

Steele, J. (2023, 16 Şubat). Of course China's balloon was spying. States all spy on each other – and we all benefit. *The Guardian*.

Stockholm International Peace Research Institute. (2023). *SIPRI Military Expenditure Database*. https://milex.sipri.org/sipri adresinden erişildi.

THK.org.tr—İnsansız Hava Araçları. (2018).*Türk Hava Kurumu*. 1 Mayıs 2023 tarihinde https://web.archive.org/web/20230501153601/https://www.thk.org.tr/iha adresinden erişildi.

Turkey inks $321 million deal with Romania for Bayraktar military drones. (2023, 26 Nisan). *Al-Monitor*. 9 Mayıs 2023 tarihinde https://web.archive.org/web/20230508230209/https://www.al-monitor.com/originals/2023/04/turkey-inks-321-million-deal-romania-bayraktar-military-drones adresinden erişildi.

Türkiye'nin değişen muharebe sahası: İHA-SİHA. (2020, Ekim).*M5 Dergi*. 8 Mayıs 2023 tarihinde https://web.archive.org/web/20230507220938/https://m5dergi.com/dergi/sayi-35i-ekim-2020/turkiyenin-degisen-muharebe-sahasi-iha-siha adresinden erişildi.

UK Ministry of Defence. (2022). *Defence Artificial Intelligence Strategy*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1082416/Defence_Artificial_Intelligence_Strategy.pdf adresinden erişildi.

U.S. Army UAS Center of Exellence. (2010). *"Eyes of the Army" U. S. Army roadmap for Unmanned Aircraft Systems 2010-2035*.

Wilson, R. L. (2014). Ethical issues with use of Drone aircraft. *2014 IEEE International Symposium on Ethics in Science, Technology and Engineering* içinde (ss. 1-4). 2014 IEEE International Symposium on Ethics in Engineering, Science, and Technology (ETHICS), sunulmuş bildiri, Chicago, IL, USA: IEEE. doi:10.1109/ETHICS.2014.6893424

Witt, S. (2022, 9 Mayıs). The Turkish Drone That Changed the Nature of Warfare. *The New Yorker*. https://web.archive.org/web/20230508204358/https://www.newyorker.com/magazine/2022/05/16/the-turkish-drone-that-changed-the-nature-of-warfare adresinden erişildi.

Yılmaz, Ö. (2010, 3 Temmuz). Türk Heron'lar Gabar'da doğdu. *Milliyet.com.tr*. 1 Mayıs 2023 tarihinde https://web.archive.org/web/20141027135951/http://www.milliyet.com.tr/turk-heron-lar-gabar-da-dogdu/guncel/haberdetay/04.07.2010/1258874/default.htm adresinden erişildi.

BÖLÜM 15

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI VE MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ'NİN UYGULANABİLİRLİĞİ

Adem Özer - Erdal Bayar

▸ GİRİŞ

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik başlattığı ve *özel askerî operasyon* olarak nitelendirdiği askerî müdahale, Doğu Avrupa'da ve Karadeniz havzasında ciddi güvenlik kaygılarına yol açmıştır. Söz konusu askerî operasyon, uluslararası toplum tarafından kınanmış ve Ukrayna'ya yönelik topyekûn bir işgal olarak tanımlanmıştır. Bu durum, Rus ve Ukrayna savaş gemilerinin İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nda bütünleşen, uluslararası deniz trafiğine açık bir geçit olarak zikredilen, Türk Boğazları bölgesinden geçişi meselesini uluslararası politikanın en tartışmalı konularından biri hâline getirmiştir (Akten vd., 2011: 8). Çünkü denizler ve bilhassa dar deniz geçitleri, deniz taşımacılığının sağlanması ve muhtemel tehditlerin bertaraf edilmesi açısından önem arz etmektedir (Acer, 2022a). Söz konusu öneme binaen Rusya'nın işgale başladığı gün, Ukrayna tarafı Türkiye'den Türk Boğazlarının kapatılmasını talep etmiştir. Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna arasında meydana gelen çatışmaları, *savaş* olarak nitelendirmesiyle savaş gemilerinin Karadeniz'e geçişi meselesi önem kazanmış ve bu bağlamda Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden kaynaklanan hak ve yükümlülükleri gündeme gelmiştir. Türkiye'nin Karadeniz'e kıyıdaş olan ve kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerini Türk Boğazlarından geçirilmemesi hususundaki uyarıları, bazı hukuki konuları da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Savaşı'nda izlemiş olduğu dış politikanın merkezine Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden kaynaklanan yetkileri ileri sürmesi ve söz konusu yetkilerin, krizin tırmanmasını önlemeye

ve yükümlülüklerini düzenleyen dünyadaki tek Sözleşme olarak ortaya çıkmaktadır (Akten vd. 2011: 16).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez İtalyan ve Alman savaş gemilerinin Karadeniz'e geçişinin önlenmesinde uygulanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. maddesi, tarihte ikinci kez 24 Şubat 2022'te patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı ile kullanılmıştır. Türkiye'nin Sözleşme'den kaynaklanan hak ve yükümlülüklerini yerine getirmesi hususunda bazı çevreler tarafından Türkiye, eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak Türkiye'nin yaklaşımı, hukuken yerindedir. Nitekim ne Karadeniz'e kıyıdaş olan ne de kıyıdaş olmayan hiçbir devletten itiraz gelmiştir. Türkiye, Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmanın *savaş* olduğu tespitini yaptıktan sonra savaşın tarafı ve ciddi bir savaş tehdidi altında olmamasına rağmen Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. maddesin yanı sıra Sözleşme'nin 20. ve 21. maddesinden kaynaklı yetkilerini kullanarak Boğazlardan geçiş rejimini uygulamaya başlamıştır. Söz konusu itirazların temelini de Türkiye'nin egemen yetkilerini kullanması oluşturmaktadır. Ancak savaşan taraflar arasında bir denge politikası gütmeye çalışan Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni politik bir araç olarak kullanmaya çalışmakta ve jeopolitik konumundan kaynaklanan avantajını da sorunların çözümünde değerlendirmektedir. Nitekim çatışmanın dolaylı bir sonucu olarak ortaya çıkan gıda krizinin çözümünde, Tahıl Koridoru'nun oluşturulmasında Türkiye bu özelliğinden faydalanmıştır.

► KAYNAKÇA

12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Protokolleri (2008), Yayına Hazırlayanlar: Melike Batur Yamaner; Emre Öktem; Bleda Kurtdarcan; Mehmet C. Uzun, İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:42.

Acer, Y. (2021), "Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne Göre Türk Boğazları 'nın Hukuku Rejimi", *Kriter Dergisi*, 6(57), 03 Mart 2023 tarihinde, https://kriterdergi.com/dosya-karadenizin-jeopolitigi/montro-bogazlar-sozlesmesine-gore-turk-bogazlarinin-hukuku-rejimi adresinden alınmıştır.

Acer, Y. (2022a), "The Montreux Convention and the Russia-Ukraine War", *Politics Today*, 2 Mart 2023 tarihinde, https://politicstoday.org/the-montreux-convention-and-the-russia-ukraine-war/ adresinden alınmıştır.

Acer, Y. (2022b), "Russian Attack on Ukraine and Turkey's Approach in Implementing The Montreux Convention", *SETA Perspective*, No. 69, 1-4.

Acer, Y. (2023), "Russia's Attack on Ukraine: The Montreux Convention and Türkiye", *International Law Studies*, (100), 285-311.

Akten, N., ECE, J. N. ve ORAL, N. (2011), *75. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde*, ORSAM Rapor No: 51, The Black Sea Internarional Rapor No: 8.

Alhas, A. M. (2022), "Turkiye set to implement provisions of Montreux Convention", *Anadolu Agency*, 03 Mart 2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/turkiye-set-to-implement-provisions-of-montreux-convention/2517137 adresinden alınmıştır.

Aliano, A. (2022), "Is Russia Exploiting a Gap in the Montreux Convention?", Lawfare, 04 Mart 2023 tarihinde https://www.lawfareblog.com/russia-exploiting-gap-montreux-convention adresinden alınmıştır.

Aliano, A. (2022), "Is Russia Exploiting a Gap in the Montreux Convention?", *Lawfare*, 14 Haziran.2022 tarihinde https://www.lawfareblog.com/russia-exploiting-gap-montreux-convention adresinden alınmıştır.

AlJazeera (2022), "UN resolution against Ukraine invasion: Full text", 3 March 2022 tarihinde, https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/unga-resolution-against-ukraine-invasion-full-text adresinden alınmıştır.

Anadolu Ajansı (2022), "Rusya'nın Ukrayna'ya saldırıları Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni gündeme getirdi", 26 Şubat 2022 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/gundem/rusyanin-ukraynaya-saldirilari-montro-bogazlar-sozlesmesini-gundeme-getirdi/2515903 adresinden alınmıştır.

Armaoğlu, F. (1997), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Balcı, A. (2013), T*ürkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.

BBC Türkçe (2022a), "Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye'nin hamlesi ne anlama geliyor, Rusya-Ukrayna krizinin seyri değişebilir mi?", 2 Mart 2023 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60571805 adresinden alınmıştır.

BBC News Türkçe (2022b), "Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye'nin hamlesi ne anlama geliyor, Rusya-Ukrayna krizinin seyri değişebilir mi?", 1 Mart 2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60571805 adresinden alınmıştır.

Bir, B. (2022) , "Turkiye to abide by Montreux Convention with no double standard: Foreign minister", Anadolu Agency, 03. Mart 2023 tarihinde https://www.aa.com.tr/en/politics/turkiye-to-abide-by-montreux-convention-with-no-double-standard-foreign-minister/2515283 adresinden alınmıştır.

Bostan, İ. (1995b), "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)", *Belleten*, 59(255), 353-394.

Bostan, İ. (2006a), "The History of Regulations Regarding Passage Rights Through the Strait of Istanbul During the Ottoman Era", (Ed.) Nilüfer Oral ve Bayram Öztürk içinde *The Turkish Straits: Maritime Safety, Legal and Environmental Aspects*, İstanbul: Turkish Marine Research Foundation.

Cumhuriyet (2022), "Türkiye, Rus savaş gemilerinin geçişine izin vermedi", 2 Mart 2022 tarihinde https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/turkiye-rus-savas-gemilerinin-gecisine-izin-vermedi-1912305 adresinden alınmıştır.

Doğru, S. (2013), "Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(2), 123-169.

Dördüncü, M. (2001), "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 73-89.

Erim, N. (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnalcık, H. (2008), "Boğazlar Sorunu (1087-1783)", (Ed.) Nilgün Nurhan Kara, Latif Daşdemir ve Özer Küpeli içinde *Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan*, İzmir: Meta Basım Matbaacılık.

Köse, İ. (2019), "Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notaları", *SBF Dergisi*, 74(4), 1125–1148.

Montrö Boğazlar Konferansı: Tutanaklar ve Belgeler (2020), (Çev.) Seha L. Meray ve Osman Olcay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nevitt, M. (2022), "The Russia-Ukraine Conflict, the Black Sea, and the Montreux Convention", *Justsecurity.org*, 28 Aralık 2022 tarihinde https://www.justsecurity.org/80384/the-russia-ukraine-conflict-the-black-sea-and-the-montreux-convention/ adresinden alınmıştır.

Overfield, C. (2022), "Turkey Must Close the Turkish Straits Only to Russian and Ukrainian Warships", *Lawfare*, 05 Mart 2022 tarihinde https://www.lawfareblog.com/turkey-must-close-turkish-straits-only-russian-and-ukrainian-warships adresinden alınmıştır.

Özersay, K. (2005), "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", (Ed.) Baskın Oran içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Reuters (2022), "Turkey warns countries not to pass warships through straits", 03 Mart 2023 tarihinde https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-warns-countries-not-pass-warships-through-straits-2022-02-28/ adresinden alınmıştır.

Skalar, M. S. ve CECANPINAR, H. (2021), "85. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye ve Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Önemi", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 29(1), 57-86.

Sönmezoğlu, F. (2015), *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları.

Statista (2023) "Comparison of naval forces of Russia and Ukraine as of 2023, by type", 05 Nisan 2023 tarihinde https://www.statista.com/statistics/1293599/naval-power-of-russia-and-ukraine-in-comparison/ adresinden alınmıştır.

Şener, B. (2014), "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", *Tarih Okulu Dergisi*, 7(XVII), 467-493.

Uçarol, R. (2006), *Siyasi Tarih 1789-2001* (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Basım), İstanbul: Der Yayınları.

UNGA/a/ES-11/L.7 (16 February 2023)

VOA Türkçe (2022), "BM Güvenlik Konseyi'nde Tarihi Ukrayna Toplantısı", 26 Şubat 2022 tarihinde https://www.voaturkce.com/a/6460297.html adresinden alınmıştır.

DİYALOGSAL İLETİŞİM VE HİZMET KALİTESİ

Isparta İli Kamu Sağlık Kurumları Örneği

Dr. Mutlu Doğan Güllüpunar

nobel bilimsel

DİYALOGSAL İLETİŞİM VE HİZMET KALİTESİ
Isparta İli Kamu Sağlık Kurumları Örneği
Dr. Mutlu Doğan Güllüpunar

Yayın No.: 1894
E-ISBN: 978-625-393-098-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Doğan Güllüpunar, Mutlu.
Diyalogsal İletişim ve Hizmet Kalitesi Isparta İli Kamu Sağlık Kurumları Örneği / Mutlu Doğan Güllüpunar
1. Basım, XVI + 188 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
E-ISBN: 978-625-393-098-1
1. Halkla İlişkiler 2. Kurumsal İletişim 3. Diyalojik İletişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **V**

TABLO LİSTESİ ..... **Xİ**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **Xİİİ**

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ ..... **XV**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SAĞLIK KURUMLARINDA İLETİŞİM VE DİYALOGSAL İLETİŞİM SÜREÇLERİ

1.1. Kavram Olarak Kurum 5
1.2. Kurumsal İletişim 7
1.2.1. Kurumsal İletişimin Kurumsal Önemi 7
1.2.2. Kurumsal İletişimin Amaçları 9
1.2.2.1. Tanıma 11
1.2.2.2. Tanıtma 12
1.2.2.3. Örgüt İklimi Oluşturma 13
1.2.2.4. Düzenleme ve Koordinasyon 16
1.2.2.5. İkna Etme 17
1.2.2.6. Stratejik İletişim 20
1.2.3. Kurumsal İletişim Bileşenleri 21
1.2.3.1. Yönetim İletişimi 21
1.2.3.2. Örgütsel İletişim 23
1.2.3.3. Pazarlama İletişimi 25
1.2.4. Kurumsal İletişimin Ögeleri 27
1.2.4.1. Kurum Kimliği 27
1.2.4.2. Kurum Kültürü 31
1.2.4.3. Kurumsal Davranış 34
1.2.4.4. Kurumsal İmaj 35
1.2.4.5. Kurumsal İtibar 38

1.2.4.6. Kurumsal Reklamcılık 42
1.2.4.7. Kurumsal Sosyal Sorumluluk 44
1.2.4.8. Kriz ve Kriz İletişim Yönetimi 48
1.2.4.9. Sorun/Konu Yönetimi 51
1.3. Diyalogsal İletişim 53
1.3.1. Halkla İlişkilerde Diyalogsal İletişim Yaklaşımı 54
1.3.1.1. Basın Ajansı Modeli 55
1.3.1.2. Kamuoyu Bilgilendirme Modeli 56
1.3.1.3. İki Yönlü Asimetrik Model 56
1.3.1.4. İki Yönlü Simetrik Model 57
1.3.2. Halkla İlişkilerde Diyalogsal İletişim İlkeleri 60
1.3.2.1 Karşılıklılık 60
1.3.2.2. Yakınlık 61
1.3.2.3. Empati 61
1.3.2.3.1. Destekleyicilik 62
1.3.2.3.2. Toplumsal Yönelim 62
1.3.2.3.3. Doğrulama 62
1.3.2.4. Risk 63
1.3.2.4.1. Savunmasızlık 63
1.3.2.4.2. Öngörülemeyen Sonuçlar 63
1.3.2.4.3. Bilinmeyen Ötekiliği Tanıma 63
1.3.2.5. Bağlılık 64
1.3.2.5.1. Gerçeklik ve Özgünlük 64
1.3.2.5.2. Konuşma Bağlılığı 64
1.3.2.5.3. Yorum Yapma Bağlılığı 64
1.3.3. Diyalogsal İletişim Türleri 65
1.3.3.1 Yüz-yüze İletişim 65
1.3.3.2. Aracılı Diyalogsal İletişim 66
1.3.3.2.1. Telefon 66
1.3.3.2.2. İnternet 67
1.3.3.2.2.1. Web 1.0 68
1.3.3.2.2.2. Web 2.0 69
1.3.3.2.2.3. Web 3.0 70
1.3.3.2.2.4. İnternet Tabanlı Diyalogsal İletişim Mecraları 72

İKİNCİ BÖLÜM
SAĞLIK HİZMETLERİ VE KALİTE ALGISI

2.1. Hizmet Kavramı 81
2.1.1. Hizmetin Genel Özellikleri 82
2.1.1.1. Soyutluk 83
2.1.1.2 Ayrılamazlık 84
2.1.1.3. Dayanıksızlık 84
2.1.1.4. Heterojenlik 84
2.1.1.5. Sahiplik Yoktur 85
2.2. Sağlık Hizmetleri 85
2.2.1. Koruyucu Sağlık Hizmetleri 86
2.2.2.Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri 87
2.2.3. Rehabilite Edici Sağlık Hizmetleri 87
2.2.4. Sağlığın Geliştirilmesi Hizmetleri 88
2.3. Sağlık Kurumları 89
2.3.1. Sağlık 89
2.3.2. Sağlık Kurumları Yönetimi 90
2.3.3. Sağlık Kurumları Sınıflaması 92
2.4. Algı 94
2.4.1. Algı ve Algı Yönetimi Kavramı 95
2.4.2. Algıyı Etkileyen Faktörler 98
2.4.2.1. Uyarıcıdan Kaynaklanan Faktörler 99
2.4.2.2. Ortamdan Kaynaklanan Faktörler 100
2.4.2.3. Algılayıcıdan (Dinleyiciden-Uyarılandan) Kaynaklanan Faktörler 102
2.4.3. Algı Yönetimi Bileşenleri 104
2.5. Kalite Kavramı 107
2.5.1. Toplam Kalite Yönetimi 108
2.6. Sağlık Hizmetlerinde Kalite 111
2.6.1. Sağlık Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi 112
2.7. Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelleri 116
2.7.1. Grönroos Algılanan Hizmet Kalitesi Modeli 116
2.7.2. SERVQUAL Ölçeği 117
2.7.2.1 SERVQUAL Ölçeğinin Yapısı 119
2.7.2.2. Sağlık Sektöründe SERVQUAL Ölçeği 120
2.7.3. SERVPERF Ölçeği 121

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ISPARTA İLİ KAMU (DEVLET) SAĞLIK KURUMLARININ YÜRÜTTÜĞÜ DİYALOGSAL İLETİŞİMİN SAĞLIK HİZMETİ KALİTESİ ALGISINA ETKİSİ

3.1. Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalitesiyle İlgili Yapılmış Araştırmalar 123
3.2. Araştırma Konusu 133
3.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi 133
3.4. Araştırma Soru ve Hipotezleri 134
3.5. Araştırmanın Yöntemi 136
3.5.1. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem 137
3.5.2. Araştırma Veri Toplama Araçları 137
3.5.3. Araştırma Verilerinin Analizi 139
3.6. Araştırma Bulguları 139
3.6.1. Betimleyici İstatistikler 139
3.6.2. Normallik Testleri 140
3.6.3. Diyalogsal İletişim Algıları 141
3.6.4. Diyalogsal İletişim Algı Faktörleri ve Yaş Düzeyleri Varyans Analizi 146
3.6.5. Diyalogsal İletişim Algı Faktörleri ve Gelir Düzeyi Varyans Analizi 148
3.6.6. Diyalogsal İletişim Algı Faktörleri ve Cinsiyet Varyans Analizi 149
3.6.7. Diyalogsal İletişim Algı Faktörleri ve En Son Hizmet Alınan Kamu Sağlık Kurumu Varyans Analizi 150
3.6.8. Diyalogsal İletişim Algı Faktörleri ve Sosyal Medya Hesapları Takibi Varyans Analizi 151
3.6.9. Hizmet Kalitesi Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi 153
3.6.10. Diyalogsal İletişim Algısının Hizmet Kalitesi Algısına Etkisi 157
3.6.10.1. Diyalogsal İletişim Algılarının “Somut Unsur” Hizmet Kalite Faktörü Üzerindeki Etkisi 157
3.6.10.2. Diyalogsal İletişim Algılarının “Güvenilirlik” Hizmet Kalite Faktörü Üzerindeki Etkisi 159
3.6.10.3. Diyalogsal İletişim Algılarının “Heveslilik” Hizmet Kalite Faktörü Üzerindeki Etkisi 160
3.6.10.4. Diyalogsal İletişim Algılarının “Güvence-Teminat” Hizmet Kalite Faktörü Üzerindeki Etkisi 161
3.6.10.5. Diyalogsal İletişim Algılarının “Empati” Hizmet Kalite Faktörü Üzerindeki Etkisi 163

SONUÇ 165

KAYNAKÇA 171

KAYNAKÇA

Abbasi - Moghaddam, M. A., Zareiz, E., Bagherzadehs, R., Dargahi, H., & Farrokhis, P. (2019). Evaluation of service quality from patients'. *Health Services Research*, *19*(170), 1-7.

Adil, B. M., Al Ghaswyneh, D. O. F. M., & Albkour, A. M. (2013). SERVQUAL and SERVPERF: A Review of Measures in Services Marketing Research. *Global Journal of Management and Business*, *13*(6), 64-76.

Afridi, S. A., Haider, M., & Shahjehan, A. (2020). Customers' Loyalty through Healthcare Quality; Mediating Role of Customers' Commitment: A Comparative Study of Public and Private Hospitals. *City University Research Journal*, *10*(1), 27-46.

Aghaei, S., Nematbakhsh, M. A., & Farsani, H. K. (2012). Evolutıon Of The World Wıde Web: From Web 1.0 To Web 4.0. *International Journal of Web & Semantic Technology (IJWesT)*, *3*(1), 1-10.

Ak, B. (2006). Parametrik Hipotez Testleri. İçinde Şeref Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (ss. 73-82). Asil Yayın Dağıtım.

Akat, Ö., & Taşkın, Ç. (2004). http://www.isguc.org/?p=article&id=227&cilt=6&sayi=2&yil=2004 adresinden alındı

Akdağ, M. (2005). Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, *14*, 1-20.

Akdağ, M., & Taşdemir, E. (2006). Krizden Çıkmanın Yolları: Etkin Bir Kriz İletişimi. *Selçuk İletişim Dergisi*, *4*(2), 141-157.

Akdur, R. (2000). Sağlık Hizmetleri ve Sınırlı Kaynakların Dağıtımı (Tartışılması Gereken Sorular). *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Dergisi*, *8*(1), 38-45.

Akgöz, B. E. (2014). İmaj Perspektifinden Kurum Liderleri. İçinde G. I. Aydınalp, *İmaj Üretimi* (ss. 17-30). Nobel Yayınları.

Akman, E., & Kopuz, K. (2020). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Algısı: SERVQUAL Model İncelemesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *10*(3), 866-880.

Aksoy, R. (2005). Zonguldak'ta Ayakta Tedavi Tüketicilerinin Sağlık Hizmeti Kalite Değerlendirmesi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(1), 91-104.

Aksoy, R., & Bayramoğlu, V. (2008). Sağlık İşletmeleri İçin Kurumsal İmajın Temel Belirleyicileri:Tüketici Değerlemeleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(7), 85-96.

Aktan, C. C., & Börü, D. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. İçinde C. C. Aktan, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeleri ve Sosyal Sorumluluk* (ss. 7-25). İGİAD.

Akyol, Z. (2019). *Bir İkna Teknolojisi Olarak İnternet:E-Ticaret Sitelerindeki İkna Dinamikleri Üzerine Bir İnceleme*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Akyürek, R. (2002). Halkla İlişkilerde Sorun Yönetiminin İşlevi. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, *9*, 127-139.

Alejandra, V. (2021). *Corporate Social Responsibility: Responsible Advertising*. https://www.academia.edu/31822758/Corporate_Social_Responsibility_Responsible_Advertising

Alfonso, G.-H., & Valbuena Miguel, R. de. (2006). Trends in online media relations: Web-based corporate press rooms in leading international companies. *Public Relations Review*, *32*(3), 267-275.

Ali, S. S., Basu, A., & Ware, V. (2018). Quality measurement of Indian commercial hospitals – using a SERVQUAL framework. *Benchmarking: An International*, *25*(3), 815-837.

Altın, A. (2016). *Doktora Tezi*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Anand, S. (2008). *ESSENTIALS of Corporate Governance*. John Wiley & Sons, Inc.

Argenti, P. A. (1996). Corporate Communication as a Discipline: Toward a Definition. *Management Communication Quarterly*, *10*(1), 73-97.

Arğın, E. (2018). *Algı yönetimi ve sosyal medya: 2017 Anayasa Referandumu üzerinden bir inceleme*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arıcı, A., & Kılınç, Ö. (2018). İkna Teorileri Çerçevesinde Yapı Reklamlarının Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, *5*(4), 535-555.

Aristoteles. (1995). *Retorik* (M. H. Doğan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.

Aronczyk, M. (2018). Public Relations, Issue Management, and the Transformation of American Environmentalism, 1948–1992. *Enterprise & Society*, *19*(4).

Askeroğlu, E. D., & Karakulakoğlu, S. E. (2019). Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Geçiş Sürecinde Değişen Gazetecilik "Yurttaş Gazeteciliği": Kuşaklar Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *7*(1), 509-536.

Aslan, Ş., Sezgin, M., & Haşıloğlu, S. B. (2008). Özel Sağlık Kuruluşlarında Müşteri Memnuniyeti ve Memnuniyeti Oluşturan Unsurların Araştırılması. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*, 23-40.

Asna, A. (1998). *Halkla İlişkiler Dünden Bugüne Bir Sanat-Meslek Öyküsü*. Sabah Kitapçılık.

Ateş, M. (2012). Hastane Yönetim ve Organizasyonu. İçinde M. Ateş, *Sağlık İşletmeciliği* (ss. 25-97). Beta Yayınevi.

Atıgan, F. (2021). Hasta İlişkileri Yönetimi Uygulamalarının Hasta Memnuniyetine Etkisi, Ayakta ve Yatarak Tedavi Gören Hastalar Üzerine Bir Araştırma. *UİİİD-IJEAS*, *30*, 259-274.

Atouba, Y. C., Carlson, E. J., & Lammers, J. C. (2019). Directives and Dialogue:Examining the Relationship Between Participative Organizational Communication Practices and Organizational Identification Among IT Workers. *International Journal of Business Communication*, *56*(4), 530-559.

Avcıl, S., & Özkan, T. (2020). İstanbul'daki JCI Akreditasyonuna Sahip Özel Hastanelerin Hizmet Kalitesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *18*(36), 309-338.

Aydemir, İ., Yaşar, M. E., & Çelik, Ş. (2020). Ağızdan Ağıza İletişimin Tüketicilerin Sağlık Hizmetlerini Satınalma ve Kullanma Davranışlarına Etkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(20), 311-330.

Aydın, K., & Yıldırım, S. (2012). Hizmet Sektöründe SERVPERF Ölçeği ile Hizmet Kalitesinin Belirlenmesi (Sağlık Hizmetleri Sektöründe Bir Uygulama). *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 33-52.

Aydınalp, G. I. (2014). Halkla İlişkilerde İmaj Yönetimi. İçinde G. I. Aydınalp, *İmaj Üretimi* (ss. 31-45). Nobel Yayınları.

Bakan, İ., & Kefe, İ. (2012). Kurumsal Açıdan Algı ve Algı Yönetimi. *Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, *2*(1), 19-34.

Balmer, J. M. T. (1998). Corporate Identity and the Advent of Corporate. *Journal of Marketing Management*, *14*(8), 963-996.

Balmer, J. M. T., & Wilson, A. (1998). Corporate Identity. *International Studies of Management & Organization*, *28*(3), 12-31.

Baran, H. (2007). İşletmelerde Kriz Yönetimi. *İzmir Ticaret Odası Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü 2*, 26-32.

Barutçu, E., & Haşıloğlu, S. B. (2010). Organizasyonlarda İnternetin İnformal ve Viral İletişim Aracı Olarak Kullanımı. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, *1*(2), 5-16.

Başarır, M. (2016). Retorik İkna Bileşenlerin Siyasi Liderlerce Kullanımı:İktidar ve Ana Muhalefet Liderlerinin TBMM Grup Konuşmaları Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *4*, 704-724.

Başarır, M. (2019). Stratejik Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Konu/Sorun Yönetimi. İçinde Ö. Selvi & Z. A. Şentürk, *Halkla İlişkiler ve Uygulama Alanları Yeni Eğilimler* (ss. 225-250). Eğitim Yayınevi.

Batu, M., Tos, O., & Dıvrak, E. (2019). Kriz Yönetimi ve İletişimi:Kentucky Friedchıcken Örneği. İçinde Ö. Selvi & Z. A. Şentürk, *Halkla İlişkiler ve Uygulama Alanları* (ss. 65-85). Eğitim Yayınevi.

Bayuk, M. N. (2006). Hizmet Pazarlaması ve Müşteri Tutma. *Akademik Bakış (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, *10*, 1-12.

Bekmezci, E. N., Aktepe, A., & Ersöz, S. (2020). Doğrulayıcı Faktör Analizi ile Sağlık Sektöründe Hasta Memnuniyeti Ölçümü Üzerine Bir Uygulama. *Academic Perspective Procedia*, *3*(1), 379-384.

Belasen, A. T., & Belasen, A. R. (2018). Integrated Corporate Communication: A Competing Values Perspective. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.3096046

Beyreli, L., & Konuk, S. (2018). Altıncı Sınıf Öğrencilerinin İkna Edici Yazma Becerisinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Eğitim ve Bilim*, *43*(193), 181-215.

Bıçakçı, İ. (2003). *İletişim ve Halkla İlişkiler*. MediaCat Yayınları.

Biber, A. (2007). *Halkla İlişkilerde Temel Kavramlar*. Nobel Yayınları.

Bicer, E. B., & Yurtsal, K. (2021). Hastanelerde Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti Algısı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *25*(2), 751-773.

Biçer, E. B., & Ilıman, E. (2019). Sağlık Kurumlarında Yönetim. İçinde Z. Öztürk, *Sağlık Kurumlarında Yönetim* (ss. 9-43). Siyasal Kitabevi.

Bilgilier, H. A. S., & Kocaömer, C. (2020). Instagram in the Context of Dialogic Communication: A Content Analysis for Top Performing Brands on Instagram. *Global Media Journal TR Edition*, *10*(20), 114-129.

Bilgin, Y., & Göral, M. (2017). Sağlık Kuruluşlarında Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyetine Etkisi: Bartın Devlet Hastanesi Örneği. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, *8*(16), 151-176.

Bir Sohodol, Ç. (2006). Konu Yönetimi Sürecinde İletişim ve Halkla İlişkiler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *25*, 17-28.

Bossman, A. A. A. (2020). *Role of Public Relations in Corporate Reputation Management:A Study of PR Practitioners in Selected Multinational Organisations İn Ghana*. file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/Anani-Bossman2020_Article_RoleOfPublicRelationsInCorpora.pdf

Boulos, M. N. K., & Wheelert, S. (2007). The emerging Web 2.0 social software: An enabling suite of sociable technologies in health and health care education. *Health Information and Libraries Journal*, *24*(1), 2-23.

Bozkurt, İ. (2015). Bütünleşik Pazarlama İletişiminde Stratejik Halkla İlişkiler. İçinde S. Uğurlu (Ed.), *Günümüzde ve Gelecekte Stratejik Halkla İlişkiler* (ss. 95-124). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Boztepe, H. (2014). *Halkla İlişkiler ve İlişki Yönetimi*. Derin Yayınları.

Brønn, P. S. (2002). Corporate communication and the corporate brand. İçinde P. S. Brønn & W. Roberta, *Corporate Communication: A Strategic Approach to Building Reputation* (ss. 1-17). Gyldendal Norsk Forlag.

Buama, C. A. C. (2019). *Crisis Communication and Crisis Management*. E-Book edition Society Publishing.

Budak, G., & Budak, G. (2010). *İmaj Mühendisliği Vizyonundan Halkla İlişkiler*. Barış Yayınları Fakülteler Kitapevi.

Bulunmaz, B. (2015). Sorun ve Kriz Yönetimi. İçinde S. Uğurlu, *Günümüzde ve Gelecekte Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi* (ss. 95-124). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Burgaz, A. (2014). *Halkla İlişkilerde Sosyal Medya Kullanımı ve Sosyal Medyada Pazarlama* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bülbül, H., & Demirer, Ö. (2008). Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelleri Servqual ve Serperf'in Karşılaştırmalı Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*, 181-198.

Callamarı, P., & Reveron, D. (2003). China's Use of Perception Management. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, *16*(1), 1-15.

Can, S. (2017). *Diyalojik İletişim Gözüyle Gazi Üniversitesi Twıtter Hesabına Bir Bakış*. 101-103.

Carroll, A. B. (1991). *The Pyramid of Corporate Social Responsibility Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders*. https://www.researchgate.net/publ ication/4883660_The_Pyramid_of_Corporate_Social_Responsibility_Toward_the_Moral_Mana gement_of_Organizational_Stakeholders

Castells, M. (t.y.). *The Impact of the Internet on Society: A Global Perspective*. Geliş tarihi 12 Mart 2021, gönderen http://aasa.ut.ee/augsburg/literature/CASTELLS_BBVA-OpenMind-book-Change-19-key-essays-on-how-internet-is-changing-our-lives-Technology-Internet-Innovation.pdf

Ceng, E. (2018). Algı Yönetimi Aracı Olarak Twitter Kullanımına İlişkin Siyasal Bir Analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, *5*(4), 663-689.

Choudhury, N. (2014). World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0. *International Journal of Computer Science and Information Technologies*, *5*(6), 8096-8100.

Chrıstensen, L. T., Morsıng, M., & Cheney, G. (2008). *Corporate Communications: Convention, Complexity and Critique*. Sage Publications.

Christensen, L. T., Morsing, M., & Cheney, G. (2020). Corporate Communıcatıons. *https://books.google.com.tr/*.

Cravens, K. S., & Oliver, E. G. (2006). Employees: The key link to corporate reputation management. *Business Horizons*, *49*, 293-302.

Cüceloğlu, D. (2002). *İletişim Donanımları*. Remzi Kitabevi.

Çatı, K., & Yücel, Y. (2017). Toplumda Algılanan Doktor İmajının Hizmet Kalitesi Üzerine Etkisi: Bolu Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(2), 176-205.

Çelebi, E. (2021). Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkilerin Etkinliğini Ölçme: Özel ve Kamu Sağlık Kuruluşlarının Karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(1), 81-98.

Çelikdemir, D. Z., & Paker, İ. T. (2019). Örgütsel Değişimin Gerçekleşmesinde Örgütsel İletişimin Önemi. *İzmir İktisat Dergisi*, *34*(3), 431-441.

Çetin, S., & Tekiner, M. A. (2015). Kurumsal İmajın Temel Belirleyicileri: Emniyet Teşkilatı Örneklemi İç Paydaş Anketi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *13*(1), 418-440.

Çetintaş, B. (2014). *Kurumsal İletişim Stratejisi ve Kurumsal Bloglar*. Eğitim Kitabevi.

Çetintaş, H. B. (2016). Yönetim Yaklaşımlarında Örgütsel İletişim Olgusunun Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *4*(1), 173-199.

Çınar, Ö. (2019). *Yapısal Eşitlik Modeli Örnek Bir Uygulama*. Hiperyayın.

Çiftçioğlu, A. (2016). *Online İtibar Yönetimi*. Dora Yayınları.

Çoşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya Yayıncılık.

Darwish, A., & Lakhtaria, K. I. (2011). The Impact of the New Web 2.0 Technologies in Communication, Development, and Revolutions of Societies. *Journal of Advances in Information Technology*, *2*(4), 204-215.

Davulcu, E. A. (2012). Halkla İlişkiler ve Medya. İçinde M. Işık, *Halkla İlişkilere Giriş* (ss. 52-70). Eğitim Yayınevi.

Demir, H., & Songür, N. (1999). Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(3), 150-168.

Demir, Ş. Ş. (2011). *Turizm İşletmelerinde Halkla İlişkiler ve İletişim*. Detay Yayıncılık.

Demirci, C., & Kütük, Ö. F. (2010). Anlamsal Web (Web 3.0) ve Ontolojilerine Genel Bir Bakış. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, *18*, 97-107.

Demirdöğen, Ü. D. (2010). The Roots of Research in (political) Persuasion:Ethos, Pathos, Logos and the Yale Studies of Persuasive Communications. *International Journal of Social Inquiry*, *3*(1), 189-201.

Demirtaş, H. (2000). Kriz Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *23*(23), 353-373.

Devebakan, N., & Aksaraylı, M. (2003). Sağlık İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçümünde SERVQUAL Skorlarının Kullanımı ve Özel Altınordu Hastanesi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(1), 38-54.

Devran, Y. (2004). *Siyasal Kampanya Yönetimi*. Odak İletişim.

Diyalog. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

Doğan, Ç., & Cinman, M. (2018). Kurumsal Sorunların Yönetimi ve İletişim. *Trakya University, Economics & Administrative Sciences Faculty E-Journal.*, *7*(1), 98-121.

Doğan, U., & Karakuş, Y. (2016). Lise Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanımının Yordayıcısı Olarak Çok Boyutlu Yalnızlık. *Sakarya University Journal of Education*, *6*(1), 57-71.

Doğanay, M. (2019). *Kurumsal İtibar ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: BELKO AŞ'de Bir Çalışma*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Doğancı, M. Ö. (2017). *Üniversitelerin Kurumsal İtibar Algıları Üzerine Bir Araştırma*. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Durğun, S. (2006). Örgüt Kültürü ve Örgütsel İletişim. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 112-132.

Dursun, Y., & Çerçi, M. (2004). Algılanan Sağlık Hizmeti Kalitesi, Algılanan Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyet Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *23*, 1-16.

Dünya, P. (2019). *Kalite Yönetim Sistemlerinde Kurumsal İletişim: Uygulamalı Bir Örnek* [Doktora Tezi.]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ebner, M., & Schiefner, M. (2008). Microblogging—More than fun? *Procceding of IADIS Mobile Learning Conference*, 155-159.

Efron, M. (2011). Information Search and Retrieval in Microblogs. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, *62*(6), 996-1008.

Egbon, H. O., & Agbonifoh, B. A. (2020). Quality of Healthcare Services and Patients' Satisfaction in University of Benin Teaching Hospital. *Accounting & Taxation Review*, *4*(2), 147-161.

Ekiyor, A., & Tengilimoğlu, D. (2014). Sağlıkta Reklam Serbest Olmalı mı?Tüketici Görüşleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 45-71.

El-Bassiouny, N., Darrag, M., & Zahran, N. (2018). Corporate Social Responsibility (CSR) communication patterns in an emerging market: An exploratory study. *Journal of Organizational Change Management*, *31*(4), 795-809.

Elden, M. (2018). *Reklam ve Reklamcılık*. Say Yayınları.

Elnur, M. H., & Cora, H. (2020). Örgüt İkiliminin Özel Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesi Üzerine Yansımalarına İlişkin Bir Çalışma. *Turkish Studies*, *15*(1), 1-21.

Elsbach, K. D. (2003). Organizational Perceptional Management. *Research in Organizational Behavior*, *25*, 297-332.

Er, G. (2008). *Sanal Ortamda İtibar Yönetimi*. Cinius Yayınları.

Er, M., & Topup, Y. V. (2021). Kişilik Özelliklerinin Hizmet Kalitesi Üzerindeki Etkisinin Incelenmesi: Sağlik Sektöründe Bir Uygulama. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, *56*(2), 698-714.

Erdal, C., & Anıq, F. (2017). Şiddetin Yeni Gösterim Aracı Olarak Sosyal Medya. İçinde S. Gezgin & A. E. İralı, *Yeni Medya Analizleri* (ss. 55-76). Eğitim Yayınevi.

Erdem, O., & Dikici, A. M. (2009). Liderlik ve Kurum Kültürü Etkileşimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 198-213.

Erdoğan, İ. (2002). *İletişimi Anlamak*. ERK Yayınevi.

Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (1990). *İletişim ve Toplum*. Bilgi Yayınevi.

Eroğlu, A. (2006). Çok Değişkenli İstatistik Tekniklerinin Varsayımları. İçinde Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı ve Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (ss. 207-233). Asil Yayın Dağıtım.

Ertaş, H., & Çelik, Ö. (2018). Sağlıkta Kalite Standartları Üzerine Nitel Bir Değerlendirme. *Sağlık Yönetim Dergisi*, *2*(1), 18-40.

Ertekin, İ. (2017). Halkla İlişkiler Açısından Örgütsel İletişim Algısı. *JOEEP(Journal Of Emerging Economies And Policy)*, *2*(1), 80-94.

Eskiyörük, D. (2014). Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Cag University Journal of Social Sciences*, *11*(1).

Fatima, S. (2018). A Critical Analysis of Scales Employed in Service Quality Literature. *Indian Management Studies Journal*, *22*, 177-194.

Fatima, T., Malik, S. A., & Shabbir, A. (2017). Hospital healthcare service quality, patient satisfaction and loyalty. *International Journal of Quality & Reliability Management*, *35*(6), 1195-1214.

Fener, T. Ç. (2018). *Etkili Kurumsal İletişimin Yönetişim Kavramında Değerlendirilmesi*. 111-115.

Fidan, M., & Gülsünler, M. E. (2003). Kurum Kimliğinde Kriz Yönetiminin Yeri ve Önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 465-475.

Floreddu, P. B., Cabiddu, F., & Evaristo, R. (2014). Inside your social media ring: How to optimize online corporate reputation. *Business Horizons*, *57*, 737-745.

Freedman, J. J., Sears, D. O., & Calsmth, J. M. (1993). *Sosyal Pisikoloji* (A. Dönmez, Çev.). İmge Kitabevi.

Geçikli, F. (2010). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. Beta Basım A.Ş.

Genç, H. (2010). *İnternetteki Etkileşim Merkezi Sosyal Ağlar ve E-İş 2.0 Uygulamaları*. 481-487.

Gezgin, S. (2017). Gözetimi ve Magazini Sıradanlaştıran Bir Araç Olarak Sosyal Medya. İçinde S. Gezgin & A. E. İralı, *Yeni Medya Analizleri* (ss. 1-32). Eğitim Yayınevi.

Ghahramanian, A., Rezaei, T., Abdullahzadeh, F., Sheikhalipour, Z., & Dianat, İ. (2017). Quality of healthcare services and its relationship with patient safety culture and nurse-physician professional communication. *Health Promotion Perspectives*, *7*(3), 168-174.

Ghobadian, A., Speller, S., & Jones, M. (1994). Service Quality: Concepts and Models. *International Journal of Quality & Reliability Management*, *11*(9), 43-66.

Gobbers, K. L., & Storck, C. (2011). Reputation Management. İçinde S. Helm, K. L. Gobbers, & C. Storck, *Reputation Management* (ss. 17-20). Springer Berlin Heidelberg.

Göcenoğlu, H. C. (2014). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişiminde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlarının İşlevi: Bankacılık Sektörüne İlişkin Bir Alan Araştırması*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Göksel, A. B. (2021). *Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi*. Nobel.

Grace, R., & Tham, J. C. K. (2021). Adapting Uncertainty Reduction Theory for Crisis Communication Guidelines for Technical Communicators. *Journal of Business and Technical Communication*, *35*(1), 110-117.

Grönroos, C. (2015). *Service Management And Marketing: Managing the Service Profit Logic Fourth Edition*. Published by John Wiley & Sons Ltd.

Grunig, J. E. (2009). Paradigms Of Global Public Relations in An Age Of Digitalisation. *PRism*, *6*(2), 1-19.

Grunig, J. E., & Grunig, L. A. (2005). Halkla İlişkiler ve İletişim Modelleri. İçinde J. E. Grunig, *Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik* (ss. 307-348). Rota Yayınları.

Grunig, J. E., Grunig, L. A., Sriramesh, K., Huang, Y.-H., & Lyra, A. (1995). Models of Public Relations in an International Setting. *Journal Of Publıc Relatıons Research*, *7*(3), 163-186.

Guılane - Nachez, E. (2003). *İletişim mi? Kolay* (G. E. Abdelhadifi, Çev.). Sistem Yayıncılık.

Güden, E., Öksüzkaya, A., & Çetinkara, K. (2010). Kayseri İli Kamu Hastanelerinde Sağlıkta Kalite Standartlarının Değerlendirmesi. *Sağlıkta Kalite ve Performans Dergisi*, *2*(2), 144-166.

Güley, A. Ö., & Kurutkan, M. N. (2021). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Kavramının Bibliyometrik Analizi: Çalışmalar ve Eğilimler. *Journal of Innovative Healthcare Practices*, *2*(1), 1-22.

Güllüoğlu, Ö. (2011). *Örgütsel İletişim-İletişim Doyumu ve Kurumsal Bağlılık*. Eğitim Kitabevi.

Güllüpunar, H. (2009). *Halkın Yakınma Yöntemleri: Belediyelerde Halkla İlişkiler*. Eğitim Akademi Yayınları.

Güllüpunar, H. (2012). Halkla İlişkiler ve Sosyal Sorumluluk. İçinde M. Işık, *Halkla İlişkilere Giriş* (ss. 119-141). Eğitim Yayınevi.

Güllüpunar, H. (2020a). Kurumlarda Dijitalleşme ve Yönetime Katılım. İçinde *Dijital Kültür ve Sosyal Medya* (ss. 162-183). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Güllüpunar, H. (2020b). Sağlık İletişiminin Kavramsal Çerçevesi. İçinde R. Erdem, S. Bostan, & A. Yılmaz, *Sağlık İletişimi Makro Perspektif* (ss. 1-31). Nobel Yayınları.

Güllüpunar, H., & Özdemir, M. (2020). Sahil ve Kırsal Bölge İkileminde Mekân Değişikliğinin Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumuna Etkisi: Kapadokya MYO Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, *7*(2), 853-869.

Gülmez, M., & İnan, H. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk İletişimi ve Türkiye'deki Yeri Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *29*(3), 29-48.

Gümüş, M., & Öksüz, B. (2010). İtibarın Temel Taşı Olarak Kurumsal İletişim:Kurumsal İtibar Sürecinde İletişimin Rolü ve Önemi. *Marmara İletişim Dergisi*, *16*, 111-124.

Güneş, Ö. Ö., & Gözükara, İ. (2019). Kurumsal İtibar ile Marka Değeri İlişkisinde Reklamın Aracılık Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *11*(2), 937-948.

Güngör, N. (2011). *İletişime Giriş*. Siyasal Kitabevi.

Gürbüz, S. (2017). *Kurum İmajı Bileşenleri ve Belirleyicileri*. Literatürk.

Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir Mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, *5*(2), 85-99.

Haig, M. (2000). *The Essential Guide to Public Relations On the Net*. Kogan Page.

Hakbilen, G., & Doluküp, İ. (2021). Kurumsal Kalite Sisteminin Kullanılabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *18*, 89-108.

Hancı, M. (2016). Kurumsal Reklam ve Mizah. *Akademik Bakış Dergisi(Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)*, *56*, 334-344.

Hannes, E., & Alvintzi, P. (2010). *Crisis Management. Management Science*. Nova Science Publishers.

Hayes, N. (2020). *Psikolojiyi Anlamak* (F. Şar & A. Hekimoğlu, Çev.). Optimist Yayınları.

Heath, R. L. (1990). Corporate Issues Management: Theoretical Underpinnings and Research Foundation. *Public Relations Research Annual*, *2*(29).

Helm, S. (2011). Corporate Reputation: An Introduction to a Complex Construct. İçinde S. Helm, K. L. Gobbers, & C. Storck, *Reputation Management* (ss. 3-16). Springer Berlin Heidelberg.

Hepkon, Z. (2003). Kurumsal Kimlik İnşasını Belirleyen Faktörler: Bir Literatür Taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, *4*, 175-211.

Higgins, C., & Walker, R. (2012). Ethos, logos, pathos: Strategies of persuasion in social/environmentalreports. *Accounting Forum*, *36*, 194-208.

Hopkins, M. (2007). *Corporate Social Responsibility& İnternational Development*. Earthscan.

Huang, Q. (2015). Book Review; Persuasion and Power: The Art of Strategic Communication. *Public Relations Review*, *41*, 582-583.

Hutton, J. G., Goodman, M. B., Alexander, J. B., & Genest, C. M. (2001). Reputation management: The new face of corporate public relations? *Public Relations Review*, *27*, 247-261.

Hüdaverdi, B., & Baycan, S. (2004). Sağlık Sektöründe Verimlilik ve Kalite Sistemi: Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi Örneği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, *28*(2), 173-185.

Hwang, J.-S., McMillan, S. J., & Lee, G. (2003). Corporate Web Sıtes As Advertısıng: An Analysıs Of Functıon, Audıence, And Message Strategy. *Journal of Interactive Advertising*, *3*(2), 10-23.

Irani, Z., Beskese, A., & Love, P. E. D. (2004). Total quality management and corporate culture: Constructs of organisational excellence. *Technovation*, *24*, 643-650.

Issa, T., & Isaias, P. (2016). Internet factors influencing generations Y and Z in Australia and Portugal: A practical study. *Information Processing and Management*, *52*(4), 592-617.

Işıktaş, S. (2017). *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları*. Hiperyayın.

İkna. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

İtibar. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

Jain, S. K., & Gupta, G. (2004). Measuring Service Quality: SERVQUAL vs. SERVPERF Scales. *"Measuring Service Quality: SERVQUAL vs. SERVPERF Scales", The Journal for Decision Makers (VIKALPA), 29*(2), 25-37.

Jamali, D., & Mirshak, R. (2007). Corporate Social Responsibility (CSR):Theory and Practice in a Developing Country Context. *Journal of Business Ethics*, *72*, 243-262.

Java, A., Finin, T., Song, X., & Tseng, B. (2007). Why We Twitter: Understanding Microblogging Usage and Communities. *Proceedings of the 9th WebKDD and 1st SNA-KDD Workshop on Web mining and social network analysis*, 56-65.

Javed, S. A., Liu, S., Mahmoudi, A., & Nawaz, M. (2019). Patients' satisfaction and public and private sectors' health care service quality in Pakistan:Application of grey decision analysis approaches. *The International Journal Of Health Planning and Management*, *34*(1), 168-182.

Jefkıns, F. (2001). Kurumsal Reklamcılık (A. Okay, Çev.). *Marmara İletişim Dergisi*, *11*(11), 325-328.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. Evrim Yayınevi.

Kalaidzhieva, C. (2010). *Internet and the Human Communication*. Society Publishing.

Kalaycı, Ş. (2006). Faktör Analizi. İçinde Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (ss. 321-331). Asil Yayıncılık.

Kalender, A. (2013). Kavram Olarak Halkla İlişkiler, Dünyada ve Türkiye'de Halkla İlişkilerin Tarihsel Gelişimi. İçinde A. Z. Özgür, *Halkla İlişkiler* (ss. 2-30). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Kalite. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

Kara, A. (2016). *Halkla İlişkiler ve Tanıtımda Sosyal Medyanın Kullanımı:Avrupa ve Türkiye Örnek Uygulamaları*. 1-11.

Karaağaç, T. (2013). Kriz Yönetimi ve İletişim. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *49*, 117-132.

Karathanos, P. (1998). Crafting corporate meaning. *Management Decision*, *36*(2), 123-132.

Karcıoğlu, F., Timuroğlu, M. K., & Çınar, O. (2009). Örgütsel İletişim ve İş Tatmini İlişkisi Bir Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *63*, 59-76.

Karsak, B. (2016). *Kurumsal İletişim*. BETA.

Kaşıkçı, E. (2006). *İmaj: İletişim&Beden Dili*. Hayat Yayıncılık.

Kavuncubaşı, Ş., & Yıldırım, S. (2015). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi 4.Baskı*. Siyasal Kitabevi.

Kaya, H. (2008). Kamu ve Özel Sektör Kuruluşlarının Örgütsel Kültürünün Analizi ve Kurum Kültürünün Çalışanların Örgütsel Bağlılığına Etkisi:Görgül Bir Araştırma. *Maliye Dergisi*, 119-143.

Kayış, A. (2006). Güvenilirlik Analizi. İçinde Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (ss. 403-419). Asil Yayıncılık.

Kazancı, M. (1997). *Kamuda ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler*. Turhan Kitabevi.

Keller, K. L. (2001). Mastering the Marketing Communications Mix: Micro and Macro Perspectives on Integrated Marketing Communication Programs. *Journal of Marketing Management*, *17*(7-8), 819-847.

Kelly, K. S., Laskin, A. V., & Rosenstein, G. A. (2010). Investor Relations: Two-Way Symmetrical Practice. *Journal of Public Relations Research*, *22*(2), 182-208.

Kent, M. L., & Taylor, M. (1998). Building Dialogic Relationships Through he World Wide Web. *Public Relations Review*, *24*(3), 321-334.

Kent, M. L., & Taylor, M. (2002). Toward a dialogic theory of public relations. *Public Relations Review*, *28*, 21-37.

Kıdak, L. B., Nişancı, Z. N., & Burmaoğlu, S. (2015). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Ölçümü: Kamu Hastanesi Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *22*(2), 483-500.

Kılınç, E., Koçarslan, H., Gedik, A., & Topcu, H. (2020). İşletmelerde İçsel Pazarlama Faaliyetleri ve Örgütsel Bağlılık Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Telekomünikasyon Sektöründe Bir Araştırma. *Turkish Studies-Economy*, *15*(1), 289-307.

Kılınç, P. (2018). *Halkla ilişkilerde diyalogsal iletişim: Yeni medya üzerinden bir değerlendirme* [Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı.

Kırarslan, E. M., & Akbulut, D. (2018). Sosyal Medyada Yayınlanan Kurumsal Reklamların Kurum İmajına Etkisi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, *10*(4), 37-58.

Kırdar, Y., & Bosch, R. (2009). Halkla İlişkilerde Yeni Eğilim:Kurumsal İtibar Yönetimi. İçinde M. Işık & M. Akdağ, *Dünden Bugüne Halkla İlişkiler* (ss. 289-309). Eğitim Kitabevi.

Kim, S., Haley, E., & Koo, G.-Y. (2009). Comparison of the Paths From Consumer Involvement Types To Ad Responses Between Corporate Advertising And Product Advertising. *Journal of Advertising*, *38*(3), 67-80.

Kocabaş, F., Elden, M., & Yurdakul, N. (1999). *Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle*. Turhan Kitabevi.

Koçoğlu, C. M., & Aksoy, R. (2012). Hizmet Kalitesinin SERVPERF Yöntemi İle Ölçülmesi: Otobüs İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, *29*, 1-20.

Koçyiğit, M. (2017). *Dijital Halkla İlişkiler ve Online Kurumsal İtibar Yönetimi*. Eğitim Yayınevi.

Koçyiğit, S. Ç., & Gök, G. (2019). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk(KSS)*. İKSAD Publishing House.

Korkmaz, S., & Çuhadar, U. (2017). Sağlık Hizmeti Kalitesi ve Sağlık Kuruluşunu Tekrar Tercih Etme Niyeti Arasındaki İlişki: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, *3*(1), 72-87.

Korkut, F. (1996). İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *2*(7), 18-23.

Köseoğlu, M. A., & Ocak, S. (2010). Misyon İfadelerinde Kullanılan Öğeler İşletmelerin Mülkiyet Yapısına Göre Değişir mi?: Özel ve Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *13*(1), 63-82.

Kriz. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma Yöntemleri*. Türkmen Kitabevi.

Kurum. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

Küçük, F. (2005). İnsan Kaynakları Açısından Kurumsal İmaj. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(2), 247-266.

Kültür. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

Ladhari, R. (2009). International Journal of Quality and Service Sciences Emerald Article: A review of twenty years of SERVQUAL research. *International Journal of Quality and Service Sciences*, *1*(2), 172-198.

Lane, A., & Kent, M. L. (2018). Dialogic Engagement. İçinde K. A. Johnston & M. Taylor, *The Handbook of Communication Engagement, First Edition* (ss. 61-72). John Wiley & Sons, Inc.

Lantos, G. P. (2001). The Boundaries of Strategic Corporate Social Responsibility. *Journal Of Consumer Marketing*, *18*(7), 595-630.

Ledingham, J. A. (2003). Explicating Relationship Management as a General Theory of Public Relations. *Journal of Public Relations Research*, *15*(2), 181-198.

Lee, C.-S., Kim, S.-H., & Lim, J.-Y. (2006). The Role of Corporate Image in the NCSI Model. *Journal of International Consumer Marketing*, *19*(1), 7-34.

Lembet, Z. (2012). Markalar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 1-24.

Levent, İ., Yağanoğlu, F., & Güzlük, B. (2017). Dijital Hak ve Özgürlükler Unutulma Hakkı. İçinde S. Gezgin & A. E. İralı, *Yeni Medya Analizleri* (ss. 357-382). Eğitim Yayınevi.

Levine, M. (2004). *Halkla İlişkiler: Bir Gerilla Savaşı(Kablolu Dünyada)* (G. Günay, Çev.). Rota Yayın Yapım Tanıtım Tic.Ltd.Şti.

Lıpman, F. D., & Lıpman, L. K. (2006). *Corporate Governance Best Practices Strategies for Public, Private, and Not– For– Profit Organizations*. John Wiley& Sons, Inc.

Mayfield, C. T. D. (t.y.). *The Impact of Social Media on the Nature of Conflict, and a Commander's Strategy for Social Media*.

McCormak, M. H. (2000). *Başarılı İletişim Teknikları* (K. Tunçbilek, Çev.). Form Yayınları.

Melewar, T. C. (2003). Determinants of the corporate identity construct: A review of the literature. *Journal of Marketing Communications*, *9*(4), 195-220.

Meral, P. S. (2007). Finansal Hizmet İşletmelerinde Kurumsal Reklamcılık. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *29*, 129-148.

Mergen, E. (1993). Toplam Kalite Yönetimi. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *11*(1-2).

Mitrofan, N., & Bulborea, A. (2013). The role of organizational communication in structuring interpersonal relationships. *Procedia - Socialand Behavioral Sciences*, *76*, 511-515.

Mladen, P., & Cosic, D. (2019). *Crisis Management: Introducing Companies Organizational Reactivity and Flexibility. Business Issues, Competition and Entrepreneurship*.

Molenaar, K., Brown, H., Caile, S., & Smith, R. (2002). Corporate Culture: A study of firms with outstanding construction safety. *Professional Safety*, 18-27.

Monolog. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

Morris, R. D. (2011). Web 3.0:Implications for Online Learning. *TECHTRENDS TECH TRENDS*, *55*(1), 42-46.

Mosadeghrad, A. M. (2014). Factors influencing healthcare service quality. *International Journal of Health Policy and Management, 3*(2), 77-89.

Motoc, A. (2020). Crisis Management and Resilience for Restaurants in Romania during the COVID-19 Pandemic. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, *8*(4), 435-449.

Muckensturm, E. (2013). *Using dialogic principles on Facebook: How the accommodation sector is communicating with its' consumers.* Clemson University.

Mukhtar, M., Saleem, N., & Manzoor, S. (2018). Public relations behavior of public and private sector organizations in Pakistan: An exploration of Grunig and Hunt's models. *Dialogue (Pakistan)*, *13*(4), 479-494.

Murugesan, S. (2007). Understanding Web 2.0. *IT Professional*, *9*(4), 34-41.

Natland, S. (2015). Dialogical Communication and Empowering Social Work Practice. *Journal of Evidence-Informed Social Work*, *12*(1), 80-91.

Nizamieva, D. (2001). *Örgütlerde Sosyal Sorumluluk ve İş Etiği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yükseklisans Tezi.

Okay, A. (2005). Kurumsal İletişim ve Kurum Kimliği. İçinde R. Akyürek, *Kurumsal İletişim Yönetimi* (ss. 1-22). Anadolu Üniversitesi.

Okay, A. (2013). *Kurum Kimliği*. Derin Yayınları.

Okay, A., & Okay, A. (2007). *Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları*. Der Yayınevi.

Okmeydan, C. K. (2019). *Diyalojik İletişimin Sosyal Müşteri İlişkileri Yönetimine Katkısı: Kurumsal Markalar Üzerine Bir Araştırma*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Okur, M. E., & Vakıflı, I. (2021). Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Sosyal Medyada Kurumsal İtibar Yönetimine Etkisi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, *16*(55), 342-362.

Oliveira, A., & Capriotti, P. (2014). *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, *6*(1), 143-151.

Onal, G. (1997). *Halkla İlişkiler*. Ozan Yayıncılık.

Onay, M., Süslü, Z. H., & Kılcı, S. (2011). İletişim Tarzının ve Sözsüz İletişimin Çalışanların İş performansına Etkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(1), 57-66.

Ott, L., & Theunissen, P. (2015). Reputations at risk: Engagement during social media crises. *Public Relations Review*, *41*, 97-102.

Ozkan, A. (2009). *Halkla İlişkiler Yönetimi*. İstanbul Ticaret Odası.

Öcel, Y. (2016). Sağlık Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Bolu ve Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*, 56-79.

Öksüz, B. (2014). Yönetişim Sürecinde Kurumsal İletişimin Rolü ve Önemi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *2*(4), 181-210.

Örnek, A. (2014). Kurum İçi İletişimin Önemi. İçinde H. H. Bozkurt (Ed.), *Halkla İlişkilerde Yeni Yaklaşımlar* (ss. 189-210). Paradigma Akademi.

Öter, V., & Südaş, H. D. (2017). Algılanan Hizmet Kalitesinin Hasta Bağlılığı Üzerine Etkisi: Devlet Hastanesi Üzerine Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, *21*(2), 43-57.

Öz, M., & Uyar, E. (2014). Sağlık Hizmetleri Pazarlamasında Algılanan Hizmet Kalitesi ve Müsteri Memnuniyeti Üzerinde Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Arastırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Arastırmalar Dergisi*, *16*(24), 123-132.

Özçağlayan, M., & Apak, D. (2017). Soğuk Savaş Yıllarında Algı Yönetimi, Haber ve Propaganda İlişkisi. *Marmara İletişim Dergisi*, *28*, 107-130.

Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları. *Savunma Bilimleri Dergisi*, *16*(1), 115-136.

Özden, M. (2013). *Sağlık Eğitimi Ders Kitabı*. Ayrıntı Basımevi.

Özel, A. P., & Sert, N. Y. (2015). *Dijital Halkla İlişkiler Kavram ve Araçları*. Derin Yayınları.

Özgen, E. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, *8*, 1-6.

Özkalp, E. (1981). *Davranış Bilimleri ve Organizasyonlarda Davranış*. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

Özkaya, B. (2012). Halkla İlişkiler 2.0 Kapsamında Kurumların Arama Motoru Kullanıcılarına Yönelik Çalışmaları. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B Dergisi*, *33*(2), 355-382.

Öztürk, E. (2006). Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli. İçinde Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (ss. 259-269). Asil Yayın Dağıtım.

Öztürk, S. A. (2006). Hizmet Reklamlarında Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulama Farklılıkları: Türkiye'de Hizmet Reklamlarına İlişkin Bir İçerik Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(2), 101-120.

Özüpek, M. N. (2005). *Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk*. Tablet Kitapevi.

Özüpek, M. N. (2013). *Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk*. Eğitim Yayınevi.

Pagett, K. (2010). Will 2020 still be a Great Year to be a Fashion Blogger? İçinde *Digital Research & Publishing* (ss. 123-130).

Papatya, G., Papatya, N., & Hamşıoğlu, A. B. (2012). Sağlık Hizmetlerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti: İki Özel Hastane'de Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler*, *2*(1), 87-108.

Parasuraman, A. (1998). Customer service in business-to-business markets: An agenda for research. *Journal of Business & Industrial Marketing*, *13*(4/5), 309-321.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *Journal of Marketing*, *49*, 41-50.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A Multiple Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Services Quality. *Journal of Retailing*, *64*(1), 12-40.

Parsons, W. (1996). Crisis management. *Career Development International*, *1*(5), 26-28.

Pehlivan, E. (2018). Toplam Kalite Yönetimi. İçinde C. Yakıncı & I. İ. Budakoğlu, *Klinik Liderlik ve Yönetim* (ss. 361-368). Akademisyen Kitabevi.

Pekkaya, M., & İmamoğlu, Ö. P. (2017). Hastane Hizmet Kalitesinde SERVQUAL Boyutlarının Önem Derecelerinin Belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *ICMEB17 Özel Sayısı*, 607-616.

Pektaş, H. (1987). Reklam Nedir? İşlevi ve Etkileri Nelerdir? *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 222-231.

Peltekoğlu, F. B. (2012). *Halkla İlişkiler Nedir?* Beta Basım A.Ş.

Peltekoğlu, F. B. (2016). *Halkla İlişkiler Nedir?* Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Pira, A., Demirtaş, E., Geçici, F., & Kaya, H. (2005). Halkla İlişkilerin Evrimi Grunig-Hunt Modelleri Üzerine Bir Çalışma. *Yeni Düşünceler*, *1*, 19-40.

Polat, M., & Akbıyık, A. (2019). İşbirlikçi İnovasyon Ağlarındaki Kültürel Farklılıkların Analizi: *Yönetim ve Ekonomi*, *26*(2), 547-555.

Qualité. (2021). İçinde *Dictionnaire français Larousse*. https://www.larousse.fr/ dictionnaires/francais/qualit%c3%a9/65477

Quality. (2021). İçinde *Merriam—Webster*. https://www.merriam-webster.com/ dictionary/quality

Rahman, S., Erdem, R., & Devebakan, N. (2007). Hizmet Kalitesinin Servqual Ölçeği ile Değerlendirilmesi: Elazığ'daki Hastaneler Üzerine Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(3), 37-55.

Rajhans, K. (2009). Effective Organizational Communication: A Key to Employee Motivation and Performance. *Interscience Management Review*, *2*(2), 144-149.

Regester, M., & Larkin, J. (2005). *Risk Issues and Crisis Management:A Casebook of Best Practice Third Edition*. Kogan Page.

Roder-DeWan, S., Gage, A. D., Hirschhorn, L. R., Twun-Dansos, N. A. Y., Liljestrand, J., Asante-Shongwe, K., Rodrı'guez, V., Yahya, T., & Kruk, M. E. (2019). Expectations of healthcare quality: A crosssectional study of internet users in 12 low-andmiddle-income countries. *PLOS Medicine*, *16*(8), 1-17.

Rowley, J. (2004). Just another channel?Marketing communications in e-business. *Marketing Intelligence & Planning*, *22*(1), 24-41.

Rybarczyk-Szwajkowska, A., Kaniecka, E., Konarska, O., & Staszewska, A. (2020). Primary Health Care Managers' Perceptions of the Quality of Health Services. *Journal of Health Study and Medicine*, *3*, 65-83.

Saat, M. (1999). Kavramsal Hizmet Modeli ve Hizmet Kalitesini Ölçme Aracı Olarak Servqual Analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(3), 107-118.

Sabuncuoğlu, Z. (1993). *İşletmelerde Halkla İlişkiler*. Ezgi Kitapevi.

Sağlık. (2011). Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü. https://sbu.saglik.gov.tr/Ek utuphane/kitaplar/Sa%C4%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%20Te%C5%9Fviki%20S%C3%B6zl%C3%BCk.pdf

Sağlık. (2022). İçinde *Genel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

Salman, G., & Eroğlu, E. (2017). Sosyal Medyada Kurum Kimliği Yönetimi:Türkiye'nin En Büyük 500 Şirketi Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *5*(1), 525-547.

Sargutan, A. E. (2005). Sağlık Sektörü ve Sağlık Sistemlerinin Yapısı. *Sağlık İdaresi Dergisi*, *8*(3), 400-428.

Saydam, A. (2012). *Algılama Yönetimi*. Remzi Kitabevi.

Sayımer, İ. (2008). *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*. Beta Basım A.Ş.

SB Tedavi Hizm. Gen. Müd. (2003). *ISO 901-200 KALİTE YÖNETİM SİSTEMİ UYGULAMA KLAVUZU*. saglik.gov.tr. https://saglik.gov.tr/Eklenti/1429,kilavuzpdf.pdf?0

Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture and Leadership*. Jossey- Bass.

Schultz, H. B., & Werner, A. (2005). *Reputation Management*. https://www.oxford.co.za/ download_files/cws/Reputation.pdf

Seçim, H. (1991). *Hastane Yönetim ve Organizasyonu*. Küre Ajans.

Sevimli, Ö. G. (2007). *Kurumsal İletişimde "Blog" Kavramına Yöneltilen Eleştiriler*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Sezer, C., Durmuş, A., & Bebik, M. (2020). Özel sağlık kuruluşlarında hizmet alan bireylerin kalite algılarının belirlenmesi: Bir SERVPERF uygulaması. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, *2*(2), 93-98.

Sezgin, D. (2015). Kurumsal Kimlik ve İletişim. İçinde S. Uğurlu, *Günümüzde ve Gelecekte Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi* (ss. 57-76). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Sezgin, D. (2017). Kurum Çalışanı Bakış Açısıyla Kurumsal İtibar. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *9*(4), 141-163.

Shahbazlı, F. (2019). Azerbaycan ve Türkiye'de Yapılan 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Sosyal Medyanın Rolü. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, *123*(243), 415-430.

Sharpe, M. L. (2000). Developing a Behavioral Paradigm for the Performance of Public Relations. *Public Relations Review*, *26*(3), 345-361.

shgmkalitedb.saglik.gov.tr. (2020). *Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü*. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-8785/turkiye-saglikta-kalite-sistemi.html

Silsüpür, Ö. (2020). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Marka İmajı*. Palet Yayınları.

Simon, F. J. G., Alcamı, R. L., & Ribera, T. B. (2012). Social networks and Web 3.0:their impact on the management and marketing of organizations. *Management Decision*, *50*(10), 1880-1890.

Sobacı, M. Z., Köseoğlu, Ö., & Karkın, N. (2015). *Belediyelerde Sosyal Medya (Değişim İçin Yenilikçi Fırsatlar)*. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Solanki, M. R., & Dongaonka, A. (2016). A Journey of Human Comfort: Web 1.0 to Web 4.0. *International Journal of Research and Scientific Innovation (IJRSI)*, *3*(9), 75-78.

Somunoğlu, S. (1999). Kavramsal Açıdan Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *4*(1), 51-62.

Songur, L., Turan, A., & Songur, G. (2017). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesinin SERVPERF Ölçeği İle Ölçülmesi: "Şereflikoçhisar Devlet Hastanesi Örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(53), 807-819.

Sosyoloji. (t.y.). Geliş tarihi 10 Haziran 2020, gönderen https://www.sosyoloji.gen.tr/dar-vegenis-anlamiyla-kurumun-tanimi/

Soydaş, A. U. (2005). Global İşletmelerde Kurum Kimliği ve Kurumsal Marka. İçinde P. E. Yayınoğlu, *Çok Kültürlü Ortamlarda Halkla İlişkiler, Kurumsal İletişim ve Yönetim* (ss. 27-54). İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.

Sönmez, İ. (2018). *Doğru Yönetim: Stratejik İnsan Yönetimi Yazıları*. Hiper Yayınları.

Sözen, C. (2003). *Sağlık Yönetimi*. Palme Yayıncılık.

Steyn, B. (2011). Değişen İş ve Halkla İlişkiler Paradigmaları. İçinde Ç. K. Şatır, *Halkla İlişkiler'den Stratejik Halkla İlişkiler'e* (ss. 1-36). Nobel Yayıncılık.

Stuart, H., & Kerr, G. (1999). Marketing communication and corporate identity: Are they integrated. *Journal of Marketing Communications*, *5*(4), 169-179.

Sur, H. (2020). Sağlık Hizmetlerinde Algı Yönetimi. İçinde R. Erdem, S. Bostan, & A. Yılmaz, *Sağlık İletişimi Makro Perspektif* (ss. 141-152). Nobel Yayınları.

Svensson, G. (2004). Interactive service quality in service encounters: Empirical illustration and models. *Managing Service Quality An International Journal*, *14*(4), 278-287.

Şahin, Ç. (2015). Kurumsal İtibar Yönetimi. İçinde S. Uğurlu, *Günümüzde ve Gelecekte Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi* (ss. 77-94). Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Şahin, O. (2020). Impact of Service Quality On Trust and Loyalty: An Empirical Study On Private Hospitals in Kurdistan Region of Iraq. *Eurasian Journal of Management & Social Sciences*, *1*(1), 72-89.

Şahinli, S., & Tarim, M. (2020). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümü: Sistematik Bir Derleme Çalışması. *Sağlık Yönetimi ve Liderlik Dergisi*, *1*, 1-14.

Şentürk, Z. A., & Selvi, Ö. (2019). Halkla İlişkiler. İçinde Ö. Selvi & Z. A. Şentürk, *Halkla İlişkiler ve Uygulama Alanları* (ss. 9-33). Eğitim Yayınevi.

Şeremet, G. G. (2019). Sağlık Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi. İçinde Z. Öztürk, *Sağlık Kurumlarında Yönetim* (ss. 461-478). Siyasal Kitabevi.

Şimşek, E. (2011). *Örgütsel İletişim ve Kişilik Özelliklerinin Yaşam Doyumuna Etkileri*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tanrıverdi, H., & Erdem, Ş. (2010). Sağlık Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi ile Tatmin Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Bir Uygulama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *1*, 73-92.

Tanyıldızı, İ., & Demir, Ö. (2019). Sağlık Kurumlarında Yalın Yönetim. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *3*(1), 13-40.

Taş, D. (2012). Sağlık Hizmet Kalitesinin Ölçümüne İlişkin Bir Araştırma. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *4*(2), 79-102.

Taşçı, D., & Eroğlu, E. (2008). Kurumsal İletişim Kalitesinin Oluşmasında Yöneticilerin Geribildirim Verme Becerilerinin Etkisi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, *5*(2), 26-34.

Taylor, J. S. (2003). Confronting '"Culture"' in Medicine's Culture of No Culture. *Academic Medıcıne*, *78*(6), 555-559.

Taylor, M., Kent, M. L., & White, W. J. (2001). How activist organizations are using the Internet to build relationships. *Public Relations Review*, *27*, 263-284.

Tekeli, İ. (1996). Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine. *Sosyal Demokrat Değişim*, *3*, 45-54.

Temizkan, Ö. Y. (2018). Hizmet Kalitesi Algı ve Beklentilerinin Analizi Bir Devlet Hastanesi Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 147-158.

Tengilimoğlu, D. (2012). *Sağlık Hizmetleri Pazarlaması 2. Baskı*. Siyasal Kitabevi.

Tengilimoğlu, D. (2019). *Sağlık Hizmetleri Pazarlaması*. Siyasal Kitabevi.

Tengilimoğlu, D., Işık, O., & Akbolat, M. (2017). *Sağlık İşletmeleri Yönetimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Thelen, P. D., Robinson, K. L., Yue, C. A., & Men, R. L. (2021). Dialogic Communication and Thought Leadership: Twitter Use by Public Relations Agencies in the United States. *Journal of Promotion Management*, *27*(1), 1-23.

Timisi, N. (2016). *Dijital*. Kalkedon Yayınları.

Tolüngüç, A. (1992). Tanıtım ve İmaj. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, *2*(27-28), 11-19.

Toprak, M. A. (2007). *Kurumsal Kültürün Belirlenmesi ve Kobi'lere Yönelik Bir Uygulama*.

Tosun, N. B. (2003). Kurumsal İletişim Sürecinde Reklamın ve İmaj Yönetiminin Bütünleşik Konumu. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, *18*(1), 173-191.

Tran, M. A., Nguyen, B., Melewar, T. C., & Bodoh, J. (2015). Exploring the corporate image formation process. *Qualitative Market Research.*, *1*(18), 86-114.

TUİK. (2020). Türkiye İstatistik Kurumu. http://www.tuik.gov.tr/PreHaber Bultenleri.do?id=33679

Tunca, E. A., & Koldaş, N. A. (2019). İletişim Perspektifinden Siyasal İletişim ve Seçim Kampanyaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *8*(4), 2785-2809.

Turgay, T. (2021). *Sağlıkta İnternet Tabanlı Bilişim Uygulamaları*. sbu.saglik.gov.tr. http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/267

Turhan, M. (2018). *Kültür Değişmeleri*. Altınordu Yayınları.

Tutar, H., & Altınöz, M. (2010). Örgütsel İklimin İşgören performanı Üzerine Etkisi:Ostim İmalat İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *65*(2), 195-218.

Türk, Z. (2009). Denetim Firmalarının Sunduğu Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini ve Sadakati:SERVPERF Ölçeği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*(1), 399-416.

Türkal, İ., & Güllüpunar, H. (2017). Diyalogsal Halkla İlişkiler Bağlamında Sosyal Medya Kullanımı:Türkiye'de İlk 100'de Yer Alan Şirketler Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *5*(2), 592-618.

Türkiye ve Avrupa Örnekleri Işığında Kurumsal Sosyal Sorumluluk. (t.y.). Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği. Geliş tarihi 08 Aralık 2020, gönderen https://www.kssd.org/content/uploads/2019/10/turkiye-ve-avrupa-ornekleri-isiginda-kss.pdf

Türkkahraman, M. (2009). Teorik ve Fonksiyonel Açıdan Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası İlişkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *14*(2), 25-46.

Türkkan, R. O. (2004). *İkna ve Uzlaşma Sanatı*. Altın Kitaplar Yayınevi.

Uluç, G., & Yarcı, A. (2017). Sosyal Medya Kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *52*, 88-102.

Ural, E. G. (2002). İnsan Kaynakları Yönetiminin Etkinliğinde Kurum İçi Halkla İlişkilerin Önemi ve Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, *1*, 233-251.

Ural, E. G. (2006). *Stratejik Halkla İlişkiler*. Birsen Yayınevi.

Uydacı, M. (2004). Pazarlamada Elektronik Posta Kullanımı. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, *4*(1), 79-84.

Uygun, M., & Güner, E. (2018). Tüketicilerin Hastane Deneyimleri İle Tatmin, Bağlılık Duyguları. *Business and Organization Research*, 547-557. http://indexive.com/uploads/papers/pap_indexive15948100282147483647.pdf

Uzoğlu, S. (2001). Kurumsal Kimlik, Kurumsal Kültür ve Kurumsal İmaj. *Kurgu Dergisi*, *18*, 337-353.

Uzun, K., & Uluçay, D. M. (2017). İş Ortamında Whatsapp Kullunamı ve Kesintiye Uğrama. *Selçuk İletişim*, *10*(1), 216-231.

Van Riel, C. B. M., & Fombrun, C. (2007). *Essentials of Corporate Communication: Implementing Practices for Effective Reputation Management*. Routledge.

Varey, R. J. (1998). Locating marketing within the corporate communication managing system. *Journal of Marketing Communications*, *4*(3), 177-190.

Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2004). The Four Service Marketing Myths Remnants of a Goods-Based, Manufacturing Model. *Journal of Service Research*, *6*(4), 324-335.

Varinli, İ., & Çakır, A. (2004). Hizmet Kaletisi, Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişki -Kayseri'de Poliklinik Hastalarına Yönelik Bir Araştırma-. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*, 33-52.

Vural, Z. B. A. (2016). *Kurum Kültürü*. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=FJmaDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT5&dq=Ak%C4%B1nc%C4%B1+vural+Kurum+K%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC&ots=BxHr80w67_&sig=ggjl572E9ZdZKbRhDpOqlu6FLqQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Ak%C4%B1nc%C4%B1%20vural%20Kurum%20K%C3%BClt%C3%BCr%C3%

Vural, Z. B. A., & Bat, M. (2013). *Teoriden Pratiğe Kurumsal İletişim*. İletişim Yayınları.

Wagner, C. (2004). Wiki: A Technology for Conversational Knowledge Management and Group Collaboration. *Communications of the Association for Information Systems*, *13*, 265-289.

Web'in Geleceği. (t.y.). e-bergi.com. Geliş tarihi 08 Haziran 2020, gönderen https://e-bergi.com/y/semantik-web/

Wilson, L. J. (1996). Strategic Cooperative Communities: A Synthhesis of Strategic Issue Management,and Relationship-Building Approaches İn Public Relations. İçinde H. M. Culbertson & N. Chen, *International Publıc Relatıons A Comparative Analysis* (ss. 67-80). Routledge.

www.saglik.gov.tr. (2021, Haziran 4). *Yatakli Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği*. Sağlık Bakanlığı. https://www.saglik.gov.tr/TR,10413/yonetmelikler.html

Xiang, J., & Stanley, S. J. (2017). From online to offline: Exploring the role of e-health consumption, patient involvement, and patient-centered communication on perceptions of health care quality. *Computers in Human Behavior*, *70*, 446-452.

Yavuz, C. (2008). *Halkla İlişkiler*. Detay Yayıncılık.

Yayla, H. M. (2018). Kullanımlar ve Doyumlar Bağlamında Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı:Instagram Örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *11*(1), 40-65.

Yeşildağ, A. Y., & Ulusoy, H. (2021). Hastanede Yatan Hastaların Algıladığı Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Trabzon İli Örneği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Araştırmaları Dergisi*, *7*(1), 91-106.

Yetim, B., & Çelik, Y. (2021). Sağlık Sektöründe Bireylerin Hizmet Sunucu Tercihlerini Etkileyen Faktörler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*, 173-185.

Yıldırım, A. (2017). *Kurumsal Kültürün Oluşumu ve Sürdürülebilirliliğinde Hizmetkar Liderliğin Rolüne İlişkin Bir Araştırma* [Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, O., & Başer, E. (2016). İnternetin Girişimciliği Kapsamında Değişen Enformasyon Siteleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Global Media Journal TR Edition*, *6*(12), 172-200.

Yıldırım, O., & Karakaya Şatır, Ç. (2018). Halkla İlişkilerin Stratejik Bir İşlevi Olarak Konu Yönetimi: Bir Havayolu Şirketinde Konu Yönetimi Analizi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *8*(3), 651-662.

Yılmaz, N., & Aktaş, H. (2019). Kurumsal İletişimde Diyalojik Sosyal Medya Kullanımı: Vakıf ve Devlet Üniversiteleri Açısından Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(1), 299-318.

Yiğit, V., & Ağırbaş, İ. (2004). Hastane İşletmelerinde Kapasite Kullanım Oranının Maliyetlere Etkisi: Sağlık Bakanlığı Tokat Doğum ve Çocuk Bakımevi Hastanesinde Bir Uygulama. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 141-162.

Yücel, H. (2017). Kurumsal Reklamcılık Algılamasına Yönelik Bir Araştırma: Ziraat Bankası Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, *5*(2), 44-59.

Yüceler, A. (2009). Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *22*, 446-458.

Zeithaml, V. A., Parasuraman, A., & Berry, L. L. (1985). Problems and Strategies İn Services Marketing. *Journal of Marketing*, *49*(2), 33-46.

Zeybek, I. (2012). Yeni Bir İletişim Dizgesi: "Chat Dili". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *14*, 417-434.

Zhang, X. A., & Borden, J. (2017). Linking Issue Management Corporate Social Responsibility and Crisis Communication: Applying Balance Theory in Crisis and Issue Management. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, *25*(4), 209-222.

Zor, M. G., & Biçer, D. F. (2020). Hastaların Sağlık Kuruluşu Tercihinde Marka İmajının Etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, *8*(3), 3655-3689.

KURAM VE UYGULAMADA ELEŞTİREL OKUMA

Editörler: Doç. Dr. Hasan Kurnaz - Doç. Dr. Cafer Çarkıt

nobel

Kuram ve Uygulamada Eleştirel Okuma

Editörler: Doç. Dr. Hasan Kurnaz - Doç. Dr. Cafer Çarkıt

Yayın No.: 5187
Eğitim No.: 1067
ISBN: 978-625-397-988-1
E-ISBN: 978-625-397-989-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurnaz, Hasan., Çarkıt, Cafer.
Kuram ve Uygulamada Eleştirel Okuma / Editörler: Hasan Kurnaz - Cafer Çarkıt
1. Basım, XIV + 276 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-988-1
E-ISBN: 978-625-397-989-8
1. Eleştirel Okuma 2. Eleştirel Düşünme 3. Metin

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xiii**

1. BÖLÜM
DÜZENLENME BİÇİMİ AÇISINDAN METİNLER **1**
Esra (LÜLE) MERT

Giriş 1
Metin Nedir? 2
Metin Türleri 4
Metinden Anlam Kurma Süreci 11
Sonuç 14
Kaynaklar 15

2. BÖLÜM
BASİT VE ÇIKARIMSAL DÜZEYDE ANLAMA **19**
Hasan KURNAZ

Giriş 19
Okuma ve Bileşenleri 20
Kelime Tanıma 22
Akıcı Okuma 23
Kelime Hazinesi 23
Ön Bilgi 25
Strateji 25
Çıkarım 27
Anlama 28
Anlama Düzeyleri 31
Basit (Yüzeysel) Anlama 33
Çıkarımsal (Derinlemesine) Anlama 36
Sonuç 40
Kaynaklar 41

3. BÖLÜM
ELEŞTİREL PEDAGOJİ 47
Cafer ÇARKIT

Giriş 47
Eleştirel Pedagoji 48
Eleştirel Pedagojinin Tarihsel Süreci ve Paulo Freire 50
Eleştirel Pedagoji ve Eleştirel Eğitim 52
Eleştirel Pedagoji ve Eleştirel Okuryazarlık 55
Eleştirel Pedagoji ve Eleştirel Okuma 58
Sonuç 59
Kaynakça 61

4. BÖLÜM
ELEŞTİREL DÜŞÜNME 65
Mustafa ŞENEL

Giriş 66
Eleştirel Düşünmenin Tarihsel Gelişimi 67
Eleştirel Düşünme ve Günlük Yaşam 70
Eleştirel Düşünme ve Kişisel Gelişim 71
Eleştirel Düşünmenin Eğitimdeki Yeri ve Önemi 72
Eleştirel Düşünme Becerileri 74
Eleştirel Düşünmeyi Geliştirmek İçin Stratejiler 76
Eleştirel Düşünmeyi Engelleyen Unsurlar 77
Okuma Sürecinde Eleştirel Düşünme 79
Sonuç 81
Kaynaklar 82

5. BÖLÜM
ELEŞTİREL OKUMA 85
İhsan GÜZEL - Emine ÖZLEK

Giriş 85
Eleştirel Okuma 86
Eleştirel Okumanın Eğitimdeki Yeri ve Önemi 87
Eleştirel Okur ve Özellikleri 88
Derinlemesine analiz yeteneği 89

Yazarın perspektifini anlama 89
Bağlam bilgisi 90
Eleştirel sorular sorabilme yeteneği 90
Çatışmaları ve ikinci anlamları tanıma 91
Bağımsız düşünme yeteneği 91
Dışsal kaynakları kullanma 92
İçsel ve dışsal eleştiri 92
Değerlendirme ve eleştiri yeteneği 93
Eleştirel Okumanın Temel Kavramları 93
Ana fikir 94
Kanıt 94
Argüman 94
Bağlam 95
Dil ve retorik 95
Yazarın perspektifi 95
Eleştirel Okuma Engelleri 96
Yüzeysel okuma alışkanlığı 96
Zaman kısıtlamaları 97
Ön yargılar ve ön varsayımlar 97
Metinlerin karmaşıklığı 97
Duygusal tepkiler 98
Bilgi eksikliği 98
Odak kaybı 98
Eleştirel düşünme becerilerinin eksikliği 99
Konfor alanının dışına çıkma korkusu 99
Sonuç 99
Kaynaklar 100

6. BÖLÜM
KURGUSAL METİNLER VE ELEŞTİREL OKUMA 103
Merve ERCAN - Bahar DOĞAN KAHTALI

Giriş 103
Kurgusal Metinleri Eleştirel Okuma 105
Kurgusal Metinlerin Nitelikleri ve Yapısı 105

Kurgusal Metinlerin Eleştirel Okunmasının Önemi 112
Kurgusal Metinleri Eleştirel Okuma Teknikleri (Yöntem, İlke ve Stratejiler) 114
Kurgusal Metinleri Eleştirel Okumada Yararlanılabilecek Stratejiler 114
Kurmaca Metinleri Okuma Teknikleri 118
Sonuç 120
Kaynaklar 128

7. BÖLÜM
BİLGİLENDİRİCİ METİNLER VE ELEŞTİREL OKUMA 131
Önder POTUR

Giriş 131
Bilgilendirici Metinleri Okuma 133
Bilgilendirici Metinleri Eleştirel Okuma Strateji, Teknik ve Soruları 136
Bilgilendirici Metinleri Eleştirel Okuma Süreci 140
Okuma Öncesi Uygulamalar 140
Okuma Sırasındaki Uygulamalar 142
Okuma Sonrasındaki Uygulamalar 150
Sonuç 154
Bilgilendirici Metinleri Eleştirel Okumaya Yönelik Örnek Bir Uygulama 155
Okuma Öncesindeki Uygulamalar 156
Okuma Sırasındaki Uygulamalar 157
Okuma Sonrasındaki Uygulamalar 161
Kaynakça 165

8. BÖLÜM
MEDYA METİNLERİ VE ELEŞTİREL OKUMA 169
Kadir KAPLAN - Kadir KORKUTAN

Giriş 169
Medya Metinleri ve Eleştirel Okuma 171
Medya Metinleri Eleştirel Okuma Yöntem ve Teknikleri 178
Medya Metinleri Eleştirel Okuma Uygulamaları 181
Sonuç 186
Kaynaklar 188

9. BÖLÜM
İLKOKULDA ELEŞTİREL OKUMA EĞİTİMİ 191
Mehmet ÖZENÇ

Giriş 191
İlkokul Düzeyinde Eleştirel Okuma Eğitimi 192
Türkçe Dersi Öğretim Programlarında (İlkokul) Eleştirel Okuma 194
Sonuç 203
İlkokul Düzeyinde Eleştirel Okuma Etkinlikleri 204
Kaynakça 210

10. BÖLÜM
ORTAOKULDA ELEŞTİREL OKUMA EĞİTİMİ 213
Bilal Ferhat KARADAĞ

Giriş 213
Ortaokul Düzeyinde Eleştirel Okuma Eğitimi 214
Dünyada Ortaokul Düzeyinde Eleştirel Okuma Eğitimi 222
Ortaokul Türkçe Dersi Öğretim Programlarında Eleştirel Okuma 224
Sonuç 228
Ortaokul Düzeyi Eleştirel Okuma Etkinlikleri 230
Kaynakça 234

11. BÖLÜM
LİSEDE ELEŞTİREL OKUMA EĞİTİMİ 237
Handan ÇELİK - Emine SUR

Giriş 237
Lise Düzeyinde Eleştirel Okuma Eğitimi 239
Lise Öğretim Programlarında Eleştirel Okuma 243
Sonuç 249
Lise Düzeyi Eleştirel Okuma Etkinlik Örneği 251
Kaynakça 255

12. BÖLÜM
ELEŞTİREL OKUMADA ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 259
Gürkan MORALI

Giriş 259
Eleştirel Okumada Ölçme ve Değerlendirmenin Temel Kavramları 260

Eleştirel Okuma Ölçme ve Değerlendirme Sürecinde Dikkate Alınacak Hususlar 261
Eleştirel Okuma Sürecinde Sorular 262
Eleştirel Okumayı Ölçekler Aracılığıyla Değerlendirme 265
Eleştirel Okuma Ölçme ve Değerlendirme Sürecinde Öğrenci Katılımını Sağlama 268
Öz Değerlendirme 268
Öğrenme Günlükleri 270
Web 2.0 Araçları Kullanarak Eleştirel Okumanın Değerlendirilmesi 271
Sonuç 274
Kaynaklar 275

1. BÖLÜM
DÜZENLENME BİÇİMİ AÇISINDAN METİNLER

Esra (LÜLE) MERT

Giriş

Türkçenin eğitimi ve öğretimi sürecini çok sayıda değişken biçimlendirir. Bu süreçte akla gelen ilk araç "metin"dir; dilsel yapıların ve kullanım alanlarının öğretilmesi de metinler aracılığıyla olanaklıdır. Öğrencinin dilsel becerileri metinlerle geliştirilir, kazanımların gerçekleşmesi için metinlerden yararlanılır. Metin öğretimi ile metinle öğrenme kavramları bu bağlamda eğitim- öğretim sürecinde yerini almıştır. Metin öğretimi eğitim- öğretim sürecine davranışçılıkla yerleşmiş bir yaklaşımdır. Metinle öğrenme ise yapılandırmacılığın gereği olarak eğitim- öğretim sürecinde yerini almıştır.

Metinle öğrenme yaklaşımı ile becerlerin ön plana alındığı, gereksinimleri önemseyen, öğrencilerde geliştirilecek dil, zihinsel ve sosyal becerilere ağırlık veren, öğrenciyi merkeze yerleştiren, öğrencinin ön bilgileri ve deneyimlerini önemseyen bir anlayışı benimsenir. Metinlerden araç olarak yararlanılır. Metin amaç değildir metnin derinlemesine incelenmesine ezberletilmesine gerek duyulmaz.

Bu bağlamda bakıldığında yapılandırmacı yaklaşımın da etkisiyle metinle öğrenme sürecinde metinler eğitim- öğretim sürecinde önemli araçlara dönüşerek kazanımların gerçekleşmesi amacıyla kurgulanmış yapılar olarak tanımlanabilir. Amaç, yazınsal metinleri ezberlemek değil sanatsal, yazınsal, gelişim düzeyine ve kazanımlara uygun metinlerle öğrenciyi buluşturmak biçiminde sunulabilir. Bu bağlamda metinleri anlamlandırma sürecinde düzeye görelik ilkesinin yanında çeşitli metin türleriyle tanışmanın önemi de ön plana çıkar. Türkçenin eğitimi ve öğretimi sürecinde öğrencilerin çeşitli metin türleriyle karşılaşması; bu metinlerin metin oluşturma süreçlerini tanıması anlamlandırma süreçlerine katkı sunması açısından önemlidir.

Türkçenin eğitimi ve öğretimi sürecinde ana amaçların gerçekleştirilebilmesi için başlıca araç olan metinlerin "hangi özellikleri taşıması gerektiği", "metin türlerine ilişkin farkındalığın neden gerekli olduğu", "metin türlerine ilişkin alanyazındaki sınıflandırmaların neler olduğu", "metinlerin yapılarının neler olduğu ve bu yapıların anlamlandırma sürecinde rollerinin ne olduğu" sorularının yanıtlarını bu bölümde bulabilmek olanaklıdır. Dil becerilerinin geliştirilmesi sürecinde metinlerin oluşturulma ilkelerinin bilinmesi bu sürecin daha sistematik ve çizgisel ilerlemesine katkı sunacaktır.

Kaynaklar

Akbayır, S. (2006). *Cümle ve metin bilgisi*. Pegem A Yayıncılık.

Aksan, D. (1999). *Anlambilim*. Engin Yayınevi.

Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, M. ve Aksan, Y. (1991). Metin kavramı ve tanımları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2: 90-104.

Akyol, H. (2003). Metinlerden anlam kurma. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XIII, 49-58.

Akyol, H. (2012). *Programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Aşkın Balcı, H. (2017). İnternetteki metinlerin özellikleri ve metindilbilim. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(5), 57-74. doi http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11487

Aşkın Balcı, H. (2018). *Metindilbilimin ABC'si.* Say Yayınları.

Başaran, M. (2020). Metinler ve metinlerle ilgili anlam kurma soruları. (H. Akyol ve A. Şahin, Ed.). *Türkçe öğretimi*. (s. 283-310). Pegem Akademi.

Baştuğ, M. ve S. Demirgüneş. (2020). Türkçe Öğretimi Ders işleme süreci. (F. Susar Kırmızı, Ed.). *İlk ve ortaokullarda Türkçe öğretimi yeni programa uygun*. (s. 1-51). Anı Yayıncılık. Longman.

Bozkurt, B. Ü. (2018). Okuma ve Yazma eğitiminde metin türlerini sınıflama sorunsalı ve çoklu/karma türlerin öğretimiyle ilgili öneriler. (N.E. Uzun ve B.Ü. Ed.). *Türkçenin Eğitimi-Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Çalışmalar – 10.* Okan Üniversitesi Basımevi.

Brenker, K. (1991). *Aspekte der textlinguistik* (Germanistische Linguistik). Olms.

Brenker, K. (1997). *Linguistiche text analyse eine einführungin grundbegriffe und methoden von.* Berlin.

Calp, M. (2005). *Özel öğretim alanı olarak Türkçe öğretimi*. Eğitim Kitabevi.

Ceran, D. (2015). Türkçe öğretmeni adaylarının yazdıkları hikâyelerin metnin üst yapı unsurları açısından incelenmesi, *International Journal of Language Academy*, 3/ 4, 204- 218.

Coşkun, E. (2009). Türkçe öğretiminde metin bilgisi.: Pegem Akademi Yayıncılık.

Coşkun, E., ve Tiryaki, E. N. (2011). Tartışmacı metin yapısı ve öğretimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 63-73.

Çetinkaya, G. (2010). *Türkçe metinlerin okunabilirlik düzeylerinin tanımlanması ve sınıflandırılması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çıkrıkçı, S. S. (2007). Metindilbilimin temel kavramlarının anadili öğretimi süreci açısından değerlendirilmesi. *Dil Dergisi*, 138, 43-57. doi https://doi.org/10.1501/dilder_0000000082

Çotuksöken, Y. (2010). *Uygulamalı Türkçe sözlü ve yazılı anlatım*. Papatya Yayıncılık.

Dilidüzgün, Ş. (2008). İlköğretim Türkçe derslerinde öykülerin anlamsal büyük yapılarını algılama sorunu ve metindilbilimsel çözüm önerileri. *Çeviribilim, Dilbilim ve Dil Eğitimi Araştırmaları*, 413-429. Ekonomi Üniversitesi Yayınları.

Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metindilbilim ve Türkçe öğretimi uygulamalı bir yaklaşım*. Anı Yayıncılık.

Girmen, P. (2008). Metin üretimi*. (*Şerife Dilek Belet, *Ed.), Türkçe sözlü ve yazılı anlatım* (ss. 21-39), Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Günay, D. V. (2008). Neyi, nasıl okuruz ya da okumalıyız? *Art-e Sanat Dergisi, 1*(2), 1-16.

Günay, D. (2013). Dil ve iletişim. Papatya Yayıncılık.

Günay, D. (2017). *Metin bilgisi*. Papatya Yayıncılık Eğitim.

Güneş F (2013) Türkçe öğretiminde metin seçimi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 1(1): 1- 12.

Güneş, F. (2019). Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller. Ankara: Pegem Akademi.

Güzel-Özmen, R. (2001). *Türkçe ders kitabı inceleme kılavuzu. (*A. Ataman, Ed.). Nobel.

Huber, E. (2008). *Dilbilime giriş.* Multilingual.

Harweg R (1979). *Pronomina und Textkonstitution.* Fink.

İnceoğlu, Y. G. ve Çomak, N. A. (2009). *Metin çözümlemeleri.* Ayrıntı Yay.

İşeri, K. (1998). Okuma ediniminin eğitimsel işlevi. *Tömer Dil Dergisi*, (70), 5-18.

İşeri, K. (2007). Altıncı sınıf Türkçe ders kitabının ilköğretim Türkçe programının amaçlarına uygunluğunun değerlendirilmesi*. Dil Dergisi*. 136. 58-74.

Keçik, Ş. Subaşı, L. U. (2001). Türkçe Sözlü ve Yazılı anlatım (Editör: Canan İleri). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kıran, Z. ve (Eziler) Kıran, A. (2007). *Yazınsal okuma süreçleri*. Seçkin Yayınları

Klingner, J. K., Vaughn, S. & Boardman, A. (2007). *Teaching reading comprehension to students with learning disabilities.* Guildford.

Knapp, P; Watkins, M. (2005). Genre, Text, Grammar: Technologies for Teaching and Assessing Writing. University of New South Wales Press Ltd.

Kocaman, A. (2009). Dilbilim söylemi. (A. Kocaman, Ed.). *Söylem üzerine* (1- 11). ODTÜ Yayıncılık.

Korkmaz, Z. (1992). Gramer terimleri sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kucer, S. B. (2001). *Dimensions of literacy: A conceptual base of teaching reading and writing in school settings.* Eribaum.

MEB. (1981). Temel eğitim okulları Türkçe eğitim programı. *Tebliğler Dergisi*, 2098, (26 Ekim 1981), s. 327-356.

MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe dersi (6,7, 8. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2009). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (1-5. Sınıflar).* Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2015*). Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB (2017). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)* Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).* Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB (2019). *PISA 2018 Türkıye ön raporu, eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi*. MEB Yayınları.

OECD (2006). *Assessing scientific, reading and mathematical literacy, a framework for pısa 2006.* Programme for ınternational student assessment. https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/44455820.pdf adresinden erişildi.

OECD (2009) *Assessment framework key competencies in reading, mathematics and science,* https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/44455820.pdf adresinden erişildi.

OECD (2019). *OECD Çevresel Performans İncelemeleri: Türkiye 2019.* Türkiye Şehircilik ve Çevre Bakanlığı.

Onan, B. (2011). *Anlama sürecinde Türkçenin yapısal işlevleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Oraliş M. ve Ozil Ş. (1992). Metindilbilimsel yaklaşımla yazınsal bir metni çözümleme denemesi. *Dil bilim Araştırmaları* 3. Hitit Yayınları.

Özdemir, E. (1983). Anadili öğretimi*. Türk Dili*. TDK Yayını.

Rapp, D. N., Van den Broek, P., McMaster, K.L, Kendeou, P. & Espin, C. A (2007). Higher-order comprehension processes in struggling readers: A perspective for research and intervention. *Scientific Studies Of Reading, 11*(4), 289–312.

Saenz, L. M., & Fuchs, L. S. (2002). Examining the reading difficulty of secondary students with learning disabilities. Remedial and Special Education, 23(1), 31-32.

Saussure, F. de (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. Multilangual.

Sever, S. (1998). Dil ve iletişim (etkili yazılı ve sözlü anlatım). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1(31), 1-16. https://doi.org/10.1501/egifak_0000000244

Sever, S. (2015). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Anı Yayıncılık.

Şenöz-Ayata, C. (2005). *Metindilbilim ve Türkçe.* İstanbul: Multilingual.

Temizkan, M., ve Atasoy, A. (2014). Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâye türündeki metinlerin üst yapı açısından değerlendirilmesi.*Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(3), 210-237.

Torusdağ A, Aydın, İ. (2020). Metindilbilim ve örnek metin çözümlemeleri. Pegem Akademi.

Uzun, M. (2019). 5.sınıf Türkçe ders kitabının atasözü ve deyimleri barındırması bakımından incelenmesi [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Uzun, L. (2006). Öğrencilerin Yazılı Anlatım Sürecindeki Metinleştirme Sorunları, II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, s. 693- 701.

Uzun, L. (2013). Metindilbilim: Temel ilke ve kavramlar. genel dilbilim-II. (Ed. A. Sumru Özsoy, Z. E. Emeksiz), 152-180. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Uzun, L. ve Keçik, İ. (2004). *Türkçe sözlü ve yazılı anlatım.* Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Uzun, L., Turan Deniz, Ü., Emeksiz, Erk, Z ve Özsoy, S. (2013). *Genel dilbilim II.* Anadolu Üniversitesi Yayıncılık.

Ülper, H. (2008). Bilişsel süreç modeline göre hazırlanan yazma öğretimi programının öğrenci başarısına etkisi. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Van Dijk, T. 1980. Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Stuctures in Discourse, Interaction and Cognition. Lawrence Erlbaum Associates.

Van Dijk, T.A., & Kintsch, W. (1983). *Strategies of discourse comprehension*. Academic Press.

Vardar, B. (2010). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü.* Multilingual Yayınları.

Vasiliu, E. L. (1979). On some meanings of 'coherence. J. S. Petöfi (Haz.), *Text vs. sentence* (Cilt 2) içinde (s. 450-466). Helmut Buske Verlag.

Williams, J. P. (2006). Stories, studies, and suggestions about reading. *Scientific Studies of Reading, 10*(2), 121-142.

Williams, J. P., Pollini, S., Nubla-Kung, A. M., Snyder, A. E., Garcia, A., Ordynans, J. G. & Atkins, J. G. (2014). An intervention to improve comprehension of cause/effect through expository text structure ınstruction. *Journal of Educational Psychology, 106*(1), 1-17.

Yılmaz, E. (2010). *Uygulamalı Metin Bilgisi.* Pegem Akademi

2. BÖLÜM
BASİT VE ÇIKARIMSAL DÜZEYDE ANLAMA

Hasan KURNAZ

Giriş

Son yüz yılda okumanın zihinde nasıl gerçekleştiği ile ilgili önemli teori ve modeller ortaya konulmuştur. Bu teorilerin birçoğunda, okuma sürecinin sonucunda tutarlı zihinsel bir temsilin oluşturulduğu belirtilmektedir. Zihinsel temsil oluşturma sürecinde; metnin yüzey yapısındaki önermeleri fark etme, çıkarım yaparak bilgi boşluklarını doldurma, fikir ve bilgileri birbiriyle ilişkilendirme, metinsel önermeler ile bellek bilgilerini uygun ve tutarlı bir şekilde bütünleştirme işlemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu işlemlerin bazıları hızlı ve otomatik gerçekleşirken bazıları yoğun çaba sonucu ve yavaş bir şekilde gerçekleşir.

Okuma; yazar ve metin arasında gerçekleşen etkileşimsel bir süreçtir. Bu süreçte okuyucular metinden edindikleri bilgileri kendi ön bilgileri ile karşılaştırarak anlam kurar. Okuyucuların ön bilgileri, beceri düzeyleri ve okuma sürecindeki davranışları birbirlerinden farklı olduğu için metinden eşit düzeyde anlam oluşturdukları söylenemez. Bazı okuyucular metnin sadece yüzeysel anlamını kavrarken, bazıları metnin satır aralarından mana çıkarabilir ve daha yetenekli olanlar da metnin eleştirel analizini yapabilir. Okuyucuların metinleri aynı düzeyde anlayamamasının altında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bunların başında kelime tanıma, akıcı okuma, kelime hazinesi, ön bilgi, okuma stratejileri ve çıkarım becerisindeki farklılıklar gelmektedir. Öğrencilerin okuma ve anlama becerilerinin geliştirilmesi için okumayı oluşturan bilişsel bileşenlerin incelenmesi gerekir.

Bu kitap bölümünün amacı; okuma eğitimi alanındaki teori ve modellerden yola çıkarak okumayı oluşturan bilişsel unsurları ele almak ve farklı anlama düzeylerini tanıtmaktır. Bu amaca bağlı olarak öncelikle okuma ve okumayı oluşturan bileşenler ele alınacak, daha sonra anlama düzeylerini sınıf-

Okuma; yazar ve metin arasında gerçekleşen etkileşimsel bir süreçtir. Bu süreçte okuyucular metinden edindikleri bilgileri kendi ön bilgileri ile karşılaştırarak anlam kurar. Okuyucuların ön bilgileri, duygu ve deneyimleri birbirlerinden farklı olduğu için metinden eşit düzeyde anlam oluşturdukları söylenemez. Bazı okuyucular metnin sadece yüzeysel anlamını kavrarken, bazıları metnin satır aralarından mana çıkarabilir ve daha yetenekli olanlar da metnin eleştirel analizini yapabilir. Okuyucuların metinleri aynı düzeyde anlayamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Bir metnin yüzeysel olarak anlaşılması, metinsel bilgilere dayalı tutarlı bir zihinsel temsil (metin tabanı); çıkarımsal düzeyde anlaşılması ise ön bilgilere ve metinsel bilgilere dayalı oldukça tutarlı, zengin ve bütünleştirilmiş bir zihinsel temsil (durum modeli) oluşturmayı gerektirir. Basit anlama çıkarımsal düzeyde anlam kurmanın ön koşuludur. Okuyucuların çıkarım oluşturma sürecinde sorun yaşamasının birkaç önemli nedeni bulunmaktadır. Birinci neden olarak okuyucuların okuma sürecinde ön bilgilerini harekete geçirememesi ve pasif davranması gösterilebilir. Bunun ikinci nedeni yanlış çıkarımlarda bulunma; üçüncü nedeni bilgi, beceri ve strateji eksikliğine dayalı yetersizliklerdir. Öğrencilerin basit anlama düzeyinin ötesine geçebilmeleri için sınıf içi uygulamalarda üst düzeyde anlamayı teşvik eden uygulamalara daha fazla yer verilmelidir.

Kaynaklar

Afflerbach, P., & Cho, B.-Y. (2009). Identifying and describing constructively responsive comprehension strategies in new and traditional forms of reading. In S.E. Israel & G.G. Duffy (Eds.), *Handbook of research on reading comprehension* (pp. 69–90). Routledge.

Akyol, H. (2001). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi.* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Akyol, H. (2011). *Yeni programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri.* (4. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Akyol, H., & Kodan, H. (2016). Okuma güçlüğünün giderilmesine yönelik bir uygulama: akıcı okuma stratejilerinin kullanımı. *Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *35*(2), 7-21. https://doi.org/10.7822/omuefd.35.2.1

Akyol, H., Yıldırım, K., Ateş, S., Çetinkaya, Ç., & Rasinski, T. (2014). *Okumayı değerlendirme öğretmenler için kolay ve pratik bir yol*. Pegem Akademi.

Algül, Ö., & Bozkurt, B. Ü. (2021). Okuduğunu anlama sürecinde çıkarım becerisine ilişkin belirlemeler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 53, 175- 204. https://doi.org/10.9779/pauefd.787770

Basaraba, D., Yovanoff, P., Alonzo, J. & Tindal, G. (2013). Examining the structure of reading comprehension: do literal, inferential, and evaluative comprehension truly exist? *Reading and Writing, 26*(3), 349–379. https://doi.org/10.1007/s11145-012-9372-9

Bayat, N., & Çetinkaya, G. (2020). Çıkarım becerisi ile okuduğunu anlama arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim, 45*(203), 177-190.

Bloom, B. S. (Ed.). (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. *Handbook 1: Cognitive domain.* David McKay.

Bozkurt, B. Ü., & Çarıksız, Ö. A. (2023). Çıkarım becerisinin değerlendirilmesi: Okuduğunu anlama düzlemi için bir ölçme aracı. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, *19*(1), 1-30.

Bruggink, M., Swart, N., van der Lee, A., Segers, E. (2022). Theories of reading comprehension. ın: putting pırls to use in classrooms across the globe. *IEA Research for Educators*, vol 1. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-95266-2_1

Bruning, R. H., Schraw, G. J., and Norby, M. N. (2014). *Bilişsel psikoloji ve öğretimi.* (Çev. Ed. Z. N. Ersözlü ve R. Ülker). Nobel Akademik Yayıncılık. (Eserin orijinali 2014'te yayımlandı.).

Butterfuss, R., Kim, J., & Kendeou, P. (2020). Reading comprehension. *Grantee Submission*. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.865

Cain, K., & Oakhill, J. (2007). Reading comprehension difficulties: Correlates, causes, and consequences. In K. Cain & J. Oakhill (Eds.), *Children's comprehension problems in oral and written language: A cognitive perspective* (pp. 41–75). The Guilford Press.

Cain, K., Oakhill, J. V., Barnes, M. A., & Bryant, P. E. (2001). Comprehension skill, inference-making ability, and their relation to knowledge. *Memory & Cognition*, *29*(6), 850-859.

Coşkun, E. (2005). *İlköğretim öğrencilerinin öyküleyici anlatımlarında bağdaşıklık, tutarlılık ve metin elementleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.

Çakıcı, D. (2011). Şema kuramının okuduğunu anlama sürecindeki rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 30, 77-86.

Çarkıt, C. (2019). Türkçe eğitiminde eleştirel dinlemenin/izlemenin önemi ve yeri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 180-193. http://dx.doi.org/10.29000/ rumelide.618150

Çarkıt, C., & Kurnaz, H. (2022). The Relationship Between Preservice Teachers' Critical Thinking and Epistemological Beliefs. *International Journal of Progressive Education, 18*(1), 114-127. http://dx.doi.org/10.29329/ijpe.2022.426.7

Davoudi, M. (2005). Inference generation skill and text comprehension. *The Reading Matrix*, *5*(1), 106-123.

Day, R. R., & Park, J. S. (2005). Developing reading comprehension questions. *Reading in a Foreign Language, 17*(1), 60-73.

Elbro, C., & Buch Iversen, I. (2013). Activation of background knowledge for inference making: Effects on reading comprehension. *Scientific Studies of Reading*, *17*(6), 435-452. https://doi.org/10.1080/10888438.2013.774005

Graesser, A. C. (2007). An introductionto strategic reading comprehension. In D. S.McNamara (Ed.), *Reading comprehension strategies: Theories, interventions, and technologies* (pp. 137–172). Erlbaum.

Güneş, F. (2009). *Hızlı okuma ve anlamı yapılandırma*. Nobel Yayın Dağıtım.

Güneş, F. (2013). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller.* Pegem Akademi Yayınları.

Güneş, F. (2023). What is Inference? How to develop it?. *The Journal of Limitless Education and Research*, *8*(1), 1-36. http://dx.doi.org/10.29250/sead.1199791

Kaldırım, A. (2020). *Barrett taksonomisine dayalı öğretim programının 7. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.

Kansızoğlu, H. B. (2023). Okuma eğitiminde ters yüz edilmiş sınıf modelinin kullanımı. S. Aslan (Ed.) *Teknolojik yaklaşımlara dayalı Türkçe öğretimi* içinde (s. 172-239). Pegem Akademi.

Karbla, T., Uibu, K. & Mannamaa, M. (2019). National Estonian-language tests: What is measured in text comprehension tasks? *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences, 6*(5), 8–16.

Kaya, E., Ayabakan İpek, M. & Aydın, Y. (2021). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metin sorularının çıkarım türlerine göre incelenmesi. *Dil Dergisi, 172*(2). 77-95. https://doi.org/10.33690/dilder.906410

King, A. (2007). Beyond literal comprehension: A strategy to promote deep understanding of text. In D. S. McNamara (Ed.), *Reading comprehension strategies: Theories, interventions and technologies* (pp. 267-290). Lawrence Erlbaum.

Kintsch W., & Kintsch, E. (2005). Comprehension. S. G. Paris ve S. A. Stahl (Ed.). *Currentissues in reading comprehension and assessment* içinde (71-92). Lawrence Erlbaum Associates.

Kintsch, W. (1988). The role of knowledge in discourse comprehension: A construction integration model. *Psychological Review, 95*(2), 163-182.

Kintsch, W. (1998). *Comprehension: A paradigm for cognition*. Cambridge University Press.

Kintsch W., & Kintsch, E. (2005). Comprehension. In S. G. Paris ve S. A. Stahl (Eds.). Children's reading comprehension and assessment (pp. 89-110). Routledge.

Kocaarslan, M., & Yamaç, A. (2018). Sınıf öğretmenlerinin Türkçe dersi sınavlarında sordukları metne dayalı anlama sorularının incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *8*(2), 431-448. http://dx.doi.org/10.24315/trkefd.356769

Kurnaz, H. (2018). *Bilgilendirici metinlerde okuduğunu anlamayı etkileyen faktörler* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi.

Kurnaz, H. (2022a). Kelime öğretiminin ilkeleri. C. Çarkıt & H. Kurnaz (Ed.). *Kuramdan uygulamaya kelime öğretimi* içinde (s. 71-101). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kurnaz, H. (2022b). Çoklu metinleri anlamlandırma sürecinde kullanılan stratejiler. M. Kahyaoğlu (Ed.). *Eğitim Bilimlerinde Araştırmalar ve Değerlendirmeler* içinde (s. 25-58). İksad Publishing House.

Kurnaz, H., & Sis, N. (2020). Okuma stratejileri okuduğunu anlamanın anlamlı bir yordayıcısı mıdır?. G. L. Uzun, İ. Bozkurt, E. A. Akkök ve Ö. Dağ Tarcan (Ed.). *Eğitim bilimlerinde araştırmalar ve* değerlendirmeler *Türkçenin eğitimi-öğretiminde kuramsal ve uygulamalı çalışmalar 11* içinde (s. 219-235). Ankara Üniversitesi Tömer Yayınları.

LaBerge, D., & Samuels, S.A. (1974). Toward a theory of automatic information processing in reading. *Cognitive Psychology*, 6, 293–323.

McKoon, G., & Ratcliff, R. (1992). Inference during reading. *Psychological Review*, *99*(3), 440. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-295X.99.3.440

McNamara, D. S., & Magliano, J. (2009). Toward a comprehensive model of comprehension. *Psychology of Learning and Motivation*, *51*, 297-384. https://doi.org/10.1016/S0079-7421(09)51009-2

McNamara, D. S., Newton, N., Christhilf, K., McCarthy, K. S., Magliano, J. P., & Allen, L. K. (2023). Anchoring your bridge: the importance of paraphrasing to inference making in self-explanations. *Discourse Processes*, *60*(4-5), 337-362. https://doi.org/10.1080/0163853X.2023.2225757

McNamara, D. S., Ozuru, Y., Best, R., & O'Reilly, T. (2007). The 4-pronged comprehension strategy framework. In D. S. McNamara (Ed.), *Reading comprehension strategies: Theories, interventions, and technologies* (pp. 465–496). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

MEB. (2012). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu okuma becerileri dersi öğretim programı*. Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Mullis, I. V., & Martin, M. O. (2019). *PIRLS 2021 assessment frameworks*. TIMSS & PIRLS International Study Center.

Nagy, W. E. (2004). *Teaching vocabulary to improve reading comprehension.* International Reading Association.

Nagy, W. E., & Scott, J. A. (2004). Vocabulary processes. In R. B. Ruddel & N. J. Unrau (Eds.), *Theorical models and processes of reading* (pp. 574-593). International Reading Association.

Oakhill, J. V., Cain, K., and Brynant, P. E. (2003). The dissocation of word reading and text comprehension: Evidence from component skills. *Language and Cognitive Processes, 18*(4), 443-468.

Oakhill, J., Cain, K., & Elbro, C. (2015). *Understanding and teaching reading comprehension: A handbook*. Routledge.

OECD (2019). PISA 2018 assessment and analytical framework. OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/b25efab8-en

Özbay, M. (2009). Anlama teknikleri I: *Okuma eğitimi.* Öncü Kitap.

Özenici, S., Kınsız, M., & Seçkin, H. (2011). Çıkarımda bulunma becerisi ve çıkarımların okuma-anlama sürecindeki işlevi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *8*(1), 1665-1681.

Paris, S. G., & Hamilton, E. E. (2009). The development of children's reading comprehension. In S. E. Israel, & G. G. Dufy (Eds.), *Handbook of research on reading comprehension* (pp. 32-53). Routhledge.

Perfetti, C. & Stafura, J. (2014). Word knowledge in a theory of reading comprehension. *Scientific Studies of Reading, 18*(1), 22-37. https://doi.org/10.1080/10888438.2013.827687

Perfetti, C. (2007). Reading ability: Lexical quality to comprehension. *Scientific Studies of Reading*, *11*(4), 357-383. https://doi.org/10.1080/10888430701530730

Perfetti, C. A., Landi, N., & Oakhill, J. (2005). The acquisition of reading comprehension skill. In M. J. Snowling & C. Hulme (Eds.), *The science of reading: A handbook* (pp. 227–247). Blackwell.

Perfetti, C., & Helder, A. (2022). Progress in reading science: Word identification, comprehension, and universal perspectives. In M. Snowling, C. Hulme, & K. Nation (Eds.), *The science of reading, A handbook* (2nd ed.). Oxford University Press.

Rasinski, T., & Padak, N. D. (Eds.). (2013). *From fluency to comprehension: Powerful instruction through authentic reading*. Guilford Publications.

Reichle, E. D. (2021). *Computational models of reading: A handbook*. Oxford University Press.

Sanır, H. & Özmen, E. R. (2022). Multi-component models of reading comprehension: important factors in reading comprehension for students with learning disabilities, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches, 7*(19), 1983-2026. http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.525

Sanır, H. (2017). *Öğrenme güçlüğü olan ve olmayan ortaokul öğrencilerinde okuduğunu anlamayı etkileyen faktörlerin karşılaştırılması: Aracı model testi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.

Sezgin, Z. Ç., & Özilhan, Y. G. (2019). 1.-8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metne dayalı anlama sorularının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7*(2), 353-367. https://doi.org/10.16916/aded.530191

Snow, C. (2002). *Reading for understanding: Toward an R&D program in reading compre hension.* Rand Corporation.

Thornbury, S. (2007). *How to teach vocabulary*. Pearson Education Limited.

Tompkins, G. E. (2006). *Literacy for the 21st century: A balanced approach.* (4th edition). Prentice Hall.

Uysal, P. K., & Pala, S. G. (2022). Ana Fikri Bulma: Öğretmen ve Öğrenciler Neler Yapıyor? Neden Zorlanıyor?. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, *10*(1), 44-66.

Uzun, G. L., Bozkurt, Ü. ve Erdoğan, T. (2011). Okuma süreci, okuma çıktıları ve yaratıcı okuma: İlköğretim öğrencileri üzerine gözlemler. G. L. Uzun ve Ü. Bozkurt (Eds.), *Theoretical and applied researches on Turkish language teaching* (s. 181-205). Blue Eule.

Ülper, H. (2010). *Okuma ve anlamlandırma becerilerinin kazandırılması.* Nobel Yayın Dağıtım.

van den Broek, P., & Helder, A. (2017). Cognitive processes in discourse comprehension: Passive processes, reader-initiated processes, and evolving mental representations. *Discourse Processes*, *54*(5-6), 360-372. https://doi.org/10.1080/0163853X.2017.1306677

Yıldırım, K. (2012). Öğretmenlerin öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini değerlendirmede kullanabilecekleri bir sistem: Barrett taksonomisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(18), 45-58.

3. BÖLÜM
ELEŞTİREL PEDAGOJİ

Cafer ÇARKIT

Giriş

Toplum; sağlık, ekonomi, eğitim gibi birçok farklı sosyal kurum ve sosyal grupları içerisinde barındıran bir yapıdır. Bu yapı içerisinde yer alan sosyal kurumlar nitelik ve özelliklerine göre farklılık gösterse de her bir kurum yapının bütünlüğünün korunmasına katkı sunmaktadır. Bu kurumların etkin bir şekilde işlemesi toplumsal gelişmişliğin bir göstergesi olarak görülmektedir. Eğitim bir toplumun temel sosyal kurumlarından biridir. Toplumlar eğitim ile varlıklarını devam ettirmekte, dünyadaki değişim ve gelişime eğitim yoluyla katkı sunmaktadır (Öztürk, 2005). Ülkeler eğitim düzeylerinin niteliği oranında dünyada söz sahibi olmakta ve vatandaşlarını refaha ulaştırmaktadır. Eğitim bir yandan toplumun bütününü diğer yandan toplumun bütün bireylerini ilgilendiren en temel olgulardan biridir (Aslan, 2001). Bu anlamda eğitim bütün dünyada üzerinde fikir yürütülen ve yeni arayışlarla iyileştirilmek istenen bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Viennet & Pont, 2017). Bu anlamda sosyolojiden politikaya, felsefeden kültüre birçok faktör eğitim ile yakından ilişkilidir.

Eğitime bakış açısı eğitim uygulamalarını belirleyen temel faktörlerden biridir. Günümüzde eğitim anlayışı geleneksel eğitim anlayışından sıyrılmakta ve bir dönüşüm sergilemektedir. Geleneksel anlayışta bilgi aktarıcısı konumunda bulunan öğretmen sınıfta tek otorite sahibi konumundadır (Saygılı, 2013). Bu süreçte genel olarak otoritenin söylem ve uygulamalarının etkin olduğu okul yapıları ortaya çıkmakta ve bu durum geleneksel eğitim anlayışının en çok eleştirilen yönlerinden biri olarak görülmektedir. Bu okul yapılarının içerisinde öğrenci ve öğretmen arasında sosyal bir ilişki ve bağın kurulması olanaksız hale gelmektedir. Buna rağmen günümüz eğitim anlayışında öğretmen sınıfta tek otorite olarak kabul edilmemekte öğrencilerin öğretim sürecine aktif olarak katıldıkları demokratik öğrenme ortamları gerekli görül-

Kaynakça

Abraham, G. Y. (2014). Critical pedagogy: Origin, vision, action and consequences. *KAPET*, *10*(1), 90-98.

Ada, S. ve Baysal, Z. N. (2013). *Pedagojik-androgojik formasyon ve Türkiye'de öğretmen yetiştirme.* Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Agee, J. (2005). Literacy, aliteracy, and lifelong learning. *New Library World*, *106*(5/6), 244-252. https://doi.org/10.1108/03074800510595850

Alav, O. (2020). *Kitle iletişim araçları medya: medyanın birey ve toplumsal yapıya etkileri*. Hiperlink Yayınları.

Allen, M. (2005). *Smart thinking: Skills for critical understanding and writing.* Oxford University Press.

Allman, P. (2010). *Critical education against global capitalism: Karl Marx and revolutionary critical education*. Rotterdam: Sense Publishers.

Aslan, K. (2001). Eğitimin toplumsal temelleri*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*, 16-30.

Assoun, P. (2012). Frankfurt okulu (Çev. I. Ergüden). Dost Kitabevi Yayınları.

Ayhan, S. (1995). Paulo Freire: yaşamı, eğitim felsefesi ve uygulaması üzerine. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 28*(2), 193-205. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000294

Bağçeci, B. ve Şenel, M. (2019). Development of pupils' critical thinking skills through journal writing. *International Forum for Education*, *12*(1), 129-139.

Balkız, B. (2004). Frankfurt Okulu ve eleştirel teori: Sosyolojik pozitivizmin eleştirisi. *Sosyoloji Dergisi, 12*, 135-158.

Binark, M. ve Gencel-Bek, M. (2010). *Eleştirel medya okuryazarlığı: Kuramsal yaklaşımlar ve uygulamalar*. Kalkedon Yayınları.

Bircan, A. (2022). *Öğretmenlerin internete yönelik eleştirel okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesinde bilgi ve teknoloji okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Breunig, M. (2011). Paulo Freire: Critical praxis and experiential education. In T. Smith & C. Knapp (Ed.), S*ourcebook of experiential education: Key thinkers and their contributions* (pp. 56-64). Routledge.

Clarke, S. (2007). The trajectory of political education in English schools: The rise and fall of two initiatives. *Citizenship Teaching and Learning*, *3*(1), 3-16.

Çarkıt, C. (2019). Türkçe eğitiminde eleştirel dinlemenin/izlemenin önemi ve yeri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 16*, 180-193.

Çarkıt, C. ve Altun, K. (2020). Ortaokul Türkçe derslerinde eleştirel dinleme/izleme uygulamaları üzerine bir eylem araştırması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15*(25), 3497-3527.

Eser, E. (2014). Küreselleşme süreci ve eğitime etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(2), 211-224.

Freire, P. (1991). *Ezilenlerin pedagojisi* (Çev. D. Hattatoğlu ve E. Özbek). Ayrıntı Yayınevi.

Freire, P., Macedo, D. (1998). *Okuryazarlık sözcükleri ve dünyayı okuma* (Çev. S. Ayhan). İmge Kitabevi.

Genç, S. Z. ve Eryaman, M. Y. (2008). Değişen değerler ve yeni eğitim paradigması. *Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(1), 89-102.

Geuss, R. (2002) *Eleştirel Teori Habermas ve Frankfurt Okulu,* (Çev: F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı.

Giroux, H. (1997). *Pedagogy and the politics of hope: theory, culture, and school*. Westview Press.

Giroux, H. A. (2004). Critical pedagogy and the postmodern/modern divide: Towards a pedagogy of democratization. *Teacher Education Quarterly, 31*(1), 31-47.

Giroux, H. A. (2008). *Eleştirel pedagojinin vaadi* (Çev. U.D. Tuna) İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Gök, F. (2014). Eşitlik, sosyal adalet ve eğitimin neoliberal dönüşümü. M. Uysal ve A. Yıldız (Edt.) *Eleştirel Eğitim Yazıları*. Siyasal Kitabevi.

Gültekİn, M. (2020). Değişen toplumda eğitim ve öğretmen nitelikleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, *10*(1), 654-700.

Güneş, F. (2000). *Okuma-yazma öğretimi ve beyin teknolojisi.* Ocak Yayınları.

Halpern, D. F. (2003). *Thoughts and knowledge: An introduction to critical thinking*. Lawrence Erlbaum Associates.

Hovey, R. (2004). Critical pedagogy and international studies: reconstructing knowledge through dialogue with the subaltern. *International Relations, 18*(2), 241–254.

Hudson, T. (2007). *Teaching second language reading.* Oxford: Oxford University Press.

Kellner, D. (2001). New technologies/New literacies: Reconstructing education fort the new millennium. *International Journal of Technology and Design Education, 11,* 67-81.

Kesik, F. ve Bayram, A. (2015). Eğitim sisteminin eleştirel pedagoji perspektifinden değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(3), 900-921.

Kincheloe, J. L. (2004). *Critical pedagogy primer*. New York: Peter Lang.

Kincheloe, J. L. (2018). *Eleştirel pedagoji (*Çev. K. İnal). Yeni İnsan Yayınevi.

Korkutan, K. ve Kaplan, K. (2022). Eleştirel düşünme ve eleştirel okuryazarlık bağlamında Paulo Freire: Ezilenlerin Pedagojisi. *Turkish Studies-Education, 17*(1), 141-158. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.50609.

Kurnaz, H. (2020). Okuma eğitiminde değişen paradigma: Çoklu metinleri anlama. O. Zahal, (Ed.), Eğitim bilimlerinde teori ve araştırmalar içinde s. 209-236. Gece Kitaplığı.

Kurnaz, H. ve Çelikkanat-Nas, Ş. (2022). Ortaokul öğrencilerine yönelik eleştirel okuma öz yeterlik ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 11*(2), 793- 812.

McLaren, P. (2003). *Critical pedagogy: a look at the major concepts*. In A. Darder, M. Baltodano, & D. R. Torres (Eds.), The critical pedagogy reader (pp. 69-103). Routledge Falmer.

McLaren, P. (2011). *Okullarda yaşam: Eleştirel pedagojiye giriş (Çev. M. Y. Eryaman ve H. Arslan).* Ankara: Anı Yayıncılık.

Neilsen, A. R. (2006). *Critical thinking and reading: Empowering learners to think and act*. Illinois: The National Council of Teachers of English.

Önal, İ. (2010). Tarihsel değişim sürecinde yaşam boyu öğrenme ve okuryazarlık: Türkiye deneyimi. *Bilgi dünyası*, *11*(1), 101-121.

Özenç, M. (2020). Sınıf öğretmenlerinin bakış açısıyla okulların sahip olması gereken nitelikler. *Turkish Studies - Education, 15*(4), 2841-2855

Öztürk, N. (2005). İktisadi kalkınmada eğitim rolü. *Sosyoekonomi Dergisi, 1*, 27-44.

Peters, M. (2005). Critical pedagogy and the future of critical theory. In I. G. Ze'ev (Eds.), *Critical theory and critical pedagogy today*. University of Haifa Publication.

Potur, Ö. (2022). Eleştirel pedagojiden eleştirel okuryazarlığa eğitime farklı bir yaklaşım. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 109-124. https://doi.org/10.38120/banusad.1198105

Potur, Ö. (2022). Eleştirel pedagojiden eleştirel okuryazarlığa eğitime farklı bir yaklaşım. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 109-124.

Saygılı, S. (2013). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde eğitimde dönüştürücü bir entelektüel olarak öğretmenler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Özel Sayı),* 263-274.

Spring, J. (1991). *Özgür eğitim* (Çev. A. Ekmekçi). Ayrıntı Yayınevi.

Türkben, T. ve Satılmış, S. (2022). Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık, dijital okuryazarlık ve eleştirel okuryazarlık becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *7*(2), 345-364.

Viennet, R., & Pont, B. (2017). Education policy implementation: A literature review and proposed framework. OECD Working Paper, No. 162. https://doi.org/10.1787/fc467a64-en

Wagner, R. K., Torgesen, J. K., & Rashotte, C. A. (1999). *The comprehensive test of phonological processing examiner's manual.* ProEd.

Wallace, C. (2003). *Critical reading in language education.* Springer.

Wink, J. (2005). *Critical pedagogy* (2nd. ed.). USA: Pearson Education

Yakut-Özek, B. (2019). Eleştirel kuram (Frankfurt okulu) bağlamında ideoloji ve eğitim ilişkisinin çözümlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 39*(3), 1535-1557.

Yıldırım, A. (2013). *Eleştirel pedagoji*. Anı Yayıncılık.

Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2011). Öğretmen adaylarının eleştirel pedagoji ile ilgili görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 12*(3), 195-213.

Yılmaz, Z. (2016). Paulo Freire'nin felsefesinde özgürleşmenin aracı olarak eğitim. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*, 299-313.

4. BÖLÜM
ELEŞTİREL DÜŞÜNME

Mustafa ŞENEL

Öğretmenler!

Yeni nesli, Cumhuriyet'in özverili öğretmen ve eğitmenleri, sizler yetiştireceksiniz; yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin yeteneğiniz ve özveriniz derecesiyle uygun olacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister. Yeni nesli, bu kalite ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir. Sizlerin, seçkin görevinizin yerine getirilmesine büyük özveriyle varlığınızı vereceğinize hiç şüphe etmem. (...) Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı şekilde bütün ilim derecelerindeki öğrenim ve eğitimlerinin uygulamalı olması önemlidir. Memleket çocuğu, her öğrenim derecesinde ekonomik hayatta istekli, eser sahibi ve başarılı olacak şekilde donanımlı olmalıdır. Millî ahlâkımız, uygar ilkelerle ve hür düşüncelerle arttırılmalıdır. Bu çok önemlidir, özellikle dikkatinizi çekerim. Göz korkutma ilkesine dayanan ahlâk, bir erdem olmadığı gibi güvene de uygun değildir.

Efendiler!

Bu görüşümde sizin tamamen benimle beraber olduğunuza şüphe etmiyorum. Genel öğrenim ve eğitim programımız da bu temelleri içine alır. Fakat biliyorsunuz ki, görüşlerin, programların kesin ve açık olması çok önemli olmakla birlikte verim ve eser verebilmesi, onların becerikli, anlayışlı ve özverili öğretmenlerimiz tarafından okullarımızda çok büyük dikkat ve gayretle uygulamasına bağlıdır. İşte özellikle sizden rica edeceğim konu budur. Sizin başarınız, cumhuriyetin başarısı olacaktır. Arkadaşlar, yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askerî, siyasî, idarî inkılâplar sizin, saygıdeğer öğretmenler, sosyal ve fikrî inkılâptaki başarılarınızla desteklenecektir. Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, ***"Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister."***

Mustafa Kemal ATATÜRK

Hâkimiyet-i Milliye: 26.08.1924

ihtiyacı artırmaktadır. Bu durum, eleştirel düşünce becerilerinin gelişimi ile mümkün olabilir.

Çağın gereksinimlerine uygun bireylerin yetiştirilmesi, büyük ölçüde eğitimin kalitesine bağlıdır. Eğitim, öğretmenlerin öğrencilerini üst düzey düşünme becerileri ile donatmalarını gerektiren zorlu ve anlamlı bir görevi üstlenir. Bu konuda özellikle okul yöneticilerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Demokratik okul kültürünü, dikey bir hiyerarşik bir yapıdan ziyade yatay ve döngüsel bir hiyerarşik düzen şeklinde kurmak ve bu kültür çerçevesinde "*fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür*" bireyler yetiştirmek, okul yöneticilerinin temel misyonu olmalıdır. Eğitim ortamında demokratik bir atmosferin oluşturulması, öğrencilere düşünce özgürlüğü tanıma ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirme imkânı sağlar. Böylece, öğrenciler sadece bilgi edinmekle kalmaz, aynı zamanda bağımsız düşünme ve problem çözme yetenekleriyle donanırlar. Bu, çağın dinamiklerine ayak uydurabilen, eleştirel düşünceye sahip ve toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmiş bireylerin yetişmesine katkıda bulunur.

Kaynaklar

Abd Kadir, N., Subki, R., Jamal, F., & Ismail, J. (2014). The importance of teaching critical reading skills in a Malaysian reading classroom. *In International Academic Conference,* 208-218.

Asakereh, A., Yousofi, N. (2018). Reflective thinking, self-efficacy, self-esteem and academic achievement of Iranian EFL students in higher education: Is there a relationship? *Int. J. Educ. Psychol.* 7, 68–89.

Atatürk, M.K. (1924). Mualimler birliği kongresi üyelerine sesleniş. *Hâkimiyet-i Milliye*: 26.08.1924. https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/muallimler-birligi-kongresi-uyelerine

Bassham, G., Irwin, W., Nardone, H., ve Wallace, J. M. (2011). Critical thinking: A student's introduction (Fourth Edition). McGraw-Hill.

Bağçeci, B. & Şenel, M. (2019). Development of pupils' critical thinking skills through journal writing. *International Forum for Education*, *12*(1), 129-139.

Boncori, I. & Vine, T. (2014). Learning without thought is labour lost, thoughtwithout learning is perilous: the importance of pre-departure training and emotions management forexpatriates working in China. *International Journal of Work Organisation and Emotion, 6*(2), 155-177.

Butler, H.A. & Halpern, D.F. (2020). Critical thinking impacts our everyday lives. Cambridge University Press. Doi: 10.1017/9781108684354.008

Castellanos, S., Martín, M.E., Dapelo, B. (2012). Cuestionario de personalidad eficaz en población adulta de 30a 60 años. *Revista de Orientacion. Educational, 50*, 15–30.

Cohen, M. (1993). Making critical thinking a classroom reality. *Political Science and Politics*, *26*(2), 241-244.

Cottrell, S. (2017). *Critical thinking skills: Effective analysis, argument and reflection.* Bloomsbury Publishing.

Çarkıt, C. (2019). Türkçe eğitiminde eleştirel dinlemenin/izlemenin önemi ve yeri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *16*, 180-193. Doi: 10.29000/rumelide.618150

Demir, M.K. (2006). İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler derslerinde eleştirel düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *26*(3), 155-169

Durhan, G. (2021). Eleştirel düşünme: bir sokratik sorgulama metodolojisi. *Temaşa Felsefe Dergisi 15*, 86-97.

Elias, M.J. ve Kress, J.S. (1994). Social decision-making and life skills development: a critical thinking approach to health promotion in the middle school. *Journal of School Health*, *64*(2), 66-62.

Gibson, C. (1995). Critical thinking: Implications for instruction. *American Library Association RQ, 35*(1), 27-35.

Gümüş, T.T. (2011). Orta Çağ'dan erken modern döneme batı Avrupa'da eğitim tarihi: Yeni yaklaşımlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergis*i, *6*(1), 025-040.

Halpern, D. F. (1998). Teaching critical thinking for transfer across domains: Dispositions, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*, *53,* 449–455.

Hendricks, J. K. (2010). *Preparing students for critical-thinking applications on standardized tests.* Doctoral Thesis. Walden University, Collage Of Education, Administrator Leadership for Teaching and Learning.

Hudson, T. (2007). *Teaching second language reading.* Oxford University Press

Jones, K. & Mules, R. 2001. Developing critical thinking and activism. The Anti-Bias Approach in Early Childhood. French Forest: Pearson Education, 192-197

Kárpáti, L. (2009). The renaissance as the era of scientific and literary development. Doi: 10.13140/RG.2.1.4211.6085. Thesis for: PhD

Lin, S.-H., Wu, C.-H., Chen, L.H. (2015). Unpacking the role of self-esteem in career uncertainty: A self-determination perspective. *J. Posit. Psychol*. *10,* 231–239

Merma-Molina, G., Gavilán-Martín, D., Baena-Morales, S., & Urrea-Solano, M. (2022). Critical thinking and effective personality in the framework of education for sustainable development. *Education Sciences*, *12*(1), 1-16.

Paul, R. A., Binker, J. A., Jensen, K. & Kreklau, H. (1990). Critical thinking handbook 4th.-6th grades a guide for remodellingg lesson plans, in language, arts, social studies & science. Rohnert Park, CA: *Foundation for Critical Thinking*. Sonoma State University.

Paris, S. G., Wasik, B. A., & Turner, J. C. (1996). The development of strategic readers. N.J.: Lawrence Erlbaum Associates

Petzer, A. (2010). The extent to which teachers create classroom climates that nurture the development of critical thinking abilities. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, The North-West University, Faculty of Humanities.

Shermis, S. S. (1992). Critical thinking: Helping students learn reflectively. ERIC Clearinghouse on Reading and Communication Skills

Simpson, E. & M, Courtney. (2002). Critical thinking ın nursing education: A literature review. *International Journal of Nursing Practice 8*, 89– 98.

Slattery, P. (1990). Encouraging critical thinking: A strategy of commenting on college papers. *College Composition And Communication, 41,* 332–335.

Tenenbaum, G., Naidu, S., Jegede, O., & Austin, J. (2001). Constructivist pedagogy in conventional on-campus and distance learning practice: An exploratory investigation. *Learning and Instruction*, *11,* 87-111.

Tükel, Y., Akçakese, A., Yolcu, A. F., ve Demirel, M. (2022). Eleştirel düşünme engellerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi: Rekreasyon yönetimi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, *5*(4), 1122-1137.

Yıldırım, M. (2020). Rönesans ve reformasyon. *Karefad, Çakü, Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters, 8*(1), 184-210

5. BÖLÜM
ELEŞTİREL OKUMA

İhsan GÜZEL - Emine ÖZLEK

Giriş

Kanıtlanabilir gerçekler ve öznel yargılar arasındaki farklılıkları ayırt etme, etkili iletişim yetisini kazanma, bilginin güvenirliliğini ölçebilme, tutarsız yargıları ayırt etme, etkili soru sorma yeteneğini edinme, üst biliş becerisine sahip olma, bilişsel hataların ve ön yargıların farkına varabilme gibi beceriler günümüz bilgi çağında tüm bireylerden beklenen niteliklerdendir (Güzel, 2022). Teknolojinin gelişim göstermesiyle bilgiye erişim seçenekleri artmış buna paralel olarak bilginin doğruluğunu teyit etme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum, bireylerin bilgiye eleştirel yaklaşması gerekliliğini doğurmuştur. Çağımızda bireylerin edindikleri bilgileri teyit etmeden doğru olarak kabul etmemeleri, okunanları bilişsel süzgeçlerinden geçirerek gerçekliğini anlamaları, onu "yorumlamaları, sorgulamaları ve yeniden inşa etmeleri" önem taşımaktadır (Aytan, 2016).

İnternetin günümüzdeki kadar yaygın olmadığı dönemlerde bilgi kirliliğine aşırı derecede maruz kalmayan bireylerin, son yıllarda yoğunlaşan internet kullanımı nedeniyle bilgi kirliliğiyle çok fazla karşılaştıkları söylenebilir. Okuma becerisinin, bireylerin bilgiye ulaşmasındaki en önemli araçlardan biri olması sebebiyle bu beceriye eleştirel bir nitelik kazandırılması gerektiği açıktır. İnsanlık tarihi boyunca çok değerli bir bilgi edinme aracı konumunda bulunan okuma, sürekli geliştirilerek yaşanılan çağın gerekliliklerine göre güncellenmesi gereken bir beceridir. Eleştirel okuma bu beceriyi daha üst seviyelere taşıyan, basılı metinleri basit bir edebi anlamlandırmanın ötesine geçirerek üst bilişsel beceri ve zihinsel aktivitelerin kullanımını gerektiren bir süreçtir (Hladczuk, 1992). Eleştirel okuma, çıkarım yapma ve anlamanın ötesinde üst düzey bir okuma faaliyetidir. Böyle bir okuma yetkinliği için okunan metni temel düzeyde anlayabilmenin yanında analiz, değerlendirme, sorgulama, doğru ve güvenilir bilgileri araştırma gibi becerilere de sahip olunması gerekir

erişimde ve analizde yardımcı olurken düşünme becerilerini geliştirerek öğrencilerin öğrenmelerini zenginleştirir. Ayrıca, eleştirel okuma, öğrencilerin akademik başarılarını artırır ve mesleki hayatta daha etkili bir şekilde iletişim kurmalarına katkı sağlar. Bu nedenle, eleştirel okuma eğitimi, eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak önemli bir rol oynar ve öğrencilere yaşamları boyunca değerli bir araç sağlar.

Kaynaklar

Akyol, H. (2006). *Türkçe öğretim yöntemleri*. Kök Yayıncılık.

Arıcı, A. F. (2017). *Okuma eğitimi.* Pegem Akademi Yayıncılık.

Aşılıoğlu, B. (2008). Bilişsel öğrenmeler için eleştirel okumanın önemi ve onu geliştirme yolları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi* Dergisi, (10), 1-11.

Aytan, N. (2016). Eğitimde yaratıcı okuma. Milli Eğitim Dergisi, 45(209), 295-313.

Ayyıldız, M., Bozkurt, Ü., & Canlı, S. (2006). Okuma kültürü üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(169).

Bean, J. C. (2011). Engaging Ideas: The Professor's Guide to Integrating Writing, Critical Thinking, and Active Learning in the Classroom. Jossey-Bass.

Belsey, C. (2002). *Poststructuralism: A very short introduction*. OUP Oxford.

Birkenstein, C., & Graff, G. (2018). *They say/I say: The moves that matter in academic writing.* WW Norton & Company.

Brookfield, S. D. (2012). Critical theory and transformative learning. *The handbook of transformative learning: Theory, research, and practice*, 131-146.

Brown, R. (2015). "Evaluating Arguments in Academic Writing." Critical Thinking Journal, 20(1), 65-80.

Davis, L. (2014). "Analyzing Rhetorical Strategies in Persuasive Writing." Rhetoric and Composition Quarterly, 30(4), 451-468.

Ennis, R. H. (1996). Critical thinking dispositions: Their nature and assessability. *Informal logic,* 18(2), 165-182

Esemen, A., & Sadioğlu, Ö. (2021). İlkokul Türkçe ders kitaplarının eleştirel okuma becerisi açısından incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 35(3), 436-460.

Fish, S. (1980). *Is there a text in this class?: The authority of interpretive communities*. Harvard University Press.

Flemming, L. E. (2009). *Reading for thinking.* Houghton Mifflin Company.

Güzel, İ. (2022). *Ortaokullarda eleştirel düşünme öğretimi.* ASOS yayınları.

Güzel, İ., & Erdem, İ. (2022). İçerik Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin 5. Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerine Etkisi. *Electronic Turkish Studies*, *17*(6).

Hladczuk, J. J. (1992). *An examination of the comparative critical English reading ability of US-born and foreign graduate students*. State University of New York at Buffalo.

İşeri, K. (1998). Okuma ediminin eğitimsel işlevi. *Dil dergisi,* 70, 5-18.

Johnson, A. (2018). "The Role of Context in Textual Analysis." Literary Contexts Journal, 42(2), 189-204.

Johnson, M. (2010). "Understanding Main Ideas in Texts." Reading Research Quarterly, 45(3), 340-356.

Knott, D. (2005). Critical reading towards critical writing. *Toronto: New College Writing Center.*

Kurnaz, H., & Çelikkanat Nas, Ş. (2022). Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 11(2), 793-812.

Lehman, B., & Hayes, D. (1985). Advancing critical reading through historical fiction and biography. *The Social Studies*, 76(4), 165-169.

Öztürk, C., & Otluoğlu, R. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(15), 173-182.

Paul, R., & Elder, L. (2005). Critical thinking and the art of substantive writing (Part I). *Journal of Developmental Education*, 29(1), 40-41.

Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical Thinking: The Nature of Critical and Creative Thought. Journal of Developmental Education, 30(2), 34-35.

Richetti, C. T., & Tregoe, B. B. (2001). *Analytic processes for school leaders*. ASCD.

Sever, S. (2008). Dil Öğretiminde Eğitim Ortamlarının Düzenlenmesi, *Türkçe Öğretimi Kongresi Kitabı*, 18-20 Mayıs, İstanbul.

Smith, P. (2012). "Analyzing Textual Evidence in Literary Criticism." Journal of Literary Analysis, 38(4), 521-537.

Ünalan, Ş. (2006). *Türkçe öğretimi.* Nobel Yayıncılık.

Wallace, M., & Wray, A. (2021). Critical reading and writing for postgraduates. Sage.

Walz, J. (2001). *Critical reading and the Internet.* French Review, 1193-1205.

Wilson, K. (2017). "Authorial Perspective in Literary Analysis." Perspectives on Literature, 25(3), 310-326.

Yıldız, C. (2008). *Türkçe öğretimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.

6. BÖLÜM
KURGUSAL METİNLER VE ELEŞTİREL OKUMA

Merve ERCAN - Bahar DOĞAN KAHTALI

Giriş

Dil öğretimi sürecinde çeşitli becerilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu beceriler; dilin işleyişine bağlı olarak düşünme biçimleriyle etkileşim hâlinde olabilmektedir. Genel olarak dil becerileri; dinleme, konuşma, okuma ve yazma olmak üzere dört şekilde incelenir (Tompkins, 2002). Cox'a (2005) göre daha geniş açıdan bakıldığında dil becerileri; ifade ve düşünce için sayısız olanak sunan, bir iletişim sistemi olan dile ait her şeyi içermektedir. Dilin dört farklı yetkinlik alanı olarak nitelendirilebilecek temel becerilerin ve zihinsel faaliyetlerin bir yansıması olan düşüncenin; dil sisteminin olanaklarıyla ifadesine olanak sağlayan dilsel ve düşünsel unsurların her biri ayrı işleve ve öneme sahiptir.

Gunning'e (2003) göre en önemli birikim olan dil ediniminden sonra en büyük düşünsel başarı, okumadır. Okuma, dil becerileri ve okulda kazanılan yetenekler arasında en önemlisidir (Okur, 2013). Okuma becerisi; öğrencinin sınıftaki başarısını artırmada, metni tanımada ve anlamada büyük öneme sahiptir (Villanueva, 2022). Alan yazınında önemi sıklıkla vurgulanan okuma becerisinin işlevine yönelik çıkarımda bulunmak için okuma amaçları üzerinde durulması gerektiği düşünülmektedir. Grabe ve Stoller'a (2011) göre okumanın çeşitli amaçları vardır. Bu amaçlar bireylerin gündelik yaşamlarında sıklıkla okuma eylemine ihtiyaç duyduklarına işaret etmektedir. Basit bilgileri edinme ve gözden geçirme için okumadan, eleştirme ve anlam kurma için okumaya kadar uzanan bu amaçlar okuma becerisinin bireylerin yaşamındaki işlevsel yönünü açıkça ortaya koyabilmektedir. Bu amaçlar arasında yer alan metinleri eleştirmek için okuma amacı, eleştirel okumanın önemini ve gerekliliğini gündeme getirmektedir. Okuma teknikleri arasında yer alan "eleştirel okuma" metnin anlamlandırılması ve bütün unsurlarıyla değerlendirilmesi için başvurulan teknik olarak tanımlanabilir.

Kaynaklar

Adalı, O. (2010). Etkileşimli ve eleştirel okuma teknikleri. Toroslu Kitaplığı.

Adalı, O. (2016). Anlamak ve anlatmak. Pan Yayıncılık.

Akbayır, S. (2013). Eğitim fakülteleri için cümle ve metin bilgisi (7. Baskı). Pegem Akademi.

Aktaş, Ş. (2017). Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin tahlili. Kurgan Edebiyat.

Arıcı, A. F. (2018). Okuma eğitimi (4. Baskı). Pegem Akademi.

Axelrod, R.B., Cooper, C.R., Carillo, E.C., & Cleaves, W.T. (2020). Reading critically, writing well. (A reader a guide) (Twelfth edition). Bedford/St. Martin's.

Axelrod, R.B., Cooper, C.R., Carillo, E.C., & Cleaves, W.T. (2021). The St. Martin's Guide to Writing (Thirteenth Edition). Bedford/St. Martin's.

Balcı, A. (2016). Okuma ve anlama eğitimi (2. baskı). Pegem Akademi.

Begunova, M. (2018). Critical reading strategies in teaching university students in non-linguistic environment. Web of Scholar, 4(2), 73-77.

Cox, C. (2005). Teaching language arts. (Fifth edition). Pearson Education.

Çelik, M. E. (2020). Akademik Türkçe öğretiminde okuma eğitimi. B. Tüfekçioğlu (Ed.), Akademik amaçlar için Türkçe öğretimi – kuram ve uygulama içinde (ss. 131-162). Pegem Akademi.

Çifci, M. (2006). Eleştirel okuma. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 55-80.

Dilidüzgün, Ş. (2020). Süreç ve tür odaklı okuma ve yazma eğitimi. Anı Yayıncılık.

DiYanni, R. (2017). Reading responsively, reading responsibly: an approach to critical reading. R. DiYanni & A. Borst (Ed.), Critical reading across the curriculum in (pp. 3-23). JohnWiley & Sons.

Emiroğlu, H. (2014). Eleştirel okuma öğretiminin eleştirel okuma becerisine etkisi [Yüksek lisans tezi]. Düzce Üniversitesi.

Geisinger, K. F. (2016). 21st century skills: What are they and how do we assess them? Applied Measurement in Education, 29(4), 245-249. https://doi.org/10.1080/08957347.2016.1209207

Grabe, W., & Stoller, F.L. (2011). Teaching and reasearching: reading. Routledge.

Gunning, T. G. (2003). Creating literacy instruction for all children (Fourth edition). Pearson Education.

Güneyli, A. (2003). *Metin türlerine göre okuduğunu anlama becerisinin sınanması (Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Üniversiteleri üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Hairston-Dotson, K., & Incera, S. (2022). Critical Reading: What Do Students Actually Do?. Journal of College Reading and Learning, 52(2), 113-129. https://doi.org/10.1080/10790195.2022.2033648

Hopkins, E. J., & Weisberg, D. S. (2017). The youngest readers' dilemma: A review of children's learning from fictional sources. Developmental Review, 43, 48-70. http://dx.doi.org/10.1016/j.dr.2016.11.001

İnan, K. (2022). Okuma ve yazma yoluyla eleştirel düşüncenin geliştirilmesi. N. Kardaş ve M. N. Kardaş (Ed.), Türkçe Öğretimi içinde (ss. 263-279). Pegem Akademi.

İnan, K. (2022). Okuma ve yazma yoluyla eleştirel düşüncenin geliştirilmesi. N. Kardaş ve M. N. Kardaş (Ed.), Türkçe öğretimi içinde (ss. 263-279). Pegem Akademi.

İşeri, K. (2021). Sözden yazıya dile gelen metin (5. baskı). Pegem Akademi.

Karadüz, A. (2010). Dil becerileri ve eleştirel düşünme. Turkish Studies, 5(3), 1566-1593.

Karatay, H. (2018). Okuma eğitimi kuram ve uygulama (3. baskı). Pegem Akademi.

Khabiri, M., & Pakzad, M. (2012). The effect of teaching critical reading strategies on EFL learners' vocabulary retention. The Journal of Teaching Language Skills, 4(1), 73-106.

Kıroğlu, K. (2020). Okuduğunu anlama stratejileri. Pegem Akademi.

Kurt Taşpınar, H. (2019). Critical reading. F. Çubukçu (Ed.), Critical thinking: theory ve practice in (pp. 1-16). Pegem Akademi.

Larking, M. (2017). Critical reading strategies in the advanced English classroom. APU Journal of Language Research, 2, 50-68. https://doi.org/10.34409/apujlr.2.0_50

Marschall, S., & Davis, C. (2012). A conceptual framework for teaching critical reading to adult college students. Adult learning, 23(2), 63-68. https://doi.org/10.1177/1045159512444265

Mather, P., & McCarthy, R. (2012). The art of critical reading. (Third Edition). McGraw-Hill.

McGann, J. (2001). "Reading fiction/teaching fiction": A pedagogical experiment. Pedagogy, 1(1), 143-165.

MEB (2018). Okuma Becerileri Dersi Öğretim Programı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

MEB (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Norton, D.E. (2004). The effective Teaching of language arts (Sixth education). Pearson Education.

Okur, A. (2013). 1. Yaşam boyu okuma için okuma öğretimi. A. Okur (Ed.), Yaşam boyu okuma eğitimi içinde (ss. 1-46). Pegem Akademi.

Özdemir, E. (2021). Eleştirel okuma (13. baskı). Bilgi Yayınevi.

Özüdoğru, M. (2016). Eleştirel söylemden eleştirel okumaya. Anı Yayıncılık.

Saleh, S. E. (2019). Critical thinking as a 21st century skill: conceptions, implementation and challenges in the EFL classroom. European Journal of Foreign Language Teaching 4(1), 2-12. http://dx.doi.org/10.46827/ejfl.v0i0.2209.

Sousa, D. A. (2014). How the brain learns to read? (Second edition). Sage.

Temizkan, M. (2021). Metin türlerine göre okuma eğitimi (2. Basım). Nobel.

Tompkins, G.E. (2002). Language arts content and teaching strategies (Fifth edition). Merrill. Prentice Hall.

Tompkins, G.E. (2014). Language arts patterns of practice (Eight edition). Pearson.

Villanueva, J. M. (2022). Language profile, metacognitive reading strategies, and reading comprehension performance among college students. Cogent Education, 9(1), 2061683. https://doi.org/10.1080/2331186X.2022.2061683

Yu, J. (2015). Analysis of critical reading strategies and its effect on college English reading. Theory and Practice in Language Studies, 5(1), 134-138. http://dx.doi.org/10.17507/tpls.0501.18

7. BÖLÜM
BİLGİLENDİRİCİ METİNLER VE ELEŞTİREL OKUMA

Önder POTUR

Giriş

Toplumsal, fiziksel ve zihinsel yönleri olan okuma becerisinin temel dil becerileri içerisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Okuma; günlük yaşamda kullanılmasına yönelik sosyal, ses boyutunda fiziksel, anlamlandırılmasında ise zihinsel bir beceri özelliği taşımaktadır (Arıcı, 2018). Okuma; ses organları ve gözle algılanan sembol ve işaretlerin beyin tarafından yorumlanması, anlamlandırılması ve değerlendirilmesi sürecidir (MEB, 2006). Saraçoğlu (2000), okuma becerisini yazılı bir metnin anlamlandırılmasına yönelik beyin, göz ve konuşma organlarının birlikte çalıştıkları bir eylem olarak ifade etmektedir. Özdemir (2011) okumayı yazılı veya basılı kelimeleri duyu organlarımız yoluyla algılama, kavrama, anlamlandırma ve yorumlama olarak tanımlamaktadır. Akbayır'a (2013) göre okuma edimi algılama, belleğe kaydetme, yapılandırma ve yeniden oluşturma aşamalarından oluşan bir süreçtir. Bu tanımlardan bir metnin okunmasında görme, tanıma, kavrama ve akılda tutma aşamalarının olduğu anlaşılmaktadır.

Okuma; dil becerilerini geliştirme, düşünceyi zenginleştirme ve geleceği yapılandırma faaliyetlerinin en önemlileri arasındadır (Güneş, 2012). Okuma süreci ile beraber öğrenci yeni bilgi, durum, deneyim ve olayları tanımakta ve araştırma, öğrenme, tartışma, yorumlama ve eleştirel düşünme becerisi kazanmaktadır (MEB, 2006). Bu kapsamda okuma türlerinden biri olan eleştirel okumanın temel alındığı uygulamalarda bireyin okuduklarını yargılaması, sorgulaması ve önceki bilgileriyle karşılaştırma yapması sağlanmakta, böylece aktif öğrenen ve öğrendiklerini günlük yaşam problemlerine uygulayan bireylerin yetişmesi amaçlanmaktadır (Çetinkılıç ve Koray, 2017). Eleştirel okumada okuyucunun okuduklarını sorgulaması, kendi aklını kullanarak bir yargıya varması önemlidir (Özdemir, 2011).

Yazarın Düşünceleri	Sizin Düşünceleriniz
İlgilerine ve yeteneklerine göre işte çalışmayan çocuklar ve gençler başarılı olamazlar. Sevdiği işte çalışan insan kendisini mutlu, yeterli, başarılı ve çalışkan hisseder. İnsanlar kendi özellik, eğilim ve yeteneklerine göre işlerde çalışırlarsa başarılı olurlar. Sevmediği işte çalışan bir insan kendisini çalıştığı işe veremez.	Yazarın düşüncelerine genel olarak katılıyorum. Bir insanın işinde başarılı olması onu kendi hayatında mutlu edecektir. Kendi ilgi ve yeteneklerimize göre bir işte çalışmak da oldukça önemlidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki günümüzde sevdiği ve istediği bir işte çalışan insan sayısı oldukça azdır. Bunun sosyal ve ekonomik birçok sebebi vardır. Bir insan sevmiyorum, beğenmiyorum, bana göre değil diye mevcut işleri kabul etmezse iş bulmakta zorlanabilir.
Sonuç: İnsan iş seçimi yaparken kendi özelliklerine ve yeteneklerine göre tercih yapmaya çalışmalıdır. Ancak sevmediği bir işte çalışmak zorunda kalmışsa çok fazla üzülmemeli, bu işi bir şekilde sevmeye ve başarmaya çalışmalıdır.	

Yazar-Okur Düşünceleri Çizelgesi

Kaynakça

Adalı, O. (2010). Etkileşimli ve eleştirel okuma teknikleri. Toroslu Kitaplığı.

Akbayır, S. (2013). Cümle ve metin bilgisi. Pegem Akademi.

Akyol, H. (2006). Yeni programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri. Kök Yayıncılık.

Arıcı, A. F. (2018). Okuma eğitimi. Pegem Akademi.

Baki, Y. (2020). Metin türlerine göre okuma eğitimi. M. Kaya ve M. N. Kardaş (Ed.), Okuma eğitimi içinde. Pegem Akademi.

Burns, C. P., Betty D. R. & Elinor P. R. (1982). Teaching reading in elementary school. Houghton Mifflin Company.

Çekici, Y. E. (2014). Rıfat Ilgaz'ın çocuk kitaplarında karşıt söylem bağlamında eleştirel okuma etkinlik önerileri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Çetinkılıç, S. ve Koray, Ö. (2017). Fen eğitiminde disiplinlerarası bir yaklaşım: eleştirel okumanın bilimsel metinlerin anlaşılmasında kullanılması. Anadolu Öğretmen Dergisi, 1(2), 57-74.

Çifci, M. (2006). Eleştirel okuma. Belleten. 55-80.

Çoban, A. (2016). Eleştirel okuma. A.Karadüz (Ed.), Eleştirel dil becerileri içinde. Pegem Akademi.

Dilidüzgün, Ş., Çetinkaya Edizer, Z., Ak Başoğul, D. ve Karagöz, M. (2019). Türkçe öğretiminde metin türüne uygun okuma eğitimi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(1), 165-185.

Dönmez, C. ve Yazıcı, K. (2006). Sosyal bilgilerde öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesinde metin yapısına bağlı olarak kullanılabilecek strateji ve teknikler. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(16), 137-154.

Emiroğlu, H. (2014). Eleştirel okuma öğretiminin eleştirel okuma becerisine etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Düzce Üniversitesi.

Epçaçan, C. (2012). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri ile okumaya ilişkin tutumları arasındaki ilişki. Turkish Studies, 7(4), 1711- 1726.

Forman, R. (2015). Hıgher education language and presentation support. University of Technology Sydney.

Fry, R. (2000). Kitap nasıl okunur? F. Kurtulmuş (Çev.), Timaş Yayınları.

Gunning, T. G. (2005). Creating literacy instruction for all students. Allyn and Bacon.

Gül, A. (2019). Eleştirel okuma tasviri bibliyografyası [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.

Gündüz, O ve Şimşek, T. (2019). Uygulamalı okuma eğitimi el kitabı. Grafiker Yayınları.

Güneş, F. (2007). Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma. Nobel Yayıncılık.

Güneş, F. (2012). Okuma ve zihni yönetme. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18), 1-15.

Güneş, F. (2013b). Türkçe öğretiminde metin seçimi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1(1). 1-12.

Jaini Y. M. J. (1986). Evaluatıng the status of critical readıng skılls ınstructıon ın selected elementary schools. A Dissertation Submitted to The College of The Graduate Studies Texas A&I University in Partial Fulfillment of The Requirements for The Degree of Doctor of Education.

Karakuş, E. ve Taş, H. (2007). Türkçe öğretimi etkinlikleri. M. M. Nuhoğlu (Ed.). Nobel Yayıncılık.

Karatay, H. (2007). İlköğretim Türkçe öğretmeni adaylarının okuduğunu anlama becerileri üzerine alan araştırması [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Karatay, H. (2011). Okuma eğitimi kuram ve uygulama. Berikan Yayınevi.

Kılıç, M. ve Aytan, T. (2019). Özgün içerikli etkinliklerin üstün yetenekli ve zekâlı öğrencilerin eleştirel okuma becerisine etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2006). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). Türkçe dersi öğretim programı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Özdemir, E. (2011). Eleştirel okuma. Bilgi Yayınevi.

Özdemir, S. (2016). Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki öyküleyici ve bilgilendirici metinlerin okunabilirlik durumu. Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi, 1(1), 33-46.

Özensoy, A. U. (2012). Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersiyle ilgili öğrencilerin görüşleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(1), 187-202.

Özmen, R. (2001). Okuma becerisi konu alanı ders kitabı inceleme. Nobel Yayıncılık.

Saraçoğlu, A. (2000). Dil ve edebiyat terimleri sözlüğü. ETAM A.Ş.

Sidekli, S. (2021). Metin öğretimi. M. Yılmaz (Ed.), Yeni gelişmeler ışığında Türkçe öğretimi içinde. Pegem Akademi.

Smith, B. D. (2004). The reader's handbook: reading strategies for college and everyday life. Pearson-Longman.

Sulak, S. E. (2014). Süreçsel modelle bilgilendirici metin öğretiminin okuduğunu anlama becerilerine etkisi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Şahinel, S. (2002). Eleştirel düşünme. Pegem Akademi.

Şimşek, N. D. (2020). Türkçe eğitimi açısından eleştirel okuma kavramının değerlendirilmesi. İ. Kalenderoğlu ve P. Kanık Uysal (Ed.), Türkçe eğitimine adanan bir ömür Dr. Asiye Duman'a armağan içinde. Pegem Akademi.

Temizkan, M. (2021). Metin türlerine göre okuma eğitimi. Nobel Yayın Dağıtım.

Temizyürek, F. (2008). Farklı türdeki metinlerin ilköğretim sekizinci sınıflarda okuduğunu anlamaya etkisi. Eurasian Journal Of American Folklore, 108, 58-69.

Tompkins, G. E. (1996). Literacy for the 21st century: a balanced approach. Upper Saddle River. Prentice Hall.

Ünal, E. (2006). İlköğretim öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri ile okuduğunu anlama ve okumaya ilişkin tutumları arasındaki ilişki [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Yılmaz, E. (2022). Uygulamalı metin bilgisi. Pegem Akademi.

8. BÖLÜM
MEDYA METİNLERİ VE ELEŞTİREL OKUMA

Kadir KAPLAN - Kadir KORKUTAN

Giriş

Neredeyse tüm bilimsel araştırmalar mevcut bir problemi çözme veya hâlihazırda kullanılan bir uygulamayı daha etkili/ kullanışlı hâle getirme amacı taşımaktadır. Teknoloji ürünleri ise, işte bu bilimsel araştırmalardan elde edilen bulgular sonucunda geliştirilen çıktılardır. Şu hâlde gerek bilimsel araştırmaların gerekse bu araştırmalar sonucu ortaya çıkan teknoloji ürünlerinin (icatlar, donanımlar, yazılımlar vs.) temelde insan hayatını daha kolay ve yaşanabilir hâle getirme amacı taşıdığından söz etmek mümkündür. Bununla birlikte her yeni teknoloji ürünü insanlığa sağladığı faydanın yanı sıra, belirli dönem ve şartlarda, zararlarıyla da anılır olmuş, bu konuda farklı platformlarda çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların özellikle son dönemlerde bilişim ve medya teknolojileri konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin internet teknolojisi gerek kişisel gerek mesleki gerekse sosyal anlamda insan hayatını pek çok açıdan daha kolay hâle getirmesi yönüyle olumlu, gereğinden fazla zaman harcanmasına sebep olması ve amacı dışında kullanılması yönleriyle de olumsuz olarak nitelendirilebilmektedir. Aynı durum televizyon, telefon gibi medya ve iletişim teknolojileri için de geçerlidir. Burada farkına varılması gereken temel unsur yarar/ zarar konusunun teknoloji ürünüyle değil, o teknolojiyi kullanan bireylerin tutum ve davranışlarıyla ilgili olduğudur.

Günümüzde önemi giderek artan ve sürekli değişim içinde olan medya, iletişim araçları ve çeşitli sosyal ortam sağlayıcıları aracılığıyla gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş durumdadır. Zaman içinde hızla yaygınlaşan medya daha geniş kitlelere hitap etmeye başlamıştır. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının ve medya metinlerinin gücü ve etkisi farklı dönemlerde, farklı amaçlarla kullanılmıştır. Işık (2012), kitle iletişim araçlarının 1910 ile 1940 yılları arasında daha çok propaganda amacıyla ve insanları etkilemek için kullanıldığını; ancak 1960'lara doğru gelindiğinde bu araçların etkilerinin

eleştirel okuma, bir bilgi edinme yöntemi olmanın dışında aynı zamanda öğrencilerin düşünme ve anlama yeteneklerini geliştirmelerinde önemli bir araçtır. Eleştirel okuma her okuyucu seviyesi için özgün deneyimler ve fırsatlar sunarken okuyuculara kazandırdığı deneyimlerle toplumun da bilinçlenmesine katkıda bulunur.

Medyaya ilişkin hak ve sınırlılıklar her ne kadar kanunlarla korunsa da toplumun medya metinlerini analiz edip değerlendirebilecek düzeyde eleştirel medya okuryazarı olması, içerik üretirken veya tüketirken farkındalık düzeyinin yüksek seviyede olması, bilinçli nesiller yetişmesine önemli derecede katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Akbayır, S. (2013). Eğitim fakülteleri için cümle ve metin bilgisi. Pegem Akademi.

Aktaş, E. (2021). Eleştirel okuma becerisi bakımından 2019 Türkçe dersi öğretim programının (1-8. sınıflar) değerlendirilmesi. Ö. K. Aydemir, İ. N. Uysal ve F. Öztürk (Eds.). Prof. Dr. H. Ömer Karpuz'a armağan: Türkçeye saygı (s.37-55) içinde. Palet Yayınları.

Arıcı, M. A. (2018). Okuma eğitimi. Pegem Akademi.

Aşılıoğlu, B. (2008). Bilişsel öğrenmeler için eleştirel okumanın önemi ve onu geliştirme yolları. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 10, 1-11. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/787169

Ateş, S. (2012). Eleştirel okuma ve bir beceri olarak öğretimi. Turkish Journal of Education, (2)3. 40-49. https://doi.org/10.19128/turje.181063

Aytaş, G. (2005). Okuma eğitimi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(4), 461-470. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/256384

Balcı, A. (2016). Okum ve anlama eğitimi. Pegem Akademi.

Baudrillard, J. (1991). Sessiz yığınların gölgesinde: Toplumsalın sonu. (O. Adanır, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Biçer, S., & Şener, Y. (2020). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında üniversite öğrencilerinin YouTube kullanım alışkanlıkları. Selçuk İletişim, 13(2), 589-627. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1171912

Bilici, İ. E. (2014). Medya okuryazarlığı ve eğitimi. Nobel Akademik.

Bordac, S. E. (2014). Introduction to Media Literacy History. Journal of Media Literacy Education, 6(2), 1-2. https://eric.ed.gov/?id=EJ1046509

Bozkurt, F., & Coşkun, D. (2018). 21. yy okuryazarlığı: Öğretmen adaylarının medya algılarına genel bir bakış. Erciyes İletişim Dergisi, 5(4), 493-511. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.381046

Chandler, D. (2016). Tür kuramına giriş. (J. Özata Dirlikyapan, Çev.). Edebiyat Eleştirisi Dergisi, 6, 119-151. http://monografjournal.com/sayilar/6/tur-kuramina-giris-monograf-sayi-6.pdf

Chomsky, N. (1997). Media Control: The spectacular achievements of propaganda. A Seven Stories Press First Edition, published in association with Open Media.

CML (Center for Media Literacy). (2005). Five key questions of media literacy. https://www.medialit.org/sites/default/files/14B_CCKQPoster+5essays.pdf

Çifçi, M. (2006). Eleştirel okuma. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 54(1), 55-80. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/721400

Deniz, K., Tarakcı, R. ve Karagöl, E. (2019). Okuma kazanımları açısından ortaokul Türkçe ders kitapları. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7(3), 688-708. https://doi.org/10.16916/aded.569153

Dilidüzgün, S., & Aydın Gönül, D. (2017). Türkçe ders kitaplarındaki yazınsal metinleri okuma-anlama etkinliklerinin eleştirel okuma ölçütlerini karşılama yeterliliği. H. Ülper (Ed.). Türkçe eğitimi güncel araştırmaları (s.31-53) içinde. Pegem Akademi.

Erdem, C. (2020). Medya okuryazarlığı ve öğretmen eğitimi: Öğretmen adayları için bir öğretim programı tasarısı. Pegem Akademi.

Eristi, B., & Erdem, C. (2017). Development of a media literacy skills scale. Contemporary Educational Technology, 8(3), 249-267. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/325925

Esemen, A. (2020). Türkçe öğretim programı ve ilkokul Türkçe ders kitaplarının eleştirel okuma becerisi açısından değerlendirilmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Federov, A. (2013). Çocuklar için medya okuryazarlığı: Medya metinlerindeki karakterleri sınıfta çözümlemek. H. Yavuzer ve M. R. Şahin (Eds). 1. Türkiye çocuk ve medya kongresi: Cilt 2 (s.139-155) içinde. Çocuk Vakfı Yayınları.

Freire, P. (1991). Ezilenlerin Pedagojisi. (D. Hattatoğlu, & E. Özbek, Çev.). Ayrıntı Yayınevi.

Göncü, S. (2018). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde y kuşağının whatsapp kullanımı üzerine bir inceleme. TRT akademi, 3(6), 590-612. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/516962

Görgülü Aydoğdu, A. (2017). Medya okuryazarlığı dersi ve öğretmenlerin derse yaklaşımları üzerine bir değerlendirme. International Journal of Social Sciences and Education Research, 3(4), 1245-1257. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/317969

Gündüz Kalan, Ö. (2010). Medya okuryazarlığı ve okul öncesi çocuk: Ebeveynlerin medya okuryazarlığı bilinci üzerine bir araştırma. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1(39), 59-73. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/212138

Güngör, N. (2016). İletişim: Kuramlar ve yaklaşımlar. Siyasal Kitabevi.

Hall, A. (2003). Reading realism: Audiences' evaluations of the reality of media texts. Journal of Communication, 53(4), 624–641. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2003.tb02914.x

Ilgaz Büyükbaykal, C. (2018). Medya okuryazarlığı eğitimi. Der Yayınevi.

Işık, M. (2012). Kitle iletişim teorilerine giriş. Eğitim Yayınevi.

İplikçi, H. G. (2015a). İletişimde temel modeller ve kitle iletişim modelleri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 7(2), 15-25. https://dergipark.org.tr/en/pub/sobiadsbd/issue/35991/403780

İplikçi, H. G. (2015b). Reklamlarda tüketiciyi ikna etmek için kullanılan stratejiler ve reklam örnekleri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 7(1), 65-77. https://dergipark.org.tr/en/pub/sobiadsbd/issue/35983/403703

Jolls, T., & Thoman, E. (2008). 21. yüzyıl okuryazarlığı: Medya okuryazarlığına genel bir bakış ve sınıf içi etkinlikler. (C. Elma, & A. Kesten, Çev. Ed.). Ekinoks Yayınevi.

Karakoç, E., & Gülsünler, M. E. (2012). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında Facebook: Konya üzerine bir araştırma. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (18), 42-57. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/788650

Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1973). Uses and gratifications research. The Public Opinion Quarterly, 37(4), 509-523. https://doi.org/10.1086/268109

Küçükkurt, M., Murat Hazar, Ç., Çetin, M., & Topbaş, H. (2009). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı perspektifinden üniversite öğrencilerinin medyaya bakışı. Selçuk İletişim, 6(1), 37-50. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/177853

MEB. (2006). İlköğretim medya okuryazarlığı dersi öğretim programı ve kılavuzu. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

MEB. (2018). Medya okuryazarlığı dersi öğretim programı (Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 7 veya 8. sınıflar). Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.

MEB. (2019). Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Millî Eğitim Bakanlığı.

Noelle-Neumann, E. (1974). The spiral of silence a theory of public opinion. Journal of Communication, 24(2), 43–51. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1974.tb00367.x

Noelle-Neumann, E., & Petersen, T. (2004). The spiral of silence and the social nature of man. L. Lee Kaid (Ed.). Handbook of political communication research, (s.357-374) in. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Özdemir, E. (2005). Eleştirel okuma. Bilgi Yayınevi.

RTÜK (2011). Radyo ve televizyonların kuruluş ve yayın hizmetleri hakkında kanun. Resmi Gazete.50(27863).

Şahin, A. (2021). Eleştirel medya okuryazarlığı. Anı Yayıncılık.

Thoman, E. (1999). Skills and strategies for media education. Educational Leadership, 56, 50-54. https://www.anteuppd.com/wp-content/uploads/2020/11/Thoman.pdf

Torusdağ, G., & Aydın, İ. (2020). Metindilbilim ve örnek metin çözümlemeleri. Pegem Akademi.

Wallace, M., & Wray, A. (2011). Critical reading and writing for postgraduates (Second Edition). Sage Publicaions.

Yaylagül, L. (2006). Kitle iletişim kuramları: Egemen ve eleştirel yaklaşımlar. Dipnot Yayınları.

Yılmaz, E. (2021). Uygulamalı metin bilgisi. Pegem Akademi.

9. BÖLÜM
İLKOKULDA ELEŞTİREL OKUMA EĞİTİMİ

Mehmet ÖZENÇ

Giriş

Bireylerin kazanması gereken en temel becerilerden birini okuma becerisi oluşturmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca da önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Grabe ve Stoller'e (2013) göre okuma yazılı bir metinden anlam çıkarma ve bunu yorumlama olarak açıklanırken Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde (2023), "bir metni sadece harf ve işaretlere bakıp anlamak veya metni seslendirmek" şeklinde tanımlanmıştır. Okuma sadece yazılı sembolleri seslendirme değildir. Sembollerden anlam çıkarma faaliyetidir aynı zamanda (Özenç ve Özenç, 2020). Özdemir'e (2007) göre okumanın üç boyutu bulunmaktadır. Temel okuma becerisini kazanma birinci boyuttur. İkinci boyut, okumanın alışkanlık haline gelmesidir. Okumanın üçüncü anlam boyutunda ise okumaya düşünmenin de katılarak eleştirel bir biçime dönüştürülmesi bulunmaktadır. Yani eleştirel okumada hem okuma hem de eleştirel düşünme bir arada bulunmaktadır. Flyn'a (1989) göre, eleştirel okumada birkaç düşünce düzeyi aynı anda kullanılır ve etkileşimli bir süreçtir. Özdemir de (2007) bu görüşe paralel olarak eleştirel okumayı, bireyin okudukları üzerine kafa yorması, değerlendirme yapması ve kendi düşüncelerini okudukları üzerinde kullanabilmeyi süreklilik haline getirmesi olarak tanımlamıştır. Eleştirel okumada yazarın metne yansıttığı kişisel görüşlerinin de eleştirisi bulunmaktadır. Wallace'a (2003: 42) göre "eleştirel okuma sadece metinlerde ifade edilen mantığın, argümanın veya duyguların değil, aynı zamanda bunların temelini oluşturan ideolojik varsayımların da eleştirisini içerir". Aslında eleştirel okumada biraz da meydan okuma vardır. Yazarın okuyucuya sunmak istediğine karşı okuyucunun eleştirel olarak oluşturduğu anlamlandırmadır.

Bireyler için temel becerilerden bir tanesi de okuma becerisidir. Ancak günümüzde sadece okuma yapabilmek bireylerin hayatını etkin ve verimli bir biçimde devam ettirmesine olanak tanımamaktadır. Bu temel becerinin üstüne

- Öğrenciler sınıfta rastgele dolaşarak ellerindeki kâğıtlarla ilgili olan diğer kâğıtları bulur ve üçerli grup oluştururlar.
- Bütün öğrenciler eşlerini bulduktan sonra gruplar halinde Pecha Kucha etkinliği ile görsellerle birlikte onlara verilen sürede deyim veya atasözünün anlatımını gerçekleştirir.

❖ **Etkinliğin Değerlendirilmesi**

- Öğrencilerin günlük hayatta atasözü ve deyimleri ne sıklıkta kullandığı sorulur.
- Aşağıda verilen etkinlik kâğıdı öğrencilere dağıtılır ve öğrendikleri atasözü ve deyimler ile anlamlarını yazmaları ve cümle içinde kullanmaları istenir.
- Öğrenciler yazılarını tamamlandıktan sonra yazılanlar paylaşılır ve ders bitirilir.

Atasözü ve Deyimler	Anlamı	Cümle İçinde Kullanımı
1. …	1. …	1. …
2. …	2. …	2. …
3. …	3. …	3. …
4. …	4. …	4. …
5. …	5. …	5. …

Kaynakça

Aktaş, E. (2021). Eleştirel okuma becerisi bakımından 2019 Türkçe dersi öğretim programı'nın (1-8. sınıflar) değerlendirilmesi. (Edt. Ö. Kasım. Aydemir, İ. Nebi. Uysal, Fatih Öztürk). *Prof. Dr. H. Ömer Karpuz'a Armağan Türkçeye Saygı* içinde (s. 37-55). Pegem Akademi.

Çam, B. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin görsel okuma düzeyleri ile okuduğunu anlama, eleştirel okuma ve Türkçe dersi akademik başarıları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çarkıt, C. ve Altun, K. (2020). Ortaokul Türkçe derslerinde eleştirel dinleme/izleme uygulamaları üzerine bir eylem araştırması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15*(25), 3497-3527.

Efe, P. (2022). *Etkileşimli kitap okumanın eleştirel okuma, okuduğunu anlama becerilerine ve okuma motivasyonuna etkisi* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Esemen, A. (2020). *2019 ilkokul Türkçe öğretim programı ve Türkçe ders kitaplarının eleştirel okuma becerisi açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Esemen, A. (2021). Esemen, A., ve Sadioğlu, Ö. (2021). İlkokul Türkçe ders kitaplarının eleştirel okuma becerisi açısından incelenmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, *35*(3), 436-460.

Flynn, L. L. (1989). Developing critical reading skills through cooperative problem solving. *The Reading Teacher*, *42*(9), 664-668.

Grabe, W. & Stoller, F. L. (2013). *Teaching and researching reading* (2nd edition). Routledge.

Gürer (2021). *Yaratıcı okuma etkinliklerinin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, yaratıcı okuma, akıcı okuma ve eleştirel okuma becerilerine etkisi* (Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Millî Eğitim Bakanlığı (2005). İlköğretim okul ders programları ve öğretim kılavuzları (1-5. Sınıflar). Yakutiye Yayıncılık.

Millî Eğitim Bakanlığı (2006). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar) Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Millî Eğitim Bakanlığı (2019). Türkçe Dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=663

Okur, T. (2019). *Okuma çemberlerinin ilkokul öğrencilerinin eleştirel okuma becerilerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özdemir, E. (2007). *Eleştirel okuma*. (7. baskı) Bilgi Yayınevi.

Özenç, M. ve Özenç, E. G. (2020). İlkokul öğrencilerine Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde okuma becerisi (Editör Fatih Mehmet Ciğerci) *İlkokul öğrencilerine Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi* içinde (s. 117-134). Pegem Akademi.

Taglieber, L. K. (2000). *Critical reading and critical thinking: The state of the art.* A Journal of English Language, Literature in English and Cultural Studies, 38, 15-37.

TDK (2023). Güncel Türkçe sözlük. https://sozluk.gov.tr.

Wallace, C. (2003). *Critical reading in language education*. Palgrave Macmillan.

10. BÖLÜM
ORTAOKULDA ELEŞTİREL OKUMA EĞİTİMİ

Bilal Ferhat KARADAĞ

Giriş

Eleştirel okuma eğitimi, öğrencilere, sadece metinleri yüzeysel olarak anlamakla kalmayıp derinlemesine analiz etme ve metinlerin altında yatan mesajları, ön yargıları ve argümanları tanıma yeteneği kazandıran önemli bir beceridir. Bu beceri, özellikle ortaokul döneminde öğrencilerin düşünce kapasitelerinin geliştiği bir dönemde dikkatli bir şekilde ve adım adım kazandırılması gereken temel bir yetenektir. Çünkü ortaokul dönemi, eleştirel okuma becerisinin temellerinin atıldığı ve öğrencilerin daha derinlemesine düşünmeye başladığı bir dönemdir. Eleştirel okuma, öğrencilerin düşünme tarzlarını zenginleştirirken aynı zamanda bilgiyi sorgulama ve eleştirme becerilerini de geliştirir. Bu nedenle, ortaokulda eleştirel okuma eğitiminin vurgulanması oldukça önemlidir. Fakat bu dönem öğrencilerin somut dönemden soyut döneme yavaş yavaş geçtikleri bir evre olduğu için eleştirel okumanın kazandırılmasında aceleci davranılmamalıdır. Çünkü bu beceri üstbilişsel bir beceri olup soyut düşünmeyi fazlasıyla gerektirmektedir.

Günümüzün hızla değişen ve farklılaşan bilgi dünyasında, metinleri sadece yüzeysel olarak okumak ve anlamaya çalışmak artık yeterli değildir. Bir metnin ötesindeki derin yapıları çözümlemek, metindeki gizli niyetleri fark etmek ve metinler arasında ilişkiler kurabilmek, öğrencilerin analitik düşünme yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olur. Eleştirel okuma becerisi, aynı zamanda öğrencilere çeşitli görüşleri anlama ve saygı gösterme yeteneği kazandırarak hoşgörülü bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlar. Eleştirel okuma, öğrencilere özgür düşünme yeteneği kazandırdığı gibi, farklı bakış açılarını anlama ve değerlendirme yeteneğini de geliştirir. Bu sayede, öğrenciler sadece kendi düşüncelerini değil, aynı zamanda başkalarının görüşlerini de daha iyi anlayabilirler. Böylece toplumdaki farklı olan şeylere saygı gösterip

para kazanma, aktivite örnekleri sunma vb.) ve öğrencilerin bu durumlardan etkilenmeleriyle ilgili hususlardan bahsedilmektedir.]

- Metin tamamlandıktan sonra öğretmen, öğrencilerden cevapları almadan önce hep beraber metinle ilgili soruların gözden geçirilmesi sağlar.
- Bu arada kendi deneyimlerini de göz önünde bulundurmalarını isteyerek metne ilişkin gözlemleriyle gerçek hayatları arasında bağlantılar kurmayı denemelerini ister. Böylece metnin öğrenci için kişisel olarak anlamlı ve değerli olmasına katkıda bulunur.
- Daha sonra aşağıda yer alan sorular öğrencilere yöneltilerek cevapları alınır:

1. Metinde fenomen öğretmenliğe ilişkin neler anlatılmış ve hangi konulara değinilmiştir? Sizin bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?
2. Fenomen öğretmenlikle alakalı metinde çeşitli sorunlara (etkileşim artırma, ünlü olma, para kazanma, ders zamanından çalma vb.) değinilmiştir. Bu sorunlara nasıl çözümler getirilebilir, önerileriniz nelerdir?
3. Metin içerisinde yer alan görsellerde fenomen öğretmenliğin hangi yönü üzerinde durulmuştur? Sizce görseller, fenomen öğretmenliğe ilişkin doğru veya yanlış ögeler içermekte midir?

Etkinliğin Değerlendirilmesi

- Son aşamada öğrencilerden metne ve fenomen öğretmenliğe ilişkin genel yorumlamaları istenir. Bunu yaparken toplumsal değerleri de göz önünde bulundurmaları istenir. Ayrıca öğrencilere yorumlamaların her zaman değişebileceği ve bunda yanlış olan bir noktanın bulunmadığı özellikle ifade edilir.

Kaynakça

Aslam Orkun, M., Bayırlı, A., & Bayırlı, S. (2019). Fransa eğitim sisteminin incelenmesi. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 2*(1), 1-20.

Aybek, B. (2010). *Örneklerle düşünme ve eleştirel düşünme*. Nobel Kitabevi.

Bloom H. S., Hill C. J., Black A. R., & Lipsey M. W. (2008). Performance trajectories and performance gaps as achievement effect-size benchmarks for educational interventions. *Journal of Educational Effectiveness, 1*, 289-328.

Calhoon, M. B., Sandow, A. & Hunter, C. V. (2010). Reorganizing the instructional reading components: Could there be a better way to design remedial programs to maximize middle school students with reading disabilities' response to treatment*? Annals of Dyslexia, 60*(1), 57-85. Doi: 10.1007/s11881-009-0033-x

Coggins, J. (2023). Righting reading in middle school: Readable english helps underperforming adolescent readers. Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR), 1-30. Doi: 10.1080/10824669.2023.2216934

Çıldır, B. (2010). *Amerika Ohio eyaletinde İngiliz dil standartları ile 2005 Türkçe dersi 6, 7, 8. sınıflar programının karşılaştırmalı incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erzincan Üniversitesi.

DiYanni, R. (2017). Reading responsively, reading responsibly. In R. DiYanni & A. Borst (Eds.), *Critical reading across the curriculum* (p. 126-140). Wiley Blackwell.

Epçaçan, C. (2012). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri ile okumaya ilişkin tutumları arasındaki ilişki. Turkish Studies, 7(4), 1711-1726.

Haager, D., & Vaughn, S. (2013). The common core state standards and reading: Interpretations and implications for elementary students with learning disabilities. *Learning Disabilities Research & Practice*, *28*, 5-16.

Hogan, M. (2017). Teaching critical reading of historical texts. In R. DiYanni & A. Borst (Eds.), *Critical reading across the curriculum* (p. 126-140). Wiley Blackwell.

Karadağ, R., & Yurdakal, İ. H. (2020). Okuma eğitimi. İçinde O. Zahal, B. Tüfekçioğlu (Ed.) *Akademik amaçlar için Türkçe Öğretimi – Kuram ve Uygulama* (s. 131- 162). Pegem Akademi.

Kızıltaş, Y. (2023). A modern problem faced by primary school students in disadvantaged regions: Teacher influencer. *International Online Journal of Primary Education, 12*(2), 152-167. Doi: 10.55020/iojpe.1136991

Kurnaz, H. (2020). Okuma eğitiminde değişen paradigma: Çoklu metinleri anlama. İçinde O. Zahal, Ş. Koca & K. Baş (Eds.) *Eğitim bilimlerinde teori ve araştırmalar II* (s. 209- 236). Gece Kitaplığı.

MEB. (2006). *Türkçe dersi öğretim programı* (1-8. sınıflar). Ankara.

MEB. (2015). *Türkçe dersi öğretim programı* (1-8. sınıflar). Ankara.

MEB. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı* (1-8. sınıflar). Ankara.

Ministère de l'Éducation Nationale. (2010). *Bulletin officiel n° 8 du 25 février 2010*. Paris.

Moon, B. (2001). *A guide to the national curriculum (Fourth Edition)*. Oxford University Press.

Ness, M. (2007). Reading comprehension strategies in secondary content-area classrooms. *Phi Delta Kappan, 89*, 229-231. Doi:10.1177/003172170708900314

Özdemir, E. (2007). *Eleştirel okuma* (7.Basım). Bilgi Yayınevi.

Özensoy, A. U. (2020). The effect of critical reading skill on academic success in social studies. Eurasian Journal of Educational Research, 93, 319-336. Doi: 10.14689/ejer.2021.93.15

Özmutlu P., Gürler İ., Kaymak H., & Demir Ö. (2014). Ortaokul öğrencilerinin eleştirel okuma becerilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. Turkish Studies, 9(3), 1121-1133. Doi: 10.7827/TurkishStudies.6066

Reid, A. M. (2010). *Not just reading and writing: Exploring literacy in Ontario's secondary schools* [Unpublished master dissertation]. Queen's University.

Short, K. G. (2018). What's trending in children's literature and why it matters. *Language Arts, 95*(5), 287-298. Doi: 10.58680/la201829584

Swanson, E., Wanzek, J., Vaughn, S., Fall, A.-M., Roberts, G., Hall, C., & Miller, V. L. (2017). Middle school reading comprehension and content learning intervention for below-average readers. *Reading & Writing Quarterly, 33*(1), 37-53. Doi:10.1080/10573569.2015.1072068

Wexler, J., Swanson, E., Kurz, L. A., Shelton, A., & Vaughn, S. (2020). Enhancing reading comprehension in middle school classrooms using a critical reading routine. *Intervention in School and Clinic, 55*(4), 203-268. Doi: 10.1177/1053451219855738

11. BÖLÜM
LİSEDE ELEŞTİREL OKUMA EĞİTİMİ

Handan ÇELİK - Emine SUR

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, 20. yüzyılın sonlarında başlamış ve 21. yüzyılın ilk yirmi yılında büyük bir hız kazanmıştır. Teknolojide yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan Web 4.0; toplumsal yaşam biçimini, bireylerin aktivitelerini, eğlence anlayışını, bilgiye ulaşma şeklini önemli ölçüde etkilemiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı büyüme ve gelişme 21. yüzyılda günlük yaşamdan (müzik dinlemek, tabletten oyun oynamak, film izlemek vb.), eğitim alanına (derslerde bilgisayar/akıllı tahta kullanımı, e-eğitim araçlarının kullanımı, uzaktan eğitim ile açılan bölümler ile sertifika/diploma programları, çevrimiçi dersler, eğlenceli ders videoları vb.), sağlık sektöründen (hastalığın tanımlanması ve hastaların tedavisinde bilgisayarlı tomografi ve mikrocerrahi yöntemleri), ulaşıma kadar (navigasyon uygulamaları) neredeyse bütün yaşam alanlarında önemli değişimler yaratmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki (BİT) devrim niteliğindeki gelişmeler - özellikle bilgisayarlar, cep telefonları ve internetin- tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Bu araçlardan sürekli bilgi akışının gerçekleşmesi ve zaman zaman gerçeklikten uzak olması toplumların bu bilgi seli karşısında yanlış düşünce ve inançlar arasında boğulmasına neden olabilmektedir (Surdyanto & Kurniawan, 2020). Bugün eğitim sistemlerinin en önemli hedefi, bireyleri bu bilgi seli içinde boğulmasına engel olabilecek yeterliliklerle donatmak haline gelmiştir. Bu bağlamda kültür, ekonomi ve siyasetin kilit unsurları haline gelen, dünya nüfusu üzerinde derin etkiler yaratan Sanayi 4.0'ın (endüstri devrimi), devletlerin eğitim sistemlerinde birtakım değişiklikler yarattığını söylemek mümkündür. Toplumların değişen dünyaya ayak uydurabilmeleri, öğrencilerin yeni ve gelişmiş dünyada başarılı olabilmeleri ancak ihtiyaç duyulan beceri ve yeteneklerin kazandırılabileceği bir öğretim programının hazırlanmasıyla mümkün olacaktır (Chiruguru, 2020; Sari, 2019). 21. Yüzyılda bireyle-

Etkinliğin Değerlendirilmesi

- Tartışma sonuçlanınca öğretmen öğrencilerden dil ve dilin korunması hususundaki kendi düşüncelerini aşağıdaki tabloya işlemeleri ister:

Dil olduğu gibi korunmalıdır çünkü….	Dilde bazı değişim ve dönüşümlerin önüne geçilemez çünkü…..
•	•
•	•
•	•
•	•

- Öğrencilerden aşağıda verilen dereceli puanlama anahtarı aracılığıyla kendilerinin ve/veya arkadaşlarının eleştirel okumalarını değerlendirmeleri istenir.

ÖLÇÜTLER	1	2	3	4	5
Metinlerde geçen konuya ilişkin analizler yapıldı.					
Kendine özgü fikir ve görüşler etkili şekilde ifade edildi.					
Diğer görüş ve fikirler dikkate alındı.					
Metinler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilebildi.					
Metinler etkili ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildi.					

- Ders sonunda öğrencilerden son düşünceleri ve yorumları alınarak ders tamamlanır.

Kaynakça

Adalı, O. (2010). Etkileşimli ve eleştirel okuma teknikleri. Toroslu Kitaplığı.

Botirovna, O. S. (2023). The importance of the PISA international program in teaching critical reading in English to students in grades 8-9. JMEA Journal of Modern Educational Achievements, 9, 200-205.

Bråten, I. & Braasch, J. L. G. (2017). Key issues in research on students' critical reading and learning in the 21st century information society. Ng, C., Bartlett, B. (eds.) Improving reading and reading engagement in the 21st century. Springer, Singapore.

Chiruguru, S. (2020). The essential skills of 21st century classroom (4Cs). Singhania University.

Çarkıt, C. ve Altun, K. (2020). Ortaokul Türkçe derslerinde eleştirel dinleme/izleme uygulamaları üzerine bir eylem araştırması. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15(25), 3497-3527.

Çıldır, B. (2010). Amerika Ohio eyaletinde İngiliz dil standartları ile 2005 Türkçe dersi 6, 7, 8. sınıflar programının karşılaştırmalı incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erzincan Üniversitesi.

Din, M. (2020). Evaluating university students' critical thinking ability as reflected in their critical reading skill: A study atbachelor level in Pakistan. Thinking Skills and Creativity, 35, 100627

Femilia, P. S. (2018). Critical reading strategies employed by good critical readers of graduate students in ELT, state university of Malang. Tefla Journal, 1(1), 31-34.

Goatly, A. (2013). Critical reading and writing: An introductory coursebook. Routledge.

Gökalp, Z. (1976), Yeni hayat doğru yol (Hazırlayan: Müjgan Cunbur), Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.

Gökalp, Z. (2010). Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak (2. Baskı). Akçağ Yayınları.

Halvorsen, A. (2018). 21st century skills and the "4Cs" in the English language Classroom. University of Oregon.

Hidayati, M., Inderawati, R. & Loeneto, B. (2020). The correlations among critical thinking skills, critical reading skills, and reading comprehension. Journal of English Education, 9(1), 69-80.

Hilsdon, J. (2011). Critical thinking and language: The challenge of generic skills and disciplinary discourses. Studies in Higher Education, 36(4), 379-396

Hong, M. and Zhiyuan, P. (2014). Is critical reading indispensible to college English for general purpose in China?. Cross-Cultural Communication, 10(3), 77-83.

Işık, H. (2015). High school students' critical reading levels and the relationship between critical reading level and critical thinking dispositions and reading frequency (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey).

Kadir, N. A., Subki, R. N., Haneem, F., Jamal, A., & Ismail, J. (2014). The Importance of Teaching Critical Reading Skills in a Malaysian Reading Classroom. The 2014 WEI International Academic Conference Proceedings, 208–219.

Karadeniz, A. (2014). Eleştirel okuma özyeterlilik algısı ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. Bartın University Journal of Faculty of Education, 3(1), 113-140.

Koray, O. & Cetinkilic, S. (2020). The use of critical reading in understanding scientific texts on academic performance and problem-solving skills. Science Education International, 31(4), 400-409. doi: 10.33828/sei.v31.i4.9

Kurland, D. J. (2000). What is critical reading? 31.10.2023 tarihinde adresinden http://www.criticalreading.com/critical_reading.htm.erişilmiştir.

Kurnaz, H. ve Çelikkanat Nas, Ş. (2018). Ortaokul öğrencilerine yönelik eleştirel okuma öz yeterlik ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 11(2), 793- 812.

Larking, M. (2017). Critical Reading Strategies in the Advanced English Classroom. APU Journal of Language Research, 2, 50-68.

Lee, Y. H. (2015). Facilitating critical thinking using the C-QRAC collaboration script: enhancing science reading literacy in a computer-supported collaborative learning environment. Computers & Education 88, 182-191. http://doi.org/10.1016/j.compedu.2015.05.004

Manarin, K., Carey, M., Rathburn, M., Ryland, G., & Hutchings, P. (2015). Critical reading in higher education: Academic goals and social engagement. Indiana University Press. http://www.jstor.org/stable/j.ctt18crz3s

MEB, (2015). Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı dersi (9, 10, 11 ve12. Sınıflar) öğretim programı.

MEB, (2018a). Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı dersi(9, 10, 11 ve12. Sınıflar) öğretim programı. https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=353

MEB, (2018b). Ortaöğretim felsefe dersi (11 ve 12. Sınıflar) öğretim programı. https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=338

MEB (2019). PISA 2018 Türkiye Ön Raporu, Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi.

Özensoy, A. (2011). Eleştirel okumaya göre düzenlenmiş sosyal bilgiler dersinin eleştirel düşünme becerisine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(2), 13-25.

Paul, R. (1992). Critical thinking: What, why, and how. New Directions for Community Colleges, (77), 3-24. https://doi.org/10.1002/cc.36819927703

Pellegrino, J. W., Chudowsky, N., & Glaser, R. (2001). Advances in the sciences of thinking and learning. Knowing what students know: The Science and Design of Educational Assessment, p. 59-110.

Phung, L. (2015). Teaching critical reading skills to graduate and undergraduate students. Journal of Academic Language and Learning, 9(1), A91-A104.

Ratanaruamkarn, S., Piyanukool, S., & Nuemaihom, A. (2023). Trends in teaching critical reading in the Thai context. Theory and Practice in Language Studies, 13(2), 424-431.

Sari, D. M. (2019). An error analysis on students' translation text. Eralingua, 3(2), 65-74. https://doi.org/10.26858/eralingua.v3i2.8658

Steinberg, L. (2007). Ergenlik. (Çev. Figen Çok vd.). Ankara: İmge Kitabevi.

Surdyanto, A. & Kurniawan, W. (2020). Developing critical reading module using integrated learning content and language approach. Studies in English Language and Education, 7(1), 154-169.

Thuy, T. Q. N. (2015). Critical reading: A guidebook for postgraduate students. Center for International Education, Hue University Publishing House.

Wang, C & Gierl, M. J. (2011). Using the attribute hierarchy method to make diagnostic inferences about examinees' cognitive skills in critical reading. Journal of Educational Measurement Summer, 48(2), 165–187

Yang, Y., Dibyamandala, J. & Mangkhang, C. (2022). The effects of mobile blended active language learning on the English critical reading skills of high school students in Thailand. Journal of Curriculum and Teaching, 11(5), 1-14.

Younis, S., Naeem, S., Ali, Z., Yaqoob, N., Ullah, N. (2023). A study of the relationship between critical reading and critical thinking abilities of undergraduate learners. Journal of Positive School Psychology, 7(4), 1639-1647.

Yudkin, B. (2006). Critical reading: Making sense of research papers, in life sciences and medicine. Routledge.

12. BÖLÜM
ELEŞTİREL OKUMADA ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Gürkan MORALI

Giriş

Günlük hayatımızda git gide artan teknoloji kullanımı, medya tüketimi, ikna ve propaganda unsurlarıyla sık sık karşılaşılması eleştirel okumanın önemini ortaya çıkarmıştır. Bu gerçekliğe kayıtsız kalamayan eğitim sistemleri de başta eleştirel düşünmeden başlamak üzere eleştirel dil becerilerine kadar bir bireyin maruz kaldığı iletileri anlamlandırmasında önemli rol oynayan bu unsurları öğretim programlarına dâhil etmiştir. Ancak bu unsurların kazanıma dönüştürülüp dönüştürülmediğinin belirlenmesinde ölçme ve değerlendirme faaliyetleri önem arz etmektedir. Çünkü "öğretim faaliyetlerinin amacına ulaşıp ulaşmadığını anlamanın yolu ölçme ve değerlendirme yapmaktır" (Güler, 2018, s. 10).

Eleştirel okumada ölçme ve değerlendirme hakkında bilgi verilmesi amaçlanan bu bölümde, öncelikle ölçme ve değerlendirme kavramları ele alınmaktadır. Bu kavramların yanı sıra son yıllarda görünürlüğü artan durum belirleme kavramına da değinilmektedir. Ardından MEB (2018) tarafından hazırlanan öğretim programı referans alınarak eleştirel okuma ölçme ve değerlendirme sürecinde dikkate alınacak hususlara yer verilmektedir. Bu hususlar, ölçme ve değerlendirme aşamasında ilkesel duruşa sahip olunması adına önem arz etmektedir. Daha sonra eleştirel okumanın temelinde yer alan sorular ayrı bir başlık altında incelenmektedir. Çünkü sorular, eleştirel okumanın her sürecinde büyük bir öneme sahiptir. Sorularsız ne öğrenme-öğretme ne de ölçme-değerlendirme süreci düşünmek imkânsızdır. Devamında eleştirel okumayı değerlendirirken kullanılabilecek ölçeklerin tanıtımına geçilmektedir. Teorik bilgi verilen ölçekler hakkında konunun somutlaştırılması için örnek bir ölçek de sunulmaktadır. Eleştirel okuma ölçme ve değer-

ve değerlendirme olanağına sahip olabilir. Bunun yanı sıra geleneksel sınıflarda görmeye alışık olduğumuz açık uçlu soruların yer aldığı ölçme araçları da her zaman kullanılabilir. Yine bu süreçte Web 2.0 araçlarını kullanarak öğrencilerin eleştirel okuma süreçleri hakkında veri elde etmek ve değerlendirmek mümkündür. Ölçme ve değerlendirmenin dinamik yapısı düşünüldüğünde öğretmenin pedagojik ajandasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Öğretmen hedef kitle ve özelliklerine göre eleştirel okumanın hangi aşamasını hangi araçlarla ölçeceğini belirlemeli, farklı ölçme araçlarından yararlanmalı ve nihayetinde bir yargıya varmalıdır.

Bu bölümde yer verilmese de eleştirel okumanın değerlendirilmesinde çoktan seçmeli maddelerin yer aldığı başarı testlerinden yararlanıldığı da bilinmektedir. Ancak bu tür testler üst düzey düşünmeye elverişli olmamakta, tam anlamıyla eleştirel okumanın doğasına hitap etmediği düşünülmektedir. Çünkü bu testlerde yer alan maddeler, öğrencileri sınırlandırmakta ve sadece alt düzey düşünme becerilerini kapsamaktadır. Eleştirel okumanın değerlendirilmesinde üst düzey düşünme becerilerini ölçmeye elverişli araçların kullanılması önerilmektedir. Nitekim Priyatni ve Martutik (2020) tarafından 21. yüzyıl gerekleri ve becerileri dikkate alınarak ifade edilen öğretmenlerin, değerlendirme biçimlerini dönüştürmeleri görüşü eleştirel okuma söz konusu olunca da dikkate alınmalıdır.

Ölçme ve değerlendirme etkinlikleri, temelde eleştirel okuma kazanımlarının içselleştirilip içselleştirilmediğini ortaya koymaktadır. Aksi hâlde eleştirel okuma eğitiminin sistematik sorgulaması gerçekleştirilememekte ve öğretim sürecine ilişkin soru işaretleri oluşabilmektedir. Örneğin Yalçıntaş'ın (2014) gerçekleştirdiği araştırmasındaki sonuçlardan hareketle "Eleştirel okuma becerisinin ikinci sınıftan itibaren verilmeye başlandığı düşünülürse, dördüncü sınıf öğrencilerinin beceriyi tam anlamıyla edinememiş olmaları tartışılmalıdır."(s. 135) cümlesini dile getirmesi soru işaretlerine sebep olmaktadır. Eğitim-öğretim sürecinin başlangıcından sonuna kadar her aşamasında ölçme ve değerlendirme faaliyetleri gerçekleştirilerek bu tür soru işaretleri giderilmelidir.

Kaynaklar

Bahar, M., Nartgün, Z., Durmuş, S. ve Bıçak, B. (2012). *Geleneksel-tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme teknikleri öğretmen el kitabı* (5. bs.). Pegem Akademi.

Başol, G. (2013). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (2. bs.). Pegem Akademi.

Başol, G. (2019). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (6. bs.). Pegem Akademi.

Browne, M. N., & Keeley, S. M. (2007). *Asking the right questions: A guide to critical thinking* (8th ed.). Pearson.

Çifci, M. (2006). Eleştirel okuma. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, *54*(1), 55-80.

Çobanoğlu, D. (2014). *6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan Nasreddin Hoca fıkralarının eleştirel okuma yöntemi ile işlenmesi ve fıkralardaki insan karakterine ait özelliklerin öğretilmesi* (Tez No. 366537) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Demir, R. (2017). *7. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri* (Tez No. 463114) [Yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Fuat, M. (2004). *Nasrettin hoca fıkraları* (2. bs.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Göçer, A. (2022). Eğitimde soru kullanımının yeri ve işlevleri: Türkçe eğitimi alanı örneği. *International Journal of Language Academy, 10*(1), 65-87. http://dx.doi.org/10.29228/ijla .57379

Göçer, A. (2018). *Türkçe eğitiminde ölçme ve değerlendirme* (2. bs.). Pegem Akademi.

Göçer, A. ve Çaylı, C. (2017). Türkçe eğitiminde öğrenen özerkliğine dayalı değerlendirme uygulamalarına genel bir bakış. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(2), 121-138.

Güler, N. (2018). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (12. bs.). Pegem Akademi.

Karabay, A. (2013). Eleştirel okuma öz yeterlik algı ölçeğinin geliştirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, *8*(13), 1107-1122.

Karadeniz, A. (2014). Eleştirel okuma özyeterlilik algısı ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*(19), 113-140. http://dx.doi.org/10.14686/BUEFAD.201416210

Kurnaz, H. ve Çelikkanat Nas, Ş. (2022). Ortaokul öğrencilerine yönelik eleştirel okuma öz yeterlik ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 11*(2) , 793-812. http://dx.doi.org/10.7884/teke.5472

Kutlu, Ö., Doğan, C. D. ve Karakaya, İ. (2017). *Ölçme ve değerlendirme* (5. bs.). Pegem Akademi.

Küçükoğlu, H. (2008). *İngilizce öğretmen adaylarının eleştirel okumaya yönelik özyeterlik algıları* (Tez No. 230680) [Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

MEB (2018). *Okuma becerileri dersi öğretim programı (Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 5 veya 6. sınıflar)*. MEB Yayınları.

Priyatni, E. T., & Martutik (2020). The development of a critical–creative reading assessment based on problem solving. *Sage Open*, *10*(2), 1-9. https://doi.org/10.1177/2158244020923350

Söylemez, Y. (2015). *Ortaokul öğrencilerine yönelik eleştirel temel dil becerileri ölçeklerinin geliştirilmesi* (Tez No. 418249) [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Şahin, G., Dilidüzgün, S. ve Leana Taşcılar, M. (2020). 8-10 yaş çocukları için eleştirel okuma ölçeği geçerlik güvenirlik çalışması. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 14(1)* , 372-386. http://dx.doi.org/10.17522/balikesirnef.657527

Şahin, N. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel okuma öz yeterlik algıları ile okuma motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 16*, 214-233. DOI: 10.29000/rumelide.618195

Tan, Ş. (2020). *Öğretimde ölçme ve değerlendirme KPSS el kitabı* (14. bs.). Pegem Akademi.

Ülper, H. (2019). *Okuma ve anlamlandırma becerilerinin* kazandırılması (2. bs.). Nobel Yayıncılık.

Ünal, E. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin eleştirel okuma becerileri ile okuduğunu anlama ve okumaya ilişkin tutumları arasındaki ilişki* (Tez No. 188864) [Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Yalçıntaş, E. (2014). *İlkokullarda eleştirel okuma eğitiminin incelenmesi* (Tez No. 370470) [Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

YÖNETİMDE YENİ YAKLAŞIMLAR

Editör: Dr. Duygu Sav

nobel bilimsel

Yönetimde Yeni Yaklaşımlar
Editör: Dr. Duygu Sav

Yayın No.: 2004
ISBN: 978-625-393-293-0
E-ISBN: 978-625-393-294-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sav, Duygu.
Yönetimde Yeni Yaklaşımlar / Editör: Duygu Sav
1. Basım, XII + 202 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-293-0
E-ISBN: 978-625-393-294-7
1. Yönetim 2. Yaklaşımlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

Önsöz ..... **xi**

ÖRGÜT DNA'SI **1**
Hüseyin KARAGÖZ

GİRİŞ 1
1. ÖRGÜT 2
2. BİYOLOJİK OLARAK DNA 5
3. ÖRGÜT DNA'SI 7
3.1. Örgüt DNA'sının Temel Yapıtaşları 12
3.1.1. Yapı 13
3.1.2. Karar Verme 13
3.1.3. Güdüleyiciler 14
3.1.4. Bilgi 14
3.2. Örgüt DNA'sının Özellikleri 14
3.2.1. Ulaşılabilirlik 14
3.2.2. Esneklik 15
SONUÇ 16
KAYNAKÇA 17

SANAYİ 4.0 ve İŞLETME YÖNETİMİ **21**
Mehmet Kahraman

GİRİŞ 21
1. SANAYİ 4.0 22
2. SANAYİ 4.0 BİLEŞENLERİ 26
2.1. Siber-Fiziksel Sistemler 26
2.2. Nesnelerin İnterneti 27
2.3. Büyük Veri ve Veri Analizi 28
2.4. Bulut Bilişim 30
2.5. Sanal Gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik 31
2.6. Endüstriyel Robotlar ve Otomasyon 33

2.7. Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi 35
2.8. Üç Boyutlu Yazıcılar ve Eklemeli Üretim 36
2.9. Akıllı Fabrikalar 38
3. SANAYİ 4.0 VE YÖNETİM 39
3.1. Sanayi 4.0 ve Üretim Yönetimi 42
3.2. Sanayi 4.0 ve Pazarlama Yönetimi 43
3.3. Sanayi 4.0 ve İnsan Kaynakları Yönetimi 45
3.4. Sanayi 4.0 ve Finansal Yönetim 49
SONUÇ 51
KAYNAKÇA 52

YÖNETİMDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK 57
Tuğbay Burçin Gümüş

GİRİŞ 57
1. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: Geleceğin Yönetim Paradigması 58
2. YÖNETİM ve SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: Geleceğe Güç Kat, ... 61
Sürdürülebilirlikle Yönet 61
2.1. Yönetimde Sürdürülebilirlik: Geleceğe İz Bırak… 62
2.2. Stratejik Yönetim ve Sürdürülebilirlik Stratejisi 64
2.2.1. Benzerlikleri 64
2.2.2. Farklılıkları 65
2.3. Yönetimde Sürdürülebilirlik Türleri 66
2.3.1. Ekonomik Sürdürülebilirlik 66
2.3.2. Çevresel Sürdürülebilirlik 67
2.3.3. Sosyal Sürdürülebilirlik 67
2.3.4. Kurumsal Sürdürülebilirlik 68
2.4. Yönetimde Sürdürülebilirlik Bariyerleri 68
2.4.1. Maliyetler 69
2.4.2. Bilgi ve farkındalık eksikliği 69
2.4.3. İşletme kültürü ve direnç 69
2.4.4. Kısa vadeli odak 69
2.4.5. Yasal ve düzenleyici faktörler 69
2.4.6. Kaynak kısıtlamaları 69
2.4.7. Tedarik zinciri zorlukları 70
2.4.8. Pazar talepleri ve rekabet 70
2.5. Yönetimde Sürdürülebilirlik İtici Güçleri (Motivatörler) 70

2.5.1. Tüketici talepleri ... 70
2.5.2. Yasal düzenlemeler ... 70
2.5.3. Maliyet tasarrufu ve verimlilik ... 71
2.5.4. İnovasyon fırsatları ... 71
2.5.5. İşletme itibarı ve marka değeri ... 71
2.6. Yönetimde Sürdürülebilirlik Uygulamaları ... 71
2.6.1. Enerji ve Kaynak Verimliliği ... 71
2.6.2. Çevresel Yönetim Sistemleri ... 72
2.6.3. Tedarik Zinciri Yönetimi ... 72
2.6.4. Ürün ve Hizmet Geliştirme ... 72
2.6.5. Toplumsal Sorumluluk ... 72
2.6.6. Sürdürülebilirlik Raporlama ... 72
2.6.7. Paydaş Katılımı ... 73
2.6.8. Yeşil Yatırım ve Finansman ... 73
2.6.9. İş birliği ve Ortaklık ... 73
SONUÇ ... 73
KAYNAKÇA ... 74

ÇALIŞAN REFAHI ... 77
Meral BEKTAŞ

GİRİŞ ... 77
1. ÇALIŞAN REFAHI ... 80
2. ÇALIŞAN REFAHI ÖNLEMLERİ ... 87
2.1. İş Yeri İçindeki Yasal Refah Önlemleri ... 88
2.2. İş Yeri Dışındaki Yasal Olmayan Refah Önlemleri ... 90
3. ÇALIŞAN REFAHINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR ... 94
3.1. Polislik Yaklaşımı ... 94
3.2. Din Yaklaşımı ... 95
3.3. Hayırseverlik Yaklaşım ... 95
3.4. Paternalist Yaklaşım ... 95
3.5. Yerleştirme Yaklaşımı ... 95
3.6. Halkla İlişkiler Yaklaşımı ... 95
3.7. Fonksiyonel Yaklaşım ... 96
3.8. Sosyal Yaklaşım ... 96
4. İŞ YERİ REFAHI ... 96
4.1. Kariyer ... 97

4.2. Sosyal Çevre 97
4.3. Fiziksel Çevre 97
4.4. Finansal Çevre 98
SONUÇ 100
KAYNAKÇA 102

YÖNETİM ESNEKLİĞİ 105
Hande Gülnihal GÜMÜŞ

GİRİŞ 105
1. ESNEKLİK KAVRAMI VE TÜRLERİ 106
1.1. Esneklik Türleri 107
1.1.1. Sayısal Esneklik 107
1.1.2. Üretim Esnekliği 107
1.1.3. Çalışma Sürelerinde Esneklik 108
1.1.4. Fonksiyonel Esneklik 108
1.1.5. Ücret Esnekliği 109
2. YÖNETİM PERSPEKTİFİNDE ESNEKLİK 109
2.1. Örgütsel Esneklik 110
2.2. Esnek Yönetim Stratejisi 111
2.3. İnsan Kaynakları Esnekliği 112
2.4. Finansal Esneklik 112
2.5. Pazarlama Esnekliği 114
3. ESNEK ÇALIŞMA UYGULAMALARI 115
3.1. İş Paylaşımı 116
3.2. Çağrı üzerine çalışma 116
3.3. Part-time Çalışma 116
3.4. Evde Çalışma 117
3.5. Uzaktan Çalışma (Tele Çalışma) 117
4. ESNEK İŞLETMELERİN KÜLTÜRÜ 117
SONUÇ 118
KAYNAKÇA 119

NÖROGİRİŞİMCİLİK 123
Hicran Utkun DİNCER AYDIN - Ayşe İRMİŞ

1. NEDEN NÖROGİRİŞİMCİLİK? 125
2. NÖROBİLİM 129

3. BEYİN VE DAVRANIŞ 130
4. NÖROFİZYOLOJİK DEĞERLENDİRME TEKNİKLERİ 136
4.1. fMRI (Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme) 137
4.2. PET (Positron Emisyon Tomografisi) 138
4.3. MEG (Manyetik Ensefalografi) 138
4.4. TMS (Transkranial Manyetik Stimulasyon) 139
4.5. EEG (Elektroensefalografi) 139
5. NÖROGİRİŞİMCİLİK 141
SONUÇ 148
KAYNAKÇA 149

İŞ MODELİ 157
Metin KARACA

GİRİŞ 157
1. İŞ MODELİ KAVRAMI 158
1.1. İş Modeli Yapısı ve Bileşenleri 161
2. İŞ MODELİ KANVASI 165
2.1. Müşteri Segmenti 165
2.2. Değer Önerisi 166
2.3. Kanallar 166
2.4. Müşteri İlişkileri 167
2.5. Gelir Akışı 167
2.6. Temel Kaynaklar 168
2.7. Temel Faaliyetler 168
2.8. Temel Ortaklıklar 169
2.9. Maliyet Yapısı 169
3. İŞ MODELİNİN BEŞ TEMEL FAKTÖRÜ 170
4. DÖRT KUTU İŞ MODELİ 171
5. CHESBROUGH VE ROSENBLOOM İŞ MODELİ 172
6. STOF İŞ MODELİ 174
7. SHAFER-SMİTH ve LİNDER İŞ MODELİ YAKINLIK 176
DİYAGRAMI 176
8. MOINGEON – LEHMANN ORTEGA İŞ MODELİ 177
9. İŞ MODELİ İNOVASYONU 179
SONUÇ 181
KAYNAKÇA 182

GİRİŞİMCİ ESNEKLİĞİ 185
Eda TELLİ
GİRİŞ 185
1. ESNEKLİK KAVRAMI VE BENZER KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ 186
2.GİRİŞİMCİ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ 189
3.GİRİŞİMCİ ESNEKLİĞİ 194
SONUÇ 196
KAYNAKÇA 197

ÖRGÜT DNA'SI

Hüseyin KARAGÖZ

GİRİŞ

Yönetim literatüründe son dönemde yeni bir metafor olarak yerini alan örgüt DNA'sı kavramı, örgütlerin uzun vadeli kazanımlarında etkili bir faktör olmuştur. DNA, bilindiği üzere biyoloji kökenli bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında DNA, canlılardaki kalıtımı kontrol eden, kromozomların içerisinde yer alan bir depo olarak bilinmektedir. Ancak örgütsel anlamda DNA, örgütleri diğerlerinden ayıran, onları çalışma biçimleriyle, özgün nitelikleriyle öne çıkaran orijinal yanlarıdır. Buradaki özgünlükten kasıt, örgütlerin uzun yıllar ayakta kalabilmeleri için değişim ve gelişimlere ayak uydurabilir, esnek nitelikte olmalarıdır. Nasıl ki insanları diğerlerinden farklı kılan karakteristik özellikleri vardır; örgütlerin de tıpkı insanlar gibi diğerlerinden ayrıldığı, özgünleştiği tarafları söz konusudur, ki bu nitelikler o örgütün DNA'sını oluşturmaktadır (Sorous vd., 2014). Genel olarak insan vücudunun yönetiminden beynin sorumlu olduğu düşünülse de beyni oluşturan şey de beyin hücrelerindeki DNA'dır. Yani esasında canlıları yöneten DNA'larıdır (Nacar ve Demirtaş, 2021:69). Örgütlerde de canlılardaki yapıya benzer bir durum söz konusudur. Örgütlere bakış açısı zaman içerisinde değişim göstermiştir. Geçmişte örgütler, mekanik yapılar olarak görülürken, günümüzde organik yapılar olarak nitelenmektedir. Yani geçmişte örgütler makine gibi görülürlerken, artık birer canlı organizasyonlar olarak görülmektedirler. Bu durum örgütlerin canlılara benzetilmesini beraberinde getirmektedir. Yani örgütlerin de aynen insanlar gibi belirli karakteristik özellikler taşıdığı, kişiliklerinin olduğu kabul edilmektedir (Baskin, 1998). Bu çalışmanın amacı, canlıları meydana getiren DNA'lar gibi örgütleri oluşturan DNA'ların tanımlanması ve herhangi bir örgütte örgütsel DNA'ların hangi parçalardan oluştuğunun, örgütsel DNA'ların organik DNA'lara hangi yönleriyle benzediğinin, örgüt DNA'larının hangi yapıtaşlarından oluştuğunun ve hangi nitelikleri taşıdığının ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde DNA'nın biyolojik hali incelenmiş, daha sonra örgütsel

nitelikleridir. Dolayısıyla bu kalıtsal özelliklerini fark edip, geliştirmeye odaklanan örgütlerin başarıya ulaşma dereceleri yüksek görülmektedir.

Sonuç itibariyle canlı genomlarının çözümlenmesi neticesinde ortaya konulacak bilgi ve verilerin canlı sağlığı veya ömrü üzerinde olumlu gelişmeler sağlayacağı konusunda ne denli fikir biriliği söz konusu ise, yönetim bilimi de organik DNA'dan ortaya çıkmış örgütsel DNA'nın da bu biçimde elde edilecek veriler sonucunda örgütlerin üstün ve zayıf tüm yönlerinin belirlenip daha sağlıklı örgütlenmenin nasıl sağlanacağı hususunda çıkarılabilecek yargıların, örgütler açısından umut verici olacağı yönünde fikir birliği söz konusudur denebilir. Bunun ötesinde örgüt DNA'sı konusunun güncelliğini koruması, günümüz örgütleri açısından rekabet üstünlüğü anlamında önemli bir parametre olarak görülmesi konunun çalışılmasını kıymetli kılan unsurlardandır.

KAYNAKÇA

Aishah, Z. N., Syuhirdy, M. N., Zahari, M. S. M. ve Radzi, S. M. (2015). Organizational DNA and Human Resource Practices: Its Implication towards Hotel Performance. Theory and Practice in Hospitality and Tourism Research - Proceedings of the 2nd International Hospitality and Tourism Conference 2014, (65-69).

Akgül, A. (2003). *Kamu Yönetim Sisteminin DNA'sını Değiştirme Modeli: Değişim Mühendisliği*. Türkiye İsrafı Önleme Vakfı Yayınları, Ankara.

Balcı, A. (2005). *Açıklamalı Eğitim Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. (2. baskı). Pegem Akademi, Ankara.

Bancar, A. (2016). *Örgüt DNA'sı*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, Ankara.

Barnard, C. (1988). *The Functions of The Executive*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press,

Baskin, K. (1998). *Corporate DNA-Learning From Life*. Boston, Butterworth-Heinemann.

Booz Allen Co. (2013). http://www.boozallen.com/media/file/draft_profiles_in_orgdna.pdf, 14.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Bostancı, A. B. ve Tosun, A. (2019). Okulların DNA Profilleri İle Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(3), 1115-1127.

Bostancı, A. B., Çelik, K. ve Kahraman, Ü. (2017). Okulların DNA Profilleri İle Öğretmenlerin Psikolojik Sermayeleri Arasındaki İlişki. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(2), 140-156.

Bursalıoğlu, Z. (1994). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. (9. baskı). Pegem Yayıncılık. Ankara.

Çandır, E. (2005). Örgütsel DNA ve Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Çetin, R. B. (2014). Okul DNA'sı Metaforunun Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Demir, C. ve Öztürk, U. C. (2011). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi Ve Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26*(1), 17-41.

Dobni, C. B. (2008).The DNA of Innovation. *Journal of Business Strategy, 29*(2), 43-50.

Döş, İ. ve Çetin, R. B. (2014). Örgüt DNA'sı Ölçeğinin Geliştirilmesi ve MEB Üzerine Bir Tarama Çalışması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,7*(31), 560-575.

Eren, E. (2013). *Yönetim Ve Organizasyon Çağdaş Ve Küresel Yaklaşımlar* (11. Baskı). Beta Yayınları, İstanbul.

Eren, Z. (2018). Biçimsel ve Biçimsel Olmayan Örgüt Yapılarının Sosyal Ağ Analizi: Öneri ve Güven Ağları Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*(4), 1121-1142.

Friedman, N. (2006). https://nancyfriedman.typepad.com/away_with_words%20/2006/07/whats_in_your_g.html Erişim Tarihi:15.02.2023.

Govindarajan, V. ve Trimble, C. (2005). Organizational DNA for Strategic Innovation. *California Management Review, 47*(3), 47-76.

Güloğlu, E. (2020). Çalışanların Örgüt DNA'sına İlişkin Algılarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Toros Üniversitesi, Mersin.

Gündüz, H. B., Beşoluk, Ş. ve Önder, İ. (2011). From the Complex System Leadership Perspective: DNA Leadership. *International Journal of Human Sciences, 8*(1), 520-544.

Güney, S. (2007). *Yönetim ve Organizasyon*, 2.Baskı, Nobel Yayınevi, İstanbul.

Hatch, M. J. (1997). Organization Theory: Modern Symbolic and Postmodern Perspectives. N.Y: Oxford University Press.

Hicks, H. G. (1979). *Örgütlerin Yönetimi*, (Çev. O. Tekok, A. Bintuğ ve B. Bumin), Turhan Kitapevi, Ankara.

Ho, J. C. ve Lee, C. (2008). The DNA of Industrial Competitors. *Research Technology Management,51(4),* (17-20).

https://blog.albert-learning.com (Erişim Tarihi: 13.03.2023).

https://tr.wikipedia.org (Erişim Tarihi: 13.02.2023).

Kahraman, Ü. (2019). Okul Yöneticilerinin Yönetim Tarzı, Örgüt Dna'sı Ve Örgütsel Değişimin Okullardaki Korku Kültürüne Etkisi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Karkucak, M. (2016). Kromozom Anomalileri ve Fertilite Problemleri. *Androloji Bülteni, 18*(64), 33-39.

Koçel, T. (2018). *İşletme Yöneticiliği* (17. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul.

Mintzberg, H. (2014). *Örgütler ve Yapıları*. Ahmet Aypay (Çev. Ed.). Nobel Yayıncılık, Ankara.

Moore, J. F. (1996). How Companies Have Sex, http://www.fastcompany.com/o nline/05/sex.html. (Erişim Tarihi: 13.02.2023).

Nacar, D. ve Demirtaş, Z. (2021). Okulların Örgütsel DNA Özelliklerinin Bürokratik Eğilime Etkisinin Yapısal Eşitlik Modellemesi ile İncelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi, 3*(2), 67-84.

Neilson, G. L., Pasternak, A. B. ve Nuys, K. E. V. (2005). The Passive Aggressive Organization, *Harvard Business Review. 3*, https://hbr.org/2005/10/the-passive-aggressiveorganization

Neilson, G., Pasternack, B. ve Mendes, D. (2003). The Four Bases of Organizational DNA. *Strategy+Business*, *33*, 1-10. Retrieved from http://www.strategy-business.com.

Neilson, G., Pasternack, B. ve Mendes, D. (2004). The 7 Types of Organizational DNA,Organizations and People, Retrieved from: January 3.

Onay, M. ve Ergüden, S. (2012). Yeni Bir Metafor: Kurum Dna'sı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4*(1), 203- 212.

Pekdemir, N. (2000). *Genetik Devrim*. Su Yayınları, İstanbul.

Rashid, S. ve Chalab, I. (2007). The Influence of Organizational DNA on Innovation Performance: An Empiricalstudy in a Sample of Iraq Industrial Organizations. *AlQadisiya Journal For Administrative and Economic Sciences, 9*(4), 9-22.

Sargut, A. S. (2001). *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim,* İmge Kitapevi, Ankara.

Schein, E. H. (1977). *Örgüt Psikolojisi*. Çeviren: Mustafa Tosun. TODAİE. Ankara.

Simon, H. A. (1976). *Administrative Behavior* (3rd ed.). The Free Press. New York.

Soroush, S., Esfahani, D.N. ve Poorfarahmand, B. (2013). Investigation of Organizational DNA in Esfahan Province Sport and Youth Offices According to Honold and Silverman Model. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences, 4*(6), 1417-1425.

Soroush, S., Mohammadpouri, M., Poorfarahmand, B. ve Esfahani, D. N. (2014). Studying of Organizational DNA in Esfahan Province Sport and Youth Offices. *International Journal of Human Resource Studies, 4*(3), 125-138.

Sürgevil, O. ve Budak, G. (2010). İşletmecilikte Yeni Bir Metafor: Kurum DNA'sı. *TİSK Akademi*, *2*, 68-87.

Süzer, H. D. (2005). Şirketin DNA'sı Ne Zaman Değişmeli?, *Capital Aylık İş ve Ekonomi Dergisi, 13*(11).

Tatlı, A. (1998). *Genel Biyoloji.* Etam Matbaası, Kütahya.

Telli, E. (2019). Çevre Türünün Liderlik Tarzı Aracılığı ile Örgüt Dna'sına Göre Örgüt Tipleri Üzerine Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir Araştırma. Yayımlanmış Doktora Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

SANAYİ 4.0 VE İŞLETME YÖNETİMİ

Mehmet Kahraman

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız sosyal, ekonomik ve teknolojik çevre, dördüncü sanayi devriminin getirdiği yeniliklerle değişmeye devam ediyor. Birinci sanayi devrimi su ve buhar gücünün üretimde kullanılması ile karakterize edilirken, ikinci sanayi devrimi elektrik enerjisinin endüstriyel alanda kullanılmasına imkân sağlamış ve montaj hatlarının da desteğiyle üretim miktarlarında ve verimliliğinde büyük bir artış sağlamıştır. Üçüncü sanayi devrimi kişisel bilgisayarların ortaya çıkışı, internet fenomeninin doğuşu ve elektronik alanındaki gelişmelerle üretimde otomasyonu kapsayan birçok devrimi içermesiyle içinde bulunduğumuz dijital dünyanın yaratılmasına ön ayak olmuş ve dördüncü sanayi devrimine zemin hazırlamıştır (Ross ve Maynard, 2021).

İşletme yönetiminin nihai amaçları ile dördüncü sanayi devriminin amaçları *verimlilik, iktisadilik, esneklik ve sürdürülebilirlik* ekseninde kesişmektedir."

Sanayi 4.0 (S4.0) dönemi ise, dijitalleşme ve üretim süreçlerinin siber-fiziksel sistemlerle otomasyonu; tedarik, üretim ve dağıtımda gerçek zamanlı veri paylaşımı ve akıllı fabrikaların inşası gibi konularla ön plana çıkmaktadır. Elektronik ve bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birlikte 1970'li yıllardan itibaren üretime entegre edilmiş olan otomasyon sistemlerinin ötesinde bir şekil alan bu dönem, nesnelerin interneti (internet of things), herşeyin interneti (internet of everything) veya endüstriyel internet (industrial internet) olarak da anılmaktadır. Bu dönüşüm süreci temelde sanal ile gerçek dünya arasındaki sınırları siber fiziksel üretim sistemleri ile hızla ortadan kaldırarak, geleneksel

ekosistem çok sayıda inovatif girişimcinin araştırma-geliştirme, pazarlama, satış ve dağıtım gibi alanlarda dijital platformlara dahil olup mal ve hizmetlerin kalite, fiyat ve dağıtımında iyileştirmeler yapabildiği bir sosyo-ekonomik bir çevre inşa etmiştir.

S4.0 dönemi ile birlikte vasıfsız işgücü ihtiyacının azalacağı, diğer taraftan arka planda ciddi bir altyapı ve hazırlık gerektiren üretim sistemlerine teknik açıdan vakıf nitelikli insan kaynağı ihtiyacının artacağı düşünüldüğünde eğitim ve örgütsel değişim konularının sıkça gündeme geleceği ve araştırılacağı kaçınılmaz bir gerçektir. S4.0 ile birlikte işletmelerde zorunlu olarak büyük değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimlerin sonucu olarak örgüt yapısından, insan kaynağına kadar örgütün bütün unsurları etkilenmektedir. İşletmelerin kendilerini S4.0'a göre şekillendirmesi, fiziki alt yapılarını ve bilgi sistemlerini geliştirmesi, bu yeni teknoloji için gereken bilgi sermayesine sahip iş gören ihtiyacını hem temin hem de eğitim ile karşılaması gerekmektedir. Ancak bu anlayışla işletmeler rekabet üstünlüğünü sağlayabilecektir. Mikro düzeyde işletmeler, makro düzeyde devletlerin STEM olarak kısaltılan bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik eğitimine okul öncesinden lisansüstü eğitime kadar daha fazla yatırım yapması, daha öz bir ifadeyle, insan kaynağını "S4.0 gerçekleri" bağlamında yetiştirmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Aksi takdirde şirketler ve uluslar düzeyinde gelişmişlik, refah ve üstünlük makası daha da açılacaktır.

Özetle, bugünün işletmecilik dünyası sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün ancak bütüncül bir yaklaşımla gerçekleşebileceğini bize anlatmaktadır. Bu kavrayışla insana ve yeni nesil teknolojilere sürekli olarak yatırım yapmak, değişime ve yenilikçi iş modellerine öncülük etmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, S. (2017). Değişen Teknolojiler ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı Anlamaya Dair Bir Giriş. Sav Katkı, 4, 34-44. and Social Studies (ICPESS), 149-174. 09-11 Nov. 2017.

Angelov, P. P., Soares, E. A., Jiang, R., Arnold, N. I.ve Atkinson, P. M. (2021). Explainable Artificial İntelligence: an Analytical Review. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*, *11*(5), E1424.

Apilioğulları, L. (2019). Üretim Endüstrisi Dijital Dönüşüm Süreci Kavramsal İlişki Haritası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(3), 153-162.

Arena, F., Collotta, M., Pau, G. ve Termine, F. (2022). An Overview of Augmented Reality. *Computers, 11*(2), 28.

Asar, İ. ve Esen, Ş. (2021). Endüstri 4.0 ve İşletme Yönetiminin Geleceğine Olası Etkileri: Kavramsal Bir Yaklaşım. *Journal of Academic Value Studies, 7*(4), 459-468.

Asiltürk, A. (2018). İnsan Kaynakları Yönetiminin Geleceği: İK 4.0. *Journal of Awareness, 3*, 527-544.

Aslan, Ü. ve Özerhan, Y. (2017). Big Data, Muhasebe Ve Muhasebe Mesleği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, *19* (4), 862-883. Retrieved From https://dergipark.org.tr/en/pub/mbdd /issue/33192/331154

Aydın, U. (2018). Operasyonel Süreçlerde Kullanılan Akıllı Sistemler Açısından Havayollarının İncelenmesi. *Akıllı Ulaşım Sistemleri Ve Uygulamaları Dergisi, 1*(2), 1-11.

Banger, G. (2018). *Endüstri 4.0 Ekstra*, Dorlion Yayınları, Ankara

Battal, S. ve Tuğlu, K. (2018). Endüstri 4.0 Ve Yeni Teknolojiler Karşısında Yerel Yönetimlerde Yaşanan Değişimler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6*(14), 216-232.

Belbağ, S., Çimen, M. ve Soysal, M. (2020). Üretim Sistemlerinde Endüstri 4.0'in Envanter Maliyetlerine Etkisi Üzerine Bir Senaryo İncelemesi. *Verimlilik Dergisi*, *2*, 125-143.

Berg, L. P. ve Vance, J. M. (2017) Industry use of virtual reality in product design and manufacturing: a survey. *Virtual Real, 21*(1), 1–17.

Bilan, Y., Rubanov, P., Vasylieva, T. A. ve Lyeonov, S. (2019). The İnfluence Of İndustry 4.0 On Financial Services: Determinants Of Alternative Finance Development. *Polish Journal of Management Studies, 19*, 70-93.

Bologa, R., Lupu, A. R., Boja, C. ve Georgescu, T. M. (2017). Sustaining Employability: A Process For İntroducing Cloud Computing, Big Data, Social Networks, Mobile Programming And Cybersecurity İnto Academic Curricula. *Sustainability, 9*(12), 2235.

Bonilla, S. H., Silva, H. R., Terra da Silva, M., Franco Gonçalves, R. ve Sacomano, J. B. (2018). Industry 4.0 and sustainability implications: A scenario-based analysis of the impacts and challenges. *Sustainability, 10*(10), 3740.

Braccini, A., ve Margherita, E. (2019). Exploring Organizational Sustainability Of İndustry 4.0 Under The Triple Bottom Line: The Case of a Manufacturing Company. *Sustainability, 11*(1), 36.

Bradley, J. M. ve Atkins, E. M. (2015). Optimization and Control of Cyber-Physical Vehicle Systems. *Sensors, 15*(9), 23020-23049.

Chen, L., Chen, P. ve Lin, Z. (2020). Artificial İntelligence İn Education: A Review. *Ieee Access, 8*, 75264-75278.

Chen, Y., Wang, Q., Chen, H., Song, X., Tang, H. ve Tian, M. (2019, June). An Overview Of Augmented Reality Technology. In Journal Of Physics: Conference Series (Vol. 1237, No. 2, P. 022082). IOP Publishing.

Davutoglu, N. A. (2021). Sanayi 4.0 ve Yönetim Paradoksu. *Management and Political Sciences Review, 3*(1), 53-67.

Demirezen, B. (2019). Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Teknolojisinin Turizm Sektöründe Kullanılabilirliği Üzerine Bir Literatür Taraması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 1-26.

Duman, M. Ç. (2021). KOBİ'lerin Endüstri 4.0 Hazırlık Süreci: Bir Meta-Sentez Çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(2), 624-641.

Eslami, M. H., Jafari, H., Achtenhagen, L., Carlbäck, J. ve Wong, A. (2021). Financial Performance And Supply Chain Dynamic Capabilities: The Moderating Role of Industry 4.0 Technologies. *International Journal of Production Research*, 1-18.

Hecklau, F., Galeitzke, M., Flachs, S. ve Kohl, H. (2016). Holistic Approach for Human Resource Management in Industry 4.0. 6th CIRP Conference on Learning Factories. Procedia CIRP 54, 1-6.

Faller, C. ve Feldmuller, D. (2015). Industry 4.0 Learning Factory For Regional Smes. in: Published Proceedings From 5th Conference On Learning Factories, Vol. 32, Pp 88–91. Procedia International Academy For Production Engineering

Fuchs, C. (2018). Industry 4.0: The Digital German İdeology. *Triplec: Communication, Capitalism & Critique, 16* (1), 280-289.

Gabaçlı, N. ve Uzunöz, M. (2017, October). IV. Sanayi Devrimi: Endüstri 4.0 Ve Otomotiv Sektörü. In ICPESS (International Congress On Politic, Economic And Social Studies) (No. 3).

Gedik, Y. (2021). Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Ve Endüstri 4.0'ın Üretim Ve Tedarik Zinciri Kapsamındaki Etkileri: Teorik Bir Çerçeve. *JOEEP: Journal Of Emerging Economies And Policy, 6*(1), 248-264.

https://allcode.com/cloud-providers/ Erişim Tarihi: 07.04.2023

https://cloud.google.com/learn/what-is-artificial-intelligence Erişim Tarihi: 16.04.2023

https://ifr.org/ifr-press-releases/news/one-million-robots-work-in-car-industry-worldwide-new-record Erişim Tarihi: 14.04.2023

https://www.oracle.com/artificial-intelligence/what-is-ai/ Erişim Tarihi: 16.04.2023

İçözü, T. (04 Mayıs 2020). Finlandiya, 1 Mayıs'ı Tüm Ülkenin Katılabildiği Sanal Gerçeklik Konseriyle Kutladı. https://webrazzi.com/2020/05/04/finlandiya-1-mayis-i-tum-ulkenin-katilabildigi-sanal-gerceklik-konseriyle-kutladi/ Erişim Tarihi: 13.04.2023

Jandyal, A., Chaturvedi, I., Wazir, I., Raina, A. ve Haq, M. I. U. (2022). 3D Printing–A Review Of Processes, Materials And Applications in İndustry 4.0. *Sustainable Operations And Computers, 3*, 33-42.

Jerald, J. (2016) The VR book: human-centered design for virtual reality. Association for Computing Machinery and Morgan & Claypool.

Kambur, E. (2022). Yapay Zeka Çağında İnsan Kaynakları Yönetimi Konusunda Yazılmış Türkçe Makaleler Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 48*, 139-152.

Karacan Özdemir N. ve Ayaz A. (2020). Endüstri 4.0 Çerçevesinde Kariyer Gelişimini Destekleme Hizmetlerinin Yapılandırılması: İhtiyaçlar, Öncelikler ve Gereklilikler. *Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi/Journal Of Higher Education And Science, 10*(1), 96-102.

Kotler, P. (1989). From Mass Marketing To Mass Customization. *Planning Review, 17*(5), 10-47.

Lundin, M. ve Eriksson, S. (2016). Artificial İntelligence İn Japan (R&D, Market And İndustry Analysis). *EU-JAPAN Centre For Industrial Cooperation, 39*, 1-34.

Malik, A., Haq, M. I. U., Raina, A. ve Gupta, K. (2022). 3D Printing Towards İmplementing Industry 4.0: Sustainability Aspects, Barriers And Challenges. Industrial Robot: The *International Journal of Robotics Research And Application, 49*(3), 491-511.

Mccluskey, M. (2022). Augmented Reality İs The Future Of Online Shopping. https://time.com/6138147/augmented-reality-shopping/ Erişim Tarihi: 20.04.2023.

Mhlanga, D. (2020). Industry 4.0 İn Finance: The İmpact Of Artificial İntelligence (Ai) On Digital Financial İnclusion. *International Journal Of Financial Studies, 8*(3), 45.

Minh, D., Wang, H. X., Li, Y. F. ve Nguyen, T. N. (2022). Explainable Artificial İntelligence: A Comprehensive Review. *Artificial Intelligence Review*, *55*, 3503–3568.

Osterrieder, P., Budde, L. ve Friedli, T. (2020). The Smart Factory As A Key Construct Of İndustry 4.0: A Systematic Literature Review. *International Journal Of Production Economics, 221*, 107476.

Özbek, A. ve Alan, M. A. Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Transferi: İSO 500 Tekstil ve Hazır Giyim İşletmeleri Uygulaması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(3), 1165-1178.

Özenir, İ. ve Nakıboğlu, G. (2019). Sürdürülebilir Üretimde Endüstri 4.0'ın Yeri, *BMIJ, 7*(5): 2248-2281.

Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0., *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 21*(1), 41-64.

Patel, N. (2023). What İs App Store Optimization? (ASO) https://neilpatel.com/blog/app-store-optimization/ Erişim Tarihi: 19.04.2023.

Pattnaik, K. ve Prasad Mishra, B. S. (2016). Introduction To Big Data Analysis. Techniques And Environments For Big Data Analysis: Parallel, Cloud, And Grid Computing, Springer.

Phelps, H. (2019). Transforming Employee Onboarding With Virtual Reality. https://news .lenovo.com/transforming-employee-onboarding-with-virtual-reality/. Erişim Tarihi: 21.04.2023

Popkova, E. G., Ragulina, Y. V. ve Bogoviz, A. V. (2019). Fundamental Differences Of Transition To Industry 4.0 From Previous İndustrial Revolutions. Industry 4.0: Industrial Revolution of The 21st Century, Springer.

Rana, G. ve Sharma, R. (2019). Emerging Human Resource Management Practices in Industry 4.0. *Strategic HR Review, 18*, 176-181.

Reischauer, G. (2018). Industry 4.0 As Policy-Driven Discourse To İnstitutionalize İnnovation Systems İn Manufacturing. *Technological Forecasting And Social Change, 132*, 26-33.

Ross, P. ve Maynard, K. (2021). Towards a 4th Industrial Revolution. *Intelligent Buildings International, 13*(3), 159-161.

Ryalat, M., Elmoaqet, H. ve Alfaouri, M. (2023). Design Of A Smart Factory Based On Cyber-Physical Systems And Internet Of Things Towards Industry 4.0. *Applied Sciences, 13*(4), 2156.

Safar, L., Sopko, J., Bednar, S. ve Poklemba, R. (2018). Concept Of SME Business Model For İndustry 4.0 Environment. *Tem Journal, 7*(3), 626.

Sagiroglu, S. ve Sinanc, D. (2013, May). Big Data: A Review. In 2013 İnternational Conference On Collaboration Technologies And Systems (CTS) (Pp. 42-47). IEEE.

Sağbaş, A. ve Özdil H. (2022). Konfeksiyon İşletmelerinde Endüstri 4.0 Perspektifinde Akıllı Üretim Sistemleri Entegrasyonu İçin Bir Model Önerisi. *Düzce Üniversitesi Bilim Ve Teknoloji Dergisi, 10*(1), 434-447.

Schoenthaler, F., Augenstein, D., Karle, T., Draghici, A., Popescu, A. D. ve Gogan, L. M. (2015, July). Design And Governance Of Collaborative Business Processes İn İndustry 4.0. In Proceedings Of The Workshop On Cross-Organizational And Cross-Company BPM (XOC-BPM) Co-Located With The 17th IEEE Conference On Business Informatics (CBI 2015) (P. 7).

Schwab, K. 2016. "The Fourth Industrial Revolution: What It Means, How To Respond." World Economic Forum. https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/ Erişim Tarihi: 15.03.2023

Selek, A. (2015) "Endustri Tarihine Kısa Bir Yolculuk" http://www.endustri40.com/endustri-tarihine-kisa-bir-yolculuk/, İndirilme Tarihi: 22.04.2023.

Sharma, R. C., Kawachi, P. ve Bozkurt, A. (2019). The Landscape Of Artificial İntelligence İn Open, Online And Distance Education: Promises And Concerns. *Asian Journal Of Distance Education, 14*(2), 1-2.

Shi, Z., Xie, Y., Xue, W., Chen, Y., Fu, L. ve Xu, X. (2020). Smart Factory İn Industry 4.0. *Systems Research And Behavioral Science, 37*(4), 607-617.

Shkurupskaya, I. O. (2016). The Development of Marketing Communications Under the Influence of the Industry 4.0. *International Scientific Journal "Industry 4.0", 2*, 103-106.

Shrouf, F. ve Miragliotta, G. (2015). Energy Management Based On Internet Of Things: Practices And Framework For Adoption İn Production Management. *Journal Of Cleaner Production, 100*, 235-246.

Sıcakyüz, A. (2020). Dijital Dönüşümün İş Süreçlerine Etkileri, MÜSİAD Müsatakil Sanayici Ve İşadamları Derneği, Erişim Adresi: https://www.musiad.org.tr/uploads/yayinlar/ arastirma-raporlari/pdf/ags-global_musiad-dijital-donusumun-is-sureclerine-etkileri.pdf

Sivarajah, U., Kamal, M. M., Irani, Z. ve Weerakkody, V. (2017). Critical Analysis Of Big Data Challenges And Analytical Methods. *Journal of Business Research*, *70*, 263-286.

Smith, R. (2009). Computing in The Cloud. *Research-Technology Management, 52*(5), 65-68.

Stock, T. ve Seliger, G. (2016). Opportunities Of Sustainable Manufacturing İn İndustry 4.0. *Procedia CIRP, 40*, 536-541.

Strange, R. ve Zucchella, A. (2017). Industry 4.0, Global Value Chains And İnternational Business. Multinational Business Review, 25(3), 174–184

Süzer, Ö., Uçuk, C., Doğdubay, M. ve Dinç, Y. (2021). Endüstri 4.0'ın Yiyecek İçecek Endüstrisine Bir Yansıması Olarak Bulut Mutfaklar (Kavramsal Bir Analiz). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 9* (2), 975-989.

Tabim, V. M., Ayala, N. F. ve Frank, A. G. Implementing Vertical Integration in the Industry 4.0 Journey: Which Factors Influence the Process of Information Systems Adoption?. Inf Syst Front (2021).

Taşkın, E., Gezik, N., Yumuşak, R. ve Tamer, E. R. E. N. (2022). Depo Yönetiminde Endüstri 4.0 Uygulaması: Bir İşletme İçin RFID Teknoloji Seçimi. *Endüstri Mühendisliği, 33*(1), 194-211.

Thormundsson, B. (3 Mart 2023). Global Artificial İntelligence Market Size 2021-2030. https://www.statista.com/statistics/1365145/artificial-intelligence-market-size/ Erişim Tarihi: 16.04.2023

Wang, Y., Ma, H. S., Yang, J. H. ve Wang, K. S. (2017). Industry 4.0: A Way From Mass Customization to Mass Personalization Production. *Advances in Manufacturing, 5*(4), 311- 320

Wohlgenannt, I., Simons, A. ve Stieglitz, S. (2020). Virtual Reality. *Business & Information Systems Engineering, 62*, 455-461.

Yalçın Kayıkçı, M. ve Kutluk Bozkurt, A. (2018). Dijital Çağda Z Ve Alpha Kuşağı, Yapay Zeka Uygulamaları Ve Turizme Yansımaları. *Papers on Social Science, 1*, 54-64.

Yelkikalan, N., Kılıç Kırılmaz, S. ve Erden Ayhün S. (2021). İşletme Yöneticilerinin Endüstri 4.0 Ve İnsan Kaynakları Yönetimi Algılarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 13* (1), 651-666.

Yıldırım, Y. (2019). Endüstri 4.0'a Kapsamlı Bir Bakış: 2011'den Bugüne. *Bilgi Dünyası, 20*(2), 217-249.

Yıldırım, Y. (2020). Farklı Disiplinlerde Endüstri 4.0. *OPUS International Journal Of Society Researches, 15*(21), 756-789.

Yıldız, A. (2018). Endüstri 4.0 Ve Akıllı Fabrikalar. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22*(2), 546-556.

Yıldız, M. S., Yıldırım, Y. ve Kesici, B. (2021). Düzce Bölgesindeki Firmaların Endüstri 4.0 Yaklaşımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(80), 1773-1797.

YÖNETİMDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Tuğbay Burçin Gümüş

GİRİŞ

Günümüzde, iş dünyasının karşı karşıya olduğu en büyük zorluklardan biri, kaynaklarımızın sınırlı olduğu gerçeğiyle başa çıkmaktır. İşletmeler artık sadece kâr odaklı olmanın ötesine geçmeli ve çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerini hesaba katan sürdürülebilirlik ilkelerine odaklanmalıdır. Bu, iş dünyasının ve toplumun geleceğini şekillendiren bir dönüşüm sürecidir ve yönetimde sürdürülebilirlik, bu dönüşümün anahtarıdır. İşletmelerin uzun vadeli başarılarını sağlamak sürdürülebilirlik ilkelerini içselleştirmeleri ve stratejik bir entegrasyon sürecine bağlıdır. Artık sadece kârlılık değil, aynı zamanda gezegenimizin kaynaklarını korumak, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini güvence altına almak da önemlidir. Değişen toplum ve anlayış ile birlikte tüketiciler, yatırımcılar ve çalışanlar, işletmelerin sadece finansal performanslarına değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel etkilerine de dikkat etmektedirler. İşletmeler, sürdürülebilirlik ilkelerini benimseyerek bu beklentilere uyum sağlamalı ve aynı zamanda rekabet avantajı elde etmek için yeni fırsatları da keşfetmelidir. Yönetimde sürdürülebilirlik, bir seçenek değil, bir zorunluluktur. İşletmelerin sürdürülebilirlikle ilgili meydan okumaları, gelecekte başarılı olmaları ve toplumun güvenini kazanmaları için hayati önem taşımaktadır. Bu, işletmelere sürdürülebilirlikle uyumlu bir geleceği şekillendirme gücünü de beraberinde getirecektir. Tüm sektörlerde ve işletmelerde uygulanabilir bir yaklaşım olan sürdürülebilirlik küresel sorunlarla karşı karşıya olduğumuz bu dönemde, iş dünyasının bu ilkelere odaklanması, doğal kaynakların korunması, çevrenin korunması, toplumsal adaletin sağlanması ve ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi için kritik öneme sahiptir. Ancak, yönetimde sürdürülebilirlik penceresinden bakıldığında sadece çevresel etkilerin minimize edilmesi ile sınırlandırılamaz. Aynı zamanda sosyal etik ve sorumlulukları, paydaş katılımını, iş etiğini ve şeffaflığı da içermektedir. İşletmeler, sürdürülebilirlik stratejilerini benimseyerek finansal başarılarını

durumu anlama ve iyileştirme alanlarını belirleme imkânı sunar. Bu nedenle, işletmelerin uygun göstergeler ve ölçüm araçları geliştirmeleri önemlidir.

Üçüncüsü, işletmelerin paydaşlarıyla etkili iletişim kurmaları ve iş birliği yapmaları gerekmektedir. Sürdürülebilirlik, paydaşlar arasında ortak bir çıkar ve sorumluluk alanıdır. İşletmeler, paydaşlarını sürece dahil ederek, onların görüşlerini ve beklentilerini anlamalı ve sürdürülebilirlik çalışmalarına aktif katılımlarını teşvik etmelidir.

Son olarak, işletmelerin sürdürülebilirlik konusunda sürekli öğrenme ve gelişme perspektifine sahip olmaları önemlidir. Sürdürülebilirlik alanındaki teknolojik ve pazar trendlerini takip etmek, yeni fırsatları keşfetmek ve işletmelerin sürekli olarak kendilerini yenilemelerini sağlamak için gereklidir.

KAYNAKÇA

Adams,W. M. (2006). The Future of Sustainability:Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century, Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting. Gland, Switzerland: The World Conservation Union (IUCN). 1-18.

Almashhadani, M. ve Almashhadani, H. (2023). The Impact of Sustainability Reporting on Promoting Firm performance. *International Journal of Business and Management Invention, 12*, 101-111.

Aydın, E. ve Ünal, Ö. F. (2015). Sürdürülebilir kalkınma perspektifinde işletmelerde sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik performansı ilişkisi: İstanbul'daki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir araştırma. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16*(31), 19-48.

Azapagic, A. (2003). Systems Approach to Corporate Sustainability: A General Management Framework. *Process Safety and Environmental Protection. 81* (5), 303-316.

Bansal, T. ve DesJardine, M. (2014). Business Sustainability: It is about time. *Strategic Organization, 12*, 70-78.

Bansal, P. (2005). Evolving sustainably: A longitudinal study of corporate sustainable development. *Strategic Management Journal, 26*(3), 197-218.

Brundtland-WCED (1987). World Commission on Environment and Development, Our Common Future, Oxford: Oxford University Press.

Carroll, A. B. ve Shabana, K. M. (2010). The business case for corporate social responsibility: A review of concepts, research and practice. *International Journal of Management Reviews, 12*(1), 85-105.

Çetinkaya, B., Ewer, G., Piotrowicz, W., Cuthbertson, R., Klaas-Wissing, T. ve Tyssen, C. (2011). Sustainable Supply Chain Management: Practical Ideas for Moving Towards Best Practice, Springer.

Hall, J. K., Daneke, G. A. ve Lenox, M. J. (2010). Sustainable development and entrepreneurship: Past contributions and future directions. *Journal of Business Venturing, 25*(5), 439-448.

Hart, S. L. ve Milstein, M. B. (2003). Creating sustainable value. *Academy of Management Perspectives, 17*(2), 56-67.

Jørgensen, T. H. ve Remmen, A. (2011). Barriers and opportunities for sustainable consumption: A literature review. *Journal of Cleaner Production, 19*(8), 897-908.

Kesen, M. (2016). İşletme Yönetiminde Sürdürülebilir İnsan Kaynakları Yönetiminin Yeri ve Önemi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5*, 554-573.

Lozano, R. (2015). A Holistic Perspective on Corporate Sustainability Drivers. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 22(*1), 32-44.

MacDonald, C. (2018). The Sharing Economy: The end of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism, by Arun Sundararajan. Cambridge, MA: MIT Press, Business Ethics Quarterly.

Preuss, L. ve Gold, S. (2016). Sustainability management and sustainable supply chain management in business schools: Current status and future potential. *Journal of Cleaner Production, 139*, 135-144.

Rangan, V. K., Chase, L. ve Karim, S. (2015). The truth about CSR. *Harvard Business Review, 93*(1/2), 40-49.

Sadatsafavi, H. ve Walewski, J. (2013). Corporate sustainability: The environmental design and human resource management interface in healthcare settings. *HERD: Health Environments Research and Design Journal, 6*(2), 98-118.

Schaltegger, S., Lüdeke-Freund, F. ve Hansen, E. G. (2012). Business cases for sustainability: The role of business model innovation for corporate sustainability. *International Journal of Innovation and Sustainable Development, 6*(2), 95-119.

Schaltegger, S. ve Wagner, M. (2011). Sustainable entrepreneurship and sustainability innovation: Categories and interactions. *Business Strategy and the Environment, 20*(4), 222-237.

Scopelliti, R. (2018). "Youthquake 4.0: A Whole Generation and the New Industrial Revolution", Singapore : Marshall Cavendish Business.

Sharma, S. ve Henriques, I. (2005). Stakeholder influences on sustainability practices in the Canadian forest products industry. *Strategic Management Journal, 26*(2), 159-180.

Toklu, İ. T. ve Şimşek, G. T. (2015). İşletmelerde sürdürülebilirlik: Örgütsel faktörlerin sürdürülebilir performansa etkisi. *Amme İdaresi Dergisi, 48*(4), 101-124.

www.un.org/sustainabledevelopment, Erişim Tarihi: 20.03.2023

www.globalreporting.org, Erişim Tarihi: 10.04.2023, (Global Reporting Initiative (GRI))

www.cdp.net/ Erişim Tarihi: 10.04.2023, (Carbon Disclosure Project (CDP))

www.unepfi.org/, Erişim Tarihi: 15.04.2023, (United Nations Environment Programme Finance Initiative (UNEP FI))

www.unpri.org, Erişim Tarihi: 15.04.2023, (Principles for Responsible Investment (PRI))

www.netzeroassetmanagers.org., Erişim Tarihi: 18.04.2023

ÇALIŞAN REFAHI

Meral BEKTAŞ

GİRİŞ

Endüstriyel ilişkilerin önemli bir yönü olan çalışan refahı, çalışana iyi bir ücretin sağlayamayacağı tatmini sunan ekstra bir boyuttur. Sanayileşme ve makineleşmenin gelişimiyle üretim kapasitesindeki artış, makinelerin yanında insan gücüne olan ihtiyacı artırmış ve örgütlerde yaşanan başarısızlıklar, çalışan-işveren ilişkilerindeki sorunlar çalışanların bir makine gibi görülmemesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu dönemde ellerindeki asgari geçim imkânları ile modern hayatın hızıyla baş etmeye çalışan örgüt çalışanlarını, bedenen ve ruhen bir arada tutacak, onları güçlendirecek ek bir uyarana ihtiyaç duyulmuştur.

Çalışanları bedenen ve ruhen bir arada en etkili bir şekilde tutabilmek için ekstra şeylere gerek duyulduğuna inan neoklasik yönetim yaklaşımı ile birlikte çalışan davranışının önemine odaklanılmış, duygusal varlıklar olan çalışanların bir makine gibi görülmemesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Neoklasik yönetim yaklaşımı ile önem kazanmaya başlayan çalışan davranışları, örgütlerin uzun vadeli rekabet avantajı sağlayabilmeleri için çalışanları, kilit bir sermaye türü olarak görmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Çünkü katı kuralların aksine çalışanlar, kendilerini daha rahat hissedebildikleri, iş yaşam dengelerini koruyabildikleri, fiziksel, zihinsel, duygusal ve ekonomik olarak daha sağlıklı kalabildikleri örgütsel ortamlar isterler.

Özellikle 2020 yılındaki Covid-19 Pandemisi ile başlayan ve birçok sektörü etkisi altına alan hızlı değişim ve dönüşüm sürecinde çalışanlara yeni çalışma ortamlarının sunulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü Covid-19 Pandemisinden önce birçok çalışan, bir günün neredeyse üçte birinden fazlasını fiziksel olarak çalıştıkları örgütte geçirmekte iken pandemi ile birlikte çalışanlar için ofis yerine evden ve/veya hibrit çalışma imkânları artmaya başlamıştır. Her çalışan ister evden, ister ofisten isterse hibrit ortamlarda çalışsın

Refah Araştırması 2022 – 2023" sonuçların göre çalışan refahı, küresel çaptaki şirketlerin öncelikli konularının başında gelirken, Türkiye'deki şirketler için çalışan refahının dördüncü sırada yer aldığı görülmüştür. Türkiye'de şirketlerin öncelikleri arasında yetenekleri şirket bünyesine çekmek ve bu yetenekleri elde tutmak yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'de çalışan refahı konusundaki sorunlara bakıldığında küresel trendlere paralel bir şekilde zihinsel ve duygusal sağlığın ilk sırada yer aldığı görülmüştür (Yalçın, 2023). Sağlıklı, mutlu ve duygusal olarak daha sağlam çalışanların örgütsel ortamlardaki devamlılığı için çalışan refahına gereken önemin verilmesi şarttır. Bu çalışma ile çalışan refahının önemine dikkat çekilerek literatüre katkı sunulması hedeflenmiştir.

Çalışan refahı, çalışanların refahı için işverenler, hükümet ve diğer kurumlar tarafından sağlanan çeşitli fayda ve kolaylıklardan oluşan kapsamlı bir paketi ifade ettiği için (akt., Tadesse, 2017:67) bu çalışmada özellikle işverenlerin ve yöneticilerin bu konuya dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Aaliya, K. (2022, Aralık). Employee Welfare. https://www.yourarticlelibrary.com/human-resource-management-2/employee-welfare/employee-welfare/99778.

Almeida, N. ve Perera, G. (2015). "The Impact of Welfare on Job Satisfaction Among Non Managerial Employees in the Apparel Industry in Sri Lanka". 2nd International HRM Conference, 2(1).

Appleton, S. ve Song, L. (2008). Life Satisfaction in Urban China: Components and Determinants. *World Development*, *36*(11), 2325-2340.

Barlı, Ö. (2008). Davranış Bilimleri Ve Örgütsel Davranış, Genişletilmiş ve Geliştirilmiş 3. Baskı, Aktif Yayınevi.

Bilgin, A. (2022, 26 Ağustos). Çalışan Refahı: Liderler Ne Yapabilir?, https://www.linkedin.com/pulse.

Chary, S. N. ve Manupati, K. (2020). Analyses of Employee Welfare Measures in T.S.R.T.C. - A study With Reference to Warangal Depot. *International Journal of Research in Commerce & Management, 11*(5), 20-23.

Çalışan Refahı Nedir Ve İsverenler Bunu Artirabilir Mi? (2022, 11 Nisan). https://workpoint.com.tr/calisan. Erişim Tarihi: 24.10. 2022.

Danış, Z. M. (2007). Sosyal hizmet mesleği ve disiplininde sosyal politikanın yeri ve önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 18* (2), 51-64.

Employee Wellbeing 2021: Learning From the New Reality (2021). https://www.kaspersky.com/blog/employee-wellbeing. Erişim Tarihi: 22 Mart 2023.

Gomankov, G. (2019). "Opportunities and Challenges of International Virtual Teams From Managerial Perspective", Bachelor Thesis, Supervisor: Marge Täks, Lecturer at University of Tartu.

Güvençer, Ü. C. (2008). Vekâlet Teorisi: Firma Performansına Etkisi, Uludağ Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Hyman, J. ve Beaumont, P. B. (1985). Personnel and Welfare: The Case of the Problem Drinker at Work. *Employee Relations, 7*, (1), 17-21.

Intouch Admin (2023, 24 Şubat). Uzaktan Etkileşim Nasıl Çalışan Refahını Teşvik Edebilir?, https://keepmeintouch.io/tr/uzaktan-etkilesim-nasil-calisan-refahini-tesvik-edebilir/- Erişim Tarihi:09.05.2023.

İşyerinde Çalışanların Refahı Nasıl Artırılır? (2021, 17 Kasım). https://www .greatplacetowork.com.tr/bilgi-merkezi/ozel-raporlar/isyerinde-calisanlarin-refahi-nasil-artirilir-global çalışma. Erişim Tarihi: 24 Kasım, 2022.

Jain, A. (2016). Study of Employee Welfare & Benefit Practices at Indian Oil Corporation Limited (Lubes Plant, Vashi, Navı Mumbai). *NCRD's Business Review: e-Journal, 2* (2), 1-10.

Karataş, R. (1999). Sosyal Refah: Kavramsal Boyutu, Gelişimi Ve Nitelikleri, Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan: Yaşam Boyu Sosyal Hizmet, Ed. Nesrin Koşar ve Veli Duyan. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını No: 004, 33-43.

Khurape, A. A. ve Shubham, P. M. (2019). Study of Welfare Facilities and its Effects on Employee Performance with Reference to Selected Manufacturing Industries in Narhe, Pune. *International Journal of Emerging Technologies and Innovative Research, 6* (4), 451-460.

Kurup, P. ve Rishi, P. (2016). A Study of Employee Welfare and Performance Appraisal Practices in Relation to Organizational Climate in Public and Private Sector Insurance Companies of Central India. *Journal of Organisation & Human Behaviour, 5*(3), 14-20.

Liang, W, Nguyen D. N,, Tran, Q. ve Truong, Q. (2022). Employee Welfare and Firm Financial Performance Revisited. *Managerial Finance, 49*, 248-269.

Logasakthi, K. ve Rajagopal, K. (2013). A Study on Employee Health, Safety And Welfare Measures of Chemical İndustry in the View of Salem Region. *International Journal of Research in Business Management, 1*(1), 1-10.

Manasa, B. R. ve Krishnanaik, C. N. (2015). Employee Welfare Measures- a Study on Cement Corporation of India. *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET), 2* (9), 219-226.

Nishikawa, Y. ve Okafor C. E. (2021). Board Co-Option and Employee Welfare. *Managerial Finance, 48* (8) ,1174-1185.

Özdemir, E. ve Özdemir, P. (2015). Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Analizi: Sosyal Refah ve Sosyal Hizmetler. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 26* (1), 111-130.

Özkan, G. ve Gürbüz, B. (2019). Bina Ortamlarının Çalışan Refahı Ve Performansı Üzerine Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18* (70), 616-632.

Radi, S. G. El Din M. (2018). Impact of labour welfare measures on the job satisfaction and attitudes of the employees: The case of procter & Gamble in Egypt, Doctoral Student in Human Resources and Management, Brandenburg University of Technology Cottbus–Senftenberg, Germany.

Reenu, M. ve Panwar, J. S. (2013). Current Trends in Employee Welfare Schemes in Udaipur Retail Sector. *International Journal of Scientific Research and Reviews, 2* (2), 45-54.

Reshma, S. ve Basavaraj, M. J. (2013). Employee Welfare Measures in Mining Industry – a Study With Reference to Statutory Welfare Measures in Nmdc, Donimalai Iron Ore Mine, Bellary District. *International Journal of Multidisciplinary Management Studies, 3*(7), 157-164.

Sharma, N. (2012). A Project Report on employee Welfare Measures for HDFC Insurance Standard Life, Coimbatore.

Sindhu, S. (2012). Role of Organisation in Welfare Measures for Employees. *International Journal of Research in IT & Management, 2* (9), 36-40.

Srinivas, K. T. (2013). A study on Employees Welfare Facilities Adopted at Bosch Limited, Bangalore. *Research Journal of Management Sciences, 2* (12), 7-11.

Şirket Performansı Çalışan Refahına Bağlı!, (2021, 22 Eylül). https://www.sig ortamedya.com.tr/sirket-performansi-calisan-refahina-bagli. Erişim Tarihi: 24 Ekim 2022.

Tadesse, W. M. (2017). Employee Welfare Measures in Leather Products Manufacturing Enterprises in Addis Ababa, Ethiopia and its Implications for Employee's Job Satisfaction. *Journal of Organisation & Human Behaviour, 6* (1), 66-75.

Taylor, F. (2018). Bilimsel Yönetimin İlkeleri, (çev. Bahadır Akın), Çizgi Kitabevi, İstanbul.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2023). Fiziksel Aktivite Neden Önemli?, https://hsgm.saglik .gov.tr/tr/fiziksel-aktivite/fiziksel-aktivite-neden-onemli.html- Erişim Tarihi: 09.05.2023.

Tiwari, U. (2014). A Study on Employee Welfare Facilities and its Impact on Employees Efficiency at Vindha Telelinks Ltd. Rewa (M.P.) India. *Abhinav International Monthly Refereed Journal of Research in Management & Technology, 3* (11), 1-7.

Upadhyay, D. ve Gupta, A. (2012). Morale, Welfare Measures, Job Satisfaction: The Key Mantras for Gaining Competitive Edge. *International Journal of Physical and Social Sciences, 2* (7), 80-94.

Üçer, T. (Eylül, 17 2021). İnsan kaynakları nedir? -https://kolayik.com/blog/insan-kaynaklari-nedir/ Erişim Tarihi:01.05.2023.

Venugopal, P., Bhaskar, T. ve Usha, P. (2011). Employee Welfare Activities with Respective Measures in Industrial Sector - a Study on Industrıal Cluster at Chittor District. *Internatıonal Journal of Research in Commerce, it & Management, 1*(6), 78-84.

Yalçın, S. (2023, 4 Nisan). Çalışan Refahı Dünya İçin İlk, Türkiye İçin Dördüncü Sırada. https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/calisan-refahi/. Erişim Tarihi: 01.05. 2023.

Yıldırım, F. (2014). İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetin Rolü 3: Sosyal Refah. İnsan Hakları Ve Sosyal Hizmet, Atatürk Üniversitesi ATA-AÖF.

YÖNETİM ESNEKLİĞİ

Hande Gülnihal GÜMÜŞ

GİRİŞ

Organizasyonların günümüzün hızlı ve dinamik iş dünyasında varlıklarını sürdürebilmeleri için esnek yönetim anlayışına sahip olmaları önemlidir. İşletmelerin esneklik yönünde adımlar atmasında teknolojik yenilikler, ekonomik değişimler, küresel rekabet, endüstriyel yapılanmalar ve işin nitelikleri, işgücü piyasaları, çalışma faaliyetleri önemli faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Yönetimin esnek olması, bir işletmenin iş yürütme süreci ve kurumsal yapısının esnek olmasını ifade eder. Kurumların değişen koşullara, ihtiyaçlara etkili ve hızlı bir şekilde cevap verebilmesi olarak tasarlanmış olmasını içermektedir. Yönetim esnekliği, örgütsel adaptasyon, sürekli öğrenme ve geliştirmeye odaklanan bir kültüre dayanır.

Esnek bir yönetim sürecinin olması, organizasyonun değişen koşullara hızlı bir şekilde uyum sağlamasına, işletmelerin daha hızlı yenilik yapmalarına ve yeni fırsatları değerlendirmelerine olanak tanır. Bununla beraber müşteri sadakati ve memnuniyeti de artar, çünkü işletmeler müşteri taleplerine daha hızlı cevap verebilmektedir. Yönetim esnekliği bulunan işletmelerde genellikle daha az katı kuralların olduğu ve daha esnek çalışma saatlerine sahiptirler. Yönetimin koşullarla ve zaman içerisinde yönetim tarzlarını değiştirerek işletmenin hedeflerine bu yeni yapılanma ile ilerlemesini ifade etmektedir. Yönetim anlayışındaki bu değişiklik çalışanların daha özgür bir şekilde çalışmasına ve yüksek sorumluluk almasına olanak tanımaktadır.

Yönetim esnekliği, bir örgütün veya yöneticinin iş ortamındaki değişikliklere çabuk uyum sağlama ve bunlara cevap verebilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca işletmelerin sadece değişkenlere cevap verme yeteneklerini artırmakla kalmaz, aynı zamanda iş süreçlerinin daha verimli hale getirilmesine ve işletme maliyetlerinin azaltılmasına da yardımcı olur. Bu nedenle, işletmelerin yönetim esnekliği konusunda stratejiler geliştirmeleri, iş süreçle-

leri gerekebilir. Teknolojik gelişmeler işletmelerin, yeni teknolojileri kullanarak işlerini daha verimli hale getirmelerini gerekli kılar. İşletmelerin çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılamak için esnek çalışma saatleri veya yerleri sunmaları gerekmektedir.

Yönetimsel esneklik, işletmelerin yönetim sürecinin esnekliğini ifade eder. Yönetimsel esneklik, işletmenin yönetim sürecinin kendisini ve yönetim sürecinin içerdiği fonksiyonları kapsar. Esnekliğin işletmeler için büyük önemi bulunmaktadır. Bu nedenle yöneticilerin esnekliği doğru bir şekilde planlamaları, uygulamaları ve yönetmeleri gerekmektedir. İşletmeler, esnek çalışma modellerini benimseyerek müşteri taleplerine hızlı bir şekilde adapte olmak, maliyetleri düşürmek, verimliliği artırmak ve rekabet avantajı elde etmek için hareket etmektedirler. Ancak, esnekliği çalışanların iş güvenliği ve kişisel refahları göz önünde bulundurarak gerçekleştirmek önemlidir. İşletmeler, çalışanların haklarını koruyarak adil bir şekilde yönetmeli ve verimlilik açısından riskleri minimize etmek için uygun önlemleri almalıdır.

Çalışma kapsamındaki öneriler; Esnek çalışma koşullarının benimsenmesi, çalışanların ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli esnek çalışma sistemleri uygulanmalıdır. Çalışanlarla iletişim kanalları güçlendirilmeli ve gereksinimleri doğrultusunda esneklik sağlanmalıdır. Esnek çalışma modellerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için işgörenlerin eğitilmesi gerekmektedir. İşletmeler teknolojik alt yapılarını güçlendirerek çalışanların işlerini evden yürütmelerine, mobil cihazlarla çalışmalarına imkan verecek şekilde geliştirmelidirler. İşletmeler esnek yönetim anlayışı ve esneklik politikalarını personeline net bir şekilde açıklamalı ve çalışanlar tarafından da anlaşılır bir şekilde olmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, N. ve Aytekin, S. (2016). Finansal Esneklik ve Sermaye Yatırımları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 8*(1), 11-19.

Arabandi, B. (2011). Globalization, Flexibility and New Workplace Culture in the United States and India. *Sociology Compass, 5*(7), 525-539.

Aydıntan B. ve Kördeve, K. M. (2016). Çalışanların Esnek Çalışma Modeli Çerçevesinde Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 2*(3), 27-48.

Aksu, F. İ. (2012). Yönetim Anlayışında Meydana Gelen Değişikliklerin Çalışma Hayatını Düzenleyen Normlara Yansıması: Esneklik Yaklaşımı. Türk Akademisi Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi Raporu, No: 1.

Acar, D., Tekin, M. ve Alkan H., (2007). Esnek Üretim Sistemlerinin İşletme Faaliyetlerine Olan Etkisi ve Maliyet Unsurlarında Meydana Getirdiği Değişiklikler. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 12*(2), 1-20.

Hatum, A. ve Pettigrew, A. M. (2006). Determinants of Organizational Flexibility: A Study in an Emerging Economy. *British Journal of Management, 17*, 115–137.

Brozovic, D.(2018). Strategic Flexibility: A Review of the Literature. *International Journal of Management Reviews, 20*, 3-31.

Broekaert, W., Andries., P. ve Debackere, K. (2016). Innovation processes in family firms: the relevance of organizational flexibility. *Small Business Economics, 47*, 771-785.

Bozagaç, F. ve Aktaş, M. (2022). Örgüt Kültürünün Sıkılık-Esneklik Boyutunda Sektörel Farklılıklar: İmalat ve Hizmet Sektörü Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24*(1), 21-32.

Chung, H. ve Lippe, D. V. T. (2018). Flexible Working, Work–Life Balance, and Gender Equality: Introduction. *Social Indicators Research, 151*, 365–381.

Çelenk, H. ve Atmaca, M. (2010). Esnek Çalışmanın İşgücü Maliyetlerine ve Rekabet Gücüne Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 8*(2), 183-202.

Davidescu, A. A., Apostu, A. S., Paul, A. ve Casuneanu, I. (2020). Work Flexibility, Job Satisfaction, and Job Performance among Romanian Employees— Implications for Sustainable Human Resource Management. *Sustainability. 12*(15), 6086.

Demir, F. ve Gerşil, G. (2008). Çalışma Hayatında Esneklik Ve Türk Hukukunda Esnek Çalışma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(2), 68-89.

Doğru, Ç. (2015). İnsan Kaynakları Açısından Esnek Çalışmanın İstihdama Etkilerinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(7). 109-130.

Dubey, R., Gunesekaran, A. ve Childe, S. J. (2018). Big data analytics capability in supply chain agility: The moderating effect of organizational flexibility. *Management Decision,* 57(8), 2092-2112.

Erkol, Y. A. ve Korkmaz, T. (2019). Finansal Esneklik Değeri ve Sermaye Yapısı Kararları: Borsa İstanbul İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 14*(3), 831-854.

Eren, S. S. (2012). Stratejik Esneklik ve Pazar Dinamizminin Girişimsel Pazarlama Odaklılığa Etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 7*(2), 101-112.

Gamba, A. ve Triantis, A. (2008). The value of financial flexibility. *The Journal of Finance, 63* (5), 2263-2296.

Gürlek, M. (2020). İnsan Kaynakları Esnekliği Nasıl ve Hangi Şart Altında Firma Performansını Etkiler? Örgütsel Çevikliğin ve Çevresel Dinamizmin Rolü. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi. 28. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.

Islam, M. R., Wang, M. ve Dewri, L. V. (2019). Financial flexibility - A synthesis of literature review. *International Journal of Accounting and Financial Reporting, 9* (1), 245-256.

Karakaya A. ve Uçar M. (2015). İş Esnekliğinin İşgören Motivasyonuna Etkisi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*, 19-35.

Kanberoğlu, Z. ve Yıldırımçakar, İ. (2021). Türkiye'de Turizm Sektöründe Esnek İstihdam Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi, 1*(2), 1-14.

Martin, B.I., Puig. R.V., Tena, E.A. ve Llusar, B.C.J. (2008). Human Resource Flexibility as a Mediating Variable Between High Performance Work Systems and Performance. *Journal of Management, 34* (5), 1-36.

Öztürkoğlu, Y. (2013). Tüm Yönleriyle Esnek Çalışma Modelleri. *Beykoz Akademi Dergisi. 1*(1), 109-129.

Parlak, Z. ve Özdemir, S. (2011). Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik. *Sosyal Siyaset Konferansları, 60* (1), 1-60.

Sabuhari, R., Sudiro, A., Irawanto, D. ve Rahayu, M. (2020). The effects of human resource flexibility, employee competency, organizational culture adaptation and job satisfaction on employee performance. *Management Science Letters, 10*, 1177-1786.

Şenkal, A. (2008). Endüstri İlişkilerinde Yeni Paradigmalar: Mobilizasyon, Kollektivizm ve Esneklik Tartışmaları. *Çalışma ve Toplum, 1*, 119-146.

Üzümcü, P. T. (2013). İş Esnekliği ve İşletme Rekabetçiliği İlişkisi: Turizm İşletmelerinde Bir Uygulama. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(2), 247-264.

Zeytinoğlu, E. (2012). Çalışma Barışına Katkısı Olabilecek Bir Sistem: Esneklik. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(22), 157-175.

Tan, C. ve Sia, S.K. (2006). Managing Flexibility in Outsourcing. *Journal of the Association for Information Systems 7*(4), 179-206.

Reed, K. ve Blunsdon, B. (1998). Organizational flexibility in Australia. *International Journal of Human Resource Management, 9*(3), 457-477.

Qin, R., Nembhard, D.A. ve Barnes, W. L. (2015). Workforce flexibility in operations management. *Surveys in Operations Research and Management Science 20*, 19–33.

Taş, A. M. ve Tortumlu, M. (2021). Esnek Çalışma Ortamındaki Çalışanlarda Öz Kontrol ve Öz Yönetim, İçsel Motivasyon ve Mutluluk İlişkisine Dair Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Vizyoner Dergisi, 12*(31), 940-954.

Uzkurt, C. (2002). Çevresel Belirsizliklere Karşı Rekabet Avantajı Yakalamada Stratejik Esnekliğin Rolü ve Firma Performansına Etkileri. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 1-20.

Yalçın, Ç. (2009). Eğitim Kurumlarında Esnek Yönetim Modelinin Uygulanabilirliği ve Yönetim Performansı Üzerindeki Etkisi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi ve Denetim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Yuan, L. Y. L. ve Zelong, W. (2009). How organizational flexibility affects new product development in an uncertain environment: Evidence from China. *International Journal of Production Economics, 120*, 18–29.

Yousaf, Z. ve Majid, A. (2018). Organizational network and strategic business performance Does organizational flexibility and entrepreneurial orientation really matter? *Journal of Organizational Change Management 31*(2), 268-285.

Yüksekbilgili, Z. (2019). Autoflex: Otomotiv Sektöründe Pazarlama Esnekliği Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(3), 2819-2833.

Wasti, A. ve Fiş, M. A. (2010). Örgüt Kültüründe Sıkılık-Esneklik Boyutu ve Kurumsal Girişimciliğe Etkisi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi, 10*, 11-38.

Zerenler, M. (2004). Kriz Dönemlerinde Üretim Süreci Esnekliğinin İşletme Performansına Etkileri. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3*(6), 99-132.

NÖROGİRİŞİMCİLİK[1]

Hicran Utkun DİNCER AYDIN - Ayşe İRMİŞ

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüzdeki bilgi seviyesine -dijitalleşmeye ve yapay zekâya- doğru gerçekleşen evrim, sebep-sonuç ilişkilerinin sorgulanması, merak edilen sorulara cevapların aranması, olay ve olguların anlaşılmaya çalışılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu sürece yön veren birçok etmen bulunmaktadır. İçinde bulunulan zaman, yönetilme şekli, insan ihtiyaçları, toplumsal özellikler, ekonomik yapı, teknoloji, bilgi kaynakları, bilim anlayışı bu etmenlerden bir kısmını oluşturmaktadır. Tarihteki gelişmelerin ana aktörü olan insan etrafını algılayıp merak ederken, değiştirip dönüştürürken ve yaratıcılığıyla yenileştirirken, bütün bunları neden ve nasıl yaptığını, nasıl düşündüğünü, kendi sisteminin nasıl işlediğini de sorgulamıştır. İnsanoğlunun dış çevreye olduğu kadar kendi özüne yönelik olan merakının sonucunda, ‘‘insan’’ı konu edinen pek çok bilim dalı ortaya çıkmıştır. Nörobilim, insanı diğer canlılardan ayırt eden özelliklerin ve insan evriminin anlaşılmasında olduğu kadar izahı zor bilişsel süreçlerin aydınlatılmasında da en fazla ilgi çeken alanlardan biri olmuştur. Öyle ki 1990-2000 yılları arası beynin on yılı ilan edilirken 2000-2010 yılları düşüncenin on yılı olarak ifade edilmiştir (Rose, 2018:14). Nörobilim alanında yapılan çalışmalar yapay zekanın ve dijitalizmin veri kaynaklarını oluşturmuştur. İnsanoğlu bilimsel olarak kendini, özellikle de kendi sinir sistemini ve kara kutu olarak ifade edilen beynini keşfettikçe sosyal bilimlerdeki, teknik bilimlerdeki ve fen bilimlerindeki yeni paradigmaların oluşumuna ve gelişimine yollar açmıştır.

İnsan ihtiyaçlarının karşılanmasında, toplumsal süreçlerin oluşturulmasında, ekonomik yapıların şekillenmesinde ve katma değerlerin oluşturulmasında, teknolojilerin üretilmesinde, bilgi kaynaklarının zenginleştirilmesinde ve bilimsel düşüncenin fiiliyata dönüştürülmesindeki ana etken; insanoğlunun girişim

[1] Bu çalışma “Nörogirişimcilik: Yaratıcılık, Fırsat Tanımlama ve Karar Verme Sürecine Yönelik Bir Araştırma” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Girişimcilik ve nörobilimin ortaklaşa çalıştığı ve elde ettiği bilgilerle aydınlattığı alan "açık alanı" oluşturmaktadır. Bu alanın literatürdeki karşılığının nörogirişimciliğe denk geldiği söylenebilmektedir. Nörogirişimcilik alanında yapılacak her çalışma iki bilim dalının etkileşimlerinin artmasını bu sayede bu alanın genişlemesini sağlayacaktır. Nörobilim alanında bilinen ancak girişimcilik alanında bilinmeyen alanlar işletme alanında çalışan bilim insanlarının "kör alanı" olarak ifade edilebilir. Bu alanda neler yapılabilir sorusu girişimcilik literatürünün nörobilim bilgileri ile zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Nörobilimin bilmediği ancak girişimcilik literatüründe bilinenler, nörobilim alanına hangi alanlarda çalışılabileceği konusunda yol gösterici olacaktır. "Gizli alan" olarak ifade edilen bu noktada girişimciliğin çalışma alanı içinde bilinenler beyin temelli bir anlayışın yeni araştırma sorularının ortaya konulmasını sağlayacaktır. "Bilinmeyen alan" olarak ifade edilen kısım ise hem nörobilim hem de girişimcilik alanında bilinmeyenleri ifade etmektedir. Bu kısım ne kadar genişse her iki bilim dalına da düşen görev o kadar artmaktadır. Bilimin güçlenmesi için bu alanın çok dar olması gerekir ki bu da disiplinlerarası çalışmaların sayısı ile mümkün olacaktır. Kişilerarası etkileşimin bir ölçütü olarak değerlendirilen bu yaklaşım hem nörobilim hem de girişimcilik alanının etkileşiminin bilim açısından ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Kısacası bilimler arası etkileşim arttıkça bilinmeyenler azalacaktır.

KAYNAKÇA

Acs, Z. J. (2006). How Is Entrepreneurship Good for Economic Growth? https://www.researchgate.net/publication/247712867_How_Is_Entrepreneurship_Good_for_Economic_Growth (01.11.2018).

Acs, Z. J. ve Audretsch, D.B. (2010). *Handbook of Entrepreneurship Research An Interdisciplinary Survey and Introduction.* Second Edition, Springer, New York.

Amit, R., Muller, E ve, Cockburn, I. (1995). Opportunity Costs and Entrepreneurial Activity. *Journal of Business Venturing, 10*, 95-106.

Ashtaputre-Sisode, A. (2016). Emotions and Brain Waves. *The International Journal of Indian Psychology, 3* (2), 14-18.

Aydın, H. (2000). Beynin Biyokimyasal İşlevleri: Nörotransmitterler ve Yolakları, Psikiyatride Kullanılan İlaçlar ve Etki Yolları. Edit: Karakaş, S., Aydın, H., Erdemir, C., Özesmi, Ç. *Multidisipliner Yaklaşımda Beyin ve Kognisyon*. Çizgi Tıp Yayınevi, Ankara.

Ballı, A. ve Aycı, A. (2021). Nörobilim Yaklaşımıyla Girişimcilikte Farklı Bir Boyut: Nörogirişimcilik. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 22*, 184-194.

Baron, R. (1998). Cognitive Mechanisms in Entrepreneurship: Why and When Entrepreneurs Think Differently Than Other People. *Journal of Business Venturing, 13*, 275–294.

Baron, R. A. (2002). OB and Entrepreneurship: The Reciprocal Benefits of Closer Conceptual Links. *Research in Organizational Behavior, 24*, 225-269.

Bear, M. F., Connors, B. W. ve Paradiso, M. A. (2007). *Neuroscience Exploring the Brain*. Third Edition, Lippincott Williams & Wilkins, USA.

Bentzen, J. S. (2018). Cognitive Neuroscience Perspective on Entrepreneurship. Edit: Turcan, R. V., Fraser, N.M. The Palgrave *Handbook of Multidisciplinary Perspectives on Entrepreneurship*, Palgrave Macmillan, Switzerland.

Bilir, E. (2000). Beyin Elektriksel Faaliyetinde Nörolojik Rahatsızlıklara Bağlı Değişiklikler. Edit: Karakaş, S., Aydın, H., Erdemir, C., Özesmi, Ç. *Multidisipliner Yaklaşımda Beyin ve Kognisyon*. Çizgi Tıp Yayınevi, Ankara.

Bird, B. ve Schjoedt, L. (2017). Entrepreneurial Behavior: Its Nature, Scope, Recent Research, and Agenda for Future Research. Edit: Brännback, M., Carsrud, A.L. *Revisiting the Entrepreneurial Mind Inside the Black Box: An Expanded Edition*, Springer, Switzerland.

Brannback, M. ve Carsrud, A. L. (2017). *Revisiting the Entrepreneurial Mind Inside the Black Box: An Expanded Edition*, Springer, Switzerland.

Canan, S. (2018). *Değişen Be(y)nim*. Sekizinci Baskı, Tutikitap, İstanbul.

Carter, R. (2013). *Beyin Kitabı*. Alfa Yayınları, İstanbul.

Colosio, M., Bellavitis, C. ve Gorin, A. A. (2017). Human Psychophysiological and Genetic Approaches in Neuroentrepreneurship. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, USA.

Cucino, V., Passarelli, M., Di Minin, A. ve Cariola, A. (2022), Neuroscience Approach For Management and Entrepreneurship: A Bibliometric Analysis. *European Journal of Innovation Management, 25* (6), 295-319.

Cüceloğlu, D. (2017). *İnsan ve Davranışı.* 35. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul

Çelik, G., Tahiroğlu, A. ve Avcı, A. (2008). Ergenlik Döneminde Beynin Yapısal ve Nörokimyasal Değişimi. *Klinik Psikiyatri, 11*, 42-47.

Day, M. ve Boardman, M. C. (2017). Entrepreneurial Return on Investment Through a Neuroentrepreneurship Lens. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, USA.

Dietrich, A. ve Kanso, R. (2010). A Review of EEG, ERP, and Neuroimaging Studies of Creativity and Insight. *Psychological Bulletin, 136* (5), 822–848.

Dincer Aydın, H. U. (2021). Nörogirişimcilik: Yaratıcılık, Fırsat Tanımlama ve Karar Verme Sürecine Yönelik Bir Araştırma. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Dincer Aydın, H. U., İrmiş, A. ve Demirkundak, B. (2023). Comparing Brain Activity of Entrepreneurs and Non-Entrepreneurs During Creative Thinking and Opportunity Recognition. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10* (1), 799-819.

Dincer Aydın, H. U. ve İrmiş, A. (2018). Girişimciliğe Daha Derinden Bakmak: Nörogirişimcilik. Edit: Nart, S., Yıldırım, Y. T. *Current Debates in Management and Organization* - 29, IJOPEC Publication, London.

Doran, J., McCarthy, N. ve O'Connor, M. (2018). The Role of Entrepreneurship in Stimulating Economic Growth in Developed and Developing Countries. *Cogent Economics and Finance, 6*, 1-14.

Drucker, P. (2017). *İnovasyon ve Girişimcilik Uygulama ve İlkeler*. Çev: İlker Gülfidan. Optimist Yayınları, İstanbul.

Duru, A. D., Ademoğlu, A. ve Demiralp, T. (2008). EEG Bileşenlerinin Dalgacık Önişleme ve Dipol Kaynak Yerelleştirimi ile Görüntülenmesi. Edit: Karakaş, S. *Kognitif Nörobilimler.* İkinci Baskı, Medikal ve Nobel Basım Yayın, Ankara.

Eagleman, D. (2015). *Incognito.* (Çev: Zeynep Arık Tozar). Yedinci Baskı, Domingo Yayınları, İstanbul.

Eagleman, D. (2018). *Beyin: Senin Hikayen,* (Çev: Zeynep Arık Tozar). 12. Baskı, Domingo Yayınları, İstanbul.

Eren, E. (2015). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. 15. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Eroğlu, F. (2015). *Davranış Bilimleri*. 14. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Fernandes, V.M., Chen, Z., Rossi, A.M., Zipfel, J. ve Desplan, C. (2017). Glia Relay Differentiation Cues To Coordinate Neuronal Development In Drosophila. *Science, 357*, 886-891.

Gazzaniga, M. S., Ivry, R. B. ve Mangun, G. R. (2014). *Cognitive Neuroscience The Biology of The Mind.* Fourth Edition, W.W. Norton & Company Inc, USA.

Gerni, M., Nişancı, M., Çelik, A.A. ve Yurttançıkmaz, Z.Ç. (2013). Geçiş Ekonomilerinde Girişimciliğin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. https://www.avekon.org/papers/678.pdf (01.11.2018).

Girişken, A. ve Çakar, T. (2021). What is Neuroentrepreneurship? The Theoretical Framework, Critical Evaluation and Research Program. *OPUS–International Journal of Society Researches, 17* (36), 2975-2991.

Goldstein, E. B. (2013). *Bilişsel Psikoloji,* (Çev: Okhan Gündüz). Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Gomes, P. M. V. (2022). Neuromodulation of the prefrontal cortex by iTBS: effects on the entrepreneurial attitude as evaluated by TAI test. Master Thesis, Universidade da Beira Interior, Portugal.

Greenstein, B. ve Greenstein, A. (2004). *Nörobilim Renkli Atlası Nöroanatomi ve Nörofizyoloji*. (Çeviri Editörü: Mustafa Bozbuğa). Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Guillory, S., Boardman, M. C. ve Day, M. (2017). A Few Words About What Neuroentrepreneurship Can and Cannot Help Us With. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, USA.

Halıcı, U. (2000). Biyolojik Sinir Hücresinden Yapay Sinir Ağına. Edit: Karakaş, S., Aydın, H., Erdemir, C., Özesmi, Ç. *Multidisipliner Yaklaşımda Beyin ve Kognisyon*. Çizgi Tıp Yayınevi, Ankara.

Hatten, T. S. (2012). *Small Business Management Entrepreneurship and Beyond*, Fifth Edition, South-Western Cengage Learning, Canada.

Heydari, M., Xiaohu, Z., Saeidi, M., Lai, K. K. ve Yuxi, Z. (2020) Entrepreneurial Cognition and Effect on Neuro Entrepreneurship. Gelpat Caderno Suplementar, 3. https://www.researchgate.net/publication/342392879_Entrepreneurial_Cognition_and_effect_on_Neuro_entrepreneurship.

Irak, M. (2012). Serotoninin Bilişsel İşlevlerdeki Rolü, *Türk Psikoloji Yazıları, 15* (29), 13-22. https://antalya.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120120000m000104.pdf (21.12.2020).

Kaku, M. (2017). *Zihnin Geleceği.* (Çev: Emre Kumral), ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

Karakaş, S. (2008). Kognitif Nörobilimde Açıklamalar: Kuram ve Modeller, Edit: Karakaş, S. *Kognitif Nörobilimler*. İkinci Baskı, Medikal ve Nobel Basım Yayın, Ankara.

Keysers, C. (2011). *Empatik Beyin.* (Çev: Aybey Eper), Alfa Yayınları, İstanbul.

Kocahan, S., Akıllıoğlu, K., Babar Melik, E. ve Melik, E. (2010). Beyin ve Davranışlar Üzerine Sosyal Çevrenin Etkileri. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi, 73* (4), 108-112.

Koellinger, P., Minniti, M. ve Schade, C. (2007). ''I think I can, I think I can'': Overconfidence and Entrepreneurial Behavior, *Journal of Economic Psychology 28*, 502–527.

Koelsch, S., Fritz, T., Schulze, K, Alsop, D. ve Schlauga, G. (2005). Adults and Children Processing Music: An fMRI study. *NeuroImage, 25*, 1068– 1076.

Kolb, B. ve Whishaw, I.Q. (1998) Brain Plasticity And Behavior. *Annual Reviews Psychology, 49*, 43.64

Korpysa, J. (2020). Neuroentrepreneurship a New Paradigm in the Management Science. *Procedia Computer Science, 176*, 2605–2614.

Krueger, N. F. ve Day, M. (2010). Looking Forward, Looking Backward: From Entrepreneurial Cognition To Neuroentrepreneurship., Edit: Acs, Z.J., Audretsch, D.B. (2010). *Handbook of Entrepreneurship Research An Interdisciplinary Survey and Introduction*. Second Edition, Springer, New York.

Krueger, N. ve Welpe, I. (2008). Experimental Entrepreneurship: A Research Prospectus and Workshop. USASBE Annual Conference, San Antonio.

Lahti, T., Halko, M., Karagözoğlu, N. ve Wincent, J. (2018). Why And How Do Founding Entrepreneurs Bond With Their Ventures? Neural Correlates of Entrepreneurial and Parental Bonding. *Journal of Business Venturing, 34* (2), 368-388.

Laurerio-Martinez D., Canessa, N., Brusoni, S., Zollo, M., Hare, T., Alemanno, F. ve Cappa, S. F. (2014). Frontopolar Cortex and Decision-making Efficiency: Comparing Brain Activity of Experts with Different Professional Background During an Exploration-Exploitation Task. *Frontiers in Human Neuroscience, 7*, 927.

Lawrence, A., Clark, L., Labuzetta, N. J. ve Sahakian, B. (2008). The Innovative Brain. *Nature, 456*, 168-169.

Liu, W., Xu, Y., Xu, T., Ye, Z., Yang, J. ve Wang, Y. (2022) Integration of Neuroscience and Entrepreneurship: A Systematic Review and Bibliometric Analysis. *Frontiers in Psychology, 13*, 810550.

Martin de Holan, P. (2014). It's All in Your Head: Why We Need Neuroentrepreneurship. *Journal of Management Inquiry, 23* (1), 93-97.

Martin de Holan, P. ve Couffe, C. (2017). Unpacking Neuroentrepreneurship: Conducting Entrepreneurship Research with EEG Technologies. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, USA.

Marvanova, M. (2016). Introduction to Parkinson Disease (PD) and Its Complications, Ment Health Clin, 6(5), 229-235. https://www.researchgate.net/publication/307558599_Introduction_to_Parkinson_disease_PD_and_its_complications (21.12.2020).

Massaro, S., Drover,W., Cerf, M. ve Hmieleski, K. M. (2020). Using functional neuroimaging to advance entrepreneurial cognition research, *Journal of Small Business Management, 61*(2), 938-966.

McMullen, J.S., Wood, M. S. ve Palich, L. E. (2014). Entrepreneurial Cognition and Social Cognitive Neuroscience, Edit: Mitchell, J. R., Mitchell, R. K., Randolph-Seng, B. *Handbook of Entrepreneurial Cognition.* https://www.researchgate.net/publication/298095647_Entrepren eurial_cognition_and_social_cognitive_neuroscience (01.03.2021).

Moore, C. B., McIntyre, N. H. ve Lanivich, S. E. (2021) ADHD-Related neurodiversity and the entrepreneurial mindset. *Entrepreneurship Theory and Practice, 45*(1), 64-91.

Morris, M. H. (1998). *Entrepreneurial Intensity Sustainable Advantages for Individuals, Organizations, and Societies*. Greenwood Publishing Group, USA.

Nicolaou, N., Shane, S., Cherkas, L., Hunkin, J. ve Spector, T. D. (2008). Is The Tendency to Engage in Entrepreneurship Genetic? *Management Science, 54*(1), 167–179.

Nicolaou, N., Shane, S., Cherkas, L. ve Spector, T. D. (2009). Opportunity Recognition and The Tendency to Be an Entrepreneur: A Bivariate Genetics Perspective. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 110*, 108–117.

Nofal, A. M., Nicolaou, N. ve Shane, S. (2021). The Biology of Entrepreneurship, Edit: Gielnik, M. M., Cardon, M. S., Frese, M. *The Psychology of Entrepreneurship: New Perspectives,* Routledge, New York. https://www.researchgate.net/publication/347315890_The_Biology_of_Entrepreneurship (10.03.2021).

Ortiz-Teran, E., Turrero, A., Santos, J. M., Bryant, P. T. ve Ortiz, T. (2013). Brain Cortical Organization in Entrepreneurs During a Visual Stroop Decision Task. Neuroscience and Neuroeconomics, https://www.dovepress.com (02.12.2018).

Öktem, Ö. (2015). Nöropsikolojik Değerlendirme. Edit: Tanrıdağ, O. *Davranış Nörolojisi*. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Önce, A. G., Marangoz, M. ve Erboy, N. (2014). Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Girişimciliğin Rolü ve Önemi, International Conference On Eurasian Economies, http://avekon.org/papers/1041.pdf (29.10.2018).

Özakpınar, Y. (2014). *İnsan Düşüncesinin Boyutları,* Üçüncü Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Özesmi, Ç., Süer, C., Gölgeli, A., Aşçıoğlu, M., Dolu, N. ve Yılmaz, A. (2000). Sinir Sisteminin Elektrofizyolojisi ve Kayıt Yöntemleri. Edit: Karakaş, S., Aydın, H., Erdemir, C., Özesmi, Ç. *Multidisipliner Yaklaşımda Beyin ve Kognisyon*. Çizgi Tıp Yayınevi, Ankara.

Perez-Centeno, V. (2017a). Which Tool Should I Use? Neuroscience Technologies for Brain-Driven Entrepreneurship Researchers. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, USA.

Perez-Centeno, V. (2017b). Brain-driven Entrepreneurship Research: A Review and Research Agenda. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship.* Edward Elgar Publishing, USA.

Perez-Centeno, V. (2017c). Experimental Methodological Principles for Entrepreneurship Research Using Neuroscience Techniques. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, USA.

Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2015). *Örgütsel Davranış.* 14. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Rose, S. (2018). *21. Yüzyılda Beyin.* Çev: Yılmaz, L. C. İkinci Baskı, Ginko Kitap, İstanbul.

Sanyang, S. E. ve Huang, W. C. (2010). Entrepreneurship and Economic Development: The EMPRETEC Showcase. *International Entrepreneurship and Management Journal, 6*, 317–329.

Shane, S., Drover, W., Clingingsmith, D. ve Cerf, M. (2019). Founder Passion, Neural Engagement and Informal Investor Interest in Startup Pitches: An fMRI Study. *Journal of Business Venturing, 35* (4), 105949.

Shane, S. ve Nicolaou, N. (2014). Creative Personality, Opportunity Recognition and The Tendency to Start Businesses: A Study of Their Genetic Predispositions, *Journal of Business Venturing, 30* (3), 407-419.

Sharma, G. D., Paul, J., Srivastava, M., Yadav, A., Mendy, J., Sarker, T ve Bansal, S. (2021). Neuroentrepreneurship: an integrative review and research agenda. *Entrepreneurship & Regional Development, 33 (*9-10), 863-893.

Shaver, K. G., Schjoedt, L., Passarelli, A. ve Reeck, C. (2017). The Cognitive Neuroscience of Entrepreneurial Risk: Conceptual and Methodological Challenges. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship.* Edward Elgar Publishing, USA.

Singh, R. P. ve Ronch, J. L. (2011). Changing Entrepreneurial Cognitive Processes with Age: A Conceptual Discussion Based on Neuroscience. *Journal of Marketing Development and Competitiveness, 5* (6), 94-103.

Sinha R. S. (2022). Baby, I'm addicted! The pleasure–pain pathway that shifts entrepreneurial passion to entrepreneurial addiction: Pivotal role of dopamine. *Journal of Business Venturing Insights, 18*, e00340.

Solms, M. ve Turnbull, O. (2013). *Beyin ve İç Dünya.* Metis Yayınları, İstanbul.

Solso, R. L., Maclin, K. M. ve Maclin, O. H. (2018). *Bilişsel Psikoloji.* (Çev: Ayşe Ayçiçeği-Dinn), Sekizinci Baskı, Bilge Yayınları, İstanbul.

Stanislaw, H. ve Todorov, N. (1999). Calculation of Signal Detection Theory Measures. *Behavior Research Methods, Instruments and Computers, 31* (1), 137-149.

Sud, A. (2017). A Few Words About Entrepreneurial Learning, Training, and Brain Plasticity. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship.* Edward Elgar Publishing, USA.

Tang, J., Kacmar, M. ve Busenitz, L. (2012). Entrepreneurial Alertness in The Pursuit of New Opportunities. *Journal of Business Venturing, 27*, 77–94.

Tanrıdağ, O. (2015). İnsanım Demek İçin Bir kez Değil Üç Kez Evrim Geçirmek Gerekiyor, Edit: Tanrıdağ, O. *Sosyal Nörobilim Beyin Araştırmalarından Davranış Bilimlerine ve Sosyal Bilimlere Yeni Yaklaşımlar,* Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Tanrıdağ, O. (2016). *Temel Beyin Bilgisine ve Nöro-Davranışsal Sendromlara Giriş*. Üçüncü Baskı, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.

Tanrıdağ, O. (2018). *Beyin-Davranış İlişkileri Üzerine Konferanslar ve Dersler-II*, Üsküdar Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tomasino, D. (2007). The Psychophysiological Basis of Creativity and Intuition: Accessing 'The Zone' of Entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business, 4* (5), 528-542.

Treffers, T. (2017). A Few Words about Neuroexperimental Designs for The Study of Emotions and Cognitions in Entrepreneurship. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, USA.

Turcan, R. V. ve Fraser, N.M. (2018). *The Palgrave Handbook of Multidisciplinary Perspectives on Entrepreneurship*, Palgrave Macmillan, Switzerland.

Ward, M. K., Reeck, C. ve Becker, W. (2017). A Brief Primer on Using Functional Magnetic Resonance Imaging (fMRI) in Entrepreneurship Research. Edit: Day, M., Boardman, M.C., Krueger, N.F. *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*. Edward Elgar Publishing, USA.

White, R.E., Thornhill, S. ve Hampson, E. (2006). Entrepreneurs and Evolutionary Biology: The Relationship Between Testosterone and New Venture Creation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 100*, 21–34.

Yu, X., Liu, T., Lin, H. ve Li, Y. (2022). Micro-foundations of strategic decision-making in family business organisations: A cognitive neuroscience perspective. *Long Range Planning,* 102198*.*

Yücel, N. (2016). *Pazarlamada Yeni Bir Trend: Nöropazarlama.* Paradigma Akademi, Çanakkale.

Zaro, M. A., Fagundes, L.C., Rochal, F.T. ve Nunes, W. C. (2016). Cognitive Brain Mapping Used in the Study of Entrepreneurial Behavior – Pilot Test with the Use of Electroencephalogram - EEG during the Process of Identification of Business Opportunities. *American Journal of Educational Research, 4* (6), 472-478.

Zhang, Z., Zyphur, M. J., Narayanan, J., Arvey, R. A., Chaturvedi, S., Avolio, B. J., Lichtenstein, P. ve Larsson, G. (2009). The Genetic Basis of Entrepreneurship: Effects of Gender and Personality. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 110*, 93–107.

İŞ MODELİ

Metin KARACA

GİRİŞ

İşletmelerin kuruluş amacı kar elde etmektir. Bu yüzden işletmeler farklı yöntemler kullanmaktadırlar. Rekabetin yoğun olduğu bir ortamda işletmelerin ayakta kalabilmesi için rakiplerinden farklı olması gerekmektedir. Bu farklılık yaratma ilk etapta akla sunulan ürün ya da hizmet olarak gelmektedir. Ancak, ürün ya da hizmetlerin kopyalanması mümkündür. Dolayısıyla işletmeler kendilerini rakiplerinden farklı kılacak bir yönteme ihtiyaç duymaktadırlar. İşte bu farklılığı sağlayan iş modelidir. İş modeli kısaca işletmelerin kar elde etme amacından yola çıkılarak ifade edilirse; kar elde etmek için ortaya bir değer koyma ve bu değerden bir kazanç elde etme yöntemidir. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse iş modeli işletmelerin iş mantığını açıklayan bir yöntemdir. Özünde bakıldığında her işletme ortaya bir değer koymakta ve bu değeri müşterilere ulaştırarak gelir elde etmektedir. Ancak, ortaya konulan değer ürün ya da hizmet olarak değerlendirildiğinde belli noktalarda rakiplerin ürün ya da hizmetleri ile çakışmaktadır. Bu yüzden işletmeleri rakiplerinden ayıracak unsurlar gerekmektedir. Bu unsurlar işletmenin sadece ürün ya da hizmetleri ile sınırlandırılamaz. Daha geniş bir ifadeyle işletmenin müşterilere bu oluşturduğu değeri en başından yani üretim öncesinden başlayarak nasıl üreteceği, kimler ile ortaklık yapacağı, müşterilere nasıl ulaştıracağı, hangi fiyatla sunacağı, sunulan değere müşteri sahip olduktan sonra da müşteriye o değer ile ilgili daha fazla nasıl katkı sağlanacağı gibi unsurlar işletmenin farklılaşmasını sağlamaktadır. İş modeli bir işletmenin gelir elde etmesi ile ilgili karakterini ortaya koymaktadır. Karakteristik özellikler ile ilgili olarak benzerlikten bahsedilebilir ancak bire bir aynı karakterden bahsetmek pek mümkün değildir. İş modeli de işletmelere bir karakter sunmaktadır. İş modellerinde benzerlikler olabilir ancak mutlaka bir noktada farklılıklar ortaya çıkacaktır. Bu ifadeden yola çıkarak iş modelini çok da basite indirgememek gerekmektedir.

gibi işletmelerin devamlılıklarını sağlamak için rakiplerinden farklılaşmaları gerekmektedir. bu farklılaşmayı sağlayan da iş modelidir. İş modeli işletmelerin bir değer yaratma ve bu değerden kazanç sağlamasında ortaya bir karakter koymaktadır. Her işletme sahip olduğu bu karakter doğrultusunda hareket etmektedir. Dolayısıyla her bir işletmeyi insanlar gibi düşünmek mümkündür. Nasıl ki her insan nev'i şahsına münhasır ise işletmeler de kendilerine has özelliklere sahiptir. Bu özellikler ile rakiplerinden farklılaşmaktadır. İş modelleri de işletmelere bu farklı özellikleri kazanmalarını sağlayan bir araçtır. Çünkü işletmeler özünde çok benzer iş modellerine sahip olsalar da detaylara inildikçe farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir.

İş modelinin özelliklerinden birisi de yenliktir. Yenilik yani inovasyon iş modellerinin olmazsa olmaz özelliklerindendir. Çünkü işletmeler kendilerini müşterilerine, rakiplerine, teknolojiye göre güncellemek zorundadır. Dolayısıyla bu güncelleme iş modeli inovasyonunu beraberinde getirmektedir. İş modeli inovasyonu bir zorunluluk ya da bir tercih nedeniyle gerçekleşebilmektedir. Diğer taraftan iş modeli inovasyonu işletmenin mevcut iş modelinin revize edilmesi şeklinde olabileceği gibi yeni bir iş modeli ortaya konulması şeklinde de gerçekleşebilmektedir.

KAYNAKÇA

Amit, R. ve Zott, C. (2001). Value Creation in E-Business. *Strategic Management Journal*, *22*(6-7), 493-520.

Andreini, D. ve Bettinelli, C. (2017). *Business Model Innovation From Systematic Literature Review to Future Research Directions*, Springer.

Baden-Fuller, C. ve Mangematin, V. (2013). Business Models: A Challenging Agenda. *Strategic Organization*, *11*(4), 418-427.

Bouwman, H., Faber, E., Haaker, T., Kijl, B. ve De Reuver, M. (2008). Conceptualizing the STOF model. *Mobile Service Innovation and Business Models*, Springer.

Bucherer, E., Eisert, U. ve Gassmann, O. (2012). Towards Systematic Business Model Innovation: Lessons From Product Innovation Management. *Creativity and Innovation Management*, *21*(2), 183-198.

Casadesus-Masanell, R. ve Ricart, J. E. (2010). From Strategy to Business Models and Onto Tactics. *Long Range Planning*, *43*(2-3), 195-2015.

Casadesus-Masanell, R. ve Zhu, F. (2013). Business Model Innovation And Competitive Imitation: The Case Of Sponsor-Based Business Models. *Strategic Management Journal*, *34*(4), 464-482.

Chesbrough, H. ve Rosenbloom, R. S. (2002). The Role Of The Business Model In Capturing Value From Innovation: Evidence From Xerox Corporation's Technology Spin-Off Companies. *Industrial and Corporate Change*, *11*(3), 529–555.

Clark, T., Hazen, B., Osterwalder, A., Pigneur, Y. ve Smith, A. (2023). *Business Model You: The One-Page Way to Reinvent Your Work at Any Life Stage*, John Wiley & Sons.

Foss, N. J. ve Saebi, T. (2015). Business Models And Business Model Innovation: Bringing Organization Into The Discussion. In *Business Model Innovation: The Organizational Dimension* (pp. 1-23). Oxford University Press.

Giesen, E., Berman, S. J., Bell, R. ve Blitz, A. (2007). Three Ways To Successfully Innovate Your Business Model. *Strategy & Leadership*, *35*(6), 27-33.

Johnson, M. W. (2010). *Seizing The White Space: Business Model Innovation For Transformative Growth and Renewal*, Harvard Business Press.

Johnson, M. W., Christensen, C. M. ve Kagermann, H. (2008). Reinventing Your Business Model. *Harvard Business Review*, *86*(12), 57-68.

Koçel T. (2015). *İşletme Yöneticiliği*, Beta Yayınevi, İstanbul.

Magretta, J. (2002). Why Business Models Matter. *Harvard Business Review*, *80*, 86–92.

Moingeon, B. ve Lehmann-Ortega, L. (2010). Creation And Implementation Of A New Business Model: A Disarming Case Study. *M@n@gement*, *13* (4), 266-297.

Osterwalder, A. ve Pigneur, Y. (2010). *Business Model Generation: A Handbook For Visionaries, Game Changers, And Challengers* (Vol. 1). John Wiley & Sons.

Osterwalder, A., Pigneur, Y. ve Tucci, C. L. (2005). Clarifying Business Models: Origins, Present, And Future Of The Concept. *Communications of the Association for Information Systems, 16*(1), 1-25.

Ritter, T. ve Lettl, C. (2018). The Wider Implications of Business-Model Research. *Long Range Planning*, *51*(1), 1-8.

Schallmo, D. R. ve Rusnjak, A. (2021). "Roadmap zur digitalen Transformation von Geschäftsmodellen". In *Digitale Transformation von Geschäftsmodellen: Grundlagen, Instrumente und Best Practices,* Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden.

Shafer, S. M., Smith, H. J. ve Linder, J. C. (2005). The Power Of Business Models. *Business Horizons*, *48*(3), 199-207.

Stampfl, G. (2016). *The Process Of Business Model Innovation: An Empirical Exploration*, Springer Gabler.

Teece, D. J. (2010). Business Models, Business Strategy And Innovation. *Long Range Planning*, *43*(2-3), 172-194.

Timmers, P. (1998). Business Models for Electronic Markets, *Electronic Markets*, *8*(2), 3-8.

Trapp, M. (2014). *Realizing Business Model Innovation: A Strategic Approach for Business Unit Managers,* Springer Gabler.

Voigt, K. I., Buliga, O. ve Michl, K. (2017**).** *Business Model Pioneers-How Innovators Successfully Implement New Business Models*, Springer International Publishing.

Wirtz, B. W. (2020). *Business Model Management: Design-Process-Instruments*, Springer.

Yun, J. J. (2017). *Business Model Design Compass: Open Innovation Funnel To Schumpeterian New Combination Business Model Developing Circle*, Springer.

GİRİŞİMCİ ESNEKLİĞİ

Eda TELLİ

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler iş dünyasını ve dolayısıyla örgütlerin faaliyetlerini etkilemektedir. Son yıllarda yaşanan değişimler örgütlerin dikkate alması gereken faktörlerin sayısını artırdığı söylenebilir. Özellikle çevrenin dinamik bir yapıda olması pek çok fırsatı ve tehdidi de beraberinde getirmekte ve örgütlere dolayısıyla da girişimcilere bu riskler karşısında davranış geliştirmelerine neden olmaktadır. Girişimciler girişim fikrinin başarıya ulaşabilmesi için karşılaştığı riskler karşısında belirli stratejiler geliştirebilmelidir. Örgütlerin uzun dönemde varlığını sürdürebilmesi ve büyüyebilmesi için girişimciler riskleri fırsata çevirebilecek, zorlu ve stresli durumların (kriz gibi) üstesinden gelebileceği esneklik yeteneğine sahip olmalıdır. Esneklik bu açıdan ele alındığında, örgütlerin değişen çevre koşulları karşısında uyum sağlayabilmesini ifade ettiği söylenebilir. Örgütsel ekoloji kuramına göre örgütler, doğadaki canlı varlıklar gibi bir kısmının elenip yaşamını kaybetmesi ve bir kısmının ise evrim geçirerek yaşamlarını sürdürebilmesi olarak açıklanmaktadır (Telli, 2022:20). Dolayısıyla bugünün başarılı girişimcileri, diğerlerine kıyasla rekabet gücünü elinde tutabilen ve fırsatları yakalayabilen ve diğer özelliklerinin yanı sıra çevredeki değişimler karşısında esneklik özelliği sayesinde hızlı yanıt verebilen örgütlerde öne çıkacağı söylenebilir. Literatür incelendiğinde "resilience" kavramıyla ilgili çeşitli disiplinlerde (mühendislik, psikoloji, yönetim gibi) farklı Türkçe karşılıklarının yapıldığı görülmektedir. Mühendislik çalışmalarında resilience kavramının, çelik gibi materyallerin dayanıklılığını ve esnekliğini açıklamak için kullanıldığı ifade edilmektedir (Alexander, 2013). Çetin ve Basım (2011)'ın çalışmasında "psikolojik dayanıklık" olarak resilience kavramının Türkçe karşılığı ifade edilmiştir. Örgütsel anlamda da örgütsel bir kapasite olarak esnekliğin örgütün bütün yeteneklerinde gelişmeyi ifade ettiği belirtilmektedir (Akgün ve Keskin, 2014). Dolayısıyla "resilience" kavramı sadece esnemek özelliği ile ilgili olmayıp, zor

KAYNAKÇA

Akgün, A. E. ve Keskin, H. (2014). Organisational Resilience Capacity and Firm Product Innovativeness and Performance, *International Journal of Production Research, 52*(23), 6918-6937.

Alada, A. D. (2001). İktisadi Düşünce Tarihinde Girişimcilik Kavramı Üzerine Notlar. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, *23-24*, 47-52.

Alexander D. E. (2013). Resilience and Disaster Risk Reduction: An Etymological Journey. *Natural Hazards and Earth System Science*, *13*, 2707–2716.

Alshebami, A. S. (2023). Redefining Resilience: The Case Of Small Entrepreneurs in Saudi Arabia. *Frontiers in Environmental Science*, *10,* 1118016.

Antonovica, A., de Esteban Curiel, J. ve Herráez, B. R. (2022). Factors That Determine the Degree of Fulfilment of Expectations for Entrepreneurs from the Business Incubator Programmes. *International Entrepreneurship and Management Journal*, *19*, 261–291.

Aslan, Ş. ve Türk, F. (2022). Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Esneklik Kavramlarının Karşılaştırılması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *14*(1), 119-130.

Ayala, J.-C. ve Manzano, G. (2014). The Resilience of the Entrepreneur. Influence on the Success of the Business. A Longitudinal Analysis. *Journal of Economic Psychology, 42,* 126-135.

Aydemir, S. ve Korkmaz, O. (2021). İş Kurmaya Başlama Niyetini Etkileyen Girişimci Özellikleri ve Kültürel Destek Değişkenlerinin Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 17*(3), 711-733.

Azadfar, Z., Abdollahi, A., Patra, I., Chang, Y. P., Alghazali, T. ve Talib, S. G. (2022). The Iranian form of Psychometric Properties of the Multidimensional Psychological Flexibility Inventory. *Psicologia: Reflexão e Crítica, 35*(1), 1-14.

Badzaban, F., Rezaei-Moghaddam, K. ve Fatemi, M. (2021). Analysing the Individual Entrepreneurial Resilience of Rural Women. *Journal of Global Entrepreneurship Research, 11,* 241–254.

Borráz-León, J. I., Krams, I. A., Cerda-Molina, A. L. ve Rantala, M. J. (2023). Psychological Flexibility and Sociosexual Orientation Mediate the Association between Self-Perceived Attractiveness and Mating Effort. *Current Psychology*, 1-10. Baskıda

Boutillier, S. ve Uzunidis, D. (2014). The Historical Footprint of the Theory of the Entrepreneur: Lessons Drawn from Jean-Baptiste Say's and Joseph Aloïs Schumpeter's Analyses. *Innovations*, *45*(3),97-119.

Branicki, L., Steyer, V. ve Sullivan-Taylor, B. (2019). Why Resilience Managers Aren't Resilient, and What Human Resource Management Can Do About It. *The International Journal of Human Resource Management 30*(8):1261–1286.

Breslin, D. (2017). Learning to Evolve: Increasing Entrepreneurial Self-Efficacy and Putting the Market First. P. Jones, G. Maas, L. Pittaway (Eds.). In *Entrepreneurship Education : New Perspectives on Entrepreneurship Education*. (Volume 7, Edition: First edition, E-Book, ss.17-45), Emerald Publishing Limited.

Bulmash, B. (2016). Entrepreneurial Resilience: Locus of Control and Well-being of Entrepreneurs. *Journal of Entrepreneurship & Organization Management*, *5*(1), 171-177.

Büyükılgaz, U. (2020). İktisat Literatüründe Girişimcilik Teorileri. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 1-12.

Cambridge Dictionary. (2021). *Resourcefulness, Definition*. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/resourcefulness

Christopher, M. ve Peck, H. (2004). Building the resilient supply chain. *International Journal of Logistics Management*, *15*(2), 1-13.

Çetin, F. ve Basım, H. N. (2011). Psikolojik Dayanıklılığın İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarındaki Rolü. "*İşGüç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 13*(3), 79-94.

Çolak, T. S. ve Koç, M. (2016). Forgiveness Flexibility. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, *3*(1), 14-30.

Dahabre, R., Bentley, G., Pat-Horenczyk, R., Roziner, I., Poikonen-Saksela, P., Mazzocco, K. ve Sousa, B. (2022). The Moderating Role of Coping Flexibility in Reports of Somatic Symptoms among Early Breast Cancer Patients. *Social Science and Medicine*, *308,* 115219

Davidson, J. R., Payne, V. M., Connor, K. M., Foa, E. B., Rothbaum, B. O., Hertzberg, M. A. ve Weisler, R. H. (2005). Trauma, Resilience, And Saliostatis: Effects of Treatment on Posttraumatic Stress Disorder. *International Clinical Psychopharmacology*, *20*, 43– 48.

de Sousa, M. M., de Almeida, D. A. R., Mansur-Alves, M. ve Huziwara, E. M. (2022). Characteristics and Effects of Entrepreneurship Education Programs: a Systematic Review. *Trends in Psychology*, 1-31.

Dolfsma, W. ve de Lanoy, F. (2016). Outside vs. Inside Entrepreneurs: When Institutions Bind and Favors Blind. *Journal of Economıc Issues*, *50*(2), 382-389.

Dunford, R., Cuganesan, S., Grant, D., Palmer, I., Beaumont, R. ve Steele, C. (2013). "Flexibility" as the Rationale for Organizational Change: A Discourse Perspective. *Journal of Organizational Change Management*, *26*(1), 83-97,

Er, P. H. (2013). Girişimcilik ve Yenilikçilik Kavramlarının İktisadi Düşüncedeki Yeri: Joseph A. Schumpeter. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29*, 75-85.

Emueje, I., Olannye, H. O. ve Olanye, A. P. (2020). Entrepreneurial Resilience and Performance of an Organization: A Survey of Small and Medium Enterprises in Asaba, Delta State, Nigeria. *Webology*, *17*(2), 445-461.

Ferreira, M.P., Reis, N.R. ve Pinto, C.F. (2017). Schumpeter's Influence on Entrepreneurship and Management. *Research Revista de Empreendedorismo e Gestão de Pequenas Empresas (REGEPE), 6*(1), 4-39.

Folke, C. (2006). Resilience: The Emergence of a Perspective for Social–Ecological Systems Analyses. *Global Environmental Change*, *16*(3), 253-267.

Franco, M., Haase, H. ve António, D. (2021). Influence of Failure Factors on Entrepreneurial Resilience in Angolan Micro, Small and Medium-Sized Enterprises. *International Journal of Organizational Analysis*, *29*(1), 240-259.

Grebel, T., Pyka, A. ve Hanusch, H. (2003). An evolutionary approach to the theory of entrepreneurship, *Industry and Innovation*, *10*(4), 493–514.

Hart, A. G. (1937). Anticipations, Business Planning and the Cycle. *Quarterly Journal of Economics, 51*(2), 273-297.

Hebert, R. F. ve Link, A. N. (2006). Historical Perspectives On The Entrepreneur. *Foundations and Trends İn Entrepreneurship*, *2* (4), 261-408.

Hedner, T., Abouzeedan, A. ve Klofsten, M. (2011). Entrepreneurial Resilience. *Annals of Innovation & Entrepreneurship*, *2*(1), 7986.

Hillmann, J. ve Guenther, E. (2021). Organizational Resilience: A Valuable Construct for Management Research. *International Journal of Management Reviews, 23*(1), 7–44.

Holling, C. S. (1973). Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics, 4,* 1-23.

Huarng, K. H. ve Yu, T. H. K. (2021). Complexity theory of entrepreneur characteristics. *International Entrepreneurship and Management Journal*, *7*, 1037–1048.

Jegede, T. O., Tunde-Ayinmode, M. F., Jegede, T. O., Aloba, O. O. ve Alimi, T. I. (2022). Adolescent Bullying and Big-Five Personality Traits Among In-School Adolescents in Ilesa, Nigeria. *International Journal of Bullying Prevention*, 1-9.

Kantur, D. ve Iseri-Say, A. (2015). Measuring Organizational Resilience: A Scale Development. *Journal of Business, Economics & Finance*, *4*(3),456-472.

Khan, M. A., Zubair, S. S. ve Shah, S. N. M. (2022). Influence of Emotional Intelligence on Enterprise Performance with Mediating Role of Entrepreneurial Resilience: A Case of SMEs in Pakistan under the Light of Covid-19. *Transnational Corporations Review*, 1-15.

Klein, R. J. T., Nicholls, R. J. ve Thomalla, F. (2003). Resilience to natural hazards: How useful is this concept?. *Global Environmental Change Part B: Environmental Hazards*, *5*(1-2), 35-45.

Kitapcı, İ. (2019). Joseph Schumpeter'in Girişimcilik ve İnovasyon Anlayışı: Yaratıcı Yıkım Kavramı ve Geçmişten Günümüze Yansımaları. *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(2), 54-74.

Koellinger, P., Minniti, M. ve Schade, C. (2007). "I think I can, I think I can": Overconfidence and Entrepreneurial Behavior. *Journal of Economic Psychology, 28*(4), 502-527.

Koolman, G. (1971). Say's Conception of the Role of the Entrepreneur. *Economica, 38*(151), 269-286.

Landström, H. (2005). *Pioneers in Entrepreneurship and Small Business Researh,* Boston: Springer.

Lee, J. ve Wang, J. (2017). Developing Entrepreneurial Resilience: Implications for Human Resource Development. *European Journal of Training and Development. 41*(6), 519-539.

Lin, H., Li, Z. ve Yan, M. (2022). Burn-Out, Emotional Labour and Psychological Resilience Among Gastroenterology Nurses During COVID-19: A Cross-Sectional Study. *BMJ open*, *12*(12), e064909.

Luthar, S. S., Cicchetti, D. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, *71*(3), 543-562.

Morris, M.H., Webb,J.W., Fu, J. ve Singhal, S. (2013). A Competency-Based Perspective on Entrepreneurship Education: Conceptual and Empirical Insights. *Journal of Small Business Management*, *51*(3), 352–369.

Neumeyer, X. ve Santos, S. C. (2023). Educating The Engineer Entrepreneur Of The Future: A Team Competency Perspective. *IEEE Transactions On Engineering Management*, *70*(2), 684-699.

Nouri, P. (2023). Exploring the Affect Heuristic in Iranian Women Entrepreneurs. *International Journal of Emerging Markets*, *18*(1), 223-240.

Nunes, L. B. (2016). Schumpeter's Entrepreneurs in the 20th Century: The Tucker Automobile. *Technological Forecasting & Social Change, 102*, 14-20.

Onyusheva, I., ve Meyer, N. (2020). The Features of Female Entrepreneurship Development in Kazakhstan: An Analytical Survey. *Polish Journal of Management Studies, 21*(1), 265-282.

Phungsoonthorn, T. ve Charoensukmongkol, P. (2022). How Does Mindfulness Help University Employees Cope With Emotional Exhaustion during the COVID-19 Crisis? The Mediating Role of Psychological Hardiness and the Moderating Effect of Workload. *Scandinavian Journal of Psychology*, 63(5), 449–461.

Preiss, D. D. (2022). Metacognition, Mind Wandering, and Cognitive Flexibility: Understanding Creativity. *Journal of Intelligence, 10*(3), 69.

Puriwat, W. ve Hoonsopon, D. (2022). Cultivating Product Innovation Performance Through Creativity: The Impact of Organizational Agility and Flexibility Under Technological Turbulence. *Journal of Manufacturing Technology Management, 33*(4), 741-762.

Rutter, M. (2012). Resilience as A Dynamic Concept. *Development and Psychopathology, 24*(2), 335-344.

Salmony, F. U. ve Kanbach, D. K. (2022). Personality Trait Differences Across Types of Entrepreneurs: A Systematic Literature Review. *Review of Managerial Science, 16*, 713–749.

Sánchez, J. C. (2013). The Impact of an Entrepreneurship Education Program on Entrepreneurial Competencies and Intention. J*ournal of Small Business Management, 51*(3), 447-465.

Sang, N., Zhu, Z. Z., Wu, L., Shi, P. L., Wang, L. W., Kan, H. Y. ve Wu, G. C. (2022). The Mediating Effect of Psychological Resilience on Empathy and Professional İdentity of Chinese Nursing Students: A Structural Equation Model Analysis. *Journal of Professional Nursing, 43*, 53-60.

Santoro, G., Bertoldi, B., Giachino, C. ve Candelo, E. (2020). Exploring the Relationship between Entrepreneurial Resilience and Success: The Moderating Role of Stakeholders' Engagement. *Journal of Business Research*, *119*, 142-150.

Sciascia S. ve De Vita R., (2004). The Development of Entrepreneurship Research. Liuc Papers, No:146, Serie Economia Aziendale 19. 1-37.

Seloni, G., Kusrohmaniah, S. ve Lufityanto, G. (2023). The Perils of Acting Rashly: Risk-Taking Propensity Impeding Emotion-Based Learning in Entrepreneurs. *Journal of International Entrepreneurship*, *21*, 89–110.

Schepers, J., Vandekerkhof, P. ve Dillen, Y. (2021). The Impact of the COVID-19 Crisis on Growth-Oriented SMEs: Building Entrepreneurial Resilience. *Sustainability*, 13(16),

Sinclair, V. G. ve Wallston, K. A. (2004). The Development and Psychometric Evaluation of the Brief Resilient Coping Scale. *Assessment*, *11* (1), 94–101.

Singh, R., Dwived, A., Gupta, S., Singh, S. ve Singh, S. (2022). Elucidating the moderating role of personality traits in probing the linkage between digital entrepreneurship characteristics and perceived opportunities. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, *12,* 175–188.

Stötzer, S., Kaltenbrunner, K., Grüb, B. ve Martin, S. (2022). Coping with COVID-19–Which Resilience Mechanisms Enabled Austrian Nonprofit Organizations to Weather the Pandemic Storm. *Schmalenbach Journal of Business Research*, *74*(4), 497-535.

Sutcliffe, K. M. ve Vogus, T. J. (2003). Organizing for Resilience. In Cameron, K., Dutton, J.E., ve Quinn, R.E. (Eds.), *Positive Organizational Scholarship. San Francisco: Berrett-Koehler.* Chapter, (pp: 94-110).

Telli, E. (2022). Yönetim Bilimi ve Yönetim Kuramları. İçinde M. Sağır (Ed.), *Örgütsel Strateji ve Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi: Sektörel Uygulamalar,* Birinci Baskı, (ss. 1-27), Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul

Tindle, R., Hemi, A. ve Moustafa, A. A. (2022). Social Support, Psychological Flexibility and Coping Mediate the Association between COVID-19 Related Stress Exposure and Psychological Distress. *Scientific Reports,12*(1), 1-11.

Thornton, M. (2020). Turning the Word Upside Down: How Cantillon Redefined the Entrepreneur. *The Quarterly Journal of Austrian Economics, 23*(3-4), 65–28.

Tiryaki, A. (2005). Theories of Entrepreneurship: A Critical Overview. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*, 31-42.

Uygun, M., Mete, S. ve Güner, E. (2012). Genç Girişimci Adayların Girişimcilik Eğilimi ve Girişimcilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *4*(2), 145-156.

Van Praag, C. M. (1999). Some Classic Views on Entrepreneurship. *De Economist, 147*, 311–335.

Vizcaíno, F. V., Cardenas, J. J. ve Cardenas, M. (2021). A Look at the Social Entrepreneur: the Effects of Resilience and Power Distance Personality Traits on Consumers' Perceptions of Corporate Social Sustainability. *International Entrepreneurship and Management Journal*, *17*, 83–103.

Waehning, N., Bosworth, G., Cabras, I., Shakina, E., ve Sohns, F. (2023). Resilient SMEs and Entrepreneurs: Evidence from the UK Craft Brewing Sector. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*. *29*(3), 665-686.

Windle, G., Bennett, K. M. ve Noyes, J. (2011). A methodological review of resilience measurement scales. *Health and Quality of Life Outcomes*, *9*(1), 8.

Yahya, A. H. N., Andiarna, F., Kumalasari, M. L. F., ve Muhid, A. (2022). Mindfulness, Resilience, Perceived Social Support, and Emotional Well-being for Santri During the Covid-19 Pandemic. *Education Quarterly Reviews*, *5*(1), 282-290.

Yang, X., Ebo, T. O., Wong, K. ve Wang, X. (2023) Relationships Between Psychological Flexibility and Internet Gaming Disorder among Adolescents: Mediation Effects of Depression and Maladaptive Cognitions. *PLoS ONE 18*(2), e0281269,

Yao, K., Li, X. ve Liang, B. (2021). Failure Learning and Entrepreneurial Resilience: the Moderating Role of Firms' Knowledge Breadth and Knowledge Depth. *Journal of Knowledge Management, 25*(9), 2141-2160.

Yener, S. (2018). İktisadi Kuramlar ve Girişimcilik. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(1), 13-38.

Zauszniewski, J. A. (2016). Resourcefulness. *Western Journal of Nursing Research*, *38*(12),1551–1553.

Zbierowski, P. ve Gojny-Zbierowska, M. (2022). Talented Enough to Be A Business Leader? An Alternative Approach to Entrepreneurs' Traits. *Entrepreneurial Business and Economics Review, 10*(1), 175-187.

Ziyae, B. (2018). Presenting a Model of Corporate Entrepreneurship With Corporate Governance Approach. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, *14*(4), 342-352.

EVRİMSEL PSİKOLOJİ

Editör:
Doç. Dr. Burcu Tekeş

nobel

EVRİMSEL PSİKOLOJİ

Editör: Doç. Dr. Burcu Tekeş

Yayın No.: 4842
Psikoloji / PDR No.: 434
ISBN: 978-625-397-271-4
E-ISBN: 978-625-397-272-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Gökçen Çelik Özbahçe -gokcencelikozbahce@gmail.com
Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tekeş, Burcu.
Evrimsel Psikoloji / Editör: Burcu Tekeş
1. Basım. X + 608 s. 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-271-4
E-ISBN: 978-625-397-272-1
1. Evrimsel Psikoloji 2. Evrim 3. İnsan Davranışı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No.: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **Vİİ**

EVRİM VE İNSAN DOĞASI **1**
Çağlar Karaca

EVRİMSEL PSİKOLOJİDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ **35**
Pınar Demirayak

ÇEVRESEL FAKTÖRLERİN İNSAN DAVRANIŞI ÜZERİNDE ETKİSİ **61**
Kameray Özdemir

BEYİNCİĞİN EVRİMİNİN ALET ÜRETİMİ VE DİLİN ORTAYA ÇIKIŞINDAKİ ROLÜ **81**
Özge Yılmaz - Onur Doğan

YAŞAM ÖYKÜSÜ KURAMIYLA İNSANIN GELİŞİMSEL SÜRECİNİ YENİDEN DEĞERLENDİRMEK **115**
Yaren Emmez - Yarkın Güryol - Ali Metin Büyükkarakaya

İNSAN DAVRANIŞLARINI ANLAMAK: HAYVAN DAVRANIŞI ÇALIŞMALARINDAN NELER ÖĞRENİYORUZ? **149**
Kameray Özdemir

BİLİŞSEL SÜREÇLERE EVRİMSEL BAKIŞ **167**
Özlem Ertan Kaya

EVRİMSEL AÇIDAN DUYGULAR VE DUYGU İFADESİ **185**
Tuğba Uyar-Suiçmez - Ayşe Büşra İplikçi

ETKİLEŞİM, EŞ SEÇİMİ VE EVRİMSEL PSİKOLOJİ **215**
Elçin Gündoğdu Aktürk

EVRİM, CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET **267**
Zuhal Yeniçeri - Bilgen Yazıcı - Metin Ege Salter

EVRİMSEL PSİKOLOJİ VE ANA BABALIK 291
Berna Aytaç

EVRİMSEL PSİKOLOJİ ÇERÇEVESİNDE BAĞLANMA KURAMI 311
Ayşe Büşra İplikçi

İNSANLARDA ÖZGECİ İŞ BİRLİĞİNİN EVRİMSEL VE PSİKOLOJİK TEMELLERİ 331
Hasan G. Bahçekapılı

EVRİMSEL PSİKOLOJİ KAPSAMINDA GRUP SÜREÇLERİ 367
Özlem Ersan

EVRİMSEL PSİKOLOJİ BAKIŞ AÇISINDAN SALDIRGANLIK 387
Bilgesu Atılgan

EVRİMSEL PSİKOLOJİ ÇERÇEVESİNDE AHLAK VE AHLAK GELİŞİMİ 413
Hatice Işık

EVRİMSEL PERSPEKTİFTEN KİŞİLİK VE BİREYSEL FARKLILIKLAR 431
Burçin Akın Sarı

EVRİMSEL PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN PSİKOPATOLOJİ 461
Özlem Kahraman Erkuş

BİYOLOJİ VE PSİKOLOJİ ETKİLEŞİMİNDE BİR ÇEVRESEL ETMEN OLARAK PSİKOTERAPİ 477
Merve Topcu Bulut

MİZAHIN EVRİMDEKİ ROLÜ ÜZERİNE 501
İrem Nur Özsoy - Burcu Tekeş

EVRİMSEL PSİKOLOJİYİ ELEŞTİREL BİR GÖZLE YENİDEN DÜŞÜNMEK 513
Güler Cansu Ağören

TÜRKÇE-İNGİLİZCE TERİM SÖZLÜĞÜ 555

DİZİN 593

EVRİM VE İNSAN DOĞASI

Çağlar Karaca

1

Evrimsel psikoloji, insan davranışlarını türümüzün evrimsel geçmişiyle bağlantılı olarak açıklama gayretinde olan bir disiplindir. Bu da evrimsel psikolojinin kuramsal açıdan hayli çetrefilli felsefi tartışmaların tam ortasında yer alan bir girişim olduğu anlamına gelmektedir. Evrimsel psikolojiyi ilgilendiren bilimsel tartışmalar, adaptasyon ve diğer evrimsel süreçler, doğal seçilimin seviyeleri ve gen merkezli yaklaşımlar, insan zihninin modüler yapıda olup olmadığı gibi konuları içermektedir. Felsefi sorunlar ise genellikle insan doğası kavramı etrafında şekillenmektedir. İnsan doğası tartışması, evrimsel psikolojinin gelişiminden çok daha önce başlamıştır ve "İnsanın değişmez bir özü var mıdır?", "Varsa nasıl tanımlanmalıdır?", "Tüm insanların evrensel olarak paylaştığı özelliklerden söz edebilir miyiz?", "İnsanın biyolojisi ile kültür arasında ne tür bir etkileşim vardır?", "İnsanın karakteri ne ölçüde doğuştan belirlenmiştir?" gibi soruları içermektedir. Evrimsel psikolojinin insan doğasına dair sorgulamalara açılan bir yönü olduğu gibi aynı şekilde insan doğasına dair yürütülen tartışmalar da felsefe, psikoloji ve biyolojinin kesişim noktasında bulunmaktadır.

Tüm bu sözü edilen noktaları aydınlatmak adına bu bölümde, evrime dair bilimsel veriler ve güncel yaklaşımlar aktarılarak, genel olarak evrimle ve özelde insanın evrimiyle ilgili kuramsal tartışmalar tanıtılacaktır. Bunun yanında, evrimsel biyoloji ve evrimsel psikoloji arasındaki bağlantılar üzerinde durulacak, bu yolla evrimsel psikolojiyi ilgilendiren felsefi sorunlar ele alınacaktır. Metnin ana hatları şu şekildedir: Öncelikle evrimin ne olduğu tanımlanarak temel evrimsel mekanizmalar açıklanacaktır. Ardından insanın evrimine dair bilimsel görüşler aktarılarak insanı biyolojik açıdan diğer türlerden ayırt eden özelliklerin evrimsel gelişimi kısaca özetlenecektir. Yazının bir sonraki bölümünde, insan doğasıyla ilgili felsefi görüşler ve bu konuya yönelik evrimsel yaklaşımdan söz edilecektir.

modüllerin yanı sıra tüm bilişsel faaliyetleri birleştiren merkezî bir bilişsel sistem var mıdır? Evrimsel psikoloji alanındaki çalışmaların bir kısmı zihnin ve tüm insan davranışlarının modülerite temelinde açıklanabileceğini savunurken, kimi çalışmalarda ise zihnin işleyişinde modüleritenin yanı sıra merkezî unsurların da bulunması gerektiği öne sürülmüştür (Fodor, 1983).

Sözü edilen eleştirilere ve henüz çözüme kavuşmamış kuramsal sorunlara rağmen birçok felsefeci evrim teorisinin insan psikolojisi ve ahlakın kaynağının araştırılması uygulanmasını faydalı ve umut verici bulmakta hatta kendileri böylesi bir çaba içine girmektedirler (Griffiths, 2008; Nichols, 2004). Bu yönelim, bir disiplin olarak geniş kapsamlı bir evrimsel psikolojiyi işaret etmektedir. Evrimsel psikolojiyi bu program temelinde kısıtlanmış olarak ele almak için hiçbir sebep yoktur. Evrimsel biyolojiyi derinleştiren son dönem çalışmalar tüm zenginliğiyle evrimsel psikolojiye uygulanabilir. Tüm bu tartışmalarda ele alınanlar, evrimsel psikoloji alanında çalışma yürüten veya yürütmeyi planlayan kişileri yıldıracak engeller olarak değil bu kişileri kuramsal ve metodolojik temellere ilişkin zorlukları gerçekçi bir şekilde ele almaya ve evrimsel psikolojinin felsefi ufkunu genişletmeye teşvik edecek meseleler olarak değerlendirilmelidir.

► Kaynakça

Betts, H. C., Puttick, M. N., Clark, J. W., Williams, T. A., Donoghue, P. C. J., ve Pisani, D. (2018). Integrated genomic and fossil evidence illuminates life's early evolution and eukaryote origin. *Nature Ecology & Evolution*, *2*(10), 1556–1562.

Buller, D. J. (2005). *Adapting Minds and the Persistent Quest for Human Nature*. Cambridge: MIT Press.

Buss, D. M., Abbott, M., Angleitner, A., Asherian, A., Biaggio, A., Blanco-Villasenor, A., … Deraad, B. (1990). International preferences in selecting mates: A study of 37 cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *21*(1), 5–47.

Chen, F. C., ve Li, W. H. (2001). Genomic divergences between humans and other hominoids and the effective population size of the common ancestor of humans and chimpanzees. *American Journal of Human Genetics*, *68*(2), 444–456.

Darwin, C. (2009). *The Annotated Origin: A Facsimile of the First Edition of On the Origin of Species.* Cambridge: Harvard University Press (Asıl eser 1859 yılında yayımlanmıştır.).

De Groote, I., Flink, L. G., Abbas, R., Bello, S. M., Burgia, L., Buck, L. T., … Stringer, C. B. (2016). New genetic and morphological evidence suggests a single hoaxer created 'Piltdown man'. *Royal Society Open Science*, *3*(8), 160328.

Downes, S. M., ve Machery, E. (2013). Arguing About Human Nature: Contemporary Debates. Londra: Routledge.

Driesch, H. (1914). *The History and Theory of Vitalism* (C. K. Ogden, Çev.). Londra: Macmillan.

Fodor, J. A. (1983). *The Modularity of Mind*. Cambridge: MIT press.

Gould, S. J., ve Lewontin, R. C. (1979). The spandrels of San Marco and the Panglossian paradigm: A critique of the adaptationist programme. *Proceedings of Royal Society London B*. 205, 581–598.

Griffiths, P. E. (2008). *What Emotions Really Are*. Chicago: University of Chicago Press.

Huizinga, J. (2018). *Homo Ludens: Oyunun Kültürel İşlevi Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Dorlion Yayınları.

İbn Haldun (2021). *Mukaddime* (2 Cilt, S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kimura, M. (1983*). The Neutral Theory of Molecular Evolution.* Cambridge: Cambridge University Press.

Lamarck, J. (1963). *Zoological Philosophy* (H. Eliot, Çev.). New York: Hafner Publishing Company. (Asıl eser 1809 yılında yayımlanmıştır.)

Levins, R., ve Lewontin, R. C. (2009). *The Dialectical Biologist*. Delhi: Aakar Books.

Lewin, R. (2005). *Human Evolution: An Illustrated Introduction*. Malden: Blackwell Publishing.

Lyell, C. (2005). *Principles of Geology.* Londra: Penguin Books. (Asıl eser 1830 yılında yayımlanmıştır.)

Malthus, T. R. (1992). *An Essay on the Principle of Population.* Cambridge: Cambridge University Press. (Asıl eser 1798 yılında yayımlanmıştır.)

Maynard Smith, J. (1964). Group selection and kin selection. Nature, 201, 1145–1146.

Nichols, S. (2004). *Sentimental Rules: On the Natural Foundations of Moral Judgment*. Oxford: Oxford University Press.

Öhman, A., ve Mineka, S. (2003). The malicious serpent: Snakes as a prototypical stimulus for an evolved module of fear. *Current Directions in Psychological Science. (12)*1, 5-9.

Pigliucci, M., ve Müller, G. B. (2010). *Evolution: The Extended Synthesis*. Cambridge: MIT Press.

Ridley, M. (2004). *Evolution (3rd Edition).* Malden: Blackwell Publishing.

Sapolsky, R. M. (2017). *Behave: The Biology of Humans at out Best and Worst*. New York: Penguin Press.

Swaisgood, R. R., Zhou, X., Zhang, G., Lindburg, D. G., ve Zhang, H. (2003). Application of behavioral knowledge to conservation in the giant panda. *International Journal of Comparative Psychology*, *16*(2), 65-84.

Varki, A., ve Altheide, T. K. (2005). Comparing the human and chimpanzee genomes: searching for needles in a haystack. *Genome Research*, *15*(12), 1746–1758.

Waterson, R. H., Lander, E. S., Wilson, R. K., ve T. C. S. and A. Consortium, (2005). Initial sequence of the chimpanzee genome and comparison with the human genome. *Nature*, *437*(7055), 69–87.

Watson, J. D. (2001). *The Double Helix: A Personal Account of the Discovery of the Structure of DNA*. New York: Touchstone.

EVRİMSEL PSİKOLOJİDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Pınar Demirayak

2

İnsan doğasını içeren tüm adaptasyonları belirlemek, psikoloji biliminin temel konusudur. Evrimsel tarih boyunca insan, adapte olması gereken birçok durumla karşılaşmıştır. Bu durumlara adapte olabilmek hayati öneme sahiptir ve bu durum insanda psikolojik değişimlere de yol açar. İnsanın yaşadığı çevreye uygunluğunu artıran, düşünceleri, duyguları ve davranışlarındaki değişimleri kapsayan psikolojik adaptasyonları incelemek, evrimsel psikoloji araştırmalarının merkezini oluşturur. Milyonlarca yıllık insanlık tarihinde doğal seçilim sonucu insan beyninin yapısı ve bağlantıları çevreye adapte olabilmek ve adaptasyonla ilgili olası sorunları çözmek için evrilmiştir (Tooby & Cosmides, 1992). Bu nörolojik değişimlerin insanda bilişsel değişimleri de beraberinde getirmesi kaçınılmazdır.

İnsanda var olan evrilmiş mekanizmalar, insanın hayatta kalması ya da üremesiyle ilgili tarihsel gelişim boyunca ortaya çıkan problemlere karşılık olacak şekilde gelişmiştir. Eğer insan bu adaptasyonları gösteremez ya da adaptasyona bağlı ortaya çıkan problemleri çözemezse doğal seçilim süreçlerinden geçemez ve daha iyi adaptasyon mekanizmalarına sahip insanlarla evrim süreci devam eder. Ayrıca bu mekanizmalar daha adaptif olabilmeleri için oldukça özelleşmişlerdir. Örneğin, partnerlerinin başka bir hemcinsleriyle yakın bir şekilde konuştuğunu ve partnerlerinin beden dilinden flörtleştiğini düşünen insanlar yoğun bir kıskançlık duyup bu durumu sona erdirmeye çalışabilirler. Bu durum, kişiye evrimsel olarak bir adaptif problemle karşılaşıldığının sinyalini verir: partnerini kaybetme korkusu. Bu durumun devam etmesi, kişinin üremesine potansiyel olarak etki edecek ve genlerinin sonraki jenerasyona aktarılmasını güçleştirecektir. İnsanın sahip olduğu gözlem yeteneği ve bilişsel süreçleri önemli veriler sağlar ve insan sonuç olarak bir karar verir. Adaptif mekanizmalar da bu şekilde duruma özel, hayatın genel akışında karşılaşılan, kısıtlı ve bir karara dayanan mekanizmalardır. Bu evrimleşmiş psi-

lirse hem insan hem de çevresel etmenleri belirlemede önemli katkı sağlar. Evrimsel psikoloji de psikoloji biliminin doğası gereği çalışmaların geçerliğinin test edilmesi açısından farklı araştırma yöntemlerinin entegrasyonu ile daha doğru sonuçlara ulaşır.

► Kaynakça

Albert, G., Richardson, G. B., Arnocky, S., Senveli, Z., & Hodges-Simeon, C. R. (2021). The Development and Psychometric Evaluation of a New Mating Effort Questionnaire. *Archives of Sexual Behavior, 50*(2), 511–530. https://doi.org/10.1007/s10508-020-01799-4

Alcock, J. (2009). *Animal behavior: An evolutionary approach, 9th ed* (pp. xvi, 606). Sinauer Associates.

Allen, B., Nowak, M. A., & Wilson, E. O. (2013). Limitations of inclusive fitness. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 110*(50), 20135–20139. https://doi.org/10.1073/pnas.1317588110

Anderson, C. N. K., Ramakrishnan, U., Chan, Y. L., & Hadly, E. A. (2005). Serial SimCoal: A population genetics model for data from multiple populations and points in time. *Bioinformatics, 21*(8), 1733–1734. https://doi.org/10.1093/bioinformatics/bti154

Andrews, P. W., Gangestad, S. W., & Matthews, D. (2002). Adaptationism – how to carry out an exaptationist program. *Behavioral and Brain Sciences, 25*(4), 489–504. https://doi.org/10.1017/S0140525X02000092

Arenas, M. (2012). Simulation of Molecular Data under Diverse Evolutionary Scenarios. *PLOS Computational Biology, 8*(5), e1002495. https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1002495

Arenas, M. (2013). Computer Programs and Methodologies for the Simulation of DNA Sequence Data with Recombination. *Frontiers in Genetics, 4*. https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fgene.2013.00009

Arenas, M., François, O., Currat, M., Ray, N., & Excoffier, L. (2013). Influence of Admixture and Paleolithic Range Contractions on Current European Diversity Gradients. *Molecular Biology and Evolution, 30*(1), 57–61. https://doi.org/10.1093/molbev/mss203

Arenas, M., Ray, N., Currat, M., & Excoffier, L. (2012). Consequences of Range Contractions and Range Shifts on Molecular Diversity. *Molecular Biology and Evolution, 29*(1), 207–218. https://doi.org/10.1093/molbev/msr187

Arenas, M., Valiente, G., & Posada, D. (2008). Characterization of Reticulate Networks Based on the Coalescent with Recombination. *Molecular Biology and Evolution, 25*(12), 2517–2520. https://doi.org/10.1093/molbev/msn219

Bailey, J. M., Kirk, K. M., Zhu, G., Dunne, M. P., & Martin, N. G. (2000). Do individual differences in sociosexuality represent genetic or environmentally contingent strategies? Evidence from the Australian twin registry. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*(3), 537–545. https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.3.537

Barkow, J. H., Cosmides, L., & Tooby, J. (1995). *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. Oxford University Press.

Barrett, H. C., & Kurzban, R. (2006). Modularity in cognition: Framing the debate. *Psychological Review, 113*(3), 628–647. https://doi.org/10.1037/0033-295X.113.3.628

Betzig, L. (1989). Causes of Conjugal Dissolution: A Cross-cultural Study. *Current Anthropology, 30*(5), 654–676. https://doi.org/10.1086/203798

Bos, P. A., Panksepp, J., Bluthé, R.-M., & Honk, J. van. (2012). Acute effects of steroid hormones and neuropeptides on human social–emotional behavior: A review of single administration studies. *Frontiers in Neuroendocrinology, 33*(1), 17–35. https://doi.org/10.1016/j.yfrne.2011.01.002

Botwin, M. D., Buss, D. M., & Shackelford, T. K. (1997). Personality and Mate Preferences: Five Factors In Mate Selection and Marital Satisfaction. *Journal of Personality, 65*(1), 107–136. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1997.tb00531.x

Boyd, R., & Richerson, P. J. (2005). *The Origin and Evolution of Cultures*. Oxford University Press.

Buss, D. M. (1997). Chapter 13—Evolutionary Foundations of Personality. In R. Hogan, J. Johnson, & S. Briggs (Eds.), *Handbook of Personality Psychology* (pp. 317–344). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-012134645-4/50014-7

Buss, D. M. (2019). *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind* (6th ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429061417

Campbell, D. T., & Fiske, D. W. (1959). Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix. *Psychological Bulletin, 56*(2), 81–105. https://doi.org/10.1037/h0046016

Carroll, S. B. (2006). *The Making of the Fittest: DNA and the Ultimate Forensic Record of Evolution*. W. W. Norton & Company.

Carvajal-Rodriguez, A. (2008). Simulation of Genomes: A Review. *Current Genomics, 9*(3), 155–159. https://doi.org/10.2174/138920208784340759

Carvajal-Rodriguez, A. (2010). Simulation of Genes and Genomes Forward in Time. *Current Genomics, 11*(1), 58–61. https://doi.org/10.2174/138920210790218007

Charles, K. E., & Egan, V. (2005). Mating effort correlates with self-reported delinquency in a normal adolescent sample. *Personality and Individual Differences, 38*(5), 1035–1045. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.06.021

Crawford, C. B. (1998). Environments and adaptations: Then and now. In C. B. Crawford & D. Krebs (Eds.), Handbook of evolutionary psychology: Ideas, issues, and applications (pp. 275–302). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Crespi, B. J. (2020). Evolutionary and genetic insights for clinical psychology. *Clinical Psychology Review, 78*, 101857. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101857

Cronbach, L. J., & Meehl, P. E. (1955). Construct validity in psychological tests. *Psychological Bulletin, 52*(4), 281–302. https://doi.org/10.1037/h0040957

Cummings, J. L., & Miller, B. L. (2007). Conceptual and clinical aspects of the frontal lobes. *The human frontal lobes: Functions and disorders, 2007*, 12-21.

Cunningham, M. R. (1986). Measuring the physical in physical attractiveness: Quasi-experiments on the sociobiology of female facial beauty. *Journal of Personality and Social Psychology, 50*(5), 925–935. https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.5.925

Cunningham, M. R., Roberts, A. R., Barbee, A. P., Druen, P. B., & Wu, C.-H. (1995). "Their ideas of beauty are, on the whole, the same as ours": Consistency and variability in the cross-cultural perception of female physical attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, *68*(2), 261–279. https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.2.261

Daly, M., & Wilson, M. (1998). The evolutionary social psychology of family violence. *Handbook of evolutionary psychology: Ideas, issues and applications*, 431-456.

Daly, M., & Wilson, M. (1988). Homicide. New York: de Gruyter.

Daly, M., & Wilson, M. I. (1999). Human evolutionary psychology and animal behaviour. *Animal Behaviour*, *57*(3), 509–519. https://doi.org/10.1006/anbe.1998.1027

De, S., Nau, D. S., & Gelfand, M. J. (2017, May). Understanding norm change: An evolutionary game-theoretic approach. In *Proceedings of the 16th conference on autonomous agents and multiagent systems* (pp. 1433-1441).

Doncieux, S., Mouret, J. B., Bredeche, N., & Padois, V. (2011). Evolutionary robotics: Exploring new horizons. In *New horizons in evolutionary robotics* (pp. 3-25). Springer, Berlin, Heidelberg.

Duncan, J., Emslie, H., Williams, P., Johnson, R., & Freer, C. (1996). Intelligence and the frontal lobe: The organization of goal-directed behavior. *Cognitive psychology*, *30*(3), 257-303.

Edlund, J. E., & Sagarin, B. J. (2014). The Mate Value Scale. *Personality and Individual Differences*, *64*, 72–77. https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.02.005

Ellis, B. J., & Symons, D. (1990). Sex differences in sexual fantasy: An evolutionary psychological approach. *The Journal of Sex Research*, *27*(4), 527–555. https://doi.org/10.1080/00224499009551579

Epperson, B. K., Mcrae, B. H., Scribner, K., Cushman, S. A., Rosenberg, M. S., Fortin, M.-J., James, P. M. A., Murphy, M., Manel, S., Legendre, P., & Dale, M. R. T. (2010). Utility of computer simulations in landscape genetics. *Molecular Ecology*, *19*(17), 3549–3564. https://doi.org/10.1111/j.1365-294X.2010.04678.x

Etheridge, A. (2008). Drift, draft and structure: some mathematical models of evolution. *Banach center publications*, *1*(80), 121-144.

Faer, L. M., Hendriks, A., Abed, R. T., & Figueredo, A. J. (2005). The evolutionary psychology of eating disorders: Female competition for mates or for status? *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, *78*(3), 397–417. https://doi.org/10.1348/147608305X42929

Fagundes, N. J. R., Ray, N., Beaumont, M., Neuenschwander, S., Salzano, F. M., Bonatto, S. L., & Excoffier, L. (2007). Statistical evaluation of alternative models of human evolution. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *104*(45), 17614–17619. https://doi.org/10.1073/pnas.0708280104

Finch, C. E., & Rose, M. R. (1995). Hormones and the Physiological Architecture of Life History Evolution. *The Quarterly Review of Biology*, *70*(1), 1–52. https://doi.org/10.1086/418864

Fischl, B. (2012). FreeSurfer. *NeuroImage*, *62*(2), 774–781. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2012.01.021

Fisher, H., Aron, A., Mashek, D., Li, H., Strong, G., & Brown, L. L. (2002). *The Neural Mechanisms of Mate Choice: A Hypothesis. Neuroendocrinology Letters, 23*(4), 92-97.

Fisher, M., Cox, A., Bennett, S., & Gavric, D. (2008). Components of self-perceived mate value. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology, 2*(4), 156. https://doi.org/10.1037/h0099347

Floreano, D., Husbands, P., & Nolfi, S. (2007). In B. Siciliano, O. Khatib (Ed.). *Handbook of Robotics: Evolutionary robotics*. Berlin: Springer Verlag.

Floreano, D., & Urzelai, J. (2000). Evolutionary robots with on-line self-organization and behavioral fitness. *Neural Networks, 13*(4-5), 431-443.

Foley, R. (1995). The adaptive legacy of human evolution: A search for the environment of evolutionary adaptedness. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews, 4*(6), 194–203. https://doi.org/10.1002/evan.1360040603

Forsyth, A. (2001). *A natural history of sex: The ecology and evolution of mating behavior*. Willowdale, Ont.: Firefly Books.

Fraley, R. C., Brumbaugh, C. C., & Marks, M. J. (2005). The Evolution and Function of Adult Attachment: A Comparative and Phylogenetic Analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 89*(5), 731–746. https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.5.751

Frayser, S. G. (1985). *Varieties of sexual experience: An anthropological perspective on human sexuality*. HRAF Press. https://hraf.yale.edu/ehc/documents/887

Fuster, J. M. (1995). Memory and planning: Two temporal perspectives of frontal lobe function. In H. H. Jasper, S. Riggio, & P. S. Goldman-Rakic (Eds.), *Epilepsy and the functional anatomy of the frontal lobe* (pp. 9–20). Raven Press.

Gangestad, S. W., Haselton, M. G., & Buss, D. M. (2006). TARGET ARTICLE: Evolutionary Foundations of Cultural Variation: Evoked Culture and Mate Preferences. *Psychological Inquiry, 17*(2), 75–95. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1702_1

Gangestad, S. W., & Thornhill, R. (2003). Facial masculinity and fluctuating asymmetry. *Evolution and Human Behavior, 24*(4), 231–241. https://doi.org/10.1016/S1090-5138(03)00017-5

Garland, T., Jr, Bennett, A. F., & Rezende, E. L. (2005). Phylogenetic approaches in comparative physiology. *Journal of Experimental Biology, 208*(16), 3015–3035. https://doi.org/10.1242/jeb.01745

Gomez, J. C. (2004). Apes, monkeys, children and the growth of mind. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Greenberg, G., & Haraway, M. M. (Eds.). (1998). Comparative psychology: A handbook. New York: Garland.

Guéguen, N. (2013). Effects of a Tattoo on Men's Behavior and Attitudes Towards Women: An Experimental Field Study. *Archives of Sexual Behavior, 42*(8), 1517–1524. https://doi.org/10.1007/s10508-013-0104-2

Hewlett, B. S., & Roulette, C. J. (2016). Teaching in hunter–gatherer infancy. *Royal Society Open Science, 3*(1), 150403. https://doi.org/10.1098/rsos.150403

Hoban, S., Bertorelle, G., & Gaggiotti, O. E. (2012). Computer simulations: Tools for population and evolutionary genetics. *Nature Reviews Genetics*, *13*(2), 110–122. https://doi.org/10.1038/nrg3130

Holcomb, H. R. (1998). Testing evolutionary hypotheses. *Handbook of evolutionary psychology: Ideas, issues, and applications*, 303-334.

Holloway, R. L., Broadfield, D. C., and Yuan, M. S. (2004). The Human Fossil Record, Volume Three: Brain Endocasts – The Paleoneurological Record. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Hughes, S. M., & Gallup, G. G. (2003). Sex differences in morphological predictors of sexual behavior: Shoulder to hip and waist to hip ratios. *Evolution and Human Behavior*, *24*(3), 173–178. https://doi.org/10.1016/S1090-5138(02)00149-6

Jenkinson, M., Beckmann, C. F., Behrens, T. E. J., Woolrich, M. W., & Smith, S. M. (2012). FSL. *NeuroImage*, *62*(2), 782–790. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2011.09.015

Jensen-Seaman, M. I., Deinard, A. S., & Kidd, K. K. (2001). Modern African Ape Populations as Genetic and Demographic Models of the Last Common Ancestor of Humans, Chimpanzees, and Gorillas. *Journal of Heredity*, *92*(6), 475–480. https://doi.org/10.1093/jhered/92.6.475

Jones, O. D. (2015). Evolutionary Psychology and the Law. In *The Handbook of Evolutionary Psychology* (pp. 953–974). John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9780470939376.ch34

Keller, M. C., & Nesse, R. M. (2006). The evolutionary significance of depressive symptoms: Different adverse situations lead to different depressive symptom patterns. *Journal of Personality and Social Psychology*, *91*(2), 316–330. https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.2.316

Kenrick, D. T., & Keefe, R. C. (1992). Age preferences in mates reflect sex differences in human reproductive strategies. *Behavioral and Brain Sciences*, *15*(1), 75–91. https://doi.org/10.1017/S0140525X00067595

Kenrick, D. T., Maner, J. K., & Li, N. P. (2015). Evolutionary Social Psychology. In *The Handbook of Evolutionary Psychology* (pp. 803–827). John Wiley & Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9780470939376.ch28

Ketelaar, T., & Ellis, B. J. (2000). Are Evolutionary Explanations Unfalsifiable? Evolutionary Psychology and the Lakatosian Philosophy of Science. *Psychological Inquiry*, *11*(1), 1–21. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1101_01

Lemmon, A. R., & Moriarty, E. C. (2004). The Importance of Proper Model Assumption in Bayesian Phylogenetics. *Systematic Biology*, *53*(2), 265–277.

Lopes, J. S., Arenas, M., Posada, D., & Beaumont, M. A. (2014). Coestimation of recombination, substitution and molecular adaptation rates by approximate Bayesian computation. *Heredity*, *112*(3), 255–264. https://doi.org/10.1038/hdy.2013.101

Low, B. S., Alexander, R. D., & Noonan, K. M. (1987). Human hips, breasts and buttocks: Is fat deceptive? *Ethology and Sociobiology*, *8*(4), 249–257. https://doi.org/10.1016/0162-3095(87)90027-6

Lumsden, C. J., & Wilson, E. O. (1981). Genes, Mind, and Ideology. *The Sciences*, *21*(9), 6–8. https://doi.org/10.1002/j.2326-1951.1981.tb02009.x

Maestripieri, D., & Roney, J. R. (2006). Evolutionary developmental psychology: Contributions from comparative research with nonhuman primates. *Developmental Review*, *26*(2), 120–137. https://doi.org/10.1016/j.dr.2006.02.006

Marcus, D. S., Harms, M. P., Snyder, A. Z., Jenkinson, M., Wilson, J. A., Glasser, M. F., Barch, D. M., Archie, K. A., Burgess, G. C., Ramaratnam, M., Hodge, M., Horton, W., Herrick, R., Olsen, T., McKay, M., House, M., Hileman, M., Reid, E., Harwell, J., … Van Essen, D. C. (2013). Human Connectome Project informatics: Quality control, database services, and data visualization. *NeuroImage*, *80*, 202–219. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2013.05.077

Marttinen, P., Hanage, W. P., Croucher, N. J., Connor, T. R., Harris, S. R., Bentley, S. D., & Corander, J. (2012). Detection of recombination events in bacterial genomes from large population samples. *Nucleic Acids Research*, *40*(1), e6. https://doi.org/10.1093/nar/gkr928

Mayr, E. (1983). How to Carry Out the Adaptationist Program? *The American Naturalist*, *121*(3), 324–334. https://doi.org/10.1086/284064

McAndrew, F. T. (2002). New Evolutionary Perspectives on Altruism: Multilevel-Selection and Costly-Signaling Theories. *Current Directions in Psychological Science*, *11*(2), 79–82. https://doi.org/10.1111/1467-8721.00173

Mesoudi, A. (2016). Cultural evolution: Integrating psychology, evolution and culture. *Current Opinion in Psychology*, *7*, 17–22. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.07.001

Mokkonen, M., Koskela, E., Mappes, T., & Mills, S. C. (2012). Sexual antagonism for testosterone maintains multiple mating behaviour. *Journal of Animal Ecology*, *81*(1), 277–283. https://doi.org/10.1111/j.1365-2656.2011.01903.x

Munroe, R. L., & Munroe, R. H. (1997). A comparative anthropological perspective. *Handbook of cross-cultural psychology*, *1*, 171-213.

Nasir, R. A., Ahmad, S. S., & Ahmed, A. Z. (2012). Psychological adaptation of outdoor thermal comfort in shaded green spaces in Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *68*, 865-878.

Nesse, R. M. (2006). Evolutionary Explanations for Mood and Mood Disorders. In *The American Psychiatric Publishing textbook of mood disorders* (pp. 159–175). American Psychiatric Publishing, Inc.

Neuberg, S. L., Kenrick, D. T., & Schaller, M. (2010). Evolutionary social psychology. In *Handbook of social psychology, Vol. 2, 5th ed* (pp. 761–796). John Wiley & Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy002021

Nolfi, S., & Floreano, D. (2000). *Evolutionary Robotics: The Biology, Intelligence, and Technology of Self-Organizing Machines*. Cambridge, MA: MIT Press.

Pan, X., Gelfand, M., & Nau, D. (2021). Integrating evolutionary game theory and cross-cultural psychology to understand cultural dynamics. *American Psychologist, 76*(6), 1054–1066. https://doi.org/10.1037/amp0000851

Peck, S. L. (2004). Simulation as experiment: A philosophical reassessment for biological modeling. *Trends in Ecology & Evolution*, *19*(10), 530–534. https://doi.org/10.1016/j.tree.2004.07.019

Pierron, D., Chang, I., Arachiche, A., Heiske, M., Thomas, O., Borlin, M., Pennarun, E., Murail, P., Thoraval, D., Rocher, C., & Letellier, T. (2011). Mutation Rate Switch inside Eurasian Mitochondrial Haplogroups: Impact of Selection and Consequences for Dating Settlement in Europe. *PLOS ONE*, *6*(6), e21543. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0021543

Pinker, S. (2005). So How Does the Mind Work? *Mind & Language*, *20*(1), 1–24. https://doi.org/10.1111/j.0268-1064.2005.00274.x

Platek, S. M. (2002). Unconscious reactions to children's faces: The effect of resemblance. *Evolution and Cognition*, *8*, 207-214.

Popper, K. (2002). *The Logic of Scientific Discovery* (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203994627

Provost, M. P., Kormos, C., Kosakoski, G., & Quinsey, V. L. (2006). Sociosexuality in Women and Preference for Facial Masculinization and Somatotype in Men. *Archives of Sexual Behavior*, *35*(3), 305–312. https://doi.org/10.1007/s10508-006-9029-3

Ridley, M. (2003). Nature via nurture. London: Harper Collins.

Rikowski, A., & Grammer, K. (1999). Human body odour, symmetry and attractiveness. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, *266*(1422), 869–874. https://doi.org/10.1098/rspb.1999.0717

Rilling, J. K., Winslow, J. T., & Kilts, C. D. (2004). The neural correlates of mate competition in dominant male rhesus macaques. *Biological Psychiatry*, *56*(5), 364–375. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2004.06.027

Rolston, H. (2004). Review of Darwin's Cathedral: Evolution, Religion, and the Nature of Society [Review of *Review of Darwin's Cathedral: Evolution, Religion, and the Nature of Society*, by D. S. Wilson]. *Journal of the American Academy of Religion*, *72*(3), 800–802.

Rowe, D. C., Vazsonyi, A. T., & Figueredo, A. J. (1997). Mating-effort in adolescence: A conditional or alternative strategy. *Personality and Individual Differences*, *23*(1), 105–115. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(97)00005-6

Saad, G., & Gill, T. (2000). Applications of evolutionary psychology in marketing. *Psychology & Marketing*, *17*(12), 1005–1034. https://doi.org/10.1002/1520-6793(200012)17:12<1005::AID-MAR1>3.0.CO;2-H

Schmitt, D. P., & Pilcher, J. J. (2004). Evaluating Evidence of Psychological Adaptation: How Do We Know One When We See One? *Psychological Science*, *15*(10), 643–649. https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2004.00734.x

Semendeferi, K., Damasio, H., Frank, R., & Van Hoesen, G. W. (1997). The evolution of the frontal lobes: A volumetric analysis based on three-dimensional reconstructions of magnetic resonance scans of human and ape brains. *Journal of Human Evolution*, *32*(4), 375–388. https://doi.org/10.1006/jhev.1996.0099

Shapiro, L., & Epstein, W. (1998). Evolutionary Theory Meets Cognitive Psychology: A More Selective Perspective. *Mind & Language*, *13*(2), 171–194. https://doi.org/10.1111/1468-0017.00072

Shimamura, A. P. (1995). Memory and frontal lobe function. In M. S. Gazzaniga (Ed.), *The cognitive neurosciences* (pp. 803–813). The MIT Press.

Simpson, J. A., & Campbell, L. (2015). Methods of evolutionary sciences. *The handbook of evolutionary psychology*, 1-21.

Singh, D., & Young, R. K. (1995). Body weight, waist-to-hip ratio, breasts, and hips: Role in judgments of female attractiveness and desirability for relationships. *Ethology and Sociobiology*, *16*(6), 483–507. https://doi.org/10.1016/0162-3095(95)00074-7

Slatcher, R. B., Mehta, P. H., & Josephs, R. A. (2011). Testosterone and Self-Reported Dominance Interact to Influence Human Mating Behavior. *Social Psychological and Personality Science*, *2*(5), 531–539. https://doi.org/10.1177/1948550611400099

Soler, C., Núñez, M., Gutiérrez, R., Núñez, J., Medina, P., Sancho, M., Álvarez, J., & Núñez, A. (2003). Facial attractiveness in men provides clues to semen quality. *Evolution and Human Behavior*, *24*(3), 199–207. https://doi.org/10.1016/S1090-5138(03)00013-8

Stuss, D. T., Picton, T. W., & Alexander, M. P. (2001). Consciousness, self-awareness, and the frontal lobes. In S. P. Salloway, P. F. Malloy, & J. D. Duffy (Eds.), *The frontal lobes and neuropsychiatric illness* (pp. 101–109). American Psychiatric Publishing, Inc.

Takahashi, H., Matsuura, M., Yahata, N., Koeda, M., Suhara, T., & Okubo, Y. (2006). Men and women show distinct brain activations during imagery of sexual and emotional infidelity. *NeuroImage*, *32*(3), 1299–1307. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2006.05.049

Todd, P. M., Hertwig, R., & Hoffrage, U. (2015). Evolutionary cognitive psychology. *The Handbook of Evolutionary Psychology, Volume 2: Integrations*, *2*, 885.

Tooby, J., & Cosmides, L. (1992). The psychological foundations of culture. *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*, *19*.

van Veelen, M. (2009). Group selection, kin selection, altruism and cooperation: When inclusive fitness is right and when it can be wrong. *Journal of Theoretical Biology*, *259*(3), 589–600. https://doi.org/10.1016/j.jtbi.2009.04.019

van Veelen, M., García, J., Sabelis, M. W., & Egas, M. (2012). Group selection and inclusive fitness are not equivalent; the Price equation vs. Models and statistics. *Journal of Theoretical Biology*, *299*, 64–80. https://doi.org/10.1016/j.jtbi.2011.07.025

Walker, R. S., Hill, K. R., Flinn, M. V., & Ellsworth, R. M. (2011). Evolutionary History of Hunter-Gatherer Marriage Practices. *PLOS ONE*, *6*(4), e19066. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0019066

Westesson, O., & Holmes, I. (2009). Accurate Detection of Recombinant Breakpoints in Whole-Genome Alignments. *PLOS Computational Biology*, *5*(3), e1000318. https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1000318

Wilson, D. J., Gabriel, E., Leatherbarrow, A. J. H., Cheesbrough, J., Gee, S., Bolton, E., Fox, A., Hart, C. A., Diggle, P. J., & Fearnhead, P. (2009). Rapid Evolution and the Importance of Recombination to the Gastroenteric Pathogen Campylobacter jejuni. *Molecular Biology and Evolution*, *26*(2), 385–397. https://doi.org/10.1093/molbev/msn264

Wingfield, J. C., Hegner, R. E., Dufty, Alfred M., & Ball, G. F. (1990). The "Challenge Hypothesis": Theoretical Implications for Patterns of Testosterone Secretion, Mating Systems, and Breeding Strategies. *The American Naturalist*, *136*(6), 829–846. https://doi.org/10.1086/285134

Winston, J. S., O'Doherty, J., Kilner, J. M., Perrett, D. I., & Dolan, R. J. (2007). Brain systems for assessing facial attractiveness. *Neuropsychologia*, *45*(1), 195–206. https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2006.05.009

Wrangham, R. W. (1993). The evolution of sexuality in chimpanzees and bonobos. *Human Nature*, *4*(1), 47–79. https://doi.org/10.1007/BF02734089

ÇEVRESEL FAKTÖRLERİN İNSAN DAVRANIŞI ÜZERİNDE ETKİSİ

Kameray Özdemir

3

İnsanın bilişsel yetenekleri olağanüstüdür. Doğal seçilimin bir sonucu olarak büyümüş beynimiz, en yakın akrabalarımızdan önemli ölçüde farklılaşmıştır. Bununla birlikte, insanın bilişsel evrimini destekleyen koşulların ne olduğu muamma olmaya devam etmektedir. Avlanma veya iklimsel değişkenlik gibi geleneksel ekolojik taleplere dayanan hipotezler tatmin edici açıklamalar sağlayamamıştır (Hill, 1982; Potts, 1998; Washburn ve Lancaster, 1968; Vrba vd., 1995). Ekolojik koşullarla bağlantılı sosyal problem çözmeye dayalı yeni modeller daha inandırıcı senaryolar sunmaktadır (Alexander, 1989; Brothers, 1990). Ancak hominin soyu için benzersiz olabilecek seçici baskıları tanımlamanın zor olduğu da aşikârdır. Atalarımızın evrimsel ortamlarında, yakın akrabalarından ve diğer tüm yaşam formlarından şaşırtıcı şekilde ayrılmasına nelerin neden olduğu hâlâ daha merak ve araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Bununla beraber, hominin atalarımızın geleneksel "doğanın düşman güçlerine" hâkim olma yeteneği arttıkça, türdeşler arasındaki rekabetten kaynaklanan seçici baskıların (özellikle sosyal yeterlilikler açısından) giderek daha önemli hâle geldiği savunulmaya başlanmıştır (Byrne ve Corp, 2004; de Waal, 2002; Stanford, 2001). Darwin, aşırı iklim koşulları, sert hava, gıda kıtlığı, toksinler, hastalıklar, parazitler, yırtıcılar ve türünün diğer üyelerinden gelen olumsuz tutumlar gibi zorluklar için "doğanın düşman güçleri" tanımlamasını kullanmıştır (Buss, 2019). Bu düşman güçlerin her biri, insanlar için uzun evrimsel süreç boyunca her nesilde tekrarlanan adaptif zorluklar yaratmıştır.

Atalarımızın bu adaptif zorlukları aşıp başarılı hayatta kalma çözümleri üretmek için halk biyolojisine başvurmuş olmaları muhtemeldir. İnsanlar, her zaman biyolojik dünyayla son derece uzmanlaşmış şekillerde etkileşime girmek zorunda kalmışlardır. Bilimsel araştırmalar, gerçekten de insanların oldukça

bulunur. İnsan ayrıca, antimikrobiyal hipotezi destekleyen, muhtemelen kültürel aktarım yoluyla yayılan bir uygulama olan, gıda kaynaklı bakterileri öldüren baharatları kullanır. Alkol zevkimiz muhtemelen düşük düzeyde etanol içeren olgun meyveleri tüketmekten kaynaklanır. Yiyecekleri pişirmek için ateşin kullanılması, tehlikeli hastalık üreten mikropları öldürme, daha geniş bir potansiyel gıda yelpazesini daha kolay sindirilebilir hâle getirme ve sindirim sistemimizin yapısını değiştirme işlevi görerek insan evriminde kritik öneme sahiptir.

► Kaynakça

Alexander, R. D. (1989). Evolution of the human psyche. *The human revolution: Behavioural and biological perspectives on the origins of modern humans*, 455-513.

Al-Shawaf, L., Lewis, D. M., & Buss, D. M. (2017). Sex diferences in disgust: Why are women more easily disgusted than men? *Emotion Review, 8*, 173–186. https://doi.org/10.1177/1754073917709940.

Atran, S. (1998). Folk biology and the anthropology of science: Cognitive universals and cultural particulars. *Behavioral and Brain Sciences, 21*, 547–609.

Batsell, W. R., Jr., & Brown, A. S. (1998). Human flavor-aversion learning: A comparison of traditional aversions and cognitive aversions. *Learning and Motivation, 29*, 383–396.

Berbesque, J. C., & Marlowe, F. W. (2009). Sex differences in food preferences of Hadza hunter gatherers. Evolutionary Psychology, 7, 601–616.

Berlin, B. (1992). Ethnobiological classification. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Billing, J., & Sherman, P. W. (1998). Antimicrobial functions of spices: Why some like it hot. *Quarterly Review of Biology, 73*, 3–49.

Birch, L. L. (1999). Development of food preferences. *Annual Review of Nutrition, 19*, 41–62.

Brandes, J. M. (1967). First-trimester nausea and vomiting as related to outcome of pregnancy. *Obstetrics & Gynecology*, *30*(3), 427-431.

Brothers, L. (1990). The social brain: a project for integrating primate behaviour and neurophysiology in a new domain. *Concepts neurosci, 1*, 27-51.

Bunn, H. T. (1981). Archaeological evidence for meat-eating by plio-pleistocene hominids from koobi fora and olduvai gorge. *Nature, 291*, 574–577.

Buss, D. M. (2019). *Evolutionary psychology: The new science of the mind*. Routledge.

Byrne, R. W., & Corp, N. (2004). Neocortex size predicts deception rate in primates. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences, 271*(1549), 1693-1699.

Case, T. I., Repacholi, B. M., & Stevenson, R. J. (2006). My baby doesn't smell as bad as yours: The plasticity of disgust. *Evolution and Human Behavior, 27,* 357–365.

Carmody, R. N., & Wrangham, R. W. (2009). The energetic significance of cooking. *Journal of human evolution*, *57*(4), 379-391.

Cashdan, E. (1998). Adaptiveness of food learning and food aversions in children. *Social Science Information, 37*, 613–632.

Curtis, V., Aunger, R., & Rabie, T. (2004). Evidence that disgust evolved to protect from risk of disease. Proceedings of the Royal Society of London, B, 271, S131-S133.

Curtis, V., & Biran, A. (2001). Dirt, disgust, and disease: Is hygiene in our genes? *Perspectives in Biology and Medicine, 44*, 17–31.

Çınar, Ç., Karinen, A. K., & Tybur, J. M. (2021). The multidimensional nature of food neophobia. *Appetite, 162*, 105177.

De Waal, F. (2002). *Tree of origin: What primate behavior can tell us about human social evolution*. Harvard University Press.

Dickens, G., & Trethowan, W. H. (1971). Cravings and aversions during pregnancy. Journal of Psychosomatic Research, 15, 259–268.

Domínguez -Rodrigo, M. (1997). Meat-eating by early hominids at the FLK 22 Zinjanthropus-site, Olduvai Gorge (Tanzania): An experimental approach using cut-mark data. *Journal of Human Evolution, 33*, 669–690.

Dudley, R. (2002). Fermenting fruit and the historical ecology of ethanol ingestion: Is alcoholism in modern humans an evolutionary hangover? *Addiction, 97*, 381–388.

Eaton, S. B., & Konner, M. (1985). Paleolithic nutrition: A consideration of its nature and current implications. *New England Journal of Medicine, 312*, 283–289.

Eddleston, M., & Persson, H. (2003). Acute plant poisoning and antitoxin antibodies. *Journal of Toxicology - Clinical Toxicology, 41*, 309–315.

Elsner, C., & Wertz, A. E. (2019). The seeds of social learning: Infants exhibit more social looking for plants than other object types. *Cognition, 183*, 244–255.

Fallon, A. E., & Rozin, P. (1983). The psychological bases of food rejections by humans. *Ecology of Food and Nutrition, 13*, 15–26.

Fernandez, N. L., Pandeirada, J. N., Soares, S. C., & Nairne, J. S. (2017). Adaptive memory: The mnemonic value of contamination. Evolution and Human Behavior, 38(4), 451–460.

Fessler, D. M. T. (2002). Reproductive immunosuppression and diet. Current Anthropology, 43, 19–38.

Fessler, D. M. T., & Navarrete, C. D. (2003). Meat is good to taboo: Dietary proscriptions as a product of the interaction of psychological mechanisms and social processes. *Journal of Cognition and Culture, 3*, 1–40.

Fleischman, D. S. (2014). Women's disgust adaptations. In V. A. Weekes-Shackelford & T. K. Shackelford (Eds.). Evolutionary perspectives on human sexual psychology and behavior (pp. 277–296). New York: Springer.

Flaxman, S. M., & Sherman, P. W. (2000). Morning sickness: A mechanism for protecting mother and embryo. *Quarterly Review of Biology, 75*, 113–147.

Gorman, R. M. (2007). Cooking up bigger brains. Scientific American (January), 102–105.

Hill, K. (1982). Hunting and human evolution. *Journal of human evolution, 11*(6), 521-544.

Keil, F. (1995). The growth of understanding of natural kinds. In D. Sperber, D. Premack, & A. Premack (Eds.), Causal cognition. Oxford: Clarendon Press, 234–262.

Krebs, J. R. (2009). The gourmet ape: Evolution and human food preferences. *American Journal of Clinical Nutrition, 90*, 707S–711S.

McKerracher, L., Collard, M., & Henrich, J. (2016). Food aversions and cravings during pregnancy on Yasawa Island, Fiji. *Human Nature, 27*(3), 296–315.

Murray, D. R., & Schaller, M. (2016). The behavioral immune system: Implications for social cognition, social interaction, and social influence. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 53, pp. 75-129). Academic Press.

Nesse, R. M., & Williams, G. C. (1994). Why we get sick. New York: Times Books Random House.

Oaten, M., Stevenson, R. J., & Case, T. I. (2009). Disgust as a disease-avoidance mechanism. *Psychological Bulletin, 135*, 303–321.

Painter, J. A., Hoekstra, R. M., Ayers, T., Tauxe, R. V., Braden, C. R., ... Griffin, P. M. (2013). Attribution of foodborne illnesses, hospitalizations, and deaths to food commodities by using outbreak data, United States, 1998-2008. *Emerging Infectious Diseases, 19*, 407–415.

Park, J. H., van Leeuwen, F., & Stephan, I. D. (2012). Homeliness is in the disgust sensitivity of the beholder: Relatively unattractive faces appear especially unattractive to individuals higher in pathogen disgust. *Evolution and Human Behavior, 33*, 569–577.

Pike, I. L. (2000). The nutritional consequences of pregnancy sickness: A critique of a hypothesis. *Human Nature, 11*, 207–232.

Pollan, M. (2009). *The Omnivore's Dilemma: Young Readers Edition*. Penguin.

Potts, R. (1998). Environmental hypotheses of hominin evolution. *American Journal of Physical Anthropology: The Official Publication of the American Association of Physical Anthropologists, 107*(S27), 93-136.

Profet, M. (1992). Pregnancy Sickness as Adaptation: A Deterrent to Maternal Ingestion. *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture*, 327.

Ratcliffe, J. M., Fenton, M. B., & Galef Jr, B. G. (2003). An exception to the rule: common vampire bats do not learn taste aversions. *Animal Behaviour, 65*(2), 385-389.

Remick, A. K., Polivy, J., & Pliner, P. (2009). Internal and external moderators of the effect of variety on food intake. *Psychological Bulletin, 135*, 434–451.

Rozin, P. (1996). Towards a psychology of food and eating: From motivation to module to model to marker, morality, meaning and metaphor. *Current Directions in Psychological Science, 5*, 18–24.

Rozin, P., & Fallon, A. E. (1987). A perspective on disgust. *Psychological Review, 94*, 23–41.

Rozin, P., & Nemerof, C. (1990). The laws of sympathetic magic. In J. Stigler, R. Shweder, & G. Herdt (Eds.), Cultural psychology (pp. 205–232). Cambridge: Cambridge University Press.

Rozin, P., & Schull, J. (1988). The adaptive-evolutionary point of view in experimental psychology. In R. C. Atkinson, R. J. Herrnstein, G. Lindzey, & R. D. Luce (Eds.), *Stevens' handbook of experimental psychology: Vol. 1. Perception and motivation* (2nd ed., pp. 503–546). New York: Wiley.

Rozin, P. (1976). The selection of food by rats, humans and other animals. In J. Rosenblatt, R. A. Hinde, & E. Shaw (Eds.), Advances in the study of behavior: Volume 6 (pp. 21–76). New York: Academic Press.

Rozin, P., & Vollmecke, T. A. (1986). Food likes and dislikes. *Annual Review of Nutrition, 6*, 433–456.

Ryan, S., Oaten, M., Stevenson, R. J., & Case, T. I. (2012). Facial disfigurement is treated like an infectious disease. *Evolution and Human Behavior, 33*, 639–646.

Schantz, P. M., & McAuley, J. (1991). Current status of food-borne parasitic zoonoses in the United States. *The Southeast Asian Journal of Tropical Medicine & Public Health, 22* (Suppl), 65–71.

Sherman, P. W., & Hash, G. A. (2001). Why vegetable recipes are not very spicy. *Evolution and Human Behavior, 22*, 147–163.

Sicherer, S. H., & Sampson, H. A. (2006). Food allergy. *The Journal of Allergy and Clinical Immunology, 117*(Suppl.:2), S470–S475.

Sicherer, S. H., & Sampson, H. A. (2009). Food allergy: Recent advances in pathophysiology and treatment. *Annual Review of Medicine, 60*, 261–277.

Singh, D. (1985). Evolutionary origins of the preference for alcohol. Proceedings of the 34th International Congress on Alcoholism and Drug Dependence, 273–276.

Stanford, C. (2001). *Significant others: The ape-human continuum and the quest for human nature*. Basic Books.

Stevenson, R. J., Hodgson, D., Oaten, M. J., Moussavi, M., Langberg, R., Case, T. I., & Barouei, J. (2012). Disgust elevates core body temperature and up-regulates certain oral immune markers. *Brain, Behavior, and Immunity, 26*, 1160–1168.

Stoneking, M. (2003). Widespread prehistoric human cannibalism: Easier to swallow? TRENDS in Ecology and Evolution, 18, 489–490.

Swagerty, D. L., Walling, A. D., & Klein, R. M. (2002). Lactose intolerance. *American Family Physician, 65*, 1845–1850.

Tierson, F. D., Olsen, C. L., & Hook, E. B. (1985). Influence of cravings and aversions on diet in pregnancy. *Ecology of Food and Nutrition, 17*, 117–129.

Tooby, J., & DeVore, I. (1987). The reconstruction of hominid behavioral evolution through strategic modeling. In W. G. Kinzey (Ed.), The evolution of human behavior (pp. 183–237). New York: State University of New York Press.

Tybur, J. M., Laakasuo, M., Ruff, J., & Klauke, F. (2016). How pathogen cues shape impressions of foods: The omnivore's dilemma and functionally specialized conditioning. *Evolution and Human Behavior, 37*, 376–386.

Tybur, J. M., Lieberman, D., & Griskevicius, V. (2009). Microbes, mating, and morality: Individual diferences in three functional domains of disgust. *Journal of Personality and Social Psychology, 97*, 103–122.

Tybur, J. M., Lieberman, D., Kurzban, R., & DeScioli, P. (2013). Disgust: Evolved function and structure. *Psychological Review, 120*, 65–84.

Vrba, E. S., Denton, G. H., Partridge, T. C., & Burckle, L. H. (Eds.). (1995). *Paleoclimate and evolution, with emphasis on human origins*. Yale University Press.

Washburn, S. L., Lancaster, C. S., Lee, R. B., & DeVore, I. (1968). Man the hunter.

Wertz, A. E. (2019). How plants shape the mind. *Trends in Cognitive Sciences, 23*, 528–531.

Wertz, A. E., & Moya, C. (2019). Pathways to cognitive design. *Behavioural Processes, 161*, 73–86.

Wertz, A. E., & Wynn, K. (2014). Thyme to touch: Infants possess strategies that protect them from dangers posed by plants. *Cognition, 130*, 44–49.

Wertz, A. E., & Wynn, K. (2019). Can I eat that too? 18-month-olds generalize social information about edibility to similar looking plants. *Appetite, 138*, 127–135.

Wink, M. (2009). Mode of action and toxicology of plant toxins and poisonous plants. *Mitt. Julius Kühn-Inst., 421*, 93–112.

Wrangham, R. W., Jones, J. H., Laden, G., Pilbeam, D., & Conklin-Brittain, N. (1999). The raw and the stolen: Cooking and the ecology of human origins. Current Anthropology, 40, 567–594.

Yerushalmy, J., & Milkovich, L. (1965). Evaluation of the teratogenic effects of meclizine in man. *American Journal of Obstetrics and Gynecology, 93*, 553–562.

BEYİNCİĞİN EVRİMİNİN ALET ÜRETİMİ VE DİLİN ORTAYA ÇIKIŞINDAKİ ROLÜ

Özge Yılmaz - Onur Doğan

4

İnsan dili, ilk akla geldiği üzere türün üyeleri arasında iletişimi sağlayan bir araca indirgenemez. İnsanlar, yalnızca birbiriyle iletişime geçmek ve kendilerini ifade etmek için değil aynı zamanda dünyayı ve o dünya içinde kendilerini bilmek ve anlamlandırmak, toplumsal varoluşlarını düzenlemek için de dile muhtaçtırlar. Bu nedenle insana özgü sayılabilecek her şey (soyutlama ve bilgi işlemleme düzeyi, toplumsallık biçimleri, doğayı dönüştürme ve düzenleme kapasitesi, kimlik edinimi vb.) dille ilişkilendirilebilir.

Dilin ortaya çıkışına ilişkin ortaya atılan kuramların neredeyse tamamının iki karşıt varsayıma dayandığı söylenebilir. İlki, dilin diğer canlıların sahip olduğu başka becerilerle bir süreklilik içinde olduğu, ikincisi ise insanın evrimi sürecinde neredeyse aniden ve kesin bir kopuş olarak ortaya çıktığı varsayımıdır. Bu yazıda, bu iki varsayıma temel oluşturan bulgular sunularak dilin insana özgü bir araç olarak ortaya çıkışı her iki varsayımı da kapsayan ve yanlışlayan süreklilik ve kopuş diyalektiği üzerinden tartışılacaktır. Bu anlamda dil becerisi ile süreklilik gösterdiği düşünülen bilişsel yapıların dil ile ilişkisi ve dilin bağımsız bir beceri olarak "kopuşuna" ilişkin evrimsel bir yaklaşım sunulması planlanmaktadır.

► Dilin Kökenine İlişkin Mitler

Dilin kökeni üzerine (yine dil aracığıyla aktarılan) tartışmalar çok eskiye dayanır. İnsanların gökyüzüne uzanan Babil Kulesi'ni inşa ettikleri için Tanrı tarafından cezalandırılarak birbiriyle anlaşamamaları için tek bir dil yerine pek çok farklı dil konuşan topluluklara ayrıldığına yönelik Eski Ahit anlatısı, dilin kökenine ilişkin olmasa da neden pek çok dilin var olduğuna ilişkin iyi bilinen bir mittir. Bu hikâ-

etkileşime girer. Zihin kuramının da parçası olduğu sembolik iletişimin ve alet kullanımında ellerin ustalaşması ile birlikte toplumsal emek sürecinde gelişen alet üretiminin birbiriyle iç içe geçişi, karmaşık bir işaret sistemi olarak insan dilinin ortaya çıkışının yolunu açar. Bu açıdan, karmaşık araç kullanma becerilerinin altında yatan beyin adaptasyonlarının belirlenmesi, insanların maddi kültürünün fizyolojik temellerini anlamada önemli bir bileşendir (Frey, 2008).

Sembolik iletişimin ve alet kullanımının toplumsal emek süreci içinde karşılıklı etkileşimi, uzak hedefler koymak ve bunları gerçek duyu-motor etkileşimleriyle ilişkilendirmek yeni bir dizi yetenek ortaya çıkartmıştır (Koutchoubey, 2018). Kuşaklar boyu aktarılabilen "kolektif birikim"e ve de ne bu birikim ne de anlık türsel davranışlarla sınırlı olmayan "sözel etkileşim" ve "yaşam biçimi"ne olanak tanıyan bir sistem olarak dili kullanma yeteneği de bunlardan biridir.

► Kaynakça

Aboitiz, F., García, R. R., Bosman, C., & Brunetti, E. (2006). Cortical memory mechanisms and language origins. *Brain and Language*, *98*(1), 40-56.

Akış, I., & Nalçacı, E. (2021). Yeni bilimsel verilerin ışığında dilin evrimi ve FOXP2 geni. *Madde, Diyalektik ve Toplum. 4*(2).

Akshoomoff, N. A., Courchesne, E., & Townsend, J. (1997). Attention coordination and anticipatory control. *International review of neurobiology*, *41*, 575-598.

Anderson, M. L. (2010). Neural reuse: A fundamental organizational principle of the brain. *Behavioral and brain sciences*, *33*(4), 245-266.

Arbib, M. A. (2005). From monkey-like action recognition to human language: An evolutionary framework for neurolinguistics. *Behavioral and brain sciences*, *28*(2), 105-124.

Arre, A. M., & Santos, L. R. (2021). Mentalizing in nonhuman primates. In *The Neural Basis of Mentalizing* (s. 131-147). Cham: Springer International Publishing.

Astington, J. W., & Baird, J. A. (Eds.). (2005). *Why language matters for theory of mind*. Oxford University Press.

Baddeley, A. D., & Hitch, G. (1974). Working memory. *Psychology of learning and motivation* (Cilt. 8, s. 47-89) kitabında. Academic press.

Baddeley, A., Gathercole, S., & Papagno, C. (1998). The phonological loop as a language learning device. *Psychological review*, *105*(1), 158.

Baron-Cohen, S. E., Tager-Flusberg, H. E., Cohen, D. J. (1994). *Understanding Other Minds: Perspectives From Autism*. Oxford University Press. New York, ABD, 1994.

Barraclough, N. E., Xiao, D., Baker, C. I., Oram, M. W., Perrett, D. I. (2005). Integration of visual and auditory information by superior temporal sulcus neurons responsive to the sight of actions. *Journal of cognitive neuroscience*, *17*(3), 377-391.

Barton, R. A., & Venditti, C. (2014). Rapid evolution of the cerebellum in humans and other great apes. *Current Biology*, *24*(20), 2440-2444.

Boesch, C. (1991). Handedness in wild chimpanzees. *International Journal of Primatology*, *12*, 541-558.

Bostan, A. C., Dum, R. P., & Strick, P. L. (2013). Cerebellar networks with the cerebral cortex and basal ganglia. *Trends in cognitive sciences*, *17*(5), 241-254.

Bota, M., & Arbib, M. A. (2003). The NeuroHomology Database: an online KMS for handling and evaluation of the neurobiological information. *Neuroscience databases: A practical guide*, 203-219.

Boyd, R., & Richerson, P. J. (1996). Why culture is common, but cultural evolution is rare. In *Proceedings-British Academy* (Cilt. 88, s. 77-94) kitabında. Oxford University Press Inc.

Bradshaw, J. L., & Nettleton, N. C. (1982). Language lateralization to the dominant hemisphere: Tool use, gesture and language in hominid evolution. *Current Psychological Reviews*, *2*(2), 171-192.

Buckner, R. L., & Krienen, F. M. (2013). The evolution of distributed association networks in the human brain. *Trends in cognitive sciences*, *17*(12), 648-665.

Buckner, R. L., Krienen, F. M., Castellanos, A., Diaz, J. C., & Yeo, B. T. (2011). The organization of the human cerebellum estimated by intrinsic functional connectivity. *Journal of neurophysiology*, *106*(5), 2322-2345.

Caldwell, C. A., Renner, E., & Atkinson, M. (2018). Human teaching and cumulative cultural evolution. *Review of Philosophy and Psychology*, *9*, 751-770.

Cemal, M. (1996). *Eşitlikçi Toplumlar*. Belge Yayınları.

Chomsky, N. (1976). *Reflections on language*. Fontana/Collins.

Clausi, S., Olivito, G., Lupo, M., Siciliano, L., Bozzali, M., & Leggio, M. (2019). The cerebellar predictions for social interactions: theory of mind abilities in patients with degenerative cerebellar atrophy. *Frontiers in Cellular Neuroscience*, *12*, 510.

Corballis, M. C. (2003). From hand to mouth: The gestural origins of language. *Studies in the evolution of language*, *3*, 201-218.

Coulton, G. G. (1907/1972). *From St. Francis to dante: Translations from the chronicle of the Franciscan salimbene (1221-1288)*. University of Pennsylvania Press.

Curtiss, S. (2014). *Genie: a psycholinguistic study of a modern-day wild child*. Academic Press.

Davidson, I., & Noble, W. (1993). Tools and language in human evolution. K. R. Gibson & T. Ingold (Ed.), *Tools, language and cognition in human evolution* kitabında (s. 213–229). Cambridge University Press.

Dean, L. G., Vale, G. L., Laland, K. N., Flynn, E., & Kendal, R. L. (2014). Human cumulative culture: a comparative perspective. *Biological reviews*, *89*(2), 284-301.

Denkel, A. (1994). Düşünce, Dil ve Anlam. *Felsefe Tartışmaları, 17, 38-54.*

Di Pellegrino, G., Fadiga, L., Fogassi, L., Gallese, V., Rizzolatti, G. (1992). Understanding motor events: a neurophysiological study. *Exp Brain Res* 91:176-180.

Dum, R. P., & Strick, P. L. (2003). An unfolded map of the cerebellar dentate nucleus and its projections to the cerebral cortex. *Journal of neurophysiology*, *89*(1), 634-639.

Dunbar, R. I. (1992). Neocortex size as a constraint on group size in primates. *Journal of human evolution*, *22*(6), 469-493.

Dunbar, R. I. (1993). Coevolution of neocortical size, group size and language in humans. *Behavioral and brain sciences*, *16*(4), 681-694.

Dunbar, R. I. (1998). The social brain hypothesis. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews: Issues, News, and Reviews*, *6*(5), 178-190.

Dunbar, R. I. (2016). *Human evolution: Our brains and behavior*. Oxford University Press.

Enard, W., Przeworski, M., Fisher, S. E., Lai, C. S., Wiebe, V., Kitano, T., ... & Pääbo, S. (2002). Molecular evolution of FOXP2, a gene involved in speech and language. *Nature*, *418*(6900), 869-872.

Engels, F. (1876/2002). Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü. *Doğanın Diyalektiği.* (Çev. A. Gelen). Ankara Sol Yayınları.

Fisher, S. E. (2019). Human genetics: the evolving story of FOXP2. *Current Biology*, *29*(2), R65-R67.

Fletcher, P. (1995). Other minds in the brain: a functional imaging study of "theory of mind" in story comprehension. *Cognition*, 57(2): 109-128.

Fragaszy, D., Izar, P., Visalberghi, E., Ottoni, E. B., & de Oliveira, M. G. (2004). Wild capuchin monkeys (Cebus libidinosus) use anvils and stone pounding tools. *American Journal of Primatology: Official Journal of the American Society of Primatologists*, *64*(4), 359-366.

Fragaszy, D. M., Greenberg, R., Visalberghi, E., Ottoni, E. B., Izar, P., & Liu, Q. (2010). How wild bearded capuchin monkeys select stones and nuts to minimize the number of strikes per nut cracked. *Animal Behaviour*, *80*(2), 205-214.

Frey, S. H. (2008). Tool use, communicative gesture and cerebral asymmetries in the modern human brain. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, *363* (1499), 1951-1957.

Gallagher, H. l., Frith, C. D., (2003). Functional imaging of 'theory of mind'. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(2): 77-83.

Gannon, P. J., Holloway, R. L., Broadfield, D. C., & Braun, A. R. (1998). Asymmetry of chimpanzee planum temporale: humanlike pattern of Wernicke's brain language area homolog. *Science*, *279*(5348), 220-222.

Gopnik, M. (1990). Feature-blind grammar and dysphasia. *Nature*, *344*(6268), 715-715.

Greenfield, P. M. (1991). Language, tools and brain: The ontogeny and phylogeny of hierarchically organized sequential behavior. *Behavioral and brain sciences*, *14*(4), 531-551.

Hare, B., & Tomasello, M. (2004). Chimpanzees are more skilful in competitive than in cooperative cognitive tasks. *Animal behaviour*, *68*(3), 571-581.

Hedeager, U. (2019). Is language unique to the human species. New York: Columbia University Press.

Hewes, G. (1993). A history of speculation on the relation between tools and language. K. R. Gibson & T. Ingold (Ed.), *Tools, language and cognition in human evolution* kitabında (s. 20–31). Cambridge University Press.

Heyes, C. M. (1998). Theory of mind in nonhuman primates. *Behavioral and brain sciences*, *21*(1), 101-114.

Higuchi, S., Imamizu, H., & Kawato, M. (2007). Cerebellar activity evoked by common tool-use execution and imagery tasks: an fMRI study. *Cortex*, *43*(3), 350-358.

Hill, J., Inder, T., Neil, J., Dierker, D., Harwell, J., & Van Essen, D. (2010). Similar patterns of cortical expansion during human development and evolution. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *107*(29), 13135-13140.

Hockett, C. F., & Hockett, C. D. (1960). The origin of speech. *Scientific American*, *203*(3), 88-97.

Holborow, M. (2006). Putting the social back into language: Marx, Vološinov and Vygotsky reexamined. *Studies in language & capitalism*, *1*(1-28).

Hunt, G. R., Rutledge, R. B., & Gray, R. D. (2006). The right tool for the job: what strategies do wild New Caledonian crows use?. *Animal Cognition*, *9*, 307-316.

Hurst, J. A., Baraitser, M., Auger, E., Graham, F., & Norell, S. (1990). An extended family with a dominantly inherited speech disorder. *Developmental Medicine & Child Neurology*, *32*(4), 352-355.

Imamizu, H., & Kawato, M. (2012). Cerebellar internal models: implications for the dexterous use of tools. *The Cerebellum*, *11*, 325-335.

Imamizu, H., Kuroda, T., Miyauchi, S., Yoshioka, T., & Kawato, M. (2003). Modular organization of internal models of tools in the human cerebellum. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *100*(9), 5461-5466.

Iriki, A., & Taoka, M. (2012). Triadic (ecological, neural, cognitive) niche construction: a scenario of human brain evolution extrapolating tool use and language from the control of reaching actions. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, *367*(1585), 10-23.

Ito, M. (1993). Movement and thought: identical control mechanisms by the cerebellum. *Trends in Neuroscience*, 16: 448-450.

Ito, M. (2008). Control of mental activities by internal models in the cerebellum. *Nature Reviews Neuroscience*, *9*(4), 304-313.

Kerimoğlu, C. (2016). Dilin Kökeni Arayışları I: Dilin Kökeniyle İlgili Akademik Tartışmalar. *Dil Araştırmaları*, *10*(18), 47-84.

Kerimoğlu, C. (2017). Dilin Kökeni Arayışlari II: FOXP2 Geni. *Dil Araştırmaları*, *11*(21), 35-50.

Kimura, D. (1993). *Neuromotor mechanisms in human communication*. oxford university Press.

Kline, M. A. (2015). How to learn about teaching: An evolutionary framework for the study of teaching behavior in humans and other animals. *Behavioral and Brain sciences*, *38*, e31.

Kotchoubey, B. (2018). Human consciousness: Where is it from and what is it for. *Frontiers in psychology*, *9*, 567.

Krause, J., Lalueza-Fox, C., Orlando, L., Enard, W., Green, R. E., Burbano, H. A., ... & Pääbo, S. (2007). The derived FOXP2 variant of modern humans was shared with Neandertals. *Current biology*, *17*(21), 1908-1912.

Lechtenberg, R., & Gilman, S. (1978). Speech disorders in cerebellar disease. *Annals of Neurology: Official Journal of the American Neurological Association and the Child Neurology Society*, *3*(4), 285-290.

Leiner, H. C., Leiner, A. L., & Dow, R. S. (1986). Does the cerebellum contribute to mental skills?. *Behavioral neuroscience*, *100*(4), 443.

Leiner, H. C., Leiner, A. L., & Dow, R. S. (1989). Reappraising the cerebellum: what does the hindbrain contribute to the forebrain?. *Behavioral neuroscience*, *103*(5), 998.

Leiner, H. C., Leiner, A. L., & Dow, R. S. (1993). Cognitive and language functions of the human cerebellum. *Trends in neurosciences*, *16*(11), 444-447.

Liegois, F. J. (2002). Functional abnormalities associated with the FOXP2 (SPCH1) mutation in the KE family: an overt speech FMRI study. In *Soc. Neurosci. Abstr. Program* (No. 17.12).

Marcus, G. F., & Fisher, S. E. (2003). FOXP2 in focus: what can genes tell us about speech and language?. *Trends in cognitive sciences*, *7*(6), 257-262.

Marx, K., & Engels, F. (1845/1974). *The German Ideology*. (C. J. Arthur, Ed.). Lawrence & Wishart.

Middleton, F. A., & Strick, P. L. (1994). Anatomical evidence for cerebellar and basal ganglia involvement in higher cognitive function. *Science*, *266*(5184), 458-461.

Montrey, M., & Shultz, T. R. (2020). The evolution of high-fidelity social learning. *Proceedings of the Royal Society B*, *287*(1928), 20200090.

Mueller, S., Wang, D., Fox, M. D., Yeo, B. T., Sepulcre, J., Sabuncu, M. R., ... & Liu, H. (2013). Individual variability in functional connectivity architecture of the human brain. *Neuron*, *77*(3), 586-595.

Murdoch, B. E. (2010). The cerebellum and language: historical perspective and review. *Cortex*, *46*(7), 858-868.

Nalçacı, E. (2020). Primatlarda sosyalliğin toplumsal harekete dönüşümü. *Madde, Diyalektik ve Toplum*, *3*(2).

Newbury, D. F., Bonora, E., Lamb, J. A., Fisher, S. E., Lai, C. S., Baird, G., ... & International Molecular Genetic Study of Autism Consortium. (2002). FOXP2 is not a major susceptibility gene for autism or specific language impairment. *The American Journal of Human Genetics*, *70*(5), 1318-1327.

Odling-Smee, F. J. (1995). Niche construction, genetic evolution and cultural change. *Behavioural processes*, *35*(1-3), 195-205.

Odling-Smee, F. J., Laland, K. N., & Feldman, M. W. (2013). Niche construction. In *Niche Construction*. Princeton university press.

Origgi, G., & Sperber, D. (2000). 7 Evolution, communication and the function of language. *Evolution and the human mind: Modularity, language and meta-cognition*, 140.

Patel, G. H., Sestieri, C., & Corbetta, M. (2019). The evolution of the temporoparietal junction and posterior superior temporal sulcus. *Cortex*, *118*, 38-50.

Pickard, J. (2000, June 15). *Engels and human development*. http://www.marxist.com/engels-human-development150600.htm adresinden 16 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Pinel, P., & Dehaene, S. (2010). Beyond hemispheric dominance: brain regions underlying the joint lateralization of language and arithmetic to the left hemisphere. *Journal of Cognitive Neuroscience*, *22*(1), 48-66.

Pinker, S. (2010). The cognitive niche: Coevolution of intelligence, sociality, and language. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *107*(supplement_2), 8993-8999.

Pinker, S., & Bloom, P. (1990). Natural language and natural selection. *Behavioral and brain sciences*, *13*(4), 707-727.

Place, U. T. (2000). The role of the hand in the evolution of language. *Psycoloquy*, *11*(007).

Poldrack, R. A., Mumford, J. A., Schonberg, T., Kalar, D., Barman, B., & Yarkoni, T. (2012). Discovering relations between mind, brain, and mental disorders using topic mapping.

Premack, D., & Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind?. *Behavioral and brain sciences*, *1*(4), 515-526.

Richerson, P. J., & Boyd, R. (2020). The human life history is adapted to exploit the adaptive advantages of culture. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, *375*(1803), 20190498.

Rizzolatti, G., Fogassi, L., Gallese, V. (2001). Neurophysiological mechanisms underlying the understanding and imitation of action. *Nature reviews neuroscience*, 2(9), 661-670.

Saussure, F. (1916/1959). *Course in General Linguistics*. (Çev. W. Baskin). McGraw-Hill.

Saxe, R. (2006). Uniquely human social cognition. *Current opinion in neurobiology*, *16*(2), 235-239.

Saxe, R. (2010). The right temporo-parietal junction: a specific brain region for thinking about thoughts. *Handbook of theory of mind*, s. 1-35.

Saxe, R., Wexler, A. (2005). Making sense of another mind: the role of the right temporo-parietal junction. *Neuropsychologia*, 43(10): 1391-1399

Schenker, N. M., Hopkins, W. D., Spocter, M. A., Garrison, A. R., Stimpson, C. D., Erwin, J. M., ... & Sherwood, C. C. (2010). Broca's area homologue in chimpanzees (Pan troglodytes): probabilistic mapping, asymmetry, and comparison to humans. *Cerebral Cortex*, *20*(3), 730-742.

Sève, L. (2021). Where is Marx in the work and thought of Vygotsky?. *Mind, Culture, and Activity*, *28*(4), 293-303.

Steel, K. (2016). Feral and Isolated Children from Herodotus to Akbar to Hesse: Heroes, Thinkers, and Friends of Wolves. https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1243&context=gc_pubs kaynağından 10 Mart 2023 tarihinde erişildi.

Stout, D., & Hecht, E. E. (2017). Evolutionary neuroscience of cumulative culture. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *114*(30), 7861-7868.

Striem-Amit, E., Vannuscorps, G., & Caramazza, A. (2017). Sensorimotor-independent development of hands and tools selectivity in the visual cortex. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 114*(18), 4787-4792.

Számadó, S., & Szathmáry, E. (2004). Language evolution. *PLoS Biol.* 2004 Oct;2(10):e346.

Tager-Flusberg, H., & Sullivan, K. (2000). A componential view of theory of mind: Evidence from Williams syndrome. *Cognition, 76*(1), 59-90.

Thanukos, A. (2008). A look at linguistic evolution. *Evolution: Education and Outreach, 1*(3), 281-286.

Tinbergen, N. (2005). On aims and methods of ethology. *Animal Biology, 55*(4), 297-321.

Tomasello, M., Carpenter, M., Call, J., Behne, T., & Moll, H. (2005). Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition. *Behavioral and brain sciences, 28*(5), 675-691.

Van Essen, D. C., Glasser, M. F., Dierker, D. L., Harwell, J., & Coalson, T. (2012). Parcellations and hemispheric asymmetries of human cerebral cortex analyzed on surface-based atlases. *Cerebral cortex, 22*(10), 2241-2262.

Van Overwalle, F., Baetens, K. (2009). Understanding others' actions and goals by mirror and mentalizing systems: a meta-analysis. *Neuroimage,* 48(3), 564-584.

Van Overwalle, F., Manto, M., Cattaneo, Z., Clausi, S., Ferrari, C., Gabrieli, J. D., ... & Leggio, M. (2020). Consensus paper: cerebellum and social cognition. *The Cerebellum, 19*, 833-868.

Vandervert, L. (2011). The evolution of language: the cerebro-cerebellar blending of visual-spatial working memory with vocalizations. *The Journal of Mind and Behavior,* 317-331.

Vandervert, L. (2018). How prediction based on sequence detection in the cerebellum led to the origins of stone tools, language, and culture and, thereby, to the rise of Homo sapiens. *Frontiers in Cellular Neuroscience, 12*, 408.

Vandervert, L. (2019). The evolution of theory of mind (ToM) within the evolution of cerebellar sequence detection in stone-tool making and language: Implications for studies of higher-level cognitive functions in degenerative cerebellar atrophy. *Cerebellum & Ataxias, 6*(1), 1-7.

Vandervert, L. (2020a). The prominent role of the cerebellum in the social learning of the phonological loop in working memory: How language was adaptively built from cerebellar inner speech required during stone-tool making. *AIMS neuroscience, 7*(3), 333.

Vandervert, L. (2020b). The cerebellum-driven social learning of inner speech in the evolution of stone-tool making and language: Innate hand-tool connections in the cerebro-cerebellar system. *Consensus Paper: Cerebellum and Social Cognition, Springer*.

Vargha-Khadem, F., Watkins, K., Alcock, K., Fletcher, P., & Passingham, R. (1995). Praxic and nonverbal cognitive deficits in a large family with a genetically transmitted speech and language disorder. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 92*(3), 930-933.

Vingerhoets, G., Alderweireldt, A. S., Vandemaele, P., Cai, Q., Van der Haegen, L., Brysbaert, M., & Achten, E. (2013). Praxis and language are linked: evidence from co-lateralization in individuals with atypical language dominance. *Cortex, 49*(1), 172-183.

Voloshinov, V. N. (1973). *Marxism and the philosophy of language*. (Çev. I. R. Titunik & L. Matejka). Seminar Press.

Watanabe, S., & Huber, L. (2006). Animal logics: decisions in the absence of human language. *Animal cognition*, *9*, 235-245.

Watkins, K. E., Dronkers, N. F., & Vargha-Khadem, F. (2002). Behavioural analysis of an inherited speech and language disorder: comparison with acquired aphasia. *Brain, 125*(3), 452-464.

Wiesmann, C. G., Schreiber, J., Singer, T., Steinbeis, N., Friederici, A. D., (2017). White matter maturation is associated with the emergence of Theory of Mind in early childhood. *Nature communications*, 8: 14692.

Wimmer, H., & Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition, 13*(1), 103-128.

Wittgenstein, L. (1953/1968). *Philosophical investigations. (*Çev. G.E.M. Anscombe*)*. Basil Blackwell.

Zhang, J., Webb, D. M., & Podlaha, O. (2002). Accelerated protein evolution and origins of human-specific features: FOXP2 as an example. *Genetics, 162*(4), 1825-1835.

YAŞAM ÖYKÜSÜ KURAMIYLA İNSANIN GELİŞİMSEL SÜRECİNİ YENİDEN DEĞERLENDİRMEK

Yaren Emmez - Yarkın Güryol - Ali Metin Büyükkarakaya

5

İnsan davranışlarının doğuştan genlerle getirilen özelliklerle sağlandığına karşılık; insanın çevre ile etkileşimden ortaya çıktığı tartışması uzun yıllardır bu alanda çalışan bilim insanlarını meşgul etmektedir. Gerçekten de *Homo sapiens* söz konusu olduğunda evrimsel analizde karşılaşılan en büyük sorunlardan birinin insana biyolojik açıdan ne kadar yakın olursa olsun diğer memeliler veya insan olmayan primatlarda, insan toplumlarında gözlemlenen anlamda kültürün ve dolayısıyla da çevre etkisinin olmamasıdır. Kalıtım-çevre tartışmasının özü de buradan gelmektedir. Çünkü kültür, bir saf biyolojik bir olgu olan hayatta kalmayı/varkalımı sağlayan süreçlere başından beri etkiyen yeni bir esneklik/adaptasyon alanı yaratmıştır. İnsan topluluklarının çevrelerine gerçekleştirdikleri uyarlanmalar bedensel kapasiteye ek olarak kültür temelli potansiyellerin hayata geçirilmesiyle varkalım şansını nitelik ve nicelik açısından doğrudan etkiler (Nowak, 2006). Antropolojik açıdan insan toplumlarının davranışlarını yönlendiren bu süreçler doğa ve kültür etkileşiminden kaynaklanır. Tüm organizmalar için gen-çevre etkisi eşit şekilde koşullara uygun olarak gelişmektedir.

Doğal seçilim sürecinde çevresel koşullara uyum sağlama ve bunlara bağlı adaptif davranış örüntüleri oluşturulması birçok türün varkalımını sağlamıştır. Tüm organizmalar belli bir enerji bütçesine sahiptirler ve bunu sağlayabilmek için belli enerjiye ihtiyaç duymaktadırlar. Sahip oldukları sınırlı enerji bütçesi, en önemli alana aktarımı için enerjinin değiş tokuş edilmesini gerektirir. Bireyin ve çevresinin özelliklerine bağlı olarak, uygunluklarını en fazla artıracak alana enerjilerini ayırırlar. Örneğin, yenidoğanlarda yetişkinlerden farklı olarak enerji

► Kaynaklar

Allal, N., Sear, R., Prentice, A. M. ve Mace, R. (2004). An evolutionary model of stature, age at first birth and reproductive success in Gambian women. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences, 271*(1538), 465-470. https://doi.org/10.1098/rspb.2003.2623

Austad, S. N. (1994). Menopause – An Evolutionary Perspective. *Experimental Gerontology 29: 255–263.* https://doi.org/10.1016/0531-5565(94)90005-1

Austad, S. N. (1997). Comparative Aging and Life Histories in Mammals. *Experimental Gerontology 32: 23–38.* https://doi.org/10.1016/S0531-5565(96)00059-9

Belsky, J. (1999). Modern evolutionary theory and patterns of attachment. In J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment* (s. 141–161). New York: Guilford Press.

Bereczkei, T. ve Csanaky, A. (2001). Stressful family environment, mortality, and child socialisation: Life-history strategies among adolescents and adults from unfavourable social circumstances. *International Journal of Behavioral Development 25:501* – 508. https://doi.org/10.1080/01650250042000573

Blurton-Jones, N. (1993). The lives of hunter-gatherer children: Effects of parental behavior and parental reproductive strategy. (Ed.) M. E. Pereira ve L. A. Fairbanks, *Juvenile Primates.* New York: Oxford University.

Blurton-Jones, N. ve Sibley, R. M. (1978). Testing adaptiveness of culturally determined behaviour: do bushmen women maximize their reproductive success by spacing births widely and for aging seldom? Blurton-Jones, N. ve Reynolds, V. (Ed.) *Human Behaviour and Adaptation* içinde (s. 135-157). Taylor & Francis, London.

Bogin, B. (1999). Evolutionary perspective on human growth. *Annual Review of Anthropology*, 28:109–153. https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.28.1.109

Bogin, B. (2010). Evolution of Human Growth. Muehlenbein M. P. (Ed.), *Human Evolutionary Biology* içinde (s. 379). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511781193.028

Bogin, B. ve Smith, B. H. (2012). Evolution of the Human Life Cycle. S., Stinson, B., Bogin, ve D. H. O'Rourke, (Eds.), *Human Biology: An Evolutionary and Biocultural Perspective* içinde (s. 515-586). John Wiley & Sons. https://doi.org/b8t4gn

Bogin, B., Silva, M. I. ve Rios, L. (2007). Life history trade-offs in human growth: Adaptation or pathology? *American Journal of Human Biology*, 19:631–642. https://doi.org/10.1002/ajhb.20666

Bribiescas, R. G. (2006). *Men: Evolutionary and life history*. Harvard University Press.

Bribiescas, R. G. (2010). An evolutionary and life history perspective on human male reproductive senescence. *Annals of the New York Academy of Sciences,* 1204(1), 54-64. https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2010.05524.x

Buss, D. (2019). *Evolutionary psychology: The new science of the mind* (6. Baskı). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429061417

Campbell, B. (2006). Adrenarche and the evolution of human life history. *American Journal of Human Biology*, 18(5):569–589. https://doi.org/10.1002/ajhb.20528

Cartwright, J. (2016). *Evolution and human behavior: Darwinian Perspectives on the Human Condition* (3. Baskı). London: Palgrave.

Caspari, R. ve Lee, S. H. (2004). Older age becomes common late in human evolution. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, USA 101: 10895–10900. https://doi.org/10.1073/pnas.0402857101

Cheng, L., Zhou, X., Wang, F. ve Xiao, L. (2020). A state-level analysis of mortality and Google searches for pornography: Insight from life history theory. *Archives of Sexual Behavior*, 49(8), 3005-3011. https://doi.org/10.1007/s10508-020-01765-0

Chisholm, J. S. (1999). *Death, hope and sex: Steps to an evolutionary ecology of mind and morality.* Cambridge University Press.

Crews, D. E. (2003). *Human senescence: evolutionary and biocultural perspectives*. NY: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511542350

Crews, D. E. (2007). Senescence, aging, and disease. *Journal of Physiological Anthropology 26: 365–372.* https://doi.org/10.2114/jpa2.26.365

Crews, D. E. (2008). Co-evolution of human culture, mating strategies and longevity. C. Susanne ve d E. Bodzsar (Ed.), *Aging related problems in past and present populations* içinde (s. 9–29) Eötvös University: Budapest.

Crews, D. E. ve Bogin, B. (2010). Growth, development, senescence, and aging: A life history perspective. C.S. Larsen (Ed.) *Companion to biological anthropology* içinde (s.124-152). Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781444320039.ch7

Crews, D. E. ve Ice, G. H. (2012). Aging, senescence, and human variation. S., Stinson, B., Bogin, and D. H. O'Rourke, (Ed.), *Human biology: An evolutionary and biocultural perspective* içinde (s. 637-692). John Wiley & Sons. https://doi.org/10.1002/9781118108062.ch13

Crews, D. E., and Stewart, J. (2010). Human longevity and senescence. In M. P. Muehlenbein (ed.), *Human Evolutionary Biology*. New York: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511781193.038

Del Giudice, M. (2009). Sex, attachment, and the development of reproductive strategies. *Behavioral and Brain Sciences,* 32, 1-67. https://doi.org/10.1017/S0140525X09000016

Del Guidice, M., Gangestad, S. W. ve Kaplan, H. S. (2016). Life History Theory and Evolutionary Psychology. D.M. Buss (Ed.), *The handbook of evolutionary psychology: Foundation (Vol. 1)* içinde (s. 88-114). John Wiley & Sons. https://doi.org/10.1002/9780470939376.ch2

Diamond, J. (1991). *The rise and fall of the third chimpanzee: The Evolution and Future of the Human Anima*l. Hutchinson Radius.

Dinh, T., Haselton, M. G. ve Gangestad, S. W. (2022). "Fast" women? The effects of childhood environments on women's developmental timing, mating strategies, and reproductive outcomes. *Evolution and Human Behavior, 43*(2), 133-146. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2021.12.001

Dunkel, C. S., Summerville, L. A., Mathes, E. W. ve Kesserling, S. N. (2015). Using the California Q-sort measure of life history strategy to predict sexual behavioral outcomes. *Archives of Sexual Behavior, 44*(6), (1705-1711). https://doi.org/10.1007/s10508-014-0445-5

Ellis, B. J., Figueredo, A. J., Brumbach, B. H. ve Schlomer, G. L. (2009). Fundamental dimensions of environmental risk: The impact of harsh versus unpredictable environments on the evolution and development of life history strategies. *Human Nature*, 20. https://doi.org/10.1007/s12110-009-9063-7

Fischer, B., Taborsky, B. ve Kokko, H. (2011). How to balance the offspring quality–quantity tradeoff when environmental cues are unreliable. *Oikos*, 120, (258–270). https://doi.org/10.1111/j.1600-0706.2010.18642.x

Figueredo, A. J. ve Wolf, P. S. (2009). Assortative pairing and life history strategy. *Human Nature, 20*(3), 317-330. https://doi.org/10.1007/s12110-009-9068-2

Finch, C. E. ve Rose, M. R. (1995). Hormones and physiological architecture of life history evolution. *Quarterly Review of Biology* 70: 1–52. https://doi.org/10.1086/418864

Finch, C. E. ve Sapolsky, R. M. (1999). The evolution of Alzheimer disease, the reproductive schedule, and apoE isoforms. *Neurobiology of Aging, 20(4), 407-428.*https://doi.org/10.1016/S0197-4580(99)00053-6

Gadgil, M. ve Bossert, W. H. (1970). Life historical consequences of natural selection. *The American Naturalist*, 104(935), 1-24. https://doi.org/10.1086/282637?

Gagnon, A., Smith, K. R., Tremblay, M., Vézina, H., Paré, P. P. ve Desjardins, B. (2009). Is there a trade-off between fertility and longevity? A comparative study of women from three large historical databases accounting for mortality selection. *American Journal of Human Biology: The Official Journal of the Human Biology Association, 21(4), 533-540.* https://doi.org/10.1002/ajhb.20893

Gibbons, F. X., Roberts, M. E., Gerrard, M., Li, Z., Beach, S. R., Simons, R. L., ... ve Philibert, R. A. (2012). The impact of stress on the life history strategies of African American adolescents: cognitions, genetic moderation, and the role of discrimination. *Developmental Psychology, 48(3), 722.* https://doi.org/10.1037/a0026599

Gillath, O., Landau, M. J., Selcuk, E. ve Goldenberg, J. L. (2011). Effects of low survivability cues and participant sex on physiological and behavioral responses to sexual stimuli. *Journal of Experimental Social Psychology, 47(6),* 1219-1224 https://doi.org/ 0.1016/j.jesp.2011.05.003

Gluckman, P. D., Beedle, A. S., Hanson, M. A. ve Low, F. M. (2013). Human growth: evolutionary and life history perspectives. M. W. Gillman, P. D. Gluckman ve R. G. Rosenfeld (Ed.) *Recent advances in growth research: Nutritional, molecular and endocrine perspectives*, Vol. 71 içinde (s. 89-102). Karger Publishers. https://doi.org/10.1159/000342572

Griskevicius, V., Delton, A. W., Robertson, T. E. ve Tybur, J. M. (2011a). Environmental contingency in life history strategies: the influence of mortality and socioeconomic status on reproductive timing. *Journal of Personality and Social Psychology*, *100*(2), 241. https://doi.org/10.1037/a0021082

Griskevicius, V., Tybur, J. M., Delton, A. W. ve Robertson, T. E. (2011b). The influence of mortality and socioeconomic status on risk and delayed rewards: A life history theory approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 100,* 1015–1026. https://doi.org/10.1037/a0022403

Hawkes, K., O'Connell, J. F. ve Blurton Jones, N. G. (1997) Hazda women's time allocation, offspring provisioning, and the evolution of long postmenopausal life span. *Current Anthropology 48: 551–577.*https://doi.org/10.1086/204646

Hawkes, K., O'Connell, J. F. ve Blurton Jones, N. G. (2001). Hunting and nuclear families: some lessons from the Hadza about men's work. *Current Anthropology*, 42(5), 681-709. https://doi.org/10.1086/322559

Hawkes, K., O'Connell, J. F., Blurton Jones, N. G., Alvarez, H. ve Charnov, E. L. (1998) Grandmothering, menopause, and the evolution of human life histories. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, USA 95: 1336–1339. https://doi.org/10.1073/pnas.95.3.1336

Hawkes, K., O'Connell, J. F., Jones, N. G. B., Alvarez, H. ve Charnov, E. L. (2000). The grandmother hypothesis and human evolution. L. Cronk, N. Chagnon ve W. Irons (Ed.) *Adaptation and human behavior* içinde (p. 237-258). Routledge.

Hewlett, B. S., Lamb, M.E., Shannon, D., Leyendecker, B. ve Scholmerich, A. (1998). Culture and early infancy among Central African foragers and farmers. *Developmental Psychology 7: 1-38.* https://doi.org/10.1037/h0090328

Hewlett, B. S., Lamb M.E., Leyendecker B. ve Scholmerich, A. (2000). Parental investment strategies among Aka foragers, Ngandu farmers, and Euro-American urban-industrialists. L. Cronk, N.A. Chagnon ve W. Irons (ed.), *Adaptation and human behavior: An anthropological perspective* içinde (s. 155-178). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781351329200-11

Hill, K. (1993). Life history theory and evolutionary anthropology. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews,* 2(3), 78-88. https://doi.org/10.1002/evan.1360020303

Hill, K. ve Hurtado, A. M. (1991). The evolution of premature reproductive senescence and menopause in human females. *Human Nature,* 2(4), 313-350. https://doi.org/10.1007/BF02692196

Hochberg, Z. E. (2008). Juvenility in the context of life history theory. *Archives of disease in childhood,* 93(6), 534-539. https://doi.org/10.1136/adc.2008.137570

Jeschke, J. M., Gabriel, W. ve Kokko, H. (2008). Population dynamics: r-strategists / K strategists. S.E. Jorgensen ve B. D. Fath (Ed.), *Encyclopedia of ecology* içinde (s. 3113–3122) Oxford: Elsevier B. V.

Jones, E. C. (1975). The post-fertile life of non-human primates and other mammals. A. A. Haspels ve H. Musaph (Ed.), *Psychosomatics in perimenopause* içinde (s. 13–39). Baltimore: University Park Press.

Kaplan, H. ve H. Dove. (1987). Infant development among the Ache of Paraguay. *Developmental Psychology 23: 190-198.* https://doi.org/10.1037/0012-1649.23.2.190

Kaplan, H., Hill, K., Lancaster, J. veHurtado, A. M. (2000). A theory of human life history evolution: Diet, intelligence, and longevity. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews: Issues, News, and Reviews*, *9*(4), 156-185. https://doi.org/10.1002/1520-6505(2000)9:4<156::AID-EVAN5>3.0.CO;2-7

Kaplan, H., Gangestad, S., Gurven, M., Lancaster, J., Mueller, T. ve Robson, A. (2007). The evolution of diet, brain and life history among primates and humans. W. Roebroeks (Ed.) *Guts and brains: An integrative approach to the hominin record* içinde (s. 47-48). Leiden: Leiden University Press.

Kogan, S. M., Cho, J., Simons, L. G., Allen, K. A., Beach, S. R., Simons, R. L. ve Gibbons, F. X. (2015). Pubertal timing and sexual risk behaviors among rural African American male youth: Testing a model based on life history theory. *Archives of Sexual Behavior*, *44*(3), 609-618. https://doi.org/10.1007/s10508-014-0410-3

Kokko, H. ve Jennions, M. D. (2008). Parental investment, sexual selection and sex ratios. *Journal of Evolutionary Biology*, 21, 919–948. https://doi.org/10.1111/j.1420-9101.2008.01540.x

Larsen, C. S. (2022). Essentials of Biological Anthropology. WW Norton.

Lee, R. B. (1979). *The! Kung San: Men, women and work in a foraging society*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.2307/2801993

Leidy, L. E. (1994). Biological aspects of menopause: Across the Lifespan. *Annual Review of Anthropolgy 23: 231–253.* https://doi.org/10.1146/annurev.an.23.100194.001311

Lewis, M. E. (2007). *The bioarchaeology of children: perspectives from biological and forensic anthropology*. Cambridge University Press.

Lind, E. A. ve Van den Bos, K. (2002). When fairness works: Toward a general theory of uncertainty management. *Research in Organizational Behavior*, 24, 181-223. https://doi.org/10.1016/S0191-3085(02)24006-X

Lycett, J. E., Dunbar, R. I. M. ve Voland, E. (2000). Longevity and the costs of reproduction in a historical human population. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 267(1438), 31-35. http://doi.org/10.1098/rspb.2000.0962

McNamara, J. M. ve Houston, A. I. (1996). State-dependent life histories. *Nature, 380, 215-221.* https://doi.org/10.1038/380215a0

Nowak, M. A. (2006). Five rules for the evolution of cooperation. *Science; 314(5805): 1560-1563.* https://doi.org/10.1126/science.1133755

Nowak, N. T., Weisfeld, G. E., Imamoğlu, O., Weisfeld, C. C., Butovskaya, M. ve Shen, J. (2014). Attractiveness and spousal infidelity as predictors of sexual fulfillment without the marriage partner in couples from five cultures. *Human Ethology Bulletin*, *29*(1), 18-38.

O'Connell, J. F., Hawkes, K. ve Jones, N. B. (1999). Grandmothering and the evolution of Homo erectus. *Journal of Human Evolution*, 36(5), 461-485.

Olderbak, S. G. ve Figueredo, A. J. (2010). Life history strategy as a longitudinal predictor of relationship satisfaction and dissolution. *Personality and Individual Differences*, *49*(3), 234-239. https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.041

Olderbak, S. ve Figueredo, A. J. (2012). Shared life history strategy as a strong predictor of romantic relationship satisfaction. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, *6*(1), 111. https://doi.org/10.1037/h0099221

Packer, C., Tatar, M. Collin, A. (1998). Reproductive cessation in female mammals. *Nature,* 392: 807–810. https://doi.org/10.1038/33910

Patch, E. A. ve Figueredo, A. J. (2017). Childhood stress, life history, psychopathy, and sociosexuality. *Personality and Individual Differences*, *115*, 108-113. https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.023

Pavelka, M., McDonald, S. ve Fedigan, L. (1991). Menopause: A comparative life history perspective. *Yearbook of Physical Anthropology* 34: 13–38. https://doi.org/10.1002/ajpa.1330340604

Pennington, R. (1992). Did food increase fertility? Evaluation of! Kung and Herero history. *Human Biology*, 497-521.

Pianka, E. R. (1970). On r- and K-selection. *American Naturalist*, 104, 592–596.

Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Greenberg, J. (2015). Thirty years of terror management theory: From genesis to revelation. *Advances in Experimental Social Psychology 52*, 1-70. https://doi.org/10.1016/bs.aesp.2015.03.001

Quinlan, R. J. (2007). Human parental effort and environmental risk. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 274(1606), 121-125. https://doi.org/10.1098/rspb.2006.3690

Reiches, M. W. (2019). Adolescence as a biocultural life history transition. *Annual Review of Anthropology, 48, 151-168.* https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102218-011118

Robson, S. L., van Schaik, C. P. ve Hawkes, K. (2006). The derived features of human life history. K. Hawkes ve R. R. Paine (Ed.) *The evolution of human life history içinde* (s. 17-44). Oxford: James Currey.

Rose, M. R., Rauser, C. L. ve Mueller, L. D. (2005). Late life: A new frontier for physiology. *Physiological and Biochemical Zoology*: PBZ 78: 869–878. https://doi.org/10.1086/498179

Santrock, J. W. (2014). Yaşam boyu gelişim: Gelişim psikolojisi (Çev. Ed. G. Yüksel). Nobel, Ankara.

Sahlins, M. (2010). Taş Devri Ekonomisi. (Çev. T. Doğan ve Ş. Özgün). BGST: İstanbul.

Schmitt, D. P. ve Jonason, P. K. (2015). Attachment and sexual permissiveness: Exploring differential associations across sexes, cultures, and facets of short-term mating. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *46*(1), 119-133. https://doi.org/10.1177/0022022114551052

Sear, R. ve Mace, R. (2008). Who keeps children alive? A review of the effects of kin on child survival. *Evolution and Human Behavior*, 29(1), 1-18. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2007.10.001

Sear, R. ve Mace, R. (2009). Family matters: Kin, demography, and child health in a rural Gambian population. F. Bentley ve R. Mace (Ed.), *Substitute parents: Biological and social perspectives on alloparenting in human societies* içinde (s. 50-76). Oxford, UK: Berghahn Books

Sear, R., Mace, R. ve McGregor, I. A. (2000). Maternal grandmothers improve nutritional status and survival of children in rural Gambia. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 267(1453), 1641-1647. https://doi.org/10.1098/rspb.2000.1190

Sellen, D. W. (2006). Lactation, complementary feeding and human life history. K. Hawkes ve R. R. Paine (Ed.) *The evolution of human life history* içinde (s. 155-198). Oxford: James Currey.

Simpson, J. A. ve Gangestad, S. W. (1991). Individual differences in sociosexuality: evidence for convergent and discriminant validity. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(6), 870. https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.6.870

Simpson, J. A., Griskevicius, V., Szepsenwol, O. ve Young, E. S. (2017). An evolutionary life history perspective on personality and mating strategies. A. T. Church (Ed.*), The Praeger handbook of personality across cultures. volume 3: Evolutionary, ecological, and cultural contexts of personality* içinde (s. 1–29). Santa Barbara, CA: Praeger.

Smith, B. H., Crummett, T. L. ve Brandt, K. L. (1994). Ages of Eruption of Primate Teeth: A Compendium for Aging Individuals and Comparing Life Histories. *Yearbook of Physical Anthropology* 37: 177–231.https://doi.org/10.1002/ajpa.1330370608

Smith, T. M., Tafforeau, P., Reid, D. J., Grün, R., Eggins, S., Boutakiout, M. ve Hublin, J. J. (2007). Earliest evidence of modern human life history in North African early Homo sapiens. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 104*(15), 6128-6133. https://doi.org/10.1073/pnas.0700747104

Smith, B. H. ve Tompkins, R. L. (1995). Toward a life history of the Hominidae. *Annual Review of Anthropology, 24:257–279.* https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.001353

Sterelny, K. (2007). Social intelligence, human intelligence and niche construction. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 362(1480),* 719-730. https://doi.org/10.1098/rstb.2006.2006

Stini, W. A. (1990). Changing patterns of morbidity and mortality and the challenge to health care delivery systems of the future. *Collegium Anthropologicum* 14: 189–195.

Szepsenwol, O. ve Simpson, J. A. (2019). Attachment within life history theory: An evolutionary perspective on individual differences in attachment. *Current Opinion in Psychology, 25*, 65-70. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2018.03.005

Szepsenwol, O., Simpson, J. A., Griskevicius, V., Zamir, O., Young, E. S., Shoshani, A. ve Doron, G. (2022). The effects of childhood unpredictability and harshness on emotional control and relationship quality: A life history perspective. *Development and Psychopathology, 34*(2), 607-620. https://doi.org/10.1017/S0954579421001371

Trivers, R. L. (1972). Parental investment and sexual selection. B. Campbell (Ed.), *Sexual selection and the descent of man 1871–1971* içinde (s. 136–179). Chicago, IL: Aldine.

van Brummen–Girigori, O. ve Buunk, A. (2016). Intrasexual competitiveness and non-verbal seduction strategies to attract males: A study among teenage girls from Curaçao. *Evolution and Human Behavior*, 37(2), 134-141. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2015.09.007

Voland, E. (1990). Differential reproductive success within the Krummhörn population (Germany, 18th and 19th centuries). *Behavioral Ecology and Sociobiology, 26*(1), 65-72. https://doi.org/10.1007/BF00174026

Voland, E. ve Engel, C. (1990). Female choice in humans: A conditional mate selection strategy of the Krummhörn women (Germany, 1720–1874). *Ethology*, 84(2), 144-154. https://doi.org/10.1111/j.1439-0310.1990.tb00791.x

Xu, Y., Norton, S. ve Rahman, Q. (2018). Early life conditions, reproductive and sexuality-related life history outcomes among human males: A systematic review and meta-analysis. *Evolution and Human Behavior*, *39*(1), 40-51. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2017.08.005

Young, E. S., Simpson, J. A., Griskevicius, V., Huelsnitz, C. O. ve Fleck, C. (2019). Childhood attachment and adult personality: A life history perspective. *Self and Identity*, *18*(1), 22-38. https://doi.org/10.1080/15298868.2017.1353540

İNSAN DAVRANIŞLARINI ANLAMAK: HAYVAN DAVRANIŞI ÇALIŞMALARINDAN NELER ÖĞRENİYORUZ?

Kameray Özdemir

6

Psikoloji ve biyoloji birbiriyle ilişkili disiplinler olarak kabul edilir. Aralarında, sınırlarının ötesine geçen hem üretken hem de iki yönlü fikir alışverişi bulunur. Bir alanda meydana gelen değişme ve/veya gelişme diğer alanı etkiler. Biyoloji, yirminci yüzyıl boyunca evrimsel temellere daha dayalı hâle gelirken psikolojinin Darwinci düşüncenin potansiyelini kullanmakta başarısız olduğu ileri sürülmüştür (Cartwright, 2000). Bazı istisnalar olmakla birlikte birçok psikoloğun Darwinizm'i ya görmezden geldiği ya da taşıdığı mesajı yanlış anladığı belirtilmiştir (Cartwright, 2000). Dolayısıyla psikoloji daha zayıf bir disiplin olarak kalmış, bir dizi yanlış başlangıç ve dönüşlerden geçmiş ve üstelik birçok bilim insanının gözünde yönünü de tam bulamamıştır (Cartwright, 2000).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında hayvan ekolojisi, sosyobiyoloji ve evrimsel psikolojide meydana gelen daha yakın tarihli gelişmeler, bu iki disiplin arasındaki iletişim kanallarını eski hâline getirerek aradaki açığı kapamayı vaat etmişlerdir. Bu vaat, bir hayvan davranış bilimi inşa etme çabalarını ve Darwin ve takipçileri tarafından ifade edilen, hayvan zihninin incelenmesinin insan psikolojisine ışık tutacağına dair ilk umutları içermektedir. Yürütülen araştırmalar, türler arasında paralellikler kurmanın hiç de kolay olmadığını ortaya çıkarmış olmakla birlikte, insan davranışını anlamak açısından umut vericidir (Boaz ve Almquist, 2001; Cartwright, 2000). Bu çalışma, insan davranışını anlamak için hayvan davranışının hangi yaklaşımlarla çalışıldığı ve neler öğrenildiğini, alanda yapılan belli başlı çalışmalara tarihî bir çerçevede bakmayı amaçlamaktadır. Bu

Genetik bir temel taşıyan ve en açık şekilde tanınan insan davranışı, bebeklerin sabit eylem kalıplarıdır. Yeni doğan davranışları, anne memesini ritmik arama hareketlerini ve ellerin ve ayakların kavrama reflekslerini içerir. Daha büyük bebekler, bebekte her zaman gülümsemeyi çağrıştıran, düz bir yüzeye boyanmış göz büyüklüğündeki noktalar gibi belirli görsel uyaranlara doğuştan tepki verir. Bazı sabit eylem modellerini bulmak daha zordur. Bununla birlikte, belirli akustik veya koku alma sinyallerinin, insanlar alarma geçtiğinde sıklıkla ortaya çıkan, artan kalp atışları ve nefes almada düzensizlik gibi doğuştan olduğu düşünülebilecek, bireyler üzerinde belirli etkileri vardır. Benzer davranış kalıplarının kültürler arası karşılaştırmaları, flört etme davranışı gibi bu benzerliklerin ortak bir biyolojik ve psikolojik alt tabakadan kaynaklandığını gösteriyor. İnsanlardaki diğer doğuştan gelen davranışlar, doğumdan sonraki ilk saat içinde anne-bebek bağı gibi belirli uyaranlara karşı artan bir duyarlılık döneminde kalıcı bir izlenim oluşumu olan damgalama yoluyla edinilebilir.

Sosyobiyologlar, bireyler arasındaki akrabalık derecesinin (dolayısıyla ortak genlerin yüzdesinin) belirli davranışları etkileyebileceğini keşfetmişlerdir. Bu kavrayış, hem görünüşte özverili ya da fedakâr davranışların varlığını hem de bencilliği ve kişiler arası rekabeti açıklamıştır. Dünyanın her yerinde insanlar akrabaları kayırma eğilimindedir; ayrıca ilişkinin derecesi ne kadar yüksekse sosyal etkileşimlerin sayısı da o kadar fazladır. Akrabalığın ortak altyapısı biyolojide kök salmışsa, o zaman sosyobiyoloji bu temele sahip davranışları tahmin edebilir. Örneğin; Chagnon (1983), genetik akrabalığın Güney Amerikalı bir Yanomamö'nün hayatında bir rol oynadığını gösterdi ve genellikle köylerin ayrılmasının ve köy sahipleri ile misafirler arasında çıkan kavgaların temelini açıkladı.

İnsan sosyal davranışının evrimsel kökenlerini ararken bu davranış üzerindeki önemli bir etkiyi hatırlatırız: kültür. Kültür, modern insan ortamının bir parçasıdır; davranışları şekillendirir ve her birimizin üzerinde silinmez bir iz bırakır. Kültürel değişkenlerin davranış üzerinde biyolojik değişkenlerden daha hızlı bir etkiye sahip olduğu iddia edilebilir. Diğer tüm türler için olduğu gibi insanlar için de biyoloji, davranış kalıbının altyapısını oluşturur ve bu kalıp içinde eyleme geçirilir.

▶ Kaynakça

Almeida, E. A., & Porto, D. S. (2014). Investigating eusociality in bees while trusting the uncertainty. *Sociobiology*, *61*(4), 355-368.

Archer, J. (1992). Ethology and Human Development. Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf.

Ayala, F. J., & Conde, C. J. C. (2017). *Processes in Human Evolution: The journey from early hominins to Neanderthals and modern humans*. Oxford University Press.

Huck, U. W., & Wynne-Edwards, K. (1983). *Sociobiology and behavior*: By David P. Barash. New York: Elsevier.

Badrian, A., & Badrian, N. (1984). Social organization of Pan paniscus in the Lomako Forest, Zaire. *The pygmy chimpanzee: Evolutionary biology and behavior*, 325-346.

Barkow, J. H. Cosmides, L. and Tooby, J. (1992). (eds) The Adapted Mind. Oxford, Oxford University Press.

Boaz, N. T., and Almquist, A. J. (2001). Biological Anthropology: A Synthetic Approach to Human Evolution," Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Burkhardt, R. W. (2005). *Patterns of behavior: Konrad Lorenz, Niko Tinbergen, and the founding of ethology*. University of Chicago Press.

Burkhardt, R. W. (1983). The development of an evolutionary ethology. In: Bendall D. S. (ed), *Evolution: From Molecules to Men*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 429-444.

Carpenter, C. R. (1940). A field study in Siam of the behaviour and social relations of the gibbon *Hylobates lar*. Comp Psychol Monogr 16:1–212.

Cartwright, J. (2000). *Evolution and human behavior: Darwinian perspectives on human nature*. MIT Press.

Cheyne, S. M. (2010). Behavioural ecology of gibbons (Hylobates albibarbis) in a degraded peat-swamp forest. *Indonesian primates*, 121-156.

Crespi, B. J. & Yanega, D. (1994). The definition of eusociality. Behav. Ecol. 6: 109-115. doi: 10.1093/beheco/6.1.109

de Waal, F. B., & Lanting, F. (1997). Bonobo. *Berkeley: University of Californiapress*.

Durant, J. R. (1986). The making of ethology: the association for the study of animal behaviour, 1936–1986. *Animal Behaviour*, *34*(6), 1601-1616.

Eibl-Eibesfeldt, I. (1989). Human Ethology. Hawthorne, NY, Aldine de Gruyter.

Fossey, D. (1983). *Gorillas in the Mist*. Houghton Mifflin Harcourt.

Galdikas, B. M. (1979). Orangutan adaptation at Tanjung Puting Reserve: mating and ecology. *The great apes*.

Gadagkar, R. (2010). Sociobiology in turmoil again. *Current Science*, *99*(8), 1036-1041.

Goodall, J. (1986). The chimpanzees of Gombe: Patterns of behavior. Harvard University (Belknap Press), Cambridge, MA.

Gottlieb, G. (1971). Development of Species Identification in Birds. Chicago, University of Chicago Press.

Haldane, J. B. (1990). *The causes of evolution* (Vol. 5). Princeton University Press.

Hinde, R. A. (1982). Ethology. Oxford, Oxford University Press.

Kuroda, S. (1980). Social behavior of the pygmy chimpanzees. *Primates*, *21*, 181-197.

Lack, D. (1943). The Life of the Robin. London, Penguin.

Larsen, C. S. (2014). *Our origins: discovering physical anthropology*. WW Norton & Company.

Lehrman, D. S. (1953). A critique of Konrad Lorenz's theory of instinctive behaviour. *Quarterly Review of Biology* 28: 337-63.

Lorenz, K. (1965). Evolution and Modification of Behavior. University of Chicago Press, Chicago.

Lorenz, K. (1953). King Solomon's Ring. London, Reprint Society.

Lorenz, K. (1981). *The foundations of ethology*. Springer verlag.

McGrew, W. C. (1998). Culture in nonhuman primates?. *Annual review of anthropology*, *27*(1), 301-328.

MacKinnon, J. (1979). Reproductive behavior in wild orangutan populations. *The great apes*.

Michener, C. D., & Michener, C. D. (1974). *The social behavior of the bees: a comparative study*. Harvard University Press.

Michener, C. D. (2007). The Bees of the World (2nd Ed). Baltimore: John Hopkins University Press.

Savage-Rumbaugh, E. S., & Lewin, R. (1994). *Kanzi: The ape at the brink of the human mind*. Wiley.

Skinner, B. F. (1957). *Verbal behavior*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Smith, R. (1997). The Fontana History of the Human Sciences. London, Fontana.

Sternglanz, S. H., Gray, J. L. and Murakami, M. (1977). 'Adult preferences for infantile facial features: an ethological approach'. Animal Behaviour 25: 108-15.

Terrace, H. S. (1979). How Nim Chimpsky changed my mind. *Psychology Today*, *13*(6), 65.

Thorpe, W. H. (1961). *Bird Song*. London, Cambridge University Press.

Tinbergen, N. (1952). 'The curious behaviour of the stickleback'. Scientific American 187: 22-26.

Tinbergen, N. (1963). On aims and methods of ethology. *Zeitschrift für tierpsychologie*, *20*(4), 410-433.

Tutin, C. E., & McGinnis, P. R. (1981). Chimpanzee reproduction in the wild. *Reproductive biology of the great apes: Comparative and biomedical perspectives*, 239-264.

Watson, J. B. (1930). *Behaviourism*. New York, Norton.

Washburn, S. L. (1978). Human behavior and the behavior of other animals. *American Psychologist*, *33*(5), 405.

Wilson, E. O. (1996). Culture as a biological product. In *Search of Nature*, pp. 107-126. Island Press, Washington, MA.

Yamagiwa, J. (1987). Intra-and inter-group interactions of an all-male group of Virunga mountain gorillas (Gorilla gorilla beringei). *Primates*, *28*, 1-30.

BİLİŞSEL SÜREÇLERE EVRİMSEL BAKIŞ

Özlem Ertan Kaya

7

Darwin (1859), insanın evrim tarihi boyunca pek çok adaptif problemle karşılaştığını ve bu süreçte hayatta kalma olasılığını (doğal seçilim) ya da çiftleşme başarısını (cinsel seçilim) artıran özelliklerin gelecek nesillere aktarıldığını söyler. Bilişsel sistemimiz bu, çoğunlukla sosyal, uyum (fitness) problemlerini çözmek için işlevsel olarak uzmanlaşmış (Buss, 2016) ve beynimiz avcı-toplayıcı atalarımızdan kalan çevre ve seçilim baskısıyla zaman içerisinde şekillenmiştir (Cosmides ve Tooby, 2013).

Cosmides ve Tooby'e göre (1994) geleneksel bilişsel psikologlar, her ne kadar bu fikre katılmayan araştırmacılar olsa da (eleştiri için bk., Shapiro ve Epstein, 1998), bilişsel mimarinin alana genel (domain-general) ve içerikten bağımsız olduğunu ileri sürerler. Buna göre insan zihni genel bir bilgi işleme aygıtıdır ve bir problemle karşılaştığında kullanabileceği bir dizi genel muhakeme kapasitesine sahiptir (Cosmides ve Tooby, 1994; Ten Berge ve Van Hejewizk, 1999). Örneğin, eş ve yiyecek seçiminden sorumlu bilgi işleme mekanizmaları aynıdır. Öte yandan evrimsel bakış açısı, alana özgü (domain-specific) bilişsel mekanizmaları savunur (Cosmides ve Tooby, 1994). Bu bilişsel mekanizmalar (depolama, dikkat, karar verme, öğrenme vb.), hayatta kalma ve üreme ihtiyacını karşılamaya hizmet eder (Goetz ve ark., 2009; Todd ve ark., 2005) ve farklı adaptif problemler farklı çözüm mekanizmaları gerektirir. Yiyecek bulmak, eş seçmek, rakipleri savuşturmak, yavru yetiştirmek gibi görevlerde belirli ve farklı bilgiler toplanır ve işlenir (Cosmides ve Tooby, 2013). İnsan beyni, uzmanlaşmış alana özgü modüllerin toplamıdır (Ten Berge ve Van Hejewizk, 1999). Bu bölümde, bilişin temel mekanizmalarından görsel uzamsal dikkat ve bellek süreçlerine evrimsel psikolojik bir bakış açısıyla odaklanılmıştır.

ilk senelerinde ve son senelerinde değerlendirmiştir. İlk ölçümde tüm gruplarda erkek lehine bir cinsiyetler arası farklılık olduğu görülse de son ölçümde yalnızca fizik alanında eğitim alanlarda cinsiyetler arası fark ortadan kalkmıştır. Benzer bir bulgu, Richardson'un (1994) çalışmasındaki zihinsel döndürme görevinde de elde edilmiştir. Her ne kadar başlangıçta kadın ve erkek arasında uzamsal beceri farklılıkları olsa da eğitim art alanının kadınlardaki uzamsal beceriyi geliştirdiği görülmektedir. Bu da deneyimlenen (maruz kalınan) yaşantının biliş üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Belki de evrimsel süreçte doğal olarak oluşan cinsiyetler arası farklılıklar, günümüz modern dünyasında eğitimle değiştirilebilir. Bu konunun araştırmaya ve tartışmaya açık olmakla birlikte oldukça ilgi çekici olduğu düşünülmektedir.

Son olarak, yüzün duygusal ifadelerine ve çekicilik düzeylerine ilişkin bellek süreçleri üzerine araştırma sayısı kısıtlıdır. Gelecek araştırmacıların bu konuya yönelmesi alan yazına ışık tutacaktır. Günümüzde ekolojik geçerliliği yüksek olduğundan sanal gerçeklik çalışmaları günden güne artmaktadır. Bilişsel süreçlerin evrimsel kökenlerinin, özellikle cinsiyetler arası farklılıkların, yeni ve güncel teknolojilerle çalışılması alan yazına katkı sağlayacaktır. Çalışmaların sağladığı bilgiler ışığında, insan bilişsel süreçleri evrimsel süreçte değişip gelişmektedir. Günümüze özgü uyarıcıların (ör., akıllı telefon) veya uygulamaların (ör., sosyal medya), hâlihazırda evrim sürecinin devam ettiği varsayılırsa gelecekte beynimizi ve bilişsel süreçlerimizi nasıl değiştireceğini takip etmek oldukça heyecan vericidir.

► Kaynaklar

Albert, G., Ilyés, V., Kis, D., Szigeti, C. ve Várkonyi, D. (2016, Haziran). Testing the map reading skills of university students. *6th International Conference on Cartography and GIS Proceedings, 1-2* (s. 188-199), Albena, Bulgaristan.

Asperholm, M., Högman, N., Rafi, J. ve Herlitz, A. (2019). What did you do yesterday? A meta-analysis of sex differences in episodic memory. *Psychological Bulletin, 145*(8), 785-821.

Atkinson, R. C. ve Shiffrin, R. M. (1968). Human memory: A proposed system and its control processes. K. W. Spence (Ed.), *Psychology of learning and motivation: Advances in research and theory* (Cilt 2, s. 89-195) içinde. Academic Press.

Babchuk, W. A., Hames, R. B. ve Thompson, R. A. (1985). Sex differences in the recognition of infant facial expressions of emotion: The primary caretaker hypothesis. *Ethology and Sociobiology, 6*(2), 89–101.

Becker, D. V., Kenrick, D. T., Guerin, S. ve Maner, J. K. (2005). Concentrating on beauty: Sexual selection and Sociospatial Memory. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*(12), 1643–1652.

Bjorklund, D. F. ve Sellers II, P. D. (2013). Memory development in evolutionary perspective. P. J. Bauer ve R. Fivush (Ed.), *The Wiley handbook on the development of children's memory* (s. 126–150) içinde. Wiley-Blackwell.

Blanchette, I. (2006). Snakes, spiders, guns, and syringes: How specific are evolutionary constraints on the detection of threatening stimuli?. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, *59*(8), 1484-1504.

Bocchi, A., Palermo, L., Boccia, M., Palmiero, M., D'Amico, S. ve Piccardi, L. (2020). Object recognition and location: Which component of object location memory for landmarks is affected by gender? Evidence from four to ten year-old children. *Applied Neuropsychology: Child*, *9*(1), 31-40.

Bradley, B. P., Mogg, K., Falla, S. J. ve Hamilton, L. R. (1998). Attentional bias for threatening facial expressions in anxiety: Manipulation of stimulus duration. *Cognition & Emotion, 12*(6), 737–753.

Broadbent, D. E. (1958). *Perception and communication*. Pergamon Press.

Burnett, S. A. ve Lane, D. M. (1980). Effects of academic instruction on spatial visualization. *Intelligence*, *4*(3), 233-242.

Buss, D. M. (2016). *Evolutionary psychology: The new science of the mind* (5. Baskı). Routledge.

Calvo, M. G. ve Marrero, H. (2009). Visual search of emotional faces: The role of affective content and featural distinctiveness. *Cognition ve Emotion*, *23*(4), 782–806.

Capitani, E., Laiacona, M. ve Barbarotto, R. (1999). Gender affects word retrieval of certain categories in semantic fluency tasks. *Cortex, 35*(5), 273–278.

Cosmides, L. ve Tooby, J. (1994). Origins of domain specificity: The evolution of functional organization. L. Hirschfeld ve S. Gelman (Ed.), *Mapping the mind: Domain specificity in cognition and culture* (s. 85–116) içinde. Cambridge University Press.

Cosmides, L. ve Tooby, J. (2013). Evolutionary psychology: New perspectives on cognition and motivation. *Annual Review of Psychology*, *64*(1), 201–229.

Cunningham, M. R. (1986). Measuring the physical and physical attractiveness: quasi-experiments on the sociobiology of female facial beauty. *Journal of Personality and Social Psychology, 50,* 925-935.

Daly, M. ve Wilson, M. (1983). *Sex, evulution, and behavior* (2. Baskı). Willard Grant Press.

Darwin, C. (1859). *The origin of species by means of natural selection, or the preservation of favored races in the struggle for life.* John Murray.

Darwin, C. (1872). *The expression of the emotions in man and animals*. John Murray.

DeWall, C. N. ve Maner, J. K. (2008). High status men (but not women) capture the eye of the beholder. *Evolutionary Psychology*, *6*(2), 328-341.

Eals, M. ve Silverman, I. (1994). The Hunter-Gatherer theory of spatial sex differences: Proximate factors mediating the female advantage in recall of object arrays. *Ethology and Sociobiology, 15*(2), 95–105.

Ertan-Kaya, Ö. (2021). *Algısal yükün seçici dikkat üzerindeki etkisinin duygusal yüz ifadeleri bağlamında fMRG ile incelenmesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Hacettepe Üniversitesi.

Ertan-Kaya, Ö. (2021). The role of facial attractiveness and gender on change detection and recognition memory. *Nesne*, *9*(21), 481-494.

Fisher, M. L. (2004). Female intrasexual competetion decreases female facial attractiveness. *Proceedings of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences, 271*(5), 283-285.

Gaulin, S. J. C. ve Fitzgerald, R. W. (1986). Sex differences in spatial ability: An evolutionary hypothesis and test. *The American Naturalist, 127*(1), 74-88.

Geary, D. C. (1995). Sexual selection and sex differences in spatial cognition, *Learning and Individual Differences, 7*(4), 289–301.

Goetz, A. T., Shackelford, T. K. ve Platek, S. M. (2009). S. M. Platek ve T. K. Shackelford (Ed.), *Foundations in evolutionary cognitive neuroscience* (s. 1–21) içinde. Cambridge University Press.

Goos, L. M. ve Silverman, I. (2002). Sex related factors in the perception of threatening facial expressions. *Journal of Nonverbal Behavior, 26*(1), 27-41.

Hall, J. K., Hutton, S. B. ve Morgan, M. J. (2010). Sex differences in scanning faces: Does attention to the eyes explain female superiority in facial expression recognition? *Cognition ve Emotion*, *24*(4), 629–637.

Hansen, C. H. ve Hansen, R. D. (1988). Finding the face in the crowd: An anger superiority effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, *54*(6), 917–924.

Herlitz, A. ve Rehnman, J. (2008). Sex differences in episodic memory. *Current Directions in Psychological Science*, *17*(1), 52-56.

İyilikçi, O. ve Ertan, Ö. (2012). Yüz çekiciliğinin dikkat yanıp sönmesi sürecinde neden olduğu dikkat yanlılığının incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları, 15*(30), 53-60.

Jacobs, L. F., Gaulin, S. J.C., Sherry, D. ve Hoffman, G. E. (1990). Evolution of spatial cognition: Sex-specific patterns of spatial behavior predict hippocampal size. *Proceedings of the National Academy of Science, 87,* 6349-6352.

Kang, S. H. K., McDermott, K. B. ve Cohen, S. M. (2008). The mnemonic advantage of processing fitness-relevant information. *Memory and Cognition, 36*(6), 1151-1156.

Kazanas, S. A. ve Altarriba, J. (2015). The survival advantage: Underlying mechanisms and extant limitations. *Evolutionary Psychology, 13*(2), 360–396.

Kimura, D. ve Hampson, E. (1994). Cognitive pattern in men and women is influenced by fluctuations in sex hormones. *Current Directions in Psychological Science, 3*(2), 57–61.

Kostic, B., McFarlan, C. C. ve Cleary, A. M. (2012). Extensions of the survival advantage in memory: Examining the role of ancestral context and implied social isolation. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 38*(4), 1091-1098.

Lambrecht, L., Kreifelts, B. ve Wildgruber, D. (2014). Gender differences in emotion recognition: Impact of sensory modality and emotional category. *Cognition & Emotion*, *28*(3), 452-469.

Langton, S. R., Law, A. S., Burton, A. M. ve Schweinberger, S. R. (2008). Attention capture by faces. *Cognition*, *107*(1), 330-342.

Laws, K. R. (1999). Gender affects naming latencies for living and nonliving things: Implications for familiarity. Cortex, 35, 729–733.

Laws, K. R. (2003). Sex differences in lexical size across semantic categories. *Personality and Individual Differences, 36*(1), 23–32.

Lewin, C., Wolgers, G. ve Herlitz, A. (2001). Sex differences favoring women in verbal but not in visuospatial episodic memory. *Neuropsychology, 15*(2), 165-173.

Li, H., Yuan, J. ve Lin, C. (2008). The neural mechanism underlying the female advantage in identifying negative emotions: an event-related potential study. *Neuroimage, 40*(4), 1921-1929.

Li, N. P., Bailey, J. M., Kenrick, D. T. ve Linsenmeier, J. A. (2002). The necessities and luxuries of mate preferences: testing the tradeoffs. *Journal of Personality and Social Psychology, 82*(6), 947-955.

Lundqvist, D., Juth, P. ve Öhman, A. (2014). Using facial emotional stimuli in visual search experiments: The arousal factor explains contradictory results. *Cognition and Emotion, 28*(6), 1012–1029.

Maeda, Y. ve Yoon, S. Y. (2013). A meta-analysis on gender differences in mental rotation ability measured by the Purdue spatial visualization tests: Visualization of rotations (PSVT: R). *Educational Psychology Review, 25*(1), 69-94.

Maner, J. K., Gailliot, M. T., Rouby, D. A. ve Miller, S. L. (2007). Can't take my eyes off you: attentional adhesion to mates and rivals. *Journal of Personality and Social Psychology, 93*, 389-401.

Maner, J. K., Kenrick, D. T., Becker, D. V., Delton, A. W., Hofer, B., Wilbur, C. J. ve Neuberg, S. L. (2003). Sexually selective cognition: beauty captures the mind of the beholder. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(6), 1107-1120.

Maner, J. K., Rouby, D. A. ve Gonzaga, G. C. (2008). Automatic inattention to attracrive alternatives: the evolved psychology of relationship maintenance. *Evolution and Human Behavior, 29*(5), 343-349.

Masters, M. S. ve Sanders, B. (1993). Is the gender difference in mental rotation disappearing?. *Behavior genetics, 23*(4), 337-341.

McCormick, C. M. ve Teillon, S. M. (2001). Menstrual cycle variation in spatial ability: Relation to salivary cortisol levels. *Hormones and Behavior, 39*(1), 29-38.

McKenna, P. ve Parry, R. (1994). Category specificity in the naming of natural and man-made objects: Normative data from adults and children. *Neuropsychological Rehabilitation, 4*(3), 225 – 281.

Moody, M. S. (1997). Changes in scores on the mental rotations test during the menstrual cycle. *Perceptual and Motor Skills, 84*(3), 955–961.

Nairne, J. S. ve Pandeirada, J. N. (2016). Adaptive memory: The evolutionary significance of survival processing. *Perspectives on Psychological Science, 11*(4), 496-511.

Nairne, J. S. ve Pandeirada, J. N. S. (2010). Adaptive memory: Ancestral priorities and the mnemonic value of survival processing. *Cognitive Psychology, 61*, 1-22.

Nairne, J. S., Thompson, S. R. ve Pandeirada, J. N. (2007). Adaptive memory: Survival processing enhances retention. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 33*(2), 263–273.

New, J., Cosmides, L. ve Tooby, J. (2007). Category-specific attention for animals reflects ancestral priorities, not expertise. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 104*(42), 16598-16603.

New, J., Krasnow, M. M., Truxaw, D. ve Gaulin, S. J. (2007). Spatial adaptations for plant foraging: Women excel and calories count. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences, 274*(1626), 2679-2684.

Olds, J. M., Lanska, M. ve Westerman, D. L. (2014). The role of perceived threat in the survival processing memory advantage. *Memory, 22*(1), 26-35.

Pitica, I., Susa, G., Benga, O. ve Miclea, M. (2012). Visual search for real emotional faces: the advantage of anger. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 33*, 632–636.

Richardson, J. T. E. (1994). Gender differences in mental rotation. *Perceptual and Motor Skills, 78*(2), 435–448.

Ridout, N., Astell, A., Reid, I., Glen, T. ve O'Carroll, R. (2003). Memory bias for emotional facial expressions in major depression. *Cognition and Emotion, 17*(1), 101-122.

Ro, T., Russell, C. ve Lavie, N. (2001). Changing faces: A detection advantage in the flicker paradigm. *Psychological Science, 12*(1), 94-99.

Savage, R. A., Becker, S. I. ve Lipp, O. V. (2016). Visual search for emotional expressions: Effect of stimulus set on anger and happiness superiority. *Cognition and Emotion, 30*(4), 713–730.

Savage, R. A., Lipp, O. V., Craig, B. M., Becker, S. I. ve Horstmann, G. (2013). In search of the emotional face: Anger versus happiness superiority in visual search. *Emotion, 13*(4), 758–768.

Schacter, D. L., Guerin, S. A. ve St. Jacques, P. L. (2011). Memory distortion: An adaptive perspective. *Trends in Cognitive Sciences, 15*(10), 467–474.

Shapiro, L. ve Epstein, W. (1998). Evolutionary theory meets cognitive psychology: A more selective perspective. *Mind & Language, 13*(2), 171-194.

Shepard, R. N. (1992). The perceptual organization of colors: An adaptation to regularities of the terrestrial world? J. H. Barkow, L. Cosmides ve J. Tooby (Ed.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* (s. 495–532) içinde. Oxford University Press.

Silverman, I. ve Eals, M. (1992). Sex differences in spatial abilities: Evolutionary theory and data. J. H. Barkow, L. Cosmides ve J. Tooby (Ed.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* (s. 533–549) içinde. Oxford University Press.

Silverman, I. ve Phillips, K. (1993). Effects of estrogen changes during the menstrual cycle on spatial performance. *Ethology and Sociobiology, 14*(4), 257–269.

Ten Berge, T. ve Van Hezewijk, R. (1999). Procedural and declarative knowledge: An evolutionary perspective. *Theory & Psychology, 9*(5), 605-624.

Theeuwes, J. ve Van der Stigchel, S. (2006). Faces capture attention: Evidence from inhibition of return. *Visual Cognition, 13*(6), 657-665.

Thornhill, R. ve Gangestad, S. W. (1999). Facial attractiveness. *Trends in Cognitive Science, 3*(12), 452-460.

Todd, P. M., Hertwig, R. ve Hoffrage, U. (2005). Evolutionary cognitive psychology. D. M. Buss (Ed.), *The handbook of evolutionary psychology* (s. 776–802) içinde. John Wiley & Sons, Inc.

Tooby, J. ve DeVore, I. (1987). The reconstruction of hominid behavioral evolution through strategic modeling. W. G. Kinzey (Ed.), *The evolution of human behavior: Primate models* (s. 183–237) içinde. State University of New York Press.

Tulving, E. (1985). How many memory systems are there?. *American Psychologist, 40*(4), 385-398.

Tulving, E. (2002). Episodic memory: From mind to brain. *Annual Review of Psychology, 53*(1), 1-25.

Tulving, E. ve Schacter, D. L. (1990). Priming and human memory systems. *Science, 247*, 301-306.

Voyer, D. (2011). Time limits and gender differences on paper-and-pencil tests of mental rotation: a meta-analysis. *Psychonomic Bulletin & Review, 18*, 267-277.

Voyer, D., Postma, A., Brake, B. ve Imperato-McGinley, J. (2007). Gender differences in object location memory: A meta-analysis. *Psychonomic Bulletin & Review, 14*(1), 23-38.

Weinstein, Y., Bugg, J. M. ve Roediger, H. L. III. (2008). Can the survival recall advantage be explained by basic memory processes? *Memory and Cognition, 36*, 913-919.

Young, S. G., Brown, C. M. ve Ambady, N. (2012). Priming a natural or human-made environment directs attention to context-congruent threatening stimuli. *Cognition & Emotion, 26*(5), 927-933.

EVRİMSEL AÇIDAN DUYGULAR VE DUYGU İFADESİ

Tuğba Uyar Suiçmez - Ayşe Büşra İplikçi

8

Duygular, insanların en göz alıcı fakat hâlen tamamen keşfedilmemiş becerilerindendir. Kitle iletişim araçlarında zaman zaman duygulara karşı olumsuz bir tutum oluşturan portrelerin çizilmesi de bu uzak duruşun sebeplerindendir. Uzay Yolu *(Star Trek)* 1990'ların en popüler dizilerinden biriydi ve dizideki ana karakterlerden biri olan *Mr. Spock*, duyguların hissedilmediği bir türün yaşadığı Vulcan gezegeninden gelen yarı insan yarı Vulcanlı idi. Dizideki bir diğer karakter olan komutan *Data* da duygu çipi yüklenmemiş olduğu belirtilen bir androiddi. Tüm dizi boyunca bu duygusuz karakter, hep yetkin ve mantıklı imajı ile resmedilmiş ve duygular bu özelliklerin aleyhine çalışan bir sistem olarak gösterilmişti (YaleCourses, 2008, 7:35:00). Bu karakterler, izleyiciye duygular olmadan daha becerikli ve mantıklı olunabileceği mesajını vermişti. Peki, duygulardan arınmak gerçekten daha becerikli ve mantıklı olmak için gerekli midir? Rasyonel olmak ve rasyonel akla göre hareket edebilmek gereksinim olarak tanımlandığından, duyguların da bunun karşısında durduğu ve insanın tarafsız düşünmesine engel olarak "akıl tutulması" yaşamasına sebep olduğuna inanılmaktaydı (Çiftçi, 2022).

Sokrates'ten bu yana, felsefe aklın arayışı olarak ortaya çıkmış olsa da duygular hep arka planda bazen akla, filozoflara ve felseye karşı bir tehdit olarak incelenmiştir. Duygular bu durumda, daha ilkel, hayvani ve az güvenilir olarak görüldüğü için akıl tarafından kontrol edilmesi gereken bir konuma yerleştirilmiştir. Bazen duygular, akıl dışı hatta insanlık dışı olarak görülüp, göz ardı edilmiştir (Solomon, 2008). Akıl ve duygular arasında yapılmaya çalışılan ayrımda David Hume (1739), farklı bir söylem geliştirerek "akıl, tutkuların[1] kölesidir ve öyle

1 Tutku(passion) ve duygu (emotion) kelimeleri tarihsel akışta değişken biçimde duygu, arzu, mod ve hatta patlayıcı tepkilerle ilişkili olarak değişken olarak kullanılmıştır (Solomon, 2008, s. 4).

► Kaynaklar

Ahmed, S. (2014). *Duyguların kültürel politikası.* (Sultan Konut, Çev.). Sel Yayınları. (Orjinal kitap 2004 yılında yayınlanmıştır).

Ainsworth, M. S. & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist, 46*(4), 333–341. https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.4.333

Al-Shawaf, L., Conroy-Beam, D., Asao, K., ve Buss, D. M. (2015). Human emotions: An evolutionary psychological perspective. *Emotion Review.* https://doi.org/10.1177/1754073914565518

Adamson, L., & Frick, J. (2003). The Still Face: a history of a shared experimental paradigm. *Infancy, 4*(4), 451-473 https://doi.org/10.1207/S15327078IN0404_01

Baron-Cohen, S. (1997). *Mindblindness: An essay on autism and theory of mind.* MIT press.

Brüne, M. & Brüne-Cohrs, U. (2006). Theory of mind—evolution, ontogeny, brain mechanisms and psychopathology. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 30*(4), 437–455. https://10.1016/j.neubiorev.2005.08.001

Buss, D. M. (2013). Sexual jealousy. *Psihologijske Teme,* 22(2), 155–182.

Buss, D. M., & Schmitt, D. P. (1993). Sexual Strategies Theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review, 100*(2), 204–232. https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.2.204

Cannon, W. B. (1915). *Bodily changes in pain, hunger, fear and rage*. Appleton & Company.

Cannon, W. B. (1927). The James-Lange Theory of emotions: A critical examination and an alternative theory. *The American Journal of Psychology, 39,* 106-124.

Carlson, N. R. (2007). *Physiology of behavior (9th ed.)*. Pearson Education.

Cirhincioglu, F. (2020). *Duygu psikolojisi.* Nobel Yayıncılık.

Crespi, B. J. (2020). Evolutionary and genetic insights for clinical psychology. *Clinical Psychology Review, 78, 101857.* https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101857.

Curtis, V., de Barra, M., & Aunger, R. (2011). Disgust as an adaptive system for disease avoidance behaviour. *Philosophical transactions of the Royal Society of London.* Series B, Biological sciences, 366(1563), 389–401. https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0117

Çiftçi, A. (2022). *Birinci ağızdan aşk mesnevilerinde duygusal ifade tarzları* [Basılmamış Doktora Tezi]. Türk Edebiyatı Bölümü: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.

Daily, S. B., James, M. T., Cherry, D., Porter III, J. J., Darnell, S. S., Isaac, J., & Roy, T. (2017). Affective computing: historical foundations, current applications, and future trends. *Emotions and affect in human factors and human-computer interaction,* 213-231.

Darwin, C. (1965). *The expression of emotions in man and animals.* University of Chicago Press.

Darwin, C. (1872). Special expressions of man: Suffering and weeping. C. Darwin (Ed), *The expression of the emotions in man and animals* (ss. 147–177) içinde. John Murray. https://doi.org/10.1037/10001-006

Damasio, A. R., Tranel, D., ve Damasio, H. (1990). Individuals with sociopathic behavior caused by frontal damage fail to respond autonomically to social stimuli. *Behavioral Brain Research, 41,* 81-94.

Del Giudice, M. (2018). *Evolutionary psychopathology: A unified approach.* OxfordUniversity Press.

Dilmegani, C. (2020). 24 computing (Emotion AI)applications / use cases. Ekim 26, 2022 tarihinde https://research.aimultiple.com/affective-computing-applications/ adresinden alınmıştır.

Ekman, P. (1973). *Darwin and facial expression: A century of research in review.* Academic Press.

Ekman, P. (1992). Are there basic emotions? *Psychological Review, 99*(3), 550–553. https://doi.org/10.1037/0033-295X.99.3.550

Ekman, P. (2003). *Emotions Revealed: Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life.* Times Books.

Ekman, P. ve Cordaro, D. (2011). What is meant by calling emotions basic. *Emotion Review, 3*(4), 364–370. https://doi.org/10.1177/1754073911410740

Ekman, P. ve Friesen, W. V. (1971). Constants across cultures in the face and emotion. *Journal of Personality and Social Psychology, 17*, 124–129.

Ekman, P., Friesen, W. V. ve Ellsworth, P. (1972). *Emotion in the human face: Guidelines for Research and an Integration of Findings.* Pergamon Press.

Emery, N. J., Clayton, N. S., ve Frith, C. D. (2007). Introduction. Social intelligence: From brain to culture. *Philosophical Transactions Royal Society,* 485–488. http://doi.org/10.1098/rstb.2006.2022

Evans, D. (2001). *Emotion: A very short introduction*. Oxford University Press.

Faroqhi, S. (1985). Duyguların da bir tarihçesi vardır: Lucien Febvre'in yapıtları. (İsen Arıcanlı, Latife Özkaramete, Çev.). *Toplum ve Bilim*, 28, 149-162.

Feinstein, J. S., Adolphs, R., Damasio, A. ve Tranel, D. (2011). The human amygdala and the induction and experience of fear. *Current Biology, 21*(1), 34-38.

Frederick, R. J. (2009). *Living like you mean it: Use the wisdom and power of your emotions to get the life you really want*. Jossey-Bass.

Galperin, A., Haselton, M. G., Frederick, D. A., Poore, J., von Hippel, W., Buss, D. M., ve Gonzaga, G. C. (2013). Sexual regret: evidence for evolved sex differences. *Archives of Sexual Behavior, 42*(7), 1145–1161. https://doi.org/10.1007/s10508-012-0019-3

Gendron, M. ve Feldman Barrett, L. (2009). Reconstructing the past: A century of ideas about emotion in psychology. *Emotion review, 1*(4), 316-339.

Gerrig, R. J. ve Zimbardo, P. G. (2010). *Psychology and Life* (19.baskı). Pearson Education.

Haidt, J. (2006). *The happiness hypothesis: Putting ancient wisdom and philosophy to the test of modern science*. Arrow Books.

Hertenstein, M J. (2011). Social referencing. Içinde: Goldstein, S., Naglieri, J.A. (ed) *Encyclopedia of Child Behavior and Development.* Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-79061-9_2704

Hume, D. (1739). *A treatise of human nature*. Clarendon Press.

Humphrey, N. K. (1983). *Consciousness regained: chapters in the development of mind.* Oxford University Press.

Izard, C. E. (1977). *Human Emotions.* Plenum Press.

James, W. (1884). What is an emotion?. *Mind, 9*(34), 188–205. http://www.jstor.org/stable/2246769

Johnson, M. H., Dziurawiec, S., Ellis, H. ve Morton, J. (1991). Newborns' preferential tracking of face-like stimuli and its subsequent decline. *Cognition, 40*(1-2), 1-19.

Kemper, T. D. (1987). How many emotions are there? Wedding the social and the autonomic components. *American Journal of Sociology, 8*(2), 263-289.

Kennair, L., Larsen, S., ve Kleppestø, T. (2021). Evolutionary clinical psychology. T. K. Shackelford (ed.) *The SAGE handbook of evolutionary psychology* (Vol. 0, pp. 152-171) içinde. SAGE Publications. https://dx.doi.org/10.4135/9781529739435.n7

Keltner, D. ve Ekman, P. (2000). Facial expression of emotion. M. Lewis ve J. Haviland-Jones (Ed.), *Handbook of emotions* (2.baskı., ss. 236–249) içinde. Guilford Publications Inc.

Koelstra, S., Muehl, C., Soleymani, M., Lee,J.-S., Yazdani, A., Ebrahimi, T., Pun, T., Nijholt, A. ve Patras, I. (2012). DEAP: A Database for emotion analysis using physiological signals. *EEE Transactions on Affective Computing*, *3*(1),18-31.

La Barbera, J. D., Izard, C. E., Vietze, P. ve Parisi, S. A. (1976). Four- and six-month-old infants' visual responses to joy, anger, and neutral expressions. *Child Development, 47,* 535–538.

Lavelli, M. ve Fogel, A. (2005). Developmental changes in the relationship between the infant's attention and emotion during early face-to-face communication: the 2-month transition. *Developmental Psychology*, 41(1), 265–280. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.1.265

Lewis, P. A., ve Critchley, H. D. (2003). Mood-dependent memory. *Trends in Cognitive Sciences, 7*(10), 431–433. https://doi.org/10.1016/j.tics.2003.08.005

Lin, S. Y., Lin, C. Y. ve Hsin, M. C. (2018). Comparison of social and culture based risk perception of personal hygiene behaviours. *Heliyon, 4*(10), e00839.

Liu, H., Zhang, Y., Li, Y. ve Kong, X. (2021). Review on emotion recognition based on electroencephalography. *Frontiers in Computational Neuroscience.* https://doi.org/10.3389/fncom.2021.758212

Merriam Webster (n.d.). Emotion. In Merriam Webster's dictionary. Retrieved December, 5, 2022 from https://www.merriam-webster.com/dictionary/emotion#word-history

Niemic, C. (2002). Studies of emotion: a theoretical and empirical review of psychophysiological studies of emotion. *Journal of Undergraduate Research,1*(1), 15-18.

Öhman, A., ve Mineka, S. (2001). Fears, phobias, and preparedness: Toward an evolved module of fear and fear learning. *Psychological Review, 108*(3), 483–522. https://doi.org/10.1037/0033-295X.108.3.483

Panksepp, J. ve Biven, L. (2012). *The Archaeology of Mind: Neuroevolutionary Origin of Human Emotions.* W.W. Norton & Company.

Pinker, S. (1998). *How the mind works.* Penguin Books.

Pogosyan, M. ve Engelmann, J. (2017)ç How we read emotions from faces. *Frontiers for Young Minds, 5*(11). https://10.3389/frym.2017.00011

Prinz, J. (2012). Chapter 4: "Which emotions are basic?". Evans, D. ve Cruse, P. (eds.). *Emotion, Evolutions and Rationality* içinde. Oxford Academic.(İnternet versiyonu 2012). https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198528975.001.0001

Repacholi, B. M. ve Gopnik, A. (1997). Early reasoning about desires: evidence from 14- and 18-month-olds. *Developmental Psychology, 33*(1), 12–21.

Roberts, S. C., ve Havlicek, J. (2012). Evolutionary psychology and perfume design. (S. C. Roberts, Eds.), *Applied Evolutionary Psychology* (pp. 330–348). Oxford University Press.

Rottman, J. (2014). Evolution, development, and the emergence of disgust. *Evolutionary Psychology, 12*(2). https://doi.org/10.1177/147470491401200209

Rozin, P., Haidt, J., ve McCauley, C. R. (2008). Disgust. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, ve L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (pp. 757–776). The Guilford Press.

Sarıbay, A., Biten, A. F., Meral, E. O., Aldan, P., Trebicky, ve V., Kleisner, K. (2018). The Bogazici face database: Standardized photographs of Turkish faces with supporting materials.

Shariff, A. F. ve Tracy, J. L. (2011). What are emotion expressions for?. *Current Directions in Psychological Science, 20*(6), 395-399. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0192018

Sloman, L., ve Gilbert, P. (2000). *Subordination and defeat: An evolutionary approach to mood disorders and their therapy.* Routledge.

Smith, E. ve Mackie, D. M. (2008). Bölüm 26: Intergroup emotions. In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones, ve L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (pp. 427-439). The Guilford Press.

Solomon, R. C. (2008). The philosophy of emotions. M. Lewis, J. M. Haviland-Jones ve L. F. Barrett (Ed.), *Handbook of emotions* (ss. 3–16) içinde. The Guilford Press.

Sorce, J. F., Emde, R. N., Campos, J. J. ve Klinnert, M. D. (1985). Maternal emotional signaling: Its effect on the visual cliff behavior of 1-year-olds. *Developmental Psychology, 21*(1), 195–200. https://doi.org/10.1037/0012-1649.21.1.195

Susskind, J. M., Lee, D. H., Cusi, A., Feiman, R., Grabski, W. ve Anderson, A. K. (2008). Expressing fear enhances sensory acquisition. *Nature Neuroscience, 11*(7), 843-850.

Tooby, J., ve Cosmides, L. (1990). The past explains the present. emotional adaptations and the structure of ancestral environments. *Ethology and Sociobiology, 11*(4-5), 375-424. https://10.1016/0162-3095(90)90017-Z

Torun, T. (2015). Duyguların evrimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (35)*, 79-91.

Tronick, E., Adamson, L. B., Als, H., ve Brazelton, T. B. (1975, Nisan). Infant emotions in normal and pertubated interactions. Biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Denver, CO.

Vaillant-Molina, M., Bahrick, L. E. ve Flom, R. (2013). Young infants match facial and vocal emotional expressions of other infants. *Infancy: the Official Journal of the International Society on Infant Studies, 18 Suppl 1*.

Walker-Andrews, A. S. ve Lennon, E. (1991). Infants' discrimination of vocal expressions: Contributions of auditory and visual information. *Infant Behavior and Development, 14*(2), 131–142.

Wei-Long, Z. ve Bao-Liang, L. (2017). A multimodal approach to estimating vigilance using EEG and forehead EOG. *Journal of Neural Engineering, 14*(2), 026017.

Weiskrantz, L. (1956). Behavioral changes associated with ablation of the amygdaloid complex in monkeys. *Journal of Comparative and Physiological Psychology, 49*(4), *381–391. https://doi.org/10.1037/h0088009*

Weinberg, M. K., Beeghly, M., Olson, K. L. ve Tronick, E. (2008). A Still-face Paradigm for young children: 2½ year-olds' reactions to maternal unavailability during the still-face. *The Journal of Developmental Processes, 3*(1), 4–22.

What is Contempt? | Feeling Contempt. (2021, Kasım 13). Paul Ekman Group. Ekim 19, 2022, https://www.paulekman.com/universal-emotions/what-is-contempt/ adresinden alınmıştır.

What is Disgust? | Feeling Disgust. (2021, Kasım 13). Paul Ekman Group. Ekim 19, 2022, https://www.paulekman.com/universal-emotions/what-is-disgust/ adresinden alınmıştır.

YaleCourses. (2008, Eylül 30). Introduction to Psychology with Paul Bloom- *11. Evolution, Emotion, and Reason: Emotions, Bölüm I* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=8UySWKNjw5Y

ETKİLEŞİM, EŞ SEÇİMİ VE EVRİMSEL PSİKOLOJİ

Elçin Gündoğdu Aktürk

9

Potansiyel bir eş adayında hangi özellikleri aradığımız, kimlerden etkilediğimiz ve dolayısıyla eş olarak kimi seçeceğimiz hayatın önemli kararlarından biridir. Bu karar, kişinin mutluluğu, genel iyi oluş hâli ve verimliliği kadar (ör., Ryff ve Singer, 2001), kişinin ömür uzunluğunu da önemli ölçüde (ör., Selçuk ve Ong, 2013) etkiler (Günaydın ve ark., 2013). Bu hayati önemle birlikte, eş adaylarımızın kim olacağı ve potansiyel eş adaylarının özellikleri, bilim dünyasında uzun bir geçmişe sahip olduğu gibi (ör.; Christensen, 1947; Hill, 1945, bk. Eastwick ve ark., 2011) biyoloji, genetik, sosyoloji, antropoloji, sosyal psikoloji başta olmak üzere pek çok disiplinden bilim insanının ilgisini çekmiştir (Buss, 1985). Psikoloji alan yazında, kimi erken dönem kuramsal yaklaşımlar (psikodinamik/psikanalitik) insanların potansiyel eş adaylarında karşı cins ebeveyn özelliklerini aradığını söylerken, kimileri ise kendimize benzer partnerler aradığımızdan ya da bizden olmayan özelliklere sahip adaylara yönelerek bir çeşit tamamlanma arzuladığımızdan bahseder (Buss, 1994). Günümüzde ise bilişsel çelişki kuramları, sosyal değişim ve karşılıklı-bağımlılık kuramları, etolojik bağlanma kuramı, kendilik algısı kuramı gibi pek çok bakış açısı eş seçimi ve etkileşim sürecini açıklamaya çalışır (Günaydın ve ark., 2013). Her biri farklı mekanizmalarla açıklasa da eş seçimini ve süreci etkileyen faktörlerin, eşleşmenin ve ilişkilerin başlamasını, gelişimini ve istikrarını etkileyen önemli değişkenler olduğu konusunda hemfikirdirler (Eastwick ve Nef, 2012). Bu bölümün konusu olan evrimsel yaklaşım ise başta üreme sorunlarına göre geliştirilen standart mekanizmalar üzerinde durarak evrimsel sürecin eş seçimi ve etkileşimi nasıl etkilediğini açıklamaya çalışır.

Eş seçimi ve etkileşim, evrimsel psikolojinin genel açıklamalarında merkezî bir öneme sahiptir. Evrimsel eş seçimi ve etkileşim yaklaşımları temelde, başarılı

olarak sunulmuştur. Goetz ve arkadaşları (2019), evrimsel eşleşme ve etkileşim özelliklerine dair araştırma hipotezleri oluştururken ve bulgular yorumlanırken tüm bu evrimsel uyumsuzluğa neden olduğunu düşündükleri atasal gruplardan farklılaşmaların dikkate alınmasını önermektedirler.

► Kaynakça

Aronsson, H., Lind, J., Ghirlanda, S., & Enquist, M. (2011). Parental influences on sexual preferences: The case of attraction to smoking. *Journal of Evolutionary Psychology, 9*(1), 21-41.

Apostolou, M. (2022). The direct reproductive cost of same-sex attraction: Evidence from two nationally representative US samples. *Archives of Sexual Behavior*, 51, 1857-1864.

Baudouin, J. Y., & Tiberghien, G. (2004). Symmetry, averageness, and feature size in the facial attractiveness of women. *Acta Psychologica, 117*(3), 313-332.

Belsky, J., Schlomer, G. L., & Ellis, B. J. (2012). Beyond cumulative risk: Distinguishing harshness and unpredictability as determinants of parenting and early life history strategy. *Developmental Psychology, 48*, 662–673.

Belsky, J., Steinberg, L., & Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: An evolutionary theory of socialization. *Child Development, 62*, 647–670.

Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss: Vol.1*, Attachment (2nd Ed.). Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2*, Separation. Basic Books. Bradshaw, H. K., & DelPriore, D. J. (2022). Beautification is more than mere mate attraction: Extending evolutionary perspectives on female appearance enhancement. *Archives of Sexual Behavior, 51*(1), 43-47.

Brusin, C., Ronnell, V. M. A., & Botha, E. (2021). Exploring fertility in the context of culture. In T. J. Tuomi, (Ed.), Preconception Health and Care Handbook for Education (pp. 54-68). Tampere: Tempere University of Applied Sciences Yayınları, B serisi raporları.

Buss, D. M. (1989). Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures. *Behavioral and brain sciences 12*(1), 1-14.

Buss, D. M. (1994). Sexual strategies theory: A theory of human sexual strategies accounts for the observation that people worldwide are attracted to the same qualities in the opposite sex. *American Scientist, 82*(3), 238-249.

Buss, D. M. (1994/2003/2016). *The Evolution of Desire: Strategies of Human Mating.* New York: Basic Books.

Buss, D. M. (2006). Strategies of human mating. *Psychological Topics, 15*(2), 239-260.

Buss, D. M. (2007). Evolution of human mating, *Acta Psychologica Sinica, 39*(3), 502-512.

Buss, D. M. (2009). How can evolutionary psychology successfully explain personality and individual differences? Perspectives on Psychological Science, 4(4), 359-366.

Buss, D. M. (2016). Evolution of Desire, The. In T. K. Shackelford, & V. A. Weekes-Shackelford (Eds.), *Encyclopedia of evolutionary psychological science* (1-5). Cham: Springer International Publishing.

Buss, D. M., Abbott, M., Angleitner, A., Asherian, A., Biaggio, A., Blanco-Villasenor, A., Bruchon-Schweitzer, M., Ch'u, H. Y., Czapinski, J., Deraad, B., Ekehammar, B., Lohamy, N. E., Fioravanti, M., Georgas, J., Gjerde, P., Guttman, R., Hazan, F., Iwawaki, S., Janakiramaiah, N., Khosroshani, F., Kreitler, S., Lachenicht, L., Lee, M., Liik, K., Little, B., Mika, S., Koadel-Shahis, M., Moane, G., Montero, M., Mundy-Castle, A. C., Niit, T., Nsenduluka, E., Pienkowski, R., Pirttila-Backman, A. M., Ponce de Leon, J., Rousseau, J., Rınco, M. A., Safir, M. P., Samuels, C., Sanitioso, R., Serpell, R., Smid, N., Spencer, C., Tadinac, M. Todorova, E. N., Troland, K., van den Brande, L., van Heck, G., van Langenhove, L. & Yang, K. S. (1990). International preferences in selecting mates: A study of 37 cultures. *Journal of cross-cultural psychology, 21*(1), 5-47.

Buss, D. M., Durkee, P. K., Shackelford, T. K., Bowdle, B. F., Schmitt, D. P., Brase, G. L., Choe, J. C. & Trofimova, I. (2020). Human status criteria: Sex differences and similarities across 14 nations. *Journal of Personality and Social Psychology, 119*(5), 979.

Buss, D. M., & Schmitt, D. P. (1993). Sexual Strategies Theory: An Evolutionary Perspective on Human Mating. *Psychological Review, 100*(2), 204-232.

Buss, D. M., & Schmitt, D. P. (2011). Evolutionary psychology and feminism. *Sex Roles, 64*(9), 768-787.

Buss, D. M., & Schmitt, D. P. (2019). Mate preferences and their behavioral manifestations. *Annual review of psychology, 70*, 77-110.

Büyükkarakaya, A. B., Emmez, Y. ve Güryol, Y. (bu kitapta). Yaşam Öyküsü Kuramıyla İnsanın Gelişimsel Sürecini Yeniden Değerlendirmek. B. Tekeş (Ed.) içinde. Nobel Yayıncılık.

Campbell, L., & Stanton, S.C.E. (2014). The predictive validity of ideal partner preferences in relationship formation: What we know, what we don't know, and why it matters. *Social and Personality Psychology Compass, 8*(9), 485–494.

Collins, S. A. (2000). Men's voices and women's choices. *Animal Behaviour, 60*(6), 773-780.

Conroy-Beam, D., Buss, D. M., Pham, M. N., & Shackelford, T. K. (2015). How sexually dimorphic are human mate preferences? *Personality and Social Psychology Bulletin, 41*(8), 1082-1093.

Dabbs Jr, J. M., & Mallinger, A. (1999). High testosterone levels predict low voice pitchamong men. *Personality and Individual Differences, 27*(4), 801-804.

Del Giudice, M. (2009). Sex, attachment, and the development of reproductive strategies. *Behavioral and Brain Sciences, 32*(1), 1-21.

Davis, A. C., & Arnocky, S. (2020). An evolutionary perspective on appearance enhancement behavior. *Archives of Sexual Behavior, 51*, 3-35.

Dijkstra, P., & Barelds, D. P. (2008). Do people know what they want: A similar or complementary partner? *Evolutionary Psychology, 6*(4), 147470490800600406.

Dixson, B. J. (2022). Sexual selection and the evolution of human appearance enhancements. Archives of Sexual Behavior, 51(1), 49-55.

Dupre, M. E., Beck, A. N., & Meadows, S. O. (2009). Marital trajectories and mortality among US adults. *American Journal of Epidemiology, 170*(5), 546–555.

Eagly, A. H., & Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles. *American psychologist, 54*(6), 408-423.

Eagly, A. H., & Wood, W. (2011). Feminism and the evolution of sex differences and similarities. *Sex Roles, 64*(9), 758-767.

Eagly, A. H., Wood, W., & Johannesen-Schmidt, M. C. (2004). Social role theory of sex differences and similarities: Implications for the partner preferences of women and men. In A. H. Eagly, A. Beall, & R. S. Sternberg (Eds.), *The psychology of gender* (2nd ed. pp. 269-295). New York: Guilford.

Eastwick, P. (2016). The emerging integration of close relationships research and evolutionary psychology. *Current Directions in Psychological Science, 25*(3), 183-190.

Eastwick, P. W., Luchies, L. B., Finkel, E. J., & Hunt, L. L. (2014). The predictive validity of ideal partner preferences: a review and meta-analysis. Psychological bulletin, 140(3), 623.

Eastwick, P. W., Finkel, E. J., & Eagly, A. H. (2011). When and why do ideal partner preferences affect the process of initiating and maintaining romantic relationships? *Journal of Personality and Social Psychology, 101,* 1012–1032.

Eastwick, P. W., & Neff, L. A. (2012). Do ideal partner preferences predict divorce? A tale of two metrics. *Social Psychological and Personality Science, 3,* 667–674.

Eşel, E., & Eşel, G. P. (2017). Güzellik Algılamasının Nörobiyolojisi ve Evrimsel Temelleri. *Dusunen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences, 30*(4), 368-388.

Fisher, H. E. (1998). Lust, attraction, and attachment in mammalian reproduction. *Human Nature, 9*(1), 23-52.

Fisher, H. E., Aron, A., Mashek, D., Li, H., & Brown, L. L. (2002). Defining the brain systems of lust, romantic attraction, and attachment. *Archives of Sexual Behavior, 31*(5), 413-419.

Fletcher, G. J. O., & Simpson, J. A. (2000). Ideal standards in close relationships: Their structure and functions. *Current Directions in Psychological Science, 9*(3), 102–105.

Gibson, L. S. (2015). The science of romantic love: distinct evolutionary, neural, and hormonal characteristics. *International Journal of Undergraduate Research and Creative Activities, 7*(1).

Goetz, C. D., Pillsworth, E. G., Buss, D. M., & Conroy-Beam, D. (2019). Evolutionary mismatch in mating. *Frontiers in Psychology, 10*, Article 2709, 1-15.

Goldenberg, J. L., Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (2000). Fleeing the body: A terror management perspective on the problem of human corporeality. *Personality and social psychology review, 4*(3), 200-218.

Grammer, K., Fink, B., & Neave, N. (2005). Human pheromones and sexual attraction. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology, 118*(2), 135-142.

Gunaydin, G., Selçuk, E., & Hazan, C. (2013). Finding the one: A process model of mate selection. In C. Hazan & M. Campa (Eds.), *Human bonding: The science of affectional ties* (pp. 103-131). New York: Guilford Publications.

Ha, T., Van Den Berg, J. E., Engels, R. C., & Lichtwarck-Aschoff, A. (2012). Effects of attractiveness and status in dating desire in homosexual and heterosexual men and women. *Archives of Sexual Behavior, 41*(3), 673-682.

Hazan, C., Gur-Yaish, N. & Campa, M. (2004). What does it mean to be attached? In W. S. Rholes & J. A. Simpson (Eds.), *Adult attachment: New directions and emerging issues* (pp. 55–85). Guilford Press.

Hazan, C. & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 511-524.

Henderson, J. J., & Anglin, J. M. (2003). Facial attractiveness predicts longevity. *Evolution and Human Behavior, 24*(5), 351-356.

Hughes, S. M., & Gallup Jr, G. G. (2003). Sex differences in morphological predictors of sexual behavior: Shoulder to hip and waist to hip ratios. *Evolution and Human Behavior, 24*(3), 173-178.

İplikçi, A. B. (bu kitapta). Evrimsel Psikoloji Çerçevesinde Bağlanma Kuramı. B. Tekeş (Ed.) içinde. Nobel Yayıncılık.

Kwart, D. G., Foulsham, T., & Kingstone, A. (2012). *Age and beauty are in the eye of the beholder. Perception, 41*(8), 925-938.

Lawrence, E. M., Rogers, R. G., Zajacova, A., & Wadsworth, T. (2019). Marital happiness, marital status, health, and longevity. *Journal of Happiness Studies, 20*(5), 1539-1561.

Lawson, J. F., James, C., Jannson, A. U. C., Koyama, N. F., & Hill, R. A. (2014). A comparison of heterosexual and homosexual mating preferences in personal advertisements. *Evolution and Human Behavior, 35*(5), 408-414.

LeBas, N. R., Hockham, L. R. & Ritchie, M. G. (2003). Nonlinear and correlational sexual selection on 'honest' female ornamentation. *Proc Biol Sci, 270*, 2159-2165.

Lee, L., Loewenstein, G., Ariely, D., Hong, J., & Young, J. (2008). If I'm not hot, are you hot or not? Physical-attractiveness evaluations and dating preferences as a function of one's own attractiveness. Psychological Science, 19(7), 669-677.

Li, N. P., Griskevicius, V., Durante, K. M., Jonason, P. K., Pasisz, D. J., & Aumer, K. (2009). An evolutionary perspective on humor: Sexual selection or interest indication? *Personality and Social Psychology Bulletin, 35*(7), 923-936.

Little, A. C., Jones, B. C., & DeBruine, L. M. (2011). Facial attractiveness: evolutionary based research. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 366*(1571), 1638-1659.

Little, A. C., Penton-Voak, I. S., Burt, D. M., & Perrett, D. I. (2003). Investigating an imprinting-like phenomenon in humans: Partners and opposite-sex parents have similar hair and eye color. *Evolution and Human Behavior, 24*(1), 43-51.

Marcus, J., Hans, S. L., Nagler, S., Auerbach, J. G., Mirsky, A. F., & Aubrey, A. (1987). Review of the NIMH Israeli kibbutz-city study and the Jerusalem infant development study. *Schizophrenia Bulletin, 13*(3), 425-438.

McAllister, L. S., Pepper, G. V., Virgo, S. & Coall, D. A. (2016). The evolved psychological mechanisms of fertility motivation: hunting for causation in a sea of correlation. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological Sciences, 371*(1692), 20150151.

Miller, G. F. (2001). The mating mind: How sexual choice shaped the evolution of human nature. *Psycoloquy, 12*(8), 1-15.

Miller, L. C., & Fishkin, S. A. (1997). On the dynamics of human bonding and reproductive success: Seeking a window on the adapted-for-human-environmental interface. In J. Simpson & D. Kenrick (Eds.), *Evolutionary social psychology* (pp. 197–235). Mahwah: Erlbaum.

Murray, S. L., Griffin, D. W., Derrick, J. L., Harris, B., Aloni, M., & Leder, S. (2011). Tempting fate or inviting happiness? Unrealistic idealization prevents the decline of marital satisfaction. *Psychological Science, 22*(5), 619–626.

Pazhoohi, F., Silva, C., Lamas, J., Mouta, S., Santos, J., & Arantes, J. (2019). The effect of height and shoulder-to-hip ratio on interpersonal space in virtual environment. *Psychological research, 83*(6), 1184-1193.

Pedersen, W. C., Putcha-Bhagavatula, A., & Miller, L. C. (2011). Are men and women really that different? Examining some of sexual strategies theory (SST)'s key assumptions about sex-distinct mating mechanisms. *Sex Roles, 64*(9), 629-643.

Perrett, D. I., Lee, K. J., Penton-Voak, I., Rowland, D., Yoshikawa, S., Burt, D. M., Henzi, S. P., Castles, D. L. & Akamatsu, S. (1998). Effects of sexual dimorphism on facial attractiveness. *Nature, 394*(6696), 884-887.

Pound, N., Lawson, D. W., Toma, A. M., Richmond, S., Zhurov, A. I., & Penton-Voak, I. S. (2014). Facial fluctuating asymmetry is not associated with childhood ill-health in a large British cohort study. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences, 281*(1792), 20141639.

Provost, M. P., Quinsey, V. L., & Troje, N. F. (2008). Differences in gait across the menstrual cycle and their attractiveness to men. *Archives of Sexual Behavior, 37*(4), 598-604.

Rantala, M. J., & Marcinkowska, U. M. (2011). The role of sexual imprinting and the Westermarck effect in mate choice in humans. *Behavioral Ecology and Sociobiology, 65*(5), 859-873.

Rantala, M. J., Pölkki, M., & Rantala, L. M. (2010). Preference for human male body hair changes across the menstrual cycle and menopause. *Behavioral Ecology, 21*(2), 419-423.

Reis, H. T., Maniaci, M. R., Caprariello, P. A., Eastwick, P. W., & Finkel, E. J. (2011). Familiarity does indeed promote attraction in live interaction. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*(3), 557-570.

Ritz-Timme, S., Gabriel, P., Tutkuviene, J., Poppa, P., Obertová, Z., Gibelli, D., De Angelis, D., Ratnayake, M., Rizgeliene, R., Barkus, A.& Cattaneo, C. (2011). Metric and morphological assessment of facial features: a study on three European populations. *Forensic Science International, 207*(1-3), 239.e1-e8.

Russock, H. (2011). An evolutionary interpretation of the effect of gender and sexual orientation on human mate selection preferences, as indicated by an analysis of personal advertisements. *Behaviour, 148*(3), 307-323.

Schacht, R., & Kramer, K. L. (2019). Are we monogamous? A review of the evolution of pair-bonding in humans and its contemporary variation cross-culturally. Frontiers in Ecology and Evolution, 7, 230.

Schmitt, D. P. (2015). The evolution of culturally variable sex differences: Men and women are not always different, but when they are… it appears not to result from patriarchy or sex role socialization. In T. K. Shackelford R. D. Hansen (Eds.) *The evolution of sexuality* (pp. 221-256). Springer, Cham.

Shaver, P. R., & Mikulincer, M. (2014). Attachment bonds in romantic relationships. In M. Mikulincer, & P. R. Shaver (Eds.) *The Herzliya Series on Personality and Social Psychology. Mechanisms of Social Connection: From Brain to Group* (pp. 273–290). Washington, DC, USA: American Psychological Association.

Shepher, J. (1971). Mate selection among second generation kibbutz adolescents and adults: Incest avoidance and negative imprinting. *Archives of sexual behavior, 1*(4), 293-307.

Simpson, J. A. & Belsky, J. (2008). Attachment theory within a modern evolutionary framework. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (pp. 131–57). Guilford.

Simpson, J. A., Fletcher, G. J. O., & Campbell, L. (2001). The structure and function of ideal standards in close relationships. In G. J. O. Fletcher & M. S. Clark (Eds.), *Blackwell handbook of social psychology: Interpersonal processes* (pp. 86–106). Malden, MA: Blackwell.

Smiler, A. P. (2011). Sexual strategies theory: Built for the short term or the long term?. *Sex Roles, 64*(9), 603-612.

Sorokowski, P., Sorokowska, A., Butovskaya, M., Karwowski, M., Groyecka, A., Wojciszke, B., & Pawłowski, B. (2017). Love influences reproductive success in humans. *Frontiers in Psychology, 8*, 1922.

Štěrbová, Z., & Valentova, J. (2012). Influence of homogamy, complementarity, and sexual imprinting on mate choice. *Anthropologie (1962-), 50*(1), 47-60.

Szepsenwol, O., & Simpson, J. A. (2019). Attachment within life history theory: An evolutionary perspective on individual differences in attachment. *Current Opinion in Psychology, 25*, 65-70.

Tsikandilakis, M., Bali, P., & Chapman, P. (2019). Beauty is in the eye of the beholder: The appraisal of facial attractiveness and its relation to conscious awareness. *Perception, 48*(1), 72-92.

Tzschaschel, E. (2018). The role of body posture in perceptions of attractiveness and self-esteem (Doctoral dissertation, Department of Psychology, Macquarie University).

van Dommelen, W. A., & Moxness, B. H. (1995). Acoustic parameters in speaker height and weight identification: sex-specific behaviour. *Language and speech, 38*(3), 267-287.

Walter, K. V., Conroy-Beam, D., Buss, D. M., Asao, K., Sorokowska, A., Sorokowski, P., Aavik, T., Akello, G., Alhabahba, M. M., Alm, C, , Amjad, N., Anjum, A., Atama, C. S., Atamtürk Duyar, D., Ayebare, R. Batres, C, Bendixen, M., Bensafia, A., Bizumic, B, Boussena, M., Butovskaya, M., Can, S., Cantarero, K., Carrier, A., Çetinkaya, H., Croy, I., Cueto, R. M., Czub, M:, Dronova, D., Dural, S., Duyar, İ, Ertugrul, B., Espinosa, A., Estevan, I., Esteves, C. S., Fang, L., Frackowiak, T, Garduño, C. J., González, K. U., Guemaz, F., Gyuris, P, Halamová, M., Herak, I, Horvat, M., Hromatko, I., Hui, C. M., Jaafar, J. L:, Jiang, F.,

Kafetsios, K, Kavčič, T, Kennair, L. E. O, Kervyn, N., Ha, T. T. K., Khilji, I. A., Köbis, N. C., Lan, H. M., Láng, A., Lennard, G. R., León, E., Lindholm, T., Linh, T. T., Lopez, G., Van Luot, N., Mailhos, A., Manesi, Z., Martinez, R, McKerchar, S. L., Meskó, N., Misra, G., Monaghan, C., Mora, E. C., Moya-Garófano, A., Musil, B., Natividade, J. C., Niemczyk, A., Nizharadze, G., Oberzaucher, E., Oleszkiewicz, A., Omar-Fauzee, M. S., Onyishi, I. E., Özener, B., Pagani, A. F., Pakalniskiene, V., Parise, M., Pazhoohi, F., Pisanski, A., Pisanski, K, Ponciano, E., Popa, C., Prokop, P., Rizwan, M., Sainz, M., Salkičevic, S., Sargautyte, R., Sarmány-Schuller, I, Schmehl, S., Sharad, S., S. R. Siddiqui, Simonetti, F, Stoyanova, S. Y., Tadinac, M., Varella, M. A. C., Vauclair, C. M., Vega, L. D., Widarini, D. A., Yoo, G., Zaťková, M. M. & Zupančič, M. (2020). Sex differences in mate preferences across 45 countries: A large-scale replication. *Psychological Science, 31*(4), 408-423.

Weisfeld, C. C. (2017). The Evolution of the Evolution of Desire. *Human Ethology Bulletin, 32*(2), 36-39.

White, K. P., Jonason, P. K., & Al-Shawaf, L. (2021). Mating Decisions in the Absence of Physical Attraction. *Adaptive Human Behavior and Physiology, 7*(1), 43-53.

Wortham, J., Miller, A., & Delvescovo, D. (2018). Male and female hair color preferences: influences of familiarity, geographic region of origin, and environment on mate attraction in University of Tampa students. *Florida Scientist, 81*(1), 33-54.

Yeniçeri, Z., Salter, E. ve Yazıcı, B. (bu kitapta). Evrim, Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet. B. Tekeş (Ed.) içinde. Nobel Yayıncılık.

Zajonc, R. B. (1968). Attitudinal effects of mere exposure. *Journal of Personality and Social Psychology, 9*(2-p.2), 1-27.

Zayas, V., Günaydin, G., & Shoda, Y. (2015). From an unknown other to an attachment figure: How do mental representations change as attachments form? In Zayas & C. Hazan (Eds.), *Bases of adult attachment: Linking brain, mind, and behavior* (pp. 157-183). New York, NY: Springer.

Zebrowitz, L. A., Hall, J. A., Murphy, N. A., & Rhodes, G. (2002). Looking smart and looking good: Facial cues to intelligence and their origins. *Personality and Social Psychology Bulletin, 28*(2), 238-249.

Zeifman, D. & Hazan, C. (2008). Pair bonds as attachments: Reevaluating the evidence. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed., ss. 436 – 455). Guilford Press.

EVRİM, CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Zuhal Yeniçeri - Bilgen Yazıcı - Metin Ege Salter

10

İnsanın varoluşuna dair sorgulama, muhtemelen insanın benlik farkındalığı kadar eskidir. Bu salt merakın olmasa da sonrasında gelen daha sistematik sorgulamaların, bir noktada tarihsel olarak da izi sürülebilir. "Nereden geldik?" sorusu, tarihin farklı dönemlerinde ve yeryüzünün farklı coğrafyalarında çeşitli yanıtlar bulmuştur. Söz konusu soru; evrenin, dünyanın, yeryüzündeki tüm canlıların ve bunlardan mütevellit ilk insanın ne zaman ve nasıl var olduğu ya da yaratıldığı sorularından bağımsız düşünülemez.

Çeşitli inanç sistemlerinin, yukarıda bahsedilen sorulara çeşitli yanıtları vardır. Çok tanrılı dinler dönemini bir kenara bırakıp -ki önemsiz ya da anlamsız değildir- daha yakın bir tarihsel başlangıçla ilerlenecek olursa her şeyin nasıl var olduğuna dair tek tanrılı dinlerin (semavi dinlerin) yaradılış mitleri önemli kaynaklar olarak görülebilir. Tek tanrılı dinlerin kutsal kitaplarındaki yaradılış miti, ilk insanın Adem olduğunu ve onun kaburgasından ilk kadın Havva'nın yaratıldığını söylemektedir. Bu Adem ile Havva miti, özellikle *Tevrat*'ın yaradılış bölümünde her zaman aynı değildir. Örneğin, ilk insanın Hermofradit (çift cinsiyetli) olduğu ve sonra bedenlerin ikiye ayrıldığı ya da ilk erkek Adem ile ilk kadın Lilith'in eş zamanlı yaratıldığı anlatıları da bulunmaktadır. Ancak yaygın anlatı, "Adem babamız" ve onun kaburgasından yaratılan "Havva anamız"dır.

Bilim tarihi açısından ilgili sorulara yanıt arayışları ele alındığında ise kutsal kitapların ve özellikle de *İncil*'in ilk bölümü olan Genesis'in (Yaradılış) referans alındığı söylenebilir. Söz konusu referansla ortaya çıkan Yaradılışçılık (Creationism) akımı, Tanrı'nın tüm evreni altı günde yarattığını ve yeryüzündeki canlıların Tanrı'nın düzenli ve kurallı planı ile yaratıldığını öne sürmüştür. Arkasından

► Kaynakça

Archer, J. (2009). Does sexual selection explain human sex differences in aggression?. *Behavioral and Brain Sciences*, *32*(3-4), 249-266.

Bagemihl, B. (1999). *Biological exuberance: Animal homosexual and natural diversity.* St. Martin's Press.

Bailey, J. M., Kim, P. Y., Hills, A. ve Linsenmeier, J. A. W. (1997). Butch, femme, or straight acting? Partner preferences of gay men and lesbians. *Journal of Personality and Social Psychology*, *73*, 960-973.

Baker, S. W. (1980). Biological influences on human sex and gender. *Signs, 6*, 80-96.

Bandura, A., Grusec, J. E. ve Menlove, F. L. (1966). Observationallearning as a function of symbolizationandincentive set. *Child Development,* 499-506.

Bandura, A. (1974). Behavior theory and the models of man. *American Psychologist, 29*(12), 859-869.

Baumeister, R. F. (2000). Gender differences in erotic plasticity: The female sex drive as socially flexible and responsive. *Psychological Bulletin*, *126*, 347-374.

Bell, G. (1987). Two theories of sex and variation. S. C. Stearns, (Ed.). *The evolution of sex and its consequences* içinde (s. 117-134). Springer.

Bem, S. L. (1983). Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender-aschematic children in a gender-schematic society. *Signs*, *8*(4), 598-616.

Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. Yale University Press.

Bernstein, H. (1977). Germ line recombination may be a primarily a manifestation of DNA repair processes. *Journal of Theoretical Biology, 69,* 371-380.

Bleier, R. (1984). *Science and gender*. Pergamon Press.

Bobrow, D. ve Bailey, J. M. (2001). Is male homosexuality maintained via kin selection? *Evolution and Human Behavior, 22*, 361-368.

Bowles, S. (2009). Did warfare among ancestral hunter-gatherers affect the evolution of human social behaviors? *Science*, *324*(5932), 1293-1298.

Bremermann, H. J. (1985). The adaptive significance of sexuality. *Experientia, 41,* 1245-1254.

Buss, D. M. (1989). Sex differences in human mating preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures. *Behavioral and Brain Sciences, 12,* 1-49.

Buss, D. M. (1995). Psychological sex differences: Origins through sexual selection. *American Psychologist,* 50(3), 164-171.

Butler, J. (1999). *Cinsiyet belası (7. baskı)*. Metis Yayınları.

Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği. (2019). *Kavramlar sözlüğü.* 22.11.2021, https://cinselsiddetlemucadele.org/yayinlar/kavramlar-sozlugu-kitapcik/

Clarke, B. C. (1976). The ecological genetics of host-parasite relationships. A. E. R. Taylor ve R. Muller, (Ed.), *Genetic aspects of host-parasite relationships* içinde (s. 87-103). Blackwell Scientific Publications.

Cousins, C. R. ve Tang, N. (2004). Working time and work and family conflict in the Netherlands, Sweden and the UK. *Work, Employment and Society, 18*(3), 531-549.

Devreux, A. M. (2007). "New fatherhood" in practice: Domestic and parental work performed by men in France and in the Netherlands. *Journal of Comparative Family Studies, 38*(1), 87-104.

Eagly, A. H. ve Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles. *American Psychologist, 54*(6), 408.

Ehrenberg, M. (1997). The role of women in human evolution. C. B. Brettell ve C. F. Sargent, (Ed.), *Gender in cross-culturalperspective* içinde (s. 15-19). PrenticeHall.

Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., van Berkel, S. R., Hallers-Haalboom, E. T., Mesman, J. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2013). Gender stereotypes in the family context: Mothers, fathers, and siblings. *Sex Roles, 68*(9), 577-590.

Fedigan, L. M. (1986). The changing role of women in models of human evolution. *Annual Review of Anthropology, 15*, 25-66.

Freeman, N. K. (2007). Preschoolers' perceptions of gender appropriate toys and their parents' beliefs about genderized behaviors: Miscommunication, mixed messages, or hidden truths?. *Early Childhood Education Journal, 34*(5), 357-366.

Friedman, A. (2006). Unintendedconsequences of the feminist sex/genderdistinction .*University of Colorado Boulder.* 22.11.2021, https://www.colorado.edu/gendersarchive1998-2013/2006/01/02/unintended-consequences-feminist-sexgender-distinction

Ford, C. E., Jones, K. W., Polani, P. E., De Almeida, J. C. ve Briggs, J. H. (1959). A sex-chromosome anomaly in a case of gonadal dysgenesis (Turner's syndrome). *The Lancet*, 711-713.

Gardner, R. J. M., Sutherland, G. R. ve Shaffer, L. G. (2012). *Chromosome abnormalities and genetic counseling (4. baskı)*. Oxford University Press.

George, W. F. ve Wilson, J. D. (1988). Sex determination and differentiation. E. Knobil ve J. Neil, (Ed)., The physiology of reproduction içinde (3-21). New York Raven Press.

Hewlett, B. S. (1991). *Intimate fathers: The nature and context of Aka pygmy paternal infant care.* University of Michigan Press.

Heyman, G. D. ve Giles, J. W. (2006). Gender and psychological essentialism. *Enfance, 58*(3), 293-310.

Hoffman, C. ve Hurst, N. (1990). Gender stereotypes: Perception or rationalization? *Journal of Personality and Social Psychology, 58*(2), 197-208.

Iemmola, F. ve Camperio Ciani, A. (2009). New evidence of genetic factors influencing sexual orientation in men: Female fecundity increase in the maternal line. *Archives of Sexual Behavior, 38*, 393-399.

Kottak, C. P. (2011). Early hominins. *Anthropology: Appreciating human diversity (14. baskı)* içinde (161-183). McGraw Hill.

Kuhn, S. L. ve Stiner, M. C. (2006). What's a mother to do?: The division of labor among neandertals and modern humans in Euroasia. *Current Anthropology, 47*(6), 953-980.

Lahr, M. M., Rivera, F., Power, R. K., Mounier, A., Copsey, B., Crivellaro, F., ... ve Foley, R. A. (2016). Inter-group violence among early Holocene hunter-gatherers of West Turkana, Kenya. *Nature, 529*(7586), 394-398.

Larsen, C. S. (2003). Equality for the sexes in human evolution? Early hominid sexual dimorphism and implications for mating systems and social behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 100*(16), 9103-9104.

Lee, R. B. (1979). *The !Kung San: Men, women, and working in a foraging society*. Cambridge University Press.

Linton, S. (1971). Women the gatherer: Male bias in anthropology. S. E. Jacobs, (Ed.), *Women in perspective - A guide for cross-cultural studies* içinde (s. 9-21). University of Illinois Press.

Matlin, M. W. (2011). *The psychology of women*. Cengage Learning.

Mazur, A., Booth, A. ve DabbsJr, J. M. (1992). Testosterone and chess competition. *Social Psychology Quarterly, 55*(1), 70-77.

Milton, K. A. (1999). Hypothesis to explain the role of meat-eating in human evolution. *Evolutionary Anthropology, 8,* 11-21.

Moore, L. K., Persaud, V. N. T. ve Torchia, G. M. (2016a). Introduction to human development. *The developing human (10. baskı)* içinde (s. 1-5). Elsevier.

Muñoz-Reyes, J. A., Polo, P., Valenzuela, N., ve ark. (2020). The male warrior hypothesis: Testosterone-related cooperation and aggression in the context of ıntergroup conflict. *Scientific Reports, 10*, 375.

Murnen, S. K., Greenfield, C., Younger, A. ve Boyd, H. (2016). Boys act and girls appear: A content analysis of gender stereotypes associated with characters in children's popular culture. *Sex Roles, 74*(1), 78-91.

Neuburger, S., Ruthsatz, V., Jansen, P. ve Quaiser-Pohl, C. (2015). Can girls think spatially? Influence of implicit gender stereotype activation and rotational axis on fourth graders' mental-rotation performance. *Learning and Individual Differences, 37*, 169-175.

Oakley, A. (1972). *Sex, gender and society*. Temple Smith.

Rahman, Q. ve Hull, M. S. (2005). An empirical test of the kin selection hypothesis of male homosexuality. *Archives of Sexual Behavior, 34*, 461-467.

Renzetti, C. M., Curran, D. J. ve Maier S. L. (2012a). Ancestors and neighbors: Social constructions of gender at other times, in other places. *Women, men and society* (6. baskı) içinde (55-72). Pearson Education.

Renzetti, C. M., Curran, D. J. ve Maier S. L. (2012b). Biology, sex and gender: The interaction of nature and environment. *Women, men and society* (6. baskı) içinde (31-54). Pearson Education.

Renzetti, C. M., Curran, D. J. ve Maier S. L. (2012c). Early childhood gender socialization. *Women, men and society* (6. baskı) içinde (73-99). Pearson Education.

Ross, C. E. (1987). The division of labor at home. *Social Forces, 65*(3), 816-833.

Safdar, S. ve Kosakowska-Berezecka, N. (2015). *Psychology of gender through the lens of culture: Theories and applications*. Springer.

Sadler, T. (2012). *Medical embryology.* Liipincott Williams & Wilkins.

Santrock, J. W. (2013). Chapter 8: Socioemotional development in early childhood. *A topical approach to life-span development (14. baskı)* içinde (s. 243-276). McGraw-Hill.

Singh, D., Vidaurri, M., Zambarano, R. J. ve Dabbs, J. M. (1999). Lesbian erotic role identification: Behavioral, morphological, and hormonal correlates. *Journal of Personality and Social Psychology*, *76*, 1035-1049.

Starr, C. R. ve Zurbriggen, E. L. (2016). Sandra Bem's gender schema theory after 34 years: A review of its reach and impact. *Sex Roles, 76*, 566-578.

Schonfeld, W. A. (1943). Primary and secondary sexual characteristics. *The American Journal of Diseases of Children, 65*, 535-549.

Simon, E. J. (2015). *Biyoloji: öz - Biology: The core* (1. baskı). (F. Eyidoğan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2014).

Steele, C. M. (1997). A threat in the air: How stereotypes shape intellectual identity and performance. *American Psychologist, 52*(6), 613-629.

Susman, E. J., Houts, R. M., Steinberg, L., Belsky, J., Cauffman, E., DeHart, G., Friedman, S. L., Roisman, G. I. ve Halpern-Felsher, B. (2010). Longitudinal development of secondary sexual characteristics in girls and boys between ages 9½ and 15½ years. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 164*(2), 166-173.

Tanner, N. M. (1983). Hunters, gatherers, and sex roles in space and time. *American Anthropologist, 85,* 335-341.

Tanner, N. ve Zihlman, A. (1976). Women in evolution. Part I: Innovation and selection in human origins. *Signs, 1,* 585-608.

Tooby, J ve DeVore, I. (1987). The reconstruction of hominid behavioral evolution through strategic modeling. W. G. Kinzey, (Ed.), *The evolution of human behavior: primate models* içinde (s. 183-238). State University of New York Press.

Ulijaszek, S. J. (2002). Human eating behaviour in an evolutionary ecological context. *Proceedings of the Nutrition Society,* 61, 517-526.

VanderLaan, D. P., Ren, Z. ve Vasey, P. L. (2013). Male androphilia in the ancestral environment. *Human Nature, 24*(4), 375-401.

Vasey, P. L. ve VanderLaan, D. P. (2010). Avuncular tendencies and the evolution of male androphilia in Fa'afafine. *Archives of Sexual Behavior*, *39*, 821-830.

Waal, F. B. M., Dindo, M., Freeman, C. A. ve Hall, M. J. (2005). The monkey in the mirror: Hardly a stranger. *Pnas, 102*(32), 11141-11147.

Washburn, S. L. ve Lancaster, C. S. (1968). Evolution of hunting. R. B. Lee ve I. DeVore, (Ed.), *Man the hunter* içinde (s. 293-303). Aldine.

Weinraub, M., Clemens, L. P., Sockloff, A., Ethridge, T., Gracely, E. ve Myers, B. (1984). The development of sex role stereotypes in the third year: Relationships to gender labeling, gender identity, sex-types toy preference, and family characteristics. *Child Development*, 1493-1503.

West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender and Society, 1*(2), 125-151.

Wilhelm, D., Palmer, S. ve Koopman P. (2007). Sex determination and gonadal development in mammals. *Physiological Reviews, 87*, 1-28.

Wilson, E. O. (1975). *Sociobiology: The new synthesis.* Harvard University Press.

Wright, P. C. (1993). Variations in male-female dominance and off-spring care in non-human primates. B. D. Miller, (Ed.), *Sex and gender hierarchies* içinde (s. 127-145). Cambridge University Press.

Zihlman, A. L. (1978). Women in evolution. Part II: Subsistence and social organization among early hominids. *Journal of Women in Culture and Society, 4*(1), 4-20.

EVRİMSEL PSİKOLOJİ VE ANA BABALIK

Berna Aytaç

11

Aile deyince ilk aklımıza gelen nedir? Anne, baba, eş, ya da kardeş? Ya da belki büyük anne ya da büyük baba? Peki ya teyzeler ve kuzenler? Birçoğumuz için ailemiz ile ya da ailemiz gibi gördüğümüz bireylerle kurduğumuz ilişkiler hayatımızın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Çocukken güvende olmak, yiyecek ve barınmak için ailemize bağımlıydık. Ailelerimiz; bizi korudu, sevdi ve bize içinde büyüdüğümüz dünyayı öğretti. Genç yetişkinler olarak da kendi hayatlarımızı kurmak için ailemizden uzaklaştık. Fiziksel olarak uzaklaşsak da aslında duygusal olarak yine onlara bağlı kalmaya devam ettik. Hayatımızın temelinde yer alan güven duygusunu da ailemizden miras alarak yaşamdaki bu yolculuğumuza çıktık. Peki, ailemiz her zaman başarılı bir gelişimin temelini oluşturur mu ya da başarılı bir gelişim için neye ihtiyacımız var?

Pek çok organizma için başarının evrimsel ölçütleri; hayatta kalma, üreme ve üreme açısından uygun yavrular yetiştirmedir. Evrimsel tarih boyunca bu başarıyı elde etmek için insanlar, bir dizi sosyal, teknolojik, politik ve coğrafi bağlamlarla karşılaşmışlardır. Günümüz insanı aslında atalarımızın karşılaştıkları bu bağlamlarda hayatta kalmakta usta olduklarının da kanıtı niteliğindedir. Bireyler, hayatta kalmalarını desteklemek için belirli çevresel olaylara veya uyaranlara özellikle uyum sağlamak üzere evrimleşmişlerdir. Herkesin eşit derecede hayatta kalma şansı yok, karşılaştıkları bu çeşitli bağlamlara daha iyi adapte olanlar hayatta kalacak ve çevreye uyum sağlayanların özelliklerinin diğer kuşaklara aktarılmasını sağlayacaktır.

Bu uyum sağlama ve hayatta kalma süreci tabii ki bizim çocuklarımızı nasıl yetiştirdiğimizi de kapsamaktadır. Evrim kuramcılarına göre yaşamın erken

Bu durumda aslında yatırımın artması ve ebeveynlerin ilgisi bu bazen aşırı koruma boyutuna kaçsa da hızla değişen bir toplumda uyum sağlayıcı bir davranış olacaktır.

"Gelecek belirsiz ve son her zaman yakındır".
The Doors, 1970

▶ Kaynaklar

Ackerman, B. P., Kogos, J., Youngstrom, E., Schoff, K., & Izard, C. (1999). Family instability and the problem behaviors of children from economically disadvantaged families. *Developmental Psychology, 35*(1), 258.

Ainsworth, M. S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, *46*(4), 333.

Alcock, J. (2009). Animal behavior: An evolutionary approach (9th ed.) (394-411). Sunderland, MA: Sinauer.

Apicella, C. L., & Marlowe, F. W. (2004). Perceived mate fidelity and paternal resemblance predict men's investment in children. *Evolution and Human Behavior*, *25*(6), 371-378.

Aytac, B. & Saygılı, D. D. (2019). Gelişimsel Bozuklukların Aile Sistemleri Teorisi Bağlamında İncelenmesi. Project No: 116K376, TUBİTAK, Ankara, Turkey.

Baltes, P. B. (1997). On the incomplete architecture of human ontogeny: Selection, optimization, and compensation as foundation of developmental theory. *American Psychologist*, *52*(4), 366.

Beaulieu, D. A., & Bugental, D. (2008). Contingent parental investment: An evolutionary framework for understanding early interaction between mothers and children. *Evolution and Human Behavior, 29*(4), 249-255.

Belsky, J. (2012). The development of human reproductive strategies: Progress and prospects. *Current Directions in Psychological Science*, *21*(5), 310-316.

Belsky, J., Steinberg, L., & Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: anevolutionary theory of socialization. *Child Development*, *62*, 647-670.

Belsky, J., Steinberg, L. D., Houts, R. M., Friedman, S. L., DeHart, G., Cauffman, E., ... & NICHD Early Child Care Research Network. (2007). Family rearing antecedents of pubertal timing. *Child Development*, *78*(4), 1302-1321.

Belsky, J., & Pluess, M. (2009). Beyond diathesis stress: differential susceptibility to environmental influences. *Psychological bulletin*, 135(6), 885.

Bjorklund, D. F., & Shackelford, T. K. (1999). Differences in parental investment contribute to important differences between men and women. *Current Directions in Psychological Science*, *8*(3), 86-89.

Bjorklund, D. F., & Jordan, A. C. (2013). Human parenting from an evolutionary perspective. *Gender and parenthood: Biological and social scientific perspectives*, 61-90.

Bjorklund D. F., & Ellis B. J. (2014). Children, childhood, and development in evolutionary perspective. *Developmental Review, 34 (3)*, 225-264.

Bjorklund, D. F., & Myers, A. J. (2019). The evolution of parenting and evolutionary approaches to childrearing. In *Handbook of Parenting* (pp. 3-29). Routledge.

Burch, R. L., & Gallup Jr, G. G. (2000). Perceptions of paternal resemblance predict family violence. *Evolution and Human Behavior*, *21*(6), 429-435.

Buss, D. M. (1995). Evolutionary psychology: A new paradigm for psychological science. *Psychological Inquiry*, *6*(1), 1-30.

Buss, D. M. (2019). Problems of Parenting. In *Evolutionary psychology: The new science of the mind*, pp 194-224, Routledge.

Cabeza de Baca, T., Barnett, M. A., & Ellis, B. J. (2016). The development of the child unpredictability schema: Regulation through maternal life history trade-offs. *Evolutionary Behavioral Sciences*, *10*(1), 43.

Caspi, A., Moffitt, T. E., Morgan, J., Rutter, M., Taylor, A., Arseneault, L., ...Polo-Tomas, M. (2004). Maternal expressed emotion predicts children's antisocial behavior problems: Using monozygotic-twin differences to identify environmental effects on behavioral development. *Developmental Psychology, 40,* 149-161.

Chisholm, J. S. (1996). The evolutionary ecology of attachment organization. *Hu Nat, 7*, 1-37.

Choe, D. E., Olson, S. L. & Sameroff, A. J. (2013). The interplay of externalizing problems and physical and inductive discipline during childhood. *Developmental Psychology, 4*, 1-11.

Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). Cognitive adaptations for social exchange. *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture, 163*, 163-228.

Daly, M. & Wilson, M. (1996). Evolutionary Psychology and Marital Conflict: The Relevance of Stepchildren. In D. M. Buss & N. Malamuth (Eds.), Sex, power, conflict: feminist and evolutionary perspectives (9-28). New York: Oxford University Press.

Darroch, R. K., Meyer, P. A., & Singarimbun, M. (1981). *Two are not enough: The value of children to Javanese and Sundanese parents*. Honolulu, HI: East-West Center.

Del Giudice, M., & Belsky, J. (2011). The development of life history strategies: Toward a multi-stage theory. *The evolution of personality and individual differences*, 154-176.

Del Giudice, M., Gangestad, S. W., & Kaplan, H. S. (2015). Life history theory and evolutionary psychology. In D. M. Buss (Ed.), *The handbook of evolutionary psychology – Vol 1: Foundations* (2nd ed.) (88-114). Wiley

Doom, J. R., Vanzomeren-Dohm, A. A., & Simpson, J. A. (2016). Early unpredictability predicts increased adolescent externalizing behaviors and substance use: A life history perspective. *Development and Psychopathology*, *28*(4), 1505-1516.

Dunbar, R., Barrett, L., & Lycett, J. (2007). The dilemmas of parenthood. In *Evolutionary psychology: human behaviour, evolution and the mind* (92-109). Oneworld.

Dunn, J., Stocker, C., & Plomin, R. (1990). Nonshared experiences within the family: Correlates of behavioral problems in middle childhood. *Development and Psychopathology, 2*(2), 113-126.

Ellis, B. J. (2004). Timing of pubertal maturation in girls: an integrated life history approach. *Psychological Bulletin, 130*(6), 920.

Ellis, B. J., Del Giudice, M., Dishion, T. J., Figueredo, A. J., Gray, P., Griskevicius, V., ... & Wilson, D. S. (2012). The evolutionary basis of risky adolescent behavior: implications for science, policy, and practice. *Developmental Psychology, 48*(3), 598-623.

Ellis, B. J., & Essex, M. J. (2007). Family environments, adrenarche, and sexual maturation: A longitudinal test of a life history model. *Child Development, 78*(6), 1799-1817.

Ellis, B. J., Figueredo, A. J., Brumbach, B. H., & Schlomer, G. L. (2009). Fundamental dimensions of environmental risk: The impact of harsh versus unpredictable environments on the evolution and development of life history strategies. *Human Nature, 20,* 204-268.

Ellis, B. J., Jackson, J. J., & Boyce, W. T. (2006). The stress response systems: Universality and adaptive individual differences. *Developmental Review, 26*(2), 175-212.

Friedman, D., Hechter, M., & Kanazawa, S. (1994). A theory of the value of children. *Demography, 31*(3), 375-401.

Gadgil, M., & Bossert, W. H. (1970). Life historical consequences of natural selection. *The American Naturalist, 104*(935), 1-24.

Gangestad, S. W., & Thornhill, R. (2008). Human oestrus. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences, 275*(1638), 991-1000.

Garbarino, J., & Crouter, A. (1978). Defining the community context for parent-child relations: The correlates of child maltreatment. *Child Development,* 604-616.

Geary, D. C. (1999). Evolution and developmental sex differences. *Current Directions in Psychological Science, 8*(4), 115-120.

Geary, D. C., & Flinn, M. V. (2001). Evolution of human parental behavior and the human family. *Parenting, 1*(1-2), 5-61.

Gibson, M. A., & Lawson, D. W. (2011). "Modernization" increases parental investment and sibling resource competition: evidence from a rural development initiative in Ethiopia. *Evolution and Human Behavior, 32*(2), 97-105.

Frankenhuis, W. E., Gergely, G., & Watson, J. S. (2013). Infants may use contingency analysis to estimate environmental states: An evolutionary, life-history perspective. *Child Development Perspectives, 7*(2), 115-120.

Hamilton, W. D. (1964). The genetic evolution of social behavior, I and II. *Journal of Theoretical Biology ,7,* 1-52 .

Hartman, S., & Belsky, J. (2016). An evolutionary perspective on family studies: Differential susceptibility to environmental influences. *Family process, 55*(4), 700-712.

Hill, K., & Hurtado, A. M. (2009). Cooperative breeding in South American hunter–gatherers. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences, 276* (1674), 3863-3870.

Kagitcibasi, C. (1990). Family and socialization in cross cultural perspective: a model of change. In: Berman V (ed) Nebraska symposium on motivation, voI 37. University of Nebraska Press, Lincoln.

Kagitcibasi, C. (1996). Family and human development across cultures: A view from the other side. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Kagitcibasi, C. (2002). A Model of Family Change in Cultural Context. Online Readings in Psychology and Culture, 6, http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.

Kagitcibasi, C. (2007). Family, self, and human development across cultures: Theory and applications (2nd ed.). Hillsdale, NJ, USA: Erlbaum.

Kagitcibasi, C., & Ataca, B. (2005). Value of children and family change: A three decade portrait from Turkey. Applied Psychology: An International Review, 54, 317-338.

Kagitcibasi, C., & Sunar, D. (1992). Family and socialization in Turkey. In J. P. Roopnarine & D. B. Carter (Eds.), Parent–child relations in diverse cultural settings: Socialization for instrumental competency, (75-88). Norwood, NJ: Ablex.

Kaplan, H. (1996). A theory of fertility and parental investment in traditional and modern human societies. *American Journal of Physical Anthropology: The Official Publication of the American Association of Physical Anthropologists, 101*(S23), 91-135.

Kaplan, H., & Lancaster, J. (2003). An evolutionary and ecological analysis of human fertility, mating patterns and parental investment. In K. W. Wachter, &. R. A. Bulatao (Eds.), *Offspring: human fertility in biodemographic perspective* (170-223). Washington, DC: National Academies Press.

Koenig, M. A., Phillips, J. F., Campbell, O. M., & D'Souza, S. (1990). Birth intervals and childhood mortality in rural Bangladesh. *Demography*, *27*(2), 251-265.

Lalumiere, M. L., Quinsey, V. L., & Craig, W. M. (1996). Why children from the same family are so different from one another: A Darwinian note. *Human Nature*, *7*, 281-290.

Lawson, D. W., Alvergne, A., & Gibson, M. A. (2012). The life-history tradeoff between fertility and child survival. *Proceedings of the Royal Society B:Biological Sciences, 279* (1748), 4755–4764.

Maccoby, E. E. (2000). Parenting and its effects on children: On reading and misreading behavior genetics. *Annual review of psychology*, *51*(1), 1-27.

MacDonald, K. (1992). Warmth as a developmental construct: An evolutionary analysis. *Child Development*, *63*(4), 753-773.

Mäntymaa, M., Puura, K., Luoma, I., Vihtonen, V., Salmelin, R. K. and Tamminen, T. (2009), Child's behaviour in mother–child interaction predicts later emotional and behavioural problems. *Infant and Child Development, 18,* 455–467.

Nettle, D., Frankenhuis, W. E., & Rickard, I. J. (2013). The evolution of predictive adaptive responses in human life history. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, *280*(1766), 20131343.

Quinlan, R. J. (2007). Human parental effort and environmental risk. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, *274*(1606), 121-125.

Pedersen, F. A. (1991). Secular trends in human sex ratios: Their influence on individual and family behavior. *Human Nature, 2*, 271-291.

Plomin, R., & Daniels, D. (1987). Why are children in the same family so different from one another?. *Behavioral and brain Sciences, 10* (1), 1-16.

Plomin, R., Asbury, K., & Dunn, J. (2001). Why are children in the same family so different? Nonshared environment a decade later. *The Canadian Journal of Psychiatry, 46* (3), 225-233.

Rickard, I. J., Frankenhuis, W. E., & Nettle, D. (2014). Why are childhood family factors associated with timing of maturation? A role for internal prediction. *Perspectives on Psychological Science, 9* (1), 3-15.

Ross, L. T., & Hill, E. M. (2001). Drinking and parental unpredictability among adult children of alcoholics: A pilot study. *Substance Use & Misuse, 36* (5), 609-638.

Ross, L. T., & Hill, E. M. (2002). Childhood unpredictability, schemas for unpredictability, and risk taking. *Social Behavior and Personality: an international journal, 30* (5), 453-473.

Rosenblatt , J. S. (2002). Hormonal bases of parenting in mammals. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting, Vol . 1* (31-60). Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum .

Rothbaum, F., & Weisz, J. R. (1994). Parental caregiving and child externalizing behavior in nonclinical samples: a meta-analysis. *Psychological Bulletin, 116*, 55-74.

Sanders, J. (1991). On 'cuteness'. British Journal of Aesthetics 31 (4):162-165.

Sear, R. (2016). Beyond the nuclear family: an evolutionary perspective on parenting. *Current Opinion in Psychology, 7*, 98-103.

Simpson, J. A., Griskevicius, V., Kuo, S. I., Sung, S., & Collins, W. A. (2012). Evolution, stress, and sensitive periods: the influence of unpredictability in early versus late childhood on sex and risky behavior. *Developmental psychology, 48* (3), 674.

Stormshak, E. A., Bierman, K. L., McMahon, R. J., & Lengua, L. J. (2000). Parenting practices and child disruptive behavior problems in early elementary school. *Journal of Clinical Child Psychology, 29*, 37–41.

Stulp, G., & Barrett, L. (2015). Fertility theory: theory of life history evolution. In J. Wright (Ed.) *The International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences,* Elsevier, Amsterdam.

Tither, J. M., & Ellis, B. J. (2008). Impact of fathers on daughters' age at menarche: a genetically and environmentally controlled sibling study. *Developmental Psychology, 44* (5), 1409.

Trivers, R. L. (1974). Parent-offspring conflict. *Integrative and comparative biology, 14* (1), 249-264.

West, S. A., & Gardner, A. (2013). Adaptation and inclusive fitness. *Current Biology, 23* (13), 577-584.

Yorukoglu, A (1987). Child mental health. *Turkish Is Bank Cultural Publications*, Ankara.

EVRİMSEL PSİKOLOJİ ÇERÇEVESİNDE BAĞLANMA KURAMI

Ayşe Büşra İplikçi

12

" Güvenilmek, sevilmekten daha büyük bir iltifattir".
George Macdonald

İnsan ilişkileri ile ilgili konulardan ayrıştıramayacağımız bir konu "güven" duygusudur. Psikanalitik akımın öncü araştırmacılarından Erik Erikson, Psikososyal Gelişim Kuramı'nda hayatımızın her döneminde üstesinden gelmemiz gereken çatışmalar olduğunu ve bu çatışmaları çözebildiğimizde bu dönemi başarı ile aşabildiğimizi öne sürer. Bu çatışmalardan ilki ise hayatın ilk yılında geliştirdiğimiz güven duygusudur. Bu kurama göre hayatın ilk yılında ebeveynlerinden/bakım verenlerinden ilgi ve şefkat gören ve ihtiyaçları karşılanan bebeklerde başkalarına güvenebileceği duygusunun temelleri atılır. Peki, gerçekten, henüz çoğu temel becerisi bile gelişmemiş hâlde dünyaya gelen canlılar olarak biz insanlar "güven" gibi karmaşık bir duyguyu hayatımızın erken dönemlerinde öğrenebilir miyiz? Eğer öğrenebiliyorsak bunu nasıl başarırız? Bu bölümde, günümüz modern insanlarında güven duygusunun temellerini sağlayan ilişkilerden biri olarak görülen Bağlanma Kuramını evrimsel bakış açısından açıklayacağız. Bu bölümde iki temel soruyu cevaplamaya çalışacağız: *Neden* bağlanmaya ihtiyaç duyarız ve *niye* farklı bağlanma şekillerini gözlemleriz?

► Neden Bağlanmaya İhtiyaç Duyarız?

Bağlanma Kuramının öncüsü John Bowlby, bağlanma kavramını *"insanlar arasında kalıcı bir psikolojik bağlantı"* olarak tanımlamıştır (1969, s. 194) ve bu bağ ilk olarak birincil bakım verenlerle -insanlar dâhil çoğu memeli için anne-

yatımızın ilk yıllarından başlayarak kurduğumuz -güvenli veya güvensiz- bağların sadece hayatta kalmak için değil işlevselliği yüksek bireyler olarak ilerleyebilmek için de yardımcı olan bir mekanizma olduğunu bir kez daha vurgulayalım. Fakat bütün bu bağların içinde insan gelişimi için en önemli ve gereklisi hayatın ilk yıllarında kurulan bağlardır.

▶ Kaynaklar

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Lawrence Erlbaum.

Batson, C. D. (2010). Empathy-induced altruistic motivation. M. Mikulincer ve P. R. Shaver (Eds.), *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature* içinde (ss. 15–34). American Psychological Association.

Belsky, J., Houts, R. M., DeHart, G., Roisman, G. I., Steinberg, L. D., Friedman, S. L., Cauffman, E., Bonnie L. Halpern-Felsher ve Elisabeth Susman. (2007). Family rearing antecedents of pubertal timing. *Child Development, 78*(4), 1302–1321. http://www.jstor.org/stable/4620704

Belsky, J., Steinberg, L., ve Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: and evolutionary theory of socialization. *Child development, 62*(4), 647–670. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01558.x

Bjorklund, D. F. ve Pellegrini, A. D. (2002). The origins of human nature: Evolutionary developmental psychology. *American Psychological Association.* https://doi.org/10.1037/10425-000

Bjorklund, D. F., Yunger, J. L. ve Pellegrini, A. D. (2002). The evolution of parenting and evolutionary approaches to childrearing. M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Biology and ecology of parenting* (ss. 3–30) içinde. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Bowlby, J. (1958). The nature of the childs tie to his mother. *International Journal of Psychoanalysis, 39,* 350-371.

Bowlby J. (1969). *Attachment. Attachment and loss: Vol. 1. Loss*. New York: Basic Books.

Braun, M. F. ve Bryan, A. (2006). Female waist-to-hip and male waist-to-shoulder ratios as determinants of romantic partner desirability. *Journal of Social and Personal Relationships, 23*, 805–819.

Buss, D. M. (1989). Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypotheses tested in 37 cultures. *The Behavioral and Brain Sciences, 12*(01), 1–14.

Buss, D. M. (2009). The great struggles of life: Darwin and the emergence of evolutionary psychology. *American Psychologist, 64*, 140-148.

Buss, D. M. ve Schmitt, D. P. (1993). Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review, 100*, 204-232.

Cassidy, J. (2016). The nature of a child's ties. Cassidy, J., Shaver, P. R. *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* içinde. Guilford Press.

Darwin, C. (1859). *On the origin of species by means of natural selection*. John Murray.

DeSilva, J. M. (2017). Brains, birth, bipedalism and the mosaic evolution of the helpless human infant.W. Trevathan ve K. Rosenberg (ed): *Costly and Cute: Helpless Infants and Human Evolution* içinde. University of New Mexico Press.

DeSilva, J. M. (2021). How upright walking made us human. Harper Collins.

Dijkstra, P. ve Buunk, A. P. (2001). Sex differences in the jealousy-evoking natüre of a rival's body build. *Evolution and Human Behavior, 22*, 335–341.

Dollard, J. ve Miller, N. E. (1950). *Personality and psychotherapy: An analysis in terms of learning, thinking, and culture.* New York: McGraw-Hill.

Dykas, M. J. ve Cassidy, J. (2013). The first bonding experience: the basics of infant caregiver attachment. Hazan C, Campa MI (ed.) *Human Bonding: the science of affectional ties* içinde. Guilford Press.

Egeland, B. ve Carlson, E. A. (2004). Attachment and Psychopathology. L. Atkinson ve S. Goldberg (Eds.), *Attachment issues in psychopathology and intervention* içinde (ss. 27 48). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Ellis, B. J., McFadyen-Ketchum, S., Dodge, K. A., Pettit, G. S. ve Bates, J. E. (1999). Quality of early family relationships and individual differences in the timing of pubertal maturation in girls: A longitudinal test of an evolutionary model. *Journal of Personality and Social Psychology, 77*(2), 387–401. https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.2.387

Falk, D. (2009). *Finding our tongues: Mothers, infants & the origins of language.* Pertheus.

Falk, D. (2016). Evolution of brain and culture: the neurological and cognitive journey from Australopithecus to Albert Einstein. *Journal of Anthropological Sciences, 94,* 99-111. https://doi.org/10.4436/JASS.94027

Harlow, H. F. (1961). The development of affectional patterns in infant monkeys. B. M. Foss (Ed.), *Determinants of infant behaviour* içinde(ss. 75–88). Wiley.

Hazan, C. ve Campa, M. I. (2013). *Human bonding: The science of affectional ties.* The Guilford Press.

Hinde, R. A. ve Stevenson-Hinde, J. (1990). Attachment: Biological, cultural, and individual desiderata. *Human Development, 33*, 62–72. https://doi.org/10.1159/000276503

Kaplan, H., Hill, K., Lancaster, J. ve Hurtado, A. M. (2000). A theory of human life history evolution: Diet, intelligence, and longevity. *Evolutionary Anthropology, 9,* 156–185.

Lewis, M., Feiring, C. ve Rosenthal, S. (2000). Attachment over time. *Child Development, 71*, 707-720. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00180

Locke, J. (1690). *An Essay Concerning Humane Understanding* (1st ed.). Thomas Basset.

Lorenz, K. (1935). Der Kumpan in der Umwelt des Vogels. Der Artgenosse als auslösendes Moment sozialer Verhaltensweisen. *Journal für Ornithologie,* 289–413.

Pavlov, I. P. (1927). *Conditioned reflexes: an investigation of the physiological activity of the cerebral cortex.* Oxford University Press.

Plooij, F. X. (1984). *The behavioral development of free-living chimpanzee babies and infants*. Ablex.

Provine, R.R., Krosnowski, K.A. ve Brocato, N.W. (2009). Tearing: Breakthrough in human emotional signaling. *Evolutionary Psychology, 7*, 52-56.

Sakman, E. ve Sümer, N. (2018). Güvensiz bağlanma neden yaygın? Bir erken uyarı ve uzaklaşma sistemi olarak güvensiz bağlanma. *Türk Psikoloji Yazıları, 22*(42), 1-13.

Selçuk, E., Karagobek, A. B. ve Gunaydin, G. (2018). Responsiveness as a Key Predictor of Happiness: Mechanisms and Unanswered Questions. Demir, M., Sümer, N. (ed) *Close Relationships and Happiness across Cultures* içinde. Springer.

Simpson, J. A. (1999). Attachment theory in modern evolutionary perspective. J. Cassidy ve P. R. Shaver (ed), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde (ss. 115–140). The Guilford Press.

Small, M. F. (1998). *Our babies, ourselves: How biology and culture shape the way we parent.* Anchor Books.

Soltis, J. (2004). The signal functions of early infant crying. *Behavioral Brain Science, 27,* 443-458.

Surbey, M. K. (1998). Parent and offspring strategies in the transition at adolescence. *Human Nature, 9*, 67–94 (1998). https://doi.org/10.1007/s12110-998-1012-3

Sümer, N. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Culturally relevant parenting predictors of attachment security: Perspectives from Turkey. P. Erdman & K.-M. Ng (Ed.), Attachment: Expanding the cultural connections içinde (ss. 157-179). Routledge.

Trevathan, W. ve Rosenberg, K. (2017). *Costly and cute: Helpless infants and human evolution*. University of New Mexico Press.

van Ijzendoorn, M. H. ve Sagi-Schwartz, A. (2008). Cross-cultural patterns of attachment: Universal and contextual dimensions. J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.) içinde, *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde (ss. 880 905). Guilford Press.

Ward, M. J., Lee, S. S. ve Polan, H. J. (2006). Attachment and psychopathology in a community sample. *Attachment & human development*, *8*(4), 327-340. https://doi.org/10.1080/14616730601048241

Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J., ve Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: a twenty-year longitudinal study. *Child development*, *71*(3), 684–689. https://doi.org/10.1111/1467-8624.0017

İNSANLARDA ÖZGECİ İŞ BİRLİĞİNİN EVRİMSEL VE PSİKOLOJİK TEMELLERİ

Hasan G. Bahçekapılı

13

"İş birliği davranışı nasıl evrimleşti?". Bu, *Science* dergisinin 2005 yılında bilimin önündeki henüz cevaplanmamış 25 önemli soru olarak sunduğu sorulardan biriydi (Pennisi, 2005). Bu neden bu kadar önemli bir soru? Konunun bir yandan pratik bir önemi var. İş birliğinin hangi şartlar altında ve hangi psikolojik özellikler sayesinde ortaya çıktığını anlamak, çatışmalarla ve şiddetle dolu dünyamızda en azından bazı sorunları hafifletmemize yardımcı olabilir. Fakat konu teorik açıdan da önemli. Zira bir tarafta elimizde canlıların yapısal ve davranışsal özellikleriyle ilgili en kapsamlı ve açıklayıcı bilimsel teori olan evrim teorisi var. Evrim teorisi organizmaya zarar veren özgeci davranışın ya organizmanın öğrenmesi yoluyla ya da bir sonraki nesle genlerini aktaramaması yoluyla ortadan kalkacağını öngörür. Diğer tarafta ise elimizde hem insanda hem diğer birçok hayvanda özgecilik içeren iş birliği davranışının yaygın olduğunu gösteren bulgular var. Dolayısıyla teoriyle gözlemlerin uyumlu hâle getirilmesinin gerekliliği soruyu önemli hâle getiriyor.

Science dergisi, bir yandan söz konusu sorunun henüz cevaplanmadığını belirtirken bir yandan da önümüzdeki 25 yıl içinde cevaplanma potansiyeli olduğunu vurguluyordu. Bu anlamda bu bölümü, iş birliğinin evrimine dair bir ilerleme raporu olarak görmek mümkün. Bölümde özellikle 2005 sonrası literatüre odaklanarak iş birliğiyle ilgili temel kavramların ve araştırma yöntemlerinin, iş birliğini mümkün kılan evrimsel ve psikolojik mekanizmaların, iş birliğinin evrimsel ve bireysel gelişiminin bir özetini sunacağız. Göreceğimiz gibi 2005'ten bu yana önemli gelişmeler kaydedilmiş olsa da temel soruya hâlâ tatmin edici bir cevap bulabildiğimiz söylenemez.

me davranışı da orta çocukluk döneminde ortaya çıkıyor. Dört yaşından sonra çocuklar, kendisiyle daha önceki etkileşimlerine bakarak başka bir çocukla iş birliğine girip girmemeye karar veriyorlar. Yine aynı şekilde başka biriyle iş birliği yapmaları gerektiğinde partnerlerinin kim olacağına, adayların geçmiş davranışlarına bağlı ünlerine bakarak karar veriyorlar (Warneken, 2018). Bununla uyumlu olarak başkalarının gözünde kendilerinin nasıl bir ün sahibi olduğu da orta çocukluk döneminde önemli hâle geliyor. Mesela, gözlendiklerini bildikleri zaman çocuklar daha fazla yardım etme davranışı gösteriyorlar. Bütün bu gözlemler, bu ikinci adımda çocukların iş birliği davranışının norm temelli olmasının yanında stratejik hâle geldiğini de gösteriyor (Gruneisen ve Warneken, 2022).

► Sonuç

Gördüğümüz gibi son 15-20 yılda yapılan araştırmalar, bir yandan iş birliğini ortaya çıkaracak evrimsel mekanizmaların tam olarak nasıl işlediğini açıklığa kavuştururken bir yandan da bu mekanizmaları mümkün kılacak psikolojik mekanizmaları da daha iyi anlamamızı sağladı. İnsana özgü iş birliğinin evrimsel tarih içinde nasıl ortaya çıktığıyla teoriler hâlâ oldukça spekülatif olsa da gelişim süreci içinde iş birliğinin nasıl ortaya çıktığını 20 yıl öncesine göre çok daha iyi anlamış bulunuyoruz. Belki *Science* dergisinin 2005 yılında sorduğu sorunun çözümlenmiş olduğunu söyleyebilecek durumda değiliz. Fakat geçen sürede kayda değer bir ilerleme kaydettiğimiz ve kaydetmeye devam ettiğimiz de yadsınamaz. Bu yüzden iş birliği hem evrimsel psikolojinin hem de daha genel olarak davranışsal ve biyolojik bilimlerin en heyecan verici konularından biri olmaya devam ediyor.

► Kaynaklar

Aknin, L. B., Van de Vondervoort, J. W., & Hamlin, J. K. (2018). Positive feelings reward and promote prosocial behavior. *Current Opinion in Psychology, 20*, 55–59.

Aktaş, B. (2021). Adalete ilişkin hassasiyetlerin gelişimsel izleri: Haksızlıktan kaçınma davranışına ilişkin güncel incelemeler. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology, 41*(2), 403–425.

Almas, I., Cappelen, A. W., Sorensen, E. O., & Tungodden, B. (2010). Fairness and the development of inequality acceptance. *Science, 328*, 1176–1178.

Axelrod, R. (1984). *The evolution of cooperation*. New York: Basic Books.

Axelrod, R., & Hamilton, W. D. (1981). The evolution of cooperation. *Science, 211*, 1390–1396.

Bahçekapili, H. G., Yilmaz, O., & Sevi B. (2019). The puzzle of altruism. *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science*. DOI: 10.1007/978-3-319-16999-6_1365-1.

Balliet, D., Molho, C., Columbus, S., & Cruz, T. D. D. (2022). Prosocial and punishment behaviors in everyday life. *Current Opinion in Psychology, 43*, 278–283.

Barclay, P. (2008). Enhanced recognition of defectors depends on their rarity. *Cognition, 107*, 817–828.

Bear, A., & Rand, D. G. (2016). Intuition, deliberation, and the evolution of cooperation. *Proceedings of the National Academy of Sciences. 113*, 936–941.

Bell, R., & Buchner, A. (2012). How adaptive is memory for cheaters? *Current Directions in Psychological Science, 21*, 403-408.

Buchner, A., Bell, R., Mehl, B., & Musch, J. (2009). No enhanced recognition memory, but better source memory for recognition of cheaters. *Evolution and Human Behavior, 30*, 212–224.

Burkart, J. M., Hrdy, S. B., & van Schaik, C. P. (2009). Cooperative breeding and human cognitive evolution. *Evolutionary Anthropology, 18*, 175–186.

Burnstein, E., Crandal, C., & Kitayama, S. (1994). Some neo-Darwinian decision rules for altruism: Weighing cues for inclusive fitness as a function of the biological importance of the decision. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*(5), 773–789.

Burton-Chellew, M. N., & Dunbar, R. I. M. (2014). Hamilton's rule predicts anticipated social support in humans. *Behavioral Ecology, 26*(1), 130–137.

Burton-Chellew, M. N., El Mouden, C., & West, S. A. (2016). Conditional cooperation and confusion in public-goods experiments. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 113*(5), 1291–1296.

Calvillo, D. P., & Burgeno, J. N. (2015). Cognitive reflection predicts the acceptance of unfair ultimatum game offers. *Judgment and Decision Making, 10*(4), 332–341.

Carter, G. G., & Wilkinson, G. S. (2013). Food sharing in vampire bats: Reciprocal help predicts donations more than relatedness or harassment. *Proceedings of the Royal Society B, 280*(1753), 20122573.

Chaudhuri, A. (2011). Sustaining cooperation in laboratory public goods experiments: a selective survey of the literature. *Experimental Economics, 14*, 47–83.

Chaudhuri, A., Graziano, S., & Maitra, P. (2006). Social learning and norms in a public goods experiment with inter-generational advice. *Review of Economic Studies, 73*(2), 357–380.

Clutton-Brock, T. (2009). Cooperation between non-kin in animal societies. *Nature, 462*, 51–57.

Columbus, S., Molho, C., Righetti, F., & Balliet, D. (2021). Interdependence and cooperation in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology, 120*(3), 626–650.

Cornelissen, G., Dewitte, S., & Warlop, L. (2011). Are social value orientations expressed automatically? Decision making in the dictator game. *Personality and Social Psychology Bulletin, 37*(8), 1080–1090.

Cosmides, L., Barrett, H. C., & Tooby, J. (2010). Adaptive specializations, social exchange, and the evolution of human intelligence. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 107*, 9007–9014.

Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). Cognitive adaptations for social exchange. J. H. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Ed.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* kitabında (s. 163–228). Oxford University Press.

Dawes, R. M., McTavish, J., & Shaklee, H. (1977). Behavior, communication, and assumptions about other people's behavior in a commons dilemma situation. *Journal of Personality and Social Psychology, 35*(1), 1–11.

Dawkins, R. (1976). *The selfish gene*. Oxford: Oxford University Press.

de Quervain, D. J.-F., Fischbacher, U., Treyer, V., Schellhammer, M., Schnyder, U., Buck, A., & Fehr, E. (2004). The neural basis of altruistic punishment. *Science, 305*, 1254–1258.

Dunbar, R. I. M, Marriott, A., & Duncan, N. D. C. (1997). Human conversational behavior. *Human Nature, 8*, 231–246.

Dunning, D., Anderson, J. E., Schlösser, T., Ehlebracht, D., & Fetchenhauer, D. (2014). Trust at zero acquaintance: More a matter of respect than expectation of reward. *Journal of Personality and Social Psychology, 107*(1), 122–141.

Dunning, D., Fetchenhauer, D., & Schlösser, T. (2019). Why people trust: Solved puzzles and open mysteries. *Current Directions in Psychological Science, 28*(4), 366–371.

Evans, J. S. B. T., & Stanovich, K. E. (2013). Dual-process theories of higher cognition: Advancing the debate. *Perspectives in Psychological Science, 8*, 223–241.

Fehr, E., & Fischbacher, U. (2003). The nature of human altruism. *Nature, 425*, 785–791.

Fehr, E., & Gächter, S. (2002). Altruistic punishment in humans. *Nature, 415*, 137–140.

Fehr, E., & Schurtenberger, I. (2018). Normative foundations of human cooperation. *Nature Human Behaviour, 2*, 458–468.

Fetchenhauer, D., & Dunning, D. (2009). Do people trust too much or too little? *Journal of Economic Psychology, 30*, 263–276.

Fitouchi, L., & Singh, M. (2022). Supernatural punishment beliefs as cognitively compelling tools of social control. *Current Opinion in Psychology, 44*, 252–257.

Frederick, S. (2005). Cognitive reflection and decision making. *Journal of Economic Perspectives, 19*(4), 25–42.

Grueneisen, S., & Warneken, F. (2022). The development of prosocial behavior: From sympathy to strategy. *Current Opinion in Psychology, 43*, 323–328.

Güney, Ş., & Bahçekapılı, H. G. (2010). İnsanlarda özgeci işbirliğinin psikolojik ve beyinsel temelleri. *Türk Psikoloji Yazıları, 13*, 29–38.

Gurerk, O., Irlenbusch, B., & Rockenbach, B. (2006). The competitive advantage of sanctioning institutions. *Science, 312*(5770), 108–111.

Hallsson, B. G., Siebner, H. R., & Hulme, O. J. (2018). Fairness, fast and slow: A review of dual process models of fairness. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 89*, 49–60.

Hamilton, W. D. (1964). The genetical evolution of social behaviour, I & II. *Journal of Theoretical Biology, 7*, 1–52.

Hawkes, K. (2014). Primate sociality to human cooperation: Why us and not them? *Human Nature, 25*, 28–48.

Henrich, J., & Muthukrishna, M. (2021). The origins and psychology of human cooperation. *Annual Review of Psychology, 72*, 207–240.

House, B. R., Kanngiesser, P., Barrett, H. C., Broesch, T., Cebioglu, S., Crittenden, A. N., Erut, A., Lew-Levy, S., Sebastian-Enesco, C., Smith, A. M., Yilmaz, S., & Silk, J. B. (2020). Universal norm psychology leads to societal diversity in prosocial behaviour and development. *Nature Human Behaviour, 4*(1), 36–44.

Jones, G. (2008). Are smarter groups more cooperative? Evidence from prisoner's dilemma experiments, 1959-2003. *Journal of Economic Behavior and Organization, 68*, 489–497.

Ketelaar, T., & Tung Au, W. (2003). The effects of feelings of guilt on the behaviour of uncooperative individuals in repeated social bargaining games: An affect-as-information interpretation of the role of emotion in social interaction. *Cognition and Emotion, 17*(3), 429–453.

Kimbrough, E. O., Sheremeta, R. M., & Shields, T. W. (2014). When parity promotes peace: Resolving conflict between asymmetric agents. *Journal of Economic Behavior & Organization, 99*, 96–108.

Knapp, A., & Clark, M. S. (1991). Some detrimental effects of negative mood on individuals' ability to solve resource dilemmas. *Personality and Social Psychology Bulletin, 17*(6), 678–688.

Knoch, D., Schneider, F., Schunk, D., Hohmann, M., & Fehr, E. (2009). Disrupting the prefrontal cortex diminishes the human ability to build a good reputation. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 106*(49), 20895–20899.

Kosfeld, M., Heinrichs, M., Zak, P. J., Fischbacher U., & Fehr, E. (2005). Oxytocin increases trust in humans. *Nature, 435*, 673–676.

Küster, D. (2018). Social effects of tears and small pupils are mediated by felt sadness: An evolutionary view. *Evolutionary Psychology, 16*(1), 1–9.

Lacetera, N., & Macis, M. (2010). Social image concerns and prosocial behavior: Field evidence from a nonlinear incentive scheme. *Journal of Economic Behavior and Organization, 76*, 225–237.

Lieberman, D., Tooby, J., & Cosmides, L. (2007). The architecture of human kin detection. *Nature, 445*, 727–731.

Liu, Y., He, N., & Dou, K. (2015). Ego-depletion promotes altruistic punishment. *Open Journal of Social Sciences, 03*(11), 62–69.

Ma, L. K., Tunney, R. J., & Ferguson, E. (2017). Does gratitude enhance prosociality?: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin, 143*(6), 601–635.

Manrique, H. M., Zeidler, H., Roberts, G., Barclay, P., Walker, M., Samu, F., ... & Raihani, N. (2021). The psychological foundations of reputation-based cooperation. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 376*(1838), 20200287.

McAuliffe, K., Blake, P. R., Steinbeis, N., & Warneken, F. (2017). The developmental foundations of human fairness. *Nature Human Behaviour, 1*, 0042.

McAuliffe, W. H. B., Burton-Chellew, M. N., & McCullough, M. E. (2019). Cooperation and learning in unfamiliar situations. *Current Directions in Psychological Science, 28*, 436–440.

Melis, A. (2018). The evolutionary roots of prosociality: The case of instrumental helping. *Current Opinion in Psychology, 20*, 82–86.

Melis, A. P., & Warneken, F. (2016). The psychology of cooperation: Insights from chimpanzees and children. *Evolutionary Anthropology, 25*, 297–305.

Meltzoff, A. N. (1995). Understanding the intentions of others: Re-enactment of intended acts by 18-month-old children. *Developmental Psychology, 31*(5), 838–850.

Milinski, M., & Wedekind, C. (1998). Working memory constraints human cooperation in the Prisoner's Dilemma. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 95*(23), 13755–13758.

Neo, W. S., Yu, M., Weber, R. A., & Gonzalez, C. (2013). The effects of time delay in reciprocity games. *Journal of Economic Psychology, 34*, 20–35.

Norenzayan, A. (2013). *Big gods: How religion transformed cooperation and conflict*. Princeton: Princeton University Press.

Nowak, M. A. (2006). Five rules for the evolution of cooperation. *Science, 314*(5805), 1560–1563.

Nowak, M. A., & Sigmund, K. (1998). Evolution of indirect reciprocity by image scoring. *Nature, 393*(6685), 573–577.

Pennisi, E. (2005). How did cooperative behavior evolve? *Science, 309*, 93.

Piff, P. K., Dietze, P., Feinberg, M., Stancato, D. M., & Keltner, D. (2015). Awe, the small self, and prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 108*(6), 883–899.

Pillutla, M. M., & Murnighan, J. K. (1996). Unfairness, anger, and spite: Emotional rejections of ultimatum offers. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 68*(3), 208–224.

Pinker, S. (2015). The false allure of group selection. D. M. Buss (Ed.), *The handbook of evolutionary psychology, vol. 2: Integrations* kitabında (s. 867–880). Wiley.

Pisor, A. C., Gervais, M. M., Purzycki, B. G., & Ross, C. T. (2020). Preferences and constraints: The value of economic games for studying human behaviour. *Royal Society Open Science, 7*, 192090.

Powers, S. T., van Schaik, C. T., & Lehmann, L. (2021). Cooperation in large-scale human societies: What, if anything, makes it unique and how did it evolve? *Evolutionary Anthropology, 30*, 280–293.

Puurtinen, M., & Mappes, T. (2009). Between-group competition and human cooperation. *Proceedings of the Royal Society B, 276*, 355–360.

Rand, D. G., & Nowak, M. A. (2013). Human cooperation. *Trends in Cognitive Science, 17*, 413–425.

Rekers, Y., Haun, D. B., & Tomasello, M. (2011). Children, but not chimpanzees, prefer to collaborate. *Current Biology, 21*, 1756–1758.

Richerson, P., Baldini, R., Bell, A. V., Demps, K., Frost, K., Hills, V., ... & Zefferman, M. (2016). Cultural group selection plays an essential role in explaining human cooperation: A sketch of the evidence. *Behavioral and Brain Sciences, 39*, e30.

Rilling, J. K., Gutman, D. A., Zeh, T. R., Pagnoni, G., Berns, G. S., & Kilts, C. D. (2002). A neural basis for social cooperation. *Neuron, 35*, 395–405.

Rilling, J. K., & Sanfey, A. G. (2011). The neuroscience of social decision-making. *Annual Review of Psychology, 62*, 23–48.

Rockenbach, B., & Milinski, M. (2006). The efficient interaction of indirect reciprocity and costly punishment. *Nature, 444*(7120), 718–723.

Shariff, A. F., & Norenzayan, A. (2007). God is watching you: Priming God concepts increases prosocial behavior in an anonymous economic game. *Psychological Science, 18*, 803–809.

Sherman, P. W. (1977). Nepotism and the evolution of alarm calls. *Science, 197*, 1246–1253.

Sherman, P. W. (1981). Kinship, demography and Belding's ground squirrel nepotism. *Behavioral Ecology and Sociobiology, 8*, 251–259.

Sinaceur, M., & Tiedens, L. Z. (2006). Get mad and get more than even: When and why anger expression is effective in negotiations. *Journal of Experimental Social Psychology, 42*(3), 314–322.

Starmans, C., Sheskin, M., & Bloom, P. (2017). Why people prefer unequal societies. *Nature Human Behaviour, 1*, 0082.

Stevens, J. R., Volstorf, J., Schooler, L. J., & Rieskamp, J. (2011). Forgetting constrains the emergence of cooperative decision strategies. *Frontiers in Psychology, 1*, 235.

Sutter, M., Haigner, S., & Kocher, M. G. (2010). Choosing the carrot or the stick? Endogenous institutional choice in social dilemma situations. *Review of Economic Studies, 77*(4), 1540–1566.

Tinbergen, N. (1963). On aims and methods of ethology. *Zeitschrift für Tierpsychologie, 20*, 410– 433.

Tomasello, M., Melis, A. P., Tennie, C., Wyman, E., & Herrmann, E. (2012). Two key steps in the evolution of human cooperation: The Interdependence Hypothesis. *Current Anthropology, 53*, 673–692.

Tomasello, M., & Vaish, A. (2013). Origins of human cooperation and morality. *Annual Review of Psychology, 64*, 231–255.

Tomasello, M., & Gonzalez-Cabrera, I. (2017). The role of ontogeny in the evolution of human cooperation. *Human Nature, 28*, 274–288.

Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *Quarterly Review of Biology, 46*, 35–57.

van Dijk, E., & De Dreu, C. K. W. (2021). Experimental games and social decision making. *Annual Review of Psychology, 72*, 415–438.

van Kleef, G. A., De Dreu, C. K. W., & Manstead, A. S. R. (2006). Supplication and appeasement in conflict and negotiation: The interpersonal effects of disappointment, worry, guilt, and regret. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*(1), 124–142.

van Kleef, G. A., & Lelieveld, G.-J. (2022). Moving the self and others to do good: The emotional underpinnings of prosocial behavior. *Current Opinion in Psychology, 44*, 80–88.

Warneken, F. (2018). How children solve the two challenges of cooperation. *Annual Review of Psychology, 69*(1), 205–229.

Warneken, F., & Tomasello, M. (2009). Varieties of altruism in children and chimpanzees. *Trends in Cognitive Sciences, 13*, 397–402.

Wedekind, C., & Milinski, M. (2000). Cooperation through image scoring in humans. *Science, 288*, 850–852.

West, S. A., Griffin, A. S., & Gardner, A. (2007). Social semantics: Altruism, cooperation, mutualism, strong reciprocity and group selection. *Journal of Evolutionary Biology, 20*(2), 415–432.

Wilkinson, G. S. (1984). Reciprocal food sharing in the vampire bat. *Nature, 308*, 181–184.

Williams, G. C. (1966). *Adaptation and natural selection*. Princeton: Princeton University Press.

Wilson, D. S., & Sober, E. (1994). Reintroducing group selection to the human behavioral sciences. *Behavioral and Brain Sciences. 17*(4), 585–654.

Winke, T., & Stevens, J. R. (2017). Is cooperative memory special? The role of costly errors, context, and social network size when remembering cooperative actions. *Frontiers in Robotics and AI, 4*, 52.

Wyss, A. M., & Knoch, D. (2022). Neuroscientific approaches to study prosociality. *Current Opinion in Psychology, 44*, 38–43.

Zoh, Y., Chang, S. W. C., & Crockett, M. J. (2022). The prefrontal cortex and (uniquely) human cooperation: A comparative perspective. *Neuropsychopharmacology, 47*, 119–133.

EVRİMSEL PSİKOLOJİ KAPSAMINDA GRUP SÜREÇLERİ

Özlem Ersan

14

► Giriş

Darwin, *İnsanın Türeyişi* adlı ünlü eserinde, diğerleri ile birlikte yaşayan canlıların çeşitli tehlikelerden daha fazla kurtulurken, yalnızlığı tercih edenlerin daha fazla miktarda yok olacağını belirtmiştir. Şüphesiz bir şekilde grup içinde yaşamak insanın başvurduğu en avantajlı adaptif stratejilerden biridir. İlkel insan beslenme, barınma, güvenlik ve üreme gibi konularda sahip olduğu birçok problemin çözümünü topluluk hâlinde yaşamakta bulmuştur. Bu bölümde, grupların oluşumuna ve modern insanın deneyimlediği grup süreçlerinin evrimsel arka planına bir ışık tutulması hedeflenmektedir.

En basit şekliyle söylenmesi gerekirse grup, bir hedefe ulaşmak için bir araya gelen ve diğer bireylerle etkileşim hâlinde olan, en az iki kişiden oluşan insan topluluğudur (Cartwright ve Zander, 1968; Lewin, 1948; Nijstad ve Van Knippenberg, 2008; Turner, 1982). Grupların özelliklerinden bahsederken kişilerin birbirleriyle rol ve statü ilişkisi içinde olduklarının ve grup içinde kişilerin davranışlarını düzenleyen bir dizi değerler ve normlar bulunduğunun da altının çizilmesi gerekmektedir (Sherif ve Sherif, 1969). Gruplar istikrarlı bir yapıya sahip olup kişilerin ortak bir hedefte birleştiği yapılardır (Baron ve Byrne, 1994). Daha sosyal psikolojik bir perspektiften bakıldığında, grupların kişilerin kendilik kavramlarını tanımlamalarında da önemli bir işlevi olduğunu söylenebilir (Aronson ve ark., 2016). Darley'e (2004) göre diğer insanlar, sosyal dünyanın doğası hakkındaki belirsizliği çözmeye yardımcı olan önemli bir bilgi kaynağıdırlar. Gruplar ayrıca, kabul edilebilir davranışın ne olduğunu tanımlayan açık veya örtük kurallar olan sosyal normların oluşturulmasına da yardımcı olmaktadırlar (Aronson ve ark., 2016).

► Kaynakça

Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. ve Sommers, S. R. (2016). Social psychology and health. Ninth. Pearson, 477-493.

Atran, S. ve Norenzayan, A. (2004). Religion's evolutionary landscape: Counterintuition, commitment, compassion, communion. *Behavioural and Brain Sciences, 27*, 713-77.

Attridge, N. ve Van Vugt, M. (2010). *Humour as mate signal*. VU University, the Netherlands: Unpublished Manuscript.

Barbarino, M.-L., & Stürmer, S. (2016). Different origins of xenophile and xenophobic orientations in human personality structure: A theoretical perspective and some preliminary findings. *Journal of Social Issues, 72*(3), 432–449.

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachment as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin, 117*, 497–529.

Bateson, M., Nettle, D. ve Roberts, G. (2006). Cues of being watched enhance cooperation in a real-world setting, *Biology Letters, 2*, 412-414.

Böhm, R., Rusch, H., & Baron, J. (2020). The psychology of intergroup conflict: A review of theories and measures. *Journal of Economic Behavior & Organization*, *178*, 947-962.

Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues, 55*(3), 229-444.

Brewer, M. B., Caporael, L. R. (2006). An evolutionary perspective on social identity: Revisiting groups., in: Schaller, M., Simpson, J., Kenrick, D. (Eds.), Evolution and social psychology. Psychology Press, New York, 143–161.

Brosnan, S. F., Newton-Fisher, N. E. ve Van Vugt, M. (2009). A melding of minds: When primatology meets personality and social psychology. *Personality and Social Psychology Review*.

Boyer, P. (2003). Religious thought and behaviour as by-products of brain function. *Trends in cognitive sciences, 7*(3), 119-124.

Buss, D. M. (1990). Evolutionary Social Psychology: Prospects and Pitfalls. *Motivation and Emotion*, 14:264-286.

Buss, D. M. (1991). Do women have evolved mate preferences for men with resources? A reply to Smuts. *Ethology and Sociobiology, 12*(5), 401-408.

Buss, D. M. (1995). Evolutionary psychology: A new paradigm for psychological science. *Psychological Inquiry, 6*, 1-30.

Buss, D. M. (1996). The evolutionary psychology of human social strategies. In E.T. Higgins & A. W. Kruglanski (Eds.), Social psychology: Handbook of basic principles (pp. 3-38). New York: Guilford Press.

Buss, D. M. (2015). *Evolutionary psychology: The new science of the mind*. Routledge.

Buss, D. M. ve Duntley, J. D. (2011). The evolution of intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior, 16*, 411-419.

Byrne, B. M. ve Baron, P. (1994). Measuring adolescent depression: Tests of equivalent factorial structure for English and French versions of the Beck Depression Inventory. *Applied Psychology: An International Review*.

Canetti-Nisim, D., & Pedahzur, A. (2003). Contributory factors to political xenophobia in a multi-cultural society: The case of Israel. *International Journal of Intercultural Relations, 27*(3), 307–333.

Caporael, L. (1997). The evolution of truly social cognition: The core configurations model. *Personality and Social Psychology Review, 1*, 276-298.

Caporael, L. R. (2001). Evolutionary Psychology: Toward a Unifying Theory and a Hybrid Science. *Annual Review of Psychology, 52*(1), 607–628.

Cartwright, D. ve Zander, A. (1968). Group dynamics: Research and theory. New York: Harper & Row.

Cosmides, L. ve J. Tooby (1994). Origins of Domain Specificity: The Evolution of Functional Organization. In Mapping the Mind, L. Hirschfeld and S. Gelman, eds. Cambridge: Cambridge University Press.

Darley, J. M. (2004). Social comparison motives in ongoing groups. In M. B. Brewer & M. Hewstone (Eds.), Emotion and motivation (pp. 281–297). Malden, MA: Blackwell.

Darwin, C. (1871). The Descent of Man. London: John Murray.

Diaz, J. & Zirkel, S. (2012). Globalization, Psychology, and Social Issues Research: An Introduction and Conceptual Framework. Social Issues, 68, 439-453.

Dunbar, R. (1993). Coevolution of neocortical size, group size, and language in humans. *Behavioral and Brain Sciences, 16*, 681–735.

Dunbar, R. (2004). The human story. London: Faber & Faber.

Faulkner, J., Schaller, M., Park, J. H., & Duncan, L. A. (2004). Evolved disease-avoidance mechanisms and contemporary xenophobic attitudes. *Group Processes and Intergroup Behavior, 7*, 333–353.

Fields, R. M. (2007). Xenophobia: A Consequence of Posttraumatic Stress Disorder. Trauma Psychology: Issues in Violence, Disaster, Health, and Illness (1. Baskı) içinde (289-305). United States of America: Praeger Publishers.

Forsyth, Donelson R. (2014). "The Psychology of Groups". In Psychology, edited by R. Biswas-Diener and E. Diener. Noba Textbook Series. Champaign, IL: DEF Publishers.

Glowacki, L., Wilson, M. L., & Wrangham, R. W. (2020). The evolutionary anthropology of war. *Journal of Economic Behavior & Organization*, *178*, 963-982.

Gonzales, K. V., Verkuyten, M., Weesie, J. ve Poppe, E. (2008). Prejudice Towards Muslims in The Netherlands: Testing Integrated Threat Theory. *British Journal of Social Psychology, 47*, 667–685.

Griskevicius, V.Goldstein, N. J., Mortensen C. R., Cialdini, R. B., ve Kenrick, D. T. (2006). Going along versus going alone: when fundamental motives facilitate strategic (non)conformity. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*, 281-294.

Hardy, C. L. ve Van Vugt, M. (2006). Nice guys finish first: The competitive altruism hypothesis. *Personality and Social Psychology Bulletin, 32*, 1402-1413.

Iredale, W., Van Vugt., M. ve Dunbar, R. (2008). Showing off in humans: Male generosity as mate signal. *Evolutionary Psychology, 6*, 386-392.

Joffe, H. (1999). Risk and 'The Other'. Cambridge University Press, Cambridge.

Kameda, T. ve Tindale, R. S. (2006). Groups as adaptive devices: Human docility and group aggregation mechanisms in evolutionary context. In M. Schaller, J. A. Simpson, ve D. T. Kenrick (Eds.), *Evolution and social psychology* (pp. 317-341). New York: Psychology Press.

Katz, D., 1965. Nationalism and strategies of international conflict resolution, in: Kelman, H.C. (Ed.), International behavior: A social psychological analysis. Holt, Rinehart & Winston, New York, pp. 356–390.

Kenrick, D. T., Li, N. P. ve Butner, J. (2003). Dynamical evolutionary psychology: individual decision-rules and emergent social norms. *Psychological Review, 110*, 3-28.

Kurzban, R. ve Leary, M. R. (2001). Evolutionary origins of stigmatization: the functions of social exclusion. *Psychological bulletin, 127*(2), 187.

Kurzban, R., Tooby, J. & Cosmides, L. (2001). Can race be erased? Coalitional computation and social categorization. Proceedings of the National Academy of Sciences, 98, 15387-15392.

Leary, M. R. (2007). Motivational and emotional aspects of the self. *Annual review of psychology, 58*, 317.

Lee, E. (2020). America first, immigrants last: American xenophobia then and now. *The Journal of the Gilded Age and Progressive Era, 19*(1), 3–18.

Lee, R. B., & Daly, R. H. (1999). The Cambridge Encyclopedia of Hunters and Gatherers. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Lee, R. B., & DeVore, I. (Eds.). (1968). Man the Hunter. Chicago: Aldine de Gruyter.

Lesetedi, G., & Modie-Moroka, T. (2007). Reverse xenophobia: Immigrants attitudes to citizens in Botswana [Conference presentation abstract]. The African Migrations Workshop: Understanding Migration Dynamics in the Continent at the Centre for Migration Studies, University of Ghana, Ghana.

Levada, Y. A. (1994). Novyi russkiy natsionalizm: ambitsii, phobii, kompleksi. Ekonomicheskiye i sotsial'nyie peremeni: Monitoring obshchestvennogo mneniya, (1), 15–17.

Lewin, K. (1948). *Resolving social conflicts: Selected papers in group dynamics*. New York: Harper.

Lynch, M. & O'Hely, M. (2001). Captive breeding and the genetic fitness of natural populations. *Conservation Genetics, 2*, 363-378.

McDonald, M. M., Navarrete, C. D., & Van Vugt, M. (2012). Evolution and the psychology of intergroup conflict: the male warrior hypothesis. Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B, *Biological Sciences, 367*(1589), 670–679.

Navarrete, C. D., & Fessler, D. M. T. (2006). Disease avoidance and ethnocentrism: The effects of disease vulnerability and disgust sensitivity on intergroup attitudes. *Evolution and Human Behavior, 27*, 270–282.

Nesse, R. (2007). Runaway selection for displays of partner value and altruism. *Biological Theory, 2*, 143-155.

NGO Committee on Migration. (2001). International migration, racism, discrimination and xenophobia. https://www2.ohchr.org/english/issues/migration/taskforce/docs/wcar.pdf sayfasından alınmıştır.

Nijstad, B. A. ve Van Knippenberg, D. (2008). The psychology of groups: Basic principles. *Introduction to social psychology: A European perspective*, 244-262.

Nowak, M. A. ve Sigmund, K. (2005). Evolution of indirect reciprocity. *Nature, 437*(7063), 1291-1298.

Park, J., Schaller, M. ve Van Vugt, M. (2008). The psychology of human kin recognition: Heuristic cues, erroneous inferences, and their implications. *Review of General Psychology, 12*, 215-235.

Psychology Dictionary. (2015). What is xenophobia? Definition of xenophobia. https://psychologydictionary.org/xenophobia/ sayfasından alınmıştır.

Rahim. R. (2017). THE NEUROEVOLUTIONARY ROOTS OF XENOPHOBIA. *Explorations: The UC Davis Undergraduate Research Journal, 19*.

Redmond, B. F., & Graehling, S. M. (2013). Intergroup theories (integrated threat, social identity, and social dominance).

Rushton, J. P. (2005). Ethnic nationalism, evolutionary psychology and genetic similarity theory. *Nations & Nationalism, 11*(4), 489–507.

Rzepnikowska, A. (2018). Racism and xenophobia experienced by Polish migrants in the UK before and after Brexit vote. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 45*(1), 61–77.

Saatcı, G. (2016). Kültürler Arası Turist Tutumları: Bütünleşik Tehdit Teorisi Çerçevesinde Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Saçaklı, A. (2018). Irkçılığın Evrimsel Temellerine Dair. *PiVOLKA*, 28(8), 18-19.

Schiefenhövel, W. (1997). Good tastes and bad tastes: Preferences and aversions as biological principles. In H. MacBeth (Ed.), Food preferences and taste (s. 55–64). Providence State: Berghahn.

Semerci, B. (2011). Farklılık ve Kültür: Zenofobi. Erişim: 18 Aralık 2017, http://www.sabah.com.tr/yazarlar/cumartesi/bsemerci/2011/11/05/farklilik-ve kültürzenofobi.

Sidanius, J., & Kurzban, R. (2003). Evolutionary Approaches to Political Psychology. In D. O. Sears, L. Huddy, & R. Jervis (Eds.), Oxford Handbook of Political Psychology (pp. 146–181). Oxford and New York: Oxford University Press.

Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Stephan, W. G., Diaz-Loving, R. ve Duran, A. (2000). Integrated Threat Theory and Intercultural Attitudes: Mexico and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 31*, 240-249.

Sherif, M. ve Sherif, C. W. (1969). Social Psychology (New York: Harper and Row Publishers, Inc.).

Simpson, J. A. ve LaPaglia, J. (2010). Evolutionary psychology. In J. M. Levine ve M. A. Hogg (Eds.), Encyclopedia of group processes & intergroup relations (Vol. 1, pp. 258- 262). Los Angeles: Sage.

Stürmer, S., Benbow, A. E. F., Siem, B., Barth, M., Bodansky, A. N., & Lotz-Schmitt, K. (2013). Psychological foundations of xenophilia: The role of major personality traits in predicting favorable attitudes toward cross-cultural contact and exploration. *Journal of Personality & Social Psychology, 105*(5), 832–851.

Sundie, J. M., Cialdini, R. B., Griskevicius, V. ve Kenrick, D. T. (2006). Evolutionary social influence. In M. Schaller, J. A. Simpson, & D. T. Kenrick (Eds.), *Evolution and social psychology* (pp. 287-316). New York: Psychology Press.

Tafira, K. (2011). Is xenophobia racism? *Anthropology Southern Africa, 34*(3-4), 114-121.

The United Nations. (2013). Xenophobia. Human right of the High Commissioner for Human Rights, Palaisdes Nations. CH-1211 Geneva 10, Switzerland.

Tooby, J., Cosmides, L. (2010). Groups in mind: The coalitional roots of war and morality, in: Hogh-Olesen, H. (Ed.), Human morality and sociality. Evolutionary and comparative perspectives. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 191–234.

Tinbergen, N. (1963). On the aims and methods in ethology. *Zeitschrift for Tierpsychology, 20*, 410-433.

Turner, J. C. (1982). Towards a cognitive redefinition of the social group. In H. Tajfel (Ed.), *Social identity and intergroup relations,*15-40.

Ullah, A. K. M. A., & Huque, A. S. Q. (2014). Asian immigrants in North America with HIV/AIDS stigma, vulnerabilities and human rights.

Van der Veer, K., Ommundsen, R., Yakushko, O., Higler, L., Woelders, S., & Hagen, K. A. (2013). Psychometrically and qualitatively validating a cross-national cumulative measure of fear-based xenophobia. *Quality & Quantity, 47*(3), 1429–1444.

Van Vugt, M. ve Kameda, T. (2012). The Evolutionary Psychology of Group Processes. In edited by Levine, J. M. *Group processes*. Psychology Press.

Van Vugt, M. ve Schaller, M. (2008). Evolutionary approaches to group dynamics: An introduction. Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 12, 1-6.

Wesselmann, E. D., Nairne, J. S. ve Williams, K. D. (2012). An evolutionary social psychological approach to studying the effects of ostracism. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology, 6*(3), 309-328.

Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology, 58*, 425-452.

Williams, K. D. ve Zadro, L. (2005). Ostracism: The indiscriminate early detection system. In K.D. Williams, J.P. Forgas, & W. von Hippel (Eds.), The Social Outcast: Ostracism, Social Exclusion, Rejection and Bullying (pp. 19-34). New York: Psychology Press.

Wilson, D. S. (2012). The social conquest of earth. Princeton University Press, New Jersey, NJ.

Wilson, D. S., Timmel, J. ve Miller, R. (2004). Cogntive cooepration: When the going gets tought think as a group. *Human Nature, 15*, 225-250.

Wilson, D. S., Van Vugt. M. ve O'Gorman, R. (2008). Multi-level selection theory and major evolutionary transitions: Implications for psychological science. *Current Directions in Psychological Science*.

Yakushko, O. (2009). Xenophobia: Understanding the roots and consequences of negative attitudes toward immigrants. *The Counseling Psychologist, 37*(1), 36–66.

EVRİMSEL PSİKOLOJİ BAKIŞ AÇISINDAN SALDIRGANLIK

Bilgesu Atılgan

15

Darwin'in (1859) "türlerin kökeni" yaklaşımına dayanan evrim kuramına göre bir davranışın tür içinde aktarılması, o davranışın o türün bulunduğu çevrede hayatta kalma şansını artıracak şekilde adaptif olmasına bağlıdır. Bu durumda günümüz modern dünyasında yaygın şekilde "uyumsuz" kabul edilen, bireylerin dışlanmasına ve sistem tarafından cezalandırılmasına neden olabilen saldırgan davranışın nasıl adaptif olabileceği sorusu akla gelmektedir. Saldırganlık, hedefi olan kişiye zarar verme niyeti ile yapılmış davranış olarak tanımlanmaktadır. Bir davranışın saldırgan olarak sınıflandırılması için saldırgan davranışı gerçekleştiren aktörün zarar verme niyeti ve farkındalığına sahip olması ve saldırgan davranışın hedefinde bu davranışın kaçma dürtüsüne sebep olması gerekmektedir (Bushman ve Anderson, 2001). Saldırganlığı açıklamaya yönelik birçok farklı kuram olsa da (Berkowitz, 1993; Freud, 1920; Huesmann, 1998; Lorenz, 1966) evrimsel bakış açısının saldırganlığa olan yaklaşımı hem insanlar ve hayvanlar arasındaki benzer saldırganlık örüntülerini açıklamak konusunda (Wrangham ve Peterson, 1996) hem de saldırganlığın tarih öncesi dönemlere dayanan ve böylece ilkel insandan bu yana gelen tarihsel görünümünü açıklamak konusunda (Buss ve Shackelford, 1997) diğer kuramlara göre daha avantajlı durumda olduğu görülmektedir. Her ne kadar çoğu kültür içinde saldırgan davranış açıkça kabul görmese de tarih boyunca yaşanmış savaşlar ve soykırımlar gibi şiddet gösterilerinin yaygınlığı düşünüldüğünde insanın oldukça saldırgan bir tür olduğu gerçeği görülmektedir (Heinze, 2013). O hâlde saldırganlık nasıl medeni olarak kabul edilen bir canlı olan insanın problemleri için adaptif bir çözüm yolu olabilir?

nan çatışmaları açıklama konusunda da evrimsel psikoloji yaklaşımının oldukça değerli hipotezler sunduğu görülmektedir.

Ancak her ne kadar evrimsel psikoloji, saldırganlığın birçok farklı probleme çözüm sağlayarak çevreye uyumumuzu ve üreme başarımızı artırdığını gösterse de bu durum, evrim kuramının saldırganlığı meşru kılmak gibi bir amacı olduğu şeklinde yanlış anlaşılmamalıdır. Tıpkı fiziksel üstünlüğe sahip olmanın bir erkeğin bir kadına tecavüzünü haklı kılmayacağı gibi atalarımızdan gelen belli saldırgan davranış örüntülerine sahip olmamız da saldırganlığımızı geçerli kılan nedenler değildir. Saldırganlığın toplumsal bir problem olduğu açıktır. Tıpkı diğer tüm problemlerde olduğu gibi istikrarlı bir çözüm elde edebilmek için saldırganlığın doğasının da yeterince anlaşılması gerekir. Bu noktada evrimsel psikoloji yaklaşımı oldukça değerli bilgiler sağlayarak yardımcı olmaktadır.

► Kaynakça

Abbey, A. ve Harnish, R. J. (1995). Perception of sexual intent: The role of gender, alcohol consumption, and rape supportive attitudes. *Sex Roles 32*, 297–313. https://doi.org/10.1007/BF01544599.

Abbey, A., Zawacki, T.ve McAuslan, P. (2000). Alcohol's effect on sexual perception. *Journal of Studies on Alcohol, 61*, 688-697. https://doi.org/10.15288/jsa.2000.61.688.

Adams-Curtis, L. E. ve Forbes, G. B. (2004). College women's experiences of sexual coercion: A review of cultural, perpetrator, victim, and situational variables. Trauma, *Violence, & Abuse, 5*(2), 91–122. https://doi.org/10.1177/1524838003262331.

Al-Shawaf, L., Lewis, D. M. G. ve Buss, D. M. (2018). Sex differences in disgust: Why are women more easily disgusted than men? *Emotion Review, 10*(2), 149–160. https://doi.org/10.1177/1754073917709940.

Anderson, I. ve Lyons, A. (2005). The effect of victims' social support on attributions of blame in female and male rape. *Journal of Applied Social Psychology, 35*(7), 1400-1417. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2005.tb02176.x.

Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real-world settings: A meta-analytic review. *Review of General Psychology, 8*(4), 291-322. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2005.tb02176.x.

Archer, J. (2009). Does sexual selection explain human sex differences in aggression? *Behavioral and Brain Sciences, 32*(3-4), 249-266. https://doi.org/10.1017/S0140525X09990951.

Archer, J. ve Côté, S. (2005). Sex differences in aggressive behavior: A developmental and evolutionary perspective. R. E. Tremblay, W. W. Hartup, & J. Archer (Ed.), *Developmental origins of aggression* içinde (s. 425–443). The Guilford Press.

Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its causes, consequences, and control.* Philadelphia, PA: Temple University Press.

Archer, J. ve Coyne, S. M. (2005). An integrated review of indirect, relational, and social aggression. *Personality and Social Psychology Review, 9*(3), 212–230. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0903_2.

Basile, K. C. (2002). Prevalence of wife rape and other intimate partner sexual coercion in a nationally representative sample of women. *Violence and Victims, 17*(5), 511-524. https://doi.org/10.1891/vivi.17.5.511.33717.

Bergdahl, J. (2007). Ethnic and gender differences in attitudes toward driving. *The Social Science Journal, 44*(1), 91-97. https://doi.org/10.1016/j.soscij.2006.12.008.

Berkowitz, L. (2012). A different view of anger: The cognitive-neoassociation conception of the relation of anger to aggression. *Aggressive Behavior, 38*(4), 322-333. https://doi.org/10.1002/ab.21432.

Bertakis, K. D., Azari, R., Helms, L. J., Callahan, E. J. ve Robbins, J. A. (2000). Gender differences in the utilization of health care services. *Journal of Family Practice, 49*(2), 147-147.

Betzig, L. (1992). Roman polygyny. *Ethology and Sociobiology, 13*(5-6), 309-349. https://doi.org/10.1016/0162-3095(92)90008-R.

Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles 30*, 177–188. https://doi.org/10.1007/BF01420988.

Björkqvist, K. (2018). Gender differences in aggression. *Current Opinion in Psychology, 19*, 39-42. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.03.030.

Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M., & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. Aggressive Behavior, 18(2), 117-127. https://doi.org/10.1002/1098-2337(1992)18:2<117::AID-AB2480180205>3.0.CO;2-3.

Bozok, M. (2018). Türkiye'de ataerkillik, kapitalizm ve erkeklik ilişkilerinde biçimlenen babalık. *Fe Dergi, 10*(2), 30-42.

Bushman, B. J. ve Anderson, C. A. (2001). Is it time to pull the plug on hostile versus instrumental aggression dichotomy?. *Psychological Review, 108*(1), 273-279.

Buss, D. M. (1989). Conflict between the sexes: Strategic interference and the evocation of anger and upset. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*(5), 735–747. https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.5.735.

Buss, D. M. (1996). The evolutionary psychology of human social strategies. E. T. Higgins ve A. W. Kruglanski (Ed.), *Social psychology: Handbook of basic principles* içinde (s. 3–38). The Guilford Press.

Buss, D. M. (2000). *The dangerous passion: Why jealousy is as necessary as love and sex*. Simon and Schuster.

Buss, D. M. (2003). Sexual strategies: A journey into controversy. *Psychological Inquiry, 14*(3-4), 219-226. doi:10.1207/S15327965 PLI1403&4_7.

Buss, D. M. (2017). Sexual conflict in human mating. *Current Directions in Psychological Science, 26*(4), 307–313. https://doi.org/10.1177/0963721417695559.

Buss, D. M. (2015). *Evolutionary psychology: The new science of the mind*. Routledge.

Buss, D. M. ve Duntley, J. D. (2011). The evolution of intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior, 16*(5), 411-419. https://doi.org/10.1016/j.avb.2011.04.015.

Buss, D. M. ve Duntley, J. D. (2014). Intimate partner violence in evolutionary perspective. T.K. Shackelford ve R.D. Hansen (Ed.), *The evolution of violence* içinde (s. 1-21). Springer.

Buss, D. M., & Haselton, M. (2005). The evolution of jealousy. *Trends in Cognitive Sciences, 9*(11), 506-506.

Buss, D. M., Larsen, R. J., Westen, D. ve Semmelroth, J. (1992). Sex differences in jealousy: evolution, physiology, and psychology. *Psychological Science, 3*, 251–255. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1992.tb00038.x.

Buss, D. M. ve Shackelford, T. K. (1997). Human aggression in evolutionary psychological perspective. *Clinical Psychology Review, 17*(6), 605-619. https://doi.org/10.1016/S0272-7358(97)00037-8.

Buss, D. M., Shackelford, T. K., Kirkpatrick, L. A., Choe, J. C., Lim, H. K., Hasegawa, M., ... ve Bennett, K. (1999). Jealousy and the nature of beliefs about infidelity: Tests of competing hypotheses about sex differences in the United States, Korea, and Japan. *Personal Relationships, 6(1),* 125-150. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1999.tb00215.x.

Campbell, A. (1999). Staying alive: Evolution, culture, and women's intrasexual aggression. *Behavioral and Brain Sciences, 22*(2), 203-214. https://doi.org/10.1017/S0140525X99001818.

Campbell, A. (2004). Female competition: Causes, constraints, content, and contexts. *Journal of Sex Research, 41*(1), 16–26. https://doi.org/10.1080/00224490409552210.

Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M. ve Little, T. D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development, 79*(5), 1185-1229. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01184.x.

Ceylan, S., Doğulu, C., & Akbaş, G. (2016). Namus adına kadına yönelik şiddete dair sosyal temsiller: Karma yöntemli bir çalışma. *Türk Psikoloji Yazıları, 19*, 50-60.

Chang, L., Lu, H. J., Li, H., & Li, T. (2011). The Face That Launched a Thousand Ships: The Mating-Warring Association in Men. Personality and Social Psychology Bulletin, 37(7), 976–984. https://doi.org/10.1177/0146167211402216.

Clutton-Brock, T. (2009). Sexual selection in females. Animal behaviour, 77(1), 3-11. https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2008.08.026.

Cohen, L. J., & Campos, J. J. (1974). Father, mother, and stranger as elicitors of attachment behaviors in infancy. *Developmental Psychology, 10*(1), 146–154. https://doi.org/10.1037/h0035559.

Cross, C. P. ve Campbell, A. C. (2014). Violence and aggression in women. T. K. Shackelford ve R. D. Hansen (Ed.), *The evolution of violence* içinde (s. 211-232). Springer.

Cyrus, K., Schwarz, S., & Hassebrauck, M. (2011). Systematic cognitive biases in courtship context: Women's commitment skepticism as a life-history strategy? *Evolution & Human Behavior, 32*, 13–20. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2010.07.006.

Dafoe, A., Renshon, J. & Huth, P. (2014). Reputation and status as motives for war. *Annual Reviews, 17*, 371-393. https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-071112-213421.

Daly, M., & Wilson, M. (1988). Evolutionary social psychology and family homicide. *Science, 242*(4878), 519-524. https://doi.org/10.1126/science.3175672.

Darwin, C. (1859). *On the origin of species*. London: Murray.

DeSteno, D., Bartlett, M. Y., Braverman, J., & Salovey, P. (2002). Sex differences in jealousy: Evolutionary mechanism or artifact of measurement? *Journal of Personality and Social Psychology, 83*(5), 1103–1116. https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.5.1103.

Farris, C., Treat, T. A., Viken, R. J., & McFall, R. M. (2008). Sexual coercion and the misperception of sexual intent. *Clinical Psychology Review, 28*(1), 48-66. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.03.002.

Foley, R. A. (1996). An evolutionary and chronological framework for human social behaviour. *Proceedings of The British Academy, 88*, 95-118.

Freeman, H. ve Brown, B. B. Primary attachment to parents and peers during adolescence: Differences by attachment style. *Journal of Youth and Adolescence 30*, 653–674 (2001). https://doi.org/10.1023/A:1012200511045.

Freud, S. (1920). *Beyond the pleasure principle.* New York: Bantam Books.

Erden, G. ve Akdur, S. (2018). Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet ve kadın cinayetleri. *Klinik Psikoloji Dergisi, 2*(3), 128-139. https://doi.org/10.31828/kpd2602443808092018m000003.

Goetz, C. D., Easton, J. A., Lewis, D. M. ve Buss, D. M. (2012). Sexual exploitability: Observable cues and their link to sexual attraction. *Evolution and Human Behavior, 33*(4), 417-426. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2011.12.004.

Goetz, A. T. ve Shackelford, T. K. (2009). Sexual coercion in intimate relationships: A comparative analysis of the effects of women's infidelity and men's dominance and control. *Archives of Sexual Behavior, 38*(2), 226-234. https://doi.org/10.1007/s10508-008-9353-x.

Goetz, A. T., Shackelford, T. K., Platek, S. M., Starratt, V. G. ve McKibbin, W. F. (2007). Sperm competition in humans: Implications for male sexual psychology, physiology, anatomy, and behavior. *Annual Review of Sex Research, 18*(1), 1-22. https://doi.org/10.1080/10532528.2007.10559845.

Goetz, A. T., Shackelford, T. K., Weekes-Shackelford, V. A., Euler, H. A., Hoier, S., Schmitt, D. P. ve LaMunyon, C. W. (2005). Mate retention, semen displacement, and human sperm competition: A preliminary investigation of tactics to prevent and correct female infidelity. *Personality and Individual Differences, 38*(4), 749-763. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.05.028.

Goymann, W., East, M. L. ve Hofer, H. (2001). Androgens and the role of female "hyperaggressiveness" in spotted hyenas (Crocuta crocuta). *Hormones and Behavior, 39*(1), 83-92. https://doi.org/10.1006/hbeh.2000.1634.

Harris, C. R. (2003). A review of sex differences in sexual jealousy, including self-report data, psychophysiological responses, interpersonal violence, and morbid jealousy. *Personality and Social Psychology Review, 7*(2), 102-128. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0702_102-128.

Hay, D. F. (2007). The gradual emergence of sex differences in aggression: alternative hypotheses. *Psychological Medicine, 37*(11), 1527-1537. doi:10.1017/S0033291707000165.

Haselton, M. G., & Buss, D. M. (2000). Error management theory: A new perspective on biases in cross-sex mind reading. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*(1), 81–91. https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.1.81.

Heinze, J. (2012). Aggression in Humans and Other Animals–A Biological Prelude. H.H. Kortüm ve J. Heinze (Ed.), *Aggression in Humans and Other Primates* içinde, (s. 1-7). De Gruyter.

Horowitz, M., McDermott, R. ve Stam, A. C. (2005). Leader age, regime type, and violent international relations. *Journal of Conflict Resolution, 49*(5), 661-685. https://doi.org/10.1177/0022002705279469.

Huesmann, L. R. (1998). *Human aggression: Theories, research and implications for social policy.* San Diego, CA: Academic Press.

Johnson, D. D., McDermott, R., Barrett, E. S., Cowden, J., Wrangham, R., McIntyre, M. H. ve Peter Rosen, S. (2006). Overconfidence in wargames: experimental evidence on expectations, aggression, gender and testosterone. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences, 273*, 2513-2520. https://doi.org/10.1098/rspb.2006.3606.

Kanazawa, S. (2009). Evolutionary psychological foundations of civil wars. *The Journal of Politics, 71*(1), 25-34. https://doi.org/10.1017/S0022381608090026.

Kar, H. L. ve O'Leary, K. D. (2013). Patterns of psychological aggression, dominance, and jealousy within marriage. *Journal of Family Violence, 28*(2), 109-119. https://doi.org/10.1007/s10896-012-9492-7.

Kappeler, P. M. (1990). Female dominance in Lemur catta: more than just female feeding priority?. *Folia Primatologica, 55*(2), 92-95.

Kalichman, S. C., Williams, E. A., Cherry, C., Belcher, L. ve Nachimson, D. (1998). Sexual coercion, domestic violence, and negotiating condom use among low-income African American women. *Journal of Women's Health, 7*(3), 371-378. https://doi.org/10.1089/jwh.1998.7.371.

Kaighobadi, F., Shackelford, T. K. ve Goetz, A. T. (2009). From mate retention to murder: Evolutionary psychological perspectives on men's partner-directed violence. Review of General Psychology, 13(4), 327-334. https://doi.org/10.1037/a0017254.

Koukounas, E., Djokic, J., & Miller, P. (2015). The effect of gender and alcohol placement in the processing of sexual intent. Drug and Alcohol Review, 34(2), 194-201. https://doi.org/ 10.1111/dar.12214

Krahé, B. (2013). *The social psychology of aggression*. Routledge.

Krahé, B., Schuster, I. ve Tomaszewska, P. (2021). Prevalence of sexual aggression victimization and perpetration in a German university student sample. *Archives of Sexual Behavior, 50*(5), 2109-2121. https://doi.org/10.1007/s10508-021-01963-4.

Kring, A. M. (2000). Gender and anger. A. H. Fischer (Ed.), *Gender and emotion: Social psychological perspectives* içinde (s. 211–231). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511628191.011.

Kruger, D. J. ve Nesse, R. M. (2006). An evolutionary life-history framework for understanding sex differences in human mortality rates. *Human Nature, 17*, 74–97. https://doi.org/10.1007/s12110-006-1021-z.

Laak, J. J. T., Olthof, T. ve Aleva, E. (2003). Sources of annoyance in close relationships: Sex-related differences in annoyance with partner behaviors. *The Journal of Psychology, 137*(6), 545-559. https://doi.org/10.1080/00223980309600634.

Leung, A. K. ve Cohen, D. (2011). Within- and between-culture variation: Individual differences and the cultural logic of honor, face, and dignity cultures. *Journal of Personality and Social Psychology, 100*, 507-526. https://doi.org/10.1037/a0022151.

Lindgren, K. P., Parkhill, M. R., George, W. H. ve Hendershot, C. S. (2008). Gender differences in perceptions of sexual intent: A qualitative review and integration. *Psychology of Women Quarterly, 32*(4), 423–439. https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2008.00456.x.

Lindgren, K. P., Shoda, Y. ve George, W. H. (2007). Sexual or friendly? Associations about women, men, and self. *Psychology of Women Quarterly, 31*(2), 190-201. https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2007.00352.x.

Lopez, A. C. (2017). The evolutionary psychology of war: Offense and defense in the adapted mind. *Evolutionary Psychology, 15*(4), 1-23. https://doi.org/10.1177/1474704917742720

Lorenz, K. (1966). *On aggression.* London: Routledge.

MacDonald, K. (1995). Evolution, the five-factor model, and levels of personality. *Journal of Personality, 63*(3), 525-567. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1995.tb00505.x.

Malamuth, N. M., Huppin, M. ve Paul, B. (2015). Sexual coercion. D.M. Buss (Ed.), *The handbook of evolutionary psychology* içinde, (s. 394-418). Wiley. https://doi.org/10.1002/9780470939376.ch13.

McDonald, M. M., Navarrete, C. D. ve Van Vugt, M. (2012). Evolution and the psychology of intergroup conflict: The male warrior hypothesis. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 367*(1589), 670-679. https://doi.org/10.1098/rstb.2011.0301.

McKibbin, W. F., Shackelford, T. K., Goetz, A. T., Bates, V. M., Starratt, V. G. ve Miner, E. J. (2009). Development and initial psychometric assessment of the rape avoidance inventory. *Personality and Individual Differences, 46*(3), 336-340. https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.10.026.

McLean, C. P. ve Anderson, E. R. (2009). Brave men and timid women? A review of the gender differences in fear and anxiety. *Clinical Psychology Review, 29*(6), 496-505. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.05.003.

Mirowsky, J. ve Ross, C. E. (1995). Sex differences in distress: Real or artifact?. *American Sociological Review*, 449-468. https://doi.org/10.2307/2096424.

Mitani, J. C., Gros-Louis, J. ve Richards, A. F. (1996). Sexual dimorphism, the operational sex ratio, and the intensity of male competition in polygynous primates. *The American Naturalist, 147*(6), 966-980. https://doi.org/10.1086/285888.

Ness, C. D. (2004). Why girls fight: Female youth violence in the inner city. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 595*(1), 32-48. https://doi.org/10.1177/0002716204267176.

O'Leary, K. D., Smith Slep, A. M. ve O'Leary, S. G. (2007). Multivariate models of men's and women's partner aggression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 75*, 752–764. https://doi.org/10.1037/0022-006X.75.5.752.

Oliver, M. B. ve Hyde, J. S. (1993). Gender differences in sexuality: a meta-analysis. *Psychological Bulletin, 114*(1), 29.

Owens, G. (2008). Gender differences in health care expenditures, resource utilization, and quality of care. *Journal of Managed Care Pharmacy, 14*(3), 2-6.

Özkan, T. ve Lajunen, T. (2005). Why are there sex differences in risky driving? The relationship between sex and gender-role on aggressive driving, traffic offences, and accident involvement among young Turkish drivers. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 31*(6), 547-558. https://doi.org/10.1002/ab.20062.

Palmer, C. T. ve Tilley, C. F. (1995). Sexual access to females as a motivation for joining gangs: An evolutionary approach. *Journal of Sex Research, 32*(3), 213-217. https://doi.org/10.1080/00224499509551792.

Patel, S. ve Gadit, M. (2008). Karo-Kari: A form of honour killing in Pakistan. *Transcultural Psychiatry, 45*, 683-694. https://doi.org/10.1177/1363461508100790.

Pinker, S. (2011). *The better angels of our nature: The decline of violence in history and its causes.* Penguin UK.

Puts, D. A., Hodges, C. R., Cárdenas, R. A. ve Gaulin, S. J. (2007). Men's voices as dominance signals: vocal fundamental and formant frequencies influence dominance attributions among men. *Evolution and Human Behavior, 28*(5), 340-344. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2007.05.002.

Robinson, V. (2008). *Everyday masculinities and extreme sports: Male identity and rock climbing.* Oxford, England: Berg.

Rodriguez Mosquera, P. M., Manstead, A. S. R. ve Fischer, A.H. (2000). The role of honor related values in the eicitation, experience and communication of pride, shame andanger: Spain and the Netherlands compared. *Personality and Social Psychology Bulletin, 26*, 833-844. https://doi.org/10.1177/0146167200269008.

Rotundo, M., Nguyen, D. H. ve Sackett, P. R. (2001). A meta-analytic review of gender differences in perceptions of sexual harassment. *Journal of Applied Psychology, 86*(5), 914-922. https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.5.914.

Schmitt, D. P., Couden, A. ve Baker, M. (2001). The effects of sex and temporal context on feelings of romantic desire: An experimental evaluation of Sexual Strategies Theory. *Personality and Social Psychology Bulletin, 27*(7), 833–847. https://doi.org/10.1177/0146167201277006.

Seifert, R. (2017). War and rape: A preliminary analysis. R. Jamieson (Ed.), *The Criminology of War* içinde (s. 307-325). Routledge.

Shalev, V., Chodick, G., Heymann, A. D. ve Kokia, E. (2005). Gender differences in healthcare utilization and medical indicators among patients with diabetes. *Public Health, 119*(1), 45-49. https://doi.org/10.1016/j.puhe.2004.03.004.

Shuker, D. M. (2010). Sexual selection: endless forms or tangled bank?. *Animal Behaviour, 79*(3), e11-e17. https://doi.org/10.1016/j.anbehav.20 09.10.031.

Simon, R. W. ve Nath, L. E. (2004). Gender and emotion in the United States: Do men and women differ in self-reports of feelings and expressive behavior?. *American Journal of Sociology, 109*(5), 1137-1176. https://doi.org/10.1086/382111.

Stewart, S. H., Taylor, S. ve Baker, J. M. (1997). Gender differences in dimensions of anxiety sensitivity. *Journal of Anxiety Disorders, 11*(2), 179-200. https://doi.org/10.1016/S0887-6185(97)00005-4.

Symons, D. (1992). On the use and misuse of Darwinism in the study of human behavior. J. Barkow, L. Cosmides ve J. Tooby (Ed.). *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde, (s. 137-162). Oxford University Press.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014). Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması raporu. http://aihmiz.org.tr/aktarimlar/dosyalar/1428409374.pdf

Thorpe, I. J. (2003). Anthropology, archaeology, and the origin of warfare. *World Archaeology, 35*(1), 145-165. https://doi.org/10.1080/0043824032000079198.

Thornhill, R., & Palmer, C. T. (2001). *A natural history of rape: Biological bases of sexual coercion*. MIT Press.

Thornhill, N. W. ve Thornhill, R. (1991). An evolutionary analysis of psychological pain following human (Homo sapiens) rape: IV. The effect of the nature of the sexual assault. *Journal of Comparative Psychology, 105*(3), 243. https://doi.org/10.1037/0735-7036.105.3.243.

Tooby, J. ve Cosmides, L. (2010). Groups in mind: The coalitional roots of war and morality. H. Hogh-Olesen (Ed.), *Human morality and sociality: Evolutionary and comparative perspectives* içinde (s. 191–234). Palgrave MacMillan.

Vaillancourt, T. ve Krems, J. A. (2018). An evolutionary psychological perspective of indirect aggression in girls and women. *The Development of Relational Aggression,* 111-126. https://doi.org/10.1093/oso/9780190491826.003.0008.

Vaillancourt, T. (2013). Do human females use indirect aggression as an intrasexual competition strategy?. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 368*(1631), 20130080. https://doi.org/10.1098/rstb.2013.0080.

Vaillancourt, T. ve Hymel, S. (2006). Aggression and social status: The moderating roles of sex and peer-valued characteristics. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 32*(4), 396-408. https://doi.org/10.1002/ab.20138.

Vugt, M. V., Cremer, D. D. ve Janssen, D. P. (2007). Gender Differences in Cooperation and Competition: The Male-Warrior Hypothesis. *Psychological Science, 18*(1), 19–23. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01842.x.

Waasdorp, T. E., Baker, C. N., Paskewich, B. S. ve Leff, S. S. (2013). The association between forms of aggression, leadership, and social status among urban youth. *Journal of Youth and Adolescence, 42*(2), 263-274. https://doi.org/10.1007/s10964-012-9837-9.

World Health Organization (2011). *Understanding and addressing violence againist women.* https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77434/WHO_RHR_12.37_eng.pdf;jsessionid=86CA1C67F83397960FBD23C6C9965358?sequence=1

Wilson, M., ve Daly, M. (1985). Competitiveness, risk taking, and violence: The young male syndrome. *Ethology and Sociobiology, 6*(1), 59-73. https://doi.org/10.1016/0162-3095(85)90041-X.

Wrangham, R. W., & Peterson, D. (1996). *Demonic males: Apes and the origins of human violence.* Houghton Mifflin Harcourt.

Yaffe, Y. (2020). Systematic review of the differences between mothers and fathers in parenting styles and practices. *Current Psychology*, 1-14. https://doi.org/10.1007/s12144-020-01014-6.

Zinner, D. ve Wheeler, B. C. (2013). Aggression in humans and other primates - Biology, psychology, sociology. H. H. Kortüm ve J. Heinze (Ed.), *Aggression in Humans and Other Primates* içinde, (s. 41-85), De Gruyter.

EVRİMSEL PSİKOLOJİ ÇERÇEVESİNDE AHLAK VE AHLAK GELİŞİMİ

Hatice Işık

16

Evrimsel psikoloji, hayvanların ve insanların bugünkü zihinsel süreçleri ile davranışlarının evrimin bir sonucu olduğunu savunur. Buna göre yaşanılan ortamlardaki tekrarlayan sorunları çözmek için insan zihni ve davranışları tabii ilkeler doğrultusunda evrilmiş ve gelişmiştir. İnsanlar, hayatta kalabilmek ve genlerini sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarabilmek için partner seçiminden yaşadıkları alanı savunmaya, onlara zarar verebilecek durumlardan uzak kalmaktan şiddet göstermeye kadar evrimsel temelli birçok davranış göstermektedir. Bütün bunlara bakıldığında evrim sürecinde sürekliliği sağlayabilmek için insanların kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu düşünülebilir. Ancak belki de evrimsel bakış açısının en ilginç tarafı, bazen kendileri bedel ödemek zorunda olsa da belirli zamanlarda insanların iş birliği yapmaya veya başkalarına karşılıksız yardım etmeye yönelik eğilimleridir.

Bu noktada evrimsel bakış açısıyla ahlak, doğal seçilimin sadece kişinin kendi çıkarlarına yönelik olduğu düşüncesine karşı çıkar. Bunun yerine uyum sürecinde rekabetçi mücadeleyi kabul eder ve bireye en fazla yarar sağlayan özellikleri tercih eder. Ahlakın evrimsel açıdan incelendiği bazı çalışmalar ahlakın ve ahlak kurallarının insanların kendi aralarındaki iş birliği becerilerinin evrimiyle paralel gittiğini savunmuştur (Mcandrew, 2002; Sober ve Wilson, 1998). Çıkar çatışmaları göz önünde bulundurulduğunda, evrimin iş birliği şansını ve kişiler arasındaki uyumu artıran birtakım ahlaki ilkelerin ve bu ilkelere duyarlı kişilerin ortaya çıkmasını desteklediği düşünülmektedir (Haidt, 2012). Birçok çalışma, ahlaki duyarlılığın doğuştan geldiğini ve bebeklerin doğduklarında sezgisel ve duygusal olarak ahlaki ilkelere duyarlı olduklarını göstermiştir (Bloom, 2010).

► Kaynakça

Alexander, R. D. (1987). *The biology of moral systems*. New York, NY: Aldine de Gruyter.

Baldner, C., Pierro, A. ve Kruglanski, A. W. (2020). Moving toward helping behavior: the roles of sympathy, helping goal attainability, and locomotion orientation. *Basic and Applied Social Psychology*, *42*(3), 133–149. https://doi.org/10.1080/01973533.2020.1716358

Bjorklund, D. F. ve Ellis, B. J. (2014). Children, childhood, and development in evolutionary perspective. *Developmental Review*, *34*(3), 225–264. https://doi.org/10.1016/j.dr.2014.05.005

Bloom, P. (2010). The moral life of babies. *The New York Times*. http://www2.econ.iastate.edu/classes/econ362/hallam/newspaperarticles/morallifebabies.pdf

Brosnan, S. F. ve de Waal, F. B. M. (2014). Evolution of responses to (un)fairness. *Science*, *346*(6207). https://doi.org/10.1126/science.1251776

Chajes, J. R., Grossmann, T. ve Vaish, A. (2022). Fairness takes time: Development of cooperative decision making in fairness context. *Journal of Experimental Child Psychology*, *216*, 105344. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2021.105344

Cheng, J. T., Tracy, J. L., Foulsham, T., Kingstone, A. ve Henrich, J. (2013). Two ways to the top: Evidence that dominance and prestige are distinct yet viable avenues to social rank and influence. *Journal of Personality and Social Psychology*, *104*(1), 103–125. https://doi.org/10.1037/a0030398

Csibra, G. ve Gergely, G. (2009). Natural pedagogy. *Trends in Cognitive Sciences*, *13*(4), 148–153. https://doi.org/10.1016/j.tics.2009.01.005

Darwin, C. (1871). *Derscent of man, and selection in relation to sex*. Appleton.

DeSantis, A. J. (2020). Kohlberg's moral development theory and evolutionary morality model on views of homosexuality. *Human Ethology*, *35*(1), 106–121. https://doi.org/10.22330/he/35/106-121

Elashi, F. B. ve Mills, C. M. (2014). Do children trust based on group membership or prior accuracy? The role of novel group membership in children's trust decisions. *Journal of Experimental Child Psychology*, *128*, 88–104. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2014.07.003

Emde, R., Bringen, Z., Robert, B. ve Oppenheim, D. (1991). The moral self of infancy: Affective core and procedural knowledge. *Developmental Review*, *11*(3), 251–270. https://doi.org/10.1016/0273-2297(91)90013-E

Fu, G., Heyman, G. D., Chen, G., Liu, P. ve Lee, K. (2015). Children trust people who lie to benefit others. *Journal of Experimental Child Psychology*, *129*, 127–139. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2014.09.006

Geraci, A., Simion, F. ve Surian, L. (2022). Infants' intention-based evaluations of distributive actions. *Journal of Experimental Child Psychology*, *220*, 105429. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2022.105429

Geraci, A. ve Surian, L. (2011). The developmental roots of fairness: Infants' reactions to equal and unequal distributions of resources. *Developmental Science*, *14*(5), 1012–1020. https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2011.01048.x

Geraci, A. ve Surian, L. (2023). Preverbal infants' reactions to third-party punishments and rewards delivered toward fair and unfair agents. *Journal of Experimental Child Psychology, 226*, 105574. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2022.105574

Gert, B. ve Gert, J. (2020). *The definition of morality*. Stanford Encylopedia of Philosophy. https://plato.stanford.edu/entries/morality-definition/

Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Cambridge University Press.

Graham, J., Haidt, J. ve Nosek, B. A. (2009). Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*(5), 1029–1046. https://doi.org/10.1037/a0015141

Haidt, J. (2007). The new synthesis in moral psychology. *Science, 316*(5827), 998–1002. https://doi.org/10.1126/science.1137651

Haidt, J. (2012). *The righteous mind. Why good people are divided by politics and religion.* Vintage Books.

Haidt, J. ve Graham, J. (2007). When morality opposes justice: conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. *Social Justice Research, 20*(1), 98–116. https://doi.org/10.1007/s11211-007-0034-z

Haidt, J. ve Joseph, C. (2004). Intuitive ethics: How innately prepared intuitions generate culturally variable virtues. *Daedalus, 133*(4), 55–66. https://doi.org/10.1162/0011526042365555

Haidt, J. ve Kesebir, S. (2010). Morality. In S. Fiske, D. Gilbert ve G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (pp. 797–832). Wiley.

Hamlin, J. K. (2013). Moral judgment and action in preverbal infants and toddlers: Evidence for an innate moral core. *Current Directions in Psychological Science, 22*(3), 186–193. https://doi.org/10.1177/0963721412470687

Hamlin, J. K., Wynn, K. ve Bloom, P. (2007). Social evaluation by preverbal infants. *Nature, 450*(7169), 557–559. https://doi.org/10.1038/nature06288

Hamlin, J. K., Wynn, K. ve Bloom, P. (2010). Three-month-olds show a negativity bias in their social evaluations. *Developmental Science, 13*(6), 923–929. https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2010.00951.x

Harkness, S., Edwards, C. P. ve Super, C. M. (1981). Social roles and moral reasoning: A case study in a rural African community. *Developmental Psychology, 17*(5), 595–603. https://doi.org/10.1037/0012-1649.17.5.595

Henrich, J. ve Gil-White, F. J. (2001). The evolution of prestige: Freely conferred deference as a mechanism for enhancing the benefits of cultural transmission. *Evolution and Human Behavior, 22*(3), 165–196. https://doi.org/10.1016/S1090-5138(00)00071-4

Ho, Y.-H. ve Lin, C.-Y. (2008). Cultural values and cognitive moral development of accounting ethics: A cross-cultural study. *Social Behavior and Personality: An International Journal, 36*(7), 883–892. https://doi.org/10.2224/sbp.2008.36.7.883

Horner, V. ve Whiten, A. (2005). Causal knowledge and imitation/emulation switching in chimpanzees (Pan troglodytes) and children (Homo sapiens). *Animal Cognition, 8*(3), 164–181. https://doi.org/10.1007/s10071-004-0239-6

Johnston, A. M., Mills, C. M. ve Landrum, A. R. (2015). How do children weigh competence and benevolence when deciding whom to trust? *Cognition, 144*, 76–90. https://doi.org/10.1016/j.cognition.2015.07.015

Khadjavi, M. (2017). Indirect reciprocity and charitable giving—evidence from a field experiment. *Management Science, 63*(11), 3708-3717. http://dx.doi.org/10.1287/mnsc.2016.2519

Koenig, M. A., Clément, F. ve Harris, P. L. (2004). Trust in Testimony: Children's Use of True and False Statements. *Psychological Science, 15*(10), 694–698. https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2004.00742.x

Kohlberg, L. ve Kramer, R. (1969). Continuities and discontinuities in childhood and adult moral development. *Human Development, 12*(2), 93–120. https://doi.org/10.1159/000270857

Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development as a basis for moral education. In C. M. Beck, B. S. Crittenden ve E. V. Sullivan (Eds.), *Moral education: Interdisciplinary approaches* (pp. 23–92). University of Toronto Press.

Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-developmental. In T. Lickona (Ed.), *Moral development and behavior: Theory, research and social issues* (pp. 31–53). Holt, Rinehart, and Winston.

Kohlberg, Lawrence ve Elfenbein, D. (1975). The development of moral judgments concerning capital punishment. *American Journal of Orthopsychiatry, 45*(4), 614–640. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1975.tb01191.x

Krebs, D. L. ve Denton, K. (2005). Toward a more pragmatic approach to morality: A critical evaluation of Kohlberg's model. *Psychological Review, 112*(3), 629–649. https://doi.org/10.1037/0033-295X.112.3.629

Kuhlmeier, V., Wynn, K. ve Bloom, P. (2003). Attribution of dispositional states by 12-month-olds. *Psychological Science, 14*(5), 402–408. https://doi.org/10.1111/1467-9280.01454

Levati, M. V., Ploner, M. ve Traub, S. (2007). Are cooperators efficiency- or fair-minded? Evidence from a public goods experiment. *SSRN Electronic Journal, 79*, 21. https://doi.org/10.2139/ssrn.1023870

Li, J., Wang, W., Yu, J. ve Zhu, L. (2016). Young children's development of fairness preference. *Frontiers in Psychology*, 7. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01274

Lyons, D. E., Young, A. G. ve Keil, F. C. (2007). The hidden structure of overimitation. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 104*(50), 19751–19756. https://doi.org/10.1073/pnas.0704452104

Mathes, E. W. (2021). An evolutionary perspective on Kohlberg's theory of moral development. *Current Psychology, 40*(8), 3908–3921. https://doi.org/10.1007/s12144-019-00348-0

Mcandrew, F. T. (2002). New evolutionary perspectives on altruism: Multilevel-selection and costly-signaling theories. *Current Directions in Psychology Science, 11*(2), 80–82.

Meristo, M. ve Surian, L. (2013). Do infants detect indirect reciprocity? *Cognition, 129*(1), 102-113. https://doi.org/10.1016/j.cognition.2013.06.006

Nowak, M. A. ve Sigmund, K. (1998). Evolution of indirect reciprocity by image scoring. *Nature,* 393, 573–577. https://doi:10.1038/31225

Pal, S. ve Hilbe, C. (2022). Reputation effects drive the joint evolution of cooperation and social rewarding. *Nature Communications, 13*(1), 1–11. https://doi.org/10.1038/s41467-022-33551-y

Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child*. The Free Press.

Poulin-Dubois, D., Serbin, L. A., Eichstedt, J. A., Sen, M. G. ve Beissel, C. F. (2002). Men don't put on make-up: Toddlers' knowledge of the gender stereotyping of household activities. *Social Development*, *11*(2), 166–181. https://doi.org/10.1111/1467-9507.00193

Schein, C. ve Gray, K. (2018). The theory of dyadic morality: Reinventing moral judgment by redefining harm. *Personality and Social Psychology Review*, *22*(1), 32–70. https://doi.org/10.1177/1088868317698288

Schmidt, M. F. H. ve Sommerville, J. A. (2011). Fairness expectations and altruistic sharing in 15-month-old human infants. *PLoS ONE*, *6*(10). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0023223

Sherif, M. (1954). *Experimental study of positive and negative intergroup attitudes between experimentally produced groups: Robbers cave study*. University of Oklahoma.

Sherif, M. (1956). Experiments in group conflict. *Scientific American*, *195*(5), 54–59.

Sheskin, M. (2017). The evolution of moral development. In M. Li ve D. P. Tracer (Eds.), *interdisciplinary perspectives on fairness, equity, and justice* (pp. 33–49). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-58993-0_3

Snarey, J. R. (1985). Cross-cultural universality of social-moral development: A critical review of Kohlbergian research. *Psychological Bulletin*, *97*(2), 202–232. https://doi.org/10.1037/0033-2909.97.2.202

Sobel, D. M. ve Kushnir, T. (2013). Knowledge matters: How children evaluate the reliability of testimony as a process of rational inference. *Psychological Review*, *120*(4), 779–797. https://doi.org/10.1037/a0034191

Sober, E. ve Wilson, D. (1998). *Unto others: The evolution and psychology of unselfish behavior.* Harvard University Press.

Talbot, C. F., Price, S. A. ve Brosnan, S. F. (2016). Inequity responses in nonhuman animals. In *Handbook of social justice theory and research* (pp. 387–403). Springer.

Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *The Quarterly Review of Biology*, *46*(1), 35–57. https://doi.org/10.1086/406755

Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge University Press.

Vaish, A., Carpenter, M. ve Tomasello, M. (2009). Sympathy through affective perspective taking and its relation to prosocial behavior in toddlers. *Developmental Psychology*, *45*(2), 534–543. https://doi.org/10.1037/A0014322

Walker, L. J. ve Taylor, J. H. (1991). Family interactions and the development of moral reasoning. *Child Development*, *62*(2), 264–283. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1991.tb01530.x

Warneken, F. ve Tomasello, M. (2009). The roots of human altruism. *British Journal of Psychology*, *100*(3), 455–471. https://doi.org/10.1348/000712608X379061

Ziv, T., Whiteman, J. D. ve Sommerville, J. A. (2021). Toddlers' interventions toward fair and unfair individuals. *Cognition*, *214*, 104781. https://doi.org/10.1016/j.cognition.2021.104781

EVRİMSEL PERSPEKTİFTEN KİŞİLİK VE BİREYSEL FARKLILIKLAR

Burçin Akın Sarı

17

Evrimsel psikoloji, modern psikoloji ilkelerini evrimsel biyolojinin temel ilkeleriyle sentezleyen nispeten yeni bir metateorik paradigmadır. Evrimsel psikoloji; cinsellik, eş seçimi, ebeveynlik, saldırganlık gibi pek çok farklı olguya ilişkin, türe özgü ve cinsiyete göre farklılaşan, teorik ya da görgül temellere dayanan açıklamada bulunmuştur. Psikoloji bilimi, tarihsel süreç içerisinde "deneysel" ve "ilişkisel" psikoloji disiplinleri olmak üzere dikkate değer bir ikilik üzerinden ilerlemiştir. Mevcut durumda hâlen varlığını sürdüren bir diğer ikilik ise psikolojinin türe özgü özelliklere ve bireysel farklılıklara odaklanan alt dalları arasında görülmektedir. Bazı disiplinler, bireysel farklılıkları deneysel yöntemlerle kontrol edilmesi ya da ortadan kaldırılması gereken "önemsiz" noktalar olarak görürken, bazı disiplinler ise bu farklılıkları kuramsal açıklamalarının odağına yerleştirmişlerdir. Bu ikiliği, kişilik psikolojisine yapılan kısa tarihsel bir yolculukla görmek mümkündür. İnsanlar, dünya tarihindeki en ölümcül istilacı türlerdir. İnsanların dünyadaki varlıkları ve korkunç potansiyeli göz önüne alındığında onlar hakkında bir şeyler bilmek faydalı olacaktır. Kişilik psikolojisi, insanları anlamak için "kurtarıcı" disiplindir ve insan doğasını birincil odak noktası olarak ele alan tek disiplindir. Kişilik psikoloji bize insan doğasına dair ne söyler? Aslında bu sorunun cevabı kimin sorduğuna göre değişmektedir. Klasik kişilik psikolojisi, mimariden edebiyata, tıptan felsefeye kadar pek çok alanda insan yaratıcılığının sınırlarını zorladığı 19. yüzyıl Viyanasında köklenmeye başlamıştır. Şüphesiz ki Freud, Adler, Rogers ya da Maslow gibi önemli kuramcılar, insan doğasını anlamaya yönelik tarihsel öneme sahip açıklamalarda bulunmuşlardır. Freud'a (1923) göre tüm insanlar aynı temel içgüdülerle dünyaya gelirler. Kişiliğin topografik modeline göre insan zihni 3 temel katmandan oluşur ve insan davranışları, bu katman-

perspektifinden bakıldığında, bireylerin çevrelerini de kişilik özelliklerine göre seçtiklerine ve kişilik özelliklerine uygun ortamlar aradıklarına dair kanıtlar göç araştırmalarından gelmektedir. İşlevselci kişilik yaklaşımları kişilik özelliklerini yalnızca davranışın "nedensel üreticileri" olarak görmemektedir. Bu bakış açısına göre kişilik özellikleri yalnızca davranışlara neden olmakla kalmaz; kişilik özellikleri aynı zamanda çevresel olanaklara yanıt olarak öz düzenleyici dinamiklerden beslenerek kişilerin çevreye uyumlarını da sağlar (Denissen ve ark., 2012; von Rueden ve ark., 2015). Çoğu kişilik farklılığı, bireylerin çevresel konumlarını aramasına ve bunlara uyum sağlamasına izin veren plastisiteyi sürdürmek gibi işlevler sergilemektedir. Örneğin, dışa dönük ve deneyime açık bireyler adalar ve kırsal alanlar gibi tenha yerlerden ziyade daha kalabalık ve kentsel alanlara göç etme eğiliminde olup bu tarz kalabalık yerlerde daha yüksek yaşam doyumuna sahip olmaktadırlar (Camperio Ciani ve ark., 2007). Bu bakış açısı da kişilik özelliklerinin gen-çevre etkileşimi üzerinden açıklandığı modellerle uyumlu görülmektedir.

Sonuç olarak, evrimsel psikoloji bir genetik belirlenimcilik teorisi değildir; aksine türe özgü psikolojik mekanizmaların karmaşık mimarisinin bağlama bağlı olarak plastisiteye izin verdiğini iddia etmektedir (Buss, 1991b; DeKay ve Buss, 1992). Genlerin ve gelişimsel olarak içinde bulunulan ortamların (türlere özgü ortamlar) her ikisi de evrimsel sürecin ürünleridir. Kişilik evrimini genler ve gelişimsel süreçleri içeren bütünleşik bir adaptasyon paketi olarak düşünmenin yararlı olduğunu söylemek mümkündür. Kişilik gelişimi; yaş, cinsiyet ve duruma bağlı olarak yaşanan sorunlara yönelik bir dizi uyarlamanın bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Yaşanan uyum sorunları genellikle belirli yaşam evrelerine özgüdür. O sebeple de türe özgü, kültürel olarak farklılaşmış ve cinsiyete özgü insan doğamızı merkeze alarak bireylerin türler içinde, kültürler içinde ve cinsiyet içinde nasıl farklılık gösterdiğini anlamaya çalışmak bireysel farklılıklara yönelik bütüncül bir yaklaşım sunacaktır.

► Kaynakça

Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation.* New York: Holt, Rinehart, & Winston.

Belsky, J., Steinberg, L. ve Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: An evolutionary theory of socialization. *Child Development, 62*, 647–670.

Berg, V., Lummaa, V., Lahdenperä, M., Rotkirch, A. ve Jokela, M. (2014). Personality and long-term reproductive success measured by the number of grandchildren. *Evolution and Human Behavior, 35*(6), 533-539.

Bjorklund, D. F. ve Ellis, B. J. (2014). Children, childhood, and development in evolutionary perspective. *Developmental Review, 34*, 225-264.

Bjorklund, D. F. ve Pellegrini, A. D. (2002). *The origins of human nature*. Washington, DC: American Psychological Association.

Boudreau, J. W., Boswell, W. R. ve Judge, T. A. (2001). Effects of personality on executive career success in the United States and Europe. *Journal of Vocational Behavior, 58,* 53–58.

Boyce, W. T. ve Ellis, B. J. (2005). Biological sensitivity to context: I. An evolutionary–developmental theory of the origins and functions of stress reactivity. *Development and psychopathology, 17*(2), 271-301.

Buchanan, T., Johnson, J. A. ve Goldberg, L. R. (2005). Implementing a five-factor personality inventory for use on the internet. *European Journal of Psychological Assessment, 21*, 115–127.

Buss, D. M. (1991a). Conflict in married couples: Personality predictors of anger and upset. *Journal of Personality, 59*, 663–668.

Buss, D. M. (1991b). Evolutionary personality psychology. *Annual review of psychology, 42*(1), 459-491.

Buss, D. M. (1996). Social adaptation and five major factors of personality. J. S. Wiggins (Ed.), *The five-factor model of personality: Theoretical perspectives* içinde (s. 180–207). Guilford Press.

Buss, D. M. (2003). *The evolution of desire* (4th ed.). Basic Books.

Buss, D. M. (2008). *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind* (3rd ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Buss, D. M. ve Greiling, H. (1999). Adaptive individual differences. *Journal of Personality, 67*, 209–243.

Buss, D. M. ve Penke, L. (2015). Evolutionary personality psychology. M. Mikulincer, P. R. Shaver, M. L. Cooper ve R. J. Larsen (Ed.), APA handbook of personality and social psychology, Vol. 4. *Personality processes and individual differences* içinde (s. 3–29). American Psychological Association.

Camperio Ciani, A. S., Capiluppi, C., Veronese, A. ve Sartori, G. (2007). The adaptive value of personality differences revealed by small island population dynamics. *European Journal of Personality, 21*, 3–22.

Caprara, G. V., Barbaranelli, C. ve Zimbardo, P. (1996). Understanding the complexity of human aggression: Affective, cognitive and social dimensions of individual differences. *European Journal of Personality, 10*, 133–155.

Cattell, R. B. (1943). The description of personality. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 38*, 476-506.

Chronis-Tuscano, A., Degnan, K. A., Pine, D. S., Perez-Edgar, K., Henderson, H. A., Diaz, Y., Raggi, V. L. ve Fox, N. A. (2009). Stable early maternal report of behavioral inhibition predicts lifetime social anxiety disorder in adolescence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 48*(9), 928-935.

Cosmides, L. ve Tooby, J. (1987). From evolution to behavior Evolutionary psychology as the missing link. J. Dupré (Ed.), *The latest on the best: Essays on evolution and optimality* içinde (s. 276–306). The MIT Press.

Costa, P. T. Jr. ve McCrae, R. R. (1989). *The NEO-PI/NEO-FFI manual supplement.* Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

Darwin, C. (1859). *The origins of species by means of natural selection or the preservation of favoured races in the struggle for life*. NY: New American Library.

Darwin, C. (1871). *The descent of man and selection in relation to sex*. London: Murray.

Davis, M. (1992). The role of the amygdala in fear and anxiety. *Annual Review of Neuroscience, 15*, 353-375.

Deary, I. J., Penke, L. ve Johnson, W. (2010). The neuroscience of human intelligence differences. *Nature Reviews Neuroscience, 11*, 201–211.

DeKay, W. T. ve Buss, D. M. (1992). Human nature, individual differences, and the importance of context: Perspectives from evolutionary psychology. *Current Directions in Psychological Science, 1*, 184–189.

Del Giudice, M. (2014). An evolutionary life history framework for psychopathology. *Psychological Inquiry, 25*(3-4), 261-300.

Del Giudice, M., Gangestad, S. W. ve Kaplan, H. S. (2015). Life history theory and evolutionary psychology. D. M. Buss (Ed.), *The handbook of evolutionary psychology* içinde– Vol 1: Foundations (2nd ed.) (s. 88-114). Wiley.

Denissen, J. J. A., Wood, D. ve Penke, L. (2012). Passing to the functionalists instead of passing them by. *Europian Journal of Personality, 26,* 436-437.

Eagly, A. H. ve Wood, W. (2005). Universal sex differences across patriarchal cultures ≠ evolved psychological dispositions. *Behavioral and Brain Sciences, 28,* 281–283.

Egan, S. ve Stelmack, R. M. (2003). A personality profile of Mount Everest climbers. *Personality and Individual Differences, 34*, 1491–1494.

Ellis, L. (1987). Relationships of criminality and psychopathy with eight other apparent manifestations of sub-optimal arousal. *Personality and Individual Differences, 8*, 905–925.

Erikson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle*. New York: International Universities Press.

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society*. Norton, New York.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis.* Norton, New York.

Eyre-Walker, A. ve Keightley, P. D. (2007). The distribution of fitness effects of new mutations. *Nature Reviews Genetics, 8*, 610–618.

Eysenk, H. J. (1947). *Dimentions of personality*. London: Metheun.

Falconer, D. S. ve Mackay, T. F. C. (1996). *Introduction to Quantitative Genetics* (4th ed.). Harlow, Essex, UK: Pearson Education Ltd.

Field, C. A. ve O'Keefe, G. (2004). Behavioral and psychological risk factors for traumatic injury. *Journal of Emergency Medicine, 26*, 27–35.

Figueredo, A. J., Hammond, K. R. ve McKiernan, E. C. (2006). A Brunswikian evolutionary developmental theory of preparedness and plasticity, *Intelligence 34*, 211–227.

Figueredo, A. J., Sefcek, J. A., Vasquez, G., Brumbach, B. H., King, J. E. ve Jacobs, W. J. (2015). Evolutionary personality psychology. *The handbook of evolutionary psychology*, 851-877.

Freud, S. (1923). The ego and the id (J. Strachey, Trans.). *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (s. 12-66).

Friedman, H. S., Tucker, J. S., Schwartz, J. E., Martin, L. R., Tomlinsonkeasey, C., Wingard, D. L. ve Criqui, M. H. (1995). Childhood conscientiousness and longevity: Health behaviors and cause of death. *Journal of Personality and Social Psychology, 68*, 696 –703.

Fu, W., O'connor, T. D., Jun, G., Kang, H. M., Abecasis, G., Leal, S. M., Gabriel, S., Rieder, M. J., Altshuler, D., Shendure, J., Nickerson, D. A., Bamshad, M. J. ve NHLBI Exome Sequencing Project. (2013). Analysis of 6,515 exomes reveals the recent origin of most human protein-coding variants. *Nature, 493*(7431), 216-220.

Gangestad, S. W. ve Simpson, J. A. (2000). The evolution of human mating: Trade-offs and strategic pluralism. *Behavioral and Brain Sciences, 23*, 573–587.

Geary, D. C. (2000). Attachment, caregiving, and parental investment. *Psychological Inquiry, 11*(2), 84-86.

Geher, G. ve Miller, G. F. (2007). *Mating intelligence: Sex, relationships, and the mind's reproductive system.* Mahwah: Erlbaum.

Gilbert, P. ve Trower, P. (1990). The evolution and manifestation of social anxiety. W. R. Crozier (Ed.) *Shyness and Embarrassment: Perspectives from social psychology* içinde (s. 144-177). Cambridge: Cambridge University Press.

Gottlieb, G. (1991). Experiential canalization of behavioral development: Results. *Developmental Psychology, 27*(1), 35-39.

Graziano, W. G. ve Tobin, R. M. (2009). Agreeableness. M. R. Leary ve R. H. Hoyle (Ed.), *Handbook of individual differences in social behavior* içinde (s. 46–61). New York, NY: Guilford Press.

Green, M. J. ve Phillips, M. L. (2004). Social threat perception and the evolution of paranoia. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 28*, 333-342.

Hammerstein, P. (2003). *Genetic and cultural evolution of cooperation.* Cambridge: MIT Press.

Hawley, P. H. (1999). The ontogenesis of social dominance: A strategy-based evolutionary perspective. *Developmental Review, 19,* 97–132.

Heaven, P. L., Fitzpatrick, J., Craig, F. L., Kelly, P. ve Sebar, G. (2000). Five personality factors and sex: Preliminary findings. *Personality and Individual Differences, 28*, 1133–1141.

Hopcroft, R. (2016). *Evolution and Gender: Why It Matters for Contemporary Life*. New York and London: Routledge.

Jokela, M., Alvergne, A., Pollet, T. V. ve Lummaa, V. (2011). Reproductive behavior and personality traits of the Five-Factor Model. *European Journal of Personality, 25*, 487–500.

Jokela, M., Alvergne, A., Rotkirch, A., Rickard, I. J. ve Lummaa, V. (2014). Associations between family size and offspring education depend on aspects of parental personality. *Personality and Individual Differences, 58*, 95-100.

Keightley, P. D. (2012). Rates and fitness consequences of new mutations in humans. *Genetics, 190*(2), 295-304.

King, J. E. ve Figueredo, A. J. (1997). The five-factor model plus dominance in chimpanzee personality. *Journal of Research in Personality 31*, 257–271.

Lantz, S. E. ve Ray, S. (2021). *Freud Developmental Theory*. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing.

Larsen, R. J. ve Buss, D. M. (2010). *Personality psychology: Domains of knowledge about human nature* (4th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.

Loehlin, J., McCrae, R., Costa, P. ve John, O. (1998). Heritabilities of common and measure-specific components of the Big Five personality factors. *Journal of Research in Personality, 32*, 431–453.

Lukaszewski, A. W., Lewis, D. M., Durkee, P. K., Sell, A. N., Sznycer, D. ve Buss, D. M. (2020). An adaptationist framework for personality science. *European Journal of Personality, 34*(6), 1151-1174.

Lukaszewski, A. W. ve Roney, J. R. (2011). The origins of extraversion: Joint effects of facultative calibration and genetic polymorphism. *Personality and Social Psychology Bulletin, 37*, 409–421.

Lund, O. C. H., Tamnes, C. K., Moestue, C., Buss, D. M. ve Vollrath, M. (2007). Tactics of hierarchy negotiation. *Journal of Research in Personality, 41*, 25–44.

MacDonald, K. B. (1995). Evolution, the five-factor model, and levels of personality. *Journal of Personality, 63*, 525–567.

MacDonald, K. B. (1998). Evolution, culture, and the five-factor model. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 29*, 119–149.

Maslow, A. H. (1943). Conflict, frustration, and the theory of threat. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 38,* 81-86.

Mathews, A., Mackintosh, B. ve Fulcher, E. P. (1997). Cognitive biases in anxiety and attention to threat. *Trends in Cognitive Sciences, 1,* 340–345.

Maynard-Smith, J. (1982). *Evolution and the theory of games*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

McCrae, R. (1987). Creativity, divergent thinking and openness to experience. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 1258 –1265.

Merilä, J. ve Sheldon, B. C. (1999). Genetic architecture of fitness and nonfitness traits: Empirical patterns and development of ideas. *Heredity, 83*, 103–109.

Miller, G. F. (1999). Sexual selection for cultural displays. C. Power (Ed.), *The evolution of culture* içinde (s. 71–91). Edinburgh, Scotland: Edinburgh University Press.

Mischel, W., Shoda, Y. ve Smith, R. E. (2004). *Introduction to personality: toward an integration* (7th ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Neeleman, J., Sytema, S. ve Wadsworth, M. (2002). Propensity to psychiatric and somatic ill-health: Evidence from a birth cohort. *Psychological Medicine, 32*, 793–803.

Nettle, D. (2005). An evolutionary approach to the extraversion continuum. *Evolution and Human Behavior, 26,* 363–373.

Nettle, D. (2006). The evolution of personality variation in humans and other animals. *American Psychologist, 61*, 622–631.

Nettle, D. (2011). Evolutionary perspectives on the five-factor model of personality. *The evolution of personality and individual differences*, 5-28.

Nettle, D. ve Clegg, H. (2006). Schizotypy, creativity and mating success in humans. *Proceedings of the Royal Society of London, Series B: Biological Sciences*, *273*(1586), 611–615.

Ozer, D. J. ve Benet-Martinez, V. (2006). Personality and the prediction of consequential outcomes. *Annual Review of Psychology, 57*, 401–421.

Penke, L. (2011). Bridging the gap between modern evolutionary psychology and the study of individual differences. D. M. Buss ve P. H. Hawley (Ed.), *The evolution of personality and individual differences* içinde (s. 243–279). New York, NY: Oxford University Press.

Penke, L. ve Asendorpf, J. B. (2008). Beyond global sociosexual orientations: A more differentiated look at sociosexuality and its effects on courtship and romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 95,* 1113-1135.

Penke, L., Denissen, J. J. A. ve Miller, G. F. (2007). The evolutionary genetics of personality. *European Journal of Personality, 21*, 549–587.

Plomin, R., DeFries, J. C., McClearn, G. E. ve McGuffin, P. (2008). *Behavioral Genetics*. New York: Worth Publishers.

Réale, D., Garant, D., Humphries, M. M., Bergeron, P., Careau, V. ve Montiglio, P. O. (2010). Personality and the emergence of the pace-of-life syndrome concept at the population level. *Philosophical Transactions of the Royal Society B, 365*, 4051–4063.

Roberts, B. W., Kuncel, N. R., Shiner, R., Caspi, A. ve Goldberg, L. R. (2007). The power of personality: The comparative validity of personality traits, socio-economic status, and cognitive ability for predicting important life outcomes. *Perspectives on Psychological Science, 2*, 313–345.

Roff, D. A. (1997). *Evolutionary quantitative genetics.* New York: Chapman & Hall.

Samuels, J., Bienvenu, O. J., Cullen, B., Costa, P. T., Eaton, W. W. ve Nestadt, G. (2004). Personality dimensions and criminal arrest. *Comprehensive Psychiatry, 45*, 275–280.

Schmitt, D. P. (2004). The Big Five related to risky sexual behavior across 10 world regions: Differential personality associations of sexual promiscuity and relationship infidelity. *European Journal of Personality, 18*, 301–319.

Schmitt, D. P. (2005). Sociosexuality from Argentina to Zimbabwe: A 48-nation study of sex, culture, and strategies of human mating. *Behavioral and Brain Sciences, 28*, 247-275.

Schrock, J. M., Snodgrass, J. J. ve Sugiyama, L. S. (2020). Lassitude: The emotion of being sick. *Evolution and Human Behavior, 41*, 44–57.

Shackelford, T. K. ve Buss, D. M. (1997). Cues to infidelity. *Personality and Social Psychology Bulletin, 23*, 1034–1045.

Soto, C. J. (2019). How replicable are links between personality traits and consequential life outcomes? The life outcomes of personality replication project. *Psychological Science, 30*, 711–727.

Suls, J., Martin, R. ve David, J. P. (1998). Person– environment fit and its limits: Agreeableness, neuroticism, and emotional reactivity to interpersonal conflicts. *Personality and Social Psychology Bulletin, 24*, 88–98.

Symons, D. (1987*).* If we're all Darwinians, what's the fuss about? C. Crawford, D. Krebs ve M. Smith (Ed.), *Sociobiology and psychology* içinde (s. 121–146). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Sznycer, D., De Smet, D., Billingsley, J. ve Lieberman, D. (2016). Coresidence duration and cues of maternal investment regulate sibling altruism across cultures. *Journal of Personality and Social Psychology, 111*, 159.

Tooby, J. ve Cosmides, L. (1989). Evolutionary psychology and the generation of culture, part I: Theoretical considerations. *Ethology and Sociobiology, 10*, 29-49.

Tooby, J. ve Cosmides, L. (1990). On the universality of human nature and the uniqueness of the individual: The role of genetics and adaptation. *Journal of Personality, 58*, 17–68.

Tooby, J. ve Cosmides, L. (1992). The psychological foundations of culture. J. Barkow, L. Cosmides ve J. Tooby (Ed.), *The adapted mind: evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (s. 19–136). New York: Oxford University Press.

Tooby, J. ve Cosmides, L. (2005). Conceptual foundations of evolutionary psychology. D. M. Buss (Ed.), *The Handbook of Evolutionary Psychology* içinde (s. 5–67). Hoboken, NJ: Wiley.

Trivers, R. L. (1971). The evolution of reciprocal altruism. *Quarterly Review of Biology, 46*, 35–57.

Trivers, R. L. (1972). Parental investment and sexual selection. *Sexual Selection and the Descent of Man* içinde (s. 136–179). B. Campbell (Chicago: Aldine).

Turkheimer, E. (1998). Heritability and biological explanation. *Psychological review, 105*(4), 782.

van den Berg, S. M, de Moor, M. H., McGue, M., Pettersson, E., Terracciano, A., Verweij, K. J. H., Amin, N, Derringer, J., Esko, T., van Grootheest, G., Hansell, N. K., Huffman, J., Konte, B., Lahti, J., Luciano, M., Matteson, L. K., Viktorin, A., Wouda, J., Agrawal, A. ... van Grootheest, G. (2014). Harmonization of neuroticism and extraversion phenotypes across inventories and cohorts in the genetics of personality consortium: An application of item response theory. *Behavior Genetics, 44*, 295-313.

van Zalk, N. ve Kerr, M. (2011). Shy adolescents' perceptions of parents' psychological control and emotional warmth: Examining bidirectional links. *Merrill-Palmer Quarterly, 57*(4), 375-401.

von Rueden, C. R., Lukaszewski, A. W. ve Gurven, M. (2015). Adaptive personality calibration in a human society: effects of embodied capital on prosocial traits. *Behavioral Ecology, 26,* 1071-1082.

Verweij, K. J. H., Yang, J., Lahti, J., Veijola, J., Hintsanen, M., Pulkki-Råback, L., Heinonen, K., Pouta, A., Pesonen, A., Widen, E., Taanila, A., Isohanni, M., Miettunen, J., Palotie, A., Penke, L., Service, S. K., Heath, A. C., Montgomery, G. W., Raitakari, O. ... Zietsch, B. P. (2012). Maintenance of genetic variation in human personality: Testing evolutionary models by estimating heritability due to common causal variants and investigating the effect of distant inbreeding. *Evolution, 66*, 3238–3251

Vukasovic, T. ve Bratko, D. (2015). Heritability of personality: A meta-analysis of behavior genetic studies. *Psychological Bulletin, 141*, 769–785.

Wertz, A. E. ve Wynn, K. (2014). Selective social learning of plant edibility in 6- and 18-month-old infants. *Psychological Science, 25*, 874–882.

Wood, W. ve Eagly, A. H. (2002). A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: implications for the origins of sex differences. *Psychological Bulletin, 128*, 699–727.

Wrangham, R. ve Carmody, R. (2010). Human adaptation to the control of fire. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews, 19,* 187–199.

EVRİMSEL PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN PSİKOPATOLOJİ

Özlem Kahraman-Erkuş

18

► Evrimsel Psikolojinin Psikopatolojiye Bakışı

Evrimsel psikoloji, atalarımızın hayatta kalmak ve türün devamını sağlamak için yaşadıkları çevreye uyum sağlamak amacıyla gereken türe özgü mekanizmalarını ve zihinsel süreçlerini incelemektedir (Kennair, 2003). Psikopatolojilerin duygusal, bilişsel ve davranışsal problemler olarak tanımlandığı göz önünde bulundurulduğunda, ilk etapta bu tip problemlerin evrimsel psikoloji bakış açısıyla neden ortaya çıkmış olabileceği ve nasıl işlevsel olarak değerlendirileceği net görünmemektedir. Ancak duygularımızın ve davranışlarımızın doğal seçilim ilkeleri ile şekillendiği düşünülmektedir (Nesse ve Ellsworth, 2009). Bir saldırıya uğramak, gruptan dışlanmak veya bir partneri etkilemeye çalışmak evrimsel açıdan hayati durumlardır ve bu durumlarda başarılı olma gerekliliği davranışları şekillendirmektedir (Glover, 2011). Evrimsel psikoloji temel olarak türün tamamında görünen davranışları incelese de evrimsel psikolojinin "adaptasyon" boyutu bireyler arasında değişiklik gösteren normal veya anormal davranışları açıklamakta kullanılmaktadır (Crawford ve Salmon, 2002). Hayatta kalmak için yapılan herhangi fizyolojik veya davranışsal değişimler ve türün diğer üyeleriyle rekabet etme davranışı adaptasyona örnek olarak gösterilebilir (Wilson, 1975). Psikopatolojilerin evrimsel bakış açısıyla açıklanması, bugün yaygın olarak kullanılan yaklaşımların (psikodinamik, bilişsel davranışçı, biyolojik, sosyal ve kültürel gibi) ötesinde bozukluğa ve sağlığa dair anlayışı etkileyeceği için incelenmesi önemli görülmektedir. Kitabın bu bölümünde, ilk olarak kısaca psikopatoloji tanımı yapılacak, daha sonra evrimsel psikolojinin modern psikopatoloji bakış

yokimyasal veya bir psikopatoloji semptomu bulunmaması (Brüne, 2004) sebebiyle şizofreninin tüm semptomlarını ve düzeylerini açıklayacak kapsayıcı bir görüş evrimsel psikoloji perspektifinde de bulunmamaktadır.

► Sonuç

Evrimsel psikoloji, insan davranışlarında evrimleşmiş psikolojik mekanizmaların etkisini incelemektedir (Hofmann ve ark., 2002). Bu bölümde, evrimsel psikoloji çerçevesinde yaygın olarak çalışılan psikopatolojilere etki eden evrimsel süreçlere yer verilmiş ve ilgili teoriler hakkında genel bilgi sahibi olunması amaçlanmıştır. Psikopatolojilerin çeşitliliği ve evrimsel psikoloji alanındaki geniş araştırma ve teoriler düşünüldüğünde, bu bölümün temel düzeyde bilgi sunma amacına hizmet edeceğine inanılmaktadır. Genel olarak bakıldığında evrimsel psikoloji çerçevesinde yapılan psikopatoloji araştırmaları, psikopatolojilerin doğasının araştırılmasını ve bu alanda yeni sorular üretilmesini sağlamaktadır. Psikopatolojinin tedavisi ve önlenmesi, yatkınlıkların ve ihtiyaçların fark edilmesi ile sağlanabilmektedir (Gilbert, 2006). Bu sebeple, evrimsel psikoloji perspektifinde yapılan çalışmalar psikopatolojilerin etiyolojisinin daha iyi anlaşılması ve yaygınlığın azaltılmasında önemli görülmektedir (Abed ve ark., 2019). Evrimsel psikoloji, kişinin içsel zihinsel süreçleri ile biyolojik ve psikososyal süreçleri arasında bağlantı kurmakta (Gilbert, 2001) ve bu bağlantının hayatta kalma ve türün devamındaki işlevine odaklanmaktadır. Bu çerçevede, evrimsel psikolojinin psikopatolojileri açıklamada yaygın olarak kullanılan diğer perspektiflerden daha farklı bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bu sayede, kapsamlı bir bakış açısı ile psikopatolojilerin açıklanmasına sunduğu yeni çerçeveler, psikopatolojilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır ve gelecekteki çalışmalar için umut vermektedir.

► Kaynakça

Abed, R., Ayton, A., John-Smith, P., Swanepoel, A., & Tracy, D. K. (2019). Evolutionary biology: An essential basic science for the training of the next generation of psychiatrists. *British Journal of Psychiatry, 215*(6), 699-701. https://doi.org/10.1192/bjp.2019.123

Allen, N. B., & Badcock, P. B. (2006). Darwinian models of depression: A review of evolutionary accounts of mood and mood disorders. *Progress in Neuro-Psychopharmacology & Biological Psychiatry*, *30*(5), 815–826. https://doi.org/10.1016/j.pnpbp.2006.01.007

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders.* Text Rev. (5th ed.). Washington DC: Author.

Andrews, P. W., & Thomson, J. A., Jr. (2009). The bright side of being blue: Depression as an adaptation for analyzing complex problems. *Psychological Review, 116*(3), 620–654. https://doi.org/10.1037/a0016242

Becker, E. S., Rinck, M., Türke, V., Kause, P., Goodwin, R., Neumer, S., & Margraf, J. (2007). Epidemiology of specific phobia subtypes: findings from the Dresden Mental Health Study. *European Psychiatry, 22*(2), 69-74. https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2006.09.006

Blease, C. R. (2015). Too many 'friends,'too few 'likes'? Evolutionary psychology and 'Facebook depression'. *Review of General Psychology, 19*(1), 1-13. https://doi.org/10.1037%2Fgpr0000030

Brüne, M. (2004). Schizophrenia—an evolutionary enigma?. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 28*(1), 41-53. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2003.10.002

Brüne, M. (2007). On human self-domestication, psychiatry, and eugenics. *Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine, 2*(1), 1-9. https://doi.org/10.1186/1747-5341-2-21

Cash, H., D Rae, C., H Steel, A., & Winkler, A. (2012). Internet addiction: A brief summary of research and practice. *Current Psychiatry Reviews, 8*(4), 292-298. https://doi.org/10.2174/157340012803520513

Coelho, C. M., & Purkis, H. (2009). The origins of specific phobias: Influential theories and current perspectives. *Review of General Psychology, 13*(4), 335-348. https://doi.org/10.1037%2Fa0017759

Cosmides, L., Tooby, J., & Barkow, J. H. (1992). Introduction: Evolutionary psychology and conceptual integration. In J. H. Barkow, L. Cosmides, & J. Tooby (Eds.), *The adapted mind: evolutionary psychology and the generation of culture* (pp.3-15). Oxford: Oxford University Press.

Craske, M. G. (1999). *Anxiety disorders: Psychological approaches to theory and treatment*. Boulder, CO: Westview.

Crawford, C., & Salmon, C. (2002). Psychopathology or adaptation? Genetic and evolutionary perspectives on individual differences and psychopathology. *Neuro Endocrinology Letters, 23*(Suppl. 4), 39-45.

Durrant, R., Adamson, S., Todd, F., & Sellman, D. (2009). Drug use and addiction: evolutionary perspective. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 43*(11), 1049-1056. https://doi.org/10.3109%2F00048670903270449

Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. Science, 196(4286), 129-136. https://doi.org/10.1126/science.847460

Fabrega, H. (2013). *Conditions of psychiatric history in early human history*. Lewiston, NY: Edwin Mellen Press.

Gilbert, P. (1998). Evolutionary psychopathology: Why isn't the mind designed better than it is?. *British Journal of Medical Psychology, 71*(4), 353-373. https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1998.tb00998.x

Gilbert, P. (2001). Evolutionary approaches to psychopathology: The role of natural defences. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 35*(1), 17-27. https://doi.org/10.1046%2Fj.1440-1614.2001.00856.x

Gilbert, P. (2006). Evolution and depression: Issues and implications. *Psychological Medicine, 36*(3), 287-297. https://doi.org/10.1017/S0033291705006112

Gilbert, P., & Allan, S. (1998). The role of defeat and entrapment (arrested flight) in depression: exploring an evolutionary view. *Psychological Medicine 28*(3), 585–598. https://doi.org/10.1017/S0033291798006710

Glover, V. (2011). Annual research review: Prenatal stress and the origins of psychopathology: an evolutionary perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 52*(4), 356-367. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02371.x

Hagen, E. H. (1999). The functions of postpartum depression. *Evolution and Human Behavior 20*(5), 325–359. https://doi.org/10.1016/S1090-5138(99)00016-1

Hagen, E. H. (2002). Depression as bargaining. *Evolution and Human Behavior, 23*(5), 323–336. https://doi.org/10.1016/S1090-5138(01)00102-7

Hagen, E. H. (2003). *The bargaining model of depression*. In P. Hammerstein (Ed.), Genetic and cultural evolution of cooperation (pp. 95-123). Cambridge, MA: MIT Press.

Hagen, E. H. (2011). Evolutionary theories of depression: A critical review. *The Canadian Journal of Psychiatry, 56*(12), 716–726. https://doi.org/10.1177%2F070674371105601203

Halkitis, P. N. (2009). *Methamphetamine addiction: Biological foundations, psychological factors, and social consequences*. American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/11883-000

Hasani, P. A. M., Mokhtaree, M. R., Asadollahi, Z., & Fereidoni, M. J. (2016). The prevalence of social phobia among students of Rafsanjan University of Medical Sciences, Iran, and its relation with personality traits in 2013. *Journal of Occupational Health and Epidemiology, 5*(2), 72-82. http://doi.org/10.18869/acadpub.johe.5.2.72

Hofmann, S. G., Moscovitch, D. A., & Heinrichs, N. (2002). Evolutionary mechanisms of fear and anxiety. *Journal of Cognitive Psychotherapy, 16*(3), 317-330. https://doi.org/10.1891/jcop.16.3.317.52519

Jablensky, A. (1997). The 100-year epidemiology of schizophrenia. *Schizophrenia Research, 28*(2-3), 111-125. https://doi.org/10.1016/S0920-9964(97)85354-6

Kelley, A. E., & Berridge, K. C. (2002). The neuroscience of natural rewards: relevance to addictive drugs. *Journal of Neuroscience, 22*(9), 3306-3311. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.22-09-03306.2002

Kellett, J. M. (1973). Evolutionary theory for the dichotomy of the functional psychoses. *The Lancet, 301*(7808), 860-863. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(73)91423-2

Kennair, L. E. O. (2003). Evolutionary psychology and psychopathology. *Current Opinion in Psychiatry, 16*(6), 691-699. https://doi.org/10.1097/01.yco.0000097655.75497.2e

Larrieu, T., & Sandi, C. (2018). Stress-induced depression: Is social rank a predictive risk factor? *BioEssays, 40*(7), 1-10. https://doi.org/10.1002/bies.201800012

Lilienfeld, S. O., Smith, S. F., & Watts, A. L. (2013). Issues in diagnosis: Conceptual issues and controversies. In W. E. Craighead, D. J. Miklowitz, & L. W. Craighead (Eds.), Psychopathology: History, diagnosis and empirical foundations (2nd ed., pp. 334–63). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

MacCabe, J. H., Koupil, I., & Leon, D. A. (2009). Lifetime reproductive output over two generations in patients with psychosis and their unaffected siblings: The Uppsala 1915–1929 Birth Cohort Multigenerational Study. *Psychological Medicine, 39*(10), 1667–1676. https://doi.org/10.1017/S0033291709005431

Mai, F. M. (1995). Clinical and basic science aspects of the biopsychosocial model. *Journal of Psychiatry and Neuroscience, 20*(5), 335.

Marks, I. M., & Nesse, R. M. (1994). Fear and fitness: An evolutionary analysis of anxiety disorders. *Ethnology and Sociobiology, 15*(5-6), 247–261. https://doi.org/10.1016/0162-3095(94)90002-7

McGuffin, P., & Owen, M. (1995). Genetic basis of schizophrenia. *The Lancet, 346*(8976), 678-682. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(95)92285-7

Mineka, S., & Öhman, A. (2002). Phobias and preparedness: The selective, automatic, and encapsulated nature of fear. *Biological Psychiatry, 52*(10), 927-937. https://doi.org/10.1016/S0006-3223(02)01669-4

Nesse, R. (1998). Emotional disorders in evolutionary perspective. *British Journal of Medical Psychology, 71*(4), 397-415. https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1998.tb01000.x

Nesse, R. (2000). Is depression an adaptation? *Archives of General Psychiatry 57*(1), 14–20. https://doi.org/10.1001/archpsyc.57.1.14

Nesse, R. M., & Ellsworth, P. C. (2009). Evolution, emotions, and emotional disorders. *American Psychologist, 64*(2), 129. https://doi.org/10.1037/a0013503

Nettle, D. (2004). Evolutionary origins of depression: a review and reformulation. *Journal of Affective Disorders, 81*(2), 91-102. https://doi.org/10.1016/j.jad.2003.08.009

Nichols, C. (2009). Is there an evolutionary advantage of schizophrenia?. *Personality and Individual Differences, 46*(8), 832-838. https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.01.013

Nolen-Hoeksema, S. (1991). Responses to depression and their effects on the duration of depressive episodes. *Journal of Abnormal Psychology, 100*(4), 569–582. https://doi.org/10.1037/0021-843X.100.4.569

Oakes, M., & Bor, R. (2010). The psychology of fear of flying (part I): A critical evaluation of current perspectives on the nature, prevalence and etiology of fear of flying. *Travel Medicine and Infectious Disease, 8*(6), 327-338. https://doi.org/10.1016/j.tmaid.2010.10.001

Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience: The Foundation of Human and Animal Emotions.* New York: Oxford University Press.

Polimeni, J., & Reiss, J. P. (2003). Evolutionary perspectives on schizophrenia. *The Canadian Journal of Psychiatry, 48*(1), 34-39. https://doi.org/10.1177%2F070674370304800107

Power, R. A., Kyaga, S., Uher, R., MacCabe, J. H., Långström, N., Landen, M., ... & Svensson, A. C. (2013). Fecundity of patients with schizophrenia, autism, bipolar disorder, depression, anorexia nervosa, or substance abuse vs their unaffected siblings. *JAMA Psychiatry, 70*(1), 22-30. https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2013.268

Powledge, T. M. (1999). Addiction and the brain: The dopamine pathway is helping researchers find their way through the addiction maze. *BioScience, 49*(7), 513-519. https://doi.org/10.2307/1313471

Price, J., & Gardner, R. (1995). The paradoxical power of the depressed patient: A problem for the ranking theory of depression. *British Journal of Medical Psychology, 68*(3), 193-206. https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1995.tb01827.x

Rachman, S. J. (2002). Fears born and bred: Non-associative fear acquisition? *Behaviour Research and Therapy, 40*(2), 121–126. https://doi.org/10.1016/S0005-7967(01)00044-4

Scarr, E., Udawela, M., & Dean, B. (2018). Changed frontal pole gene expression suggest altered interplay between neurotransmitter, developmental, and inflammatory pathways in schizophrenia. Schizophrenia*, 4*(1), 1-8. https://doi.org/10.1038/s41537-018-0044-x

Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On Depression Development and Death*. Freeman and Co.: San Francisc.

Sloman, L., Gilbert, P., & Hasey, G. (2003). Evolved mechanisms in depression: the role and interaction of attachment and social rank in depression. *Journal of Affective Disorders 74*(2), 107-121. https://doi.org/10.1016/S0165-0327(02)00116-7

Srinivasan, S., Bettella, F., Mattingsdal, M., Wang, Y., Witoelar, A., Schork, A. J., ... & Andreassen, O. A. (2016). Genetic markers of human evolution are enriched in schizophrenia. *Biological psychiatry, 80*(4), 284-292. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2015.10.009

Sullivan, R. J., & Hagen, E. H. (2002). Psychotropic substance-seeking: evolutionary pathology or adaptation?. *Addiction, 97*(4), 389-400. https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.2002.00024.x

Thyer, B. A., Himle, J., & Curtis, G. C. (1985). Blood-injury-illness phobia: A review. *Journal of Clinical Psychology, 41*(4), 451-459. https://doi.org/10.1002/1097-4679(198507)41:4%3C451::AID-JCLP2270410402%3E3.0.CO;2-O

Wakefield, J. C., Lorenzo-Luaces, L., & Lee, J. J. (2017). Taking People as They Are: Evolutionary Psychopathology, Uncomplicated Depression, and Distinction between Normal and Disordered Sadness. In (T.K. Shackelford & V. Zeigler-Hill, Eds). The evolution of psychopathology. Springer.

Watson, P. J., & Andrews, P. W. (2002). Towards a revised evolutionary adaptationist analysis of depression: the social navigation hypothesis. *Journal of Affective Disorders, 72*(1), 1–14. https://doi.org/10.1016/S0165-0327(01)00459-1

Wells, A., Clark, D. M., & Ahmad, S. (1998). How do I look with my mind's eye? Perspective taking in social phobic imagery. *Behaviour Research and Therapy, 36*, 631-634. https://doi.org/10.1016/s0005-7967(98)00037-0

Wilson, E. O. (1975). *Sociobiology: the new synthesis.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

BİYOLOJİ VE PSİKOLOJİ ETKİLEŞİMİNDE BİR ÇEVRESEL ETMEN OLARAK PSİKOTERAPİ

Merve Topcu Bulut

19

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan bilimsel, tarihsel, sosyopolitik, felsefi, kültürel ve ekolojik olay ve gelişmeler, psikoterapinin de değişim ve dönüşümünde rol oynamıştır (Millon, 2003; Fleuridas ve Krafcik, 2019; Comas-Diaz, 2012). Her psikoterapi yaklaşımının kendisinden bir önceki zamanda bireylerin ve toplumların ihtiyaç ve isteklerine göre şekillendiğini gözlemlemek mümkündür. Kabaca psikoterapi yaklaşımlarının dünya tarihinde ortaya çıkış dönemlerine bakıldığında Freud'un Viktoryen dönem sonrası cinsellik ile ilgili sorular sorarak psikanalitik ve psikodinamik yaklaşımın kökenini oluşturması, dünya savaşları sırasında ve sonrasında bilişsel davranışçı akımın bir ekol olarak ön plana çıkması, dünya savaşları sonunda birey ve toplumların onca yıkım sonrasında ölümün ve kayıpların varlığında varoluşunu anlamlandırma ihtiyacının doğması, bireyin biricikliğinin ve kendi oluşu hakkında önceki zamanlara göre daha çok sorular sorulması ve teknolojik ilerlemenin insan yaşamını engellenemez ve kapsayıcı bir şekilde etkilemesiyle eklektik yaklaşımın ön plana çıkması şaşırtıcı değildir. Günümüzde ise bireylerin duygu, düşünce ve davranış örüntülerinin genel olarak teknolojik simülasyonlarının hazırlanabildiği bir dünyada bireylerin belli bir uyaran karşısında farklı tepkiler vermesinde belirleyici olan kültürel, evrimsel bağlamda ise çevresel etmenler hakkında bilim insanlarının görüş bildirdiğini, bu konuda kaynakların ortaya çıkmaya başladığını, bu değişim ve dönüşümden psikoterapi kavramının da nasibini aldığını ve önceki dönemler incelendiğinde psikoterapinin yeni bir değişim ve dönüşümden geçmekte olduğunu gözlemlemek mümkündür.

► Kaynakça

Amerikan Psikologlar Derneği (2009). Different approaches to psychotherapy. 15 Ağustos 2022, https://www.apa.org/topics/psychotherapy/approaches

Amerikan Psikologlar Derneği (n.d.). APA Dictionary of Psychology therapeutic alliance. 17 Temmuz 2022, < https://dictionary.apa.org/therapeutic-alliance>

Aston, C., Jiang, L. ve Sokolov, B. P. (2005). Transcriptional profiling reveals evidence for signaling and oligodendroglial abnormalities in the temporal cortex from patients with major depressive disorder. *Mol. Psychiatry* 10, 309– 322. http://doi.org/10.1038/sj.mp.4001565

Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van IJzendoorn, M. H. (2015). The hidden efficacy of interventions: Genexenvironment experiments from a differential susceptibility perspective. *Annu. Rev. Psychol.* 66, 381–409. http://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015407

Barde, S., Ruegg, J., Prud'homme, J., Ekstrom, T. J., Palkovits, M., Turecki, G. ve diğerleri (2016). Alterations in the neuropeptide galanin system in major depressive disorder involve levels of transcripts, methylation, and peptide. *Proc.Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 113, E8472–E8481. http://doi.org/10.1073/pnas.1617824113

Belsky, J., Bakermans-Kranenburg, M., ve van Ijzendoorn, M. (2007). For better and for worse: Differential susceptibility to environmental influences. *Curr. Dir. Psychol. Sci., 16*, 300–304. http://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00525.x

Belsky, J., ve Pluess, M. (2009). Beyond diathesis stress: differential susceptibility to environmental influences. *Psychol. Bull.* 135, 885–908. http://doi.org/10.1037/a0017376

Beutler L.E. (2002). The dodo bird is extinct. *Clinical Psychology,* 9, 30-34.

Bockting, C. L., Mocking, R. J., Lok, A., Koeter, M. W. ve Schene, A. H. (2013). Therapygenetics: the 5HTTLPR as a biomarker for response to psychological therapy? *Mol. Psychiatry* 18, 744–745. http://doi.org/10.1038/mp.2012.92

Brody, G. H., Beach, S. R., Philibert, R. A., Chen, Y. F. ve Murry, V. M. (2009). Prevention effects moderate the association of 5-HTTLPR and youth risk behavior initiation: gene x environment hypotheses tested via a randomized prevention design. *Child Dev., 80*, 645–661. http://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01288.x

Bryant, R. A., Felmingham, K. L., Falconer, E. M., Pe Benito, L., Dobson-Stone, C., Pierce, K. D. ve diğerleri (2010). Preliminary evidence of the short allele of the serotonin transporter gene predicting poor response to cognitive behaviour therapy in posttraumatic stress disorder. *Biol. Psychiatry,* 67, 1217–1219. http://doi.org/10.1016/j.biopsych.2010.03.016

Burrell, M. J. (1999). Personal meaning, drug use, and addiction: An evolutionary constructivist perspective. *Journal of Constructivist Psychology, 12*(1), 41-63.

Boyce, W. T. ve Ellis, B. J. (2005). Biological sensitivity to context: I. An evolutionary-developmental theory of the origins and functions of stress reactivity. *Dev. Psychopathol.* 17, 271–301. http://doi.org/10.1017/S0954579405050145

Cacioppo, J. T. ve Decety, J. (2011). Social neuroscience: challenges and opportunities in the study of complex behavior. *Ann. N. Y. Acad. Sci.* 1224, 162–173. http://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2010.05858.x

Cappas, N., Andres-Hyman, R. ve Davidson, L. (2005). What psychotherapist can begin to learn from neuroscience: seven principles of a brain-based psychotherapy. *Psychother. Theory Res. Pract., 42*, 374–383. http://doi.org/10.1037/0033-3204.42.3.374

Caspi, A., Sugden, K., Moffitt, T. E., Taylor, A., Craig, I. W., Harrington, H. ve diğerleri (2003). Influence of life stress on depression: moderation by a polymorphism in the 5-HTT gene. *Science* 301, 386–389. http://doi.org/10.1126/science.1083968

Chandley, M. J., Szebeni, A., Szebeni, K., Crawford, J. D., Stockmeier, C. A., Turecki, G. ve diğerleri (2014). Elevated gene expression of glutamate receptors in noradrenergic neurons from the locus coeruleus in major depression. *Int. J. Neuropsychopharmacol.* 17, 1569–1578. http://doi.org/10.1017/S1461145714000662

Cicchetti, D. ve Rogosch, F. A. (1996). Equifinality and multifinality in developmental psychopathology. Dev. Psychopathol. 8, 597–600. http://doi.org/10.1017/S0954579400007318

Comas-Diaz, L. (2012). Humanism and multiculturalism: An evolutionary alliance. *Psychotherapy*, *49*(4), 437.

Cornwell, R. E., Palmer, C., Guinther, P. M. ve Davis, H. P. (2005). Introductory psychology texts as a view of sociobiology/evolutionary psychology's role in psychology. *Evolutionary Psychology*, *3*(1), https://doi.org/10.1177/147470490500300124

Cortina, M. ve Liotti, G. (2010). Attachment is about safety and protection, intersubjectivity is about sharing and social understanding: The relationships between attachment and intersubjectivity. *Psychoanalytic Psychology*, *27*(4), 410.

Cuthbert, B. N. (2014). The RDoC framework: facilitating transition from ICD/DSM to dimensional approaches that integrate neuroscience and psychopathology. *World Psychiatry 13,* 28–35. https://doi.org/10.1002/wps.20087

Dalton, V. S., Kolshus, E. ve McLoughlin, D. M. (2014). Epigenetics and depression: Return of the repressed. *J. Affect. Disord.*, 155, 1–12. https://doi.org/10.1016/j.jad.2013.10.028

Dickins, T. E. (2003). General symbol machines: the first stage in the evolution of symbolic communication. *Evolutionary Psychology*, *1*(1), 192-209.

Eley, T. C., Hudson, J. L., Creswell, C., Tropeano, M., Lester, K. J., Cooper, P. ve diğerleri (2012). Therapygenetics: the 5HTTLPR and response to psychological therapy. *Mol. Psychiatry,* 17, 236–237. https://doi.org/10.1038/mp.2011.132

Ellis, A., Dryden, W., & DiGiuseppe, R. (2007). The Practice of Rational Emotive Behavior Therapy. New York, NY: Springer.

Ellis, B. J., Essex, M. J. ve Boyce, W. T. (2005). Biological sensitivity to context: II. Empirical explorations of an evolutionary-developmental theory. *Dev. Psychopathol.,* 17, 303–328. https://doi.org/10.1017/S0954579405050157

Fleuridas, C. ve Krafcik, D. (2019). Beyond four forces: The evolution of psychotherapy. *Sage Open*, *9*(1), https://doi.org/2158244018824492.

Franklin, T. B., Russig, H., Weiss, I. C., Graff, J., Linder, N., Michalon, A. ve diğerleri (2010). Epigenetic transmission of the impact of early stress across generations. *Biol. Psychiatry, 68*, 408–415. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2010.05.036

Fonagy, P. ve Allison, E. (2014). The role of mentalizing and epistemic trust in the therapeutic relationship. *Psychotherapy, 51*, 372–380. https://doi.org/10.1037/a0036505

Freud S. (1916–1917). Introductory lectures on psychoanalysis, in *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Vol. 16, Transl. by Strachey J. (London: Hogarth Press), 243–463.

Gavin, D. P., Chase, K. A. ve Sharma, R. P. (2011). Enhancement of psychotherapy using epigenetic modulating drugs. *Med. Hypotheses,77*, 121–124. https://doi.org/0.1016/j.mehy.2011.03.042

Gelernter, J. (2015). Genetics of complex traits in psychiatry. *Biol. Psychiatry,77*,36–42. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2014.08.005

Gerber, A. (2012). "Commentary: Neurobiology of psychotherapy – State of art and future directions," in Psychodynamic Psychotherapy Research. Evidence-Based Practice and Practice-Based Evidence, eds. R. Levy, J. Levy, and H. Kächele (New York, NY: Springer), 187–192.

Gilbert, P. (1995). Biopsychosocial approaches and evolutionary theory as aids to integration in clinical psychology and psychotherapy. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, *2*(3), 135-156.

Gilbert, P. (2019). Psychotherapy for the 21st century: An integrative, evolutionary, contextual, biopsychosocial approach. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, *92*(2), 164-189.

Giosan, C., Cobeanu, O., Mogoase, C., Muresan, V., Malta, L. S., Wyka, K. ve Szentagotai, A. (2014). Evolutionary cognitive therapy versus standard cognitive therapy for depression: a protocol for a blinded, randomized, superiority clinical trial. *Trials*, *15*(1), 1-12.

Giosan, C., Cobeanu, O., Wyka, K., Muresan, V., Mogoase, C., Szentagotai, A., ... ve Moldovan, R. (2020). Cognitive evolutionary therapy versus standard cognitive therapy for depression: A single-blinded randomized clinical trial. *Journal of Clinical Psychology*, *76*(10), 1818-1831.

Giosan, C., Wyka, K., Mogoaşe, C., Cobeanu, O., & Szentagotai, A. (2018). The Evolutionary Fitness scale: A measure of the independent criterion of fitness. *EvoS Journal: The Journal of the Evolutionary Studies Consortium, 7*(1), 181–205.

Goodwyn, E. (2020). Archetypes and the 'Impoverished Genome' argument: updates from evolutionary genetics. *Journal of Analytical Psychology*, *65*(5), 911-931.

Greenberg, B. D., Li, Q., Lucas, F. R., Hu, S., Sirota, L. A., Benjamin, J. ve diğerleri (2000). Association between the serotonin transporter promoter polymorphism and personality traits in a primarily female population sample. *Am. J. Med. Genet. 96*, 202–216. https://doi.org/10.1002/(sici)1096-8628(20000403)96:2<202::aid-ajmg16>3.0.co;2-j

Grencavage, L. M. ve Norcross, J. C. (1990). Where are the commonalities among the therapeutic common factors? *Professional Psychology: Research and Practice,21*, 372–378.

Grissom, R. J. (1996). The magical number. 762: Meta-analysis of the probability of superior outcome in comparisons involving therapy, placebo, and control. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 64,* 973–982.

Harper, R. A. (1959). Psychoanalysis and Psychotherapy: 36 Systems. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Heils, A., Teufel, A., Petri, S., Stober, G., Riederer, P., Bengel, D. ve diğerleri (1996). Allelic variation of human serotonin transporter gene expression. *J. Neurochem. 66,* 2621–2624. https://doi.org/10.1046/j.1471-4159.1996.66062621.x

Heim, C. ve Binder, E. B. (2012). Current research trends in early life stress and depression: review of human studies on sensitive periods, gene–environment interactions, and epigenetics. Exp. Neurol. 233, 102–111. https://doi.org/10.1016/j.expneurol.2011.10.032

Horvath, A. O., Del Re, A. C., Flückiger, C. ve Symonds, D. (2011). Alliance in individual psychotherapy. *Psychotherapy, 48*(1), 9–16

Isles, A. R. ve Wilkinson, L. S. (2008). Epigenetics: what is it and why is it important to mental disease? Br. Med. Bull., 85, 35–45. https://doi.org/10.1093/bmb/ldn004

Jablonka, E. ve Lamb, M. J. (2005). Evolution in Four Dimensions: Genetic, Epigenetic, Behavioral and Symbolic Variation in the History of Life. Cambridge, MA: MIT Press.

Jiménez, J. P., Botto, A., Herrera, L., Leighton, C., Rossi, J. L., Quevedo, Y., Silva, J. R., Martínez, F., Assar, R., Salazar, L. A., Ortiz, M., Ríos, U., Barros, P., Jaramillo, K. ve Luyten, P. (2018) Psychotherapy and Genetic Neuroscience: An Emerging Dialog. *Front. Genet. 9*, 257. https://doi.org/10.3389/fgene.2018.00257

John, O. P. ve Gross, J. J. (2004). Healthy and unhealthy emotion regulation: Personality processes, individual differences, and life span development. *J. Pers.* 72, 1301–1333. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00298.x

Jung, C. G. (1980). The Archetypes and the Collective Unconscious (1875-1961). Princeton University Press: New Jersey.

Kandel, E. R. (1998). A new intellectual framework for psychiatry. *Am. J. Psychiatry* 155, 457–469. https://doi.org/10.1176/ajp.155.4.457

Kang, H. J., Adams, D. H., Simen, A., Simen, B. B., Rajkowska, G., Stockmeier, C. A. ve diğerleri (2007). Gene expression profiling in postmortem prefrontal cortex of major depressive disorder. *J. Neurosci*. 27, 13329–13340. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.4083-07.2007

Kang, H. J., Voleti, B., Hajszan, T., Rajkowska, G., Stockmeier, C. A., Licznerski, P. ve diğerleri (2012). Decreased expression of synapse-related genes and loss of synapses in major depressive disorder. *Nat. Med. 18*, 1413–1417. https://doi.org/10.1038/nm.2886

Karasu, T. B. (1986). The specificity versus nonspecificity dilemma: Toward identifying therapeutic change agents. *American Journal of Psychiatry, 143*, 687-695.

Kazdin, A. E. (2009). Understanding how and why psychotherapy leads to change. *Psychother. Res. 19*, 418–428. https://doi.org/10.1080/10503300802448899

Kendler, K. S. (2005). Toward a philosophical structure for psychiatry. *Am. J. Psychiatry 162*, 433–440. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.162.3.433

Kendler, K. S. ve Eaves, L. J. (1986). Models for the joint effect of genotype and environment on liability to psychiatric illness. *Am. J. Psychiatry 143*, 279–289. https://doi.org/10.1176/ajp.143.3.279

Kirby, J. N., Sampson, H., Day, J., Hayes, A. ve Gilbert, P. (2019). Human evolution and culture in relationship to shame in the parenting role: Implications for psychology and psychotherapy. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, *92*(2), 238-260.

Klok, M. D., Alt, S. R., Irurzun Lafitte, A. J., Turner, J. D., Lakke, E. A., Huitinga, I. ve diğerleri (2011). Decreased expression of mineralocorticoid receptor mRNA and its splice variants in postmortem brain regions of patients with major depressive disorder. *J. Psychiatr. Res. 45*, 871–878. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2010.12.002

Kohen, R., Cain, K. C., Buzaitis, A., Johnson, V., Becker, K. J., Teri, L. ve diğerleri (2011). Response to psychosocial treatment in poststroke depression is associated with serotonin transporter polymorphisms. *Stroke 42*, 2068–2070. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.110.611434

Kohrt, B. A., Ottman, K., Panter-Brick, C., Konner, M. ve Patel, V. (2020). Why we heal: The evolution of psychological healing and implications for global mental health. *Clinical Psychology Review*, *82*, 101920.

Konner, M. (2004). Kitap incelemesi: The tangled wing: Biological constraints on the human spirit. *Evolutionary Psychology, 4*(2), 3-6.

Lambert, M. (ed.) (2013). Bergin and Garfield's Handbook of Psychotherapy and Behavior Change, 6th Edn. New York, NY: JohnWiley & Sons, Inc.

Lester, K. J., Roberts, S., Keers, R., Coleman, J. R., Breen, G., Wong, C. C. ve diğerleri (2016). Non-replication of the association between 5HTTLPR and response to psychological therapy for child anxiety disorders. *Br. J. Psychiatry 208*, 182–188. https://doi.org/10.1192/bjp.bp.114.154997

Levesque, M. L., Casey, K. F., Szyf, M., Ismaylova, E., Ly, V., Verner, M. P. ve diğerleri (2014). Genome-wide DNA methylation variability in adolescent monozygotic twins followed since birth. *Epigenetics 9*, 1410–1421. https://doi.org/10.4161/15592294.2014.970060

Lilienfeld S. O. (2007). Psychological treatments that cause harm. *Perspect Psychol Sci, 2*, 53-70.

Luborsky, L., Singer, B. ve Luborsky, L. (1975). Comparative studies of psychotherapies. *Archives of General Psychiatry, 32*, 995–1008.

McEwen, B. S. (2004). Protection and damage from acute and chronic stress: allostasis and allostatic overload and relevance to the pathophysiology of psychiatric disorders. *Ann. N. Y. Acad. Sci. 1032*, 1–7. https://doi.org/10.1196/annals.1314.001

McEwen, B. S. (2007). Physiology and neurobiology of stress and adaptation: central role of the brain. *Physiol. Rev. 87*, 873–904. https://doi.org/10.1152/physrev.00041.2006

McGowan, P. O. ve Szyf, M. (2010). The epigenetics of social adversity in early life: implications for mental health outcomes. Neurobiol. Dis. 39, 66–72. https://doi.org/10.1016/j.nbd.2009.12.026

Medina, A., Seasholtz, A. F., Sharma, V., Burke, S., Bunney, WJr, Myers, R. M. ve diğerleri (2013). Glucocorticoid and mineralocorticoid receptor expression in the human hippocampus in major depressive disorder. *J. Psychiatr. Res. 47*, 307–314. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2012.11.002

Millon, T. (2003). It's time to Rework the Blueprints: Building a Science for Clinical Psychology. *American Psychologist, 58*(11), 949.

Monroe, S. M. ve Simons, A. D. (1991). Diathesis-stress theories in the context of life stress research: implications for the depressive disorders. *Psychol. Bull. 110,* 406–425. https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.3.406

Meaney, M. J. (2001). Maternal care, gene expression, and the transmission of individual differences in stress reactivity across generations. *Annu. Rev. Neurosci. 24,* 1161–1192. https://doi.org/10.1146/annurev.neuro.24.1.1161

National Health Service. (2016). *Psychological therapies: Annual report on the use of IAPT services: England*. London: Health Social Care Information Center.

Parloff, M. B. (1976). Shopping for the right therapy. *Saturday Review*, February 1976, p. 135-142.

Patten, S. B. (2013). Major depression epidemiology from a diathesis-stress conceptualization. *BMC Psychiatry 13,*19. https://doi.org/10.1186/1471-244X-13-19

Plomin, R., DeFries, J., McClearn, G. ve Rutter, M. (1997). Behavioral Genetics. New York, NY: W. H. Freeman.

Pluess, M. ve Belsky, J. (2013). Vantage sensitivity: individual differences in response to positive experiences. *Psychological bulletin, 139*(4), 901.

Prochaska, J. O. ve Norcross, J. C. (2018). *Systems of psychotherapy: A transtheoretical analysis*. Oxford University Press.

Prunetti, E., Bosio, V., Bateni, M. ve Liotti, G. (2013). Three-week inpatient cognitive evolutionary therapy (CET) for patients with personality disorders: Evidence of effectiveness in symptoms reduction and improved treatment adherence. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 86*(3), 262-279.

Ramaker, R. C., Bowling, K. M., Lasseigne, B. N., Hagenauer, M. H., Hardigan, A. A., Davis, N. S. ve diğerleri (2017). Post-mortem molecular profiling of three psychiatric disorders. *Genome Med. 9*, 72. https://doi.org/10.1186/s13073-017-0458-5

Roberts, A. H., Kewman, D. G., Mercier, L. ve Hovell, M. (1993). The power of nonspecific effects in healing: Implications for psychosocial and biological treatments. *Clinical Psychology Review, 13*, 375–391.

Rosenzweig S. (1936). Some implicit common factors in diverse methods of psychotherapy. *Am J Orthopsychiatry, 6*, 412-415.

Rubin, T. G., Gray, J. D. ve McEwen, B. S. (2014). Experience and the everchanging brain: what the transcriptome can reveal. *Bioessays 36,* 1072–1081. https://doi.org/10.1002/bies.201400095

Pluess, M. ve Belsky, J. (2013). Vantage sensitivity: individual differences in response to positive experiences. *Psychological bulletin, 139*(4), 901.

Prochaska, J. O. ve Norcross, J. C. (2018). *Systems of psychotherapy: A transtheoretical analysis*. Oxford University Press.

Quevedo, Y. (2016). El rol del sistema opioide endógeno en la conducta de apego: evidencia en primates [The role of the endogenous opioid system in attachment behavior: evidence in primates]. *Rev. GPU 12*, 398–405.

Sasaki, A., de Vega, W. C. ve McGowan, P. O. (2013). Biological embedding in mental health: An epigenomic perspective. *Biochem. Cell Biol. 91*, 14–21. https://doi.org/10.1139/bcb-2012-0070

Serretti, A., Kato, M., De Ronchi, D. ve Kinoshita, T. (2007). Meta-analysis of serotonin transporter gene promoter polymorphism (5-HTTLPR) association with selective serotonin reuptake inhibitor efficacy in depressed patients. *Mol. Psychiatry 12*, 247–257. https://doi.org/10.1038/sj.mp.4001926

Silverman, I. (2003). Confessions of a closet sociobiologist: Personal perspectives on the Darwinian movement in psychology. *Evolutionary Psychology*, *1*(1), https://doi.org/147470490300100101

Slavich, G. M. ve Cole, S. W. (2013). The emerging field of human social genomics. *Clin. Psychol. Sci. 1*, 331–348. https://doi.org/10.1177/2167702613478594

Stahl, S. M. (2012). Psychotherapy as an epigenetic 'drug': Psychiatric therapeutics target symptoms linked to malfunctioning brain circuits with psychotherapy as well as with drugs. *J. Clin. Pharm. Ther. 37*, 249–253. https://doi.org/10.1111/j.1365-2710.2011.01301.x

Szyf, M., Weaver, I. ve Meaney, M. (2007). Maternal care, the epigenome and phenotypic differences in behavior. *Reprod. Toxicol. 24*, 9–19. https://doi.org/10.1016/j.reprotox.2007.05.001

Tammen, S. A., Friso, S. ve Choi, S. W. (2013). Epigenetics: the link between nature and nurture. *Mol. Aspects Med. 34*, 753–764. https://doi.org/10.1016/j.mam.2012.07.018

Thayer, Z. M. ve Kuzawa, C. W. (2011). Biological memories of past environments: epigenetic pathways to health disparities. *Epigenetics 6*, 798–803. https://doi.org/10.4161/epi.6.7.16222

Tochigi, M., Iwamoto, K., Bundo, M., Sasaki, T., Kato, N. ve Kato, T. (2008). Gene expression profiling of major depression and suicide in the prefrontal cortex of postmortem brains. *Neurosci. Res. 60*, 184–191. https://doi.org/10.1016/j.neures.2007.10.010

Torrey, E. F. (1972). The mind game. New York: Bantam.

Walen, S. R., DiGiuseppe, R., & Dryden, W. (1992). A practitioner's guide to rational-emotive therapy. Retrieved from http://books.google.ro/books?id=wH-YiZnJgB8C

Wampold, B. E. (2013). *The great psychotherapy debate: Models, methods, and findings*. Routledge.

Wampold, B. E, Mondin. G. W., Moody, M., Stich, F., Benson, K. ve Ahn, H. N. (1997). A metaanalysis of outcome studies comparing bona fide psychotherapies: Empirically, "all must have prizes". *Psychol Bull, 122*, 203-215.

Wray, N. R., Ripke, S., Mattheisen, M., Trzaskowski, M., Byrne, E. M., Abdellaoui, A. ve diğerleri (2018). Genome-wide association analyses identify 44 risk variants and refine the genetic architecture of major depression. *Nat. Genet., 50*, 668–681. https://doi.org/10.1038/s41588-018-0090-3

Watson, G., Adler, A., Allen, F. H., Bertine, E., Chassell, J. O., Durkin, H., ... ve Waelder, R. (1940). Areas of agreement in psychotherapy: Section meeting, 1940. *American Journal of Orthopsychiatry*, *10*(4), 698.

Weisz, J. R., Kuppens, S., Ng, M. Y., Eckshtain, D., Ugueto, A. M., Vaughn-Coaxum, R. ve diğerleri (2017). What five decades of research tells us about the effects of youth psychological therapy: a multilevel meta-analysis and implications for science and practice. *Am. Psychol. 72*, 79–117. https://doi.org/10.1037/a0040360

Wurzman, R. ve Giordano, J. (2012). Differential susceptibility to plasticity: A 'missing link' between gene-culture co-evolution and neuropsychiatric spectrum disorders? *BMC Med. 10*, 37. https://doi.org/10.1186/1741-7015-10-37

Yehuda, R., Daskalakis, N. P., Bierer, L. M., Bader, H. N., Klengel, T., Holsboer, F. ve diğerleri (2016). Holocaust exposure induced intergenerational effects on FKBP5 methylation. *Biol. Psychiatry 80*, 372–380. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2015.08.005

MİZAHIN EVRİMDEKİ ROLÜ ÜZERİNE

İrem Nur Özsoy - Burcu Tekeş

20

Mizah, gündelik hayatımızın vazgeçilmez ögelerindendir. Bir gün içinde birden fazla mizahi öge ile karşılaşırız ve bunlar hoşumuza gittiği takdirde gülümseme ve kahkaha ile karşılık veririz. Teknolojinin ilerlemesi ve özellikle sosyal medyanın hayatımızda bu kadar yer kaplaması dolayısıyla gerek farklı izleme platformlarında gerek sosyal medya sitelerinde de oldukça güldüğümüz paylaşımlarla karşılaşabilmekteyiz: Dünyadan ve ülkeden farklı gündemlere dair yazılan mizahi tweetler, çeşitli video platformlarında karşılaştığımız ve bir anda viral olabilen komik videolar veya bir arkadaşımızın sosyal medya aracılığı ile bize ulaştırdığı eğlenceli videolar bu paylaşımlara örnek verilebilir. Mizahi ögeleri sevmemizin ve onlara hayatımızda yer vermemizin birçok farklı nedeni olabilmektedir. Örneğin, insanlarda daha az yalnızlık hissi, düşük depresyon seviyesi ve yüksek benlik saygısı ile ilişkilendirilen mizahın; bireylerin karşılaştıkları stresli anlarda yardımcı olabilecek bir mekanizma da sağladığı iddia edilmektedir (Overholser, 1992; Tisljar ve Bereczkei, 2005).

Peki, insanların akıl sağlıklarına yönelik de katkı sağlayan mizahın başka ne gibi fonksiyonları olabilir? Bir fotoğrafı, bir yazıyı, bir videoyu, bir cümleyi veya gördüğümüz herhangi bir "şeyi" komik bulmak neden kaynaklanıyor olabilir? Gülmenin veya mizahın arka planında ne gibi mekanizmalar yer almaktadır? Ya da mizahi ögeleri komik bulmamızın evrimsel bağlamda bize ne gibi katkıları olabilir? Bölümün devamında bu sorular tartışılacaktır.

rinde de mizahın aktif bir rol oynadığına yönelik evrimsel psikolojik kanıtlar mevcuttur. Özellikle mizah üretimi ve mizahın değerlendirilmesi konusunda cinsiyetler arasındaki farklılıklar, mizahın adaptif rolünü ortaya koymaktadır.

► Kaynakça

Abrams, D., & Hogg, M. A. (Eds.). (1990). *Social identity theory: Constructive and critical advances.* Springer-Verlag Publishing.

Al Chanti, D. (2019). Automatic analysis of macro and micro facial expressions: Detection and recognition via machine learning (Doktora Tezi, Grenoble Alpes Üniversitesi, Grenoble, Fransa). https://www.semanticscholar.org/paper/Automatic-Analysis-of-Macro-and-Micro-Facial-and-et-Chanti/5647af69c0dc314d25ae49ba3241d07ee27018a8

Alay, O. (2019). Mizah kavramı ve mizahın tarihsel süreci. *Türk Dili*, *116*(808), 22-30.

Bressler, E. R., ve Balshine, S. (2006). The influence of humor on desirability. *Evolution and Human Behavior*, *27*(1), 29-39.

Bressler, E. R., Martin, R. A., ve Balshine, S. (2006). Production and appreciation of humor as sexually selected traits. *Evolution and Human Behavior*, *27*(2), 121-130.

Buss, D. (2014). The scientific movements leading to evolutionary psychology. *The evolutionary psychology: The new science of the mind* (2-32).

Cann, A., ve Matson, C. (2014). Sense of humor and social desirability: Understanding how humor styles are perceived. *Personality and Individual Differences*, *66*, 176-180.

Christensen, A. P., Silvia, P. J., Nusbaum, E. C., ve Beaty, R. E. (2018). Clever people: Intelligence and humor production ability. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, *12*(2), 136-143.

DiDonato, T. E., ve Jakubiak, B. K. (2016). Strategically funny: Romantic motives affect humor style in relationship initiation. *Europe's Journal of Psychology*, *12*(3), 390-405.

Gervais, M., ve Wilson, D. S. (2006). The evolution and functions of laughter and humor: A synthetic approach. *The Quarterly Review of Biology*, *80*(4), 395-430.

Greengross, G., ve Miller, G. (2011). Humor ability reveals intelligence, predicts mating success, and is higher in males. *Intelligence*, *39*(4), 188-192.

Greengross, G. (2014). Male production of humor produced by sexually selected psychological adaptations. İçinde *Evolutionary perspectives on human sexual psychology and behavior* (ss. 173-196). Springer Science + Business Media.

Gunnery, S. D., ve Hall, J. A. (2014). The Duchenne smile and persuasion. *Journal of Nonverbal Behavior*, *38*(2), 181-194.

Hall, J. A. (2015). Sexual selection and humor in courtship: A case for warmth and extroversion. *Evolutionary Psychology*, *13*(3).

Hone, L. S. E., Hurwitz, W., ve Lieberman, D. (2015). Sex differences in preferences for humor: A replication, modification, and extension. *Evolutionary Psychology*, *13*(1).

Hornsey, M. J. (2008). Social identity theory and self-categorization theory: A historical review. *Social and Personality Psychology Compass*, *2*(1), 204-222.

Howe, N. E. (2002). The origin of humor. *Medical Hypotheses*, *59*(3), 252-254.

Islam, G. (2014). Social Identity Theory. Içinde T. Teo (Ed.), *Encyclopedia of Critical Psychology* (ss. 1781-1783). Springer-Verlag.

Kellner, R., ve Benedek, M. (2017). The role of creative potential and intelligence for humor production. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 11*, 52-58.

Kozbelt, A. (2019). Evolutionary explanations for humor and creativity. İçinde S. R. Luria ve J. C. Kaufman (Ed.), *Creativity and Humor* (ss. 205-230). Elsevier Academic Press.

Li, N. P., Griskevicius, V., Durante, K. M., Jonason, P. K., Pasisz, D. J., ve Aumer, K. (2009). An evolutionary perspective on humor: Sexual selection or interest indication? *Personality ve Social Psychology Bulletin*, *35*(7), 923-936.

Martin, R. A. ve Ford, T. (2018). *The psychology of humor: An integrative approach*. Academic Press.

McGee, E., ve Shevlin, M. (2009). Effect of humor on interpersonal attraction and mate selection. *The Journal of Psychology*, *143*(1), 67-77.

Medlin, M. M., Brown, M., ve Sacco, D. F. (2018). That's what she said! Perceived mate value of clean and dirty humor displays. *Personality and Individual Differences*, *135*, 192-200.

Overholser, J. C. (1992). Sense of humor when coping with life stress. *Personality and Individual Differences*, *13*(7), 799-804.

Palla, G., Barabási, A. L., ve Vicsek, T. (2007). Quantifying social group evolution. *Nature*, *446*(7136), 664-667.

Ramachandran, V. S. (1998). The neurology and evolution of humor, laughter, and smiling: The false alarm theory. *Medical Hypotheses*, *51*(4), 351-354.

Sacco, D. F., Brown, M., May, H. D., ve Medlin, M. (2018). Making of an in-joke: Humor appreciation as an ingratiation strategy following ostracism. *Evolutionary Psychological Science*, *4*(2), 202-211.

Sheldon, K. M., Corcoran, M., ve Sheldon, M. (2021). Duchenne smiles as honest signals of chronic positive mood. *Perspectives on Psychological Science*, *16*(3), 654-666.

Tajfel, H., ve Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. İçinde *Intergroup relations: Essential readings* (ss. 94-109). Psychology Press.

Tisljar, R., ve Bereczkei, T.(2005). An evolutionary interpretation of humor and laughter. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, *3*(3-4), 301-309.

Tornquist, M., ve Chiappe, D. (2015). Effects of humor production, humor receptivity, and physical attractiveness on partner desirability. *Evolutionary Psychology*, *13*(4), 1-13.

Ujlaky, J. (2003). Verbal humor as coping: Some evolutionary and cultural insights, *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology*, *1*(3-4), 227-238.

Weisfeld, G. E. (1993). The adaptive value of humor and laughter. *Ethology ve Sociobiology*, *14*(2), 141-169.

Weisfeld, G. E. (2006). Humor appreciation as an adaptive esthetic emotion. *Humor: International Journal of Humor Research*, *19*(1), 1-26.

Yip, J. A., ve Martin, R. A. (2006). Sense of humor, emotional intelligence, and social competence. *Journal of Research in Personality*, *40*(6), 1202-1208.

EVRİMSEL PSİKOLOJİYİ ELEŞTİREL BİR GÖZLE YENİDEN DÜŞÜNMEK

Güler Cansu Ağören

21

Tooby ve Cosmides (1992, s. 23), evrimsel psikoloji için kurucu öneme sahip *Adapte Olmuş Zihin: Evrimsel Psikoloji ve Kültürün Oluşumu* [*The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*] adlı eserde davranışın "Standart Sosyal Bilim Modeli"nden bahsederler. Bu model, zihnin doğumda boş bir levha olduğu ve insanın sergilediği tüm zihinsel/davranışsal özellikleri sonradan öğrenme yoluyla kazandığı görüşünü içerir. Tooby ve Cosmides'a göre zihnin doğal seçilim yoluyla biçimlendiği iddiasını kapsayan kendi görüşleri karşısındaki nihai alternatif bu modeldir. Boş levha yaklaşımı ve evrimsel model arasında kurulan bu karşıtlık, düşünce tarihinde sıklıkla karşılaşılan doğa-kültür ikiliğini yansıtır görünmektedir. Buna göre zihin ya doğal süreçler sonucunda edinilmiştir ve kültür öncesi bir yapıya sahiptir ya da bütünüyle kültürün ortaya çıkarttığı bir üründen ibarettir ve bu hâliyle doğanın dışında konumlandırılmalıdır. Tooby ve Cosmides'ın ortaya attığı zihin ve davranış modeli bu çerçevede düşünüldüğünde evrimsel psikolojiye yönelebilecek bir eleştiri insan varoluşunu doğadan koparan modası geçmiş bir sosyal belirlenimciliğe ve son yıllarda sorgulanır hâle gelmiş doğa-kültür, hayvan-insan, beden-zihin gibi ikilikleri yeniden üretmeye mahkûm duruyor.

Sosyal belirlenimci kanattan gelen uç eleştiriler -ki aynı şey yaratılışçılığı da içeren geniş kapsamlı bir evrim karşıtı kanattan gelen eleştiriler için de söylenebilir- evrimsel psikologların endişelenmesi gereken türde eleştiriler olmayabilir. Ne de olsa insanın diğer hayvan türleri arasındaki yerini sorgulayan ya da evrimsel süreçlerin insan türünün ortaya çıkışında oynadığı rol karşısında şüphe duyan programlar ile kurulacak bir diyaloğun evrimsel psikoloji için üretken olma potansiyeli

ve evrimsel psikolojinin gelişimine katkı sunabilecek ciddi bir eleştiri literatürü mevcuttur. Kolaylıkla karalanıp bertaraf edilebilecek eleştirileri yanıtlamak yerine disiplini gerçek anlamda zora sokabilecek literatür ile kurulabilecek yapıcı bir diyalog belki de daha iyi bir evrimsel psikoloji pratiğinin yaygınlaşmasında rol oynayabilir. Böylesi bir evrimsel psikoloji ikilikçiliğe çözüm ararken indirgemeciliğin ötesine geçebilir; mevcut pratiğin içine bir şekilde dâhil olmuş adaptasyonist, preformasyonist, teolojik, insan merkezci, gen merkezci, içselci ve toplumsal ön yargıları aşmayı mümkün kılan disiplinler arası bir yaklaşım geliştirebilir; bilimsel pratiğe içkin politik meseleleri nesnellik adı altında bilimsel tartışmaların dışında tutan yanlı duruşa alternatif olarak düşünülebilecek politik olarak konumlanmış bir bakış açısıyla yeniden kurgulanabilir ve böylelikle insanın kendini anlama ve toplumu değiştirme çabası için ayakları yere basan ve gerçekçi bir referans noktası sunabilir.

▶ Kaynakça

Badcock, C. (2000). *Evolutionary psychology: A critical introduction.* Polity.

Barkow, J. H. (2006). Introduction: Sometimes the bus does wait. J. H. Barkow (Ed.) *Missing the revolution: Darwinism for social sciences* içinde (s. 3-59). Oxford University Press.

Barron, A. B. & Hare, B. (2020). Prosociality and a sociosexual hypothesis for the evolution of same-sex attraction in humans. *Frontiers in Psychology, 10*, 2955. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02955

Birke, G. A. (2003). Shaping biology: Feminism and the idea of 'the biological'. S. J. Williams, L. Birke & G. A. Bendelow (Ed.) *Debating biology: Sociological reflections on health, medicine and society* içinde (s. 39-52). Routledge.

Brandon, R. N. (1990). *Adaptation and environment.* Princeton University Press.

Buller, D. J. (2005). *Adapting minds: Evolutionary psychology and the persistent quest for human nature.* MIT Press.

Buss, D. M. (1992). Mate preference mechanisms: Consequences for partner choice and intrasexual competition. J. H. Barkow, L. Cosmides & J. Tooby (Ed.) *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (s. 249-66). Oxford University Press.

Buss, D. M. (1994). *The evolution of desire.* Basic Books.

Buss, D. M. (1995). Evolutionary psychology: A new paradigm for psychological science. *Psychological Inquiry, 6*(1), 1-30. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI0601_1

Buss, D. M. (2000). *The dangerous passion: Why jealousy is as necessary as love and sex.* The Free Press.

Buss, D. M. (2014). *Evolutionary psychology: The new science of the mind.* Pearson.

Buss, D. M. & Schmitt, D. P. (2011). Evolutionary psychology and feminism. *Sex Roles, 64*, 768-87. https://doi.org/10.1007/s11199-011-9987-3

Cosmides, L., Tooby, J. & Barkow, J. H. (1992). Introduction: Evolutionary psychology and conceptual integration. J. H. Barkow, L. Cosmides & J. Tooby (Ed.) *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (s. 3-15). Oxford University Press.

Daly, M. & Wilson, M. (1999). *The truth about cinderella: A Darwinian view of parental love.* Yale University Press.

Darwin, C. [2017 (1872)]. *Türlerin kökeni* (Çev., Bahar Kılıç). Alfa Yayıncılık.

Donaghue, N. (2015). The 'facts' of life? How the notion of evolved brain differences between women and men naturalises biological accounts of sex/gender. *Australian Feminist Studies, 30*(86), 359-65. https://doi.org/10.1080/08164649.2016.1149904

Downes, S. M. (2015). Evolutionary psychology, adaptation and design. T. Heams, P. Huneman, G. Lecointre & M. Silberstein (Ed.) *Handbook of evolutionary thinking in the sciences* içinde (s. 659-74). Springer.

Dupré, J. (2001). *Human nature and the limits of science.* Clarendon Press.

Dupré, J. (2003). On human nature. *Human affairs, 13*(2), 1-20.

Dupré, J. (2012). *Processes of life: Essays in the philosophy of biology.* Oxford University Press.

Eagly, A. H. & Wood, W. (2011). Feminism and the evolution of sex differences and similarities. *Sex Roles, 64*, 758-67. https://doi.org/10.1007/s11199-011-9949-9

Eagly, A. H. & Wood, W. (2013). Feminism and evolutionary psychology: Moving forward. *Sex Roles, 69*, 549-56. https://doi.org/10.1007/s11199-013-0315-y

Ellis, B. J. (1992). The evolution of sexual attraction: Evaluative mechanisms in women. J. H. Barkow, L. Cosmides & J. Tooby (Ed.) *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (s. 267-88). Oxford University Press.

Fausto-Sterling, A. (1992). *Myths of gender: Biological theories about women and men.* Basic Books.

Fausto-Sterling, A. (1997). Beyond difference: A biologist's perspective. *Journal of Social Issues, 53*(2), 233-58. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1997.tb02442.x

Fausto-Sterling, A. (2003). The problem with sex/gender and nature/nurture. S. J. Williams, L. Birke & G. A. Bendelow (Ed.) *Debating biology: Sociological reflections on health, medicine and society* içinde (s. 123-32). Routledge.

Fodor, J. (2000). *The mind doesn't work that way: The scope and limits of computational psychology.* MIT Press.

García-Favaro, L. (2015). 'Porn trouble': On the sexual regime and travels of postfeminist biologism. *Australian Feminist Studies, 30*(86), 366-76. https://doi.org/10.1080/08164649.2016.1150937

Godfrey-Smith, P. (2001). Three kinds of adaptationism. S. H. Orzak & E. Sober (Ed.) *Adaptationism and optimality* içinde (s. 335-57). Cambridge University Press.

Goldfinch, A. (2015). *Rethinking evolutionary psychology.* Palgrave Macmillan.

Gould, S. J. & Lewontin, R. C. (1979). The spandrels of San Marco and the Panglossian paradigm: A critique of the adaptationist programme. *Proceedings of the Royal Society of London B, 205,* 581-98. https://doi.org/10.1098/rspb.1979.0086

Grandcolas, P. (2015). Adaptation. T. Heams, P. Huneman, G. Lecointre & M. Silberstein (Ed.) *Handbook of evolutionary thinking in the sciences* içinde (s. 77-94). Springer.

Gray, R. D., Heaney, M. & Fairhall, S. (2003). Evolutionary psychology and the challenge of adaptive explanation. K. Sterelny & J. Fitness (Ed.) *From mating to mentality: Evaluating evolutionary psychology* içinde (s. 247-69). Psychology Press.

Greiling, H. & Buss, D. M. (2000). Women's sexual strategies: The hidden dimension of extra-pair mating. *Personality and Individual Differences, 28*(5), 929-63. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(99)00151-8

Griffiths, P. (1996). The historical turn in the study of adaptation. *The British Society for the Philosophy of Science, 47*(4), 511-32.

Griffiths, P. E. (2008). Ethology, sociobiology and evolutionary psychology. S. Sarkar & A. Plutyinski (Ed.) *A companion to the philosophy of biology* içinde (s. 393-414). Blackwell.

Griffiths, P. E. & Machery, E. (2008). Innateness, canalization, and 'biologizing the mind'. *Philosophical Psychology, 23*(3), 397-414. https://doi.org/10.1080/09515080802201146

Harding, S. (2020). Bakış açısı epistemolojisini yeniden düşünmek: Güçlü nesnellik nedir? (Çev. G. C. Ağören) E. Erdoğan & N. Gündoğdu (Ed.) *Türkiye'de feminist yöntem* içinde (s. 52-92). Metis.

Higgs, P. & Jones, I. R. (2003). Ultra-Darwinism and health: The limits of evolutionary psychology. S. J. Williams, L. Birke & G. A. Bendelow (Ed.) *Debating biology: Sociological reflections on health, medicine and society* içinde (s. 27-38). Routledge.

Huneman, P. & Machery, E. (2015). Evolutionary psychology: Issues, results, debates. T. Heams, P. Huneman, G. Lecointre & M. Silberstein (Ed.) *Handbook of evolutionary thinking in the sciences* içinde (s. 647-58). Springer.

Jablonka, E. & Lamb, M. J. [2013 (2005)]. *Evrimin dört boyutu: Yaşam tarihinde genetik, epigenetik, davranışsal ve simgesel değişimler* (Çev. M. Doğan). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Karaca, Ç. (bu kitapta). Evrim ve insan doğası. B. Tekeş (Ed.) *Evrimsel psikoloji* içinde. Nobel Yayıncılık.

Kenrick, D. T. & Keefe, R. C. (1992). Age preferences in mates reflect sex differences in human reproductive strategies. *Behavioral and Brain Sciences, 15*(1), 75–133. https://doi.org/10.1017/S0140525X00067595

Ketelaar, T. & Ellis, B. J. (2000). Are evolutionary explanations unfalsifiable? Evolutionary psychology and the Lakatoshian philosophy of science. *Psychological Inquiry, 11*(1), 1-21. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1101_01

Kitcher, P. (1985). *Vaulting ambition: Sociobiology and the quest for human nature.* MIT Press.

Lerch, B. A. & Servedio, M. R. (2021). Same-sex sexual behaviour and selection for indiscriminate mating. *Nature, Ecology and Evolution, 5*, 135-41. https://doi.org/10.1038/s41559-020-01331-w

Lerner, R. M. & Overton, W. F. (2013). Epigenetics, evolution and embodiment: On the conceptual vacuity of evolutionary psychology. *OA Genetics, 1*(6), 1-5. https://doi.org/10.13140/2.1.4848.1921

Liesen, L. T. (2011). Feminists, fear not evolutionary theory, but remain very cautious of evolutionary psychology. *Sex Roles, 64*, 748-50. https://doi.org/10.1007/s11199-010-9857-4

Liesen, L. T. (2013). Feminists need to look beyond evolutionary psychology for insights into human reproductive strategies: a commentary. *Sex Roles, 69*, 484-90. https://doi.org/10.1007/s11199-012-0153-3

Mameli, M. & Bateson, P. (2006). Innateness and the sciences. *Biology and Philosophy, 21*, 155-88. https://doi.org/ 10.1007/s10539-005-5144-0

Meaney, M. J. (2001). Nature, nurture, and the disunity of knowledge. *Annuals of the New York Academy of Science, 935*, 50-61. https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2001.tb03470.x

Meynell, L. (2021). What is wrong with (narrow) evolutionary psychology? S. Crasnow & K. Intemann (Ed.) *The Routledge handbook of feminist philosophy of science* içinde (s. 303-15). Routledge.

Miller, E. M. (2000). Homosexuality, birth order, and evolution: Toward an equilibrium reproductive economics of homosexuality. *Archives of Sexual Behavior, 29*(1), 1-34. https://doi.org/10.1023/a:1001836320541

Morton, T. A., Haslam, S. A., Postmes, T. & Ryan, M. K. (2006). We value what values us: The appeal of identity-affirming science. *Political Psychology, 27*(6), 823-38. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2006.00539.x

Moss, L. (2003). *What genes can't do?* MIT Press.

O'Neill, R. (2015). Feminist encounters with evolutionary psychology: Introduction. *Australian Feminist Studies, 30*(86), 45-50. http://doi.org/10.1080/08164649.2016.1157909

Panksepp, J. & Panksepp, J. B. (2000). The seven sins of evolutionary psychology. *Evolution and Cognition, 6*(2), 108-31.

Ratcliffe Richards, J. (2000). *Human nature after Darwin: A philosophical introduction.* Routledge.

Richardson, R. C. (2007). *Evolutionary psychology as maladapted psychology.* MIT Press.

Rose, S. & Lucas, P. (2001). Evolutionary psychology revisited. *British Journal of Psychiatry, 178*(6), 573. https://doi.org/10.1192/bjp.178.6.573-a

Rosenberg, A. (2007). Reductionism (and antireductionism) in biology. D. Hull & M. Ruse (Ed.) *The Cambridge companion to the philosophy of biology* içinde (s. 120-38). Cambridge University Press.

Ruti, M. (2015). *The age of scientific sexism: How evolutionary psychology promotes gender profiling and fans the bottle of sexism.* Bloomsbury.

Ryan, C. & Jethá (2012). *Sex at dawn: How we mate, why we stray, and what it means for modern relationships.* Harper Perennial.

Silvers, S. (2010). Methodological and moral muddles in evolutionary psychology. *The Journal of Mind and Behavior, 31*(1/2), 65-83.

Singh, D. (1993). Body shape and women's attractiveness. *Human Nature, 4*(3), 297-321. https://doi.org/10.1007/BF02692203

Smith, S. E. (2020). Is evolutionary psychology possible? *Biological Theory, 15*, 39-49. https://doi.org/10.1007/s13752-019-00336-4

Sperber, D. & Girotto, V. (2003). Does the selection task detect cheater-detection? K. Sterelny & J. Fitness (Ed.) *From mating to mentality: Evaluating evolutionary psychology* içinde (s. 197-226). Psychology Press.

Sterelny, K. & Fitness, J. (2003). Introduction: The evolution of evolutionary psychology. K. Sterelny & J. Fitness (Ed.) *From mating to mentality: Evaluating evolutionary psychology* içinde (s. 1-12). Psychology Press.

Stotz, K. C. & Griffiths, P. E. (2003). Dancing in the dark: Evolutionary psychology and the argument from design. S. J. Scher & F. Rauscher (Ed.) *Evolutionary psychology: Alternative approaches* içinde (s. 135-60). Springer.

Symons, D. (1995). Beauty is in the adaptations of the beholder: The evolutionary psychology of human female sexual attractiveness. P. R. Abramsaon & S. D. Pinkerton (Ed.) *Sexual nature sexual culture* içinde (s. 80-118). The University of Chicago Press.

Tate, C. C. (2013). Addressing conceptual confusions about evolutionary theorizing: How and why evolutionary psychology and feminism do not oppose each other. *Sex Roles, 69*, 491-502. https://doi.org/10.1007/s11199-012-0226-3

Thornhill, R. & Thornhill, N. W. (1992). The evolutionary psychology of men's coercive sexuality. *Behavioral and Brain Sciences, 15*(2), 363-421. https://doi.org/10.1017/S0140525X00069120

Tooby, J. & Cosmides, L. (1990a). The past explains the present: Emotional adaptations and the structure of ancestral environments. *Ethology and Sociobiology, 11*(4-5), 375-424. https://doi.org/10.1016/0162-3095(90)90017-Z

Tooby, J. & Cosmides, L. (1990b). On the universality of human nature and the uniqueness of the individual: The role of genetics and adaptation. *Journal of Personality, 58*(1), 17-67. doi:10.1111/j.1467-6494.1990.tb00907.x

Tooby, J. & Cosmides, L. (1992). The psychological foundations of culture. J. H. Barkow, L. Cosmides & J. Tooby (Ed.) *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (s. 19-136). Oxford University Press.

Tooby, J. ve Cosmides, L. (2000). Toward mapping the evolved functional organization of mind and brain. M. S. Gazzinga (Ed.) *The new cognitive neurosciences* içinde (s. 1167-78). MIT Press.

de Waal, F. B. M. (2002). Evolutionary psychology: The wheat and the chaff. *Current Directions in Psychological Science, 11*(6), 187-91. https://doi.org/10.1111/1467-8721.00197

Wilson, D. S., Dietrich, E. & Clark, A. B. (2003). On the inappropriate use of the naturalistic fallacy in evolutionary psychology. *Biology and Philosophy, 18,* 669-82. https://doi.org/10.1023/A:1026380825208

Wilson, E. O. (1975). *Sociobiology.* Harvard University Press.

Wright, R. (1994). *The moral animal: Why we are the way we are: The new science of evolutionary psychology.* Vintage Books.

İŞTE ONULMAZ ÜÇLEME Mİ?

Kültürel Zekâ, Yalnızlık ve Mutluluğa Serenat

Doç. Dr. Ali Şahin Örnek

nobel

İŞTE ONULMAZ ÜÇLEME Mİ?
Kültürel Zekâ, Yalnızlık ve Mutluluğa Serenat
Doç. Dr. Ali Şahin Örnek

Yayın No.: 4954
İşletme No.: 353
ISBN: 978-625-397-496-1
E-ISBN: 978-625-397-497-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Fotograf: asornek (arka kapak) ercolak (ön kapak)
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Örnek, Ali Şahin.
İŞTE ONULMAZ ÜÇLEME Mİ? Kültürel Zekâ, Yalnızlık ve Mutluluğa Serenat / Ali Şahin Örnek
1. Basım, XIV + 162 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-496-1
E-ISBN: 978-625-397-497-8
1. Yönetim ve Strateji 2. İnsan Kaynaklar Yönetimi 3. Örgütsel Davranış

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

TEŞEKKÜR ..... **ix**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
İŞ YERİNDE MUTLULUK **7**

1.1. İnsanlar Ne İçin Çalışırlar? 11
1.2. Paradigmanızı Değiştirin 15
1.3. Mutluluk Nedir? 16
1.4. Mutluluğa Etki Eden Faktörler 18
1.5. Duygular veya Hissettiklerimiz 19
1.6. İş Yerinde Mutluluk ya da Çalışan İyi Oluşu 27
1.7. İş Yerinde Mutluluğun Boyutları 33
1.7.1. Yaşamsal İyi Oluş (Life Well-Being) 38
1.7.2. İş Yerinde İyi Oluş (Workplace Well-Being) 38
1.7.3. Psikolojik İyi Oluş (Psychological Well-Being) 40
1.7.4. Öznel İyi Oluş (Subjective Well-Being) 40
1.7.5. İşe Tatmini (Job Satisfaction) 43
1.7.6. Duygusal Örgütsel Bağlılık (Affective Organizational Commitment) 44
1.7.7. İşe Adanmışlık (Work Engagement) 45
1.8. Yeni Boyut İş (Yeri) Tutkusu mu? 46
1.9. Sessiz İstifa ya da Yaşayan Ölüler mi? 49
1.10. İş Yerinde Mutluluk Alanında Yapılan Çalışmalar 50

İKİNCİ BÖLÜM
İŞ YERİNDE YALNIZLIK 59

2.1. Yalnızlık Kime Mahsus 63
2.2. Yanlızlık ve İş Yerinde Yalnızlık 65
2.3. Yalnızlığın Boyutları 66
2.3.1. Duygusal Yalnızlık 67
2.3.2. Sosyal Yalnızlık 68
2.4. İş Yerinde Yalnızlığın Haritası 69
2.5. İş Yerinde Yalnızlıkla İlgili Yapılan Çalışmalar 70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜLTÜREL ZEKÂ 79

3.1. Kültüre Küresel Bakış 80
3.2. Zekâ Nedir? Ne Değildir? 85
3.3. Sosyal Zekâ ve Duygusal Zekâ 88
3.4. Çoklu Zekâ Dedikleri 89
3.5. Kültürel Zekâ 91
3.6. Kültürel Zekânın Boyutları 95
3.6.1. Motivasyonel - Duygusal 96
3.6.2. Bilişsel 96
3.6.3. Davranışsal 96
3.6.4. Bilgi 97
3.6.5. Beceri 98
3.6.6. Üst Biliş 98
3.7. Kültürel Zekâyla İlgili Yapılan Araştırmalar 99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ALAN ARAŞTIRMASI - YÖNTEM 107

4.1. Araştırma Soruları ve Modeli 107
4.2. Hipotezler 108
4.3. Kullanılan Ölçekler ve Ölçüm 110
4.4. Araştırmanın Örneklemi 112
4.5. Bulgular ve Analiz 112
4.5.1. Demografik Bulgular 112
4.5.2. Güvenilirlik ve Geçerliliğe İlişkin Bulgular 114
4.5.3. Boyutlar Arası İlişkiler 118
4.5.4. Hipotez Testleri – Regresyon Analizleri Sonuçları 119

4.5.5. Demografik Değişkenlere İlişkin Analiz Sonuçları 131
4.6. Tartışma 133
4.7. Araştırmanın Kısıtları 135

SONUÇ VE ÖNERİLER 137

KAYNAKÇA 145

KAYNAKÇA

Abaslı, Könül; Polat, Şule (2019). Öğrencilerin Kültürlerarası Duyarlılık ve Kültürel Zekâya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1) 193–202.

Aboramadan, Mohammed ve Kundu, Yasir Mansoor (2022). Emotional Culture of Joy and Happiness at Work as a Facet of Wellbeing: A Mediation of Psychological Safety and Relational Attachment, *Personnel Review.* https://doi.org/10.1108/PR-04-2021-0285

Agustiena, Endah ve Soeling, Pantius Drahen (2020). How does Happiness at Work Affect Employee Performance in the Head Office of BKKBN? *Hasanuddin Economics and Business Review*, 04(2), 58–64.

Ahmadia, Seyed Ali Akbar; Safar zadehb, Hosein; Hozooria, Mohammad Javad; Dehnavi Fariba (2013). The Role Of Cultural Intelligence Of Managers In Promoting Employees' Collaboration, *Management Science Letters,* 3, 1915–1926.

Ahsan, Usman ve Anwar ul Haq, Muhammad (2021). Perceived Organizational Support, Workplace Loneliness, and Creativity: Mediating Role of Workplace Loneliness, and Moderating Role of Proactive Personality, *Reviews of Management Sciences*, 3(2), 147-164.

Akçit, Volkan ve Barutçu, Esin (2017). The Relationship Between Performance and Loneliness at Workplace: A Study on Academicians, *European Scientific Journal* July, 235-243.

Akgemci, Tahir; Bağcı, İlkay Can ve Yılmaz, Abdullah (2019). The Effects of Cultural Intelligence on Loneliness in the Workplace, *Journal of Academic Value Studies,* 3(15), 93-106.

Aktürk, Mustafa (2019). Otantik Liderlik ve İş Yeri Mutluluğu: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Algarni, Mohammad ve Alemeri, A. Meshari (2023). The Role of Employee Engagement, Job Satisfaction and Organizational Commitment on Happiness at Work at a Saudi Organization, International Journal of Business and Management, 18(2), 27-38.

Ali, Wasif (2016). Understanding the Concept of Job Satisfaction, Measurements, Theories and its Significance in the Recent Organizational Environment: A Theoretical Framework, *Archives of Business Research,* 4(1), 100-111.

Allen, Natalie J. and Meyer, John P. (1990), "The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization", *Journal of Occupational Psychology,* 63(1), 1-18.

Anand, Amitabh; Doll, Jessica ve Prantika, Ray (2023). Drowning in Silence: A Scale Development and Validation of Quiet Quitting and Quiet Firing, *International Journal of Organizational Analysis.* https://doi.org/10.1108/IJOA-01-2023-3600

Ang, Soon; Dyne, Linda Van (2003). *Handbook of Cultural Intelligence: Theory, Measurement, and Applications,* Armonk, New York.

Ang, Soon, Van Dyne, Linn, Koh, C., Ng, K., Templer, K., Tay, C. ve Chandrasekar, N.A. (2007). Cultural İntelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation, and Task Performance, *Management and Organization Review,* 3 (3): 335-371.

Ang, Soon ve Van Dyne, Linn (2008). Conceptualization of Cultural Intelligence: Definition, Distinctiveness, and Nomological Network, Soon Ang ve Linn Van Dyne (Der.), *Handbook of Cultural Intelligence: Theory, Measurement, and Applications*, 3-15, Armonk, New York.

Aşık, Nuran Akşit (2016). İş Yerinde Yalnizliğin Tükenmişlik Üzerine Etkisi, *Business & Management Studies: An International Journal,* 4(3), 366-384.

Atan, Arzu; Ozgit, Hale; Silman, Fatoş (2021). Happiness at Work and Motivation for a Sustainable Workforce: Evidence from Female Hotel Employees, *Sustainability*, 13(7778), 1-17. https://doi.org/10.3390/su13147778

Bai, Xuerong (2021). A Review of Recent Studies on Workplace Loneliness, Academic Journal of Business & Management 3(4), 78-83. https://doi.org/10.25236/AJ BM.202 1.030416

Bakker, Arnold B., ve Demerouti, Evengelia (2014). Job Demands-Resources Theory. (Ed.: Peter Y. Chen and Cary L. Cooper), *Work and Wellbeing, Wellbeing: A Complete Reference Guide,* John Wiley, III, 37–64.

Bakker, Arnold B. (2011) An Evidence-Based Model of Work Engagement. *Current Directions in Psychological Science*, 20: 265–269.

Bakker, Arnold B. ve Oerlemans, Wido G.M. (2012). Subjective Well-being in Organizations, (Ed: Kim S. Cameron ve Spreitzer, Gretchen M.) *The Oxford Handbook of Positive Organizational Scholarship,* Oxford University Press, New York, 178-189.

Baldwin, Timothy T.; Bommer, William H.; Rubin, Robert S. (2013). *Managing Organizational Behavior: What Great Managers Know and Do,* McGraw Hill, New York.

Barbosa, Belem; Marques, Ivete ve Santos, Claudia Amaral (2023). The Multidimensional Outcomes of Happiness at Work When There is No Explicit Strategy: The Views of B2C Employees, *International Journal of Business and Society,* 24(1), 237-253.

Bartholomeusz, Rochelle Anushini; Perera, Dilith Ranura ve Masinghe, Yasaransi Pabasara (2021). The Effects of Workplace Loneliness on Employee Commitment during the COVID-19 Outbreak, *International Journal of Business and Management Invention,* 10(4), 19-27.

Becker, William J.; Belkin, Liuba Y.; Tuskey,Sarah E. ve Conroy, Samantha A. (2022). Surviving Remotely: How Job Control and Loneliness During a Forced Shift to Remote Work Impacted Employee Work Behaviors and Well-Being, *Human Resource Management,* 61(4), 449-464. https://doi.org/10.1002/hrm.22102

Bennett, Nathan ve Lemoine, James G. (2014). What a Difference a Word Makes: Understanding Threats to Performance in a VUCA World, *Business Horizons Journal,* 57(3), 1-7.

Berg, Justin M.; Wrzesniewski, Amy v Dutton, Jane E. (2010). Perceiving and Responding to Challenges in Job Crafting at Different Ranks: When Proactivity Requires Adaptivity, *Journal of Organizational Behavior,* 31(2-3), 158-186. DOI: https://doi.org/10.1002/job.645.

Berg, Justin M.; Wrzesniewski, Amy; Grant, Adam M.; Kurkoski, Jennifer ve Welle, Brian (2023). Getting Unstuck: The Effects of Growth Mindsets About the Self and Job on Happiness at Work, *Journal of Applied Psychology,* 108(1), 152–166. https://doi.org/10.1037/apl0001021

Berger, Rita ve Czakert Jan Philipp (2022). Stress Management and Resilience Building, (Ed.: Rita Berger C., Andreas Dalluege, Hans-Werner Franz), *Organisational Excellence and Resilience Stress Management as a Component of a Sustainable Corporate Development Strategy,* Springer, 63-88.

Benz, Matthias ve Frey, Bruno S. (2004). Being Independent Raises Happiness at Work, *Swedish Economic Policy Review,* 11, 95-134.

Bersin, Josh (2022). Irresistible: The Seven Secrets of the World's Most Enduring, Employee-Focused Organizations, Ideapress Publishing.

Bilginoğlu, Elif ve Yozgat, Uğur (2020). İşyerinde Mutluluk Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, *Journal of Yasar University,* 15(Special Issue), 201-206.

Bindl, Uta Konstanze (2010). Making Things Happen: The Role of Affect for Proactive Behaviours at Work, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sheffield Üniversitesi.

Bossidy, Larry; Charan, Ram (2002). *Execution : The Discipline of Getting Things Done,* Crown Business, New York.

Bodur, Muzaffer; Kabasakal, Hayat (2002). Türkiye-Arap Kümesinde Kurumsal Kültür: GLOBE Araştırması, *Yönetim Araştırmaları Dergisi,* 1(2), 5-22.

Branden, Nathaniel (1966). Emotions and Values. *The Objectivist,* 5(5), 1-9.

Browaeys, Marie-Joelle; Price, Roger (2015). *Understanding Cross-Cultural Management,* Pearson, Harlow.

Burns, David D. (1981). *Feeling Good, the New Mood Therapy,* A Signet Book, New York.

Busseri, A. Michael; Stanley, W. Sadava ve DeCourville, Nancy (2007). A Hybrid Model for Research on Subjective Well-being: Examining Common- and Component-specific Sources of Variance in Life Satisfaction, Positive Affect, and Negative Affect, *Social Indicators Research, 83(3), 413–445.* https://doi:10.1007/s11205-006-9028-8

Cameron, Sheila (2021). *The MBA Handbook: Academic and Professional Skills for Mastering Management,* Pearson, Harlow.

Casey, George W. (2014). Leading in a VUCA World. *Fortune Journal,* 169 (5), 75.

Ceja, Lucía Ceja; Navarro, José (2011). Dynamic Patterns of Flow in the Workplace: Characterizing within-individual Variability Using a Complexity Science Approach, *Journal of Organizational Behavior,* 32(4), 627–651. https://doi.org/doi:10. 1002/job.747

Charles-Leija Humberto; Castro, Carlos G.; Toledo, Mario ve Ballesteros-Valdés, Rosalinda (2023). Meaningful Work, Happiness at Work, and Turnover Intentions, *Environmental Research Public Health,* 20, 3565. https://doi.org/10.3390/ ijerph20043565

Chiang, Flora F. T.; van Esch, Emmy; Birtch, Thomas A.; Shaffer, Margaret A. (2017): Repatriation: What Do We Know and Where Do We Go From Here, *The International Journal of Human Resource Management,* 29(1), 188-226. https://doi: 10.1080/09585192.2017.1380065

Cindiloğlu, Mihriban; Polatci, Sema; Özçalik, Fatih ve Gültekin, Zümral (2017). İşyeri Yalnızlığının İş ve Yaşam Tatminine Etkisi: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü, *Ege Akademik Bakış,* 17(2), 191-200. https://doi.org/10.21121/eab.2017225198

Claret, E.Felix; Umamaheswari, R. (2022). Happiness, Quality of Work Life, and Job Satisfaction Among Nurses Working in Private Hospitals in Coimbatore, *Journal Of Management & Entrepreneurship,* 16(2), 111-117.

Clark, Lee A.; Watson, David (1991). General Affective Dispositions in Physical and Psychological Health. (Der.: C. R. Snyder ve Donelson R. Forsyth), *Handbook of Clinical and Social Psychology,* New York: Pergamon Press, 221-245.

Crowne, Kerri Anne (2008). What Leads to Cultural Intelligence? *Business Horizons,* 51(5), 391–399. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2008.03.010

Csikszentmihalyi, Mihaly (1990). *Flow: The Psychology of Optimal Experience,* HarperCollins Publishers, New York.

Çavdar, Derya; Bağcı, Vildan; Çorbacı, Ergün Cihat; Sarıtaş, Seyhan ve Taşdelen, Melike Kübra (2015). Adaptation of De Jong Gierveld Loneliness Scale into Turkish, *International Journal of Humanities and Social Science*, 5(9), 84-92.

Çetin, Aysun ve Alacalar, Arzu (2016). İş Yaşaminda Yalnizliği Yordamada Kişilik Özellikleri ile Algilanan Sosyal ve Örgütsel Desteğin Rolü, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 12(27), 193-216.

Damasio, Antonio R. (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain,* Avon Books, New York.

Daniel (1995). *Emotional Intelligence,* Bantam Books, New York.

Dussault, Marc ve Frenette, Éric (2014). Loneliness and Bullying in the Workplace, *American Journal of Applied Psychology,* 2(4), 94-98.

Demirbaş, Birol; Haşit, Gürkan (2016). İş Yerinde Yalnızlık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Uygulama, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 16(1), 137-158.

Demirel, Yavuz; Turan, Erol; Akıncı, Merve (2020). Duygusal Zekânın Kültürel Zeka Üzerine Etkisinin Analizi: Kastamonu Üniversitesi Türk Dünyası Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9(1), 222-234.

Demo, G; Paschoal, T. (2016). Well-Being at Work Scale: Exploratory and Confirmatory Validation in the USA, *Paidéia,* 26(63), 35-43. https://doi:10.1590/1982-43272663201605

Deniz, Serkan (2019). Effect of Loneliness in the Workplace on Employees' Job Performance: A Study for Hospital Employees, *International Journal of Health Services Research and Policy,* 4(3), 214-224.

De Jong-Gierveld, Jenny (1987). Developing and Testing a Model of Loneliness, *Journal of Personality and Social Psychology,* 53(1), 119-128.

De Jong-Gierveld, Jenny ve Kamphuis, Frans (1985). The Development of a Rasch-Type Loneliness Scale, *Applied Psychological Measurement,* 9(3), 289-99. http://dx.doi.org/10.1177/014662168500900307

De Neve, Jan-Emmanuel ve Ward, George (2017). Happiness at Work, *World Happiness Report*, 144-177.

De Vellis, Robert F. (2017). *Scale Development: Theory and Applications,* SAGE, London.

Dhondt, Steven; Pot, Frank Delano ve Kraan Karolus O. (2014). The Importance of Organizational Level Decision Latitude for Well-Being and Organizational Commitment, *Team Performance Management,* 20(7/8), 307-327.

Díaz, Guillermo (2022). Nexus Happiness and Work Productivity, *Scientific Research Journal of Economics and Business Management,* 2(4), 5-10.

Dilek Kulakoğlu, Nur; Topaloğlu, Cafer (2017). Kültürel Farklılıkların Yönetimi Sürecinde Zekanın Etkinliği, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 28(1), 96-109.

Dimotakis, Nikolas; Scott, Brent A. ve Koopman, Joel (2011). An Experience Sampling Investigation of Workplace Interactions, Affective States, and Employee Well-Being, *Journal of Organizational Behavior,* 32, 572–588.

Diener, Ed; Sandvik, Ed ve Pavot, William (1991). *Happiness is the Frequency, Not the Intensity, of Positive Versus Negative Affect,* (Ed.) Strack F., Argyle M. ve Schwarz N., Subjective Well-being: An Interdisciplinary Perspective, Pergamon, New York, 119–139.

Diener, Ed (2000). Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index, American Psychologist*,* 55(1), 34–43. https://doi:10.1037/0003-066x.55.1.34

Diener, Ed; Lucas, Richard E. (1999). Personality and Subjective Well-being. (Der.: D. Kahneman; E. Diener; N. Schwartz), *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology,* 213–229, SAGE, New York.

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. E. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin,* 125(2), 276–302

Diener, Ed; Emmons, Robert A.; Larsen, Randy J.; Griffin, Sharon (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment, 49(1), 71–75.* https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13

Diener, Ed; Wirtz, Derrick; Tov, William; Kim-Prieto, Chu; Choi, Dong-won; Oishi, Shigehiro; Biswas-Diener, Robert (2010). New Well-Being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative Feelings. *Social Indicators Research,* 97, 143–156. https://doi.org/10.1007/s11205-009-9493-y

DiStefano, Joseph J. ve Maznevski, Marta L. (2000). Creating Value with Diverse Teams in Global Management. *Organizational Dynamics,* 29(1), 45–63.

Dinç, Mehmet (2020). Kültürel Zeka, (Ed.: Sema Polatçı), Kuramsal Temelleriyle Örgütsel Davranış Ölçekleri Rehberi, Nobel Yayınları, Ankara, 381-395.

Doğan, Tayfun; Çetin, Bayram ve Sungur, Mehmet Z. (2009). İş yaşamında Yalnızlık Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 10*(6), 271-277.

Doğutaş, Aysun (2019). An Examination of Correlation between Cultural Intelligence Level and Aggression, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 18, 227-296.

DuBrin, Andrew J. (2019). *Fundamentals of Organizational Behavior,* Academic Media Solutions.

Durmuş, İbrahim (2022). Determination of Factors Affecting Academician's Happiness Level: Scale Development Research, *Yönetim ve Ekonomi,* 29(2), 319-345.

Dwijayanthy, Meta; Riasnugrahani, Missiliana ve Maria, Cindy (2023). Job Crafting: Work Engagement and Teacher Happiness, *Al-Ishlah: Jurnal Pendidikan,* 15(2), 2258-2265. https://doi.org/10.35445/alishlah.v15i2.3242

Earley, P. Christopher (2002). Redefining Interactions Across Cultures and Organizations: Moving forward with Cultural Intelligence, *Research in Organizational Behavior,* 24, 0–299. https://doi.org/10.1016/s0191-3085(02)24008-3

Earley, P. Christopher ve Ang, Soon (2003). C*ultural Intelligence: Individual Interactions Across Cultures,* Stanford University Publish., Stanford.

Earley, P. Christopher ve Mosakowski, E. (2004). Cultural Intelligence, *Harvard Business Review,* October, 82 (10): 139-146.

Earley, P. Christopher ve Peterson, R. (2004). The Elusive Cultural Chameleon: Cultural Intelligence as a New Approach to Intercultural Training for the Global Manager, *Academy of Management Learning & Education,* 3 (1): 100-115.

Ekman, Paul (1992). An Argument for Basic Emotions, *Cognition and Emotion,* 6(3), 169–200 https://doi.org/10.1080/02699939208411068

Erdil, Oya ve Ertosun, Öznur Gülen (2011). The Relationship between Social Climate and Loneliness in the Workplace and Effects on Employee Well-Being, Procedia Social and Behavioral Sciences, 24, 505–525. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.091

Erdirençelebi, Meral; Ertürk, Ebru (2018). Çalışanların Örgütsel Yalnızlık Algısının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri, *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* 17 (2), 603-617.

Erdoğdu, M. Yüksel ve Gündoğmuş Gufran (2020). Yalnızlık Düzeyinin Yordanmasında Anne Baba Tutumları ve Okul Tükenmişliğinin Rolü, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 31, 158-168.

Eroğlu, Şeyma Gün (2018). Algılanan Yönetici Desteği ile İşyerinde Yaşanan Yalnızlık Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi,* 2(1), 1-17. DOI: 10.29226/TR1001.2018.9

Fahlenbrach, Kathrin; Bartsch, Anne (2008). Emotional Intelligence at the Interface of Brain Function, Communication, and Culture: The Role of Media Aesthetics in Shaping Empathy, (Ed.: Nicole C. Karafyllis ve Gotlind Ulshöfer), *Sexualized Brains Scientific Modeling of Emotional Intelligence from a Cultural Perspective,* The MIT Press, Cambridge, 221-236.

Firoz, Mantasha ve Chaudhary, Richa (2021). The Impact of Workplace Loneliness on Employee Outcomes: What Role Does Psychological Capital Play? *Personnel Review,* 51(4), 1221-1247. https://doi.org/10.1108/PR-03-2020-0200

Firoz, Mantasha; Chaudhary, Richa ve Khan, Aamna (2020). Desolated Milieu: Exploring The Trajectory of Workplace Loneliness (2006-2019), *Management Research Review*, 44(5), 757-780.

Fisher, Cynthia D. (2010). Happiness at Work, *International Journal of Management Reviews,* 12, 384–412. https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2009.00270.x

Fisk, Peter (2008). Business Genius: A More Inspired Approach to Business Growth, Capstone Publishing, Chichester.

Fitriana, Nina; Hutagalung, Fonny Dameaty; Awang, Zainudin ve Zaid, Sumaia Mohammed (2022). Happiness at Work: A Cross-cultural Validation of Happiness at Work Scale, Plos One, 17(1), https://doi.org/10.1371/journal. pone.0261617

Forest, Lavigne Jacques; Mageau, Geneviève A.; Crevier-Braud, Laurence; Bergeron, Éliane; Dubreuil, Philippe ve Lavigne, Geneviève L. (2012). Harmonious Passion as an Explanation of The Relation between Signature Strengths' Use and Well-Being at Work: Test of an Intervention Program, *Human Relations,* 65(9) 1233–1252 https://doi.org/10.1177/0018726711433134

Forgas, Joseph P. (2013). Don't Worry, Be Sad! on the Cognitive, Motivational, and Interpersonal Benefits of Negative Mood. *Current Directions in Psychological Science,* 22, 225–232. https://doi.org/10.1177/0963721412474458

Fuller, Joseph; Kerr, William (2022) The Great Resignation Didn't Start with the Pandemic, Harvard Business Review, March. https://hbr.org/2022/03/the-great-resignation-didnt-start-with-the-pandemic

Furnham, Adrian Frank (2008). *Head and Heart Management: Managing Attitudes, Beliefs, Behaviors and Emotions at Work,* Palgrave Macmillan, Hampshire.

Gallagher Consulting (2023). Understanding the "Quiet Quitting" Trend.

Gardner, Howard (1999). *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century,* Basic Books, New York.

Gardner, Howard (2011). *Frames of Mind: The Theory of Mutliple Intelligences,* Basic Books, New York.

Gelencsér, Martin; Szabó-Szentgróti, Gábor; Kömüves, Zsolt Sándor ve Hollósy-Vadász, Gábor (2023). The Holistic Model of Labour Retention: The Impact of Workplace Wellbeing Factors on Employee Retention, *Administrative Sciences, 13(5), 121.* https://doi.org/10.3390/admsci13050121

George, Elizabeth; K. A. Zakkariya (2018). *Psychological Empowerment and Job Satisfaction in the Banking Sector,* Palgravemacmillan, Cham.

Ghorbani, Mahmood; Kouhestani, Hussein Ali ve Rasouli, Azamo'sadat (2012). Study of the Relationship between Cultural Intelligence and Organizational Effectiveness in Esfarayen Industrial Complex of Iran, *African Journal of Business Management*, 6(4), 1491-1498.

Giddens, Anthony (2009). *Sociology,* Polity Press, Cambridge.

Giddens, Anthony (2012). *Sosyoloji,* Kırmızı Yanınları, İstanbul.

Gillet, Par Nicolas; Forest, Jacques; Benabou, Charles ve Bentein, Kathleen (2015). Empiriques the Effects of Organizational Factors, Psychological Need Satisfaction and Thwarting, and Affective Commitment on Workers' Well-Being and Turnover Intentions, Le Travail Humain, 78(2), 119-140.

Goh, Michael; Koch, Julie M. ve Sanger, Sandra (2008). Cultural Intelligence in Counseling Psychology: Applications for Multicultural Counseling Competence, (Ed.: Soon Ang ve Linn Van Dyne), *Handbook of Cultural Intelligence: Theory, Measurement, and Applications*, 257-270, Armonk, New York.

Gonzales-Macedo, Viancy; Flores-Lozano, Maria; Diaz-Saurin Flor ve Cruz-Tarrillo, Jose Joel (2023). Effect of Servant Leadership on Happiness at Work of University Teachers: The Mediating Role of Emotional Salary, *Problems and Perspectives in Management,* 21(2), 449-458. https://doi.org/10.21511/ppm.21(2).2023.42

Guo, Lin (2020). The Effect of Workplace Loneliness on Silence Behavior—The Role of Team-Member Exchange and Psychological Capital, *Psychology,* 11, 467-479. https://doi.org/10.4236/psych.2020.113032

Gruneberg, Michael M. (1979). *Understanding Job Satisfaction,* The Macmillan Press, London.

Guillen, Manuel (2021). *Motivation in Organisations Searching for a Meaningful Work-Life Balance,* Routledge, New York.

Gumbert, D.; Boyd, D. (1984). The Loneliness Of The Small Business Owner, *Harvard Business Review,* 62(6), 33-38.

Hackman, J.Richard ve Oldham, Greg R. (1980). Work Redesign, Addison-Wesley, Reading.

Hagel III, John ve Brown, John Seely (2020). How to Create a Workplace that Actually Inspires Passion, *Harvard Busines Review,* Jully.

Hall, Edward T. (1959). *The Silent Language,* Anchor Books, New York.

Hamilton, Denise (2022). Turn the "Great Resignation" into the "Great Renegotiation", Strategy+Business, February. https://www.strategy-business.com/blog/Turn-the-great-resignation-into-the-great-renegotiation

Handayani, Nita S.; Ancok, Djamaludin ve Putri, Dian Kemala (2023). Happiness in The Workplace of Women Lecturers Based on Work-Family Balance and Work Engagement, *Russian Psychological Journal,* 20(2), 94–105. https://doi.org/10.21702/rpj.2023.2.6

Haviland, William A.; Prins, Harald E. L.; McBride, Bunny; Walrath, Dana (2017). *Cultural Anthropology: The Human Challenge,* Cengage Learning, Boston.

Harvard Business Review Analytic Services. (2022). Cultivating workforce well-being to drive business value. https://www.indeed.com/lead/workforce-wellbeing-report

Helliwell, John F; Huang, Haifang; Norton, Max; Goff, Leonard ve Wang, Shun (2023) World Happiness, Trust, and Social Connections in Times of Crisis, World Happiness Report, 29-76.

Herrnstein, Richard; Murray, Charles (1994). *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life,* The Free Pres, New York.

Hervas, Gonzalo; Vazquez, Carmelo (2013). Construction and Validation of a Measure of Integrative Well-being in Seven Languages: The Pemberton Happiness Index, *Health and Quality of Life Outcomes,* 11(66), 1-14. https://doi.org/10.1186/1477-7525-11-66

Higgs, Malcolm ve Dulewicz, Victor (2014). Antecedents of Well-Being: a Study to Examine the Extent to Which Personality and Emotional Intelligence Contribute to Well-Being, *The International Journal of Human Resource Management,* 25(5), 718–735.

Hofstede, Geert; Hofstede, Gert Jan; Minkov, Michael (2010). *Cultures and Organizations, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival,* McGraw Hill, New York.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture, 2*(1). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014

House, Robert J.; Hanges, Paul J.; Javidan, Nasour; Dorfman, Peter W.; Gupta, Vipin (2004). Culture, Leadership, and Organizations: The GLOBE Study of 62 Societies, SAGE, Thousand Oaks.

Hüsrevşahi, Selda Polat ve Şahan, Birsen (2020). Organizational Loneliness of School Administrators, *International Journal of Education & Literacy Studies,* 9(2), 41-51.

Imai, Lynn ve Gelfand, Michele J. (2010). The Culturally Intelligent Negotiator: The Impact of Cultural Intelligence (CQ) on Negotiation Sequences and Outcomes, *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 112, 83–98.

İlhan, Mustafa ve Çetin, Bayram (2014). Kültürel Zekâ Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması Validity and Reliability Study of the Turkish Version of the Cultural Intelligence Scale, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 29(2), 94-114.

İşçi, Emre; Söylemez, Özden ve Yıldırım Kaptanoğlu, Ayşegül (2013). Örgütlerde Kültürel Zeka ve Hastane İşletmelerinde Kültürel Zeka Düzeyinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 4(5), 1-18.

Jain, Ajay K.; Giga, Sabir I. ve Cooper, Cary L. (2008).Employee Wellbeing, Control and Organizational Commitment, Leadership & Organization Development Journal, 30(3), 256-273.

Johnson Sheena · Robertson Ivan ve Cooper, Cary L. (2018). *Well-Being Productivity and Happiness at Work,* Palgrave Macmillan, Manchester.

Jones, Warren H., & Hebb, Laurian (2003). The Experience of Loneliness: Objective and Subjective Factors, *The International Scope Review,* 5(9), 41-68.

Judge, Timothy A., Locke, Edwin. A., ve Durham, Cathy C. (1997). The Dispositional Causes of Job Satisfaction: A Core Evaluations Approach, *Research in Organizational Behavior,* 19, 151–188.

Judge, Timothy A.; Locke, Edwin A.; Durham, Cathy C.; Kluger, Avraham N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations.. *Journal of Applied Psychology,* 83(1), *17–34.* https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.1.17

Judge, Timothy A.; Weiss, Howard M.; Kammeyer-Mueller, John D. ve Hulin, Charles L. (2017). Job Attitudes, Job Satisfaction, and Job Affect: A Century of Continuity and of Change, *Journal of Applied Psychology,* Advance online publication. 1-20. http://dx.doi.org/10.1037/apl0000181

Jung, Hyo Sun; Song, Min Kyung ve Yoon, Hye Hyun (2021). The Effects of Workplace Loneliness on Work Engagement and Organizational Commitment: Moderating Roles of Leader-Member Exchange and Coworker Exchange, Sustainability, 13(2), 1-14. https://doi.org/ 10.3390/su13020948

Kanten, Pelin (2014). The Effect of Cultural Intelligence on Career Competencies and Customer-Oriented Service Behaviors, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,* 43(1), 1303-1732.

Karnick, Paula M. (2004). Feeling Lonely: Theoretical Perspectives, *Nursing Science Quarterly, 18(1), 7–12.* https://doi.org/10.1177/0894318404272483

Kashdan, Tod B.; Biswas-Diener, Robert; King, Laura A. (2008). Reconsidering Happiness: The Costs of Distinguishing between Hedonics and Eudaimonia, *Journal of Positive Psychology,*. 3, 219–233. https://doi.org/10.1080/17439760802303044

Kaymaz Kurtuluş; Eroğlu, Umut Ve Sayılar Yücel (2014). Effect of Loneliness at Work on the Employees' Intention to Leave, *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 16(1), 38-53. https://doi.org/10.4026/1303-2860.2014.0241.x

Kement, Üzeyir; Çavuşoğlu, Sinan ve Usulu, Ahmet (2019). Turizm Eğitimi Gören Öğrencilerin Kişilik Özelliklerinin Kültürel Zekâ Düzeylerine Etkisi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 30(1), 57-68.

Kesebir, Pelin; Diener, Ed (2008). In Pursuit of Happiness: Empirical Answers to Philosophical Questions, *Perspectives on Psychological Science, 3*(2), 117–125. https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2008.00069.x

Keser, Aşkın (2018). İşte Mutluluk Araştırması, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi,* 14(1), 43-57.

Keyes, Corey L.M., Shmotkin, Dov ve Ryff, Carol D. (2002). 'Optimizing Well-Being: The Empirical Encounter of Two Traditions, *Journal of Personality and Social Psychology,* 82, 1007–1022.

Keyes, Corey L. M. (2005). The Subjective Well-Being of America's Youth: Toward a Comprehensive Assessment, *Adolescent and Family Health,* 4, 3-11.

Kjell, Oscar; Giorgi, Salvatore; Schwartz, H. Andrew ve Eichstaedt Johannes C. (2023). Towards Well-Being Measurement with Social Media Across Space, Time and Cultures: Three Generations of Progress, World Happiness Report, 131-162.

Kılınç, Kadriye Özkol ve Öztürk Havva (2020). Hemşirelik Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Düzeylerinin Değerlendirilmesi, *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi,* 12(4) 574-83. https://doi.org/10.5336/nurses.2019-66553

Kim, You Jin ve Van Dyne, Linn (2012). Cultural Intelligence and International Leadership Potential: The Importance of Contact for Members of the Majority, *Applied Psychology: An International Review,* 61(2), 272–294. https://doi.org/10.1111/ j.1464-0597.2011.00468.x

Kim, Kwanghyun; Kirkman, Bradley L., ve Chen, Gilad (2008). Cultural Intelligence and International Assignment Effectiveness: A Conceptual Model and Preliminary Findings, (Ed.: Soon Ang ve Linn Van Dyne), *Handbook of Cultural Intelligence: Theory, Measurement, and Applications*, 71–90, Armonk, New York.

Koçak, Ömer Erdem ve Yener, Serdar (2019). Lidere Güven Algısının İşyeri Yalnızlığı Üzerindeki Etkisinde Psikolojik Rahatlık Algısının Aracı Rolü, *Yönetim ve Ekonomi,* 26(3), 937-954.

Koyuncu, Ümmügülsüm ve Akdöl, Buket (2019). Kültürel Zekanın Girişimcilik Yönelimine Etkisi: Laleli Pazarındaki Mikro Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi,* 26(3), 955-968.

Köksal, Gürkan ve Türker, Ali (2019). Profesyonel Turist Rehberlerinin Kültürel Zekâ Seviyelerinin Mesleğe Bakış Açıları Üzerine Etkisi, *Journal of Travel and Tourism Research,* 15, 111-132.

Kubátová, Jaroslava (2019). Does Academic Publishing Lead to Work-Related Stress or Happiness? Publications, 7(66). https://doi.org/10.3390/publications7040066

Kun, Agota ve Gadanecz, Peter (2019). Workplace Happiness, Well-Being and Their Relationship with Psychological Capital: A Study of Hungarian Teachers, *Current Psychology,* 41, 185–199.

Lam, Long W. ve Laub, Dora C. (2012). Feeling Lonely at Work: Investigating the Consequences of Unsatisfactory Workplace Relationships, *The International Journal of Human Resource Management,* 23(20), 4265–4282.

Lam, Rachel; Cheung, Catherine ve Peter Lugosi (2022). The Impacts of Cultural Intelligence and Emotional Labor on the Job Satisfaction of Luxury Hotel Employees, *International Journal of Hospitality Management,* January, 1-25. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.103084

Langton, Nancy; Robbins, Stephen P.; Judge Timothy A.; Breward, Katherine (2016). Organizational Behaviour: Concepts, Controversies, Applications, Pearson, Toronto.

Leavitt, Keith; Fong, Christina T. ve Greenwald, Anthony G. (2011). Asking About Well-Being Gets You Half an Answer: Intra-Individual Processes of Implicit and Explicit Job Attitudes, *Journal of Organizational Behavior,* 32, 672–687.

Lent, Robert W.; Brown, Steven D. (2013). Understanding and Facilitating Career Development in the 21st Century (Der.: Steven D. Brown, Robert W. Lent), *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work,* John Wiley, New Jersey, 1-26.

Lewis, Richard D. (2006). *When Cultures Collide: Leading Across Cultures, Leading Across Cultures,* Nicholas Brealey Publishing, Boston.

Leung, Kwok; Bhagat, Rabi S.; Buchan, Nancy R.; Erez, Miriam; Gibson, Cristina B. (2005). Culture, and International Business: Recent Advances and their Implications for Future Research, *Journal of International Business Studies,* 36, 357-378.

Lim, Michelle H; Eres, Robert ve Vasan, Shradha (2020). Understanding Loneliness in the Twenty-First Century: An Update on Correlates, Risk Factors, and Potential Solutions, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology,* 55(7), 793-810. https://doi.org/10.1007/ s00127-020-01889-7

Lin, Yi-chun, Chen, Angela S. ve Song, Yi-chen (2012). Does Your Intelligence Help to Survive in a Foreign Jungle? The Effects of Cultural Intelligence and Emotional Intelligence on Cross-Cultural Adjustment, *International Journal of Intercultural Relations,* 36(4): 541-552.

Livermor, David (2008). Cultural Intelligence and Short-Term Missions: The Phenomenon of the Fifteen-Year-Old Missionary, (Ed.: Soon Ang ve Linn Van Dyne), *Handbook of Cultural Intelligence: Theory, Measurement, and Applications*, 271-285, Armonk, New York.

Livermor, David (2011). The Cultural Intelligence Difference: Master the One Skill You Can't Do Without in Today's Global Economy, AMACOM, New York.

Locke, Edwin A. (1969). What is Job Satisfaction? *Organizational Behavior and Human Preformance,* 4(4), 309–336. https://doi.org/10.1016/0030-5073(69)90013-0

Loneliness and the Workplace U.S. Report 2020, Cigna.

Luthans, Fred, Avolio, Bruce J.; Avey, James B. and Norman, Steven M. (2007), "Positive psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction", *Personnel Psychology,* 60(3), 541-572.

Lyubomirsky, S. (2001). Why are Some People Happier Than Others? The Role of Cognitive Motivational Processes in Well-being. *American Psychology,* 56(3), 239–249.

Lyubomirsky, Sonja; Lepper, Heidi S. (1999). A Measures of Subjective Happiness: Preliminary Reliability and Construct Validation, *Social Indicators Research,* 46(2), 137–155. https://doi.org/10.1023/a:1006824100041

Macey, William H. and Schneider, Benjamin (2008), "The Meaning of Employee Engagement", *Industrial and Organizational Psychology,* 1(1), 3-30.

MacNab, Brent R., Brislin, Richard ve Worthley, Reginald (2012). Experiential Cultural Intelligence Development: Context and Individual Attributes, *The International Journal of Human Resource Management,* 23(7), 1320-1341.

Markus, Hazel Rose; Hamedani, Maryam G. (2007). Sociocultural Psychology: The Dynamic Interdependence among Self Systems and Social Systems, (Der.: Shinobu Kitayama ve Dov Cohen), Handbook of Cultural Psychology, 3-39, The Guilford Press, New York.

Marcus, M.B. (2016), "Feeling Lonely? So Are A Lot Of Other People, Survey Finds", cbsnews:www.cbsnews.com/news/many-americans-are-lonely-survey-finds/ Erişim Tarihi: 24.12.2022.

Mattila, Janne (2022). *The Eudaimonist Ethics of Al-Fārābī and Avicenna,* Bril, Boston.

McLuhan, Marshall (1964). *Understanding Media,* Mentor, New York.

Mercan, Nuray; Demirci, Kemal; Özler, Derya Ergun; Oyur, Emine (2015). İş Yaşamında Yalnızlık, Duygusal Zekâ ve Psikolojik Sermaye Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 4(5), 197-211.

Mercan, Nuray (2016). Çok Kültürlü Ortamlarda Kültürel Zekanın Kültürler Arası Duyarlılık İle İlişkisine Yönetik Bir Araştırma, *Niğde Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 9(1), 1/13.

Mertens, Janet (2021). The Healthy Organization Maturity Model, Çevrimiçi Sunum, Loop Summit, Wellbeing Experience, October 7-14-21-28, Welbees & PERYÖN.

Meyer, Johns P.; Allen, Natelie J. (1984). Testing The "Side-Bet Theory" Of Organizational Commitment: Some Methodological Considerations, *Journal of Applied Psychology, 69*(3), 372–378. https://doi.org/10.1037/0021-9010.69.3.372

Moberg, Mark (2021). Culture, (Ed.: Lene Pedersen ve Lisa Cliggett), *The SAGE Handbook of Cultural Anthropology,* SAGE, London, 17-33.

Moens, Eline; Baert, Stijn; Verhofstadt, Elsy ve Van Ootegem, Luc (2019) : Does Loneliness Lurk in Temp Work? Exploring the Associations Between Temporary Employment, Loneliness at Work and Job Satisfaction, GLO Discussion Paper, No. 437, Global Labor Organization (GLO), Essen.

Mohapatra, Mamta; Madan, Poornima ve Srivastava, Shalini (2020). Loneliness at Work: Its Consequences and Role of Moderators, *Global Business Review,* 1–18.

Mowday, Richard T.; Steers, Richard M. ve Porter Lyman W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment", *Journal of Vocational Behavior,* 14(2), 224-247. https://doi.org/10.1016/0001-8791(79)90072-1

Murthy, V. (2017). Work and the Loneliness Epidemic: Reducing Isolation at Work is Good for Business, https://hbr.org/cover-story/2017/09/work-and-theloneliness Erişim Tarihi: 22.12.2022.

Nardon, Luciara ve Steers, Richard M. (2006). Navigating the Culture Theory Jungle: Divergence and Convergence in Models of National Culture, Vlerick Leuven Gent Management School, Working Paper Series 2006/38.

Nag, Manmeet Bali; Malik, Firdous Ahmad (2023). Repatriation Management and Competency Transfer in a Culturally Dynamic World, Spriger, Singapore.

Nehra, Pritika (2021). *Loneliness and the Crisis of Work,* Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.

Newman, David B. ve Graham, Jesse (2018). Religion and Well-being, (Ed.) Ed Diener, Shigehiro, Oishi ve Louis Tay, *Handbook of Well-being,* DEF Publishers, Salt Lake City, 31-41.

Nikmanesh, Zahra; Kazemi, Yahya ve Khosravi, Masome (2015). Role of Feeling of Loneliness and Emotion Regulation Difficulty on Drug Abuse Nikmanesh, *Journal of Community Health Research,* 4(1), 55-64.

Nişancı, Zübeyir (2023). *Sayılarla Türkiye'de İnaç ve Dindarlık,* Mahya Yayıncılık, İstanbul.

Okun, Olcay ve Arun, Korhan (2021). İşyerinde "Yalnızlık Salgını" ile Savaşmak; İş Yeri Düzeninin Etkisi: Van İlinde Çalışan Hekimlerde Ampirik Bir Araştırma, Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, https://doi.org/10.5455/JCBPR.939 87

Özcelik, Hakan ve Barsade Sigal G. (2018). No Employee An Island: Workplace Loneliness And Job Performance, *Academy of Management Journal,* 61(6), 2343–2366. https://doi.org/ 10.5465/amj.2015.1066

Page, Kathryn M.; Vella-Brodrick, Dianne A. (2009). The "What," "Why" And "How" of Employee Well-Being: a New Model, *Social Indicators Research,* 90(3), 441–458.

Panksepp, Jaak; Clynes, Manfred (1998). Brain Emotional Circuits and Psychopathologies, (Ed.: Manfred Clynes ve Jaak Panksepp), Emotion and Psychopathology, Springer, Bowling Green, 37-76.

Parker, Martin (2018). Why We Should Bulldoze the Business School, https://www.thegu ardian.com/news/2018/apr/27/bulldoze-the-business-school Erişim Tarihi: 27.07.2023.

Paschoal, Tatiane; Tamayo, Alvaro (2008). Construcao e Valideçao da Escala de Bemestar no Trabalho, *Avaliaçao Psicologica,* 7(1), 11-12.

Peng, Jian; Chen, Yushuai; Xia, Ying ve Ran, Yaxuan (2017). Workplace Loneliness, Leader-Member Exchange and Creativity: The Cross-Level Moderating Role of Leader Compassion, *Personality and Individual Differences,* 104, 510-515.

Peng, Yi, Chen, Hong (2010). Reconstruction on the Connotation of Well-being Based on an Integrative Perspective, *Advances in Psychological Science,* 18(7), 1052–1061.

Peplau, Lettitia A. ve Perlman, Daniel (1982). Perspectives on loneliness. (Ed.: Lettitia Anne Peplau ve Daniel Perlman), *Loneliness: A Source Book of Current Theory, Research and Therapy,* John Wiley, New York.

Perrewé, Pamela L.; Hochwarter, Wayne; A.; Ferris, Gerald R.; McAllister, Charn P. ve Harris, John N. (2014). Developing a Passion for Work Passion: Future Directions on an Emerging Construct, *Journal of Organanizational Behavior,* 35, 145–150. https://doi.org/10.1002/job.1902

Peterson, Brooks (2004). Cultural Intelligence: A Guide to Working with People from Other Cultures, Intercultural Press, Maine.

Plutchik, Robert (2020). *Emotions in the Practice of Psychotherapy: Clinical Implications of Affect Theories,* American Psychological Association, Washington DC.

Polatcı, Sema ve Ünüvar, Hale (2021). İşte Mutluluk Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Journal Of Research In Business,* 6(1), 177-202.

Pryce-Jones, Jesica (2010). *Happiness at Work Maximizing Your Psychological Capital for Success,* John Wiley, West Sussex.

Qualter, Pamela ve Munn, Penny (2002). The Separateness of Social and Emotional Loneliness, *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 43(2), 233-244.

Rahim, M. Afzalur; Kim, Tae-Yeol; Jasimuddin, Sajjad M.; Soranastaporn, Songsri; Rahman, Md. Sahidur (2014). A Cross-Cultural Model of Leaders' Social Intelligence and Creative Performance, *Current Topics in Management,* 17, 155–175.

Ramalu, Subramaniam Sri ve Subramaniam, Chandrakantan (2019). Cultural Intelligence and Work Engagement of Expatriate Academics: The Role of Psychological Needs Satisfaction, International Journal of Cross Cultural Management, 19(1), 7-26. https://doi.org/10.117 7/1470595819827992

Reif, Julia; Spieß, Erika ve Stadler, Peter (2018). Effektiver Umgang mit Stress – Gesundheitsmanagement im Beruf. (Ed.: F. C. Brodbeck, E. Kirchler, ve R. Woschée), Die Wirtschaftspsychologie, Springer,

Reinhard, March-Andre; Schwartz, Nobert (2012). The Influence of Affective States on The Process of Lie Detection, *Journal of Experimental Psychology,* 18, 377–389.

Robbins, Stephen P.; Judge, Timothy A. (2014). *Essentials of Organizational Behaviour,* Pearson, Boston.

Robbins, Stephen P.; Judge, Timothy A.; Campbell, Timothy T. (2016). *Organizational Behaviour,* Pearson, Harlow.

Robbins, Stephen P.; Judge, Timothy A. (2019). *Organizational Behaviour,* Pearson, New York.

Robbins, Stephen P.; Judge, Timothy A.; Edwards, Marissa; Sandiford, Peter; Fitzgerald, Martin; Hunt, James (2020). *Organisational Behaviour,* Pearson, Melbourne.

Rockstuhl, Thomas; Seiler, Stefan; Ang, Soon; Van Dyne, Linn ve Annen, Hubert (2011) Beyond General Intelligence (IQ) and Emotional Intelligence (EQ): The Role of Cultural Intelligence (CQ) on Cross-Border Leadership Effectiveness in a Globalized World, *Journal of Social Issues,* 67(4), 825-840.

Rokach, Ami (2014). Leadership and Loneliness, *International Journal of Leadership and Change,* 2(1), 48-58.

Rosenberg, Erika L. (1998). Levels of Analysis and the Organization of Affect, *Review of General Psychology*, 2(3), 247–270. https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.247

Rottenberg, Jonathan (2005). Mood and Emotion in Major Depression. *Current Directions in Psychological Science,* 14, 167–170. https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00 354.x

Rowan, Sophia (2008). Happy at Work : Ten Steps to Ultimate Job Satisfaction, Pearson, Harlow.

Ruth Tennant; Louise Hiller; Ruth Fishwick; Stephen Platt; Stephen Joseph; Scott Weich; Jane Parkinson; Jenny Secker; Sarah Stewart-Brown

Ryan, Richard M.; Deci, Edward L. (2001). On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being, *Annual Review of Psychology,* 52(1), 141–166. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.141

Ryff, Carol D. (1989b). Happiness is Everything, or is It? Explorations on the Meaning of Psychological Wellbeing, *Journal of Personality and Social Psychology,* 57(6), 1069–1081.

Ryff, Carol D. and Singer, B.H. (2008). Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach To Psychological Well-Being, *Journal of Happiness Studies,* 9, 13–39. https://doi.org/10.1007/s10902-006-9019-0

Sacks, Jonathan (2020). *Morality: Restoring the Common Good in Divided Times,* Basic Books, New York, 2020.

Salas-Vallina, Andres; Lopez-Cabrales, Alvero; Alegre Vidal, Joaquin; Fernandez, Rafael (2017a). On The Road to Happiness at Work (HAW) Transformational Leadership and Organizational Learning Capability as Drivers Of HAW in a Healthcare Context, *Personnel Review,* 46(2), 314-338. https://doi.org/10.1108/PR-06-2015-0186

Salas-Vallina, Andres; Alegre, Joaquin; Fernandez, Rafael (2017b). Happiness at Work and Organisational Citizenship Behaviour is Organisational Learning a Missing Link? *International Journal of Manpower,* 38(3), 470-488. https://doi.org/10.1108/IJM-10-2015-0163

Salas-Vallina, Andres ve Alegre Vidal, Joaquin (2018a). Happiness at Work: Developing a Shorter Measure, *Journal of Management & Organization,* 27(3), 1-21. https://doi.org/10.1017/jmo.2018.24

Salas-Vallina, Andres; Alegre Vidal, Joaquin; Guerrero, Rafael Fernández (2018b). Happiness at Work in Knowledge-Intensive Contexts: Opening the Research Agenda, *European Research on Management and Business Economics,* 24(3), 149-159.

Santas, Gülcan; Oğuz, Işık ve Demir, Azime (2016). The Effect of Loneliness at Work; Work Stress on Work Alienation and Work Alienation on Employees' Performance in Turkish Health Care Institution, *South Asian Journal of Management Sciences*, 10(2), 30-38. https://doi.org/10.21621/sajms.2016102.03

Schein, Edgar; Schein, Peter (2017). Organizational Culture and Leadership, Wiley, New Jersey.

Schimmel, Jörg (2013). Development as Happiness: The Subjective Perception of Happiness and UNDP's Analysis of Poverty, Wealth and Development, (Ed.) A. Delle Fave, *The Exploration of Happiness,* Springer, New York, 281-302. DOI: 10.1007/978-94-007-5702-8_15,

Schmidt, Frank L., ve Hunter, J. E. 2000. Select on Intelligence. (Ed.: E. A. Locke), The Blackwell Handbook of Organizational Principles, Blackwell, Oxford, 3–14.

Schmitz, Andy (2012). *Cultural Intelligence for Leader,* Creative Commons. https://2012books.lardbucket.org/

Seelmann-Holzmann, Hanne (2010). *Cultural Intelligence Die Erfolgsformel für Wachstum in einer multipolaren Wirtschaftswelt,* Gabler, Wiesbaden.

Seligman, Martin E.P. (1999). The President's Address (Annual Report), *American Psychologist,* 1999, 54, 559-562.

Seligman, Martin E. P. (2002). *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment,* The Free Press, New York.

Seligman, Martin E. P. (2003). Fundamental Assumptions, *Psychologist*, 16(3) 126-127.

Seligman, Martin E. P. (2011). *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being,* The Free Press, New York.

Selvi R. Santiago Antony ve Madhavkumar, Vandana (2023). The Mediating Effect of Happiness at Workplace on the Relationship Between Hybrid Work Model and Employee Retention in IT Industry, *International Journal Of Industrial Management*, 17(1), 40 – 49. https://doi.org/10.15282/Ijim.17.1.2023.9212

Serenko, Alexander (2023). The Human Capital Management Perspective on Quiet Quitting: Recommendations for Employees, Managers, and National Policymakers, *Journal of Knowledge Management.* https://doi.org/10.1108/JKM-10-2022-0792

Shaffer, Margaret and Miller, Gloria (2008). Cultural Intelligence: A Key Success Factor for Expatriates, (Ed.: Soon Ang ve Linn Van Dyne), *Handbook of Cultural Intelligence: Theory, Measurement, and Applications*, 107-125, Armonk, New York.

Shannon Lu M. ve Begley Thomas M. (2008). Antecedents of the Four-Factor Model of Cultural Intelligence, (Ed.: Soon Ang ve Linn Van Dyne), *Handbook of Cultural Intelligence: Theory, Measurement, and Applications*, 41-55, Armonk, New York.

Shaules, Joseph (2007). *Deep Culture: The Hidden Challenges of Global Living,* Multilingual Matters LTD., Clevedon.

Shaver, Phillip; Schwartz, Judith; Kirson, Donald; O'Connor, Cary (1987). Emotion Knowledge: Further Exploration of a Prototype Approach, *Journal of Personality and Social Psychology,* 52(6), 1061-1086.

Sheldon, Kennon M. ve Hoon, Tan H. (2013). The Multiple Determination of Well-Being: Independent Effects of Positive Traits, Needs, Goals, Selves, Social Supports, and Cultural Contexts, (Ed.) A. Delle Fave, *The Exploration of Happiness*, Spring, New York, 141-160. https://doi.org/10.1007/978-94-007-5702-8_8,

Sheldon, Kennon M.; Lyubomirsky, Sonja (2007). Is It Possible to Become Happier? (And If So, How?). *Social and Personality Psychology Compass,* 1, 129–145. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00002.x

Sheldon, Kennon M. ve Lyubomirsky, Sonja (2021) Revisiting the Sustainable Happiness Model and Pie Chart: Can Happiness Be Successfully Pursued?, *The Journal of Positive Psychology,* 16(2), 145-154, https://doi.org/10.1080/17439760.2019.1689 421

Singh, Sanjay; Aggarwal, Yogita (2017). Happiness at Work Scale: Construction and Psychometric Validation of a Measure Using Mixed Method Approach, *Journal of Happiness Studies.* https://doi.org/10.1007/s10902-017-9882-x

Singht, Agya Jit; Kaur, Ramneet (2021). Psychological Skills Training for Human Wellness, SAGE, Los Angeles.

Sinha, Jai Ballabha Prasad (2008). *Culture and Organizational Behaviour,* SAGE, Los Angeles.

Soon Ang; Linn Van Dyne; Christine Koh; K. Yee Ng; Klaus J. Templer; Cheryl Tay; N. Anand Chandrasekar (2007). Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance, *Management and Organization Review*, 3(3), 335–371. https://doi.org/10.1111/j. 1740-8784.2007.00082.x

Steger, Michael F. (2017). Creating Meaning and Purpose at Work. *The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Positivity and Strengths-Based Approaches at Work.* (Der.: Lindsay G. Oades; Michael F. Steger; Antonella Delle Fave; Jonathan Passmore), John Wiley & Sons, West Sussex.

Sternberg, Robert J. (2002). Successful Intelligence: A New Approach to Leadership, (Ed.: Ronald E. Riggio, Susan E. Murphy, Francis J. Pirozzolo), *Multiple Intelligences and Leadership,* LEA Publishers, London, 8-27.

Sull, Ronald; Sull, Charles; Zweig, Ben (2022). Toxic Culture is Driving the Great Resignation, MIT Sloan Management Review, January. https://sloanreview.mit.edu/article/toxic-culture-is-driving-the-great-resignation/

Şevik, Ümit (2021). İş Yaşamında Yalnızlığın Örgütsel Ses Üzerindeki Etkisi, *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi,* 7(13), 471-483.

Şahin, Faruk (2011). Liderin Kültürel Zekâsının Astların Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile İş Doyumu Üzerine Etkisi, *Savunma Bilimleri Dergisi,* 10(2), 80-104.

Tabancalı, Erkan ve Korumaz, Mithat (2014). İl Eğitim Denetmenlerinin İş Yerinde Yalnizliklarinin İncelenmesi, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi,* (15), 31-40.

Tabancalı, Erkan (2016). The Relationship between Teachers' Job Satisfaction and Loneliness at the Workplace, *Eurasian Journal of Educational Research,* (66), 263-280

Tennant, Ruth; Hiller, Louise; Fishwick, Ruth; Platt, Stephen; Joseph, Stephen; Weich, Scott; Parkinson, Jane; Secker, Jenny; Stewart-Brown, Sarah (2007). The Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (WEMWBS): Development and UK Validation. *Health Qual Life Outcomes,* 5(63), 1-13. https://doi.org/10.1186/1477-7525-5-63

The WHO-5 Well-Being Index, https://www.psykiatri-regionh.dk/who-5/about-the-who-5/Pages/default.aspx Erişim Tarihi: 21.12.2022. https://www.psykiatri-regionh.dk/who-5/Documents/WHO5_Turkish.pdf

Thiriet, Jean-François (2014). *J'ai Décidé D'être Heureux ... au Travail Comment Réconcilier Bonheur et Travail?* Le Mans, GERESO Edition.

Thomas, David ve Inkson, Kerr (2004). C*ultural Intelligence: People Skills for Global Business.* Berrett-Koehler, San Francisco.

Thomas, D.C., Elron, E., Stahl, G., Ekelund, B.Z. Ravlin, R.C. ve Cerdin, J. (2008). Cultural Intelligence: Domain and Assessment, *International Journal of Cross Cultural Management,* 8 (2): 123-143.

Thomas, David C.; Liao,Yuan; Aycan, Zeynep; Cerdin, Jean-Luc; Pekerti, Andre A.; Ravlin, Elizabeth C.; Stahl, Günter K.; Lazarova, Mila B.; Fock, Henry; Arli, Denni; Moeller, Miriam; Tyler, G.; van de Vijver, Fons (2015). Cultural Intelligence: A Theory-based, Short Form Measure, *Journal of International Business Studies,* 46, 1099–1118.

Tian Guomei; Pu Lin ve Ren Han (2021). Gender Differences in the Effect of Workplace Loneliness on Organizational Citizenship Behaviors Mediated by Work Engagement, *Psychology Research and Behavior Management,* (14), 1389–1398.

Tian, Guomei; Liu, Tingting ve Yang, Ruo (2023). Workplace Loneliness Mediates the Relationship between Perceived Organizational Support and Job Performance: Differing by Extraversion, *Frontiers in Psychology,* 14.

Turan, Nuray (2018). Çalışan Mutluluğu: Kavram ve Kapsam, *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 37(1), 169-212.

Turan, Nuray (2022). Akademisyenlerin Çalışma Mutluluğu Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler Üzerine Araştırma: Bir Kamu Üniversitesi Örneği, *Yükseköğretim Dergisi,* 12(3), 450–459.

Turhan, Özge ve Paksoy, Mahmut (2019). Duygusal Emeğin Örgütsel Vatandaşlik Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Yaşamda Yalnizliğin Düzenleyici Rolü, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 41(2), 516-535.

Uslu, Osman (2021). "Being Alone is More Painful Than Getting Hurt": The Moderating Role of Workplace Loneliness in The Association Between Workplace Ostracism and Job Performance, *Central European Business Review,* 10(1), 19-38.

Ünüvar, Hande (2020). İş Yerinde Mutluluk, (Der.: Sema Polatçı), Kavramsal Temelleriyle Örgütsel Davranış Ölçekleri Rehberi, 303-327, Nobel, Ankara.

Vallerand, Robert J.; Blanchard, Céline; Mageau, Geneviève A.; Koestner, Richard; Ratelle, Catherine; Léonard, Maude; Gagné, Marylène; Marsolais, Josée (2003). Les Passions De L'âme: on Obsessive and Harmonious Passion, *Journal of Personality and Social Psychology,* 85(4), 756–767. https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.4.756

Van Dyne, Linn; Ang, Soon; Koh, Christine (2008). Development and Validation of the CQS: The Cultural Intelligence Scale, (Ed.: Soon Ang ve Linn Van Dyne), *Handbook of Cultural Intelligence: Theory, Measurement, and Applications*, 16-38, Armonk, New York.

Vandenberghe, Christian; Panaccio, Alexandra; Bentein, Kathleen; Mignonac, Karim ve Roussel, Patrice (2011). Assessing Longitudinal Change of and Dynamic Relationships Among Role Stressors, Job Attitudes, Turnover Intention, and Well-Being in Neophyte Newcomers, *Journal of Organizational Behavior,* 32, 652–671.

Veenhoven, Ruut (2009). How do We Assess How Happy We Are? Tenets, Implications and Tenability of Three Theories, (Der.: Amitava Krishna Dutt; Benjamin Radcliff) *Happiness, Economics and Politics: Towards a Multi- Disciplinary Approach,* Edward Elgar, Cheltenham, 45-69.

Veenhoven, R. (2010). Greater Happiness for a Greater Number: Is That Possible and Desirable? *Journal of Happiness Studies,* 11, 605–629. https://doi.org/10.1007/s10902-010-9204-z

Walstone, Stephen Lee (2017). *Organizational Behavior and Theory in Healthcare : Leadership Perspectives and Management Applications,* Health Administration Press, Chicago.

Wang, Jing ve Wang, Yong (2016). The Impact of Character Strengths on Employee Well-Being: The Mediating Effect of Work-Family Relationship, *International Journal of Economics and Management Engineering,* 10(5), 1600-1608.

Warr, Peter (2007). *Work, Happiness and Well-Being,* Lawrence Erlbaum Associates, New York.

Warr, Peter; Clapperton, Guy (2010). *The Joy of Work: Job, Happiness and You,* Routledge, London.

Waterman, Alan S.; Schwartz, Seth J.; Conti, Regina (2008). The Implications of Two Conceptions of Happiness (Hedonic Enjoyment and Eudaimonia) for the Understanding of Intrinsic Motivation, *Journal of Happiness Studies,* 9, 41–79. https://doi.org/10.1007/s10902-006-9020-7

Watson, David; Wiese, David; Vaidya, Jatin; Tellegen, Auke (1999). The Two General Activation Systems of Affect: Structural Findings, Evolutionary Considerations, and Psychobiological Evidence, *Journal of Personality and Social Psychology,* 76, 820–838.

Weiss, Alan; Goldsmith, Marshall (2017). *Lifestorming: Creating Meaning and Achievement In Your Career and Life,* John Wiley, New Jersey.

Weziak-Bialowolska, Dorota; Bialowolski, Piotr; Sacco, Pier Luigi; VanderWeele, Tyeler J.; McNeely, Eileen (2020). Well-Being in Life and Well-Being at Work: Which Comes First? Evidence From a Longitudinal Study, *Frontiers in Public Health* 8(103), 1-12. https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.00103

Willcox, Gloria (1982). The Feeling Wheel: A Tool for Expanding Awareness ofEmotions and Increasing Spontaneity and Intimacy, *Transactional Analysis Journal,* 12 (4), 274-276.

Wright, Sarah L. (2005). Loneliness in the Workplace, *Yayımlanmamış Doktora Tezi,* Universit of Canterbury, Christchurh.

Wright, Sarah L.; Burt, Christopher D. B.; Strongman, Kenneth T (2006). Loneliness in the Workplace: Construct Definition and Scale Development, *New Zealand Journal of Psychology,* 35, 59-68.

Wright, Sarah L. (2009). In A Lonely Place: The Experience of Loneliness in the Workplace, Ed.: Rachel L. Morrison ve Sarah L. Wright, *Friends and Enemies in Organizations: A Work Psychology Perspective,* Palgrave Macmillan, London, 10–31.

Wright, Sarah L. (2015). Coping with Loneliness at Work, (Ed.: Ami Sha'ked ve Ami Rokach), *Addressing Loneliness Coping, Prevention and Clinical Interventions*, Routledge, New York, 123-134.

Wrzesniewski, Amy ve Dutton, Jane E. (2001). Crafting a Job: Revisioning Employees As Active Crafters of Their Work. *Academy of Management Review,* 26(2), 179-201. https://doi.org/10.5465/amr.2001.4378011.

Xanthopoulou, Despoina; Bakker, Arnold B.; Ilıes, Remus (2012). Everyday Working Life: Explaining Within-Person Fluctuations in Employee Well-Being, *Human Relations,* 65(9) 1051–1069. https://doi.org/10.1177/0018726712451283

Yang, Jen-Shou; Hung, Ha Viet (2016). Happy workers value effort, sad workers value reward, *The International Journal of Human Resource Management,* January, *1–34.* https://doi.org/10.1080/09585192.2015.1128458

Yıldız, Sercan (2023). Quiet Quitting: Causes, Consequences and Suggestions, *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal,* 9(70), 3180-3190. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/smryj. 69426

Yılmaz, Gülay Özdemir ve Kaya, Gülsüm, Demir (2015). Turizm Sektöründe Kültürel Zekânın Önemi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma, *Turizm Akademik Dergisi,* 2(2), 29-44.

Zhang, Zhwen (2020). Isn't "996" A Good Reason To Quit? A Cross-Cultural Study About The Influence Of Work-Life Balance On Turnover Intention. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Universit of Padova.

Zheng, Xiaoming; Zhu, Weichun; Zhao, Haixia; Zhang, Chi (2015). Employee Well-being in Organizations: Theoretical Model, Scale Development, and Cross-Cultural Validation, *Journal of Organizational Behavior*, 36, 621-644. https://doi.org/10.1002/job.1990

Zhou, Xuan (2018). A Review of Researches Workplace Loneliness, *Psychology,* 9, 1005-1022. https://doi.org/10.4236/psych.2018.95064

Zigarmi, Drea; Nimon, Kim; Houson, Dobbie; Witt; David ve Diehl, Jim (2009). Beyond Engagement: Toward a Framework and Operational Definition for Employee Work Passion, Human Resource Development Review, 8, 300–326. https://doi.org/10.1177/153448430933817

Zysberg, Leehu (2017). Social, Interpersonal and Emotional Antecedents of Lonelıness, (Ed.: Lazar Rudolf), *Psychology Of Lonelıness New Research,* Nova Sciences Publisher, New York, 95-119.

İnternet Kaynakları

https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/aysu.gul/129709/9.%20%C3%B6rg%C3%BCtsel%20yaln%C4%B1zl%C4%B1k.pdf Erişim Tarihi: 13.11.2022.

https://idturkey.com/tutkulu-olmak-ise-baglililiktan-daha-onemlidir Erişim Tarihi: 29.08.2023.

https://www.betterup.com/blog/emotion-wheel Erişim Tarihi: 24.08.2023.

https://www.cbsnews.com/news/many-americans-are-lonely-survey-finds/ Erişim Tarihi: 22.12.2022.

https://www.crossculture.com/the-lewis-model-dimensions-of-behaviour/ Erişim Tarihi: 30.10.2022.

https://www.dailymail.co.uk/news/article-5181559/Loneliness-bad-health-smoking-15-day.html Erişim Tarihi: 21.09.022.

https://www.danismanlik-idea.com/othello-sendromu Erişim Tarihi: 24.08.2023.

https://hbr.org/cover-story/2017/09/work-and-theloneliness Erişim Tarihi: 22.12.2022.

https://ourworldindata.org/social-connections-and-loneliness, Erişim Tarihi: 2.08.2022.

https://humangroup.biz/2014/10/31/quisque-eleifend-auctor-turpis-mauris-non-convallis-dui.html Erişim Tarihi: 05.05.2022

https://www.indyturk.com/node/324511/d%C3%BCnya/%C3%B6nce- birle%C5%9Fik-krall%C4%B1k-sonra-japonya-%C3%BClkeler-neden-yaln%C4%B1zl%C4%B1k-bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-kuruyor Erişim Tarihi: 25.05.2022.

https://www.merriam-webster.com/dictionary/intelligence Erişim Tarihi: 26.08.2023.

https://www.webmd.com/balance/news/20180504/loneliness-rivals-obesity-smoking-as-health-risk ErişimTarihi: 18.10.2022.

https://www.youtube.com/watch?v=2L8J_uAzRF8&t=1933s

https://tr.euronews.com/2022/05/26/oecd-turkiye-haftada-60-saatten-fazla-cal-san-kisi-oran-en-fazla-olan-ulke Erişim Tarihi: 11.06. 2023

KALİTE YÖNETİMİNDE HASTA GÜVENLİĞİ

Editör: Prof. Dr. Selma Altındiş

nobel

Kalite Yönetiminde Hasta Güvenliği
Editör: Prof. Dr. Selma Altındiş

Yayın No.: 5221
Sağlık Bilimleri No.: 246
ISBN: 978-625-371-008-8
E-ISBN: 978-625-371-015-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Altındiş, Selma.
Kalite Yönetiminde Hasta Güvenliği / Editör: Selma Altındiş
1. Basım, XII + 208 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-371-008-8
E-ISBN: 978-625-371-015-6
1. Kalite 2. Hasta Güvenliği 3. Hasta Güvenliği Hedefleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **xi**

BÖLÜM 1:
HASTA GÜVENLİĞİNE GİRİŞ **1**
Selma Altındiş

Giriş 1
1. Hasta güvenliğinin tanımı 2
2. Hasta güvenliği ile ilgili temel kavramlar 3
3. Hasta güvenliğinin iyileştirilmesinin önemi 5
Kaynaklar 9

BÖLÜM 2:
HASTA GÜVENLİĞİNDE HATA TİPLERİ VE MODELLERİ **13**
Selma Altındiş

Giriş 13
1. Hasta Güvenliğinde Hata Tipleri 13
2. Hasta Güvenliğinde Hata Modelleri 17
2.1. Reason'un Hata Modeli 17
2.2. Rasmussen SRK (Skill, Rule ve Knowledge) Modeli 18
2.3. Reason'nun Hastanelerde Hata Gelişim Modeli 21
2.4. Reason'ın İsviçre Peyniri Modeli 22
3. Hasta güvenliğinde bu hataların engellenmesi için temel stratejiler 24
Kaynaklar 25

BÖLÜM 3:
HASTA GÜVENLİĞİ HEDEFLERİ VE PROGRAMLARI **27**
Selma Altındiş

Giriş 27
1. Hasta Güvenliği Hedefleri 27
1.1. Hastaları doğru tanımlama/kimliklendirme 28
1.2. Etkili İletişimi Geliştirme 29
1.3. İlaç Güvenliğinin İyileştirilmesi 30

1.4. Güvenli Cerrahi Uygulamalar 31
1.5. Enfeksiyonların Azaltılması 31
1.6. Hasta Düşmelerinin Azaltılması 32
1.7. Bilgi Güvenliği 33
1.8. Tesis Güvenliği 35
1.9. Güvenli Doğum 37
1.10. Hasta ve Yakının Katılımı 39
1.11. Hastaların Güvenli Devri 40
2. Hasta Güvenliği Programları 41
Kaynaklar 44

BÖLÜM 4:
HASTA GÜVENLİĞİ VE İLAÇ YÖNETİMİ 47
Yasemin Aslan

Giriş 47
1. İlaç Güvenliği 48
1.1. İlaç Hatalarının Sıklığı ve Hata Türleri 49
1.2. İlaç Hatalarının Nedenleri ve Önleme Yöntemleri 51
1.3. İlaç Güvenliği ile İlgili Kalite Standartları 57
1.3.1. Sağlık Bakanlığı Sağlıkta Kalite (SKS) ve Akreditasyon Standartları (SAS) . 57
1.3.2. Joint Commission International (JCI) Uluslararası Akreditasyon Standartları 60
Sonuç ve Öneriler 65
Kaynaklar 66

BÖLÜM 5:
HASTA GÜVENLİĞİ VE ENFEKSİYON KONTROLÜ 71
Fatma Cevahir - Mustafa Altındiş

Giriş 71
1. Enfeksiyon Hastalıklarının Önemi 71
1.1. Enfeksiyon Hastalıklarının Ülkelerin Ekonomisi Üzerindeki Etkisi 72
1.2. Sağlıkta Kalite Yönetiminde Hasta Güvenliği Açısından Enfeksiyon Kontrolünün Önemi 73
2. Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonlar (SHİE) 74
2.1. Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonların Epidemiyolojisi 74
2.2. Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonların Nedenleri 76
2.2.1. Ekzojen (dış kaynaklı) faktörler 76

2.2.2. Endojen (iç kaynaklı) faktörler 77
2.3. Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonlarda En Sık Görülen Etken Mikroorganizmalar ve Oluşturdukları Antimikrobiyal Direnç Sorunları 78
2.4. En Sık Görülen Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonlar ve Enfeksiyon Kontrol Önlemleri 79
2.4.1. Sağlık Hizmeti İlişkili Pnömoniler 80
2.4.1.1. Mekanik Ventilasyon 80
2.4.1.2. Ventilatör İlişkili Pnömoninin Önlenmesinde Enfeksiyon Kontrol Önlemleri 81
2.4.2. Santral Venöz Kateter İlişkili Kan Dolaşımı Enfeksiyonları (SVKİ-KDE) 84
2.4.2.1. Kan Dolaşımı Enfeksiyonlarının Önlenmesinde Enfeksiyon Kontrol Önlemleri 84
2.4.3. Sağlık Hizmeti İlişkili Üriner Sistem Enfeksiyonları Üriner Sistem Enfeksiyonları 85
2.4.3.1. Üriner Sistem Enfeksiyonlarının Önlenmesinde Enfeksiyon Kontrol Önlemleri 85
2.4.4. Cerrahi Alan Enfeksiyonları 85
2.4.4.1. Cerrahi Alan Enfeksiyonlarının Risk Faktörleri ve Enfeksiyon Kontrol Önlemleri 86
3. Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonların Yol Açtığı Maliyet Kaybı 87
4. Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonların Hukuksal Boyutu 88
5. Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonların Önlenmesinde Temel İlkeler 88
5.1. El Hijyeni ve Eldiven Kullanımı 89
5.2. İzolasyon Önlemleri 90
5.3. Diğer Enfeksiyon Kontrol Uygulamaları 90
Kaynaklar 91

BÖLÜM 6:
HASTA GÜVENLİĞİ VE CERRAHİ İŞLEMLER 95
Hande Cengiz Açıl

Giriş 95
1. Güvenli Cerrahi 96
2. Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi ve Aşamaları 98
2.1. Klinikten Ayrılmadan Önce 98
2.2. Anestezi Verilmeden Önce 99
2.3. Ameliyat Kesisinden Önce 99
2.4. Ameliyattan Çıkmadan Önce 100
3. Güvenli Cerrahi Kontrol Listesinin Kullanımı 100

4. İkinci Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi (İGCKL) 101
Kaynaklar 102

BÖLÜM 7:
RADYASYON MARUZİYETİ VE HASTA GÜVENLİĞİ 105
Mustafa Özdemir - Mehmet Ali Durmuş

Giriş 105
1. Radyasyon Maruziyeti ve Güvenliği 105
2. Girişimsel Prosedürlerde Hastanın Radyasyon Maruziyeti ve Güvenliği 108
3. Tanısal Prosedürlerde Hastanın Radyasyon Maruziyeti ve Güvenliği 114
Kaynaklar 116

BÖLÜM 8:
HASTA GÜVENLİĞİ VE TRANSFÜZYON 119
Mustafa Altındiş

Giriş 119
1. Sağlık Hizmetlerinde Kalite 119
1.1. Kan Transfüzyon Sürecinde Kalite Yönetimi 120
2. Kan Transfüzyonu 121
3. Transfüzyon Güvenliği 122
4. Hemovijilans 122
4.1. İstenmeyen Ciddi Olay 123
4.2. Gerçekleşmesi Son Anda Önlenmiş (Ramak Kala) Olay 123
4.3. Ciddi Olaysız Transfüzyon Hataları 123
4.4. İstenmeyen Etki 124
5. Hemovijilans Hemşireliğinin Transfüzyon Güvenliği Sağlamada Rolü 125
Kaynaklar 126

BÖLÜM 9:
PEDİATRİK HASTA GÜVENLİĞİ 129
Özge Karakaya Suzan - Nursan Çınar

Giriş 129
1. Hasta Güvenliği 129
2. Pediatrik Hasta Güvenliği 132
2.1. Hasta Kimlik Bilgilerinin Tanımlanması ve Doğrulanmasına İlişkin Hatalar 133
2.2. Doğru İletişimin Kurulamaması ve Hasta Teslimlerinden Kaynaklanan Hatalar 133
2.3. Pediatride İlaç Güvenliği 135

2.4. Düşmeler 136
2.5. Güvenli Cerrahi Uygulamalarının Eksikliğinden Kaynaklanan Hatalar 138
2.6. Tıbbi Cihazların Kullanımına Bağlı Hatalar 139
2.7. Yenidoğan\Çocuk Güvenliğinin Sağlanması (Pembe Kod Uygulaması) 139
3. Pedodontide Hasta Güvenliği 140
Sonuç 141
Kaynaklar 141

BÖLÜM 10:
HASTA GÜVENLİĞİNDE RİSK YÖNETİMİ 149
Ela Yılmaz Coşkun - Esra Uğur

Giriş 149
1. Risk Yönetiminde Sıklıkla Kullanılan Terimler 149
2. Risk Yönetimi 150
3. Sağlık Hizmetlerinde Risk Yönetimi 151
4. Risk Yönetimi ve Hasta Güvenliği 154
Sonuç 155
Kaynaklar 156

BÖLÜM 11:
HASTA GÜVENLİĞİ EĞİTİMİ VE FARKINDALIK OLUŞTURMA 159
Sevim Şen Olgay

Giriş 159
1. Hasta Güvenliği Tanımı ve Önemi 160
2. Hasta Güvenliği Eğitimi 161
2.1. Sağlık Çalışanlarına Yönelik Eğitimlerin Rolü ve Önemi 162
3. Hasta Güvenliği Eğitim Programı Geliştirme Süreci 164
3.1. Eğitim Gereksinimlerinin Belirlenmesi 166
3.2. Eğitim Programının Tasarımı 166
3.3. Eğitim Programının Uygulanması 166
3.4. Eğitim Programının Değerlendirilmesi 167
4. Hasta Güvenliği Eğitiminde Yer Alması Gereken Konular 167
5. Hasta Güvenliğini Etkileyen Faktörler 169
5.1. İletişim, Ekip Çalışması ve Koordinasyonun Rolü 170
5.2. Teknolojinin Hasta Güvenliğine Etkisi 171
6. Hasta Güvenliğini Tehdit Eden Riskler ve Önlemler 172
7. Farkındalık Oluşturma Stratejileri 173

7.1. Toplumda ve Sağlık Kurumlarında Farkındalığı Artırmak İçin Etkili Yöntemler .. 174
7.2. Hasta ve Hasta Yakınlarıyla İletişimde Farkındalığı Geliştirme 175
7.3. Hasta Güvenliği Konusunda Toplumun ve Sağlık Profesyonellerinin Rolü 176
Kaynaklar 178

BÖLÜM 12:
KALİTE BAĞLAMINDA HASTA GÜVENLİĞİ İÇİN İYİLEŞTİRME SÜREÇLERİ VE ARAÇLARI .. 181
Selma Altındiş

Giriş 181
1. Hasta Güvenliği İyileştirmede Kullanılan Hasta Güvenliği Programları 182
1.1. Risk Yönetimi 184
1.2. Kalite ve Akreditasyon Programları 187
1.3. Olay Raporlama Sistemleri 188
1.4. Hasta Güvenliğini Destekleyen Uygun Teknolojileri Kullanımı 189
1.5. Eğitim Programları 191
1.6. Güvenlik Kültürü 192
1.7. Liderlik ve Üst Yönetim Desteği 193
1.8. Etkili İletişim 194
1.9. Değişim Yönetimi 196
1.10. Takım Çalışması 197
2. Hasta Güvenliği İyileştirmede Kullanılan Araç ve Teknikler 198
2.1. Hasta Güvenlik Komitesi ve Enfeksiyon Kontrol Komitesi Gibi Komitelerin Oluşturulması 198
2.2. SBAR (Durum-Arka Plan-Değerlendirme-Öneri) 199
2.3. 5 Neden Metodu 200
2.4. Hata Türü ve Etkileri Analizi (HTEA) (Failure Mode and Effect Analysis, FMEA) 201
2.5. Kök Neden Analizi (KNA) (Root Cause Analysis, RCA) 201
2.6. PUKO 203
Kaynaklar 204

BÖLÜM 1:
HASTA GÜVENLİĞİNE GİRİŞ*

Selma Altındiş

Giriş

Sağlık hizmetleri, sağlığın korunması ve daha ileriye götürülmesi, hastalıkların önlenmesi, hastalara hızlı ve doğru tanı konarak tedavi edilmesiyle kişilerin sağlıklı bir yaşam sürmelerini sağlamaya çalışan, oldukça karmaşık, farklı alanlarda hizmet veren ve farklı meslek gruplarınca yerine getirilen hizmetlerdir. Ancak bu hizmetlerin gerçekleştirilme sürecinde bazı aksaklıklar ortaya çıkmakta ve istenmeyen bir takım olaylar görülebilmektedir. Hasta güvenliğini tehdit eden bu olayların ekonomik ve sosyal yönü önemli boyutlara çıkmakta ve bu konunun önemini vurgulamaktadır (Altındiş, 2009). Ayrıca günümüzde sağlık hizmeti veren tüm kuruluşlarda hastalara sağlıklı daha güvenli bir sağlık hizmeti sunulması, öncelikli bir konuya evrilmiştir (Onganer, Bozkurt, & Kılıç, 2014). Hasta güvenliği, sağlık hizmetlerinde kalitenin önemli bir konusudur aynı zamanda da nitelikli ve kaliteli hizmet sunmanın temel göstergelerinden biri olarak kabul edilir (Korkmaz, 2018).

Yönetilmesi gereken aşırı malzeme listesi, hatalı ilaç reçeteleme ve uygulama, medikal hataların artması, hekim, hemşire ve diğer yardımcı personelin ağır yükü ve istenilen bilgiye erişim kısıtlılığı, uygun yegâne teknolojinin olmayışı, kısıtlı fonlar, iletişim engelleri gibi birçok faktör, hataların oluşumuna neden olmaktadır. Hatalar tanı, tedavi ve rahabilitasyon hizmetleri yanı sıra koruyucu hekimlik uygulamalarına kadar bakım süreçlerinin tüm aşamalarında görülebilmektedir (Altındiş, 2010).

* Bu bölüm yazarın "Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Hasta Güvenliğine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

(tarih yok).

Abou Hashish, E., Asiri, A., & Alnajjar, Y. (2023). Shift handover quality in Saudi critical care units: determinants from nurses' perspectives. *BMC Nurs, 22*(186). doi:10.1186/s12912-023-01348-z

Akgün, S., & Assaf, A. (2007). Sağlık Kuruluşlarında Hasta Güvenliği Kültürünü Nasıl Oluşturabiliriz? *Hastane Yönetimi,, 11*, 1-8.

Akın, H. B. (2005). Hata Türü ve Etkileri Analizi (FMEA) ve Bir Uygulama. *Öneri Dergisi, 6*(24), 271-278. file:///C:/Users/Sau/Downloads/HATA_TURU_VE_ETKILERI_ANALIZI_FMEA_VE_BIR_UYGULAMA.pdf adresinden alındı

Alcan, Z. T. (2012). *Hasta Güvenliği: Beklenmedik Olaylarda Hemşirlerin Rolü* (1 b.). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.

Altındiş, S. (2009). Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Hasta Güvenliğine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma. *Yayınlanmamış doktora tezi. AKU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar*.

Altındiş, S. (2010). Hemşirelikte hasta güvenliği. A. M. Ed. içinde, *M. Hemşireler için Mikrobiyoloji,* (s. 473-481). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.

Aydın, B. (2008). Akreditasyon Ve Hasta Güvenliği. S. (. H. içinde, *Hasta Güvenliği Yaklaşımları* (s. 231-264). İstanbul: Medipolitan Eğitim Ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Bayer, M. R. (2007). Communication And Patienst Safety. .. &. J. içinde, *ABC Of Patent Safety* (s. 16-19). Oxford:: Blaxckwell Publishing.

Beglaryan, H., & Wong, J. (2005, Ekim 5). *Strategies For Hospitals To Improve Patient Safety: A Review Of The Research,.* 2004: www.Changefoundation.Com. adresinden alındı

Botwinick L., Bisognano M., Haraden C. (2006). *Leadership Guide To Patient Safety: Innovation Series. White Paper.* (Institute For Healthcare Improvement. b.). Cambridge, Massachusetts. 8 14, 2009 tarihinde http://www.patientsafetyboard.org/desktopmodules/documents/docu adresinden alındı

Brennan, T., Leape, L., Laird, N., Hebert, L., AR., L. A., Newhouse, J., & Hiatt, H. (1991). Incidence Of Adverse Events And Negligence İn Hospitalized Patients. Results Of The Harvard Medical Practice Study I. *New England Journal Of Medicine, 324* (6), 370-376.

Bruce, S., Prior, H., Katz, A., Taylor, M., Latosinsky, S., Martens, P., . . . Steinbach, C. (2006, June). *Application of Patient Safety Indicators in Manitoba: A First Look. Winnipeg, Manitoba Centre for.* Improving patient safety: http://mchp-appserv.cpe.umanitoba.ca/reference/patient.safety.pdf adresinden alındı

Canadian Patient Safety Institute. (2020). Edmonton, Alberta, Canada. Aralık 7, 2023 tarihinde https://www.patientsafetyinstitute.ca/en/toolsResources/A-Guide-to-Patient-Safety-Improvement/Documents/A%20Guide%20to%20Patient%20Safety%20Improvement.pdf adresinden alındı

Cengiz, G. İ. (2021). Hasta Güvenliği İletişim Aracına Uygun Nöbet Teslim Sürecinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergis, 14*(4), 404- 412. doi: 10.46483/deuhfed.866887

Connelly, L., & Power, J. (2009). *On-Line Patient Safety Climate Survey: Tool Development And Lessons Learned.* Http://Www.Ncbi.Nlm.Nih.Gov/Books/Bv.Fcgi?Rid=Aps.Section.8013. adresinden alındı

Cooper, J., Gaba, D., Liang, B., W. D., & Blum, L. (2000). National Patient Safety Foundation Agenda For Research And Development In Patient Safety. *MedGenMed, 2*(3). www.medscapc.com/medgenmed/patientsafety. adresinden alındı

Coulter, A., & Ellins, J. (2006, August). *Patient-Focued İnterventions A Review Of The Evidence.* (P. I. Europe, Dü.) Aralık 17, 2023 tarihinde https://www.health.org.uk/sites/default/files/PatientFocusedInterventions_ReviewOfTheEvidence.pdf adresinden alındı

Çakır, A. (2007). Hasta Güvenliği Kültürü İle Kalite Yönetim Sistemi Arasındaki İlişkini Analizi. *Yüksek Lisans Tezi.* Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Çevik, O. A. (2009). Kalite iyileştirme sürecinde hata türü etkileri analizi (Fmea)* ve piston üretiminde bir uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8*(16), 241-265.

Çoruh, M. (1997). *Sağlık Yönetiminde Devamlı Kalite İyileştirme.* Ankara: Haberal Eğitim Vakfı Yayınları.

Demir, B., Demir, M., & Güler, H. (2008). Hasta Güvenliğinde Devletin (Sağlık Bakanlığının Rolü). S. (. H. içinde, *Hasta Güvenliği Yaklaşımları* (s. 65-88). İstanbul: Medipolitan Eğitim Ve Sağlık Vakfı Yayınları.

El-Awady, S. (2023, Feb). Overview of Failure Mode and Effects Analysis (FMEA): A Patient Safety Tool. *Glob J Qual Saf Healthc, 6*(1), 24-26. doi:10.36401/JQSH-23-X2.

Entwistle, V. A., Mello, M. M., & Brennan, T. A. (2005). Advising Patients About Patient Safety: Current Initiatives Risk Shifting Responsibility. *Joint Commission Journal On Quality And Patient Safety, 31*(9), 483–94.

Forster, A., T.R., A., Clark, H., Al Saied, G., Code, C., Caughey, S., . . . Van Walraven, C. (2004). Ottawa Hospital Patient Safety Study: İncidence And Timing Of Adverse Events İn Patients Admitted To A CaCanadian Teaching Hospital. *CMAJ, 13*, 1235-40.

Göktaş, S. (2007). Bir Kamu Hastanesinde Hemşire İstihdamının Hasta Güvenliğine Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi.*

Hindle, H., Braithwait, J., & Iedem, R. (2005). *Patient Safety Research: A Review Of The Technical Literature.* Sydney: University of New South Wale. 5 21, 2008 tarihinde http://www.med.unsw.edu.au/medweb.nsf/resources/Projects4/$file/cec_patient_safety_30111.pdf adresinden alındı

Institute of Medicine (US) Committee on Optimizing Graduate Medical Trainee . (2009). Resident Duty Hours: Enhancing Sleep, Supervision, and Safety. M. W. Ulmer C içinde, *8, System Strategies to Improve Patient Safety and Error Prevention.* Washington (DC):: National Academies Press (US.

İntepeler, Ş.S., Samur, M., & Dirik, H.F. (2014). Kalite Geliştirme Araçlarının Risk Yönetiminde Kullanımı:. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 1*(1), 67-73. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/752401 adresinden alındı

Kaelber, D.C. & Bates, D. W. (2007). Health İnformation Exchange And Patient Safety. *Journal of Biomedical Informatics, 40*(6), 40-45.

Kaushal, R., Barker, H., & Bates, D. (2001). How Can İnformation Technology İmprove Patient Safety And Reduce Medication Errors İn Children's Health Care?. *Arch Pediatr Adolesc Med., 155*, 1002-7.

Keleş, B. A. (2022). *Hastanelerde Olay Bildirimi.* Ankara: İksad publishing house.

Kilbridge, P. M., & Classen, D. C. (2008). The Informatics Opportunities At The Intersection Of Patient Safety And Clinical Informatics. *Journal Of The American Medical Informatics Association, 15* (4), 397-407.

Koçel, T. (2003). *İşletme Yöneticiliği* (Dokuzuncu Baskı b.). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Kohn, L. T., Corrigan, J. M., & Donaldson, M. (2000). *To Err Is Human: Building A Safer Health System.* Washington, D.C.: National Academy Press. Şubat 7, 2008 tarihinde http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=9728. adresinden alındı

Korkmaz, A. Ç. (2018). Geçmişten günümüze hasta güvenliği. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi,, 6*(1), 10-19.

Kurutkan, M. N. (2015). Application of the IHI Global Trigger Tool in measuring the adverse event rate in a Turkish healthcare setting. *International Journal of Risk & Safety in Medicine 27 (2015) 11–21, 27*(1), 11-21. doi:10.3233/JRS-150639

Kwok, Y. T. (2020). Our first review: an evaluation of effectiveness of root cause analysis recommendations in Hong Kong public hospitals. *BMC Health Services Research, 20,, 20*, 1-9. https://d-nb.info/1215331797/34 adresinden alındı

Leape, L., Brennan, T., Laird, N., Lawthers, A., Localio, A., Barnes, B., . . . Hiatt, H. (1991). The Nature Of Adverse Events İn Hospitalized Patients. Results Of The Harvard Medical Practice Study II. *N Engl J Med., 324*, 377-84.

Lyons, M. (2007). Should Patients Have A Role In Patient Safety? A Safety Engineering View. *Quality and Safety in Health Care, 16*, 140–42.

Malekzadeh, J., Mazluom, S., Etezadi, T., & Tasser, i. A. (2013, Aug 27). A standardized shift handover protocol: improving nurses' safe practice in intensive care units. *J Caring Sci., 2*(3), 177-85. doi:10.5681/jcs.2013.022.

Mc Fadden, K. L., & Stock, G. (tarih yok). Implementation Of Patient Safety Initiatives In US Hospital. *International Journal Of Operation&Production Management, 26*, 326-347.

NHS. (tarih yok). *Online library of Quality, Service Improvement and Redesign tools: Using five whys to review a simple problem.* Aralık 12, 2023 tarihinde NHS England and NHS Improvement: https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2022/02/qsir-using-five-whys-to-review-a-simple-problem.pdf adresinden alındı

OECD. (2020, October). *The Economics of Patient Safety: From analysis to action.* https://www.oecd.org/health/health-systems/Economics-of-Patient-Safety-October-2020.pdf adresinden alındı

Onganer, E., Bozkurt, B., & Kılıç, M., (2014). Hastalar için hasta güvenliği. *Kartal Tr, 25*(2), 171-174.

Ovalı, F. (2008). Hasta Güvenliği. S. (. H. içinde, *Hasta Güvenliği Yaklaşımları (1)* (s. 345-369). İstanbul: Medipolitan Eğitim Ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Parker, J. (2009). *Patient Safety: Patient Safety Essentials for Health Care (5).* U.S.A. Joint Commission Resources İnc. (JSR).

Peerally, M., Carr, S., Waring, J., & Dixon-Woods, M. (2017, May).The problem with root cause analysis. *BMJ Qual Saf., 26*(5), 417-422. doi:10.1136/bmjqs-2016-005511

Rockville, M. (2021). *Strategies to Improve Patient Safety: Final Report to Congress Required by the Patient Safety and Quality Improvement Act of 2005.* Agency for Healthcare Research and Quality. AHRQ Publication. aralık 7, 2023 tarihinde https://pso.ahrq.gov/sites/default/files/wysiwyg/strategies-improve-patient-safety-final.pdf adresinden alındı

Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2023). *SKS Hastane Risk Yönetimi Rehberi.* Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1269. aralık 7, 2023 tarihinde https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/46042/0/48sks-hastane-risk-yonetimi-rehberi-07072023pdf.pdf adresinden alındı

Singer, S., Lin, S., Falwell, A., Gaba, D., & Baker, L. (2009, April). Relationship of safety climate and safety performance in hospitals. *Health Services Research, 44*(2), 399-421. doi:10.1111/j.1475-6773.2008.00918.x

Singer, S. J., Gaba, D. M., Geppert, J. J., Sinaiko, A. D., Howard, S. K. S., & Park, K. C. (2003). The culture of safety: results of an organization-wide survey in 15 California hospitals. *BMJ Quality & Safety,*, 12(2), 112-118. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1743680/pdf/v012p00112.pdf adresinden alındı

Slawomirski, L., & Klazinga, N. (2022). *The economics of patient safety: From analysis toaction* (Cilt OECD Health Working Papers, No. 145,). Paris: OECD Publishing,. doi://doi.org/10.1787/761f2da8-en

Sunil, J., Bhagya, K., Prem, K., & Arvind, S. K. (2023). Prevention Strategies for Patient Safety in Hospitals: Methodical Paradigm, Managerial Perspective, and Artificial Intelligence Advancements. E. b. Stawicki içinde, *Contemporary Topics in Patient Safety - Volume 2* (s. 206). IntechOpen. doi:10.5772/intechopen.106836

Tak, B. (2010). Sağlık hizmetlerinde kalitenin ana unsuru olarak hasta güvenliği sistemlerinin oluşturulması: Hastaneler için bir yol haritası önerisi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 72-113.

Tan, H. Y. (2020, Ekim 31). *7 Essential Patient Safety Tools.* Kasım 28, 2023 tarihinde https://www.quasrapp.com/blog/essential-patient-safety-tools/. adresinden alındı

Tarım, M. (2008). Tıbbi Hatalarda Kök Neden Analizi. . S. (. H. içinde, *Hasta Güvenliği Yaklaşımları* (s. 115-140). İstanbul: Medipolitan Eğitim Ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Thomas, E., Studdert, D., Burstin, H., Orav, E., Zeena, T., Williams, E., . . . Brennan, T. (2000). Incidence and Types Of Adverse Events And Negligent Care İn Utah And Colorado. *Med Care, 38*(3), 261-271. https://www.jstor.org/stable/3767190 adresinden alındı

Toraman, A. &. Gökkaya, B. (2023). Hata Türleri ve Etkileri Analizi (Fmea) Ve Sağlık Alanında Uygulamaları. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi,, 5*(1), 26-39. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sdusyd/issue/79238/1292149#:~:text=Hata%20T%C3%BCrleri%20ve%20Etkileri%20Analizi,ortadan%20kald%C4%B1rmay%C4%B1%20hedefleyen%20bir%20teknikti r. adresinden alındı

Vincent, C. A., & Coulter, A.(2002). Patient Safety: What About The Patient? *BMJ Quality & Safety*, *11*(1), 76-80.

Vincent, C. (2006). *Patient Safety. (1).* London: Elsevier.

Walsh, K., & Jiju, A. (2007). Improving Patient Safety And Quality. *International Journal Of Health Care Quality Assurance, 20*, 107-115.

Walsh, K., & Jiju, A. (2007). Quality costs and electronic adverse incident recording and reporting system:Is there a missing link? *International Journal of Health Care Quality Assurance., 20* (4), 307-319.

Walshe, K. & Boaden, R (2006). *Patient Safety Research Into Practice.(1).* Berkshire: Open University Pres.

World Health Organization. (2005). *World alliance for patient safety: WHO draft guidelines for adverse event reporting and learning systems: from information to action.* 28 8, 2009 tarihinde WHO Draft Guidelines for Adverse Event Reporting and Learning Systems: From information to action : http://www.who.int/patientsafety/events/05/Reporting_Guidelines.pdf adresinden alındı

Yıldırım, Ö. (2005). Akreditasyon Ve Hasta Güvenliği. *SB Diyalog Dergisi, 2*(15), 34-36.

Yücel, S. (2007). Hastanelerde Hasta Ve Çalışan Güvenliği Ne Boyutlarda. . *Sağlık Haber Dergisi* . Şubat 2, 2007 tarihinde http://www.saglikyayincilik.com.tr/hbrkose/arsivdty.asp?hbrid=1667&ayil=2007 adresinden alındı

BÖLÜM 2:
HASTA GÜVENLİĞİNDE HATA TİPLERİ VE MODELLERİ*

Selma Altındiş

Giriş

Sağlık hizmeti veren kurumlar, hizmet sunumu esnasında birtakım hata tiplerine neden olur. Bunlardan bazıları alınan tedbirler ile önlenebilirken, bazıları sağlık hizmetlerinin doğasında var olan hata potansiyelinden kaynaklandığından tamamen önlemek mümkün değildir (Vincent, 2006). Hata, *"güvenli uygulamadan kasıtsız bir sapmadır"* (Sameera, Bindra, & Rath, 2021). Vincent'in alıntısına göre Senders ve Morray hataları, *"yapan kişi tarafından istenmeden yapılan, sistem içinden, dışından ve kurallar tarafından da istenmeyen ve kabul edilebilir sınırların dışına çıkmış görevlerin ya da sistemin neden olduğu bazı kusurlar"* olarak tanımlamaktadır (Vincent, 2006). Bu bölümde bu hata tiplerinden kısaca bahsedilmektedir.

1. Hasta Güvenliğinde Hata Tipleri

Hatalar öncelikle genel olarak gizli ve aktif hatalar olarak sınıflandırılabilir (Sameera, Bindra, & Rath, 2021).

A. Gizli hatalar
   a. Yönetim kaynaklı
   b. Verimsiz, hatalı idari kararlar
   c. Malzeme ekipman kaynaklı

B. Aktif hatalar
   a. Planlama hatları

* Bu bölüm yazarın "Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Hasta Güvenliğine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

dir. Tüm bunların gerçekleşmesi için sağlık hizmeti veren organizasyonların hataları değerlendirmesi, denetimi ve hataları azaltmak üzere gerekli metot ve yöntemleri uygulamak için ihtiyaç duyulan kaynakları sağlamalıdır (Institute of Medicine (US) Committee on Quality of Health Care in America, 2000). İhtiyaç duyulan en önemli kaynaklardan biri de sağlık hizmeti bilgisidir. Sağlık hizmetleri bilgisi, organizasyon içinde birçok alanda ve bireyde yoğun bir şekilde üretilir. Üretilen bilgilerin organizasyon hedefleri doğrultusunda kullanımı için etkin bir bilgi yönetimi uygulaması da önemli bir konudur. Bunların dışında bilgiye dayalı hatalar, çalışanların bilgilerinin iyileştirilmesiyle önlenebilir. Örneğin çalışanlara terapötik tedavinin temel prensiplerinin öğretilmesinin ve bunların pratik uygulamalarının test edilmesinin ve reçete yazanların bilgilerinin güncel tutmalarının sağlanması yoluyla bu hataların bir kısmı önlenebilir. Ya da reçete yazan hekimlere bilgisayarlı karar destek sistemleri sunarak daha az ilaç hatası yapma konusunda hekimler desteklenebilir. Mesleki uygulamalara yönelik düzenlenecek eğitim programları ile de eylem temelli hataların önemli bir kısmı engellenebilir. Kural temelli hataların engellenmesinde ise tekrar tekrar gözden geçirilerek düzenlenen kurallarla bu tür hatalar önlenebilir (Aronson, 2009).

Sonuç olarak tüm tıbbi hataların engellenmesi ve kontrol edilmesinde bireysel çaba gerektiği gibi kurumsal ve ulusal çapta bir çaba gösterilmelidir. Hasta güvenliğini desteleyecek gerekli kural, prosedür, rehber ve yönetmelikler gibi özel düzenleyici politikalar hazırlanmalıdır.

Kaynaklar

Altındiş, S. (2009). Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Hasta Güvenliğine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma. AfyonKarahisar, Türkiye: AKU, Sosyal Bilimler Enstitiüsü.

Aronson, J. (2009, June). Medication errors: definitions and classification. *Br J Clin Pharmacol., 67*(6), 599-604. doi:10.1111/j.1365-2125.2009.03415.x.

Coulter, A., & Ellins, J. (2006). *Patient-Focued İnterventions A Review Of The Evidence. .* The Health Foundaiton, İmproving Patient Safety. London: The health Foundaiton. doi:10.1111/j.1369-7625.2006.00405.x

Çakır, A. (2007). Hasta Güvenliği Kültürü İle Kalite Yönetim Sistemi Arasındaki İlişkini Analizi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi,.

Elliott, M., Page, K., & Worrall-Carter, L. (2012). Reason's accident causation model: Application to adverse events in acute care. *Contemporary Nurse, 43*(1), 22-28.

Embrey, D. (2005). Understanding Human Behaviour and Error. *Human Reliability Associates 1*. https://www.researchgate.net/publication/266334170_Human_Error_Understanding_Human_Behaviour_and_Error?enrichId=rgreq-a5f4c4080fc71804c7c8d296af073d83-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI2NjMzNDE3MDtBUzoyNjMzODA3NzQ2ODI2MjVAMTQzOTgwNjI3OTAzMg%3D%3D&el=1_x_3&_ adresinden alındı

Giannakakis, N., & Poravas, E. (2006). Knowledge Managemen in Medicine. L. A. (Ed.) içinde, *Handbook Of Research On Informatics İn Healthcare And Biomedicine,* (s. 201-209). New York: Idea Group Publishing.

Göktaş, S. (2007). Bir Kamu Hastanesinde Hemşire İstihdamının Hasta Güvenliğine Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.: Haliç Üniversitesi.

He, C., & Söffker, D. (2023, Mar 29). Quantification of human behavior levels by extending Rasmussen's SRK model and the effects of time pressure and training on the levels switching. *Heliyon, 9*(4). doi:10.1016/j.heliyon.2023.e15019

Higham, H., & Vincent, C. (2021). Human Error and Patient Safety. L. R. Donaldson içinde, *Textbook of Patient Safety and Clinical Risk Management.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-59403-9_3 adresinden alındı

Hindle, H., Braithwait, J., & Iedem, R. (2005). *Patient Safety Research: A Review Of The Technical Literature.* Sydney: University of New South Wale. 8 21, 2008 tarihinde http://www.med.unsw.edu.au/medweb.nsf/resources/Projects4/$file/cec_patient_safety_30111.pdf adresinden alındı

Institute of Medicine (US) Committee on Quality of Health Care in America. (2000). *To Err is Human: Building a Safer Health System.* (C. J. Kohn LT, Dü.) Washington (DC): National Academies Press (US).

Lawrence, P., & Gill, S. (2007). Human Hazard Analysis: A Prototype Method For Human Hazard Analysis Developed For The Large Commercial Aircraft İndustry". *Disaster Prevention and Management An International Journal, 16*(5), 718-739. doi:10.1108/09653560710837028

Leape, L., Lawthers, A., Brennan, T., & Johnson, W. (1993). Preventing Medical İnjury. *QRB Qual Rev Bull, 19*, 144-9.

Lee, C. (2006). Improving Patient Safety Through A Total Quality Culture. Bradford, UK: University Of Bradford,.

Norman, D. A. (1981). Categorization of action slips. *Psychological Review, 88*(1), 1–15. doi:/10.1037/0033-295X.88.1.1

Parker, D., & Lawton, R. (. (2006). İncident Reporting and Analysis. . W. K., & B. (. R. içinde, *Patient Safety Research Into Practice.(1).* (s. 31-40). Berkshire:: Open University Pres.

Rasmussen, J. (1983). Skills, rules, and knowledge; signals, signs, and symbols; and other distinctions in human performance models. IEEE Transactions on Systems, Man & Cybernetics,. *SMC, 13*, 257–266.

Reason, J. (2000, Mar 18). Human error: models and management. *BMJ, 320*(7237), 768-70. doi:10.1136/bmj.320.7237.768

Sameera, V., Bindra, A., & Rath, G. P. (2021, July–September). Human errors and their prevention in healthcare. *Journal of Anaesthesiology Clinical Pharmacology, 37*(3), 328-335. doi:10.4103/joacp.JOACP_364_19

Steinebach, M., & Kumar, S. (2008). Eliminating US Hospital Medical Errors. *nternational Journal Of Health Care Quality Assurancen, 21*(5).

Sundström Frisk, C. (2002). Accident Prevention-The Human Element. Barents Newsletter. *On Occupational Health And Safety,, 5*(3), 61-63.

Vincent, C. (2006). *Patient Safety. (1). .* London: Elsevier.

Waterson, P., Le Coze, J. C., & Andersen, H. B. (2017). Recurring themes in the legacy of Jens Rasmussen. *Applied Ergonomics, 59*, 471-482. https://core.ac.uk/download/pdf/288369573.pdf adresinden alındı

BÖLÜM 3:
HASTA GÜVENLİĞİ HEDEFLERİ VE PROGRAMLARI

Selma Altındiş

Giriş

21. Yüzyıl da sağlık ile ilgili yaklaşımlar, hasta güvenliğine ilişkin çalışanlardan, ailelerden ve hastalardan gelen önerileri ve gelişmeye açık alanları dikkate almayı gerektirmektedir. Bireyin sorumluluğu, bilgi gizliliği, sistem gerekliliği, sistem sorumluluğu, bilgi birikimi, şeffaflık, kanıta dayalı kararın esas alındığı bir yaklaşıma bırakmaktadır (Yıldırım, 2005). Bu çerçevede hasta güvenliğinde hedef; hasta ve yakınlarını, hastane çalışanlarını fiziki ve psikolojik olarak etkileyecek olumlu bir ortam yaratarak onların güvenliğini sağlama, süreçlerdeki basit hataların hastaya zarar verecek şekilde ortaya çıkmasını engelleyecek tasarımlar yapma, hataların hastaya ulaşmadan önce belirlenmesini, raporlanmasını ve düzeltilmesini sağlayacak önlemleri almaktır. Bir başka deyişle sağlık hizmetlerinde hasta güvenliği hedefi*;* hatalar daha ortaya çıkmadan önce gerekli tedbirlerin alınıp önlenmesi yanı sıra hasta güvenliği ihlallerinin en aza indirilmesi için hizmetlerin hem ilk ve tek seferde hem de her defasında doğru hizmetin üretileceği bir sistemin kurulması ve çalıştırılmasıdır (Altındiş, 2009).

1. Hasta Güvenliği Hedefleri

Hasta güvenliği hedefleriyle kurumdaki hasta güvenlik düzeyini artırılması ve tüm güvenlik ihlallerinin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır (Joint Commission, 2023). Joint Commission International (JCI)'ın bu 2023 Uluslararası Hasta Güvenliği hedefleri şunlardır (JCI, 2023):

- Doğru ve eksiksiz hasta tanımlamanın geliştirilmesi,

Kaynaklar

(tarih yok). https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-95193/ulusal-hasta-guvenligi-hedefleri.html adresinden alındı

Abou Hashish, E., Asiri, A., & Alnajjar, Y. (2023). Shift handover quality in Saudi critical care units: determinants from nurses' perspectives. *BMC Nurs, 22*(186). doi:10.1186/s12912-023-01348-z

Altındiş, S. (2009). Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Hasta Güvenliğine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma. *Yayınlanmamış doktora tezi.* AfyonKarahisar, Türkiye: AKU, Sosyal Bilimler Enstitiüsü.

Alvarado, K., Lee, R., Christoffersen, E., Fram, N., Boblin, S., Poole, N., & … Forsyth, S. (2006, November). Transfer of Accountability: Transforming Shift Handover to Enhance Patient Safety. *Healthcare Quarterly, 9*, 75-79. doi:10.12927/hcq.2006.18464

Carman, K. L., Dardess, P., Maurer, M., Sofaer, S., Adams, K., & Bechtel, C. &. (2013). Patient And Family Engagement: A Framework For Understanding The Elements And Developing Interventions And Policies. *Health Affairs,, 32*(2), 223–231. doi:10.1377/hlthaff.2012.1133

Coulter, A. (2006). Patient safety: what role can patients play? *Health Expectations, 9*(3), 205–206. doi:10.1111/j.1369-7625.2006.00405.x

Çakır, A. (2007). Hasta Güvenliği Kültürü İle Kalite Yönetim Sistemi Arasındaki İlişkini Analizi. . İzmir.: Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Çavun, S. (2012). Hastane ilaç yönetimi. *TFD-KFÇG E-Bülten.*(60). http://tfd.org.tr/sites/default/files/Klasor/Dosyalar/ebultenler/ktcg/60_1_sinan_cavun.pdf adresinden alındı

Institute of Medicine (US) Committee on Quality of Health Care in America. (2000). *To Err Is Human: Building A Safer Health System.* Washington, D.C.: National Academy Press. Şubat 7, 2008 tarihinde http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=9728. adresinden alındı

Girginer, N., & İskenderoğlu, M. (2020). Sigma Levels Analysis of International Patient Safety. *Journal of International Health Sciences and Management, 6*(10), 65-73.

JCI. (2023, Kasım 30). *JCI Accreditation Standards for Hospitals and Academic Medical Centers (AMC),.* 11 30, 2023 tarihinde International Patient Safety Goals: https://www.jointcommissioninternational.org/-/media/jci/jci-documents/news-and-support/news/jci-accreditation-standards-for-hospitals/international-patient-safety-goals-ipsg.pdf adresinden alındı

Joint Commission. (2023). *2023-hap-npsg-goals-102122_simple.pdfs*. Hospital National Patient Safety Goals: https://www.jointcommission.org/-/media/tjc/documents/standards/national-patient-safety-goals/2023/2023-hap-npsg-goals-102122_simple.pdfs adresinden alındı

Kleinpeter, M. A. (2005) Standardizing Ambulatory Care Procedures in a Public Hospital System to Improve Patient Safety. In: Henriksen K, Battles JB, Marks ES, et al., editors. Advances in Patient Safety: From Research to Implementation (Volume 4: Programs, Tools, and Products). Rockville (MD): Agency for Healthcare Research and Quality (US); 2005 Feb. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK20606/

Kohn, L. T.; Corrigan, J. M.; Donaldson, M.S. (Ed.).(2000) . *To Err Is Human: Building A Safer Health System.* Washington, D.C.: National Academy Press. Şubat 7, 2008 tarihinde http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=9728. adresinden alındı

Malekzadeh, J., Mazluom, S., Etezadi, T., & Tasseri, A. (2013, Aug 27). A standardized shift handover protocol: improving nurses' safe practice in intensive care units. *J Caring Sci., 2*(3), 177-85. doi:10.5681/jcs.2013.022.

Mete, M., Ceylan, B., & Tatlıoğlu, G. (2020). Hastanelerde Tesis Güvenliği ve Önemi. *Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 80-102. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1260204 adresinden alındı

Palteki, T. (2018). Kalite İyileştirilmesi Çalışmalarında Hasta Katılımının Önemi. *Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Dergisi*, 16-21. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/608191 adresinden alındı

Rachel, E., Jacklin, R., Sevdalis, N., & Vincent, C. (2007, Sep). Patient involvement in patient safety: what factors influence patient participation and engagement? *Health Expectations, 10*(3), 209-305. doi:10.1111/j.1369-7625.2007.00450.x

Sağlık Bakanlığı. (2011, Nisan 6). *HASTA VE ÇALIŞAN GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASINA DAİR YÖNETMELİK.* https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406-3.htm adresinden alındı

Sağlık Bakanlığı. (2023, Mart 23). *Güvenli Doğum*. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-95198/guvenli-dogum.html adresinden alındı

Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon Ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2023, 03 23). *Ulusal Hasta Güvenliği Hedefleri*. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-95193/ulusal-hasta-guvenligi-hedefleri.html adresinden alındı

Sarp, N. (2018). Hasta Güvenliğinde Hastanın Rolü ve Katılımının Sağlanması. *Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Dergisi, 1*(2), 22-29.

SB, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü,Sağlıkta Kalite, Akreditasyon Ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2023, Mart 23). *Bilgi Güvenliği.* https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-95205/bilgi-guvenligi.html adresinden alındı

SB, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon Ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2023, Temmuz 27). *Tesis Güvenliği ile İlgili Standart ve Göstergeler.* https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-96778/ilgili-standartlar-ve-gostergeler.html# adresinden alındı

Şenoğlu, A., Taşpınar, A., & Karaçam, Z. (2020). Doğum Öncesi, Doğum ve Doğum Sonu Dönemde Hasta. *MKÜ Tıp Dergisi, 11*(40), 66-73. doi:10.17944/mkutfd.535827

Tuna, R., & Dallı, B. (2018). Hemşirelerin Nöbet Devir Teslim Etkinliği ve İlişkili Değişkenler. *ACU Sağlık Bil Derg, 9*(4), 432-437. doi:doi.org/10.31067/0.2018.65

Yıldırım, Ö. (2005, Eylül). Akreditasyon Ve Hasta Güvenliği. *SB Diyalog Dergisi, 2*(15), 34-36.

BÖLÜM 4:
HASTA GÜVENLİĞİ VE İLAÇ YÖNETİMİ

Yasemin Aslan

Giriş

Kaliteli sağlık hizmetlerinin önemli göstergelerinden biri hasta güvenliği uygulamalarıdır. Hasta güvenliği, sağlık hizmeti sunum sürecinin herhangi bir aşamasında çoğunlukla önlenebilir ve istenmeyen nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan ve hastalara zarar veren olayları önlemek amacıyla sağlık kurum ve kuruluşları tarafından alınan önlemleri ifade eder. Hasta güvenliğinin temel amacı sağlık hizmetleriyle ilişkili riskli durumlara karşı hastaları korumaktır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), hasta güvenliğinin giderek büyüyen küresel bir halk sağlığı sorunu olduğunu, istenmeyen olaylarla ilişkili hasta zararlarının dünya genelindeki sağlık sistemleri üzerinde büyük bir yük oluşturduğunu ve hastaların zarar yükünü azaltmaya yönelik gösterilen çabalara rağmen konuyla ilgili son 15 yılda önemli bir değişiklik sağlanamadığını belirtmiştir (WHO, 2023).

Hasta güvenliğini iyileştirmek amacıyla ulusal ve uluslararası arenada üzerinde görüş birliğine varılan bazı kalite standartları ve hasta güvenliği hedefleri belirlenmiştir. Son yıllarda Türkiye Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı tarafından sağlık hizmet kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla kanıt temelli çalışmalar ve uzman görüşleri doğrultusunda "Ulusal Hasta Güvenliği Hedefleri" zenginleştirilerek 23 hedefe yükseltilmiştir. Bu hedeflerden biri de ilaç güvenliği olarak belirlenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2023a).

Sağlık kurum ve kuruluşlarında sıklıkla kullanılan analjezik, antipiretik, antibiyotik gibi ilaç gruplarının yanında sitotoksik, radyoaktif, narkotik ve psikotrop, majistral, total parenteral nütrisyon, konsantre elektrolitler gibi farklı risk düzeylerine sahip özellikli ilaçlar da kullanılmaktadır. Bu durum, hasta üzerindeki etkileri bazı durumlarda fatal düzeye kadar çıkabilen ilaçların, kurum içerisinde güvenli bir şekilde yönetilmesini gerekli kılmaktadır.

rın kabul edildiği ünitelerde görev yapan sağlık profesyonellerine özellikli ilaç uygulamaları konusunda sürekli eğitimler verilmesi,

- Hizmet sunum sürecinde sağlık profesyonellerinin güvenli ilaç bilgi kaynaklarına ulaşmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılması,
- Kurum genelinde ilaç yönetimi süreçlerinin göstergelerle izlenmesi ve gerekli durumlarda iyileştirme çalışmalarının başlatılması,
- İlaç güvenliğinin iyileştirilmesi amacıyla hasta ve hasta yakınlarının bakım sürecine dahil edilmesi,
- İlaç güvenliği açısından bölümler düzeyinde nitelik ve nicelik olarak uygun insan kaynağının bulundurulması,
- Kanıt temelli klinik kılavuz ve protokollerin kullanılması,
- İlaç güvenliği süreçlerinin iyileştirilmesine katkı sağlayacak yeni nesil teknolojilerden faydalanılması,
- İlaç hatalarının raporlanması yönünde çalışanların bilgilendirilmesi, cezalandırıcı olmayan kullanıcı dostu olay bildirim sistemleri tasarlanması,
- İlaç güvenliği ile ilgili hatalarda öncelikle sisteme odaklanılması ve bu yönde kalıcı iyileştirmeler yapılmasına çaba gösterilmesi ve bu iyileştirmelerin kurum geneline yaygınlaştırılması,
- Sağlık kurumlarında olumlu bir hasta güvenliği kültürü oluşturulması yönünde etkin bir liderlik anlayışının benimsenmesi, bütün iyileştirme süreçlerine çalışanların aktif katılımının sağlanması,
- İlaç yönetimi süreçlerinin iyileştirilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanması önerilmektedir.

Kaynaklar

Acheampong, F., Tetteh, A.R. & Anto, B.P. (2016). Medication Administration Errors in an Adult Emergency Department of a Tertiary Health Care Facility in Ghana. *Journal of Patient Safety*, *12*(4), 223-228. https://doi.org/10.1097/PTS.0000000000000105

Agrawal, A. (2009). Medication errors: Prevention using information technology systems. *British Journal of Clinical Pharmacology*, *67*(6), 681-686. https://doi.org/10.1111/j.1365-2125.2009.03427.x

Ahsani-Estahbanati, E., Doshmangir, L., Najafİ, B., Sari, A.A. & Gordeev, V.S. (2022). Incidence rate and fnancial burden of medical errors and policy interventions to address them: a multi-method study protocol. *Health Serv Outcomes Res Method, 22*, 244–252. https://doi.org/10.1007/s10742-021-00261-9.

Alomi, Y.A., Imam, M.S., Abdel-Sattar, R.M., Alduraibi, G.M. & Alrowais, A.S. (2022). Perception of Physician about Medication Safety in Saudi Arabia. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*,13, 1211-1223. https://doi.org/10.47750/pnr.2022.13.S06.159

Aygin, D., Yaman, Ö. & Bitirim, E. (2020). İlaç Uygulama Hataları: Acil Servis Örneği. Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 9(2), 75-82.

Balka, E., Kahnamoui, N. & Nutland, K. (2007). Who is in Charge of Patient Safety? Work Practice, Work Processes and utopian Views of automatic Drug Dispensing Systems. *International Journal of Medical Informatics*, *76*, S48-S57. https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2006.05.038

Başer, S. & Manav, G. (2018). Çocuk Hemşirelerinin İlaç Hatası Yapma Durumları ve Eğilimlerinin İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 7*(3), 41-49.

Bişkin, S. & Cebeci̇, F. (2017). Acil Servislerde İlaç Uygulama Hataları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6*(4), 180-185.

Björkstén, K.S., Bergqvist, M., Andersén-Karlsson, E., Benson, L. & Ulfvarson, J. (2016). Medication Errors as Malpractice-A Qualitative Content Analysis of 585 Medication Errors by Nurses in Sweden. *BMC Health Services Research*, *16*(1), 431. https://doi.org/10.1186/s12913-016-1695-9

Cabilan, C., Hughes, J.A. & Shannon, C. (2017). The Use of a Contextual, Modal and Psychological Classification of Medication Errors in the Emergency Department: A Retrospective Descriptive Study. *Journal of Clinical Nursing*, *26*(23-24), 4335-4343. https://doi.org/10.1111/jocn.13760

Caner, N. & Tekinsoy Kartin, P. (2019). Hemşirelerin İntramüsküler ve İntravenöz İlaç Uygulama Basamaklarının Değerlendirilmesi: Gözlem Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *6*(3), 177-185. https://doi.org/10.31125/hunhemsire.630812

Chalasani, S. H., Syed, J., Ramesh, M., Patil, V. & Pramod Kumar, T.M. (2023). Artificial Intelligence in the Field of Pharmacy Practice: A Literature Review. *Exploratory Research in Clinical and Social Pharmacy*, *12*, 100346. https://doi.org/10.1016/j.rcsop.2023.100346

Ehsani, S.R., Cheraghi, M.A., Nejati, A., Salari, A., Esmaeilpoor, A.H. & Nejad, E.M. (2013). Medication Errors of Nurses in the Emergency Department. J*ournal of Medical Ethics and History of Medicine*.

Elliott, R.A., Camacho, E., Jankovic, D., Sculpher, M.J. & Faria, R. (2021). Economic Analysis of the Prevalence and Clinical and Economic Burden of Medication Error in England. *BMJ Qual Saf, 30*(2), 96-105. https://doi.org/10.1136/bmjqs-2019-010206.

Eraydın, C., Tezcan, B. & Koç, Z. (2019). İlaç Yönetiminde Bir Sistem: Pyxis Otomasyon Sisteminin Hemşirelerin İlaç Uygulamalarına Etkisi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 6*(2), 100-104..

Jones-Oguh, S., Elliott, E.M., McClung Pasqualino, H., Harris, K. & Isserman, R.S. (2023). Medication Safety in Pediatric Anesthesia: An educational Review and a Call to Action. *Pediatric Anesthesia*, *33*(1), 17-23. https://doi.org/10.1111/pan.14576

Hodkinson, A., Tyler, N., Ashcroft, D.M. et al. (2020). Preventable medication harm across health care settings: a systematic review and meta-analysis. *BMC Med 18, 313.* https://doi.org/10.1186/s12916-020-01774-9

Kanazawa, H. & Shimizu, I. (2023). Insufficient Undergraduate Education for Medication Safety: A Student's Perspective. *The Asia Pacific Scholar*, *8*(3), 70-71. https://doi.org/10.29060/TAPS.2023-8-3/LE2938

Karagözoğlu, Ş., Otu, M. & Coşkun, G. (2019). Bir Araştırma ve Uygulama Hastanesinde İlaç Hatalarının Bildirimine Yönelik Hemşirelerin Düşünceleri ve İlaç Hatalarını Raporlama Alışkanlıkları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 26-39.

Karakoç, M. D. & Uyanik, Ö. (2018). Bir Kamu Hastanesinde Görevli Hemşirelerin Akılcı İlaç Kullanımı Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *9*(2), 112-118. https://doi.org/10.22312/sdusbed.463263

Karaman Özlü, Z., Eskici, V., Aksoy, D., Özer, N., Yayla, A. & Avşar, G. (2015). Cerrahi Kliniklerde Çalışan Hemşirelerin İlaç Uygulama Hatalarına Yönelik Görüş ve Deneyimlerinin Belirlenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 4*(1), 83-104. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000052

Kaufmann, J., Engelhardt, T. & The Expert Group coordinated by the German "Association of the Scientific Medical Societies (AWMF)". (2022). The German Guidelines for Medication Safety in Pediatric Emergencies. *Pediatric Anesthesia*, *32*(10), 1084-1090. https://doi.org/10.1111/pan.14524

Kaya, H., Turan, N., Çulha, Y. & Özdemir Aydın, G. (2018). The Role of Nurse in Drug Management in Elderly Individuals. *Journal of Academic Research In Nursing*, *4*(2), 120-126. https://doi.org/10.5222/jaren.2018.120

Kelağalar, E. & Doğu, Ö. (2021). Klinik Hemşirelerin İlaç Uygulamaları ve Hatalarına Yönelik Güncel Bilgi Durumu ve Tutumlarının İncelenmesi. *Balıkesır Health Sciences Journal, 11*(1), 114-121. https://doi.org/10.53424/balikesirsbd.953292

Lynnerup, C., Rossing, C., Sodemann, M., Ryg, J., Pottegård, A. & Nielsen, D. (2023). Perspectives on Medication Safety From Vulnerable Older Migrants and Their Relatives—A qualitative Explorative Study. *Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology*, *132*(5), 392-402. https://doi.org/10.1111/bcpt.13842

Mahmoud, M.A., Ibrahim, A.A.M. & Alolayan, S.O. (2020). Medication Safety İssues in Four Lower Middle-Income Countries of Northern and Eastern Africa: Challenges and Recommendations. *Systematic Reviews in Pharmacy*, *11*(11), 482-486.

Paparella, S. (2006). Automated Medication Dispensing Systems: Not Error Free. *Journal of Emergency Nursing*, *32*(1), 71-74. https://doi.org/10.1016/j.jen.2005.11.004

Sağlık Bakanlığı. (Haziran 2020). *Sağlıkta Kalite Standartları Hastane Seti.* https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-52460/guncel-standartlar.html

Sağlık Bakanlığı. (2021). *Sağlıkta Akreditasyon Standartları Hastane Seti.* https://files.tuseb.gov.tr/tuseb/files/yayinlar/20230703124740-pjoyoZ9C2DLS-.pdf

Sağlık Bakanlığı. (2023a). *Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı, Hasta Güvenliği, Ulusal Hasta Güvenliği Hedefleri, İlaç Güvenliği*. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-95222/ilac-guvenligi.html

Sağlık Bakanlığı. (2023b). *Gösterge yönetimi rehberi*. https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/45961/0/1-sks-gosterge-yonetimi-rehberi-rev02304072023-1pdf.pdf

Sağlık Bakanlığı. (2015). İlaç güvenliği rehberi. 2. Baskı, Ankara.

Schnock, K.O., Rostas, S.E., Yoon, C.S., Lipsitz, S., Bates, D.W. & Dykes, P.C. (2023). Intravenous Medication Administration Safety with Smart Infusion Pumps in the Neonatal Intensive Care Unit: An Observational Study. *Drug Safety*. https://doi.org/10.1007/s40264-023-01365-6

Shahani, A., Nieva, H.R., Czado, K., Shannon, E., Gaetani, R., Gresham, M., Garcia, J. C., Ganesan, H., Cerciello, E., Dave, J., Jain, R. & Schnipper, J. L. (2022). An Electronic Pillbox Intervention Designed to Improve Medication Safety During Care Transitions: Challenges and Lessons Learned Regarding Implementation and Evaluation. *BMC Health Services Research*, *22*(1), 1304. https://doi.org/10.1186/s12913-022-08702-y

Speth, J. (2023). Guidelines in Practice: Medication Safety. *AORN Journal*, *118*(6), 380-389. https://doi.org/10.1002/aorn.14034

Szeinbach, S. L., Taylor, T.H. & Gillenwater, E.L. (1995). Automated Dispensing Technologies: Effect on Managed Care. *Journal of Managed Care Pharmacy*, *1*(2), 121-127. https://doi.org/10.18553/jmcp.1995.1.2.121

Rameshkumar, T., Haputhanthrige, I.U., Misbahunnisa, M.Y. & Galappatthy, P. (2022). Patients' Knowledge About Medicines Improves When Provided with Written Compared to Verbal Information in Their Native Language. *PLOS ONE*, *17*(10), e0274901. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0274901

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) (4 Aralık 2023). *İlaç ruhsatlandırma*. https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/ilac/ilac-ruhsatlandirma

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK). (2023). *Farmakovijilans*. https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/ilac/18#:~:text=1.1.&text=Advers%20reaksiyon%20bir%20ilaca%20kar%C5%9F%C4%B1%20geli%C5%9Fen%20zararl%C4%B1%20ve%20ama%C3%A7lanmayan%20cevab%C4%B1%20ifade%20eder

Uzuntarla, E. & Tural Büyük, E. (2021). Hemşirelerin İlaç Uygulama Hata Deneyimleri ile İlaç Hata Nedenlerine Yönelik Algıları. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(3), 641-654. https://doi.org/10.47115/jshs.1001431

Valkonen, V., Haatainen, K., Saano, S. & Tiihonen, M. (2023). Evaluation of Global Trigger Tool as a Medication Safety Tool for Adverse Drug Event Detection—A Cross-Sectional Study in a Tertiary Hospital. *European Journal of Clinical Pharmacology*, *79*(5), 617-625. https://doi.org/10.1007/s00228-023-03469-5

Wijayanti, E., Bachtiar, A., Achadi, A., Rachmawati, U.A., Sjaaf, A. C., Eryando, T., Besral, Trihono, Siregar, K.N. & Vidiawati, D. (2022). Mobile application development for improving medication safety in tuberculosis patients: A quasi-experimental study protocol. *PLOS ONE*, *17*(9), e0272616. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0272616

Wimmer, S., Toni, I., Botzenhardt, S., Trollmann, R., Rascher, W. & Neubert, A. (2023). Impact of a Computerized Physician Order Entry System on Medication Safety in Pediatrics—The AVOID Study. *Pharmacology Research & Perspectives*, *11*(3), e01092. https://doi.org/10.1002/prp2.1092

Wongtaweepkij, K., Krska, J., Pongpunna, S., Pongwecharak, J. & Jarernsiripornkul, N. (2022). Thai Patients' Drug Safety Knowledge and Perceptions Relating to Different Forms of Written Medicine Information: A Comparative Study. *Patient Preference and Adherence*, *16*, 1141-1152. https://doi.org/10.2147/PPA.S361447

World Health Organization (WHO) (2023, December 4). *Patient safety.* https://www.who.int/health-topics/patient-safety#tab=tab_1

WHO. (2005). *WHO Draft Guidelines for Adverse Event Reporting and Learning System from Information to Action*. 1st edition. Geneva: WHO Press. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/69797/WHO-EIP-SPO-QPS-05.3-eng.pdf?sequence=1

WHO (2017, March 29). *WHO Launches Global Effort to Halve Medication-Related Errors in 5 Years*. https://www.who.int/news/item/29-03-2017-who-launches-global-effort-to-halve-medication-related-errors-in-5-years

Yiğit, A. & Kara, N.O. (2019). Hastanelerde Otomatik İlaç Dağıtım Sistemi Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 42*, 66-74.

Young, J., Zolio, L., Brock, T., Harrison, J., Hodgkinson, M., Kumar, A., Morphet, J. & Kent, F. (2021). Interprofessional Learning About Medication Safety. *The Clinical Teacher*, *18*(6), 656-661. https://doi.org/10.1111/tct.13430

Yöntem, S., Güntürkün, F., Tokem, Y., & Kaplan, Y. C. (2019). İlaç Hatalarına Yönelik Hemşirelerin Bilgi ve Tutumlarının İncelenmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4*(2), 51-59

BÖLÜM 5:
HASTA GÜVENLİĞİ VE ENFEKSİYON KONTROLÜ

Fatma Cevahir - Mustafa Altındiş

Giriş

Günümüzde enfeksiyon hastalıkları dünya toplumlarında hızlı bir şekilde yayılarak halkın sağlığını tehdit etmektedir. Bu nedenle enfeksiyon hastalıkları hala küresel bir sağlık problemi olmaya devam etmektedir. Enfeksiyon hastalıkları, hem toplumun sağlık sorunlarına neden olabilmesi hem de önemli ekonomik sonuçlar doğurması nedeniyle son derece önemli bir konudur. Enfeksiyon hastalıkları, gerek hastalar üzerinde gerekse de sağlık bakım hizmeti veren kuruluşlar üzerinde ek maliyet artışına sebep olmalarından dolayı ülkelerin ekonomisinde önemli kayıplara yol açabilmektedirler. Hastaların hastanede kalış sürelerinde uzama, ikincil komplikasyonların tedavisi, oluşan enfeksiyonlardan korunma ve kontrol yöntemlerine yapılan harcamalar, hematolojik, biyokimyasal, mikrobiyolojik, radyolojik incelemeler, antibiyotikler ve diğer ilaçlar, sarf malzemesi, ek cerrahi girişim işlemleri, yatak ücreti, yoğun bakım ünitesi yatış ücreti ve diğer masraflar ile harcanan işgücünden dolayı maliyet oranları artmaktadır (Yalçın, 2008; Karaoğlan, et al., 2010; Çalışkan & Özcebe, 2013; Ulu-Kılıç, et al., 2016; Alp, et al., 2019; Gupta & Ananthakrishnan, 2021; Pliakos, et al., 2022; Türe, et al., 2023).

1. Enfeksiyon Hastalıklarının Önemi

Enfeksiyon hastalıklarının toplumlarda hızlı bir şekilde yayılarak halkın sağlığını tehdit etmesinden dolayı küresel bir sağlık problemi olmaya devam etmektedir. Etiyolojik ajan olarak birçok virüs, bakteri ve parazit gibi mikroorganizma türlerinin oluşturduğu enfeksiyon hastalıkları dünya genelindeki ölüm sebepleri arasında ilk sıralarda bulunmaktadır. Dünyada her yıl tüberkü-

- Hastane destek birimlerinde enfeksiyon kontrol önlemleri alınması gereken alanlar
  - ✓ Mutfaklar
  - ✓ Total parenteral nütrisyon üniteleri
  - ✓ Merkezi sterilizasyon ünitesi
  - ✓ Çamaşırhane hizmetleri
  - ✓ Mekanik sistem odaları ve iklimlendirme (havalandırma, ısıtma, soğutma vs.)
  - ✓ Hastane sularının mikrobiyolojik kontrolü
  - ✓ Yapım-onarım çalışmalarında enfeksiyon kontrolü
- Hastane temizliği ve atık yönetiminin düzenli olması (Alp, 2012).

Kaynaklar

Acun, A., & Çalışkan, N. (2021). Yetişkin yoğun bakım ünitelerinde santral kateter ilişkili kan dolaşımı enfeksiyonlarının önlenmesi: Sistematik derleme. *Selcuk University Medical Journal*, 37(4). 378-385.

Alankaya, N., Karadakovan, A., Özgürsoy-Uran, B.N., & Bayram, H. (2019). Hemşirelerin ventilatör ilişkili pnömoninin önlenmesinde kanita dayali uygulamalar konusunda bilgileri: İzmir örneği. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(2), 55-63.

Alp, E. (Ed.*)* (2012). *Enfeksiyon Kontrol Programı*. Erciyes Üniversitesi, Kayseri. Yayın no: 55. 5-7. 1-181.

Alp, E. (2012a). Hastane enfeksiyonları tanımı, epidemiyolojisi ve risk faktörleri. İçinde: Alp, E. (Ed.*), Enfeksiyon Kontrol Programı*. Erciyes Üniversitesi Yayın no: 55. 5-7.

Alp, E. (2012b). Nozokomiyal pnömoniler için risk faktörleri ve önlenmesi. İçinde: Alp, E. (Ed.), *Enfeksiyon Kontrol Programı.* Erciyes Üniversitesi Yayın no: 55. 61-67.

Alp, E. (2012c). Cerrahi alan enfeksiyonları için risk faktörleri ve önlenmesi. İçinde: Alp, E. (Ed.*), Enfeksiyon Kontrol Programı*. Erciyes Üniversitesi Yayın no: 55. 73-76.

Alp, E. (2012d). El hijyeni ve eldiven kullanımı. İçinde: Alp, E. (Ed.*), Enfeksiyon Kontrol Programı*. Erciyes Üniversitesi Yayın no: 55. 37-41.

Alp, E., Altun, D., Cevahir, F., & McLaws, M.L. (2014). Evaluation of the effectiveness of an infection control program in adult intensive care units: A report from a middle-income country. *American Journal of Infection Control*, 42(10), 1056-1061.

Alp, E., Eren, E., Elay, G., & Rello, J. (2017). Efficacy of loading dose of colistin in Acinetobacter baumannii ventilator-associated pneumonia. *Le Infezioni in Medicina*, *25*(4), 311-319.

Alp, E., Cookson, B., Erdem, H., & Wongsurakıat, P. (2019). Infection control bundles in intensive care: an international cross-sectional survey in low-and middle-income countries. *Journal of Hospital Infection*, 101(3), 248-256.

Arici, N., Kansak, N., Adaleti, R., & Aksaray, S. (2023). Ventilatör ilişkili pnömoni etkeni karbapenem dirençli Klebsiella pneumoniae ve Pseudomonas aeruginosa izolatlarinda seftazidim-avibaktamin in vitro etkinliği. *Ankem Dergisi*, 37(2), 57-64.

Bülbül-Maraş, G., Yetkin, B., Özlü, Ö., & Ceylan, M. (2022). Yaşlılarda Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonlar: Huzurevlerine Genel Bir Bakış. *Journal of Health Science Yuksek Ihtisas University*, 3(3), 73-78.

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2009). Guideline For Prevention of Catheter Associated Urinary Tract Infections 2009, https://www.cdc.gov/infectioncontrol/ guidelines/cauti/index.html (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2023). CDC, Hand Hygiene .https://www .cdc.gov/HandHygiene/index.html. (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2023). CDC/NHSN surveillance definitions for specific types of infections. https://stacks.cdc.gov/view/cdc/127235 (Erişim Tarihi: 04.12.2023)

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2023). National Healthcare Safety Network (NHSN) Patient Safety Component Manual. https://www.cdc.gov/nhsn/pdfs/pscmanual/pcsmanual_current.pdf ((Erişim Tarihi: 04.12.2023).

Cevahir, F., Demiraslan, H., Berk, E., & Alp, E. (2016). Hematolojik maligniteli hastalarda karbapeneme dirençli gram negatif bakteri kolonizasyonunun araştirilmasi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 25(3), 131-137.

Çalışkaner, D. (2020). Ventilatör ilişkili pnömoninin önlenmesinde risk faktörlerine yönelik koruyu önlemler ve klinik uygulamalar. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 24(3), 237-244.

Çalışkan, C., & Özcebe, H. (2013). Afetlerde enfeksiyon hastalıkları salgınları ve kontrol önlemleri. *TAF Prev Med Bull*, 12(5), 583-588.

Demiraslan, H., Cevahir, F., Berk, E., & Alp, E. (2017). Is surveillance for colonization of carbapenem-resistant gram-negative bacteria important in adult bone marrow transplantation units?. *American Journal of Infection Control*, *45*(7), 735-739.

Eren, E., Ulu-Kılıç, A., Türe-Yüce, Z., & Alp Meşe, E., (2021). Risk factors of mortality in patients with bloodstream infections due to carbapenem resistant *Klebsiella pneumoniae*. *Klimik Dergisi*, vol.34, no.1, 56-60.

Gupta, A., & Ananthakrishnan, A.N. (2021). Economic burden and cost-effectiveness of therapies for Clostridiodes difficile infection: a narrative review. *Therapeutic Advances in Gastroenterology*, 14, 17562848211018654.

Gürbüz, E., Çelik, M., & Yıldız, A. (2023). Sağlık hizmeti ilişkili infeksiyonların etken, tür ve direnç profillerinin değerlendirilmesi. *Klimik Dergisi*, 36(2).

Karamanoğlu, A.Y., & Yavuz-van Giersbergen, M. (2023). Sağlık Hizmeti İlişkili İdrar Yolu Enfeksiyonunun Önlenmesine Yönelik Kanıtlar ve Uygulama Önerileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), 809-819.

Karaoglan, H., Yalcin, A.N., Cengiz, M., & Mamikoglu, L. (2010). Cost analysis of ventilator-associated pneumonia in Turkish medical-surgical intensive care units. *Le Infezioni in Medicina*, 18(4), 248-55.

Karateke, Y., & Terzi, B. (2021). Yoğun bakım ünitelerinde mekanik ventilatöre bağlı hastalarda ventilatör ilişkili pnömoni (VİP)'yi önlemeye ilişkin ağiz bakimi etkinliğinin incelenmesi: Sistematik bir derleme. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 25(1), 1-9.

Kavak, M., & Caner, M. (2020). Santral kateter ilişkili kan dolaşimi enfeksiyonlari ve klorheksidinin etkinliği. *Cerrahi Ameliyathane Sterilizasyon Enfeksiyon Kontrol Hemşireliği Dergisi*, *1*(1), 39-44.

Metan, G., Pala, Ç., Kaynar, L., & Alp, E. (2014). A nightmare for haematology clinics: extensively drug-resistant (XDR) Acinetobacter baumannnii. *Le Infezioni in Medicina*, 22(4), 277-282.

Özel, Y., Çavuş, İ., Ünlü, M., & Özbilgin, A. (2023). Sıtma modelinde cinnamaldehyde, cannabidiol ve eravacycline'in etkinliğinin araştırılması. *Mikrobiyol Bul*, 57(4), 608-624.

Özdemir, D., & Türk, G. (2022). Ventilatör ilişkili pnömoninin önlenmesinde hemşirelik girişimlerinin uygulanma durumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 15(4), 507-526.

Özkaya, H.D., Suner, A., & Büke, Ç. (2023). Hastanede yatan hastaların sağlık hizmetlerinde el hijyeni bilgilerinin değerlendirilmesi. *Ege Tıp Dergisi*, *62*(1), 81-94.

Öztürk, R. (2008). Hastane enfeksiyonları: Sorunlar, yeni hedefler ve hukuki sorumluluk. *Hastane Enfeksiyonları Korunma ve Kontrol Sempozyumu (Sempozyum Kitabı)*, İstanbul, 10-11.

Pliakos, E.E., Ziakas, P.D., & Mylonakis, E. (2022). Economic Analysis of Infectious Disease Consultation for Staphylococcus aureus Bacteremia Among Hospitalized Patients. *JAMA Network Open*, 5(9), e2234186-e2234186.

Sohrabi, C., Alsafi, Z., O'neill, N., & Agha, R. (2020). World Health Organization declares global emergency: A review of the 2019 novel Coronavirus (COVID-19). *International Journal of Surgery*, 76, 71-76.

Soyer, Ö., & Yavuz-van Giersbergen, M. (2020). Endotrakeal tüp kaf basıncı kontrolünün mikroaspirasyon ve ventilatör ilişkili pnömoni gelişimine etkisi: Sistematik İnceleme. *Türk Yoğun Bakım Dergisi*, 18, 129-138.

Sönmez, A., Öztürk, ŞB., & Abacıgil, F. (2021). Sağlık hizmeti ilişkili enfeksiyon epidemiyolojisi ve sürveyansı. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 4(1), 41-45.

Şardan, Y.Ç. (2010). İnfeksiyon Kontrolünde Paketler. Yoğun Bakım Dergisi. 2010;9:188-92.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2017). Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, *Ulusal Sağlık Hizmeti İlişkili Enfeksiyonlar Sürveyans Rehberi,* Ankara.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). SKS Hastane (Sürüm 6.1). Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı. *Sağlıkta Kalite Standartları* (1.Baskı). Yayın No: 1156

T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2007). Performans Denetimi Raporu: Hastane Enfeksiyonları ile Mücadele. https://sayistay.gov.tr/reports/wWmQmwzoAV-hastane-enfeksiyonlari-ile-mucadele-denetim-raporu-2007 (Erişim tarihi: 05.12.2023).

Toksöz, V., & Yılmaz, M. (2019). Ventilatör ilişkili pnömoni hastalarından izole edilen mikroorganizmaların antimikrobiyal duyarlılıkları. *Dicle Tıp Dergisi*, 46(4), 641-647.

Tünay, H. (2023). Üniversite hastanesinde çalışan doktor ve hemşirelerin izolasyon önlemlerine uyumlarının değerlendirilmesi. *Acta Medica Nicomedia*, 6(2), 220-223.

Türe-Yüce, Z., & Alp, E. (2016). Infection control bundles for the prevention of hospital infections. *Mediterranean Journal of Infection Microbes and Antimicrobials*, 5:8.

Türe, Z., Yetikcan, M.S., Ünüvar, G.K., & Aygen, B. (2023). COVİD-19 tanılı hastalarda taburculuk kriteri değişikliğinin tedavi sonucu ve maliyete etkisi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 32(1), 65-70.

Türk Hastane İnfeksiyonları ve Kontrolü Derneği (HİDER). (2012). Üriner kateter infeksiyonlarının önlenmesi kılavuzu, https://www.hider.org.tr/global/Dernek_Kilavuzlari/2012-16-Ek1.pdf. (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

Ulu-Kilic, A., Alp, E., Cevahir, F., & Doğanay, M. (2015). Economic evaluation of appropriate duration of antibiotic prophylaxis for prevention of neurosurgical infections in a middle-income country. *American Journal of Infection Control*, *43*(1), 44-47.

Ulu-Kilic, A., Gundogdu, A., Cevahir, F., & Alp, E. (2018). An outbreak of bloodstream infection due to extensively resistant Acinetobacter baumannii among neonates. *American Journal of Infection Control*, *46*(2), 154-158.

Ulu-Kılıç, A., Kalın-Ünüvar, G., Cevahir, F., & Alp, E. (2019). Economic burden of multidrug-resistant gram-negative infections in a developing country. *Erciyes Medical Journal*, 41(3), 312–315.

Ulu-Kilic, A., Alp, E., Percin, D., & Ozturk, A. (2014). Risk factors for carbapenem resistant Klebsiella pneumoniae rectal colonization in pediatric units. *The Journal of Infection in Developing Countries*, 8(10):1361-1364.

Ulu-Kilic, A., Özhan, E., Altun, D., & Alp, E. (2016). Is it worth screening for vancomycin-resistant Enterococcus faecium colonization?: Financial burden of screening in a developing country. *American Journal of Infection Control*, 44(4), e45-e49.

Uzunhasanoğlu, G. (2023). Hasta güvenliği. İçinde: Yılık, P. ve Orhan, F. (ed.ler), *Hastane ve sağlık yönetimi: Güncel konular-II*, (ss.73-88). İksad Yayınları.

Yalçın, A.N. (2008). Hastane enfeksiyonları maliyet analizi. İÜ *Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Sempozyum Dizisi*, (60), 15-22.

Yesilbag, Z., & Tekdos-Seker, Y. (2020). Epidemiology and the risk factors for mortality in ventilator-associated pneumonia. *Medical Journal of Bakirkoy*, 16(3). 309-316.

World Health Organization (WHO). (2009). Hand Hygiene, https://www.who.int/publica tions/i/item/a-guide-to-the-implementation-of-the-who-multimodal-hand-hygiene-improvement-strategy (Erişim tarihi: 11.12.2023).

World Health Organization (WHO). (2011). "Report on the Burden of Endemic Health Care-Associated Infection Worldwide." https://www.who.int/publications/i/item/report-on-the-burden-of-endemic-health-care-associated-infection-worldwide (Erişim Tarihi: 04.12.2023).

World Health Organization (WHO). (2023). Malaria. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/malaria (Erişim Tarihi: 02.12.2023).

World Health Organization (WHO). (2023). Patient safety. https://www.who.int/teams/integrated-health-services/patient-safety (Erişim tarihi: 11.12.2023).

BÖLÜM 6:
HASTA GÜVENLİĞİ VE CERRAHİ İŞLEMLER

Hande Cengiz Açıl

Giriş

Hasta güvenliği tanım olarak, alınan sağlık hizmetinin neden olduğu hataların önlenmesi ve bu hataların neden olduğu yaralanma ve ölümlerin ortadan kaldırılması veya azaltılmasıdır (Ovalı, 2010; Akalın, 2010; Manav & Karademirler, 2018). Hasta güvenliği, sağlık hizmetlerinde kalitenin önemli bir noktası olup nitelikli ve kaliteli hizmet sunmanın en önemli göstergelerinden biridir (Korkmaz, 2018). Sağlık kurumlarında hasta güvenliğinin sağlanabilmesi için öncelikli olarak hasta güvenliği kültürünün oluşturulması, benimsenmesi ve geliştirilmesi gereklidir. Hasta güvenliği kültürü, kurumsal kültürü tam anlamıyla bir arada tutan en önemli yapı taşıdır (Totur Dikmen & Dal Yılmaz, 2022). Dünya Hasta Güvenliği Günü 2019 yılından itibaren her 17 Eylül'de dünya çapında kutlanmakta ve tüm ülkeler ve uluslararası ortaklar tarafından hasta güvenliğini iyileştirmek için küresel dayanışma ve ortak eylem çağrısında bulunulmaktadır (WHO, 2023).

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre; her 10 hastadan yaklaşık 1'i sağlık hizmetlerinden zarar görmekte ve güvenli olmayan bakım nedeniyle yılda 3 milyondan fazla ölüm meydana gelmektedir. Düşük-orta gelirli ülkelerde ise 100 kişiden 4'ü güvenli olmayan bakım nedeniyle hayatını kaybederken, zararın %50'den fazlası (her 20 hastadan 1'i) önlenebilir olaylara ve bu zararın yarısı da ilaçlara bağlanmaktadır (WHO, 2023).

Hasta zararına yol açabilecek önlenebilir yaygın advers olaylar arasında ilaç hataları, güvenli olmayan cerrahi prosedürler, sağlık bakımıyla ilişkili enfeksiyonlar, teşhis hataları, hasta düşmeleri, basınç ülserleri, hastanın yanlış tanımlanması, güvenli olmayan kan transfüzyonu ve venöz tromboembolizm yer almaktadır (Manav & Karademirler, 2018, WHO, 2023). Sağlık bakım sistemi içinde cerrahi işlem hataları önlenebilir tıbbi hataların yaklaşık yarısını

Listesi (second time-out) geliştirilmiştir. Diğer taraftan kontrol listesinin sadece robotik cerrahi girişimler için değil 3-4 saatten daha fazla süren ameliyatlarda da kullanılması önerilmektedir. İkinci Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi (İGCKL); genel hasta kontrolleri, cerrah kontrolleri, anestezi kontrolleri ve hemşire kontrolleri olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Song, et al. 2013; Akman, et al. 2022) (Tablo 1).

Tablo 1: Robotik Cerrahi Ameliyatları için İkinci Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi

Genel hasta kontrolleri	Cerrah kontrolleri	Anestezist kontrolleri	Hemşire kontrolleri
-Bütün oda ışıkları açılmalı. -Hastanın baş konumu ve göz pedleri doğrulanmalı. -Hastanın üst ve alt ekstremite yerleşimi ve pedleri doğrulanmalı. -Hastanın kalça ve sırt altına verilecek oranları kontrol edilmeli. -Ekstremitelerde oluşabilecek basınçlar kontrol edilmeli. -Basınç bölgelerinde yeterli destek pedlerinin olduğu doğrulanmalı. -Sabitleme kemerlerinin gerginliğini kontrol edilmeli.	-Ameliyat süresinin ameliyat için uygunluğu kontrol edilmeli. -Ameliyatın seyri değerlendirilmeli -Uzun ameliyat süresinin nedenleri belirlenmeli. -Başka bir girişim gerekliliği gözden geçirilmeli. -Başka bir cerrahın yardım gerekliliğini değerlendirilmeli. -Cerrah ve cerrahi asistan yorgunluğunu değerlendirmeli. -Cerrah ve cerrahi asistanın ara verme ihtiyacı değerlendirilmeli.	-Yaşam bulguları kontrol edilmeli. -Kan kaybı değerlendirilmeli. -Antibiyotik ek dozu değerlendirilmeli. -Laboratuvar bulguları değerlendirilmeli.	-Cerrahi sayımların doğruluğu kontrol edilmeli. -Ekipmanların çalışıp çalışmadığı kontrol edilmeli. -Pnömatik basınç cihazına gereksinim değerlendirilmeli. -Ameliyat odasında zaman yönetimi ve yedek robotik cerrahi hemşire gerekliliği değerlendirilmeli.

Kaynak: (Song ve ark., 2013; Akman, Balcı & Kanan 2022).

Kaynaklar

Akalın, H.E. (2010). Hasta güvenliği kültürü. Sağlıkta Nabız, 7(25), 10-13.

Akman, E. K., Balcı, F. & Kanan, N. (2022). Robot Yardımlı Cerrahi Girişimlerde İkinci Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi Kullanımının Önemi (The Second "Tıme-Out"). Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(2), 539-547.

Aksoy, H., Tarhan, D. & Öztürk A. (2018). Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi'nin Türkiye'de Kullanım Oranı. *Sağlıkta Performans Ve Kalite Dergisi* (15), 27-40.

Bihter Akın, B., Boyacı, B., Özcan, S. & Tanrıöver F. (2020). Bir Devlet Hastanesinde Güvenli Cerrahi Kontrol Formunun Kullanımının Değerlendirilmesi. *Sağlık ve Toplum,* 30 (2),108-113

Candaş, B. & Gürsoy, A. (2015). Cerrahide Hasta Güvenliği: Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi. *Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1),40-50.

Çakmak, C., Konca, M. & Teleş, M. (2018). Türkiye Ulusal Güvenlik Raporlama Sistemi (GRS) Üzerinden Tıbbi Hataların Değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* 21(3), 423 - 448.

Çiçek Korkmaz, A. (2018). Geçmişten Günümüze Hasta Güvenliği. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 6(1), 10-19.

Çiftçioğlu, G. & Kuzu, H. (2022). Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi TR: Klinikten Ayrılmadan Önceki Evrenin Uygulanma Durumu. *Sağlık Akademisi Kastamonu* (SAK), 7 (1),36-46.

Ergen, B. & Tank, D. Y. (2023). Ameliyathanede Hayati Bir Liste: Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, *5*(2), 146-151.

Gökay, P., Taştan, S., Ayhan, H., İyigün, E. & Can, M.F. (2016). Dünya sağlık örgütü güvenli cerrahi kontrol listesinin kullanımı: sistematik inceleme. *Gülhane Tıp Derg* 2016, 58,136-142.

Güvenli Cerrahi Uygulama Rehberi (2015). *Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı*, (Versiyon 2.0; Revizyon 00) 2.Baskı: Ankara, Temmuz.

İyigün, E. (2016). Güvenli Cerrahi Kontrol Listesi Kullanımı Şelimen, D. Güvenli Cerrahi uygulamaları özel sayısı *Turkiye Klinikleri J Surg Nurs-Special Topics*, 2(3),10-14.

Kapıkıran, G., & Bülbüloğlu, S. Eti Aslan F (2018). Ameliyathanede hasta güvenliği, hasta güvenliği kültürü, medikal hatalar ve istenmeyen olaylar. *Journal of Health and Nursing Management*,5(2),132-140.

Karaman Özlü, Z. & Kılınç, T. (2022). Ameliyathanede hasta güvenliği-güvenli cerrahi kontrol listesi. Dal Yılmaz Ü, Editör. Cerrahide Hasta Güvenliği. 1. Baskı. Ankara: *Türkiye Klinikleri,* 39-46.

Karayurt, Ö., Turhan Damar, H., Bilik, Ö., Özdöker, S. & Duran, M. (2017). Ameliyathanede Hasta Güvenliği Kültürünün ve Güvenli Cerrahi Kontrol Listesinin Kullanımının İncelenmesi. *ACU Sağlık Bil Derg,* 2017(1),16-23.

Kesgin, V., Kurtuluş, İ. & Dinç, Y. (2017). Güvenli Cerrahi Kontrol Listesinin Ekip Çalışması Üzerindeki Etkisi ve Kullanım Engelleri *Sağ. Perf. Kal. Derg,* (13),19-35.

Manav, G. & Karademirler Y. (2018). Hasta Güvenliği Kültürü. *Guncel Pediatri* JCP 2018,16(3):103-116.

Onganer,E., Bozkurt, B. & Kılıç, M. (2014). Hastalar İçin Hasta Güvenliği. Patient Safety for Patients. *J Kartal TR*, 25(2),171-174.

Ovalı, F. (2010). Hasta Güvenliği Yaklaşımları. *Sağlıkta Performans Ve Kalite Dergisi*, 1(1), 33-43.

Song, J.B., Vemana, G., Mobley, J. M., & Bhayani, S.B. (2013). The second "time-out": a surgical safety checklist for lengthy robotic surgeries. Patient Safety in Surgery, 7(1), 1-6.

Soyer, Ö. & Van Gıersbergen, M. Y. (2017). Güvenli cerrahi kontrol listesinin etkinliği: Sistematik inceleme. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *20*(4), 286-298.

Totur Dikmen, B., Dal Yılmaz, Ü. (2022). Hasta güvenliği kültürü. Dal Yılmaz Ü, editör. Cerrahide Hasta Güvenliği. 1. Baskı. Ankara: *Türkiye Klinikleri*, 1-4.

WHO, 2023. Key facts. Patient safety 11 September 2023. Available from: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/patient-safety).

WHO, Guidelines for Safe Surgery 2009: Safe Surgery Saves Lives. Geneva: World Health Organization; 2009. Section I, Introduction. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK143229/

BÖLÜM 7:
RADYASYON MARUZİYETİ VE HASTA GÜVENLİĞİ

Mustafa Özdemir - Mehmet Ali Durmuş

Giriş

Hastalar günümüz tıbbi uygulamalarında tanısal ve tedavi amaçlı pek çok prosedürde radyasyona maruz kalmaktadır. Son yıllarda tanısal incelemelerin ve girişimsel işlemlerin artışı ile hastaların radyasyonun maruziyeti ve güvenliğinin önemi daha da artmıştır. Tanısal incelemelerde hastaların radyasyon maruziyetinin %40'ını tek başına Bilgisayarlı Tomografi (BT) oluştursa da *tüm görüntüleme yöntemleri* için radyasyon dozu ve güvenliği büyük önem arz eder. Diğer radyasyon içeren tanısal ve tedavi yöntemleri arasında girişimsel radyoloji ve kardiyoloji alanlarında tedavide kullanılan floroskopi (anjiyografi), radyografi, mamografi ve nükleer tıp görüntülemeleri yer alır. (A Kapur & L Potters, 2012; Bartal et al., 2014)

1. Radyasyon Maruziyeti ve Güvenliği

Radyasyonun hastalar üzerinde moleküler ve makroskobik düzeyde ciddi etkileri vardır. Tıbbi personel ve hastalar, X-ışınlarına doğrudan maruz kalabilecekleri gibi dağınık (saçılmış) X-ışınlarına maruz kalma riskleri de mevcuttur. Saçılan X-ışınları, saçılma işlemi sırasında enerjilerinin bir kısmını kaybederler ve dolayısıyla saçılan X-ışınları maruziyeti sonrası dokularda biriken enerji, doğrudan X-ışını sonrası biriken enerjiden daha düşüktür. DNA gibi "anahtar molekül" olarak tanımlanan yapılardaki değişiklikler direkt olarak hücre yapısını bozar. Radyasyonla maruziyeti sonucu dokuda onarım geçekleşmez ise hücre ölümü veya mutasyon meydana gelebilir. Mutasyon sonucu kanser hücreleri oluşabilir. Maruziyetin süresi ve dozu bu konuda belirleyici olabilmektedir. Radyasyon dozları üç farklı şekilde ifade edilebilir. Emilen doz,

Dose Report					
Series	Type	Scan Range (mm)	CTDIvol (mGy)	DLP (mGy-cm)	Phantom cm
1	Scout	-	-	-	-
200	Axial	I122.362-I122.362	9.61	9.61	Body 32
2	Helical	I55.170-I302.670	5.49	152.09	Body 32
3	Helical	I52.670-I467.670	10.45	469.24	Body 32
4	Helical	I52.670-I302.670	11.08	314.84	Body 32
			Total Exam DLP:	945.78	

Resim 5: PACS sistemine kaydedilen doz bilgisi.

Sonuç olarak radyasyon içeren tanısal ve girişimsel işlemler her geçen gün artmakta ve tıbba katkı sağlamaktadır ancak buna paralel olarak radyasyon maruziyeti ile radyasyonun sitokastik ve deterministik etkilerinin görülme olasılıkları da artmaktadır. Günümüz tıbbında bunu olabildiğince engellemek adına bu konuda doz azaltma kuralarına uyulmalı ve bu konuda günlük pratikte de kalite standartları oluşturulmalıdır. (Parakh A., et al., 2016)

Kaynaklar

Arslan, N. (2017). Radyasyonun Biyolojik Sistemler Üzerindeki Etkileri. *Nucl Med Semin*, *3*, 178-183.

Bartal, G., Vano, E., Paulo, G., & Miller, D. L. (2014). Management of patient and staff radiation dose in interventional radiology: current concepts. *Cardiovascular and interventional radiology*, *37*, 289-298.

Fazel, R., Krumholz, H. M., Wang, Y., Ross, J. S., Chen, J., Ting, H. H., ... & Nallamothu, B. K. (2009). Exposure to low-dose ionizing radiation from medical imaging procedures. *New England Journal of Medicine*, *361*(9), 849-857.

Frane, N., & Bitterman, A. (2020). Radiation safety and protection.

Işık, z., selçuk, h., & albayram, s. (2010). Bilgisayarlı tomografi ve radyasyon.

Kapur, A., & Potters, L. (2012). Six sigma tools for a patient safety-oriented, quality-checklist driven radiation medicine department. *Practical radiation oncology*, *2*(2), 86-96.

Keegan, J., Miglioretti, D. L., Gould, R., Donnelly, L. F., Wilson, N. D., & Smith-Bindman, R. (2014). Radiation dose metrics in CT: assessing dose using the National Quality Forum CT patient safety measure. *Journal of the American College of Radiology*, *11*(3), 309-315

Miller, D. L., Balter, S., Dixon, R. G., Nikolic, B., Bartal, G., Cardella, J. F., ... & Society of Interventional Radiology Standards of Practice Committee. (2012). Quality improvement guidelines for recording patient radiation dose in the medical record for fluoroscopically guided procedures. *Journal of Vascular and Interventional Radiology*, *23*(1), 11-18.

Parakh, A., Kortesniemi, M., & Schindera, S. T. (2016). CT radiation dose management: a comprehensive optimization process for improving patient safety. *Radiology*, *280*(3), 663-673.

Parlak, Y., Uysal, B., Kıraç, F. S., Kovan, B., Demir, M., Ayan, A., ... & Dönmez, S. (2020). Radyasyon güvenliği kılavuzu: genel tanımlar ve nükleer tıp uygulamalarında radyasyondan korunma kuralları. *Nucl Med Semin*, *6*(2), 71-89.

Steele, J. R., Jones, A. K., & Ninan, E. P. (2012). Quality initiatives: establishing an interventional radiology patient radiation safety program. *Radiographics*, *32*(1), 277-287.

Uzunhasanoğlu, ö. G. D. G. (2023). Hasta güvenliği. *Hastane ve sağlık yönetimi: güncel konular-ıı*, 73.

BÖLÜM 8:
HASTA GÜVENLİĞİ VE TRANSFÜZYON

Mustafa Altındiş

Giriş

Hasta güvenliği, sağlık hizmetlerinde sunulan bakımın kalitesini artırmayı amaçlayan kapsamlı bir yaklaşımdır. Bu kapsamda, sağlık profesyonellerinin, hastaların ve bakım ortamlarının güvenliğini sağlamak için çeşitli stratejiler ve protokoller geliştirilmiştir. Örneğin, hasta kimlik doğrulama prosedürleri, ilaç hatalarını önlemek için çift kontrol sistemleri ve enfeksiyon kontrol önlemleri gibi yöntemler, hasta güvenliğini artırmak için uygulanmaktadır. Hasta güvenliğinin temel hedefi, sağlık hizmetlerinin sunumu sırasında olası riskleri azaltmak ve hasta sonuçlarını iyileştirmektir (Altindis S, 2009).

Kan transfüzyonu, ciddi anemi, travma, cerrahi müdahaleler ve diğer tıbbi durumlar nedeniyle kan kaybını telafi etmek amacıyla uygulanan bir tıbbi müdahaledir. Ancak, bu önemli prosedürde hasta güvenliğini sağlamak için bir dizi önlem almak gereklidir. Kan bağışçılarının ve alıcıların kan grubu uyumluluğu, enfeksiyon riskini azaltmak amacıyla kan ürünlerinin titiz testleri ve doku tipi eşleştirmesi gibi faktörler, güvenli bir kan transfüzyonunun temel unsurlarıdır. Ayrıca, kan transfüzyonu sırasında ortaya çıkabilecek reaksiyonları tanımlamak ve tedavi etmek için sürekli izleme de önemlidir. Bu tedbirler, kan transfüzyonunun etkili ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak için hayati öneme sahiptir (Sağlık bakanlığı, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2016).

1. Sağlık Hizmetlerinde Kalite

Kalite, bir ürünün belirlenen veya istenen beklentileri karşılama yeteneğini oluşturan özelliklerin bütünüdür. Kalitenin planlanması, kontrolü, güvencesi ve iyileştirilmesi kalite yönetim sistemine bağlıdır. Kalite yönetim sistemi,

6. İlgili kayıtlar ve dokümanları tutar, komiteyi düzenli olarak uyguladığı işlemler hakkında bilgilendirir.
7. Ayrıca hem transfüzyon ile ilişkili süreçlerin uygunluğunu denetlemek hem de gelişen bütün istenmeyen olay ve reaksiyonları hastane hemovijilans koordinatörüne bildirmekle görevlidir(Altındiş & Öz, 2022).

Sonuç olarak hemovijilans hemşirelerinin bu görevleri etkin bir şekilde yapabilmek için kan transfüzyonunun tüm adımlarını iyi bilmesinin, hemovijilans ilkeleri konusunda en güncel bilgilere sahip olmalarının transfüzyon uygulamalarının başarıya ulaşması noktasında çok önemli katkısı olacağı aşikârdır. Bu sayede hatalı transfüzyon uygulamalarının önüne geçilmesi ve meydana gelen reaksiyonların erkenden fark edilerek erken tanı ve tedavinin uygulanması, transfüzyon ile ilişkili mortalite(hastalık) ve morbidite(ölüm) oranlarının düşürülmesinde önemli rol oynayacaktır.

Not: Katkılarından dolayı Prof. Dr. Selma Altındiş ve Dr. Semra Öz'e teşekkür ederim.

Kaynaklar

Akdağ M (2005). Toplam kalite yönetimi ve örgüt içindeki yeri. Selçuk İletişim Dergisi, 4 (1), ss. 159-170.

Altındiş S. (2009). Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Hasta Güvenliğine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma. Doktora tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyonkarahisar.

Altındiş S, Öz S. TRANSFÜZYON GÜVENLİĞİ, HEMOVİJİLANS ve KALİTE Editör: Prof Dr Mustafa ALTINDİŞ, Hemovijilans Hemşireliği ve Transfüzyon Güvenliği. Nobel Yayınevi. 2019.

Blood Transfusion Guideline. National Users' Board Sanquin Blood Supply Organisation: © Copyright CBO,2011;108-402

Çavuşoğlu H, Güneş NB, Pars H (2015). Kan ürünleri ve güvenli kan transfüzyonu. Türkiye Klinikleri J NurseSci. 7(1):49-57.

Gün R, Öz S, Altındiş S, Uyutan Y, Köroğlu M, Altındiş M(2019). Hemovijilans hemşireliği ve transfüzyon güvenliğine katkısı. Turk Hij Den Biyol Derg, 76(4): 405-414

Gün R. Hemovijilans hemşireliği ve transfüzyon güvenliğine katkısı Sakarya Üniversitesi kan bankacılığı ve transfüzyon Tıbbi Yükseklisans tezi, 2019.

http://www.imchospital.com/Content/Upload/SA%C4%9ELIK%20H%C4%B0ZMETLER%C4%B0/TRANSF%C3%9CZYON%20H%C4%B0ZMETLER%C4%B0/STH.YD.03%20KAN%20TRANSF%C3%9CZYON%20MERKEZ%C4%B0%20KAL%C4%B0TE%20EL%20K%C4%B0TABI.pdf Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022.

Kan hizmetleri birimleri için Kan Kalite yönetim sistemi rehberi. 2015. TR0802.15-01/001 Türkiye'de Kan Tedarik Sisteminin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi 2015.

Kuruşcu, Mehmet (2003): Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Ödülleri, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı.

Örüç N.E. ve Yenicesu İ (2016).Ulusal Kan Ve Kan Bileşenleri Hazırlama, Kullanım Ve Kalite Güvencesi Rehberi 2016. http://www.kanver.net/Upload/Dosya/ulusal_kan_rehberi.pdf Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022.

Sağlık Bakanlığı; Türkiye'de Kan Tedarik Sisteminin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi https://ekutuphane.saglik.gov.tr/Yayin/523; 2016.

Sağlık Bakanlığı; Hemovijilans Rehberi; https://shgmkanhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR-71525/ulusal-hemovijilans-rehberi-versiyon-2--2020.html

Uluhan R, Heper Y. XXI. Ulusal Kan Merkezleri ve Transfüzyon Tıbbı Kurs Kitabı. Antalya 2018: 192-204.

Ulusal Hemovijilans Rehberi 2016. Türkiye 2008 Ulusal IPA (Katılım Öncesi Mali Yardım) Programı. TR0802.15-01/001 Türkiye'de Kan Tedarik Sisteminin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi 2016.

Uluslararası Hemovijilans Ağı. https://ihn-org.com/about/history Erişim Tarihi: 10.10.2018.

Ulusal Kan ve Kan Bileşenleri Hazirlama, Kullanim ve Kalite Güvencesi Rehberi. TR0802.15-01/001 Türkiye'de Kan Tedarik Sisteminin Güçlendirilmesi Teknik Destek Projesi 2016.

BÖLÜM 9:
PEDİATRİK HASTA GÜVENLİĞİ

Özge Karakaya Suzan - Nursan Çınar

Giriş

Bireyler, sadece toplumsal yaşamda değil, aynı zamanda sağlık kurumlarında da güvende olmak istemektedirler (Pires et al., 2013). Sağlık kurumlarından beklenen, kaliteli hizmet sunmaları (Karaca & Arslan, 2014) ve bireyleri sosyal, fiziksel ve psikolojik açıdan olumlu etkilemeleridir (Başbakkal et al., 2009). Ancak, zaman zaman istenmeyen tıbbi hataların ortaya çıkabildiği unutulmamalıdır, bu da hasta güvenliğini tehdit edebilir.

1. Hasta Güvenliği

Hasta güvenliği, *"hastaya gereksiz zarar verme veya hastanın olası zarar görme durumundan uzak olması"* anlamına gelmekte ve kişilerin göreceği zararın önlenmesi amacıyla sağlık kuruluşları ve çalışanlarının aldıkları önlemleri kapsamaktadır. Sağlık Hizmetleri Gelişim Enstitüsü (Institute for Healthcare Improvement - IHI) (2018) ve Ulusal Hasta Güvenliği Kurumu'na (National Patient Safety Foundation – NPSF) (2018) göre hasta güvenliği, "Zararları ve önlenebilir mortaliteyi azaltarak bakımı daha güvenli hale getirmek" olarak tanımlanmaktadır.

Tıp Enstitüsü hasta güvenliğine yönelik uygulamalarda, 21.Yüzyıl için sağlık sisteminde iyileştirilmesi gereken konuları belirtmiş ve sağlık sistemlerinin aşağıda belirtilen ilkeler doğrultusunda sunulması gerektiği vurgulamıştır:

(1) Güvenli (hastalara yardım ederken zarar vermemesi),

(2) Etkili (bilimsel bilgi ve kanıta dayalı uygulamalar ile hizmetin sunumu),

Hataları önlemeye odaklanan hasta merkezli sağlık bakım sistemleri, pediatrik hasta güvenliğinin sağlanmasında kritik öneme sahiptir (The Joint Commission 2020; Ramoni, 2012). Diş hekimliği muayenehanesindeki bazı olası hata kaynakları arasında; yanlış iletişim, stres, yorgunluk, hastanın tıbbi geçmişinin gözden geçirilememesi (örn. , mevcut ilaçlar, alerjiler) ve standartlaştırılmış kayıtların ve süreçlerin eksikliği yer almaktadır (Jadhav et al., 2016; AAPD, 2023). Yanlış hastayı/ dişi/cerrahi bölgeyi tedavi etmek, tedavide gecikme, yanlış teşhis sonrasında hastalığın ilerlemesi, yanlış yönlendirme, yanlış ilaç dozajı talimatı/ uygulama, sterilizasyonun ihlali, aspirasyon diş hekimliğinde meydana gelen hasta güvenliğini riske atan olayların örnekleridir (Black VE Bowie, 2017; AAPD, 2023).

Standartlaştırılmış protokoller ve iş akışları, sağlık personelinin sorumluluklarını güvenli ve etkili bir şekilde yerine getirmesine yardımcı olabilmektedir. Hastanelerin kullanımda olan protokollerini açıklayan politika ve prosedür kılavuzları, yeni çalışanlar için değerli bir eğitim aracı olarak hizmet etmekte, güvenlik ve kaliteyi teşvik etmek için tutarlı yaklaşımı güçlendirmektedir (Jadhav et al., 2016). Güvenlik kontrol listeleri birçok sağlık kuruluşu tarafından önlenebilir hataları azaltmak için kullanılmaktadır. Literatür, diş hekimliğinde olumsuz olayların ortaya çıkmasını en aza indirmek için kontrol listelerinin (örn. sedasyon öncesi) kullanımını desteklemektedir (Robert ve Patel, 2018; Wali et al., 2020).

Sonuç

Çocuk servisleri hasta güvenliği konusunda özel hassasiyet gerektiren klinikleridir. Pediatrik hasta grubunda hasta güvenliğine bağlı hataları azaltmak veya önlemek için en etkili girişim, sık karşılaşılan hata kaynaklarını bilmek ve bu nedenlere odaklanan hasta güvenliği stratejilerini etkin bir şekilde uygulamaktır. Sağlık profesyonelleri bu stratejilerin geliştirilmesinde ve uygulanmasında kilit role sahiptir.

Kaynaklar

ACSQHC, Australian Commission on Safety and Quality in Health Care. Ossie Guide to Clinical Handover 2009. http://www. safetyandquality.gov.au/our-work/clinical-communications/clinicalhandover. (Erişim tarihi:12.12.2023

Almis H, Bucak IH, Konca C, Turgut M. (2017). Risk factors related to caregivers in hospitalized children's falls. *J Pediatr Nurs.*, 32, 3-7. doi:10.1016/j.pedn.2016.10.006.

AMA, Australian Medical Association Safe Handover: Safe patients: Guidelines on clinical handover for clinicians and managers 2006.http:// www.ama.com.au/web.nsf/doc/WEEN-6XFDKN/pdf. (Erişim tarihi: 17.12.2023).

American Academy of Pediatric Dentistry. (2021b). Behavior guidance for the pediatric dental patient. The Reference Manual of Pediatric Dentistry. Chicago Ill.: *American Academy of Pediatric Dentistry*, 306-24.

American Academy of Pediatric Dentistry. (2021c). Informed consent. The Reference Manual of Pediatric Dentistry. Chicago Ill.: American Academy of Pediatric Dentistry, 480-3.

American Academy of Pediatric Dentistry. (2021d). Pediatric restorative dentistry. The Reference Manual of Pediatric Dentistry. Chicago Ill.: American Academy of Pediatric Dentistry, 386-98.

American Academy of Pediatric Dentistry. (2021a). Policy on infection control. The Reference Manual of Pediatric Dentistry. Chicago Ill.: American Academy of Pediatric Dentistry, 178-81.

American Academy of Pediatric Dentistry. (2023). Policy on patient safety. The Reference Manual of Pediatric Dentistry. Chicago, Ill.: American Academy of Pediatric Dentistry, 27-31.

American Association of Dental Boards. (2020). Composite. 31st ed. Chicago, Ill.: American Association of Dental Boards, 1-110.

Anderson C, Dolansky M, Damato EG, Jones KR. (2015). Predictors of serious fall injury in hospitalized patients. *Clin Nurs Res*. 24(3), 269-283. doi:10.1177/1054773814530758.

Baris VK, Intepeler SS, Yeginboy EY. (2018). The cost of serious patient fall-related injuries at hospitals in Turkey: A matched casecontrol study. *Clin Nurs Res*. 27(2):162-79. doi:10.1177/1054773816671521.

Barsbay, S., Parilti, N., & Barsbay, M. Ç. (2018). Healthcare professionals' attitudes regarding patient safety in clinics. Hastane.

Başbakkal Z, Taş F, Bal Yılmaz H. (2009). Pediatri kliniklerinde çalışan hemşirelerin hasta güvenliği kültürüne ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Ege Pediatri Bülteni*, 16(2): 71-122.

Benning, S., Wolfe, R., Banes, M., Moten, L., Lynch, T., Walden, M., & Gordon, M. D. (2021). Call to action: addressing pediatric fall safety in ambulatory environments. *Journal Of Pediatric Nursing*, 61, 372-377.

Black I, Bowie P. (2017). Patient safety in dentistry: Development of a candidate 'never event' list for primary care. *Br Dent J.* 222(10), 782-8.

Boaro N, Fancott C, Baker R, Velji K, & Andreoli A. (2010). Using SBAR to improve communication in interprofessional rehabilitation teams. *Journal of Interprofessional Care*, 24(1), 111-14. http://dx.doi. org/10.3109/13561820902881 601

Bouldin EL, Andresen EM, Dunton NE, et al. (2013). Falls among adult patients hospitalized in the United States: Prevalence and trends. *J Patient Saf*., 9(1):13-17. doi:10.1097/PTS.0b013e3182699b64.

Boyce JM, Pittet D. Healthcare Infection Control Prac- tices Advisory Committee, HICPAC/SHEA/APIC/IDSA Hand Hygiene Task Force. Guideline for hand hygiene in health-care settings. Available at: "http://www.cdc. gov/mmwr/preview/mmwrhtml/rr5116a1.htm". Accessed: 17.12.2023.

Burnside, M. J., Lewis, D. M., Crocket, H. R., Meier, R. A., Williman, J. A., Sanders, O. J., ... & De Bock, M. I. (2022). Open-source automated insulin delivery in type 1 diabetes. *New England Journal Of Medicine,* 387(10), 869-881.

Chang CM, Lin HF, Chiang HH. (2015). A study on the relationship between age and inpatient falls in Taiwan. *Int J NursPract*., 21(5), 605-611. doi:10.1111/ijn.12342.

Chaparro JD, Classen DC, Danforth M, Stockwell DC, Longhurst CA. (2017). National trends in safety performance of electronic health record systems in children's hospitals. *J Am Med Inform Assoc*., 24(2), 268–274

Chaudhary S, Figueroa J, Shaikh S, et al. (2018). *Pediatric falls ages* 04: Understanding demographics, mechanisms, and injury severities. Inj Epidemiol., 5(Suppl. 1):7. doi:10.118 6/s40621-018-0147-x.

Chromá, J. (2016). Risk of falling in pediatric nursing. *Central European Journal Of Nursing And Midwifery*, 7(4), 542-548.

Clarke, J. R., Johnston, J., & Finley, E. D. (2007). Getting surgery right. *Annals Of Surgery*, 246(3), 395.

Cooper CI, Nolt JD. (2007). Development of an evidence based pediatric fall prevention program. *J Nurs Care Qual.,* 22:107-112. doi:10.1097/01.NCQ.0000263098.83439.8c.

Costa, M. T. T. C. A., Morais, K. M. D., Cavanellas, A. C. S. P., Santos, V. E. P., Corrêa, A. D. R., & Manzo, B. F. (2021). Games as an educational technology for the involvement of companions in pediatric patient safety: a qualitative study. Texto & contextoenfermagem, 30.

Çavuşoğlu, H. (2015). *Çocuklarda İlaç Uygulama Hataları*. Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 7(2), 121-127.

Davies S, & Priestley MJ. (2006). A Reflective evaluation of patient handover practices. *Nursing Standard*. 20(21):49-52. http://dx.doi. org/10.7748/ns2006.02.20.21.49.c4056.

De Brún, A., Anjara, S., Cunningham, U., Khurshid, Z., Macdonald, S., O'Donovan, R., ... & Mcauliffe, E. (2020). The collective leadership for safety culture (co-lead) team intervention to promote teamwork and patient safety. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 17(22), 8673

Demir S, Hotur ŞN. (2014). Perinatal hasta güvenliğinde hasta teslimi: Kullanılan iletişim teknikleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştirma Dergisi*, 11(3), 32-37.

Demirel, G., Akgün, Ö., & Doğaner, A. (2020). İntörn öğrencilerin hasta güvenliği tutum ve kültürlerinin tıbbi hata durumlarına etkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 276-283.

Domnariu, C. D. (2012). Patient safety culture at organizational level. *Public Health and Management*, 145-147.

Dünya Sağlık Örgütü. *Dünya Hasta Güvenliği Günü 2019* . (2019). Şu adresten çevrimiçi olarak ulaşılabilir: https://www.who.int/europe/news-room/events/item/2019/09/01/default-calendar/world-

Effective communication during patient care hand¬overs between ems personnel and receiving emergency department nursing staff for the continuity of patient safety 2012. http://www.nsna.org/Portals/0/Skins/ (Erişim tarihi: 12.12.2023).

Eshetie, T. C., Hailemeskel, B., Mekonnen, N., Paulos, G., Mekonnen, A. B., & Girma, T. (2015). Adverse drug events in hospitalized children at ethiopian university hospital: a prospective observational study. *Bmc Pediatrics*, 15(1), 1-8.

Faridah, I., Setyowati, S., Lestari, F., & Hariyati, R. T. S. (2021). The correlation between work environment and patient safety in a general hospital in indonesia. *Enfermería clínica*, 31, s220-s224.

Fields J, Alturkistani T, Kumar N, et al. (2015). Prevalence and cost of imaging in inpatient falls: The rising cost of falling. *Clinicoecon Outcomes Res*., 3, 281-286. doi:10.2147/CEOR.S80104.

Fujita Y, Fujita M, Fujiwara C. (2013). Pediatric falls: Effect of prevention measures and characteristics of pediatric wards. Jpn J Nurs Sci., 10(2), 223-231. doi:10.1111/jjns.12004.

Gökdoğan F, Yorgun S. (2010). Sağlık hizmetlerinde hasta güvenliği ve hemşireler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi,* 13(2), 53-59.

Graf E. (2011). Magnet children's hospitals: leading knowledge development and quality standards for inpatient pediatric fall prevention programs. *Journal of Pediatric Nursing*, 26(2), 122-127.

Günes UY, Gürlek Ö, Sönmez M. (2016). A survey of the patient safety culture of hospital nurses in Turkey. *Collegian.*, 23, 225232. doi:10.1016/j.colegn.2015.02.005.

Güvenlik Raporlama Sistemi (GRSTR) 2017 Analiz İstatistikleri. [Çevrimiçi] https://www.saglikaktuel.com/d/file/28439,grs2017-sonpdf.pdf.

Güvenlik Raporlama Sistemleri (2017). Https://Www.Saglikaktuel.Com/D/File/28439,Grs2017-Sonpdf.Pdf Erişim tarihi: 12.12.2023.

Harvey K, Kramlich D, Chapman J, Parker J, Blades E. (2010). Exploring and evaluating 5 paediatric falls assessment instruments and injury risk indicators: an ambispective study in a tertiary care setting. *Journal of Nursing Management*,18(5), 531-541.

Henneman PL, Fisher DL, Henneman EA, Pham TA, Campbell MM, Nathanson BH. (2010). Patient identification errors are common in a simulated setting. *Annals of Emergency Medicine*, 55(6), 503-509.

Hill-Rodriguez D, Messmer PR, Williams PD, et al. (2009). The Humpty Dumpty Falls Scale: A case-control study. *J Spec Pediatr Nurs*., 14(1), 22-32. doi:10.1111/j.1744-6155.2008.00166.x.

Hu, S. H., Wang, T., Ramalho, N. C., Zhou, D., Hu, X., & Zhao, H. (2021). Relationship between patient safety culture and safety performance in nursing: the role of safety behaviour. *International Journal Of Nursing Practice*, 27(4), e12937.

Hua vd., "Effects of Nursing", s.9.

Institute of Medicine. Crossing the Quality Chasm: A New Health System for the 21st Century. Washington, DC: National Academy Press; 2001

Jadhav A, Kumar S, Acharya S, Payoshnee B, Ganta S. (2016). Patient safety practices in dentistry: A review. *Int J Sci Study*, 3(10), 163-5.

Jamerson PA, Graf E, Messmer PR, et al. (2014). Inpatient falls in free standing children's hospitals. *Pediatr Nurs*., 40, 127-135.

James JT. (2013). A new, evidence-based estimate of patient harms associated with hospital care. *J Patient Saf.,* 9(3), 122-128

Jani, P., & Wild, B. M. (2021). Simulation in pediatrics: a learning lab for education, quality improvement, and patient safety. *Pediatric Annals*, 50(1), e13-e18.

JCAHO, The Joint Commission on Accreditation of Healthcare Organizations. National Patient Safety Goals-Critical Access Hospital and Hospital 2006. www.jointcommission.org/P atientSafety/ NationalPatientSafetyGoals/06_npsg_cah.htm.

Jennifer Tjia vd., (2009). "Nurse-Physician Communication in The Long-Term Care Setting: Perceived Barriers and Impact On Patient Safety", *Journal of Patient Safety,* 5/3, s.146.

Joint Commission International. (2015). Preventing falls and fall-related injuries in health care facilities. *Sentinel Event.,* 55:1-5. [Çevrimiçi] https://www.jointcommission.org/assets/1/18/SEA_55.pdf.

Karaca A, Arslan H. (2014). Hemşirelik hizmetlerinde hasta güvenliği kültürünün değerlendirilmesine yönelik bir çalışma. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*,1(1): 9-18.

Karademirler, (2017). Pediatri servislerinde çalışan sağlık çalışanlarının hsta güvenliği kültürüne ilişkin algıları ve etkileyen faktörler. Yükseklisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Kaushal R, Bates DW, Landrigan C, et al. (2001). Medication errors and adverse drug events in pediatric inpatients. *JAMA.,* 285(16), 2114–2120

Kertesz, S. G., & Varley, A. L. (2022). New data on opioid dose reduction—implications for patient safety. *Jama Network Open*, 5(6), e2216733-e2216733.

Kısacık Gürlek Ö, Fırın S. (2019). Pediatrik hasta popülasyonundaki düşme riskine yönelik refakatçi ebeveynlerin farkındalık ve uygulamaları. *Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*., 5(3), 141-149. doi:10.30934/kusbed.576325

Kingston F, Bryant T, Speer K. (2010). Pediatric falls benchmarking collaborative. *J Nurs Adm.,* 40(6), 287-292. doi:10.1097/NNA.0b013e3181df10d9.

Korkmaz, A. Ç. (2018). Geçmişten günümüze hasta güvenliği. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 6(1), 10-19.

Kozer, E., Berkovitch, M., & Koren, G. (2006). Medication errors in children. *Pediatric Clinics*, 53(6), 1155-1168.

Krzyzaniak, N., & Bajorek, B. (2016). Medication safety in neonatal care: a review of medication errors among neonates. *Therapeutic Advances İn Drug Safety*, 7(3), 102- 119.

Landrigan, C. P. (2022). Pediatric patient safety—first steps forward. Jama pediatrics.

Lee E. (2018). Use of the nursing outcomes classification for falls and fall prevention by nurses in South Korea. *Int J Nurs Knowl*., 30(1), 28-33. doi:10.1111/2047-3095.12201.

Majkusová K, Jarošová D. (2014). Falls risk factors in an acute-care setting: A retrospective study. Cent. Eur. *J. Nurs. Midwifery*. 5(2), 47-53

Makary, M. A., & Daniel, M. (2016). Medical error—the third leading cause of death in the us. *Bmj*, 353.

Manias E, & Street A. (2000). The handover: Uncovering the hidden practices of nurses. *Intensive and Critical Care Nursing*, 16(6), 373-83. http://dx.doi.org/10.1054 /iccn.2000.1523.

Margo Paterson vd., (2013). "The Timely Open Communication for Patient Safety Project", *Journal of Research in Interprofessional Practice and Education*, 3(1), 24

Martin Beyer vd., (2007). *Communication and Patient Safety*, Massachusetts: Blackwell Publishing Ltd., 2007, s.16.

McKechnie D, Fisher MJ, Pryor J. (2015). The characteristics of falls in an inpatient traumatic brain injury rehabilitation setting. *J Clin Nurs.,* 25(1-2), 213-222. doi:10.1111/jocn.13087.

Mitchell PH. (2008). Defining patient safety and quality care. In Hughes RG (Ed) Patient safety and quality: an evidencebased handbook for nurses. First ed. Rockville: AHRQ Pub; Available from: https://archive.ahrq.gov/professionals/ cliniciansproviders/resources/n ursing/resources/nurseshdbk/ nurseshdbk.pdf.

Moore M, Williams B, Ragsdale S, et al. (2010). Translating a multifactorial fall prevention intervention into practice: A controlled evaluation of a fall prevention clinic*. J Am Geriatr Soc.,* 58(2), 357-363. doi:10.1111/j.15325415.2009.02683.x.

Moore SM. (2012). The European handover project: the role of nursing. *BMJ Quality & Safety,* (1), 1-3. http://dx.doi.org/10.1136/ bmjqs-2012-001253

Müller, M., Jürgens, J., Redaèlli, M., Klingberg, K., Hautz, W. E., & Stock, S. (2018). Impact of the communication and patient hand-off tool sbar on patient safety: a systematic review. *Bmj Open*, 8(8), e022202.

National Patient Safety Foundation (NPSF). Patient safety definition. Available from: http://www.npsf.org/rc/mp/

National patient safety goals: Long term care program, The Joint Commission, erişim 18 Mart, 2019, http:// www.jointcommission.org/assets/1/6/NPSG_Chapter_Jan2012_ LTC.pdf.

Nazik, E., Var E., YIKAR, S. K., Nazik, S., Karadağ, A. G., Gökçe, R., & Uçar D. (2018). Sağlık çalışanlarının hasta güvenliği kültürü algısının belirlenmesi: kadın doğum ve çocuk hastalıkları hastanesi örneği. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 8(3), 251-258.

Norton EK, Rangel SJ. (2010). Implementing a pediatric surgical safety checklist in the OR and beyond. *AORN Journal*, 92(1), 61-71.

Ovalı F. (2010). Hasta güvenliği yaklaşımları. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 1, 33-43.

Özdede E.E., Doğu Ö. (2023). Çocuk Cerrahisinde Hasta Güvenliği. İçinde: Çocuk Cerrahisi Hemşireliği. Nobel Kitapevi, 1. Baskı, Ankara.

Özdemir H. Cerrahi hemşirelerinde hasta güvenliği kültürü algılarının belirlenmesi: Afyonkarahisar'da bir uygulama [Yüksek Lisans Tezi]. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi: 2014, s.34-43.

Özen Çınar, İ., & Dağlı, F. (2019). Sağlık hizmetleri sunumu ve hasta mahremiyeti.

Pazarcıkcı, F., & Efe, E. (2018). Pediatri kliniklerinde çalışan hemşirelerin hasta güvenliği ile ilgili sık karşılaştıkları sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 169-174.

Pires MPO, Pedreira MLG, Peterlini MAS. (2013). Safe pediatric surgery: development and validation of preoperative interventions checklist. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 21(5): 1080-1087.

Rabun, J. B. (2009). *For healthcare professionals: Guidelines on prevention of and response to infant abductions*. National Center for Missing & Exploited Children.

Ramoni RB, Walji MF, White J, et al. (2012). From good to better: Towards a patient safety initiative in dentistry. *J Am Dent Assoc,* 143(9), 956-60.

Razmus I, Davis D. (2012). The epidemiology of falls in hospitalized children. *Pediatric Nursing,* 38(1), 32-35.

Razmus I, Davis D. (2012). The epidemiology of falls in hospitalized children. Pediatr Nurs., 38(1), 31-35.

Richardson WC, Berwick DM, Bisgard C, Bristow L, Buck CR. (2000). *To Err Is Human: Building A Safer Health System* . Washington, DC: Ulusal Akademi Basını.

Robert R, Patel C. (2018). Oral surgery patient safety concepts in anesthesia. *Oral Maxillofac Surg Clin North Am.,* ;30(2), 183-93.

Ryan-Wenger NA, Kimchi-Woods J, Erbaugh M, LaFollette L, Lathrop J. (2012). Challenges and conundrums in the validation of pediatric fall risk assessment tools. *Pediatric Nursing*, 38(3), 159-167.

Sağlık İstatistikleri Yıllığı (2019). Https://Sbsgm.Saglik.Gov.Tr/Eklenti/39024/0/HaberBulteni-2019pdf.Pdf Erişim tarihi: 12.12.2023.

Sarmasoğlu, Ş., Dinç, L., & Elçin, M. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin klinik beceri eğitimlerinde kullanılan standart hasta ve maketlere ilişkin görüşleri. *Hemşirelikte Eğitim Ve Araştırma Dergisi*, 13(2), 107-115.

Schoen C, Osborn R, Huynh PT, Doty M, Davis K, Zapert K et al. (2004). Primary care and health system performance: adults' experiences in five countries. *Health Affairs*, 23(W4), 487-504.

Singh I, Okeke J, Edwards C. (2015). Outcome of in-patient falls in hospitals with 100% single rooms and multi-bedded wards. *Age Ageing*., 44(6), 1032-1035. doi:10.1093 /ageing/afv124.

Slonim AD, LaFleur BJ, Ahmed W, Joseph JG. (2003). Hospital-reported medical errors in children. *Pediatrics.,* 111(3), 617–621

Smeulers M, Lucas C, & Vermeulen H. (2014). Effectiveness of different nursing handover styles for ensuring continuity of information in hospitalised patients. *Cochrane Database Syst Rev*., 6, 1-12. http://dx.doi. org/10.1002/14651858.CD009979

Şahin, E., Yeşilçinar, İ., Geriş, R., & Çukurlu, G. (2020). Ebelik öğrencilerinin tıbbi hatalar ve hasta güvenliğine yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Life Sciences*, 15(3), 9-18.

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı. Güvenli Cerrahi Uygulama Rehberi. https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti /3516,21072015guvenlicerrahiuygulamarehberipdf.pdf?0 Erişim Tarihi: 12.12.2023.

Taş AF, Aldem M. (2014). Pediatri kliniklerinde çalışan hemşire ve ebelerin hasta güvenliğine yönelik uygulamaları. *TAF Prev Med Bull.* 13(3), 209-216.

TC Sağlık Bakanlığı. Harizmi düşme riski tanılama ölçeği. Erişim; chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dosyamerkez.sa glik.gov.tr/Eklenti/45425/0/harizmi-ii-dusme-riski-olcegipdf.pdf. (11.01.2016).

The Joint Commission. 2020 National Patient Safety Goals Ambulatory Care Program. Available at: "https:// www.jointcommission.org/-/media/tjc/documents/ standards/national-patient-safety-goals/2020/simplified _2020-hap-npsgs-eff-july-final.pdf". Accessed: 17.12.2023.

Toeima E, & Morris E. (2013). Improving Patients' handover, obstetrics, gynaecology and reproductive. *Medicine,* 23(7), 221-23. http:// dx.doi.org/10.1016/j.ogrm.2013.04. 003.

Torkaman, M., Sabzi, A., & Farokhzadian, J. (2022). The effect of patient safety education on undergraduate nursing students' patient safety competencies. *Community Health Equity Research & Policy,* 42(2), 219-224

Tuğrul E, & Khorshid L. (2015). Hemşirelerin önemli işlevlerinden biri: hasta teslimi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 31(1), 95107.

Turan MN, Seren İŞ. (2016). Çocuklara yönelik perioperatif güvenli cerrahi kontrol listesi kullanımının komplikasyon gelişimine etkisi. *DEUHFED*, 9(2), 38-44.

Türk Dil Kurumu (TDK). Genel Türkçe Sözlük. Erişim; http://www.tdk.gov.tr/. (11 Ocak 2016).

Tzeng HM, Yin CY. Inpatient falls: The impact of family and personal care givers. Appl Nurs Res. 2009;22:159-165.

Ugur E, Kara S, Yildirim S, Akbal A. (2016). Medical errors and patient safety in the operating room. J Pak Med Assoc., 66, 593-97.

Ulutaş, 2015. Aktif Ve Pasif Rfıd'ler Kullanılarak Hastanelerde Yenidoğan Bebekler İçin Güvenlik Sistemi. Yükseklisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Ülgen Y. (2009). Sağlık kuruluşlarında tıbbi cihazlar ve hasta güvenliği. Sağlık Yönetimi ve Eğitimi Dergisi, 2(17), 30-35.

Vural, F., Çiftçi, S., Şükran, F. İ. L., Aydın, A., & Vural, B. (2014). Sağlık çalışanlarının hasta güvenliği iklimi algıları ve tıbbı hataların raporlanmasını. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 152-157.

Wali R, Halai T, Koshal S. (2020). WHO surgical safety checklist training: An alternative approach to training in local safety standard for invasive procedures. *Eur J Dent Educ.,* 24(1), 71-8.

Weinberg AC, Huang L, Jiang H, Tinloy B, Raskas MD, Penna FJ. (2011). Perioperative risk factors for major complications in pediatric surgery: a study in surgical risk assessment for children. *Journal American College Surgery,* 212(5), 768-78.

Welsh CA, Flanagan ME, & Ebright P. (2010). Barriers and facilitators to nursing handoffs: recommendations for redesign. *Nursing Outlook*, 58(3), 148-54. http://dx.doi.org/10.1016/j.outlook.2009.10.005.

Who patient safety (2019) https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311696/who-dad2019.1-eng.pdf

WHO, World Health Organization. World Alliance for Patient Safety 2007. http://www.who.int/patientsafety/solutions/patientsafety/PSSolution3.pdf. (Erişim tarihi: 12.12.2023).

World Health Organization (WHO). (2011). Patient safety curriculum guide: Multi-professional edition. Available from: http://apps. (08.12.2023).

World Health Organization (WHO). Surgical safety. Available from: http://www.who.int/patientsafety/

World Health Organization (WHO).2018[İnternet].[Erişim tarihi: 13.12.2023]. Erişim adresi: http://www.euro.who.int/en/health-topics/Healthsystems/patient-safety/patient-safety.

World Health Organization, Patient Safety http://www.who.int/patientsafety/en/ Erişim Tarihi: 12.12.2023

World Health Organization. WHO guidelines on hand hygiene in health care. Available at: "https://www.who. int/publications/i/item/9789241597906".

Yalçın Ş. Ve Acar A., (2010). "Avrupa Birliği Ülkelerinde Hasta Güvenliği ve Güvenli Hastane İlişkisi", II. Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi Kitabı, 1/1, 22.

Yenice, G. K., Esenay, F. I., & Sezer, T. A. (2021). Çocuk cerrahisi hemşirelerinin hasta güvenliği kültürünün belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik Ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 24(1), 76-83

Ying Hua vd.,(2012). "Effects of Nursing Unit Spatial Layout on Nursing Team Communication Patterns, Quality of Care, and Patient Safety", *HERD,* 6/1, 9.

BÖLÜM 10:
HASTA GÜVENLİĞİNDE RİSK YÖNETİMİ

Ela Yılmaz Coşkun - Esra Uğur

Giriş

Sağlık kuruluşlarının birincil amacı kendilerinden hizmet alan bireylerin güvenliğinin sağlanmasıdır (WHO, 2021). Hasta güvenliğinin sağlanması kadar sürdürülmesi de önemli diğer bir konudur (Durmuş, 2022; Alcan ve ark., 2012). Sağlık hizmetleri açısından bakıldığında risk yönetimi; risklerin belirlenmesi, olası sonuçların incelenmesi ve bu sonuçlara yönelik oluşturulmuş kontrol mekanizmalarının işletilmesidir (Dağcı ve ark., 2023; Uslu ve ark., 2022). Bu bölümde hasta güvenliğindeki risk yönetimine ayrıntılı değinilecektir.

1. Risk Yönetiminde Sıklıkla Kullanılan Terimler

- **Risk:** Zarara uğrama tehlikesi (TDK, 2023). Olasılık ölçüsü ve istenmeyen sonuçlar olarak da tanımlanabilir (Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2023).
- **Tehlike:** Gerçekleşme olasılığı bulunan fakat istenmeyen sakıncalı durum (Hayran, 2019).
- **Beklenmedik olay:** Anında incelemeyi ve cevap vermeyi gerektiren, ciddi hasar ortaya çıkma olasılığı olan durum (Alcan ve ark., 2012).
- **Tıbbi Hata:** Bireye sunulan sağlık hizmeti sırasında beklenmeyen sonuçlardır (Durmuş, 2022).
- **Hasta Güvenliği:** Sağlık bakım kalitesinin kritik bileşenidir (Uğur ve Yılmaz Coşkun, 2017, Tan ve ark., 2019). Sağlık hizmetlerinin kişilere vereceği olası risklerin önlenmesi amacıyla alınan önlemlerin tamamıdır (Alcan ve ark., 2012).

Kaynaklar

Adams, J.L., Garber, S. (2007). Reducing medical malpractice by targeting physicians making medical malpractice payments. Journal of Empirical Legal Studies, 4: 185–222. http://dx.doi.org/10.1111/j.1740-1461.2007.00087.x

Aksay, K., & Orhan, F. (2013). Hastanelerde İnovasyon Sürecinin Risk Yönetimi Bağlaminda Değerlendirilmesi: Bir Model Önerisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(3), 10-23.

Alcan, Z., Eren Tekin, D., Özbucak Civil, S. (2012). Hasta Güvenliği Beklenmedik Olaylarda Hemşirenin Rolü. Nobel Tıp Kitabevleri Ltd, Şti., İstanbul, p. xix.

Aydan, M., & Kaya, S. (2017). Hata türü ve etkileri analizi (HTEA): üniversite hastanesinde bir uygulama. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *20*(4), 475-502.

Bali, Ö. (2016). Risk Yönetimi. (Ed. Sait, G., ve Harun, Ş.), Yönetimde Güncel Konular ss.198- 218, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Brustbauer, J. (2016). Enterprise risk management in SMEs: Towards a structural model. International Small Business Journal, 34(1), 70-85.

Cox Jr, L. A. (2012). *Risk analysis foundations, models, and methods* (Vol. 45). Springer Science & Business Media.

Carroll, R. L., Hoppes, M., Hagg-Rickert, S., Youngberg, B.J., McCarthy, B.A., Shope, D., Kielhorn, T. and Driver, J. 2014. Enterprise risk management: A framework for success. American Society for Healthcare Management. Available at: http://www.ashrm.org/pubs/files/white_papers/ERM-White-Paper-8- 29-14-FINAL.pdf

Donaldson, L., Ricciardi, W., Sheridan, S., & Tartaglia, R. (2021). Textbook of patient safety and clinical risk management.

Durmuş, S. Ç. (2022). Tıbbi Hatalar: Nedenleri ve Çözüm Önerileri. *Socıal Scıences Studıes Journal (Sssjournal)*, *4*(23), 4388-4396.

ECRI Institute, Risk and Quality Management Strategies 4. (2009). Risk Management, Quality Improvement, and Patient Safety, Volume 2.

Goekcimen, K., Schwendimann, R., Pfeiffer, Y., Mohr, G., Jaeger, C., & Mueller, S. (2023). Addressing patient safety hazards using critical incident reporting in hospitals: a systematic review. *Journal of Patient Safety*, *19*(1), e1.

Gül, G., Bol, P., Erbaycu, A. (2013). Hasta ve Çalışan Güvenliğinde Risk Yönetimi: Bir Eğitim Araştırma Hastanesi'nde Yapılan Risk Analizi ve İyileştirme. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *5*(1), 1-16.

Güler, Ç., Çobanoğlu, Z., Vaizoğlu, S.A., Tekbaş, Ö.F. (2011). Risk Yönetimi Ve İletişimi, Ankara.

Hayran, O. (2019). Hasta Güvenliğinde Risk Yönetimi. İçinde: Hasta Güvenliği. (Eds: Haydar,S., Tuncay, P., Gülay, Y.). Palme Yayınevi, Ankara.

Institute of Medicine (US) Committee on Quality of Health Care in America. To Err is Human: Building a Safer Health System. Kohn LT, Corrigan JM, Donaldson MS, editors. Washington (DC): National Academies Press (US); 2000. PMID: 25077248.

James, J.T. (2013). A New, evidence-based estimate of patient harms associated with hospital care. Journal of Patient Safety, 9(3): 122-128. http://dx.doi.org/10.1097/PTS.0b013e3182948a69

MacGillivray, T. E. (2020). Advancing the Culture of Patient Safety and Quality Improvement. *Methodist DeBakey cardiovascular journal*, *16*(3), 192.

Napier, J., & Youngberg, B. J. (2011). Risk management and patient safety: The synergy and the tension. *Principles of risk management and patient safety, Sudbury, Jones & Bartlett Learning*, 3-11.

Olson, D. L., & Wu, D. (2020). Balanced Scorecards to Measure Enterprise Risk Performance. In Enterprise Risk Management Models (pp. 137-148). Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi. org/10.1007/978-3-662-60608- 7_10

Özcan, N. (2018). Sağlık Kurumlarında Risk Yönetimi. *Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi*, *2*(1), 15-24.

Özer, M. A., & Erdem, E. (2022). Kurumsal Risk Yönetimi: Sorumlular ve Başarı Kriterleri Üzerinden Bir Değerlendirme. *Denetişim*, (25), 58-76.

Resmi Gazete (29.12.2012) İş Sağlığı Ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16925&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch, Erişim Tarihi: 18.12.2023

Şener, M.M. (2018). Kurumsal Risk Yönetimi Üzerine Bir Yazın Taraması. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (71): 459-494.

T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2023). Sağlıkta Kalite Standartları Hastane Risk Yönetimi Rehberi. (Eds: İlhan, A., Sevil, S.). https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/45977/0/sks-hastane-risk-yonetimi-rehberipdf.pdf. Eişim Tarihi: 18.12.2023.

Tan, K. H., Pang, N. L., Siau, C., Foo, Z., & Fong, K. Y. (2019). Building an organizational culture of patient safety. *Journal of Patient Safety and Risk Management*, *24*(6), 253-261.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2023). Erişim Tarihi: 10.12.2023, https://sozluk.gov.tr/

Uğur, E., ve Yılmaz Coşkun, E. (2017). Hasta güvenliği ve simülasyon. Türkiye Klinikleri Pediatric Nursing-Special Topics, 3(1), 1-5.

Uslu, Y., Yilmaz, E., Hancioğlu, Y., & Gedikli, E. (2022). Sağlık Yöneticilerinin Bakış Açısıyla Sağlık Kuruluşlarında Risk Yönetimi Olgusunun Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Third Sector Social Economic Review*, *57*(3), 1508-1527.

World Health Organization (WHO). (2021). *Global patient safety action plan 2021-2030: towards eliminating avoidable harm in health care*. World Health Organization.

WHO. (2011) Patient Safety Curriculum Guide: Multi-professional edition. Geneva: World Health Organization. www.who.int/patientsafety/education/curriculum/en/index.html

WHO. (2017) Patient Safety: Making health care safer. Geneva: World Health Organization. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

BÖLÜM 11:
HASTA GÜVENLİ EĞİTİMİ VE FARKINDALIK OLUŞTURMA

Sevim Şen Olgay

Giriş

Sağlık hizmetinin temel amacı nitelikli ve güvenli bir bakımın verilmesinin sağlanmasıdır. Bu kapsamda hasta güvenliği uygulamaları, kaliteli ve güvenli bakımın en önemli göstergeleri ve temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır (İntepeler & Şahin, 2022). Hasta güvenliği, tıbbi bakım sürecinin neden olduğu kasıtsız veya önlenebilir yaralanmalardan korunma olarak tanımlanmaktadır (Anugrahsari et al., 2022). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise hasta güvenliğini sağlık hizmetlerinde oluşabilecek riskleri sürekli ve sürdürülebilir bir şekilde azaltan, önlenebilir zararların meydana gelmesini engelleyen, advers olayları daha az olası hale getiren ve zararın etkisini azaltan kültürler, süreçler, prosedürler, davranışlar, teknolojiler ve ortamlar yaratan organize faaliyetlerin bir çerçevesi olarak ifade etmektedir. DSÖ günümüzde güvensiz bakım nedeniyle hastaların zarar görmesinin giderek büyüyen küresel bir halk sağlığı sorunu olduğunu ve dünya çapında mortalite ve morbitenin önde gelen nedenlerinden biri olduğunu bildirmektedir (World Health Organization, 2021). DSÖ (2021)'e göre yüksek gelirli ülkelerde tahmini 10 hastadan birinin hastanede bakım alırken advers bir olaya maruz kaldığını, düşük ve orta gelirli ülkelerdeki sağlık kurumlarında güvensiz bakım nedeniyle 134 milyon advers olayın meydana geldiğini ve her yıl yaklaşık 2,6 milyon ölümün nedeni olduğu ve getirdiği mali yükün yılda 1 ila 2 trilyon ABD Doları arasında olduğu belirtilmektedir (Anugrahsari et al., 2022; World Health Organization, 2021). Bu nedenle 72. Dünya Sağlık Asamblesi'nde hasta güvenliğinde küresel eylem planı kararı ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Küresel Hasta Güvenliği Eylem Planı, "sağlık hizmetlerinde kimsenin zarar görmediği, her hastanın her zaman, her yerde güvenli ve saygılı bakım aldığı bir dünya" vizyonuyla sağlık

ticileri hasta güvenliğine ilişkin yeni stratejiler uygulayarak hastalarına yüksek kalitede bakım sağlayabilir ve oluşabilecek zararları önleyebilir. Bu nedenle sürekli eğitim programlarının uygulanması ve değerlendirilmesi hasta güvenliği hedeflerine ulaşmada en temel başlangıç olacağı unutulmamalıdır.

Kaynaklar

Afework, A., Tamene, A., Tesfaye, A., Tafa, A. & Gemede, S. (2023). Status and Factors Affecting Patient Safety Culture at Dilla University Teaching Hospital: A Mixed-Method Cross-Sectional Study. *Risk Management and Healthcare Policy*, *16*(June), 1157–1169. https://doi.org/10.2147/RMHP.S419990

Agbar, F., Zhang, S., Wu, Y. & Mustafa, M. (2023). Effect of patient safety education interventions on patient safety culture of health care professionals: Systematic review and meta-analysis. *Nurse Education in Practice*, *67*(January), 103565. https://doi.org/10.1016/j.nepr.2023.103565

Akbuğa, G. A., Çimke, S., Yalvaç, M., Bahçeli, A. & Alsaç, S. Y. (2017). Hasta Güvenliğini Tehdit Eden Rapor Edilmiş Hatalı Tıbbi Uygulamaların Retrospektif Olarak İncelenmesi. *Adli Bilimler Dergisi*, *16*(4), 7–11.

Alsulami, A., A'aqoulah, A. & Almutairi, N. (2022). Patient safety culture awareness among healthcare providers in a tertiary hospital in Riyadh, Saudi Arabia. *Frontiers in Public Health*, *10*, 953393. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.953393

Ammary, N. J., Zambon, A. & Brown, K. M. (2010). Sağlık bilgilerinin etkili iletilmesi. In C. I. Fertman & D. D. Allensworth (Eds.), *Sağlığı geliştirme programları teoriden pratiğe* (Birinci Ba, pp. 203–231). Bakanlık Yayın.

Anugrahsari, S., Chaeruman, U. A., Abbas, H. & Suryadi, S. (2022). Patient Safety Education for Clinical Students: A Systematic Literature Review. *Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences*, *10*(F), 208–214. https://doi.org/10.3889/oamjms.2022.8345

Berg, S. H., Shortt, M. T., Røislien, J., Lungu, D. A., Thune, H. & Wiig, S. (2022). Key topics in pandemic health risk communication: A qualitative study of expert opinions and knowledge. *PLoS ONE*, *17*(9 September). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0275316

Cho, O. H., Lee, D. & Hwang, K. H. (2022). Patient safety awareness, knowledge and attitude about fire risk assessment during time-out among perioperative nurses in Korea. *Nursing Open*, *9*(2), 1353–1361. https://doi.org/10.1002/nop2.1180

de las Heras-Pedrosa, C., Jambrino-Maldonado, C., Rando-Cueto, D. & Iglesias-Sánchez, P. P. (2022). COVID-19 Study on Scientific Articles in Health Communication: A Science Mapping Analysis in Web of Science. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(3). https://doi.org/10.3390/ijerph19031705

Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde Program Geliştirme* (10. Baskı). Pegem A Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Hizmetleri Tic. Ltd. Şti.

ElAraby, S., Ra'oof, R. A. & Alkhadragy, R. (2018). Learning of Patient Safety in Health Professions Education. *Intech*, *3*, 90–106. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.75973

Fertman, C. I., Allensworth, D. D. & Auld, M. E. (2010). Sağlığı geliştirme programlarının tanımı. In C. I. Fertman & Diane D. Allensworth (Eds.), *Sağlığı geliştirme programları teoriden pratiğe* (pp. 15–20). Bakanlık Yayın.

Fuji, L. & Louw, D. (2007). Surgical robotics for patient safety in the perioperative environment: Realizing the promise. *Surgical Innovation*, *14*(2), 77–82. https://doi.org/10.1177/1553350607303880

Golz, C., Richter, D., Sprecher, N. & Gurtner, C. (2022). Mental health-related communication in a virtual community: text mining analysis of a digital exchange platform during the Covid-19 pandemic. *BMC Psychiatry*, *22*(1), 1–9. https://doi.org/10.1186/s12888-022-04080-1

Hacıalioğlu, N. (2013). *Hemşirelikte Öğretim Öğrenme ve Eğitim* (2. Baskı). Nobel Tıp Kitapevleri Ltd.Şti.

Harris, C. K., Chen, Y., Alston, E. L., Brown, A., Chabot-Richards, D., Dintzis, S. M., Graber, M. L., Jackups, R., Lomo, L. C., Laudadio, J., Markwood, P. S., Nielson, K. J., Samedi, V., Sampson, B., Haspel, R. L., Zafar, N., Montone, K. T., Childs, J., White, K. L. & Heher, Y. K. (2023). The next phase in patient safety education: Towards a standardized, tools-based pathology patient safety curriculum: A call to action from the Association of Pathology Chairs' Residency Program Directors Section Training Residents in Patient Safety Workgr. *Academic Pathology*, *10*(2), 100081. https://doi.org/10.1016/j.acpath.2023.100081

Heerman, W. J., Perrin, E. M., Yin, H. S., Schildcrout, J. S., Delamater, A. M., Flower, K. B., Sanders, L., Wood, C., Kay, M. C., Adams, L. E. & Rothman, R. L. (2022). The greenlight plus trial: Comparative effectiveness of a health information technology intervention vs. health communication intervention in primary care offices to prevent childhood obesity. *Contemporary Clinical Trials*, *123*(October), 106987. https://doi.org/10.1016/j.cct.2022.106987

İntepeler, Ş. S. & Şahin, A. O. (2022). Hasta Güvenliği Çalışan Sağlığı ve Güvenliği. In Ü. T. Baykal & E. E. Türkmen (Eds.), *Hemşirelikte Yönetim* (pp. 459–490). Akademi Basın ve Yayıncılık.

Konukbay, D., Efe, M. & Yıldız, D. (2020). Teknolojinin Hemşirelik Mesleğine Yansıması: Sistematik Derleme. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, *2*(3), 175–182. https://doi.org/10.48071/sbuhemsirelik.700870

Milligan, F. J. (2007). Establishing a culture for patient safety - The role of education. *Nurse Education Today*, *27*(2), 95–102. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2006.03.003

Oh, J. W. & Kim, J. E. (2023). Effectiveness of a virtual reality application-based education programme on patient safety management for nursing students: A pre-test–post-test study. *Nursing Open*, *June 2022*, 7622–7630. https://doi.org/10.1002/nop2.2001

Park, O. B., Jeon, M. Y., Kim, M. S., Kim, B. A. & Jeong, H. C. (2023). The Effects of a Simulation-Based Patient Safety Education Program on Compliance with Patient Safety, Perception of Patient Safety Culture, and Educational Satisfaction of Operating Room Nurses. *Healthcare (Switzerland)*, *11*(21). https://doi.org/10.3390/healthcare11212824

Rouleau, G., Gagnon, M. P., Côté, J., Payne-Gagnon, J., Hudson, E. & Dubois, C. A. (2017). Impact of information and communication technologies on nursing care: Results of an overview of systematic reviews. *Journal of Medical Internet Research*, *19*(4). https://doi.org/10.2196/jmir.6686

Şahin, H. (2006). EĞİTİM ProgramGeliştirmeSürecindeÖnemliBir AşamaİhtiyaçBelirleme. *Tıp Eğitimi Dünyası*, *22*(22), 1–9. https://dergipark.org.tr/en/pub/ted/issue/21305/228631

Saygılı, M. & Özer, Ö. (2020). Sağlık Çalışanlarında Ekip Çalışması Tutumlarının İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *11*(27), 444–454. https://doi.org/10.21076/vizyoner.656545

Sheehan, P., Joy, A., Fleming, A., Vosper, H. & McCarthy, S. (2022). Human factors and patient safety in undergraduate healthcare education: A systematic review. *Human Factors in Healthcare*, *2*(May), 100019. https://doi.org/10.1016/j.hfh.2022.100019

Shin, S. H., Kim, M. J., Moon, H. J. & Lee, E. H. (2021). Development and effectiveness of a patient safety education program for inpatients. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(6), 1–16. https://doi.org/10.3390/ijerph18063262

Slavik, C. E. & Yiannakoulias, N. (2022). Investigating reports of cancer clusters in Canada: a qualitative study of public health communication practices and investigation procedures. *Health Promotion and Chronic Disease Prevention in Canada*, *42*(11/12), 490–502. https://doi.org/10.24095/hpcdp.42.11/12.04

Stomski, N., Gluyas, H., Andrus, P., Williams, A., Hopkins, M., Walters, J., Sandy, M. & Morrison, P. (2018). The influence of situation awareness training on nurses' confidence about patient safety skills: A prospective cohort study. *Nurse Education Today*, *63*(December 2017), 24–28. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2018.01.019

Tarhan, M. & Elibol, E. (2023). The effect of a brief mindfulness-based stress reduction program on strengthening awareness of medical errors and risks among nursing students. *Nurse Education in Practice*, *70*(April), 103655. https://doi.org/10.1016/j.nepr.2023.103655

Uğur, E. & Şen, S. (2022). Hemşirelerin Eğitimi ve Kariyer Gelişimi. In Ü. T. Baykal & E. E. Türkmen (Eds.), *Hemşirelikte Yönetim* (pp. 341–370). Akademi Basın ve Yayıncılık.

World Health Organization. (2011). Patient Safety Curriculum Guide. In *World Health Organization*. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44641/9789241501958_eng.pdf?sequence=1

World Health Organization. (2021). Towards eliminating avoidable harm health care. In *Global patient safety action plan 2021–2030*. https://www.who.int/teams/integrated-health-services/patient-safety/policy/global-patient-safety-action-plan

Wu, A. W. & Busch, I. M. (2019). Patient safety: A new basic science for professional education. *GMS Journal for Medical Education*, *36*(2), 1–15. https://doi.org/10.3205/zma001229

BÖLÜM 12:
KALİTE BAĞLAMINDA HASTA GÜVENLİĞİ İÇİN İYİLEŞTİRME SÜREÇLERİ VE ARAÇLARI

Selma Altındiş

Giriş

Hastanın kazara yaralanmalardan korunması olarak bilinen hasta güvenliğini ihlal eden tıbbi hatalar, sağlık hizmetlerinde sıklıkla görülmektedir. Yanlış planlama ve uygulamalar sonucu ortaya çıkan tıbbi hatalar; tanı, tedavi ve koruyucu hekimliğe kadar bakım süreçlerinin tüm aşamalarında görülebilir. Başka bir deyişle bir hasta sağlık kurumuna girdiği andan itibaren verilen hizmetin her basamağında ortaya çıkabilecek ve hasta güvenliğini olumsuz olarak etkileyen bu hatalar birçok nedenden kaynaklanabilir. Örneğin, bulguların atlanması ve tetkiklerin eksik irdelenmesi, tedavi ve ilaç yanlışlıkları, hastane enfeksiyonları, koordinasyon eksikliği, yatak başı bakımda hayati (vital) bulgulardaki değişikliklerin atlanması (checklist), hastanın taburcu olması sırasında hastanın yeterli bilgilendirilmemesi, taburculuk ve vardiya sürecinin doğru yürütülmemesi, iletişim kusurları, çalışanların yetkinliklerine bağlı sorunlar, uygun örgütsel kültürün olmaması, teknolojik alt yapı sorunları, olay raporlama sisteminin yokluğu yada yetersizliği, hasta bilgilerinde ya da kayıtlarda oluşan bilgi eksikliği, yanlış girilmesi, laboratuvar işlemlerinde kalibrasyon, bakım onarım ve tanısal işlem ve prosedürlerde kanıtlarda yetersizlik ya da gecikme gibi daha burada tek tek sayamayacağımız birçok nedenden kaynaklanabilir (Altındiş, 2009). Dolayısıyla günümüzde hastanın hizmet alacağı kuruma geldiği andan kurumdan çıkıncaya kadar güvenliğini sağlayacak önlem ve uygulamalar büyük bir önem kazanmıştır (Altındiş, 2009). Bu nedenle hasta güvenliğini sağlamak ve iyileştirmek için kullanılabilecek programlar, sağlık hizmetinin üretiminin farklı aşamalarında fonksiyon gören çalışanların (idareciler, doktorlar, hemşireler, eczacılar ve laboratuvar teknisyenleri gibi sağlık profesyonelleri) her birine yönelik özel olarak hazırlanmalıdır (Sunil,

liği hedefine ulaşıncaya kadar işlemler devam eder ve tekrar tekrar başa dönülür. Bu haliyle PUKO, sürekli iyileşmeyi esas alan döngüsel bir özellik gösterir (İntepeler, Samur, & Dirik, 2014).

İstenmeyen olayları önlemek ve hatalardan öğrenebilmek amacıyla HTEA gibi prospektif yöntemler kullanılabildiği gibi, son zamanlarda IHI global tarafından geliştirilen Global Trigger Tool (GTT) denilen ve retrospektif bir analiz yöntemi ile de istenmeyen olaylar ölçülebilmektedir (Keleş & Aloğlu, 2022; Kurutkan, Usta, Orhan, & Simsekler, 2015).

Tüm bu yöntem ve araçlara ilave olarak hasta güvenliğinin geliştirilmesi için basitleştirme, kontrol listesi ve uygun protokollerin etkili kullanımı ve klinik uygulama rehberleri de bu alanda kullanılabilecek diğer metotlardır (Kohn, Corrigan, & Donaldson, 2000).

Sonuç olarak hastanın teşhis, tedavi ve bakımıyla ilgili oldukça karmaşık politika ve prosedürleri içeren sağlık hizmetlerinde teşhis ve tedavi planlaması, bunlarla ilişkili olarak yapılan tetkikler, ilaç kullanımı, ameliyat endikasyonu ve sonuçları, invaziv müdahaleler, hasta taburcu etme, taburcu olduktan sonraki bakımlar sırasında hatalar görülebilmektedir (Altındiş, 2009). Alan yazında özellikle hasta güvenliğini azaltan hatalara neden olan bu riskli alanların ve risklerin belirlenmesi yanı sıra belirlenmiş risklerin kontrolü ve ortadan kaldırılması ya da etkilerinin azaltılmasında birçok yöntem kullanılmaktadır. Yukarıdaki yöntemlerin yanında BOW TIE, GTT, Pareto Analizi, Balık Kılçığı vb. sorun belirleme yaklaşımları, Altı-Sigma vb. bu yöntemler arasında yer almaktadır (Keleş & Aloğlu, 2022; Kurutkan, Usta, Orhan, & Simsekler, 2015).

Kaynaklar

(tarih yok).

Abou -Hashish, E., A. A., & Alnajjar, Y. (2023, May 31). Shift handover quality in Saudi critical care units: determinants from nurses' perspectives. *BMC Nurs, 22*(186). doi:https://doi .org/10.1186/s12912-023-01348-z

Akın, H. B. (2005). Hata Türü ve Etkileri Analizi (FMEA) ve Bir Uygulama. *Öneri Dergisi, 6*(24), 271-278. file:///C:/Users/Sau/Downloads/HATA_TURU_VE_ETKILERI_ANALIZI_FMEA_VE_BIR_UY GULAMA.pdf adresinden alındı

Alcan, Z., Tekin, D., & Civil, S. (2012). *Hasta Güvenliği: Beklenmedik Olaylarda Hemşirlerin Rolü* (1 b.). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.

Altındiş, S. (2009). Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Hasta Güvenliğine Etkilerine İlişkin Bir Araştırma. *Yayınlanmamış doktora tezi. AKU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar*.

Bayer, M., Rohe, J., Nicklin, P., & Haynes, K. (2007). Communication And Patienst Safety. .. J., & C. (. G. içinde, *ABC Of Patent Safety* (s. 16-19). Oxford: Blaxckwell Publishing.

Botwinick, L., Bisognano, M., & Haraden, C. (2006). *Leadership Guide To Patient Safety: Innovation Series. White Paper.* (Institute For Healthcare Improvement. b.). Cambridge, Massachusetts. 8 14, 2009 tarihinde http://www.patientsafetyboard.org/desktop modules/documents/docu adresinden alındı

Canadian Patient Safety Institute. (2020). Edmonton, Alberta, Canada. Aralık 7, 2023 tarihinde https://www.patientsafetyinstitute.ca/en/toolsResources/A-Guide-to-Patient-Safety-Improvement/Documents/A%20Guide%20to%20Patient%20Safety%20Improvement.pdf adresinden alındı

Cengiz, G., & İntepeler, Ş. S. (2021). Hasta Güvenliği İletişim Aracına Uygun Nöbet Teslim Sürecinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergis, 14*(4), 404- 412. doi: 10.46483/deuhfed.866887

Çakır, A. (2007). Hasta Güvenliği Kültürü İle Kalite Yönetim Sistemi Arasındaki İlişkini Analizi. *Yüksek Lisans Tezi.* Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Çevik, O., & Aran, G. (2009). Kalite iyileştirme sürecinde hata türü etkileri analizi (Fmea)* ve piston üretiminde bir uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8*(16), 241-265.

El-Awady, S. (2023, Feb). Overview of Failure Mode and Effects Analysis (FMEA): A Patient Safety Tool. *Glob J Qual Saf Healthcare, 6*(1), 24-26. doi:10.36401/JQSH-23-X2.

Entwistle, V., Mello, M., & Brennan, T. (2005). Advising Patients About Patient Safety: Current Initiatives Risk Shifting Responsibility. *Joint Commission Journal On Quality And Patient Safety, 31*(9), 483–94.

Giles, S., Fletcher, M., Baker, M., & Thomson, R. (2006). İncident Reporting And Analysis. W. R. K. içinde, *Patient Safety Research Into Practice.* (s. 108-117). Berkshire: Open University Pres.

Hindle, H., Braithwait, J., & Iedem, R. (2005). *Patient Safety Research: A Review Of The Technical Literature.* Sydney: University of New South Wale. 5 21, 2008 tarihinde http://www.med.unsw.edu.au/medweb.nsf/resources/Projects4/$file/cec_patient_safety_30111.pdf adresinden alındı

Institute of Medicine (US) Committee on Optimizing Graduate Medical Trainee. (2009). Resident Duty Hours: Enhancing Sleep, Supervision, and Safety. M. W. Ulmer C içinde, *8, System Strategies to Improve Patient Safety and Error Prevention.* Washington (DC): National Academies Press (US.

İntepeler, Ş., Samur, M., & Dirik, H. (2014). Kalite Geliştirme Araçlarının Risk Yönetiminde Kullanımı:. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 1*(1), 67-73. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/752401 adresinden alındı

Kaelber, D., & Bates, D. W. (2007). Health İnformation Exchange And Patient Safety. *Journal of Biomedical Informatics, 40*(6), 40-45.

Keleş, B., & Aloğlu, E. (2022). *Hastanelerde Olay Bildirimi.* Ankara: İksad publishing house.

Kilbridge, M. P., & Classen, D. C. (2008). The Informatics Opportunities At The Intersection Of Patient Safety And Clinical Informatics. *Journal Of The American Medical Informatics Association, 15* (4), 397-407.

Koçel, T. (2003). *İşletme Yöneticiliği* (Dokuzuncu Baskı b.). İstanbul: Beta Basım Yayım.

Kohn, L. T., Corrigan, J. M., & Donaldson, M. (. (2000). *To Err Is Human: Building A Safer Health System.* Washington, D.C.: National Academy Press. Şubat 7, 2008 tarihinde http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=9728. adresinden alındı

Kurutkan, M. N., Usta, E., Orhan, F., & Simsekler, M. C. (2015). Application of the IHI Global Trigger Tool in measuring the adverse event rate in a Turkish healthcare setting. *International Journal of Risk & Safety in Medicine 27 (2015) 11–21, 27*(1), 11-21. doi:10.3233/JRS-150639

Kwok, Y. T., Mah, A. P., & Pang, K. M. (2020). Our first review: an evaluation of effectiveness of root cause analysis recommendations in Hong Kong public hospitals. *BMC Health Services Research, 20,, 20*, 1-9. https://d-nb.info/1215331797/34 adresinden alındı

Lyons, M. (2007). Should Patients Have A Role In Patient Safety? A Safety Engineering View. *Quality and Safety in Health Care, 16*, 140–42.

Malekzadeh, J., Mazluom, S., Etezadi, T., & Tasser, i. A. (2013, Aug 27). A standardized shift handover protocol: improving nurses' safe practice in intensive care units. *J Caring Sci., 2*(3), 177-85. doi:10.5681/jcs.2013.022.

NHS. (t.y.). *Online library of Quality, Service Improvement and Redesign tools: Using five whys to review a simple problem.* Aralık 12, 2023 tarihinde NHS England and NHS Improvement: https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2022/02/qsir-using-five-whys-to-review-a-simple-problem.pdf adresinden alındı

Ovalı, F. (2008). Hasta Güvenliği. S. (. H. içinde, *Hasta Güvenliği Yaklaşımları (1)* (s. 345-369). İstanbul: Medipolitan Eğitim Ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Parker, J. (2009). *Patient Safety : Patient Safety Essentials for Health Care (5).* U.S.A. Joint Commission Resources İnc. (JSR).

Peerally, M., Carr, S., Waring, J., & Dixon-Woods, M. (2017, May). The problem with root cause analysis. *BMJ Qual Saf., 26*(5), 417-422. doi:10.1136/bmjqs-2016-005511

Rall, M., Van Gessel, E., & Staender, S. (2011). Education, teaching & training in patient safety. *Best Practice & Research Clinical Anaesthesiology, 25*(2), 251–262. doi:10.1016/j .bpa.2011.02.01

Rockville, M. (2021). *Strategies to Improve Patient Safety: Final Report to Congress Required by the Patient Safety and Quality Improvement Act of 2005.* Agency for Healthcare Research and Quality. AHRQ Publication. aralık 7, 2023 tarihinde https://pso.ahrq.gov/sites /default/files/wysiwyg/strategies-improve-patient-safety-final.pdf adresinden alındı

Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı. (2023). *SKS Hastane Risk Yönetimi Rehberi.* Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1269. aralık 7, 2023 tarihinde https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti /46042/0/48sks-hastane-risk-yonetimi-rehberi-07072023pdf.pdf adresinden alındı

Singer, S. J., Gaba, D. M., Geppert, J. J., Sinaiko, A. D., Howard, S. K., & Park, K. C. (2003). The culture of safety: results of an organization-wide survey in 15 California hospitals. *BMJ Quality & Safety,*, 12(2), 112-118. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articl es/PMC1743680/pdf/v012p00112.pdf adresinden alındı

Singer, S., Lin, S., Falwell, A., Gaba, D., & Baker, L. (2009, April). Relationship of safety climate and safety performance in hospitals. *Health Services Research, 44*(2), 399-421. doi:10.1111/j.1475-6773.2008.00918.x

Sunil, J., Bhagya, K., Prem, K., & Arvind, S. K. (2023). Prevention Strategies for Patient Safety in Hospitals: Methodical Paradigm, Managerial Perspective, and Artificial Intelligence Advancements. E. b. Stawicki içinde, *Contemporary Topics in Patient Safety - Volume 2* (s. 206). IntechOpen. doi:10.5772/intechopen.106836

Tak, B. (2010). Sağlık hizmetlerinde kalitenin ana unsuru olarak hasta güvenliği sistemlerinin oluşturulması: Hastaneler için bir yol haritası önerisi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 72-113.

Tan, H. Y. (2020, Ekim 31). *7 Essential Patient Safety Tools.* Kasım 28, 2023 tarihinde https://www.quasrapp.com/blog/essential-patient-safety-tools/. adresinden alındı

Tarım, M. (2008). Tıbbi Hatalarda Kök Neden Analizi. . S. (. H. içinde, *Hasta Güvenliği Yaklaşımları* (s. 115-140). İstanbul: Medipolitan Eğitim Ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Toraman, A., & Gökkaya, B. (2023). Hata Türleri ve Etkileri Analizi (Fmea) Ve Sağlık Alanında Uygulamaları. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi,, 5*(1), 26-39. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sdusyd/issue/79238/1292149#:~:text=Hata%20T%C3%BCrleri%20ve%20Etkileri%20Analizi,ortadan%20kald%C4%B1rmay%C4%B1%20hedefleyen%20bir%20tekniktir. adresinden alındı

Vincent, C. (2006). *Patient Safety. (1).* London: Elsevier.

Vincent, C., & Coulter, A. (2002, Mart). Patient Safety: What About The Patient? *Qual. Saf. Health Care., 11*(1), 76-80. doi:10.1136/qhc.11.1.76.

Walsh, K., & Jiju, A. (2007). Quality costs and electronic adverse incident recording and reporting system:Is there a missing link? *International Journal of Health Care Quality Assurance, 20*(4), 307-319.

Walshe, K. &. Boaden, R. (2006). *Patient Safety Research Into Practice.(1).* Berkshire: Open University Pres.

World Health Organization. (2005). *World alliance for patient safety: WHO draft guidelines for adverse event reporting and learning systems: from information to action.* 28 8, 2009 tarihinde WHO Draft Guidelines for Adverse Event Reporting and Learning Systems: From information to action : http://www.who.int/patientsafety/events/05/Reporting_Guidelines.pdf adresinden alındı

Yıldırım, Ö. (2005). Akreditasyon Ve Hasta Güvenliği. *SB Diyalog Dergisi, 2*(15), 34-36.

SAĞLIK YÖNETİMİNDE SÜREÇ YÖNETİMİ (SYSY)

Editör
Prof. Dr. Süleyman Dündar

nobel bilimsel

Sağlık Yönetiminde Süreç Yönetimi (SYSY)
Editör: Prof. Dr. Süleyman Dündar

Yayın No.: 2023
ISBN: 978-625-393-329-6
E-ISBN: 978-625-393-332-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Dündar, Süleyman.
Sağlık Yönetiminde Süreç Yönetimi (SYSY) / Editör: Süleyman Dündar
1. Basım, XII + 532 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-329-6
E-ISBN: 978-625-393-332-6
1. Sağlık Yönetimi 2. Süreç Yönetimi 3. Süreç İyileştirme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **xi**

1. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE VERİ BİLGİ SÜREÇ YÖNETİMİ **1**
Süleyman DÜNDAR

2. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE SATINALMA SÜREÇ YÖNETİMİ **37**
Metin DİNÇER

3. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE KALİTE SÜREÇ YÖNETİMİ **55**
Nazan TORUN

4. BÖLÜM
SAĞLIK HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET SÜREÇ YÖNETİMİ **87**
Seda AYDAN

5. BÖLÜM
SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİJİTALLEŞME SÜREÇ YÖNETİMİ **115**
Yusuf Yalçın İLERİ

6. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE PLANLAMA SÜREÇ YÖNETİMİ **139**
Mustafa NAL- Ekrem SEVİM

7. BÖLÜM
AMELİYATHANE HİZMET SÜREÇLERİNİN YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKA **167**
Betül AKALIN

8. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE FİNANSMAN SÜREÇ YÖNETİMİ **185**
Aliye Aslı SONSUZ

9. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE KURUMSAL İMAJ VE İTİBAR SÜREÇ YÖNETİMİ.....201
Tuba DÜZCÜ

10. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE İNOVASYON SÜREÇ YÖNETİMİ 227
Tarık SEMİZ

11. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE SÜREÇ İYİLEŞTİRME YÖNETİMİ 249
Tuğba ŞAHİN ÇİÇEK

12. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE PERFORMANS ÖLÇÜMÜ VE DEĞERLENDİRME SÜREÇ YÖNETİMİ 273
Cemre Eda ERKILIÇ

13. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE İNSAN KAYNAKLARI SÜREÇ YÖNETİMİ 307
Süleyman MERTOĞLU

14. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE MALZEME SÜREÇ YÖNETİMİ.....331
Alkan DURMUŞ

15. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE OLAĞANÜSTÜ DURUM SÜREÇ YÖNETİMİ.....373
Ülkü VERANYURT

16. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE ÇALIŞANLARIN KURUMSAL AİDİYET SÜREÇ YÖNETİMİ 403
Sevcan PINAR - Serkan TÜRKELİ

17. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE HASTA GÜVENLİĞİ SÜREÇ YÖNETİMİ.....431
Yasemin ASLAN

18. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE İLETİŞİM SÜREÇ YÖNETİMİ 471
Öznur KARAOĞLU

19. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE YALIN SÜREÇ YÖNETİMİ 491
Gözde YEŞİLAYDIN - Deniz Tugay ARSLAN

20. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE POLİTİKA BELİRLEMEDE SÜREÇ YÖNETİMİ.....511
Hüseyin ASLAN - Ece ÇÖLKESEN

EKLER.....531

1. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE VERİ BİLGİ SÜREÇ YÖNETİMİ

Süleyman DÜNDAR

GİRİŞ

Yönetim süreçlerinde, yönetimin beş temel fonksiyonu; planlama, örgütleme, yöneltme, koordinasyon, denetleme süreçleri döngüsel bir şekilde devamlılık gösterir. Yönetimin ilk fonksiyonu olan planlama fonksiyonu için veri ve bilgi temel girdidir. Planlama yapılabilmesi için veri ve bilgiye ihtiyaç vardır. Bu bağlamda yönetimler için veri ve bilgi yönetimi, hayati öneme sahiptir. Yönetimin planlama fonksiyonunun ve diğer fonksiyonlarının etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için veri ve bilgi sürecinin en iyi şekilde yönetilmesi gerekir. Sağlık hizmeti, toplumun tamamını kapsadığı için veri ve bilgi süreç yönetiminin en iyi şekilde gerçekleştirilmesine ihtiyaç vardır. Süreç yönetimi, hedeflere ulaşmak için süreçleri planlama, uygulama, kontrol etme, önlem alma ve gereksinimlere göre süreci yeniden planlama şeklinde devam eden dinamik bir süreç yönetimidir.

Veri ve bilgi süreç yönetimi, kapsamlı ve birbirini takip eden süreçlerden oluşur. Süreç, genellikle, veri ve bilginin elde edilmesi veya oluşması ile başlamakta, elde edilen bilginin işlenmesiyle ve değerlendirilmesiyle devam etmektedir. Yönetimler, veri ve bilgiyi elde ederken iç kaynakları kullanmakta, ya da dış kaynaklardan yararlanmaktadır. İç kaynaktan veri ve bilgi elde etmek, yönetim yapısından, uygulanan personel yönetimi politikasına kadar birçok faktöre bağlıdır. Yönetimler, elde edilen veri ve bilginin yönetim hedeflerine uygun şekilde işlenmesi büyük önem taşımaktadır. Yönetimler elde ettikleri veri ve bilgileri, analiz etmeli, yorumlamalı, ortak anlamlar çıkarmalı, yaratacağı etkileri belirleyebilmek amacıyla uygulamalar yapmalı ve paydaşlar ile paylaşmalıdır. Yönetimlerde veri ve bilginin gücünden, sinerjisinden ve yaratacağı rekabet avantajından yararlanabilmek için veri ve bilginin paylaşılması temel gerekliliktir (Avcı ve Avcı, 2004).

yönetimlerini, geleceğin sağlık hizmetlerinin sağlanmasında veri ve bilgi temelli ve yerinde sağlık hizmetinin sağlanacağı süreçlerin planlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Arslan, A., Demirci, C. (2018) Bilgi Yönetimi ve Karar Verme İlişkisinin İncelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 17(33), Bahar 2018 (http://dergipark.gov.tr/ticaretfbd) (Erişim tarihi:15.08.2023)

ASİLA (2020). Aşıla Mobil Uygulaması. (https://asila.saglik.gov.tr/#two) (Erişim tarihi:05.08.2023)

ASOS (Acil Sağlık Otomasyon Sistemi), (2023) https://asos.saglik.gov.tr/Authentication/Login?ReturnUrl=%2f#about) (Erişim tarihi:14.08.2023)

Avcı, U., Avcı M. (2004) Örgütlerde Bilginin Önemi ve Bilginin yönetim Süreci, Mevzuat Dergisi, Yıl 7, Sayı 74, https://www.mevzuatdergisi.com/2004/02a/01.htm (Erişim tarihi:09.08.2023)

Birinci, Ş. (2022) Sağlıkta Milli Teknoloji Hamlesi, Milli Teknoloji Hamlesi, Türkiye Bilimler Akademisi. Editörler: Mehmet Fatih Kacır, Muzaffer Şeker, Mürsel Doğrul, (DOI**:** 10.53478/TUBA.978-625-8352-16-0) (https://tuba.gov.tr/files/yayinlar/bilim-ve-dusun/TUBA-978-625-8352-16-0_ch17.pdf) (Erişim tarihi:18.08.2023)

CDDO (Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi) (2023). KamuNet Projesi, (https://cbddo.gov.tr/projeler/kamu-net/) (Erişim tarihi:19.08.2023)

Çetin, Uzay (2021) Tıpta karmaşık sistemler ve veri bilimi, Tıp Bilişimi, Editör:Nilgün Bozbuğa, Sevinç Gülseçen *(https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/book/tip-bilisimi/chapter/tipta-karmasik-sistemler-ve-veri-bilimi)* (Erişim tarihi:12.08.2023) DOI :10.26650/B/ET07.2021.003.06

ÇKYS (Çekirdek Kaynak Yönetim Sistemi) (2014) (https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/TR,4882/ckys-cekirdek-kaynak-yonetim-sistemi.html) (Erişim tarihi:22.08.2023)

Demirci, H. F. (2021) Dijital Sağlık Ortamında Veri Yönetimi: Ölçek Geliştirme Çalışması, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Dr. E-Nabız (2021) Dr. E Nabız Muayene (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR,77430/dr-e-nabiz-muayeneye-basladi.html) (Erişim tarihi:27.08.2023)

DYS (Doküman Yönetim Sistemi) (2023). (https://dysportal.saglik.gov.tr/?_Dil=1) (Erişim tarihi:20.08.2023)

Esatoğlu, E., Köksal, A. (2010) Sağlık Hizmetlerinde Bilgi Yönetimi, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları Yayın No: 73 (https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/25648/mod_resource/content/0/saglik_hizmetlerinde_bilgiyoenetimi.pdf) (Erişim tarihi:14.08.2023)

E-Nabız (2023) E-Nabız Hakkında, (https://enabiz.gov.tr/Yardim/Index) (Erişim tarihi:24.08.2023)

ESİMU (Engelsiz Sağlık İletişim Merkezi Uygulaması) (2023) (https://denizliism.saglik.gov.tr/TR,81767/engelsiz-saglik-iletisim-merkezi-esim-uygulamasi.html) (Erişim tarihi:21.08.2023)

FİTAS (Filyasyon ve İzolasyon Takip Sistemi), (2020) (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR,73584/fitas.html) (Erişim tarihi:11.08.2023)

Gülseçen, S., Çevik, E. (2021) Büyük Sağlık Verisi ve Bilgi Yönetimi, Tıp Bilişimi, İstanbul Üniversitesi Yayını, E-ISBN 978-605-07-0773-1 (https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/book/tip-bilisimi/home) (Erişim tarihi:09.08.2023) DOI :10.26650/B/ET07.2021.003.05

Health Pass (2021). Health Pass Uygulaması (https://healthpass.saglik.gov.tr/) (Erişim tarihi:14.08.2023)

HES (Hayat Eve Sığar) (2020) (https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/HES.pdf) (Erişim tarihi:14.08.2023)

HSYS (Hasta Sağlığı Yönetim Sistemi) (2022) (https://saglikagi.com/halk-sagligi-yonetim-sistemi-hsys-nedir/) (Erişim tarihi: 23.08.2023)

HYP (Hastalık Yönetim Platformu) (2023). (https://hyp.saglik.gov.tr/) (Erişim tarihi: 13.08.2023)

HYUG (Hukuki Yardım ve Uygulama Genelgesi) (2016). (https://beyazkod.saglik.gov.tr/hukuki-yardim-ve-uygulama-genelgesi.pdf) (Erişim tarihi:18.08.2023)

İARSYDB (İstatistik, Analiz, Raporlama ve Stratejik Yönetim Daire Başkanlığı), (2018) E reçete, (https://khgmistatistikdb.saglik.gov.tr/TR-46817/e-recete.html) (Erişim tarihi:22.08.2023)

İTS (İlaç Takip Sistemi) (2023) (https://www.its.gov.tr/its/ilac_takip_sistemi_nedir) (Erişim tarihi:25.08.2023)

KDH (Koronavirüs Danışma Hattı) (2023) (https://sabim.gov.tr/Hizmetlerimiz#koranavirus-danisma-hatti) (Erişim tarihi:11.08.2023)

Kılıç, Ş. ve Aydınlı, C. (2015) Sağlık Kurumlarında Süreç Yönetimi Uygulamaları, İşletme Araştırmaları Dergisi, cilt 7, sayı 3 (https://isarder.org/2015/vol.7_issue.3_article08_full_text.pdf) (Erişim tarihi: 01.06.2023)

Koyuncugil, A. S., Özgülbaş, N. (2009) Veri Madenciliği: Tıp ve Sağlık Hizmetlerinde Kullanımı ve Uygulamaları. Bilişim Teknolojileri Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, Mayıs 2009

KSVSBSGM (Kişisel Sağlık Verileri Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü), (2023). (https://kisiselveri.saglik.gov.tr/TR-40308/hakkimizda.html) (Erişim tarihi:19.08.2023)

MBİZPG (Mekânsal Boyutta İş Zekası Planlanması ve Geliştirilmesi) (2023) (https://envanter.kaysis.gov.tr/HizmetDetay.aspx?ID=84043) (Erişim tarihi:22.08.2023)

MHRS (Merkezi Hekim Randevu Sistemi) (2015) (https://www.mhrs.gov.tr/hakkimizda.html) (Erişim tarihi:12.08.2023)

MİZB (Mekansal İş Zekası Birimi) (2023) (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-32359/mekansal-is-zekasi-birimi.html) (Erişim tarihi:10.08.2023)

Netaş (2023). Türkiye'de Hastane Öncesi Sağlık Sistemi ASOS ile Dijitalleştiriyor, (https://netas.com.tr/netas-turkiyede-hastane-oncesi-saglik-sistemini-asos-ile-dijitallestiriyor-2) (Erişim tarihi:10.08.2023)

Neyim Var, (2022). Neyim Var Uygulaması. (https://neyimvar.gov.tr/kullanim-sartlari) (Erişim tarihi:17.08.2023)

RG (Resmi Gazete) (2011) Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Sayı: 28103. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102M1-3.htm (Erişim Tarihi: 125.08.2023).

RG (Resmi Gazete) (2016) Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6698.pdf) (Erişim tarihi:12.08.2023)

RSDS (Ruh Sağlığı Destek Sistemi) (2020) (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-73581/ruh-sagligi-destek-sistemi.html) (Erişim tarihi 18.08.2023)

ÖBS (Ölüm Bildirim Sistemi) (2023) (https://obs.saglik.gov.tr) (Erişim tarihi 04.08.2023)

Özdemirci, F. (2021) Küreselleşen veri ve bilgiyi anlamak Bilgi Yönetimi Dergisi, Cilt 4, sayı 2,

SABİM (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü) (2004) Tarihçe. (https://sabim.gov.tr /Kurumsal#tarihce) (Erişim tarihi 09.08.2023)

SABİM (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü) (2023) Hizmetlerimiz, (https://sabim.gov.tr/ Hizmetlerimiz#memnuniyet-arastirmalari-birimi) (Erişim tarihi 09.08.2023)

Say, E., (2019) Özel Hastanelerde Bilgi İşlem Biriminin Süreç Yönetimi ve İyileştirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi

SB (Sağlık Bakanlığı) (2022) 2022yılı performans programı (https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/42482/0/2022-yili-performans-programi-31012022pdf.pdf?_tag1=9E7D668EA1139B97B47F3F9462006AA0DCE00A11) (Erişim tarihi 21.08.2023)

SB (Sağlık Bakanlığı) (2023) (https://www.saglik.gov.tr/TR-11492/tarihce.html) (Erişim tarihi 29.08.2023)

SB (Sağlık Bakanlığı) (2023) Doğumdan ölüme tüm sağlık bilgileri dijital ortamda, Sağlık Bakanlığı 2023 yılı bütçe sunumu kitabı

SBA (Sağlık Bilişim Ağı) (2019) (https://sba.saglik.gov.tr/TR-56997/hakkimizda.html) (Erişim tarihi 09.08.2023)

SBASOS (Sağlık Bakanlığı Acil Sağlık Otomasyon Sistemi (2016) (https://akademi.bilgeadam.com/saglik-bakanligi-acil-saglik-otomasyon-sistemi-devereye-alindi/) (Erişim tarihi 01.08.2023)

SBEPU (Sağlık Bakanlığı Ekip Portal Uygulaması) (2020) (https://giresundh.saglik.gov.tr /TR,352664/saglik-bakanligi-ekip-portal-uygulamasi.html) (Erişim tarihi 08.08.2023)

SBERS (Sağlık Bakanlığı E Reçete Sistemi) (2020)

(https://titck.gov.tr/storage/Archive/2020/contentFile/E-Re%C3%A7ete%20Sistemi%20Entegrasyon%20Dok%C3%BCman%C4%B1%20v3.1_78835a9b-11c2-4c36-a61b-964d79f05443.pdf) (Erişim tarihi 06.08.2023)

SBSHGM (Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü) (2020). https://shgmnadirdb.saglik.gov.tr/ (Erişim tarihi 18.08.2023)

SBSGM (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü) (2019) Entegre Kurumsal İşlem Platformu, (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR,56263/entegre-kurumsal-islem-platformu-ekip-kullanima-acildi.html) (Erişim tarihi 08.08.2023)

SBSGM (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü), (2022) merkezi entegre laboratuvar işletim sistemi (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-31572/merkezi-entegre-laboratuvar-isletim-sistemi-birimleri.html) (Erişim tarihi 16.08.2023)

SBGSM (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü) (2023) Veri Yönetimi Dairesi Başkanlığı, (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR,26133/veri-yonetimi-dairesi-baskanligi.html (Erişim tarihi 09.08.2023)

SBPP (Sağlık Bakanlığı Performans Programı) (2022) (https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/42482/0/2022-yili-performans-programi-31012022pdf.pdf?_tag1=9E7D668EA1139B97B47F3F9462006AA0DCE00A11) (Erişim tarihi 20.08.2023)

SBSGM (Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü) (2023) Teşkilat Şeması, (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-1278/teskilat-semasi.html) (Erişim tarihi 04.08.2023)

SBTŞ (Sağlık Bakanlığı Teşkilat Şeması) (2023). (https://www.saglik.gov.tr/TR,11443/teskilat-semasi.html) (Erişim tarihi 07.08.2023)

SBTUK (Sağlık Bakanlığı Tıpta Uzmanlık Kurulu), (2017). (https://tuk.saglik.gov.tr/) (Erişim tarihi 02.08.2023)

SHGMTDB (Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Turizm Dairesi Başkanlığı) (2022). (https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/TR-13292/baskanligimiz-gorev-alani.html) (Erişim tarihi 11.08.2023)

SHGMTUEDB (Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Tıp ve Uzmanlık Eğitimi Dairesi Başkanlığı) (2019) (https://shgmtuedb.saglik.gov.tr/TR-53909/gorev-ve-yetkiler.html) (Erişim tarihi 09.08.2023)

SİNA (Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler) (2021) (https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-63748/saglikta-istatistik-ve-nedensel-analizler-sina-bilgilendirme-ve-degerlendirme-calistaylari-basladi.html) (Erişim tarihi 25.08.2023)

SİY (Sağlık İstatistikleri Yıllıkları) (2023) (https://www.saglik.gov.tr/TR-84930/saglik-istatistikleri-yilliklari.html?Sayfa=2) (Erişim tarihi 27.08.2023)

Teleradyoloji (2023). Teleradyoloji nedir? (https://teleradyoloji.saglik.gov.tr/) (Erişim tarihi 05.08.2023)

TDMS (Tek Düzen Muhasebe Sistemi) (2010) (https://tdmsvs.saglik.gov.tr/TR,32219/tdms-genel-bakis.html) (Erişim tarihi 09.08.2023)

TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2023) Sağlık ve Sosyal Koruma (https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=saglik-ve-sosyal-koruma-101&dil=1) (Erişim tarihi 10.08.2023)

TSBSEP (Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi Eylem Planı) (2004) (https://ekutuphane.saglik.gov.tr/Yayin/404) (Erişim tarihi 13.08.2023)

TÜSSİDE (Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsü) (2023) Sağlıkta veri yönetimi ve kullanımı (https://tusside.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/arge-birimleri/Saglik-Ekonomisi-ve-Yonetimi/Saglikta-Veri-Yonetimi-ve-Kullanimi) (Erişim tarihi 19.08.2023)

USBS (Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi) (2008) (https://e-saglik.gov.tr/TR,6212/sagliknet-hakkinda.html) (Erişim tarihi 16.08.2023)

USVS (Ulusal Sağlık Veri Sözlüğü) (2006) (https://e-saglik.gov.tr/TR,7141/usvs.html) (Erişim tarihi 16.08.2023)

VYDB (Veri Yönetimi Dairesi Başkanlığı) (2023) *(*https://sbsgm.saglik.gov.tr/TR-26133/veri-yonetimi-dairesi-baskanligi.html*)* (Erişim tarihi 07.08.2023)

2. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE SATINALMA SÜREÇ YÖNETİMİ

Metin DİNÇER

GİRİŞ

Sağlık kuruluşlarında satınalma süreçlerini başlatan unsur, sağlık hizmeti üretiminde doğrudan ve dolaylı olarak kullanılacak olan her türlü mal veya hizmete karşı oluşan bir ihtiyacın varlığıdır. Bu ihtiyaçlar kuruluşun rutin işlemleri için her gün karşılaşılabilecek türden olabileceği gibi vakaya özel veya nadir karşılaşılan ihtiyaçlardan da oluşabilmektedir. Dolayısıyla bir sağlık kuruluşunun ihtiyaçlarını karşılamak için çok çeşitli satın alma usullerinden bahsetmek mümkündür. Buradan yola çıkarak satınalmanın, bir sağlık kuruluşunun görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesini sağlayan hayati bir işlevi olduğu söylenebilir (Monczka, Handfield, Giunipero ve Patterson, 2015). Literatürde satınalma ve tedarik kavramlarının bir yandan birbiri yerine kullanıldığı diğer yandan da bu iki kavram arasında tutarlı bir sınırın bulunmadığı görülmektedir (Münch, 2015). Satınalma hem örgüt içerisinde yer alan fonksiyonel bir grubu (satınalma işlemleri için kurulmuş birimi), hem de bir faaliyeti (mal veya hizmet satınalınması işlemini) ifade etmektedir (Monczka, Handfield, Giunipero ve Patterson, 2015). Bazı yazarlar açısından satın alma tedariğin bir alt bileşeni olarak da ele alınmaktadır (Münch, 2015).

Hastanelerde satınalma süreçleri tesisin sahipliğine göre (kamu ya da özel) değişmekle birlikte zaman zaman bu satınalma süreçlerinin kesişebildiği görülmektedir. Türkiye'de sağlık tesislerinin önemli bir kısmının Kamu sahipliğinde olması nedeniyle, Kamu satınalmalarının başta 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu (KİK) ve buna bağlı olarak çıkarılan mevzuatın yanı sıra Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının çıkardığı mevzuata göre yürütülmektedir (4734 SK, 2002 ; Maliye Bakanlığı, 2006a, 2006b; Sağlık Bakanlığı, 2010, 2014, 2018, 2022, 2023). Satınalma iş akışları, çok büyük oranda benzerlik gösterse de satınalmanın hangi düzenlemeye göre yapılacağı iş akışlarını etkileyebilmektedir. Satınalma işlemlerinin başlatılabilmesi için

KAYNAKLAR

4734 SK. (2002). *4734 Sayılı kamu ihale kanunu. Resmî Gazete, Tarihi: 22.01.2002 Sayısı: 24648 Kabul Tarihi: 04.01.2002*.

4735 SK. (2002). *4735 Sayılı kamu ihale sözleşmeleri kanunu. Resmî Gazete, Tarihi: 22.01.2002 Sayısı: 24648 Kabul Tarihi: 05.01.2002*.

5018 SK. (2003). *5018 Sayılı kamu malî yönetimi ve kontrol kanunu. Resmî Gazete, Tarihi: 24.12.2003 Sayısı: 25326 Kabul Tarihi: 10.12.2003*.

Adana İl Sağlık Müdürlüğü. (2021). *İhtiyaç talep formu örneği. 07.07.2023 tarihinde https://adanaism.saglik.gov.tr/TR-116133/ihtiyac-talep-formu-ornegi.html adresinden erişildi.* .

Ankara İl Sağlık Müdürlüğü. (2018). *İhtiyaç talep formu. 07.07.2023 tarihinde https://ankaraism.saglik.gov.tr/TR-113601/ihtiyac-talep-formu.html adresinden erişildi.* .

Devlet Malzeme Ofisi. (2023). *Sağlık market.. 25.08.2023 tarihinde https://www.dmo.gov.tr/sm adresinden erişildi.*

Kamu İhale Kurumu. (2002a). *Hizmet alımları muayene ve kabul yönetmeliği. Resmî Gazete, Tarihi: 19.12.2002 Sayısı: 24968*.

Kamu İhale Kurumu. (2002b). *Mal alımları denetim muayene ve kabul işlemlerine dair yönetmelik. Resmî Gazete, Tarihi: 19.12.2002 Sayısı: 24968.*

Kamu İhale Kurumu. (2009a). *Çerçeve anlaşma ihaleleri uygulama yönetmeliği. Resmî Gazete, Tarihi: 04.03.2009. Sayısı: 27159 Mükerrer*.

Kamu İhale Kurumu. (2009b). *Hizmet alımı ihaleleri uygulama yönetmeliği. Resmî Gazete, Tarihi: 04.03.2009 Sayısı: 27159 Mükerrer*.

Kamu İhale Kurumu. (2009c). *Kamu ihale genel tebliği.Resmî Gazete, Tarihli 22.8.2009, Sayı:27327*

Kamu İhale Kurumu. (2009d). *Mal alımı ihaleleri uygulama yönetmeliği. Resmî Gazete Tarihi: 04.03.2009 Sayısı: 27159 Mükerrer*.

Kamu İhale Kurumu. (2009e). *Yapım işleri ihaleleri uygulama yönetmeliği. Resmî Gazete Tarihi: 04.03.2009 Sayısı: 27159 Mükerrer*.

Kamu İhale Kurumu. (2011). *Elektronik ihale uygulama yönetmeliği. Resmî Gazete, Tarihi: 25.02.2011 Sayısı: 27857*.

Kamu İhale Kurumu. (2022). *03/10/2022 Tarihinden itibaren ihalelerin elektronik ihale (e-ihale) yöntemi ile yapılmasının zorunlu olması nedeniyle EKAP üzerinde yürütülecek işlemlerde dikkat edilecek hususlar. 31.08.2023 tarihinde https://www.ihale.gov.tr/Duyuru/514/03102022_tarihinden_itibaren_ihalelerin_elektronik_ihale_e-ihale_yontemi_ile_yapilmasinin_zorunlu_olmasi_nedeniyle_ekap_uzerinde_yurutulecek_islemlerde_dikkat_edilecek_hususlar.html adresinden erişildi.* .

Kamu İhale Kurumu. (2023a). *Doğrudan temin yöntemiyle yapılacak alımlara ilişkin tebliğ. Resmî Gazete, Tarihi: 11.07.2023 Sayısı:32245*.

Kamu İhale Kurumu. (2023b). *İhale ilan süreleri ve kuralları. 31.08.2023 tarihinde https://dosyalar.kik.gov.tr/yardim/dokumanlar/2023_Ihale_Ilan_Sureleri_ve_Kurallari.pdf adresinden erişildi.*

Kamu İhale Kurumu. (2023c). *Kamu ihale tebliği. Resmî Gazete, Tarihi:25.01.2023, Sayısı :32084*.

Maliye Bakanlığı. (2006a). *Merkezî yönetim harcama belgeleri yönetmeliği. Resmî Gazete Tarihi: 31.12.2005 Resmî Gazete Sayısı: 26040 (3. Mükerrer)*.

Maliye Bakanlığı. (2006b). *Ön Ödeme usul ve esasları hakkında yönetmelik. Resmî Gazete Tarihi: 21.1.2006 Sayısı: 26056.*

Monczka, R. M., Handfield, R. B., Giunipero, L. C., & Patterson, J. L. (2015). *Purchasing and Supply Chain Management*. Cengage Learning. https://books.google.com.tr/books?id=cAJoBwAAQBAJ

Münch, O. (2015). *First-Time-Right Procurement: Substitution of the Paradox Purchasing Savings through First-Time-Right Procurement (FTRP)*. Springer Fachmedien Wiesbaden. https://books.google.com.tr/books?id=euBsBgAAQBAJ

Ofisi., D. M. (2023a). *25.08.2023 tarihinde https://www.dmo.gov.tr/ adresinden erişildi.*

Ofisi., D. M. (2023b). *Sağlık market kullanıcı kılavuzu. 25.06.2023 tarihinde https://www.dmo.gov.tr/Files/IcerikDokumanlari/Belgeler/SM/SMKullaniciKlavuzu.pdf adresinden erişildi.*.

Sağlık Bakanlığı. (2010). *Genelge, 2010/37: İhtiyaç tespit komisyonları*.

Sağlık Bakanlığı. (2014). *Genel yazı, 29.05.2014 Tarih 5461.344 Sayılı mal alımlarında yaklaşık maliyet tespiti*

Sağlık Bakanlığı. (2018). *Genelge 2018/01: Kamu idarelerine bağlı sağlık kurum ve kuruluşlarının birbirlerinden yapacakları mal ve hizmet alımları.*

Sağlık Bakanlığı. (2022). *Genelge 2022/2 Tıbbi cihazlarla ilgili mal ve hizmet alımı işlemleri.*.

Sağlık Bakanlığı. (2023). *09.01.2023 Tarih ve 83913885-934.01.01 Sayılı, tıbbi cihazlarla ilgili mal ve hizmet alımı işlemleri ile ilgili limit artırımı.*

3. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE KALİTE SÜREÇ YÖNETİMİ

Nazan TORUN

GİRİŞ

Süreç yönetiminin benimsenmesi günümüz kurum ve kuruluşlarında yaygın hale gelmiştir (Hellstrom ve Eriksson, 2008). Kurum ve kuruluşlar sürekli değişen iş gereksinimleri, azalan ürün yaşam döngüsü, uluslararası rekabet, ürünlerin/hizmetlerin güvenliği ve kalitesi ile ilgili artan beklentiler, maliyet baskısı gibi nedenlerden dolayı süreçlerini iyileştirmek zorunda kalmaktadırlar (Neubauer, 2009). Süreç yönetimi, bir kurumun süreçlerini iyileştirme yoluyla kurumsal stratejilerin geliştirilmesine, ürün ve hizmet kalitesinin artmasına (Elzinga, Horak, Chung-Yee ve Bruner, 1995), pazarın sürekli değişen gereksinimlerine uyum sağlamasına, kurumun değer yaratan ve tamamlayıcı iş süreçlerine yoğunlaşmalarına katkı sağlayarak (Neubauer, 2009) kurumların rekabet avantajını sürdürmelerine yardımcı olan en iyi uygulama yönetim ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Hung, 2006). Birçok kurum ve kuruluş ürün/hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti ile ölçülebilen ve sürekli iyileştirme elde edilmesi nedeniyle süreç tabanlı bir yönetim sistemini uygulaması gerekmektedir (Balzarova, Bamber, McCambridge ve Sharp, 2004).

Sağlık kurumlarında sunulan hizmetler diğer kurumlarda sunulan hizmetlere göre hata kabul etmeyen, hayati öneme sahip olan hizmetlerdir. Bu nedenle birçok kurumda sunulan hizmetlere göre sağlık hizmetlerinin daha yüksek kalitede sunulması kaçınılmaz hale gelerek Toplam Kalite Yönetimi (TKY) temel ilkelerine göre yönetilmelidir. Kurumun müşterilerin kalite beklentilerini karşılayıp karşılamadığını değerlendirmek için sunulan hizmetlerin kalite düzeyine ilişkin göstergelere ihtiyaç bulunmaktadır (Derin ve Demirel, 2013).

Süreçlerde veya üretimde sürekli iyileştirme, sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere birçok kurumda benimsenen bir stratejidir. Problem tanımlama, veri toplama, neden analizi, iyileştirmelerin planlanması ve uygulanması,

Türkiye'de Sağlık Sisteminde 2003 yılında SDP ile önemli dönüşüm ve değişimler yaşanmıştır. Bunlarda bir tanesi ise "nitelikli ve etkili sağlık hizmeti için kalite ve akreditasyon" bileşeni kapsamında yapılan kalite ve akreditasyon çalışmalarıdır. Kalite çalışmalarından bir tanesi ulusal kalite sistemi oluşturmak amacı ile SKS'dir. Diğer bir tanesi ise sağlık kurum ve kuruluşlarında kalite yönetim süreci oluşturmak amacı ile oluşturulan SAS' tır. Bu bölümde Türkiye'de sağlık kurum ve kuruluşlarında yaygın olarak kullanılan kalite süreçlerinden ile sağlık kurumlarda süreçlerini iyileştirmek için kalite iyileştirme araçları, kullanım alanları ve yararlarından bahsedilmiştir.

KAYNAKLAR

Antony, J. (2007). Six Sigma: A strategy for supporting innovation in pursuit of business excellence. *International Journal of Technology Management*, 37, 8–12.

Avruscio, G., Ragazzo, S., Ceccato, D., Adamo, A., Napoli, C., Cacco, L., ... ve Tussardi, I. T. (2022). Implementation of a quality management system according to ISO 9001: 2015 standards in an Angiology Unit: an Italian experience. Annali di Igiene, *Medicina Preventiva e di Comunita*, 34.

Bakar, F. A. A., Subari, K., ve Daril, M. A. M. (2015). Critical success factors of Lean Six Sigma deployment: a current review. *International Journal of Lean Six Sigma*, 6, 339-348.

Balzarova, M. A., Bamber, C. J., McCambridge, S. ve Sharp, J.M. (2004). Key success factors in implementation of process-based management – a UK housing association experience. *Business Process Management Journal*, 10, 387-99.

Bamford, D. R. ve Greatbanks, R. W. (2005). The use of quality management tools and techniques: a study of application in everyday situations. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 22, 376-92.

Benner, M.J. ve Veloso, F.M. (2008). ISO 9000 practices and financial performance: A technology coherence perspective. *Journal of Operations Management*, 26, 611-29.

Bisgaard, S. ve Freiesleben, J.(2000). Economics of six sigma programs. *Qual. Eng*,13, 325–331.

Calvo-Mora, A., Picón, A., Ruiz, C., ve Cauzo, L. (2013). The relationships between soft-hard TQM factors and key business results. *International Journal of Operations & Production Management*, 34, 115-143.

Carmignani, G. (2008). Process-based management: a structured approach to provide the best answers to the ISO 9001 requirements. *Business Process Management Journal*, 14, 803-12.

Cookson, D., Read, C., Mukherjee, P., ve Cooke, M. (2011). Improving the quality of emergency department care by removing waste using Lean Value Stream mapping. *International Journal of Clinical Leadership*, 17.

Dahlgaard-Park, S.M. (2008). Reviewing the European excellence model from a management control view. *The TQM Journal*, 20, 98-119.

Daudelin, D. H., Selker, H. P., ve Leslie, L. K. (2015). Applying process improvement methods to clinical and translational research: conceptual framework and case examples. *Clinical and translational science*, 8, 779-786.

de Barros, L. B., Caldas, L. P., Bohomol, E., Sarantopoulos, A., Minatogawa, V., & Gasparino, R. C. (2022). Evaluation of waste related to the admission process of low-complexity patients in

emergency services, in light of the lean healthcare philosophy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19, 7044.

Demirel, E. T., ve Derin, N. (2013). Sağlık hizmetlerinde kalitenin göstergesi olan hasta memnuniyetine yönelik ölçek geliştirme çalışması. *International Journal of Social Science*, 6, 1111-1130.

Elzinga, D. J., Horak, T., Chung-Yee, L. ve Bruner, C. (1995). Business process management: survey and methodology. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 24, 119-28.

European Foundation for Quality Management (2003). *EFQM Excellence Model*. Public and voluntary Sector. Brussels.

European Foundation for Quality Management. (2006). *Excellence Model (2006) Self-Assessment Manual*. 17 Temmuz tarihinde www.efqm.org/ adresinden erişildi.

Fening, F.A., Pesakovic, G. ve Amaria, P. (2008). Relationship between quality management practices and the performance of small and medium size enterprises (SMEs) in Ghana. *International Journal of Quality & Reliability Managemen*t, 25, 694-708.

Fillingham, D. (2007). Can lean save lives?. *Leadership in Health Services*, 20, 231-241.

Fotopoulos, C. and Psomas, E. (2009). The use of quality management tools and techniques in ISO 9001:2000 certified companies: the Greek case. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 58, 564-80.

Gene-Badia, J., Jodar-Sola, G., Peguero-Rodriguez, E., Contel-Segura, J. C. ve Moliner-Molins, C. (2001). The EFQM excellence model is useful for primary health care teams. *Fam Pract.* 2001, 18, 07–9.

George, M. L., Rowlands, D., Price, M., Maxey, J. (2005). *The Lean Six Sigma Pocket Toolbook*. McGraw-Hill: New York, NY, USA.

Gocke, P., Debatin, J. F., ve Dürselen, L. F. J. (2002). Prozess management und controlling in der diagnostischen radiologie im krankenhaus. *Der Radiologe*, 42, 332-343.

Gulledge, T.R. Jr ve Sommer, R.A. (2002). Business process management: public sector implications. *Business Process Management Journal*, 8, 364-76.

Günal, M. M., ve Pidd, M. (2010). Discrete event simulation for performance modelling in health care: A review of the literature. *Journal of Simulation*, 4, 42-51.

Hellstrom, A. ve Eriksson, H. (2008). Are you viewing, mapping or managing your processes?. *The TQM Journal*, 20, 166-74.

Hoang, D.T. ve Igel, B. (2006). The impact of total quality management on innovation: findings from a developing country. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 23, 1092-117.

Hoefsmit, P. C., Schretlen, S., Burchell, G., van den Heuvel, J., Bonjer, J., Dahele, M., ve Zandbergen, R. (2022). Can quality improvement methodologies derived from manufacturing industry improve care in cardiac surgery? A systematic review. Journal of Clinical Medicine, 11, 5350.

Holden, R.J. (2011). Lean thinking in emergency departments: A critical review. Annals of Emergency Medicine, 57, 265–278.

Hung, R. Y. (2006). Business process management as competitive advantage: a review and empirical study. *Total Quality Management&Business Excellence*, 17, 21-40.

Hynes, J. P., Murray, A. S., Murray, O. M., Eustace, S. K., Gilchrist, S., Dolan, A., & Lawler, L. P. (2019). Use of Lean Six Sigma methodology shows reduction of inpatient waiting time for peripherally inserted central catheter placement. *Clinical Radiology*, 74, 733-e5.

ISO 9001 (2000), Quality Management Systems – Requirements, Hellenic Body for Standardization (ELOT), Athens.

ISO 9001 (2008), Quality Management Systems – Requirements, Hellenic Body for Standardization (ELOT), Athens.

Jennings, K., ve Westfall, F. (1994). A survey-based benchmarking approach for health care using the Baldrige Quality Criteria. *The joint Commission Journal on Quality Improvement*, 20, 500–509.

Kalpic, B. ve Bernus, P. (2006). Business process modeling through the knowledge management perspective. *Journal of Knowledge Management*, 10, 40-56.

Kohlbacher, M. (2010). The effects of process orientation: a literature review. *Business Process Management Journal*, 16, 135-52.

Kumar, V., Choisne, F., Grosbois, D. ve Kumar, U. (2009). Impact of TQM on company's Performance. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 26, 23-37.

Lam, K. C., Wang, D. ve Lam, M. C. K. (2008). The TQM journey of Hong Kong building contractors: from a self-assessment perspective. *The TQM Journal*, 20, 556-69

Langabeer, J. R., DelliFraine, J. L., Heineke, J., & Abbass, I. (2009). Implementation of Lean and Six Sigma quality initiatives in hospitals: A goal theoretic perspective. *Operations Management Research,* 2, 13-27.

Lee, R. G. ve Dale, B. G. (1998). Business process management: a review and evaluation. *Business Process Management Journa*l, 4, 214-25.

Mazzocato, P., Savage, C., Brommels, M., Aronsson, H., ve Thor, J. (2010). Lean thinking in healthcare: a realist review of the literature*. BMJ Quality & Safety*, 19, 376-382.

Mele, C. ve Colurcio, M. (2006). The evolving path of TQM: towards business excellence and stakeholder value. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 23, 464-89.

Migita, R., Yoshida, H., Rutman, L., ve Woodward, G. A. (2018). Quality improvement methodologies: principles and applications in the pediatric emergency department. *Pediatric Clinics*, 65, 1283-1296.

Moon, J. Y., Lee, S. C., ve Seo, Y. H. (2006). Developing measurement tools for korea national quality award efficiency. *Korea Journal of Quality Management*, 34, 22–32.

Motwani, J. (2001). Critical factors and performance measures of TQM. *The TQM Magazine*, 13, 292-300.

National Institutes of Health. One nation in support of biomedical research? 15 Temmuz 2023 tarihinde http://nexus.od.nih.gov/all/2013/09/24/one-nation-in-support-of-biomedical-research/ adresinden erişildi.

Nelson, E. C., Batalden, P. B., Huber, T. P., Mohr, J. J., Godfrey, M. M., Headrick, L. A., ve Wasson, J. H. (2002). Microsystems in health care: Part 1. Learning from high-performing front-line clinical units. *The Joint Commission Journal on Quality Improvement*, 28(9), 472-493.

Neubauer, T. (2009). An empirical study about the status of business process management. *Business Process Management Journal*, 15, 166-83.

Niemeijer, G. C., Trip, A., de Jong, L. J., Wendt, K. W., ve Does, R. J. (2012). Impact of 5 years of lean six sigma in a University Medical Center. *Quality Management in Healthcare*, 21, 262-268.

O'Hora, L., Stanley, J., Fox, L., ve Murphy, K. (2015). An investigation of the effectiveness of lean six sigma strategies in reducing computed tomography order to report time. *Radiogr. Irel*, 18, 13-17.

O'Mahony, L., McCarthy, K., O'Donoghue, J., Teeling, S. P., Ward, M., ve McNamara, M. (2021). Using lean six sigma to redesign the supply chain to the operating room department of a

private hospital to reduce associated costs and release nursing time to care. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 11011.

Ortíz-Barrios, M. A., ve Alfaro-Saíz, J. J. (2020). Methodological approaches to support process improvement in emergency departments: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 17, 2664.

Paim, R., Caulliraux, H.M. ve Cardoso, R. (2008). Process management tasks: a conceptual and practical view. *Business Process Management Journal*, 14, 694-723.

Palmberg, K. (2009). Exploring process management: are there any widespread models and definitions? *The TQM Journal*, 21, 203-15.

Paul, S. A., Reddy, M. C., ve DeFlitch, C. J. (2010). A systematic review of simulation studies investigating emergency department overcrowding. *Simulation*, 86, 559-571.

Psomas, E. L., Fotopoulos, C. V., ve Kafetzopoulos, D. P. (2011). Core process management practices, quality tools and quality improvement in ISO 9001 certified manufacturing companies. *Business Process Management Journal*, 17, 437-460.

Saghafian, S., Austin, G., ve Traub, S. J. (2015). Operations research/management contributions to emergency department patient flow optimization: Review and research prospects. *IIE Transactions on Healthcare Systems Engineering*, 5, 101-123.

Sağlık Bakanlığı (2015). Sağlıkta Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik. 20 Temmuz 2023 tarihinde https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-12545/saglikta-kalitenin-gelistirilmesi-ve-degerlendirilmesine-dair-yonetmelik.html adresinden erişildi.

Sağlık Bakanlığı a. Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi, 20 Temmuz 2023 tarihinde https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/ adresinden erişildi.

Sağlık Bakanlığı b. Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü, 20 Temmuz 2023 tarihinde https://TÜSKA.tuseb.gov.tr/yayinlar/sunumlar adresinden erişildi.

Salaheldin, S. I. (2009). Critical success factors for TQM implementation and their impact on performance of SMEs. I*nternational Journal of Productivity and Performance Management*, 58, 215-37.

Sharma, M. ve Kodali, R. (2008). TQM implementation elements for manufacturing Excellence. *The TQM Journal*, 20, 599-621.

Shortell, S. M., O'Brien, J. L., Carman, J. M., Foster, R. W., Hughes, E. F., Boerstler, H., & O'Connor, E. J. (1995). Assessing the impact of continuous quality improvement/total quality management: concept versus implementation. *Health Services Research*, 30, 377.

Sit, W.Y., Ooi, K.B., Lin, B., ve Chong, A.Y.L. (2009). TQM and customer satisfaction in Malaysia's service sector. *Industrial Management & Data Systems*, 109, 957-975.

Skrinjar, R., Bosilj-Vuksic, V. ve Indihar-Stemberger, M. (2008). The impact of business process orientation on financial and non-financial performance. Business Process Management Journal,14, 738-54.

Smith, L., ve Ulmer, J. M. (2019). An Analytical Review of the Malcolm Baldrige National Quality Award. *Science and Technology Publishing*, 3, 123-127.

Stahr H, Bulman B, Stead M. (2000). *The Excellence Model in the Health Sector: Sharing Good Practice*. United Kingdom: Kingsham Press.

Su, Q., Li, Z., Zhang, S.X., Liu, Y.Y. and Dang, J.X. (2008). The impacts of quality management practices on business performance: an empirical investigation from China. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 25, 809-23.

Sunder, M. V. (2013). Synergies of lean six sigma. *IUP Journal of Operations Management,* 12, 21.

Sunyog, M. (2004). Lean Management and Six-Sigma yield big gains in hospital's immediate response laboratory. Quality improvement techniques save more than $400,000. *Clinical Leadership & Management Review: The Journal of CLMA*, 18, 255-258.

Talib, F., Rahman, Z., ve Qureshi, M. (2013). An empirical investigation of relationship between total quality management practices and quality performance in Indian service companies. *International Journal of Quality ve Reliability Management*, 30, 280-318.

Taner, M.T. Sezen, B. Antony, J. (2007). An overview of six sigma applications in the healthcare industry. *International Journal Of Health Care Quality Assurance İncorporating Leadership İn Health Services*, 20, 329–340.

Tufts Center for the Study of Drug Development. Cost to develop and win marketing approval for a new drug is $2.6 billion. 17 Temmuz 2023 tarihinde http://csdd.tufts.edu /news/complete_story/pr_tufts_csdd_2014_cost_study adresinden erişildi.

van Harten, W. H., Casparie, T. F., Fisscher, O.A. (2002). The evaluation of the introduction of a quality management system: a process-oriented case study in a large rehabilitation hospital. *Health Policy*, 60, 17–37.

Vanbrabant, L., Braekers, K., Ramaekers, K., ve Van Nieuwenhuyse, I. (2019). Simulation of emergency department operations: A comprehensive review of KPIs and operational improvements. *Computers & Industrial Engineering*, 131, 356-381.

Wannemuehler, T. J., Elghouche, A. N., Kokoska, M. S., Deig, C. R., ve Matt, B. H. (2015). Impact of L ean on surgical instrument reduction: less is more. The Laryngoscope, 125, 2810-2815.

Wilson, D. D. ve Collier, D. A. (2000). An empirical investigation of the Malcolm Baldrige National Quality Award causal model. *Decision sciences*, 31, 361-383.

Zairi, M. (1997). Business process management: a boundaryless approach to modern Competitiveness. *Business Process Management Journal*, 3, 64-80.

Zimmermann, G. D. S., Siqueira, L. D., ve Bohomol, E. (2020). Aplicação da metodologia Lean Seis Sigma nos cenários de assistência à saúde: revisão integrativa. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 73.

Zimmermann, G. D. S., ve Bohomol, E. (2023). Lean Six Sigma methodology to improve the discharge process in a Brazilian intensive care unit. Revista Brasileira de Enfermagem, 76, e20220538.

4. BÖLÜM
SAĞLIK HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET SÜREÇ YÖNETİMİ

Seda AYDAN

GİRİŞ

Sağlık hizmetleri, temel ihtiyaç olan sağlıklı yaşamın sağlanması, sürdürülmesi ve korunmasında büyük öneme sahiptir. Bu nedenle, verilen hizmet kalitesinin sürekli değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Sağlık kurumları süreçlerini iyileştirme ve sunulan hizmetlerin kalitesi ve verimliliğini kanıtlama konusunda artan bir baskıyla karşı karşıyadır (Hellström vd., 2009).

Sağlık yöneticileri, sağlık hizmetlerinin kalitesini ve performansını iyileştirmek için çeşitli stratejiler denemektedirler. Sağlık hizmetlerinde performans iyileştirmesi için süreç yönetimi giderek yaygınlaşmıştır (Hellström vd., 2009). Günümüzde, sağlık yöneticilerinin kararları ve eylemleri, hizmet kalitesini iyileştirmeye ve sağlık hizmetinin nasıl sunulduğunu ifade eden süreç kalitesine odaklanmaktadır. Sağlık hizmetinin kalitesini ve performansını iyileştirmek için kullanılan temel araçlardan biri, sağlık hizmetlerinden memnuniyeti ölçmektir. Etkili hizmet iyileştirme, müşteri şikayetlerini ve memnuniyetsizliğini çözmeye odaklı bir strateji geliştirmeyi içeren süreç kalitesinin bir yönünü oluşturmaktadır (Marley vd., 2004).

Sağlık kurumlarında süreç kalitesinin sürekli olarak iyileştirilmesi, genel sağlık hizmeti kalitesini iyileştirmek için önemli bir faktördür. Hastaların beklentilerini, tercihlerini ve değerlerini dikkate almak ise, sağlık hizmeti sürecinin kalitesinde temel bir unsurdur (Marley vd., 2004). Sağlık hizmetlerinde, bakım kalitesine ve sonuç ölçümüne verilen önem arttıkça, hastaların aldıkları bakıma dair algıları da giderek daha fazla önem kazanmıştır. Sağlık hizmetlerinden memnuniyet, bakım kalitesinin önemli bir bileşeni ve ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Günümüzde hasta memnuniyeti kalite güvencesinin odak noktası ve bakımın beklenen ve istenen bir sonucudur (Ford vd., 1997). Bu nedenle, sağlık yönetiminde süreç yönetimi

faktördür (Ford vd., 1997). Yüksek bir hasta memnuniyeti düzeyi elde edebilmek için yöneticilerin sağlık hizmetlerinden memnuniyet sürecini doğru şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Bu sürecin yönetimi hem kurumsal hem de ulusal düzeyde önem arz etmektedir.

Etkili bir memnuniyet süreç yönetimi için öncelikle memnuniyet sürecinin adımları belirlenmelidir. Yaygın olarak kabul edilen bir memnuniyet oluşturma süreci modeline göre, öncelikle sağlık hizmeti kullanıcılarının tanınması, daha sonra kullanıcıların ihtiyaç ve beklentilerinin belirlenmesi, müşteri algılarının ölçümü ve buna yönelik bir hareket planının geliştirilmesi gerekmektedir (Kılıç, 1998). İlk adım olarak sağlık hizmeti kullanıcılarının tanınması, nasıl bir nüfusa hizmet verildiğinin bilinmesi açısından önemlidir. Böylece, memnuniyet oluşturma sürecinin ikinci adımı olan kullanıcıların ihtiyaç ve beklentilerinin belirlenmesi de daha kolay olacaktır. Müşteri ihtiyaç ve beklentilerinin belirlenmesi ise, müşterilerin beklentileri doğrultusunda hareket ederek örgütün ya da sağlık sisteminin başarılı olmasını sağlayacaktır. Müşteri algısının ölçümü ise, müşterilerin beklentileri ile algısı arasındaki farkın, yani hizmet kalitesinin düzeyi hakkında fikir sağlayacaktır. Son adımda ise, müşteri beklentilerini karşılamada eksik olduğunu fark eden örgütler ya da sağlık politika yapıcıları, müşteri beklentileri doğrultusunda gerekli iyileştirmeleri yaparak daha yüksek memnuniyet düzeyleri sağlayabileceklerdir. Bu sürecin her bir adımına PUKÖ döngüsünü yerleştirmek kalite iyileştirmede etkili olabilir. Ayrıca, değişen çevre, değişen davranış ve alışkanlıklar ve bunun sonucu olarak değişen müşteri istek ve beklentileri nedeniyle, süreçteki her adım belirli aralıklarla yinelenerek sistematik hale getirilmelidir.

Sağlık hizmeti sunumunda hastayı odak noktası olarak görmek ve onların istek ve beklentileri doğrultusunda hareket etmek sağlık kurumlarının sürekliliğini sağlayabilmeleri ve başarılarını artırmada temeldir. Bunu sağlamak için etkili bir memnuniyet süreç yönetimi gereklidir.

KAYNAKLAR

Aggarwal, A., Aeran, H., Rathee, M. (2019). Quality management in healthcare: The pivotal desideratum. *Journal of Oral Biology and Craniofacial Research, 9*,180-182.

Al-Abri, R. ve Al-Balushi, A. (2014). Patient satisfaction survey as a tool towards quality improvement. *Oman Medical Journal, 29*, 3-7.

Apaydın, F. (2020). *Müşteri şikayet yönetimi*. Ankara: Nobel akademik Yayıncılık.

Balanko-Dickson, G. (2007). *Tipsand trapswhen writing an effective business plan*. New York: McGraw-Hill.

Balasubramanian, M. (2016). Total quality management [TQM] in the healthcare industry – challenges, barriers and implementation developing a framework for TQM implementation in a healthcare setup. *Science Journal of Public Health, 4*, 271-278.

Banda, S., Nkungula, N., Chiumia, I. K., Rylance, J. ve Limbani, F. (2023). Tools for measuring client experiences and satisfaction with healthcare in lowand middle-income countries: a systematic review of measurement properties. *BMC Health Services Research, 23*, 133.

Batbaatar, E., Dorjdagva, J., Luvsannyam, A., Savino, M. M., Amenta, P. (2017). Determinants of patient satisfaction: a systematic review. *Perspectives in Public Health, 137,* 89-101.

Çakır, D. (2015). *Sağlık hizmetleri pazarlamasında hasta memnuniyeti: bir uygulama*. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Dalgıç, A. (2013). *Hizmet sektöründe hizmet kalitesinin ölçümü ve hizmet kalitesini etkileyen faktörler Antalya'da hizmet kalitesi ölçümüne yönelik bir uygulama*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek lisans tezi.

Dean, A. M. (1999). The applicability of SERVQUAL in different health care environments. *Health Marketing Quarterly, 16,* 1-21.

Devebakan, N. (2005). *Sağlık işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi ve ölçümü*. https://www.aybu.edu.tr/GetFile?id=56228631-eed4-4727-a192-315bdae408e3.pdf

Donabedian, A. (1966). Evaluating the quality of medical care. *The Milbank Quarterly, 44*, 166-203.

Erkan, I., ve Ünal, M. (2022). Total quality management practices in health services. Research Journal of Business and Management, 9, 197-205.

Ferreira, D. C., Vieira, I., Pedro, M. I., Caldas, P. ve Varela, M. (2023). Patient satisfaction with healthcare services and the techniques used for its assessment: a systematic literatüre review and a bibliometric analysis. *Healthcare, 11*, 639.

Ford, R. C., Bach, S. A. ve Fottler, M. D. (1997). Methods of measuring patient satisfaction in health care organizations, *Health Care Management Review, 22*, 74-89.

Gavurova, B., Kovac, V. ve Khouri, S. (2020). Purpose of patient satisfaction for efficient management of healthcare provision. *Polish Journal of Management Studies, 22*, 134-146.

Grönroos, C. (1984). A service quality model and its marketing implications. *European Journal of Marketing, 18*, 36-44.

Gülcan, C. (2021). Nitel bir veri toplama aracı: odak (focus) grup tekniğinin uygulanışı ve geçerliliği üzerine bir çalışma.

Hejazi, M. ve Althaqafi, T. (2020). Patient satisfaction and operations management: a service dominant logic approach. *European Journal of Logistics, Purchasing and Supply Chain Management, 3*, 39-49.

Hellström, A., Lifvergren, S. ve Quist, J. (2009). *Applying process management in healthcare*

investigating implementation difficulties. 16th International Annual EurOMA Conference

Jenkinson, C., Coulter, A., Bruster, S., Richards, N., Chandola, T. (2002). Patients' experiences and satisfaction with health care: results of a questionnaire study of specific aspects of care. *Qual Saf Health Care, 11*, 335–339.

Kılıç, S. (1998). *Hizmet pazarlamasında müşteri memnuniyeti*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek lisans tezi.

Kitzinger J. (1994). The methodology of focus groups: the importance of interactions between research participants. *Sociol Health Illness, 16*, 103-21.

Lebcir, R. M. ve Sideras, J. D. (2021). The importance of learning and knowledge sharing to support implementation of total quality management in healthcare. *British Journal of Healthcare Management, 27*, 1-10.

Leeuw, E. D., Hox, J. J., Dillman, D. A. (2008). *International handbook of survey methodology*. Psychology Press Taylor & Francis Group/Lawrence Erlbaum Associates.

Mainoo, G. O., Addo, B., Boadi, A. G. (2014). TQM health practices and client satisfactıon in a selected health facility in Ghana. *International Journal of Management, 5*, 47-56.

Marley, K. A., Collier, D. A. ve Goldstein, S. M. (2004). The role of clinical and process quality in achieving patient satisfaction in hospitals. *Decision Sciences, 35*, 349-369.

Naidu, A. (2009). Factors affecting patient satisfaction and healthcare quality. *International Journal of Health Care Quality Assurance, 22*, 366-381.

Nilakantam, S. R., Madhu, B., Prasad, M. C., Dayananda, M., Basavanagowdappa, H., Bahuguna, J. ve Rao, J. N. (2021). Quality improvement project to assess patient satisfaction towards outpatient services of a tertiary care teaching hospital, South India-A cross-sectional study. *Annals of African medicine, 20*, 198–205.

Ofili, O. U. (2014). Patient satisfaction in healthcare delivery – a review of current approaches and methods. *European Scientific Journal, 10*, 25-39.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing, 49*, 41-50.

Prakash, B. (2010). Patient satisfaction. *Journal of Cutaneous and Aesthetic Surgery, 3*, 151-155.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2019a). *Sağlıkta kalite standartları anket uygulama rehberi*. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Verimlilik, Kalite ve Akreditasyon Dairesi Başkanlığı.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2019b). *Sağlıkta kalite standartları (SKS)-anket uygulama rehberi yayımlandı*. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR,54210/saglikta-kalite-standartlari-sks-anket-uygulama-rehberi-yayimlandi.html

Schwarz, N., Groves, R. M., Schuman, R. (2007). *Survey methods*. (Ed. Daniel Todd Gilbert, Susan T. Fiske) The Handbook of Social Psychology içinde. Oxford University Press.

Tengilimoğlu, D. (2013). *Sağlık kurumlarında müşteri memnuniyeti*. Sağlık kurumlarında kalite yönetimi (Ed. Sıdıka Kaya) içinde. Eskişehir: Eskişehir Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Tucker, J. L. ve Adams, S. R. (2001). Incorporating patients' assessments of satisfaction and quality: an integrative model of patients' evaluations of their care. *Managing Service Quality, 11,* 272-286.

Wong, L. P. (2008). Focus group discussion: a tool for health and medical research. *Singapore Medical Journal, 49*, 256.

Xesfingi, S. ve Vozikis, A. (2016). Patient satisfaction with the healthcare system: Assessing the impact of socioeconomic and healthcare provision factors. *BMC Health Services Research, 16*, 94.

Yumuşak, N. U. (2006). *Hizmet kalitesinin ölçümü ve hizmet kalitesini etkileyen faktörler: uşak ticaret ve sanayi odası uygulaması*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

5. BÖLÜM
SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİJİTALLEŞME SÜREÇ YÖNETİMİ

Yusuf Yalçın İLERİ

GİRİŞ

Bilişim Sistemleri (BS), örgütün stratejik, taktik ve teknik seviyelerde işletim planlarında belirlenen noktaya ulaşmak için bir araya getirilen ve uyum içerisinde işleyen teknolojik kaynaklarının bütünüdür. BS, yöneticinin karar almasına yardımcı olan bilginin elde edilmesi için verilerin bilgi işlem yardımıyla faydalı ve anlamlı şekle sokularak, belirsizliğin ortadan kaldırıldığı kararın belirlilik ortamında verilmesine ve kararın başarısına yardımcı olan bir değerdir. Bilgi işlem sürecinin çıktısı olan bilgi günümüz gelişmiş ekonomilerinde stratejik bir rekabet unsurudur, yönetim eyleminin temelini oluşturan karar verme sürecini desteklemektedir. Kararın desteklenmesi yönetim eyleminin başarısını önemli ölçüde etkileyecektir. Bilişim sistemleri kurumlara; verimlilik, israfın azaltılması, yalın üretim, yalın yönetim boyutlarında önemli katkılar sağlamaktadır (Ersöz ve İleri, 2022).

BS, örgütlerin hiyerarşik yapılarını düzleştirip katman sayısını azaltır. Örgüt kültürünü ve iş yapma tarzını önemli ölçüde etkiler ve kurum politikalarını yönlendirir. Yöneticilerin liderlik anlayışına, çalışanların yeterlilik seviyesine, müşterilerin kalite beklenti ve algısına olumlu yönde etki yapar. Örgütlerin çevresi ve müşteri beklentileri genellikle örgütten daha hızlı değişir. Değişime ayak uydurabilmenin yolu dijitalleşme sürecinde öğrenen örgüt yapısını desteklemekten geçmektedir (İleri, 2018).

Her iş sürecinin elektronik ortama taşındığı günümüzde bireyler ve kurumlar daha hızlı ve daha güçlü cihazlara erişmek için (işleri devam ettirebilmek için biraz da mecburen) BS yatırımlarına devam etmektedir. Üretilen küresel veri istatistiklerine göre; küresel çapta üretilen ve depolanan veri miktarında patlama olmuş ve üretilen veri miktarı 2020 yılında 2009 yılındakinin neredeyse 50 katına çıkmıştır (IDC, 2021). Bu kadar çok veri üretimi, büyük veri (bigdata) konseptini ortaya çıkarmış ve işletmelerin özellikle de sağlık

KAYNAKLAR

Ancker, J. S., Kern, L. M., Edwards, A., Nosal, S., Stein, D. M., Hauser, D., Kaushal, R. ve Investigators HITEC. (2015). Associations between healthcare quality and use of electronic health record functions in ambulatory care. *Journal of the American Medical Informatics Association, 22*(4), 864–871.

Aue, G., Biesdorf, S. ve Henke, N. (2016). E-health 2.0: how health systems can gain a leadership role in digital health. Res. Action 2016, 1, 1–5.

Baek, W., Kim, D., Bashir, F. ve Pyun, J. (2013). Real life applicable fall detection system based on wireless body area network. 2013 IEEE 10th Consumer Communications and Networking Conference (CCNC), LasVegas, NV: IEEE.

Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., Venkatraman, N. V. (2013). Digital business strategy: toward a next generation of insights. *MIS Quarterly, 37*(2), 471–482.

Bloom, J. (2023, Temmuz 25). Teknoloji neden bizi daha verimli kılmıyor? 16 Ağustos 2023 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/articles/cx7y9eqg13yo adresinden erişildi.

Bokolo, A. J. (2020). Use of telemedicine and virtual care for remote treatment in response to covid-19 pandemic. *Journal Of Medical Systems, 44,* 131-139.

Choong, Y. Y. C., Tan, H. W., Patel, D. C., Choong, W. T. N., Chen, C. H., Low, H. Y., Chua, C. K. (2020). The global rise of 3d printing during the covıd-19 pandemic. *Nature Reviews Materials, 5,* 637-638.

Erl, T., Puttini, R., Mahmood, Z. (2013). *Cloud computing: concepts, technology & architecture.* Pearson Education, 2013.

Ersöz, S. ve İleri, Y. Y. (2022). Yeşil bilişim ve yeşil teknoloji. A. Erbaşı (Ed.), Tüm yönleriyle yeşil işletme içinde (ss. 1-20). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D. ve Welch, M. (2014). Embracing digital technology: a new strategic imperative. *MITSloan Management Review, 55*(2), 3-12.

Helfat, C. E., Finkelstein, S., Mitchell, W., Peteraf, M., Singh, H., Teece, D., Winter, S. G. (2007). Dynamic capabilities: understanding strategic change in organizations. Blackwell Publishing.

Hess, T., Matt, C., Benlian, A., Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive, 15*(2), Article 6.

IDC, https://www.idc.com/ (Erişim Tarihi: 23.9.2021)

Ileri, Y. Y. ve Hacibeyoglu, M., (2018). Advancing comIDCpetitive position in healthcare: a hybrid metaheuristic nutrition decision support system. *International Journal of Machine Learning and Cybernetics, 10,* 1385–1398.

İleri, Y. Y. (2018). *Sağlık yönetim bilişim sistemleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.

İleri, Y.Y. ve Arık, O. (2018). Investigation of Resistance, Perception and Attitudes of Employees Against Change in Information Systems Using Change Management Approach: A Study in a University Hospital. *Journal of Information & Knowledge Management*, 17(4), 1850038.

İleri, Y. Y. ve Kara, B. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde kullanılan güncel sağlık bilişim uygulamaları ve yenilikçi teknolojiler: insanlığa katkıları ve temel kaygılar. *Sağlık ve Toplum, 32*(1), 33-52.

Javaid, M., Haleem, A., Vaishya, R., Bahl, S., Suman, R. ve Vaish, A. (2020). Industry 4.0 technologies and their applications in fighting covid-19 pandemic. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews, 14*(4), 419-422.

Jin, Z. ve Chen, Y. (2015). Telemedicine in the cloud era: prospects and challenges. *IEEE Pervasive Computing, 14*(1), 54-61.

Laudon, J. P. ve Laudon K. C. (2016). *Essentials of management ınformation systems.* New York: Pearson Education.

Liu, D., Chen, S. ve Chou, T. (2011). Resource fit in digital transformation: Lessons learned from the CBC Bank global e-banking project. *Management Decision, 49*(10), 1728–1742.

Nambisan, S. (2017). Digital entrepreneurship: toward a digital technology perspective of entrepreneurship. *Enterpreneurship Theory and Practice, 41*(6), 1029–1055.

Pepin, J. L., Bruno, R. M., Yang, R., Vercamer, V., Jouhaud, P., Escourrou, P. ve Boutouyrie, P. (2020). Wearable activity trackers for monitoring adherence to home confinement during the covid-19 pandemic worldwide: data aggregation and analysis. *Journal Of Medical Internet Research, 22*(6), e19787.

Rogers, D. L. (2016). *The digital transformation playbook: rethink your business for the digital age*. New York: Columbia University Press.

Rogers, E. M. (1995). Lessons for guidelines from the diffusion of innovations. The *Joint Commission journal on quality improvement,* 21(7), 324-328.

Shokri, T. ve Lighthall, J. G. (2020). Telemedicine in the era of the covid-19 pandemic: implications in facial plastic surgery. *Facial Plastic Surgery & Aesthetic Medicine, 22*(3), 155-156.

Singh, R. P., Javaid, M., Haleem, A. ve Suman, R. (2020). Internet of things (iot) applications to fight against covid-19 pandemic. (2020). Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews, 14(4), 521-524.

Teece, D. J. (2007). Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. *Strategic Management Journal, 28*(13), 1319–1350.

Tilson, D., Lyytinen, K. ve Sørensen, C. (2010). Research commentary—digital infrastructures: the missing IS research agenda. *Information System Research, 21*(4), 748–759.

Visconti, R. M. ve Morea, D. (2020). Healthcare digitalization and pay-for-performance incentives in smart hospital project financing. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(7), 2318.

Warner, K. S. R. ve Wäger, M. (2019). Building dynamic capabilities for digital transformation: An ongoing process of strategic renewal. Long range planning, 52(3), 326-349.

Whitelaw, S., Mamas, M. A., Topol, E. ve Van Spall, H. G. C. (2020). Applications of digital technology in covid-19 pandemic planning and response. *The Lancet Digital Health, 14*(4), 521-524.

Xu, L. D., He, W., Li, S. (2014). Internet of things in industries: a survey. *IEEE Transactions on Industrial Informatics, 10*(4), 2233-2243.

Yoo, Y., Henfridsson, O. ve Lyytinen, K. (2010). Research commentary—the new organizing logic of digital innovation: an agenda for information systems research. *Information System Research, 21*(4), 724–735.

Zhou, X., Snoswell, C. L., Harding, L. E., Bambling, M., Edirippulige, S., Bai, X. ve Smith, A. C. (2020). The role of telehealth in reducing the mental health burden from covid-19. *Telemedicine and e-Health, 26*(4), 377-379.

6. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE PLANLAMA SÜREÇ YÖNETİMİ

Mustafa NAL - Ekrem SEVİM

GİRİŞ

Planlama, yönetim sürecinin ilk aşaması ve ayrılmaz bir parçasıdır. Yönetim sürecinde planlama yapmanın amacı, kaynakları daha etkin ve verimli kullanarak başarı olasılığını arttırmaktır. Planlama aşamasında alınan kararlara göre yönetim sürecindeki faaliyetler gerçekleştirilir. Planlama sonrasında oluşturulan faaliyet planları, organizasyonun gelecekte gerçekleştireceği faaliyetleri önceden belirleyen bir kılavuzdur. Organizasyonun yönetimi, planlama sürecinde alınan kararlara göre yürütülür. Bu aşamada alınan yanlış ya da eksik bir karar yönetim sürecindeki diğer faaliyetleri de olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Bu nedenle yönetim sürecinin en önemli aşamasının planlama süreci olduğu söylenebilir.

Planlama kavramı sağlık hizmetlerinde "sağlık planlaması" olarak karşımıza çıkmaktadır. Planlama süreci, sağlık hizmetlerinde planlamaya yapanlar için çok önemli soruları içeren bir süreçtir. Sağlık sorunlarının neler olduğu, önceliklerin nasıl tanımlanacağı, belirlenen önceliklerin , ortaya koyulan amaçların gerçekçi ve aynı zamanda uygulanabilir olup olmadığı önemli sorular arasında yer alır (Cansever, 2020). Dünya Sağlık Örgütü sağlık planlamasını, sağlık hizmetlerine dair sorunların tanımlanarak, henüz karşılanamamış ihtiyaçların belirlenerek bunların karşılanması için gerekli kaynakların araştırılması için önceliklerin belirlenmesi ve gerekli iş süreçlerinin projelendirilerek amaç ve hedeflere ulaşılması süreci olarak tanımlamaktadır (World Health Organization, 2019).

Sağlık sektörünün kendine has birtakım özellikleri vardır. Bu özelliklerin başında "sağlık hizmetinin ertelenmez olması" ve "hizmetin kesintisiz olarak verilmesi" gelmektedir. Bu nedenle hem bireyler için hem de devletlerin planlamalarında, kaynak ayırma politikalarında ve harcama kalemlerinin başında, sağlık harcamaları gelmektedir. Diğer taraftan sağlık konusunda karar vermek ölüm ve yaşam gibi konuları içerdiğinden diğer sosyal alanlar ile

farklılıklar içermekle birlikte çoğu zaman; planlamanın planlanması, durum analizi, amaç ve hedeflerin belirlenmesi, kaynakların, değerlendirilmesi, önceliklerin belirlenmesi, alternatiflerin belirlenmesi, plan seçimi ve uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Türkiye'de, sağlık planlaması Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmaya başlanmış, sonrasında ilki 1963-1967 yıllarını içeren stratejik kalkınma planları içerisinde sağlık planlarına da yer verilmiştir. On İkinci Kalkınma Planı'nın hazırlandığı günümüze kadar gelen tüm planlarda sağlık hizmetlerine dair planlamalar yer almıştır.

Sağlık sorunlarının neler olduğu, önceliklerin nasıl tanımlanacağı, belirlenen önceliklerin ve ortaya koyulan amaçların gerçekçi ve aynı zamanda uygulanabilir olup olmadığı önemli sorular arasında yer alır. Sağlık yöneticileri de bu sorulara karşılık bulmak ve çözüm üretmek için sağlık planları yapmaktadır. Sağlık sorunlarının doğru bir şekilde tespit edilmesi, durum analizi açısından son derece önemlidir. İyi yapılmış bir durum analizi yapılacak planların başarısı için elzemdir.

KAYNAKLAR

Aba, G. (2022). *Sağlık politikası ve planlaması*. Nobel Yayıncılık.

Altan, Ş., Atan, M., & Kızılkaya, S. (2015). Genel sağlık durumunu etkileyen faktörlerin CHAID analizi yöntemi ile incelenmesi, ODTÜ Örneği. *Social Sciences*, *10*(3), 10–17.

Altay, A. (2007). Sağlık hizmetlerinin sunumunda yeni açılımlar ve türkiye açısından değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi*, *64*, 33–58.

Avci, K. (2014). Türkiye'de sağlık insan kaynakları planlaması. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 7(1), 83–94.

Balçık, P. Y., & Şahin, B. (2013). Sağlık hizmetlerinde maliyet etkililik analizi ve karar analizi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, *16*(2), 121–134.

Baltacı, A. (2020). *Sağlık hizmetlerinde stratejik planlama*. SAGE Publications.

Bright, D. S. (2019). *Principles of management*. OpenStax.

Cansever, İ. H. (2020). *Türkiye'de sağlık planlaması*. Gazi Kitabevi.

Crisp, L. N. (2017). Health planning - a global perspective. *Anais Do Instituto de Higiene e Medicina Tropical*, *16*(1), 91.

Demir, B. (2020). Sağlığın kavramsallaştırılması ve insan odaklı sağlık hizmetlerinde kalite ve akreditasyon perspektifi. *İnsan ve İnsan Dergisi*, *24*, 62–83.

Eagar, K., Garrett, P., & Lin, V. (2020). Health planning: Australian perspectives. In *Health Planning: Australian perspectives*. Routledge.

Eren Bana, P. (2023). *Sağlık kurumlarında stratejik yönetim*. Nobel Akademik.

Giray, F., & Çimen, G. (2018). Sağlık harcamaları düzeyini belirleyen faktörler:Türkiye ve OECD ülkeleri analizi. *Sayıştay Dergisi*, *111*, 143–171.

Griffin, R. W. (2022). Fundamentals of Management. Cengage.

Harrington, H. J., & Voehl, F. (2012). *The organizational master plan handbook: A catalyst for performance planning and results*. CRC press.

Huzaifah, H., Tariq, M., Lai, W. K., Nur Adnin, A. Z., Dika, J., Juni, M. H., & Faisal, I. (2018). Theory of health planning: Case study for development of national health plan in asean countries. *International Journal of Public Health & Clinical Sciences (IJPHCS)*, *5*(4), 29–42.

Kavuncubaşı, Ş. (2022). Hastane ve sağlık kurumlarında stratejik yönetim. Siyasal Kitabevi.

Keleşoğlu, F., Arslan, D., & Aba, G. (2022). Hastanelerde tibbİ sosya lhİzmet uygulamalari: Türkİye ve seçİlİ ülkelerde mevcut durum. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 100–112.

Kılıç, M. (2019). Epidemiyoloji. In M. Kılıç (Ed.), *Tarihsel Bir Perspektiften Sağlık Sosyolojisi*. Nobel Tıp Kitabevleri.

Koçel, T. (2020). *İşletme yöneticiliği*. Beta Basım.

Nal, M., & Sevim, E. People-centered health policies in Turkey. In *Citizen-Centered Public Policy Making in Turkey* (pp. 405-423). Cham: Springer International Publishing.

Popov, G. A. (1971). Principles of health planning in the USSR. In *Public health papers* (Vol. 43, pp. 1–172). World Health Organisation.

Rajan, D. (2016). Situation analysis of the health sector in malawi. *Strategizing National Health in the 21st Century: A Handbook*, *November 2016*, 51.

Sağlık Bakanlığı. (2023). T.C. Sağlık Bakanlığı organizasyon rehberi 2023. https://dosyamerkez .saglik.gov.tr/Eklenti/46002/0/saglik-bakanligi-organizasyon-rehberi-2023pdf.pdf. Erişim Tarihi: 05.10.2023.

Sağlık Bakanlığı. (2020). *Sağlık hizmetleri genel müdürlüğü daire başkanlıklarının görevlerine dair yönerge*. 19.06.2020 Tarihli Yönerge.

Şahinöz, T., & Sahinöz, S. (2012). Demografik ve bazı sağlık göstergeleri açısından Türkiye'nin dünyadaki durumu. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *1*(1).

Shuey, D., Bigdeli, M., & Rajan, D. (2016). Operational planning: Transforming plans into action. In G. Schmets, D. Rajan, & S. Kadandale (Eds.), Strategizing National Health in The 21st Century: A Handbook. World Health Organization.

Slack, N., & Brandon-Jones, A. (2022). Operations and process management. Pearson.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). *Onbİrİncİ kalkınma planı*. https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/

Tatar Baykal, Ü., & Harmancı Seren, A. (2021). Yönetim süreci ve hemşirelik hizmetlerinin örgütlenmesi. In Ü. Tatar Baykal & E. Ercan Türkmen (Eds.), *Hemşirelikte Yönetim* (pp. 47–90). Akademi Yayınları.

Tekingündüz, S., Kurtuldu, A., & Işık Eren, T. (2016). Sağlık hizmetlerinde eşitsizlik ve etik. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(4), 32–43.

Terwindt, F., Rajan, D., & Soucat, A. (2016). Priority-setting for national health policies, strategies and plans. *Strategizing National Health in the 21st Century: A Handbook*, *November 2016*, 71. http://www.who.int/healthsystems/publications/nhpsp-handbook-ch4/en/

Thomas, R. K. (2021). *Health services planning.* Springer.

Woodall, J. P. (1988). Introduction: Epidemiological approaches to health planning, management and evaluation. *World Health Statistics Quarterly*, *41*(1), 2–10.

World Health Organization. (2019). World health organization health systems strengthening glossary. *World Health Organisation*, 1–22. chrome-extension://efaidnbmnnnib pcajpcglclefindmkaj/https://cdn.who.int/media/docs/default-source/documents/health-systems-strengthening-glossary.pdf

Yılmaz, G. S., & Akdede, S. H. (2016). Kamu sağlık harcamalarının etkililiği: Panel veri analizi. *Sosyal Bilimler*, *3*(2), 85–110.

Yulk, Gary., Gardner, W. (2019). Leadership in organizations. Pearson Education.

7. BÖLÜM
AMELİYATHANE HİZMET SÜREÇLERİNİN YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKA

Betül AKALIN

GİRİŞ

Ameliyathaneler, hasta ve cerrahi ekip için maksimum konfor ve enfeksiyon kontrolünün oluşturularak fiziksel ve işlevsel pek çok fonksiyonun titizlikle yürütüldüğü, tanı ve tedaviye yönelik cerrahi işlemin uygulandığı, "hastanenin kalbi" olarak tanımlanan ünitelerdir (Harsoor ve Bhaskar 2007). TÜİK verilerine göre toplam sağlık harcamasının GSYH'ya oranı 2021 yılında %4,9 olup, sağlık hizmetleri ve ürünleri satın almak için başvurulan sağlık kurumları içerisinde en büyük payı ise %49,5 ile hastaneler oluşturmaktadır (TÜİK, 2021). Daha spesifik olarak, son yıllarda tıbbi teknolojinin büyük bir gelişme kaydetmesi ile giderek daha fazla hasta ameliyatla tedavi edilebilmektedir. Ameliyathaneler, çoğu hastanede süreç yönetiminde maksimum üretim kapasitesinde işleyebileceğinden daha fazla iş talebi alan bir çalışma aşaması olarak tanımlanan darboğazı teşkil eder. Üstelik ameliyathane bir hastanenin en pahalı ve aynı zamanda en yüksek gelir getiren birimlerinden biridir (Pandit, Stubbs, Pandit, 2009). Pahalı iş gücü kaynakları (örn. cerrahlar, anestezistler, hemşireler vb.) ve pahalı cerrahi ekipman gerektirir. Ancak başarılı ameliyatlar sayesinde büyük gelir ve itibar da sağlanabilir. Bu nedenle, hastane yöneticileri her zaman verimliliği artırmak ve kaliteli bakımı sürdürmek için ameliyathaneleri etkili kullanmanın yollarını bulmakla ilgilenmektedir (Lin, Chou, 2020). Ameliyathanelerin süreç yönetiminde genel performansının ölçülmesi, izlenmesi ve iyileştirilmesi bu nedenle büyük önem taşımaktadır (Sonmez, Pintelon, 2020).

Sağlık hizmetlerinin ekonomik ortamı giderek daha zorlu hale geldikçe, ameliyathane verimliliğinin artırılması yüksek bir öncelik haline gelmiştir. Süreç yönetimi bağlamında ameliyathane hizmetlerinin tanımlanarak, amaç ve hedefler doğrultusunda izlenmesi, iyileştirilmesi, güncellenmesi ve sürekliliğinin devamı için süreçlerin sistematik olarak yönetilmesi gerekmektedir. Ameliyathane altyapısı, insan kaynakları yönetimi sorunları, zamanlama değişiklikleri, süreç akışı, inovatif yaklaşımların takibi ve

SONUÇ

Yapay zekâ, başta performansı, hassasiyeti, zaman verimliliğini artırmak ve maliyeti düşürmek olmak üzere birçok sektörde hızla benimsenen bir teknolojidir. Ameliyathane de kullanılan yapay zekâ sistemleri, iyi tasarlanır ve entegre edilebilirse cerrahi karar almayı destekleyebilir, cerrahi hassasiyeti artırabilir, insan gücünü azaltabilir, iş akışını iyileştirebilir, iş akışının ve sonuçların gerçek zamanlı olarak analiz edilmesi ve optimize edilmesine yardım ederek iyileştirilmiş iş akışına, dolayısıyla tıbbi hataların azalmasına, tıbbi maliyetlerin yanı sıra morbidite ve mortalitenin azalmasına neden olabilir, cerrahi güvenliği artırabilir ve hatta bir gün bazı otonom işlevleri bile yerine getirebilir. Aslında yapay zekanın ameliyathanede uygulanması ve gerçekleştirilmesinin hâlâ aşılması gereken bazı zorlukları mevcuttur. Bununla birlikte, ameliyathanede yapay zekâ uygulamalarına ilişkin bilgi birikimine katkıda bulunan kanıta dayalı araştırmalar literatürde hızla artmaktadır. Sağlık profesyonellerinin, ameliyathanedeki koşulları, cerrahi kalite ve güvenliği optimize etmek için multidisipliner bir anlayış ile yapay zekaya ihtiyacımız olduğu gerçeğini kabul etmelidir.

Öte yandan yapay zekanın geliştirilmesi ve hassas bilgilerin etik kullanımı için yeterli siyasi, düzenleyici, organizasyonel ve klinik koşullar hâlâ eksiktir ve bu nedenle yapay zekâ uygulamalarının gelecekte güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde uygulanması için bu koşulların geliştirilmesine duyulan ihtiyaç devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Akalın, B., & Veranyurt, Ü. (2022). Sağlık Bilimlerinde Yapay Zekâ Tabanlı Klinik Karar Destek Sistemleri. *Gevher Nesibe Journal Of Medıcal And Health Sciences,* 7(18), 64-73.

Andras, I., Mazzone, E., van Leeuwen, F. W., De Naeyer, G., van Oosterom, M. N., Beato, S., & Mottrie, A. (2020). Artificial intelligence and robotics: a combination that is changing the operating room. *World journal of urology*, *38*, 2359-2366.

Awwalu, J., Garba, A. G., Ghazvini, A., & Atuah, R. (2015). Artificial intelligence in personalized medicine application of AI algorithms in solving personalized medicine problems. *International Journal of Computer Theory and Engineering*, *7*(6), 439.

Bedir, S. (2016). Healthcare expenditure and economic growth in developing countries. *Advances in economics and business*, *4*(2), 76-86.

Bellini, V., Guzzon, M., Bigliardi, B., Mordonini, M., Filippelli, S., & Bignami, E. (2020). Artificial intelligence: a new tool in operating room management. Role of machine learning models in operating room optimization. *Journal of medical systems*, *44*(1), 20.

Bignami, E., Bellini, V., & Carnà, E. P. R. (2023). Artificial Intelligence in the Management of Difficult Decisions in Surgery and Operating Room Optimization. In *The High-risk Surgical Patient* (pp. 669-675). Cham: Springer International Publishing.

Birkhoff, D. C., van Dalen, A. S. H., & Schijven, M. P. (2021). A review on the current applications of artificial intelligence in the operating room. *Surgical Innovation*, *28*(5), 611-619.

Cima RR, MJ, Hebl JR, et al. Use of lean and six sigma methodology to improve operating room efficiency in a high-volume tertiary-care academic medical center. *J Am Coll Surg*. 2011; **213**(1): 83-92.

Dolan, J. M., Friedman, M. B., Nagurka, M. L., & Gotow, J. K. (1987). ROBOT IN AN OPERATING ROOM: A BULL IN A CHINA SHOP?.

Erkol, Ü., Ağırbaş, İ. (2011). Hastanelerde maliyet analizi ve faaliyet tabanlı maliyetleme. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası,* 64(2), 87-95.

Garfinkel, D., Matsiras, P. V., Mavrides, T., McAdams, J., & Aukburg, S. J. (1989, November). Patient monitoring in the operating room: validation of instrument readings by artificial intelligence methods. In *Proceedings of the Annual Symposium on Computer Application in Medical Care* (p. 575). American Medical Informatics Association.

Garner, P. (2012). Complexities in the operating room. In IIE Annual Conference. Proceedings (p. 1). Institute of Industrial and Systems Engineers (IISE).

Göras, C., Nilsson, U., Ekstedt, M., Unbeck, M. ve Ehrenberg, A. (2020). Ameliyathanede karmaşıklığın yönetilmesi: bir grup görüşmesi çalışması. *BMC sağlık hizmetleri araştırması*, *20* (1), 1-12.

Guerrero, D. T., Asaad, M., Rajesh, A., Hassan, A., & Butler, C. E. (2023). Advancing surgical education: the use of artificial intelligence in surgical training. *The American Surgeon*, *89*(1), 49-54.

Gür, Ş., Uslu, B, Eren, T., Akça, N., Yılmaz, A., & Sönmez, S. 82018). Analitik Ağ Süreci Yöntemi İle Hastanelerde Ameliyathane Performansını Etkileyen Kriterlerin Belirlenmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*(3), 10-25.

Harsoor, S. S., & Bhaskar, S. B. (2007). Designing an ideal operating room complex. *Indian Journal of Anaesthesia*, *51*(3), 193-199

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Health-Expenditure-Statistics-2021-45728

Lin, Y. K., & Chou, Y. Y. (2020). A hybrid genetic algorithm for operating room scheduling. *Health care management science*, *23*, 249-263.

Mason, C. N., & Miller, T. (2018). International projections of age specific healthcare consumption: 2015–2060. *The Journal of the Economics of Ageing*, *12*, 202-217.

Mintz, Y., & Brodie, R. (2019). Introduction to artificial intelligence in medicine. *Minimally Invasive Therapy & Allied Technologies*, *28*(2), 73-81.

Pandit JJ, Stubbs D, Pandit M. Measuring the quantitative performance of surgical operating lists: theoretical modelling of 'productive potential' and 'efficiency'. *Anaesthesia*. 2009; 64(5): 473-486.

Pittet, V., Perret, C., Moret, V., Despond, O., Burnand, B., & ADS Study Group. (2013). Evolution of anaesthesia care and related events between 1996 and 2010 in S witzerland. *Acta Anaesthesiologica Scandinavica*, *57*(10), 1275-1286.

Rozario, D. (2020). Can machine learning optimize the efficiency of the operating room in the era of COVID-19?. *Canadian Journal of Surgery*, *63*(6), E527.

Sonmez, V., & Pintelon, L. (2020). A survey on performance management of operating rooms and a new KPI proposal. *Quality and Reliability Engineering International*, *36*(8), 2595-2609.

Turing, A. M. (2012). Computing machinery and intelligence (1950). *The Essential Turing: the Ideas That Gave Birth to the Computer Age*, 433-464.

Yılmaz, E., & Çöl, M. (2014). Kanıta dayalı tıp. *Journal of Clinical and Analytical Medicine*, *5*(6), 537-42.

8. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE FİNANSMAN SÜREÇ YÖNETİMİ

Aliye Aslı SONSUZ

GİRİŞ

Bilimsel kavramlara dayanan ve analitik bir temele sahip olan modern örgüt teorisinin yaklaşımlarından birisi sistem yaklaşımıdır. Geleneksel yönetim anlayışından sistem yaklaşımının temelini oluşturan süreçlerle yönetim anlayışına geçişin nedenlerinden birisi, örgütlere değişimle baş edebilecek becerileri kazandırmaktır. Konu, aslında her alandaki değişimin kaçınılmaz ve çok hızlı yaşandığı sağlığa gelince, süreç yönetimi tekniğinin kullanımı profesyonel sağlık yöneticileri için kaçınılmaz olmaktadır. Fenomenolojik olarak süreç kelimesi, geniş kapsamlı ve farklı disiplinler tarafından ele alınan bir kavramdır. Genel tanımında süreç, sistematik şekilde birbirine nedensel veya işlevsel bağlılığı bulunan olaylar dizisidir. Süreç yönetimi ise, bir program nihayetinde elde edilecek ürün veya hizmetin üretimi boyunca geçirdiği dizilenmiş faaliyet aşamalarını sistematik hale getirme ve bu aşamalara yönetim fonksiyonlarıyla yaklaşım uygulamasıdır (Öksüz, 2020). Bu bölümde bu kavram iş süreçleri bakışıyla ele alınmıştır. İş süreçleri, ***"Girdileri, katma değer yaratarak çıktılara dönüştüren faaliyetler kümesi"*** olarak tanımlanabilir (Bezirci, 2006, s. 27).

Ülkelerin en önemli gücü olan sağlıklı bir topluma sahip olmak, her sağlık sisteminin ana amacıdır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de sağlık sistemleri temalı raporunda "toplumun sağlık düzeyini yükseltmek" başlığında bu konuya amaçlardan biri olarak yer vermektedir (WHO, 2000). Raporda, belirtilen üç ana amaca ulaşmak için dört tane fonksiyonun yerine getirilmesi gereği ifade edilmektedir. Bu fonksiyonlar; ***yönetim ve düzenleme, hizmet sunumu, kaynak yaratma ve finansmandır***. Sağlık sistemlerinin işleyebilmesi için yürütmesi gereken fonksiyonlarından birisi olan finansman, gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Çünkü, artan harcamalar ve maliyet baskıları özellikle bu alanda alınan her kararı politik gündeme

SONUÇ

Sağlıklı bir topluma sahip olmak bir ülkenin en önemli gücü olarak kabul edilir ve bütün sağlık sistemlerinin hedefi hizmet sunduğu toplumun mümkün olduğunca sağlıklı olmasını sağlamaktır. Ancak gün geçtikçe yaşlanan nüfus, sağlık hizmetlerinin maliyetlerinin artışı, sağlık hizmetlerine ilişkin enflasyon hızının yüksekliği gibi nedenlerle artan harcamalar kaynak kısıtlılığı ile birleşince bütün gözler sağlık sistemlerinin ***"Sağlık Finansmanı"*** fonksiyonuna çevrilmektedir. Sürekli değişimin kaçınılmaz olduğu sağlık alanında, finansal kaynakların en iyi biçimde yönetilmesi için süreçlerle yönetim anlayışı da kaçınılmaz olmaktadır.

En yalın haliyle, girdileri katma değer yaratarak çıktı elde etmek olarak tanımlanan süreç yönetimi anlayışıyla kurgulanan sağlık finansmanı bu anlayışla değerlendirildiğinde çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu açıdan sırasıyla, bütün bir sağlık sisteminin finansmanına (makro düzeyde), kamu kaynaklarının finansmanına (Mezo düzeyde) ve sağlık hizmet sunucularının finansmanına (mikro düzeyde) ilişkin süreçleri ayrı ayrı ele almak gerekir. Böylece her bir boyuta dair süreçler, süreçlere ilişkin alınacak kararlar ya da önlemler daha iyi yönetilebilir. Hangi düzeydeki finansal yönetim olursa olsun, girdiler ve çıktılar arasındaki sürecin yarattığı ilişkinin çok iyi tanımlanması gerekir. Bunun için her bir boyutun çıktılarını oluşturan süreç iyi tanımlanmalı ve ilişkiler doğru olarak belirlenmelidir.

İster makro ister mikro düzeyde olsun sağlık sektörünün finansman nedeniyle sağlanan kaynakların, hakkaniyet ölçüleri ile tüm ülke düzeyinde eşit biçimde, etkili, verimli, ekonomik nitelikte sağlık hizmeti üretecek ve ülkemiz sağlık göstergelerini çağdaş ülkeler düzeyine yükseltecek bir biçimde kullanılması da sağlık sektörü finansmanının temel amacı olması gerekir (DPT, 2001).

KAYNAKLAR

AHA (American Hospital Association), (2022), Addressing Commercial Health Plan Challenges to Ensure Fair Coverage for Patients and Providers, https://www.aha.org/guidesreports/2022-11-01-addressing-commercial-health-plan-challenges-ensure-fair-coverage-patients-and-providers , Erişim Tarihi: [22.09.2023].

Ağırbaş, İ. (2014). Sağlık kurumlarında finansal yönetim ve maliyet analizi. Isbn: 978-605-4627-80-6. Siyasal Kitabevi.

Ağırbaş, İ. (2016), Hastane yönetimi ve organizasyon, Siyasal kitabevi, Ankara.

Bezirci, G., (2006). Hizmet İşletmelerinde Süreç İyileştirme ve Bir Uygulama,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

DPT, (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sağlık Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2561 ÖİK: 577. Ankara.

Gruen R., Howarth A. (2005). Managing Health Services Finance. Understanding Public Health Series. Open University Press.ISBN-10: 0 335 218512.

Gül, H. (2020), Sağlık Hizmetleri Muhasebesi: Boyutları ve Zorlukları, İçinde: Sağlık Yönetiminde Güncel Konular, Edt. Uysal, Ş.A., Çelik, R., ss: 55-84 İksad Yayınevi, ISBN: 978-625-7139-40-3, Ankara.

Kelly M. (1993). Automation, bar coding bring patient account management down to size. Patient Accounts. Jan;16(1):2-3. PMID: 10123734.

Kılıç, Ş., Aydınlı, C. (2015). Sağlık kurumlarında süreç yönetimi uygulamaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *7*(3), 143-172.

Kutzin, J., Witter, S., Jowett, M., Bayarsaikhan, D., & World Health Organization. (2017). *Developing a national health financing strategy: a reference guide*. World Health Organization.

Lee K, Goodman H. (2002). Global Policy Networks: The Propagation of Health Care Financing Reform Since the 1980s. In: Lee K, Buse K, Fustukian S, eds. Health Policy in a Globalising World. pp: 97-119. Cambridge University Press.

Mohammed Ali, G. K., (2015), Value for Money: Proposed Measures to Improve Health Outcomes from Expenditure on Medicines and Health Technologies in Sudan. DOI:10.1314 0/RG.2.1.5166.9208

Öksüz Aİ (2020). Hastanelerde süreç yönetimi: Covid-19 pandemisi örneği. Sağlık Hizmetlerinde Kuram ve Uygulama Dergisi; 1(1):17-25.

Özer, Ö., Yıldırım, H. H., Yıldırım, T. (2015), Sağlık Sistemlerinde Finansal Sürdürülebilirlik: Kuram ve Uygulama, 1. Basım, ISBN: 9786058458338, ABSAM Sağlık Araştırmaları Merkezi, Ankara.

TC Sağlık Bakanlığı, Bütçe Takip Birimi, https://istanbulism.saglik.gov.tr/TR,50542/butce-takip-birimi.html# , Erişim Tarihi: [22.09.2023].

Samuels, F., Amaya, A. B., Pose, R. R., & Balabanova, D. (2014). Pathways to progress: a multi-level approach to strengthening health systems. *London: Overseas Develpment Institute*.

Şenel, Ş. E. (2004). *Sağlik Kuruluşlarinda Süreç Yönetiminin Uygulanabilirliği ve Bir Uygulama Örneği* (Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey).

Sönal, T. (2020). Sağlık Hizmetleri Finansmanında Katkı Payları ve Hakkaniyet, Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(31):1617-1627. Doi: http://dx.doi.org/ 10.31589/JOSHAS.372

TCSBB (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı) (2022), 2023-2025 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/ 2022/09/2023-2025_ButceHazirlamaRehberi_tum.pdf , Erişim Tarihi: [22.09.2023].

WHO (World Health Organization) (2000). The World health report: 2000: health systems: improving performance. World Health Organization. ISBN: 924156198X

WHO (World Health Organization) (2017). Aligning public financial management and health financing: a process guide for identifying issues and fostering dialogue. ISBN 978-92-4-151307-4

WHO (World Health Organization). (2019). Health financing policy framework, https://www.who.int/multi-media/details/health-financing-policy-framework , Erişim Tarihi: [22.08.2023].

9. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE KURUMSAL İMAJ VE İTİBAR SÜREÇ YÖNETİMİ

Tuba DÜZCÜ

GİRİŞ

İnsan hayatının söz konusu olduğu sağlık sektöründe sunulan hizmetin kalitesi, niteliği ve niceliği genel anlamda müşteriler için olduğu kadar kurum için de önemlidir. Çünkü artık daha bilinçli hale gelen, sağlık okuryazarlık düzeyi her geçen gün daha da çok artan hastalar ve genel itibariyle müşterilerin hizmetten memnun kalmaları ve hizmeti kaliteli olarak nitelendirebilmeleri için belirledikleri kriterler her geçen gün değişmektedir. Bu kriterlerden en önemlisi de kendi sağlıklarını ya da yakınlarının, sevdiklerinin sağlıklarını teslim ettikleri kuruma karşı güven duymalarıdır. Bu güven duygusu da mikro düzeyde sağlık kurumlarının, makro düzeyde ise sağlık otoritelerinin, sağlık sisteminin ve sağlık politikalarının kurumsal imaj ve itibar yönetiminin başarısıyla çok yakından ilgilidir. Başarılı bir kurumsal imaj ve itibar yönetiminde, süreç yönetimi adımlarını uygulamak ve süreç yönetimi bakış açısıyla ilerlemek önemlidir. Süreç yönetimi artık pazarlama karması unsurlarından biri olmaktan öteye geçerek, özellikle hastane yönetim süreçlerinde aktif olarak kullanılmaktadır. Günümüz koşullarında iç içe geçmiş iki kavram olan kurumsal imaj ve itibar yönetimi, süreç yönetimi bakış açısıyla ele alınmalıdır. Özellikle Covid-19 pandemi süreciyle hızlı bir şekilde dijitalleşmenin yaşandığı rekabet ortamında; dijitalleşmeyle birlikte dijital platformlar başta olmak üzere tüm alanlarda kurumsal imaj ve itibar yönetiminin profesyonel bir şekilde yapılması ve süreç yönetimindeki adımların izlenmesi daha da çok önem kazanmıştır. Bu nedenle diğer sektörlere göre farklı özelliklere sahip olan sağlık sektöründe bu konulara ciddi mesai harcanması ve bu alanda güncel uygulamaların takip edildiği profesyonel ve donanımlı ekiplerin oluşturulması hizmet sunumunun iyi, nitelikli ve kaliteli olması kadar kıymetlidir. Bu nedenlerle bu bölümde kurumsal imaj ve kurumsal itibar yönetiminin sağlık kurumlarındaki önemi ve aşamaları süreç yönetimi bakış açısıyla ele alınacaktır.

departmanının bu kavramların pozitif yönde olması yönünde motivasyon çalışmaları gerekmektedir.

Kurumsal imaj ve itibar çalışmalarına sadece özel sağlık kurumları değil, kamu kurumlarının da süreç yönetimi bakış açısıyla ele alması gerekmektedir. Yapılan çalışmalar özel sağlık kurumlarının bu çalışmaları daha profesyonelce yürütmekte olduğunu ve sonuçların da kamu kurumlarına nazaran daha iyi olduğunu ortaya koymaktadır. Makro düzeyde sağlık bakanlığı merkez ve taşra teşkilatlarında başarılı bir şekilde yürütülen kurumsal imaj ve itibar yönetimi çalışmalarının mikro düzeyde kamu sağlık kurumlarında da aynı performansla yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu anlamda hastanelerin kurumsal imaj ve itibar yönetimini süreç yönetimi adımları ve PUKÖ döngüsü aşamalarıyla ele alması elzemdir.

Sonuç olarak başta sağlık kurumları tepe yöneticilerinin ve tüm çalışanlarının müşteri odaklı yaklaşımla daha nitelikli, kaliteli ve paydaşlarının beklentilerini karşılar biçimde sağlık hizmeti sunumu, iç paydaşların da sürece dahil olduğu bir kurumsal imaj ve itibar süreç yönetimi ile kurumlar başarılarını arttıracak ve daha mutlu çalışanları ile daha mutlu ve memnuniyet düzeyi daha yüksek hedef kitleye sahip olacaklardır. Kurumun hedef kitlede oluşmasını istediği kurumsal imaj ve kurumsal itibar ile hedef kitlenin algıladığı kurumsal imaj ve itibarın aynı olması durumunda süreç yönetiminde başarılı olunmuş demektir. Bunun içinse sürecin bir döngü şeklinde sürdürülmesi ve ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Aydede, C. (2003). *Halkla İlişkiler Kampanyaları.* İstanbul: Bilge Yayınevi.

Aydemir, A. (2021). İtibarın Yönetilememesi ve Yıkıma Götüren Süreç: Soma Maden Kazası Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(3), 1104-1127.

Aksoy, R. ve Bayramoğlu, V. (2008). Sağlık işletmeleri için kurumsal imajın temel belirleyicileri: tüketici değerlemeleri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 4 (7), 85-96. https://dergipark.org.tr/en/pub/ijmeb/issue/54832/750709

Ayla, O. (2005), *Kurum Kimliği*, İstanbul: Media Cat Yayınları.

Bal, M. (2012). Çalışan personelin kurumsal imaj oluşumuna etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 219.

Bilbil, E. K., ve Güler, Ş. (2017). Dijital ortamda kurumsal itibar yönetimi ve viral uygulamalar ilişkisi. *Global Media Journal TR Edition*, *7*(14), 379-402.

Canöz, K. (2013). Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkiler Uygulamaları. Konya: Palet Yayınları.

Çınaroğlu, S.ve Şahin, B. (2012). Kurumsal itibar ve imajın hastanelerin performansı ile ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 27-55. https://dergipark.org.tr/en/pub/huniibf/issue/7863/103691

Çınaroğlu, S.ve Şahin, B. (2013). Özel ve kamu hastanelerinin algılanan kurumsal itibar ve imaj açısından karşılaştırılması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *9*(18), 283-298.

Çınaroğlu, S. (2015). Ankara metropolitan alanda bulunan hastanelerin itibar ve imaj algısı açısından kümelenmesi. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, *20*(1).

Çiftçioğlu, B.A. (2009). *Kurumsal İtibar Yönetimi.* Bursa: Dora Basın Yayın.

Demir, Ö. ve Bağlıoğlu, A. (2017). Sağlık kurumlarında kurumsal imaj sürecinde lider yöneticilik. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *1*(2), 1-26.

Demirçivi B. M. (2023). Kurumsal itibar: kavramsal bir inceleme ve turizm sektöründen bir örnek, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 19(1). 160-181.

Fombrun, C. J., Gardberg, N. A. and Sever, J. M. (2000). The Reputation QuotientSM: A multi-stakeholder measure of corporate reputation. *Journal of Brand Management*, 7(4), 241–255. https://doi.org/10.1057/bm.2000.10

Hançer, E. (2022). Teknolojideki dönüşümler çerçevesinde dijital gazetelerde itibar yönetimi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(10) 526-543.

Karaköse, T. (2007). *Kurumların DNA'sı İtibar Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kılıç, Ş. Ve Aydınlı, C. (2015). Sağlık kurumlarında süreç yönetimi uygulamaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *7*(3), 143-172.

Korucuk, S. ve Küçük, O. (2018). Gıda işletmelerinde süreç yönetimi uygulamalarının işletme performansına etkisi: Erzurum'da bir uygulama. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2122-2136. doi: 10.17218/hititsosbil.413472

Okay A., Okay A. (2015). *Halkla İlişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları*. İstanbul: Der Yayınları.

Öğüt, N. (2008). *Kurum imajının oluşum sürecinde halkla ilişkilerin rolü üzerine teorik ve uygulamalı bir çalışma.* (Yüksek Lisans Tezi). Microsoft Word - Nesrin Öğüt TEZ SON 23 Mart 2008.doc (selcuk.edu.tr)

Poyraz, N. (2015). Hastanelerde süreç yönetimi ve süreç iyileştirme konusunda bir uygulama örneği. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sağlık Bakanlığı 2022 Yılı Faaliyet Raporu, 12.07.2023 tarihinde https://sgb.saglik.gov.tr/TR-94966/tc-saglik-bakanligi-2022-yili-faaliyet-raporu-yayinlanmistir.html adresinden erişildi.

Sayar, M. (2015). *Sağlık Sektöründe Akıllı İş Süreç Yönetimi (İbpm) Bir Özel Hastane Uygulaması.* (Doktora Tezi). Yök Açık Bilim. Sağlık sektöründe akıllı iş süreç yönetimi (iBPM): Bir özel hastane uygulaması (yok.gov.tr) Erişim: 20.07.2023

Selvi, Ö.ve Solmaz B. (2018). İtibar yönetimi ve özel sağlık kurumlarına yönelik bir uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *6*(1), 68-100.

Süceddinov, Ş. (2008). *Kurumsal kimlik, kurumsal imaj oluşturma süreci ve bir araştırma.* (Yüksek Lisans Tezi). Yök Açık Bilim. http://www.dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/1/7149/0041285.pdf?sequence=1&isAllowed=y Erişim: 17.08.2023

Süreç Yönetimi Genel Bilgi. 08.07.2023 tarihinde https://tusside.tubitak.gov.tr/tr/yetkinliklerimiz/kurumsal-sistem-yapilandirma/Surec-Yonetimi adresinden erişildi.

Tengilimoğlu D. (2016). *Sağlık Hizmetleri Pazarlaması*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. 12.07.2023 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Ünaldı, N. (2015). Sağlık hizmeti sunan kurumlarda itibarın önemi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi,* 2(2), 100-111.

Yazıcı, S., Ünal, F. ve Çulhaoğlu (2023). Kalite süreçlerinde PUKÖ döngüsü: dış değerlendiricilerin görüşlerine göre Türk üniversitelerinin yeterlik düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 57, 280-305.doi:10.9779.pauefd.1008011

Yılmaz, E. (2011). *Marka İmajı.* İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Yörük Karakılıç, N. (2005). Kurumsal itibarın müşteri tercihleri üzerine etkileri: Afyon'da perakende sektöründe faaliyet gösteren işletmeler üzerine bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 181-196. https://dergipark.org.tr/en/pub/akuiibfd/issue/1634/20504

Yüksel, İ. ve Özveri, O. (2019). Hastane işletmelerinde poliklinik hizmet süreçlerinin süreç yönetimi tekniği ile iyileştirilmesi ve örnek bir uygulama. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 5(1), 1-21.

10. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE İNOVASYON SÜREÇ YÖNETİMİ

Tarık SEMİZ

GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinde inovasyon, ürün ve hizmet yeniliklerin yanı sıra sağlığı ve refahı teşvik etmek, hastalığı önlemek gibi çok çeşitli yenilikleri içermektedir. Sağlık hizmetlerinde inovasyon yeni bir ürün, yeni bir hizmet veya yeni bir organizasyon süreç ve politikaları şeklinde olabilir. Sağlık hizmetlerinde başarılı bir inovasyon başlatabilmek için, çok yönlü ve neredeyse tüm paydaşların birlikte organize olmasını gerektirmektedir. Her geçen gün artan yaşlı nüfus ve hastaya hem daha uygun maliyette hem de daha yüksek kalitede hizmet sunabilmenin tek çözüm yolu sağlık hizmetlerinde inovasyondan geçmektedir. Her ne kadar ülkeler arasında sağlıkta inovasyon süreçlerinde birtakım farklılıklar olsa da genellikle teknolojik, sosyolojik, sistemik ve yasal olan benzer sorunlarla karşı karşıya oldukları söylenebilir (Ecevit Satı,2021).

İnovasyon günümüzün en trend konularından biridir. Rekabetçi bir pazarda, sürekli değişen ve öngörülemeyen pazarda, kuruluşların performansı artırmak, rekabet avantajı elde etmek, yeni müşteriler çekmek için kritik bileşen, müşterilerin beklentilerini karşılamak ve verimliliği artırmak için inovasyona ihtiyaç duymaktadır (Zaltman ve diğ., 1973). Son iki yüzyılda sağlık sistemleri de gelişmiş; yaşam beklentisi yükselmiş ve bununla birlikte yaşam kalitesi de çok daha iyi bir seviye çıkmıştır (Varkey ve diğ., 2008). Tanı araçları ve tedavi seçenekler önemli ölçüde gelişmiş ve hastanede kaldıktan sonra taburcu olma oranları da artmıştır. Dolayısıyla sağlık sistemleri de daha verimli hale gelmiştir. Bu dönüşümün arkasında kademeli iyileştirme, bir dizi yenilik ve inovasyon vardır. Her ne kadar sağlık sektörü, sağlık hizmetlerinde çok fazla ilerleme kaydetmiş olsa da inovasyonu teşvik etme, destekleme ve iyileştirme açısından hala diğer sektörlerin gerisinde kalmaktadır (Arya, 2016).

Yeni teknolojilerin ve hizmetlerin maliyetleri, faydaları ve istenmeyen sonuçları hakkında önemli bir bilgi birikimi olmasına rağmen (Martin ve diğ.,

için aktif olarak çalışmaktadır (Bardach ve diğ., 2022). Sağlık hizmetlerinde yenilikçi ortamlar yaratmaya çalışan kuruluşların bir dizi faktöre dikkat etmesi gerekir. Bunlar, başta finansal ve fiziksel alan olmak üzere yeterli kaynakların kullanıma sunulmasını, aynı zamanda fikri mülkiyet ve lisanslama konusunda koordinasyon ve istişarede bulunmayı; mühendislere, yazılım geliştiricilere ve davranış bilimcilere erişimin sağlanması; hizmet sağlayıcıları ve hastaları inovasyon sürecinin kullanımına sunmak, yeterince uzun vadeli bir görüşe sahip olmak ve inovasyon grubunu operasyonel kısır taleplerden izole ederek korumaktır. Başarının tek bir temel anahtarı varsa, o da inovasyonu stratejik bir öncelik haline getirmektir (Bates ve diğ., 2017). Gelecek çalışmalarda sağlık hizmetlerinde inovasyon potansiyelinin tam anlamıyla hayata geçirilmesi için gizlilik, güvenlik, düzenleyici çerçeveler ve inovasyon yönetimiyle ilgili zorlukların derinlemesine ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Sağlık hizmetlerinde başarılı inovasyon süreçlerini mümkün kılacak etkili araç ve tekniklerin geliştirilmesi, önümüzdeki yıllarda sektörde sürdürülebilir olumlu değişime yol açacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aksay, K. & Orhan, F. (2013). Hastane Hizmetlerinde İnovasyon Sürecinin Risk Yönetimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3):10-23.

Albeni M. & Karaöz M., (2003). Ekonomik Kalkınma ve Modern Yenilik Teorisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 3, S. 191-210. Google Scholar

Alrabie N. Integrating Professionals in French Multi-Professional Health Homes: Fostering Collaboration Beyond the Walls. *Health Serv Manage Res* 2020; 33: 86–95.

Amit, R. and Zott, C. (2001). Value Creation İn E-Business. *Strategic Management Journal*, 22(6-7), 493-520. Https://Doi.Org/10.1002/Smj.187

Apell, P. and Eriksson, H. (2021). Artificial İntelligence (Ai) Healthcare Technology İnnovations: The Current State and Challenges from A Life Science Industry Perspective. *Technology Analysis and Strategic Management*, 35(2), 179-193. https://Doi.Org/10.1080/09537325.2021.1971188

Arslanoğlu, A. (2019). Etkili İletişimin Hasta Güvenliği Kültürü Üzerine Etkisi ve İç Girişimciliğin Aracı Rolü: Bir Özel Hastane Uygulaması. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 431-451. Https://Doi.Org/10.29224/İnsanveinsan.537757

Arya, D. (2016). Innovation in Public Healthcare Systems: Do We Really Understand Its Potential. *Management Issues in Healthcare System*, 2(1), 52-63. Https://Doi.Org/10.33844/Mihs.2016.60367

Aslan, Ö., Boz, C. ve Cerit, M. (2018). Sağlık İnovasonu Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve ve Sağlıkta Dönüşüm. *Social Sciences Studies Journal (Sssjournal*), Vol:4, Issue:15, Pp. 786-798. Google Scholar

Bardach, S. H., Perry, A., Powell, L., Kapadia, N. S., & Barnato, A. E. (2022). Hurdles Of Innovation—Insights from A New Healthcare Delivery Innovation Program. *Learning Health Systems,* 7(3). Https://Doi.Org/10.1002/Lrh2.10353

Baregheh, A., Rowley, J., & Sambrook, S. (2009). Towards A Multidisciplinary Definition of Innovation. *Management Decision,* 47(8), 1323-1339. Https://Doi.Org/10.1108/00251740910984578

Bates, D. W., Sheikh, A., & Asch, D. A. (2017). Innovative Environments in Health Care: Where and How New Approaches to Care Are Succeeding. *Health Affairs*, 36(3), 400-407. Https://Doi.Org/10.1377/Hlthaff.2016.1311

Bayin, G. and Akbulut, Y. (2012). Kanıta Dayalı Yaklaşım ve Sağlık Politikası. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 115-132. Https://Doi.Org/10.1501/Asbd_0000000022

Beck AJ, Manderscheid RW, Buerhaus P. The Future of the Behavioral Health Workforce: Optimism and Opportunity. *Am J Prev Med*. 2018; 54: S187-S189. Doi: 10.1016/J.Amepre.2018.03.004

Birken, S., Lee, S., & Weiner, B. (2012). Uncovering Middle Managers' Role İn Healthcare Innovation İmplementation. *Implementation Science*, 7(1). Https://Doi.Org/10.1186/1748-5908-7-28

Birnbaum, R. (2005). The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail.

Boutros, A. (2007). How to Make Innovation Happen. Physician Exucatice, March-April.

Braganza MZ, Pearson E, Avila CJ, Zlowe D, Øvretveit J, Kilbourne AM. Aligning Quality Improvement Efforts and Policy Goals in A National Integrated Health System. *Health Serv Res*. 2022; 57:9-19. Doi:10.1111/1475-6773.13944

Braithwaite J. Changing How We Think About Healthcare Improvement. *BMJ*. 2018;361

Busch-Casler J, Haubner S, Pinkwart A. Employee Involvement in Innovation Activities in Hospitals: How Perception Matters. *Health Serv Manage Res,* 2020; 34: 70–79.

Cosby AG, Mcdoom-Echebiri MM, James W, Et Al. Growth and Persistence of Place-Based Mortality in the United States: The Rural Mortality Penalty. *Am J Public Health.* 2018; 109:155-162. Doi:10.2105/ AJPH.2018.304787

Çetinkaya, F. ve Gülbahar, H. (2019). Sağlık Yönetim ve İnovasyon İlişkisi: Kobİ'ler Üzerine Bir Araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 349-367. Https://Doi.Org/10.31592/Aeusbed.598079

Çirpan, H. and Guner, S. (2021). Kaotik Durumlarda Hastane Yönetimi ve Liderlik: Kovid-19 Salgını Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(30), 449-465. Https://Doi.Org/10.21076/Vizyoner.820495

Demirtaş, Ö. (2013). Stratejik İnsan Kaynaklari Yönetimİ ve Örgütsel İnovasyon. *M U Iktisadi ve Idari Bilimler Dergisi*, 35(2), 261-261. Https://Doi.Org/10.14780/İibdergi.201324467

Dickinson H, Ham C, Snelling I, Et Al. Medical Leadership Arrangements in English Healthcare Organisations: Findings from A National Survey and Case Studies of NHS Trusts. *Health Serv Manage Res* 2013; 26: 119–125.

Dieleman JL, Cao J, Chapin A, et al. US Health Care Spending by Payer and Health Condition, 1996-2016. JAMA. 2020; 323:863-884. Doi:10. 1001/Jama.2020.0734

Drejeris, R. And Drejerienė, E. (2021). Model For Causes Elimination of Staff Resistance to Innovative Change: Evidence from Lithuanian Health Care Institutions. Https://Doi.Org/10.209 44/Preprints202101.0046.V1

Dyer, J., Gregersen, H., & Christensen, C. (2012). The Innovator's Dna: Mastering the Five Skills of Disruptive Innovators. *Choice Reviews Online*, 49(08), 49-4551-49-4551. Https://Doi.Org/10.5860/Choice.49-4551

Ecevit Satı, Z. (2013). İnovasyonu Yönetmede Kesitler: Bilgi Yönetimi, Ar-Ge, Marka Yönetimi, Stratejik Yönetim, Nobel Yayınevi, 1. Basım, Ankara, Mart 2013. ISBN: 9786051335056.

Ecevit Satı, Z. (2021). Sağlık Hizmetlerinde İnovasyon Yönetimi: İnovatif Ürün ve Hizmetler., 399-429. Https://Doi.Org/10.26650/B/Et07.2021.003.20

Eke, E., Uysal, M., & Uğurluoğlu, D. (2019). E-Sağlık Uygulamalarının Farkındalığına Yönelİk Bİr Araştırma. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 6(2), 510-522. Https://Doi.Org/10.30798/Makuiibf.526873

Emilsson, M., Ernstson, U., Gustavsson, L., & Svensson, A. (2020). Sustainable Innovations in Small Enterprises for The Transformation of The Primary Healthcare Sector. Sustainability, 12(16), 6391. Https://Doi.Org/10.3390/Su12166391

Erskine J, Hunter DJ, Small A, Et Al. Leadership and Transformational Change in Healthcare Organisations: A Qualitative Analysis of The Northeast Transformation System. *Health Serv Manage Res* 2013; 26: 29–37.

European Commission (1995). Green Paper on Innovation, Brussels.

Fasterholdt, I., Krahn, M., Kidholm, K., Yderstræde, K. B., & Pedersen, K. M. (2017). Review Of Early Assessment Models of Innovative Medical Technologies. *Health Policy*, 121(8), 870-879. Https://Doi.Org/10.1016/J.Healthpol.2017.06.006

Fineberg, H. V. (2012). A Successful and Sustainable Health System — How to Get There from Here. *New England Journal of Medicine*, 366(11), 1020-1027. Https://Doi.Org/10.1056/Nejmsa1114777

Fischer, Manfred M. (2001). Innovation, Knowledge Creation and Systems of Innovation, *The Annals of Regional Science*, Volume: 35, Number: 2, Pp.199-216.

Freeman, C.C. (1991). Networks Of Innovators: A Synthesis of Research İssues, *Research Policy,* Vol. 20 No.5, Pp. 499-514.

Giacomelli G, Ferré F, Furlan M, Et Al. Involving Hybrid Professionals in Top Management Decision-Making: How Managerial Training Can Make the Difference. *Health Serv Manage Res* 2019; 32: 168–179.

Greenhalgh, T., Robert, G., Macfarlane, F., Bate, P., & Kyriakidou, O. (2004). Diffusion Of Innovations in Service Organizations: Systematic Review and Recommendations. *Milbank Quarterly*, 82(4), 581-629. Https://Doi.Org/10.1111/J.0887-378x.2004.00325.X

Haddad LM, Annamaraju P, Toney-Butler TJ. Nursing Shortage. Statpearls. Treasure Island, FL: Statpearls Publishing; 2022.

Harris, M., Weisberger, E., Silver, D., Dadwal, V., & Macinko, J. (2016). That's Not How the Learning Works – The Paradox of Reverse Innovation: A Qualitative Study. *Globalization And Health,* 12(1). Https://Doi.Org/10.1186/S12992-016-0175-7

Hendy, J. And Barlow, J. (2012). The Role of The Organizational Champion in Achieving Health System Change. *Social Science &Amp; Medicine*, 74(3), 348-355. Https://Doi.Org/10.1016/J.Socscimed.2011.02.009

Hilton K, Anderson A. Leveraging the Psychology of Change. *Healthc Exec.* 2019; 34:66-68.

ICN- International Council of Nurses (2008). Delivering Quality, Serving Communities: Nurses Leading Primary Health Care. International Nurses Day Kit, Geneva.

ICN-International Council of Nurses (2009). Delivering Quality, Serving Communities: Nurses Leading Care in-Novations.

İncirkuş, K., & Nahcivan, N. Ö. (2015). A Guide for Chronic Disease Management: The Chronic Care Model. *Florence Nightingale Journal of Nursing,* 23(1), 66-75.

Jackson GL, Cutrona SL, White BS, Et Al. Merging İmplementation Practice and Science to Scale Up Promising Practices: The Veterans Health Administration (VHA) Diffusion of Excellence (Doe) Program. Jt Comm J Qual Patient Saf. 2021; 47:217-227. Doi: 10.1016/J.Jcjq.2020. 11.014

Jantz, R. (2012). A Framework for Studying Organizational Innovation İn Research Libraries. *College & Research Libraries,* 73(6), 525-541. Https://Doi.Org/10.5860/Crl-302

Kajamaa A, Schulz K-P. From The Abstract to The Concrete - Implementation of An Innovative Tool in Home Care. *Health Serv Manage Res* 2018; 31: 2–10.

Karadayi, M., Gökmen, Y., Kasap, L., & Tozan, H. (2019). Recent Simulation Studies in Healthcare: A Review. *International Journal of Advances İn Engineering and Pure Sciences,* 31(1), 1-16. Https://Doi.Org/10.7240/Jeps.444190

Keith D. G. (2000). Entrepreneurial Economics, NY USA: Palgrave Publishers, New York.

Kılınç, N. (2023). Yaşlilarin Dijital Sağlık Teknolojilerinin Kullanımı. *Nwsa Academic Journals*, 18(1), 1-9. Https://Doi.Org/10.12739/Nwsa.2023.18.1.1b0125

Kimball B, Joynt J, Cherner D, O'Neil E. The Quest for New Innovative Care Delivery Models. *J Nurs Adm*. 2007; 37:392-398. Doi:10.1097/01. Nna.0000285142.57118.56 9. Terwiesch C, Mehta SJ, Volpp

Kiran T, Ramji N, Derocher MB, Girdhari R, Davie S, Lam-Antoniades M. Ten Tips for Advancing a Culture Of İmprovement İn Primary Care. BMJ Qual Saf. 2019; 28:582-587. Doi:10.1136/Bmjqs2018-008451

Koçak, A. And Ergün, P. (2023). Sağlıkta Veri Kalitesi ve Veri Madenciliği Uygulamaları. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 23-30. Https://Doi.Org/10.56723/Dyad.1161993

Kogabayev, T. And Maziliauskas, A. (2017). The Definition and Classification of Innovation. Holistica – *Journal of Business and Public Administration*, 8(1), 59-72. Https://Doi.Org/10.1515/Hjbpa-2017-0005

Lagrosen, S. And Lagrosen, Y. (2022). Innovation in Healthcare: Success Factors for Innovative Healthcare Change Processes. European Conference on Innovation and Entrepreneurship, 17(1), 305-310. Https://Doi.Org/10.34190/Ecie.17.1.502

Lansisalmi, H., Kivimaki, M. And Aalto, P. (2006), "Innovation in Healthcare: A Systematic Review of Recent Research", *Nursing Science Quarterly*, Vol. 19 No. 1, Pp. 66-72.

Lega F, Prenestini A, Rosso M. Leadership Research İn Healthcare: A Realist Review. *Health Serv Manage Res* 2017; 30: 94–104.

Lehoux, P., Williamsjones, B., Miller, F. A., Urbach, D. R., & Tailliez, S. (2008). What Leads to Better Health Care Innovation? Arguments For An İntegrated Policy-Oriented Research Agenda. *Journal of Health Services Research &Amp; Policy,* 13(4), 251-254. Https://Doi.Org/10.1258/Jhsrp.2008.007173

Lepore, D., Dolui, K., Tomashchuk, O., Shim, H., Puri, C., Li, Y., … & Spigarelli, F. (2023). Interdisciplinary Research Unlocking Innovative Solutions in Healthcare. *Technovation,* 120, 102511. Https://Doi.Org/10.1016/J.Technovation.2022.102511

Marsilio M, Prenestini A. Making it Happen: Challenges and Transformations in Health Care Processes, *People Management, And Decision-Making. Health Serv Manage Res*, 2020; 33: 53–54.

Martin, G., Weaver, S., Currie, G., Finn, R., & Mcdonald, R. (2012). Innovation Sustainability in Challenging Health-Care Contexts: Embedding Clinically Led Change in Routine Practice.

Health Services Management Research, 25(4), 190-199. Https://Doi.Org/10.1177/0951484812474246

Mete, A. H., Canser, B. O. Z., & Aslan, Ö. (2019). Sağlık İnovasyon Sistemi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi,* 6(3), 621-629.

Mete, A., Boz, C., & Aslan, Ö. (2020). A Conceptual Framework on The Health Innovation System. *Sağlık Bilimleri Ve Meslekleri Dergisi,* 6(3), 621-629. Https://Doi.Org/10.5152/Hsp.2019.576531

Neby, S. (2009). Organizing For Quality: The Improvement Journeys of Leading Hospitals İn Europe and The United States. International Journal of Integrated Care, 9(2). Https://Doi.Org/10.5334/İjic.306

Omachonu, V. K. & Einspruch, N. G. (2010). Innovation İn Healthcare Delivery Systems: A Conceptual Fra-Mework. The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal, 15(1):1-20. Google Scholar

Ovretveit, J., Andreen-Sachs, M., Carlsson, J., Gustafsson, H., Hansson, J., Keller, C., Lofgren, S., Mazzocato, P., Tolf, S. And Brommels, M. (2012), "Implementing Organisation and Management Innovations İn Swedish Healthcare: Lessons from A Comparison Of 12 Cases", *Journal of Health Organization and Management,* Vol. 26 No. 2, Pp. 237-57.

Quintane, E., Casselman, R., Reiche, B., & Nylund, P. (2011). Innovation As a Knowledge-Based Outcome. *Journal of Knowledge Management,* 15(6), 928-947. Https://Doi.Org/10.1108/13673271111179299

Redford LJ. Building The Rural Healthcare Workforce: Challenges and Strategies In The Current Economy. Generations. 2019; 43:71-75.

Roncarolo F, Boivin A, Denis J-L, Et Al. What Do We Know About the Needs and Challenges of Health Systems? A Scoping Review of the İnternational Literature*. BMC Health Serv Res* 2017; 17: 636.

Sarı, A. And Biçer, D. (2023). Sağlık İşletmelerinde Müşteri İlişkileri Yönetimi'nin İnovasyon Kabiliyeti Üzerine Etkileri. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal,* 67(67), 2628-2640. Https://Doi.Org/10.29228/Smryj.67210

Schoorl, M., Kievit, P., Oomes, J., & Bartels, P. (2019). Introduction Of a Systemic Innovation Management Model for Facilitating Process Innovation. European Journal of Economics and Business Studies, 5(3), 85. Https://Doi.Org/10.26417/732paa83s

Service Innovation İn The Digital Age: Key Contributions and Future Directions

Silva, H., Silva, H., Oliveira, R., Sabio, R., & Malas, K. (2021). Responsible Innovation İn Health and Health System Sustainability: İnsights From Health Innovators' Views and Practices. *Health Services Management Research,* 35(4), 196-205. https://Doi.Org/10.1177/09514848211048606

Souto, J. (2015). Business Model Innovation and Business Concept Innovation as The Context Of İncremental Innovation and Radical Innovation. *Tourism Management*, 51, 142-155. Https://Doi.Org/10.1016/J.Tourman.2015.05.017

Stevens, N., Cambon, L., & Alla, F. (2021). Innovative Transformation of the Health System Through a Preventive Transition. *Revue D'epidemiologie Et De Sante Publique*, 69(4), 235-240.

Storey J, Holti R, Hartley J, Et Al. Clinical Leadership Through Commissioning: Does It Work in Practice? *Health Serv Manage Res* 2015; 28: 1–8.

Şantaş, G. And Şantaş, F. (2020). The Application of Contemporary Marketing Approaches in The Health Services. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 22(2), 432-443. https://Doi.Org/10.32709/Akusosbil.482305

Taylor, S. (2017). What Is Innovation? A Study of The Definitions, Academic Models and Applicability of Innovation to An Example of Social Housing in England. *Open Journal of Social Sciences,* 05(11), 128-146. https://Doi.Org/10.4236/Jss.2017.511010

Terekli, G., Özkan, O., & Bayin, G. (2013). Çevre Dostu Hastaneler: Hastaneden Yeşil Hastaneye. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi,* 038-054. Https://Doi.Org/10.1501/Ashd_0000000090

Thune, T., & Mina, A. (2016). Hospitals As Innovators in The Health-Care System: A Literature Review and Research Agenda. *Research Policy,* 45(8), 1545-1557.

Tuncsiper, D. (2023). Dijital Dönüşüm ve Sağlık Ekonomisi: Dijital Sağlık Üzerine Bibliyometrik Bir Analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 21-31. https://Doi.Org /10.37989/Gumussagbil.1240687

Urquhart, R., Kendell, C., Folkes, A., Reiman, T., Grunfeld, E., & Porter, G. (2018). Factors Influencing Middle Managers' Commitment to The Implementation of Innovations in Cancer Care. *Journal Of Health Services Research & Policy*, 24(2), 91-99. https://Doi.Org/10.1177/1 355819618804842

Uzuntarla, Y., Ceyhan S. ve Fırat, İ. (2016). Sağlık Kurumlarında Yenilikçilik: Bingöl İli Örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 11, Bahar: 2016.

Varkey, P. A., Horne, A., & Bennet, K. E. (2008). Innovation in Health Care: A Primer. *American Journal of Medical Quality, 23*(5), 382–388.

Vega Ryan J, Kizer KW. VHA's Innovation Ecosystem: Operationalizing Innovation in Health Care. NEJM Catalyst. 2020;6. Doi:10.1056/CAT. 20.0263

Vrolijk, H. (2010). The Innovator's Prescription: A Disruptive Solution for Health Care.

Wang, P. (2009). Popular Concepts Beyond Organizations: Exploring New Dimensions Of İnformation Technology Innovations. *Journal of The Association for Information Systems*, 10(1), 1-30. Https://Doi.Org/10.17705/1jais.00182

Williams I. Organizational Readiness for Innovation in Health Care: Some Lessons from The Recent Literature. *Health Serv Manage Res* 2011; 24: 213–218.

Yavuz A., Albeni M. & Göze Kaya D. (2009). Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, C.14, S.3, Ss. 65-90. Google Scholar

Yin, Y., Zeng, Y., Chen, X., & Fan, Y. (2016). The Internet of Things in Healthcare: An Overview. *Journal Of Industrial Information Integration,* 1, 3-13. https://Doi.Org/10.101 6/J.Jii.2016.03.004

Zaltman, G., Duncan, R., & Holbek, J. (1973). Innovation and Organizations. New York, NY: Wiley.

Zhang X, Lin D, Pforsich H, Lin VW. Physician Workforce in The United States of America: Forecasting Nationwide Shortages. *Hum Resour Health.* 2020; 18:8. Doi:10.1186/S12960-020-0448-3

Żukowicka-Surma, A. and Fritzsche, A. (2022). Organisational Support for Healthcare Innovation in Hospitals: Towards A Commitment Framework. *Journal Of General Management,* 48(4), 355-369. https://Doi.Org/10.1177/03063070211070251

11. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE SÜREÇ İYİLEŞTİRME YÖNETİMİ

Tuğba ŞAHİN ÇİÇEK

Giriş

Süreç iyileştirme, endüstri tarafından uzun zamandır iş dünyasının ilerlemesi için kilit bir bileşen olarak kabul edilmektedir ancak sağlık sistemlerine uygulanması yakın bir zamana dayanmaktadır. Üretimde başarısı kanıtlanmış olmasına rağmen, aynı yöntemler sağlık sektörüne önerildiğinde sağlık profesyonelleri tarafından dirençle karşılanabilmektedir. Özellikle hastalara klinik bakım veren doktor ve hemşireler arasında bu direnç yaygındır. Sağlık hizmetleri ile üretim arasında temel farklar bulunmaktadır ve başarılı bir süreç iyileştirme için bu farklılıklar mutlaka ayrıca değerlendirilmelidir. Bu şekilde her bir hasta için bireyselleştirilmiş bakımdan ödün vermeden klinik operasyonlar için süreç iyileştirme başarılı bir şekilde yapılabilmektedir. (Guo & Hariharan, 2012) Ayrıca sağlık hizmetlerinin bakım ve tedavi dışında kalan tüm idari ve yönetimsel alanlarında süreç iyileştirme çalışmaları yapılabilmektedir.

Süreç iyileştirme, sağlık kuruluşlarının hizmet sunum süreçlerini daha etkin, verimli ve kaliteli hale getirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır; hasta güvenliğini artırmak, hizmet kalitesini yükseltmek, hastaların memnuniyetini artırmak ve iş süreçlerindeki hataları ve atıkları azaltmak için kullanılır. İyileştirme yapılacak süreçlerin tanımlanması, analiz edilmesi, hedeflerin belirlenmesi, iyileştirme planlarının belirlenmesi, uygulama/takip ve son olarak da sürekli iyileştirme adımları izlenmektedir. Sağlık kurumuna; hasta deneyimini olumlu yönde etkileme, tedavi süreçlerini daha etkin hale getirme, hataları azaltma ve sağlık kuruluşlarının performansını arttırma gibi pek çok fayda sağlar. Aynı zamanda, hasta güvenliğini ve verimliliği artırmak için sürekli öğrenmeyi ve süreçlere uyum sağlamayı içeren bir kültürün oluşturulmasında da etkilidir. İyileştirme çabaları, tüm sağlık personelinin katılımını ve üst yönetim desteğini gerektirir.

çalışmalar yeni ve revize edilmiş planların oluşmasına olanak tanır. Böylelikle PUKÖ döngüsü sonsuza kadar sürebilmektedir. (Soydan, 2006)

SONUÇ

Sonuç olarak sağlık hizmetlerinde süreç iyileştirme yönetiminin sağlık kuruluşlarının hizmet sunumunu daha etkin, verimli ve kaliteli hale getirmeyi amaçlayan bir yönetim yaklaşımı olduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşımın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için liderlik, işbirliği ve sürekli öğrenmeye dayalı bir kültürün sağlık kuruluşu içinde teşvik edilmesi gerekmektedir.

Bu yaklaşımda pek çok farklı yöntem kullanılabilmektedir. Kurumun yapısı, yapılmak istenen süreç değişikliği, genel çalışan yapısı, üst yönetim bakış açısı ve kurumun finansal olanakları hangi yöntemin kullanılacağını belirlemede etkin rol oynamaktadır. Süreç iyileştirme en temel hali ile 3 aşamadan oluşmaktadır ancak bu üç aşama içerisinde sırası ile süreç tanımlama ve haritalama, performans analizi, problemlerin belirlenmesi, iyileştirme hedefleri belirleme, iyileştirme stratejileri geliştirme, uygulama/izleme ve sürekli iyileştirme adımları izlenmektedir.

Bu yaklaşım, hasta güvenliğini artırmak, iş süreçlerini optimize etmek, maliyetleri düşürmek ve sağlık hizmetlerinin kalitesini yükseltmek için oldukça önemli bir araçtır. Yaklaşımın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için liderlik, işbirliği ve sürekli öğrenmeye dayalı bir kültürün sağlık kuruluşu içinde teşvik edilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak bu da hastaların ve sağlık personelinin deneyimini olumlu yönde etkilemektedir.

KAYNAKLAR

Akbal, H. (2021). Sağlık Sektöründe Süreç İyileştirme: Bir Eğitim Araştırma Hastanesi'nde Kısıtlar Teorisi-Yalın ÜretiSimulasyon Bütünleşik Yöntemi ile Bir Uygulama. Nevşehir: Nevşehir Hacıbektaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Aydın, O. (2007). Süreç İyileştirmede Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Kullanılması Üzerine Bir Vaka Analizi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Bahadori, M., Teymourzadeh, E., Bagejan, F., Ravangard, R., & Hosseini, S. (2018). Factors Affecting the Effectivenessof Quality Control Circles in a Hospital Using a Combination of Fuzy VIKOR and Gray Relational Analysis. *Proceedings of Singapore Healthcare, 27*(3), 180-186.

Benner, M., & Tushman, M. (2002). Process Management and Technological Study of the Photography and Paint Industries. *Administrative Science Quarterly*, 676-706.

Biçer, İ., & Ömürgönülşen, M. (2019). Sağlık Kurumları Yöneticilerinin Tedarik Zinciri Yönetimi Algılarının belirlenmesi. *hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 22*(3), 599-618.

Cantrill, J., Sibbald, B., & Buetow, S. (1996). The Delphi and Nominal Group - ~ Techniques in Health Services. *The International Journal of Pharmacy Practice*(4), 67-74.

Colligan, L., Anderson, J., Potts, H., & Berman , J. (2010). Does the Process Map Influence the Outcome of Quality Improvement Work? A Comparison of a Hierarchical Task Diagram. *BMC Health Srvices Research, 10*(7), 1472-6963.

Crossan N.M., Lane, H., & White, R. (1999). An Organizational Learning Framework: From Institution to Instutition. *24*, 522-537.

Deste, M., & Berber, G. (2018). Sonuç İyileştirme Uygulamaları Üzerine Bir Literatür Araştırması. *2*, 213-230.

Deste, M., & Berber, G. (2018). Süreç İyileştirme Uygulamaları Üzerine Bir Literatür Araştırması. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi, 2*(2), 212-230.

Diamandescu , A. (2016). The Significance of Total Quality Management Principles in Industrial Organizations. *Global Economic Observer, 4*(2), 92-99.

Ekinci, N. (2019). Sağlık Kurumlarında Altı Sigma ve Yalın Altı Sigma. H. Eriş, & F. Buray içinde, *Sağlık Bilimlerinde Yeni Gelişmeler* (s. 165-190). Ankara: İksad Publishing House.

Ertan, H., & Çelik, Ö. (2018). Sağlıkta Kalite Stnandartları Üzerine Nitel Bir Değerlendirme. *Sağlık Yönetimi Dergisi, 2*(1), 18-40.

Guo, L., & Hariharan, S. (2012). Patients are Not Cars and Staff are Not Robots: Impact of Differences between Manufacturing and Clinical Operations on Process Improvement. *Knowledge and Process Management, 19*(2), 53-68.

Güleş, H., Öğüt, A., & Paksoy, T. (2005). İşletmelerde Tedarik Zinciri Yönetim Sistemi Etkinliğinin Artırılmasında Kurumsal Kaynak Planlaması'nın Rolü. *SElçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 5*(9), 91-106.

Irwing, L., Zwarenstein,, M., Zwi, A., & Chalmers , I. (1998). A Flow Diagram to Facilitate Selection of Interventions and Research for Health Care. *Bulletin of the World Health Organization, 76*(1), 17-24.

JUN, G., Ward, J., Zoe, M., & Clarkson, J. (2009). Health Care Process Modelling: Which Method When? *International Journal for Quality in Health Care, 21*(3), 214-224.

Kömürcü, N., Durmaz, A., Bayram, N., Koyucu, R., Karaman, Ö., & Toker, E. (2014). Sağlık Hizmetlerinde Kalite Standartları ve Modelleri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, 1*(7), 95-114.

Kwak, Y., & Anbari, F. (2006). Benefits, Obstacles, and Future of Six Sigma Approach. *Technovation, 26*(5-6), 708-715.

Malik, S., & YeZhuang, T. (2006). Execution of Continuous Improvement Practices in Spanish and Pakistani Industry: A Comparative Analysis. *IEEE International Conference on Management of Innovation and Technology*(2), 761-765.

Martin, J. (2002). Possible Ethical Implications in the Deployment of the EFQM Excellence Model. *Journal of Business Ethics*(39), 125-134.

Moreno-Rodrı´guez, J., Cabrerizo, F., Pérez, I., & Martı´nez, M. (2013). A Consensus Support Model Based on linguistic Information for the Initial-Self Assessment of the EFQM in Health Care Organizations. *Expert Systems with Applications, 40*(8), 2792-2798.

Mureşan, P., Miloşan, I., Senchetru, D., Reit, A., Machedon, T., & Oancea, G. (2019). Study of Health and Safety in the Manufacturing Industry Using Pareto Analysis. *MATEC Web of Conferences*, 299-307.

Önder, N., Arslan, E., Kayalı, S., Keskin, Z., & Yiğit, Ö. (2015). Sağlık Kuruluşlarında Yalın Yönetim Anlayışının Değerlendirilmesinde Bir Eğitim Araştırma Hastanesi Örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 2*(1), 34-39.

Özan, M. (2021). Süreç Yönetimi ve Süreç İyileştirmenin İşletme Performansına Etkilerinin Analizi. *İŞLETME ARAŞTIRMALARI DERGİSİ, 13*(2), 1144-1161.

Özkan, N. (2015). *Fabrika Organizasyonu ve Yönetimi.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özmutaf, N., & Akın, N. (2013). Sivil Toplum Kuruluşlarında Kıyaslama: Yönetici ve Üye Perspektifi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 4*(9), 119-135.

Öztürk, A., Arıkan, V., & Öztürk, M. (2011). Süreç İyileştirme Yöntemleri ve Yöneylem Araştırması. *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*(10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı), 391-405.

Papalexi, M., Bamford, D., & Dehe, B. (2016). A Case Study of Kanban Implementation within the Pharmaceutical Supply Chain. *International Journal of Logistics: Research and Applications, 19*(4), 239-255.

Persoon, T., S., Z., & Ferichs, J. (2006). IMproving Preanalytic Processes Using the Principles of Lean Production, Toyota Production System. *American Society for Clinical Pathology*(125), 16-25.

Polat, B. (2020). İlaç Sektöründe Ambalaj Malzemeleri için Kanban Sistemi Uygulaması. Sakarya: Sakarya Üniverstesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Prajogo, D., Toy, J., Bhattacharya, A., Oke, A., & Cheng, T. (2018). The Relationships Between Information Management, Process Management and Operational Performance: Internal and External Contexts. *International Journal of Production Economics*(199), 95-103.

Ratnaningtyas , D., & Surendro, K. (2013). Information Quality Improvement Model on Hospital Information System Using Six Sigma. *Procedia Technology*, 1166-1172.

Rohilla, S., & Chaudhary , R. (2016). Quality Circle in Organization and Its Implementation. *6*, 887-889.

Soydan, S. (2006). Süreç Yönetimi ve İyileştirmesi Üzerine Örnek Bir Uygulama. izmir: Dokuz eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Toplam Kalite Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisasn Tezi.

Şahin Çiçek, T. (2021). İstanbul'da Üç Ayrı Hastanenin Poliklinik Randevu Süreçleri Üzerinde Benchmarking (Kıyaslama) Uygulaması. *Smart Journal, 7*(51), 2712-2717.

Şimşek, M. (2007). *Toplam Kalite Yönetimi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Teich, S., & Faddaul, F. (2013). Lean Management—The Journey from Toyota to Healthcare. *Rambam Maimonides Medical Journal, 4*(2), e0007.

Tengilimoğlu, D., & Yiğit, V. (2017). *Sağlık İşletmelerinde Tedarik Zinciri ve Malzeme Yönetimi.* Ankara: Nobel Akademik yayıncılık.

Turan, H., & Turan, G. (2015). Sağlık Sisteminde Yalın Üretim Uygulamaları. *2*(3).

Ünlü, T., Sevimli, E., & Deniz, D. (2022). Kalite Kontrol Çemberi Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve ve sağlık Hizmetlerinde Uygulamaları. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 8*(1), 112-124.

Vallejo, P., Ruiz-Sancho, A., Dımi´nguez, M., Ayuso, M., Mendez, L., Romo, J., . . . Arango, C. (2007). Improving Quality at the Hospital Psychiatric Ward Level Through the Use of the EFQM Model. *International Journal for Quality in Health Care, 19*(2), 74-79.

Wang, L., Wang, Y., Lou, Y., Li, Y., & Zhang, X. (213). The Role of Quality Control Circles in Sustained Improvement of Medical Quality. *Springer Plus, 2*(1), 143-148.

12. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE PERFORMANS ÖLÇÜMÜ VE DEĞERLENDİRME SÜREÇ YÖNETİMİ

Cemre Eda ERKILIÇ

GİRİŞ

Dünyada meydana gelen değişimlere ve gelişmelere paralel olarak küreselleşme olgusunun hızla yayılması, toplumların ihtiyaç ve beklentilerinin değişmesi ve rekabetin artması örgütleri önemli derecede etkilemiştir. Küreselleşme süreci ile birlikte hem çevre koşullarında hem de toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler, örgütleri daha esnek ve değişime açık bir yapıda faaliyet göstermeye zorlamaktadır. Örgütlerin zorlu rekabet ortamında kişisel ve toplumsal ihtiyaç ve beklentilere cevap vermek suretiyle rakiplerine üstünlük kurarak varlıklarını başarılı bir biçimde devam ettirebilmeleri için çevresel gelişmeleri takip etmeleri ve değişime adapte olmaları gerekmektedir. Örgütsel faaliyetlerin başarıyla devam ettirilip sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde edilmesi performans düzeyinin yüksek olmasına bağlıdır. Performans, faaliyet alanı, büyüklük, hukuki yapı gibi özellikler fark etmeksizin tüm örgütler için önemli bir konudur. Performansın arzu edilen düzeyde tutulabilmesi için çalışan ve süreç performansı da dâhil olmak üzere bir bütün olarak örgüt performansının düzenli olarak izlenmesi gerekmektedir. Performansın izlenmesi ise örgütsel yapıya uygun olan bir performans ölçümü ve değerlendirme sisteminin oluşturulması ile mümkündür. Örgütlerde performans düzeyinin belirlenmesini sağlayan ölçümlerin ve ölçüm sonuçlarına göre değerlendirmelerin düzenli bir biçimde yapılması son derece önemlidir. Performans ölçümü ve değerlendirme, mevcut durumun belirlenmesi, gelecekte nerede olunacağının öngörülmesi ve çevresel değişimler ile ağırlaşan rekabet koşullarına uyum sağlanması açısından tüm örgütler için önem kazanmış bir faaliyettir.

Her örgütte olduğu gibi günümüz zorlu koşullarında sağlık alanında faaliyet gösteren en önemli örgütler olarak sağlık kurumları da varlığın sonsuza kadar

etkili ve kaliteli olması, ayrıca hem yöneticilerin hem de çalışanların katkılarıyla belirlenen amaçlara ulaşılabilmesi düzenli bir biçimde performans ölçümlerinin ve değerlendirmelerinin yapılmasına bağlıdır (Karaman, 2019). Sağlık kurumlarının iyileştirilmelerine ve geliştirilmelerine yönelik önemli bir kaynak ve geribildirim aracı olan performans ölçümü ve değerlendirme, sağlık kurumlarında düzeltici önlemlerin alınmasına ve geliştirici faaliyetlerin planlanmasına yardımcı olan bir süreçtir. Sağlık kurumlarında yönetsel faaliyetleri destekleyen performans ölçümü ve değerlendirme sürecinin etkili bir biçimde yönetilmesi önem arz etmektedir. Dinamik özelliklere sahip olan ve sürekli iyileştirmeyi ve ihtiyaca göre yenilenmeyi içeren güncel yaklaşımlar takip edilerek, sağlık kurumlarının performans ölçümü ve değerlendirme süreçlerine entegre edilmelidir.

KAYNAKLAR

Ajami, S., Ebadsichani, A., Tofighi, S. ve Tavakoli, N. (2013).Medical records department and balanced scorecard approach. *Journal of Education and Health Promotion, 2*(7), 1-6.

Akal, Z. (2011). *İşletmelerde performans ölçüm ve denetimi: Çok yönlü performans göstergeleri*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

Bakan, İ. ve Kelleroğlu, H. (2003). Performans değerlendirme: çalışanların performans değerlendirme uygulamalarından beklentileri konusunda bir alan çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 103- 127.

Bourne, M., Neely, A., Mills, J. ve Platts, K. (2003). Implementing performance measurement systems: a literature review. *Journal of Business Performance Management*, *5*(1), 1-24.

Braithwaite, J., Zurynski, Y., Ludlow, K., Holt, J., Augustsson, H. ve Campbell, M. (2019). Towards sustainable healthcare system performance in the 21st century in high-income countries: a protocol for a systematic review of the grey literature. *BMJ open*, *9*(1), 1-7. http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2018-025892

Cattinelli, I., Bolzoni, E., Chermisi, M., Bellocchio, F., Barbieri, C., Mari, F., Amato, C., Menzer, M., Stopper, A. ve Gatti, E. (2013). Computational intelligence for the Balanced Scorecard: Studying performance trends of hemodialysis clinics. *Artificial Intelligence in Medicine, 58*(3), 165–173. https://doi.org/10.1016/j.artmed.2013.04.005

Coşkun, A. (2007). *Stratejik performans yönetimi ve performans karnesi* (İkinci Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Daştan, İ. ve Çetinkaya, V. (2015). OECD ülkeleri ve Türkiye'nin sağlık sistemleri, sağlık harcamaları ve sağlık göstergeleri karşılaştırması. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, *5*(1), 104-134.

Delice, E., Karadayı, M. A., ve Tozan, H. (2022). Sağlık hizmetlerinde performans değerlendirmede kullanılan araç ve yöntemler. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 10*(3), 1543-1566. https://doi.org/10.29130/dubited.1008711

Dereköy, F. ve Kalmış, H. (2013). Hastanelerde performans ölçümünün muhasebe bilgi sistemiyle ilişkilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi, 58*, 139-160.

Doğan, N. Ö. ve Gencan, S. (2014). VZA/AHP bütünleşik yöntemi ile performans ölçümü: Ankara'daki kamu hastaneleri üzerine bir uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *16*(2), 88-112.

Erdoğan, İ. (1991). *İşletmelerde personel seçimi ve başarı değerleme teknikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.

Ertürk, Mümin (2011). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Fischer, M. (2015). Fit for the future? A new approach in the debate about what makes healthcare systems really sustainable. *Sustainability*, *7*(1), 294-312.

Glavan, L. M. (2011). Understanding process performance measurement systems. *Business Systems Research*, *2*(2), 25-38.

Groene, O., Klazınga, N., Kazandjıan, V. ve Lombraıl, P. (2008). The World Health Organization Performance Assessment Tool for Quality Improvement in Hospitals (PATH): An analysis of the pilot ımplementation in 37 hospital. *International Journal for Quality in Health Care, 20*(3), 155-161. https://doi.org/10.1093/intqhc/mzn010

Grigoroudis, E., Orfanoudaki, E. ve Zopounidis, C. (2012). Strategic performance measurement in a healthcare organisation: A multiple criteria approach based on balanced scorecard. *Omega: The International Journal of Management Science, 40*(1), 104–119.

Güvener, H. (2023). Sağlık hizmetlerinde inovatif liderlik ve yönetim yeteneğinin hastane performansına etkisinde işe bağlılığın aracılık rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *19*(2), 371-394. https://doi.org/10.17130/ijmeb.1246820

Işığıçok, E. (2008). Performans ölçümü, yönetimi ve istatistiksel analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 7, 1-23.

Kádárová, J., Durkáčová, M. ve Kalafusová, L. (2014). Balanced scorecard as an issue taught in the field of industrial engineering. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 143*, 174-179. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.382

Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü (2018). *Verimlilik Karnesi Gösterge Kartları*. 5 Eylül 2023 tarihinde https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/23318/0/verimlilik-karnesi-gosterge-kartlari-rv-05-14pdf.pdf adresinden erişildi.

Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü (2023). *Tarihçemiz*. 5 Eylül 2023 tarihinde https://khgmverimlilikkalitedb.saglik.gov.tr/TR-33756/tarihcemiz.html adresinden erişildi.

Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (2007). Balanced scorecard: şirket stratejisini eyleme dönüştürmek (Dördüncü Baskı).(Çev. S. Egeli). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Karahan, A. ve Özgür, E. (2011). *Hastanelerde performans yönetim sistemi ve veri zarflama analizi* (İkinci baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Karaman, M., Karatepe, H. K. ve Kuşcu, F. N. (2019). Sağlık işletmelerinde performans değerlendirme ve ölçme yöntemleri hakkında bir derleme çalışması. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, *4*(1), 153-171.

Karaman, R. (2009). İşletmelerde performans ölçümünün önemi ve modern bir performans ölçme aracı olarak balanced scorecard. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *8*(16), 410-427.

Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım, S. (2015). *Hastane ve sağlık kurumları yönetimi* (4. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kaya, S. (2019). Sağlık hizmetlerinde kalitenin ölçülmesi. S. Kaya. (Editör). *Sağlık kurumlarında Kalite Yönetimi (ss. 64-92).* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği: yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış klasik-modern-çağdaş ve güncel yaklaşımlar* (13. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Korkmaz, O. (2018). Kurumsal performans karnesi ölçümü: Üçüncü basamak sağlık kurumlarında bir uygulama. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(6), 1051-1061. https://doi.org/10.18506/anemon.412687

Krijgsheld, M., Tummers, L. G. ve Scheepers, F. E. (2022). Job performance in healthcare: a systematic review. *BMC Health Services Research*, *22*(1), 149. https://doi.org/10.1186/s12913-021-07357-5

Özer, M. A. (2009). Performans yönetimi uygulamalarında performansın ölçümü ve değerlendirilmesi. *Sayıştay Dergisi*, 73, 3-29.

Papanicolas, I., Rajan, D., Karanikolos, M., Soucat, A. ve Figueras, J. (Eds.). (2022). *Health system performance assessment: a framework for policy analysis*. Geneva: World Health Organization.

Purbey, S., Mukherjee, K., ve Bhar, C. (2007). Performance measurement system for healthcare processes. *International Journal of Productivity and Performance Management, 56*(3), 241-251. http://dx.doi.org/10.1108/17410400710731446

Ruzita, J., Azhar, R. ve Hasan, H.A. (2012). Performance measurement practices of public sectors in malaysia. *Journal of Global Strategic Management*, 11, 42-56. https://doi.org/10.20460/JGSM.2012615785

Shaw, C. (2003). How can hospital performance be measured and monitored?. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. http://www.euro.who.int/document/e82975.pdf .

Spath, P. L. (2009). *Introduction to healthcare quality management*. Chicago: Health Administration Press.

Sungur, C. (2021). Sağlık sistemlerinin sınıflandırılması ve performans analizi üzerine kavramsal bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *18*(3), 2274-2201. https://doi.org/10.33437/ksusbd.956240

Şahin, B. (2019). *Sağlık kurumlarında performans yönetimi*. Y. Çelik (Ed.). Sağlık Kurumları Yönetimi (ss. 214-247). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Şakar, A. N. (2014). *Dengeli ölçüm kartı*. S. Besler ve H. Z. Tonus (Ed.). Yönetimde Güncel Yaklaşımlar (ss.146-165). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Şentürk, M. ve Kaya, F. (2017). Hastanelerin performans uygulamalarında çalışanların memnuniyetini etkileyen faktörler. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*(3), 145-174.

Tanrıverdi, H. ve Teker, Ç. (2010). Eğitim hastanelerinde asistan doktorların klinik iş yükleri bakımından performans ölçütlerinin karşılaştırılması. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *1*(1), 114-136.

Taticchi, P., Tonelli, F. ve Cagnazzo, L. (2010). Performance measurement and management: a literature review and a research agenda. *Measurıng Business Excellence, 14*(1), 4-18.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2023a). *Ölçüm*. 3 Haziran 2023 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2023b). *Performans*. 3 Haziran 2023 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2023b). *Değerlendirme ve değerlendirmek*. 8 Eylül 2023 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Uyargil, C. (2013). *Performans yönetimi sistemi: bireysel performansın planlanması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Voelker, K. E., Rakich, J. S. ve French, G. R. (2001). The balanced scorecard in healthcare organizations: a performance measurement and strategic planning methodology. *Hospital Topics, 79*(3), 13-24. https://doi.org/10.1080/00185860109597908

World Health Organization [WHO] (2007). Performance Assessment Tool for Quality Improvement in Hospitals (PATH). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

Yetişkin, Y. (2010). *Performans değerlendirme sonuçlarının hizmet içi eğitim faaliyetlerindeki kullanımı: çimento sektöründe bir araştırma*. Ankara: Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası Yayını.

Yıldız, S. (2010). İşletme performansının ölçümü üzerine bankacılık sektöründe bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 179-193.

Zerenler, M. (2005). Performans ölçüm sistemleri tasarımı ve üretim sistemlerinin performansının ölçümüne yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *1*, 1-36.

13. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE İNSAN KAYNAKLARI SÜREÇ YÖNETİMİ

Süleyman MERTOĞLU

GİRİŞ

Sağlık kurumları, kapladığı yerin büyüklüğü ve vermiş oldukları hizmetin önemi itibariyle büyük ölçekli işletmeler olarak görülmektedir. Bu yüzden diğer genel işletmelerin yönetilmesi gibi profesyonel olarak yönetilmesi gereken işletmelerdir. Günümüzde etkili ve verimli çalışan insan kaynakları hayati öneme haiz görülmektedir. Değişimin çok hızlı yaşandığı günümüz Dünyasında sağlık kurumları, müşterilerine daha iyi ve nitelikli hizmeti sunmak için fark yaratacak, kendilerini rekabet ortamı içerisinde başarıya götürebilecek yetenekli personeli kuruma kazandırmak ve elinde tutmak çabasıyla hedeflerini en iyi şekilde gerçekleştirme çabasına girmişlerdir.

Küreselleşme ile gelişen rekabet ortamı, bilişim teknolojilerindeki hızlı değişim, insan kaynakları yöneticilerinin de çalışanlarına karşı olan bakış açılarında değişime yol açmıştır. Klasik dönem yönetim yaklaşımlarında maliyet unsuru ve kaynak olarak görülen çalışanlar, kurumların en değerli varlıkları haline gelmiş, günümüzde özellikle sağlık kurumları gibi insan kaynağının çok önemli bir unsur olduğu sektörlerde katma değer yaratan yetenek olarak değerlendirilmeye başlamıştır (Doğan ve Demiral, 2008, s.146). Bu durumun farkında ve bilincinde olan kurumlar, yetenekli çalışanları keşfetmek, onları teşvik etmek, kurumda tutabilmek ve onlardan maksimum düzeyde verim alabilmek için özgün ve sıra dışı uygulamaları devreye sokmaya başlamışlardır (Alayoğlu, 2010, s.69).

13.1. YÖNETİM

Yönetim hakkında literatürde kullanıldığı alana göre çok farklı tanımlar bulunmaktadır. Bunlardan en genel tanımı ise, belli bir amacın gerçekleştirilmesi için bireylerin işbirliği yapmalarıdır. Bu anlamda yönetim, örgütlenmenin yanı sıra, örgütün işlerliğini sağlamaya yönelik etkinlikleri, bir

sağlık hizmetlerinde daha başarılı olması kaçınılmazdır. Kişiye göre iş değil, işe göre kişi prensibiyle hareket edilerek her bir pozisyona yetkin, o işi layıkıyla yapabilecek liyakatli personelin istihdamı önemli bir husustur.

Her şeyden önce sağlık kurumlarında insan kaynakları süreç yönetiminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, belirtilen insan kaynakları süreçlerinin objektif, rasyonel, hakkaniyetli ve adil bir şekilde yönetilmesi, hizmetin gelişimi için diğer işletme fonksiyonları ile koordinasyonun sağlanması, bu hizmetleri verecek sağlık insan gücünün, çağdaş bir sağlık hizmeti ihtiyaçlarını karşılayabilecek bilgi, beceri ve tutumlarla donatılmış olarak sağlık sorunlarını çözebilecek şekilde evrensel niteliklere göre yetiştirilmesi, üretken bir şekilde değerlendirilmesi ile gerçekleşebilir. İnsan kaynakları yönetimi süreçlerinin sağlıklı işlemesini engelleyecek hususlar üzerine tepe yöneticilerinin özenli bir şekilde eğilmesi gerekmektedir. Bu yüzden insan kaynakları yönetimi süreçlerinde ortaya çıkabilecek bir hata personelin motivasyon kaybına neden olacağı gibi, kurumun dinamiklerinin de bozulmasına neden olabilecektir.

Şüphesiz ki sağlık kurumlarında düzgün bir şekilde uygulanan insan kaynakları yönetimi süreçleri kendini güven içinde hisseden, kendisine değer verilen, moral ve motivasyonu maksimum olan, yaptığı işi seven ve verdiği hizmetle de hasta memnuniyetinin artmasına katkı sağlayan personelin oluşmasıyla kurum iklimi olumlu yönde etkilenecektir. Bu durumda personel kendisini kurumun bir parçası olarak hissedecek ve kuruma karşı aidiyet hissi da artacaktır. Böylece sağlık kurumunun topluma daha etkili verimli sağlık hizmeti sunmasıyla toplumun sağlık düzeyinde olumlu yönde anlamlı artış meydana gelecektir.

KAYNAKLAR

Akçakanat, T. ve Çarıkçı, İ.H. (2019). Performansa Dayalı Ücret Sistemi ve Sağlık Kurumlarında Uygulaması, Hiper Yayın, Birinci Baskı, İstanbul.

Alayoğlu, N. (2010). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Dönem: Yetenek Yönetimi, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:1, 68-97.

Barutçugil, İ. (2004). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.

Beach, D.S. (1980). Personnel: The Management of People at Work. New York; Mc Millan Publishing.

Can, H. (2005). Organizasyon ve Yönetim. Yedinci Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Can, H., Akgün, A. ve Kavuncubaşı, Ş. (2001). Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi, Dördüncü Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2008). İnsan Kaynakları Yönetiminde Çalışanların Kendilerine Doğru Yolculuk Yöntemi: Yetenek Yönetimi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 17, Sayı 3, S.145–166.

Duran, L. (1988). Türkiye Yönetiminde Karmaşa, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

Duru, M. N. ve Korkmaz, M. (2013). Performans Değerlendirmenin İnsan Kaynakları Yönetimindeki Önemi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, (31), 3-26.

Erkan, A. (2011). Performansa Dayalı Ödeme: T. C. Sağlık Bakanlığı Uygulaması, Maliye Dergisi, Sayı 160, Ocak -Haziran sayfa: 423-438.

Gönülaçar, Ş. (2014). İnsan Kaynakları Yönetiminde Kayırmacılık Kuşatması ve Liyakatsizlik Çıkmazı, 1-22, 05.12.2023, Erişim adresi: http://www.academia.edu/.

Gözübüyük, Ş. (2007). Yönetim Hukuku, Güncelleştirilmiş Yirmi Beşinci Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Güney, S. (2014). İnsan Kaynakları Yönetimi, Birinci Baskı, Nobel Akademik Yayınları, Ankara.

Gürüz, D. ve Yaylacı, G.Ö. (2005). İletişimci Gözüyle İnsan Kaynakları Yönetimi. Kapital Medya Yayıncılık, İstanbul.

Hume, D.A. (1998). Reward Management. Blackwell Publishers Ltd., USA.

Kavuncubaşı, Ş. ve Yıldırım, S. (2015). Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi. Dördüncü Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Kempton, J. (1995). Human Resources Management and Development: Current Issues and Themes. Macmillan Business, New York.

Koçak, S. ve Argon, T. (2019). İnsan Kaynakları Yönetimi Kariyer İlkesi Çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı Kariyer Basamakları Yükselme Uygulamasının Değerlendirilmesi. Birinci Baskı, Eğitim Yöneticileri ve Uzmanları Derneği Yayınları, Ankara.

Koçel, T. (2013). İşletme Yöneticiliği, On Üçüncü Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.. İstanbul.

Kuıjpers, M.A. Schyns, B. and Scheerens, J. (2006). Career Competencies for Career Success, The Career Development Quarterly, Volume 55, Issue 2, 168-178.

Luecke, R. (2015). Performans Yönetimi, Üçüncü Baskı, (Çev. Aslı Özer), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul.

Mertoğlu, S. (2013). Gülhane Askeri Tıp Fakültesi Eğitim Hastanesi'nde Çalışan Sağlık Personelinin Tükenmişlik ve İş Doyumu Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Mevzuat.gov.tr.

Obeidat, B.Y. (2012). The Relationship Between Human Resource Information System (HRIS) Functions and Human Resource Management (HRM) Functionalities. Journal of Management Research, 4(4), 192-211.

Özgen, H., Öztürk, A. ve Yalçın, A. (2002). İnsan Kaynakları Yönetimi, Nobel Kitabevi, Ankara.

Rakich, J.S., Longest, B.B., Darr, K. (1996). Managing Health Services Organizations. Health Professions Press, Baltimore.

Ricketts, T.C. (2005). Human Resources in Healthcare Managing for Success Healthcare Workforce Planning, Health Administration Press, Chicago.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). İnsan Kaynakları Yönetimi, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı, 2023.

Sağlık Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurumu, (2014). Türkiye'de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsan Gücü Durum Raporu. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Sarvan, F. (1995). Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Yöneticiliği Meslek ve Eğitimi, SEÇİM Hikmet, Hastane İşletmeciliği (Seçme Yazılar), Anadolu Üniversitesi Yayın No:845, Eskişehir, 1995.

Schuler, R.S. and Jackson, S.E. (1987). Linking Competitive Strategies with Human Resource Management Practices, The Academy of Management, Volume 1, Issue 3, 207-219.

Sunter M. (2009). Sağlık Kurumlarında İnsan Kaynakları Yönetiminin Önemi. Verimlilik Dergisi, (3): 143-160.

Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat, M. (2012). Sağlık İşletmeleri Yönetimi, Beşinci Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara.

Tengilimoğlu, D. ve Yiğit, V. (2017). Sağlık İşletmelerinde Tedarik Zinciri ve Malzeme Yönetimi, Geliştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Uyargil, C. (2017). Performans Yönetimi Sistemi-Bireysel Performansın Planlanması Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi. Dördüncü Baskı, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul.

Ülgen, H. ve Mirze, K. (2013). İşletmelerde Stratejik Yönetim. Yedinci Baskı, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul.

Yee, C.C. and Chen, Y.Y. (2009). Performance Appraisal System Using Multifactorial Evaluation Model. Proceedings of World Academy of Science, Engineering and Technology, World Academy of Science, Eng. and Technology, 3(5), 304-308.

14. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE MALZEME SÜREÇ YÖNETİMİ

Alkan DURMUŞ

GİRİŞ

Sağlık sistemi, hedef kitlelerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan, sağlık hizmetlerini sunan kişilerden, kurumlardan ve kaynaklardan oluşan bir organizasyondur. Bu sistemleri yönetmek, birçok katılımcı ve farklı beklentilerin dahil olduğu karmaşık bir görevdir; ancak teknoloji kullanımıyla bu süreci daha kolay hale getirebiliriz. Sağlık hizmeti üretiminde etkin bir işleyiş için personel, zaman, ekipman, malzeme ve ilaçların verimli yönetimi gereklidir. İlaçlar, tıbbi malzemeler ve teşhis ekipmanlarına güvenilir erişim ve sağlam bir tedarik sistemi sağlamak da kritik öneme sahiptir. Hem kamu hem de özel sağlık sistemlerinde, bu faktörlerin varlığı veya yokluğu, sağlık sistemlerinin güvenilirliğini ve itibarını etkileyebilir. Tedarik ve stok yönetimi, genellikle lojistik ve tedarik zinciri yönetimi veya malzeme yönetimi olarak adlandırılır ve kuruluşlar içinde tedarik, stok yönetimi, bakım ve malzeme kullanımını kapsar.

Malzeme yönetimi, organizasyonun hedeflerine uygun olarak malzemelerin planlanması, edinilmesi, depolanması, taşınması ve kontrolünü içeren koordineli bir işlemdir. Amacı, maliyetleri en aza indirirken istenen hizmet seviyesini sağlamak için doğru ürünleri uygun fiyatlarla temin etmek ve zamanında teslimat sağlamaktır. Hastanelerdeki malzeme maliyetleri genellikle toplam maliyetlerin büyük bir yüzdesini oluşturur. Bu nedenle, bu maliyetleri etkili bir şekilde yönetmek, hastaların mali yükünü azaltmak ve hastane karlılığını artırmak için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu amaçla hastane yönetimleri, net hedefler veya iyi tasarlanmış programlar olmadan ayrı malzeme yönetimi departmanları oluşturmuştur.

Sağlık hizmeti sunan kuruluşlarda, malzeme yönetimi sağlık hizmetleri ortamlarında malzemelerin güvenliğini, erişilebilirliğini ve kullanılabilirliğini sağlamak için hayati bir rol oynar. Hasta güvenliğini sağlamak için doğru malzemelerin doğru zamanda ve doğru hastalara kullanılması gereklidir.

KAYNAKLAR

Arnold, J. T., Chapman, S. N., & Clive, L. M. (2008). *Introduction to Materials Management.* New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Bawden, R., & Zuber-Skerritt, O. (2002). The concept of process management. *The Learning Organization, 9*(3), 132-138.

Beekman-Love, G. K., & Nieger, L. (1978). *Materials management.* Eindhoven: H. E. Stenfert Kroese B.Y.

Bendell , T. (2007). Structuring business process improvement methodologies. *Total Quality Management & Business Excellence, 16*, 969-978.

Callender, C., & Grasman, S. E. (2010). Barriers and Best Practices for Material management process in the Health Care Sector. *Engineering Management Journal, 22*(4), 11-19.

Chandra, H., Barthwal, C. L., & Jamaluddin, K. (2007). *Inventory Control and Revolving Fund Concept in Hospital.* Allahabad: Ashu Prakashan.

Choudhury, D. K. (2020). Modelling of Materials Management System for Cross-country Pipeline Project from Client's Perspective. *Metamorphosis, 19*(2), 106–120.

Colquhoun, G. .., Baines, R. W., & Crossly, R. (1996). A composite behavioral modeling approach for manufacturing enterprises. *International Journal of Computer Integrated Manufacturing, 9*(6), 463-475.

Combi, C., Pozzi, G., & Veltri, P. (2018). *Process modeling and management for healthcare.* Boca Raton: CRC Press.

Crampton, P., Perera, R., Crengle, S., Dowell, A., Howden-Chapman, P., Kearns, R., & Love, T. (2004). What makes a good performance indicator? Devising primary care performance indicators for New Zealand. *The New Zealand Medical Journal, 117*(119), 1-12.

Curtis, B., Kellner, M., & Over, J. (1992). Process modeling. *Communications of the ACM, 35*(9), 75-90.

Datta, A. K. (1998). *Materials Management: Procedures, Text and Cases (2nd ed.).* New Delhi: Prentice Hall of India Private Limited.

de Boer, L., Labro, E., & Morlacchi, P. (2001). A review of methods supporting supplier selection. *European Journal of Purchasing & Supply Management, 7*, 75-89.

Emmett, S. (2005). *Excellence in warehouse management: How to minimise costs and maximise value.* London: John Wiley & Sons Ltd.

Eriskin, L., Karataş, M., & Zheng, Y. J. (2022). robust multi-objective model for healthcare resource management and location planning during pandemics. *Annals of Operations Research*, 1-48.

Fischer, R., Wittern, E., Schneider, J., & Tai, S. (2012). Pattern-based process discovery. *In 2012 Fifth IEEE International Conference on Service-Oriented Computing and Applications (SOCA)* (s. 1-8). IEEE.

Gupta, S. D., & Khanna, A. (2022). *Healthcare System Management.* Singapore: Springer Nature.

Hans, E. W., van Houdenhoven, M., & Hulshof, P. J. (2012). *A Framework for Healthcare Planning and Control.* Boston: Springer.

Housely, C. E. (1978). *Housely CE. Hospital Material Management.* Gaithersburg: Aspen Publishers.

Jang, Y., & Lee, J. (1998). Factors influencing the success of management consulting projects. *International Journal of Project Management, 16*(2), 67-72.

Jay, H., & Barry, R. (2006). *Principles of Operations Management. 6th ed.* New Jersey: Pearson.

Jeston, J., & Nelis, J. (2014). *Business process management.* New York: Routledge.

Jones, T. C., & Riley, D. W. (1985). Using inventory for competitive advantage through supply chain management. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 15*(5), 16-26.

Khan, N. R. (2004). *Business process management: A practical guide.* Tampa: Meghan-Kiffer Press.

Khanna, R. B. (2015). *Production And Operations Management.* Delhi: PHI Learning Private Limited.

Kohlbacher, M., & Gruenwald, S. (2011). Process ownership, process performance measurement and firm performance. *International Journal of Productivity and Performance Management, 60*(7), 709-720.

Kumar, A. S., & Suresh, N. (2008). *Production and Operations Management : With Skill Development, Caselets and Cases.* New Delhi: New Age International (P) Ltd.

Lambert, D. M., & Schwieterman, M. A. (2012). Supplier relationship management as a macro business process. *Supply Chain Management, 17*(3), 337-352.

Nenadal, J. (2008). Process performance measurement in manufacturing organizations. *International Journal of Productivity and Performance Management, 57*(6), 460-467.

Nowicki, M. (2004). *The Financial Management of Hospitals and Healthcare Organizations.* Chicago: Health Administration Press.

Nowicki, M. (2018). *Introduction to the financial management of healthcare organizations.* Chicago: Health Administration Press.

Rago, W. V. (1994). Adapting total quality management (TQM) to government: another point of view. *Public Administration Review, 54*, 61-64.

Razi , M., & Han , B. T. (2013). Consumption-based Supply-Chain: Healthcare Materials Management using Microsoft Dynamics GP and Binary Stream add-on Software. *Journal of Integrated Enterprise Systems, 2*(1), 80-97.

Rother, M., & Shook, J. (1999). *Learning to See: Value Stream Mapping to Create Value and Eliminate Muda.* Brookline: The Lean Enterprise Institute.

Sadiwala, C. M., & Sadiwala, R. (2007). *Materials and Financial Management.* New Delhi: New Age International (P) Ltd.

Sakharkar, B. M. (2009). *Principles of Hospital Administration and Planning.* New Delhi: Jaypee Brothers Medical Publishers (P) Ltd.

Soliman, F. (1998). Optimum level of process mapping and least cost business process re-engineering. *International Journal of Operations & Production Management, 18*(9/10), 810-816.

Srinivasan, A. V. (2008). *Managing a Modern Hospital.* California: SAGE Publications Inc.

Tsai, T. C., Fang, N.-C., & Chiou, C.-C. (2020). Applying Cluster Analysis on Medical Materials Management. *International Journal of Innovation in Management, 8*(1), 23-30.

Vergidis, K., Tiwari, A., & Majeed, B. (2008). Business Process Analysis and Optimization: Beyond Reengineering. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part C (Applications and Reviews)* (s. 69 - 82). IEEE.

Vrat, P. (2014). *Materials Management An Integrated Systems Approach.* New Delhi: Springer India.

Williams, M. (2004). Materials management and logistics in the emergency department. *Emergency Medicine Clinics of North America, 22*(1), 195–215.

Zhou, Y., & Chen, Y. (2004). The methodology for business process optimized design. *IECON'03. 29th Annual Conference of the IEEE Industrial Electronics Society* (s. 1819-1824). Roanoke: IEEE.

15. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE OLAĞANÜSTÜ DURUM SÜREÇ YÖNETİMİ

Ülkü VERANYURT

GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte sağlık hizmetleri sunumu beklentilerinde sürekli bir artış görülmektedir. Her sektörde olduğu gibi sağlık sektöründe de kurumların sürekliliğinin devamı için değişmek ve bu değişimi yönetmek oldukça önemlidir. Sağlık yönetiminde de geleneksel yönetim bakış açısının aksine değişimi destekleyen, yeni yönetim sistemlerinin sahada kullanılması gerekliliği aşikardır. Sağlık yönetimi diğer hizmet sektörlerinden; talebin tüketici tarafından belirlenememesi, arzın pahalı olması, talebin acil ve ertelenemez olması gibi özellikleri ile farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar sağlık yönetiminde değişim için gerekli esnekliğin sağlanması için önemlidir. Afetler beklenmedik bir yerde ve zamanda meydana gelebilir. Örneğin SARS, Covid-19, nükleer patlama, uçak kazaları, terör saldırıları, deprem gibi dünya genelinde görülen afetlerden bazılarıdır. Bu afetler olduğunda sağlık hizmetlerinin kesintisiz devam edebilmesi için sağlık yöneticilerinin afetlere müdahale edebilecek seviyede olması son derece önemlidir.

Türkiye, son yüzyılda çeşitli afetlere maruz kalmıştır. Sağlık yöneticileri bu tecrübelerden faydalanarak ve modern afet yönetim sistemlerini kullanarak olağanüstü durumlarda süreci yönetmeleri gerekmektedir. Türkiye'de sağlık kurumlarının olağanüstü durumlara hazırlıklı olması yasal bir zorunluluktur. Bu bağlamda sağlık kurumlarında, acil durum planları, sivil savunma planları, kriz yönetimi planları, sabotaj planları gibi çeşitli planlar hazırlanmaktadır. Bu planlardan genel yapı itibari ile sağlık kurumlarını doğrudan ilgilendiren "*Hastane Afet ve Acil Durum Planı* (HAP)" ile ilgili olduğu için bu bölümde sıklıkla bu plandan bahsedilmiştir. Sağlık yönetiminde olağanüstü durum süreç yönetiminde en güncel ve kapsamlı yaklaşım olan "*bütünleşik afet yönetim sistemi*" baz alınarak 6 alt başlık altında sağlık yönetiminde olağanüstü süreç yönetimi bölümü hazırlanmıştır. Bölüm içindeki alt başlıklar sırasıyla; temel kavramlar, olağanüstü durum öncesi, sırası ve sonrasında yönetim, personel yönetimi ve eğimi ile toplum bilinci ve hazırlığı şeklindedir.

için tatbikat sırasında "*çök, kapan, tutun*" sırasındaki videoların gönderimi ile halkın katılımı sağlanmıştır (17).

SONUÇ

Sağlık kurumları olağanüstü durumlarda iş sürekliği açısından diğer kurumlardan bazı farklılıklar göstermektedir. Bu farkların en önemlileri sağlık hizmetinin devam ettirilmesi gereklidir. Sağlık kurumları yapısı gereği çok sayıda farklı uzmanlık alanlarında çalışanları barındırması yanında eğitim faaliyetleri sebebiyle stajyer öğrencileri, hastaları, hasta yakınları ve ziyaretçilerle birlikte çok sayıda insanı bir arada barındırmaktadır. Sağlık hizmetleri sunulması için alanında uzmanlaşmış personellere, elektrik, su, gaz gibi alt yapı sistemlere, teknolojik cihazlara, binalara, tıbbi malzemelere, oksijen, etil alkol, formaldehit, ksilol vb çeşitli tehlikeli maddelere ihtiyaç vardır. Sağlık kurumunun içerisindeki bunların her birini sistemin bir halkası olarak düşünebiliriz. Bu halkaların birbiriyle uyumu süresince sağlık kurumu fonksiyonel ve yapısal işlevselliğini koruyabilir. Sağlık yönetiminde sağlık kurumlarının işlevselliğinin sürekliliği için olağanüstü durumlar için afet ve acil durum planları hazırlamalı ve planların uygulanabilirliğini denemek, planları geliştirmek içinde olası senaryolar eşliğinde personellerin aktif katılımıyla masa başı ve sahada tatbikatlar düzenlemelidirler. Sağlık kurumlarında görev ve yetki karmaşasına neden olan, çifte ekip kurulumunu zorunlu kılan HAP ve Sivil Savunma Planlarının tek başlık altında derlenme ihtiyacına da vurgu yapılması uygun olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.(2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: AFAD https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu. Erişim Tarihi:01.06.2023
2. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı İle İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5902.pdf Tarihi:01.06.2023
3. Kadıoğlu, M. (2022). Afet yönetimi: Beklenilmeyeni beklemek, en kötüsünü yönetmek. Marmara Belediyeler Birliği.
4. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı "İlk 72 Saat", "Birey ve Aileler İçin Afet Bilinci Eğitimi-1 Yayın Seti
5. Ersoy Yılmaz, A. Afet Yönetimi II. Acil Durum ve Afet Yönetimi Uzaktan Eğitim Programı Ders Notu.https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/165620/mod_resource/content/0/Teknolojik%20k%C3%B6kenli%20afet%20tiplerinin%20tan%C4%B1mlanmas%C4%B1.pdf Tarihi:01.06.2023
6. Kadıoğlu, M. Acil Durum ve Afet Yönetimine Giriş. Atatürk Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Programı Ders Kitabı,
7. Kadıoğlu, M. (2008). Modern, bütünleşik afet yönetimin temel ilkeleri. Afet Zararlarini Azaltmanin Temel İlkeleri, 1.

8. Al-Dahash, H., Thayaparan, M., & Kulatunga, U. (2016, August). Understanding the terminologies: Disaster, crisis and emergency. In Proceedings of the 32nd annual ARCOM conference, ARCOM 2016 (pp. 1191-1200).
9. Sağlık Bakanlığı. (2021). Hastane Afet ve Acil Durum Planı (HAP) Hazırlama Kılavuzu (Yayın No. 1095). T.C. Sağlık Bakanlığı.
10. World Health Organization (WHO). (2015). Hospital Safety Index: Guide for Evaluators, Safe Hospital Initiative. Geneva: World Health Organization and Pan American Health Organization (PAHO).
11. Şen, G.(2020). Türkiye'de Afet Yönetim Sistemi ve İşleyişi. Özen, S., Tok Özen, A., Ergün, O.F., (Eds.), Paramedikler İçin Acil Durum ve Afet Yönetimi içinde (s. 30-50). Ankara: Hedef CS Basın Yayın.
12. Erdem, E. R. E. N. (2020). Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Işığında Türk Kamu Diplomasisinin Yeni Yapısı. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(16), 111-132.
13. Varol, A. (2019). Afet Yönetimi, Afet Eğitimi Ve Afet Farkındalığı: Amerika Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *29*(1), 193-204.
14. Kumar, A., Singh, R., Kaur, J., Pandey, S., Sharma, V., Thakur, L., ... & Kumar, N. (2021). Wuhan to world: the COVID-19 pandemic. *Frontiers in cellular and infection microbiology*, *11*, 596201.
15. Şenol, A. F. (2023, April). Kahramanmaraş Depremleri (6 Şubat 2023) Sonrası Hatay İlindeki Yapıların Hasar Durumlarının Değerlendirilmesi. In International Conference on Engineering, Natural and Social Sciences (Vol. 1, pp. 75-80).
16. Özmen, B., & Özden, T. (2013). Türkiye'nin afet yönetim sistemine ilişkin eleştirel bir değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (49).
17. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.(2023). İstanbul Ulusal Düzey Tahliye, Yerleştirme ve Planlama Tatbikatı Tamamlandı. https://istanbul.afad.gov.tr/istanbul-ulusal-duzey-tahliye-yerlestirme-ve-planlama-tatbikati-tamamlandi Erişim Tarihi:01.06.2023

16. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE ÇALIŞANLARIN KURUMSAL AİDİYET SÜREÇ YÖNETİMİ

Sevcan PINAR - Serkan TÜRKELİ

GİRİŞ

Günümüz teknolojik gelişmeleri kurumların yoğun rekabet içerisinde olmalarını zorunlu kılmaktadır. Kurumlar, rekabetçi ortam içerisinde çevrelerini sürekli olarak izlemeli ve iş süreçlerine dayandırmalıdırlar. Teknolojinin günlük yaşamdan endüstrilere kadar yaygın etkisi, sağlık hizmetlerinde de önemli değişikliklere neden olmuştur. Sağlık kurumlarındaki yoğun teknoloji kullanımının, sektör içindeki insan kaynakları yönetimine olan etkileri, ilgili literatürde sıkça incelenmektedir (Ślusarczyk, 2018).

İş süreçlerinin yönetimi ise kurumların sahip oldukları önemli bir unsuru oluşturmaktadır. Süreç yönetimi süreçlerin oluşturulma aşamasından itibaren sürekli iyileştirme adımlarını içeren bir döngü oluşturur (Mertins ve Jochem, 1999; Kılıç ve Aydınlı, 2015). Süreç kavramı literatürde birçok farklı tanıma sahiptir. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre süreç; "birlikte olan, belirli bir düzen ya da zaman içerinde tekrarlanan, ilerleyen, gelişen olay ve hareketlerin ardışık dizisi" şeklinde belirtilmektedir. Yine ilgili literatürde kavram en basit haliyle, işletme içerisinde girdilerin, işletme çıktılarına dönüştürülmesidir (Seymen, 2000; Ko vd., 2009). İşletmelerin sahip olduğu kaynak, insan gücü, makine, malzeme, teknoloji gibi girdilerinin katma değer oluşturan faaliyetler sonrası değerli birer çıktıya dönüşümüne olanak sağlayan faaliyetler şeklinde de ifade edilmektedir (Hammer ve Champy, 1993). Harrington (1991) tarafından süreçler; üretim ve iş süreçleri olarak şu doğrultuda sınıflandırılmaktadır; İş süreçleri bir kurumun sahip olduğu kaynaklarını kullanarak, kurumun amaçları doğrultusunda sonuçlara ulaşılması amacıyla izlenen, birbiriyle ilişkili ve mantıksal olarak sıralanmış işlemler grubunu ifade eder. Yine ilgili literatürde iş süreçleri; temel/operasyonel, destek ve yönetim süreçleri şeklinde sınıflandırılmaktadır. Söz konusu yönetim süreçleri; temel, destek ve iş planlarıyla ilgili süreçler olarak belirtilmektedir (Trkman vd., 2015; Zelt vd., 2018; Lau vd., 2016; Jeston ve Nelis, 2014).

alınması, bu amaca ulaşmak için önemli adımlardır (Robbins vd., 2017). Ayrıca, proje yönetimi açısından başlangıç olayı, görevler, etkileyen faktörlerin ve önceliklerin tanımlanması, özel taahhüt stratejilerinin geliştirilmesi ve iletişim planlaması gibi unsurlar projenin başarısını destekler (PMBOK Guide, 2021). Süreçlerin tasarımında kulvarların belirlenmesi ve her kulvarın sorumluluklarını üstlenmesi, projenin etkili bir şekilde yönetilmesini sağlar. Artifaktler, veri nesneleri, açıklamalar, belgeler, raporlar ve geri bildirim kayıtları gibi araçlar, süreçleri destekler ve gerekli bilgiyi sağlar (Spector, 2006).

Tüm bu adımlar ve araçlar bir araya geldiğinde, sağlık yönetiminde çalışanların kurumsal aidiyetini artırmak ve stratejik hedeflere ulaşmak için güçlü bir temel oluşturabilir. Bu çabalar, çalışanların kurumlarına daha bağlı olmalarını teşvik ederek, kurumların uzun vadeli sürdürülebilirliğini artırabilir ve daha etkili sağlık hizmetleri sunmalarına katkı sağlayabilir. Bu nedenle, sağlık yönetimi alanında faaliyet gösteren kuruluşlar için kurumsal aidiyet ve süreç yönetimi stratejileri büyük bir öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

Ak, M. (2018). Yeniden yapılandırılan Sağlık Bakanlığı'nda değişen insan kaynakları uygulamaları. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2.

Akın, M. (2008). Örgütsel destek, sosyal destek ve iş/aile çatışmalarının yaşam tatmini üzerindeki etkileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(25), 141-171.

Allen, N.J. ve Meyer, J.P. (1990). The measurement and antecedents of affective, normative and continuance commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology* (91): 1-18

Allen, N.J. ve Meyer, J. P. (1996). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: An examination of construct validity. *Journal of Vocational Behavior*. 49, 252–276

Aras, A.A. (2005). *Sürdürülebilir süreç yönetimi*. İstanbul: Kalder

Aven, F., Parker, B. ve Evoy, M.Mc. (1993). Gender and attitudinal commitment to organizations: A meta analysis. *Journal of Business Research*, 26.

Aycan, Z. (2008). Cross-Cultural Approaches to Leadership, İçinde Smith, P. B., Peterson, M. F., & Thomas, D. C. içinde. *The Handbook of Cross-Cultural Management Research*, (219-238.).

Ayvaz, B. ve Borat, O. (2022). *Sistem Analizi ve Tasarımı*. Nobel Yayın Dağıtım, No: 3980, Eylül, Ankara.

Balay, R. (2000). *Yönetici ve Öğretmenlerde Kurumsal Bağlılık*. Nobel Yayın Dağıtım, No: 206, Kasım, Ankara.

Baysal, A.C. ve Paksoy, M. (1999). Mesleğe ve örgüte bağlılığın çok yönlü incelenmesinde Meyer-Allen modeli. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 7-15.

Bozkurt, R. (2003). *Süreç İyileştirme*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

Brownell, E.O. (2000). How to create organizational trust. *Manage*, 52(2).

Burger, M. J. (2006). *Kişilik*. Kaktüs Yayınları, İstanbul.

Burlton, R. (2001). *Business process management*- profiting from process. United States of America, May.

Clarke, N. (2003). The politics of training need analysis. *Journal of Workplace Learning,* 15(4): 141-53.

Cohen, A. (2007). Commitment before and after: An evaluation and reconceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 17(4), 336-354.

Dağdemir, A. (2008). Kurum kimliği ve kurumsal bağlılık arasındaki ilişki, kurum kimliğinin çalışanların kurumsal bağlılıkları üzerindeki etkilerinin bir işletmede araştırılması, *Anadolu Üniversitesi SBE*, *Doktora Tezi*, Eskişehir.

D'Amour, D., Ferrada-Videla, M., San Martin Rodriguez, L. ve Beaulieu, M.D. (2005). The conceptual basis for interprofessional collaboration: Core concepts and theoretical frameworks. *Journal of Interprofessional Care*, 19(sup1), 116–131. https://doi.org/10.1080/13 561820500082529

Demiral, G. (2019). Endüstri 4.0'in insan kaynaklarına yönelik etkileri: Teknolojik değişim farkındalığı üzerine bir araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*. 2(80).

Demirkol, N. ve Tis, G. (2018). Endüstri 4.0'ın insan kaynakları ve insan kaynakları yönetimine etkisi. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress.*

Dumas, M., La Rosa, M., Mendling, J. ve Reijers, H. A. (2018). *Fundamentals of business process management (Vol. 2).* Heidelberg: Springer.

Durna, U. ve Eren, V. (2005). Üç bağlılık unsuru ekseninde örgütsel bağlılık. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2): 210-219.

Elloy, D.F., Everett, J.E. ve Flynn, W.R. (1995). Multidimensional mapping of the correlates of job involvement. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 27(1).

Flinchbaugh, J. (2012), *A3 Problem Solving: Applying Lean Thinking, Lean Learning Center*

Galletta, M., Portoghese, I., Battistelli, A. ve Leiter, M.P. (2013). The roles of unit leadership and nurse – -physician collaboration on nursing turnover intention. *Journal of Advanced Nursing,* 69(8), 1771–1784. https://doi.org/10.1111/jan.12039

Goldstein, I.L. (1993). *Training in Organizations: Needs Assessment. Development and Evaluation.* 3rd ed., Monterey: Brooks/Cole.

Greenberg, J. ve Baron, R.A. (2003). *Behavior in Organizations: Understanding and Managing the Human Side of Work* (8th edition). Pearson Education, New Jersey.

Gündüz, İ. (1998). Süreç yönetimi ve Erdemir'de yürütülen süreç iyileştirme çalışmaları. *Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş., Demir-Çelik Sempozyum Bildirileri*, 22(1): 217-222.

Hammer, M. ve Champy, J. (1993). *Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution.* Harper Collins, New York.

Harrington, J. (1991). *Business process improvement*, McGraw-Hill.

Hecklaua, F., Galeitzkea, M., Flachsa, S. ve Kohl, H. (2016). *Holistic approach for human resource management in Industry 4.0.* Elsevier Published, 1(6).

Hiriyappa, B. (2009). *Organizational Behavior*, New Age International, Delphi

Hofstede, G. H., Noorderhaven, N., Thurik, A. R., Uhlaner, L. M., Wennekers, A. R. M. ve Wildeman, R. E. (2004). Culture's Role in Entrepreneurship: Selfemployment Out of Dissatisfaction, in: Brown, T. E. and Ulijn, J. M. (eds.). *Innovation, Entrepreneurship and Culture, Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA:* Edward Elgar Publishing

Hou, Y., Gao, G., Wang, F., Li, T. ve Yı, Z. (2011). Organizational commitment and creativity: The influence of thinking styles. *Annals of Economics and Finance*, 12(2): 411-431.

Jeston, J. ve Nelis, J. (2014). *Business process management: Practical guide to successful implementation*. London: Routledge.

Kapoor, S., Chaubey, D. ve Negi, A. (2015). Analysis of training need identification process and perceived training outcome. *Midas Touch International Journal of Commerce, Management and Technology Issn.* (3)1-12: : 2320 -7787.

Katayama, H. ve Bennet, D. (1996), Lean production in a changing competitive world: A Japanese perspective, *International Journal of Operations & Production Management*, 16(2): 8-23.

Kaygusuz, S. ve Kaygusuz, Y. (2014). Süreç iyileştirmenin işletme performansına etkileri. *Paradoks Ekonomi. Sosyoloji ve Politika Dergisi,* 10(2): 31-50. http://paradoks.org/components/ articles/articles/show/2777EVA100344180914

Kelley-Swanson, S. (2014). The effects of perceived organizational support and trust on organizational commitment. (Doctoral dissertation, Roosevelt University).

Kılıç, Ş. ve Aydınlı, C. (2015). Sağlık kurumlarında süreç yönetimi uygulamaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 7(3), 143-172.

Ko, R.K., Lee, S.S. ve Lee, E.W. (2009). Business process management (BPM) standards: A survey. *Business Process Management Journal*, 15(5), 744-791.

Koçel, T. (2018). *İşletme yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 17. Baskı.

Krajewski, L.J. , Rıtzman, , L.P. ve Malhotra, M.K. (2013). *Operations management: Processesand supply chains.* S. Birgün (çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd.Şti. (orjinal baskı tarihi 2010).

Kramer, M. ve Schmalenberg, C.E. (2003). Magnet hospital staff nurses describe clinical autonomy. *Nursing Outlook*, 51(1), 13–19. https://doi.org/10.1067/mno.2003. İbicioğlu, H. (2000). Örgütsel bağlılıkta paradigmatik uyumun yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1): 13-22.

Lam, S.S.K. (1995). Quality management and job satisfaction: An empirical study. *International Journal of Quality and Reliability Management*, 12(4): 73

Lau, H., Nakandala, D., Samaranayake, P. ve Shum, P.K. (2016). BPM for supporting customer relationship and profit decision. *Business Process Management Journal,* 22 (1): 231–55.

Laudon, K.C. ve Laudon, J.P. (2020). *Yönetim bilişim sistemleri dijital işletmeyi yönetme.* Çev. Ed. U. Yozgat, Nobel Yayın Dağıtım, 12. Basımdan Çeviri, Kasım, Ankara.

Legood, A., van der Werff, L., Lee, A., den Hartog, D. ve van Knippenberg, D. (2023). A critical review of the conceptualization, operationalization, and empirical literature on cognition-based and affect-based trust. *J. Manage. Stud*., 60: 495-537. https://doi.org/10.1111/joms.12811

Levine, K.J., Carmody, M. ve Silk, K.J. (2020). The influence of organizational culture, climate and commitment on speaking up about medical errors. *J Nurs Manag*. Jan; 28(1): 130-138. doi: 10.1111/jonm.12906.. PMID: 31733166.

Lundberg, D.E. (1992). *The management of people in hotels and restaurants*, Wm.C. Brown Publishers, Fifth Edition.

Luthans, F. (1992). *Organizational behavior*, McGraw-Hill, 6th Edition.

Mathieu, J.E. ve Zajac, D.M. (1990). A review and meta-analysis of the antecedents, correlates and consequences of organizational commitment. *Psychological Bulletin*, 108(2): 171-194.

Mertins, K. ve Jochem, R. (1999). Quality-oriented design of business processes. *Springer Science Business Media LLC*.

Mettler, T. ve Rohner, P. (2009). Performance management in health care: the past, the present, and the future. *In 9. Internationale Tagung Wirtschaftsinformatik*. 247, 699-708.

Meyer, J. P. ve Allen, N.J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.

Meyer, J., Smith, P. ve Catherine, A. (2000). HRM practices and organizational commitment: test of a mediation model. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 17(4): 319-333.

Meyer, J.P. ve Allen, N.J. (2004). *TCM Employee Commitment Survey Academic Users* Guide. http://employeecommitment.com/TCM-Employee-CommitmentSurvey-Academic-Package-2004.pdf, 21.01.2014.

Meyer, J.P., Stanley, D.J., Herscovitch, L. ve Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20–52. https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1842

Mowday, R.T. (1998). Reflections on the study and relevance of organizational commitment, *Human Resource Management Review*, 8(4): 87-401.

Mowday, R.T., Porter, L.W. ve Steers, R.M. (1982) *Employee-Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism and Turnover*. Academic Press, New York.

Nongo, E.S. ve Ikyanyon, D.N. (2012). The influence of corporate culture on employee commitment to the organization. *International Journal of Business and Management*, 7(22): 21-40.

Özdevecioğlu, M. (2016). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(18), 113-130.

Öztop, S. (2014). Kurumsal aidiyet bilincinin çalışanların örgütsel değişim algısı üzerinde etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1): 299-316. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20816/222722

Pekaar, K.A., Bakker, A.B., Linden, D. ve Born, M. (2017). Self-and other-focused emotional intelligence: Development and validation of the Rotterdam emotional intelligence scale (REIS). *Personality and Individual Differences*, 120: 222-233.

Pınar, S. (2022). Kişilik ve öncü bireysel değerler bağlamında yönetim tarzları açısından liderlik davranışları üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi SBE, İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Doktora Tezi*, İstanbul.

PMBOK Guide (2021). *The project management and a guide to the project management body of knowledge (PMBOK Guide),* Project Management Institute; 7. Basım.

Porter, L.W., Steers, R.M., Mowday, R.T. ve Boulian, P.V. (1974). Organizational commitment, job satisfaction and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology,* 59(5): 603-609.

Poyraz, N. (2015). Hastanelerde süreç yönetimi ve süreç iyileştirme konusunda bir uygulama örneği. *İstanbul Arel Üniversitesi SBE Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Yüksek Lisans Tezi,* İstanbul.

Prasad B. (1999). Hybrid re-engineering strategies for process improvement. *Business Process Improvement Journal*, 5/2.

Rachid, Z. (1994). Patterns of organizational commitment and perceived management style: A comparison of public and private sector employees. *Human Relations*, 47(8).

Robbins, S.P., Coulter, M. ve DeCenzo, D. A. (2017). *Fundamentals of Management.* Pearson

Ross, R. ve Altmaier, E.M. (1994). *Intervention in occupational stress: A handbook of counseling for stress at work.* Sage Publications, USA, July.

Schein, E.H. (1992). *Organizational culture and leadership* (2nd ed). San Francisco: Jossey-Bass.

Seçim, H. (1991). Hastane yönetim ve organizasyonu - Türkiye'de hastanelerin organizasyonu için bir model önerisi. *İstanbul Üniversitesi. İşletme Fakültesi* Yayın No: 252. İstanbul: Küre Ajans. 187

Seymen, O.A. (2000). *İşletmelerde yeniden yapılanma (Reengineering*). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Shaw, R.B. (1997). *Trust in balance: Building successful organizations on results*, integrity and concern, (Jossey-Boss Publishers, San Francisco.

Silahtaroğlu, G. (2014). *Sistem analizi ve tasarımı.* Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.

Silverthorne, C. (2004). The impact of organizational culture and personorganization fit on organizational commitment and job satisfaction in Taiwan. *The Leadership and Organization Development Journal,* 25(7): 522-599.

Ślusarczyk, B. (2018). Industry 4.0 – Are we ready. *Polish Journal of Management Studies*, 17(1).

Spector, P.E. (2006). Method variance in organizational research: Truth or urban legend?. *Organizational Research Methods,* 9(2), 221-232. https://doi.org/10.1177/1094428105284955

Sur, H. ve Palteki, T. (2013). *Hastane yönetimi.* İstanbul: Nobel Matbaacılık.

Şahin, D. ve Yılmaz, S. (2021). Endüstri 4.0 uygulamalarının sağlık kurumlarında insan kaynakları yönetimine etkilerinin değerlendirilmesi. *Usaysad Derg,* 7(1):142-155 (Derleme makale) https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1743192

Trkman, P., Mertens, W., Viaene, S. ve Gemmel, P. (2015). From business process management to customer process management. *Business Process Management Journal,* 21(2): 250–66.

Türkel, S. ve Bozağaç, F. (2018). Endüstri 4.0'ın insan kaynakları yönetimine etkileri. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 5(9).

Tütüncü, Ö., İpekgil Doğan, Ö. ve Topoyan, M. (2004). Süreçlerde yönetim ve bir hizmet işletmesi uygulaması. *IV. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, Selçuk Üniversitesi*, Konya.

Wasti, S.A. (2000). Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizi. *8.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 25-27.

Wayne, J.H., Musisca, N. ve Fleeson, W. (2004). Considering the role of personality in the work-family experience: Relationships of the big five to work-family conflict andfacilitation. *Journal of Vocational Behavior*, 64: 108-130.

Weick, K. E. (1979). *The social psychology of organizing (2nd ed.).* New York:McGraw-Hill, Inc.

Wiener, Y. (1982). Commitment in organization: A normative view. *Academy of Management Review*, 7(3): 418–428.

Vurgun, L. ve Öztop, S. (2011). Yönetim ve örgüt kültüründe değerlerin önemi. *SüleymanDemirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 217-230.

Yalçın, M. (2020). *Yetenek yönetiminde kuşaklar ve iş tatmini*. İksad Yayınevi, ISBN: 978-625-7914-87-1

Yamada, Y. (2002). Factors contributing to job satisfaction and organizational commitment of direct care workers in home care. *The Gerontologist*, 5(23).

Yılmaz, G., Kıran, Ş. ve Kobya Bulut, H. (2023). The mediating role of nurse–physician collaboration in the effect of organizational commitment on turnover intention. *Journal of*

Interprofessional Care, 37(1): 66-72, DOI: 10.1080/13561820.2021.2004099 https://doi.org/10.1 080/13561820.2021.2004099

Yu, B.B. ve Egri, C.P. (2005). Human resource management practices and affective organizational commitment: A comparison of chinese employees in a state owned enterprise and a joint venture. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 43(3): 332-360.

Zelt, S., T. Schmiedel ve J. Vom Brocke. (2018). Understanding the nature of processes: An information-processing perspective. *Business Process Management Journal*, 24(1): 67–88.

Zaitouni, M., Sawalha, N.N. ve Sharif, A.E. (2011). The impact of human resources management practices on organizational commitment in the banking sector in Kuwait, *International Journal of Business and Management*, 6(6): 108-123.

17. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE HASTA GÜVENLİĞİ SÜREÇ YÖNETİMİ

Yasemin ASLAN

GİRİŞ

Toplumların ekonomik, sosyal, kültürel ve politik açıdan gelişebilmesi sağlıklı bireylere sahip olmasıyla mümkündür. Sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum inşa edebilmek, temel sağlık hizmetlerine erişim ve herkes için güvenli, etkili, kaliteli sağlık hizmetiyle sağlanabilir. Kaliteli sağlık hizmetlerine erişim dünya genelinde bütün bireylerin en temel haklarından biri olup, kaliteli hizmet sunumunun ana göstergelerinden biri hasta güvenliğidir. Karmaşık bir yapıya sahip ve işlevsel bağımlılığı yüksek sağlık hizmeti sunum sürecinde hasta güvenliği açısından risk oluşturan bazı istenmeyen olaylar yaşanabilmekte ve hastalar zarar görebilmektedir. Hasta güvenliğinde temel amaç hizmet sunum sürecinde hastaların, hasta yakınlarının ve çalışanların zarar görmesini önleyecek sistematik ve planlı düzenlemeler yapmaktır. Bu amaçla ulusal ve uluslararası çerçevede bazı hasta güvenliği hedefleri belirlenmiştir. Hastaların doğru tanımlanması, sağlık profesyonelleri arasında etkin iletişimin gerçekleştirilmesi, yüksek riskli ilaç güvenliğinin sağlanması, güvenli cerrahi uygulamaları, hasta düşmelerinin önlenmesi ve sağlık bakımıyla ilişkili enfeksiyonların kontrolü uluslararası hasta güvenliği hedeflerini oluştururken, Türkiye'de Sağlık Bakanlığı tarafından Aralık 2022'de kamuoyuna açıklanan ve Mart 2023'te üzerinde görüş birliğine varılarak, uluslararası hasta güvenliği hedeflerini de kapsayacak şekilde 23 adet ulusal hasta güvenliği hedefi belirlenmiştir. Radyasyon güvenliği, güvenli doğum, tesis güvenliği, malzeme ve cihaz güvenliği, teşhiste hasta güvenliği, hastaların güvenli transferi, kan güvenliği ve yönetimi, güvenli hasta devri, yenidoğan güvenliği, hatalardan öğrenme ve basınç yaralarının önlenmesi bu hedeflerden bazılarını oluşturmaktadır. Bu hedeflerin sağlık kurumlarında uygulanmasına rehberlik etmek amacıyla standartlar, göstergeler ve kontrol listeleri hazırlanmıştır. Buna ek olarak evrensel sağlık kapsayıcılığına ulaşmak amacıyla sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi, kaliteli ve güvenli sağlık hizmetlerinin

Dünya genelinde hasta güvenliği ile ilgili gösterilen bütün çabalara rağmen istenmeyen olaylar yaşanmaya devam etmekte, hastalar, çoğu önlenebilir bu istenmeyen olaylar nedeniyle zarar görmekte ve sağlık hizmet maliyetleri artmaktadır. Sağlık yönetimi kapsamında sağlık kurumlarında olumlu bir hasta güvenliği kültürünün oluşturulması amacıyla aşağıda belirtilen önerilerde bulunulmaktadır:

- Üst yönetimin kalite ve güvenlik kültürüne etki eden bir strateji ve vizyon oluşturması
- Liderlerin şeffaflığı teşvik eden bir kurumsal kültür oluşturmaya çaba göstermesi
- Hasta güvenliğinin bütün çalışanların birinci önceliği olmasının sağlanması
- Kurumda güven kültürü ile ilişkili yaşanan sorunların nasıl belirleneceğinin ve yönetileceğinin tanımlanması ve bu konu ile ilgili yazılı prosedürlerin oluşturulması
- Kurumda çalışan bütün bireylere hasta güvenliği kültürü ile ilgili eğitimler verilmesi ve bu tür eğitimlerin mezuniyet öncesi eğitim programlarında yer bulmasının sağlanması
- Güvenlik kültürünü desteklemek amacıyla kurum yönetiminin ihtiyaç duyulan kaynakları tahsis etmesi
- Hasta güvenliği kültürü ile ilgili yaşanan sorunların raporlanması amacıyla kullanıcı dostu, bütün çalışanlar tarafından erişilebilir ve güvenilir sistemler tasarlanması
- Güvenlik kültürünün değerlendirilmesi ve izlenmesi amacıyla ölçütler belirlenmesi
- Hasta güvenliği kültürünün iyileştirilmesi için ulusal ve uluslararası ölçekte belirlenen kalite ve akreditasyon standartlarının uygulanması
- Sağlık kurumlarında hasta güvenliği kültürünün periyodik aralıklarla değerlendirilerek, iyileştirmeye açık alanların belirlenmesi
- Hasta güvenliği kültürü faaliyetlerine yönelik bütün çalışmalara (komite toplantıları, iyileştirme çalışmaları, bina turları vb) üst yönetimin dahil olması
- Kalite ve hasta güvenliği uygulamaları konusunda çalışmalar yapan sağlık otoritelerinin ve gönüllü kuruluşların kanıt temelli çalışmalarının takip edilmesi
- Kalite ve hasta güvenliği süreçlerinin iyileştirilmesi için gelişen sağlık teknolojisinden faydalanılması
- Kurumsal düzeyde hasta güvenliği ile ilgili yaşanan olayların raporlanması, değerlendirilmesi ve iyileştirici tedbirlerin alınması

- Sağlık profesyonellerinin mezuniyet öncesi eğitim programlarında kalite ve hasta güvenliği uygulamalarına yer vererek, öğrencilik yıllarından itibaren bu hassasiyeti kazanmalarının sağlanması
- Hasta güvenliği uygulamalarının sistematik kontrolünü sağlayan araçlar ve protokoller kullanılması.

KAYNAKLAR

Abdi, Z., Delgoshaei, B., Ravaghi, H., Abbasi, M., & Heyrani, A. (2015). The culture of patient safety in an Iranian intensive care unit. *Journal of Nursing Management, 23*(3), 333-345. https://doi.org/10.1111/jonm.12135.

Abecassis, Z. A., McElroy, L. M., Patel, R. M., Khorzad, R., Carroll IV, C., & Mehrotra, S. (2015). Applying fault tree analysis to the prevention of wrong-site surgery. *Journal of Surgical Research, 193*(1), 88-94. https://doi.org/10.1016/j.jss.2014.08.062.

Abraham, P., Augey, L., Duclos, A., Michel, P., & Piriou, V. (2021). Descriptive analysis of patient misidentification from incident report system data in a large academic hospital federation. *Journal of Patient Safety, 17*(7), e615-e621. https://doi.org/10.1097/PTS.0000000000000478.

Afzali Borojeny, L., Albatineh, A. N., Hasanpour Dehkordi, A., & Ghanei Gheshlagh, R. (29020). The Incidence of Pressure Ulcers and its Associations in Different Wards of the Hospital: A Systematic Review and Meta-Analysis. *International Journal of Preventive Medicine, 11*, 171. https://doi.org/10.4103/ijpvm.IJPVM_182_19.

Al-Aama, T. (2011). Falls in the elderly: spectrum and prevention. *Canadian Family Physician, 57*(7), 771-776.

Allegranzi, B., Zayed, B., Bischoff, P., Kubilay, N. Z., de Jonge, S., de Vries, F., Gomes, S. M., Gans, S., Wallert, E. D., Wu, X., Abbas, M., Boermeester, M. A., Dellinger, E. P., Egger, M., Gastmeier, P., Guirao, X., Ren, J., Pittet, D., & Solomkin, J. S.; WHO Guidelines Development Group. (2016). New WHO recommendations on intraoperative and postoperative measures for surgical site infection prevention: an evidence-based global perspective. *Lancet Infectious Diseases, 16*(12), e288-e303. https://doi.org/10.1016/S1473-3099(16)30402-9.

Alrabadi, N., Shawagfeh, S., Haddad, R., Mukattash, T., Abuhammad, S., Al-rabadi, D., Farha, R. A., AlRabadi, S., & Al-Faour, I. (2021). Medication errors: a focus on nursing practice. *Journal of Pharmaceutical Health Services Research, 12*, 78-86. https://doi.org/10.1093/jphsr /rmaa025

Ambrose, A. F., Cruz, L., & Paul, G. (2015). Falls and fractures: A systematic approach to screening and prevention. *Maturitas, 82*(1), 85-93. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2015.06.035.

Amudha, P., Hamidah, H., Annamma, K.I., & Ananth, N. (2018). Effective communication between nurses and doctors: Barriers as perceived by nurses. *The journal of nursing care, 7*, 1-6. https://doi.org/10.4172/2167-1168.1000455

Ang, E., Mordiffi, S.Z., & Wong, H.B. (2011). Evaluating the use of a targeted multiple intervention strategy in reducing patient falls in an acute care hospital: A randomized controlled trial. *Journal of Advanced Nursing, 67*(9), 1984-1992. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2011.05646.x

Anwer, M., Manzoor, S., Muneer, N., & Qureshi, S. (2016). Compliance and effectiveness of WHO Surgical Safety Check list: A JPMC audit. *Pakistan Journal of Medical Sciences, 32*(4), 831-835. https://doi.org/10.12669/pjms.324.9884.

Arslan, S., Cetisli, N. E., Bakan, G., & Erkan, S. (2015). Patient safety culture of health professionals. *Gaziantep Medical Journal, 1*(2), 78-83. https://doi.org/10.5455/GMJ-30-170191.

Ateşgöz, F., Köse, G., Seki, Z., Sağlık, S., Kulaksızoğlu, N., Ülgen, N., & İnci, Ö. (2022). Bir eğitim ve araştırma hastanesindeki basınç yarası prevalansı ve risk faktörlerinin belirlenmesi: nokta prevalans çalışması. *Karya Journal of Health Science, 3*(1), 6-12. https://doi.org/10.52831/kjhs.1013181.

Aubron, C., Aries, P., Le Niger, C., Sparrow, R. L., & Ozier, Y. (2018). How clinicians can minimize transfusion-related adverse events? *Transfusion Clinique et Biologique, 25*(4), 257-261. https://doi.org/10.1016/j.tracli.2018.08.158.

Azman, R. R., Shah, M. N. M., & Ng, K. H. (2019). Radiation Safety in Emergency Medicine: Balancing the Benefits and Risks. *Korean Journal of Radiology, 20*(3), 399-404. https://doi.org/10.3348/kjr.2018.0416.

Barış, V. K., & İntepeler, Ş. S. (2016). Hasta düşmelerinin önlenmesinde teknoloji kullanımı. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi, 1*(4), 29-36. https://doi.org/10.5222/SHYD.2017.029.

Bártlová, S., Hajduchová, H., Brabcová, I., & Tóthová, V. (2015). Patient misidentification in nursing care. *Neuro Endocrinology Letters, 36*(2), 17-22.

Bartonjo, G., Oundo, J., & Ng'ang'a, Z. (2019). Prevalence and associated risk factors of transfusion transmissible infections among blood donors at Regional Blood Transfusion Center Nakuru and Tenwek Mission Hospital, Kenya. *Pan African Medical Journal, 34*, 31. https://doi.org/10.11604/pamj.2019.34.31.17885.

Beard, J. D. (2023). Surgical malpractice: staying out of trouble. *Surgery (Oxford), 41*(7), 1-5. https://doi.org/10.1016/j.mpsur.2023.05.013.

Beauchet, O., Dubost, V., Revel-Delhom, C., Berrut, G., & Belmin, J. (2011). How to manage recurrent falls in clinical practice: Guidelines of the French Society of Geriatrics and Gerontology. *The Iournal of Nutrition, Health & Aging, 15*(1), 79-84. https://doi.org/10.1007/s12603-011-0016-6.

Berríos-Torres, S. I., Umscheid, C. A., Bratzler, D. W., Leas, B., Stone, E. C., Kelz, R. R., Reinke, C. E., Morgan, S., Solomkin, J. S., Mazuski, J. E., Dellinger, E. P., Itani, K. M. F., Berbari, E. F., Segreti, J., Parvizi, J., Blanchard, J., Allen, G., Kluytmans, J. A. J. W., Donlan, R., & Schecter, W. P; Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee. Centers for Disease Control and Prevention Guideline for the prevention of surgical site infection, 2017. *JAMA Surgery, 152*(8), 784-791. https://doi.org/10.1001/jamasurg.2017.0904.

Bozdemir, H., Küçükberber, N., & Özmen, S. (2016). Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinde yatan hastalarda düşme sonuçlarının değerlendirilmesi. Online *Türk Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(2), 6-16.

Braaf, S., Riley, R., & Manias, E. (2015). Failures in communication through documents and documentation across the perioperative pathway. *Journal of Clinical Nursing, 24*(13-14), 1874-84. https://doi.org/10.1111/jocn.12809.

Callis, N. (2016). Falls prevention: Identification of predictive fall risk factors. *Applied Nursing Research, 29*, 53-58. https://doi.org/10.1016/j.apnr.2015.05.007.

Can, B., Demirel, N., & Küçük, M. (2022). Akut dönem transfüzyon reaksiyonlarının sıklığı: Tek Merkezli çalışma. *Türkiye Klinikleri İç Hastalıkları Dergisi, 7*(2/3), 56-62. https://doi.org/10.5336/intermed.2022-92571.

Carman, K., Dardess, P., Maurer, M., Sofaer, S., Adams, K., Bechtel, C., & Sweeney, J. (2013). Patient and family engagement: a framework for understanding the elements and developing interventions and policies. *Health Affairs, 32*(2), 223-231. https://doi.org/10.1377/h lthaff.2012.1133.

Carvalho, P. A., G€ottems, L. B. D., Pires, M. R. G. M., & De Oliveria, M. L. C. (2015). Safety culture in the operating room of a public hospital in the perception of healthcare professionals. *Enfermagem, 2323*(66), 1041e81041. https://doi.org/10.1590/0104-1169.0669.2647.

Cho, I., Boo, E. H., Chung, E., Bates, D. W., & Dykes, P. (2019). Novel approach to ınpatient fall risk prediction and ıts cross-site validation using time-variant data. *Journal of Medical Internet Research, 21*(2), e11505. https://doi.org/10.2196/11505.

Cho, I., Kim, J., Chae, J. S., Jung, M., & Kim., Y. H. (2020). Development of ICNP-based inpatient falls prevention catalogue. *International Nursing Review, 67*(2), 239-248. https://doi.org/10.1111/inr.12566.

Cho, I., Kim, J., Chae, J., Jung, M., & Kim, Y-H. (2018). Comparison of content coverage of domestic and international inpatient falls prevention guidelines using standard nursing terminologies. *Korean Journal of Adult Nursing, 30*(6), 622-633. https://doi.org/10.7475/kjan.2018.30.6.622.

Cho, I., Kim, M-S., Song, M. R., & Dykes, P. C. (2023). Evaluation of an approach to clinical decision support for preventing inpatient falls: a pragmatic trial, *JAMIA Open*, 6(2), ooad019. https://doi.org/10.1093/jamiaopen/ooad019.

Cohen, R., Ning, S., Yan, M. T. S., & Callum, J. (2019). Transfusion safety: The nature and outcomes of errors in patient registration. *Transfusion Medicine Review, 33*(2), 78-83. https://doi.org/10.1016/j.tmrv.2018.11.004.

Demarré, L., Van Lancker, A., Van Hecke, A., Verhaeghe, S., Grypdonck, M., Lemey, J., Annemans, L., & Beeckman, D. (2015). The cost of prevention and treatment of pressure ulcers: A systematic review. *International Journal of Nursing Studies, 52*(11), 1754-74. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2015.06.006.

Dykes, P.C., Carroll, D.L., Hurley, A., Lipsitz, S., Benoit, A., Chang, F., Meltzer, S., Tsurikova, R., Zuyov, L., & Middleton, B. (2010). Fall prevention in acute care hospitals: A randomized trial. *JAMA, 304*(17), 1912-1918. https://doi.org/10.1001/jama.2010.1567

Emergency Care Research Institute (ECRI). (2016). *Patient identification error*. Health Techonogy Assessment Information Service Special Report. https://www.ecri.org/Resources/HIT/Patient%20ID/Patient_Identification_Evidence_Based_Literature_final.pdf

Engin, M. D., & İntepeler, Ş. S. (2022). Enfeksiyonların önlenmesinde hasta ve hasta yakını katılımı stratejisi: El hijyeni. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi, 9*(1), 145-152. https://doi.org/10.54304/SHYD.2022.87609.

Ertürk, C., Dönmez, P., & Özmen, D. (2016). Manisa il merkezindeki hastanelerde görev yapan hemşirelerin hasta güvenliği kültürünün değerlendirilmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 32*(1), 19-33.

Eyigör, S. (2012). Düşmelere yaklaşım. *Ege Tıp Dergisi, 51*(0), 43-51.

Foronda, C., MacWilliams, B., & McArthur, E. (2016). Interprofessional communication in healthcare: An integrative review. *Nurse Education in Practice, 19*, 36-40. https://doi.org/10.1016/j.nepr.2016.04.005.

Fukami, T., Uemura, M., Terai, M., Umemura, T., Maeda, M., Ichikawa, M., Sawai, N., Kitano, F., & Nagao, Y. (2020). Intervention efficacy for eliminating patient misidentification using step-by-step problem-solving procedures to improve patient safety. *Nagoya Journal of Medical Science, 82*(2), 315-321. https://doi.org/10.18999/nagjms.82.2.315.

Gencer, Z. E., Ünal, E., & Özkan, Ö. (2019). Basınç ülserleri tedavi maliyetleri etkililik analizi; konvansiyonel ve modern yara bakım tedavi maliyetlerinin karşılaştırılması. *Akdeniz Tıp Dergisi, 5*(2), 201-208. https://doi.org/10.17954/amj.2018.1099.

Gugliotta, C., Deiana, G., Dettori, M., Sotgiu, G., Azara, A., & Castiglia, P. (2020). Prevalence study on health-care associated infections and on the use of antimicrobials carried out with the light protocol of the European Centre for Disease Prevention and Control. *Annali di Igiene, 32*(4), 357-367. https://doi.org/10.7416/ai.2020.2359.

Güneş, M. E., İleri, F., Kaplan, G., Meral, O., Çınarlı, S., & Ataş, E. Ö. (2023). Bir eğitim ve araştırma hastanesi hekimlerine sözel order konusunda uygulanan anket çalışması: İzmir ili örneği kesitsel araştırma. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi, 31*(1), 1-8. https://doi.org/10.5336/mdethic.2022-92523.

Gürbüz, H., Zengin, Y., Gündüz, E., Durgun, H. M., Dursun, R., Orak, M., Güloğlu, C., & Çiçek, H. (2021). Acil serviste yapılan transfüzyon komplikasyonlarının değerlendirilmesi ve etkileyen faktörler. *GÖBEKLİTEPE International Journal of Health Sciences, 4*(6), 150-163.

Haass, K. A., Sapiano, M. R. P., Savinkina, A., Kuehnert, M. J., & Basavaraju, S. V. (2019). Transfusion-transmitted ınfections reported to the National Healthcare Safety Network Hemovigilance Module. *Transfusion Medicine Reviews, 33*(2), 84-91. https://doi.org/10.1016/ j.tmrv.2019.01.001.

Harrison, R., Cohen, A. W., & Walton, M. (2015). Patient safety and quality of care in developing countries in Southeast Asia: a systematic literature review. *International Journal for Quality in Health Care, 27*(4), 240-254. https://doi.org/10.1093/intqhc/mzv041.

Hatayama, Y., Matsumoto, S., Hamada, E., Kojima, N., Hara, A., Hino, N., & Motokura, T. (2018). Analysis of acute transfusion reactions and their occurrence times. *Yonago Acta Medica*, *61*(1), 87-90. https://doi.org/10.33160/yam.2018.03.013.

Hazard, D., von Cube, M., Kaier, K., & Wolkewitz, M. (2021). Predicting potential prevention effects on hospital burden of nosocomial infections: A multistate modeling approach. *Value Health, 24*(6), 830-838. https://doi.org/10.1016/j.jval.2021.02.002.

Hempel, S., Maggard-Gibbons, M., Nguyen, D. K., Dawes, A. J., Miake-Lye, I., Beroes,. J. M., Booth, M. J., Miles, J. N., Shanman, R., & Shekelle, P. G. (2015). Wrong-site surgery, retained surgical items, and surgical fires: A systematic review of surgical never events. *JAMA Surgery, 150*(8), 796-805. https://doi.org/10.1001/jamasurg.2015.0301.

Hoxha, A., Duysburgh, E., & Mortgat, L. (2021). Healthcare-associated infections in home healthcare: an extensive assessment, 2019. *Euro Surveillance, 26*(5), 1900646. https://doi.org/ 10.2807/1560-7917.ES.2021.26.5.1900646.

Iordanou, S., Papathanassoglou, E., Middleton, N., Palazis, L., Matsentidou, C-T., Raftopoulos, V. (2020). Device-associated health care-associated infections: The effectiveness of a 3-year prevention and control program in the Republic of Cyprus. *Nursing in Critical Care, 1*(10), 1-10. https://doi.org/10. 1111/nicc.12581.

Isaacs, A. N., Ch'ng, K., Delhiwale, N., Taylor, K., Kent, B., & Raymond, A. (2021). Hospital medication errors: a cross-sectional study. International Journal *for* Quality *in* Health Care*, 33*(1), mzaa136. https://doi.org/10.1093/intqhc/mzaa136.

Jessurun, J. G., Hunfeld, N. G. M., de Roo, M., van Onzenoort, H. A. W., van Rosmalen, J., van Dijk, M., & van den Bemt, P. M. L. A. (2023). Prevalence and determinants of medication administration errors in clinical wards: A two-centre prospective observational study. *Journal of Clinical Nursing, 32*, 208-220. https://doi.org/10.1111/jocn.16215

Joint Commission International (JCI). (2021). *Akreditasyon standartları – Genel hastaneler ve akademik tıp merkezi hastaneleri* (7. Edisyon). Joint Commission Resources.

Joint Commission International. (2023). *Sentinel event data 2022 annual review*. https://www.jointcommission.org/-/media/tjc/documents/resources/patient-safety-topics/sentinel-event/03162023_sentinel-event-_annual-review_final-(002).pdf

Jung, D., Shin, S., & Kim, H. (2014). A fall prevention guideline for older adults living in long-term care facilities. *International Nursing Review, 61*(4), 525-533. https://doi.org/10.1111/inr.12131.

König, E.; Medwed, M.; Pux, C.; Uhlmann, M.; Schippinger, W.; Krause, R., & Zollner-Schwetz, I. (2021). Prospective surveillance of healthcare-associated infections in residents in four long-term care facilities in Graz, Austria. *Antibiotics, 10*, 544. https://doi.org/10.3390/antibiotics10050544.

Kurtul, S., & Kurtul, N. (2018). The level of knowledge about radiation safety and the frequency of the use of protective equipment among healthcare workers exposed to radiation in different units. *Turkish Journal of Oncology, 33*(3), 102-107. https://doi.org/10.5505/tjo.2018.1795.

Lakhani, K., Minguell, J., Guerra-Farfán, E., Lara, Y., Jambrina, U., Pijoan, J., & Núñez, J. H. (2020). Nosocomial infection with SARS-CoV-2 and main outcomes after surgery within an orthopaedic surgery department in a tertiary trauma centre in Spain. *International Orthopaedics, 44*(12), 2505– 2513. https://doi.org/10.1007/s00264-020-04798-1.

Lee, N. Y. (2019). Reduction of pre-analytical errors in the clinical laboratory at the University Hospital of Korea through quality improvement activities. *Clinical Biochemistry, 70*, 24-29. https://doi.org/10.1016/j.clinbiochem.2019.05.016.

Mert, T., Ozkan, Y., Arslan, M., & Yucel, A. (2022). Bir üniversite hastanesinde sözel istem alma süreci, kontrolü ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *Artuklu International Journal of Health Sciences, 2*(3), 25-30. https://doi.org/10.58252/artukluder.1167737.

Mikos, M., Banas, T., Czerw, A., Banas, B., Strzępek, Ł., & Curyło, M. (2021). Hospital inpatient falls across clinical departments. International Journal of Environmental Research *and* Public Health*, 18*(15), 8167. https://doi.org/10.3390/ijerph18158167.

National Pressure Ulcer Advisory Panel, European Pressure Ulcer Advisory Panel and Pan Pacific Pressure Injury Alliance (NPUAP/EPUAP/PPPIA). (2014). *Prevention and treatment of pressure ulcers: Quick reference guide*. Emily Haesler (Ed.). Osborne Park, Western Australia: Cambridge Media. https://www.epuap.org/wp-content/uploads/2016/10/quick-reference-guide-digital-npuap-epuap-pppia-jan2016.pdf

National Quality Forum (NQF). (2009). *NQF patient safety terms and definitions*. Washington, DC.

Öden, T. N., & Giersbergen, M. Y., V. (2021). Düşmeler ve düşmelere bağlı yaralanmaların azaltılması için kanıt temelli uygulama önerileri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, 18*, 17-40.

Önler, E., Yidiz, T., & Bahar, S. (2018). Evaluation of the communication skills of operating room staff. *Journal of Interprofessional Education and Practice, 10*, 44-46. https://doi.org/10.1016/j.xjep.2017.11.004.

Özşaker, E., Yapsu, F., & Yılmaz G. D. (2019). Cerrahi kliniğinde yatan 65 yaş üstü hastaların düşme risklerinin belirlenmesi Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 16(2), 245-249. https://doi.org/10.35440/hutfd.486797

Palteki, T. (2018). Kalite iyileştirilmesi çalışmalarında hasta katılımının önemi. *Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Dergisi*, 16-21.

Raoofi, S., Pashazadeh Kan, F., Rafiei, S., Hosseinipalangi, Z., Noorani Mejareh, Z., Khani, S., Abdollahi, B., Seyghalani Talab, F., Sanaei, M., Zarabi, F., Dolati, Y., Ahmadi, N., Raoofi, N., Sarhadi, Y., Masoumi, M., Sadat Hosseini, B., Vali, N., Gholamali, N., Asadi, S., Ahmadi, S., Ahmadi, B., Beiramy Chomalu, Z., Asadollahi, E., Rajabi, M., Gharagozloo, D., Nejatifar, Z., Soheylirad, R., Jalali, S., Aghajani, F., Navidriahy, M., Deylami, S., Nasiri, M., Zareei, M., Golmohammadi, Z., Shabani, H., Torabi, F., Shabaninejad, H., Nemati, A., Amerzadeh, M., Aryankhesal, A., & Ghashghaee, A. (2023). Global prevalence of nosocomial infection: A

systematic review and meta-analysis. *PLoS One, 18*(1), e0274248. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0274248.

Rothschild, J. M., Churchill, W., Erickson, A., Munz, K., Schuur, J. D., Salzberg, C. A., Lewinski, D., Shane, R., Aazami, R., Patka, J., Jaggers, R., Steffenhagen, A., Rough, S., & Bates, D. W. (2010). Medication errors recovered by emergency department pharmacists. *Annals of Emergency Medicine, 55*(6), 513-521. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2009.10.012.

Sağlık Bakanlığı. (2020). *Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı Sağlıkta Kalite Standartları Hastane Seti* (1. Baskı). Tam Pozitif Reklamcılık / Matbaa. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-52460/guncel-standartlar. html

Sağlık Bakanlığı. (2021). *Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı Sağlıkta Akreditasyon Standartları Hastane Seti* (v3.0/2021). Sağlık Bakanlığı Yayınları. https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-76711/saglikta-akreditasyon-setleri-sas.html

Sağlık Bakanlığı. (2023, Mart). *Ulusal hasta güvenliği hedefleri.* https://shgmkalitedb.saglik .gov.tr/TR-95193/ulusal-hasta-guvenligi-hedefleri.html?Sayfa=2

Sandhu, P., Bandyopadhyay, K., Ernst, D. J., Hunt, W., Taylor, T. H. Jr, Birch, R., Krolak, J., & Geaghan, S. (2017). Effectiveness of laboratory practices to reducing patient misidentification due to specimen labeling errors at the time of specimen collection in healthcare settings: LMBP™ systematic review. *Journal of Applied Laboratory Medicine, 2*(2), 244-258. https://doi.org/10.1373/jalm.2017.023762.

Schindler, C. A., Mikhailov, T. A., Kuhn, E. M., Christopher, J., Conway, P., Ridling, D., Scott, A. M., & Simpson, V. S. (2011). Protecting fragile skin: nursing interventions to decrease development of pressure ulcers in pediatric intensive care. *American Journal of Critical Care, 20*(1), 26-34; quiz 35. https://doi.org/10.4037/ajcc2011754.

Siebert, J. N., Ehrler, F., Combescure, C., Lacroix, L., Haddad, K., Sanchez, O., Gervaix, A., Lovis, C., & Manzano, S. (2017). A mobile device app to reduce time to drug delivery and medication errors during simulated pediatric cardiopulmonary resuscitation: A randomized controlled trial. *Journal of Medical Internet Research, 19*(2), e31. https://doi.org/10.2196/jmir.7005.

Starmer, A. J., Schnock, K. O., Lyons, A., Hehn, R. S., Graham, D. A., Keohane, C., & Landrigan, C. P. Effects of the I-PASS Nursing Handoff Bundle on communication quality and workflow. *BMJ Quality & Safety, 26*(12), 949-957. https://doi.org/10.1136/bmjqs-2016-006224.

Sutherland, A., Canobbio, M., Clarke, J., Randall, M., Skelland, T., & Weston, E. (2020). Incidence and prevalence of intravenous medication errors in the UK: a systematic review. *European Journal of Hospital Pharmacy, 27*(1), 3-8. https://doi.org/10.1136/ejhpharm-2018-001624.

Tanikawa, C., Lee, C., Lim, J., Oka, A., & Yamashiro, T. (2021). Clinical applicability of automated cephalometric landmark identification: Part I-Patient-related identification errors. *Orthodontics and Craniofacial Research, 24*(2), 43-52. https://doi.org/10.1111/ocr.12501.

Wakefield, D. S., & Wakefield, B. J. (2009). Are verbal orders a threat to patient safety? *Quality & Safety in Health Care, 18*(3), 165-168. https://doi.org/10.1136/qshc.2009.034041.

World Health Organization (WHO). (2009). *Safe surgery saves lives, second global patient safety challenge*. WHO Press. https://www.who.int/teams/integrated-health-services/patient-safety/research/safe-surgery/tool-and-resources

World Health Organization (WHO). (2013). Patients for patient safety. Partnerships for safer health care. Geneva, Switzerland: WHO Document Production Services. https://cdn .who.int/media/docs/default-source/patient-safety/pfps/pfps_brochure_2013.pdf

World Health Organization (WHO). (2019, Semtember). *Patient safety.* https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/patient-safety#:~:text=Patient%20Safety%20is%20a%20health,during%20provision%20of%20health%20care.

World Health Organization (WHO). (April 2021). *Falls.* https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/falls

Yaghoubi, S., Gooraji, S. A., Habibi, M., & Torkaman, F. (2022). Fall incidence in hospitalized patients and prediction of its risk factors using a weighted Poisson model. *Journal of Public Health: From Theory to Practice, 30*, 2971-2980. https://doi.org/10.1007/s10389-021-01476-3.

Yonash, R. A., & Taylor, M. A. (2020). Wrong-site surgery in Pennsylvania during 2015-2019: A study of variables associated with 368 events from 178 facilities. *Patient Safety,* 26-39. https://doi.org/10.33940/data/2020.12.2

Zarei, E., Madarshahian, E., Nikkhah, A., & Khodakarim, S. (2019). Incidence of pressure ulcers in intensive care units and direct costs of treatment: Evidence from Iran. *Journal of Tissue Viability, 28*(2), 70-74. https://doi.org/10.1016/j.jtv.2019.02.001.

Zekioğlu, A., & Parlar, Ş. (2021). Investigation of awareness level concerning radiation safety among healthcare professionals who work in a radiation environment. *Journal of Radiation Research and Applied Sciences, 14*(1), 1-8. https://doi.org/10.1080/168 78507.2 020.1777657.

18. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE İLETİŞİM SÜREÇ YÖNETİMİ

Öznur KARAOĞLU

GİRİŞ

Sağlık yönetimi, sağlık hizmeti sunan kuruluşların etkin bir biçimde yönetilmesini sağlayan, karmaşık ve dinamik bir alandır. Bu alanda başarılı olabilmek için gerekli olan en önemli unsurlardan biri etkili bir şekilde yürütülen iletişim süreçleridir. Bu süreçlerde hem yöneticilerin hem de çalışanların etkili iletişim becerilerine sahip olması beklenir. Çünkü sağlık hizmeti sunan kuruluşların çalışanları, hem iç içe geçmiş bir iç iletişim ağı ile birbirine bağlıdır hem de tüm paydaş gruplarıyla kompleks bir etkileşim halindedir. Dolayısıyla hastane içerisindeki herhangi bir faaliyetin bu iletişim ağından bağımsız olması düşünülemez. Sağlık yönetiminde iletişim süreç yönetimi ile de bu karmaşık yapının sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amaçlanır.

İletişim süreç yönetimi, bir sağlık kuruluşu için iletişim süreçlerinin planlanması, organize edilmesi, uygulanması ve kontrol edilmesine yönelik sistematik bir yaklaşımı ifade etmektedir. İyi tasarlanan ve iyi uygulanan bir süreç yönetimi sağlık kuruluşlarına verimlilik, kalite iyileştirme, hata oranlarında azalma, maliyet kontrolü, hasta güvenliği, hasta odaklılık gibi pek çok konuda avantaj sağlar. Kişiler ve ekipler arasındaki sağlıklı iletişimi artırarak, iş birliğini teşvik eder. Böylece sağlık profesyonelleri arasındaki bilgi ve anlayış paylaşımını kolaylaştırarak, entegre bir sağlık hizmeti sunumuna katkı sağlar.

Kitabın bu bölümünde iletişim süreç yönetimi kavramına, iletişim süreç yönetimi aşamalarına ve iletişim süreç yönetiminin sağlık kuruluşları için önemine yer verilecektir.

18.1. İLETİŞİM SÜRECİ

İletişim bir kişi ya da grubun bilgi, düşünce ya da duygularını, başka bir kişi ya da gruba iletmesi ve bu iletinin alınması ile ortaya çıkan bir süreçtir. Bu süreç

SONUÇ

Organizasyonların etkin bir yönetim sergileyebilmesi için iletişimi sadece bir bilgi aktarım aracı olarak ele almaları yeterli olmamaktadır. Günümüzde iletişim süreçleri, iş ilişkilerini yönetmede kritik bir unsur olarak kabul edilmekte ve çok daha fazla ve farklı rol üstlenmektedir. Bu rollerin varlığı özellikle sağlık hizmeti sunan kurumların karmaşıklığı ve sürekli değişen doğası da dikkate alındığında, etkin iletişim süreçlerinin başarılı bir yönetim için temel bir gereksinim haline gelmesine neden olur. Etkili bir sağlık hizmetinin sunulması ancak etkili bir şekilde yürütülen iletişim süreçleri ile mümkün hale gelir.

İletişim süreç yönetimi, sağlık kuruluşlarının stratejik hedeflerini gerçekleştirmeleri, operasyonel verimliliklerini artırmaları ve sürdürülebilir başarıya ulaşmaları için kritik bir araçtır. İş birliği kültürü, rekabet avantajı, hasta odaklılık, maliyet kontrolü, kalite iyileştirme, çalışan motivasyonu, paydaş memnuniyeti, karar süreçlerinin iyileştirilmesi gibi birçok konuda iyileşme sağlar. Yine hata oranlarının azalması, hasta odaklılık, tedavi uyumunun artması, hasta şikayetlerinin yönetimi gibi hedeflerin yerine getirilmesine katkıda bulunur. Sonuç olarak, sağlık yönetimi alanında iletişim süreç yönetimi, sadece iletişimde etkinliği artırmakla kalmayıp aynı zamanda sağlık hizmetlerinin kalitesini ve erişilebilirliğini yükseltmek için gerekli olan önemli stratejik araçlardan biridir.

KAYNAKLAR

Agarwal, R., Sands, D. ve Schneider, Jorge. (2010). Quantifying the economic impact of communication inefficiencies in us hospitals. *Journal of Healthcare Management / American College of Healthcare Executives*. 55. 265-282.

Aguerrebere, P. M. (2015). Management of the internal communication in hospitals: conceptual framework and implementation model. *Journal International University of Catalonia Spain*, 11(1), 54-65.

Borca, C. ve Baesu, V. (2014). A possible managerial approach for internal organizational communication characterization. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 124. 496-503. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.02.512.

Cain, C.ve Haque, S. (2008). Organizational workflow and its impact on work quality. In R. G. Hughes (Ed.), *Patient Safety and Quality: An Evidence-Based Handbook for Nurses*. Agency for Healthcare Research and Quality (US).

Coomber, P., Clavarino, A., Ballard, E., ve Luetsch, K. (2018). Doctor-pharmacist communication in hospitals: strategies, perceptions, limitations and opportunities. *International Journal Of Clinical Pharmacy*, 40(2), 464–473. https://doi.org/10.1007/s11096-018-0592-1

Cooren, F., Kuhn, T., Cornelissen, J. P., ve Clark, T. (2011). Communication, organizing and organization: An overview and introduction to the special issue. *Organization Studies*, 32(9), 1149-1170. https://doi-org.proxy.uskudar.edu.tr/10.1177/0170840611410836

Çolaklar, H., ve Demirdağ, F. B. (2013). Üniversite hastaneleri çalışanlarının kalite anlayışı ve kalite çalışmalarında iletişimin önemi: Bir uygulama örneği. *Bilgi Dünyası*, 14 (2) 373-387.

De Las Heras-Pedrosa, C., Rando-Cueto, D., Jambrino-Maldonado, C., ve Paniagua-Rojano, F. J. (2020). Exploring the social media on the communication professionals in public health. spanish official medical colleges case study. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, *17*(13), 4859. https://doi.org/10.3390/ijerph17134859

Dikmetaş Yardan, E. ve Arslan, A. (2019). *Sağlık Kurumlarında Kurumsal İletişim*, Yüksel, E. (Ed), Sağlık Kurumlarında İletişim, s. 34-40, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2059

Ertaş, G. ve Töre, E. (2016). Örgütiçi iletişim beceri düzeylerinin örgüt sağliği üzerindeki etkisi . *Journal of Management and Economics Research* , Cilt: 14 Sayı: 3 , 85-100 .

Esposito, A. (2017). Hospital branding in Italy: A pilot study based on the case method. *Health Marketing Quarterly*, 34(1), 35-47.

Fukami, T., Uemura, M., Terai, M., ve Nagao, Y. (2020). Enhanced hospital-wide communication and interaction by team training to improve patient safety. *Nagoya Journal Of Medical Science*, 82(4), 697–701. https://doi.org/10.18999/nagjms.82.4.697

Geng, J., Liu, M., Zhang, H., Gao, J., Wang, L., Zhang, Y., Ma, F. ve Liu, Y. (2022). Application of the six-step standard communication process in the communication training for newly recruited nurses in cancer specialist hospitals. *Frontiers In Surgery*, 9, 842716. https://doi.org/10.3389/fsurg.2022.842716

Hickey, P., Connor, J. A., Trainor, B., Brostoff, M., Blum, R., Jenkins, K.ve Stuart-Shor, E. (2012). Implementation of an organization-wide standardized communication initiative. *Journal of Communication in Healthcare*, 5(1), 32-39.

Hola, J. (2012). The importance of internal communication in hospital management. *Profese online*, 1, 5-10.

Imafuku, R., Nagatani, Y. ve Shoji, M. (2022). Communication management processes of dentists providing healthcare for migrants with limited japanese proficiency. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(22), 14672. https://doi.org/10.3390/ijerph192214672

Imanipour, N. ve Talebi, K. ve Rezazadeh, S. (2012). Obstacles in business process management (BPM) ımplementation and adoption in SMEs. *SSRN Electronic Journal*. 10.2139/ssrn.1990609.

Johnson, J. K., Farnan, J. M., Barach, P., Hesselink, G., Wollersheim, H., Pijnenborg, L., Kalkman, C., Arora, V. M., ve HANDOVER Research Collaborative (2012). Searching for the missing pieces between the hospital and primary care: mapping the patient process during care transitions. *BMJ quality & safety*, 21 Suppl 1, 97–105. https://doi.org/10.1136/bmjqs-2012-001215

Kasap, S. ve Pozantı, M. (2019). The effect of communication processes in the radiology department of healthcare organizations on departmental commitment . *International Journal of Health Administration and Education Congress (Sanitas Magisterium)* , 5 (1) , 23-44 .

Kaynak, R. ve Kitapçı H. (2012). *Sağlık Hizmetlerinde Kapasite, Üretim ve Süreç Yönetimi*, Ateş, M. (Ed). Sağlık İşletmeciliği, s. 379-420, Beta Yayınevi

Keyton, J. (2017). Communication in organizations. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 4, 501-526.

Kılıç Ş. ve Aydınlı C. (2015). Sağlık kurumlarında süreç yönetimi uygulamaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 143 - 172.

Kiełbasa, B. ve Kalinowski, S. (2018). Knowledge and information in the processes of managing the organization case study. *International Scientific Days 2018. Towards Productive, Sustainable and Resilient Global Agriculture and Food Systems: Proceedings.*

Klee, K., Latta, L., Davis-Kirsch, S. ve Pecchia, M. (2012). Using continuous process improvement methodology to standardize nursing handoff communication. *Journal of Pediatric Nursing*, *27*(2), 168–173.

Küçük, O. ve Korucuk, S. (2018). *Süreç yönetimi: Bir uygulama*. Detay Yayıncılık.

Maloney, C. G., Wolfe, D., Gesteland, P. H., Hales, J. W., ve Nkoy, F. L. (2007). A tool for improving patient discharge process and hospital communication practices: the "Patient Tracker". *AMIA ... Annual Symposium Proceedings. AMIA Symposium*, *2007*, 493–497.

Öztürk, A., Arıkan, V. ve Öztürk, M. (2011). Süreç iyileştirme yöntemleri ve yöneylem araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 25.

Rabøl, L. I., Andersen, M. L., Østergaard, D., Bjørn, B., Lilja, B. ve Mogensen, T. (2011). Descriptions of verbal communication errors between staff. *BMJ Quality & Safety*, 20(3), 268–274. https://doi.org/10.1136/bmjqs.2010.040238

Scheer, A. W. ve Hoffmann, M. (2014). *The process of business process management*. In Handbook on Business Process Management 2: Strategic Alignment, Governance, People and Culture (pp. 351-380). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.

Tanrıverdi, H., Adıgüzel, O. ve Çiftçi, M. (2010). Sağlık yöneticilerine ait iletişim becerilerinin çalışan performansına etkileri: Kamu hastanesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , (11) , 101-122

Tong, N. (2022). A study on the importance of effective communication in the management process of a company. *Frontiers in Business, Economics and Management*, 6(1), 29–33. https://doi.org/10.54097/fbem.v6i1.2256

Topoyan, M. (2022). *Süreç yönetimi ilkeleri, kavramlar, araçlar ve uygulamalar,* Efe Akademik Yayıncılık.

Whitelaw, S., Baxendale, A., Bryce, C., MacHardy, L., Young, I. ve Witney, E. (2001). 'Settings' based health promotion: a review. *Health Promotion International*, 16(4), 339–353. https://doi.org/10.1093/heapro/16.4.339

Yang, J., Yang, H. ve Wang, B. (2022). Organizational silence among hospital nurses in China: A cross-sectional study. *BioMed Research International*, 1–8.

19. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE YALIN SÜREÇ YÖNETİMİ

Gözde YEŞİLAYDIN - Deniz Tugay ARSLAN

GİRİŞ

Girdileri çıktılara dönüştüren, birbiriyle ilgili ve etkileşimli faaliyetler olarak tanımlanan süreç kavramı, bu faaliyetler ile makine, alet/ekipman, yöntem, malzeme ve işgücü gibi faktörlerin sistematik bir şekilde planlandığı sistemlerin tümünü ifade etmektedir (Işığıçok, 2012). Uygun planlamanın yapılabilmesi ise süreçlerin yönetilmesini gerektirmektedir. Mevcut tüm süreçlerin en ince ayrıntısına kadar belirlenmesi diğer bir ifadeyle süreç tasarımı, belge haline getirilmesi, performans göstergelerinin oluşturulması, süreçlerin kontrolü, analizi ve sürekli iyileştirilmesi süreç yönetiminin önemli adımlarıdır (Özan, 2021; van der Aalst, 2004). Diğer bir ifadeyle süreç yönetimi, süreçlerin tasarımı ve kurulmasından yönetimine ve sürekli iyileştirilmesine kadar yapılan tüm çalışmaları kapsar. Bu noktada yalın düşünce sisteminin önemli öğelerinden olan "israf" ve "değer" kavramları ön plana çıkmaktadır. Çünkü süreç yönetimi, israfı azaltırken değer yaratmak amacıyla süreçlerin işleyişini ve sürekli iyileştirilmesini sağlayan bir metodolojidir (Navarro, 2021).

Rekabetçi bir ortamda, tüm sanayi ve hizmet sektörleri, sürekli çalışarak maliyet tasarrufu sağlamaya ve pazardaki konumlarını geliştirmeye çalışmaktadır. Sağlık hizmeti sunan kuruluşlar ise rekabete ayak uydurma ve hizmet sunum maliyetinde daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır. Yüksek kaliteli tıbbi hizmeti kabul edilebilir maliyetle sunmayı amaçlayan sağlık hizmeti sunucuları, bu zorluklarla başa çıkmak ve sağlık sektöründe verimliliği artırmak için endüstriyel sektörde kullanılan süreç yönetimi yöntemlerine artan bir ilgi göstermektedir (Henrique ve Filho, 2020; Abdallah, 2014). Bu yöntemlerden biri de yalın düşünce anlayışıdır.

İmalat ve hizmet sektöründeki işletmeler, verimliliği artırmak, etkinliği yükseltmek, ürün ve hizmet kalitesini artırmak ve maliyetleri kontrol altında tutmak amacıyla Toyota Üretim Sistemi'nden geliştirilen yalın düşünceyi

tasarlar. Sağlık hizmetleri doğası gereği birçok süreci ve israfı bünyesinde barındırmaktadır. Yalın süreç yönetimi birçok araç yardımıyla süreç iyileştirmeyi sağlayarak israfı azaltmayı hedeflemektedir. Hızla değişim gösteren sağlık sektöründe rol alan sağlık kurumları ve diğer paydaşların hayatta kalabilmeleri için modern yönetim anlayışı bağlamında yalın süreç yönetimi çalışmalarına öncelik vermesi önemlidir. Bu kapsamda yalın yönetim anlayışı yöneticilere profesyonel ve süreç odaklı bir sağlık hizmeti organizasyonu kurmak için birçok imkan sunmaktadır.

KAYNAKLAR

Abdallah, A. (2014). Implementing quality initiatives in healthcare organizations: drivers and challenges. *International journal of Health Care Quality Assurance*, 27, 161-181.

Aherne, J. (2007). Think lean. *Nursing Managemet,* 13, 13-15.

Bharsakade, R. S., Acharya, P., Ganapathy, L. ve Tiwari, M. K. (2021). A lean approach to healthcare management using multi criteria decision making. *OPSEARCH,* 65, 610-635.

Burgess, N. ve Radnor, Z. (2013). Evaluating lean in healthcare. *International Journal of Health Care Quality Assurance,* 26, 220-235.

De Souza, L. B. (2009). Trends and approaches in lean healthcare. *Leadership in Health Services,* 22, 121-139.

Deniz, D., Ünlü, T. N. Ve Sevimli, E. (2021). Sağlık kuruluşlarında yalın yönetim ve yalın uygulama örnekleri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 18(1), 41-60.

Esain, A., Williams, S. ve Massey, L. (2008). Combining planned and emerged change in a healthcare lean transformation. *Public Money & Management,* 28, 21-26.

Eyüboğlu, F. (2012). *Süreç yönetimi ve süreç iyileştirme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Graban, M. (2016). Lean hospitals: improving quality, patient safety, and employee engagement Boca Raton: CRC Press.

Henrique, D. B. ve Filho, M. G. (2020). A systematic literatüre review of emprical research in lean and six sigma in healthcare. *Total Quality Management & Business Excellence,* 31, 429-449.

Işığıçok, E. (2012). *Toplam kalite yönetimi bakış açısıyla istatistiksel kalite kontrol.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Jorma, T., Tiirinki, H., Bloigu, R. ve Turkki, L. (2016). Lean thinking in Finnish healthcare. *Leadership in Health Services,* 29, 9-36.

Kadarova, J. ve Demecko, M. (2016). New approaches in lean management. *Procedia Economics and Finance,* 39, 11-16.

Kahraman, C. ve Topcu, Y. I. (2018). *Operations research applications in health care management.* Cham: Springer.

Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Kollberg, B., Dahlgaard, J. J. ve Brehmer, P. O. (2007). Measuring lean initiatives in health care services: issues and findings. *International Journal of Productivity and Performance Management,* 56(1), 7-24.

Kovacevic, M., Jovicic, M., Djapan, M. ve Zivanovic-Macuzic, I. (2016). Lean thinking in healthcare: review of implementation results. *International Journal for Quality Research,* 10, 219-230.

Lawal, A. K., Rotter, T., Kinsman, L., Sari, N., Harrison, L., Jeffery, C., . . . Flynn, R. (2014). Lean management in health care: definition, concepts, methodology and effects reported (systematic reciew protocol). *Systematic Reviews,* 3, 1-6.

Liker, J.K. and Meier, D. (2006). *The Toyota way fieldbook – a practical guide for implementing Toyota's 4Ps,* McGraw-Hill.

Manos, A., Sattler, M. ve Alukal, G. (2006). Make healthcare lean. *Quality Progress,* 39, 24-30.

Mazzocato, P., Holden, R. J., Brommers, M., Aronsson, H., Backman, U., Elg, M. ve Thor, J. (2012). How does lean work in emergency care? A case study of a lean-inspired intervention at the astrid lindgrens children's hospital, Sweden. *BioMed Central Health Service Research,* 12, 1-13.

Mazzocato, P., Savage, C., Brommels, M., Aronsson, H. ve Thor, J. (2010). Lean thinking in healthcare: a realist review of the literature. *Quality & Safety in Health Care,* 19, 376-382.

McLaughlin, DB. ve Hays, JM. (2008). *Healtcare operations management*. Washington: AUPHA Press.

Navarro, P. (2021). Applying quality concepts to achieve environmental sustainability in the freight transport sector–reviewing process management and lean. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 13(4), 545-562.

Özan, M. (2021). Süreç yönetimi ve süreç iyileştirmenin işletme performansına etkilerinin analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 13(2), 1144-1161.

Pienkowski, M. (2014). Waste measurement techniques for lean companies. *International Journal of Lean Thinking,* 5, 1-16.

Puvanasvaran, P., Megat, H., Hong, T. S., Razali, M. M. ve Magid, S. (2010). Lean process management implementation through enhanced problem solving capabilities. *Journal of industrial engineering and management*, 3(3), 447-493.

Puvanasvaran, A. P., Megat, M. H. M. A., Tang, S. H., Muhamad, M. R. ve Hamouda, A. M. S. (2009). Lean behavior in implementing lean process management. *Journal of Applied Scienes Research,* 5(8), 930-943.

Puvanasvaran, A. P., Muhamad, M. R., Megat, M. H. M. A., Tang, S. H. ve Hamouda, A. M. S. (2008). A review of problem solving capabilities in lean process management. *American Journal of Applied Sciences* 5(5), 504-511.

Robinson, S., Radnor, Z. J., Burgess, N. ve Worthington, C. (2012). Simlean: utilising simulation in the implementation of lean in heatlhcare. *European Journal of Operational Research,* 219, 188-197.

Spagnol, G. S., Min, L. L. ve Newbold, D. (2013). Lean principles in healthcare: an overiew of challenges and improvements. *IFAC Proceeings Volumes,* 46(24), 229-234.

Stevenson, WJ. (2018). *Operations management*. New York: McGraw-Hill Education.

Teich, S. T. ve Faddoul, F. F. (2013). Lean management – the journey from Toyota to healthcare. *Ramnam Maimonides Medical Journal,* 4, 1-9.

Toussaint, J. S. ve Berry L. L. (2013). The promise of lean in health care. *Mayo Clinic Proceedings,* 88, 74-82.

van der Aalst, W.M.P. (2004). Business process management demystified: a tutorial on models, systems and standards for workflow management. J. Desel, W. Reisig, G. Rozenberg, (Ed.) *Lectures on Concurrency and Petri Nets* içinde (ss. 1-65). Berlin: Springer.

Yüksel, H. (2012). *Yalın sağlık.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

20. BÖLÜM
SAĞLIK YÖNETİMİNDE POLİTİKA BELİRLEMEDE SÜREÇ YÖNETİMİ

Hüseyin ASLAN - Ece ÇÖLKESEN

GİRİŞ

Dünya nüfusunun hızla artması, sanayi ve teknolojik gelişmeler, artan şehirleşme, temiz su ve gıdaya erişim sıkıntıları, nüfusun yaşlanması ve yeni hastalıkların ortaya çıkması, artan şehirleşme ve beraberinde getirdiği sağlık sorunları gibi nedenlerle artan sağlık sorunları sağlık hizmet taleplerinin artmasına neden olmaktadır. Artan sağlık hizmet taleplerine karşın sağlık hizmetlerine nasıl cevap verileceği, finansmanın nasıl yapılacağı, sağlıkta eşitlik ve hakkaniyetin nasıl sağlanacağı gibi toplumun sağlığıyla ilgili her konuda yeni karaların alınması ve uygulanmasını sağlayacak sağlık politikalarını gerekli kılmaktadır. Sağlık hizmet sunumundaki artış, insanların sağlık hizmeti alabilmeleri için tek başına yeterli bir kriter değildir. Hizmetin alınabilmesi için kişilerin hizmet bedelini ödeyebilmeleri veya onlar adına başka birilerinin/kurumların ödemesi gerekmektedir. Ancak, alınacak sağlık hizmetinin niteliği ve niceliğine bağlı olarak ortaya çıkan hizmet bedeli tutarını herkesin cepten ödeme yaparak karşılaması mümkün görülmemektedir. Bu da sağlık hizmetlerinde erişimin temel konularından biri olarak sağlık hizmetlerinde finansman modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca gerek sağlık hizmetlerinin finansmanı gerekse hizmet sunum konusunun bir otorite tarafından belirlenmesi ve ilgili faaliyetlerin yürütülmesi, bu alanlarda karar alma ve yönetim faaliyetlerini gerekli kılmaktadır. Sağlık sektörü kamu müdahalesi baskın/yoğun sektörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle sağlık alanında en büyük karar alıcı otorite devletin kendisidir. Dolayısıyla sağlık politika süreçleri devletin yürütme organı otoritesince, sağlık politika süreçlerinde etkili olan aktörlerinde etki ve desteğiyle, yürütülmektedir.

Bu bölümde öncelikle sağlık kavramı incelenmiştir. Politika, kamu politikası ve sağlık politikası kavramlarının açıklanmasıyla sağlık ve sağlık politikası kavramı ilişkilendirilerek incelenmiştir. Daha sonra sağlık politikasının

altyapının hazırlanması, geleneksel ve tamamlayıcı tıp ile ilgili düzenlemelerin yapılması akılcı ilaç kullanımı ve ilaç harcamaları ile ilgili çalışmaların yapılması, sağlık turizmi ve medikal turizm programları, sağlık göstergeleri ile ilgili hedeflere ve politikalara yer verilmiştir girmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Salgın hastalıklar ve pandemiler sağlık sistemi üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. Dünya 2019 yılında Çin'de başlayan Covid-19 pandemisi ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu mücadele doğrultusunda Türkiye çeşitli politikalar izleyerek en az etkilenmeyi amaçlamıştır. Zorunlu maske kullanımı, sosyal mesafe, test kapasitelerinin artırılması, sokağa çıkma yasağı gibi etkisine göre artan önlemler alınmıştır. Cumhurbaşkanlığı kabinesinin hızlı karar alması, alanında önde gelen akademisyenlerin bilim kurulunda yer alması pandemi sürecinin etkin yönetilmesini sağlamıştır. Mevzuatlara uyum ve hızlı karar alınması, sağlık insan gücü ve sağlık personelinin niteliği, birinci basamak sağlık hizmetleri ve filyasyon ekibinin başarısı, mobil uygulamalar ve elektronik sistemler ile sürecin takip edilmesi ve aşılama çalışmaları ile Türkiye'de pandemi politikaları dünyaya kıyasla daha başarılı sonuçlanmıştır (İşlek vd., 2021).

2024-2028 yılları arasını kapsayacak olan On İkinci Milli Kalkınma Planı hazırlık aşamasında olup, Türkiye'deki sağlık politikaları ve güncel önemli konuların uygulamasında sürdürülebilir ve kapsayınca yol gösterici olacaktır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

KAYNAKLAR

Aba, G. (2020). Sağlık Politikası ve Planlaması (2.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ağartan, T. (2011). Sağlıkta reform salgını. Avrupa'da ve Türkiye'de sağlık politikaları. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akdağ, R. (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları.

Akdur, R. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Türkiye'de Sağlık Politikaları, Türkiye Bilimler Akademisi, Türkiye, Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim"Bilanço 1923-1998' Ulusal Toplantısı Ayrı Basım, Ankara

Akdur, R. (2008). "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Sağlık", http:// www.recepakdur.com/upload/CUMHUR%C4%B0YETTEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE__T%C3%9CRK%C4%B0YE. pdf,

Aköz, S. (2018). Politika kavramının siyaset kavramı yerine kullanılması ve bilimsellik tartışmaları bağlamında devlet olgusuyla ilişkisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(5), 160–180. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/599816

Altındağ, Ö., & Yıldız, A. (2020). Türkiye'de Sağlık Politikalarının Dönüşümü. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (1), 157-184.

Arıkan, A. (2010). Milli Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri, ss. 15-87. Türkiye Tıp Akademisi, İstanbul.

Aydın, E. (2002). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi 31(3): 183-192.

Aydın, E. (2006). Dünya ve Türk Tıp Tarihi. ss. 247-69. Güneş Kitabevi, Ankara.

Barker, C. E. (1996). The health care policy process (First). London: SAGE Publications Ltd.

Birkland, T. A. (2019). An Introduction to the Policy Process Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making (Fifth Edit). New York: Routledge Publishing.

Bostan, S., Çiftçi, F. (2016). Sağlıkta dönüşüm programı uygulama- larının hastane hizmetleri üzerindeki değişim etkisi: Sağlık çalışan- larının görüşleri. SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(2), 1-8.

Bulmer, M. (Ed.). (2021). Social Science and Social Policy (Routledge Revivals). Routledge Publishing.

Buse, K., Mays, N., & Walt, G. (2012). Making Health Policy (Second). New York: McGraw-Hill Education Open University Press.

CONSTITUTION of the World Health Organization. (1946). https://doi.org/10.1163/9789004634121_013

Çavmak, Ş. & Çavmak, D. (2017). Türkiye'de sağlık hizmetlerinin tarihsel gelişimi ve sağlıkta dönüşüm programı. Sağlık Yönetimi Dergisi, 1(1), 48-57.

Greenwald, H. P. (2010). Health care in the United States: Organization, management, and policy (1st ed.). San Francisco: Jossey-Bass.

İşlek, E., Özatkan, Y., Uslu, M. K. B., Arı, H. O., Çelik, H., & Yıldırım, H. H. (2021). Türkiye'de COVID-19 pandemisi yönetimi ve sağlık politikası stratejileri. Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi, 4(2), 54-65.

Jylhä, M. (2009). What is self-rated health and why does it predict mortality? Towards a unified conceptual model. Social Science and Medicine, 69(3), 307–316. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.05.013

Kasapoğlu, A. (2016). Türkiye'de sağlık hizmetlerinin dönüşümü. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 19(2), 131-174.

Kickbusch, I. (2009). Policy Innovations for Health. In I. Kickbusch (Ed.), Policy Innovation for Health (pp. 1–23). New York: Springer Science+Business Media. https://doi.org/10.1007/978-0-387-79876-9

Metintaş, M. Y. (2008). Refik Sağlam'ın Yaşamı ve Kişiliği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Namal, Y., & Karakök, T. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu (1933). Yükseköğretim ve Bilim Dergisi 1(1): 27-35.

Nesipoğlu, G. (2018). Olgusal Bir Yapı Olarak Sağlık Politikaları: 1920-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Döneminin Tarihsel İzleği. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi 21(1): 165-177.

Öztürk, M. (1999). Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi 6(1):37-41.

Sağlık Bakanlığı. (2003). Sağlıkta Dönüşüm., Erişim Adresi: https://www.saglik.gov.tr/TR,11415/saglikta-donusum-programi.html Erişim Tarihi: 15.10.2023

Sağlık Bakanlığı. (2023a). Tarihçe – Sağlık Bakanlığının Tarihçesi. Erişim Adresi: https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html erişim tarihi :14.10.2023

Sağlık Bakanlığı. (2023b). Türkiye'de Aile Hekimliği. Erişim Adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/tr-aile-hekimligi.html Erişim Tarihi: 15.10.2023

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. (1947) Milli Sağlık Planı (Birinci On Yıllık). T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, ss. 5-35. Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. (1973) Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, ss. 31-60, 250-67, 317-24. Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Sebla, A. K. (2021). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Sağlık Politikaları. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 20(1), 28-36.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kalkınma planları. Erişim Tarihi: 14.10.2023 Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/

Tengilimoğlu, D., & Güzel, A. (2020). Sağlık Politikası Belirleme Süreci ve Politikayı Belirleyen Aktörler. In D. Tengilimoğlu (Ed.), Sağlık Politikası (2nd ed., pp. 11–40). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Toygar, Ş. A. (2022). Sağlık Politikası: Kavramsal Çerçeve. Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 3(3), 11–40.

TTA (2010). Cumhuriyet'in İlk 15 Yılında Sağlık Hizmetleri. Türkiye Tıp Akademisi. Bayrak Yayıncılık, İstanbul.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. (2017). Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Karar Sayısı: KHK/694.

Ünal, D., Eğin, E., Kosdak, M., Zaku, A., Avcı, D.,.....& Çipil, Z. (2015). 2023 Yılı Sağlık İş Gücü Hedefleri ve Sağlık Eğitimi. E-Bülten,15(1),1-5.

Walt, G., Shiffman, J., Schneider, H., Murray, S. F., Brugha, R., & Gilson, L. (2008). "Doing" health policy analysis: Methodological and conceptual reflections and challenges. Health Policy and Planning, 23(5), 308–317. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/heapol/czn024

YAŞLILIK PSİKOLOJİSİ
Kavramlar ve Uygulamaları

Editörler
Prof. Dr. Gülbahar Baştuğ - Prof. Dr. Erguvan Tuğba Özel Kızıl

nobel

YAŞLILIK PSİKOLOJİSİ
Kavramlar ve Uygulamaları

Editörler: Prof. Dr. Gülbahar Baştuğ - Prof. Dr. Erguvan Tuğba Özel Kızıl

Yayın No.: 5128
Psikoloji-PDR No.: 486
ISBN: 978-625-397-854-9
E-ISBN: 978-625-397-855-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Baştuğ, Gülbahar., Özel Kızıl, Erguvan Tuğba.
YAŞLILIK PSİKOLOJİSİ Kavramlar ve Uygulamaları / Editörler: Gülbahar Baştuğ - Erguvan Tuğba Özel Kızıl
1. Basım, XII + 160 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-854-9
E-ISBN: 978-625-397-855-6
1. Yaşlılık 2. Psikoloji 3. Psikiyatri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xi**

BÖLÜM I
YAŞLANMA: EPİDEMİYOLOJİSİ, YAŞLANMA KURAMLARI VE BİYOLOJİK YAŞLANMA **1**
Koray Yarız

GİRİŞ 1
YAŞLILIĞIN EPİDEMİYOLOJİSİ 2
YAŞLANMA KURAMLARI 5
Programlı Yaşlanma Kuramları 5
Hasar Kuramları 7
Kombine Kuramlar 8
BİYOLOJİK YAŞLANMA 9
SONUÇ 11
KAYNAKÇA 11

BÖLÜM II
SAĞLIKLI YAŞLANMA **15**
Deha Onar

GİRİŞ 15
SAĞLIKLI YAŞLANMANIN TANIMI 15
SAĞLIKLI YAŞLANMA MODELLERİ 17
SAĞLIKLI YAŞLANMANIN BELİRLEYİCİLERİ 18
Fiziksel Sağlığın Belirleyicileri 18
Ruhsal ve Bilişsel Sağlığın Belirleyicileri 19
Sosyal İyilik Hâlinin Belirleyicileri 20
SONUÇ 20
KAYNAKÇA 21

BÖLÜM III
YAŞLILIĞA EVRİMSEL BAKIŞ **25**
Burçin Çolak

GİRİŞ 25
YAŞLILIĞIN BİYOLOJİK AÇIKLAMALARI 26

YAŞLILIK İLE İLİŞKİLİ EVRİMSEL HİPOTEZLER 26
TAM PROGRAMLANMIŞ BİR SÜREÇ OLARAK YAŞLILIK 28
PROGRAMLANMAMIŞ BİR SÜREÇ OLARAK YAŞLILIK 29
Tek Kullanımlık Soma Kuramı 29
YARI PROGRAMLANMIŞ BİR SÜREÇ OLARAK YAŞLILIK 29
Mutasyon Birikim Kuramı 29
Antagonistik Pleotropi 30
Senemorfizm 31
SONUÇ 32
KAYNAKÇA 33

BÖLÜM IV
BİLİŞSEL YAŞLANMA VE YAŞLILARDA NÖROPSİKOLOJİK DEĞERLENDİRME 35
Sevinç Kırıcı - Gülbahar Baştuğ

GİRİŞ 35
YAŞLANMA SÜRECİ VE BİLİŞSEL YAŞLANMA 36
YAŞLANMADA BEYİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER 37
YAŞLANMADA NÖROBİLİŞSEL DEĞİŞİKLİKLER 38
Zihinsel Durum 38
İşlemleme Hızı 39
Dikkat 40
Bellek 41
Lisan 43
Görsel-Uzamsal İşlevler 44
Yürütücü İşlevler 46
Yaşlılarda Sık Görülen Ruhsal Bozuklukların Değerlendirilmesi 47
BİLİŞSEL YAŞLANMADA BİREYSEL FARKLILIKLAR 49
BAŞARILI BİLİŞSEL YAŞLANMA 50
Yaşam Tarzı-Biliş Hipotezi 51
Stres ve Dayanıklılık 51
Beyin Rezervi ve Bilişsel Rezerv 51
Bilgelik 52
SONUÇ 52
KAYNAKÇA 53

BÖLÜM V
YAŞLILARDA YALNIZLIK VE ÖLÜM KAYGISI 59
Zehra Uçar Hasanlı

GİRİŞ 59
YAŞLILARDA YALNIZLIK 59
Yalnızlık Kavramı ve Yaklaşımlar 59
Sosyal Yaşlanma 62
Yaşlılarda Yalnızlık ve İlişkili Etmenler 63
YAŞLILARDA ÖLÜM KAYGISI 64
Ölüm Kavramı ve Ölüm Kaygısı 64
Ölüm Kaygısı ile İlgili Yaklaşımlar 66
Yaşlılar ve Ölüm Kaygısı 68
SONUÇ 71
KAYNAKÇA 71

BÖLÜM VI
YAŞLILARDA KAYIP VE YAS TEPKİLERİ 77
Erguvan Tuğba Özel Kızıl

GİRİŞ 77
YAŞLILARDA YAS TEPKİLERİ 78
Evlat Kaybı 80
Eş Kaybı 80
SONUÇ 82
KAYNAKÇA 82

BÖLÜM VII
YAŞLI RUH SAĞLIĞI 85
Erguvan Tuğba Özel Kızıl

GİRİŞ 85
YAŞLILARDA SIK GÖRÜLEN RUHSAL BOZUKLUKLAR 85
Demans 86
Depresyon 90
İntihar 92
Anksiyete (Kaygı) Bozuklukları 93
Uyku Bozuklukları 94
Cinsel İşlev Bozuklukları 96
COVID-19 PANDEMİSİ VE YAŞLI RUH SAĞLIĞI 96

YAŞLILARDA RUH SAĞLIĞINI KORUMAK 99
Psikolojik Dayanıklılık 99
Bilişsel İşlevlerin Korunması 100
KAYNAKÇA 101

BÖLÜM VIII
YAŞLILARDA PSİKOTERAPİ 107
Gülbahar Baştuğ

GİRİŞ 107
BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI TERAPİ (BDT) 108
Yaşlılık Depresyonu 110
Yaşlılık Anksiyetesi 111
Demansta Depresyon ve Anksiyete İçin BDT Kullanımı 112
Yaşlılarla BDT Uygulaması 114
BDT'nin Üç Aşamalı Tedavi Modeli 116
KİŞİLER ARASI PSİKOTERAPİ (KPT - INTERPERSONAL PSYCHOTHERAPY/IPT) 118
İleri Yaş Depresyonunda Kişiler Arası Psikoterapinin Kullanımı 120
Bir Olgu Örneği ile KPT'nin Yaşlılık Depresyonunda Kullanımı 120
KABUL VE KARARLILIK TERAPİSİ
(KKT - ACCEPTANCE AND COMMITMENT THERAPY/ACT) 123
BİLİNÇLİ FARKINDALIK UYGULAMALARI 127
ANIMSAMA TERAPİSİ (REMINISIENCE THERAPY) 127
Tarihçesi 127
Tanımı 128
Kuramsal temelleri 129
Terapötik Olarak Anımsama 129
BİLİŞSEL ANALİTİK TERAPİ (BAT - COGNITIVE ANALYTIC THERAPY/CAT) 133
YAŞLILARDA AİLE TERAPİSİ 135
SONUÇ 137
KAYNAKÇA 137

BÖLÜM IX
YAŞLILIK VE ADLİ PSİKOLOJİ 147
Sevinç Kırıcı

GİRİŞ 147
TÜRK CEZA KANUNU'NDA (TCK) YAŞLILIK 149
Ceza Sorumluluğu 149

Hapishane ve Demans 150
MEDENİ HAKLAR AÇISINDAN YAŞLILIK 152
YAŞLI İSTİSMARI 153
Fiziksel İstismar 154
Psikolojik/Emosyonel İstismar 154
Ekonomik İstismar 154
Yaşlı İhmali 155
Cinsel İstismar 155
Yaşlı İstismarıyla İlgili Ulusal Düzenlemeler 155
SONUÇ 156
KAYNAKÇA 157

ÖZ GEÇMİŞLER 159

BÖLÜM I
YAŞLANMA: EPİDEMİYOLOJİSİ, YAŞLANMA KURAMLARI VE BİYOLOJİK YAŞLANMA

Koray Yarız

"Özgürlükten doğan bunalımlar ne kadar büyük olurlarsa olsun, hiçbir zaman fazla baskının sağladığı sahte güvenlikten daha tehlikeli değildir."
Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Yaşlanma, tarih boyunca hem bilim insanlarının hem de filozofların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Uzun yaşamak ve ölümsüzlük düşüncesi insanlığın en büyük merak konularından biridir. Sınırları olmayan bir yaşam fikri henüz çok ütopik görünse de 20. yüzyılda yaşam süresinde görülen belirgin artış yaşlanmaya neden olan etmenlerin ve yaşlanmayı önleyebilecek olası müdahalelerin daha fazla araştırılmasına yol açmıştır. Basitçe organizmanın işlevsel sistemlerinde bozulma ve çevreye uyum yeteneğinde azalma olarak kavramsallaştırılabilen *yaşlanma*, oldukça karmaşık bir süreçtir. Önceleri yaşlanmayı açıklayabilecek tek bir nedensel etmenin varlığına odaklanan araştırmacılar, günümüzde biyolojik, psikolojik, genetik, çevresel ve sosyal birçok etmenin üzerinde durmaktadır. Öyle ki yaşlanma gibi karmaşık bir sürecin bunlardan yalnız biriyle tam olarak açıklanma çabaları her zaman yetersiz kalmıştır. Organizmanın en küçük yapı taşı olan hücreden başlayarak doku, organ ve sistemlerin işlevsel bozulmasını hatta organizmanın çevre ile etkileşimlerini de göz önünde bulunduran çok sayıda kuram ortaya atılmıştır. Bu bölümde; yaşlanmanın epidemiyolojisi, güncel yaşlanma kuramları ve biyolojik yaşlanma konuları ele alınmıştır.

alınan zararlı kimyasallerin detoksifikasyon süreçleri, patojenlere karşı hücresel ve humoral immünite mekanizmaları ile doku rejenerasyon mekanizmalarıdır (Rattan, 2006).

SONUÇ

Yaşlanmaya neden olduğu düşünülen çok sayıda biyolojik ve çevresel etken bulunmaktadır. Bu nedensel mekanizmaların her biri yaşlılık araştırmalarına ve yaşlanma karşıtı müdahalelere önemli katkılar sağlamıştır. Yine de birçok farklı mekanizmanın ancak birbiriyle etkileşerek yaşlanma sürecine yol açabildiği ve yaşlanmanın nedeni olan tek bir nedensel mekanizma bulunmadığı söylenebilir. Yaşlanmaya neden olan etiyolojik faktörler kesin olarak ortaya konamasa da biyolojik, psikolojik, çevresel ve ilişkisel faktörlerin yaşlanma süreci üzerindeki etkileri her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Güncel gerontoloji araştırmaları, bu ilgi çekici sürece ilişkin oldukça yol gösterici bulgular sunsa da sağlıklı yaşlanma ve daha uzun yaşama düşüncesi geçmişte olduğu gibi gelecekte de insanlığın en önemli merak konularından biri olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

Afanas'ev, I. (2014). New nucleophilic mechanisms of ros-dependent epigenetic modifications: comparison of aging and cancer. *Aging and disease*, *5*(1), 52.

Ahmed, N. (2005). Advanced glycation endproducts—role in pathology of diabetic complications. *Diabetes research and clinical practice*, *67*(1), 3-21.

Anisimov, V.N. ve Bartke, A. (2013). The key role of growth hormone-insulin-IGF-1 signaling in aging and cancer. *Critical reviews in oncology/hematology*, *87*(3), 201-223.

Atzmon, G., Rincon, M., Rabizadeh, P. ve Barzilai, N. (2005). Biological evidence for inheritance of exceptional longevity. *Mechanisms of Ageing and Development*, *126*(2), 341-345.

Billman, G.E. (2020). Homeostasis: the underappreciated and far too often ignored central organizing principle of physiology. *Frontiers in Physiology*, *11,* 200.

Bourg, É.L. ve Fournier, D. (2004). Is lifespan extension accompanied by improved antioxidant defences? A study of superoxide dismutase and catalase in Drosophila melanogaster flies that lived in hypergravity at a young age. *Biogerontology*, *5*, 261-266.

Burger, O., Baudisch, A. ve Vaupel, J.W. (2012). Human mortality improvement in evolutionary context. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *109*(44), 18210-18214.

Centers for Disease Control and Prevention. (2008). National Health Interview Survey, sample adult questionnaire: trends in health and aging.

Conti, B. (2008). Considerations on temperature, longevity and aging. *Cellular and Molecular Life Sciences*, *65*, 1626-1630.

Council, P. (2000). The Census Bureau on prospects for US population growth in the twentyfirst century. *Population and Development Review*, *26*, 197-200.

Cui, H., Kong, Y. ve Zhang, H. (2012). Oxidative stress, mitochondrial dysfunction, and aging. *Journal of signal transduction*, *2012*,1-13.

da Costa, J. P., Vitorino, R., Silva, G. M., Vogel, C., Duarte, A. C. ve Rocha-Santos, T. (2016). A synopsis on aging—Theories, mechanisms and future prospects. *Ageing Research Reviews*, *29*, 90-112.

David, D.C. (2012). Aging and the aggregating proteome. *Frontiers in genetics*, *3*, 247.

De Loof, A., De Haes, W., Boerjan, B. ve Schoofs, L. (2013). The fading electricity theory of ageing: the missing biophysical principle? *Ageing Research Reviews*, *12*(1), 58-66.

Fang, E.F., Scheibye-Knudsen, M., Brace, L.E., Kassahun, H., SenGupta, T., Nilsen, H., ... ve Bohr, V.A. (2014). Defective mitophagy in XPA via PARP-1 hyperactivation and NAD+/SIRT1 reduction. *Cell*, *157*(4), 882-896.

Ferrucci, L., Giallauria, F. ve Guralnik, J.M. (2008). Epidemiology of aging. *Radiologic Clinics of North America*, *46*(4), 643-652.

Finch, C.E. (2014). The menopause and aging, a comparative perspective. *The Journal of Steroid Biochemistry and Molecular Biology*, *142*, 132-141.

Flurkey, K., Papaconstantinou, J., Miller, R.A. ve Harrison, D.E. (2001). Lifespan extension and delayed immune and collagen aging in mutant mice with defects in growth hormone production. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *98*(12), 6736-6741.

Forbes, J.M., Yee, L.T.L., Thallas, V., Lassila, M., Candido, R., Jandeleit-Dahm, K.A., ... ve Allen, T.J. (2004). Advanced glycation end product interventions reduce diabetes-accelerated atherosclerosis. *Diabetes*, *53*(7), 1813-1823.

Gelman, R., Watson, A., Bronson, R. ve Yunis, E. (1988). Murine chromosomal regions correlated with longevity. *Genetics*, *118*(4), 693-704.

Gensler, H.L. ve Bernstein, H. (1981). DNA damage as the primary cause of aging. *The Quarterly Review of Biology*, *56*(3), 279-303.

Goldsmith, T.C. (2012). On the programmed/non-programmed aging controversy. *Biochemistry (Moscow)*, *77*(7), 729-732.

Hammerman, M.R. (1987). Insulin-like growth factors and aging. *Endocrinology and Metabolism Clinics of North America*, *16*(4), 995-1011.

Harman, D. (1981). The aging process. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *78*(11), 7124-7128.

James, B.D., Leurgans, S.E., Hebert, L.E., Scherr, P.A., Yaffe, K. ve Bennett, D.A. (2014). Contribution of Alzheimer disease to mortality in the United States. *Neurology*, *82*(12), 1045-1050.

Jin, K. (2010). Modern biological theories of aging. *Aging and Disease*, *1*(2), 72.

Johnson, T.E. (1990). Increased life-span of age-1 mutants in Caenorhabditis elegans and lower Gompertz rate of aging. *Science*, *249*(4971), 908-912.

Kirkwood, T.B. ve Melov, S. (2011). On the programmed/non-programmed nature of ageing within the life history. *Current Biology*, *21*(18), R701-R707.

Kozak, L.J., DeFrances, C.J. ve Hall, M. (2006). National Hospital Discharge Survey; 2004 annual summary with detailed diagnosis and procedure data.

Kushner, J.A. (2013). The role of aging upon β cell turnover. *The Journal of Clinical Investigation*, *123*(3), 990-995.

López-Otín, C., Blasco, M.A., Partridge, L., Serrano, M. ve Kroemer, G. (2013). The hallmarks of aging. *Cell*, *153*(6), 1194-1217.

Luevano-Contreras, C. ve Chapman-Novakofski, K. (2010). Dietary advanced glycation end products and aging. *Nutrients*, *2*(12), 1247-1265.

Medawar, P.B., 1952. An Unsolved Problem of Biology. London, UK: H.K. Lewis

Medvedev, Z. A. (1990). An attempt at a rational classification of theories of ageing. *Biological Reviews*, *65*(3), 375-398.

Minino, A.M., Arias, E. ve Kochanek, K.D. (2002). Deaths: Final Data For 2000. National Vital Statistics Reports National Center for Health Statistics.

National Center for Health Statistics (US) ve National Center for Health Services Research. (2016). *Health, United States*. US Department of Health, Education, and Welfare, Public Health Service, Health Resources Administration, National Center for Health Statistics.

Nyström, T. (2005). Role of oxidative carbonylation in protein quality control and senescence. *The EMBO Journal*, *24*(7), 1311-1317.

Onder, G., Penninx, B.W., Ferrucci, L., Fried, L.P., Guralnik, J.M. ve Pahor, M. (2005). Measures of physical performance and risk for progressive and catastrophic disability: results from the Women's Health and Aging Study. *The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences*, *60*(1), 74-79.

Öksüzokyar, M.M., Eryiğit, S.Ç., Düzen, K.Ö., Mergen, B.E., Sökmen, Ü.N. ve Öğüt, S. (2016). Biyolojik yaşlanma nedenleri ve etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *4*(1), 34-41.

Piedrafita, G., Keller, M.A. ve Ralser, M. (2015). The impact of non-enzymatic reactions and enzyme promiscuity on cellular metabolism during (oxidative) stress conditions. *Biomolecules*, *5*(3), 2101-2122.

Puca, A.A., Daly, M.J., Brewster, S.J., Matise, T.C., Barrett, J., Shea-Drinkwater, M., ... ve Perls, T. (2001). A genome-wide scan for linkage to human exceptional longevity identifies a locus on chromosome 4. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *98*(18), 10505-10508.

Rattan, S.I. (2006). Theories of biological aging: genes, proteins, and free radicals. *Free Radical Research*, *40*(12), 1230-1238.

Riddle, D.L., Swanson, M.M. ve Albert, P.S. (1981). Interacting genes in nematode dauer larva formation. *Nature*, *290*(5808), 668-671.

Sohal, R.S. (1987). The free radical theory of aging: a critique. *Review of Biological Research in Aging*, 3, 385-415.

Strehler, B.L. (1976). Elements of unified theory of aging: integration of alternative models. *Alternstheorien*, 5-36.

Tan, Q., De Benedictis, G., Yashin, A.I., Bonafe, M., DeLuca, M., Valensin, S., ... ve Franceschi, C. (2001). Measuring the genetic influence in modulating the human life span: gene-environment interaction and the sex-specific genetic effect. *Biogerontology*, *2*, 141-153.

Thanan, R., Oikawa, S., Hiraku, Y., Ohnishi, S., Ma, N., Pinlaor, S., ... & Murata, M. (2014). Oxidative stress and its significant roles in neurodegenerative diseases and cancer. *International Journal of Molecular Sciences*, *16*(1), 193-217.

Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2022-49667

Türkiye İstatistik Kurumu (2022). İstatistiklerle Yaşlılar. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2022-49667

Uchiumi, F., Seki, M. ve Furuichi, Y. (2015). Helicases and human diseases. *Frontiers in Genetics*, *6*, 39.

Ünal, E., Kinde, B. ve Amon, A. (2011). Gametogenesis eliminates age-induced cellular damage and resets life span in yeast. *Science*, *332*(6037), 1554-1557.

West, R.K., Moshier, E., Lubitz, I., Schmeidler, J., Godbold, J., Cai, W., ... ve Beeri, M. S. (2014). Dietary advanced glycation end products are associated with decline in memory in young elderly. *Mechanisms of Ageing and Development*, *140*, 10-12.

Yates, F.E. (1994). Order and complexity in dynamical systems: homeodynamics as a generalized mechanics for biology. *Mathematical and Computer Modelling*, *19*(6-8), 49-74.

BÖLÜM II
SAĞLIKLI YAŞLANMA

Deha Onar

"Gençler, siz almakta olduğunuz eğitim ve kültür ile insanlık niteliğinin, yurt sevgisinin, düşünce özgürlüğünün en değerli simgesi olacaksınız."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Sağlıklı yaşlanma, kimileri için ulaşılması gereken bir hedefi, kimileri için fizyolojik bir durumu, kimileri içinse bir pazarlama aracını ifade etmektedir. Sağlıklı kelimesi genellikle optimal işlevsellik gösterme ve hastalıksız olma anlamına geldiğinden ve yaşlanma hastalıkla ve canlılığın, becerilerin kaybı ile ilişkilendirildiğinden bazıları için sağlıklı yaşlanma terimi bir oksimorondur, diğer bir deyişle içinde karşıtlık barındırır. Sağlıklı yaşlanma ifadesi Geriatri (yaşlılık tıbbı) ve ilişkili disiplinlerde artık yaşlılık boyunca sağlıklı yaşamı olumlu ve etkin bir şekilde etkileme olanaklarına işaret etmektedir (Aronson, 2020).

SAĞLIKLI YAŞLANMANIN TANIMI

Sağlıklı yaşlanmanın tanımı zaman aralığı ve bakış açısına göre değişmektedir. Medyanın tasvir ettiği sağlıklı yaşlanma görenin bir bakışta anlayacağı şekildedir. Bu tanıma göre sağlıklı yaşlanan, hızlı ve kolay hareket eden ve düşünen, "genç görünen" ve hayatın birçok alanıyla etkin olarak ilgilenen yaşlı sağlıklıdır. Bu kişiler, kalıp yargılara meydan okur, neredeyse herkesin umduğu ama çok az kişinin eriştiği bir yaşlılık yaşarlar (Lamb, 2017). Sağlıklı yaşlanma ve başarılı yaşlanma tıbbi alan yazında bazen birbirinin yerine kullanılmaktadır. Klinisyenler geleneksel olarak hastalık, fiziksel ya da bilişsel yeti yitiminin olmaması durumunu başarılı yaşlanma olarak kabul etmektedir.

etmenlere bağlı olduğu konusunda fikir birliği vardır. Sağlıklı yaşlanma, insanların yaşamları boyunca değer verdikleri şeyleri yapmalarını ve kendilerini gerçekleştirmelerini sağlayan ortamları ve fırsatları yaratmakla ilgilidir. Sağlıklı yaşlanma sürecini herkes yaşayabilir, ulaşılması güç bir hedef değildir.

KAYNAKÇA

Abud, T., Kounidas, G., Martin, K.R., Werth, M., Cooper, K. ve Myint, P.K. (2022). Determinants of healthy ageing: a systematic review of contemporary literature. *Aging Clinical and Experimental Research, 34*(6), 1215-1223.

Adelnia, F., Urbanek, J., Osawa, Y., Shardell, M., Brennan, N.A., Fishbein, K.W., Spencer, R.G., Simonsick, E.M., Schrack, J.A. ve Ferrucci, L. (2019). Moderate-to-vigorous physical activity is associated with higher muscle oxidative capacity in older adults. *Journal of American Geriatric Society, 67*(8), 1695-1699.

Amosun S. ve Harris F. (2020,). "What next now that you are sixty?" - Preliminary exploration of the self-reported aspirations of community-dwelling older persons in the Western Cape Province, South Africa within the active aging framework. *Physiotherapy Theory and Practice, 36*(7), 791-798.

Aronson, L. (2020). Healthy aging across the stages of old age. *Clinics in Geriatric Medicine, 36*(4), 549-558.

Baltes, P.B. ve Baltes, M.M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences,* 1(1), 1-34.

Brindle, R.C., Yu, L., Buysse, D.J. ve Hall, M.H. (2019). Empirical derivation of cutoff values for the sleep health metric and its relationship to cardiometabolic morbidity: results from the Midlife in the United States (MIDUS) study. *Sleep, 42*(9), zsz116.

Britton, A., Hardy, R., Kuh, D., Deanfield, J., Charakida, M. ve Bell, S. (2016). Twenty-year trajectories of alcohol consumption during midlife and atherosclerotic thickening in early old age: findings from two British population cohort studies. *BMC Med, 14*(1), 111.

Bryant, L.L., Corbett, K.K. ve Kutner, J.S. (2001). In their own words: a model of healthy aging. *Social Science and Medicine, 53*(7), 927-941.

Carney, R.M. ve Freedland, K.E. (2017). Depression and coronary heart disease. *Nature Review Cardiology, 14*(3), 145-155.

Carstensen, L.L., Fung, H.H. ve Charles, S.T. (2003). Socioemotional selectivity theory and the regulation of emotion in the second half of life. *Motivation and Emotion, 27*(2), 103-123.

Conlin, P.R. (1999). The dietary approaches to stop hypertension (DASH) clinical trial: implications for lifestyle modifications in the treatment of hypertensive patients. *Cardiology Review, 7*(5), 284-288.

Cornwell, B. ve Laumann, E.O. (2015). The health benefits of network growth: new evidence from a national survey of older adults. *Social Science Medicine, 125*, 94-106.

Cosco, T.D., Prina, A.M., Perales, J., Stephan, B.C.M. ve Brayne, C. (2013). Lay perspectives of successful ageing: a systematic review and meta-ethnography. *BMJ Open, 3*(6), e002710.

Donovan, N.J., Wu, Q., Rentz, D.M., Sperling, R.A., Marshall, G.A. ve Glymour, M.M. (2017, May). Loneliness, depression and cognitive function in older U.S. adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 32*(5), 564-573.

Dotson, V.M., Beydoun, M.A. ve Zonderman, A.B. (2010). Recurrent depressive symptoms and the incidence of dementia and mild cognitive impairment. *Neurology, 75*(1), 27-34.

Dünya Sağlık Örgütü. (2002). *Active ageing: a policy framework 2002*. Retrieved 1 Nisan from https://extranet.who.int/agefriendlyworld/wp-content/uploads/2014/06/WHO-Active-Ageing-Framework.pdf

Fallon, C.K. ve Karlawish, J. (2019). Is the WHO definition of health aging well? Frameworks for "health" after three score and ten. *American Journal of Public Health, 109*(8), 1104-1106.

Hu, J., Fitzgerald, S.M., Owen, A.J., Ryan, J., Joyce, J., Chowdhury, E., Reid, C.M., Britt, C., Woods, R.L., McNeil, J.J. ve Freak-Poli, R. (2021). Social isolation, social support, loneliness and cardiovascular disease risk factors: A cross-sectional study among older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 36*(11), 1795-1809.

Hui Chian Teh, J., Brown, L.J.E. ve Bryant, C. (2020). Perspectives on successful ageing: The views of Chinese older adults living in Australia on what it means to age well. *Australasian Journal on Ageing, 39*(1), e24-e31.

Hung, LW., Kempen, G.I.J.M. ve De Vries, N.K. (2010). Cross-cultural comparison between academic and lay views of healthy ageing: a literature review. *Ageing and Society, 30*(8), 1373-1391.

Kahana, E. ve Kahana, B. (1996). Conceptual and empirical advances in understanding aging well through proactive adaptation. V.L. Bengtson (Ed.), *Adulthood and aging: Research on continuities and discontinuities* içinde (pp. 18-40). Springer Publishing Company.

Kobayashi, L.C. ve Steptoe, A. (2018). Social isolation, loneliness, and bealth Behaviors at older ages: Longitudinal cohort study. *Annual Behavior Medicine, 52*(7), 582-593.

Lamb, S. (2017). *Successful Aging as a Contemporary Obsession Global Perspectives*. Rutgers University Press.

McEwen, B.S. (2017). Neurobiological and systemic effects of chronic stress. *Chronic Stress (Thousand Oaks), 1,* 1-11.

McLaughlin, S.J., Jette, A.M. ve Connell, C.M. (2012). An Examination of Healthy Aging Across a Conceptual Continuum: Prevalence Estimates, Demographic Patterns, and Validity. *The Journals of Gerontology: Series A, 67*(7), 783-789.

Moffat, S.D., An, Y., Resnick, S.M., Diamond, M.P. ve Ferrucci, L. (2020). Longitudinal change in cortisol levels across the adult life span. *Journal of Gerontololology A Biology Science Medicine Science, 75*(2), 394-400.

Pruchno, R.A., Wilson-Genderson, M., Rose, M. ve Cartwright, F. (2010). Successful aging: early influences and contemporary characteristics. *The Gerontologist, 50*(6), 821-833.

Robleda, S. ve Pachana, N.A. (2019). Quality of life in Australian adults aged 50 years and over: Data using the schedule for the evaluation of individual quality of life (SEIQOL-DW). *Clinical Gerontology, 42*(1), 101-113.

Rowe, J.W. ve Kahn, R.L. (1987, Jul 10). Human aging: usual and successful. *Science, 237*(4811), 143-149.

Sabia, S., Fayosse, A., Dumurgier, J., van Hees, V.T., Paquet, C., Sommerlad, A., Kivimäki, M., Dugravot, A. ve Singh-Manoux, A. (2021). Association of sleep duration in middle and old age with incidence of dementia. *Nature Communication, 12*(1), 2289.

Saint-Maurice, P.F., Troiano, R.P., Bassett, D.R., Jr., Graubard, B.I., Carlson, S.A., Shiroma, E.J., Fulton, J.E. ve Matthews, C.E. (2020). Association of daily step count and step intensity with mortality among US adults. *Jama, 323*(12), 1151-1160.

Schrempft, S., Jackowska, M., Hamer, M. ve Steptoe, A. (2019). Associations between social isolation, loneliness, and objective physical activity in older men and women. *BMC Public Health, 19*(1), 74.

Shikany, J.M., Safford, M.M., Soroka, O., Brown, T.M., Newby, P.K., Durant, R.W. ve Judd, S.E. (2021). Mediterranean diet score, dietary patterns, and risk of sudden cardiac death in the REGARDS Study. *Journal of American Heart Association, 10*(13), e019158.

Stowe, J.D. ve Cooney, T.M. (2014). Examining Rowe and Kahn's concept of successful aging: Importance of taking a life course perspective. *The Gerontologist, 55*(1), 43-50.

Young, Y., Frick, K.D. ve Phelan, E.A. (2009). Can successful aging and chronic illness coexist in the same individual? A multidimensional concept of successful aging. *Journal of the American Medical Directors Association, 10*(2), 87-92.

BÖLÜM III
YAŞLILIĞA EVRİMSEL BAKIŞ

Burçin Çolak

"Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Antik çağlardan bu yana yaşlılığın ne anlama geldiği ve neden yaşlanıldığı sorularına cevap aranmıştır. Çeşitli dinî inançlar, yaşlanma ve ölümü her canlı için geçerli ve kaçınılmaz bir yaşam dönemi olarak tanımlar. Çeşitli mitolojik hikâye ve destanlar, yaşlılık ve sonundaki ölümden kurtulmanın yollarına dair reçeteler bulmayı amaçlamıştır. Günümüzde ise özellikle yaşlı nüfusun giderek artmasından dolayı "yaşlı" bireyler, eski kavramsal anlam ve işlevlerini kaybetmişler ve özellikle biyopsikososyal açıdan toplumların çok yeni deneyimlemek zorunda olduğu (artan bakım veren ihtiyacı ya da nörodejeneratif hastalıklar gibi) süreçlerin gündeme gelmesine sebep olmuşlardır. Bu açıdan yaşlılığın neden var olduğuna dair sorular hiç olmadığı kadar önemli hâle gelmiştir.

Biyolojik bir sürecin (ör. ergenlik) ya da işlevin (ör. görme) neden var olduğunun anlaşılması için evrimsel bir bakış kaçınılmazdır. Theodosius Dobzhansky, bunu "Biyolojide evrimin ışığı olmadan hiçbir şeyin anlamı yoktur." özdeyişiyle ifade eder (Ayala, 2013). Bu açıdan evrimsel mekanizmaların yaşlılığa uygulanması önem arz eder. Örneğin yaşlılık adaptif midir? Yaşlılığın doğal seçilim ile bir ilişkisi var mıdır? Cinsel seçilimdeki rolü nedir? Gen merkezli modelde yaşlılığı anlamak mümkün müdür? Yoksa yaşlılık evrimsel süreçlerden azade bir "-den sonrası" mıdır?

olduğu söylenebilir. Evrimin temel olarak doğal şartlar içinde işleyen bir süreç olduğu, genetik mekanizmaların da çevresel şartlarla dinamik olarak etkileştiği hatırlanırsa, yaşlılık mekanizmalarının sadece program ya da hasar kuramı olarak ayrıştırılmasının mümkün olamayacağı ve karmaşık bir bütün olduğu söylenebilir. Yaşlılığa dair biyolojik mekanizmaların evrimsel süreçlerin ışığında ele alınması, yaşlılığın bütüncül olarak kavranması ve gelecekte potansiyel müdahalelerin geliştirilmesi adına "sine qua non-olmazsa olmaz" olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ayala, F.J. (2013). Biology and Religion: The Case for Evolution, K. Kampourakis. (Ed.) *History, Philosophy and Theory of the Life Sciences, The Philosophy of Biology* içinde (ss. 161-177).

Bonnet, X. (2011). The evolution of semelparity. Reproductive biology and phylogeny of snakes. *Reproductive Biology and Phylogeny Series*. Science Publishers Inc, *17,* 645-672.

Candore, G. ve Caruso, C. (2021). Aging and longevity: An evolutionary approach. *Human Aging* içinde (ss. 1-12). Academic Press..

Carrillo, A.E. ve Flouris, A.D. (2011). Caloric restriction and longevity: Effects of reduced body temperature. *Ageing Research Reviews*, *10*(1), 153-162.

Carter, A.J.R. ve Nguyen, A.Q. (2011). Antagonistic pleiotropy as a widespread mechanism for the maintenance of polymorphic disease alleles. *BMC Medical Genetics*, *12*(1), 160.

Chmielewski, P. (2017). Rethinking modern theories of ageing and their classification: The proximate mechanisms and the ultimate explanations. *Anthropological Review*, *80*(3), 259-272.

Crespi, B.J. ve Teo, R. (2002). Comparative phylogenetic analysis of the evolution of semelparity and life history in salmonid fishes. *Evolution*, *56*(5), 1008-1020

Cuperfain, A., Goncalves, V. ve Kennedy, J. (2018). Caloric restriction and anti-aging: An evolutionary perspective. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, *26*(3), S94-S95.

Dantzer, B. ve Swanson, E.M. (2017). Does hormonal pleiotropy shape the evolution of performance and life history traits? *Integrative and Comparative Biology*, *57*(2), 372-384.

Devi, A., Dwibedi, V., Rath, S.K. ve Khan, Z.A. (2022). Theories and mechanism of aging and longevity through evolutionary lens: A coalition of plant anti-oxidants. *Revista Brasileira de Farmacognosia*, *32*(3), 291-320.

Flatt, T. ve Partridge, L. (2018). Horizons in the evolution of aging. *BMC Biology 2018 16:1*, *16*(1), 1-13.

Gawlik, A. ve Hochberg, Z. (2012). Lessons from the life history of natural fertility societies on child growth and maturation. *Swiss Medical Weekly*. *142*(2526), w13600-w13600.

Gehring, W.J. (2014). The evolution of vision. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Developmental Biology*, *3*(1), 1-40.

Gredilla, R. ve Barja, G. (2005). Minireview: The Role of oxidative stress in relation to caloric restriction and longevity. *Endocrinology*, *146*(9), 3713-3717.

Heinen-Kay, J.L., Morris, K.E., Ryan, N.A., Byerley, S.L., Venezia, R.E., Peterson, M.N. ve Langerhans, R.B. (2015). A trade-off between natural and sexual selection underlies diversification of a sexual signal. *Behavioral Ecology*, *26*(2), 533-542.

Hughes, K.A. ve Reynolds, R.M. (2005). Evolutionary and Mechanistic Theories of Aging. *Annual Review of Entomology*, *50*(1), 421-445.

Kindsvater, H.K., Braun, D.C., Otto, S.P. ve Reynolds, J.D. (2016). Costs of reproduction can explain the correlated evolution of semelparity and egg size: theory and a test with salmon. *Ecology Letters*, *19*(6), 687-696.

Kirkwood, T.B.L. (2008). Understanding ageing from an evolutionary perspective. *Journal of Internal Medicine*, *263*(2), 117-127.

Kirkwood, T.B.L. (1995). The Evolution of Aging. *Reviews in Clinical Gerontology*, *5*(1), 3-9.

Kirkwood, T.B.L. ve Austad, S. N. (2000). Why do we age? *Nature*, *408*(6809), 233-238. doi:10.1038/35041682

McDonald, R. (1989). Modern biological theories of aging. *The Journal of Nutrition*, *119*(6), 952-953.

Mitteldorf, J. (2001). Can experiments on caloric restriction be reconciled with the disposable soma theory for the evolution of senescence? *Evolution*, *55*(9), 1902-1905.

Mitteldorf, J. (2019). What Is antagonistic pleiotropy? *Biochemistry (Moscow)*. *84*, 1458-1468.

Papadimitriou, A. (2016). The Evolution of the age at menarche from prehistorical to modern times. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, *29*(6), 527-530.

Partridge, L. (2010). The new biology of ageing. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, *365*(1537), 147-154.

Roth, G.S., Lane, M.A., Ingram, D.K., Mattison, J.A., Elahi, D., Tobin, J.D., Müller, D. ve Metter, E.J. (2002). Biomarkers of caloric restriction may predict longevity in humans. *Science*, *297*(5582), 811-811.

Sacher, G.A. (1982). Evolutionary theory in gerontology. *Perspectives in Biology and Medicine*, *25*(3), 339-353.

Shanley, D.P. ve Kirkwood, T.B.L. (2001). Caloric restriction, life-history evolution, and bioenergetics: Response to Mitteldorf. *Evolution*, *55*(9), 1906-1906.

Sharma, M. D., Hunt, J. ve Hosken, D. J. (2012). Antagonistic responses to natural and sexual selection and the sex-specific evolution of cuticular hydrocarbons in Drosophila simulans. *Evolution*, *66*(3), 665-677.

Sinclair, D. A. (2005). Toward a unified theory of caloric restriction and longevity regulation. *Mechanisms of Ageing and Development*, *126*(9), 987-1002.

Sivak, J.G. ve Sivak, J.M. (2019). Conserved characteristics of ocular refractive development - Did the eye evolve once? *Experimental Eye Research*, *183*, 84-87.

Trindade, L.S., Aigaki, T., Peixoto, A.A., Balduino, A., da Cruz, I.B.M. ve Heddle, J.G. (2013). A novel classification system for evolutionary aging theories. *Frontiers in Genetics, 4,* 25.

Trindade, L.S, Balduino, A., Aigaki, T. ve Heddle, J.G. (2012). Senemorphism: a novel perspective on aging patterns and its implication for diet-related biology. *Biogerontology*, *13*(4), 457-466.

Williams, G.C. (1957). Pleiotropy, Natural Selection, and the Evolution of Senescence, *Evolution, 11(*4), 398-411.

Zeyl, C., Curtin, C., Karnap, K. ve Beauchamp, E. (2005). Antagonism between sexual and natural selection in experimental ooplations of saccharomyces cervisiae. *Evolution*, *59*(10), 2109-2115.

Zhao, G., Guo, S., Somel, M. ve Khaitovich, P. (2014). Evolution of human longevity uncoupled from caloric restriction mechanisms. *PLoS ONE*, *9*(1), e84117.

BÖLÜM IV
BİLİŞSEL YAŞLANMA VE YAŞLILARDA NÖROPSİKOLOJİK DEĞERLENDİRME

Sevinç Kırıcı - Gülbahar Baştuğ

"Zaten her şey unutulur. Fakat biz, her şeyi gençliğe bırakacağız. O gençlik ki hiçbir şeyi unutmayacaktır, geleceğin ümidi, ışık saçan çiçekleri onlardır. Bütün ümidim gençliktedir."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Bilişsel yaşlanma psikolojisindeki araştırmaların genel amacı, yetişkinlik döneminde entelektüel yeteneklerin yaşla birlikte nasıl değiştiğini anlamaktır. Bu değişiklik "normal" (sağlıklı) yaşlanma ya da nörobilişsel bozukluklar gibi "patolojik" yaşlanma süreçlerinden kaynaklanabilir.

Bu bölümde algı gibi temel bilişsel düzeyden muhakeme ve karar verme gibi daha yüksek bilişsel düzeye kadar performansın yaşla birlikte nasıl değişim gösterdiğini ayrıntılı olarak açıklamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda belirli bilişsel işlevlerin yaşlanma sürecinde diğerlerinden daha fazla etkilenip etkilenmediği üzerinde durulmuştur. "Etkilenen işlevlerin her biri ne kadar azalır?", "Bazı işlevler diğerlerinden daha fazla ve daha erken mi bozulur?", "Bozulmanın hızı ve aralığı bir işlevden diğerine değişir mi?" ve "Farklı işlevlerde zaman içindeki değişiklik görev kısıtlamalarıyla etkileşime girer mi?" gibi bazı sorulara yanıtlar aranmaya çalışılmıştır. Başka bir deyişle yaş ilerledikçe neyin değiştiği (yani azaldığı ya da geliştiği) ve neyin sabit kaldığı üzerinde durulmuştur.

Bilişsel yaşlanma konusunda önemli başka bir konu da bilişsel performansın yaşlanma ile değişmesi durumunda bireysel farklılıkların olup olmadığıdır. "Yaşlanma herkesi aynı şekilde mi etkiler yoksa yaşla birlikte perfor-

doksu" kavramı ile adlandırılan bu durumdan başarılı bir şekilde uyum sağlama, değerlerin ve hedeflerin yeniden tanımlanması, yeni davranışlarda bulunma, yeni kaynaklar arama ve özlemlerin azalması anlaşılmaktadır (Dittmann-Kohli, 2005).

Bilişsel işlevler, yaşlanma ile homojen bir şekilde değişmemekte, performans tüm alanlarda ve görevlerde aynı ölçüde ya da aynı hızda azalmamaktadır. Farklı bilişsel performans biçimlerinin zaman içinde değişme şekli her bir alan ya da görev için geçerli farklı kısıtlılıklardan etkilenmektedir. Bu nedenle kullanılan uyaranın türüne, katılımcıların test edildiği duruma, ortama ve kısıtlılıkların türüne bağlı olarak performans yaşla birlikte azalabilir, artabilir ya da sabit kalabilir. Bilişsel işlevlerdeki bu değişiklikleri değerlendirmek için çeşitli ölçme araçları kullanılmaktadır. Ülkemizde yaşlılarda nöropsikolojik değerlendirme yeni bir araştırma alanı olup bu alanda daha çok görgül araştırmalara, bu araştırmalarda kullanılacak ölçme araçlarına ve bu ölçme araçlarını yetkin olarak kullanacak geropsikologlara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağargün, M.Y., Kara, H. ve Anlar, Ö. (1996). Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi'nin geçerliği ve güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi, 7*(2), 107-115

Alexopoulos, G.S., Abrams, R.C., Young, R.C. ve Shamoian, C. A. (1988). Cornell Scale for Depression in Dementia. *Biological Psychiatry*, *23*(3), 271-284.

Aita, S.L., Beach, J.D., Taylor, S.E. Borgogna, N.C., Harrell, M.N. ve Hill, B.D. (2019). Executive, language, or both? An examination of the construct validity of verbal fluency measures. *Applied Neuropsychology: Adult*, *26,* 441-451.

Aki, Ö.E., Alkan, B., Demirsöz, T., Velibaşoğlu, B., Taşdemir, T., Erbaş, S.P. ve Demir B. (2021). Yaş, Cinsiyet ve Eğitim Düzeyinin Fonemik ve Semantik Sözel Akıcılık Testi Puanları Üzerinde Etkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 33(*1), 53-65.

Amuk, T., Karadağ, F., Oğuzhanoğlu, N. ve Oğuzhanoğlu, A. (2003). Cornell Demansta Depresyon Ölçeği'nin Türk yaşlı toplumunda geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *14*(4), 263-271.

Anıl, A.E., Kıvırcık, B.B., Batur, S. ve ark. (2003) The Turkish version of the Auditory Consonant Trigram Test as a measure of working memory: a normative study. *The Clinical Neuropsychologist, 17*(2), 159-169.

Anstey, K.J. ve Wood, J. (2011). Chronological age and age-related cognitive deficits are associated with an increase in multiple types of driving errors in late life. *Neuropsychology*, *25*(5), 613-650.

Aydın, H.K. (2017). Satrancın çocukların planlama ve görsel-mekansal becerilerine etkileri, Doctoral dissertation, Bursa Uludağ University, Turkey.

Bäckman, L., Ginovart, N., Dixon, R.A., Wahlin, T.B.R., Wahlin, Å., Halldin, C. ve Farde, L. (2000). Age-related cognitive deficits mediated by changes in the striatal dopamine system. *American Journal of Psychiatry*, *157*(4), 635-637.

Barcelo, F. ve Rubia, F.J. (1998). Non-frontal P3b-like activity evoked by The Wisconsin Card Sorting Test. *Neuroreport, 9,* 747-751.

Bartzokis, G. (2004). Age-related myelin breakdown: a developmental model of cognitive decline and Alzheimer's disease. *Neurobiology of Aging*, *25*(1), 5-18.

Baştuğ, G. ve Özel-Kızıl, E. T. (2016). Bilişsel rezerv ve yaşlanan beyin. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, *15*(2), 13-18.

Bastug, G., Ozel-Kizil, E.T., Sakarya, A., Altintas, O., Kirici, S. ve Altunoz, U. (2013). Oral trail making task as a discriminative tool for different levels of cognitive impairment and normal aging. *Archives of Clinical Neuropsychology, 28*(5), 411-417.

Bechara, A., Damasio, A.R., Damasio, H. ve Anderson, S.W. (1994). Insensitivity to future consequences following damage to human prefrontal cortex. *Cognition, 50,* 7-15.

Benton, A.L. (1974). Revised Visual Retention Test, Clinical and experimental applications (4th ed.). New York: Psychological Corporation.

Benton, A.L., Varney, N.R. ve Hamsher, K.D. (1978). Visuospatial judgment: A clinical test. *Archives of Neurology*, *35*(6), 364-367.

Biçer Kanat, B., Kızılpınar, S.Ç., Çolak, B., Okan, E.R., Kokurcan, A., Altunöz, U., ... ve Özel Kızıl, E.T. (2018). Alzheimer hastalarında uyku kalitesi ve uykululuk halinin değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi, 26*(3), 1-9.

Berg, E.A. (1948). A simple objective technique for measuring flexibility in thinking. *Journal of General Psychology*, *39,* 15-22.

Braver, E.R. ve Trempel, R.E. (2004). Are older drivers actually at higher risk of involvement in collisions resulting in deaths or non-fatal injuries among their passengers and other road users? *Injury prevention*, *10*(1), 27-32.

Brown, J. (1958). Some tests of the decay theory of immediate memory. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, *10*(1), 12-21.

Buysse, D.J., Reynolds III, C.F., Monk, T.H., Berman, S.R. ve Kupfer, D.J. (1989). The Pittsburgh Sleep Quality Index: a new instrument for psychiatric practice and research. *Psychiatry Research*, *28*(2), 193-213.

Can, S.S., Özel-Kızıl, E.T., Varlı, M. Turan, E. ve Atli, T. (2010). Psychometric properties of the Turkish versions of three different Clock Drawing Tests in patients with dementia. *Archieves of Neuropsychiatry*, *47*(2), 91-95.

Cangöz, B., Karakoç, E. ve Selekler, K. (2006). Saat Çizme Testi'nin 50 yaş ve üzeri Türk yetişkin ve yaşlı örneklemi üzerindeki norm belirleme ve geçerlik-güvenirlik çalışmaları. *Turkish Journal of Geriatrics*, *9(*3), 136-142.

Carlson, M.C., Hasher, L., Connelly, S.L. ve Zacks, R.T. (1995). Aging, distraction, and the benefits of predictable location. *Psychology and Aging*, *10*(3), 427-436.

Colcombe, S.J., Erickson, K.I., Scalf, P.E., Kim, JS., Prakash, R., McAuley, E., ... ve Kramer, A. F. (2006). Aerobic exercise training increases brain volume in aging humans. *The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences*, *61*(11), 1166-1170.

Crum, R.M., Anthony, J.C., Bassett, S.S. ve Folstein, M.F. (1993). Population-based norms for the Mini-Mental State Examination by age and educational level. *JAMA*, *269*(18), 2386-2391.

Depp, C.A., Harmell, A. ve Vahia, I.V. (2011). Successful cognitive aging. *Behavioral neurobiology of aging*, *10,* 35-50.

Dempster, F.N. (1992). The rise and fall of the inhibitory mechanism: Toward a unified theory of cognitive development and aging. *Developmental Review*, *12*(1), 45-75.

Dittmann-Kohli, E. (2005). Middle age and identity in a cultural and lifespan perspective, Willis, S.L. ve Martin, M. (Ed.), *Middle Adulthood* içinde (pp. 319-353), Thousand Oaks: Sage Publications,.

Drag, L.L. ve Bieliauskas, L.A. (2010). Contemporary review 2009: cognitive aging. *Journal of Geriatric Psychiatry and Neurology*, *23*(2), 75-93.

Ekinci Soylu, A. ve Cangöz, B. (2018). Boston Adlandırma Testi'nin Türk Yaşlı Örneklemi için Uyarlama ve Norm Belirleme Çalışması. *Archieves of Neuropsychiatry*, *55,* 341-348.

Emek-Savaş, D.D., Yerlikaya, D. ve Yener, G.G. (2018). Saat Çizme Testi'nin iki farklı puanlama sisteminin Türkiye normları ve geçerlik-güvenirlik çalışması. *Turkish Journal of Neurology, 24*(2), 143-152.

Ertan, T., Eker, E. ve Şar, V. (1997) *Geriatrik Depresyon Ölçeği'nin Türk yaşlı nüfusunda geçerlilik ve güvenilirliği. Nöropsikiyatri Arşivi, 34,* 2, 62-71

Folstein, M.F., Folstein, S.E. ve McHugh, P.R. (1975). "Mini-mental state": a practical method for grading the cognitive state of patients for the clinician. *Journal of Psychiatry Research, 12*(3), 189-198.

Folstein, M., Folstein, S. ve Folstein, J. (2011) The Mini-Mental State Examination: A brief cognitive assessment. M.T. Abou-Saleh, C. Katona ve A. Kumar (Ed) *Principles and Practice of Geriatric Psychiatry* içinde, 3. Baskı, John Wiley and Sons, s. 145-146.

Fratiglioni, L., Paillard-Borg, S. ve Winblad, B. (2004). An active and socially integrated lifestyle in late life might protect against dementia. *The Lancet Neurology*, *3*(6), 343-353.

Freedman, M., Leach, L., Kaplan, E., Winocur, G., Shulman K.I. ve Delis D.C. (1994). Clock Drawing: A Neuropsychological Analysis, Oxford: Oxford University Press.

Gallagher, D., Nies, G. ve Thompson, LW. (1982). Reliability of the Beck Depression Inventory with older adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *50*(1), 152.

Getz, G.E. ve Lovell, M.R. (2004). Neuropsychological examination of the psychiatric patient. S.C. Yudofsky ve H.F. Kim (Ed.), *Neuropsychiatric Assesment* içinde (39-68). Washington: American Psychiatric Publishing.

Grober, E., Buschke, H., Crystal, H., Bang, S. ve Dresner, R. (1988). Screening for dementia by memory testing. *Neurology, 38*(6), 900-903.

Haug, H. ve Eggers, R. (1991). Morphometry of the human cortex cerebri and corpus striatum during aging. *Neurobiology of Aging*, *12*(4), 336-338.

Head, D., Buckner, R.L., Shimony, J.S., Williams, L.E., Akbudak, E., Conturo, T.E., ... ve Snyder, A.Z. (2004). Differential vulnerability of anterior white matter in nondemented aging with minimal acceleration in dementia of the Alzheimer type: evidence from diffusion tensor imaging. *Cerebral Cortex*, *14*(4), 410-423.

Hebben, N. ve Milberg, W. (2009). Geroneuropsychology. Special Issues in Neuropsychological Asessment In Essentials of Neuropsychological Assessment, 2. Edition, John Wiley and Sons Inc. s 184-190.

Hendrie, H.C., Albert, M.S., Butters, M.A., Gao, S., Knopman, D.S., Launer, L.J., ...ve Wagster, M.V. (2006). The NIH cognitive and emotional health project: report of the critical evaluation study committee. *Alzheimer's & Dementia*, *2*(1), 12-32.

Henry, J.D. ve Crawford, J.R. (2004). A meta-analytic review of verbal fluency performance following focal cortical lesions. [Meta-Analysis*]. Neuropsychology, 18,* 284-95.

Hipkiss, A.R. (2006). Accumulation of altered proteins and ageing: causes and effects. *Experimental Gerontology*, *41*(5), 464-473.

Hommel, B., Li, K.Z. ve Li, S.C. (2004). Visual search across the life span. *Developmental Psychology*, *40*(4), 545-558.

Howieson, D. B., Holm, L. A., Kaye, J. A., Oken, B. S. ve Howieson, J. (1993). Neurologic function in the optimally healthy oldest old: Neuropsychological evaluation. *Neurology*, *43*(10), 1882-1882.

Güngen, C., Ertan, T., Eker, E., Yaşar, R. ve Engin F (2002) Standardize Mini Mental Test'in Türk toplumunda hafif demans tanısında geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *13,* 273-281.

Heaton, R.K. (1981). Wisconsin Card Sorting Test manual. *Psychological Assessment Resources*, Odessa (FL).

Irak, M., Soylu, C. ve Çapan, D. (2014). Wisconsin Kart Esleme Testi ve Olay-İlişkili Beyin Potansiyelleri Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, *29*(74), 95.

Kaplan, E., Goodglass, H. ve Weintraub, S. (1983). Boston Naming Test. Philadelphia Lea & Febiger.

Karakaş, S. (2004). BİLNOT Bataryası El Kitabı: Nöropsikolojik Testler için Araştırma ve Geliştirme Çalışmaları. Ankara, Dizayn Ofset s. 118-125.

Karakaş, S., Başar, E. ve Eski, R. (1995). Nöropsikolojik testlerin Türk örneklemi üzerinde değişik yaş ve eğitim düzeylerine göre standardizasyonu. İkinci Sosyal Psikiyatri Sempozyumu *Kriz Dergisi Özel Sayısı*, *3*(1-2), 177-184.

Karakaş, S., Irak, M., Kurt, M. ve Erzengin, Ö.U. (1999). Wisconsin Kart Eşleme Testi ve Stroop Testi TBAG Formu: Ölçülen özellikler açısından karşılaştırmalı analiz. *3P Dergisi*, *7,* 179-192.

Karel, M.J. (1997). Aging and depression: vulnerability and stress across adulthood. *Clinical Psychology Review*, *17*(8), 847-879.

Kırıcı, S., Baştuğ, G. ve Özel Kızıl, E.T. (2021). Yargılama becerilerini değerlendirmek için geliştirilmiş Mutfak Resim Testi'nin Alzheimer hastalarında kullanımı. *Nobel Medicus*, *17*(2), 90-98.

Kudiaki, Ç., Aslan, A. ve Dinc, D. (2018) Üç Kelime-Üç Şekil Testi'nin orijinal ve paralel formlarının karşılaştırılması üzerine bir çalışma. *Turkish Journal of Neurology*, *24,* 252-258.

Lemaire, P. (2016). *Cognitive aging: The role of strategies*. New York: Routledge.

Lezak, M.D. (2012). Neuropsychological assesment (5. baskı). New York, NY: Oxford University Press.

Lezak, M.D., Howieson, D.B., Loring, D.W. ve Fischer, J.S. (2004). *Neuropsychological assessment*. Oxford University Press, USA.

Luciana, M., Collins, P.F. ve Depue, R.A. (1998). Opposing roles for dopamine and serotonin in the modulation of human spatial working memory functions. *Cerebral Cortex*, *8*(3), 218-226.

Mansbach, W.E., MacDougall, E.E., Clark, K.M. ve Mace, R.A. (2014). Preliminary investigation of the Kitchen Picture Test (KPT): A new screening test of practical judgment for older adults. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, *21*(6), 674-692.

Mattson, M.P. ve Magnus. T. (2006). Ageing and neuronal vulnerability. *Nature Review Neuroscience*, *7*, 278-294.

McEwen, B.S. (2000). Allostasis, allostatic load, and the aging nervous system: role of excitatory amino acids and excitotoxicity. *Neurochemical research*, *25*(9), 1219-1231.

Meeks, T.W. ve Jeste, D.V. (2009). Neurobiology of wisdom: A literature overview. *Archives of General Psychiatry*, *66*(4), 355-365.

Nasreddine, Z.S., Phillips, N.A., Bédirian, V. ve ark. (2005). The Montreal Cognitive Assessment, MOCA: A brief screening tool for mild cognitive impairment. *Journal of American Geriatrics Society*, *53*(4), 695-699.

Nyhus, E. ve Barcelo, F. (2009). The Wisconsin Card Sorting Test and the cognitive assessment of prefrontal executive functions: A critical update. *Brain and Cognition*, *71*, 437-451.

Onur, B. (1995). Gelişim Psikolojisi. Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Öktem Tanör, Ö. (2011). Öktem Sözel Bellek Süreçleri Testi (ÖKTEM SBST) El Kitabı. Birinci Baskı Ankara, Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Öner, N. ve Le Compte, A. (1985). Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı. *İstanbul: Boğaziçi Yayınları*.

Park, D.C. ve Reuter-Lorenz, P. (2009). The adaptive brain: aging and neurocognitive scaffolding. *Annual Review of Psychology*, *60*, 173-196.

Peterson, L. ve Peterson, M.J. (1959). Short-term retention of individual verbal items. *Journal of Experimental Psychology*, *58*(3), 193-198.

Quaranta, D., Piccininni, C., Caprara, A. Malandrino, A., Gainotti, G. ve Marra, C. (2019) Semantic relations in a categorical verbal fluency test: an exploratory investigation in mild cognitive impairment. *Frontiers in Psychology*, *17*, 2797.

Raz, N., Gunning, F.M., Head, D., Dupuis, J.H., McQuain, J., Briggs, S.D., ... ve Acker, J.D. (1997). Selective aging of the human cerebral cortex observed in vivo: differential vulnerability of the prefrontal gray matter. *Cerebral Cortex*, *7*(3), 268-282.

Raz N. (2005). The aging brain observed in vivo: differential changes and their modifiers.Cabeza R, Nyberg L, Park D, (Eds.) Cognitive Neuroscience of Aging: Linking Cognitive and Cerebral Aging içinde. New York, NY: Oxford University Press; 19-57

Rey, A.L. (1964). L'examen Clinique en Psychologie, Presses Universitaires de France.

Ricker, J.H. ve Axelrod, B.N. (1994). Analysis of an oral paradigm for the Trail Making Test. *Assessment, 1*(1), 47-51.

Saka, E., Mihci, E., Topcuoglu, M.A. ve Balkan, S. (2006). Enhanced cued recall has a high utility as a screening test in the diagnosis of Alzheimer's disease and mild cognitive impairment in Turkish people. *Archives of Clinical Neuropsychology*, *21*(7), 745-751.

Salthouse, T.A. (1996). The processing-speed theory of adult age differences in cognition. *Psychological Review*, *103*(3), 403.

Salthouse, T.A. (2010). Selective review of cognitive aging. *Journal of the International neuropsychological Society*, *16*(5), 754-760.

Salthouse, T.A., Fristoe, N.M., Lineweaver, T.T. ve Coon, V.E. (1995). Aging of attention: Does the ability to divide decline?. *Memory & Cognition*, *23*(1), 59-71.

Scarmeas, N. ve Stern, Y. (2003). Cognitive reserve and lifestyle. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, *25*(5), 625-633.

Shulman, K.I. (2000). Clock-drawing: is it the ideal cognitive screening test? *International Journal of Geriatric Psychiatry*, *15*(6), 548-561.

Selekler, K., Cangöz, B. ve Uluç, S. (2010). Montreal Bilişsel Değerlendirme Ölçeği'nin (MOBİD) hafif bilişsel bozukluk ve Alzheimer hastalarını ayırt edebilme gücünün incelenmesi. *Turkish Journal of Geriatrics*, *13,* 166-171.

Sezgin, N., Baştuğ, G., Karağaç, S.Y. ve Yılmaz, B. (2014). Wechsler Yetişkinler için Zeka Ölçeği gözden geçirilmiş formu (WAIS-R) Türkiye standardizasyonu: Ön çalışma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 54*(1), 451-480.

Singh-Manoux, A., Kivimaki, M., Glymour, M.M., Elbaz, A., Berr, C., Ebmeier, K.P., ... ve Dugravot, A. (2012). Timing of onset of cognitive decline: results from Whitehall II prospective cohort study. *BMJ*, *344-351*.

Soyata, A.Z. (2017). Kumar oynama bozukluğu tanılı olgularda transkraniyal doğru akım uyarımı uygulamasının Iowa kumar testi ve bilişsel işlevler üzerine etkisinin incelenmesi, Tıpta Uzmanlık tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı

Spielberger, C.D., Gorsuchrl, L.E. ve Lushene, R.E. (1970). Manual for the State-Trait Anxiety Inventory. Palo Alto Consulting Psychologist Press.

Stern, Y. (2002). What is cognitive reserve? Theory and research application of the reserve concept. *Journal of the International Neuropsychological Society*, *8*(3), 448-460.

Strauss, E., Sherman, E.M.S. ve Spreen, O. (2006). A compendium of neuropsychological tests: Administration, norms and commentary (3. baskı). New York, NY: Oxford University Press.

Stroop, J.R. (1935). Studies of interference in serial verbal reactions. *Journal of Experimental Psychology, 18*(6), 643.

Terry, W.S. (2011). Öğrenme ve Bellek, Çev. Ed. Banu Cangöz, Anı Yayıncılık, Ankara.

Umaç, A. (1997). Normal deneklerde frontal hasarlara duyarlı bazı testlerde performansa yaş ve eğitimin etkisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Volkow, N.D., Gur, R.C., Wang, G.J., Fowler, J.S., Moberg, P.J., Ding, Y.S., ... ve Logan, J. (1998). Association between decline in brain dopamine activity with age and cognitive and motor impairment in healthy individuals. *American Journal of Psychiatry*, *155*(3), 344-349.

Wechsler, D. (1987) Manual for the Wechsler Memory Scale-Revised. The Psychological Corporation, San Antonio, TX.

Weintraub, S. ve Mesulam, M.M. (1985). Verbal and Nonverbal Cancellation Test. Philadelphia FA Davis.

Weintraub, S., Peavy, G.M., O'Connor, M., Johnson, N.A., Acar, D., Sweeney, J. ve Janssen, I. (2000). Three words three shapes: a clinical test of memory. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology, 22*(2), 267-278.

West, R.L. (1996). An application of prefrontal cortex function theory to cognitive aging. *Psychological Bulletin*, *120*(2), 272.

Whalley, L.J., Deary, I.J., Appleton, C.L. ve Starr, J.M. (2004). Cognitive reserve and the neurobiology of cognitive aging. *Ageing Research Reviews*, *3*(4), 369-382.

Wisdom, N.M., Mignogna, J. ve Collins, R.L. (2012). Variability in Wechsler Adult Intelligence Scale-IV subtest performance across age. *Archives of Clinical Neuropsychology*, *27*(4), 389-397.

Yesavage J.A., Brink T.L., Rose T.L. ve ark. (1983). Development and validation of a geriatric depression screening scale: a preliminary report. *Journal of Psychiatric Research*, *17(*1), 37-49.

BÖLÜM V
YAŞLILARDA YALNIZLIK VE ÖLÜM KAYGISI

Zehra Uçar Hasanlı

"Geçmişini bilmeyen toplumlar geleceğine yön veremez."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

İnsan yaşamında yetişkinliğin ileri dönemlerine doğru pek çok biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik değişiklik meydana gelmektedir. Yaşlanma genellikle biyolojik ve kronolojik olarak tanımlansa da sosyal, psikolojik ve kültürel yönleri de olan çok boyutlu, karmaşık ve dinamik bir kavramdır. Sosyal yaşlanma kavramı, bireyin statü ve rol kayıplarının meydana gelmesi, yaşamdan kademeli olarak geri çekilmesi ve sosyal ilişkilerinin değişmesi anlamını taşır (Aközer ve ark., 2011). Sosyal olarak yaşlanan ve ölüme yaklaşan bireyde yalnızlık duygusu ve ölüm kaygısı da belirgin hâle gelir. Bu bölümde yaşlılarda yalnızlık ve ölüm kaygısından bahsedilmiştir.

YAŞLILARDA YALNIZLIK

Yalnızlık Kavramı ve Yaklaşımlar

Yalnızlık, pek çok insanın tanıdık olduğu ve rahatça tanımlayabileceği, insanın yaşamını kültürel, sosyal ve psikolojik yönden etkileyebilen evrensel bir duygudur. Sosyal bilimciler tarafından yalnızlığın pek çok resmî tanımı yapılmıştır. Ancak evrensel bir tanımı yoktur. Bununla birlikte önerilen tanımlar arasında bazı ortak özellikler olduğu gözlenmektedir. Bunlardan ilki, yalnızlığın bireyin sosyal ilişkilerindeki eksikliklerden kaynaklanıyor olmasıdır. İkincisi, yalnızlığın öznel ve bireye özgü bir his olmasıdır. Yani insanlar, sosyal

evre "benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk" olarak adlandırılmaktadır. Bu kurama göre yaşlılar, geçmiş yaşamlarını düşünür ve yaşamlarının çeşitli yönlerini yeniden inceler. Benlik bütünlüğü, kişinin geçmişteki yaşamını tatmin edici bulması ve bundan memnuniyet duyması ile sağlanır. Umutsuzluk ise bu geçmiş yaşantılardan pişmanlık duyma ve iyi bir yaşam geçirmediğini düşünme ile ortaya çıkar. Yaşlılıkta umutsuzluğa karşın benlik bütünlüğü duygusuna ulaşmak; yaşamdan doyum sağlamak, yaşlılığa uyum ve ölümü kaygısızca kabullenmek için gereklidir (Baştuğ ve Ergül Topçu, 2018). Yaşlılarla yapılan bir grup terapisinde geçmişi anımsama (reminisience) yönteminin yaşlılarda ölüm kaygısını anlamlı şekilde gerilettiği gösterilmiştir (Bazrafshan ve ark., 2022) Kaygıyı azaltmak, benlik saygısını artırmak, yaşam doyumunu artırmak ve insanların kriz ve kayıplarla başa çıkmalarına yardımcı olmak anımsama yönteminin olumlu etkilerinden bazılarıdır.

SONUÇ

Yalnızlık ve ölüm kaygısı, tüm yaş gruplarında olduğu gibi yaşlılar için de oldukça önemli iki kavramdır. Her iki kavram da kişinin hem fiziksel hem de ruhsal sağlığı üzerinde oldukça etkilidir. Yaşlıların sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri için temasa geçtikleri hastane ya da sosyal alanlarda yalnızlık ve ölüm kaygısı saptandığında önlem alınması gerekir. Bu iki durumun yaşlılarda azaltılması, sağlıklı bir yaşam sürmelerini ve yaşamlarından keyif almalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aközer, M., Nuhrat, C. ve Say, Ş. (2011). Türkiye'de yaşlılık dönemine ilişkin beklentiler araştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *27*(27), 103-128.

Altaş, H. (2020). Ölüm olgusu ve hasta yakınlarında ölüme ilişkin tutumlar. *EKEV Akademi Dergisi*, 0 (82), 139-150.

Assari, S. ve Moghani Lankarani, M. (2016). Race and gender differences in correlates of death anxiety among elderly in the United States. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, *10*(2), e2024.

Atchley, R.C. (1989). A continuity theory of normal aging. *The Gerontologist, 29*(2), 183-190.

Azaiza, F., Ron, P., Shoham, M. ve Gigini, I. (2010). Death and dying anxiety among elderly Arab Muslims in Israel. *Death Studies*, *34*(4), 351-364.

Bakan, A.B., Arli, S.K. ve Yıldız, M. (2019). Relationship between religious orientation and death anxiety in elderly individuals. *Journal of Religion and Health*, *58*(6), 2241-2250.

Baştuğ G. ve Ergül Topçu A. (2018). Ölüm ve Ölüm Kaygısı, G. Baştuğ (Ed.). *Yaşlılarda Psikolojik ve Sosyal Rehabilitasyon* içinde, (s.124-131), Ankara, Hedef Yayıncılık.

Bazrafshan, M.R., Faramarzian, Z., Soufi, O. ve Delam, H. (2022). The effect of group reminiscence therapy on death anxiety and adaptation of the elderly to old age. *Archives of Psychiatric Nursing*, *41*, 312-316.

Becker, E. (1997). *The denial of death.* New York, Simon and Schuster, Free Press Publishing.

Bowman, C.C. (1955). Loneliness and social change. *American Journal of Psychiatry, 112*, 194-198.

Brittain, K., Kingston, A., Davies, K., Collerton, J., Robinson, L., Kirkwood, T., . . . ve Jagger, C. (2017). An investigation into the patterns of loneliness and loss in the oldest old - Newcastle 85 Study. *Ageing and Society, 37*(1), 39-62.

Cacioppo, S., Grippo, A.J., London, S., Goossens, L. ve Cacioppo, J.T. (2015). Loneliness: clinical import and interventions. *Perspectives on Psychological Science: Journal of the Association for Psychological Science*, *10*(2), 238-249.

Can Küle, C. (2022). Yetişkin bireylerde yalnızlık düzeyi ile bağlanma stilleri ve sosyotropik-otonomik kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Chan, L.C. ve Yap, C.C. (2009) Age, gender, and religiosity as related to death anxiety. *Sunway Academic Journal*, *6*, 1-16.

Chawla, K., Kunonga, T.P., Stow, D., Barker, R., Craig, D. ve Hanratty, B. (2021). Prevalence of loneliness amongst older people in high-income countries: A systematic review and meta-analysis. *PLoS ONE, 16*(7), e0255088.

Cohen-Mansfield, J., Shmotkin, D. ve Goldberg, S. (2009). Loneliness in old age: Longitudinal changes and their determinants in an Israeli sample. *International Psychogeriatrics*, *21*(6), 1160-1170.

Cumming, E. (1963). Further thoughts on the theory of disengagement. *International Social Science Journal*, *15*(3), 377-393.

Cumming, E. ve Henry, W.E. (1961). *Growing Old: The Process of Disengagement*. New York, Basic Books.

Dahlberg, L., Mckee, K.J., Frank, A. ve Naseer, M. (2022). A systematic review of longitudinal risk factors for loneliness in older adults. *Aging ve Mental Health, 26*, 225-249.

Dattel, A.R. ve Neimeyer, R.A. (1990). Sex differences in death anxiety: Testing the emotional expressiveness hypothesis. *Death Studies*, *14*(1), 1-11.

Davis, S.F., Miller, K.M., Johnson, D., McAuley, K. ve Dinges, D. (1992). The relationship between optimism-pessimism, loneliness, and death anxiety. *Bulletin of The Psychonomic Society, 30*, 135-136.

Derlega, V.J. ve Chaikin, A.L. (1977). Privacy and self-disclosure in social relationships. *Journal of Social Issues, 33*(3), 102-115.

Doğulu, C. ve Sakallı, N. (2015). Dehşet yönetimi kuramı üzerine bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, *18*(35), 33-47.

Dursun, P., Alyagut, P. ve Yılmaz, I. (2022). Meaning in life, psychological hardiness and death anxiety: Individuals with or without generalized anxiety disorder (GAD). *Current Psychology*, *41*(6), 3299-3317.

Ens, C. ve Bond, J.B., Jr. (2007). Death anxiety in adolescents: The contributions of bereavement and religiosity. *Omega: Journal of Death and Dying, 55*(3), 169-184.

Erikson, E.H. (1963). *Childhood and Society*. New York, Norton.

Eshbaugh, E. ve Henninger, W. (2013). Potential mediators of the relationship between gender and death anxiety. *Individual Differences Research*, *11*(1), 22-30.

Flanders, J.P. (1976). *Practical Psychology*. New York, Harper and Row.

Florian, V. ve Mikulincer, M. (1998). Symbolic immortality and the management of the terror of death: the moderating role of attachment style. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(3), 725-34.

Fortner, B.V. ve Neimeyer, R.A. (1999). Death Anxiety in Older Adults: A Quantitative Review. *Death Studies*, *23*, 387-411.

Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak ya da Olmak*, Çev. A. Arıtan, İstanbul, Arıtan Kitapevi.

Galt, C.P. ve Hayslip, B. (1998). Age *differences in levels of overt and covert death anxiety. Omega-Journal of Death and Dying, 37*(3), 187-202.

Gesser, G., Wong, P.T. ve Reker, G.T. (1988). Death attitudes across the life-span: The development and validation of the Death Attitude Profile (DAP). *Omega: Journal of Death and Dying, 18*(2), 113-128.

Greenblatt-Kimron, L., Kestler-Peleg, M., Even-Zohar, A. ve Lavenda, O. (2021). Death anxiety and loneliness among older adults: Role of parental self-efficacy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(18), 9857.

Gürbüz, H.B. (2022). Ölüm kaygısının yordayıcıları olarak benlik saygısı, reddedilme duyarlılığı ve psikolojik katılık. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Havighurst, R.J. (1961). Successful Aging. *The Gerontologist*, *1*(1), 8-13.

Hökelekli, H. (1991). Ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *3*(3), 151-165.

Jong J. (2021). Death anxiety and religion. *Current Opinion in Psychology*, *40*, 40-44.

Karakuş, G., Öztürk, Z. ve Tamam, L. (2012). Ölüm ve ölüm kaygısı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *21*(1), 42-79.

Kastenbaum R. (2000). *The Psychology of Death*, New York, Springer Publishing Company.

Kastenbaum R. (2007). Death anxiety. Arizona State University, Tempe AZ, USA.

Kırıcı, S., (2018). Yaşlılarda yalnızlık ve yalnızlıkla başa çıkma becerileri, G. Baştuğ (Ed). *Yaşlılarda Psikolojik ve Sosyal Rehabilitasyon* içinde, (s.146-154), Ankara, Hedef Yayıncılık.

Köroğlu, R. (2022). Orta ve ileri yetişkinlerde yalnızlığı yordayan etkenler: bağlanma stili, kişilik özellikleri, benlik kurgusu. Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Krause, N., Pargament, K.I. ve Ironson, G. (2018). In the shadow of death: Religious hope as a moderator of the effects of age on death anxiety. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, *73*(4), 696-703.

Lim, M.H., Eres, R. ve Vasan, S. (2020). Understanding loneliness in the twenty-first century: an update on correlates, risk factors, and potential solutions. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *55*(7), 793-810.

Madnawat, A.V. ve Kachhawa, P.S. (2007). Age, gender, and living circumstances: discriminating older adults on death anxiety. *Death studies*, *31*(8), 763-769.

Margulis, S.T. (1977) Conceptions of privacy: Current status and next steps. *Journal of Social Issues, 33*(3), 5-21.

Menzies, R.E., Sharpe, L. ve Dar-Nimrod, I. (2019). The relationship between death anxiety and severity of mental illnesses. *British Journal of Clinical Psychology*, *58*(4), 452-467.

Missler, M., Stroebe, M., Geurtsen, L., Mastenbroek, M., Chmoun, S. ve van der Houwen, K. (2012). Exploring death anxiety among elderly people: a literature review and empirical investigation. *Omega*, *64*(4), 357-379.

Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, birey ve toplum: Yaşlanmaya sosyolojik bakış. *Ege Tıp Dergisi, 55,* 1-5.

Neugarten, B.L., Havighurst, R.J. ve Tobin, S.S. (1961). The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology, 16,* 134-143.

Nicolaisen, M. ve Thorsen, K. (2014). Loneliness among men and women - a five-year follow-up study. *Aging and Mental Health*, *18*(2), 194-206.

Öztürk, Z., Karakuş, G. ve Tamam, L. (2011). Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *12*(1), 37-43.

Peplau, L.A. ve Perlman, D. (1979). Blueprint for a social psychological theory of loneliness. M. Cook ve G. Wilson (Eds.), *Love and Attraction* içinde (pp. 99-108), Oxford, England.

Peplau L.A. ve Perlman, D. (1982). Theoretical approach to lonelineess, Loneliness: A source-book of current theory, research and therapy, John Wiley and Sons Incorporated, 123-134.

Pikhartova, J., Bowling, A. ve Victor, C. (2016). Is loneliness in later life a self-fulfilling prophecy? *Aging and Mental Health*, *20*(5), 543-549.

Pinquart, M. ve Sorensen, S. (2001). Influences on loneliness in older adults: A meta-analysis. *Basic and Applied Social Psychology*, *23*(4), 245-266.

Pyszczynski, T., Greenberg, J. ve Solomon, S. (1997). Why do we need what we need? A terror management perspective on the roots of human social motivation. *Psychological Inquiry*, *8*(1), 1-20.

Rasmussen, C.A. ve Brems, C. (1996). The relationship of death anxiety with age and psychosocial maturity. *The Journal of Psychology*, *130*(2), 141-144.

Rico-Uribe, L.A., Caballero, F.F., Martín-María, N., Cabello, M., Ayuso-Mateos, J.L. ve Miret, M. (2018). Association of loneliness with all-cause mortality: A meta-analysis. *PLoS ONE, 13*(1), e0190033.

Riesman, D., Glazer, N. ve Denney, R. (1961) The lonely crowd: A study of the changing American character. New Haven, Yale University Press.

Rogers, C.R. (1961) The loneliness of contemporary man as seen in "The case of Ellen West." *Annuals of Psychotherapy*, *2*, 22-27.

Roshani, K. (2012). Relationship between religious beliefs and life satisfaction with death anxiety in the elderly. *Annals of Biological Research*, *3*(9), 4400-4405.

Routledge, C. ve Juhl, J. (2010). When death thoughts lead to death fears: Mortality salience increases death anxiety for individuals who lack meaning in life. *Cognition and Emotion*, *24*(5), 848-854.

Russac, R.J., Gatliff, C., Reece, M. ve Spottswood, D. (2007). Death anxiety across the adult years: An examination of age and gender effects. *Death Studies*, *31*(6), 549-561.

Singh, A., Singh, D. ve Nizamie, S.H. (2003). Death and dying. *Mental Health Reviews*, *5*(2), 22-47.

Slater, P. (1976). *The Pursuit of Loneliness*. Boston, Beacon Press.

Stevens, S.J., Cooper, P.E. ve Thomas, L.E. (1980). Age norms for Templer's Death Anxiety Scale. *Psychological Reports*, *46*(1), 205-206.

Suhail, K. ve Akram, S. (2002). Correlates of death anxiety in Pakistan. *Death Studies*, *26*(1), 39-50.

Sullivan, H.S. (1953) *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York, Norton.

Templer, D.I. ve Dotson, E. (1970). Religious correlates of death anxiety. *Psychological Reports*, *26*(3), 895-897.

Tomer, A. (2000). *Death Attitudes and the Older Adult: Theories, Concepts, and Applications*. Philadelphia, Psychology Press.

Turhan, E.H. (2021). Ölüm sosyolojisi ekseninde ölüm kaygısı ve koronavirüs. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, *2*(2), 85-101.

Vargo, M.E. ve Black, F.W. (1984). Attribution of control and the fear of death among first-year medical students. *Journal of Clinical Psychology, 40*(6), 1525-1528.

Victor, C., Scambler, S., Bond, J. ve Bowling, A. (2002). Loneliness in later life: Preliminary findings from the growing older project. *Quality in Ageing and Older Adults*, *3*(1), 34-41.

Weiss, R.S. (1973). *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*. Cambridge, Mass, MIT Press.

Wong, P.T. (2013) Meaning management theory and death acceptance. A. Tomer, G.T. Eliason ve P.T. Wong (Eds.). *Existential and Spiritual Issues in Death Attitudes içinde*.(p.91-114), Mahwa: Psychology Press.

Yalom, I., (2021). Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek, Çev. Z. Babayiğit. İstanbul, Pegasus Yayınları.

Zhang, J., Peng, J., Gao, P., Huang, H., Cao, Y., Zheng, L. ve Miao, D. (2019). Relationship between meaning in life and death anxiety in the elderly: self-esteem as a mediator. *BMC Geriatrics*, *19*(1), 1-8.

BÖLÜM VI
YAŞLILARDA KAYIP VE YAS TEPKİLERİ

Erguvan Tuğba Özel Kızıl

"Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürüklenmeye değil
omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın."
Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Yas, kayıplara karşı verilen doğal bir tepki olup her bireyin yaşamı boyunca deneyimleyeceği bir durumdur. İlerleyen yaşla beraber ebeveyn, eş ya da arkadaş kayıpları daha sık görülür. Yaşlıların yas sürecinde yaşadıkları en önemli sorun, genellikle yeterli sosyal desteğe sahip olmamalarıdır. İşten ayrılmaları, ileri yaştaki arkadaş ve yakınların vefat etmesi, genç bireylerin başka bölgelere taşınması vb. nedenlerle yaşlanma sürecinde bireylerin sosyal ağları daralır. Ayrıca yaşlanmayla beraber ortaya çıkan hastalıklar, fiziksel kısıtlılıklar ve bilişsel sorunlar da kayıplarla baş etmeyi zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan yaşlılar emosyon-duygu düzenleme ve stres yönetimi gibi konularda gençlere kıyasla daha avantajlı oldukları, yaşam deneyimleri bulunduğu ve yaşam boyu kayıplarla karşılaşarak dayanıklılık kazandıkları için yas sürecini daha rahat atlatabilirler (Baştuğ ve Özel-Kızıl, 2018; Özel-Kızıl ve Baştuğ, 2017).

Yas tepkisinin yoğun ya da uzun sürdüğü yas durumları *komplike, patolojik* ya da *uzamış yas* olarak tanımlanmaktadır. "Akut yas tepkisi" kişinin sevdiği birini kaybetmesinin ardından kayıp ve ölümle yüzleşmesinin neden olduğu normal psikolojik bir tepkidir. Buna karşın "komplike yas" kayıp yaşantısı ile ilişkili olarak ortaya çıkan, bireyin kaybedilen kişiye dair anıları yoğun biçimde yaşaması ve ilişkili durumlardan kaçınması nedeniyle normal yaşantısını olumsuz etkileyen bir durumdur (Özel-Kızıl, 2017). Worden (2009), komplike

SONUÇ

Yaşlılarda yas süreçlerine dair henüz yeterli bilimsel veri bulunmamaktadır. Yaşlı popülasyonunun artması ile beraber bu konuda yapılacak çalışmaların da hız kazanması beklenmektedir.

Yaşlılarda da gençlerde olduğu gibi normal yas tepkileri söz konusu olduğunda yas danışmanlığı önerilmektedir. Uzamış/komplike yas durumlarında ise psikofarmakolojik tedavilerin yerine öncelikle psikoterapiler tercih edilmektedir. Bilişsel Davranışçı Terapi, Kişiler Arası Psikoterapi, Komplike Yas Terapisi gibi bireysel ya da grup hâlinde uygulanabilen yas durumuna özgü psikoterapi yöntemleri kullanılmaktadır. Yasa ilişkin psikoterapilerde ve yas danışmanlığında kayıp sonrası yas tepkilerinin normalize edilmesi, psikoeğitim verilmesi, sosyal destek sistemlerinin harekete geçirilmesi ve başa çıkma stratejileri geliştirilmesi hedeflenmektedir. Eşlik eden psikiyatrik bozuklukların varlığında psikofarmakolojik tedavilerden de yararlanılmaktadır (Colvin ve Ceide, 2021). COVID-19 pandemisi sonrası özellikle çevirimiçi psikoterapiler yaygınlık kazanmış olup yaşlılarda yas durumlarında etkili olabildiği gösterilmiştir (Goveas ve Shear, 2020).

Yalnız yaşama, sosyal desteğin yetersizliği, eş/çocuk kaybı, eşlik eden ruhsal ya da diğer tıbbi hastalıkların varlığı gibi riskli yaşlı grupların belirlenmesi ve bu gruplara yönelik müdahalelerin planlanması yas sürecinin uzaması, komplike hâle gelmesi ve sonrasında ortaya çıkabilecek intihar, kendine zarar verme davranışları ve mortalitenin engellenmesi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association [APA] (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders. The American Psychiatric Association.

Baştuğ, G. ve Özel-Kızıl E.T. (2018). Yaşlılarda yasla ilişkili durumlar. E.T. Özel-Kızıl (Ed.). *Yaşlı Bakım Elemanları için Geriatrik Psikiyatri* içinde (s.110-116). Ankara, Hedef Yayıncılık.

Bruinsma, S.M., Tiemeier, H.W., Heemst, J.V.V., van der Heide, A. ve Rietjens, J.A. (2015). Risk factors for complicated grief in older adults. *Journal of Palliative Medicine*, *18*(5), 438-446.

Carr, D.S., Nesse, R.M. ve Wortman, C.B. (Ed.). (2005). *Spousal bereavement in late life. Springer Publishing Company* (s.1-369).

Chen, R. (2022). Social support as a protective factor against the effect of grief reactions on depression for bereaved single older adults. *Death Studies*, *46*(3), 756-763.

Colvin, C. ve Ceide, M. (2021). Review of grief therapies for older adults. *Current Geriatrics Reports*, *10*, 116-123.

de Feijter, M., O'connor, M.F., Arizmendi, B.J., Ikram, M.A. ve Luik, A.I. (2021). The longitudinal association of actigraphy-estimated sleep with grief in middle-aged and elderly persons. *Journal of Psychiatric Research*, *137*, 66-72.

Erlangsen, A., Jeune, B., Bille-Brahe, U. ve Vaupel, J.W. (2004). Loss of partner and suicide risks among oldest old: A population-based register study. *Age and Ageing*, *33*(4), 378-383.

Ghesquiere, A., Bagaajav, A., Ito, M., Sakaguchi, Y. ve Miyashita, M. (2020). Investigating associations between pain and complicated grief symptoms in bereaved Japanese older adults. *Aging and Mental Health*, *24*(9), 1472-1478.

Goveas, J.S. ve Shear, M.K. (2020). Grief and the COVID-19 pandemic in older adults. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *28*(10), 1119-1125.

International Classification of Diseases-11th version (ICD-11). (2022). Definition of Prolonged Grief Disorder. https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/11838 32314

Kersting, A., Brähler, E., Glaesmer, H. ve Wagner, B. (2011). Prevalence of complicated grief in a representative population-based sample. *Journal of Affective Disorders*, *131*(1-3), 339-343.

Lundorff, M., Holmgren, H., Zachariae, R., Farver-Vestergaard, I. ve O'Connor, M. (2017). Prevalence of prolonged grief disorder in adult bereavement: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, *212,* 138-149.

Meichsner, F., O'Connor, M., Skritskaya, N. ve Shear, M.K. (2020). Grief before and after bereavement in the elderly: An approach to care. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *28*(5), 560-569.

Newson, R.S., Boelen, P.A., Hek, K., Hofman, A. ve Tiemeier, H. (2011). The prevalence and characteristics of complicated grief in older adults. *Journal of Affective Disorders*, *132*(1-2), 231-238.

Ott, C.H., Lueger, R.J., Kelber, S.T. ve Prigerson, H.G. (2007). Spousal bereavement in older adults: Common, resilient, and chronic grief with defining characteristics. *Journal of Nervous and Mental Disease*, *195*(4), 332-341.

Öksüzler, B. ve Dirik, E. (2019). Investigation of post-traumatic growth and related factors in elderly adults'experience of spousal bereavement. *Turkish Journal of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi*, *22*(1), 181-190.

Özel-Kızıl E.T. ve Baştuğ G. (2017). Yaşlılarda yas. E.T. Özel-Kızıl (Ed.) *Yürekte Kırk Mum: Bireysel ve Toplumsal Yas* içinde, İstanbul, Pinhan Yayıncılık.

Özel-Kızıl, E.T. (2017). Komplike yas. E.T. Özel-Kızıl (Ed.), *Yürekte Kırk Mum: Bireysel ve Toplumsal Yas* içinde (s. 29-56), Pinhan Yayıncılık. İstanbul

Pérez, H.C.S., Ikram, M.A., Direk, N. ve Tiemeier, H. (2018). Prolonged grief and cognitive decline: a prospective population-based study in middle-aged and older persons. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *26*(4), 451-460.

Rubin, S. (1993). The death of a child is forever: The life course impact of child loss. M.S. Stroebe, W. Stroebe ve R.O. Hansson (Eds.), *Handbook of bereavement: Theory, research and intervention* içinde (pp. 285-299). Cambridge University Press.

Schulz, R., Beach, S.R., Lind, B., Martire, L.M., Zdaniuk, B., Hirsch, C., Jackson, S. ve Burton, L. (2001). Involvement in Caregiving and Adjustment to Death of a Spouse: Findings from the Caregiver Health Effects Study. *JAMA*, *285*(24), 3123-3129.

Sweeting, H.N. ve Gilhooly, M.L. (1990). Anticipatory grief: A review. *Social Science and Medicine*, *30*(10), 1073-1080.

Treml, J., Linde, K., Engel, C., Glaesmer, H., Hinz, A., Luck, T., Riedel-Heller, S., Sander, C. ve Kersting, A. (2022). Loss and grief in elderly people: results from the LIFE-Adult-Study. *Death Studies*, *46*(7), 1621-1630.

Watanabe, A. ve Suwa, S. (2017). The mourning process of older people with dementia who lost their spouse. *Journal of Advanced Nursing*, *73*(9), 2143-2155.

Worden, W.J. (2009). *Grief counseling and grief therapy: a hand-book for the practitioner* (4th Edition). Springer, NY.

Yu, G., Lenny, C.H., Yu, F., Zheng, Y. ve Liu, X. (2020). Exploring the lived experience of older Chinese "Shidu" parents who lost their only child: A phenomenology study. *Culture and Psychology*, *26*(4), 837-849.

Zheng, Y. ve Lawson, T.R. (2015). Identity reconstruction as shiduers: Narratives from Chinese older adults who lost their only child. *International Journal of Social Welfare*, *24*(4), 399-406.

Zheng, Y. ve Wuest, L.G. (2019). Assessing the impact of factors on parental grief among older Chinese parents. *Death Studies*, *45*(2),110-118.

BÖLÜM VII
YAŞLI RUH SAĞLIĞI

Erguvan Tuğba Özel Kızıl

"Bir toplum, cinslerden yalnız birinin yüzyılımızın gerektirdiklerini elde etmesiyle yetinirse, o toplum yarı yarıya zayıflamış olur. Bizim toplumumuzun uğradığı başarısızlıkların sebebi, kadınlarımıza karşı ihmal ve kusurdur."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Yaşlılık dönemi gerek yaşlanmaya bağlı gelişen bedensel değişiklikler ve tıbbi hastalıkların sık görülmesi gerekse yaşamsal değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan psikososyal güçlükler nedeniyle ruh sağlığı açısından riskli bir dönem olarak kabul edilmektedir. Kadınlarda menopoz sonrası dönemde hem bilişsel bozukluklar hem de anksiyete (kaygı), depresyon ve uyku bozuklukları gibi ruhsal bozukluklar sık görülmektedir. Emeklilik, çocukların evden ayrılmaları, fiziksel ve ekonomik kısıtlılıklar nedeniyle yaşam koşullarının değişmesi, yalnızlık duygusunun artması, yakın/eş kaybı nedeniyle yas tepkileri yaşlılık dönemini bahsedilen ruhsal bozukluklar açısından karmaşık bir dönem hâline getirmektedir. Bununla beraber yaşlılar travmatik olaylara karşı yaşam boyu geliştirmiş oldukları psikolojik dayanıklılık nedeniyle beklenenin aksine bazen ruhsal bozukluklara daha nadir ya da daha hafif düzeyde yakalanabilmektedirler.

Bu bölümde yaşlı ruh sağlığını etkileyen etmenlere ve yaşlılarda sık görülen ruhsal bozuklar ile bunlardan korunma yöntemlerine odaklanılmıştır.

YAŞLILARDA SIK GÖRÜLEN RUHSAL BOZUKLUKLAR

Bilindiği gibi tüm dünyada ve Türkiye'de yaşlı nüfusun genel nüfusa oranı giderek artmaktadır. Ülkemizdeki nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus

dönemde yaşayacağı varsayılır (Baştuğ ve Özel-Kızıl, 2016). Diğer hipotez olan Yaşlanma ve Bilişin Yapı İskelesi Kuramı'na göre, bilişsel gerileme beyin hacminde ve işlevsel beyin bağlantılarındaki azalma gibi beyin yapısının ve işlevinin yaşa bağlı olarak bozulmasından kaynaklanır. Temelde bir nöroplastisite biçimi olan "yapı iskelesi", insanların alternatif beyin bölgelerinin devreye alınması ya da yeni beyin hücrelerinin üretilmesi yoluyla yaşa bağlı bilişsel gerilemeyi telafi etmelerini sağlar. Bilişsel Rezerv Kuramı'ndan farklı olarak, Yaşlanma ve Bilişin Yapı İskelesi Kuramı; depresyon, vasküler hastalık, kafa travması gibi olumsuz yaşam olaylarının etkilerini de dikkate alır. Bu olaylar, "sinirsel kaynak tükenmesi" kapsamına girer ve yapı iskelesini zayıflatır. Yaşlanma ve nöral kaynakların zenginleşmesi ve tükenmesi beynin yapısı ve işlevsel süreçlerinin korunmasına katkıda bulunur. Eğitim, sosyal ve fiziksel açıdan etkin olmak, çok dillilik, dengeli beslenme, uyku düzeni, toksik maddelerden ve stresten uzak durmak, vasküler hastalıkların ve ruhsal bozuklukların önlenmesi ve refah seviyesinin yükseltilmesi ile bilişsel yaşlanmanın en aza indirebileceği düşünülmektedir (Oosterhuis ve ark., 2022).

KAYNAKÇA

Abbaspur-Behbahani, S., Monaghesh, E., Hajizadeh, A. ve Fehresti, S. (2022). Application of mobile health to support the elderly during the COVID-19 outbreak: A systematic review. *Health Policy and Technology*, 100595, 1-8.

Agronin, M.E. (2022). Sexuality and aging. *Textbook of Geriatric Psychiatry, 366.* The American Psychiatric Association Publishing.

Álamo C., López-Muñoz F. ve García-García P. (2014). Treatment of depression in elderly: the challenge to success. *International Journal of Clinical Psychiatry and Mental Health, 2*(1), 77-88.

Altınöz A.E., Yenilmez Ç., Öner S.K. ve Yıldız P. (2019) Completed suicide rates of older adults in 5-year age bands in Turkey between 2002 and 2013: A retrospective study. *Geriatrics and Gerontology International, 19*(1), 66-69.

Altunoz, U., Kokurcan, A., Kirici, S., Bastug, G. ve Ozel-Kizil, E.T. (2018). Clinical characteristics of generalized anxiety disorder: older vs. young adults. *Nordic Journal of Psychiatry, 72*(2), 97-102.

Arık, I.A. ve Arık, F. (2022). COVID-19 geçiren yaşlıların deneyimleri: Hatay örneğinde nitel bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *39*(2), 711-728.

Armitage, R. ve Nellums, L.B. (2020). COVID-19 and the consequences of isolating the elderly. *The Lancet Public Health*, *5*(5), e256.

Baştuğ, G. ve Özel-Kızıl, E.T. (2016). Bilişsel rezerv ve yaşlanan beyin. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 15*(2), 13-18.

Beghi, M., Butera, E., Cerri, C.G., Cornaggia, C.M., Febbo, F., Mollica, A., Berardino, G., Piscitelli, D., Resta, E., 5, Logroscino, G., Daniele, A., Altamura, M., Bellomo, A., Panza, F. ve Lozupone, M. (2021). Suicidal behaviour in older age: A systematic review of risk factors associated to suicide attempts and completed suicides. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, *127*, 193-211.

Biçer-Kanat B. (2018). Yaşlılarda Uyku Bozuklukları. E.T. Özel Kızıl (Ed.) *Yaşlı Bakım Elemanları için Geriatrik Psikiyatri* içinde, Hedef Yayıncılık.

Binark, F. ve Arun, Ö. (2022). Yaşlıların toplumsal sınıfı, dijital sermayeleri ve COVID-19 salgınında bağlantıda kalma pratikleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, *42*(2), 387 - 410.

Briggs, R., Tobin, K., Kenny, R.A. ve Kennelly, S.P. (2018). What is the prevalence of untreated depression and death ideation in older people? Data from the Irish Longitudinal Study on Aging. *International Psychogeriatrics, 30*(9), 1393-1401.

Bryant, C., Jackson, H. ve Ames, D. (2008). The prevalence of anxiety in older adults: methodological issues and a review of the literature. *Journal of Affective Disorders, 109*(3), 233-250.

Byrne, G. J. (2022). Health anxiety in older people. International Psychogeriatrics, *34*(8), 687-688.

Cankurtaran, M., Halil, M., Yavuz, B.B., Dagli, N., Cankurtaran, E.C. ve Ariogul, A. (2005) Depression and concomitant diseases in a Turkish geriatric outpatient setting. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *40*(3), 307-15.

Chan, S.M., Chung, G.K.K., Chan, Y.H., Chung, R.Y.N., Wong, H., Yeoh, E.K. ve Woo, J. (2022). Resilience and coping strategies of older adults in Hong Kong during COVID-19 pandemic: a mixed methods study. *BMC Geriatrics*, *22*(1), 1-10.

Çağlar, T. ve Özkan Boyraz, G. (2022). Türkiye'de Covid-19 Salgını Sürecinde Yaşlılara Yönelik Ayrımcılık: Ankara İli Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *15*(4), 930-948.

Çolak, B. ve Özel-Kızıl, E.T. (2021). COVID-19 pandemisinde yaşlı ruh sağlığı, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi COVID-19* (Genişletilmiş 2. Baskı), Memikoğlu, O. ve Genç, V. (Ed.). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Dehpour, T. ve Koffman, J. (2023). Assessment of anticipatory grief in informal caregivers of dependants with dementia: a systematic review. *Aging and Mental Health*, *27*(1), 110-123.

Demet, M.M., Taşkin, E.O., Deniz, F., Karaca, N. ve Içelli, I. (2002) Depressive symptomatology among elderly residential home residents in Manisa: prevalence and related risk factors. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *13*(4), 290-299.

Dickerson, B.C. ve Atri, A. (2014). Dementia: comprehensive principles and practice. *Oxford University Press* (UK), s.145-608.

Fratiglioni, L. ve Qiu, C. (2013). Epidemiology of dementia. Dening, T. ve Thomas, A. (eds). *Oxford Textbook of Old Age Psychiatry* içinde (2. eds.) *Oxford University Press*, s. 389-413.

Gezgin Yazici, H. ve Ökten, Ç. (2022). The insomnia and loneliness of elderly individuals and affecting factors during the COVID-19 pandemic in Turkey. *Social Work in Public Health*, *37*(7), 601-608.

Gould, C.E., O'Hara, R., Goldstein, M.K. ve Beaudreau, S.A. (2016) Multimorbidity is associated with anxiety in older adults in the Health and Retirement Study. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, *31*(10), 1105-1115.

Grenier, S., Préville, M., Boyer, R. Kieron O'Connor, K., Béland, S.G., Potvin, O., Hudon C., Brassard, J. ve Scientific Committee of the ESA Study. (2011). The impact of DSM-IV symptom and clinical significance criteria on the prevalence estimates of subthreshold and threshold anxiety in the older adult population. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *19(*4), 316-326.

Gulia, K.K. ve Kumar, V.M. (2018). Sleep disorders in the elderly: a growing challenge. *Psychogeriatrics*, *18*(3), 155-165.

Hintistan, S. ve Aynur, C.İ.N. (2022). COVID-19 pandemisinde yaşlı olmak. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, *5(*1), 114-124.

İpek, Ö. (2022). Türkiye'de yaşlı yetişkinlerde öznel iyi oluşun belirleyicileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *12(*1), 84-103.

Kahraman, B., Uğur, T.D., Girgin, D. ve Koçak, A.B. (2022). COVID-19 Döneminde Yaşlı Olmak: 65 Yaş ve Üzeri Bireylerin Pandemi Sürecinde Yaşadığı Sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *39*(1), 124-143.

Karbeyaz, K., Çelikel, A., Emiral, E. ve Emiral, G.Ö. (2017). Elderly suicide in Eskisehir, Turkey. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, *52*,12-15.

Kirmizioglu, Y., Doğan, O., Kuğu, N. ve Akyüz, G. (2009). Prevalence of anxiety disorders among elderly people. *International Journal of Geriatric Psychiatry: A Journal Of The Psychiatry Of Late Life And Allied Sciences, 24*(9), 1026-1033.

Kim, E.S., Tkatch, R., Martin, D., MacLeod, S., Sandy, L. ve Yeh, C. (2021). Resilient aging: psychological well-being and social well-being as targets for the promotion of healthy aging. *Gerontology and Geriatric Medicine*, *7*, 23337214211002951.

Kong, L.N., Zhang, N., Yuan, C., Yu, Z.Y., Yuan, W. ve Zhang, G.L. (2021). Relationship of social support and health-related quality of life among migrant older adults: the mediating role of psychological resilience. *Geriatric Nursing*, *42*(1), 1-7.

Kulaksizoglu, I.B., Gürvit, H., Polat, A., Harmanci, H., Cakir, S., Hanagasi, H., Bilgic, B. ve Emre, M. (2005). Unrecognized depression in community-dwelling elderly persons in Istanbul. *International Psychogeriatrics, 17*(2), 303-312.

Langa, K.M., Larson, E.B., Crimmins, E., Faul J.D., Levine, D.A., Kabeto, M.U. ve Weir D.R. (2017). A Comparison of the Prevalence of Dementia in the United States in 2000 and 2012. *JAMA Intern Med, 177*, 51-58.

Lee, Y.J. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on vulnerable older adults in the United States. *Journal of Gerontological Social Work*, *63*(6-7), 559-564.

Lenze, E.J. ve Wetherell, J.L. (2022). A lifespan view of anxiety disorders. *Dialogues in clinical neuroscience*, *13*(4), 381-399.

Lindemann, E. (1944). Symptomatology and management of acute grief. *American Journal of Psychiatry, 101*(2), 141-148.

López, J., Pérez-Rojo, G., Noriega, C., Martínez-Huertas, J.A. ve Velasco, C. (2022). Longitudinal Impact of the COVID-19 Pandemic on Older Adults' Wellbeing. *Frontiers in Psychiatry*, *13*, 837533, 1-7.

Majnarić, L.T., Bosnić, Z., Guljaš, S., Vučić, D., Kurevija, T., Volarić, M., Martinoviz, İ. ve Wittlinger, T. (2021). Low Psychological Resilience in Older Individuals: An Association with Increased Inflammation, Oxidative Stress and the Presence of Chronic Medical Conditions. *International Journal of Molecular Sciences*, *22*(16), 8970, 1-19.

Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experience Burnout. *Journal of Occupational Behavior, 2,* 99-113.

Miller, B.L. (2016). *The behavioral neurology of dementia*. Cambridge University Press, s.161-394.

Na, L., Yang, L., Mezo, P. ve Liu, R. (2022). Age disparities in mental health during the COVID19 pandemic: The roles of resilience and coping. *Social Science and Medicine*, 115031.

Norton, S., Matthews, F.E., Barnes, D.E., Yaffe, K. ve Brayne, C. (2014). Potential for primary prevention of Alzheimer's disease: an analysis of population-based data. *Lancet Neurology*, *13* (8), 788-794.

Oosterhuis, E.J., Slade, K., May, P.J.C. ve Nuttall, H.E. (2023). Toward an Understanding of Healthy Cognitive Aging: The Importance of Lifestyle in Cognitive Reserve and the Scaffolding Theory of Aging and Cognition. *The Journals of Gerontology*, *78*(5),777-788.

Ouanes, S., Kumar, R., Doleh, E.S.I., Smida, M., Al-Kaabi, A., Al-Shahrani, A.M., Mohamedsalih, G. A, Ahmed, N.E., Assar, A., Khoodoruth, M.A.S., AbuKhattab, M., Maslamani, M.A. ve AlAbdulla, M.A. (2021). Mental Health, resilience, and religiosity in the elderly under COVID-19 quarantine in Qatar. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *96,* 104457.

Özel-Kızıl, E.T., Baştuğ, G., Erden Aki, Ö., Çobanoğlu, E., Tuncal, T. ve Kırıcı, S (2014a). *Alzheimer, Hastam ve Ben, Hasta Yakınları için Bilgilendirme Kılavuzu*, Ada Basın Yayın Ltd. Şti.

Özel-Kızıl, E.T., Altıntaş, H.Ö., Baştuğ, G., Durmaz, N. ve Altunöz, U. (2014b). The effect of agitation on caregivers'burden in patients with dementia. *Turkish Journal of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi, 17*(3), 256-261.

Özel-Kızıl, E.T. ve Turan, E. (2014). Deliryum ve Demans. H.D. Özgüven (Ed.). *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları* içinde*,* Ankara, Antıp Yayınları.

Özel-Kızıl E.T. (2018). Demans. *Yaşlı Bakım Elemanları için Geriatrik Psikiyatri*, Hedef Yayıncılık.

Özel-Kızıl E.T. ve Kokurcan A., (2019). Demans. *Konsültasyon Liyezon Psikiyarisi Kitabı*, s.181-196, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları.

Özel-Kızıl E.T. (2022). Yaşlılık Döneminde Dayanıklılık. *Psikiyatride Güncel Türkiye Psikiyatri Derneği Sürekli Eğitim/Sürekli Mesleki Gelişim Dergisi*, *12*(4), 375-380.

Özer, E., Gümüş, B., Balandiz, H. Kırcı, G.S., Aydoğdu, H.İ. ve Tetikçok, R. (2016) Evaluation of geriatric suicides in Turkey. *Journal of Forensic and Legal Medicine, 44,* 158-161.

Pantell, M., Rehkopf, D., Jutte, D., Syme, S.L., Balmes, J. ve Adler, N. (2013). Social isolation: a predictor of mortality comparable to traditional clinical risk factors. *American Journal Of Public Health*, *103*(11), 2056-2062.

Portellano-Ortiz, C., Garre-Olmo, J., Calvó-Perxas, L. ve Conde-Sala, JL. (2018). Depression and variables associated with quality of life in people over 65 in Spain and Europe: Data from SHARE 2013. *The European Journal of Psychiatry, 32*(3), 122-131.

Prince, M., Bryce, R., Albanese, E. Wimo, A., Ribeiro, W. ve Ferri C.F. (2013) The global prevalence of dementia: a systematic review and meta analysis. *Alzheimer's and Dementia*, 9(1), 63-75.

Pruchno, R. ve Carr, D. (2017). Successful aging 2.0: Resilience and beyond. *The Journals of Gerontology: Series B*, *72*(2), 201-203.

Ramos, K. ve Stanley, M.A. (2018) Anxiety disorders in late life. *Psychiatric Clinics, 41*(1), 55-64.

Robinson, M., Lee, B.Y. ve Hane, F.T. (2017). Recent Progress in Alzheimer's Disease Research, Part 2: Genetics and Epidemiology. *Journal of Alzheimers Disease*, *57*(2), 317-330.

Rowe, J.W. ve Kahn, R.L. (1987). Human aging: usual and successful. *Science*, *237*(4811), 143-149.

Stern, Y. (2012). Cognitive reserve in ageing and Alzheimer's disease. *Lancet Neurology, 11,* 1006-1012.

Şimşek, N., Albayrak, E., Selvi, Y., İzgi, N.G. ve Bektaş, O.(2022). COVID-19 Sürecinde Yaşlı Bireylerin Damgalanmaya ve Anksiyeteye Yönelik Deneyimleri: Nitel Bir Çalışma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, *14*(Suppl 1), 11-20.

Taylor, M.G. ve Carr, D. (2021). Psychological resilience and health among older adults: a comparison of personal resources. *The Journals of Gerontology: Series B*, *76*(6), 1241-1250.

Teresi, J., Abrams, R., Holmes, D., Ramirez, M. ve Eimicke, J. (2001). Prevalence of depression and depression recognition in nursing homes. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *36*(12), 613-20.

Thomas, A. (2013). Depression in Older People. Dening, T. ve Thomas, A. (ed), *Oxford Textbook of Old Age Psychiatry* içinde (2. Baskı, s. 545-570), Oxford University Press,

Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). Temel Nüfus İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2021-45715.

Uluğ, B.D. (2022). Dayanıklılık kavramı. *Psikiyatride Güncel Türkiye Psikiyatri Derneği Sürekli Eğitim/Sürekli Mesleki Gelişim Dergisi*, *12*(4), 331-341.

Wei, J., Hou, R., Zhang, X., Xu, H., Xie, L., Chandrasekar, E.K., Ying, M. ve Goodman, M. (2019). The association of late-life depression with all-cause and cardiovascular mortality among community-dwelling older adults: systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, *215*(2), 449-455.

Wolitzky-Taylor, K.B, Castriotta, N., Lenze, E.J. Melinda A. Stanley, M.A. ve Craske, M.G. (2010). Anxiety disorders in older adults: a comprehensive review. *Depression and Anxiety, 27*(2), 190-211.

World Health Organization. (2017). Mental Health of Older Adults Key Facts. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults.

World Health Organization. (2022). Dementia Key Facts. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/dementia.

Yıldırım, G.G.C. ve Başcıllar, M. (2023). COVID-19 pandemisi gölgesindeki salgın: Yas. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *34(*1), 227-244.

Zenebe, Y., Akele, B. ve Necho, M. (2021). Prevalence and determinants of depression among old age: a systematic review and meta-analysis. *Annals of General Psychiatry*, *20*(1), 1-19.

Zhang, X., Norton, J., Carriere, I. Ritchie, K., Chaudieu, I. ve Ancelin, M-L. (2015) Risk factors for late-onset generalized anxiety disorder: results from a 12-year prospective cohort (The ESPRIT study). *Translational Psychiatry*, *5(*3), e536.

BÖLÜM VIII
YAŞLILARDA PSİKOTERAPİ

Gülbahar Baştuğ

"Ben manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir doğma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benden sonrakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz çetin ve köklü zorluklar karşısında, belli gayelere tamamen erişemediğimiz fakat asla ödün vermediğimiz akıl ve ilimi rehber edindiğimizi tasdik edeceklerdir. Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Toplumda var olan yaygın olumsuz basmakalıp ifadelere rağmen yaşlanma mutlak olarak olumsuz bir yaşantı değildir. Boylamsal bir araştırmada (Carstensen ve ark., 2011), çalışma hayatı içindeki yetişkinlere kıyasla yaşlıların daha iyi duygusal denge ve düzenleme yapabildikleri bildirilmiştir. Günümüzün yaşlıları önceki dönemlerde yaşlananlardan daha olumlu bir yaşam kalitesine sahiptir (Rohr ve Lang, 2009). İyi ve sağlıklı yaşlanma bireyin çevresini şekillendirmesinde ve çevresine tepki vermede etkin olmasını gerektirmektedir. Yaşlanma; sürekli olgunlaşma, ustalık ve başarı duyguları, başkalarıyla bağlantı kurma ve gelecek nesiller için miras bırakma dönemi olabilir (Scheibe ve Carstensen, 2010). Duygu düzenleme becerisine sahip olmaları, yaşlıların gençlere göre daha dayanıklı olduğu anlamına gelmektedir (Gooding ve ark., 2012). Yaşlılar, yaşam sürelerinin sınırlı olduğunun farkına vardıkça, daha iyi duygusal ilişkiler geliştirmek ve duygu düzenlemeleri yapabilmek için motive olurlar (Scheibe ve Carstensen, 2010). Büyüme ve deneyim, daha esnek olmayı, daha az dogmatik olmayı ve yaşamda farklı bakış açıları olduğunun farkında olmayı öğretir (Knight, 2004).

SONUÇ

Yaşlıların yaşama uyumunu ve etkin katılımını sağlamak için bireysel ya da grup psikoterapileri ile psikoeğitim programları önemlidir. Bu yöntemler yaşlıların yalnız kalmasını önleyerek, paylaşım ve etkileşimlerini artırmalarını ve yaşanılan olumsuzluklarla baş etmelerini kolaylaştırarak daha üretken, uyumlu ve doyumlu bir yaşam sürmelerini sağlayabilir. Bu da yaşlıların ruh sağlığının korunması ve sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir. Bölümün başında tartışıldığı gibi klinik uygulamalarda yaşlılarda psikoterapi kullanımı nispeten sınırlı olmaktadır. Bu konuda farkındalığı ve kanıta dayalı araştırmaların miktarını artırmak ve yaşlıların çeşitli tedavi seçeneklerine daha iyi erişebilmeleri için psikoterapi alanında yeterliliğe sahip geropsikologların yetiştirilmesi önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmadi, V. ve Valizadeh, H. (2021). The effectiveness of Acceptance and Commitment-based Therapy on the quality of life and death anxiety in the elderly. *Aging Psychology*, *7*(2), 166-153.

American Psychological Association (2023). Problem Area: Psychological treatment Treatment. Acceptance and Commitment Therapy for Depression. Society of Clinical Psychology https://div12.org/psychological-treatments/treatments/acceptance-and-commitment-therapy-for-depression/ (erişim 22 August 2023).

Arch, J.J., Eifert, G.H., Davies, C., Vilardaga, J.C.P., Rose, R.D. ve ark. (2012). Randomized clinical trial of Cognitive Behavioral Therapy (CBT) versus Acceptance and Commitment Therapy (ACT) for mixed anxiety disorders. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *80,* 750-765.

Atchley, R. (1989). A continuity theory of normal aging. *Gerontologist, 29*(2), 183-190.

Baker, N.J. (1985). Reminiscing group therapy for self-worth. *Journal of Gerontological Nursing*, *11*(7), 21-24.

Ballard, C., Neill, D., O'Brien, J., McKeith, I.G., Ince, P. ve Perry, R. (2000). Anxiety, depression and psychosis in vascular dementia: prevalence and associations. *Journal of Affective Disorders, 59*, 97-106.

Bayram, Y. ve Artan, T. (2020). Odaklan, keşfet ve fark et: Yaşlılar ile çalışmada Bilinçli Farkındalık Terapisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *31*(4), 1680-1702.

Beck, A.T., Rush, A.J., Shaw, B.F. ve Emery, G. (1979). Cognitive therapy of depression. New york: Guilford Press.

Blazer, D.G. (2010). Protection from depression. *International Psychogeriatrics*, *22*, 171-173.

Boddington, S. (2011). Where are all the older people? Equality of access to IAPT Services. *PSIGE Newsletter*, *113,* 11-14.

Bohlmeijer, E. T., Westerhof, G. J. ve Emmerik-de Jong, M. (2008). The effects of integrative reminiscence on meaning in life: Results of a quasi-experimental study. *Aging & Mental Health, 12*(5), 639-646.

Bonder, B.R. (1994). Psychotherapy for individuals with Alzheimer Disease. *Alzheimer Disease and Associated Disorders, 8*(suppl. 3), 75-81.

Bowlby, J. (1969). Disruption of affectional bonds and its effects on behavior. *Canada's Mental Health Supplement*, *59*, 12.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*(4), 664.

Broomfield, N.M., Laidlaw, K., Hickabottom, E., Murray, M., Pendrey, R., Whittick, J. ve Gillespie, D.C. (2011). Post-stroke depression: The case for augmented, individually tailored Cognitive Behavioural Therapy. *Clinical Psychology and Psychotherapy, 18*, 202-217.

Bryant, F.B., Smart, C.M. ve King, S.P. (2005). Using the past to enhance the present: Boosting happiness through positive reminiscence. *Journal of Happiness Studies, 6*(3), 227-260.

Buchanan, K. ve Middleton, D. (1994). Reminiscence reviewed: A discourse analytic perspective. J. Bornat (Ed.). Reminiscence Reviewed: Perspectives, Evaluations, Achievements içinde (pp. 61-73). Philadelphia, Buckingham.

Burnside, I. (1995). Themes and props: Adjuncts for Reminiscence Therapy groups. B.K. Haight and J.D. Webster (eds), The Art and Science of Reminiscing: Theory, Research, Methods, and Applications içinde (pp. 153-163). Philadelphia, PA, Taylor and Francis.

Burnside, I. ve Haight, B.K. (1992). Reminiscence and life review: Analysing each concept. *Journal of Advanced Nursing*, *17,* 855-862.

Burroughs, H., Lovell, K., Morley, M., Baldwin, R., Burns, A. ve ark. (2006). "Justifiable depression": How primary care professionals and patients view late life depression? A Qualitative Study. *Family Practice, 23*, 369-377.

Butler, R.N. (1963). The life review: An interpretation of reminiscence in the aged. *Psychiatry*, *26*, 65-75.

Butler, J. ve Ciarrochi, J. (2007). Psychological acceptance and quality of life in the elderly. *Quality of Life Research*, *16,* 607-615.

Carstensen, L.L., Turan, B., Scheibe, S., Ram, N., Erser-Hershfeld, H. ve ark. (2011). Emotional experience improves with age: Evidence based on over 10 years of experience sampling. *Psychology and Aging, 26,* 21-33.

Cosley, D., Akey, K., Alson, B., Baxter, J., Broomfield, M. ve ark. (2009). Using technologies to support reminiscence. Paper presented at the BCS HCI, Cambridge, UK.

Cotelli, M., Manenti, R. ve Zanetti, O. (2012). Reminiscence Therapy in dementia: A review. *Maturitas*, *72*(3), 203-205.

Crabb, R. ve Hunsley, J. (2006). Utilization of mental health care services among older adults with depression. *Journal of Clinical Psychology, 62,* 299-312.

Cuijpers, P., Van Straten, A., Smit, F. ve Andersson, G. (2009). Is psychotherapy for depression equally effective in younger and in older adults? A meta-regression analysis. *International Psychogeriatrics*, *21,* 16-24.

Cumming, E. ve Henry, W. (1961). Growing old. New York: Basic Books. Inc.

Demiray, B., Gülgöz, S. ve Bluck, S. (2009). Examining the life story account of the Reminiscence bump: Why we remember more from young adulthood. *Memory, 17*(7), 708-723.

Dittmann-Kohli, E. (2005). Middle age and identity in a cultural and lifespan perspective, Willis, S.L. ve Martin, M. (Eds.), *Middle adulthood* içinde (pp. 319-353). Thousand Oaks,Sage Publications.

Dobkin, R.D., Menza, M. Allen, L.A., Gara, M.A., Mark, M.H. ve ark. (2011). Cognitive- Behavioral Therapy for depression in Parkinson's disease: A randomized, controlled trial. *American Journal of Psychiatry, 168*, 1066-1074.

Dryden, W. (2012). The therapeutic relationship in CBT. W. Dryden ve R. Branch (Eds), *The CBT Handbook* içinde. London, Sage.

Enache, D., Winblad, B. ve Aarsland, D. (2011). Depression in dementia: epidemiology, mechanisms, and treatment. *Current Opinion in Psychiatry, 24*, 461-72.

Engel, G.L. (1980). The Clinical Application of the Biopsychosocial Model. *American Journal of Psychiatry, 137,* 535-544.

Field, D. (1981). *That's What We Enjoyed in the Old Days: Retrospective Reports*. Paper presented at the Joint Annual Meeting of the Scientific Gerontological Society (34th) and the Scientific & Educational Canadian Association on Gerontology (10th), (Toronto, Ontario, Canada, November 8-12, 1981).

Forman, E.M., Shaw, J.A., Goetter, E.M., Herbert, J.D., Park, J.A. ve ark. (2012). Long-term follow-up of a randomized controlled trial comparing Acceptance and Commitment Therapy and standard Cognitive Behavior Therapy for anxiety and depression. *Behavior Therapy, 43,* 801-811.

Forsman, A.K., Nordmyr, J. ve Wahlbeck, K. (2011). Psychosocial interventions for the promotion of mental health and the prevention of depression among older adults. H*ealth Promotion International*, *26*(suppl. 1), i85-i107.

Frankel, R.M., Quill, T.E. ve Mcdaniel, S.H. (2003). The Biopsychosocial approach: Past, present, and future. Rochester, NY: University of Rochester Press.

Gauntlett-Gilbert, J. (2011). Team working and the social contexts of health care. L. McCracken (ed.), Mindfulness and Acceptance in Behavioral Medicine: Current Theory and Practice içinde. Oakland, CA: New Harbinger.

Gillanders, D. ve Laidlaw, K. (2014). ACT and CBT in Older Age, Pachana, N. A. ve Laidlaw, K. (Eds.). (2014). The Oxford handbook of clinical geropsychology içinde, OUP Oxford.

Golestanifar, S. ve Dasht Bozorgi, Z. (2021). Comparing the effectiveness of Acceptance and Commitment Therapy and Well-being Therapy on life expectancy and psychological health in elderly nonclinical depressed patients. *Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences*, *20*(3), 297-312.

Gooding, P.A., Hurst, A, Johnson, J. ve Tarrier, N. (2012). Psychological resilience in young and older adults. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 27,* 262-270.

Gorenstein, E.E. ve Papp, L. A. (2007). Cognitive Behavior Therapy for anxiety in the elderly. *Current Psychiatry Reports, 9*, 20-25.

Gum, A., Arean, P., Hunkeler, E., Tang, L., Katon, W. ve ark. (2006). Depression treatment preferences in older primary care patients. *Gerontologist*, *46*, 14-22.

Haight, B. ve Burnside, I. (1993). Reminiscence and life review: Explaining the differences. *Archives of Psychiatric Nursing*, *7*(2), 91-98.

Hammen, C.C., Hazel, N.A., Brennan, P.A. ve Najman, J.J. (2012). Intergenerational transmission and continuity of stress and depression: Depressed women and their offspring in 20 years of follow-up. *Psychological Medicine*, *42*(5), 931-942.

Harrand, A.G. ve Bollstetter, J. (2000). Developing a community-based reminiscence group for the elderly. *Clinical Nurse Specialist, 14*(1), 17-22.

Hayes, S.C., Luoma, J.B., Bond, F.W., Masuda, A. ve Lillis, J. (2006). Acceptance and Commitment Therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour Research and Therapy*, *44*(1), 1-25.

Hayes, S.C., Strosahl, K.D. ve Wilson, K.G. (2012). Acceptance and Commitment Therapy: The process and practice of mindful change (2nd edn). New York: Guilford Press.

Hayes, S.C., Villatte, M., Levin, M. ve Hildebrandt, M. (2010). Open, aware, and active: Contextual approaches as an emerging trend in the behavioral and cognitive therapies. *Annual Review of Clinical Psychology, 7,* 141-168.

Heckhausen, J., Wrosch, C. ve Schulz, R. (2010). A motivational theory of life-span development. *Psychological Review, 117,* 32-60.

Hepple, J. (2004a). Borderline traits and dissociated states in later life. J. Hepple and L. Sutton (eds), Cognitive Analytic Therapy and Later Life içinde (pp. 177-200). Hove, Brunner Routledge.

Hepple, J. (2004b). Introduction to the developmental conditions of later life from a CAT perspective. J. Hepple and L. Sutton (Eds), Cognitive Analytic Therapy and Later Life içinde (pp. 101-108). Hove, Brunner Routledge.

Hepple, J. ve Sutton, L. (Eds.). (2004). Cognitive Analytic Therapy and later life: A new perspective on old age. Psychology Press.

Hinrichsen, G.A. ve Clougherty, K.F. (2006). *Interpersonal Psychotherapy for Depressed Older Adults*. Washington, DC: American Psychological Association.

Hinrichsen, G.A. ve Iselin, M.G. (2014). Interpersonal Psychotherapy for the treatment of late-life depression, Pachana, N. A. ve Laidlaw, K. (Eds.). *The Oxford Handbook of Clinical Geropsychology* içinde, OUP Oxford.

Hsieh, H. ve Wang, J. (2003). Effect of Reminiscence Therapy on depression in older adults: A systematic review. *International Journal of Nursing Studies*, *40*(4), 335.

Hunot, V., Churchill, R., Teixeira, V. ve Silva de Lima, M. (2007). Psychological therapies for generalized anxiety disorder. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 1,* Cd001848.

Ito, T., Meguro, K., Akanuma, K., Ishii, H. ve Mori, E. (2007). A randomized controlled trial of the group reminiscence approach in patients with vascular dementia. *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders*, *24*(1), 48-54.

Kangas, N.L. ve Shapiro, S.L. (2011). Mindfulness-based training for health care professionals. L. McCracken (ed.), Mindfulness and Acceptance in Behavioral Medicine: Current Theory and Practice içinde. Oakland, CA, New Harbinger.

Kaplan, T. ve Keser, İ. (2020). Geropsikiyatrik bakımda etkin bir hemşirelik müdahalesi: Kabul ve Kararlılık Terapisi. *Gevher Nesibe Journal of Medical And Health Sciences, 5*(9), 58-68.

Karel, M.J., Gatz, M. ve Smyer, M. A. (2012). Aging and mental health in the decade ahead: What psychologists need to know. *American Psychologist, 67,* 184-198.

Karlin, B.E., Walser, R.D., Yesavage, J., Zhang, A., Trockel, M. ve ark. (2013). Effectiveness of Acceptance and Commitment Therapy for depression: Comparison among older and younger veterans. *Aging ve Mental Health, 17,* 555-563.

Kiecolt-Glaser, J.K., Dura, J.R., Speicher, C.E., Trask, O.J. ve Glaser, R. (1991). Spousal caregivers of dementia victims: Longitudinal changes in immunity and health. *Psychosomatic Medicine, 53,* 345-362.

Klausner, E.J., Clarkin, J.F., Spielman, L., Pupo, C. ve Abrams, R. (1998). Late-life depression and functional disability: The role of goal-focused group psychotherapy. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 13(10), 707-716.

Katmer, A.N. ve Türk, F. (2021). Eklektik Bir Psikoterapi Modeli: Bilişsel Analitik Terapiye Bir Bakış. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, *4*(8), 63-87.

Kerr, I.J. (2005). Cognitive Analytic Therapy. *Psychiatry, 4*(5), 28-32.

Kiosses, D., Teri, L., Velligan, D.I. ve Alexopoulos, G.S. (2011). A home-delivered intervention for depressed, cognitively impaired disabled elders. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, *26,* 256-262.

Knight, B.G. (2004). *Psychotherapy with Older Adults* (3rd edn). Thousand Oaks, CA: Sage.

Knight, B., Karel, M.G., Hinrichsen, G.A., Qualls, S.H. ve Duffy, M. (2009). Pikes peak model for training in professional geropyschology. *American Psychologist*, *64,* 205-214.

Koder, D.A. (1998). Treatment of anxiety in the cognitively impaired elderly: Can Cognitive-Behavior Therapy help? *International Psychogeriatrics*, *10,* 173-182.

Kovach, C.R. (1989). Promise and problems in reminiscence research. *Journal of Gerontological Nursing*, *16*(4), 10-14.

Kovach, C. (1991). Reminiscence: Exploring the origins, processes, and consequence. *Nursing Forum*, *26*(3), 14-20.

Kraus, C.A., Seignourel, P., Balasubramanyam, V., Snow, A.L., Wilson, N.L. ve ark. (2009). Cognitive-behavioral treatment for anxiety in patients with dementia: Two case studies. *Journal of Psychiatric Practice, 14,* 186-192.

Kuruvilla, T., Fenwick, C.D., Haque, M.S. ve Vassilas, C.A. (2006). Elderly depressed patients: What are their views on treatment pptions? *Aging and Mental Health, 10,* 204-206.

Laidlaw, K. (2010a). Are attitudes to ageing and wisdom enhancement legitimate targets for CBT for late life depression? *Nordic Psychology*, *62*(2), 27-42.

Laidlaw, K. (2010b). Enhancing Cognitive Behaviour Therapy with older people using gerontological theories as vehicles for change. N.A. Pachana, K. Laidlaw, and B.G. Knight (Eds), *Casebook of Clinical Geropsychology: International Perspectives on Practice* içinde. Oxford: Oxford University Press.

Laidlaw, K. (2013a). A deficit in psychotherapeutic care for older people with depression and anxiety. *Gerontology, 59,* 549-556.

Laidlaw, K. (2013b). Depression in older people: Cognitive Behaviour Therapy, evidence & practice. M.J. Power (Ed.), Mood Disorders: *A Handbook of Science and Practice* (2nd edn) içinde, (pp. 463-484). Chichester: Wiley.

Laidlaw, K. (2013c). Self-Acceptance and aging: Using self-acceptance as a mediator of change in CBT with depressed and anxious older people. M.E. Bernard (Ed.), *The Strength of Self-acceptance* içinde (pp. 263-280). Melbourne: Springer.

Laidlaw, K., Davidson, K.M., Toner, H.L., Jackson, G., Clark, S. ve ark. (2008). A randomised controlled trial of Cognitive Behaviour Therapy versus treatment as usual in the treatment of mild to moderate late life depression. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 23,* 843-850.

Laidlaw, K. ve McAlpine, S. (2008). Cognitive-Behaviour Therapy: How is it different with older people? *Journal of Rational Emotive Cognitive Behaviour Therapy*, *26*(4), 250-262.

Laidlaw, K. ve Pachana, N.A. (2011). Aging with Grace. *Monitor on Psychology*, *42*(10), 66-71.

Laidlaw, K. ve Thompson, L.W. (2008). Cognitive Behaviour Therapy with older people. K. Laidlaw ve B.G. Knight (eds), *Handbook of the Assessment and Treatment of Emotional Disorders in Later Life* içinde (pp. 91-116). Oxford: Oxford University Press.

Laidlaw, K. ve Thompson, L. W. (2014). Cognitive-Behaviour Therapy for Older People, Pachana, N.A. ve Laidlaw, K. (Eds.). (2014). *The Oxford Handbook of Clinical Geropsychology* içinde, OUP Oxford.

Laidlaw, K., Thompson, L. ve Gallagher-Thompson, D. (2004). Comprehensive conceptualisation of Cognitive Behaviour Therapy for late life depression. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 32, 1-8.

Laidlaw, K., Thompson, L.W., Siskin-dick, L. ve Gallagher-Thompson, D. (2003). Cognitive Behavioural Therapy with older people. Chichester: Wiley.

Levy, B.R. (2003). Mind matters: Cognitive and physical effects of aging self-stereotypes. *Journal of Gerontology: Psychological Science*, *58,* 203-211.

Levy, B.R. (2009). Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging. *Current Directions in Psychological Science*, *18*, 332-336.

Lewis, C.N. (1971). Reminiscing and self-concept in old age. *Journal of Gerontology*, *27*, 245-253.

Lin, Y.C., Dai, Y.T. ve Hwang, S.L. (2003). The effect of reminiscence on the elderly population: A systematic review. *Public Health Nursing*, *20*(4), 297-306.

LoGero, M. (1980). Three ways of reminiscence in theory and practice. *International Journal of Aging and Human Development, 12,* 39-48.

Lyketsos, C.G., Steele, C., Baker, L., Galik, E., Kopunek, S., Steinberg, M. ve ark. (1997). Major and minor depression in Alzheimer's disease: prevalence and impact. *Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences, 9,* 556-61.

Martins, C. (2014). *Mindfulness-Based Interventions for Older Adults: Evidence from Practice. Philadelphia*, PA: Jessica Kingsley.

McBee, L. (2008). *Mindfulness Based Eldery Care.* New York : Springer Publishing Company.

McCracken, L.M. ve Jones, R. (2012). Treatment for chronic pain for adults in the seventh and eighth decades of life: A preliminary study of Acceptance and Commitment Therapy (ACT). *Pain Medicine, 13,* 861-867.

MacKenzie, C., Scott, T., Mather, A. ve Sareen, J. (2008). Older adults' help-seeking attitudes and treatment beliefs concerning mental health problems. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *16,* 1010-1019.

Merriam, S.B. (1989). The structure of simple Reminiscence. *The Gerontologist*, *29*(6), 761-767.

Mills, M.A. ve Coleman, P.G. (2002). Using Reminiscence and life review interventions with older people: A psychodynamic approach. *Journal of Geriatric Psychiatry, 35*(1), 63-76.

Mitchell, A.J., Rao, S. ve Vaze, A. (2011). Can general practitioners identify people with distress and mild depression? A meta analysis of clinical accuracy. *Journal of Affective Disorders, 130*, 26-36.

Molinari, V. (ed.) (2011). Speciality Competences in Geropyschology. New York, Oxford University Press.

Mossey, J. M., Knott, K. A., Higgins, M. ve Talerico, K. (1996). Effectiveness of a psychosocial intervention, interpersonal counseling, for subdysthymic depression in medically ill elderly. *Journal of Gerontology: Medical Sciences,* 51A: M172-M178.

Murray, J., Banerjee, S., Byng, R., Tylee, A., Bhugra, D. ve ark. (2006). Primary care professionals' perceptions of depression in older people: A qualitative study. *Social Science & Medicine*, *63*, 1363-1373.

Nazari, N. H., Nejat, H. ve Tosi, M. S. (2023a). Comparison of the effectiveness of well-being therapy with Acceptance and Commitment Therapy on the feeling of loneliness in the elderly. *Iranian Journal of Nursing Research*, *17*(6), 85-96.

Nazari, N. H., Nejat, H. ve Tosi, M. S. (2023b). Comparison of the effectiveness of well-being therapy with Acceptance and Commitment Therapy on the quality of sleep in the elderly. *Journal of Modern Psychological Researches*, *18*(69), 103-112

Orgeta, V., Qazi, A., Spector, A. ve Orrell, M. (2015). Psychological treatments for depression and anxiety in dementia and mild cognitive impairment: systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, *207*(4), 293-298.

Pachana, N. A. ve Laidlaw, K. (Eds.). (2014). The Oxford handbook of clinical geropsychology. OUP Oxford.

Parker, R.G. (1995). Reminiscence: A continuity theory framework. *Gerontologist, 35*(4), 515-525

Paukert, A.L., Calleo, J., Kraus-Schuman, C., Snow, L., Wilson, N. ve ark. (2010). Peaceful mind: An open trial of Cognitive-Behavioral Therapy for anxiety in persons with dementia. *International Psychogeriatrics, 22,* 1012-1021.

Perrotta, P. ve Meacham, J.A. (1981). Can a reminiscing intervention alter depression and self-esteem? *International Journal of Aging and Human Development, 14*(1), 23-30.

Pillemer, K. (1985). The dangers of dependency: New findings on domestic violence against the elderly. *Social Problems*, *33*(2), 146-158.

Pinquart, M., Duberstein, P. ve Lyness, J. (2007). Effects of psychotherapy and other behavioural interventions on clinically depressed older adults: A meta analysis. *Aging & Mental Health, 11,* 645-657.

Pinquart, M. ve Forstmeier, S. (2012). Effects of Reminiscence interventions on psychosocial outcomes: A meta-analysis. *Aging and Mental Health, 16*(5), 541-558.

Pinquart, M. ve Sörensen, S. (2001). How effective are psychotherapeutic and other psychosocial interventions with older adults? A meta-analysis. *Journal of Mental Health and Aging, 7*(2), 207-243.

Powers, M.B., Zum Vorde Sive Vording, M.B. ve Emmelkamp, P.M.G. (2009). Acceptance and Commitment Therapy: A meta-analytic review. *Psychotherapy and Psychosomatics*, *78*(2), 73-80.

Ranjbordar, M., Aj, A. ve Pireinoldin, S. (2019). The effectiveness of Acceptance and Commitment-based Therapy on g reduce cognitive conflicts and negative self-coming thoughts. *Iranian Journal of Nursing Research*, *14*(2), 67-76.

Reynolds, C. F., III, Frank E., Perel, J. M., Imber, S. d., Cornes, C. ve ark. (1999). Nortriptyline and Interpersonal Psychotherapy as maintenance therapies for recurrent major depression: A randomized controlled trial in patients older than 59 years. *Journal of the American Medical Association, 281*, 39-45.

Rohr, M.K. ve Lang, F.R. (2009). Aging well together: A mini review. *Gerontology, 55*, 333- 343.

Rothblum, E.D., Sholomskas, A.J., Berry, C. ve Prusoff, B.A. (1982). Issues in clinical erials with the depressed elderly. *Journal of the American Geriatrics Society, 30,* 694-699.

Rozzini, L., Chilovi, B.V., Peli, M., Conti, M., Rozzini, R., Trabucchi, M. ve ark. (2009). Anxiety symptoms in mild cognitive impairment. *International Journal of Geriatric Psychiatry, 24,* 300-5.

Ruiz, F.J. (2010). A review of Acceptance and Commitment Therapy (ACT) empirical evidence: Correlational, experimental psychopathology, component and outcome studies. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, *10*(1), 125-162.

Ryle, A. (1995). Cognitive Analytic Therapy: Developments in theory and practice. John Wiley & Sons

Ryle, A. ve Kerr, I. B. (2002). Introducing Cognitive Analytic Therapy: Principles and practice. Chichester: Wiley.

Sadavoy, J. (2009). An Integrated Model for defining the Scope of Psychogeriatrics: The Five Cs. *International Psychogeriatrics, 21,* 805-812.

Sarkisian, C.A., Lee-Henderson, M.H. ve Mangione, C.M. (2003). Do depressed older adults who attribute depression to "old age" believe it is important to seek care? *Journal of General Internal Medicine*, *18*, 1001-1005.

Scheibe, S. ve Carstensen, L.L. (2010). Emotional aging: Recent findings and tuture Trends. *Journal of Gerontology, Series B: Psychological Sciences, 65B*, 135-144.

Schiamberg, L.D. (2000). Elder abuse by adult children: An applied ecological framework for understanding contextual risk factors and the intergenerational character of quality of life. *International Journal of Aging and Human Development, 50*, 329-359.

Schultz, S.K., Hoth, A. ve Buckwalter, K. (2004). Anxiety and impaired social function in the elderly. *Annual Review of Clinical Psychiatry*, *16*, 47-51.

Scogin, F., Welsh, D., Hanson, A., Stump, J. ve Coates, A. (2005). Evidence-based psychotherapies for depression in older adults. *Clinical Psychology: Science and Practice, 12*(3), 222-237.

Serfaty, M., Haworth, D., Blanchard, M., Buszewicz, M., Murad, S. ve ark. (2009). Clinical effectiveness of individual Cognitive Behavioural Therapy for depressed older people in primary Care. *Archives of General Psychiatry*, *66,* 1332-1340.

Shah, A. ve Scogin, F. (2012). Evidence-based psychological treatments for depression in older adults. F. Scogin and A. Shah (eds), Making Evidence-based Psychological Treatments Work with Older Adults içinde (pp. 87-130). Washington, DC: American Psychological Association.

Scholey, K.A. ve Woods, B.T. (2003). A series of brief cognitive therapy interventions with people experiencing both dementia and depression. *Clinical Psychology and Psychotherapy, 10,* 175-185.

Sholomskas, A.J., Chevron, E.S., Prusoff, B.A. ve Berry, C. (1983). Short-term Interpersonal Therapy (IPT) with the depressed elderly: Case reports and discussion. *American Journal of Psychotherapy, 37,* 552-566.

Sloane, R.B., Staples, F.R. ve Schneider, L.S. (1985). Interpersonal Psychotherapy versus Nortriptyline for depression in the elderly. G. Burrows, T.R. Norman, and L. Dennerstein (Eds), *Clinical and Pharmacological Studies in Psychiatric Disorders* içinde, (pp. 344- 346). London: John Libbey.

Soltys, F.G. ve Coats, L. (1995). The SolCos model: Facilitating reminiscence therapy. *Journal* of Psychosocial Nursing, 33(11), 21-26.

Stephens, M.A.P. ve Franks, M.M. (2009). All in the family: Providing care to chronically ill and disabled older adults. S.Honn Qualls ve S.H. Zarit (Eds.) Aging Families and Caregiving içinde, 61-84. New Jersey, John Wiley Sons.

Subramaniam, P. ve Woods, B. (2012). The impact of individual Reminiscence Therapy for people with dementia: Systematic review. *Expert Review of Neurotherapeutics*, *12*(5), 545-555.

Thornton, S. ve Brotchie, J. (1987). Reminiscence: A critical review of the empirical literature. *British Journal of Clinical Psychology*, *26*(2), 93-111.

Unutzer, J., Katon, W., Sullivan, M. ve Miranda, J. (1999). Treating depressed older adults in primary care: Narrowing the gap between efficacy and effectiveness. *Milbank Quarterly, 77,* 225-256.

Van Schaik, A., van Marwijk, H., Ader, H., van dyck, R., de Hann, M. ve ark. (2006). Interpersonal Psychotherapy for elderly patients in primary care. *American Journal of Geriatric Psychiatry, 14,* 777-786.

Watt, L.M. ve Cappeliez, P. (2000). Integrative and instrumental Reminiscence Therapies for depression in older adults: Intervention strategies and treatment effectiveness. *Aging & Mental Health*, *4*(2), 166-177.

Webster, J., Bohlmeijer, E.T. ve Westerhof, G.J. (2010). Mapping the future of reminiscence: A conceptual guide for research and practice. *Research on Aging*, *32*(4), 527-564.

Webster, J.D. ve Haight, B.K. (2002). Critical advances in reminiscence work: From theory to application. New York: Springer.

Weissman, M.M. (2006). A brief history of Interpersonal Psychotherapy. *Psychiatric Annals, 36*, 553-557.

Weissman, M.M. ve Sanderson, W.C. (2002). Problems and promises in modern psychotherapy: The need for increased training in evidence based treatments. B. Hamburg (Ed.), *Modern Psychiatry: Challenges in Educating Health Professionals to Meet New Needs* içinde. New York: Josiah Macy Foundation.

Westerhof, G.J., Bohlmeijer, E. ve Webster, J.D. (2010). Reminiscence and mental health: A review of recent progress in theory, research and interventions. *Ageing & Society, 30*(4), 697-721.

Westerhof, G.J., Dittmann-Kohli, F. ve Bode, C. (2020). The aging paradox: Toward personal meaning in gerontological theory. The Need for Theory içinde (pp. 127-143). Routledge.

Wetherell, J.L., Lenze, E. ve Stanley, M.A. (2005). Evidence-based treatment of geriatric anxiety disorders. *Psychiatric Clinics of North America*, *28*, 871-896.

Wetherell, J.L., Liu, L., Patterson, T.L., Afari, N., Ayers, C.R., Thorp, S.R., ... ve Petkus, A.J. (2011). Acceptance and Commitment Therapy for generalized anxiety disorder in older adults: A preliminary report. *Behavior Therapy, 42(*1), 127-134.

Wilkins, V.M., Kiosses, D. ve Ravdin, L.D. (2010). Late-life depression with comorbid cognitive impairment and disability: nonpharmacological interventions. *Clinical Interventions in Aging*, *17,* 323-331.

Wilson, K., Mottram, P. ve Vassilas, C. (2008). Psychotherapeutic treatments for older depressed people. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 1: Cd004853.

Wong, P.T. ve Watt, L.M. (1991). What types of Reminiscence are associated with successful aging? *Psychology and Aging, 6*(2), 272-279.

Woods, R.T., Bruce, E., Edwards, R.T., Hounsome, B., Keady, J., Moniz-Cook, E.D., ... ve Russell, I. T. (2009). Reminiscence groups for people with dementia and their family carers: pragmatic eight-centre randomised trial of joint reminiscence and maintenance versus usual treatment: a protocol. *Trials*, *10*, 1-10.

BÖLÜM IX
YAŞLILIK VE ADLİ PSİKOLOJİ

Sevinç Kırıcı

"Eğer bir gün benim sözlerim bilimle ters düşerse bilimi seçin."

Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

Yaşlanma, ilerleyen yaşla birlikte anatomik değişiklikler ya da hücre kaybının izlendiği ve hem organ sistemlerinde hem de homeostatik mekanizmalarda fizyolojik düşüş ya da fonksiyon kaybının görüldüğü biyolojik bir süreçtir. Bu süreç bireylerin fiziksel ve ruhsal güçlerini yerine gelmeyecek şekilde aşamalı olarak kaybetme hâli olarak tanımlanmaktadır. Yaşlanma sırasında oluşan değişiklikler gelişimsel ve genetik kusurlara, çevreye, hastalık süreçlerine ve yaşlanma süreci olarak adlandırılan doğal bir sürece bağlanabilir (Harman, 2001; Woodhall ve Jablon, 1957). Yaşlanan nüfusta hem fiziksel hem de zihinsel engellere maruz kalma olasılığı artmaktadır. Zihinsel süreçlerin yavaşlaması ve ekstremite koordinasyonunun azalması travma oluşumuna neden olurken, fiziksel ve psikolojik kısıtlılıklara bağlı öz bakımını yerine getirememe ve kendini koruyamama, istismar ve zehirlenmelere de zemin hazırlayabilir. Adli açıdan baktığımızda yaşlı popülasyonda eşlik eden hastalıklar ve fizyolojik rezervlerin azalması bu hasta grubunun adli süreçlere dâhil olmasını nispeten azaltmaktadır (Kandiş ve ark., 2011). Buna rağmen yaşlılık döneminde pek çok adli psikiyatrik durum ile karşı karşıya gelinebilmektedir. Yaşlıların ciddi şiddet uygulama riski çok düşüktür ve bu durum, adli psikiyatristler tarafından araştırma ve hizmet geliştirmenin odak noktası olarak büyük ölçüde yaşlıların göz ardı edilmelerine yol açmaktadır. Geriatrik psikiyatristler cinayet ve ciddi şiddet olgularını yaşlılarda görmezken; ev içi, psikiyatrik ve yatılı kurum ortamlarındaki küçük çaplı saldırganlıklar demans alan yazını ile örtüşür ve adli psikiyatristler tarafından nadiren de olsa görülür. Yaşlılar tara-

KAYNAKÇA

Acierno, R., Hernandez, M.A., Amstadter, A.B., Resnick, H.S., Steve, K., Muzzy, W. ve Kilpatrick, D.G. (2010). Prevalence and correlates of emotional, physical, sexual, and financial abuse and potential neglect in the United States: The National Elder Mistreatment Study. *American Journal of Public Health*, *100*(2), 292-297.

Blake, P.Y., Pincus, J.H. ve Buckner, C. (1995). Neurologic abnormalities in murderers. *Neurology*, *45*(9), 1641-1647.

Cipriani, G., Danti, S., Carlesi, C. ve Di Fiorino, M. (2017). Old and dangerous: prison and dementia. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, *51*, 40-44.

Crome, P. (2012). Older people, care, dignity, and human rights. H. Lesser (Ed.) *Justice for Older People* içinde (pp. 7-14). Brill.

Curran, N. (2000). Blue hairs in the bighouse: The rise in the elderly inmate population, its effect on the overcrowding dilemma and solutions to correct it. *New Eng. J. on Crim. & Civ. Confinement*, *26*, 225.

Dong, X. ve Zhang, M. (2016). The association between filial piety and perceived stress among Chinese older adults in greater Chicago area. Journal of Geriatrics and Palliative Care, 4(1), 1-25.

Dönmezer, S. ve Erman, S. (1994). *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım*, *2*.

Erden, Ş. ve Boz, H. (2018). Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, *71*(3), 100-105.

Fadıloğlu, Ç. (2012). Yaşlıda istismar ve ihmale yaklaşım. *Ege Tıp Dergisi*, *51*, 69-77.

Harman, D. (2001). Yaşlanma: genel bakış. *Annals of the New York Bilimler Akademisi*, *928* (1), 1-21.

Kandiş, H., Karakuş, A., Katirci, Y., Karapolat, S. ve Kara, I. H. (2011). Geriatric population and forensic traumas. *Turkish Journal of Geriatrics*, *14*(3), 193-198.

Karagöz, M. (2010). Yaşlı ve Adli Tıp. *GeroFam, 1* (1), 97-110.

Kıssal, A. ve Beşer, A. (2009). Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *8*(4), 357-364.

Kim, J.M., Chu, K., Jung, K.H., Lee, S.T., Choi, S.S. ve Lee, S.K. (2011). Criminal manifestations of dementia patients: report from the national forensic hospital. *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders Extra*, *1*(1), 433-438.

Koç, N. (2005). Türk Medenî Kanunundaki Düzenlemeler Işığında Vesayet Hukukuna Genel Bir Bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *7*, 99-120.

Koştu, N. (2005). Yaşlı istismarı ve ihmalinin önlenmesinde halk sağlığı hemşiresinin rolü. *Özveri Dergisi*, *2*(2), 527-534.

Kök, A.N. (2014). Türk ceza adalet sisteminde adli tıp uygulamaları. *Seçkin Yayıncılık, Ankara*, (s 7).

Krug, E.G., Mercy, J.A., Dahlberg, L.L. ve Zwi, A.B. (2002). The world report on violence and health. *The lancet,* 360(9339), 1083-1088.

Liljegren, M., Naasan, G., Temlett, J., Perry, D.C., Rankin, K.P., Merrilees, J., ... ve Miller, B. L. (2015). Criminal behavior in frontotemporal dementia and Alzheimer disease. *JAMA neurology*, *72*(3), 295-300.

Maschi, T., Kwak, J., Ko, E. ve Morrissey, M.B. (2012). Forget me not: Dementia in prison. *The Gerontologist*, *52*(4), 441-451.

Murphy, N.M. (2011). Dying to be free: An analysis of Wisconsin's restructured compassionate release statute. *Marq. L. Rev.*, *95*, 1679.

Noterlik Kanunu Yönetmeliği.(1976). Kanun no: 1512. Kabul tarihi: 12/03/1976, Resmi Gazete Tarihi: 13/07/1976, Resmi Gazete Sayısı: 15645.

Oral, G. (2011). Adli tıp ve ruhsal bozukluklar: Adli psikiyatri. *Adli Tıp Ders Kitabı (Ed K Sermet)*, *559*.

Öncü, F. ve Sercan, M. (2014). Ceza hukukunda adli psikiyatri, Ceza sorumluluğunun belirlenmesi. N. Uygur, (Ed.), *Adli Psikiyatri Uygulama Kılavuzu* içinde (40-72). Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.

Özden, S.Y. (2009). Adli Psikiyatri. Nobel Akademik Yayıncılık.

Porcella, K. (2007). The past coming back to haunt them: the prosecution and sentencing of once deadly but now elderly criminals. . *John's L. Rev.*, *81*, 369.

Türk Ceza Kanunu. (2004). Kanun No: 5237, Kabul Tarihi:26.9.2004. Resmi Gazete Tarihi: 12/10/2004, Sayısı:23233

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).

Türk Medeni Kanunu. (2001). Türkiye. P. 8050-8055.

Werner, P. ve Doron, I. (2017). Alzheimer's disease and the law: positive and negative consequences of structural stigma and labeling in the legal system. *Aging and Mental Health*, *21*(11), 1206-1213.

Woodhall, B. ve Jablon, S. (1957). Ortalama uzun ömürde daha fazla artış için beklentiler. *Geriatri*, *12*, 586-591.

World Health Organization. (2002). The Toronto declaration on the global prevention of elder abuse. *Geneva: WHO*, *3*.

Yeşilbursa D. (2018). Bilirkişilik ve Adli Psikiyatrik Değerlendirme. Uygur N, (Ed.), *Adli Psikiyatri Uygulama Kılavuzu* içinde (20-32). Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.

Yıldırım, Y.K. (2005). Yaşlı istismarı ve önlenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 167-174.

Yorston, G. (1999). Aged and dangerous: old-age forensic psychiatry. *The British Journal of Psychiatry*, *174*(3), 193-195.

Yukhvid, Y. (2014). Should elderly criminal be punished for being prisoners of the mind: An analysis of criminals with Alzheimer's Disease. *Gonz. L. Rev.*, *50*, 43.

İnterdisipliner Yaklaşımla
HATAY'DA AFET DENEYİMİ
6 Şubat 2023 Depremini Tarihe Not Düşmek

Editör
Prof. Dr. Veysel Eren

nobel

İNTERDİSİPLİNER YAKLAŞIMLA HATAY'DA AFET DENEYİMİ: 6 ŞUBAT 2023 DEPREMİNİ TARİHE NOT DÜŞMEK

Editör: Prof. Dr. Veysel Eren

Yayın No.: 4994
Beşeri Bilimler / Sosyoloj No.: 215
ISBN: 978-625-397-573-9
E-ISBN: 978-625-397-574-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Eren, Veysel.
İnterdisipliner Yaklaşımla Hatay'da Afet Deneyimi: 6 Şubat 2023 Depremini Tarihe Not Düşmek / Editör: Veysel Eren
1. Basım, XIV + 788 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-573-9
E-ISBN: 978-625-397-574-6
1. Afet 2. Dirençlilik 3. İyileşme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xiii**

Bölüm 1:
SOSYAL, KÜLTÜREL, TARİHSEL VE EKONOMİK ETKİLER

AFET DÖNEMLERİNDE KOLEKTİF BELLEK VE MEKÂN ÜRETİMİ: 6 ŞUBAT DEPREMLERİNİN ARDINDAN ANTAKYA **3**
Ferhat Arık

6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASINDA HATAY'DAKİ SINIF ÖĞRETMENLERİNİN EĞİTİME İLİŞKİN DENEYİMLERİ VE ENDİŞELERİ **21**
Mehmet Turan - Zeynel Abidin Emir

HELENİSTİK DÖNEM VE ROMA DÖNEMİ'NDE ANTİOKHEİA/ANTAKY'DA YAŞANAN DEPREMLERİN ETKİLERİ VE İMAR FAALİYETLERİ **33**
Hatice Pamir

6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMİNİN KÜLTÜREL MİRASA ETKİLERİ: ANTAKYA KAMU YAPILARI ÖRNEĞİ **93**
Müge Çiftyürek - Servet Özkan

DEPREMLER SONRASINDA ADLİ ANTROPOLOJİNİN ÖNEMİ VE UYGULAMALARI: HATAY'DAN BİR BAKIŞ **123**
Evrim Tekeli - Cenk Güner

REALİTENİN KURMACADA FARKLI YANSIMALARI: TÜRK ROMANINDA DEPREM **135**
Orhan Oğuz

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ İKİNCİ SINIFTA ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN DEPREM GÜNLÜKLERİ **149**
Meryem Altun Ekiz

6 ŞUBAT DEPREMİ SONRASI HATAY'DA KADIN KOOPERATİFLERİNİN DURUMU **167**
H. İbrahim Çelebi - İbrahim Arısal

YÜZYILIN FELAKETİNİN HATAY DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ 185
Zeynep Eraldemir

DEPREM SONRASI İKTİSADİ KALKINMA VE REKONSTRÜKSİYON SÜRECİ: HATAY İÇİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ 203
Soner Akın

BELİREN YETİŞKİNLİKTE UMUT DÜZEYİNİN TRAVMA SONRASI DEĞİŞİME ETKİSİNDE ALGILANAN SOSYAL DESTEĞİN ARACILIK ROLÜNÜN İNCELENMESİ 229
Sezai Demir

KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMİN ANTAKYA'DAKİ KOBİ'LERİN TOPARLANMALARI VE YENİ OLANAKLAR SAĞLAMALARINA ETKİSİ 243
Metin Reyhanoğlu - Muhene Habiboğlu

6-20 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN HATAY TURİZMİNE VE GASTRONOMİSİNE ETKİLERİ 271
Hasibe Utku Çelik Gençoğlu - Hilal Öz - Nurhayat İflazoğlu - Senem Etyemez

İLKOKULDA DEĞERLER EĞİTİMİ ARACILIĞIYLA DEPREM BİLİNCİ VE HAZIRLIĞININ GELİŞTİRİLMESİ 279
Mehmet Turan - Zeynel Abidin Emir

KENT-BELLEK-AİDİYET: 2023 DEPREMİ SONRASI SÜRDÜRÜLEBİLİR KENT-BİREY İLİŞKİSİ 291
Azra K. Nazlı

DEPREMİ EDEBİYAT ARACILIĞIYLA OKUMAK: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK ÖYKÜCÜLÜĞÜNDE DEPREM 305
Ahmet Evis

AFET SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA 6-20 ŞUBAT DEPREMLERİ SONRASI HATAY'DAN ZORUNLU GÖÇ VE GERİYE DÖNÜŞ 319
Hediye İlayda Kipalev - İlbey Dölek

DOĞAL AFETLER VE YERİNDEN EDİLME: 6 ŞUBAT DEPREMLERİ 341
Hasret Duman

6 ŞUBAT DEPREMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA ANTAKYA KENTSEL SİT ALANININ SOSYAL YAŞAM VE FİZİKİ YAPILANMADAKİ ROLÜ 363
F. Mine Temiz

SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN ASRIN FELAKTİ HATAY DEPREMİ 391
Mehmet Duruel

ANTAKYA'DAN ANTİOKHEİA'YA DEPREMİN ARKEOLOJİSİ RETROSPEKTİF BİR BAKIŞ 409
Banu Özdilek

Bölüm 2:
TIBBİ, ZİRAİ, EKOLOJİK VE MEKÂNSAL ETKİLER

AFETLERDE BİREYLERİN KİMLİKLERİNİN TESPİTİNDE ADLİ ANTROPOLOGLARIN ROLÜ .. 433
Ali Rıza Can - Derya Atamtürk - İzzet Duyar

ACI BİR TECRÜBE: HATAY DEPREMİ DENEYİMİ 447
Ali Karakuş - Mustafa Polat

DEPREMİN HATAY'DA HALK SAĞLIĞINA ETKİLERİ..... 457
Tacettin İnandı

HATAY YERLEŞME TARİHİNDE DEPREMSELLİK VE ŞEHİRİÇİ ARAZİ KULLANIMI..... 473
Tülay Öcal - Abdullah Yıldız

6 ŞUBAT DEPREMLERİNİN EKSENİNDE HATAY'DA KRONİK BULAŞICI OLMAYAN HASTALIKLARIN YÖNETİMİ 497
Selva Ezgi Aşkar - Keriman Aytekin Kanadlı

"ASRIN FELAKETİ" 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ TRAVMATİK ETKİLERİ 517
Keriman Aytekin Kanadlı - Selva Ezgi Aşkar

6 VE 20 ŞUBAT 2023 TARİHLİ DEPREMLER SONRASI ANTAKYA'DAKİ BAZI TARİHÎ YAPILARDA OLUŞAN HASARLARIN ARAŞTIRILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ 533
Mehmet Pınar

ZEMİN (TOPRAK) ÖZELLİKLERİNİN 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNDE HATAY'DAKİ HASAR ŞİDDETİNE ETKİSİ 545
Necat Ağca

HATAY İLİNDE DEPREMİN HAYVANSAL ÜRETİME ETKİSİ VE MUHTEMEL SONUÇLARI ... 561
Gülşen Keskin - Nuran Tapkı - Erdal Dağıstan - İbrahim Tapkı

6 ŞUBAT 2023 DEPREMİNİN HATAY İLİNDE TARIMA DAYALI SANAYİ İŞLETMELERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ 577
Oğuz Parlakay - Ahmet Duran Çelik - Tuğçe Sarıoğlu

DEPREMLERDE YAŞLI BİREYLER.....589
İlknur Karakaya - Songül Demir

HATAY İLİNİN DEPREM HAZIRLIĞI VE DEPREM TECRÜBESİ 601
Gülşah Ayvazoğlu

DEPREM SONRASI ANTAKYA ATATÜRK PARKI TOPLANMA ALANININ UYGUNLUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMASI 635
Çağrı Ünal - Aylin Salıcı

HATAY İL MERKEZİNDEKİ AÇIK VE YEŞİL ALANLARIN ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASI KULLANIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 653
Ergin Canpolat - Aylin Salıcı - Bilge Çakır

DEPREMİN BİTKİ GEN KAYNAKLARI ÜZERİNE ETKİLERİ 671
Ömer Faruk Coşkun - Oğuzhan Çalışkan - Kazım Mavi - Safder Bayazıt

AFET BÖLGELERİNDE SAĞLIK HİZMETLERİ İNSAN KAYNAĞI YÖNETİMİ.....691
Bircan Kara - Mustafa Polat

DEPREM SONRASI EKSTREMİTE KAYBI YAŞAYAN ÇOCUKLARDA FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON SÜRECİ 705
Sabiha Bezgin

DEPREM SÜRECİNDE HATAY'DAKİ FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....719
Esra Doğru Hüzmeli

ÖZEL REHABİLİTASYON OKULLARINDA TEDAVİ GÖRMEKTE OLAN ENGELLİ ÇOCUKLARA TÜRKİYE 6 - 20 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASI NE OLDU? 731
Hasan Hallaçeli - Fatma Öz

6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİ SONRASI ANTAKYA'DA (HATAY) ENKAZ KALDIRMA SÜRECİNDE HAVA KİRLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....743
Mesut Şimşek - Yücel Dinç

HATAY'DA 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASI YERLEŞMELER VE FAYLARIN MEKÂNSAL İLİŞKİLERİNİN CBS (COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ) TABANLI ANALİZİ.....763
Reşat Geçen -Muhammet Topuz

6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNE FİZİKSEL BAKIŞ 773
Berna Çatıkkaş

AFET DÖNEMLERİNDE KOLEKTİF BELLEK VE MEKÂN ÜRETİMİ: 6 ŞUBAT DEPREMLERİNİN ARDINDAN ANTAKYA

Ferhat Arık

Giriş

6 Şubat 2023'te 9 saat arayla gerçekleşen iki büyük deprem, Antakya başta olmak üzere Türkiye'nin 11 ilinde büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Ancak bu depremden en büyük hasarı ne yazık ki genel olarak Hatay ve özelde Hatay'ın en büyük ilçesi olan Antakya almıştır. Sadece insani kayıplar açısından değil[1], bununla beraber gündelik ve tarihî mekânlarda da büyük kayıplar yaşayan Antakya yeniden yapılanma süreciyle karşı karşıyadır. Bu yapılanmanın nasıl olacağı politik çevreler tarafından tartışılırken, eldeki bu çalışma da konuya sosyolojik perspektiften bir bakış sunma çabasındadır.

Doğu'nun kraliçesi olarak adlandırılan ve antik dünyanın en büyük kentlerinden biri olan Antakya, zenginlik, büyüklük ve nüfus bakımından Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki tüm kentler arasında oldukça önemli bir konuma sahipti. MÖ 4. yüzyılın sonlarında Antioch adıyla Büyük İskender'in generallerinden biri tarafından kurulan Antakya, kısa sürede siyasi, kültürel, ekonomik ve dini açıdan önemli bir merkez hâline gelmiştir (Mordechai, 2018, s. 25). Coğrafya kitaplarında "bereketli hilal" denilen bölgede[2] yer alan Antakya, elverişli iklimi ve doğal kaynaklarıyla binlerce yıldır onlarca medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bundan dolayı medeniyetlerin birleşim noktasını ifade eden "medeniyetler beşiği" tanımlaması da Antakya'nın tarihsel olarak nasıl köklü bir geçmişe sahip olduğunu betimlemek için kullanılmaktadır. Antakya'da binlerce yıldır var olan bu medeniyetler elbette soyut kültürel mirasla birlikte

[1] Hatay Büyükşehir Belediye Başkanı Lütfü Savaş sadece Hatay'da 20 bin kişinin depremde hayatını kaybettiğini ve Antakya'nın % 80'inin yıkılması gerektiğini belirtmiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: https://www.evrensel.net/haber/482689/lutfu-savas-hatayda-20-bin-kisi-hayatini-kaybetti-24-binin-uzerinde-yaralivar#:~:text=2023%2011%3A24,L%C3%BCtf%C 3%BC%20Sava%C5%9F%3A%20Hat y'da%2020%20bin%20ki%C5%9Fi%20hayat%C4%B1n%C4%B1%20kaybetti%2C,24%20binin%20% C3%BCzerinde%20yaral%C4%B1%20var.

[2] "Bereketli Hilal" arkeolog James Henry Breasted tarafından Ortadoğu'da bulunan, elverişli iklim şartları ve bitki örtüsünden dolayı buğdayın tarımda ilk kez kullanılmaya başlandığı ve dolayısıyla ilk kez yerleşik hayata geçilen yeri ifade eden hilal biçimindeki bölgeye verilen isimdir.

ölçüde Antakya merkezli olarak hafızalara kazımış ve kazımaya devam etmektedir.

Antakya'nın kadim ve tarihsel bir şehir olması onu yalnızca Türkiye özelinde-ulusal anlamda değil Dünya ölçeğinde-uluslararası anlamda da farklı bir yerde konumlandırmamıza neden olmaktadır. Antakya, tarihsel anlamda dünyanın en eski şehirlerinden bir tanesi olmakla beraber birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı kültürleri, farklı dinleri, farklı etnisiteleri, farklı kimlikleri bünyesinde uyumlu bir şekilde barındırmıştır.

Farklılıkların birlikteliğinden doğan bu uyum bir medeniyet timsali olarak Antakya'da dünden bugüne faklı kimliklerin ve kültürlerin bir arada beraberce yaşamasına fırsat vermiştir. Mekân ve kentin sosyokültürel hayattan ve sosyalizasyon sürecinden bağımsız düşünülmeyeceğinden hareket eden bu çalışma, kültürel ve kimliksel olguların mekânsal yansımaları ve sonuçları üzerinde özenle durulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bir kültür ve medeniyet dairesi olarak Antakya'yı Antakya yapan özellikler belleklerde bu mekânsal yapıların varlığı ile kazınmıştır. Hatay Meclisi, Kurtuluş Caddesi, Uzun Çarşı, Sen Piyer Kilisesi, Habib-i Neccar Camii gibi farklı dinlere ait tarihsel önemi olan ibadet mekânları Antakya zenginliğinin ve medeniyetinin bazı mekânsal birimleridir. Tarihsel kimliği ile Antakya gelecekte de ancak bu mekânsal yapılara sahip olarak tarihsel ve kültürel kimliğini belleklerde yaşatabilecektir.

Bu sebeple, depreme hazırlıklı olmak ve depreme dirençli kentler inşa etmek esas unsur olmakla beraber; kentlerin tarihsel kimliklerini koruyarak-yaşatarak-muhafaza ederek bir kimlik ve kültür dairesi olarak kentin ve mekânın yaşatılmasına fırsat verilmelidir. Tüm bu unsurlarla Antakya herhangi bir kentin yeniden inşa ve yapılanma sürecinden farklı olarak, O'nun tarihsel ve kültürel kimliğine uygun, kolektif belleklerdeki yerine paralel bir yapılanma sürecinde inşa edilmesi bir zorunluluktur.

Bu zorunluluk, belleğin tarihsel bir özne olduğundan hareketle ortaya çıkmakla beraber belleğin canlı bir unsur olarak geleceği inşa etme özelliğinden ve kudretinden kaynaklanmaktadır. Kolektif belleklerin binlerce yıllık bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığı esas alındığında, kolektif belleğe saygı aynı zamanda bireye, doğaya, kente, mekâna, kültüre, kimliğe... vb. saygı anlamı taşımaktadır.

Kaynakça

Assmann, J. (2022). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik* (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası (Türkçesi Aykut Derman).* İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bakır, M. (2022). The Effects of Earthquakes in Antioch and its Vicinity: Evidence of Repair, Rebuilding and Urban Reorganization Between the Fourth and Thirteenth Centuries. PhD. Thesis. History of Art Department.

Bolat, M. E. (2016). Antakya Tarihi Yerleşimi Çok Katmanlı Yapısının Algılanmasına Yönelik Tespit ve Öneriler. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. Art History Graduate Programme. İstanbul: İstanbul Technical University.

Brooten, B. J. (2000). *The Jews of Ancient Antioch in Antioch: The Lost Ancient City.* Princeton Universtiy Press.

Cavalli, A. (2016). La Mémoire Comme Projet: Les Mémoires Des Communautés Après Une Catastrophe (Maurıce Halbwachs Espaces, Mémoire Et Psychologie Collective). Paris: Éditions De La Sorbonne.

Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar* (Çev. Alâeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Diker, M. ve Çolpan Erkan, N. (2017). Kent Kimliğinde İbadet Yapıları: Antakya Örneği. *Planlama Dergisi, 27* (2), S. 180-92. doi: 10.14744/planlama.2017.74755.

Foss, C. (2000). *Late Antique Antioch in Antioch: The Lost Ancient City.* Princeton Universtiy Press.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji.* İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Halbwachs, M. (2023). *Kolektif Bellek.* (Çev. Zuhal Karagöz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Kaygalak, S. (2006). Kapitalistleşme Sürecinde Bir Osmanlı Anadolu Kenti: Bursa, 1840-1914. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Kondoleon, C. (2000). *The City of Antioch: An Introduction in Antioch: The Lost Ancient City.* Princeton Universtiy Press.

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi.* (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayınları.

Lewicka, M. (2008). Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring The Forgotten City Past. *Journal of Environmental Psychology 28,* pp. 209–231. doi: 10.1016/j.jenvp.2008.02.001.

Loughran, K., Fine, G. A ve Hunter, M. An. (2016). Urban Spaces, City Cultures and Collective Memories. (Eds. Anna Lisa Tota & Trever Hegen). *In Routledge International Handbook of Memory Studies*, pp. 193-204. London and New York: Roudledge.

Maas, M. (2000). *People and Identity in Roman Antioch in Antioch: The Lost Ancient City.* Princeton Universtiy Press.

Mordechai, L. (2018). Antioch in the Sixth Century: Resilience or Vulnerability. *Environment and Society in the Long Late Antiquity,* (Late Antique Archaeology 12) (Leiden 2018), pp. 25–41. doi:10.1163/22134522-12340065.

Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları.* (Çev. Mehmet Emin Özcan). Ankara: Dost Kitabevi.

Oktay, D. (2011). Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış. *İdeal Kent Dergisi,* 3. s. 8-19.

Slattery, M. (2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Çev. Ümit Tatlıcan- Gülhan Demiriz). Ankara: Sentez Yayıncılık.

Stavrides, S. (2016). *Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru.* (Çev. Ali Karatay). İstanbul: Sel Yayıncılık.

WDR (World Disaster Report) (2021). Public Awareness and Public Education for Disaster Risk Reduction. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.

Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology, 44*, No. 1 pp. 1-24. The University of Chicago Press.

Yüksel, Ş. (2021). Mekânsal Süreklilik Bağlamında Tarihsel Katmanların Değerlendirilmesi: Antakya Kenti Örneği. *Kent Akademisi, 14*(2): 361-373. https://doi.org/10.35674/kent.935168.

Yüzer, M. E. (2021). Antakya Kent Dokusu ve Mimari Özellikleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

https://reliefweb.int/report/turkiye/situation-report-mar-15-2023-0000-data-last-updated-mar-15-2023-0700. Erişim Tarihi: 04.06. 2023.

https://www.evrensel.net/haber/482689/lutfu-savas-hatayda-20-bin-kisi-hayatini-kaybetti-24-bininuzerindeyaralivar#:~:text=2023%2011%3a24,l%c3%bctf%c3%bc%20sava%c5%9f%3a%20hatay'da%2020%20bin%20ki%c5%9fi%20hayat%c4%b1n%c4%b1%20kaybetti%2c,24%20binin%20%c3%bczerinde%20yaral%c4%b1%20var. Erişim Tarihi: 30. 06. 2023.

https://www.seslisozluk.net/aramaic-nedir-ne-demek/. Erişim Tarihi: 01.07. 2023.

https://www.seslisozluk.net/coptic-nedir-ne-demek/. Erişim Tarihi: 01. 07. 2023.

https://serbestiyet.com/haberler/sinagog-yikildi-cemaat-baskani-ve-esi-depremde-hayatini-kaybetti-ve-antakyadaki-2500-yillik-yahudi-hayati-son-buldu-118350/. Erişim Tarihi: 02. 07. 2023.

6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASINDA HATAY'DAKİ SINIF ÖĞRETMENLERİNİN EĞİTİME İLİŞKİN DENEYİMLERİ VE ENDİŞELERİ

Mehmet Turan - Zeynel Abidin Emir

Giriş

Eğitim, bireylerin ve toplumların sosyal, ekonomik ve psikolojik gelişimini destekleyen temel bir unsurdur (Heckman, 2006; Oreopoulos ve Salvanes, 2011). Bireylerin yaşamlarındaki başarı, genellikle eğitim seviyeleri ve eğitim sürecinde edindikleri deneyimlerle yakından ilişkilidir (Mirowsky ve Ross, 2017). Bu bağlamda eğitimin sürekliliği, bireylerin ve toplumların genel refahı için hayati öneme sahiptir (Oreopoulos vd., 2006; Psacharopoulos ve Patrinos, 2018). Depremler gibi doğal afetler, bu sürekliliği kesintiye uğratabilir (Marginson, 2018). Afetler sonrasında okulların fiziksel zarar görmesi, öğretmen ve öğrencilerin psikolojik olarak olumsuz etkilenmesi (Kar, 2009) ve genel olarak toplumsal huzurun bozulması gibi nedenlerle eğitim süreçlerinde ciddi aksaklıklar yaşanabilir (Kar, 2009; Peek, 2008; Usami vd., 2012). Bu aksaklıklar, deprem anında yaşanan yıkım nedeniyle zaten olumsuz etkilenen bölgenin sosyoekonomik gelişiminin uzun vadede daha da kötü etkilenmesini tetikleyebilir (Kousky, 2016). Bu nedenle, depremler sonrasında eğitim süreçlerinin hızlı bir şekilde toparlanması, toplumların ve bireylerin genel refahı ile gelişimini destekleyen kritik bir unsurdur. Hızlı bir toparlanma, öğrencilere günlük yaşamlarında bir düzen ve normalleşme hissi sağlar; öğretmenlerin görevlerini yerine getirmelerine ve böylece bireylerin ve toplumların sosyoekonomik gelişimine katkıda bulunmalarına olanak tanır (Ronan ve Johnston, 2005).

Türkiye'de 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki depremler, geniş bir tahribata yol açarak 10 ili etkilemiştir (Dinçer vd., 2023; Erdoğan, 2023). Ancak bu depremler nedeniyle en büyük yıkıma uğrayan bölgelerden biri Hatay olmuştur. Depremler sonrasında birçok okul binası kullanılamaz hale gelmiş, öğrencilerin ve öğretmenlerin eğitim ve öğretim süreçleri doğrudan olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle Hatay'daki eğitim süreçlerinin hızlı bir şekilde toparlanarak normale dönmesi, bölgenin sosyoekonomik geli-

cilerin eğitimlerinin devamlılığını sağlamak adına depremden etkilenen bölgelerdeki okulların ve konutların iyileştirilmesine yönelik yatırımların önceliklendirilmesinin ve depremden etkilenen çocuklar ile ailelerinin psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamak üzere bölgedeki psikolojik destek hizmetlerinin niceliğinin ve niteliğinin artırılmasının önemli olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Bland, S. H., Valoroso, L., Stranges, S., Strazzullo, P., Farinaro, E., ve Trevisan, M. (2005). Long-term follow-up of psychological distress following earthquake experiences among working Italian males: A cross-sectional analysis. *Journal of Nervous & Mental Disease*, *193*(6), 420-423. https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000165297.49452.41

Braun, V., ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77-101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Cohen, L., Manion, L., ve Morrison, K. (2018). *Research methods in education* (8. bs). Routledge.

Dinçer, İ., Akin, M., Akin, M., Orhan, A., Varol, O., Başer, M., ve Benlioğlu, T. (2023). *6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinde (Mw 7.7 ve 7.6) Adana il merkezinde oluşan bina hasarları ve yıkımlarının jeolojik koşullar ile olan ilişkisine yönelik ön değerlendirme raporu*. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.35770.26565

Dodlova, M., Carias, M., ve Grimm, M. (2023). The effects of the 2010 Haiti earthquake on children's nutrition and education. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.4467956

Erdoğan, B. (2023). Depremin sosyolojisi: 6 şubat felaketinin toplumsal ve kültürel boyutları. *TRT Akademi*, *8*(18), 718-725. https://doi.org/10.37679/trta.1306900

Fothergill, A., ve Peek, L. A. (2004). Poverty and disasters in the United States: A review of recent sociological findings. *Natural Hazards*, *32*(1), 89-110. https://doi.org/10.1023/B:NHAZ.0000026792.76181.d9

Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, *312*(5782), 1900-1902. https://doi.org/10.1126/science.1128898

Johnson, R. B., ve Christensen, L. B. (2017). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches* (6. bs). SAGE Publications.

Kar, N. (2009). Psychological impact of disasters on children: Review of assessment and interventions. *World Journal of Pediatrics*, *5*(1), 5-11. https://doi.org/10.1007/s12519-009-0001-x

Kousky, C. (2016). Impacts of natural disasters on children. *The Future of Children*, *26*(1), 73-92. https://doi.org/10.1353/foc.2016.0004

Kuckartz, U. (2014). *Qualitative text analysis: A guide to methods, practice & using software* (A. McWhertor, Çev.). SAGE.

Lu, W., Yang, P., Zheng, S., ve Zhou, S. (2023). Natural disasters and high-stakes exam performance: Evidence from the 2008 Wenchuan earthquake. *China Economic Review*, *77*, 101899. https://doi.org/10.1016/j.chieco.2022.101899

Marginson, S. (2018). Higher education, economic inequality and social mobility: Implications for emerging East Asia. *International Journal of Educational Development*, *63*, 4-11. https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2017.03.002

MEB. (2023). *Milli eğitim istatistikleri - öğretmen sayısı tüm eğitim kademeleri*. https://istatistik.meb.gov.tr/OgretmenSayisi/EgitimKademelerineGore

Mirowsky, J., ve Ross, C. E. (2017). *Education, social status, and health* (1. bs). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781351328081

Norris, F. H., Friedman, M. J., Watson, P. J., Byrne, C. M., Diaz, E., ve Kaniasty, K. (2002). 60,000 Disaster victims speak: Part I. An empirical review of the empirical literature, 1981–2001. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, *65*(3), 207-239. https://doi.org/10.1521/psyc.65.3.207.20173

Oreopoulos, P., Page, M. E., ve Stevens, A. H. (2006). The intergenerational effects of compulsory schooling. *Journal of Labor Economics*, *24*(4), 729-760. https://doi.org/10.1086/506484

Oreopoulos, P., ve Salvanes, K. G. (2011). Priceless: The nonpecuniary benefits of schooling. *Journal of Economic Perspectives*, *25*(1), 159-184. https://doi.org/10.1257/jep.25.1.159

Peek, L. (2008). Children and disasters: Understanding vulnerability, developing capacities, and promoting resilience - An introduction. *Children, Youth and Environments*, *18*(1), 1-29. https://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.18.1.0001

Psacharopoulos, G., ve Patrinos, H. A. (2018). Returns to investment in education: A decennial review of the global literature. *Education Economics*, *26*(5), 445-458. https://doi.org/10.1080/09645292.2018.1484426

Ronan, K. R., ve Johnston, D. M. (2005). *Promoting community resilience in disasters: The role for schools, youth, and families*. Springer US. https://doi.org/10.1007/b102725

Usami, M., Iwadare, Y., Kodaira, M., Watanabe, K., Aoki, M., Katsumi, C., Matsuda, K., Makino, K., Iijima, S., Harada, M., Tanaka, H., Sasaki, Y., Tanaka, T., Ushijima, H., ve Saito, K. (2012). Relationships between traumatic symptoms and environmental damage conditions among children 8 months after the 2011 Japan earthquake and tsunami. *PLoS ONE*, *7*(11), e50721. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0050721

VERBI Software. (2022). *MAXQDA 2022* (Analytics Pro 2022.2) [MacOS]. maxqda.com

HELENİSTİK DÖNEM VE ROMA DÖNEMİ'NDE ANTİOKHEİA/ANTAKYA'DA YAŞANAN DEPREMLERİN ETKİLERİ VE İMAR FAALİYETLERİ

Hatice Pamir

Giriş

Antiokheia (Antiokheia Megale, Antiokheia epi Daphne, Antiokheia ad Orontem, Antiokheia tes Metropoleos) günümüzdeki adıyla Antakya[1] doğuda Fırat vadisi ve batıda Akdeniz limanları, kuzeyde Ephessos ve güneyde Kudüs arasındaki ticaret yol ağının kavşağında yer alan antikçağın önemli metropol kenti; Doğu'nun (İran'a kadar) ve Batı'nın (Roma'ya kadar) kültürel ve ekonomik güçlerinin buluştuğu ve Roma ve erken Bizans dönemlerinin ana eğilimlerinin yaşandığı merkez olmuştur (Görsel 1).[2]

[1] Kentin kuruluşundaki adı olan Antokheia, MS 638 de kentin Araplar tarafından fethinden sonra Antakiye' ye dönüşmüştür. Bu çalışmada Antiokheia' nın Türkçeleşmiş hali olan Antakya adı kullanılacaktır.

[2] Antakya' nın tarihi ile ilgili başlıca kaynak G. Downey' nin 1961 baskılı "The History of Antioch: From Seleucus to the Arab Conquest" adlı kitabıdır. Bu kitap Antiokheia/Antakya üzerine yazılan kitaplarda ilk başvuru kaynağı olmuştur. Antakya' nın ilk çağ tarihi üzerine birçok yayın mevcuttur, temel kaynak olması nedeniyle bu makalede yukarıda anılan kitap kullanılmıştır.

Kaynakça

Ammianus Marcellinus. Hist.

Ammianus Marcellinus History, Volume II: Çev. C. Rolfe**,** Loeb Classical Library 315. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

Dio Cassius,

Earnest Cary, *Dios' Roman History* Volume VIII. Loeb Classical Library, Londra William Heinemann, New York G: P. Putnam's Sons. 1935.

Chrononicon 1234

Anonymi Auctoris Chronicon ad Annum Christi 1234 Pertinens I, Çev. J. L Chabot, Louvain, Scriptores Syrie Tomus 56. Impremierie Irientaliste 1952.

Edessalı Jacob

Chronicon Iacobi Edesseni, ed. and trans. E. Brooks, CSCO., Scri. Syri, 6, Louvain, 1955.

Holy Bible

Holy Bible containing Old and New Testaments, Translated out the original Tongue, The Book of Genesis, Thomas Nelson and Sons. 1901.

Chrysostom

John Chrysostom, çev. Allen, Pauline, and Wendy Mayer. Taylor & Francis Group, 1999. https://ebookcentral.proquest.com/lib/oxford/detail.action?docID=170178.

Evagrius Ecc. Hist.

The ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus, Çev. Whitby, M., Liverpool University Press. 2000.

Libanius

Libanius Selected Works, The Julianic Orations Norman, A. F., William Heinemann Ltd. Harvard University Press. 1969.

Libanius' Autobiography Oration I, Norman A. F., Oxford University Press 1965.

Malalas Chr.

The Chronicle of Johannes Malalas, Çev. Jeffreys, E., M. Jeffreys, R. Scot, *las*, Australian Association of Byzantine Studies 4 Melbourne 1986.

Marc. Jun. Just.

Marcus Junianus Justinus, Abrege des Histoires Philippigues de Troque Pompeé, Marie Pierre Arnaud Lindet, www.forumromanum.org/literature/justin

Nikealı Johannes

The Chronicle of John, Bishop of Nikiu, Çev. Charles, W.C., Oxford: Oxford University Press. (1916).

Procopius I.

Procopius, History of Wars VI. Çev. Dewing, H., B., Harvard University Press, Loeb Classical Library, (1996).

Procopius VI. Anecd.

Procopius VI The Anecdota or Secret History, Çev. Dewing, H. B, Harvard University Press. Loeb Classical Library. (1998).

Procopius VII.

Procopius Vol. VII, Buildings Çev.Dewing, H. B., G. Downey., Harvard University Press, The Loeb Classical Library, (1996).

Philostratus

Philostratus, The Life of Apollonius of Tyana, Books V-VIII çev. C. P. Jones, Harvard University Press, The Loeb Classical Library.1969

Pseudo-Dionysius Chr.

Psuedo Dionysius of Tell Mahre Chronicle (known also as Chronicle of Zuqnin), Çeviri W. Witakowski, Liverpool University Press. 1996.

Socr. Sch.:

Socrates Scholasticus, Ecclesiastica Historia, edit. R. Hussey Vol. I. 1853, OXON II E. Typografeo Academico, Bodleian Biblioteco.

Socrates Scholasticus, Ecclesiastical History, London Mc Millan and Co, University Oxford 1878 electronik kaynak: dbooks.bodleian.ox.ac.uk/boks/PDFs/13014227.pdf

Strabon

The Geography of Strabo Vol. VII, çeviri H. L. Jones, Loeb Classical Library, William Heinemann Ltf, Harvard University Press. 1961.

Symeon Stylites.

La vie ancienne de S. Symeon Stylite le Jeune Vol. 1. Çev. Van der Ven, P. Brussels, 1962.

Theophanes

The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History A.D.284-813, Çev. C. Mango, & R. Scott, Clarendon Press, Oxford 1999.

Modern kaynaklar

Antioch I-V

Antioch on-the-Orontes, Vol. 1: The Excavations of 1932, ed. G. Elderkin, Princeton University Press,1934.

Antioch on-the-Orontes, Vol. II: The Excavations of 1933-1936, ed. R. Stillwell, 1938, Princeton University Press,1938.

Antioch on-the-Orontes III: The Excavations of 1937-1939, ed. R. Stillwell, Princeton University Press,1972.

Antioch on-the-Orontes IV/1: *Ceramics and Islamic coins,* O. Waage, Princeton, Princeton University Press, 1948.

Antioch on the Orontes IV/2: *Greek, Roman, Byzantine, and Crusaders' Coins, D. B. Waage,* Princeton, Princeton University Press, 1952.

Antioch on the Orontes V, *Les portiques d' Antioche, J. Lassus* Princeton, University Press. 1972

Akyüz et al 2006.

Akyüz, H.S., E. Altunel, V. Karabacak, C. C. Yalciner , Historical earthquake activity of the northern part of the Dead Sea Fault Zone, southern Turkey , Tectonophysics 426 (2006) 281–293 .

Ambraseys 2009.

Ambraseys, N. (2009). *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East a multidisciplinary study of seismicity up to 1900.* Cambridge University Press.

Bakır 2021

Bakır, M., "Antiokheia: Depremlerin Gölgesindeki Kent (6. yüzyıl)", Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2021, Cilt: 8, Sayı: 2 (Sf. 229-243)

Bakır 2022

Bakır, M., The Effects Of Earthquakes in Antioch And its Vicinity: Evidence of Repair, Rebuilding and Urban Reorganization between the Fourth And Thirteenth Centuries**,** İTÜ Lisaansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Brands 2009

Brands, G., (2009). Prokop and Das Eiserne Tor. Ein Beitrag zur Topographie von Antiochia an Orontes. (Ed. I. Eichner, V. Tsamakda, Reichert Verlag Wiesbaden), *Syrien un seine Nachbarn von der Spatantike bis in die Islamische Zeit*, 9-20.

Brands 2016

Brands, G., (2016). Antiochia in der Spätantike: Prolegomena Zu Einer Archäologischen Stadtgeschichte, Walter De Gruyter GmbH.

Casana 2004

Casana, J., "The Archaeological Landscape of Late Roman Antioch" *Culture and Society in Later Roman Antioch*, edit. I. Sandwell, J. Huskinson. 102-125. Oxbow Books. 2004.

Cimok 2000

Cimok, F., A Corpus Antioch Mosaics, İstanbul: A Turizm Yayınları.

Doran 1992

The Lives of Simeon Stylites, Çev. R. Doran Massachusetts: Cistercian Publications.1992

Downey 1961

Downey, G., A History of Antioch in Syria From Seleucus to the Arab Conquest , Princton University Press 1961.

Downey 1938

Downey, G., "Seleucid Chronology in Malalas", American Journal of Archaeology A 42(1938), 102-120.

Campbell 1934

Campbell, W. A., "The Circus", *Antioch on the Orontes* I edit. G. W. Elderkin, 34-41, Princeton University Press, Princeton .

Campbell 1941.

Campbell, W. A., 1941. "The Martyrion at Seleuceia Pieria", *Antioch on the Orontes III, The Excavations 1937-1939*, ed. R. Stillwell, 35-54, Princeton University Press.

Campbell and Stillwell 1941

Campbell, W. A., R. Stillwell, (1941) "Catalogue of Mosaics", Antioch on The Orontes III, s171-219.

Comfort 1958

Comfort, H., 1958. ''Imported Western Terra Sigillata", *Antioch on the Orontes* Vol IV.1 Ceramics and Islamic Coins., edit. F.O Waage, 61-78., Princeton University Press.

Demir 2004

Demir, A., "The Urban Pattern of Antakya: streets and houses", *TOPOI* supl. 5: Antioche de Syrie Histoire, images et traces de la ville antique, 221-238, Boccard Paris.

Elderkin 1934

Elderkin, G.W., "The Figure Mosaics", G., *Antioch on the Orontes* I edit. G. W. Elderkin,1934, 42-48, Princeton University Press, Princeton.

Fisher 1934a

Fisher, C. S., 1934. "Bath B, House A and the Roman Villa", *Antioch on the Orontes* I edit. G. W. Elderkin, 8-18, Princeton University Press, Princeton.

Fisher 1934b

Fisher, C. S. 1934. "Bath A", *Antioch on the Orontes* I. ed. G. W. Elderkin, 4-7, Princeton University Press.

Fisher 1934c

Fisher C. S., 1934. "Bath C", *Antioch on the Orontes* I. ed. G. W. Elderkin, 19-31, . Princeton University Press.

Foss 1997

Foss, C., 1997. "Syria in Transition, A.D. 550-750: An Archaeological Approach'', *Dumbartoan Oaks Papers* 51, 189-269.

Guidaboni et al 1994

Guidoboni, E., Comastri, A., Traina, G. (1994), *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century*, Rome.

Karabacak 2007

Karabacak, V., Ölüdeniz Fay Zonu Kuzey Kesiminin Kuvaterner Aktivitesi, Osmangazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi 2007.

Kenfield 2014

Kenfield, S., 2014. "Antakya Kazılarının Tarihçesi/ History of the Antioch Excavations", *Asi'deki Antakya/Antioch on theOrontes,* edit. S. Redford, 36-78, Koç Üniversitesi Yayınları.

Kondoleon 2000

Kondoleon, C., (2000). Antioch The Lost Ancient City, Princeton University Press in Association with the Worcester Art Museum.

Korkmaz 2006

Korkmaz, H., "Antakya'da Zemin Özellikleri ve Deprem Etkisi Arasındaki İlişki", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafya Bilimler Dergisi 4 (2), 47-63.

KVMGM 2023/2

Antakya'nın Çok Katmanlı Kültürel Mirasının Deprem Sonrası Belgelenmesi, Hasar Tespiti ve Değerlendirmesi Raporu, V2 ODTÜ-TAÇDAM, https://tacdam.metu.edu.tr.

Lassus 1934.

Lassus, J., 1934. "Mosaique de Yakto", *Antioch on the Orontes* I edit. G. W. Elderkin, 114-156, Princeton University Press, Princeton.

Lassus 1938a

Lassus, J. 1938., "Une Villa de Plaisace a Yakto", *Antioch on the Orontes* II ed. R. Stillwell , 95-144, Princeton University Press.

Lassus 1938b

Lassus, J., 1938. "L'Eglise Cruciforme Antioche Kaoussie 12 F", *Antioch on the Orontes* II, ed. R. Stillwell, 5-44, Princeton University Press.

Lassus 1972,

Lassus, J., *Les Portiques D'Antioche, Antioch on the Orontes V*., PrincetonUniversity Press.

Leblanc -Poccardi 2005

Leblanc J., G. Poccardi, "L'eau domestiquee et l'eau sauvage a Antioche-sur-l'Oronte: problemes de gestion", *TOPOI* supl. 5: Antioche de Syrie Histoire, images et traces de la ville antique", 239-256, De Boccard Paris.

Levi 1947

Levi, D.,1947. *Antioch Mosaic Pavements* I-II, Princeton University Press.

Morey 1938

Morey, C. R. The Mosaics of Antioch, Longmans Green And Company, 1938.

Özşahin 2010

Özşahin, E., Antakya'da (Hatay) Yer Seçiminin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13 (23), 1-16.

Pamir 2005.

Pamir, H., 2005. "The Orontes Delta Survey", *The Amuq Valley Regional Projects Vol. 1: Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002.*edit. A. Yener, 67-98. Oriental Institute Publications.

Pamir 2008

Pamir, H., "The architectural analyse of some baths buildings from Antioch: Bath F, Narlıca Bath, and Çekmece Bath buildings", *EUERGETES Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag,* 945-963 (2008).Adalya Publication, Antalya

Pamir 2012

Pamir, H., "Preliminary results of the recent archaeological researches in Antioch on the Orontes and its vicinity" *Les sources de l'histoire du paysage urbain d'Antioche sur l'Oronte* Universite Paris 8 Vincennes-Saint Denis, Actes des journées d'études des 20 et 21/09/ 2010,259-270. 2012.

Pamir 2014a

Pamir, H.," Archaeological Research in Antioch On The Orontes And Its Vicinity: 2002-2012". Ed. S. Redford, Antioch *on the Orontes: Early Explorations İn The City Of Mosaics/ Asi'deki Antakya: Mozaikler Şehrinde İlk Araştırmalar*", edit. S. Redford, Koç Üniversitesi Yayınları, 78-123, İstanbul (2014)

Pamir 2014b

Pamir, H., "Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı", *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları Yayın No: 50: 251-274, Ankara (2014)

Pamir 2015

Pamir, H**.** "Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazıları 2013" *36. Uluslararası Kazı Sonuçları Sempozyumu,*36(3), 271-294, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 167-3, Ankara (2015)

Pamir 2017

Pamir, H., "An Underworld Cult Monument in Antioch: The Charonion", Overturning Certainities in Near Eastern Archaeology, E Festschrift in Honor of K. Aslıhan Yener", Brill Leiden-London. (2017)

Pamir 2023

Pamir, H., "New Phase Excavations at Antioch: The First Thoughts on Forum of Valens /Public Building from the Rescue Excavations **A**ntioch*" in Late Antiquity: Dialogue between the new archaeological results and text.* (Baskıda).

Pamir-Kara 2022

Pamir, H. D. Kara 2022. "A new triclinium mosaic from Antioch depicting the Toilet of Pegasus, the Muses, Boeotia and Mount Helicon, and Hesiod and Calliope", 14th AIEMA Congress 15-19 October 2018 Cyprus.

Pamir-Kara-Işıklıkaya 2022

Pamir, H., D. Kara, I. Işıklıkaya "A new geometric mosaic decorating a monumental public building in Antioch: preliminary remarks Pamir, H. D. Kara 2022.'' A new triclinium mosaic from Antioch depicting the Toilet of Pegasus, the Muses, Boeotia and Mount Helicon, and Hesiod and Calliope", 14th AIEMA Congress 15-19 October 2018. Cyprus.

Pamir et al 2020

Pamir H., Isiklikaya Laubscher I. R., Henry A., 2020. "Antakya Hipodrom Ve Çevresi Kazıları 2018", 41. Uluslararası Kazı, Araştırma Ve Arkeometri Sempozyumu, 2(41), 349-370. T TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara (2020)

Pamir Sezgin 2016

Pamir, H., N. Sezgin, "The Sundial and Convivium Scene on the Mosaic From the Rescue Excavation in a Late Antique House of Antioch", Adalya XIX (2016), 251-280.

Pamir Yamaç 2012

Pamir, H., İ Yamaç, "Antiokheia ad Orontes Suyolları ". Adalya XV (2012), 33-64.

Pamir -Kocaman 2023

Pamir,H., B. Kocaman, "Son Dönem Çalışmaları Işığında Antiokheia Circusu/Hipodromu" HÖYÜK, 18. Türk Tarih Kurumu. Baskıda.

Pinon 2005

Pinon, P., "Permanences et transformations dans la topographie d'Antioche apres l'antiquite", *TOPOI* supl. 5: Antioche de Syrie Histoire, images et traces de la ville antique", 191-219. De Boccard Paris.

Pirazzoli et al 1991

Pirazzoli, P.A., J. Laborel, J.F. Saliege, O. Erol, İ. Kayan, and A. Person, Holocen raised shorelines on the coast (Turkey), Paleogeographical and tectonic implications, Marine Geology 96(1991), 295-311.

Poccardi 1995

Poccardi Grégoire. Antioche de Syrie. Pour un nouveau plan urbain de l'île de l'Oronte (Ville Neuve) du IIIe au Ve siècle. In: Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité, tome 106, n°2. 1994. pp. 993-1023;

Sahillioğlu Antakya

Sahillioğlu, H., **"**ANTAKYA", TDV İslam Ansiklopedisi, https:/islamansiklopedisi.org.tr/Antakya (28.07.2023).

Sauvaget 1934

Sauvaget, J., "Le Plan de Laodicee-sur-Mer", Bulletin d'etudes orientales T.4, 1934, 81-116.

Stillwell 1941

Stillwell, R., 1941 "Outline of the Campaigns", *Antioch on the Orontes* III, The Excavations 1937-1939, ed. R. Stillwell, 1-34, Princeton University Press.

Todt 2004

Todt, K. P., 2004. "Antioch in the Middle Byzantine Period (969-1084): the reconstruction of the city as an administrative, economici military and ecclesiastical center", *TOPOI* supl. 5: Antioche de Syrie Histoire, images et traces de la ville antique", 171-190, De Boccard Paris.

Weulersse 1934

Weulersse, J. ''Antioche, essai de geographie urbaine'', Bulletin d'Etudes Orientales, 4, 1934, p. 27-79.

Wilber 1938

Wilber, D., 1938. "The Plateau of Daphne: The Springs and the Water System Leading to Antioch." Edit. Stillwell, R. (ed.) *Antioch-on-the-Orontes. II. The excavations 1933-1936.* Princeton, Princeton University Press.

6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMİNİN KÜLTÜREL MİRASA ETKİLERİ: ANTAKYA KAMU YAPILARI ÖRNEĞİ

Müge Çiftyürek - Servet Özkan

Giriş

Deprem, yangın ve sel gibi doğal afetler, pek çok kültürel mirası yok olma riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu riske neden olan afetlerin en başında ise depremler gelmektedir. Türkiye'nin de bir deprem ülkesi olma gerçeği, kültürel mirasımızın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması hususunun dikkate alınmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Tam da burada en mühim konunun, kültürel mirasımızın korunması adına, afet öncesi yapılacak belgelenme çalışmaları olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Bu bağlamda, çalışma kapsamındaki tarihi kamu yapılarının Antakya kent dokusundaki gelişimi, deprem öncesi durumları ve değerlendirmeleri ele alınarak öncelikle söz konusu belgelemeye katkı sunulması amaçlanmıştır. Daha sonra 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerin Antakya kamu yapılarına verdiği etkilere ve bu tür afetlere karşı kültürel mirasın korunmasıyla ilgili genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

1839 Tanzimat'ın ilan edilmesiyle başlayan reform hareketleri, Osmanlı Devleti'nin bütün kurumlarına yeni düzenlemeler getirdiği gibi mimarlık alanında da etkisini göstermiştir (Batur, 1985, s. 1047; Çadırcı, 1991, s. 173; Yazıcı Metin, 2019, s. 21). Osmanlı yerleşimlerinde belediye, hükûmet konağı, okul, hastane, hapishane, kışla, karakol, banka, istasyon, otel, fabrika, tiyatro, kahvehane, lokanta, yangın ve saat kuleleri gibi pek çok yeni yapı türü görülmeye başlanmıştır (Batur, 1985, s. 1055-1066; Ertuğrul, 2009, s. 295-303; Yazıcı Metin, 2019, s. 22). 19. yüzyılda, modernleşme çabalarıyla birlikte çağın ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilen bu yapı türleri, Osmanlı klasik mimari repertuvarının dışında yer alan örneklerdir (Ertuğrul, 2009, s. 294; Yazıcı Metin, 2019, s. 22). Bir başka deyişle, 19. yüzyılda, Osmanlı kentlerinin dokularına kamu yapıları ile farklı işlevleri olan yeni mimari ögeler girmiş ve kentlerin mekânsal yapısında değişiklikler meydana gelmiştir (Aktüre, 1985, s. 896; Tekeli, 1985, s. 881; Aktüre, 1987, s. 98). Özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte kamu yapılarının inşa edilme süreci başlamış ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemi ve son-

Türkiye bir deprem ülkesidir. Ülkemizde öncelikle can, sonra ise kültürel değerlerimizi kaybetmemek için bütüncül bir yaklaşımla ele alınan koruma politikalarıyla her an afetlere hazırlıklı olunması gerektiğini unutmayalım, unutturmayalım.

Kaynakça

Açıkgöz, Ü. F. (2008). *A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Alexandretta During The Mandate* (Unpublished Master Thesis). Middle East Technical University, Ankara.

Aköz, F. (2005). Yığma Kâgir Yapılarda Hasar Tespiti. *Yığma Yapıların Deprem Güvenliğinin Arttırılması Çalıştayı*, Ankara.

Aktüre, S. (1985). Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C. 4, s. 891-904). İstanbul: İletişim Yay.

Aktüre, S. (1987). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basımevi.

Aslanoğlu, İ. (2001). Fransız İşgal ve Manda Dönemi'nde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleriyle İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları. İ. Baba (Ed.), *Ortdadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (C. I) içinde (s. 89-96). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Avcı, Y. (2017). *Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

Aydın, E. Ö., Fahjan, Y. M. ve Çömlekçioğlu, R. (2007). Deprem Bölgesindeki Tarihi Yapıların Güçlendirilmesinde Kullanılan Yeni Teknikler, *International Earthquake Symposium Kocaeli 2007* içinde (s. 636-644). Ankara.

Baki, M. (2012). Adana-Hatay Depremlerinin Yerleşim Merkezlerine Etkileri. *Güney Mimarlık Dergisi*, 7, 27-29.

Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C. 4, s. 1038-1067). İstanbul: İletişim Yay.

Bayraktar, A. (2005). Tarihi Yığma Yapıların Depreme Karşı Güçlendirilmesi. *Yığma Yapıların Deprem Güvenliğinin Arttırılması Çalıştayı*, Ankara.

Çadırcı, M. (1991). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*. Ankara: TTK Yay.

Çırak, İ. F. (2011). Yığma Yapılarda Oluşan Hasarlar, Nedenleri ve Öneriler. *SDU International Technologic Science*, 3(2), 55-60.

Demir, A. (1996). *Çağlar İçinde Antakya*. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları.

Dinç, Y. ve Üçeçam Karagel, D. (2017). Antakya Şehri'nin Kuruluşu ve Mekânsal Gelişimi. F. Arslan (Ed.), *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları-Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e Armağan* içinde (s. 571-596). Ankara: Pegem Akademi.

Ekin, Ü. (2007). 1822 Halep-Antakya Depremi ve Bölgeye Etkileri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 17, 29-50.

Ertuğrul, A. (2009). XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (7)13, 293-312.

Galioğlu, R. (2004). *Hatay Kültür Tarihinde 1921-1939 Dönemi ve Bu Dönemin En Önemli Eğitim Kurumu Antakya Lisesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Garbioğlu, Ö. (2017). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hatay'daki Kamu Yapıları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Hatay Valiliği (2011). *Hatay Kültür Envanteri* (C. I). Ankara: Sistem Ofset Yay.

Kaya, S. (2009). Antakya'da Ortaçağ'da Meydana Gelen Doğal Afet ve Salgın Hastalıklara Bir Bakış. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 403-418.

Kolay, E. (2022). Yozgat İl Merkezindeki Kamu Yapıları. E. Güngör, H. Sancaktar ve İ. Kaya (Ed.), *Yozgat Arkeoloji ve Sanat Tarihi* içinde (s. 361-379). Ankara: Akçağ Yay.

Kolay, E. (2023). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Belediye Binaları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.

Nakib, B. (2012). *Eski Antakya'dan Görünümler*. Antakya: Antakya Belediyesi Kültür Yay.

Neep, D. (2012). *Occupying Syria under the French Mandate: Insurgency, Space and State Formation.* New York: Cambridge University Press.

Oktay, S., Taş, N. ve Taş, M. (2020). Kültürel Miras Alanlarının Korunması ve Afet Yönetimi İlişkisi. *Resilience*, 4(2), 305-321.

Özkan, S. (2021). *Osmanlı'da Misyonerliğin Mimariye Yansımaları: Tanzimat Sonrası Merkezi Türkiye Misyonu Kapsamında Misyoner ve Gayrimüslim Okulları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Özyiğit, H. (2017). Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapılarına Denizli'den İki Örnek: Baklan ve Güney Hükümet Konakları. H. Kara-T. Çetin-Y. İnel (Ed.), *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 1-28). Ankara: Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi (ANKAD) Yay.

Rifaioğlu, M. N. (2012). An Enquıry Into The Defınıtıon of Property Rıghts in Urban Conservatıon: Antakya (Antıoch) From 1929 Tıtle Deeds and Cadastral Plans (Unpublished Doctoral Thesis). Middle East Technical University, Ankara.

Rifaioğlu, M. N. (2020). Antakya'da Fransız Mandası Dönemi Eğitim Yapısının Oluşum ve Dönüşüm Sürecinin Mimari Analizi. *Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 21, 73-89.

Sbeinati, M. R., Darawcheh, R. ve Mouty, M. (2005). The Historical Earthquakes of Syria: An Analysis of Large and Moderate Earthquakes from 1365 B.C. to 1900 A.D. *Annals of Geophysıcs*, 48(3), 347-435.

Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C. 4, s. 878-890). İstanbul: İletişim Yay.

Tekin, M. (1983). Geçmişte ve Günümüzde Hatay'da Eğitim. *Hatay'da Eğitim ve Kültür* içinde (s. 59-86). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.

Tekin, M. (2000). *Hatay Tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Tekin, M. (2004). Deprem ve Tarihte Antakya Depremleri. *VI. Hatay Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 205-226). Hatay: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği (HAFAD) Yay.

Temiz, F. M. (2006). Osmanlı Döneminde Antakya'nın Kentsel Gelişim Sürecine Bir Bakış. H. Gündoğdu vd. (Ed.), *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler* içinde (s. 425-438). Erzurum: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Temiz, F. M. (2009). XX. Yüzyıl Başlarında Antakya'da Yeni Mimari Oluşumlara İki Örnek: Gündüz Sineması ve Adalı Evi. M. Görür (Haz.), *X. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu-Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan* içinde (s. 685-699). Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Tercan, B. (2018). Koruma Politikaları: Tarihi, Kültür ve Doğa Varlıklarının Afetlere Karşı Korunması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 299-318.

Turgay, T. ve Apay, A. C. (2016). Tarihi Yapıların Güçlendirmesinde Sınırlar, *4th International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science* içinde (s. 300-306). Antalya.

Türkmen, A. F. (1937). *Mufassal Hatay* (C. 1). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Vatan Kaptan, M. (2019). Miras Alanlarında Risklerin Yönetimi: Afet Öncesi - Sırası - Sonrası Yapısal Durum Tespiti. Z. G. Ünal-N. Ertürk (Ed.), *Kültür Varlıklarına Yönelik Afet Risklerinin Yönetimi* içinde (s. 71-91). İstanbul.

Weulersse, J. (1934). Antioche Essai de Geographie Urbaine. *Bulletin D'études Orientales*, 4, 27-79.

Yaldız, E. ve Parlak, Ö. (2018). Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Kamu Yapıları. *Social Sciences Studies Journal*, (4)24, 4930-4947.

Yazıcı Metin, N. (2019). *Devlet Kapısı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Arşiv Kaynakları

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı* (A. MKT. MHM.). 429/23.

Halep Vilayeti Salnamesi, H. 1303/M. 1885-1886.

İnternet Kaynakları

https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1936-10-10/1 Erişim Tarihi: 05.06.2023

https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1936-10-06/1 Erişim Tarihi: 05.06.2023

DEPREMLER SONRASINDA ADLİ ANTROPOLOJİNİN ÖNEMİ VE UYGULAMALARI: HATAY'DAN BİR BAKIŞ

Evrim Tekeli - Cenk Güner

Giriş

Afet, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açan, ani olarak gelişen ve insan hayatını kesintiye uğratan olaylar olarak tanımlanır (Varol ve Gültekin, 2016). Depremler, kasırgalar, seller, orman yangınları veya tsunamiler gibi doğal olabileceği gibi endüstriyel kazalar, terör saldırıları veya nükleer olaylar gibi insan yapımı da olabilir. Afetler yıkıcı sonuçlara yol açması sebebiyle tüm bölgelerin normal işleyişini bozabilir. Genellikle evlerin kaybına, insanların yerinden olmasına, elektrik, su ve iletişim gibi temel hizmetlerin aksamasına neden olur ve uzun vadeli fiziksel, duygusal ve ekonomik etkilere yol açabilir. Etkili afet yönetimi, afetlerin etkisini en aza indirmek ve etkilenen toplulukların istikrar ve dayanıklılığı yeniden kazanmasına yardımcı olmak için hazırlık, müdahale, iyileştirme ve hafifletme çabalarını içerir. Hükûmet, acil servisler, insani yardım kuruluşları ve topluluklar, afetlerden etkilenenlere destek sağlamak için birlikte çalışır (Dynes, 2004; Faas ve Barrios, 2015).

Birçok uygarlığa ev sahipliği yapan ve zengin bir kültürel mirasa sahip olan Anadolu, tarih boyunca birçok şiddetli depremlere maruz kalmıştır (Uzunel, 2023). 6 Şubat 2023 yerel saatle 04:17'de merkezi Pazarcık (Kahramanmaraş) olan 7,7 büyüklüğünde bir deprem, ardından aynı gün saat 13:24'te merkezi Elbistan (Kahramanmaraş) olan 7,6 büyüklüğünde ikinci bir deprem olmuştur. Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa ve Elâzığ olmak üzere geniş bir alanı etkilemiştir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2023).

Depremler, önemli insan kayıplarına, binaların, su, elektrik ve iletişim ağları gibi temel hizmetlerin tahrip olmasına neden olma potansiyeline sahip doğal afetlerdir. Bir deprem meydana geldiğinde, etkileri depremin büyüklüğüne, yerleşim yerlerine yakınlığına, mevcut altyapıya ve toplumun hazırlık durumuna bağlı olarak değişebilir. Depremler ayrıca hayatta kalanların zihinsel ve duygusal refahı üzerinde uzun vadeli etkilere sahip olabilir. Birçok insan sev-

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve Türkiye'de oldukça geniş bir alanı etkileyen depremin de edebiyata yansımaları olacaktır. Elbette bu yansıma ileride, ilgili eserler ortaya çıktıktan sonra değerlendirilebilecektir. Hâlihazırda dile getirebileceğimiz husus, bu yansımanın önemidir. Edebî eserler, diğer sanat eserleri gibi, insana başka bir yol ve araçla elde edemeyeceği bir estetik bilgi sunma imkânına sahiptir. Bu, deprem realitesinin anlaşılmasında ve tartışılmasında diğer bilgi alanlarından farklı ama onlara katkıda bulunan bir bilgidir.

Kaynakça

Baldick, C. (2001). *The concise oxford dictionary of literary terms*. New York: Oxford University Press.

Bener, Y. (2004). *Kırılma noktası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dirim, Y.(2022). *Deprem Makinesi*. Ankara: Armada.

Polat, H. H. (2015). Depremi Türk roman ve öykülerinden okumak. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, Yıl: 25, Sayı: 1 Ocak-Nisan 2015, s. 10-27.

Quinn, E. (2006). *A dictionary of literary and thematic terms*. New York: Facts on File.

Selimoğlu, Z. (1976). *Deprem*. İstanbul: Sander Yayınları.

TDK. Güncel Türkçe Sözlük, www.sozluk.gov.tr (13.07.2023).

Yüksel, K. (haz.) (2013). *Fay boşluğu, Türk yazınından deprem öyküleri*. İstanbul: Alakarga Yayınları.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ İKİNCİ SINIFTA ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN DEPREM GÜNLÜKLERİ

Meryem Altun Ekiz

Giriş

Deprem Türkiye'nin kaderidir ve jeolojik yapısı nedeniyle hemen hemen her bölgesi aktif faylarla doludur. Bu sebeple ülkenin pek çok yerinde depremlerin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Bazı depremler hafif ve hasarsız atlatılırken bazılarında ise can ve mal kaybı oluşmaktadır. Bir depremde en büyük üzüntü kaynağı ve telafisi imkânsız can kaybı ve yaralanmalardır (Görür, 2020: 5). Görür (2020)'e göre Elazığ depreminin muhtemel stres transferiyle hem Çelikhan-Erkenek hem de güneybatısındaki Gölbaşı-Türkoğlu kolunun deprem riski artmaktadır. Kahramanmaraş ve Antakya arasında yer alan Ölüdeniz fayı ile ilgili olan Türkoğlu-Antakya kolu üzerinde de deprem beklenmektedir.

Doğu Anadolu Fay Hattı içerisinde art arda oluşan depremler (Mw 7.83 ve Mw 7.62) aktif fay parçalarında Nurdağı-Pazarcık ve Ekinözü bölgelerinde meydana gelmiş ve devam etmiştir. İlk depremin Pazarcık ve Amanos segmentleri üzerinde, sonraki takip eden depremin ise Çardak fayı üzerinde meydana geldiği ve Gölbaşı segmentinin de kırıldığı arazi gözlemleri sonucunda belirlenmiştir (Şeker ve Korkut, 2023: 21). Melgar vd. (2023)'ne göre ilk deprem önceden belirlenmemiş bir fay parçasında üç yüz elli kilometre boyunca, ikincinin ise yüz altmış kilometre boyunca kırıldığı; depremlerden sonra oluşan yer değiştirmelerin birinci deprem için 8m, ikincisi için 6m olduğu belirlenmiştir. Bir yıl içinde, bu büyüklükte (Mw 7.62) bir ikinci deprem bu kadar erken beklenmediğini ve depremin yıkıcılığını arttıran faktörün Ekinözü (Kahramanmaraş) bölgesinde yavaş başlayıp çok hızlı kırılmasından kaynaklı olduğunu vurgulamışlardır. Depremin yıkıcılığı, geniş bir alanı etkilemesi ve uygun olmayan zeminler üzerine inşa edilmiş düşük nitelikli binaların çok yaygın olması nedeniyle artmış olacağını, dolap ve mobilyaların insanlar üzerine düşerek ölüm ve yaralanmalara sebep olduğu orta ve az hasarlı pek çok binayı gözlemlemişlerdir.

afet yönetimi, arama-kurtarma ve ilk-acil yardım vb. derslerin zorunlu olarak müfredatta yer alması gerekmektedir. Afetler konusunda gönüllü öğrenci toplulukları oluşturulmalıdır. Bu öğrencilere ilk yardım ve arama kurtarma eğitimi verilmelidir. Aynı şekilde akademik ve idari personellere de bu konuyla ilgili hizmet içi eğitimler verilmelidir. Toplumun afet öncesi, sırası ve sonrasında yapması gerekenlerle ilgili eğitimler/kurslar düzenlenmelidir.

Kaynakça

Aker, A. T. (2006). 1999 Marmara depremleri: Epidemolojik bulgular ve toplum ruh sağlığı uygulamaları üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi, 17*(3), 204-2012.

Amerikan Psikiyatri Birliği - APA (2013). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı* (5.Baskı- DSM-5). Ed. Köroğlu, E. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Baechler, N. C. (2018). Afet risk ve zarar azaltmada iletişim stratejisinin rolü. *2nd International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management, Sakarya University Culture and Congress Center, Sakarya-Turkey 04-06 May 2018.* Erişim adresi: https://www.ishad.info/PastConferences/ISHAD 2018/ISHAD2018/papers/A1.1-ISHAD2018ID140.pdf

Canbolat, B. B., Tüydeş, H., Erberik, A. ve Karaesmen, E. (2006). *Deprem.* Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Canel, A.N. ve Balcı, L. (2018). *Deprem travmasının kuşaklararası aktarımı*. Ed. Abidin Temizer İbrahim Serbestoğlu. Multidispliner Çalışmalar-4 (Sosyal Bilimler), Cilt II, Podgorica, Montenegro, ISBN 978-9940

Genç, F. (2008). Kriz iletişimi: Marmara depremi örneği. *Selçuk İletişim, 5*(3), s: 161-175. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19017/200692

Görür, N. (2020). *Türkiye'de deprem: Az gittik uz gittik*. İstanbul: Doğan Kitap.

İstanbul Teknik Üniversitesi - İTÜ (2023). 6 Şubat 2023 04.17 Mw 7.8 Kahramanmaraş (Pazarcık, Türkoğlu), Hatay (Kırıkhan) ve 13.24 Mw 7.7. Kahramanmaraş (Elbistan/Nurhak-Çardak) Depremleri Ön inceleme Raporu.

Kılıç, C. (2005). Deprem sonrası görülen ruhsal sorunların saptanması ve tedavisi için geliştirilen bir projeyle ilgili deneyimler. *Kriz Dergisi, 11*(1), s: 5-12.

Kurt, E. ve Gülbahçe, A. (2019). Van depremini yaşayan öğrencilerin travma sonrası stres bozukluğu düzeylerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(*3), s: 957-972.

Koç Akgül, S. (2017). Olağanüstü durumlar, iletişim ve habercilik yaklaşımları. *TRT Akademi, 2*(3), s: 6-47. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/288671

Melgar, D., Taymaz, T., Ganas, A., Crowell, B., Öcalan, T., Kahraman, M., Tsironi, V., Yolsal-Çevikbilen, S., Valkaniotis, S., Irmak, T. S., Eken, T., Erman, C., Özkan, B., Doğan, A. H. ve Altuntaş, C. (2023). Sub-and super-shear ruptures during the 2023 Mw 7.8 and Mw 7.6 earthquake doublet in SE Türkiye. *Seismica, 2*(3), s: 1-10. Erişim adresi: https://eartharxiv.org/repository/view/5071/?utm_medium=app &utm_source=be.persgroep.android.news.mobilevk&utm_campaign=webview

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri.* (3. Baskıdan Çeviri). Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir. Ankara: Pegem

Şeker, M. ve Korkut, C. (2023). *Doğu Anadolu fay hattı depremleri: Tespitler ve öneriler.* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları (TÜBA). ISBN: 978-625-8352-47-4

Tanrısever, A. M., Şahin, D., Arıkol, N. ve Karaca, Ö. (2011). *AKUT: Deprem eğitimi el kitabı, iletişim hayattır*. (3. Baskı). İstanbul: Han Yayınları.

Usta, E. ve Yükseler, M. (2021). Afetlerde sosyal medya kullanımı ve etik ikilemler: İzmir Seferihisar depremi örneği. *Afet ve Risk Dergisi, 4*(2), s: 249-269.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zincir, O. ve Yazıcı, S. (2013). Kriz yönetimi ve afetlerde sosyal medya kullanımı. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 49, s: 65-82. Erişim adresi: https://avesis.istanbul.edu.tr/yayin/03c42cc8-f5e3-4e2f-b72c-f9155f5b14d7/kriz-yonetimi-ve-afetlerde-sosyal-medya-kullanimi

6 ŞUBAT DEPREMİ SONRASI HATAY'DA KADIN KOOPERATİFLERİNİN DURUMU

H. İbrahim Çelebi - İbrahim Arısal

Giriş

Türkiye aktif ve şiddetli depremlerin meydana geldiği Anadolu Plakası'nda yer alması nedeniyle yaşanan depremlerde can ve mal kayıpları çok fazla olmaktadır. Son yüzyıl içerisinde şiddeti 7'nin üzerinde 20 depremin meydana gelmesi ülkemizin oldukça riskli fay hatları üzerinde olduğunu bize göstermektedir. Yaşanan bu depremler içerisinde can ve mal kaybı açısından en ağır sonuçları yaşadığımız deprem hiç kuşkusuz, 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçeleri merkezli sırasıyla 7.7 Mw ve 7.6 Mw büyüklüğünde meydana gelmiş olan depremlerdir. Devamında 20 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Hatay'ın Defne ilçesi olan ve 6.4 Mw büyüklüğünde meydana gelen depremle birlikte toplamda 11 ilimiz depremden etkilenmiştir. Bu son yaşadığımız depremler, etki boyutu ve kapsadığı alan açısından tarihte kayda geçmiş depremler içerisinde en yıkıcı olarak değerlendirilmektedir (CBSBB Raporu, 2023, s.6).

Depremlerin yıkıcı etkisini hazırlanan raporlarda görmekteyiz. 11 ilimizi etkileyen depremler sonrası toplamda 50 binin üzerinde insanın hayatını kaybettiği raporlara yansımıştır. Raporda ayrıca 11 ilde toplamda 1.712,182 binada hasar tespit çalışması yapılmış, bunlar içerisinde 35.355 binanın yıkılmış, 17.491 binanın acil yıkılacak, 179.786 binanın ağır hasarlı, 40.228 binanın orta ve 431. 421 binanın da az hasarlı olduğu görülmektedir (CBSBB Raporu, 2023, s. 26).

Yaşanan depremler can ve konut/iş yeri kaybı dışında birçok sektörel alanı olumsuz etkilemiştir. Buna göre eğitim, sağlık, kültür gibi sosyal sektör alanlarından; içme suyu, kanalizasyon, belediye hizmetleri, ulaştırma, haberleşme gibi altyapı sektörleri; tarım, imalat sanayii ve turizm başta olmak üzere birçok ekonomik sektör ve bu alanlarla ilişkili olarak istihdam ve çevre üzerinde depremin büyük tahribatlar yarattığı görülmektedir. Depremin söz konusu tüm sektörlere ilişkin yarattığı toplam maliyete baktığımızda etki boyutu daha da belirginleşmektedir.

Görsel 9: Hassa Kadın Girişimi Kooperatifi **Görsel 10**: Üreten Eller Kadın Girişimi Kooperatifi

Görsel 11: Belen Üreten Eller Kadın Girişimi Kooperatifi **Görsel 12:** Gökkuşağı Kadın Girişimi Kooperatifi

Kaynakça

KEDV ve TGMP (2023). Deprem Sonrası Durum Analizi (Mikrogirişimci Kadınlar İçin Durum Tespit Analizi). Erişim adresi: https://www.kedv.org.tr/public/uploads/files/Mikrogiri%C5%9Fimci%20Kad%C4%B1nlar%20%20Deprem%20Sonras%C4%B1%20Durum%20Analizi%202023%20Raporu.pdf

Polat, A. (2022). Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, AÜSBD Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Özel Sayısı*, 161-182.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu. Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayınları.

YÜZYILIN FELAKETİNİN HATAY DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

Zeynep Eraldemir

Giriş

Asrın felaketinin yol açtığı maddi ve manevi kayıplar çok büyük boyutlardadır. Manevi acıları, kayıpları, yitirilen canları telafi etme imkânı olmamakla birlikte depremin yarattığı maddi ve ekonomik zararların giderilebilmesi için hem yerel hem de ulusal ölçekte çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışma, depremin Hatay'ın dış ticareti üzerinde yarattığı etkiye odaklanırken, Hatay'da bulunan gümrük idareleri ve bu gümrüklerde yapılan 2014-2023 yılları arasında gerçekleşen ithalat- ihracat işlem değerleri üzerinde durulmaktadır.

Küresel piyasalarda günümüzde yaşanan liberal politikaların sonucu olan karşılıklı bağımlılık (enterdepandans) olgusu ulusal ekonomilerde de yoğun şekilde hissedilmektedir. Yerel, ulusal ya da uluslararası ölçekte meydana gelen her olayın ekonomiye yansıyan yönü, doğrudan ithalat ya da ihracat yapılan ülkeleri etkilediği gibi dolaylı olarak da küresel boyutta tüm ekonomiler üzerinde sonuçlar doğurabilmektedir. 10 yıllık veriler üzerinden yapılan araştırmada hazırlanan tablo ve grafikler, 6 Şubat 2023 depreminin ithalat ve ihracat işlemlerinde yarattığı keskin düşüşü gösterirken, yine aynı şekillerde on yıllık süreçte yaşanan yerel, ulusal ya da uluslararası gelişmelerin yansımalarını da görmek mümkündür.

Dış Ticaret Kavramı ve Dış Ticaret Politikaları

Dış Ticaretin Tanımı

Ülkeler var olan mevcut kaynakları ile ihtiyaç duydukları tüm mal ve hizmetleri üretemezler. Üretmelerinin potansiyel olarak mümkün olması durumunda ise üretim maliyetleri yüksekliği üretimi olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bazen üretim faktörlerinin eksikliği bazen üretim maliyetlerinin yüksekliği bazen de üretim avantajına sahip olduğunuz bir malı talep edilen miktarın üzerinde üretmek, ülkeler açısından dış ticareti zorunlu kılmaktadır (Çatalbaş, 2022, 20).

susunda büyük öneme sahiptir. Bunun yanı sıra bilgi teknolojilerine dönük mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracat işlemlerinde daha yoğun kullanımı dış ticareti pozitif yönlü etkilerken olası krizlerin daha az hasarla atlatılması noktasında da dikkate değerdir.

Kaynakça

Akalın, G. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi-Politik Tarihi'nin Liberal Yorumu*, Ankara: Orion Kitabevi.

Akat, Ö. (2008). *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi (Örnek Olaylar)* (6.Bask)ı, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Akdoğu S.K. (2012), Türkiye'de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(14),189-208.

Alpaslan, G. B. (2012). Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler? *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, Değerlendirme Notu.

Başar, S.; Künü, S. (2012). Türkiye'nin ticaret ortaklarına ihracatının nedenleri:191-192, *KAÜ İİBF Dergisi*, 3(4), 191-192.

Buluş, A. (2003). Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri, Tablet Kitapevi, Konya.

Çakmak, İ. (2012). *2008 Küresel ekonomik krizin Türkiye'de ihracata dayalı sektörlere olan etkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ordu Üniversitesi, Ordu.

Çatalbaş, B. (2022). *Katılım bankaları dış ticaret işlemleri üzerinde Covid-19 pandemisinin etkileri* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (1990). *VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler (1984-1988)*, Ankara.

Gültekin, S. (2011). Küreselleşme çağında diş ticarette rekabet için kümelenme stratejisi: Türkiye'nin tarım kümelenmesi gerekliliği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 29-40.

Gültekin, S.; Savcı, M. (2008). *Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi*, Trabzon: Murathan Yayınevi.

Kaya, A. (2008). *1980 sonrası dış ticaretteki gelişmeler ve büyümeye etkisi: Türkiye örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Sakarya.

Özcan, H. A. (1998). Dünden bugüne dış ticaretimizdeki gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*, DTM Özel Yayını 41-76.

Öztürk, N. (2003). Dış ticaret kuramında yeni yaklaşımlar. *Öneri Dergisi*, 5(19), 109-126.

Saatçioğlu, C. (2001). Dış ticaretin önündeki engeller ve çevresel kriterler ile dış ticaret ilişkisi. *Dış Ticaret Dergisi*, 23, 16.

Seyidoğlu, H. (1982). *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar 2.

Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama 17*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Şenkardeşler, R. A. (2018). Cumhuriyetten günümüze Türkiye'nin dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine nedensellik analizi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 4(1), 108-129.

Temür, T. (2013). *Türkiye'de uygulanan dış ticaret politikalarının ekonomik büyümeye etkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Türker, M.T. (2007). *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Varlık, U.; Uçar, M. (2017). Dış ticarette ödeme şekilleri ve vesiak mukabili işlemlerde operasyonel riskler. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi* Araştırmaları Dergisi, 1(1), 1-16.

Yılmazer, M., (2009). *Küresel Rekabette Büyüme Dinamikleri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yücel, F. (2006). Dış ticaretin belirleyicileri üzerine teorik bir yaklaşım. *Sosyo ekonomi dergisi*, 4, 47-68.

YÜCEL, Y. (2018). Bilgi ekonomisi ve dış ticaret ilişkileri: yükselen ekonomiler örneği. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 33-55.

DEPREM SONRASI İKTİSADİ KALKINMA VE REKONSTRÜKSİYON SÜRECİ: HATAY İÇİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Soner Akın

Giriş

Depremler, dünya genelinde yaygın olarak görülen doğal afetlerden biridir. Bu afetler, insan hayatını ve ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkileyebilir. Özellikle yoğun nüfusa sahip bölgelerde depremler yıkıcı sonuçlar doğurabilir. Ancak, bu afetlerin yıkıcı etkileri, aynı zamanda bölgenin yeniden yapılanması ve kalkınması için bir fırsat sunar. Bu çalışma, Hatay'da 2023 yılında meydana gelen büyük çaplı depremin ardından başlatılan rekonstrüksiyon ve iktisadi kalkınma sürecini inceleyen karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır.

21. yüzyıllarda büyük depremlerden etkilenen şehirlerden bazıları arasında, 2010 yılında 7.0 büyüklüğünde bir depremle vurulan ve yaklaşık 160.000 ölüme neden olan Haiti bulunmaktadır. 2008 yılında, Çin'in Sichuan eyaleti 7.9 büyüklüğünde bir depremle vurulmuş ve 87.587 ölüme neden olmuştur. 2005 yılında, Pakistan 7.6 büyüklüğünde bir depremle vurulmuş ve 87.351 ölüme neden olmuştur. Bu son örneklerin yanı sıra, tarihte büyük depremlerden etkilenen birçok diğer şehir bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yine birçok büyük deprem yaşanmıştır. Örneğin, 1939'da Erzincan'da meydana gelen ve 7.8 büyüklüğündeki deprem, ülkemizin en büyük felaketlerinden biridir. Aynı şekilde, 1999'da İzmit'te yaşanan 7.6 büyüklüğündeki deprem, maalesef 17 binden fazla insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. 2023'te ise Türkiye-Suriye sınırında kaydedilen 7.8 büyüklüğündeki deprem de ülkemizin en büyük depremleri arasına girmiş ve bu çalışmanın odak konusu olmuştur.

Türkiye, dünya coğrafyasında önemli bir deprem kuşağında bulunan ve üç büyük tektonik levhanın etkileşim alanında yer alan önemli bir ülkedir. Türkiye, Anadolu Levhası olarak adlandırılan tektonik levha üzerinde yer almaktadır. Bu levha, Afrika, Arap ve Avrasya levhaları arasında yer almaktadır ve bu levhaların birbirlerine sürtünmesi sonucu depremler meydana gelmektedir. Anadolu Levhası, iki önemli fay hattı tarafından sınırlanmıştır: Kuzey Anadolu

Kaynakça

ACAPS Web sitesi (2023) Türkiye: Earthquake and flooding impact in Hatay province, Erişim Tarihi: 02.05.2023, Erişim Linki: https://www.acaps.org/fileadmin/Data_Product/Main_media/20230502_acaps_briefing_note_turkiye_earthquake_and_flooding_impact_in_hatay_province.pd f

Akdeniz, M. (2020), Ankara ve Silivri depremselliği ve deprem kuvvetlerinin DBYBHY-2007 ve TBDY-2018 ile karşılaştırılması (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Aksoy C.G., Chupilkin M., Kelly R., Koczan Z., and Plekhanov A. (2023) The impact of the 2023 earthquakes on Türkiye's economy: First estimates, VoxEU-Centre for Economic Policy Research-CEPR- Avrupa Birliği Ekonomik Politika Araştırmaları Merkezi Resmi Web Sitesi, ,Erişim Tarihi: 24.02.2023, Erişim Linki: https://cepr.org/voxeu/columns/impact-2023-earthquakes-turkiyes-economy-first-estimates

BBC Resmi Web Sitesi (2023), AB konferansından Türkiye'ye 6 milyar euro deprem yardımı: Bağışlar ne zaman gelecek, nasıl kullanılacak?, Erişim Tarihi: 20.03.2023, Erişim Linki: https://www.bbc.com/turkce/articles/ce90ve613nlo

DW Resmi Web Sitesi (2023) Deprem sonrası hangi ülkelerden yardım geldi? Erişim Tarihi: 08.02.2023, Erişim Linki: https://www.dw.com/tr/deprem-sonras%25C4%25B1nda-%25C3%25BClkelerden-gelen-yard%25C4%25B1mlar/a-64641058&hl=tr&gl=tr&strip=1&vwsrc=0

Global CMT Catalog (2022), Erişim Tarihi: 15.05.2023, 202302060117A TURKEY ve 202302061024A TURKEY kodlu sismik kayıtları, Erişim Linki: https://www.globalcmt.org/cgi-bin/globalcmt-cgi-bin/CMT5/form?itype=ymd&yr=2023&mo=2&day=6&oyr=2023&omo=2&oday=7&jyr=1976&jday=1&ojyr=1976&ojday=1&otype=nd&nday=1&lmw=7&umw=10&lms=0&ums=10&lmb=0&umb=10&llat=-90&ulat=90&llon=-180&ulon=180&lhd=0&uhd=1000&lts=-9999&uts=9999&lpe1=0&upe1=90&lpe2=0&upe2=90&list=0

Karslıoğlu, M., Yılmaz, M. O., & Şahin, A. (2015), İzmit Körfez Geçişi Asma Köprüsü'nün Dinamik Analizi. Çelik Yapılar Sempozyumu/Eskişehir. ss, 71-79.

Sondakika Haber Sitesi (2023), Hatay'da uluslararası finans kuruluşları deprem sonrası ihtiyaçları görüştü, Erişim Tarihi: 10.05.2023, Erişim Linki: https://www.sondakika.com/ekonomi/haber-hatay-da-uluslararasi-finans-kuruluslari-deprem-sonrasi-ihtiyaclari-gorustu-15885165/

Şıkoğlu, E., & Güney, Y. (2020), 24 Ocak 2020 Sivrice (Elazığ) Depremi'nin Kent Merkezindeki Yansıması Üzerine Coğrafi Bir Değerlendirme. Resilience, 4(2), 275-292.

The World Bank IBRD IDA Resmi İnternet Sitesi (2023), Earthquake Damage in Türkiye Estimated to Exceed $34 billion: World Bank Disaster Assessment Report, Erişim Tarihi: 27.02.2023, Erişim Linki: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/02/27/earthquake-damage-in-turkiye-estimated-to-exceed-34-billion-world-bank-disaster-assessment-report

USGS Resmi Web Sitesi (2023), ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu (United States Geological Survey)-The Severity of an Earthquake, Erişim Tarihi: 25.05.2023, Erişim Linki: https://pubs.usgs.gov/gip/earthq4/severitygip.html

Ürkmezyel, M. (2023), Sismik izolasyon sistemlerinin fayda-maliyet analizi açısından değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi, TC Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

BELİREN YETİŞKİNLİKTE UMUT DÜZEYİNİN TRAVMA SONRASI DEĞİŞİME ETKİSİNDE ALGILANAN SOSYAL DESTEĞİN ARACILIK ROLÜNÜN İNCELENMESİ

Sezai Demir

Giriş

Travmatik olaylar bireylerin önceki yaşamlarında olumlu seyreden birçok süreci etkilemektedir. Travmatik olaylar, bireysel yaşantılarla (ani kayıp, şiddete maruz kalma vb.) gelişeceği gibi deprem sel gibi doğal afetler sonucu da ortaya çıkmaktadır. Dünya Ruh Sağlığı araştırmalarına göre tüm dünyadaki insanların yüzde yetmişlik kesimi afetler sonucu oluşan travmalara maruz kalmaktadır (Benjet vd., 2016). Afetlerin etkileri ise yaralanmaya, sakat kalmaya ve yaşamı kaybetmeye dair bireysel fiziksel etkiler; bina yıkımı, altyapının kullanılmamasına ve tarım faaliyetlerinin durmasına bağlı çevresel fiziksel etkiler; mali ve maddi kayba yol açan ekonomik etkiler; sağ kurtulanların yaşadığı çevre değiştirmeye, yıkıma ve ölüm olaylarına şahit olmaya bağlı psikososyal etkiler altında ele alınmaktadır (Yavuz ve Dikmen, 2015). Afetlere doğrudan maruz kalanlar birinci düzeyde; afete doğrudan maruz kalanlarla yakın bağı olanlar ikinci düzeyde; afet bölgesine yardıma gidenler ise üçüncü düzeyde; afetzedeleri kitle iletişim araçları veya sosyal medya üzerinden takip edenler ise dördüncü düzeyde etkilenenler olarak sınıflandırılmıştır (Akyılmaz ve Karka, 2011). Doğal afetlerin etkileri ve etkilenme düzeyleri belirtilse de her afetin şiddeti aynı düzeyde değildir. Bu olaylardan olacağı zamanı, büyüklüğü ve yıkıcı etkisi kestirilmesi en zor olan ise depremdir.

Bireyler, en önemli afetlerden biri olarak bilinen deprem sonrasında psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan telafisi çok zor sonuçlarla karşı karşıya kalmakla birlikte özellikle psikolojik açıdan oluşan sorunların büyüklüğü ve seyri hakkında tam olarak kesin sonuçlara ulaşılamamaktadır (Newnham vd, 2022). Fakat afetlerden sonra ruh sağlığı seyrini inceleyen önemli boylamsal araştırmalar, afete maruz kalarak ciddi şekilde etkilenen popülasyonlarda uzun vadeli travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve kaygı artışının olduğu gözlemlenmektedir. (Bryant vd., 2021; Cénat ve Derivois, 2014; Liang vd., 2019;

2- Bundan sonraki araştırmalarda depremi yaşamış tüm illerden örneklemin seçilmesi çalışmanın genellenebilirliğini artıracaktır.

3- Sosyal desteğin, travma sonrası değişimde önemli bir değişken olduğu ortaya konulmuştur. Özellikle travma belirtilerini yoğun yaşayanların sosyal destek alabilecekleri programlara dâhil edilmesi, çalışmanın tamamlayıcı niteliği olarak düşünülebilir.

4- Depremin etkilerinin, travma sonrası tepkilerin uzun yıllar sürmesine neden olabileceği göz önüne alınırsa daha kalıcı olması adına boylamsal çalışmalara önem verilebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar bu çalışmada bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Kaynakça

Akyılmaz D., Karka O., (2011). *Afetlerde psikolojik ilkyardım*. İstanbul AFAD yayınları, 36ss.

Ali, D. A., Figley, C. R., Tedeschi, R. G., Galarneau, D. ve Amara, S. (2021). Shared trauma, resilience, and growth: a roadmap toward transcultural conceptualization. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 15 (1), 45-55 https://doi/10.1037/tra0001044

APA (American Psychiatric Association) (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3th ed.). Washington, DC: Author.

Atay, S. (2015). *Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi 1. ve 5.-6. sınıf öğrencilerinin travmatik stres düzeyleri ile saldırganlık, dürtüsel davranış ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Benjet, C., Bromet, E., Karam, E. G., Kessler, R. C., McLaughlin, K. A., Ruscio, A. M. Ve Koenen, K. C. (2016). The epidemiology of traumatic event exposure worldwide: results from the world mental health survey consortium. *Psychological Medicine*, *46*(2), 327-343. https://doi:10.1017/S0033291715001981

Breslau N, Davis G.C. (1992). Posttraumatic stres disorder in an urban population of young adults: risk factors for chronicity. *Am J Psychiatry*, 149:671-675. https://doi.org/10.1176/ajp.149.5.671

Bryant, R. A., Gibbs, L., Colin Gallagher, H., Pattison, P., Lusher, D., MacDougall, C. ve O'Donnell, M. (2021). The dynamic course of psychological outcomes following the Victorian black saturday bushfires. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, *55*(7), 666-677. https://doi.org/10.1177/0004867420969815

Cénat, J. M. ve Derivois, D. (2014). Assessment of prevalence and determinants of posttraumatic stress disorder and depression symptoms in adults survivors of earthquake in Haiti after 30 months. *Journal of Affective Disorders*, 159, 111-117. https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.02.025

Coşkun, M. G. (2022). *2020 İzmir depremini yaşamış bireylerde travma sonrası stres bozukluğu belirtileri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki*. Yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Çakar, F. S., ve Karataş, Z. (2012). Ergenlerin benlik saygısı, algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri: bir yapısal eşitlik modeli çalışması. *Educational Sciences: Theory & Practice*, *12*(4), 2397-2412.

Çelik, A. K. (2023). Deprem sonrası travma belirtileri, umut ve iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *TRT Akademi*, *8*(18), 574-591. https://doi.org/10.37679/trta.1275268

Dizer, D. (2008). *Sakarya ilindeki liseli ergenlerin 1999 Marmara depremi sonrası travmayı algılama, sosyal destek sistemleri ve umutsuzluk belirtilerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durak, A. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (31), 1-11.

Durak, A. ve Palabıyıkoğlu, R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği geçerlilik çalışması. *Kriz Dergisi*, 2(2), 311-319. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000071

Duru, E. (2007). Re-examination of the psychometric characteristics of the multidimensional scale of perceived social support among turkish university students. *Social Behavior and Personality: An International Jjournal*, *35*(4), 443-452.

Eker, D., Arkar, H. ve Yaldız, H. (2001). çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği'nin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı: geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 12(1):17-25.

Eray, Ş., Uçar, H. N. ve Murat, D. (2017). The effects of relocation and social support on long-term outcomes of adolescents following a major earthquake: a controlled study from Turkey. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *24*, 46-51. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2017.05.026

Erkuş, A. (2011). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci.* Seçkin Yayınevi, 3. güncelleştirilmiş baskı.

Galatzer-Levy, I. R., Huang, S. H. ve Bonanno, G. A. (2018). Trajectories of resilience and dysfunction following potential trauma: a review and statistical evaluation. *Clinical Psychology Review*, *63*, 41-55. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.05.008

Güven, K. (2010). *Marmara* depremini yaşayan yetişkinlerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile travma sonrası gelişim *ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jung, H. O. ve Han, S. W. (2023). Post-traumatic growth of people who have experienced earthquakes: qualitative research systematic literature Review. *Frontiers in Psychiatry*, *13*, 1-12 https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.1070681

Kılınç, G., Yıldız, E. ve Harmancı, P. (2017). Toplumsal travmatik olaylar ve aile ruh sağlığı. *Turkiye Klinikleri Psychiatric Nursing Special Topics*, *3*(2), 182-188.

Liang, Y., Cheng, J., Ruzek, J. I. ve Liu, Z. (2019). Posttraumatic stress disorder following the 2008 wenchuan earthquake: a 10-year systematic review among highly exposed populations in China. *Journal of Affective Disorders*, *243*, 327-339. https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.09.047

Lyons, R. F., Mickelson, K. D., Sullivan, M. J. ve Coyne, J. C. (1998). Coping as a communal process. *Journal of Social and Personal Relationships*, *15*(5), 579-605. https://doi.org/10.1177/0265407598155001

McLaughlin, J. A., Miller, P. ve Warwick, H. (1996). Deliberate self-harm in adolescents: hopelessness, depression, problems and problem-solving. *Journal of Adolescence*, *19*(6), 523-532. https://doi.org/10.1006/jado.1996.0051

Newnham, E. A., Mergelsberg, E. L., Chen, Y., Kim, Y., Gibbs, L., Dzidic, P. L. ve Leaning, J. (2022). Long term mental health trajectories after disasters and pandemics: a multilingual systematic review of prevalence, risk and protective factors. *Clinical Psychology Review*, 102203. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2022.102203

Nordstrand, A. E., Hjemdal, O., Holen, A., Reichelt, J. G. ve Bøe, H. J. (2017). Measuring psychological change after trauma: psychometric properties of a new bi-directional scale. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 9(6), 696-706. http://dx.doi.org/10.1037/tra0000270

Özgölet, B.M. ve Utkucu, M. (2021). Depremin yıkıcı etkisiyle başa çıkmada etkili olan etkenler (tam bildiri metni). *5th International Symposium on Natural Hazards and Disaster Management (ISHAD2021) 5-7 November 2021*. https://doi.org/10.33793/acperpro.04.02.38

Pan, X., Liu, W., Deng, G., Liu, T., Yan, J., Tang, Y., Dong, W., Cui, Y. ve Xu, M. (2015). Symptoms of posttraumatic stress disorder, depression, and anxiety among junior high school students in worsthit areas 3 years after the wenchuan earthquake in China. Asia Pacific *Journal of Public Health*, 27(2), 1-10. http://dx.doi.org/10.1177/1010539513488625

Sakarya, D. ve Güneş, C. (2013). Van depremi sonrasında travma sonrası stres bozukluğu belirtilerinin psikolojik dayanıklılık ile ilişkisi. *Kriz Dergisi*, 21(1), 25-32. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000335

Tunçel, Ö. K. (2023). Deprem, kitlesel travma ve sonrası. *Arch Neuropsychiatry*. 60, 97-98. https://doi.org/10.29399/npa.28494

Uğur, M., Kartal, F., Mete, B., Tamam, L. ve Demirkol, M. E. (2021). Deprem sonrası akut stres bozukluğu olanlarda travma esnasındaki çözülmenin, anksiyete düzeyi, algılanan stres, anksiyete duyarlılığı ve deprem stresiyle baş etme ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi.* 32(4). 253-260. https://doi.org/10.5080/u25892

Wlodarczyk, A., Basabe, N., Páez, D., Amutio, A., García, F. E., Reyes, C. ve Villagrán, L. (2016). positive effects of communal coping in the aftermath of a collective trauma: the case of the 2010 Chilean earthquake. *European Journal of Education and Psychology*, 9(1), 9-19. https://doi.org/10.1016/j.ejeps.2015.08.001

Yavuz A., Dikmen S., (2015), Doğal afetlerin zararlarının finansmanında kullanılan afet öncesi finansal araçlar. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3(2), 303-322. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/marusbd/issue/16984/177510

Yazıcı, H., Özdemir, M. ve Kemerkaya, E. Ö. A. (2022). Travma sonrası değişim ölçeği: Türkçe uyarlama, geçerlik-güvenirlik çalışması. *Nesne.* 10(23). 32-44. https://doi.org/ 10.7816/nesne-10-23-03

Zimet, G. D., Powell, S. S., Farley, G. K., Werkman, S., & Berkoff, K. A. (1990). Psychometric characteristics of the multidimensional scale of perceived social support. *journal of personality assessment*, *55*(3-4), 610-617. https://doi.org/10.1080/00223891.1990.9674095

KAHRAMANMARAŞ MERKEZLİ DEPREMİN ANTAKYA'DAKİ KOBİ'LERİN TOPARLANMALARI VE YENİ OLANAKLAR SAĞLAMALARINA ETKİSİ[1]

Metin Reyhanoğlu - Muhene Habiboğlu

Giriş

Depremin, toplumda büyük travmalar yaratması yanında ekonomik etkileri de vardır. 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş, Pazarcık merkezli deprem ile sonrasında yaşanan artçı ve bölgesel depremler, Hatay'ın ekonomisine önemli zararlar vermiştir. Özellikle Hatay'ın ekonomik kalkınmasında dikkate değer bir rol oynayan KOBİ'ler depremden önemli ölçüde etkilenmiştir.

KOBİ'lerin dünya çapında ekonomik kalkınma ve iş yaratmada çok önemli bir rol oynadığı (Acs ve Virgill, 2010, s. 2-3) bilinmektedir. Bununla birlikte bu işletmeler; operasyonları, finansal istikrarları ve uzun vadeli varlıkları üzerinde ciddi sonuçları olabilecek depremler gibi yıkıcı olaylara karşı savunmasızdırlar (Boudreaux, 2007).

Bu araştırma, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) depremden nasıl etkilendiklerini, yeni fırsatları nasıl fark ettiklerini ve nasıl toparlandıklarını veya toparlanamadıklarını araştırmayı konu edinmektedir. Girişimlerin deprem gibi doğal afetlerde nasıl hayatta kalabildiklerini anlamak yanında; yenilikçi fikirlerin ve girişimlerin kaynağı olarak doğal afetlere ilişkin yeni kavramsallaştırmaları formüle etmek de akademik literatür için önem taşımaktadır (Monllor ve Murphy, 2017). Araştırma, 2023 yılında yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremin ve sonrasındaki bölgesel depremlerin Hatay'ın Antakya ilçesindeki KOBİ'lere etkilerini, KOBİ'lerin toparlanmalarını ve depremin ar-

[1] Katılımcı bulmada ve bir kısım mülakatların gerçekleştirilmesinde sahada bilfiil çalışıp bize yardımcı olmasından dolayı TDE Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe GÜLTUTAN'a teşekkür ederiz. Ses mülakatlarını zaman sıkışıklığının aşılarak dikte edilmesinde bize yardımcı olan TDE öğretim üyesi Doç.Dr. Gönül REYHANOĞLU'na da teşekkür ederiz.

Teşekkür

Büyük acı yaşadıkları hâlde bu araştırma için görüşme yapmayı kabul eden Antakyalı işletme sahiplerine teşekkür ederiz.

Kaynakça

Acs, Z.J. ve Virgill, N. (2010). Entrepreneurship in developing countries. In Acs, Z., Audretsch, D. (Eds.) *Handbook of Entrepreneurship Research. International Handbook Series on Entrepreneurship* (Vol. 5), New York, NY: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1191-9_18.

Álvarez, C., Urbano, D., ve Amorós, J.E. (2014). GEM research: achievements and challenges. *Small Business Economics, 42*, 445-465.

Baumol, W. (1990). Entrepreneurship: productive, unproductive and destructive. *Journal of Political Economy, 98*(5), 893-921.

Boudreaux, K. (2007). The business of reconciliation: entrepreneurship and commercial activity in post-conflict rwanda. *Economic Affairs, 27*(2), 6-13.

Bruneau, M., Chang, S. E., Eguchi, R. T., Lee, G. C., O'Rourke, T. D., Reinhorn, A. M., ... ve Von Winterfeldt, D. (2003). A framework to quantitatively assess and enhance the seismic resilience of communities. *Earthquake Spectra, 19*(4), 733-752.

Chang, S. E. (2010). Urban disaster recovery: a measurement framework and its application to the 1995 Kobe earthquake. *Disasters, 34*(2), 303–327.

Cremen, G., Seville, E., & Baker, J. W. (2020). Modeling post-earthquake business recovery time: An analytical framework. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 42*, 101328.

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. International Edition: Sage Publications.

Deaux, K. (1996). Social identification. In E.T. Higgins & A.W. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (pp. 777–798). The Guilford Press.

Deniz, D., ve Reyhanoğlu, M. (2018). İten ve çeken faktörler temelinde Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin girişimci olma nedenleri. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi, 7*(2), 33-66.

Denyer, D. (2017). *Organizational resilience.* http://bsigroup.com/organizational-resilience (Erişim tarihi : 22.07.2023).

Dinger, J., Conger, M.J., & Bustamante, C.V. (2012). I am Joplin: community identity and entrepreneurship after natural disasters. *Frontiers of Entrepreneurship Research, 32*(6), 1-11. http://digitalknowledge.babson.edu/fer/vol32/iss6/3 (Erişim tarihi: 22.07.2023).

Fischer-Smith, R. (2013). The earthquake support subsidy for Christchurch's small and medium enterprises: perspectives from business owners. *Small Enterprise Research, 20*(1), 40-54. doi:10.5172/ser.2013.20.1.40.

Giacomin, O., Janssen, F. Guyot, J., & O. Lohest (2011). *Opportunity and/or necessity entrepreneurship? The impact of the socio-economic characteristics of entrepreneurs*. MPRA Paper 29506, University Libraryof Munich, Germany. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/29506/2/MPRA_paper_29506.pdf (Erişim tarihi: 22.07.2023).

KOSGEB (2023a). KOSGEB E-Dergi. Mayıs, Sayı 93. https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/ media/detay/8802/2023-mayis-edergi (Erişim tarihi: 22.07.2023).

KOSGEB (2023b). *Depremzede KOBİ'lere acil destek kredisi*. https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8728/depremzede-kobilere-acil-destek-kredisi (Erişim tarihi: 22.07.2023).

Liu, Z., Xu, J. ve Han, B.T. (2013). Small- and medium-sized enterprise post-disaster reconstruction management patterns and application. *Natural Hazards, 68*, 809–835. https://doi.org/10.1007/s11069-013-0657-3.

Mahroji, D., ve Halilintar, M. (2023, February). Impact of Natural Disasters on Small and Medium Enterprises (UMK) in Indonesia. In *Proceedings of the 2nd Multidisciplinary International Conference*, MIC 2022, 12 November 2022, Semarang, Central Java, Indonesia.

Marshall, M. I., & Schrank, H. L. (2014). Small business disaster recovery: a research framework. *Natural Hazards, 72*(2), 597-616.

McGlade, J., Bankoff, G., Abrahams, J., Cooper-Knock, S. J., Cotecchia, F., Desanker, P., ... ve Wood, M. (2019). *Global assessment report on disaster risk reduction 2019, United Nations Office for disaster risk reduction*, UNDRR. https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10087200/1/GAR19%20Distilled_FINAL.pdf

McIntyre, R. J. (2003*). Conclusions: The role of public policy in SME development*. In R. J. McIntyre & B. Dallago (Eds.), Small and medium enterprises in transitional economies. Houndmills, UK: New York, NY: Palgrave Macmillan.

Monllor, J., ve Murphy, P.J. (2017). Natural disasters, entrepreneurship, and creation after destruction: A conceptual approach. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, *23*(4), 618-637.

OECD (2010). *SMEs, entrepreneurship and innovation*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/cfe/ smesentrepreneurshipandinnovation.htm

Pressman, J.L., ve Wildavsky, A.B. (1973). *How great expectations in Washington are dashed in Oakland*. University of California: Berkeley, LA, USA.

Resmi Gazete (2023, 25 Mayıs). *Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Yönetmeliği*. Sayı 32201. https://www.resmigazete.gov.tr/25.05.2023.

Runyan, R. C. (2006). Small business in the face of crisis: Identifying barriers to recovery from a natural disaster. *Journal of Contingencies and Crisis Management, 14*(1), 12-26.

Salvato, C., Sargiacomo, M., Amore, M.D., ve Minichilli, A. (2020). Natural disasters as a source of entrepreneurial opportunity: Family business resilience after an earthquake. *Strategic Entrepreneurship Journal*, *14*(4), 594-615.

Sharif, M. B. A. (2021). The impact of natural disasters on small and medium enterprises (SME) in Bangladesh. *Open Access Library Journal, 8*(6), 1-15.

Tajfel, H. (1978). *Differentiation between social groups*. New York, NY: Academic Press.

Webb, G.R., Tierney, K.J., ve Dahlhamer, J.B. (1999). *Businesses and disasters: Empirical patterns and unanswered questions*. Disaster Research Center and Department of Sociology and Criminal Justice – University of Delaware. Newark, DE: University of Delaware.

Williams, C.C. (2009). The motives of off-the-books entrepreneurs: necessity- or opportunity-driven?". *International Entrepreneurship and Management Journal, 5*, 203217. doi:10.1007/s11365-008-0098-8

6-20 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN HATAY TURİZMİNE VE GASTRONOMİSİNE ETKİLERİ

Hasibe Utku Çelik Gençoğlu - Hilal Öz - Nurhayat İflazoğlu - Senem Etyemez

Giriş

"Afet; toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay'' olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2023a). Doğal afet ise; insan müdahalesi ile engellenemeyen, beklenmedik anda meydan gelen ve beraberinde can ve mal kaybı gibi birçok yıkıcı etkiye neden olan deprem, sel, fırtına, çığ, dolu vb. gibi felaketlerdir (Emekli, 2001). Bu bağlamda Türkiye, jeolojik yapısı, tektonik oluşumu, topografyası ve meteorolojik özellikleri gibi nedenlerle, başta deprem olmak üzere çeşitli doğal afet (sel, erozyon, kuraklık, çığ vb.) tehlikelerini yaşama ihtimali olan bir ülkedir. Ülkenin fiziksel ve sosyal boyutlarda yüksek zarar görme potansiyeli de dikkate alındığı zaman, meydana gelen doğal afetlerin büyük ölçüde yaralanmalara ayrıca can ve mal kayıplarına yol açtığı görülmektedir (SBB, 2023). Bu felaketler arasında depremler, en önemli ve öngörülemeyen çevresel afet türleri arasındadır (Vere-Jones, 1995). "Depremler; yer kabuğu içindeki kırılmalar nedeniyle ani olarak ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar hâlinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yer yüzeylerini sarsma olaylarıdır" (Babüroğlu, 1998). Depremler özellikle yıkıcıdır çünkü diğer doğal afetlerin aksine hiçbir uyarı olmaksızın aniden meydana gelirler (Ghimire, 2015). Bu nedenle depremler, binlerce can kaybına neden olabilen, yerleşim yerlerini (köyler, şehirler vb.) tahrip eden, su baskınlarına, yangınlara sebep olabilen en yıkıcı doğal afetlerden biri olarak görülmektedir (Akyel, 2000).

Yeryüzünün en aktif deprem kuşaklarından birisi olan, Alp, Akdeniz, Himalaya deprem kuşağı içerisinde yer alan Türkiye'de periyodik olarak büyük depremler üreten başta Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu fayları olmak üzere iki ana fay zonu ile çok sayıda yerel fay bulunmaktadır (MTA, 2023). Tarihî süreç içerisinde maddi-manevi kayıplara neden olan birçok depremin yaşandığı Türkiye'de son deprem felaketleri; 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık (Mw 7.7) ve Elbistan (Mw 7.6) ilçelerinde iki, sonrasında ise 20 Şubat 2023 tarihinde merkezi Hatay Yayladağı olan Mw 6.4 büyüklüğünde bir dep-

Şehirde bulunan tarım alanları, yaşanan ve yaşanabilecek doğal afetler sonucunda ciddi anlamda ihtiyaç duyulan gıda temini açısından en etkili şekilde geleceğe dönük değerlendirilmelidir. Hem kırsal hem de yerel kalkınmayı destekleyebilen tarım alanlarında yetiştirilen ürünler afet sonrasında da halkın afetlerle mücadele edebilme yetisini de güçlendirmiş olacaktır.

Kaynakça

AFAD, (2023a). https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu Erişim tarihi: 05.07.2023

AFAD, (2023b). https://deprem.afad.gov.tr/content/137 Erişim tarihi: 06.07.2023

AFAD, (2023c). https://deprem.afad.gov.tr/content/135 Erişim tarihi: 06.07.2023

Akın, A. G. N., ve Bostancı, A. G. B. (2017). Unesco yaratıcı şehirle ağı kapsamında Gaziantep: mevcut raporlar bağlamında bir değerlendirme. *Sustainable Development*, 8(19), 110-124.

Akyel, R. (2000). *Gölyaka'da deprem*. İstanbul: Gren Ajans

Atasoy, A. ve Özşahin, E. (2013). Yükseltiye bağlı olarak nüfus değişir Mi? Hatay örneği.*Journal of International Social Research*, 6(26): 92-108

Babüroğlu, S. (1998). *Deprem ve devlet*. Ankara: TBMM Vakıf Ofset Tesisi

Cömert, M. (2014). Turizm pazarlamasında yöresel mutfakların önemi ve Hatay mutfağı örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1): 64-70.

Çalışkan, O. (2013). Destinasyon rekabetçiliği ve seyahat motivasyonu bakımından gastronomik kimlik. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(2), 39-51.

Demirhan, M. (2023). Turkiye's devastating earthquake heavily ımpacts tourism gastronomy. https://www.azernews.az/region/206878.html (Erişim Tarihi: 22.07.2023).

Doğan, M. ve Yılmaz, M. (2022). Hatay ilinin gastronomi turizmi gelişmişlik düzeyinin tespitine yönelik bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, *6* (4):1146-1164.

Duman, D., ve Saçlı, Ç. (2023). The mediation effect of destination image on the relationship between local cuisine elements and destination selection: The case of Hatay. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 8(1):51-66.

Emekli, G. (2001). Doğal afetler ve turizm: İzmir örneği. *Türkiye Turizmini Araştırma Enstitüsü 2. Ulusal Turizm Sempozyumu*, İzmir, 199-216.

Ghimire, H. L. (2015). Disaster management and post-quake ımpact on tourism in Nepal. *The Gaze: Journal of Tourism and Hospitality,* 7, 37–57.

Göktaş, L. S. (2023). Kahramanmaraş merkezli depremlerin turizm sektörüne etkisi ve deprem sonrası atılması gereken adımlar hakkında öneriler. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel,* 6(2), 624-635.

Hatay Büyükşehir Belediyesi, (2023). https://hatay.bel.tr/icerik/depremde-hasar-goren-hatay-gastronomi-evi-kapilarini-mersinde-acti (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

Köşker, H. (2017). Krizlerin turizm sektörüne etkileri üzerine bir araştırma: 2016 yılı Türkiye örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 62:216-230.

Lee, C. C., ve Chen, C. J. (2011). The reaction of elderly Asian tourists to avian influenza and SARS. *Tourism Management*, 32(6), 1421–1422

Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (2023). Türkiye'nin deprem potansiyeli. https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/deprem_potansiyeli (Erişim Tarihi: 22.07.2023).

Öz, H. Sormaz, Ü., Nizamlıoğlu, H. F., ve Akdağ, G. (2023). Hatay ilinin gastronomi turizm potansiyelinin swot analizi ile değerlendirilmesi. *Gastroia: Journal Of Gastronomy And Travel Research*, *7*(1):95-107.

Ray, U.C. ve Demirtaş, N. (2019). Hatay mutfağı yöresel yemeklerinin turizm işletme belgeli lokanta mönülerinde kullanımı: Antakya örneği. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 14(53): 1134-1143.

Seçilmiş, C. ve Timur, B.(2019). Doğal afetlerin turizme etkileri: Eyjafjallayökul Yanardağı patlaması örneği. *II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi (3-5 Ekim 2019) Bildiriler Kitabı*, 612-616.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

TMMOB Mimarlar Odası, (2023). *6 Şubat 2023 Depremleri Tespit ve Değerlendirme Raporu.* https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/mo06022023depremtespit.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2023).

Tunçsiper, K. N. (2023). Depremin yaraları gastronomi turizmiyle sarılacak https://www.tursab.org.tr/apps //Files/Content/f262ae4a-71ec-4923-9326-349748bf38d8.pdf (Erişim Tarihi: 22.07.2023).

Vere-Jones, D. (1995). Forecasting earthquakes and earthquake risk. *International Journal of Forecasting, 11* (4), 503–538.

İLKOKULDA DEĞERLER EĞİTİMİ ARACILIĞIYLA DEPREM BİLİNCİ VE HAZIRLIĞININ GELİŞTİRİLMESİ

Mehmet Turan - Zeynel Abidin Emir

Giriş

Deprem, yıkıcı etkileri olan doğal afetlerden biridir. Depremin etkilerinin boyutu; depremin büyüklüğü, derinliği, binaların ve altyapının dayanıklılığı ve nüfus yoğunluğu gibi birçok faktöre bağlıdır. Ancak belki de en önemli faktör, toplumun depreme ne kadar hazırlıklı olduğudur. Bu hazırlığın merkezinde de bireylerin sahip olduğu deprem bilinci ve bu bilince dayalı hazırlık durumu bulunur. Depremler, tüm dünyada ve özellikle de Türkiye gibi deprem kuşağında bulunan ülkelerde hayatın bir gerçeğidir. Deprem, ani ve beklenmeyen bir olay olduğu için insanların bu tür bir doğal afete karşı hazırlıklı olması hayati önem taşır. Deprem bilinci ve hazırlığının depremin olumsuz etkilerini en aza indirgeme noktasındaki rolü (Subedi vd., 2020) düşünüldüğünde, deprem bilinci ve hazırlığının eğitimin bir parçası olmasının kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Bu noktada özellikle ilkokul eğitiminin bireylerin yaşamları boyunca alacakları eğitimin temellerini oluşturduğu için deprem bilinci ve hazırlığının aktarılması noktasında da kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Bilindiği üzere eğitimdeki hedefler yaygın olarak bilişsel, psikomotor ve duyuşsal olmak üzere üç alanı kapsamaktadır. Ancak depremi konu edinen eğitim materyalleri ve ders planları incelendiğinde (ör. Gültekin vd., 2019; İçme ve Büyük, 2023; Tuncer vd., 2021) genellikle bilişsel alana odaklanıldığı ve duyuşsal alanın öncelenmediği söylenebilir. Deprem bilinci ve farkındalığının geliştirilmesini hedefleyen bu içeriklerde öğrencilere depremin ne olduğu, nasıl oluştuğu, deprem anında ve sonrasında ne yapılması gerektiği gibi bilgilerin bilişsel alanı önceleyen biçimde aktarıldığı düşünülmektedir. Ancak, yalnızca bilişsel alanın hedeflendiği eğitimlerin deprem bilinci ve hazırlığını kazandırmada tam anlamıyla yeterli olmadığı iddia edilebilir. Depremle karşı karşıya kaldığımızda duygusal tepkilerimiz ve değerlerimizin, eylemlerimizi ve kararlarımızı büyük ölçüde etkilemesi olağandır. Çünkü insanların aldıkları kararlar, büyük ölçüde, onların sahip olduğu değerler sistemleri tarafından şekillendirilmektedir (Allport vd., 1960; Roccas ve Sagiv, 2010; Rokeach,

bilinci ve hazırlığının geliştirilmesi sürecinde, değerler ve değerler eğitiminin önemli bir katkı sağlama potansiyeli olduğu hipotezi bu çalışma ile öne sürülmüştür. Ancak bu hipotezin test edilmesine, konuyla ilişkili teorik tartışmaların ilerletilerek bilimsel araştırmaların sayısının artırılmasına ve sahadan sağlıklı geribildirimlerin alınabilmesi için öğretmenlerin değerler eğitimi entegrasyonunu uygulamaları noktasında teşvik edilmelerine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Allport, G. W., Vernon, P. E. ve Lindzey, G. (1960). *Study of Values*. Houghton Mifflin.

Arlinghaus, K. R. ve Johnston, C. A. (2018). Advocating for Behavior Change with Education. *American Journal of Lifestyle Medicine*, *12*(2), 113-116. https://doi.org/10.1177/1559827617745479

Bacanlı, H. (2017). *Değer Bilinçlendirme Yaklaşımı* (1. baskı). Çizgi Kitabevi.

Bartels, S. A. ve VanRooyen, M. J. (2012). Medical Complications Associated with Earthquakes. *The Lancet*, *379*(9817), 748-757. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60887-8

Berkowitz, M. W. (2011). What Works in Values Education. *International Journal of Educational Research*, *50*(3), 153-158. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.003

Brown, E., Chen, D., Davies, I., Urbina Garcia, A. ve Munguia Godinez, I. (2021). Educating Young People About Society in China, England, Mexico and Spain: Similar Approaches To Values Education From Different Contexts. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, *51*(4), Article 4. https://doi.org/10.1080/03057925.2019.1647513

Činčera, J., Johnson, B., Kroufek, R. ve Šimonová, P. (2020). Values Education in Outdoor Environmental Education Programs from The Perspective of Practitioners. *Sustainability*, *12*(11), Article 11. https://doi.org/10.3390/su12114700

Çoban, M., ve Göktaş, Y. (2022). Which Training Method is More Effective in Earthquake Training: Digital Game, Drill or Traditional Training? *Smart Learning Environments*, *9*(1), 23. https://doi.org/10.1186/s40561-022-00202-0

Çoban, M., ve Göktaş, Y. (2023). Comparison of the Digital Game, Drills and Traditional Education Methods in Terms of Motivation in Earthquake Education. *E-Learning and Digital Media*, *20*(1), 25-52. https://doi.org/10.1177/20427530221107761

Dereli-İman, E. (2014). The Effect of the Values Education Programme on 5,5-6-Year-Old Children's Social Development: Social Skills, Psycho-Social Development and Social Problem-Solving Skills. *Educational Sciences: Theory & Practice*, *14*(1), 262-268. https://doi.org/10.12738/estp.2014.1.1679

Doğan, E. ve Koç, H. (2017). Sosyal Bilgiler Dersinde Deprem Konusunun Dijital Oyunla Öğretiminin Akademik Başarıya Etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(8), 90-100. https://dergipark.org.tr/tr/pub/goputeb/issue/34591/382010

Emir, Z. A. (2021). Değerlerin STEM Eğitimine Entegrasyonu: Değerler Temelli STEM Eğitiminin İlkokul Öğrencilerinin Fen Bilimleri Dersi Akademik Başarılarına ve STEM Tutumlarına Etkisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ TezGoster?key=RjZwH00oMG4iNa5Sgvlgg9xdLgMSzcg5FantTOszBYXobxzHEXbJdtR-MJfBTLJm

Emir, Z. A. ve Turan, M. (2021). Değerlerin Kaynağı/Kaynakları ve Temelleri. İçinde M. Turan ve E. Bozkurt (Ed.), *Karakter ve Değerler Eğitimi* (1. bs, ss. 81-93). Vizetek.

Feather, N. T. (1975). *Values in Education and Society*. Free Press.

Ferris, F. D., Von Gunten, C. F. ve Emanuel, L. L. (2001). Knowledge: Insufficient for Change. *Journal of Palliative Medicine*, *4*(2), 145-147. https://doi.org/10.1089/109662101750290164

Gardner, R., Cairns, J. ve Lawton, D. (2003). *Education for Values: Morals, Ethics and Citizenship in Contemporary Teaching.* Routledge Falmer.

Gültekin, G. G., Sonkaya, E. ve Ulutaş, B. (2019). Afet Farkındalık Eğitimlerinde Verimliliği Arttıran Modeller. *Dirençlilik Dergisi*, *3*(1), 55-69. https://doi.org/10.32569/resilience.563230

Haydon, G. (2004). Values Education: Sustaining the Ethical Environment. *Journal of Moral Education*, *33*(2), 115-129. https://doi.org/10.1080/0305724042000215186

Haydon, G. (2007). *Education, Philosophy and the Ethical Environment* (reprint). Routledge.

Hökelekli, H. (2010). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, *6*(18), 4-10.

Hökelekli, H. (2013). *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (2. baskı). Timaş Yayıncılık.

İçme, T. ve Büyük, U. (2023). Türkiye'de Deprem Eğitimi: Fen Bilimleri Ders Kitaplarının Deprem Eğitimine Yönelik Analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(3), 944-958. https://doi.org/10.33206/mjss.1259183

Johansson, E., Emilson, A. ve Puroila, A.-M. (Ed.). (2018). *Values Education in Early Childhood Settings: Concepts, Approaches and Practices* (C. 23). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-75559-5

Johnson, V. A., Johnston, D. M., Ronan, K. R. ve Peace, R. (2014). Evaluating Children's Learning of Adaptive Response Capacities from Shakeout an Earthquake and Tsunami Drill in Two Washington State School Districts. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, *11*(3). https://doi.org/10.1515/jhsem-2014-0012

Klein, G. A. (2017). *Sources of Power: How People Make Decisions*. MIT Press.

Lovat, T., Toomey, R. ve Clement, N. (Ed.). (2010). *International Research Handbook on Values Education and Student Wellbeing*. Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8675-4

Madianos, M. G. ve Evi, K. (2010). Trauma and Natural Disaster: The Case of Earthquakes in Greece. *Journal of Loss and Trauma*, *15*(2), 138-150. https://doi.org/10.1080/15325020903373185

Margolin, G., Ramos, M. C. ve Guran, E. L. (2010). Earthquakes and Children: The Role of Psychologists with Families and Communities. *Professional Psychology: Research and Practice*, *41*(1), 1-9. https://doi.org/10.1037/a0018103

MEB (2018a). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=326

MEB (2018b). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354

MEB (2023a). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1263

MEB (2023b). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1264

Ramirez, M., Kubicek, K., Peek-Asa, C. ve Wong, M. (2009). Accountability and Assessment of Emergency Drill Performance at Schools. *Family and Community Health*, *32*(2), 105-114. https://www.jstor.org/stable/44954593

Redish, A. D. (2013). *The Mind within the Brain: How We Make Decisions and How Those Decisions Go Wrong*. Oxford University Press.

Roccas, S. ve Sagiv, L. (2010). Personal Values and Behavior: Taking the Cultural Context into Account. *Social and Personality Psychology Compass*, *4*(1), 30-41. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00234.x

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. Free Press.

Schmidt, J. (2018). Notes on National Earthquake Education Programs in Israel. *Procedia Engineering*, *212*, 1265-1272. https://doi.org/10.1016/j.proeng.2018.01.163

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. İçinde *Advances in Experimental Social Psychology* (C. 25, ss. 1-65). Elsevier. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6

Soffer, Y., Goldberg, A., Avisar-Shohat, G., Cohen, R. ve Bar-Dayan, Y. (2010). The Effect of Different Educational Interventions on Schoolchildren's Knowledge of Earthquake Protective Behavior in Israel. *Disasters*, *34*(1), 205-213. https://doi.org/10.1111/j.1467-7717.2009.01125.x

Subedi, S., Hetényi, G. ve Shackleton, R. (2020). Impact of an Educational Program on Earthquake Awareness and Preparedness in Nepal. *Geoscience Communication*, *3*(2), 279-290. https://doi.org/10.5194/gc-3-279-2020

Tempesta, D., Curcio, G., De Gennaro, L. ve Ferrara, M. (2013). Long-Term Impact of Earthquakes on Sleep Quality. *PLoS ONE*, *8*(2), e55936. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0055936

Thornberg, R. (2008). Values Education as the Daily Fostering of School Rules. *Research in Education*, *80*(1), Article 1. https://doi.org/10.7227/RIE.80.5

Tuncer, N., Sözen, Ş. ve Sakar, Ş. (2021). Okul Öncesi Eğitimde Deprem Farkındalığı: "Deprem Benden Küçüksün" Projesi, Tokat İli Örneği. *Uluslararası Eğitim Spektrumu Dergisi*, *3*(1), 1-27. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijesacademic/issue/60410/756668

Weber, J. (1993). Exploring the Relationship Between Personal Values and Moral Reasoning. *Human Relations*, *46*(4), Article 4. https://doi.org/10.1177/001872679304600402

KENT-BELLEK-AİDİYET: 2023 DEPREMİ SONRASI SÜRDÜRÜLEBİLİR KENT-BİREY İLİŞKİSİ

Azra K. Nazlı

Giriş

> *"İnsan bir yerde veya kentte, belirli bir mekân üstünde konmuş bir nesne gibi bulunmaz; kentsel mekânları işaretler ve sahiplenir, yaşam alanına anlamlar yükleyerek başka yerlerden ayırt eder ve bir kimlik verir; bu yere kök salar ve bir kimlik yeri olarak inşa eder. Bu inşa sürecinin temel vasıtalarından biri, günlük yaşamda üretilen ve paylaşılan sosyal temsillerdir."*
>
> *Bilgin, 2011.*

2023 depremi, Türkiye'nin ve Dünya'nın karşılaştığı en yıkıcı depremlerden biri olarak kitlesel hafızaya kazınmış durumdadır. Yaşanan can kayıplarının yarattığı travmanın izleri Türk toplumunda nesiller boyunca etkisini devam ettirecektir. Bunun yanında bölgesel olarak da büyük bir yıkım söz konusudur. Depremden etkilenen kentlerin fiziksel yıkımı, Türkiye'nin depremden etkilenen kentlerini kültürel ve sosyodemografik bir dönüşüme de zorlamaktadır. Bu bağlamda bireylerin doğup büyüdükleri ya da yaşamakta oldukları kentlerle olan ilişkilerinde dönüşüm beklenmektedir.

Bu çalışmada, kent ve birey ilişkisinin yıkımlar karşısındaki sürdürülebilirliği üzerine bir tartışma başlatmak hedeflenmiştir. Bireylerin zihinsel haritalarında kodladıkları kentlerin yıkımının ve 2023 depremi kaynaklı yaşanan kayıplar sonrasındaki psikososyal etkilerin kent-birey ilişkisindeki sürdürülebilirliği ne yönde etkileyebileceğine yönelik alanyazın kaynaklı bir çalışma gerçekleştirilmektedir.

Çalışmada öncelikle kent imgesi ve bireyin kentlere yönelik zihinsel haritaları üzerine bir açıklama getirmek hedeflenmektedir. Kent ve birey ilişkisinde aidiyetin rolü ve oluşum süreci anlaşılmaya çalışılacaktır. Bireyin kent ile olan ilişkisini açıklayan Kevin Lynch (1960) ve Nuri Bilgin (1995) gibi yazarlar üzerinden zihinsel haritalar ve çağrışımlar açımlanacaktır.

Sonuç

Her nesne, mekân, eşya ve cansız varlıkta olduğu gibi, bireyin yaşadığı kentlerle kurduğu etkileşimler ve yüklediği anlamlar kimlik, sosyal temsil, bellek ve aidiyet gibi kavramlarla ilişkilenmektedir. İster doğup büyüdüğümüz kent olsun ister eğitimimiz ya da çalışmak için bulunduğumuz bir kent, ister gezmek ve birini ziyaret etmek için gittiğimiz bir kent olsun kentler bizim zihnimizde yer edinir. Uzun vadede ve daha büyük bir çerçevede bakıldığında ise, bulunduğumuz kentler kimliğimizi örüntüleyen elementlerden biri hâline gelir. Aynı zamanda, bizim de bulunduğumuz kentlerin kimlik inşasına katkıları bulunmaktadır. Örneğin Eskişehir'in dinamik ve genç bir kent olarak anılmasında çoğunlukla uzun vadeli kalıcılığı olmayan öğrenci kitlesi etki etmiştir. Öte yandan Ankara'nın modern bürokrasiyi ve modern kenti temsil etmesi 100 yıllık bir tarihe dayanmaktadır. Bu bağlamda kent kimliğini ve bireyin kimliğine olan etkilerini anlamlandırmak komplike ve birçok dinamiğin ekseninde mümkün olabilmektedir. Öte yandan, kentlerin de yaşam çizgisinde düşüşler ve yükselişler bulunmaktadır. Doğal afetler de bunlardan biridir. 2023 depremi sonrasında, depremin mağduriyetini yaşayan kentlerin kent kimliği yıkım ile anılmaktadır ve geçmiş kent kimliğini oluşturan unsurların birçoğu zarar görmüştür. Olumsuz etkenler karşısında kentlerin sürdürülebilirliği, kent-birey ilişkisi ve marka kentler açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, interdisipliner çalışmalar üretmek ve modeller geliştirmek, deprem mağduru kentlerin yeni ve güçlü kimlikler edinmesinde önem arz etmektedir.

Kaynakça

Alp, H. (2016). Çingenelere yönelik nefret söyleminin ekşi sözlükte yeniden üretilmesi, *İlef Dergisi*, 3(2): 143-172.

Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdealkent*, 2(3):20-47.

Bilgin, N. ve Uğurlar, P. (2010). İzmir ve İzmirlilere ilişkin algı ve temsiller, İzmirli olmak, İzmir, *APİKAM*, 165-179.

Bingöl, B. (2017). Kent mobilyalarının kentsel mekanlarda kent kimliği ile ilişkilendirilmesi: Isparta Kaymakkapı Meydanı örneği. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 6(3): 193-202.

Bitirim Okmeydan, S. (2018). Marka kent olmaya giden yol: İzmir'de kent markası çalışan iletişim akademisyenlerine yönelik bir araştırma. *The Journal of International Scientific Researches*, 3(4): 111-134.

Demir, C. (2006). *Kent kimliği geliştirme sürecinde mekansal model tasarımı ve kent plancılarının rolü*, https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/d0871f0806eae32_ek.pdf. Erişim Tarihi: 14.07.23.

Düzenli, T. Mumcu, S. Yılmaz, S. (2019). Kent kimliğine simgesel peyzajın etkisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC*, 9(3):438-448.

Gürel, E. Nazlı, A. K. (2022). Sürdürülebilirlik okuryazarlığı. I. Usta Kara, S. Karalar (Ed.) *Kalite ve Strateji Yönetimi Araştırmaları,* içinde. Edirne: Trakya Üniversitesi Matbaası.

Gürel, E. Şeker, İ. Saner, S. (2013). Aşkın ve sinemanın kenti: Paris, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 6(26):240-266.

Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın kent kimliği açısından irdelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14): 373-392.

Lynch, K. (2020). *Kent İmgesi*, (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınevi.

Nazlı, A. K. (2023). *Bağlantı iklimi: teknoloji, kültür, temsil.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Oğan, O. Yasak, Ü. (2020). Küreselleşme bağlamında mekansal kent kimliği ve markalaşmanın kent turizmine etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi,* 74(97-105).

Oktay, D. (2011). Kent kimliğine bütüncül bir bakış, *İdealkent*, 3:8-19.

Oxford Learns Dictionary (2023). https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/ adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi. 21.07.23.

Proshansky, H. M. Fabian A. K. Kaminoff R. (1983). Place identity: physical world socialisation of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3: 57-83.

Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: a tripartite organizing framework. J*ournal Of Environmental Psychology,* 30(1): 1–10.

Şentürk, A. Gülersoy, N. Z. (2019). Aidiyet, kent kimliği ve kentsel koruma etkileşimi bağlamında kullanıcı sürekliliğinin irdelenmesi: Kadıköy Moda örneği, *Megaron*, 14(1): 145-159.

DEPREMİ EDEBİYAT ARACILIĞIYLA OKUMAK: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK ÖYKÜCÜLÜĞÜNDE DEPREM

Ahmet Evis

Giriş

İnsanlığın, geçmişten günümüze uzanan tarihi içinde tabiatla mücadelesinin en somut örneklerinden biri depremlerdir. Tarihsel bakımdan bilimsel ölçütlerle yazılı olarak kayıt altına alınan ilk depremler hâricinde farklı göstergelerle depremlerin milattan önceki dönemlere dek uzandığı tahmin edilmektedir. Coğrafyanın en somut gerçeklerinden biri olan depremler hakkında bilgilenmeler, ilmî gelişmelerle birlikte her geçen gün artmaktadır. Temelde "sismoloji" olarak bilinen deprem bilimi, doğrudan ilişkide bulunduğu diğer bilimsel sahalarda yapılan çalışmalar sayesinde afete yönelik somut bilgiler sunmaktadır. Söz konusu bilimsel çalışmalar dışında özellikle etkileri bakımından depremler, farklı disiplinlerde de işlenmiştir. Bunlardan en öne çıkanları kuşkusuz ki insanı çeşitli yönleriyle ve daha ziyade hermeneutik düzlemde merkeze alan sosyal bilimlerin alt dalları şeklinde nitelendirilebilecek felsefe, sosyoloji, psikoloji ve edebiyattır.

Toplumların gelişmişlik ve farkındalık düzeyine referans teşkil eden doğal afetlere yönelik tedbirlerin artmasında ilgili bilimlere destek veren misyonuyla edebiyat, bilimsel tarafı yanında sanatsal yönüyle de olumlu bir güce sahiptir. Nesir türünün sunduğu geniş imkânlar sayesinde deprem hususu, roman ve öykülerde daha ayrıntılı şekilde işlenmiştir. Öykü türü özelinde gerek tahkiye geleneğine dayanan gerekse modern tarzda işlenen deprem olgusu, özellikle ilmî, dinî/ahlaki, politik ve sosyopsikolojik taraflarıyla incelenmiş ve çoğunlukla diyalektik düzleme çekilerek ele alınmıştır. Nesnel ve kurgusal gerçekliğin bütünleştiği edebî eserler; geçmişten ders çıkarmak, insanlığın daha güvenli ve müreffeh şekilde yaşamasını sağlayacak yazılı ve sözlü belge niteliği taşıması bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Başka bir deyişle edebiyat, işlevi bakımından "tarihin yalın tekrarı yerine tecrübesini özümseyerek güncel olana kıyafet olmasını sağlar" (Karahan, 2023, 195).

inşaatlardaki denetimsizlik durumu, batıl inançlar, ilmî gelişmelerin takip edilmeyişi, konu uzmanlarının halk psikolojisini dikkate almadan verdiği demeçler, eğitimsizlik, ideolojik saplantılar ve bürokratik aksaklıklar şeklinde öykülerde işlenmiştir. Bunların yanında deprem bilincinin oluşumunda afet anında yaşananların ayrıntılı ve realist tasvirlerle sunumu -menfi tecrübeler üzerinden de olsa- okur/halk üzerinde pekiştirici bir güç şeklinde öykülerde yer etmiştir. İşin bilinç düzlemi dışında eserlerde bireysel ve toplumsal ölçüde gözlemlenen psiko-sosyal değişimlere de derinlemesine yer verilir. Özellikle tematik yapı üzerinde tesiri olan bu değişimler; dehşet, korku, çaresizlik, duyarsızlaşma, nefret, endişe, bencillik gibi duygu durumları etrafında kaleme alınmıştır. Bahsedilen bu olumsuz hislerin yer yer travmatik rahatsızlıklara yol açtığı da kimi öykülerde öne çıkmıştır. Söz konusu olumsuzluklar karşısında insanın -biraz da sosyal bir varlık özelliği taşıması neticesinde- dayanışma duygusu ile deprem sonrasında umutlu, yaşama sevincine bağlı kaldığı ve koruyucu tavırlar sergilediği görülmüştür. Ayrıca başta çocuklar olmak üzere depremzedelerin rehabilitasyon sürecinde sivil ve kamusal teşkilatlanmanın önemi, deprem bölgesinde yürütülen faaliyetlerle okurların dikkatine sunulmuştur. Çoğu 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında kaleme alınan bu öykülerin yansımalarının 6 Şubat 2023'te depreminde de tecrübe edilmesi öykülerin taşıdığı işlevsel misyonu aksettirmesi bakımından kurmaca-gerçek hayat ilişkisini ve gücünü doğrulaması yönüyle anlamlıdır.

Son tahlilde denebilir ki, deprem ülkesi olan Türkiye'de hâlâ etkileri süren 6 Şubat depremi ve muhtemel depremlere karşı edebî türlerin sunduğu insani tecrübenin dikkatle okunması, disiplinlerarası yaklaşımlarla afet öncesi, anı ve sonrası hakkında deprem bilincine sahip bir toplum inşa etmek için çabalanması hayati bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

Adalı, Bilgin (2013). Deprem. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Akman, Eyüp (2012). Türk Mitolojisi ve Halk Şiirinde Sarı/Kızıl Öküz İnancı. *Türkiyat Mecmuası*, 22(1), 1-16.

Arslantaş, Nuh (2007). II. Abdülhamit Zamanında Kaleme Alınan Bir Deprem Risâlesi: Resûl Mestî Efendi'nin Siper-i Zelzelesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (33), 129-168.

Bahadır, Onat (2013). Boşluğa Gülümsemek. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Balkız, Ali (2013). Deprem. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Bıçakçı, Barış (2013). Evdeki Uçak Uçaktaki Deprem. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Çoruhlu, Yaşar (2006). *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Dölek, Salih (2013). Deprem Yardımı. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Ercan, Ö. Ahmet (2014). *Bir Yaşama İki Deprem Sığmaz*, İstanbul: Parafiks Yayınevi.

Engin, Gülseren (2013). Karabasan. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Fakioğlu Bağcı, Hatice (2022). Dönüşümün İmkânı Olarak Tecrübe: Dewey ve Gadamer'in Bakış Açılarıyla. *Kaygı*, 21(2), 644-669.

Halikarnas Balıkçısı (2013). Deprem. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Harmancı, Abdullah (2023). Deprem Sonrası Edebiyatın Zamanı Başlamadı. *Yeni Şafak*. Erişim Linki: https://www.yenisafak.com/hayat/deprem-sonrasi-edebiyatin-zamani-baslamadi-4515384.

İşmen, A. Esra (2016). Deprem Yaşantısına Bağlı Travma ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 80-104.

İzgü, Muzaffer (2013). Göreysun Daa Gözüne. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Karahan, Ali (2023). Bu Defa Enkaz Sahnede: N. Taner Büyükarman'ın Geriye Kalan Oyununda Deprem ve Tarihsellik, *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 177-198.

Kaya, Bülent (2022). Klasik Türk Şiirinde Depremlerle İlgili Kullanımlar. *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(1), 96-103.

Meriç, Nezihe (2013). Çisenti. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Nakajima, Şafak (2012). Deprem ve Sonrası Psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28(Ek sayı 2),150-155.

Özçep, Ferhat ve Orbay, Naci (1999). Yerküre ile Fiziksel İletişim: Cumhuriyet'in 75. Yılında Ülkemizde Jeofizik, *İ.Ü. Mühendislik Fak. Yerbilimleri Dergisi*, C.12, 99-115.

Polat, H. Hüseyin (2015). Depremi Türk Roman ve Öykülerinden Okumak. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 25(3), 10-27.

Tekay, Mebuse (2013). Yanlış İnsan. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Ümit, Ahmet (2013). Faylar Kırılmadan. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Yula, Özen (2013). Eski, Yalan Zamanlar. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

Yüksel, Kadir (2013). Faya Alışmak. K. Yüksel (der.) *Fay Boşluğu -Türk Yazınından Deprem Öyküleri* içinde, İstanbul: Alakarga Yayıncılık.

AFET SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA 6-20 ŞUBAT DEPREMLERİ SONRASI HATAY'DAN ZORUNLU GÖÇ VE GERİYE DÖNÜŞ

Hediye İlayda Kipalev - İlbey Dölek

Giriş

6 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Kahramanmaraş Pazarcık'ta 7,7 ve Elbistan'ta 7,6 büyüklüğünde meydana gelen depremler Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Elazığ, Osmaniye, Şanlıurfa, Diyarbakır, Kilis ve Adana olmak üzere 11 ilde can ve mal kaybına sebep olmuştur (Bkz. Şekil 1). Meydana gelen depremler sonucunda elimizde kesin veriler olmamakla birlikte toplam 3,3 milyon kişinin yer değiştirdiği tahmin edilmektedir. 20 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Hatay'ın Defne ilçesi olan 6,4 ve 5,8 büyüklüğünde meydana gelen depremler Kahramanmaraş merkezli depremlerin etkisini daha da artırmıştır. Tarih boyunca şiddetli depremlerde 7 kez yıkıldığı söylenen ve yeniden inşa edilen Hatay, afet bölgesinde yer alan iller arasında en fazla olumsuz etkiye maruz kalmıştır.

Doğal afetler bireyi ve toplumu derinden sarsarak sosyal, ekonomik ve kültürel değişime zorlayan bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. 6-20 Şubat depremlerinde Hatay'da insanların sevdiklerini, evlerini, iş yerlerini kaybetmesi ve kentin yok oluşuna şahit olmasıyla birlikte toplumda acı ve keder duyguları görülmüştür. İnsanlar afetin olumsuz sonuçlarından uzaklaşmak amacıyla geçici veya kalıcı bir şekilde başka şehirlere göç etmiştir. Ancak özel bir anlama sahip olan "Antakyalılık" (Cengiz, 2017) olarak ifade edilen aidiyet duygusunun çok yüksek olduğu görülmüştür. Deprem sonrası insanlarda acı ve keder duyguları hâkim olsa da Hatay özelinde *"Umudu Yitirme, Geri Döneceğiz Hatay", "Senden Gidilmez, Sana Dönülür Hatay"* yazıları yıkık bina duvarlarında ve sosyal medyada sıklıkla gözlenmiştir. Bu yazıların geri dönme umudunu canlı tuttuğu ve zorluklar karşısında "kolektif bilincin" ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu gözlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı 6-20 Şubat 2023 tarihlerinde gerçekleşen Kahramanmaraş-Hatay merkezli depremler sebebiyle Hatay'dan göç eden depremzedeleri

Antakya'da var olan zor yaşam şartlarının ortadan kalktığında mutlaka geri dönmek istediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların geri dönme veya geri dönmeyi isteme sebepleri arasında Antakya'ya duyulan yoğun aidiyet duygusu ve memleket özlemi en başta gelmekte olup barınma, eğitim ve iş imkânları ise daha sonra sıralanmaktadır.

Depremler sonrası çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalan depremzedelerin geri dönüşlerini kolaylaştıracak barınma, eğitim ve iş imkânlarını sağlayacak şartların sağlanması gerekmektedir. Aynı zamanda hem göç etmek zorunda kalan hem de Hatay'da kalan depremzedelere maddi imkânların yanı sıra psiko-sosyal desteklerin uzmanlar tarafında verilmesi onların yaşadıkları korku ve travmayı atlamasının sağlanması hem de yeniden hayata tutunmada gerekli tedbirlerin alınması önerilmektedir. Ayrıca bu saha çalışmasının hem depremin ardından ilk 6 ay içinde yapılması hem de elde edilen verilerin yeni olması ilerleyen zamanlarda deprem ve göç ilişkisini ortaya çıkaracak farklı bakış açılarıyla hazırlanmış derinlikli bilimsel çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

AFAD, (2014). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü.* T.C Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara. Erişim tarihi: 20.07.2023 https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu

AFAD, (2022). *Deprem anında neler yapmalısınız?* Erişim tarihi: 11.07.2023 https://www.afad.gov.tr /deprem-aninda-neler-yapmalisiniz

Armaş, I., Cretu, R. Z., ve Ionescu, R. (2017). Self-efficacy, stress, and locus of control: The psychology of earthquake risk perception in Bucharest, Romania. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 22, 71-76.

Bartram D., Poros, M.V., Monforte, P. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. Ankara: Hece İnceleme.

Can, İ. (2020). Giriş niyetine: Afet sosyolojisine alan açma çabası. İ. Can (Ed.). *Afet sosyolojisi içinde* (s. 15-36), İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Cengiz, A. K. (2017). Bir Yerli Olma Bağlamında Dedikodu, Söylentiler ve Antakyalılık. *The Journal of Academic Social Science,* c.51, ss. 311-327.

Demir, R. (2010). *Afet psikolojisi ve sosyolojisi acil durum ve afet yönetimi*, Erişim tarihi 11.07.2023,http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/acildurumveafetyonetimi_ue/afetpsikolojisivesosyolojisi.pdf

Drabek, T. E. (1986). *Human system responses to disaster: an ınventory of sociological findings*. New York.

Drabek, T. E. (1996). *Sociology of disaster*. Emmitsburg, MD: Emergency Management Institute, Federal Emergency Management Agency.

Güreşci, E. (2018). *Çeşitli yönleriyle kırsal göç.* Savaş Yayınevi: Ankara.

HaberTürk, *"Kabine toplantısı kararları açıklandı! 14 Şubat 2023 kabine toplantısı kararları ve sonuçları"* (15 Şubat 2023) Erişim tarihi: 07.07 2023.

Kirman, F. (2023). Deprem sonrası travmatik stres tepkileri ve sosyal medyada yansımaları, *Antakiyat*, 6(1), 14-29.

Kirman, M.A ve Dölek, İ. (2021). *Göç ve din, disiplinlerarası bir yaklaşım*. Ankara: Astana Yayıncılık, 2. basım.

Kişi, G. (2022). *Depremin sosyolojik boyutu: 2020 Elazığ depremzedeleriyle yapılan niteliksel bir araştırma* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Küçükcan, T., Köse, A. (2000). *Afet ve din.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1.Baskı.

Kümbetoğlu, B. (2006). Depremden beş yıl sonra Düzce. *Toplum ve Bilim Dergisi* (Deprem özel sayısı), Sayı 21, İstanbul.

Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 6. Basım.

Köni, H. (2023). Kahramanmaraş depremi. *TESAM Strateji Dergisi Afetler ve Deprem,* (3), 10-12.

Özşahin, E. (2010). Antakya'da (Hatay) yer seçiminin jeomorfolojik özellikler ve doğal risk açısından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (23), 1-16.

Öztürk, M., Kırca M. (Ed.). (2023). *Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası için akademik öneriler*. Özgür Yayınları.

Prince, S. H. (1920). *Catastrophe and social change, based upon a sociological study of the halifax disaster*. Ph.D. Thesis. New York, NY: Department of Political Science, Columbia University.

Parin, S. (Ed.). (2020). *Sosyal bilimler perspektifinden deprem fragmanları Van'dan örnekler.* Hiperlink Yayınları.

Sağıroğlu, A. Z., Ünsal, R. ve Özenci, F. (2023). *Deprem sonrası göç ve insan hareketlilikleri durum değerlendirme raporu. AYBÜ-GPM Rapor Serisi-15*Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM) Güncellenmiş 2. Baskı: 15 Nisan 2023.

Sert, D., vd. (2023). Göç ve deprem durum tespit raporu*. Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ve Friedrich Ebert Stiftung (FES) Derneği*.

Sağıroğlu, A. Z., vd. (2023). Deprem sonrası göç ve insan hareketlilikleri durum değerlendirme raporu. *AYBÜ-GPM Rapor Serisi-15*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM, güncellenmiş 2. Baskı: 15 Nisan 2023.

SonDakika.com, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'İnsanımızın önüne yeni bir gelecek, yeni bir hayat sereceğiz'" Erişim tarihi 02.07. 2023.

Sutopo, D. (2022). Disaster in sociological perspective, *Jurnal Education And Development*, vol. 11, no. 1, pp. 60-66.

Şimşek, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde araştırma yöntemleri.* Eskişehir, 2. Baskı.

Tiryaki Yenilmez, D. (2023). Deprem ve göç ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Akademik Düşünce Dergisi,* (7), 39-52 . DOI: 10.53507/akademikdusunce.1282303

Tümertekin, E., Özgüç, N. (2004). *Beşeri coğrafya: insan, kültür, mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2023). "*Kahramanmaraş'ta meydana gelen depremler hk basın bülteni-35*" Erişim tarihi: 27 Şubat 2023.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (GİB), (2023). "Deprem mağduru yabancıların yol izin talepleri hakkında" konulu yazı". Erişim tarihi: 12 Haziran 2023.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (GİB), (2023) "Deprem bölgelerinde düzenlenecek yol izinleri hakkında" konulu yazı. Erişim tarihi: 12 Haziran 2023.

DOĞAL AFETLER VE YERİNDEN EDİLME: 6 ŞUBAT DEPREMLERİ

Hasret Duman

Giriş

Çevresel göç terimi, doğal afetler başta olmak üzere çeşitli çevresel koşulların neden olduğu hareketliliği kapsamaktadır. Bu hareketlilik genel olarak; kuraklık, sel, tsunami, fırtına, volkanik patlamalar, deprem gibi çeşitli çevresel bozulmalardan dolayı şehrin ya da şehirlerin yaşam koşulları dinamiğinin değişmesi sonrası yaşanan yer değiştirmeleri içermektedir. Afetlerden dolayı yerinden edilme, küresel bir sorun olarak kabul edilmekte ve afet sonrası hareketlilik, zorunlu yerinden edilmekten gönüllü göçe kadar uzanan geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Öte yandan afet sonrası oluşan sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel boyutlar da göçü tetiklemekte ve buna bağlı olarak göçün kendisi de sosyal ve ekonomik değişime neden olmaktadır. Dolayısıyla doğal afet sonrası oluşan göç dalgası, özellikle orta ve uzun vadeli sonuçlar doğurması ve toplumsal değişimi tetiklemesi sebebiyle oldukça önemlidir. Buna rağmen ülke içinde yerinden edilmenin nedeni ve sonucu olarak çevresel tehlikelerin ve afetlerin bilimsel araştırmaları nispeten azdır. Örneğin 2000 ve 2021 yılları arasında Türkiye'de uluslararası ilişkiler alanında yazılmış göç konulu doktora tezleri üzerine yapılan bir değerlendirme çalışmasında, 'iç göç/yerinden edilmişler' konularının sadece 2 adet tezde incelendiği ve benzer şekilde geri dönüş olgusuna yönelik yazılan tez sayısının da yalnızca 1 adet olduğu dikkat çekmektedir (Çağlayan, 2023). Çalışmaların çok az bir kısmı ise afet sonrası nüfusun yerinden edilmesine ve zarar gören bölgelerde sürdürülen kalkınma politikalarının etkilerine odaklanmaktadır.

Göç; sosyoloji, demografi, coğrafya ve ekonomi gibi farklı bilimleri içeren karmaşık bir olgudur. Neredeyse tüm göç türleri, sosyal, ekonomik, kültürel, jeopolitik, çevresel vb. gibi çeşitli nitelikteki sayısız faktörden etkilenmektedir. Bu etki çeşitliliği ile göç olgusu pek çok farklı perspektiften incelenmektedir. Örneğin ekonomistler, göç ile alakalı hem mikro hem de makro düzeyde ekonomik nedenler ve sonuçlar bulurken, sosyologlar bazı göç akışlarını güç ve prestij ayrımıyla açıklamaya çalışmaktadır. Benzer şekilde coğrafyacılar, kentleşme gibi fenomenlerle ilgilenirken demograflar, özellikle göçmenlerin sayısına, yaşlarına ve cinsiyet dağılımlarına odaklanmaktadır. Bu çalışma ise göç

tır. Bu noktada merkezi idare ile birlikte yerel yönetimlerin birlikte hareket ederek ve hızlı bir şekilde toparlanma ve yeniden inşa sürecini tamamlaması gerekmektedir. Tüm bunlarında ardından ise yukarıda bahsedilen öneriler başta olmak üzere depremzedelerin kendi şehirlerine dönüşü teşvik edilmeli ve tersine göç sağlanmalıdır. Çünkü depremin toplumsal açıdan sebep olduğu negatif sonuçların önemli bir kısmı gidermek, depremin yaralarını sarmak ve sağlıklı bir eskiye dönüş yapmak ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Kaynakça

AFAD (2023a), *Kahramanmaraş'ta Meydana Gelen Depremler Hk. Basın Bülteni-36.* Erişim Adresi: https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelen-depremler-hk-36 (22.03.2023).

AFAD (2023b), *06 Şubat 2023 Pazarcik-Elbistan Kahramanmaraş (Mw: 7.7 – Mw: 7.6) Depremleri Raporu*. Erişim Adresi: https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Kahramanmara%C5%9F%20Depremi%20%20Raporu_02.06.2023.pdf (1.07.2023).

AFAD (2023c), *Deprem İstatistikleri*. Erişim Adresi: https://deprem.afad.gov.tr/event-statistics, (1.07.2023).

Ambrosetti, E. ve Petrillo, E. R. (2016). Environmental Disasters, Migration and Displacement. Insights and Developments from L'Aquila's Case. *Environmental Science & Policy* 56: 80-88.

Çağlayan, P. (2023). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Göç Araştırmaları: Türkiye'deki Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme (2000-2021). *Göç Dergisi*, *10*(1): 25-42.

Çetinkaya, E. (2004). 17 Ağustos 1999 Depreminden Sonra Adapazarı'ndan Göç Edip Geri Dönenlerin Dönüş Sebepleri. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gmelch, G. (1980). Return Migration. *Annual Review of Anthropology*, *9*(1): 135-159.

Gutmann, M. ve Field, V. (2010). Katrina in Historical Context: Environment and Migration in the US. *Population and Environment*, *31*: 3-19.

Hunter, L. M. (2005). Migration and Environmental Hazards. *Population and Environment*, *26*: 273-302.

IDMC (2023). *GRIND 2022: Children and Youth in Internal Displacement.* Erişim Adresi: https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/IDMC_GRID_2022_LR.pdf (17.02.2023).

Lee, Y., Sugiura, H. ve Gečienė, I. (2017). Stay or Relocate: The Roles of Networks After the Great East Japan Earthquake. In *Social Network Analysis of Disaster Response, Recovery, and Adaptation* (s: 223-238). Butterworth-Heinemann.

Levine, J. N., Esnard, A. ve Sapat, A. (2007). Population Displacement and Housing Dilemmas due to Catastrophic Disasters. *Journal of Planning Literature*, *22*(1): 3-15.

Lueck, M. A. M. (2010). United States Environmental Migration: Vulnerability, Resilience, and Policy Options for Internally Displaced Persons. *Climate Change and Migration: Rethinking Policies for Adaptation and Disaster Risk Reduction*, 48.

Chazalnoël, M. T. ve Randall, A. (2022). Migration and the Slow Onset Impacts of Climate Change: Taking Stock and Taking Action. *World Migration Report 2022*(1), e00030.

Özden, M. Ş. (2013). Depreme Bağlı Travmatik Stres ve Depresyon Belirtilerinin Göç ve Sosyal Destek Kaybı ile İlişkisine Yönelik Çok Faktörlü Bir İnceleme. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Perch-Nielsen, S. (2004). Understanding the Effect of Climate Change on Human Migration: The Contribution of Mathematical and Conceptual Models. Master's Thesis, Swiss Federal Institute of Technology, Department of Environmental Sciences, s: 1-122.

T.C. Cumhurbaşkanlığı (2023). *Haberler*. Erişim Adresi: https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/144080/-deprem-bolgesini-oradaki-vatandaslarimizla-dayanisma-icinde-ayaga-kaldiracagiz- (22.03.2023).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*. Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu/ (29.03.2023).

Thiri, M. A. (2017). Social Vulnerability and Environmental Migration: The Case of Miyagi Prefecture After the Great East Japan Earthquake. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *25*: 212-226.

TÜİK (2023). *Nüfus ve Konut Sayımı-2021*. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusu%2084%20milyon%20680,680%20bin%20273%20ki%C5%9Fiye%20ula%C5%9Ft%C4%B1 (28.03.2023).

UNHCR (2023a). *Syria Emergency.* Erişim Adresi: https://www.unhcr.org/syria-emergency.html (25.02.2023).

UNHCR (2023b). *Ukraine Emergency.* Erişim Adresi: https://www.unhcr.org/ukraine-emergency.html (25.02.2023).

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (2016). 2011 Van Depreminin Etkilediği Alanlarda Ortaya Çıkan Göç Eğilimi. Erişim Adresi: https://www.yyu.edu.tr/images/files/2011_Van_Depreminin_Etkiledigi_Alanlarda_Ortaya_Cikan_Goc_Egilimi.pdf (17.02.2023).

6 ŞUBAT DEPREMİ ÖNCESİ VE SONRASINDA ANTAKYA KENTSEL SİT ALANININ SOSYAL YAŞAM VE FİZİKİ YAPILANMADAKİ ROLÜ

F. Mine Temiz

Giriş

Kent, tüm değişim ve dönüşümleri ile birlikte, içinden doğduğu çevrenin toplumsal, kültürel, ekonomik ve fiziksel koşullarının mekânsal yansısıdır. Kentin bu yansı içinde birleşen her özelliği, neden sonuç ilişkisi ile bir diğerine tarih boyunca aktaran bir yapısı da bulunmaktadır (Uğurlu, 2010: 25). Tarih boyunca yeryüzünde kurulan kentlerin pek çoğu ortadan kalkmış, geride kalıntılarını bırakmıştır. Belli bir zaman sürecinde varlığını koruyan kentlerin bir bölümü, kimi zaman kesintiler, kimi zaman da süreklilik içinde eski kalıntılarının üzerinde veya yakınında yeniden kurulmuşlardır. MÖ 300'de, Asi Nehri ile Habib Neccar Dağı arasında kurulan Antakya, sınırları, nüfusu ve kentsel mekânları ile değişimler geçirmekle birlikte varlığını günümüze kadar kesintisiz olarak sürdürmüştür. Kahramanmaraş merkezli, 6 Şubat 2023 depreminde olduğu gibi geçmişinde de defalarca tahrip olmuş, her seferinde yeniden inşa edilmiş ve canlılığını korumuştur. Art arda eklenen tarihsel katmanları, daima ilk kurulduğu konumu merkez alan bir çevrede gelişmiştir.

Anadolu'da İslam fetihleri ile erken karşılaşan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye Cumhuriyeti'ne en son katılan kent, varoluşundan itibaren değişik kökenlerden oluşan halkı ve farklı kültürlerle karşılaşmaları ile tarihin katmanlarından süzüp geliştirdiği ortak kültürünü günümüze taşımıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru güney surlarının dışına çıkan ve nehrin batı yakasına da taşan kentin somut kültür mirası, "kentsel sit alanı" olarak koruma altındadır. 21. yüzyıla gelindiğinde kent, bu alanın çok ötesinde geniş sınırlara ulaşmışsa da burası hâlâ ticaretin ve sosyal yaşamın kalbinin attığı yer olarak Antakya'yı, Antakyalı kimliğini, aidiyetini tanımlayan, yaşatan önemli bir role sahiptir.

6 Şubat 2023 depremi, kentin hemen tamamında olduğu gibi kentsel sit alanında da büyük bir tahribata neden olmuştur. Sadece Hatay'ı değil geniş bir bölgeyi etkileyen tahribat, sosyal, ekonomik ve fiziki boyutta, depremselliği de gözeten yeni bir planlamayı gerekli kılmaktadır. Depremden etkilenen bölge

Kaynakça

Çelik, Y. (2021). *Memlûkler Döneminde Antakya (1268-1516)*, Konya: Kömen Yayınları

Danişmen, İ.H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* IV, İstanbul.

Demir, A. (1996). Çağlar *İçinde Antakya,* İstanbul: Akbank Yayınları

Demir, A. (2016). *Çağlar İçinde Antakya*, Ankara: Dafne Kitap

Develioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi

Downey, G. (1963). *Ancient Antioch,* Princeton – New Jersey: Princeton University Press

Downey, G. (1966). *A History Of Antioch In Syria From Seleucus To The Arab Conquest,* Princeton - New Jersey: Princeton University Press

Jacquet, P. (1931). *Antioche-Centre de Tourisme,* Antakya: Antakya Turizm Komitesi Yayını

Naseh, J. (2006). "St. Peter and St. Paul, Antakya's Christian Orthodox Cathedral", *Chronos – Revue D'historie De L'universite De Balamand (Numero Special – Antioche Et Societes)*, Numero 13, Liban: Universite De Balamand

ÖzdemİR, R. (1994). ''Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı 1709-1860'', *Belleten,* LVII, s. 119-157

Pamir, H. (2023). Antakya'da Yaşanan Yıkıcı Depremler, *Aktüel Arkeoloji*, 91, 28-55

Rifaioğlu, M. (2018). Memluk Dönemi Hamam Yapıları: Antakya Beyseri Hamamı Özelinde Yapısal-Mekânsal-İşlevsel Çözümleme, Megaron, 13(4), 545-558

Rey, E. (1883). *Les Colonies Franques de Syrie aux XII. Me et XIII. Siecle,* Paris

Sahillioğlu H. (1991). "Antakya", *İslam Ansiklopedisi,* 3, s.228-232, İstanbul: TDV yay.

Salname-i Vilayet-i Halep, 1286, 3. def'a, Halebüş - Şekba, Vilayet Matbaası.

Salname-i Vilayet-i Halep, 1288, 5. def'a.

Salname-i Vilayet-i Halep, 1317.

Salname-i Vilayet-i Halep, 1319, 29. def'a, Vilayet Matbaası.

Salname-i Vilayet-i Halep, 1303, 15. def'a, Halebüş-Şekba, Arifi.

Salname-i Vilayet-i Halep, 1320, 30. def'a, Vilayet Matbaası.

Salname-i Vilayet-i Halep, 1324.

Salname-i Vilayet-i Halep, 1326.

Sauvaget, J. (1935). "Le Plan de Laodicee-Sur-Mer", *Bulletin D'etudes Orientales,* IV, Damas: l'Institute Français du Proche-Orient

Tekin, M. (1990). "Antakya'nın Vakıf İçme Suları, Zugaybe Suyu ve Zugaybe Çeşmeleri", *Güneyde Kültür*, S.12, s. 2-10, Antakya

Tekin, M. (1993). *Hatay Tarihi,* Antakya:

Tekin, M. (1993b). *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süleyman Bey*, Antakya: Kültür Ofset Basımevi

Tekin, M. (2000). *Hatay Tarihi,* Antakya

Temiz, F. M. (2002). *XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya'nın Kentsel Mekân Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi,* Basılmamış Doktora Tezi, Van

Temiz, F. M. (2005). Osmanlı Döneminde Antakya'nın Kentsel Gelişim Sürecine Bir Bakış, *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* 425-438. Erzurum: Atatürk Üniversitesi

Temiz, F.M. (2006). "New Architectural Formations On The Mandate-Era Kurtuluş Street in Antakya", *Chronos – Revue D'historie De L'universite De Balamand (Numero Special – Antioche Et Societes)*, Numero 13, 181-230, Liban: Universite De Balamand

Temiz, F. M. (2009). XX. Yüzyıl Başlarında Antakya'da Yeni Mimari Oluşumlara İki Örnek: Gündüz Sineması ve Adalı Evi, *X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri- Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan,* 685-700, Ankara: Gazi Üniversitesi

Temiz, F. M. (2012). "Antakya Ulu Cami Külliyesi*", Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, C. 2, s. 771-778, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Temiz, F. M. (2013). Habib-i Neccar Külliyesi ve Özellikleri, *Halk İçin Koşan Adam Habib-i Neccar Hz. Tanıtım Dergisi,* Sayı:1, 33-35, Antakya: Antakya Belediyesi yay.

Temiz, F.M. (2016). Antakya Ulu Camii ve Külliyesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2, s. 630-631, İstanbul: TDV yay.

Temiz, F.M., **(**2014). Osmanlı Döneminde Antakya'da Ticaret Alanlarının Biçimlenişi, *Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Kitabı*, s.305-321Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi yay.

Temiz, F. M.- Kolay, E., (2019). "Fransız İşgali Altındaki Antakya'nın Değişen Mimari Çehresine Bir Örnek: Saray Caddesi Kuseyri Binası", *Hatay (Anavatana Katılışının 80. Yıl Armağanı)*, ed., A. Gündüz vd., s.284-313, İstanbul: Hiper Yayın

Türkmen, A.F. (1937). *Mufassal Hatay Tarihi,* İstanbul: Cumhuriyet Matbaası

Uğurlu, Ö. (2010). Kentlerin Tarihsel Gelişimi, Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner içinde, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, (s.25-68), İstanbul: Örgün Yayınevi

Weulersse, J. (1935). "Antioche-Essai de Geographie Urbaine", *Bulletine D'etudes Orientales,* IV, Damas: l'Institute Français du Proche-Orient

https://www.yesilevkonaklama.com/hakkimizda.html adresinden 10 Nisan 2022 tarihinde alınmıştır.

SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN ASRIN FELAKTİ HATAY DEPREMİ

Mehmet Duruel

Giriş

Afetler, dünya genelinde milyonlarca insanı etkileyen doğal veya insana kaynaklı olaylardır. Öngörülemeyen, öngörülse bile tedbir alma süreci uzun zaman, geniş toplumsal bilinç, iyi örgütlenmiş kurumsal yapı, eğitimli insan kaynağı ve tüm bunları gerçekleştirmek için yüksek maliyetler gerektiren bu olaylar, toplumun fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan büyük zarar görmesine yol açabilmektedir. Türkiye, konumlandığı coğrafya, topoğrafya ve jeolojik altyapı itibarıyla afetlere sıklıkla maruz kalan bir ülkedir. Depremler başta olmak üzere sel, heyelan, çığ ve yoğun meteorolojik olaylar ülke gündemini sürekli işgal etmiş, önemli derecede can ve mal kayıplarına sebebiyet vermiştir. 1999 Marmara Depremi ülke genelinde afet farkındalığı yaratmış ve gerek kamu gerekse toplumsal olarak afetler karşısındaki çaresizliği gözler önüne sermiştir. Afet yönetiminde Türkiye'de milat olarak kabul edilen bu hadiseden sonra kurumsal anlamda önemli atılımlar gerçekleştirilmiş ve bir dizi aşamadan sonra merkezi yönetimin afetlerden sorumlu kurumu AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) kurulmuştur. Bu safhaya gelene kadar genel olarak afet, özelde deprem konusunda yetkin kuruluşlar farklı kanuni düzenlemeler çerçevesinde farklı kurumlarca yürütülmekte ve etkili bir koordinasyon sağlanamadığı gibi etkin müdahale ve risk yönetimi de sağlanamamaktaydı. Yerel yönetimler gerek yasal kısıtlar gerekse bütçe imkânları bakımından son derce yetersiz durumdaydı. Sivil toplum kuruluşları ve gönüllü teşkilatları ise son derce etkisiz ve sönük pozisyonda bulunmakta idi.

Sosyal politika, afetlere karşı toplumu korumak, dayanışma ve iyileştirme süreçlerini yönetmek ve afetlerin olumsuz etkilerini en aza indirmek için önemli bir araçtır. Acil yardım ve kurtarma, sosyal güvence sistemlerinin güçlendirilmesi, sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, barınma ve konut politikaları, eğitim ve psiko-sosyal destek, toplumun katılımı ve bilgilendirilmesi, afetler sonrası yeniden inşa gibi faaliyetlerin tamamı deprem ve afet konusunda geliştirilebilecek ve toplumun hizmetine sunulacak sosyal politika tedbirleridir. Bu tedbirlerin dışında özel gereksinimli bireylerin korunması, hak savunuculuğu ve hak ihlallerinin önlenmesi, kaynaklara ve bilgiye erişim gibi konular da

yıpların yaşanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Hatay'da deprem felaketi ile başa çıkmak, deprem yaralarını sarmak, dayanışma ve iyileşme süreçlerini hızlandırmak amacıyla bir dizi sosyal politika önlemi hayata geçirilmiştir. Bu önlemler arasında acil yardım ve kurtarma, geçici barınma ve temel ihtiyaçlar, sağlık hizmetleri, psiko-sosyal destek, sosyal yardımlar ve kredi programları, afet sigortası ve yeniden inşa afetlere hazırlık ve farkındalık faaliyetleri öne çıkan sosyal politika tedbirleri olmuştur. Bu faaliyetler bazen merkezi hükûmet tarafında, bazen yerel yönetimler tarafından, bazen sivil toplum kuruluşları tarafından, bazen de sayılan tüm kurumlar tarafından yalnız veya iş birliği içerisinde yürütülmüştür. Gerçekleştirilen sosyal politika tedbirleri birçok alanda başarılı olsa da eleştirilere maruz kalmışlardır. Bu eleştirilerin bazıları gerçekçi ve hayati değer taşırken bazıları tamamen ideolojik ve politik temele dayalı ve dezenformasyon karakterli olmuştur. Gerçekçi eleştirilerin başında Hatay'da arama kurtarma faaliyetlerinde geç ve yetersiz kalınması gelmektedir. Yıkımın dehşet verici boyutta olması, enkaz alanının çok geniş olması ve enkaza erişimin güç olması, oluşan trafik yoğunluğu ve bölgeye intikalin zorlaşması gibi bir dizi faktörün yanında arama kurtarma faaliyetleri için gelen personel ve gönüllülerin nitelik ve nicelik olarak yetersiz kalması başarısızlığa neden olmuş maalesef kayıpların artması sonucunu doğurmuştur. Deprem sonrası acil sağlık ve barınma ve beslenme faaliyetleri merkezi yönetim ile yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının olağan üstü çabaları neticesinde çok az sorunla sürdürülmüştür. Diğer yandan depremin ilk günlerindeki koordinasyon eksikliği kısa sürede giderilmiş ve sosyal politikalar tedrici olarak başarılı bir şekilde hayata geçirilmiştir. Depremin üzerinden yaklaşık altı ayın geçmesine rağmen destek faaliyetleri ve sosyal politika tedbirleri sorunsuz denecek şekilde sürdürülmektedir.

Etkin ve gerçekçi sosyal politikaların deprem sürecinin yönetilmesinde hayati derecede önemli olduğu ve yaraların sarılması, toplumun ekonomik, fiziki ve sosyal olarak yeniden inşası noktasındaki değeri Hatay'ın deprem deneyimi ile bir daha ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

AFAD (2023). Kahramanmaraş'ta Meydana Gelen Depremler Hk. - 34. Basın Bülteni.

Akalın, M. (2018). Kente Karşı İşlenen Suçların Faili İmar Afları. İksad Yayınları.

Alcock, P., May, M. ve Rowlingson, K. [der.]. (2011). Sosyal Politika: Kuramlar ve Uygulamalar, (çev.) Barış Yıldırım vd., Ankara: Siyasal Kitabevi.

Aydin, Murat (2008). Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler, İstanbul, İz Yayincilik, 2008

Buğra, A. (2008). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika. İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A., Keyder, Ç. (2023). "Sosyal Yardım Uygulamaları ve Topluma Yararlı Faaliyetler Karşılığında Asgari Gelir Desteği Uygulaması", Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/socialassistancereports.pdf

Buğra, A. ve Keyder, Ç. [der.]. (2006). Sosyal Politika Yazıları, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2023). Doğal Afet Bölgesinde Alınan Önlemler Kapsamında Çalışma Hayatının Düzenlenmesine İlişkin Duyuru. https://www.csgb.gov.tr/ duyurular/dogal-afet-bolgesinde-alinan-onlemler

Çelik, A. (2010), Muhafazakâr Sosyal politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım, Yükümlülük Yerine Hayırseverlik, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 42*: 63-81.

Dünya Sağlık Örgütü (2023). Statement – Türkiye/Syria earthquakes. https://www.who.int/europe/news/item/14-02-2023-statement-turkiye-and-syria earthquakes#

Erdut, Z. (2004). "Günümüzde Sosyal Politikanın Açılımları", I. Ulusal Sosyal Politika Kongresi, Ankara, DİSK Yayınları, 22-24 Ocak, 2004, s. 31-58.

Ersöz, H. Y. (2003). Doğuşundan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 53/2: 119-144

Ersöz, H. Y. (2004). Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler: İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2004.

Esping–Andersen, Gøsta. (2009). "Refah Devleti İkilemi", Sosyal Politika Yazıları, (çev.) Burcu Y. Çakar ve Utku B. Balaban, (der.) Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gökdül, A. ve Yaman, M. (2020). Yerel Yönetimlerde Kent Planlaması Anlayışının Dönüşüm Evrelerine Bir Örnek: Kütahya kenti (1923-1960), *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 29*(1), 35-65.

Greenhalgh, T., Ozbilgin, M. ve Tomlinson, D. (2022). How COVID-19 spreads: narratives, counter narratives, and social dramas. British Medical Journal, 378.

Güven, S. (2001). Sosyal Politikanın Temelleri, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2001

Hayrullahoğlu, B. (2022). Türkiye'de Deprem Harcamalarının Finansmanı Amacıyla Yürürlüğe Konulan Vergilerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(1), 102-120.

Kasparoğlu, M., ve Suri, L. (2019). İmar barışı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi, 2*(1), 47-60.

Katıtaş, G. (2018), "Neoliberal Politikalar ve Hayırseverlik" Al, A., Balcı, M., Kanlı, İ. B. (Ed.), Uluslararası İlişkilerde Güncel Çalışmalar 2, Ankara: Savaş Yayınevi: 131-148

Keyder, Ç. (2006), Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kalkınmasında Sosyal Politikalar, TESEV Raporu, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

Kıray, M. (2003). Kentleşme Yazıları. Bağlam Yayıncılık.

Koray, M. (2005). Sosyal Politika, İstanbul: İmge Kitabevi, 2. basım.

Milliyet (2023). Hijyenik Ped İhtiyacı da Var. https://www.milliyet.com.tr/ gundem/ hijyenikped-ihtiyaci-da-var-6903227

NTV (2023). Hasar tespit çalışmalarında son durum: Yıkık, acil yıkılacak ve ağır hasarlı bina sayısı 118 bin. https://www.ntv.com.tr/turkiye/hasar-tespit-calismalarinda-sondurumyikik- acil-yikilacak-ve-agir-hasarli-bina-sayisi-118- bin,lO_vWoWYlkyITkWr4SlQ3A

Özbilgin, M. ve Erbil, C. (2023b). Robot Emeği ve İnsan-Doğa-Teknoloji İlişkisinde Robot Emeğine Yeni Bir Yaklaşım. Hekimler, B., & Cengiz, A.A. (Eds.) Emeğin Hallerine Dair içinde. Yeni İnsan Yayınevi.

Özbilgin, M., ve Erbil, C. (2023a). Insight into Equality, Diversity, and Inclusion. In Küçükaltan, B. (Ed) Contemporary Approaches in Equality, Diversity and Inclusion:Strategic and Technological Perspectives. Emerald Publish

Özdemir, S. (2004). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İTO Yayınları, İstanbul,

Özdemir, S., Başel, H., Şenocak, H. (2009). "Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma", Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 56, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, 2009.

Peker, A. E. ve Şanlı, İ. (2022). Deprem ve göç ilişkisi: 24 Ocak 2020 Elâzığ Deprem Örneği. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6*(1),

Seyyar, A. (2006). Değişen Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Politikalar, Değişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Şenkal, A. (2003). "Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri", Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, 45. Kitap.

Şenkal, A. (2005). Sosyal Politika ve Sosyal Vatandaşlık: Kölelikten Sosyal Vatandaşlığa, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 50: 225-258.

Şenkal, A. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Şenocak, H. (2002). "Korunmaya Muhtaç Çocuklara Sağlanan Bakım Yöntemleri", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 4637: 45-452

Şişman, Y. (2017). Türkiye'de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi?, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* 4/2.

Talas, C. (1992). Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi, Bilgi Yayınevi, Ankara. 1

Talas, C. (1997). Toplumsal Politika, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Taşçı, F. (2010). Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım (1. Basım), Ankara: Nobel Yayınları.

Tokol, A. (2000). Sosyal Politika, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, Bursa,

Tuna, O. (1999). Sosyal Siyaset, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999.

Yalman, L. G. (2007). "Sosyal Politika: Refah Devletinden Sosyal Risk Yönetimine", Cahit Talas Anısına, Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, (der.) Berrin C. Ataman, Ankara: AÜ SBF Yayınları, No. 595.

Zastrow, C. (2010), Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People (10th Edition), Belmot: Brooks/Cole

ANTAKYA'DAN ANTİOKHEİA'YA DEPREMİN ARKEOLOJİSİ RETROSPEKTİF BİR BAKIŞ

Banu Özdilek

Giriş

"6 Şubat Felaketi", Helenistik Dönem'de şehrin kuruluşundan günümüze uzanan 1722 yılı aşkın bir süre içerisinde Antakya'nın yaşadığı birçok yıkımdan yalnızca biri. Eğer zaman aralığımızı daha da genişletirsek, yazılı kayıtlar Antiocheia ismiyle değil ama bu toprakların Amik düzlüklerinde, Akdeniz'e dayanan kıyılarında ya da Asi boylarında kurulmuş adını bildiğimiz veya henüz bilemediğimiz pek çok antik yerleşimin tarih zaman boyunca şiddetli depremlerle karşı karşıya kaldığını aktarır. Bu depremler, yerleşim alanlarının evrimine, mimari yapılara ve sosyoekonomik hayata önemli ölçüde etki etmiştir. Arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar kullanılarak bölgenin deprem geçmişi ve bu felaketlerin kent ve insan üzerindeki etkisi hakkında bilgi sunmayı ve gelecekteki riskleri azaltmak için alınabilecek önlemleri değerlendirmeyi hedefleyen bu makale uzun bir zamana yayılmış travmatik tecrübelere rağmen günümüz Antakyası'nın son depremlerle yerle bir oluşunun tarihsel adımlarını sorgulayacaktır.

Antakya'da Bronz Çağ'dan günümüze değin yaşanan onlarca deprem kaydından geriye akıllarda kalan, sadece trajik hikâyelerdir. 6 Şubat 2023 depreminin yaşanmasıyla birlikte konu tekrar gündeme gelmiş, ağızlara pelesenk olan "***biz büyüklerimizden duyduk, Antakya tarihte yedi kere yıkılmış bu da sekizincisiydi"*** lafı, toplum hafızasında yer etmiş tarihsel deprem travmalarının basit bir ifadesi olarak dillendirilmiştir.

Depreme rağmen neden Antakya yine aynı noktada kuruluyor?

Arkeolojik ve tarihî kaynaklara göre Levant Bölgesi'nde yaşanan depremlerle yerleşimler yıkılmış ve hayatta kalanlar yine yıkıntılar üzerine yeniden yerleşim kurmuşlardır (Engin 2023a: 58). 6 Şubat depreminden sonra Antakyalılar memleketlerine bağlılıklarını gösteren özde aidiyet duygusu ile yıkıntı duvar üzerine "YİNE DÖNECEĞİZ" *grafito*/ duvar yazıları yazmışlardır.

Antakya felaketler, deprem kenti olarak geçmesine karşın, önemli konumu ve mümbit topraklarıyla, Prehistorik Çağ'dan günümüze insanoğlunun yuvası

denle de az sayıda başvuru talebi gelmesi sebebiyle süreyi uzatmışlar ve yapılan son açıklamalara göre de sonbaharda yeni bir başvuru dönemi daha açılacağı bilgisini vermişlerdir. Bu olumlu gelişmeler tescilli kültür mirasımızın korunabilmesi adına oldukça önemli bir destektir. Sadece tescilli değil aynı zamanda tescilsiz dönem mimarlık örneklerinin de korunması, yapılacak restorasyonlarda acele etmeden, çok katılımlı ekiplerle, çalışmaların şeffaf bir şekilde yürütülmesi, gerekirse büyük projelerle giderlerin fonlanması gerekmektedir. Depremden sonra, yetkililer tarafından Hatay'ı kısa bir sürede inşa edeceğiz sözleri koruma, restorasyon, şehir planlama ilkeleriyle maalesef örtüşmemektedir (https://www.arkitera.com/etkinlik/ilhan-tekeli-deprem-sonrasinda-antakyanin-planlamasi-turkiyede-kent-planlamasinin-donusumu-icin-bir-baslangic-olabilir-mi/#comment-13592 erişim tarihi: 24.04.2023).

İlhan Tekeli bir panelde şöyle bir soru yöneltiyor "Deprem Sonrasında Antakya'nın planlaması Türkiye'de Kent Planlamasının Dönüşümü için bir Başlangıç Olabilir Mi?" (https://www.arkitera.com/etkinlik/ilhan-tekeli-deprem-sonrasinda-antakyanin-planlamasi-turkiyede-kent-planlamasinin-donusumu-icin-bir-baslangic-olabilir-mi/#comment-13592 (erişim tarihi: 24.04.2023). **KENTSEL ARKEOLOJİ ÇALIŞMALARI İÇİN HER ZAMAN HAYAL ETTİĞİMİZ KAZILARI YAPMAK İÇİN BİR FIRSAT!!!!!** Antakya kenti Prehistorik Dönem'den itibaren kesintisiz yerleşim görmüş bir alanda kurulmuştur, modern kent merkezinin bir bölümü sit alanı üzerine kurulduğu için 1930 yılı sonrasında geniş çaplı kazılar yürütülememiştir. Dolayısıyla depremden sonra antik kenti ortaya çıkarma fırsatı doğmuştur. Antakya kentsel sit alanı için farklı dönemlere ait kültürel mirasla birlikte koruma uygulamaları düşünülmelidir. Asi Nehri'nin her iki yanının "Roma" gibi açık bir arkeolojik park olması planlanmaktadır. Antakya kent sondaj kazılarının yapılması, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, bilim insanları ve halk tarafından arzu edilen bir uygulamadır. Antakya'da yapılacak sondaj kazılarında, başta Hatay Üniversitesi Arkeoloji Bölümü hocaları ve farklı uzmanlıklara sahip, bölgede çalışan uluslararası bilim ekiplerinin katılımıyla ortak çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

Ambraseys 2009: N. Ambraseys, Earthquakes in the Mediterranean and the Middle East A Multidisciplinary Study of Seimicity up tp 1900, 2009, Cambridge.

Ay 2020: E. Ay, "Tabi Afetler Arkeolojisi", Aktüel Arkeoloji Temmuz-Ağustos, 2020, 16-28.

Baturayoğlu-Yöney – Salman 2023: N. Baturayoğlu, Y. Salamn, "Depremin ardından kültür mirasımız: Koruma ve yeniden hayata geçme süreci" Arkeo-Duvar Depremle kaybedilen geçmiş 6 Şubat'ta neleri yitirdik? Temmuz/Ağustos 2023, 8-21.

Bradbury 2004: S. Bradbury (Çev.) Selected letters of Constantinus and Julian, 2004, Liverpool University Press.

Çevik 2023: N. Çevik, "Arkeoloji ve Tarihte Deprem Gerçeği, Mesele Sarsılmak Değil Yıkılmamak", Antsanat Muratpaşa Belediyesi Kültür ve Sanat Yayını, Bahar 2023, Sayı 6, 8-11.

Downey 1961: G. Downey, A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest, 1961, Princeton University Press.

Duggan 2020: T.M. P. Duggan, Antik Dönem Antalyası'nda Sismik Afetler ve Doğa, Aktüel Arkeoloji Temmuz-Ağustos, 2020, 50-56.

Ergin – Güçlü – Aksay 1971: Türkiye ve Dolaylarının Deprem Kataloğu (1965-1970) İstanbul Teknik Üniversitesi Arz Fiziği Enstitüsü, 1971, Maden fakültesi Ofset Baskı Atölyesi.

Engin 2023a: A. Engin, "Arkeoloji, Levant Koridoru ve Deprem" Aktüel Arkeoloji Mart-Nisan 2023, 56-75.

Engin 2023b: A. Engin, "Enkaz Arkeolojisi Bir Depremin gerçeği ve öğrettikleri" Arkeo-Duvar Depremle kaybedilen geçmiş 6 Şubat'ta neleri yitirdik? Temmuz/Ağustos 2023, 29-35.

Erol 1963: O. Erol, Asi Nehri Deltasının Jeomorfolojisi ve Dördüncü zaman Deniz-Akarsu Şekilleri, 1963, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Guidoboni 1994: E. Guidononi, Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean era up to the 10 th century, Instituto Nazionale di Geofisira, 1994, Roma.

Haddad 1949: G. Haddad, Aspects of Social Life in Antioch in the Hellenistic-Roman Period, 1949, Chicago, İllinois.

Karadoğan 2020: S. Karadoğan, "Antik Çağların Öngörülemeyen Trajedileri", Aktüel Arkeoloji Temmuz-Ağustos, 2020, 38-50.

Karagöz 2005: Ş. Karagöz, Eskiçağ'da Depremler, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2005, İstanbul.

Kavak 2023: O. Kavak, "Anadolu'nun Güneyinde Oluşan Depremler" Arkeo-Duvar Depremle kaybedilen geçmiş 6 Şubat'ta neleri yitirdik? Temmuz/Ağustos 2023, 113-123.

Kaya – Kıyılı 2009: S. Kaya – R. Kıyılı, Antakya'da Ortaçağ'da Meydana Gelen Doğal Afet ve Salgın Hastalıklara Bir Bakış, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, Vol. 6, Sayı 12, 403-418.

Konyar 2023: E. Konyar, "Doğu Akdeniz'de deprem" Arkeo-Duvar Depremle kaybedilen geçmiş 6 Şubat'ta neleri yitirdik? Temmuz/Ağustos 2023, 29-35.

Liebeshuetz 1972: J. H. W. G. Antioch City and Imperial Administration in The Later Roman Empire, 1972, Oxford at the Clarendon Press.

Malalas 1986: The Chronicle of John Malalas Trans. E. Jeffreys, M. Jeffreys and R. Scott, Melbourne 1986.

Malalas 1990: Studies in John Malalas, Ed. E. Jeffreys, 1990, Sydney.

Norman 2000: A. F. Norman Antioch as a Centre of Hellenistic Culture as Observed by Libanius, Translated Texts for Historians Volume 34, 2000, Liverpool University Press.

Özdilek 2014: B. Özdilek, "Tabula Peutingerina'da Bizans Dönem Antiokheiası" 158. Eds. A. Özfırat – B. Özdilek, Arkeoloji Yolculuğunda Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kalıcı Sergisi, Mustafa Kemal Üniversitesi, 2014, İstanbul.

Özdilek 2021: B. Özdilek, "Antik Dönemde Kadın. Prehistorik Kadın'dan Havva'ya Kadar" 35-126. Kadın Dünyası Üzerine Araştırmalar (tarih, Göç, Ekopolitik, Hukuk, Edebiyat, Eds. O. Özkaya; A. Eraslan, 2021, Gazi Yayınevi.

Papoli Yazdı 2020: L. Papoli Yazdı, "Deprem Sonrası Bam", Aktüel Arkeoloji Temmuz-Ağustos, 2020, 88-95.

Pehlivan – Kayan 2021: N. Pehlivan – İ. Kayan, "Eski çağlarda ait deprem bilgilendirme nasıl ulaşıyoruz?" Arkeo-Duvar, Sayı: 3 Deprem: Yıkan ve Kuran, Temmuz-Ağustos, 2021, 38-47.

Pehlivan – Naseh 2023: N. Pehlivan – J. Naseh "Her kendi ekonomisini ve kültürünü yaratır" Arkeo-Duvar, Sayı: 3 Deprem: Yıkan ve Kuran, Temmuz-Ağustos, 2021, 55-62.

Sayar 2023: M. H. Sayar, "Antiocheia (Antakya) 115 Yılı Depremi, Toplumsal tarih, Mart 2023, 54-61.

Seneca 1965: L. Annaeus, De Terrae Motu, Ed. A. Traglia, 1965, Nortwestern Üniversitesi.

Şemsihan 2023: K. Şemsihan, "Dini ve çivi yazılı metinlerde deprem" Arkeo-Duvar Depremle kaybedilen geçmiş 6 Şubat'ta neleri yitirdik? Temmuz/Ağustos 2023, 75-81.

Tezer 2023: T. Tezer, "Önce Antakya'da Deprem Sonra", Spektrum Dergisi, Sayı 9, Nisan 2023, 183-194.

Wintjes 2005: J. Wintjes, Das Leben des Libanius, Historische Studien der Universitat Würzburg Band 2, Verlag Marie Leidorf GmbH, 2005.

Vorderstrasse 2005: T. Vorderstrasse, Al-Mina A Port of Antioch from Late Antiquity to the End of the Ottomans, Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, 2005.

Yener – Harrison – Pamir 2002: Yener, A. – Harrison, T. – Pamir, H. 2002, "University of Chicago, Oriental Institute 2000 Yılı Hatay Aççana, Tayinat Höyükleri ve Samandağı Yüzey Araştırmaları" 19. AST 2. Cilt, 2002, 289-296, Ankara.

Yılmaz – Kurul 2018: Yılmaz, F. – Kurul, E. "Decimus Magnus Ausonius Ordo Urbium Nobilium" *Ausonius, Ünlü Kentlerin Sıralaması* [Latince Aslından Çeviri]. *Libri* IV (2018) 161-209.

İnternet Kaynakları:

https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/bakan-ersoy-afet-kazi-baskanligi-hayata-gecti-42-noktada-kesif-calismalari-basladi-753008.html (erişim tarihi: 24.04.2023).

https://www.trthaber.com/foto-galeri/depremlerle-zarar-goren-tarihi-yapilar/54591/sayfa-https://gdh.digital/6-subat-2023-depremlerinde-yikilan-veya-zarar-goren-tarihi-eserler-55544 (erişim tarihi: 24.04.2023).

https://www.agos.com.tr/tr/yazi/28237/ermeni-ve-suryani-tarihyaziminda-antakya-depremleri (erişim tarihi: 24.04.2023).

https://www.ekonomim.com/hafta/antakyanin-kulturel-mirasi-nasil-yasatilacak-haberi-688845 (erişim tarihi: 24.04.2023).

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/iletisim-baskanliginca-asrin-felaketi-06-subat-2023-kahramanmaras-depremleri-kitabi-yayimlandi (erişim tarihi; 24.04.2023).

https://www.arkitera.com/etkinlik/ilhan-tekeli-deprem-sonrasinda-antakyanin-planlamasi-turkiyede-kent-planlamasinin-donusumu-icin-bir-baslangic-olabilir-mi/#comment-13592 (erişim tarihi: 24.04.2023).

https://www.arkitera.com/gorus/soru-yikilmis-bir-sehir-antakya-orneginde-yeniden-nasil-yapilabilir/ (erişim tarihi: 24.04.2023).

https://www.nisanyansozluk.com/kelime/sism(o) (erişim tarihi: 28 Temmuz 2023).

AFETLERDE BİREYLERİN KİMLİKLERİNİN TESPİTİNDE ADLİ ANTROPOLOGLARIN ROLÜ

Ali Rıza Can - Derya Atamtürk - İzzet Duyar

Giriş

Dünyanın farklı coğrafyalarında doğa veya insan kaynaklı meydana gelen afetler sonucu canlı ve cansız birçok varlık olumsuz ve yıkıcı etkilere maruz kalmaktadır. Çok sayıda insanın ölümünün gerçekleştiği bu afetler doğa kaynaklı olarak deprem, sel, tsunami ve rüzgâr fırtınaları vb. şeklinde kategorize edilebilir. İnsan kaynaklı afetler için ilk olarak savaşın öne çıktığını belirtmek gerekirken, yangın ve kirlilik gibi olumsuz gelişmelerde birer afet olarak değerlendirilmektedir.

Jeolojik özellikleri dikkate alındığında yerkürede yaşanan kırılmaların neticesinde bir deprem kuşağı içerisinde yer alan Türkiye, sık sık depremlerle karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye tarihinin âdeta bir parçası olan depremler sonucu 2012 yılına kadar yaklaşık 85.000 insan yaşamını yitirirken (Altun, 2018), 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Pazarcık ve Elbistan/Kahramanmaraş merkezli depremlerde resmî rakamlara göre 54.000 insanın hayatını kaybettiği duyurulmuştur (AFAD, 2023). Kayıtlara göre Cumhuriyet'in başlangıcından günümüze yaklaşık 145.000 insanın yaşamını yitirdiği depremlerde karşılaşılan en zorlu aşamalardan biri, afet sonucu yaşamını yitirenlerin kimliklendirilmesi konusunda yaşanan sıkıntılar olmuştur. Toplumsal ve hukuksal bağlamda önem taşıyan kimliklendirme afetlerde acil müdahale olarak kategorize edilmekte ve farklı alanlardan uzmanların afet alanında bulunmasını ve birlikte çalışmasını gerektirmektedir.

Hatay, 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan deprem sonucu en fazla yıkımın olduğu şehirlerden birisidir. Farklı kültürlerin kesişim alanlarından biri olan ve bu zenginliğini günümüze dek sürdüren bu şehrin aslında deprem ile olan yakın ilişkisi uzun süreden beri bilinen bir gerçeklikti. Bilimsel çalışmalar, Hatay ili ve çevresinde şiddeti yüksek olan birçok tarihsel deprem gerçekleştiğini, yüzbinlerce insanın bu depremlerde öldüğünü ortaya koymuştu (Beyen vd., 2003). Gözlerimizi yakın tarihe çevirdiğimizde, özellikle 13 Ağustos 1822 ve 3 Nisan 1872 yıllarında gerçekleşen 7.0 üzerindeki iki depremle Hatay ilinin tamamen yıkıldığı ve halkın çoğunun öldüğünün kayıtlara geçmiş olduğu gerçeğiyle karşılaşırız (Över vd., 2001).

morfolojik ve metrik yöntemler kullanılarak kurbanların kimliklendirilmesi işlemleri protokol çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Sledzik ve Mundorff, 2016; Sledzik vd., 2016)

Türkiye Vaka Analizi

6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremlerde afet kurbanı sayısının fazla olması, geniş bir coğrafi alanda ölümlerin yaşanması ve kimliklendirme konusunda sadece Adli Tıp Kurumunun görev almak durumunda kalması sonucu binlerce insanın kimlik teşhisi yapılmadan defnedildiği belirlenmiştir (TTB Raporu, 2023). Oysaki bir deprem kuşağı içerisinde yer alan Türkiye afetlere yönelik protokollere ve hazırlıklara yıllar öncesinden başlamış, ancak söz konusu projeler faaliyete geçirilememiştir. Adli Tıp Kurumu, Yıldız Teknik Üniversitesi ve İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından kurulan ve ABD'de faaliyet gösteren DMORT'u model alan Afet Yeri Adli Tıbbi Müdahale Ekibi (AYATME) 2018 yılında tanıtılmasına rağmen çalışmaya henüz başlamamıştır (ATK, 2018). Proje aşamasında kalan ve faaliyete geçmeyen bir diğer yapılanma da AFAD bünyesinde kurulan Kitlesel Ölümlerde Kimliklendirme (KÖK) isimli çalışma grubudur (Ata vd., 2023).

Sonuç

Adli antropoloji afetlerde kimlik belirlerken klasik adli tıp yöntemlerinden farklı olarak morfolojik ve metrik yöntemlere başvurmaktadır. Hızlı ve pratik olan adli antropoloji yöntemi uluslararası birçok kuruluş tarafından referans alınmaktadır. DVI, DMORT ve diğer uluslararası kurumların çalışma ekibi içerisinde yer alan adli antropologlar ölüm öncesi ve ölüm sonrasına ilişkin bilgileri derleyerek biyolojik profili oluşturmaktadır ve kimliklendirme çalışmalarını yürütmektedir.

Son 30 yıl içerisinde yaşanan afetler ve özellikle 6 Şubat depremi sonucu ortaya çıkan bireylerin kimliklendirilmesi problemi, ülkemizin prensip olarak üzerinde uzlaştığı ve afetlerde kimliklendirme projeleri olarak tanımladığı projelerin hızlı bir şekilde faaliyete geçirilmesini elzem kılmaktadır. Uluslararası kurumların işleyiş ve çalışma usulleri dikkate alındığında adli antropologların yeni oluşacak olan kurumlarda istihdam edilmesinin önem taşıdığı yukarıda bahsedilen vaka analizlerinde de görülmektedir.

Kaynakça

AFAD (2023). Kahramanmaraş'ta Meydana Gelen Depremler Hakkında. Erişim tarihi: 5.06.2023. https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelen-depremler-hk-36

Altun, F. (2018). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, *2*(1), 1-15.

Arıcan, E., Duyar, İ., Atamtürk, D. Ve Yıldırım, T. (2018). Resuloğlu (Çorum) Kazısından Çıkarılan İnsan İskeletlerinin Cinsiyetlerinin Moleküler Teknikler Kullanılarak Belirlenmesi. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, *33*(2), 37-44.

Ata, U., Çelik, C. ve Saka, N. E. (2023). Kahramanmaraş Deprem Felaketi Kurbanlarında Kimliklendirmenin Gözlemsel İncelenmesi. Ases Uluslararası Afet Kongresi. 14-16 Nisan 2023, Kayseri.

Atamtürk, D. (2016). *Adli Antropoloji: İnsan İskeletinden Kimlik Tespiti.* İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.

Atamtürk, D., Sargın, O. Ö., Şahin, A., Can, A. R. ve Duyar, İ. (2021). Can Stature Estimation Formulas Derived from Foot Measurements of Living People Apply to Cadavers?. *Eurasian Journal of Anthropology*, *11*(1), 11-19.

Atamtürk, D., Akcal, M. A., Duyar, I. ve Nuket, M. A. S. (2010). Sex Estimation from the Radiographic Measurements of the Humerus. *Eurasian Journal of Anthropology*, *1*(2), 99-108.

Atamtürk, D., Pelin, C. ve Duyar, İ. (2019). Estimation of Sex from Scapular Measurements: Use of the Bone Area as a Criterion. *Eurasian Journal of Anthropology*, *10*(1), 39-45.

ATK (2023). Adli Tıp Kurumu. Erişim tarihi: 28.05.2023. https://www.atk.gov.tr/ayatmebasinbulteni.pdf

Beyen, K., Erdik, M., Mazmanoğlu, C. ve Ekmekçioğlu, Z. (2003). Antakya'nın Geçmişten Günümüze Sismik Aktivitesi ve Yapılması Gerekenlerin Bir Uluslararası Konferansın Işığında Değerlendirilmesi. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, (423), 51-53.

Baccino, E. ve Schmitt, A. (2006). Determination of Adult Age at Death in the Forensic Context. In, *Forensic Anthropology and Medicine: Complementary Sciences from Recovery to Cause of Death*, 259-280. New Jeersey: Humana Press.

Black, S. (2016). Disaster Anthropology. In, *Handbook of Forensic Anthropology and Archaeology* (pp. 507-519). Routledge.

Blau, S. ve Briggs, C. A. (2011). The Role of Forensic Anthropology in Disaster Victim Identification (DVI). *Forensic Science International*, *205*(1-3), 29-35.

Blau, S. ve Ubelaker, D. H. (2016). Forensic Anthropology and Archaeology: Moving Forward. In, *Handbook of Forensic Anthropology and Archaeology* (pp. 43-52). Routledge.

Berg, G. E. (2013). Determining the Sex of Unknown Human Skeletal Remains. *Forensic Anthropology: An Introduction*, *139*.

Buckberry, J. L. ve Chamberlain, A. T. (2002). Age Estimation from the Auricular Surface of the Ilium: A Revised Method. *American Journal of Physical Anthropology*, *119*(3), 231-239.

Cameriere, R., Ferrante, L., Liversidge, H. M., Prieto, J. L. ve Brkic, H. (2008). Accuracy of Age Estimation in Children Using Radiograph of Developing Teeth. *Forensic Science International*, *176*(2-3), 173-177.

Can, A. R., Korkmaz, İ., Atamtürk, D., Karazincir, S. ve Duyar, İ. (2022). Üst Yüz ve Orbita Bölgesinden Alınan Genişlik Ölçülerinin Cinsiyet Tayininde Kullanımı. *The Medical Journal of Mustafa Kemal University*, *13*(47), 296-302.

Can. A. R. (2021). Yaşlı Bireylerde Boy Uzunluğunun Kısalmasına Bağlı Olarak Beden Kitle İndeksinin Hesaplamasında Ortaya Çıkan Sapmaların Giderilmesine Yönelik Antropometrik Bir Araştırma. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Cattaneo, C. (2007). Forensic Anthropology: Developments of a Classical Discipline in the New Millennium. *Forensic Science International*, *165*(2-3), 185-193.

Cyr, R. E. (2014). The "Forensic Landscapes" of Srebrenica. *Culture*, (5), 81-92.

Dayal, M. R., Steyn, M. ve Kuykendall, K. L. (2008). Stature Estimation from Bones of South African Whites. *South African Journal of Science*, *104*(3), 124-128.

Demirjian, A., Goldstein, H. ve Tanner, J. M. (1973). A new system of dental age assessment. *Human Biology*, *45*(2), 211-227.

Dirkmaat, D. C., Cabo, L. L., Ousley, S. D. ve Symes, S. A. (2008). New perspectives in forensic anthropology. *American Journal of Physical Anthropology, 137*(S47), 33-52.

DMORT (2023). Disaster Mortuary Operational Response Teams. Erişim tarihi: 2.06.2023. https://aspr.hhs.gov/NDMS/Pages/dmort.aspx

Duyar, İ. (2023). Stature Estimation from the Skeleton. *Encyclopedia of Forensic Sciences, Third Edition 4*, 664-670.

Duyar, İ. ve Erdal, Y.S. (1997). Bazı Eski Anadolu Toplumlarında Ilium, Ischium ve Pubis Kemiklerinin Büyümesi. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 31, 69-87.

Duyar, İ., Pelin, C. ve Atamtürk, D. (2018). Do the Measurements of Head, Face and Sternum Predict Body Height in Forensic Anthropological Cases? *Eurasian Journal of Anthropology*, *9*(2), 49-56.

Duyar, İ. ve Pelin, C. (2010). Estimating Body Height from Ulna Length: Need of a Population-Specific Formula. *Eurasian Journal of Anthropology*, *1*(1), 11-17.

Duyar, İ., Pelin, C. ve Zağyapan, R. (2006). A New Method of Stature Estimation for Forensic Anthropological Application. *Anthropological Science*, *114*(1), 23-27.

Duyar, İ. ve Pelin, C. (2003). Body Height Estimation Based on Tibia Length in Different Stature Groups. *American Journal of Physical Anthropology, 122*(1), 23-27.

Duyar, İ. ve Sevim, A. (1991) Eski Anadolu Toplumlarında Büyüme. I-Topaklı Populasyonunda Kalça Kemiği. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 7, 1-11.

Erdal, Y. S. ve Duyar, İ. (1998) Bazı Eski Anadolu Toplumlarında Uzun Kemik Büyümesi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 41, 241-254.

Edwards, H. T. (2010). The National Academy of Sciences Report on Forensic Sciences: What it Means for the Bench and Bar. *Jurimetrics*, 51(1), 1-15.

Emery, E. B. (2014). Forensic anthropology and archaeology in disaster response. *Encyclopedia of Global Archaeology. New York: Springer*, 2827-2833.

Facchini, F. ve Veschi, S. (2004). Age Determination on Long Bones in a Skeletal Subadults Sample (b-12 years). *Collegium Antropologicum*, 28(1), 89-98.

Fondebrider, L. (2016). The Application of Forensic Anthropology to the Investigation of Cases of Political Violence: Perspectives from South America. *Handbook of Forensic Anthropology and Archaeology*, 65-74.

Garvin, H. M. ve Passalacqua, N. V. (2012). Current Practices by Forensic Anthropologists in Adult Skeletal Age Estimation. *Journal of Forensic Sciences, 57*(2), 427-433.

Güleç, E., Duyar, İ. ve Sevim, A. (1992). Eski Anadolu Toplumlarında Büyüme (II): Dilkaya Orta Çağ Populasyonunda Uzun Kemik Büyümesi. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 8, 227-241.

Hoffman, J. M. (1979). Age Estimations from Diaphyseal Lengths: Two Months to Twelve Years. *Journal of Forensic Sciences, 24*(2), 461-469.

Işcan, M. Y., Loth, S. R. ve Wright, R. K. (1984). Metamorphosis at the Sternal Rib End: A New Method to Estimate Age at Death in White Males. *American Journal of Physical Anthropology*, *65*(2), 147-156.

Komar, D. (2003). Lessons from Srebrenica: The Contributions and Limitations of Physical Anthropology in Identifying Victims of War Crimes. *Journal of Forensic Sciences*, *48*(4), 713-716.

Krishan, K., Chatterjee, P. M., Kanchan, T., Kaur, S., Baryah, N. ve Singh, R. K. (2016). A Review of Sex Estimation Techniques During Examination of Skeletal Remains in Forensic Anthropology Casework. *Forensic Science International*, 261, 165-e1.

Krogman W. M. ve İşcan M. Y. (1986). The Human Skeleton in Forensic Medicine. USA: Charles Thomas.

Liversidge, H. M., Lyons, F. ve Hector, M. P. (2003). The Accuracy of Three Methods of Age Estimation Using Radiographic Measurements of Developing Teeth. *Forensic Science International*, *131*(1), 22-29.

Lovejoy, C. O., Meindl, R. S., Pryzbeck, T. R. ve Mensforth, R. P. (1985). Chronological Metamorphosis of The Auricular Surface of the Ilium: A New Method for the Determination of Adult Skeletal Age at Death. *American Journal of Physical Anthropology*, *68*(1), 15-28.

Lovejoy, C. O., Russell, K. F. ve Harrison, M. L. (1990). Long Bone Growth Velocity in The Libben Population. *American Journal of Human Biology*, *2*(5), 533-541.

Lynnerup, N. ve Jacobsen, J. C. B. (2003). Brief Communication: Age and Fractal Dimensions of Human Sagittal and Coronal Sutures. *American Journal of Physical Anthropology: The Official Publication of the American Association of Physical Anthropologists*, *121*(4), 332-336.

Maber, M., Liversidge, H. M. ve Hector, M. P. (2006). Accuracy of Age Estimation of Radiographic Methods Using Developing Teeth. *Forensic Science International*, 159, 68-73.

Meindl, R. S. ve Lovejoy, C. O. (1985). Ectocranial Suture Closure: A Revised Method for the Determination of Skeletal Age at Death Based on The Lateral-Anterior Sutures. *American Journal of Physical Anthropology*, *68*(1), 57-66.

Mundorff, A. Z. (2012). Integrating Forensic Anthropology into Disaster Victim Identification. *Forensic Science, Medicine and Pathology*, 8, 131-139.

Över, S., Ünlügenç, U. C. ve Özden, S. (2001). Hatay Bölgesinde Etkin Gerilme Durumları. *Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Bülteni, Yerbilimleri*, 23, 1-14.

Rao, P. P., Sowmya, J., Yoganarasimha, K., Menezes, R. G., Kanchan, T. ve Aswinidutt, R. (2009). Estimation of Stature from Cranial Sutures in a South Indian Male Population. *International Journal of Legal Medicine*, 123, 271-276.

Reichs, K. J. (1998). Forensic Anthropology: A Decade of Progress*. In, Forensic Osteology: Advances in The Identification of Human Remains*. USA: Charles Thomas.

Saco-Ledo, G., Porta, J., Monson, T. A., Brasil, M. F., Atamtürk, D. ve Duyar, I. (2020). Piecewise Regression Equations for Estimating Stature: An Anthropometric Study in Spanish Females. *International Journal of Legal Medicine*, 134, 2289-2296.

Saunders, S., Hoppa, R. ve Southern, R. (1993). Diaphyseal Growth in a Nineteenth Century Skeletal Sample of Subadults from St Thomas' Church, Belleville, Ontario. *International Journal of Osteoarchaeology, 3*(4), 265-281.

Shirley, N. R., Fazlollah, A. E. ve Tersıgnı Tarrant, M. A. (2012). Age Estimation Methods. In, *Forensic Anthropology,* (pp. 186-205). CRC Press.

Sledzik, P. S., Dirkmaat, D., Mann, R. W., Holland, T. D., Mundorff, A. Z., Adams, B. J. ve DePaolo, F. (2016). Disaster Victim Recovery and Identification: Forensic Anthropology in the Aftermath of September 11. *In, Hard Evidence*. Routledge.

Sledzik, P., ve Mundorff A. Z. (2016). Forensic Anthropology in Disaster Response. In, *Handbook of Forensic Anthropology and Archaeology* (pp. 477-495). Routledge.

Soni, G., Dhall, U. ve Chhabra, S. (2010). Determination of Sex From Femur: Discriminant Analysis. *Journal of Anatomical Society of India*, *59*(2), 216-221.

Spradley, M. K. (2011). Sex Estimation in Forensic Anthropology: Skull Versus Postcranial Elements. *Journal of Forensic Sciences*, *56*(2), 289-296.

Spradley, M. K. (2016). Metric Methods for the Biological Profile in Forensic Anthropology: Sex, Ancestry and Stature. *Academic Forensic Pathology*, *6*(3), 391-399.

Toom, V. (2020). Ontologically Dirty Knots: The Production of Numbers After the Srebrenica Genocide. *Security Dialogue, 51*(4), 358-376.

TTB (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş ve 20 Şubat 2023 Hatay Depremleri Birinci Ay Raporu. Erişim tarihi: 27.05.2023. https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/1ayraporu.pdf

Ubelaker, D. H. (1987). Estimating Age at Death From Immature Human Skeletons: An Overview. *Journal of Forensic Sciences, 32*(5), 1254-1263.

Ubelaker, D. H. (2018). A History of Forensic Anthropology. *American Journal of Physical Anthropology*, *165*(4), 915-923.

Ubelaker D. H. ve Buikstra J. E. (1994). Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains. *Arkansas Archaeological Survey Research Series*, 44.

Ubelaker, D. H. ve Khosrowshahi, H. (2019). Estimation of age in Forensic Anthropology: Historical Perspective and Recent Methodological Advances. *Forensic Sciences Research, 4*(1), 1-9.

Webb, P. A. O., ve Suchey, J. M. (1985). Epiphyseal union of the anterior iliac crest and medial clavicle in a modern multiracial sample of American males and females. *American Journal of Physical Anthropology*, *68*(4), 457-466.

White, T. D., Black, M. T. ve Folkens, P. A. (2011). *Human Osteology*. Academic press.

Yavuz, M. F., İşcan, M. Y. ve Çöloğlu, A. S. (1998). Age Assessment by Rib Phase Analysis in Turks. *Forensic Science International*, *98*(1-2), 47-54.

ACI BİR TECRÜBE: HATAY DEPREMİ DENEYİMİ

Ali Karakuş - Mustafa Polat

Giriş

Doğal afet olarak kabul edilen depremler; önlenemeyen ancak alınacak tedbirlerle yıkıcı özellikleri azaltılabilecek doğa olayıdır. Deprem can ve mal kaybına neden olduğu gibi kronik birçok hastalığa da yol açmaktadır (Dursun, vd., 2011).

Dünya tarihindeki en büyük deprem 1960 yılında Şili'de 9,5 magnitutte büyüklüğündedir. Dünyada depremlerin en az görüldüğü bölge Antartika ve İngiltere olarak belirtilmiştir. Maden Teknik Arama raporuna göre Türkiye topraklarının %97,5 ve nüfusunun %99,5'i deprem riski altındadır.

Deprem kuşağında bulunan ülkemizin çeşitli bölgelerinde geçmişten günümüze büyük can ve mal kayıplarının olduğu felaketler görülmüştür. 1939 Erzincan, 1949 Karlıova, 1998 Adana Ceyhan, 1999 Gölcük, 2003 Bingöl, 2011 Van, 2020 Elazığ ve en son 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş kaynaklı olan ve çevre illeri de etkileyen yıkıcı depremler en bilinenleridir.

Felaketlerde amaç kısa sürede uygun biçimde müdahale ve yaşam şansı yüksek hastaları kurtarmaktır. Gerekli müdahalelerle ilk 24-28 saatte %85-95 vaka kurtarılabilir şekilde rapor edilmiştir.

Felaketler yaralı sayısına göre 10-99 yaralı basit, 100-999 orta, 1000 ve üzeri büyük felaket olarak tanımlanır. Yaşadığımız Hatay depremi de büyük felaket grubuna girmektedir.

Deprem nedeniyle son 30 yılda dünyada 1 milyon ölüm görülmüştür. Dünyada en çok can kaybı 830 bin kişi ile 1556 yılında Çin'de kaydedilmiştir. 1990 İran depreminde 50 bin, ülkemizde ise 1939 Erzincan depreminde 39 bin ölüm bildirilmiştir. Son yüzyılda ülkemizde deprem nedeniyle 100 bin ölüm meydana geldiği kaydedilmiştir (Tavıloğlu, 2000).

Ölümlerde ana sebep göçük altında kalma ve yüksekten düşen parçalardır. Kahramanmaraş depremi sonrası Nisan 2023 tarihindeki resmî verilere göre,

ekipler ve yardımlar tek çatı altında ana merkez tarafından koordine edilmelidir.

Kahramanmaraş depreminde de felaketin boyutunun büyük olması nedeniyle aksaklıklar görülmüştür. Geçmiş afetlerde de benzer durumların yaşandığı ancak gerekli önlemlerin alınmaması ve tedbirsizlikler nedeniyle sonucun çok değişmediğini görmekteyiz. Önemli olan yaşanılan acı olaylardan ders alıp yanlışların tekrarlamamasıdır.

Tablo 1: Depremde Karşılaşılan Sorunlar

Sorunlar
1.İletişim
2.Hastaların hastaneye ulaşımı, güvenlik ve yönlendirmeler
3.Hasta kayıtları
4.Hastaların tanı, tedavi, takip durumu, tahliyesi ve transferi
5.Travma sonrası hastalıklar
6. Malzemeler, Hijyen, Barınma alanları ve Beslenme durumu
7. Çalışma alanlarının güvenliği, hastanelerin mimarisi ve organizasyon

Kaynakça

Akbulut G., Yılmaz S., Polat C., Sözen M., Leblebicioğlu M, Dilek, O. N. (2003). Afyon sultandağı depremi. *Ulus Travma Dergisi*, 9(3):189-193.

Apuhan F. (2020). Son yüzyılda Bingöl'de yaşanan depremler ve etkileri. *Bingol University The Journal of Bingol Studies*, 6(2): 79-102.

Berk H. (2023). An earthquake that took away lives, an unpreparedness that shattered dreams: Orthopedic science calls for data. *Acta Orthopaedica et Traumatologica Turcica*, 57(1): 1-2.

Bulut M., Turanoğlu G., Armağan E., Akköse S., Özgüç H., Tokyay R. (2001). The analysis of traumatized patients who admitted to the uludağ university medical school hospital after the marmara earthquake. *Ulusal Travma Dergisi*, 7(4): 262-266.

Ceylan M. F., Serbest S., Güven N. (2022). Earthquake injuries and amputation, our observations and recommendations. *TOTBİD Dergisi* 21:325-332.

Dursun R., Görmeli C.A., Görmeli G. (2011). Van depremi sonrası Van bölgesi Eğitim ve Araştırma Hastanesine başvuran olguların değerlendirilmesi. *Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi*, 18 (3):260-264.

Haçin, İ. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30(88): 37-70.

Keskin Ö., Kalemoğlu M., Top C. (2002). Deprem ve hasta profili. *Göztepe Tıp Dergisi* 17: 68-70.

Kurt N., Küçük H.F., Çelik G., Demirhan R., Gül Ö., Altaca G. (2001). Evaluatİon of the earthquake vİcİıms: August the 17th, 1999 our experıence ın the marmara earthquake. *Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi*, 7(1): 49-51.

Tavıloğlu K. (2000). *Felaketlerde yaralılara yaklaşım ve hekimlik hizmetleri*. Ed. Depremlerde Uzmanlık Hizmetleri Istanbul Tabip Odası, Ekspres Ofset, Istanbul, s.1-36.

Taviloğlu K. (1999). 17 Ağustos 1999 Marmara depreminin ardından felaket organizasyonunda neredeyiz? *Ulusal Cerrahi Dergisi*, 15(6): 333-342.

Ukai T. (1997). The great Hanshin-Awaji earthquake and the problems with emergency medical care. *Renal Failure*, 19(5) 633-645.

Yiğitbaş E., Ağalar F., Tünay F., Tarım A. (1999). Improvement of planning (organization in disaster management; the incident command system. *Ulusal Travma Dergisi*, 5(2): 63-66.

DEPREMİN HATAY'DA HALK SAĞLIĞINA ETKİLERİ

Tacettin İnandı

İlk günden bir alıntı

Yazıya başlarken depremin ilk gününde yaşadıklarım ve hissettiklerimi paylaşmak istedim. Deprem başladığında uyanıktım ve başından sonuna kadar hayatımın en uzun dakikasını yaşadım. İlk 5-10 saniyesi içinde yataktan çıkıp zemin kata doğru yöneldim. Evimin zemin katından salon bölümünde bulunan kapıyı açarak veranda kısmına çıktığımda deprem hızını kesmeden sürüyordu. Şiddetli bir sarsıntı vardı, sonrasında azalır gibi oldu. 3-5 saniye sonra çok şiddetli ve uzun süren dalgalarla devam etti. Büyük bir gürültü ve sarsıntı içinde zeminde olduğum halde ayakta durmakta zorlandım ve terastaki demir direklere tutunarak depremin geçmesini bekledim. Ve o sırada içimden, "Eyvah! Hatay yerle bir oldu." diye düşündüm. Karanlıkta, soğuk ve yağmurlu bir gecenin sabahında panik, endişe ve korku içerisinde dışarı çıktık.

Bir yandan çevremizde olup biteni anlamaya çalışıp, yardıma ihtiyacı olanları bulmaya çalıştıktan sonra araçlarımıza bindik. İnternet ve telefon bağlantısı kayboldu. Olup biteni anlayabilmek için arabanın radyosunda kanalları dolaşıp durduk. İlk saatler depreme ilişkin gelen haberlerde Malatya, Diyarbakır, Adana ve Osmaniye'den haberler geliyordu ancak Hatay'a ilişkin hiçbir haber yoktu. "Yanılıyor muyum acaba?" diye düşünürken, diğer bir taraftan da bu sessizliğin de düşüncelerimi doğrulayan bir belirti olabileceği aklımdan geçti. "Hatay yerle bir olmuş ve bize yardım edin diyecek kimse kalmamış da olabilirdi." Öğleden sonra şehir içinde zorunlu bir tur atmak durumunda kalınca durumun tam da böyle olduğunu görecektim. Ne yazık ki o gün ve izleyen birkaç günde Hatay'daki durumun vahameti ülke genelinde fark edilememişti. Bugün bile deprem bölgesindeki vahametin farkında olmayanlar az değil.

Giriş

Kahramanmaraş Pazarcık ilçesinde 6 Şubat'ta başlayan ve büyük bir deprem fırtınasına dönüşen depremler geniş bir coğrafyayı etkiledi. Türkiye'de 11 ilde yıkımlara neden oldu. Bu illerin 2022'deki nüfusu 14 milyonun üzerinde idi ve ayrıca 1,7 milyonun üzerinde de göçmen ya da sığınmacı nüfus bulunmaktaydı (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023).

Kaynakça

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2023). AFAD ve Tarihçesi. https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2023). TAMP Türkiye Afet Müdahale Planı. https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-plani

Anadolu Ajansı (2023). *Sağlık Bakanı Koca: 10 ilde 17 bin 929'u hekim olmak üzere 143 bin 829 personelimiz hizmet veriyor*. (2023, Şubat 10). https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/saglik-bakani-koca-10-ilde-17-bin-929u-hekim-olmak-uzere-143-bin-829-personelimiz-hizmet-veriyor/2813793#

Atayurt Gazetesi (2022). *Hatay Valisi Rahmi Doğan: Hatay'da geçici koruma altında 429 bin 121 Suriyeli bulunuyor!*. (2022, Haziran 13).

Bárcena, A., Prado, A., López, L., Samaniego, J. (2010). The Chilean earthquake of 27 February 2010: an overview. *United Nation Publication.* https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/3161/S2010191_en.pdf?sequence=1

Batman Son Söz (2023). *Deprem sonrası Batman'da son durum*. (2023, Şubat 6). https://www.batman son-soz.net/haber/deprem-sonrasi-batman-da-son-durum-56018.html

BBC Türkçe (2023). *Japonya'da büyük depremler nasıl az hasarla atlatılıyor?* (2023, Şubat 11).

CNN Türk (2023). *134. Gün! Depremde ölü sayısı ne kadar oldu, güncel yaralı sayısı kaç? Hangi ilde kaç bina yıkıldı, kaç kişi öldü?* (2023, Haziran 19). https://www.cnnturk.com/turkiye/106-gun-depremde-olu-sayisi-ne-kadar-oldu-guncel-yarali-sayisi-kac-hangi-ilde-kac-bina-yikildi-kac-kisi-oldu

Doğan Haber Ajansı (DHA) (2023). *Bakan Koca: Depremde Gaziantep'te 3 bin 897 kişi hayatını kaybetti*. (2023, Şubat 26). https://www.dha.com.tr/gundem/bakan-koca-depremde-gaziantepte-3-bin-897-kisi-hayatini-kaybetti-2212198

Doğdu, G. ve Alkan, S.N. (2023). Deprem Sonrası Oluşan İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Değerlendirilmesi: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, *1*(1), 38-50.

Ege'de SonSöz (2023). *Lütfü Savaş: Hatay'da 21 bin 910 kaybımız var*. (2023, Şubat 23). https://www.egedesonsoz.com/haber/Lutfu-Savas-Hatay-da-21-bin-910-kaybimiz-var/1134494

En Son Haber (2023). *Şanlıurfa'da depremde kaç kişi öldü ve kaç kişi yaralandı? Vali bilançoyu açıkladı.* (2023, Şubat 13). https://www.ensonhaber.com/bilgi/sanliurfada-depremde-kac-kisi-oldu-ve-kac-kisi-yaralandi-vali-bilancoyu-acikladi

Güneydoğu Ekspres (2023). *Diyarbakır'da can kaybı 414'e yükseldi*. (2023, Şubat 20). https://www. guney-doguekspres.com/diyarbakirda-can-kaybi-414e-yukseldi

Haber 46 (2023). *Kahramanmaraş'ta Depremlerde 12 Bin 622 Kişi Hayatını Kaybetti!* (2023, Mart 2). https://www.haber46.com.tr/kahramanmarasta-depremlerde-12-bin-622-kisi-hayatini-kaybetti

https://atayurtgazetesi.com.tr/hatay-valisi-rahmi-dogan-hatayda-gecici-koruma-altinda-429-bin-121-suriyeli-bulunuyor/

https://www.bbc.com/turkce/articles/c51pr37xnd0o

https://www.ntv.com.tr/turkiye/120-ogrenci-40-akademisyen-70-personel-yasamini-yitirdi,1ehFGArPc0KS09aYSxKHzg

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf

Iacobucci G. (2023). Turkey earthquakes: People with disabilities are neglected in aid response, warns Amnesty International. *BMJ*. https://doi.org/10.1136/bmj.p954

Malatyam (2023). *Malatya'da Vefat Edenler Listesi*. https://www.malatyam.com/malatya-vefat-edenler.html

Mızrak, S. (2018). Eğitim, Afet Eğitimi Ve Afete Dirençli Toplum. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 56-67. https://doi.org/10.21666/muefd.321970

NTV (2023). *120 öğrenci, 40 akademisyen 70 personel yaşamını yitirdi.* (2023, Mart 9).

NTV (2023). *Hatay Defne Devlet Hastanesi açıldı*. (2023, Mayıs 22). https://www.ntv.com.tr/galeri/ turkiye/hatay-defne-devlet-hastanesi-acildi,5hryNzxPWEmTyPaz3d_89g

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu.

T.C. Mevzuat Bilgi Sistemi (2013). Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=17051&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2021). Sağlık Bakanlığının Kuruluşunun 100. Yılında Türkiye'de Bebek Ölümleri Durum Raporu. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/ Raporlar/Saglik_Bakanliginin_Kurulusunun_100._Yilinda_Turkiyede_Bebek_Olumleri_Durum_Raporu.pdf

T24 (2023). *Prof. Dr. Ali İhsan Göker: Deprem veya binalar öldürmez, Allah öldürür, ölenler aynı anda Mars'ta bile olsalar yine öleceklerdi*. (2023, Şubat 7). https://t24.com.tr/haber/prof-dr-ali-ihsan-goker-deprem-veya-binalar-oldurmez-allah-oldurur-olenler-ayni-anda-mars-ta-bile-olsalar-yine-oleceklerdi,1090446

Türk Tabipler Birliği (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş ve 20 Şubat 2023 Hatay Depremleri Birinci Ay Raporu. 06-28 Şubat 2023. https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/1ayraporu.pdf

Türkiye İstatistik Enstitüsü (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685

Varol,N. ve Buluş Kırıkkaya, E. (2017). Afetler Karşısında Toplum Dirençliliği. *Dirençlilik Dergisi*, *1*(1), 1-9. https://doi.org/10.32569/resilience.344784

Wikipedia (2023). List of earthquakes in Japan. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ear thquakes_in_Japan

HATAY YERLEŞME TARİHİNDE DEPREMSELLİK VE ŞEHİRİÇİ ARAZİ KULLANIMI[1]

Tülay Öcal - Abdullah Yıldız

Giriş

Dünyamız kendine özgü geoid şekli ile oluşumunu milyonlarca yılda tamamlamıştır. Gezegenimizin çekirdeğinin oluşumu sonrası zaman içinde dünya soğumuş ve bir manto kabuğuna yerleşmiştir. Burada oluşan tektonik olaylarla dünya bugünkü şeklini almaya başlamıştır. Bu oluşumla birlikte yaklaşık dört bin yıl önce dünyada atmosfer ve okyanusların oluşumunun gerçekleşmesi ilk canlı yaşamı yani mikroorganizma canlılar için ortam oluşturmuştur. Dünya 2,5 milyon yıl önce yeterince oksijenle canlı yaşama hazır hale gelmiştir. Dünyanın oluşumunda yer alan depremsellik ile canlıların yaşamı iç içe geçmiş ve doğal afetler olarak her defasında beşeriyeti çok derinden etkilemiştir.

Depremler, toplumu ve belirli bir mekânı derinden etkileyen, beşeriyetin sosyal, siyasal, ekonomik ve günlük yaşamında kalıcı etkilere neden olan, ani bir şekilde ortaya çıkan doğa olaylarıdır (Tutar, 2000). Konumuzu oluşturan depremler yer kabuğunda meydana gelirken yeryüzündeki birçok yerleşmelere de zarar vermişlerdir. Yerkabuğunun jeomorfolojik evrimi içinde gerçekleşen depremler, insanlığın varoluşundan bugüne beşeriyeti ve beşeriyetin yaşamını etkileyen çok önemli tabii olaylardan biridir. Dönem dönem fazla ölüm ve yıkımlara yol açmaları, beşeriyet tarafından tabii bir olay olarak nitelendirmelerine neden olmuştur (Korkmaz, 2006). Beşeriyetin ömrü boyunca çok fazla hayatlarını ve eşyalarını kaybetmelerine neden olan depremler dünyanın büyük felaketlerindendir (Yalçın vd., 2013, s. 134). Dünyanın varoluşundan bugüne kadar geçen sürede yeryüzünde depremler meydana gelmiş ve gelecekte de meydana gelmeye devam edecektir. Yeryüzünde tektonizmanın oluşturduğu depremler, dünyanın belirli bölgelerinde Türkiye'nin de içinde yer aldığı deprem kuşaklarıdır.

[1] Yazımı devam eden Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

mahallerinin Asi Nehrine yakın mekânlarıdır. Bunun yanında Asi Nehri boyunca yer yer oturmalar ve akarsuyun yatak değiştirmesi biçiminde morfolojik değişimlerle karşılaşılmakta ve bunlar depremde hasarı ve ölü sayısını arttırmıştır. Şehir merkezinde nüfus yoğunluğuna bakıldığında en yoğun nüfuslu mahalleler alanı çok küçük olan mahalleler olarak göze çarpmaktadır. Bunlar; Saraykent, Ürgen Paşa, Akevler, Cebrail, Esentepe, Esenlik ve Gazi mahalleleridir. Ancak hem alanı çok küçük hem de nüfus sayısı az olan mahallelerde vardır. Haraparası ve Meydan mahallesi gibi gündüz iş ve ticaret yoğunluğunun fazla olduğu ancak yerleşimin az olduğu mahalleler örnek verilebilir.

Konumuzu oluşturan Kahramanmaraş-Pazarcık ve Elbistan merkezli 06.02.2023 tarihinde, saat 04.17' de, 7.7 ve aynı dakikalarda 7.5 büyüklüğünde depremler meydana gelmiş ve diğerleri bunları takip etmiştir. Burada Antakya'da büyük yıkıma ve ölümlere neden olan depremin Cumhuriyet sonrası yanlış şehirsel arazi kullanımının bir sonucu olarak yaşanmıştır. Şehirler içinde gerçekleşebilecek deprem zararlarını en aza indirmek günümüzde zorunlu bir ihtiyaçtır. Bunda da şehrin kurulduğu arazinin şehiriçi planlamasını ve gelişimini fay hatlarını göz önünde bulundurarak yapmak gerekliliktir. Şehiriçi arazi planlamasında deprem tehlikesi ile kentsel kusurlar belirlenerek araştırmalar yapılmalı ve ihtiyaçlarda göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak insanoğlunun yanlış arazi kullanımı, inşa sürecinde dayanıklı konutların yapılmaması depremlerde çok fazla can ve mal kaybının yaşanmasına, doğal bir olay olan depremlerin afetle sonuçlanmasına neden olmaktadır. Ülkemizde şehirlerin büyük bir kısmının fay hatları veya depresyonlar üzerinde yer alması, meydana gelen depremlerin yıkıcı olması ve olumsuz sonuçların çoğalmasına neden olmuştur. Bunlarla birlikte Antakya şehrinin yeniden kurulması planında bilimin ışığında fay hatları göz önünde bulundurularak sağlam zeminler seçilmeli ve zayıf zeminler üzerinde bina yapımından kaçınılmalıdır. Planlar doğrultusunda binalar zemin özelliklerine göre kat sayısı belirlenmeli ve çok katlılıktan kaçınılmalıdır.

Kaynakça

Adıgüzel, Ş. & Tek, M. (2014). 6360 sayılı yasa ve Türkiye'nin büyükşehir belediyesi sisteminde değişim: Hatay örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(3), 73-102.

Adıgüzel, Ş., & Tek, M. (2011). Büyükşehir belediyesi olma sürecinde Antakya metropoliten alanında yerel siyaset. *Çağdaş Yerel Yönetimler,* 20(4), 73-95.

Ambraseys, N. N. & Jackson, J. A. (1998). Faulting associated with historical and recent earthquakes in the eastern mediterranean region*. Geophysical Journal International,* 133, 390-406.

Ambraseys, N. N., & White, D. (1997). The seismicity of the eastern Mediterranean region 550–1 BC: A reappraisal. *Journal of Earthquake Engineering*, *1*(04), 603-632.

Ambraseys, N. N. (1989). Temporary seismic quiescence: SE Turkey. Geopyhsical Journal, 96, 311-331.

Ambraseys, N.N. Melville, C.P. (1988). The seismicity of Saudi Arabia and adjacent areas, part a. *Engineering Seismology and Earthquake Engineering (ESEE) Publication no 88/11*, Imperial College, London.

Atalay, İ. (1989). *Türkiye coğrafyası.* Yeniçay Basın Yayın Sanayi.

Ateş, Ş. Keçer, M. Osmançelebioğlu, R. & Kahraman, S. (2004). Antakya (Hatay) İl merkezi ve çevresinin yerbilim verileri. MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Cengiz, A. (2014). Eski Antakya evlerinin ikamet edenler tarafından günümüzde kullanımı ve anlamlandırılma biçimleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 11(25), 111-130.

Çetin, B. (2010). Antakya (Hatay) nüfusunun 1940-2008 yılları arasındaki gelişimi ve temel özellikleri. *Hatay Araştırmaları I, Antakya Belediyesi,* Pegem Yayınları, s. 179-225.

Çetin, B. (2012). Hatay'da kentleşmenin seyri (1940-2009) ve mekânsal dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *17*(28), 231-258.

Değerliyurt, M. (2013). *Antakya'da doğal afet risk analizi ve yönetimi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul.

Demir, A. (1996). *Çağlar içinde Antakya*, İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları.

Dewey, J. F., Hempton, M. R., Kidd, W. S. F. Şaroğlu, F. ve Şengör, A. M. C. (1986). Shortining of continental lithosphere: the neotectonics of Eastern Anatolia – a young collision zone: in coward. M. P. and Ries, A. C., edts., *Collision Tectonics, Geol. Soc. London Spec. Pub*., 19 (R. M. Shackleton volume), 3-36.

Dinç, Y. (2015). *Antakya (Hatay) şehir coğrafyası* (Yüksek Lisans Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Doğanay, H. (1997). *Türkiye beşerî coğrafyası.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877.

Downey, G. (1961). *A history of Antioch in Syrıa (from Seleucus to the Arab conquest).* Prınceton: New Jersey Priceton University Press.

Emekli, G. (2005). *Urla kent coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Ergin, K., Güçlü, U. ve Uz, Z. (1967). *Türkiye ve civarının deprem kataloğu (MS 11 yılından 1964 sonuna kadar) (Earthquake catalogue of Turkey and surroundings from AD 11 to 1964).* ITU Maden Fakültesi, Arz Fiziği Enstitüsü Yayınları, No: 24.

Fitzpatrick, F. A. Diebel, M. W. Harris, M. A., Arnold, T. L. Lutz, M. A., & Richards, K. D. (2005). Effects of urbanization on the geomorphology, habitat, hydrology, and fish index of biotic integrity of streams in the Chicago area, Illinois and Wisconsin. In American Fisheries Society Symposium 47 (87-115).

Guidoboni, E. Bernardini, F. Comastri, A. & Boschi, E. (2004). The large earthquake on 29 June 1170 (Syria, Lebanon, and central southern Turkey). *Journal of Geophysical Research: Solid Earth*, 109(B7).

Hatay Valiliği, (2011-2015). Hatay İl Stratejik Planı.

ICSU, (2008). Science plan on hazards and disasters: earthquakes, floods and landslides, ınternational council for science regional office for Asia and the Pacific report.

Karaki, N. A. (1987). *Synthese et carte sismotectonique des pays de la bordure orientale de la mediterranee: sismicite du systeme de failles du jourdain-mer morte* (unpublished PhD Thesis). Louis Pasteur University, France.

Khair, K., Karakaisis, G. F., & Papadimitriou, E. E. (2000). *Seismic zonation of the dead sea transform fault area.* Annali dı Geofisica, 43(1).

Korkmaz, H. (2006). Antakya'da zemin özellikleri ve deprem etkisi arasındaki ilişki, *Coğrafi Bilimler Dergisi,* 4 (2), 49-66.

Sbeinati, M. R. Darawcheh, R. and Mouty, M. (2005). The historical earthquakes of Syria: an analysis of large and moderate earthquakes from 1365 B.C. to 1900 A.D. *Annals of Geophysıcs*.

Toprak, V. Rojay, B. Heimann, A. (2002). Hatay grabeninin neotektonik evrimi ve Ölü Deniz Fayı ile ilişkisi, *TÜBİTAK Araştırma Projesi,* Proje No: 196Y083. 48, 3, 347-435.

Tutar, H. (2000). *Kriz ve stres ortamında yönetim*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Tümertekin, E. (1973). *Türkiye'de şehirleşme ve şehirsel fonksiyonlar.* İstanbul Üniversitesi. Yay. No: 1840, Coğ. Enst. Yay. No: 72.

Türk, M. (2012). *Ebu Ubeyde Bin Cerrah'ın(ra) hediyesi Antakya.* Hatay: Antakya Belediyesi Kültür Yayınları.

Yalçın, H. Gülen, L. & Utkucu, M. (2013). Türkiye ve yakın çevresinin aktif fayları veri bankası ve deprem tehlikesinin araştırılması. *Yerbilimleri*, *34*(3), 141-168

Yalçın, N. (1979). Doğu Anadolu yarılımının Türkoğlu-Karaağaç (K.Maraş) arasındaki kesimin özellikleri ve bölgedeki yerleşim alanları. Ankara: *Türkiye Jeoloji Kurultayı, Altınlı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 49-57.

Yılmaz, Y. (1984). *Amanos Dağları'nın jeolojisi,* Cilt:3 Yapı ve Tektonik, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi.

İnternet kaynakları:

https://hatay.afad.gov.tr/kurumlar/hatay.afad/HATAY-I%CC%87RAP-2022.pdf

http://www.hatay.gov.tr. Hatay Valiliği İnternet Sayfası,

https://www.mynet.com/galeri/yikilan-binalar-kaldirildi-sehir-koca-bir-meydana-donustu-deprem-sonrasi-hatay-da-son-durum-110107114537

https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/deprem-binalari-yerle-bir-etti-hatay-hayalet-sehre-donustu,qs98s-QBU0aFmGcdxe2Dgg/vsZtid75206uPrDV2WtQ3w

6 ŞUBAT DEPREMLERİNİN EKSENİNDE HATAY'DA KRONİK BULAŞICI OLMAYAN HASTALIKLARIN YÖNETİMİ

Selva Ezgi Aşkar - Keriman Aytekin Kanadlı

Giriş

Depremler önceden tahmin edilemeyen, ne zaman gerçekleşeceği belli olmayan ve önlenemeyen doğa olayları arasında yer almaktadır (Bıçakçı ve Karakayalı, 2022; Lancet, 2023). Bu tür doğa olaylarının yarattığı zarar kaçınılmaz olmaktadır (Lancet, 2023). Dünya Sağlık Örgütüne göre; 1998-2017 yılları arasında dünya genelinde gerçekleşen depremler, doğal afet kaynaklı ölümlerin yarısından fazlasına neden olmuştur (Dünya Sağlık Örgütü, 2023a). Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen 7,8 moment magnitüdü (M_w) ve 7,5 M_w büyüklüklerindeki iki deprem ise resmî rakamlara göre en az 50 bin 783 kişinin hayatını kaybetmesine ve 122 binden fazla kişinin yaralanmasına yol açmıştır (Wikipedia, 2023b). Söz konusu depremlerin Türkiye'yi vuran en güçlü ve en yıkıcı deprem dizisi olduğu düşünülmektedir.

Bilindiği gibi depremler, sağlık üzerindeki etkisini direkt insan hayatının güvenliğini ve insan sağlığını tehdit ederek göstermektedir (Bıçakçı ve Karakayalı, 2022). Depremlerin, üzerinde pek durulmayan ancak çok önemli bir sağlık etkisi de Bulaşıcı Olmayan Hastalık (BOH)'lar olarak da bilinen (Dünya Sağlık Örgütü, 2022), kronik bulaşıcı olmayan hastalıkların tıbbi bakımında kesintiler olması sonucu artan morbidite ve mortalite oranları olmaktadır (Hassan vd., 2020). Ancak BOH'ların ülke ekonomisine yarattığı ağır yükün yaşanan depremler ile artacağı düşünüldüğünde; depremlerin BOH üzerindeki etkisini azaltmanın önemli olduğu açıkça görülebilir (Dünya Sağlık Örgütü, 2022, 2023a). Ayrıca sağlık kurumlarının ve sağlık profesyonellerinin deprem hazırlığı yapması ve afetlere müdahale yetkinliklerinin artırılması da insan yaşamını koruyabilmektedir (Bıçakçı ve Karakayalı, 2022). Bu nedenle yapılacak deprem hazırlıkları ile BOH'ların yönetimini bütünleştirmek oldukça önemlidir. Dolayısıyla son zamanlarda yaşadığımız ve büyük bir felaket olarak nitelendirilen 6 Şubat depremlerinin ekseninde Hatay'da BOH yönetimi hakkında yapılanları tarihe not düşmek ve çıkarılan dersleri belirlemek faydalı olacaktır. Bu doğrultuda bu derlemede; 6 Şubat depremlerinin ekseninde Hatay'da BOH

Merkezi (KETEM) aktif çalışmadığı için kanser taramalarının da yapılamadığı belirtilmiştir (Türk Tabipler Birliği, 2023c). Kanser tedavisinin yapıldığı hastaneler de KETEM'ler gibi işlevsiz kaldığından, mevcut kanser hastalarının kemoterapi, radyoterapi gibi tedavilerine şehir dışında devam ettikleri düşünülmektedir. Son olarak kanser gibi diğer BOH'ların da erken teşhis ve tedavisinde vazgeçilmez bir yeri olan tarama programlarında yaşanan aksaklıkların ileride BOH yükünü arttıracağı öngörülebilmektedir.

Sonuç

Kronik bulaşıcı olmayan hastalıklar, dünya genelinde morbidite ve mortalite açısından önde gelen sağlık sorunlarıdır. Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat depremlerinde Hatay'da BOH'ların yönetimi konusunda büyük bir sınav verilmiştir. Hem Sağlık Bakanlığı hem de bağımsız kuruluşlar BOH'ları olan bireylere ilaç temini başta olmak üzere tedaviye yönelik destek sağlamıştır. Ancak deprem sonrası BOH'ların etkin yönetiminde gerekli olan sürekli izlem ve tıbbi bakım için eksikliklerin olduğu görülmüştür. Bu nedenle gelecekte yaşanabilecek depremler için hazırlıklara zaman kaybetmeden başlanılması ve sağlık sisteminin her koşulda işlevselliğini koruması için güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Hatay özelinde devlet kurumları ile bağımsız kuruluşların iş birliği yapması, önlemlerin alınması, yenilikçi çözümlerin üretilmesi ve kanıta dayalı stratejilerin geliştirilmesi önerilebilir.

Kaynakça

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (2023). Aletsel Dönem Deprem Kataloğu (1900-Günümüz M>=4.0). Erişim adresi: https://deprem.afad.gov.tr/event-instrumental

B.Ü. KRDAE Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi (2022). 18 Aralık 2022 Kangallar-Kırıkhan-Hatay Depremi Basın Bülteni. Erişim adresi: http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/18-aralik-2022-ml4-8-kangallar-kirikhan-hatay-depremi/

B.Ü. KRDAE Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi (2023). 20 Şubat 2023 Büyükçat-Samandağ-Hatay Depremi Basın Bülteni. Erişim adresi: http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/tr/2023/02/

Babaie, J., Pashaei Asl, Y., Naghipour, B. ve Faridaalaee, G. (2021). Cardiovascular Diseases in Natural Disasters; a Systematic Review. *Arch Acad Emerg Med, 9*(1), e36. doi:10.22037/aaem.v9i1.1208

Bayrak, E. (2020). Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarda Kişiye Özgü Risk Değerlendirmeleri ve Kanser Taramaları. *Sağlık ve Toplum, 30*(2), 29-45. Erişim adresi: http://search/yayin/detay/387616

Bıçakçı, N. ve Karakayalı, O. (2022). Depremler ve Medikal Etkileri. *Anadolu J Emerg Med. , 5*(4). doi:https://dergipark.org.tr/en/pub/anatolianjem/issue/75191/1223561

Bikçe, M. (2016). A Database for Fatalities and Damages Due to the Earthquakes in Turkey (1900–2014). *Natural Hazards, 83*(3), 1359-1418. doi:10.1007/s11069-016-2397-7

Bora Başara, B., Soytutan Çağlar, İ., Aygün, A., Özdemir, T. A., Kulali, B., Ünal, G., . . . Kayış, B. B. (2023). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2021*. In B. Bora Başara, İ. Soytutan Çağlar, A. Aygün, T. A. Özdemir, & B. Kulali (Eds.). Erişim adresi: https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/45316,siy2021-turkcepdf.pdf?0

British Geological Survey (2023a). Earthquakes. Erişim adresi: https://www.bgs.ac.uk/discovering-geology/earth-hazards/earthquakes/

British Geological Survey (2023b). How do Earthquakes Affect People? Erişim adresi: https://www.bgs.ac.uk/discovering-geology/earth-hazards/earthquakes/how-do-earthquakes-affect-people/

Dünya Sağlık Örgütü (2022). Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar (Noncommunicable diseases). Erişim adresi: https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases

Dünya Sağlık Örgütü (2023a). Depremler (Earthquakes). Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/earthquakes#tab=tab_1

Dünya Sağlık Örgütü (2023b). Kanser (Cancer). Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/cancer#tab=tab_1

Dünya Sağlık Örgütü (2023c). Kardiyovasküler Hastalıklar (Cardiovascular diseases). Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/cardiovascular-diseases#tab=tab_1

Dünya Sağlık Örgütü (2023d). Kronik Solunum Yolu Hastalıkları (Chronic respiratory diseases). Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/chronic-respiratory-diseases#tab=tab_1

Edemen, M., Okkay, M., Tugrul, R., Kurt, M. Ş., Bircan, O., Yoldaş, H., . . . Aslan, A. (2023). Deprem Nedir? Nasıl Oluşur? Türkiye'de Oluşmuş Depremler Ve Etkileri Nelerdir? Depremlere Karşı Alınabilecek Tedbirler Hususunda Öneriler. *International Journal of Social Humanities Sciences Research, 10*(93), 719-734.

ElSayed, N. A., Aleppo, G., Aroda, V. R., Bannuru, R. R., Brown, F. M., Bruemmer, D., . . . Association, o. b. o. t. A. D. (2022). Introduction and Methodology: Standards of Care in Diabetes—2023. *Diabetes Care, 46*(Supplement_1), S1-S4. doi:10.2337/dc23-Sint

Fonseca, V. A., Smith, H., Kuhadiya, N., Leger, S. M., Yau, C. L., Reynolds, K., . . . John-Kalarickal, J. (2009). Impact of a Natural Disaster on Diabetes: Exacerbation of disparities and long-term consequences. *Diabetes Care, 32*(9), 1632-1638. doi:10.2337/dc09-0670

Fujihara, K., Saito, A., Heianza, Y., Gibo, H., Suzuki, H., Shimano, H., . . . Sone, H. (2012). Impact of Psychological Stress Caused by the Great East Japan Earthquake on Glycemic Control in Patients with Diabetes. *Exp Clin Endocrinol Diabetes, 120*(9), 560-563. doi:10.1055/s-0032-1314873

Ghazanchaei, E., Khorasani-Zavareh, D., Aghazadeh-Attari, J. ve Mohebbi, I. (2021). Identifying and Describing Impact of Disasters on Non-Communicable Diseases: A Systematic Review. *Iran J Public Health, 50*(6), 1143-1155. doi:10.18502/ijph.v50i6.6413

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (2023). 6 Şubat 2023 Depremleri İkinci Ay Saha Raporu. Erişim adresi: https://hasuder.org/Dokumanlar/Detay/hasuder-6-subat-2023-depremleri-ikinci-ay-saha-raporu/8a887041-e88d-349b-317b-3a0a6d19a997

Hassan, S., Nguyen, M., Buchanan, M., Grimshaw, A., Adams, O. P., Hassell, T., . . . Nunez-Smith, M. (2020). Management Of Chronic Noncommunicable Diseases After Natural Disasters in the Caribbean: A Scoping Review. *Health Aff (Millwood), 39*(12), 2136-2143. Erişim adresi: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8142319/

Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (2022). Kronik Hastalıklar Hakkında (About Chronic Diseases) Erişim adresi: https://www.cdc.gov/chronicdisease/about/index.htm

Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (2023). Küresel Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Bilgi Sayfası (Global Noncommunicable Diseases Fact Sheet). Erişim adresi: https://www.cdc.gov/globa lhealth/healthprotection/resources/fact-sheets/global-ncd-fact-sheet.html#:~:text=Noncommunicable%20diseases%20(NCDs)%2C%20such,of%20death%20and%20disability%20worldwide.

Jakab, M., Hawkins, L., Loring, B., Tello, J., Ergüder, T. ve Kontaş, M. (2014). Bulaşıcı Olmayan Hastalıklarda Daha İyi Sonuçlar: Sağlık Sistemi için Zorluklar ve Fırsatlar, No.2 Türkiye Ülke Değerlendirmesi. Dünya Sağlık Örgütü Erişim adresi: https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/5124,bohulkeraporutrpdf.pdf?0

Kobayashi, S., Hanagama, M., Yamanda, S., Satoh, H., Tokuda, S., Kobayashi, M., . . . Yanai, M. (2013). Impact of A Large-Scale Natural Disaster on Patients with Chronic Obstructive Pulmonary Disease: The Aftermath of The 2011 Great East Japan Earthquake. *Respir Investig, 51*(1), 17-23. doi:10.1016/j.resinv.2012.10.004

Kondo, T., Miyakawa, N., Motoshima, H., Hanatani, S., Ishii, N., Igata, M., . . . Araki, E. (2019). Impacts of the 2016 Kumamoto Earthquake on Glycemic Control in Patients with Diabetes. *J Diabetes Investig, 10*(2), 521-530. doi:10.1111/jdi.12891

Korkmaz, H. (2006). Antakya'da Zemin Özellikleri ve Deprem Etkisi Arasındaki İlişki. *4, 2*, 49-66. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/aucbd/issue/44486/551424

Lancet, T. (2023). Responding to the Türkiye-Syria Earthquake: What Will it Take? *Lancet, 401*(10376), 525. doi:10.1016/s0140-6736(23)00319-7

Lee, D. C., Gupta, V. K., Carr, B. G., Malik, S., Ferguson, B., Wall, S. P., . . . Goldfrank, L. R. (2016). Acute Post-Disaster Medical Needs of Patients with Diabetes: Emergency Department Use in New York City by Diabetic Adults After Hurricane Sandy. *BMJ Open Diabetes Res Care, 4*(1), e000248. doi:10.1136/bmjdrc-2016-000248

Narita, K., Hoshide, S. ve Kario, K. (2021). Time Course of Disaster-Related Cardiovascular Disease and Blood Pressure Elevation. *Hypertens Res, 44*(11), 1534-1539. doi:10.1038/s41440-021-00698-y

Ngaruiya, C., Bernstein, R., Leff, R., Wallace, L., Agrawal, P., Selvam, A., . . . Hayward, A. (2022). Systematic Review on Chronic Non-Communicable Disease in Disaster Settings. *BMC Public Health, 22*(1), 1234. doi:10.1186/s12889-022-13399-z

Ogawa, S., Ishiki, M., Nako, K., Okamura, M., Senda, M., Sakamoto, T. ve Ito, S. (2012). Effects of the Great East Japan Earthquake And Huge Tsunami on Glycaemic Control and Blood Pressure in Patients with Diabetes Mellitus. *BMJ Open, 2*(2), e000830. doi:10.1136/bmjopen-2012-000830

Ohira, T., Nakano, H., Nagai, M., Yumiya, Y., Zhang, W., Uemura, M., . . . Hashimoto, S. (2017). Changes in Cardiovascular Risk Factors After the Great East Japan Earthquake. *Asia Pac J Public Health, 29*(2_suppl), 47s-55s. doi:10.1177/1010539517695436

Sağlık Bakanlığı (2018). Türkiye Kronik Hava Yolu Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı *(2018-2023)*(Vol. 1118). Erişim adresi: https://hsgmdestek.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-engelli-db/hastaliklar/kronik_havayolu/kitap_ve_makaleler/Turkiye_Kronik_Hava_Yolu_Hastaliklari_Onleme_ve_Kontrol_Programi_2018-2023.pdf

Sağlık Bakanlığı (2023a). Sağlık Bakanı Koca, Adıyaman'da İncelemelerde Bulundu [Press release]. Erişim adresi: https://www.saglik.gov.tr/TR,94913/saglik-bakani-koca-adiyamanda-incelemelerde-bulundu.html

Sağlık Bakanlığı (2023b). Sağlık Bakanı Koca, Hatay'da Sahra Hastanesinde İncelemelerde Bulundu [Press release]. Erişim adresi: https://www.saglik.gov.tr/TR,94758/saglik-bakani-koca-hatayda-sahra-hastanesinde-incelemelerde-bulundu.html

Satoh, J., Yokono, K., Ando, R., Asakura, T., Hanzawa, K., Ishigaki, Y., . . . Yamashita, H. (2019). Diabetes Care Providers' Manual for Disaster Diabetes Care. *J Diabetes Investig, 10*(4), 1118-1142. doi:10.1111/jdi.13053

Sofulu, F., Özgürsoy Uran, B., Ünsal Avdal, E. ve Tokem, Y. (2023). Afetlerde Kronik Hastalık Yönetimi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 8*, 641-645. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/ikcusbfd/issue/78150/1267006

Suda, T., Murakami, A., Nakamura, Y., Sasaki, H., Tsuji, I., Sugawara, Y., . . . Egawa, S. (2019). Medical Needs in Minamisanriku Town after the Great East Japan Earthquake. *Tohoku J Exp Med, 248*(2), 73-86. doi:10.1620/tjem.248.73

Şahin, N. ve Özer, C. (2020). Hatay İlinde Kronik Hastalığı Bulunan Bireylerin Cepten Yaptıkları Sağlık Harcamalarının Kronik Hastalık Bakımlarına Etkisi. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 14*(2), 236-245. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjfmpc/issue/54319/698564

Tanaka, M., Imai, J., Satoh, M., Hashimoto, T., Izumi, T., Sawada, S., . . . Katagiri, H. (2015). Impacts of the Great East Japan Earthquake on diabetic patients. *J Diabetes Investig, 6*(5), 577-586. doi:10.1111/jdi.12336

The United States Geological Survey (2023). Cool Earthquake Facts. Erişim adresi: https://www.usgs.gov/programs/earthquake-hazards/cool-earthquake-facts

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası (2021). Fay Üzerinde Yaşayan Kentlerimiz: Hatay Raporu-6. Erişim adresi: https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/844d39fdf885589_ek.pdf?dergi=JEODERG%DD

Tokumaru, O., Fujita, M., Nagai, S., Minamikawa, Y. ve Kumatani, J. (2022). Medical Problems and Concerns with Temporary Evacuation Shelters after Great Earthquake Disasters in Japan: A Systematic Review. *Disaster Med Public Health Prep, 16*(4), 1645-1652. doi:10.1017/dmp.2021.99

Türk Kanser Derneği (2018). Kanser Nedir? Erişim adresi: https://www.turkkanserdernegi.org/tr/kanser-nedir.html

Türk Tabipler Birliği (2023a). II. Ay Deprem Raporu: Geçici Yerleşim Alanları 1-31 Mart 2023. Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/ttb_deprem_ikinciay_raporu.pdf

Türk Tabipler Birliği (2023b). III. Ay Deprem Raporu: Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerine Erişim ve Sağlık Çalışanlarının Sağlığı Türk Tabipleri Birliği 1-30 Nisan 2023. Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/3ayraporu.pdf

Türk Tabipler Birliği (2023c). TTB, SES, Hatay Tabip Odası ve SES Hatay Şubesi'nden Ortak Açıklama: Deprem Bölgesinde Sağlık Hizmetleri Kurgulanamıyor, Sağlık Emekçileri Tükeniyor. Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=373f5b20-dcf1-11ed-ac11-95962f2c4dfd

Türkiye Diyabet Vakfı (2019). *TURKDİAB Diyabet Tanı ve Tedavi Rehberi 2019* [Güncellenmiş 9. Baskı]. In M. K. Balcı (Ed.). Erişim adresi: https://www.turkdiab.org/admin/PICS/files/Diyabet_Tani_ve_Tedavi_Rehberi_2019.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2022. (49679). Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2022-49679

Ulusal Kanser Enstitüsü (2021). Kanser Nedir? (What Is Cancer?). Erişim adresi: https://www.cancer.gov/about-cancer/understanding/what-is-cancer

Ünal, B., Ergör, G., Horasan, G. D., Kalaça, S. ve Sözmen, K. (2013). *Türkiye Kronik Hastalıklar ve Risk Faktörleri Sıklığı Çalışması*. In B. Ünal & G. Ergör (Eds.). (909).

Wikipedia (2023a). 21. Yüzyıl Depremlerinin Listeleri (Lists of 21st-century earthquakes). Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Lists_of_21st-century_earthquakes

Wikipedia (2023b). 2023 Kahramanmaraş Depremleri. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/2023_Kahramanmara%C5%9F_depremleri#

Wikipedia (2023c). Türkiye'deki Depremlerin Listesi (List of earthquakes in Turkey). Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_earthquakes_in_Turkey

“ASRIN FELAKETİ” 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ TRAVMATİK ETKİLERİ

Keriman Aytekin Kanadlı - Selva Ezgi Aşkar

Giriş

Türkiye deprem kuşağında yer alan, %92’si fay hatları ile çevrili, dünyanın en önemli üç deprem bölgesinden biri olarak bilinmektedir (Akkuş, 2023; Edemen vd., 2023; Telli ve Altun, 2023). Günümüzün teknolojik imkânları doğrultusunda depremin nerelerde meydana gelebileceği tahmin edilebilirken ne zaman olacağı tam anlamıyla tahmin edilememektedir. Bilindiği üzere depreme karşı hazırlıklı olmak ve çeşitli önlemler almak hasarı en aza indirmede önemli bir rol oynamaktadır. Depremlere karşı gerekli önlemler alınamadığında veya geç kalındığında ne yazık ki yaşanan deprem tüm insanlığın afetine dönüşebilmektedir (Akkuş, 2023; Edemen vd., 2023). Ülkemizde tarih boyunca sürekli depremler yaşanmış ve ağır bedeller ödenmiştir (Edemen vd., 2023; Marangoz ve Çağrı, 2023). Depremlerden her yıl ortalama 1.003 insanımız vefat etmekte, 7.094 bina yıkılabilmektedir (Edemen vd., 2023). Son 70 yılda Türkiye’de doğal afetler nedeniyle yaşamını kaybeden kişi sayısının 100.000; hasar gören bina sayısının 600.000 ve depremden etkilenen bina sayısının da 500.000 dolaylarında olduğu bildirilmiştir (Marangoz ve Çağrı, 2023). Bu anlamda deprem afetinin hayatta kalanlarda çoklu kayıplara neden olduğu ve duygusal boşluklar yarattığı da bilinen bir gerçektir (Akkuş, 2023; Yelboğa, 2023).

Türkiye’yi vuran 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler son yılların en şiddetli depremlerindendir. Kahramanmaraş’ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen bu depremler; Kahramanmaraş, Gaziantep, Malatya, Diyarbakır, Kilis, Şanlıurfa, Adıyaman, Osmaniye, Adana ile daha sonra 11. il olarak belirlenen Elâzığ illerini doğruda etkileyerek, ağır hasara ve kayba neden olmuştur. Bu depremlerin neden olduğu şiddetli bir yıkım da bu 11 ilde olağanüstü hâl ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır (AFAD Deprem Raporları, 2023; Yıldırım, 2023). Artçı depremler devam ederken 20 Şubat 2023 tarihin-

(M. E., Kadın, Evli, 37 Yaş, Hemşire)

"Deprem Antakya'daki herkes gibi bizi de derin acılara gömdü. İlk şok anını atlattıktan sonra gerek akademisyen gerek hekim gerekse aile babası olmanın sorumluluğu ile pratik çözümler bulmaya, o an için yapılacak maksimum şeyleri yapmaya çalıştık. Bize depremi anlatır mısın diye soruyorlar hep! Pek çok yakınımızı, dostumuzu, canımızı, ciğerimizi kaybettik. Bunlar da yetmezmiş gibi güzel şehrimizi kaybettik. Güzel insanların yaşadığı kadim şehrimiz. Ama buradaki durumu anlatmaya kelimeler yetmez. Bir gün arabaya atlayıp gelin, gündüz ve bir de gece gezin şehri. Ama ölene kadar bu manzaranın yaratacağı dehşetin silinmeyeceğini bilin lütfen."

(G.K., Erkek, Evli, 46 Yaş, Akademisyen Hekim)

Sonuç

Deprem bir doğa olayı olarak kabul edilmeli, bu gerçekle yaşamaya alışılmalı ve gerekli tedbirler önceden alınmalıdır. Bulunduğumuz yüzyılda ülkemizde meydana gelmiş en büyük deprem olan ve asrın felaketi olarak adlandırılan 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremler, etkilediği bölgenin büyüklüğü, yarattığı hasar ve ağır kayıplarla acı gerçeği gözler önüne sermiştir. Kuşkusuz ki bu deprem afeti, depremzedeleri ekonomik, sosyal ve çevresel kayba uğratmakla kalmamış psikolojik boyutta da etkilemiştir. Depremlerden yıllar sonra dahi orta, şiddetli ve çok şiddetli travma sonrası stres reaksiyonları ve ruhsal bozukluklar yaşandığı da bilinmektedir. Yapılan görüşmelerde depremin HMKÜ çalışanlarında travmatik etkiler yarattığı görülmüştür. Bu anlamda depremzedelere gerek deprem bölgesinde gerek göç ettikleri bölgelerde zamanında ve etkin psiko-sosyal desteğin sağlanması önerilebilir. Deprem gibi bir travmaya maruz kalmak depremzedede çeşitli psikiyatrik bozukluklar ile diğer tıbbi durumların gelişme riskini arttırabileceğinden, bu anlamda vakit kaybetmeden ve planlı şekilde desteğin sağlanması gerekli görülmektedir.

Kaynakça

Acharya Pandey, R., Chalise, P., Khadka, S., Chaulagain, B., Maharjan, B., Pandey, J., . . . Pandey, C. (2023). Post-traumatic Stress Disorder and Its Associated Factors Among Survivors of 2015 Earthquake in Nepal. *BMC psychiatry, 23*(1), 1-12. doi:10.1186/s12888-023-04836-3

AFAD Deprem Raporları (2023). Erişim Adresi: https://deprem.afad.gov.tr/earthquake-reports

Akkuş, H. (2023). *Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası için Akademik Öneriler*. Gaziantep: Özgür Yayınları (1. Baskı).

Altindag, A., Ozen, S. ve Sir, A. (2005). One-Year Follow-up Study of Posttraumatic Stress Disorder Among Earthquake Survivors in Turkey. *Comprehensive Psychiatry, 46*(5), 328-333.

Aydın, M. (2023). Deprem Özelinde Afetleri ve Kitlesel Travmayı Anlamak.

Bakırçay Ajans (2023). Antakya, Mustafa Kemal Üniversitesi ve Deprem Gerçeği. Erişim Adresi: https://www.ajansbakircay.com/antakya-mustafa-kemal-universitesi-ve-deprem-gercegi-makale,2281.html

Beaglehole, B., Mulder, R. T., Frampton, C. M., Boden, J. M., Newton-Howes, G. ve Bell, C. J. (2018). Psychological Distress and Psychiatric Disorder After Natural Disasters: Systematic Review and Meta-Analysis. *The British Journal of Psychiatry, 213*(6), 716-722. doi:https://doi.org/10.1192/bjp.2018.210

Çelik, A. K. (2023). Deprem Sonrası Travma Belirtileri, Umut ve İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *TRT Akademi, 8*(18), 574-591.

Wikipedia (2023). Deprem. Erişim Adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Deprem#:~:text=Deprem%2C%20yer%20sars%C4%B1nt%C4%B1s%C4%B1%2C%20seizma%20veya,Depremler%20sismograf%20ile%20%C3%B6l%C3%A7%C3%BCl%C3%BCr

Teknolojioku (2023). Deprem Nedir? Depremler Nasıl Meydana Gelir? Erişim Adresi: https://www.teknolojioku.com/guncel/deprem-nedir-depremler-nasil-meydana-gelir-63fa0cd3415e3631e229d600

Doker, A. C. ve Yiğit, A. G. (2023). Deprem Sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Öneriler. *İçinde: Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası için Akademik Öneriler* (M. Öztürk ve M. Kırca Eds.). Gaziantep: Özgür Yayınları (1. Baskı).

Euronews (2023). Dünya Tarihinin En Şiddetli 10 Depremi Nerelerde Yaşandı. Erişim Adresi: https://tr.euronews.com/2023/02/28/dunya-tarihinin-en-siddetli-10-depremi-nerelerde-yasandi

Edemen, M., Okkay, M., Tugrul, R., Kurt, M. Ş., Bircan, O., Yoldaş, H., . . . Aslan, A. (2023). Deprem Nedir? Nasıl Oluşur? Türkiye'de Oluşmuş Depremler ve Etkileri Nelerdir? Depremlere Karşı Alınabilecek Tedbirler Hususunda Öneriler. *International Journal Of Socıal Humanıtıes Scıences Research, 10*(93), 719-734.

Gazey, H., ve Başaran, S. (2023). *Oradaki Dayanışma ve Mücadelenin Her Zaman Parçası Olacağız In* (E. K. Yıldırım Ed. Vol. 1).

Güreşci, E. (2023). *K*ahramanmaraş Depremi Sonrası Yeni Bir Tartışma Konusu Olarak Deprem Göçü. *İçinde: Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası için Akademik Öneriler* (M. Öztürk ve M. Kırca Eds.). Gaziantep: Özgür Yayınları (1. Baskı).

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (2023). Üniversitemiz Olağanüstü Şartlara Rağmen Faaliyetlerine Devam Ediyor. Erişim Adresi: https://www.mku.edu.tr/news.aspx?shaberID=10061

İlhan, B., Berikol, G. B., Eroğlu, O. ve Deniz, T. (2023). Prevalence and Associated Risk Factors of Post-Traumatic Stress Disorder Among Survivors of the 2023 Turkey Earthquake. *The American Journal of Emergency Medicine*. doi:https://doi.org/10.1016/j.ajem.2023.07.026.

Iqbal, A. ve Sheikh, A. (2023). The Devastating Earthquake That Struck Turkey and Syria: Post-Traumatic Stress Disorder and Mental Health Issues Among the Victims. *The International Journal of Health Planning and Management*. doi:https://doi.org/10.1002/hpm.3644.

Kırman, F. (2023). Deprem Sonrası Travmatik Stres Tepkileri ve Sosyal Medyada Yansımaları. *Antakiyat, 6*(1), 15-30.

Kušević, Z., Krstanović, K. ve Kroflin, K. (2021). Some Psychological, Gastrointestinal and Cardiovascular Consequences of Earthquakes. *Psychiatria Danubina, u tisku*.

Löw, A., Lotar Rihtarić, M. ve Vrselja, I. (2023). Resource Loss, Coping Strategies and Post-Traumatic Stress Disorder Symptoms in Survivors of the 2020 Croatia Earthquake. *BMC Psychology, 11*(1), 1-8. doi:10.1186/s40359-023-01176-5

Marangoz, M. ve Çağrı, İ. (2023). Doğal Afetlerin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkilerinin 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremler Bağlamında Girişimciler Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 24*(52), 1-30.

Sarı, H., Özel, M., Akkoç, M. F. ve Şen, A. (2023). First-Week Analysis After The Turkey Earthquakes: Demographic and Clinical Outcomes Of Victims. *Prehospital and Disaster Medicine*, 1-7. doi:https://doi.org/10.1017/S1049023X23000493

Telli, S. G. ve Altun, D. (2023). Türkiye'de Deprem Sonrası Çevrimiçi Öğrenmenin Vazgeçilmezliği. *Üniversite Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 125-136.

TRThaber. (2023a). Hatay'daki Üniversite 120 Öğrencisini Ve 110 Personelini Kaybetti. Erişim Adresi: https://www.trthaber.com/haber/turkiye/hataydaki-universite-120-ogrencisini-ve-110-personelini-kaybetti-752053.html

TRThaber. (2023b). Türkiye'de Gerçekleşen Büyük Depremler. Erişim Adresi: https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyede-gerceklesen-buyuk-depremler-561205.html.

Türkiye Psikiyatri Derneği (2023). 6 Şubat Depremleri Hatay - Kahramanmaraş - Adıyaman Birinci Ay Alan Değerlendirmesi Raporu. Erişim Adresi: https://psikiyatri.org.tr/3733/6-subat-depremleri-hatay-kahramanmaras-adiyaman-birinci-ay-alan-degerlendirm

Yelboğa, N. (2023). Kahramanmaraş Depremi Özelinde Travmatik Yas ve Sosyal Hizmetin Yas Danışmanlığı Müdahalesi. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 7*(1), 97-121.

Yıldırım, E. A., Boztaş, M. H. ve Öner, Ö. (2023). Hatay ve Adana İlk Hafta Alan Değerlendirmesi Raporu. *Türkiye Psikiyatri Derneği*. Erişim Adresi: https://psikiyatri.org.tr/TPDData/Uploads/files/TPDDepremFaaliyetler30032023-1.pdf

Yıldırım, S. (2023). 6 Şubat Kahramanmaraş Depreminin Psikososyal Etkisi ve Depremzedelere Yönelik Sürdürülebilir Müdahalenin Önemi Üzerine Bir Gözlem Araştırması. *Anasay* (24), 133-153. doi:10.33404/anasay.1286368.

6 VE 20 ŞUBAT 2023 TARİHLİ DEPREMLER SONRASI ANTAKYA'DAKİ BAZI TARİHÎ YAPILARDA OLUŞAN HASARLARIN ARAŞTIRILMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Pınar

Giriş

Geçmiş kültürlerin günümüze yansıması olan tarihî yapılar, kültürel belleğimizin en somut göstergeleridir. Tarihî yapıların korunarak geleceğe aktarılması, tarih boyunca gelecek nesillere bırakacağımız en önemli mirasımız olacaktır. Tarihî yapılar bir toplumun varoluşunu gösteren ve geçmişini anlatan en önemli kalıntılardır. Bu yapılar aynı zamanda bir ülkenin kültürel zenginliğini simgeleyen en önemli parametrelerden birisidir. Bu yapıların geleceğe aktarılabilmesi içinde gerekli onarım ve bakımlarının sürekli yapılarak, olası bir depreme karşı dayanım güçlerinin artırılması ve gerekli güçlendirmelerinin yapılması gerekmektedir.

Yangın, deprem ve sel gibi doğal afetler sonucu tarihî yapılar kısmen veya tamamen zarar görürken yeniden inşa ve ihya edilmelerinde ciddi zorluklarla karşılaşılmaktadır. Tarihî yapıların restorasyon ve rekonstrüksiyonlarını yaparken tarihî çevreyi ve mimari üsluplarının izlerini çok iyi takip etmek gerekmektedir. Kültür varlıkları bakımından oldukça zengin olan ülkemizin tarihî ve kültürel yapılarına zarar vermekte olan en önemli afet, depremlerdir (Aslan ve Satıcı, 2021: 48).

Binlerce yıldır birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Antakya, Anadolu coğrafyasında kırılgan birinci derece fay hattı üzerinde kurulmuş olup, tarih boyunca bu bölgede çok sayıda deprem meydana gelmiştir. Bölgede Osmanlılar zamanında da sık sık depremler yaşanmıştır. 1615, 1822 ve 1872'deki depremlerde şiddetle sarsılma sonrasında şehirdeki mimari yapılar zarar görmüş, asi nehri üzerinde şehri birbirine bağlayan köprü çatlamış ve çok sayıda insan vefat etmiştir (Şeşen, 1991: 231). Antakya'da yaşanılan bu depremler arasında özellikle H.1289/M.1872/73 yılında vuku bulan deprem ve deprem sonrasında çıkan yangında da tarihî yapılar ve onların kayıtlarının tutulduğu vakfiyeler

rilmeli ve bağlayıcı olarak kullanılan harcın dayanımının artırılması için, gerekli harç güçlendirmeleri yapılmalı (Turgay ve Apay, 2016: 302),

- Yapılacak olan Restorasyon ve Rekonstrüksiyon çalışmaları esnasında Antakya'nın geleneksel karakteri olan avlu, sokak ve taş duvar dokusu korunarak depreme dayanıklı olacak şekilde yeniden yapılmalı,
- Hasar gören tarihî ve kültürel yapıların hasar analizleri yapıldıktan sonra enkaz kaldırma çalışmaları için yapı bazlı özel ekip kurulmalı ve hasar almayan ya da hasarlı olup da restore edildikten sonra yeniden kullanılabilecek olan malzemeler, oldukları yerin hemen yakınında muhafaza altına alınarak yeniden kullanılmalı,
- Kültürel mirasımızın önemli noktalarından birisi olan sivil mimari yapıların deprem sonrası Restorasyonuna yönelik şahıslara özel teşvikler verilmeli ve özellikle varisçisi kalmayan sivil yapılar içinde, tıpkı Osmanlıda olduğu gibi Restorasyon masraflarını karşılayacak özel vakıflar kurularak bağışlar toplanmalı ve yeniden ayağa kaldırılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Aslan, E. ve Satıcı, B. (2022), Tarihi Yapılarda Bozulmalar ve Depremden Korunma Yöntemlerinin İncelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, *4*(2), 47-56.

Bayraktar, H. (2021). *Vakfiye ve Muhasebe Defterleri Işığında Hatay Vakıfları*. Gaziantep: İktisat Yayın Evi.

Çakar, E. (2015). 16. Yüzyılda Antakya Vakıfları (1550 Tarihli Evkaf Defterine Göre), *Vakıflar Dergisi, 43,* 9-39.

Mumyakmaz, Y. A. (2015). Tarihi Yapıların Deprem Güvenliğinin Belirlenmesi ve Gedik Ahmet Paşa Camii Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.

Şancı, F. (2006). Hatay İlinde Türk Mimarisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şeşen R. (1991). "Antakya", İslam Ansiklopedisi, C.III, Ankara.

Turgay, T. ve Apay, A. C. (2016). Tarihi Yapıların Güçlendirilmesinde Sınırlar. In *4th International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science (ISITES2016),* Alanya/Antalya.

ZEMİN (TOPRAK) ÖZELLİKLERİNİN 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNDE HATAY'DAKİ HASAR ŞİDDETİNE ETKİSİ

Necat Ağca

Giriş

İnsanoğlu dünyada var olduğundan bu yana sürekli doğal afetler ile karşılaşmıştır. Şu an için bazı doğal afetleri önlemek mümkün olmamaktadır. Bunlardan en önemlisi ise depremlerdir. İnsanların depremi önlemeleri mümkün değildir. Hatta depremlerin olma zamanını tespit etmek bile oldukça zor görünmektedir. İnsanlar depremi önleyemediğine göre bu felaket ile yaşamak zorundadırlar. Bunun için de bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bunlardan belki de en önemlisi deprem felaketinin yıkıcı etkisini azaltmak olmalıdır. Depremin yıkıcı etki düzeyini belirleyen birkaç faktör bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de binaların yapıldığı zemin (toprak) özellikleridir.

Yerkabuğunun jeomorfolojik evrimi içinde gerçekleşen depremler, yaşamın var oluşundan bu yana insanları ve insan faaliyetlerini etkileyen en önemli doğal olaylardan biri olmuştur. Zaman zaman büyük can ve mal kayıplarına neden olmaları, insanlar tarafından doğal afet olarak algılanmalarına yol açmıştır (Korkmaz, 2006, s. 49).

Dünya var olduğundan bu yana kendi yaşamını sürdürmek, verimli ve üretken olmak ve üzerinde yaşayan canlılara da yaşam kaynağı oluşturmak amacıyla, her yıl binlerce depreme sahne olmaktadır. Yaklaşık 4.6 milyar yıl yaşındaki yerküre, son derece çalkantılı ve dinamik bir yaşam öyküsüne sahiptir. Bu hareketliliğin temel ögelerinden biri olan depremin meydana geliş sebebi ne olursa olsun, tarih boyunca insanlığın canını yakmış, can ve mal kayıplarına neden olmuştur (Şahin, 2022, s. 1).

Erkoç (2004)'e göre; Türkiye jeolojik ve topoğrafik yapısı ve iklim özellikleri nedeniyle doğal afetlerin sık yaşandığı bir ülkedir. Türkiye'de özellikle depremler başta olmak üzere sel, taşkın, orman yangınları, heyelan gibi doğal ya da teknolojik felaketler yaşanmaktadır. Yaşanan doğal afetler içerisinde depremler %64, sel %15, toprak kayması %16, yangınlar %4 çığ ve diğerleri %1'lik etkiye sahiptir. Rakamlardan da görüldüğü gibi, doğal afetler içerisinde

alanları yapılaşmaya açılırken, diğer yandan tarım dışı araziler bazı yerlerde tarımsal amaçlarla kullanılmaktadır. Bu çelişkinin bir an önce düzeltilmesi gerekir. Arazi kullanım planlamaları ışığında, tarım arazilerinin korunması ve amacına uygun olarak kullanılmasının ve toprağın, insan yaşamının en büyük güvencesi ve yaşam kaynağı olduğunun unutulmaması gerekir.

Kaynakça

Ağca, N. (2011). *Amik Gölü'nün kurutulmasının çevresel etkileri*. Prof. Dr. Nuri Munsuz Ulusal Toprak ve Su Sempozyumu, 25-27 Mayıs, 147-152.

Anonim, (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 26.06.2023).

Anonim, (2023a). Türkiye deprem tehlikesi haritası, AFAD. https://www.afad.gov.tr/turkiye-deprem-tehlike-haritasi (Erişim tarihi: 26 Haziran 2023).

Anonim, (2023b). 06 Şubat 2023 Sofalaca- Şehitkamil- Gaziantep; Ekinözü-Kahramanmaraş ve 20 Şubat 2023 Hatay Depremleri Ön Değerlendirme Raporu. B.Ü. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (Krdae) Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi (BDTİM).

Anonim, (2023c). 06.02.2023 Kahramanmaraş Depremleri ve Karadeniz'in Depremselliği (bilgi notu) https://www.ktu.edu.tr/dosyalar/huam_d87be.pdf (Erişim tarihi: 26.06.2023).

Bayülke, N., Demirtaş, R. (1997). 22 Ocak 1997 Antakya Depremi Raporu. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara: Deprem Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Bol, E. Arel, E., Önalp, A. (2007). *Yerel zemin koşullarının deprem hasarına etkisi-Adapazarı örneği.* Altıncı Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı, 16-20 Ekim, 233-244.

Dölek, I. 2023. Türkiye'de Doğal Afetler.https://www.researchgate.net/profile/Iskender-Doelek/publication/338240938_Turkiye'de_Dogal_Afetler/links/5e3ac61792851c7f7f1e6774/Tuerkiyede-Dogal-Afetler.pdf (Erişim Tarihi; 24.06.2023).

Dinç, U., Şenol, S., (1997). *Toprak etüd ve haritalama*. Ç.Ü. Ziraat Fak. Genel Yayın No: 161, Ders kitapları yayın No: 50, Adana, 235. S.

Evrendilek, F., Ertekin, C. (2002). Agricultural sustainability in Turkey: Integrating food, environmental and energy securities. *Land Degrad. Dev*. 13(1): 61–67.

Işık, E., Avcil, F., Büyüksaraç, A. (2023). *06 Şubat 2023 depremleri sonrası Antakya'daki betonarme yapılarda meydana gelen yapısal hasarlar.* 1. International Trakya Scientific Research Congress, 27/28 May, 230-240.

İnmez, İ. (2005). *Doğal Afetlerin Ekonomik Etkisi: 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Kiliç, Ş., Suat, Ş., Evrendilek, F. (2003). Evaluation of land use potential and suitability of ecosystems in Antakya for reforestation, recreation, arable farming and residence. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry,* 27 (1), Article 3. Available at: https://journals.tubitak.gov.tr/agriculture/vol27/iss1/3

Kılıç Ş., Ağca N., Karanlık S., Şenol S., Aydın M., Yalçın M., Çelik İ., Evrendilek F., Uygur V., Doğan K., Aslan S., Çullu M.A. (2008). Amik Ovasının Toprak Etütleri, Verimlilik Çalışması ve Arazi Kullanım Planlaması. Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Bölümü. Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu. Proje No: DPT-2002K120480, Hatay.

Kılıç, Ş., Ağca, N., Yalcın, M. (2004). Soils of Amik Plain (Turkey): proferties and classification. *Journal of Agronomy*. 3:291-295.

Korkmaz, H. (2006). Antakya'da zemin özellikleri ve deprem etkisi arasındaki ilişki. *Coğrafi Bilimler Dergisi,* 4 (2): 49-66.

MTA, (2023). Hatay Bölgesi Jeoloji Haritası. https://eticaret. mta.gov.tr/index.php?route=product/c tegory&path=2_7 (Erişim tarihi: 4 Temmuz 2023).

Ödemiş, B., Bozkurt, S. (2007). *Amik Ovası yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının sürdürülebilirliği.* 7. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, 24-27 Ekim, 422-428.

Soylu, N. (2000). *Toprak deprem ilişkileri*. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi (1), 393-430.

Sarıfakıoğlu, E. (2018). 1/100000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Serisi, Antakya-P36-P37 ve Hama-R36 Paftaları. Ankara: MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etüdleri Dairesi Yayınları, No: 269, 31.

Şahin, M. B. (2022). *Deprem gerçeği*. Ankara: MTA Genel Müdürlüğü, Özel Yayın Serisi-37, 192.

Şelenbaş, S. (2017). Kaya ve alüvyon ortamlarda inşa edilmiş binaların yüksekliği ile yer ortamının deprem etkisiyle ilişkisi: Kocaeli Gebze örneği. *Uygulamalı Yerbilimleri Dergisi.* 16 (1): 1-16.

Turoğlu, H. (2004). Zemin sıvılaşmasının 17 Ağustos 1999 depreminde Adapazarı'ndaki hasara etkisi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi.*12: 63-74.

TÜİK (2023). Tarım İstatistikleri. https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1 (Erişim tarihi: 21.06.2023).

Üstün, B., Altuntaş, G, Demirörs, U., Karayazı, O. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri ve 20 Şubat 2023 Defne (Hatay) Depremi Sonucu Gelişen Sıvılaşma Yapıları, Saha Gözlemleri ve Değerlendirmeler. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Jeoloji Etütleri Dairesi Başkanlığı, 16.

HATAY İLİNDE DEPREMİN HAYVANSAL ÜRETİME ETKİSİ VE MUHTEMEL SONUÇLARI

Gülşen Keskin - Nuran Tapkı - Erdal Dağıstan - İbrahim Tapkı

Giriş

Kahramanmaraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve 11 ilde büyük yıkım yapan depremler çok büyük maddi ve manevi kayba neden olmuştur. Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Malatya, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Kilis, Osmaniye deprem felaketinden en çok etkilenen illerimiz olmuştur. Elâzığ ise depremden etkilenen 11. il olarak kapsama alınmıştır. Türkiye'nin tarihinde yaşadığı en büyük depremlerden biri olan 6 Şubat 2023 depremleri özellikle Hatay'ın merkez ilçelerinde yıkıcı olmuştur. 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve büyüklüğü 7.7 ve 7.6 olarak açıklanan 2 depremin ardından çok sayıda artçı sarsıntılar olmuş ve 20 Şubat 2023 tarihinde merkez üssü Hatay Yayladağı olan 6.4 büyüklüğünde bir deprem daha olmuştur. Yaşanan ilk büyük deprem sonrası şehirde yaşam alanı kalmayan insanlar köylerine veya başka şehirdeki yakınlarının yanına sığınmışlardır. Kırsalda köylerde yaşayanlar ise evleri yıkılsa bile hayvanlarını, tarlalarını, bahçelerini bırakamamışlar her koşulda kalarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Tarım sektörü birçok yapısal soruna karşın savaş, pandemi ve ekonomik kriz dönemlerinde olduğu gibi büyük yıkıma neden olan deprem gibi afetlerde de gıda talebini karşılaması nedeniyle stratejik bir sektördür. Deprem sonrası tarım dışında esnaf, zanaatkar gibi özel sektör çalışanları işsiz kalırken, tarımsal faaliyetlerine devam etmeye çalışan çiftçiler sayesinde aksamalar olsa da gıda talebinin sürekli temini mümkün olabilmiştir.

Hatay, tarihi boyunca çok kültürlülüğü, doğal ve ekonomik zenginliği ile özel bir kent olmuştur. Geçmişinde defalarca büyük depremler ile yıkılmış, ancak her seferinde tekrar kurularak birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Hatay'ın yaşadığı büyük depremlerden biri olan 6 Şubat 2023 tarihli depremde kentin Eski Antakya olarak bilinen kısmı tamamen yıkılmıştır. Depremler nedeniyle kaybedilen on binlerce insan, yıkılan evler, iş yerleri, tarihî mekânlar ile tarımsal üretimin yapıldığı yerleşim yerlerinde de büyük kayıplar olmuştur.

Kaynakça

BESD-BİR (2022). İstatistikler, Erişim tarihi: 18.03.2022, www. https://besd-bir.org/tr/statistikler.

GTS (2001). *Genel tarım sayımı 2001*, Erişim tarihi: 06.05.2023, www.tuik.gov.tr.

Keskin, G., (2022). Türkiye'de hayvancılığın sürdürülebilirliğine ilişkin makro verilerin analizi, *Journal of animal science and products (JASP)* 5(2), 81-94. DOI: 10.51970/jasp.112085

Keskin, G., Dağıstan, E., (2020). Geographical indications and traditional products as instruments of rural development: The example of Hatay, a cultural crossroads, *MKU. Tar. Bil. Derg.* 25(2), 101-107.

RG (2012). O*n dört ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi yedi ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun*, 6.12.2012 tarih ve 28489 sayılı Resmî Gazete, Erişim tarihi: 25.05.2023, www.remigazete.gov.tr.

RG (2021). *Kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan yönetmeliği*, 15 Nisan 2021 tarih ve 31455 sayılı Resmî Gazete, Erişim tarihi: 25.05.2023, www.remigazete.gov.tr.

SBB (2023). *Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mart 2023, Ankara.

Şen, S. (2023). Kahramanmaraş depremlerinin ekonomiye etkisi, *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 4 (1), 1-55.

TOB (2023). *Hatay ili 2021 yılı faaliyet raporu*, Erişim tarihi: 13.04.2023, https://hatay.tarimorman .gov.tr/Menu/55/Tarimsal-Veriler.

TOBa (2023). *Hayvancılık genel müdürlüğü verileri*, Erişim tarihi: 11.04.2023, https://www.tarimo rman.gov.tr/HAYGEM /Haber/188/Deprem-Bolgesinde-Hayvancilik-Desteklemeleri-Ile-Yaralari-Sarmaya-Devam-Ediyoruz.

TOBb (2023). *Depremden etkilenen yetiştiricilere canlı hayvan desteği sağlanacak*. Erişim tarihi: 11.04.2023, https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5781/Depremden-Etkilenen-Yetistiricilere-Canli-Hayvan-Destegi-Saglanacak.

TOB (2021). *Hatay tarımsal yatırım rehberi 2021*, Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi.

TÜİK (2023). *Türkiye istatistik kurumu verileri*, Erişim tarihi: 02.07.2023, www.tuik.gov.tr.

USK (2020). Dünya ve Türkiye'de süt sektör istatistikleri, 2018 süt raporu, Erişim tarihi: 23.05.2022, www.ulusalsutkonseyi.org.tr.

ZMO (2023). *Deprem, bölgede tarımsal ve hayvansal üretimi nasıl etkiledi*, Erişim tarihi: 11.04.2023,https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=37808&tipi=24&sube=0

6 ŞUBAT 2023 DEPREMİNİN HATAY İLİNDE TARIMA DAYALI SANAYİ İŞLETMELERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Oğuz Parlakay -. Ahmet Duran Çelik - Tuğçe Sarıoğlu

Giriş

Hatay ili tarımsal üretim için uygun iklim şartları ve verimli topraklara sahip bir coğrafyada yer almaktadır. Bu özellikleriyle tarım sektörü gelişmiş ve gerek il gerek ülke ekonomisine önemli katkıları olan bir sektör olmuştur. İldeki bu tarımsal potansiyele bağlı olarak tarım ürünlerini işleyerek direkt tüketicilerin kullanımına sunan veya sanayiye ara mal sağlayan işletmeler de faaliyet göstermektedir.

Doğal afetler, çevresel, kültürel, demografik, ekonomik, sosyal ve politik sistemleri etkileyen önemli olaylardır. Özellikle, depremlerin şiddetli etkileri faaliyetleri sekteye uğratabilen niteliktedir (Mendoza, vd., 2020). Dolayısıyla, depremler büyüklüklerine bağlı olarak tarımsal üretimde aksamalara, üretim faktörlerine ulaşmada güçlüklere ve buna bağlı olarak da ürün arzında düşüşlere neden olabilmektedir. Asrın felaketi olarak nitelendirilen ve Kahramanmaraş ili Pazarcık ilçesi merkezli olan 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremde 10 il etkilenmiş ve en çok etkilenen illerden biri de Hatay ili olmuştur. Bu çalışma ile yaşanan depremin Hatay ilinde ham maddesini tarım ürünlerinin oluşturduğu tarıma dayalı sanayi işletmelerine etkileri incelenmiştir. Çalışmada deprem öncesi ve sonrası veriler incelenerek ortaya çıkan durum değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler doküman/kayıt incelemesi ve konu ile ilgili daha önceden yapılan tezler, makaleler, raporlar ve röportajlar incelenerek elde edilmiştir. Bu kapsamda yapılan değerlendirmeler ışığında ortaya çıkan sonuçlara göre ortaya konabilecek öneriler sunulmuştur.

Tarıma dayalı sanayi, tarım ürünlerini ham madde olarak veya ham maddeyi öngörülen nitelik/nicelik değişikliği için bazı işlemlerden geçiren bir sanayi dalıdır (Anonim, 1994; Kadakoğlu ve Karlı, 2022). Tarıma dayalı sanayi, tarım ürünlerini değişik amaçlarla işleme, muhafaza etme ve ambalajlama ihtiyacından doğmuştur (Yiğit, 2012). Tarımsal ürünlerin bir kısmı ham madde şeklinde tüketiciye ulaştırılırken, bir kısmı da işlenerek ya da endüstriyel ürünlere

rım sektöründen alan tarıma dayalı sanayiler için gelecek dönemler için ham madde sıkıntısına yol açacaktır. Bu nedenle tarım işletmelerinin desteklenerek ayağa kaldırılması gerekmektedir. TOKİ'nin gerek tarım işletmeleri gerekse tarıma dayalı sanayi işletmeleri içinde projeler geliştirerek hem tarım sektörü hem de tarıma dayalı sanayi sektörü ayağa kaldırılabilir. Bu durum köy-kent tarzı yerleşim birimi yapılanmasıyla şehirlerdeki nüfus yoğunluğunun da kırsal kesime kaydırılması konusunda fırsatlar yaratabilir. Bu ve benzeri projelerle şehirlerdeki nüfusun kırsal kesime yönlendirilmesi özellikle bölgedeki iş gücü kaybının telafi edilebilmesi adına fırsat oluşturabilir.

Depremden etkilenen tarıma dayalı sanayi işletmelerinin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için birtakım tedbirlerin alınması gerekmektedir.

İhracat pazarlarının kaybedilmemesi için, hasar gören işletmelere ait ihracat bağlantılarının başka firmalara kaydırılması ve ihtiyacın fason üretimle karşılanması,

Depremden hasar gören araçlarda gerçekleşen hasarın tespiti ve bunların çalışır hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca hasar gören araçların yerine yenisinin satın alımlarında kredi ve vergi kolaylıkları getirilmesi,

Üretim faaliyetleri depremden dolayı kesintiye uğrayan küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) kapsamında yer alan işletmelerden yatırım ve/veya işletme kredisi kullananların borçlarının 1 yıl ertelemesi ve yatırım kredilerinde uygulanan ödemesiz dönemin 1 yıl uzatılması,

Depremde zarar gören ekipmanlarını yenileyecek işletmelerde makine ve teçhizat alımları için bir defaya mahsus olmak üzere katma değer vergisi (KDV) ve gümrük vergisi istisnası sağlanması,

Bölgeden göçün üretim üzerine olabilecek olumsuz etkisinin azaltılması için ilde faaliyet gösteren işletmelerde istihdamın teşvik edilmesi ve işletmecilerin üretimden vazgeçmelerini önlemek için tedbirler alınması gerekmektedir.

Hasar gören işletmelerde depo, işleme tesisi ve silo gibi yapıların onarımı, yıkılanların yeniden inşa edilmesi için devletin TOKİ vasıtasıyla devreye girmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Anonim, (1994). *Türkiye istatistik yıllığı*. Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Anonim, (2021). *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Hatay Tarım ve Orman İl Müdürlüğü 2021 Yılı Faaliyet Raporu*.

Anonim, (2023). *T.C. Cumhur Başkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*.

Bachev, H. (2015). March 2011 earthquake, tsunami and fukushima nuclear accident impacts on Japanese agri-food sector. *Munich Personal RePEc Archive*. (Erişim: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/61499/, Erişim Tarihi: 24.06.2023).

Bakır, N. (2023). 10 il ülkenin gıda ambarı, tarımda ihracat üssü. *Dünya Gazetesi*.

Chapagain, T. ve Raizada, M.N. (2017). Impacts of natural disasters on smallholder farmers: gaps and recommendations. *Chapagain and Raizada Agric & Food Secur*, 6:39.

Demirbaş, N. (2005). Türkiye ekonomisinde tarıma dayalı sanayinin yeri ve önemi. *MKÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10(1-2), 71-81.

FAO, (2015). The impact of natural hazards and disasters on agriculture and food security and nutrition. *Food and Agriculture Organization of United Nations.* (Erişim: https://www.fao.org/3/i4434e/i4434e.pdf, Erişim Tarihi: 20.06.2023).

FAO, (2021). The impact of disasters and crises on agriculture and food security. *Food and Agriculture Organization of United Nations.* (Erişim: https://www.fao.org/3/cb3673en/cb3673en.pdf, Erişim Tarihi: 24.06.2023).

Gauchan, D., Joshi, B.K. and Ghimire, K. (2017). Impact of 2015 earthquake on economy, agriculture and agrobiodiversity in Nepal. *Proceedings of Sharingshop on Germplasm Rescue*, s.19-25.

Gürler, A. Z., Kızılarslan, N. ve Kızılarslan, H. (2000). *Tarıma dayalı ve tarıma bağlı sanayi işletmeleri*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, No:47, Tokat.

Ipong, L.G., Ongy, E.E. and Bales, M.C. (2020). Impact of magnitude 6.5 earthquake on the lives and livelihoods ofaffected communities: The case of barangay lake Danao, Ormoc city,Leyte, Philippines. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. Volume 46.

Johnson, R. (2011). Japan's 2011 earthquake and tsunami: food and agriculture implications. *Congressional Research Service*. (Erişim: https://sgp.fas.org/crs/row/R41766.pdf, Erişim Tarihi: 24.06.2023).

Kadakoğlu, B. ve Karlı, B. (2022). Türkiye ekonomisinde tarıma dayalı sanayinin önemi ve gelişim süreci. *Türk Bilim ve Mühendislik Dergisi*, 4(1), 50-59.

Karlı, B. (2002). GAP alanındaki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin gelişimi, sorunları ve çözüm yolları. *T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TEAE Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü*, Ankara.

Mendoza, C. A., Breglia, G., ve Jara, B. (2020). Regional labor markets after an earthquake. Short-term emergency reactions in a cross-country perspective. Cases from Chile, Ecuador, Italy. *Review of Regional Research*, 40(2), 189-221.

Sertkaya G. H., (2023). Deprem bölgesinde tarımın da fay hatları kırıldı. *Para Dergi*. Paradergi.com.tr (https://www.paradergi.com.tr/sektorler/2023/03/27/deprem-bolgesinde-tarimin-da-fay-hatlari-kirildi).

TÜİK, (2022). https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=sanayi-114&dil=1 Erişim Tarihi: 14.06.2023.

Yavuz, F., (2023). Depremin tarıma etkileri üzerine. *Dosya* | *Kriter* Mart 2023 / Yıl 7, Sayı 77.

Yiğit, A. A. (2012). Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi politikası 1923-1938. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 315-326.

DEPREMLERDE YAŞLI BİREYLER

İlknur Karakaya - Songül Demir

Giriş

Afet, toplumun tamamını ya da belli bir kesimini etkileyen fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, insanların normal hayatını kesintiye uğratan, etkilenen toplum tarafından tek başına baş edilmesi mümkün olmayan doğal, teknolojik ve insan kaynaklı olaylardır. (Resmî Gazete, 2022). Deprem, sel, fırtına, dolu gibi önlenemeyen büyük hasar, can kaybı ve yıkıma neden olan ani doğa olayları sonucu ortaya çıkan afetler, doğal afetler olarak tanımlanmaktadır. Her yıl milyonlarca canlı doğal afetlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Doğal afetler, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren toplumlarda can ve mal kaybı, sakatlıklar, psikolojik ve sosyoekonomik geri dönüşümsüz hasarlara sebep olması nedeniyle insanlık için önemli bir halk sağlığı sorunudur (Şevik, 2023).

Depremler, günümüz teknolojisi ile tahmin edilemeyen, canlılar üzerinde oldukça yıkıcı etkilere sahip doğal afetler arasında yer almaktadır. Depremler ansızın yüzbinlerce canlının ölümüne, yaralanmasına, sakat kalmasına, evsizbarksız kalmasına neden olan, aynı zamanda farklı doğa olaylarını tetikleme kapasitesi olan en yıkıcı etkilere sahip jeolojik olaylar olarak kabul edilmektedir. 2020 yılında Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi tarafından hazırlanan "Afetlerin İnsani Maliyeti: Son 20 Yıla Genel Bir Bakış (2000–2019)" raporunda 2000 – 2019 yılları arasında meydana gelen tüm doğal afetler içerisinde; birinci sırada sel (%44), ikinci sırada fırtınadan (%28) sonra depremlerin (%8) üçüncü sırada yer aldığı, son 20 yılda doğal afetlere bağlı ölümlerin ise %58'inin depremler sonucu gerçekleştiği belirtilmiştir (CRED-UNDRR, 2020). Depremlerde mortalite oranının yüksek olmasını etkileyen faktörler arasında; depremin meydana geldiği bölgenin jeolojik, coğrafi, demografik, sosyokültürel ve toplumsal özellikleri ile depremin meydana gelme zamanı yer almaktadır (Alexander, 1996; Peek-Asa, Ramirez, Seligson & Shoaf, 2003; Gutiérrez, Taucer, De Groeve, Al-Khudhairy & Zaldivar, 2005).

Depremlerde diğer doğal afetlerde olduğu gibi toplumun her kesiminin ihtiyaçları ve gereksinimleri aynı değildir. Bireylerin yaşları, cinsiyetleri, etnik özellikleri, sağlık durumları, instabilite durumları doğal afetlerden daha çok etkilenmelerine ve dolayısıyla kırılgan birey kapsamında değerlendirilmeleri-

melidir. Böylece deprem sonrası sağlık tesislerinin yükü azaltılmış ve özel gereksinimi olan yaşlı ve kronik hastalığı olan bireyler ihmal edilmemiş olur (Baggett, 2006).

Deprem sonrasında yaşlı bireylerin fiziksel, duygusal, maddi ve cinsel istismara uğrayabileceği göz önünde bulundurulmalı, istismara ilişkin farkındalıklar arttırılmalı ve korunma sağlanmalıdır (Help Age, 2013).

Özet olarak; depremde yaşlı bireyler özel ve öncelikli bakım gereksinimi olan gruptur. Deprem öncesi gerekli önlemler alınmazsa, kaynaklara doğru, zamanında ulaşım sağlanamazsa bu riskli grup yüksek mortalite ve morbidite ile karşı karşıya kalır. Bu nedenle bu grubun özelliklerinin ve önceliklerinin göz ardı edilmemesi afet yönetim planlamalarının bu doğrultuda yapılması son derece önemlidir.

Kaynakça

Alexander, D. (1996). The health effects of earthquakes in the mid-1990s. *Disasters*, 20, 231–247. doi:10.1111/j.1467-7717.1996.tb01036.x.

Aydın, Z. (2006). Toplum ve birey için sağlıklı yaşlanma: Yaşam biçiminin rolü. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 13(4), 43-46. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/196662.

Baggett, J. (2006). Florida disasters and chronic disease conditions. *Preventing Chronic Disease*, 3(2). PMID: 16539807.

Baumeıster, Roy & Leary, Mark R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-52. doi:10.1037/0033-2909.117.3.497

Centers for Disease Control and Prevention. (2011). *Healthy aging: Helping people to live long and productive lives and enjoy a good quality of life*. National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion. Erişim adresi ve tarihi: http://www. cdc.gov/chronicdisease/resources/publications/AAG/aging.htm./ 02.07.2023.

CRED-UNDRR (Centre for research on the epidemiology of disasters—United Nations Office for Disaster Risk Reduction) (2020). *Human cost of disasters: An overview of the last 20 years (2000–2019)*, CRED-UNDRR: Brussels, Belgium, 2020; 3. Erişim adresi ve tarihi: https://www.undrr.org/publication /human-costdisasters- overview-last-20-years-2000- 2019: 01.07.2023.

Çakır, Ö., & Atalay, G. (2020). Afetlerde özel gereksinimli grup olarak yaşlılar. *Resilience*, 4(1), 169-186. doi: 10.32569/resilience.630540.

Ergin K (1992). Yaşlanma ile ilgili fizyolojik değişiklikler. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 8(2), 75- 81.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/egehemsire/issue/49647/636478.

Fujihara, K., Saito, A., Heianza, Y., Gibo, H., Suzuki, H., Shimano, H., & Sone, H. (2012). Impact of psychological stress caused by the great east Japan earthquake on glycemic control in patients with diabetes. *Experimental And Clinical Endocrinology & Diabetes*, 120(09), 560-563. https://doi.org/10.1055/s-0032-1314873.

Gutiérrez, E., Taucer, F., De Groeve, T., Al-Khudhairy, D. H. A., & Zaldivar, J. M. (2005). Analysis of worldwide earthquake mortality using multivariate demographic and seismic data. *American Journal of Epidemiology*, 161, 1151–1158. doi:10.1590/s10 20-49892005000800013.

Help Age, (2013). *Displacement and older people the case of the great east japan earthquake and tsunami of 2011.* Japanese Red Cross. Erişim adresi ve tarihi: https://www.helpage.org/silo/files/displacement-and-older-people-the-case-of-the-great-east-japan-earthquake-and-tsunami-of-2011.pdf. / 03.07.2023.

Ishiura, Y., Fujimura, M., Yamamoto, H., Shiba, Y., Ohkura, N., Kasahara, K., & Ishida, Y. (2013). Asthma exacerbations after the east Japan disaster. *The Journal of Medical Investigation*, 60(1-2), 61-65. doi: 10.2152/jmi.60.61.

Kario, K. (2012). Disaster hypertension. *Circulation Journal*, 76 (3), 553-562. doi:10.1253/circj. CJ-11-1510.

Mace S.E., Doyle C.J., Askew K., Bradin S., Baker M., Joseph M.M., Sorrentino A. (2018). Planning considerations for persons with access and functional needs in a disaster- Part 2: Evacuation and sheltering. *American Journal of Disaster Medicine*, 13 (3), 195-206. doi: 10.5055/ajdm.2018.0300.

Madrigano, J., Mittleman, M. A., Baccarelli, A., Goldberg, R., Melly, S., Von Klot, S., Schwartz, J. (2013). Temperature, myocardial infarction, and mortality: effect modification by individual and area-level characteristics. *Epidemiology (Cambridge, Mass.),* 24(3), 439. doi:10.1097/EDE.0b013e3182878397.

MEB (2013). *Hasta ve yaşlı hizmetleri: Yaşlı psikolojisi*, (http://megep.meb.gov.tr/mte_p rogram_modul/moduller_pdf/Ya%C5%9Fl%C4%B1%20).

Ogawa, K., Tsuji, I., Shiono, K. ve Hisami chi, S. (2000). Increased acute myocardial infarction mortality following the 1995 great Hanshin-Awaji earthquake in Japan. *International Journal of Epidemiology*, 29 (3), 449-455. PMID: 10869316.

Okay N. ve İnal E. (2019), Kırılganlıktan kapasite geliştirmeye. Dirençlilik Dergisi, 3 (1), 85-99. doi:10.32569/resilience.570286.

Ohkouchi, S., Shibuya, R., Yanai, M., Kikuchi, Y., Ichinose, M., Nukiwa, T. (2013). Deterioration in regional health status after the acute phase of a great disaster: respiratory physicians' experiences of the great east Japan earthquake. Respiratory İnvestigation, 51(2), 50-55. doi: 10.1016/j.resinv.2012.12.003

Özbek, Z. ve Öner, P., (2008). Geriatrik fizyolojik ve biyokimyasal değişiklikler. *Türk Klinik Biyokimya Dergisi*, 6(2), 73-80.

Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/egehemsire/issue/49647/636478.

Peek-Asa, C., Ramirez, M., Seligson, H., & Shoaf, K. (2003). Seismic, structural, and individual factors associated with earthquake related injury. *Injury Prevention*, 9, 62–66. Erişim adresi: https://injuryprevention. bmj. com/content/9/1/62.

Resmî Gazete (2022). Afet ve acil durum müdahale hizmetleri yönetmeliği 24.02.2022 tarihli ve 5211 sayılı karar.

Erişim adresi ve tarihi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220224-31/ 01.07.2023.

Rezaei, F., Maracy, M. R., Yarmohammadian, M. H., & Sheikhbardsiri, H. (2018). Hospitals preparedness using WHO guideline: A systematic review and meta-analysis. *Hong Kong Journal of Emergency Medicine,* 25(4), 211-222. doi: 10.1177/1024907918760123.

Saçaklıoğlu F, Türk M. Olağan dışı durumlarda risk grupları (2002). İçinde Karababa, AO (Ed.). *Olağan Dışı Durumlarda Sağlık Hizmetleri: Sağlık Çalışanı El Kitabı*. Türk Tabipleri Birliği, 79-81. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/odsh_ek.pdf.

Shimizu, Y., Dobashi, K., Hisada, T., Ono, A., Todokoro, M., Iijima, H., Morikawa, A. (2007). Acute impact of volcanic ash on asthma symptoms and treatment. *International Journal of İmmunopathology And Pharmacology*, 20(2_suppl), 9-14.

doi: 10.1177/03946320070200S203.

Şahin, Ş. (2019). Türkiye'de afet yönetimi ve 2023 hedefleri. *Türk Deprem Araştırma Dergisi*, 1(2), 180-196. https://doi.org/10.46464/tdad.600455.

Şevik, A. E. (2023). Deprem ve yaşlılık: Psikososyal bir bakış. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 16(1), 49-57. doi: 10.46414/yasad.1292526.

Tezel A. (2015), http://acikders.ankara.edu.tr/ *Toplumda risk grupları (İncinebilir gruplar).* Erişim tarihi: 01.07.2023.

Thompson, M. P., Norris, F. H., & Hanacek, B. (1993). Age differences in the psychological consequences of Hurricane Hugo. *Psychology and Aging*, 8(4), 606–616. doi:10.1037//0882-7974.8.4.606

Tümerdem, Y. (2006). Gerçek yaş. *Turkish Journal of Geriatrics*, 9(3), 195-196.

UNISDR (2015). *The sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030*. United Nations Office for Disaster Risk Reduction, Geneva. Erişim adresi ve tarihi: http://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf/ 05.07.2023.

Yarmohammadian, MH, Akbari, F., Niaraees, A., & Rezaei, F. (2023). Doğal afetlerdeki yaşlılar: Toplum temelli sağlık kuruluşu (CBHO) eğitimi ve hazırlık. *Eğitim ve Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Dergisi*, 12 (1), 153. doi: 10.4103/jehp.jehp_381_22.

Yerli, G. (2017). Yaşlılık dönemi özellikleri ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. *Journal of International Social Research*, 10(52). doi: 10.17719/jisr.2017.1979.

Yıldırım, B., Özkahraman, Ş., & Ersoy, S. (2012). Yaşlılıkta görülen fizyolojik değişiklikler ve hemşirelik bakımı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 19-23. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56531.

World Health Organization (WHO). (2007). *Global report on falls prevention in older age*. WHO library cataloguing in publication data. Erişim adresi ve tarihi: https://platform.who.int/data/maternal-newborn-child-adolescent-ageing/ageing-data, /02.07.2023.

World Health Organization (WHO). (2015). *World report on ageing and health*. World Health Organization. Erişim adresi ve tarihi: https://apps.who.int/iris/handle/10665/186463/ 05.07.2023.

HATAY İLİNİN DEPREM HAZIRLIĞI VE DEPREM TECRÜBESİ

Gülşah Ayvazoğlu

Giriş

Yerkabuğundaki ani kırılmalar nedeniyle açığa çıkan titreşimlerin dalgalar hâlinde yayılarak geçtikleri alanı sarsması olayına deprem denir (İşçi, 2008, s. 959). Deprem, ne zaman, nerede ve ne büyüklükte olacağı kesin olarak tahmin edilemeyen bir doğa olayıdır (Azak ve Ay, 2023, s. 48 Wang ve Xu, 2023, s. 100). Depremler düşük olasılıklı, yüksek sonuçlu olaylardır. Büyük depremler nadiren meydana gelse de yıkıcı etkilere neden olmaktadır. Yer sarsıntıları binaların ve köprülerin çökmesine ölümlere ve yaralanmalara neden olurken, gaz hatlarını, elektrik ve telefon hizmetlerini kesintiye uğratarak büyük çaplı maddi hasarlara da neden olmaktadır. Depremlerin neden olduğu bazı ikincil tehlikeler arasında yangın, tehlikeli madde salınımı, toprak kayması, ani sel, çığ, tsunami ve baraj yıkılması yer almaktadır (URL-1).

İnsan yaşamı ve mülkü için önemli bir tehdit oluşturan depremler tarihsel olarak insanların karşı karşıya kaldığı en şiddetli doğa kaynaklı afetlerden biri olmuştur (Zaremohzzabieh vd., 2021, s. 1 ; Kiani vd., 2022, s. 1; Wu vd., 2022, s. 1-2). En yıkıcı doğa kaynaklı afetler arasında yer alan depremler insan yerleşimlerine zarar vermekte, can kaybı ve ağır yaralanmalar açısından hayati riskler içermektedir (Parisi ve Augenti, 2013, s. 735; Baize vd., 2020, s. 1). Karşılaştırılabilir risk koşullarında, katastrofik depremlerden kaynaklanan ölümler genellikle şiddetli sel veya kasırgalardan kaynaklanan ölümlerden önemli ölçüde daha fazladır (Brecht vd., 2013, s. 19). Türkiye özelinde en fazla mal ve can kaybına neden olan doğa kaynaklı afetler sırasıyla depremler ve sel (su baskınları) olarak bilinmektedir (Karatağ, 2021, s. 24).

Depremlerin yol açtığı ölüm ve yaralanma sayıları, birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler arasında nüfus artışı, yoksulluk, binaların yapısal dayanıklılığı, inşaat teknikleri, yangınlar, toprak kaymaları ve tsunami gibi ikincil tehlikeler, deprem sırasındaki saha davranışları ve acil müdahale sistemlerinin etkinliği yer almaktadır (Elhami Horasani ve Garlock, 2017, s. 159; Paton, 2019, s. 331; Zaremohzzabieh vd., 2021, s. 1; Abdo, 2022, s. 2600). Karaesmen (2002) deprem olayının afete dönüşmesi durumunda toplumda var olan, ih-

dır. Organizasyon ve koordinasyonun yetersizliği, afet sonrası müdahalede zamanında ve etkili eylemlerin gerçekleştirilmesini engelleyerek, can ve mal kaybının artmasına yol açtığı çok defa sözlü ve basılı medyada yer almıştır. Bu nedenle TAMP ve diğer afet planları, sürekli olarak gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir.

Türkiye Afet Yönetim Stratejisi (TAYS) çatısında yer alan TARAP ve İRAP'ların çok yeni olması, TAMP'ın 2022'de güncellenmesi ve TASİP planının henüz hazırlanma aşamasında olması ciddi bir çalışmanın varlığını göstermektedir. Afetlerin doğası ve boyutu değişebileceğinden, planların esnek olması ve çeşitli senaryolara uyum sağlaması önemlidir. Planların başarılı bir şekilde işlemesi için yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde daha etkili iş birlikleri, koordinasyon ve iletişim mekanizmalarının kurulması gereklidir. Planlarda yer alan kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluklarına hâkim olması, görevlendirilen personelin afetler konusunda eğitimli olması gerekmektedir. AFAD'ın kapasiteyi artırmak üzere ülkemizde lisans düzeyinde disiplinler arası eğitim alan Acil Yardım ve Afet Yönetimi mezunlarına ağırlık vermesi düşünülmelidir.

Unutmaması gereken en önemli durum afete hazırlık sürecinin tüm paydaşların aktif katılımını gerektiren ve sürekli devam eden bir süreç olduğudur. Planlama, altyapı, toplum katılımı ve etkili müdahale sistemlerine yatırım yaparak, kentsel alanlar afetlere karşı dirençli hale gelecek ve sakinlerinin yaşamlarını ve refahını koruyabilir seviyeye gelecektir. Bu şekilde, afetlerde kayıpların en aza indirilmesi ve toplumun dayanıklılığının artırılması hedeflenmelidir.

Kaynakça

Abdo, H. G. (2022). Assessment of landslide susceptibility zonation using frequency ratio and statistical index: a case study of Al-Fawar basin, Tartous, Syria. *International Journal of Environmental Science and Technology*, *19*(4), 2599-2618.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), (2022). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2022. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685 (Erişim tarihi: 17.06.2013).

Ainuddin, S., Mukhtar, U., & Ainuddin, S. (2014). Public perception about enforcement of building codes as risk reduction strategy for seismic safety in Quetta, Baluchistan. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 9,* 99-106.

Akbayram, K., Bayrak, E., Pamuk, E., Özer, Ç., Kıranşan, K., & Varolgüneş, S. (2022). Dynamic sub-surface characteristic and the active faults of the Genç District locating over the Bingöl Seismic Gap of the East Anatolian Fault Zone, Eastern Turkey. *Natural Hazards, 114*(1), 825-847.

Akgün, E., & İnceöz, M. (2021). Tectonic evolution of the central part of the East Anatolian Fault Zone, Eastern Turkey. *Turkish Journal of Earth Sciences, 30*(7), 928-947.

Akyüz, H. S., Altunel, E., Karabacak, V. ve Yalçıner, C. C. (2006). Historical earthquake activity of the northern part of the Dead Sea Fault Zone, southern Turkey. *Tectonophysics, 426*, 281–93.

Altunel E., Meghraoui M., Karabacak V., Akyüz S.H. vd., (2009). Archaeological sites (Tell and Road) offset by the Dead Sea Fault in the Amik Basin, Southern Turkey, Geophys. *J. Int. 179*, 1313–1329.

Azak, T. E., & Ay, B. Ö. (2023) 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin etkilediği illerdeki bina stokunun özellikleri. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi, 47*(1), 47-66.

B.Ü. Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (KRDAE) Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi (BDTİM) (2023). 06 Şubat 2023 Sofalaca- Şehitkamil Gaziantep; Ekinözü Kahramanmaraş ve 20 Şubat 2023 Hatay Depremleri ön değerlendirme raporu.

Baize, S., Nurminen, F., Sarmiento, A., Dawson, T., Takao, M., Scotti, O., ... & Villamor, P. (2020). A worldwide and unified database of surface ruptures (SURE) for fault displacement hazard analyses. *Seismological Research Letters, 91*(1), 499-520.

Bina Sayımı 2000 (2001). Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Boulton, S. J. ve Robertson, A. H. F. (2007). The Miocene of the Hatay area, S Turkey: transition from the Arabian passive margin to an underfilled foreland basin related to closure of the Tethys Ocean. *Sedimentary Geology 198*, 93–124.

Brecht, H., Deichmann, U., & URL, H. G. (2013). A global urban risk index. *World Bank Policy Research Working Paper*, (6506).

Chen, C. Y., Xu, W., Dai, Y., Xu, W., Liu, C., Wu, Q., ... & Ning, N. (2019). Household preparedness for emergency events: a cross-sectional survey on residents in four regions of China. *BMJ open*, *9*(11), e032462.

Çelikmen, F. (2023). Depremde hayat kurtaran pratik öneriler. *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Mayıs 2023 Bülteni.*

Çetin, K.Ö., Yakut, A., Ilgaç, M., Özacar, A.A., Can, G., Çakır, E. (2023). Giriş, 6 Şubat 2023, Kahramanmaraş Pazarcık (Mw=7.7) ve Elbistan (Mw=7.6) Depremleri, Ön değerlendirme Raporu: Bölüm 2, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi.

Değerliyurt, M. (2013*). Kentsel gelişim ve deprem arasındaki ilişkinin incelenmesine bir örnek: İskenderun (Hatay).*

Değerliyurt, M. (2014). İskenderun-Arsuz ilçelerinin (Hatay) CBS tabanlı zemin hareketleri duyarlılık analizi. *Electronic Turkish Studies, 9*(5).

Doğal Afet Sigortalar Kurumu, (DASK), (2022). 2022 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: dask.gov.tr/upload/Dask/FAALİYET%20RAPORLARI/DASK_2022_Faaliyet%20Raporu.pdf. (Erişim tarihi: 10.06.2023)

Duman, T. Y., & Emre, Ö. (2013). The East Anatolian Fault: geometry, segmentation and jog characteristics. *Geological Society, London, Special Publications, 372*(1), 495-529.

Elhami Khorasani, N., & Garlock, M. E. (2017). Overview of fire following earthquake: Historical events and community responses. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, *8*(02), 158-174.

EM-DAT, (2023), The EM-DAT Glossary, Erişim adresi: http://www.emdat.be/glossary (Erişim tarihi: 14.07.2023).

Emre, Ö., Duman, T. Y., Özalp, S., Elmacı, H., Olgun, Ş., & Şaroğlu, F. (2013). Active fault map of Turkey with an explanatory text 1: 1,250,000 scale. *General Directorate of Mineral Research and Exploration, special publication series, 30*, 89.

Ferry, M., Meghraoui, M., Abou Karaki, N., Al-Taj, M., & Khalil, L. (2011). Episodic behavior of the Jordan Valley section of the Dead Sea fault inferred from a 14-ka-long integrated catalog of large earthquakes. *Bulletin of the Seismological Society of America*, 101(1), 39-67.

Gülerce, Z., Askan, A., Kale, Ö., Sandıkkaya, A., Işık, N.S., Can, G., Ilgaç, I., Ozacar, A.A., Sopacı, E., Çetin, K.Ö., Akbaş, B., Altındal, A., Aydin, M.F., Guryuva, B., Kanun, O., Albayrak, K., Muratoglu, G., Okcu, O.S., Icen, A. (2023). Bölgesel Tektonizma ve Sismik Kaynak, 6 Şubat 2023, KahramanmaraşPazarcık (Mw=7.7) ve Elbistan (Mw=7.6) Depremleri, ön değerlendirme raporu: Bölüm 3 kuvvetli yer hareketlerinin ön analizleri. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi.

Gülerce, Z., Tanvir Shah, S., Menekşe, A., Arda Özacar, A., Kaymakci, N., & Önder Çetin, K. (2017). Probabilistic seismic-hazard assessment for East Anatolian fault zone using planar fault source models. *Bulletin of the Seismological Society of America, 107*(5), 2353-2366.

Humphrey, A. (2005). SWOT analysis for management consulting. *SRI Alumni Newsletter. Retrieved from SRI International, 33(2), 47-50.*

İşçi, C. (2008). Deprem nedir ve nasıl korunuruz. *Journal of Yasar University, 3*(9), 959-983.

Jackson, J., & McKenzie, D. (1988). The relationship between plate motions and seismic moment tensors, and the rates of active deformation in the Mediterranean and Middle East. *Geophysical Journal International, 93*(1), 45-73.

Jiang, L., & O'Neill, B. C. (2017). Global urbanization projections for the shared socioeconomic pathways. *Global Environmental Change*, *42*, 193-199.

Kamal, A. M. (2013). Earthquake risk and reduction approaches in Bangladesh. *Disaster risk reduction approaches in Bangladesh*, 103-130.

Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (KRDAE). (2023). Büyük depremler. Erişim adresi: http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/. (Erişim tarihi:10.06.2013)

Karabacak V., Altunel E., Meghraoui M., ve Akyüz S. (2010). Field evidences from northern Dead Sea Fault Zone (south Turkey): new findings for the initiation age and slip rate. *Techtonophysics, 480*, 172-182

Karaesmen, E. (2002). *Öncesiyle sonrasıyla deprem*. Atılım Üniversitesi Mühendislik Fakültesi.

Karatağ, M. E. (2021). *Doğal afetlerin ekonomik büyümeye etkileri: Türkiye 1960-2018 dönemi.* (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Tekirdağ.

Kelam, A. A., Karimzadeh, S., Yousefibavil, K., Akgün, H., Askan, A., Erberik, M. A., ... & Ciftci, H. (2022). An evaluation of seismic hazard and potential damage in Gaziantep, Turkey using site specific models for sources, velocity structure and building stock. *Soil Dynamics and Earthquake Engineering, 154,* 107129.

Kırmacı, G. Deprem sonrası yangınlar. *Şantiye Dergisi* (398), 72-73

Kiani, U. B. N., Najam, F. A., & Rana, I. A. (2022). The impact of risk perception on earthquake preparedness: An empirical study from Rawalakot, Pakistan. *International Journal of Disaster Risk Reduction 76,* 102989.

Kurnaz, T. F., & İnce, Y. (2020). Evaluation of seismic hazard with probabilistic approach for Antakya Province (Turkey). *Journal of Earth System Science 129*, 1-14.

Mahmoud, Y., Masson, F., Meghraoui, M., Cakir, Z., Alchalbi, A., Yavasoglu, H., ... & Inan, S. (2013). Kinematic study at the junction of the East Anatolian fault and the Dead Sea fault from GPS measurements. *Journal of Geodynamics 67*, 30-39.

Mukherjee, A., Faisal, M., & Saha, M. K. (2020). Measuring resilience of urban slum to climate ınduced disasters: a study on Barishal city corporation, Bangladesh. *International Journal of Disaster Management 3*(2), 34-47.

Över, S., Büyüksaraç, A., Bekta, Ö., & Filazi, A. (2011). Assessment of potential seismic hazard and site effect in Antakya (Hatay Province). SE Turkey. *Environmental Earth Sciences 62*, 313-326.

Özkan, A., Yavaşoğlu, H. H., & Masson, F. (2023). Present-day strain accumulations and fault kinematics at the Hatay Triple Junction using new geodetic constraints. *Tectonophysics, 854,* 229819.

Özşahin, E. (2010). Antakya'da (Hatay) yer seçiminin jeomorfolojik özellikler ve doğal risk açısından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(23), 1-16.

Pampal, S., & Özmen, B. (2010). Hatay yöresinde deprem tehlikesi. *Journal of Earthquake Engineering, 13*(7), 1017-1036.

Parisi, F., & Augenti, N. (2013). Earthquake damages to cultural heritage constructions and simplified assessment of artworks. *Engineering Failure Analysis, 34,* 735-760.

Paton, D. (2019). Disaster risk reduction: Psychological perspectives on preparedness. *Australian journal of psychology*, *71*(4), 327-341.

Paton, D., & Johnston, D. (2001). Disasters and communities: vulnerability, resilience and preparedness. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 10(4), 270-277.

Perk, S., & Ozer, C. (2019). Investigation of soil properties based on accelerometer stations using earthquake recording: the case study of Hatay, Turkey. *Turk. J. Earthq. Res, 1(*2), 167 179.

Pesaresi, M., Ehrlich, D., Kemper, T., Siragusa, A., Florczyk, A., Freire, S., & Corban, C. (2017). Atlas of the human planet 2017: Global exposure to natural hazards.

Pousse-Beltran, L., Nissen, E., Bergman, E. A., Cambaz, M. D., Gaudreau, É., Karasözen, E., & Tan, F. (2020). The 2020 M w 6.8 Elâzığ (Turkey) earthquake reveals rupture behavior of the East Anatolian Fault. *Geophysical Research Letters, 47*(13), e2020GL088136.

Rahman, M. L. (2019). Risk perception and awareness of earthquake: the case of Dhaka. *International journal of disaster resilience in the built environment*, *10*(1), 65-82.

Rahman, M. M., Chaity, N. J., Abdo, H. G., Almohamad, H., Al Dughairi, A. A., & Al-Mutiry, M. (2023). Earthquake preparedness in an urban area: the case of Dhaka city, Bangladesh. *Geoscience Letters, 10*(1), 1-21.

Spence, R. (2007). Saving lives in earthquakes: successes and failures in seismic protection since 1960. *Bulletin of Earthquake Engineering, 5*, 139-251.

Sunbul, F. (2019). Time-dependent stress increase along the major faults in eastern Turkey. *Journal of Geodynamics*, 126, 23-31.

Şekerci, Y. G., Ayvazoğlu, G., & Çekiç, M. (2023). Üniversite öğrencilerinin temel afet bilinci farkındalık düzeylerinin saptanması. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12*(1), 74-81.

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) (2014). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü.* Ankara: T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Deprem Dairesi Başkanlığı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri raporu. Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-HatayDepremleri-Raporu.pdf. (Erişim tarihi: 13.03.2023).

T.C. Hatay Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü (Hatay ÇŞİDİM) (2022). Hatay ili 2021 yılı çevre durum raporu. Erişim adresi: https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/hatay_-cdr2021-20230104130648.pdf (Erişim tarihi: 02.06.2023)

T.C. Hatay Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (Hatay İAADM), (2021). Hatay il risk azaltma planı (Hatay İRAP). Erişim adresi: https://hatay.afad.gov.tr/kurumlar/hatay.afad/HATAY-İRAP-2022.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2023).

T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2021). AFAD, 2021 afet eğitim yılında 51 milyon kişiye eğitim hedefini aştı (16.12.2021). Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/afad-2021-afet-egitim-yilinda-51-milyon-kisiye-egitim-hedefini-asti-basin-bulteni-14122021 (Erişim tarihi: 27.05.2023).

T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2022a). Türkiye Afet Müdahale Planı. Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-plani (Erişim tarihi: 15.03.2023).

T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2022b). 2022 afet tatbikat yılı ülke genelinde yoğun uygulamalarla devam ediyor. Basın bülteni (14.09.2022) Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/2022-afet-tatbikat-yili-ulke-genelinde-yogun-uygulamalarla-devam-ediyor--basin-bulteni (Erişim tarihi: 12.05.2023).

T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2023). 06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan (Kahramanmaraş) Mw: 7.7 – Mw: 7.6 Depremleri raporu. Erişim adresi: https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Kahramanmaraş%20Depremi%20%20Raporu_02.06.2023.pdf (Erişim tarihi: 12 Mart 2023).

T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), (2022). Türkiye afet müdahale planı. Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-mudahale-plani (Erişim tarihi: 12 Mart 2023).

Türkiye Deprem Tehlikesi Haritası (TDTH), (2018). Türkiye deprem tehlikesi haritası. Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/turkiye-deprem-tehlike-haritasi (Erişim tarihi: 18 Mart 2023).

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), (2021). İl ve ikamet edilen binanın kat sayısına göre hane halkı sayısı ve oranı, 2021. Erişim adresi: Binahttps://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bina-ve-Konut-Nitelikleri-Arastirmasi-2021-45870 (Erişim tarihi: 15.06.2013)

United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR), (2009). Sendai Framework Terminology on Disaster Risk Reduction. Erişim adresi: https://www. undrr.org/terminology. (Erişim tarihi: 23.06.2023)

URL-1. https://www.baltimoresustainability.org/wp-content/uploads/2019/10/2018-DP3-For-Print.pdf (Erişim tarihi: 1.07.2023)

URL-10. Kaynak: Murat Şengül/AA https://www.aa.com.tr/tr/gundem/iskenderun-limaninda-depremde-devrilen-konteynerlerde-cikan-yangin-devam-ediyor/2809243 (Erişim tarihi: 10.07.2023)

URL-11. https://www.aa.com.tr/tr/gundem/hatayin-iskenderun-ilcesinde-yukselen-deniz-suyu-cekildi/2850360 (Erişim tarihi: 10.07.2023)

URL-12. https://www.bbc.com/turkce/articles/ce57mynyjp3o (Erişim tarihi: 10.07.2023)

URL-13. https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/farkli-mesleklerden-gonulluler-hatayda-depremzedeler-icin-seferber-oldu/2837521 (Erişim tarihi: 10.07.2023)

URL-2. INFORM (2023). INFORM Report 2023. Erişim adresi: https://drmkc.jrc.ec.europa.eu/inform-index (Erişim tarihi: 10.07.2023)

URL-3. https://earthquakelist.org/turkiye/hatay/antakya/#strongest-earthquakes (Erişim tarihi: 10.06.2023)

URL-4. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/03/20230310-9.htm (Erişim tarihi: 10.06.2023)

URL-5. https://dask.gov.tr/tr/yururlukteki-policeler (Erişim tarihi: 10.06.2023)

URL-6. https://deprem.afad.gov.tr/event-statistics (Erişim tarihi: 10.06.2023)

URL-7. https://www.saglik.gov.tr/TR,94749/bakan-koca-deprem-bolgesinde-son-durumu-degerlendirdi.html (Erişim tarihi: 05.07.2023)

URL-8. https://www.cnnturk.com/turkiye/106-gun-depremde-olu-sayisi-ne-kadar-oldu-guncel-yarali-sayisi-kac-hangi-ilde-kac-bina-yikildi-kac-kisi-oldu (Erişim tarihi: 10.07.2023)

URL-9. https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/farkli-mesleklerden-gonulluler-hatayda-depremzedeler-icin-seferber-oldu/2837521 (Erişim tarihi: 10.07.2023)

Uzunel, A. T. (2023). Earthquakes and Archaeologıcal Herıtage Sıtes: The Case Of February 6 Earthquakes In Turkey. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 57-77.

Üsküplü, S. (2012). *Hatay ili ve yakın çevresi için deprem senaryolarının cbs içerisinde hazırlanması ve bu senaryoların tarihsel depremler ile karşılaştırılması* (Doctoral dissertation). İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Wang, Y., & Xu, Z. (2023). An emergency shelter location model based on the sense of security and the reliability level. *Journal of Systems Science and Systems Engineering, 1* 28.

Wu, J., Yang, X., Deng, X., & Xu, D. (2022). Does disaster knowledge affect residents' choice of disaster avoidance behavior in different time periods? Evidence from China's earthquake-hit areas. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 67*, 102690.

Yönlü, Ö., Altunel, E., & Karabacak, V. (2017). Geological and geomorphological evidence for the southwestern extension of the East Anatolian Fault Zone, Turkey. *Earth and Planetary Science Letters,* 469, 1-14.

Yücemen M. S. (2011) Probabilistic seismic hazard analysis: Overview and the necessary considerations in statistical modeling. 1. Turkey Earthquake Engineering and Seismology Conference, October 11–14, Ankara (in Turkish).

Zaremohzzabieh, Z., Samah, A. A., Roslan, S., Shaffril, H. A. M., D'Silva, J. L., Kamarudin, S., & Ahrari, S. (2021). Household preparedness for future earthquake disaster risk using an extended theory of planned behavior. *International Journal of Disaster Risk Reduction,* 65, 102533.

DEPREM SONRASI ANTAKYA ATATÜRK PARKI TOPLANMA ALANININ UYGUNLUĞU ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMASI

Çağrı Ünal - Aylin Salıcı

Giriş

Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü'ne (2022) göre insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen doğal veya insan kaynaklı olaylara afet denilmektedir. Afetler deprem, sel, su taşkınları, toprak kayması, çığ, fırtına ve hortum gibi doğal veya nükleer, biyolojik ve kimyasal kazalar, taşımacılık kazaları, endüstriyel kazalar gibi insan kaynaklı olabilmektedir.

Doğal bir afet olan depremin, ülkemizi en fazla etkileyen afet türü olmasının yanı sıra ortalama olarak iki yılda bir yapısal hasarların üçte ikisine, can ve mal kayıplarının da önemli bir kısmına yol açtığı ve bu nedenle de afet yönetimini gerektiren en önemli tehlike olduğu bilinmektedir. Bu durum özellikle de deprem kuşağında olan ülkemizde olası kayıpların önlenebilmesi için tedbir almayı gerekli kılmaktadır (Fahjan ve ark., 2015). Depremle bağlantılı Google akademik veri tabanındaki bilimsel çalışmalar incelendiğinde günümüze kadar yapılan çalışmaların yaklaşık %21'inin deprem ve toplanma alanları kapsamında yapıldığı anlaşılmaktadır. Yine aynı veri tabanında deprem ve Antakya kenti kapsamında ise zemin veya risk durumunu ortaya koyan çalışmalar yapıldığı belirlenmiştir. Şubat 2023 Antakya depremleri afet risk yönetimi, sakınım planlaması, dirençli kentler ve toplanma alanlarına yönelik akademik çalışmaların önemini ve arttırılması gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Toplanma alanları, Resmî Gazete'de yayınlanan 24/2/2022 tarih 31760 sayılı "Afet ve acil durum müdahale hizmetleri yönetmeliğine (2022)'e göre özellikle deprem sonrasında geçici barınma merkezleri hazır olana kadar geçecek süre içerisinde yaşanacak paniği önlemek ve sağlıklı bilgi alışverişini sağlamak amacıyla halkın tehlikeli bölgeden uzaklaşarak toplanabileceği güvenli alanlar olarak tanımlanmaktadır. Yine bu yönetmeliğe göre bu alanlar afet sırasında

mak için doğayla uyumlu dirençli kent planlama sistemlerinin kentler için doğru bir çözüm olacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça

Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü (2022). https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu

Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği (2022). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.5211.pdf

Aman, D.D. (2019). *Olası Marmara depreminde toplanma alanları yer seçim kriterlerinin belirlenmesi: İstanbul Bağcılar örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.

Arslan, H.M. (2020). Afet yönetimi kapsamında çok kriterli karar verme yöntemleri ile afet istasyonlarının optimum yerleştirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 188-203.

Aşıkkutlu, H.S., Aşık, Y., Yücedağ, C., Kaya, L.G. (2021). Olası deprem durumunda mahalle ölçeğinde Burdur kenti acil toplanma alanlarının yeterliliğinin saptanması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 8* (1), 442-456.

Çınar A.K., Akgün, Y., Maral, H. (2018). Afet sonrası acil toplanma ve geçici barınma alanlarının planlanmasındaki faktörlerin incelenmesi: İzmir-Karşıyaka örneği. *Planlama 28* (2), s 179-200.

Değerliyurt, M. (2013*). Antakya'da doğal afet risk analizi ve yönetimi* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Doğan, G. (2023). *Bütünleşik afet yönetim sistemi çerçevesinde acil toplanma alanları planlama kriterlerinin incelenmesi: Malatya-Battalgazi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Ekal, S.K. (2010). *Büyük Antakya Parkı'nın rekreasyonel talep özelliklerinin saptanması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi, 14* (22), 147-164.

Fahjan, Y., Pakdamar, F., Eryılmaz, Y., Kara, F.İ. (2015). Afet planlamasında deprem riski belirsizliklerinin değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi 1* (1-2), 21-39.

Gerdan, S. ve Şen, A. (2019). Afet ve acil durumlar için belirlenmiş toplanma alanlarının yeterliklerinin değerlendirilmesi: İzmit örneği. *İdealkent, 10*(28), 962-983.

Hatay Büyükşehir Belediyesi Afet ve Acil Durum Müdahale Planı (2020). https://api.hatay.bel.tr/ storage/gallery-media/January2023/nnn3lhXxpp41m2mVvrvA.docx

Hatay İl Afet Risk Azaltma Planı (İRAP) (2021). https://hatay.afad.gov.tr/kurumlar/hatay.afad/HATAY-I%CC%87RAP-2022.pdf

Hatay İRAP Deprem Kaynaklı Afet Risklerini Azaltmak İçin Eylemler Tablosu, (2021). https://hatay.afad.gov.tr/kurumlar/hatay.afad/deprem-kaynakli-eylemler-tablosu.pdf

Kalkan, M. (2022). Uşak kentinde belirlenen afet ve acil durum toplanma alanlarının yeterliklerinin değerlendirilmesi. *Dirençlilik Dergisi 6*(2), 269-285.

Korkmaz, H. (2006). Antakya'da zemin özellikleri ve deprem etkisi arasındaki ilişki. *Coğrafi Bilimler Dergisi, 4*(2), 49-66.

Maral, H., Akgün, Y., Çınar, A.K., Karaveli, A.S. (2015). İzmir'deki afet sonrası toplanma ve acil barınma alanları üzerine bir değerlendirme. 3. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı, 14-16 Ekim, İzmir.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği (2014). https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19788&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5

Ömürgülşen, M., Menten, C. (2021). Bulanık Topsis yöntemi ile Ankara ili için olası afet sonrası geçici barınma alanlarının seçimi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 90* (312), 159–175.

Öz, K.C. (2022). Tekirdağ ili Süleymanpaşa ilçesi'nde yer alan toplanma alanlarının yeterliliklerinin belirlenmesi ve toplanma alanları ile ilgili görüşlerin değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Özcan, N.S., Erdin, H.E., Zengin, H. (2013). Kentlerde açık ve yeşil alan sistemlerinin afet yönetimi bağlamında kullanılabilirliğinin değerlendirilmesinde coğrafi bilgi sistemleri (CBS): İzmir Örneği. TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi, 11-13 Kasım, Ankara.

Özer, Ş., Kuşak, L. (2021). Deprem sonrası geçici afet toplanma alanlarının tespiti. International Geoinformatics Student Symposium (IGSS) Bildiri Kitabı, 28-29 Haziran, Mersin, 22-26.

Öztürk, F. ve Kaya, G.K. (2020). Afet sonrası toplanma alanlarının promethee metodu ile değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 25*(3), 1239-1252.

Partigöç, N. S. (2022). Afet sonrası toplanma alanlarına yönelik kapasite yeterliliğinin değerlendirilmesi: Merkezefendi ilçesi (Denizli) örneği. *Afet ve Risk Dergisi, 6*(1), 128-147.

Saygılı, H.B. ve Akpınar, A. (2022). Aydın/Efeler kentsel yeşil alanlarının afet ve acil durum toplanma alanları açısından yeterliliğinin incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 19*(2), 305-311.

Şirin, M. ve Ocak, F. (2020). Gümüşhane şehrinde afet ve acil durum toplanma alanlarının coğrafi bilgi sistemleri ortamında değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi, 25* (44), 85-106.

TMMOB (2023). Geçici barınma alanlarına ilişkin standartlar. https://www.tmmob.org.tr/icerik/gecici-barinma-alanlarina-iliskin-standart-lar#:~:text=Bar%C4%B1nma%20merkezine%20dair%20standartlar,g%C3%BCvenlik%20%C3%BCniteleri%20i%C3%A7in%20ayr%C4%B1lan%20alanlard%C4%B1r

TÜİK-ADNKS, (2021). Hatay-Antakya Cumhuriyet Mahallesi nüfusu. https://www.tuik.gov.tr/indir/duyuru/favori_raporlar.xlsx

Türkiye Afet Müdahale Planı (2014). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/01/20140103-12-1.docx

Uyar, H.E. (2021). Deprem sonrası toplanma alanlarının İstanbul örneğinde incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Uzun, Ö. ve Balyemez, S. (2020). İstanbul ve Antakya şehirlerinde deprem risk azaltma çalışmaları üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 12* (3), 229-250.

Uzun, F.V. ve Somuncu, M. (2023). Depremler sonrası Antakya kentsel kültürel mirası hakkında değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 10* (1), 9-23.

HATAY İL MERKEZİNDEKİ AÇIK VE YEŞİL ALANLARIN ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASI KULLANIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ergin Canpolat - Aylin Salıcı - Bilge Çakır

Giriş

Afet, insan ve insan toplulukları için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıpların olmasına neden olan, normal insan yaşamındaki faaliyetleri durduran veya geçici olarak kesintiye uğratan, olaydan etkilenen insan topluluğunun imkânları ve kaynaklarıyla tek başına üstesinden gelemeyeceği, doğal, teknolojik veya insan sebepli olaylar olarak nitelendirilmektedir (Kadıoğlu, 2008). Afete dönüşebilen doğal olayları engellemek mümkün değildir. Bu nedenle afet olayın kendisi değil, bu olay etkisi ile ortaya çıkan sonuçtur. Özellikle doğal olaylar, insan ve insanın yararlandığı ortama zarar verdiği ölçüde, yarattığı kayıplarla afet olarak adlandırılmaktadır. Sel-taşkın, fırtına, deprem, kütle hareketleri ve volkanik faaliyetler gibi olaylardan her biri hem doğrudan hem de tetikleyici mekanizma olarak dolaylı yoldan doğal afet oluşturabilir. Tektonik kökenli ve ani gelişen doğal olaylardan olan depremler hem doğrudan hem de dolaylı olarak doğal ve beşerî ortamda oluşturdukları etkilerle doğal afete dönüşme potansiyeline sahiptir.

Hatay ili doğal afetlerden sıklıkla etkilenen yerleşim yerlerine sahiptir. İl morfotektonik açıdan Avrasya, Arabistan ve Afrika levhalarının hareket etkilerini yansıtan coğrafi bir konumda (Kuzucuoğlu, Ciner & Kazancı, 2019); tektonik açıdan ise Ölü Deniz Fayı, Karasu Fayı ve Kıbrıs-Antakya Transform Fayı'nın birleşim/bağlantı bölgesinde yer almaktadır. Ayrıca il bütününde çok sayıda tali fay bulunmakta olup bu faylar da araziyi şekillendirmiştir.

Hatay ili için 1940-2019 yılları arası yakın geçmişteki doğal afet verileri değerlendirildiğinde sel/taşkın, heyelan ve kaya düşmesi afetlerinden etkilenen yerleşmelerin sayısı Dinç, Canpolat ve Ceylan (2021) tarafından 70 olarak ifade edilmektedir. Bu yerleşmelerin 26'sı (%37,2) sel ve taşkınlardan etkilenirken, 25'i (%35,7) heyelanlardan, 19'u (%27,1) ise kaya düşmesi afetinden

Yeni kentin kurgusunda yoğun, yüksek katlı ve aralarında neredeyse hiç mesafe olmayan sözde "ayrık" yapı nizamından vazgeçilmeli, komşuluk birimlerindeki yaya ve taşıt trafiğinden kentin bütünündeki ulaşımın düzenlenmesine uzanan geniş bir yelpazede hem yer seçimi hem alternatif ulaşım sistemi ve güzergâhları üretme, hem de yol kademelenmesi ilkelerine uygun bir planlama ve tasarım süreci yürütülmelidir.

Kente sundukları "çok işlevli hizmet" boyutu ile açık ve yeşil alanlar, kentin yeniden planlanması ve inşası sürecinde sistemli bir şekilde ele alınmalı ve oluşturulacak kent ve yerleşim planlarının omurgasını oluşturmalıdır. Bu sistemin diğer kentsel sistemler ile uyumlu bir şekilde ele alınması, kent içerisindeki dağılımları, büyüklükleri, sundukları hizmete ilişkin nitelikleri ve taşıdıkları diğer özellikler (bitki örtüsü varlığı ve niteliği, hafif yapılar ve örtüler, barındıracakları kent mobilyaları ve donatılar, su yüzeyleri ile ilişkileri gibi) kısa, orta ve uzun vadede sağlıklı, dirençli ve yaşanabilir bir Antakya'nın kurulmasında çok kritik bir değere sahiptir. Kentsel açık ve yeşil alanların çoklu afet risklerinin azaltılması ve yönetilmesindeki yeri ve öneminin ortaya koyulması bu çalışmanın en belirgin sonuçlarındandır.

Kaynakça

AFAD (2023). T. C. İçişleri Bakanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Deprem Dairesi Başkanlığı web sitesi, https://deprem.afad.gov.tr/last-earthquakes.html

Ambraseys, N.N., (1989). Temporary seismic quiescence: SE Turkey. *Geophysical Journal*, 96, 311-331.

Beyen K., Erdik M., Mazmanoğlu C., Ekmekçioğlu, Z., (2003). Antakya'nın geçmişten günümüze sismik aktivitesi ve yapılması gerekenlerin bir uluslararası konferansın ışığında değerlendirilmesi, *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 423, 2003/1.

Budak, E.Z., (2010). *Cumhuriyet döneminde Antakya kenti açık ve yeşil alan sistemlerinin irdelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Hatay, 8-44.

Çinçinoğlu, A. (2001). *Antakya kenti açık ve yeşil alan sisteminin saptanması ve peyzaj mimarlığı açısından değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Hatay.

Dinç, Y., Canpolat, E., & Ceylan, M. A. (2021). *Hatay ilinde doğal ve beşerî nedenlerle yer değiştiren yerleşmeler* (1. b.). Pegem Akademi.

Doldur, H., & Nesipoglu, O. (2022). Antakya şehri ve yakın çevresinde rekreasyon faaliyetlerinin özellikleri ve dağılışı. *Cografya Dergisi*, 44, 31-47.

Kadıoğlu, M., (2008). Modern, Bütünleşik Afet Yönetimin Temel İlkeleri. İçinde Mikdat K., Emin Ö. (Ed.), *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri*, Ankara: JICA Türkiye Ofisi Yayınları, 1- 34.

Kuzucuğlu, C., Çiner, A., & Kazancı, N. (2019). The geomorphological regions of Turkey. İçinde C. Kuzucuğlu, A. Çiner, & N. Kazancı (Ed.), *Landscapes and Landforms of Turkey* (s. 41-180): Springer.

Kubat, A. S., & Topçu, M. (2009). Antakya ve Konya tarihi kent dokularının morfolojik açıdan karşılaştırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 334-347.

Web 1. https://www.internethaber.com/kahramanmaras-merkezli-depremlerde-olenlerin-sayisi-50-bin-783e-yukseldi-2297989h.htm - Erişim Tarihi: 15.07.2023

Web 2. https://umutsen.org/index.php/2023/02/guncel-hatay-toplanma-alanlari-2023/ - Erişim Tarihi: 20.06.2023

Web 3. https://cetillikilkokulu.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/31/06/723119/dosyalar/2020_08/11105807_ACYL_DURUM_TOPLANMA_ALANLARI.pdf - Erişim Tarihi: 20.06.2023

DEPREMİN BİTKİ GEN KAYNAKLARI ÜZERİNE ETKİLERİ

Ömer Faruk Coşkun - Oğuzhan Çalışkan - Kazım Mavi - Safder Bayazıt

Giriş

Doğal afetler, insan eliyle önlenemeyen sel, fırtına, deprem, dolu vb. felaketlerin her biridir (TDK). Ekolojik olaylar arasında değerlendirilen doğal afetler, ekosistem gelişiminde önemli bir role sahiptir (Dale vd., 1999). Doğada kısa süreli gerçekleşse de deprem, sel gibi doğal afetler biyolojik sistemler üzerinde (Wood vd., 1998) dolayısıyla biyoçeşitlilik üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır (Fraver vd., 2017; Ohbayashi vd., 2017; Fattorini, 2018). Bazı doğal afetler, kaynakları yok etmesi nedeniyle bitki ve hayvan türlerini tehdit edebilmektedir (Gould vd., 1999; Lai vd., 2007).

Doğada en keskin sonuçlar meydana getirebilen doğa olaylarından biri de depremdir. Türk Dil Kurumunun tanımına göre deprem:'Yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı, yer sarsıntısı, hareket, zelzele.' şeklinde ifade edilmektedir (TDK). Depremler insanların hayatlarını kaybetmesine, yaralanmasına, yaşam şartlarını zorlaştırdığı için göç etmelerine neden olabilmektedir. Depremler, ekosistemin bozulmasına da neden olan doğal afetlerden en önemlilerinden biridir (Huang vd., 2017; Kitada vd., 2017; Tsujimoto vd., 2020; Kang vd., 2021). Depremler ve depremlerden sonra meydana gelen ikincil afetler ekosistemin yapısının bozulmasıyla sonuçlanabilecek bu etkileri artırabilmektedir (Wells vd., 2001; Cui vd., 2012).

Doğal afetler bitkilerin hayatta kalma oranını azaltabilir, çoğalma davranışını değiştirebilir, popülasyon yapı ve büyüklüğünü değiştirebilir hatta bazen tüm popülasyonu yok edebilir. Bu nedenle popülasyon ve genetik çeşitlilikle bağlantılı olarak tüm biyoçeşitlilik olumsuz etkilenmektedir (Hughes vd., 2008). Popülasyonların mekânsal anlamda bozulması ya da popülasyon lokasyonlarındaki sayı ve miktar değişimi aynı lokasyondaki bitki popülasyonlarının çeşitliliğini etkileyerek gen kaynakları üzerinde evrimsel sonuçlar oluşturabilmektedir. Deprem gibi doğal afetlere her canlı türü aynı cevabı vermemektedir. Karasal ve sucul canlılar farklı tepkiler gösterebilirken, depremin neden

üzerinde olumsuz etkiler göstermeye bir süre daha devam edecektir. Bu nedenle depremden etkilenen bölgelerde bitki gen kaynaklarının kaybolmaya devam etmesini önleyici çalışmalar yapılmalı ve depremin bitki gen kaynakları üzerindeki etkisinin belirlenmesi için uzun süreli ve çok yönlü saha araştırmaları gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

Abuzar, B. (2018). *Aktepe ve Zeytinoba köyleri (Hassa\Hatay) arasında kalan bölgenin florası ve etnobotaniği üzerinde araştırmalar* (Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa.

Allen, R.B., Bellingham, P.J., Wiser, S.K. (1999). Immediate damage by an earthquake to a temperate montane forest. *Ecology,* 80, 708-714.

Altieri, M.A., Nicholls, C.I., Henao, A. vd. (2015). Agroecology and the design of climate change-resilient farming systems. *Agron. Sustain. Dev*., 35, 869-890.

Antonelli A., Smith R.J., Fry C., Simmonds M.S.J., Kersey P.J., Pritchard H.W., Abbo M.S., Acedo C., Adams J., Ainsworth A.M., vd. (2020). *State of the World's plants and fungi*. Royal Botanic Gardens (Kew); Sfumato Foundation, London, UK.

Apodaca, J.J., Trexler, J.C., Jue, N.K., Schrader, M., Travis, J. (2013). Large-scale natural disturbance alters genetic population structure of the Sailfin Molly, *Poecilia latipinna*. Am Natl 181, 254-263.

Arslantaş, H. (2020). *Kırıkhan (Hatay) yöresinin etnobotanik özellikleri* (Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Şanlıurfa.

Atay, E. 2012. Hatay faunasına bakış. *Biyolojik Çeşitlilik Sempozyumu*. 22-23 Mayıs 2012, Ankara.

Banks, S.C., Dujardin, M., McBurney, L., Blair, D., Barker, M., Lindenmayer, D.B. (2013). How does ecological disturbance influence genetic diversity? *Trends Ecol Evol,.* 28, 670-679.

Bayazit, S. 2000. *Hatay Yöresi Cevizlerinin Seleksiyon Yoluyla Islahı Üzerine Araştırmalar* (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Hatay.

Bayazit, S. (2007). *Türkiye'nin farklı ekolojilerindeki yabani badem genotiplerinde fenolojik, morfolojik ve pomolojik özellikler ile moleküler yapıların tanımlanması* (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Bayazit, S., Kazan, K., Gülbitti, S., Çevik, V., Ayanoğlu, H., Ergül, A. (2007). AFLP Analysis of Genetic Diversity in Low Chill Requiring Walnut (*Juglans regia* L.) Genotypes from Hatay,Turkey, *Scientia Horticulturae*, 111, 394–398.

Bayazit, S., Çalışkan, O., Sümbül, A. (2016). Morpho-Pomologıcal Dıversıty of Turkish pear (*Pyrus communis* l.) Accessions in Eastern Mediterranean Regıon of Turkey. *Acta Sci. Pol. Hortorum Cultus*. 15(5) 2016, 157-171.

Bayazit, S., Sümbül, A. 2011. Hatay İli Bademlerinin (*Prunus dulcis* Mill.) Seleksiyon Yoluyla Islahı. Türkiye VI Bahçe Bitkileri Kongresi 04-08 Ekim Şanlıurfa, 876-882.

Bellard, C., Bertelsmeier, C., Leadley, P., Thuiller, W., Courchamp, F. (2012). Impacts of climate change on the future of biodiversity. *Ecol. Lett*., 15, 365-377.

Bozça, M. (2019). *Hatay ili Yayladağı ilçesi akarsu ve durgun sularındaki zooplanton faunasının araştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). İskenderun Teknik Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü Su Ürünleri Anabilim Dalı, Hatay.

Bradbury, D. vd. (2016). How does the post-fire facultative seeding strategy impact genetic variation and phylogeographical history? The case of *Bossiaea ornata* (Fabaceae) in a fire-prone, Mediterranean-climate ecosystem. *J. Biogeogr*, 43, 96–110.

Brockhurst, M.A. vd. (2007). Cooperation peaks at intermediate disturbance. *Curr. Biol*., 17, 761-765.

Coşkun, Ö.F. (2023). Molecular characterization, population structure analysis, and association mapping of Turkish parsley genotypes using iPBS Markers. *Horticulturae*, 9, 336.

Coşkun, Ö.F., Ateş, V., Toprak, S., Özmen, K., Mavi, K. (2022). *Determination of genetic diversity of Hatay pepper genotypes Capsicum annuum by ISSR technique*, V. International Agriculture Congress.

Cui, P., Lin, Y.M., Chen, C. (2012). Destruction of vegetation due to geo-hazards and its environmental impacts in the Wenchuan earthquake areas. *Ecol. Eng*. 44, 61-69.

Çalışkan, O., Bayazıt, S., Öktem, M., Ergül, A. (2017). Evaluation of the genetic diversity of pomegranate accessions from Turkey using new microsatellite markers. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 41, 142–153.

Çalışkan, O., Gündüz, K., Bayazıt, S. (2018). Sarı Alıç (*Crataegus azarolus* L.) genotipinin morfolojik biyolojik ve meyve kalite özelliklerinin incelenmesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi,* 35, 69–74.

Çalışkan, O., Bayazıt, S., Kılıç, D., Ilgın, M., Karataş, N. (2021). Pollen morphology and variability of caprifig *Ficus carica* var. *caprificus*) genetic resources in Turkey using multivariate analysis. *Scientia Horticulturae*, 287, 1–9.

Dale, V.H., Lugo, A., MacMahon, J., Pickett, S.T.A. (1999). Ecosystem management in the context of large, infrequent disturbances. *Ecosystems* 1, 546-57.

Davis, P. H. (1965-1985*). Flora of Turkey and The East Aegean Islands* (Vol: 1-9). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Davis, P.H., Mill, R.R., Tan., K. (1988). Flora of Turkey and The East Aegean Islands (Supplement) (Vol.10). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Dinç, H. (2019). *Orta ve Güney Kuseyr Platosu'nun (Hatay) Cercopoidea (Hemiptera, Auchenorrhyncha) faunası* (Yüksek Lisans Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Hatay.

Ebert A.W. (2020). The role of vegetable genetic resources in nutrition security and vegetable breeding. *Plants (Basel)*, 9, 736.

Engels, J.M.M. (2020). Thormann I. Main challenges and actions needed to improve conservation and sustainable use of our crop wild relatives. *Plants*. 9,968. doi: 10.3390/plants9080968

Ergene, S., Aymak, C., Uçar, A.S., Kaçar, Y., Şengezer, S.N. (2010). Davultepe 100. Yıl Kumsalı'nda (Mersin) deniz kaplumbağası yuvalama potansiyelinin belirlenmesi üzerine bir ön çalışma, *E.U. Jour. of Fish*., 27 (1), 7-13.

Evanno, G., Castella, E., Antoine, C., Paillat, G., Goudet, J. (2009). Parallel changes in genetic diversity and species diversity following a natural disturbance. *Mol Ecol*, 18,1137-1144.

Fattorini, S., Di Lorenzo, T., Galassi, D.M.P. (2018). Earthquake impacts on microcrustacean communities inhabiting groundwater-fed springs alter species-abundance distribution patterns. *Sci. Rep*., 8, 1501.

Franklin, J.F., Lindenmayer, D.B., MacMahon, J.A., et al. (2000). Threads of continuity: ecosystem disturbances, biological legacies and ecosystem recovery. *Conserv Biol Pract.,* 1, 8-16.

Fraver, S., Dodds, K. J., Kenefic, L. S., Morrill, R., Seymour, R. S., Sypitkowski, E. (2017). Forest structure following tornado damage and salvage logging in northern Maine, USA. *Can. J. For. Res.*, 47, 560-564.

Gan, B.R., Yang, X.G., Zhang, W., vd. (2019). Temporal and spatial evolution of vegetation coverage in the mianyuan river basin ınfluenced by strong earthquake disturbance. *Sci. Rep*., 9 (1), 16762.

Ge, Y., Xu, J., Liu, Q., Yao, Y., Wang, R. (2009). Image interpretation and statistical analysis of vegetation damage caused by the Wenchuan earthquake and related secondary disasters. *J. Appl. Remote Sens.*, 3, 031660.

Gould, L., Sussman, R.W., Sauther ,M.L. (1999). Natural disasters and primate populations: the effects of a 2-year drought on a naturally occurring population of ring-tailed lemurs (*Lemur catta*) in southwestern Madagascar. *Int J Primatol,* 20, 69-84.

Güzel, Y., Kayıkçı, S., (2017). Rediscovery and reinstatement of *Heracleum amanum* (Apiaceae) based on morphological and carpological data. *Phytotaxa*, 299 (1), 055-065.

Güzel, Y., Özdoğru, B., Kayıkçı, S., Özgişi, K., (2018). *Noccaea ali-atahanii* (Brassicaceae): a new species from southern Anatolia. *Turkish Journal of Botany,* 42, 780-789.

Hamling, I.J., Hreinsdóttir, S., Clark, K., Elliott, J., Liang, C., Fielding, E., vd. (2017). Complex multifault rupture during the 2016 Mw 7.8 Kaikōura earthquake, New Zealand. *Science*, 356, aam7194.

Harlan, J.R. (1995). *The Living Fields: Our Agricultural Heritage*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.

He, C.R., Chen, Q., Han, S.L., vd. (2011). Earthquake characteristics and building damage in high-intensity areas of Wenchuan earthquake ii: Dujiangyan and Pengzhou city. *Natural Hazards,* 57(2), 279-292.

Huang, Y., Han, H., Tang, C., Liu, S. (2017). Plant community composition and interspecific relationships among dominant species on a post-seismic landslide in Hongchun Gully. *China. J. Mt. Sci.*, 14, 1985-1994.

Hughes, A.R., Inouye, B.D., Johnson, M.T., Underwood, N., Vellend, M. (2008). Ecological consequences of genetic diversity. *Ecol Lett.,* 11, 609-623.

Hung, K.H., Hsu, T.W., Schaal, B.A., Chiang, T.Y. (2005). Loss of genetic diversity and erroneous phylogeographical inferences in *Lithocarpus konishii* (Fagaceae) of Taiwan caused by the Chi-Chi earthquake: implications for conservation. *Ann Missouri Bot Gard,* 92, 52-65.

İlçim, A. (2014). Hatay'ın sessiz güzelleri. 900 Yabani Çiçek. *Hatay'ın Bitki Envanteri*, 996.

Jaramillo, E., Dugan, J.E., Hubbard, D.M., Melnick, D., Manzano, M., Duarte, C., Campos, C., Sanchez, R. (2012). Ecological implications of extreme events: footprints of the 2010 earthquake along the Chilean coast. *PLoS ONE,* 7, e35348.

Kang, D., Yin, C., Zhu, D., Zou, S. (2021). Altitude and landslide scale regulated the assembly of grassland communities on landslides during the recovery process after the magnitude 8.0 Wenchuan earthquake, *China. Ecol. Eng*., 172, 06413.

Kayıkçı, S., Altay, V., Güzel, Y. (2012). Hatay ilinde yayılış gösteren bazı geofit bitki türleri üzerine bir inceleme. *Biyo. Bilim Araştırma Derg*., 5(2), 139-43.

Kayıkçı, S., (2019). *Seleucia Pieria Antik Kenti (Çevlik-Samandağ-Hatay) ve yakın çevresinin florası* (Yüksek Lisans Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Hatay.

Kitada, S., Yoshikai, R., Fujita, T., Hamasaki, K., Nakamichi, R., Kishino, H. (2017). Population structure and persistence of Pacific herring following the Great Tohoku earthquake. *Conserv. Genet*., 18, 423-437.

Klein, J.A., Tucker, C.M., Steger, C.E., Nolin, A., Reid, R., Hopping, K.A., vd. (2019). An integrated community and ecosystem-based approach to disaster risk reduction in mountain systems. *Environ. Sci. Policy.,* 94, 143-152.

Lai, Y-C., Shieh, B-S., Kam, Y-C. 2007. Population patterns of a riparian frog (*Rana swinhoana*) before and after an earthquake in subtropical Taiwan. *Biotropica,* 39, 731-736.

Lindenmayer, D.B., Cunningham, R.B., Peakall, R. (2005). On the recovery of populations of small mammals in forest fragments following major population reduction. *J Appl Ecol.,* 42, 649-58.

Lindenmayer, D.B., Likens, G.E., Franklin, J.F., vd. (2009). Opportunity in the wake of natural "disasters". *Science,* 324, 463.

Lindenmayer, D.B., Likens, G.E., Franklin, J. F. (2010). Rapid responses to facilitate ecological discoveries from major disturbances. *Front. Ecol. Environ*., 8, 527-532.

Mavi K. (2015). *Ornamental pepper breeding program as potted plant in Turkey*. VI. International Scientific Agricultural Symposium "Agrosym 2015" (ss. 602-607), Bosnia and Herzegovina.

Mavi, K., Gündüz, K., Uzunoğlu, F., & Karaat, F. E. (2021). Morphological characterization of sponge gourd (*Luffa aegyptiaca* Mill.) genotypes from the eastern mediterranean region of Turkey. *Genetika*, 53(3), 1043-1064

Moore, S., Wallington, T., Hobbs, R., vd. (2008). Diversity of current ecological thinking: implications for environmental management. *Environ Manage,* 43, 17-27.

Ocak, A., Kayıkçı, S., Güzel, Y. (2014). *Antakya'nın bitkileri (Plant's of Antiochia).* Hatay: Hatay Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Color Ofset Mat.

OECD. (2011). *Evaluation of Agricultural Policy Reforms in Turkey*, Paris: OECD Publishing. https://dx.doi.org/10.1787/9789264113220-en

OECD. (2020). *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2020*, Paris: OECD Publishing. https://dx.doi.org/10.1787/928181a8-en.

OECD. (2021). *OECD Economic Surveys: Turkey 2021*, Paris: OECD Publishing. https://dx.doi.org/10.1787/2cd09ab1-en.

Ohbayashi, K., Hodoki, Y., Kondo, N. I., Kunii, H., Shimada, M. (2017). A massive tsunami promoted gene flow and increased genetic diversity in a near threatened plant species. *Sci. Rep*., 7, 10933.

Ouyang, Z., Xu, W., Wang, X., Wang, W., Dong, R., Zheng, H., vd. (2008). Impact assessment of Wenchuan Earthquake on ecosystems. *Shengtai Xuebao/Acta Ecol. Sinica,* 28, 5801-5809.

Özdilek, H.G., Yalçın Özdilek, Ş., Ozaner, F.S., Sönmez, B. (2006). Impact of accumulated beach litter on *Chelonia mydas* L. 1758 (Green Turtle) hatchlings of the Samandağ Coast, Hatay, Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin*, 15(2), 95-103.

Özhatay, N., Byfield, A., Atay, S. (2003). *Türkiye'nin önemli bitki alanları*. İstanbul: WWF (Doğal Hayatı Koruma Vakfı, DHKD).

Qiu, D., Zhu, Y., Zhang, H., Fu, M., Ren, Y., Li, J. (2022). Strong earthquake results in regional die-off and degradation of alpine wetlands in the Qinghai-Tibet Plateau: Implications for management and restoration. *Ecological Indicators*, 144, 109503.

Spear, S.F., Crisafulli, C.M., Storfer, A. (2012). Genetic structure among coastal tailed frog populations at Mount St. Helens is moderated by post-disturbance management. *Ecol Appl.,* 22, 856-869.

Stewart, M.M. (1995). Climate driven population fluctuations in rain forest frogs. *J. Herpetol*. 29, 437-446.

Suárez, N.M., Betancor, E., Fregel, R., Rodríguez, F., Pestano, J. (2012). Genetic signature of a severe forest fire on the endangered Gran Canaria blue chaffinch (*Fringilla teydea polatzeki*). *Cons Genet.,* 13, 499-507.

Tan, A. (2000). Biodiversity conservation. Ex situ and in situ conservation: A case in Turkey. In: Watanabe K. and A. Komamine (eds.). *Chalenge of Plant and Agricultural Sciences to the crisis of biosphere on the Earth in the 21st Century*. Eurekah, Texas.

TCCSBB. (2023). *Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Tsujimoto, A., Nomura, R., Arai, K., Nomaki, H., Inoue, M., Fujikura, K. (2020). Changes in deep-sea benthic foraminiferal fauna caused by turbidites deposited after the 2011 Tohoku-oki earthquake. *Mar. Geol.*, 419, 106045.

Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/

TÜİK. (2020, 2021, 2022). https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=tarim-111&dil=1

Tural, E. (2019). *Hatay ilinin anıt ağaçları* (Yüksek Lisans Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Hatay.

Türkozan, O., Kaska, Y. (2010). Turkey: Eds. Casale, P And Margaritoulis, D. Sea Turtles In The Mediterranean: Distribution, Threats And Conservation Priorities. Gland. Switzerland, *Iucn*, 294.

USGS, (2023). https://earthquake.usgs.gov/earthquakes/eventpage/us6000jllz/executive.

Van De Wouw, M., Kik, C., Van Hintum, T., Van Treuren, R., Visser, B. (2010). Genetic erosion in crops: Concept, research results and challenges. *Plant Genet. Resour*., 8, 1-15.

Varlıbaş-Odunkıran, Z. (2020). *Hatay ilinde etnobotanik bir çalışma* (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Fitoterapi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Vavilov, N. (1994). *Origin and Geography of Cultivated Crops*. Cambridge Univ. Press. U. K.

Vignieri, S.N. (2010). The genetic effects of ecological disturbance: flooding in jumping mice. *Am Natl.,* 175, 126-135

Wang, F., Sun, P., Highland, L, vd. (2014). Key factors influencing the mechanism of rapid and long runout landslides triggered by the 2008 Wenchuan earthquake, China. *Geoenvironmental Disasters*, 1 (1), 1-16.

Wells, A., Duncan, R.P., Stewart, G.H. (2001). Forest dynamics in Westland, New Zealand: the importance of large, infrequent earthquake nduced disturbance. *J. Ecol*., 89 (6), 1006-1018.

Wood, K.V., Nichols, J.D., Percival, H.F., Hines, J.E. (1998). Size-sex variation in survival rates and abundance of pig frogs, *Rana grylio*, in northern Florida wetlands. *J. Herpetol*., 32, 527-535.

Woolbright, L.L. (1996). Disturbance influences long-term population patterns in the Puerto Rican frog, *Eleutherodactylus coqui* (Anura: Leptodactylidae). *Biotropica,* 28, 493-501.

Yang, W., Qi, W. (2017). Spatial-temporal dynamic monitoring of vegetation recovery after the Wenchuan Earthquake. *IEEE J. Selected Top. Appl. Earth Observ Remote Sensing,* 10, 868-876.

Yosef, R. (1997). Reactions of birds to an earthquake. *Bird Study,* 44, 123-124.

Zhang, J., Hull, V., Xu, W., Liu, J., Ouyang, Z., Huang, J., vd. (2011). Impact of the 2008 Wenchuan earthquake on biodiversity and giant panda habitat in Wolong Nature Reserve, China. *Ecol. Res.,* 26, 523-531.

AFET BÖLGELERİNDE SAĞLIK HİZMETLERİ İNSAN KAYNAĞI YÖNETİMİ

Bircan Kara - Mustafa Polat

Giriş

Afet; "*insanlar için can ve mal kayıplarına neden olan toplumu fiziksel, psikolojik ve ekonomik yönleriyle etkileyen ve yerel imkânlar ile baş edilemeyen her türlü doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylar*" şeklinde tanımlanmıştır (Karaman, 2017). Bir olayın afet sınıfına girebilmesi için bölgenin kendi öz kaynakları ile duruma müdahale edememesi, dışarıdan yardıma ihtiyaç duyması gerekli olduğu bildirilmiştir. Dünyada yaşanan afetler genellikle doğa kaynaklı olup, afet yaşanan bölgelere ulusal veya uluslararası yardımlar ulaşarak başa çıkılmıştır (Çiftçi, 2005). Afetlere müdahale sırasında dışarıdan en çok yardım gerektiren sektörlerden birinin sağlık hizmeti sektörü olduğu bilinmektedir (Taşkıran, 2018). Yapılan araştırmalarda deprem, savaş vb. afetlerde en çok ihtiyaç duyulan hizmetin sağlık hizmetleri olduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte afet bölgelerinde olumsuz yönde etkilenen ve hayati öneme sahip olan o bölgede görevli sağlık insan gücüdür (Gökçekus ve ark., 2018). Bu açıdan bakıldığında sağlık insan gücü planlamasının afet bölgesi dışından olması ve sağlık hizmetlerinin aksamasının önlenmesi için gereken planlamanın bölge dışından yapılması gerekmektedir. Yapılan planlama kapsamında sağlık hizmetlerinin minimal düzeyde de olsa yürütülmesi hedeflenmeli ve bu süreçte gereken insan gücü desteğinin yapılması gerekmektedir (Işık ve ark., 2012). Bu aşamada öncelikle öz kaynaklar değerlendirilmeli fakat bu konuda personelin etkilenmiş olacağı ve kaynakların kısıtlı olduğu göz önünde bulundurularak gereken önlemler hızlıca alınmalıdır.

Afet bölgesine gelen insan gücünün planlaması yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli unsur insan kaynağı ihtiyacının doğru belirlenmesidir (Genç, 2007). Sağlık tesisinde en çok ihtiyaç duyulan meslek gruplarının belirlenmesi ve bunların doğru yönetimi, kısıtlı kaynakların efektif kullanımı açısından oldukça önemlidir. Bu insan kaynağı özellikle acil durumlara müdahale edecek ve acil durum anında hizmetin minimal düzeyde de olsa sürekliliğini sağlayacak; hekim, hemşire, acil tıp teknisyenleri, radyoloji ve laboratuvar teknikerleri, teknik personel, temizlik personeli ve güvenlik hizmetleri personelleridir (Memiş ve Babaoğlu, 2020; Taşkıran, 2018). Bu insan kaynağının yönetimi

belirli periyotlarda sirkülasyonunun sağlanması gerekmekte ve bölgedeki sağlık tesisine yine ihtiyaca yönelik sağlık insan gücü temini yapılmalıdır (Almukhlifi ve ark., 2021). Kurumda görev yapan sağlık insan gücünün afet bölgesinden geri gönderilmesi için gereken çalışmayı, afet bölgesindeki sağlık tesisinde bulunan gönüllü personel yönetim birimi ile diğer kurumdaki insan kaynakları departmanları yürütmelidir(Arabaci, 2022). Bu iletişim ve iş birliği, personellerin sağlıklı bir şekilde bölgeden gönderilmelerini sağlayacaktır. Bölgeden ayrılan personellerin yerine de ihtiyaç tespiti sonucu talep edilen personeller gelmelidir. Personellerin kurumdan ayrılması ile yeni personellerin kuruma gelmesinin aynı gün içerisinde olması, hizmetin aksamadan devam etmesi için oldukça önemlidir (Arslan ve ark., 2007). Bu yüzden planlama yapacak birimlerin sıkı bir iletişim içerisinde olması ve personel sirkülasyonunu sağlarken iş birliği içerisinde ihtiyaç duyulan çalışmayı yürütmeleri gerekmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak; afet bölgelerinde sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliği ve etkinliğinin maksimum seviyede olması, sağlık insan gücünün etkili bir şekilde planlanması ve yönetilmesine bağlıdır. Bunun için yukarıda yer alan sağlık insan gücü yönetimi döngüsü kullanılabilir. Ayrıca insan gücü yönetiminin bu döngü doğrultusunda yapılması ile afetin sağlık hizmetleri sektöründeki deformasyonunu hızlı bir şekilde onarabileceği, bölgedeki derlenme evresine geçişi hızlandırabileceği ve sağlık tesislerinin hızlı toparlanmasını sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Adaş, G., Turgut, N., & Akçakaya, A. (2012). Büyük afetlerde sağlık hizmetlerinin planlanması organizasyonu ve triaj. *Okmeydanı Tıp Dergisi, 28*(2), 124-134.

Akbal, H. (2023). AFETLERDE LOJİSTİK VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ. *Olağan Dışı Durumlarda Sağlık Yönetimi*, 155.

Almukhlifi, Y., Crowfoot, G., Wilson, A., & Hutton, A. (2021). Emergency healthcare workers' preparedness for disaster management: An integrative review. *Journal of clinical nursing*.

Arabaci, H. (2022). *Kitlesel olaylarda lojistik hazırlık ve sağlık tedbiri planlamaları.* (Yüksek Lisasn Tezi). Bezmi Alem Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

Arslan, Ü., Şahinöz, T., & Kaya, M. (2007). *Afetlerde sağlık organizasyonu çalışmaları*. Paper presented at the Afet Sempozyumu, Ankara.

Aydemir, A. (2021). Afet yönetim sisteminin incelenmesinde gönüllülük hizmetleri ve bazı sivil toplum kuruluşları. *Afet ve Risk Dergisi, 4*(2), 387-394.

Canatan, H. (2020). Afetlerde sürdürülebilir sağlık hizmetleri için güvenli hastane kavramının önemi üzerine bir araştırma. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 7*(1), 55-60.

Cansever, İ. H. (2023). *OLAĞAN DIŞI DURUMLARDA SAĞLIK POLİTİKALARI* (D. M. Ayhan, Amarat Ed.). İstanbul: Efe Akademi.

Carrington, M. A., Ranse, J., & Hammad, K. (2021). The impact of disasters on emergency department resources: review against the Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. *Australasian emergency care, 24*(1), 55-60.

Chandrasekhar, C., & Ghosh, J. (2001). Information and communication technologies and health in low income countries: the potential and the constraints. *Bulletin of the world Health Organization, 79*, 850-855.

Cooke, F. L., & Bartram, T. (2015). Guest editors' introduction: Human resource management in health care and elderly care: Current challenges and toward a research agenda. *Human Resource Management, 54*(5), 711-735.

Çakmak, H., Er, R. A., Öz, Y. C., & Aker, A. T. (2010). Kocaeli İli 112 Acil Yardım Birimlerinde Çalışan Personelin Marmara Depreminden Etkilenme ve Olası Afetlere Hazırlık Durumlarının Saptanması. *Journal of Academic Emergency Medicine/Akademik Acil Tip Olgu Sunumlari Dergisi, 9*(2).

Çiftçi, Y. (2005). İnsan Yerleşimleri-Doğal Afetler-Doğal Kaynak Yönetimi. *Deprem Sempozyumu*(s 363366).

Doğan, H. (2019). Afetlerde kurum ve kuruluşlar. *Afetlerde acil tıp hizmetleri*, 83-88.

Durmuş, A. (2023). AFET ODAKLI SAĞLIK HİZMETLERİ YÖNETİMİ. *Olağan Dışı Durumlarda Sağlık Yönetimi*, 7.

Enginol, İ. (2000). *Doğal afetler ve sağlık kurumlarında kriz yönetimi.* Marmara Universitesi (Turkey),

Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi, 14*(22), 147-164.

Genç, F. N. (2007). Türkiye'de doğal afetler ve doğal afetlerde risk yönetimi. *Stratejik Araştırmalar Dergisi, 9*(5), 201-226.

Gökçekus, H., Barlas, C., Almuhisen, M., & Eyni, N. (2018). Doğal ve insan kaynaklı afetler, sonuçları ve afet yönetimi. In (pp. 23). Lefkoşa: URL, http://www.iusarc.org/wpcontent/uploads/2020/11/Dogal-ve-Insan.

Günaltay, A. A. (2023). Sağlık Kurumlarında Acil Durumlar ve Afet Yönetimi. *Sağlık Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği*, 87.

Günaydın, M., Tatlı, Ö., & Ersöz Genç, E. (2017). Arama kurtarma örgütleri ve ulusal medikal kurtarma ekipleri (UMKE). *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi 3*(1), 63. doi:10.21324/dacd.267345

İskender, H., & Erdoğan, N. (2022). *AFET DURUM İYİLEŞTİRME PLÂNLAMASINDA GÖNÜLLÜ KAYNAKLARIN YÖNETİMİ*. Paper presented at the TMMOB AFET SEMPOZYUMU Ankara.

Işık, Ö., Aydınlıoğlu, H. M., Koç, S., Gündoğdu, O., Korkmaz, G., & Ay, A. (2012). Afet yönetimi ve afet odaklı sağlık hizmetleri. *Okmeydanı Tıp Dergisi, 28*(2), 82-123.

Işıkhan, V. (2021). Afetlere müdahale eden yardım personelini güçlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi 7*(2), 399-406. doi:10.21324/dacd.893075

Kabahaliloğlu, K., GÜGERÇİNOĞLU, E., & BARUT, T. (2019). Acil ve afetlerde sağlık hizmetleri çalışanlarının algılanan aidiyet, algılanan stres ve problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Journal of ADEM, 1*(2), 5-19.

Kabene, S. M., Orchard, C., Howard, J. M., Soriano, M. A., & Leduc, R. (2006). The importance of human resources management in health care: a global context. *Human resources for health, 4*(1), 1-17.

Karaman, Z. T. (2017). *Afet yönetimine giriş ve Türkiye'de örgütlenme*.

Loke, A. Y., & Fung, O. W. M. (2014). Nurses' competencies in disaster nursing: Implications for curriculum development and public health. *International journal of environmental research and public health, 11*(3), 3289-3303.

Mahoney, L. E., Bisgard, J. C., Swetonic, M. M., Reed, P. M., & Reutershan, T. P. (1984). Planning a national disaster medical system. *Military medicine, 149*(12), 657-660.

Memiş, L., & Babaoğlu, C. (2020). ACİL DURUM VE AFET YÖNETİMİNDE SÜREÇ YAKLAŞIMI VE TEKNOLOJİ. *Omer Halisdemir Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13*(4).

Mohtady Ali, H., Ranse, J., Roiko, A., & Desha, C. (2022). Healthcare Workers' Resilience Toolkit for Disaster Management and Climate Change Adaptation. *International journal of environmental research and public health, 19*(19), 12440.

Özçelik, E. (2023). AFET LOJİSTİĞİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 11-27.

Pourhosseini, S. S., Ardalan, A., & Mehrolhassani, M. H. (2015). Key aspects of providing healthcare services in disaster response stage. *Iranian journal of public health, 44*(1), 111.

Sadullah, Ö. (2013). İnsan kaynakları yönetimine giriş: İnsan kaynakları yönetiminin tanımı, önemi ve çevresel faktörler. *İnsan Kaynakları Yönetimi içinde. İstanbul: BETA Yayınları*, 1-47.

Şahin, Ş., & Üçgül, İ. (2019). Türkiye'de afet yönetimi ve iş sağlığı güvenliği. *Afet ve Risk Dergisi, 2*(1), 43-63.

Taşkıran, G. (2018). *Afetlerde İnsan Kaynakları Yönetimi* (S. Öztekin Ed.). Ankara.

Torpuş, K., & Bostan, S. (2022). Sel afetlerinde acil sağlık hizmetlerinin organizasyonu ve yaşanan sorunlar: Hopa örneği. *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 8*(2), 396-407. doi:10.21324/dacd.977594

Uzunçıbuk, L. (2005). *Yerleşim yerlerinde afet ve risk yönetimi.* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Ünal, Y., Işık, E., Şahin, S., & Yeşil, S. T. (2017). Sağlık afet çalışanlarının depremlere ilişkin bireysel hazırlık düzeylerinin değerlendirilmesi: Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri (UMKE) Derneği örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 31*(2), 71-80.

Yeşil, S. T. (2017). Sağlık afet ve acil durum planlarında genel yaklaşımlar ve ülkemizde kullanılan planlar. *Turkish Journal of Public Health, 15*(3).

Yıldız, Y., & Yıldız, B. (2023). Afetlerde Güvenlik. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 8*(2), 771-774.

Yılgör, E. (2006). Sağlıkta İnsan Gücü Planlaması Nasıl Yapılmalı? *XII. TIPTA UZMANLIK EĞİTİMİ KURULTAYI*, 24.

Yilmaz, A. (2012). Türkiye'de afetlerde karşılaşılan sorunlar. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1*(1), 61-81.

Yüksel, A. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliğinde Hastane Afet Planlarının Yeri ve Önemi. *Sağlık Hizmetleri ve Eğitimi Dergisi, 2*(1), 25-32.

DEPREM SONRASI EKSTREMİTE KAYBI YAŞAYAN ÇOCUKLARDA FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON SÜRECİ

Sabiha Bezgin

Giriş

6 Şubat 2023'te saat 4:17'de, Kahramanmaraş'ta 7.8 büyüklüğünde meydana gelen depremin ardından meydana gelen yıkım, binlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına neden olmuştur. Fiziksel, psikolojik ve sosyal savunmasızlıkları nedeniyle çocuklar, yetişkinlere göre daha yüksek ölüm ve hastalık riski altındadır (Sever, Sever, & Vanholder, 2020, s. 1392). Afetlerden kurtulan çocuklar yaralanma, iyileşmenin gerçekleşme durumu, yetersiz barınma ve sosyal koşullar, aile fertlerinden uzak kalmak gibi nedenlerle afetlerin kısa ve uzun vadeli sonuçlarından zarar görebilirler (Canpolat, Saygılı, & Sever, 2023, s. 120).

Deprem felaketinin yaşanmasının ardından bireylerde; göğüs ve kafa travmaları, yumuşak doku yaralanmaları, açık ve kapalı kırıklar, ezilme, omurga yaralanmaları en sık ortaya çıkan ortopedik problemlerdendir. Travmaya bağlı yaralanmaların en büyük sonuçlarından biri ekstremite kaybıdır. Ekstremite kaybı, cerrahi veya travmatik amputasyon sonrası ekstremitenin bir kısmının yokluğudur (Nelson ve ark., 2006, s. 8). Pediatrik popülasyonda edinilmiş amputasyonlar en yaygın olarak travma ve hastalıktan (örn. neoplazma, enfeksiyonlar) kaynaklanır ve travma, hastalıktan iki kat daha yaygındır (Le & Scott-Wyard, 2015, s. 100). Ekstremitelerin depremde yıkılan binaların enkazı altında kalarak ezilmesi sonucu beslenmesi bozulan ya da nekroz gelişen dokular hastaların hayatta kalma şansının önünde engel oluşturduğu için uygulanan tedavilere rağmen sonuç alınmadığı durumlarda ekstremitenin kesilmesi kararı verilebilmektedir (Wolfson, 2012, s.1986). Ekstremite kaybı, travma durumunda verilmesi zor bir karardır çünkü uzun süreli bakım, kalıcı fiziksel hasar, engellilik ve psikolojik travma ile sonuçlanabilir ve gelecekteki işlevsellik veya hedefleri etkileyebilir (Delauche ve ark., 2013, s. 5). Ancak koşullar dâhilinde, ekstremitenin kesilmesi durumu bireyin engellilik durumu olarak değil, daha hayati bir karar olarak hayatta kalma şansı olarak düşünülmelidir (Ceylan ve ark.,2022, s. 357).

nelik çalışmalar ile postur ve vücut imajının korunması başlıkları altında toplanabilir (Coulter-O'Berry & Giavedoni, 2009, s. 160; Demirdel & Ülger, 2021, s. 14; Grisales ve ark., 2022, s. 10; Louer Jr ve ark., 2021, s. 705). Yürüyüş ve dengede ilerleme sağlanması, çocukların genel hareketliliğini sürdürmelerini sağlar ve öz yeterlilik ile bağımsızlığın gelişmesinde anahtar rol oynar. Okul çağındaki çocukların okula adaptasyonlarının sağlanması, kendilerini yaşıtlarından farklı hissetmemeleri için gerekli müdahalelerin yapılması gerekir. Bu kapsamda ampute çocuğa yönelik uygulanacak fizyoterapi ve rehabilitasyon yaklaşımlarının yanı sıra, çocuğun içinde bulunduğu çevreyi de bu konuda bilinçlendirmek oldukça önemlidir. Deprem felaketini yaşamış olan bölgedeki bireylerin birbirini bu konuda anlaması ve kabullenmesi daha kolay olabilir. Çocukların fiziksel aktivite düzeylerini arttırmak ve sosyal ortamlara katılımlarının sağlanması amacıyla spor aktivitelerine yönlendirilmesi de ailelerin, öğretmenlerinin ve sağlık profesyonellerinin görevleri arasındadır.

Çocuklarda rehabilitasyon sürecinin en büyük iş birlikçisi ailedir. Aile ve çocuğun beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda rehabilitasyon ekibi, hedeflerini belirleyebilir ve yol alabilir. Ancak depremde ailesini kaybetmiş olma ihtimali olan çocuk amputelerde rehabilitasyon sürecinin en önemli iş birlikçisi olamayacak demektir. Böyle bir durumda, çocuğun ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik psikososyal yaklaşımlar ile birlikte fizyoterapi ve rehabilitasyon prensiplerinin uygulanması son derece önemlidir. Aile üyelerinin kaybının yanı sıra, kendi vücut parçalarını kaybeden çocukların psikolojik destek ile birlikte takip edilmesi ve süreçlerin titizlikle yürütülmesi gerekir. Gerekli durumlarda bakım veren kişilerin eğitilmesi, ekibin diğer üyelerinin bilinçlendirilmesi, ampute çocukların ileride kendilerine yetebilen yetişkinler olmalarının önünü açmış olacaktır.

Sonuçta, deprem felaketine bağlı olarak ekstremite kaybı yaşayan çocukların rehabilitasyon sürecinde, protez ile uyumu kolaylaştırmak ve fonksiyon bağımsızlığını desteklemek için, en erken dönemden itibaren fizyoterapi ve rehabilitasyon yaklaşımlarının uygulanması gerekir. Rehabilitasyon sürecinin deneyimli ve farklı disiplinlerden oluşan bir ekip tarafından, çocuğun diğer hassasiyetleri de göz önünde bulundurularak takip edilmesi oldukça önemlidir. Rehabilitasyon sürecinde elde edilen kazanımlar sayesinde, ampute çocukların fonksiyonel yönden yeterli birey yetişkin olmaları sağlanmış olur.

Kaynakça

Abbas, R. L., Cooreman, D., Al Sultan, H., El Nayal, M., Saab, I. M., & El Khatib, A. (2021). The effect of adding virtual reality training on traditional exercise program on balance and gait in unilateral, traumatic lower limb amputee. *Games for health journal, 10*(1), 50-56.

Adamczyk, P. G., & Kuo, A. D. (2014). Mechanisms of gait asymmetry due to push-off deficiency in unilateral amputees. *IEEE Transactions on Neural Systems and Rehabilitation Engineering, 23*(5), 776-785.

Akarsu, S., Tekin, L., Safaz, I., Göktepe, A. S., & Yazıcıoğlu, K. (2013). Quality of life and functionality after lower limb amputations: comparison between uni-vs. bilateral amputee patients. *Prosthetics and Orthotics International, 37*(1), 9-13.

Alphonso, A. L., Monson, B. T., Zeher, M. J., Armiger, R. S., Weeks, S. R., Burck, J. M., . . . Pasquina, P. F. (2012). Use of a virtual integrated environment in prosthetic limb development and phantom limb pain. *Annual review of cybertherapy and telemedicine*, 305-309.

Ashley, R. K., Vallier, G. T., & Skinner, S. R. (1992). Gait analysis in pediatric lower extremity amputees. *Orthop Rev, 21*(6), 745-749.

Bateni, H., & Olney, S. J. (2002). Kinematic and kinetic variations of below-knee amputee gait. *JPO: Journal of Prosthetics and Orthotics, 14*(1), 2-10.

Beal, S. J., Kashikar-Zuck, S., King, C., Black, W., Barnes, J., & Noll, J. G. (2020). Heightened risk for pain in young adult women with a history of childhood maltreatment: a prospective longitudinal study. *Pain, 161*(1), 156.

Burnfield, M. (2010). Gait analysis: normal and pathological function. *Journal of Sports Science and Medicine, 9*(2), 353.

Canpolat, N., Saygılı, S., & Sever, L. (2023). Earthquake in Turkey: Disasters and Children. *Turk Arch Pediatr, 58*(2), 119-121. doi:10.5152/TurkArchPediatr.2023.160222

Casale, R., Alaa, L., Mallick, M., & Ring, H. (2009). Phantom limb related phenomena and their rehabilitation after lower limb amputation. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine, 45*(4), 559-566.

Cervero, F. (2012). *Understanding pain: exploring the perception of pain*: Mit Press.

Ceylan, M. F., Serbest, S., & Güven, N. (2022). Deprem yaralanmaları ve ampütasyon, gözlemlerimiz ve önerilerimiz. *Totbid Dergisi*, *21*, 325-332.

Cheung, C., Wall, J., & Zelin, S. (1983). A microcomputer-based system for measuring temporal asymmetry in amputee gait. *Prosthetics and Orthotics International, 7*(3), 131-140.

Chong, M. S., Sit, J. W. H., Karthikesu, K., & Chair, S. Y. (2021). Effectiveness of technology-assisted cardiac rehabilitation: A systematic review and meta-analysis. *Int J Nurs Stud, 124*, 104087. doi:10.1016/j.ijnurstu.2021.104087

Connolly, T. M., Boyle, E. A., MacArthur, E., Hainey, T., & Boyle, J. M. (2012). A systematic literature review of empirical evidence on computer games and serious games. *Computers & education, 59*(2), 661-686.

Coulter-O'Berry, C., & Giavedoni, B. (2009). Rehabilitation of the child with lower limb loss. *Journal of pediatric rehabilitation medicine, 2*(3), 159-172.

D'Angelo, M., Narayanan, S., Reynolds, D. B., Kotowski, S., & Page, S. (2010). Application of virtual reality to the rehabilitation field to aid amputee rehabilitation: findings from a systematic review. *Disabil Rehabil Assist Technol, 5*(2), 136-142. doi:10.3109/17483100903387622

Damaševičius, R., Maskeliūnas, R., & Blažauskas, T. (2023). Serious games and gamification in healthcare: a meta-review. *Information, 14*(2), 105.

Davison, T. E., & McCabe, M. P. (2006). Adolescent body image and psychosocial functioning. *The Journal of social psychology, 146*(1), 15-30.

Delauche, M. C., Blackwell, N., Le Perff, H., Khallaf, N., Müller, J., Callens, S., & Duverger, T. A. (2013). A prospective study of the outcome of patients with limb trauma following the Haitian earthquake in 2010 at one-and two-year (The SuTra2 Study). *PLoS currents, 5*.

Deliagina, T. G., Zelenin, P. V., Beloozerova, I. N., & Orlovsky, G. N. (2007). Nervous mechanisms controlling body posture. *Physiology & behavior, 92*(1-2), 148-154.

Demirdel, S., & Ülger, Ö. (2021). Body image disturbance, psychosocial adjustment and quality of life in adolescents with amputation. *Disability and Health Journal, 14*(3), 101068.

Deusen, J. V. (1996). Body image of non-clinical and clinical populations of men: a literature review. *Occupational Therapy in Mental Health*, *13*(1), 37-57.

Ditchburn, J.-L., & Ciobanu, I. (2021). The effects of exergaming on individuals with limb loss: a systematic review. *Health, Sports & Rehabilitation Medicine, 22*(1), 14-25.

Eshraghi, A., Safaeepour, Z., Geil, M. D., & Andrysek, J. (2018). Walking and balance in children and adolescents with lower-limb amputation: A review of literature. *Clin Biomech (Bristol, Avon), 59*, 181-198. doi:10.1016/j.clinbiomech.2018.09.017

Esquenazi, A., & DiGiacomo, R. (2001). Rehabilitation after amputation. *Journal of the American Podiatric Medical Association, 91*(1), 13-22.

Evans, S. E., Steel, A. L., & DiLillo, D. (2013). Child maltreatment severity and adult trauma symptoms: Does perceived social support play a buffering role? *Child abuse & neglect, 37*(11), 934-943.

Farhoudian, A., Hajebi, A., Bahramnejad, A., & Katz, C. L. (2013). The perspective of psychosocial support a decade after Bam earthquake: Achievements and challenges. *Psychiatric Clinics*, *36*(3), 385-402.

Feick, E., Hamilton, P. R., Luis, M., Corbin, M., Salback, N. M., Torres-Moreno, R., & Andrysek, J. (2016). A pilot study examining measures of balance and mobility in children with unilateral lower-limb amputation. *Prosthet Orthot Int, 40*(1), 65-74. doi:10.1177/0309364614560941

Flor, H., Elbert, T., Mühlnickel, W., Pantev, C., Wienbruch, C., & Taub, E. (1998). Cortical reorganization and phantom phenomena in congenital and traumatic upper-extremity amputees. *Experimental brain research, 119*, 205-212.

Foell, J., Bekrater-Bodmann, R., Flor, H., & Cole, J. (2011). Phantom limb pain after lower limb trauma: origins and treatments. *The international journal of lower extremity wounds, 10*(4), 224-235.

Gaine, W., Smart, C., & Bransby-Zachary, M. (1997). Upper limb traumatic amputees: Review of prosthetic use. *Journal of Hand Surgery, 22*(1), 73-76.

Gatchel, R. J., Peng, Y. B., Peters, M. L., Fuchs, P. N., & Turk, D. C. (2007). The biopsychosocial approach to chronic pain: scientific advances and future directions. *Psychological bulletin, 133*(4), 581.

Ghoseiri, K., Allami, M., Soroush, M. R., & Rastkhadiv, M. Y. (2018). Assistive technologies for pain management in people with amputation: a literature review. *Mil Med Res, 5*(1), 1. doi:10.1186/s40779-018-0151-z

Gooday, H. M., & Hunter, J. (2004). Preventing falls and stump injuries in lower limb amputees during inpatient rehabilitation: completion of the audit cycle. *Clin Rehabil, 18*(4), 379-390. doi:10.1191/0269215504cr738oa

Grisales, M. P., Espinosa, K., & Alzate, N. O. (2022). Prosthetic rehabilitation in a bilateral lower limb pediatric amputee–case report. *Journal of pediatric rehabilitation medicine*(Preprint), 1-11.

Hali, K., Manzo, M. A., Koucheki, R., Wunder, J. S., Jenkinson, R. J., Mayo, A. L., . . . Lex, J. R. (2023). Use of virtual reality for the management of phantom limb pain: a systematic review. *Disabil Rehabil*, 1-8. doi:10.1080/09638288.2023.2172222

Hali, K., Manzo, M. A., Koucheki, R., Wunder, J. S., Jenkinson, R. J., Mayo, A. L., . . . Lex, J. R. (2023). Use of virtual reality for the management of phantom limb pain: a systematic review. *Disability and rehabilitation*, 1-8.

Hao, J., Chen, Z., Remis, A., & He, Z. Virtual Reality-Based Rehabilitation to Restore Motor Function in People with Amputation: A Systemic Literature Review. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 10.1097.

Herrador Colmenero, L., Perez Marmol, J. M., Martí-García, C., Querol Zaldivar, M., Tapia Haro, R. M., Castro Sánchez, A. M., & Aguilar-Ferrándiz, M. E. (2018). Effectiveness of mirror therapy, motor imagery, and virtual feedback on phantom limb pain following amputation: A systematic review. *Prosthet Orthot Int, 42*(3), 288-298. doi:10.1177/0309364617740230

Hordacre, B., Barr, C., & Crotty, M. (2015). Community activity and participation are reduced in transtibial amputee fallers: a wearable technology study. *BMJ Innovations, 1*(1).

Hordacre, B. G., Barr, C., Patritti, B. L., & Crotty, M. (2015). Assessing gait variability in transtibial amputee fallers based on spatial-temporal gait parameters normalized for walking speed. *Archives of physical medicine and rehabilitation, 96*(6), 1162-1165.

Hytönen, M., Pyykkö, I., Aalto, H., & Starck, J. (1993). Postural control and age. *Acta oto-laryngologica, 113*(2), 119-122.

Ichinose, A., Sano, Y., Osumi, M., Sumitani, M., Kumagaya, S.-i., & Kuniyoshi, Y. (2017). Somatosensory feedback to the cheek during virtual visual feedback therapy enhances pain alleviation for phantom arms. *Neurorehabilitation and neural repair, 31*(8), 717-725.

Jensen, T. S., Krebs, B., Nielsen, J., & Rasmussen, P. (1983). Phantom limb, phantom pain and stump pain in amputees during the first 6 months following limb amputation. *Pain*, *17*(3), 243-256.

Koenig, A., Brutsch, K., Zimmerli, L., Guidali, M., Duschau-Wicke, A., Wellner, M., . . . Jancke, L. (2008). *Virtual environments increase participation of children with cerebral palsy in robot-aided treadmill training.* Paper presented at the 2008 Virtual Rehabilitation.

Koepp, M. J., Gunn, R. N., Lawrence, A. D., Cunningham, V. J., Dagher, A., Jones, T., . . . Grasby, P. (1998). Evidence for striatal dopamine release during a video game. *Nature, 393*(6682), 266-268.

Krane, E. J., & Heller, L. B. (1995). The prevalence of phantom sensation and pain in pediatric amputees. *Journal of pain and symptom management, 10*(1), 21-29.

Ku, P. X., Osman, N. A. A., & Abas, W. A. B. W. (2014). Balance control in lower extremity amputees during quiet standing: a systematic review. *Gait & Posture, 39*(2), 672-682.

Le, J. T., & Scott-Wyard, P. R. (2015). Pediatric limb differences and amputations. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics, 26*(1), 95-108.

Lopes, J. B. P., Duarte, N. A. C., Lazzari, R. D., & Oliveira, C. S. (2020). Virtual reality in the rehabilitation process for individuals with cerebral palsy and Down syndrome: A systematic review. *J Bodyw Mov Ther, 24*(4), 479-483. doi:10.1016/j.jbmt.2018.06.006

Louer Jr, C. R., Scott-Wyard, P., Hernandez, R., & Vergun, A. D. (2021). Principles of Amputation Surgery, Prosthetics, and Rehabilitation in Children. *JAAOS-Journal of the American Academy of Orthopaedic Surgeons, 29*(14), e702-e713.

Luo, Y., & Anderson, T. A. (2016). Phantom limb pain: a review. *International Anesthesiology Clinics, 54*(2), 121-139.

Malik, A. N., Tariq, H., Afridi, A., & Rathore, F. A. (2022). Technological advancements in stroke rehabilitation. *J Pak Med Assoc, 72*(8), 1672-1674. doi:10.47391/jpma.22-90

Miller, W. C., & Deathe, A. B. (2011). The influence of balance confidence on social activity after discharge from prosthetic rehabilitation for first lower limb amputation. *Prosthetics and Orthotics International, 35*(4), 379-385.

Muilenburg, T. B. (2010). Prosthetics for pediatric and adolescent amputees. *Pediatric and Adolescent Osteosarcoma*, 395-420.

Munin, M. C., Espejo-De Guzman, M. C., Boninger, M. L., Fitzgerald, S. G., Penrod, L. E., & Singh, J. (2001). Predictive factors for successful early prosthetic ambulation among lower-limb amputees. *J Rehabil Res Dev, 38*(4), 379-384.

Murray, C. D., & Fox, J. (2002). Body image and prosthesis satisfaction in the lower limb amputee. *Disability and rehabilitation, 24*(17), 925-931.

Nelson, V. S., Flood, K. M., Bryant, P. R., Huang, M. E., Pasquina, P. F., & Roberts, T. L. (2006). Limb deficiency and prosthetic management. 1. Decision making in prosthetic prescription and management. *Archives of physical medicine and rehabilitation, 87*(3), 3-9.

Nielsen, J. B., Willerslev-Olsen, M., Christiansen, L., Lundbye-Jensen, J., & Lorentzen, J. (2015). Science-based neurorehabilitation: recommendations for neurorehabilitation from basic science. *J Mot Behav, 47*(1), 7-17. doi:10.1080/00222895.2014.931273

Novotny, M. P. (1986). Body image changes in amputee children: how nursing theory can make the difference. *J Assoc Pediatr Oncol Nurses, 3*(2), 8-13. doi:10.1177/104345428600300204

Osumi, M., Ichinose, A., Sumitani, M., Wake, N., Sano, Y., Yozu, A., . . . Morioka, S. (2017). Restoring movement representation and alleviating phantom limb pain through short-term neurorehabilitation with a virtual reality system. *European journal of pain, 21*(1), 140-147.

Palermo, T. M. (2020). Pain prevention and management must begin in childhood: the key role of psychological interventions. *Pain, 161*(Suppl), S114.

Pérez, V. Z., Yepes, J. C., Vargas, J. F., Franco, J. C., Escobar, N. I., Betancur, L., . . . Betancur, M. J. (2022). Virtual Reality Game for Physical and Emotional Rehabilitation of Landmine Victims. *Sensors (Basel), 22*(15). doi:10.3390/s22155602

Pinquart, M. (2013). Body image of children and adolescents with chronic illness: A meta-analytic comparison with healthy peers. *Body image, 10*(2), 141-148.

Racy, J. C., Smıth, J. W., & Ferry, P. C. (1989). Tenure for a new age: ideas for the turn of the century. *Archives of Internal Medicine*, *149*(5), 1001-1001.

Resnik, L., Meucci, M. R., Lieberman-Klinger, S., Fantini, C., Kelty, D. L., Disla, R., & Sasson, N. (2012). Advanced upper limb prosthetic devices: implications for upper limb prosthetic rehabilitation. *Archives of physical medicine and rehabilitation, 93*(4), 710-717.

Richards, J., Levine, D., & Whittle, M. W. (2022). *Whittle's Gait Analysis-E-Book*: Elsevier Health Sciences.

Rutkowski, S., Kiper, P., Cacciante, L., Cieślik, B., Mazurek, J., Turolla, A., & Szczepańska-Gieracha, J. (2020). Use of virtual reality-based training in different fields of rehabilitation: A systematic review and meta-analysis. *J Rehabil Med, 52*(11), jrm00121. doi:10.2340/16501977-2755

Schuler, T., Brütsch, K., Müller, R., van Hedel, H. J., & Meyer-Heim, A. (2011). Virtual realities as motivational tools for robotic assisted gait training in children: A surface electromyography study. *NeuroRehabilitation, 28*(4), 401-411.

Sever, M. S., Sever, L., & Vanholder, R. (2020). Disasters, children and the kidneys. *Pediatric Nephrology, 35*, 1381-1393.

Sherchan, S., Samuel, R., Marahatta, K., Anwar, N., Van Ommeren, M. H., & Ofrin, R. (2017). Post-disaster mental health and psychosocial support: experience from the 2015 Nepal earthquake. *WHO South-East Asia journal of public health*, *6*(1), 22-29.

Sions, J. M., Beisheim, E. H., Hoggarth, M. A., Elliott, J. M., Hicks, G. E., Pohlig, R. T., & Seth, M. (2021). Trunk muscle characteristics: differences between sedentary adults with and without unilateral lower limb amputation. *Archives of physical medicine and rehabilitation, 102*(7), 1331-1339.

Skinner, H. B., & Effeney, D. J. (1985). Gait analysis in amputees. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation, 64*(2), 82-89.

Soyer, K., Unver, B., Tamer, S., & Ulger, O. (2016). The importance of rehabilitation concerning upper extremity amputees: A Systematic Review. *Pakistan journal of medical sciences, 32*(5), 1312.

Tanaka, R., Okita, Y., Nakamura, T., & Kawama, K. (2022). Characteristics of Trunk Compensation Movements during Walking in People with Bilateral Transtibial Amputation: A Cross-sectional Study. *Prog Rehabil Med, 7*, 20220053. doi:10.2490/prm.20220053

Terzi, O., & Dundar, C. (2023). The problem of unaccompanied children in the earthquake; insufficient enrollment. *Disaster Med Public Health Prep*, 1-6. doi:10.1017/dmp.2023.34

Thompson, J. K., Coovert, M. D., & Stormer, S. M. (1999). Body image, social comparison,

and eating disturbance: A covariance structure modeling investigation. *International Journal of Eating Disorders*, *26*(1), 43-51.

Tinetti, M. E., De Leon, C. F. M., Doucette, J. T., & Baker, D. I. (1994). Fear of falling and fall-related efficacy in relationship to functioning among community-living elders. *Journal of gerontology, 49*(3), M140-M147.

Ülger, Ö., Topuz, S., Bayramlar, K., Şener, G., & Erbahceci, F. (2009). Effectiveness of phantom exercises for phantom limb pain: a pilot study.

Vanicek, N., Strike, S., McNaughton, L., & Polman, R. (2009). Gait patterns in transtibial amputee fallers vs. non-fallers: Biomechanical differences during level walking. *Gait & Posture, 29*(3), 415-420.

Varni, J. W., & Setoguchi, Y. (1996). Perceived physical appearance and adjustment of adolescents with congenital/acquired limb deficiencies: A path-analytic model. *Journal of Clinical Child Psychology, 25*(2), 201-208.

Vassantachart, A. Y., Yeo, E., & Chau, B. (2022). Virtual and Augmented Reality-based Treatments for Phantom Limb Pain: A Systematic Review. *Innov Clin Neurosci, 19*(10-12), 48-57.

Wade, S. L., Gies, L. M., Adlam, A.-L. R., Bardoni, A., Corti, C., Jones, K. M., . . . Williams, T. (2023). Pediatric rehabilitation.

Wade, S. L., Narad, M. E., Shultz, E. L., Kurowski, B. G., Miley, A. E., Aguilar, J. M., & Adlam, A. R. (2018). Technology-assisted rehabilitation interventions following pediatric brain injury. *J Neurosurg Sci, 62*(2), 187-202. doi:10.23736/s0390-5616.17.04277-1

Wang, F., Zhang, R., Zhang, J., Li, D., Wang, Y., Yang, Y.-H., & Wei, Q. (2021). Effects of mirror therapy on phantom limb sensation and phantom limb pain in amputees: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Clinical Rehabilitation, 35*(12), 1710-1721.

Weeks, S. R., Anderson-Barnes, V. C., & Tsao, J. W. (2010). Phantom limb pain: theories and therapies. *The neurologist, 16*(5), 277-286.

Weir, S., Ephraim, P., & Mackenzie, E. (2010). Effects of paediatric limb loss on healthcare utilisation, schooling and parental labour supply. *Disability and rehabilitation, 32*(24), 2046-2055.

Westcott, S. L., & Burtner, P. (2004). Postural control in children: implications for pediatric practice. *Physical & occupational therapy in pediatrics, 24*(1-2), 5-55.

Westcott, S. L., Lowes, L. P., & Richardson, P. K. (1997). Evaluation of postural stability in children: current theories and assessment tools. *Physical therapy, 77*(6), 629-645.

Wetterhahn, K. A., Hanson, C., & Levy, C. E. (2002). Effect of participation in physical activity on body image of amputees. *American journal of physical medicine & rehabilitation*, *81*(3), 194-201.

Wittkopf, P. G., Lloyd, D. M., & Johnson, M. I. (2019). Managing limb pain using virtual reality: a systematic review of clinical and experimental studies. *Disability and rehabilitation, 41*(26), 3103-3117.

Wolfson, N. (2012). Amputations in natural disasters and mass casualties: staged approach. *International orthopaedics, 36*, 1983-1988.

Won, A. S., Tataru, C. A., Cojocaru, C. M., Krane, E. J., Bailenson, J. N., Niswonger, S., & Golianu, B. (2015). Two virtual reality pilot studies for the treatment of pediatric CRPS. *Pain medicine, 16*(8), 1644-1647.

Yen, C.-Y., Lin, K.-H., Hu, M.-H., Wu, R.-M., Lu, T.-W., & Lin, C.-H. (2011). Effects of virtual reality–augmented balance training on sensory organization and attentional demand for postural control in people with Parkinson disease: a randomized controlled trial. *Physical therapy, 91*(6), 862-874.

Yildiz, M., Başterzi, A. D., Yildirim, E. A., Yüksel, Ş., Aker, A. T., Semerci, B., . . . Yildirim, M. H. (2023). Preventive and Therapeutic Mental Health Care after the Earthquake- Expert Opinion from the Psychiatric Association of Turkey. *Turk Psikiyatri Derg, 34*(1), 39-49. doi:10.5080/u27305

Ylimäinen, K., Nachemson, A., Sommerstein, K., Stockselius, A., & Norling Hermansson, L. (2010). Health-related quality of life in Swedish children and adolescents with limb reduction deficiency. *Acta Paediatrica, 99*(10), 1550-1555.

Yu, J. C., Lam, K., Nettel-Aguirre, A., Donald, M., & Dukelow, S. (2010). Incidence and risk factors of falling in the postoperative lower limb amputee while on the surgical ward. *Pm r*, *2*(10), 926-934. doi:10.1016/j.pmrj.2010.06.005

DEPREM SÜRECİNDE HATAY'DAKİ FİZYOTERAPİ VE REHABİLİTASYON UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Esra Doğru Hüzmeli

Giriş

Olağan yaşam düzenini bozarak can ve mal kayıplarına neden olan ve toplumun yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesini aşarak dış yardım gereksinimi doğuran ekolojik olaylara afet denir (Erden, 2013, s.78-82). Bu durumun en güncel örneği, ülkemizde meydana gelen 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş ve 20 Şubat 2023 Hatay merkezli depremlerdir. Bölgede 1900 yılından 6 Şubat 2023 depremlerine kadar en büyüğü 6.0 olmak üzere 4.0 üzeri 224 adet, ayrıca 1900 yılı öncesi için 75 adet deprem kaydı olduğu belirtilmiştir (AFAD, 2023). T.C. Kalkınma Bakanlığı'nın 2014 yılında yayınladığı onuncu raporunda "*Afet planlaması ve yönetimi konusunda bilinçlenmenin hızla artmasına rağmen ülkemizde afetler sonrasındaki olumsuz tabloların değişmemesi söz konusu çaba ve etkinliklerin yeterli düzeye ulaşamadığını göstermektedir.*" ifadeleri yer almaktadır. Bölgemizde 6 ve 20 Şubat 2023 tarihlerinde meydana gelen depremlerde vuku bulan olaylardan ülke ve sağlık sistemi olarak gerekli dersleri çıkarmamız ve olası sonraki afetler için yol haritamızı belirlerken bu çıkarımları göz önünde bulundurmamız gerektiği ortaya çıkmıştır.

Japonya'da meydana gelen depremden sonra yayınlanan Sendai Raporu'nda düşük gelirli ülkelerin afet olaylarının çok az kısmını yaşadığı, ancak afete bağlı ölümlerin büyük oranının düşük gelirli ülkelerde meydana geldiği belirtilmektedir. Afetler orantısız bir şekilde yoksulları ve hassas kesim olan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engellileri etkilemektedir. Bu da afetlerin insani olduğu kadar bir kalkınma sorunu olduğunu da göstermektedir (The Sendai Report, 2012; Ray ve ark., 2019, s.1-8). Dolayısıyla düşük geliri bir ülkede yaşayan bireyler ile yüksek gelirli ülkede yaşayan bireylerin afetlerde ölüm oranının aynı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Afetler doğaldır, ancak insanların afetlerden etkilenim miktarı afetlere hazırlık süreçleriyle ilişkilidir.

Dünya Fizik Tedavi Konfederasyonu (WCPT) "Afetlerde Fizyoterapi ve Rehabilitasyon" konulu raporunda dünyada deprem ve diğer afetler sürecinde fizyo-

ili altyapısı ve mimarisi planlanırken engelli bireylerin göz önünde bulundurulması, depreme bağlı FTR ihtiyacının arttığı günümüzde bu ihtiyacı gidermek adına ilimize atanan veya görevlendirilen fizyoterapist sayısının arttırılması ve ilimize FTR hastanelerinin yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca şehrimiz adına FTR hizmetleri planlaması yapılırken fizyoterapistlerin aktif çalıştığı kurumlar olan Üniversite-Sağlık Bakanlığı- Millî Eğitim Bakanlığı'nın iş birliği ile yapılacak bir çalıştay ile ihtiyacın değerlendirilmesi ve akabinde planlamalar yapılmasının değerli olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

AFAD. (2023). 06 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) mw 7.7 Elbistan (Kahramanmaraş) mw 7.6 depremlerine ilişkin ön değerlendirme raporu deprem dairesi başkanlığı.

American Physical Therapy Association. (2020). The role of the PT and PTA in disaster management-APTA. Erişim adresi: https://www.apta.org/contentassets/fda282ffca6e46bfbc4c7f1919c58254/role-of-the-pt-and-pta-in-disaster-management.pdf

Childs, D., Gordy, M., & Gordon, M. (2013). Implementation of the Hyogo framework for action: Summary of reports 2007–2013. *Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction*. Erişim adresi: https://www.preventionweb.net/files/32916_implementationofthehyogoframeworkfo.pdf

Demey, D., Nielsen, S., Weerts, E. & Sheng, C. (2012). Training of local rehabilitation services providers: A milestone towards effectiveness and long-term sustainability of post-disaster interventions, (4), s :1–4.

Erden, Z. (2013). Afetlerde fizyoterapi ve rehabilitasyon yaklaşımları. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 1(2), s: 78-82.

Ghesquiere, F., & Reid, P. R. (2012). The sendai report: Managing disaster risks for a resilient future. Erişim adresi: https://policycommons.net/artifacts/1508622/the-sendai-report/2175649/

Güleç Balbay, E. (2023). Earthquake and the lung. *Düzce Med*, *25*(1), s :1-5 doi: 10.18678/dtfd.1256261.

Khan, F., Amatya, B., Lee, S. Y. & Vasudevan, V. (2019). Rehabilitation in disaster relief. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics*, *30*(4), s: 723-747.

Küçüker, MA. & Kaplangı, BB. (2023). Afet sonrası atıkların yönetimi hakkında değerlendirme. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Çevre Mühendisliği Bölümü. Erişim adresi: https://www.enerjivetesisat.com/images/stories/2023/03-mart/AFET%20BOLGESI%20YIKINTI%20ATIGI%20YONETIMI%20.pdf

Li, Y., Reinhardt, J. D., Gosney, J. E., Zhang, X., Hu, X., Chen, S. & Li, J. (2012). Evaluation of functional outcomes of physical rehabilitation and medical complications in spinal cord injury victims of the Sichuan earthquake. *Journal of Rehabilitation Medicine*, *44*(7), s: 534-540.

Phalkey, R., Reinhardt, J. D. & Marx, M. (2011). Injury epidemiology after the 2001 Gujarat earthquake in India: a retrospective analysis of injuries treated at a rural hospital in the Kutch district immediately after the disaster. *Global Health Action*, *4*(1), s: 7196.

Ray, K., Ghimire, J. & Bc, R. K. (2019). Effects of disaster on primary health care in low income countries. *Journal of Nepal Health Research Council, 17*(01), s: 1-8. https://doi.org/10.33314/jnhrc.v17i01.1688

Reinhardt, J. D., Li, J., Gosney, J., Rathore, F. A., Haig, A. J., Marx, M. & International Society of Physical and Rehabilitation Medicine's Sub-Committee on Rehabilitation Disaster Relief. (2011). Disability and health-related rehabilitation in international disaster relief. *Global Health Action*, *4*(1), s: 7191.

Skelton, P. & Sykes, C. (2016). The role of physical therapists in disaster management- World Confederation for Physical Therapy report.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu.

T.C. Kalkınma Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2014). 2014-2018, Afet Yönetiminde Etkinlik, Ankara.

Von Schreeb, J., Riddez, L., Samnegård, H. & Rosling, H. (2008). Foreign field hospitals in the recent sudden-onset disasters in Iran, Haiti, Indonesia, and Pakistan. *Prehosp Disaster Med, 23*(2), s: 144–151.

ÖZEL REHABİLİTASYON OKULLARINDA TEDAVİ GÖRMEKTE OLAN ENGELLİ ÇOCUKLARA TÜRKİYE 6-20 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASI NE OLDU?

Hasan Hallaçeli - Fatma Öz

Sakatlığın başarıya engel olması gerekmez. Neredeyse tüm yetişkin hayatım boyunca motor nöron hastalığı ile yaşadım. Yine de astrofizikte önemli bir kariyere ve mutlu bir aile hayatına sahip olmamı engellemedi.

Prof. Stephen W. Hawking

Engelli çocukların dezavantajlı durumlarında afet sonrası "trajedik artış" gizemi vardır.

Prof. Dr. Hasan Hallaçeli

6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'ndeki Kahramanmaraş'ta yerel saatle 04:17'de ve 9 saat sonra, sırası ile 7.7 ve 7.6 büyüklüğünde yıkıcı depremler meydana geldi. Takip eden günlerde aynı bölgede, Richter ölçeğine göre bazıları 6'dan büyük olan 1000'den fazla artçı sarsıntılar yaşandı. Bu depremler, Türkiye'yi vuran büyük hasarla asrın felaketi olarak kabul edildi.

Afetler şiddeti ile orantılı olarak çok ciddi sosyal, ekonomik, sağlık sorunlarına uzun süreli sebep veren kaçınılmaz olaylardır. Bunun yanında sağlık hizmeti sunumunda paniğe, kaosa ve düzensizliğe yol açmaktadır. Bu nedenle, uygun eylem planları ve önlem stratejileri almak gereklidir.

Bölgesel veya küresel boyutta, doğal (deprem, sel vb.) veya insan kaynaklı (çatışma, savaşlar vb.) olaylar sonrası fiziksel, psikolojik ve sosyal savunmasızlıkları nedeniyle çocuklar, yetişkinlere göre daha yüksek ölüm ve hastalık riski altındadır (1,2). Afete müdahale ve afet iyileştirme dönemlerinde ölümcül insan kayıpları, ekonomik etkiler, psikolojik bozukluklar ve diğer görünmez gibi etkilerin yönetimi sağlıklı bireyler için var iken engelli çocuklar hakkında yeterli bilgi yoktur (1). Çocuklar özellikle afetlere karşı savunmasızdır ve cerrahi ve tıbbi müdahaleler için birçok özel ihtiyaçları vardır. Ancak, pedi-

- Engelli bireylerin tedavisini takip eden kurum bina ve yapıların zarar görmesi,
- Hasta dosya kayıt verilerinin yok olması veya zarar görmesi,
- Deprem sonrası engelli bireyler hakkında bilgi eksikliği,
- Engelli çocukların deprem sonrası yeni yaşamına dair bilgi paylaşımında isteksizlik,
- Ebeveynlerin dijital form kullanımında bilgi eksikliği veya isteksizliği.

Sonuç

Deprem öncesi her 10 engelli çocuktan 3'ü yatağa veya tekerlekli sandalyeye bağlı aktivite düzeyine sahip olma gerçeği ile (bu grubun yaklaşık %50'si) enkaz altında kalmıştır. Enkazda kalan her 2 çocuktan birinin hayatını kaybettiği anlaşılmıştır. Engelli çocukların deprem sonrası transfer veya mobiliteleri yaklaşık %90 oranında zorlaşmıştır. Büyük deprem sonrası; şehir, kamu ve özel binaların, yolların çoğunun yıkılmış olması ve ulaşım araçlarının kullanılamaz durumda olması büyük bir olumsuz etkendir. Engelli çocukların deprem bölgesinde yaşamaya devam etme oranı neredeyse %100'dir. Engelli çocukların deprem bölgesinde yaşamaya zorunlu olma nedeni araştırılmalıdır. Bu çocukların büyük bir çoğunluğu çadır kentlerde yaşamaya devam etmektedir. En önemlisi düzenli ve disiplinli devamlılık gerektiren tedavileri 3 aydan fazla bir süre ile durmuştur. Deprem nedeni ile tedavileri duran engelli çocuk sayısı %70 civarındadır. Doğal yaşamda engelli çocukların sıklıkla karşılaştıkları çeşitli engeller bilinmektedir. Ancak, afetler sonrası "dezavantajlı durumlarında artış" gizemi acı bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır.

Teşekkür

Yazarlar; engelli çocuklara, acil müdahale görevlilerine, Hatay ilinde görevli tüm gönüllülere ve bu araştırmanın yayınlanmasında doğrudan veya dolaylı olarak yer alan herkese sonsuz saygı ile teşekkür eder.

Kaynakça

Beau De Rochars, VEM, Alam, MT, Telisma, T, et al. Spectrum of outpatient illness in a school-based cohort in Haiti, with a focus on diarrheal pathogens. Am J Trop Med Hyg. 2015;92(4):752-757

Canpolat N, Saygılı S, Sever L. Earthquake in Turkey: Disasters and Children. Turk Arch Pediatr. 2023 Mar;58(2):119-121. doi: 10.5152/TurkArchPediatr.2023.160222. PMID: 36856347; PMCID: PMC10081011.

Danquah L, Polack S, Brus A, Mactaggart I, Houdon CP, Senia P, Gallien P, Kuper H. Disability in post-earthquake Haiti: prevalence and inequality in access to services. Disabil Rehabil. 2015;37(12):1082-9. doi:10.3109/09638288.2014.956186. Epub 2014 Sep 2. PMID: 25178862.

Dube A, Moffatt M, Davison C, Bartels S. Health Outcomes for Children in Haiti Since the 2010 Earthquake: A Systematic Review. Prehosp Disaster Med. 2018 Feb;33(1):77-88. doi: 10.1017/S1049023X17007105. Epub 2017 Dec 18. PMID: 29248034.

Jeong-Hun Jang, Kyoo-Man Ha. Inclusion of Children with Disabilities in Disaster Management Children (Basel) 2021 Jul; 8(7): 581. Published online 2021 Jul 7. doi: 10.3390/children8070581. https://www.undrr.org/terminology/disaster.

King J., Edwards N., Watling H., Hair S. Barriers to Disability-Inclusive Disaster Management in the Solomon Islands: Perspectives of People with Disability. *Int. J. Disaster Risk Reduct.* 2019;**34**:459–466. doi: 10.1016/j.ijdrr.2018.12.017

Lemyre L., Gibson S., Zlepnig J., Meyer-Macleod R., Boutette P. Emergency preparedness for higher risk populations: Psychosocial considerations. *Radiat. Prot. Dosim.* 2009;**134**:207–214. doi: 10.1093/rpd/ncp084

Li H, Nyland J, Kuban K, Givens J. Physical therapy needs for patients with physical function injuries post-earthquake disasters: A systematic review of Chinese and Western literature. Physiother Res Int. 2018 Jul;23(3):e1714. doi: 10.1002/pri.1714. Epub 2018 Apr 2. PMID: 29608038.

Morelli I, Sabbadini MG, Bortolin M. Orthopedic Injuries and Their Treatment in Children During Earthquakes: A Systematic Review. Prehosp Disaster Med. 2015 Oct;30(5):478-85. doi: 10.1017/S1049023X15004951. Epub 2015 Aug 19. PMID: 26286704.

Rowland J.L., White G.W., Fox M.H., Rooney C. Emergency response training practices for people with disabilities. *J. Disabil. Policy Stud.* 2007;17:216–222. doi: 10.1177/10442073070170040401.

Stough L.M., Ducy E.M., Kang D., Lee S. Disasters, schools, and children: Disability at the intersection. *Int. J. Disaster Risk Reduct.* 2020;**45**:101447. doi: 10.1016/j.ijdrr.2019.101447

Walk, RM, Donahue, TF, Sharpe, RP, Safford, SD. Three phases of disaster relief in Haiti—pediatric surgical care on board the United States Naval Ship Comfort. J Pediatr Surg. 2011;46(10):1978-1984

World Health Organisation. World report on disability. Geneva: World Health Organisation; 2011

Yung-Fang Chen, Kuo-Chen Ma, Mei-Hsiang Lee, Mo-Hsiung. Chuang Earthquake Response for Students with Different Severe Degrees of Disabilities: An Investigation of the Special Education Classes in Primary Schools in Taipei Int J Environ Res Public Health. 2022 Jul; 19(14): 8750. Published online 2022 Jul 18. doi: 10.3390/ijerph19148750 PMCID: PMC9316

6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİ SONRASI ANTAKYA'DA (HATAY) ENKAZ KALDIRMA SÜRECİNDE HAVA KİRLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mesut Şimşek - Yücel Dinç

Giriş

Hava kirliliği atmosferde bulunan gaz, toz, duman, buhar, koku, is gibi kirleticilerin miktarlarının belirlenen eşik değerlerin üzerine çıkması ve insanlar başta olmak üzere canlılara ve eşyalara zarar vermesi anlamına gelmektedir (Çiçek vd., 2004; İbret ve Aydınözü, 2009; Şengün ve Kıranşan, 2012; Garipağaoğlu, 2015; Vural, 2021). Hava kirliliği neticesinde herhangi bir yöre veya bölgenin atmosfer içerisindeki doğal yapısı bozulmakta, can ve mal kayıpları yaşanabilmektedir (Eğri, 1997; Özdemir ve Boyraz, 2002; Güney, 2004; Menteşe ve Tağıl, 2012; Akan ve Morcalı, 2017; Alkan, 2018). Bu nedenle hava kirliliği dünyanın en önemli çevre sorunları arasında yer almaktadır (Batan, 2013). Nitekim Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından dünyada her yıl ortalama 6.7 milyon kişinin hava kirliliği kaynaklı olarak öldüğü rapor edilmektedir (WHO, 2023). Ayrıca Dünya Bankası, dünya çapındaki en sık ölüm sebepleri arasında hava kirliliğini dördüncü sırada göstermektedir (İnandı vd., 2020).

Hava kirliliği, doğal ve beşeri kökenli birçok nedene bağlı olarak meydana gelebilmektedir (Şahin, 1989; Eğri, 1997; Sungur ve Gönençgil, 1997; Çiçek vd., 2004; Özşahin vd., 2016; Garipağaoğlu ve Duman, 2017; Vural, 2022). Toz fırtınaları, orman yangınları, volkanik patlamalar gibi doğa olayları hava kirliliğinin başlıca doğal etkenleri arasında yer almaktadır (Aygül ve Başbuğ, 2020). Bu doğal etmenlerden farklı olarak, küresel ölçekte hava kirliliğinin temel sorumlusunun antropojenik kökenli faaliyetler yani insan olduğu kabul edilen bir gerçekliktir (Şahin, 1989, s. 25). Dolayısıyla endüstriyel faaliyetler, enerji santralleri, ulaşım-ulaştırma faaliyetleri, ısınma, kontrollü anız ve orman yangınları, inşaat yapım-yıkım süreçleri ve tarımsal faaliyetler hava kirliliğinin meydana gelmesindeki başlıca insani aktiviteleri oluşturmaktadır (Aygül ve Başbuğ, 2020; Vural, 2022). Ne yazık ki, bu aktivitelerden olumsuz etkilenenlerin başında yine insanın kendisi gelmektedir.

yeniden yapılanma sürecinin biraz zaman alacağı düşünüldüğünde, söz konusu geçici barınma alanlarında kirli havaya maruz kalan insanlarda zamanla çeşitli sağlık sorunlarının yaşanabilmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle mevcut barınma alanlarının kent genelinde hava kalitesinin iyi durumda olduğu alanlara taşınması ve izleyen süreçte yeni barınma alanları kurulurken hava kalitesinin göz önünde bulundurulması hayati önem taşımaktadır. Antakya özelinde gerçekleştirilen bu çalışmanın ortaya koyduğu çarpıcı bulgular; yıkımın fazla olduğu Kahramanmaraş, Adıyaman ve Malatya gibi deprem bölgelerinde de konuyla ilgili akademik çalışmaların yapılmasını gerekli hale getirmektedir. Zira, akademik çalışmaların sayıca artması neticesinde deprem merkezlerinde hava kirliliği ve etkilerine yönelik bir farkındalık yaratılabilir. Sonuç olarak, Kahramanmaraş ve Yayladağı (Hatay) merkezli depremler üzerinden tarihe bir not düşülürken, hava kalitesi yönünden sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşayabilmenin akılcı çözümlerini göz önünde bulundurmak, insanlığın önemli görevlerinden biri olarak kabul edilmelidir.

Kaynakça

Akan, D. S. & Morcalı, M. H. (2017). Kahramanmaraş hava kirliliği kaynaklarının izlenmesi ve belirlenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, *20*(2), 105-115.

Alagöz, C. (1944). Coğrafya Gözüyle Hatay. 1943-1944 Ders Yılı Açış Dersi Notu.

Alkan, A. (2018). Hava kirliliğinin ciddi boyutlara ulaştığı kentlere bir örnek: Siirt, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 641-666.

Aslan, S. ve Aybek, A. (2016). Tarımda Partikül Madde Maruziyetinin Sağlık Üzerine Etkileri, Araştırma Konuları ve Politikalar. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 12(3), 177-189.

Atayeter, Y. (2005). *Burdur şehrinde hava kirliliği üzerine bir değerlendirme*, I. Burdur Sempozyumu, 16-19 Kasım, 635-644.

Aygül, Ö. ve Baştuğ, S. (2020). Deniz Taşımacılığı Kaynaklı Hava Kirliliği ve İnsan Sağlığına Etkisi. *Journal of Maritime Transport and Logistics*, 1 (1), 26-40.

Bağcı, H. R. ve Şengün, M. T. (2012). Çöl Tozlarının Beşerî Çevre ve Bitkiler Üzerindeki Etkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 24, 409-433.

Basnayake B.F.A., Chiemchaisri C., Visvanathan C., (2006), *Wastelands: clearing up after the tsunami in Sri Lanka and Thailand,* Waste Manag., World., 31–38.

Batan M. (2013). Batman ilinde kirletici emisyonlardan kaynaklanan hava kirliliğinin küresel ısınmaya etkisi, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 3(2), 90-104.

Brown C., Milke M., Seville E., (2011), Disaster waste management: A review article, *Waste Management*, 31, 1085–1098.

Clark, A. I. W. (1983). *Air Quality Impact Assessment of Transport-Related Air Pollutants.* London Universty Faculty of Engineering, London, England.

Çiçek, İ. Türkoğlu, N. Gürgen, G. (2004). Ankara'da hava kirliliğinin istatistiksel analizi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 1-18.

Çiftçi, Ç. Dursun, Ş. Levend, S. Kunt, F. (2013). Topoğrafik yapı, iklim şartları ve kentleşmenin Konya'da hava kirliliğine etkisi, *European Journal of Science and Technology*, 1(1), 19-24.

Rastgeldi-Doğan, T. (2014). *Şanlıurfa İli ve Çevresini Etkileyen Atmosferik Toz Kaynaklarının Araştırılması ve Çevresel Etki Potansiyelinin İrdelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi). Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa.

Demirarslan, K.O. Akıncı, H. (2018). CBS ve hava kalitesi verileri kullanılarak Marmara Bölgesi'nin kış sezonunda hava kalitesinin değerlendirilmesi*, Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4(1), 11-27.

Dinç, Y. (2015). *Antakya (Hatay) Şehir Coğrafyası* (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Dinç, Y. (2022). Büyükşehir Belediyeli İllerde Kentsel Alanların ve Kent-Kır Nüfusunun Belirlenmesi: Hatay Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, *20*(1), 191-219.

Duman, C. (2017). *Bursa Kenti'nin Hava Kalitesini Etkileyen Coğrafi Faktörler ve Kirleticilerin Zaman İçerisindeki Değişimi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 7-8.

Eğri, M. (1997). 1996-1997 Kış Döneminde Malatya İl Merkezi Hava Kirliliği Parametrelerine Meteorolojik Koşulların Etkisi. *Journal of Turgut Özal Medical Center*, 4 (3), 265-269.

Elbir, T., Bayram, A., Kara, M., Altıok, H., Seyfioğlu, R., Ergün, P., & Şimşir, S. (2010). İzmir Kent Merkezinde Karayolu Trafiğinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi,* 12(1),1-17.

Ergüder, T. O. (2019). *Erzincan Şehir Merkezinde Motorlu Taşıt Emisyonları Kaynaklı Hava Kirliliği Düzeyinin Araştırılması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzincan.

Erinç, S. (1984). *Klimatoloji ve Metodları.* İstanbul: Gür-ay Matbaası.

Garipağaoğlu, N. (2003). Türkiye'de Hava Kirliliği Sorununun Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 8 (9), 55-77.

Garipağaoğlu, N. (2015). *Türkiye Ortam Sorunları Coğrafyası*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Garipağaoğlu, N. & Duman, C. (2017). Bursa Kenti Hava Kalitesinin Zaman İçerisindeki Değişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 36, 57-70.

Gökmen, S. Ö. (2012). *Endüstriyel Bölgelerin Hava Kalitesine Etkilerinin Calpuff Dispersiyon Modeli ile İncelenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Güler, Ü. A. (2018). Sürdürülebilir afet yönetiminde atık yönetimi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, *4*(2), 236-246.

Güney, E. (2004). *Çevre Sorunları*, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Hacısalihoğlu, İ. Y. (1994). Karabük'te Hava Kirliliği*, Türk Coğrafya Dergisi*, 29, 475-494.

İbret, B. Ü., & Aydınözü, D. (2009). Şehirleşmede Yanlış Yer Seçiminin Hava Kirliliği Üzerine Olan Etkisine Bir Örnek: Kastamonu Şehri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 18, 71-88.

İnandı, T. Azboy, N. & Eltaş, M. C. (2020). Hatay'da PM10 ve SO2 Düzeyi ve Değişimleri, 2007-2017. *The Medical Journal of Mustafa Kemal University*, *11*(39), 18-25.

Karataş, A. (2010). *Hatay ilinin su potansiyeli ve sürdürülebilir yönetimi* (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Korkmaz, H. (2006). Antakya'da zemin özellikleri ve deprem etkisi arasındaki ilişki. *A.Ü. TCAUM Coğrafi Bilimler Dergisi,* 4 (2), 47–65.

Korkmaz, H. ve Fakı, G. (2009). Kuseyr Platosu'nun iklim özellikleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 6 (12), 324–351.

Korkmaz, H. ve Karataş, A. (2009). Asi Nehri'nde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 18-40.

Kürçer, A. Elmacı, H. Özdemir, E. Güven, C. Özalp, S. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri Genişletilmiş Bilgi Notu. MTA Genel Müdürlüğü, Ankara.

Menteşe, S. & Tağıl, Ş. (2012). Bilecik'te İklim Elemanlarının Hava Kirliliği Üzerine Etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,15 (28), 3-16.

Onurlu, M. E. ve Ulaş, M. (2021). *AB Ülkeleri İçin Tarımsal Üretim ve Hava Kirliliği Arasındaki İlişkinin Heterojen Panel Nedensellik Analizi.* ICOAEF VIII 282 International Conference on Applied Economics and Finance and Extended with Social Sciences, December 4th-5th, 2021.

Özbeyaz A., Tufaner F., Demirci Y., (2016), *Partikül madde ile ilişkili görüntüleri kullanarak hava kirliliği tahminine ait bir model tasarımı*, 1st International Mediterranean Science and Engineering Congress, October 26-28, Adana, Turkey, 969-975.

Özdemir, R. (1994). Osmanlı döneminde Antakya'nın fizikî ve demografik yapısı 1709-1860. *Belleten*, *58*(221), 119-158.

Özdemir, M.A. ve Boyraz, Z. (2002). Elâzığ Şehir Merkezinde Hava Kirliliğini Doğuran Nedenler ve Kirlilik Parametrelerinin Zaman İçindeki Değişimine Coğrafi Bir Yaklaşım, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7(8), 163-182.

Özşahin, E. (2010). Antakya'da Hatay Yer Seçiminin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(23), 1-16.

Özşahin E. Eroğlu İ. Pektezel H. (2016). Keşan'da (Edirne) hava kirliliği, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 36, 83-100.

Öztürk, G. (2006). *Düzce İlinde Trafikten Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Belirlenmesi*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.

Petersen M., (2004), *Restoring waste management following disasters.* International conference on post disaster reconstruction. Erişim tarihi: 07.05.2023

http://www.grif.umontreal.ca/pages/papers2004/Paper%20-%20Petersen%20M.pdf.

Polat, E. E. (2016). *Gaziantep'in Trafik Kaynaklı Hava Kirliliğinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Sargın, S. Dinç, Y. (2017). Kültür mirasının korunmasına yönelik mekânsal bir değerlendirme: Eski (geleneksel) Antakya evlerinin fonksiyonel değişimi, *Turkish Studies*, (12/13), 477-506.

Smallbone, K. L. (1998). *Mappıng Ambient Urban Air Pollution at The Small Area Scale: A GIS Approach* (Doktora Tezi),. Huddersfield Universty, Department of Geography, Huddersfield, England.

Sungur, K. A. & Gönençgil, B. (1997). Çeşitli İklim Elemanlarının Hava Kirliliği Üzerine Etkileri, *A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*,6, 337-345.

Şahin, C. (1989). Hava Kirliliği ve Hava Kirliliğini Etkileyen Doğal Çevre Faktörleri, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 194-208.

Şengün M.T., Kıranşan K. (2012). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çöl tozlarının hava kalitesi üzerine etkisi, *Türk Coğrafya Dergisi,* 59, 59-68.

Sümer, G. Ç. (2014). Hava Kirliği Kontrolü: Türkiye'de Hava Kirliliğini Önlemeye Yönelik Yasal Düzenlemelerin ve Örgütlenmelerin İncelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (13), 37-56.

Tağıl Ş. (2007). Balıkesir'de hava kirliliğinin solunum yolu hastalıklarının mekânsal dağılışı üzerine etkisini anlamada jeo-istatistik teknikler, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5(1), 37-56.

Tosun, İ. Kılıç, M. Beyhan, M. Yiğit, N.Ö. (2001). *Isparta'da Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkilerinin İncelenmesi*. Ulusal Sanayi-Çevre Sempozyumu 1, Mersin Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Müh. Bölümü, 25-27 Nisan 2001, 414-423, Mersin.

Vural, E. (2021). Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin CBS kullanarak hava kalitesinin mekânsal değişiminin incelenmesi (2007-2019). Doğal Afet Çevre Dergisi, 7(1), 124-135.

Vural, E. (2022). *Partikül Madde Kaynaklı Hava Kirliliğinin Şehirsel Yaşam Kalitesine Etkisinin İncelenmesi: Şanlıurfa Şehri Örneği* (Doktora Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

WHO Global Health Observatory. Air pollution data portal. Erişim Tarihi: 05.05.2023.

https://www.who.int/ data/gho/data/themes/air-pollution

Yatkın, S. ve Bayram, A. (2007). İzmir havzasında partikül madde kirliliği: ölçüm ve değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 9 (2), 15-27.

Yavuzdemir, F. (1997). *Air Quality Impacts of Various Heating Systems in Ankara* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). The Middle East Technical Universty The Graduate School of Natural and Applied Sciences, Ankara.

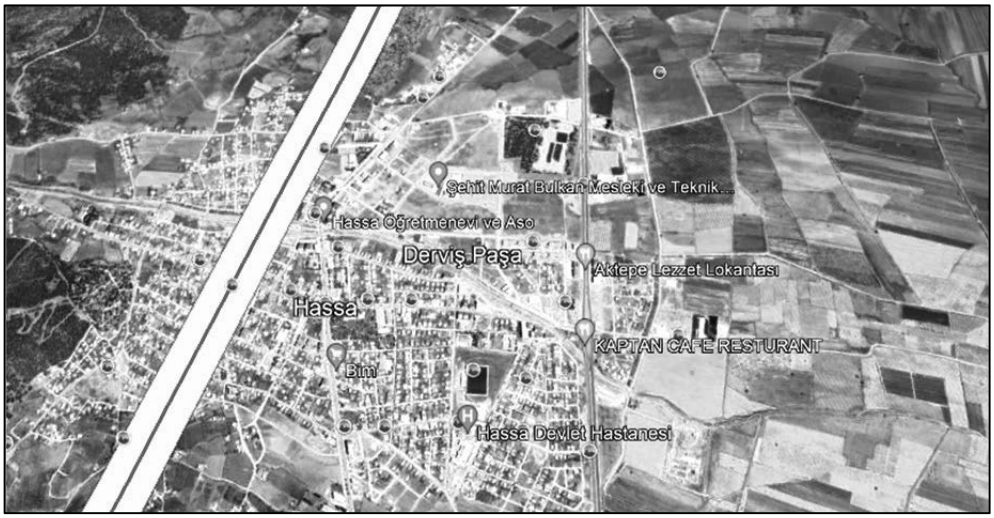
HATAY'DA 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASI YERLEŞMELER VE FAYLARIN MEKÂNSAL İLİŞKİLERİNİN CBS (COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİ) TABANLI ANALİZİ

Reşat Geçen -Muhammet Topuz

Giriş

Yeryüzünü şekillendiren iç kuvvetlerden olan deprem literatürde "yapıcı" özelliği ile bilinse de 6 Şubat 2023 ve sonrasında meydana gelen yıkımlarla Hatay özelinde "yıkıcı" yüzünü acı bir biçimde bir kez daha göstermiştir. Bölge, tektonik olarak uzun süren tartışmalı bir konumda yer alsa da tüm tartışmalar nihayetinde bölgenin deprem riski altında olduğunu belirtir (Över vd., 2011; Över vd., 2018). Depremlerin etkileri literatürde büyük oranda fay hatları ile ilgiliyse de zemin özellikleri ile Hatay özelinde ilişkisinin incelendiği çalışmalar da mevcuttur (Korkmaz, 2007).

MTA (2023), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Deprem Dairesi Başkanlığı (DDB) kayıtlarına göre, Pazarcık (Kahramanmaraş) ilçesinde yerel saat ile 04:17'de aletsel büyüklüğü (Mw) 7,7 olan bir deprem meydana geldiğini; bu depremin artçıları devam ederken aynı gün içerisinde saat 13:24'te ise Elbistan (Kahramanmaraş) ilçesinde aletsel büyüklüğü (Mw) 7,6 olan bir deprem daha meydana geldiğini belirtmiştir. AFAD kayıtlarına göre, bu ana depremlerin ardından 13.02.2023 tarihi itibarıyla 2724 adet artçı deprem meydana gelmiştir. AFAD-DDB kayıtlarına göre, Pazarcık depreminin koordinatı 37,236 K - 37,057 D, odak derinliği 8,6 km, Elbistan depreminin koordinatı 37,239 K - 38,089 D ve derinliği ise 7,0 km olarak verilmektedir. MTA (2023), bölgenin aktif tektoniğini Afrika, Arabistan ve Avrasya levhalarında gelişen yakınsama neticesinde Neotetis Okyanusu'nun Güney Kolu, Doğu Anadolu'da bir kıtasal çarpışmaya neden olduğu ve bu kıtasal çarpışmanın, Doğu Akdeniz'in güncel kinematiğinde önemli bir rol oynadığını ve Anadolu levhası sağ yanal doğrultu atımlı Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) ve sol yanal doğrultu atımlı Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) ile biçimlendirildiğini belirtmiştir. Rapor sonucunda depremin Doğu Anadolu Fay Zonu'nun orta-güney bölümünde meydana geldiğini, 112 km uzunluğundaki Amanos Segmenti'nin tamamının kırıldığı, en büyük yer değiştirmenin Altınüzüm Mahallesi'nde 460 cm olarak

Şekil 7: Sonuç Haritasının Hassa Kesiminin Google Earth Üzerinde Görünümü

Sonuç

Çalışma sonucunda Hatay'da yerleşmelerin büyük bölümünün fay hatlarına yakın olduğu, bunun önceki literatürde de belirtildiği, zemin özelliklerinin fay hatlarına uzaklıktan daha önemli olduğunun literatürde vurgulandığı, bölgenin tektonik açıdan karmaşıklığının yaşanılan son depremle daha da ortaya çıktığı, ancak bunlardan daha önemlisinin can ve mal kaybının bu denli çok olmasının yapı özellikleri ile yakından ilişkili olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Öneriler ise şu şekilde sıralanabilir;

- Yetkililerin litolojik ve tektonik özelliklerinin yanı sıra bölgede CBS ile bu tarz analizleri daha detaylı yaparak bir sonraki depremlerde can ve mal kaybını azaltacak tedbirler için konunun uzmanları ile fikir alışverişinde bulunmaları,
- Bilimsel ve daha akılcı çözümlerle Hatay'ın yeniden ayağa kalktığında tekrar yıkılmaması için büyük yer sarsıntıları ile mücadele edebilecek dirence kavuşmasının sağlanmasıdır.

Kaynakça

B.Ü. Kandilli Rasathanesi ve DAE. Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi (2023). 06 Şubat 2023 Ekinözü Kahramanmaraş Depremi Basın Bülteni http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/06-subat-2023-ml7-5-ekinozu-kahramanmaras-depremi/

Değerliyurt, M. (2013). Kentsel gelişim ve deprem arasındaki ilişkinin incelenmesine bir örnek: İskenderun (Hatay). 2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı 25-27 Eylül, HMKÜ, Hatay.

Dinç, (2019). *Antakya (Hatay) şehir coğrafyası* (Doktora Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

İTÜ, Kahramanmaraş Depremleri Ön İnceleme Raporu (2023). https://haberler.itu.edu.tr/docs/default-source/default-document library/2023_itu_deprem_on_raporu.pdf

Korkmaz, H. (2006). Antakya'da zemin özellikleri ve deprem etkisi arasındaki ilişki. *Coğrafi Bilimler Dergisi, 4*(2), 49-66.

MTA, (2023). 06 Şubat 2023 Pazarcık (Kahramanmaraş) Depremi (Mw 7,7) Saha Gözlem Raporları Serisi 1-Amanos Segmenti, https://www.mta.gov.tr/files/img/popup/06022023_pazarc%C4%B1k_depremi_saha_gozlem_raporu_1_amanos_segmenti.pdf

ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş-Pazarcık Mw=7.7 ve Elbistan Mw=7.6 Depremleri Ön Değerlendirme Raporu. https://ce.metu.edu.tr/tr/duyuru/6-subat-2023-depremleri-hk-degerlendirme-raporu-ve-sunum

Över, S., Akın, U. & Şen, R. (2018). Geophysical data (gravity and magnetic) from the area between Adana, Kahramanmaras and Hatay in the Eastern Mediterranean Region: tectonic implications. *Pure and Applied Geophysics, 175*, 2205-2219.

Över, S., Büyüksaraç, A., Bekta, Ö. & Filazi, A. (2011). Assessment of potential seismic hazard and site effect in Antakya (Hatay province), SE Turkey. *Environmental Earth Sciences, 62*, 313-326.

Özşahin, E. (2010). Antakya'da Hatay yer seçiminin jeomorfolojik özellikler ve doğal risk açısından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(23), 1-16.

SBB Deprem Sonrası Değerlendirme Raporu (2023). https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu/

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası (2020). Hatay'ın depremselliği. https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/a349229db3a94a8_ek.pdf

Utkucu, M., Durmuş, H., Uzunca, F., & Nalbant, S. (2023). 6 Şubat 2023 Gaziantep (Mw= 7.7) ve Elbistan (Mw= 7.5) Depremleri Üzerine Bir Değerlendirme. Sakarya Üniversitesi Afet Yönetim ve Araştırma Merkezi, Şubat. http://www.igdir.edu.tr/Addons/Resmi/announc/14683/rapor-son.pdf

Wikipedia(2023).(https://tr.wikipedia.org/wiki/2023_Kahramanmara%C5%9F_depremleri)

6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNE FİZİKSEL BAKIŞ

Berna Çatıkkaş

Afet

Dünya üzerinde topluluklar zamanı belli olmayacak şekilde büyük felaketlerle karşılaşmakta, sonucunda büyük yıkım ve kayıplar yaşamaktadır. İnsanlar için sosyal, fiziksel, ekonomik ve çevresel kayıplar oluşturan, gündelik yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen ve etkilenen topluluğun kendi imkân ve kaynaklarını kullanarak üstesinden gelemeyeceği, doğal, teknolojik veya insan kökenli olayların sonuçları afet olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2014). Afetler sadece insanları değil tüm canlıları ve toplumsal unsurları etkilemektedir. Afetler doğa ve beşeri kökenli olabilmektedir. Doğa kökenli afetleri 5 ana gruba ayırarak aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz (Tablo 1.) (Guha-Sapir vd., 2012).

Tablo 1: Doğa Kökenli Afet Türleri

Afet Alt Grupları	Tanımı	Afet Türleri
Jeofizik	Topraktan kaynaklanan olaylar	Deprem, Volkan patlaması, Toprak kayması
Meteorolojik	Atmosferik olayların neden olduğu olaylar	Fırtına, kasırga
Hidrolojik	Normal su döngüsündeki sapmaların ve/veya rüzgârın neden olduğu su kütlelerinin taşmasının neden olduğu olaylar	Sel, Su baskını
Klimatolojik	İklim değişiklerinin neden olduğu olaylar	Aşırı sıcaklık, kuraklık, orman yangını
Biyolojik	Canlı organizmaların mikroplara ve toksik maddelere maruz kalmasından kaynaklanan felaketler	Salgın hastalıklar, böcek istilası, hayvan izdihamı

Kaynak: (EM-DAT-Database, 2017; Guha-Sapir vd., 2012)

Beşerî afetler; sosyal ve teknolojik olarak iki kısma ayrılmaktadır. İnsan kaynaklı afetlere savaş ve terörizm de eklenmekte, nükleer sızıntı, nükleer silah, silah tehdidi gibi insan kaynaklı afetler de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra,

den hazırlık çalışmalarının artırılması önem arz etmektedir. Depremlerin ülkemize getireceği ekonomik maliyet literatürde millî gelirinin %12'si kadar olabileceği belirtilmektedir. Depreme önceden hazırlığın, kültürel ve sosyolojik anlamda bölge halkı tarafından benimsenmesi ve uygulanması ile ilgili çalışmaların yapılması yararlı olacaktır.

Kaynakça

AFAD (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. *T.C.Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*, 216. Erişim Adresi: https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu

AFAD (2019a). Depremin Büyüklüğü ve Şiddeti Aynı Kavramlar Mıdır? Erişim Adresi: https://www.afad.gov.tr/depremin-buyuklugu-ve-siddeti-ayni-kavramlar-midir

AFAD (2019b). Afete Dirençli Yapılaşmanın Önemi. Erişim Adresi: https://www.afad.gov.tr/afete-direncli-yapilasmanin-onemi

AFAD (2023a). 06 Şubat 2023 Pazarcik (Kahramanmaraş) Mw 7.7 Elbistan (Kahramanmaraş)Mw 7.6 Depremlerine İlişkin ön Değerlendirme Raporu, 1–12. Erişim Adresi: https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Kahramanmaras Depremleri_ On Degerlendirme Raporu.pdf

AFAD (2023b). 06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan (Kahramanmaraş) Mw: 7.7 – Mw: 7.6 Depremleri Raporu, 140. Erişim Adresi: https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Kahramanmaraş Depremi Raporu_02.06.2023.pdf

AFAD (2023c). *06 Şubat 2023 Pazarcık-Elbistan (Kahramanmaraş) Mw: 7.7 – Mw: 7.6 Depremleri Raporu*.

AFAD (2023d). Afet Haritaları. Erişim Adresi: https://www.afad.gov.tr/afet-haritalari

AFAD (2023e). Afet İstatistikleri. Erişim Adresi: https://www.afad.gov.tr/afet-istatistikleri

Aksoy, E., Inceoez, M. ve Koçyiğit, A. (2007). Lake Hazar Basin: A Negative Flower Structure on the east Anatolian Fault System (EAFS), SE Turkey. *Turkish Journal of Earth Sciences*, *16*(3), 319–338.

Bardakçı, H. ve Demirtaş, F. (2023). Doğal Afetlerin Dış Ticarete Etkisi : 2023 Türkiye Depremleri, *14*, 183–204.

Boore, D. M. (1989). The Richter Scale: Its Development and Use for Determining Earthquake Source Parameters. *Tectonophysics*, *166*(1), 1–14. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/0040-1951(89)90200-X

Dieterich, J. H. (1974). Earthquake Mechanisms and Modeling. *Annual Review of Earth and Planetary Sciences*, *2*(1), 275–301.

Ekici, Ö. K. (2023). 6 Şubat 2023. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, *Mart*, 6–13.

EM-DAT-Database. (2017). EM-DAT The International Disaster Database. Erişim Adresi: https://www.emdat.be/ (25.07.2023)

Guha-Sapir, D., Vos, F., Below, R. ve Ponserre, S. (2012). Annual Disaster Statistical Review 2011: the Numbers and Trends.

Gutenberg, B. ve Richter, C. F. (1936a). Magnitude and Energy of Earthquakes. *Science*, *83*(2147), 183–185.

Gutenberg, B. ve Richter, C. F. (1936b). On Seismic Waves (third paper). *Gerlands Beitrage Zur Geophysik*, *47*, 73–131.

Jackson, J. ve McKenzie, D. (1984). Active Tectonics of the Alpine—Himalayan Belt Between Western Turkey and Pakistan. *Geophysical Journal International*, *77*(1), 185–264. https://doi.org/10.1111/j.1365-246X.1984.tb01931.x

Kasahara, K. (1957). The Nature of Seismic Origins as Inferred From Seismological and Geodetic Observations (1). *Bull. Earthq. Res. Inst., Tokyo Univ., 35*, 473–532.

Kasahara, K. (1969). Focal Process and Various Approaches to Their Mechanism. *A Symposium on Process in the Focal Region , Dominion Observatory, Ottawa, CANADA*, *XXXVIII*(7), 187–189. https://doi.org/10.1038/160669b0

Lyberis, N., Yurur, T., Chorowicz, J., Kasapoglu, E. ve Gundogdu, N. (1992). The East Anatolian Fault: An Oblique Collisional Belt. *Tectonophysics*, *204*(1–2), 1–15.

MTA Genel Müdürlüğü. (2022). Deprem Bölgeleme Haritası. Erişim Adresi: https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/dep_bol_harita (26.07.2023).

Nalbant, S. S., McCloskey, J., Steacy, S. ve Barka, A. A. (2002). Stress Accumulation and Increased Seismic Risk in Eastern Turkey. *Earth and Planetary Science Letters*, *195*(3–4), 291–298.

Richter, C. F. (1935). An Instrumental Earthquake Magnitude Scale. *Bulletin of the Seismological Society of America*, *25*(1), 1–32. https://doi.org/10.1785/BSSA0250010001

Saroglu, F. (1992). The East Anatolian Fault Zone of Turkey. *Ann. Tectonicae*, 99–125.

Şengör, A. M. C., Görür, N. ve Şaroğlu, F. (1985). Strike-slip Faulting and Related Basin Formation in Zones of Tectonic Escape: Turkey as a Case Study.

Ülben, E. (2005). Depremin Fiziksel Mekanizması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, *4*(7), 85–91. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/pub/ticaretfbd/issue/21347/228991

Ünlügenç, U. C., Öçgün, A. G. ve Akıncı, A. C. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş-Gaziantep Depremleri; Adana İli ve Yakın Kesimlerine Yansımaları. *Geosound (Yer Bilimleri) Dergisi*, *57*(1), 1–41.

US Geological Survey (2023). M 7.8 Pazarcik Earthquake, Kahramanmaras Earthquake Sequence. Erişim Adresi: https://earthquake.usgs.gov/earthquakes/eventpage/us6000jllz/region-info

Westaway, R. (2003). Kinematics of the Middle East and Eastern Mediterranean Updated. *Turkish Journal of Earth Sciences*, *12*(1), 5–46.

TC. Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay-Depremleri Raporu, 1-140.

SOSYAL PSİKOLOJİ KURAMLARI IV

Editör
Meryem Berrin Bulut

nobel

SOSYAL PSİKOLOJİ KURAMLARI - IV

Editör: Meryem Berrin Bulut

Yayın No.: 5127
Psikoloji-PDR No.: 485
ISBN: 978-625-397-851-8
E-ISBN: 978-625-397-850-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Bulut, Meryem Berrin.
Sosyal Psikoloji Kuramları - IV / Editör: Meryem Berrin Bulut
1. Basım, XVI + 306 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-851-8
E-ISBN: 978-625-397-850-1
1. Psikoloji 2. Sosyal Psikoloji 3. Kuram

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları iii
Ön Söz vii

Bölüm 1 - Saldırganlık Kuramları 1
Nazım Şen
Giriş 1
Kuramın Gelişimi ve Temel Kavramları 1
Psikanalitik Kuram 3
Öğrenme Kuramları (Sosyal Öğrenme Kuramı) 4
Engellenme-Saldırganlık Hipotezi 6
Genel Saldırganlık Modeli 7
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 11
Sonuç 15
Kaynakça 17

Bölüm 2 - Motivasyon Kuramları 23
Muhammed Refik Tekeli
Giriş 23
İhtiyaç Temelli Kuramlar 24
Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi 24
E.R.G. Kuramı 26
Herzberg'in Çift Faktör Kuramı 27
McClelland'ın Edinilmiş İhtiyaçlar Kuramı 28
Süreç Temelli Kuramlar 29
Eşitlik Kuramı 30
Beklenti Kuramı 32

Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 33
Sonuç 36
Kaynakça 37

Bölüm 3 - Kendini Ayarlama Kuramı 41
Pınar Elmas
Giriş 41
Kendini Ayarlama Kuramının Gelişimi 41
Kendini Ayarlamanın Ölçümü 42
Kendini Ayarlama Tarzları 43
Kendini Ayarlamada Sözel Olmayan Davranışlar 43
Kişilerarası İlişkilerde Kendini Ayarlama 44
Arkadaşlık İlişkilerinde Kendini Ayarlama 44
Romantik İlişkilerde Kendini Ayarlama 45
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 47
Sonuç 49
Kaynakça 50

Bölüm 4 - Norm Etkinleştirme Kuramı 57
Ezgi Kaşdarma
Giriş 57
Norm Etkinleştirme Kuramının Temel Önerileri 57
Norm Etkinleştirme Kuramı Kapsamında Yurtdışında Gerçekleştirilen Çalışmalar 61
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 65
Sonuç 66
Kaynakça 67

Bölüm 5 - Zihin Kuramı 71
Meryem Berrin Bulut ve Nisanur Yıldızeli
Giriş 71
Kuramın Gelişimi ve Temel Kavramları 72
Zihin Kuramı Kuramları 73
Zihin Kuramının Bileşenleri 76
Birinci Dereceden Zihin Kuramı 77
İkinci Dereceden Zihin Kuramı 78
Gaf (Faux Pas) 79
Metafor ve İroni 79
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 80
Doktora Tezleri 80

Yüksek Lisans Tezleri 82
Sonuç 89
Kaynakça 90

Bölüm 6 - Ekolojik Algı Kuramı 97
Cem Soylu
Giriş 97
Kuramın Gelişimi ve Temel Kavramları 98
J. J. Gibson'un hayatı ve akademik kariyeri 98
Kuramın arka planı 99
Kuramın varsayımları 100
Kuramın temel kavramları 101
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 104
Sonuç 105
Kaynakça 108

Bölüm 7 - Affetme Kuramları 113
Neslihan Nur Pehlivan ve Hamit Coşkun 113
Giriş 113
Affetme Modelleri 114
Affetmenin Süreç Modeli 114
Modelin Gelişimi ve Temel Kavramları 114
Affetmenin Piramit Modeli 116
Modelin Gelişimi ve Temel Kavramları 116
Gordon ve Baucom'un Sentezlenmiş Affetme Modeli 118
Modelin Gelişimi ve Temel Kavramları 118
Motivasyonel Affetme Modeli 119
Modelin Gelişimi ve Temel Kavramları 119
Hargrave'in Affetme Modeli 120
Modelin Gelişimi ve Temel Kavramları 120
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 121
Sonuç 123
Kaynakça 124

Bölüm 8 - Kitle Davranışını Açıklamada Ayrıntılandırılmış Sosyal Kimlik Modeli 129
Kenan Alparslan
Giriş 129
Modelin Gelişimi ve Temel Kavramları 129
Kitle Davranışı 130

Sosyal Kimlik Yaklaşımı 134
Ayrıntılandırılmış Sosyal Kimlik Modeli 136
Sosyal kimlik ve kitle davranışı 137
İsyan, direniş ve protesto çalışmaları 139
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 143
Sonuç 144
Kaynakça 146

Bölüm 9 - Düzenleme Odağı Kuramı 149
Tuncay Çorak
Giriş 149
Kuramın Gelişimi ve Temel Kavramlar 150
Benlik Uyuşmazlıkları Kuramı ve Düzenleme Odağı Kuramı'nın Gelişimi 151
Düzenleme Odağı Kuramı ile İlgili Yapılan Uluslararası Çalışmalar 156
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 162
Sonuç 165
Kaynakça 168

Bölüm 10 - Sosyo-Duygusal Seçicilik Kuramı 173
Ezgi Çoban Tosyalı
Giriş 173
Kuramın Gelişimi ve Temel Kavramları 174
Gelecek Zaman Perspektifi 175
Hedeflerin Yaş ile İlişkisi 178
Pozitiflik Etkisi 179
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 180
Sonuç 183
Kaynakça 184

Bölüm 11 - Liderlik Sürecine Sosyal Kimlik Yaklaşımı 187
Funda Genç Turhan
Giriş 187
Liderlik Yaklaşımları 187
Sosyal Kimlik Yaklaşımı 190
Liderlik Sürecinde Sosyal Kimlik Yaklaşımı 192
Temel Çalışmalar / Görgül Kanıtlar 196
Prototipikliğin etkisi 196
Grup odaklı tutum ve davranışların etkisi 197
Prototipiklik ve grup odaklı davranışın liderlik süreçlerine etkisi 197

Karizmanın Sosyal İnşası ... 198
Liderlik ve Güven ... 198
Liderlik Sürecinde Yenilik ve Değişim ... 199
Kimlik Liderlik Yaklaşımı ... 200
Kimlik Liderlik Yaklaşımının Uygulaması ... 202
Yeni Bulgular ... 203
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar ... 204
Sonuç ... 206
Kaynakça ... 206

Bölüm 12 - Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı ... 211
Deniz Eniç
Giriş ... 211
Kuramın Tanıtımı ... 212
Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Bileşenleri ve Ölçümü ... 214
Sosyal Kimlik Karmaşıklığının Öncülleri ... 215
Sosyal Kimlik Karmaşıklığı ve Önyargılar ... 217
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar ... 219
Sonuç ... 219
Kaynakça ... 220

Bölüm 13 - İkili Süreç Modeli ... 223
Nuri Akdoğan
Giriş ... 223
İkili Süreç Modelinin Tarihsel Gelişimi ... 224
1. Sistem ve 2. Sistem ile İlişkilendirilen Özellikler ... 225
Bilince İlişkin Özellikler ... 226
Kişilerarası Farklara Kaynaklık Eden Özellikler ... 226
Evrimsel Özellikler ... 227
İşlevsel Özellikler ... 227
Karar Verme ve Seçim Yapma Sürecinde Ortaya Çıkan Yanlılık ve Hatalar ... 228
Bulunabilirlik Kısayolu ... 228
Duygulanım Kısayolu ... 229
Temsil Edilebilirlik Kısayolu ... 230
Çıpaların Karar Vermedeki Etkisi ... 230
Çerçevelemenin Karar Verme Üzerindeki Etkisi ... 231
İkinci Sistem'in Devreye Girmesi Yanlılıkları Azaltır Mı? ... 232
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar ... 233
Sonuç ... 233

Kaynakça 235

Bölüm 14 - Güdülü Bilgi İşleme Modeli 239

Hamit Coşkun ve Gamze Uykucu Armutcuoğlu

Giriş 239
Güdülü Bilgi İşleme Modeli Nedir? 240
Epistemik Motivasyon ve Sosyal Motivasyonun Rolü 243
Epistemik Motivasyonun Bir Fonksiyonu Olarak Bilgi İşleme 245
Sosyal Motivasyonun Bir Fonksiyonu Olarak Bilgi İşleme 245
Grup Bilgi İşlemede Sosyal Motivasyon ve Epistemik Motivasyon Arasındaki Etkileşimler ... 246
Güdülü Bilgi İşleme Modeli ile İlgili Çalışmalar 248
Müzakere 248
Grup olarak karar verme 250
Grup yaratıcılığı 252
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 254
Sonuç 254
Kaynakça 255

Bölüm 15 - Öz Belirleme Kuramı Çerçevesinden Yakın İlişkiler 261

Gülgün MEŞE ve Eda KESER AÇIKBAŞ

Giriş 261
Öz Belirleme Kuramı 261
Yakın İlişkiler Çalışmalarında Öz Belirleme Kuramı Perspektifi 262
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 267
Sonuç 269
Kaynakça 270

Bölüm 16 - Sosyal Baskınlık İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli 273

Nur Okutan

Giriş 273
Sosyal Baskınlık Kuramı 274
Sosyal hiyerarşileri artıran ve azaltan sosyal güçler 275
Sosyal Baskınlık Yönelimi 276
Sosyal Baskınlık Yönelimi ve İnsan-Hayvan İlişkileri 277
Sosyal Baskınlık İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli 277
Sosyal Baskınlık İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli Temelinde Yapılan Çalışmalar 278
Modelle ilgili ilk çalışmalar 278
Modeli destekleyen çalışmalar 280
Modele Özet Bakış 284

Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 284
Sonuç 285
Kaynakça 285

Bölüm 17 - İş Birliği Olarak Ahlak Kuramı 289
Melike YAŞAR ve Sevim CESUR
Giriş 289
İş Birliği Olarak Ahlak Kuramının Gelişimi 289
İş Birliği Olarak Ahlak Kuramının Varsayımları 293
Ahlaki Değerlerin Kombinasyonu Sonucunda Oluşan Ahlaki Moleküller 296
Türkiye'de Gerçekleştirilen Çalışmalar 299
Sonuç 302
Kaynakça 302

Bölüm 1

Saldırganlık Kuramları

Nazım Şen

Giriş

Saldırganlık, şiddet ve bununla ilgili davranışlar; antropoloji, biyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, iletişim araştırmaları, tarih ve sosyoloji gibi çok çeşitli disiplinler tarafından ele alınarak incelenen bir olgudur (Bjørkly, 2006). Saldırganlık pek çok farklı disiplin tarafından incelenmiş olsa da en güçlü çerçeveyi sosyal psikoloji alanında geliştirilen kuramsal modeller ve ampirik araştırmalar sağlamaktadır (Warburton ve Anderson, 2015).

Psikolojik saldırganlık kuramları, büyük ölçüde bireyi rahatsız edici bir motivasyona sahip bireysel ve fiziksel zarar verici eylemlerle ilgilenmiştir (Bandura, 1978). Ancak yapılan tanımlamaların birçoğunda saldırganlık davranışını tetikleyen kısıtlı bir gruba yapılan atıfların yanı sıra saldırganlığın hizmet ettiği amaçlarının da yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Saldırganlık ile ilgili olarak yaralama ve yıkıma yol açmanın kendi başına tatmin edici olduğu ve dolayısıyla saldırgan davranışın temel amacının da bu eylem ve davranışları içerdiği düşünülmektedir. Öte yandan, bireyin saldırgan davranışlarına ilişkin açıklamalar psikolojik kuramlardan beslenerek gelişim gösteren bir olgu olarak ifade edilmektedir (Warburton ve Anderson, 2015). Bu doğrultuda da bireyin saldırgan davranışlara sahip olması sosyal bir davranış olarak değerlendirilmektedir.

Kuramın Gelişimi ve Temel Kavramları

Saldırganlık terimi, sosyal psikologlar tarafından başka bir kişiye zarar verme niyetiyle gerçekleştirilen ve bu zarardan kaçınmak için motive olan herhangi bir davranış olarak tanımlanmaktadır (Anderson ve Bushman, 2002; Baron ve Richardson, 1994; Bushman ve Huesmann, 2010; DeWall ve diğ., 2012). Ek olarak

rılmayı tetikleyerek saldırganlığı etkilediğine yönelik ifadeleri de elde edilen bulguları destekler niteliktedir.

Sonuç olarak, saldırganlığın çocukluktan yetişkinliğe tüm bireyleri etkileyen bir davranış biçimi olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Saldırganlık davranışlarının bireysel faktörlerden ziyade çevresel faktörler aracılığıyla da gelişebilir olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda geliştirilen kuramsal süreçlerin saldırganlık davranışının tanımlanmasında ve saldırganlığın sebeplerinin açıklanmasında oldukça önemli rolleri bulunmaktadır. Saldırganlığın tanımlanması ve anlaşılmasına ek olarak saldırganlığın önlenmesi üzerine de çalışmaların yürütülmesi; bireyin yaşadığı toplumsal yapının da incelenmesiyle oluşturulabilecek projeler ile cezalandırıcı bir tutumdan ziyade aile eğitim programlarının hazırlanması, akran süreçleriyle ilgili eğitici içeriklerin oluşturulması ve bireye özgü psikolojik desteğin sağlanması gibi önerilerin özellikle sonradan öğrenilebilen saldırganlık davranışının azalmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda geliştirilecek müdahale programlarının hem bireyi hem de toplumu etkileyebilmesi hem de saldırganlık davranışlarının azaltılmasındaki destekleyici rolü oldukça önem arz etmektedir.

Kaynakça

Açak, M. ve Kaya, O. (2011). İşitme engelli ve işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygıları ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1-11.

Algur, V. (2019). *Üniversite öğrencilerinin anksiyete ve depresyon düzeyleri ile fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve sözel saldırganlık arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.

Allen, J. J., Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2018). The general aggression model. *Current Opinion in Psychology*, 19, 75-80.

Anderson, C. A. ve Anderson, K. B. (2008). Men who target women: Specificity of target, generality of aggressive behavior. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 34(6), 605-622.

Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology 53*(1), 27–51.

Anderson, C. A. ve Dill, K. E. (2000). Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life. *Journal of Personality and Social Psychology*, *78*(4), 772-790.

Anderson, C. A. ve Huesmann, L. R. (2003). Human aggression: A social-cognitive view. (M. A. Hogg, & J. Cooper, Eds.) *Handbook of Social Psychology* içinde (s. 296-323). Sage Publication.

Anderson, C. A. ve Carnagey, N. L. (2004). Violent evil and the general aggression model. (A. Miller, Ed.) *The Social Psychology of Good and Evil* içinde (s. 168-192). Guildford Publications.

Anderson, C. A., Anderson, K. B. ve Deuser, W. E. (1996). Examining an affective aggression framework weapon and temperature effects on aggressive thoughts, affect, and attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *22*(4), 366-376.

Anderson, K. B., Anderson, C. A., Dill, K. E. ve Deuser, W. E. (1998). The interactive relations between trait hostility, pain, and aggressive thoughts. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, *24*(3), 161-171.

Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E. ve Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, *9*(1), 379-388.

Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Prentice-Hall.

Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communications*. *28*(3), 12–29.

Baron, R. A. ve Richardson, D. R. (1994). *Human aggression* (2nd edn). Plenum Press.

Baron, R. A., Neuman, J. H. ve Geddes, D. (1999). Social and personal determinants of workplace aggression: evidence for the impact of perceived injustice and the Type A behavior pattern. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, *25*(4), 281-296.

Başaran, C. (2008). *Çeşitli tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Berkowitz, L. (1993). Pain and aggression: Some findings and implications. *Motivation and Emotion*, 17, 277-293.

Berkowitz, L., Cochran, S. T. ve Embree, M. C. (1981). Physical pain and the goal of aversively stimulated aggression. *Journal of Personality and Social Psychology, 40*(4), 687-700.

Bjørkly, S. (2006). Psychological theories of aggression: Principles and application to practice. *Violence in mental health settings: Causes, consequences, management*, 27-46.

Bushman, B. J. (1997). Effects of alcohol on human aggression: validity of proposed explanations. (D. Fuller, R. Dietrich, & E. Gottheil, Eds.). *Recent Developments in Alcoholism: Alcohol and Violence* içinde (s. 227-243). Plenum.

Bushman, B. J. ve Baumeister, R. F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology.* 75, 219–229.

Bushman, B. J. ve Huesmann, L. R. (2010). Aggression. (S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey, Eds.) *Handbook of social psychology* (5th ed.) içinde (s. 833-863). John Wiley & Sons.

Coşkun, B. (2019). Devlet okullarında öğretmenlerin işyeri saldırganlığı davranışları ve örgütsel adalet ile ilişkisi [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Çankaya, G. ve Ergin, H. (2015). Çocukların oyunlara göre empati ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *1*(2), 283-297.

Çelik, H. (2006). *Üniversite Birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık Tepkileri, bağlanma tarzları ve kişilerarası şemaları arasındaki ilişkinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Çelik, H. ve Onat Kocabıyık, O. (2014). Genç yetişkinlerin saldırganlık ifade biçimlerinin cinsiyet ve bilişsel duygu düzenleme tarzları bağlamında incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 139-155.

Demirtaş Madran, H. A. ve Ferligül Çakılcı, E. (2014). Çok oyunculu çevrimiçi video oyunu oynayan bireylerde video oyunu bağımlılığı ve saldırganlık. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *15*(2), 99-107.

DeWall, C. N., Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2012). Aggression. (H. Tennen, J. Suls, & I. B. Weiner, Eds.) *Handbook of Psychology* (2nd ed.) içinde (ss. 449-466). John Wiley & Sons Inc.

Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, O. H. ve Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. Yale University Press.

Ersan, C. (2017). *Okul öncesi dönem çocuklarının saldırganlık düzeylerinin duygu ifade etme ve duygu düzenleme açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Evcin, S. (2010). *Bilgisayar oyunlarının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin saldırganlık eğilimine etkisinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.

Freud, S. (1920). *Beyond the pleasure principle*. Bantam Books.

Freud, S. (1955). Beyond the pleasure principle. (J. Strachy, Ed.) *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud* (vol 18) içinde (s. 3-64). Boni and Liveright.

Geen, R. G. ve O'Neal, E. C. (1969). Activation of cue-elicited aggression by general arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, *11*(3), 289-292.

Gentile, D. A. ve Bushman, B. J. (2012). Reassessing media violence effects using a risk and resilience approach to understanding aggression. *Psychology of Popular Media Culture*, *1*(3), 138-151.

Güner, İ. (2007). *Çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.

Güvendi, B. ve Keskin, B. (2020). Sporcuların antrenörlerinden algıladıkları etik dışı davranış algısına göre saldırganlık ve öfke davranışlarının incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 134-145.

Güvendi, B., Demir, G. T. ve Keskin, B. (2019). Ortaokul öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığı ve saldırganlık. *OPUS International Journal of Society Researches*, *11*(18), 1194-1217.

Hasta, D. ve Güler, M. E. (2013). Saldırganlık: Kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(1), 64-104.

Horowitz, R. ve Schwartz, G. (1974). Honor, normative ambiguity, and gang violence. *American Sociological Review*. 39, 238–251.

Huesmann, L. R. (1998). The role of social information processing and cognitive schema in the acquisition and maintenance of habitual aggressive behavior. (R. G. Geen, & E. Donnerstein, Eds.) *Human aggression* içinde (s. 73-109). Academic Press.

Huesmann, L. R. ve Guerra, N. G. (1997). Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, *72*(2), 408-419.

Izard, C. E. (1991). *The psychology of emotions*. Springer Science & Business Media.

Karaca, M. ve İnce, F. (2016). İşyerinde Saldırganlık ve Şiddet İşten Ayrılma Niyetini Etkiler (mi?): Kamu Sektörü Örneği. *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 18*(2), 41-62.

Karataş, Z. (2008). Lise öğrencilerinde öfke ve saldırganlık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *17*(3), 277-294.

Kaynak, A. ve Tunç, E. (2021). Eğitim fakültesi öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 85-104.

Kesen, N. F., Deniz, M. E. ve Durmuşoğlu, N. (2007). Ergenlerde saldırganlık ve öfke düzeyleri arasındaki ilişki: Yetiştirme yurtları üzerinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 353-364.

Kilbourne, J. (1999). *Can't buy my love: How advertising changes the way we think and feel*. Simon & Schuster.

Kocaman, O., Aktepe, E. ve Sönmez, Y. (2017). Isparta il merkezi lise öğrencilerinde olası internet bağımlılığı ile saldırganlık ve empati düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *18*(6), 602-610.

Krahé, B. (2013). *The social psychology of aggression*. Psychology Press.

Kurtyılmaz, Y. (2005). *Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri ile Akademik Başarıları, İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler:(Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma)* [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Kurtyılmaz, Y., Can, G. ve Ceyhan, A. A. (2017). Üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık ile benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, *7*(47), 33-52.

Malamuth, N. M., Linz, D., Heavey, C. L., Barnes, G. ve Acker, M. (1995). Using the confluence model of sexual aggression to predict men's conflict with women: a 10-year follow-up study. *Journal of Personality And Social Psychology*, *69*(2), 353-369.

Miller, N. E., Sears, R. R., Mowrer, O. H., Doob, L. W. ve Dollard, J. (1941). I. The frustration aggression hypothesis. *Psychological Review, 48*(4), 337–342.

Miller, N., Pedersen, W. C., Earleywine, M. ve Pollock, V. E. (2003). A theoretical model of triggered displaced aggression. *Personality and Social Psychology Review*, *7*(1), 75-97.

Nisbett, R. E. ve Cohen, D. (1996). *Culture of honor: The psychology of violence in the South*. Westview.

Österman, K., Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M., Kaukiainen, A., Landau, S. F., Frączek, A. ve Caprara, G. V. (1998). Cross-cultural evidence of female indirect aggression. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, *24*(1), 1-8.

Özdemir, N. ve Abakay, U. (2017). Kadın voleybol ve futbolcularda iletişim becerileri ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *2*(1), 41-52.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireylerarası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), 77-96.

Özdoğan, A. Ç. ve Önder, F. C. (2018). Ergenlerde reaktif-proaktif saldırganlık ile ebeveyn duygusal erişilebilirliği: Duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü. *Eğitim ve Bilim*, *43*(194), 207-223.

Pavlov, I. P. (1927). *Conditioned Reflexes*. Oxford University Press.

Pedersen, W. C., Gonzales, C. ve Miller, N. (2000). The moderating effect of trivial triggering provocation on displaced aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, *78*(5), 913-927.

Rule, B. G. ve Nesdale, A. R. (1976). Emotional arousal and aggressive behavior. *Psychological Bulletin, 83*(5), 851-863.

Skinner, B. F. (1938). *The behavior of organisms: An experimental analysis*. Appleton-Century-Crofts.

Solak, M. Ş. (2012). *Ortaöğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu tutumları ile saldırganlık ve yalnızlık eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Şahinler, Y., Ulukan, M. ve Ulukan, H. (2020). Covid-19 sürecinde fiziksel aktivite yapan spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, *3*(1), 171-184.

Tedeschi, J. T. ve Felson, R. B. (1994). *Violence, aggression, and coercive actions*. American Psychological Association.

Thorndike, E. L. (1911). *Animal Intelligence: Experimental Studies*. Macmillan.

Tutkun, E., Güner, B. Ç., Ağaoğlu, S. A. ve Soslu, R. (2010). Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 23-29.

Uğur, E. ve Murat, M. (2014). Lise öğrencilerinin kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları ve saldırganlık tepkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *13*(2), 525-543.

Warburton, W. A. ve Anderson, C. A. (2015). Aggression, social psychology of. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 1, 373-380.

Yaşar, M. ve Paksoy, İ. (2011). Çizgi filmlerdeki saldırgan içerikli görüntülerin çocukların serbest oyunları sırasındaki saldırganlık düzeylerine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*(2), 279-298.

Yavuzer, Y. ve Karataş, Z. (2012). Ergenlerde otomatik düşünceler ile fiziksel saldırganlık arasındaki ilişkide öfkenin aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *24*(2), 1-7.

Zillmann, D. (1988). Cognition-excitation interdependences in aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, *14*(1), 51-64.

Bölüm 2

Motivasyon Kuramları

Muhammed Refik Tekeli

Giriş

Dilimize Fransızcadan geçen motivasyon sözcüğü "bir işi yapma, işe ve öğrenmeye geçme isteği" olarak karşımıza çıkmaktadır (Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2010). Kelime köken itibariyle Orta Çağ Latincesinde *motivus* yani *"to move"* (harekete geçmek) anlamına gelmektedir. 14. yüzyılın sonlarından bu yana şimdiki anlamında kullanıldığı görülmektedir (Etymonline, 2023).

Psikolojide kullanımına bakıldığında Karataş motivasyonu "bilinçli ya da bilinçdışı güçlerin insan ya da hayvan davranışını birtakım amaçlara yönlendirmesi" olarak tanımlamaktadır (Karakaş, 2023). Aynı zamanda dürtü *(drive)* ve güdü *(motive)* olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Dürtüyü "fizyolojik temelli birincil gereksinimler (açlık, susuzluk gibi), güdüyü ise "sosyal ya da ikincil gereksinimler (güven, birlikte olma, kendini geliştirme gibi)" olarak tanımlamaktadır (Karakaş, 2023).

Motivasyon kavramı pek çok farklı alanda çalışılmıştır. Bunların başında endüstri ve organizasyon çalışmaları gelmekte ancak literatürde konunun multidisipliner çalışıldığı görülmektedir. Motivasyon kuramları, bireyin bir amaca odaklanmış davranışı başlatması aşamasında hangi faktörlerden etkilendiğini araştırmaktadır. Psikoloji alanı içerisinde yahut dışarısında herkesin bildiği ihtiyaçlar hiyerarşisi, içsel ve dışsal motivasyon kavramları bunlara örnek olarak verilebilir.

Motivasyon kuramlarının çoklukla iki temel başlık altında incelendiği görülmektedir (bkz. Saruhan ve Yıldız, 2014; Sığrı ve Gürbüz, 2019). İlk sınıflandırma kapsam *(scope)* ve süreç *(process)* kuramları, ikinci sınıflandırma ise ihtiyaç temelli *(need based)* ve süreç temelli *(process based)* kuramlar olarak karşımıza çıkmak-

Motivasyon, bireyin hayatındaki pek çok alanda belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu alandaki kuramsal ve pratik bilginin sürekli olarak güncellenmesi, hem bireyin kendi yaşam kalitesini artırmak hem de toplumun genelinde daha verimli ve tatmin edici sonuçlar elde etmek için son derece önemlidir.

Kaynakça

Adams, J. S. (1965). Inequity in social exchange. (L. Berkowitz, Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (Vol. 2, ss. 267-299). Academic Press.

Agrawal, K. G. ve Sharma, B. R. (1977). Gratification, metamotivation, and Maslow. *Vikalpa. 2*(4), 265-72.

Akduman, B., ve Taşdelen, B. (2021). Beklenti teorisi ve hedonizmin marka bağımlılığı yaratmadaki etkisinin zen pırlanta üzerinden incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9*(2),* 1068-1096. https://doi.org/10.19145/e-gifder.919587

Akyazı, T. E. (2022). Maslow 2.0 dijital ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında dijital okuryazarlık ve pozitif psikolojik sermaye ilişkisi: İmalat sektöründe bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (49), 345-363. https://doi.org/10.52642/susbed.1160850

Alderfer, C. P. (1969). An empirical test of a new theory of human needs. *Organizational Behavior & Human Performance*, 4*(2)*, 142–175. https://doi.org/10.1016/0030-5073(69)90004-X

Arık, R. ve Yılmaz, K. (2022). Edinilmiş İhtiyaçlar Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Manas *Journal of Social Studies*, *11*(4), 1370- 1385. https://doi.org/10.33206/mjss.1143855

Aslan, Z., Çoban, G. ve Çokal, Z. (2014). Turizm öğrencilerinin staj deneyiminde algıladıkları motivasyonun Herzberg kuramına göre değerlendirilmesi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (33), 164-188. https://dergipark.org.tr/en/pub/musbed/issue/23267/248339

Atkinson, J. W. ve McClelland, D. C. (1948). The projective expression of needs. II. The effect of different intensities of the hunger drive on Thematic Apperception. *Journal of Experimental Psychology*, 38*(6)*, 643–658. https://doi.org/10.1037/h0061442

Avcı, A. ve Kayıran, D. (2023). Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin covid-19 sürecinde insan ihtiyaçlarındaki değişime yönelik görüşlerinin Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında değerlendirilmesi. *Black Sea Journal of Public and Social Science,* 6*(2)*, 79-87. https://doi.org/10.52704/bssocialscience.1208051

Boz, K. (2018). *Kadın öğretmenlerin mesleki motivasyonlarına ilişkin ortak anlayışlarının Herzberg'ın çift faktör kuramı çerçevesinde incelenmesi* (Basım No: 28678356) [Yüksek lisans tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü]. Proquest.

Coşgun, A. (2019). *Kamuya ait okullarda öğretmen motivasyonunu etkileyen koşulların Herzberg'in çift faktör kuramı çerçevesinde incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Koleksiyonu.

Çelikkanat Paslı, N. (2021). *Rekreasyonel fayda algısı ve başarma ihtiyacı teorisi: Eylemli turist rehberleri üzerine bir uygulama* (Basım No: 705483) [Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]. YÖK Tez.

Çeti, B. ve Tunç Hassan, A. (2019). Bibliometric profile of studies related with equity theory. *Journal of Tourismology, 5(1)*, 17-29. https://dergipark.org.tr/en/pub/iuturizmoloji/issue/45112/599872

Çevik Kılıç, D. B. (2016). Adams'ın eşitlik teorisi bağlamında müzik öğretmenlerinin iş tatminini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 19*(36),* 193-236. https://doi.org/10.31795/baunsobed.645214

Çevik Taşdemir, D. ve Caner Akın, G. (2023). The empirical look at the relationship between work-life balance-safety from Maslow's hierarchy of needs theory. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 27*(2),* 425-436. https://dergipark.org.tr/en/pub/tsaderg isi/issue/79348/1221250

Demirci Çakıroğlu, Z. ve Acar, İ. A. (2022). Mülteci koruması küresel kamusal malının Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi çerçevesinde incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40*(3),* 548-565. https://doi.org/10.17065/huniib f.1001358

Erhan, T. ve Bayrakçı, E. (2022). Herzberg'in çift faktör teorisi: Turizm çalışanları üzerinde fenomenolojik bir araştırma. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 4*(1)*, 78-99. https://doi.org/10.46959/jeess.1060470

Etymonline. (n.d.). Motive. https://www.etymonline.com/word/motive#18418

Göksoy, S. ve Argon, T. (2015). Beklenti kuramı kapsamında performans ve ödüllere yönelik öğretmen görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5*(2),* 143-164. https://dergipark.org.tr/en/pub/ebader/issue/44709/555511

Greenberg, J. (1993). Adalet adına çalmak: Eksik ödeme adaletsizliğine karşı hırsızlık tepkilerinin bilgisel ve kişilerarası moderatörleri. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 54, 81-103.

Güzel, F. (2010). Turizm öğrencilerinin staj döneminde edindikleri motivasyonun Herzberg teorisine göre değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5*(20)*, 3415-3429. https://dergipark.org.tr/en/pub/jyasar/issue/19132/203026

Herzberg, F. (1965). The motivation to work among Finnish supervisors. *Personnel Psychology*, 18*(4),* 393–402. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1965.tb00294.x

Herzberg, F., Mausner, B. ve Snyderman, B. (1959). *The motivation to work.* John Wiley

Karakaş, S. (2017). Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı - www.psikolojisozlugu.com (sürüm: 5.2.0/2022)

Kaya, F. Ş., Yıldız, B. ve Yıldız, H. (2013). Herzberg'in çift faktör kuramı açısından ilköğretim 1. kademe öğretmenlerinin motivasyon düzeylerinin değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 1-18. https://dergipark.org.tr/en/pub/abuhsbd/issue/32923/365726

Kayım, N. (2018). Herzberg'in çift-faktör teorisi bağlamında motivasyon: Şeytan Marka Giyer filmi. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi,* (1), 31-45. https://dergipark.org.tr/en/pub/nosyon/issue/55454/759979

Kılıç, R. ve Çoban, M. (2015). Herzberg'in motivasyon teorisi ile liderlik tipleri arasındaki ilişki: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13*(1)*, 365- 380. https://doi.org/10.11611/JMER583

Korkmazer, F. ve Aksoy, A. (2017). Herzberg'in hijyen faktörlerinin çalışanların işten ayrılma davranışlarına etkisine yönelik bir araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17*(2)*, 821- 833. https://doi.org/10.17240/ai buefd.2017.17.30227-326599

Kurt, T. (2005). Herzberg in çift faktörlü güdüleme kuramının öğretmenlerin motivasyonu açısından çözümlenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(1), 285-299. https://dergipark.org.tr/en/pub/gefad/issue/6757/90882

Küçükcivil, B. (2019). Tüketici davranışlarının etkilenmesinde Mcclelland'ın motivasyon kuramına yönelik bir inceleme. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, *1*(2), 79-102. https://dergipark.org.tr/en/pub/kritik/issue/49545/628673

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, (*50),* 370–396

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper.

Maslow, A. H. (1970a). *Motivation and personality*. Harper & Row.

Maslow, A. H. (1970b). *Religions, values, and peak experiences*. Penguin.

McClelland, D. C. ve Liberman, A. M. (1949). The effect of need for achievement on recognition of need-related words. *Journal of Personality*, (18), 236–251. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1949.tb01243.x

McClelland, D. C., Atkinson, J. W., Clark, R. A. ve Lowell, E. L. (1953). *The achievement motive.* Appleton-Century-Crofts. https://doi.org/10.1037/11144-000

Miner, J. B. (2005). *Organizational behavior I. Essential theories of motivation and leadership*. M.E. Sharpe, Inc.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük (2010). *Motivasyon*. Kubbealtı Neşriyatı.

Öner, R. (2021). ERG Teorisi ve hedonik tüketim bağlamında Iphone 11'in tanıtımının İncelenmesi. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 62-78. https://doi.org/10.29228/itamder.54140

Özkanan, A. (2022). Pandemi döneminde temel ihtiyaçların artan önemi: Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *12*(1), 51-70. https://doi.org/10.47147/ksuiibf.1135341

Porter, L. W. ve Lawler, E. E. (1968). *Managerial attitudes and performance*. Irwin.

Sarıtepeci, M. (2018). Beklenti-değer teorisini temel alan başarı motivasyonu ölçeğini uyarlama çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi, 4*(1), 28-40. https://dergipark.org.tr/en/pub/uebt/issue/37056/396404

Saruhan, Ş. C. ve Yıldız, M. L. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi, Teori ve Uygulama*. Beta.

Saylor Academy (2023, 11 Ağustos). Theories of Motivation. https://saylordotorg .github.io/text_organizational-behavior-v1.1/s09-00-theories-of-motivation.html

Sığrı, Ü. ve Gürbüz, S. (2019). *Örgütsel Davranış* (5. Baskı). Beta Basım Yayın.

Sivri, C. (2010). *Yöneticilerin başarma ihtiyacı, örgütsel vatandaşlık davranışı ve bütçesel katılımın örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri* (Basım No: 263105) [Yüksek lisans tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü]. YÖK Tez.

Tağ, M. N. ve Çetinkaya, B. (2019). Öznel iyi oluş hali, başkasına güven ve iş motivasyonu arasındaki ilişki: Beklenti teorisi çerçevesinde çok düzeyli analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *15*(3), 858-888. https://doi.org/10.17130/ijmeb.2019355054

Tekin, G. ve Görgülü, B. (2018). Clayton Alderfer'in ERG Teorisi ve çalışanların iş tatmini. *Social Sciences Studies Journal, 4*(17), 1559-1566. http://95.183.203.22/xmlui/handle/11363/1273

Telli Danışmaz, A. (2021). *Zorunlu vatandaşlık davranışı ile örgütsel bağlılık ilişkisinde başarma ihtiyacının ve presenteeismin moderatör rolünün incelenmesi* (Basım No: 702458) [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez.

Uysal, H. ve Kayhan, M. G. (2023). The effect of personality types a and b to the alacrity for job embeddedness from Maslow's hierarchy of needs perspective. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7*(4), 9-23. https://dergipark.org.tr/en/pub/ssrj/issue/40567/419030

Üstündağ, A. (2022). Ergenlerin covıd-19 pandemi sürecinin Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *32*(2), 517-534. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1063836

Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. Wiley.

Wahba, M. A. ve Bridwell, L. G. (1976). Maslow reconsidered: A review of research on the *Organizational Behaviour Human Performance*, (15), 212–240. https://doi.org/10.1016/0030-5073(76)90038-6

Yelkikalan, N., Dalboy, Z., Doğan, S. ve Oflaz, A. (2020). Covid-19'un Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramına etkisi: Durumsallık yaklaşımı bağlamında bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, *15*(2), 139-165. https://dergipark.org.tr/en/pub/girkal/issue/60057/839599

Bölüm 3

Kendini Ayarlama Kuramı

Pınar Elmas

Giriş

Pek çok insan için 'diğerleri' tarafından olumlu değerlendirilmek, beğenilmek, ödüllendirilmek, onaylanmak oldukça önemlidir. Diğer insanların varlığının bireyler üzerindeki etkileri uzun yıllardır sosyal psikolojinin araştırılan konularından biri olagelmiştir. Diğerleri tarafından nasıl değerlendirildikleri ve algılandıklarıyla meşgul olma ve olumlu izlenimler oluşturma arzusuyla hareket etme benlik sunumu (*self-presentation*) olarak tanımlanmıştır (Leary, 1995). James (1890), Cooley (1902) ve Mead'in (1934) öncüleri olduğu bu kavramın ilk kullanımının Goffman'ın (1959) 'Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu' kitabında olduğu görülmektedir. Goffman (1959), benliğin diğerlerinin varlığına bağlı olduğunu vurgulamış ve toplumsal etkileşimin bir tiyatro sahnesine benzediği metaforunu kullanmıştır. Nitekim, bireyler günlük hayatlarında tiyatro sahnesinde gibidirler; 'seyirciler' karşında 'aktörler' gibi davranırlar ve diğerlerini gözlemleyerek arzu edilen izlenimi yaratmak için davranışlarını düzenlemektedirler. Bu bölümde, kimi bireylerin kendilerini sunma sürecini kişisel bir yatkınlık haline getirdiklerini ve kendini sunmada belirgin bireysel farklılıklar olduğunu vurgulayan Kendini Ayarlama Kuramına *(Self-Monitoring Theory)* değinilecektir.

Kendini Ayarlama Kuramının Gelişimi

Mark Snyder (1974) kendini ayarlama kavramını 'kişilerin kendilerini sosyal durumlara/koşullara uygun hale getirerek sunma eğilimi' şeklinde ifade etmiştir. Bu tanıma göre kendini ayarlayan bireyler, sosyal ortamlarda olumlu, yeterli, etkili gibi özelliklere sahip şekilde görülmek için ortamın beklentilerine göre davranma eğilimindedirler. Diğer yandan, bu kişiler kendilerini diğerlerine nasıl sunacaklarını kontrol etmeye çalışırlar. Bu şekilde, daha yoğun duygular hissediyormuş ya da

göstermiştir. Bu bilgileri kendi hayatlarımıza uygulamak, sosyal durumlarda etkili bir şekilde var olma ve otantik ilişkiler geliştirme konusunda bize yol gösterebilir. Gelecekteki araştırmalar, kendini ayarlamanın daha derinlikli araştırılmasına ve diğer psikolojik yapılarla etkileşimini keşfetmeye devam ederek, sosyal ortamlardaki insan davranışının karmaşıklığına daha fazla ışık tutmalıdır.

Kaynakça

Aktaş, D. (1997). *Kendini kurgulama düzeyi ve iş arkadaşı tercihi.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Alkış, B. (2014). *Acculturative stress among international students : the role of emotional intelligence, optimism, and self-monitoring*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Middle East Technical University.

Aloise-Young, P. A. (1993). The development of self-presentation: Self-promotion in 6-to 10-year-old children. *Social Cognition*, *11*(2), 201-222. https://psycnet.apa.org/doi/10.1521/soco.1993.11.2.201

Altıntaş, M. (1991). *Kendini ayarlama becerisi ve arkadaşlık ilişkileri.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Apaydın, M. D. (2004). *Çift-kariyerli ailelerde iş-aile ve aile-iş çatışmalarının kendini kurgulama düzeyleri ile ilişkisi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Arkin, R. M. (1981). Self-presentation styles. (J. T. Tedeschi, Ed.), *Impression management theory and social psychological research* içinde (ss. 311–333). Academic Press.

Aslan-Yılmaz, H. (2019). Romantik ilişkilerde izlenim ayarlamacılığı ve özbilinç: Yatırım modeli üzerine bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(36), 391-423. https://doi.org/10.21550/sosbilder.463782

Bacanlı, H. (1990). *Kendini ayarlama becerisinin çeşitli değişkenlerle ilişkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Baumeister, R. F. ve Finkel, E. J. (2010). *Advanced social psychology: The state of the science.* Oxford University Press.

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*(3), 497-529. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.117.3.497

Boyatzis, C. J., Chazan, E. ve Ting, C. Z. (1993). Preschool children's decoding of facial emotions. *Journal of Genetic Psychology*, 154, 375–382. https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/00221325.1993.10532190

Briggs, S. R. ve Cheek, J. M. (1986). The role of factor analysis in the development and evolution of personality scales. *Journal of Personality*, 54, 106-148. http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-6494.1986.tb00391.x

Büyüksahin Sunal, A. ve Dönmez, A. (2011). Self-monitoring in romantic relationships: stress and psychological symptoms. *Education &Science*, *36*(162), 149-158.

Cacioppo, J. T. ve Tassinary, L. G. (1990). *Principles of psychophysiology: Physical, social, and inferential elements*. Cambridge University Press.

Cacioppo, J. T., Petty, R. E., Losch, M. E. ve Kim, H. S. (1986). Electromyographi c activity over facial muscle regions can differentiate the valence and intensity of affective reactions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 260–268. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.50.2.260

Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. Charles Scribner's Sons.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: Integration in personality. (R. Deinstiber, Ed.), *Nebraska symposium on motivation: Vol. 38. Perspectives on motivation* içinde (ss. 237–288). University of Nebraska Press.

DeMarree, K. G., Wheeler, S. C. ve Petty, R. E. (2005). Priming a new identity: Self-monitoring moderates the effects of nonself primes on self-judgments and behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, *89*(5), 657-671. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.89.5.657

DePaulo, B. M. (1992). Nonverbal behavior and self-presentation. *Psychological Bulletin*, 111, 203–243. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.111.2.203

DePaulo, B. M., Stone, J. I. ve Lassiter, G.D. (1985). Deceiving and detecting deceit. (B. R. Schlenker, Ed.), *The self and social life* içinde (ss. 323–370). McGraw-Hill.

Doherty, K. ve Schlenker, B. R. (1991). Self-consciousness and strategic self-presentation. *Journal of Personality*, *59*(1), 1–18. https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1467-6494.1991.tb00765.x

Elmas-Çelebi, P. (2018). *Kültürel eğilimlerin otantiklik ve kendini ayarlama üzerindeki etkisi: benlik bilinçliliğinin aracı rolü*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Erden, A. D. (2016). *Kendini izleme tarzı, yakın ilişkilerde yaşanan kaygı ve algılanan eş davranışlarının evlilik doyumu üzerine etkisinin incelenmesi.* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.

Erkan, N. (2014). *Dominantlık özelliğinin girişimcilik eğilimine katkısında kendini ayarlama ve cinsiyet rolleri algısının etkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Flynn, F. J. ve Ames, D. R. (2006). What's good for the goose may not be as good for the gender: the benefits of self-monitoring for men and women in task groups and dyadic conflicts. *Journal of Applied Psychology*, *91*(2), 272-281. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-9010.91.2.272

Franzoi, S. L. (1999). Self-awareness and self-regulation: A review of personality and social psychological theory and research. *Türk Psikoloji Yazıları, 3*(1), 133-150.

Gabrenya, W. K. ve Arkin, R. M. (1980). Self-Monitoring Scale: Factor structure and correlates. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *6*(1), 13-22. https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/014616728061002

Gaines, S. O., Work, C., Johnson, H., Youn, M. S. P. ve Lai, K. (2000). Impact of attachment style and self-monitoring on individuals' responses to accommodative dilemmas across relationship types. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17, 767–789. https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0265407500176004

Gallaher, P. E. (1992). Individual differences in nonverbal behavior: Dimensions of style. *Journal of Personality and Social Psychology, 63*(1), 133-145. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.63.1.133

Gangestad, S. W. ve Snyder, M. (1985). "To carve nature at its joints": On the existence of discrete class variables in personality. *Psychological Review*, 92, 317–349.

Gangestad, S. W. ve Snyder, M. (2000). Self-monitoring. Appraisal and reappraisal. *Psychological Bulletin*, *126*(4), 530-555. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.126.4.530

Geizer, R. S., Rarick, D. L. ve Soldow, G. F. (1977). Deception and judgment accuracy: A study in person perception. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 446-449.

Goffman, E (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday Anchor.

Goodwin, R. ve Soon, A. P. Y. (2001). Self-monitoring and relationship adjustment: A cross-cultural analysis. *The Journal of Social Psychology*, *134*(1), 35-39.

Haferkamp, C. J. (1994). Dysfunctional beliefs, self monitoring and marital conflict. *Current Psychology*, *13*(3), 1-12.

Hall, J. A. (1987). On explaining gender differences: The case of nonverbal communication. (P. Shaver & C. Hendrick, Eds.), *Sex and gender* içinde (ss. 177–200). Sage Publications, Inc.

Hall, J. A., Park, N., Song, H. ve Cody, M. J. (2010). Strategic misrepresentation in online dating: The effects of gender, self-monitoring, and personality traits. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27, 117-135. https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0265407509349633

Ickes, W. ve Barnes, R. D. (1977). The role of sex and self-monitoring in unstructured dyadic ınteractions. *Journal of Personality and Social Psychology*, *35*(5), 315-330. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.35.5.315

James, W. (1890). *The principles of psychology*. Dover.

Jones, E. E. (1990). *Interpersonal perception*. W. H. Freeman and Company.

Jones, M. (1993). Influence of self-monitoring on dating motivations. *Journal of Research in Personality*, 27, 197-206. https://psycnet.apa.org/doi/10.1006/jrpe.1993.1014

Josephs, I. E. (1994). Display rule behavior and understanding in preschool children. *Journal of Nonverbal Behavior*, 18, 301-326. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/BF02172291

Kernis, M. H. ve Goldman, B. M. (2006). A multicomponent conceptualization of authenticity: theory and research. *Advances in Experimental Social Psychology*, 38, 283-357. https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/S0065-2601(06)38006-9

Koç, M. (2015). Demografik özellikler ile kendini izleme arasındaki ilişki: yetişkinler üzerine ampirik bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*(34), 133-157. https://doi.org/10.31795/baunsobed.645357

Kutlu, M., Balcı, S. ve Yılmaz, M. (2004). *İletişim becerileri eğitiminin öğrencilerin kendini ayarla- ma ve iyimserlik düzeylerine etkisi*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.

Laux, L. ve Renner, K. H. (2002). Self-monitoring and authenticity: The misjudged self-presenters. *Zeitschrift für Differentielle und Diagnostische Psychologie*, *23*(2), 129-148.

Leary, M. R. (1995). *Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior*. Social Psychology Series.

Leary, M. R. ve Allen, A. B. (2011). Personality and persona: Personality processes in self-presentation. *Journal of Personality*, *79*(6), 1191-1218. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00704.x

Leary, M. R. ve Kowalski, R. M. (1993). The Interaction Anxiousness Scale: Construct and criterion-related validity. *Journal of Personality Assessment*, *61*(1), 136-146. https://psycnet.apa.org/doi/10.1207/s15327752jpa6101_10

Lennox, R. (1988). The problem with self-monitoring: A two-sided scale and a one-sided theory. *Journal of Personality Assessment*, 52, 58–73. https://psycnet.apa.org/doi/10.1207/s15327752jpa5201_5

Lennox, R. D. ve Wolfe, R. N. (1984). Revision of the Self-Monitoring Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 1349–1364. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.46.6.1349

Leone, C. ve Hall, I. (2003). Self-monitoring, marital dissatisfaction and relationship dissolution: Individual differences in orientations to marriage and divorce. *Self and Identity*, 2, 189-202. https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/15298860309026

Leone, C. ve Hawkins, L. A. (2006). Self-monitoring and close relationships. *Journal of Personality*, *74*(3), 739-778. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00391.x

Levine, S. P. ve Feldman, R. S. (1997). Self-presentational goals, self-monitoring, and nonverbal behavior. *Basic and Applied Social Psychology, 19*(4), 505-518. https://psycnet.apa.org/doi/10.1207/s15324834basp1904_7

Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. The University of Chicago.

Norris, S. L. ve Zweingeinhaft, R. I. (1999). Self-monitoring, trust, and commitment in romantic relationships. *Journal of Social Psychology*, *39*(2), 215-221. DOI:10.1080/00224549909598375

Oksay, G. (1998). Davranışı kontrol altına alma (self-monitoring) ile kimlik gelişimi arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 10, 13-22.

Öner, B. (2002). Self-monitoring and future time orientation in romantic relationships. *Journal Of Psychology*, *136*(4), 420-425. https://doi.org/10.1080/00223980209604168

Özalp-Türetgen, İ. ve Cesur, S. (2006). Gözden geçirilmiş kendini ayarlama ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikologlar Dergisi*, *9*(17) 1-17.

Parks-Leduc, L., Pattie, M., Pargas, F. ve Eliason, R. G. (2014). Self-monitoring as an aggregate construct: Relationships with personality and values. *Personality and Individual Differences*, 58, 3-8.

Pillow, D. R., Hale, W., Crabtree, M. A. ve Hinojosa, T. L. (2017). Exploring the relations between self-monitoring, authenticity and well-being. *Personality and Individual Differences*, 116, 393-398. https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.paid.2017.04.060

Pinto, D. G., Maltby, J., Wood, A. M.. ve Day, L. (2012). A behavioral test of Horney's linkage between authenticity and aggression: People living authentically are lesslikely to respond aggressively in unfair situations. *Personality and Individual Differences, 52*(1), 41-44. https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.paid.2011.08.023

Polat, Z. ve Umay, A. (2002). Kendini gösterim özelliğinin öğretmenlik mesleği ile ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 198-204.

Renner, K., Laux, L., Schütz, A. ve Tedeschi, J. T. (2004). The relationship between self-presentation styles and coping with social stress. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal*, *7*(1), 1-22. https://doi.org/10.1080/10615800310001601449

Rowatt, W. C., Cunningham, M. R. ve Druen, P. B. (1999). Lying to get a date: The effect of facial physical attractiveness on the willingness to deceive prospective dating partners. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16, 209-223. https://doi.org/10.1177/0265407599162005

Sandage, S. J., Worthington, E. L. J., Hight, T. L. ve Berry, J. W. (2000). Seeking forgiveness: Theoretical context and an initial empirical study. *Journal of Psychology and Theology*, 28, 21-35.

Schütz, A. (1998). Assertive, offensive, protective and defensive styles of self-presentation: A taxonomy. *The Journal of Psychology*, *132*(6), 611-628. https://doi.org/10.1080/00223989809599293

Sesli, Ç. ve Demir-Başaran, S. (2016). ortaöğretim öğrencilerinin değer yönelimleri ve özerklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(34), 238-258.

Shaffer, D. R., Smith, J. E. ve Tomarelli, M. (1982). Self-monitoring as a determinant of self-disclosure reciprocity during the acquaitence process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 163-175. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.43.1.163

Simpson, J. A. (1988). Self-monitoring and commitment to dating relationships: A classroom demonstration. *Teaching of Psychology*, *15*(1), 31-33. https://doi.org/10.1207/s15328023top1501_6

Snyder, M. (1974). Self-monitoring of expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30, 526–537. DOI:10.1037/H0037039

Snyder, M. (1987). *Public appearances, private realities: The psychology of self-monitoring*. Freeman.

Snyder, M. ve Copeland, J. (1989). Self-monitoring processes in organizational settings. (R. A. Giacalone, & P. Rosenfeld, Eds.), *Impression management in the organization* içinde (ss. 7- 19). Erlbaum.

Snyder, M. ve Gangestad, S. (1986). On the nature of self-monitoring: Matters of assessment, matters of validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 125-139. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.51.1.125

Snyder, M. ve Simpson, J. A. (1984). Self-monitoring and dating relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *47*(6), 1281-1291. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.47.6.1281

Snyder, M. ve Smith, D. (1986). Personality and friendship: The friendship worlds of self-monitoring. (V. J. Derlega, & B. A. Winstead, Eds.), *Friendship and social interaction* içinde (ss. 63–80). Springer-Verlag.

Snyder, M., Bercheid, E. ve Glick. P. (1985). Focusing on the exterior and the ınterior: Two ınvestigations of the ınitiation of personal relationships. *Journal of Personality and So-*

cial Psychology, *48*(6), 1427-1439. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.48.6.1427

Snyder, M., Gangestad, S. ve Simpson, J.A. (1983). Choosing friends as activity partners: The role of self-monitoring. *Journal of Personality and Social Psychology*, *45*(5),1061-1072. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.45.5.1061

Snyder, M., Simpson, J. A. ve Gangestad, S. (1986). Personality and sexual relations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *51*(1),181-190. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.51.1.181

Südemen, M. (2022). *Üniversite öğrencilerinde aleksitimi, duygu gereksinimi, kendini ayarlama, kimlik ve sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aksaray Üniversitesi.

Tedeschi, J. T., Lindskold, S. ve Rosenfeld, P. (1985). *Introduction to social psychology*. West Publishing.

Tunçelli, B. (2008). *Sınır kişilik bozukluğu tanısı almış ve almamış kadınların benlik saygısı, öfke, kendini ayarlama ve kaygı değişkenleri bakımından karşılaştırılması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Turner, R. G. (1980). Self-monitoring and humor production. *Journal of Personality, 48*(2), 163–172. https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1467-6494.1980.tb00825.x

Umur, Z. ve Demirtaş, H. (2016). Aday öğretmenlerin örgütsel sosyalleşmeleri ile kendini ayarlama becerileri arasındaki ilişki. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi,* 163-182.

Ündal, A. (1996). *Kendini ayarlama becerisinin Hollanda'nın mesleki kişilik tiplerine göre çeşitli değişkenlerden incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Wilmot, M. P., DeYoung, C. G., Stillwell, D. ve Kosinski, M. (2016). Self-monitoring and the metatraits. *Journal of Personality*, 84, 335-347. https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/jopy.12162

Wilmot, M. P., Kostal, J. W., Stillwell, D. ve Kosinski, M. (2015). Using item response theory to develop measures of acquisitive and protective self-monitoring from the original Self-Monitoring Scale. *Assessment*, *24*(5), 677-691. https://doi.org/10.1177/1073191115615213

Worchel, S., Cooper, J. ve Goethals, G. R. (1988). *Understanding social psychology*. The Dorsey Press.

Yıldırım, K. ve Bozdoğan, A. E. (2009). Öğretmen adaylarının kendini ayarlama psikolojilerinin belirlenmesine yönelik bir durum çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(3), 129-134.

Yiğitoğlu, Z. (2009). *İzlenim ayarlamacılığı ve iş doyumu arasındaki ilişkinin sosyoekonomik düzeye göre incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Bölüm 4

Norm Etkinleştirme Kuramı

Ezgi Kaşdarma

Giriş

Toplum yanlısı davranış (*prosocial behavior*) kavramı, diğerlerine yarar sağlayan çeşitli davranışları kapsayan genel bir terimdir (Pfattheicher ve diğ., 2022). Başkalarına yardım etmek, gönüllü davranışlarda bulunmak, iş birliği sağlamak gibi karşıdaki kişiye, bir gruba ya da topluma fayda sağlamaya yönelik olumlu davranışlar toplum yanlısı davranışlara örnek verilebilir (Spinrad ve Gal, 2018). Diğerlerine fayda sağlamanın amaçlandığı ve kişisel çıkarın gözetilmediği davranışlar ise özgeci davranış (*altruistic behavior*) olarak adlandırılır (Pfattheicher ve diğ., 2022). Bu açıdan özgeci davranış, toplum yanlısı davranışlarla ilintili olan bir kavramdır ve bazı araştırmacılara göre özgeci davranışlar da toplum yanlısı davranışların özel bir türü olarak kavramsallaştırılabilir (Eisenberg ve Miller, 1987; Spyropoulou ve diğ., 2020). Özgeci davranışların gerçekleştirilmesini etkileyen unsurların neler olduğu sorusunu yanıtlamak üzere geliştirilmiş birçok kuram bulunmaktadır. Psikoloji alanyazınında yer alan bu kuramlardan birisi Norm Etkinleştirme Kuramıdır (NEK).

Norm Etkinleştirme Kuramının Temel Önerileri

Schwartz (1975) tarafından geliştirilen NEK'de özgeci davranışların gerçekleştirilmesini etkileyen unsurlar tanımlanmıştır. Schwartz'a (1977, s.227) göre özgeci davranışlar, içsel bir ahlaki zorunluluk hissinden kaynaklanan ve diğerlerine fayda sağlayan davranışlardır. Araştırmacının tanımından anlaşıldığı üzere özgeci davranışların açığa çıkmasının kilit noktası "ahlaki zorunluluk" hissidir.

ların temel bir yordayıcısıdır (örn., Hunecke ve diğ., 2001; Klöckner ve Ohms, 2009; Nowacki ve diğ., 2021).

NEK ile ilgili alanyazındaki tüm çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, orijinal kuramda tanımlanan değişkenlerin özgeci davranışlar kapsamında incelendiği daha fazla sayıda çalışmanın gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Çevreci davranışlar özelinde gerçekleştirilen çalışmalar gözden geçirildiğinde, kişisel normların yordayıcılarının neler olabileceğine odaklanan çalışmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Tıpkı yurtdışında gerçekleştirilen çalışmalarda olduğu gibi yurtiçinde gerçekleştirilen çalışmalarda da çevre yanlısı davranışların güçlü bir yordayıcısı, kişisel normlar olarak elde edilmiştir (örn., Akca, 2019; Gür, 2022; Ergenekon Arslan, 2022). Çevre yanlısı davranışların NEK gibi farklı kuramsal yaklaşımlar kapsamında incelendiği çalışmalar ülkemizde henüz oldukça yakın bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle, ülkemizde çevre yanlısı davranışların farklı kuramlar kapsamında incelendiği çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Son olarak, çevre yanlısı davranışları açıklamak üzere geliştirilmiş farklı birçok kuram bulunmaktadır. Örneğin, ilgili alanyazında bu kuramlardan en fazla incelenenlerinden birisi Planlı Davranış Kuramıdır (Ajzen, 1991). Bir diğer kuram olan Değer-İnanç-Norm Kuramında (Stern, 2000) NEK'te tanımlanan bazı değişkenler yer alır ve tıpkı NEK'te olduğu gibi çevre yanlısı davranışların temel yordayıcısı olarak kişisel normlar tanımlanır. Gelecekte, farklı kuramsal modellerin bir arada sınandığı çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekli gözükmektedir. Böylece kişisel normların ve çevre yanlısı davranışların temel yordayıcılarının neler olduğunun sistematik bir biçimde incelenerek belirlenmesi mümkün olabilecektir.

Kaynakça

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), 179–211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T

Akca, C. (2019). *Planlı davranış teorisi ve norm aktivasyon modeli çerçevesinde tüketici geri dönüşüm davranışlarının incelenmesi: Mersin ili örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.

Ateş, H. (2020). Merging theory of planned behavior and value identity personal norm model to explain pro-environmental behaviors. *Sustainable Production and Consumption*, *24*, 169-180. https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.07.006

De Groot, J. I. ve Steg, L. (2009). Morality and prosocial behavior: The role of awareness, responsibility, and norms in the norm activation model. *The Journal of Social Psychology*, *149*(4), 425-449. https://doi.org/10.3200/SOCP.149.4.425-449

Eisenberg, N. ve Miller, P. A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin, 101*(1), 91-119. https://doi.org/10.1037/0033-2909.101.1.91

Ergenekon Arslan, A. (2022). Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımında Çevresel Motivasyonlar ve Ahlaki Normun Rolü: Bilecik Örneği. *Alanya Akademik Bakış*, *6*(3), 2775-2808. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1098224

Ferrari, J. R. ve Leippe, M. R. (1992). Noncompliance with Persuasive Appeals for a Prosocial, Altruistic Act: Blood Donating. *Journal of Applied Social Psychology*, *22*(2), 83-101. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1992.tb01523.x

Guagnano, G. A., Dietz, T. ve Stern, P. C. (1994). Willingness to pay for public goods: A test of the contribution model. *Psychological Science*, *5*(6), 411-415. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1994.tb002

Gür, D. (2022). *Çevresel ve sosyo-psikolojik faktörlerin organik gıda tüketim niyeti üzerine etkileri* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Hunecke, M., Blöbaum, A., Matthies, E. ve Höger, R. (2001). Responsibility and environment: Ecological norm orientation and external factors in the domain of travel mode choice behavior. *Environment and Behavior*, *33*(6), 830-852. https://doi.org/10.1177/00139160121973269

Klöckner, C. A. ve Ohms, S. (2009). The importance of personal norms for purchasing organic milk. *British Food Journal, 111*(1), 1173-1187. https://doi.org/10.1108/00070700911001013

Li, Q. C. ve Wu, M. Y. (2019). Rationality or morality? A comparative study of pro-environmental intentions of local and nonlocal visitors in nature-based destinations. *Journal of Destination Marketing & Management*, *11*, 130-139. https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2019.01.003

Nordfjærn, T. ve Rundmo, T. (2019). Acceptance of disincentives to driving and pro-environmental transport intentions: the role of value structure, environmental beliefs and norm activation. *Transportation*, *46*, 2381-2396. https://doi.org/10.1007/s11116-018-9950-z

Nowacki, M., Chawla, Y. ve Kowalczyk-Anioł, J. (2021). What drives the eco-friendly tourist destination choice? The Indian perspective. *Energies*, *14*(19), 1-16. https://doi.org/10.3390/en14196237

Onwezen, M. C., Antonides, G. ve Bartels, J. (2013). The Norm Activation Model: An exploration of the functions of anticipated pride and guilt in pro-environmental behaviour. *Journal of Economic Psychology*, *39*, 141-153. https://doi.org/10.1016/j.joep.2013.07.005

Palani, H. ve Karatas, A. (2021). Identifying energy-use behavior and energy-use profiles of hotel guests. *Applied Sciences*, *11*(13), 1-26. https://doi.org/10.3390/app11136093

Park, E., Lee, S., Lee, C. K., Kim, J. S. ve Kim, N. J. (2018). An integrated model of travelers' pro-environmental decision-making process: The role of the New Environmental Paradigm. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, *23*(10), 935-948. https://doi.org/10.1080/10941665.2018.1513051

Park, J. ve Ha, S. (2014). Understanding consumer recycling behavior: Combining the theory of planned behavior and the norm activation model. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, *42*(3), 278-291. https://doi.org/10.1111/fcsr.12061

Pfattheicher, S., Nielsen, Y. A. ve Thielmann, I. (2022). Prosocial behavior and altruism: A review of concepts and definitions. *Current Opinion in Psychology, 44*, 124-129. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.08.021

Schultz, P. W. ve Zelezny, L. (2003). Reframing environmental messages to be congruent with American values. *Human Ecology Review*, *10*(2),126-136. https://www.jstor.org/stable/24706963

Schwartz, S. H. (1975). The justice of need and the activation of humanitarian norms. *Journal of Social Issues*, *31*(3), 111-136. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1975.tb00999.x

Schwartz, S. H. (1977). Normative influences on altruism. L. Berkowitz (Eds.) *Advances in experimental social psychology* içinde (Cilt. 10, ss. 221-279). Academic Press.

Schwartz, S. H. ve Fleishman, J. A. (1982). Effects of negative personal norms on helping behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *8*(1), 81-86. https://doi.org/10.1177/014616728281013

Schwartz, S. H. ve Howard, J. A. (1980). Explanations of the moderating effect of responsibility denial on the personal norm-behavior relationship. *Social Psychology Quarterly*, *43*(4), 441-446. https://www.jstor.org/stable/3033965

Spinrad, T. L. ve Gal, D. E. (2018). Fostering prosocial behavior and empathy in young children. *Current Opinion in Psychology, 20*, 40-44. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.08.004

Spyropoulou, E., Sourlantzi, A., Karakosta, A., Kotsampasoglou, M. ve Giovazolias, T. (2020). Longitudinal evaluation of friendship project: A multicultural–antiracist program for elementary school children. *Current Psychology, 41*, 3111–3123. https://doi.org/10.1007/s12144-020-00842-w

Steg, L.,ve De Groot, J. (2010). Explaining prosocial intentions: Testing causal relationships in the norm activation model. *British Journal of Social Psychology*, *49*(4), 725-743. https://doi.org/10.1348/014466609X477745

Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues, 56,* 407–424. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175

Winkel, F. W. ve Huismans, S. E. (1986). Refutational messages on donor cards: A test of boomerang effects. *Psychological Reports*, *59*(2), 899-910. https://doi.org/10.2466/pr0.1986.59.2.899

Wittenberg, I., Blöbaum, A. ve Matthies, E. (2018). Environmental motivations for energy use in PV households: Proposal of a modified norm activation model for the specific context of PV households. *Journal of Environmental Psychology*, *55*, 110-120. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2018.01.002

Zuckerman, M. ve Reis, H. T. (1978). Comparison of three models for predicting altruistic behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, *36*(5), 498-510. ttps://doi.org/10.1037/0022-3514.36.5.498

Bölüm 5

Zihin Kuramı

Meryem Berrin Bulut ve Nisanur Yıldızeli

Giriş

Gelişim Psikolojisi başta olmak üzere Bilişsel Psikoloji, Sosyal Psikoloji ve Klinik Psikoloji gibi psikolojinin farklı alanlarında ele alınan Zihin Kuramı, diğer bireylerin zihinsel durumlarını anlama kapasitesi olarak ifade edilebilmektedir. Wellman (1990), Zihin Kuramını bireyin sahip olduğu inanç ve isteklerin diğerlerininkinden farklı olduğunu anlama becerisi olarak tanımlamaktadır. "Zihin Kuramı" veya halk psikolojisi, Apperly (2008) tarafından aktörleri, gözlemlenemeyen zihinsel durumların (örn., inançlar, arzular) sahipleri olarak ele alma ve aktörlerin davranışlarını bu tür zihinsel durumlar açısından açıklama ve tahmin etme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Apperly, 2008). Zihin Kuramı (ZK), inançlar, algılar ve niyetler gibi duygusal olmayan zihinsel durumları bireyin kendisine ve başkalarına atfetme yeteneğidir (Happe ve diğ., 2017).

Devine ve Apperly'e (2022) göre ise Zihin Kuramı, diğer bireylerle sosyal olarak etkileşime girmemizi ve ilişkiler kurmamızı sağlayan önemli sosyal bir yetenektir. Diğer bir ifadeyle, Zihin Kuramının sosyal bilişsel yetenekleri açıklamakta olduğu belirtilebilir (Sutton ve diğ., 1999). Bu kapsamda sosyal süreçler iki ana zihinsel çıkarıma ayrılabilir: (1) geçici durumların çıkarımları (örn., amaçlar ve niyetler) ve (2) kalıcı özelliklerin çıkarımları (örn., kişilik özellikleri ve sosyal senaryolar). Sosyal psikolojide, geçici hedef çıkarımlarının daha algısal olduğuna ve gözlemlenen davranışlarla doğrudan ilişkili olduğuna; kalıcı özelliklerin ise daha olgun bir zihinselleştirme kapasitesi gerektiren soyut çıkarımları içerdiğine inanılmaktadır (Van Overwalle, 2009). Bu kavramsal çerçeve kapsamında Zihin Kuramının sosyal psikolojinin sosyal biliş ve sosyal etki alt alanlarıyla ilgili olduğu belirtilebilir. Kitabın bu bölümünde Zihin Kuramının gelişimi ve temel kavramları ile Zihin Kuramını inceleyen çalışmalar ele alınmaktadır.

ramcıları, halkın simülasyon mekanizmasını kullanırken ürettiği açıklama türünü belirtmemişlerdir (Arkway, 2000).

Davranışın Zihin Kuramı açısından değerlendirilmesi, aktörlerin davranışlarının anlaşılması sorununa ek bir katkı sağlayabilir. Bu, araştırmacıların davranışın zihin kuramı kavramları açısından nasıl değerlendirildiğini anlamaya çalışmalarının temel nedenlerinden biridir. Ayrıca, davranışın gözlemlenebilir özellikleri üzerine yapılan daha geniş açıklama ve tahmin kategorisinden ayırmanın neden önemli olduğu vurgulanmaktadır (Apperly, 2008).

Zihin Kuramı üzerine gerçekleştirilen çalışmaların ağırlıklı olarak Gelişim Psikolojisi ve Klinik Psikoloji alanlarına yayıldığı Sosyal Psikoloji alanında ise sınırlı sayıda çalışma olduğu göz önünde bulundurulduğunda Sosyal Psikoloji kapsamında ele alınan değişkenlerle Zihin Kuramının test edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Akbaş, T. (2011). *Bilginin duyusal kaynaklarının ayırt etme ile zihin kuramı arasındaki gelişimsel bağlantılar* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Akbulut, M. (2019). *Theory-of-mind in social context: The role of culture, social setting and target characteristics* [Unpublished Doctoral Dissertation]. Koç University.

Akdeniz, B. (2018). *14 – 16 yaş aralığındaki ergenlerin bağlanma stilleri, gözlerden zihin okuma becerileri ve ruhsal sorunları ile internet bağımlılığı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: İstanbul ili örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Alaylı, A. (2015). *Sequential Development of Theory of Mind and Relations with Receptive Language, Self-Regulation, Aggressive Behavior and Social Competence in Hearing Impaired Turkish Children* [Unpublished Master's Dissertation]. Koç University.

Altıntaş, M. (2014). *Çocuklar için zihin kuramı test bataryasının 4-5 yaş Türk çocuklarına uyarlanması, geçerlik güvenirlik çalışması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.

Altunbaş, F. D. (2017). *Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) tanılı hastalarda zihin kuramı performansı ve atıfsal yanlılığın incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Apperly, I. A. (2008). Beyond Simulation–Theory And Theory–Theory: Why Social Cognitive Neuroscience Should Use Its Own Concepts To Study "Theory Of Mind". *Cognition*, *107*(1), 266-283.

Arkway, A. (2000). The simulation theory, the theory theory and folk psychological explanation. *Philosophical Studies*, 115-137.

Arslan Uzundağ, B. (2018). *Referring to entities and conveying source of information: Development of children's communicative skills* [Unpublished Doctoral Dissertation]. Koç University.

Aslankara, M. (2019). *Zihin Kuramının Bilişsel Psikoloji bağlamında incelenmesi: Yönetici işlevlerden ayrıştırma ve bilgisayar temelli batarya geliştirme çalışması* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ataman, M. (2018). *The effect of language on generic knowledge understanding and source reliability: A developmental study* [Unpublished Master's Dissertation]. Boğaziçi University.

Atasoy, S. (2008). *Yüksek fonksiyonlu otistik çocuklarda çeşitli bilişsel özellikler arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.

Ateş Akkoyun, E. (2020). *Alkol ve madde bağımlılarında zihin teorisi kuramı ve yürütücü işlevler arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Atıcı, A. (2021). *Lise öğrencilerinde COVID-19 fobisi ile düşünce-eylem kaynaşması ve gözlerden zihin okuma becerisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi.

Ayazoğlu, M. I. (2022). *Ergenlerde cinsel istismar yaşantısı ve zihin kuramı ilişkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Aydın, M. Ş. (2015). *Çocuklarda (3-4 Yaş) Zihin Kuramı ve kendini düzenleme becerisinin olumlu sosyal davranış üzerindeki etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Badem, G. (2018). *Üniversite öğrencilerinde, duygusal ve bilişsel zihin kuramı özelliklerinin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuyla ilişkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Bakırezen, I. (2019). *The association between couple's level of theory of mind, relationship satisfaction, and couple's communication patterns* [Unpublished Master's Dissertation]. İstanbul Bilgi University.

Balak, Z. İ. (2016). *Ergenlerde çevrimiçi oyun bağımlılığı ile somatizasyon bozukluğu ve zihin kuramı arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Balcı, A. S. (2021). *Turkish as a grammaticalized language: The effect of factivity alternation and certainty on theory of mind understanding* [Unpublished Master's Dissertation]. İhsan Doğramacı Bilkent University.

Baron-Cohen, S., Leslie, A. M. ve Frith, U. (1985). Does the autistic child have a "theory of mind?". *Cognition*, *21*(1), 37-46.

Baron-Cohen, S. I. M. O. N. ve Cross, P. (1992). Reading the eyes: evidence for the role of perception in the development of a theory of mind. *Mind & Language*, *7*(1-2), 172-186.

Bektaşoğlu, E. H. (2018). *0-15 yaş otizmli çocuğu olan annelerin duygusal zeka ve zihin yapılarının otizm dışı bir engele sahip çocuğu olan annelerle karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Bilgiç, Ö. (2017). *Ebeveynlerinde psikoz öyküsü olan ve olmayan şizofreni tanısı almış bireylerin zihin kuramı ve bilişsel işlevler açısından karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.

Bodur, E. (2022). *Turkish mothers' use of complement clauses in storytelling in relation to children's comprehension of complement clauses and theory of mind abilities* [Unpublished Master's Dissertation]. İhsan Doğramacı Bilkent University.

Bozbıyık, B. (2016). *The effect of maternal mental state talk on preschool children's theory of mind abilities* [Unpublished Master's Dissertation]. İhsan Doğramacı Bilkent University.

Brüne, M. ve Brüne-Cohrs, U. (2006). Theory of mind—evolution, ontogeny, brain mechanisms and psychopathology. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *30*(4), 437-455.

Canan, N. (2012). *Okul öncesi dönem çocuklarda iki dilliliğin zihin kuramı gelişimi üzerine etkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Çelik, S. (2017). *Otizm spektrum bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan ve normal çocukların ana-babalarında zihin kuramı ve yürütücü işlevlerin karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hasan Kalyoncu Üniversitesi.

Drubach, D. A. (2008). The purpose and neurobiology of theory of mind functions. *Journal of Religion and Health*, *47*, 354-365.

Develi, M. H. (2022). *Nesne ilişkileri ile empati ve zihin kuramı arasındaki ilişkide narsisizmin aracı rolü* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.

Devine, R. T. ve Apperly I. A. (2022). Willing and able? Theory of mind, social motivation, and social competence in middle childhood and early adolescence. *Developmental Science, 25*(1), e13137. https://doi.org/10.1111/desc.13137

Dindar, H. F. (2019). *Kognitif empati endofenotip midir? Şizofreni ve diğer psikotik bozukluk tanısı almış hastalar ile birinci dereceden yakınlarının karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Elhadef, S. (2017). *Zihin kuramı çerçevesinde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocukların duygu tanıma ve diğer kişilerin zihinsel durumlarını temsil performansları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi.

Emek, H. (2018). *Zihin kuramı becerisi ve yalnızlık arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Ermiş, E. N. (2018). *Sosyal biliş ve düşünme ihtiyacı kavramlarının üstbilişsel farkındalığı yordayıcı etkilerinin gelişimsel olarak incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Maltepe Üniversitesi.

Ertuğrul, Z. (2011). *Zihin kuramı, dil ve çalışma belleği arasındaki gelişimsel bağlantılar* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Ertuğrul Yaşar, Z. (2016). *Zihin kuramı gelişim sürecinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Etel, E. (2012). *Social Competence, Theory of Mind, and Executive Function in Institution-reared Turkish Preschoolers* [Unpublished Master's Dissertation]. Koç University.

Evsen, S. (2022). *Detailed investigation of the relation between mothers' mental state language and children's theory of mind abilities* [Unpublished Master's Dissertation]. İhsan Doğramacı Bilkent University.

Fazlıoğlu, B. (2018). *Üniversite öğrencilerinde duygusal ve bilişsel zihin kuramı özelliklerinin sosyal zeka ile olan ilişkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Fodor, J. A. (1985). Precis of the Modularity of Mind. *Behavioral and Brain Sciences*, *8*(1), 1-5.

Furtana, S. (2018). *7. ve 8. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri ile sosyal duygusal öğrenme becerilerinin zihin kuramını yordaması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Toros Üniversitesi.

Gallese, V. ve Goldman, A. (1998). Mirror neurons and the simulation theory of mind-reading. *Trends in Cognitive Sciences*, *2*(12), 493-501.

Gopnik, A. ve Wellman, H. M. (1994). The theory theory. (L. A. Hirschfeld, & S. A. Gelman, Eds.), *Mapping the mind: Domain specificity in cognition and culture* içinde (ss. 257–293). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511752902.011

Gordon, R. M. (1986). Folk psychology as simulation. *Mind & Language*, *1*(2), 158-171.

Gökbalkan, C. (2019). *The links between use of mental state verbs, theory of mind and social skills in middle childhood* [Unpublished Master's Dissertation]. Özyeğin University.

Gölcük, M. (2020). *The relationship between parent-child characteristics and child outcomes: Mediator role of emotion-related socialization behaviors* [Unpublished Doctoral Dissertation]. Middle East Technical University.

Gönültaş, S. (2017). *The Volatile Nature of Theory of Mind: Does Mental State Understanding Depend on the Characteristics of the Target?* [Unpublished Master's Dissertation]. Koç University.

Göral, F. (2022). *Otistik özellikler gösteren bireylerin görsel ve işitsel zihin kuramı test performanslarının değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Güdük, M. (2010). *Şizofreni hastalarında zihin kuramı becerilerinin başa çıkma tutumları ve sosyal işlevsellik ile ilişkisi* [Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi]. *S*B Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi.

Happé, F. G. (1993). Communicative competence and theory of mind in autism: A test of relevance theory. *Cognition*, *48*(2), 101-119.

Happé, F., Cook J. L. ve Bird G. (2017). The structure of social cognition: In (ter) dependence of sociocognitive processes. *Annual Review of Psychology, 68*, 243–267. https://doi.org/10.1146/annurevpsych-010416-044046

Haskaraca, F. N. (2019). *Turkish speakers' conceptualization of belief-related words and its implications for theory of mind development* [Unpublished Master's Dissertation]. İhsan Doğramacı Bilkent University.

Jorgensen, J., Miller, G. A. ve Sperber, D. (1984). Test of the mention theory of irony. *Journal of Experimental Psychology: General*, *113*(1), 112-120. https://doi.org/10.1037/0096-3445.113.1.112

Kahveci, S. (2016). *Borderline kişilik bozukluğunda zihin kuramı ve çocukluk çağı travması arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Karahan, A. (2021). *Investigating relationships between cognitive functions, emotion regulation, theory of mind, and social functioning in schizophrenia* [Unpublished Master's Dissertation]. Bahçeşehir University.

Kasapoğlu, B. (2003*). Zihin Kuramına Göre ikinci Aşama Yanlış Kanı Atfı"nı Anlamanın Gelişimi ile Bazı Bilişsel Beceriler Arasındaki ilişkinin Araştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kirazlı, M. Ç. (2014). *9-11 Yaş grubu koklear implantlı çocukların genel zeka, duygusal zeka, zihin kuramı, duygu tanıma, yüz ifadesi tanıma ve uyum becerilerinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Korucu, İ. (2014). *Executive Function and Effortful Control: Relations with Theory of Mind and Social Behavior* [Unpublished Master's Dissertation]. Koç University.

Maviş, R. (2021). *Öğretimin kavranması ve zihin kuramı becerilerinin otizm spektrum bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocuklarda karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Meral, E. (2023). *Çocukların hikayedeki dersi anlamasında zihin kuramı ve analojik düşünmenin yordayıcı etkisi: Açıklamanın aracı rolü* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Olgun Kaval, N. (2021). *Sosyal anksiyete belirtilerini azaltmaya yönelik internet temelli bir sosyal biliş eğitim programının uyarlanması ve etkililiğinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.

Özen, K. (2011). *Özel öğrenme güçlüğü tanısı almış 7-9 yaş çocukların geliştirdikleri zihin kuramı yetenekleri ile sosyal gelişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve sağlıklı gelişim gösteren grup ile karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Maltepe Üniversitesi.

Özsoy, D. (2018). *Erken çocuklukta olmayan birşeyi varmış gibi düşünebilme becerisinin yönetici zihinsel işlev ve duygusal becerilerle ilişkisi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ege Üniversitesi.

Perner, J. ve Wimmer, H. (1985). "John thinks that Mary thinks that…" attribution of second-order beliefs by 5-to 10-year-old children. *Journal of experimental child psychology*, *39*(3), 437-471.

Premack, D. ve Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*, *1*(4), 515-526.

Scholl, B. J. ve Leslie, A. M. (1999). Modularity, Development and 'Theory Of Mind'. Mind & Language, *14*(1), 131-153.

Singer, T. (2006). The neuronal basis and ontogeny of empathy and mind reading: review of literature and implications for future research. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, *30*(6), 855-863.

Sohtaoğlu, S. (2022). *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı alan ve almayan çocukların sosyal işlevsellik, zihin kuramı, duygu tanıma, duygu düzenleme ve yönetici işlevler açısından karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Stone, V. E., Baron-Cohen, S. ve Knight, R. T. (1998). Frontal lobe contributions to theory of mind. *Journal of Cognitive Neuroscience*, *10*(5), 640-656.

Şahin, B., Bozkurt, A., Usta, M. B., Aydın, M., Çobanoğlu, C. ve Karabekiroğlu, K. (2019). Theory of Mind: Development, Neurobiology, Related Areas and Neurodevelopmental Disorders. *Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, *11*(1), 24.

Şen, H. H. (2019). *Conversational interactions of peer dyads in rule observance situations* [Unpublished Doctoral Dissertation]. Koç University.

Şencan, B. (2019). Majör Depresif Bozuklukta Zihin Kuramı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *11*(1), 42-54.

Tager-Flusberg, H. (2007). Evaluating the theory-of-mind hypothesis of autism. *Current Directions in Psychological Science*, *16*(6), 311-315.

Talwar, V., Gordon, H. M. ve Lee, K. (2007). Lying in the elementary school years: verbal deception and its relation to second-order belief understanding. *Developmental psychology*, *43*(3), 804.

Tan, C. C. (2016). *Evli çiftlerde zihin kurami ölçek değerlerinin, evlilik doyumu ve eş desteğine olan etkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Türedi, S. (2021). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların anneleri ile normal gelişim gösteren çocukların annelerinin zihin kurami, bağlanma ve duygu düzenleme stratejileri bakımından karşılaştırılması* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Gelişim Üniversitesi.

Ünlütabak, B. (2012). *Developmental relations between turkish preschool children's theory of mind skills and their ability to track character references in narrative discourse* [Unpublished Master's Dissertation]. Boğaziçi University.

Yıldız, H. A. (2019). *Ergenlerde somatik belirtilerin, gözlerden zihin okuma becerisi ve ruhsal ve davranışsal sorunlar ile ilişkisinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Aydın Üniversitesi.

Youmans, G. ve Bourgeois, M. (2010). Theory of mind in individuals with Alzheimer-type dementia. *Aphasiology*, *24*(4), 515-534.

Yurttaş, F. (2018). *Üniversite öğrencilerinde duygusal ve bilişsel zihin kuramı özelliklerinin duygusal şemalarla olan ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Wellman, H. M. (1990). *The Child's Theory of Mind*. Bradford Books.

Wellman, H. M., Cross, D. ve Watson, J. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development: The truth about false belief. *Child development*, *72*(3), 655-684.

Wimmer, H. ve Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition,* 13, 103–128.

Zeren, D. (2022). *Gebelerde zihin kurami ile depresyon, anksiyete ve prenatal bağlanma arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.

Bölüm 6

Ekolojik Algı Kuramı

Cem Soylu

Giriş

Öncülüğünü James Jerome Gibson ve Eleanor Jack Gibson'ın yaptığı ekolojik algı kuramı algı/eylem, organizma/çevre, öznel/nesnel ve zihin/beden gibi geleneksel psikoloji ikilemlerinin üstesinden gelmeyi amaçlayan ve algı ile algısal öğrenme üzerine bakış açısı sunan bir kuram olarak geliştirilmiştir (Lobo ve diğ., 2018). J. J. Gibson'ın algısal öğrenme üzerine kurulu ekolojik kuramı, algının eyleme rehberlik etme sürecinde çevreden anlamlı bilgiler çıkarmanın, deneyimle, yeni keşif araçlarının edinilmesiyle ve yeni algı-eylem sistemlerinin geliştirilmesiyle uyumlu bir şekilde nasıl etkileşime girdiğini açıklamaktadır (Adolph ve Kretch, 2015). Kuramın temelinde sağlayıcı (*affordance*) kavramı vardır ve kuram algı ve eylemin sürekliliği, organizma-çevre sisteminin incelenmesi ve algısal öğrenme vurgusu üzerine kuruludur. Sağlayıcı kavramı üzerine kurulan ve J. J. Gibson'un (1979/2015) ilk yıllarda 'Sağlayıcı Kuramı' (*The Theory of Affordances*) olarak da adlandırdığı ekolojik algı kuramı, geliştirildiği günden bu yana, alan yazında son derece etkili olmuş ve psikoloji dışında birçok farklı disiplinlerde de ele alınmıştır (Chong ve Proctor, 2020). Öncelikle ekolojik algı kuramının gelişimine ve temel kavramlarına, izleyen kısımlarda ise Türkiye'de ekolojik algı kuramı temelinde yürütülen çalışmalara değinilecektir ve sonuç kısmı ile bitirilecektir.

Ekolojik algı, sosyal psikolojinin bazı temel varsayımlarına yönelik sunduğu açıklamalar nedeniyle sosyal psikoloji alan yazınında en ilginç konulardan bir tanesi haline gelmiştir (Ginsburg, 1990). Nitekim, Ginsburg (1990) yapmış olduğu bir derleme çalışmasında, ekolojik yaklaşımın sosyal psikoloji için önemine dikkat çekerek kuramın sosyal psikologlara muazzam fırsatlar sunduğunun altını çizmiş ve çalışmasında bu noktaları detaylı bir şekilde belirtmiştir. Bununla birlikte, sosyal dünyanın iletişim kuran, müzakere eden ve aktif bir şekilde ortamlar oluşturan

Kaynakça

Adolph, K. E. ve Kretch, K. S. (2015). Gibson's theory of perceptual learning. J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* içinde (2.baskı, ss. 127-134). Elsevier. http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.23096-1

Alparslan Kardeş, G. (2016). *Davranış-mekân uyumu: Bilişsel esneklik düzeyleri farklı öğrencilere göre, okul ortamında mevcut olanaklılıkların (affordances) incelenmesi.* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Baggs, E. (2021). All affordances are social: Foundations of a Gibsonian social ontology. *Ecological Psychology, 33(3-4), 257-278.* https://doi.org/10.1080/10407413.2021.1965477

Ben-Zeev, A. (1981). J. J. Gibson and the ecological approach to perception. *Studies in History and Philosophy of Science*, *12*(2), 107-139.

Blewett, C., ve Hugo, W. (2016). Actant affordances: A brief history of affordance theory and a latourian extension for education technology research. *Critical Studies in Teaching and Learning*, *4*(1), 55-76. https://doi.org/10.14426/cristal.v4i1.50

Braund, M. J. (2008). The structures of perception: An ecological perspective. *Kritike*, *2*(1), 123-144. http://www.kritike.org/journal/issue_3/braund_june2008.pdf

Bub, D. N., Masson, M. E. J. ve Kumar, R. (2018). Time course of motor affordances evoked by pictured objects and words. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 44*(1), 53–68. https://doi.org/10.1037/xhp0000431

Charles, E. P. (2011). Ecological psychology and social psychology: It is Holt, or nothing! *Integrative Psychological & Behavioral Science, 45*(1), 132–153. https://doi.org/10.1007/s12124-010-9125-8

Charles, E. P. ve Sommer, R. (2012). Ecological Psychology. V. S. Ramachandran (Ed.). *Encyclopedia of Human Behavior Academic Press* içinde (2.baskı, ss. 7-12). Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-375000-6.00142-7

Chemero, A. ve Turvey, M. T. (2007). Complexity, hypersets, and the ecological perspective on perception-action. *Biological Theory*, *2*, 23–36. https://doi.org/10.1162/biot.2007.2.1.23

Chong, I. ve Proctor, R. W. (2020). On the evolution of a radical concept: Affordances according to Gibson and their subsequent use and development. *Perspectives on Psychological Science*, *15*(1), 117-132. https://doi.org/10.1177/1745691619868207

Conole, G. ve Dyke, M. (2004). What are the affordances of information and communication technologies?. *ALT-j Research in Learning Technology,12*(2), 113-124. https://doi.org/10.1080/0968776042000216183

Costall, A. ve Morris, P. (2015). The "textbook Gibson": The assimilation of dissidence. *History of Psychology, 18*(1), 1–14. https://doi.org/10.1037/a0038398

Dalgarno, B. ve Lee, J. W. (2010). What are the learning affordances of 3-D virtual environments? *British Journal of Educational Technology, 41*(1), 10-32. https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2009.01038.x

Franchak, J. M. (2019). Development of affordance perception and recalibration in children and adults. *Journal of Experimental Child Psychology*, *183*, 100–114. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2019.01.016

Frensch, P. A. (2001). Cognitive Psychology: Overview. In N. J. Smelser ve P. B. Baltes (Eds.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (pp. 2147-2154). Pergamon.

Gabora, L., Rosch, E. ve Aerts, D. (2008). Toward an ecological theory of concepts *Ecological Psychology*, *20*(1), 84-116. http://dx.doi.org/10.1080/10407410701766676

Gibson, J. J. (1959). Perception as a tunction of stimulation. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science* (ss. 459). McGraw-Hill.

Gibson, J. J. (1966). *The senses considered as perceptual systems.* Houghton Mifflin.

Gibson, J. J. (1967). James J. Gibson. E. G. Boring ve G. Lindzey (Ed.), *A History of Psychology in Autobiography* içinde (Cilt 5, ss. 125–143). Appleton-Century-Crofts. https://doi.org/10.1037/11579-005

Gibson, J. J. (1974). *The perception of the visual world.* Houghton Mifflin. (Orijinal çalışma 1950'de yayınlanmıştır).

Gibson, J. J. (2015). *The ecological approach to visual perception.* Houghton, Mifflin. (Orijinal çalışma 1979'da yayınlanmıştır).

Gibson, E. J. ve Pick, A. D. (2000). *An ecological approach to perceptual learning and development*. Oxford University Press.

Gibson, E. J. (2002). *Perceiving the affordances: A portrait of two psychologists.* Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Ginsburg, G. P. (1990). The ecological perception debate: An affordance of the Journal for the Theory of Social Behaviour. *Journal for the Theory of Social Behaviour, 20*(4), 347–364. https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1990.tb00193.x

Good, J. M. (2007). The affordances for social psychology of the ecological approach to social knowing. *Theory & Psychology*, *17*(2), 265-295. https://doi.org/10.1177/0959354307075046

Goldstein, E. B. (1981). The ecology of J. J. Gibson's perception. *Leonardo*, *14*(3), 191-195.

Greeno, J. G. (1994). Gibson's affordances. *Psychological Review, 101*(2), 336–342. https://doi.org/10.1037/0033-295X.101.2.336

Jenkins, H. S. (2008). Gibson's "affordances": evolution of a pivotal concept. *Journal of Scientific Psychology*, *12*, 34-45.

Heft, H. (2001). *Ecological Psychology in Context: James Gibson, Roger Barker, and the Legacy of William James's Radical Empiricism.* Lawrence Erlbaum Associates.

Kadıhasanoğlu, D. (2018). A discussion of James J. Gibson's Theory of visual perception in the context of embodied cognition. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *58*(2), 1788-1810. https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2018.58.2.29

Kızıltepe, R. (2021). *Çocuk istismarı ve ihmalinin kuşaklararası aktarımının Ekolojik-Etkileşimsel Model çerçevesinde incelenmesi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.

Kirazoğlu, F. S. (2012). *Fiziksel çevre-çocuk ilişkileri, açık oyun mekânları ve çocuk dostu çevre kriterleri üzerine bir değerlendirme: Bakırköy ve Beylikdüzü örnekleri.* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Kurt, N. (2019). *Okul öncesi dönemdeki çocukların görsel algı becerileri ile geometri becerilerinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.

Lin, Q., Rieser, J. ve Bodenheimer, B. (2015). Affordance judgments in HMD-based virtual environments: Stepping over a pole and stepping off a ledge. *ACM Transactions on Applied Perception*, *12*, 2, Article 6. http://dx.doi.org/10.1145/2720020

Lobo, L., Heras-Escribano, M. ve Travieso, D. (2018). The history and philosophy of ecological psychology. *Frontiers in Psychology, 9,* Article 2228. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02228

Lombardo, T. J. (1987). *The reciprocity of perceiver and environment: The evolution of James J. Gibson's ecological psychology.* Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Mace, W. M. (2015). Introduction to classic edition. J. J. Gibson (Ed.), *The ecological approach to visual perception* içinde(ss. xvii). Houghton, Mifflin. (Orijinal çalışma 1979'da yayınlanmıştır).

Miller, P. H. (2016). *Theories of developmental psychology* (6th ed.). Worth Publishers.

Morris, E. K. (2009). Behavior analysis and ecological psychology: Past, present, and future. A review of harry Heft's ecological psychology in context. *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, *92*(2), 275-304. https://doi.org/10.1901/jeab.2009.92-275

Mumcu, S., Düzenli, T. ve Tarakçı Eren, E. (2019). Ekolojik yaklaşımlı çevre-davranış araştırmalarının konular ve teknikler açısından içerik analizi. *Dokuz Eylul University Journal of Graduate School of Social Sciences*, *21*(3), 805-831. http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.428613

Neisser, U. (1977). Gibson's ecological optics: Consequences of a different stimulus description. *Journal for the Theory of Social Behaviour, 7*(1), 17–28. https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1977.tb00375.x

Norman, D. A. (2002). *The design of everyday things*. Basic Books.

Reed, E. S. ve Jones, R. K. (1979). James Gibson's ecological revolution in psychology. *Philosophy of the Social Sciences*, *9*(2), 189-204. https://doi.org/10.1177/004839317900900206

Satchell, L. P., Kaaronen, R. O. ve Latzman, R. D. (2021). An ecological approach to personality: Psychological traits as drivers and consequences of active perception. *Social and Personality Psychology Compass*, *15*(5), e12595. https://doi.org/10.1111/spc3.12595

Tucker, M. ve Ellis, R. (1998). On the relations between seen objects and components of potential actions. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance, 24*(3), 830–846. https://doi.org/10.1037/0096-1523.24.3.830

Tudge, J., Gray, J., & Hogan, D. (1996). Ecological Perspectives in Human Development: A Comparison of Gibson and Bronfenbrenner. In Tudge, J., Shanahan, M. & Valsiner, J. (Eds.), *Comparisons in Human Development: Understanding Time and Context* (Cambridge Studies in Social and Emotional Development, ss. 72-106). Cambridge University Press.

Volkoff, O. ve Strong, D. M. (2013). Critical realism and affordances: Theorizing it-associated organizational change processes. *MIS Quarterly, 37*(1), 795-802. https://www.jstor.org/stable/43826002

Wagman, J. B. ve Blau, J. J. C. (2020). *Perception as information detection: Reflections on Gibson's ecological approach to visual perception* (1.baskı). Routledge/Taylor & Francis Group.

Wagman, J. B., Langley, M. D. ve Farmer-Dougan, V. (2017). Doggone affordances: Canine perception of affordances for reaching. *Psychonomic Bulletin & Review*, *24*, 1097–1103. https://doi.org/10.3758/s13423-016-1183-6

Wang, X. ve Luo, L. (2020). The ecological philosophical signification of affordance. *Scientific and Social Research*, *2*(3), 43-45.

Xue, S. ve Churchill, D. (2019). A review of empirical studies of affordances and development of a framework for educational adoption of mobile social media. *Educational Technology Research and Development*, *67*, 1231-1257. https://doi.org/10.1007/s11423-019-09679-y

Yücelyiğit, S. (2014). *Üç boyutlu animasyon film ve etkileşimli uygulamalar serisinin anasınıfına devam eden beş yaş (60-72 ay) çocuklarının görsel algı gelişimine etkisinin incelenmesi.* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Bölüm 7

Affetme Kuramları

Neslihan Nur Pehlivan ve Hamit Coşkun

Giriş

Günlük ilişkilerimizde bir başkasını affetme davranışı gösteren bir özelliğimiz bulunmaktadır. Enright (1996), insan ilişkilerinin devamlılığı için önemli olan affetme kavramı için en genel olarak kullanılan tanımı yapmış olup affetmeyi biliş, duygu ve eylemlerin etkileşimine dayalı karmaşık bir süreç olarak tanımlar. Bir kişi bilişsel olarak affedilirse ancak duygusal olarak affedilmezse, incinen kişi rahatlayamaz ve olumsuz duygular yaşayabilir. Çoğu sosyal bilim araştırmacısı affetmeyi, kişinin incitici bir eylem nedeniyle küskünlük ve öfke hakkından gönüllü olarak vazgeçme süreci olarak tanımlamaktadır (Enright ve diğ., 1992; Worthington ve diğ., 2000). Bu tanıma göre, incinen kişi, incitici eylemleri sergileyen kişiye nefreti hak etse bile şefkatle karşılık verir. McCullough ve diğerlerine (2000) göre ise affetme, belirli bir kişilerarası ortamda hatalı kişiye yönelik olumlu bir değişimdir. Affetmek, kişinin düşüncelerini, duygularını, güdülerini veya davranışını değiştirir.

Araştırmacılar arasında affetmenin tanımı konusunda fikir birliği olmamasına rağmen, araştırmacıların affetmenin temel unsurlarını belirledikleri gözlenmektedir. Affetmenin işlenen hataları hatırlamama veya bu hatalara mazeret bulma olmadığı (Hewstone ve diğ., 2004), hataları hatırlamamanın kişiyi daha sonraki mağduriyetlerle karşı karşıya bıraktığı (Fow, 1996; Freedman, 1998) vurgulanmıştır. Affetmek, gücenmeyi ve hatta adalet aramayı bırakmaktır. Bu çeşitli bakış açılarına rağmen, affetme eylemini gerçekleştiren kişinin tepkilerinin olumsuzdan daha da iyiye doğru değiştiği yaygın bir kanıdır. Gücenmekten ve hatta adaletin peşinden koşmaktan vazgeçmek affetmenin başka bir yansımasıdır. Bakış açılarındaki bu farklılıklara rağmen, affedicinin tepkilerinin olumsuzdan olumluya doğru kayma eğiliminde olduğu yaygın bir kanıdır.

lerinde, yakın ve romantik ilişkilerde affetmenin rolü araştırılabilir. Terapötik süreç boyunca, affetme müdahaleleri çeşitli danışan gruplarıyla test edilebilir. Psikolojik hizmet sağlayan profesyoneller, kendini affetmeyi terapötik süreçte bir araç olarak kullanabilir. Kendini affetmeye dair de çalışmalar yapmak mümkündür. Dolayısıyla affetme olgusu terapide ortaya çıkabilir, bu nedenle psikoloji eğitiminde de bu konuya değinmek faydalı olacaktır.

Kaynakça

Beck, S. I. (2005). *Efficacy of a forgiveness group intervention for aggressive victims* [Doctoral Dissertation]. Retrieved from ProQuest Dissertations and Thesis database. (UMI No. 3185675)

Beckenbach, J. A. (2002). *Sexual abuse and forgiveness* (Order No. 3073151). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (305518718). Retrieved from https://www.proquest.com/dissertations-theses/sexual-abuse-forgiveness/docview/305518718/se-2.

Beckenbach, J., Schmidt, E. ve Reardon, R. (2009). The interpersonal relationship resolution scale: A reliability and validity study. *The Family Journal*, *17*(4), 335-341. https://doi.org/10.1177/1066480709347362

Barcaccia, B., Ioverno, S., Salvati, M., Medvedev, O. N., Pallini, S. ve Vecchio, G. M. (2021). Measuring predictors of psychopathology in Italian adolescents: Forgiveness, avoidance and revenge. *Current Psychology*, 1-15. https://doi.org/10.1007/s12144-021-01414-2

Barcaccia, B., Salvati, M., Pallini, S., Baiocco, R., Curcio, G., Mancini, F. ve Vecchio, G. M. (2020). Interpersonal forgiveness and adolescent depression. The mediational role of self-reassurance and self-criticism. *Journal of Child and Family Studies*, *29*(2), 462-470. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01550-1

Bugay, A. ve Demir, A. (2012). Affetme Arttırılabilinir mi?: Affetmeyi Geliştirme Grubu. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal*, *4*(37), 96-106. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21457/229607

Burchard, G. A., Yarhouse, M. A., Worthington, E. L., Jr., Berry, J. W., Killian, M. ve Canter, D. E. (2003). A study of two marital enrichment programs and couples' quality of life. *Journal of Psychology and Theology*, 31, 240-252. https://doi.org/10.1177/009164710303100309

Enright, R. D. (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self forgiveness. *Counseling and Values, 40*(2), 107-126. https://doi.org/10.1002/j.2161-007x.1996.tb00844.x

Enright, R. D. ve the Human Development Study Group (1992). The moral development of forgiveness. (W. Kurtines & J. Gewirtz, Eds.), *Handbook of moral behavior and development* içinde (Vol. 1, ss.123–152). Erlbaum.

Enright, R. D. ve The Human Development Study Group (1996). Counseling within the forgiveness friad: On forgiving, receiving, forgiveness and self-forgiveness. *Counseling and Values, 4*, 107-126. https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.1996.tb00844.x

Enright, R. ve Fitzgibbons, R. (2000). Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope, *Forgiveness in psychotherapy: An overview* içinde (ss. 13-27). American Psychological Association. https://doi:10.1037/10381-001.

Enright, R. D. (2019). *Forgiveness is a choice: A step-by-step process for resolving anger and restoring hope*. American Psychological Association.

Freedman, S. (1998). Forgiveness and reconciliation: The importance of understanding how they differ. *Counseling and Values*, *42*(3), 200-216. https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.1998.tb00426.x

Fow, N. R. (1996). The phenomenology of forgiveness and rEconcile liation. *Journal of Phenomenological Psychology*, *27*(2), 219-233. https://doi.org/10.1163/156916296X00113

Gámiz, M., Fernández-Capo, M., Buechner, V. L., Martos, C., Worthington, E. L. ve Recoder, S. (2022). The role of making a decision to forgive in the process of forgiveness: A longitudinal study. *Current Psychology*, *41*, 3363–3373. https://doi.org/10.1007/s12144-021-02421-z

Gordon, K. C. ve Baucom, D. H. (1998). Understanding betrayals in marriage: A synthesized model of forgiveness. *Family Process*, *37*(4), 425-449. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1998.00425.x

Gordon, K. C., Baucom, D. H. ve Snyder, D. K. (2008). Optimal strategies in couple therapy: Treating couples dealing with the trauma of infidelity. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, *38*, 151-160. https://doi.org/10.1007/s10879-008-9085-1

Hargrave, T. D. (1994). Families and forgiveness: A theoretical and therapeutic framework. *The family journal*, *2*(4), 339-348. https://doi.org/10.1177/1066480794024007

Hargrave, T. ve Sells, J.N. (1997). The development of a forgiveness scale. *Journal of Mariatal and Family Theraphy, 23*, 41-62. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1997.tb00230.x

Hewstone, M., Cairns, E., Voci, A., McLernon, F., Niens, U. ve Noor, M. (2004). Intergroup forgiveness and guilt in Northern Ireland: Social psychological dimensions of "The Troubles.". *Collective guilt: International perspectives*, 193-215. https://doi.org/10.1017/cbo9781139106931.013

Huang S. T. T. ve Enright R. D. (2000). Forgiveness and anger-related emotions in Taiwan: Implications for therapy. *Psychotherapy*, 37, 71–79.

Ho, M. Y. ve Fung, H. H. (2011). A dynamic process model of forgiveness: A cross-cultural perspective. *Review of General Psychology*, *15*(1), 77-84.

Karaca, R. ve Asıcı, E. (2019). Affetme odaklı grup rehberliğinin ergenlerin saldırganlık eğilimi üzerindeki etkisi: bir karma yöntem araştırması. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, *7*(19), 57-82. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/genclikarastirmalari/issue/66472/1040670

Karakaş, A. C. (2014). *Gerçeklik terapisi yönelimli dini başa çıkma psikoeğitim programının affetme esnekliği, empati ve stresle başa çıkma üzerindeki etkisi*. [Yayımlanmamış doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karduz, F. F. A. (2019). *Affetme eğilimi kazandırmaya yönelik psiko-eğitim programının affetme eğilimi kazandırma ve beş faktör kişilik özellikleri üzerindeki etkisi.* [Yayımlanmamış doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kelley, H. H. ve Thi bault, J. (1978). *Interpersonal relations: A theory of inter-dependence*. New York: Wiley

Leon, C. R. (2008). *Factors associated with forgiveness in intimate relationships and the impact of hope -focused marriage therapy* (Order No. 3338090). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304818137). Retrieved from https://www.proquest.com/dissertations-theses/factors-associated-with-forgiveness-intimate/docview/304818137/se-2

Lin, Y., Worthington Jr, E. L., Griffin, B. J., Greer, C. L., Opare-Henaku, A., Lavelock, C. R., ... ve Muller, H. (2014). Efficacy of REACH forgiveness across cultures. *Journal of Clinical Psychology*, *70*(9), 781-793. https://doi.org/10.1002/jclp.22073

McCullough, M. E. (2000). Forgiveness as human stenght: Theory, measurement and links to well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology, 19*(1), 43-45. https://doi.org/10.1521/jscp.2000.19.1.43

McCullough, M. E. ve Worthington Jr, E. L. (1994). Models of interpersonal forgiveness and their applications to counseling: Review and critique. *Counseling and Values*, *39*(1), 2-14. https://doi.org/10.1002/j.2161-007x.1994.tb01003.x

McCullough, M. E., Rachal, K. C., Sandage, S. J., Worthington, E. L., Brown, S. W. ve Hight, T. L. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships: II. Theoretical elaboration and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology, 75,* 1586–1603. https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.6.1586

Miller, D. A. (2010). *Recovery from infidelity: An exploration of injured partners' perspectives* (Order No. 3436292). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (822408667). Retrieved from https://www.proquest.com/dissertations-theses/recovery-infidelity-exploration-injured-partners/docview/822408667/se-2

Rathee, S., Masters, T. M. ve Grace, F. (2022). So fun! How fun brand names affect forgiveness of hedonic and utilitarian products. *Journal of Business Research*, *139*, 44-55. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.09.041

Recoder, S., Gámiz, M., Worthington, E. L., Davis, D. E. ve Fernández-Capo, M. (2021). Decisional forgiveness across spanish and american samples: Translation, validation, and measurement invariance of the decision to forgive scale. *Current Psychology*, *40*, 4125-4135. https://doi.org/10.1007/s12144-019-00368-w

Sells, J., Giordano, F. ve King, L. (2002). A pilot study in marital group therapy: Process and outcome. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, 10*(2), 156-166. https://doi.org/10.1177/1066480702102005

Wade, N. G., Bailey, D. C. ve Shaffer, P. (2005). Helping clients heal: does forgiveness make a difference? *Professional Psychology: Research and Practice, 36*, 634– 641. https://doi.org/10.1037/0735-7028.36.6.634

Wade, N. G., Post, B. C. ve Cornish, M. A. (2011). Forgiveness therapy to treat embitterment: a review of relevant research. (M. Linden, & A. Maercker, Eds.), *Embitterment: Societal, Psychological and Clinical Perspectives* içinde (ss. 197-207). SpringerVerlag. https://doi.org/10.1007/978-3-211-99741-3_16

Walker, D. F. ve Gorsuch, R. L. (2002). Forgiveness within the Big Five personality model. *Personality and Individual Differences*, *32*(7), 1127-1137. https://doi.org/10.1016/s0191-8869(00)00185-9

Worthington Jr, E. L. (1998). The Pyramid Model of Forgiveness: Some Interdisciplinary peculations about Unforgiveness and the Promotion of Forgiveness. (E. L. Worthington Jr, Ed.), *Dimensions of Forgiveness: Psychological Research and heological Perspectives* içinde (ss.107–137). Templeton Foundation Press.

Worthington, E. L. (2006). *Forgiveness and reconciliation: Theory on application*. Routledge.

Bölüm 8

Kitle Davranışını Açıklamada Ayrıntılandırılmış Sosyal Kimlik Modeli

Kenan Alparslan

Giriş

Kitle davranışı genellikle toplumsal hareketlerde, ayaklanmalarda, protestolarda, kitlesel acil durumlarda, spor, müzik ve dini etkinliklerde gözlemlenen davranış biçimlerine atıfta bulunmak için kullanılır. Bu tür durumlarda, bireyler arasında etkileşim, normlar ve duygusal durumlar yoğunlaşır ve bireylerin davranışları bundan etkilenir. Kitle davranışı, tarihsel ve politik gelişmelerin ayrılmaz bir parçasıdır; çatışma ve barış çarklarını döndüren ve toplumsal değişimi ilerleten dinamo işlevi görür. Arap Baharından Gezi Olaylarına ve George Floyd'un öldürülmesi üzerine ABD'de başlayan protestolara kadar sayısız örnekte görüleceği üzere, toplumsal eyleme girişen kitleler, kitlesel siyasi seferberliğin somutlaşmış halidir. Kitle hareketlerinin toplumu şekillendiren gücünden dolayı kitle psikolojisini açıklamak üzere çok sayıda kuramsal yaklaşım öne sürülmüştür. Bu yazıda, sosyal kimlik yaklaşımından türetilen *Ayrıntılandırılmış Sosyal Kimlik Modeli*'nin (ASKM, Elaborated Social Identity Model; Drury ve Reicher, 1999, 2005; Reicher, 1996; Stott ve Drury, 2000) kitle davranışını anlamaya katkısını inceliyor ve sosyal değişimi teşvik etme olasılıklarını tartışıyoruz.

Modelin Gelişimi ve Temel Kavramları

Kitle davranışı, büyük bir grup veya kitle içinde yer alan bireylerin benzersiz bir sosyal dinamik altında sergilediği davranışları ifade eder. Bu davranışlar, bireylerin grup içindeki etkileşimleri, sosyal normlara uyma, duygusal durumlar, liderlik etkisi ve kitlenin özellikleri gibi faktörlerden etkilenir. Kitle davranışı genellikle protesto mitingleri, spor etkinlikleri, ayaklanmalar veya konserler gibi farklı kitle

etki ve gruplar arası ilişkilerin "normal" süreçlerinin sonucu olarak açıklanır. Bu çağdaş bakış açısına göre, bireylik yitimi, farklı bireylerden oluşan bir koleksiyonun kolektif bir kimliğe sahip bir gruba dönüşmesidir. Araştırmacılar, kitle davranışını anlayarak, bireylerin kolektif davranışları ve bunun toplumda nasıl hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara yol açabileceği konusunda içgörü kazanmayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

Acar, Y. G. ve Uluğ, Ö. M. (2016). Examining prejudice reduction through solidarity and togetherness experiences among Gezi park activists in Turkey. *Journal of Social and Political Psychology, 4*(1), 166-179. https://doi.org/10.5964/jspp.v4i1.547

Allport, F. (1924). *Social psychology*. Houghton Mifflin.

Carter, H., Drury, J. ve Amlôt, R. (2020). Social identity and intergroup relationships in the management of crowds during mass emergencies and disasters: recommendations for emergency planners and responders. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, *14*(4), 931-944. https://doi.org/10.1093/police/pay013

Drury, J. (2020). Recent developments in the psychology of crowds and collective behaviour. *Current Opinion in Psychology*, *35*, 12-16. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.02.005

Drury, J. ve Reicher, S. (1999). The intergroup dynamics of collective empowerment: Substantiating the social identity model of crowd behavior. *Group Processes & Intergroup Relations*, *2*(4), 381-402. https://doi.org/10.1177/1368430299024005

Drury, J. ve Reicher, S. (2000). Collective action and psychological change: The emergence of new social identities. *British Journal of Social Psychology*, *39*(4), 579-604. https://doi.org/10.1348/014466600164642

Drury, J. ve Reicher, S. (2005). Explaining enduring empowerment: A comparative study of collective action and psychological outcomes. *European Journal of Social Psychology*, *35*(1), 35-58. https://doi.org/10.1002/ejsp.231

Drury, J. ve Reicher, S. (2020). Crowds and collective behaviour. M. A. Hogg (Ed.), *Oxford research encyclopedia of psychology* içinde. Oxford University Press.

Drury, J. ve Reicher, S. D. (2009). Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues, 65*(4), 707-725. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01622.x

Drury, J., Stott, C. ve Farsides, T. (2003). The role of police perceptions and practices in the development of "public disorder". *Journal of Applied Social Psychology*, *33*(7), 1480-1500. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2003.tb01959.x

Festinger, L., Pepitone, A. ve Newcomb, T. M. (1952). Some consequences of de-individuation in a group. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, *47*(2), 382-389.

Le Bon, G. (1895/1996). *The crowd: A study of the popular mind*. Project Gutenberg. http://www.gutenberg.org/ebooks/445.

McDougall, W. (1920). *The group mind: A sketch of the principles of collective psychology with some attempt to apply them to the interpretation of national life and character*. Putnam.

Odağ, Ö., Melis Uluğ, Ö. ve Solak, N. (2016). "Everyday I'm Çapuling": Identity and collecticve action through social network sites in the Gezi Park Protests. *Journal of Media Psychology*, *28*(3), 148-159. https://doi.org/10.1027/1864-1105/a000202

Reicher, S. (2001). The psychology of crowd dynamics. (M. A. Hogg, & R. Tindale, Eds.), *Blackwell handbook of social psychology: Group processes* içinde (ss. 175-197). Blackwell.

Reicher, S. D. (1984). The St. Pauls'riot: An explanation of the limits of crowd action in terms of a social identity model. *European Journal of Social Psychology*, *14*(1), 1-21. https://doi.org/10.1002/ejsp.2420140102

Reicher, S. D. (1996). 'The Battle of Westminster': Developing the social identity model of crowd behaviour in order to explain the initiation and development of collective conflict. *European Journal of Social Psychology*, *26*(1), 115-134.

Reicher, S. D., Spears, R. ve Postmes, T. (1995). A social identity model of deindividuation phenomena. *European Review of Social Psychology*, 6, 161-198. https://doi.org/10.1080/14792779443000049

Reicher, S. ve Stott, C. (2011). *Mad mobs and Englishmen? Myths and realities of the 2011 riots*. Constable and Robinson.

Reicher, S., Spears, R. ve Haslam, S. A. (2010). The social identity approach in social psychology. M. Wetherell ve C. T. Mohanty (Ed.), *The SAGE handbook of identities* içinde (ss. 45–62). Sage.

Reicher, S., Stott, C., Cronin, P. ve Adang, O. (2004). An integrated approach to crowd psychology and public order policing. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, *27*(4), 558-572. https://doi.org/10.1108/13639510410566271

Reicher, S.D. (1987). Crowd behaviour as social action. J.C. Turner, M.A. Hogg, P.J. Oakes, S.D. Reicher ve M.S. Wetherell (Ed.), *Rediscovering the social group: A self categorisation theory* içinde (ss. 171–202). Blackwell Publishing.

Stott, C. ve Drury, J. (2000). Crowds, context and identity: Dynamic categorization processes in the 'poll tax riot'. *Human Relations*, *53*(2), 247-273. https://doi.org/10.1177/a010563

Stott, C. ve Reicher, S. (1998). How conflict escalates: The inter-group dynamics of collective football crowdviolence. *Sociology*, *32*(2), 353-377. https://doi.org/10.1177/0038038598032002007

Stott, C., Adang, O., Livingstone, A. ve Schreiber, M. (2008). Tackling football hooliganism: A quantitative study of public order, policing and crowd psychology. *Psychology, Public Policy, and Law, 14*(2), 115–141. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0013419

Stott, C., Drury, J. ve Reicher, S. (2017). On the role of a social identity analysis in articulating structure and collective action: The 2011 riots in Tottenham and Hackney. *British Journal of Criminology*, *57*(4), 964–981. https://doi.org/10.1093/bjc/azw036

Stott, C., Ho, L., Radburn, M., Chan, Y. T., Kyprianides, A. ve Morales, P. S. (2020). Patterns of 'disorder'during the 2019 protests in Hong Kong: Policing, social identity, intergroup dynamics, and radicalization. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, *14*(4), 814-835. https://doi.org/10.1093/police/paaa073

Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information,* 13(2), 65–93.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. S. Worchel ve W. G. Austin (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* içinde (ss. 33-47). Nelson-Hall.

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. ve Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Blackwell.

Turner, R. H. ve Killian, L. M. (1972). *Collective behavior* (2. baskı). Prentice-Hall.

Uluğ, Ö. M. ve Acar, Y. G. (2019). 'Names will never hurt us': A qualitative exploration of çapulcu identity through the eyes of Gezi Park protesters. *British Journal of Social Psychology*, *58*(3), 714-729. https://doi.org/10.1111/bjso.12305

Uysal, M. S. ve Akfırat, S. A. (2022). Formation of an emergent protestor identity: Applying the EMSICA to the Gezi Park protests. *Group Processes & Intergroup Relations*, *25*(2), 527-539. https://doi.org/10.1177/1368430220983597

Uysal, M. S., Akfırat, S. A. ve Cakal, H. (2022). The social identity perspective of social media leadership in collective action participation. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *32*(6), 1001-1015. https://doi.org/10.1002/casp.2502

Zimbardo, P. G. (1969). The human choice: Individuation, reason, and order versus deindividuation, impulse, and chaos. *Nebraska Symposium on Motivation, 17*, 237-307.

Bölüm 9

Düzenleme Odağı Kuramı

Tuncay Çorak

Giriş

Sosyal psikolojinin son dönemde önemli kuramlarından biri olarak öne çıkan Düzenleme Odağı Kuramı[2] (DOK), Edward Tory Higgins (1997) tarafından kuramsallaştırılmıştır. DOK, bireylerin, ebeveyn-çocuk etkileşimi sırasında edindiği benlik düzenleme süreçlerinin sonucunda hedeflerine ulaşmak amacıyla nasıl farklı yollar bulduklarını, bunun için hangi stratejileri kullandıklarını ve bu kullandıkları stratejilerin altında yatan temel motivasyonel süreçlerinin neler olduğunu açıklamaya çalışmaktadır (Förster ve Werth, 2009; Haws ve diğ., 2010; Kochanska, 1993; Van Hook ve Higgins, 1988). Bu motivasyonel süreçlerin temelinde ise bireylerin hazza yaklaşmak ve acıdan kaçınmak için doğuştan motive oldukları şeklindeki temel haz ilkesi (hedonik ilke) yer almaktadır (Higgins, 1997). Ayrıca Higgins (2002) hedonik ilkenin psikolojinin tüm alanlarındaki kuramların temel motivasyonu olduğunu ifade etmekle birlikte bireylerin, hazza yaklaştığını ve acıdan kaçındığını bilmenin yeterli olmadığını, yaklaşmayı ve kaçınmayı nasıl yaptıklarını bilmenin çok daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden Higgins (2002) Düzenleme Odağı Kuramı'nı bireylerin hazza yaklaşma ve acıdan kaçınma yollarının altından yatan motivasyonu ve duyguyu anlamanın hedonik ilkeden daha önemli olabileceğine dayandırmıştır. Düzenleme Odağı Kuramı, motivasyonel yönelimleri korunma odağı (*prevention focus*) ve gelişme odağı (*promotion focus)* olmak üzere iki farklı benlik düzenleme (*self-regulation*) sistemine dayandırmakta ve bu iki farklı düzenleme odağının hedefe yönelik davranışları farklı şekillerde etkilediğini varsaymaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki bölümde kuramın gelişimine yönelik süreçler ile temel kavramların neler olduğu ve bu iki benlik düzenleme stratejisine yönelik farklılıklar tarihsel bir yaklaşım içerisinde ve güncel literatür çerçevesinde aktarılmaktadır.

Kaynakça

Acem, A. (2023). *Tüketicilerin satış geliştirme araçlarına yönelik algılarını etkileyen faktörlerin Düzenleme odaklar kuramıyla açıklanması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akbaş, G. (2016). *The effect of system justification and regulatory focus orientation in the endorsement of honor and honor based violence* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Anlaş, S. (2023). C*onsumer involvement with corporate reputation* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslan, A. (2015). Bireysel girişimcilik ve düzenleme odaklar kuramı ilişkisinde çevresel belirsizliğin düzenleme rolü: emlak sektöründe bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 10*(1). 147-166.

Atakan, Ş. S. (2016). Düzenleme odaklar ölçeklerinin kavramsal ve ampirik olarak incelenmesi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 8*(1), 1-27.

Bakker, A. B., Tims, M. ve Derks, D. (2012). Proactive personality and job performance: The role of job crafting and work engagement. *Human Relations*, *65*(10), 1359-1378. https:// doi/10.1177/0018726712453471

Beck, J., Eichinger, A. ve Bengler, K. (2014). Trait, state or artefact? Assessing experts' regulatory focus in nuclear power plant control. *Cognition, Technology & Work*, *16*, 531-539. https://doi/10.1007/s10111-014-0283-1

Boesen-Mariani, S., Gomez, P. ve Gavard-Perret, M. L. (2010). L'orientation régulatrice: un concept prometteur en marketing. *Recherche et Applications en Marketing (French Edition)*, *25*(1), 87-106. https://doi.org/10.1177/076737011002500104

Bowen, J. T. ve Chen, S. L. (2001). The relationship between customer loyalty and customer satisfaction. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *13*(5), 213-217. https://doi.org/10.1108/09596110110395893

Brockner, J. ve Higgins, E. T. (2001). Regulatory focus theory: Implications for the study of emotions at work. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *86*(1), 35-66. https://doi.org/10.1006/obhd.2001.2972

Brockner, J., Higgins, E. T. ve Low, M. B. (2004). Regulatory focus theory and the entrepreneurial process. *Journal of Business Venturing*, *19*(2), 203-220. doi:10.1016/S0883-9026(03)00007-7

Carver, C. S. ve Scheier, M. F. (1990). Origins and functions of positive and negative affect: A control-process view. *Psychological Review, 1,* 19-35. https://doi/10.1037/0033-295X.97.1.19

Chen, W., Wang, B., Chen, Y., Zhang, J. ve Liu, Y. (2023). Can work still be crafted under authority? A study of the differential effect of employee regulatory focus on job crafting. *Journal of Innovation & Knowledge*, *8*(3), 100370. https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100370

Crowe, E. ve Higgins, E. T. (1997). Regulatory focus and strategic inclinations: Promotion and prevention in decision-making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 69,* 117-132. https://doi.org/10.1006/obhd.1996.2675

Cunningham, W.A., Raye, C.L. ve Johnson, M.K. (2005). Neural correlates of evaluation associated with promotion and prevention regulatory focus. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience 5*, 202–211. https://doi.org/10.3758/CABN.5.2.202

Das, G. (2015). Retail shopping behaviour: understanding the role of regulatory focus theory. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, *25*(4), 431-445. https://doi/10.1080/09593969.2015.1017773

Debanne, T. ve Volossovitch, A. (2023). Team Regulatory Strategies and Performance in Elite Handball. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, *94*(1), 151-162. https://doi.org/10.1080/02701367.2021.1948955

Dünya Sağlık Örgütü. (2020). Health topics: Sexual health. *Erişim Tarihi* Temmuz, 2023

Evans-Paulson, R., Widman, L., Javidi, H. ve Lipsey, N. (2022). Is regulatory focus related to condom use, STI/HIV testing, and sexual satisfaction?. *The Journal of Sex Research*, *59*(4), 504-514. https://doi.org/10.1080/00224499.2021.1961671

Fischer, D., Mauer, R. ve Brettel, M. (2018). Regulatory focus theory and sustainable entrepreneurship. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, *24*(2), 408-428. https://doi.org/10.1108/IJEBR-12-2015-0269

Förster, J. ve Werth, L. (2009). Regulatory focus: Classic findings and new directions. (G.B. Moskowitz, & H. Grant, Eds.), *The Psychology of Goals* içinde (ss. 349-420). Guilford Press.

Franzese, A. T., Blalock, D. V., Blalock, K. M., Wilson, S. M., Medenblik, A., Costanzo, P. R. ve Strauman, T. J. (2021). Regulatory focus and substance use in adolescents: Protective effects of prevention orientation. *Substance Use & Misuse*, *56*(1), 33-38. https://doi.org/10.1080/10826084.2020.1833926

Friedman, R. S. ve Förster, J. (2001). The effects of promotion and prevention cues on creativity. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*(6), 1001–1013. https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.6.1001

Gino, F. ve Margolis, J. D. (2011). Bringing ethics into focus: How regulatory focus and risk preferences influence (un)ethical behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 115*(2), 145-156. https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2011.01.006

Gruskin, S., Yadav, V., Castellanos-Usigli, A., Khizanishvili, G. ve Kismödi, E. (2019). Sexual health, sexual rights and sexual pleasure: meaningfully engaging the perfect triangle. *Sexual and Reproductive Health Matters*, *27*(1), 29-40. https://doi.org/10.1080/26410397.2019.1593787

Hamstra, M. R., Bolderdijk, J. W. ve Veldstra, J. L. (2011). Everyday risk taking as a function of regulatory focus. *Journal of Research in Personality*, *45*(1), 134-137. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2010.11.017

Haws, K. L., Dholakia, U. M. ve Bearden, W. O. (2010). An assessment of chronic regulatory focus measures. *Journal of Marketing Research*, *47*(5), 967-982. https://doi/10.1509/jmkr.47.5.967

He, Y., Li, Y., Xia, D., Zhang, T., Wang, Y., Hu, L., ... & Wu, Y. (2019). Moderating effect of regulatory focus on public acceptance of nuclear energy. *Nuclear Engineering and Technology*, *51*(8), 2034-2041. https://doi.org/10.1016/j.net.2019.06.002

Higgins, E. T. (1996). The "Self Digest": Self-knowledge serving selfregulatory functions. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*, 1062-1083. https://doi/10.1037/0022-3514.71.6.1062

Higgins, E. T. (1997). Beyond pleasure and pain. *American Psychologist, 52*(12), 1280-1300. https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.12.1280

Higgins, E. T. (1998). Promotion and prevention: Regulatory focus as a motivational principle. In M.P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology, 30*, 1-46.

Higgins, E. T. (2000). Making a good decision: Value from fit. *American Psychologist, 55*, 1217-1230. https://doi/10.1037/0003-066X.55.11.1217

Higgins, E. T. (2002). How self-regulation creates distinct values: The case of promotion and prevention decision making. *Journal of Consumer Psychology*, *12*(3), 177-191. https://doi/10.1207/S15327663JCP1203_01

Higgins, E. T. (2012). Regulatory focus theory. (P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins, Eds.), *Handbook of theories of social psychology* içinde (ss. 483–504). Sage Publications Ltd. https://doi.org/10.4135/9781446249215.n24

Higgins, E. T., Friedman, R. S., Harlow, R. E., Idson, L. C., Ayduk, O. N. ve Taylor, A. (2001). Achievement orientations from subjective histories of success: Promotion pride versus prevention pride. *European Journal of Social Psychology, 31*, 3-23. https://doi/10.1002/ejsp.27

Higgins, E. T., Roney, C. J. R., Crowe, E. ve Hymes, C. (1994). Ideal versus ought predilections for approach and avoidance: Distinct self-regulatory systems. *Journal of Personality and Social Psychology, 66*, 276-286. https://doi/10.1037/0022-3514.66.2.276

Higgins, E. T., Shah, J., ve Friedman, R. (1997). Emotional responses to goal attainment: Strength of regulatory focus as moderator. *Journal of Personality and Social Psychology, 72*, 515-525. https://doi/10.1037/0022-3514.72.3.515

Higgins, E. T. ve Spiegel, S. (2004). Promotion and prevention strategies for self-regulation: Amotivated cognition perspective. R. F. Baumeister, & K. D. Vohs, Eds.), *Handbook of Self-regulation: Research, theory and Applications* içinde (ss. 171-187). Guilford Press.

Idson, L. C., Liberman, N. ve Higgins, E. T. (2000). Distinguishing gains from nonlosses and losses from nongains: A regulatory focus perspective on hedonic intensity. *Journal of Experimental Social Psychology*, *36*(3), 252-274. https://doi/10.1006/jesp.1999.1402

Karaazmak, F. (2021). *Düzenleme odağın ikinci dil öğrenenlerin sözel beceri ve güdülenmesine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karagonlar, G. ve Emirza, S. (2021). Sosyal değer yönelimi ve sosyal ikilemlerde iş birliği: Düzenleme odağın ve tanımlayıcı normların etkisi. *Psikoloji Çalışmaları, 41*(3), 991-1035. https://doi.org/10.26650/SP2020-816761

Keller, J. (2008). On the development of regulatory focus: The role of parenting styles. *European Journal of Social Psychology*, *38*(2), 354-364. https://doi.org/10.1002/ejsp.460

Keskin, B. (2023). *Hazcı ve faydacı alışveriş güdülerinin Düzenleme odak aracılığı ile satın alma niyetine etkileri: Web sitesi ve mobil uygulama üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kim, M. (2020). Determinants of young consumers' attitude toward mobile advertising: The role of regulatory focus. *Journal of Promotion Management*, *26*(2), 186-206. https://doi.org/10.1080/10496491.2019.1699623

Kim, M. ve Lee, M. (2015). Effects of review characteristics and consumer regulatory focus on perceived review usefulness. *Social Behavior and Personality: An İnternational Journal*, *43*(8), 1319-1333. https://doi.org/10.2224/sbp.2015.43.8.1319

Kim, Y. J. ve Han, J. (2014). Why smartphone advertising attracts customers: A model of Web advertising, flow, and personalization. *Computers in Human Behavior*, *33*, 256-269. https://doi/10.1016/j.chb.2014.01.015

Kochanska, G. (1993). Toward a synthesis of parental socialization and child temperament in early development of conscience. *Child Development, 64,* 325-347. https://doi/10.2307/1131254

Kyne, D. ve Bolin, B. (2016). Emerging environmental justice ıssues in nuclear power and radioactive contamination. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *13*(7), 700. doi:10.3390/ijerph13070700

Lee, G. Y. ve Yi, Y. (2008). The effect of shopping emotions and perceived risk on impulsive buying: the moderating role of buying impulsiveness trait. *Seoul journal of business*, *14*(2), 67-92.

Lee, H. (2012). Effects of goal relations on self-regulated learning in multiple goal pursuits: Performance, the self-regulatory process, and task enjoyment. *Asia Pacific Education Review, 13*(2), 369-386. doi:10.1007/s12564-012-9216-y.

Lockwood, P., Jordan, C. H. ve Kunda, Z. (2002). Motivation by positive or negative role models: Regulatory focus determines who will best inspire us. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*(4), 854–864. https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.4.854

Ma, R., Hou, W., Priem, R. ve Wright, P. (2022). Does restricted stock turn CEOs into risk-averse managers? Insights from the regulatory focus theory. *Long Range Planning*, *55*(2), 102165. https://doi.org/10.1016/j.lrp.2021.102165

Moretti, M. M. ve Higgins, E. T. (1990) Relating self-discrepancy to selfesteem. The contribution of discrepancy beyond actual-self ratings. *Journal of Experimental Social Psychology, 26*, 108-123. https://doi/10.1016/0022-1031(90)90071-S

Novak, T. P. ve Hoffman, D. L. (2009). The fit of thinking style and situation: New measures of situation-specific experiential and rational cognition. *Journal of Consumer Research*, *36*(1), 56-72. https://doi/10.1086/596026

Ogan, Z. (2019). *Consumer-level factors that moderate the success of private label brands: Hedonic versus utilitarian products* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Park, T. Y., Kim, S. ve Sung, L. K. (2017). Fair pay dispersion: A regulatory focus theory view. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *142*, 1-11.

Parkins, J. R. ve Haluza-DeLay, R. (2011). *Social and ethical considerations of nuclear power development* (No. 1529-2016-131969). https://ageconsearch.umn.edu/record/103237/

Razian, A. S. (2021). *No silver bullet to boost employee change supportive behaviors: The fit between gender, regulatory focus, and managerial influence tactics* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Roy, R. ve Phau, I. (2014). Examining regulatory focus in the information processing of imagery and analytical advertisements. *Journal of Advertising*, *43*(4), 371-381. https://doi/10.1080/00913367.2014.888323

Semin, G. R., Higgins, T., de Montes, L. G., Estourget, Y. ve Valencia, J. F. (2005). Linguistic Signatures of Regulatory Focus: How Abstraction Fits Promotion More Than Prevention. *Journal of Personality and Social Psychology, 89*(1), 36–45. https://doi.org/10.1037/0022-3514.89.1.36

Van Hook, E. ve Higgins, E. T. (1988). Self-related problems beyond the selfconcept: motivational consequences of discrepant self-guides. *Journal of Personality and Social Psychology, 4,* 625-633. https://doi.org/10.1037//0022-3514.55.4.625

Yalçındağ, B. ve Özkan, T. (2015). Düzenleme odağı ölçeği (DOÖ), sebat ve risk alma ölçeklerinin Türkçe'ye uyarlanması ve DOÖ'nün psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları, 18*(36), 49 – 72.

Bölüm 10

Sosyo-Duygusal Seçicilik Kuramı

Ezgi Çoban Tosyalı

Giriş

Sosyo-Duygusal Seçicilik Kuramı, günlük hayatta karşılaştığımız olaylara ve insanlara neden belirli bir hassasiyetle tepki verdiğimizi açıklamada bize rehberlik eder. Bir sahil kenarında keyifli vakit geçirmek için toplanmış insanları hayal edin. Gençlerin müzik eşliğinde eğlenmesi, etraftaki insanlarla tanışmaları ve sosyalleşmeleri, yoğun duygusal deneyimlerin ve hedeflerin bir yansımasıdır. Gençler, yeni insanlar tanıyarak sosyal çevrelerini genişletmeye ve yeni sosyal aktivitelerin tadını çıkarmaya daha çok motive olabilirler. Öte yandan, aynı sahilde vakit geçiren yaşlı bir çiftin çocuklarıyla ve torunlarıyla sakin bir etkileşimde olduğunu gözlemlediğimizde bireylerin odak noktalarının nasıl farklılaştığını değerlendirebiliriz. Yaşla birlikte insanlar yakın ilişkileriyle daha çok meşgul olmayı tercih edebilirler. Bu noktada, sosyo-duygusal seçicilik kavramı, duygusal ihtiyaçlara paralel olan sosyal uyaranlara çekilme eğilimine dikkat çekmektedir.

Yaşamın erken dönemlerinde, sonraki dönemlere kıyasla fiziksel ve zihinsel sağlık parametreleri birbiriyle oldukça paralel ilerler (Carstensen, 2006). İleriki dönemlerde yaşın artışı fiziksel sağlıkta gerilemeyi beraberinde getirir (Löckenhoff ve Carstensen, 2004). Öte yandan, yetişkinlik dönemi boyunca yaşam doyumunda ve esenlikte skorların korunduğunu hatta arttığını görebiliriz (Diener ve Sul, 1997). Bu durum, bireylerin yaş almasıyla beraber sosyal ve duygusal hedeflerinde gösterdikleri motivasyonel değişime işaret etmektedir. Örneğin, Reed ve Carstensen (2012) tarafından yürütülen bir araştırma, yaşlı yetişkinlerin uzak çevreden tanıdıklarla ilişkilerini sürdürmek için daha az çaba harcadıklarını, bunun yerine duygusal tatmin sağlayan yakın ilişkilerine odaklandıklarını göstermiştir. Bulgular, bu kuramın yaş aldıkça duygusal olarak anlamlı hedeflerin önemli hale gelmesiyle ilgili varsayımlarını desteklemektedir.

reylerin genellikle olumlu bir ruh haline sahip olduklarını ve daha olumlu sosyal etkileşimler peşinde olduklarını göstermektedir. Bu pozitiflik etkisi, yaşlı bireylerin pozitif duygulara yönelmelerini ve olumlu deneyimlerle sosyal bağları sürdürmelerini sağlayarak, yaşam kalitesini artırıcı bir rol oynamaktadır. Ancak, olumlu bilgilerin sürekli ön plana alınarak olumsuz duygulardan kaçınılması bireylerin sağlıkla ilgili konularda sorunlar yaşamasına yol açabilir. Yani, sağlık sorunlarıyla ilgili olumsuz bilgilerle yüzleşmek zor olabilir. Bu durumda, etkili iletişim stratejileri geliştirilerek bireylerin duygusal bağ kurmaları ve sağlık mesajlarına daha fazla odaklanmaları sağlanabilir. Ayrıca, müdahale çalışmaları, bireylerin sağlıkla ilgili destek alabilecekleri sosyal ağlarını genişletmelerine yardımcı olabilir. Örneğin, kronik hastalıklarla yaşayan bireylere yönelik destek grupları oluşturmak, benzer deneyimlere sahip bireylerin bir araya gelerek duygusal deneyimlerini paylaşmalarını ve birbirlerine örnek olmalarını sağlayabilir.

Sonuç olarak, SSK gelecek zaman perspektifi ve yaşın hedefler üzerindeki etkisi ile birlikte sosyal bağlantıları ve duygusal ilişkileri şekillendiren önemli bir kuramdır. Yaşlılık dönemindeki olumlu duygulara ve şimdiki ana odaklanmanın, sosyal etkileşimlerde önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırdığını göz önünde bulundurmak, gelecekteki çalışmaların ve uygulamaların başarılı yaşlanma programlarına katkıda bulunmasını sağlayabilir. SSK ve yaşlanma arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı ve derinlemesine incelenmesi, yaşlı bireylerin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını daha iyi anlamak ve desteklemek için önemli olacaktır.

Kaynakça

Cacioppo, J. T., Berntson, G. G., Bechara, A., Tranel, D. ve Hawkley, L. C. (2011). Could an aging brain contribute to subjective well-being? The value added by a social neuroscience perspective. (A. Todorov, S. T. Fiske, & D. Prentice, Eds.*), Social Neuroscience: Toward Understanding the Underpinnings of the Social Mind* içinde (ss. 249-262). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195316872.003.0017

Carstensen, L. L. (2006). The influence of a sense of time on human development. *Science*, *312*(5782), 1913-1915. https://doi.org/10.1126/science.1127488

Carstensen, L. L., Fung, H. H. ve Charles, S. T. (2003). Socioemotional selectivity theory and the regulation of emotion in the second half of life. *Motivation and Emotion*, *27*, 103-123. https://doi.org/10.1023/A:1024569803230

Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M. ve Charles, S. T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist, 54*(3), 165-181. https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.3.165.

Carstensen, L. L. ve Fredrickson, B. F. (1998). Socioemotional selectivity in healthy older people and younger people living with the human immunodeficiency virus: The centrality of emotion when the future is constrained. *Health Psychology*, *17*(6), 494-503. https://doi.org/10.1037/0278-6133.17.6.494.

Carstensen, L. L. ve Mikels, J. A. (2005). At the intersection of emotion and cognition: Aging and the positivity effect. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(3), 117-121. https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00348.x.

Cassileth, B. R., Zupkis, R. V., Sutton-Smith, K. ve March, V. (1980). Information and participation preferences among cancer patients. *Annals of Internal Medicine, 92,* 832−836. https://doi.org/10.7326/0003-4819-92-6-832.

Chang, P. F., Choi, Y. H., Bazarova, N. N. ve Löckenhoff, C. E. (2015). Age differences in online social networking: Extending socioemotional selectivity theory to social network sites. *Journal of Broadcasting ve Electronic Media*, *59*(2), 221-239. https://doi.org/10.1080/08838151.2015.1029126.

Charles, S. T., Mather, M. ve Carstensen, L. L. (2003). Aging and emotional memory: the forgettable nature of negative images for older adults. *Journal of Experimental Psychology: General*, *132*(2), 310-324. https://doi.org/10.1037/0096-3445.132.2.310.

Charles, S. T. ve Carstensen, L. L. (2010). Social and emotional aging. *Annual Review of Psychology, 61,* 383-409. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100448.

Charles, S. T., Mather, M. ve Carstensen, L. L. (2003). Aging and emotional memory: the forgettable nature of negative images for older adults. *Journal of Experimental Psychology: General*, *132*(2), 310-324. https://doi.org/10.1037/0096-3445.132.2.310

Diener, E. D. ve Suh, M. E. (1997). Subjective well-being and age: An international analysis. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, *17*(1), 304-324.

English, T. ve Carstensen, L. L. (2014). Selective narrowing of social networks across adulthood is associated with improved emotional experience in daily life. *International Journal of Behavioral Development*, *38*(2), 195-202. https://doi.org/10.1177/0165025413515404.

Fung, H. H. ve Isaacowitz, D. M. (2016). The role of time and time perspective in age-related processes: Introduction to the special issue. *Psychology and Aging*, *31*(6), 553. https://doi.org/10.1037/pag0000119.

Hicks, J. A., Trent, J., Davis, W. E. ve King, L. A. (2012). Positive affect, meaning in life, and future time perspective: an application of socioemotional selectivity theory. *Psychology and Aging*, *27*(1), 181-189. https://doi.org/10.1037/a0023965

Kennedy, Q., Mather, M. ve Carstensen, L. L. (2004). The role of motivation in the age related positivity effect in autobiographical memory. *Psychological Science, 15*(3),208-214. https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2004.01503011.x.

Lang, F. R. ve Carstensen, L. L. (1994). Close emotional relationships in late life: further support for proactive aging in the social domain. *Psychology and Aging*, *9*(2), 315-324. https://doi.org/10.1037/0882-7974.9.2.315.

Lang, F. R. ve Carstensen, L. L. (2002). Time counts: future time perspective, goals, and social relationships. *Psychology and Aging*, *17*(1), 125-139. https://doi.org/10.1037/0882-7974.17.1.125.

Livingstone, K. M. ve Isaacowitz, D. M. (2015). Situation selection and modification for emotion regulation in younger and older adults. *Social Psychological and Personality Science*, *6*(8), 904-910. https://doi.org/10.1177/1948550615593148

Löckenhoff, C. E. ve Carstensen, L. L. (2004). Socioemotional selectivity theory, aging, and health: The increasingly delicate balance between regulating emotions and making tough choices. *Journal of Personality*, *72*(6), 1395-1424. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00301.x.

Penningroth, S. L. ve Scott, W. D. (2012). Age-related differences in goals: Testing predictions from selection, optimization, and compensation theory and socioemotional selectivity theory. *The International Journal of Aging and Human Development*, *74*(2), 87-111. https://doi.org/10.2190/AG.74.2.a.

Petrisek, A. C., Laliberte, L. L., Allen, S. M. ve Mor, V. (1997). The treatment decision-making process: age differences in a sample of women recently diagnosed with nonrecurrent, early –stage breast cancer. *The Gerontologist, 37*(5), 598−608. https://doi.org/10.1093/geront/37.5.598.

Reed, A. E. ve Carstensen, L. L. (2012). The theory behind the age-related positivity effect. *Frontiers in Psychology*, *3*, 1-9. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00339.

Scheibe, S. ve Carstensen, L. L. (2010). Emotional aging: Recent findings and future trends. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *65*(2), 135-144. https://doi.org/10.1093/geronb/gbp132.

Soylu, C. ve Ozekes, B. C. (2022). Testing a model of biopsychosocial successful aging based on socioemotional selectivity theory in the second half of life. *International Psychogeriatrics*, 1-11. https://doi.org/10.1017/S1041610222001090.

Sullivan-Singh, S. J., Stanton, A. L. ve Low, C. A. (2015). Living with limited time: Socioemotional selectivity theory in the context of health adversity. *Journal of Personality and Social Psychology*, *108*(6), 900-916. https://doi.org/10.1037/a0039047.

Taşfiliz, D., Çetiner, E. S. ve Selçuk, E. (2020). Yakın İlişkilerde Algılanan Duyarlılığın Yaş Farklılıkları ve Psikolojik Esenlik ile İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *35*(86), 19-39. https://doi.org/10.31828/tpd1300443320190630m000020.

Uzer, T. ve Gulgoz, S. (2015). Socioemotional selectivity in older adults: Evidence from the subjective experience of angry memories. *Memory*, *23*(6), 888-900. https://doi.org/10.1080/09658211.2014.936877.

Uzun, G. (2021). *Mediating role of emotion regulation in age and life satisfaction/affect relations: socioemotıonal selectivity theory perspective*. [Unpublished doctoral thesis] Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Wrzus, C., Hänel, M., Wagner, J. ve Neyer, F. J. (2013). Social network changes and life events across the life span: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, *139*(1), 53-80. https://doi.org/10.1037/a0028601.

Bölüm 11

Liderlik Sürecine Sosyal Kimlik Yaklaşımı

Funda Genç Turhan

Giriş

Liderlik kavramı, sosyal bilimlerin birçok alanındaki araştırmacıların uzun yıllardır ilgi duydukları, üzerinde çalıştıkları bir konudur. Bu ilgi kavrama ilişkin birçok farklı yaklaşım ve kuram oluşturmalarına sebep olmuştur. Çeşitli liderlik kuramları, liderlik sürecini farklı bakış açılarından ele almaktadır (örn., Bass, 1999; Burns, 1978; Fiedler, 1971; House, 1971; Katz, 1955; Stogdill, 1948). Öyle ki 1900-1990 yılları arasında liderlik tanımlarını inceleyen Rost (1993) 200'den fazla liderlik tanımına ulaştığını bildirmiştir. Bu bölümde liderlikte görece yeni bir yaklaşım olan liderliğe sosyal kimlik yaklaşımının temel kavramları ve kuram kapsamındaki çalışmalar incelenecektir. Ancak bu yaklaşımı tanıtmadan önce ilk olarak liderlik sürecini bütüncül olarak anlayabilmek için geçmiş liderlik yaklaşımları ve bu yaklaşımların temel noktaları tanıtılacaktır.

Liderlik Yaklaşımları

Liderlik yaklaşımları tarihsel bağlamda sıralanabilir (Northouse, 2019). İlk dönemdeki liderlik yaklaşımları genel olarak kişilik özelliklerine odaklanmaktadır. Erken dönem liderlik yaklaşımları, "büyük adam kuramları" olarak bilinmektedir ki bu kuramlar temelde liderlerin, takipçilerinden bir takım üstün özellikleri vesilesiyle ayrıldıklarını ve bir çeşit seçilmiş kişi oldukları varsayımına sahiptirler. Tarihsel olarak büyük liderlerin özelliklerinin incelenmesine dayanan bu yaklaşımlar, lider olunmaz lider doğulur görüşünün savunucularıdır (Jago, 1982). 20. yüzyılın ortalarında ise özellikler yaklaşımı çatısı altında araştırmacılar, liderlerin ortak kişilik özelliklerini incelemişlerdir (örn., Kirkpatrick ve Locke, 1991; Stogdill,

Liderlik sürecini sosyal kimlik perspektifinden anlamaya çalışmanın ülkemizdeki sosyal grupların liderlik algılarının ve lider etkinliklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Sonuç

Sosyal psikoloji alanında önemli bir yankı uyandıran sosyal kimlik yaklaşımı, sosyal psikolojide bir süre sönmüş olan liderlik araştırmalarının yeniden canlandırmıştır. Bu yaklaşım lider takipçi ilişkilerinde sosyal psikoloji süreçlerinin nasıl işlediğine dair açıklamalar getirmeyi amaçlamıştır. Liderin salt kişilik özelliklerine odaklanan kişilik yaklaşımlarından ziyade bu yaklaşım hem grubun hem takipçilerin hem de grubun içinde yer aldığı sosyal bağlamın etkilerini göz önüne almayı başarmıştır.

Bu yaklaşımın en önemli katkılarından biri liderliği, lider takipçi ilişkilerinin ikili doğasından ziyade grup bakış açısıyla ele almasıdır. Böylece liderlik, grup içi ve gruplar arası bir süreç haline gelmiştir. Yayınlandığından bu yana hipotezleri hem deneysel hem de alan çalışmalarıyla desteklenen bu yaklaşım liderlik sürecinin açıklanmasına, daha önceki liderlik kuramlarının ele almadığı kavramları (grubun belirginleşmesi, grupla özdeşleşme, paylaşılan sosyal gerçeklik) da dahil ederek liderlik sürecinin geniş bir çerçeveden anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca liderin ortaya çıkmasında, liderlik süreçlerinin ne zaman kişisel ya da kişilerarası süreçler tarafından değil de grup süreçleri tarafından yönetileceğine dair açıklamalar getirmiştir. Bu kuram temelde sosyal kategoriler belirginleştiğinde ve kişilerin grupla özdeşleşmesi arttığında, liderlikte, liderin kişilik özellikleri, grup üyelerinin liderlik şemalarından ziyade grup süreçlerinin belirleyici olacağını ileri sürmektedir. Son olarak, bu yaklaşım, grup prototipi olmanın önemini ve liderlere nasıl bir güç ve ayrıcalık sağladığını da kimlik süreçlerine dikkat çekerek açıklamaktadır.

Kaynakça

Abrams, D., Randsley de Moura, G., Marques, J. M. ve Hutchison, P. (2008). Innovation credit: When can leaders oppose their group's norms? *Journal of Personality and Social Psychology*, *95*(3), 662-678. https://doi.org/10.1037/0022-3514.95.3.662

Akfırat, S. (2017). Kimlik Liderlik Ölçeği'nin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin üniversite öğrenci örnekleminde incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, *20*(39), 51-65.

Akfırat, S., Üzümçeker, E., Uysal, M. S., Yurtbakan, T., Ergiyen, T.ve Görüryılmaz, T. (2022). The roles of national and global identities and leaders in the acceptance of COVID-19 vaccines developed by different countries. *International Journal of Social Psychology*, *37*(2), 334-361. https://doi.org/10.1080/02134748.2022.2038421

Bass, B. M. (1999). Two decades of research and development in transformational leadership. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, *8*(1), 9-32. https://doi.org/10.1080/135943299398410

Berscheid, E.ve Reis, H. T. (1998). Attraction and close relationships. D. T. Gilbert, S. T. Fiske ve G. Lindzey,(Ed.), *The handbook of social psychology* içinde (4. Baskı Vol. 2, s. 193-281). McGraw-Hill.

Burns, J. M. (1978). *Leadership.* Harper & Row.

Chemers, M. M. (2001). Leadership effectiveness: An integrative review. M. A. Hogg ve R. S. Tindale, (Ed.), *Blackwell handbook of social psychology: Group processes* içinde (s. 376-399). Blackwell.

Choi, Y. ve Mai-Dalton, R. R. (1999). The model of followers' responses to self-sacrificial leadership: An empirical test. *The Leadership Quarterly*, *10*(3), 397-421. https://doi.org/10.1016/s1048-9843(99)00025-9

Conger, J. A.ve Kanungo, R. N. (1987). Toward a behavioral theory of charismatic leadership in organizational settings. *Academy of Management Review*, *12*(4), 637-647. https://doi.org/10.5465/amr.1987.4306715

De Cremer, D. ve Van Vugt, M. (2002). Intergroup and intragroup aspects of leadership in social dilemmas: A relational model of cooperation. *Journal of Experimental Social Psychology*, *38*(2), 126-136. https://doi.org/10.1006/jesp.2001.1499

Fiedler, F. E. (1971). Validation and extension of the contingency model of leadership effectiveness: A review of empirical findings. *Psychological Bulletin*, *76*(2), 128-148. https://doi.org/10.1037/h0031454

Fielding, K. S.ve Hogg, M. A. (1997). Social identity, self-categorization, and leadership: A field study of small interactive groups. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, *1*(1), 39-51. https://doi.org/10.1037/1089-2699.1.1.39

Gawronski, B. (2004). Theory-based bias correction in dispositional inference: The fundamental attribution error is dead, long live the correspondence bias. *European Review of Social Psychology*, *15*(1), 183-217. https://doi.org/10.1080/10463280440000026

Giessner, S. R., van Knippenberg, D. ve Sleebos, E. (2009). License to fail? How leader group prototypicality moderates the effects of leader performance on perceptions of leadership effectiveness. *The Leadership Quarterly*, *20*(3), 434-451. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2009.03.012

Giessner, S. R.ve van Knippenberg, D. (2008). “License to fail”: Goal definition, leader group prototypicality, and perceptions of leadership effectiveness after leader failure. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *105*(1), 14-35. https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2007.04.002

Gilbert, D. T.ve Malone, P. S. (1995). The correspondence bias. *Psychological Bulletin*, *117*(1), 21-38.

Göncü, A. (2013). *Farklı olan değil ayn(a) olan kazanır: bir yönetici olarak grup prototipi lider olmak.* Odtü Yayıncılık.

Grieve, P. G. ve Hogg, M. A. (1999). Subjective uncertainty and intergroup discrimination in the minimal group situation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *25*(8), 926-940. https://doi.org/10.1177/01461672992511002

Hains, S. C., Hogg, M. A.ve Duck, J. M. (1997). Self-categorization and leadership: Effects of group prototypicality and leader stereotypicality. *Personality and Social Psychology Bulletin, 23,* 1087-1100. https://doi.org/10.1177/01461672972310009

Haslam, S. A. ve Platow, M. J. (2001). The link between leadership and followership: How affirming social identity translates vision into action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*(11), 1469-1479. https://doi.org/10.1177/01461672012711008

Haslam, S.A., Reicher, S. D. ve Platow, M. J. (2011). *The new psychology of leadership: identity, influence, and power,* Psychology Press.

Hersey, P., Blanchard, K. H. ve Natemeyer, W. E. (1979). Situational leadership, perception, and the impact of power. *Group & Organization studies*, *4*(4), 418-428. https://doi.org/10.1177/105960117900400404

Hogg, M. A. (1993). Group cohesiveness: A critical review and some new directions. *European Review of Social Psychology*, *4*(1), 85-111. https://doi.org/10.1080/14792779343000031

Hogg, M. A. (2000). Subjective uncertainty reduction through self-categorization: A motivational theory of social identity processes. *European Review of Social Psychology*, *11*(1), 223-255. https://doi.org/10.1080/14792772043000040

Hogg, M. A. (2001). A social identity theory of leadership. *Personality and Social Psychology Review*, *5*(3), 184-200.

Hogg, M. A. ve Williams, K. D. (2000). From *I* to *we*: Social identity and the collective self. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 4*(1), 81–97. https://doi.org/10.1037/1089-2699.4.1.81

Hogg, M. A., Hains, S. C.ve Mason, I. (1998). Identification and leadership in small groups: Salience, frame of reference, and leader stereotypicality effects on leader evaluations. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*(5), 1248–1263.https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.5.1248

Hogg, M. A., van Knippenberg, D.ve Rast III, D. E. (2012). The social identity theory of leadership: Theoretical origins, research findings, and conceptual developments. *European Review of Social Psychology*, *23*(1), 258-304. https://doi.org/10.1080/10463283.2012.741134

Hollander, E. P. (1958). Conformity, status, and idiosyncrasy credit. *Psychological Review*, *65*(2), 117-127. https://doi.org/10.1037/h0042501

House, R. J. (1971). A path-goal theory of leader effectiveness. *Administrative Science Quarterly, 16,* 321–328. https://doi.org/10.2307/2391905

Jago, A. G. (1982). Leadership: Perspectives in theory and research. *Management Science*, *28*(3), 315-336.

Kablanoğlu, A. (2019). *Liderlik Davranışında Sosyal Kategorizasyona Karşı Bireysel Kimlik: Kişilik Özelliği, Değer, Motivasyon ve Tutum Farklılıklarının Grup Prototipine Yaklaşmadaki Etkisinin Öğrenci Topluluklarında İncelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Bursa Uludağ Üniversitesi.

Katz, R. L. (1955). Skills of an effective administrator. *Harvard Business Review, 33*(1), 33–42.

Kirkpatick, S. A. ve Locke, E. A. (1991). Leadership: do traits matter? *Academy of Management Perspectives*, *5*(2), 48-60.

Kramer, R. M. (1999). Trust and distrust in organizations: Emerging perspectives, enduring questions. *Annual Review of Psychology*, *50*(1), 569-598.

Lord, R. G., Foti, R. J. ve DeVader, C. L. (1984). A test of leadership categorization theory: Internal structure, information processing, and leadership perceptions. *Organizational Behavior and Human Performance, 34,* 343-378. https://doi.org/10.1016/0030-5073(84)90043-6

Mumford, M. D., Zaccaro, S. J., Harding, F. D., Jacobs, T. O. ve Fleishman, E. A. (2000). Leadership skills for a changing world: Solving complex social problems. *The Leadership Quarterly*, *11*(1), 11-35.

Northouse, P. G. (2019). *Leadership: Theory and practice* (8. baskı). Sage.

Pierro, A., Cicero, L., Bonaiuto, M., van Knippenberg, D. ve Kruglanski, A. W. (2007). Leader group prototypicality and resistance to organizational change: The moderating role of need for closure and team identification. *TPM-Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, *14*(1), 27-40.

Platow, M. J., Van Knippenberg, D., Haslam, S. A., Van Knippenberg, B.ve Spears, R. (2006). A special gift we bestow on you for being representative of us: Considering leader charisma from a self-categorization perspective. *British Journal of Social Psychology*, *45*(2), 303-320. https://doi.org/10.1348/014466605x41986

Platow, M. J.ve Van Knippenberg, D. (2001). A social identity analysis of leadership endorsement: The effects of leader ingroup prototypicality and distributive intergroup fairness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*(11), 1508-1519. https://doi.org/10.1177/01461672012711011

Randsley de Moura, G., Abrams, D., Marques, J. M. ve Hutchison, P. (2011). Innovation credit: When and why do group members give their leaders licence to deviate from group norms. J. Jetten, & M. Hornsey (Ed.), *Rebels in groups: Dissent, deviance, difference, and defiance* içinde . Blackwell-Wiley

Rost, J. (1993). *Leadership for the twenty-first century*. Bloomsbury Publishing.

Steffens, N. K., Haslam, S. A., Reicher, S. D., Platow, M. J., Fransen, K., Yang, J., Ryan M.K., Jetten J, Peters K. ve Boen, F. (2014). Leadership as social identity management: Introducing the Identity Leadership Inventory (ILI) to assess and validate a four-dimensional model. *The Leadership Quarterly*, *25*(5), 1001-1024. https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2014.05.002

Steffens, N. K., Munt, K. A., van Knippenberg, D., Platow, M. J.ve Haslam, S. A. (2021). Advancing the social identity theory of leadership: A meta-analytic review of leader group prototypicality. *Organizational Psychology Review*, *11*(1), 35-72. https://doi.org/10.31234/osf.io/b94qs

Stogdill, R. M. (1948). Personal factors associated with leadership: A survey of the literature. *The Journal of Psychology*, *25*(1), 35-71. https://doi.org/10.1080/00223980.1948.9917362

Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. ve Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, *1*(2), 149-178.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin, ve S. Worchel (Ed.) *The social psychology of intergroup relations* içinde (s. 33-37). Monterey, CA: Brooks/Cole.

Taylor, S. E. ve Fiske, S. T. (1978). Salience, attention, and attribution: Top of the head phenomena. *Advances in Experimental Social Psychology*, *11,* 249-288. https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60009-x

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. ve Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory.* Basil Blackwell.

Turner, J. C., Hogg, M. A., Turner, P. J. ve Smith, P. M. (1984). Failure and defeat as determinants of group cohesiveness. *British Journal of Social Psychology*, *23*(2), 97-111. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1984.tb00619.x

Uysal, M. S., Akfırat, S. A.ve Cakal, H. (2022). The social identity perspective of social media leadership in collective action participation. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, *32*(6), 1001-1015. https://doi.org/10.1002/casp.2502

Van Knippenberg, B. ve Van Knippenberg, D. (2005). Leader self-sacrifice and leadership effectiveness: the moderating role of leader prototypicality. *Journal of Applied Psychology*, *90*(1), 25-37. https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.1.25

Van Knippenberg, D. ve Hogg, M. A. (2003). A social identity model of leadership effectiveness in organizations. *Research in Organizational Behavior*, *25*, 243-295. https://doi.org/10.1016/s0191-3085(03)25006-

Vroom, V. H. (1964) *Work and motivation*. Wiley.

Bölüm 12

Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı

Deniz Eniç

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan, zamanının çok büyük bir bölümünü diğerleri ile etkileşim içinde geçirir. Sosyal psikoloji çalışmaları, insanlar arasındaki bu etkileşimleri konu edinmektedir. Allport'a (1954) göre sosyal psikoloji, "bireylerin, davranış, duygu ve düşüncelerinin başkalarının gerçek, hayal edilen veya ima edilen varlığından nasıl etkilendiğinin bilimsel yollarla araştırılmasıdır" (akt. Hogg ve Vaughan, 1995: 1). Literatüre bakıldığında, grup aidiyetleri ve gruplar arası süreçlerle ilişkili çalışmaların bu alanda uzun yıllar popülerliğini koruduğu görülmektedir (Gaertner ve diğ., 2000; Milgram, 1965; Pettigrew, 1998; Pettigrew ve Tropp, 2011; Tajfel ve Turner, 1979).

Gruplar arası ilişkiler alanında bugüne kadar geliştirilen en önemli yaklaşımlardan biri Tajfel ve Turner (1979) tarafından geliştirilen *Sosyal Kimlik Kuramı*dır. Tajfel ve Turner (1979) bu kuramda kişisel ve sosyal kimlik olmak üzere iki farklı kimlik yapısından söz eder. *Kişisel kimlik*, benliğin bireye özgü kişisel özellikleri olarak tanımlarken, s*osyal kimlik*, bireyin kendisi için anlamlı olan bir sosyal gruba ilişkin bilgilerini ifade eder (Turner, 1982). Gruplar arası ilişkiler alanında yürütülen çalışmalara bakıldığında, bu çalışmaların çoğunlukla tek bir iç grup-dış grup ayrımı üzerine odaklandığı görülür. Öte yandan, günümüz toplumlarında hepimiz aynı anda çok sayıda grubun üyesi olduğumuzdan, sahip olduğumuz sosyal kimlikler oldukça karmaşık bir yapıdadır. Her birimiz -eş zamanlı bir şekilde- bir ailenin parçası, bir dini grubun üyesi, bir takımın taraftarı ya da siyasi görüşün destekçisi olabiliriz. Üyesi olduğumuz bu gruplardan bazıları yüzyıllar boyu varlığını sürdürürken (örn., etnik gruplar), bazıları daha kısa ömürlüdür (örn., iş grupları); milyonlarca üyeye sahip olan geniş grupların yanı sıra (örn., dini gruplar), parçası olduğumuz bazı grupların üye sayısı oldukça sınırlıdır (örn., aile). Toplumsal düzendeki

nitelik ve nicelik açısından ne kadar benzediği ile ilişkili maddelerin yer aldığı bir ölçüm aracı ile ölçülmektedir (Roccas ve Brewer, 2002). Sosyal kimlik karmaşıklığı kavramını ilgi çekici kılan en önemli etmenlerden biri, bu değişkenin sosyal psikolojinin en temel konularından biri olan önyargılarla yakından ilişkili olmasıdır. Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Kuramı, üyesi olduğumuz farklı sosyal gruplara ilişkin algı ve değerlendirmelerimizin, dış grup üyelerine yönelik önyargılarımız üzerindeki etkilerine ve bu önyargıların nasıl olup da kırılabileceğine ilişkin önemli kuramsal açıklamalar getirmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar genel anlamda sosyal kimlik karmaşıklığının dış grup üyelerine yönelik duygu (Miller ve diğ., 2009), tutum (Brewer ve Pierce, 2005) ve davranışlarla (Schmid ve diğ., 2013) ilişkisi üzerine odaklanmıştır. Görgül araştırma bulguları, birden fazla iç grup kategorizasyonunun farkında olan ve üyesi olduğu iç grupların birbiri ile ancak kısmi düzeyde örtüşebileceğini fark eden- sosyal kimlik karmaşıklığı yüksek kişilerin- dış grup üyelerine daha az önyargılı olduğunu ve dolayısıyla dış grupların üyelerine karşı daha olumlu duygu, tutum ve davranışlar sergilediğini ortaya koymaktadır. Öyle görünüyor ki, çevresel çeşitliliği yüksek muhitlerde yaşamak, farklı gruplarla temas etmek, birbirinden farklı gruplara üye olmak ve grupların birbirinden farklı noktalarını idrak etmek, sosyal kimlik karmaşıklığının ve dolayısıyla dış gruplara yönelik toleransının artmasına katkı sağlamaktadır. Bu kuramsal açıklamalar ve görgül çalışma bulguları, gruplar arasında daha uyumlu ilişkiler sağlanması adına geliştirilecek sosyal politikalar açısından kıymetlidir.

Kaynakça

Abrams, D. ve Hogg, M. A. (2006). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. Routledge.

Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin, 17*(5), 475–482. https://doi.org/10.1177/0146167291175001

Brewer, M. (2010). Social identity complexity and acceptance of diversity. (R. J. Crisp, Ed.), *The psychology of social and cultural diversity* içinde (ss. 11–33). Wiley-Blackwell.

Brewer, M. B. ve Pierce, K. P. (2005). Social identity complexity and outgroup tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *31*(3), 428–437. https://doi.org/10.1177/0146167204271710.

Conway, M., Carroll, J. M., Pushkar, D. ve Arbuckle, T. (1996). Anticipated interaction, individual differences in attentional resources, and elaboration of behavior. *Social Cognition, 14,* 338–366. https://doi.org/10.1521/soco.1996.14.4.338

Deschamps, J. C. ve Doise, W. (1978). Crossed category memberships in intergroup relations. (H. Tajfel, Ed.), *Differentiation between social groups* içinde (ss. 141-158). Cambridge University Press.

Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Nier, J. A., Banker, B. S., Ward, C. M., Houlette, M. ve Loux, S. (2000). The Common Ingroup Identity Model for reducing intergroup bias: Progress and challenges. (D. Capozza, & R. Brown, Eds.), *Social identity processes: Trends in theory and research* içinde (ss. 133–148). Sage. https://doi.org/10.4135/9781446218617.n9

Gaertner, S. L., Mann, J., Murrell, A. ve Dovidio, J. F. (1989). Reducing intergroup bias: The benefits of recategorization. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*(2), 239–249. https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.2.239

Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (1995). *Social Psychology: An Introduction*. Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, London.

Knifsend C. A. ve Juvonen J. (2013). The role of social identity complexity in inter-group attitudes among young adolescents. *Social Development*, 22, 623–640. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2012.0067

Kruglanski, A. W. (1989). *Lay epistemics and human knowledge: Cognitive and motivational bases.* Plenum Press.

Kruglanski, A. W., Shah, J. Y., Pierro, A. ve Mannetti, L. (2002). When similarity breeds content: Need for closure and the allure of homogeneous and self-resembling groups. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*(3), 648–662. https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.3.648

Kruglanski, A. W. ve Webster, D. M. (1991). Group members' reactions to opinion deviates and conformists at varying degrees of proximity to decision deadline and of environmental noise. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*, 212-225. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.61.2.212

Milgram, S. (1965). Liberating effects of group pressure. *Journal of Personality and Social Psychology, 1*(2), 127–134. https://doi.org/10.1037/h0021650

Miller, K. P., Brewer, M. B. ve Arbuckle, N. L. (2009). Social identity complexity: Its correlates and antecedents. *Group Processes and Intergroup Relations*, *12*, 79–94. https://doi.org/10.1177/1368430208098778

Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology, 49,* 65–85. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.65

Pettigrew, T. F. ve Tropp, L. R. (2011). *When groups meet: The dynamics of intergroup contact.* Psychology Press.

Roccas, S. ve Brewer, M. (2002). Social identity complexity. *Personality and Social Psychology Review, 6*(2), 88–106. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0602_01

Schmid, K. Hewstone, M. ve Ramiah, A. Al. (2013). Neighborhood Diversity and Social Identity Complexity: Implications for Intergroup Relations. *Social Psychological and Personality Science*, *4*(2), 135–142. https://doi.org/10.1177/1948550612446972.

Schmid, K. Hewstone, M. ve Tausch, N. (2014). Secondary transfer effects of intergroup contact via social identity complexity. *British Journal of Social Psychology*, *53*(3), 443–462. https://doi.org/10.1111/bjso.12045.

Schmid, K., Hewstone, M., Tausch, N., Cairns, E. ve Hughes, J. (2009). Antecedents and consequences of social identity complexity: Intergroup contact, distinctiveness threat, and outgroup attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin, 35*(8), 1085–1098. https://doi.org/10.1177/0146167209337037

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. (M. P. Zanna, Ed.), *Advances in experimental social psychology içinde* (*Cilt*. 25, ss. 1–65). Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6

Staal, M. A. (2004). *Stress, Cognition, and Human Performance: A Literature Review and Conceptual Framework.* National Aeronautics and Space Administration.

Sweller, J. (2011). Cognitive load theory. (J. P. Mestre & B. H. Ross, Eds.), *The psychology of learning and motivation: Cognition in education* içinde (ss. 37–76). Elsevier Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-387691-1.00002-8

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. (W. G. Austin, & S. Worchel, Eds.), *The social psychology of intergroup relations* içinde (ss. 33-37). Brooks/Cole.

Tetlock, P. E. (1983). Accountability and complexity of thought. *Journal of Personality and Social Psychology, 45*(1), 74–83. https://doi.org/10.1037/0022-3514.45.1.74

Turner, J.C. (1982) 'Towards a cognitive redefinition of the social group'. (H. Tajfel, Ed.), *Social Identity and Intergroup Relations* içinde (ss. 15-40). Cambridge University Press and Paris: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Xin, S., Xin, Z. ve Lin, C. (2016). Effects of trustors' social identity complexity on interpersonal and intergroup trust. *European Journal of Social Psychology*, *46*(4), 428-440. https://doi.org/10.1002/ejsp.2156

Bölüm 13

İkili Süreç Modeli

Nuri Akdoğan

Giriş

İnsan doğasına ilişkin temel tartışmalardan biri insanların rasyonel varlıklar olup olmadığı üzerinedir. Rasyonel seçim kuramı, insanların rasyonel varlıklar olduklarını varsaymakta ve belirli bir karar verirken o kararla ilgili ulaşabildiği tüm bilgileri değerlendirerek en fazla yarar elde edecek yönde karar verdiklerini ileri sürmektedir (Hechter ve Kanazawa, 1997). Ancak, 1970'lerden itibaren psikoloji alanındaki çalışmalardan edinilen güvenilir bulgular, insanların o kadar da rasyonel varlıklar olmadığını göstermeye başlamıştır (örn., Nisbett ve Borgida 1975). Araştırmacılar, insanların olasılıkları değerlendirirken ve tahminlerde bulunurken rasyonel karar verme ilkelerini sistematik olarak ihlal ettiklerini (Slovic ve diğ., 1977) ve ciddi hatalara eğilimli olduklarını ileri sürmekte, bu konuda çeşitli bulgular sunmaktadır (Kahneman, 2011). Bu bulguları açıklamada, önerilen en önemli kuramsal yaklaşımlardan biri *İkili Süreç Modelleri*dir. Bu modeller, 1980'lerden itibaren yaygınlaşmaya ve başta bilgi, akıl yürütme, karar verme ve sosyal biliş olmak üzere birçok alanda yapılan çalışmalara yön vermeye başlamıştır (Evans, 2008).

İkili süreç modelleri, bilişsel işlemlerin nitelik ve yapı bakımından birbirinden farklı biri otomatik diğeri kontrollü iki ayrı süreç tarafından yönlendirildiği görüşüne dayanır (Mega ve diğ., 2015). Bilinçli farkındalık ve çaba gerektirmeyen faaliyetlerin meydana geldiği otomatik süreçte bilgi işleme kapasitesi ve hızı yüksekken; bilinçli farkındalık ve çaba gerektiren faaliyetlerin olduğu kontrollü süreçte ise bilgi işleme kapasitesi sınırlı ve yavaştır (Chaiken, 1980). İlki 1. sistem, diğeri 2. sistem olarak adlandırılan bu iki süreç arasında bahsedilen bu yapısal farkların yanı sıra çeşitli işlevsel farklar da bulunmaktadır: Bilgi işlem 1. sistemde çağrışıma dayalı ve stereotipikken; 2. sistemde kural temelli ve ayrıntılıdır. İkili Süreç Mo-

insanların rasyonel varlıklar ve sezgisel istatistikçiler olmadığını göstermektedir. İnsanları hataya götüren asıl şey de istatistiksel bilgiyi göz ardı etmesi, değerlendirmesini mantık kuralları temelinde değil 1. sistemin yarattığı zihinsel kestirmeler temelinde yapmasıdır. Türkiye'de ikili süreçlerle ilgili olarak başta akıl yürütme, karar verme ve sosyal biliş olmak üzere çeşitli konularda araştırmalar mevcuttur. İleride yapılacak çalışmalarda, İkili Sistem Modeli bağlamında şu ana kadar tespit edilen kestirme yollarının gruplar arası ilişkiler alanına uyarlanması ve gruplar arasında ortaya çıkan olumlu/olumsuz tutumların anlaşılmasında kullanılması yararlı olacaktır.

Kaynakça

Alparslan, K. ve Kusdil, M. E. (2020). Kürt üniversite öğrencilerinin kimlik yönetim stratejileri ve dış-grup tarafgirliğinin kimlikle ilgili eylem ve hedeflerle ilişkileri: Açık ve örtük ölçümlerle bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, *35*, 80-104.

Alter, A. L., Oppenheimer, D. M., Epley, N. ve Eyre, R. N. (2007). Overcoming intuition: metacognitive difficulty activates analytic reasoning. *Journal of Experimental Psychology: General*, *136*(4), 569-576.

Bargh, J. A. (2013). *Social psychology and the unconscious: The automaticity of higher mental processes*. Psychology Press.

Bechara, A., Damasio, H., Damasio, A. R. ve Lee, G. P. (1999). Different contributions of the human amygdala and ventromedial prefrontal cortex to decision-making. *Journal of Neuroscience*, *19*(13), 5473-5481.

Camcı, Y. (2015). *Başörtülü ve Başörtüsüz Öğrencilerde Dış Grup Tarafgirliği Fenomeni: Açık ve Örtük Tutumların Gruplar Arası İlişkiler Kuramları Üzerinden İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yükseklisans tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.

Chaiken, S. (1980). Heuristic versus systematic information processing and the use of source versus message cues in persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, *39*(5), 752-766.

Chaiken, S., ve Trope, Y. (1999). *Dual-process theories in social psychology*. Guilford Press.

Doru, F. (2020). *Davranışsal iktisat ve çıpalama üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Dural Özer, Ö. (2019). *Uyumsuzcu ve uyumcu geleneksel sezgiler hakkında ikili süreç modeli: ahlaki sorumluluk ve belirlenimciliğe deneysel felsefi bir yaklaşım* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Englich, B., Mussweiler, T. ve Strack, F. (2006). Playing dice with criminal sentences: The influence of irrelevant anchors on experts' judicial decision making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *32*(2), 188-200.

Ergör, Z. B. (2017). Yatırımcı davranışları ve karar vermede çerçeveleme etkisi: Türkiye'de yaşayan karar vericiler üzerine bir çalışma. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, *2*(11), 8-20.

Evans, J. S. B. (1989). *Bias in Human Reasoning: Causes and Consequences*. Erlbaum.

Evans, J. S. B. (2002). Logic and human reasoning: an assessment of the deduction paradigm. *Psychological Bulletin*, *128*(6), 978-996.

Evans, J. S. B. (2003). In two minds: dual-process accounts of reasoning. *Trends in Cognitive Sciences*, *7*(10), 454-459.

Evans, J. S. B. (2008). Dual-processing accounts of reasoning, judgment, and social cognition. *Annual Review of Psychology*, *59*, 255-278.

Evans, J. S. B. ve Stanovich, K. E. (2013). Dual-process theories of higher cognition: Advancing the debate. *Perspectives on Psychological Science*, *8*(3), 223-241.

Finucane, M. L., Alhakami, A., Slovic, P. ve Johnson, S. M. (2000). The affect heuristic in judgments of risks and benefits. *Journal of Behavioral Decision Making*, *13*(1), 1-17.

Fiske, S. T. ve Taylor, S. E. (2013). *Social cognition: From brains to culture*. Sage.

Göcekli, S. G. B. (2022). *Davranışsal iktisat ve beklenti teorisi: riskten kaçınma, kayıptan kaçınma ve sahiplenme etkisi üzerine deneysel bir çalışma* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Gültekin, B. B. (2022). *Preferences, timing, and limitations during reasoning: a dual process approach* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.

Hechter, M. ve Kanazawa, S. (1997). Sociological rational choice theory. *Annual Review of Sociology*, *23*(1), 191-214.

Kahneman, D. (2003). A perspective on judgment and choice: mapping bounded rationality. *American Psychologist*, *58*(9), 697-720.

Kahneman, D. (2011). *Hızlı ve Yavaş Düşünme.* Varlık Yayınları.

Kahneman, D. ve Frederick, S. (2002). Representativeness revisited: Attribute substitution in intuitive judgment. *Heuristics and Biases: The Psychology of İntuitive Judgment*, *49*(49-81), 74-104.

Kahneman, D. ve Frederick S. (2005). A model of heuristic judgment. (K. Holyoak, & R. G. Morrison, Eds.,), *The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning* içinde (ss. 267–94). Cambridge University Press.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1972). Subjective probability: A judgment of representativeness. *Cognitive Psychology*, *3*(3), 430-454.

Kahneman, D. ve Tversky, A. (1981). *The simulation heuristic*. National Technical Information Service.

Karademir, Ö. (2020). *Rasyonellik ve sezgisellik ikileminde yöneticilerin karar verme biçimlerinin davranışsal ekonomi varsayımları açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Kihlstrom, J. F. (1987). The cognitive unconscious. *Science*, *237*(4821), 1445-1452.

Lichtenstein, S., Slovic, P., Fischhoff, B., Layman, M. ve Combs, B. (1978). Judged frequency of lethal events. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, *4*(6), 551-578.

McKelvie, S. J. (1997). The availability heuristic: Effects of fame and gender on the estimated frequency of male and female names. *The Journal of Social Psychology*, *137*(1), 63-78.

Mega, L. F., Gigerenzer, G. ve Volz, K. G. (2015). Do intuitive and deliberate judgments rely on two distinct neural systems? A case study in face processing. *Frontiers in Human Neuroscience*, *9*, 456-471.

Nisbett, R. E. ve Borgida, E. (1975). Attribution and the psychology of prediction. *Journal of Personality and Social Psychology*, *32*(5), 932-943.

Sayılan, G. (2018). *Dünya görüşleri ve ideolojik yönelimler: kutuplaşma kuramı, ikili süreç modeli ve ahlaki temeller kuramının bütünleştirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Smith, E. R. ve DeCoster, J. (2000). Dual-process models in social and cognitive psychology: Conceptual integration and links to underlying memory systems. *Personality and Social Psychology Review*, *4*(2), 108-131.

Slovic, P., Fischhoff, B. ve Lichtenstein, S. (1977). *The certainty illusion*. National Technical Information Service.

Slovic, P., Finucane, M. L., Peters, E. ve MacGregor, D. G. (2007). The affect heuristic. *European Journal of Operational Research*, *177*(3), 1333-1352.

Stanovich, K. E. (1999). *Who is Rational? Studies of Individual Differences in Reasoning*. Erlbaum.

Stanovich, K. (2011). *Rationality and the reflective mind*. Oxford University Press.

Stanovich, K. E. ve West, R. F. (1998). Individual differences in rational thought. *Journal of Experimental Psychology: General*, *127*(2), 161-188.

Şahin, G. (2022). Karar verme süreçlerinde çerçeveleme etkisi: Asya problemi örneğinde sunum sırasının önemi. *Social Sciences Studies Journal*, *4*(26), 5828-5835.

Şentürk, F. ve Fındık, H. (2014). Rasyonel karar alan ekonomik birimin risk altında verdiği kararlara davranışsal yaklaşım: Kahneman-Tversky beklenti teorisi perspektifinden eleştirel bir bakış. *Öneri Dergisi*, *11*(42), 127-139.

Taneri, B. (2021). *Mimarlık öğrencilerinin kural tabanlı ve çağrışımsal akıl yürütme süreçlerindeki yaratıcılık performansları üzerine bir inceleme: tasarım eğitiminin ikili süreç yaklaşımı ile araştırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü.

Tversky, A. ve Kahneman, D. (1973). Availability: A heuristic for judging frequency and probability. *Cognitive Psychology*, *5*(2), 207-232.

Tversky, A. ve Kahneman, D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases: Biases in judgments reveal some heuristics of thinking under uncertainty. *Science*, *185*(4157), 1124-1131.

Tversky, A. ve Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, *211*(4481), 453-458.

Tversky, A. ve Kahneman, D. (1983). Extensional versus intuitive reasoning: The conjunction fallacy in probability judgment. *Psychological Review*, *90*(4), 293-315.

Yerlikaya, A. ve Özyakışır, D. (2022). A case study on representativeness heuristic in employed and unemployed women in turkey. *Journal For Women's Studies*, *23*(1), 67-92.

Yiğit, A. G. (2020). How cognitive bias shape our choice: the effect of five different framing types on preferences. *Eurasian Business & Economics Journal*, *21*(1), 1-14.

Bölüm 14

Güdülü Bilgi İşleme Modeli

Hamit Coşkun ve Gamze Uykucu Armutcuoğlu

Giriş

Gruplarda grup üyelerinin sergiledikleri performans konusunda yapılan çalışmaların çoğu problem çözme, karar verme ve yaratıcılık gibi bilişsel görevler ile ilgili alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bilişsel görevleri yerine getirmek için grup üyeleri mevcut bilgileri işler (Hinsz ve diğ., 1997; Laughlin ve diğ., 1991). Grup düzeyinde bilgi işleme ve bilişsel süreçler birincil öneme sahip olduğundan, bu kapsamda gruplarda bilginin grup üyeleri tarafından nasıl işlendiğini saptamak oldukça önemlidir. Bununla birlikte, hangi unsurların gruplarda bilgi işlemeyi geliştirdiğini ya da engellediğini anlamak da oldukça önemlidir.

Grup üyelerinden kaynaklanan bireysel ve durumsal farklılığın etkisini bütünleştiren ve bireysel düşünceleri grup düzeyinde etkileşim süreci ve grup karar verme süreçleri ile birleştiren Güdülü Bilgi İşleme Modeli (*Motivated Information Processing Model*; De Dreu ve diğ., 2008), gruplarda bilginin nasıl işlendiğini kapsamlı bir biçimde açıklamaktadır. Güdülü Bilgi İşleme Modeline göre, gruplarda etkili olan iki tür motivasyon bulunmaktadır: sosyal motivasyon ve epistemik (bilgisel) motivasyon. *Sosyal motivasyon*, grubun üyeleri arasındaki ilişkiler ve gruba üyelik hedefleri ile ilgiliyken; *epistemik motivasyon*, gruptaki bireylerin geçerli ve doğru bilgiyi arama ve o bilgiye ulaşma isteğini ifade etmektedir. Bu çerçeve kapsamında modele göre, epistemik motivasyon ve sosyal motivasyon ekseninde, grup genelinde sergilenen davranışlara yönelik motivasyonel süreçler belirlenmekte ve dengelenmektedir. Bu bağlamda grubun normları ve grubun doğru bilgiye ulaşma motivasyonu grup içindeki sosyal ilişkiler ile dengelenmektedir. Basit bir şekilde ele alındığında; modele göre, grup üyeleri bilgiyi toplar, paylaşır, tartışır ve sonuç olarak grup kararlarını oluştururlar. Gruplarda Güdülü Bilgi İşleme Modeli, grup dinamiklerini, grup içi sosyal etkileşimleri ve grup üyelerinin bireysel motivasyon-

leştirme üzerindeki etkisini daha iyi anlamak için sistematik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Güdülü Bilgi İşleme Modeli daha önce de bahsedildiği üzere grup üyelerinin kişisel ya da kolektif hedeflere ulaşabilmek için motive olduklarını varsaymaktadır ancak bu motivasyonun odağına yönelik herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Bu konuda yapılacak faydalı bir diğer araştırma konusu da grup üyelerinin bilgi işlemeleri üzerinde etkili olan kazanç elde etme ya da kayıptan kaçınma hedefleri (Aaker ve Lee, 2001) ile bilgi işlemeyi sosyal ve epistemik kapsamda nasıl değişimlediklerini saptamak olacaktır. Gelecekteki araştırmalara yönelik olarak önemli olan bir diğer husus, sosyal motivasyon ve epistemik motivasyon kapsamında grup üyeleri heterojenliğinin incelenmesidir. Var olan sınırlı çalışma, belirli bir grup üyesinin sosyal motivasyonunun etkilerinin büyük ölçüde o kişinin grup sonuçlarını etkileme gücüne bağlı olduğunu göstermektedir (Ten Velden ve diğ., 2007) ve bu durumun olumlu benlik motivasyonuna sahip üyelerin yalnızca güçlü bir konuma sahip olduklarında (örn., benzersiz ve önemli bilgilere sahip oldukları için) ortaya çıkabileceği düşünülmektedir (Steinel ve diğ., 2010).

Araştırmalar, çevrim içi ortamlarda bir araya gelen gruplarda grup üyelerinin birbirine güveninin gerekli olduğunu göstermektedir. Çünkü çevrim içi ortamlarda grup üyeleri birbirlerinin davranışlarını kolayca izleyemezler (Wilson ve diğ., 2006) ve bu gruplarda güvenin yüksek düzeyde sosyal motivasyona sahip grup üyeleri arasında ortaya çıkma olasılığı daha yüksektir (Swaab ve diğ., 2012). Bu kapsamda gelecekte yapılacak çalışmalar sosyal ve epistemik motivasyonun sanal gruplar üzerinde etkisinin saptanmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, gruplarda bilginin işlenme süreçleri ve grup kararlarının nitelikli bir biçimde verilebilmesi oldukça önemlidir ve bu kapsamda Güdülü Bilgi İşleme Modeline yönelik kavramların incelenmesi ve geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

Aaker, J. L. ve Lee, A. Y. (2001). “I” seek pleasures and “we” avoid pains: The role of self-regulatory goals in information processing and persuasion. *Journal of Consumer Research, 28*(1), 33–49. https://doi.org/10.1086/321946

Aldag, R. J. ve Fuller, S. R. (1993). Beyond fiasco: A reappraisal of the groupthink phenomenon and a new model of group decision processes. *Psychological Bulletin, 113*(3), 533–552. https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.533

Amabile, T. M. (1983). The social psychology of creativity: A componential conceptualization. *Journal of Personality and Social Psychology, 45*(2), 357–376. https://doi.org/10.1037/0022-3514.45.2.357

Balliet, D., Parks, C. ve Joireman, J. (2009). Social value orientation and cooperation in social dilemmas: A meta-analysis. *Group Processes & Intergroup Relations, 12*(4), 533–547. https://doi.org/10.1177/1368430209105040

Baer, M. ve Oldham, G. R. (2006). The curvilinear relation between experienced creative time pressure and creativity: Moderating effects of openness to experience and support for creativity. *Journal of Applied Psychology, 91*(4), 963–970. https://doi.org /10.1037/0021-9010.91.4.963

Bass, B. M. (1985*). Leadership and Performance beyond Expectations.* Free Press; Collier Macmillan.

Bechtoldt, M. N., De Dreu, C. K. W., Nijstad, B. A. ve Choi, H.-S. (2010). Motivated information processing, epistemic social tuning, and group creativity. *Journal of Personality and Social Psychology, 99*, 622–637.

Beersma, B. ve De Dreu, C. K. W. (2005). Conflict's consequences: Effects of social motives on postnegotiation creative and convergent group functioning and performance. *Journal of Personality and Social Psychology, 89*, 358–374.

Ben-Yoav, O. ve Pruitt, D. G. (1984). Resistance to yielding and the expectation of cooperative future interaction in negotiation. *Journal of Experimental Social Psychology, 20*(4), 323–335. https://doi.org/10.1016/0022-1031(84)90029-5

Brett, J. M. (2000). Culture and negotiation. *International Journal of Psychology, 35*(2), 97–104. https://doi.org/10.1080/002075900399385

Brodbeck, F. C., Kerschreiter, R., Mojzisch, A. ve Schulz-Hardt, S. (2007). Group decision making under conditions of distributed knowledge: The information asymmetries model. *Academy of Management Review, 32*, 459–479.

Camac, C. (1992). Information preferences in a two-person social dilemma. (W. B. G. Liebrand, D. M. Messick, & H. A. M. Wilke,vEds.), *Social dilemmas: Theoretical issues and research findings* içinde (ss. 147–161). Pergamon Press.

Camacho, L. M. ve Paulus, P. B. (1995). The role of social anxiousness in group brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology,* 68, 1071–1080.

Carnevale, P. J. ve Probst, T. M. (1998). Social values and social conflict in creative problem solving and categorization. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(5), 1300–1309. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.5.1300

Chaiken, S. ve Trope, Y. (Eds.). (1999). *Dual-process theories in social psychology*. The Guilford Press.

De Dreu, C. K. W. (2007). Cooperative outcome interdependence, task reflexivity, and team effectiveness: A motivated information processing perspective. *Journal of Applied Psychology, 92*(3), 628–638. https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.3.628

De Dreu, C. K. W., Beersma, B., Stroebe, K. ve Euwema, M. C. (2006). Motivated information processing, strategic choice, and the quality of negotiated agreement. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*(6), 927 943. https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.6.927

De Dreu, C. K. W. ve Carnevale, P. J. (2003). Motivational Bases of Information Processing and Strategy in Conflict and Negotiation. (M. P. Zanna, Ed.), *Advances in experimental social psychology içinde (ss.* 235-291). Elsevier Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(03)01004-9

De Dreu, C. K. W., Nijstad, B. A. ve Van Knippenberg, D. (2008). Motivated information processing in group judgment and decision making. *Personality and Social Psychology Review, 12*(1), 22–49. https://doi.org/10.1177/1088868307304092

Diehl, M. ve Stroebe, W. (1987). Productivity loss in brainstorming groups: Toward the solution of a riddle. *Journal of Personality and Social Psychology, 53*(3), 497–509. https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.3.497

Dugosh, K. L., Paulus, P. B., Roland, E. J. ve Yang, H. (2000). Cognitive stimulation in brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 722–735.

Fiske, S. T., Lin, M. ve Neuberg, S. L. (1999). The continuum model: Ten years later. (S. Chaiken & Y. Trope, Eds.), *Dual-process theories in social psychology* içinde (ss. 231–254). The Guilford Press.

Fraidin, S. N. (2004). When is one head better than two? Interdependent information in group decision making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 93*(2), 102–113. https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2003.12.003

Galinsky, A. D. ve Kray, L. J. (2004). From thinking about what might have been to sharing what we know: The effects of counterfactual mind-sets on information sharing in groups. *Journal of Experimental Social Psychology,* 40, 606–618.

Goncalo, J. A. ve Duguid, M. M. (2012). Follow the crowd in a new direction: When conformity pressure facilitates group creativity (and when it does not). *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 118, 14–23.

Goncalo, J. A., Flynn, F. J. ve Kim, S. H. (2010). Are two narcissists better than one? The link between narcissism, perceived creativity, and creative performance. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 36, 1484–1495.

Goncalo, J. A. ve Staw, B. M. (2006). Individualism-collectivism and group creativity. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 100, 96–109.

Hertel, G., Kerr, N. L. ve Messé, L. A. (2000). Motivation gains in performance groups: Paradigmatic and theoretical developments on the Köhler effect. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*(4), 580–601. https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.4.580

Hinsz, V. B., Tindale, R. S. ve Vollrath, D. A. (1997). The emerging conceptualization of groups as information processors. *Psychological Bulletin,* 121, 43–64.

Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values.* Sage.

Janis, I. L. (1972). *Victims of groupthink: A psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes.* Houghton Mifflin.

Janis, I. L. ve Mann, L. (1977). *Decision making: A psychological analysis of conflict, choice, and commitment.* Free Press.

Janssen, O. ve Huang, X. (2008). Us and me: Team identification and individual differentiation as complementary drivers of team members' citizenship and creative behaviors. *Journal of Management,* 34, 69–88.

Johnston, J. H., Driskell, J. E. ve Salas, E. (1997). Vigilant and hypervigilant decision making. *Journal of Applied Psychology, 82*(4), 614–622. https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.4.614

Kruglanski, A. W. (2004). *The psychology of closed mindedness.* Psychology Press.

Kruglanski, A. W., Bélanger, J. J., Gelfand, M., Gunaratna, R., Hettiarachchi, M., Reinares, F., Orehek, E., Sasota, J. ve Sharvit, K. (2013). Terrorism—A (self) love story: Redirecting the significance quest can end violence. *American Psychologist, 68*(7), 559–575. https://doi.org/10.1037/a0032615

Kruglanski, A. W. ve Webster, D. M. (1996). Motivated closing of the mind: "Seizing" and "freezing" *Psychological Review, 103*(2), 263–283. https://doi.org/10.1037/0033-295X.103.2.263

Laughlin, P. R., Hatch, E. C., Silver, J. S. ve Boh, L. (2006). Groups perform better than the best individuals on letters-to-numbers problems: Effects of group size. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*(4), 644–651. https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.4.644

Laughlin, P. R., VanderStoep, S. W. ve Hollingshead, A. B. (1991). Collective versus individual induction: Recognition of truth, rejection of error, and collective information processing. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(1), 50–67. https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.1.50

Lu, L., Yuan, Y. C. ve McLeod, P. L. (2012). Twenty-five years of hidden profiles in group decision making: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review, 16,* 54–75.

McCrae, R. R. ve Costa, P. T., Jr. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist, 52*(5), 509–516. https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.5.509

Munkes, J. ve Diehl, M. (2003). Matching or competition? Performance comparison in an idea generation task. *Group Processes & Intergroup Relations,* 6, 305–320.

Nemeth, C. J. (1986). Differential contributions of majority and minority influence. *Psychological Bulletin,* 93, 23–32.

Nemeth, C. J. ve Nemeth-Brown, B. (2003). Better than individuals? The potential benefits of dissent and diversity for group creativity (P. Paulus & B. Nijstad, Eds.), *Group creativity* içinde (ss. 63–84). Oxford University Press.

Nijstad, B. A. ve De Dreu, C. K. W. (2012). Motivated information processing in organizational teams: Progress, puzzles, and prospects. *Research in Organizational Behavior*, *32*, 87-111.

Nijstad, B. A. ve Kaps, S. C. (2008). Taking the easy way out: Preference diversity, decision strategies, and decision refusal in groups. *Journal of Personality and Social Psychology, 94*(5), 860–870. https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.5.860

Nijstad, B. A., Stroebe, W. ve Lodewijkx, H. F. M. (2002). Cognitive stimulation and interference in groups: Exposure effects in an idea generation task. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 535–544.

Paulus, P. B. ve Dzindolet, M. T. (1993). Social influence processes in group brainstorming. *Journal of Personality and Social Psychology,* 64, 575–586.

Paulus, P. B. ve Nijstad, B. A. (Eds.). (2003). *Group creativity: Innovation through collaboration.* Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195147308.001.0001

Petty, R. E., Cacioppo, J. T. (1986). *The Elaboration Likelihood Model of Persuasion.* In: Communication and Persuasion. Springer Series in Social Psychology. Springer https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4964-1_1

Postmes, T., Spears, R. ve Cihangir, S. (2001). Quality of decision making and group norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 918–930.

Probst, G., Raub, S. ve Romhardt, K. (1999) *Managing Knowledge: Building Blocks for Success.* John Wiley.

Scholten, L., van Knippenberg, D., Nijstad, B. A. ve De Dreu, C. K. W. (2007). Motivated information processing and group decision-making: Effects of process accountability on information processing and decision quality. *Journal of Experimental Social Psychology, 43*(4), 539–552. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2006.05.010

Schulz-Hardt, S., Brodbeck, F. C., Mojzisch, A., Kerschreiter, R. ve Frey, D. (2006). Group decision making in hidden profile situations: Dissent as a facilitator for decision quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 1080–1093.

Sinaceur, M. (2010). Suspending judgment to create value: Suspicion and trust in negotiation. *Journal of Experimental Social Psychology, 46*(3), 543–550. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2009.11.002

Sinaceur, M., Thomas-Hunt, M. C., Neale, M. A., O'Neill, O. A. ve Haag, C. (2010). Accuracy and perceived expert status in group decisions: When minority members make majority members more accurately privately. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 36, 423–437.

Smith, E. R. ve DeCoster, J. (2000). Dual-process models in social and cognitive psychology: Conceptual integration and links to underlying memory systems. *Personality and Social Psychology Review, 4*(2), 108–131. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0402_01

Sosik, J. J., Kahai, S. S. ve Avolio, B. J. (1998). Transformational leadership and dimensions of creativity: Motivating idea generation in computer-mediated groups. *Creativity Research Journal, 11*(2), 111–121. https://doi.org/10.1207/s15326934crj1102_3

Stasser, G. ve Stewart, D. (1992). Discovery of hidden profiles by decision-making groups: Solving a problem versus making a judgment. *Journal of Personality and Social Psychology,* 63, 426–434.

Stasser, G. ve Titus, W. (1985). Pooling of unshared information in group decision making: Biased information sampling during discussion. *Journal of Personality and Social Psychology, 48*(6), 1467–1478. https://doi.org/10.1037/0022-3514.48.6.1467

Stasser, G. ve Titus, W. (1987). Effects of information load and percentage of shared information on the dissemination of unshared information during group discussion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 81–93.

Steinel, W., Utz, S. ve Koning, L. (2010). The good, the bad and the ugly thing to do when sharing information: Revealing, concealing and lying depend in social motivation, distribution and importance of information. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 113, 85–96.

Steiner, I. D. (1972). *Group Process and Productivity.* Academic Press.

Swaab, R. I., Galinsky, A. D., Medvec, V., & Diermeier, D. A. (2012). The communication orientation model: Explaining the diverse effects of sight, sound, and synchronicity on negotiation and group decision-making outcomes. *Personality and Social Psychology Review*, 16, 25–53.

Taggar, S. (2002). Individual creativity and group ability to utilize creative resources: A multilevel model. *Academy of Management Journal*, 45, 315–330.

Ten Velden, F. S., Beersma, B. ve De Dreu, C. K. W. (2007). Majority and minority influence in negotiation: The moderating influence of social motivation and decision rules. *Journal of Applied Psychology*, 92, 259–268.

Ten Velden, F. S., Beersma, B. ve De Dreu, C. K. W. (2010). It takes one to tango: The effects of epistemic motivation composition in negotiation. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 36, 1454–1466.

Tindale, R. S. ve Kameda, T. (2000). "Social sharedness" as a unifying theme for information processing in groups. *Group Processes & Intergroup Relations, 3*(2), 123–140. https://doi.org/10.1177/1368430200003002002

Tindale, R. S. ve Larson, J. R. (1992). It's not how you frame the question, it's how you interpret the results. *Journal of Applied Psychology, 77*(1), 109–110. https://doi.org/10.1037/0021-9010.77.1.109

Toma, C. ve Butera, F. (2009). Hidden profiles and concealed information: Strategic information sharing and use in group decision making. *Personality and Social Psychology Bulletin, 35*(6), 793–806. https://doi.org/10.1177/0146167209333176

Van Kleef, G. A. ve De Dreu, C. K. W. (2002). Social value orientation and impression formation: A test of two competing hypotheses about information search in negotiation. *International Journal of Conflict Management, 13*(1), 59–77. https://doi.org/10.1108/eb022867

Van Knippenberg, B. ve Van Knippenberg, D. (2005). Leader Self-Sacrifice and Leadership Effectiveness: The Moderating Role of Leader Prototypicality. *Journal of Applied Psychology, 90*(1), 25–37. https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.1.25

Vroom, V. H. ve Jago, A. G. (1978). On the validity of the Vroom-Yetton model. *Journal of Applied Psychology, 63*(2), 151–162. https://doi.org/10.1037/0021-9010.63.2.151

Webster, D. M. ve Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*(6), 1049–1062. https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.6.1049

West, M. A. ve Anderson, N. R. (1996). Innovation in top management teams. *Journal of Applied Psychology, 81*(6), 680–693. https://doi.org/10.1037/0021-9010.81.6.680

Wilson, J. M., Strauss, S. G. ve McEvily, B. (2006). All in due time: The development of trust in computer-mediated and face-to-face teams. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 99, 16–33.

Wittenbaum, G. M., Hollingshead, A. B. ve Botero, I. C. (2004). From cooperative to motivated information sharing in groups: Moving beyond the hidden profile paradigm. *Communication Monographs*, 71, 286–310.

Yukl, G. A. (2002) *Leadership in Organizations.* 5th Edition. Prentice Hall.

Zaccaro, S. J., Gualtieri, J. ve Minionis, D. (1995). Task cohesion as a facilitator of team decision making under temporal urgency. *Military Psychology, 7*(2), 77–93. https://doi.org/10.1207/s15327876mp0702_3

Bölüm 15

Öz Belirleme Kuramı Çerçevesinden Yakın İlişkiler

Gülgün MEŞE ve Eda KESER AÇIKBAŞ

Giriş

Bir çalışma alanı olarak yakın ilişkiler; bağlanma, toplumsallık, yakınlık ve karşılıklı bağlılık gibi bir dizi ilişkisel süreci anlamaya çalışan çok disiplinli bir araştırma bütününden oluşmaktadır. Buna karşın yakın ilişkiler süreçlerinin motivasyonel temellerini inceleyen araştırma sayısının daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bu bölümde, yakın ilişkilerdeki motivasyonel süreçlerin ele alınması amacıyla öz belirleme kuramı (*self-determination theory*) çerçevesinden yakın ilişkiler incelenmektedir. Öz belirleme kuramı yakın ilişkiler çalışmalarına bireysel iyi oluş ve olumlu ilişki dinamiklerinin bireylere sağladığı yarar açısından geniş bir bakış açısı sunmaktadır (La Guardia ve Patrick, 2008).

Öz Belirleme Kuramı

Öz belirleme kuramı, Edward Deci ve Richard Ryan'ın yapmış olduğu araştırmalar sonucu ortaya konan bir motivasyon kuramıdır. Öz-belirleme kuramı kapsamında, davranışların ilk olarak ortaya çıkması ve sonrasında sürdürülmesinde içsel ve dışsal olarak nasıl motive edildiği incelenmektedir (Deci ve Ryan, 1985).

Öz belirleme kuramında kapsamında yapılan çalışmalarda içsel motivasyonun şekillendirdiği davranışlar öz belirlenmiş davranışlar olarak tanımlanmakta ve temel psikolojik ihtiyaç doyumunu sağlamaktadır (Deci, 1975). Öz-belirlenmiş davranışların ortaya çıkması ve temel psikolojik ihtiyaç tatmininin sağlanması için bireylerin doğuştan psikolojik gelişme eğilimleri olduğu varsayılmaktadır (Deci ve Ryan, 2000). Bireyin doğuştan psikolojik gelişme eğilimi olması, bu gelişimin

doyumunun ne şekilde arttırılabileceği veya hangi nedenlerle engellendiğine ilişkin metodolojik çalışma sayısının artması bu konuda çalışmalara zenginlik katacaktır.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Lawrence Erlbaum.

Baumeister, R. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin, 117,* 497–529.

Bretherton, I. (1987). New perspectives on attachment relations: Security, communication, and internal working models. In J. D. Osofsky (Ed.), *Handbook of infant development* (pp. 1061–1100). John Wiley & Sons.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1: Attachment.* Basic Books.

Deci, E. L. (1975). *Intrinsic motivation*. Plenum.

Deci, E. L., La Guardia, J. G., Moller, A., Scheiner, M. J. ve Ryan, R. M. (2006). On the benefits of giving as well as receiving autonomy support: Mutuality in close friendships. *Personality and Social Psychology Bulletin,32,* 313–327.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Plenum.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, *11*(4), 227-268.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2014). Autonomy and need satisfaction in close relationships: Relationships motivation theory. (N. Weinstein, Ed.), *Human motivation and interpersonal relationships: Theory, research, and applications* içinde (ss. 53–73). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-94-017-8542-6_3

deCharms, R. (1968). *Personal causation: The internal affective determinants of behavior.* Academic Press.

Erçelik, P. ve Dost-Gözkan, A. (2022). Basic psychological needs in relationships with parents and best friend and identity statuses among Turkish emerging adults. *Current Psychology*, *41*(5), 2821-2834.

Knee, C. R., Hadden, B. W., Porter, B. ve Rodriguez, L. M. (2013). Self-determination theory and romantic relationship processes. *Personality and Social Psychology Review*, *17*(4), 307-324.

Kulaber-Demirci, M. (2020). *Evli bireylerin öznel iyi oluş düzeyleri ile mizah tarzları, temel psikolojik ihtiyaçların doyumu ve evlilik uyumu arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi.* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Trabzon Üniversitesi.

La Guardia, J. G. (2008). On the role of psychological needs in healthy functioning: Integrating a self-determination theory perspective with traditional relationship theories. (J. V. Wood, A. Tesser, & J. G. Holmes, Eds.), *The self and social relationships* içinde (ss. 27–48). Psychology Press.

La Guardia, J. G. (2007b). *Need fulfillment in couples: Emotional engagement and consequences for personal and relational functioning.* Paper presented at the Third International Conference on Self-Determination Theory, Toronto, Ontario, Canada.

La Guardia, J. G. ve Patrick, H. (2008). Self-determination theory as a fundamental theory of close relationships. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne, 49*(3), 201–209. https://doi.org/10.1037/a0012760

La Guardia, J. G., Ryan, R. M., Couchman, C. E. ve Deci, E. L. (2000). Within-person variation in security of attachment: a self-determination theory perspective on attachment, need fulfillment, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, *79*(3), 367-384.

Leak, G. K., & Cooney, R. R. (2001). Self-determination, attachment styles, and well-being in adult romantic relationships. *Representative Research in Social Psychology*, *25*, 55-62.

Patrick, H., Knee, C. R., Canevello, A. ve Lonsbary, C. (2007). The role of need fulfillment in relationship functioning and well-being: A selfdetermination theory perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 92,* 434–457.

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Schaffer, H. R. (1996). *Social development*. Blackwell Publishing.

Tasman, D. R. ve Eğer Aydoğmuş, M. (2022). İlişki kalitesinde temel psikolojik ihtiyaçların önemi: Öz belirleme kuramı ve temel ilişki türleri temelinde bir derleme. Nesne, 10(24), 294-315. DOI: 10.7816/nesne-1024-08.

Uysal, A. (2015). Özerklik Destegi ve Kronik Agrilar. *Türk Psikoloji Yazıları*, *18*(36), 28-35.

Vansteenkiste, M., Niemiec, C. P. ve Soenens, B. (2010). The development of the five mini-theories of self-determination theory: an historical overview, emerging trends, and future directions. (Urdan, T. C., & Karabenick, S. A., Eds.), *The Decade Ahead: Theoretical Perspectives on Motivation and Achievement* (*Advances in Motivation and Achievement, Vol. 16 Part A*) içinde (ss. 105-165). Emerald Group Publishing Limited. https://doi.org/10.1108/S0749-7423(2010)000016A007

White, R. W. (1959). Motivation reconsidered: The concept of competence. *Psychological Review*, *66*(5), 297-333.

Yavuz, E. (2022). *The mediating role of basic psychological needs in relation to parent emerging adult relationship quality and emerging adult's functioning.* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Ekonomi Üniversitesi

Yarkın, E. (2014). *Temel psikolojik ihtiyaçların karşılanma düzeyinin ilişki doyum ve yaşam doyum düzeyine katkısının incelenmesi.* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.

Bölüm 16

Sosyal Baskınlık İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli

Nur Okutan

Giriş

Sosyal Baskınlık İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli (SB-İHİM, Dhont ve diğ., 2014, Dhont ve diğ., 2016), sosyal baskınlık yöneliminin, türler arasındaki önyargıları açıklamada kilit bir rol üstlendiğini ileri sürer. Sosyal baskınlık yönelimi (SBY), grup temelli eşitsizliğin sürdürülmesi yönündeki, genel bir istektir. Sosyal baskınlık düzeyi yüksek olan kişiler, baskın grupların (örn., erkeklerin) ayrıcalıklı konumlarını destekler ve bu düşüncelerini haklı çıkaracak (cinsiyetçilik gibi) ideolojileri benimserler. Eşitsizlik ideolojileri/önyargılar, aynı zamanda birbirleriyle bağlantılıdır. Buna göre etnik önyargıları olan bir kişi, diğer gruplara karşı da önyargı gösterir. İki önyargıyı ilişkilendiren motivasyon ise gruplar arasındaki eşitsizliği sürdürme isteğidir. Benzer bir süreç, insan grupları dışındaki canlılar için de gözlemlenir. İnsanlar, çoğu zaman hayvanlardan farklı ve üstün olduklarını düşünürler. Bu düşünceleri destekleyen ideolojileri haklı görürler (örn., türcülük) ve hayvanlar üzerinde oluşturdukları her tür hakimiyeti (insanların yararına kullanma gibi), meşru kılmaya çalışırlar. İnsan-hayvan ayrımlarını meşru bulanlar, aynı zamanda toplumdaki dezavantajlı insanlara da önyargılar taşırlar. Hayvanlar ve insanlara yönelik önyargılar arasındaki bağlantılar, böylelikle bazı grupların diğer gruplar üzerinde üstünlük kurma arzularıyla ilişkilenir.

Dhont ve diğ. (2014, 2016), bu bağlantılardan yola çıkarak Sosyal Baskınlık İnsan-Hayvan İlişkileri Modelini önermişlerdir. Model, gruplar arası ilişkilerin, insan-hayvan etkileşimleri perspektifinden kavranabilmesine olanak sağlayarak, sosyal psikoloji alanına önemli katkılar sunmaktadır. Bölümde, ilk olarak sosyal baskınlık yönelimi, Sosyal Baskınlık Kuramı bilgileriyle ele alınacak, ardından

tutumlarla değerlendirildiği bir çalışmada, türcü inançlar ve sosyal baskınlık yönelimi arasında pozitif yönde ilişkiler gözlemlenmiştir (Altınal, 2019). Benzer olarak, yakın tarihli bir diğer çalışmada, sosyal baskınlık yönelimi ve türcü inançlar arasındaki ilişkilerin yanı sıra kadınlara yönelik önyargılar ve türcü önyargılar arasında pozitif yönde bağlantılar kurulmuştur (Burtseva ve diğ., 2022). Bir diğer araştırmada ise sosyal baskınlık yönelimi ve sağcı yetkeciliğin, hayvan haklarını desteklemeye yönelik tutumlarla negatif yönde ilişki gösterdiği, ancak hayvan haklarını desteklemeyi yalnızca sosyal baskınlık yöneliminin açıkladığı görülmüştür (Çağlar Akoğlu, 2014). Daha sıklıkla korelasyon analiziyle bulgulanan bu ilişkiler, modelin ilk varsayımını doğrulamaktadır. Ancak yeni çalışmalarda, bu bağlantılar ve modelin diğer temel önermeleri, ileri analiz teknikleriyle test edilmelidir.

Sonuç

Sosyal Baskınlık İnsan-Hayvan İlişkileri Modeli, genel olarak türler arasındaki önyargıların altında yatan psikolojik mekanizmaları açıklamaya çalışır. Modele göre, insanlar ve hayvanlar arasındaki önyargıları bağlayan temel psikolojik mekanizma, sosyal baskınlık yönelimidir. İnsan-hayvan ilişkileri, sıklıkla insan üstünlüğü ideolojilerine dayanır. Hayvanlar bu sistemsel yapıda, dezavantajlı konumları (haklarını savunamama gibi) nedeniyle alt grupları temsil ederler ve bu düzende baskın grupların hakimiyeti kaçınılmazdır. Bu tür hakimiyet yönelimleri ve ideolojiler (türcülük gibi), insan gruplarına karşı önyargıları da arttırır. Bu nedenlerle, eşitlik ve adalet ilkeleri temelinde kurulacak insan-hayvan ilişkileri, yalnızca hayvanlarla kurulan bağları değil, aynı zamanda insanların diğer insanlarla ilişkilerini olumlu etkiler.

Kaynakça

Altemeyer, B. (1996). *The authoritarian specter*. Harvard University Press.

Altemeyer, B. (1998) The other "authoritarian personality". M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology, 30* içinde (s. 47-92). Academic Press.

Altınal, B. E. (2019). *Hayvanların türcülük bağlamında ötekileştirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Asbrock, F., Sibley, C. G. ve Duckitt, J. (2010). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice: A longitudinal test. *European Journal of Personality, 24*(4), 324-340. https://doi.org/10.1002/per.746

Becker, J. C., Radke, H. R. ve Kutlaca, M. (2019). Stopping wolves in the wild and legitimizing meat consumption: Effects of right-wing authoritarianism and social dominance on animal-related behaviors. *Group Processes & Intergroup Relations*, *22*(6), 804-817. https://doi.org/10.1177/1368430218824409

Burtseva, D., Buber, Z. A. ve Hasta, D. (2022, Kasım). *Hayvansal ürün tüketimi ile sosyal baskınlık yönelimi, cinsiyetçilik ve türcülük arasındaki ilişkiler*. Psikolojide Çevre ve İklim Değişikliği Çalışmaları Sempozyumu, Çanakkale (Çevrim içi).

Caviola, L., Everett, J. A. C. ve Faber, N. S. (2019). The moral standing of animals: Towards a psychology of speciesism. *Journal of Personality and Social Psychology, 116*(6), 1011-1029. https://doi.org/10.1037/pspp0000182

Costello, K. ve Hodson, G. (2010). Exploring the roots of dehumanization: The role of animal-human similarity in promoting immigrant humanization. *Group Processes & Intergroup Relations*, *13*, 3-22. https://doi.org/10.1177/1368430209347725

Costello, K. ve Hodson, G. (2012). Explaining dehumanization among children: The interspecies model of prejudice. *British Journal of Social Psychology*, *53*(1), 175-197. https://doi.org/10.1111/bjso.12016

Çağlar Akoğlu, S. (2014). *Ekolojik ikilemler ve hayvan hakları: Yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerler açısından bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Dhont, K., Hodson, G., Costello, K. ve MacInnis, C. C. (2014). Social dominance orientation connects prejudicial human-human and human-animal relations. *Personality and Individual Differences, 61-62,* 105-108. https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.12.020

Dhont, K., Hodson, G. ve Leite, A. C. (2016). Common ideological roots of speciesism and generalized ethnic prejudice: The social dominance human-animal relations model (SD-HARM). *European Journal of Personality*, *30*(6), 507-522. https://doi.org/10.1002/per.2069

Duckitt, J. ve Sibley, C.G. (2007). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality, 21*, 113-130. https://doi.org/10.1002/per.614

Graça, J., Calheiros, M. M., Oliveira, A. ve Milfont, T. L. (2018). Why are women less likely to support animal exploitation than men? The mediating roles of social dominance orientation and empathy. *Personality and Individual Differences, 129*, 66-69. https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.03.007

Hart, K. (2019). Caring for Istanbul's street animals: empathy, altruism, and rage. J. Sorenson ve A. Matsuoka (Ed.), *Dog's best friend? Rethinking human-canine relations* içinde (s. 230-247). McGill-Queens University Press.

Herzog Jr, H. A., Betchart, N. S. ve Pittman, R. B. (1991). Gender, sex role orientation, and attitudes toward animals. *Anthrozoös*, *4*(3), 184-191. https://doi.org/10.2752/089279391787057170

Hyers, L. L. (2006). Myths used to legitimize the exploitation of animals: An application of Social Dominance Theory. *Anthrozoös, 19*(3), 194-210. https://doi.org/10.2752/089279306785415538

Jackson, L. M. (2019). Speciesism predicts prejudice against low-status and hierarchy-attenuating human groups. *Anthrozoös, 32*(4), 445-458. https://doi.org/10.1080/08927936.2019.1621514

Jaeger, B. (2023, July 21). Prejudice across species lines: Generalized prejudice predicts attitudes, emotions, and behaviors towards animal exploitation. https://doi.org/10.31234/osf.io/cpvz5

Judge, M. ve Wilson, M. S. (2019). A dual-process motivational model of attitudes towards vegetarians and vegans. *European Journal of Social Psychology, 49*(1), 169-178. https://doi.org/10.1002/ejsp.2386

Linzey, A. ve Cohn, P. N. (Ed.) (2011) Terms of Discourse. *Journal of Animal Ethics*, 1, 7-9.

McFarland, S. (2010). Authoritarianism, social dominance, and other roots of generalized prejudice. *Political Psychology, 31*(3), 453-477. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00765.x

Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*(4), 741-763. https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741

Sibley, C. G., Wilson, M. S. ve Duckitt, J. (2007). Antecedents of men's hostile and benevolent sexism: the dual roles of social dominance orientation and right-wing authoritarianism. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*(2), 160-72. https://doi.org/10.1177/0146167206294745. PMID: 17259578.

Sidanius, J. ve Pratto, F. (2004). Social dominance theory: A new synthesis. J. T. Jost ve J. Sidanius (Ed.), *Political psychology: Key readings* içinde (s. 315-332). Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9780203505984-18

Sidanius, J. ve Pratto, F. (2012). Social Dominance Theory. A. W. Kruglanski, E. T. Higgins ve P. A. Van Lange (Ed.), *Handbook of theories of social psychology: Volume two* içinde (s. 418-438). SAGE Publications, Limited.

Sidanius, J., Cotterill, S., Sheehy-Skeffington, J., Kteily, N. ve Carvacho, H. (2017). Social Dominance Theory: Explorations in the psychology of oppression. C. G. Sibley ve F. K. Barlow (Ed.), *The Cambridge handbook of the psychology of prejudice* içinde (s. 149-188). Cambridge University Press.

Sidanius, J., Pratto, F. ve Bobo, L. (1996). Racism, conservatism, Affirmative Action, and intellectual sophistication: A matter of principled conservatism or group dominance? *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(3), 476-490. https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.476

Walby, S. (1989). Theorizing patriarchy. *Sociology, 23*(2), 213-234. https://www.jstor.org/stable/42853921

Waldhorn, D. R. (2019). Toward a new framework for understanding human-wild animal relations. *American Behavioral Scientist*, *63*(8), 1080- 1100. https://doi.org/10.1177/0002764219830465

Bölüm 17

İş Birliği Olarak Ahlak Kuramı

Melike YAŞAR ve Sevim CESUR

Giriş

İş Birliği Olarak Ahlak Kuramı (İOAK-*Morality as Cooperation Theory*), ahlakın evrimsel süreçte insanların sosyal yaşamında ortaya çıkan iş birliği problemlerine yönelik çözümleri içerdiğini ve her bir iş birliği problemi çözümünden ahlaki bir değerin oluştuğunu belirten ahlak kuramıdır (Curry, 2016; Curry ve diğ., 2022). Oyun Kuramının (Dixit ve Skeath, 2004; Smith, 1979; Smith ve Price, 1973) iş birliğine yönelik görüşünü temel alan kuram, doğada iş birliği sorunlarının ortaya çıktığı birden fazla alan olduğunu ve bu nedenle de birden fazla ahlak alanı olduğunu ifade etmektedir. Kuram, ahlaki değerlerin kapsamlı bir sınıflandırmasını sunduğunu ve bireylerin ahlakının hem biyolojinin hem de kültürün karşılıklı etkileşiminden kaynaklandığını iddia etmektedir.

İş Birliği Olarak Ahlak Kuramının Gelişimi

Son yıllarda psikoloji (örn., Graham ve diğ., 2013; Haidt, 2001), antropoloji (örn., Shweder ve diğ., 1997), ekonomi (örn., Guo ve diğ., 2019), genetik (örn., Israel ve diğ., 2015) gibi pek çok bilim dalında gerçekleştirilen çalışmalar, ahlakın anlaşılmasına ve açıklanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu kuramlardan birisi de "İş Birliği Olarak Ahlak Kuramı"dır (Curry, 2016). İş Birliği Olarak Ahlak Kuramını daha iyi anlayabilmek için öncelikle ahlak alanının tarihine kısaca değinmek gerekmektedir. Bu bölümde ahlak psikolojisinin gelişimine ve İş Birliği Olarak Ahlak Kuramını etkileyen iki kurama yer verilmiş, ardından kuramı derinden etkileyen evrimsel açıklamalara dair bilgiler aktarılmıştır.

Ahlak alanında yapılan ilk çalışmalara bakıldığında, ahlakın kavramsal olarak yalnızca *adalet* (Kohlberg, 1986; Turiel, 2008a) ya da *adalet ve ilgi/bakım* (Gilli-

kek katılımcılarda, algılanan anne kabulünün İOAK'nın önerdiği ahlaki değerlerden olan adaleti pozitif yönde anlamlı olarak yordadığı bulunurken, algılanan anne reddinin aile değerleri, karşılıklılık ve itaat değerleri ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca algılanan baba reddinin aile değerleri, itaat, karşılıklılık, gruba sadakat ve adalet boyutlarını negatif yönde anlamlı olarak yordadığı görülmüştür. Bu bulgular genel olarak, anne-baba kabul ve reddinin İOAK'nın ahlaki değerleri ile olan ilişkisine ışık tutmaktadır.

Sonuç

İş Birliği Olarak Ahlak Kuramı, evrimsel süreçte farklı iş birliği türleri olduğunu ve buna bağlı olarak farklı ahlak türleri olacağını, çünkü ahlakın iş birliği sorunlarını gidermek için var olduğunu iddia etmektedir. Kuram, diğer ahlak kuramlarına göre yeni bir kuram olmakla birlikte daha önceki kuramlara getirilen eleştirileri gidermesi ve ahlakın daha fazla unsurunu yakalamasıyla diğer kuramlardan ayrılmaktadır. Ayrıca ahlak yazınında son yıllarda alanda oldukça hâkim olan Ahlaki Temeller Kuramının ölçme aracına göre İOAÖ'nün daha iyi uyum indekslerine sahip olması, kuramın ahlak alanını derinden etkileyebileceğini düşündürmektedir. Kuramın bir diğer katkısı ise, toplumsal sorunlara çözüm üretmesi ve iş birliğini artırmaya yönelik önerilerde bulunmasıdır (bkz. Curry ve diğ., 2020). Elbette ki bu önerilerin hem ülkemizde hem de farklı kültürlerde çeşitli sorunlara karşı iş birliğini artırıp artırmayacağının da incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca kuramda değinilen ahlaki değerlerin tüm kültürlerde bulunduğu varsayımı ve 60 kültürde kuramın varsayımlarının varlığına dair yapılan analizler (Curry ve diğ., 2019b) önemli olmakla birlikte, alana yönelik daha fazla sayıda kültürlerarası çalışmanın yapılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira genel olarak kuram çerçevesinde yapılan çalışmaların sayısının az olması dikkat çekicidir, dolayısıyla kültürler arası çalışmaların yanı sıra kuramın varsayımlarını sınayacak ve kuram çerçevesinde yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Aktaş, B. (2021). *İşbirliği Olarak Ahlak Kuramı çerçevesinde haksızlıktan kaçınma davranışının incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Aytar Erbaş, E. (2022). *Suç bağlamında ebeveyn kabul-reddi ve ahlaki gelişimin ilişkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İçişleri Bakanlığı Jandarma Sahil ve Güvenlik Akademisi.

Bayrak, F. (2019). *Morality as a moderator of the relationship between ingroup identification and ingroup favoritism* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Başkent Üniversitesi.

Brandenburger, A. M. ve Nalebuff, B. J. (1996). *Co-opetition: The Game Theory strategy that's changing the game of business* (Birinci basım). Doubleday Dell Publishing Group.

Curry, O. S, Hare, D., Hepburn, C., Johnson, D. D. P., Buhrmester, M. D., Whitehouse, H. ve Macdonald, D. W. (2020). Cooperative conservation: Seven ways to save the world. *Conservation Science and Practice*, *2*(1), 1-7. https://doi.org/10.1111/csp2.123

Curry, O. S. (2007). The conflict-resolution theory of virtue. (W. P. Sinnott-Armstrong, Ed.), *Moral psychology* içinde (Birinci basım, ss. 251-261). MIT Press.

Curry, O. S. (2016). Morality as cooperation: A problem-centred approach. R. D. Hansen (Ed.), *The evolution of morality* içinde (ss.27-51). Springer International Publishing.

Curry, O. S., Chesters, M. J. ve Van Lissa, C. J. (2019a). Mapping morality with a compass: Testing the theory of 'morality as cooperation' with a new questionnaire. *Journal of Research in Personality*, *78*, 106-124. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2018.10.008

Curry, O. S., Mullins, D. A. ve Whitehouse, H. (2019b). Is it good to cooperate? Testing the theory of morality-as-cooperation in 60 societies. *Current Anthropology, 60*(1), 47-49. https://doi.org/10.1086/701478

Curry, O.S., Alfano, M., Brandt, M. J. ve Pelican, C. (2022). Moral molecules: Morality as a combinatorial system. *Review of Philosophy and Psychology, 13*, 1039-1058. https://doi.org/10.1007/s13164-021-00540-x

Dixit, A. ve Skeath, S. (2004). *Games of strategy* (İkinci basım). W.W Norton & Company.

Fiske, A.P. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations. *Psychological Review, 99*(4), 689-723. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/ 0033-295X.99.4.689

Gellner, D. N., Curry, O.S., Cook, J., Alfano, M. ve Venkatesan, S. (2020). Debate: Morality is fundamentally an evolved solution to problems of social co-operation. *Journal of Royal Antrophological Institute, 26*(2), 415-427.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Harvard University Press.

Graham, J., Haidt, J., Koleva, S., Motyl, M., Iyer, R., Wojcik, S. ve Ditto, P. H. (2013). Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism. *Advances in Experimental Social Psychology, 47*, 55-130. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407236-7.00002-4

Guo, S., Huang, Z., Yuan, Y. ve Gao, D.G. (2019). Sharing economy promotes morality, not impedes it. *Asian Journal of Social Psychology, 22*, 84-92. https://doi.org/10.1111/ajsp.12357

Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review, 108*, 814-834. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-295X.108.4.814

Haidt, J. (2007). The new synthesis in moral psychology. *Science, 316*, 998-1002. https://doi.org/10.1126/science.1137651

Hamilton, W. D. (1963). Evolution of altruistic behavior. *The American Naturalist, 97*(896), 354-356. https://doi.org/10.1086/497114

Hammerstein, P. ve Selten, R. (1994). Game Theory and evolutionary biology. R. J. Aumann ve S. Hart (Ed.), *Handbook of Game Theory with economic applications*, içinde (ss. 929-993.) Elsevier.

Helwig, C. C., Tisak, M. S. ve Turiel, E. (1990). Children's social reasoning in context: Reply to Gabennesch. *Child Development, 61*, 2068-2078. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1990.tb03588.x

Israel, S., Hasenfratz, L. ve Knafo-Noam, A. (2015). The genetics of morality and prosociality. *Current Opinion in Psychology, 6*, 55-59. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.03.027

Kılıç, Z. (2020). *Morality-as-cooperation: How it relates to construal levels and how the theory could improve* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Boğaziçi Üniversitesi.

Kohlberg, L. (1984). Moral stages and moralization: The cognitive developmental approach. L. Kohlberg (ed.), *The psychology of moral development: The nature and validity moral stages* içinde (ss.170-205). Harper and Row.

Kohlberg, L. (1986). A current statement on some theoretical issues. S. Mogdil ve C. Mogdil (ed.), *Lawrence Kohlberg: Consensus and controversy* içinde (ss. 484-546). The Palmer Press.

Misiak, M., Curry, O.S ve Tureček, P. (2023): Moral messaging: Testing a framing technique during a pandemic. *Basic and Applied Social Psychology, 45*(1), 38-48. https://doi.org/10.1080/01973533.2023.2174868

Nucci, L. P. ve Turiel, E. (1978). Social interactions and the development of social concepts in preschool children. *Child Development, 49*(2), 400-407. https://doi.org/10.2307/1128704

Nucci, L. ve Turiel, E. (1993). God's word, religious rules, and their relation to Christian and Jewish childiren's concepts of morality. *Child Development, 64*, 1475-1491. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1993.tb02965.x

Rai, T. S. ve Fiske, A. P. (2011). Moral psychology is relationship regulation: Moral motives for unity, hierarchy, equality, and proportionality. *Psychological Review, 118*(1), 57-75. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0021867

Rosenwein, B. H. ve Little, L. K. (1974). Social meaning in the monastic and mendicant spiritualities. *Past & Present, 63*, 4-32. http://www.jstor.org/stable/650287

Shultz, S., Opie, C. ve Atkinson, Q. D. (2011). Stepwise evolution of stable sociality in primates. *Nature*, *479*, 219-222. https://doi.org/10.1038/nature10601

Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M. ve Park, L. (1997). The "big three" of morality (autonomy, community, and divinity), and the "big three" explanations of suffering. A. Brandt ve P. Rozin (Ed.), *Morality and health* içinde (ss.119- 169). Routledge.

Smetana, J. (2006). Social-cognitive domain theory: Consistencies and variations in children's moral and social judgments. M. Killen ve J. Smetana (Ed.), *Handbook of moral development* içinde (ss. 119-154). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Smetana, J.G., Schlagman, N. ve Adams, P.W. (1993). Preschool children's judgments about hypothetical and actual transgressions. *Child Development, 64*, 202-214. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1993.tb02904.x

Smith, J. M. (1979). Game theory and the evolution of behavior. *Proceedings of the Royal Society of London, 205*(1161), 475-488. https://doi.org/10.1098/rspb.1979.0080

Smith, J. M. ve Price, G.R (1973). The logic of animal conflict. *Nature, 246*, 15-18. https://doi.org/10.1038/246015a0

Tisak, M. S. ve Turiel, E. (1984). Children's conceptions of moral and prudential rules. *Child Development, 55*(3), 1030-1039. https://doi.org/10.2307/1130154

Tomasello, M. (2016). *İnsan ahlakının doğal tarihi*. (A., Onacak, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.

Turiel, E. (2008a). Thought about actions in social domains: Morality, social conventions, and social interactions. *Cognitive Development, 23*(1), 136-154. https://doi.org/10 .1016/j.cog dev.2007.04.001

Turiel, E. (2008b). The development of children's orientations toward moral, social, and personal orders: More than sequence in development. *Human Development, 51*, 21-39. https://doi.org/10.1159/000113154

Vissers, G.W.J. (2021). Do we understand morality? Testing the morality as cooperation framework. http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=156747.

Wilson, E. O. (2017). *İnsan varlığının anlamı* (Z., Sezer, Çev.). Olvido Kitap.

Yerlikaya, Y. G. (2021). *Evrimsel ahlaki temellerin bireysel ve kültürel değişkenler aracılığıyla işbirliği davranışına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yılmaz, O., Harma, M. ve Doğruyol, B. (2021). Validation of morality as cooperation questionnaire in Turkey, and its relation to prosociality, ideology, and resource scarcity. *European Journal of Psychological Assessment. 37*(2), 149-160. https://doi.org/10.102 7/1015-5759/a000627

Sosyolojik Açıdan

Din ve Sekülerleşme

El Kitabı

Editörler

Prof. Dr. Özcan Güngör - Dr. Yusuf Yaralıoğlu

nobel

Sosyolojik Açıdan Din ve Sekülerleşme El Kitabı

Editörler: Prof. Dr. Özcan Güngör - Dr. Yusuf Yaralıoğlu

Yayın No.: 5186
Beşeri Bilimler No.: 555
ISBN: 978-625-397-986-7
E-ISBN: 978-625-397-987-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güngör, Özcan., Yaralıoğlu, Yusuf.
Sosyolojik Açıdan Din ve Sekülerleşme El Kitabı / Editörler: Özcan Güngör - Yusuf Yaralıoğlu
1. Basım, XVIII + 400 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-986-7
E-ISBN: 978-625-397-987-4
1. Sosyoloji 2. Din 3. Sekülerleşme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **v**

EDİTÖRLER HAKKINDA ..... **ix**

ÖN SÖZ ..... **xi**

Sekülerleşme Nedir: Kavrama Giriş **1**
Özcan Güngör

Farklı Sekülerleşme Yaklaşımlarının Analizi **37**
Mehmet Emin Sarıkaya

Laiklik Demokrasinin Olmazsa Olmaz Şartı mıdır? **71**
Zekiye Demir

Sekülerleşme, Aile ve Din: Görünmeyen Aile **89**
Ayşegül Kip

Sekülerleşme ve Din Bağlamında Göç **123**
Hayrunnisa Dokuyucu Solak

Sekülerleşme, Çokkültürlülük ve Din **143**
Büşra Kara

Türkiye'de Sekülerleşme Tartışmaları **181**
Cennet Feyza Cömert, M. Ahmet Kurum

Post-sekülerleşme, Transhümanizm, Dijital Toplum ve Din **219**
İsmail Zeyrek

Sekülerleşme ve Kentleşme: Mimari Mekânın Dönüşümü **263**
Bahar Küçük

Sekülerleşme ve Dinî Gruplar 283
Yusuf Yaralıoğlu - İsmail Kaya

Sekülerleşme ve Din İlişkisi Bağlamında Kamusal Alanın Dönüşümü ve Kutsalda Yeni Eğilimler..... 315
Fuat Araz

Sekülerleşme, Medya, Din ve İfşa Toplumu 339
Meryem Sümeyye Atmaca

Sekülerleşme, Sanat ve Din: Kutsal Başlangıçlar, Modern Ufuklar 365
Beyza Oğuz

Sekülerleşme Nedir: Kavrama Giriş

Özcan Güngör

Bölüm hakkında ilgi çekici sorular

- ≈ Seküler kelimesinin anlam dünyası nedir?
- ≈ Seküler kelimesinin terimsel anlamı nedir?
- ≈ Seküler kelimesinin tarihsel süreçte uğradığı anlam değişimleri nelerdir?
- ≈ Toplumsal değişmeyle beraber dinî anlayışın da değişmesi nasıl gerçekleşmiştir?
- ≈ Laiklik ve sekülerlik arasındaki ilişki nasıldır?
- ≈ Kutsal ve kutsallığın sekülerlik ile ilişkisi modern dünyada nasıldır?
- ≈ Sekülerleşme ve modernleşme ilişkilerinin kesiştiği noktalar nelerdir?

Kazanımlar

- ≈ Seküler kelimesini sözlük bağlamında anlar ve tanımlar.
- ≈ Seküler kavramının terimsel ve tarihsel anlam dünyasını ve bu anlamdaki değişimleri anlar.
- ≈ Toplumsal değişme ile birlikte dinin değişimini de sekülerlik bağlamında anlar.
- ≈ Laik ve seküler kavramlarının anlam dünyalarının farklılığını kavrar.
- ≈ Sekülerleşme ve modernleşmenin parallel etkileri hakkında net bilgi sahibi olur.

lerleşme, dinî etkilerin toplumun diğer alanlarından uzaklaştığı bir dönüşümü temsil eder. Modernleşme, toplumda işlevsel uzmanlaşma, rasyonellik, bireycilik ve özelleşme gibi özellikleri içerir. Bu özellikler, dinin daha az meşru hâle gelmesine ve sekülerleşmeye yol açar. Modernlik, sekülerleşmeyi teşvik eden bir atmosfer oluşturur. Çoğulculuk ve görecelik, farklı inançlara ve değerlere saygıyı teşvik eder. Modernleşme, dindarlık eğilimlerini azaltabilir ve dinin toplumun diğer alanlarından uzaklaşmasına neden olabilir. Ancak bu süreç uzun vadeli ve karmaşıktır.

En Temel Kitaplar

≈ Berger, P. L. (1967) The Sacred Canopy. Garden City, NY: Doubleday

≈ Bruce (2002). God is Dead: Secularization in The West. New Jersey: Blackwell.

≈ Cox, H. (1990). The Secular City: Secularization and Urbanization in the Theological Perspective (New York: Collier Books Macmillan Publishing Company.

≈ Ertit, V. (2020). Sekülerleşme Teorisi, Ankara: Liberte Yayınları.

≈ Kirman, M. A. (2005). Din ve Sekülerleşme. Adana: Karahan Kitabevi.

≈ Luckmann, T. (2003). Görünmeyen Din. (A. Coşkun; F. Aydın Çev.) İstanbul: Rağbet Yayınları.

≈ Wilson, B. R. (1966) Religion in Secular Society. London: C.A. Watts.

≈ Özay, M. (2007). Sekülerleşme ve Din. İstanbul: İz Yayıncılık

≈ Taylor, C. (2007) A Secular Age. Boston: Harvard University Press.

En Temel Makaleler

- Ünal, M. S. (2020) Sekülerleşme Paradigmaları, Ed. Özcan Güngör-Rıdvan Şimşek, Din Sosyolojisi, Lisans Yayıncılık: İstanbul.
- Shiner, L. (1967). The Concept of Secularization in Empirical Research. Journal for the Scientific Study of Religion, 6(2): s.207-220.
- Goode, E. (1969), "Some Sociological Implications Of Religious Secularization", Social Compass, 16 (2): 165-273.
- Stark, R. (1999). Secularization, R.I.P. Sociology of Religion, 60(3), 249-273.

Seyredilmesi Önerilen Filmler

- Shawshank Redemption
- Snowpiercer
- 12 Angry Men
- Black
- 38 Temoins

Takip Edilmesi Gereken Siteler

- https://andcenter.org/tr/anasayfa/
- https://dinsosyolojisi.com.tr/
- http://www.sosyolojidivani.com/

Kaynakça

Ahmedi, E. Ş. (2018). Sekülerleşme: Soykütüksel bir inceleme. Akid, 1(1), 57-70.

Akyüz, N.-Çapcioğlu, İ. (2012). Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Albrow, M. (1999). The Sociology, Routledge, London.

Aydın, M. (2011). Güncel Kültürde Temel Kavramlar, İstanbul: Açılımkitap.

Bayer, A. (2015). 'Sekülerleşme Din İlişkisi' Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar. ed. Kirman Mehmet Ali -Çapçıoğlu İhsan. ss.155-184. Ankara: Otto Yayınları.

Berger, P. L. (1967) The Sacred Canopy. Garden City, NY: Doubleday

Berger, P. L.-Luckmann, T. (1969, (Ed.), "Sociology of Religion and Sociology of Knowledge", s. 61-75, Roland Robertson, Sociology of Religion, Penguin Books.

Beyer, P. (2006). Religion and globalization: Theory, concepts, and methods. In P. Beyer & L. Beaman (Eds.), Religion, globalization, and culture (s. 3-30). Brill.

Britinnica (1911) "Secular", The Encyclopædia Britinnica: A Dictionary of Arts, Sciences, Literature and General Information (C. 24), New York: The Encyclopædia Britinnica Company.

Bruce, S. (2002). God is Dead: Secularization in The West. New Jersey: Blackwell.

Casanova, J. (1994). Public Religions in the Modern World, Chicago: The University of Chicago Press.

Cawdrey, R. (1617). A Table Alphabetical, 4. Baskı (London: I.R. for Edmund Weaner, 1617).

Çelik, C. (2017). "Sekülerleşmenin Kuramsal Sosyolojik Serüveni". *Journal of Islamic Research* 28/3, 209-223.

Cox, H. (1990). The Secular City: Secularization and Urbanization in the Theological Perspective (New York: Collier Books Macmillan Publishing Company.

Dellaloğlu, B. (2019). "Laik" ve "Seküler"in Politik Teolojisi", Sekülerleşme Tartışmaları, M. Ali Kirman, Volkan Ertit (ed.), Ankara: Kadim Yayınları, 31-47.

Demirci, K. (2002), "Kutsiyet", TDV İslam Ansiklopedisi, 26: 495-6.

Dobbelaere, K. (2002)., Secularization: An Analysis at Three Levels, P.I.E. Peter Lang, Brussels.

Durkheim, E. (1995-1912). The Elementary Forms of Religious Life, translated and with an Introductinon by Karen E. Fields, The Free Pess, New York 1995.

Elyot, T. (1538). The Dictionary Of Syr Thomas Eliot Knyght (London: Londini in aedibus Thomae Bertheleti typis impress, 1538), erişim: 04.10.2023, https://quod.lib.umich.edu/e/eebo/A21313.0001.001?rgn=main;view=fulltext.

Ertit, V. (2020). Sekülerleşme Teorisi, Ankara: Liberte Yayınları, 2020.

Fenn, R. (1987). The Dream of The Perfect Act -An Inquiry Into The Fate Of Religion In A Secular World, Tavistock Publications, New York.

Fichter, J. (1981, (Ed.), "Youth In Search Of The Sacred", s. 21-43, Bryan Wilson, The Social Impact Of The New Religion, Rose of Sharon Press, NY.

Güngör, (2022). "Küreselleşmeye Dair Sosyolojik Çerçeve", Ed. Ö. Güngör-M. E. Sarıkay, Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Din El Kitabı, Sonçağ Akademi, Ankara.

Güngör, Ö. (2021). "Sosyal Değişme: Tanım, Süreç ve Kavramlar", Ed. Ö. Güngör, Sosyolojik Açıdan Din ve Toplumsal Değişme El Kitabı, Nobel Yayıncılık: Ankara.

Goode, E. (1969), "Some Sociological Implications Of Religious Secularization", Social Compass, 16 (2): 165-273.

Hadden, J. K. (1987). Toward desacralizing secularization theory. Social Forces 65:587-611.

Kirman, M. A. (2005). Din ve Sekülerleşme. Adana: Karahan Kitabevi.

Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (O. Akınhay; D. Kömürcü Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mert, N. (1994). Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış, Bağlam Yayınları: İstanbul.

Özay, M. (2007). Sekülerleşme ve Din. İstanbul: İz Yayıncılık

Sarmış, M. (2016). Sinema ve Din: Sekülerleşme Bağlamında Hollywood Sineması Örneği [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı]. Konya.

Shiner, L. (1967). The Concept of Secularization in Empirical Research. Journal for the Scientific Study of Religion, 6(2): s.207-220.

Smith, S. Gary, 1985, *The Seeds of Secularization -Calvinism, Culture and Pluralism In America 1970-1915-*, Christian Uni. Press.

Sommerville, C., John, (2002). Stark's Age of Faith Argument and The Secularization of Things: A Commentary, JSSR, 63 (3): 361-372.

Stark, R. (1999). Secularization, R.I.P. Sociology of Religion, 60(3), 249-273.

Taylor, C. (2007) A Secular Age. Boston: Harvard University Press.

TDK (2023). "Kutsal", https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 4.10.2023).

Ünal, M. S. (2020) Sekülerleşme Paradigmaları, Ed. Özcan Güngör-Rıdvan Şimşek, Din Sosyolojisi, Lisans Yayıncılık: İstanbul.

Vergote, A. (2002), "Kutsal", çev. H. Keskin, A. Yapıcı, ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(2): 207-235

Weber, M. (1978). Economy and society: An outline of interpretive sociology (M. Weber, Ed.; G. Roth & C. Wittich, Trans.). University of California Press

Weber, M. (1968) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Unwin

Weber. M. (1993) [1922]. Sociology of Religion. Boston, Beacon Press.

Wilson, B. (2015). "Sekülerleşme", çev. Ali Bayer, Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar, M. A. Kirman, İ. Çapcıoğlu, Ankara: Otto, 9-24.

Wilson, Bryan, 1985, (Ed.) "Secularization: The Inherited Model", s. 9-21, Phillip E. Hammond, The Sacred in a Secular Age, University of California Press, Berkeley.

Yavuz, Ş. (2007), "Modern Öncesi Âlemden Post/Modern Bir Köye Evrilişte Kutsal'ın Arkeolojisine Yeniden Bakış", Milel ve Nihal, 4 (1): 77-126.

Farklı Sekülerleşme Yaklaşımlarının Analizi

Mehmet Emin Sarıkaya

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- ≈ Klasik sekülerleşme teorisinin tezleri nelerdir?
- ≈ Sekülerleşme teorisinde yeni yaklaşımlar nelerdir?
- ≈ Sekülerleşme teorilerini birbirinden ayıran noktalar nelerdir?
- ≈ Sekülerleşme yaklaşımlarında günümüze yakın tarihte ne tarz değişimler yaşanmıştır?

Kazanımlar

- ≈ Sekülerleşme yaklaşımlarını ve temsilcilerini tanır.
- ≈ Sekülerleşmeyi temellendirirken kullanılan sosyolojik ögeleri bilir.
- ≈ Sekülerleşme karşıtı teorilerin arka planını kavrar.
- ≈ Sekülerleşmenin tarihi süreci hakkında özet bilgiler verir.

Tavsiye Edilen Kitap ve Makaleler

≈ Ertit, Volkan. *Sekülerleşme teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 1. bsk., 2019.

≈ Durmuşoğlu, Kadriye. *Türkiye'de Sekülerleşme (İkinci Kitap)*. Büyüyenay, 2022.

Tavsiye Edilen Filmler

≈ Unorthodox- Maria Schrader (2020)

≈ Fatima- Marco Pontecorvo (2020)

Kaynakça

Ahmadi, Akbarshah. *Bir sekülerleşme teorisi olarak varoluşsal güvenlik teorisinin analizi*. Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.

Amman, M. Tayfun. "Türkiye'de Ailenin Açık ve Örtülü Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi". *Aile ve Eğitim*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2010.

Ataman, Kemal. *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din Bir Analiz Denemesi*. Sentez Yayınları, 2014.

Aydınalp, Halil. "Yerel Bir Dünyevileşme Kavramı: '"Özerk Dünyevileşmeler"'". *Sekülerleşme Tartışmaları*. ed. Volkan Ertit - M. Ali Kirman. 153-196. Kadim Yayınları, 2019.

Bayer, Ali. *Sosyolojik perspektiften sekülerleşme ve din ilişkisine yeniden bakış*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2006.

Bell, Daniel. "The Return of the Sacred: The Argument about the Future of Religion". *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 31/6 (1978), 29-55. https://doi.org/10.2307/3823029

Berger, Peter L. *A Rumor of Angels: Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural*. Garden City, NY: Anchor, First Edition., 1970.

Berger, Peter L. "Sekülerizmin Gerilemesi". çev. Ali Köse. *Liberal Düşünce (Dergi)* IV/14 (1999), 84-95.

Berger, Peter L. "Sekülerleşme Yanlışlandı". çev. M. Ali Kirman. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLIX/1 (2008), 271-282.

Berger, Peter L. *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Anchor, Reprint edition., 1990.

Bouthoul, Gaston. *Sosyoloji Tarihi I*. çev. Cemal Süreyya. İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı., 1992.

Bruce, Steve. *God Is Dead: Secularization in the West*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 1st edition., 2002.

Can, Betül. *Niklas Luhmann`ın genel sistem teorisinde din ve toplum*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Casanova, José. *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press, 1st edition., 1994.

Casanova, José. "Sekülerleşmeyi Yeniden Düşünmek: Evrensel Bir Karşılaştırma". çev. Selman Yılmaz. *Journal of History Culture and Art Research* 3/2 (03 Kasım 2014), 220-236.

Chadwick. *The Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century*. Cambridge England ; New York, 1995.

Cipriani, Roberto. *Diffused Religion: Beyond Secularization*. Palgrave Macmillan, Softcover reprint of the original 1st ed. 2017 edition., 2018.

Davie, Grace. "Believing without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain?" *Social Compass* 37/4 (01 Aralık 1990), 455-469. https://doi.org/10.1177/003776890037004004

Davie, Grace. "Din Sosyolojisinde Yeni Yaklaşımlar : Batılı Bir Bakış". çev. AKGÜL Mehmet Çev - İhsan Çapçıoğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/1 (01 Nisan 2005), 201-214. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000361

Demerath, N. Jay. *Crossing the Gods: World Religions and Worldly Politics*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, First Edition., 2003.

Dobbelaere, Karel. *Secularization: A Multi-Dimensional Concept*. Sage, 1981.

Dobbelaere, Karel. "Sekülerleşme Kavramı: Bütüncül Bir Perspektife Doğru = Towards an Integrated Perspective of the Processes Related to the Descriptive Concept of Secularization". çev. Cemal Özel. *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XXIX/3 (2018 1999), 667-682.

Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ataç Yayınları, 1. Basım, 1912.

Durmuşoğlu, Kadriye. *Türkiye'de Sekülerleşme (İkinci Kitap)*. Büyüyenay, 2022.

Ertit, Volkan. "Evrenselleştirilmiş Sekülerleşme Teorisi / Universalized–Classical- Secularization Theory". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/27 (27 Ekim 2014), 103-120.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 1. bsk., 2019.

Ertit, Volkan. "Sosyolojinin kurucu figürlerinde din". *Akademik Hassasiyetler* 7/14 (2020), 1-35.

Flatt, Kevin N. "Secularization Theory's Differentiation Problem: Revisiting the Historical Relationship between Differentiation and Religion". *Religions* 14/7 (Temmuz 2023), 828. https://doi.org/10.3390/rel14070828

Gencer, Bedri. "Hal ve Muhal Sekülerlikten Sekülarizme". *Eskiyeni* 13 (30 Haziran 2009), 14-21.

Gülenç, Kurtul. "Din Halkın Afyonu Mudur? 'Karl Marx'ta Din, İdeoloji Ve Eleştiri'". *Demokrasi Platformu Dergisi* 7/26 (2011).

Güngör, Özcan. "Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt, 13, sayı, 1, 57-91 (2013).

Güngör, Özcan. Sekülerleşmeye Kafa Tutan Mekânlarolarak Ziyaretgâhlar, Hüseyin Gazi Türbesi Örneği, İçinde, Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri ile Ankara, Editör: İbrahim Ethem Arıoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018.

Güngör, Özcan. Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında İslam Tarihine Makro Bakış, İçinde, Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı, Edit. Ö. Güngör, Nobel Yayınları, Ankara, 2020.

Hughey, Michael W. "The Idea of Secularization in the Works of Max Weber: A Theoretical Outline". *Qualitative Sociology* 2/1 (01 Mayıs 1979), 85-111. https://doi.org/10.1007/BF02390135

Iannaccone, Laurence R. "Introduction to the Economics of Religion". *Journal of Economic Literature* 36/3 (1998), 1465-1495.

Kara, Ayşenur Sönmez. *Sekülerleşme teorisi ve David Martin'in yaklaşımı*. Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Kirman, Mehmet Ali - Darende, Ömer Faruk. "Wilson'a Göre Sekülerleşme". *Journal of Turkish Studies* 12/Volume 12 Issue 10 (17 Ekim 2019), 81-100. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12004

Köse, Ali. "Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar". *Liberal Düşünce (Dergi)* VI/24 (2001), 150-165.

Luckmann, Thomas. *Görünmeyen Din Modern Toplumda Din Sorunu*. çev. Ali Coşkun vd. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1967.

Martin, David. *A General Theory of Secularization*. Harper & Row, 1st Harper Colophon Edition,1978., 1978.

Martin, David. *On Secularization: Towards a Revised General Theory*. Routledge, 1st edition., 2005.

Marx, Karl. *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. çev. Kenan Somer. İstanbul: Sol Yayınları, 1997.

Marx, Karl- Engels, Friedrich. *Din Üzerine*. çev. Murat Belge. İstanbul: Fol Kitap, 2. basım., 1841.

Norris, Pippa- Inglehart, Ronald. *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd edition., 2011.

Özay, Mehmet. *Günümüz Sosyolojisinde modernleşme-sekülerleşme-Din ilişkileri*. Ann Arbor, United States, Ph.D., 2006.

Özel, Cemal. "Sekülerleşme Teorileri: İki Yüzyıllık Serüvenin Kısa Bir Öyküsü". *The Journal of Academic Social Science Studies* 16/Year: 16-Number: 95 (07 Eylül 2023), 505-526. https://doi.org/10.29228/JASSS.69493

Stark, Rodney vd. "Religion, Science, and Rationality". *American Economic Review* 86/2 (1996), 433-437.

Stark, Rodney. "Secularization, R.I.P." *Sociology of Religion* 60/3 (1999), 249-273. https://doi.org/10.2307/3711936

Stark, Rodney. *The Triumph of Faith: Why the World Is More Religious than Ever*. Wilmington, Delaware: ISI Books, 1st edition., 2015.

Stark, Rodney- Bainbridge, William Sims. *The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation*. University of California Press, 1985.

Topcan, Özlem. "Mistik Bir Hareket Olarak Pentekostalizm'in Doğuşu: Tarihsel Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar* 19/50 (19-12-2016) (19 Aralık 2016), 159-183. https://doi.org/10.15745/da.280593

Tur, İbrahim- Kaya, Furkan. "Thomas Luckman'ın Görünmeyen Din Kavramsallaştırmasına Genel Bir Bakış". *Universal Journal of Theology* 6/2 (2021).

Turner, Bryan S. "Din ve Çağdaş Sosyal Teoriler". çev. Osman Ülker. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Haziran 2014), 231-255.

Varol, Fatih. "Dinî piyasalar teorisi: eleştirel bir değerlendirme". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58/2 (01 Ağustos 2017), 121-143. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001474

Weber, Max. *Din Sosyolojisi*. çev. Latif Boyacı. Kapra Yayıncılık, 1920.

Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. çev. Milay Köktürk. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2. Basım, 1905.

Wilson, Bryan. *Religion in Sociological Perspective*. Oxford; New York: Oxford University Press, 1st edition., 1982.

Wilson, Bryan Ronald. *Seküler Toplumlarda Din: 50 Yıl Sonra*. çev. Ömer Faruk Darende, 2017.

Woodhead, Linda. "Toplumsal Cinsiyet ve Sekülerleşme Teorisi". çev. Çev Harun Tunç. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 17/1 (30 Haziran 2017), 501-509. https://doi.org/10.30627/cuilah.326654

Laiklik Demokrasinin Olmazsa Olmaz Şartı mıdır?

Zekiye Demir

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

≈ Demokrasi kavramının kökeni nedir?

≈ Demokrasinin neliği ve niteliği nedir?

≈ Laiklik kavramı ile ifade edilmek istenen nedir?

≈ Laiklik ile demokrasi kavramı arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

≈ Laiklik demokrasinin ilkesi midir?

≈ Demokrasi ve laiklik arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran unsurlar nelerdir?

≈ Din ve laiklik hangi bağlamda değerlendirilebilir?

≈ Laiklik- din dışılık- sekülerizm arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

Kazanımlar

≈ Tarihsel süreç içerisinde *demokrasi* kavramına ilk ortaya çıkışından itibaren verilen anlamlar hakkında bilgi sahibi olacaksınız.

≈ Demokrasinin neliği ve niteliğini öğrenmiş olacaksınız.

≈ Laiklik kavramının tarihsel sürecinde bir yolculuk yaparak bu kavram ile ne kastedildiğini kavrayacaksınız.

≈ Demokrasi ve laiklik ilişkisi kurulurken göz önünde bulundurulması gerekilen ön koşulları tespit edebileceksiniz.

≈ Laiklik- Sekülerizm kavramlarının ortak noktalarını öğreneceksiniz.

Hatırlayalım

≈ Bir devletin tüm prensiplerinin bir dinin prensiplerine göre şekillenmesi demokrasinin varlığına imkân tanımayacaksa laiklik üzerine dayanması da demokrasinin varlığına imkân tanımaz.

≈ Dinî esaslara göre temellenen bir devlet ne kadar demokrat olabilirse laiklik esaslarına göre temellenen bir devlet de ancak o kadar demokrat olabilir.

≈ Birçok kişide bulunan laikliği demokrasinin ön şartı olarak görme yaklaşımı, dinî olan ile dinî olmayan arasında tarafsız bir alanın bulunduğuna ilişkin yanlış bir varsayımdan kaynaklanmaktadır. Laik demokrasi taraftarları insanların dinî inançlarının dışında ama "din karşıtı" olmayan tarafsız bir tavrın olabileceğini ve bunun adının da laiklik olduğunu savunmaktadır. Hâlbuki bir birey için bir konuda inanmak veya inanmamanın ortasında her ikisine de eşit tavır almak anlamında tarafsız bir yol yoktur. Bu yaklaşım din dışılığa meşru bir zemin sağlama çabasının bir sonucudur.

≈ Bir kısım insanların laikliğin demokrasinin ön şartı olduğunu savunmaları bir dine mensup olmamanın insanları birleştiren en temel ortak payda olduğunu savunan bir inancın mensupları olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu da bir inanç biçimidir ve onu diğer inanç türleriyle aynı düzlemde ve eşit şartlarda yarışa sokmak ise demokrasinin ta kendisidir.

Kaynakça

Arslan, Ahmet. *İslam Demokrasi Türkiye*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları,1995.

Erdoğan, Mustafa. "Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji". *Türkiye Günlüğü* 29, (1996), 113-117.

Erdoğan, Mustafa. "Demokrasinin Felsefesin Üstüne Birkaç Not", Atilla Yayla (der.) *Siyasal ve Sosyal Teori*, (65-68). Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.

Erdoğan, Mustafa. *Demokrasi, Laiklik Resmi İdeoloji*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 1995.

Hocaoğlu, Durmuş. "Sekülerizm, Laisizm ve Türk Laisizmi". *Türkiye Günlüğü* 29, (1996), 35-71.

Huntington, Samuel P. "Türkiye İslam'ın Lideri Olmalı", Milliyet 2 Eylül 1996, Şahin Alpay- Nilüfer Kuyaş Röportaj.

Huntington, Samuel P. *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.

Kılıçbay, Mehmet, Ali. "Demokrasiye Geçit Vermeyen Düşman Kardeşler". *Türkiye Günlüğü* 29, (1994), 117-121.

Mahçupyan, Etyen. *İdeolojiler ve Modernite*. İstanbul: Yeni Paradigmalar, 1996.

Popper, Karl.R. "Açık Toplum ve Düşmanlarına Yeniden Bakış". Atilla Yayla (der.) *Siyasal ve Sosyal Teori*, (23-30). Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.

Sartori, Giovanni. *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.

Schimitter, Philippe – Karl, Terry Lynn. "Demokrasi Nedir Ne Değildir". Atilla Yayla (der.) *Siyasal ve Sosyal Teori*, (3-15). Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.

Toplayıcı, Mesut. "İslam ve Demokrasi". *Köprü* 50, (1995), 56-70.

Turgut, Mehmet. "Laiklik ve Demokrasi". *Türkiye Günlüğü* 29, (1994), 99-113.

Türkiye Demokrasi Vakfı Yayınları. *Demokrasiyi Tanımlamak*, Ankara, 1992.

Yurdusev, A. Nuri. "Laiklik ve Demokrasi: Biri Diğerinin Vazgeçilmez Şartı Mı?". *Liberal Düşünce* 1(2), (1996b), 138-144.

Yurdusev, A. Nuri. "Laiklik ve Modern Uluslararası Sistem". *Liberal Düşünce* 1(1), (1996a), 77-84.

Sekülerleşme, Aile ve Din: Görünmeyen Aile

Ayşegül Kip

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- ≈ Sekülerleşmenin din üzerindeki etkisi nasıl olmuştur?
- ≈ Sosyolojik bir cemaat türü olan aile kurumunun sekülerleşme sürecindeki yeri nedir?
- ≈ Aile kurumu sekülerleşme sürecinden nasıl etkilenmiştir?
- ≈ "Görünmeyen Aile" kavramı bize ne anlatmaktadır?

Kazanımlar

- ≈ Sekülerleşme sürecinin din ile olan ilişkisi/ etkileşimi görülecektir.
- ≈ Sekülerleşme sürecinin aile kurumunda değişime uğrattığı değerler ve işlevsel yönler anlaşılacaktır.
- ≈ Ailenin değişen toplumsal içindeki konumu görülecektir.
- ≈ "Görünmeyen Aile" kavramıyla ne ifade edildiği anlaşılacaktır.

kin değerler, tutumlar da bu süreçten etkilenmektedir. Örneğin evlilik, ebeveynlik, aile yaşamı ve cinselliğe ilişkin düşünceler, geleneksel kadın ve erkek rolleri söz konusu süreçte dönüşüme uğramaktadır.

≈ Sekülerleşme sürecinde ailenin yapısında, işlevlerinde, aileye dair kültürel norm ve değerlerde değişim olmuştur. Bireyselliğin artması, aile içi dinamiklerde kolektivitenin ve aidiyet hissinin azalması aileciliğin azalmasına neden olmuştur.

≈ Luckmann'ın sekülerleşme bağlamında ortaya attığı *Görülmeyen Din* kavramında; dinî inançların şekillenmesinde bireylerin kendi tecrübelerinden yola çıkmalarını, dinî-kamusal herhangi bir aracıyı kabul etmemelerini ifade ettiği gibi *Görünmeyen Aile* de bireyler aile mefhumunu oluştururken geleneksel formlardan, norm ve değerlerden uzak; klasik aile yapılarının ve tanımlarının dışında "seküler çağa uygun" aile yapılanması içindedir. Bu durum yeni aile formlarını ortaya çıkarmıştır.

≈ Günümüzde toplumsal değişmelere bağlı olarak aileyi yıpratan ve çözülmeler yaşamasına neden olan bazı durumlar bulunmaktadır. Aileyi yıpratan üç durumdan bahsedilebilir. Bunlar; aile içinde sosyal norm ve değerlerde bozulmaların olması, buna bağlı ortaya çıkan sosyal anomi ve "aile değil birey kutsaldır" anlayışıyla bağlanmanın zayıflık olarak algılanması ve modernizm sonucu geniş ailenin dağılmasıyla ortaya çıkan bireycilik anlayışıdır. Bu durum "biz" değil "ben" anlayışına bağlı olarak aile içi kolektiviteyi en aza indirmekte ve aileyi koruyan surları görünmez hâle getirmektedir.

Tavsiye Edilen Kitap ve Makaleler

≈ Dikeçligil, F. Beylü. "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu", Ed. Mustafa Aydın, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, İstanbul: Açılım Kitap, 2014.

- ≈ Luckmann, Thomas. *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Sorunu*, çev. Ali Coşkun vd. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- ≈ Güngör Özcan. *İki Dünya Bir Aile*. Ankara, Akçağ Yayınları, 2016.
- ≈ Öz, Nedim, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6/11 (Aralık/December 2019), 795-836. http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.28
- ≈ Çayıroğlu, Yüksel. "Modern Zamanlarda Ailevî Çözülmenin Psiko-Sosyal Dinamikleri", *Mehir Aile Dergisi*, 1, 11-40, 2016.
- ≈ Çapcıoğlu, İhsan. "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile". *Turkish Studies*. 13 (2). 19-34, 2018.

Kaynakça

Aksoy Ayşe Belgin, Tatlı Sümeyya. "Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Babaların Çocuklarıyla Olan İlişkileri ile Babalık Rolü Algıları Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10:1-22, 2019.

Aksoy, Nazan. *Batı ve Başkaları*, Düzlem Yayınları: İstanbul, 1996.

Aldridge, Alan. *Religion in The Contemporary World -A Sociological Introduction*, Polity Press, 2000.

Anderson, Benedict. *Hayali cemaatler*. (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 1993.

Arat, Necla. "Türkiye'de Kadınların Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Zorlukların Sosyo-Kültürel Nedenleri", Ed. Necla Arat, *Türkiye'de Kadın Olmak* İstanbul: Say Yayınları, 1994.

ASGM. *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010.

Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2013.

Aytaç, Ahmet Murat. *Ailenin Serencamı-Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması-*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.

Bayer, Ali. "Modernleşme Sürecinde Aile: Annelik ve Babalık". *Tevilat* 1/1 (2020), 35-60.

Bellah, Robert. "Civil Religion in America", *Daedalus: Journal of the American Academy of Arts and Sciences*. 96 (1967), 1-21.

Berger, L., Peter. *Kutsal Şemsiye, Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, çev. A. Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.

Berger, L., Peter. *The Heretical Imperative: Contemporary Possibilities Of Religious Affirmation*, Collins, London, 1980.

Berger, L., Peter. *The Sacred Canopy -Elements of a Sociological Theory of Religion*, , NY: Anchor Press,1969.

Beyaz Özbey, İlknur. "Bireysellik, Belirsizlik ve Güvensizlik Bağlamında Ailenin Dönüşümü ve Türkiye'deki Yansımaları". *Turkish Studies,*15(4), 2020, 1737-1751. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43322

Biçer, Ramazan. "Küreselleşme: İslam Teolojisi Bağlamında Bir Yaklaşım." *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* 18 (2008), 49-88.

Can, Burhanettin. "Açılış Konuşması", *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu*, İstanbul: SEKAM Yayınları, 2012.

Can, İslam. "Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını". *Sistematik Aile Sosyolojisi*. (Ed.) (57-79). Konya: Çizgi Kitapevi, 2016.

Canatan Kadir, Yıldırım Ergün. *Aile Sosyolojisi*, 5. Baskı. İstanbul: Açılım Kitabevi, 2016.

Canatan, Kadir. "Aile Kavramının Tanımı", *Aile Sosyolojisi* (Ed.) (53-64). İstanbul: Açılım Kitap, 2019.

Canatan, Kadir. "Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi". K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.). *Aile Sosyolojisi*. (97-119). İstanbul: Açılım Kitap, 2013.

Coşkun, Ali. *Din, Toplum ve Kültür -Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş*. İstanbul: İz Yayınları, 2005.

Cox, Harvey. Fire from Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the 21st Century, Da Capo Press, 2001.

Çağdaş Aysel. *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 2003.

Çaha, Havva vd. *Değişen Türkiye'de Kadın*.İstanbul: KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği, 2014.

Çapcıoğlu, İhsan. "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile". *Turkish Studies*. 13 (2), 2018,19-34.

Çelik, Celalettin. *Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2013.

Davie, Grace. "Believing without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain", Social Compass, 37 (1990), 455-469.

Davie, Grace. *Modern Avrupa'da Din*. Çev. Akif Demirci, İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

Davie, Grace. *The Sociology of Religion*. Los Angeles: Sage Publications, 2007.

Demir, Zekiye. "Değişen Toplumlarda Ailenin Değişmeyen Özellikleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21(2), 2021, 770-791.

Dikeçligil, F. Beylü. "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu", Ed. Mustafa Aydın, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, İstanbul: Açılım Kitap, 2014

Dikeçligil, F. Beylü. "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu", Ed. Mustafa Aydın, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, İstanbul: Açılım Kitap, 2014.

Dobbelaere, Karel. *Secularization: An Analysis at Three Levels*. P.I.E.-Peter Lang, Brussels, 2002.

Durkheim, Emile. *The Elementary Forms of Religious Life*, Çev. Karen E. Fields, NY: Free Press, 1995.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Dinden Uzaklaşmanın Hikâyesi*, Ankara: Liberte Yayınları, 2014.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı, 2020.

Esslin, Martin. *Televizyon Çağı- TV Beyaz Camın Arkası*. (M. Çiftkaya, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.

Fenn, Richard. "The Dream of The Perfect Act -An Inquiry Into The Fate Of Religion In A Secular World", *Tavistock Publications*, New York, 1987.

Firth, Raymond. *Religion -A Humanist Interpretation-*, Routledge, London, 1996.

Fukuyama, F. *Güven*. Çev. Ahmet Buğdaycı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı,2005.

Garfield C.F, Mapp MD, Chung PJ. "A Qualitative Study of Early Differences in Fathers' Expectations of Their Child Care Responsibilities". *Ambulatory Pediatrics*. 6:215-220, 2006.

Giddens, Anthony. *Mahremiyetin Dönüşümü*- modern toplumlarda cinsellik, aşk ve erotizm. (İ. Şahin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.

Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil). (8. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.

Giddens, Anthony. *Sosyoloji*, haz. H. Özel & C. Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000.

Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Güngör Özcan. "1.5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri: New Jersey, USA Örneği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012,2: 85-119.

Güngör Özcan. *İki Dünya Bir Aile*. Ankara, Akçağ Yayınları, 2016.

Güngör, Özcan. Aile Değerleri, Ed. Ö. Güngör, Çalışan Gençlik ve Değerler, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015a.

Güngör, Özcan. Değerler ve Gençlik, Ed. Ö. Güngör, Çalışan Gençlik ve Değerler, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.

Güngörmüş-Özkardeş, Oya - Arkonaç, Sibel. "İki Farklı Eğitim Düzeyinde Baba Olma Algısı". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 10, (1998), 253-263.

Gürcan, A. "Asagem Araştırmaları Bağlamında Ailenin Gidişatı, Sorunları ve Önlemleri", *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu* (*Sorunlar-İmkânlar-Çözümler*). İstanbul: Sekam Yayınları, 2012.

Hervieu-Leger, Daniele. *Religion As A Chain Of Memory*, Polity Press, 2000.

Kip, Ayşegül. *Kur'an-ı Kerim'de Baba Olan Peygamberler ve Babalık Rolleri*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Kirman, Mehmet Ali- Darende, Ömer Faruk. "Wilson'a Göre Sekülerleşme", *Journal of Turkish Studies*. 12/10, 2017, 81-100. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12004

Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitapevi, 2016.

Kirman, Mehmet Ali. *Din ve Sekülerleşme Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma,* Adana: Karahan Kitabevi, 2005.

Kirman, Mehmet Ali. *Din ve Sekülerleşme*, Adana: Karahan Yayınları, 2005.

Knoblauch, Hubert. "Europe and the Invisible Religion". *Social Compass* , 267-274, 50 Basım, 2003.

Kongar, Emre. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

Köse, Ali. *Sekülerizm Sorgulanıyor*, İstanbul: Ufuk Yayınları, 2003.

Köse, Begüm. "Geçmişten Günümüze Aile". (Ed.) Nurşen Adak. *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar* içinde. 2. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.15-38., 2016.

Kurt, Abdurrahman. Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 2009,1-26.

Kuzucu, Yaşar. The Changing Role of Fathers and its Impact on Child Development. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/35(2011), 79-89.

Lamb ME. *The Role of the Father in Child Development*. New York: John Wiley and Sons, 1997.

Loo, H.V.D., Reijen, W. V. *Modernleşmenin Paradoksları*. Kadir Canatan (Çev), İnsan Yayınları, 2006.

Luckmann, Thomas. *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Sorunu*, çev. Ali Coşkun vd. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

Macıonıs, John J. *Sosyoloji*. çev. ed. V. Akan, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2012.

Marshall Gordon. *A Dictionary of Sociology*. Çeviri: Akınhay O, Kömürcü D. *Sosyoloji Sözlüğü,* Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Marx, Karl. Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi. (Alm.'dan İng.'ye Çev. J. O'Malley). Oxford University Press, 1970.

Marx, Karl. ve Engels, Friedrich. "Komünist Manifesto". *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar* içinde (ss. 19-51). (Çev. N. Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap, 6. Baskı, 2015.

Nisbet, A. Robert. *The Sociological Tradition*, Heinemann, London, 1970.

Onur, Bekir. "Çocukluğun ve Çocuk Yetiştirmenin Tarihi". Ana Babalık: Kuram ve Araştırma. 19-60. Drl. Melike Sayıl-Bilge Yağmurlu. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 2012.

Ostwalt, Conrad. Secular Steeples: Popular Culture and the Religious Imagination, Trinity Press International, Harrisburg, 2003.

Öz, Nedim, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6/11 (Aralık/December 2019), 795-836. http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.28

Özay, Mehmet. *Anthony Giddens ve Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.

Özkiraz, Ahmet, İşçi-Baş, Gül. "Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (30), 2016, 87 – 95.

Pierson, C. Anthony Giddens'la söyleşiler: modernliği anlamlandırmak. (S. Uyurkulak, M. Sağlam, Çev.), Bursa: Alfa Yayınları, 2001.

Sayıl, Işıl. "Ruh Sağlığı Sorunu Olarak Şiddet". *Kriz Dergisi*. 2/2 (1994), 273-276.

Schwab, Klaus. *Dördüncü Sanayi Devrimi*. Çev. Zülfü Dicleli. İstanbul: Optimist Yayınları, 2021.

Shiner, Larry. "The Concept of Secularization In Empirical Research, Sociology of Religion", *JSSR*, C. VI, No. 2, Sonbahar, 207-20, 1967.

Telli Ayberk Asena, Özkan Havva. "3-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Babaların Babalık Rolü Algısı ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 6:127-134, 2016.

Thompson, Ian. *Odaktaki Sosyoloji -Din Sosyolojisine Giriş-*, Çev. Bekir Zakir Çoban, İstanbul: Birey Yayınları, 2004.

Tolan, Barlas. "Aile, Cinsiyet ve Roller". *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara: Türk Yazarlar Birliği Vakfı. (208-214), 1991.

Tomul, Ekber. "Türkiye'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Eğitime Katılım Üzerinde Göreli Etkisi", *Eurasian Journal of Educational Research*, 30:153 – 168, 2008.

Tönnies, Ferdinand. *Gemeinschaft ve Gesellschaft*. çev. Sezai Zeybekoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020

Turğut, Faruk. "Genel Olarak Aile", *Sistematik Aile Sosyolojisi* (Ed.) (15-34), Konya: Çizgi Kitapevi, 2016.

Turğut, Faruk. "Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar*", Medeniyet ve Toplum* / 1:1, 93-117, 2017.

Türkdoğan, Orhan. *Değişme – Kültür ve Sosyal Çözülme*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları,1998.

Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*, çev. T.Parla, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Wilson, Bryan. *Contemporary Transformation of Religion*, Oxford University Press, 1976.

Wilson, Bryan. Religion in Sociological Perspective, Oxford:Oxford University Press, 1982.

Yip, K., Andrew. The Persistence of Faith Among Nonheterosexual Christians: Evidence for the Neosecularization Thesis of Religious Transformation", *JRRS*, 41:2, 2002, 199-212.

Zastrow, Charles. *Sosyal Hizmete Giriş*. (Çev. Ed.) Durdu Baran Çiftçi. 2. Baskı. Ankara: Nika Yayınevi, 2014.

Zeybekoğlu Özge. "Günümüzde Erkeklerin Gözünden Babalık ve Aile". *Mediterranean Journal of Humanities*, 3/2, 2013, 297-328.

Sekülerleşme ve Din Bağlamında Göç

Hayrunnisa Dokuyucu Solak

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- ≈ Sekülerleşen dünyada göç nasıl bir konumdadır?
- ≈ Küreselleşme göçe hangi açıdan etki etmiştir?
- ≈ Göç ve sekülerleşme arasında bir bağlantı var mıdır?
- ≈ Sekülerleşen dünyada göçmenler dinlerini nasıl yaşamaktadır?
- ≈ Dinî unsurların göç üzerindeki etkileri nelerdir?

Kazanımlar

- ≈ Göç sürecinde din kurumunun konumunu,
- ≈ Farklı dinden bir ülkeye göç eden göçmenlerin dinlerini nasıl yaşadıklarını,
- ≈ Farklı dinden bir ülkeye göç eden göçmenlerin asimile olup olmadıklarını,
- ≈ Aynı dinden bir ülkeye göç edildiğinde sekülerleşmenin mümkün olup olmadığını,
- ≈ Küreselleşme çağında sekülerleşme ve göç ilişkisini,
- ≈ Göçün sekülerleşmeye neden olup olmadığını,
- ≈ İlk çağ sosyologlarının "modernleşme arttıkça din yok olacaktır" tezinin doğru olup olmadığını öğrenecektir.

sekülerleşme eğiliminde bulunur. Bu durum sekülerleşmeye etki eden etmenler arasında gösterilebilir.

En Temel Kitaplar

- Adıgüzel, Yusuf. *Göç Sosyolojisi*.
- Castles, Stephen - Miller, Mark J. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi: Sekülerleşen Türkiye'nin Analizi*
- Marx, Karl. *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*.
- Luckmann, Thomas. *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Sorunu*. çev. Ali Coşkun vd. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

En Temel Makaleler

- Gündoğar, Hamdi. "Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm". *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (15 Aralık 2020), 245-257. https://doi.org/10.46595/jad.817254
- Güngör, Özcan. "1.5 ve 2. nesil Türk gençlerinin ailede dini sosyalleşmeleri: New Jersey, USA örneği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (01 Ağustos 2012), 36-71. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001367
- Taştan, Abdulvahap. "Göç, Sosyal Değişme ve Din - Kuşaklar Açısından Bir Değerlendirme". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 75-84.

Seyredilmesi Tavsiye Edilen Filmler

- Cep Herkülü: Naim Süleymanoğlu- Özer Feyzioğlu (2019)
- Layla M. – Mijke de Jong

Takip Edilmesi Önerilen Web Siteleri

- ≈ https://dinsosyolojisi.com.tr/
- ≈ https://andcenter.org/tr/
- ≈ https://www.sosyologer.com/
- ≈ https://sosyolojidernegi.org.tr/

Kaynakça

Abadan-Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç-Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı., 2017.

Adıgüzel, Yusuf. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayın, 2018.

Ahmed, Akbar S. - Donnan, Hastings. "Postmodern Çağda İslam". *Sosyoloji*. ed. Anthony Giddens. İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Akdoğan, Ali. *Din Sosyolojisi*. Rize: STS Yayınları, 2013.

Akkır, Ramazan. "Sekülerleşme ve Göç İlişkisi: Suriyeli Mülteciler Örneği". *Bilimname* 0/38 (2019), 469-499.

Altıntaş, İsmail. *Dış Göç ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2008.

Arslantürk, Zeki - Amman, M. Tayfun. *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.

Aydınalp, Halil. "Yerel Bir Dünyevileşme Kavramı: Özerk Dünyevileşmeler". *Sekülerleşme Tartışmaları*. ed. Mehmet Ali Kirman - Volkan Ertit. Kadim Yayınları ; Sosyoloji, 104. 17. Çankaya, Ankara: Kadim Yayınları, 1. baskı., 2019.

Bauman, Zygmunt. *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.

Bayar, Fırat. "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye". *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 25-34.

Bezci, Bünyamin. "Avrupa'da Göç Politikaları, İslamofobi ve Aşırı Sağın Yükselişi". *Avrupa'da Göç ve İslamofobi*. ed. Bünyamin Bezci vd. Sakarya: DİAM, 2017.

Bodur, Hüsnü Ezber. "Küreselleşmenin Dini Boyutu ve Türk Toplumu Üzerindeki Yansımalarının Bir Değerlendirmesi". *Dini Araştırmalar* 6/17 (01 Haziran 2003).

Castles, Stephen - Miller, Mark J. *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. çev. Bülent Uğur Bal - İbrahim Akbulut. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2008.

Çifçi, Osman Zahid. "'Corriptio Optimi Pessima Est' Şiddetli Sekülerliğin Öngörülmeyen Sonuçları". *Sekülerleşme Tartışmaları*. ed. Mehmet Ali Kirman - Volkan Ertit, ts.

Çoştu, Yakup. *İngiltere'deki Türk-Müslüman Göçmenler-Dini Organizasyonlar*. Çorum: Lider Matbaacılık, 2013.

Darende, Ömer Faruk. "Sekülerleşme Teorisine Metaforik Yaklaşımlar". *Sekülerleşme Tartışmaları*. ed. Mehmet Ali Kirman - Volkan Ertit. Kadim Yayınları ; Sosyoloji, 104. 17. Çankaya, Ankara: Kadim Yayınları, 1. baskı., 2019.

Dokuyucu, Hayrunnisa. *Çorum Halkı Gözüyle Göçmenler*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi: Sekülerleşen Türkiye'nin Analizi*. Ankara: Liberte Yayınları, 1. baskı., 2019.

Falk, Richard A. *Küreselleşme ve Din: İnsani Küresel Yönetişim*. çev. Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.

Giddens, Anthony - Sutton, Philip W. *Sosyolojide Temel Kavramlar*. çev. Ali Esgin. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014.

Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. çev. Erkan Ünal. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Gündoğar, Hamdi. "Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm". *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (15 Aralık 2020), 245-257. https://doi.org/10.46595/jad.817254

Güngör, Özcan. "Yaşlılar İçin Cami Temelli Sosyal/Dini Hizmetler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 38, ss. 161-188, 2012.

Güngör, Özcan. "1.5 ve 2. nesil Türk gençlerinin ailede dini sosyalleşmeleri: New Jersey, USA örneği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (01 Ağustos 2012), 36-71. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001367

Güngör, Özcan. Akran Gruplarının Amerikalı Türk Gençlerinin Dini Sosyalleşmelerine Etkileri (12-15 Yaş), Değerler Eğitimi Dergisi = Journal of Values Education, 2015, cilt, XIII, sayı, 30, 213-249, 2013.

Güngör, Özcan. "Küreselleşmeye Dair Sosyolojik Çerçeve", Ed. Ö. Güngör-M. E. Sarıkay, Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Din El Kitabı, Sonçağ Akademi, Ankara, 2022

Yemenici, Ahmet-Güngör, Özcan.Batı'da İslamofobi Algısının İstatistiki Anlamı Üzerinde Eleştirel Bir Yaklaşım. Journal of Turkish Studies, 13 (9), ss. 293-313.

Hamilton, Malcolm. "Sekülerleşme Var mı Yok mu?" *Sosyoloji*. ed. Anthony Giddens. İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Ihlamur Öner, S. Gülfer. "Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler". *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*. ed. S. Gülfer Ihlamur Öner - N. Aslı Şirin Öner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Kaya, İlhan. *Müslüman Amerikalılar- Göç, Kimlik ve Entegrasyon*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2007.

Kirman, Mehmet Ali. *Küreselleşme*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

Kuyucuoğlu, İsa. *Batı'da Din Sosyolojisi-Teori ve Yöntem Analizleri*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2008.

Luckmann, Thomas. *Görünmeyen Din: Modern Toplumda Din Sorunu*. çev. Ali Coşkun vd. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.

Marshall, Gordon. *Getto*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Marshall, Gordon. *Küreselleşme, Küreselleşme kuramı*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Marx, Karl. *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları, 2009.

Perşembe, Erkan. *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.

Subaşı, Necdet. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.

Taştan, Abdulvahap. "Göç, Sosyal Değişme ve Din - Kuşaklar Açısından Bir Değerlendirme". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 75-84.

Ünal, Mehmet Süheyl. "Sekülerleşme Paradigmaları". *Din Sosyolojisi*. ed. Özcan Güngör - Rıdvan Şimşek. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020.

Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Yalçın, Cemal. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.

Independent Türkçe. "Faik Bulut | Köln Kilisesi'nde kılınan bayram namazının hikayesi". 08 Ağustos 2020. Erişim 12 Eylül 2023. https://www.indyturk.com/node/223556/t%C3%BCrkiyeden-sesler/k%C3%B6ln-kilisesi%E2%80%99nde-k%C4%B1l%C4%B1nan-bayram-namaz%C4%B1n%C4%B1n-hikayesi

Sekülerleşme, Çokkültürlülük ve Din

Büşra Kara

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

≈ Çokkültürlülük nedir?

≈ Çokkültürlülük ve sekülerleşme arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?

≈ Çokkültürlülüğü ortaya çıkaran etkenler nelerdir?

≈ Çokkültürlülüğün hedefleri nelerdir?

≈ Çokkültürlülüğün insanlar ve toplumlar üzerindeki etkisi ne olacaktır?

≈ Çokkültürlülük nasıl gerçekleştirilebilir?

≈ Çokkültürlü toplumlarda dinî görünümler nasıldır?

Kazanımlar

≈ Çokkültürlülük kavramı öğrenilir.

≈ Çokkültürlülük ve sekülerleşme arasındaki ilişki öğrenilir.

≈ Çokkültürlülüğü ortaya çıkaran nedenler bilinir.

≈ Çokkültürlülüğün hedefleri öğrenilir.

≈ Çokkültürlülüğün insanlar ve toplumlar üzerindeki etkileri öğrenilir.

≈ Çokkültürlülüğün gerçekleşme serüveni öğrenilir.

≈ Çokkültürlü toplumlarda ortaya çıkan dinî görünümler öğrenilir.

toplumda ayrışma ve çatışmalara neden olacağını söyleyerek eleştirenler de bulunmaktadır.

Takip Edilmesi Önerilen Web Siteleri

- https://andcenter.org/tr/
- https://dinsosyolojisi.com.tr/
- http://www.sosyolojidivani.com/

En Temel Kitaplar

- Baumann, Gerd. Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek. çev. Işıl Demirakın. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Doytcheva, Milena. Çokkültürlülük. çev. Tuba Akıncılar Onmuş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Joppke, Christian - Steven Lukes (ed.). Multicultural Questions. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Kymlicka, Will. Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Parekh, Bhikhu. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Taylor, Charles. Multiculturalism. New Jersey: Princeton University Press, 1994.
- Yürüşen, Melih. Çeşitlilikten Özgürlüğe: Çokkültürlülük ve Liberalizm. Ankara: LDT Yayınları, 1998.

En Temel Makaleler

- Banting, Keith - Kymlicka, Will. “Is There Really a Retreat From Multiculturalism Policies? New Evidence From the Multicultura-

lism Policy Index". Comparative European Politics 11/5 (2013), 577-598.

≈ Barın, Taylan. "Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Liberal Bir Yaklaşım: Çokkültürlülük Teorisi". Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 2 (2016), 57-88.

≈ Barry, Brian. "Liberalism and Multiculturalism". Ethical Perspectives 4/1 (1997), 3-14.

≈ Canatan, Kadir. "Ulus-Devlet ve Çokkültürlü Toplum". İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7/15 (2019), 173-178.

≈ Çağırkan, Barış. "Çokkültürlü Toplumsal Yapılarda Değişen Aidiyet Algıları: Yeni Toplumlar, Yeni Aidiyetler". Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12/2 (2019), 558-573.

≈ Duman, M. Zeki. "Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlük". Sosyoloji Dergisi 20 (2009), 99-119.

≈ Keleşoğlu, Fikri - Yıldız, Recep. "Risk ve Fırsat İkileminde Çokkültürlülük Tartışmaları". Akademik Hassasiyetler 8/17 (2021), 29-49.

≈ Vertovec, Steven. "Towards Post-Multiculturalism? Changing Communities, Conditions and Contexts of Diversity". International Social Science Journal 61/199 (2010), 83-95.

≈ Wieviorka, Michel. "Is Multiculturalism The Solution?" Ethnic and Racial Studies 21/5 (1998), 881-910.

Seyredilmesi Önerilen Filmler

≈ My Name Is Khan (2010), Yönetmen: Karan Johar

≈ Yüreğine Sor (2010), Yönetmen: Yusuf Kurçenli

≈ New York'ta Beş Minare (2010), Yönetmen: Mahsun Kırmızıgül

Kaynakça

Akdemir, A. Müslim. "Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2004), 43-50.

Altaş, Nurullah. "Çokkültürlü Din Eğitimi Modeli Geliştirmede İşlem Basamakları İçin Bir Deneme". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/1 (2003), 19-42.

Arıcan, M. Kazım. "Dini Çoğulculuk Paradigması ve Eleştirisi (John Hick Eksenli Dini Çoğulculuğun Eleştirisi)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2011), 21-38.

Aydemir, Vehbi. *Çokkültürlü Kent Örneğinde Mardin: Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Aydoğan Boschele, Filiz - Ay, Aysel. "Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'de Çokkültürcü Medya ve TRT Kürdi". *İnsan ve İnsan* 3/9 (2016), 36-52.

Aygül, Hasan Hüseyin. "Seküler ve Çokkültürlü Avrupa'da Müslümanlar: Birlikte Yaşamak Mümkün Mü?" *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/22 (2017), 55-76.

Banting, Keith - Kymlicka, Will. "Is There Really a Retreat From Multiculturalism Policies? New Evidence From the Multiculturalism Policy Index". *Comparative European Politics* 11/5 (2013), 577-598.

Barın, Taylan. "Farklılıkların Bir Arada Yaşamasında Liberal Bir Yaklaşım: Çokkültürlülük Teorisi". *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 2 (2016), 57-88.

Barry, Brian. "Liberalism and Multiculturalism". *Ethical Perspectives* 4/1 (1997), 3-14.

Baumann, Gerd. *Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*. çev. Işıl Demirakın. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.

BBC. "Merkel Says German Multicultural Society Has Failed". *BBC News* (2010). https://www.bbc.com/news/world-europe-11559451

BBC. "State Multiculturalism Has Failed, Says David Cameron". *BBC News* (2011). https://www.bbc.com/news/uk-politics-12371994

Brubaker, Rogers. "Language, Religion and The Politics of Difference". *Nations and Nationalism* 19/1 (2013), 1-20.

Canatan, Kadir. *Sosyoloji Söyleşileri*. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2008.

Canatan, Kadir. "Ulus-Devlet ve Çokkültürlü Toplum". *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/15 (2019), 173-178.

Çağırkan, Barış. "Çokkültürlü Toplumsal Yapılarda Değişen Aidiyet Algıları: Yeni Toplumlar, Yeni Aidiyetler". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2019), 558-573.

Çelik, Hacer. "Çokkültürlülük ve Türkiye'deki Görünümü". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/15 (2008), 319-332.

Çolak, Yılmaz. *Türkiye'de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik*. Ankara: Kadim Yayınları, 2010.

Doytcheva, Milena. *Çokkültürlülük*. çev. Tuba Akıncılar Onmuş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Duman, M. Zeki. "Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlük". *Sosyoloji Dergisi* 20 (2009), 99-119.

Emiroğlu, Bekir. "Avrupa Birliği'nin Çokkültürlülük ile İmtihanı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2016), 91-121.

Erdoğan, Güsamettin. *Çokkültürlülük, Çoğulculuk ve Din Eğitimi: Fırsatları ve Sorunları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Erşahin, İsmail. "Çokkültürlülük ve Dinî Çoğulculuk Bağlamında İngiltere Okullarında Din Eğitimi". *Turkish Academic Research Review* 3/1 (2018), 99-116.

Ertit, Volkan. *Endişeli Muhafazakârlar Çağı*. Ankara: Orient Yayınları, 2015.

Genç, Deniz. *Multiculturalism and Immigrant Integration in European Societies*. İstanbul: Marmara University European Union Institute, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Geschiere, Peter. "Autochthony, Citizenship, and Exclusion - Paradoxes in the Politics of Belonging in Africa and Europe". *Indiana Journal of Global Legal Studies* 18/1 (2011), 321-339.

Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Güngör, Özcan. "Küreselleşmeye Dair Sosyolojik Çerçeve". *Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Din*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022.

Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2010.

Habermas, Jürgen. *"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak*. çev. İlknur Aka. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Habermas, Jürgen. "Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State". *Multiculturalism*. 107-148. New Jersey: Princeton University Press, 1994.

Hazır, Mesut. *Amerikan Çokkültürlülüğü ve Meluncan Kimliği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Heywood, Andrew. *Siyaset*. çev. Bican Şahin. Ankara: Adres Yayınları, 2013.

Hollis, Martin. "Is Universalism Ethnocentric?" *Multicultural Questions*. 27-43. Oxford: Oxford University Press, 2002.

İrem, Nazım. "Postmodern ve Çokkültürcü Bir Alan Olarak Avrupa Birliği: Teknikleşen Siyaset ve Ulusal Demokrasilerin Açmazı". *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 3/9 (2006), 51-87.

Joppke, Christian. "The Retreat of Multiculturalism in The Liberal State: Theory and Policy". *The British Journal of Sociology* 55/2 (2004), 237-257.

Joppke, Christian - Lukes, Steven. "Introduction: Multicultural Questions". *Multicultural Questions*. 1-24. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Kaçar Aşcı, Fatmanur - İzci Connelly, Rana. "Freedom of Religion and Multiculturalism in Turkey - EU Relations". *Marmara Journal of European Studies* 23/1 (2015), 69-88.

Karaarslan, Faruk. *Toplumsal Hafıza*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

Keleşoğlu, Fikri - Yıldız, Recep. "Risk ve Fırsat İkileminde Çokkültürlülük Tartışmaları". *Akademik Hassasiyetler* 8/17 (2021), 29-49.

Kukathas, Chandran. "Are There Any Cultural Rights?" *Political Theory* 20/1 (1992), 105-139.

Küçük, Serhat-Güngör, Özcan. Theological and Socio-Cultural Perspectives to Potential of Coexistence,*HTS Teologiese Studies = Theological Studies*, 2022, cilt: LXXVII, sayı: 4, s. 1-13.

Kymlicka, Will. *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

Kymlicka, Will. *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

Levrau, François - Loobuyck, Patrick. "Is Multiculturalism Bad for Social Cohesion and Redistribution?" *The Political Quarterly* 84/1 (2013), 101-109.

Marshall, Gordon. "Çokkültürlü Toplum". çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Marshall, Gordon. "Egemen İdeoloji Tezi". çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

McGarry, John vd. "Integration or Accommodation? The Enduring Debate in Conflict Regulation". *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?* 41-91. Oxford: Oxford University Press, 2008.

McLellan, Janet - Richmond, Anthony H. "Multiculturalism in Crisis: A Postmodern Perspective on Canada". *Ethnic and Racial Studies* 17/4 (1994), 662-683.

Meer, Nasar - Modood, Tariq. "How Does Interculturalism Contrast with Multiculturalism?" *Journal of Intercultural Studies* 33/2 (2012), 175-196.

Murati, Ümmi. *Çokkültürlü Bir Toplum Olarak Kuzey Makedonya'da Din Eğitim*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Özensel, Ertan. "Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü". *Akademik İncelemeler Dergisi* 7/1 (2012), 55-69.

Parekh, Bhikhu. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Park, Robert Ezra. *Asimilasyon Ve Sosyal Kontrol Sosyoloji Bilimine Giriş- II*. çev. Pınar Sayar Kızılçalı. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.

Ritzer, George. *Globalization: The Essential*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2011.

Shachar, Ayelet. "The Paradox of Multicultural Vulnerability: Individual Rights, Identity Groups, and the State". *Multicultural Questions*. 87-111. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Skey, Micheal. "'A Sense of Where You Belong in The World': National Belonging, Ontological Security and The Status of The Ethnic Majority in England". *Nations and Nationalism* 16/4 (2010), 715-733.

Slattery, Martin. "Laikleşme / Sekülerleşme". çev. Ümit Tatlıcan. *Sosyolojide Temel Fikirler*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020.

Taylor, Charles. "The Politics of Recognition". *Multiculturalism*. 25-74. New Jersey: Princeton University Press, 1994.

Topçuoğlu, Erdi. "Multiculturalism as a Defensible Ideal". *OPUS International Journal of Society Researches* 7/13 (2017), 871-886.

Türk, Ozan. *Küreselleşme ve Çokkültürlülük*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Vatandaş, Celalettin. "Çok Kültürlü Bir Yapıda Toplumlar ve Ulusal Etnik Kimlikler". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2001), 101-115.

Vertovec, Steven. "Towards Post-Multiculturalism? Changing Communities, Conditions and Contexts of Diversity". *International Social Science Journal* 61/199 (2010), 83-95.

Vertovec, Steven. "Transnational Challenges to the 'New' Multiculturalism", 2001.

Wieviorka, Michel. "Is Multiculturalism The Solution?" *Ethnic and Racial Studies* 21/5 (1998), 881-910.

Yanık, Celalettin. *Dünyadaki Çokkültürlülük Tartışmaları Bağlamında Türkiye'de Çokkültürlülük Eleştirel Bir Bakış*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Young, Iris Marion. "İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde". çev. Zeynep Gürata - Cem Gürsel. *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. ed. Seyla Benhabib. 174-196. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 1999.

Yürüşen, Melih. *Çeşitlilikten Özgürlüğe: Çokkültürlülük ve Liberalizm*. Ankara: LDT Yayınları, 1998.

Zizek, Slavoj. *Kırılgan Temas*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Türkiye'de Sekülerleşme Tartışmaları

Cennet Feyza Cömert, M. Ahmet Kurum

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- ≈ Türkiye'de sekülerleşme aşamaları nasıl başlamıştır?
- ≈ Sekülerleşme eğilimlerinin toplumdaki dinî aidiyet üzerindeki etkileri nelerdir?
- ≈ Sekülerleşme eğilimlerinin dinî yaşantı üzerindeki yansımalarının boyutları nelerdir?

Kazanımlar

- ≈ Türkiye'de sekülerleşme aşamalarının nasıl başladığını öğrenir.
- ≈ Toplumsal alanda sekülerleşme hareketlerinin dinî aidiyet noktasındaki yansımaları hakkında bilgi sahibi olur.
- ≈ Dinî yaşantı ve algıların, seküler eğilimler karşısındaki konumu hakkında fikir elde edilir.

İzlenmesi Tavsiye Edilen Filmler

≈ Ateşten Gömlek (Muhsin Ertuğrul)

≈ Bir Millet Uyanıyor (Ertem Eğilmez)

≈ Hür Adam (Mehmet Tanrısever)

Takip Edilmesi Gereken Web Siteleri

≈ www.andceter.org

≈ www.dinsosyolojisi.com

≈ www.sosyolojidernegi.com

≈ www.sosyolojidivani.com

≈ www.sosyoloji.gen.tr

En Temel Kitaplar

≈ Bali, Rıfat N. *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2002.

≈ Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2012.

≈ Göle, Nilüfer. *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.

≈ Göle, Nilüfer. *Melez Desenler, İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2011.

≈ Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları, 12. Basım, 2014a.

≈ Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2014b.

≈ Mardin, Şerif. *Türkiye, İslam ve Sekülarizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2015b.

≈ Mardin, Şerif. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2015.

En Temel Makaleler

≈ Aslan, Seyfettin - Alkış, Mehmet. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 18-34.

≈ Cengiz, F. Çağatay. "Sekülerleşme Kavramını Türkiye Üzerinden Sorgulamak". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi. 23(2020),* 34-66

≈ Küçükcan, Talip. "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası". *İslam Araştırmaları Dergisi. 13(2005)* 109-128

≈ Şengül, Fatma Nur. "Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi". *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi 6(2020)* 315-332

≈ Tekin, Mustafa. "Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri". *İnsan ve Toplum*, 181-204.

Kaynakça

Abadan Ünal, Nermin. *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., 1979.

Algül, Rıza. *Dinler ve Devrimler*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2002.

Amman, Tayfur. "Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi". *Aile ve Eğitim*. ed. M. Faruk Bayraktar. 41-70. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları, 2010.

Aslan, Seyfettin - Alkış, Mehmet. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 18-34.

Bahçekapılı, Mehmet. *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri*. İstanbul: İlke Yayınları, 2013.

Bali, Rıfat N. *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2002.

Bayer, Ali. *Sosyolojik Perspektiften Sekülerleşme ve Din İlşkisine Yeniden Bakış*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçi İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Bayramoğlu, Ali. "Çağdaşlık Hurafe Kaldırmaz". *Demokratikleşme Sürecinde Dindar ve Laikler*. İstanbul: Tesev Yay., 2006.

Bekaroğlu, E. Asaf. "Başörtüsü Reklamları: Muhafazakâr Bir Dönüşümün Hikâyesi". *Birikim Dergisi* 227 (2008).

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2012.

Bilgin, Beyza. "Türkiye'de Din ve Laiklik". Venedik, 2000.

Bilici, Mücahit. "İslam'ın Bronzlaşan Yüzü: Caprice Hotel Örnek Olayı". *İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri, İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması*. ed. Nilüfer Göle. 216-236. İstanbul: Metis Yayınları, 1. Basım, 2000.

Can, Kemal. "Yeşil Sermaye Laik Sisteme Ne Yaptı?" *Birikim* 99 (1997).

Caporal, Bernard. *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1982.

Çayır, Kenan. "İslamcı Bir Sivil Toplum Örgütü: Gökkuşağı İstanbul Kadın Platformu". *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. 41-67. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Çizakça, Murat - Akyol, Mustafa. *Ahlaki Kapitalizm:İslam'ın Unutulan Ekonomik Modeli*. İstanbul: Ufuk Kitabevi, 2012.

Darende, Ömer Faruk. *Sekülerleşme Tartışmaları Bran Ronald Wilson*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçi İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Demir, Ömer. *Anadolu Sermayesi" yada "İslamcı Sermaye", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Deren, Seçil. "Kültürel Batılılaşma". *Modernleşme ve Batıcılık*. 382-387. İstanbul: İletişim Yay., 2002.

Doğramacı, Emel. *Atatürk'ten Günümüze Ssoyal Değişmede Türk Kadını*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Aratırma Merkezi Yay., 1993.

Durmuşoğlu, Kadriye. *Türkiye'de Sekülerleşme*. İstanbul: Büyüyenay Yay., 2022.

Durmuşoğlu, Kadriye. *Türkiye'de Sosyal Değişim Sürecinde Sekülerleşme Eğilimleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Bursa: Bursa Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Durmuşoğlu, Kadriye. *Türkiye'de Sosyal Değişim Sürecinde Sekülerleşme Eğilimleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Bursa: T. C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dali Din Sosyolojisi Bilim Dali, Doktora Tezi, 2019.

Eke, N. Pınar. *Bedene Müdahalenin Bir Yolu Olarak Moda ve Medyada Sunulan Beden Algısı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Erdem, Yaşar - Çağlayandereli, Mustafa. "Televizyon Ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranişi Üzerindeki Etkisi". *C.Ü. Sosyal Blimler Dergisi* 30/1 (2006), 15-30.

Erdoğan, İlker. "Erkek Dergilerinde (Men's Health-FHM-Esquire-GQ Türkiye Örneğinde) İdeal(leştirilen) Erkek(lik) İmajının İçerik Çözümlemesi". *Akdeniz Üniversitesi İletişim Faültesi Dergisi* 10/20 (2013), 164-188.

Erkilet, Alev. "Sağ Siyasetin Payandası Araçsalcı Dinsellik". *Eleştirellikten Uyuma Müslümanların Kamusal Alan Serüveni*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015g.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2019.

Giritli, İsmet. *Atatürkçülük İdeolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Güngör, Özcan. Değerler ve Gençlik, Ed. Ö. Güngör, Çalışan Gençlik ve Değerler, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.

Güngör, Özcan. Sekülerleşmeye Kafa Tutan Mekânlarolarak Ziyaretgâhlar, Hüseyin Gazi Türbesi Örneği, İçinde, Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri ile Ankara, Editör: İbrahim Ethem Arıoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018

Güngör, Özcan. Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında İslam Tarihine Makro Bakış, İçinde, Sosyolojik Açıdan Din ve Siyaset El Kitabı, Edit. Ö. Güngör, Nobel Yayınları, Ankara, 2020.

Göle, Nilüfer. *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2010.

Göle, Nilüfer. *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.

Göle, Nilüfer. *Melez Desenler, İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2011.

Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları, 12. Basım, 2014a.

Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2014b.

Göle, Nilüferq. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sırlar*. İstanbul: Metis Yay., 2014.

Gürbilek, Nurdan. *Vitrinde Yaşamak*. İstanbul: Metis Yayınları, 3. Basım, 2001.

Karaaslan, Selda. *1980 Sonrasi Türk Toplumunda Din Eksenli Dönüşümlerin Kadin Kiyafetlerinin Değişimine Yansimalari*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dali Din Sosyolojisi Bilim Dali, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kıray, Mübeccel. "Modernleşmenin Temel Süreçleri". İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1999.

Kili, Suna. *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay., 1982.

Kongar, Emre. *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983.

Köker, Levent. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrai*. İstanbul: İletişim Yay., 1990.

Lapidus, Ira M. *Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası*. çev. Safa Üstün. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1996.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin doğuşu*. çev. Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2000.

Maalouf, Amin. *Ölümcül Kimlikler*. çev. Aysel Bora. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Mardin, Şerif. *Türkiye, İslam ve Sekülarizm*. İstanbul: İletişim Yay., 2015.

Mardin, Şerif. *Türkiye, İslam ve Sekülarizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2015b.

Mardin, Şerif. *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yay., 2002.

Mert, Nuray. *Laiklik Tartışmaları ve Siyasal İslam*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1994.

Mert, Nuray. *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*. İstanbul: Vağlam Yay., 1994.

Olcaytu, Turhan. *Dinimiz Neyi Emrediyor, Atatürk Ne Yaptı? Devrimimiz İlkelerimiz*. Ankara: Ajan Türk Basın ve Basım A.Ş., 1998.

Özbolat, Abdullah. *Kapitalizme Eklemlenme, Dindar Orta Sınıfta Tüketim Kültürü*. Adana: Karahan Kitabevi, 1. Basım, 2015.

Öztürk, Akif. "Eril Bedenselleşme: Hegemonik Erkek Bedeninin İnşasi". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2012), 39-53.

Pekdemir, Melih. *Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet Dikatatörlük*. Ankara: Doruk Yay., 1997.

Postman, Neil. *Televizyon: Öldüren Eğlence*. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

Sandıkçı, Özlem - Ger, Güliz. "Aesthetics, Ethics and Politics of the Turkısh Headscarf". *Clothing as Material Culture*. ed. Susanne Küchler - Daniel Miller. London, 2005.

Sarıbay, Ali Yaşar. *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikaları*. İstanbul: Alan Yay., 1985a.

Sarıbay, Ali Yaşar. "Türkiye'de Siyasal Modernleşme ve İslam". *Toplum ve Bilim*, 45-64.

Şan, Mustafa Kemal. "Sekülerleşme Karşısında Türkiye Gerçeği". *Tezkire*, 79-114.

Tekin, Mustafa. "Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri". *İnsan ve Toplum*, 181-204.

Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931*. İstanbul: Yurt Yay., 1981.

Turner, Bryan S. "Post-Seküler Toplumda Din". çev. Özcan Güngör. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 199-224.

Yıldırm, Ayhan. "Türkçe Ezan mı Yoksa İslamiyetin Türkçeleştirilmesi mi". *Ezanın Yasaklı Yılları Yarının Ezanları*. İstanbul: Özge Yay., 2010.

Yılmaz, Sinan. *Türkiye'de Ailenin Dönüşümü*. Ankara: Divan Kitabevi, 2012.

Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. çev. Yasemin Saner Güven. İstanbul: İletişim Yay., 2018.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Post-Sekülerleşme, Transhümanizm, Dijital Toplum ve Din

İsmail Zeyrek

Temel Sorular

- ≈ Bilim ve bilgi çağında yeni neslin dine karşı duruş, tutum ve bakışı nasıl bir hâl almıştır?
- ≈ Dijitalleşen toplumda dinin konumu nasıl bir vaziyet alacaktır?
- ≈ Transhümanizm akımının din ile ilişkisi dinî bakış açısına yeni bir boyut kazandırır mı?
- ≈ Post-sekülerleşme, modern dünyada dinin yeniden canlanacağını mı iddia etmektedir?
- ≈ Dinî olgu, kurum ve yapılar modern çağda da devamlılığını koruyabilecek mi?

Kazanımlar

- ≈ Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerin sosyolojik açıdan din üzerindeki etkileri üzerinde bağ kurar
- ≈ Modern toplumun bir parçası olan teknolojik gelişimlerin dinî kurum ve yapıları üzerinde meydana getirdiği değişimleri ifade eder
- ≈ Bilim çağında yaşayan kişililerin dinî tutumları hakkında analizlerde bulunur
- ≈ Dijitalleşen toplumda bireyin dinî konumu hakkında yorum yapar
- ≈ Transhümanizm akımını tanımlayıp bunun din ile ilişkisi hakkında sentezler yapar
- ≈ Postsekülerleşme kavramını tanımlayarak bunun din ile ilişkisini ortaya koyar
- ≈ Sekülerleşme ve postsekülerleşme kavramları arasında benzer ve farklı yönleri öğrenir
- ≈ Post-Sekülerleşme, transhümanizm, dijital toplum ve din ilişkisi hakkında sosyolojik yorumlar yapar
- ≈ Post-Sekülerleşme, transhümanizm, dijital toplum ve din kavramlarını din sosyolojisi perspektifinden değerlendirir

≈ Ex Machina (2015)

≈ Transcendence (2014)

Kaynakça

Arslan, Mustafa. "Postmodern Dünayada Sekülarizm: Dinin Sonundan Kutsalın Dönüşüne". *Eskiyeni* 13 (2009).

Aydınalp, Halil. "Yerel Bir Dünyevileşme Kavramı: Özerk Dünyevileşmeler". *Sekülerleşme Tartışmaları*. ed. Mehmet Ali Kirman - Volkan Ertit. 153-195. Ankara: Kadim Yayınları, 1. Baskı., 2019.

Blackford, Russell. "The Great Transition: Ideas and Anxieties". *The Transhumanist Reader*. ed. Max More - Natasha Vita-More. 421-429. Wiley, 1. Basım, 2013. https://doi.org/10.1002/9781118555927.ch38

Bostrom, Nick. "Transhumanist Values". *Oxford University Philosophical Documentation Center Press* 4 (2005), 1-12.

Brasher, Branda. *Give Me That Online Religion*. New York: John Wiley & Sons, Inc, 2001.

Campbell, Heidi - Walker, Mark. "Religion and Transhumanism: Introducing a Conversation". *Journal of Evolution and Technology* 14 (2005).

Can, Seyithan. "Transhümanizm Nedir?" *Diyanet Aylık Dergi* 384 (2022), 6-11.

Christoffersen, Lisbet. *Religion in the 21st century: challenges and transformations*. Farnham, Surrey, England ; Burlington, VT: Ashgate, 2010.

Çelik, Celaleddin. "Sekülerleşmenin Kuramsal Sosyolojik Serüveni". *Journal of Islamic Research* 28/3 (2017), 209-223.

Çokoğullar Bozaslan, Emel. "Post-Sekülerizm Tartışmaları: Yeni Olan Ne?" *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (06 Haziran 2022), 43-66. https://doi.org/10.26468/trakyasobed.1003641

Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya Transhümanizm*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.

Darende, Ömer Faruk. "Sekülerleşme Teorisine Metaforik Yaklaşımlar". *Sekülerleşme Tartışmaları*. ed. Mehmet Ali Kirman - Volkan Ertit. 356. Ankara: Kadim Yayınları, 1. Baskı., 2019.

Dellaloğlu, Besim F. vd. *Sekülerleşme Tartışmaları*. Çankaya, Ankara: Kadim Yayınları, 1. Baskı., 2019.

Demir, Zekiye. "Değişen Toplumlarda Ailenin Değişmeyen Özellikleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 21/2 (25 Aralık 2021), 770-791. https://doi.org/10.30627/cuilah.940820

Dereli, Mustafa Derviş. "Kurgu ve Ütopya Arasında: Habermas'ın Dine Yaklaşımında Değişim ve Post-Seküler Toplum Projesi". *Bilimname* 47 (2022), 303-342.

Eke, Erdal - Tuna Uysal, Meryem. *Dijital İnsan Ve Dijital Toplum - Geçmiş, Bugün ve Gelecek Perspektifi*. Nobel Yayıncılık, 2022.

Ekinci, İsmail. "Sekülerleşme ve Din". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018), 320-337.

Erginoğlu, Serkan. "Rakamlarla Sosyal Medya Alışkanlıkları". 2022. Erişim 20 Eylül 2023. https://tr.linkedin.com/pulse/rakamlarla-sosyal-medya-ali%C5%9Fkanliklari-serkan-ergino%C4%9Flu

Erkan, Erol. "Sekülerleşme Teorileri Perspektifinden Türkiye'de Dindarlık". *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 20/4 (29 Ekim 2021), 1557-1570. https://doi.org/10.21547/jss.962845

Ertit, Volkan. *Endişeli Muhafazakârlar Çağı*. Ankara: Orient Yayınları, 5.Baskı., 2018.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları, 1. Baskı., 2019.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi: Sekülerleşen Türkiye'nin Analizi*. Ankara: Liberte Yayınları, 1. baskı., 2019.

Gültekin, Abdurrazak. "Transhümanizm Bağlamında Yapay Zekâ Tanrıya Bir Başkaldırı Mıdır?" *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (2021), 1-16.

Güngör, Özcan. "Küreselleşmeye Dair Sosyolojik Çerçeve", Ed. Ö. Güngör-M. E. Sarıkay, Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Din El Kitabı, Sonçağ Akademi, Ankara, 2022.

Haberli, Mehmet. "Dijital Çağda Din ve Dindarlığın Dönüşümü". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2019), 307-315.

Haberli, Mehmet. "Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3 (2012).

Habermas, Jürgen. "Notes on Post-Secular Society". *New Perspectives Quarterly* 25/4 (Eylül 2008), 17-29. https://doi.org/10.1111/j.1540-5842.2008.01017.x

Hacıoğlu, Semra. *Sekülerleşme Sürecinin Muhafazakâr Kadın Algısı Üzerindeki Etkileri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Hazır, Mesut. "Postsekülerliğin Gelişi: 21. Yüzyılda Sekülerliğin Sosyolojisini Yapmak". *Akademik İncelemeler Dergisi* 7/2 (2012), 141-154.

Helland, Christopher. *Handbook of Religion and Society*. ed. David Yamane. Cham: Springer International Publishing, 2016. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31395-5

Hopkins, Patrick. "Toward a Transhumanist Theology". *Metanexus* (blog), 09 Ağustos 2011. https://metanexus.net/toward-transhumanist-theology/

Huxley, Julian. "Transhumanism". *Ethics in Progress* 6/1 (2015), 12-16. https://doi.org/10.14746/eip.2015.1.2

Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

Kirman, Mehmet Ali. "Sekülerleşme ve Dinin Geleceği". *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. 339-354. Ankara, 1.Baskı., 2015.

Koç, Emel. "Bilim ve Teknoloji Çağında İnsan Olma Sorumluluğu (Etik Bilinç)". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2013), 1-13.

Köse, Ali. "Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar". program adı: MAMDîvan Toplantılar, İstanbul, 2005. https://www.bisav.org.tr/Bulten/8/84/modernlesme_sekulerlesme_iliskisi_uzerine_yeni_paradigmalar

Köse, Ali. "Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye'de Din ve Modernleşme". *Galatasaray Üniversitesi ve AISLF (Uluslararası Fransızca Konuşan Sosyologlar Derneği*.

Kurt, İsmail. *Transhümanizm ve Tekillik Bağlamında Dinin Geleceği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Küçük, Ahmet. "Habermans'ın Din ve Postseküler Toplum Anlayışının Eleştirel Bir Okuması". *Bilimname* 47 (2022), 485-518.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Baskı., 2005.

McKenna, Katelyn Y.A. - West, Kelly J. "Give Me That Online-Time Religion: The Role of the Internet in Spiritual Life". *Computers in Human Behavior* 23/2 (Mart 2007), 942-954. https://doi.org/10.1016/j.chb.2005.08.007

More, Max. "The Philosophy of Transhumanism". *The Transhumanist Reader*. ed. Max More - Natasha Vita-More. 3-17. Wiley, 1. Basım, 2013. https://doi.org/10.1002/9781118555927.ch1

Onat, Hasan. "İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din". *Sekülerleşme ve Dini Canlanma*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Yayınları, 2008.

Panaitova, Pelageya Nikolaevna - Solovev, Artem Pavlovich. "Key Trends in the Transformation of Religious Consciousness in the Digital Society". *Online Journal of Communication and Media Technologies* 9/4 (2019). https://doi.org/10.29333/ojcmt/6277

Paul, P.K - Aithal, P.S. "Digital Society: It's Foundation and Towards an Interdisciplinary Field". *Advances in Information Technology, Management, Social Sciences and Education*.

Stark, Rodney. "Secularization, R.I.P." *Sociology of Religion University of Washington* 3/60 (1999), 249-273.

Taylor, Charles. *Seküler Çağ*. çev. Dost Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Tekin, Sebatullah. "Seküler Toplumun Krizi: Post-Sekülerizmi Tartışmak". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 13/1 (30 Haziran 2022), 243-269. https://doi.org/10.54688/ayd.974055

Tur, İbrahim - Kaya, Furkan. "Thomas Luckman'ın Görünmeyen Din Kavramsallaştırmasına Genel Bir Bakış". *Universal Journal of Theology* 2 (2021).

Turner, Bryan S. "Post-Seküler Toplumda Din". çev. Özcan Güngör. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 199-224.

Turner, Bryan S. "Sivil Din". çev. Yasin Aktay. *Din sosyolojisi*. ed. M. Emin Köktaş. Vadi yayınları Toplum dizisi, 92 21. Ankara: Vadi Yayınları, 2. basım., 1998.

Uluç, Özlem. *Kamusal Alanda Din*. İstanbul: Yarın Yayınları, 1. Baskı., 2012.

Verdoux, Philippe. "Transhumanism, Progress and the Future". *Journal of Evolution and Technology* 2/20 (2009), 49-69.

Volkova, Yana A. "Transformations of Eastern Orthodox Religious Discourse in Digital Society". *Religions* 12/2 (2021), 143. https://doi.org/10.3390/rel12020143

Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. çev. Gökhan Rızaoğlu. İstanbul: Roman Oda Yayınları, 3. Basım, 2017.

Yaralioğlu, Yusuf. "'Yapı-Fail' Bağlamında İlişkisel Din Sosyolojisi Paradigması ve Sanal Dini Cemaatler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (30 Eylül 2020), 1429-1451. https://doi.org/10.33415/daad.724324

Kur'an-ı Kerim meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.

"Search WIPO Website". Erişim 20 Eylül 2023. https://www.wipo.int/tools/en/gsearch.html?cx=016458537594905406506%3Ahmturfwvzzq&language=en&hl=en&lr=&cof=FORID%3A11&tab=1&q=Top+PCT+applicants

Türkiye Dijital 2023. "We Are Social". 2023. Erişim 20 Eylül 2023. https://www.guvenliweb.org.tr/

Sekülerleşme ve Kentleşme: Mimari Mekânın Dönüşümü

Bahar Küçük

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

≈ Sekülerleşme ve mimari ilişkisinde kent-mimari ilişkisini nasıl ele alabiliriz?

≈ Kent ve sekülerleşme arasındaki bağlantı nedir?

≈ Sekülerleşme ve mimari arasındaki bağ nedir ve bu anlamda nasıl bir etki ve sekülerleşme durumu söz konusu olabilir?

≈ Günümüzde bir trend olan akıllı şehirler ve bu şehirlerin ve mimarisinin sekülerleşme ilişkisi nasıl olabilir?

Kazanımlar

≈ Mimarinin içerisinde hayat bulduğu kent ile sekülerleşme bağlantısı öğrenilir.

≈ Sekülerleşme ve mimari arasındaki ilişki öğrenilir.

≈ İnsanlarda kentleşmenin de getirdiği sosyolojik bazı olguların mimari anlayış ile ilgisi arasında bağ kurabilir.

≈ Günümüzde farklı bir şehir ve mimari anlayış olan akıllı kentlerin potansiyel olarak sekülerleşme ile ilişkisini kurabilir.

- ≈ Sekülerleşmenin hızlandırıcı etkilerinden olan kentleşme bir mobilizasyon hareketliliği sağlamış ve küreselleşmenin de etkisiyle hız kapitalizminin benimsenmesi mimariyi de etkilemiş, böylelikle avm gibi farklı mimariler farklı ve yeni bir kültürün oluşmasına neden olmuştur.
- ≈ Günümüzde daha seküler bir bakış açısına sahip olan bireyler, artık mahalle kültürü yerine apartmanlaşma olgusuna ve bu olgunun getirdiği kültürle iç içe olmuşlardır. Bu anlamda mimari ile oluşan kültürlerin değişimi de ayrıca kendini ortaya koymaktadır.
- ≈ Günümüzde farklı bir mimari anlayışı olan akıllı kentlerde kendi içerisinde yeni bir sekülerleşme-mimari ilişkisi ortaya koyma potansiyelindedir. Bu anlamda NEOM şehri dinamik bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seyredilmesi Önerilen Filmler

- ≈ "The Conformist"(1970)
- ≈ "Renaissance" (2006)
- ≈ "Truman Show" (1998)

En Önemli Kitap ve Makaleler

- ≈ Bauman, Z. *Küreselleşme ,* çev. Akın Emre Pilgir İstanbul, Ayrıntı Yayınları 2021.
- ≈ Cansever, T. *İslam'da Şehir ve Mimari*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- ≈ Cansever, T. *Osmanlı Şehri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- ≈ Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi* Ankara: Liberte Yay., 2019.
- ≈ Farabi, *el- Medinetü'l- Fazıla*, çev. Nazif Danışman Ankara: Meb Yayınları, 2001.

- ≈ Kurt, A. *Din Sosyolojisi,* Bursa: Dora Yayınları, 2011.
- ≈ Nora, Pierre. *Hafıza Mekânları,* çev. Mehmet Emin Özcan. Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2022.
- ≈ Baz, Fatih. "Güncel Teknolojiler Perspektifinde Kentleşme ve Mimarinin E – Dönüşümü", *Kent Araştırmaları Dergisi 10/27,* (2019).
- ≈ Duman, Zeki. "Tüketim Kültürünün Gelişmesinde Artan AVM'lerin Etkisi.", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/47*, (2016).

Kaynakça

Apalı, Yasemin. "Toplumsal Değişme Bağlamında Bilginin Değişimi ve Dönüşümü", *M. Akif Ersoy Üni. Sosyal Bilimler Ens. Der. 8/17*, (2016), 395-406.

Aydın, M. "Modernleşme Bağlamında Din ve Sekülerleşme", (2019).

Bauman, Z. *Küreselleşme ,* çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2021.

Baz, Fatih. "Güncel Teknolojiler Perspektifinde Kentleşme ve Mimarinin E – Dönüşümü", *Kent Araştırmaları Dergisi 10/27,* (2019), 825-836.

Bozdoğan, S. *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Cansever, T. *Osmanlı Şehri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Cansever, T. *İslam'da Şehir ve Mimari*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Duman, Zeki. "Tüketim Kültürünün Gelişmesinde Artan AVM'lerin Etkisi.", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9/47*, (2016) 806- 815.

Erkan, Ümmet. "19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Modernleşme Eleştirisi", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi2/1,(* 2017) 21-46.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi* Ankara: Liberte Yay., 2019.

Emirmustafaoğlu, U. *Batı'da Kent ve Kentleşme Kuramları*, İstanbul, 2016.

Evciman, Semih. "Hafıza Mekânlarının ve Hafıza-Bireylerin Bir Aradalığı ve Hafıza Kimliğinin Sürekliliği", *Ege Sosyal Bilimler Der.,* Ocak (2022) 1-33.

Farabi, *el- Medinetü'l-Fazıla*, çev. Nazif Danışman Ankara: Meb Yayınları, 2001.

Florida, R. *Yeni Kentsel Kriz*, çev. Derya Nuket Özer. İstanbul, Doğan Kitap, 2018.

Güngör, Özcan. "Küreselleşmeye Dair Sosyolojik Çerçeve", ed. Özcan Güngör-M. Emin Sarıkaya Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.

Güngör, Özcan. Sekülerleşmeye Kafa Tutan Mekânlarolarak Ziyaretgâhlar, Hüseyin Gazi Türbesi Örneği, İçinde, Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri ile Ankara, Editör: İbrahim Ethem Arıoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018.

Swipeline TR (27.06.2023). *O kadarda önemli değilmiş*! (Video). Youtube https://www.youtube.com/shorts/ic8JChokb9E (Erişim: 27.06.2023)

İzetbegoviç, Aliya. *Doğu-Batı Arasında İslam,* İstanbul, Ketebe Yay. 2022.

Kesgin, Bedrettin. "Mimarlıkta İnsan- Özne Ölçütünden Sapma; Ticarileşen İnsan ve Mekan" *Muhafazakâr Düşünce Dergisi 23.* (2018) 17-27.

Koçak Turhanoğlu, F. Ayşil. *Postmodernizm ve Mekan*, 2019.

Kurt, A. *Din Sosyolojisi,* Bursa: Dora Yayınları, 2011.

Marshall, G. *Sosyoloji Sözlüğü*, 1999.

Mirza, Gözde. *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları,* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.

Nora, Pierre. *Hafıza Mekânları,* çev. Mehmet Emin Özcan. Ankara: DoğuBatı Yayınları, 2022.

Örselli Erhan- Akbay Can, "Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler" *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, (2019) 228-241.

Özcan, Ayşe-Çakır Gülizar, "Küreselleşmenin Kimliksiz Kentleri ve MC. Donalds Kent Kültürü", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, (2015) 238-256.

Tılıç, Helga. "Kavram Olarak Kent Sosyolojisi", ed. Fatime Güneş Eskişehir, 2019.

Ülken, H. Z.- Fındıkoğlu, Z. F. *İbn Haldun*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1940.

Yolcu 360 (Kasım, 2022). *Suudiler'in Çizgi Şehri: The Line*. https://yolcu360.com/blog/suudilerin-cizgi-sehri-the-line/ (24.06.2023)

Sekülerleşme ve Dinî Gruplar

Yusuf Yaralıoğlu - İsmail Kaya

Bölüm İçin İlgi Oluşturan Sorular

≈ Sekülerleşme süreci ve dinî grupların adaptasyonu nasıl gerçekleşmektedir?

≈ Sekülerleşme karşısında dinî gruplar nasıl bir tutum benimsemektedir?

≈ Dinî grupların sekülerleşme sürecinde yeni oluşan sosyal kurumlara bakışı nasıldır?

≈ Sekülerleşmeyle ortaya çıkan yeni kurumsal yapılardan dinî gruplar nasıl etkilenmiştir?

Kazanımlar

≈ Dinî grupların, sekülerleşmenin neden olduğu değişimler karşısındaki tutumu nasıl gerçekleşmiş olduğunu öğrenir.

≈ Dinî grupların sekülerleşme ile bağlantısını anlar.

≈ Dinî grupların sosyal değişimler karşısındaki tutumunun modernleşmeyle ilişkisini anlar.

≈ Dinî grupların gelişen yeni modern ve seküler kurumlara nasıl uyum sağladığını anlar.

≈ Dinî grupların sekülerleşme süreci karşısındaki tutumlar bağlamında oluşan yeni davranış kalıplarını öğrenir.

≈ Dinî grupların modernleşme/sekülerleşme süreci bağlamında ortaya çıkmış yeni iletişim araçları ve ekonomik sisteme verdiği tepkileri anlar.

İzlenmesi Tavsiye Edilen Filmler

≈ Süveyda- Cumhuriyetin kuruluş yıllarında dinî hayatı anlatan film.

≈ Kod Adı K.O.Z.: Maskeler Düşüyor. Devlet düşmanı örgütlerin deşifresini içeren film.

Takip Edilmesi Gerekli Siteler

≈ https://dinsosyolojisi.com.tr/ (Din Sosyolojisi).

≈ https://sosyolojidernegi.org.tr/ (Sosyoloji Derneği).

≈ http://www.ifs.uni-frankfurt.de/ (Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi Sosyal Araştırma Enstitüsü).

≈ https://www.asanet.org/ (American Sociological Association).

≈ https://www.globalpolicy.org/en (Global Policy Forum).

≈ https://andcenter.org/tr/anasayfa/ (And Center- Analitic Divinity Center).

≈ https://www.isa-sociology.org/en (International Sociological Association).

≈ https://academic.oup.com/socrel (Sociology of Religion).

≈ https://www.europeansociology.org/ (Avrupa Sosyoloji Derneği-European Sociological Association).

En Önemli Makaleler

≈ Akın, Mahmut Hakkı. "Türkiye Modernleşmesi Karşısında Dini Gruplar". *İnsan & Toplum*. 7/1 2017.

≈ Berger, Peter. L. “Günümüz Din Sosyolojisi Üzerine Düşünceler”. çev. İ. Capcıoğlu. *Dini Araştırmalar*. 5 (13), Mayıs-Ağustos. ss. 187-199. 2002.

Kaynakça

Ahmedi, Ekber Şah. "Sekülerleşme: Soykütüksel Bir İnceleme". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. 57-70. 2019.

Aldridge, Alan. *Sekülerleşmenin yükselişi, Dinin Toplum Üzerindeki Önemini Kaybetmesi*. *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ed. Mali Kirman ve İhsan Çapçıoğlu. Çev. M. Ali Kirman. Otto Yayınları. Ankara. 2015.

Arslan, Hüseyin. Dini Gruplar ve Siyaset. Ankara: Ankara Okulu Yayınları. 2012.

Arslan, Mustafa. "Postmodern Dünyada Sekülarizm Dinin Sonundan Kutsalın Dönüşümüne". Eskiyeni / 13 (Haziran 2009): 99-107.

Aydın, Cüneyt. *Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2008.

Barbier, Maurice. Modern Batı Siyasetinde Din ve Siyaset. Çev. Özkan Gözel. İstanbul: Kaknüs Yayınları. 1999.

Berger, Peter. L. Sekülerleşme Yanlışlandı. *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ed. Mali Kirman ve İhsan Çapçıoğlu. Çev. M. Ali Kirman. Otto Yayınları. Ankara. 2015.

Bilgin, Vejdi. *Yeni Dini Hareketler*. *Din Sosyolojisi*. Talip Küçükcan (ed). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 2014.

Buşgut, Hayriye. Katolikten Protestanlığa Luteran Reform ve Heretikler. Bursa: Uludağ Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2021.

Comte, Auguste. Posıtıvıst Lıbrary. In R. Congreve (Trans.), *The Catechism of Positive Religion: Or Summary Exposition of the Universal Religion in Thirteen Systematic Conversations between a Woman and a Priest of Humanity* (Cambridge Library Collection - Religion, pp. 27-30). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511692963.003. 2009.

Comte, Augusto. *İslam ve Pozitivizm*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 2015.

Çağlar, İsmail. Tevarüs Edilmemiş Gelenek: Süleymancılık. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. (2)1-9. 2016.

Çankal S. (2021). Türkiye'de Dini Gruplarda Doğu-Batı Karşıtlığı: Dergiler Üzerine Bir *İnceleme Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5 (2), 141-163.

Demiryürek, Ahmet Selim. *Dini Gruplarda Adanma: Meşveret Cemaatinde 'Vakıflık'*. Bursa: Uludağ Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2017.

Durkheim, Emile. *İntihar*. Ankara: Dorlion Yayınları. 2019.

Durmuşoğlu, Kadriye. *Türkiye'de Sosyal Değişim Sürecinde Sekülerleşme Eğilimleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa. 2019.

Erbakan, N. *Davam*. Ankara, Millî Gazete Yayınları. 2022

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara : Liberte Yayınları. 2020.

Güneş, Hasan. *'Sosyoloji Terimleri Sözlüğü'* Ankara: Ütopya Yayın Evi. 2015.

Güngör, Özcan. Türkiye'de Dini Gruplar *'Tarikatvari, Cemaatvari, Radikal/Selefi, Sivil, Alevi, Caferi, Modernist, Mehdilik ve Sır Temelli Dini Hareketler*. Ankara: Sonçağ Yayınları. 2019.

Güngör, Özcan-Tokur, Behlül. Küreselleşme Bağlamında Türkiye'nin Rol Modelliği, Ortadoğu Örneği, Turkish Studies cilt, XIII, sayı, 2, 1-18, 2018.

Has, Kenan. Teolojik Bazı Kavramlar ve Dinsel Seküler Otorite Sorunu Üzerine: Lutherü Calvin. *Tarih Okulu Dergisi*. (Aralık 2013).

Hasanov, Bahram. Dini Fundamentalizmi Ayakta Tutan Temel Faktörler. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (Eylül 2016): 241-258.

Hasanov, Behram. *Hafıza Zincirini Bypas Etmek: Türkiyede Yeni İnanma ve Dindarlık Biçimleri*. Ed. M.Ali Kirman ve Volkan Ertit. Ankara: Kadim Yayınları. 2019.

İbn-i Haldun. Mukaddime 1. Cilt, Editör: İbrahim İzci. İstanbul: İlgi, Kültür Sanat yayınları. 2018.

Karakaya, İskender. *Küresel Terörizmin Dönüşümü: El Kaide'den Işıd'e*. Ankara: Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2017.

Kılıç, Ahmet Faruk. Din sosyolojisinde dini grup tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *5* (13), 37-58. 2007

Kırman, M. A., (2008). Sekülerleşme Perspektifinden Dinî ve Seküler Fundamentalizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol.1, No.2, 274-291.

Kirman, Ali. Sekülerleşme Perspektifinden Dini ve Seküler Fundamentalizmler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Volume 1/2 Winter. 2008.

Kirman, Ali. Türkiye'de Toplumsal Değişme ve 'Yeni Dini Cemaatler'. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 2004.

Küçükcan, Talip. "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslam Dünyası". *İslâm Araştırmaları Dergisi* /13. 109-128. 2005.

Manzoor, S. Parvaz. Tanrıyı terk Etmeden Tarihe Sahip Çıkmak, İslam, Sekülerizm ve Dünyevileşme Sorunu. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. Cilt/Volume 5 Sayı/Number: 2 Mayıs–Ağustos / May–August. 2008.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. Komunist Manifesto. Çev. Celal Üster ve Nur Deriş. İstanbul: Can Sanat Yayınları. 2020.

Olgun, H. (2012). Hristiyanlık ve Sekülerleşme İlişkisi ya da Seküler Dindarlığın Teolojisi . *İnsan & Toplum*, *2* (4), 135-156.

Onat, Hasan. İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din. Sekülerleşme ve Dini Canlanma. Yayına Hazırlayan: Ali İsra Güngör. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları. 2008.

Ökten, Mehmet Salih. Dini Cemaatlerde Sekülerleşme (Dünyevileşme): Nur Cemaati Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 499-519. 2018.

Sarıkaya, Emin. *Din ve Değişim İlişkisine Dair Makro Bakış*. Sosyolojik Açıdan Din ve Toplumsal Değişme. Özcan Güngör ve M. Emin Sarıkaya (ed). Ankara: Nobel Yayınları. 2021.

Sözer, Selim. *Modernleşme Sürecinde Geleneksel Dinî Gruplar: İskenderpaşa Cemaati Örneği*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa. 2018.

Subaşı, Necdet. Fundamentalizm, İslam ve Hayat. İslami Arştırmalar Dergisi. (1995).

Turan, Süleyman. Yeni Dini Hareketler. TÜBİTAK Ansiklopedisi. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yeni_dini_hareketler (Erişim Tarihi 9 Kasım 2023).

Uluç, Özlem. *Yeni Dini Hareketler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2006.

Vergin, Nur. *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları: 2015.

Wilson, Bryan. Sekülerleşme, Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar, Ed. Mali Kirman ve İhsan Çapçıoğlu. Çev. Ali Bayer. Ankara: Otto Yayınları. 2015.

Yapıcı, Asım. Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinin Anlam Dünyasında Dinin Yeri (Çukurova Üniversitesi Örneği). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (2), 1-37. 2009.

Yaşa, Gökhan. Dini Motivasyonlu Radikalleşmenin Özellikleri: Nedeler ve Süre. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 795-824. 2021.

Sekülerleşme ve Din İlişkisi Bağlamında Kamusal Alanın Dönüşümü ve Kutsalda Yeni Eğilimler

Fuat Araz

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- ≈ Tek tip sekülerleşme yaklaşımından bahsedile bilir mi?
- ≈ Sekülerleşme teorisi kamusal alanda nasıl bir dönüşüm hedeflemektedir?
- ≈ Dinin/kutsalın hâlen varlığını devam ettirmesi sekülerleşme teorisi bağlamında nasıl açıklanabilir?
- ≈ Kutsalda patlama ne anlamda kullanılmaktadır?

Kazanımlar

- ≈ Sekülerleşme teorisi bağlamında oluşan yaklaşımları bilir.
- ≈ Sekülerleşme teorisinin kamusal alanda ön gördüğü değişimi ana hatlarıyla açıklar.
- ≈ Sekülerleşme teorisinin ön görülerine rağmen dinin/kutsalın varlığını sürdürmesinin sebepleri hakkında bilgi verir.
- ≈ Kutsalda patlama kavramı ve etrafında dönen tartışmaları anlar.

- ≈ Dinin döngüsel yapısı gereği din, kamusal alanda bazen görünür olmuş bazen de geri planda kalmıştır.
- ≈ Modern dönemde kamusal olarak görünürlüğü azalan dinin postmodern dönemde hâkimiyet alanı, özel alan olarak kurumsal yapısından farklı mistik, paranormal ve ezoterik dinî yapılara eklemlenerek yeni bir biçim kazanmıştır. Dinin bu yeni hâli, yeni dinî hareketler olarak ortaya çıkmıştır.

En Temel Kitaplar

- ≈ Habermas, Jürgen. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. çev. Mithat Sancar - Tanıl Bora. İletişim Yayınları, 5. Basım, 2003.
- ≈ Berger, Peter. *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Open Road Integrated Media, 2011.
- ≈ Hammond, Philip E. "Introduction". *The Sacred in a Secular Age*. ed. Philip E Hammond. London: University of California Press, 1985.
- ≈ Wilson, Bryan. Religion in Secular Society Fifty Years On. Birleşik Krallık: Oxford University Press, 2016.
- ≈ Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Liberte Yayınları, 1. Baskı., 2019.

En Temel Makaleler

- ≈ Wilson, Bryan. "The Return of the Sacred". *Journal for the Scientific Study of Religion* 18/3 (1979), 268-280. https://doi.org/10.2307/1385653
- ≈ Stark, Rodney - Bainbridge, William Sims. *The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation*. London: University of California Press, 1985.

- ≈ Turner, Bryan S. "Post-Seküler Toplumda Din". çev. Özcan Güngör. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 199-224.
- ≈ Berger, Peter. "Sekülerleşme Yanlışlandı". çev. M. Ali Kirman. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLIX/1 (2008), 271-281.
- ≈ Kirman, M. Ali. "Sekülerleşme Perspektifinden İnsan-Din İlişkisinin Dünü, Bugünü ve Geleceği". *Sekülerleşme ve Dini Canlanma*. ed. Ali İsra Güngör. VI/292-301. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1. Basım, 2008.

İzlenmesi Tavsiye Edilen Filmler

- ≈ Fatıma (2022)
- ≈ Arranged (2007)
- ≈ Kingdom of Heaven (2005)

Kaynakça

Akyüz, Niyazi- Çapcıoğlu, İhsan. "Din Sosyolojisinin Doğuşu Ve Gelişimi". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ed. İhsan Çapcıoğlu - Niyazi Akyüz. 71-86. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2018.

Akyüz, Niyazi- Şahin, Gürsoy. "Modernleşme- Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme". *Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ed. Ali İsra Güngör. VI/79-89. Ankara: Dinler Tarihi Derneği, 2008.

Arslan, Mustafa. "Postmodern Dünyada Sekülarizm Dinin Sonundan Kutsalın Dönüşümüne". *Eskiyeni* 13 (30 Haziran 2009), 99-107.

Arslan, Mustafa. "Postmodern Yeni Dinsel Kimlik ve Paranormal İnançlar". *Din ve Postmodernizm* 12/2 (2015), 55-72.

Bauman, Zygmunt. *Consuming Life*. Wiley, 2007.

Bell, Daniel. "The Return Of The Sacred: The Argument About The Future Of Religion". *Bulletin Of The American Academy Of Arts And Sciences* 31/6 (1978), 29-55. https://doi.org/10.2307/3823029

Berger, Peter. "Sekülerleşme Yanlışlandı". Çev. M. Ali Kirman. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Xlıx/1 (2008), 271-281.

Berger, Peter. *The Many Altars Of Modernity _ Toward A Paradigm For Religion İn A Pluralist Age*. Boston/Berlin: Cpı Books, 2014.

Berger, Peter. *The Sacred Canopy. Elements Of A Sociological Theory Of Religion*. New York: Open Road Integrated Media, 2011.

Bodur, Hüsnü Ezber. "Sekülerleşme Teorileri Çerçevesinde Din ve Sosyal Değişme". *Sekülerleşme ve Dini Canlanma*. Ed. Ali İsra Güngör. Vı/34-46. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1. Basım, 2008.

Brzezinski, Zbigniew. "Zbigniew Brzezinski → Çatışan Uygarlıklar Esnek Batının Zayıf Surları". Çev. Levent Cinemre. *Npq Türkiye* 2/7 (1993), 6-11. http://derkenar.com/zbigniew-brzezinski+catisan-uygarliklar-esnek-batinin-zayif-surlari

Casanova, Jose. *Modern Dünyada Kamusal Dinler*. Çev. Mehmet Murat Şahin. Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 1. Basım, 2014.

Cizreli, Bahattin- Özyurt, Cevat. "Modern, Postmodern, Küresel Dönüşüm Süreçlerinde Dinin Durumu: Din Kuramlarına Eleştirel Katkı". *Külliye* 3/2 (30 Eylül 2022), 82-107.

Eğribel, Ertan. "Toplumsal İlerlemenin ve Tarihin Sonu: Kutsala Dönüş". *İstanbul University Journal Of Sociology* 3/19 (10 Ocak 2011), 53-66.

Ertit, Volkan. "Endişeli Muhafazakârlar Çağı Dinden Uzaklaşan Türkiye". Ankara: *Orient Yayınları*, 1. Baskı., 2015.

Ertit, Volkan. "Evrenselleştirilmiş Sekülerleşme Teorisi / Universalized–Classical- Secularization Theory". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/27 (27 Ekim 2014), 103-120.

Ertit, Volkan. "Peter Berger ve Sekülerleşme". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 16/Özel Sayı-1 (07 Aralık 2020), 194-214.

Ertit, Volkan. "Sekülerleşme Teorisi". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 10/37 (15 Eylül 2013), 207-229.

Ertit, Volkan. "Sekülerleşme Teorisi". *Liberte Yayınları*, 1. Baskı., 2019.

Ertit, Volkan. "Sekülerleşmenin Hızlandırıcısı Olarak Kapitalizm". *Liberal Düşünce Dergisi* 74 (Ocak 2014), 63-82.

Ertit, Volkan. "Sosyolojinin Kurucu Figürlerinde Din". *Akademik Hassasiyetler* 7/14 (22 Aralık 2020), 1-35. Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Akademik-Hassasiyetler/İssue/58511/806742

Furseth, Inger - Repstad, Pål. *An İntroduction To The Sociology Of Religion:Classical And Contemporary Perspectives*. Ashgate Publishing Company, 2006. Https://Doi.Org/10.4324/9781315262642

Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 1994.

Güngör, Ali İsra (Ed.). *Sekülerleşme ve Dini Canlanma*. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2008.

Güngör, Özcan. "Sekülerleşmeye Kafa Tutan Mekânlar olarak Ziyaretgâhlar: Hüseyin Gazi Türbesi Örneği". *Gönül Sultanları Şahsiyetleri ve Değerleri İle Ankara*. Ed. İbrahim Ethem Arıoğlu. 239-261. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2018.

Güngör, Özcan. "Sosyal Değişme: Tanım, Süreç ve Kavramlar". *Sosyolojik Açıdan Din Ve Toplumsal Değişme El Kitabı*. Ed. Özcan Güngör- Mehmet Emin Sarıkaya. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2021.

Güngör, Özcan. "Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli Ve Din Olgusu". *Aibü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/1 (2013), 57-91.

Güngör, Özcan. Değerler ve Gençlik, Ed. Ö. Güngör, Çalışan Gençlik ve Değerler, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.

Güngör, Özcan. "Sosyal Değişme: Tanım, Süreç ve Kavramlar", Ed. Ö. Güngör, Sosyolojik Açıdan Din ve Toplumsal Değişme El Kitabı, Nobel Yayıncılık: Ankara, 2021.

Habermas, Jürgen. "Kamusallığın Yapısal Dönüşümü". Çev. Mithat Sancar - Tanıl Bora. *İletişim Yayınları*, 5. Basım, 2003.

Hammond, Philip E. "Introduction". *The Sacred İn A Secular Age*. Ed. Philip E Hammond. London: University Of California Press, 1985.

Jeannırere, Abel. "Modernite Nedir?" Çev. Nilgün Tutal. *Modernlte Versus Postmodernite*. Ed. Mehmet Küçük. 471. Ankara: Vadi Yayınları, 3. Basım, 2000.

Kirman, M. Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*. Adana: Karahan Kitabevi, 1. Basım, 2016.

Kirman, M. Ali. "Sekülerleşme Perspektifinden İnsan-Din İlişkisinin Dünü, Bugünü ve Geleceği". *Sekülerleşme ve Dini Canlanma*. Ed. Ali İsra Güngör. VI/292-301. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1. Basım, 2008.

Küçükcan, Talip. "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme Ve İslâm Dünyası". *İslam Araştırmaları Dergisi* 13 (2005), 109-128.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları, 2005.

Onat, Hasan. "İnsanlığın Geleceği Açısından Din". *Sekülerleşme ve Dini Canlanma*. Ed. Ali İsra Güngör. VI/268-276. Ankara: *Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, 1. Basım, 2008.

Özay, Mehmet. "Sosyolojisinde Modernleşme-Sekülerleşme-Din İlişkileri". İstanbul: *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, 2006.

Özkan, Ali Rafet. "Seküler Dindarlık Biçimleri: Yeni Dini Hareketler". Ed. Ali İsra Güngör. *Türkiye Dinler Tarihi Derneği*, 307-322.

Özkan, Ali Rafet. "Seküler Dindarlık Biçimleri Yeni Dini Hareketler". *Sekülerleşme ve Dini Canlanma*. Ed. Ali İsra Güngör. VI/307-322. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1. Basım, 2008.

Sarp, Çağatay - Yavuz, Muhammed. "Dinin Kamusal Alanda Değişen Konumu ve İslam Toplumlarındaki Yansımaları". *Toplum Ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 2 (01 Aralık 2018), 52-68.

Stark, Rodney - Bainbridge, William Sims. "The Future Of Religion: Secularization, Revival And Cult Formation". London: *University Of California Press*, 1985.

Şengül, Fatma Nur. "Kuramsal Boyutta Sekülerleşme Ve Din İlişkisi". *Aydın İnsan Ve Toplum Dergisi* 6/2 (01 Aralık 2020), 315-332.

Turner, Bryan S. "Post-Seküler Toplumda Din". Çev. Özcan Güngör. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012), 199-224.

Uluç, Özlem. *Kamusal Alanda Din*. İstanbul: Yarın Yayıncılık, 1.Baskı., 2012.

Wilson, Bryan. *Religion İn Secular Society Fifty Years On*. Birleşik Krallık: Oxford University Press, 2016.

Wilson, Bryan. "Secularization: The Inherited Model". *The Sacred İn A Secular Age*. Ed. Philip E Hammond. 9-20. London: University Of California Press, 1985.

Wilson, Bryan. "Sekülerleşme: Süregelen Model". Çev. Ömer Faruk Darende. *Antakiyat* 1/1 (29 Kasım 2018), 127-135.

Wilson, Bryan. "The Return Of The Sacred". *Journal For The Scientific Study Of Religion* 18/3 (1979), 268-280.

Sekülerleşme, Medya, Din ve İfşa Toplumu

Meryem Sümeyye Atmaca

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- ≈ Sekülerleşme bağlamında medya ve din ilişkisi nasıl olmaktadır?
- ≈ Dijital din ve medya dindarlığı nedir?
- ≈ İfşa toplumunda mahremiyetin dönüşümü nasıl olacaktır?
- ≈ İfşa toplumunda güvensizlik ve gözetim sorununun nedenleri nelerdir, bireyleri nasıl etkilemektedir?

Kazanımlar

Bu bölümü bitirdiğinizde;

- ≈ Sekülerleşme bağlamında medya ve din ilişkisi hakkında bilgi edineceksiniz.
- ≈ Dijital din ve medya dindarlığı hakkında kısaca bilgi edineceksiniz.
- ≈ İfşa toplumunda mahremiyetin dönüşümü ile ilgili bilgi edinecek ve fikir sahibi olacaksınız.
- ≈ İfşa toplumunda güvensizlik ve gözetim sorunu nedenlerini ve bireyleri nasıl etkilediği hakkında bilgi edinecek ve fikir sahibi olacaksınız.

En Temel Kitaplar

≈ Bauman, Zygmunt vd. *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2020.

≈ Chayko, Mary. *Süper Bağlantılı: İnternet, Dijital Medya, Teknoloji, Sosyal Hayat*. ed. Deniz Yengin. çev. Berkan Bayındır vd. İstanbul: Der Yayınları, 2018.

≈ Chul Han, Byung-. *Şeffaflık Toplumu*. çev. Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları, 7. Basım, 2021.

≈ Çakır, Harun. "Sosyal Medya Ve Kaybedilen Mahremiyet." *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*. ed. DİB. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

≈ Dereli, Mustafa Derviş. *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.

≈ Düzgüner, Sevde. "Seküler Dünyada Yeni Bir Yaşam Tarzı Olarak Maneviyat". *Sekülerleşme ve Din*. ed. Nebi Mehdiyev. Ankara: Elis Yayınları, 2019.

≈ Ertit, Volkan. *Sekülerleşme: Dinden Uzaklaşmanın Hikayesi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2014.

≈ Kirman, Mehmet Ali. "Sekülerleşme Ve Dinin Geleceği". *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. Mehmet Ali Kirman - İhsan Çapcioğlu. Ankara: Otto Yayınları, 1. Baskı., 2015.

≈ Orwell, George. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. çev. Nuran Akgören. İstanbul: Can Yayınları, 25. Basım, 2009.

En Temel Makaleler

≈ Algül, And. "Sosyal ağ Kullanicilarinin 'Abartili Paylaşim', 'Benlik Sunumu' Ve Mahremiyet Tüketimleri". *Öneri Dergisi* 13/49 (31 Ocak 2018), 21-44. https://doi.org/10.14783/maruo neri.vi.322970

≈ Arslan, Mustafa. "Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (01 Mayıs 2016), 5-26.

≈ Çakır, Harun. "Sosyal Medya Ve Kaybedilen Mahremiyet." *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*. ed. DİB. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

≈ Çapcıoğlu, İhsan - Anik, Hilal. "Sanayi Devrimi'nden Endüstri 4.0'a: Dijitalleşme ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü". *Tevilat* 2/1 (30 Haziran 2021), 27-43. https://doi.org/10.53352/tevilat.976763

≈ Kilinç, Uğur. "Dijital Dünyada Sosyal Medya, Benlik Sunumu, Gözetim-Denetim Ve Riskler Arasindaki İlişkiler". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/4 (31 Aralık 2021), 1647-1669. https://doi.org/10.16953/deusosbil.968889

≈ Oyman, Nihat. "Sosyal Medya Dindarlığı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (15 Aralık 2016), 125-167.

≈ Varol, Sibel Fügan. "Medyanın Küreselleşmesi: Neden-Sonuç Ekseninde Bir Değerlendirme". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 5/1 (23 Nisan 2017), 399-424. https://doi.org/10.19145/gumuscomm.286608

Seyredilmesi Önerilen Filmler

≈ The Social Network (2010), Yönetmen: David Fincher

≈ The Social Dilemma (2020), Yönetmen: Jeff Orlowski

≈ The Circle (2017), Yönetmen: James Pansoldt

≈ Black Mirror (2011), Yönetmen**:** David Slade

Kaynakça

Ağçoban, Sıddık. "Beşeri Gözetim ve İlahi Gözetim". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/1 (30 Haziran 2021), 192-213. https://doi.org/10.52637/kiid.907129

Akar, Erkan. *Sosyal Medya Pazarlaması (sosyal Web'de Pazarlama Stratejileri)*. Ankara: Efil Yayınevi, 2010.

Akın, Nur Sena. *Gözetim Toplumu Sonrasi Mahremiyetin İzdüşümü*. Yöktez: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Algül, And. "Sosyal ağ Kullanicilarinin 'Abartili Paylaşim', 'Benlik Sunumu' Ve Mahremiyet Tüketimleri". *Öneri Dergisi* 13/49 (31 Ocak 2018), 21-44. https://doi.org/10.14783/maruoneri.vi.322970

Arslan, Mustafa. "Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/1 (01 Mayıs 2016), 5-26.

Avaner, Elif. "Mahremiyet Nedir? Mahremiyetin Sağlık Hizmetleri Penceresinden Görünürlüğü Nasıldır?" *Türkiye Biyoetik Dergisi* 5/3 (2018), 110-116.

Bauman, Zygmunt vd. *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2020.

Can, Yılmaz. "Postmodern Bir İfşa Alani Olarak Sosyal Medya". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31/1 (20 Ocak 2021), 419-430. https://doi.org/10.18069/firatsbed.702150

Cesur, Aybuke - Dil, Kemal. "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyada Benlik Sunumlari Ve Yansimalari: Çankiri Karatekin Üniversitesi Örneği". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 5/7 (31 Temmuz 2018), 13-32.

Chayko, Mary. *Süper Bağlantılı: İnternet, Dijital Medya, Teknoloji, Sosyal Hayat*. ed. Deniz Yengin. çev. Berkan Bayındır vd. İstanbul: Der Yayınları, 2018.

Chul Han, Byung-. *Şeffaflık Toplumu*. çev. Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları, 7. Basım, 2021.

Çakır, Harun. "Sosyal Medya Ve Kaybedilen Mahremiyet." *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*. ed. DİB. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Çapcıoğlu, İhsan. *Akışkan Zamanlarda Değerli Yaşamak*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2021.

Çapcıoğlu, İhsan - Anik, Hilal. "Sanayi Devrimi'nden Endüstri 4.0'a: Dijitalleşme ve Dijital Dünyada Dinin Statüsü". *Tevilat* 2/1 (30 Haziran 2021), 27-43. https://doi.org/10.53352/tevilat.976763

Çelik, Betül Yeşil. *Mahremiyetin Dönüşümü: Sosyal Medyada Özel Hayatın Sunumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi: Din Sosyolojisi, 2020.

Çelik, Betül Yeşil. *Mahremiyetin Dönüşümü: Sosyal Medyada Özel Hayatın Sunumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi, 2020.

Dellaloğlu, Besim F. "Mesafeli Yakınlık: Facebook Ve Twitter Çağının Yeni Toplumsallığı". *İletişimde Ssoyal Medya Sosyal Medyada Etkileşim*. ed. Özlem Oğuzhan. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2015.

Dereli, Mustafa Derviş. *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.

Düzgüner, Sevde. "Seküler Dünyada Yeni Bir Yaşam Tarzı Olarak Maneviyat". *Sekülerleşme ve Din*. ed. Nebi Mehdiyev. Ankara: Elis Yayınları, 2019.

Eken, Metin. "Din dili medyatikleşirse". Text. *Gzt*. Gzt. Gzt. 30 Kasım 2020. Erişim 07 Kasım 2023. https://www.gzt.com/nihayet/din-dili-medyatiklesirse-3562760

Erdal, Cengiz. "Sosyal Medya ve Paylaşım Kültürü". *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-2: Kültür, Kimlik, Siyaset*. ed. Can Bilgili - Gülüm Şener. 55-66. İstanbul: Grafik Tasarım Yayıncılık, 2013.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme: Dinden Uzaklaşmanın Hikayesi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2014.

Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi: Sekülerleşen Türkiye'nin Analizi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2. Baskı., 2020.

Ertit, Volkan. "Sekülerleşme Teorisinde Bilim ve Din İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/2 (01 Haziran 2013), 115-130.

Güngör, Özcan. "Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt, 13, sayı, 1, 57-91 (2013).

Güngör, Özcan. "Küreselleşmeye Dair Sosyolojik Çerçeve", Ed. Ö. Güngör-M. E. Sarıkay, Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Din El Kitabı, Sonçağ Akademi, Ankara, 2022.

Güngör, Özcan. 1.5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri, New Jersey, USA Örneği, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD], cilt, LIII, sayı, 2, 85-119, 2015.

Göker, Göksel - Doğan, Adem. "Ağ Toplumunda Örgütlenme: Facebook'ta Çevrimiçi Tekel Eylemi"". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/24 (2011), 175-203.

Gönenç, E. Özgür. "İnternet Ve Türkiye'deki Gelişimi". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal* 16 (23 Şubat 2012). https://doi.org/10.17064/iüifhd.17565

Karasungur, Melike. "Z Kuşağinin Sosyal Medya Mahremiyeti Üzerine Bir Değerlendirme". *Sosyal Medya Ve Mahremiyet: Z Kuşağı*. ed. Abdullah Pakoğlu - Rukiye Gögen. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2022.

Kilinç, Uğur. "Dijital Dünyada Sosyal Medya, Benlik Sunumu, Gözetim-Denetim Ve Riskler Arasindaki İlişkiler". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/4 (31 Aralık 2021), 1647-1669. https://doi.org/10.16953/deusosbil.968889

Kirman, Mehmet Ali. "Sekülerleşme Ve Dinin Geleceği". *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. ed. Mehmet Ali Kirman - İhsan Çapcioğlu. Ankara: Otto Yayınları, 1. Baskı., 2015.

Koca, Hüseyin Kasım - Mücahit, Mustafa. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımındaki Mahremiyet Algısı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57 (29 Haziran 2023), 7-32. https://doi.org/10.21054/deuifd.1208161

Koşti, Güler. "Sanayi 4.0 Ve Teknoloji Bileşenleri". *Journal of Business Innovation and Governance* 3/2 (15 Aralık 2020), 131-144.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Metesen. "Akıllı Üretim Çağı: Endüstri 4.0 Ve Getirecekleri – Mesleki Ve Teknik Eğitim Sendikası – Metesen". Erişim 05 Kasım 2023. http://www.metesen.org.tr/akilli-uretim-cagiendustri4-0/

Orwell, George. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. çev. Nuran Akgören. İstanbul: Can Yayınları, 25. Basım, 2009.

Oyman, Nihat. "Sosyal Medya Dindarlığı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (15 Aralık 2016), 125-167.

Öğüt, Salim. "Mahrem". *TDV İslâm Ansiklopedisi* 27 (2003), 388-389.

Özdemir, Zafer. "Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı". *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2/1 (03 Haziran 2016), 112-131.

Solmaz, Başak vd. "İnternet Ve Sosyal Medya Kullanimi Üzerine Bir Uygulama". *Selçuk İletişim* 7/4 (06 Ocak 2013), 23-32. https://doi.org/10.18094/si.92009

TDK. "ifşa ne demek TDK Sözlük Anlamı". Erişim 05 Kasım 2023. https://sozluk.gov.tr/?kelime=ifşa

Tonga, Melek YILDIZ - Tonga, Mahir. "Endüstri 4.0'a Genel Bir Bakış: Sanayinin Geleceği". *G.Ü. İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi* 6/6 (15 Aralık 2022), 40-60.

Tufekci, Zeynep. "Can You See Me Now? Audience and Disclosure Regulation in Online Social Network Sites". *Bulletin of Science, Technology & Society* 28 (01 Şubat 2008). https://doi.org/10.1177/0270467607311484

Varol, Sibel Fügan. "Medyanın Küreselleşmesi: Neden-Sonuç Ekseninde Bir Değerlendirme". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 5/1 (23 Nisan 2017), 399-424. https://doi.org/10.19145/gumuscomm.286608

Yaralioğlu, Yusuf. "'Yapi-Fail' Bağlaminda İlişkisel Din Sosyolojisi Paradigmasi Ve Sanal Dini Cemaatler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (30 Eylül 2020), 1429-1451. https://doi.org/10.33415/daad.724324

Yeniyol, Abdülaziz - Karakaya, Handan. "Postmodern Dönemde Sosyal Medya Alanlari Üzerinde Din". *Diyanet İlmi Dergi* 58/4 (20 Aralık 2022), 1467-1490.

"nüdist ne demek TDK Sözlük Anlamı". Erişim 06 Kasım 2023. https://sozluk.gov.tr/?kelime=nüdist

Sekülerleşme, Sanat ve Din: Kutsal Başlangıçlar, Modern Ufuklar

Beyza Oğuz

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- ≈ Sanat ve din arasında nasıl bir ilişki vardır?
- ≈ Sami dinlerin sanata bakış açısı nedir?
- ≈ Sanatın dinî bağlamlarından sıyrılması, sanatsal ifadenin dönüşümüne nasıl etki etmiştir?
- ≈ Sekülerleşmenin zaman, mekân ve bilinç üzerindeki etkisi ile kapitalizmin yükselmesi, bireylerin dinî ve sanatsal ifade biçimlerini nasıl dönüştürmüş ve bu dönüşümler, toplumun manevi ve kültürel değerlerini ne ölçüde etkilemiştir?

Kazanımlar

- ≈ Sanat ve din arasındaki etkileşim görülür ve bu etkileşimin toplumların tarihini ve yapısını göstermesindeki rolü anlaşılır.
- ≈ İslam'ın ve diğer Sami dinlerin sanat ile ilişkisine dair bir bakış açısı kazanılır.
- ≈ Sanatın dinî kökenlerinden ayrılmasının yeni ifade biçimlerine nasıl yol açtığı ve sanatın evriminin nasıl etkilendiği görülür.
- ≈ Sekülerleşmenin zaman-mekân, bilinç ve kapitalizm üzerindeki etkileriyle beraber, bireysel ve toplumsal düzeyde meydana gelen dinî, kültürel ve sanatsal dönüşümler ve bu değişimlerin sonuçları kavranır.

- ≈ Zaman ve mekânın dönüşümü, dinî pratiklerin ve algıların günlük yaşamdan çekilmesine neden olurken, bilincin sekülerleşmesi, bireylerin dinî inançları ve pratiğini kişisel düzeyde yeniden değerlendirmelerine sebep olmuştur. Kapitalizm ise sanatın, kültürün ve yaratıcı ifadelerin pazar odaklı bir yaklaşımla yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır. Bu dönüşümler, bireylerin ve toplumların dinî ve sanatsal algılarını, inançlarını ve ifadelerini temelden etkileyerek şekillendirmektedirler.
- ≈ Sanatın sekülerleşmesi sadece toplumsal değişimin bir yansıması değil, aynı zamanda bu değişimin bir aracıdır. Sekülerleşme sanatı kendi enstrümanı hâline getirmiş, sanat sekülerleşme sürecini etkileyen ve dinî algıyı şekillendiren bir faktör hâline gelmiştir.
- ≈ Sanat ile dinin karşılıklı etkileşimi, toplumların kültürel evrimlerini ve teolojik dönüşümleri anlayabileceğimiz bir mercek sağlar.

Tavsiye Edilen Kitap ve Makaleler

- ≈ Sarmış, Mustafa. Sinema ve din (Sekülerleşme bağlamında Hollywood sineması örneği). Necmettin Erbakan University, Turkey, 2016.
- ≈ Taylor, Charles. A secular age. Harvard University Press, 2007.
- ≈ Sülün, Murat. Kur'an'dan San'at'a. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2020

Tavsiye Edilen Filmler

- ≈ Explained "K-Pop", Netflix Belgeseli, 1.sezon, 17.bölüm
- ≈ Midnight in Paris /Paris'te Gece Yarısı (Woody Allen)
- ≈ Tenet (Christopher Nolan)
- ≈ Velvet Buzzsaw (Dan Gilroy)

Tavsiye Edilen Web Siteleri

- ≈ https://www.michelangelo.org/
- ≈ https://www.thecollector.com/
- ≈ https://news.artnet.com/
- ≈ https://m.museivaticani.va/content/museivaticani-mobile/en.html
- ≈ https://andcenter.org/tr/anasayfa/
- ≈ https://dinsosyolojisi.com.tr/

Kaynakça

Adorno, Theodor W. ve Horkheimer, Max. *Aydınlanmanın Diyalektiği*. çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan. Ankara: Kabalcı Yayıncılık, 2014.

Aldridge, Alan. "Sekülerleşmenin Yükselişi: Dinin Toplumsal Önemini Kaybetmesi". çev. İhsan Çapçıoğlu, Sinan Yılmaz. *Sekülerleşme - Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ed. M. Ali Kirman, İhsan Çapçıoğlu. Otto Yayınları, Ankara, 2015.

Altıntaş, Ramazan. *Din ve Sekülerleşme*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2005.

Artnet, Artnet News. "Art Fairs" Erişim 15 Ekim 2023. https://news.artnet.com/market/maurizio-cattelan-banana-art-basel-miami-beach-1722516

Artun, Ali. *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Bayer, Ali. *Sosyolojik Perspektiften Sekülerleşme ve Din İlişkisine Yeniden Bakış*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Berger, Peter L. *The social reality of religion*. London: Faber, 1969.

Bewes, Timothy. *Şeyleşme*. çev. Deniz Soysal. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

Blackham, Harold Jhon. *Altı Varoluşçu Düşünür*. Ankara: Dost Yayınevi, 2005.

Bourdieu, Pierre. *Sanatın Kuralları*. çev. Necmettin Kâmil Sevil. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Bowler, Anne. "Politics as art: Italian futurism and fascism". *Theory and Society,* 1991.

Bräunlein, Peter J. “Thinking religion through things: Reflections on the material turn in the scientific study of religion\s.” *Method & Theory in the Study of Religion 28, no. 4-5*, 2016.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. “Iconoclastic Controversy”. Erişim 10 Ekim 2023, https://www.britannica.com/event/Iconoclastic-Controversy.

Brown, Alison M. *The Renaissance*. Routledge, 2020.

Bruce, Steve. "Gereksiz Bir Fikir Değişikliği: Berger ve Sekülerleşme." çev. M. Ali Kirman. *Sekülerleşme - Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*, Ed. M. Ali Kirman, İhsan Çapçıoğlu, Otto Yayınları, Ankara, 2015.

Calhoun, Craig, Juergensmeyer, Mark, & VanAntwerpen, Jonathan. *Rethinking secularism*. OUP USA, 2011.

Carter, Curtis. “Art and Religion: Transreligious Approach”. *Religious Communities, and the Arts in Society 13*, 1976.

Chwalkowski, Farrin. *Symbols in arts, religion and culture: The soul of nature*. Cambridge Scholars Publishing, 2016.

Çam, Nusret. *İslam’da Sanat Sanatta İslam*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Çeşmeli, İbrahim. *İskitler, Hunlar ve Göktürkler’de Din ve Sanat*. İstanbul: Cinius, 1. Baskı, 2016.

Dobbelaere, Karel. *Secularization - An Analysis at Three Levels*. P.I.E.- Brussels: Peter Lang, 2002.

Dzalto, Davor. “Religion and Art: Rethinking Aesthetic and Auratic Experiences in Post-secular Times”. *MDPI*, 2019.

Ersoy, Ayla. *Sanat Kavramlarına Giriş*. İstanbul: Hayalperest,. 1. Baskı, 2016.

Geertz, Clifford. "Religion as a cultural system." *In Anthropological approaches to the study of religion*. Routledge, 2013.

Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.

Gombrich, Ernst Hans. *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi, 1997.

Gonzales, Alejandro Escuder. “What Is Art? A Research on the Concept and Perception of in the 21st Century”. *Viana: Vose Sociology of the Arts*, 2017.

Grabar, Oleg. “Reflections on the Study of Islamic Art”. *Muqarnas 1,* 1983.

Güler, İlhami. *Kur’an, Tasavvuf ve Seküler Dünyanın Yorumu*. Ankara: Otto Yayınları, 2014

Hamilton, Malcolm. *Sociology of Religion - Theoretical and Comparative Perspectives*. London: Routledge, 2001.

Hsieh, Su-Lien. "Buddhist meditation as art practice: art practice as Buddhist meditation". United Kingdom: *University of Northumbria at Newcastle*, 2010.

İslamiCity, İslamicity. "The Humanism of Da Vinci's "Mona Lisa" and Michelangelo's "David"". Erişim 10 Ekim 2023, https://www.islamicity.org/81585/the-humanism-of-da-vincis-mona-lisa-and-michelangelos-david/#:~:text=By%3A%20Spahic%20Omer%20Source%3A%20IslamiCity,1520%29%20and%20many%20others.

Koç, Turan. *İslâm Estetiği*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.

Kozbelt, Aaron. "The Aesthetic Legacy of Evolution: The History of the Arts as a Window Into Human Nature". *Frontiers in Psychology* 12, 2021.

Leuba, James H. "Art and Religion". *International Journal of Ethics 27/4*, 1917.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Michelangelo, Michelangelo: Paintings, Sculptures, Biography. "Michelangelo and Leonardo da Vinci". Erişim 10 Ekim 2023, https://www.m ichelangelo.org/michelangelo-and-da-vinci.jsp#:~:text=Both%20had%20 dissected%20cadavers%20to,Da%20Vinci%20never%20painted%20nudes

Milani, Milad. "The cultural products of global Sufism." *In Handbook of New Religions and Cultural Production*. Brill, 2012.

Özeskici, Evrim. "Sanatta Değişen Paradigmalar: Sanatçı, Eser ve Alıcı İlişkisi." *Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi* 20, 2018.

Özgenç, Neslihan. "Avrupa Sanatı'nda Din ve Sanat İlişkisi ve Sanatsal İfade Aracı Olarak Francis Assisi." *Sosyal Bilimler Dergisi 5*, 2015.

Rabah, Saoud. *Introduction to Muslim art*. London: FSTC. 2004.

Sadykova, Raikhan vd. "The interaction of globalization and culture in the modern world." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *Cilt 122*, 2014.

Sarı, Engin. "Sanat Olgusunun Tarihsel Süreçte Değişen Tanımı, İşlevi ve Değeri Üzerine", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018.

Sarmış, Mustafa. *Sinema ve din (Sekülerleşme bağlamında Hollywood sinması örneği)*. Necmettin Erbakan University, Turkey, 2016.

Shiner, Larry. *Sanatın İcadı*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı, 2004.

Shustermann, Richard. "Art and Religion", *The Journal of Aesthetic Education, Vol 42, No 3*, 2008.

Sıtkı, Erinç. *Sanat Psikolojisi 'ne Giriş*. Ankara: Ütopya, 2011.

Sülün, Murat. *Kur'an'dan San'at'a*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2020.

Taylor, Charles. *A secular age*. Harvard University Press, 2007.

The Collector, The Collector. "The Mysterious Venus of Willendorf: What Does It Mean?". Erişim 10 Ekim 2023. https://www.thecollector.com/venus-of-willendorf/

Topçu, Gürhan Y. (Ed). *Hollywood'a Yeniden Bakmak*. Ankara: De Ki Yayınları, 2010.

Torpey, John. "Amerika'nın İstisnalığı mı?". çev. M. Ali Kirman. *Sekülerleşme - Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ed. M. Ali Kirman, İhsan Çapçıoğlu. Otto Yayınları, Ankara, 2015.

Troll, Christian W. "Hristiyanlık ve İslam Perspektiflerinden Sosyo-Politik ve Kültürel Çoğulculuğun Temelleri". çev. Şaban Ali Düzgün. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetin 75.Yılına Armağan, Özel Sayı*, Ankara, 1999.

Tunalı, İsmail. *Tasarım Felsefesi: Tasarım Modelleri ve Endüstri Tasarımı*. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları (Yem Yayınları), 2012.

Turner, Bryan S. "Reshaping the sociology of religion: globalisation, spirituality and the erosion of the social." *The Sociological Review* 57, no. 1, 2009.

Weber, Max. *The sociology of religion*. çev. Ephraim Fischoff. Beacon Press, 1993.

Wolff, Janet. *The social production of art*. Macmillan Education UK. 1981.

Zeytinoğlu, Emre. *İktidarsızlığın İktidarı ve Sanat*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

32. GÜN/FAY HATTINDA 15 YIL

Gökmen H. Karadağ

nobel bilimsel

32. GÜN/FAY HATTINDA 15 YIL

Gökmen H. Karadağ

Yayın No.: 1513
E-ISBN: 978-625-398-350-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karadağ, Gökmen H.
32. Gün/Fay Hattında 15 Yıl / Gökmen H. Karadağ
1. Basım, VIII + 160 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
E-ISBN: 978-625-398-350-5
1. Haber Programcılığı 2. 32. Gün 3. Objektiflik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
TV HABER PROGRAMCILIĞI5

TV HABER PROGRAMLARININ TOPLUMSAL İŞLEVİ **7**

1. MEDYA, DEMOKRASİ VE TV HABERCİLİĞİ 7
2. TELEVİZYONUN TOPLUMSAL HAYAT ÜZERİNDEKİ GÜCÜ 9
3. ABD VE İNGİLTERE'DEKİ ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA TV HABERLERİNİN KİTLE İLETİŞİMİNDEKİ ÖNEMİ 10

TV HABER PROGRAMLARININ NİTELİKLERİ **15**

1. OBJEKTİFLİK 15
   1.1. Haber Sosyolojisi, "Haber-Olay" ve "Haber-Gerçek" İlişkisi 15
   1.2. Objektifliğin Tanımı ve Tanımın Yarattığı Soru İşaretleri 16
   1.3. Objektifliğin Kavram Olarak Doğuşu ve Gelişimi 19
   1.4. Savaş Gibi Olağanüstü Koşullarda Objektiflik 21
2. YORUMLAYICI GAZETECİLİK 24
   2.1. Objektif Gazetecilikten Yorumlayıcı Gazeteciliğe 24
   2.2. Yorumlayıcı Gazeteciliğin Doğuşu 26
3. ETİK 28
   3.1. Tarihî "Sarı Gazetecilik" Örneği ve Pulıtzer'in Koyduğu İlkeler 28
   3.2. ABD'de Haber Yönetmenlerinin Etik Anlayışları 29
   3.3. Görselliğin Etik ve Objektiflik Açısından Rolü 34
   3.4. Etik ve "Devlet-Yayıncı" İlişkisi 36

TV HABER PROGRAMCILIĞININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ 41

1. TV HABER PROGRAMININ TANIMI 41
2. TV HABER PROGRAMCILIĞININ GELİŞİMİNDE ÖNEMLİ İSİMLER 42
   2.1. Edward Murrow ve "See It Now" 42
   2.2. Don Hewitt ve "60 Minutes" 44
   2.3. Richard Dimbleby ve "Panorama" 45
3. TV HABER PROGRAMCILIĞININ GELİŞİMİ İÇİNDE FORMAT DEĞİŞİKLİKLERİ 45
   3.1. TV Haber Programcılığında Eski ve Yeni Formatlar 45
   3.2. ABD'de "Hard" Haberden "Soft" Habere Kayış 49
   3.3. "Sözde Olaylar" ve "Söylenti Haberciliği" 51

İKİNCİ BÖLÜM
TV HABER PROGRAMCILIĞI AÇISINDAN "32. GÜN"

TRT'DE BELLİ BAŞLI HABER PROGRAMLARI VE "32. GÜN"ÜN DOĞUŞU 57

1. TRT'NİN İLK HABER PROGRAMI: "OLAYLARIN İÇİNDEN" 57
2. ALTAN AŞAR VE "YURTTAN DÜNYADAN" 57
3. TRT'DE ÜLKÜ KURANEL DÖNEMİNİN İCRAATI: "32. GÜN" VE "VATANDAŞ SORUYOR" 62
4. CEVAT TAYLAN VE "PROFİL" 67

BİR TV HABER PROGRAMI OLARAK "32. GÜN"ÜN ÖZELLİKLERİ 71

1. "32. GÜN" PROGRAMINDA DOSYA GELENEĞİ, TARAFSIZLIK VE YORUM TARTIŞMALARI 71
2. "32. GÜN" PROGRAMINDA HER YIL SONU İCRAATIN BAŞINDAKİLERİN KONUK EDİLMESİ 76
3. "32. GÜN" PROGRAMINDA DÜNYA SİYASETİNİ YÖNLENDİREN LİDERLERLE MÜLAKAT GELENEĞİ 76
4. "32. GÜN" PROGRAMINDA TABU SAYILAN HASSAS KONULARI GÜNDEME GETİRME GELENEĞİ 77

"32. GÜN"ÜN TARİHİNDEN SATIR BAŞLARI 87

1. "32. GÜN"ÜN EKİBİ 87
2. "32. GÜN": EKOL MÜ? OKUL MU? 89
3. "32. GÜN"ÜN İLK YILLARINDA TRT'DE DENETİMİ, YAYIMLANAMAYAN UNSURLAR VE RÖPORTAJLAR 90

4. OSMAN ÖCALAN RÖPORTAJI VE BİR TARTIŞMA KONUSU: "TERÖRİSTLERLE RÖPORTAJ" 95
5. "32. GÜN"ÜN İZLENİRLİK AÇISINDAN GÖRÜNÜMÜ 103

"32. GÜN" PROGRAMINDA HABER TÜRLERİ VE İÇERİK ANALİZİ 115

SONUÇ 129

EKLER 133

KAYNAKÇA 155

DİZİN 159

KAYNAKÇA

Birand, M.A. (1995). *32. Gün "10 Yılın Perde Arkası"*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Boorstin, D.J. (1961). *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. New York: Atheneum Publishers.

Burton, G. (1995). *Görünenden Fazlası Medya Analizlerine Giriş*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Campbell, R. (1987). Securing the middle ground: Reporter formulas in 60 Minutes. *Critical Studies in Media Communication*, *4*(4), 325-350.

Çaplı, B. (1995). *Televizyon ve Siyasal Sistem*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Dahlgren, P. (1995). *Television and The Public Sphere*. London: SAGE Publications.

Dahlgren, P. ve Sparks, C. (1991). *Communication and Citizenship*. London: Routledge.

Emery, E. (1984). *The Press and America*. New York: Prentice-Hall Inc.

Fang, I.E. (1972). *Television News*. New York: Hasting House Publishers

Garber, M., Matlock, J. ve Walkowitz, R.L. (1993). *Media Spectacles*. London: Routledge.

Iyengar, S. ve Kinder, D.R. (1987). *News That Matters Television and American Opinion*. Chicago: The University of Chicago Press.

İnceoğlu, Y.G. (1994). *ABD'de Medya*. İstanbul: Der Yayınları.

Kaplan, Y. (1992). *Televizyon*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Keane, J. (1993). *Medya ve Demokrasi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

MacDougall, C.D. (1957). *Interpretative Reporting*. New York: The MacMillan Company.

Matelski, M.J. (1996). *TV Haberciliğinde Etik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mc Luhan, M. (1966). *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill.

Mutlu, E. (1988). *Tarafsız Yayıncılık.* A.Ü. BYYO 1988 Yıllık

Negrine, R. (1994). *Politics and The Mass Media in Britain*. London: Routledge.

Oskay, Ü. (1994). *İletişimin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.

Öngören, Mahmut Tali. (1991, 1 Aralık). Mercekle Bakınca. Cumhuriyet gazetesi.

Piar-Gallup Araştırma (1995). "32. Gün" İzleyici Profili Araştırması, 14 Nisan 1995.

Postman, N. ve Powers, S. (1996). *Televizyon Haberlerini İzlemek*. İstanbul: Kavram Yayınları.

Poyraz, B. (1993). Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik Örnek Olay: 32. Gün Haber Programı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. Sos. Bil. Ens. İletişim Anabilim Dalı, Ankara, 1993

Read, D. (1992). *The Power of News The History of Reuters*. London: Oxford University Press.

Rigel, N. (1991). *Elektronik Rönesans Uydu Yayın ve Kablolu TV Teknolojisiyle İzlenen Körfez Savaşı*. İstanbul: Der Yayınları.

Scott, D. K. ve Gobetz, R. H. (1992). Hard news/soft news content of the national broadcast networks, 1972–1987. *Journalism Quarterly*, *69*(2), 406-412.

Seldes, G. (1968). *The New Mass Media Challenge to a Free Society*. Washington: Public Affairs Press.

Shibutani, T. (1966). *Improvised News A Sociological Study of Rumor*. New York: The Bobbs-Merrill Company Inc.

Stempel III, G. H. ve Hargrove, T. (1996). Mass media audiences in a changing media environment. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, *73*(3), 549-558.

Streckfuss, R. (1990). Objectivity in journalism: A search and a reassessment. *Journalism Quarterly*, *67*(4), 973-983.

Tokgöz, O. (1994). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Weaver, D., & Daniels, L. (1992). Public opinion on investigative reporting in the 1980s. *Journalism Quarterly*, *69*(1), 146-155.

Williams, R. (1990). *Television Technology and Cultural Form*. London: Routledge.

Wulfemeyer, K.T. (1990). Defining ethics in electronic journalism: Perceptions of news directors. *Journalism Quarterly*, *67*(4), 984-991.

Yengin, H. (1994). *Ekranın Büyüsü Batıda Değişen Televizyon Yayıncılığının Boyutları ve Türkiye'de Özel Televizyonlar*. İstanbul: Der Yayınları.

TÜRKİYE'DE GÖÇ YÖNETİMİ POLİTİKALARI

Editörler
Doç. Dr. Vedat Yılmaz
Doç. Dr. Muzaffer Bimay

nobel bilimsel

TÜRKİYE'DE GÖÇ YÖNETİMİ POLİTİKALARI

Editörler: Doç. Dr. Vedat Yılmaz - Doç. Dr. Muzaffer Bimay

Yayın No.: 1940
ISBN: 978-625-393-167-4
E-ISBN: 978-625-393-168-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yılmaz, Vedat., Bimay, Muzaffer.
Türkiye'de Göç Yönetimi Politikaları / Editörler: Vedat Yılmaz - Muzaffer Bimay
1. Basım, XII + 402 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-167-4
E-ISBN: 978-625-393-168-1
1. Göç 2. Göç Yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **iii**

BİRİNCİ BÖLÜM
Kavramsal ve Kuramsal Açıdan Göç **1**
Vedat YILMAZ - Mehmet MECEK

GİRİŞ 1
1. GÖÇ VE GÖÇE YÖNELİK KAVRAMSAL BOYUT 3
1.1 Göç Kavramı 4
1.2. Göçmen Kavramı 5
1.3. Mülteci Kavram 6
1.4. Sığınmacı Kavramı 7
2. GÖÇ ÇEŞİTLERİ 8
3. GÖÇÜN NEDENLERİ 12
3.1. Ekonomik Nedenler 13
3.2. Sosyo-Kültürel Nedenler 15
3.3. Siyasal Nedenler 15
4. GÖÇ KURAMLARI 16
4.1. Ravenstein'in Göç Kanunları 17
4.2. Petersen'in Beş Göç Tipi 17
4.3. İtme - Çekme Kuramı 18
4.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı 19
4.5. Göç Sistemleri Kuramı 20
4.6. Merkez Çevre Kuramı 20
4.7. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı 21
SONUÇ 22
KAYNAKÇA 23

İKİNCİ BÖLÜM
Türkiye'nin Göç Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme:
Çelişkiler ve Oydaşma Sorunsalı **27**
Muzaffer BİMAY - Erdal ÇETİN

GİRİŞ 27
1. GÖÇ TERMİNOLOJİSİ VE TEMEL KAVRAMLAR 28

2. TÜRKİYE'DE GÖÇ POLİTİKALARI VE İSKÂN UYGULAMALARI 30
2.1. Geç Osmanlı Döneminden Erken Cumhuriyete Göç ve İskân Politikaları 30
2.2. Ulus-Devletin İnşasında Göç ve İskân Politikaları 32
2.2.1. Dış Göçler 33
2.2.2. İç Göçler 37
2.3. 1980 sonrası Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göçlerin Arka Planı ve Uygulanan Politikalar 42
2.3.1. Düzenli Göçler 42
2.3.2. Düzensiz göçler 43
3. GÖÇ POLİTİKALARINDA GÜVENLİK SORUNSALI VE ÇELİŞEN UYGULAMALAR 45
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 49
KAYNAKÇA 51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Türkiye'de Göçün Dinamikleri: Güncel Politika ve Kuramsal Bakış 55
Yakup BULUT - Soner AKIN

GİRİŞ 55
1. TÜRKİYE'DE GÖÇÜN TARİHSEL ARKA PLANI VE GELİŞİMİ 56
2. GÖÇ VE SIĞINMA POLİTİKALARININ ANALİZİ 58
3. TÜRKİYE'DEKİ MÜLTECİ KRİZİ VE İNSAN HAKLARI 61
4. EKONOMİK GÖÇ VE İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ ETKİLERİ 62
5. TOPLUMSAL UYUM VE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK PERSPEKTİFLERİ 64
6. TÜRKİYE'DEKİ GÖÇ ARAŞTIRMALARININ KURAMSAL TEMELLERİ 66
7. GÖÇMENLERİN SOSYAL ENTEGRASYONU: SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER 78
8. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE KATKILARI 80
9. ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE TÜRKİYE'NİN GÖÇ POLİTİKALARI 81
10. GELECEĞE DÖNÜK GÖÇ YÖNETİMİ STRATEJİLERİ 83
SONUÇ 86
KAYNAKÇA 88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Türkiye'deki Göçmenlerin Demografik Dağılımı Üzerine Bir İnceleme 93
Sadegül DURGUN - İbrahim Ethem TAŞ

GİRİŞ 93
1. GÖÇ OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ 93
2. TÜRKİYE'NİN GÖÇ TARİHİ VE GÖÇMENLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ 95
2.1. Güdümlü Göçler 95

2.2. Transit Göçler 100
2.3. Bölgesel Sorunlar Kaynaklı Göçler 102
2.4. Ulusal Sorunlar Kaynaklı Göçler 111
SONUÇ 111
KAYNAKÇA 112

BEŞİNCİ BÖLÜM
Küresel İklim Değişikliğinin Türkiye'ye Etkisi ve Türkiye'nin 'İklim Mülteciliği' Sorununa Yaklaşımı 115
Yusuf SAYIN - Merve ŞİMDİ

GİRİŞ 115
1. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİ 116
2. İKLİM MÜLTECİLİĞİ 119
3. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TÜRKİYE'YE ETKİSİ VE TÜRKİYE'NİN 'İKLİM MÜLTECİLİĞİ' SORUNUNA YAKLAŞIMI 123
SONUÇ 126
KAYNAKÇA 127

ALTINCI BÖLÜM
Türkiye'de Afgan Göçü ve Göç Yönetimi Politikaları 133
Yıldız ATMACA - Firdevs KOÇ

GİRİŞ 133
1. AFGANİSTAN VE GÖÇ YÖNETİMİ 134
1.1. Dünya Çapında Afgan Göçü 135
1.2 Afganistan'daki Göçün Nedenleri 137
1.2.1. Coğrafi Nedenler 137
1.2.2. Zorunlu Göçler 138
1.2.3. Zorunlu Olmayan (Gönüllü) Göçler 138
1.2.4. Psikolojik Sebeplere Dayalı Göçler 139
2. TÜRKİYE'DE AFGAN GÖÇÜ VE GÖÇ YÖNETİMİ 140
2.1. Tarihsel Gelişim 141
2.2. Türkiye'de Afganlara Yönelik Tanınan Göçmen Statüleri 143
2.3. Türkiye'de Uygulanan Afgan Göç Yönetimi, Sorunlar ve Politikalar 145
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 149
KAYNAKÇA 150

YEDİNCİ BÖLÜM
Güvenlik ve Uyum Politikaları İkileminde AB'nin Entegrasyon Düzeyi Üzerine Bir İnceleme 153
Kenan ÇAKI - Veysel ERAT

GİRİŞ 153
1. TEMEL KAVRAMLAR: GÖÇ-GÖÇMEN-ENTEGRASYON 155
2. AVRUPA'YA GÖÇ VE GÜVENLİK TEMELİNDE AB ÜLKELERİNİN GÖÇ POLİTİKALARI ... 159
3. AB'NİN ENTEGRASYON DÜZEYİ 166
SONUÇ 169
KAYNAKÇA 171

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Türkiye'de Göçün Getirdiği Sorunlar 173
Kıvanç DEMİRCİ

GİRİŞ 173
1. GÖÇÜN TÜRKİYE'DE MEYDANA GETİRDİĞİ SORUNLAR 174
1.1. Ekonomik Sorunlar 174
1.1.1. İşsizlik 174
1.1.2. Kayıt Dışı İstihdamı Artırması 175
1.1.3. Gecekondu Sorunları 178
1.1.4. Konut ve İşyeri Fiyatlarının Artması 179
1.2. Çevresel Sorunlar 180
1.3. Güvenlik Sorunları 182
1.3.1. İç Güvenlik Sorunları ve Suç Eylemleri 182
1.3.2. Yabancılara Yönelik Toplumsal Tepki ve Yabancı Düşmanlığını Artırması 184
1.3.3. Suç Korkusunu Artırması 186
1.4. Sosyo-Kültürel Uyum Sorunları 187
SONUÇ VE ÖNERİLER 188
KAYNAKÇA 190

DOKUZUNCU BÖLÜM
21. Yüzyılda İklim Değişikliği ve Göç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme 195
Yakup ÖZKAYA

GİRİŞ 195
1. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TANIMI VE NEDENLERİ 196
2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİ/SONUÇLARI 199

3. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE GÖÇ İLİŞKİSİ 201
3.1. İklim Değişikliği Kaynaklı Göçün Literatürdeki Karşılığı 201
3.2. İklim Değişikliğine Bağlı Olarak Gerçekleşen Göçler: Kapsam ve Tahminler 204
SONUÇ ve TARTIŞMA 207
KAYNAKÇA 209

ONUNCU BÖLÜM
Göç Yönetiminde STK'ların Rolü 213
Handan ERDOĞAN

GİRİŞ 213
1. TÜRKİYE'DE GÖÇ YÖNETİMİ 215
2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE İŞLEVLERİ 217
3. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ 219
4. POLİTİKA BELİRLEME SÜRECİNDE STK'LARIN ROLÜ 221
4.1. Mülteciler Derneği 223
4.2. Uluslararası Mülteci Hakları Derneği 225
4.3. Uluslararası Göç ve Mülteci Derneği 226
SONUÇ 227
KAYNAKÇA 229

ON BİRİNCİ BÖLÜM
Türkiye'de Göçmenlere Yönelik Eğitim Politikaları 233
Ali YILMAZ - İlyas KARA

GİRİŞ 233
1. GÖÇ 236
2. GÖÇ İLE İLGİLİ HUKUKİ STATÜLER 239
3. TÜRKİYE VE MÜLTECİLER 241
4. GÖÇ VE EĞİTİM 246
5. TÜRKİYE'DE GÖÇMENLERE YÖNELİK EĞİTİM POLİTİKALARI 251
SONUÇ 256
KAYNAKÇA 259

ON İKİNCİ BÖLÜM
Göç Sorunsalı Açısından Türkiye'de Yerel Yönetimlere İlişkin Yetki Tartışmaları 263
Aziz BELLİ

GİRİŞ 263
1. GÖÇ 264

2. YEREL YÖNETİMLER 266
3. GÖÇ OLGUSU BAĞLAMINDA YEREL YÖNETİMLERE İLİŞKİN YETKİ TARTIŞMALARI 270
SONUÇ 274
KAYNAKÇA 275

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Uluslararası Göçün Türkiye Kamu Yönetimine Etkileri: Yerel Yönetimler Bağlamında Göç Yönetişimi 279
Berat AKINCI - Murat SEZİK

GİRİŞ 279
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 281
1.1. Göç, Uluslararası Göç ve Göç Yönetişimi 281
1.2. Göç Türleri 284
2. ULUSLARARASI GÖÇÜN TÜRKİYE KAMU YÖNETİMİNE ETKİLERİ VE YEREL YÖNETİMLER BAĞLAMINDA GÖÇ YÖNETİŞİMİ 286
2.1. Türkiye'nin Merkezi Yönetim Göç Altyapısı 286
2.2. Yerel Yönetimler Bağlamında Göç Yönetişimi 291
SONUÇ 294
KAYNAKÇA 295

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Ekonomik Büyüme ve Göç Arasındaki İlişki: Az Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir İnceleme 299
Yunus SAVAŞ

GİRİŞ 299
1. KÜRESEL GÖÇ HAREKETLERİ VE MEVCUT DURUMUN ANALİZİ 301
2. GÖÇÜN İKTİSAT LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ 304
3. EKONOMETRİK YÖNTEM 307
4. VERİLER VE ARAŞTIRMA BULGULARI 310
SONUÇ 313
KAYNAKÇA 314

ON BEŞİNCİ BÖLÜM
Türkiye'de Düzensiz Göç Sorunsalı 317
Bekir GÜNDOĞMUŞ - Abdullah AYDIN

GİRİŞ 317
1. DÜZENSİZ GÖÇ KAVRAMI 318
2. DÜZENLİ VE DÜZENSİZ GÖÇ ARASINDAKİ FARKLAR (BG) 321
3. İNSAN KAÇAKÇILIĞI 322

4. BİR DÜZENSİZ GÖÇ ÜLKESİ OLARAK TÜRKİYE 324
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 327
KAYNAKÇA 329

ON ALTINCI BÖLÜM
Suriyeli Göçmen Çocukların Türkiye'de Yaşama İstekleri ve Memnuniyetlerinin Karma Yöntemle Değerlendirilmesi: Van Örneği 331
Ferit İZCİ - Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ

GİRİŞ YERİNE: SURİYELİ ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA/ ÇALIŞTIRILMA NEDENLERİ 331
1. SURİYELİ ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIKLARI İŞ TÜRLERİ VE ETKİLERİ 335
2. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ ÇOCUK İŞÇİLİĞİNE KARŞI OLASI ÇÖZÜMLER VE MÜDAHALELER 338
3. YÖNTEM 338
3.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi 339
3.2. Varsayımlar ve Kısıtlar 339
3.3. Katılımcılara Yönelik Bilgiler 340
4. BULGULAR 340
4.1. Yaş ile Değişkenlerin Analizi 340
4.2. Cinsiyet ile Değişkenlerin Analizi 345
4.3. Çalışırken Kötü Muamele ile Karşılaşma Durumu 349
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 353
KAYNAKÇA 356

ON YEDİNCİ BÖLÜM
Çağdaş Sanat Pratiklerinde Göç ve Mültecilik: Koşulsuz Misafirperverlik 361
Pelin TAN

GİRİŞ 361
1. AL-MADHAFAH (SANDİ HİLAL, STOCKHOLM) 362
2. SESSİZ ÜNİVERSİTE (THE SİLENT UNİVERSİTY) 367
SONUÇ 371
KAYNAKÇA 372

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM
Covid-19 Sürecinde Göçmenlere Yönelik Alınan Tedbirlerin Değerlendirmesi: Van Kenti Örneği 373
Vedat YILMAZ - Ozan GERÇEKER

GİRİŞ 373
1. COVİD-19 SALGINI VE GEÇMİŞ SALGINLAR 377

2. TÜRKİYE'DE GÖÇ 379
3. VAN'DA GÖÇMENLERİN AŞILANMA SÜRECİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR VE KRİZİ YÖNETMEK 388
SONUÇ 394
KAYNAKÇA 396

BİRİNCİ BÖLÜM
Kavramsal ve Kuramsal Açıdan Göç

Vedat YILMAZ[1] - Mehmet MECEK[2]

GİRİŞ

Göç, toplumsal yaşamı doğrudan ve derinden etkileyen ekonomik, kültürel, sosyolojik, siyasal vd. boyutlarda çıktıları olan çok yönlü bir süreç ve eylemdir. Göç eylemi, bütünsel olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal nedenlerden kaynaklandığı gibi daha özelde iklimsel değişimler, afet olayları (deprem, heyelan, sel baskını, vd.), salgın hastalıklar, terör eylemleri ve savaş gibi nedenlerle de gerçekleşebilmektedir. Bu olaylardan birisinin ya da birkaçının varlığı göç hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmaktadır.

Kişinin doğup büyüdüğü sosyal çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve idari mekâna doğru hareketliliğini ifade eden göç, hem zor bir karar hem de göç sonrasındaki bilinmezlik nedeniyle çok çeşitli riskler barındıran bir eylemdir. İnsanların sebepsiz yere yaşadığı toprakları terk edip başka bir şehre veya ülkeye yerleşmesi mümkün değildir. Bu nedenle göç varsa sebeplerinin de olması kaçınılmazdır (Güler, 2020: 223).

Göç eylemi, "*itici*" ve/veya "*çekici*" nedenler ile gerçekleşmektedir. Göçün ekonomik sorunlar, savaş, deprem, sel felaketi ve salgın hastalıklar gibi zorunlu nedenlerden dolayı yapılması "*itici nedenler*" etkisi kapsamında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, daha iyi bir eğitim alma ve daha konforlu bir yaşam sürme gibi zorunlu olmaktan ziyade tercihe dayalı bir durum söz konusu ise göçün "*çekici nedenler*" ile yapıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda göç kararının alınmasında hem itici hem de çekici faktörler aynı anda etkili olabilmektedir.

[1] Doç. Dr. , Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, vedatyilmaz1977@gmail.com, 05053852308, ORCID. 0000-0003-4624-9824

[2] Öğr. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi Emirdağ MYO, meceklife@gmail.com / https://orcid.org/0000-0001-7173-8254

gelerek sorunların gündeme alınması, tartışılması ve çözüm önerilerinin sunulması gerekmektedir. Göçün engellenebilmesindeki en önemli adım dünyada barışın ve sosyo-ekonomik adaletin mümkün olduğunca sağlanmasıdır.

Göçe yönelik; Ravenstein'in göç kanunları, Petersen'in beş göç tipi, itme-çekme kuramı, kesişen fırsatlar kuramı, göç sistemleri kuramı, merkez çevre kuramı, ilişkiler ağı (network) kuramları oluşturulmuştur**.** Göçe yönelik geliştirilen bu kuramların çoğunluğu ekonomik temellidir. Bu temel üzerinde kuramların oluşturulması gereği de yapılan göç eylemlerinin çoğunluğunun ekonomik kaynaklı olmasından dolayıdır.

Göç sorununa yönelik özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir araya gelerek çözümüne yönelik adımların atılması elzem hale gelmiştir. Çünkü göç sorununun çözümüne duyarsız kalınması halinde bu sorun daha da büyüyecek ve ülkeler arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine hatta çatışmalara neden olabilecektir. İnsanların çoğunlukla sosyal ve ekonomik olanakların iyi seviyede olduğu belirli yerleşim alanlarına yığılması zamanla farklı sorunlara neden olabilecektir. Dolayısıyla yoğunlaşmanın olduğu yerleşim alanlarındaki imkân ve olanakların diğer yerleşim alanlarına da mümkün olduğu kadar sağlanması gerekmektedir. Ekonomik ve sosyal adaletin dünyada yaygınlaştırılması ile beraber insanlar doğup büyüdüğü ülkeden başka bir ülkeye göç etme ihtiyacı duymayacaktır.

KAYNAKÇA

ABADAN-U. N. (2006). Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ABDULLAH, A. (2022). "Covid-19 Döneminde Rusya'da İşgücü Göçü",21. Yüzyıl'da Sosyal Bilimler: Tarih, Ekonomi, Eğitim ve İletişim (Ed. Q. Aliyev, F. Babayeva-Shukurova, İ. Beştaş), Özgür Yayınları, Gaziantep, ss.155-190.

AKINCI, B. (2022). Yönetişim Boyutuyla Yoksulluğun Önlenmesi, İçinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Gerçeği, Ed. Ferit İzci, Berfin Göksoy Sevinçli ve Kıvanç Demirci, Ankara: Ekin Yayıncılık.

AKSOY, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(20), 292-303.

ARSENAULT, Natalie (2011). Understanding Migration Curriculum Resources for the Classroom, Revised Edition, The University of Texas, at Austin. https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/215 2/24542/Migration.pdf?sequence=3 ET: 02.07.2023.

ATASÜ-Topçuoğlu, R. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Bir Sorgulama. İnsan Hakları Yıllığı, (34), 1-20.

ATMACA, Y. (2020). "Esenyurt ve Göç Yönetimi Politikaları Üzerine Bir İnceleme", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.65-85.

AY, H. ve Akıncı, B. (2020). Türkiye'de İklim Siyaseti, Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7(64), 4046-4072.

AYDIN A. ve Belli, A. (2018). Türkiye'de Kentleşme Politikası İçinde Türkiye'de Kentsel Alan ve Çevre Politikası Analizleri, (Ed.: E. Akman ve C. Babaoğlu), Bursa: Ekin Yayınevi.

BARTRAM, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2019). Göç Meselesinde Temel Kavramlar, Hece Yayınları, Ankara.

BAŞAK, C. (2011), "Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenler", Sonsöz Gazetecilik, Matbaacılık Reklamcılık LTD ŞTİ, Ankara.

BELLİ, A. ve Aydın A. (2019). Uluslararası Göç Olgusundaki Değişim: Çevre Sığınmacılığı. 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM13).

BOYRAZ, Z. (2015). Türkiye'de Göçmen Sorununa Örnek Suriyeli Mülteciler. Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 7(2), 35- 58.

BOZDAĞLIOĞLU, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 180(180), 9-32.

BULUT Y. ve BİMAY M. (2020). Göçe İlişkin Kavram ve Kuramlar. Yerel, Ulusal ve Küresel Boyutlarıyla Göç ve Mülteci Sorunu, (Ed.)Yakup Bulut ve Soner Akın, Çizgi Yayınevi

CASTELLS, M. (2006), Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Çev. E. Kılıç), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Cilt: 2 (Kimliğin Gücü).

COHEN, R. (1996). Theories of Migration. Edward Elgar Publishing, Massachusetts (US).

ÇAĞLAYAN, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ILKE), Sayı, 17, 67-91.

CASTLES, S. ve Miller, M. J. (1998), The Age of Migration, Mcmillan, London.

ÇAVUŞOĞLU, H. (2006). Uluslararası Göç: Nedenleri, Tipleri, Türleri ve Göçmenler. Folklor/Edebiyat Dergisi, 12 (48), 1-7.

ÇİÇEKLİ, Bülent ve Oğuzhan Ö. Demir (2013). Türkiye Koridorunda Yasadışı Göçmenler, Karınca Yayınları, Ankara.

ÇİÇEKLİ, B. (2007). Yabancılar Hukuku. Seçkin yayınevi, Ankara.

EKER, K. (2008), "Türkiye'de Yasa Dışı Göç Sorunu", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

ERDER, S. (1986), Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler, Teknografik Matbaacılık, İstanbul.

EREN, V. & Çakran, Ş. (2017) Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(39), 1-30.

GÖKBURUN, İ. (2019), "Ekonomik Gelişmişliğin Göçler Üzerindeki Etkisi: Denizli Örneği", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, S.2(3), ss.564-582.

GREENWOOD, M. J. (1997), Internal Migration in Developed Countries, Handbook of Population and Family Economics, V.1-B, pp.647-720

GÜNDÜZ, Mustafa ve Yetim, Nalan (1997). "Terör ve Göç", Toplum ve Göç". II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı(Mersin-Kasım1996), Ankara: DİE (Yayın No: 2046) ve Sosyoloji Derneği (Yayın No: 5) Ortak Yayını, 109-116.

HARVEY, D. (2006), Sosyal Adalet ve Şehir, Çev.Mehmet Moralı, 2. Basım, Metis Yayın, İstanbul.

IOM - International Organization for Migration (2019). Glossary on Migration, IOM Publisher, Genevre (Sweden).

İÇDUYGU, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri, 75 Yılda Köylerden Kentlere (Ed. Oya Baydar), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.249-268.

İÇDUYGU, Ahmet, İbrahim Sirkeci ve İsmail Aydıngün (1998), "Türkiye'de İç Göç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", (Ed.: Ahmet İçduygu ve Diğerleri). Türkiye'de İçgöç, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., 207-244.

İÇDUYGU, A. (2009). Türkiye'de Uluslararası Göç ve Vatandaşlık Tartışması: Birey Düzeyinde Analiz. Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık, 227-55.

İZCİ, F. ve Yılmaz, V. (2019). "Kentlerin Kalkınması Sürecinde Göçün Etkileri: Van İli Örneği", *5. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiriler Kitabı* (Ed. İ. Yılmaz, E. Karabulut, F. Serin), Malatya Turgut Özal Üniversitesi Yayını, Malatya, ss.209-220.

JAYANT Singh, Hansraj Yadav and Florentin Smarandache (2009). "Structural Dynamics of Various Causes of Migration in Jaipur". (Ed.Rajesh Singh, Jayant Singh and Florentin Smarandache), Studies ın Statıstıcal Inference, Samplıng Technıques and Demography, ProQuest Information & Learning, USA, s. 44-62 https://archive.org/details/Structural Dynamics. ET. 03.08.2023.

JOHNSON, H. and Hıll, L. (2011), "Illegal Immigration", Public Policy Institute of California, San Francisco, CA.

KAYA, M. (2003). Beyin Göçü/Erozyonu. Üniversite ve Toplum Dergisi, 3(3), 18-34.

KOÇAK, Y., Terzi, E. (2012). Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri Ve Çözüm Önerileri. Kafkas Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3), 163-184.

KOCACIK, F. (1997). "1878 1900 Yılları Arasında Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçlerin Anadolu'daki Sürekli Yerleşme Yerleri ve Toplumsal Yapıya Etkileri". II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı(Mersin-Kasım1996), Ankara: DİE (Yayın No: 2046) ve Sosyoloji Derneği (Yayın No: 5) Ortak Yayını, 137-147.

KUTAL, G. (1992). Türkiye'de İşsizliğin Yapısal Özellikleri. II. İstihdam Haftası Tebliğleri, 61-66.

KÜMBETOĞLU, B. (2018). Göç Çalışmalarında "Nasıl" Sorusu. (Der: S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner). Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar içinde. (s. 49-85). İletişim Yayınları, İstanbul.

KÜTÜK, Şahin. B. (2015). Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları. Sosyoloji Konferansları, 52(2), 391-436.

LEE, E. S. (1966). "A Theory of Migration", Demography, S.3(1), ss.47-57.

LEE, E. S. (1969), "A Theory of Migraton", Migration (Der. J. A. Jackson), Cambridge University Press, Great Britain, pp.283-297.

MANGALAM, J. J. (1968), Human Migration: A Guide to Migration Literature in English 1955-1962, The University of Kentucky Press, Lexington.

MARSHALL, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü (Çev. O. Akınbay, D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

MASSEY, D.J., Arango, G., Hugo, A., Kouaouci, A., Pellegrino, J. Taylor, E. (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal", Population and Development Review, Vol. 19, No. 3.

MUTLUER, M. (2003). Uluslararası Göçler ve Türkiye, Çantay Kitabevi, İstanbul

NAKANİSHİ, H., Sirkeci, İ. ve Cabbarlı, H. (2008). Sorunlu Bölgelerde Göç, Global Strateji Enstitüsü Yayını, Ankara

ORİS, M. (2003). "The history of migration as a chapter in the history of the European rural family: An overview". History of the Family 8 (2003) 187–215.

ÖZCAN, D. E. (2017). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. İş Ve Hayat Dergisi Ekonomi Hukuk Ve Sosyal Politika, 4, 183-215.

ÖZCAN, Y. Z. (1997), "İçgöçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar", Türkiye'de İç Göç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı Bildiriler Kitabı, 6-8 Haziran 1997 – Gerede (Bolu), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.79-81.

ÖZTÜRK, M., Altuntepe, N. (2008). "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması", Journal of Yasar University, Cilt:3, Sayı:11, 1587-1625.

PAAS, Tiiu, Eamest, Raul, Room, Marit, Selliov, Rena, Jurgenson, Anne and Masso, Jaan (2002). "Labour Flexibility and Migration in the EU Eastward Enlargement Context: The Case of Baltic States", Ezoneplus Working Paper, No: 11, https://www.econstor.eu/bitstream/10419/22127/1/ezoneplus_ wp_ eleven.pdf. ET. 05.07.2023.

PARNWELL, M. (1993). Population Movements and The Third World, New York: Routledge.

PERRUCHOUD, P. ve Redpath-Cross, J. (2011), Göç Terimleri Sözlüğü, Internatioanal Organization for Migration Publisher, Geneva, (Switzerland), 2. Baskı.

PETERSEN, W. (1958). A General Typology Of Migration. American Sociological Review, 23(3), 256-266.

SCHLOENHARDT, A. (2002). Organised Crime and Migrant Smuggling: Australia and Asia Pacific, Australian Institute of Criminology Research and Public Policy Series No. 44, https://www.aic.gov.au/publications/rpp/rpp44, ET. 10.08.2023.

SİNHA, V. N. P. ve Ataullah M. D. (1987), Migration – An Interdisciplinary Approach, Seema Publications, Delhi.

ŞAHİN, B. (2010). Almanya'daki Türkler. Phoenix Yayınları, Ankara.

T.C. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU (2018). Türkiye'deki Suriyeliler Özel Raporu, Elma Teknik Basım Yayıncılık, Ankara.

TODARO, Michael P. (1997). Economic Development New York. Sixth Edition, Addison Wesley Longman Limited, England.

TUNÇER, A. S. (2020). "*Göç Hareketlerinin Kentsel Mekânda İzlenmesi: Kırşehir Örneği*", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.1-34.

TÜMERTEKİN, E.- Özgüç, N. (2002) Beşeri Coğrafya; İnsan, Kültür, Mekân, Çantay Yayınları, İstanbul.

UYSAL, Y. ve Güler, F. (2020). "Türkiye'de Dış Göçün Kent Hayatına Etkileri: Çanakkale Örneği",Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.

YALÇIN, C. (2004). Göç sosyolojisi. Anı Yayıncılık, Ankara.

YILMAZ, A. (2014). "*Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri*", Turkish Studies Journal (International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic), S.9(2), ss.1685-1704.

YILMAZ, V. (2019), "İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği", OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, C.11, S. 18, ss.1709-1735.

YILMAZ, V., Çelik Efşan, N., Mecek, M. (2020). "Suriyeli Göçmenlerin Kentlere Etkilerinin Torbalı Özelinde Değerlendirilmesi", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.285-312.

ZİYA, Olcay (2011) "Uluslararası Hukukta Toplu Sığınma Ve Türkiye", Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Harp/Harekât Hukuku Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

https://www.multeci.org.tr/?s=göç+yönetmeliği, ET: 11.02.2023

https://www.unhcr.org/cy/wpcontent/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf, ET: 18.08.2023

İKİNCİ BÖLÜM
Türkiye'nin Göç Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Çelişkiler ve Oydaşma Sorunsalı

Muzaffer BİMAY[3] - Erdal ÇETİN[4]

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca hemen her dönemde yaşanan ve toplumsal değişmelerin en önemli katalizörü olan göçler, bazen savaş, zulüm, yoksulluk ve/veya çevre felaketleri nedeniyle zorunlu olarak gerçekleşmekte bazen de sevdiklerine kavuşmak veya yeni fırsatlar aramak için gönüllü yapılmaktadır (De Haas, Castles ve Miller, 2020). İster zorunlu isterse de gönüllü olsun uluslararası göçler karşısında devletler, yürüttükleri göç politikalarına göre geleceklerine yön verebilmektedirler. Özellikle kitlesel göçler nedeniyle sürekli değişime uğrayan toplumsal yapılarını koruyabilmek ve nesillerini sürdürebilmek için göçlerin kontrol ve yönetimini ulusal ve uluslararası güncel koşullara göre sürdürmek zorundadırlar.

Çok zengin bir göç tarihine tanıklık eden Türkiye, kuruluşundan günümüze sürekli artan ve ulus-devlet olmanın getirdiği güvenlik kaygıları nedeniyle temkinli ve bir o kadar mesafeli bir politika izlemek zorunda kalarak zaman zaman sürdürebilir olmaktan uzak farklı göç politikalarını hayata geçirmiştir. Bu bağlamda ele alınan çalışma da uygulanan göç politikalarının temel niteliklerindeki değişmeler incelenmiş ve esas olarak 1923-2023 yılları arası uygulanan politika süreci ve bu süreç içerisinde değişen mevzuat ve kurumlar ele alınmıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'ni adeta yeni bir oluşum gibi ele alarak sadece yüz yıllık bir süreçle sınırlamak ve onu Osmanlı İmparatorluğu'ndan

[3] Doç. Dr., Batman Üniversitesi SBMYO, Batman muzafferbimay@gmail.com/ https://orcid.org/0000-0002-6742-2852

[4] Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, SBMYO, Batman / erdal.cetin@batman.edu.tr https://orcid.org/0000-0003-4258-123X

KAYNAKÇA

ABADAN-UNAT, Nermin (2002), Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

AKKAYAN, Taylan (1979), Göç ve Değişme, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

AKŞİT, Bahattin (1998), "İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış", Türkiye'de İçgöç, (Ed.: Ahmet İçduygu ve Diğerleri) , Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 22-37.

AKTAR, Ayhan (2012), Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul.

ARI, Kemal(1999), "Türkiye'de Mübadele Dönemi Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim", 75. Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 97–114.

ARSENAULT, Natalie (2011). Understanding Migration Curriculum Resources for the Classroom, Revised Edition, The University of Texas at Austin.

BAYRAK, Mehmet (1994), Açık-Gizli/Resmi-Gayrıresmi Kürdoloji Belgeleri, Özge Yayınları, Ankara.

BAYRAK, Mehmet (2013). Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri, Özge Yayınları, Ankara.

BOWMAN, Zoe A. (2016), "Adapting to a Protracted Refugee Crisis: Analyzing the humanitarian response to the Syrian refugee crisis in Jordan", Political Science Honors Projects, Paper 59, http://digitalcommons.macalester.edu/poli_honors/59. (Erişim Tarihi: 25.06.2023).

BRUİNESSEN, Martin V., (2013), Ağa, Şeyh, Devlet. İletişim Yayınları, İstanbul, 8. Baskı.

CASTELLS, Manuel (1997), "Kent, Sınıf, iktidar", (Çev: Asuman Erendil), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

ÇAĞLAYAN, Ercan (2018), Kemalist Ulus Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları, Açılım Kitap, İstanbul.

ÇAĞLAYAN, Savaş (2006), "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), S. 17, ss. 67-91.

DAOUDOV, Murat (2015), "Türkiye'de Yabancıların Uyumunda Yerel Yönetimlerin Rolü", (Uluslararası Göç ve Mülteci Sorunun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü (Ed.: Yakup Bulut), Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

DE HAAS, Hein, CASTLES, Stephen and MİLLER, Mark J. (2020), The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World, Palgrave Macmillan, Guilford, 6th ed.

DEMİRHAN, Yılmaz ve ASLAN Seyfettin (2015), "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi, Birey ve Toplum", S.5(9), ss. 57-86.

DENİZ, Taşkın (2014), "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.18(1), ss.175-204.

DURUGÖNÜL, Esma (1997), "Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler", II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı (Mersin-Kasım1996), DİE (Yayın No: 2046) ve Sosyoloji Derneği (Yayın No: 5) Ortak Yayını, Ankara, ss. 95-100.

DÜNDAR, Fuat(2008), Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918), İletişim Yayınları, İstanbul.

ERDOĞAN, Murat (2015), "Türkiye'ye Kitlesel Göçlerde Son Dalga: Suriyeliler", Türkiye'nin Göç Tarihi-14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, (Ed.:Murat Erdoğan-Ayhan Kaya), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.315-347.

GERAY, Cevat(1970), Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi, Amme İdaresi Dergisi, S.3(4), ss. 8-36.

GÜLSOY, Ufuk (2014), "Osmanlı Topraklarına Avrupa'dan Muhacir İskânı (1856-1859)", İlmi Araştırmalar , S.0 (3), ss. 51-65.

GÜNDÜZ, Mustafa ve YETİM, Nalan (1997), "Terör ve Göç", Toplum ve Göç". II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı(Mersin-Kasım1996), Ankara: DİE (Yayın No: 2046) ve Sosyoloji Derneği (Yayın No: 5) Ortak Yayını, ss. 109-116.

HEPER, Metin (2008), Devlet ve Kürtler (Çev. Kadriye Göksel), Doğan Kitap, İstanbul.

ICDUYGU, Ahmet and MİLLET, Evin (2016), "Syrian Refugees in Turkey: Insecure Lives in an Environment of Pseudo-Integration," Global Turkey in Europe, Issue Working Papers 13, https://www.iai.it/sites/default/files/gte_wp_13.pdf. (Erişim Tarihi: 25.06.2023).

İÇDUYGU, Ahmet ve BİEHL, Kristian (2012), "Türkiye'ye Yönelik Göçün Değişen Yönergesi". Kentler ve Göç, (Ed.: Ahmet İçduygu), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.9-72.

İÇDUYGU, Ahmet ve ÜNALAN, Turgay (1998), "Türkiye'de İç Göç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri", Türkiye'de İçgöç (Ed.:Ahmet İçduygu ve Diğerleri), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 38-55.

İÇDUYGU, Ahmet, SERT, Deniz ve KARAÇAY, Ayşem Biriz (2009), Türkiye'ye Yönelen Göç ve Sığınma Hareketleri ve Politikaları Üzerine Brifing, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı, No:1, İstanbul.

KARA, Mustafa ve DÖNMEZ KARA, Canan Öykü (2015), "Türkiye'de Göç Yönetişimi: Kurumsal Yapı Ve İşbirliği", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, S.10(2), ss.1-25.

KARPAT, Kemal (2013), Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul.

KARPAT, Kemal (2013), Türk Siyasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul.

KARPAT, Kemal(2004), "Balkan Müslümanlarının Medeni Hakları", Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk (Çev. Recep Boztemur), İmge Yayınları, Ankara, ss.283-314.

KARTAL, Bilhan ve BAŞÇI, Emre (2014) "Türkiye'ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 12(2), ss. 275-299.

KAYGALAK, Sevilay (2009), Kentin Mültecileri, Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme, Dipnot Yayınları, Ankara.

KELEŞ, İhsan (1997), "Türkiye'de Göç Eğilimleri ve Şehirleşme Süreci", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/1_2_tam.pdf. (Erişim Tarihi:11.05.2023).

KELEŞ, Ruşen (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara.

KELEŞ, Ruşen (2010). Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.

KİRİŞÇİ, Kemal (2000), "Disaggregating Turkish Citizenship And İmmigration Practices", Middle Eastern Studies, S.36(3), ss.1-22.

KİRİŞÇİ, Kemal (2000), Zorunlu Göç ve Türkiye, Sığınmacı, Mülteci ve Göç Konularına İlişkin Türkiye'deki Yargı Kararları, BMMYK ve Boğaziçi Vakfı Yayınları, Ankara.

KİRİŞÇİ, Kemal (2003), Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration, https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-%C4%B0mmigration, (Erişim Tarihi: 24.02.2023).

KİRİŞÇİ, Kemal ve KARACA, Sema (2015), "Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989,1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akımları", Türkiye'nin Göç Tarihi-14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (Ed. M.Murat Erdoğan-Ayhan Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 295-314.

KOCA, Hüseyin (1998), Yakın Tarihten Günümüze Hükûmetlerin Doğu Güneydoğu Anadolu Politikaları, Mikro Yayınları, Konya.

LEWİS, Gareth J. (1982), Human Migration: A Geographical Perspective, St. Martin's Press, New York.

MUMCU, Uğur (2002), Kürt Dosyası, um:ag Vakfı Yayınları, Ankara.

NERGİZ, Bilal (2019), "Devletin Kürt Politikası Ve Kürt Hareketi (1945-1960)" Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

OKUTAN, M. Çağatay (2009), Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ORAN, Baskın (1999), Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ORİS, Michel (2003), "The History Of Migration As A Chapter İn The History Of The European Rural Family: An Overview", History of the Family, S. 8 (2), ss. 187–215.

ÖZBAY, Ferhunde ve YÜCEL TOY, Banu (2001), Türkiye'de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları Ve Demografik Yapı, Nüfus, Kalkınma, Göç, Eğitim, Demokrasi ve Yaşam Kalitesi(Der.: Özbay F. ve diğerleri), Hacettepe Nüfus Etüdleri Enstitüsü, Ankara, ss. 1-68.

PARLAK, Bekir ve ŞAHİN, Ali Utku (2015), "Türkiye İltica Ve Göç Mevzuatının Coğrafi Kısıtlama Uygulaması Yönünden Analizi", Tesam Akademi Dergisi, S. 2 (2), ss. 65-79.

SHAW, Stanford J. (1998), "Resettlement Of Refugees In Anatolıa, 1918-1923", Turkish Studies Association Bulletin, S.22(1), ss.58-90.

TEKELİ, İlhan (2011), Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

TEKELİ, İlhan ve ERDER, Leila (1978), Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler, D-26, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

TEKELİ; İlhan(2008), Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İlhan Tekeli Toplu Eserleri -3, İstanbul.

TOKSÖZ, Gülay (2006). Uluslararası Emek Göçü, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

TOLAY, Julietta (2012), "Turkey's 'Critical Europeanization': Evidence From Turkey's İmmigration Policies", Turkey, migration and the EU (Eds Paçacı E. S. and Straubhaar, T.), Hamburg University Press, Hamburg, pp. 39-61)

TÜMERTEKİN, Erol (1968), Türkiye'de iç göçler, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, (Coğ. Enst. No: 54), İstanbul.

TÜMERTEKİN, Erol ve ÖZGÜÇ, Nazmiye (1998), Beşeri Coğrafya; İnsan, Kültür, Mekân, Çantay Kitapevi, İstanbul.

UNHCR (2009). 2008 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons. http://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/archivo/7096.pdf?file=fileadmin/Documentos/archivo/7096. (Erişim Tarihi:13/08/2023).

ÜNALAN, Turgay (1998), "Türkiye'de İç Göçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi", (Der.: Ahmet İçduygu ve Diğerleri), Türkiye'de İçgöç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

ÜNER, Sunday (1972), Nüfusbilim Sözlüğü, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

YALÇIN, Cemal (2004), Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara.

YILMAZ, Vedat, ÇELİK EFŞAN, Nur ve MECEK, Mehmet (2020). "Suriyeli Göçmenlerin Kentlere Etkilerinin Torbalı Özelinde Değerlendirilmesi", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.285-312.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Türkiye'de Göçün Dinamikleri: Güncel Politika ve Kuramsal Bakış

Yakup BULUT[5] - Soner AKIN[6]

GİRİŞ

Türkiye, göçün tarihsel, coğrafi ve sosyal karmaşıklığının merkezinde bulunan bir ülkedir. Bu kavşak noktası, yüzyıllardır göçmenlerin çekim merkezi olmuş, farklı kültürlerin, inançların ve yaşam tarzlarının buluştuğu bir coğrafya olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak günümüzde, göç olgusu daha önce hiç olmadığı kadar önemli bir hal almış, küresel politika gündemine hakim olmuştur. Bu çalışma, Türkiye'deki göçün güncel dinamiklerini, bu dinamikleri anlamak ve çözümlemek için kullanılan temel kuramsal yaklaşımları ve politikaları incelemeyi amaçlamaktadır.

Hemen her açıdan karmaşık bir süreç olan göç konusu, Türkiye'nin jeopolitik konumu dikkate alındığında daha da karmaşık hale geldiği görülmektedir. Özellikle doğu sınırlarımızdaki devletlerde meydana gelen siyasi istikrarsızlık ve iç karışıklık bu karmaşayı daha artırmıştır. Bu karmaşıklığın anlaşılması için farklı kuramsal yaklaşımların bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki göçün dinamiklerini açıklamak ve çözümlemek için beş ana kuramsal yaklaşım ön plana çıkarılmıştır. Bunlar neoklasik, insan odaklılık, transnasyonel, kültürel ve kimlik odaklılık, kamu politikaları odaklılıktır.

Neoklasik Ekonomik Yaklaşım, göçün temel itici gücünün ekonomik nedenler olduğunu vurgular ve göçmenlerin işgücü piyasasına etkilerini inceler. *İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Yaklaşımı*, göçmenlerin haklarını ve yaşam koşullarını mercek altına alarak insan hakları perspektifini ön plana çıkarır. *Transnasyonal Yaklaşım*, göçü sınırların ötesindeki ilişkiler bağlamında ele alır

[5] Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, SBKY Bölümü, yakupbulut@gantep.edu.tr
[6] Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sakin@mku.edu.tr

ye'nin göç yönetimi stratejilerini belirlerken güncel dinamikleri yakından takip etmek kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca, farklı kuramsal bakış açılarına başvurarak göçün karmaşıklığını anlamak ve çözümlemek, politika yapıcılarına ve araştırmacılara rehberlik edebilir. Türkiye'nin gelecekteki göç politikaları, güncel dinamikleri izlemeye devam ederek ve kuramsal bir çerçeve içinde ele alarak daha etkili ve sürdürülebilir bir göç yönetimi için temel oluşturacaktır. Bu bağlamda, uluslararası işbirliği, insan temelli yaklaşımlar, ekonomik kalkınma ve toplumsal entegrasyon gibi faktörler, Türkiye'nin göç politikalarının başarılı bir şekilde uygulanması için gereklidir.

KAYNAKÇA

AKMAN, K. (2018). Göç yönetiminde yerel yönetimler ve STK işbirliği. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1(3), 452-466.

ARAZ, E. (2019). Kamu politikası bağlamında Türkiye'nin uluslararası göç politikaları (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

AYGÜL, H. H. (2018). Mülteci emeğinin Türkiye işgücü piyasalarindaki görünümü ve etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 9(20), 68-82.

BAKEWELL, O. (2015). Göç kuramında yapı ve fail kavramları üzerine bazı görüşler. Göç Araştırmaları Dergisi, (2), 188-218.

BALKILIÇ, Ö., & Lloyd Teke F. A. (2020). AKP'nin Suriyeli Göçmen Söylemini Türkiye'nin Jeopolitik Senaryosuyla Birlikte Okumak, Alternatif Politika, 12 (3): 542-564.

BASCH, L., Schiller, N. G., & Blanc, C. S. (2020). Nations unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments and deterritorialized nation-states. Routledge.

BATES, D. C., & Rudel, T. K. (2004). Climbing the "agricultural ladder": Social mobility and motivations for migration in an Ecuadorian colonist community. Rural Sociology, 69(1), 59-75.

BAYRAKTAR, Y., & Özyılmaz, A. (2019). Türkiye'de iç göç ve ekonomik büyüme. İş ve Hayat, 5(9), 100-111.

BECKER, G. S. (2009). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education. University of Chicago press.

BULUT, Y.& Aslan M.M, (2022). Göç yönetiminde akıllı kent uygulamalarının rolü: Açık veri ve coğrafi bilgi sistemleri, Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, C:12,S: 24, s 135-148.

BULUT, Y. Akın, S. Karakaya, S. (2016). Mülteci sorununa nasıl bakıldığına ilişkin bir inceleme, ICOMEP, 26-27 Ekim, İstanbul, s.3017-3040.

CANPOLAT, H., & Arıner, H. O. (2012). Küresel göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin göç politikalarının gelişimi. Orsam Rapor, 123, 1-30.

CARD, D., & Peri, G. (2016). Immigration economics by George J. Borjas: a review essay. Journal of Economic Literature, 54(4), 1333-1349.

CASTLES, S., Miller, M. J., & Ammendola, G. (2005). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World: New York: The Guilford Press,(2003), $30.00, 338 pages.

ÇAĞLAYAN, S. (2006). Göç kuramlari, göç ve göçmen ilişkisi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), 67-91.

ÇAKI, A. (2018). Geçmişten bugüne Türkiye'nin göç politikası ve Suriyeli göçmenler bağlamında göç yönetişimi (Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi).

ÇETİN, İ. (2016). Türkiye'de Suriyeli Siğinmacilarin Sosyal Ve Kültürel Entegrasyonu. Sosyoloji Dergisi, (34), 197-222.

DE HAAS, H., Natter, K., & Vezzoli, S. (2018). Growing Restrictiveness or Changing Selection? The Nature and Evolution of Migration Policies1. International Migration Review, 52(2), 324-367.

DEDEOĞLU, S., & Gökmen, Ç. E. (2020). Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: Kadınların yeri. Türkiye'de Göç Araştırmaları, 18.

DENİZ, T. (2014). Uluslar arasi göç sorunu perspektifinde Türkiye. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 181(181), 175-204.

DUMAN, T. (2019). Toplumsal uyum için eğitimin önemi: Türkiye'deki Suriyeliler örneği. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (41), 343-368.

FARGUES, P. (2011). Immigration without inclusion: Non-nationals in nation-building in the Gulf States. Asian and Pacific Migration Journal, 20(3-4), 273-292.

GEYİK, O. (2020). Türkiye'de dezavantajlı gruplara yönelik yapılan mali yardımlar üzerine bir inceleme. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20(1), 52-66.

GÖREN, K. B. B. (2019). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'nin Göç Politikası. Güvenlik Çalışmaları Dergisi, 21(1), 3-19.

GÜLLÜPİNAR, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4).

HALL, S. (2015). □ Cultural Identity and Diaspora. In Colonial discourse and post-colonial theory (pp. 392-403). Routledge.

İÇDUYGU, A. (2007). EU-ization matters: Changes in immigration and asylum practices in Turkey. In The Europeanization of national policies and politics of immigration: between autonomy and the European Union (pp. 201-222). London: Palgrave Macmillan UK.

İNAN, F. (2023). Türkiye-AB ortak eylem planı ekseninde Suriyeli sığınmacı krizinin sivil toplum alanında yönetişim boyutu ve Türkiye incelenmesi (Master's thesis, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü).

İNCE C. (2019). Göç kuramları ve Suriye göçü üzerine bir değerlendirme. OPUS International Journal of Society Researches, 11(18), 2579-2615.

KAP, D. (2014). Suriyeli mülteciler: Türkiye'nin müstakbel vatandaşları. Akademik Perspektif, 1(3), 30-35.

KARAGÖZ, S. (2020). Türkiye'de Sosyal Devletin Sosyal Yardım Bağlamında Değerlendirilmesi. Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, 2(2), 146-169.

KARAMAN, Z. T. (2015). Türkiye'de Göçün Farklı Tipleri ve Yönetim Stratejileri. In Göç ve Uyum (pp. 149-172). Transnational Press London.

KAYPAK, Ş., & Bimay, M. (2016). Suriye savaşı nedeniyle yaşanan göçün ekonomik ve sosyokültürel etkileri: Batman örneği. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 6(1), 84-110.

KESKİNEL, B., & Doğan, C. (2020). Göç, çokkültürlülük ve toplumsal uyum. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 6(02), 51-58.

KÜNÜROĞLU, F., Acar, B., & Dönmez, U. B. (2021). Kesişimsel ayrımcılık: Tanım, kapsam ve kesişimsellik perspektifinden göç araştırmaları. Nesne-Psikoloji Dergisi, 22(9), 1013-1026.

LAHAV, G. (2004). Immigration and politics in the new Europe: Reinventing borders. Cambridge University Press.

MARTİN, S. F. (2021). A nation of immigrants. Cambridge University Press.

MARTİNEZ, S. (2009). International migration and human rights: the global repercussions of US policy (Vol. 11). Univ of California Press.

MASSEY, D. S. (1981). Dimensions of the New Immigration to the United States and the Prospects for Assimilation. Annual review of sociology, 7(1), 57-85.

MASSEY, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., & Pellegrino, A. (1999). Worlds in motion: understanding international migration at the end of the millennium: understanding international migration at the end of the millennium. Clarendon Press.

MASSEY, D. S., Durand, J., & Malone, N. J. (2002). Beyond smoke and mirrors: Mexican immigration in an era of economic integration. Russell Sage Foundation.

MCGOVERN, P. (2007). Immigration, labour markets and employment relations: problems and prospects. British Journal of industrial relations, 45(2), 217-235.

MEÇ, S. N. (2018). Göçün güvenlikleştirilmesi: Almanya'da aşırı sağ parti AFD'nin yükselişi ve Suriyeli mülteci krizi. ViraVerita E-Dergi, (8), 123-150.

MEİLAENDER, P. (2001). Toward a theory of immigration. Springer.

NAVARRO, V. (2020). Development and quality of life: A critique of Amartya Sen's development as freedom. In The Political Economy of Social Inequalities (pp. 461-474). Routledge.

NUSSBAUM, M. (1999). Women and equality: The capabilities approach. Int'l Lab. Rev., 138, 227.

OĞUZ A. (2019). Osmanlı devletinin son döneminde Anadolu'ya gelen muhacirler ve muhacirlerin göç ettiği bazı şehirlerdeki iskân politikaları. OPUS International Journal of Society Researches, 13(19), 2709-2728.

ÖZDAL, B. (2008). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Bağlamında Avrupa Birliği'nin Göç Politikası ve İstihdam Stratejisi. ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 10(3), 89-121.

ÖZKAYA, Y. (1981). Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu. Tarih Araştırmaları Dergisi, 14(25).

ÖZMETE, E., & Arslan, E. (2018). Göç: Transnasyonalizm ve transnasyonal sosyal hizmet. Toplum ve Sosyal Hizmet, 29(1), 173-207.

PORTES, A. (Ed.). (1995). The economic sociology of immigration: Essays on networks, ethnicity, and entrepreneurship. Russell Sage Foundation.

SAĞIROĞLU, A. Z. (2015). Türkiye'nin değişen göç karakteri. Sosyoloji Divanı, 3(6), 9-30.

SAĞLAM, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), (5), 33-44.

SCHİLLER, G. N, Basch, L., & Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: A new analytic framework for understanding migration. Annals of the New York academy of sciences, 645(1), 1-24.

SCHİLLER,G. N., & Caglar, A. (Eds.). (2015). Locating migration: Rescaling cities and migrants. Cornell University Press.

SİRKECİ, I., Cohen, J. H., & Yazgan, P. (2012). Türk Göç Kültürü: Türkiye ile Almanya Arasında Göç Hareketleri, Sosyo-Ekonomik Kalkınma ve Çatışma-Turkish culture of migration: flows between turkey and germany, socio-economic development and conflict. Migration Letters, 9(4), 373-386.

SİRKECİ, İ. (2012). Transnasyonal mobilite ve çatışma. Migration Letters, 9(4), 353-363.

SİRKECİ, İ., & Yüceşahin, M. M. (2014). Editörden: Türkiye'de göç çalışmaları. Göç Dergisi, 1(1), 1-10.

STANSFİELD, R. (2014). Safer cities: A macro-level analysis of recent immigration, Hispanic-owned businesses, and crime rates in the United States. Journal of Urban Affairs, 36(3), 503-518.

STEPİCK, A., & Portes, A. (1993). City on the Edge: The Transformation of Miami.

ŞAHİN, İ. (2015). Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynakli Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arasi. Tesam Akademi Dergisi, 2(2), 167-195.

ŞEKER, B. D., Sirkeci, I., & Yüceşahin, M. M. (2015). Göç ve uyum. Transnational Press London.

ŞİMŞEK, D. (2017). Göç politikaları ve insan güvenliği: Türkiye'deki Suriyeliler örneği. Toplum ve Bilim, 140, 11-26.

ŞİMŞEK, D. (2018). Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikalari ve Sosyal Sinif: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 367-392.

TUNGA, Y., Engin, G., & Çağıltay, K. (2020). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir alanyazın taraması. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(1), 317-333.

USANMAZ, G. (2009). Göç, Mülteciler ve STK'lar. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

YEŞİLTAŞ, M. (2015, August). İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti. SETA.

YILDIRIM, S. G. (2020). Suriyeli kent mültecilerinin sosyal kültürel ve ekonomik entegrasyonu (Küçükçekmece ilçesi örneği) (Doctoral dissertation, Sakarya Universitesi (Turkey)).

ZOLBERG, A. R. (2006). A nation by design: Immigration policy in the fashioning of America. Harvard University Press.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Türkiye'deki Göçmenlerin Demografik Dağılımı Üzerine Bir İnceleme[7]

Sadegül DURGUN[8] - İbrahim Ethem TAŞ[9]

GİRİŞ

Göç olgusu tüm ülke tarihlerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Ülke kuruluşundan itibaren sürekli şekilde göçlerle karşı karşıya kalmıştır. Göç veren, göç alan ve transit ülke konumunda bir ülke olan Türkiye özellikle jeopolitik konumu nedeniyle göç hareketleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Ülkedeki göçler iç göçler şeklinde yaşanabildiği gibi dış göçler de söz konusu olmuştur. Özellikle işçi göçleriyle dış göç verilirken mübadele göçü gibi göçlerle de dış göç alınmıştır. Son dönemde yaşanan Suriyeli göçü ise ülkelerin karşılaşabilecekleri en büyük dış göç dalgası niteliğindedir.

Yaşanan göçler ile ülkeye gelen kişiler farklı demografik özellikler sergilemektedir. Yaş, cinsiyet, ırk, yerleşilen yer gibi farklılıklar söz konusudur. Bu çalışmada Türkiye'ye yerleşen göçmenlerin demografik özelliklerine bakılmaktadır. Çalışmada göçmen ifadesi ise göç eden kişiyi kast etmektedir.

1. GÖÇ OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Göç farklı insanlar tarafından farklı nedenlerle gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmek zorunda kalınan ve de farklı sonuçlar doğuran bir süreçtir. Göç kavramını çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür. Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımına göre göç: "*Uluslararası bir sınırı geçmek ya da bir devlet içeri-*

[7] Bu çalışma 2022 yılında tamamlanan "Türkiye'nin Göç Politika ve Uygulamalarında Yönetişim Yaklaşımının Önemi: Suriyeli Sığınmacılar Örneği" başlıklı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

[8] Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, sadegulozcan@ksu.edu.tr

[9] Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ietas@ksu.edu.tr

Son dönemde yaşanan Suriyeli göçü ülkenin yaşadığı en büyük göç dalgasıdır. Gelen kişilerin içerisinde erkekler ve gençlerin çoğunlukta olduğu ifade edilebilir. Ayrıca ülkenin her yerinde yaşamaları da diğer önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

ABADAN-UNAT, Nermin (2015), "Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü", Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, (Ed. M. Murat Erdoğan & Ayhan Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 260-276.

ABADAN-UNAT, Nermin (2017), Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,3. Baskı.

ADIGÜZEL, Yusuf (2018), Göç Sosyolojisi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2. Baskı.

AĞANOĞLU, H. Yıldırım (2017), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi: Göç. İz Yayıncılık, İstanbul.

AKTEL, Mehmet ve KAYGISIZ, Ümmühan (2018), "Türkiye'de Göç Yönetimi". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.23(2), ss. 579-604.

AYDIN, Ahmet Hamdi & DURGUN, Sadegül (2018), "Kahramanmaraş'taki Suriyeli Sığınmacıların Yerel Halk Tarafından Sosyo-Ekonomik ve Politik Açıdan Değerlendirilmesi", KSÜ SBD, S.15(2), ss. 501-526.

BAŞEL, Halis (2007), "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri" Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S. (53), ss. 515-542.

BAKLACIOĞLU, Nurcan Özgür (2015), "Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Sayılar, Koşullar ve Tartışmalar", Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler İçinde (Ed. M. Murat Erdoğan & Ayhan Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.193-220.

BOSTAN, Hakan (2017), "Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Coğrafya Dergisi, S. 35(2017), ss. 1-16.

DULKADİR, Dilek (2017), "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacı Krizi ve Suriyelilerin İç Hukuktaki Statüleri" Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi, S.1(2), ss. 21-36.

DURGUN, Sadegül ve TAŞ, İbrahim Ethem (2022), "Demografik Özelliklerin Suriyeli Sığınmacılara Bakış Açısına Yansıması: Türkiye Özelinde Karşılaştırmalı Bir Analiz", KSÜ İİBF Dergisi, S.12(2), ss. 119-139.

EROL, Murat ve ERSEVER, Oya G. (2014), "Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale", Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, S.24(1), ss. 47-68.

GOULARAS, Gökçe Bayırdır (2012), "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Kimlik ve Kültürlerin Yaşatılması", Alternatif Politika Dergisi, S. 4(2), ss.129-146.

Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü, http://www.goc.gov.tr/icerik6/goc-terimleri-sozlugu_363_382_727_icerik, 9.09.2023.

İÇDUYGU, Ahmet (2015), "Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde Transit Göç", Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, (Ed. M. M. Erdoğan & A. Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 278-294.

KIŞLAKÇI, Turan (2013), Arap Baharı. Mana Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.

KİRİŞÇİ, Kemal ve KARACA, Sema (2015), "Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları", Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, (Ed. M. M. Erdoğan & A. Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 296-314.

KOÇAK, Yüksel ve TERZİ, Elvan (2012), "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 3(3), ss. 163-184.

ÖZDEMİR, Hakan (2012), "Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", Akademik Bakış Dergisi, S. 30(11), ss. 1-18.

PAKSOY, Sadettin, PAKSOY, H. Mustafa ve ALANCIOĞLU, Erdal (2013), "Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, S.12(46), ss. 169-182.

SAĞLAM, Serdar (2018, Temmuz 10), "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/serdar_saglam_turkiyede_ic_goc_olgusu_kentlesme.pdf.

SİRKECİ, İbrahim (2017), "Turkey's Refugees, Syrians And Refugees From Turkey: A Country Of Insecurity", Migration Letters, S. 14(1), ss. 127-144.

ŞEN, Yağmur (2013), "Suriye'de Arap Baharı", Yasama Dergisi, S.23, ss. 54-79.

ŞİŞMAN, Yener ve BALUN, Batu (2020), "Transit Göç ve Türkiye", Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 21(2), ss. 61-79.

TAŞ, İbrahim Ethem; DURGUN, Sadegül ve BAL, Murat (2022), "Türkiye'de Suriyeli Göçü Sonrası Geliştirilen Politikaların Kriz Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi", Şarkiyat, S. 14(3), ss. 1238-1255.

TAŞ, İbrahim Ethem ve DURGUN, Sadegül (2020), "Göç Yönetişimi Bağlamında Bölgesel İstişare Süreçleri", Beşeri ve Sosyal Bilimlerde Kavramsal ve Uygulamalı Araştırmalar, (Ed. F. Çelebi), Duvar Yayınları, İzmir, ss.476-500.

TEPEALTI, Fahrettin (2019), "Avrupa Birliği'ne Yönelik Türkiye Geçişli (Transit) Göç Hareketleri ve Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi", Doğu Coğrafya Dergisi, S. 24(41), ss.125-140.

TUNÇ, Ayşe Şebnem (2015), "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme", Tesam Akademi Dergisi, S. 2(2), ss.29-63.

ÜNVER, O. Can (2015), "Azerbaycan Türkleri Örneğinde Avrasya Coğrafyasından Türkiye'ye Yönelik Yüksek Nitelikli İnsan Göçü", Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler (Ed. M. M. Erdoğan & A. Kaya), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 245-258.

VÖLKER, Gottfried E. (1976), "Turkish Labour Migration to Germany: Impact on Both Economies", Middle Eastern Studies, S. 12(1), ss. 45-72.

GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI, http://www.goc.gov.tr, Son Erişim Tarihi: 27.08.2023.

BEŞİNCİ BÖLÜM
Küresel İklim Değişikliğinin Türkiye'ye Etkisi ve Türkiye'nin 'İklim Mülteciliği' Sorununa Yaklaşımı

Yusuf SAYIN[10] - Merve ŞİMDİ[11]

GİRİŞ

Küresel iklim değişikliğinin etkileri insanlar, bitkiler, hayvanlar gibi tüm yaratılmışları tehdit ve tehlike altına almakta kalmıyor, köyleri, şehirleri, ülkeleri ve kıtaları; deniz ve okyanus alanları açısından da büyük riskleri beraberinde getiriyor. Bu konuda yayınlanan uluslararası raporlar, durumu aşikâr ve görünür kılmasına rağmen yeryüzü sakinlerinde iklim değişikliklerine bağlı ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirilmesinde yeteri kadar farkındalık ve bilinç oluşturamıyor. İnsanlar ancak, "neden bunlar oluyor?" sorusunu dile getirmenin ötesine geçemiyorlar.

Birçoğu, insanların neden olduğu küresel iklim sorunları olsa da bu konuyla yine en yakından ilgilenenler, devletler olmuştur. Devletlerin konuya ilgisi de samimiyet ve uygulamadan uzak ulusal ve uluslararası bir takım etkisiz sayılabilecek hukuki düzenlemeler yapmaktan öteye pek geçmiyor. Her anında iklim sorunlarını derinlemesine yaşayan bizler, yine su israfına, ozon tabakasını delen parfümeri kullanımına, orman alanlarını yok edecek faaliyetlere bir son veremiyoruz. Bumerang gibi eylemlerimiz son tahlilde yine bize dönüyor ve en çok bizi etkiliyor. Dilsiz hayvanat ve tabiatsa zaten konuşamıyor, tepki veremiyor. Bu çalışma, dünyamızı ve ülkemizi derinden etkisi altına alan küresel iklim değişikliği ve buna bağlı sorunları istatistik ve raporsal veri-

[10] Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ysayin@erbakan.edu.tr

[11] Arş. Gör. Doktorant, Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, merve.simdi@batman.edu.tr.

lere dayalı olarak ele almakta, aynı zamanda sorunun muhatabı okurlarına bir farkındalık uyandırmaya çalışmaktadır.

1. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİ

Dünya iklim sistemi atmosferi; okyanusu, karayı, kriyosferi (buz ve kar) ve biyosferi kapsamaktadır (Mikhaylov, v.d., 2020: 2898). İklim; sıcaklık, yağış miktarı, havadaki nem oranı ve toprak gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Son zamanlarda sıcaklıkların artmasının, iklim değişikliğini ve küresel ısınma problemlerini gün yüzüne çıkardığı söylenebilir. Bu noktada "küresel ısınma" ifadesi genellikle sıklık ve yoğunluk açısından son on yıllarda ortalama küresel sıcaklıkta gözlemlenen artışı ifade etmektedir. Ormanlık alanların kesilmesine paralel olarak dünya çapında artan fosil yakıt tüketiminin ürettiği CO2 emisyonlarındaki artış sera etkisine neden olmaktadır (IPPC, 2017). 'Sera etkisi' ise sera gazlarının birikmesiyle atmosferin alt katmanlarının ısınması nedeniyle dünya yüzeyinin sıcaklığındaki artışı ifade etmektedir. Sonuç olarak sera etkisi hava sıcaklığının normalden daha yüksek olmasına neden olurken, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi geri dönüşü mümkün olmayan sonuçlara yol açmaktadır (Huang, vd., 2016: 166). Özetle iklim; birçok farklı doğal faktör ya da insan faaliyetleri nedeniyle sürekli değişime uğramaktadır ve bu değişim de tüm canlı hayatı derinden etki altına alabilmektedir.

IPCC (*Intermational Panel for Climate Change / Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli*), insan aktiviteleri tarafından iklimde meydana gelen değişiklikleri ifade etmek için "iklim değişikliği" terimini kullanmaktadır. 1827 yılında ünlü bilim insanı Joseph Fourier "Dünyanın ve diğer gezegenlerin sıcaklıkları üzerine bir not" adlı makalesinde atmosferin sera görevi üstlenerek yeryüzü sıcaklığını dengelediğini açıklamıştır. Sera gazlarının neden olduğu tahribatın atmosfere zarar vererek iklim değişikliklerinin oluşmasına sebep olduğunu ileri sürmüştür (Dispensa ve Brulle, 2003: 87-88). Sera gazlarının etkisi ile, yeryüzü sıcaklığı dengesini yitirmekte; sıcaklık artışı kutuplara doğru artmakta, zamanla hızlanmakta ve gelecekte daha hızlı bir şekilde sıcaklığın artması beklenmektedir. Sıcaklıkların artması +1.6 ile +6 °C arasında değişebilmektedir (IPPC, 2017). Gezegenin yıllık ortalama sıcaklık değerindeki kademeli artışın özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan endüstriyel faaliyetlerin artmasıyla tetiklendiği görülmektedir.

Son 200 yılda Dünya'nın iklimini giderek daha fazla etkileyen önemli bir faktör insan faaliyetleri olmuştur (Mikhaylov, vd., 2020: 2898). "Antropojenik" etmenler, iklim değişikliğine neden olan insan eylemleri yelpazesi ve bu eylemleri şekillendiren ve koşullandıran toplumsal faktörleri ifade eder (Rosa ve Dietz, 2012: 581). Son yıllarda şiddetlenen hava koşulları, yeryüzündeki sıcaklığın artışıyla ilgili söylemleri daha yoğun hale getirmiştir. Sıcaklıkta meydana gelen değişiklik, başlıca sera gazları emisyonlarını içeren yüksek düzeyde üretim ve ekonomik faaliyetlerle açıklanmaktadır.

Uzun ömürlü sera gazlarının (GHG) emisyonları ve atmosferik konsantrasyonları, özellikle karbon emisyonları, sanayi öncesi dönemden bu yana önemli ölçüde artmıştır. Bu artış, öncelikle fosil yakıt kullanımından ve tarımla ilişkili insan faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır (USGCRP, 2017). İklim değişikliğinin en önemli itici güçlerinden biri, bu noktada ekonomik büyümedir.

Hansen'e göre ortalama küresel sıcaklığın 2100 yılına kadar 1,8 ila 4,0 °C arasında daha da artması beklenmektedir (Hansen, v.d., 2006: 14292). Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ/WHO, 2018) göre "iklim değişikliği ve küresel ısınma", yirmi birinci yüzyılda insanlığın karşılaştığı en büyük sorundur. Hayatımızın her alanını tehdit etmektedir. İklim modelleri, 21. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ve Kuzey Amerika'daki en sıcak günlerin sıklığında ve yoğunluğunda %50'ye varan artış öngörmektedir (Duffy ve Tebaldi, 2012: 492). Örneğin, 2003 yılında Avrupa'da sıcak hava dalgası nedeniyle 22.000'den fazla insanın öldüğü kayıtlara geçmiştir (Kovats, vd., 2004). İklim değişikliklerinin sadece çevresel ve ekonomik bir sorun olmadığı, aynı zamanda nüfus sağlığında da önemli bir rol oynadığı bu minvalde net bir olgudur. Artan sıcaklıklar, yağış değişkenliği ve azalan toprak verimliliği gibi iklim stresleri, mahsul verimini etkileyerek küresel gıda kıtlığı ve fiyat artışları korkusunu artırmaktadır. Tarımsal popülasyonlar arasında iklim değişikliği stresleri gıda üretiminde sorunlara neden olmakla birlikte hayvancılık, balıkçılık ve avcılık gibi diğer kara temelli geçim kaynakları üzerinde de olumsuz etki yaratmaktadır (Atuoye, v.d., 2021: 2).

Temel olarak antropojenik faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarındaki çarpıcı artıştan kaynaklanan bu değişiklikler, canlıların sağlığını çeşitli şekillerde etkileme potansiyeline sahiptir. Örneğin; Sahra Altı Afrika'da gıdanın yaklaşık %80'ini üretmek için ilkel araçlar kullanan küçük ölçekli çiftçiler, iklim değişikliğinin olası etkilerine karşı en savunmasız kişiler arasındadır. Senegal'de kırsal kesimdeki işsizlik, kötü sağlık koşulları, insanların kırılgan bağışıklık sistemleri ve yetersiz altyapı canlıların yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir (Connolly-Boutin and Smit, 2016: 388).

Yoksulluğun en derin hali genellikle kurak veya yarı kurak bölgelerde ve ekolojik olarak savunmasız dağlarda ve tepelerde bulunmaktadır. Özellikle düşük gelir düzeyine sahip bölgelerde insanlar taşkın yatakları, açık yamaçlar, kurak veya yarı kurak arazilerde yaşamak zorunda kalmakta, bu durum onları iklim değişikliğinin olumsuz etkileri bakımından risk altına sokmaktadır.

Küresel ısınma ve su kıtlığı böceklerin ve parazitlerin (ve dolayısıyla böcek kaynaklı hastalıkların) yeni bölgelere yayılmasına yol açabilmektedir (El-Sayed and Awad, 2018: S34). İklim değişikliğinin 2030 yılına kadar Afrika'nın GSYİH'sının %15'ini yok edebileceği tahmin edilmektedir. Kenya Ulusal Kuraklık Yönetim Otoritesine (NDMA) göre, geçtiğimiz Ekim ayından bu yana kuraklık ve hastalık nedeniyle başta sığır ve koyun olmak üzere 1,5 milyona yakın canlı hayvan hayatını kaybetmiştir.

> *"Hayvanlarımız, kalan birkaç sulama deliğine geldiklerinde hastalık kapıyorlar. Bölgemde bir şap hastalığı salgını bile oldu. Eşekler, sığırlar ve hatta develer ölüyor."* (Self Help Africa, 2022).

İklim değişiklikleri bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkışını, gıda verimini ve beslenmeyi, güvenli su teminini etkileyebilmekte ve dolayısıyla iklimle ilgili felaket risklerini artırabilmektedir. Sahra Altı Afrika'da aşırı kuraklıklar, insanların yiyecek ve hayvan yetiştirme olanaklarını engellemektedir (Connolly-Boutin and Smit, 2016: 385). İklim değişikliğinin ortaya çıkardığı bu hususlar gıda arzı konusunda sıkıntı yaşayan Sahra Altı Afrika ve Günay Asya'nın daha fazla sorun yaşayabileceğini göstermektedir (Franchini ve Mannucci, 2015: 2).

DSÖ, yetersiz beslenmeyi iklim değişikliğiyle ilişkili en büyük küresel sağlık sorunu olarak sıralamıştır (Campbell-Lendrum, 2003: 145). Son zamanlarda yapılan bir analizde, 5 yaşın altındaki çocuklarda pnömoniye bağlı küresel ölümlerin büyük bir kısmının yetersiz beslenmeden kaynaklandığı tespit edilmiştir (Lozano, vd., 2012: 2121). Yaşanan iklimsel faaliyetlerin şiddetli sonuçları olduğu uzmanlar tarafından verilerle açıklanmıştır. Mevcut kuraklığın meydana getirdiği yıkıcı sonuçlar aşağıda kısaca özetlenmiştir;

- Yüz binlerce insanın zorla yerinden edilmesi,
- Etiyopya (2,1 milyon) ve Kenya'da (1,5 milyon) tahminen 3,6 milyon hayvanın ölümü,
- Eğitimde okul ücretinin karşılanamamasından dolayı erkek çocukların okula gönderilmesine öncelik verilmesi,
- İnsanlar kıt kaynaklara erişim konusunda giderek daha çaresiz hale geldikçe, daha fazla çatışmanın meydana gelmesi,

- Cinsiyete dayalı şiddet, cinsel sömürü ve istismar riskinde artışlar yaşanması (Self Help Africa, 2022).

Küresel ısınmanın kesinlikle hafife alınan tehditlerinden biri de binlerce yıldır var olan buz tabakasının erimesidir. Eriyen buz, birçok şehrin ve nehir deltasının yok olmasına yol açacaktır (El-Sayed and Kamel, 2020: 22337). İklim değişikliği, buzulların erimesini hızlandırarak, deniz seviyesinin yükselmesine ve küresel ısınmaya neden olmaktadır. Buzulların erimesi, okyanusların kimyasal dengesini bozarak, deniz canlılarının yaşam alanlarını tehdit etmektedir. Ayrıca atmosferdeki karbondioksit ve diğer sera gazlarının birikmesine neden olmakta ve bu da küresel iklim değişikliğinin etkilerini artırmaktadır (Özbay, 2021: 45). Örneğin; Gana'nın Afram Plains bölgesinde sel, yerel yolları tahrip ederek gıda maddelerinin taşınmasında zorluklara neden olmaktadır (Connolly-Boutin and Smit, 2016: 385). Yine güvenli su temini de iklim değişiklikleri nedeniyle tehlike altındadır.

İklim değişiklikleri, insan sosyo-demografisinin değişmesine ve insanların ve evcil hayvanların kuru sıcak bölgelerden yaşam koşullarının daha iyi olduğu yeni coğrafi bölgelere göç etmesine neden olabilmektedir (El-Sayed ve Awad, 2018: S34). Uzmanlar antropojenik iklim değişikliği nedeniyle fırtına, sel, kuraklık, çölleşme gibi hava olaylarının şiddetinin ve sıklığının artmasını beklemektedir. Çevresel gelişmelerin de göç ve yerinden edilmelere neden olacağı düşünülmektedir (Klepp, 2017: 3). Bölge halkı ve doğadaki canlılar yaşamsal temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için iklim rejimlerindeki değişikliklere uyum sağlayamadığı takdirde göç etmek durumunda kalmaktadırlar.

2. İKLİM MÜLTECİLİĞİ

İklim ve göç arasındaki bağlantı insanlık tarihinden beri var olan bir durumdur (Beniston, 2004). Çevresel değişimi, demografik dönüşümü ve nüfus hareketini karmaşık, çok yönlü ve etkileşimli bir sistemin parçası olarak kavramsallaştırmak önemlidir (Hugo, 2011: 28). Göçe yol açabilecek çevresel itici unsurlar olarak beş faktör grubu bulunmaktadır. Bunlar: (1) doğal afetler, (2) çevre değişiklikleri içeren geliştirme projeleri, (3) çevrenin aşamalı evrimi, (4) endüstriyel kazalar, (5) çatışmalardan kaynaklanan çevresel sonuçlar olarak sıralanabilir (Lonergan, 1998: 9).

Çevresel bozulma ve nüfusun yer değiştirmesi arasındaki bağlantı tarihsel olarak gündemini korumaktadır. 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin (1961: 5027) 1. maddesinde mülte-

ci, "*1 Ocak 1951´den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen* şahıs" şeklinde tanımlanmıştır Ancak Sözleşme iklim kaynaklı göçmenlerin hukuki statüsünü tanıma dâhil etmemiştir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ/IOM), mültecilerin şiddet içeren çatışma, kıtlık, işkence veya diğer zalimane olaylardan kaynaklanan zulüm korkusu nedeniyle kendi ülkelerinden uzaklaştırıldığını ileri sürerek iklim mültecisi terimi yerine "çevresel göçmen" terimini tercih etmektedir (UNHCR, 2018). IOM (2014), göçü iklim değişikliğine bağlamanın zorluğunu da işaret etmektedir. Örgüt, 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin iklim değişikliğiyle ilgili nedenleri içerecek şekilde açılmasının geleneksel 'mülteci statüsünü' zayıflatabileceğini ve ciddi şekilde korunmaya muhtaç insan kategorilerinin dışlanmasına yol açabileceğini savunmaktadır.

"Çevresel mülteciler" terimi ilk olarak 1985 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programında kullanılmıştır (El-Hinnawi, 1985). Çevre mültecileri meselesi kitlesel göç bağlamında zamanımızın en önde gelen insani krizlerinden biri olacağı düşünülmektedir (Myers, 1997: 175). Birçok bilim adamı göçü değişen (kötüleşen) bir ortama uyum sağlayamayan insanların tepkilerinin bir sonucu olarak açıklamaktadır. Örneğin kuraklık sıklığının artması ve tarımsal sistemlerin iklim koşullarına adapte edilememesi insanları göç etmeye itmektedir (Gemenne, 2013). İklim mültecileri, özellikle iklim ve çevresel faktörler nedeniyle temel ihtiyaçları menşe ülkeleri tarafından karşılanmayan kişilerdir. Şiddetli iklim değişikliği daha fazla insanı yerinden ettikçe, uluslararası toplum mültecileri iklim göçmenlerini içerecek şekilde yeniden tanımlamaya ya da iklim göçmenlerini korumak için yeni bir yasal kategori/kurumsal çerçeve oluşturmaya zorlanmaktadır.

Yapılan bir araştırmaya göre, kurak bölgelerden göç etmeyi düşünenlerin oranı %10-31 arasında değiştiği ve bu oranın diğer afetlerden kaynaklanan göçlere göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Perch-Nielsen, 2004: 81). Hava şokları, bir hane halkının arazi kalitesi gibi doğal sermayesinin veya yağmurla beslenen tarım gibi bir geçim stratejisinin uzun vadeli üretkenliğini

olumsuz etkileyebilir. Etiyopya'daki kırsal yaylalarda yaşayan insanlarda kuraklık nüfus hareketliliğini önemli ölçüde etkilemiştir. Erkekler arasında, işgücü göçü ve ilçe dışına göç, şiddetli kuraklık nedeniyle iki katından fazla artış göstermiş ve yılda toplam hareketliliğin yetişkin erkeklerde %10 ulaştığı gözlemlenmiştir (Gray ve Mueller, 2012: 142).

Otuz dört kişi (19 erkek ve 15 kadın) ile bireysel görüşme yapılarak gerçekleştirilen bir araştırmada, deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle Maldivler'den ayrılma olasılığının yüksek olduğunu belirtmiştir. Görüşmecilerden biri iklim değişikliğinin gelecekteki olası etkileri nedeniyle Maldivler'den ayrılma konusundaki endişelerini özetlemiş ve "*Ayrılıp bir daha asla geri dönmemeyi hayal edemiyorum*" demiştir. Diğer bir görüşmeci, diğer ülkelerdeki asimilasyonla ilgili endişeleri dile getirmiş: "*Kültürümüzü, ulusumuzu, dilimizi, geleneğimizi, tarihimizi gerçekten kaybetmeye istekli miyiz? Maldiv dili 300.000 kişi tarafından kullanılıyor, deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle göç edersek ulusumuzu, tarihimizi kaybederiz*." (Kelman, vd., 2019: 292-293) demiştir. İklim mültecileri, siyasi kimliklerini, siyasi topluluklarını, para birimlerini, sivil toplum kurumlarını ve hatta belki de dillerini kaybetmekle karşı karşıya kalmaktadır.

Temiz suya sınırlı erişim, gıda kıtlığı, tarımsal bozulma veya şiddetli çatışmalar açısından, iklim değişikliği bu zorlukları yoğunlaştıracak ve insan göçü modellerinde önemli bir itici faktör olacaktır. Saul iklim krizi ile yaşanan durumu ele alırken bunun bir mülteci meselesi mi, bir göç meselesi mi, bir insan hakları meselesi mi, bir çevre meselesi mi, bir güvenlik meselesi mi, yoksa insani bir mesele mi gibi sorular sorarak konu anlamlandırılmaya çalışılmıştır (Saul, 2008: 3).

Yerinden edilmiş kişiler yaşam, sağlık, barınma, güvenlik gibi temel insan haklarına sahiptir. Çevre hakkı; yaşam, sağlık, kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı gibi birçok temel insan hakkıyla ilişkili olan, "insanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı"nı ele alan üçüncü kuşak bir insan hakkı niteliğindedir. Çevre hakkı, bu tanımı dolayısıyla, insanın içinde yaşadığı çevrenin, diğer bir ifadeyle doğanın kendi değerini değil de insanı ve insanın çıkarlarını koruduğu, aynı zamanda da reformist ve tepkisel olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş; mevcut çevre yasalarının ve çevre politikalarının bu sebeple yeterli olmadığı savunulmuştur (Laitos ve Wolongevicz, 2014: 6-7). Çevrede meydana gelen bozulmalar insan hakları meselesi olarak ortaya çıkmış, ayrıca çevre hakkı 21. yüzyılın en önemli haklarından biri olarak görülmüştür.

Kiribati, Tuvalu ve Maldivler gibi bazı ada devletlerinin deniz seviyesinden yalnızca birkaç santimetre yükseklikte olması ve genellikle büyük kıyı koruma programları için mali kaynaklara sahip olmaması, bu ülkelerin genel olarak iklim değişikliğine karşı savunmasız olduklarını göstermektedir. Bölgesel farklılıklar ve kıyı koruma altyapıları gibi karmaşık çevre-insan etkileşimlerinin dikkate alınmaması, iklim değişikliğinin gelecekteki etkilerinin tahmin edilmesini zorlaştırmaktadır (Klepp, 2017: 4). Bu tür alçakta bulunan ada ülkeleri, küresel iklim değişikliğinden ilk zarar görenler olabilir ve birçok atol, yüzyıl boyunca yok olabilir veya yaşanmaz hale gelebilir.

Afrika Boynuzu'ndaki son 40 yılda bölgeyi en kötü etkileyen mevcut kuraklık bir milyondan fazla insanın yiyecek, su, güvenlik ve barınak aramak için evlerini ve geçim kaynaklarını terk etmelerine neden olmuştur. Kuraklık giderek artan sayıda insanı evlerinden uzaklaştırmakta ve bu durumdan kaçmak zorunda kalan insanlar için hayatı daha da zorlaştırmaktadır (Self Help Africa, 2022). Avustralya ve Yeni Zelanda, I-Kiribati, Nauruans ve Tuvaluanlar için açıkça tercih edilen göç yeridir. 2030 yılına kadar, 20-44 yaşlarındaki Kiribati yetişkinlerinin yaklaşık %64'ünün (61.000 kişi), Tuvaluan yetişkinlerin %47'sinin (4.900 kişi) ve Nauruan yetişkinlerin %10'unun (780 kişi) göç etmek isteyeceği ancak göç edemeyeceği tahmin ediliyor. 2050 yılına kadar Kiribati'nin nüfusunun 180.000 kişiye yaklaşacağı tahmin ediliyor (Curtain and Dornan, 2019: 1-2).

1979'da Dominik Cumhuriyeti'ni tropikal bir kasırga vurduktan sonra, göç etme niyeti olan insanların göç etme nedeni topluluklarının uğradığı zarara bağlı değildir. Aksine hâkim olan ekinlere bağlıydı. Göç etmeye niyetlenenler, hasat edilebilecek mahsullerin olmadığı topluluklardan geliyordu; kalmayı düşünenler, çiftçilerin yılda iki ile dört kez yetiştirilip hasat edilebilecek mahsuller yetiştirdiği topluluklardan geliyordu (Perch-Nielsen, v.d., 2008: 380). Bangladeş'ten Hindistan'a göç eden büyük insan topluluğu arasında "iklim göçmenleri" olarak anılan bir grup olduğu da unutulmamalıdır (Paprocki, 2019: 258). Bir kişi değişen iklim koşullarına uyum sağlama konusunda ülkesine güvenemeyecek durumdaysa göç etme eğilimi göstermektedir.

Hızlı ekonomik büyüme ve kentleşme, iklim değişikliğinin etkisini ve itici gücünü hızlandırmasına rağmen enerji talebinin 2040 yılına kadar %66 artması beklenmektedir (Podesta, 2019: 3). Columbia Üniversitesi iklim araştırmacıları tarafından Aralık 2017'de yapılan bir araştırma, iklim değişikliği devam ederken, Avrupa Birliği'ne sığınma başvurularının 2100 yılına kadar %28 artarak yılda yaklaşık 450.000'e çıkabileceğini öngörmektedir (Ayazi ve Els-

heikh, 2019: 55). Ancak Avrupa ülkeleri iklim değişikliğinin etkisi nedeniyle göç eden insanlara sığınma hakkı vermeyi reddetmiştir (Tidey, 2020). İnsanların doğası gereği doğal afetlere karşı savunmasız olduğu açıktır. İklim değişikliğinin neden olduğu göç hareketlerine karşı koruma mekanizmaları hazırlamak için uluslararası işbirliği sağlanmalıdır.

Aslında temel sorunlardan biri iklime dayalı göçmen krizinde tek nedenin doğal etkenler olduğana ilişkin görüşlerdir. Ekolojik olarak tehdit altındaki bölgenin ekonomik, sosyal ve politik durumunun göçmen akışını arttırıp/azaltabileceği göz ardı edilmemelidir. Burada yer alan hata tehlikenin özünde "doğanın elini abartarak siyasi sorumluluğu azaltma" meselesidir (Cambrézy, 2001: 48). Çevresel bozulmaların yerinden edilmelere neden olduğu açıktır ancak bu durum genellikle ekonomik, demografik veya politik faktörlerin bir yan ürünüdür. İklim değişikliği, bir sosyal adalet sorunu olarak giderek daha fazla kabul görmektedir.

3. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TÜRKİYE'YE ETKİSİ VE TÜRKİYE'NİN 'İKLİM MÜLTECİLİĞİ' SORUNUNA YAKLAŞIMI

Uluslararası yayın ve IPCC raporlarında Türkiye küresel ısınmanın potansiyel etkileri açısından risk grubu ülkeler arasında gösterilmektedir (IPCC, 2007). Akdeniz Havzası sıcaklık artışının daha hızlı olması nedeniyle küresel ısınma etkilerinin şiddetle hissedildiği bölgeler arasındadır. Bu durum, Akdeniz Havzası'nda yaşayan insanlar ve ekosistemler için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Akdeniz Havzasında yer alan Türkiye'de ise küresel sıcaklık artışının etkileri çok ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Sıcaklık artışının en önemli etkilerinden biri tarım alanlarında yaşanacak olan zararlardır. Sıcaklık artışının neden olduğu yağış düzensizlikleri, kuraklıklar ve sel baskınları tarım alanlarının verimini düşürmektedir. Ayrıca sıcaklık artışının neden olduğu deniz seviyesinin yükselmesi de kıyı bölgelerinde yaşayan insanların hayatlarını olumsuz etkilemektedir (Soltekin, vd., 2021: 459). Küresel sıcaklık artışının Türkiye'de oluşturacağı diğer etkiler arasında, hava kirliliğinin artması, bitki örtüsünün değişmesi, hayvan türlerinin yok olması, su kaynaklarının azalması ve iklim değişikliğinin neden olduğu hastalıkların artması sayılabilir.

Türkiye'nin kuzeyinde daha fazla yağış alan bölgelerin bulunmasına rağmen, ortalama yağış miktarı düşüktür. Türkiye'nin ortalama yağış miktarı, yıllık yaklaşık 500 mm'dir (Türkeş, 2012: 27). Bu miktar, ülkenin su kaynakla-

rı için yeterli değildir. Türkiye'de 2050 yılında kişi başına düşen su miktarının yılda 1.200 m3 civarında olacağı tahmin edilmektedir. Bu durum Türkiye'nin 2050 yılında su fakiri bir ülke olacağı anlamına gelmektedir (Turan, 2018: 68). Türkiye'deki arazilerin %12.7'si zayıf, %53.2'si orta ve %25.5'i yüksek oranda çölleşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Türkiye'deki çölleşme tehlikesi en yüksek olan bölgeler, kurak iklimin hâkim olduğu kuzeydoğu ve batı bölgeleridir. Bununla birlikte, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de çölleşme tehlikesi yüksek seviyelerdedir (Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, 2017). Çölleşmeye eğilimli yarı kurak ve kuru yarı nemli araziler Türkiye'de toprakların yaklaşık %35'ini oluşturmakta; iklim koşullarının da etkisiyle bu oran yaklaşık %60'a çıkabilmektedir (Türkeş, 2012: 17).

Türkiye, iklim değişikliğinden en çok etkileneceği düşünülen 155 ülke içinde 27. sıradadır. 2018 Çevre Performans Endeksine göreyse Türkiye 180 ülke arasında 108. sırada bulunmaktadır (Environmental Performance Index, 2018). Türkiye'de iklim değişikliği konusunda ulusal düzeyde bazı adımlar atılmış; İklim ve Hava Yönetim Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi, İklim Değişikliği Eylem Planı, Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı; Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirim; Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında İklim Değişikliği Beşinci Ulusal Bildirim hazırlanmıştır (Ekşi, 2016: 13).

Bakanlığın adına Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na "İklim Değişikliği" eklenerek konuya verdiği önemi ortaya koyan Türkiye, iklim değişikliğinin etkilerini en aza indirmek amacıyla su kaynaklarının korunması ve kullanımının etkin bir şekilde yönetilmesi için çeşitli yasalar ve politikalar geliştirmiştir. Su kaynaklarının korunması ve kullanımının etkin bir şekilde yönetilmesi için Su Yönetimi Yasası, Su Kullanımı Yasası ve Su Kullanımı Yönetmeliği sayılabilir. Ancak daha fazla politika geliştirilmelidir. Çevresel göç alanında yerel ötesi bağlantılar da oldukça önemlidir (Hillmann ve diğerleri, 2015: 7). Türkiye, iklim değişikliği konusunda uluslararası sözleşmelere de taraf olmuştur. Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne (UNFCCC) 1992 yılında katılmıştır.

Nüfus artışı, artan gıda, giyim, barınma talebini etkiler. Buna bağlı olarak, bu talebi karşılayabilmek için havayı sera gazları ile giderek daha fazla kirleten endüstriyel üretim artmaktadır. Tarımda kullanılan kimyasal ve gübreler sera gazlarından biri olan nitrojeni serbest bırakan farklı sayıda bileşik içer-

mektedir (Mikhaylov vd., 2020: 2900). Sera gazları sıcaklıkların artmasına neden olmaktadır. Sıcaklık artışlarıyla birlikte yaşanacak seller ve kuraklık temiz suya erişimi olumsuz etkilemekte, özellikle ishalli hastalıklarda (ör. Kolera) artışa, fiziksel yaralanma ve yetersiz beslenmeye neden olabilmektedir (Sağlık Bakanlığı 2010). Yüksek bulaşıcı hastalık iklimsel üretkenliğine zarar vermektedir. İklim değişikliği çevre kaynaklı göçün ortaya çıkmasında etken rol oynamaktadır. İklim değişikliğine karşı önlem almanın yanında, bu sebeple göç eden nüfusun yönetilmesi diğer ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de hayati bir önem taşımaktadır.

Türk hukukunda iklim değişikliğine bağlı çevresel felaketler sebebiyle iklim mültecileri için özel bir koruma düzenlenmese de geçici korumadan yararlanmaları için bir engel bulunmamaktadır. İklim mültecileri, uluslararası koruma alamazken, geçici koruma da tamamen Cumhurbaşkanlığı takdirindedir. Geçici koruma, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nda ve Geçici Koruma Yönetmeliği'nde düzenlenen ve kitlesel akınlarda toplu olarak sağlanan ve aciliyet belirten bir korumadır. Geçici korumayı düzenleyen madde 91'e göre, ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, geri dönemeyen ve acil korumaya ihtiyacı olan kitlelere bu koruma verilmektedir. Geçici korumaya dair usul ve esaslar Cumhurbaşkanlığı kararı ile düzenlenebilir. Ancak geçici korumayı düzenleyen kanun ve yönetmelikte, geçici korumayı gerektiren sebepler belirtilmemiştir. Yani geçici koruma Cumhurbaşkanlığı takdiri ile de düzenlenebilen esnek sayılabilecek bir korumadır (YUKK, 2014). Uluslararası hukukta düzenlenmemiş olması herhangi bir yükümlülük oluşturmasa da iklim mültecilerine geçici koruma sağlanabilmesi için bir engel de teşkil etmemektedir.

Tarım alanlarının bozulması, kuraklık gibi etkenlerin kitlesel göçe neden olduğu açıktır. Kitlesel göç halinde uygulanan geçici koruma statüsü Türkiye'de şu anda Suriyeli sığınmacılar için uygulanan bir prosedürdür. Bu anlamda geçici koruma, sınırlarımıza topluca gelen yabancılar için uygulanan bir koruma türü olup, YUKK'un 91. maddesine göre ülkesinden ayrılma mecburiyetinde kalan, ülkesine dönme imkânı bulamayan acil ve geçici olarak sınırlarımıza gelen kişiler için uygulanmaktadır. Kimlerin geçici koruma altına alınacağı ise kesin olarak belirtilmediği için iklim göçmenlerinin bu kapsama alınması idarenin yetkisi altındadır (Ekşi, 2016: 53-54). Türkiye henüz iklim mülteciliği sorununa karşı herhangi yasal prosedür hazırlamamıştır. Ancak uygulanmakta olan geçici koruma statüsü iklim göçmenleri için uygulanabilmektedir.

Yeryüzünün herhangi bir yerinde cereyan eden bir sorun, artık yerel olmaktan öte yoğun ve hızlı bir şekilde küresel olmaktadır. *Küreyerelleşme* olgusunu hatırlatırcasına bilhassa iklimsel değişimler ve gelişmelere bağlı sorunların üstesinden gelinmesinde uluslararası çözüm önerileri ve özellikle uluslararası hukuktan beklenen yaklaşımlar da kifayetsiz kalmaktadır. Küresel politik birçok soruna deva bulmakta aksayan milletlerarası hukuk mevzuatı ve sistemi, küresel iklim değişikliği meselelerine de çözüm önerileri geliştirmekte aciz ve yetersiz olmaktadır. Bu konudaki küresel yaklaşımlar daha çok dilek ve temennilerden öteye de geçememekte ve ciddi bir samimiyet sorunu ile karşılaşılmaktadır. Bu noktada küresel sistemin önemli bir oyuncusu olan Türkiye'nin uluslararası sistemi ve küresel aktörleri bu konuya daha ilgili kılabilecek bir manivela işlevi görecek potansiyelinin bulunduğu ifade edilebilir.

Türkiye, "Dünya Beşten Büyüktür" çağırısını daha ileri ufuklara götürerek, kürenin yaşadığı sorunların beş küresel aktörün yaşadığı sorunlarla eş düzeyde olmadığı ve sadece temel küresel aktörlerin iradesine, inisiyatifine ve insafına bırakılamayacak seviyeye ulaştığını dünya kamuoyuna aktarmalıdır. Bugün ülkemiz, sebebi ne olursa olsun, başta göç hareketleri olmak üzere küresel ölçekli sorunların tesiri altındadır. Belki de en çok Türkiye dünya kamuoyunun gözünü kapattığı küresel sorunlara duçar durumdadır. Bu bağlamda bu sorunları terennüm etmek ve çözüm çağrısında bulunmak belki de en çok Türkiye'nin hakkıdır. Ülkemizin bu yolda göstereceği çabalar da bu minvalde sadece kendi toplumumuzu değil, tüm insanlığı yakından ve derinden ilgilendirdiğinden son derece değerli ve önemlidir.

KAYNAKÇA

ATUOYE, Kilian Nasung, LUGINAAH, Isaac, HAMBATI, Herbert and CAMPBELL, Gwyn (2021), "Who are the losers? Gendered-migration, climate change, and the impact of large scale land acquisitions on food security in coastal Tanzania," Land Use Policy, Elsevier, s.101, ss.1-10.

AYAZI, Hosseın and ELSHEİKH, Elsadıg (2019), Climate Refugees: The Climate Crisis and Rights Denied, Othering & Belonging Institute, Berkeley, https://belonging.berkeley.edu/cli mate-refugees (Erişim Tarihi: 10.12.2022).

BENISTON, Martin (2004), "Issues Relating to Environmental Change and Population Migrations", A Climatologist's Perspective (Ed. John D. Unruh, Maarten S. Krol, and Nurit Kliot), Environmental Change and Its Implications for Population Migration, Kluwer, Dordrecht, 1-24.

CAMBRÉZY, Luc (2001), Réfugiés Et Exilés: Crise Des Sociétés, Crise Des Territoires, Éditions Des Archives Contemporaines, France.

CASTLES, Stephen and MILLER, Mark J. (2009), The Age Of Migration: International Population Movements In The Modern World, New York, NY: Palgrave Macmillan, Fourth Edition.

CEBECİ, İlknur, DEMİRKIRAN, Oğuz, DOĞAN, Orhan, KARAGÖZ SEZER, Kevser, ÖZTÜRK, Ödül ve ELBAŞI, Fatma (2019), "Türkiye'nin İller Bazında Kuraklık Değerlendirmesi", Toprak Su Dergisi, Özel Sayı, ss.169-176.

CONNOLLY-BOUTIN, Liette and SMİT, Barry (2015), "Climate Change, Food Security, And Livelihoods İn Sub-Saharan Africa", Regional Environmental Change, S.16, ss.385–399.

CURTAIN, Richard and DORNAN, Matthew (2019), "A Pressure Release Valve? Migration And Climate Change İn Kiribati, Nauru And Tuvalu", Research Fellow And Deputy Director, Development Policy Centre, 1-35.

DISPENSA, Jacklyn Marisa and BRULLE, Robert J (2003), "Media's Social Construction of Environmental İssues: Focus On Global Warming–A Comparative Study", International Journal of Sociology And Social Policy, 23(10), 74-105.

DUFFY Philip, TEBALDI, Claudia (2012), "Increasing Prevalence of Extreme Summer Temperatures in the US", Climate Change, S.111, ss.487–495.

EKŞİ, Nuray (2016), "İklim Mültecileri", Göç Araştırmaları Dergisi, S.2(2), ss.10-58.

EL-HINNAWİ, Essam (1985), Environmental Refugees, United Nations Environmental Program, Nairobi, Kenya.

EL-SAYED, Amr and AWAD, Walid (2018), "Brucellosis: Evolution and Expected Comeback", International Journal of Veterinary Science and Medicine, S.6: ss.31-35.

EL-SAYED, Amr and KAMEL, Mohamed (2020), "Climatic changes and their role in emergence and re-emergence of diseases", Environ Science and Pollution Research, S.27, ss.22336–22352.

FRANCHINI, Massimo and MANUCCI P. Mannucci (2015), "Impact On Human Health Of Climate Changes", European Journal of Internal Medicine, S.26(1), ss.1-5.

GEMENNE, François (2013), "Migration Doesn't Have to be A Failure To Adapt: An Escape From Environmental Determinism", Climate Adaptation Futures (Ed. J. Palutikof, S. L. Boulter, A. J. Ash, M. S. Smith, M. Parry, M. Waschka, ve D. Guitart), Wiley and Sons, ss.235–421.

GRAY, Clark and MUELLER, Valerie (2012), "Drought and Population Mobility in Rural Ethiopia", World Development, S.40(1), ss.134–145.

HALKIER, Henrik and DANSON, Mike (1997), "Regional Development Agencies in Western Europe: A Survey of Key Characteristics and Trends", European Urban and Regional Studies, S.4(3), ss.243–256.

HANSEN, James, SATO, Makiko, RUEDY, Reto, MEDINA-ELIZADE, Martin (2006), "Global Temperature Change". Proceedings of the National Academy, S.103(39), ss.14288–14293.

HASTRUP, Kirsten and FOG OLWIG, Karen (2012), Climate Change and Mobility: Global Challenges To The Social Sciences, Cambridge University Press, Cambridge.

HILLMANN, Felicitas, PAHL, Marie, RAFFLENBEUL, Birte and STERLY, Harald (2015), Environmental Change, Adaptation and Migration: Bringing in The Region. Palgrave Macmillan, New York.

HUANG, Jianping, YU, Haipeng, GUAN, Xiaodan (2016), "Accelerated Dryland Expansion Under Climate Change", Nature Climate Change, S.6, ss.166–171.

HUGHES, James, SASSE, Gwendolyn and GORDON, Claire (2004), "Conditionality and Compliance in The EU's Eastern Enlargement: Regional Policy and The Reform of Sub-National Government", Journal of Common Market Studies, S.42(3), ss.23–52.

IOM (International Organization for Migration) (2014), IOM Outlook On Migration, Environmental and Climate Change. https://publications.iom.int/system/files/pdf/mecc_outlook.pdf. (Erişim Tarihi: 11.02.2023)

IPCC/Intergovernmental Panel on Climate Change, (1995), Climate Change 1995 – The Science of Climate Change, Contribution of WGI to the Second Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate, (Ed. Houghton, John T., Luiz G. Meira Filho, Bruce A. Callander, Nigel Harris, Arie Kattenberg and Kathy Maskell), Cambridge University Press, Cambridge.

IPPC (2017), Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change,

https://unfccc.int/third-assessment-report-of-the-intergovernmental-panel-on-climate-change?gclid=Cj0KCQiAutyfBhCMARIsAMgcRJQDT6R1V_hK6JeYyBxnwqi7a8u7Ao3Ik9MrDXHxRdVmDtnWAa_A-ygaAsqWEALw_wcB (Erişim Tarihi: 12.01.2023).

JORGENSON, Andrew, FISKE, Shirley, HUBACEK, Klaus, LI, Jia, MCGOVERN, Tom, RICK, Torben, SCHOR, Juliet, SOLECKI, William, YORK, Richard, ZYCHERMAN, Ariela (2018), "Social Science Perspectives On Drivers Of And Responses To Globalclimate Change", Wiley Interdiscip Reviews Climate Change, S.10(1), ss.1-40.

KELMAN, Ilan, ORLOWSKA Justyna, UPADHYAY Himani, STOJANOV Robert, WEBERSİK, Christian, SİMONELLİ Andrea, PROCHÁZKA David, NĚMEC, Daniel (2019), "Does Climate Change İnfluence People's Migration Decisions in Maldives?", Climatic Change, S.153, ss.285-299.

KLEPP, Silja (2017), "Climate Change and Migration", *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science.*

KOVATS, Sari, WOLF, Tanja, MENNE Bettina (2004), "Heatwave Of August 2003 In Europe: Provisional Estimates of The Impact on Mortality", Eurosurveillance Weekly Releases, S.8(11).

LAİTOS, Jan and WOLONGEVİCZ, Lauren Joseph (2014), "Why Environmental Laws Fail", William & Mary Environmental Law and Policy Review, S.39(1), ss.1-52.

LISIN, Anton (2020), "Biofuel Energy in the Post-oil Era", International Journal of Energy Economics and Policy, S.10(2), ss.194-199.

LONERGAN, Steve (1998), "The Role of Environmental Degradation in Population Displacement", Environmental Change and Security Project Report, S.4, ss.5-15.

LOZANO Rafael, NAGHAVI, Mohsen, FOREMAN, Kyle, LIM Stephen, SHIBUYA, Kenji, ABOYANS, Victor, et al. (2012), "Global and Regional Mortality From 235 Causes Of Death For 20 Age Groups In 1990 and 2010: A Systematic Analysis For The Global Burden of Disease Study 2010", The Lancet, S.380(9859), ss.2095–2128.

MCMICHAEL, Antony, CAMPBELL-LENDRUM, Diarmid, CORVALAN, Carlos and PRUSS- USTUN, Annette (2003), "How Much Disease Could Climate Change Cause", Climate Change and Human Health: Risks and Responses, WHO, Geneva, ss.133-158.

MENDELSOHN, Robert (2008), "The Impact Of Climate Change On Agriculture in Developing Countries", Journal of Natural Resources Policy Research, S.1(1), ss.5–19.

MIKHAYLOV, Alexey, MOISEEV, Nikita, ALESHIN, Kirill, BURKHARDT, Thomas (2020), "Global Climate Change and Greenhouse Effect", Entrepreneurship and Sustainability Issues, S.7(4), ss.2897-2913.

MOODY'S ANALYTİCS (2019), **"**Yeni Araştırma: Türkiye Ekonomisi 30 Yıl İçerisinde İklim Değişikliği Nedeniyle Daralacak", İklim Haber, https://www.iklimhaber.org/yeni-arastirma-turkiye- ekonomisi-30-yil-icerisinde-iklim-degisikligi-nedeniyle-daralacak/ (Erişim Tarihi: 17.01.2023).

MYERS, Norman (1993), "Environmental Refugees in A Globally Warmed World", Bioscience, s.43, ss.752-761.

NURSE, Leonard and MCLEAN, Roger F (2014), "Small Islands", Climate Change, (Ed. V. R. Barros, C. B. Field, D. J. Dokken, M. D. Mastrandrea, K. J. Mach, T. E. Bilir, et al), Cambridge University Press, Cambridge, ss.1613–1654.

ÖZBAY, Duygu (2021), Antroposen Çağı'nda Paris İklim Anlaşması: Çin ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.

PAPROCKI, Kasia (2019), "The Climate Change of Your Desires: Climate Migration and İmaginaries of Urban And Rural Climate Futures", Environment and Planning D: Society and Space, S.38(2), ss.248–266.

PERCH-NIELSEN, Sabrine (2004), Understanding The Effect Of Climate Change On Human Migration: The Contribution Of Mathematical And Conceptual Models, Department of Environmental Studies, Swiss Federal Institute of Technology.

PERCH-NIELSEN, Sabine, B. BÄTTIG, Michele, and IMBODEN, Dieter (2008), "Exploring The Link Between Climate Change and Migration", Climatic Change, S.91, ss.375-393.

PIGUET, Etienne (2008), Climate Change And Forced Migration, Research Paper No. 153, New Issues in Refugee Research, United Nations High Commissioner for Refugees.

PODESTA, John (2019), The Climate Crisis, Migration and Refugees. Brookings Blum Roundtable, https://www.africaportal.org/publications/climate-crisis-migration-and-refugees/ (Erişim Tarihi: 12.01.2023).

RALEIGH, Clionadh, JORDAN, Lisa and SALEHYAN, Idean (2008), Assessing the Impact of Climate Change on Migration and Conflict, Social Dimensions of Climate Change, The Social Development Department-The World Bank Group, Washington, DC.

ROSA, Eugene and DIETZ, Thomas (2012), "Human Drivers Of National Greenhouse Gas Emissions", Nature Climate Change, S.2, ss.581–586.

RUPPEL, Oliver C. and RUPPEL-SCHLICHTING, Katharina (2012), "Climate Change and Human Security: Relevant for Regional Integration in SADC?", Monitoring Regional Integration in Southern Africa: Yearbook 2011, (Ed. Trudi Hartzenberg, Gerhard Erasmus and André du Pisani), The Trade Law Centre for Southern Africa (tralac) & Konrad-Adenauer-Stiftung, Stellenbosch/Johannesburg, 32–71.

SAUL, Ben (2008), An Insecure Climate For Human Security? Climate-Induced Displacement And International Law, Legal Studies Research Paper No. 08/131, Sydney Law School.

SCIACCALUGA, Giovanni (2020), International Law And The Protection of "Climate Refugees". Palgrave Macmillan, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-030-52402-9_5 (Erişim Tarihi: 12.10.2022).

Self Help African (2022). Kenya On Frontline As Drought Threatens Millions Of Livestock, https://selfhelpafrica.org/us/drought-threatens-livestock/ (Erişim Tarihi: 10.01.2023).

SOLTEKİN, Oğuzhan, ALTINDİŞLİ, Ahmet, İŞÇİ, Burçak (2021), "İklim Değişikliğinin Türkiye'de Bağcılık Üzerine Etkileri", Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, S.58(3), ss.457-467.

ŞEN, Zekai (2022), "İklim Değişikliği ve Türkiye", Çevre, Şehir ve İklim Dergisi. S.1(1), ss.1-19.

TURAN, Emine Su (2018), "Türkiye'nin İklim Değişikliğine Bağlı Kuraklık Durumu", Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, S.4(1), ss.63-69.

TÜRKEŞ, Murat (2012), "Türkiye'de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme", Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, S.4(2), ss.1-32.

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees), (2018), Climate Change and Disaster Displacement. https://www.unhcr.org/en-us/climate-change-and disasters.html. (Erişim Tarihi: 12.02.2023).

USGCRP (2017), Climate Science Special Report: Fourth National Climate Assessment, Volume I, U.S. Global Change Research Program, Washington, DC, USA.

WHO (2018), COP24 Special Report: Health And Climate Change, https://www.who.int/publications/i/item/9789241514972 (Erişim Tarihi: 12.01.2023).

Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü (2017), Türkiye Çölleşme Modeli, Teknik Özet. Ankara.

Environmental Performance Index (2018), Global Metrics For The Environment: Rankingcountry Performance On High-Priority Environmental İssues, https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

IPCC (2007) IPCC Fourth Assessment Report Working Group I Report "The Physical Science Basis". Cambridge University Press, New York.

Sağlık Bakanlığı (2010), Türkiye'nin Hava Kirliliği ve İklim Değişikliği Sorunlarına Sağlık Açısından Yaklaşım, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, http://www.ihsm.gov.tr/ihsmkronik/dosya/turkiyenin_havakirliligi_ veiklimdegisikligi_sorunlari.pdf, (Erişim Tarihi: 12.12.2022).

TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi (2008), Küresel Isınmanın Etkileri ve Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Yönetimi Konusunda Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss138.pdf.

TIDEY, Alice (2020), "Germany Says It Will Not Grant Asylum To 'Climate Refugees'". Euronews, https://www.euronews.com/my-europe/2020/02/13/germany-says-it-will-not-grant-asylum-to-climate-refugees (Erişim Tarihi: 10.02.2023).

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, (11/4/2013 tarih ve 28615 Sayılı Resmî Gazete). www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf (Erişim Tarihi: 20.01.2023).

1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1951), (05.09.1951 tarih ve 5927 Sayılı Sözleşme) https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/ MultecilerinHukukiDurumunaDairSozlesme.pdf (Erişim Tarihi: 04.02.2023).

ALTINCI BÖLÜM
Türkiye'de Afgan Göçü ve Göç Yönetimi Politikaları[12]

Yıldız ATMACA[13] - Firdevs KOÇ[14]

GİRİŞ

Dünya üzerindeki hangi coğrafyadan bakılırsa bakılsın hem bireylerin özel hayatlarını etkileme hem de toplumsal yaşamı değiştirme gücüne sahip hareketlerin ilk sıralarında göç olgusu gelmektedir. Tarihten günümüze kadar insanlığın en çok etkilendiği toplumsal hareketlerden biri olması, göç olgusunun bilimsel çalışmaların merkezinde yer alan bir konu olmasına neden olmuştur.

Her bir göç hareketi onu başlatan, geliştiren ve toplumsal etki açısından devamını sağlayan sebep ve sonuçları bakımından benzersizdir. Hiçbir coğrafya, hiçbir grup ve toplumun aynı olmadığı gerçeğinden yola çıkarak yapılan bütün göçlerde farklı bir deneyimin olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, göç hareketleri benzer sebeplere dayandırılsa bile toplum üzerindeki yaratacağı etki ve sonuçlar açısından aynı çerçevede değerlendirilmemelidir. Çünkü kümülatif bir toplamdan çok daha anlamlı bir olgu olan toplum, sosyal yaşamda oluşturduğu etki ve tepki olarak birçok farklı faktörden farklı ölçütlerle etkilenmektedir.

Türkiye, tarihsel gelişiminde göç veren ve alan bir ülke olmuştur. İç dinamikler, ikili anlaşmalar, çatışmalar, savaşlar, siyasi ve ekonomik çıkarlar farklı zamanlarda farklı göç hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu hareketlerin bazıları düzenli, bazıları ise düzensizdir. Avrupa'ya yapılan

---

[12] Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında hazırlanan "Türkiye'de Afgan Göçü ve Politikalarının Van İli Özelinde Analizi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır

[13] Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, yildizatmaca@yyu.edu.tr

[14] Bilim Uzmanı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi,

faktörler, Afgan göçmenlerin Türkiye'de kalmasını gerektirmektedir. Bu sebeple, Türkiye'ye gelen Afgan göçmenlerin genellikle vasıfsız işlerde, tarım ve hayvancılık gibi mevsimlik işlerde veya inşaat, tekstil ve hizmet sektörlerinde çalıştıkları görülmektedir.

Afgan göçmenlere sunulan en büyük fırsat, savaş ve felaketlerden uzakta güvenilir bir ülkenin sınırları içerisinde yaşamalarıdır. Yine başta Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği olmak üzere birçok uluslararası örgüt savaş ortamından kaçan ve dönmeleri halinde hayatlarının tehlike altında olduğu göçmenler için fon desteği sunmaktadır. Bu durum, bütün göçmenler için önemli bir fırsat olmakla birlikte Türkiye'nin de Afgan göç politikalarına katkı sunan önemli bir ayrıntıdır.

2013 yılında 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü adıyla kurulan ve 2021 yılında Göç İdaresi Başkanlığı olarak adı değiştirilen yapısal düzenleme, Türkiye'deki göç politikalarını genişletmiştir. Kural ve kaidelere uymayan bütün göçmenler için geri gönderme başta olmak üzere çeşitli yasal düzenlemeler getirilmiş, göçmenlerle entegrasyon sürecini kolaylaştıracak sosyal politikalar geliştirilmiştir. Bütün bu politikalar ve gerçekleştirilen projeler, sayı olarak ülke sınırları içerisinde en fazla olan Afgan göçmenlerin idaresini etkinleştirmiş ve uyumlarını kolaylaştırmıştır.

KAYNAKÇA

AKAN, Y., Arslan, İ. (2018). Göç Ekonomisi: Türkiye Üzerinde bir Uygulama. Bursa: Ekin Yayınevi.

AMGDB Web Sayfası, (2021). "Afganistan 2020 yıl Göç Raporu".

AYDIN A.(2010). Afganistan'da Taliban hareketinin ortaya çıkışı ve mezhebi hareketleri. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya

BUZ, S., Memişoğlu, F., Dönmez, H., Verduijn, S. (2020). Destination Unknown Afghans on the move in Turkey. Mixed Migration Center.

CANKARA, Y., ve Çerez, O. (2020). Tarihsel Süreç İçerisinde Afganistan'ın Göç Sorunu Ve Türkiye'ye Yansımaları. Türk Dünyası Araştırmaları, 124(245), 447-460.

ÇELİK Efşan, N. ve Yılmaz, V. (2023). Darfur Krizinin İklim Göçmenliği Bağlamında Değerlendirilmesi. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 14 (1), 370-399

DASHTİ, Z.(2021). Afganistan'da Taliban'ın İktidara Gelmesi İle Yaşanan İç Ve Dış Göç Krizi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8(4), 381-403.

DENİZ, O. (2011). Türkiye'nin doğu sınırında yasadışı geçişler. Özlen Çelebi, Saime Özçürümez, Şirin Türkay (Ed.). İltica, uluslararası göç ve vatansızlık: Kuram, gözlem ve politika içinde. Ankara: BMMYK. s. 177-193.

DENİZ, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 181(181), 175-204.

DOĞAN, Y. (2019). Trabzon'da Yaşayan Afganistan Uyruklu Sığınmacıların Göç Deneyimleri ve Sorunları. Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 5(7), 11-29.

EKMEKCİOĞLU, A. (2021). Afganlı Düzensiz Göçü Bakımından Sınır Güvenlik Yönetiminin İncelenmesi: Van İli Örneği, Hcettepe Ünversitesi, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

ERMAN, K. (2014). Afganistan'daki Sovyet İşgalinin Türk Dünyasına Etkileri. Niğde Üniversitesi, Niğde.

GEYİK, S. (2018). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler". Göç Araştırmaları Dergisi, 4(2), 128-159.

GÖÇ, E. (2022). Cumhuriyet Dönemi Kitlesel Göç Örnekleri ve Uyum Üzerine Bir Değerlendirme. Socıal Scıences Studıes Journal (SSSjournal). 8(97).1236-1243.

GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI, www.goc.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.11.2021)

GÜLER, H. (2020). Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri: Uşak İli Örneği. Calisma ve Toplum, 66(3), 1461-1482.

KAHRAMAN, F. (2017). Karanlıkta Kalanlar: Türkiye'de Bulunun Afganlı Mültecilerin Durumu. Ş. Aslan, & C. Cinemre içinde, Current Debates In Sociology & Anthropology (s. 141-151). London: IJOPEC Publication Limited.

KARAKAYA, C. (2021). Türkiye'nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 7(1), 100-111.

KÜÇÜK, B. (2021). Hangi Ülkede Kaç Afgan Mülteci Var? Türkiye'de Kaç Afgan Göçmen Yakalandı?. Euronews.

KRONENFELD, D. A. (2008). Afghan refugees in Pakistan İslam Cumhuriyeti: Not all refugees, not always in Pakistan İslam Cumhuriyeti, not necessarily Afghan?. Journal of Refugee Studies, 21(1), 43–63.

LEGHTAS, I., Thea, J. (2018). Burada Varolamazsın. Ankara: Refugees International.

MARGESSON, R. (2007). Afghan refugees: Current status and future prospects. Congressioanal Research Service. Washington DC.

MİLLİYET GAZETESİ (2017, 21 Şubat). Pakistanlı 17 Yaşındaki Genç Donarak Öldü. Milliyet. Erişim adresi: http://www.milliyet.com.tr/

MÜLTECİ HAKLARI MERKEZİ (2017). https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-76.pdf

OBAYD, A. J. (2022). Afganistan'da göç sorunu (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü).

OBAYD, A. J., ve Karataş, A. (2021). Afganistan'da Göç Hareketliliğinin Neden Ve Sonuçları. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 1(50), 75-91.

PUSCH, B. ve Wilkoszewski, T. (2010). Türkiye'ye uluslararası göç: Toplumsal koşullarbireysel yaşamlar. Mutlu Çomak Özbatır (çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

RAOF, M.T. (2017). 11 Eylül 2001 Sonrası Afganistan'dan Türkiye'ye Göçler ve Bunların Türkiye'ye Etkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara

TÜMTAŞ, M. S. (2022). Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü: Zorunlu Göç Mü "İstila" Mı?. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 21(1), 338-353.

ULUSLARARASI GÖÇ ÖRGÜTÜ (2009). Göç Terimleri Sözlüğü, Çiçekli, Bülent (ed.), Littera Çeviri ve Dil Hizmetleri Dnş. Ltd. Şti. (çev.). http://www.goc.gov.tr/ files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf (Erişim Tarihi: 03.12. 2021)

UNHCR, https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/08/UNHCR-Position-on-Returns-to-Afghanistan_Aug-2021_TR.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2021)

UYSAL, Y., Güler, F. (2020). Türkiye'de Dış Göçün Kent Hayatına Etkileri: Çanakkale Örneği, Vedat Yılmaz ve Yıldız Atmaca (Ed.). Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi İçinde, Ankara, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2019-240.

YILMAZ, V., ÇELİK EFŞAN, N., MECEK, M. (2020). "Suriyeli Göçmenlerin Kentlere Etkilerinin Torbalı Özelinde Değerlendirilmesi", **Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi** (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.285-312.

https://www.tuik.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 19.12.2021)

https://multeciler.org.tr/ (Erişim Tarihi:10.11.2021)

https://www.mudem.org/ (Erişim Tarihi:10.11.2021)

YEDİNCİ BÖLÜM
Güvenlik ve Uyum Politikaları İkileminde AB'nin Entegrasyon Düzeyi Üzerine Bir İnceleme[15]

Kenan ÇAKI[16] - Veysel ERAT[17]

GİRİŞ

Temelde coğrafi anlamda hareketliliği ifade eden göç, insanlık tarihi boyunca hep var olmuştur. İnsanlar bulundukları yerden ayrılıp başka alanlara yerleşmek amacıyla göç etmek zorunda kalmaya devam etmektedir. Günümüzde yaşanan siyasi çalkantılar, doğal afetler, insan hakları ihlalleri, teknolojik gelişmeler, eğitim-sağlık olanakları, daha iyi bir yaşam düşüncesi ve daha birçok etmen, insanların yasal-yasadışı, zorunlu-gönüllü, düzenli-düzensiz gibi birçok çeşidi bulunan göç etme eylemini sürdürmelerine neden olmaktadır.

Göç yeni bir yolculuk yeni bir yaşamın başlangıcıdır. Başka bir ifadeyle göç, bir yerden başka bir yere yapılan yer değişikliğidir. Ancak göç kişilerin başka bir yere yerleşmesi şeklinde gerçekleşen basit bir durum değildir. İster başlangıç ister bitiş yerlerinde olsun beraberinde birtakım sonuçlar meydana getirmektedir. Bu nedenle birçok farklı disiplinin önemli bir inceleme nesnesi haline gelmiştir (Yılmaz, 2020: 35; Demirci, 2022: 3). Sosyoloji toplumsal yönüyle, iktisat ekonomik etkileriyle, kamu yönetimi göç politikalarının işlevleri ve yapısıyla, siyaset bilimi ise göçmenlerin gittikleri yerlerde azınlık durumuna düşmeleri ve siyasal yapıya nasıl dâhil oldukları ve göçmenlerin bu konudaki hakları gibi göçün meydana getirdiği siyasi sonuçlarla ilgilenmektedir. Bu

---

15 Bu çalışma "Avrupa Birliği Ülkelerinin Göçmen Entegrasyon Politikası" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir

16 Bilim Uzm., Ticaret Bakanlığı, knanca@hotmail.com, Hopa/Artvin, https://orcid.org/0000-0003-2263-0786

17 Doç. Dr. Bitlis Eren Üniv., SBKY, veyselerat@hotmail.com, Bitlis, https://orcid.org/0000-0002-0735-5432

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, Y. (2016), Göç Sosyolojisi, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.

AKÇADAĞ, E. (2010), "Yeni Güvenlik Tehditleri, Avrupa Birliği'nin Geleceğine İlişkin Sonuçları ve Türkiye Faktörü", Bilgi Strateji, S. 2(2), 73-92.

AKGÜN, E. (2011). "Yasadışı Göç Çerçevesinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ATASÜ-TOPÇUOĞLU, R. (2012), "Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği". Küreselleşme Çağında Göç içinde (Der. Suna Gülfer Ihlamur Öner, N. Aslı Şirin Öner), İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 501-518.

AYDIN, A. (2017), "Avrupa Birliğinin Uluslararası Göç Politikaları Bağlamında Almanya ve Almanya'daki Mülteciler", Belgi Dergisi, S. 2(14), ss. 538-551.

BEŞE, E. (2001). Avrupa Birliği Açısından Terörle Mücadele ve İnsan Hakları. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

CANDAN, T. (2021). Avrupa Polis Ofisi. Avrupa Birliği Ansiklopedisi, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, ss. 260-262.

ÇAĞLAR, T. (2018), "Göç Çalıçmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve", Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, S. 5(8), 26-49.

ÇAYHAN, B. (2002). "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, S. 3, 42-55.

DAĞDEMİR, E. U. (2001), "Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Sürecinde Esneklik Kavramı: Amsterdam Antlaşması Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, S. 56(2), 21-41.

DEMİRCİ, K. (2022), Dış Göç ve Güvenlik, Artikel Akademi, İstanbul.

DEMİRCİ, K. (2019), "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme Ve Türkiye'nin Mevzuat Bakımından Sözleşmeye Uyumu", Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi, S.2(2), ss. 6-16.

DEMİRKANOĞLU, Y. (2017), "Avrupa'da Göçmenlerin Siyasal Katılımı", Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi IV, Malatya, ss.258-275.

ERAT, V. (2018), "Çok Kültürlülük ve Ayrımcılık Arasında: Avrupa Ülkelerinin Entegrasyon Politikalarında Eğitim Alanı", Mukaddime, Özel Sayı, ss. 79-94.

GENÇLER, A. (2004), "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", Journal of Social Policy Conferences, S. 49, 173-197.

GÜLEÇ, C. (2015), "Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları", Tesam Akademi Dergisi, S. 2(2), ss. 81-100.

IOM. (2013), Göç Terimleri Sözlüğü (R. P. Cross, Dü.) Uluslararası Göç Örgütü.

KANBİR, Ö. (2023), " Avrupa Birliği ve Son Göç Dalgalarının Politik Ekonomisi", International Journal of Economics, Politics, Humanities&SocialSciences, 6(1): 22-38.

KILIÇ, M. (2006), "Türkiye-Avrupa Birliği Siyasi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi (1951-2005)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkilap tarihi Enstitüsü, Ankara.

KÖKTAŞ, A. (2011), Sınır Güvenlik Birimi Kurma Çalışmaları. Stratejik Düşünce Enstitüsü.

MARTIKAİNEN, T. (2010), "Din, Göçmenler ve Entegrasyon", M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi S. 38, 263-276.

METİN, Y. (2002), "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, S. 57(4), 35-63.

MIPEX. (2023a, 03 19). Key-Findings. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www .mipex.eu/key-findings adresinden alındı.

MIPEX. (2023b, 03 19). Labour-Market-Mobility. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www.mipex.eu/labour-market-mobility adresinden alındı.

MIPEX. (2023c, 03 19). Family-Reunion. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www .mipex.eu/family-reunion adresinden alındı.

MIPEX. (2023d, 03 19). Education. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www. mipex.eu/education adresinden alındı.

MIPEX. (2023e, 03 19). Health. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www. mipex.eu/health adresinden alındı.

MIPEX. (2023f, 03 19). Permanent-Residence. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www.mipex.eu/permanent-residence adresinden alındı.

MIPEX. (2023g, 03 19). Anti-Discrimination. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www.mipex.eu/anti-discrimination adresinden alındı.

MIPEX. (2023h, 03 19). Political-Participation. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www.mipex.eu/political-participation adresinden alındı.

MIPEX. (2023ı, 03 19). Access-Nationality. Migrant Integration Policy Index 2020: https://www.mipex.eu/access-nationality adresinden alındı.

ORSAM. (2012), "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", ORSAM, Ankara.

ÖZÇELİK, G. B. (2021), "TREVİ Grubu", Avrupa Birliği Ansiklopedisi, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, ss. 1042-1043.

ÖZERİM, M. G. (2012), "Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göç Karşıtlığı: Güvenlik Temaları Ekseninde Göç Karşıtı Söylemin İnşası", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

ÖZTAN, E. (2005), "Yeni Göç ve Sığınma Dalgalarına Karşı Önlemler ve Seville Zirvesi". D. Dinan (Dü.), Avrupa Birliği Ansiklopedisi. içinde 2. Kitap Yayınevi, İstanbul.

SAMUR, H. (2008), "Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, S. 5(2), ss. 1-16.

ŞEMŞİT, S. (2010), "Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye'ye Yansımaları Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

TAMER, M. (2020), "Göç, Göçün Nedenleri ve Uluslararasi Göç Üzerine Kavramsal Bir Analiz", Journal of Social and Humanities Sciences Research, S. 7(60), ss. 2808-2818.

TDK. (2021), Türk Dil Kurumu. TDK: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı.

ÜNVER, C. (2003), "Almanya'ya Türk İşgücü Göçü: Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkanlar ve Fırsatlar", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0(45), 177-226.

YILMAZ, V., ÇELİK EFŞAN, N., MECEK, M. (2020), "Suriyeli Göçmenlerin Kentlere Etkilerinin Torbalı Özelinde Değerlendirilmesi", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss. 285-312.

YILMAZ, V. (2020), "Suriyeli Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetlerinin Malatya İli Özelinde Araştırılması", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss. 285-312.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Türkiye'de Göçün Getirdiği Sorunlar

Kıvanç DEMİRCİ[19]

GİRİŞ

Göç; en genel anlamıyla kişilerin bir ülkeden, bölgeden veya yerleşim yerlerinden kuraklık, istila, doğal afet, sınır değişiklikleri, kültürel farklılıklar gibi çeşitli nedenlerle ayrılması olarak tanımlanmaktadır (Razum ve Zeeb, 2008). Göç hareketleri ilgi alanlarına göre farklı şekillerde sınıflandırılsa da (Faist, 2003: 47; Düvell ve Vogel 2006) literatürdeki en yaygın kullanımı ülke sınırlarını esas alan iç ve dış göç ayrımıdır. İç göç; bir ülke veya bölgedeki bireylerin sınır içerisinde yer değiştirme hareketi olarak tanımlanmaktadır. Bu göç eylemleri genellikle kırsal alanlardan kentsel bölgelere doğru ekonomik nedenlerle gerçekleşmektedir. Bir ülkeden başka bir ülkeye yönelen insan hareketleri ise dış göç olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerarasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklardan kaynaklanan dış göç hareketleri, Sanayi Devrimi'nin kırsal ve kentsel alanlarda meydana getirdiği değişimlerle 21. yüzyılda önemini giderek artırmıştır (Şahin, 2022: 4).

Yıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Türkiye coğrafyası, aktif göç güzergâhlarıyla stratejik öneme sahip bir konumda yer almaktadır. Bu özel konumu nedeniyle kitlesel dış göç hareketlerinin etkileri önemli ölçüde hissedilmiştir. Uluslararası Göç Örgütü tarafından yayımlanan 2022 Dünya Göç Raporu'nda; Türkiye-Suriye göç koridorunun, Meksika-ABD göç koridorundan sonra Dünyanın en büyük ikinci geçiş güzergâhı olduğu ifade edilmiştir (IOM, 2022: 26). 10. yüzyılda Romanların, 14. yüzyılda Aşkenaz Yahudilerinin, 16. yüzyılda Sahraaltı Afrikalıların, 18. yüzyılda Kırım Tatarlarının ve son dönemlerdeki Suriyelilerin göçleri bu ifadeleri doğrular nitelikteki örnekler arasında yer almaktadır (Erdoğan ve Kaya, 2015).

[19] Doktor Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, kivancdemirci4@gmail.com

KAYNAKÇA

AKSEKİ, Utku ve TÜRKCAN, Burcu (2016), "Türkiye'de Bölgesel Göç, Konut ve İşgücü Piyasaları Üzerine Panel Nedensellik Analizleri", International Congress of Management Economy and Policy, İstanbul, ss.1871-1882.

ASİGM. (2022), "Adalet İstatistikleri", https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 10.06.2023).

ATAK, Metin (2016), "Türkiye'de İç Göç Akımları, Bu Göçlerin Emniyet ve Asayişe Etkileri ve Göçlere Karşı Kolluk Kuvvetlerinin Alabileceği Tedbirler", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

ATMIŞ, Erdoğan (2020), Türkiye Orman Varlığıyla İlgili Değişimler ve Nedenleri. Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, Ankara.

BAHAR, Ozan ve BİNGÖL, Fehime Korkmaz (2010), "Türkiye'de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), ss.43-61.

BARTHAM, David, POROS, Marista ve MONFORTE, Pierre (2017), Göç Meselesinde Temel Kavramlar, Hece Yayınları, Ankara.

BUİLDİNGS MARKET (2017), "Another Side To The Story", https://reliefweb.int/report/turkey/another-side-story-market-assessment-syrian-smes-turkey (Erişim Tarihi: 11.06.2023)

CENGİZ, Emre (2022), "Meclis Tutanaklarında İmar Affı Tartışmaları", The Journal of International Scientific Researches, (4), ss.66-81.

CEYLAN, Lütfiye (2010), "İstanbul'daki Atıkların Çevre Sorunlari Açisindan Değerlendirilmesi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

CNN TÜRK (2018), "Yakalanan Hırsızlık Şüphelisini Linçten Polis Kurtardı", https://www.cnnturk.com/turkiye/yakalanan-hirsizlik-suphelisini-lincten-polis-kurtardi (Erişim Tarihi: 11.06.2023)

COUNCİL OF EUROPE (2003), "Discrimination", http://www.eycb.coe.int/compasito/ chapter_5/pdf/3.pdf (Erişim Tarihi: 11.06.2023).

COŞKUN, Yerler (2016), "Konut Fiyatları ve Yatırımı: Türkiye İçin Bir Analiz", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), ss.201-217.

CSB. (2015), "Türkiye'nin Sel Riski Açısından Değerlendirilmesi", https://webdosya.csb.gov.tr/db/cem/icerikler/sel-calisma-bros-tr-mail-1-20211108102921.pdf (Erişim Tarihi: 07.06.2023)

ÇAKIR, Sabri (2011), "Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (23), ss.209-222.

ÇELİK, Rümeysa ve ARSLAN, Irmak. (2018), "Göç ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Uygulama", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (73), ss.65-75.

ÇELİKAY, Ferdi (2017), "İşsizlik, Kamu Harcamaları ve İç Göçler Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme" Maliye Araştırmaları Dergisi, 3(2), ss.205-219.

ÇSGB. (2021), "Yabancıların Çalışma İzinleri", https://www.csgb.gov.tr/media/90062/yabanciizin2021.pdf (Erişim Tarihi: 10.06.2023).

Danish Refugee Council (2021), "Syrian Refugees Perceptions of the (Formal) Labour Market in Southeast Turkey", https://reliefweb.int/report/turkey/syrian-refugees-perceptions-formal-labour-market-southeast-turkey (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

DEMİRKANOĞLU, Yahya ve ERAT, Veysel (2020), "Göç-Kent İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", "Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed.Vedat Yılmaz ve Yıldız Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.313-334.

EFE, Haydar (2018), "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri", Sosyal Bilimler Metinleri, (1), ss.16-27.

ENGİN, Cem ve KONUK, Tuğba (2020), "Türkiye Ekonomisinde Uluslararasi Göçün Işsizlik ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), ss.103-123.

ERAT, Veysel, (2017), "Küreselleşme ve Ulus-Devlet Sarmalında Devletlerin Göçmen Politikası", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(15), 197-209.

ERDOĞAN, Murat (2017), "Suriyeliler Barometresi Yönetici Özeti (Taslak)" . https://mmurat erdogan.files.wordpress.com/2016/06/suriyeliler-barometresi-yc3b6netici-c3b6zeti.pdf (Erişim Tarihi: 18.06.2023).

ERDOĞAN, Murat ve KAYA, Ayhan (2015), Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

EREN, Selim ve DEMİRAY, Nebahat (2019), "Çocuk Suçluluğunu Etkileyen Muhtemel Faktörler: Suç Korkusu, Kentleşme ve Aile Yapıları Samsun İlkadım Ve Canik İlçeleri Örneği", Researcher: Social Science Studies, 7(1), ss.132-161.

ERGÜN, Özge Ruken (2022), "Türkiye'de Göç ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 11(4), ss.542-549.

FAİST, Thomas (2003), Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, Bağlam Yayınları, İstanbul.

FETTAHLIOĞLU, Şükrü, FETTAHLIOĞLU, Tamara, ATEŞ, Nur, ÇELİK, Yasemin ve ÇIKMAZ, Gül (2019), "Küresel İşsizlik Koşullarında Zenofobi'nin Yordanması", Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi, 6(43), ss.2996-3014.

GİB. (2020). 2020 İnsan Ticaretiyle Mücadele Yıllık Raporu. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Dairesi Başkanlığı.

GİB. (2023), "Düzensiz Göç", https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler (Erişim Tarihi: 02.06.2023).

GÜLOĞLU, Tuncay, KORKMAZ, Adem ve KİP, Murat (2005), "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış" Journal of Social Policy Conferences. (45), ss.51-96.

GÜLŞEN, Hakkı ve YENİGÜN, İbrahim (2020), "Suriyeli Göçmen ve Türk Vatandaşı Ailelerde, Evsel Atık ve Geri Dönüşüm Özelliklerinin Karşılaştırmalı Analizi", Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi, 11(3), ss.1365-1371.

Hürriyet Haber (2014), "Gaziantep'te Suriyeli Gerginliği", https://www.hurriyet.com.tr/ gundem/gaziantepte-suriyeli-gerginligi-26993691 (Erişim Tarihi: 02.06.2023).

Hürriyet Haber (2016), Şanlıurfa'da Gergin Anlar", https://www.hurriyet.com.tr/gundem /sunliurfada-da-suriyeli-gerilimi-40139923 (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

ILO. (2020), "ILO Publishes İnfographics on the Labour Market Situation of Syrian Workers in Turkey", https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_738618/lang--en/index.htm (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

ILO. (2022). Youth Employment in Turkey: Structural Challenges and İmpact of the Pandemic on Turkish and Syrian Youth. Geneva: International Labour Organization.

INDEPENDENT TÜRKİYE (2022), "Bakan Kurum: Tüm Türkiye'de 6,8 Milyon Riskli Konut Söz Konusu" https://l24.im/DZYkioO (Erişim Adresi: 19.06.2023).

İNDEPENDENT TÜRKİYE (2022a), "Sığınmacılar, En Çok Suçu Kendi Durumunda Olanlara Yönelik İşliyor". https://l24.im/BMflCG (Erişim Adresi: 19.06.2023).

IOM. (2022), World Migration Report 2022, International Organization for Migration, Geneva.

KALDIK, Behçet (2021), "Uluslararası Göç Bağlamında Sığınmacılara Yönelik Yabancı Düşmanlığının İncelenmesi: Türkiye'de Zenofobi Üzerine Bir Uygulama" Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, ss.69-96.

KARAKİTSOU, Anastasia (2017), "Xenophobia - Key Concepts in Intercultural Dialogue" https://l24.im/ZI3wWH (Erişim Tarihi: 05.06.2023).

KARASU, Mithat Arman (2018), "Türkiye'ye Yönelik Dış Göçler, Suriyeli Sığınmacı Göçü ve Etkileri", Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi, 1(1), ss.21-41.

KAYA, Emine Erden ve ÖZCAN, Merve (2017), "Türkiye'de Yeni Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Ekseninde Suriyeli Mülteci Sorunu" KAYSEM 11 Bildiriler Kitabı, Fırat Üniversitesi Yayını, Elazığ, ss.2245-2459.

KAYAOĞLU, Ayşenur (2021), "Suç Ekonomisi ve Göç", https://www.researchgate.net/publication/350090463_Suc_Ekonomisi_ve_Goc (Erişim Tarihi: 17.06.2023).

KELEŞ, Ruşen (2013), 100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası, Yakın Kitabevi, İzmir.

KELEŞ, Ruşen (2019), 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme Konut ve Gecekondu, Cem Yayınevi, İzmir.

KOCACIK, Faruk (2003), Toplumbilim Ders Notları, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.

KOOP, Gary ve TOLE, Lise (1999), "Is There an Environmental Kuznets Curve For Deforestation" Journal of Development Economics, 58(1), ss.231-244.

KÖMÜRCÜ, Yeliz, ÖZSOY, Rabia ve ÇOBANOĞLU, Arzu (2012), "Kadın Sığınmacılar: Uluslararası Göçün Sessiz Tanıkları", Onlar Bizim Hemşehrimiz Uluslararası Göç ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı, (Ed. Erol Esen ve Zeliha Yazıcı), Siyasal Kitabevi. Ankara, ss.43-73.

LEBE, Fuat ve AKBAŞ, Yusuf (2014), "Türkiye'nin Konut Talebinin Analizi: 1970-2011", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28(1), ss.57-83.

MAHİROĞULLARI, Adnan (2017), "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), ss.547-565.

NURDOĞAN, Ali Kemal ve ŞAHİN, Menekşe (2019), "Türkiye'ye Yönelen Uluslararası Göç İşsizliğin Bir Nedeni mi?" Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11(18), ss.2201-2223.

ÖZKAN, Selcen (2018), "Başkent Ankara'nın Kentleşme Sürecinde Konut Sorunu", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 7(20) ss.383-424.

ÖZTÜRK, Meral (2016), "Düzensizlik Ve Toplumsal Kaygı Teorileri Bağlamında Suç Korkusunun İncelenmesi: Mersin Örneği", Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 40(1), ss.281-291.

ÖZTÜRK, Meral (2020), "Gençlerin Suriyelilere Yönelik Yabancı Düşmanlığına (Zenofobi) Etki Eden Sosyodemografik Faktörler", Turkish Studies-Social Sciences, 15(1), ss.559-576.

RADER, Nicole (2017), "Fear of Crime" Criminology and Criminal Justice, ss.1-19.

RAZUM, Oliver, ZEEB, Florence Samkange ve KRİS Heggenhougen (2008), "Populations at Special Health Risk: Migrants", International Encyclopedia of Public Health, ss.591-598.

RİBEİRO, Flavio (2021), "Unplanned Urban Development: A Neglected Global Threat", Current Urban Studies, 9(3), ss.434-444.

SARFRAZ, Hamid (1997), "Alienatıon: A Theoretical Overview", Pakistan Juornal of Psychological Research, 12(1-2), ss.45-60.

SAYGIN, Sezel ve HASTA, Derya (2018), "Göç, Kültürleşme ve Uyum", Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10(3), ss.312-333.

SGK. (2022), "Kayıt Dışı İstihdam Nedir?", https://l24.im/7LCP (Erişim Tarihi: 20.06.2023).

ŠİLJKOVİĆ, Željka ve MAMUT Marica (2016), "Forest Fires in Dalmatia", Bulletin of Geography. Socioeconomic Series, (32), ss.117-130.

SİPAHİ, Esra (2016), "Türkiye'de Kent Sakinlerinin Suç Korkuları Üzerine Bir Araştırma", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43), ss.2158-2169.

SKRİBELAND, Özlem Gürakar (2018), "Seeking Asylum in Turkey" https://www.noas.no/wp-content/uploads/2019/02/Tyrkia-2018-Update_Web.pdf (Erişim Tarihi: 17.06.2023).

SPUTNİK TÜRKİYE (2023), "Pazarda Kavga Eden 6 Suriyeli Sınır Dışı Edildi", https://sputniknews.com.tr/20230204/pazarda-kavga-eden-6-suriyeli-sinir-disi-edildi-1066560949.html (Erişim Tarihi: 20.06.2023).

ŞAHİN, Hayrettin (2022), Türkiye'de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Dinamikleri: Ağrı İli Üzerine Bir İnceleme, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

ŞEN, Gökhan ve TOKSOY, Devlet (2006), "Türkiye'de Nüfus Orman İlişkisi" Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, TÜBİTAK, Çankırı, ss.108-117.

TAYLOR, Lean (1968), "Alienation, Anomie and Delinquency" BY. J. Soc. Din. Psychol, 7(2), ss.93-105.

TOPÇU, Ebru (2020), "OECD Ülkelerinde Uluslararası Göçün Konut Fiyatlar", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), ss.427-443.

TÜİK. (2020), "Atık İstatistikleri", https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2020-37198 (Erişim Tarihi: 04.05.2023).

TUİK. (2022), "Nüfus ve Konut Sayımı, 2021", https://l24.im/NV7 (Erişim Tarihi: 04.05.2023).

TÜMTAŞ, Mim Sertaç ve ERGUN, Cem (2016), "Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(4), ss.1347-1359.

TÜRKKAN, Büşra (2019), "Uluslararası Göç Olgusu: Suriyeli Göçmenlerin Türkiye'deki Ekonomik ve Sosyal Yapı Üzerine Etkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

UN- HABİTAT. (2022), World Cities Report 2022- Envisaging the Future of Cities. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme.

UNHCR. (2020), "Racism and Xenophobia" https://www.unhcr.org/media/38951 (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

UNODC. (2023), "Human Trafficking", https://www.unodc.org/unodc/en/human-Trafficking/Human-Trafficking.html (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

ÜNAL, Serdar (2014), "Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen

WEF. (2017), "Migration and Its Impact", World Economic Forum.

World Bank. (2023), "Population living in slums (% of urban population) – Turkiye", https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.SLUM.UR.ZS?locations=TR (Erişim Tarihi: 20.06.2023).

DOKUZUNCU BÖLÜM
21. Yüzyılda İklim Değişikliği ve Göç İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Yakup ÖZKAYA[21]

GİRİŞ

Modern sanayileşme süreci, aşırı kaynak tüketimi ve sürdürülebilirlikten uzak ekonomi politikaları küresel değişimi oluşturan pek çok faktörün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Beniston, 2010). Hava kirliliği ve ozon tabakasının incelmesi, iklim değişikliği, arazi kullanımındaki değişiklik, ormansızlaşma, çölleşme, biyolojik çeşitliliğin kaybı, tehlikeli atıklar ve savaş gibi bir dizi faktör, küresel çevresel değişime neden olan insan menşeli katkılardır. Normal koşullarda çevrenin kendini yenileyebileceği dair yaygın kanaate rağmen doğal ortamlar birden fazla strese maruz kaldığında dayanıklılık ve yenilenme yeteneklerinde azalmalar meydana gelir ve değişime uyum sağlaması güçleşir (Beniston, 2004). Çevresel bozulmanın (tahribatın) genel olarak canlı yaşamı üzerinde birçok olumsuz etkisinin bulunduğu ve süreç içinde gelecek nesilleri de tehlikeye attığı tarihin erken bir dönemlerinde fark edilmiştir. İklim değişikliklerinin belki de bu dönemde insan hareketlerini etkilediği, ancak bu etkinin göze çarpması, hareketliliğin niceliksel olarak artmasıyla belirginleşmiştir. Diğer bir ifadeyle çevresel olaylar ve göç arasındaki ilişki bu kapsamda yaşanan insan hareketliliğinin artmasıyla keşfedilmiştir. Bu kapsamda birçok yazar çevresel bozulma ve göç arasında doğrudan bir ilişki olup olmadığını sorgulamıştır (Berger, 2004).

Çevresel değişikliklere verilen göç tepkileri grupların, ailelerin ve bireylerin yaşam şanslarını iyileştirmeye yönelik stratejiler olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir. Bugün çevresel olayların ve koşulların insan göçünü ve hareketliliğini etkilediği iyi bilinmektedir (McLeman, Faist, & Schade,

[21] Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, AMYO, İzmir, yakup.ozkaya@deu.edu.tr, İzmir, https://orcid.org/0000-0001-8724-1306

KAYNAKÇA

APAP, J., & Revel, C. d. (2021). *The concept of 'climate refugee'.* 09 06, 2023 tarihinde European Parliamentary Research Service: https://www.europarl.europa.eu/RegData/ etudes/BRIE/2021/698753/EPRS_BRI(2021)698753_EN.pdf adresinden alındı.

ARAS, B. B., & Demirci, K. (2020). İklim Değişikliğinin İnsan Sağlığı Üzerindeki Psikolojik Etkileri. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(2), 77-94.

AUSTRALİAN ACADEMY OF SCİENCE. (2015). *The science of climate change: Questions and answers.* Canberra: Australian Academy of Science.

AYAZİ, H., & Elsheikh, E. (2019). *Climate Refugees.* Berkeley, CA: Othering & Belonging Institute, University of California Berkeley.

BEHRMAN, S., & Kent, A. (2022). *Climate Refugees: Global, Local and Critical Approaches.* Cambridge : Cambridge University Press.

BENISTON, M. (2004). Issues Relating to Environmental Change and Population Migrations A Climatologist's Perspective. J. D. Unruh, M. S. Krol, & N. Kliot içinde, *Environmental Change and Its Implications for Population Migration* (s. 1-24). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

BENISTON, M. (2010). Climate change and its impacts: growing stress factors for human societies. *International Review of the Red Cross, 92*(879), 557-568.

BERGER, T. (2004). Innovation As an Alternatıve to Migratıon? Exemplary Results from a Multiple-Agent Programming Model applied to Chile. J. D. Unruh, M. S. Krol, & N. Kliot içinde, *Environmental Change And Its Implıcations for Population Migration* (s. 25-46). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

BİERMANN, F., & Boas, I. (2010). Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees. *Global Environmental Politics, 10*(1), 60–88.

BROWN, O. (2008). *Migration and Climate Change.* Geneva: International Organization for Migration.

CSI. (2023). *Causes of Climate Change*. 09 01, 2023 tarihinde Climate Science Investigations: https://www.ces.fau.edu/nasa/module-4/causes-2.php adresinden alındı.

DEMİRCİ, K. (2019). Uluslararası ve Ulusal Mevzuat Hükümleri Çerçevesinde İklim Mültecisi Kavramı ve Türkiye Özelinde Yaratacağı Muhtemel Sorunlar. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 2*(2), 93-114.

DOCHERTY, S. B., & Giannin, T. (2009). Confronting a rising tide: A proposal for a climate refugee treaty. *Harvard Environmental Law Review*, 349-378.

EC. (2023). *Consequences of climate change*. 06 05, 2023 tarihinde European Commision: https://climate.ec.europa.eu/climate-change/consequences-climate-change_en#threats-to-business adresinden alındı.

ERAT, V. (2017). Küreselleşme ve ulus-devlet sarmalında devletlerin göçmen politikası. *KAÜİİBFD, 8*(15), 197-209.

HESHMATİ, H. M. (2021). Impact of Climate Change on Life. S. Sarvajayakesavalu, & P. Charoensudjai içinde, *Environmental Change and Sustainability.* IntechOpen. doi:doi: 10.5772/intechopen.94538.

IDMC. (2023). *Global Internal Displacement Database*. 09 06, 2023 tarihinde https://www.internal-displacement.org/database/displacement-data adresinden alındı.

IOM. (2007). *Migration and Environment.* 09 01, 2023 tarihinde https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/about_iom/en/council/94/MC_INF_288.pdf adresinden alındı.

IOM. (2019). *Glossary on Migration.* Geneva: International Organization for Migration .

IOM. (2022). Climate Change and Future Human Mobility. *Thematic Brief*(1), 1-4. 09 06, 2023 tarihinde Thematic Brief: https://www.migrationdataportal.org adresinden alındı.

IOM. (2023a). *Enviromental Migration*. 09 01, 2023 tarihinde https://environmentalmigration.iom.int/environmental-migration adresinden alındı.

IOM. (2023b). *Africa Climate Summit: Towards a Greater Response to Climate Change Impacts on Human Mobility*. 09 07, 2023 tarihinde https://www.iom.int/news/africa-climate-summit-towards-greater-response-climate-change-impacts-human-mobility adresinden alındı.

IONESCO, D., Mokhnacheva, D., & Gemenne, F. (2017). *The Atlas of Environmental Migration.* London: Routledge.

IPCC. (2007). *Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment.* Cambridge: Cambridge University Press.

IPCC. (2022). *Climate Change 2021: Summary for All.* 08 23, 2023 tarihinde IPCC: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/outreach/IPCC_AR6_WGI_SummaryForAll.pdf adresinden alındı.

JALDİ, A., & Ouassif, A. E. (2022). *Climate Refugees: A Major Challenge of International Community and Africa.* Hay Riad: Policy Center for the New South.

JOLLY, S., & Ahmad, N. (2019). *Climate Refugees in South Asia:Protection Under International Legal Standards and State Practices in South Asia.* Singapore : Springer.

KACZAN, D. J., & Orgill-Meyer, J. (2020). The impact of climate change on migration: a synthesis of recent empirical insights. *Climatic Change*(158), 281-300.

LEOPOLDİNA. (2021). *Climate change: causes, consequences and possible actions.* Halle: German National Academy of Sciences Leopoldina.

MCLEMAN, R., Faist, T., & Schade, J. (2016). Introduction: Environment, Migration, and Inequality—A Complex Dynamic. R. McLeman, J. Schade, & T. Faist içinde, *Environmental Migration and Social Inequality* (s. 3-23). Cham: Springer.

MİGRATİON DATA PORTAL. (2023). *Environmental Migration*. 09 07, 2023 tarihinde https://www.migrationdataportal.org/themes/environmental_migration_and_statistics adresinden alındı.

MİGRATİON DATA PORTAL. (2023a). *Environmental Migration*. 09 06, 2023 tarihinde https://www.migrationdataportal.org/themes/environmental_migration_and_statistics adresinden alındı.

MYERS, N. (2005). Environmental Refugees: An emergent security issue. *13th Economic Forum*, (s. 1-5). Prague.

NOAA. (2023). *Climate change impacts*. 06 05, 2023 tarihinde https://www.noaa.gov/education/resource-collections/climate/climate-change-impacts adresinden alındı

ONOJA, U. S., Dibua, U. M., & Enete, A. A. (2011). Climate Change: Causes, Effects and Mitigation Measures-A Rewiew. *Global Journal of Pure and Applied Sciences, 17*(4), 469-479.

PERCH-NİELSEN, S. L., Bättig, M. B., & Imboden, D. (2008). Exploring the link between climate change and migration. *Climatic Change*(91), 375-393.

RESNİK, D. B. (2016). Climate Change: Causes, Consequences, Policy, and Ethics. C. Macpherson içinde, *Bioethical Insights into Values and Policy: Climate Change and Health* (s. 47-58). Switzerland : Springer International Publishing.

RİEDY, C. (2016). Climate Change. G. Ritzer içinde, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology.* Oxford: Blackwell.

RİGAUD vd. (2018). *Groundswell : Preparing for Internal Climate Migration.* Washington: World Bank.

ROBBİNS, D., & Wennersten, J. R. (2017). *Rising tides: climate refugees in the twenty-first century.* Indiana: Indiana University Press.

TOMAN, M. A., Firor, J., & Darmstadt, J. (1996). Climate Change and Its Consequences. *Resources*(124), 10-13.

UNHCR. (2023). *Climate change and disaster displacement*. 09 06, 2023 tarihinde https://www.unhcr.org/what-we-do/build-better-futures/environment-disasters-and-climate-change/climate-change-and adresinden alındı.

UNICEF. (2023). *Climate migration and education: are we making our education systems future-proof?* 09 07, 2023 tarihinde https://www.unicef.org.uk/policy/climate-migration-and-education/#:~:text='%20Estimates%20of%20the%20number%20of,onset%20impacts%20of%20climate%20change'. adresinden alındı.

ONUNCU BÖLÜM
Göç Yönetiminde STK'ların Rolü

Handan ERDOĞAN[22]

GİRİŞ

Türkiye, çeşitli nedenlerle Asya, Afrika ve Orta Doğu'dan ayrılarak Avrupa ülkelerine geçmek isteyenler için geçiş güzergâhında bulunmaktadır. Coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle Türkiye, tarih boyunca göç hareketleriyle karşılaşmış ve milyonlarca göçmeni misafir etmiştir. Özellikle son dönemlerde bölgesinde siyasi ve ekonomik bir güç olarak görülmesi sebebiyle göçmenler için hedef ülke haline gelmiş, göç hareketliliğinin merkezinde yer almıştır.

2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaşın ardından milyonlarca insan ülkesini terk etmiş, bunların büyük çoğunluğu da Türkiye'ye yönelmiştir. Türkiye, Suriyeli göçmenler için açık kapı politikası uygulamıştır ve sınır bölgelerindeki kamplara yerleştirmiştir. Ancak iç savaşın uzaması kalıcılığı artırmış ve göçmenler Türkiye'nin tüm bölgelerindeki kentlerde yaşamaya başlamıştır. Böyle bir kitlesel göçe hazırlıksız yakalanan Türkiye'de, sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlar yaşanmaya ve bu durum güvenlik açısından tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Zorunlu kitlesel göçlerin etkileri ancak sürdürülebilir politikalarla giderilebileceğinden göç alanı için politika üretilmesi ve idari yapılarla düzenlenmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.

Sivil toplum kuruluşları (STK) da toplumları yönlendiren önemli aktörlerden biridir. Özellikle demokrasi ve toplum yönetimi konusunda üstlendiği rol ve işlevler bakımından, çağdaş toplum olmanın göstergelerinden biri haline gelen STK'ların önemi her geçen gün artmaktadır. Sivil toplum kavramının temel çıkış noktası, toplumsal duyarlıkların kişilerde meydana getirdiği aksiyonun gönüllülük esasıyla hayata geçirilme faaliyetidir. Sağlıklı demokrasilerde gönüllülük yaklaşımı sivil toplum hareketinin güdüleyicisi durumundadır.

[22] İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü, handan5306@hotmail.com

çıkarma, panel, sempozyum ve farkındalık oluşturma faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir.

İMRA, ulusal ve uluslararası alanlarda Türkiye'yi tanıtıcı faaliyetler yapmanın yanı sıra mülteci haklarına ve uyuma yönelik çalışmalar da gerçekleştirmiştir. Dernek görüşlerinin iletilmesi için bakanlık düzeyinde toplantılara katılmış, kamu kurum ve kuruluşları ile diğer STK'larla iş birliği yapmıştır. Medya araçları kullanılmak suretiyle araştırma sonuçları doğrultusunda bilgilendirmeler yapılarak kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Sosyal diyalogun sağlanması için mültecilere yönelik uyum ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirmiştir. Seminer, toplantı, konferans, panel düzenleme, makale, dergi, kitapçık, bilgi notu yayımlama, bilgilendirme, tanıtma, basın toplantısı düzenleme, proje ve programlar hazırlama, görüş alışverişi ve lobi faaliyetleri yürütme derneğin politika belirleme sürecinde gerçekleştirdiği çalışmalar olmuştur.

Sonuç olarak göç sürecinde STK'lar sahada aktif olarak yer almış ve politika belirleme sürecine dahil olmuştur. Ancak çok aktörlü olan göç sürecinin başarılı yürütülebilmesi için tüm aktörlerin iş birliği içinde olması ve bu doğrultuda politikaların geliştirilmesi de bir gerçektir.

KAYNAKÇA

AKATAY, Ayten ve YELKİKALAN, Nazan (2007), "Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve İnsan Kaynakları Yönetimi", Baran Matbaacılık.

AKBULUT, Ahmet (2020), "Suriyelilerin Uyum Sürecinde Devlet Kurumları ve STK'ların Rolü", Turkish Studies – Social, S.15(5), ss.2301-2322.

AKINCI, Buket, NERGİZ, Ahmet ve GEDİK, Ercan (2015), "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", Göç Araştırmaları Dergisi, S.1(2), ss.58-83.

AKMAN, Kaan (2018), "Göç Yönetiminde Yerel Yönetimler ve STK İş Birliği", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, S.1(3), ss.452-466.

AKTEL, Mehmet ve KAYGISIZ, Ümmühan (2018), "Türkiye'de Göç Yönetimi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.23(2), ss.579-604.

BABAOĞLU, Cenay (2013), "Kamu Politikaları Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", İç. Kamu Politikaları: Kuram ve Uygulama (Edt: Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı), Adres Yayınları, Ankara, ss.174-196.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2022), Global Trends. https://www.unhcr.org/globaltrends.html, Erişim tarihi: 18.02.2023.

COŞKUN, M.Burhanettin ve YOLCU, Tuğba (2016), "Küreselleşen Dünyada Göç Sorunları ve Türkiye'nin Bölgesel Rolü. II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu'daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu", (Ed. Mustafa Paksoy, Kazım Sariçoban, Elif Yıldırımcı ve Özcan Özkan), Kilis Üniversitesi Matbaası, ss.93-101.

ÇAHA, Ömer (1999), "Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi", İz Yayıncılık, İstanbul.

ÇAHA, Ömer, ÇAYLAK Adem TUTAR, Hüseyin (2013), "TRA2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili", Serka Yayınları.

ÇELİK, Abdullah ve AYKANAT, Şuayip (2006), "Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.16(2), ss.215-226.

DAL, Buket Özdemir (2022), "Türkiye'de Mültecilerle Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet ile İlişkisi", Journal of International Relations and Political Science Studies, S.5, ss.83-110.

DOĞAN, Hasan Hüseyin (2018), "Yerel Yönetimler Maliyesi", Yerel Siyaset (Ed. Hakan Reyhan ve Ayşen Satır Reyhan), Palme Yayınları, Ankara, ss.388-438.

EMİNİ, Filiz Tufan (2013), "Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü: Tüsiad Örneği", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.36, ss.43-56.

ERDOĞMUŞ, Fatih (2017), "Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemleri ve Sinop Dernekleri Federasyonu Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GENÇ, Fatma Neval ve ERDOĞAN, Ümran (2013), "Yerel Demokrasi ve Kalkınma Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Aydın Örneği", Küresel ve Yerel Bakış Açıları, KAYSEM, ss.171-193.

GÜNAY, Enver, ATILGAN, Dilek ve SERİN, Emine (2017), "Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.7(2), ss.37-60.

İMRA, (2019), "Göç, Uyum ve Sivil Toplum", İstanbul: İMRA Yayınları.

İMRA, (2023), "Hakkımızda", http://www.im-ra.org/kurumsal/hakkimizda.html (Erişim Tarihi: 12.01.2023).

İNCE, Celal (2019), "Bir Sosyal Afet Biçimi Olarak Suriye Göçü ve Sivil Toplum Örgütleri", Turkish Studies. 14(7), ss.3767-3788.

KABAKUŞAK, Damla (2014), "Küresel Göç Yönetişimi Çerçevesinde Türkiye'de Göç Olgusunun Kurumsallaşması", Quo Vadis: Sosyal Bilimler – Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, Artvin, ss.254-266.

KARASU, Bilal (2021), "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriyeli Mülteciler ve Sosyal Uyuma Yönelik Faaliyetleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Altınbaş Üniversitesi, İstanbul.

KARATAŞ, İbrahim Hakan (2008), "Türk Eğitim Sisteminde Sivil Toplum Kuruluşları: Konumları ve İşlevleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

KAYA, Mustafa (2013), "Afet Yönetiminde Sivil Toplum Kuruluşları ve Gönüllülük İşlevi", ASSAM Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği, www. assam.org.tr (Erişim Tarihi: 12/03/2020).

MACREATH, Helen ve SAĞNIÇ, Şevin Gülfer (2017), "Türkiye'de Sivil Toplum ve Suriyeli Mülteciler", Zer Matbaa Yayıncılık.

MÜLTECİLER DERNEĞİ (2023), "Hakkımızda", https://multeciler.org.tr/hakkimizda/ (Erişim Tarihi: 11.01.2023).

ORSAM (2012), "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", Rapor No:22.

ÖRSELLİ, Erhan ve BABAHANOĞLU, Veysel (2016), "Türkiye'nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.9(43), ss.2063-2072.

ÖZKUL, Osman (2017), "Demokratik Hakların Gelişmesinde Sivil Toplum Düşüncelerinin Katkısı", Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 6(14), ss.2147-3668.

SEZER, Özcan BAYRAM, Tuğçe (2017), "KKTC'de Uluslararası Göç ve Mülteci Hakları", Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü, (Ed. Ahmet Yatkın) KAYSEM Yayınları, Elazığ, ss.1002-1019.

ŞENSES, Nazlı (2020), "Göçmen Odaklı Sivil Toplum Oluşumları: Değişen Eylemler ve Siyasetler", Alternatif Politika, S.12(1), ss.50-78.

TALAS, Mustafa (2011), "Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi", Türklük Bilim Araştırmaları, S.29, ss.387-401.

TEKGÖZ, Nursen (2021), "Suriye Menşeli Göç Sürecinin Türkiye'deki Sivil Topluma Yansımaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TUNÇ, Ahmet (2017), "Türkiye'de Göçün Yönetilmesi Sürecinde Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın (AFAD) Rolü", Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü. (Ed. Ahmet Yatkın) KAYSEM Yayınları, Elazığ, ss.165-182.

ULUSLARARASI MÜLTECİ HAKLARI DERNEĞİ (2023), https://umhd.org.tr//page/tuzuk/68 (Erişim Tarihi: 12.01.2023).

YAŞAROĞLU, Tarkan Oğuz (2017), "Türkiye'de Uluslararası Kapsamda Faaliyet Gösteren Dernek ve Vakıfların Etkisi ve Toplumsal Analizi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İstanbul.

ON BİRİNCİ BÖLÜM
Türkiye'de Göçmenlere Yönelik Eğitim Politikaları

Ali YILMAZ[24] - İlyas KARA[25]

GİRİŞ

İnsanlar tarih boyunca gönüllü veya zorunlu olarak yaşadıkları yerleri terk ederek farklı coğrafyalara yerleşmişlerdir. Bu yer değişikliği ülke içerisindeki başka bir yere yönelik olabildiği gibi farklı bir ülkeye yönelik de olabilmiştir. Yaşadığı ülkedeki mevcut şartların gelecekle ilgili umut vermediği veya yaşam şartlarının katlanılmaz bir hale geldiği düşüncesinde olan insanlar farklı bir ülkeye göç etmektedir (Sever, 2020, s. 1). Özellikle son yıllarda savaşlar ve sosyal çatışmalardan kaynaklı güvensiz ortam, yoksulluk, diktatör yönetim ve savaştan kaçma gibi yaşantılar, göçlerin hem niteliğini hem de niceliğini küresel boyutta değiştirmiştir (Rousseau ve Guzder, 2008, s. 533). Son yıllarda yaşanan göç olayları küresel çaplı problemlerin ve sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur; çünkü insan hareketlilikleri bireysel olarak gerçekleşebildiği gibi gibi kitlesel akınlar biçiminde de gerçekleşebilmektedir (Sirkeci ve Eroğlu-Utku, 2020, s. 321). Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik ilk kitlesel göçler ise 1923 yılında gerçekleştirilen Türk-Yunan mübadelesi olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 254).

Türkiye kuruluş yıllarında ve daha sonra Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya gibi Balkan ülkelerinden gelen kitlesel göçlerle karşı karşıya kalmıştır. 1980'li yıllarda Bulgaristan'dan 300.000'den fazla Türk anavatanları olan Türkiye'ye göç etmiştir. 1970'li yıllardan itibaren Ortadoğu'da karışıklık meydana gelmiş ve bununla ilişkili olarak İran, Suriye ve Irak gibi ülkelerden göçler

[24] Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi, ayilmaz@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1810-943X
[25] Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, ilyaskara2007@gmail.com, ORCİD: 0000-0003-4755-0037

başlayan Suriyelilerin Türkiye'ye yönelik göçü Türkiye'nin göçmen eğitimi konusuyla ilgili hazırlıksızlığını ortaya koymuştur. Hem bu ve buna benzer göç dalgalarının tekrar yaşanması durumunda hem de mevcut göçmenlerin çocuklarının Türkiye'de doğup büyümesinden dolayı Türkiye'nin bu konuyla ilgili kalıcı bir politikaya ihtiyacı vardır. Türkiye'de göçmenlere yönelik yapılmış ve yapılmakta olan uygulamalar ve geliştirilen politikalar incelendiğinde her geçen gün daha etkin ve uzun vadeli çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AKÇALI, H. (2019). *Balıkesir'de İlk ve Ortaokula Devam Eden Mülteci ve Sığınmacı Çocukların Eğitim Problemleri,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Balıkesir Üniversitesi.

AKTAŞ, M. (2018). Türkiye'deki Suriyeliler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (42),* 129-154.

BEİTER, K. D. (2005). *The Protection of the Right to Education by International Law: Including a Systematic Analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. Brill, The Netherlands.

BİÇER, S. (2023). *Mülteci Çocukların Sosyal ve Akademik Uyumları: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Trakya Üniversitesi.

BUZ, S. (2008). Türkiye'deki Sığınmacıların Sosyal Profili, *Polis Bilimleri Dergisi, 10*(4), 1-14.

CASTLES, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

CEBECİ, M. (2015). Sosyolojik Açıdan Göç ve Göçmenlerin Sosyal Kültürel Entegrasyonları: Kavramsal Bir Çalışma. *Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu*, İstanbul.

COŞKUN, İ. ve Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası Fırsatlar ve Zorluklar*. Ankara: SETA Yayınları.

DEMİR, Ö. O. ve Erdal, H. (2012). Yasa Dışı Göç İle İlgili Kavramların Doğru Anlaşılmaması Sorunu ve Yazılı Basında Çıkan Haberler Üzerine Bir İnceleme, *Polis Bilimleri Dergisi, 12*(1), 29–54.

EDWARDS, A. (2005). Human Rights, Refugees and The Right 'To Enjoy' Asylum, *International Journal of Refugee Law, 17*(2), 290-318.

EKİCİ, S. ve Gökhan, T. (2016). Göç ve İnsan, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(1), 9-22.

GENÇLER, A. (2010). Avrupa Birliğinin Göç Politikası, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 49*, 173-197.

GENÇLER, A. (2015). *Emek Göçü ve Ekonomisi*. İstanbul: Der Yayınları.

GEZGİN, M. F. (1994). *İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

HARUNOĞULLARI, M. ve Cengiz, D. (2014, Ekim 23-24). Suriyeli Göçmenlerin Mekânsal Analizi: Hatay (Antakya) Örneği. *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu*. Ankara.

İÇDUYGU, A. ve Sirkeci, İ. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İÇDUYGU, A. (2000). The Politics of International Migratory Regimes: Transit Migration Flows in Turkey, *International Social Science Journal, 165,* 357-367.

KARASU, B. (2021). *Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Suriyeli Mülteciler ve Sosyal Uyuma Yönelik Faaliyetleri,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

KAYA, İ. ve Yılmaz Eren, E. (2015). *Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri.* Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı: Seta Yayınları.

KAYALARLI, T. (2019). *Kamu Politikaları Açısından Türkiye'nin Göç Politikası: Suriyeli Sığınmacılar,* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

KAYAPINAR, A. (2003). Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan'daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi, *Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2,* 201-220.

KİRİŞÇİ, K. (2000). Disaggregating Turkish Citizenship and İmmigration Practices, *Middle Eastern Studies, 36*(3), 1-22.

KÖŞEK AKCAPAR, Ş. ve Simsek, D. (2018). Thepolitics of Syrianrefugees in Turkey: A Question of Inclusion and Exclusion Through Citizenship, *SocialInclusion, 6*(1), 176-187.

LORDOĞLU, K. (2015). Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar, *Çalışma ve Toplum, 44,* 29-44.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (2022). *Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri*. Ankara: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü.

NALDAN, Ö. (2019). *Türkiye ve Almanya'daki Mülteci Eğitiminin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

NİZAMOĞLU, A. V. (2022). Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu ve PİKTES Projesi, *International Journal of Social Sciences, 6*(27), 80-100.

ORTAYLI, İ. (2006). *Genel Göç Olgusu*. İstanbul: Sistem Matbaacılık.

PETERSAN, W. (1958). A General Typology of Migration, *American Sociological Review, 23*(3), 258-265.

ROUSSEAU, C. ve Guzder, J. (2008). School-Based Prevention Programs for Refugee Children, *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America, 17*(3), 533-549.

ROSSİ, A. (2008, Nisan 24-26). The İmpact of Migration on Children in Developing Countries. *Youth migration conference,* Bellagio.

SAĞLAM, S. (2006). *Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD).

SARAÇ, E. (2022). *Türkiye'de Dezavantajlı Grup Olarak Suriyeli Göçmen Çocukların Eğitim Durumlarının Değerlendirilmesi,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Trakya Üniversitesi.

SAYIN, Y., Ahmet, U. ve Fırat, A. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18*(31), 1-13.

ŞEKER, S. (2020). *Mülteci Öğrencilerin Karşılaştığı Eğitim Sorunları: Yozgat İli Örneği,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Yozgat Bozok Üniversitesi.

SEVER, Ş. (2020). *Mülteci ve Sığınmacı Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar: Türkiye, Almanya Ve İtalya Karşılaştırması,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi.

SİRKECİ, İ. ve Eroğlu-Utku, D. (2020). Türkiye'nin Kitlesel Akınlar Deneyiminin Çatışma Modeli ve 3Ka Ekseninde Değerlendirilmesi, *Göç Dergisi, 7*(2), 319-342.

ŞAHİN, M. (2012). Eğitimi ve Okulu Etkileyen Bazı Sosyal Değişimlerin Kavramsal Çözümlemesi, *Milli Eğitim Dergisi, 41*(194), 132-147.

TAŞKIN, D. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinden Türkiye, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 18(*1), 175-204.

TÜRK DİL KURUMU (2005). *TDK Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınevi.

TÜRK, G. D. (2016). Türkiye'de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme, *Marmara İletişim Dergisi, 25,* 145-157.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI (2023). *İstatistikler.* Ankara: Göç İdaresi Başkanlığı. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

ULTAN, M. Ö. (2016). *Avrupa Birliği'nde Yasa Dışı Göçün Önlenmesi ve Ülke Uygulamaları*. Ankara: Nobel Yayınları.

ULUOCAK, G. (2009). İç Göç Yaşamış ve Yaşamamış Çocukların Okulda Uyumu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*, 35-44.

ULUSLARARASI GÖÇ ÖRGÜTÜ (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Grand-Saconnex: IOM.

UNİTED NATİONS HİGH COMMİSSİONER FOR REFUGEES (UNHCR) (2020). *Coming Together For Refugee Education*, Switzerland.

YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU (2013). *T.C. Resmi Gazete, 28615,* 11 Nisan 2013.

YILDIRIM, M. (2021). Uluslararası Hukukta Mülteci Ve Sığınmacıların Eğitim Hakkı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

YILMAZ, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9*(2), 1685-1704.

ON İKİNCİ BÖLÜM
Göç Sorunsalı Açısından Türkiye'de Yerel Yönetimlere İlişkin Yetki Tartışmaları

Aziz BELLİ[28]

GİRİŞ

Göç sorunsalı 21. Yüzyıl ile birlikte karmaşık bir hal almıştır. Ekonomik istikrarsızlık ve güvenlik endişeleri de dahil olmak üzere birçok faktör, bireylerin evlerini terk ederek farklı ülkelere göç etmesine neden olmuştur. Özellikle Batı Asya ve Orta Doğu ülkelerindeki savaş ve çatışmalar bu ülkelerde yaşayan kişilerin daha güvenli bölgelere göç etmesine neden olmuştur. Jeopolitik olarak her iki bölgeye de yakın olan Türkiye ilk dönemlerde bir geçiş ülkesi (transit ülke) olarak kullanılmıştır. Ancak ülkedeki ekonomik gelişmeler ve ortaya çıkan göç politikası neticesinde transit ülke olarak kullanılan Türkiye kalıcı yerleşim yeri olarak belirlenmiştir. Böylece ülke sınırlarında yaşayan göçmen sayısında son 10 yılda önemli oranda artış olmuştur.

2010 yılında Kuzey Afrika'da patlak veren Arap Baharı, Türkiye'nin bulunduğu bölge başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Arap Baharı'nın Suriye kısmı etkilenen diğer ülkelerden farklı bir seyir izlese de sonuçta milyonlarca insanın ülkelerini terk etmesine neden olan şiddetin tırmanmasıyla sonuçlanmıştır. Suriye'deki savaş çok sayıda insanın aniden ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Bu süreç sadece Türkiye'yi değil, Suriye'nin çevresindeki diğer ülkeleri de etkilemiştir. Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye akını, göçün kapsamını önemli ölçüde genişletti ve etkisini artırdı. Suriyelilerin Türkiye'ye göçü yeni durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur ve bu eğilimin devam etmesi beklenmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015 10).

[28] Doç. Dr. , Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi, azizdarende@hotmail.com.

Ulusal hükümetler, yerel yönetimlerle birlikte çalışarak göç sorunlarını ele alan kapsamlı politikalar uygulayabilir ve mültecilere ve göçmenlere onurlu ve saygılı davranılmasını sağlayabilir. Göç sorununun çözümünde yerel yönetimlerin katılımı oldukça önemlidir. Yetki devri yolu ile yerelleşmenin sağlanmasının göçün daha iyi yönetilmesine yol açabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak Türkiye'deki göç sorunu çok yönlü bir yaklaşım gerektiren karmaşık bir konudur. Göçün yönetilmesinde yerel yönetimlere ilişkin yetkilendirme tartışmaları, mülteci ve göçmenlerin yerel topluluklara etkin bir şekilde entegre olmalarını sağlamak açısından büyük önem taşıyor. Türkiye'deki göç sorununun tarihsel arka planı, tartışmaların hangi bağlamda gerçekleştiğini anlamak açısından önemlidir. Bunun için hem merkezi düzeyde yasal düzenlemelere hem de kurumlar arası entegrasyon ve eşgüdüme ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

ADAK, (2001). https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/A.Adak-1.pdf, (E.T.: 26.08.2023)

ADIGÜZEL, Y. ve Tekgöz, N. (2019) *Türkiye'deki Suriyeliler, Göç Yönetiminde Belediyelerin Rolü,* İstanbul: UCLG-MEWA Yayınları.

AKCAPAR, K. S. ve Simsek, D. (2018). The Politics of Syrian Refugees in Turkey: A Question of Inclusion and Exclusion through Citizenship, Social *Inclusion*, 6 (1), 176–187.

ARSLAN, N. T. (2005). İdari ve Mali Paylaşım Açısından Merkezi Yönetim Yerel Yönetim İlişkileri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0 (33), 189-208.

ATEŞ, K. (2020). Göç Yönetiminde Yerel Yönetimlerin Rolü. *Igdir University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, (5), 23-40.

AYDIN, A. H. (2012). *Kamu Yönetimine Giriş*, Seçkin Yayıncılık.

BAHÇECİ, Ilgın H., ve Uzun, Ş. (2017). Türkiye'de Uluslararası Göç ve Yerel Politika. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi.* 4(Özel Sayı), 1-17

BELLİ, A. ve Aydın, A. (2017). 6360 Sayılı Kanun ve Yerelde Merkezileşme.*The Journal of Academic Social Science Studies*, 55, 401-413.

BELLİ, A., Tunç, A. & Aydın, A. (2019). Yerelde Yönetişim Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (1), 256-270.

BOSTANCI, P., ve Durmaz, E. (2021). Göçle İlgili Planlama ve Kapsayıcı Politikaların Üretilmesinde İstanbul'daki Yerel Yönetimlerin Rolü- İBB Deneyimi. *Göç Dergisi*, 8(1), 11-21.

BÜLBÜL, D. (2006). *Yerel yönetimler maliyesi*, Gazi Kitabevi.

COŞKUN, G. B. Ve Uçar, Y. A. (2018). Local Responses to the Syrian Refugee Movement. *Movements Journal For Critical Migration And Border Regime Studies*, 4 (2), 103-126.

EKİCİ, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 9-22.

EREN, V. ve Akıncı, B. (2018). Yasama Yürütme İlişkileri Açısından Başkanlık Sistemi İle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Karşılaştırılması, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim, Ed. Yüksel Demirkaya, 1. Baskı, İstanbul: Hiperyayınları.

FULYA MEMİSOGLU & Asli Ilgit (2017) Syrian Refugees in Turkey: Multifaceted Challenges, Diverse Players And Ambiguous Policies, *Mediterranean Politics*, 22 (3), 317-338

GEİGER, M., Pécoud, A. (2010) The Politics of International Migration Management. İçinde Migration, Minorities and Citizenship (Ed.: Martin Geiger, Antoine Pécoud), Palgrave Macmillan.

GÜLLÜPINAR, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,* 2 (4).

GÜRDOĞAN, N. (1996). Türkiye'de Yerel Yönetimlere Genel Bir Bakış, *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, 2, İstanbul: İlke Yayınları.

İÇDUYGU, A., Toktas, Ş., Ali Soner, B (2008) The Politics Of Population in A Nation-Building Process: Emigration of Non-Muslims From Turkey, *Ethnic and Racial Studies*, 31 (2), 358-389.

İZCİ, F. & Yılmaz, V. (2019). Kentlerin Kalkınması Sürecinde Göçün Etkileri: Van İli Örneği, *5. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiriler Kitabı* (Ed. İ. Yılmaz, E. Karabulut, F. Serin), Malatya Turgut Özal Üniversitesi Yayını, Malatya, 209-220.

KARAOĞLAN, B. (2022). Göçmenlerin Entegrasyonunda Yerel Yönetimlerin Rolü. *Journal of Politics Economy and Management*, 5 (1), 17-33.

KELEŞ, R. (2014). *Yerinden yönetim ve siyaset*. Cem Yayınevi.

KÜÇÜK, H. (2018). Türkiye'de Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetim İlişkisinde Sosyal Politikalar Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme: Kadıköy Belediyesi ve Esenler Belediyesi Örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 198-217.

MECEK, M. & Atmaca, Y. (2020). Yerel Yönetimlerin İdari Yapısına İlişkin Mevzuat Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (76), 2068-2087.

MECEK, M. & Kocakula, Ö. (2020). Yönetim-İdare Kavramlarının Yapısal-İşlevsel Analizi ve Kavramsal Açıdan Tanımlanması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 7 (54), 1411-1425.

NADAROĞLU, H. (2001). *Mahallî İdareler*. Beta Yayınları, İstanbul.

NARGÜL S. (2020). Yerel Yönetimlerin Göçmenlerim Uyumu Üzerindeki Rolü: Esenler Örneği, Balkan 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Edirne, Türkiye, 194-211.

NATİONALGEOGRAPHİC, 2023, www.nationalgeographic.org.

ÖZDEMİR, M. & Aypay, A. (2022). Türkiye'de Bulunan Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikaları: Retrospektif Bir Değerlendirme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 577-602.

ÖZKAN, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (47), 127-145.

STRİKİNG WOMEN. 2023, www.striking-women.org.

TİMMERMAN, C. Hemmerechts, K. ve Clerk, H. (2014) The Relevance of a "Culture of Migration" in Understanding Migration Aspirations in Contemporary Turkey, *Turkish Studies*, 15 (3), 496-518,

TÜMTAŞ, M. S. ve Ergun, C. (2016). Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (4), 1347-1359.

ÜSTÜBİCİ, A. (2019). The Impact of Externalized Migration Governance on Turkey: technocratic migration governance and the production of differentiated legal status. *Comparative Migration Studies* **7**, (46).

YAVÇAN, B., & Memişoğlu, F. (2023). Institutional Creation as a Local Governance Response to Syrian Refugees: The Case of Turkish Municipalities. *American Behavioral Scientist*,

YILMAZ, D. (2007). "Yetki Genişliği" İlkesi Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 1245-1254.

YILMAZ, V., Çelik Efşan, N. & Mecek, M. (2020). Suriyeli Göçmenlerin Kentlere Etkilerinin Torbalı Özelinde Değerlendirilmesi. *Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi* (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınevi, Bursa, 287-312.

YILMAZ, V. & Karakaya, S. (2019), İç Göçün Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi: Muş İli Örneği. *İşletme ve Yönetim Araştırmaları* (Ed. M. F. Çavuş), Akademisyen Yayınevi, Ankara, 87-108.

YILMAZ, V. & Telsaç, C. (2021). Yerel Yönetimler ve Katılım. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 235-254.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Uluslararası Göçün Türkiye Kamu Yönetimine Etkileri: Yerel Yönetimler Bağlamında Göç Yönetişimi

Berat AKINCI[29] - Murat SEZİK[30]

GİRİŞ

Kadim bir geçmişe sahip göç olgusu, geçmişten günümüze çok farklı nedenlerle ortaya çıkarak başta sosyo-kültürel uyum sorunları olmak üzere yönetsel ve örgütsel değişimlere sebep olmaktadır. İnsanlar kuraklık, iç karışıklık veya savaşların yaratmış olduğu zorunlu hallerin yanı sıra daha iyi ekonomik koşullara sahip olmak adına yaşadıkları yerlerden ayrılarak başka bölgelere ve ülkelere gitmek istemektedir (Şimşeker ve Sabancı, 2023: 13). İzci ve Yılmaz (2019: 214); göçü, göç edilen ve göç ile gelinen yerleşim alanında olumlu ya da olumsuz yönde yansımaları olan olgu olarak tanımlamıştır. Göç, terk edilen bölgenin toplumsal yapısını etkilemekle birlikte, göç edilen (gidilen) bölgenin de sosyolojik, ekonomik ve siyasal yapısını etkilemektedir. Göç olgusu bir sonucu değil, süreci temsil etmektedir. Bu süreç, sağlıklı ve olağan bir kent yönetimi için gerek göç alan ve gerekse göç veren bölgelerde planlamayı önemli ve aktif bir unsur haline getirmektedir (Yılmaz vd., 2020: 285).

Yaşanan göç hareketleri esnasında her gün çeşitli insan hakları ihlalleri ve trajik olaylar medyaya yansımakta ve kamu örgütlerinin göç yönetimi konusundaki tutumu dikkatle izlenmektedir. Bu noktadan kamu yönetimleri özelde yerel yönetimler, göçün varoluşsal bir tehdit mi yoksa bir fırsat mı olduğuna yoğunlaşarak göçle ilgili politikalarını belirlemektedir. Yerel yönetimlere göre değişse de göçle ilgili geliştirilen politikalar, bu algılardan birini veya

[29] Doç.Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, SBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Ana Bilim Dalı, ORCİD:0000-0002-5239-5417, bakinci@atu.edu.tr

[30] Doç.Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, SBKY, Kentleşme ve Çevre Sorunları Ana Bilim Dalı, ORCID: 0000-0003-4512-2346, murat.sezik@inonu.edu.tr.

Ancak söz konusu düzenleme sonrasında bile mevcut ulusal göç stratejilerin ve yerel paydaşlığının yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Oysa göç yönetişimi merkezi ve yerel yönetimlerin dışında STK'lar, uluslararası kuruluşlar ve ulus-üstü oluşumların ortaklığında üstesinden gelinebilecek bir sorundur. Nitekim BM verilerine göre geçmiş 20 yıldaki hızıyla göç hareketliliğinin devam etmesi halinde uluslararası göçmen sayısının 2050 yılında 405 milyona ulaşması beklenmektedir. Dolayısıyla göç yönetişimi konusunda iyi uygulamaların yaygınlaştırılması için sadece ulusal hükümetlerle sınırlı kalmayıp çok yönlü ve çok aktörlü bütüncül bir politika ve diyalog oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca yerelden küresele göç yönetişimi konusunda ortak zorlukların tartışılması ve potansiyel çözümlerin belirlenmesi için mümkün olduğunca yerel yönetimlerin sürece dâhil edilmesi ve yönetim kademelerinin birbirlerinden öğrenmelerini sağlayacak mekanizmaların oluşturulması önem arz etmektedir. Nihayetinde Suriye iç savaşı sonrasında transit ülkeden hedef ülke haline gelen Türkiye'de GİB ve AFAD'ın önderliğinde merkezi yönetimlerce belirlenen usul ve esaslara göre yürütülen göç yönetişimi, başta STK'lar olmak üzere yerel yönetimlerin katkısını "gönüllü, öneri ve katkı" düzeyinden yetkin, yetkili ve işbirliği düzeyine çıkartılmadığı sürece etkinliği sorgulanmaya devam edecektir. Bu yüzden tarih boyunca kitlesel göçe maruz kalmış Türkiye'nin çevresinde devam eden savaş ve karışıklıklarında göz önüne alınarak bütüncül bir politik ve örgütsel alt yapı ile göç hareketliliğine müdahale etmesi beklenmektedir. Aksi halde iyi yönetilmeyen göçlerin yarattığı uyum sorunları, başta sosyoekonomik olmak üzere birçok hukuksal sorunlarla ülke geleceğinin heba edilmesiyle sonuçlanabilir.

KAYNAKÇA

AFAD (2023). AFAD ve Tarihçesi, https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda, Erişim Tarihi:10.07.2023

ARIK, D. Safa (2020).Türkiye'de Göç Yönetişimi ve Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Ekonomik ve Sosyal Etkileri, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2020, 7(1), ss.58-74.

BM Cenevre Sözleşmesi (1951). http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4 %B1ler%C4% B1nhukuk%C4%B1statusune%C4%B1l%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf, Erişim Tarihi:10.07.2023

BOZTEPE, Mehmet (2019). Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye'de Yerel Yönetimler-Merkezi İdare Arasında Görev ve Yetki Paylaşımının Sınırları, Alanya Akademik Bakış, 3(1), 49-71.

ÇAKI, Aslı (2018). Geçmişten Bugüne Türkiye'nin Göç Politikası ve Suriyeli Göçmenler Bağlamında Göç Yönetişimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

DUVELL, Franck (2014). International Relations and Migration Management: The Case of Turkey, Insight Turkey, 16(1), ss. 35-44.

EVERETT, Lee (1966). A Theory of Migration, Demography, 3(1), 47-57.

GÜNDOĞAR, S. Sabiha, Koyu, Gülşah (2019). Turkey's Evolving Response to Migration Management: Facts and Policy Steps, http://podem.org.tr/en/researches/turkeys-evolving-response-to-migration-management/, Erişim Tarihi:10.07.2023

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI (2023). Göç İstatistikleri, https://www.goc.gov.tr, Erişim Tarihi:10.07.2023

INTERNATİONAL ORGANİZATİON FOR MİGRATİON (IOM) (2019). World Migration Report 2020, Ed. Marie McAuliffe and Binod Khadria, IOM: Geneva.

INTERNATİONAL ORGANİZATİON FOR MİGRATİON (IOM) (2023a). Definition of "Migrant", https://www.iom.int/about-migration, Erişim Tarihi:30.06.2023

INTERNATİONAL ORGANİZATİON FOR MİGRATİON (IOM) (2023b). Key Migration Terms, https://www.iom.int/key-migration-terms, https://www.iom.int/key-migration-terms , Erişim Tarihi:30.06.2023

INTERNATİONAL ORGANİZATİON FOR MİGRATİON (IOM) (2023c). World Migration Report 2022, https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/, Erişim Tarihi:30.06.2023

IŞIKÇI, M. Yasemin (2017). Türkiye'de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), ss.25-47.

İZCİ, F. ve Yılmaz, V. (2019). Kentlerin Kalkınması Sürecinde Göçün Etkileri: Van İli Örneği. Malatya Turgut Özal Üniversitesi 5.Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiriler Kitabı (Ed. İ. Yılmaz, E. Karabulut, F. Serin), Malatya, ss.209-220.

KAHRAMAN, Selçuk, Tanıyıcı, Şaban ve Kutlu, Önder (2019). Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Yabancı Göçmenler, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,5(10),ss.44-67.

KARA, Mustafa, Kara, D. Ö. Canan (2016). Türkiye'de Göç Yönetişimi: Kurumsal Yapı ve İşbirliği, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (JED / GKD), 10(2), ss.1-25.

KOÇAK, Ekin (2017). Yerel Yönetimlerde Göç Yönetimi, 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Elazığ.

KÜÇÜKYAĞCI, Nazmi (2017). Göç ve Göçlerin Türk Kamu Örgütlenmesine Etkisi, Yerel Yönetimlerde Göç Yönetimi, 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Elazığ.

MECEK, M. ve Kocakula, Ö. (2019). E-Devlet ve E-Yönetişimde İdari, Siyasi ve Etik Sorunlar. E-Yönetişim: Kavramsal/Kuramsal Çerçeve, Ülke İncelemeleri ve Türkiye'ye Yansımaları (Ed. B. Parlak, K. C. Doğan), Beta Yayınları, İstanbul, ss.195-230.

OKTAY, Ercan, Candan, Hakan, Erol M. Arzu (2016). Göç Yönetiminde Merkezi İdare ve Yerel Yönetimlerin Fonksiyonel Sorun Alanları, 3rd International Congress on Social Sciences, China to Ardiatic, October 27-30, Antalya, ss.773-786.

ŞİMŞEKER, S. Alp ve Sabancı, Zeynep (2023). An alternative approach to total economy of the late Ottoman Empire, Middle Eastern Studies, DOI: 10.1080/00263206.2023.2198222.

TAŞ, İ. Ethem ve Durgun, Sadegül (2020). Göç Yönetişimi Bağlamında Bölgesel İstişare Süreçleri, Beşeri ve Sosyal Bilimlerde Kavramsal ve Uygulamalı Araştırmalar, Ed. Furkan Çelebi, içinden, ss. 476-500, Duvar Yayınları, İzmir.

YILMAZ, V., Çelik Efşan, N. ve Mecek, M. (2020). Suriyeli Göçmenlerin Kentlere Etkilerinin Torbalı Özelinde Değerlendirilmesi. Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınevi, Bursa, ss.285-312.

YILMAZ, V. ve Karakaya, S. (2019). İç Göçün Nedenleri ve Sonuçlarının Analizi: Muş İli Örneği. İşletme ve Yönetim Araştırmaları (Ed. M. F. Çavuş), Akademisyen Yayınevi, Ankara.

6458 SAYILI YABANCILAR VE ULUSLARARASI KORUMA KANUNU (2013), 11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazete.

1 SAYILI CUMHURBAŞKANLIĞI TEŞKİLATI HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ (2018). 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmi Gazete.

4 SAYILI BAKANLIKLARA BAĞLI, İLGİLİ, İLİŞKİLİ KURUM VE KURULUŞLAR İLE DİĞER KURUM VE KURULUŞLARIN TEŞKİLATI HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ (2018). 15.07.2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmi Gazete.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Ekonomik Büyüme ve Göç Arasındaki İlişki: Az Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir İnceleme

Yunus SAVAŞ[31]

GİRİŞ

Göç, bireylerin belirli bir coğrafi bölgeden başka bir coğrafi bölgeye yer değiştirmesini ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır. Formel bir tanımlama ile göç olgusu "ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret" olarak ifade edilir (TDK, 2021). Nedeninden ve gerçekleşme şeklinden bağımsız olarak her türlü insan hareketliliği klasik ve modern göç sınıflandırmaları içerisinde yer almaktadır (Adıgüzel, 2016).

Stringer & Andrews (1988) tarafından fosil kayıtlara dayanarak öne sürülen Afrika Dışı Teorisinde; modern insan kökeninin Afrika'ya dayandığı vurgulanmaktadır. İnsanlık Doğu Afrika'nın tek bir bölgesinden, göç dalgalarıyla diğer bölgelere ulaşmıştır. Teori, insanlığın dünya üzerine yayılmasını göç süreçlerine bağlaması açısından önemli görülmektedir. Günümüz dünyasında insanoğlunun ayak basmadığı kara parçasının olmaması göz önüne alındığında, insanlığın gelişim süreci ve tüm dünyaya dağılması, çeşitli sebeplerden ötürü insanların göç etmesi sayesinde olmuştur.

Tarihsel bağlamda göç olgusu incelendiğinde; antik dönemden günümüze kadar, Fenike ticaret kolonilerinden başlayarak Antik Yunan'ın kolonizasyon hareketleri, Perslerin doğudan batıya genişleme politikaları, Büyük İskender'in doğu-batı sentezi oluşturma ideali, Roma İmparatorluğu, Kavimler Göçü, Moğol İmparatorluğu, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin fetih hareketleri,

[31] Dr.Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, ysavas@beu.edu.tr

leşmenin varlığını ortaya koymuştur. Göç ve ekonomik büyümeyi inceleyen çalışmalarda yoğunlukla önemi vurgulanan nedensellik ilişkisi bu çalışmada Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi kullanılarak incelenmiştir. Az gelişmiş ülkelerde nedensellik ilişkisi GSYİH'dan göçe doğru olduğu fakat göçten GSYİH'ya doğru nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, nedensellik ilişkisinin yönü farklı olarak bulunabilmektedir ve bu durum ele alınan ülke veya ülke gruplarının farklı ekonomik ve göç/göçmen profiline sahip olmalarından kaynaklanabilmektedir. Az gelişmiş ülkeleri analiz eden bu çalışmanın bulguları, Boubtane, Coulibaly & Rault (2013) ve Morley (2006) bulgularını destekleyici niteliktedir.

Az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme performansları, bu ülkelerdeki net göçü etkilemektedir. Bu durum, az gelişmiş ülkelerdeki bireylerin, zorunlu veya gönüllü olarak göç etmeyi daha çok tercih etmesinin temel nedenlerinden birisi bu ülkelerin ekonomik performansları olabilmektedir. Çalışmanın sonuçları bağlamında, az gelişmiş ülkelerdeki politika yapıcıların, ekonomi ve göç ilişkisinde ekonomik büyümeye daha fazla önem vermeleri, ekonomik büyüme yapısının bireylerin göç kararına etki edebilecek bir değişken olduğu göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi.* İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

BALTAGİ, B., Feng, Q., & Kao, C. (2012). A Lagrange Multiplier Test for CrossSectional Dependence in a Fixed Effects Panel Data Model. *Journal of Econometrics, 170*(1), 164-177.

BERK, F. (2020). Göç Fenomeni: Tarihsel Perspektif Bağlamında İlk İnsan Göçleri. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 115 – 134.

BHAGWATİ, J., & Srinivasan, T. (1977). Education in a job ladder model and the fairness–in–hiring rule. *Journal of Public Economics, 7*, 1-22.

BOUBTANE, E., Coulibaly, D., & Rault, C. (2013). Immigration, unemployment and GDP in the host country: Bootstrap panel Granger causality analysis on OECD countries. *Economic Modelling, 33*, 261-269.

BOURGUİGNİON, F. (1990). Growth and inequality in a dual model of development: The role of demand factors. *Review of Economic Studies, 64*, 502–508.

BREUSCH, T., & Pagan, A. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Spesification in Econometrics. *The Review of Economic Studies, 47*(1), 239-253.

CASTLES, S., & Miller , M. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World.* UK: Macmillan Education.

CHAO, C., & Yu, E. (2003). Jobs, production linkages and the environment: Export promotion, unemployment and national welfare. *Journal of Economics, 79*, 113–122.

CHAO, C., Kerkviliet, J., & Yu, E. (2000). Environmental preservation, sectoral unemployment, and trade in resources. *Review of Development Economics, 4*, Review of Development Economics.

COORAY, A. (2012). The Impact of Migrant Remittances on Economic Growth: Evidence from South Asia. *Review of International Economics, 20*(5), 985-998.

ÇAPAN, F., & Güvenç, B. (2017). Kavimler Göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 6*(18), 629-640.

DEMİRCİ, K. (2019). Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme ve Türkiye'nin Mevzuat Bakımından Sözleşmeye Uyumu. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 6-16.

DUMİTRESCU, E., & Hurlin , C. (2012). Testing for Granger Noncausality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling, 29*(4), 1450-1460.

ENGİN, C., & Konuk, T. (2020). Türkiye Ekonomisinde Uluslararası Göçün İşsizlikte ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, 10*(1), 103-123.

FURLARETTO, F., & Robstad, O. (2019). Immigration and the macroeconomy: Some new empirical evidence. *Review of Economics Dynamics, 34*, 1-19.

GÖV, A., & Dürü, Z. (2017). Göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: Seçilmiş beş ülke üzerine bir ekonometrik analiz. *International Journal of Economic Studies, 3*(4), 490-502.

GÜR, N. (2017). *Ülke Deneyimleri Işığında Uluslararası Göç Ekonomisi.* SETA.

HARRİS, J., & Todaro, M. (1970). Migration, Unemployment, and Development: A Two-sector Analysis. *American Economic Review, 60*(1), 126-142.

IOM. (2022). *World Migration Report*. https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/. adresinden alındı

IOM. (2023). the International Organization for Migration, https://www.iom.int/data-and-research. adresinden alındı

KANG, Y., & Kim, B. (2012). *Immigration and Economic Growth: Do Originand Destination Matter?* Samsung Economic Research Institute, Seoul National University, MPRA Paper No. 39695.

KHAN, M. (1979). A multisectoral model of a small open economy with non-shiftable capital and imperfect labor mobility. *Economic Letters, 2*, 369–375.

KHAN, M. (1991). Ethnic groups and the Heckscher–Ohlin–Samuelson trade model. *Economic Theory, 1*, 355–371.

LEWİS, W. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. *The Manchester School of Economic and Social Studies, 22*, 139-191.

MEÇİK, O., & Koyuncu, T. (2020). Türkiye'de Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: TodaYamamoto Nedensellik Testi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları, 9*(3), 2618-2635.

MOENE, K. (1992). Poverty and land ownership. *American Economic Review, 82*, 52–64.

MORLEY, B. (2006). Causality Between Economic Growth and Immigration: An ARDL Bounds Testing. *Economics Letters, 90*, 72-76.

PEDRONİ, P. (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 61*, 653– 670.

PEDRONİ, P. (2004). Panel cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis. *Econometric Theory, 20*(3), 597– 625.

PESARAN, M. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels.* CESifo working paper series 1229.

PESARAN, M. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of CrossSection Dependence. *Journal of Applied Econometrics, 22*, 265–312.

STRİNGER, C., & Andrews, P. (1988). Genetic and Fossil Evidence for the Origin of. *Science, 239*(4845), 1263-1268.

ŞENER, B. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Göç Olgusu ve Ulusal Güvenlik Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 6*(1), 01-31.

TDK. (2021). Türk Dil Kurumu. TDK: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı. .

TODARO, M. (1969). A model of labor migration and urban unemployment. *The American Economic Review, 59*, 138-148.

UNHCR. (2022). *Global Trends Report 2022.* Geneva.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM
Türkiye'de Düzensiz Göç Sorunsalı

Bekir GÜNDOĞMUŞ[32] - Abdullah AYDIN[33]

GİRİŞ

İnsanlığın göç süreci devlet kavramının şekillenmesi ve özellikle de modern devletin gelişmesi ve genişlemesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Zira modern devlet kavramının getirmiş olduğu sınırların ön plana çıktığı coğrafyalar, birey ve grupların göç hareketlerini zorlaştırmıştır. Ne var ki, *"sınırın olduğu yerde kaçak vardır"* özdeyişini haklı çıkaran bir süreç de yaşanmaktadır. Bu bağlamda düzenli ve düzensiz göç/göçmenlik kavramları ortaya çıkmıştır. Son yıllarda dünya genelinde uluslararası göçmen sayısının 300 milyon dolaylarında bir noktaya gelmiş olması ve 2050 yılına dönük projeksiyonlarda bu rakamın 1 milyar kişinin üzerine çıkacağına yönelik bulguların varlığı genel olarak göçün özelde ise düzensiz göçlerin bugünden gerek akademi gerekse karar alıcılar ve medya açısından öncelikli bir sorunsal olarak ele alınmasının zorunluluğuna işaret etmektedir. Her geçen gün adaletten uzaklaşıldığı, eşitsizliklerin ve işgallerin/çatışmaların yaygınlaştığı bir dünyada düzenli ya da düzensiz oluşu fark etmeksizin göçün gündeme gelmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Zira göçün insani yönüne yapılan atıf, insanın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi maksadıyla yaptığı her türlü mekânsal değişimi içermektedir. Bugün insanlığın belki de tarihte hiç olmadığı kadar bir göç hareketliliğine şahit olması göç olgusunun çok daha yoğun bir şekilde ele alınmasına imkan vermektedir. Ne var ki, göçmenin bu hareketliliği yöneldiği hedef ülkede de değişimlere sebebiyet verdiğinden göç olgusu yalnızca göçmenlerin hareketlilik nedenleri üzerinden değil aynı zamanda ev sahibi toplumların bu "kitlesel akın"a karşı takındığı tutum ve izlediği politikalar üzerinden de değerlendirilmektedir. Nitekim son yıllarda gerek alanyazında gerekse ülke politikala-

[32] Doç. Dr. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, gundogmusbkr@gmail.com ORCID: 0000-0002-4279-5935

[33] Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, abdullahaydin01@hotmail.com ORCID:0000-0002-1785-4999

Göç etmek durumunda olanların içine düştükleri çaresizlik onları Türkiye sınırlarına getirmekte buradan da müreffeh batı ülkelerine ilkel yollarla geçmeye çalışmaktadırlar. Bu sorunun sadece Türkiye özelinde değil, dünya genelinde çözülmesinin tek yolu menşe ülkedeki sorunları çözümlenmesidir. Nitekim batı medeniyetinin son 200 yıldır sürdürdüğü sömürgeci tavır her ne kadar modern veya postmodern boyut kazandığı ifade edilse de hala sömürü menşe devletler aleyhine devam etmektedir. Doğduğu yerde doyan ve güvenli bir ortamı olan kimselerden çok azının yer değiştirmek hevesi içinde olacağı aşikârdır.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, Y. (2019). Göç Sosyolojisi. *Nobel Yayınevi*, Ankara.

AKINCI, B. (2017). *Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nin 25 Eylül Referandum Kararının Türkiye'nin Ulus Devlet Kimliğine Etkileri*, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi, Volume II/ Issue II- Winter 2017, Nevşehir.

AYDIN A. ve Belli A. (2018). "*Modern Çağda Müslüman Kent: Medineden Metropole*" İçinde Modernleşme Sürecinde Müslümanlar, (Ed.: Necmettin Çalışkan), Ankara: Nobel Yayınevi.

BELLİ, A. Aydın, A. (2017), *Türkiye'deki Suriyeli Nüfusa Karşi Gelişen Nefret Söylemleri Ve Sosyal Medya,* Kayes 2017 I. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi Ve Siyaset Kongresi 12-13-14 Ekim 2017, S.428-439, Kahramanmaraş.

BELLİ, A. ve Aydın A. (2019). *Uluslararası Göç Olgusundaki Değişim: Çevre Sığınmacılığı*. 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM13) Gaziantep.

BİLİCİ, İ. (2021). *The Relation Between Environmental Change and Environmental Refugees: The Case of Asia*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (13) , 82-94. DOI: 10.34086/rteusbe.938600

BİJAK, Y. (2006). *Forecasting İnternational Migration: Selected Theories*, *Models and Methods*. CEFMR Working Paper 4.

DENNİSON, J. (2021), *Re-thinking the drivers of regular and irregular migration: evidence from the MENA region*, Comparative Migration Studies volume 10.

DÖNER, P., ve Şahin, K. (2021). "*This is not my decision; I have no alternative". Perceptions and experiences of marriage age and family planning among Syrian women and men: A primary care study*. Primary Health Care Research & Development, 22, E25. doi:10.1017/S1463423621000220.

DURSUN, A (2023) . "*İslam Hukuku Açısından Çift Bozan Vergisi*". Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi 9 / 1 (Haziran 2023): 763-802. https://doi.org/10.47424/tasavvur.1263946

DÜZEL, B. ve Alış, S. (2018). *Türkiye'de Uluslararası Düzensiz Göç Gerçeğinde Refakatsiz Göçmen Çocukların Durumu Ve Başlıca Risklerin Değerlendirilmesi*. Asia Minor Studies, AGP Sempozyum Özel Sayısı, 258-274.

EREN, A. S. ve Tunç, A. (2018). *Kahramanmaraş'taki Suriyeli Göçmenlerin Hayattan Ve Kamu Hizmetlerinden Memnuniyet Düzeylerini Ölçümüne Yönelik Bir Alan Çalışması.* ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 5 (12) , 21-31. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/assam/issue/41741/437723

GRİGG, D. (1977). "*E. G. Ravenstein and the 'Laws of Migration*'." J. Historical Geography 3:41-54.

HAYTOĞLU, M., ve Aksu, H. İbrahim. (2021). *Göçmenlerin Türkiye İşgücü Piyasasındaki Durumları: The Status of Migrants in the Turkish Labor Market*. TÜRK KAMU YÖNETİMİ DERGİSİ, 2(1). https://doi.org/10.51229/TUJPA.2021.9

HAYTOĞLU, M., ve Mantar, S. (2021). *Avrupa Birliği'nin Göçmenlere Yönelik Politikalarının Gelişimi*. Premium E-Journal of Social Science (PEJOSS), 5(15), 431–438. https://doi.org/10.37242/pejoss.2155.

https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/ts6_issues_brief_0.pdf, , Erişim Tarihi: 11.08.2023.

https://rosanjose.iom.int/en/blogs/irregular-migration-and-identity-more-just-documents, Erişim Tarihi: 11.08.2023.

https://www.dhs.gov/blue-campaign/what-human-trafficking, Erişim Tarihi: 14.09.2023.

https://www.justice.gov/humantrafficking/what-is-human-trafficking, Erişim Tarihi: 14.09.2023.

https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/InternationalMigrationPolicies2013/Report%20PDFs/k_Ch_5.pdf, Erişim Tarihi: 11.08.2023.

https://www.unodc.org/unodc/en/human-Trafficking/Human-Trafficking.html, Erişim Tarihi: 14.09.2023.

İÇDUYGU A. Aksel D. B. (2012) Irregular Migration In Turkey, International Organization for Migration, ANKARA, https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/sites/22/2017/01/Irregular-Migration-in-Turkey.pdf, Erişim Tarihi: 14.09.2023.

İZCİ, F. ve Yılmaz, V.(2019). Kentlerin Kalkınması Sürecinde Göçün Etkileri: Van İli Örneği, İsmet Yılmaz, Ekrem Karabulut ve Faruk Serin (Ed.). 209-220, Malatya Turgut Özal Üniversitesi 5. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı.

KAHRAMAN, Ö. F. ve Duzcu, M. (2021). Seçici göç politikaları üzerine ait analiz: İsrail. İçinde G. Kalmış ve İ. Kalaycı (Ed.), Kökenler ve göçler, Kutlu Yayınevi. ss.229-255.

KALAYCI, İ. (2017). Türkiye'de ulus devlet oluşturma çabaları: Göç, göçmen ve iskân meseleleri (1923-1950). O. Köse (Ed.) içinde, Geçmişten günümüze göç (s. 1429-1442). Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

LORDOĞLU, K. (2015). *Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar*. Çalışma ve Toplum, 1 (44) , 29-44. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71811/1155294

RAVENSTEİN, E. (1885). "The Laws of Migration." Journal of the Statistical Society 46:167- 235.

SARITEKE, İ., Kahraman, Ö. F., ve Aydın, A. (2018). *Türkiye'deki Suriyeli nüfusun hukuki statüsü ile ilgili bir analiz*. Turkish Studies, 13(7), 383-396. https://doi.org/10.7827/ TurkishStudies.13042

ŞAHİN, K., ve Elbeyli, M. (2022). *Suriyelilerin yemek kültürüne kamusal alandan bakmak: Kilis örneği*. Antropoloji, (43), 80-88.

www.goc.gov.tr, Erişim Tarihi: 14.09.2023.

YILMAZ, V.(2019). "İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği", OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11(18), ss.1709-1735.

YILMAZ, V., Efşan, Ç. N., Mecek, M.(2020),"Suriyeli Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetlerinin Malatya İli Özelinde Araştırılması", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. Vedat Yılmaz ve Yıldız Atmaca), Ekin Yayınevi, ss. 285-312.

ON ALTINCI BÖLÜM
Suriyeli Göçmen Çocukların Türkiye'de Yaşama İstekleri ve Memnuniyetlerinin Karma Yöntemle Değerlendirilmesi: Van Örneği[36]

Ferit İZCİ[37] - Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ[38]

GİRİŞ YERİNE: SURİYELİ ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA/ ÇALIŞTIRILMA NEDENLERİ

Suriye'deki iç savaş dolayısıyla 2011 yılında Suriye'den Türkiye'ye göçler başlamıştır. Temelde güvenlik endişesi ile başlayan göçün Türkiye'ye yönelmesinde Türkiye'nin konum olarak yakınlığı da önemli bir etkendir. Göçler; göç ile gelenleri, göç ile gidilen ülkeyi, terkedilen ülkeyi ve göç edilen yerdeki toplumu sosyal, kültür, uyum, ekonomi, eğitim, istihdam gibi pek çok yönden etkilemektedir. Ancak insanların hayatlarını idame ettirmeleri için ihtiyaçları olan geliri sağlama zorunlulukları dolayısıyla istihdam konusu oldukça önemlidir.

Suriyeli göçmenler genellikle tarım işçiliği, inşaat, imalat ve tekstil gibi düşük ücretli işlerde kayıt dışı çalışmaktadır. Göçmenler uzun süreler boyunca güvenliği düşük işlerde çalışmakta ve asgari ücretin altında ücret almaktadırlar. Bununla birlikte kayıt dışılık ise hükümet ve sosyal ortaklar için sorundur. Bu sorun, Türk vatandaşları da dahil olmak üzere tüm çalışanların ücret ve çalışma koşullarının düşmesi sonucunu doğurmaktadır (International Labour Organization, 2023). Bu noktada çalışmak isteyenler arasında bir rekabetin

[36] Bu çalışma, pilot bir araştırmadır.

[37] Prof. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fizci@beu.edu.tr
[38] Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, bgoksoy@beu.edu.tr

katılan çocukların tümümün marjinal işlerde çalışması dolayısıyla tutarlılık göstermiştir denilemez. Çünkü belirlenen örneklemin özelliği bu çalışmada farklıdır. Çalışmanın sınırlılığı da burada saklıdır. Bu çalışmanın Van'ın sanayi, hizmet ve tarım alanlarında da yapılması yerinde bir öneri olacaktır. Bununla birlikte cinsiyetin çalışmaya katılmama durumunu etkilemediği yönündeki ağırlıklı görüşe karşın (Lordoğlu ve Aslan, 2017; Dedeoğlu, 2018: 37-57; 715; TUİC Akademi, 2021) bu çalışmada marjinal işlerdeki kız çocuk sayısının erkeklere göre farkedilir şekilde daha az olması literatürden ayrışan bir bulgudur.

Göçmen çocukların yok sayılmasının dışlanma etkisi oluşturabileceği ve saldırganlık teorisi göz önünde bulundurulduğunda özellikle bu konu özelinde bütüncül bir yaklaşımın önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü kitlesel olarak Türkiye'ye yönelen Suriyeli göçünün etkilerinin uzun süreceği açıktır. Dolasıyla Suriyeli göçmen çocukların karşılaştıkları olumsuz durumlarla mücadele edilmelidir.

Konuyla ilgili mücadelede atılması gereken ilk adım, özellikle kentlerdeki yoksulluk görünümüne katkı sağlayan marjinal işlerin önüne geçilmesidir. Yerel yönetimler bu hususta engelleyici bir politikadan ziyade eğitim, meslek edindirme, iş alanı yaratma gibi daha nitelikli bir yol izlemelidir. Engelleyici tutum ve davranışların saldırganlık teorisinde yer aldığı üzere saldırgan davranışları artırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Toplum ve göçmen çocukların geleceği için yasaklama ve engellemeden önce faaliyet alanları yaratılmalıdır. Bu noktada STK ve üniversite iş birliğinin de önemli olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

ACU, C. (2021). Mülteci Çocuklar ve Çocuk İşçiliği, Türkiye'den Sesler, Independent Türkiye, https://www.indyturk.com/node/376211/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/m%C3%BClteci-%C3%A7ocuklar-ve-%C3%A7ocuk-i%C5%9F%C3%A7ili%C4%9Fi , E.T. 09.09.2023.

ARSLAN, R. (2021, Şubat 9). Suriyeli çocuk işçi: Ders zordu ama iş daha zor, BBC News, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160209_suriyeli_cocuk_isci, E.T. 09.09.2023.

AYKAÇ, H. B., (2016). "Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 116.

AYTAÇ, Ö. ve KILINÇ, P. (2021). Emek Sömürüsünün Yeni Yüzü: Suriyeli Çocuk İşçiler. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31 (1), 381-404. DOI: 10.18069/firatsbed.706880

AYTAÇ, Ö. (2016). Kent Yoksulluk ve Sosyal Düzensizlik Potansiyeli . Mukaddime , 7 (1) , 135-155 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukaddime/issue/19681/210207

BAHADIR, H. ve UÇKU, R. (2016), "İzmir'in Bir Mahallesinde Yaşayan 6-17 Yaş Arasındaki Suriyeli Çocukların Çalışma Durumları ve Çalışma Durumlarını Etkileyen Etmenler", *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 30*(3). 117-124.

BALTACI, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 231-274. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/38061/399955

BAŞ, M., MOLU, B., TUNA, H. İ. ve BAŞ, İ. (2017). Göç Eden Ailelerin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişiminin Kadın ve Çocuk Yaşamına Etkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6 (3), 1680-1693. https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/issue/30065/309437

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME, (1989). https://www .ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child , E.T. 13.09.2023.

BRINKMANN, S., JACOBSEN, M. H. ve KRISTIANSEN, S. (2014). Historical overview of qualitative research in the social sciences. In P. Leavy (Ed.), The Oxford handbook of qualitative research. New York, NY: Oxford University Press.

CARROLL A, HOUGHTON S, HATTIE J, DURKIN K. (1999). Adolescent reputation enhancement: differentiating delinquent, nondelinquent, and at-risk youths. J Child Psychol Psychiatry. 1999 May;40(4):593-606. PMID: 10357165. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10357165/

DEDEOĞLU, S. (2018). Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine. Çalışma ve Toplum, 1 (56), 37-68. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71799/1155224

DOLLARD, J., MILLER, N. E., DOOB, L. W., MOWRER, O. H., & SEARS, R. R. (1939). Frustration and aggression. Yale University Press. https://doi.org/10.1037/10022-000. https://psycnet.apa.org/record/2004-16227-000

EMLER, N. (1984). Differential involvement in delinquency: Toward an interpretation in terms of repulation management. Progress in Experimental Personality Research 13, 173-239. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780125414135500085

GÖÇ, E. (2023). Geçici Koruma Kapsamında Bulunanların Suç Oranlarına Dair Algı Araştırması: Çankırı İli Örneği. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 16 (43), 1516-1533. DOI: 10.12981/mahder.1308509

GÖÇ İDARESİ BAŞKANLIĞI. (2023, Ağustos 31). Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı, https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, E.T. 09.09.2023.

GÖKSOY, B. ve ARSLAN, F. (2017). Tuşba ve İpekyolu Örnekleminde Mülteci Çocuklar Üzerine Bir Araştırma, ISBN:978-605-67575-8-7, KAYSEM 11 (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).

GÖZÜBÜYÜK, A. A, DURAS, E, DAĞ, H. ve ARICA V. (2015). Olağanüstü durumlarda çocuk sağlığı. Journal of Clinical and Experimental Investigations, 6(3), 324-330.

GÜNGÖR, M., BULUT, Y. (2008). Ki-Kare Testi Üzerine. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 7 (1), 84-89. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ fudad/issue/47171/593924

GÜRLEK, M. (2021). Workplace ostracism, Syrian migrant workers' counterproductive work behaviors, and acculturation: Evidence from Turkey, Journal of Hospitality and Tourism Management, Volume 46, Pages 336-346, ISSN 1447-6770, https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.01.012.

HESSE-BİBER, S. N. (2010). Mixed methods research: merging theory with practice. USA: Guilford Press.

IQBAL, M., FATMİ, Z., KHAN, K., JUMANI, Y., AMJAD, N., ve NAFEES, A. (2020). Malnutrition and food insecurity in child labourers in Sindh, Pakistan: a cross-sectional study. *Eastern Mediterranean health journal = La revue de sante de la Mediterranee orientale = al-Majallah al-sihhiyah li-sharq al-mutawassit*, *26*(9), 1087–1096

INTERNATİONAL LABOUR ORGANİZATİON. (T.Y.) www.ilo.org/ankara/projects/WCMS_380370/lang--tr/index.htm, 08.09.2023.

İNAN, A.N. (1968). Çocuk Hukuku, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

KAYPAK, Ş., BİMAY, M., ve YILMAZ, V. (2017). Uluslararası Göç ve Mülteci Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü: Batman Örneği. Göç ve Yerel Yönetimler içinde (ss. 1179-1194). Uluslararası 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu Elazığ.

KOLK, A., TULDER, R.V. (2002), "Child Labor and Multinational Conduct: A Comparison of Interrnational Business and Stakeholder Codes", Journal of Business Ethics, Vol. 361, I.3, Mar. Dordrecht. p.291-301.

KÖKLÜ, N. (1997), Tutumların ölçülmesi ve likert tipi ölçeklerde kullanılan seçenekler, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 28(2), 81-93.

LORDOĞLU, K. ve ASLAN, M. (2018). Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar. Çalışma ve Toplum, 2 (57), 715-732. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71818/1155393

MASLOW, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. Psychological Review, 50, 370-396.

MEMDUHOĞLU, H. B. ve KULTAS, E. (2022). Türkiye'de Bulunan Eğitim Çağındaki Suriyeli Mültecilerin Eğitimi Sorunu (Van İli Örneği). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin Kuruluşunun 40. Yıl Dönümü Şubat Özel Sayısı, 28-55. DOI: 10.33711/yyuefd.1068082

MNGOMEZULU, B. R. (2015), "What makes Terrorism Special in Africa?", African Renaisance, Vol. 12, Number: 1, pp. 27-46.

MÜLTECİLERİN HUKUKİ DURUMUNA DAİR SÖZLEŞME (1951). Cenevre, www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/KM__/d00/c002/km__00002024ss0053.pdf , E.T. 13.10.2023

NALBANT, F., ESELER, B. ve GÖKSOY-SEVİNÇLİ, B.(2022). "Göç Olgusuna İlişkin Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve", 124, KARTAL, M. ve AKBAL, İ. (Ed.). Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Göç: Kuramlar, Politikalar, Uygulamalar ve Ekonomik Sonuçlar, Nobel, Ankara.

NUWAYHID, I., FAYAD, R., TAMIM, H., KASSAK, K., ve KHOGALI, M. (2003). Work-related injuries in Lebanon: does nationality make a difference?. *American journal of industrial medicine*, *44*(2), 172–181. https://doi.org/10.1002/ajim.10246

ÖZEREN, E. E. (2004). İş Hukukunda Çalışan Çocuk, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 17(52), 162-171.

RUBIN, H. J. ve RUBIN, I. S. (2012). Qualitative interviewing: The art of hearing Ddata. Los Angeles: Sage.

SOYALP, İ. O., (2016), "Suriye'den Gelen Göç ve Çocukların Mevcut Durumu" Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu: Suriye'den Gelen Mülteciler Sonrası Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri Konferans Raporu, Hayata Destek Derneği ve Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.

ŞAHİN, M. C., AYDEMİR, S. "Zorunlu-Kitlesel Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Örneği". Dini Araştırmalar 21 / 53 (15-06-2018) (Haziran 2018): 121-148. https://doi.org/10.15745/da.421604

T.C. ADALET BAKANLIĞI, Hukuk Sözlüğü, https://sozluk.adalet.gov.tr/ger%c3%a7ek%20ki%c5%9fi , E.T. 13.09.2023.

TUİC AKADEMİ (2021 Mart, 23). *Göç Bağlamında Bir Sosyal Sorun Olarak Suriyeli Çocuk İşçiler: İzmir Örneği*. www.tuicakademi.org, E.T. 23.08.2023.

TUNÇCAN, N. (2000). Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu. Journal of Social Policy Conferences , 0 (43-44) , - . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/937/10577

TUTKUN, Ö. F. ve KOÇ, M. (2003). Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Türkiye'de Çocuk Haklarına Yönelik Çalışma ve Yasal Düzenlemeler. Ege Eğitim Dergisi, 3 (2). https://dergipark.org.tr/tr/pub/egeefd/issue/4921/67319

WACQUANT, L. (2011). Kent Paryaları. İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi, Çev. M.Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

YILDIRIM, H. ve KURTULUŞ, E. (2022). Çocuk Gözünden Göç Hikayesinin Öyküsel Terapi Odağında İncelenmesi: Suriyeli Mülteci Çocuklar. HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi , 10 (19) , 318-348 . DOI: 10.20304/humanitas.974203

ON YEDİNCİ BÖLÜM
Çağdaş Sanat Pratiklerinde Göç ve Mültecilik: Koşulsuz Misafirperverlik[53]

Pelin TAN[54]

GİRİŞ

Bu makalenin amacı iki sanat pratiği hakkında anahtar vaka analizi yapmaktır: Al-Madhafah/Living Room (Oturma Odası, Sandi Hilal tarafından 2017 yılında Filistin ve Stockholm'da başlatılmıştır) ve The Silent University (Sessiz Üniversite, Ahmet Öğüt inisiyatifi ile Londra başta olmak üzere 2012 yılında çeşitli şehirlerde başlatılmıştır). Her iki uygulamanın da yalnızca koşulsuz misafirperverlik üzerine meydan okuyan bir söyleme katkıda bulunmakla kalmayıp, aynı zamanda kurumsal bağlamda ve daha geniş alanda alternatif ortak alan biçimleri önerdiğini savunulmaktadır.

Ayrıca, vakalarımın temelini bir müşterekleştirme pratiği olarak çerçevelemek için kamusal alan kavramının müştereklere kayışını açımlıyorum. Sonuç olarak, göçmen dayanışmalarındaki sanatçı ve mimar angajmanları, özellikle de iki vaka çalışması, Al-Madharfa/Living Room ve Sessiz Üniversite, bu özel sayının teması çerçevesinde 'sanat ve küratörlük için yeni roller' örnekleri sunmaktadır. Bu tür pratiklerin temel özellikleri, müşterekleri tartışmak için sundukları, müzakereye ve değişen misafirperverlik zeminlerine dayanan meydan okuma ve performatifliktir. *(edinimsellik-eylemsellik).*

Göçmenlerin yeryüzündeki mekansal yörüngeleri, misafir-ev sahibi ilişkilerini değiştirerek alternatif bir varoluş biçimi oluşturmakla ilgilidir. Ev sahibi ve geçiş ülkelerinin mekan ve topografyası, değişkenli sınır politikaları ve gö-

---

[53] Makalenin ingilizce orjinal ve daha uzun formu "Unconditional hospitality: art and commons under planetary migration" başlığı ile davet edildiği ...dosyasında, Journal of Aesthetics & Culture, 14:1, 2046955, DOI: 10.1080/20004214.2022.2046955 nosu ile yayınlanmıştır. (2022). Bu yazı ingilizceden türkçeye Öğretim Üyesi Dr.Emrah Işık tarafından çevrilmiştir. Yazar tarafından son haline getirilmiştir.

[54] Prof.Dr., Güzel Sanatlar Fakültesi - Sinema ve Televizyon Bölümü, Batman Üniversitesi, pelin.tan@batman.edu.tr

önemli bir kolaylık sağlama mahiyetinde olduğu da düşünülmektedir. Göçmenlerle gelen diğer hastalıklara da önem gösterilmesi gerekmektedir. Özellikle çocuk felci bu konuda dikkat çekicidir. Böylece bütüncül bir kamu hizmeti ile sosyal müdahalede bulunmak daha uygulanabilir olacaktır.

Bu çalışma tüm insanlığı etkileyen söz konusu salgın sürecinde bir çözüm önerisi bulmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla salgın sürecini birçok açıdan ele alıp tüm insanlığın beklentisi doğrultusunda bir an önce salgını etkisiz hale getirecek yol ve yöntemler üreten toplumsal ve idari çözümler bulmayı öncelemişir. Netice olarak Türkiye genelinde nispeten başarılı bir süreç yürütülse de yerelde bazı aksaklıkların o yerin kendi özel şartları ve konumuyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden çalışmada ayrıca Van'ın özel koşulları irdelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma ayrıca göçmenlerin aşı karşıtı olma hakları bağlamında bir hukuki çerçeve çizen ve bu duruma yasal çözüm önerileri getirecek makalelere de bir yol açmaktadır. Böylece göçmenlerin potansiyel hastalıklı insanlar olma algısını ve hastalığın yayılmasında önemli bir etken olan grubun aşılanmasının önünü açacak bir temel teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

AĞAÇ SUCU, S. & Gündüz, U. (2019). Kitlelerin Yeni Göç Mekânları Olarak Sosyal Medya Ve Sanal Göç İlişkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 5(2), 466-490. https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjcss/issue/51161/654387

AKBAL E. ve Gökler M., E.(2020). COVID-19 Salgını Sürecinde Eksikliği Ortaya Çıkan Bir Gerçek: Sağlık Okuryazarlığı. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*. 5(COVID-19 Özel Sayısı),148-55.

AKINCI, B. (2020). *Covid-19 Pandemisi Sonrasında Sivil Toplum Kuruluşları: Artçı Değişimlerin Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevsel Rollerine Yansımaları*, Journal of Social and Humanities Sciences Research. 7(55), 1809-1816.

AKINCI, B. (2022). *Avrupa Birliği ve Sivil Kriz Yönetimi*, İçinde Kriz Yönetimi (Yapılar, Fonksiyonlar ve Politikalar), (Ed. Yıldız Atmaca ve Vedat Yılmaz), Ankara: Orion Kitabevi.

AKINCI, B. (2022). *Kriz Yönetimi Yaklaşımları ve Örgütlenmesi*, İçinde Kamu Sektöründe Kriz Yönetimi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar, (Ed. Veysel Eren), Ankara: Nobel Yayıncılık.

AKŞİN, S. (2005), *Doğuştan Yükselişe Osmanlı Tarihi -1, 1300-1600*, İstanbul: Milliyet Kitaplığı.

AMİN, S. (1993), *Avrupamerkezcilik*, Mehmet Sert(Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

ANADOLU AJANSI(3.8.2020). *Pandemi Tarihçisi Doç. Dr. Varlık: Tarihteki Pandemiler Uzun Vadede Kökten Değişimlerin İpuçlarını Verir.* https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/pandemi-tarihcisi-doc-dr-varlik-tarihteki-pandemiler-uzun-vadede-kokten-degisimlerin-ipuclarini-verir/1930036. Erişim: 5.10.2021

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ (2019). *Yönetim Bilimleri II*, Süleyman Sözen(Ed.), Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3465.

AMERİKA'NIN SESİ(1.12.2020). *Sözlük Yayıncıları Seçti Yılın Kelimesi "Pandemi"*, https://www.amerikaninsesi.com/a/sozluk-yayincilari-secti-yilin-kelimesi-pandemi-/5683124.html. Erişim: 5.10.2021.

ATMACA, Y. (2020). "Esenyurt ve Göç Yönetimi Politikaları Üzerine Bir İnceleme", Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınları, Bursa, ss.65-85.

AVRUPA BİRLİĞİ. (2019). *Avrupa Komisyonu'nun Avrupa Parlamentosu'na ve AB Konseyi'ne Tebliği: Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programının Üçüncü Yıllık Raporu.* Brüksel. https://www.avrupa.info.tr/tr/turkiyedeki-multeci-krizine-avrupa-birliginin-mudahalesi-710 Erişim: 7.10.2021.

AYDIN A. ve Belli A. (2018). "Modern Çağda Müslüman Kent: Medineden Metropole" İçinde *Modernleşme Sürecinde Müslümanlar*, (Ed.: Necmettin Çalışkan), Ankara: Nobel Yayınevi.

BELLİ, A. ve Aydın A. (2019). Uluslararası Göç Olgusundaki Değişim: Çevre Sığınmacılığı. 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM13).

BELLİ, A. Tunç, A. ve Aydın A. (2019). Yerelde Yönetişim Algısı Üzerine Bir Alan Araştırması: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 256-270.

Bezmialem Vakıf Üniversitesi (8.03.2021). *İnsanlığı Etkileyen Bulaşıcı Hastalıklar ve Pandemiler*.https://bezmialem.edu.tr/sks/tr/Sayfalar/HaberDetay.aspx?newsId=2441&newsdetail=insanligi-etkileyen-bulasici-hastaliklar-ve-pandemiler. Erişim: 4.10.2021

BİMAY, M. & KAYPAK, Ş. (2022). Küresel Salgın (Covid-19) Süreci Ve Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Yapısal Ve İşlevsel Değişimler . Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 12 (23) , 431-455 . DOI: 10.53092/duiibfd.1039135

ÇAMAN, Ö. K. ve Özvarış, Ş. B. (2010). *Uluslararası Göç ve Kadın Sağlığı. Sağlık ve Toplum*, 20(4), 3–14. https://ssyv.org.tr/wp-content/uploads/2019/08/Uluslararas%C4%B1-Goc-ve-Kad%C4%B1n-Sagl%C4%B1g%C4%B1. Pdf. Erişim: 7.10.2021

DEUTSCHE WELLE TÜRKÇE(20.06.2021). *Türkiye'de Göçmenler ve Mülteciler Aşıya Erişebiliyor mu?* https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-g%C3%B6%C3%A7menler-ve-m%C3%BClteciler-a%C5%9F%C4%B1ya-eri%C5%9Febiliyor-mu/a-57971434. Erişim: 30.9.2021

DENİZ, O., Etlan, E.(2009). Kırdan Kente Göç ve Göçmenlerin Uyum Süreci Üzerine Bir Çalışma: Van Örneği, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 472-498

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, *Türkiye'de Düzensiz Göç*, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-duzensiz-goc.tr.mfa, Erişim: 10.10.2021

GEÇİCİ KORUMA ALTINA ALINANLARA VERİLECEK SAĞLIK HİZMETLERİNE DAİR ESASLARDA DEĞİŞİKLİK YAPILMASI (4 Aralık 2015). *Sağlık Bakanlığı 9648 Sayılı Yönergesi*. https://khgmfinansalanalizdb.saglik.gov.tr/TR-40556/gecici-koruma-altina-alinan-suriye-uyruklu-yabancilar.html. Erşim: 8.10.2021

GEÇİCİ KORUMA YÖNETMELİĞİ-GKY(2014). *Resmî Gazete* 22 Ekim 2014, Sayı: 29153. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883. Pdf. Erişim: 4.10.2021

GENÇ, D., H. (2016). Göçmenlik, Dil Engeli ve Sağlık Hizmetleri. *SD Platform, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, (40), 44-47. https://www.medipol.edu.tr/medium/magazine-file-695.vsf Erişim: 6.10.2021

GERÇEKER, O.(2019). *Avrupa Birliği Kimlik İnşasının 2011 Sonrası Göçmen Politikalarına Etkisi*, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van

GERÇEKER, O.(Aralık-2021). "Ulusüstü Vatandaşlık İnşasında Avrupa Birliğinin Girişimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 4(2), ss. 145-157, 2021

GİB-a, *İkamet İzinleri*, https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri, erişim: 10.05.2023

GİB-b, *Geçici Koruma*, https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, erişim: 10.05.2023

GİB-c, *Düzensiz Göç*, https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler, erişim: 10.05.2023

GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ(GİGM)(-). *Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi*, https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi, Erişim: 10.10.2021

GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ(GİGM)(-). *Kitlesel Akınlar*, https://www.goc.gov.tr/kitlesel-akinlar. Erişim: 29.9.2021

GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ(GİGM)(2021a). *İstatistikler - Düzensiz Göç*, https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler. Erişim: 29.9.2021

GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2021b). *İstatistikler - Geçici Koruma*. https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638 Erişim: 29.9.2021

GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ(GİGM)-Van Valiliği İl Göç İdaresi. *İl Müdürlüğünün Görevleri*, https://van.goc.gov.tr/gorevlerimiz, Erişim: 8.10.2021

GÖÇ SAĞLIĞI DAİRESİ BAŞKANLIĞI.(-) *Göçmen Sağlığı Merkezi*. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/göçmen-sağlığı-merkezleri.html. Erişim: 8.10.2021

GÖÇMEN SAĞLIĞI MERKEZLERİ/BİRİMLERİ (2015, 3 Eylül). *Sağlık Bakanlığı 906 Sayılı Yönergesi*. https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/131281, Erişim: 7.10.2021

GUADAGNO, L. (2020). Migrants and the COVID-19 pandemic: An initial analysis *Mıgratıon Research Serıes*, No.60. https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/mrs-60.Pdf.

HÜRRİYET(2022). *Suriyelilere Nüfus Ayarı*, https://www.google.com/amp/s/www.hurriyet.com.tr/amp/gundem/suriyelilere-nufus-ayari-42006940, erişim: 22.02.2022

IOM (2009), *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü*, Ed: Bülent Çiçekli, çev. Littera çeviri ve Dil Hizmetleri Dnş. Ltd. Şti, ISSN: 2074-6709, No:18. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü. Pdf.

IOM(2018). *Social Determinants of Migrant Health*. https://www.iom.int/social-determinants-migrant-health. Erişim: 4.10.2021

IOM(28 Ekim 2020). *World Migration Report 2020 (Turkish): Chapter 2 -2020 Dünya Göç Raporu: 2. Bölüm Göç ve Göçmenler: Küresel Bakış*. https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2020-turkish-chapter-2. Erişim: 29.9.2021

IOM-TURKEY, *Türkiye'de Göç*, https://turkey.iom.int/tr/t%C3%BCrkiyede-g%C3%B6%C3%A7. Erişim: 30.9.2021

İÇDUYGU, A.; Erder, S.; Gençkaya, Ö., F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikası 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumlarından Ulus Ötesi Dönüşümlere Araştırma Raporu. *Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi*. http://mirekoc.ku.edu.tr, Erişim: 6.10.2021.

İZCİ, F. ve Yılmaz, V.(2019). Kentlerin Kalkınması Sürecinde Göçün Etkileri: Van İli Örneği, İsmet Yılmaz, Ekrem Karabulut ve Faruk Serin (Ed.). 209-220, *Malatya Turgut Özal Üniversitesi 5. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*.

İZCİ, F. ve Geylani, D.(2020). Göç Olgusunun Kentlere Sosyal ve Ekonomik Anlamda Etkisi: Van Örneği. Vedat Yılmaz ve Yıldız Atmaca (Ed). 87-108, *Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi* içinde, Bursa: Ekin Yayınevi.

KARPAT, K. (2015) "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (Der. M.Murat Erdoğan, Ayhan Kaya) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 507, 23-40.

KELEŞMEHMET, H.(2018). Dünyada ve Türkiye'de Göçmen Sağlığı. *The Journal of Turkish Family Physician*, 9(4), 119–126. http://turkishfamilyphysician.com/wp-content/uploads/2019/05/JTFP-2018-4-mektup-turkiye-ve-dunyada-multeci-sagligi. Pdf.

MCAULİFFE, M., and Bauloz, C. (2020). The coronavirus pandemic could be devastating for the world's migrants. https://www.weforum.org/agenda/2020/04/the-coronavirus-pandemic-could-be-devastating-for-the-worlds-refugees/ erişim: 4.10.2021

NTV(12.03.2020). *İnsanlık Tarihini Etkileyen 10 Pandemi*, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/insanlik-tarihini-etkileyen-10-pandemi,IUMSBOR3OueCevZRr3lJeQ/pg9MwdyFuEe_Xxzt_zc61A. Erişim: 4.10.2021

NİŞANYAN SÖZLÜK. *Pandemi*, https://www.nisanyansozluk.com/kelime/pandemi, Erişim: 4.10.2021

NURDİNOVA, S. (2021). Covid-19 Pandemisi ve Türkiye'deki Özbekistanlı Göçmenler, *İnternational Review of Migration and Refugee Studies*, 2(1), 19-25

PARLİAMENTARY ASSEMBLY. *Basic Rights of Irregular Migrants 2006*. http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17456&lang=FR. Erişim: 6.10.2021

POLAT, Y. (2021). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikasına Tarihsel Bir Bakış. *Journal of Awareness*. 6(2), 145-160, DOI: https://doi.org/10.26809/joa.6.2.05

SAĞLIKLI HAYAT MERKEZİ-SHM, *SHM Nedir?*, https://shm.saglik.gov.tr/shm-nedir.html, Erişim: 8.10.2021

SHRİVASTAVA S., R. and Shrivastava P., S. (2020). Effective Containment of The COVID-19 Pandemic Among Migrants and Refugee: World Health Organization. *TJFMPC*, www.tjfmpc.gen.tr 14(2): 163-165.

SOSYAL SİGORTALAR VE GENEL SAĞLIK SİGORTASI KANUNU(GSS) (31.5.2006). *Resmi Gazete* Kanun No: 5510, Madde 60. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1htm Erişim:7.10.2021

SÖZCÜ GAZETESİ(14.08.2021). *Yabancılar Üç Buçuk Yılda Türkiye'de 128 Bin Konut Satın Aldı*, Emre Deveci, https://www.sozcu.com.tr/2021/ekonomi/yabancilar-uc-bucuk-yilda-turkiyede-128-bin-konut-satin-aldi-6592929/amp/, Erişim: 10.10.2021.

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI HALK SAĞLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ(2020). *Covıd-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı*, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI COVID-19 BİLGİLENDİRME PLATFORMU(20 Temmuz 2020). *COVID-19 Nedir?*, https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html. Erişim: 29.9.2021

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI COVID-19 BİLGİLENDİRME PLATFORMU(20 Temmuz 2020). *Covid-19 Sözlüğü*, https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66507/s.html. Erişim: 1.10.2021

T.C. VAN VALİLİĞİ(2017), İl Göç İdaresi, Van'da İki Ayrı Yerleşkede Göçmenlere Hizmet Veriyor, http://www.van.gov.tr/il-goc-idaresi-vanda-iki-ayri-yerleskede-gocmenlere-hizmet-veriyor, Erişim: 8.10.2021

TAŞBAKAN, Işıkgöz, M.(2019). Göç, Mülteciler ve Aşılama, *EKMUD*, https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.ekmud.org.tr/sunum/indir/1315-gocmenlerde-bagisiklama&ved=2ahUKEwiu3tGizsPzAhWRIYsKHWUIAmlQFnoECAQQAQ&usg=AOvVaw0eQ6v4rnjm4EkMFoygT_Ol sunum, Erişim: 4.10.2021

TUNÇER, A., S.(2020). Göç Hareketlerinin Kentsel Mekânda İzlenmesi: Kırşehir Örneği. YILMAZ, V. ve Atmaca, Y. (eds). 1-34, *Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi* içinde, Bursa: Ekin Yayınevi.

TÜİK, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*, https://data.tuik.gov.tr/Kategori/Get Kategori?p=Nufus-ve-Demografi-109, Erişim: 01.03.2022

TÜRK DİYANET VAKFI (TDV) (2012a). *İslam Ansiklopedisi-Timur*, müellif: İsmail Aka, 41, 173-177, İstanbul, https://islamansiklopedisi.org.tr/timur Erişim: 6.10.2021

TÜRK DİYANET VAKFI (TDV) (2012b). *İslam Ansiklopedisi-Van*, müellif: Orhan Kılıç, 42, 505-510, İstanbul, https://islamansiklopedisi.org.tr/van Erişim: 6.10.2021

TÜRKÖZÜ, B., M.(2019). *Türkiye'de Göç Sorunu ve Yönetimi: Van İli Örneği*, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van

TSOY-32, *Türkiye Okuryazarlığı Ölçeği*, www.saglikokuryazarligi.org/turkiye-saglik-okuryazarligi-olcegi-32-tsoy-32/ Erişim: 10.10.2021

UNHCR Help, *Türkiye'de Nasıl Yardım Alınır?,* https://help.unhcr.org/turkey/tr/how-to-seek-help/ Erişim: 8.10.2021

UNHCR Turkey, *Türkiye'de UNHCR*, https://www.unhcr.org/tr/turkiyede-unhcr, Erişim: 8.10.2021

UNHCR Turkey(2019). Turkey: Key Facts and Figures (Issue: November). *UNHCR*. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/01/73154.pdf

UNHCR(2021a). *Global Trends 2020 - Media Page*, https://www.unhcr.org/unhcr-global-trends-2020-media-page-60be2dd14. Erişim: 29.9.2021

UNHCR(2021b). *Operational Update January 2021: Turkey*. UNHCR. https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2021/02/UNHCR-Turkey-Operational-Update-January-2021.pdf Erişim: 5.10.2021

UNICEF. *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1948*. https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html. Erişim: 6.10.2021

UNİTED NATİONS. (-). *Principles and Guidelines, Supported by Practical Guidance, on The Human Rights Protection of Migrants in Vulnerable Situations*. Geneva: Office of The United Nations High Commissioner for Human Rights. https://www.ohchr.org/ Documents/Issues/Migration/PrinciplesAndGuidelines. Pdf. Erişim: 7.10.2021

UNİTED NATİONS(UN) (2020). *Everyone Included: Social Impact of COVID-19*. https://www.un.org/development/desa/dspd/everyone-included-covid-19.html Erişim: 5.10.2021

UZUN, Ş. (2017). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Göç Yönetimi, Yatkın, A.(ed.), Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü, 80-97 içinde. *11. Kamu Yönetimi Sempozyumu KAYSEM 11 Bildiri Kitabı*, Elazığ, 2017.

VATANSEVER, K. (2016). Sığınmacıların Kamplardaki Sorunları, Ergin, I. (ed.), Savaş, Göç ve Sağlık, 20-31 içinde. Ankara: *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*, https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacilar_rpr. Pdf.

WHO (2013). *Health literacy: The solid facts*. https://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/healty-literacy.-the-solid-facts. Pdf. Erişim: 6.10.2021

WHO (2019). *Promoting The Health of Refugees and Migrants: Draft Global Action Plan, 2019-2023*. [A72/25 Rev.1 (23.5.2019)]. World Health Organization 72nd World Health Assembly, https://www.who.int/publications/i/item/promoting-the-health-of-refugees-and-migrants-draft-global-action-plan-2019-2023 erişim: 4.10.2021

WHO (2023). *Statement on the Fıfteenth Meeting of the IHR(2005) Emergency Committee on the Covid-19 Pandemic*, https://www.who.int/news/item/05-05-2023-statement-on-the-fifteenth-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-coronavirus-disease-(covid-19)-pandemic,erişim: 10.05.2023

YASİN, Y. (2016). Sağlık Hizmeti Veren Sivil Toplum Kuruluşları ve Sığınmacılar. Ergin, I. (ed.), Savaş, Göç ve Sağlık. ss 95-102 içinde. Ankara: *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacilar_rpr. Pdf

YILMAZ, V. (2019). "İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), ss.1709-1735.

YILMAZ, V. (2020). Suriyeli Göçmenlerin Yaşam Memnuniyetlerinin Malatya İli Özelinde Araştırılması, Yılmaz, V. ve Atmaca, Y. (eds). 35-64, *Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi* içinde, Bursa: Ekin Yayınevi.

YILMAZ, V., Ameen, S., S., H. (2021). The Role Of Local Government In Combatıng The Crısıs Of Covıd-19 Pandemıc In Erbıl – Iraq, *RESS Journal Route Educational & Social Science Journal*, Volume 8, Issue 6, June 2021, p. 78-91.

YILMAZ, V., Çelik Efşan, N. ve Mecek, M. (2020). Suriyeli Göçmenlerin Kentlere Etkilerinin Torbalı Özelinde Değerlendirilmesi. Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi (Ed. V. Yılmaz, Y. Atmaca), Ekin Yayınevi, Bursa, ss.285-312.

YILMAZ, V., Taner, M. (2020). Türkiye'de Göç ve Kentleşme Üzerine Bir Değerlendirme, Şahin, T., G. (ed.). *2. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Tam Metin Kitabı*, 83-92 içinde, Elazığ: Asos Yayınevi www.usves.com.tr, Erişim: 01.03.2022

YILMAZ, V., Gerçeker, O. (2022). Türkiye'de Koronavirüs Sürecinde Göç ve Göçmenlerin Durumu Üzerine Bir Değerlendirme, *2nd International Symposium "Global Migration Phenomenon" With Its Security, Economic, Social, Political and Cultural Dimensions,* Ankara: Proceedings Book, 493-504, ISBN: 978-625-8377-00-2, www.capitalconference.org

ZENCİRKIRAN, M. (2020). *Sosyoloji*, Bursa: Dora Yayınları

ANA DİLİ VE İKİNCİ DİL EDİNİMİNDE ÇOCUKLARIN DESTEKLENMESİ

Ana Dili ve İkinci Dil Ediniminde Güncel Yaklaşımlar

Editörler

Doç. Dr. Hatice Yalçın - Öğr. Gör. Dr. Murat Demirekin

nobel

ANA DİLİ VE İKİNCİ DİL EDİNİMİNDE ÇOCUKLARIN DESTEKLENMESİ
Ana Dili ve İkinci Dil Ediniminde Güncel Yaklaşımlar
Editörler: Doç. Dr. Hatice Yalçın - Öğr. Gör. Dr. Murat Demirekin

Yayın No.: 4991
Eğitim No.: 1027
ISBN: 978-625-397-570-8
E-ISBN: 978-625-397-569-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yalçın, Hatice., Demirekin, Murat.
ANA DİLİ VE İKİNCİ DİL EDİNİMİNDE ÇOCUKLARIN DESTEKLENMESİ Ana Dili ve İkinci Dil Ediniminde Güncel Yaklaşımlar/
Editörler: Hatice Yalçın - Murat Demirekin
1. Basım, VIII + 348 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-570-8
E-ISBN: 978-625-397-569-2
1. Anadili Edinimi 2. İkinci Dil

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **vii**

DİL GELİŞİMİ VE DİL EDİNİMİ İLE İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLAR **1**
Ayşenur Ulusoy Ünlü

DİL KURALLARINI ÖĞRENMEDE TEMEL İLKELER **19**
Derya Yıldız

DİL GELİŞİM KURAMLARI **45**
Merve Duymaz

OKUL ÖNCESİNDE YABANCI DİL EĞİTİMİ: YAŞANTI ODAKLI ÖĞRETİM **57**
Banu Uslu

DİL VE KONUŞMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ **71**
Elif Erkan

İKİ DİLLİ OLMA KAVRAMI VE İKİ DİLLİ ÇOCUKLARIN DESTEKLENMESİ **91**
Hatice Yalçın - Sümeyye Karaçayır - Fatoş Yıldırım

ANA DİL VE İKİNCİ DİLİ ANLAMLANDIRMA VE DİL ÖĞRENME STRATEJİLERİ **103**
Murat Demirekin

ÇOCUKLARA DİL ÖĞRETİMİNDE TEKNOLOJİNİN KULLANIMI **127**
Emre Demirtaş

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE YABANCI DİL EĞİTİMİ **155**
Esra Şahin - Bengü Türkoğlu

BİLİŞSEL OYUNLARLA DİL ÖĞRETİMİ **185**
Şuheda Betül Nur Özlevent - Bengü Türkoğlu

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİL EDİNİMİ **217**
Esra Ergin - Büşra Ergin

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARINDA TERAPİLER.....233
Beyza Çalık

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERDE DİL EDİNİMİ: DURUM DEĞERLENDİRMESİ VE EĞİTİM YAKLAŞIMLARI.....263
Emine Arslan Kılıçoğlu

DİL EDİNİMİNDE KULLANILAN TEKNİKLER.....279
Uğur Birkandan

DİL EDİNİMİNİ DESTEKLEYEN ETKİNLİKLER.....301
Seda Sur

İKİ DİLLİ EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ TÜRK ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE DEYİM BİLGİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: BATI TRAKYA ÖRNEĞİ.....331
Mesout Kalın Salı

DİL GELİŞİMİ VE DİL EDİNİMİ İLE İLİŞKİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Ayşenur Ulusoy Ünlü

GİRİŞ

Dil kelimesi birçok farklı tanıma sahip olmakla beraber nitelediği farklı durumlar mevcuttur. Örneğin; mesleki dil (hukuk dili, tıp dili), bedenimizdeki organlarımızdan bir tanesi, kazandığı yan anlamlarla kimi çalgı aletinin belli bir kısmı ya da ayakkabımızdaki orta kısım gibi farklı kullanımlarını günlük yaşamımızda sıklıkla kullanırız. Yollar, uçaklar, radyo, televizyon, kitap, gazete hepsi birer iletişimimizin parçasıdır. Bir başka açıdan bakınca feryat ederek ağlayan birinin sesini duyduğumuzda acı çektiğini, üzüldüğünü anlarız ya da birisinin gülümseyerek bir dokunuşundan bir mesaj alabiliriz. İletişimin temelinde resmî ya da kurallı bir yapıdan ziyade karşılıklı girdi ve çıktının olması şarttır. Dil ise iletişimin bir formudur. İletişim kurmak için kullanılan semboller ve seslerin sistematik kullanımıdır (Bochner & Jones, 2003).

İletişim aracı olarak dil şu şekilde tanımlanmaktadır: "İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban; bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi; düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı" (Türk Dil Kurumu, 2023). Dil aracılığı ile insanlar duygu ve düşüncelerini aktarabilir, soru sorarak ya da istekte bulunarak ihtiyaçlarını karşılayabilir, yeni bilgiler öğrenebilirler. Bu nedenle dil sürekli kendini geliştiren bir yapıdadır (Garden & Gardiner, 1998). Hayvanlar da kendi aralarında sesleri kullanarak iletişim sağlamakta ancak bizim kullandığımız dili onlardan ayıran daha sistematik bir yapıda olmasıdır. Günümüzde kullanılan bütün resmî dillerin 5 temel ortak bileşenleri bulunmaktadır.

DİLİN TEMEL BİLEŞENLERİ

Sesbilgisi (Fonoloji/Phonology): Bir dilde anlamı etkileyen en küçük ses, harf veya ses birimidir. Kullanılan ses ve ona ait harfin diğer seslerle nasıl

konu ile fazla ilişki içinde tutar. Engelleyici kaygı ise kişiyi bu yeni öğretisinden kaçmaya iten bir kaygı şeklidir (Gucuyener, vd., 2011: 946).

Çocuk Edebiyatı ile Etkileşim: Çocuk edebiyatı, çocukların hayatlarını ve kendi çevreleri dışındaki çevreyi kısacası dünyayı tanımalarını sağlar. Bu keşif çocukları eğlendirirken birçok açıdan gelişimlerini de desteklemektedir. Çocuklara sesli okunan kitaplar sayesinde çocuklar yeni sesler, kelimeler, sözcük öbekleri ya da kelimelerin farklı kullanımlarını öğrenebilirler. Aile bireyleri ile soru cevap şeklinde ya da başka etkinliklerle dinamik tutulan okuma süreci çocuğa okumayı sevdirip dil edinimini desteklemekle beraber okuma alışkanlığı da kazandırmaktadır (Tunç ve Gündoğdu, 2013).

SONUÇ

Çocukların dil ediniminde birincil çevre olan aileye ve etkileşimde bulundukları çevreye oldukça önemli roller düşmektedir. Onların edinim süreçlerini destekleyecek ya da hızlandıracak davranışların bilincinde olmak oldukça önemlidir. Bu bilinç çerçevesinde çocuklara zengin bir çevre ve ortam sunulmalıdır. Birkaç sene sonra bu sorumluluğu aile ile çocuğun karşılaşacağı eğitimciler de paylaşacaktır. Bu nedenle eğitimcilerin de çocuğun edinimini destekleyecek etkinlikler düzenleyebilmesi, temel gelişim basamaklarını bilmesi oldukça önemlidir.

Kişilerin görevi sadece çocukları desteklemek değil, iyi bir gözlemci olup çocukların gelişimlerini de takip etmektir. Oluşabilecek herhangi bir gerilikte ya da döneminin gelişimsel belirtilerini göstermeme durumunda, erken tanı ve müdahale oldukça önemlidir. Neticede bu süreçte yakın çevreye önemli bir rol düşmektedir.

KAYNAKÇA

Aksoy, P., & Baran, G. (2017). Dil gelişimi. *Erken çocukluk döneminde gelişim I (0-36 ay).* A. Köksal Akyol (Ed.). Anı Yayıncılık.

Aksan, D. (1998). Her yönüyle dil, ana dili çizgileriyle dilbilim. TDK Basımevi.

Aral, N., & Doğan Keskin, A. (2016). Bilişsel gelişim ve dil gelişimi. *Çocuk gelişimi* içinde (s. 96-126). N. Aral (Ed.) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3267, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2130.

Bağcıoğlu Ünver, G. (2013) Gelişim ile ilgili temel kavramlar ve gelişimi etkileyen etmenler. *Gelişim ve öğrenme psikoloji içinde* (s. 1-17). A. Ulusoy (Ed.) Anı Yayıncılık.

Bee, H. & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi.* O. Gündüz (Ed.). Kaktüs Yayınları.

Berk, L. (2013). *Çocuk gelişimi* (Çev. A. Dönmez). İmge.

Bochner, S.T., & Jones, J. (2003). *Child language development: Learning to talk.* Wiley.

Bosch, L., & Sebastián-Gallés, N. (1997). Native-language recognition abilities in 4-month-old infants from monolingual and bilingual environments. *Cognition*, *65*(1), 33-69.

Brown, A. (2011). Media use by children under than 2 years. *Pediatrics,* 128(5), 1040-1045.

Çat Şahin, A. (2009). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu çocukların dil gelişimi ile annelerin okuma ilgi ve alışkanlıkları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Erden, M., & Akman, Y. (2014). *Eğitim psikolojisi.* Arkadaş Yayınevi.

Ergin, B., Koçak, N. (2018). *Erken çocukluk döneminde gelişim (36-72 ay) içinde*. Ç. Gür (Ed.) Pegem Akademi.

Flavell, J., Miller, P. H., & Miller, S.S. (2002). *Cognitive development.* Prentice- Hall

Gander, M.J., & Gardiner, H. W. (1998). *Çocuk ve ergen gelişimi.* (Çev. B. Onur, 2. Baskı). İmge.

Gucuyener, K., Arhan, E., Soysal, A. S., Ergenekon, E., Turan, O., Onal, E., ... & Atalay, Y. (2011). Language assessment of non-handicapped twins at 5 years of age. *Pediatrics International*, *53*(6), 944-949.

Gür, Ç. (2018). Erken çocukluk dönemi ve gelişim. *Erken çocukluk döneminde gelişim (36-72 ay)* içinde. Ç. Gür (Ed.) Pegem Akademi.

Hoffman, C. (2014). *Introduction to bilingualism*. Routledge.

Işıkoğlu Erdoğan, N., Atan, A., Asar, H., Mumcular, F., Yüce, A., Kıraç, M. & Kilimoğlu, Ç. (2016). Examination of parents' and teachers' shared reading activities. *Elementary Education Online,* 15(1), 125-135.

İnanç, B. Y., Bilgin, M., & Atıcı, M. K. (2020). Temel kavramlar, ilkeler ve gelişim dönemleri. *Gelişim psikolojisi: Çocuk ve ergen gelişimi* içinde. Pegem Akademi.

Kandemir, M. (2013). Bilişsel gelişim. Ş. I. Terzi (Ed.), *Eğitim psikolojisi* içinde (s.75–132). Pegem Akademi.

Kisilevsky, B. S., Hains, S. M. J., Jacquet, A.-Y., Granier-Deferre, C., & Lecanuet, J. P. (2004). *Maturation of fetal responses to music. Developmental Science, 7(5), 550–559.*

Koçak, N. & Dereli, E. (2005). Okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş arasındaki çocukların ifade edici dil düzeylerinin bakım tarzı ve anne- baba eğitim düzeyi açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 14, 1-17.

Kulh, P. K. (1994). Learning and representation in speech and language. *Current opinion in neurobiology, 4(6),* 812-822.

Machado, J. M. (2012). *Early Childhood Experiences in Language Arts: Early Literacy.* Cengage Learning.

Maviş, İ. (2011). Dil ve konuşma bozukluğu olan öğrenciler. İ.H. Diken (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* içinde. Pegem Akademi.

Metindoğan Wise, A. (2015). Gelişim bilimi: Tanımı, kapsamı, tarihsel temelleri, araştırma konusu ve yöntemleri. *Her yönüyle okul öncesi eğitim: Çocuk gelişimi 1, bebeklik döneminde gelişim* içinde (s. 18-44). F. Turan, A. İpek Yükselen (Ed.) Hedef CS Yayıncılık ve Mühendislik

Niederhauser, J. S. (2012). Motivating Learners at South Korean Universities. In *English Teaching Forum*, 50(3), pp. 28-31.

Sarı, B. (2018). *Elektronik hikâye kitaplarının farklı sosyoekonomik düzeyden gelen 4-6 yaş çocukların anlamlı kelime edinimleri üzerine etkisi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Anı Yayıncılık.

Trawick-Smith, J. (2013). *Erken çocukluk döneminde gelişim (Çok kültürlü bir bakış açısıyla).* B. Akman (Ed.). Nobel Yayınları.

Tunç, A. & Gündoğdu, M. (2013). Eğitim psikolojisine giriş. *Eğitim psikolojisi* içinde. (s. 1-12). B. Gündüz, B. Çapri (Ed.). Karahan Kitabevi.

Tümkaya, S. (2011). Dil gelişimi. *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde (s. 27-53). M.E. Deniz (Ed.), Ertem Basım Ltd. Şti.

Türk Dil Kurumu (2023). Genel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/

Uluğ, E. (2019). Çocuklarda dil gelişimi. *Bebeklik dönemi gelişim ve eğitim* içinde. S. Seven (Ed.) Pegem Akademi.

Ülgen, G. & Fidan, E. (2000). *Çocuk gelişimi. (8. Baskı).* MEB Devlet Kitapları, ABC Matbaacılık.

Ünüvar, P. & Karoğlu, H. (2020). Bebeklik döneminde gelişim ile ilgili temel kavramlar ve ilkeler. *Bebeklik döneminde gelişim ve eğitim* içinde. P. Ünüvar (Ed.). Anı Yayıncılık

Vouloumanos, A., & Werker, J. F. (2007). Listening to language at birth: Evidence for a bias for speech in neonates. *Developmental science*, *10*(2), 159-164.

Yavuzer, H. (2012). *Çocuk psikolojisi (34. baskı)*. Remzi Kitabevi.

Yazıcı, Z. (2020). *0-36 aylık çocuklarda dil gelişimi*. Bebeklik döneminde gelişim ve eğitim içinde. P. Ünüvar (Ed.). Anı Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2008). Okul öncesi eğitim kurumlarından yararlanmayan 4-5 yaş çocuklarının dil gelişimini etkileyen faktörlerin incelenmesi (Konya İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Konya

DİL KURALLARINI ÖĞRENMEDE TEMEL İLKELER

Derya Yıldız

GİRİŞ

Dil, en güzel biçimde doğal akışı içinde öğrenilir. Çünkü dilin özellikle de Türkçenin farklı iletişim durumlarına özgü kullanımları vardır. Bunların, kuralların ezberlenmesiyle öğrenilmesi oldukça zordur. Dil çok boyutlu ve karmaşık olduğu için her bir kullanımını anlamak ve bu kullanıma uygun biçimde üretimde bulunmak zaman alan bir süreçtir. Dil genel anlamda ilk öğrenilen dil olan ana dili ve sonradan öğrenilen dil olan ikinci dil kavramıyla ifade edilir. Türkçenin ana dili ve ikinci dil olarak ediniminde bu sürecin sistematik biçimde planlanması gerekir.

Türkçenin ana dili ve ikinci olarak ediniminde çocukların Türkçeye yönelik tutum, kaygı, öz yeterlik ve motivasyonları büyük önem taşır. Öğreticiler öncelikle bu kavramlar üzerinde durmalıdır. Çocukların Türkçeye karşı tutumları, kaygıları ve öz yeterlik düzeylerinin belirlenmesi dil becerilerini geliştirmeye yönelik motivasyon oluşturmalarını sağlayacaktır.

Çocukların motivasyonları Türkçenin hem ana dili hem ikinci dil olarak öğrenim sürecinde metinlerin ve etkinliklerin öğrencilerin seviyelerine uygun olmasıyla da artırılır. Bu noktada okul çağındaki çocuklar için hem sınıfın genel düzeyi hem de her bir öğrencinin düzeyinin göz önünde bulundurulması önemlidir. Böylece nitelikli bir öğrenme süreci gerçekleştirilebilir.

Türkçe öğretiminde öncelikle çok iyi bir planlama sürecine dikkat çekmek gerekir. Dil becerileri hem ayrı ayrı hem de bütünleşik biçimde geliştirilmelidir. Süreç, öğrenmenin en önemli ilkeleri olan basitten karmaşığa ve somuttan soyuta yapılandırılmalıdır. Çocukların aktif biçimde öğrenme sürecine katıldıkları, hayatın içinden kullanımların verildiği ve bireysel farklılıkların göz önünde bulundurularak zengin bir öğrenme ortamı sunulması gerekir. Bunun için de dilin anlam zenginliği sezdirilmeli, iletişim becerisinin geliştirilmesi, dil ve kültür ilişkinin kavratılması önemlidir. Aşağıda önce Türkçenin

Türkçe öğrenme sürecinde öncelikle çocuğun Türkçeye yönelik olumlu bir tutum içinde ve motivasyonun yüksek olması sağlanmalıdır. Türk kültürünü tanıtma, söz varlığını zenginleştirme ve Türkçenin farklı ifade biçimlerini gösterme öncelikli amaçlar olmalıdır. Bu amaçlar da etkili bir geri bildirim süreci, temel seviyeden ileri seviyeye kadar hazırlanmış nitelikli okuma, dinleme ve izleme metinleri, düzeylere ve konulara uygun farklı iletişim ortamları ve bireysel öğrenmeyi destekleyen teknolojik ortamlar gibi yeni yöntemlerin işe koşulmasıyla mümkün olacaktır.

Dil öğretimi bireyin anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesidir. Dolayısıyla dil becerileri ile birey kendini ifade etmekten diğer bütün disiplinleri anlama ve başarı elde etmeye kadar her alanda dili kullanır. Dilin bu derece kapsamlı olması her geçen gün dil üzerine yapılan çalışmaları takip etmeyi ve özellikle öğreticilerin hem dile hem de öğrenme-öğretme süreçlerinde yönelik yetkinliklerini geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmadi, M. R. (2018). The use of technology in English language learning: aliteratuare reviev. *International Journal of Research in English Education, 3*(2), 35-46.

Aksan, D. (1979). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim*. TDK Yayınları.

Aktaş, E. (2022). The effect of reading comprehension strategies on reading comprehension in teaching Turkish as a foreign language. *International Journal of Languages' Education and Teaching, 10*(4), 46-61.

Akyüz, Y. (1989). *Türk eğitim tarihi.* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Arıcı, A. F., & Taşkın, Y. (2019). Okuma becerisinin diğer dil becerileriyle ilişkisi. *International Journal of Field Education*, *5*(2), 185-194.

Arslanbaş, F. & İnal, E. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak uzaktan öğretiminde iletişim odaklı web 2.0 araçları ve uygulama örnekleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(Özel Sayı), 228-249.

Ateşli, A., & Yıldız, D. (2022). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde web 2.0 araçlarıyla Bloom taksonomisine uygun etkinlik örnekleri. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, *5*(1), 4-25.

Barın, E. (2004). Yabancılara Türkçe öğretiminde ilkeler. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları,* (1), 19-30.

Brkić, A. (2009). Teaching arts management: Where did we lose the core ideas?. *The Journal of Arts Management, Law, and Society, 38*(4), 270-80.

Brozo, W. G., Sulkunen, S., Shiel, G., Garbe, C., Pandian, A., & Valtin, R. (2014). Reading, gender, and engagement: Lessons from five PISA countries. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 57*(7), 584-593.

Bursalı, H. & Topçuoğlu Ünal, F. (2015). Çizgi dizilerin 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin söz varlığına katkısı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(29), 60-74.

Byrne, R. (2009). The effect of Web 2.0 on teaching and learning. *Teacher Librarian*, *37*(2), 50-53.

Chomsky, N. (2014). *Dil ve Zihin.* (Çev. Ahmet Kocaman), Bilgesu Yayınları.

Çüm, S., Demir, E. K., Arıkan, Ç. A., & Şahin, M. D. (2020). Okuma zevki ve okuma çeşitliliğinin örtük sınıf analizi: Türkiye ve Çin İncelemesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*(3), 943-977.

Elmas, R. & Geban, Ö. (2012). Web 2.0 tools for 21st century teachers. *International Online Journal of Educational Sciences, 4*(1), 243-254.

Elturan, B. (2019). Yabancı dil öğretiminde yanlışların düzeltilmesi (yabancı dil olarak Türkçe öğretimi örneğinde). *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, *2*(2), 165-188.

Genç, A. & Türker, M. S. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde blogların öğretim amaçlı kullanımı üzerine öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* (39), 251-266.

Gilakjani, P. A., & Sabouri, N. B. (2017). Advantages of usingcomputer in teaching English pronunciation. *International Journal of Research in English Education, 2*(3), 78-85.

Göçer, A. (2015). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde konuşma becerisinin kazandırılması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(2), 21-36.

Göçer, A. (2019). Türkçe eğitiminde ölçme ve değerlendirmenin işlevselliğine etki eden önemli bir uygulama tekniği olarak geribildirim kullanımı. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(1), 111-126.

Gülerer, S., & Sezen, Y. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde tv dizisi kullanmanın atasözü ve deyim öğretmedeki etkisi. *International Journal of Language Academy*, *8*(1), 380-393.

Günaydın, Y. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde konuşma kulüpleri. *Ekev Akademi Dergisi*, (85), 531-544.

Kanatlı, F. & Çekici, Y. (2013). Türkçe öğretiminde disiplinler arası olanaklar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(*2), 223-234.

Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (1997). *Türkçe öğretimi.* Ankara: Engin Yayınevi.

Keray, D. B. & Savur, H. (2019). Yabancılara Türkçe deyim ve atasözü öğretiminde kullanılabilecek bir araç: Tarkan şarkıları. International Journal of Language Academy, (7), 1-13.

Krashen, S. (2002). *Second Language Acquisition and Second Language Learning.* Pergamon Press.

Olukcu, E., & Yıldız, D. (2022). Üst Düzey Düşünme Becerileri Kavramları Bağlamında Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi, 10*(2), 224-246.

Peregoy, S., & Boyle, O. (2012). Reading, writing and learning in ESL: A resource book for teachers. Allyn & Bacon Press.

Pilanci, H., Saltık, O., & Zenci, S. Ç. (2020). Açık ve uzaktan yabancı dil olarak Türkçe öğreticileri için temel ilkeler. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, *6*(14), 516-529.

Reitbauer, M.; Campbell, N. & Mercer, S. (2013). *Feedback Matters: Cur rent Feedback Practices in the EFL Classroom.* Peter Lang Edition.

Şimşek, P. (2017). Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde temel materyaller: okuma metinleri ve okuma kitapları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (8), 211-225.

Uçak, S. (2016). Dil öğrenimi ve edinimi üzerine bir tartışma. *Aydın TÖMER Dil Dergisi, 1*(1), 65-79.

Ülper, H., & Çetinkaya, G. (2016). Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin yazılı taslak metinlerine yönelik geribildirim almaya ilişkin beklentileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(33), 1-17.

Warschauer, M. (2000). The death of cybers pace and the rebirth of CALL. *English Teachers' Journal,* 53, 61–67.

Wilson, J. (2002). *Dil, Anlam ve Doğruluk.* (çev. İbrahim Emiroğlu - Abdullatif Tüzer). Ankara Okulu Yayınları.

Wolff, P. & Holmes, K. J. (2011). Linguistic relativity*. Wiley interdisciplinary reviews: Cognitive Science, 2*(3), 253–265.

Yıldız, C. (2003). Ana dili öğretiminin temel ilkelerine karşılaştırmalı bir bakış. *Dil Dergisi*, (120), 5-21.

Yürektürk, F. N. v & Coşkun, H. (2020). Türkçe öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ve teknoloji destekli Türkçe öğretiminin etkililiğine dair görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 8*(3), 986-1000.

DİL GELİŞİM KURAMLARI

Merve Duymaz

GİRİŞ

Dil, insan hayatının temelini oluşturan zihinsel bir mekanizmadır. Dilin zihinsel bir mekanizma olması, bireylerin çevrelerinden edindikleri bilgi ve deneyimleri içsel anlamaya dönüştürmesine ve hayal kurmasına, düşünmesine, yeni fikirler üretmesi ve bu fikirleri yine çevresiyle paylaşarak bilgi alışverişi gerçekleştirmesini sağlar (Kargı, 2016).

Dil, insanlığın ve toplumların en temel yapı taşlarından biridir. Bilgilerin, duyguların ve düşüncelerin, kültürel mirasın aktarılmasında etkin rol oynayan dil, insanların sosyal ilişkiler kurmasına, dünyayı tanımalarına ve anlamalarına yardımcı olur. Dil gelişimi, insanların yaşamları boyunca devam eden bir süreçtir. Dil gelişim kuramları da dilin nasıl edinildiği, işlendiği ve nasıl kullanılacağı ile ilgili görüşler sunar. Bu nedenle dil gelişimi ile ilgili kuramları tanımak oldukça önem taşır (Bjorklund, 2021). Dil gelişimi kuramlarını tanımanın önemi şu şekilde sıralanabilir:

- Kuramlar çerçevesinde etkin bir eğitim stratejisi oluşturulabilir.
- Özel gereksinime ihtiyacı olan çocuğu belirlemede ve ihtiyaçlarının tespitinde ve destek eğitim sürecinde yol gösterici rol oynar.
- Hangi tür yaklaşımın çocuğun dil gelişimini en iyi şekilde destekleyeceğini belirlemede rol oynar.
- Etkili bir iletişimin nasıl olması gerektiği ile ilgili yol göstererek kişiler arası iletişimin güçlenmesinde rol oynar.
- Dilin toplumda bir kimlik ve kültürel mirasın oluşmasında ve bu mirasın nesiller boyunca taşınmasında etkilidir.

Tüm bu nedenler göz önüne alındığında dilin karmaşık yapısını anlamada, etkili bir iletişim becerisi geliştirmede, bireylerin ve toplumların iletişim kurmasında ve bu iletişimi devam ettirmesinde anahtar role sahip olan dil gelişim kuramları bu bölümde detaylı şekilde ele alınacaktır.

olunması ve mevcut potansiyellerinin en üst düzeye çıkarılması noktasında dil gelişimi kuramlarını bilmek de son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Akoğlu, G., Turan F. (2015). Bebeklikte iletişim ve dil gelişimi. F. Turan, A. İ. Yükselen (Ed.), *Bebeklik döneminde gelişim* içinde (s.167-184). Hedef Yayıncılık.

Aksoy P., Gülen B. (2019). Dil gelişimi. A. Köksal Akyol (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim I (0-36)* içinde (s.270-290). Anı Yayıncılık.

Barman, B. (2012). The linguistik philosophy of Noam Chomsky. *Philosopy and Progress,* 103-122.

Bee H., Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. (çev. Okhan Gündüz). Kaknüs Yayıncılık.

Berk, L. E. (2020). *Bebekler ve Çocuklar.* N. Işıkoğlu Erdoğan (Çev. Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık.

Bishop, D. V. M., Nation, K., ve Patterson, K. (2014). When words fail us: insights into language processing from developmental and acquired disorders. *Phil. Trans. R. Soc. B., 369,* 20120403.

Bjorklund, D. F. (2021). *Çocuklar Nasıl Düşünür? Bilişsel Gelişim ve Bireysel Farklılıklar*. M. Sayıl (Çev. Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık.

Büyükkaymaz, M., Yıldız Bıçakçı, M. (2021). *Yürütücü İşlevler*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Cebeci Topcubaşı, G., Tay, B. (2021). Jean-Jacques Rousseau'nın Emile adlı eserinin çocuklarda dil gelişimi ve öğretimi bağlamında incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 58:* 68-104.

Chomsky, N. (2011). *Dil ve Zihin*. A. Kocaman (Çev.), Bilgesu Yayıncılık.

Chomsky, N. (2012). *Doğa ve Dil Üzerine*. A. B. Karadağ (Çev.), Sözcükler Yayınları.

Crowley (2020). Dil ve okuryazarlık. Ş. Ceylan (Çev. Ed.), *Çocuk gelişimi pratik bir başlangıç* içinde (194-217). Nobel Akademik Yayıncılık.

Çakır, T. (2013). Çocukta dil gelişimi ve kuramsal yaklaşımlar. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 7: 110-134.

Çelik, İ. (2017). Noam Chomsky ve psiko-linguistik dil gelişim kuramı*. Turkish Studies*, *12* (28): 193-208.

Çuhadaroğlu, A. (2019). Bilgiyi işleme kuramı. Ş. Işık (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (7. Baskı) içinde (s. 455-476), Pegem Akademi.

Ercan Demirel, E. E. (2016). Dil gelişimi ve kuramları. N. Sargın, S. Avşaroğlu ve A. Ünal (Ed.), *Eğitimden Psikolojik Yansımalar* içinde (s. 125-134). Çizgi Kitabevi.

Ergin, B., Ergin E. (2022). Dil gelişimi. Ö. Pınarcık Sakaryalı, Y. Yıldırım (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde (s. 279-321). Nobel Akademik Yayıncılık.

Ergin, B., Koçak, N. (2018). Dil gelişimi. Ç. Gür (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim (36-72 ay)* içinde (s. 109-142). Pegem Akademi.

Ezenwa-Ohaeto, N., Ugochukwu N. (2021). Language learning theories: behaviourism, mentalism and affectivism. *AJELLS*; 8 (1), 48-55.

Gooch, D., Thompson, P., Nash, H. M., Snowling, M. J., ve Hulme, C. (2016). The development of executive function and language skills in the early school years. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *57*(2), 180-187

Güngör, S. (2023). Dil gelişimi. A. Kızılkaya Namlı (Ed.), *Eğitimin kavramsal temelleri-8: eğitim psikolojisi* içinde (s. 133-153). Efeakademi Yayınları.

Kargı, E. (2016). "Kültürel tarihsel kuram çerçevesinde" erken çocuklukta bilişsel gelişim ve öğrenme deneyimi. E. Kargı (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde (s. 2-15). Pegem Akademi.

Liu, Y. C., & Huang, Y. A. (2020). Information systems outsourcing success-a perspective of information processing theory. *14th International Conference on Ubiquitous ınformation management and communication (IMCIM)*. IEEE, 1-3.

Manolopoulou-Sergi, E. (2004). Motivation within the information processing model of foreign language learning. *System*, *32*(3), 427-441.

McLaughlin, S. F. (2010). Verbal behavior by B. F. Skinner: contributions to analyzing early language learning. *The Journal of Speech and Language Patholog-Applied Behavior Analysis*, 5(2), 114-131.

Özen Tuncer, Z. Z. (2022). *Dil gelişimi açısından risk altında olan çocukların ailelerine yönelik oluşturulan müdahale programının etkisinin incelenmesi.* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Veer, R., Zavershneva, E. (2018). The final chapter of Vygotsky's Thinking and Speech: A reader's guide. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, *54*(2), 101-116.

Yalçın, H. (2010). *Çocuk Gelişimi.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Yazgan İnanç, B., Bilgin M., Kılıç Atıcı, M. (2015). *Gelişim Psikolojisi*. Pegem Akademi.

Yazıcı, Z. (2020). 0-36 aylık çocuklarda dil gelişimi. *Bebeklik döneminde gelişim ve eğitim* içinde (s. 174-208). Anı Yayıncılık.

OKUL ÖNCESİNDE YABANCI DİL EĞİTİMİ: YAŞANTI ODAKLI ÖĞRETİM

Banu Uslu

GİRİŞ

Çocuğun doğal öğrenme için en önemli yılları okul öncesi dönemdir. O dönemde birinci veya ikinci dili öğrenmek arasında fark yoktur. Yaşamın üçüncü yılında düşünme, dil, vizyon, tutumlar, yetenekler ve diğer özelliklerin temelleri atılır. Yaşamın ilk yıllarında çocuklar ana öğrenme yollarını beyinde oluştururlar. Beyne giden altı ana yol vardır. Bunlar görerek, işiterek, tadarak, dokunarak, koklayarak ve yaparak öğrenmeyi içerir ve bu dönemden sonra kullandığımız tüm bilgiler gelişimin o erken aşamasında toplanır (Dryden & Vos, 1995),

Çocukların okul dışında iletişim kurmak için sınırlı fırsatları vardır; buna ek olarak, yabancı dili öğrenmek adına maruz kalacakları tek ortam yabancı dil sınıfıyla sınırlıyken sınıf içinde diğer tüm öğretim ve resmî olmayan iletişim, Türkçe yapılır. Hâlbuki Kersten ve Rhode (2013) okul öncesi yabancı dil eğitiminin en doğal koşulları sağlaması gerektiğini öne sürmektedir. Bu kapsamda, okul öncesinde yabancı dil öğretiminin amaçları, olumlu motivasyon geliştirmeyi, öğrenci yaşantılarını dikkate almayı, yabancı dille konuşmaya maruz kalmayı ve sistematik dilbilimsel öğrenme için temeller oluşturmayı içermelidir. Bu amaçlara ek olarak literatürde, yabancı dilin erken öğreniminin hedefleri, aşağıda görüldüğü gibi oldukça geniş bir şekilde ele alınır (Kondakova vd., 2020).

- Çocukların yabancı bir dili iletişim aracı olarak kullanma konusunda henüz psikolojik engellerle karşılaşmadıkları bir dönemde, okul öncesi ve daha küçük yaştaki öğrencilerin yeni bir dil alanıyla erken kültürleşmesini teşvik etmek;
- Çocuklara yabancı bir dilde iletişim kurma ve öğrenmeye devam etme isteği aşılamak;

- Somut ve çocuğun yakın çevresinden kavramlara yer verilmelidir (sözcük bilgisi, dilbilgisi vb.);
- Çocuğun sevdiği, oynadığı aktiviteler arasından seçimler yapılmalıdır (örneğin, yabancı dilde çizgi film izlemek gibi);
- Çocuklarla yapılan faaliyetler için gerekli çevresel koşullar düzenlenmelidir (malzemeler, organizasyon, bağlam gibi);

Ayrıca derslerde gün boyunca çocukların yaşantılarına dayalı yakın çevreden çok çeşitli kelimeler kullanmak, çocukların söylediklerini genişletmek, yeni kavramları açıklamak, kitap okumak ve hikâye ve karakterler hakkında sohbetler yapmak, soru sormak ve dikkati çekmek, çocukları yabancı dil kavramlarını tekrar etmelerine ve konuşma yapmaya teşvik etmek, çocukların öğretmen tarafından seçilen ve yürütülen faaliyetlere katılım gibi etkinliklere sıklıkla yer verilmesi önerilir.

Bu amaçla ebeveynlerden, eğitimcilerden, doğrudan çocuklardan, uzman yardımcılarından, dış uzmanlardan veri toplanabilir, tahminlerde bulunulabilir ve gözlemler yapılabilir (Uslu, 2018). Program kavramlarının yabancı dil öğrenimine etkilerinin ve başlangıç noktalarının incelenmesi, programın başlangıç noktalarının istenen etkilerle büyük ölçüde uyumlu olduğunu göstermiştir. Çocuklar yabancı dilde temel bilişi oyun yoluyla kazanırlar Bunun sonucunda da (A) Ebeveynler memnundur (B): Bununla ilgili aynı veriler farklı kaynaklardan alınır (çocuklar, ebeveynler, eğitimciler ve diğer uzmanlar).

Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik yabancı dil öğrenme programı, çocukların yaşantıları, öğrenme ihtiyaç ve tercihlerine göre düzenlenebilir (Uslu, 2018).

KAYNAKÇA

Alam, M. J., & Aktar, T. (2021). Comparative Curriculum Critique and Analysis of Secondary School English Language Teaching. *International Journal of English Language Studies*, *3*(6), 12-21.

Baxtigul, B. (2023). The specifics of teaching preschoolers a foreign language: goals, principles and forms. *International Journal of Recently Scientific Researcher's Theory*, *1*(4), 76-81.

Cheetham, D. (2015). Extensive reading of children's literature in first, second, and foreign language vocabulary acquisition. *CLELE journal*, *3*(2), 1-23.

Chen, J. C. (2014). A Case Study on English Language Learners' Task-Based Interaction and Avatar Identities in Second Life: A Mixed-Methods Design. *Research-publishing. net*.

Cortina-Perez, B., & Andugar, A. (2021). Exploring the ideal foreign language teacher profile in Spanish preschools: teacher education challenges. *Teachers and Teaching*, *27*(8), 713-729.

Çingi, M. (2021). *Okul öncesi öğretmen adaylarının yabancı dil eğitimi ve yaşantı odaklı yabancı dil eğitimine ilişkin görüşleri* (Doktora Tezi), Kastamonu üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dockrell, J. E. (2001). Assessing language skills in preschool children. *Child Psychology and Psychiatry Review*, *6*(2), 74-85.

Dryden, G. & Rose, C. (1995). Fundamentals. United Kingdom: Accelerated Learning Systems.

Habiburrahim, H. (2019). A review of the department of English language education curriculum development. *Englisia: journal of language, education, and humanities*, *6*(1), 1-14.

Hirsh-Pasek, K. (2009). A mandate for playful learning in preschool: Applying the scientific evidence. California Department of Education. (2008). California Preschool Learning Foundations (Volume 1). Sacramento: California Department of Education.

Johnstone, R. (2010). Introduction. In Johnstone, R. (Ed.), Learning through English: Policies, challenges and prospects (pp. 7–23). British Council.

Karakoç, C. (2007). *Okul öncesi eğitimde ana sınıfları ingilizce dersi için bir öğretim programı önerisi* (Master's thesis). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kersten, K., & Rohde, A. (2013). Language Acquisition and Use in Multilingual Contexts. *Edited by Anna Flyman Mattsson and Catrin Norrby*.

Kondakova N. N., Zimina E. I ., & Prokhorova, M. Y. (2020). A differentiated approach to teaching English for specific purposes. Derzhavin Tambov State University. DOI: 10.20310/1810-0201-2020-25-186-25-33

Lockiewicz, M., Sarzała-Przybylska, Z., & Lipowska, M. (2018). Early Predictors of Learning a Foreign Language in Pre-school - Polish as a First Language, English as a Foreign Language. *Frontiers in psychology*, *9*, 1813. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01813

Memis, M. R., & Erdem, M. D. (2013). Yabancı Dil Ogretimde Kullanılan Yöntemler, Kullanim Özellikleri ve Eleştiriler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, *8*(9), 297-318.

Nikolov, M., & Timpe-Laughlin, V. (2021). Assessing young learners' foreign language abilities. Language Teaching, 54(1), 1–37. doi:10.1017/S0261444820000294

Özünal, B. S. (2004). Yabancı dil öğretiminde eylem odaklı öğretimin uygulama boyutu. *HAYEF Journal of Education*, *1*(2), 79-95.

Pinter, A. (2019). Research issues with young learners. In Garton, S. & Copland, F. (Eds.), The Routledge handbook of teaching English to young learners (pp. 411–424). Routledge.

Uslu, B. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik yaşantı odaklı yabancı dil edinimi programının İngilizce öğrenimine etkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *43*(195).

Uslu, B. & Ersan, C. (2020). The effect of foreign language education on preschoolers' native language development. *International Journal of Research in Education and Science* (*IJRES*), 6(3), 381-395.

DİL VE KONUŞMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Elif Erkan

GİRİŞ

Dil ve konuşma gelişiminin değerlendirilmesi, atipik ya da tipik dil ve konuşma gelişimi gösteriyor olsun ya da olmasın, tüm bireylerin nitelikli dil ve konuşma gelişimi gösterebilmeleri açısından, kişisel ve toplumsal yönden oldukça değerli ve önemlidir.

Bireyin ve toplumların olumlu yönde gelişme ve ilerleme kat edebilmeleri için toplumların yapı taşı olan ailelerin, eğitimcilerin, uzmanların her birinin çocuğun gelişimi yönündeki görev ve sorumlulukları farklı olmakla birlikte amaç ve istekleri aynıdır. Çocuğun dolayısıyla toplumun yararını gözeten bu ortak amaçlar doğrultusunda, paydaşlar arasında kaliteli bir iş birliği gerçekleştirilebilmesi; çocuğa özgü en doğru gelişimsel tanı ve değerlendirmenin yapılması; çocuğu, uzmanları, eğitimcileri dolayısıyla da toplumu dil ve konuşma gelişimi yönüyle en başarılı ve istendik sonuçlara, maksimum gelişim düzeyi hedeflerine ulaştıracaktır.

DİL VE KONUŞMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNEMİ

Bütün gelişim alanlarında olduğu gibi dil ve konuşmanın gelişiminde de bireysel farklılıklar söz konusudur. Genetik, biyolojik, nörolojik, sosyolojik pek çok nedenden kaynaklı olarak çocuklarda dil ve konuşma gelişiminde gecikme ya da farklılıklara rastlanabilir. Bu farklılıkların tespit edilmesi sonucunda hekimlerin, klinisyenlerin, dil ve konuşma terapistlerinin çocuktaki duyusal, algısal, oral mekanizmaları, işitsel ve nörolojik yeterlilikleri araştırmaları gerekir. Bu nedenle dil ve konuşma gelişiminin değerlendirilebilmesi için öncelikle ilgili çocuğun ailesinden doğru ve ayrıntılı bilgi almak önemlidir. Ayrıca dil gelişiminde gözlenen gecikme ya da farklılığın doğasını anlamak ve ayırıcı tanılar yapılabilmesi için çocuğun bütün gelişim alanlarıyla ve farklı yaklaşımlarla birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (White & Jin, 2011; Oğuz vd., 2019).

değerlendirme araçlarına ve bu araçların kullanım amaçları ile ilgili bilgilere sahip olmak gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında en doğru değerlendirme mercileri, yaklaşımları, yöntem ve araçlarından bir arada faydalanılarak çocuğun dil ve konuşma gelişimi durumu hakkında en doğru tanı ve değerlendirmelere ulaşılabilir. Değerlendirme sonuçları doğrultusunda ilgili uzmanlarla iş birliği içerisinde çocuğa özgü gelişimsel destek ve müdahale programları oluşturulur. Bu destek ve müdahalelerin etkisinin değerlendirilmesiyle ve bu sayede müdahalelere yapılacak olan yeni güncellemelerle değerlendirme süreci çocuğun dil ve konuşma gelişimi yararına olacak şekilde devam eder.

Dil ve konuşmanın değerlendirilmesi sürecinde ailelerin, eğitimcilerin, uzmanların, iş birliği içerisinde bulunması oldukça önemlidir. Ayrıntılı değerlendirme ihtiyacı olan çocukların vaktinde fark edilerek aileleriyle iletişime geçilmesi ve ilgili uzmanlara yönlendirilmesinde eğitimciler de sorumluluk sahibidir. Erken çocukluk eğitim sürecinde gelişimsel değerlendirmenin önündeki güçlüklerin giderilmesi, eğitimcilerin informel yöntemlerle olduğu kadar formel yöntemlerle de gelişimsel değerlendirme sürecine olan katılımlarının artırılması yönünde araştırma ve çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıntılı değerlendirme ihtiyacı olan çocukların daha erken tespiti ve uzmanlara yönlendirilmesi müdahale ve düzenlemeleri de beraberinde getirecektir. Çocuğun ana dilinde nitelikli dil ve konuşma becerilerine sahip olması ikinci bir dili de nitelikli olarak edinmesine katkı sağlar.

KAYNAKÇA

Acarlar, F. (2002). Çocuklarda dilin değerlendirilmesi: betimleyici yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,35*(2), 122-131.

Aksu-Koç A, Küntay A. C., Acarlar, F. (2011). Türkçe'de Erken Sözcük ve Dilbilgisi Gelişimini Ölçme ve Değerlendirme Çalışması: Türkçe İletişim gelişimi Envanterleri: TİGE-I ve TİGE-II, TÜBİTAK 107KO58 Projesi Sonuç Raporu.

Arnesen, A., Braeken, J., Ogden, T., & Melby-Lervag, M. (2019). Assessing children's social functioning and reading profi-ciency: A systematic review of the quality of educational assessment instruments used in Norwegian Elementary schools. *Scandinavian Journal of Educational Research*, *63*,465–490.

Bayraktaroğlu, E. ve Ayekin Dülger, D.N. (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Erken Çocukluk Döneminde Uygulanan Standart Testlerle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. *Kastamonu Education Journal, 28*(6), 2214-2226.

Bernstein,D.K., & Tiegerman, F. E., (2009) . *Language and Communication Disorders* (6th ed.). New York, NY: Allyn ve Bacon: Pearson.

Berument, S. ve Güven, A. G. (2013). Türkçe ifade edici ve alıcı dil (tifaldi) testi: I. alıcı dil kelime alt testi standardizasyon ve güvenilirlik geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi,24* (3),192-201.

Blake, B.S. & Wise, L.L. (2014). What Is the Role and Importance of the Revised AERA, APA, NCME Standards for Educational and Psychological Testing. *Educational Measurement: ıssues and Practice*, *33*(4), 4-12.

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar.* (Effective Practices in Early Childhood Education, 2nd Edition). (H.Z. İnan, T. İnan, Çev. Ed). Ankara (2015)

Cummins, J. (2001). Bilingual children's mother tongue: Why is it important for education? *Sprogforum*, 7(19), 15-20.

Çiyiltepe, M. ve Türkbay, T. (2004). Konuşmanın bileşenleri ve konuşma gecikmesi olan çocukların değerlendirilmesi: Gözden geçirme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 11* (2).

Dockrell, J. E., Howell, P., Leung, D. & Fugard, A. J. (2017). Children with speech language and communication needs in England: Challenges for practice. *Frontiers in Education,* 2, 35-46.

Doğan, M. (2019). Bölüm 8. Ç. Dinçer (Ed.) *Gelişimsel tanı ve değerlendirme yöntemleri* (s.187-188) içinde. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Dunn, D. M. & Dunn, L. M. (2007). *Peabody Picture Vocabulary Test. 4. Baskı*, Minneapolis. MN, NCS Pearson.

Dükar, B.N. ve Tunçer, A.M. (2021). Gecikmiş dil-konuşması bulunan çocukların alıcı ve ifade edici sözcük dağarcığının değerlendirilmesi. *Dil, konuşma ve yutma araştırmaları dergisi (DKYAD), 4*(3),261-283.

Ege, P. (2010). Türkçedeki ünsüzlerin edinimi: Bir norm çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi, 25*(65):16-34

Ellingsen, K. M. (2016). *Standardized assessment of cognitive development: instruments and issues*. A. Garro (Ed.), Early childhood assessment in school and clinical child psychology in (p. 25- 51). New York: Springer.

Fenson, L., Dale, P.S., Reznick, J.S., Thal, D., Bates, E., Hartung, J. P., Pethnick, S., & Reilly, J.S. (1993). *The MacArthur Çommunicative Development Inventories: Users Guide and Tecnical Manual*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.

Gullo, D. F. (2005). *Understanding assessment and evaluation in early childhood education*. NY: Teachers College.

Gullo, D. F., & Hughes, K. (2011). Reclaiming kindergarten: Part I.Questions about theory and practice. *Early Childhood Education Journal*, 38, 323–328.

Güven, O. S. (2014). *İki dil testinin (tedil ve todil) tipik ve atipik dil gelişimi gösteren çocuklarda ayırt ediciliğinin incelenmesi.* Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi.

Işıkoğlu Erdoğan, N. & Canbeldek, M. (2017). Erken Çocukluk Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17* (3), 1306-1327.

Işıtan, S. ve Turan, F. (2014). Çocuklarda dil gelişiminin değerlendirilmesinde bir anlatı analizi yaklaşımı olarak öykü anlatımı. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama 13* (25),105-124.

Johnston, J.R. (1993). *Definition and diagnosis of language development disorders*, in Blanken, G.; Dittmann, J.; Grimm, H.; Marshall, J. Ve Wallesch, C. (Eds.) Linguistic disorders and pathologies: An international handbook, 574-585, Berlin: De Gruyter.

Justice, L.M. (2006). *Communication Sciences and Disorders. An introduction*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Kangal, S. (2014). *Okul Öncesi Dönemde Değerlendirme Tanım ve Yöntemleri*. P. Bayhan (Ed.), Her Yönüyle Okul Öncesi Eğitim 7. içinde. Hedef cs.

Kılınç, F.E. (2016). *Peabody Resim Kelime Testinin Türkiye Norm Çalışması (Standardizasyonu),* Abant İzzet Baysal Üniversitesi BAP Projesi, Proje No: 2014.02.04.697.

Koçyigit, S. ve Kayili G. (2014). Examining school readiness of preschool children with different cognitive style. *Egitim ve Bilim*, *39*(175).

Lervag, A., Hulme, C. & Melby-Lervag, M. (2017). Unpicking the developmental relationships between oral language skillsand reading comprehension: It's simple, but complex. *Child Development*, 89, 1821–1838.

Loeb, D. F. (1997). *Diagnostic and Descriptive Assessment* (p:189 – 234). In Linda, M. (Ed.) Supporting Children with Communication Difficulties in Inclusive Settings: School -Based Language Intervention. Boston: Allyn and Bacon.

Lund, N.J. & Duchan, F.J. (1988). *Assessing children's language in naturalistic contexts*. NJ: Prentice Hall.

Maxwell, K. L. & Clifford, R. M. (2004). Research in review: School readiness assessment. *Young Children*, 59, 42-46.

Mcafee, O. & Leong, D. J. (2012). *Erken çocukluk döneminde gelişim ve öğrenmenin değerlendirilmesi ve desteklenmesi* (B. Ekinci Çev. Ed). Ankara: Nobel.

McNeil, M.R. & Pratt,S.R. (2001). Defining aphasia:some theoretical and clinical implications of operating from a formel definition. *Aphasiology*, *15*:900-11.

Meisels, S.J. (1989). Can developmental screening tests identify children who are developmentally at risk? *Pediatrics,* 83(4):578-585.

Mutlu, A. (2014). *Kekemelik şiddetini değerlendirme aracının (stutterıng severıty ınstrument–4) 6-16 yaş okul çağı çocuklarda Türkçe uyarlaması.* Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi. YÖK Tez Merkezi.

Mutlu, A.İ., Tırank, Ş.B & Gündüz, B. (2020). 6 ve 16 yaş okul çocukları arasındaki ssı4-tr/keşida-4 dördüncü baskısının türkçe versiyonunun güvenilirliği ve geçerliliği. *Izmir Democracy University Health Sciences Journal,3*(2):135-44.

Nelson, W. N. (1998). *Childhood Language Disorder in Context Infancy Through Adolesence*. Allyn ve Bacon.

Oğuz, Ö., Özkaraalp, İ., Erim, A., İnan R. ve Başaran, Ş. (2019). Çocukluk çağı dil bozuklukları değerlendirme ve müdahalesinde Türkiye ve Amerika'nın karşılaştırılması. *Dil, Konuşma ve Yutma Araştırmaları Dergisi (DKYAD),* 2(2), 146-173.

Otto, B. (2017). *Erken çocukluk eğitiminde dil gelişimi*. (F, Turan, G. Akoğlu, Çev.) Ankara.

Owens, R. (2001). *Language development- An introduction*. Boston: Allyn & Bacon.

Öner, N. (2006). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler: Bir Başvuru Kaynağı* (2.baskı). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Özkan, F. (2015). *Okul öncesi eğitimde değerlendirme sürecine yönelik aile-öğretmen görüş ve beklentilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Paul, R. (2001). *Language Disorders from Infancy Through Adolescenes. Assessment and Intervention* (2nd ed). St Louis, MO: Mosby.

Paul, R. (2002). *Introduction to clinical methods in communication Disorders* (pp.128-133). Baltimore: Paul. H. Brookes, Publishing Co, Inc.

Resnick, L. B., Michaels, S. & O'Connor, C. (2010). *How (well structured) talk builds the mind*. In R. Sternberg, & D. Preiss(Eds.). From genes to context: New discoveries about learning from educational research and their applications(pp. 163–194). New York, NY: Springer.

Ruscello, D. M. (2001). *Tests and measurements in speech-language pathology*. Boston: Butterworth Heinemann.

Saracho, O. (2015). *Contemporary Perspectives on Research in Assessment and Evaluation in Early Childhood Education*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.

Slentz, K. L., Early, D. M. & Mckenna, M. (2008). A guide to assessment in early childhood infancy to age eight. Washington State Office of Superintendent of Public Instruction.

Şahli, A.S., ve Belgin E. (2017). Adaptation, validity, and reliability of the preschool language scale–fifth edition (PLS–5) in the turkish context: the Turkish preschool language scale–5 (TPLS–5*). International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology, 98*:143-49.

Taner, G. (2005). *Bireyi tanıma tekniklerinin okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanmasına ilişkin öğretmen görüşleri* [Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Taşkınbaş, İ. (2021). *Okul öncesi dönemdeki çocukların erken okuryazarlık becerilerinin ve ev erken okuryazarlık ortamlarının ailelerinin sosyoekonomik düzeyine göre incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Toğram, B. & Maviş İ. (2012). Afazi dil değerlendirme testi'nin geçerlik, güvenirlik ve standardizasyon çalışması. *Turkish Journal of Neurology/Türk Nöroloji Dergisi, 18*(3), 96-103.

Topbaş, S. (2006). Türkçe Sesletim-Sesbilgisi Testi: Geçerlik-güvenirlik ve standardizasyon çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, *21*(58), 39-56.

Topbaş, S. & Güven, S. (2013). *TEDİL-Türkçe erken dil gelişim testi (TELD-3:T test of early language development-third edition: Turkish) kullanım kılavuzu*. Detay Yayıncılık.

Topbaş, S. ve Güven, S. (2017). *TODİL-Türkçe okul çağı dil gelişim testi (TOLD-P:4 Test of Language Development)* Detay Yayıncılık.

Tunceli, H.İ, ve Zembat, R. (2017). Erken Çocukluk Döneminde Gelişimin Değerlendirilmesi ve Önemi. *Eğitim Kuram ve Araştırmaları Dergisi, 3* (3), 01-12.

Tyrer, J.H & Jordan, J.M. (1971). Rationale and short description of the queensland University Aphasia Test. *Br J Disord Commun, 6*(2):164-72.

Wortham, S. & Hardin, B. J. (2012). *Assessment in early childhood education* (6th Edition) NJ: Pearson.

Wright, R. J. (2010). *Multifaceted assessment for early childhood education*. CA: Sage.

Yılmaz Topuz, G. ve Erbil Kaya, Ö. M. (2016). Okulöncesi eğitim öğretmenlerinin çocukları tanıma ve değerlendirme amaçlı yapılan çalışmalara ilişkin görüşleri, *Anadolu Journal of Educational Sciences International, (6)* 1.

Zimmerman, I.L., Steiner V.G. & Pond R.E. (2011). *Preschool Language Scales, Fifth Edition (PLS-5). aSan Antonio*, TX: Pearson.

İKİ DİLLİ OLMA KAVRAMI VE İKİ DİLLİ ÇOCUKLARIN DESTEKLENMESİ

Hatice Yalçın - Sümeyye Karaçayır - Fatoş Yıldırım

GİRİŞ

Dil performansı; sosyal ve bilişsel diğer becerileri etkileyerek insanlar arasında farklılıklara sebep olan önemli bir özelliktir. İnsan zihni için dil gelişimi önemlidir ve bilişsel, sosyal, duygusal, ahlak gelişimiyle paralel ilerlemesi bakımından farklı bir süreçtir. Birden fazla dil öğrenmek bireyler, aileler ve tüm toplum için önemli bir değer olarak kabul edilmektedir.

Dil öğrenmek büyümenin en karmaşık ve gizemli becerilerinden birisidir. Doğumdan itibaren birkaç yıl içinde çocuklar en az bir dilde ustalaşır, duygu ve isteklerini o dilde ifade etmeye başlarlar ve bu gelişim özelliği aileler ve tüm sosyal çevre tarafından doğal karşılanır. Çocuğun yürüyemeyeceği konusunda endişelenen anne sayısı çocuğun konuşamayacağı konusunda endişelenen anne sayısından çok daha fazladır. Bazı çocukların erken yaşlarda iki, hatta daha fazla dili öğrenebilmeleri anne ve babalar tarafından zorlu ancak mutluluk verici olarak karşılanır. Bazı çocukların tek dilde uzmanlaştığı sürede başka bazı çocuklar iki dili öğrenir; bu dilleri farklı kültürel ve sosyal ortamlarda, uygun bir şekilde kullanmaya başlarlar ve ihtiyaçlarını ifade edebilirler. Çocuğun ana dilini geliştirmek, okuma ve yazmanın temelini oluşturarak çocukları iki dilli olmaya hazırlar.

Araştırmalar, iki dilli ailelerde büyüyen bebeklerin daha iyi öz kontrol gösterdiklerini (Pearson, 2007), iki dil konuşabilmenin okul başarısının önemli bir göstergesi olduğunu (Kearney & Barbour, 2015) vurgulamaktadır. İki dilli ve iki dilli bireyler, küresel topluluğa daha fazla şekilde katılma, daha fazla yerden bilgi alma ve diğer kültürlerden insanlar hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatına sahip olmaktadırlar. İki dili akıcı şekilde konuşan çocukların prefrontal ve dorsolateral kortekslerinin yürütme işlevleri konusunda daha gelişmiş olduğu belirlenmiştir ve bu sayede bu üstün becerilere ihtiyaç duydukları belli görevlerde hızlı ve verimli oldukları belirtilmektedir (Özşen vd.,

İki dilli çocuklar hem kendi kültürlerini hem de yaşadıkları çevrenin kültürünü önemli derecede taşırlar. Kök kültürünü taşıyan çocuk dil sayesinde kültürünü ve geleneklerini nesilden nesille aktarabilir. Kök kültürünü taşıyan çocuk aile ile bağlantısını güçlendirir. İki dili aktif kullanan çocuğun bilişsel yetenekleri daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Bilişsel yeteneği gelişen çocuk, sorunlar karşısında daha yaratıcı, zihinsel açıdan oldukça başarılı olabilirler. Bu tarz durumlarda çocukların kendilerini geliştirmeleri, kültürlere uyum sağlamları daha kolay olmaktadır.

Aile faktörü her zamana iki dilli çocuklarda önemli bir rol oynamaktadır. Çocuğun dil gelişimine ailenin yapacağı katkılar çocuğun, diline ve kültüre uyum sağlamasını kolaylaştırır. Ailenin ev içerisinde yapacağı sosyal aktiviteler; oyunlar, kitap okuma ve film izleme gibi çocuk için eğlenceli aktiviteler çocuğun dil öğrenme sürecini önemli ölçüde desteklemektedir. Ailenin dil öğrenen çocukları için yardımcı destek, rehberlik hizmetleri gibi çocuğun bu süreci daha kolay geçirmesine önemli katkı sağlamaktadır. Çocuğun yaşadığı topluma ve kendi kök toplumuna aidiyet hissetmesi için dil öğrenimi her zaman önemli olmuştur.

KAYNAKÇA

Abais, H. F. (2021). *A case study: Bilingual children's code-switching mechanisms*. Yüksek lisans tezi. Başkent Üniversitesi. Ankara.

Bae, J. (2007). Two-way immersion shows promising results: Findings from a new study. *Language Learning,* 57(2), 299–332. https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2007.00410.x

Bialystok, E. (2011). Reshaping the mind: the benefits of bilingualism. *Canadian Journal of Experimental Psychology*, 65(4), 229-235.

Bialystok, E. (2016). Bilingual education for young children: review of the effects and consequences. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 1-14.

Bican, G. (2017). İki dilliliğin tanımlanması: Kuramsal tartışmalar ve güncel yaklaşımlar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 353-366. https://doi.org/10.16916/aded.298779

Biçer, N. ve Alan, Y. (2019). Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 143-157. https://doi.org/10.18069/firatsbed.538665

Bornstein, M. H. (2009). The roots of bilingualism in newborns. *Psychological Science*, 20(5), 490-494.

Costa, A. & Sebastian-Galles, N. (2014). How does the bilingual experience sculpt the brain. *Nature Reviews Neuroscience,* 15(5), 336-345. https://doi.org/10.1038/nrn3709

Çetintaş, B.G. ve Yazıcı, Z. (2016). Erken çocukluk döneminde anaokulu ve anasınıflarında iki dilli eğitim uygulamaları ve deneyimleri üzerine öğretmen görüşleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 6(2), 173- 187 https://doi.org/10.13114/MJH.2016.292

Erbakan, N. T. (2020). *Translanguaging for bilingual acquisition of Turkish and English in a kindergarten context*. Yüksek lisans tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Eyüp, B. ve Güler, E. B. (2020). İki dilli Türk çocukların dil tercihleri ve bu tercihlerinin sebepleri: Londra örneği. *Ulakbilge: Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 01-24.

Gagarina, N., & Skerra, E. (2016). Bilingual children in immigrant families: a comparison of different sociolinguistic settings. *Frontiers in Psychology*, 7, 1618-1629 https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01618

García-Sierra, A., & Rivera-Gaxiola, M. (2013). Bilingual language learning: An ERP study relating early brain responses to speech, language input, and later word production. *Journal of Phonetics,* 41(5), 374-385.

Genç, İ. B. ve Er, S. (2007). Erken yaşta yabancı dil öğretimi üzerine veli ve öğretmen görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 15(1), 21-30.

Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and reality*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Grover, V., Lawrence, J. & Rydland, V. (2018). Bilingual preschool children's second language development: The role of first-language vocabulary skills and second language talk input. *International Journal of Bilingualism,* 22(2), 234-250

Hoff, E. (2006). How social contexts support and shape language development. *Developmental Review*, 26(1), 55-88.

Kearney, E. & Barbour, A. (2015). Embracing, contesting ve negotiating new languages: Young children's early socialization into foreign language learning. *Linguistic and Education*, 31, 159- 173 https://doi.org/10.1016/j.linged.2015.07.005

Ortaköylü, S., Satılmış, S. & Eyüp B. (2020). Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına yönelik yapılan araştırmalar üzerine bir analiz çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(1), 87-112.

Özge, D. (2010). *Mechanisms and strategies in the processing and acquisition of relative clauses in Turkish monolingual and Turkish-English bilingual children*. Doktora tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara

Özşen, A., Çalışkan, T., Önal, A., Baykal, N., & Tunaboylu, O. (2020). An overview of bilingualism and bilingual education. *Journal of Language Research* (JLR) 4(1), 41-57

Pearson, B. Z. (2007). Social factors in childhood bilingualism in the United States*. Applied Psycholinguistics*, 28(3), 399-410.

Sağın-Şimşek, Ç. ve Antonova, E. (2021). At the syntax-pragmatics interface: Acquisition of Turkish word order by Turkish-English, Turkish-German and Turkish-Russian bilingual children. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 3, 71-87. https://doi.org/10.18492/dad.764149

Schoder, S. (2010). *Language learning in three childhood programmes in Austria, Germany and the United States*. (Doctoral dissertation). West Virginia University, Morgantown.

Tabors, P. O. (2008). *One child, two languages: A guide for preschool educators of children learning English as a second language*. Baltimore, MD: Brookes Publishing.

Temel, E., Bekir, S., & Yazıcı, Z. (2014). Dil gelişimi ve iki dillilik: eğitim ve uygulama örnekleri. *Journal of International Social Research*, 7(32), 523-529.

Ünyılmaz, B. (2022). Türkiye'de okul öncesi dönemde iki dillilik üzerine yapılan lisansüstü tezlerin ve makalelerin incelenmesi (2007-2021). *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 5(10), 37-52

Yavuz, M. (2017). *Çocuklarda dil gelişimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yavuz, M. (2017). *İki dilli çocukların dil becerileri ve dil geçişi sureci: Türkçe ve İngilizce konuşan çocuklar üzerine bir araştırma*. Yüksek lisans tezi. Boğaziçi University, Istanbul.

Yazıcı, Z. ve Genç İlter, B. (2008). Okul öncesi dönemdeki iki dilli/çok dilli çocukların dil kazanım süreci*. Dil Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 47-69

ANA DİL VE İKİNCİ DİLİ ANLAMLANDIRMA VE DİL ÖĞRENME STRATEJİLERİ

Murat Demirekin

GİRİŞ

İnsanların çocuk yaşlarından itibaren çevrelerindeki bulunan nesnelere ya da olgulara yönelik bir adlandırma ihtiyacı ve içinde bulundukları dünyalarını anlamlı kılma çabaları, iletişimsel manada dil edinimi kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İlk karşılaşılan ana dili, somut sembolleri ve soyut ifadeleri kullanan çocuğun zihnindeki anlamsal ve yapısal çağrışımlarla birlikte zihninde edinilerek kodlanır. Diğer bir deyişle dil edinimi ve kodlama, dilin yüzeysel anlamı ile çocuğun kendi zihnindeki anlam derinliğinin etkileşimiyle sağlanır. Küçük yaşlardan itibaren dilin algılanması süreci, iletişim sırasında dinleme veya okuma becerileri ile zihne ulaşan girdilere anlam yüklemekle gerçekleşir. Daha sonra dinlediklerini kendi meramını dillendirmek suretiyle konuşma becerisine dönüştüren çocuk birey, okuduklarını da önceleri işaretlerle kâğıda döküp, sonrasında ise okuduklarından edindiklerini kodlama, dolayısıyla da dili anlamlandırma öğrenme sürecine dönüştürür.

Dilin tanımlarından biri, gösteren ve gösterilenden oluşan bir gösterge olmasıdır. Gösteren, bir fikir ya da nesne olan gösterilen unsuru ileten imgenin arka planına işaret eden dilin anlamsal imgesidir. Saussure dildeki bir göstergenin, bir nesne ve adının birleşiminden ziyade bir fikir ve algının görsel bir temsili olduğunu ileri sürer. Buna göre algılanan sadece fiziksel ses değildir; sesin anlık yansımasıdır (1985: 71). Dolayısıyla anlam, gösteren nesne ile gösterilen anlamın birlikteliğinden doğan göstergelerin kullanılmasıyla dil olgusuna dönüşerek gerçekleşir. Yeter ki etrafımızdaki her somut ya da soyut şey ya da kavram bir anlam ifade etsin; yani çocuğun zihnindeki anlamlandırma, gösteren nesne ile gösterilen anlam arasında bir bağlantı kurabildiği ölçüde gerçekleşir (Demirekin, 2017). Bir çocuk kitabın ön kapağına ilk defa bakınca, fiziksel ve yüzeysel olarak ilginç resimli bir kitap imgesi aklına gelince gösteren nesneyi algılamış

KAYNAKÇA

Arık, A. (1995). *Öğrenme psikolojisine giriş.* İstanbul: Der Yayınları.

Aydın, İ., ve Coşkun, A. (2016). Öğrenci merkezli öğrenme yönteminin öğrencilerin başarılarına ve kalıcılığına etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 855-869.

Başbay, M. ve Ünal, H. (2019). Öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin öğrenme sürecine etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 183-203.

Bayezit, H. (2013). *Yabancı dil olarak Türkçe ve İngilizce ders kitaplarındaki öğrenme stratejilerinin kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Bimmel, P. & Rampillon, U. (2000). *Lernautonomie und lernstrategien. fernstudieneinheit* 23. München: Langenscheidt.

Brown, H. (2007). *Principles of language learning and teaching*. *(5th ed.)*. New York: Pearson Education.

Bruner, J. S. (1961). The act of discovery. *Harvard Educational Review*, 31 (1): 21–32.

Cain, K., & Oakhill, J. (2011). Matthew effects in young readers: Reading comprehension and reading ex-perience aid vocabulary development. *Journal of Learning Disabilities*, 44(5), 431-443. https://doi.org/10.1177/0022219411410042

Chomsky, N. (1975). *Current issues in linguistic theory. Sixty Printing*. Paris: Mouton, The Hague,

Cohen, A. D. & Weaver, S. J. (2006). *Styles- and strategies-based instruction. A teachers´ guide*. Minneapolis: Centre for Advanced Research on Language Acquisition, University of Minnesota.

Cook, V. (2008). *Second language learning and language teaching*. Routledge.

Cummins, J. (2000). *Language, power, and pedagogy: Bilingual children in the crossfire*. Multilingual Matters.

Çakır, İ. (2012). Turkish EFL learners' beliefs about language learning and their use of learning strategies. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 46, 804-808.

Dansereau, D. F. (1985). *Learning strategy research. In J. W. Segal, S. F. Chipman, & R. Glaser (Eds.), Thinking and Learning Skills*, vol. 1 (pp. 209–239). Hillsdale: Erlbraum.

Demircan, Ö. (2014). *Yabancı dil öğretim yöntemleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Demirekin, M. (2015). Yaklaşımdan tekniğe yabancılara Türkçe öğretim yöntemleri ve yöntem sonrası dönem*. Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi*. Editörler: F. Yıldırım, B. Tüfekçioğlu, Ankara: Pegem Akademi.

Demirekin, M. (2017). *Yabancı dil olarak Türkçenin anlamlandırılmasında kelime ve dil öğrenme stratejileri kullanımı*. [Doktora tezi], Hacettepe Üniversitesi.

Demirezen, M. (2020). Investigation of language learning strategies of Turkish EFL learners in different proficiency levels. *International Journal of Instruction*, 13(3), 823-838.

Dilekmen, M., Ada, Ş., (2005). Motivation in learning, *Kazım Karabekir Education Faculty Journal*, 11, 113-123.

Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.

Dörnyei, Z. (2019). Psychology and Language Learning: The Past, the Present and the Future. *Journal for the Psychology of Language Learning*, Issue 1, pp. 27-41. http://www.iapll.com/journal

Ellis, N. C. (2011). *Implicit and explicit SLA and their interface. In C. Sanz & R. P. Leow (Eds.), Implicit and explicit language learning: Conditions, processes, and knowledge in SLA and bilingualism* (pp. 35–48). Washington, DC: Georgetown University Press.

Genesee, F., Paradis, J., & Crago, M. B. (2004). *Dual language development and disorders: A handbook on bilingualism and second language learning*. Brookes Publishing Company.

Gleason, J. B., & Ratner. N. B. (2009). *The development of language* (7th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.

Gömleksiz, M. N. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının İngilizce dil öğrenme stratejilerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi (Fırat Üniversitesi Örneği). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 573-601.

Grenfell, M., & Harris, V. (1999). *Modern Languages and Learning Strategies: In Theory and Practice*. Routledge.

Griffiths, C. (ed.). (2008). *Lessons from good language learners*. Cambridge: Cambridge University Press.

Güneş, F. (2014). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller*. Ankara: Pegem.

Hsiao, T. Y. & Oxford, R. L. (2002). Comparing theories of language learning strategies: A confirmatory factor analysis. *The Modern Language Journal, 86* (3), 368–383.

Johnson, D.W., Johnson, R.T., & Stanne, M.B. (2000). Cooperative learning methods: A meta-analysis. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 1(2), 149-172.

Karakaş, A. (2015). The role of mother tongue in foreign language learning: The case of Turkish. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 199, 470-478.

Käsper, M., Uibu, K. & Mikk, J. (2020). The effects of teaching strategies on primary school students' reading outcomes and interest in reading. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 20, 1-24. https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2020.20.01.12C

Krashen, S. D. (1982). Principles and practice in second language acquisition. *Language Teaching*, 15(2), 73-98.

Krashen, S. (1994). The input hypothesis and its rivals. In N. Ellis (Ed.). *Implicit and Explicit Learning of Languages*. London: Academic Press. pp. 45-77.

Kunasaraphan, K. (2015). English learning strategy and proficiency level of the first year students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 1853-1858.

Lee, C. K. (2010). An overview of language learning strategies. *Annual Review of Education, Communication & Language Sciences*, 7, 132-152.

Macaro, E. (2001). *Learning strategies in foreign and second language classrooms*. London: Continuum.

Navaro Saydı, T. (2007). *Yabancı dil öğrenmede başarı şifreleri: Öğrenme stratejileri*. İstanbul: Bileşim Yayınları.

Odlin, T. (1989). *Language transfer: Cross-linguistic influence in language learning*. Cambridge University Press.

O'Malley, J. M., Chamot, A. U., Stewner-Manzanares, G., Russo, R. P & Kupper, L. (1985). Learner strategy applications with students of English as a second language. *TESOL Quarterly,* 19(3), 557-584.

Onan, B. (2011). *Anlama sürecinde Türkçenin yapısal işlevleri.* Ankara: Nobel Yayınevi.

Oxford, R. L. (1990). *Language learning strategies: What every teacher should know*. Boston: Heinle ve Heinle.

Oxford, R. L. (2011). *Teaching and researching language learning strategies*. London: Pearson Education Limited.

Piaget, J. (1981). Intelligence and affectivity. Their relationship during child development. *Palo Alto*: *Annual Reviews.*

Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 451-502). Academic Press.

Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge University Press.

Rubin, J. (1987). Learner strategies: theoretical assumptions, research history and typology. In A. Wenden & J. Rubin (Eds.). *Learner strategies and language learning* (pp. 15-29). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Sarıçoban, A. ve Sarıcaoğlu, A. (2008). The effect of therelationship between learning and teaching strategies on academic achievement. *Novitas-Royal,* 2 (2).162-175.

Saussure, F. D. (1985). *Genel dilbilim dersleri (Çev. Berke Vardar).* Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Schmitt, N. (Ed.). (2013). *Applied linguistics volume 4: Language skills acquisition*. Routledge.

Scovel, T. (2009). *Psycholinguistics.* Oxford: Oxford University Press.

Schraw, G., Crippen, K. J., & Hartley, K. (2006). Promoting self-regulation in science education: Metacognition as part of a broader perspective on learning. *Research in Science Education*, 36(1-2), 111-139.

Vygotsky, L. S. (1998). *Düşünce ve dil (Çev. Semih Koray)*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Wenden, A. (1991). *Learner Strategies for Learner Autonomy: Planning and Implementing Learner Training for Language Learners*. Prentice Hall.

Yıldız, Y., ve Tekin, M. (2018). The effect of mother tongue use on foreign language learning: Turkish EFL context. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 13(2), 169-178.

Zimmerman, B. J. (2008). Investigating self-regulation and motivation: Historical background, methodological developments, and future prospects. *American Educational Research Journal*, 45(1), 166-183.

ÇOCUKLARA DİL ÖĞRETİMİNDE TEKNOLOJİNİN KULLANIMI

Emre Demirtaş

GİRİŞ

Gelişen dünya ile birlikte bireyler, daha iyi eğitim almak, iş fırsatlarını değerlendirebilmek, farklı kültürleri tanımak ve yabancı coğrafyalara seyahat etmek amacıyla yabancı dil öğrenimine ihtiyaç artmaktadır. Artan dil öğrenimi ihtiyacına paralel şekilde dil öğretimine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar ve uygulamalarda artış göstermektedir. Hem dil öğrenimi hem de dil öğretimi sürecinde kullanılan öğrenme araçları amaçlara ulaşmak adına önem taşımaktadır (Akdağ, 2007). Yakın geçmişte dil öğretiminde yoğunlukla geleneksel yaklaşımlar olarak tanımlanan genellikle ezbere dayalı, dil bilgisi ve dil yapısına ağırlık veren yöntemler kullanılmaktaydı. Bu süreçlerde bireyler geleneksel yöntemler ile eğitim verilen özel derslere veya kurslara gitme durumundaydılar. Geleneksel dil öğretimi yöntemlerinin yapısı incelendiğinde öğrencileri amaçlanan dil düzeyine getirmek için konuların basitten karmaşığa, somuttan soyuta bir yol izleyecek şekilde yapılandırıldığı görülmektedir (Demirel, 2003).

Öğrencileri hedefe en güvenli ve en hızlı şekilde ulaştırmak, dil öğretim yöntemlerinin temel amacı olmaktadır. Teknoloji çağı olarak adlandırılan günümüzde, öğrencileri hedefe güvenli ve hızlı ulaştırma doğrultusunda teknoloji temelli ve modern öğretim teknikleri, geleneksel dil öğretim tekniklerinin yerini aldığı görülmektedir. Günümüzde teknoloji, bireyler ve çocuklar için yaşamın yadsınamaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu durum sebebiyle birçok öğrenci bilgiye erişme ve kullanma adına tercihlerini teknoloji tabanlı öğrenmelerden yana kullanmaktadır (Benson ve Avery, 2009). Ses dosyaları, videolar, görseller ve 3 boyutlu içerikler gibi birçok dijital içerik günümüz dil öğretiminde aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır (Er ve Alyılmaz, 2022). İnternet ve bilişim teknolojileri sayesinde dil öğreniminde bireyler mesafeden bağımsız olarak istedikleri kişi ve kaynaklara erişim sağlayabilmektedirler (Yaman ve Bozdemir, 2005).

KAYNAKÇA

Akdağ, M. (2007). Öğretim araç ve gereçleri. Saraçoğlu AS, Bahar, HH. *Öğretim ilke ve yöntemleri*, 186-208.

Akgün, M. ve Atıcı, B. (2017). Ters-düz Sınıfların öğrencilerin akademik başarısı ve görüşlerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *25*(1), 329-344.

Alfadil, M. (2020). Effectiveness of virtual reality game in foreign language vocabulary acquisition. *Computers & Education*, 153, 103893. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103893

Alkan, C.(2011). *Eğitim teknolojisi*. Ankara: Anı.

Allam, M., & Elyas, T. (2016, Mayıs 10). Perceptions of Using Social Media as an ELT Tool among EFL Teachers in the Saudi Context. *Canadian Center of Science and Education* , s. 1-9.

Al-Mansour, N. S. & Al-Shorman, R. A. (2009). *The Effect Of Computer-Assisted Instruction on Saudi University Students' Learning of English*, King Saud University.

Ateş, A., Altunay, U. ve Altun, E. (2006). Bilgisayar Destekli İngilizce Öğretiminin Lise Hazırlık Öğrencilerinin İngilizceye ve Bilgisayara Yönelik Tutumları Üzerindeki Etkileri. *Eğitim Fakültesi Araştırma Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 97-112. Çanakkale Üniversitesi.

Barreira, J., Bessa, M., Pereira, L. C., Adão, T., Peres, E. ve Magalhães, L. (2012, Haziran). MOW: *Augmented reality game to learn words in different languages: Case study: Learning English names of animals in elementary school.* 7th Iberian Conference on Information Systems and Technologies'de sunuldu, Madrid.

Benson, V., & Avery, B. (2009). *Embedding web 2.0 strategies in learning and teaching. In Web 2.0* (pp. 1-12): Springer.

Bergmann, J. & Sams, A. (2012). *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. Arlington: ISTE.

Bergmann, J. & Sams, A. (2014). *Flipped learning: Gateway to student engagement*. International Society for Technology in Education.

Bütün, M., Budak, V. Ö., Selçuk, M., Emre, İ. E., & Şimşek, İ. (2019). Eğitimde sanal gerçeklik uygulamalarında erişilebilirlik ve uyumluluk. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, *9*(1), 251–275. https://doi.org/10.17943/etku.454758

Chartrand, R. (2012). Social networking for language learners: Creating meaningful output with Web 2.0 tools. *Knowledge Management & E-Learning: An International Journal* (KM&EL), 4(1), 97-101.

Checa, D., & Bustillo, A. (2020). Advantages and limits of virtual reality in learning processes: Briviesca in the fifteenth century. *Virtual Reality*, *24*(1), 151–161. https://doi.org/10.1007/s10055-019-00389-7

Chen, B., Wang, Y., & Wang, L. (2022). The Effects of virtual reality-assisted language learning: A Meta-Analysis. *Sustainability*, *14*(6), 3147. https://doi.org/10.3390/su14063147

Chen, Y., Zhou, D., Wang, Y. & Yu, J. (2017). Application of augmented reality for early childhood english teaching. *International Symposium on Educational Technology*, (pp. 111-115). IEEE,, Hong Kong, https://doi.org/10.1109/ISET.2017.34

Cheng, K. H. ve Tsai, C. C. (2012). Affordances Of Augmented Reality İn Science Learning: Suggestions for future research. *Journal of Science Education and Technology*, 22, 449-462.

Chilingaryan, K., & Zvereva, E. (2017). Methodology of flipped classroom as a learning technology in foreign language teaching. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237, 1500- 1504.

Chung, B. & Bong, H. K. (2022). A study on the intelligibility of Korean-Accented English: Possibilities of implementing AI applications in English education. *J. Asia TEFL*, *19*(1), 19-27.

Çelik, Levent (2009). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı. E. Altun ve Ö. Demirel (Ed.), *Öğretim Materyallerinin Hazırlanması ve Seçimi* içinde (s. 66). Ankara: Pegem Akademi.

Çelikcan, U. (2022). Applications of Virtual Reality in Education and Medicine: A Review of the Past, Present, and Future Outlook. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, *13*(2), 235–251. https://doi.org/10.24012/dumf.1097748

Çevik, H. (2006). *Çocuklara yabancı dil öğretiminde drama tekniğinin kullanım*. Yüksek lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çiloğlu, T., Yılmaz, Ö., Yılmaz, A., & Karaoğlan, F. (2021). Eğitimde artırılmış gerçeklik konulu makalelerin incelenmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 147- 158.

Daşkın, Z. (2017). A study of faculty members' and instructors' awareness, routines and use of web 2.0 tools in foreign language teaching. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Demirel, Ö. (2002). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme. Öğretmen Sanatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2003). *Yabancı dil öğretimi*. İstanbul: Pegem Yayıncılık.

Demirel, Ö. , Seferoğlu, S. ve Yağcı, E. (2001). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

DeWitt, D., Chan, S. F., & Loban, R. (2022). Virtual reality for developing intercultural communication competence in Mandarin as a Foreign language. *Educational technology research and development*, *70*(2), 615–638. https://doi.org/10.1007/s11423- 021-10074-9

Dhimolea, T. K., Kaplan-Rakowski, R., & Lin, L. (2022). A Systematic review of research on high-ımmersion virtual reality for language learning. *TechTrends*, *66*(5), 810–824. https://doi.org/10.1007/s11528-022-00717-w

Doğru, E. (2014). *Hayal aktivitelerinin üniversite öğrencilerinin ingilizce derslerine yönelik başarı, ilgi ve tutumları üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Duerdan, D. (2013). *Disadvantages of a Flipped Classroom*. 10.07.2023 tarihinde http://www.360-edu.com/commentary/disadvantages-of-aflippedclassroom.htm#.UtaQkvRdUpW adresinden erişildi.

Dunn, J., Bundy, P. & Woodrow, N. (2012). Combining drama pedagogy with digital technologies to support the language learning needs of newly arrived refugee children: a classroom case study, Research in Drama Education. *The Journal of Applied Theatre and Performance*, *17*(4), 477-499, DOI: 10.1080/13569783.2012.727622

EARGED (2007). *Öğrenci merkezli eğitim uygulama modeli*. Ankara: MEB.

Ekmekci, E. (2017). The flipped writing classroom in Turkish EFL context: A comparative study on a new model. *Turkish Online Journal of Distance Education*, *18*(2), 151-167.

Er, O. ve Alyılmaz, S. (2022). *Web 2.0 araçları ile kültür destekli yabancı dil olarak Türkçe öğretimi*. İzmir: Duvar Yayınları.

Eşit, Ö. (2007). *Effectiveness of a Call Program With a Morphological Analyser On Turkish Students' Vocabulary Learning*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Flipped Learning Network (2014). *Defining F-L-I-P & Finding Resource.* https://flipp edlearning.org/definition-of-flippedlearning/. Adresinden erişildi: 10.07.2023

Fotos S. , Browne C. M. (2004). *New Perspectives on CALL for Second Language Classrooms*. Londra: Lawrence Erlbaum.

Geriş, A. (2021). *Sanal gerçeklik temelli bir eğitim ortamının tasarlanması, geliştirilmesi ve test edilmesi: IoT eğitimi örneği*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gömleksiz, M. N., & Elaldi, Ş. (2011). Yapılandırmacı yaklaşım bağlamında yabancı dil öğretimi. *Electronic Turkish Studies*, *6*(2).

Gülbahar, Y. (2012). *E-öğrenme*. Ankara: Pegem.

Güven, M. (2012). Öğretim materyali tasarım süreci. K. Selvi (Ed.), *Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s.165-212). Ankara: Anı.

Halis, İ. (2002). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınları.

Harris, C. E. (2022). *Assessing the effect of ınteractivity on virtual reality second language learning.* Doctoral dissertations, Rowan University - New Jersey. ProQuest Dissertations Publishing.

Hein, R., Wienrich, C. & Latoschik, M. (2021). A systematic review of foreign language learning with immersive technologies (2001–2020). *AIMS Electron. Electr. Eng*. 5, 117– 145.

Hirschbuhl, J. J. & Bishop, D. (2003). *Annual Editions Computers in Education*. USA: Mc Graw Hill.

Horzum, M. B. (2010). Öğretmenlerin web 2.0 araçlarından haberdarlığı, kullanım sıklıkları ve amaçlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *7*(1), 603-634.

Houa, Z., & Aryadoust, V. (2021). A review of the methodological quality of quantitative mobile-assisted language learning research. *System*, 100. https://doi.org/10.1016/j.system.2021.102568

Ibanez, M., Kloos, C. D., Leony, D., Rueda, J. J. G. ve Maroto, D. (2011). Learning a foreign language in a mixed-reality environment. *Internet Computing*, 15(6), 44- 47.

Ibrahim, A., Huynh, B., Downey, J., Höllerer, T., Chun, D., & O'Donovan, J. (2018). Arbis pictus: A study of vocabulary learning with augmented reality. *IEEE Transaction on Visualisation and Computer Graphics*, *24*(11), 2867-2874.

İşman, A. (2008). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. (3.baskı). Pegem Akademi.

İyitoğlu, O. (2018). *Ters yüz sınıf modelinin İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin akademik başarıları, tutumları ve öz yeterlik inançları üzerindeki etkisi: Bir karma yöntem çalışması*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Karal, H. ve Abdüsselam, M. S. (2015). Eğitim Teknolojileri Okumaları 2015 (1. Baskı). B. Akkoyunlu, A. İşman ve H. F. Odabaşı (Ed.), *Artırılmış Gerçeklik İçinde* (149- 176).

Kaya, M. F. (2018). *4. sınıf öğrencilerinin temel dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik tersyüz sınıf modelinin uygulanması*. Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Khalmatova, Z. (2017). Yabancı dil olarak türkçe öğretiminde modern yöntem ve tekniklerin kullanımı: ters-yüz sınıf modeli. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, (*3*), 35-51.

Kılıçkaya, F. & Krajka, J. (2010). Comparative Usefulness of Online and Traditional Vocabulary Learning, Tojet. *The Turkish Online Journal Of Educational Technology 9*(2).

Lanzo, J. A., Valentine, A., Sohel, F., Yapp, A. Y. T., Muparadzi, K. C., & Abdelmalek, M. (2020). A review of the uses of virtual reality in engineering education. *Computer Applications in Engineering Education*, *28*(3), 748–763. https://doi.org/10.1002/cae.22243

Levy, M. (1997). *Computer - Assisted Language Learning, Context and Conceptualization*. New York, Oxford.

Lu, M.T. , Wu, C.Y., Martin, E. & Shah, R. (2009). The Effects of Computer-Assisted Language Learning (CALL) in Grammar Classrooms. G. Siemens & C. Fulford (Ed.), *Proceedings of World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications* 2009 (s. 2217-2236). Chesapeake, VA: AACE.

Mahmoud, S. S. (2013). The effect of using English SMS on KAU foundation year students' speaking and writing performance'. *American International Journal of Social Science*, *2*(2), 13-22.

Makransky, G., & Petersen, G. B. (2019). Investigating the process of learning with desktop virtual reality: A structural equation modeling approach. *Computers & Education*, 134, 15–30. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.02.002

Muldrow, K. (2013). A New Approach to Language Instruction–Flipping the Classroom. *The Language Educator*, 11, 28-31.

Nikolopoulou, K. (2021). Mobile devices and mobile learning in Greek secondary education: Policy, empirical findings and implications. In Marcus-Quinn & T. Hourigan (Eds.), *Handbook for online learning contexts: Digital, mobile and open policy and practice* (ss. 67–80). Springer. https://doi. org/10.1007/978-3-030-67349-9

Nobrega, F. A., & Rozenfeld, C. C. de F. (2019). Virtual reality in the teaching of fle in a brazilian public school. *Languages*, *4*(2), 36. https://doi.org/10.3390/languages4020036

Okur Akçay, N., ve Halmatov, M. (2015). Okulöncesi öğretmen adaylarının bilgisayar destekli eğitim yapmaya ilişkin tutumlarının incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 44-50.

Ou Yang, F. C., Lo, F. Y. R., Chen Hsieh, J., & Wu, W. C. V. (2020). Facilitating communicative ability of efl learners via high-ımmersion virtual reality. *Educatıonal Technology & Socıety*, *23*(1), 30–49.

Özaydın Aydoğdu, Y., & Eryılmaz, S. (2019). Yükseköğretim kurumlarında artırılmış gerçeklik uygulamalarına yönelik yapılmış araştırmaların incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *27*(5), 2129-2140.

Özdemir, M., & Özdemir, O. (2019). Öğretim teknolojileri. T. Yanpar-Yelken (Ed.), *Öğretim teknolojileri ve süreci*, (s.1-24). Ankara: Anı

Pellas, N., Fotaris, P., Kazanidis, I., & Wells, D. (2019). Augmenting the learning experience in primary and secondary school education: a systematic review of recent trends in augmented reality game-based learning. *Virtual Reality*, *23*(4), 329–346. https://doi.org/10 .1007/s10055-018-0347-2

Philippe, S., Souchet, A. D., Lameras, P., Petridis, P., Caporal, J., Coldeboeuf, G., & Duzan, H. (2020). Multimodal teaching, learning and training in virtual reality: a review and case study. *Virtual Reality & Intelligent Hardware*, *2*(5), 421–442. https://doi.or g/10.1016/j.vrih.2020.07.008.

Rambli, D. R. A., Matcha, W., & Sulaiman, S. (2013). Fun learning with AR alphabet book for preschool children. *Procedia Computer Science*, 25, 211-219. https://doi.or g/10.1016/j.procs.2013.11.026

Redondo, B., Cozar-Gutierrez, R., Gonzalez-Calero, J. & Sanchez Ruiz, R. (2020). Integration of augmented reality in the teaching of English as a foreign language in early childhood education. *Early Childhood Education Journal*, 48, 147-155. https://doi.org/10.1007/s10643-019-00999-5

Richardson, W. (2006). *Blogs, vikis, podcasts, and other powerful web tools for classrooms*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

Sayımer, İ., & Küçüksaraç, B. (2015). Yeni teknolojilerin üniversite eğitimine katkısı: İletişim fakültesi öğrencilerinin artırılmış gerçeklik uygulamalarına ilişkin görüşleri. *International Journal of Human Sciences*, *12*(2), 1536-1554. http:// doi.org/10.14687/ijhs.v12i2.3488

Servotte, J.-C., Goosse, M., Campbell, S. H., Dardenne, N., Pilote, B., Simoneau, I. L., Guillaume, M., Bragard, I., & Ghuysen, A. (2020). Virtual reality experience: ımmersion, sense of presence, and cybersickness. *Clinical Simulation in Nursing*, 38, 35–43. https://doi.org /10.1016/j.ecns.2019.09.006

Seyhan, A., & Küçük, S. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğretmen adaylarının eğitsel artırılmış gerçeklik uygulaması geliştirme deneyimleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *11*(1), 56-63.

Siddens, P. J. (1999). *2010 and beyond: virtual reality and the communication classroom*. Meeting of the Central States Communication Association and the Southern States Communication Association.

Singhal, S., Bagga, S., Goyal, P. ve Saxena, V. (2012). Augmented chemistry: Interactive education system. *International Journal of Computer Applications*, *49*(15), 1-15.

Skarbez, R., Smith, M., & Whitton, M. C. (2021). Revisiting Milgram and Kishino's realityvirtuality continuum. *Frontiers in Virtual Reality*, 2. https://doi.org/10.3389/frvir.2021.647997

Solak, E. ve Çakır, R. (2015). Exploring the effect of materials designed with augmented reality on language learners' vocabulary learning. *Journal of Educators Online*, *12*(2), 50-72.

Song, J. B. & Park, C. N. (2009). Implementing Computer-Assisted Language Learning in The EFL Classroom: Teachers' Perceptions And Perspectives. *International Journal Of Pedagogies And Learning: Vol. 5, Working with Computer-Assisted Language Learning*, s. 80-101.

Şenel, M., & Kahramoğlu, R. (2018). Ilkokul İngilizce dersinde ters yüz sınıf (flipped classroom) modeli uygulamasının değerlendirilmesi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *2*(3), 28-37.

Şengör, V. (2010). *Yabancı Dil Öğretiminde Bilgisayar Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Vardarlı, B. (2021). Teknolojik bir yaklaşım: sanal gerçeklik maruz bırakma terapisi. *Ege Eğitim Dergisi*, *22*(1), 40–56. https://doi.org/10.12984/egeefd.807422

Vesisenaho, M., Juntunen, M., Häkkinen, P., Pöysä-Tarhonen, J., Fagerlund, J., Miakush, I., & Parviainen, T. (2019). Virtual reality in education: focus on the role of emotions and physiological reactivity. *Journal For Virtual Worlds Research*, *12*(1). https://doi.org/10. 4101/jvwr.v12i1.7329

Wolf, M., Söbke, H. & Baalsrud-Hauge, J. (2020). Designing augmented reality applications as learning activity. In Geroimenko, V. (Ed), *Augmented Reality in Education*. Springer Series on Cultural Computing. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030- 42156-4_2

Yalın, H. İ. (2002). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Nobel Akademik.

Yaman, M., & Bozdemir, O. (2005). Yabancı Dil Öğreniminde Teknolojik Yaklaşımlar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* (12), 219-235.

Yang, J. C., Chen, C. H. ve Jeng, M. C. (2010). Integrating video-capture virtual reality technology into a physically interactive learning environment for English learning. *Computers and Education*, *55*(3), 1346-1356.

Yılmaz, R. M. (2014). *Artırılmış gerçeklik teknolojisiyle 3 boyutlu hikaye canlandırmanın hikaye kurgulama becerisine ve yaratıcılığa etkisi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Yılmaz, Y. Y. (2011). *Yabancı Dilde Bilgisayar Yazılımı ile Sözcük Öğrenimi- Bir Model Denemesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Zownorega, J. S. (2013). *Effectiveness of flipping the classroom in a honors level, mechanicsbased physics class*. Master's Thesis. Eastern Illinois University.

Zygadlo P. (2007). *Computer-Assisted Language Learning: Effectiveness of Vocabulary Learning With The Help of The Authorial On-Line Application of The Catch'n'Practise V1.0*. Yüksek Lisans Tezi. Varşova: Varşova University.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE YABANCI DİL EĞİTİMİ[1]

Esra Şahin - Bengü Türkoğlu

GİRİŞ

Dil, kişinin düşüncelerini aktarma ve toplumla bağ kurma gerekliliğinden doğmuş bir iletişim aracıdır. Bebekler, yaşamlarının ilk altı ayında dünyadaki tüm dilleri oluşturan 70 sesi kullanarak ses çıkarırlar. Daha sonra yalnızca çevrelerindeki insanlardan, özellikle ebeveynlerinden ve bakım veren kişilerden duydukları sesleri ve kelimeleri işiterek dünyayı tanırlar ve dili gözlemleyerek ve taklit ederek ana dillerini edinirler. İlerleyen zamanlarda bebeklerin beyni, duymadıkları dillerde konuşma yeteneğini uzaklaştırır (Behrmann, 2018). Bir çocuğun ana dilinden başka bir dil öğrenmesi için en uygun zaman okul öncesi dönemdir (Marchman vd., 2010). İkinci bir dili öğrenmenin ana dili öğrenmek kadar kolay olduğu okul öncesi dönemde çocuğun doğal öğrenme yeteneğini kullanması oldukça kıymetlidir.

Okul öncesi dönemde çocuklar, ikinci bir dil öğrenmeye oldukça yatkındırlar. Çocuklar ikinci bir dili erken yaşta öğrenirlerse, yabancı dildeki kelimeleri ana dilleri gibi telaffuz edebilmeleri ve yabancı dilin gramer yapısını öğrenebilmeleri kolaylaşır. Bu durum; erken dönemdeki beynin plastisitesi, nöral olgunlaşmanın öğrenmedeki rolü ve dilsel yeteneklerin modülerliği hakkındaki teorilerle açıklanmaktadır (Johnson & Newport, 1989). Bunun yanı sıra yabancı dil öğrenen çocukların yürütücü ve bilişsel işlev becerileri gelişir, farklı kültürleri öğrenirler, farklı kültürel uygulama ve davranışlara ilişkin kültürel farkındalıkları ve anlayışları artar (Bialystok & Viswanathan, 2009). En önemlisi de erken çocukluk yıllarında ikinci bir dil veya yabancı dil öğrenme deneyimi, gelecekteki yabancı dil öğrenme deneyimine zemin hazırlar. Okul öncesi dönemin hem gelişim hem de eğitim bağlamında kritik bir dönem olması ve gelişen teknoloji ve uluslararası ilişkiler sebebiyle yabancı dil bilmenin gerekli

[1] Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Doç. Dr. Bengü TÜRKOĞLU danışmanlığında Esra ŞAHİN tarafından tamamlanan "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Yabancı Dile Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

farklı uygulamalar incelenmiştir. Ülkemizin yabancı dil eğitiminde Avrupa ülkelerine yakın olduğu belirlenmiş ancak yapılan araştırmalar çerçevesinde yetersiz ders saatleri konusunda iyileştirmeler yapılması gerektiği konusunda önerilerde bulunulmuştur. Sonuç olarak; yabancı dil eğitimine öğretmenlerin çocuğun öğrenme istekliliğini ve yeteneğini en üst düzeye çıkarabildiği zaman dilimi olan okul öncesi dönemde başlanmalıdır. Çünkü bu dönemde beyin süper sünger gibidir ve dil, düşünme, davranış, tutum, yetenek ve diğer özelliklerin temelleri atılır. Bu nedenle tüm gelişim alanlarında olduğu gibi dil gelişimi alanında da bu sihirli yılları elverişli bir şekilde değerlendirmek gerekir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, A. (2022). *Kuramdan uygulamaya öğretimde yöntemsel yaklaşım ve öğrenme süreçler stratejiler yaklaşımlar modeller yöntemler ve teknikler.* Eğitim Yayınevi.

Akpınar Dellal, N. ve Kuru Atadere, Y. (2015). Erken yaşta yabancı dil eğitimine yönelik velilerin bilinç ve algı düzeyleri. *Turkish Studies (Elektronik)*, *10*(11), 25-38.

Anthony, E. (1963). Approach, method, technique. *English Language Teaching Journal, 17*, 63-67. McGraw-Hill.

Ateş, D. (2015). *Okul öncesi eğitim kurumlarındaki yabancı dil eğitimi uygulamaları ve bu konudaki öğretmen, yönetici ve ebeveyn görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Ateş, E. ve Aytekin, H. (2020). *Küreselleşen dünyada çokkültürlülük ve yabancı dil eğitimi. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *5*(26). https://doi.org/10.26466/opus.651385

Baïdak, N. & Pascale Balcon, M. (2017). *Eurydice özet Avrupa'da okullarda dil öğretimi üzerine temel veriler.* Eurydice.

Behrmann, T. (2018). *Evaluating the effects of mother tongue on math and science instruction.* I. Sahin ve T. Shelley (Eds.). ISTES Organization.

Bialystok, E. ve Viswanathan, M. (2009). Components of executive control with advantages for bilingual children in two cultures. *Cognition, 112*(3), 494-500.

Bozavlı, E. (2012). İşbirliğine dayalı öğrenme yöntemiyle yabancı dil öğretimi (psikolinguistik model). *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 31-40.

Bozavlı, E. (2013). Yabancı dil öğretmenlerinin erken yaşta yabancı dil öğretimi üzerine algılarının değerlendirilmesi*. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*, 87-104.

Bozavlı, E. (2014). Yabancı dil öğretiminde alternatif bir okul modeli. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *2*(1), 110-120.

Canbulat, M. ve İşgören, O. Ç. (2005). Yabancı dil öğretimine başlamada en uygun yaşın ne olduğuna ilişkin dilbilimsel yaklaşımlar ve öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. *5*(2), 123-139.

Clark, E. V. (1995). *The lexicon in acquisition.* Cambridge University Press.

Conseil de l'Europe. (2001). *Un cadre Européen Commun de référence pour les langues: Apprendre, enseigner, evaluer "apprentissage des langues et citoyénneté européenne".* [Bildiri sunumu]. Strasbourg: Division de politiques linguistiques. Paris: CLE International. https://rm.coe.int/16802fc3a8

Çalışkan, C. (2019). *Okul öncesi yabancı dil eğitimi ve öğretiminde materyal kullanımı ve incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.

Degardin, G. & Mucundayi, G. (2022). Benefits and challenges of integrating technology into English as a second language (ESL) courses. *The Online Journal of New Horizons in Education*, *12*(2), 113-118. https://www.tojsat.net/journals/tojned/articles/v12i02/v12i02-02.pdf

Demircan, Ö. (1990) *Yabancı dil öğretim yöntemleri*. Ekin Eğitim Yayıncılık., Arı ve Eren, 2019).

Demirezen, M. (1988). Behaviorist theory and language learning. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*, 135-40.

Dörnyei, Z. ve Malderez, A. (1999). The role of group dynamics in foreign language learning and teaching. *Readings in Methodology*, 52.

Ellis, R. (1990). *Instructed second language acquisition: Learning in the classroom*. Blackwell.

Faryadi, Q. (2007). Behaviorism and the construction of knowledge. *Online Submission*, 1-11.

Fosnot, C. T. (2013*). Constructivism: Theory, perspectives, and practice*. Teachers College Press.

Genç, B. (2013). Öğrenme kuramlarına göre çocuklara yabancı dil öğretimi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 37-50.

Gordon, T. (2007). *Teaching young children a second language*. Praeger Publishers.

Gömleksiz, M. N. ve Elaldı, Ş. (2011). Yapılandırmacı yaklaşım bağlamında yabancı dil öğretimi. *Electronic Turkish Studies*, *6*(2), 443-454.

Güler, G. (2005). Avrupa konseyi ortak dil kriterleri çerçeve programı ve Türkiye'de yabancı dil öğretim süreçleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 90-106.

Günay Köprülü, S. (2016). Erken yaşta yabancı dil öğreniminde çizgi filmlerin yeri. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, *4*(1), 88-98.

Günday, R. (2015). *Yabancı dil öğretiminde yaklaşımlar, yöntemler, teknikler ve multimedya araç ve materyalleri*. Favori Yayınları.

Günday, R. ve Atmaca, H. (2017, 22-23 Eylül). *Öğrenme stratejileri ve eylem odaklı yaklaşım* [Bildiri sunumu]. 11st International Black Sea Conference on Language and Language Education. Samsun.

İlter, O. (2018). Turkish EFL learners' willingness to communicate: Promoting and debilitating sides of teacher effects. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(2), 14-29.

Kana, F. ve Geçgel, H. (2022). *Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi araştırmaları III*. Holistence Publications.

Kara, Ş. (2004). Ana dil edinimi ve erken yaşta yabancı dil öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(2), 295-314.

Karacan, E. (2000). Bebeklerde ve çocuklarda dil gelişimi. *Klinik Psikiyatri*, *3*(4), 263-268.

Karakoç, C. (2007). *Okul öncesi eğitimde ana sınıfları İngilizce dersi için bir öğretim programı önerisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.

Kaya, D. (2022). *Temel eğitim kapsamındaki çocukların sanatsal gelişim basamaklarının 21. yüzyıl koşullarına göre incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Kim, B. (2001). Social constructivism*. Emerging perspectives on learning, teaching, and technology*, *1*(1), 16.

Kuru Atadere, Y. (2012). *Türkiye'de erken yaşta yabancı dil eğitimi veli ve öğretmenlerin erken yaşta yabancı dile yönelik algı ve tutumları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Küçük, M. (2006). *Okul öncesinde yabancı dil eğitimi konusunda eğitimcilerin ve ailelerin görüşleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Marchman, V. A., Fernald, A. & Hurtado, N. (2010). How vocabulary size in two languages relates to efficiency in spoken word recognition by young Spanish–English bilinguals. *Journal of Child Language, 37*(4), 817-840.

Modiri, I. G. (2010). Okul öncesinde müzik aracılığı ile yabancı dil öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 505-516.

Namlu, A. G. (2003). *Okulöncesi eğitimde araç geliştirme*. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Oruç, Ş. (2016). Ana dili, ikinci dil, iki dillilik, yabancı dil. *The Journal of Academic Social Science Studies. 45*, 279-290.

Piccardo, E. & North, B. (2019). *The action-oriented approach: a dynamic vision of language education*. New Perspectives on Language and Education.

Richards, J.C. & Rodgers, T. S. (1986). *Approaches and methods in language teaching*, Cambridge University Press

San, İ. (2021). *Yaratıcı drama ve müze*. Yeni İnsan Yayınevi.

Seyhan Yücel, M. (2017). Erken yaşta yabancı dil öğretiminde yaklaşımlar ve yönelimler. *Electronic Turkish Studies, 12*(6), 673-686.

Sierra, F. C. (1995). *Foreign language teaching methods: Some issues and new moves*. Encuentro: revista de investigación e innovación en la clase de idiomas, *8*, 110-132.

Sönmez, Ö. (2021). Yabancı dil öğretiminde iletişimsel ve eylem odaklı yaklaşımın ilkelerine karşılaştırmalı bir bakış: "Reflets" ve "Tendances" örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, *12*(1), 35-53.

Şahin, E. ve Türkoğlu, B. (2022). Okul öncesi resimli hikâye kitaplarının iç yapı ve dış yapı nitelikleri açısından Türk yazarlar ve yabancı uyruklu yazarlar ayrımında incelenmesi. S. Baysan (Ed.), *Eğitim bilimleri çalışmaları güncel araştırmalar ve uygulama* (s. 115-141). Livre de Lyon.

Şahin, Y. (2015). *Farklı boyutlarıyla yabancı dil öğrenimi ve öğretimi*. Eğitim Yayınevi.

The European Language Certificates (TELC). (2013). *Diller için Avrupa ortak başvuru metni*. MEB Yayınları.

Uslu, B. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarına yönelik yaşantı odaklı yabancı dil edinimi programının İngilizce öğrenimine etkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, *43*(195), 79-96. https://doi.org/10.15390/EB.2018.7651

Ünsal, F. (2021). Kişilik özellikleri ve yabancı dil öğrenimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(2), 332-357. https://doi.org/10.33711/yyuefd.1029038

Vélez Gea, N. L. (2013). *Learning and teaching of English in a foreign language classroom of primary education through current songs and cartoons*. Odisea.

Williams, M. (1998). *Ten principles for teaching English to young learners.* IATEFL Newsletter 142, April-May, PG 6-7.

Williams, M. ve Burden, R. L. (1997). *Psychology for language teachers*. Cambridge University Press.

Yatgın Gökbayrak, H. (2008). *Öğrencilerin okul öncesi dönemdeki yabancı dil edinimlerinin ilköğretim düzeyindeki yabancı dil yaşantılarına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.

Yıldız Bıçakçı, M., Er, S. ve Aral, N. (2018). Etkileşimli öykü kitabı okuma sürecinin çocukların dil gelişimi üzerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *26*(1), 201-208.

Yolcu, M. (2002). Yabancı dil öğrenimi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *2*(2), 19-73.

BİLİŞSEL OYUNLARLA DİL ÖĞRETİMİ[2]

Şuheda Betül Nur Özlevent - Bengü Türkoğlu

GİRİŞ

Temel amacı iletişim kurmak olan konuşma; insanların duygu, düşünce, bilgi ve fikirlerini aktarmak için paylaşımda bulunduğu konuşmacı ve dinleyici arasında gerçekleşen etkileşimli bir süreçtir (Sharma, 2018). Birey, sahip olduğu duyguları, düşünceleri aktarması ve kendini ifade edebilmesi için dile ihtiyaç duymaktadır. Dil gelişimi, bebeğin ağlamasıyla başlamakta ve dil gelişiminin en önemli basamakları okul öncesi dönemde yer almaktadır. Birey, dünyaya geldikten sonra genelde ilk defa ve en fazla maruz kaldığı, bilinçsizce edindiği ana dili de (Bozavlı, 2013), ana dil gibi bilinçsizce ve çevre tarafından maruz kalınarak edinilen ikinci dili de, o dille sınırlandırılmış ve eğitim amacı güdülen bir ortamda öğrenilen yabancı dili de (Oruç, 2016) çevresiyle iletişim kurarak öğrenir.

Küçük yaşlardan itibaren oyun oynamak insan yaşamının önemli ve ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle çocukların çevreleriyle iletişim kurabilmelerinin en kolay, keyifli ve güvenli yolu, oyunlardır. Evrensel olan ve tüm zamanlarda ve kültürlerde görülen oyun, çocuğun kendi isteğiyle dâhil olduğu, sevdiği ve gelişim alanlarının tümünü destekleyen bir süreçtir (Çalışandemir, 2016). Oyunlar, eğlenceli ve ilgi çekici oldukları için yüksek düzeyde motive edicidir ve dil becerilerinde pratik yapmak için kullanılabilirler. Oyun oynarken, çocukların çoğu birbirleriyle iletişim kurmak zorunda kalır. Bu iletişim ihtiyacı, çocukların konuşurken korkmamalarını teşvik eder, konuşmalarının akıcılığını geliştirir (Ersöz, 2000).

Kuralları, materyalleri ve belirli uygulama prosedürlerine sahip oynama şekilleriyle geleneksel oyunlardan ayrılan bilişsel oyunlar dikkat, problem çözme, sınıflama gibi bilişsel becerileri desteklemenin yanı sıra kurallara uy-

[2] Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Doç. Dr. Bengü TÜRKOĞLU danışmanlığında Şuheda Betül Nur Özlevent tarafından tamamlanan "Bilişsel Oyun Temelli Dil Gelişim Programının Ana Dili Türkçe Olmayan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının İkinci Dil (Türkçe) Edinimine Etkisinin İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (2005). *Erken Çocukluk Dönemi*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Aghlara, L., ve Tamjid, N. H. (2011). The effect of digital games on Iranian children's vocabulary retention in foreign language acquisition. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *29*, 552–560. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.275

Aghlara, L., ve Tamjid, N. H. (2011). The effect of digital games on Iranian children's vocabulary retention in foreign language acquisition. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *29*, 552–560. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.275

Aksoy, A. B. (2020b). Oyunun tarihçesi ve oyun kuramları. *Erken çocukluk döneminde oyun* içinde (5. baskı, ss. 20–33). Pegem Akademi Yayıncılık. https://doi.org/10.14527/9786053648574

Aksoy, P., ve Baran, G. (2019). Dil gelişimi. A. Köksal Akyol (Ed.), *Erken çocuklukdöneminde gelişim I (0-36 Ay)* içinde (2. baskı, ss. 270–290). Anı Yayıncılık.

Aksoy, P., ve Baran, G. (2020). Dil gelişimi. A. Köksal Akyol (Ed.), *Erken çocukludöneminde gelişim II (36-72 Ay)* içinde (2. baskı, ss. 143–166). Anı Yayıncılık.

Ali, Z., Mohamad Ghazali, M. A. I., Ismail, R., Muhammad, N. N., Zainal Abidin, N. A., ve Abdul Malek, N. (2018). Digital board game: Is there a need for it in language learning among tertiary level students? *MATEC Web of Conferences*, *150*, 05026. https://doi.org/10.1051/matecconf/201815005026

Asfuroğlu, S. (2013). *The attitudes of very young learners towards the use of games in language classes* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çağ Üniversitesi.

Aslan, D. (2019). Gelişim ile ilgili temel konular. A. Köksal Akyol (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim I (0-36 Ay)* içinde (2. baskı, ss. 86–107). Anı Yayıncılık.

Aydın, A. (2016). Dil ve düşünce. *Eğitim psikolojisi -gelişim, öğrenme, öğretim* içinde (14. baskı, ss. 121–139). Pegem Akademi Yayıncılık.

Aydın, T. (2014). Dil öğretimi ve oyun -Çoklu zekâ teorisi ışığında. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *14*(1), 71–83. https://app.trdizin.gov.tr/makale/TWpNeE1qWXlNZz09/dil-ogretimi-ve-oyun-coklu-zeka-teorisi-isiginda

Bora İvrendi, A., ve Işıkoğlu, N. (2008). Erken çocukluk döneminde çocuğu olan anne vbabaların oyuna yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, *33*(355), 4–12.

Bozavlı, E. (2013). Erken yaşta yabancı dil ögretiminin tarihsel süreci ve amaçları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *21*(4), 1561–1574.

Chen, Z.-H., Hao, H., Chen, J., ve Dai, W.-J. (2018). Using narrative-based contextual games to enhance language learning: A case study. *International Forum of Educational Technology ve Society*, *21*(3), 186–198.

Coşgun, K. Ş. (2021). *Erken çocukluk döneminde bilişsel oyun temelli dil gelişim programının çocukların dil gelişimleri üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Elkind, D. (2007). *The power of play: Learning what comes naturally*. Hachette Books. https://books.google.com.tr/books?id=AfFJDgAAQBAJ

Er, S. (2013). Using total physical response method in early childhood foreign language teaching environments. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *93*, 1766–1768. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.113

Ergin, B., ve Koçak, N. (2018). Dil gelişimi. Ç. Gür (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim (36-72 Ay)* içinde (1. baskı, ss. 109–142). Pegem Akademi Yayıncılık. https://doi.org/10.14527/9786052415184

Ersöz, A. (2000). Six games for the EFL/ESL classroom. *The Internet TESL Journal, 6*(6), 22-30.

Fung, Y. M. ve Min, Y. L. (2016), Effect of board game on speaking ability of low proficiency esl learners. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature 5*(3), 261-270.

Griva, E., Semoglou, K., ve Geladari, A. (2010). Early foreign language learning: Implementation of a project in a game –based context. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *2*(2), 3700–3705. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.575

Hamarat, H. (2019). *İkinci dil eğitimi almayan tek dilli okul öncesi dönem çocukları ile iki dilli veya ikinci dil eğitimi alan okul öncesi dönem çocuklarının alıcı ve ifade edici dil gelişim düzeylerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Kalaycıoğlu, H. E. (2011). *The effect of picture vocabulary games and gender on four year-old children ' S English vocabulary performance : An experimental investigation* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Kargı, E. (2016). "Kültürel tarihsel kuram çerçevesinde" erken çocuklukta bilişsel gelişim ve öğrenme deneyimi. E. Kargı (Ed.), *Erken çocukluk döneminde gelişim* içinde (2. baskı, ss. 2–15). Pegem Akademi Yayıncılık.

Kıymaz, M. S., ve Doyumğaç, İ. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde temel kavramlar ve kurumlar. M. N. Kardaş (Ed.), *Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi* içinde (1. baskı, ss. 43–74). Pegem Akademi Yayıncılık. https://doi.org/10.14527/9786058006010

Lin, C.-J., Hwang, G.-J., Fu, Q.-K., ve Cao, Y.-H. (2020). Facilitating EFL students' English grammar learning performance and behaviors: A contextual gaming approach. *Computers & Education*, *152*, 103876. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103876

Luk, J. C. M. (2013). Forms of participation and semiotic mediation in board games for second language learning. *Pedagogies: An International Journal*, *8*(4), 352–368. https://doi.org/10.1080/1554480X.2013.829279

Meriläinen, M., ve Piispanen, M. (2022). The early bird gets the word games and play: Creating a context for authentic language learning. *International Electronic Journal of Elementary Education*, *14*(4), 501–507. https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Millî Eğitim Bakanlığı, T. E. G. M. (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Morimura, K., ve Iida, M. (2010). Teaching English for Japanese undergraduate students while playing an environmental board game in English. *2010 IEEE International Professional Communication Conference*, 183–186. https://doi.org/10.1109/IPCC.2010.5529834

Moursund, D. (2007). *Introduction to using games in education: A guide for teachers and parents.* University of Oregon.

Nurlu, M., Vargelen, H., Altunbay, M., Özdemir, O., ve İnan, K. (2015). Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimi politikaları. A. Sarıçoban (Ed.), *Yabancı dil olarak türkçe öğretim metodolojisi* içinde (1. baskı, ss. 70–116). Anı Yayıncılık.

Nuzulia, R., ve Kepirianto, C. (2020). Reducing student's English dialogue anxiety in online learning through board game. *Lensa: Kajian Kebahasaan, Kesusastraan, dan Budaya*, *10*(2), 263. https://doi.org/10.26714/lensa.10.2.2020.263-279

O'Neill, D., ve Holmes, P. (2022). The power of board games for multidomain learning in young children. *American Journal of Play*, *14*(1), 58–98.

Oruç, Ş. (2016). Ana dili, ikinci dil, iki dillilik, yabancı dil. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *4*(45), 279–290. https://doi.org/10.9761/JASSS3411

Özer, M. (2021). Oyunun gelişime katkıları. D. Yalman Polatlar (Ed.), *Erken çocuklukta oyun gelişimi ve eğitimi* içinde (1. baskı, ss. 17–27). Pegem Akademi Yayıncılık. https://doi.org/10.14527/9786257676083

Özoruç, N., ve Dikici Sığırtmaç, A. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin mülteci çocukların eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, *51*(233), 237–258. https://doi.org/10.37669/milliegitim.779155

Öztürk, H., ve Tağa, T. (2019). Türkçenin ana dili ve yabancı dil olarak öğretilmesi arasındaki farklar. M. N. Kardaş (Ed.), *Türkçenin* Yabancı Dil Olarak Ö*ğretimi* içinde (1. baskı, ss. 177–195). Pegem Akademi Yayıncılık. https://doi.org/10.14527/9786058006010

Özyürek, A., Güney, A., ve Keser, H. (2022). Çocuk gelişimci ve öğretmenlerin oyun ve oyun materyallerinden yararlanmaya yönelik görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, *7*(1), 1–18.

Parlak Rakap, A., ve Rakap, S. (2016). Oyun türleri ve çeşitli örnekler. H. G. Ogelman (Ed.), *Yaşamın ilk yıllarında oyun: oyuna çok yönlü bakış* içinde (2. baskı, ss. 87–111). Pegem Akademi Yayıncılık.

Poole, F., Clarke-Midura, J., Sun, C., ve Lam, K. (2019). Exploring the pedagogical affordances of a collaborative board game in a dual language immersion classroom. *Foreign Language Annals*, *52*(4), 753–775. https://doi.org/10.1111/flan.12425

Poyraz, H. (2012). *Okul öncesinde oyun ve oyun örnekleri* (4. baskı). Anı Yayıncılık.

Santer, J., Griffiths, C., Goodall, D. L., Bureau, N. C., ve England, P. (2007). *Free play in early childhood: A literature review*. Play England: Making space for play. http://www.pl ayengland.org.uk/media/120426/free-play-in-early-childhood.pdf

Serhatlıoğlu, B. (2006). *Televizyon programlarının okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarının zihin ve dil gelişimini etkileme biçimlerine yönelik öğretmen ve veli görüşlerinin belirlenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.

Sharma, D. R. (2018). Action research on improving students' speaking proficiency in using cooperative storytelling strategy. *Journal of NELTA Surkhet, 5*, 97-105.

Sukenasa, N. P. P. P., Shih, J.-L., ve Surjono, H. D. (2020). Using technology-mediated board game on young learners. *Script Journal: Journal of Linguistics and English Teaching*, *5*(2), 136–148. https://doi.org/10.24903/sj.v5i2.507

Susar Kırmızı, F., Boztaş, H., Salgut, E., Çağ Adıgüzel, D., ve Koç, A. (2020). Ana dili Türkçe olmayan öğrencilerde okul öncesi eğitimin ilk okuma yazma öğrenme sürecine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *48*, 105–129. https://doi.org/10.9779/pauefd.509817

Taner, G. (2022). Çocuklarda anadil ve ikinci dil edinimi: Dilbilimsel yaklaşımlar. B. Tomak (Ed.), *İlkokulda yabancı dil öğretimi* içinde (1. baskı, ss. 45–65). Pegem Akademi Yayıncılık.

Tulu, Y. (2009). *Anadili Türkçe olan ve anadili Türkçe olmayan 4-7 yaş (iki dilli) çocukların dil düzeylerine etki eden faktörlerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Türkoğlu, B. (2016). *Oyun temelli bilişsel gelişim programının 60-72 aylık çocukların bilişsel gelişimine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Türkoğlu, B. (2018). Selçuklu Bilişsel Eğitim Programının çocukların farklı beceri alanlarına etkisine ilişkin uygulayıcı sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *26*(5), 1653–1666. https://doi.org/10.24106/kefdergi.2197

Türkoğlu, B. (2021). Erken çocukluk döneminde dil eğitimi. F. Yaşar Ekici ve K. A. Kırkıç (Ed.), *Erken çocukluk eğitimi kuramdan uygulamaya* içinde (1. baskı, ss. 361–382). Nobel Tıp Kitapevi.

Türkoğlu, B., ve Uslu, M. (2016). Oyun temelli bilişsel gelişim programının 60-72 aylık çocukların bilişsel gelişimine etkisi. *Ines Journal*, *6*, 50–68.

Vij, V. (2011). *Party games for all occasions.* Vij Books India Pvt. Ltd.

Wu, C.-J., Chen, G.-D., ve Huang, C.-W. (2014). Using digital board games for genuine communication in EFL classrooms. *Educational Technology Research and Development*, *62*, 209–226. https://doi.org/10.1007/s11423-013-9329-y

Yalçın Su, F. (2020). *Okul öncesi eğitime iki dilliliğin yansımaları: Etnografik bir durum çalışması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Yalman Polatlar, D., Orhan, N., ve İnan Demir, Ü. S. (2021). İlk çocukluk döneminde oyun evreleri ve oyun türleri. D. Yalman Polatlar (Ed.), *Erken çocuklukta oyun gelişimi ve eğitimi* içinde (1. baskı, ss. 61–71). Pegem Akademi Yayıncılık. https://doi.org/10.14527/9786257676083

Yaşar Ekici, F. (2021). Oyunun tanımı ve önemi. D. Yalman Polatlar (Ed.), *Erken çocuklukta oyun gelişimi ve eğitimi* içinde (1. baskı, ss. 1–13). Pegem Akademi Yayıncılık. https://doi.org/10.14527/9786257676083

Yılmaz, H. G. (2021). *İkinci dil ediniminde teori, model ve yöntemlerin karşılaştırılması ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde temel beceriler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİL EDİNİMİ

Esra Ergin - Büşra Ergin

GİRİŞ

Çocuklar çevrelerinde konuşulan dili doğdukları andan itibaren doğal yollarla öğrenmektedirler. Çocukların dil ile ilgili sembolleri öğrenmeleri ve bu sembolleri beyinlerinde depolayıp sınıflandırarak gereksinim duydukları anda kullanabilmeleri dilin bir iletişim ve düşünme aracı olduğunu göstermektedir. Çocukların doğuştan sahip oldukları dil donanımları beyinle ilgilidir. Çünkü konuşma, beyin kabuğunda yer alan iki alan tarafından kontrol edilmektedir. Bu alanlar Broca ve Wernicke alanlarıdır. Broca beynin konuşmayla ilgili seslendirme yeteneğinde aktifken, Wernicke seslerin tanınması ve ayırt edilmesini sağlamaktadır. Tanımlardan yola çıkarak, beyinde Broca alanı motor alan, Wernicke alanı ise duyusal alan olarak ifade edilebilir (Bee ve Boyd, 2009).

Pierre Paul Broca uzun yıllar önce beynin fonolojik işlevlerdeki baskınlığını beynin asimetrisi ile açıklamıştır. Bu düşünce beynin sol ve sağ hemisferlerinden birinin bireylerde baskın olmasının, bireylerin bazı beceriler açısından daha yetkin olmalarını sağladığını ifade etmektedir. Beyinde konuşma, anlama, sözel simgelerin kullanımı, söz dizimsel ifadelerin kurallara uygun kullanma gibi sözel işlevler açısından baskın yetileri sol hemisfer üstlenmiştir. Sağ hemisfer ise görsel ve işitsel unsurlarla, hayal kurma ve yaratıcılık, sezgisellik gibi işlevler açısından baskın yetileri üstlenmiştir (Lezak vd., 2004).

Dil hem bir donanım hem de bir edinim sürecidir. Bu sebeple, dil edinimini yalnızca biyolojik bir donanımın ürünü olarak değerlendirmek uygun olmayacaktır. Dilin edinimi süreci, biyolojik temelli olarak belirli evrelerde gerçekleşmektedir. Ancak bu süreçte çocukların bireysel farklılıkları da etkili olmaktadır. Bu noktada çocuklarda dil edinimin gerçekleşmesinde, çocuğun çevreyle olan etkileşimi ve bilişsel gelişim süreci, taklit veya model alma gibi faktörler etkili olmaktadır. Dil ses, anlam, yapı ve kullanım olarak birçok sistemden oluşmaktadır. Bu alt sistemlerin her birinin iletişim sürecinde kullanabilmesi dil edinimi olarak ifade edilmektedir (Berk, 2013).

tadır. Bunlar biyolojik donanım, doğuştan gelen dil becerisi, bir sosyal çevrenin içerisinde bulunma ve iletişim kurma gereksinimidir. Dilin başlıca nitelikleri ise hızlı bir ilerleme göstermesi, herhangi bir eğitime gereksinim duyulmadan kazanılabilmesi ve aynı aşamalara sahip olmalarıdır.

KAYNAKÇA

Acarlar, F. (1995). *Türkçe ediniminde kullanılan fonolojik süreçlerin incelenmesi ve fonolojik bozukluğu olan çocuklardaki süreçlerle karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Acarlar, F., & Ege, P. (1996). Türkçe kazanımında kullanılan fonolojik süreçlerin incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *11*(38), 35-43.

Aksu-Koç, A. A., & Slobin, D. I. (2017). The acquisition of Turkish. In *The crosslinguistic study of language acquisition* (pp. 839-878). Psychology Press.

Baykoç Dönmez, N., & Arı, M. (1992). 12-30 aylık Türk çocuklarında dilin kazanılması. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *8*(3), 115-161.

Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişimi psikolojisi*. Çev. O. Gündüz. Kaktüs Yayınları.

Berk, L.E. (2013). *Çocuk gelişimi.* Çev. A. Dönmez. İmge Kitabevi.

Bukatko, D., & Daehler, W. M. (2001). Cognition: Information processing. *Child development: A thematic approach.* Fourth edition, Houghton Miffin Company, 302-337.

Charlesworth, R. (1993). *Understanding child development*. DelmarPublishers Inc.

Cole, M., & Cole, S. R. (2005). *The development of children*. New York: Scientific American Books Distributed by W.H. Freeman and Company.

Cooke, J., & Williams, D. (2000). *Working with children language*. Oxon UK: Winslow Pres.

Düver, E. (2006). *5-7 yaş grubu normal gelişim gösteren ve özel gereksinimi olan çocukların dil kullanım (pragmatik) becerilerinin karşılaştırılması.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Ekmekçi, F. Ö. (1991). Sözel bellek ve hatırlama. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, *2*, 50-58.

Fernald, A., Perfors, A., & Marchman, V. A. (2006). Picking up speed in understanding: Speech processing efficiency and vocabulary growth across the 2nd year. *Developmental psychology*, *42*(1), 98.

Flavell, J.H., Miller, PH., & Miller, S.A. (1993). *Cognitive development* (3rd ed.). New Jersey: Prentice-Hall.

Galda, L., Cullinan, B.E., & Strickland, D. S. (1997). *Language, literacy and child*. Orlando: Harcourt Brace & Company Puplishing.

Gleason, J. B. (1994). The furnishings of the mind are modular. *PsycCRITIQUES*, *39*(3), 314-315.

Hoff, E. (2013). *Language development*. Cengage Learning.

Hoover, J.R., Sterling, A., & Holly, L. (2010). *Speech and language development*. Handbook of pediatric neuropsychology Ed. A.S. Davis. Springer Publishing Company.

Ingram, D. (1989). *First language acquisition: Method, description and explanation.* Cambridge University Press.

Karadüz, E. (2004). Çift eklemli dil olgusu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *11*(25).

Lezak, M. D., Howieson, D. B., Loring, D. W., & Fischer, J. S. (2004). *Neuropsychological assessment*: Oxford University Press, USA.

Lust, B. C. (2006). *Child language: Acquisition and growth*. Cambridge University Press.

Machado, J. M. (2015). *Early childhood experiences in language arts: Early literacy*. Cengage Learning.

Maviş, İ. (2005). Çocukta dil edinim kuramları. *Dil ve kavram gelişimi*, 31-61.

O'Neill, D. K. (2007). The language use inventory for young children: A parent-report measure of pragmatic language development for 18-to 47-month-old children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 50,* 214- 228.

Oruç, M. R. (2015). *Gaziantep ilinde yaşayan 5: 0-8: 0 yaş çocuklarda duraklaştırma sesbilgisel işleminin incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi.

Radford, A. (1990). *Syntactic theory and the acquisition of English syntax: The nature of early child grammars of English*. Oxford: Basill Baalckwell Inc.

Singleton, N.C. (2010). Language assessment and intervation: A developmental approach. language development. *Foundations, processes, and clinical applications*. (Ed. B. B. Shulman & Singleton, N.C.). Sudbury: Jones ve Batlett Publishers.

Tarcan, A. (2019). Babıldama döneminde okuma taklidi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(69), 373-384.

Topbaş, S. (2003). Dil gelişiminin sosyal temelleri. *Çocukta dil ve kavram gelişimi (75-92).* Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Topbaş, S. (2005). *Dil ve kavram gelişimi*. Kök Yayıncılık.

Topbaş, S. (2011). *Dil ve kavram gelişimi*. Kök Yayıncılık.

Trawick-Smith, J. W. (2013). *Erken çocukluk döneminde gelişim: Çok kültürlü bir bakış açısı*. Çev. B. Akman (Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARINDA TERAPİLER

Beyza Çalık

GİRİŞ

İletişim kurmadan yaşamayı gerçekten hayal edebilir miyiz? İnsanların ne dediğini duymadan, isteklerini konuşarak ifade etmeden ya da işaret ederek iletişim kurmadan, jest ve mimikleri kullanmadan yaşamınızı devam ettirdiğinizi, bu iletişimsizliğin yıllarca devam ettiğini düşünün. Basit bir örnekle ifade edelim. Çoğumuz hayatında birçok kez hastalanmıştır. Yaygın olarak görülen gribal boğaz enfeksiyon geçirdiğinizdeki hâlsizliğin veya ağrıların kronik ve sürekli olduğunu ve sizi ne kadar rahatsız edeceğini düşünün. Başka bir örnekle bir travma sonrası kafanıza darbe aldıktan sonraki süreçte inme geçirdiniz ve artık konuşma becerinizi kaybettiniz. Su ihtiyacınızı bile ifade edemeyeceğinizi düşünün. Eminiz ki hiçbirimiz yaşamaktan keyif almazdık. İletişim kurmak insanların yemek ve su ihtiyacı gibi temel bir ihtiyacıdır demek çok da yerinde olacaktır.

Çok eski tarihlerde ilk insan toplumlarının iletişim kurmakta zorlanan bireylerin veya aktif şekilde işleri yürütemeyen pasif bireylerin bulundukları toplumdan dışlandıklarına dair kanıtlar mevcuttur. Örneğin anatomik veya fiziksel olarak farklı görünen çocukları yaşam kriterlerine uygun görmeyip bıraktıkları bilinmektedir. Yine yaşça ileri insanların yapılan işlere faydalı olamadıklarını düşünüp beslenme, barınma gibi hayati ihtiyaçlarından alıkoydukları bilinmektedir. Yıllar boyunca bu tutumlar sergilendi ve uzunca bir sürede tutumlar değişkenlik gösterdi. 19.yy başlarında kendi kendine yetemeyen ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyler için toplum olarak yatırım yapılmaya başlandı. Görme, duyma yetisi olmayan, zihinsel yetersizliği olan bireyler için özel yaşam alanları oluşturuldu (Karagiannis vd., 1996). Amerika'da ilk kez konuşmayı düzeltmeyen çalışan bireylerin tıp alanında çalışan bireyler oldukları bilinmektedir (Duchan, 2002). Ek olarak bu alanda hizmet veren kişilere dolandırıcılar da eklendi. İlerleyen zamanlarda bu alanda çalışan daha bilgili ve mesleği içre etmeye uygun kişiler de eklendi. Bunlar arasında

SONUÇ

İletişim, dil ve konuşma kavramları çoğunlukla birbiriyle karıştırılır. İletişim mesajları karşıya aktarma ve bu mesajların iletildiği karşı kaynaktan tekrar mesaj gelmesi şeklinde bir durumdur. Dil ise bir toplumun ortak olarak oluşturduğu sembollerden oluşur. Biçim, içerik ve kullanıma yönelik değerlendirilir. Konuşma, dilin konuşma seslerini üretme işlemidir. Tüm bu alanlarda meydana gelen bozukluk, eksiklik veya yetersizlikler detaylı şekilde değerlendirilip klinik gözlemlerle beraber terapi sürecine başlanması gerekir.

Dil bozukluklarında yukarıda bahsedilen dilin biçim, içerik ve kullanımına yönelik eksiklikler değerlendirilir. Konuşma bozuklukları ise sesletim ve sesbilgisel hataların yapılması, konuşma seslerinin yanlış üretilmesi durumu olup değerlendirme testlerinin kullanılmasıyla hataları belirlenir. Kanıta dayalı terapi yaklaşımlarıyla danışanlara en uygun olan terapi yaklaşımı belirlenip terapilere başlanır.

Ses ve yutma bozukluklarında dil ve konuşma terapistleri müdahalenin önemli bir parçasıdır. Öncelikle olarak KBB hekimlerinden bir görüntüleme talep edilir. Görüntülemeden sonra tanılama yapılıp terapi süreci başlar ve cerrahi işlem gerekiyorsa yapıldıktan sonra dil ve konuşma terapisi alınabilir.

Nörolojik hastalıklar, psikolojik sorunlar, işitme kayıpları, mental retardasyon, otizm, down sendromu ve diğer sendromlar gibi farklı hastalık veya sendrom yaşayan bireyler de dil ve konuşma bozukluğu yaşayabilir. Bireylere en uygun terapi yaklaşımları belirlenerek ve belirli stratejiler kullanılarak terapi süreci devam eder.

Türkiye'de dil ve konuşma terapisi henüz yeni sayılabilecek sağlık meslek gruplarındandır. Özel kliniklerde, hastanelerde, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışabilirler. Farklı şehirlerde sayıca az dil ve konuşma terapistleri bulunması nedeniyle dil ve konuşma terapisine ihtiyaç duyan kişiler ve aileler terapistlere kolayca erişim sağlamakta zorlanmaktadır. İleriye dönük dil ve konuşma terapistlerinin Türkiye'de artması, bu alandaki açığı kapatmaya yönelik seminerler, kongreler farklı platformlar kurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Archibald, L. M., & Joanisse, M. (2009). On the sensitivity and specificity of nonword repetition and sentence recall to language and memory impairments in children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.*

Barkmeier-Kramer, J. (2016, November). How do principles of speech science inform clinical practice for voice disorders? *Oral presentation presented at the annual convention of the American Speech-Language Hearing Association*, Philadelphia, PA.

Boudreau, D. M, & Chapman, R. (2000). The relationship between event representation and linguistic skills in narratives of children and adolescents with Down syndrome. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.*

Boyle, M. (2015). Relationships between psychosocial factors and quality of life for adults who stutter American *Journal of Speech-Language Pathology*.

Brinton, B., Spackman, M. P., Fujiki, M., & Ricks, J. (2007). What should Chris say? The ability of children with specific language impairment to recognize the need to dissemble emotions in social situations. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.* 2,45-67

Boone, D. R., McFarlane, SC, Von Berg, S. L. & Zraick, RL (2010) *The voice and voice therapy* Boston Allyn & Bacon.

Bulow, M., Olsson, R., & Ekberg, O. (2001). Videomanometric analysis of supraglottic swallow, effortful swallow, and chin tuck in patients with pharyngeal dysfunction. *Dysphagia*.

Byrd, C., McGill, M., Gkalitsiou, Z., & Cappellini, C. (2017). The effects of self-disclosure on male and female perceptions of individuals who stutter. *American Journal of Speech-Language Pathology 3,21-33*

Choudhury, N., & Benasich, A. A(2003)A family aggregation study: The influence of family history and other risk factors on language development. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 34-61

Colton, R., Casper, J., & Leonard, R. (2011). *Understanding voice problems: A physiological perspective for diagnosis and treatment* (4th ed.). Baltimore, MD: Lippincott, Williams & Wilkins.

Condouris, K., Meyer, E., & Tager-Flusberg, H. (2003). The relationship between standardized measures of language and measures of spontaneous speech in children with autism. *American Journal of Speech- Language Pathology*, 12, 349-358.

Conti-Ramsden, G., & Botting, N. (2004). Social difficulties and victimization in children with SLI at 11 years of age. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.* 67-75

Conti-Ramsden, G., & Durkin, K. (2008). Language and independence in adolescents with and without a his- tory of specific language impairment (SLI). *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.* 81-90

Cooper, E. B. (1984). *Personalized fluency control therapy*. A status report. In M. Peins (Ed.), Contemporary approaches to stuttering therapy (pp. 1-38). Boston: Little, Brown

Dale, P. S., Price, T. S., Bishop, D. V., & Plomin, R. (2003). *Outcomes of early language delay*.

Delaney, A. (2015). *Special considerations for the pediatric population relating to a swallow screen versus clinical swallow or instrumental evaluation*. Perspectives on Swallowing and Swallowing Disorders (Dysphagia)

DePippo, K. L., Holas, M. A., & Reding, M. J. (1992). Validation of the 3-oz water swallow test for aspiration following stroke. *Archives of neurology*, *49*(12), 1259-1261.

Dollaghan, C. A., & Horner, E. A. (2011). Bilingual language assessment: A meta-analysis of diagnostic accuracy. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 54, 1077-1088.

Duchan, J. F. (2002). W*hat do you know about the history of speech-language pathology? And why is it important?* The ASHA Leader, 7(23). Duffy, J. (2005) Motor speech disorders: Substrates, differential diagnosis, and management (2nd ed.). St. Louis, MO. Elsevier, Mosby

Duffy, J. (2013). *Motor speech disorders Substrates, differential diagnosis, and management* (3rd ed.). St. Louis, MO: Elsevier, Mosby

Edmonds, LA., & Babb, M. (2011). Effect of verb network strengthening treatment in moderate-to-severe aphasia *American Journal of Speech-Language Pathology*.

Eisenberg, S. L., McGovern Fersko, T., & Lundgren, C. (2001) The use of MLU for identifying language impairment in preschool children: A review. *American Journal of Speech-Language pathology*.

Ellis Weismer, S., Plante, E., Jones, M., & Tomblin, J. B. (2005)A functional magnetic resonance imaging investigation of verbal working memory in adolescents with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.*

Fey, M. E., Long, S. H., & Finestack, L H. (2003). Ten principles of grammar facilitation for children with specific language impairment. *American Journal of Speech-Language Pathology*.

Greenhalgh, K. S., & Strong, C. J. (2001). *Literate language features in spoken narratives of children with typical language and children with language impairments Language*. Speech and Hearing Services in Schools.

Groher, M. & Crary, M. (2010*) Dysphagia Clinical management in adults and children*. Maryland Heights, MO Mosby Elsevier Inc.

Guitar, B. (2014). Stuttering: *An integrated approach to its nature and treatment* (4 ed). Baltimore, MD: Lippincott Williams & Wilkins.

Guo, L.Y., Tomblin, J. B., & Samelson, V. (2008). Speech disruptions in the narratives of English-speaking chil dren with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*.

Gutierrez-Clellen, V.F., Restrepo, M.A., Bedore, L., Pena, E., & Anderson, R. (2000). *Language sample analysis in Spanish-speaking children: Methodological considerations*. Language, Speech and Hearing Services in Schools.

Hall, J., McGregor, KK., & Oleson, J. (2017)Weaknesses in lexical semantic knowledge among college students with specific learning disabilities: Evidence from a semantic fluency task. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research,* 60, 640-653doi:10.1044/2016_JSLHR-L-15-0440

Hancock, A., & Helenius, L. (2012). Adolescent male to female transgender voice and communication. *Journal of Communication Disorders*.

Holland, A, & Fridriksson, J. (2001)Aphasia management during the early phases of recovery following stroke. *American Journal of Speech-Language Pathology.* 1075-1086

Johnston, JR(2001)An alternative MLU calculation: Magnitude and variability of effects. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*.

Karagiannis, A., Stainback, W., & Stainback, 5. (1996). *Historical overview of inclusion*. In S. Stainback & W Stainback (Eds.), Inclusion: A guide for educators Baltimore: Brookes

Kummer, A. W., & Lee, L. (1996). Evaluation and treatment of resonance disorders. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *27*(3), 271-281.

Kleim, JA., & Jones, TA. (2008)Principles of experience-dependent neural plasticity: Implications for rehabilitation after brain damage. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 3, 123-138

Law, J., Boyle, J., Harris, F., Harkness, A., & Nye, C. (2000). Prevalence and natural history of primary speech and language delay: Findings from a systematic review of the literature. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 35, 165-188. doi 10.1080/136828200247133

Leonard, L. B. (2011). The primacy of priming in gram- matical learning and intervention: A tutorial. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*.

Leonard, L. B. (2014). *Children with specific language impairment* (2nd ed.). Cambridge, MA: MIT Press

Logemann, J. A. (1998), Evaluation and treatment of swallowing disorders (2nd ed.). Austin, TX: PRO-ED.

Marvin, C. A., & Wright, D. (1997). *Literacy socialization in the homes of preschool children*. Language, Speech, and Hearing Services in Schools.

Miccio, A. W., Elbert, M., & Forrest, K (1999). The relationship between stimulability and phonological acquisition in children with normally developing and disordered phonologies. *American Journal of Speech- Language Pathology.*

Montgomery, J. W., & Leonard, L B. (2006). Effects of acoustic manipulation on the real-time inflectional processing of children with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*.

Murray, T., Carrau, R., & Chan, K. (2018). *Clinical management of swallowing disorders* (4th ed)San Di- ego, CA: Plural Publishing, Inc

Owens, R. E. (2014). *Language disorders: A functional approach to assessment and intervention* (5th ed.). Boston: Allyn & Bacon

Pauls, L. J., & Archibald, L. M(2016). Executive func- tions in children with specific language impairment: A meta-analysis. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 59, 1074-1086. doi:10.1044/2016_JSLHR-L-15-0174

Pence, K. L., Justice, L. M., & Wiggins, A. K. (2008). *Pre- school teachers' fidelity in implementing a comprehensive language-rich curriculum*. Language, Speech, and Hearing Services in Schools

Paradis, J. (2005), Grammatical morphology in children learning English as a second language: Implications of similarities *with specific language impairment*. Language, Speech, and Hearing Services in Schools

Plante, E., Ogilvie, T., Vance, R, Aguilar, J. M. Dailey. N. S., Meyers, C., Lieser, A. M., & Burton, R. (2014). Variability in the language input to children enhance learning in a treatment context. *American Journal of Speech-Language Pathology, 23*, 530-545. doi:10.1044/2014 AJSLP-13-0038

Prelock, P. A., Beatson, J., Bitner, B., Broder, C., & Ducker, A. (2003). Interdisciplinary assessment of young children with autism spectrum disorder. Language, Speech, and Hearing Services in Schools

Pry, R., Petersen, A., & Baghdadli, A. (2005). The relationship between expressive language level and psychological development in children with autism 5 years of age. *International Journal of Research and Practice.*

Ramig, L., & Verdolini, K. (1998). Treatment efficacy: Voice disorders. *Journal of Speech-Language-Hearing Research*.

Raymer, A. M., Beeson, P., Holland, A., Kendall, D., Mahe, L. M., Martin, N., et al. (2008). Translational research in aphasia: From neuroscience to neurore- habilitation. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research (Neuroplasticity Supplement)*, 51.

Redmond, SM (2003). Children's production of the affixed in past tense and past participle contexts. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*.

Rescorla, L., & Alley, A. (2001). *Validation of the language development survey* (LDS).

Rice, ML, Tomblin, 1B, Hoffman, L. Richman, W. A. & Marquis, 3 (2004) Grammatical tense deficits in children with SL and nonspecific language impairment Relationships with nonverbal 10 over time. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*.

Roberts 1 E. Long 5. H. Malkin, C. Barnes, E. Skin- ner M, Hennon, E A. et al (2005), A comparison of phonological skills with fragile X syndrome and Down syndrome. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.*

Roberts, I E. Mirrett, F. & Burchinal, M. (2001) Receptive and expressive communication development in young males with fragile X syndrome. *American Journal of Mental Retardation*.

Rogus-Pulia, N., & Robbins, J. (2013). Approaches to rehabilitation of dysphagia in acute poststroke patients. *Seminars in Speech and Language*.

Ross, K. B., & Wertz, R. T. (2003). Discriminative validity of selected measures of differentiating normal from aphasic performance. *American Journal of Speech and Language Pathology*.

Sawyer, D. J(2006)Dyslexia: A generation of inquiry. *Topics in Language Disorders*.

Seung, H., & Chapman, R. (2000), Digit span in individuals with Down syndrome and in typically developing children: Temporal aspects. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*.

Sheng, L., & McGregor, KA. (2010) Object and action naming in children with specific Language Impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.*

Skarakis-Doyle, E., Dempsey, L., & Lee, C. (2008). *Identitying language comprehension impairment in preschool children*. Language, Speech, and Hearing Services in Schools.

Swanson, H. L., & Beebe-Frankenberger, M. (2004). The relationship between working memory and mathematical problem solving in children at risk and not at risk for math disabilities. *Journal of Educational Psychology.*

Thiemann, K. S., & Goldstein, H. (2004). Effects of peer training and written text cueing on social communication of school-age children with pervasive developmental disorder. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research.*

Titze, I. R. (1994). *Principles of voice production Englewood Cliffs*, NJ: Prentice Hall

Van Borsel, J., De Cuypere, G., Rubens, R., & Destaerke, B. (2000). Voice problems in female-to-male transsexuals. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 35, 427-442.

Van Stan, J., Roy, N., Awan, S., Stemple, J., & Hillman, R. (2015). A taxonomy of voice therapy. *American Journal of Speech-Language Pathology*.

Victorino, KR., & Schwartz, R. G(2015)Control of auditory attention in children with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 58, 1245-1257. doi:10.1044/2015_ JSLHR-L-14-0181

Yairi, E., Watkins, R., Ambrose, N., et al(2001)What is stuttering? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*.

Yaruss, J. S., Coleman, C. E., & Quesal, R. W. (2006, November). Assessment of the Child's Experience of Stuttering (ACES). In *Poster presented at the annual convention of the American Speech-Language-Hearing Association, Miami, FL*.

AYang, H. & Gray, S. (2017), Executive function in preschoolers with primary language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 60, 379-392. doi:10.1044/2016_JSLHR-L-15-0267

Yoder, P. J., Molfese, D., & Gardner, E. (2011). Initial mean length of utterance predicts the relative efficacy of two grammatical treatments in preschoolers with specific language impairment. *Journal of speech, Language, and Hearing Research*.

Qi, C. H., Kaiser, A. P., Milan, S. E., Yzquierdo, Z., & Hancock, T. B. (2003). The performance of low-income, African American children on the Preschool Language Scale—3.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERDE DİL EDİNİMİ: DURUM DEĞERLENDİRMESİ VE EĞİTİM YAKLAŞIMLARI

Emine Arslan Kılıçoğlu

GİRİŞ

Özel gereksinimli bireyler, zihinsel, fiziksel, duygusal veya davranışsal alanlarda farklı düzeylerde destek ihtiyacı olan bireyleri ifade eder. Bu bireylerin dil edinimi, iletişim becerileri ve dil gelişimi açısından özel bir öneme sahiptir. Bu bölüm, özel gereksinimli bireylerde dil edinimi konusunu ele alarak, durum değerlendirmesi ve eğitim yaklaşımlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Dil, iletişimin en temel aracıdır ve bireylerin düşüncelerini ifade etmesi, bilgi alışverişi yapması ve sosyal etkileşimde bulunması için hayati bir rol oynar. Özel gereksinimli bireylerde dil edinimi, yaşamlarını daha bağımsız ve anlamlı kılmak adına büyük bir önem taşır. Özel gereksinimli bireylerde dil edinimini anlamak için bireysel değerlendirmeler yapmak gereklidir. Bu değerlendirmeler, bireyin mevcut iletişim becerilerini, dil gelişim seviyesini, iletişim engellerini ve özel gereksinimlerini belirlemeyi amaçlar. Değerlendirmeler, uzmanların bireyin özel ihtiyaçlarına uygun eğitim planları oluşturmasına yardımcı olur. Özel gereksinimli bireylerin dil edinimi için farklı eğitim yaklaşımları bulunmaktadır. Bireyin ihtiyaçlarına ve özelliklerine göre özelleştirilmiş planlar oluşturmak önemlidir. Özel gereksinimli bireylerin dil edinimi, sadece eğitim ortamında değil, aynı zamanda aile, arkadaşlar ve toplum ile etkileşimde de önemlidir. İletişim becerilerinin günlük yaşamda kullanımı, bireyin daha iyi entegrasyonunu sağlar. Özel gereksinimli bireylerin dil edinimi, bireyin yaşam kalitesini artıran temel bir unsur olarak kabul edilmelidir. Bu bakış açısıyla, durum değerlendirmesi ve özelleştirilmiş eğitim yaklaşımlarının bu bireylerin dil edinimi sürecindeki kritik rolünü vurgulamaktadır. Uygun ve destekleyici iletişim stratejileri ile bu bireylerin güçlü yönlerini ön plana çıkarmak ve iletişim becerilerini geliştirmek mümkündür.

Özel eğitim, dil edinimi ve dil gelişimi alanları, bireylerin iletişim yeteneklerini en üst düzeye çıkarmayı amaçlar. Dil ve konuşma bozuklukları eğitimi ise, dil ve iletişimde yaşanan zorlukların anlaşılması, tanımlanması ve etkili müdahale stratejilerinin geliştirilmesine odaklanır. Bu bölümde ele alınan konular, özel gereksinimli bireylerin daha etkili iletişim kurmalarını sağlamak, bireylerin potansiyelini en üst düzeye çıkarmak ve toplum içinde daha aktif bir şekilde yer almalarına destek olmak amacıyla ele alınmaktadır.

Sonuç olarak, dil edinimi ve dil gelişimi özel eğitim bağlamında büyük önem taşırken, dil ve konuşma bozukluklarına yönelik eğitim yaklaşımları da bireylerin iletişim becerilerini artırmayı hedefler. Özel gereksinimli bireylerin dil edinimi ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi, onların bireysel ihtiyaçlarına uygun ve etkili eğitim programlarıyla mümkün olacaktır. Bu alandaki araştırmaların ve uygulamaların artarak devam etmesi, özel gereksinimli bireylerin toplum içinde daha aktif ve anlamlı bir şekilde katılımını destekleyecektir.

KAYNAKÇA

Acarlar, F. (2017). *Özel gereksinimli çocuklar. B. Sucuoğlu ve H. Bakkaloğlu* (Editörler), Okul öncesinde kaynaştırma içinde (s. 36-73). Ankara: Kök Yayıncılık.

Akçamete, G. (2018). *Özel gereksinimi olan bireyler*. Ü. Şahbaz (Ed.), Özel eğitimde kaynaştırma içinde (s. 2-28). Ankara: Anı Yayıncılık.

ASHA. (2015). Type, degree, and configuration of hearing loss. https://www.asha.org/uploadedFiles/AIS-Hearing-Loss-Types-degree-Configuration.pdf (Erişim tarihi 23.07.2023)

Aslan, H. S. (2019). *48-66 aylık çocuklarda dil gelişimi ve sosyal beceri ile ilişkili değişkenlerin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.

Bagby, J., Wells, K., Edmonson, K., & Thompson, L. (2014). Montessori education and practice: A review of the literature, 2010–2013. *Montessori Life,* 5, 32–41.

Bakkaloğlu, H.C., ve Sucuoğlu, B. (2000). Normal ve zihinsel engelli bebeklerde anne-bebek etkileşiminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *2*(4), 1-14.

Baykoç Dönmez, N. (2010). *Türkiye'de özel eğitim çalışmaları günümüzde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri*. Baykoç, N. (Ed), Öğretmenlik programları için özel eğitim (s. 338-352). Ankara: Gündüz Eğitim.

Cavkaytar, A. (2010). *Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim*. İ.H. Diken (Ed.), Özel eğitime gereksinim olan öğrenciler ve özel eğitim içinde (s.3-27). Ankara: Pegem Akademi.

Chavarria, R. R. (2021). Second Language Corner for Children's House: A Practitioner–Researcher Journey Into Bilingualism in Montessori Education. *Journal of Montessori Research*, *7*(1), 67-82.

Chute, P., and Nevins, M. E. (2006). *School professionals working with children with cochlear implants*. New York: Plural Publishing.

Cole, E. B., and Flexer, C. A. (2007). *Children with hearing loss: Developing listening and talking, birth to six*. San Diego: Plural Pub.

Consalvo, G., & Tomazzolli, E. (2019). Fostering multilingual competence in a Montessori elementary school context [Poster presentation]. *The Montessori Event, Washington, D.C., United States*. https://amshq.org/-/media/Files/AMSHQ/Research/Conference-Handouts/2019/Poster-Sessions/Consalvo.ashx.

Cunningham, C. E., Reuler, E., Blackwell, J., & Deck, J. (1981). Behavioral and linguistic developments in the interactions of normal and retarded children with their mothers. *Child development*, 62-70.

Çakır, T. (2004). Çocukta dil gelişimi ve kuramsal yaklaşımlar. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 110-134

Deniz, E. M. (2017). Erken çocukluk döneminde gelişim. Ankara: Pegem.

Diken, I. H. (2009). Turkish mothers' self-efficacy beliefs and styles of interactions with their children with language delays. *Early Child Development and Care*, *179*(4), 425-436

Diken, Ö. (2009). *Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ile Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeğinin (ÇDDÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışmaları*. Doktora Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Fewell, R.R. & Deutscher, B. (2002). Contributions of receptive vocabulary and maternal style: Variables to later verbal ability and reading in low-birthweight children. *Topics in Early Childhood Special Education*, *22*(4), 181-190.

Gönen, M. ve Arı, M. (1989). Anaokuluna giden dört-beş yaş çocuklarına resimli kitaplarla yapılan eğitimin dil gelişimine etkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 13(72), 1-14

Gürgür, H. (2008). *Kaynaştırma uygulamasının yapıldığı bir ilköğretim sınıfında işbirliği ile öğretim yaklaşımının incelenmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Harrington, M., DesJardin, J.L. & Shea, L.C. (2010). Relationships between early child factors and school readiness skills in young children with hearing loss. *Communication Disorders Quarterly,* 32(1), 50-62.

Mahoney, G. (1988). Maternal communication style with mentally retarded children. *American Journal of Mental Deficiency,* 92, 341-348.

MEB. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. https://orgm.meb.gov.tr/meb_ iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_07072018.pdf (Erişim tarihi 20.08.2018).

Özmen, R. (2003). İfade edici dil becerileri sınırlı olan zihinsel engelli çocukların dil gelişimlerini desteklemek için öğretmenin sınıf ortamında yapacakları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(2),1-13

Paul, R., and Norbury, C. (2012). Language disorders from infancy through adolescence: Listening, speaking, reading, Writing, and Communicating. St. Louis, MO: *Elsevier Health Sciences*.

Remesh, A. (2013). Microteaching, an efficient technique for learning effective teaching. *Journal of research in medical sciences: the official journal of Isfahan University of Medical Sciences*, *18*(2), 158-164

S. Eripek, (1996). *Zihinsel engelli çocuklar*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

S. Eripek, M. Özyürek, Y. Özsoy, (1996). *Özel eğitim gereksinimli bireyler özel eğitime giriş*. Karatepe Yayınları, Ankara.

Simpson, E.S., Yocom, D.J. & Blum, H.T. (2005). The wyoming collaborative mentorship academy: A field-based program for certifying fully qualified special education teachers in a rural state. *Rural Special Education Quarterly, 24*(2), 11-17

Tokgöz, İ. (2006). *Okulöncesi çocuklarına yönelik kitapların dil gelişimi ve anlambilim açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.

Yaralı, D. (2015). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Education Faculty*, *17*(2), 431-455.

Yeşilyaprak, B. (2018). *Eğitim psikolojisi gelişim-öğrenme-öğretim*. Ankara: Pegem.

DİL EDİNİMİNDE KULLANILAN TEKNİKLER

Uğur Birkandan

GİRİŞ

ANA DİL EDİNİMİNDE KULLANILAN TEKNİKLER

Ana dil edinimi, bireyin doğal yoldan, çevresindeki dili öğrenmesi sürecini ifade eder. Bu süreç, çocuğun yaşına, çevresine ve deneyimlerine bağlı olarak farklılık gösterebilir. Dil edinimi uzun ve anlamlı bir süreçtir. Dil edinimi üzerine pek çok araştırmalar yapan Stephen Krashen (1981, 2002)' a göre ana dili edinen veya hedef dili öğrenen bir birey, neyi edindiğinin veya öğrendiğinin farkında olmadan yani bilinçli bir eylem gerçekleştirmeden, aldığı tüm anlamlı mesajların biriktirilmesi yolu ile dili edinir (Krashen, 1981, 2002' den *akt. Uçak, S, 2016).* Ancak bir dili edinirken tüm şartlar yerinde olsa da bazen yeterli düzeyde dinleme yapılmaması dilin edinilmesini/öğrenilmesini geciktiren etmenlerdendir. Tüm şartlar sağlandığı takdirde ise bir dilin sağlıklı bir birey tarafından edinilmesi/öğrenilmesi zaman gerektirse de kendiliğinden gerçekleşecek doğal bir süreçtir. Ünlü dilbilimci Noam Chomsky de Krashen'a benzer bir şekilde dilin kendiliğinden gelişen bir süreç olduğunu ifade eder ve çocuğun dünyaya bir "dil mekanizması" ile geldiğini ileri sürer. Bunun yanında çocuğun içine doğduğu toplumda o dili edinirken belli bir döneme kadar (ergenlik dönemi), o dilin öbek yapı kurallarını ya da temel evrensel dil ilkelerini kusursuz bir biçimde edinebildiğini de öne sürer (Peçenek, 2008: 68-72).

Dili sosyal bir etkileşim aracı olarak tanımlayan dilbilimci ve psikologlara göre çocuk bir sosyal konuşmacı olarak doğmakta; bebekliğinden itibaren iletişim kurmakta ve sosyal ilişkiler kurmaya hazır bulunmaktadır. Vygotsky, çocuklardaki konuşmanın amacını ikiye ayırır: "1. Sosyal, benmerkezci konuşma, 2. İçsel konuşma" (Erdener, E., 2009: s. 90). İlk aşamada çocuklar, konuşmalarına çevresindeki uyaranlara göre şekil verip kendilerini düşünmeye zorlayan şartlar ile karşılaştıklarında ise sesli düşünmeye başlarlar. Kısacası çocuklar, iletişimsel içgüdüleri ile sosyalleşmektedir. Sosyal bir varlık olan

etkinlik içerisinde bulunacaktır. Bu sayede hem çevresi ile etkileşimi artacak hem de kişisel birtakım özelliklerinin farkına varıp onları geliştirebilmek için çaba harcayacaktır. Bunun sonucunda ise edindiği dili kullanabilmek için dilsel performansını kullanmaya çabalayacaktır.

İkinci bir dili edinirken ise bir bireyin en az bir dili edinmiş olduğu varsayılırsa, edineceği ikinci bir dile o dilin konuşulduğu veya öğretildiği ortamda bulunacağından ana dili ediniminde olduğu gibi kendiliğinden veya doğal bir biçimde değil de daha kontrollü ve bilinçli bir biçimde hedef dili edinecek veya öğrenecektir. Ancak burada çok önemli bir ayrımı yapmakta fayda var: İkinci dili de kendi ana dili gibi doğal ve kendiliğinden gelişen bir yol ile edinmesi bireyin ikinci dili de edindiğini ifade etmektedir. Ancak daha kontrollü ve bilinçli bir şekilde hedef dili, belirli gözetmenler (öğreticiler/öğretmenler, ana dili konuşucuları vb.) tarafından güdülenerek sistematik bir biçimde edinecek ise öğrenme gerçekleşiyor demektir. Bu durumda da bireyin ikinci dili edinmesi değil, öğrenmesi söz konusu olacaktır. Dil edinimi/öğrenimi üzerine yapılan tartışmalardan anlaşılacağı üzere bireylerin bir dili doğal bir yoldan edinmesi ile sistematik bir biçimde edinmesi arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Bu sebeple bu noktaya dikkat etmekte ve dil edinimi/öğrenimi kavramlarını ayırt etmekte fayda bulunmaktadır.

İkinci bir dili öğrenecek olan bir bireyin, yukarıda bahsedilen ana dili edinimi konusundan farklı olarak öğreticiler tarafından da öğretim ortamlarında maruz kalacağı birtakım dil öğretim yaklaşım, yöntem ve teknikleri de mutlaka olacaktır. Önemli olan burada bireyin öğrenmeye hazır oluşu, motivasyon sahibi oluşu ve dili öğrenme isteğidir. Bu çerçevede hazırbulunuşluğa sahip bir bireyin daha önce bahsedilen ikinci dil edinimi/öğrenimi tekniklerinden uygun zaman ve ortamda uygun olanını işletmesi durumunda dil edinimi/öğrenimi çok daha etkin bir biçimde gerçekleşebilecektir.

KAYNAKÇA

Atlı, M. H. (2012). Yabancı dil nasıl edinilir. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 22 (2), 1-14

Bozdemir, O. (2018). Harmanbiş: Çocukluğumuzun Oyunlarını Unutmayalım. Damla Ofset. 2. Baskı: Karatay, Konya.

Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin düşünce ve dil gelişimi üzerine görüşleri: Piaget'e eleştirel bir bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi,* 7 (1), 85-103. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26140/275302

Erkul, İ. (2020). Anadolu İmam Hatip Liselerinde teoriden pratiğe yabancı dil öğretimi: Almanca, Arapça, Çince, Farsça, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Japonca ve Rusça. MEB Yayınları: Ankara.

Göçer, Ali. (2017). Türkçenin İkinci Dil Olarak Öğretiminde İletişimsel Yöntemin Özellikleri, Kullanımı ve İşlevleri. *International Journal of Languages' Education*. 1. 1-16. 10.18298/ijlet.2087.

GÜNEŞ M (2011). XX. yüzyılın başlarında Balkanlardaki siyasi ve etnik çatışmaların Ömer Seyfettin'in hikâyelerine yansıması. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 0(29), 163- 187.

Hepaksaz E, Avcı O. (2020). Seçilmiş ülkeler kapsamında mükellef haklarının değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(3), 1061- 1080.

Kara, Ş. (2004). Ana dil edinimi ve erken yaşta yabancı dil öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 295-314.

Krashen, S. (1981, 2002). Second language acquisition and second language learning. California: Pergamon Press.

Krashen, S. (1982). Principles and practice in second language acquisition. Oxford: Pergamon Press.

Peçenek, D. (2008). Yabancı dil öğretiminde dilbilgisi. *Dil Dergisi*, (141), 67-84. DOI: 10.1501/Dilder_0000000099

Piaget, J. (1939). Çocukta hüküm ve muhakeme. (Çev. S. Esat Siyavuşgil). İstanbul: Devlet Basımevi.

Selcen, E., Topbaş, Y. – Sağ, Y. G. ve Argün, Z., (2016). Konu alan bilgilerinin pedagojik alan bilgileri üzerine yansımaları. *Route Education and Social Science Journal*, 10, p. 120-143.

Serap, E. (2019). *Çocukların Farklı Alanlardaki Gelişimleri*. Çocuk Gelişiminde Alan Çalışmaları, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.

Şeker, E. Ö. (2021). Plus Deutsch' Almanca ders kitabının diller için Avrupa ortak başvuru metni çerçevesinde incelenmesi. Yüksek lisans tezi.

Tiryaki, E. N. ve Soybal, F.C. (2021). İkinci dil edinimi üzerine yapılan akademik çalışmaların değerlendirilmesi. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi* (CALESS), 3 (1), 38-56.

Türk, Z. (2020). Deneyimsel pazarlama uygulamalarının telekomünikasyon şirketi kullanıcıları açısından algılanma farklılıklarına yönelik bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (1) , 329-340 .

Uçak, S. (2016). Dil öğrenimi ve edinimi üzerine bir tartışma. *Aydın TÖMER Dil Dergisi*, 1(1), 65-80.

İKİ DİLLİ EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ TÜRK ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE DEYİM BİLGİLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: BATI TRAKYA ÖRNEĞİ

Mesout Kalın Salı

GİRİŞ

Dil, entelektüel tarihte sürekli bir problem olarak kabul edilmiştir. Bu problemin sürekliliği neticesinde de dile ilişkin açıklamaların geçici, ancak probleminin kendisinin kalıcı olduğu şekilde bir düşünce oluşmuştur (Demir, 2018). Bir iletişim aracı olan dilin çok boyutlu ve karmaşık bir yapı olması bu problemin nedeni olarak gösterilebilir (Manika, 2006). Ayrıca "Her toplumun hatta her kişinin değerlendirmesi ve kavramları birden farklıdır. Bu da diller ve toplumlar arasında, hatta kişiler arasında farklılığa yol açar." (Bayraktar, 2004, s. 3).

Korkmaz, "ana dili" kavramını "insanın doğup büyüdüğü aile ve soyca bağlı bulunduğu toplum çevresinden öğrendiği, bilinçaltına inen ve kişilerle toplum arasındaki ilişkilerde en güçlü bağı oluşturan dil." (1992: 8) şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca kişi, ana dilini hayatının ilk beş yılına kadar planlı herhangi bir öğretim yapılmaksızın tamamen doğal ve sistematik bir şekilde edinebilmektedir (Anastasopoulou, 2015). Buradan hareketle kişi ve ana dili arasında içsel bir bağ bulunduğu söylenebilir. Ana dili kavramı dışında bir diğer kavram da "iki dillilik" olup "kişinin sahip olduğu diğer dili, ana dili kadar iyi kullanması" şeklinde tanımlanabilmektedir (Stogios, 2007: 22). Dolayısıyla bir kişinin "iki dilli" sayılabilmesi için onun her iki dilde de sadece düşünebilmesi, konuşabilmesi, yazabilmesinin değil; aynı zamanda sahip olduğu bu dillere ait kültürlerle de bütünleşebilmiş olması beklenmektedir (Saydı, 2013).

Bu bölümde iki dillilik olgusu, Yunanistan'da 1923'ten bu yana resmî bir azınlık olarak varlıklarını sürdüren Batı Trakya Türkleri özelinde ele alınmış olup bu azınlığa mensup kişilerin iki dillilik yelpazesindeki yerlerine ve iki dilli

sonucun literatürde yer alan benzer çalışmanın sonucuyla uyuşmadığı söylenebilir. Bu durumun Batı Trakyalı Türklerinin dil, din, gelenek görenek, değerler ve sosyal normlar bakımından Türk kültürünü hâlen sürdürmelerine dayandırılabilir (Moumin, 2009). Çünkü Lakoff ve Johnson, ortaya attıkları kavramsal metafor kuramında insanın gündelik kavram sisteminin doğası gereği tamamen metaforik olduğunu iddia etmektedir (1980: 3). Johnson (1999) da çocukların metaforları nasıl edindikleri ve kullandıklarına yönelik gerçekleştirdiği çalışmasında, metafor ediniminin yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da kavram eşleştirmesine dayalı olarak aynı şekilde olduğunu ifade etmektedir.

Son olarak araştırmanın üçüncü alt başlığı, bölge değişkeni temelinde olup buradan elde edilen sonuçlar, verilen en çok doğru cevaplar açısından değerlendirildiğinde Rodop ili %84,12, İskeçe ili %83,99 ve Meriç ili %78,13 şeklinde bir sıralamaya ulaşılmaktadır. Burada Rodop ve İskeçe arasındaki istatistiki anlamlı farkın çok küçük olduğu görülmekte olup Meriç bölgesinden katılım gösteren öğrencilerin ise en düşük ortalamayla yer alması durumu, tüm bölgeler arasında en az katılıma sahip bölgenin Meriç olmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak araştırmanın problem cümlesi olan "Batı Trakya Bölgesi'ndeki Türk öğrencilerin Türkçe deyimleri anlama düzeyleri nedir?" sorusu; katılımcıların cinsiyeti, sınıfı (dolayısıyla yaşı) ve bölgesi değişkenleri göz önüne alınarak cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu üç değişkende de doğru cevap oranlarının genel itibarıyla yüksek olduğu ve birbirine yakın olduğu görülmüştür. Buradan hareketle Batı Trakyalı Türk öğrencilerin Türkçe deyimleri anlama konusunda iyi düzeyde oldukları söylenebilir. Ancak daha detaylı sonuçlar elde edebilmek adına mevcut konuyla ilgili gerek nitel gerekse nicel farklı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Anastasopoulou, G. (2015). *Kimlik ve Dil-Kültürel olarak farklı olan öğrencilere bir araştırma yaklaşımı*. Yüksek lisans tezi. Patra Üniversitesi.

Andreou, G. ve Galantomos, L. (2008). Designing a conceptual syllabus for teaching metaphors and idioms in a foreign language context. *Porta Linguarum: Revista Internacional de Didactica de Las Lenguas Extranjeras,* (9), 69-78.

Baker, C. (2001). *Foundations of bilingual education and bilingualism* (3. basım). Multilingual Matters.

Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler.* Ankara: Pegem A Yayınları.

Barutcu, T. ve Açık, F. (2018). Çocuk edebiyatı ürünlerinde yer alan deyimlerin kültür aktarımındaki rolü ve Türkçe ders kitaplarındaki deyimlerle örtüşme düzeyi. *Bilig,* 86, 183-209.

Baş, H. (2005). *Unutulan Batı Trakya Türkleri.* İzmir: Umay Yayınları.

Bayraktar, N. (2004). *Dil bilimi.* Nobel: Ankara.

Bloomfield, L. (1933). *Language.* New York: H. Holt & Company.

Boyacıoğlu, U. (2012). *Fransızca konuşulan Avrupa birliği ülkelerindeki Türk gençlerinin Türkçe deyim bilgilerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Brutt-Griffler, J. & Varghese, M. (2004). Introduction. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 7*(2), 93-101.

Chairoula, P. (2018). *Balkan Savaşlarından sonra Batı Trakya Türklerinin sosyo-kültürel hayatı ve eğitim tarihi*. Doktora tezi. Trakya Üniversitesi.

Cieślicka, A. B., Heredia, R. R. & García, T. (2017). Task effects in bilingual idiom comprehension. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics, 53*(1), 95-117.

Çalışkan, N. (2009). *Kavramsal anahtar modeliyle iki dilli çocuklara metafor ve deyim öğretimi*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi.

Danesi, M. (1992). Metaphor and classroom second language learning. *Romance Language Annual,* 3, 189-194.

Dayıoğlu, A. (2021). Batı Trakya Müslüman-Türk Azınlığının uluslararası hukuktan doğan eğitim hakları. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(2), 224-242.

Demir, G. Y. (2018). *Dilin belirsizliği.* İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Erdoğan, İ. (1998). *Araştırma dizaynı ve istatistik yöntemleri.* Ankara: Emel Matbaası.

García, O. (2009) *Bilingual education in the 21st century: a global perspective.* Oxford: Wiley-Blackwell.

Güneş, S. (2010). Yabancı dil öğretiminde deyim öğretimi: yöntemler, teknikler ve uygulamalar. *Dilbilim,* (22), 1-15.

Hamidov, H. (2002). Türkçede insan ilişkileriyle ilgili deyimler. *Türk Dili Dergisi,* 610, 831-835.

Hüseyinoğlu, A. (2012). *The Develoment of Minority Education at the South-easternmost Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece.* Doctoral dissertation. University of Sussex.

İnan, İ. (2016). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki deyim, atasözü ve özdeyişlerin analizi ve Türkçe eğitimine katkıları*. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Johnson, C. (1999). *Constructional grounding: the role of interpretational overlap in lexical and constructional acquisition*. Doctoral dissertation. University of California.

Jones, B. & Lewis W. G. (2014). Language Arrangements within Bilingual Education. E. M. Thomas & I. Mennen (Eds.). *Advances in the Study of Bilingualism,* (pp. 141-170). Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.

Karaağaç, G. (2011). Bireysel iki dillilik ve toplumsal iki dillilik. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, 1*(717), 222-228.

Kelaga Achmet, I. (2005). *Yunanistan'da (Batı Trakya'da) ikidilli eğitim veren azınlık okullarında Türkçe ve Yunanca öğrenim gören öğrencilerin okuduğunu anlama ve yazılı anlatım becerilerinin değerlendirilmesi* doktora tezi. Ankara Üniversitesi.

Kelağa Ahmet, İ. (2006). Yunanistan'da (Batı Trakya'da) azınlık eğitim sistemi içinde ikidilli (Türkçe-Yunanca) azınlık ilkokulları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 6*(1), 1-12.

Kiriazidis, G. (2019). *Dedeağaç'taki müslüman azınlığın ortaöğretim okullarındaki varlığı ve entegrasyonu*. Master dissertation. Democritus University of Thrace.

Kocaman, A. ve Osam, N. (2000). *Uygulamalı dilbilim-yabancı dil öğretimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Hitit Yayınevi.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü.* Ankara: TDK Yayınları.

König, G. Ç. (1987). *İkidillilik, tanımı, türleri. Dilbilimin Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). *Metaphos we live by.* Chicago: The University of Chicago Press.

Manika, D. (2006). *Patra Üniversitesinin yabancı uyruklu öğrencilerine ikinci dil olarak Yunanca öğretimini etkileyen faktörler.* Yüksek lisans tezi. Patra Üniversitesi.

Margarita, I. (2023). *Ebeveynlerin çocuklarının iki dilliliğine ve C2 olarak Yunanca öğrenimine yönelik tutum ve görüşleri*. Master dissertation. Hellenic Open University.

Mercator, (2019). *The Turkish language in education in Greece (2nd Edition).* https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/regional_d os-siers/turkish_in_Greece_2nd.pdf (Erişim Tarihi: 26.07.2023).

Millî Eğitim Bakanlığı, (2019). *Türkçe dersi öğretim programı.* MEB: Ankara.

Moumin, M. (2009). *Batı Trakya Türk folkloru üzerine bir araştırma (doğum-evlenme-ölüm adetleri)*. Yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi.

Mpaltsiotis, L. & Tsitselikis, K., (2001). *Trakya'daki azınlık eğitimi*. Sakkoula Yayınları: Atina.

Oxford University. (2010). *Oxford advanced learner's dictionary.* Oxford: Oxford University Press.

Poursavidis, A. (2016). *Yabancı dil olarak Yunancanın çiftdilli / çokdilli öğrencilere öğretimi*. Yüksek lisans tezi. Batı Makedonya Üniversitesi.

Punch, K. F. (1993). *Introduction to social research: quantitative and qualitative approaches.* London / Thousand Oaks / New Delhi: SAGE Publications.

Saydı, T. (2013). Avrupa birliği vizyonuyla ikidillilik, çokdillilik ve eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(28), 270-283.

Sella-Mazi, E. (2001). İkidillilik ve toplum. Atina: Proskénio Yayınları.

Stogios, N. (2007). *Yunan okullarındaki ikidilil öğrencilerin öğrenim süreçleri-dil ve kimlik meselesi.* Doktora tezi. University of the Aegean.

Tekeli, F. (2017). *İki dilli öğrencilere Türkçe öğretiminde malzeme kullanımı: Almanya örneği.* Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Topçu, N. (1999). Fransızca ve Türkçede rakamlı deyimlerin karşılaştırmalı incelemesi ve Fransızca yabancı dil öğretiminde kullanımları. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi,* 15, 173-180.

Tsokalidou, P. (2012). *İki kişilik yer. İki dillilik ve eğitim*. Selanik: Zigos.

Yalınkılıç, K. ve Kutlay, Y. (2014). Batı Trakya Türklerinin Anadillerine ve Kültürlerine Karşı Tutumları. *Bilig,* (70), 283-308.

BAĞLANMA EL KİTABI

Editörler: Şule Erden Özcan - Özkan Özgün

nobel

BAĞLANMA EL KİTABI

Editörler: Şule Erden Özcan - Özkan Özgün

Yayın No.: 5109
Psikoloji-PDR No.: 481
ISBN: 978-625-397-815-0
E-ISBN: 978-625-397-814-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Erden Özcan, Şule., Özgün, Özkan.
Bağlanma El Kitabı / Editörler: Şule Erden Özcan - Özkan Özgün
1. Basım, XXIV + 492 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-815-0
E-ISBN: 978-625-397-814-3
1. Bağlanma 2. Gelişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

KATKI SUNANLAR ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **vii**

SUNUŞ ..... **ix**

BAĞLANMA KURAMI VE NÖROBİYOLOJİK TEMELLERİ

BAĞLANMA KURAMI: KÖKENLER, TEMEL KAVRAMLAR VE ÖNCÜ ARAŞTIRMACILAR **3**
Özkan Özgün

BAĞLANMANIN NÖROBİYOLOJİSİ **25**
Oya Güleşen, Şahin Bodur ve Mehmet Ayhan Cöngöloğlu

GELİŞİM VE BAĞLANMA

BAĞLANMANIN GELİŞİM ALANLARI İLE İLİŞKİSİ **35**
Münire Aydilek Çiftçi ve Cansu Bozer

BEBEKLİK VE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE BAĞLANMA **47**
Ahmet Önem

ORTA ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE BAĞLANMA **65**
Songül Tümkaya

ERGENLİK DÖNEMİNDE BAĞLANMA **85**
Songül Tümkaya

YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE BAĞLANMA VE ROMANTİK İLİŞKİLER **109**
Şule Sarıbaş

YAŞLILIK DÖNEMİNDE BAĞLANMA **123**
Hülya Arslantaş

OKUL DENEYİMLERİ VE BAĞLANMA

OKULA GEÇİŞ-HAZIR BULUNUŞLUK VE BAĞLANMA 139
Nazlı Akdeniz

ÖĞRETMEN-ÇOCUK İLİŞKİSİ VE BAĞLANMA..... 155
Sümeyra Arzu Oral Paksoy

AKRANLARA BAĞLANMA..... 175
İbrahim Tanış

ZORBALIK VE BAĞLANMA 195
Filiz Yurtal

FARKLI BAĞLAMLARDA BAĞLANMA

FARKLI KÜLTÜRLERDE BAĞLANMA 213
Nuray Taşcı

GÖÇ VE BAĞLANMA..... 225
Şule Erden Özcan

ÇOKLU BAKIM VE BAĞLANMA 241
Emin Yorgun

FARKLI POPÜLASYONLARDA BAĞLANMA

BOŞANMIŞ AİLELERİN ÇOCUKLARINDA BAĞLANMA 265
Merve Yavuz

YATILI ÇOCUK BAKIM KURULUŞLARINDA KALAN ÇOCUKLARDA BAĞLANMA..... 279
Şule Erden Özcan

EVLAT EDİNİLMİŞ ÇOCUKLARDA BAĞLANMA..... 295
Betül Çebi

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARDA BAĞLANMA..... 313
Gülşah Selin Tümkaya

KRONİK RAHATSIZLIĞI OLAN ÇOCUKLARDA BAĞLANMA 335
Büşra Vural Şenel

TÜRLER ARASI BAĞLANMA

EVCİL HAYVANLAR VE BAĞLANMA 355
Pınar Gürler Ağaçkıran

AFET DURUMLARI VE BAĞLANMA

AFET DURUMLARINDA BAĞLANMA 373
Sinem İpek

RUH SAĞLIĞI VE BAĞLANMA

RUHSAL BOZUKLUKLAR VE BAĞLANMA 393
Özkan Özgün

BAĞIMLILIK VE BAĞLANMA 411
Fulya Cenkseven Önder ve Bilal Kaya

BAĞLANMANIN ÖLÇÜLMESİ VE DESTEKLENMESİ

BAĞLANMANIN ÖLÇÜLMESİ 427
Nazmiye Temiz

GÜVENLİ ÇEMBER EBEVEYNLİK EĞİTİM PROGRAMI 445
İnanç Eti

OYUN VE BAĞLANMA 463
Meltem Emen Parlatan

YAZARLAR HAKKINDA 481

Bağlanma Kuramı: Kökenler, Temel Kavramlar ve Öncü Araştırmacılar

Özkan Özgün

Bu bölüm, bağlanma kuramının kapsamlı ve karmaşık yapısına bir giriş niteliğindedir. Bölüm, bağlanma kuramına dair genel bir çerçeve sunduktan sonra bağlanma kuramının kökenlerini ve ortaya çıkışını ele alarak devam edecek, ardından bağlanma davranışı ve bağlanmanın gelişim evrelerini tartışacaktır. İçsel çalışan model kavramını tanıtırken öze dönük ve başkalarına dönük içsel çalışan modelleri arasındaki farklar ve ilişkiler incelenecektir. Bölümde ayrıca Harry Harlow ve Mary Ainsworth gibi önemli araştırmacıların bağlanma kuramına katkıları da irdelenecektir. Son olarak bağlanma stilleri ve bağlanmada bireysel farklılıklar konularına odaklanılacaktır. Bu bölüm, bağlanma kuramını farklı yönleriyle kavramak ve farklı disiplinlerden gelen araştırmalarla birlikte değerlendirmek isteyen okurlar için bir rehber olarak değerlendirilebilir.

Bağlanma kuramı, bebeklerin onlara bakım verenlerle kurduğu karşılıklı duygusal bağlara ve mekânsal yakınlık arayışına odaklanır (Bowlby, 1969; Bretherton, 1985). Bebeğin bakım ihtiyacını tutarlı ve sürekli bir şekilde karşılayan kişiler birincil bakım veren olarak tanımlanır. Birincil bakım verenin, bebekle kan bağı veya akrabalık ilişkisi olması gerekmez. Ancak her zaman olmasa bile doğumdan hemen sonraki dönemde bebeğin bakımını üstlenen kişiler genelde bebeğin ebeveynleridir. Dolayısıyla bebeğin ebeveynleri çoğunlukla birincil bakım veren kişilerdir. Ebeveynler arasında ise anne, özellikle bebeğin emdiği dönem başta olmak üzere bebeğin bakımında daha belirgin bir rol oynamaktadır (Bowlby, 1958).

Bağlanma kuramı, bağlanma davranışının kökenlerini ve nasıl geliştiğini açıklar. Ayrıca bağlanmada gözlenen bireysel farklılıkları ve bu farklılıkların bireyler üzerindeki olası etkilerini yordamaya çalışır. Bu kuramın temelleri, psikanaliz ve etolojiye dayanır (Ainsworth ve Bowlby, 1991; Bowlby, 1980). Bu kurama göre bağlanma, insan davranışının evrimsel temelleriyle bağlantı-

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M. ve Stayton, D. J. (1971). Individual differences in strange situation behaviour of one-year-olds. H. R. Schaffer (Ed.), *The origins of human social relations* (s. 17–57) içinde. Academic Press.

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Erlbaum.

Ainsworth, M. D. S. ve Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, *46*(4), 333. https://doi.org/10.1037/0003-066X.46.4.333

Bernard, K., Meade, E. ve Dozier, M. (2013). Parental synchrony and nurturance as targets in an attachment based intervention: Building upon Mary Ainsworth's insights about mother–infant interaction. *Attachment & Human Development*, *15*(5/6), 507–523. https://doi.org/10.1080/14616734.2013.820920

Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis, 39*, 350-73.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger.* Basic Books.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Sadness and depression.* Basic Books.

Bretherton, I. (1985). Attachment theory: Retrospect and prospect. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *50*(1/2), 3–35. https://doi.org/10.2307/3333824

Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, *28*(5), 759. https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.5.759

Bretherton, I. (1996). Internal working models of attachment relationships as related to resilient coping. G. Noam ve K. W. Fischeer (Ed.), *Development and vulnerability in close relationships* (s. 23–48) içinde. Erlbaum.

Bretherton, I. ve Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 63–88) içinde. Guilford Press.

Crowell, J. A. (1994). Bowlby's theory grown up: The role of attachment in adult love relationships. *Psychological Inquiry*, *5*(1), 31. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_4

Duschinsky, R. (2021). Demystifying attachment. *Psychologist*, 76–79.

Fogel, A. (2009). *Infancy: Infant, family, and society* (5th ed.). Sloan.

Gomez, J. A., Carter, A. S., Forbes, D. ve Gray, S. A. O. (2018). Parental insightfulness and parenting behavior: a two-dimensional analysis of parent contributions to child cognitive outcomes. *Attachment & Human Development*, *20*(3), 255–271. https://doi.org/10.1080/14616734.2018.1446734

Harlow, E. (2021). Attachment theory: developments, debates and recent applications in social work, social care and education. *Journal of Social Work Practice*, *35*(1), 79–91. https://doi.org/10.1080/02650533.2019.1700493

Hopkins, B. (2005). *The Cambridge encyclopedia of child development*. Cambridge University Press.

Kelly, K. R. (2015). Insecure attachment representations and child personal narrative structure: implications for delayed discourse in preschool-age children. *Attachment & Human Development*, *17*(5), 448–471. https://doi.org/10.1080/14616734.2015.1076011

Lamb, M. E. (2007). Child-parent attachment. J. Oates (Ed.), *Attachment relationships: Quality of care for young children* (s. 2) içinde. The Open University Press.

Levine, A. ve Heller, R. S. F. (2011). Get attached. *Scientific American Mind*, *21*(6), 22–29. https://doi.org/10.1038/scientificamericanmind0111-22

Main, M. ve Solomon, J. (1990). 'Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation'. Greenberg, M.T., Cicchetti, D. and Cummings, E.M. (Ed.) *Attachment during the Preschool Years: Theory, research and intervention*. içinde. University of Chicago Press.

McWilliams, L. A. ve Fried, E. I. (2019). Reconceptualizing adult attachment relationships: A network perspective. *Personal Relationships*, *26*(1), 21–41. https://doi.org/10.1111/ pere.12263

Monographs of SRCD (1995). On the Shaping of Attachment Theory and Research: An Interview with Mary D. S. Ainsworth (Fall 1994). *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *60*(2/3), 3–21. https://doi.org/10.2307/1166167

Newland, L. A., Coyl, D. D. ve Freeman, H. (2008). Predicting preschoolers' attachment security from fathers' involvement, internal working models, and use of social support. *Early Child Development and Care*, *178*(7/8), 785–801. https://doi.org/10.1080/03004430802352186

Pipp, S., Easterbrooks, M. A. ve Harmon, R. J. (1992). The relation between attachment and knowledge of self and mother in one- to three-year-old infants. *Child Development*, *63*(3), 738–750. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01658.x

Prime, H., Andrews, K., McTavish, J., Harris, M., Janus, M., Bennett, T. ve Gonzalez, A. (2021). The application of positive parenting interventions to academic school readiness: A scoping review. *Child: Care, Health & Development*, *47*(1), 1–14. https://doi.org/10.1111/cch.12810

Rodriguez, P. D. ve Ritchie, K. L. (2009). Relationship between coping styles and adult attachment styles. *Journal of the Indiana Academy of the Social Sciences*, *13*, 131–141.

Sagone, E., Commodari, E., Indiana, M. L. ve La Rosa, V. L. (2023). Exploring the association between attachment style, psychological well-being, and relationship status in young adults and adults—A cross-sectional study. *European Journal of Investigation in Health, Psychology & Education*, *13*(3), 525–539. https://doi.org/10.3390/ejihpe13030040

Schuengel, C. (2012). Teacher–child relationships as a developmental issue. *Attachment & Human Development*, *14*(3), 329–336. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.675639

Snyder, R., Shapiro, S. ve Treleaven, D. (2012). Attachment theory and mindfulness. *Journal of Child & Family Studies*, *21*(5), 709–717. https://doi.org/10.1007/s10826-011-9522-8

Suomi, S. J., Collins, M. L., Harlow, H. F. ve Ruppenthal, G. C. (1976). Effects of maternal and peer separations on young monkeys. *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, *17*(2), 101–112. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1976.tb00382.x

Suomi, S. J., van der Horst, F. C. P. ve van der Veer, R. (2008). Rigorous experiments on monkey love: An account of Harry F. Harlow's role in the history of attachment theory. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, *42*(4), 354–369. https://doi.org/10.1007/s12124-008-9072-9

Ştefan, C. A. ve Avram, J. (2019). Investigating attachment status effects on preschoolers' empathic perspective-taking. *Child & Youth Care Forum*, *48*(5), 663–675. https://doi.org/10.1007/s10566-019-09498-5

Thompson R.A. (2000). The legacy of early attachments. *Child Development*, *71*(1):145-152. doi:10.1111/1467-8624.00128

Thompson, R. A. (2016). Early attachment and later development: Familiar questions, new answers. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 163–187) içinde. Guilford Press.

van der Horst, F. C. P., LeRoy, H. A. ve van der Veer, R. (2008). "When strangers meet": John Bowlby and Harry Harlow on attachment behavior. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, *42*(4), 370–388. https://doi.org/10.1007/s12124-008-9079-2

van der Horst, F. C. P. ve van der Veer, R. (2008). Loneliness in infancy: Harry Harlow, John Bowlby and issues of separation. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, *42*(4), 325–335. https://doi.org/10.1007/s12124-008-9071-x

van IJzendoorn ve Kroonenberg, P.M. (1988). Cross-cultural patterns of attachment: A meta-analysis of the strange situation'. *Child Development, 59*(1), 147–56. https://doi.org/10.2307/1130396

van Rosmalen, L., van der Horst, F. C. P. ve van der Veer, R. (2016). From secure dependency to attachment. *History of Psychology*, *19*(1), 22–39. https://doi.org/10.1037/hop0000015

van Rosmalen, L., van der Veer, R. ve van der Horst, F. (2015). Ainsworth's strange situation procedure: The origin of an instrument. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, *51*(3), 261–284. https://doi.org/10.1002/jhbs.21729

van Rosmalen, L., van der Veer, R. ve van der Horst, F. C. (2020). The nature of love: Harlow, Bowlby and Bettelheim on affectionless mothers. *History of Psychiatry*, *31*(2), 227–231. https://doi.org/10.1177/0957154X19898997

Verschueren, K. ve Koomen, H. Y. (2012). Teacher–child relationships from an attachment perspective. *Attachment & Human Development*, *14*(3), 205–211. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.672260

Verschueren, K. ve Marcoen, A. (1996). The internal working model of the self, attachment, and competence in five-year-olds. *Child Development*, *67*(5), 2493–2511. https://doi.org/10.2307/1131636

Vicedo, M. (2017). Putting attachment in its place: Disciplinary and cultural contexts. *European Journal of Developmental Psychology*, *14*(6), 684–699. https://doi.org/10.1080/17405629.2017.1289838

Waters, E., Petters, D. ve Facompre, C. (2013). Epilogue: Reflections on a special issue of attachment & human development in Mary Ainsworth's 100 year. *Attachment & Human Development*, *15*(5/6), 673–681. https://doi.org/10.1080/14616734.2013.856211

Zhang, X., Li, J., Xie, F., Chen, X., Xu, W. ve Hudson, N. W. (2022). The relationship between adult attachment and mental health: A meta-analysis. *Journal of Personality & Social Psychology*, *123*(5), 1089–1137. https://doi.org/10.1037/pspp0000437

Zimmermann, P. ve Iwanski, A. (2019). Attachment disorder behavior in early and middle childhood: Associations with children's self-concept and observed signs of negative internal working models. *Attachment & Human Development*, *21*(2), 170–189. https://doi.org/10.1080/14616734.2018.1499212

Bağlanmanın Nörobiyolojisi

Oya Güleşen, Şahin Bodur ve Mehmet Ayhan Cöngöloğlu

İnsan yavrusu dünyaya geldiğinde bakım ve beslenme için yetişkin bir bireye gereksinim duyar. Bu nedenle bebeğin hayatta kalmak için bir bakıcıyla bağlanmaya ihtiyacı vardır. Tarihsel olarak bilim insanları, bebek bağlanmasının biyolojik olarak doğuştan gelen mekanizmalar yoluyla mı yoksa deneyime bağlı süreçlerle mi oluşturulduğunu araştırdılar. Bugüne kadar insan bebeklerinde bağlanmanın nörobiyolojisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Fakat son yıllarda bu konuda çalışmalar hız kazanmıştır.

Bağlanma, bir canlının diğeriyle kurduğu duygusal bağ olarak tanımlanmaktadır (Ainsworth, 1974). Canlılarda bağlanma, türler arası farklı özellikler gösterebilmektedir. Bağlanmanın en temel iki özelliği kurulan bağın seçici (bağlanılacak canlıya özel) ve geçici bir sosyal tercihten ziyade uzun süreli olmasıdır (Gökçen ve Kuşçu, 2022). Bağlanma; bebek ve primer bakım veren arasında gelişen ilişkidir. Primer bakım veren genellikle anne, annenin olmadığı durumlarda ise bebeğin düzenli bakım ve ihtiyaçlarını karşılayan kişidir (Bölüm boyunca primer bakım veren kişiden anne olarak bahsedilecektir.)

Bağlanma teorisi, başta John Bowlby ve Mary Ainsworth olmak üzere çok sayıda araştırmacının çalışmalarından geliştirilmiştir. İnsanlarda doğumdan itibaren ilk ilişki olarak kabul edilen anne-bebek etkileşimi, bağlanma teorisi ile açıklanmaktadır ve kişinin sosyal-duygusal gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Bağlanma teorisi; olumlu ve güvenli anne-bebek bağlanmasını, bebeğin dünyayı keşfetmesi için güvenli bir temel sağlayan, bebek ve anne arasındaki ikili bir ilişki olarak açıklar (Flaherty ve Sadler, 2011). Bebeklikte bağlanma bazı aşamalar şeklinde gelişir ve nesne sürekliliğini kazanmış iki yaş üstündeki çocuklar yaşamlarında gerek anne gerekse de diğer insanlarla karmaşık yapıda ilişkiye gireceklerdir (İşeri ve Bodur, 2018).

Bağlanmayı etkileyen nörobiyolojik, genetik, bilişsel, kültürel, sosyolojik ve coğrafi birçok etmen vardır. Bu durum, insanlarda bağlanma kavramını diğer canlılardan daha kompleks bir davranış örüntüsü hâline getirmektedir (Özbaran ve Bildik, 2006).

Sonuç

Bağlanmanın altında yatan nöronal süreçler hâlen gizemini korumakta fakat son yıllarda bu konuda araştırma sayısı giderek artmaktadır. İnsan yaşamında sağlıklı ruhsal gelişim ve olumlu kişiler arası ilişkiler için güvenli bağlanmanın kurulması önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada anne-bebek bağlanması ve bağlanmada etkili faktörlerin anlaşılması oldukça önemlidir. Nörobiyolojik faktörler, çevresel diğer faktörler ile etkileşerek bağlanmanın temellerini oluşturur. Bağlanma üzerinde etkili genler, nörotransmitterler, hormonlar ve görevli beyin bölgeleri konusunda araştırma ve çalışmalar hâlâ devam etmektedir.

Kaynakça

Ainsworth, M. S. (1974). The Development of Infant-MotherAttachment. A Final Report of the Office of Child Development. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED122924.pdf

Arancibia, M., Lutz, M., Ardiles, Á. ve Fuentes, C. (2023). Neurobiology of disorganized attachment: A review of primary studies on human beings. *Neuroscience Insights, 18*, 26331055221145681. https://doi.org/10.1177/26331055221145681

Carter, C. S. (2017). The role of oxytocin and vasopressin in attachment. *Psychodynamic Psychiatry, 45*(4), 499–517. https://doi.org/10.3389/fendo.2017.00356

Demirgören, B. S. ve Özbek, A. (2020) Bağlanma ve gelişimi. K. Karabekiroğlu (Ed.), *Bebek ruh sağlığı (0-4 yaş) temel kitabı.* (s. 72-79) içinde. Akademisyen Kitabevi.

Feldman R. (2017). The neurobiology of human attachments. *Trends in Cognitive Sciences, 21*(2), 80–99. https://doi.org/10.1016/j.tics.2016.11.007

Feldman, R. (2016). The neurobiology of mammalian parenting and the biosocial context of human caregiving. *Hormones and Behavior*, *77*, 3–17. https://doi.org/10.1016/j.yhbeh.2015.10.001

Flaherty, S. C. ve Sadler, L. S. (2011). A review of attachment theory in the context of adolescent parenting. *Journal of Pediatric Health Care: Official Publication of National Association of Pediatric Nurse Associates & Practitioners, 25*(2), 114–121. https://doi.org/10.1016/j.pedhc.2010.02.005

Gökçen, C. ve Kuşçu, T. D. (2022). Bağlanmanın nörobiyolojisi ve nörogörüntüleme bulguları. E. Aktepe (Ed.), *Çocuk ve ergen ruh sağlığı alanında bağlanma ve yansımaları* (1. Baskı, s. 9-12) içinde. Türkiye Klinikleri.

Insel, T. ve Young, L. (2016). The neurobiology of attachment. *Nat Rev Neurosci 2*, 129–136 (2001). https://doi.org/10.1038/35053579

İşeri, E. ve Bodur, Ş. (2018). Bağlanma Bozuklukları. A. A. Pekcanlar ve E. S. Ercan (Ed.), *Çocuk ve ergen ruh sağlığı ve hastalıkları* (3. Baskı, s.441-449) içinde. HYB Basım Yayın.

Leerkes, E. M., Gedaly, L. R., Zhou, N., Calkins, S., Henrich, V. C. ve Smolen, A. (2017). Further evidence of the limited role of candidate genes in relation to infant-mother attachment outcomes. *Attachment & Human Development, 19*(1), 76–105. https://doi.org/10.1080/14616734.2016.1253759

Luijk, M. P., Roisman, G. I., Haltigan, J. D., Tiemeier, H., Booth-Laforce, C., van Ijzendoorn, M. H., Belsky, J., Uitterlinden, A. G., Jaddoe, V. W., Hofman, A. verhulst, F. C., Tharner, A. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). Dopaminergic, serotonergic, and oxytonergic candidate genes associated with infant attachment security and disorganization? In search of main and interaction effects. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines, 52*(12), 1295–1307. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02440.x

Özbaran, B. ve Bildik, T. (2006). Bağlanmanın nörobiyolojisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 13*(3), 137-145.

Bağlanmanın Gelişim Alanları ile İlişkisi

Münire Aydilek Çiftçi ve Cansu Bozer

Bağlanma, insanın yaşam yolculuğunda sürekli bir etkisi olan temel dinamiklerden biridir ve sadece sosyal ve duygusal gelişimi değil, aynı zamanda bilişsel gelişim, dil gelişimi ile fiziksel gelişim ve sağlık gibi diğer gelişim alanlarını da derinden etkiler. Bağlanma, bir bireyin kendini güvende hissetme ihtiyacını ifade eder. Ancak bağlanmanın güvensiz olması durumunda, bireyin duyguları karmaşıklaşabilir. Bu da bağlanma figürüne yöneltilen ölçüsüz bir sevgi ve bağımlılık duygusuna eşlik eden reddedilme korkusu ve sürekli bir tetikte olma hâli şeklinde kendini gösterebilir. Bowlby'nin öncü çalışmaları, çocukların ebeveynlerinden ayrıldıklarında yaşadığı özlem, öfke ve umutsuzluk gibi duygusal tepkilere odaklanmıştır. Bu ayrılıkların özellikle çocuk ve ergenlik dönemlerinde, uzun vadede olumsuz etkileri olabileceği gözlenmiştir. Bowlby'nin bağlanma kuramı ilk olarak ortaya çıktığında ana odağı çocuğun yaşamının erken yıllarında bakım verenin duyarlılığı ve bunun çocuğun bağlanmasına etkisi üzerineydi. Yıllar içinde diğer araştırmacılar kuramı genişletip derinleştirerek bağlanmanın karmaşık doğasını ve duygusal bağların nasıl kurulduğu, sürdürüldüğü ve bağlanma sorunları gibi konularda sağlam bir kuramsal çerçeve oluşturmuşlardır (Simpson ve Belsky, 2008).

Kısacası bağlanma sadece gelişimsel bir olgu olmanın çok ötesinde, aynı zamanda çocuğun tüm yaşamını ve gelişim alanlarını etkileyen çok yönlü bir olgudur. Bağlanmanın çocuk gelişimi üzerindeki geniş etkilerinin bilinmesi hem ebeveynler hem de çocuklarla çalışan meslek elemanları için önemlidir. Bu bölümde bağlanmanın sadece sosyal ve duygusal gelişimle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bilişsel gelişim, dil gelişimi ile fiziksel gelişim ve sağlık gibi farklı gelişim alanlarıyla da nasıl iç içe olduğu incelenmektedir.

Bağlanmanın Gelişimsel Süreci

Bowlby (1969), bebeklerin doğdukları andan itibaren birincil bakım verenlere ya da bağlanma figürlerine yönelik bir bağlanma sistemi ile donatıldığını savunmaktadır. Bu bağlanma sistemi, emme, izleme, ağlama gibi temel

lek elemanlarının bağlanma kuramını anlayarak çocuklarla etkileşimlerinde gelişimlerini desteklemek adına daha duyarlı ve dikkatli olmaları beklenmektedir.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc. https://mindsplain.com/wp-content/uploads/2021/01/Ainsworth-Patterns-of-Attachment.pdf

Belsky, J. ve Fearon, R. M. P. (2002). Early attachment security, subsequent maternal sensitivity, and later child development: Does continuity in development depend upon continuity of caregiving? *Attachment & Human Development, 4*(3), 361–387. https://doi.org/10.1080/14616730210167267.

Berko Gleason, J. (2009). The development of language: An overview. J. Berko Gleason ve N. B. Ratner (Ed.), *The development of language* (7. Baskı, s. 147-151) içinde. Allyn & Bacon. https://www.pearson.com/en-au/media/2427689/9781488618765.pdf

Bowlby, J. (2012). *Bağlanma.* (T. V. Soylu, Çev.) Pinhan Yayıncılık.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bretherton, I. ve Munholland, K. (2018). Internal working model construct in light of contemporary neuroimaging research. J. Cassidy ve P. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical application* (s. 63–90) içinde. https://psycnet.apa.org/record/2008-13837-000

Cassidy, J. (2008). The nature of the child's ties. J. Cassidy ve P.R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment. Theory, research, and clinical applications* (s. 3–23) içinde. https://psycnet.apa.org/record/2008-13837-000

DeMulder, E. K., Denham, S., Schmidt, M. ve Mitchell, J. (2000). Q-sort assessment of attachment security during the preschool years: Links from home to school. *Developmental Psychology, 36*(2), 274–282. https://doi.org/10.1037/0012-1649.36.2.274.

Diamond, A., Barnett, W.S., Thomas, J. ve Munro, S. (2007). Preschool program improves cognitive control. *Science, 318,* 1387–1388. http://dx.doi.org/10.1126/science.1151148

Ding, Y.-H., Xu, X., Wang, Z.-Y., Li, H.-R. ve Wang, W.-P. (2014). The relation of infant attachment to attachment and cognitive and behavioural outcomes in early childhood. *Early Human Development, 90*(9), 459–464. https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2014.06.004

Escolano-Perez, E., Herrero-Nivela, M. L. ve Losada, J. L. (2020). Association between preschoolers' specific fine (but not gross) motor skills and later academic competencies: Educationalimplications. *Frontiers in Psychology, 11,* 1044. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01044.

Estrada, P., Arsenio, W. F., Hess, R. D. ve Holloway, S. D. (1987). Affective quality of the mother–child relationship: Longitudinal consequences for children's school-relevant cognitive functioning. *Developmental Psychology, 23*(2), 210–215. https://doi.org/10.1037/0012-1649.23.2.210

Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van Ijzendoorn, M. H., Lapsley, A. M. ve Roisman, G. I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: a meta- analytic study. *Child Development, 81*(2), 435-456. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01405.x

Greenberg, M.T. ve Marvin, R.C. (1982). Reactions of preschool children to an adult stranger: A behavioral systems approach. *Child Development, 53*, 481–490.

Groh, A. M., Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J. van IJzendoorn, M. H., Steele, R. D. ve Roisman, G. I. (2014). The significance of attachment security for children's social competence with peers: A meta-analytic study. *Attachment & Human Development, 16*(2), 103–136. https://doi.org/10.1080/14616734.2014.883636

Grossmann, K.E., Grossmann, K. ve Zimmermann, P. (1999). A wider view of attachment and exploration: Stability and change during the years of immaturity. In J. Cassidy ve P.R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 395–433). Guilford Press.

Hamilton, M. ve Liu, T. (2018). The effects of an intervention on the gross and fine motor skills of Hispanic Pre-K children from low ses backgrounds. *Early Childhood Education Journal,46*, 223–230. https://doi.org/10.1007/s10643-017-0845-y

İşler, A. ve Görak, G. (2007). Prematüre bebeği olan annelerde olumu anne-bebek etkileşiminin başlatılmasında hemşirelik yaklaşımının önemi. *Çocuk Dergisi, 7*(1), 36-41. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/76599/premature-bebegi-olan-annelerde-olumlu-anne-bebek-iliskisinin-baslatilmasinda-hemsirelik-yaklasiminin-onemi

Jacobsen, T., Edelstein, W. ve Hoffmann, V. (1994). A longitudinal study of the relation between representations of attachment in childhood and cognitive functioning in childhood and adolescence. *Developmental Psychology, 30,* 112–124. https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.1.112

Johnson, D. E. ve Gunnar, M. R. (2011). IV. Growth failure in institutionalized children. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 76*(4), 92-126. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00629.x

Kim, A. R. ve Shin, H. Y. (2015). Effects of young child's attachment to mother and teacher on peer acceptance and peer play behaviors. *Journal of Life-span Studies, 5*(1), 73–89. https://doi.org/10.30528/jolss.2015.5.1.005

Larose, S., Bernier, A. ve Tarabulsy, G. (2005). Attachment state of mind, learning dispositions, and academic performance during the college transition. *Developmental Psychology, 41*(1), 281–289. https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.1.281

Lippe, A. V., Eilertsen, D. E., Hartmann, E. ve Killen, K. (2010). The role of attachment in children's attachment and cognitive executive functioning: A preliminary study. *Attachment & Human Development, 12*(5), 429-444. https://doi.org/10.1080/14616734.2010.501967

McElwain, N. L. ve Booth-LaForce, C. (2006). Maternal sensitivity to infant distress and nondistress as predictors of infant-mother attachment security. *Journal of Family Psychology*, *20*(2), 247. https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.2.247

Meins, E. (1997). Security of attachment and maternal tutoring strategies: Interaction within the zone of proximal development (Vol. III, pp. 113131). *British Journal of Developmental Psychology, 15,* 129–144. https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1997.tb00730.x

Moss, E. ve St.-Laurent, D. (2001). Attachment at school age and academic performance. *Developmental Psychology, 37,* 863–874.https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.6.863.

Naveed, S., Saboor, S. ve Zeshan, M. (2020). An overview of attachment patterns: Psychology, neurobiology, and clinical implications. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, *58*(8), 18-22. https://doi.org/10.3928/02793695-20200717-01

Ozana, Ural., Güven, G., Sezer, T., Azkeskin, K. ve Yılmaz, E. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların bağlanma biçimleri ile sosyal yetkinlik ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 1*(2), 589-598. https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbfd/issue/7893/103919

Özmert, E. N. (2006). Erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi-III: Aile. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *49*(3), 256-273.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/74040/1182716

Posada, G.E. ve Waters, S. (2018). Co-constructıng a secure base partnershıp: mother–child interactions, communication, and script representations. *Monographs of The Society For Research In Child Development, 83*(4), 121-134. https://doi.org/10.1111/mono.12390

Rutherford, H. J., Wallace, N. S., Laurent, H. K. ve Mayes, L. C. (2015). Emotion regulation in parenthood. *Developmental Review*, *36*, 1-14. https://doi.org/10.1016/j.dr.2014.12.008

Schore, A. N. (2000). Attachment and the regulation of the right brain. *Attachment & human development, 2*(1), 23-47. DOI: 10.1080/146167300361309

Simpson, J. A. ve Belsky, J. (2008). Attachment theory within a modern evolutionary framework. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde (s. 131–157). https://psycnet.apa.org/record/2008-13837-000

Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development, 7*(4), 349-367. https://doi.org/10.1080/14616730500365928.

Teo, A., Carlson, E., Mathieu, P. J., Egeland, B. ve Sroufe, L. A. (1996). A prospective longitudinal study of psychosocial predictors of achievement. *Journal of School Psychology, 34*(3), 285–306. https://doi.org/10.1016/0022-4405(96)00016-7

Tomasello, M. (2008). *Origins of Human Communication.* Cambrigde, MA: MIT Press.

Van IJzendoorn, M. H., Dijkstra, J. ve Bus, A. G. (1995). Attachment, intelligence, and language: A meta-analysis. *Social Development, 4*(2), 115–128. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.1995.tb00055.x

Van Lange, P. A. M., Kruglanski, A.W. ve Higgins, E. T. (2012). *Handbook of theories of social psychology. (*Vol. 2). SAGE.

Vaughn, B., El-Sheikh, M., Shin, N., Elmore-Staton, L., Krzysik, L. ve Monteiro, L. (2011). Attachment representations, sleep quality and adaptive functioning in preschool age children. *Attachment & Human Development, 13*(6), 525–540.

doi: https://doi.org/10.1080/14616734.2011.608984

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society.* Cambridge Harvard University Press.

Yaşar, M. (2021). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişim. F. Turan ve A.İ. Yükselen (Ed.), *Çocukluk gelişimi 2 Okul öncesi döneminde gelişim* içinde (s.74-86).

Bebeklik ve Erken Çocukluk Döneminde Bağlanma

Ahmet Önem

Erken çocukluk döneminde çocukların bağlanma figürleri genellikle anne babalarıdır (Pan ve diğ., 2022). Anne ve babanın çocuk için çoğu zaman öncelikli bakım verenler olmaları onların birincil bağlanma figürleri olmalarını da beraberinde getirir. Çocuğun etrafını keşfederken anne ve babasını güven üssü olarak kullanması ve bir tehlike ile karşılaştığında onları dönebileceği güvenli bir sığınak olarak görmesi güvenli bağlanmanın temellerini oluşturur (Bacanlı ve Sürücü, 2011). Çocuğun gereksinimlerinin karşılanması, mutlu, anlayışlı, huzurlu, karşılıklı güvene dayalı bir aile ortamında bulunması, aile içi ilişkilerinin sağlıklı olması ve duygusal uyum olması onun güvenli bağlanmasını sağlayacağı gibi gelecekte nasıl bir birey olacağı konusunda da önemli bir rol oynayacaktır (Göncü ve diğ., 2022; Seçer ve diğ., 2006). Birincil bakım veren olarak ilk akla gelen aile bireyleri annelerdir. Bunun yanı sıra çocuğun yaşamında oldukça önemli bir yere sahip olan babalar da birincil bakım veren olarak nitelendirilir. Takip eden kısımda, çocukların anne ve babayla geliştirdikleri bağlanma ilişkilerine odaklanarak her iki ebeveynin birincil bakım veren olarak rolleri incelenmiştir.

Anneye Bağlanma

Bebekler, doğdukları ilk anlardan itibaren anneleriyle çeşitli yollarla etkileşime girerler; bu yollar arasında ağlama, gülümseme, emme, temas kurma ve izleme gibi davranışlar yer alır. Bu etkileşim, anne ve bebeğin birbirine daha yakın hissetmelerini sağlar (Kesebir ve diğ., 2011). Bu karşılıklı süreç içinde bağlanma teorisi gereğince bebekler henüz tam olarak olgunlaşmadıkları için birincil bakım verenin desteğine ihtiyaç duyarlar. Bu destek sadece beslenme ve temizlik gibi temel ihtiyaçları karşılamakla kalmaz; anneler genellikle korunma ve temas gibi duygusal ihtiyaçları da karşılar. Bu noktada annenin sağladığı destek ne kadar yeterli ve zamanında olursa anne-bebek ilişkisi de o

veynler ve çocuğa bakım verenler *duyarlı* bir şekilde çocuğun hem fiziksel hem de duygusal ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Bu, onun beslenme, korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra duygusal destek ve anlayışla da ilgilenmeyi gerektirir. Ayrıca çocuğa *güvenli ortam* sunarak çocuğun değerli ve güvende hissedeceği bir aile ortamı oluşturmak esastır. Güvenli ortam hem fiziksel hem de duygusal güvenliği kapsar.

Güvenli bağlanmanın oluşumunda *teşvik ve destek* de oldukça önemlidir. Çocuğa bakım verenler çocuğun yeni şeyler keşfetmesi ve öğrenmesi için teşvik edici, destekleyici ve cesaretlendirici bir tutum sergilemeye özen göstermelidir. Güvenli bağlanmanın oluşumunda önemli olan faktörlerden biri de *tutarlılık*tır. Çocukların, tutarlı ve emin bir şekilde ne zaman destek ve yardım alabileceklerini bilmeleri önemlidir. Ebeveynlerin tutarlı ve öngörülebilir olmaları, çocuğun güvende hissetmesini sağlar.

Gerek ebeveyn gerek eğitimci olsun, bakım veren ile çocuk arasındaki güvenli bağın desteklenmesi için önemi olan diğer iki faktör ise *duygusal iletişim* ve *çocuğun işaretlerine dikkat etmek*tir. Duygusal iletişim, çocuğun kaygı ve korkularını anlama ve kabul etmeyi içerir. Sarılma, kucaklama gibi tensel temaslarda bulunmak da çocuğun duygusal olarak güvende hissetmesine yardımcı olabilir. Bu nedenle çocuğa bakım verenler sık sık çocuğa şefkat ve sevgiyle sarılarak, çocuk her ihtiyaç hissettiğinde onu kucaklayarak tensel temas sunması gerekir. Çocuğun işaretlerine dikkat etmek, ebeveynlerin ve çocuğa bakım verenlerin, çocuğun gönderdiği duygusal sinyallerin farkında olmasını ve bu sinyallere duyarlı ve uygun bir şekilde tepki vermesini içerir.

Kaynakça

Ainsworth, M. S. (1979). Infant–mother attachment. *American Psychologist*, *34*(10), 932-937. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.932

Akbalı, K. (2022). *Okul öncesi çocukların teknoloji bağımlılığı düzeylerinin bağlanma örüntüleri açısından incelenmesi* (Tez no: 802357) [Yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Aksekili, E. (2017). *60 ay ve üzeri okul öncesi eğitim alan çocukların bağlanma stillerinin, ahlaki ve sosyal kural algısı ve sosyal davranışları ile ilişkisinin incelenmesi* (Tez no: 461545) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Anderson, A. M. (1996). The father-infant relationship: Becoming connected. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing, 1*(2), 83-92. https://doi.org/10.1111/j.1744-6155.1996.tb00005.x

Ata, S. ve Yağan Güder, S. (2020). Parents' attachment to their children and their level of interest in them in predicting children's self-concepts. *Early Child Development and Care, 190*(2), 161-174. https://doi.org/10.1080/03004430.2018.1461092

Atış Akyol, N. (2020). *Okul öncesi dönem çocuklarda bağlanma ile sosyal yetkinlik, kaygı, öfke ve öz-kontrol değişkenlerinde akran ilişkilerinin aracı rolü* (Tez no: 633846) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Aydın, R., Boz, B., Uçar, O. ve Dölek, F. (2020). Attachment levels of fathers and examining the factors affecting. *International Journal of Caring Sciences*, *13*(2), 1440-1448. http://www.internationaljournalofcaringsciences.org/docs/70_2_aydin_original_13_2.pdf

Aydın Kartal, Y. ve Erişen, B. (2020). 6-12 aylık bebeği olan babaların bebeklerine bağlanma durumu ve ilişkili faktörler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8*(2), 44-49. https://doi.org/10.24998/maeusabed.714408

Bacanlı, F. ve Sürücü, M. (2011). İlköğretim öğrencilerinin kariyer gelişimleri ile ebeveyne bağlanmaları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 9*(4), 679-700. https://dergipark.org.tr/en/pub/tebd/issue/26098/274983

Bahadır, Ş. (2006). *Romantik ilişkilerde bağlanma stilleri, çatışma çözme stratejileri ve olumsuz duygu durumunu düzenleme arasındaki ilişki* (Tez no: 187814) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Bayındır, D. ve Ural, O. (2019). Okul öncesi dönem çocukların öz düzenleme becerilerinin annelerine bağlanma biçimlerine ve annelerin ebeveynlik davranışlarına göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *27*(6), 2597-2608. https://doi:10.24106/kefdergi.3456

Bigelow, A. E., MacLean, K., Proctor, J., Myatt, T., Gillis, R. ve Power, M. (2010). Maternal sensitivity throughout infancy: Continuity and relation to attachment security. *Infant Behavior and Development*, *33*(1), 50-60. https://doi: 10.1016/j.infbeh.2009.10.009.

Bilge, Y. ve Sezgin, E. (2020). Anne ve çocuk duygu düzenleme arasındaki ilişkide annenin kişilik özelliklerinin ve bağlanma stillerinin aracı rolü. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 21*(3), 310-318. https://doi: 10.5455/apd.65836

Biller, H. B. (1993). *Fathers and families: Paternal factors in child development.* Auburn House.

Bolattekin, A. (2014). *Anne-babanın bağlanma stilleri, anne-baba tutumları ve çocuklarındaki davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez no: 375374) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Brumariu, L. E. ve Kerns, K. A. (2008). Mother–child attachment and social anxiety symptoms in middle childhood. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *29*(5), 393-402. https://doi: 10.1016/j.appdev.2008.06.002

Bureau, J. F., Martin, J., Yurkowski, K., Schmiedel, S., Quan, J., Moss, E., Deneault, A. ve Pallanca, D. (2017). Correlates of child–father and child–mother attachment in the preschool years. *Attachment & Human Development*, *19*(2), 130-150. https://doi: 10.1080/14616734.2016.1263350

Buyse, E., Verschueren, K. ve Doumen, S. (2011). Preschoolers' attachment to mother and risk for adjustment problems in kindergarten: Can teachers make a difference?. *Social Development*, *20*(1), 33-50. https://doi: 10.1111/j.1467-9507.2009.00555.x

Chae, Y., Goodman, M., Goodman, G. S., Troxel, N., McWilliams, K., Thompson, R. A., Shaver, P. R. ve Widaman, K. F. (2018). How children remember the Strange Situation: The role of attachment. *Journal of Experimental Child Psychology, 166*, 360-379. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2017.09.001

Commodari, E. (2013). Preschool teacher attachment and attention skills. *Springer Plus, 2*(1), 673. https://doi.org/10.1186/2193-1801-2-673

Crain, W. (2014). *Theories of development concepts and applications* (Sixth ed.) Pearson.

Çelik Yaşar, Ç. (2020). *Anksiyete düzeyi, aleksitiminin prenatal ve postnatal baba bebek bağlanmasına etkileri* (Tez no: 648866) [Tıpta uzmanlık tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Demir Öztürk, E. (2018). Baba ve bebek etkileşim düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *11*(60), 716-722. https://doi: 10.21733/ibad.628101

Derin, E. (2021). *Okul öncesi eğitime devam eden çocukların annelerinin bağlanma stilleri, benlik saygıları ve çocuk yetiştirme stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez no: 664843) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Kent Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Dinç, S. ve Balcı, S. (2021). Baba-bebek bağlanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, *13*(1), 8-17. https://10.5336/nurses.2019-72534

Doğan, T. (2016). Ergenlerde ana-babaya bağlanma: Türkiye profili. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *8*(4), 406-419. https://doi.org/10.18863/pgy.253446

Doğanay Koç, E. ve Gültekin Akduman, G. (2017). Okul öncesi eğitime devam eden 60 ay ve üzeri çocukların anne bağlanma stillerinin duygusal beceri düzeylerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(51), 676-682. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1803

Ensink, K., Normandin, L., Plamondon, A., Berthelot, N. ve Fonagy, P. (2016). Intergenerational pathways from reflective functioning to infant attachment through parenting. *Canadian Journal of Behavioural Science, 48*(1), 1-34. https://doi.org/10.1037/cbs0000030

Eraslan, Ş. (2020). *3-6 yaş çocuklarının ebeveynlerine bağlanma stilleri: Tek ve evli ebeveynlerin karşılaştırılması* (Tez no: 646417) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Ergin, A. ve Özdilek, R. (2014). Değişen babalık rolü ve erkek sağlığına etkileri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *11*(1), 3-8. https://jag.journalagent.com/jern/pdfs/JERN_11_1_3_8.pdf

Fernandes, C., Monteiro, L., Santos, A. J., Fernandes, M., Antunes, M., Vaughn, B. & Veríssimo, M. (2020). Early father-child and mother-child attachment relationships: contributions to preschoolers' social competence. *Attachment and Human Development, 22*(6), 687-704. https://dx.doi.org/10.1080/14616734.2019.1692045.

Fırat, B. (2020). *Annelerin duygu düzenleme güçlükleri ve erişkin bağlanma stillerine göre 48-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerilerinin incelenmesi* (Tez no: 617535) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Fraley, R. C. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, *6*(2), 123-151. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR060

George, M. R., Cummings, E. M. ve Davies, P. T. (2010). Positive aspects of fathering and mothering, and children's attachment in kindergarten. *Early Child Development and Care*, *180*(1-2), 107-119. https://doi:10.1080/03004430903414752.

Gibbs, B. G., Forste, R. ve Lybbert, E. (2018). Breastfeeding, parenting, and infant attachment behaviors. *Matern Child Health, 22*, 579-588. https://doi.org/10.1007/s10995-018-2427-z

Girme, Y. U., Jones, R. E., Fleck, C., Simpson, J. A. ve Overall, N. C. (2021). Infants' attachment insecurity predicts attachment-relevant emotion regulation strategies in adulthood. *Emotion*, *21*(2), 260-272. https://doi.org/10.1037/emo0000721

Göncü, A., Abel, B. ve Boshans, M. (2022). Küçük çocukların öğrenme ve gelişiminde bağlanma ve oyunun rolü. A. Göncü (Ed.), *Oyunda büyümek çocuk gelişimi ve eğitimine sosyokültürel bakış* (s. 191-228) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.

Görgü, E. (2018). Okula devam eden 5-6 yaş grubu çocukların annelerinin bağlanma biçimleri, kişilik özellikleri ve çocukların bağlanma biçimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(1), 186-209. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.-364644

Gündüz, B. (2013). Bağlanma stilleri, akılcı olmayan inançlar ve psikolojik belirtilerin bilişsel esnekliği yordamadaki katkıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 13*(4), 2071-2085. https://10.12738/estp.2013.4.1702

Güner, A. (2011). *Okul öncesi çocuklar ve ebeveynlerinin bağlanma güvenlikleri ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Tez no: 291635) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Hazan C. ve Shaver P. R. (2000). Bağlanma: Yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir çerçeve (çev. A Dönmez). *Türk Psikoloji Bülteni, 6*(16), 29-50. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000242

Işık, S. ve Egelioğlu Cetişli, N. (2020). Paternal depresyon ve baba-bebek bağlanması arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 45*(4), 1663-1671. https://doi.org/10.17826/cumj.779530

İlhan Ildız, G. (2022). *60-72 aylık çocuklara uygulanan duygu düzenleme destek programının çocukların bağlanma stillerine göre duygu düzenleme becerilerine ve öğretmenleriyle olan güven temelli ilişkilerine etkisinin incelenmesi* (Tez no: 753062) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kaymak, P. (2015). *Bağlanma stillerinin okul öncesi dönem sosyal davranışlara etkisinin incelenmesi* (Tez no: 418282) [Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kesebir, S., Özdoğan Kavzoğlu, S. ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *3*(2), 321-342. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/115119

Küçüködük, C. (2015). *3-5 yaş arasında ve anaokuluna giden çocuk annelerinin ayrılma kaygısı ve bağlanma biçimleri ile çocuğun davranışları ve ayrılma kaygısı arasındaki ilişki: Bilişsel esnekliğin aracı rolü* (Tez no: 399648) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Lamb, M. E. ve Stevenson, M. B. (1978). Father-infant relationships: Their nature and importance. *Youth & Society*, *9*(3), 277-298. https://doi.org/10.2307/582850

Laranjo, J., Bernier, A., Meins, E. ve Carlson, S. M. (2014). The roles of maternal mind-mindedness and infant security of attachment in predicting preschoolers' understanding of visual perspective taking and false belief. *Journal of Experimental Child Psychology*, *125*, 48-62. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2014.02.005

Lucassen, N., Tharner, A., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Volling, B. L., Verhulst, F. C. ve Tiemeier, H. (2011). The association between paternal sensitivity and infant–father attachment security: A meta-analysis of three decades of research. *Journal of Family Psychology*, *25*(6), 986-992. https://doi.org/10.1037/a0025855

Majidova, F. ve İpek, M. (2020). Bağlanma stili ile evliliğe yönelik tutum arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Aydın Sağlık Dergisi, 6*(1), 57-78. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/945560

McFarland-Piazza, L., Hazen, N., Jacobvitz, D. ve Boyd-Soisson, E. (2012). The development of father–child attachment: Associations between adult attachment representations, recollections of childhood experiences and caregiving. *Early Child Development and Care, 182*(6), 701-721. http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2011.573071

Miljkovitch, R., Danet, M. ve Bernier, A. (2012). Intergenerational transmission of attachment representations in the context of single parenthood in France. *Journal of Family Psychology*, *26*(5), 784-792. http://doi: 10.1037/a0029627

Moss, E., Dubois-Comtois, K., Cyr, C., Tarabulsy, G. M., St-Laurent, D. ve Bernier, A. (2011). Efficacy of a home-visiting intervention aimed at improving maternal sensitivity, child attachment, and behavioral outcomes for maltreated children: A randomized control trial. *Development and Psychopathology*, *23*(1), 195-210. https://doi.org/10.1017/S0954579410000738

Murphy, T. P. ve Laible, D. J. (2013). The influence of attachment security on preschool children's empathic concern. *International Journal of Behavioral Development, 37*(5), 436-440. https://doi.org/10.1177/0165025413487502

Mümünoğlu, H. (2023). *Okul öncesi dönem çocuklarının bakış açısı alma becerileri ve sosyal duygusal gelişimleri ile bağlanma biçimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Tez no: 793754) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Nacar, E. H. ve Gökkaya, F. (2019). Bağlanma ve maternal bağlanma konusunda bir derleme. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, *1*(1), 50-56. https://doi.org/10.35365/ctjpp.19.1.06

Noblega, M., Barrig, P. ve Fourment, K. (2019). Maternal care and attachment security in preschool children. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, *35*, 1-10. https://doi.org/10.1590/0102.3772e3534

Önder, S. (2016). *5-6 yaş çocukların bağlanma stillerinin akran ilişkilerine etkisi* (Tez no: 450108) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Özkan, K. (2019). *Okul öncesi eğitimine devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarda bağlanma ve anne-baba-çocuk ilişkisi* (Tez no: 578055) [Yüksek lisans tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Özyürek, A., Şalcı, O., Mamiyev, D., Çekiç, İ., Sağlam, C. ve Nazlı, B. (2018). Okul öncesi eğitimde baba katılımının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31*(2), 613-631. https://doi.org/10.19171/uefad.505618

Özyürek, A., Teke, Y. T. ve Kışlı, Z. (2020). Çocuklarının gereksinimlerini karşılamada babaların rolleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, *5*(2), 21-30. https://doi.org/10.37754/ 741875.2020.522

Pan, Y., Zhang, Q., Liu, G., Li, B. ve Liu, C. (2022). Parents' attachment styles and adolescents' regulatory emotional self-efficacy: The mediating role of adolescents' attachment to parents in China. *Applied Research in Quality of Life*, *17*(5), 2637-2656. https://doi.org/10.1007/s11482-021-10014-y

Pinto, A., Veríssimo, M., Gatinho, A., Santos, A. J. ve Vaughn, B. E. (2015). Direct and indirect relations between parent–child attachments, peer acceptance, and self-esteem for preschool children. *Attachment & Human Development, 17*(6), 586-598. https://doi.org/10.1080/14616734.2015.1093009

Psychogiou, L., Nath, S., Kallitsoglou, A., Dimatis, K., Parry, E., Russell, A. E., Yılmaz, M., Kuyken, W. ve Moberly, N. J. (2018). Children's emotion understanding in relation to attachment to mother and father. *British Journal of Developmental Psychology, 36*(4), 557-572. https://doi.org/10.1111/bjdp.12239

Pündük Yılmaz, M., Ören, B. ve Tarhan, P. (2021). 0-2 yaş bebeğe sahip babaların baba-bebek bağlanması ve ilişkili faktörlerin incelenmesi. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 4*(3), 306-315. https://doi.org/10.38108/ouhcd.894434

Raikes, H. A., Virmani, E. A., Thompson, R. A. ve Hatton, H. (2013). Declines in peer conflict from preschool through first grade: Influences from early attachment and social information processing. *Attachment & Human Development*, *15*(1), 65-82. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.728381

Reisz, S., Aviles, A. I., Messina, S., Duschinsky, R., Jacobvitz, D. ve Hazen, N. (2019). Fathers' attachment representations and infant feeding practices. *Appetite, 142*, 1-8. https://doi.org/10.1016/j.appet.2019. 104374

Roskam, I., Meunier, J. C. ve Stievenart, M. (2011). Parent attachment, childrearing behavior, and child attachment: Mediated effects predicting preschoolers' externalizing behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *32*(4), 170-179. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2011.03.003

Seçer, Z., Seçer, H. ve Olcay, O. (2006). Anne tutumlarına göre okulöncesi dönemdeki çocukların ahlaki ve sosyal kural bilgilerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*, 539-557. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1723811

Sezgin, G. (2023). *60-72 aylık çocukların bağlanma stilleri ile annelerinin duygusal okuryazarlık düzeyleri ve bilişsel esneklikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez no: 791352) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Sımsıkı, H. (2011). *Baba katılımının ebeveyn tutumu, bağlanma stili ve çift uyumu açısından incelenmesi* (Tez no: 291638) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Smith, J. D., Woodhouse, S. S., Clark, C. A. ve Skowron, E. A. (2016). Attachment status and mother–preschooler parasympathetic response to the strange situation procedure. *Biological Psychology*, *114*, 39-48. https://doi: 10.1016/j.biopsycho.2015.12.008

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemi üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, *14*(43), 71-106. http://www.nebisumer.com/wp-content/uploads/2016/01/Sumer-Gungor_baglanma_TPD1999_14_71-106.pdf

Şahin, G. ve Arı, R. (2015). Okul öncesi çocukların duygu düzenleme becerilerinin bağlanma örüntüleri açısından incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(5), 1-12.

Şensoy, P. (2022). *Okul öncesi dönemdeki çocukların bağlanma biçimlerinin duygu düzenleme ve kişilerarası problem çözme becerisi üzerindeki etkisi* (Tez no: 766257) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Teufl, L., Deichmann, F., Supper, B. ve Ahnert, L. (2020). How fathers' attachment security and education contribute to early child language skills above and beyond mothers: parent-child conversation under scrutiny. *Attachment & Human Development*, *22*(1), 71-84. https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1589063

Türköz, Y. (2007). *Okul öncesi çocuklarda bağlanma örüntüsünün kişilerarası problem çözme ve açık bellek süreçlerine etkisi* (Tez no: 208057) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Tüzün, O. ve Sayar, K. (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatoloji. *Düşünen Adam, 19*(1), 24-39.https://arsiv.dusunenadamdergisi.org/ing/DergiPdf/DUSUNEN_ADAM_DERGISI_a06781127a0c4e75acecca9bff89ce7e.pdf

Umemura, T., Jacobvitz, D., Messina, S. ve Hazen, N. (2013). Do toddlers prefer the primary caregiver or the parent with whom they feel more secure? The role of toddler emotion. *Infant Behavior and Development,* 36, 102-114. https://10.1016/j.infbeh.2012.10.003

Ünal, F. ve Kök, E. E. (2015). 0-6 yaş çocuğu olan ebeveynlerin babalık rolüne ilişkin görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, *1*(4), 1142-1153.

Yakupoğlu, Y. (2011). *Erken çocukluk döneminde yer alan, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların benlik kavramlarıyla babalarının bağlanma stillerinin (güvenli–korkulu, kayıtsız–saplantılı) arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez no: 296646) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Yukay Yüksel, M. ve Yıldırım Kurtuluş, H. (2016). Okul öncesi dönemdeki 4-5 yaş grubu öğrencilerin benlik kavramı ve bağlanma stillerinin anne davranışları açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 182-195. http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/20.muge_yukay_yuksel.pdf

Orta Çocukluk Döneminde Bağlanma

Songül Tümkaya

Orta çocukluk kavramı, genel olarak okula başlama ve ergenlik başlangıcına kadar olan yılları kapsayan 7 ile 12 yaş arası dönem için kullanılmaktadır (Gander ve Gardiner, 1981). Orta çocukluk, bir çocuğun hem bilişsel hem de sosyal işlevselliği için önemli bir değişim dönemini temsil eder. Bağlanma literatüründe orta çocukluk dönemi, bağlanma davranışlarının yoğunluğunun değiştiği ve bağlanma sistemini harekete geçiren ve sonlandıran koşulların meydana geldiği bir dönem olarak nitelendirilir. Bu nedenle orta çocukluk dönemi, erken çocukluk dönemi ve ergenlik döneminden farklı özellikler taşır.

Orta Çocukluk Döneminde Bağlanmanın Doğası

Erken çocukluk döneminde, çocukların sosyal dünyaları büyük ölçüde aile üyeleri tarafından yönlendirilir ve şekillendirilir. Küçük çocuklar evin dışında zaman geçiriyor olsalar bile (örneğin, kreşte) ebeveynler, çocukların yaşamlarındaki temel sosyal figürlerdir ve sadece bağlanma figürleri olarak değil, aynı zamanda bir öğretmen ve oyun arkadaşı olma işlevini de görürler. Orta çocukluk döneminde ise çocukların sosyal dünyaları genişler. Bu çocuklar, önemli ölçüde ebeveynlerinden uzakta zaman geçirebilirler ve ebeveynlerin çocukların deneyimledikleri çevreler ve sosyal yaşantılar üzerindeki kontrol ve etkileri de azalır (Kerns ve Brumariu, 2016). Okula başlamak, çocuklara yönelik yeni talepler oluşturur ve başarı ya da başarısızlık deneyimleri için önemli bir bağlam sağlar. Çocukların öz-yeterliği de artar ve hem evdeki hem de okuldaki davranışlarına ilişkin daha fazla sorumluluk alırlar. Bu dönemde üst biliş, bellek ve bilişsel esneklikte önemli ilerlemeler olur; öz farkındalık, psikolojik özelliklerini tanıma ve diğerlerini daha iyi anlama yeteneği gelişir, duyguları düzenleme kapasitesi daha çok artar (Raikes ve Thompson, 2005). Çocuklarda aynı zamanda ergenlikle ilişkilendirilen fiziksel değişiklikler de başlar (Richardson, 2005).

Orta çocukluk dönemi, ergenlikten de ayırt edilebilir. Ergenlik döneminde çocuklar giderek daha bağımsız hâle gelir (ebeveynlerden bağımsızlık, daha

Sonuç

Sonuç olarak orta çocukluk döneminde bağlanma, çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal işlevleriyle önemli bir şekilde ilişkilidir. Güvenli bağlanma, çocukların okula uyumu, bilişsel performansı, duygu düzenlemesi, sosyal becerileri ve sosyal destekleri açısından avantajlar sağlayabilirken güvensiz bağlanma stilleri ise çocukların bu alanlarda zorluklar yaşamalarına yol açabilmektedir. Bu da ebeveynlerin ve diğer bakım verenlerin, çocukların bağlanma güvenliğini desteklemek için duygusal ve sosyal desteği artırmak açısından önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Ainsworth, M.D.S. (1990). Epilogue: Some considerations regarding theory and assessment relevant to attachments beyond infancy. M. T. Greenberg, D. Cicchetti ve E. M. Cummings (Ed.), *Attachment in the preschool years* (s. 463–488). University of Chicago Press.

Ainsworth, M. D. ve Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development, 41*(1), 49–67. https://doi.org/10.2307/1127388

Ammaniti, M., Van Ijzendoorn, M. H., Speranza, A. M. ve Tambelli, R. (2000). Internal working models of attachment during late childhood and early adolescence: An exploration of stability and change. *Attachment ve Human Development, 2*(3), 328–346. https://doi.org/10.1080/14616730010001587

Aviezer, O., Sagi, A., Resnick, G. ve Gini, M. (2002). School competence in young adolescence: Links to early attachment relationships beyond concurrent self-perceived competence and representations of relationships. *International Journal of Behavioral Development, 26*(5), 397–409. https://doi.org/10.1080/01650250143000328

Bacro, F. (2012). Perceived attachment security to father, academic self-concept and school performance in language mastery. *Journal of Child and Family Studies, 21*(6), 992–1002. https://doi.org/10.1007/s10826-011-9561-1

Bee, H. ve Boyd, D. (2010). *The developing child* (12. Baskı). Allyn & Bacon.

Becker-Stoll, F., Fremmer-Bombik, E., Wartner, U., Zimmermann, P. ve Grossmann, K. E. (2008). Is attachment at ages 1, 6 and 16 related to autonomy and relatedness behavior of adolescents in interaction towards their mothers? *International Journal of Behavioral Development, 32*(5), 372–380. https://doi.org/10.1177/0165025408093654

Berg-Nielsen, T. S., Vikan, A. ve Dahl, A. A. (2002). Parenting related to child and parental psychopathology: A descriptive review of the literature. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 7*(4), 529–552. https://doi.org/10.1177/1359104502007004006

Bernier, A., Matte-Gagné, C., Bélanger, M. È. ve Whipple, N. (2014). Taking stock of two decades of attachment transmission gap: Broadening the assessment of maternal behavior. *Child Development, 85*(5), 1852-1865. https://doi.org/10.1111/cdev.12236

Booth-LaForce, C., Rubin, K. H., Rose-Krasnor, L. ve Burgess, K. B. (2005). Attachment and friendship predictors of psychosocial functioning in middle childhood and the mediating roles of social support and self-worth. K. A. Kerns ve R. A. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 161–188) içinde. The Guilford Press.

Bosmans, G., Braet, C., Koster, E. ve De Raedt, R. (2009). Attachment security and attentional breadth toward the attachment figure in middle childhood. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 38*(6), 872–882. https://doi.org/10.1080/15374410903258926

Bosmans, G. ve Kerns, K. A. (2015). Attachment in middle childhood: Progress and prospects. *New Directions for Child and Adolescent Development, 148*, 1–14. https://doi.org/10.1002/cad.20100

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger.* Basic Books.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Sadness and depression.* Basic Books.

Bowlby, J. (1987). Defensive processes in the light of attachment theory. D. P. Schwartz, J. L. Sacksteder ve Y. Akabane (Ed.), *Attachment and the therapeutic process: Essays in honor of Otto Allen Will, Jr., M.D* (s. 63–79) içinde. International Universities Press.

Brenning, K., Soenens, B., Braet, C. ve Bal, S. (2012a). The role of parenting and mother-adolescent attachment in the intergenerational similarity of internalizing symptoms. *Journal of Youth and Adolescence, 41*(6), 802–816. https://doi:10.1007/s10964-011-9740-9

Brenning, K. M., Soenens, B., Braet, C. II ve Bosmans, G. (2012b). Attachment and depressive symptoms in middle childhood and early adolescence: Testing the validity of the emotion regulation model of attachment. *Personal Relationships, 19*(3), 445–464. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2011.01372.x

Brenning, K., Soenens, B., Braet, C. ve Bosmans, G. (2011). An adaptation of the experiences in Close Relationships Scale-Revised for use with children and adolescents. *Journal of Social and Personal Relationships, 28*(8), 1048–1072. https://doi.org/10.1177/0265407511402418

Bretherton, I. (1985). Attachment theory: Retrospect and prospect. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 50*(1/2), 3–35. https://doi.org/10.2307/3333824

Bretherton, I., Ridgeway, D. ve Cassidy, J. (1990). Assessing internal working models of the attachment relationship: An attachment story completion task for 3-year-olds. M. T. Greenberg, D. Cicchetti ve E. M. Cummings (Ed.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (s. 273–308) içinde. The University of Chicago Press.

Cassidy, J. (1988). Child mother attachment and the self in six-years-olds. *Child Development, 59,* 121-134.

Cassidy, J. (1994). Emotion regulation: Influences of attachment relationships. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 59*(2/3), 228-249. https://doi.org/10.2307/1166148

Cassidy, J. (2016). The nature of the child's ties. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı, s. 3–24) içinde. The Guilford Press.

Cobb, L. H. (1996). Adolescent–parent attachments and family problem-solving styles. *Family Process, 35*, 57–82.

Cole, P. M., Michel, M. K. ve Teti, L. O. (1994). The development of emotion regulation and dysregulation: A clinical perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 59*(2-3), 73–100. https://doi.org/10.2307/1166139

Côté, S. M., Boivin, M., Nagin, D. S., Japel, C., Xu, Q., Zoccolillo, M., Junger, M. ve Tremblay, R. E. (2007). The role of maternal education and nonmaternal care services in the prevention of children's physical aggression problems. *Archives of General Psychiatry, 64*(11), 1305-1312. https://doi.org/10.1001/archpsyc.64.11.1305

Cummings, E., George, M. W., Koss, K. J. ve Davies, P. T. (2013). Parental depressive symptoms and adolescent adjustment: Responses to children's distress and representations of at-

tachment as explanatory mechanisms. *Parenting: Science and Practice, 13*(4), 213–232. https://doi.org/10.1080/15295192.2013.832568

Diener, M. L., Isabella, R. A., Behunin, M. G. ve Wong, M. S. (2008). Attachment to mothers and fathers during middle childhood: Associations with child gender, grade, and competence. *Social Development, 17*(1), 84–101. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00416.x

Dubois-Comtois, K., Cyr, C. ve Moss, E. (2011). Attachment behavior and mother–child conversations as predictors of attachment representations in middle childhood: A longitudinal study. *Attachment and Human Development, 13*(4), 335–357. https://doi.org/10.1080/14616734.2011.584455

Duchesne, S. ve Larose, S. (2007). Adolescent parental attachment and academic motivation and performance in early adolescence. *Journal of Applied Social Psychology, 37*(7), 1501–1521. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2007.00224.x

Dwyer, K. M. (2005). The meaning and measurement of attachment in middle and late childhood. *Human Development, 48*(3), 155–182. https://doi.org/10.1159/000085519

Easterbrooks, M. A. ve Abeles, R. (2000). Windows to the self in 8-year-olds: Bridges to attachment representation and behavioral adjustment. *Attachment & Human Development, 2*(1), 85–106. https://doi.org/10.1080/146167300361336

Easterbrooks, M. A., Davidson, C. E. ve Chazan, R. (1993). Psychosocial risk, attachment, and behavior problems among school-aged children. *Development and Psychopathology, 5*(3), 389–402. https://doi.org/10.1017/S095457940000448X

Fraley, R. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms. *Personality and Social Psychology Review, 6*(2), 123–151.

Gander, M. ve Gardiner, H. (1981). *Child and adolescent development*. Little, Brown and Company.

George, C. ve Solomon, J. (1989). Internal working models of caregiving and security of attachment at age six. *Infant Mental Health Journal, 10*(3), 222–237. https://doi.org/10.1002/1097-0355(198923)10:3<222::AID-IMHJ2280100308>3.0.CO;2-6

George, M.R.W., Cummings, E.M. ve Davies, P.T. (2010) Positive aspects of fathering and mothering and children's attachment in kindergarten. *Early Child Development and Care, 180*, 107-119. http://dx.doi.org/10.1080/03004430903414752

Gilliom, M., Shaw, D. S., Beck, J. E., Schonberg, M. A. ve Lukon, J. L. (2002). Anger regulation in disadvantaged preschool boys: Strategies, antecedents, and the development of self-control. *Developmental Psychology, 38*(2), 222–235. https://doi.org/10.1037/0012-1649.38.2.222

Granot, D. ve Mayseless, O. (2001). Attachment security and adjustment to school in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development, 25*(6), 530–541. https://doi.org/10.1080/01650250042000366

Green, J., Stanley, C. ve Peters, S. (2007). Disorganized attachment representation and atypical parenting in young school age children with externalizing disorder. *Attachment and Human Development, 9*(3), 207–222. https://doi.org/10.1080/14616730701453820

Grossmann, K., Grossmann, K. E., Kindler, H. ve Zimmermann, P. (2008). A wider view of attachment and exploration: The influence of mothers and fathers on the development of psychological security from infancy to young adulthood. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 857–879) içinde. The Guilford Press.

Grusec, J. E. ve Davidov, M. (2010). Integrating different perspectives on socialization theory and research: A domain-specific approach. *Child Development, 81*(3), 687–709. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01426.x

Harter, S. (1998). The development of self-representations. W. Damon ve N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (s. 553–617) içinde. John Wiley ve Sons, Inc.

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry, 5*(1), 1–22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1

Jacobsen, T. ve Hofmann, V. (1997). Children's attachment representations: Longitudinal relations to school behavior and academic competency in middle childhood and adolescence. *Developmental Psychology, 33*(4), 703–710. https://doi.org/10.1037/0012-1649.33.4.703

Jacobsen, T., Edelstein, W. ve Hofmann, V. (1994). A longitudinal study of the relation between representations of attachment in childhood and cognitive functioning in childhood and adolescence. *Developmental Psychology, 30*(1), 112–124. https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.1.112

Karavasilis, L., Doyle, A. B. ve Markiewicz, D. (2003). Associations between parenting style and attachment to mother in middle childhood and adolescence. *International Journal of Behavioral Development, 27*(2), 153–164. https://doi.org/10.1080/0165025024400015

Kerns, K. A., Aspelmeier, J. E., Gentzler, A. L. ve Grabill, C. M. (2001). Parent–child attachment and monitoring in middle childhood. *Journal of Family Psychology, 15*(1), 69–81. https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.1.69

Kerns, A.K. ve Brumariu, L.E. (2016). Attachment in middle childhood. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı, s. 349–365) içinde. The Guilford Press.

Kerns, K. A., Brumariu, L. E. ve Seibert, A. C. (2011). Multi-method assessment of mother–child attachment: Links to parenting and child depressive symptoms in middle childhood. *Attachment and Human Development, 13*(4), 315–333. https://doi.org/10.1080/14616734.2011.584398

Kerns, K. A., Klepac, L. ve Cole, A. (1996). Peer relationships and preadolescents' perceptions of security in the child-mother relationship. *Developmental Psychology, 32*(3), 457–466. https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.3.457

Kerns, K. A., Mathews, B., Koehn, A., Williams, C. ve Siener, S. (2015). Assessing both safe haven and secure base support in parent–child relationships. *Attachment and Human Development, 17*(4), 337–353. https://doi.org/10.1080/14616734.2015.1042487

Kerns, K. A., Schlegelmilch, A., Morgan, T. A. ve Abraham, M. M. (2005). Assessing attachment in middle childhood. K. A. Kerns ve R. A. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 46–70) içinde. The Guilford Press.

Kerns, K. A., Tomich, P. L. ve Kim, P. (2006). Normative trends in children's perceptions of availability and utilization of attachment figures in middle childhood. *Social Development, 15*(1), 1–22. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2006.00327.x

Kerns, K. A., Tomich, P. L., Aspelmeier, J. E. ve Contreras, J. M. (2000). Attachment-based assessments of parent–child relationships in middle childhood. *Developmental Psychology, 36*(5), 614–626. https://doi.org/10.1037/0012-1649.36.5.614

Kobak R., Zajac K. ve Madsen, S. D. (2016). Attachment disruptions, reparative processes, and psychopathology: Theoretical and clinical implications. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı, s. 25–39) içinde. The Guilford Press.

Kobak, R., Rosenthal, N. ve Serwik, A. (2005). The attachment hierarchy in middle childhood: Conceptual and methodological issues. K. A. Kerns ve R. A. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 71–88) içinde. The Guilford Press.

Koehn, A. J. ve Kerns, K. A. (2016). The supervision partnership as a phase of attachment. *The Journal of Early Adolescence*, *36*(7), 961–988. https://doi.org/10.1177/0 27243161 5590231

Laible, D. (2004). Mother-child discourse in two contexts: links with child temperament, attachment security, and socioemotional competence. *Developmental Psychology, 40*(6), 979–992. https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.6.979

Laranjo, J., Bernier, A., Meins, E. ve Carlson, S. M. (2014). The roles of maternal mind-mindedness and infant security of attachment in predicting preschoolers' understanding of visual perspective taking and false belief. *Journal of Experimental Child Psychology, 125*, 48-62. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2014.02.005

Lieberman, M., Doyle, A. ve Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: Associations with peer relations. *Child Development, 70*(1), 202–213. *http://pascal-francis.inist.fr/vibad/index.php?action=getRecordDetailveidt=1714246*

Lyons-Ruth, K. ve Jacobvitz, D. (2016). Attachment disorganization from infancy to adulthood: Neurobiological correlates, parenting contexts, and pathways to disorder. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı, s. 667–695) içinde. The Guilford Press.

Mayseless, O. (2005). Ontogeny of attachment in middle childhood: Conceptualization of normative changes. K. A. Kerns ve R. A. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 1–23) içinde. The Guilford Press.

Moss, E. ve St-Laurent, D. (2001). Attachment at school age and academic performance. *Developmental Psychology, 37*(6), 863–874. https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.6.863

Moss, E., St.-Laurent, D., Dubois-Comtois, K. ve Cyr, C. (2005). Quality of attachment at school age: Relations between child attachment behavior, psychosocial functioning, and school performance. K. A. Kerns ve R. A. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 189–211) içinde. The Guilford Press.

Nachmias, M., Gunnar, M., Mangelsdorf, S., Parritz, R. H. ve Buss, K. (1996). Behavioral inhibition and stress reactivity: The moderating role of attachment security. *Child Development, 67*(2), 508-522. https://doi.org/10.2307/1131829

O'Connor, E. ve McCartney, K. (2007). Attachment and cognitive skills: An investigation of mediating mechanisms. *Journal of Applied Developmental Psychology, 28*(5-6), 458–476. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2007.06.007

Pinquart, M., Feussner, C. ve Ahnert, L. (2013). Meta-analytic evidence for stability in attachments from infancy to early adulthood. *Attachment ve Human Development, 15*(2), 189–218. https://doi.org/10.1080/14616734.2013.746257

Raikes, H. A. ve Thompson, R. A. (2005). Links between risk and attachment security: Models of influence. *Journal of Applied Developmental Psychology, 26*(4), 440–455. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2005.04.003

Richardson, R. A. (2005). Developmental contextual considerations of parent-child attachment in the later middle childhood years. K. A. Kerns ve R. A. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 24-46) içinde. The Guilford Press.

Schneider, B. H., Atkinson, L. ve Tardif, C. (2001). Child–parent attachment and children's peer relations: A quantitative review. *Developmental Psychology, 37*(1), 86–100. https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.1.86

Scott, S., Briskman, J., Woolgar, M., Humayun, S. ve O'Connor, T. G. (2011). Attachment in adolescence: Overlap with parenting and unique prediction of behavioural adjustment. *Journal of Child Psychiatry and Psychology, 52*(10), 1052–1062. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02453.x

Seibert, A. C. ve Kerns, K. A. (2009). Attachment figures in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development, 33*(4), 347–355. https://doi.org/10.1177/0165025409103872.

Shmueli-Goetz, Y., Target, M., Fonagy, P. ve Datta, A. (2008). The Child Attachment Interview: A psychometric study of reliability and discriminant validity. *Developmental Psychology, 44*(4), 939–956. https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.4.939

Soenens, B., Vansteenkiste, M. ve Sierens, E. (2009). How are parental psychological control and autonomy support related? A cluster-analytic approach. *Journal of Marriage and The Family, 71*, 187–202. http://dx .doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00589.x

Thompson, R. A. (2005). Multiple relationships multiply considered. *Human Development, 48*(1/2), 102-107.

Thompson, R. A. (2016). Early attachment and later development. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı, s. 330–348) içinde. The Guilford Press.

Verschueren, K. ve Marcoen, A. (2002). Perceptions of self and relationship with parents in aggressive and nonaggressive rejected children. *Journal of School Psychology, 40*(6), 501–522. https://doi.org/10.1016/S0022-4405(02)00122-X

Verschueren, K., Marcoen, A. ve Schoefs, V. (1996). The internal working model of the self, attachment, and competence in five-year-olds. *Child Development, 67*(5), 2493–2511. https://doi.org/10.2307/1131636

Waters, E., Kondo-Ikemura, K., Posada, G. ve Richters, J. E. (1991). Learning to love: Mechanisms and milestones. M. R. Gunnar ve L. A. Sroufe (Ed.), *Self processes and development* (s. 217–255) içinde. Lawrence Erlbaum Associates.

West, K., Mathews, B. ve Kerns, K. A. (2013). Mother–child attachment and cognitive performance in middle childhood: An examination of mediating mechanisms. *Early Childhood Research Quarterly, 28*(2), 259–270. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.07.005

Williams, D. R. ve Vaske, J. J. (2003). The measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science, 49*(6), 830-840. https://doi.org/10.1093/forestscience/49.6.830

Yunger, J. L., Corby, B. C. ve Perry, D. G. (2005). Dimensions of attachment in middle childhood. K. A. Kerns ve R. A. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 89–114) içinde. The Guilford Press.

Ergenlik Döneminde Bağlanma

Songül Tümkaya

Bağlanma, yaşamın ilk aylarında gelişmeye başlamakla birlikte yaşamın diğer yıllarını da pozitif ya da negatif bir şekilde etkileyerek yaşam boyu sosyal ilişkilerdeki gelişimin temelinde yer alır. Ergenlik boyunca gerçekleşen psikososyal gelişim, bağlanma ile ilgili biliş, davranış ve duygu alanında derin değişikliklere yol açar. Ergenlikte bağlanma, ilişkilerin temsilleri ve bireylerle yeni yakın ilişkiler geliştikçe sürekli olarak değiştirilebilir (Carlson ve diğ., 2004; Simpson ve diğ., 2007). Bu değiştirme süreci yalnızca, ergenin artan fiziksel kapasitesinin ve özerkliğinin bir ürünü değil aynı zamanda normatif bilişsel gelişim, bireyin içsel deneyimleri, motivasyonları ve başkalarıyla ilişkileri üzerine düşünme yeteneğini önemli ölçüde artıran resmî işlemlere geçişinin de bir sonucudur (Kobak ve Cole, 1994). Ergenin düşünme kapasitesindeki artışa paralel olarak yeni okullara geçiş, daha karmaşık yakın ilişkilerin gelişimi, benlik imajı ve ergenlik kaygıları, olası aile çatışması ve cinselliğin gelişimi de dâhil olmak üzere çeşitli çevresel zorlukları vardır (Compas ve diğ., 1995; Nieder ve Seiffge-Krenke, 2001; Shaw ve Dallos, 2005). Ergenlik döneminde hem artan kapasitelerin hem de artan çevresel taleplerin yan yana gelmesi, daha geniş bir yakın ilişkiler ağının gelişmesi için uygun koşullar yaratır. Aynı zamanda, bir ergenin bağlanma kavramsallaştırması, bebeklik ve erken çocukluk döneminde deneyimlenenden çok daha karmaşık ve inceliklidir (Allen ve diğ., 2007).

Ergenlikte Bağlanmanın Doğası ve İşlevi

Ergenlik döneminde normatif bağlanma gelişimi, orta ve geç çocuklukta yaşananlara çok benzer. Özellikle sağlıklı güvenli bağlanma (Secure-B Grup) stili, ergenlikte, bağımsızlık arayan ancak bağlanmaya hâlâ değer veren bireylerde gözlenebilir (Main ve Goldwyn, 1998). Bununla birlikte orta çocukluk ve ergen bağlanma deneyimi arasında önemli farklar da bulunmaktadır.

Bu farklardan biri, ergenlik dönemiyle başlayan önemli fiziksel ve davranışsal değişiklikler ve ebeveynlerine ilişkin beklentilerinin değişmesidir. Bağ-

Kaynakça

Adam, K.S. (1994). Suicidal behavior and attachment: A developmental model. M.B. Sperling, & W.H. Berman (Ed.), *Attachment in adults: Clinical and developmental perspectives* (s. 275-298) içinde. The Guilford Press.

Ainsworth, M. D. S. (1973). Development of infant-mother attachment. B.M. Caldwell, & H. Ricciuti (Ed.), *Review of child developmental research* (3. Basım, s.1-94) içinde. University of Chicago Press.

Allen, J.P., McElhaney, K.B., Land, D.J., Kuperminc, G.P., Moore, C.M., O'Beirne-Kelley, H. ve Liebman Kilmer, S. (2003). A secure base in adolescence: Markers of attachment security in the mother-adolescent relationship. *Child Development, 74*(1), 292–307. https://doi.org/10.1111/1467-8624.t01-1-00536

Allen, J.P. ve Land, D. (1999). Attachment in adolescence. J. Cassidy & P.R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 319-335) içinde. The Guilford Press.

Allen, J.P., Moore, C.M. ve Kuperminc, G.P. (1997). Developmental approaches to understanding adolescent deviance. S.S. Luthar, J.A. Burack, D. Cicchetti, & J.R. Weisz (Ed.), *Developmental psychopathology: Perspectives on adjustment, risk, and disorder* (s. 548–567) içinde. Cambridge University Press.

Allen, J.P., Porter, M.R., McFarland, F.C., McElhaney, K.B. ve Marsh, P.A. (2007). The relation of attachment security to adolescents' paternal and peer relationships, depression, and externalizing behavior. *Child Development, 78*(4), 1222–1239. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01062.x

Allen, J., Hauser, S., O'Connor, T. ve Bell, K. (2002). Prediction of peer-rated adult hostility from autonomy struggles in adolescent-family interactions. *Development and Psychopathology, 14*(1), 123–137. https://doi.org/10.1017/S0954579402001074

Allen, J.P. ve Manning, N. (2007). From safety to affect regulation: Attachment from the vantage point of adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *2007*(117), 23-39. https://doi.org/10.1002/cd.192

Allen, J.P. ve Tan, J. (2016). The multiple facets of attachment in adolescence. J. Cassidy, & P.R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı s. 399-415) içinde. The Guilford Press.

Allen, J.P., Hauser, S.T., Bell, K.L. ve O'Connor, T.G. (1994). Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent–family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem. *Child Development, 65*(1), 179–194. https://doi.org/10.2307/1131374

Allen, J.P., Moore, C.M., Kuperminc, G. ve Bell, K. (1998). Attachment and adolescent psychosocial functioning. *Child Development, 69*(5), 1406-1419. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06220.x

Ammaniti, M., Van Ijzendoorn, M. H., Speranza, A. M. ve Tambelli, R. (2000). Internal working models of attachment during late childhood and early adolescence: An exploration of stability and change. *Attachment & Human Development, 2*(3), 328–346. https://doi.org/10.1080/14616730010001587

Auslander, B. A., Short, M. B., Succop, O. A. ve Rosenthal, S. L. (2009). Associations between parenting behaviors and adolescent romantic relationships. *Journal of Adolescent Health, 45*(1), 98–101. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.12.014

Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships, 7*(2), 147–178. https://doi.org/10.1177/0265407590072001

Benson, M. J., Harris, P. B. ve Rogers, C. S. (1992). Identity consequences of attachment to mothers and fathers among late adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, *2*(3), 187-204.

Ben-Zur, H. (2003). Happy adolescents: The link between subjective well-being, ınternal resources, and parental factors. *Journal of Youth and Adolescence*, *32*, 67–79. https://doi.org/10.1023/A:1021864432505

Berman, S.L., Weems, C.F., Rodriguez, E.T. ve Zamora, I.J. (2006). The relation between identity status and romantic attachment style in middle and late adolescence. *Journal of Adolescence*, *29*(5), 737–748. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.11.004

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger.* Basic Books.

Bowlby, J. (1988). Developmental psychiatry comes of age. *The American Journal of Psychiatry,145*(1), 1-10. https://doi.org/10.1176/ajp.145.1.1

Brown, J., Cohen, P., Johnson, J.G. ve Smailes, E.M. (1999). Childhood abuse and neglect: Specificity of effects on adolescent and young adult depression and suicidality. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 38*(12), 1490–1496. https://doi.org/10.1097/00004583-199912000-00009

Buhrmester, D. (1998). Need fulfillment, interpersonal competence, and the developmental contexts of early adolescent friendship. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Ed.), *The company they keep: Friendships in childhood and adolescence* (s. 158–185) içinde. Cambridge University Press.

Calkins, S.D. ve Leerkes, E.M. (2011). Early attachment processes and the development of emotional self-regulation. K.D. Vohs, & R.F. Baumeister (Ed.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* (2. Baskı., s. 355–373) içinde. The Guilford Press.

Carlson, E. A., Sroufe, L. A. ve Egeland, B. (2004). The construction of experience: A longitudinal study of representation and behavior. *Child Development*, *75*(1), 66-83. http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004 .00654.x

Cassidy J. (1994). Emotion regulation: Influences of attachment relationships. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *59*(2/3), 228–249. https://doi.org/10.2307/1166148

Cassidy, J., Kirsh, S. J., Scolton, K. L. ve Parke, R. D. (1996). Attachment and representations of peer relationships. *Developmental Psychology, 32*(5), 892–904. https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.5.892

Cohen, D.A., Richardson, J. ve LaBree, L. (1994). Parenting behaviors and the onset of smoking and alcohol use: A longitudinal study. *Pediatrics, 94*(3), 368–375. https://doi.org/10.1542/peds.94.3.368

Collins, N.L., Cooper, M.L., Albino, A. ve Allard, L. (2002). Psychosocial vulnerability from adolescence to adulthood: a prospective study of attachment style differences in relationship functioning and partner choice. *Journal of Personality, 70*(6), 965–1008. https://doi.org/10.1111/1467-6494.05029

Collins, W.A., Gleason, T. ve Sesma, A. (1997). Internalization, autonomy, and relationships: Development during adolescence. J.E. Grusec, & L. Kuczynski (Ed.), *Parenting and children's internalization of values* (s. 78-99) içinde. Wiley.

Compas, B.E., Hinden, B. R. ve Gerhardt, C.A. (1995). Adolescent development: Pathways and processes of risk and resilience. *Annual Review of Psychology, 46,* 265–293. https://doi.org/10.1146/annurev.ps.46.020195.001405

Cook, W. L. (1993). Interdependence and the interpersonal sense of control: An analysis of family relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*(4), 587–601. https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.4.587.

Cook, W. L. (1994). A structural equation model of dyadic relationships within the family system. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 62*(3), 500–509. https://doi.org/10.1037/0022-006X.62.3.500

Cook, W. L. (2000). Understanding attachment security in family context. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*(2), 285–294. https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.2.285

Cooper, M. L., Shaver, P. R. ve Collins, N. L. (1998). Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(5), 1380–1397. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.5.1380

Crowell, J. A., Treboux, D. ve Waters, E. (1999). The Adult Attachment Interview and the Relationship Questionnaire: Relations to reports of mothers and partners. *Personal Relationships, 6*(1), 1–18. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1999.tb00208.x

Dodge, K. A. (1993). Social-cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression. *Annual Review of Psychology, 44,* 559–584. https://doi.org/10.1146/annurev.ps.44.020193.003015

Doyle, A. B., Lawford, H. ve Markiewicz, D. (2009). Attachment style with mother, father, best friend, and romantic partner during adolescence. *Journal of Research Adolescence. 1*(4), 690–714. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2009.00617.x

Elicker, J., Englund, M. ve Sroufe, L.A. (1992.) Predicting peer competence and peer relationships in childhood from early parent-child relationships. R.D. Parke, & G.W. Ladd (Ed.). *Family-peer relationships: Modes of linkages (*s. 77–106) içinde. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Erikson, E.H. (1968). *Identity: Youth and crisis.* WW Norton.

Fraley, R. C. ve Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships, 4*(2), 131–144. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1997.tb00135.x

France, A. (2000). Towards a sociological understanding of youth and their risk-taking. *Journal Youth Studies, 3*(3), 17-331. https://doi.org/10.1080/713684380

Furman, W. ve Buhrmester, D. (1992). Age and sex differences in perceptions of networks of personal relationships. *Child Development, 63*(1), 103–115. https://doi.org/10.2307/1130905

Furman, W. ve Collins, W. A. (2009). Adolescent romantic relationships and experiences. K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Ed.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (s. 341–360) içinde. The Guilford Press.

Furman, W., Simon, V. A., Shaffer, L. ve Bouchey, H. A. (2003). Adolescents' working models and styles for relationships with parents, friends and romantic partners. *Child Development, 73*(1), 241–255. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00403

Gonzalez, J., Field, T., Yando, R., Gonzalez, K., Lasko, D. ve Bendell, D. (1994). Adolescents' perceptions of their risk-taking behavior. *Adolescence, 29*(115), 701–709.

Greenberg, M. (1999). Attachment and psychopathology in childhood. J. Cassidy, & P. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (s. 469–496) içinde. The Guilford Press.

Greenberger, E. ve McLaughlin, C. S. (1998). Attachment, coping, and explanatory style in late adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 27*(2), 121–139. https://doi.org/10.1023/A:1021607627971

Guttmann-Steinmetz, S. ve Crowell, J.A. (2006). Attachment and externalizing disorders: A developmental psychopathology perspective. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 45*(4), 440–451. https://doi.org/10.1097/01.chi.0000196422.42599.63

Halpern, C. T. (2003). Biological influences on adolescent romantic and sexual behavior. P. Florsheim (Ed.), *Adolescent romantic relations and sexual behavior: Theory, research, and practical ımplications* (s. 57–84) içinde. Lawrence Erlbaum.

Hammen, C. (1992). Cognitive, life stress, and interpersonal approaches to a developmental psychopathology model of depression. *Development and Psychopathology, 4*(1), 189–206. https://doi.org/10.1017/S0954579400005630

Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511

Hazan, C. ve Zeifman, D. (1994). Sex and the psychological tether. K. Bartholomew & D. Perlman (Ed.), *Attachment processes in adulthood* (s. 151–178) içinde. Jessica Kingsley Publishers.

Hazan, C. ve Zeifman, D. (1999). Pair bonds as attachments: Evaluating the evidence. J. Cassidy & P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 336–354) içinde. The Guilford Press.

Hesse, E. ve Main, M. (2000). Disorganized infant, child, and adult attachment: Collapse in behavioral and attentional strategies. *Journal of the American Psychoanalytic Association, 48*(4), 1097–1127. https://doi.org/10.1177/00030651000480041101

Holman, T. B., Galbraith, R. C., Timmons, N. M., Steed, A. ve Tobler, S. B. (2009). Threats to parental and romantic attachment figures' availability and adult attachment insecurity. *Journal of Family Issues, 30*(3), 413–429. https://doi.org/10.1177/0192513X08325013

Hunter, F. T. ve Youniss, J. (1982). Changes in functions of three relations during adolescence. *Developmental Psychology, 18*(6), 806–811. https://doi.org/10.1037/0012-1649.18.6.806

Howard, M. S. ve Medway, F. J. (2004). Adolescents' Attachment and Coping With Stress. *Psychology in the Schools, 41*(3), 391–402. https://doi.org/10.1002/pits.10167

Imtiaz, S. ve Naqvi, I. (2012). Parental attachment and identity styles among adolescents: Moderating role of gender. *Pakistan Journal of Psychological Research, 27*(2), 241-264.

Jack, M.S. (1989). Personal fable: A potential explanation for risk taking behavior in adolescent. *Journal of Pediatric Nursing, 4*(5), 334-338.

Jorgensen-Wells, M. A., James, S. L. ve Holmes, E. K. (2021). Attachment development in adolescent romantic relationships: a conceptual model. *Journal of Family Theory & Review, 13*(1), 128-142. https://doi.org/10.1111/jftr.12409

Karakurt, G., Keiley, M. ve Posada, G. (2013). Intimate relationship aggression in college couples: family-of-origin violence, egalitarian attitude, attachment security. *Journal of Family Violence, 28*, 561–575. https://doi.org/10.1007/s10896-013-9526-9

Kenny, M. E. ve Donaldson, G. A. (1991). Contributions of parental attachment and family structure to the social and psychological functioning of first-year college students. *Journal of Counseling Psychology, 38*(4), 479–486. https://doi.org/10.1037/0022-0167.38.4.479

Kobak, R. R. ve Cole, H. (1994). Attachment and meta-monitoring: Implications for adolescent autonomy and psychopathology. D. Cicchetti, & S. L. Toth (Ed.), *Disorders and dysfunctions of the self* (s. 267–297) içinde. University of Rochester Press.

Kobak, R. R., Cole, H. E., Ferenz-Gillies, R., Fleming, W. S. ve Gamble, W. (1993). Attachment and emotion regulation during mother-teen problem solving: A control theory analysis. *Child Development, 64*(1), 231–245. https://doi.org/10.2307/1131448

Kobak, R. ve Duemmler, S. (1994). Attachment and conversation: Toward a discourse analysis of adolescent and adult security. K. Bartholomew & D. Perlman (Ed.), *Attachment processes in adulthood* (s. 121–149). Jessica Kingsley Publishers.

Kobak, R. R., Sudler, N. ve Gamble, W. (1991). Attachment and depressive symptoms during adolescence: A developmental pathways analysis. *Development and Psychopathology, 3*(4), 461–474. https://doi.org/10.1017/S095457940000763X

Kostelecky, K.L. (2005). Parental attachment, academic achievement, life events and their relationships to alcohol and drug use during adolescence. *Journal of Adolescence, 28*(5), 665–669. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.12.006

Laible, D. (2007). Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behavior. *Personality and Individual Differences, 43*(5), 1185–1197. https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.03.010

Lapsley, D. K., Varshney, N. M. ve Aalsma, M. C. (2000). Pathological attachment and attachment style in late adolescence. *Journal of Adolescence, 23*(2), 137–155. https://doi.org/10.1006/jado.2000.0304

Larose, S. ve Bernier, A. (2001). Social support processes: Mediators of attachment state of mind and adjustment in late adolescence. *Attachment & Human Development, 3*(1), 96–120. https://doi.org/10.1080/14616730010024762

Leondari, A. ve Kiosseoglou, G. (2002). Parental psychological control and attachment in late adolescents and young adults. *Psychological Reports, 90*(3), 1015-1030. https://doi.org/10.2466/pr0.2002.90.3.1015

Lippincott, J.M. ve Deutsch, R.D. (2005). *Seven things your teenager won't tell you (and how to talk to them about them anyway)*. Ballantine.

Lyons-Ruth, K. ve Jacobvitz, D. (1999). Attachment disorganization: Unresolved loss, relational violence, and lapses in behavioral and attentional strategies. J. Cassidy, & P. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research andclinical applications* (s. 520–554) içinde. The Guilford Press.

Main, M. ve Goldwyn, R. (1998). Adult attachment scoring and classification system. Unpublished manuscript, University of California at Berkeley.

Main, M., Goldwyn, R. ve Hesse, E. (2002). Adult attachment rating and classification system: Manual in draft. Unpublished Manuscript. University of California, Berkeley.

Marcia, J. E. (1993). The relational roots of identity. J. Kroger (Ed.), *Discussions on ego identity* (s. 101–120) içinde. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Marcia, J. E. (1989). Identity and intervention. *Journal of Adolescence, 12*(4), 401-410. https://doi.org/10.1016/0140-1971(89)90063-8

Matos, M., Barbosa, S., Almedia, H.M. ve Costa, M.C. (1999). Parental attachment in Portuguese late adolescents. *Journal of Adolescence, 22*(6), 805-818. https://doi.org/10.1006/jado.1999.0271

Mayseless, O. ve Scharf, M. (2007). Adolescents' attachment representations and their capacity for intimacy in close relationships. *Journal of Research on Adolescence, 17*(1), 23–50. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2007.00511.x

McCormick, C. B. ve Kennedy, J. H. (1994). Parent-child attachment working models and self-esteem in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 23*(1), 1–18. https://doi.org/10.1007/BF01537139

McElhaney, K.B., Immele, A., Smith, F.D. ve Allen, J.P. (2006). Attachment organization as a moderator of the link between friendship quality and adolescent delinquency. *Attachment & Human Development, 8*(1), 33–46. https://doi.org/10.1080/14616730600585250

Mikulincer, M. ve Shaver, P.R. (2009). An attachment and behavioral systems perspective on social support. *Journal of Social and Personal Relationships*, *26*(1), 7–19. https://doi.org/10.1177/0265407509105518

Morsünbül, Ü. (2009). Attachment and risk taking: Are they interrelated?. *International Journal of Human and Social Sciences, 3*(7), 630-634.

Muris, P., Meesters, C., van Melick, M. ve Zwambag, L. (2001a). Self-reported attachment style, attachment quality, and symptoms of anxiety and depression in young adolescents. *Personality and Individual Differences, 30*(5), 809–818. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00074-X

Muris, P., Merckelbach, H., Schmidt, H., Gadet, B. ve Bogie, N. (2001b). Anxiety and depression correlates of self-reported behavioural inhibition in normal children. *Behaviour Research and Therapy, 39*(9), 1051–1061. https://doi.org/10.1016/S0005-7967(00)00081-4

Nickerson, A. B. ve Nagle, R. J. (2005). Parent and peer attachment in late childhood and early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, *25*(2), 223–249. https://doi.org/10.1177/0272431604274174

Nieder, T. ve Sieffge-Krenke, I. (2001). Coping with stress in different phases of romantic development. *Journal of Adolescence, 24*(3), 297–311. https://doi.org/10.1006/jado.2001.0407

Nosko, A., Tieu, T.-T., Lawford, H. ve Pratt, M. W. (2011). How do I love thee? Let me count the ways: Parenting during adolescence, attachment styles, and romantic narratives in emerging adulthood. *Developmental Psychology, 47*(3), 645–657. https://doi.org/10.1037/a0021814

Pascuzzo, K., Cyr, C. ve Moss, E. (2013). Longitudinal association between adolescent attachment, adult romantic attachment and emotion regulation strategies. *Attachment & Human Development, 15*(1), 83–103. https://doi.org/10.1080/14616734.2013.745713

Paterson, J. E., Field, J. ve Pryor, J. (1994). Adolescents' perceptions of their attachment relationships with their mothers, fathers, and friends. *Journal of Youth and Adolescence, 23*(5), 579–600. https://doi.org/10.1007/BF01537737

Nada Raja, S., McGee, R. ve Stanton, W. R. (1992). Perceived attachments to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 21*(4), 471–485. https://doi.org/10.1007/BF01537898

Reich, W. A. ve Siegel, H. I. (2002). Attachment, ego-identity development and exploratory interest in university students. *Asian Journal of Social Psychology, 5*(2), 125–134. https://doi.org/10.1111/1467-839X.00099

Rice, K. G. (1990). Attachment in adolescence: A narrative and meta-analytic review. *Journal of Youth and Adolescence, 19*(5), 511–538. https://doi.org/10.1007/BF01537478

Richardson, R. (2005). Developmental considerations of parent–child attachment in the later middle childhood years. K. Kearns, & R. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 24–45) içinde. New York: Guilford Press.

Rönnlund, M. ve Karlsson, E. (2006). The relation between dimensions of attachment and internalizing or externalizing problems in during adolescence. *The Journal of Genetic Psychology, 167*(1), 47–63. https://doi.org/10.3200/GNTP.167.1.47-63

Rosenstein, D. S. ve Horowitz, H. A. (1996). Adolescent attachment and psychopathology. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 64*(2), 244–253. https://doi.org/10.1037/0022-006X.64.2.244

Rosenthal, N. L. ve Kobak, R. (2010). Assessing adolescents' attachment hierarchies: Differences across developmental periods and associations with individual adaptation. *Journal of Research on Adolescence, 20*(3), 678–706. https://doi.org/10.1111/j.15327795.2010.00655.x

Santona, A., De Cesare, P., Tognasso, G., De Franceschi, M. ve Sciandra, A. (2019). The mediating role of romantic attachment in the relationship between attachment to parents and aggression. *Frontiers in Psychology, 10,* Article 1824. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01824

Schindler, A., Thomasius, R., Sack, P., Gemeinhardt, B., Kustner, U. ve Eckert, J. (2005). Attachment and substance use disorders: A review of the literature and a study in drug dependent adolescents. *Attachment and Human Development, 7*(3), 207–228. https://doi.org/10.1080/14616730500173918

Seiffge-Krenke, I. (2006). Coping with relationship stressors: The impact of different working models of attachment and links to adaptation. *Journal of Youth and Adolescence, 35*(1), 25–39. https://doi.org/10.1007/s10964-005-9015-4

Seiffge-Krenke, I. ve Beyers, W. (2005). Coping trajectories from adolescence to young adulthood: Links to attachment state of mind. *Journal of Research on Adolescence, 15*(4), 561–582. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2005.00111.x

Shaver, PR. ve Mikulincer, M. (2002). Attachment-related psychodynamics. *Attachment & Human Development, 4*(2), 133-161. https://doi.org/10.1080/14616730210154171

Shaw, S.K. ve Dallos, R. (2005). Attachment and adolescent depression: The impact of early attachment experiences. *Attachment and Human Development, 7*(4), 409–424. https://doi.org/10.1080/14616730500365902

Sheffield Morris, A., Silk, J., Steinberg, L., Myers S. ve Robinson, L. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development, 16*(2), 361–388. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x

Shomaker, L.B. ve Furman, W. (2009). Parent–adolescent relationship qualities, internal working models, and attachment styles as predictors of adolescents' interactions with friends. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26(5), 579–603. https://doi.org/10.1177/0265407509354441

Shumaker, DM., Deutsch, RM. ve Brenninkmeyer, L (2009). How Do I Connect? Attachment Issues in Adolescence. *Journal of Child Custody*, *6*(1-2), 91-112. https://doi.org/10.1080/15379410902894866

Silk JB, Alberts SC. ve Altmann J. (2003). Social bonds of female baboons enhance infant survival. *Science, 302*(5648), 1231–1234. https://doi.org/10.1126/science.1088580

Simpson, J. A., Collins, W. A., Tran, S. ve Haydon, K. C. (2007). Attachment and the experience and expression of emotions in romantic relationships: A developmental perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, *92*(2), 355–367. https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.2.355

Song H, Thompson R.A. ve Ferrer, E (2009). Attachment and self-evaluation in Chinese adolescents: age and gender differences. *Journal of Adolescence, 32*(5), 1267–1286. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2009.01.001

Southam-Gerow, M.A. ve Kendall, P.C. (2002). Emotion regulation and understanding: Implications for child psychopathology and therapy. *Clinical Psychology Review, 22*(2), 189–222. https://doi.org/10.1016/S0272-7358(01)00087-3

Sroufe, A. L. (2005). Attachment development: a prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development, 7*(4), 349–368. https://doi.org/10.1080/14616730500365928

Sroufe, L. A., Egeland, B., Carlson, E. A. ve Collins, W. A. (2005). *The development of the person: The Minnesota study of risk and adaptation from birth to adulthood.* The Guilford Publications.

Sroufe, L. A., Egeland, B., Carlson, E. ve Collins, W. A. (2005). Placing early attachment experiences in developmental context: The Minnesota longitudinal study. K. E. Grossmann, K. Grossmann, & E. Waters (Ed.), *Attachment from infancy to adulthood: The major longitudinal studies* (s. 48–70) içinde. The Guilford Publications.

Tarabulsy, G. M., Larose, S., Bernier, A., Trottier-Sylvain, K., Girard, D., Vargas, M. ve Noël, C. (2012). Attachment states of mind in late adolescence and the quality and course of romantic relationships in adulthood. *Attachment & Human Development, 14*(6), 621-643. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.728358

Torquati, J.C. ve Vazsonyi, A.T. (1999). Attachment as an organizational construct for affect, appraisals, and coping of late adolescent females. *Journal of Youth and Adolescence, 28*(5), 545–562. https://doi.org/10.1023/A:1021602609489

Van Brakel, A.M., Muris, P., Bogels, S.M. ve Thomassen, C. (2006). A multifactorial model for the etiology of anxiety in non-clinical adolescents: Main and interactive effects of behavioral inhibition, attachment and parental rearing. *Journal of Child and Family Studies, 15*(5), 569–579. https://doi.org/10.1007/s10826-006-9061-x

van der Vorst, H., Engels, R. C. M. E., Meeus, W. ve Deković, M. (2006). Parental attachment, parental control, and early development of alcohol use: A longitudinal study. *Psychology of Addictive Behaviors, 20*(2), 107–116. https://doi.org/10.1037/0893-164X.20.2.107

Venta, A., Shmueli-Goetz, Y. ve Sharp, C. (2014). Assessing attachment in adolescence: A psychometric study of the Child Attachment Interview. *Psychological Assessment, 26*(1), 238–255. https://doi.org/10.1037/a0034712

Weimer, B.L., Kerns, K.A. ve Oldenburg, C.M. (2004). Adolescents' interactions with a best friend: Associations with attachment style. *Journal of Experimental Child Psychology*, *88*(1), 102 – 120. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2004.01.003

Youniss, J. ve Smollar, J. (1985). *Adolescent relations with mothers, fathers and friends.* University of Chicago Press.

Zimmermann, P. (2004). Attachment representations and characteristics of friendship relations during adolescence. *Journal of Experimental Child Psychology, 88*(1), 83–101. https://doi.org/10.1016/j.jecp.2004.02.002

Yetişkinlik Döneminde Bağlanma ve Romantik İlişkiler

Şule Sarıbaş

Romantik ilişkiler, hayatın en ilgi çekici fakat aynı zamanda en karmaşık konularından biridir ve tarihsel olarak birçok alana ilham kaynağı olmuştur. Bu karmaşıklığı anlamak, oldukça derin ve bitmeyen bir araştırma konusudur. Örneğin, neden bazı çiftler zorluklar karşısında daha güçlü bir ilişki kurarken diğerleri en küçük engeller karşısında bile tökezler? Ya da neden bazı insanlar ilişkilerinde sürekli sorunlar yaşarken kimileri ikinci randevunun ötesine geçecek kadar kimseye güven duyamaz? Bu tür sorulara yanıt ararken Bağlanma Kuramı (Bowlby, 1969, 1973, 1980) önemli bir çerçeve sunar.

Bu bağlamda bu bölümde bağlanma kuramının romantik ilişkiler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Özellikle bir bireyin 'içsel çalışan modelleri' (Internal Working Models) üzerinde durulmuştur. Bu çalışan modeller, bir kişinin kendisine ve sosyal çevresine olan bakışını şekillendirir ve romantik ilişkilerde gözlenen bireysel farklılıkların anahtarıdır.

Romantik İlişkiler

Romantik ilişkiler, tarihsel olarak dikkat çekici ve çok yönlü bir konudur. Temelde, iki kişi arasında dürüstlük, koruma, sıcaklık ve duygusal bağlanma gibi unsurları içerir (Rubenstein ve Shaver, 1982). Aynı zamanda, kendini ifade etme, birlikte zaman geçirme ve karşılıklı olumlu tutumlar da romantik ilişkinin dinamiklerine dâhildir (Gottman, 1998; Orlofsky, 1991). Bu tür ilişkiler, duygusal ve fiziksel yakınlığın yanı sıra güven ve birbirine uyumu da gerektirir (Prager, 1997).

Romantik ilişkilerin beş ana bileşeni vardır: bağlılık, duygusal ve bilişsel yakınlık, fiziksel yakınlık ve karşılıklılık. Bağlılık, ilişkinin sürekliliği için temel bir yere sahiptir. Duygusal yakınlık, olumlu duyguların geliştirilmesini; bilişsel yakınlık, olumlu düşüncelerin paylaşılmasını; fiziksel yakınlık ise fiziksel etki-

Bu sorunlar, güvensiz bağlanma stillerine sahip bireylerin romantik ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilir. Ancak unutulmamalıdır ki her ilişkinin kendine özgü zorlukları vardır. İlişkinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için çiftlerin birlikte hareket etmeleri, iletişimi güçlendirmeye ve birbirlerine saygı göstermeye önem vermeleri gerekmektedir.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S., Bleher, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the Strange Situation.* Lawrence Erlbaum Associates.

Altundağ, G. (2011). *Üniversite öğrencilerinde bağlanma stilleri, stresle başa çıkma tutumları ve stresi algılama düzeyinin incelenmesi* (Tez no: 296272) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Banse, R. (2004). Adult attachment and marital satisfaction: Evidence for dyadic configuration effects. *Journal of Social and Personal Relationships, 21*(2), 273-282. https://doi.org/10.1177/0265407504041388

Bartholomew, K. ve Shaver, P.R. (1998). Methods of assessing adult attachment. Do they converge? J.A. Simpson ve W.S. Rholes (Ed.), *Attachment theory and close relationships* (s. 25-45) içinde. Guilford.

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(2), 226- 244. https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.2.226

Bilir, S. E. (2016). *Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde işlevsel olmayan ilişki inançları ile ilişkisel benlik tutumlarının bağlanma kuramı çerçevesinde araştırılması* (Tez no: 447668) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. Basic Books.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Sadness and depression*. Basic Books.

Bowbly, J. (2012). *Bağlanma.* (T. V. Soylu, Çev.). Pinhan Yayıncılık.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik.* (İ. D. E. Sarıoğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.

Collins, N. L. ve Read, S.J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology, 59,* 644- 663. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.644

Collins, N. L. ve Read, S. J. (1994). Cognitive representations of attachment: The structure and function of working models. K. Bartholomew ve D. Perlman (Ed.), *Advances in personal relationships: Attachment processes in adulthood* (5. Baskı, s. 53-92) içinde. Jessica Kingsley.

Collins, W. A., Welsh, D. P. ve Furman, W. (2009). Adolescent romantic relationships. *Annual Review of Psychology*, *60*, 631-652. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163459

Creasey, G., Kershaw, K. ve Boston, A. (1999). Conflict management with friends and romantic partners: The role of attachment and negative mood regulation expectancies*. Journal of Youth and Adolescence, 28*, 523–543. https://doi.org/10.1023/A:1021650525419

Çetin, N. (2015). *Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin anne-baba ve arkadaşlarına bağlanma biçimleri ile romantik ilişkilerinde sorun çözmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez no: 397367) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Dattilio, F. M. (2012). B*ilişsel davranışçı çift ve aile terapisi* (M. Benveniste, S. Kızıltaş ve P. Turanlı, Çev.). Psikoterapi Eğitim Yayınları.

Dönmez, A. (2000). Bağlanma: Yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir çerçeve. *Türk Psikoloji Bülteni*, *16*(17), 29-50. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000242

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton Company.

Feeney, J. A. ve Noller, P. (1990). Attachment style as a predictor of adult romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*(2), 281–291. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.2.281

Feeney, J. A., Noller, P. ve Hanrahan, M. (1994). Assessing adult attachment. M. B. Sperling ve W. H. Berman (Ed.), *Attachment in adults: Clinical and developmental perspectives* (s. 128–152) içinde. Guilford Press.

Feeney, J.A. (1994). Attachment style, communication patterns and satisfaction across the life cycle of marriage. *Personal Relationships,* 1,333-348. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1994.tb00069.x

Fuligni, A. J. ve Eccles, J. S. (1993). Perceived parent-child relationships and early adolescents' orientation toward peers. *Developmental Psychology*, *29*(4), 622–632. https://doi.org/10.1037/0012-1649.29.4.622

Furman, W., Sabina, L. ve Martin, H. (2009). Romantic experience and psychosocial adjustment in middle adolescence. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 38*, 75-90. https://doi.org/10.1080/15374410802575347

Gottman, J. M. (1998). Psychology and the study of marital processes. *Annual Review of Psychology, 49*, 169-197. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.169.

Griffin, D. ve Bartholomew, K. (1994). The metaphysics of measurement: The case of adult attachment. K. Bartholomew and D. Perlman (Ed.), *Attachment processes in adulthood: Advances in personal relationships*, (s.17-52) içinde. Jessica Kingsley Publishers.

Griffin, D. W. ve Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, *67*(3), 430-445. https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.3.430

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational frame work for research on close relationships. *Psychological Inquiry*, *5*(1), 1-22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (2000). Bağlanma: Yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir çerçeve.(A. Dönmez, Çev). *Türk Psikoloji Bülteni*, *16*(7), 29-50. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000242

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(3), 511-524. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1990). Romantic love conceptualized asa an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 270-280. https://adultattachmentlab.human.cornell.edu/HazanShaver1987.pdf

Howe, D., Brandon, M., Hinings, D. ve Schofield, G. (1999). *Attachment theory, child maltreatment and family support: A practice and assessment model*. Macmillan.

Işınsu, M. (2003). *İkili ilişki biçimi ve süresi ile bağlanma stili arasındaki bağlantılar* (Tez no: 127718) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kalkan, M. ve Yalçın, İ. (2012). Evlilik Öncesi Dönem ve Romantik İlişkiler. M. Kalkan ve Z. Hamamcı. (Ed.), *Evlilik öncesi psikolojik danışma.* (s.1-7) içinde. Anı Yayıncılık.

Kara, Y. (2018). *Üniversite öğrencilerinin bağlanma stillerinin stresle başa çıkma tarzları ve çatışma eylem stillerine etkisi* (Tez no: 540524) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Karney, B.R., Beckett, M.K., Collins, R.L. ve Shaw, R. (2007). *Adolescent romantic relationships as precursors of health adult marriages*. Rand Corporation.

Kobak, R. R. ve Hazan, C. (1991). Attachment in marriage: Effects of security and accuracy of working models. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(6), 861-869. https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.6.861

Li, S., Galynker, I., Briggs, J., Duffy, M., Frechette-Hagan, A., Kim, H. J., Cohen, L. ve Yaseen, Z. S. (2017). Attachment style and suicide behaviors in high risk psychiatric inpatients following hospital discharge: The mediating role of entrapment. *Psychiatry Research, 257*, 309 314. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.07.072

Lopez, F. G., Melendez, M. C., Sauer, E. M., Berger, E. ve Wyssmann, J. (1998). Internal working models, self-reported problems, and help-seeking attitudes among college students. *Journal of Counseling Psychology*, *45*(1), 79. https://doi.org/10.1037/0022-0167.45.1.79

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2004). Security-based self-representations in adulthood: Contents and processes. W. S. Rholes ve J. A. Simpson (Ed.), *Adult attachment: Theory*, *research*, *and clinical implications* (s. 159-195) içinde. Guilford Press.

Mikulincer, M., Shaver, P. R. ve Pereg, D. (2003). Attachment theory and affect regulation: The dynamics, development, and cognitive consequences of attachment-related strategies. *Motivation and Emotion*, *27*, 77-102. https://doi.org/10.1023/A:1024515519160

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2005). Attachment theory and emotions in close relationships: Exploring the attachment-related dynamics of emotional reactions to relational events. *Personal Relationships, 12,* 149-168. https://doi.org/10.1111/j.1350-4126.2005.00108.x

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). Boosting attachment security to promote mental health, prosocial values, and inter-group tolerance. *Psychological Inquiry*, *18*(3), 139 156. https://doi.org/10.1080/10478400701512646

Moss, B. F. ve Schwebel, A. I. (1993). Defining intimacy in romantic relationships. *Family Relations*, *42*(1), 31-37. https://doi.org/10.2307/584918

Muşdal Çelebi, B. (2018). The impacts of adult attachment styles on marital relationships. *The International Journal of Human and Behavioral Science, 4*(1), 1-8. https://doi.org/10.19148/ijhbs.413233

Müezzinoğlu, S. (2014). R*omantik ilişkilerde aldatma: Bağlanma boyutları, kişilik özellikleri ve ilişki bağlanımı* (Tez no: 366378) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Orlofsky, J. L. (1991). Intimacy statüs: Theory and research. J. E. Marcia, A. S. Waterman, D. R. Matteson, S. L. Archer ve J. L. Orlofsky (Ed.), *Ego identity: A handbook for psychosocial research* (s.111-133) içinde. Springer-Verlag.

Özenç, E. (2002). *The role of attechment styles in partner pairing and satisfaction within marriage in critical and non-critical stages* (Tez no: 113947) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Özteke, H. İ. (2015). *Bağlanma, eş seçiminde sınırlandırıcı inançlar ve beden imgesi baş etme stratejilerinin romantik ilişkilerde mükemmeliyetçiliği yordaması* (Tez no: 407531) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Pistole, M.C., Clark, E.M. ve Tubbs, A. L. (1995). Love relationships: Attachment style and the investment model. *Journal of Mental Health Counseling, 17,* 199-209. https://psycnet.apa.org/record/1995-32967-001

Prager, K. J. (1997). *The Psychology of Intimacy*. http://books.google.com/books

Rubenstein, C. ve Shaver, P. R. (1982). *In Search of Intimacy.* Delacorte.

Simpson, J. A., Rholes, W. S. ve Nelligan, J. S. (1992). Support seeking and support giving within couples in an anxiety-provoking situation: The role of attachment styles. *Journal of Personality and Social Psychology*, *62*, 434-446. https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.3.434

Vardal, E. (2015). *Yeme tutumu: Bağlanma stilleri ve Geştalt temas biçimleri açısından bir değerlendirme* (Tez no: 413716) [Yayımlanamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.

Wearden, A. J., Lamberton, N., Crook, N. ve Walsh, V. (2005). Adult attachment, alexithymia, and symptom reporting: An extension to the four category model of attachment. *Journal of Psychosomatic Research*, *58*(3), 279-288. https://doi.org/ 10.1016/2004.09.010

Zeifman, D. ve Hazan, C. (2008). Pair bonds as attachments: Re-evaluating the evidence. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed), *Adult attachment: Theory*, *research*, *and clinical applications* (2. Baskı, s. 436-455) içinde. Guilford.

Yaşlılık Döneminde Bağlanma

Hülya Arslantaş

"İnsan umutları kadar genç ve korkuları kadar yaşlıdır.

İnsan umutlarını yitirdiği anda yaşlanır".

V. Peiffer

Yaşlılık, insanların yaşam döngüsü içinde yer alan kaçınılmaz bir süreçtir. Bu süreç içerisinde; fiziksel, psikolojik, biyolojik değişimleri barındırırken (Blatt, 2008) aynı zamanda bilişsel ve sosyal işlevlerde olası bozulmaları içermektedir (Maylor ve diğ., 2002). Diğer bir ifadeyle yaşlılık, kişinin prestijinin, yakın ilişkilerinin, cinsel aktivitesinin, sosyal yaşantısının azaldığı, yaşa bağlı hastalıkların daha sık görülmeye başlandığı, kişinin yardım eden konumundayken yardıma muhtaç konuma geldiği, sevdiklerinin kaybıyla daha fazla yüzleştiği (eşinin vefatı), çocuklarının evi terk ettiği, değişen yaşam koşullarına uyum sağlamada sorunlar yaşadığı ve yaşamının sonuna yaklaştığının farkında olduğu bir dönemdir (Şahin ve Yalçın, 2003; Vanassche ve diğ., 2013).

Bu bölümde bağlanmanın yaşlılıkta nasıl yaşandığı ve yaşlılık döneminde bağlanmada ne gibi değişimlerin görüldüğü üzerinde durulmuştur. Buna bağlı olarak yaşlılık döneminde ortaya çıkan kronik hastalıklara uyum, bakım alan-bakım veren arasındaki ilişkiler, kayıp ve yas süreci, iyi olma hâli ve bağlanma figürü olarak Tanrı gibi konuların bağlanma kuramıyla olan ilişkisi kuramsal çerçevede değerlendirilmiştir.

Yaşlılıkta Bağlanma

Bowlby (1984) bağlanmanın, insan yaşamı boyunca sürekli devam eden, beşikten mezara dek uzanan kritik bir süreç olduğunu belirtir. Bağlanma, insanın evrensel bir niteliği olarak kabul edilir ve evrimsel mirasımızla derinden bağlantılıdır (Bradley ve Cafferty, 2001; Van Ijzendoorn, 2010).

Kaynakça

Amani R. (2016). Mother-infant attachment styles as a predictor of aggression. *Journal of Midwifery Reproductive Health, 4*(1) 506–12. *https://doi.org/10.22038/jmrh.2016.6076*

Amani, R., Majzoobi, M.R.ve Azadi Fard, S., (2017). Mother-Infant Attachment Style as a Predictor of Depression among Female Students. *Mashhad University of Medical Science, 5*(1) 834–41. *https://doi.org/10.22038/jmrh.2016.7440*

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61,* 226–244. *https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.61.2.226*

Bayrami, M., Heshmati, R., Mohammadpour, V., Gholamzadeh, M., Hasanloo, H.O. ve Moslemifar, M., (2012). Happiness and willingness to communicate in three attachment styles: A Study on college students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences,(46)* 294–8. *https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.109*

Blatt, S. J. (2008). *Polarities of experience: Relatedness and self-definition in personality development, psychopathology, and the therapeutic process.* American Psychological Association Press.

Bodner, E. ve Cohen-Fridel, S. (2010). Relations between attachment styles, ageism and quality of life in late life. *International Psychogeriatrics, 22*(8), 1353-1361. *https://doi.org/10.1017/S1041610210001249*

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. Basic Books.

Bowlby, J. (1979). *The making and breaking of affectional bonds*. Tavistock Publications.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Sadness and depression.* Basic Books.

Bowlby, J. (1984). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2nd ed.). Penguin.

Bradley, J.M. ve Cafferty, T. P. (2001). Attachment among older adults: Current issues and directions for future research. *Attachment & Human Development, 3*(2), 200-221. https://doi.org/10.1080/14616730126485

Browne, C. J. ve Shlosberg, E. (2005). Attachment behaviors and parent fixation in people with dementia: The role of cognitive functioning and pre-morbid attachment style. *Aging & Mental Health, 9,* 153–161. *https://doi.org/10.1080/13607860412331336760*

Browne, C. J. ve Shlosberg, E. (2006). Attachment theory, ageing and dementia: A review of the literature. *Aging and Mental Health, 10*(2), 134-142. *https://doi.org/10.1080/13607760500312118*

Cassidy, J. ve Berlin, L. J. (1994). The insecure/ambivalent pattern of attachment: Theory andresearch. *Child Development, 65,* 971–981. *https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00796.x*

Cicirelli, V. G. (2004). God as the ultimate attachment figure for older adults. *Attachment & Human Development, 6,* 371–388. *https://doi.org/10.1080/1461673042000303091*

Cicirelli, V. G. (2010). Attachment relationships in old age. *Journal of Social and Personal Relationships, 27*(2), 191–199. *https://doi.org/10.1177/0265407509360984*

Consedine, N. S. ve Magai, C. (2003). Attachment and emotion experience in later life: The view from emotions theory. *Attachment & Human Development, 5,* 165–187. *https://doi.org/10.1080/1461673031000108496*

Cookman, C.A. (1996). Older people and attachment to things, places, pets, and ideas. *Image: Journal of Nursing Scholarship 28*(3), 227– 231. *https://doi.org/10.1111/j.1547-5069.1996.tb00356.x*

Cookman, C. (2005). Attachment in older adulthood: concept clarification. *Journal of Advanced Nursing, 50*(5), 528-535*. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03435.x*

Cowan, P.A. ve Cowan, C.P. (2007). Attachment theory: Seven unresolved ıssues and questions for future research. *Research in Human Development, 4,* 181-201. http://dx.doi.org/10.1080/15427600701663007

Diamond, L. M., Hicks, A. M. ve Otter-Henderson, K. D. (2006). Physiological evidence for repressive coping among avoidantly attached adults. *Journal of Social and Personal Relationships, 23,* 205–229. *https://doi.org/10.1177/0265407506062470*

Doherty, N. A., & Feeney, J. A. (2004). The composition of attachment networks throughout the adult years. *Personal Relationships*, *11*(4), 469-488.

https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2004.00093.x

Gilleard, C., Hyde, M. ve Higgs, P. (2007). The impact of age, place, aging in place, and attachment to place on the well-being of the over 50s in England. *Research on Aging, 29,* 590–605. *https://doi.org/10.1177/0164027507305730*

Gillath, O., Johnson, D. K., Selcuk, E. ve Teel, C. (2011). Comparing old and young adults as they cope with life transitions: The links between social network management skills and attachment style to depression. *Clinical Gerontologist, 34*(3), 251–265. *https://doi.org/10.1080/07317115.2011.554345*

Granqvist, P., Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2010). Religion as attachment: Normative processes and individual differences. *Personality and Social Psychology Review (Special Issue on "Religiosity: Perspectives from Social and Personality Psychology" edited by C. Sedikides), 14,* 49–59. *https://doi.org/10.1177/1088868309348618*

Kitwood, T. (1997). *Dementia reconsidered: The person comes first.* Open University Press.

Kirkwood, T. (1999). *Time Of Our Lives: The Science of Human Ageing.*Oxford University Press.

Köknel, Ö. (1998). *Dolu Dolu Yaşamak.* (6. Basım). Altın Kitaplar Yayınevi.

Lanier, J.G. (1997). Attachment style, social support, and psychological adjustment among the elderly. (Doctoral dissertation, University of Southern Mississippi, US, 1997). Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering, 58, (1-B).

Lee, J. Y. ve Montelongo, R. (2016). Caregiving and care-receiving in transition to older adulthood: Integrating an attachment theory perspective. *Journal of Religion, Spirituality & Aging, 28*(3), 200-218. *https://doi.org/10.1080/15528030.2015.1092487*

Magai, C. ve Passman, V. (1998). The interpersonal basis of emotional behaviour and emotion regulation in adulthood. M. P. Lawton & K. W. Schaie (Ed.), *Annual Review Of Gerontology and Geriatrics* (s. 104–137) içinde.

Magai, C. ve Consedine, N. (2004). Introduction to the special issue: Attachment and aging. *Attachment & Human Development, 6*(4), 349-351. *https://doi.org/10.1080/14616730420000303109*

Maylor, E. A., Moulson, J. M., Muncer, A. M. ve Taylor, L. A. (2002). Does performance on theory of mind tasks decline in old age?. *British Journal of Psychology, 93,* 465–485. *https://doi.org/10.1348/000712602761381358*

Miesen, B. (1992). Attachment theory and dementia. G. Jones & B. Miesen (Ed.), *Caregiving in dementia* (s. 38–56) içinde.

Miesen, B. M. L. (1993). Alzheimer's disease, the phenomenon of parent fixation and Bowlby's attachment theory. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, *8*, 147–153. https://doi.org/10.1002/gps.930080207

Miesen, B. M. L. ve Jones, G. M. M. (1997). Psychic pain resurfacing in dementia. From new to past trauma? L. Hunt, M. Marshall & C. Rowlings (Ed.), *Past trauma in late life. European perspectives on therapeutic work with older people* (s. 142–154) içinde.

Mikulincer, M. ve Florian, V. (1998). The relationship between adult attachment styles and emotional and cognitive reactions to stressful events. J. Simpson, & S. Rholes (Ed.), *Attachment theory and close relationships* (s. 143–165) içinde.

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change.* Guilford Press.

Momeni, F., Malekpour, M., Molavi, H. ve Amiri S.(2011). Comparison of secure, avoidance/ anxiety insecure and anxiety insecure attachment styles between young adults with visual or auditory defects and normal people in Isfahan city. *Journal of Research in Behavioural Sciences, 8*(2):103–13.http://dorl.net/dor/20.1001.1.17352029.1389.8.2.3.5

Momeni, K., Amani, R., Janjani, P., Majzobi, M. R., Forstmeier, S. ve Nosrati, P. (2022). Attachment styles and happiness in the elderly: the mediating role of reminiscence styles. *Momeni et al. BMC Geriatrics, 22,*349. https://doi.org/10.1186/s12877-022-03053-z

Monin, J.K., Zhou, L. ve Kershaw, T. (2014). Attachment and psychological health in older couples coping with pain. *The Journal of Gerontopsychology and Geriatric Psychiatry, 27,* 115–127. https://doi:10.1024/1662-9647/a000110

Patterson, T. L., Smith, L. W., Smith, T. L., Yager, J. ve Grant, I. (1992). Symptoms of illness in late adulthood are related to childhood social deprivation and misfortune in men but not in women. *Journal of Behavioral Medicine, 15*,113–125. https://doi.org/10.1007/BF00848320

Pearson, J. L., Cohn, D. A., Cowan, P. A. ve Cowan, C. P. (1994). Earned- and continuous security in adult attachment: Relation to depressive symptomatology and parenting style. *Development and Psychopathology, 6*, 359–373. https://doi.org/10.1017/S0954579400004636

Peiffer, V. (1997). *Olumlu Düşünme.* (D. Bahar, Çev.). Alfa Basım Yayım Dağıtım (Orijinal eserin basım tarihi 1991).

Perren, S., Schmid, R., Herrmann, S. ve Wettstein, A. (2007). The impact of attachment on dementia-related problem behavior and spousal caregivers' well-being. *Attachment & Human Development, 9,* 163–178. https://doi.org/10.1080/14616730701349630

Satin, D.G. (1994). *The Clinical Care of The Aged Person.* Oxford Unıversıty Press.

Saunders, R., Jacobvitz, D., Zaccagnino, M., Beverung, L. M. ve Hazen, N. (2011). Pathways to earned-security: The role of alternative support figures. *Attachment & Human Development, 13*(4), 403–420. https://doi.org/10.1080/14616734.2011.584405

Seyyar, A. (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri, Ansiklopedik Sözlük* (1. Baskı). Beta Yayınları.

Shenk, D., Kuwahara, K. ve Zablotsky, D. (2004). Older women's attachments to their home and possessions. *Journal of Aging Studies, 18,* 157–169. https://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.01.006

Steele, H., Phibbs, E. ve Woods, R. (2004). Coherence of mind in daughter caregivers of mothers with dementia: Links with their mothers' joy and relatedness on reunion in a strange situation. *Attachment & Human Development, 6,* 439–450. https://doi.org/10.1080/14616730412331323415

Van Assche, L., Luyten, P., Bruffaerts, R., Persoons, P., Van de Ven, L.ve Vandenbulcke, M. (2013). Attachment in old age: theoretical assumptions, empirical findings and implications for clinical practice. *Clinical Psychology Review, 33*(1) 67-81. https://doi:10.1016/j.cp.2012.10.003

Van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2010). Invariance of adult attachment across gender, age, culture, and socioeconomic status?. *Journal of Social and Personal Relationships, 27*(2), 200-208. https://doi.org/10.1177/0265407509360908

Wensauer, M. ve Grossmann, K.E. (1995). Quality of attachment representation, social integration, and use of network resources in old age. *Zeitschrift f€ur Gerontologie und Geriatrie, 28,* 444–456. https://doi:10.1007/ s003910050060

Wiles, J. L., Allen, R. E. S., Palmer, A. J., Hayman, K. J., Keeling, S. ve Kerse, N. (2009). Older people and their social spaces: A study of well-being and attachment to place in Aotearoa New Zealand. *Social Science & Medicine, 68,* 664–671. https://doi.org/10.1016/ .socscimed.2008.11.030

Yıldız, M. (2012). Bağlanma kuramı açısından yaşlılık dönemine genel bir bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36* (1), 1-30.

Zhang, F. ve Labouvie-Vief, G. (2004). Stability and fluctuation in adult attachment style over a 6-year period. *Attachment & Human Development, 6,* 419–437. https://doi.org/10.1080/14616730420003031 27

Okula Geçiş-Hazır Bulunuşluk ve Bağlanma

Nazlı Akdeniz

Çocuğun okula ilk adımını attığı andan itibaren, ebeveyniyle kurduğu bağlanma modeli ve öğretmenine duyduğu güven, okulda uyumu üzerinde belirleyici etkilere sahiptir. Ebeveyniyle kurduğu güvenli bağlanma ilişkisi, çocuğun yeni bir çevre olan okulda başarılı etkileşimler kurabilmesi ve çevresini keşfedebilmesi için önemlidir. Öğretmenine güvenli bir şekilde bağlanan çocuk (Secure-B Grup), okulda uyumu teşvik eden öğrenme etkinliklerine ve süreçlerine daha rahat bir şekilde katılır (Mikulincer ve Shaver, 2016). Ebeveyniyle kurduğu bağlanma ilişkisinin niteliği, çocuğun okula hazır bulunuşluk becerileri üzerinde de etkilidir (Jones ve Shaver, 2013). Güvenli bağlanma sergileyen çocuklar, güvensiz bağlanan çocuklara oranla daha zengin erken öğrenme deneyimleri edinerek daha iyi okula hazırlık becerileri kazandığı gözlemlenmiştir (Bus ve diğ., 1997; Cassidy ve diğ., 2013).

Bu bölümde okula uyum ve okula hazır bulunuşluk kavramları açıklanmıştır. Okula uyum ve okula hazır bulunuşluğu etkileyen faktörler incelenerek bağlanma dinamikleri ile okula uyum ve hazır bulunuşluk arasındaki ilişki ayrıntılandırılmıştır. Bölüm sonunda ise okula uyum ve hazır bulunuşluğu geliştirmek için güvenli bağlanmayı desteklenmeye yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Okula Uyum ve Okula Hazır Bulunuşluk

Okula uyum, çocukların yeni bir yaşam alanı olan okulda beklenen davranışları sergilemeleri, yeni tanıştıkları öğrenci, öğretmen ve idarecilerle pozitif ilişkiler oluşturabilmeleri ve bu ilişkileri sürdürebilmelerini ifade eder (Yalçın, 2017). Bu geçiş süreci, okul etkinliklerine katılım, okul kurallarına uygun hareket etme ve beklentilere uygun davranışlar gösterme gibi kazanımların elde edilmesi açısından kritiktir (Yalman ve Öztabak, 2019).

Hazır bulunuşluk ise büyüme ve olgunlaşmayı içerir. Gelişimsel açıdan, çocuğun farklı gelişim alanlarının yeni öğrenmelere açık olması ve gerekli

Kaynakça

Atış-Akyol, N. (2020). *Okul öncesi dönem çocuklarda bağlanma ile sosyal yetkinlik, kaygı, öfke ve öz-kontrol değişkenlerinde akran ilişkilerinin aracı rolü* (Tez No: 633846) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Baker, J. A. (2006). Contributions of teacher–child relationships to positive school adjustment during elementary school. *Journal of School Psychology*, *44*(3), 211–229. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2006.02.002

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi.* (Çev. O. Gündüz). Kaknüs Yayınları.

Bergin, C. ve Bergin, D. (2009). Attachment in the classroom. *Educational Psychological Review,* 21, 141-170. https://doi.org/10.1007/s10648-009-9104-0

Birch, S. H. ve Ladd, G. W. (1997). The teacher-child relationship and children's early school adjustment. *Journal of School Psychology*, *35*(1), 61-79. https://doi.org/10.1016/S0022-4405(96)00029-5

Birch, S. H. ve Ladd, G. W. (1998). Children's interpersonal behaviors and the teacher–child relationship. *Developmental Psychology*, *34*(5*)*, 934–946. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.34.5.934

Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bowlby, J. (1988/1990). *A secure base: Parent child attachment anh healthy human development.* Basic Books.

Bus, A. G. ve Van Ijzendoorn, M. H. (1988). Mother-child interactions, attachment, and emergent literacy: A cross-sectional study. *Child Development*, 1262-1272. https://doi.org/10.2307/1130489

Bus, A. ve Belsky, J., Van IJzendoorn, M. ve Crnic, K. (1997). Attachment and bookreading patterns: A study of mothers, fathers, and their toddlers. *Early Childhood Research Quarterly, 12*(1), 81–98. https://doi.org/10.1016/S0885-2006(97)90044-2

Can Yaşar, M. (2001). *Okul öncesi eğitim kurumlarında ailenin eğitime katılımı. Gazi Üniversitesi anaokulu/anasınıfı öğretmeni el kitabı.* YA-PA Yayınları.

Cassidy, J., Jones, J. D. ve Shaver, P. R. (2013). Contributions of attachment theory and research: A framework for future research, translation, and policy. *Development and Psychopathology*, *25*(4pt2), 1415-1434. https://doi.org/10.1017/S0954579413000692

Commodari, E. (2012). Attention skills and risk of developing learning difficulties. *Current Psychology*, *31*, 17-34. https://doi.org/10.1007/s12144-012-9128-3

Crosnoe, R., Johnson, M. K. ve Elder, G. H. (2004). Intergenerational bonding in school: The behavioral and contextual correlates of student-teacher relationships. *Sociology of Education*, *77*(1), 60–81. https://doi.org/10.1177/003804070407700103

Cüceloğlu, D. (2021). *Var mısın?* Kronik Kitap.

Çataloluk, C. (1994). *Farklı sosyo-ekonomik ve kültürel ortamlarda yetişen çocukların okul olgunluğu açısından karşılaştırılması* (Tez No*:* 27373) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Çeliktürk, Z. (2011). *İlköğretim birinci sınıfa uyum haftasına ilişkin öğretmen ve veli görüşleri* (Tez No*:* 298167) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Çökük, K. (2019). *Farklı yaşlarda ilkokula başlayan öğrencilerin okula hazır bulunuşluk ve uyum sorunları* (Tez No*:* 536513) [Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Dallaire, D. H. ve Weinraub, M. (2005). Predicting children's separation anxiety at age 6: The countributions of infant-mother attachment security, maternal sensitivity, and maternal separation anxiety. *Attachment & Human Development, 7*(4), 393-408. https://doi.org/10.1080/14616730500365894

Dockett, S. ve Perry, B. (2004). Starting school: Perspectives of Australian children, parents and educators. *Journal of Early Childhood Research*, *2*(2), 171-189. https://doi.org/10.1177/1476718X04042976

Frankel, K. A. ve Bates, J. E. (1990). Mother-toddler problem solving: Antecedents in attachment, home behavior, and temperament. *Child Development*, *61*(3), 810-819. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1990.tb02823.x

Göncü, A. (2022). *Oyunda büyümek: Çocuk gelişimi ve eğitimine sosyokültürel bakış*. Koç Üniversitesi.

Görücü, A. ve Karakuş, N. (2017). Anne tutumlarının okul öncesi dönem çocuklarının problem çözme becerilerine etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 316-326. https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61817/924928

Gözübüyük, A. ve Özbey, S. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının bağlanma örüntüleri ile motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *SDU International Journal of Educational Studies, 6*(2), 101-113. https://doi.org/10.33710/sduijes.607129

Granot, D. ve Mayseless, O. (2001). Attachment security and adjustment to school in middle childhood. *International Journal of Behavioral Development, 25*(6), 530–541. https://doi.org/10.1080/01650250042000366

Hamre, B. K. ve Pianta, R. (2001). Early teacher–child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child Development*, *72*(2), 625–638. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00301

Howes, C. (2000). Social–emotional classroom climate in child care, child–teacher relationships and children's second grade peer relations. *Social Development*, *9*(2), 191–204. https://doi.org/10.1111/1467-9507.00119

Howes, C. ve Hamilton, C. E. (1992). Children's relationships with child care teachers: Stability and concordance with parental attachments. *Child Development*, *63*(4), 867-878. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01667.x

Howes, C., Hamilton, C. E. ve Matheson, C. C. (1994). Children's relationships with peers: Differential associations with aspects of the teacher-child relationship. *Child Development*, *65*(1), 253-263. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00748.x

Johnson, M. K., Crosnoe, R. ve Elder, G. H. Jr. (2001). Students' attachment and academic engagement: The role of race and ethnicity. *Sociology of Education, 74*(4), 318-340. https://doi.org/10.2307/2673138

Kennedy, J.H. ve Kennedy, C.E. (2004). Attachment theory: Implications for school psychologists. *Psychology in the Schools*, *41*(12), 247–259. https://doi.org/10.1002/pits.10153

Kesner, J. E. (2000). Teacher characteristics and the quality of child–teacher relationships. *Journal of School Psychology*, *38*(2), 133-149. https://doi.org/10.1016/S0022-4405(99)00043-6

La Paro, K. M., Pianta, R. C. ve Stuhlman, M. (2004). The classroom assessment scoring system: Findings from the prekindergarten year. *The Elementary School Journal*, *104*(5), 409-426. https://doi.org/10.1086/499760

Ladd, G. ve Burgess, K. (2001). Do relational risks and protective factors moderate the linkages between childhood aggression and early psychological and school adjustment? *Child Development, 72*(5), 1579– 1601. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00366

Maddox, S. L. ve Prinz, R.J. (2003). School bonding in children and adolescents: conceptualization, assessment, and associated variables. *Clinical Child and Family Psychology Review, 6,* 31-49. https://doi.org/10.1023/A:1022214022478

Mashburn, A. J., Pianta, R., Hamre, B., Downer, J., Barbarin, O., Bryant, D., . . . Howes, C. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development of academic, language, and social skills. *Child Development*, *79*(3), 732–749. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01154.x

Mengi, S. (2011). *Ortaöğretim 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin sosyal destek ve özyeterlik düzeylerinin okula bağlılıklarıyla ilişkisi* (Tez No*:* 350155) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2016). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. Guilford Publications.

Moss, E. ve St-Laurent, D. (2001). Attachment at school age and academic performance. *Developmental Psychology*, *37*(6), 863. https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.6.863

Myers, S. S. ve Pianta, R. C. (2008). Developmental commentary: Individual and contextual influences on student-teacher relationships and children's early problem behaviors. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 37*(3), 600-608. https://doi.org/10.1080/15374410802148160

O'Connor, E. ve McCartney, K. (2007). Examining teacher–child relationships and achievement as part of an ecological model of development. *American Educational Research Journal*, *44*(2), 340–369. https://doi.org/10.3102/0002831207302172

O'Farrelly, C., Booth, A., Tatlow-Golden, M. ve Barker, B. (2020). Reconstructing readiness: Young children's priorities for their early school adjustment. *Early Childhood Research Quarterly*, *50*, 3-16. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2018.12.001

Ogelman, H. G., Ersan, C. ve Körükçü, Ö. (2015). Anne ve öğretmen ile olan ilişkilerin okul öncesi dönem çocuklarının akran ilişkilerini yordayıcı etkisinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *19*(1), 179-206. https://dergipark.org.tr/en/pub/tsad ergisi/issue/21494/230430

Oktay, A. ve Polat Unutkan, Ö. (2003). İlköğretime hazır oluş ve okul öncesi eğitimle ilköğretimin karşılaştırılması. M, Sevinç (Ed,). *Gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar* içinde (s.145-155). Morpa Kültür.

Özdemir Kılıç, G. (2004). *Ailesiyle birlikte yaşayan ve çocuk yuvasında kalan çocukların görsel algılama davranışı ile okul olgunluğu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No: 150969) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2013). İlk ergenlikte ana-babaya bağlanma, okula bağlanma ve yaşam doyumu. *İlköğretim Online, 12*(3), 836-848. https://dergipark.org.tr/en/pub/ilko nline/issue/8584/106636

Özgün, Ö. (2011). Uyum problemi olan ve problem davranışlar sergileyen çocukların aileleri ile çalışma. Y. Aktaş Arnas (Ed.), *Aile eğitimi ve okul öncesinde aile katılımı* (s.181-198) içinde. Vize Yayıncılık.

Özgün, Ö. (2013). Ebeveynlikle ilgili kuramlar ve araştırmalar. *Z.F. Temel (Ed.). Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları* (s. 72-109) içinde. Anı Yayıncılık.

Perry, K. E. ve Weinstein, R. S. (1998). The social context of early schooling and children's school adjustment. *Educational Psychology*, *33*(4), 177–194. https://doi.org/10.1207/s15326985ep3304_3

Pianta, R. C., Steinberg, M. S. ve Rollins, K. B. (1995). The first two years of school: Teacher–child relationships and deflections in children's classroom adjustment. *Development and Psychopathology*, *7*(2), 295–312. https://doi.org/10.1017/S0954579400006519

Pianta, R. C. ve Stuhlman, M. W. (2004). Teacher-child relationships and children success in the first years of school. *School Psychology Review, 33*(3), 444-459. https://doi.org/10.1080/02796015.2004.12086261

Polat, O. (Ed.). (2019). *Adım adım ilkokula başlamak: Okula uyum ve erken okuryazarlık eğitimi.* Anı Yayıncılık.

Riley, P. (2011). *Attachment theory and the teacher-student relationship: A practical guide for teachers, teacher educators and school leaders*. Routledge.

Rimm-Kaufman, S. E., Pianta, R. C. ve Cox, M. J. (2000). Teachers' judgments of problems in the transition to kindergarten. *Early Childhood Research Quarterly*, *15*(2), 147-166. https://doi.org/10.1016/S0885-2006(00)00049-1

Roeser, R. W., Midgley, C. ve Urdan, T. C. (1996). Perceptions of the school psychological environment and early adolescents psychological and behavioral functioning in school: The mediating role of goals and belonging. *Journal of Educational Psychology*, *88*(3), 408-422. https://doi.org/10.1037/0022-0663.88.3.408

Schaffer, H.R. (2005). *Child psychology*, (2nd. ed.). Blackwell Publishing Company.

Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Pegem.

Shields, A., Dickstein, Seifer, R., Giusti, l., Magee, K. ve Spritz B. (2001). Emotional competence and early school adjustment: A study of preschoolers at risk. *Early Education and Development, 12*(1), 73–96. https://doi.org/10.1207/s15566935eed1201_5

Sowe, M. (2012, February). School readiness and transition in gambia. *Triennale on Education and Training in Africa Ouagadougou*, Burkina Faso.

Sroufe, L.A. (1996). *Emotional development: The organization of emotional life in the early years.* Cambridge University Press.

Şahin, F. T. ve Kalburan, F. N. C. (2009). Aile eğitim programları ve etkililiği: Dünyada neler uygulanıyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(25), 1-12. https://dergipark.org.tr/en/pub/pauefd/issue/11118/132961

Thompson, R. A. (2008). Early attachment and later development: Familiar questions, new answers. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 348–365) içinde. The Guilford Press.

Thompson, R. A. ve Meyer, S. (2007). Socialization of emotion regulation in the family. J. J. Gross (Ed.), Handbook of emotion regulation (s. 249–268) içinde. The Guilford Press.

Ural, O., Güven, G., Sezer, T., Efe Azkeskin, K. ve Yılmaz, E., (2015). Okul öncesi dönemdeki çocukların bağlanma biçimleri ile sosyal yetkinlik ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 1*(2), 589-598. https://dergipark.org.tr/en/pub/husbfd/issue/7893/103919

Üstünoğlu, Ü. (1991). *Aile eğitiminde farklı yaklaşımlar. Aile eğitimi.* T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

West, K. K., Mathews, B. L. ve Kerns, K. A. (2013). Mother–child attachment and cognitive performance in middle childhood: An examination of mediating mechanisms. *Early childhood research quarterly*, *28*(2), 259-270. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.07.005

Williford, A.P., Carter, L. M. ve Pianta, R. C. (2016). Attachment and school readiness. Cassidy, J. ve Shaver, P. R. (Ed.), *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications* (s. 966-982) içinde. The Guilford Press.

Wright, C., Diener, M. ve Kay, S. 2000. School readiness of low-income children at risk for school failure. *Journal of Children-Poverty, 6*(2), 99-117. https://doi.org/10.1080/713675961

Yalçın, V. (2016). *Okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum süreci ile ebeveynlerinin çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişki* (Tez No: 438268) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Yalçın, V. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının okula uyum süreçleri hakkında öğretmen görüş ve deneyimleri. *Journal of Current Researches on Educational Studies, 7*(2). https://doi.org/10.26579/jocures-7.2.1

Yalman, D. ve Öztabak, M. U. (Ed.). (2019). *Okula uyum ve erken okuryazarlık eğitimi: Okula geçişte kritik yıllar.* Efe Akademi.

Yörükoğlu, A. (1993). *Çocuk Ruh Sağlığı.* Özgür Yayıncılık.

Zhou, Q., Hofer, C., Eisenberg, N., Reiser, M., Spinrad, T. L. ve Fabes, R. A. (2007). The developmental trajectories of attention focusing, attentional and behavioral persistence, and externalizing problems during school-age years. *Developmental Pychology*, *43*(2), 369-385. https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.2.369

Öğretmen-Çocuk İlişkisi ve Bağlanma

Sümeyra Arzu Oral Paksoy

"Belki de bir çocuğun hayatında öğretmeninden daha önemli olan başka bir aile dışı yetişkin yoktur."

Kesner

Son yıllarda özellikle anne istihdam oranlarının artması ve erken çocukluk eğitimine dair algının değişmesi çocukların küçük yaştan itibaren günün önemli bir kısmını ev dışı eğitim ortamlarında geçirmesine yol açmaktadır (Evcin ve Zembat, 2021). Öyle ki okul öncesi çocuklarının günde ortalama 14 saat uyanık kaldıkları (Keefe-Cooperman ve Brady-Amoon, 2014) ve bunun yaklaşık yarısını okul öncesi eğitim kurumlarında harcadıkları belirtilmektedir (Koles ve diğ., 2013). Dolayısıyla okul öncesi çocuklarının ebeveynleri dışında bir yetişkinle kurdukları ilişkinin süresi ve önemi azımsanmayacak derecededir. Bu açıdan bakıldığında öğretmenler, çocuk üzerinde etkisi oldukça yüksek bireyler olarak görülebilir. Alan yazında öğretmen-öğrenci ilişkisini inceleyen birçok araştırma öğretmelerin özellikle erken dönemde çocuğun gelişimi üzerinde önemli etkilerinin olduğunu göstermektedir (Colwell ve Lindsey, 2003; Jahng ve Kim, 2021; Roorda ve diğ., 2021; Schuengel, 2012; Sutherland ve diğ., 2018). Öğretmenlerle çocuklar arasındaki ilişkinin kavramsal çerçevesine yönelik çok sayıda çalışma yapılmış olsa da bağlanma kuramı bu çerçevenin en önemli kaynağıdır (Sabol ve Pianta, 2012) ve son yıllarda bağlanmanın gelişiminde öğretmenin nasıl etkili olduğu yönündeki rolünü araştırmak ve uygulamak daha çok önem kazanmıştır (Sierra, 2012).

Kitabın bu bölümünde, öğretmen-çocuk ilişkisi temelinde bağlanma sorunları ve öğretmen ilişkisine ve bu ilişkideki öğretmen duyarlılığının koruyucu rolüne yer verilmiştir. Ayrıca ilişkiyi etkilediği düşünülen öğretmen özelliklerine ve sınıf ortamında güvenli bağlanmaların desteklenmesine yönelik öneriler yer almaktadır. Bunların yanı sıra öğretmen-çocuk ilişkisini değerlendirmede kullanılan ölçme araçları ve uygulanan müdahale yaklaşımlarına da değinilmiştir.

kıma muhtaç oluşu göz önüne alındığında öğretmenler bu çocuklar için ikincil bağlanma figürü görevi görürler. Böylece okul öncesi öğretmenlerinin diğer eğitim kademelerindeki öğretmenlerden farklı olarak güvenli üs ve güvenli sığınak rolleri daha ağır basar. Yapılan birçok çalışma, çocukların oluşturmuş olduğu olumsuz zihinsel modellerin erken çocukluk eğitiminde öğretmenlerin duyarlı yaklaşımlarıyla değişebileceğini ve zayıf bağlanma geçmişlerinin tamponlanabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda okul öncesi öğretmenlerin çocuklarla geliştirdikleri ilişki kritik bir öneme sahiptir. Ayrıca unutulmamalıdır ki tüm ilişkilerde tarafların özelliği ilişkinin niteliğini etkileme açısından önemli görülmektedir. Bu doğrultuda öğretmen-çocuk ilişkisini sadece çocuk bağlamında değerlendirmemek aynı zamanda öğretmenin kişilik özelliklerini ve bağlanma geçmişini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu doğrultuda öğretmenlerin bağlanma kuramı hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları hem kendi bağlanmaları hakkında farkındalık kazanmalarını hem de çocukların okula taşıdıkları olumsuz bağlanma örüntülerine yönelik müdahale yaklaşımları planlamalarını kolaylaştıracaktır. Böylece her yönüyle daha sağlıklı nesillerin gelişimi desteklenmiş olacaktır.

Kaynakça

Ahnert, L., Pinquart, M. ve Lamb, M.E. (2006). Security of children's relationships with nonparental care providers: A meta-analysis. *Child Development, 77*, 664–679. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00896.x

Anderson, C. W., Nagle, R. J., Roberts, W. A. ve Smith, J. W. (1981). Attachment to substitute caregivers as a function of center quality and caregiver involvement. *Child Development. 52*(1), 53–61. https://doi.org/10.2307/1129214

Ata, S. ve Akman, B. (2016). Bağlanma boyutları, sınıf yönetimi profilleri ve öğretmen-aile arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Elementary Education Online, 5*(3), 820-837. https://doi.org/10.17051/io.2016.41090

Baker, J., Grant, S. ve Morlock, L. (2008). The teacher-student relationship as a developmental context for children with internalizing or externalizing behaviour problems. *School Psychology Quarterly, 23*(1), 3-15. https://doi.org/10.1037/1045-38 30.23.1.3

Bartholomew, K. (1994). Assessment of individual differences in adult attachment. *Psychological Inquiry, 5*(1), 23-67. https://www.jstor.org/stable/1449076

Bergin, C. ve Bergin, D. (2009). Attachment in the classroom. *Educational Psychology Review*, *21*, 141–170. https://doi.org/10.1007/s10648-009-9104-0

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.

Bretherton, I. ve Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. Cassidy ve P.R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (s. 102-126) içinde. Guilford Press.

Buyse, E., Verschueren, K. ve Doumen, S. (2011). Preschoolers' attachment to mother and risk for adjustment problems in kindergarten: Can teachers make a difference? *Social Development, 20*, 33–50. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2009.00555.x

Cassidy, J. (2008). The nature of the child's ties. J. Cassidy & P.R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 3–22) içinde. Guilford Press.

Castle, S., Williamson, A. C., Young, E., Stubblefield, J., Laurin, D. ve Pearce, N. (2016). Teacher–child interactions in early head start classrooms: associations with teacher characteristics. *Early Education and Development, 27*(2), 259-274. https://doi.org/10.1080/10409.289.2016.1102017

Cohn, D. A. (1990). Child-mother attachment of six-year-olds and social competence at school. *Child Development, 61*, 152-162. https://doi.org/10.2307/1131055

Colwell, M. ve Lindsey, E. (2003). Teacher-child interactions and preschool children's perceptions of self and peers. *Early Child Development and Care, 173*(2-3), 249-258. https://doi.org/10.1080/03004430303096

Davis, H. A. (2003). Conceptualizing the role and influence of student–teacher relationships on children's social and cognitive development. *Educational Psychologist, 38*, 207–234. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3804_2

De Laet, S., Doumen, S., Vervoort, E., Colpin, H., Van Leeuwen, K., Goossens, L. ve Verschueren, K. (2014). Transactional links between teacher-child relationship quality and perceived versus sociometric popularity: A three-wave longitudinal study. *Child Development, 85*, 1647–1662. https://doi.org/10.1111/cdev.12216

DeMulder, E. K., Denham, S., Schmidt, M. ve Mitchell, J. (2000). Q-sort assessment of attachment security during the preschool years: Links from home to school. *Developmental Psychology, 36*(2), 274-282. https://doi.org/10.1037//0012-1649.36.2.274

Driscoll, K. C. ve Pianta, R. C. (2010). Banking Time in Head Start: Early efficacy of an intervention designed to promote supportive teacher–child relationships. *Early Education and Development, 21*(1), 38–64. https://doi.org/10.1080/10409280802657449

Driscoll, K. C., Wang, L., Mashburn, A. J. ve Pianta, R. C. (2011). Fostering supportive teacher–child relationships: Intervention implementation in a state-funded preschool program. *Early Education & Development, 22*, 593–619. https://doi.org/10.1080/10409289.2010.502015

Evcin, S. ve Zembat, R. (2021). Okul öncesi öğretmen-çocuk etkileşimlerinin niteliğine etki eden faktörler. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 220-232. https://doi.org/10.29228/tead.14

Feeney, B. C. ve Collins, N. L. (2001). Predictors of caregiving in adult intimate relationships: An attachment theoretical perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*, 972–994. https://doi.org/ 10.1037//0022-3514.80.6.972

Geddes, H. (2018). Attachment and learning-the links between early experiences and responses in the classroom. *International Journal of Nurture in Education*, *4*(1), 15–21. https://terapia.co.uk/wp-content/uploads/2022/01/geddes_2018-attachment-and-learning.pdf

Gülay Ogelman, H., Seven, S. (2014, February 6-8). The reliability-validity studies for the Student-Teacher Relationship Scale (STRS). [Conference presentation abstract]. III. *European Conference on Social and Behavioral Sciences (IASSR),* Sapienza University-Roma-Italy. http://web.hitit.edu.tr/dosyalar/yayinlar/aygunakyol@hititedutr120220144A1M3W4Y.pdf

Hamilton, C. E. ve Howes, C. (1992). A comparison of young children's relationships with mothers and teachers. R.C. Pianta (Ed.), *New directions for child development:Beyond the parent: The role of other adults in children's lives* (s. 41–60) içinde. Jossey Bass.

Hamre, B. K. ve Pianta, R. C. (2001). Early student-teacher relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child Development, 72*(2), 625–638. https://www.jstor.org/stable/1132418

Howes, C. (1999). Attachment relationships in the context of multiple caregivers. J. Cassidy, & P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment theory and research* (s. 671-687) içinde. Guilford.

Howes, C. ve Hamilton, C. E. (1992). Children´s relationships with caregivers: Mothers and child care teacher. *Child Development, 63,* 859-866. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01666.x

Howes, C. ve Ritchie, S. (1999). Attachment organizations in children with difficult life circumstances. *Development and Psychopathology, 11*, 251–268. https://doi.org/10.1017/s0954579499002047

Jahng, K. E. ve Kim, Y. (2021). Relationships between children's shyness, play disconnection, and loneliness: Moderating effect of children's perceived child-teacher intimate relationship. *Child Psychiatry & Human Development, 52*, 829–840. https://doi.org/10.1007/s10578-020-01069-3.

Keefe Cooperman, K. ve Brady Amoon, P. (2014). Preschooler sleep patterns related to cognitive. *Early Education and Development, 25*, 859–874. https://doi.org/10.1080/10409.289.2014.876701

Kesner, J. (2000). Teacher characteristics and the quality of child–teacher relationships. *Journal of School Psychology*, *28*, 133–149. https://doi.org/10.1016/S0022-4405(99)00043-6

Kıldan, A. O. (2011). Öğretmen-çocuk ilişkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 30*, 103-120. https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25121/265260

Kobak, R., Rosenthal, N. ve Servick, A. (2005). The attachment hierarchy in middle childhood. K. A. Kerns & R. A. Richardson (Ed.), *Attachment in middle childhood* (s. 71-88) içinde. Guilford Press.

Koenen, A. K., Vervoort, E., Verschueren, K. ve Spilt, J. L. (2019). Teacher–student relationships in special education: The value of the teacher relationship interview. *Journal of Psychoeducational Assessment, 37*(7), 874–886. https://doi.org/10.1177/0734282918803033

Koles, B., O'Connor, E. ve Collins, B. A. (2013). Associations between child and teacher characteristics and quality of teacher–child relationships: The case of Hungary. *European Early Childhood Education Research Journal, 21*(1), 53-76. https://doi.org/10.1080/1350293X.2012.760337

Koomen, H. M. Y. ve Hoeksma, J. B. (2003). Regulation of emotional security by children after entry to special and regular kindergarten classes. *Psychological Reports, 93*, 1319–1334. https://doi.org/10.2466/pr0.2003.93.3f.1319

Krstić, K. (2015). Attachment in the student-teacher relationship as a factor of school achievement. *Teaching Innovations, 28*(3), 167–188. https://doi.org/10.5937/inovacije1503167K

Lally, R. J. ve Mangione, P. (2017). Caring relationships: The heart of early brain development. *Young Children, 72*(2), 17–24. https://www.naeyc.org/resources/pu bs/yc/may2017/ caring-relationships-heart-early-brain-development

Lamb, M. E. (2005). Attachments, social networks, and developmental contexts. *Human Development 48*, 108–112. https://doi.org/10.1159/000083222

Lifshin, U., Kleinerman, I. B., Shaver, P. R. ve Mikulincer, M. (2020). Teachers' attachment orientations and children's school adjustment: Evidence from a longitudinal study of first graders. *Journal of Social and Personal Relationships, 37*(2), 559–580. https://doi.org/10.1177/0265407519874881

Lynch, M. ve Cicchetti, D. (1997). Children's relationships with adults and peers: An examination of elementary and junior high school students. *Journal of School Psychology, 35*, 81–99. https://doi.org/10.1016/S0022-4405(96)00031-3

Lyon, A. R., Gershenson, R. A., Farahmand, F. K., Thaxter, P. J., Behling, S. ve Budd, K. S. (2009). Effectiveness of Teacher-Child Interaction Training (TCIT) in a preschool setting. *Behavior Modification, 33*(6), 855–884. https://doi.org/10.1177/0145445509344215

Martin, A. J., Marsh, H. W., McInerney, D. M., Green, J. ve Dawson, M. (2007). Getting along with teachers and parents: The yields of good relationships for students' achievement motivation and self-esteem. *Australian Journal of Guidance and Counselling, 17*(2), 109-125. https://doi.org/10.1375/ajgc.17.2.109

Matrić, M. (2019). Attachment in the teacher-student dyad and gender roles. *Journal of Process Management-New Technologies, International, 7*(1), 70-77. https://doi.org/10.5937/jouproman7-19503

McIntosh, D. E., Rizza, M. G. ve Bliss, L. (2000). Implementing empirically supported interventions: Teacher-Child Interaction Therapy. *Psychology in the Schools, 37*, 453–462. https://doi.org/10.1002/1520-6807(200009)37:5<453::AID-PITS5>3.0.CO;2-2

O'Connor, E., Collins, B. A. ve Supplee, L. (2012). Behavior problems in late childhood: The roles of early maternal attachment and teacher–child relationship trajectories. *Attachment & Human Development, 14*, 265-288. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.672280

Pianta, R. C. (1999). *Enhancing relationships between children and teachers*. American Psychological Association.

Pianta, R. C. (2001). *Student-Teacher Relationship Scale. Professional manual*. Psychological Assessment Resources. https://education.virginia.edu/documents/ehdstrs-professional-manualpdf

Pianta, R. C. (2016). Classroom processes and teacher-student interaction: Integrations with a developmental psychopathology perspective. D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology: Risk, resilience, and intervention* (s. 770–814) içinde. Wiley.

Pianta, R. ve Hamre, B. (2001). *Students, Teachers, and Relationship Support (STARS)*. Psychological Assessment Resources.

Pianta, R. C. ve Nimetz, S. L. (1991). Relationships between children and teachers: Associations with classroom and home behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology, 12*(3), 379–393. https://doi.org/10.1016/0193-3973(91)90007-Q

Pianta, R. C., Steinberg, M. S. ve Rollins, K. B. (1995). The first two years of school: Teacher-child relationships and deflections in children's classroom adjustment. *Development and Psychopathology*, *7,* 295-312. https://doi.org/10.1017/S0954579400006519

Pines, A. M. (2004). Adult attachment styles and burnout. *Work and Stress, 18*(1), 66-80. https://doi.org/10.1080/02678370310001645025

Riley, P. (2011). *Attachment theory and the teacher-student relationship: A practical guide for teachers, teacher educators and school leaders*. Routledge.

Roorda, D. L., Zee, M. ve Koomen, H. M. Y. (2021). Don't forget student-teacher dependency! A Meta-analysis on associations with students' school adjustment and the moderating role of student and teacher characteristics. *Attachment & Human Development. 23*(5), 490-503. https://doi.org/10.1080/14616734.2020.1751987

Rosenfeld, L. B., Richman, J. M. ve Bowen, G. L. (2000). Social support networks and school outcomes: The centrality of the teacher. *Child and Adolescent Social Work Journal, 17,* 205-226. https://doi.org/ 10.1023/A:1007535930286

Sabol, T. J. ve Pianta, R. C. (2012). Recent trends in research on teacher-child relationships. *Attachment & Human Development, 14*(3), 213-231. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.672262

Schuengel, C. (2012). Teacher–child relationships as a developmental issue. *Attachment & Human Development. 14*(3), 329-336. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.675639

Schuengel, C. ve van IJzendoorn, M.H. (2001). Attachment in mental health institutions: A critical review of assumptions, clinical implications, and research strategies. *Attachment & Human Development, 3*, 304–323. https://doi.org/ 10.1080/14616730110096906

Schwartz, E. ve Davis, A. S. (2006). Reactive attachment disorder: Implications for school readiness and school functioning. *Psychology in the Schools*, *43*(4), 471-479. https://doi.org/10.1002/pits.20161

Sciaraffa, M. A., Zeanah, P. D. ve Zeanah, C. H. (2018). Understanding and promoting resilience in the context of adverse childhood experiences. *Early Childhood Education Journal, 46*(2), 343–353. https://doi.org/10.1007/s10643-017-0869-3

Shonkoff, J. P. ve Phillips, D. A. (2000). *From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development.* National Academy Press.

Sierra, P. G. (2012). Attachment and preschool teacher: An opportunity to develop a secure base. *International Journal of Early Childhood Special Education, 4*(1), 1-16. https://doi.org/ 10.20489/intjecse.107935

Silver, R. B., Measelle, J. R., Armstrong, J. M. ve Essex, M. J. (2005). Trajectories of classroom externalising behavior: Contributions of child characteristics, family characteristics, and the teacher-child relationship during the school transition. *Journal of School Psychology, 43,* 39-60. https://doi.org/10.1016/J.JSP.2004.11.003

Spilt, J. L. ve Koomen, H. M. Y. (2009). Widening the view on teacher-child relationships: Teachers' narratives concerning disruptive versus nondisruptive children. *School Psychology Review*, *38*(1), 86-101. https://doi.org/ 10.1080/02796015.2009.12087851

Spilt, J. L. ve Koomen, H. M. Y. (2022). Three decades of research on individual teacher-child relationships: A chronological review of prominent attachment-based themes. *Frontiers in Education. 7*, 1-19. https://doi.org/10.3389/feduc.2022.920985

Spilt, J. L., Verschueren, K., Minderhout, M. B. W. M. V. ve Koomen, H. M. Y. (2022). Practitioner review: Dyadic teacher–child relationships: Comparing theories, empirical evidence and implications for practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 63*(7), 724–733. https://doi.org/10.1111/jcpp.13573

Stankus, J. S., Jancart, K. L. ve McGoey, K. E. (2022). The effect of Teacher-Child Interaction Training (TCIT) on children who are exhibiting disruptive behaviors within the classroom setting. *Perspectives on Early Childhood Psychology and Education, 6*(2), 79-106. https://doi.org/10.58948/2834-8257.1014

Suchodoletz, A. v., Jamil, F. M., Larsen, R. A. ve Hamre, B. K. (2018). Personal and contextual factors associated with growth in preschool teachers' self-efficacy beliefs during a longitudinal professional development study. *Teaching and Teacher Education, 75*, 278-289. https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.07.009

Sutherland, K. S., Conroy, M. A., Algina, J., Ladwig, C., Jessee, G. ve Gyure, M. (2018). Reducing child problem behaviors and improving teacher-child interactions and relationships: A randomized controlled trial of BEST in CLASS. *Early Childhood Research Quarterly, 42*, 31-43. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2017.08.001

Thompson, R. (2008). Early attachment and later development: Familiar questions, new answers; J. Cassidy & P. Shaver (Ed.). *Handbook of attachment: Theory, research and clinical aplication,* (s. 348-365) içinde. Guilford Press.

Turner, P. (1993). Attachment to mother and behaviour with adults in preschool. *British Journal of Developmental Psychology, 11*, 75-89. https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.1993.tb00589.x

Valiente, C., Lemery Chalfant, K., Swanson, J. ve Reiser, M. (2008). Prediction of children's academic competence from their effortful control, relationships, and classroom participation. *Journal of Educational Psychology, 100,* 67–77. https://doi.org/10.1037/0022-0663.100.1.67

Vancraeyveldt, C., Verschueren, K., Wouters, S., Van Craeyevelt, S., Van den Noortgate, W. ve Colpin, H. (2015a). Improving teacher-child relationship quality and teacherrated behavioral adjustment amongst externalizing preschoolers: Effects of a two-component intervention. *Journal of Abnormal Child Psychology, 43*, 243–257. https://doi.org/10.1007/s10802-014-9892-7

Vancraeyveldt, C., Verschueren, K., Van Craeyevelt, S., Wouters, S. ve Colpin, H. (2015b). Teacher-reported effects of the Playing-2-gether intervention on child externalising problem behaviour. *Educational Psychology*, *35*(4), 466-483. https://doi.org/10.1080/01443410.2013.860218

Van Craeyevelt, S., Verschueren, K., Vancraeyveldt, C., Wouters, S. ve Colpin, H. (2017). The role of preschool teacher–child interactions in academic adjustment: An intervention study with Playing-2-gether. *British Journal of Educational Psychology, 87*, 345–364. https://doi.org/10.1111/bjep.12153

van IJzendoorn, M. H., Sagi, A. ve Lambermon, M. W. E. (1992). The multiple caretaker paradox: Data from Holland and Israel. R. C. Pianta (Ed.), *Beyond the parent: The role of other adults in children's lives. New directions for child development,* (s. 5–24) içinde. Jossey-Bass.

Veríssimo, M., Torres, N., Silva, F., Fernandes, C., Vaughn, B. E. ve Santos, A. J. (2017). Children's representations of attachment and positive teacher–child relationships. *Frontiersin Psychology., 8*, 1-7. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02270

Verschueren, K. (2015). Middle childhood teacher-child relationship: Insights from an attachment perspective and remaining challenges. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *148*, 77-91. https://doi.org/10.1002/cad.20097

Verschueren, K. ve Koomen, H. M. Y. (2012). Teacher-child relationships from an attachment perspective. *Attachment & Human Development, 14*(3), 205-211. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.672260

Verschueren, K. ve Koomen, H. (2021). Dependency in teacher-child relationships: Deepening our understanding of the construct. *Attachment & Human Development, 23*(5), 481-489, https://doi.org/10.1080/14616734.2020.1751986

Williford, A. P., Carter, L. M. ve Pianta, R. C. (2016). Attachment and school readiness. J. Cassidy & P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 966–982) içinde. Guilford.

Zajac, K. ve Kobak, R. (2006). Attachment. G. G. Bear & K. M. Minke (Ed.), *Children's needs III: Development, prevention and intervention* (s. 379–389) içinde. National Association of School Psychologists.

Akranlara Bağlanma

İbrahim Tanış

Çocuklar, karmaşık ilişkiler ağı içine doğarlar ve o andan itibaren kendileri için önemli olan insanlarla gittikçe karmaşıklaşan ilişkiler geliştirmeye başlarlar. Bu ilişkiler, çocuğun yaşamındaki ilk sosyal deneyimler arasında yer alır. Bowlby'e göre diğer insanlara yönelik bu sosyal deneyimler sonucu oluşmaya başlayan bağlanma, çocuğun yaşamı boyunca devam etmektedir (Bowlby, 1990, aktaran Çağdaş, 2002). Çocukların birincil bakım verene bağlanmasını takip eden süreçte; özellikle okul çağında bağlanma sürecine akranlar da dâhil olmaya başlar (Salı, 2014). Son yıllarda bağlanma ile ilgili yapılan araştırmalarda, temel bağlanma figürü dışında akranlar gibi çocuğun çevresinde bulunan diğer kişilere de odaklanılmaya başlanmıştır (Akburak, 2017; Guo ve diğ., 2021; Janssens ve diğ., 2022; Kayhan, 2019; Lucktong ve diğ., 2017; Pace ve diğ., 2022; Ogelman ve Seven, 2012; Schoeps ve diğ., 2019; Yaşar, 2019).

Kitabın bu bölümünde çocuğun akranları ile geliştirmiş olduğu bağlar ele alınmıştır. Bu kapsamda akran ilişkilerinin gelişimi, akran bağlanmasını etkileyen faktörler, bakım veren kişiler ile çocuğun bağlanması, içsel çalışan model, çocuğun bağlanması ve öz düzenlemeye etkisi, öz düzenlemenin akran kabulüne etkisi, bağlanma ve akran ilişkilerinde sosyal yetenek, ebeveyn-çocuk ile çocuk-akran bağlanmasının doğrudan ve dolaylı iletişime etkileri, Türkiye'de ve dünyada çocuk akran bağlanmasını ele alan araştırmalar ve son olarak çocuk-akran bağlanmasına yönelik geliştirilen ölçekler konuları ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Akran İlişkilerinin Gelişimi

Çocukların okul öncesi eğitim dönemine kadar en baskın çevresi ailedir. Çocuğun okula başlaması ile akranlar da bu çevreye katılır. Akran ilişkileri, çocukların hayatlarının tüm dönemlerinde arkadaşları ile yaşadıkları deneyimleri ifade etmektedir (Beyazkürk ve diğ., 2007). Okul öncesi dönemde çocuklar hayatlarında ilk defa ciddi düzeyde akranları ile bir arada olma dene-

(2022) 398 ebeveyn ve 331 okul öncesi öğretmeninden oluşan bir örneklem grubu ile çalışmışlardır. Araştırma sonucunda 5 alt boyut ve 33 maddeden oluşan ebeveyn formu ile 3 alt boyut ve 37 maddeden oluşan öğretmen formu elde edilmiştir. Formların sırası ile güvenirlik Cronbach Alpha kat sayıları ebeveyn formu için .89, öğretmen formu için ise .97 olup formların oldukça güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ebeveyn formunun toplam varyansın %54,08'ini öğretmen formunun da toplam varyansın %66,51'ini açıklayabildiği görülmüştür.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Lawrence Erlbaum.

Akburak, M. (2017). *Okul öncesi dönem çocuklarının akran ve öğretmen etkileşimlerinin bağlanma stili açısında değerlendirilmesi* (Tez No: 468222) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi.

Aral, N. ve Baran, G. (2012). *Çocuk gelişimi*. Ya-Pa.

Arslan, E., Arslan, C. ve Arı, R. (2012). Kişilerarası problem çözme yaklaşımlarının, bağlanma stilleri açısından incelenmesi*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12*(1), 7-23.

Atış Akyol, N. (2020). *Okul öncesi dönem çocuklarda bağlanma ile sosyal yetkinlik, kaygı, öfke ve öz-kontrol değişkenlerinde akran ilişkilerinin aracı rolü* (Tez no: 633846) [Yayınlanmış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Ulusal]. Tez Merkezi.

Aydoğdu, F. (2022). Ergenler için akran ilişkileri ölçeği geliştirme: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kişilik Psikolojisinde Güncel Sorunlar, 10*(2), 164–176.

Bandy, T. ve Moore, K. (2010). *Assessing self-regulation: Aguide for out-of-school time program practitioners.* Child Trends.

Bapoğlu Dümenci, S. ve Gürsoy, F. (2019). Akran ilişkileri ölçeği: Ölçek geliştirme çalışması. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2*(2), 64-70.

Bauer, I. M. ve Baumeister, R. F. (2011). *Self-regulatory strength*. K. Vohs. ve R. Baumeister (Ed.), Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications (s. 64–82) içinde. The Guilford.

Bayındır, D. (2016). *48-72 aylık çocuklar için öz-düzenleme becerileri ölçeği'nin geliştirilmesi ve çocukların öz-düzenleme beceri düzeyleri ile annelerine bağlanma biçimleri, annelerin ebeveyn davranışları ve psikolojik sağlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez no: 437082) [Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi

Bayındır, D. ve Ural, O. (2019). Okul öncesi dönem çocukların öz düzenleme becerilerinin annelerine bağlanma biçimlerine ve annelerin ebeveynlik davranışlarına göre incelenmesi. *Kastamonu Education Journal, 27*(4), 2597-2608. https://doi.org/10.24106/kefdergi.3456

Berndt, T. J. (2004). Children's friendships: Shifts over a half-century in perspectives on their development and their effects. *Merrill-Palmer Quarterly*, *50*, 206-223.

Beyazkürk, D., Anlıak, Ş. ve Dinçer, Ç. (2007). Çocuklukta akran ilişkileri ve arkadaşlık. *Eğitim Araştırmaları Dergisi, 0*(26), 13-26.

Booker, C. K. (2004). Exploring school belonging and academic achievement in African American adolescents. *Curriculum And Teaching Dialogue*, *6*, 131-143.

Bornstein, M. (Ed.). (2002). *Handbook of parenting*. Lawrence Erlbaum Assocation.

Bost, K. K., Vaughn, B. E., Washington, W. N., Cielinski, K. L. ve Bradbard, M. R. (2008). Social competence, social support, and attachment: Demarcation of construct domains, measurement, and paths of influence for preschool children attending Head Start. *Child Development, 69*(1), 192-218. https://doi.org/10.2307/1132080

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger.* Basic Books.

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. Routledge.

Bowlby, J. (1990). *A secure base: Parent-child attachment and healty development*. Basic Books.

Bretherton, I. ve Munholland, K. A. (1999). Internal *working models in attachment relationships. A construct revisited*. IJ. Cassidy, & P. R., Shaver, (Ed.), Handbook of Attachment. Theory, Research and Clinical Applications. (s.89-114) içinde. The Guilford Press.

Bronfenbrenner, U. (2009). Urie Bronfenbrenner'in insan gelişiminde çevresel yaklaşımı. (Çev. Şen-Beyazyürek). Seyhan Rehberlik ve Araştırma Merkezi. Adana.

Calkins, S. D. (2004). Early attachment processes and the development of emotional self regulation. R. F. Baumeister & K. D. Vohs (Ed.), *Handbookof self-regulation: Research, theory, and applications* (s. 324–339) içinde. The Guilford Press.

Carlivati, J. (2001). Adolescent *attachment, peer relationships, and school success: predictor, mediator, and moderator relations* [Unpublished undergraduate thesis]. University of Virginia.

Crick, N. R., Casas, J. F. ve Mosher, M. (1997). Relational and overt aggression in preschool. *Developmental Psychology, 33*(4), 579–587. https://doi.org/10.1037/0012-1649.33.4.579

Crick, N.R. ve Ladd, G. W. (1993). Children's perceptions of their peer experiance: Attributions, loneliness, social anxiety, and social avoidance. *Developmental Psychology, 29*(2), 244-254. https://doi.org/10.1037/0012-1649.29.2.244

Çağdaş, A. (2002). *Anne baba çocuk iletişimi.* Nobel Yayınları.

Çiftçi, H. (2018). Akran ilişkileri düzeylerinin karşılaştırılması: Lise öğrencileri üzerine bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(3), 1516-1535. https://doi.org/10.15869/itobiad.416486

David, K. M. (2004). *Interparental conflict and preschoolers' naturally-occuring peer inretaction: The moderating effects of child temperament and gender* [Unpublished doctoral thesis]. University of Oclahoma.

Deniz, M. E. (2002). *Üniversite öğrencilerinin karar verme stratejileri ve sosyal beceri düzeylerinin baskın ben durumları ve bazı özlük niteliklerine göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Tez no:) [Yayınlanmış doktora tezi Selçuk Üniversitesi.]. Ulusal Tez Merkezi

Dinçer, S. (Ed.). (2016). *Dört-beş yaş çocuklarının öz-düzenleme becerilerinin incelenmesi*. Pegem Akademi.

Ercan, H. (2015). Ergenler İçin Arkadaşa Bağlanma Ölçeğinin psikometrik özellikleri ve uyarlama çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38, 227-240. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3054

Erol, A. ve İvrendi, A. (2018). 4-6 yaş çocuklarına yönelik öz-düzenleme becerileri ölçeğinin geliştirilmesi (Anne Formu). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44*(44), 178-195.

Fındık, E. ve Güler Yıldız, T. (2014). Preschool self-regulation assessment (PSRA): Adaptation study for Turkey. *Education and Science, 39*(176), 317-328. http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.3647

Görgü, E. (2018). Okula devam eden 5-6 yaş grubu çocukların annelerinin bağlanma biçimleri, kişilik özellikleri ve çocukların bağlanma biçimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18* (1), 186-209. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018..-364644

Greco, L. A. ve Morris, T. L. (2005). Factors influencing the link between social anxiety and peer acceptance: Contributions of social skills and close friendships during middle childhood. *Behavior Therapy, 36*(2), 197-205. https://doi.org/10.1016/S0005-7894(05)80068-1

Groh, A. M., Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., vanIJzendoorn, M. H., Steele,) R.D. ve Roisman, G. I. (2014). The significance of attachment security for children's social competence with peers: A meta-analytic study. *Attachment and Human* Development, 16(2), 103–136. http://dx.doi.org/10.1080/14616734.2014.883636.

Grusec, J. E. ve Hastings, P. D. (Ed.). (2015). *Handbook of socialization: Theory and research* (2. Baskı.). The Guilford Press.

Guo, Y., Ji, Y., Huang, Y., Jin, M., Lin, Y., Chen, Y., Zhang, L., Zhu, C., Yu, F. ve Wang, K. (2021). The relationship between suicidal ıdeation and parental attachment among adolescents: The mediator of anhedonia and peer attachment. *Frontiers in Psychology*, *12*, 727088. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.727088

Gülay, H. (2008). 5-*6 yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Tez No: 219965) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Gülay, H. (2009). 5-6 yaş çocuklarının sosyal konumlarını etkileyen çeşitli değişkenler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(1), 104-121.

Gülay, H. (2010). *Okulöncesi dönemde akran ilişkileri.* Pegem.

Gümüştepe, H. (2019). *Çocukların bağlanma kaygısı ile bağlanma kaçınmasının okula bağlanma ve akran ilişkilerine etkisinin incelenmesi* (Tez no: 597545) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul Okan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Günaydın, G., Selçuk, E., Sümer, N. ve Uysal, A. (2005). Ebeveyn ve arkadaşlara bağlanma envanteri kısa formu'nun psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları, 8*(16), 13-23.

Hay, D. F. (2005). Early peer relations and their impact on children's development. *Encyclopedia on Early Childhood Development, 1*(1), 1-6.

Hay, D. F., Castle, J., Davies, L., Demetriou, H. ve Stimson, C. A. (1999). Prosocial action in very early childhood. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 40*(6), 905-916. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00508

Janssens, J. J., Myin-Germeys, I., Lafit, G., Achterhof, R., Hagemann, N., Hermans, K. S. F. M., Hiekkaranta, A. P., Lecei, A. ve Kirtley, O. J. (2022). Lifetime and Current Self-Harm Thoughts and Behaviors and Their Relationship to Parent and Peer Attachment. *Crisis*. https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000878

Jones, S. M. (2005). Attachment style differences and similarities in evaluations of affective communication skills and person-centered comforting messages. *Western Journal of Communication, 69*(3), 233-249. https://doi.org/10.1080/10570310500202405

Kağnıcı, D.Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. *İlköğretim Online Dergisi, 16*(4), 1768-1776. https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342990

Kaner, S. (2000). Akran ilişkileri ölçeği ve akran sapması ölçeği geliştirme çalışması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 33*(1). https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000024

Kanmaz, T. ve Tezel-Şahin, F. (2022). Okul öncesinde akran ilişkileri ölçeği ebeveyn ve öğretmen formlarının geliştirilmesi. *Turkish Studies–Education, 17*(3), 437-468. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.55791

Kara, B. (2020). *Ergenlerin ebeveyn ve akran bağlanmaları ile depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez no: 542397) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kayhan, B. (2019). *Lise 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin bağlanma stilleri, akran ilişkileri ve öznel iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi (Mersin ili örneği)* (Tez no: 578488) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Toros Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kılıççı, Y. (1989). *Okulda ruh sağlığı*. Anı Yayıncılık.

Kocayörük, E. (2010). A Turkish adaptation of the inventory of parent and peer attachment: The reliability and validity study. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research, 40*,133-151.

Koç, F.C. (2019). *Ergenlerin ebeveynlerine bağlanma düzeyi ile mental iyi oluş, benlik saygısı ve akran ilişkilerinin incelenmesi* (Tez no: 543683) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kostelnik, M. J., Whiren, A. P., Soderman, A. K. ve Gregory, K. (2005). *Guiding children's social development.* (5. Baskı). Theory to Practice. Thomson & Demler Learning.

Ladd, G. W. ve Troop-Gordon, W. (2003). The role of chronic peer difficulties in the development of children's psychological adjustment problems. *Child Development, 74*(5), 1344-1367. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00611

Lee, G. Y. ve Lee, D. Y. (2021). Structural relationships among adolescents' peer attachment, career-related self-efficacy, parents' attitudes and health risk behaviours. *Nursing Open, 8*(6), 3315–3324. https://doi.org/10.1002/nop2.1048

Lieberman, A. F. (1977). Preschoolers' competence with a peer: Relations with attachment and peer experience. *Child Development, 48*(4), 1277-1287. https://doi.org/10.2307/1128485

Lucktong, A., Salisbury, T. T. ve Chamratrithirong, A. (2017). The impact of parental, peer and school attachment on the psychological well-being of early adolescents in Thailand. *International Journal of Adolescence and Youth, 23*(2), 235–249. http://dx.doi.org/10.1080/02673843.2017.1330698

McClelland, M. M. ve Tominey, S. L. (2011). Introduction to the special issue on self regulation in early childhood. *Early Education & Development, 22*(3), 355-359. https://doi.org/10.1080/10409289.2011.574265

Morgan, C. (1984). *Psikolojiye giriş*. (H. Arıcı ve diğerleri, Çev.). Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.

Morsümbül, Ü. ve Çok, F. (2011). Bağlanma ve İlişkili Değişkenler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(3), 553-570. https://doi.org/10.5455/cap.20110324

Nichols, S. (2008). An exploration of students' belongingness beliefs in one middle school. *Journal of Experimental Education*, 76, 145-169. https://doi.org/10.3200/JEXE.76.2.145-169

Ogelman, H. G. ve Erten Sarıkaya, H. (2014). 5-6 yaş çocukların sosyal beceri, akran ilişkileri ve okula uyum düzeyleri ile kardeş değişkenleri arasındaki ilişkiler. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 0-11.

Ogelman, H. G. ve Seven, S. (2012). Investigating preschool children's attachment styles and peer relationships. *Procedia: Social and Behavioral Sciences,* 47, 765–770. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.06.731

Önalan Akfırat, F. (2006). Sosyal yeterlilik, sosyal beceri ve yaratıcı drama. *Yaratıcı Drama Dergisi, 1*(1), 40-58.

Önder, S. (2016). *5-6 yaş çocuklarının bağlanma stillerinin akran ilişkilerine etkisi* (Tez no: 450108) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Öneren Şendil, Ç. (2010). *An investigation of social competence and behavioral problems of 5-6 year-old children through peer preference, temperament and gender* (Tez no: 277625) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Öztürk, F.D. ve Tortop, H.S. (2019). Okul öncesi 4-6 yaş grubu çocukların bağlanma stilleri ile sosyal beceri düzeyi ve oyun davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Üstün Zekalılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 6*(2), 75-85.

Pace, C. S., Muzi, S., Rogier, G., Meinero, L. L. ve Marcenaro, S. (2022). The adverse childhood experiences-international questionnaire (ACE-IQ) in community samples around the world: A systematic review (part I). *Child Abuse & Neglect*, *129*, 105640. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2022.105640

Pallini, S., Baiocco, R., Schneider, B. H., Madigan, S. ve Atkinson, L. (2014). Early child parent attachment and peer relations: A meta-analysis of recent research. *Journal of Family Psychology, 28*(1), 118–123. http://dx.doi.org/10.1037/a0035736.

Parker, J. G. ve Asher, S. R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Developmental Psychology, 29*(4), 611-621. https://doi.org/10.1037/0012-1649.29.4.611

Posner, M. I. ve Rothbart, M. K. (2009). Toward a physical basis of attention and self-regulation. *Physics of Life Reviews*, *6*, 103-120. http://dx.doi.org/10.1016/j.plrev.2009.02.001

Rizzo, T. A. (1988). The relationship between friendship and sociometric judgments of peer acceptance and rejection. *Child Study Journal, 18*(3), 161-191.

Salı, G. (2014). Okulöncesi dönem çocuklarında akran ilişkilerinin ve akran şiddetine maruz kalmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43*(2), 195-216.

Schneider, B. H., Atkinson, L. ve Tardif, C. (2001). Child–parent attachment and children's peer relations: A quantitative review. *Developmental Psychology, 37*(1), 86-100. https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.1.86

Schoeps, K., Mónaco, E., Cotolí, A. ve Montoya-Castilla, I. (2020). The impact of peer attachment on prosocial behavior, emotional difficulties and conduct problems in adolescence: The mediating role of empathy. *PloS one, 15*(1), e0227627. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0227627

Subaşı, N. G. ve Kazan, H. (2020). Çocukluk dönemi bağlanma stillerinin yetişkin iletişimindeki etkisi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 10*(2), 147-162. https://doi.org/10.7456/11002100/007

Şafak Soyaslan, Ö. (2019). *Ergenlerde akran etkisine direnme: Türkçe uyarlaması, bağlanma ve reddedilme duyarlılığıyla ilişkisi* (Tez no: 569312) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Tulpar, L. B., Aktan, Z. D. ve Yardımcı, E. (2020). 4–6 yaş aralığındaki çocukların bağlanma stillerinin ve duygu düzenleme becerilerinin incelenmesi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi, 1*(2), 57-73.

Tüzün, O. ve Sayar, K. (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatoloji. *Düşünen Adam, 19*(1), 24-39.

Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Tice, D. M. ve Stucke, T. S. (2001). If you can't join them, beat them: Effects of social exclusion on aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*(6), 1058-1069. https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.6.1058

Uluyurt, F. (2012). *Bazı değişkenlere göre okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş grubu çocuklarının akran ilişkileri* (Tez no: 325865) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi Selçuk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Um, Y. J., Choi, Y. J. ve Yoo, S. Y. (2019). Relationships between smartphone dependency and aggression among middle school students: Mediating and moderating effects of ego-resilience, parenting behaviour, and peer attachment. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, *16*(19), 3534. https://doi.org/10.3390/ijerph16193534

Uysal, H. (2011). *Okul öncesi dönemde görülen akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Tez no: 302025) *[*Yayınlanmış yüksek lisans, tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Üredi, I. ve Erden, M. (2009). Öz-düzenleme stratejileri ve motivasyonel inançlarının yordayıcısı olarak algılanan anne baba tutumları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7*(4), 781-811.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes.* Harvard University Press.

Walker, S., Berthelsen, D. ve Irving, K. (2001). Temperament and peer acceptance in early childhood: Sex and social status differences. *Child Study Journal, 31*, 177.

Weger, H. ve Polcar, L. E. (2000). Attachment style and the cognitive representation of communication situations. *Communication Studies, 51*(2), 158-159. https://doi.org/10.1080/10510970009388515

Yalçın, H. (2013). Anne-çocuk iletişimi eğitiminin etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,28*(4), 191.

Yaşar, D. E. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin okula bağlanma düzeyleri ile akran ilişkileri ve okul motivasyonu arasındaki ilişkiler* (Tez no: 550465) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Yıldız, A. (2019). *Çocuk evleri sitelerinde bakım tedbiri altında bulunan erkek ergenlerin psikolojik bozukluklar bağlanma stilleri duygu düzenleme ve akran ilişkilerinin incelenmesi* (Tez no: 616921) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Yiğit, A., Şanlı, E. ve Gökalp, M., (2021). Türkiye'deki Suriyeli öğrencilerin okula uyumlarına yönelik öğretmen, okul yöneticileri ve öğrencilerin görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*(1), 471-496.

Zorbalık ve Bağlanma

Filiz Yurtal

Kimse bir başkasını yaralayarak kendini iyileştiremez.

St. Ambrose

Zorbalık ve bağlanma, çocuk ve gençlerin sosyal, duygusal ve ruhsal gelişimine dair karmaşık ancak önemli konular arasında yer almaktadır. Bu bölümde, zorbalıkla ilgili temel kavramlar, zorbalık rolleri, zorbalığın türleri ve zorbalığın sonuçları ile bağlanma ve zorbalık arasındaki potansiyel ilişkiler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle Olweus'un zorbalık kavramına kazandırdığı anlam ile Salmivalli'nin zorbalık rolleri üzerine yaptığı çalışmalar, bu konudaki temel kuramsal çerçeveyi sunarken Bowlby ve Ainsworth'un bağlanma alanındaki çalışmaları, bağlanma ve zorbalık arasındaki ilişkiyi anlamak için anahtar kavramlar sağlamaktadır.

Zorbalığın çocuklar ve gençler üzerindeki olumsuz etkileri, çocuklar üzerinde okul başarısından yaşam doyumuna, öz saygıdan ruhsal sağlığa kadar geniş bir yelpazede görülmektedir. Ancak zorbalık deneyimleri ve bağlanma biçimleri arasındaki ilişki, alan yazında yeterince incelenmemiş bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bu bölüm zorbalık ve bağlanma arasındaki ilişkileri anlamak için okuyucuya çok disiplinli bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Zorbalık

Zorbalık, çocukların psikososyal uyumu üzerinde kısa ve uzun vadeli olumsuz etkileri olan dünya çapında ciddi ve karmaşık bir sorundur (Vlachou ve diğ., 2011). Zorbalık, Dünya Sağlık Örgütü tarafından ciddiye alınması gereken bir halk sağlığı sorunu olarak sınıflandırılmıştır (Currie ve diğ., 2009). Zorbalık toplumda özellikle de okullarda yaygın bir sorun olmasına rağmen 1970'lere kadar yeterince araştırılmamıştır (Olweus, 1978). Olweus, konuya odaklanan ve literatüre bilimsel verilerle katkıda bulunan ilk bilim insanıdır.

öneme sahip olmalıdır. Ayrıca duygusal açıdan önemli kişilerle kurulan ilişkilerin önemi ve bu ilişkilerin olumsuz ebeveyn bağlanma deneyimlerini hafifletebileceği ve içsel çalışan modellerini değiştirebileceği dikkate alınmalıdır. Öğretmenler olumsuz duyguların sınıf davranışlarına olan etkisini anlayarak ve olumlu öğrenci-öğretmen etkileşiminin doğuracağı faydaları gözeterek öğrencilerin ihtiyaçlarına daha duyarlı bir yaklaşım sergileyebilirler.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S. (1969). Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development*, 969-1025. https://doi.org/10.2307/1127008

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, *52*(4), 664-678. https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x

Bretherton, I. (1990). Open communication and internal working models: Their role in the development of attachment. *Nebraska Symposium on Motivation*, *36*, 57-114.

Constantino, J. N., Chackes, L. M., Wartner, U. G., Gross, M., Brophy, S. L., Vitale, J. ve Heath, A. C. (2006). Mental representations of attachment in identical female twins with and without conduct problems. *Child Psychiatry & Human Development*, *37*, 65-72. https://doi.org/10.1007/s10578-006-0020-y

Cummings-Robeau, T. L., Lopez, F. G. ve Rice, K. G. (2009). Attachment-related predictors of college students' problems with interpersonal sensitivity and aggression. *Journal of Social and Clinical Psychology*, *28*, 364-391. https://doi.org/10.1521/jscp.2009.28.3.364

Currie, C., Zanotti, C., Morgan, A., Currie, D., De Looze, M., Roberts, C., ... ve Barnekow, V. (2009). Social determinants of health and well-being among young people. *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International report from the, 2010*, 271.

Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P. ve Currie, C. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *The European Journal of Public Health*, *15*(2), 128-132. https://doi.org/10.1093/eurpub/cki105

Dwyer, K. M., Fredstrom, B. K., Rubin, K. H., Booth-LaForce, C., Rose-Krasnor, L. ve Burgess, K. B. (2010). Attachment, social information processing, and friendship quality of early adolescent girls and boys. *Journal of Social and Personal Relationships*, *27*(1), 91-116. https://doi.org/10.1177/0265407509346420

Elicker, J., Englund, M. ve Sroufe, L. A. (2016). Predicting peer competence and peer relationships in childhood from early parent–child relationships. *Family-peer relationships* (s. 77-106) içinde. Routledge.

Fekkes, M., Pijpers, F. I. ve Verloove-Vanhorick, S. P. (2004). Bullying behavior and associations with psychosomatic complaints and depression in victims. *The Journal of Pediatrics, 144*(1), 17-22. https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2003.09.025

Fite, J. P., Greening, L. ve Stoppelbein, L. (2008). Relation between parenting stress and psychopathic traits among children. *Behavioral Sciences and The Law, 26,* 239-248. https://doi.org/10.1002/bsl.803

Georgiou, S. N. ve Stavrinides, P. (2008). Bullies, victims and bully-victims: Psychosocial profiles and attribution styles. *School Psychology International*, *29*(5), 574-589. https://doi.org/10.1177/0143034308099202

Gini, G. ve Pozzoli, T. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics*, *123*(3), 1059-1065. https://doi.org/10.1542/peds.2008-1215

Hajialialiani, V. ve Nouri, R. (2021). Bullying behaviors based on parenting and attachment styles: a review study. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal (RRJ), 10*(5), 195-208.

Hawker, D. S. ve Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. The *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *41*(4), 441-455. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00629

Kapcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *37*(1), 1-13.

Kim, Y. S., Koh, Y. J. ve Leventhal, B. (2005). School bullying and suicidal risk in Korean middle school students. *Pediatrics*, *115*(2), 357-363. https://doi.org/10.1542/peds.2004-0902

Kõiv, K. (2012). Attachment styles among bullies, victims and uninvolved adolescents. *Online Submission*, 2(3), 160-165.

Kokkinos, C. M. (2013). Bullying and victimization in early adolescence: Associations with attachment style and perceived parenting. *Journal of School Violence*, *12*(2), 174-192. https://doi.org/10.1080/15388220.2013.766134

Kumpulainen, K. ve Rasanen, E. (2000). Children involved in bullying at elementary school age: their psychiatric symptoms and deviance in adolescence, an epidemiological sample. *Child Abuse and Neglect*, *24*, 1567-1577. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00210-6

Lagerspetz, K. M. J., Björkqvist, K. ve Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11- to 12-year-old children. *Aggressive Behavior*, 14, 403–414. https://doi.org/10.1002/1098-2337(1988)14:6%3C403::AID-AB2480140602%3E3.0.CO;2-D

Leenaars L. S., Dane, A. V. ve Marini, Z. A. (2008). Evolutionary perspective on indirect victimization in adolescence: The role of attractiveness, dating, and sexual behavior. *Aggressive Behavior*, *34*, 404-415. https://doi.org/10.1002/ab.20252

Maximo, S. I. ve Loy, N. S. (2014). Bullying among high school students as influenced by parent-child attachment and parenting styles. *Philippine Journal of Psychology, 47*(2), 125-152.

Monks, C. P., Smith, P. K. ve Swettenham, J. (2005). Psychological correlates of peer victimisation in preschool: Social cognitive skills, executive function and attachment profiles. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 31*(6), 571-588.

Murphy, T. P., Laible, D. ve Augustine, M. (2017). The influences of parent and peer attachment on bullying. *Journal of Child And Family Studies*, *26*, 1388-1397. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6392021/#R6

Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. ve Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Jama*, *285*(16), 2094-2100.

Natvig, G. K., Albrektsen, G. ve Qvarnstrøm, U. (2001). Psychosomatic symptoms among victims of school bullying. *Journal of Health Psychology*, *6*(4), 365-377. https://doi.org/10.1177/135910530100600401

Nickerson, A. B., Mele, D. ve Princiotta, D. (2008). Attachment and empathy as predictors of roles as defenders or outsiders in bullying interactions. *Journal 0f School Psychology*, 46(6), 687-703. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2008.06.002

Olweus, D. (1978). *Aggression in Schools: Bullies and Whipping Boys*. Hemisphere Publishing.

Olweus, D. (1993). Bully/victim problems among schoolchildren: Long-term consequences and an effective intervention program. S. Hodgins (Ed.), *Mental disorder and crime* (s. 317-349) içinde. Sage Publications.

Olweus, D. (1999). Sweden. P. K. Smith ve diğ. (Ed.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (s. 7–27) içinde. Routledge.

Olweus, D. (2013). School bullying: Development and some important challenges*. Annual Review of Clinical Psychology*, *9*, 751-780. https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516

PACER's National Bullying Prevention Center (2006). What parents should know about bullying. https://www.pacer.org/bullying/parents/definition-impact-roles.asp

Panfile, T. M. ve Laible, D. J. (2012). Attachment security and child's empathy: The mediating role of emotion regulation. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982-), 1-21.

Penning, S. L., Bhagwanjee, A. ve Govender, K. (2010). Bullying boys: the traumatic effects of bullying in male adolescent learners. *Journal of Child and Adolescent Mental Health,* 22(2), 131-143. https://doi.org/10.2989/17280583.2010.528580

Plaatjes, J. G. (2021). *Early childhood attachment behaviour and high school bullying: a pastoral perspective* [Unpublished doctoral dissertation], University of Pretoria.

Potter, A. (2006). *Attachment histories of reception class children and roles in bullying situations* [Unpublished doctoral dissertation], University of Cenral Lancashire.

Raikes, H. A. ve Thompson, R. A. (2008). Attachment security and parenting quality predict children's problem-solving, attributions, and loneliness with peers. *Attachment & Human Development*, *10*(3), 319-344. https://doi.org/10.1080/14616730802113620

Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *The Canadian Journal of Psychiatry, 48*(9), 583-590. https://doi.org/10.1177/070674370304800904

Saarento, S., Kärnä, A., Hodges, E. V. ve Salmivalli, C. (2013). Student-, classroom-, and school-level risk factors for victimization. *Journal of School Psychology, 51*(3), 421-434. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2013.02.002

Sainio, M., Veenstra, R., Huitsing, G. ve Salmivalli, C. (2011). Victims and their defenders: A dyadic approach. *International Journal of Behavioral Development*, *35*(2), 144-151. https://doi.org/10.1177/0165025410378068

Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: Implications for interventions. *Journal of Adolescence*, *22*(4), 453-459. https://doi.org/10.1006/jado.1999.0239

Salmivalli, C. (2014). Participant roles in bullying: How can peer bystanders be utilized in interventions? *Theory Into Practice*, *53*(4), 286-292. https://doi.org/10.1080/00405841.2014.947222

Sanders, C. E. (2004). What is bullying? *Bullying* (s. 1-16) içinde. Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-012617955-2/50004-7

Selekman, J. ve Guilday, P. (2003). Identification of desired outcomes for school nursing practice. *The Journal of School Nursing*, *19*(6), 344-350. https://doi.org/10.1177/10598405030190060701

Shaver, P. R. ve Mikulincer, M. (2002). Attachment-related psychodynamics. *Attachment & Human Development, 4*(2), 133-161. https://doi.org/10.1080/14616730210154171

Smith, P. K. ve Sharp, S. (Ed.). (1994). *School bullying: Insights and perspectives*. Routledge.

Sourander, A., Jensen, P., Ronning, J. A., Niemela, S., Helenius, H., Sillanmaki, L., ... ve Almqvist, F. (2007). What is the early adulthood outcome of boys who bully or are bullied in childhood? The Finnish "From a Boy to a Man" study. *Pediatrics, 120*(2), 397-404. https://doi.org/10.1542/peds.2006-2704

Teräsahjo, T. ve Salmivalli, C. (2003). She is not actually bullied. The discourse of harassment in student groups. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 29*(2), 134-154. https://doi.org/10.1002/ab.10045

Thompson, R. A. (2008). Early attachment and later development: Familiar questions, new answers. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 348–365) içinde. The Guilford Press.

Troy, M. ve Sroufe, L. A. (1987). Victimization among preschoolers: Role of attachment relationship history. J*ournal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *26*(2), 166-172. https://doi.org/10.1097/00004583-198703000-00007

Viding, E., Simmonds, E., Petrides, K. V. ve Frederickson, N. (2009). The contribution of callous-unemotional traits and conduct problems to bullying in early adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *50*, 471-481. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2008.02012.x

Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K. ve Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational Psychology Review*, *23*, 329-358. https://doi.org/10.1007/s10648-011-9153-z

Walden, L. M. ve Beran, T. N. (2010). Attachment quality and bullying behavior in school-aged youth. *Canadian Journal of School Psychology*, *25*(1), 5-18. https://doi.org/10.1177/0829573509357046

Farklı Kültürlerde Bağlanma

Nuray Taşcı

Türe özgü davranışlar sistemi olan bağlanma, yaşamın ilk yıllarında bebek ile bakım veren kişi arasında oluşan duygusal bağı ve mekânsal yakınlık arayışını içermektedir. Bowlby (1969/1982) bağlanmayı evrimsel bir kökene sahip türe özgü ve etolojik temelli bir eğilim olarak ele almaktadır. Ebeveyninin bakıma muhtaç yavrusunu tehlikeden koruma, yavrunun ise ebeveynine fiziksel ve psikolojik yakınlık arama işlevine sahip olduğu, bu nedenle türlerin bağlanma davranışlarını milyonlarca yıllık bir evrimsel süreç sonucunda edindiği varsayılmaktadır (Bowlby, 1971). Bu nedenle bağlanma sosyokültürel bağlamın ötesinde insan türüne özgü biyolojik temelli evrensel bir olgu olarak değerlendirilir (Mesman ve diğ., 2016).

Evrimsel ve biyolojik mekanizmanın bağlanma sisteminin gelişimini desteklemesine rağmen çevrenin ve özellikle ebeveynin içinde yaşadığı kültürün bağlanma stillerindeki bireysel farklılıkları şekillendirdiği dikkate alınmalıdır (Polek, 2007). Bağlanma kuramı üzerine yapılan araştırmaların amaçlarından biri de bebek ve bakım veren arasındaki bağlanmanın gelişiminde evrensel ve kültürel faktörleri saptamaktır (Ainsworth ve diğ., 1978; Van IJzendoorn, 1990; Van IJzendoorn ve Kroonenberg, 1988). Söz konusu sosyokültürel ve ilişkisel faktörleri saptamak ancak kültürler arası araştırmalar ile mümkün görünmektedir (Mesman ve diğ., 2016).

Bu çerçevede, kültürler arası ilk bağlanma çalışmaları Ainsworth'un 1967 yılında Doğu Afrika ve Uganda'da gerçekleştirdiği araştırmalarla başlamıştır. Ainsworth'un bu çalışmaları, bebek ve anne arasındaki bağlanmaya ilişkin temel yaklaşımlar konusunda belirleyici olmuştur. Ayrıca Yabancı Durum Süreci (YDS) ismiyle bilinen ve orta sınıf beyaz Amerikalı çocuklarla anneleri üzerinde uygulanan gözlemsel çalışmalar, üç temel bağlanma stilini ortaya koymuştur: güvenli bağlanma (Secure- B grup), güvensiz-kaygılı bağlanma (Anxious-C grup) ve güvensiz-kaçınan bağlanma (Avoidant-A Grup) (Mesman ve diğ., 2016).

karşılanmalıdır. Çocuğa yalan söyleyerek çocuk susturulma çalışılmamalıdır. Annesinin olmadığını görüp annesini yanında istediği için ağlayan bir çocuğa diğer bakım veren birey geçiştirici cevaplar ya da çocuğu kandırmaya yönelik cümleler kurmak yerine sakin ve gerçekçi bir yaklaşımla çocukla göz kontağı kurularak konuşulmalıdır.

Ülkemiz kozmopolittik bir yapıya sahip olduğu için farklı kültürlerden kişilerin de evlendiğine sıklıkla karşılaşmaktayız. Her iki taraf da kendine özgü kültürel yaklaşımlarını çocukları üzerinde uygulamak isteyebilecektir. Bu durumda da yine yukarda bahsettiğimiz uygulamalar ile uzman desteği sağlanarak güvenli bağlanma sağlanabilecektir. Bu durum da bize bağlanmanın evrensel boyutunu da göstermektedir.

Aile ortamından okul ortamına geçiş sağlayan çocukların kişisel özelliklerinde de bağlanma süreçlerinin etkisi görülecektir. Öğretmenlerin de bu konuda farkındalıklarının sağlanmış olması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliği ile 0-3 yaş ve 3-6 yaş eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler hizmet içi eğitimlerle bağlanma kuramının önemi ve etkileri üzerine bilgilerini tazeleyici etkinliklere yönlendirilebilir. Böylelikle öğretmenler kendi mesleki gelişimlerini desteklerken ailelere de yol göstericilik yapacaklardır. Ülkemizde değişik ülkelerden çocuklar aynı sınıf ortamında eğitim görmektedirler. Örneğin, Mersin ilinde Rus ve Arap kökenli çocuklara okullarda ve sınıflarda rastlanabilmektedir. Öğretmenler de farklı kültür ve ülkelerden gelen çocukların bağlanma süreçleri ile ilgili farkındalık kazandıklarında çocukların gelişimsel özelliklerinin alt yapısını daha iyi anlamış olacaktır.

Sonuç olarak bağlanma kuramı, çocuğun bireysel gelişiminin ötesinde toplumsal bağlamda da önemlidir.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment*. Erlbaum.

Aksoy, A. (2005). Farklı kültürlerde ebeveynlik. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, *13*(2), 333-338.

Albert, I., Trommsdorff, G. ve Mishra, R. (2007). Parenting and adolescent attachment in India and Germany. G. Zeng (Ed.), *Perspectives and progress in contemporary cross-cultural psychology* (s. 97-108) içinde. China Light Industry. http://kops.ub.uni-konstanz.de /volltexte/2009/8373/

Bornstein, M. H., Tal, J. ve Tamis–LeMonda, C. (1991). Parenting in cross–cultural perspective: the United States, France, and Japan. *National Institute of Child Health and Human Development* (69-90). https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED405944.pdf

Bornstein, M. H. (2012). Cultural approaches to parenting. *Parenting*, *12*(2-3), 212-221. https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/15295192.2012.683359

Bowlby. J. (1971). *Attachment and loss, Vol. I. Attachment*. Penguin.

Chen, C., Lee, S. Y. ve Stevenson, H. W. (1995). Response style and cross-cultural comparisons of rating scales among East Asian and North American students. *Psychological Science*, *6*(3), 170-175. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00327

Demirdağ, M. F. (2017). Bağlanma teorisinin kökenleri: John Bowlby ve Mary Ainsworth. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *1* (2), 76-90.

Doğan, T. (2016). Ergenlerde ana-babaya bağlanma: Türkiye profili. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *8*(4), 406-419. https://doi.org/10.18863/pgy.253446

Gojman, S., Millán, S., Carlson, E., Sánchez, G., Rodarte, A., González, P. ve Hernández, G. (2012). Intergenerational relations of attachment: A research synthesis of urban/rural Mexican samples. *Attachment & Human Development*, *14*(6), 553-566. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.727255

Gottlieb, A. (2006). Non-Western approaches to spiritual development among infants and young children: A case study from West Africa. E. C. Roehlkepartin, P. E. K. L. Wagener ve P. L. Benson (Ed.), *The handbook of spiritual development in childhood and adolescence* (s. 150-162) içinde. Sage Publications.

Green, K. E. ve Groves, M. M. (2008). Attachment parenting: An exploration of demographics and practices. *Early Child Development and Care*, *178*(5), 513-525. https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/03004430600851199

Harkness, S. ve Super, C. M. (2002). Culture and parenting. M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting volume 2 biology and ecology of parenting* (s. 253-280) içinde. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel psikoloji kültür bağlamında insan ve aile.* Evrim Yayınevi ve Tic. Ltd Şti.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2002). A model of family change in cultural context. *Online Readings in Psychology and Culture*, *6*(3), 1. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1059

Keller, H. (2013). Attachment and culture. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *44*(2), 175-194. https://doi.org/10.1177/0022022112472253

Keller, H. (2018). Universality claim of attachment theory: Children's socioemotional development across cultures. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *115*(45), 11414-11419. https://doi.org/10.1073/pnas.1720325115

Kermoian, R. ve Leiderman, P. H. (1986). Infant attachment to mother and child caretaker in an East African community. *International Journal of Behavioral Development*, *9*(4), 455-469. https://doi/10.1177/016502548600900404

Kitayama, S., Markus, H. R., Matsumoto, H. ve Norasakkunkit, V. (1997). Individual and collective processes in the construction of the self: self-enhancement in the United States and self-criticism in Japan. *Journal of Personality and Social Psychology*, *72*(6), 1245. https://doi/10.1037/0022-3514.72.6.1245

Lebra, T. S. (2000). New insight and old dilemma: A cross-cultural comparison of Japan and the United States. *Child Development*, *71*(5), 1147-1149. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00216

Marlowe, F. W. (2005). Who tends Hadza children. B. S. Hewlett ve M. E. Lamb (Ed.), *Hunter-gatherer childhoods: Evolutionary, Developmental, and Cultural Perspectives* (s.177-190) içinde. Transaction Publishers.

Mesman, J. Van Ijzendoorn, M. H. ve Sagi-Schwartz, A. (2016). Cross-cultural patterns of attachment. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications* (s.852-877) içinde.

Morelli, G. ve Rothbaum, F. (2007). Situating the child in context. Attachment relationships and self-regulation in different cultures. S. Kıtayama ve D. Cohen (Ed.), *Handbook of Cultural Psychology* (s. 500-527) içinde. https://perpus.univpancasila.ac.id/repository/EBUPT190092.pdf#page=519.

Ng, F. F. Y., Pomerantz, E. M. ve Deng, C. (2014). Why are Chinese mothers more controlling than American mothers? "My child is my report card". *Child Development*, *85*(1), 355-369.

Polek, E. (2007). Attachment in cultural context. differences in attachment between eastern and western europeans. *University of Groningen, Faculty of Behavioural and Social Sciences.*

Rothbaum, F., Weisz, J., Pott, M., Miyake, K. ve Morelli, G. (2000). Attachment and culture: Security in the United States and Japan. *American Psychologist*, *55*(10), 1093. https://doi.org /10.1037//0003-066X.55.10.1093

Rothbaum, F., Weisz, J., Pott, M., Miyake, K. ve Morelli, G. (2001). Deeper attachment and culture. *American Psychologist*, 827-829. https://doi.org /10.1037//0O03-066X.56.10.827

Schmitt, D. P., Alcalay, L. ve Allensworth, M. (2003) Are men universally more dismissing than women? Gender differences in romantic attachment across 62 cultural regions. *Persanal Relationships*, *10*(3), 307–331. https://doi.org/10.1111/1475-6811.00052

Schmitt, D. P., Alcalay, L., Allensworth, M., Allik, J. R., Ault, L. ve Austers, I. (2004). Patterns and universals of adult romantic attachment across 62 cultural regions: Are models of self and of other pancultural constructs? *Journal of Cross-Cultural Psychology, 35*(4), 367–402. https://doi.org/10.1177/0022022104266105

Sümer N. ve Güngör D. (1999). Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 14*(44), 35-58.

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemi üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, *14*(43), 71-106. https://www.researchgate.net/publication/285081827.

Valenzuela, M. (1997). Maternal sensitivity in a developing society: The context of urban poverty and infant chronic undernutrition. *Developmental Psychology*, *33*(5), 845–855. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.33.5.845

Van Ijzendoorn, M. H. (1990). Developments in cross-cultural research on attachment: Some methodological notes. *Human Development*, *33*(1), 3-9.

Van IJzendoorn, M. H. ve Kroonenberg, P. M. (1988). Cross-cultural patterns of attachment: A meta-analysis of the Strange Situation. *Society for Research in Child Development*, *59*(1), 147–156.

Yue, Y., Zhang, G., Chen, H., Liang, Z. ve Zhang, P. (2010). The relations between children's attachment and problem behaviour. *Psychological Science*, *33*, 318–320.

Göç ve Bağlanma

Şule Erden Özcan

Dünyada insanlar sürekli hareket hâlindedir fakat bu hareketliliğin temel nedenleri ve sonuçları değişkenlik gösterir (Bornstein ve diğ., 2007). Bazıları yokluk, kıtlık ya da baskıdan kaçmak için yaşadıkları yeri terk ederken bazıları da özgür iradelerini kullanarak daha iyi bir yaşam arayışına girerek göç ederler (van Ecke, 2007). Göç, bu bağlamda sadece yer değiştirmeyi içeren fiziksel bir hareket değil, aynı zamanda psikolojik ve duygusal bağlanma dinamiklerini de derinden etkileyen karmaşık bir sosyal olgudur.

Temel olarak iki farklı göç türü vardır. İlki, aynı ülke içerisinde farklı kırsal veya kentsel alanlara gerçekleşen iç göçtür. İkincisi ise bir ülkeden farklı bir ülkeye yapılan dış göçtür (Shuang ve diğ., 2022). İç göç, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de göçebelik geleneğine sahip Yörükler ve mevsimlik tarım işçileri gibi gruplarda yaygındır. Bu gruplar ülke içinde hareketli bir yaşam tarzını hâlâ sürdürme eğilimindedir Grupların sayıları ve yapısı, üyelerin yerleşik bir yaşama geçip geçmeme tercihine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Kenny ve Danaher, 2009). Ayrıca göçebelik durumu bazı meslek grupları için de geçerli olabilmektedir; örneğin, sürekli yer değiştiren askerler, polisler ve diğer memurlar da bu kategoride değerlendirilebilir (Louie ve Cromer, 2014). Dış göç ise genellikle ekonomik, siyasal, doğal afetler ve çevresel sorunlar gibi etkenlerden kaynaklanan bir ülkeden farklı bir ülkeye yapılan göçü ifade etmektedir.

Ülke içi ya da uluslararası göç, genellikle itici ve çekici faktörlerin etkisiyle gerçekleşir. İtici faktörler arasında savaş, ekonomik sıkıntılar, güvenlik sorunları, toprak eksikliği ve sosyal izolasyon gibi zorunlu etkenler bulunmaktadır. Örneğin, mevsimlik tarım işçileri veya sürekli yer değiştiren memurlar ekonomik nedenlerle zorunlu olarak göç ederler. Ayrıca 2023 yılında yaşanan deprem gibi doğal afetler de insanları farklı şehir veya ülkelere göç etmeye zorlamıştır. 2011'de Suriye'de patlak veren savaş da milyonlarca insanın zorunlu göç etmesine yol açmıştır. Diğer yandan çekici faktörler iş olanakları, daha iyi yaşam koşulları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi gönüllü göçe neden

Eğer göç sırasında çocuğun yanında tanıdık bir birincil bakım veren varsa bu durum çocuğun yeni ortama daha hızlı bir şekilde uyum sağlamasına yardımcı olur. Araştırmalar, güvenli bir şekilde bağlanan çocukların yeni ortamlara daha kolay uyum sağladığını fakat güvensiz bağlanan çocukların yeni yerlere alışmakta zorlandığını ve daha fazla ev özlemi çektiğini göstermektedir. Bu bağlamda ev sahibi ülkelerin veya yerel organizasyonların, göçmen çocuklar için kapsayıcı eğitim programları oluşturması ve öğretmenlerini göçmen çocukların ihtiyaçları konusunda bilinçlendirmesi, göçün olumsuz etkilerini hafifletebilir ve uyum sürecini kolaylaştırabilir.

Sonuç olarak ister ülke içinde ister farklı ülkelere olsun, gönüllü veya zorunlu göçler bireylerin deneyimlerini çeşitlendirmekte ve bu da bağlanma stillerinde kişiselleşmeye yol açabilmektedir. Göç öncesinden sonrasına kadar olan uyum sürecinde bireylerin yaşadığı deneyimleri tam anlamıyla kavrayabilmek için göçle bağlanma kuramı ve mekâna bağlanma konularında daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

Agishtein, P. ve Brumbaugh, C. (2013). Cultural variation in adult attachment: The impact of ethnicity, collectivism, and country of origin. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology, 7*(4), 384–405. https://doi.org/10.1037/h0099181

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum.

Ainsworth, M. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist, 44*(4), 709–716. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.4.709

Altınpıçak, T. ve Gülçubuk, B. (2004). Ankara İli Polatlı İlçesinde Gezici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi*, *10*(1), 59-66. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1510327

Barker, L. H. ve Berry, K. D. (2009). Developmental issues impacting military families with young children during single and multiple deployments. *Military Medicine*, *174*(10), 1033-1040. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-04-1108

Beleli, Ö. (2013). Seasonal agricultural migration in Turkey and young children*, Early Childhood Matters*, (121), 16-19. https://www.cabdirect.org/cabdirect/abstract/20143142074

Bernhard, J. K., Goldring, L. ve Landolt, P. (2005). *Transnational, Multi-Local Motherhood: Experiences of Separation and Reunification Among Latin American Families in Canada*. CERIS Working Paper No. 40. Toronto: Joint Centre of Excellence for Research on Immigration and Settlement.

Bornstein, M. H., Deater-Deckard, K. ve. Lansford, J. E. (2007). Immigrant Families in Contemporary Society. J. E. Lansford, K. D. Deater-Deckard ve M. H. Bornstein (Ed.), *Immigrant families in contemporary society* (1. Baskı, s.1-6) içinde. The Guilford Press.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger.* Basic Books.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, *52*(4), 664-678. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x

Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. Routledge.

Bozkaya, H. (2022). Göç ve çocuk hakları üzerine bir değerlendirme. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 677-688. https://doi.org/10.29000/rumelide.1190328.

Büyükcan Sayılır, Ş. (2012). Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması. *Türk Dünyası İnceleme Dergisi,* XII/1, 563- 580. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/406712

Carr-Hill, R. A., Eshete, A., Sedel, C. ve de Souza, A. (2005). *The Education of Nomadic Peoples in East Africa: Djibouti, Eritrea, Ethiopia, Kenya, Tanzania and Uganda: Synthesis Report* (No. 799). African Development Bank.

Cassidy, J., Jones, J. D. ve Shaver, P. R. (2013). Contributions of attachment theory and research: A framework for future research, translation, and policy. *Development and Psychopathology*, *25*(4pt2), 1415-1434. https://doi.org/10.1017/S0954579413000692

Cross, J. E. (2015). Processes of place attachment: An interactional framework. *Symbolic Interaction*, *38*(4), 493-520. https://doi.org/10.1002/symb.198

Çelik, F. (2006). İç göçlerin itici ve çekici güçler yaklaşımı ile analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (27). 149-170. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/66477

Çiçek, S. (2011). Türkiye'de Hatay merkez ilçeden Suudi Arabistan'a eşleriyle birlikte göç eden kadınların yeni toplumsal yaşama uyum süreçler (Tez no: 280720) [Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

De Haene, L., Dalgaard, N. T., Montgomery, E., Grietens, H. ve Verschueren, K. (2013). Attachment narratives in refugee children: Interrater reliability and qualitative analysis in pilot findings from a two-site study. *Journal of Traumatic Stress*, *26*(3), 413-417. https://doi.org/10.1002/jts.21820

Demir, Ö. ve Bakar, N. (2014). Silifke Yörüklerinde doğum, evlenme ve ölüm gelenekleri üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *1*(35), 111-133. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/165269

Doğan, M. ve Doğan, C. (2019). Yörüklerin hayat tarzı. *Journal of Social Policy Conferences* (49).677-708.. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9248

Doyle, M. E. ve Peterson, K. A. (2005). Re-entry and reintegration: Returning home after combat. *Psychiatric Quarterly*, *76*, 361-370. https://link.springer.com/article/10.1007/s11126-005-4972-z

Dwyer, L., Chen, N. ve Lee, J. (2019). The role of place attachment in tourism research. *Journal of Travel & Tourism Marketing, 36*(5), 645–652. https://doi.org/10.1080/10548408.2019.1612824

Edyburn, K. L. ve Meek, S. (2021) Seeking safety and humanity in the harshest immigration climate in a generation: A review of the literature on the effects of separation and detention on migrant and asylum-seeking children and families in the United States during the Trump Administration. *Society for Research in Child Development*, 34(1), 1–46. https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/sop2.12

Erden, Ş. (2014). Farklı sosyokültürel ve ekonomik bağlamlarda yaşayan dört altı yaş çocuklarının zihin kuramı ve bağlanma türleri arasındaki ilişkinin incelenmesi rolü (Tez no: 370901) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Finkel, L. B. (2001). *The effects of frequent geographic mobility on the social and emotional adjustment of military children and adolescents*. [Doctoral dissertation, Old Dominion Univer-

sity]. ProQuest Dissertations Publishing. https://www.proquest.com/d ocview/304767717?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true

Finkel, L. B., Kelley, M. L. ve Ashby, J. (2003). Geographic mobility, family, and maternal variables as related to the psychosocial adjustment of military children. *Military Medicine*, *168*(12), 1019-1024. https://doi.org/10.1093/milmed/168.12.1019

Gewirtz, A., Forgatch, M. ve Wieling, E. (2008). Parenting practices as potential mechanisms for child adjustment following mass trauma. *Journal of Marital and Family Therapy*, *34*(2), 177-192. https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2008.00063.x

Giuliani, M. V. (2003). Theory of attachment and place attachment. M. Bonnes, T. Lee ve M. Bonaiuto (Ed.), *Psychological theories for environmental issues* (1. Baskı, s.137-160) içinde. Routledge.

Grossmann, K. E., Grossmann, K. ve Zimmermann, P. (1999). A wider view of attachment and exploration: Stability and change during the years of immaturity. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (1. Baskı, s. 760–786) içinde. Guilford Press.

Guo, J., Ren, X., Wang, X., Qu, Z., Zhou, Q., Ran, C., ... ve Hu, J. (2015). Depression among migrant and left-behind children in China in relation to the quality of parent-child and teacher-child relationships. *PLoS One*, *10*(12), https://doi.org/10.1371/journal.pone.0145606

Habbach, H., Hampton, K. ve Mishori, R. (2020). *You will never see your child again: the persistent psychological effects of family separation*. New York Press.

Hesse, E. ve Main, M. (2006). Frightened, threatening, and dissociative parental behavior in low-risk samples: Description, discussion, and interpretations. *Development and Psychopathology*, *18*(2), 309-343. https://doi.org/ 10.10170S0954579406060172

Hidalgo, M. C. ve Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal Of Environmental Psychology*, *21*(3), 273-281. https://doi.org/10.1006/jevp .2001.0221Get rights and content

Kagitcibasi, C. (1997). Individualism and collectivism. J. W. Berry, M. H. Segall ve C. Kagitçibasi (Ed.), *Handbook of cross-cultural Psychology-Volume 3:Social behavior and applications* (2. Baskı, s.1-49) içinde.

Kenny, M. ve Danaher, P. A. (2009). Three dimensions of changing schools, P. A. Danaher, M. Kenny ve J. R. Leder (Ed.), *Traveller, nomadic and migrant education* (1. Baskı, s.1-12) içinde. Routledge.

Khazanov, A. M. (2015). *Göçebe ve dış dünya* (1. Baskı). (Ö. Suveren, Çev.) Doğu Kütüphanesi.(1984, 1. Baskı).

Korkmaz, A. (2005). Sosyal hareketlilik: eğitim ve mesleğin sosyal hareketliliğe etkisi. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (31), 79-92. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/100915

Korpela, K. M., Ylén, M., Tyrväinen, L. ve Silvennoinen, H. (2009). Stability of self-reported favourite places and place attachment over a 10-month period. *Journal of Environmental Psychology*, *29*(1), 95-100. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.05.008

Kutlu, M. M. (1992). Yaşayan Bir Alt-Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi (s.16-22). Feryal Matbaası. https://www.m illifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=14&Sayfa=15

Louie, A. D. ve Cromer, L. D. (2014). Parent–child attachment during the deployment cycle: Impact on reintegration parenting stress. *Professional Psychology: Research and Practice*, *45*(6), 496-503. https://doi.org/10.1037/a0036603

Malik, M., Fatima, G. ve Ch, A. H. (2017). Identification of child rearing practices of nomadic mothers residing in urban areas of Lahore city. *Journal of the Punjab University Historical Society*, *30*(2), 77-85. https://www.researchgate.net/profile/Ghulam-Fatima-9/publication/308438516_Session_5_Interaction_and_Cultural_Models_of_Disability_Identification_of_Child_Rearing_Practices_of_Nomadic_Mothers_Residing_in_Urban_Areas_of_Lahore_City/links/5dc5b95ea6fdcc5750348260/Session-5-Interaction-and-Cultural-Models-of-Disability-Identification-of-Child-Rearing-Practices-of-Nomadic-Mothers-Residing-in-Urban-Areas-of-Lahore-City.pdf

McBain, K. A. (2010). *Adult Attachment theory and attachment to place: exploring relationships between people and places* [Doctoral dissertation, James Cook University]. Researchonline. https://researchonline.jcu.edu.au/19819/

Özbekmezci, Ş. ve Sahil, S. (2004a). Çukurova yöresindeki mevsimlik tarım işçilerinin yerleşim dokuları ve yaşam üniteleri. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(4), 375-391. https://dergipark.org.tr/en/pub/gazimmfd/issue/6662/88969

Özbekmezci, Ş. ve Sahil, S. (2004b). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(3), 261-274. https://dergipark.org.tr/en/pub/gazimmfd/issue/6661/88946

Özgün, Ö., Erden, Ş. ve Aydilek Çiftçi, M. (2013). The meaning of faterhood as perceived by Turkish police fathers and their young children. *Educational Research and Reviews*, *8*(21), 1966-1978. https://doi.org/10.5897/err2013.1152

Paley, B., Lester, P. ve Mogil, C. (2013). Family systems and ecological perspectives on the impact of deployment on military families. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *16*, 245-265. https://link.springer.com/article/10.1007/s10567-013-0138-y

Pincus, S. H., House, R., Christenson, J. ve Adler, L. (2008). The emotional cycle of deployment: A military family perspective, 2005. *US Army Medical Department Journal, 15*, *23*. file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/p15290coll3_898.pdf

Raymond, C. M., Brown, G. ve Weber, D. (2010). The measurement of place attachment: Personal, community, and environmental connections. *Journal of Environmental Psychology*, *30*(4), 422-434. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.08.002

Rusch, D. ve Reyes, K. (2013). Examining the effects of Mexican serial migration and family separations on acculturative stress, depression, and family functioning. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, *35*(2), 139-158. https://doi.org/10.1177/0739986312467292

Scannell, L. ve Gifford, R. (2010). The relations between natural and civic place attachment and pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, *30*(3), 289-297. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.010

Scannell, L., Cox, R. S., Fletcher, S. ve Heykoop, C. (2016). That was the last time I saw my house: The importance of place attachment among children and youth in disaster contexts. *American Journal of Community Psychology*, 58(1-2), 158-173. https://doi.org/10.1002/ajcp.12069

Scannell, L., Williams, E., Giffors, R. ve Saarich, C. (2021). Parallels between interpersonal and place attachment: An update. C. Lynne, Manzo Patrick Devine-Wright (Ed.), *Place attachment_ advances in theory, methods and applications* (2. Baskı, s. 45-60) içinde. Routledge.

Shuang, M., Yiqing, W., Ling, J., Guanzhen, O., Jing, G., Zhiyong, Q. ve Xiaohua, W. (2022). Relationship between parent–child attachment and depression among migrant children and left-behind children in China. *Public Health*, *204*, 1-8. https://doi.org/10.1016/j.puhe.2021.12.015

Sorensen, N. ve Oyserman, D. (2010). Collectivism, Effects on Relationships. H. T. Reis ve S. K. Sprecher (Ed.), *Encyclopedia of Human Relationships* (1. Baskı, s. 233- 236) içinde. Sage.

Suårez-Orozco, C., Todorova, I. L. ve Louie, J. (2002). Making up for lost time: The experience of separation and reunification among immigrant families. *Family Process*, *41*(4), 625-643. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2002.00625.x

Tartaglia, S. (2006). A preliminary study for a new model of sense of community. *Journal of Community Psychology*, *34*(1), 25-36. https://doi.org/10.1002/jcop.20081

Thurber, C. A. ve Sigman, M. D. (1998). Preliminary models of risk and protective factors for childhood homesickness: Review and empirical synthesis. *Child Development*, *69*(4), 903-934. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06151.x

Twigger-Ross, C. L. ve Uzzell, D. L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, *16*(3), 205-220. https://doi.org/10.1006/jevp.1996.0017Get rights and content

Vada, S., Prentice, C. ve Hsiao, A. (2019). The influence of tourism experience and well-being on place attachment. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *47*, 322-330. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2018.12.007

Van Ecke, Y. (2007). *Attachment and immigrants: emotional security among Dutch and Belgian immigrants in California,* Amsterdam University Press.

van Ee E., Jongmans M., Van der Aa N. ve Kleber R. J. (2016). Attachment representation and sensitivity: The moderating role of posttraumatic stress disorder in a refugee sample. *Family Process*, 56, 781–792. https://doi.org/10.1080/14616734.2016.1148748

van Ee E., Kleber R. ve Mooren T. (2012). War trauma lingers on: Associations between maternal posttraumatic stress disorder, parent-child interaction, and child development. *Infant Mental Health Journal*, 33, 459–468. https://doi.org/10.1002/imhj.21324

Venta, A. ve Cuervo, M. (2022). Attachment, loss, and related challenges in migration. *Current Opinion in Psychology*, *47*, 1-5. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101406

Williams, D. R. ve Vaske, J. J. (2003). The measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science*, *49*(6), 830-840. https://doi.org/10.1093/forestscience/49.6.830

Wood, L. C. (2018). Impact of punitive immigration policies, parent-child separation and child detention on the mental health and development of children. *BMJ Paediatrics Open*, *2*(1), 1-6. https://doi.org/10.1136/bmjpo-2018-000338

Zeyneloğlu, S. ve Sirkeci, İ. (2014). Türkiye'de Almanlar ve Almancılar. *Göç Dergisi*, *1*(1), 77-118. file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/549-Makale%20Metni-559-1-10-20180913.pdf

Çoklu Bakım ve Bağlanma

Emin Yorgun

Bu bölüm, çocukların birden fazla bakım veren ile geliştirdikleri bağlanma ilişkilerini incelemektedir. Günümüzde, kadınların ve erkeklerin aile hayatındaki rolleri değişmekte ve iki gelirli aileler ekonomik bir gereklilik hâline gelmektedir. Bu durum, çoğu çocuğun birden fazla yetişkin tarafından sürekli olarak bakılmak zorunda kalmasına yol açmaktadır.

Bağlanma ilişkileri, çocuğun ilk üç-dört yılında hızlı bir gelişim gösterir (Howes ve Spieker, 1999). Bağlanma ilişkisinin temel işlevlerinden biri, çocuğu tehlikeden korumak ve hayatta kalma şansını artırmaktır (Ainsworth, 1990; Bowlby, 1973). Erken yaşlardan itibaren çocuklar dünyayı güvenli bir şekilde keşfetmek için bir bağlanma hiyerarşisi oluşturmaya başlarlar. Genellikle bu hiyerarşide anne birincil bakım veren rolündedir (Bowlby, 1982). Ancak bağlanma ilişkileri sadece annelerle sınırlı değildir. Bağlanma eş zamanlı olarak birden fazla kişiyle de olabilir. Bebekler anneye ek olarak büyükanne, evdeki diğer yetişkinler veya büyük kardeşler gibi diğer tanıdık figürlere de bağlanabilirler (Ainsworth, 1967; Howes ve Spieker, 1999). Özellikle büyükanne ve büyükbabaların bu bağlamda önemli rol oynadığı bilinmektedir (Kalil ve diğ., 2014).

Çocuk ve alternatif bağlanma figürleri arasındaki bağlanma ilişkisinin kurulma süreci, anne ve çocuk arasındaki gelişimsel bağlanma ilişkisinin kurulma sürecine benzer (Howes ve Spieker, 1999). Uyum ve bağlanma, bebek ile bakım veren arasında gelişen bir süreçtir ve bu süreci etkileyen faktörler arasında çocuğun gelişimsel özellikleri ve bakım verenin önceki ilişki geçmişi yer alır (Porter, 2003). Ebeveynlerin ruh sağlığı veya başka problemlerden dolayı bakım verme işlevini tam olarak yerine getiremediği durumlar gibi özel koşullarda, bu alternatif bağlanma figürlerinin önemi daha da artmaktadır (Werner, 2000 ; Myers ve diğ., 1987).

Dolayısıyla bağlanma sadece çocuk ve annesi arasında değil, birden fazla bakım veren ile de gerçekleşebilmektedir. Bu genişleyen ağ, çocuğun hayatında birçok farklı yetişkinin olabileceğini ve bu yetişkinlerin çocuğun gelişimine

Bağlanma kuramı, psikoloji bilimi ile ilişkili olan teoriler arasında en çok etkili olan teorilerden birisidir. İnsanlar için sağlıklı ilişki standartlarının belirlenmesinde bağlanma kuramından yararlanılmaktadır. Okullarda düşük öğrenme riski altında olan çocukların belirlenmesinde ve desteklenmesinde bağlanma kuramının ilkelerinden yararlanılmaktadır. Ayrıca boşanmış çiftlerde mahkemeler ebeveyn hakları ile ilgili karar alırken yine bağlanma kuramının ilkelerinden yararlanılmaktadır. Yine uluslararası kuruluşların dezavantajlı ailelere ve çocuklara yönelik müdahale programlarının oluşturulmasında bağlanma kuramının ilkelerinden yararlandığı bilinmektedir (Morelli ve diğ., 2017). Bu yönleri ile bağlanma kuramının insan hayatına bu derece müdahil olması gerçekten de etkileyicidir.

Kaynakça

Adams, G. ve Capizzano, J. (2000). *The Hours That Children under Five Spend in Child Care: Variation across the States.* (Rapor No. B-8). Assessing the New Federalism: An Urban Institute Program To Assess Changing Social Policies. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED439211.pdf

Ahnert, L., Pinquart, M. ve Lamb, M. E. (2006). Security of children's relationships with nonparental care providers: A meta-analysis. *Child Development*, *77*(3),664-679. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00896.x

Ainsworth, M. S. (1979). Infant–mother attachment. *American Psychologist, 34*(10), 932-397. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.932

Ainsworth, M. D. S. (1967). *Infancy in Uganda: Infant care and the growth of love.* Johns Hopkins University Press.

Ainsworth, M. D. S. (1982). *Attachment: Retrospect and prospect.* Basic Books.

Ainsworth, M. D. S. (1990). Epilogue: Some considerations regarding theory and assessment relevant to attachments beyond infancy. M. T. Greenberg, D. Cicchetti ve E. M. Cummings (Ed.), *Attachment in the preschool years* (s. 463–488) içinde. University of Chicago Press.

Barnas, M. V. ve Cummings, E. M. (1994). Caregiver stability and toddlers' attachment-related behavior towards caregivers in day care. *Infant Behavior and Development*, *17*(2), 141-147. https://doi.org/10.1016/0163-6383(94)90049-3

Barone, L., Dellagiulia, A. ve Lionetti, F. (2016). When the primary caregiver is missing: Investigating proximal and distal variables involved in institutionalised children's adjustment. *Child Abuse Review*, *25*(6), 454-468. https://doi.org/10.1002/car.2365

Belsky, J. ve Rovine, M. J. (1988). Nonmaternal care in the first year of life and the security of infant-parent attachment. *Child Development*, 157-167. https://doi.org/10.2307/1130397

Booth, C. L., Kelly, J. F., Spieker, S. J. ve Zuckerman, T. G. (2003). Toddlers' attachment security to child-care providers: The safe and secure scale. *Early Education and Development*, *14*(1), 83-100.

https://doi.org/10.1207/s15566935eed1401_6

Bowlby, J. (1951). *Maternal Care and Mental Health*. World Health Organization.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger.* Basic Books.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Sadness and depression.* Basic Books.

Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bretherton, I. (1994). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. R. Parke, P. Ornstein, J. Reiser ve C. Zahn-Waxler (Ed.), *A Century of Developmental Psychology* (s. 431-471) içinde.

Buehler, C., Cox, M. E. ve Cuddeback, G. (2003). Foster parents' perceptions of factors that promote or inhibit successful fostering. *Qualitative Social Work*, *2*(1), 61-83. https://doi.org/10.1177/1473325003002001281

Burgess, C., Rossvoll, F., Wallace, B. ve Daniel, B. (2010). 'It's just like another home, just another family, so it's nae different'Children's voices in kinship care: a research study about the experience of children in kinship care in Scotland. *Child ve Family Social Work*, *15*(3), 297-306. https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2009.00671.x

Büyük Coşkun, S. (2017). Kadın istihdamının ortaya çıkardığı anne-dışı bakım sorunu ve Türkiye'nin kadın istihdamı politikasının muhtemel sonuçları. *Journal of Social Policy Conferences* (73), 85-105. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/456058

Caldwell, B. M., Wright, C. M., Honig, A. S. ve Tannenbaum, J. (1970). Infant day care and attachment. *American Journal of Orthopsychiatry*, *40*(3), 397-412. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1970.tb00697.x

Carlson, E. A., Hostinar, C. E. ve Mliner, S. B. (2014). The emergence of attachment following early social deprivation. *Development and Psychopathology*, *26*(2), 479-489. https://doi.org/10.1017/S0954579414000078

Claessens, A. ve Chen, J. H. (2013). Multiple child care arrangements and child well being: early care experiences in Australia. *Early Childhood Research Quarterly*, *28*(1), 49-61. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.06.003

Conger, R. D., Conger, K. J. ve Elder Jr, G. H. (1992). A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Development*, *63*(3), 526-541. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01644.x

Cryer, D., Wagner-Moore, L. ve Burchinal, M. (2005). Effects of transitions to new child care classes on infant/toddler distress and behavior. *Early Childhood Research Quarterly*, *20*(1), 37-56. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2005.01.005

Cuddeback, G. S. (2004). Kinship family foster care: A methodological and substantive synthesis of research. *Children and Youth Services Review*, *26*(7), 623-639. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2004.01.014

Dozier, M. ve Lindhiem, O. (2006). This is my child: Differences among foster parents in commitment to their young children. *Child Maltreatment*, *11*(4), 338-345. https://doi.org/10.1177/1077559506291263

Dozier, M. ve Rutter, M. (2008). Challenges to the development of attachment relationships faced by young children in foster and adoptive care. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (697-717) içinde. The Guilford Press.

Dubowitz, H. ve Sawyer, R. J. (1994). School behavior of children in kinship care. *Child Abuse ve Neglect*, *18*(11), 899-911. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(05)80001-8

Ehrle, J. ve Geen, R. (2002). Kin and non-kin foster care findings from a national survey. *Children and Youth Services Review*, *24*(1-2), 15-35. https://doi.org/10.1016/S0190-7409(01)00166-9

Engle, P. L., Groza, V. K. ve Groark, C. J.(2011). VIII. The situation for children without parental care and strategies for policy change. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *76*(4), 190-222. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00633.x

Everett, J. E. (2013). Foster care. *Encyclopedia of Social Work*. https://doi.org/10.1093/ acrefore/9780199975839.013.155

Farahat, F. M. (2009). Challenges facing female physicians in Egypt. *Archives of Environmental ve Occupational Health*, *64*(2), 121-128. https://doi.org/10.3200/AEOH.64.2.121-128

Fiese, B. H., Tomcho, T. J. ve Douglas, M. (2002). A review of 50 years of research on naturally occurring family routines and rituals: Cause for celebration? *Journal of Family Psychology*, *16*(4), 381-390. https://doi.org/10.1037/0893-3200.16.4.3

Filangeri-Parashar, J. (2007). *Preschoolers' attachment to grandparent caregivers* [Doctoral dissertation, The State University of New York]. http://hdl.handle.net/20.500.12648/676

Fox, N. (1977). Attachment of kibbutz infants to mother and metapelet. *Child Development*, *48*(4) 1228-1239. https://doi.org/10.2307/1128480

Geen, R. (2004). The evolution of kinship care policy and practice. *The Future of Children, 14*(1), 131-149. https://doi.org/10.2307/1602758

Goossens, F. ve Melhuish, E. C. (1996). On the ecological validity of measuring the sensitivity of professional caregivers: The laboratory versus the nursery. *European Journal of Psychology of Education*, *11*, 169-176. https://doi.org/10.1007/BF03172722

Goossens, F. A. ve Van IJzendoorn, M. H. (1990). Quality of infants' attachments to professional caregivers: Relation to infant-parent attachment and day-care characteristics. *Child Development*, *61*(3), 832-837. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1990.tb02825.x

Hinde, R. A. (1982). Attachment: Some conceptual and biological issues. C. M. Parkes ve J. S. Hinde (Ed.), *The Place of Attachment in Human Behavior* (s. 60-76) içinde. Basic Books.

Hock, E. (1976). *Alternative Approaches to Child Rearing and Their Effects on the Mother- Infant Relationship* (ED122943). ERIC. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED122943.pdf

Howes, C. ve Hamilton, C. E. (1992). Children's relationships with child care teachers: Stability and concordance with parental attachments. *Child Development*, *63*(4), 867-878. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01667.x

Howes, C. ve Hamilton, C. E. (1993). The changing experience of child care: Changesin teachers and in teacher–child relationships and children's social competencewith peers. *Early Childhood Research Quarterly*, 8(1), 15–32. https://doi.org/10.1016/S0885-2006(05)80096-1

Howes, C., Hamilton, C. E. ve Matheson, C. C. (1994). Children's relationships with peers: Differential associations with aspects of the teacher-child relationship. *Child Development*, *65*(1), 253-263. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00748.x

Howes, C., Hamilton, C. E. ve Philipsen, L. C. (1998). Stability and continuity of child-caregiver and child-peer relationships. *Child Development*, *69*(2), 418-426. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06199.x

Howes, C., Rodning, C., Galluzzo, D. C. ve Myers, L. (1988). Attachment and child care: Relationships with mother and caregiver. *Early Childhood Research Quarterly*, *3*(4), 403-416. https://doi.org/10.1016/0885-2006(88)90037-3

Howes, C. ve Smith, E. W. (1995). Children and their child care caregivers: Profiles of relationships. *Social Development*, *4*(1), 44-61. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.1995.tb00050.x

Howes, C. ve Spieker, S. (1999). Attachment relationships in the context of multiple caregivers. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (s. 671, 687) içinde. The Guilford Press.

Hughes, D. (2004). An attachment-based treatment of maltreated children and young people. *Attachment ve Human Development*, *6*(3), 263-278. https://doi.org/10.1080/14616730412331281539

İnan, H. Z. ve Doğan-Temur, Ö. (2010). Babysitters in early childhood: A research on parents' experiences and perspectives on babysitters. *Inonu University Journal of the Faculty of Education (INUJFE)*, *11*(2). 1-17. https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423903290.pdf

Jackson, J. F. (1993). Multiple caregiving among African Americans and infant attachment: The need for an emic approach. *Human Development, 35*, 87–102.

https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=393dd9d6-14d8-4de6-a8fe-8a649699337b%40redis

Jantz, A. (2002). The continuing evolution of state kinship care policies. https://web archive.urban.org/UploadedPDF/310597_state_kinship_care.pdf

Johnson-Garner, M. Y. ve Meyers, S. A. (2003). What factors contribute to the resilience of African-American children within kinship care? *Child and Youth Care Forum*, 32, 255-269. https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1025883726991.pdf

Juffer, F., Palacios, J. ve Le Mare, L. (2011). II. Development of adopted children with histories of early adversity. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *76*(4), 31-61. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00627.x

Kalil, A., Ryan, R. ve Chor, E. (2014). Time investments in children across family structures. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 654*(1), 150-168. https://doi.org/10.1177/0002716214528276

Kontos, S. (1995). *Quality in Family Child Care and Relative Care. Early Childhood Education Series.* Teachers College Press,

Lamb, M. E. (2005). Attachments, social networks, and developmental contexts. *Human Development*, *48*(1/2), 108-112. https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=86291f30-6eb2-4d63-92bd-0a5ccd88cd4f%40redis

Le Prohn, N. S. (1994). The role of the kinship foster parent: A comparison of the role conceptions of relative and non-relative foster parents. *Children and Youth Services Review*, *16*(1-2), 65-84. https://doi.org/10.1016/0190-7409(94)90016-7

LeVine, R. A. (2014). Attachment theory as cultural ideology. H. Otto ve H. Keller (Ed.), *Different faces of attachment: Cultural variations on a universal human need* (s. 50-65) içinde. Cambridge University Press.

Lewis, M. (2005). The child and its family: The social network model. *Human Development*, *48*(1-2), 8-27. https://doi.org/10.1159/000083213

Lewis, M. ve Takahashi, K. (Ed.). (2005). *Beyond the dyad: Conceptualization of social networks*. Karger Medical and Scientific Publishers.

Love, J. M., Harrison, L. ve Sagi-Schwartz, A. (2003). Child care quality matters: How conclusions may vary with context. *Child Development*, *74*(4), 1021-1033. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00584

Maccoby, E. E. ve Feldman, S. S. (1972). Mother-attachment and stranger-reactions in the third year of life. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *37*(1), 1-86. https://doi.org/10.2307/1165693

Main, M. ve Weston, D. R. (1982). Avoidance of the attachment figure in infancy: Descriptions and interpretations. *The Place of Attachment in Human Behavior*, *8*(1), 203-217.

McCartney, K. (2010). Investigaciones actuales sobre los efectos de los jardines infantiles. *Enciclopedia Sobre el Desarrollo de la Primera İnfancia*, *2*(1), 1-5.

McLoyd, V. C. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development. *American Psychologist*, *53*(2), 185. https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.185

Media.Oppenheim, D., Sagi, A. ve Lamb, M. E. (1988). Infant-adult attachments on the kibbutz and their relation to socioemotional development 4 years later. *Developmental Psychology*, *24*(3), 427. https://doi.org/10.1037/0012-1649.24.3.427

Messing, J. T. (2006). From the child's perspective: A qualitative analysis of kinship care placements. *Children and Youth Services Review*, *28*(12), 1415-1434. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2006.03.001

Moore, T. (1969). Stress in normal childhood. *Human Relations*, *22*(3), 235-250. https://doi.org/10.1177/001872676902200304

Morelli, G. A., Chaudhary, N., Gottlieb, A., Keller, H., Murray, M., Quinn, N. ve Vicedo, M. (2017). A pluralistic approach to attachment. H. Keller ve K. A. Bard (Ed.), *The cultural nature of attachment: contextualizing relationships and development* (s. 139-170) içinde. MIT Press.

Morrissey, T. W. (2009). Multiple child-care arrangements and young children's behavioral outcomes. *Child Development*, *80*(1), 59-76. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01246.x

Moskowitz, D. S., Schwarz, J. C. ve Corsini, D. A. (1977). Initiating day care at three years of age: Effects on attachment. *Child Development*, 1271-1276. https://doi.org/10.2307/1128484

Myers, B. J., Jarvis, P. A. ve Creasey, G. L. (1987). Infants' behavior with their mothers and grandmothers. *Infant Behavior and Development, 10, 245–259.* https://doi.org/10.1016/0163-6383(87)90015-4

Nash, A. (1988). Ontogeny, phylogeny, and relationships. S. W. Duck (Ed.), *Handbook of*

personal relationships: theory, research and ınterventions (s. 121-141) içinde. John Wiley ve Sons Ltd.

Nash, A. ve Hay, D. F. (1993). Relationships in infancy as precursors and causes of later relationships and psychopathology. *Precursors, Causes and Psychopathology*, 199-232.

National Institute of Child Health and Human Development (1998). Early child care and self-control, compliance, and problem behavior at twenty-four and thirty-six months. *Child Development*, *69*(4), 1145-1170. https://doi.org/10.2307/1132367

Numan, M. ve Insel, T. R. (2006). *The neurobiology of parental behavior* (Cilt. 1). Springer Science ve Business.

Porter L (2003), The science of attachment: The biological roots of love. *Mothering Magazine.*

Prather, W. ve Golden, J. A. (2009). A behavioral perspective of childhood trauma and attachment issues: Toward alternative treatment approaches for children with a history of abuse. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, *5*(1), 56-74. https://psycnet.apa.org/fulltext/2010-18455-004.pdf

Raikes, H. (1993). Relationship duration in infant care: Time with a high-ability teacher and infant-teacher attachment. *Early Childhood Research Quarterly*, *8*(3), 309-325. https://doi.org/10.1016/S0885-2006(05)80070-5

Rutter, M., Colvert, E. ve Kreppner, J.(2006). Early adolescent outcomes for institutionally-deprived and non-deprived adoptees. I: Disinhibited attachment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *48*(1), 17-30. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01688.x

Sagi, A., Koren-Karie, N. ve Gini, M. (2002). Shedding further light on the effects of various types and quality of early child care on infant–mother attachment relationship: The Haifa study of early child care. *Child Development*, *73*(4), 1166- 1186. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00465

Sagi, A., Lamb, M. E. ve Lewkowicz, K. S. (1985). Security of infant-mother,-father, and-metapelet attachments among kibbutz-reared Israeli children. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *50*(1/2) 257-275. https://doi.org/10.2307/3333837

Santelices, M. P. ve Olhaberry, M. (2009). Asistencia temprana a salas cuna y patrones de apego infantil: una revisión. *Suma Psicológica*, *6*(1), 101-111. https://www.researchgate.net/profile/Marcia-Olhaberry-

Sear, R. (2016). Beyond the nuclear family: an evolutionary perspective on parenting. *Current Opinion in Psychology*, *7*, 98-103. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.08.013

Schofield, G. ve Beek, M. (2005). Providing a secure base: Parenting children in long-term foster family care. *Attachment & Human Development*, *7*(1), 3-26. https://doi.org/10.1080/14616730500049019

Schofield, G. ve Beek, M. (2009). Growing up in foster care: Providing a secure base through adolescence. *Child & Family Social Work*, *14*(3), 255-266.

https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2008.00592.x

Schipper, J. C. D., IJzendoorn, M. H. V. ve Tavecchio, L. W. (2004). Stability in center day care: relations with children's well-being and problem behavior in day care 1. *Social Development*, *13*(4), 531-550. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2004.00282.x

Schwartz, P. (1983). Length of day-care attendance and attachment behavior in eighteen-month-old infants. *Child Development*, *54*(4), 1073-1078. https://doi.org/10.2307/1129911

Schweiger, W. K. ve O'Brien, M. (2005). Special needs adoption: An ecological systems approach. *Family Relations*, *54*(4), 512-522. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2005.00337.x

Shaver, P. R. ve Mikulincer, M. (2007). Adult attachment strategies and the regulation of emotion. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications* (s. 505-535) içinde. The Guilford Press,

Soares, I., Belsky, J. ve Oliveira, P. (2014). Does early family risk and current quality of care predict indiscriminate social behavior in institutionalized Portuguese children? *Attachment ve Human Development*, *16*(2), 137-148. https://doi.org/10.1080/14616734.2013.869237

Sroufe, L. A. ve Waters, E. (2017). Attachment as an organizational construct. *Interpersonal Development,* 109-124. Sroufe, L. A. and Waters, E. (2017). Attachment as an organizational construct. Interpersonal Development, 109-124. https://doi.org/10.4324/9781351153683-5

Stovall, K. C. ve Dozier, M. (1998). Infants in foster care: An attachment theory perspective. *Adoption Quarterly*, *2*(1), 55-88. https://doi.org/10.1300/J145v02n01_05

Stovall, K. C. ve Dozier, M. (2000). The development of attachment in new relationships: Single subject analyses for 10 foster infants. *Development and Psychopathology*, *12*(2), 133-156. https://doi.org/10.1017/S0954579400002029

Strozier, A. L., Elrod, B., Beiler, P., Smith, A. ve Carter, K. (2004). Developing a network of support for relative caregivers. *Children and Youth Services Review*, *26*(7), 641-656. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2004.02.018

Thompson, R. A. (1998). Early sociopersonality development. W. Damon ve N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (s. 25–104) içinde. John Wiley & Sons.

United Natıons International Children's Emergency Found (1989). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-

van Ijzendoorn, M. H. (2005). Attachment in social networks. *Human Development*, *48*(1/2), 85-88. https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=5f31c5df-40a3-

Vaughn, B. E., Gove, F. L. ve Egeland, B. (1980). The relationship between out-of-home care and the quality of infant-mother attachment in an economically disadvantaged population. *Child Development*, 1203-1214. https://doi.org/10.2307/1129562

Waters, E. (1981). Traits, behavioral systems and relationships: Three models of infant-adult attachment. K. Immelmann, G. W. Barlow, L. Petrinovich ve M. B. Main (Ed.), *Behavioral development (The Bielefeld Interdisciplinary Project)* (s. 622-650) içinde. Cambridge University Press.

Weisner, T. S., Gallimore, R. ve Bacon, M. K. (1977). My brother's keeper: Child and sibling caretaking [and comments and reply]. *Current Anthropology*, *18*(2), 169-190. https://doi.org/10.2307/1129562

Werner, E.E. (2000). Protective factors and individual resilience. J. P. Shonkoff ve S. J. Meisels (Ed.), *Handbook of early childhood intervention 2*. (s. 115–132) içinde. Cambridge University Press.

Wintrob, H. (1997). My ten-month-old co-therapist: or how ı survived when the babysitter quit. *Journal of Feminist Family Therapy*, *9*(2), 41-47. https://doi.org/10.1300/J086v09n02_04

Yeung, W. J., Linver, M. R. ve Brooks–Gunn, J. (2002). How money matters for young children's development: Parental investment and family processes. *Child Development*, *73*(6), 1861-1879. https://doi.org/10.1111/1467-8624.t01-1-00511

Boşanmış Ailelerin Çocuklarında Bağlanma

Merve Yavuz

Boşanma, eşlerden birinin ya da her ikisinin talebi üzerine, hâkimin bu talebi haklı bulması sonucunda, evlilik bağını sonlandıran bir süreçtir. Boşanma gerçekleştiğinde, anne ve baba arasındaki bağ hukuken kesilse de ortak çocuklara karşı olan ebeveynlik sorumlulukları devam eder. Ailenin bir arada iken oluşturduğu ilişkiler ağının boşanmayla değişmesi, çocukların yaşamları üzerinde kalıcı etkiler yaratabilir. Türkiye'de boşanma oranlarının artmış olması, çocuklar ve aileleri üzerindeki etkilerinin derinlemesine araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle bağlanma açısından, boşanma sürecinin çocuklar üzerinde derin etkileri olabilir. Bağlanma, temel bir güven duygusu oluşturur; bu duygu boşanma ile değiştiğinde, çocukların psikolojik ve duygusal gelişimleri bundan etkilenir. Anne-baba arasındaki bağın sonlanması, çocukların bağlanma modellerini değiştirebilir, bu da onların sosyal ve duygusal gelişimini etkiler. Dolayısıyla boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini özellikle bağlanma kuramı açısından incelemek, son derece önemlidir. Bu bağlamda kitabın bu bölümünde boşanmanın çocuklar ve ebeveynleri arasındaki bağlanma dinamikleri üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Boşanma ve Bağlanma Arasındaki Bağlantılar

Ebeveynleri boşandığında çocuklar, arkadaşlarının bu duruma nasıl tepki göstereceğini merak eder ve kendilerini akranlarıyla karşılaştırır. Hatta, boşanmayı kendi suçları olarak görebilirler. Bu durum çocuğun en büyük endişelerinden biri olan anne-babasını bir daha görememe ihtimaline dönüşebilir (Meriç, 2007). Bu tür kaygılar, çocuğun psikolojik sorunlar yaşama riskini artırır. Çocukların anne-babalarıyla istedikleri zaman görüşebilecekleri konusunda güvence almaları, boşanmanın doğuracağı olası olumsuz etkilerden korunmaları için önemlidir (Sommers-Flanagan ve diğ., 1953).

Boşanma süreci genellikle üç aşamadan oluşur. Ancak bazı aileler bu aşamalardan birinde takılabilirler. İlk aşamada, ebeveynler arasındaki anlaşmazlıkların yoğun ve sık bir şekilde yaşanmasından dolayı çocuk ilgi eksikliği

Boşanma öncesinde çocukla yapılan etkinlikler, boşanma sonrası görüşmelerde de benzer şekilde sürdürülmelidir. Ebeveynler tarafından çocuğun olumlu davranışlarının takdir edilmesi, güvenli bir bağın oluşmasına katkı sağlar (Amato, 1994). Diğer ebeveyn hakkında olumlu ve yapıcı dialoglar oluşturulması, çocukla kurulan güvenli bağı daha da güçlendirmekte önemlidir (Löwenstein, 2020; Obegi ve Berant, 2010).

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S. (1969). Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the infant–mother attachment relationship. *Child Development, 40*(4), 969–1025. https://doi.org/10.2307/1127008

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation.* Psychology Press.

Ainsworth, M. D. S. ve Marvin, R. S. (1995). On the shaping of attachment theory and research: An interview with Mary D. S. Ainsworth (Fall 1994). *Monographs of the Society for Research in Child Development, 60*(2/3), 2-21. https://doi.org/10.2307/1166167

Altenhofen, S., Sutherland, K. ve Biringen, Z. (2010). Families experiencing divorce: Age at onset of overnight stays, conflict, and emotional availability as predictors of child attachment. *Journal of Divorce & Remarriage, 51*(3), 141-156. https://doi.org/10.1080/10502551003597782

Amato P.R., Loomis, L. S. ve Booth A. (1995). Parental divorce, marital conflict and offspring wellbeing during early adulthood. *Social Forces*, *73*(3). 895-915. https://doi.org/10.2307/2580551

Amato, P. (1994). Life-span adjustment of children to their parents' divorce. *Children and Divorce, 4*(1), 143–164. https://doi.org/10.2307/1602482

Amato, P.R. ve Keith, B. (1991). Parental divorce and the well being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 110*(1), 26–46. https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.26

Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*(6). 1173-1182. https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173

Baumrind, D. (1989). Rearing competent children. W. Damon (Ed.). *Child Development Today and Tomorrow* (s. 349–378) içinde. Jossey-Bass.

Biringen, Z., Greve-Spees, J., Howard, W., Leith, D., Tanner, L., Moore, S., Sakoguchi, S. ve Williams, L. (2002). Commentary on Warshak's "Blanket restrictions: Overnight contact between parents and young children." *Family Court Review*, *40*(2), 204-207. https://doi.org/10.1111/j.174-1617.2002.tb00831.x

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*(4), 664–678. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x

Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology, 28*(5), 759-775. https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.5.759

Bruce, V., Young, A. ve Ainsworth, M. D. (1983). Patterns of infant-mother attachment as related to maternal care. D. Magnusson ve V. Alien (Ed.), *Human development: An international perspective* (s. 432-463) içinde. Academic Press.

Clarke-Stewart, A., Vandell, D., McCartney, K., Owen, M. ve Booth, C. (2000). Effects of parental separation and divorce on very young children. *Journal of Family Psychology, 14*(2), 304–326. https://doi.org/10.1037/0893-3200.14.2.304

Cohn. J. F. ve Tronick, E. Z. (1983). Three-month-old-infants' reaction to simulated maternal depression. *Child Development, 54*(1), 185-193. http://www.jstor.org/stable/1129876

Coleman, J., Cowan, P. A. ve Pape Cowan, C. (2022). Attachment security, divorce, parental estrangement, and reconciliation. *Journal of Social and Personal Relationships, 39(3), 778-795.* https://doi.org/10.1177/02654075211046305

Collins, N. L. ve Read, S. J. (1994). Cognitive representations of attachment: The structure and function of working models. K. Bartholomew ve D. Perlman (Ed.), *Attachment processes in adulthood* (s. 53–90) içinde. Jessica Kingsley.

Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin, 113*(3), 487-496. https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487

DeMulder, E. K. ve Radke-Yarrow. M. (1991). Attachment with affectively ill and well mothers: Concurrent behavioral correlates. *Development and Psychopathology, 3*(3). 227-242. https://doi.org/10.1017/S0954579400005277

Donovan, W. L. ve Leavitt, L. A. (1989). Maternal self-efficacy and infant attachment: Integrative physiology, perceptions, and behavior. *Child Development, 60*(2), 460-472. https://doi.org/10.2307/1130990

Ehrlich, J. (2014). *Divorce and loss: Helping adults and children mourn when a marriage comes apart.* Rowman & Littlefield.

Evans, M. D. R., Kelley, J. ve Wanner, R. A. (2001). Educational attainment of the children of divorce: Australia, 1940–90. *Journal of Sociology, 37*(3), 275-297. https://doi.org/10.1177/144078301128756346

Field, T. (1984). Early interactions between infants and their postpartum depressed mothers. *Infant Behavior and Development, 7*(4), 517–522. https://doi.org/10.1016/S0163-6383(84)80010-7

Hagman, G. (1995). Mourning: A review and reconsideration. *The International Journal of Psycho-analysis, 76(5),* 909.

Hetherington, E. M. (1989). Coping with family transitions: Winners, losers, and survivors. *Child Development, 60*(1), 1-14. https://doi.org/10.2307/1131066

Karen, R. (1994). *Becoming attached: Unfolding the mystery of the infant-mother bond and its impact on later life.* Warner Books.

Kelly, J. B. ve Johnston, J. R. (2001). The alienated child: A reformulation of parental alienation syndrome. *Family Court Review, 39*(3), 249-266. https://doi.org/10.1111/j.174-1617.2001.tb00609.x

Löwenstein, L. (2020). *Çocukların boşanma süreci ile başa çıkmaları için yaratıcı müdahaleler* (A. Cihan, Çev.). Epona Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 2013)

Meriç, B., (2007). *Boşanmış ailelerdeki ergenlerin uyum düzeylerini ve sosyal becerilerini geliştirmeye yönelik bir grup rehberliği çalışmasının sınanması* (Tez no:221506) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Nair, H. (1998). *A study of the effects of divorce on maternal parenting and attachment security in preschool-aged children.* [Doktora tezi, Kansas State University]. Proquest. https://www.proquest.com/openview/03027f82c4ca8da7577b8c652df19727/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y

Nair, H. ve Murray, A. D. (2005) Predictors of attachment security in preschool children from ıntact and divorced families. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development, 166*(3), 245-263. https://doi.org/10.3200/GNTP.166.3.245-263

Obegi, J. H. ve Berant, E. (Ed.). (2010). *Attachment theory and research in clinical work with adults.* Guilford press.

Öngören, S. (2017). Boşanma ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi,* (13), 73-87.

Özgüven, İ. E., (2000). Evlilik ve Aile Terapisi. Pdrem Yayınları.

Scott, M. E., Booth, A., King, V. ve Johnson, D. R. (2007). Postdivorce father-adolescent closeness. *Journal of Marriage and Family, 69*(5). 1194-1209. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00441.x

Solmuş, T. (2010). *Bağlanma, evlilik ve aile psikolojisi.* Sistem Yayıncılık.

Solomon, J. (2005). An attachment theory framework for planning infant and toddler visitation arrangements in never-married, separated, and divorced families. Gunsberg, L. ve Hymowitz, P. (Ed.), *A handbook of divorce and custody: Forensic, developmental, and clinical perspectives* (s. 259-279) içinde. Routledge.

Sommers-Flanagan, R., Elander, C. ve Sommers-Flanagan, J. (1953). *Don't divorce us! Kids' advice to divorcing parents.* American Counseling Association.

Steinberg, L., (2007). *Ergenlik* (F. Çok, Çev.). İmge Kitabevi.

Stevenson, J. ve Fredman, G. (1990). The social environmental correlates of reading ability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 31*(5), 681-698. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1990.tb00810.x

Susman-Stillman, A., Kalkoske, M., Egeland, B. ve Waldman, I. (1996). Infant temperament and maternal sensitivity as predictors of attachment security. *Infant and Behavior Development,* 19, 33-47. https://doi.org/10.1016/S0163-6383(96)90042-9

Thiessen, I. (1993). The impact of divorce on children. *Early child development and care, 96*(1), 19-26. https://doi.org/10.1080/0300443930960103

Thompson, R. A. (2008). Attachment-related mental representations: introduction to the special issue. *Attachment & Human Development, 10*(4), 347-358. https://doi.org/10.1080/14616730802461334

Tveit, O. B., Gustavson, K. ve Helland, M. S. (2023). Children's participation in post-divorce decision-making: The role of conflict and attachment. *Child & Family Social Work,* 28(3), 712–722. https://doi.org/10.1111/ cfs.12997

Yatılı Çocuk Bakım Kuruluşlarında Kalan Çocuklarda Bağlanma

Şule Erden Özcan

Çocuğun temel gereksinimlerinin aile ortamında karşılanamadığı, ebeveynin yükümlülüklerini yerine getirmediği, bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği risk altında olan çocuklara korunmaya muhtaç çocuklar denmektedir (Şimşek ve Erol, 2007). Ailenin parçalanması, ebeveynin hasta ya da sakat olması, yoksulluk ve işsizlik, terk edilme ve kimsesiz olma ve suça itilmesi (fuhuş, dilencilik ve madde kullanımı) gibi çeşitli nedenlerle haklarında mahkemelerce koruma kararı alınmış kişilerin çocuklarının koruma altına alınması gerekli olabilir (Uluğtekin, 1993). Ülkemizde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü; koruyucu aile, evlat edinme, çocuk evleri ve çocuğun kendi ailesi ve yakınları yanında bakım ve korunması gibi geniş bir yelpazede hizmet vermektedir. Türkiye'de çocuk evleri olarak adlandırılan devlet destekli çocuk bakım kuruluşlarında kalan çocuk sayısı oldukça fazladır (ASPB, 2022). Korunma ihtiyacı olan çocukların bakımlarının sağlandığı, mesken niteliğindeki yatılı ev tipi sosyal hizmet birimlerinden olan çocuk evleri, çocukların barınma ihtiyacını karşılamanın yanı sıra beslenme, giyinme, sağlık, eğitim, çeşitli sosyal etkinliklerini ve ulaşım gereksinimlerini karşılamaktadır (ASPB, 1983). Çocuk evleri arkadaşlık, komşuluk, mahalle gibi kavramlar ile çocukların toplumsal örf ve adetleri, ahlak ve değerleri yaşayarak toplumla iç içe yaşamın gereklerini öğrenmelerini ve toplumsal hayata etkin katılımının sağlanarak kendine güvenen, geleceğe umutla bakabilen çocukların yetiştirilmesini amaçlamaktadır (ASPB, 2023).

Çocuk bakım kuruluşlarında çocuklarla doğrudan çalışan ve çocukların gelişimi ile bakımından sorumlu bakım personeli bulunmaktadır. Bu kişilerin yirmi iki yaşını doldurmuş olmaları, çocuk gelişimi, eğitimi veya çocuk sağlığı ile ilgili bir programdan mezun olmaları ve yemek hazırlama ve pişirme konusunda bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Bakım personeli vardiyalı çalışmaktadır (günde üç vardiya) ve her vardiyadan bir bakım personeli

programları çocukların bilişsel, fiziksel ve sosyal gelişimlerine odaklanırken kurum bakımından kaynaklı gerilemeleri durdurmuştur. Bu müdahaleler sonucunda bazı ilerlemeler olmuş, güvensiz bağlanma davranışları önlenmiştir (Smyke ve diğ. 2002 ; Taneja ve diğ. 2002).

Müdahale Programları

Çok az sayıda müdahale programı bakım personelinin davranışına odaklanarak yapısal ve kurumsal ortamda kalıcı değişiklikler üretmeye çalışmıştır (Çatay ve Koloğlugil, 2017; Crockenberg ve diğ., 2008; Oliveira ve diğ., 2012 ; Vashchenko ve diğ., 2010; Tizard, 1977). Wolff ve Fesseha, 1999). St. Petersburg-ABD Yetimhane Araştırma Ekibi (2008) tarafından hazırlanan müdahale programında hem bakım personeline eğitim verilmiş hem de çocuk başına düşen bakım personeli sayısı düşürülmüştür. Müdahale programı sonucunda bakım personeli çocuklarla daha aktif ilgilenmiş, ihtiyaçlarına yanıt vermeye çalışmıştır. Çocukların bilişsel, dil, fiziksel ve sosyal becerilerinde gelişme görülmüş, bakım personeli de kaygı, depresyon ve iş stres düzeylerinde azalma olduğunu bildirmiştir (Crockenberg ve diğ., 2008). Türkiye'de de bebek yurdunda çalışan bakım personeline eğitim verilmiş, altı bebeğe bir bakım personelinin düşmesini sağlayarak birincil bakım verenleri olmaları sağlanmıştır. Bakım personeli bu sürecin sonunda çocukların yaşadığı zor durumları anlayabildikleri bu nedenle de duygusal rahatlama yaşadıkları ifade edilmiştir (Çatay ve Koloğlugil, 2017).

Kaynakça

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-ASPB (1983). 2828 Sosyal Hizmetler Kanunu. http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2828&MevzuatIlisk i=0&sourceXmlSearch= adresinden 05 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-ASPB (2022). 5395 Çocuk Koruma Kanunu. file:///C:/Users/Lenovo/Desktop/28901%C3%87OCUK%20KORUMA%20KANUNU.pdf adresinden 18 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-ASPB (2023). Çocuk koruma hizmetleri planlama ve çocuk bakım kuruluşlarının çalışma usul ve esasları hakkında yönetmelik. https://kms.kaysis.gov.tr/Home/kurum/24301121 adresinden 24 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Ainsworth, M. D. S. (1967). *Infancy in Uganda: Infant Care and The Growth Of Love.* Johns Hopkins Press.

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum.

Bakermans-Kranenburg M. J. ve van IJzendoorn, (2016). Attachment, parenting, and genetics. J. Cassidy, J ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı, s. 155-179) içinde. New York: Guilford Press.

Bakermans- Kranenburg, M. J., Steele, H., Zeanah, C. H., Muhamedrahimov, R. J., Vorria, P., Dobrova-Krol, N. A., Steele, H., van IJzendoorn, M. H., Juffer, F. ve Gunnar, M. R. (2011). Ek ve kurum bakımında duygusal gelişim: özellikleri ve yetişmesi, monografileri. *Çocuk Gelişimi Araştırma Derneği, 76*(4): 62–91. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00628.x

Barone, L., Dellagiulia, A. ve Lionetti, F. (2016). When the primary caregiver is missing: Investigating proximal and distal variables involved in institutionalised children's adjustment. *Child Abuse Review*, *25*(6), 454-468. https://doi.org/10.1002/car.2365

Bilgin, R., Emhan, A. ve Bez, Y. (2011). Sosyal Hizmet Kurumu Çalışanlarında İs Memnuniyeti, Tükenmislik ve Depresyon: Diyarbakır İli Alan Araştırması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(38), 210-228. https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6152/82641

Bowlby, J. (1953). Some pathological processes set in train by early mother-child separation. *Journal of Mental Science*, *99*(415), 265-272. https://doi.org/10.1192/bjp.99.415.265

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss, Vol. 2: Separation*. Basic Books.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, *52*(4), 664.

Carlson, E. A., Hostinar, C. E., Mliner, S. B. ve Gunnar, M. R. (2014). The emergence of attachment following early social deprivation. *Development and Psychopathology*, *26*(2), 479-489. https://doi:10.1017/S0954579414000078

Cassidy, J. (1988). Child-mother attachment and the self in six-year-olds. *Child Development*, *59*(1), 121–134. https://doi.org/10.2307/1130394

Cassidy, J. (2016). The nature of the child's ties.. Cassidy, J. ve Shaver, P. R. (Ed.) *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı,s. 3-24) içinde. New York: Guilford Press.

Chisholm, K., Carter, M. C., Ames, E. W. ve Morison, S. J. (1995). Attachment security and indiscriminately friendly behavior in children adopted from Romanian orphanages. *Development and Psychopathology*, *7*(2), 283-294. https://doi.org/10.1017/S0954579400006507

Crockenberg, S. C., Rutter, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Juffer, F., Collins, W. A. ve The St. Petersburg-USA Orphanage Research Team. (2008). The effects of early social-emotional and relationship experience on the development of young orphanage children. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, i-298. https://www.jstor.org/stable/25580852

Çatay, Z. ve Koloğlugil, D. (2017). Impact of a support group for the caregivers at an orphanage in Turkey. *Infant Mental Health Journal*, *38*(2), 289-305. https://doi.org/10.1002/imhj.21629

Dozier, M. ve Rutter, M. (2008). Challenges to the development of attachment relationships faced by young children in foster and adoptive care. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (3. Baskı, s. 878-916) içinde. Guilford Press.

Hakimi-Manesh, Y., Mojdehi, H. ve Tashakkori, A. (1984). Effects of environmental enrichment on the mental and psychomotor development of orphanage children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, *25*(4), 643-650. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1984.tb00178.x

Hamilton, C. E. (2000). Continuity and discontinuity of attachment from infancy through adolescence. *Child Development*, *71*(3), 690-694. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00177

Harlow, H. F. (1958). The nature of love. *American Psychologist, 13*(12), 673–685. https://doi.org/10.1037/h0047884

Harlow, H. F. ve Suomi, S. J. (1970). Nature of love: Simplified. *American Psychologist, 25*(2), 161–168. https://doi.org/10.1037/h0029383

Harlow, H. F. ve Zimmermann, R. R. (1959). Affectional response in the infant monkey: Orphaned baby monkeys develop a strong and persistent attachment to inanimate surrogate mothers. *Science*, *130*(3373), 421-432. https://doi.org/10.1126/science.130.3373.42

Hermenau, K., Goessmann, K., Rygaard, N. P., Landolt, M. A. ve Hecker, T. (2017). Fostering child development by improving care quality: A systematic review of the effectiveness of structural interventions and caregiver trainings in institutional care. *Trauma, Violence, & Abuse*, *18*(5), 544-561. https://doi.org/10.1177/1524838016641918

Howe, D. (1995). *Attachment Theory for Social Work Practice*. Macmillan Press. https://doi.org/10.1007/978-1-349-24081-4

Kim, T. I., Shin, Y. H. ve White-Traut, R. C. (2003). Multisensory intervention improves physical growth and illness rates in Korean orphaned newborn infants. *Research in Nursing & Health*, *26*(6), 424-433. https://doi.org/10.1002/nur.10105

Lieberman, A. F. ve Pawl, J. H. (1988). Clinical applications of attachment theory. J. Belsky, T. M. Nezworski (Ed.), *Clinical implications of attachment*, (1. baskı, s. 327-351) içinde. Routledge.

Lionetti, F., Pastore, M. ve Barone, L. (2015). Attachment in institutionalized children: a review and meta-analysis. *Child Abuse Neglect 42*, 135-45. https://doi.org/ 10.1016/j.c hiabu.2015.02.013.

MacLean, K. (2003). The impact of institutionalization on child development. *Development and Psychopathology*, *15*(4), 853-884. https://doi.org/10.1017/S0954579403000415

Main, M. Kaplan, N. ve Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development. 50 (1-2)*, 66–104.

Miller, L. R. (2015). *Understanding attachment and perceptions of orphan caregivers in ınstitutional care in Kenya* [Unpublished doctoral dissertation]. The Chicago School of Professional Psychology.

O'Connor, T. G., Rutter, M. ve the English and Romanian Adoptees Study Team. (2000). Attachment disorder behavior following early severe deprivation: Extension and longitudinal follow-up. *Journal of The American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 39*(6), 703–712 https://doi.org/10.1097/00004583-200006000-00008

Oliveira, P. S., Soares, I., Martins, C., Silva, J. R., Marques, S., Baptista, J. ve Lyons-Ruth, K. (2012). Indiscriminate behavior observed in the strange situation among institutionalized toddlers: Relations to caregiver report and to early family risk. *Infant Mental Health Journal*, *33*(2), 187-196. https://doi.org/10.1002/imhj.20336

Skodak, M. ve Skeels, H. M. (1945). A follow-up study of children in adoptive homes. *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology, 66,* 21–58. https://doi.org/10.1080/08856559.1945.10533308

Skodak, M. ve Skeels, H. M. (1949). A final follow-up study of one hundred adopted children. *The Pedagogical Seminary and Journal of Genetic Psychology*, *75*(1), 85-125. https://doi.org/10.1080/08856559.1949.10533511

Smyke, A. T., Dumitrescu, A. ve Zeanah, C. H. (2002). Attachment disturbances in young children. I: The continuum of caretaking casualty. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *41*(8), 972-982. https://doi.org/10.1097/00004583-200208000-00016

Smyke, A. T., Zeanah, C. H., Gleason, M. M., Drury, S. S., Fox, N. A., Nelson, C. A. ve Guthrie, D. (2012). A randomized controlled trial comparing foster care and institutional care for

children with signs of reactive attachment disorder. *American Journal of Psychiatry*, *169*(5), 508-514. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2011.11050748

Şimsek, Z., Erol, N., Öztop, D. ve Münir, K. (2007). Prevalence and predictors of emotional and behavioral problems reported by teachers among institutionally reared children and adolescents in Turkish orphanages compared with community controls. *Children and Youth Services Review*, *29*(7), 883-899. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.01.004

Taneja, V., Sriram, S., Beri, R. S., Sreenivas, V., Aggarwal, R. ve Kaur, R. (2002). Not by bread alone: impact of a structured 90-minute play session on development of children in an orphanage. *Child: Care, Health and Development*, *28*(1), 95-100. https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2002.00246.x

Tizard, B. (1977). *Adoption: A Second Chance.* Free Press.

Trawick-Smith, J. W. (2014). *Erken çocukluk döneminde gelişim* (B. Akman, Çev. Ed.). *Nobel* Yayınevi.

Uluğtekin, S. (1993). Çocuk yuvaları: Uygulamanın son araştırmalar ışığında değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, *11* (3), 35-55. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1993829

Üstün, E. ve Akman, B., (2002). Korunmaya muhtaç çocukların benlik algısının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23*, 229-233. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/2070/

Van Den Dries, L., Juffer, F., Van Ijzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Alink, L. R. (2012). Infants' responsiveness, attachment, and indiscriminate friendliness after international adoption from institutions or foster care in China: Application of Emotional Availability Scales to adoptive families. *Development and Psychopathology*, *24*(1), 49-64. https://doi.org/10.1017/S0954579411000654

Van Der Horst, F. C., Van der Veer, R. ve Van Ijzendoorn, M. H. (2007). John Bowlby and ethology: An annotated interview with Robert Hinde. *Attachment & Human Development*, *9*(4), 321-335. https://doi.org/10.1080/14616730601149809

Van Ijzendoorn, M. H., Schuengel, C. ve Bakermans–Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology, 11*(2), 225-250. https://doi.org/10.1017/S0954579499002035

Van IJzendoorn, M.H., Palacios, J., Sonuga-Barke, E.J., Gunnar, M.R., Vorria, P., McCall, R.B., Le Mare, L., Bakermans-Kranenburg, M.J., Debrova-Krol, N.A. ve Juffer, F. (2011). Children in institutional care: delayed development and resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 76*(4), 8-30. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00626.x

Van Rosmalen, L., Van Izjendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. (2014). Handbook of attachment theory. P. Holmes ve S. Farnfield (Ed.), *Handbook of attachment: Theory*, (1. Baskı, s.11-30) içinde. Routledge.

Vashchenko, M., Easterbrooks, M. A. ve Miller, L. C. (2010). Becoming their mother: Knowledge, attitudes, and practices of orphanage personnel in Ukraine. *Infant Mental Health Journal*, *31*(5), 570-590. https://doi.org/10.1002/imhj.20272

Vorria, P., Papaligoura, Z., Dunn, J., Van IJzendoorn, M. H., Steele, H., Kontopoulou, A. ve Sarafidou, Y. (2003). Early experiences and attachment relationships of Greek infants raised in residential group care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *44*(8), 1208-1220. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00202

Wolff, P. H. ve Fesseha, G. (1999). The orphans of Eritrea: a five-year follow-up study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *40*(8), 1231-1237. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00539

Yüksel, Z. ve Öncü, B. (2017). Geçmişte kurum bakımında kalmış bireylerin kurum bakımı deneyimlerine ilişkin özellikleri ve bağlanma biçimlerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *27*(2), 63-77. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/515084

Zeanah, C. H., Smyke, A. T. ve Dumitrescu, A. (2002). Attachment disturbances in young children. II: Indiscriminate behavior and institutional care. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 4*1*(8), 983-989. https://doi.org/10.1097/00004583-200208000-00017

Zeanah, C. H., Smyke, A. T., Koga, S. F., Carlson, E. ve Bucharest Early Intervention Project Core Group. (2005). Attachment in institutionalized and community children in Romania. *Child Development*, *76*(5), 1015-1028. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2005.00894.x

Zeanah, C. H., Berlin, L. J. ve Boris, N. W. (2011). Practitioner review: Clinical applications of attachment theory and research for infants and young children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 52(8), 819–833. doi: 10.1111/j.1469-7610.2011.02399.x

Evlat Edinilmiş Çocuklarda Bağlanma

Betül Çebi

Bu bölüm, evlat edinme ve bağlanma dinamiklerini kapsamlı bir şekilde anlamanıza yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Çocuklarda bağlanma davranışı, doğdukları andan itibaren güdüsel olarak gösterdikleri davranışsal bir tepkidir. Çoğunlukla ilk bakım verenler ve çocukların bağ kurdukları kişiler, biyolojik ebeveynlerdir (Subaşı ve Kazan, 2020). Ancak her çocuk, biyolojik ailesinin yanında büyüyemez. Maddi, manevi veya ebeveyn kayıpları gibi nedenlerle bazı çocuklar ailesinin dışında değişik ortamlarda büyümek zorunda kalır. Bu ortamlarda sürekli ve tutarlı bakım verenler olmayabilir (Juffer ve diğ., 2011; van Ijzendoorn ve diğ., 2011). Bazı çocuklar kurumlarda kalırken bazıları istikrarlı bir yaşantı kuramaz (Zeanah, 2000). Bu değişkenlik, çocukların sevgi ve ilgi görmesini zorlaştırabilir ve aidiyet duygusu geliştirmelerini engelleyebilir (Juffer ve diğ., 2011). Çocukların bu zorlukları aşarak daha tutarlı ve güvenilir bir aile ortamında büyümesi için evlat edinme sistemi geliştirilmiştir (Kılıç, 2019).

Evlat edinme süreci boyunca çocuğun bağlanma örüntülerini etkileyen birçok faktör bulunur. Aileler, bir çocuğu bilinçli olarak hayatlarına dâhil ederken çocuk başlangıçta bu süreçte daha az etkindir. Ebeveynlerinden ayrılmış çocuklar, bakım veren yeni kişilerle bağ kurma ihtiyacı duyar. Bu durum, onların bağlanma davranışlarında değişikliklere yol açar. Çocuğun bu süreçte gösterdiği tepkiler, doğuştan gelen özelliklerinin yanı sıra yaşadığı deneyimler, gelişim dönemleri, ailenin tutumu ve yeni kurulan ilişkilerin niteliği gibi birçok faktörden etkilenir (Kılıç, 2019; Uzun Çiçek, 2022).

Bu bölüm, evlat edinme sürecinin çeşitli yönlerine odaklanacaktır. İlk olarak evlat edinme sürecinde bağlanma konusuna değinilecektir. Ardından, bu süreci etkileyen faktörler üç ana başlık altında ele alınacaktır: aile kaynaklı faktörler, çocuk kaynaklı faktörler ve çevre kaynaklı faktörler. Son olarak yurt dışında ve Türkiye'de evlat edinme ve bağlanma konularında yapılmış olan çalışmalara göz atılacaktır.

sağlıklı ilişkiler kurabileceği ve mutlu bir birey olarak büyüyebileceği unutulmamalıdır.

Kaynakça

Allen, B., Timmer, S. G. ve Urquiza, A. J. (2014). Parent–Child Interaction Therapy as an attachment-based intervention: Theoretical rationale and pilot data with adopted children. *Children and Youth Services Review*, *47*, 334-341. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.10.009

Altınoğlu-Dikmeer, P. İ., Erol, P. N. ve Gençöz, P. T. (2014). Evlat edinilmiş ve biyolojik ebeveyniyle yaşayan çocukların davranışsal ve duygusal sorunları ve bağlanma düzeyleri ile anne babalarının çocuk yetiştirme stillerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25. https://doi: 10.5080/u7587

Barcons, N., Abrines, N., Brun, C., Sartini, C., Fumadó, V. ve Marre, D. (2012). Social relationships in children from intercountry adoption. *Children and Youth Services Review*, *34*(5), 955-961. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.01.028

Barone, L. ve Lionetti, F. (2012). Attachment and emotional understanding: A study on late-adopted pre-schoolers and their parents. *Child: Care, Health and Development*, *38*(5), 690-696. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01296.x

Barone, L., Lionetti, F. ve Green, J. (2017). A matter of attachment? How adoptive parents foster post-institutionalized children's social and emotional adjustment. *Attachment & Human Development*, *19*(4), 323-339. https://doi.org/10.1080/14616734.2017.1306714

Barth, R. P., Crea, T. M., John, K., Thoburn, J. ve Quinton, D. (2005). Beyond attachment theory and therapy: Towards sensitive and evidence-based interventions with foster and adoptive families in distress. *Child & Family Social Work*, *10*(4), 257-268. https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2005.00380.x

Beijersbergen, M. D., Juffer, F., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van IJzendoorn, M. H. (2012). Remaining or becoming secure: Parental sensitive support predicts attachment continuity from infancy to adolescence in a longitudinal adoption study. *Developmental Psychology*, *48*(5), 1277. https://doi.org/10.1037/a0027442

Belsky, J. ve Pluess, M. (2009). Beyond diathesis stress: Differential susceptibility to environmental influences. *Psychological Bulletin*, *135*(6), 885-908. https://doi.org/10.1037/a0017376

Bimmel, N., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2003). Problem behavior of internationally adopted adolescents: A review and meta-analysis. *Harvard Review of Psychiatry*, *11*(2), 64-77. https://doi.org/10.1080/10673220303955

Boswell, S. ve Cudmore, L. (2017). Understanding the 'blind spot'when children move from foster care into adoption. *Journal of Child Psychotherapy*, *43*(2), 243-257. https://doi.org/10.1080/0075417X.2017.1323946

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Sadness and depression.* Basic Books.

Bretherton, I. (2010). Fathers in attachment theory and research: A review. *Early Child Development and Care, 180*(1-2), 9-23. https://doi.org/10.1080/03004430903414661

Briggs, L. (2003). Mother, child, race, nation: The visual iconography of rescue and the politics of transnational and transracial adoption. *Gender & History*, *15*(2), 179-200. https://doi.org/10.1111/1468-0424.00298

Brodzinsky, A. B. (1990). Surrendering an infant for adoption: The birthmother experience. D. M. Brodzinsky ve M. D. Schechter (Ed.), *The psychology of adoption* (s. 295–315) içinde. Oxford University Press.

Brodzinsky, D. (2006). Family structural openness and communication openness as predictors in the adjustmentof adopted children. *Adoption Quarterly*, *9*(4), 1-18. https://doi.org /10.1300/J145v09n04_01

Brown, G. L., Mangelsdorf, S. C. ve Neff, C. (2012). Father involvement, paternal sensitivity, and father-child attachment security in the first 3 years. *Journal of Family Psychology, 26,* 421-430. https://doi.org/10.1037/a0027836

Buyse, E. verschueren, K. ve Doumen, S. (2011). Preschoolers' attachment to mother and risk for adjustment problems in kindergarten: Can teachers make a difference?. *Social Development*, *20*(1), 33-50. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2009.00555.x

Cole, S. A. (2005). Foster caregiver motivation and infant attachment: How do reasons for fostering affect relationships?. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *22*, 441-457. https://doi.org/10.1007/s10560-005-0021-x

De Cock, E. S., Henrichs, J., Klimstra, T. A., Maas, J. B., Vreeswijk, C. M., Meeus, W. H.,ve van Bakel, H. J. (2017). Longitudinal associations between parental bonding, parenting stress, and executive functioning in toddlerhood. *Journal of Child and Family Studies*, *26*(6), 1723–1733. https://doi.org/10.1007/s10826-017-0679-7

De Los Reyes, A., Goodman, K. L., Kliewer, W. ve Reid-Quinones, K. (2010). The longitudinal consistency of mother–child reporting discrepancies of parental monitoring and their ability to predict child delinquent behaviors two years later. *Journal of Youth and Adolescence*, *39*, 1417-1430. https://doi.org/10.1007/s10964-009-9496-7

Dozier, M., Stoval, K. C., Albus, K. E. ve Bates, B. (2001). Attachment for infants in foster care: The role of caregiver state of mind. *Child Development*, *72*(5), 1467-1477. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00360

Duran, R. (2021). Türkiye aile yapısında evlat edinme üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *5*(1), 19-31. https://dergipark.org.tr/en /pub/tushad/ issue/62842/870492

Egbert, S. C. ve Lamont, E. C. (2004). Factors contributing to parents' preparation for special-needs adoption. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *21*(6), 593-609. https://doi.org/10.1007/s10560-004-6406-4

Escobar, M. J. ve Santelices, M. P. (2013). Attachment in adopted adolescents. National adoption in Chile. *Children and Youth Services Review, 35*(3), 488-492. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.12.011

Finet, C., Waters, T. E. vermeer, H. J., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Bosmans, G. (2021). Attachment development in children adopted from China: The role of pre-adoption care and sensitive adoptive parenting. *Attachment & Human Development*, *23*(5), 587-607. https://doi.org/10.1080/14616734.2020.1760902

Gartstein, M. A., Bridgett, D. J., Young, B. N., Panksepp, J. ve Power, T. (2013). Origins of effortful control: Infant and parent contributions. *Infancy*, *18*(2), 149-183. https://doi.org /10.1111/ j.1532-7078.2012.00119.x

Grotevant, H. D., Wrobel, G. M., Van Dulmen, M. H. ve McRoy, R. G. (2001). The emergence of psychosocial engagement in adopted adolescents: The family as context over time. *Journal of Adolescent Research*, *16*(5), 469-490. https://doi.org/10.1177/0743558401165004

Hopkins, J. (2000). Overcoming a child's resistance to late adoption: How one new attachment can facilitate another. *Journal of Child Psychotherapy*, *26*(3), 335-347. https://doi.org/10.1080/00754170010003633

Howe, M. L. (1997). Children's memory for traumatic experiences. *Learning and Individual Differences*, *9*(2), 153-174. https://doi.org/10.1016/S1041-6080(97)90004-2

Howe, D. (2001). Age at placement, adoption experience and adult adopted people's contact with their adoptive and birth mothers: An attachment perspective. *Attachment & Human Development*, *3*(2), 222-237. https://doi.org/10.1080/14616730110058025

İlerisoy, M. (2012). Aile sistemleri kuramı çerçevesinde infertilite tedavisi gören ailelerde aile yaşam döngüsünün nitel yöntemlerle araştırılması (Tez no:326185) [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Juffer F., Bakermans-Kranenburg M. J. ve van IJzendoorn M. H. (2005). The importance of parenting in the development of disorganized attachment: Evidence from a preventive intervention study in adoptive families. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46*, 263-274. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00353.x

Juffer, F., Van Ijzendoorn, M. H. ve Palacios, J. (2011). Recuperación de niños y niñas tras su adopción. *Infancia y Aprendizaje*, *34*(1), 3-18. https://doi.org/10.1174/021037011794390102

Kılıç, K. M. (2019). Evlat edinilen çocuklarda bağlanma. *Mediterranean Journal of Humanities,* 9(1), 223- 240. https://doi.org/10.13114/MJH.2019.460

Kırca, N. ve Pasinlioğlu, T. (2013). İnfertilite tedavisinde karşılaşılan psikososyal sorunlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *5*(2), 162-178. https://doi.org/10.5455/cap.20130511

Levy, T. M. ve Orlans, M. (2000). Attachment disorder and the adoptive family. T. M. Levy (Ed.), *Handbook of attachment interventions* (s. 243–259) içinde. Academic Press.

Lionetti, F. (2014). What promotes secure attachment in early adoption? The protective roles of infants' temperament and adoptive parents' attachment. *Attachment & Human Development*, *16*(6), 573-589. https://doi.org/10.1080/14616734.2014.959028

Magee, S. R., Bublitz, M. H., Orazine, C., Brush, B., Salisbury, A., Niaura, R. ve Stroud, L. R. (2014). The relationship between maternal–fetal attachment and cigarette smoking over pregnancy. *Maternal and Child Health Journal*, *18*, 1017-1022. https://doi.org/10.1007/s10995-013-1330-x

Matthies, L.M., Müller, M., Doster, A., Sohn, C., Wallwiener, M., Reck, C.
ve Wallwiener, S. (2020). Maternal–fetal attachment protects against postpartum anxiety: The mediating role of postpartum bonding and partnership satisfaction. *Archives of Gynecology and Obstetrics*, *301*(1), 107- 117. https://doi.org/10.1007/s00404-019-05402-7

McGinn, M. F. (2001). Attachment and psychological separation in adopted and non-adopted adolescents. (Tez no: 3006167) [Doctoral Thesis, Pace University]. ProQuest.

McNamara, J., Townsend, M. L. ve Herbert, J. S. (2019). A systemic review of maternal wellbeing and its relationship with maternal fetal attachment and early postpartum bonding. *Plos One*, *14*(7), e0220032. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0220032

Nickman, S. L., Rosenfeld, A. A., Fine, P., MacIntyre, J. C., Pilowsky, D. J., Howe, R., Derdeyn , A., Bonoan Gonzales, M., Forsythe, L.,... Sveda S. A. (2005). Children in Adoptive Families: Overview and Update. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry 44*, 987-995. https://doi.org/10.1097/01.chi.0000174463.60987.69

O'Connor, M. J., Kogan, N. ve Findlay, R. (2002). Prenatal alcohol exposure and attachment behavior in children. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, *26*(10), 1592-1602. https://doi.org/10.1111/j.1530-0277.2002.tb02460.x

O'Connor, E. E., Collins, B. A. ve Supplee, L. (2012). Behavior problems in late childhood: The roles of early maternal attachment and teacher–child relationship trajectories. *Attachment & Human Development*, *14*(3), 265-288. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.672280

Pace, C. S. ve Zavattini, G. C. (2011). 'Adoption and attachment theory'the attachment models of adoptive mothers and the revision of attachment patterns of their late-adopted children. *Child: Care, Health and Development*, *37*(1), 82-88. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2010.01135.x

Pace, C. S., Zavattini, G. C. ve D'Alessio, M. (2012). Continuity and discontinuity of attachment patterns: A short-term longitudinal pilot study using a sample of late-adopted children and their adoptive mothers. *Attachment & Human Development*, *14*(1), 45-61. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.636658

Pace, C. S., Di Folco, S., Guerriero, V., Santona, A. ve Terrone, G. (2015). Adoptive parenting and attachment: association of the internal working models between adoptive mothers and their late-adopted children during adolescence. *Frontiers in Psychology*, *6*, 1433. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01433

Pace, C. S., Muzi, S., Madera, F., Sanso, A. ve Zavattini, G. C. (2022). Can the family drawing be a useful tool for assessing attachment representations in children? Asystematic review and meta-analysis. *Attachment & Human Development*, *24*(4), 477-502. https://doi.org/10.1080/14616734.2021.1991664

Paulsen, C. ve Merighi, J. R. (2009). Adoption preparedness, cultural engagement, and parental satisfaction in intercountry adoption. *Adoption Quarterly*, *12*(1), 1-18. https://doi.org/10.1080/10926750902791540

Phillips, R. (2007). The need for information on how the attachment difficulties of adopted and looked after children affect their schooling. *Adoption & Fostering*, *31*(3), 28-38. https://doi.org/10.1177/030857590703100305

Phillips, R., Dallos, R., Minton, S. ve Keohane, P. (2023). How are secure attachment relationships fostered through talk between teachers and students who have been adopted? A conversation analysis. *Human Systems*, *3*(3), 115-133. https://doi.org/10.1177/2634404123116187

Piermattei, C., Pace, C. S., Tambelli, R., D'Onofrio, E. ve Di Folco, S. (2017). Late adoptions: Attachment security and emotional availability in mother–child and father–child dyads. *Journal of Child and Family Studies*, *26*(8), 2114-2125. https://doi.org/10.1007/s10826-017-0732-6

Pluess, M. ve Belsky, J. (2010). Differential susceptibility to parenting and quality child care. *Developmental Psychology*, *46*(2), 379. https://doi.org/10.1037/a0015203

Prior, V. ve Glaser, D. (2006). *Understanding attachment and attachment disorders: Theory, evidence and practice*. Jessica Kingsley Publishers.

Pugliese, M., Cohen, N. J., Farnia, F. ve Lojkasek, M. (2010). The emerging attachment relationship between adopted Chinese infants and their mothers. *Children and Youth Services Review*, *32*(12), 1719-1728. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.07.015

Purvis, K. B., Cross, D. R. ve Sunshine, W. L. (2007). *The connected child: Bring hope and healing to your adoptive family* (p. 288). McGraw-Hill.

Rosnati, R., Montirosso, R. ve Barni, D. (2008). Behavioral and emotional problems among Italian international adoptees and non-adopted children: Father's and mother's reports. *Journal of Family Psychology*, *22*(4), 541. https://doi.org/10.1037/0893-3200.22.3.541

Rozan, N. (1991). Evlat edinilmiş çocuk ve eğitimi. *Yaşadıkça Eğitim*, *17*, 27-30. https://acikerisim.iku.edu.tr/server/api/core/bitstreams/440c334a-efbc-48df-9280-a45256bc3c72/content

Rutter, P. R., Vincent, B., Bazin, M. J. ve Presser, J. I. (1988). Attachment mechanisms in the surface growth of microorganisms. *Physiological models in microbiology*, Volume II (s. 87-107) içinde. CRC Press Florida, USA.

Sellers, C. M., Battalen, A. W., Fiorenzo, L., McRoy, R. ve Grotevant, H. (2019). Adoptive mothers' and fathers' psychological distress: Parenting teens adopted from birth. *Adoption Quarterly*, *22*(1), 5-28. https://doi.org/10.1080/10926755.2018.1508530

Sen, R. ve Broadhurst, K. (2011). Contact between children in out-of-home placements and their family and friends networks: A research review. *Child & Family Social Work*, *16*(3), 298-309. https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2010.00741.x

Shieh, C. ve Kravitz, M. (2002). Maternal-fetal attachment in pregnant women who use illicit drugs. *Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, *31*(2), 156-164. https://doi.org/10.1111/j.1552-6909.2002.tb00035.x

Shieh, C. ve Kravitz, M. (2006). Severity of drug use, initiation of prenatal care, and maternal-fetal attachment in pregnant marijuana and cocaine/heroin users. *Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing*, *35*(4), 499-508. https://doi.org/10.1111/j.1552-6909.2006.00063.x

Siegel, D. ve Hartzell, M. (2020). *Gemeinsam leben, gemeinsam wachsen: Wie wir uns selbst besser verstehen und unsere Kinder einfühlsam ins Leben begleiten können*. Arbor Verlag.

Sroufe, L. A. (1985). Attachment classification from the perspective of infant-caregiver relationships and infant temperament. *Child Development*, 1-14. https://doi.org/10.2307/1130168

Stams, G. J. J., Juffer, F. ve Van IJzendoorn, M. H. (2002). Maternal sensitivity, infant attachment, and temperament in early childhood predict adjustment in middle childhood: The case of adopted children and their biologically unrelated parents. *Developmental Psychology*, *38*(5), 806. https://doi.org/10.1037/0012-1649.38.5.806

Steele, M., Hodges, J., Kaniuk, J., Hillman, S. ve Henderson, K. (2003). Attachment representations and adoption: Associations between maternal states of mind and emotion narratives in previously maltreated children. *Journal of Child Psychotherapy*, *29*(2), 187-205. https://doi.org/10.1080/0075417031000138442

Steele, M., Hodges, J., Kaniuk, J., Steele, H., Hillman, S. ve Asquith, K. (2008). Forecasting outcomes in previously maltreated children. The use of the AAI in a longitudinal adoption study. H. Steele ve M. Steele (Ed.), *Clinical applications of the Adult Attachment Interview* (s. 427–451) içinde. NY: Guilford Press.

Subaşı, N. G. ve Kazan, H. (2020). Çocukluk dönemi bağlanma stillerinin yetişkin iletişimindeki etkisi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, *10*(2), 147-162. https://doi.org/10.7456/11002100/007

Tepe, Y. K., Kanat, G. S. Sancar. A. Ö. ve Şahin, A. G. (2020). Evlat edinmeye yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *The Journal of Social Sciences*, *19*(19), 204-217. https://doi.org/10.16990/SOBIDER.3983

Tezel, Z., Demirel, B. ve Kaya, Z. Ş. (2018). Ailelerin koruyucu aile olmaya karar vermelerinde etkili olan etmenler ile koruyucu aile olmanın anlam ve önemi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *19*(43 SITKI KOÇMAN'ın Anısına Armağan), 15-36. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/609827

Uzun Çiçek A. (2022). Bağlanma kuramı açısından kurum bakımının ve evlat edinmenin çocuklar üzerindeki etkileri. E. Aktepe (Ed.). *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Alanında Bağlanma ve Yansımaları* içinde (1.Baskı, s. 41-49). Türkiye Klinikleri.

Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2009). Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and Youth Services Review*, *31*(3), 410-421. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2008.09.008

Van Ijzendoorn, M. H. vereijken, C. M., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Marianne Riksen-Walraven, J. (2004). Assessing attachment security with the attachment Q sort: Meta-analytic evidence for the validity of the observer AQS. *Child Development*, *75*(4), 1188-1213. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00733.x

Van IJzendoorn, M. H., Palacios, J., Sonuga-Barke, E. J., Gunnar, M. R., Vorria, P., McCall, R. B., Mare, J. L., Bakermans- Kranenburg, M. J., Dobrova- Krol, N. A. ve Juffer, F. (2011). I. Children in institutional care: Delayed development and resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *76*(4), 8-30. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00626.x

Vaughn B. E., Bost K. K. ve van IJzendoorn M. H. (2008). Attachment and temperament: Additive and interactive influences on behavior, affect, and cognition during infancy and childhood. P. Shaver ve J. Cassidy (Ed.), *Handbook of attachment* (2. Baskı, s. 192–216) içinde. Guilford Press.

Veríssimo, M. ve Salvaterra, F. (2006). Maternal secure-base scripts and children's attachment security in an adopted sample. *Attachment & Human Development*, *8*(3), 261-273. https://doi.org/10.1080/14616730600856149

Vorria, P., Papaligoura, Z., Dunn, J., Van IJzendoorn, M. H., Steele, H., Kontopoulou, A. ve Sarafidou, Y. (2003). Early experiences and attachment relationships of Greek infants raised in residential group care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *44*(8), 1208-1220. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00202

Wrobel, G. M., Kohler, J. K., Grotevant, H. D. ve McRoy, R. G. (2003). The family adoption communication (FAC) model: Identifying pathways of adoption-related communication. *Adoption Quarterly*, *7*(2), 53-84. https://doi.org/10.1300/J145v07n02_04,

Yavuzer, H. (2010). *Ana- Baba ve Çocuk* (21.Baskı). Remzi Kitabevi.

Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk ruh sağlığı* (27. Baskı). Özgür Yayınları.

Zeanah, C. H. (2000). Disturbances of attachment in young children adopted from institutions. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, *21*(3), 230-236. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10883884/

Zeanah, C. H., Gunnar, M. R., McCall, R. B., Kreppner, J. M. ve Fox, N. A. (2011). VI. Sensitive periods. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *76*(4), 147-162. https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2011.00631.x

Özel Gereksinimli Çocuklarda Bağlanma

Gülşah Selin Tümkaya

Yeni bir annenin hamilelik sürecinde yaşadığı sorunlar arasında, çocuğunun normal gelişim göstermediğini öğrenmesi en ağır etkiyi yaratır (Stern ve Stern, 1998). Bu durum, anne için çocuğunun geleceği ve zihnindeki yeriyle ilgili yeni bir düşünce tarzını gerektiren bir tür *ideal bebek* kaybı olarak kabul edilir. Bu kayıp, *yaşamını kaybeden bir çocuğun* yasını tutmakla eş değer kabul edilir (Emde ve Brown, 1978; Marvin ve Pianta, 1996; Robb, 2003; Sheeran ve diğ., 1997).

Özel gereksinimi olan çocukların ebeveynleri, profesyonel destek aldıklarında çocuklarına daha fazla kabullenici, daha az üzgün, daha dikkatli ve olumlu yaklaşabilirler (Lewis, 2003). Ancak birçok ebeveyn, çocuklarının özel gereksinimi olduğunu öğrendiğinde büyük sıkıntı yaşar (Marvin ve Pianta, 1996). Bebeğin özel gereksinimle doğması ya da özel gereksinimin doğumdan bir süre sonra anlaşılması tüm olumlu beklenti ve hayalleri çökertirken karmaşık duygusal tepkileri de beraberinde getirir (Ahmetoğlu, 2004). Araştırmalar bu tür durumlar karşısında ebeveynlerin genellikle üzüntü, stres, suçluluk, inkâr, kızgınlık, kaygı, beklenmedik krizler, dış dünyanın tutumuyla yüz yüze gelmekten kaçınma, hayal kırıklığı, kendine güven ve saygı duymada azalma gibi duygusal tepkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Johnston ve diğ., 2003; Küçüker, 1993; Lu ve diğ., 2021; Mitchell ve Sloper, 2002; Sloper ve diğ., 2003). Ebeveynlerin yaşadığı bu stres, ebeveynin çocuk ile yaşayabileceği duygusal deneyimlerin niteliğini zayıflatabileceği ve ebeveynin çocuğa yapacağı duygusal yatırımı azaltabileceğinden dolayı, özel gereksinimli çocuklar arasında güvensiz bir bağlanma ilişkisine yol açabilir (Feldman ve diğ., 2004; Howe, 2006a).

Özel Gereksinimli Çocuklarda Bağlanmayı Etkileyen Faktörler

Bağlanmayı etkileyen tek bir neden yoktur. Bağlanma, çocuk ve ailedeki çeşitli faktörlerden etkilenebilir. Birincil bakım verenin ebeveynine ve eşine

aile uyumunun, güvenilir sosyal destek sistemlerinin ve koordine edilmiş hizmetlerin, anne stresini azaltip çocukların kendilerini daha güvende hissetmelerine yardımcı olduğunu göstermektedir (Mitchell ve Sloper, 2002; Orelove ve diğ., 2000; Sloper ve diğ., 2003; Williams ve diğ., 2002).

Başarılı bir müdahalenin anahtarı, çocukların özel gereksinimlerinin sosyal ve duygusal gelişimlerine, iletişim kabiliyetlerine ve duygusal sıkıntılarına olan etkisini tam olarak kavramaktır. Ayrıca bu çocukların karşılaştığı özel zorlukları anlayıp toplumsal kabullerini artırmak da önemlidir. Etkili müdahaleler, bakım verenlerin çocukların sıkıntı sinyallerini daha doğru bir şekilde anlamalarına yardımcı olabilir. Ebeveynler için açık, anlaşılabilir ve empatik bir dil kullanılarak sunulan bilgiler oldukça değerlidir (Sloper ve Turner, 1993).

Marvin ve Pianta (1996) da, partnerler, aile ve arkadaşlar tarafından sağlanan nitelikli duygusal ve sosyal desteğin, güvenli bağlanma oluşumunda kritik bir rol oynadığını belirtmiştir. Güvenli bağlanma, duyarlı bakım, açık iletişim ve ebeveyn-çocuk arasındaki iyi anlayışla desteklenir. Bu yüzden özel gereksinimli çocuklara bakım verenlere bu becerilerin kazandırılması önemlidir. Ayrıca ebeveynlerin tanı sürecinden kaynaklanan duygusal yükleri ve travmaları anlamalarına, hatta güvensiz ebeveynlerin kendi çocukluk deneyimlerini yansıtıp işlemelerine yardımcı olmak da faydalı olabilir (Howe, 2006b).

Kaynakça

Ahmetoğlu, E. (2004). *Zihinsel engelli çocukların kardeş ilişkilerinin anne ve kardeş algılarına göre değerlendirilmesi.* (Tez No: 151076) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. Ainsworth, M. (1969). Maternal Sensitivity Scales. The Baltimore Longitudinal Project.

Ainsworth, M. (1979). Infant–mother attachment. *American Psychologist*, *34*(10), 932- 937.

American Psychiatric Association. (APA). (1994). *Diagnostic and Statistical Manual Of Mental Disorders.* (4. Baskı). DC: Author.

Andrew, A. K. (1989). Meeting the needs of young deaf blind children and their parent. *Prt* 1. *Child: Care, Health and Development*, *15*(3), 195-206. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.1989.tb00615.x

Appleton, P. L., Minchom, P. E., Ellis, N. C., Elliott, C. E., Böll, V. ve Jones, P. (1994). The self concept of young people 'with spina bifida: A population based study. *Developmental Medicine ve Child Neurology*, *36*(3), 198-215. https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.1994.tb11833.x

Atkinson, L., Chisholm, V. C., Scott, B., Goldberg, S., Vaughn, B. E., Blackwell, J., Dickens, S. ve Tam, F. (1999). Maternal sensitivity, child functional level, and attachment in Down syndrome. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 64*(3), 45–66. https://doi.org/10.1111/1540-5834.00033

Aydın, A. ve Açar, K. (2013). Normal ve zihin engelli ergenlerin empati becerileriile annelerinin empati becerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(2), 301-314. https://doi.org/10.17860/EFD.45210.

Barden, R. C., Ford, M. E., Jensen, A. G., Rogers-Salyer, M. ve Salyer, K. E. (1989). Effects of craniofacial deformity in infancy on the quality of mother-infant interactions. *Child Development*, *60*(4), 819-824. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1989.tb03513.x

Barfoot, J., Meredith, P., Ziviani, J. ve Whittingham, K. (2017). Parent-child interactions and children with cerebral palsy: An exploratory study investigating emotional availability, functional ability, and parent distress. *Child Care Health Development, 43*(6), 812-822. https://doi.org/10.1111/cch.12493

Barnett, D., Kidwell, S. L. ve Leung, K. H. (1998). Parenting and preschooler attachment among low-income urban African American families. *Child Development, 69*(6), 1657–1671. https://doi.org/10.2307/1132138

Baron-Cohen, S. (1995). *Mindblindness: An Essay on Autism and Theory of Mind.* MIT Press.

Baron-Cohen, S., Leslie, A. M. ve Frith, U. (1985). Does the autistic child have a "theory of mind"?. *Cognition, 21*(1), 37–46. https://doi.org/10.1016/0010- 0277(85)90022-8

Barrett, J. ve Fleming, A. S. (2011). Annual research review: All mothers are not created equal: Neural and psychobiological perspectives on mothering and the importance of individual differences. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *52*(4), 368-397. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02306.x.

Bell, S. M. ve Ainsworth, M. D. (1972). Infant crying and maternalresponsiveness. *Child Development, 43*, 1171-1190. http://dx.doi.org/10.2307/1127506

Belsky, J. ve Rovine, M. (1987). Temperament and attachment security in the strange situation: An empirical rapprochement. *Child Development, 58*(3), 787–795. https://doi.org/10.2307/1130215

Biro, S., Alink, L.R., Huffmeijer, R., Bakermans Kranenburg, M.J. ve Van IJzendoorn, M.H. (2017). Attachment quality is related to the synchrony of mother and infant monitoring patterns. *Attachment ve Human Development, 1*9(3), 243-258. http://dx.doi.org/10.1080/14616734.2017.1302487.

Bornstein, M. H., Hendricks, C., Haynes, O. M. ve Painter, K. M. (2007). Maternal sensitivity and child responsiveness: Associations with social context, maternal characteristics, and child characteristics in a multivariate analysis. *Infancy, 12*(2), 189-223. http://dx.doi.org/10.1111/j.1532-7078.2007.tb00240.x

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Buitelaar, J. (1995). Attachment and social withdrawal in autism: Hypotheses and findings. *Behaviour, 132*(5-6), 319–350. http://dx.doi.org/10.1163/156853995X00595

Capps, L., Sigman, M. ve Mundy, P. (1994). Attachment security in children with autism. *Development and Psychopathology, 6*(2), 249-261. https://doi.org/10.1017/S0954579400004569

Carr, T. ve Lord, C. (2009). Autism spectrum disorders. C. H. Zeanah (Ed.), *Handbook of infant mental health* (3. Baskı, s. 301-317) içinde. The Guilford Press.

Charman, T., Swettenham, J., Baron-Cohen, S., Cox, A., Baird, G. ve Drew, A. (1997). Infants with autism: an investigation of empathy, pretend play, joint attention, and imitation. *Developmental Psychology, 33*(5), 781–789. https://doi.org/10.1037//0012- 1649.33.5.781

Cicchetti, D. ve Pogge-Hesse, P. (1982). Possible contributions of the study of organically retarded persons to development theory. E. Zigler ve D. Balla (Ed.), *Mental retardation* (s. 82–103) içinde. Erlbaum, Hillsdale.

Cicchetti, D. ve Serafica, F. C. (1981). Interplay among behavioral systems:Illustrations from the study of attachment, affiliation, and wariness in young children with Down's syndrome. *Developmental Psychology, 17*(1), 36-49. https://doi.org/10.1037/0012-1649.17.1.36

Ciciolla, L., Crnic, K. A. ve West, S. G. (2013). Determinants of change in maternal sensitivity: Contributions of context, temperament, and developmentalrisk. *Parenting: Science and Practice, 13*(3),178–195. https://doi.org/10.1080/15295192.2013.756354

Cirillo, S. ve Sorrentino, A. M. (1986). Handicap and rehabilitation: Two types of information upsetting family organization. *Family Process, 25*(2), 283-292. https://doi.org/10.111 1/j.1545 5300.1986.00283.x.

Clements, M. ve Barnett, D. (2002). Parenting and attachment among toddlers with congenital anomalies: Examining the strange situation and attachment Q- sort. *Infant Mental Health Journal, 23*(6), 625–642. https://doi.org/10.1002/imhj.10040

De Wolff, M.S. ve van IJzendoorn, M.H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development, 68*(4), 571– 591. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1997.tb04218.x

Diken, Ö. ve Mahoney, G. (2013). Interactions between Turkish mothers and preschool children with autism. *Intellectual and Developmental Disabilities, 51*(3), 190- 200. https://doi.org/10.1352/1934-9556-51.3.190

Dissanayake, C. ve Crossley, S. A. (1996). Proximity and sociable behaviours in autism: Evidence for attachment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *37*(2), 149-156. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1996.tb01386.x

Doğan, Y., Özdemir, S., Gürel-Selimoğlu, Ö., Töret, G., Özkubat, U. ve Ceyhun- Duman, A. T. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocuklarda anne çocuk etkileşiminin karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 17*(01), 79-96. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000240

Emde, R. ve Brown, C. (1978). Adaptation to the birth of a Down's syndrome infant: Grieving the maternal attachment. *American Academy of Child Psychology, 17*, 299- 323. https://doi.org/10.1016/S0002-7138(10)60094-5

Endriga, M.C., Speltz, M.L., Maris, C.L. ve Jones, K. (1998). Feeding and attachment in infants with and without orofacial clefts. *Infant Behavior and Development, 21,* 699- 712. https://doi.org/10.1016/S0163-6383(98)90039-X

Feldman, R., Eidelman, A. I. ve Rotenberg, N. (2004). Parenting stress, infant emotion regulation, maternal sensitivity, and the cognitive development of triplets: A model for parent and child influences in a unique ecology. *Child Development, 75*(6), 1774-1791. https://www.jstor.org/stable/3696676

Figueiredo, B., Costa, R., Pacheco, A. ve Pais, A. (2009). Mother-to infant emotional involvement at birth. *Matern Child Health J, 13*, 539-549. https://doi.org/10.1007/s10995-008-0312-x.

Finardi, G., Paleari, F. G. ve Fincham, F. D. (2022). Parenting a child withlearning disabilities: Mothers' self-forgiveness, well-being, and parental behaviors. *Journal of Child and Family Studies, 31*(9), 2454–2471. https://doi.org/10.1007/s10826-022-02395-x

Gallagher, J. J., Beckman, P. ve Cross, A. H. (1983). Families of handicapped children: Sources of stress and its amelioration. *Exceptional Children, 50*(1), 10-19. https://doi.org/10.1177/001440298305000102.

Gander, M. J., Gardiner, H. ve Bass, G.M. (1981). *Child and adolescent development.* Little, Brown.

Ganiban, J., Barnett, D. ve Cicchetti, D. (2000). Negative reactivity and attachment: Down syndrome's contribution to the attachment–temperament debate. *Development and Psychopathology, 12*(1),1-21. https://doi.org/10.1017/S0954579400001012

Gottlieb, A. (1998). Single mothers of children with disabilies. H. I. McCubin, E. Thompson, A. I. Thompson ve J. E. Fromer (Ed.), *Stess, coping and health infamilies, sense of coherence and resilience* (s. 189-203) içinde. Sage Publications.

Görgü, E. (2005). Bağlanma kuramı. *Çoluk Çocuk Dergisi, 49*, 90-100.

Griffith, E. M., Pennington, B. F., Wehner, E. A. ve Rogers, S. J. (1999). Executive functions in young children with autism. *Child Development, 70*(4), 817–832. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00059

Gülaldı, D. (2021). *Serebral palsili çocuk ve anneleri arasındaki bağlanma ilişkisi ve bağlanma temelli ebeveyn destek programının etkisinin incelenmesi*. (Tez No: 682962) [Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Hadadian, A. (1995). Attitudes toward deafness and security of attachment relationships among young deaf children and their parents. *Early Education and Development, 6*(2), 181–191. https://doi.org/10.1207/s15566935eed0602_6.

Howe, D. (2006a).Disabled children, maltreatment and attachment. *British Journal of Social Work, 36* (5), 743-760. https://doi.org/10.1093/bjsw/bch419

Howe, D. (2006b). Disabled children, parent-child interaction and attachment. *Child and Family Social Work, 11*(2), 95–106. http://dx.doi.org/10.1111/j.1365- 2206.2006.00397.x

Innocenti, M. S., Roggman, L. A. ve Cook, G. A. (2013). Using the PICCOLO with parents of children with a disability. *Infant Mental Health Journal, 34*(4), 307-318. https://doi.org/10.1002/imhj.21394

Johnston, C., Hessl, D., Blasey, C., Eliez, S., Erba, H., Dyer-Friedman, J., Glaser, B. ve Reiss, A. L. (2003). Factors associated with parenting stress in mothers of childrenwith fragile X syndrome. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics, 24*(4), 267-275. https://doi.org/10.1097/00004703-200308000-00008

Kars, H. (2017). *Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinin ve ilişkilerinin incelenmesi (KKTC Örneği).*(Tez No: 468264)[Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kavlak, O. ve Şirin, A. (2009). Maternal Bağlanma Ölçeği'nin Türk toplumuna uyarlanması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6*(1), 188-202.

Knott, F., Lewis, C. ve Williams, T. (1995). Sibling interaction of children with learning disabilities: A comparison of children with autism and Down's syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 36*(6), 965-976. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1995.tb01343.x

Kobayahi, R. (2000). Affective communication of infants with autistic spectrum disorder and internal representation of their mothers. *Psychiatry and Clinical Neurosciences, 54*(2), 23-243. https://doi.org/10.1046/j.1440-1819.2000.00664.x

Korkusuz, D. (2023). *Özel gereksinimli ve tipik gelişen çocuğa sahip ebeveynlerin çocukları ile etkileşimlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. (Tez No: 785288) [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Küçüker, S. (1993). Özürlü çocuk ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *1*(3), 23-29. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000018

Küçüker, S., Bakkaloğlu, H. ve Sucuoğlu, B. (2001). Erken eğitim programına katılan gelişimsel geriliği olan çocuklar ve anne-babalarının etkileşim davranışlarındaki değişimin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 3*(01), 61-71. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000054

Lang, C. (2018). Doğum öncesi ve sonrası dönemde bağlanmanın güçlendirilmesi. N Üzel, S. Özbalcı (Ed.), *Bağlanma.* (1.Baskı, s. 1-2, 15-17, 29-30, 55-58) içinde. Modern Tıp Kitabevi.

Lewis, V. (2003). *Development and Disability* (2. Baskı). Black Well.

Lu, M., Chen, J., He, W., Pang, F. ve Zou, Y. (2021). Association between perceived social support of parents and emotional/behavioral problems in children with ASD: A chain mediation model. *Research in Developmental Disabilities, 113*, 103933. https://doi.org/10.1016/J.RIDD.2021.103933.

Macrae, K. A. M. (2003). Attachment in blind infants: A systematic investigation using Ainsworth's strange situation. *Dissertation Abstracts International: Section B.The Sciences and Engineering, 63* (12-B), 6121.

Maher, T. F. (1989). The psychological development of prelinguistic deaf infants. *Clinical Social Work Journal, 17*(3), 209-222. https://doi.org/10.1007/BF00755345

Mahoney, G. ve Powell, A. (1988). Modifying parent-child interaction: Enhancing the development of handicapped children. *The Journal of Special Education, 22*(1), 82–96. https://doi.org/10.1177/002246698802200110

Mak, W. W. S., Ho, A. H. Y. ve Law, R. W. (2007). Sense of coherence, parenting attitudes and stress among mothers of children with autism in Hong Kong. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 20*(2), 157-167. https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2006.00315.x.

Marfo, K. (1992). Correlates of maternal directiveness with children who are developmentally delayed. *American Journal of Orthopsychiatry, 62*(2), 219–233. https://doi.org/10.1037/h0079334

Maroney, D. I. (2001). Attachment and the special needs child. *Exceptional Parent*, *31*(10), 66-67. http://www.childrensdisabilities.info/parenting/attachment.htm

Marvin, R. S. ve Pianta, R. C. (1996). Mothers' reactions to their child's diagnosis:Relations with security of attachment. *Journal of Clinical Child Psychology, 25*(4), 436–445. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2504_8

Meadow, K.P., Greenberg, M.T. ve Erting, C. (1983). Attachment behaviour of deaf children with deaf parents. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry*'s (*JAACAP*), *22*(1), 23-28. https://doi.org/10.1097/00004583-198301000-00004

Meadow-Orlans, K. P. ve Steinberg, A. G. (1993). Effects of infant hearing loss and maternal support on mother-infant interactions at 18 months. *Journal of Applied Developmental Psychology, 14*(3), 407–426. https://doi.org/10.1016/0193- 3973(93)90017-P

Meins, E. (2000) Sensitivity, security and internal working models: Bridging the transmission gap. *Attachment ve Human Development, 1(*3), 325–342. https://doi.org/10.1080/14616739900134181

Miller, F. (2005). *Cerebral Palsy*. SpringerScience+BusinessMedia.

Miller, F. ve Bachrach, S. J. (2006). *Cerebral palsy: A complete guide for caregiving* (2. Baskı.). Johns Hopkins Press.

Mitchell, W. ve Sloper, P. (2000). User-friendly *ınformation for parents with disabled children: A guide to good practice.* York Publishing Services.

Mitchell, W. ve Sloper, P. (2003). Quality services for disabled children. research Works. *Social Policy Research Unit, 2002–02,* 1-4.

Moran, G., Pederson, D. R., Pettit, P. ve Krupka, A. (1992). Maternal sensitivity and infant-mother attachment in a developmentally delayed sample. *Infant Behavior ve Development, 15*(4), 427–442. https://doi.org/10.1016/0163-6383(92)80011-I

Morog, M. C. (1997. Trauma and its relation to working models of relationships: Attachment and loss in mothers of children with disabilities. *Dissertation Abstracts International: Section B. The Sciences and Engineering*, *57* (8-B), 5337.

Mowder, B. A. (1997). Family dynamics. A. H. Widerstrom, B. A. Mowder ve S. R. Sandall (Ed.), *Infant Development and Risk:An Introduction* (2. Baskı, s. 125-155) içinde. Paul H. Brookes Publishing Co.

Mustul, E. E., Turan, Z. ve Uzuner, Y. (2016). İşitme kayıplı çocuğu olan bir annenin etkileşim davranışlarının aile eğitimi bağlamında incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 17*(1), 1-19. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000236

Naber, F. B., Swinkels, S. H., Buitelaar, J. K., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Dietz, C. ve van Engeland, H. (2007). Attachment in toddlers with autism and other developmental disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *37*, 1123-1138. https://doi.org/10.1007/s10803-006-0255-2

Naber, F. B., Bakermans-Kranenburg, M. J., van Ijzendoorn, M. H., Swinkels, S. H.,Buitelaar, J. K., Dietz, C., van Daalen, E. ve van Engeland, H. (2008). Play behavior andattachment in toddlers with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 38*(5), 857-866. https://doi.org/10.1007/s10803-007-0454-5

Oğuz, H. ve Sönmez, N. (2018). Otizmli çocuğa sahip ailelerde anne-çocuk ve baba-çocuk etkileşiminin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 19*(1), 55-77. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.300013

Orelove, F. P., Hollahan, D. J. ve Myles, K. T. (2000). Maltreatment of children with disabilities: Training needs for a collaborative response. *Child Abuse and Neglect, 24*(2), 185-94. https://doi.org/10.1016/s0145-2134(99)00134-9

Öz, B., Yüksel, T. ve Nasiroğlu, S. (2020). Depression-anxiety symptoms and stigma perception in mothers of children with autism spectrum disorder. *Archives of Neuropsychiatry, 57*(1), 50-55. https://doi.org/10.29399/npa.23655

Pederson, D. R., Moran, G., Sitko, C., Campbell, K., Ghesquire, K. ve Acton, H. (1990). Maternal sensitivity and the security of infant-mother attachment: A Q-sort study. *Child Development, 61*(6), 1974–1983. https://doi.org/10.2307/1130851

Pianta, R. C., Marvin, R. S. ve Morog, M. C. (1999). Resolving the past and present: Relations with attachment organization. J. Solomon ve C. George (Ed.), *Attachment disorganization* (s. 379–398) içinde. The Guilford Press.

Pianta, R. C., Marvin, R. S., Britner, P. A. ve Borowitz, K. C. (1996). Mothers' resolution of their children's diagnosis: Organized patterns of caregiving representations. *Infant Mental Health Journal, 17*(3), 239-256. https://doi.org/10.1002/(SICI)10970355(199623)17:3<239::AIDIMHJ4>3.0.CO;2-J

Porter, L.S., Porter, B.O., McCoy, V., Bango-Sanchez, V., Kissel, B., Williams, M. ve Nunnewar, S. (2015). Blended infant massage parenting enhancement programon recovering substance-abusing mothers' parenting stress, self-esteem, depression, maternal attachment, and mother-infant interaction. *Asian Nursing Research, 9*(2015), 318-327. http://dx.doi.org/10.1016/j.anr.2015.09.002

Pruzinsky, T. (1992). Social and psychological effects of major craniofacialdeformity. *The Cleft Palate Craniofacial Journal, 29*(6), 578-584. http://dx.doi.org/10.1597/1545-1569_1992_029_0578_sapeom_2.3.co_2

Robb, B. (2003). Changing the future: The story of attachment with a child withspecial needs. *Clinical Social Work Journal 31*, 9-24. https://doi.org/10.1023/A:1021458416966

Robinson, J. P. ve Moss, H. A. (1970). Patterns and determinants of maternalattachment. *Journal of Pediatrics, 77*(6), 976- 985. https://doi.org/10.1016/s0022-3476(70)80080-4

Rogers, S. J. ve Puchalski, C. B. (1986). Social smiles of visually impairedinfants. *Journal of Visual Impairment ve Blindness, 80*(7), 863–865. https://doi.org/10.1177/0145482X8608000712

Rogers, S. J., Ozonoff, S. ve Maslin-Cole, C. (1991). A comparative study of attachment behavior in young children with autism or other psychiatric disorders. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry, 30*(3), 483–488. https://doi.org/10.1097/00004583-199105000-00021

Roggman, L. A., Cook, G. A., Innocenti, M. S., Jump Norman, V. ve Christiansen, K. (2013). Parenting interactions with children: Checklist of observations linked to outcomes (PICCOLO) in diverse ethnic groups. *Infant Mental Health Journal, 34*(4), 290-306. https://doi.org/10.1002/imhj.21389

Rutgers, A. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H. ve van Berckelaer-Jonnes, I. A. (2004). Autism and attachment: A meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45*(6), 1123–1134. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.t01-1-00305.x

Sakız, H. (2021). Bağlanma ve aile psikopatolojisi açısından engellilik ve psikososyal unsurları: Kuramsal bir değerlendirme. E. Öztürk (Ed.), *Aile psikopatolojisi*(1. Baskı, s.102-110) içinde. Türkiye Klinikleri Yayını.

Seefeldt, T. A., Holmbeck, G. N., Belvedere, M. C., Gorey-Ferguson, L., Hommeyer, J. S. ve Hudson, T. (1997). Socioeconomic status and democratic parenting in families or preadolescents with spina bifida. *Psi Chi Journal of Undergraduate Research, 2*(1), 5–12. https://doi.org/10.24839/1089-4136.JN2.1.5

Shapiro, T., Sherman, M., Calamari, G. ve Koch, D. (1987). Attachment in autismand other developmental disorders. *Journal of the American Academy of Child ve Adolescent Psychiatry, 26*(4), 480–484. https://doi.org/10.1097/00004583-198707000-00003

Sheeran, T., Marvin, R. ve Pianta, R. C. (1997). Mothers' resolution of theirchild's diagnosis and self- reported measures of parenting stress, marital relations, and social support. *Journal of Pediatric Base of Text Psychology, 22*, 197– 212.https://doi.org/10.1093/jpepsy/22.2.197

Sloper, P. ve Turner, S. (1993). Determinants of parental satisfaction with disclosure of disability. *Developmental Medicine ve Child Neurology, 35*(9), 816–825. https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.1993.tb11733.x

Sloper, P., Jones, L., Triggs, S., Howarth, J. ve Barton, K. (2003) Multi-agency care coordination and key worker services for disabled children. *Journal of Integrated Care, 11*(1), 9–15. https://doi.org/10.1108/14769018200300004

Smith, P. B. ve Pederson, D. R. (1988). Maternal sensitivity and patterns of infant–mother attachment. *Child Development, 59*(4), 1907– 1101. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1988.tb03262.x

Speltz, M. L., Endriga, M. C., Fisher, P. A. ve Mason, C. A. (1997). Early predictorsof attachment in infants with cleft lip and/or plate. *Child Development, 68*(1),12– 25. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1997.tb01921.x

Speltz, M. L., Goodell, E. W., Endriga, M. C. ve Clarren, S. K. (1994). Feeding interactions of infants with unrepaired cleft lip and/or cleft palate. *Infant Behavior and Development, 17*(2), 131–139. https://doi.org/10.1016/0163-6383(94)90048-5

Stern, D. N. ve Stern, N. B. (1998). *The Birth of a Mother.* Basic Books.

Stone, N. W. ve Chesney, B. H. (1978.) Attachment behaviorism handicapped children. *Mental Retardation, 16*(1), 8-12.

Taanila, A., Syrjälä, L., Kokkonen, J. ve Järvelin, M. R. (2002). Coping of parents with physically and/or intellectually disabled children. *Child: Care, Health and Development, 28*(1), 73-86. https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2002.00244.x.

Tonkuş, M. B. ve Muslu, S. N. (2021). Maternal bağlanma ve ilişkili faktörler. *Journal of Medical Sciences, 2*(2), 32-40. https://doi.org/10.46629/JMS.2021.39

Toper-Korkmaz, Ö. (2015). *Eve dayalı olarak gerçekleştirilen etkileşim temelli erken çocuklukta müdahale programının (ETEÇOM) otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuklar ve anneleri üzerindeki etkililiği.* (Tez No:385584)[Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Töret, G., Özdemir, S. ve Özkubat, U. (2015). Ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn veçocuk davranışları açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 16*(01), 1-28. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000217

Tröster, H. ve Brambring, M. (1992). Early social-emotional development in blind infants. *Child: Care, Health and Development, 18*(4), 207–227. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.1992.tb00355.x

Van Berckelaer-Onnes, I. A. (1983). *Early Childhood Autism: A Child-rearing Problem.* Lisse, Swets & Zeitlinger.

Van Ijzendoorn, M. H., Rutgers, A. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Swinkels, S. H. N., van Daalen, E., Dietz, C., Naber, F. B. A., Buitelaar, J. K. ve Engeland, H. M. (2007). Parental sensitivity and attachment in children with autism spectrum disorder: Comparison with children with mental retardation, with language delays, and with typical development. *Child Development, 78* (2),597-608. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01016.x

van IJzendoorn, M., Goldberg, S., Kroonenberg, P. M. ve Frenkel, O. (1992). The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: A meta- analysis of attachment in clinical samples. *Child Development, 63*(4), 840–858. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01665.x

Vaughn, B. E. ve Bost, K. K. (1999). Attachment and temperament: Redundant, independent, or interacting influences on interpersonal adaptation and personality development? J. Cassidy ve P.R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical implications* (s. 198– 225) içinde. The Guilford Press.

Weinfield, N. S., Sroufe, L. A., Egeland, B. ve Carlson, E. (2008). Individual differences in infant-caregiver attachment: Conceptual and empirical aspects of security. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 78–101) içinde. The Guilford Press.

Werth, L. H. (1984) Synchrony of cueing modalities: communicative competence between mother and blind infant. *Early Child Development and Care, 18*(1-2), 53–60. https://doi.org/10.1080/0300443840180103

Willemsen-Swinkels, S. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Buitelaar, J. K., van IJzendoorn, M. H. ve van Engeland, H. (2000). Insecure and disorganised attachment in children with a pervasive developmental disorder: relationship with social interaction and heart rate. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*. 41(6), 759-767. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00663

Williams, P. D., Williams, A. R., Graff, J. C., Hanson, S., Stanton, A., Hafeman, C., Liebergen, A., Leuenberg, K., Setter, R. K., Ridder, L., Curry, H., Barnard, M. ve Sanders, S. (2002). Interrelationships among variables affecting well siblings and mothers in families of children with a chronic illness or disability. *Journal of Behavioral Medicine, 25*(5), 411–424. https://doi.org/10.1023/A:1020401122858

Kronik Rahatsızlığı Olan Çocuklarda Bağlanma

Büşra Vural Şenel

Bu bölüm, 21. yüzyılın en büyük sağlık ve kalkınma zorluklarından biri olarak görülen (World Health Organization [WHO], 2014) ve ülkemizde giderek artış gösteren (Türkiye İstatistik Kurumu [TUİK], 2019) kronik hastalıklar ile bağlanma arasındaki ilişki hakkındadır. Dünya Sağlık Örgütü kronik hastalıkları; uzun dönemli ve genellikle yavaş ilerleme gösteren, periyodik izlem ve bakım gerektiren, kişinin gündelik yaşamını olumsuz etkileyen veya kısıtlayan sağlık durumları olarak tanımlamaktadır. Kronik solunum yolu hastalıkları, kronik böbrek yetmezliği, kronik kalp hastalıkları, kronik metabolizma hastalıkları, kanser türleri, genetik hastalıklar, diyabet, epilepsi ve obezite gibi birçok hastalık bu çerçevede değerlendirilmektedir (WHO, 2011). Yaşamı tehdit etme derecesine göre bu hastalıklar iki boyutta ele alınabilir. Birincisi, astım ve diyabet gibi ömür boyu süren ancak hayati risk taşımayan hastalıklar, ikincisi ise kanser ve ileri böbrek yetmezliği gibi zorlu tedavi süreci gerektiren ve yaşamın devamı için risk taşıyan hastalıklardır.

Aile bireylerinden birinin kronik hastalık tanısı alması, aile sistemini etkileyen (Kazak, 1989) ve bağlanma sürecini şekillendiren özel bir durumdur. Bunun temel nedeni ailenin hastalıktan önceki yaşantısının birçok boyutta değişmesi; maddi giderlerin artması, gelirlerin hastalığın tedavisi için harcanması ve aile bireylerinin kendilerine ayırdıkları zamanın kısıtlanmasıdır. Hem çocuğun hem de ebeveynlerin kronik hastalığın teşhisinden itibaren zorlu deneyimler yaşadığı bilinmektedir. Hasta çocuk için kronik hastalık tanısı almak çocuğun yaşam deneyimlerini şekillendiren önemli ve özel bir durumdur. Hastalığın tedavi süreci ve cerrahi operasyonlar çocukların önceden var olan yaşam deneyimlerini sürdürmesine engel olmakta ve çoğunlukla acı veren uygulamalar içermektedir. Bunlarla birlikte kronik hastalığı olan çocuklar, hastalığın gerektirdiği diyeti yapma, sık hastaneye gitme, hastane yatışları, ölüm korkusu, aileden ve arkadaşlardan uzun süreli ayrılık ve sosyal dışlanma gibi durumlarla yüzleşmek zorunda kalmaktadır (Hampel ve diğ., 2005). Ak-

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, *44*, 709-716. http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.44.4.709

Anderson, S. E., Gooze, R. A., Lemeshow, S. ve Whitaker, R. C. (2012). Quality of early maternal–child relationship and risk of adolescent obesity. *Pediatrics*, *129*, 132–140. https://doi.org/10.1542/peds.2011-0972

Anderson, S. E. ve Whitaker, R. C. (2011). Attachment security and obesity in US preschool-aged children. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, *165*, 235–242. https://doi.org/10.1001/archpediatrics.2010.292

Bahrami F., Kelishadi R., Jafari N., Kaveh Z. ve Isanejad O. (2013). Association of children's obesity with the quality parental child attachment and psychological variables. *Acta Paediatrica, 102*(7), e321-4. https://doi.org/10.1111/apa.12253

Belsky, J. ve Jaffee, S. R. (2006). The multiple determinants of parenting. D. Cicchetti ve D. J. Cohen (Ed.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (s. 38–85) içinde. Wiley.

Berk, E. L. (2013). *Çocuk Gelişimi*. (A. Dönmez, Çev.). İmge Yayınevi.

Bowlby, J. (1940). The infleunce of early environment in the development of neurosis and neurotic character. *The International Journal of Psycho Analysis*, *21*, 154–178. https://doi.org/10.4324/9780429475924-12

Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bretherton, I. ve Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (s. 102–127) içinde. The Guilford Press.

Ciechanowski, P., Russo, J., Katon, W., Von Korff, M., Ludman, E., Lin, E., ... ve Bush, T. (2004). Influence of patient attachment style on self-care and outcomes in diabetes. *Psychosomatic Medicine*, *66*(5), 720-728. https://doi.org/10.1097/01.psy.0000138125.59122.23

Cohen, M. S. (1999). Families coping with childhood chronic illness: A research review. *Families, Systems and Health, 17,* 149–164. https://doi.org/10.1037/h0089879

Coutinho, V. M., Queiroga, B. A. M. D. ve Souza, R. C. D. (2020). Attachment style in children with chronic diseases: A comprehensive review. *Revista Paulista de Pediatria*, *38*, e2018308 http://dx.doi.org/10.1590/1984-0462/2020/38/2018308

Crain, W. (2015). *Theories of development: Concepts and applications*. Routledge.

Deniz, Ü. ve Aral, N. (2003). Kronik hastalığı olan ve olmayan çocukların davranış problemlerinin yaş ve cinsiyete göre incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, *28*, 37-44.

Eiser, C. (1990). *Chronic childhood diseases: An introduction to psychological theory and research*. University of Cambridge Press.

Exley, H. (1995). *The love between mothers and daughters*. Exley Publications.

Golfenshtein, N., Srulovici, E. ve Deatrick, A. (2016). Interventions for reducing parenting stress in families with pediatric conditions: An integrative review. *Journal of Family Nursing, 22*(4), 460–492. http://dx.doi.org/10.1177/1074840716676083

Hampel, P., Rudolph, H., Stachow, R., Laß-lentzsch, A. ve Petermann, F. (2005). Coping among children and adolescents with chronic illness. *Anxiety, Stress ve Coping*, *18*, 145-55. https://doi.org/10.1080/10615800500134639

Hartley, J., Bluebond-Langer, M., Bridget, C., Downie, J. ve Henderson, E. (2021). The physical health of parents of children with life limiting conditions: A systematic review. *Pediatrics*, *148*(1), e2020014423. http://dx.doi.org/10.1542/peds.2020-014423

Kazak, A. E. (1989). Families of chronically ill children: A systems and social-ecological model of adaptation and challenge. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *57*(1), 25–30. http://dx.doi.org/10.1037//0022-006x.57.1.25.

Maunder, R. ve Hunter, J. (2001) Attachment and psychosomatic medicine: Developmental contributions to stress and disease. *Psychosomatic Medicine: Journal of Biobehavioral Medicine*, *63*, 556-567. http://dx.doi.org/10.1097/00006842-200107000-00006

Meredith P.J. ve Strong, J. (2018). Attachment and chronic illness, *Current Opinion on Psychology, 25,* 132-138. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2018.04.018

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2007). *Attachment patterns in adulthood: Structure, dynamics, and change*. Guilford Press.

Noyes Jr, R., Stuart, S. P., Langbehn, D. R., Happel, R. L., Longley, S. L., Muller, B. A. ve Yagla, S. J. (2003). Test of an interpersonal model of hypochondriasis. *Psychosomatic Medicine, 65*(*2*), 292-300. https://doi.org/10.1097/01.PSY.0000058377.50240.64

Ødegård, W. (2005). Chronic illness as a challenge to the attachment process. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 10*(1), 13-22. https://doi.org/10.1177/1359104505048787

Owen, M. T. ve Cox, M. J. (1997). Marital conflict and the development of infant–parent attachment relationships. *Journal of Family Psychology*, *11*, 152–164 http://dx.doi.org /10.1037/0893-3200.11.2.152

Özpolat, A. G., Ayaz, T., Konağ, Ö. ve Özkan, A. (2014). Attachment style and perceived social support as predictors of biopsychosocial adjustment to cancer. *Turkish Journal of Medical Sciences. 44*, 1-4. https://doi.org/10.3906/sag-1210-28

Pinquart, M. (2018). Parenting stress in caregivers of children with chronic physical condition - A meta-analysis. *Stress and Health*, *34*, 197–207. https://doi.org/10.1002/smi.2780

Pinto, I., Wilkinson, S., Virella, D., Alves, M., Calhau, C. ve Coelho, R. (2016). Attachment strategies and neuroendocrine biomarkers in obese children. *Acta Medica Portuguese*, *29*, 332-9. https://doi.org/10.20344/amp.6826

Puig, J., Englund, M., Simpson, J. ve Collins, A. (2013). Predicting adult physical illness from infant attachment: A prospective longitudinal study. *Health Psychology*, *32*, 409–417. https://doi.org/10.1037/a0028889

Robertson, J. ve Bowlby, J. (1952). Responses of young children to separation from their mothers. *Courrier de la Centre International de l'Enfance*, *2,* 131-142.

Robertson, J. ve Robertson, J. (1971). Young children in brief separations: A fresh look. R.S. Eissler, A. Freud, M. Uris, S.L. Lustman ve A. J. Solnit (Ed.), *The psychoanalytic study of the child* (s. 264-315) içinde.

Schmidt, S., Nachtigall, C., Wuethrich-Martone, O. ve Strauss, B. (2002). Attachment and coping with chronic disease. *Journal of Psychosomatic Research*, *53*, 763-773. http://dx.doi.org/10.1016/s0022-3999(02)00335-5

Soysal, A. Ş, Ergenekon, E. ve Aksoy, E. (1999). Yenidoğan döneminde hastanede uzun süreli tedavi görmenin bağlanma örüntüsü üzerine etkileri: Bir olgu sunumu, *Klinik Psikiyatri*, *2*, 266-270.

Tarantino, S., De Ranieri, C., Dionisi, C., Gagliardi, V., Paniccia, M. F., Capuano, A., ... ve Valeriani, M. (2017). Role of the attachment style in determining the association between headache features and psychological symptoms in migraine children and adolescents. An analytical observational case–control study. *Headache: The Journal of Head and Face Pain*, *57*(2), 266-275. https://doi.org/10.1111/head.13007

Tavecchio, L. W. ve van Ijzendoorn, M. H. (1987). *Attachment in social networks: Contributions to the Bowlby-Ainsworth attachment theory*. Elsevier.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). Türkiye Sağlık Araştırması. https://data.tuik.gov.tr/

Van Ijzendoorn, M. H., Goldberg, S., Kroonenberg, P. M. ve Frenkel, O. J. (1992). The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: A meta-analysis of attachment in clinical samples. *Child Development*, *63*(4), 840-858. https://doi.org/10.2307/1131237

Wearden, A., Perryman, K. ve Ward, V. (2006). Adult attachment,reassurance seeking and hypochondriacal concerns in college students. *Journal of Health Psychology*, *11*(6): 877-886. https://doi.org/10.1177/1359105306069086

World Health Organization (2011). Global status report on noncommunicable diseases 2010. http://www.who.int/nmh/publications/ncd_report2010/en/

World Health Organization (2014). Global status report on noncommunicable diseases. https://apps.who.int/iris/handle/10665/148114

Yıldız, M. (2012). Bağlanma kuramı açısından yaşlılık dönemine genel bir bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *36*(1), 1-30.

Yıldızhan, E. (2017). Bağlanma teorisi ve bağlanma bozukluklarına genel bir bakış. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, *22*(1), 66-73.

Yorulmaz, E. ve Dirik, G. (2018). Sağlık kaygısı ile ilişkili faktörler: Sağlık kaygısında bağlanmanın rolü var mıdır?. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*(3), 443 - 459. http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.347861

Evcil Hayvanlar ve Bağlanma

Pınar Gürler Ağaçkıran

Varlıkları ve koşulsuz sevgileri ile hayatımıza dokunan

Betty, Ceku ve Atlas'a…

Bağlanma kuramı insanlar arasındaki duygusal bağı incelemesinin yanı sıra insan ile hayvan arasındaki bağı da araştırmaktadır. Bu bölüm insan ile evcil hayvanı arasında gözlenen bağı bağlanma kuramı çerçevesinde ele almaktadır. Bu kapsamda; hayvanlar ile insanların ilişki dinamiğinde bağlanmanın rolü, çocukların hayvanlar ile etkileşimleri, erken çocukluk döneminde evcil hayvana bağlanmanın gelişime yönelik sağladığı faydalar, evcil hayvan kaybı ve okul öncesi eğitim sürecine hayvanları dâhil etme konuları ulusal ve uluslararası literatür özelinde ele alınmıştır.

Hayvanlar yüzyıllar boyunca toplumlar içerisinde farklı sembol ve işlevleri ile rol almışlardır (Türkmen, 2012). Onları değerli kılan bu durum insanlar ile hayvanlar arasındaki ilişkisinin derinliğini arttırmış, hayvanları hayatımızın bir parçası hâline getirmiştir. Nitekim hayvanlar önceleri avlanma, çobanlık ya da koruma gibi görevleri ile hayatlarımıza eşlik ederken zamanla evlerimizin bir ferdi konumuna yükselmişlerdir. Hayvanların hayatımızdaki bu yeni konumları insan-hayvan ilişkisine daha sosyal, daha duygusal bir temel kazandırmıştır (Plemons, 2008). Bu doğrultuda insan-hayvan ilişkisi çeşitli araştırmalara da konu olmaya başlamıştır. Özellikle insan-hayvan etkileşiminin kökenleri sorgulanmış ve bunun sonucunda bağlanma kavramı önemli bir unsur olarak ön plana çıkmıştır (Peacock ve diğ., 2012).

Hayvanlara Bağlanmanın Kuramsal Kökenleri

Hayvanların avlanma ve koruma görevleri ile hayatımızdaki varoluşları gibi evlerimize girmesi ve insan-hayvan bağının gelişmesi de antik uygarlıklara kadar uzanır (Mugford, 1977). Ancak insanların evcil hayvanlarıyla olan

etmeksizin evlerine bir evcil dostu dâhil etmesi, öğretmenlerin ve okul idaresinin okul bahçesinin bir kısmını evcil dostlar için yaşam alanına çevirmeleri atılabilecek adımlardan biridir.

Çocuklar yaşam alanını bir canlıyla paylaşma imkânı bulduğunda gelişim özelliklerine uygun olarak o canlının bakımında aktif bir rol oynayabilir. Örneğin; bir hayvanın beslenme, barınma, korunma ve tuvalet ihtiyacını bilmek, oyun ve eğlence gibi beklentilerini karşılamak çocukların üstlenebileceği sorumluluklardan bazılarıdır. Aynı zamanda bu sorumluluklar okul öncesi dönemde çocuklara kazandırılmak istenen becerilere de paraleldir. Dolayısıyla evcil hayvan sorumluluğu çocuğa kazandırılmak istenen beceriler için de değerli bir yol olabilir.

Diğer taraftan çocuklar sıklıkla hayvanlarla ilgili durumlara maruz kalırlar. Çocukların var olan ilgilerinden dolayı oynadıkları oyuncaklara, okudukları kitaplara, izledikleri filmlere hayvanlar dâhil edilir. Çocuklar ise bu maruziyet dolayısıyla farkında olmadan bir olaya hayvanların gözüyle bakar, yaşamlarını gözlemler, hayvanların yaşadığı bir olayı içselleştirerek korku, heyecan ya da mutluluk gibi duygularıyla empati kurarlar. Öte yandan gerçek yaşamda çevremizde çok fazla hayvan vardır. Çocuklar filmler aracılığıyla sevdiği bir hayvanı gerçekte gördüğünde daha çekingen olabilir. Bu açıdan bakıldığında gerçek yaşamda da hayvanlar ile çocukları yakınlaştırarak çocukların söz konusu durumları yaparak yaşayarak deneyimlemelerini sağlamak çocukların hayvanlara bağlanmalarını destekleyebilir.

Bununla birlikte çocukların hayvanlara yönelik tutumu üzerinde ebeveyn ve öğretmenlerin önemli etkileri vardır. Öğretmen ya da ebeveyni tarafından mahalledeki bir kediye su verildiğini, bir köpeğin başının okşandığını ya da hayvanların duygularından bahsedildiğini gözlemlemek ve bu sürece dâhil edilmek çocukların hayvanlara yönelik tutumunu yönlendirmek açısından değerli olabilir.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. (1985). Attachments across the life span. *Bulletin of the New York Academy of medicine*, *61*(9), 792. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1911889/

Albert, A. ve Bulcroft, K. (1988). Pets, families, and the life course. *Journal of Marriage and the Family*, 543-552. https://doi.org/10.2307/352019

Allen, K., Blascovich, J. ve Mendes, W. B. (2002). Cardiovascular reactivity and the presence of pets, friends, and spouses: The truth about cats and dogs. *Psychosomatic medicine*, *64*(5), 727-739. https://doi.org/10.1097/01.psy.0000024236.11538.41

Ambaroğlu, A. (2007). *Türk toplumunda evcil hayvan besleme alışkanlıkları ve din (İstanbul örneği)* (Tez No. 209208) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Archer, J. ve Freeman, H. (1999). The Nature of Grief: The Evolution and Psychology ot Reactions to Loss. *Nature, 398*(6727), 479-479. http://doi.org/10.1016/S1090-5138(99)00019-7

Archer, J. (1997). Why do people love their pets? *Evolution and Human Behavior*, *18*(4), 237-259. https://doi.org/10.1016/S0162-3095(99)80001-4

Arhant-Sudhir, K., Arhant-Sudhir, R. ve Sudhir, K. (2011). Pet ownership and cardiovascular risk reduction: supporting evidence, conflicting data and underlying mechanisms. *Clinical and Experimental Pharmacology and Physiology*, *38*(11), 734-738. https://doi.org/10.1111/j.1440-1681.2011.05583.x

Beck, L. ve Madresh, E. A. (2008). Romantic partners and four-legged friends: An extension of attachment theory to relationships with pets. *Anthrozoös*, *21*(1), 43-56. https://doi.org/10.2752/089279308X274056

Beth, D. ve Morton, L. L. (2006) An investigation of human-animal interactions and empathy as related to pet preference, ownership, attachment, and attitudes in children, *Anthrozoös*, *19*(2), 113-127. https://doi.org/10.2752/089279306785593801

Bodsworth, W. ve Coleman, G. J. (2001). Child–companion animal attachment bonds in single and two-parent families. *Anthrozoös*, *14*(4), 216-223. https://doi.org/10.2752/089279301786999391

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment.* Basic Books.

Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds: II. Some principles of psychotherapy: The Fiftieth Maudsley Lecture (expanded version). *The British Journal of Psychiatry*, *130*(5), 421-431. https://doi.org/10.1192/bjp.130.5.421

Cain, A. O. (1985) Pets as family members. *Marriage ve Family Review*, *8*(3-4), 5-10. https://doi.org/10.1300/J002v08n03_02

Dinis F. ve Martins T. (2016). Does cat attachment have an effect on human health: a comparison between owners and volunteers. *Pet Behaviour Science,* (1), 1–12. https://doi.org/10.21071/pbs.v0i1.3986

Endenburg, N. ve Baarda, B. (1995). The role of pets in enhancing human well-being: effects on child development. *The Waltham Book of Human–Animal Interaction*, 7-17. https://doi.org/10.1016/B978-0-08-042284-8.50009-8

Field, N. P., Orsini, L., Gavish, R. ve Packman, W. (2009). Role of attachment in response to pet loss. *Death Studies*, *33*(4), 334-355. https://doi.org//10.1080/07481180802705783

Fine, A. H. (2019). The Eternal Bond: Understanding the ımportance of the human–animal bond and its ımpact on pet loss. L. Kogan ve P. Erdman (Ed.), *Pet loss, grief, and therapeutic ınterventions*, (s. 5-18) içinde. Routledge.

Geisler, A. M. (2004). Companion animals in palliative care: stories from the bedside. *American Journal of Hospice and Palliative Medicine*, *21*(4), 285-288. https://doi.org/10.1177/10499091040210041

Geller, K. S. (2005). Quantifying the power of pets: The development of an assessment device to measure the attachment between humans and companion animals (Publication No. 3164108) [Yayımlanmamış doktora tezi, Virginia Polytechnic Institute and State University. ProQuest Dissertations ve Theses Global

Gerwolls, M. K. ve Labott, S. M. (1994). Adjustment to the death of a companion animal. *Anthrozoös*, 7(3), 172-187. https://doi.org/10.2752/089279394787001826

Goddard, A. T. ve Gilmer, M. J. (2015). The role and impact of animals with pediatric patients. *Pediatric Nursing*, *41*(2), 65. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26292453/

Hawkins, R. D. ve Williams, J. M. (2016). Children's beliefs about animal minds (Child-BAM): Associations with positive and negative child–animal interactions. *Anthrozoös*, *29*(3), 503-519. https://doi.org/10.1080/08927936.2016.1189749

Hergovich, A., Monshi, B., Semmler, G. ve Zieglmayer, V. (2002). The effects of the presence of a dog in the classroom. *Anthrozoös*, *15*(1), 37-50. https://doi.org/10.2752/089279302786992775

Johnson, T. P., Garrity, T. F. ve Stallones, L. (1992). Psychometric evaluation of the Lexington attachment to pets scale (LAPS). *Anthrozoös*, 5(3), 160-175. https://doi.org/10.2752/089279392787011395

Journal of the American Veterinary Medical Association. (1998). Statement from the committee on the human–animal bond. *Journal of the American Veterinary Medical Association, 212*(11), 1675.

Kaya, H. ve Bektaş, M. (2019). Çalışan bireylerin evcil hayvanlara bağlanma nedenlerine ilişkin nitel bir çalışma. *Mediterranean Journal of Humanities*, *9*(2), 401-417. https://doi.org/10.13114/MJH.2019.498

Kirkpatrick, L. A. ve Koç, Ç. M. (2006). Din psikolojisinde bağlanma teorisi. *Bilimname: Düşünce Platformu*, *4*(10), 133-172.

Kurdek, L. A. (2008). Pet dogs as attachment figures. *Journal of Social And Personal Relationships*, *25*(2), 247-266. https://doi.org/10.1177/0265407507087958

Kwong, M. J. ve Bartholomew, K. (2011). "Not just a dog": An attachment perspective on relationships with assistance dogs. *Attachment ve Human Development*, *13*(5), 421-436. https://doi.org/10.1080/14616734.2011.584410

Law, S. ve Scott, S. (1995). Tips for practitioners. *Focus on Autistic Behavior*, *10*(2), 17-19. https://doi.org/10.1177/1088357695010002

Levine, M. M. ve Bohn, S. (1986). Development of social skills as a function of being reared with pets. *Proceedings of Delta Society* International Conference 'Living Together: People, Animals, and the Environment,' *Boston, MA.*

Levinson, B. M. (1978). Pets and personality development. *Psychological Reports*, *42*(3), 1031-1038. https://doi.org/10.2466/pr0.1978.42.3c.1031

McNicholas, J. ve Collis, G. M. (2000). Dogs as catalysts for social interactions: Robustness of the effect. *British Journal of Psychology*, *91*(1), 61-70. https://doi.org/10.1348/000712600161673

Melson, G. F. (2003). Child development and the human-companion animal bond. *Animal Behavioral Scientist*, 47(1), 31–39. https://doi.org/10.1177/0002764203255210

Melson, G. F. (2005). *Why The Wild Things Are: Animals in The Lives Of Children*. Harvard University Press.

Melson, G. F. (2008). Children in the living world: Why animals matter for children's development. A. Fogel, B. J. King ve S. G. Shanker (Ed.), *Human development in the twenty-first century: Visionary ideas from systems scientists* içinde. Cambridge University Press.

Messent, P. R. (1983). Facilitation social interaction by companion animals. A. H. Katcher and A. M. Beck (Ed.), *New perspectives on our lives with companion animals* içinde. University of Pennsylvania Press.

Morris, P., Knight, S. ve Lesley, S. (2012). Belief in animal mind: does familiarity with animals influence beliefs about animal emotions? *Society ve Animals*, *20*(3), 211-224. https://doi.org/10.1163/15685306-12341234

Mugford, R. A. (1977). *The Contribution of Pets to Human Development: A Review of Literature From the Social Sciences Portraying the Role of Pets in Society.*

Myers Jr, E. O. (1998). *Children and animals: Social development and our connections to other species*. Boulder, CO.

Orsini L. M. (2006). *Attachment styles and pet bereavement discussed in the context of attachment theory* (Publication No. 3190153) [Doctoral dissertation, Pacific Graduate School of Psychology]. Dissertation Abstracts International.

Pace, P. R. (2011, 6 Haziran). Social workers promote human-pet bond. [NASW Newsletter, 8.] https://www.naswnyc.org/page/235/Social-Workers-Promote-Human-Pet-Bond.htm

Pamuk, D. (2015). Yaşlı bireylerin yaşamında evcil hayvanların rolü. *Mediterranean Journal of Humanities*, *2*, 297-306. https://doi.org//10.13114/MJH.2015214573

Peacock, J., Chur-Hansen, A. ve Winefield, H. (2012). Mental health implications of human attachment to companion animals. *Journal of clinical psychology*, *68*(3), 292-303. https://doi.org//10.1002/jclp.20866

Plemons, A. M. (2008). *Commodifying fido: Pets as status* symbols [Unpublished master thesis]. Texas AveM University.

Poresky, R. H., Hendrix, C., Mosier, J. E. ve Samuelson, M. L. (1987). The companion animal bonding scale: Internal reliability and construct validity. *Psychological Reports*, *60*(3), 743-746. https://doi.org/10.2466/pr0.1987.60.3.743

Ross, C. B. ve Baron-Sorensen, J. (2007). *Pet loss and human emotion: Guiding clients through grief*. Taylor ve Francis. https://www.routledge.com/Pet-Loss-and-Human-Emotion-second-edition-A-Guide-to-Recovery/Ross/p/book/9780415955768

Sable, P. (1995). Pets, attachment, and well-being across the life cycle. *Social Work*, *40*(3), 334-341. https://doi.org/10.1093/sw/40.3.334

Sable, P. (2013). The pet connection: An attachment perspective. *Clinical Social Work Journal*, *41*(1), 93-99. https://doi.org/10.1007/s10615-012-0405-2

Schaffer, C. B. (2009). Human-animal bond considerations during disasters. Integrated Medical, *Public Health, Preparedness and Response Training Summit: Learning Together for a Nation Prepared,* Dallas, TX

Serpell, J. A. (2004). Factors influencing human attitudes to animals and their welfare. *Anımal welfare-potters bar then wheathampstead*, *13*, 45-152. https://doi.org//10.1017/S0962728600014500

Triebenbacher, S. L. (1998). Pets as transitional objects: Their role in children's emotional development. *Psychological Reports*, *82*(1), 191-200. https://doi.org/10.2466/pr0.1998.82.1.191

Tuzeo-Jarolmen, J. (Ed.). (2006). *When a family pet dies: a guide to dealing with children's loss.* Jessica Kingsley Publishers.

Türkmen, F. (2012). Türk kültüründe tarihi gelişim içinde hayvan ve bitkilerin" ölçü birimi" olarak kullanılması hakkında. *Milli Folklor*, *24*(95).

Voith, V. L. (1985). Attachment of people to companion animals. *The Veterinary Clinics of North America. Small Animal Practice*, *15*(2), 289-295. https://doi.org/10.1016/s0195-5616(85)50301-0

Vormbrock, J. K. ve Grossberg, J. M. (1988). Cardiovascular effects of human-pet dog interactions. *Journal of Behavioral Medicine*, *11*(5), 509-517. https://doi.org/10.1007/BF00844843

Walsh, F. (2009). *Human-animal bonds I: The relational significance of companion animals*. Family process, *48*(4), 462-480. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2009.01296.x

Wanser, S. H., Vitale, K. R., Thielke, L. E., Brubaker, L. ve Udell, M. A. (2019). Spotlight on the psychological basis of childhood pet attachment and its implications. *Psychology Research and Behavior Management*, *12*, (469). https://doi.org/10.2147/PRBM.S158998

Wedl, M. ve Kotrschal, K. (2009). Social and individual components of animal contact in preschool children. *Anthrozoös*, *22*(4), 383-396. https://doi.org/10.2752/089279309X12538695316220

Zilcha-Mano, S., Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2011). An attachment perspective on human–pet relationships: Conceptualization and assessment of pet attachment orientations. *Journal of Research in Personality*, *45*(4), 345-357. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.04.001

Afet Durumlarında Bağlanma

Sinem İpek

Afetler, insanlar üzerinde derin etki yaratan olaylardır. Bu etkilerden biri de bağlanma düzeneklerini tetiklemesi ve bağlanma stillerini şekillendirebilmesidir. Afet anlarında, özellikle hayatta kalma içgüdüsüyle tetiklenen yoğun bir sığınma ve güvence arayışı hissedilir. Bu güdü, bebeklik döneminde en belirgin şekilde gözlenen bağlanma dürtülerinden biridir (Sezer ve Saya, 2009). Bağlanmanın temelinde yatan sığınma duygusu, afet durumlarında bireylerin bağlama figürlerine yönelmelerinin nedenidir (Karaırmak ve Güloğlu, 2014). Bu bağlamda afetler sırasında ve sonrasında bireylerin bağlanma stillerinin nasıl etkilendiğini incelemek, hem psikolojik hem de toplumsal açıdan büyük bir öneme sahiptir.

Türkiye, coğrafi ve klimatik özellikleri nedeniyle doğal afetlere oldukça açık bir ülkedir (Öztürk, 2002). Bu, bireylerin ve toplumların afetlere karşı tepkilerini ve bağlanma düzeneklerini nasıl etkilediği konusunda derinlemesine araştırmalar yapma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Afetlerin etkileri, bazen büyük çaplı bir savaş gibi çok sayıda can kaybına neden olabilirken bazen de can kaybı olmadan sonuçlanabilir (EM-DAT, 2022). Ancak her iki durumda da, bireylerin bağlanma mekanizmaları üzerindeki etkileri benzerlik gösterebilir.

Bu bölüm, afetlerin bağlanma süreçleri üzerindeki etkilerini incelemeyi ve bu etkilerin nasıl ortaya çıktığını anlamayı amaçlamaktadır. Ancak bu sürece ayrıntılı bir şekilde odaklanmaya başlamadan önce afet türlerini incelemek yararlı olacaktır. Şekil 1'de afetlerin türlerine sınıflandırılması görülmektedir.

Kaynakça

Achenbach, T. M. ve Edelbrock, C. S. (1984). Psychopathology of childhood. *Annual Review Of Psychology*, *35*(1), 227-256. https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.ps.35.020184.001303?journalCode=psych

Adie, B. A. (2020). Place attachment and post-disaster decision-making in a second home context: A conceptual framework. *Current Issues in Tourism*, *23*(10), 1205-1215. http://dx.doi.org/10.1080/13683500.2019.16

Akalın, S., Özgüner, İ. ve Şakiroğlu, M. (2020). Covid-19 Salgınının ve Karantinanın Psikolojik Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, *15*(4). http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44885

Akkök, F., Aşkar, P. ve Sucuoglu, B. (1989). *İlkokul çocuklarının davranışlarının öğretmenler yoluyla gözlenmesi-öğretmen gözlem formu el kitabı*. TED. http://dx.doi.org/10.5455/apd.173180

Akyılmaz, D. ve Karka, O. (2011). *Afetlerde psikolojik ilkyardım*. AFAD. https://web.p.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0vesid=fa9e14fc-0c6e-4060-a4e9-72d927c660b9%40redis

Allan, D. (1993). Virtue, learning and the Scottish Enlightenment ideas of scholarship in early modern history. https://www.jstor.org/stable/2124234?casa_token=FLDf6auQlW8AAAAA%3AHGzTv0gusVlk2pG9PVSmt_-_6DAnTM51qvSi82H782erem1W_Z-_BfQ1ny5ARudxmLYsBM7RX1cGZtIvJA7fTmUfKHsmKTAheqRVZMOPS3PEurobqw

Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, *2*(1), 1-15. https://dergipark.org.tr/tr/pub/scd/issue/37934/414035

Amri, A., Haynes, K., Bird, D. K. ve Ronan, K. (2018). Bridging the divide between studies on disaster risk reduction education and child-centred disaster risk reduction: a critical review. *Children's Geographies*, *16*(3), 239-251. https://doi.org/10.1080/14733285.2017.1358448

Asian Disaster Preparedness Center (2007). Module 6: Communıty disaster disk reductin implementation session 7 child focused disaster risk reductin. 16th Community Based Disaster Risk Management Course. https://www.wvi.org/our-work/disaster-management?gad=1

Bar-On, D., Eland, J., Kleber, R. J., Krell, R., Moore, Y., Sagi, A., ... ve Van Ijzendoorn, M. H. (1998). Multigenerational perspectives on coping with the Holocaust experience: An attachment perspective for understanding the developmental sequelae of trauma across generations. *International Journal of Behavioral Development*, *22*(2), 315-338. https://doi.org/10.1080/016502598384397

Brehm, J. M., Eisenhauer, B. W. ve Stedman, R. C. (2013). Environmental concern: Examining the role of place meaning and place attachment. *Society ve Natural Resources*, *26*(5), 522-538. https://doi.org/10.1080/08941920.2012.715726

Castellini, G., Tarchi, L., Cassioli, E., Rossi, E., Sanfilippo, G., Innocenti, M., ... ve Ricca, V. (2022). Attachment style and childhood traumatic experiences moderate the impact of initial and prolonged COVID-19 Pandemic: Mental health longitudinal trajectories in a sample of Italian women. *International Journal of Mental Health And Addiction*, 1-20. https://doi.org/10.1007/s11469-022-00798-x

Children in a Changing Climate (2015). Implementation of The Post 2015 Framework For Disaster Risk Reductin Guidelines For Member States to Safeguard Children's Rights and Well Being. https://www.ohchr.org/en/climate-change/integrating-human-rights-

unfccc?gclid=Cj0KCQjw9fqnBhDSARIsAHlcQYTuoyutHi4iNNKdCDyG1a3DwKsiFhTkwtU92uSiCF3jVQwKsZi_TFcaAjMyEALw_wcB

Çelik, İ. H., Usta, G., Yılmaz, G. ve Yakupoğlu, M. (2020). Türkiye'de yaşanan teknolojik afetler (2000-2020) üzerine bir değerlendirme. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(2), 49-57. https://doi.org/10.22466/acusbd.776580

Dasberg, H. (2001). Adult child survivor syndrome on deprived childhoods of aging Holocaust survivors. *Israel Journal of Psychiatry*, *38*(1), 13. https://www.proquest.com/openview/adb257b83021cc88d6be8db648d87c50/1?pq-origsite=gscholarvecbl=47717

Doksat, N. G. ve Ciftci, A. D. (2016). Bağlanma ve yaşamdaki izdüşümleri. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, *25*(4), 489-501. https://doi.org/10.17827/aktd.253561

Elangovan, A. R. ve Kasi, S. (2015). Psychosocial disaster preparedness for school children by teachers. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *12*, 119-124. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2014.12.007

EM-DAT: The Ofda/Cred Internatıonal Dısaster Database: Université Catholique de Louvain, Brussels, Belgium. www.emdat.be

Erdoğan, A. ve Hocaoğlu, Ç. (2020). Enfeksiyon hastalıklarının ve pandeminin psikiyatrik yönü: Bir gözden geçirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *23*(1), 72-80. DOI: 10.5505/kpd.2020.90277

Eroğlu, M. (2020). Etnik kimlik, savaş ve göç olgularının çocuklar ve ergenler üzerindeki psikolojik etkileri. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, *4*(1), 94-105. https://doi.org/10.38015/sbyy.721964

Gallagher, H. C., Richardson, J., Forbes, D., Harms, L., Gibbs, L., Alkemade, N., ... ve Bryant, R. A. (2016). Mental health following separation in a disaster: The role of attachment. *Journal of Traumatic Stress*, *29*(1), 56-64. https://doi.org/10.1002/jts.22071

Gibbs, L., Block, K., Harms, L., MacDougall, C., Baker, E., Ireton, G., ... ve Waters, E. (2015). Children and young people's wellbeing post-disaster: Safety and stability are critical. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *14*, 195-201. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2015.06.006

Güler, H. H. (2008). *Zarar Azaltmanın Temel İlkeleri*. *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri Kitabı.* JICA Türkiye Ofisi. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/43455826/AFET_ZARARLARINI_AZALTMANIN_TEMEL_LKELER20160307-9576-11qzug8-libre.pdf?1457409322=veresponse-content-disposition=inline%3B+filenam e%3DAfet_Zararlarini_Azaltmanin_Temel_Ilkele.pdfveExpires=1694421555veSignature=JIzNq9VW2ylmWglnI5GUFAwvWzMt4FGX5jeQGQfvzTix5fTKT-2IU5vK2MOr589fWRSIjBCa4xGAxvUC~bFNP11CuZYQoVgt5a0sp3XNe~mA-Bz7QYEt5y2OPQp~cew9XGgDT1H6r8tnjNmDMo~fLkvot8GFpEV-NU90S1ATy0mKKSYJ--OfvSJDEIv0aDj34aFHQ5vOGFud7~EeWhKjaSxIc42THD-BdUiWAD5VQLtSXfA80h-BBI9wbw7rx1eLomHOraicG7p4tST94i~ssWbcpEEtB5ZazLcI~8AenqU7PBFXfebDF5vT7AaDiWCUBda8zX54Ho6yNYCoB7yKzg__veKey-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA#page=47

Hashemnezhad, H., Heidari, A. A. ve Mohammad Hoseini, P. (2013). Sense of place and place attachment. *International Journal of Architecture and Urban Development*, *3*(1), 5-12. https://ijaud.srbiau.ac.ir/article_581_a90b5ac919ddc57e6743d8ce32d19741.pdf

Haskuka, M., Sunar, D. ve Alp, I. E. (2008). War exposure, attachment style, and moral reasoning. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *39*(4), 381-401. https://doi.org/10.1177/0022022108318113

Kadıoğlu, M. (2011). *Afet yönetimi beklenilmeyeni beklemek, en kötüsünü yönetmek*. TC Marmara Belediyeler Birliği Yayını. https://www.academia.edu/22920333/Afet_Yonetimi_Beklenilmeyeni_Beklemek_En_K%C3%B6t%C3%BCs%C3%BCn%C3%BC_Y%C3%B6netmek

Kan, K. (2016). Protectin for lives of mothers and children by utiizing regional supports in the event of a natural disaster. *11th Internatınal Conference of The Internatınal Instıute of Infrastucture Resilience and Reconstructın, 218*, 195-199. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.04.022

Kaplan, M. ve Pruett, K. (2000). Divorce and custody: Developmental implications. C. H. Zeanah (Ed.), *Handbook of infant of mental health* (2. Baskı, s. 533-547) içinde. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2542930/

Karaırmak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, *3*(26), 129-142. https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21446/229856

Karaırmak, Ö. ve Güloğlu, B. (2014). Deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde bağlanma modeline göre psikolojik sağlamlığın açıklanması. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, *43*(2). https://doi.org/10.14812/cufej.2014.0010

Karakoç Demirkaya, S. (2020). Zorunlu göç ve çocuk ruh sağlığına etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi-Turkısh Journal of Clinical Psychiatry.* https://doi.org/10.5505/kpd.2020.39206

Kavak, M. (2017). *Zorunlu göç ile bağlanma ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki* (Tez no: 495588) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. https://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12415/5169/495588.pdf?sequence=1veisAllowed=y

Kępińska, A. P., Iyegbe, C. O., Vernon, A. C., Yolken, R., Murray, R. M. ve Pollak, T. A. (2020). Schizophrenia and influenza at the centenary of the 1918-1919 Spanish influenza pandemic: Mechanisms of psychosis risk. *Frontiers in psychiatry*, 72. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00072

Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö. ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *3*(2), 321-342. https://dergipark.org.tr/en/pub/pgy/issue/11158/133413

Kılıç, M. (2008). *Afetlerde psikososyal hizmetlerin etkililiği: Türk Kızılayı ve 2005 Pakistan depremi* (Tez no. 204093) [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=pKItO-3UZzmjpqa-zh5Sawveno=3hlHqXsGp4eZBdQv5mVmxg

Kıvılcım, M. ve Doğan, D. G. (2014). Çocuk ve ölüm. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, *21*(1), 80-85. https://dergipark.org.tr/en/pub/totm/issue/13082/157521

Kızılelma, S. ve Görgülü, T. (2021). Afetler Sonrası Mimarlıkta Yeni Normal. *Kent Akademisi*, *14*(4), 911-949. https://doi.org/10.35674/kent.1009252

Korpela, K. M. (2012). Place attachment. https://books.google.com.tr/ books?hl=trv elr=veid=kKovr__MBnUCveoi=fndvepg=PA148vedq=Korpela,+K.+M.+(2012).+Place+attachment.veots=9-vXrzmwf9vesig=e6Dx_DmWiO0I8lAeldqGmqsiTJs veredir_esc=y#v=one pageveq=Korpela%2C%20K.%20M.%20(2012).%20Place%20attachment.vef=false

Lai, B. S., Lewis, R., Livings, M. S., La Greca, A. M. ve Esnard, A. M. (2017). Posttraumatic stress symptom trajectories among children after disaster exposure: A review. *Journal of Traumatic Stress*, *30*(6), 571-582. https://doi.org/10.1002/jts.22242

Lee, M. R. ve Blanchard, T. C. (2012). Community attachment and negative affective states in the context of the BP Deepwater Horizon disaster. *American Behavioral Scientist*, *56*(1), 24-47. https://doi.org/10.1177/0002764211409384

Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, *28*(3), 209-231. https://doi.org/10.1016/j.envp.2008.02.001

Li, W., Song, M., Zhou, B., Cao, K. ve Gao, S. (2015). Performance improvement techniques for geospatial web services in a cyberinfrastructure environment–A case study with a disaster management portal. *Computers, Environment and Urban Systems*, *54*, 314-325. https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2015.04.003

Limoncu, S. ve Atmaca, A. B. (2018). Çocuk Merkezli Afet Yönetimi. *Megaron*, *13*(1). https://doi.org/10.5505/megaron.2017.49369

Lonigan, C. J., Shannon, M. P., Finch Jr, A. J., Daugherty, T. K. ve Taylor, C. M. (1991). Children's reactions to a natural disaster: Symptom severity and degree of exposure. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, *13*(3), 135-154. https://doi.org/10.1016/0146-6402(91)90002-R

Moccia, L., Janiri, D., Pepe, M., Dattoli, L., Molinaro, M., De Martin, V., ... ve Di Nicola, M. (2020). Affective temperament, attachment style, and the psychological impact of the COVID-19 outbreak: an early report on the Italian general population. *Brain, Behavior, and Immunity*, *87*, 75-79. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.04.048

Oktay, A. (1991). Öğretmenlik mesleği ve öğretmenin nitelikleri. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/352/2344

Özmen, B. (2017). *Afet Yönetimi-II*. Anadolu Üniversitesi Basımevi. https://avesis.gazi.edu.tr/yayin/3146cbd7-bd42-4757-bb9a-0894b219377f/afet-yonetimi-ii-kitabi

Öztürk, K. (2002). Heyelanlar ve Türkiye'ye etkileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22*(2). https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6765/91015

Rajkumar, R. P. (2020). Attachment theory and psychological responses to the COVID-19 pandemic: a narrative review. *Psychiatria Danubina*, *32*(2), 256-261. https://doi.org/10.24869/psyd.2020.256

Sagi-Schwartz, A., Van IJzendoorn, M. H., Grossmann, K. E., Joels, T., Grossmann, K., Scharf, M., ... ve Alkalay, S. (2003). Attachment and traumatic stress in female Holocaust child survivors and their daughters. *American Journal of Psychiatry*, *160*(6), 1086-1092. https://doi.org/10.1176/appi.ajp.160.6.1086

Scannell, L., Cox, R. S., Fletcher, S. ve Heykoop, C. (2016). "That was the last time I saw my house": The importance of place attachment among children and youth in disaster contexts. *American Journal of Community Psychology*, *58*(1-2), 158-173. https://doi.org/10.1002/ajcp.12069

Schäfers, M. (2022). Harabe Olmuş Gelecekler: Deprem Sonrası Van'da İstikrarsızlıkla Başa Çıkmak.https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/427322/Pages_from_ mekanda_adalet_deprem.pdf?sequence=1

Schreiber, M. D., Yin, R., Omaish, M. ve Broderick, J. E. (2014). Snapshot from Superstorm sandy: American red cross mental health risk surveillance in lower New York state. *Annals of Emergency Medicine*, *64*(1), 59-65. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2013.11.009

Senemoğlu, N. (2012). *Gelisim, Ögrenme ve Ögretim: Kuramdan Uygulamaya (Development, Learning and Instruction: From Theory to Application).* Pegem Akademi. https://www.researchgate.net/publication/312791936_Gelisim_Ogrenme_ve_Ogretim_Kuramdan_Uygulamaya_Development_learning_and_instruction_from_theory_to_practice

Seven, Z. D., Seven, S. ve Çabuk, F. U. (2021). Bağlanma ve duyarlılık davranışlarının 3-5 yaş çocukları üzerinden nesiller arası aktarımla incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (18), 317-334. https://doi.org/10.16947/fsmia.1050301

Sezer, S. ve Saya, P. (2009). Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 151-165. https://dergipark.org.tr/tr/pub/z gefd/issue/47954/606738

Sher, L. (2020). COVID-19, anxiety, sleep disturbances and suicide. *Sleep Medicine*, *70*, 124. https://doi.org/10.1016%2Fj.sleep.2020.04.019

Tatebe, J. ve Mutch, C. (2015). Perspectives on education, children and young people in disaster risk reduction. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *14*, 108-114. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2015.06.011

Taylor, H. ve Peace, R. (2015). Children and cultural influences in a natural disaster: Flood response in Surakarta, Indonesia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *13*, 76-84. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2015.04.001

Trentelman, C. K. (2009). Place attachment and community attachment: A primer grounded in the lived experience of a community sociologist. *Society and Natural Resources*, *22*(3), 191-210. https://doi.org/10.1080/08941920802191712

Vowels, L. M. ve Carnelley, K. B. (2021). Attachment styles, negotiation of goal conflict, and perceived partner support during COVID-19. *Personality and Individual Differences*, *171*, 110505. https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110505

Zheng, C., Zhang, J., Guo, Y., Zhang, Y. ve Qian, L. (2019). Disruption and reestablishment of place attachment after large-scale disasters: The role of perceived risk, negative emotions, and coping. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *40*, 101273. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2019.101273

Ruhsal Bozukluklar ve Bağlanma

Özkan Özgün

Bağlanma kuramı, çocukların erken yaşam dönemlerinde onlara bakım verenlerle olan ilişkilerinin, ruh sağlığı ve bozukluklarla ilişkili olduğunu ortaya koyan birçok araştırmayı tetiklemiştir. Bu araştırmalar, bağlanma dinamiklerinin çocukların duygusal ve ruhsal gelişiminde önemli bir rol oynadığını ve çocukluk dönemindeki bağlanma stillerinin çocukların duygusal ve psikolojik gelişimi, stresle başa çıkma mekanizmaları ve ilerleyen yaşlarda ortaya çıkabilecek ruhsal bozukluk belirtileri üzerinde etkili olabileceğini göstermiştir (Barlow ve diğ., 2016; Caldarera ve diğ, 2022; Cohen ve diğ., 1999; Grych ve Fincham, 2001; Racine ve diğ., 2019).

Bu bölüm, bağlanma dinamiklerinin ruh sağlığı ve ruhsal bozukluklar ile olan karmaşık ilişkisini ele almaktadır. İlk olarak bağlanma stillerinin çocukların ruh sağlığına olan olası etkilerine değinilmiştir. Ardından bağlanmanın temel özellikleri ve duygusal düzenleme ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca tepkisel bağlanma bozukluğu ele alındıktan sonra bağlanmanın, anksiyete bozukluklarından depresyona, davranış bozukluklarından yeme bozukluklarına ve kişilik bozukluklarına kadar birçok ruhsal bozuklukta nasıl bir rol oynadığı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda mevcut araştırmalara göre bağlanma dinamiklerinin ve stillerinin psikopatolojiye nasıl katkı sağladığı tartışılmıştır.

Son olarak terapötik süreçler ve bağlanma dinamikleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu bölümde, bağlanma odaklı terapi, duygusal düzenleme odaklı terapi, bağlanma temelli aile terapisi, bağlanma odaklı grup terapisi ve oyun terapisi gibi farklı terapötik yaklaşımlar sunulmuştur. Bu terapötik yöntemlerin, bağlanma sorunları yaşayan bireylerde ruhsal bozukluk belirtilerini nasıl hafifletebileceği ve güvenli bağlanma ilişkisinin tekrar kurulmasına destek olabileceği üzerinde durulmuştur.

Oyun terapisi ve oyun odası, çocuklara duygusal deneyimlerini sözel olmayan çeşitli yollarla ifade etmeleri için çeşitli oyuncaklar ve materyaller sunar. Bu oyuncaklar, çocuğun iç dünyasını, deneyimlerini, zihinsel ve duygusal şablonlarını temsil edebilir ve çocuğun ilişkiler ağını yansıtarak duygusal bağlanmayı simgeleyebilir. Çocuklar, oyuncakları kullanarak duygusal ilişkileri ve bağlanma deneyimlerini canlandırmak suretiyle ifade edebilirler. Bu süreç, çocuğun duygusal düzenleme becerilerini geliştirmesine ve duygusal zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olarak güvenli bağ kurma becerilerini geliştirmesine yarım eder (Chen ve diğ., 2021; O'Sullivan ve Ryan, 2009).

Kaynakça

American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. basım, metin revizyonu). https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787

Bakermans-Kranenburg, M.J., Van Ijzendoorn, M.H. ve Juffer, F. (2003). Less is more: Meta-analyses of sensitivity and attachment interventions in early childhood. *Psychological Bulletin, 129*, 195–215. https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.2.195

Barlow, J., Schrader, M. A., Axford, N., Wrigley, Z., Sonthalia, S., Wilkinson, T., Rawsthorn, M., Toft, A. ve Coad, J. (2016). Review: Attachment and attachment-related outcomes in preschool children- a review of recent evidence. *Child & Adolescent Mental Health*, *21*(1), 11–20. https://doi.org/10.1111/camh.12138

Bassarath, L. (2001) Conduct disorder: a biopsychosocial review, *Canadian Journal of Psychiatry, 46*(7), 609–616. https://doi.org/10.1177/070674370104600704

Black, A. E. (2019) Treating ınsecure attachment in group therapy: Attachment theory meets modern psychoanalytic technique. *International Journal of Group Psychotherapy, 69*(3), 259-286. https://doi.org/10.1080/00207284.2019.1588073

Bohlin, G., Hagekull, B. ve Rydell, A. (2000) Attachment and social functioning: A longitudinal study from infancy to middle childhood, *Social Development, 9*(1), 24–39. https://doi.org/10.1111/1467-9507.00109

Booth, C. L., Rose Krasnor, L. ve Rubin, K. H. (1991) Relating preschoolers' social competence and their mothers' parenting behaviors to early attachment security and high-risk status, *Journal of Social & Personal Relationships, 8*(3), 363–382. https://doi.org/10.1177/0265407591083004

Bosmans, G., Spilt, J., Vervoort, E. ve Verschueren, K. (2018). Inhibited symptoms of reactive attachment disorder: links with working models of significant others and the self. *Attachment & Human Development, 21*(2), 190-204. https://doi.org/10.1080/14616734.2018.1499213

Broberg, A. G. (2001). Can attachment theory,and attachment research methodologies, help children and adolescents in mental health institutions? *Attachment & Human Development*, *3*(3), 330. https://doi.org/10.1080/14616730110101170

Byng-Hall, J. (1995). Creating a secure family base: some implications of attachment theory for family therapy. *Family Process, 34*(1), 45-58. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1995.00045.x

Caldarera, A. M., Vitiello, B., Turcich, C., Bechis, D. ve Baietto, C. (2022). The association of attachment, mentalization and reflective functioning with mental health in gender diverse

children and adolescents: A systematic review. *Clinical Child Psychology & Psychiatry*, *27*(4), 1124–1140. https://doi.org/10.1177/13591045221075527

Chen, S., Roller, K. ve Kottman, T. (2021). Adlerian family play therapy: healing the attachment trauma of divorce. *International Journal of Play Therapy, 30*(1), 28-39. https://doi.org/10.1037/pla0000146

Cohen, N. J., Muir, E., Parker, C. J., Brown, M., Lojkasek, M., Muir, R., et al. (1999) Watch, wait and wonder: Testing the effectiveness of a new approach to mother-infant psychotherapy, *Infant Mental Health Journal, 20*(4), 429–451. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0355(199924)20:4<429::AID-IMHJ5>3.0.CO;2-Q

Cooke, J. E., Racine, N., Plamondon, A., Tough, S. ve Madigan, S. (2019). Maternal adverse childhood experiences, attachment style, and mental health: Pathways of transmission to child behavior problems. *Child Abuse & Neglect*, *93*, 27–37. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.04.011

Cornell, T. ve Hamrin, V. (2008). Clinical interventions for children with attachment problems. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 21*(1), 35-47. https://doi.org/10.1111/j.1744-6171.2008.00127.x

De Paoli, T., Fuller, T. M. ve Krug, I. (2017). Insecure attachment and maladaptive schema in disordered eating: The mediating role of rejection sensitivity. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, *24*(6), 1273–1284. https://doi.org/10.1002/cpp.2092

De Ruiter, C. ve van IJzendoorn, M. H. (1992) Agoraphobia and anxious-ambivalent attachment: An integrative review, *Journal of Anxiety Disorders, 6*(4), 365–381. https://doi.org/10.1016/0887-6185(92)90006-S

De Wolff, M. ve van IJzendoorn, M. H. (1997) Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment, *Child Development, 68*(4), 571–591. https://doi.org/10.2307/1132107

Diamond, G., Kobak, R., Ewing, E., Levy, S., Herres, J., Russon, J. ve Gallop, R. (2019). A randomized controlled trial: Attachment-based family and nondirective supportive treatments for youth who are suicidal. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 58*(7), 721-731. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2018.10.006

Di Pentima, L., Toni, A., Schneider, B. H., Tomás, J. M., Oliver, A. ve Attili, G. (2019). Locus of control as a mediator of the association between attachment and children's mental health. *Journal of Genetic Psychology*, *180*(6), 251–265. https://doi.org/10.1080/00221325.2019.1652557

Eloranta, S. J., Peltonen, K., Palosaari, E., Qouta, S. ve Punamäki, R.-L. (2017). The Role of Attachment and Emotion Regulation in the Psychosocial Intervention Among War-Affected Children. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, *10*(4), 301–314. https://doi.org/10.1007/s40653-016-0115-y

Fearon, R.P., Bakermans-Kranenburg, M.J., Van Ijzendoorn, M.H., Lapsley, G.M. ve Roisin, G.I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: A meta-analytic study. *Child Developmen*t, 81, 435–456. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01405.x

Gerhold, M., Laucht, M., Texdorf, C., Schmidt, M. H. ve Esser, G. (2002) Early mother–infant interaction as a precursor to childhood social withdrawal, *Child Psychiatry & Human Development, 32*(4), 277–293. https://doi.org/10.1023/A:1015218527147

Gold, E. R., Carnelley, K. B. ve Rowe, A. C. (2023). Attachment security priming: Increasing felt security in adolescents with social, emotional and mental health difficulties. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *85*, https://doi.org/10.1016/j.appdev.2022.101511

Grych, J. H. ve Fincham, F. D. (Ed.) (2001) *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications*. Cambridge University Press.

Hazan C., Shaver P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology* 52, 511-524. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511

Holmes, J. (2001). *Attachment theory and psychoanalysis: Finding a common language.* Taylor & Francis.

Innerhofer, B. (2013). The relationship between children's outcomes in counselling and psychotherapy and attachment styles. *Counselling Psychology Review*, *28*(4), 60–76. https://doi.org/10.53841/bpscpr.2013.28.4.60

Liddle, H. ve Schwartz, S. (2002). Attachment and family therapy: clinical utility of adolescent-family attachment research. *Family Process, 41*(3), 455-476. https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2002.41311.x

Lieberman, A.F. ve Amaya-Jackson, L. (2005). Reciprocal influences of attachment and trauma: Using a dual lens in the assessment and treatment in infants, toddlers, and preschoolers. L. Berlin, Y. Ziv, L. Amaya-Jackson ve M.T. Greenberg (Ed.), *Enhancing early attachments: Theory, research, intervention, and policy* (s. 120–126) içinde. Guilford Press.

Lopez, F. G. ve Brennan, K. A. (2000). Dynamic processes underlying adult attachment organization: Toward an attachment theoretical perspective on the healthy and effective self. *Journal of Counseling Psychology, 47*(3), 283–300. https://doi.org/10.1037/0022-0167.47.3.283

Lyons-Ruth, K. (1996) Attachment relationships among children with aggressive behavior problems: the role of disorganized early attachment patterns, *Journal of Consulting & Clinical Psychology, 64*(1), 64–73. https://doi.org/10.1037/0022-006X.64.1.64

Mallinckrodt, B., Porter, M. ve Kivlighan, D. (2005). Client attachment to therapist, depth of in-session exploration, and object relations in brief psychotherapy. *Psychotherapy, 42*(1), 85-100. https://doi.org/10.1037/0033-3204.42.1.85

Marmarosh, c. L., Markin, R. D. ve Spiegel, E. B. (2013). *Attachment in group psychotherapy.* American Pscychological Association.

McLaughlin, K. A., Zeanah, C. H., Fox, N. A. ve Nelson, C. A. (2012). Attachment security as a mechanism linking foster care placement to improved mental health outcomes in previously institutionalized children. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, *53*(1), 46–55. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02437.x

Mickelson, K. D., Kessler, R. C. ve Shaver, P. R. (1997) Adult attachment in a nationally representative sample, *Journal of Personality & Social Psychology, 73*(5), 1092–1106. https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.5.1092

Mikulincer, M., Shaver, P., & Berant, E. (2013). An attachment perspective on therapeutic processes and outcomes. *Journal of Personality, 81*(6), 606-616. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2012.00806.x

Monteleone, A. M., Cardi, V., Volpe, U., Fico, G., Ruzzi, V., Pellegrino, F., Castellini, G., Monteleone, P. ve Maj, M. (2018). Attachment and motivational systems: Relevance of sensitivity to punishment for eating disorder psychopathology. *Psychiatry Research*, *260*, 353–359. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.12.002

Nakashi-Eisikovits, O., Dutra, L. ve Westen, D. (2002) Relationship between attachment patterns and personality pathology in adolescents, *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 41*(9), 1111–1123. https://doi.org/10.1097/00004583-200209000-00012

O'Sullivan, L. ve Ryan, V. (2009). Therapeutic limits from an attachment perspective. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 14*(2), 215-235. https://doi.org/10.1177/1359104508100886

Pickover, S. (2002). Breaking the Cycle: A clinical example of disrupting an ınsecure attachment system. *Journal of Mental Health Counseling*, *24*(4), 358.

Ranson, K. E. ve Urichuk, L. J. (2008). The effect of parent-child attachment relationships on child biopsychosocial outcomes: a review. *Early Child Development & Care*, *178*(2), 129–152. https://doi.org/10.1080/03004430600685282

Schmidt, M. E., Demulder, E. K. ve Denham, S. (2002) Kindergarten social-emotional competence: Developmental predictors and psychosocial implications, *Early Child Development & Care, 172*(5), 451–462. https://doi.org/10.1080/03004430214550

Siegel D.J. (1999). *The developing mind: Toward a neurobiology of interpersonal experience*. Guilford Press.

Sinha, P ve Sharan, P. (2007). Attachment and personality disorders. *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, *3*(4), 105-112. https://doi.org/10.1177/0973134220070404

Snyder, H. (2001) Child delinquents, in: R. Loeber ve D. P. Farrington (Ed.) *Risk factors and successful interventions.* SAGE.

Sroufe, L.A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, *7*, 349–367. https://doi.org/10.1080/14616730500365928

Steele, H. ve Siever, L. (2010). An attachment perspective on borderline personality disorder: Advances in gene-environment considerations. *Current Psychiatry Reports*, *12*, 61– 67. https://doi.org/10.1007/s11920-009-0091-0

van der Voort, A., Juffer, F. ve Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Sensitive parenting is the foundation for secure attachment relationships and positive social-emotional development of children. *Journal of Children's Services*, *9*, 165–176. https://doi.org/10.1108/JCS-12-2013-0038

Verschueren, K. ve Marcoen, A. (1999) Representation of self and socioemotional competence in kindergartners: differential and combined effects of attachment to mother and father, *Child Development, 70*(1), 183–201. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00014

Bağımlılık ve Bağlanma

Fulya Cenkseven Önder ve Bilal Kaya

Birey, yaşamı boyunca birçok gelişim aşamasından geçer ve bu aşamaların ilk yılları bireyin yaşamı için belirleyici bir öneme sahiptir. Yaşamının erken dönemlerinde, henüz kendi ihtiyaçlarını karşılayacak olgunluğa erişmiş olan bebek, büyük oranda bakım verene bağımlıdır. Bu durum, bebekte bağlanma güdüsünü ve davranışlarını tetikler. Bağlanma kavramına odaklanan etiyolojik ve psikodinamik yaklaşımlar, bebek ile bakım veren arasındaki bu önemli ilişkiyi daha derinden anlayabilmek amacıyla yakından incelemişlerdir. Bowlby, etiyolojik ve psikodinamik yaklaşımları temel alarak bağlanma kuramını formüle etmiştir. Bağlanma kuramına göre bireyin yaşamının ilk yıllarında bakım verenle kurduğu güvenli ya da güvensiz bağlanma, onun içsel çalışan modelini (Internal Working Model) oluşturmaktadır. Bu model, bireyin sonraki yaşantısında kuracağı ilişkilere yansımakta ve bu ilişkilerin doğasını belirlemektedir (Bowlby, 1982, 1998). Bağlanma kuramı çerçevesinde çalışmalarını yürüten Ainsworth ise üç farklı bağlanma biçimi belirlemiştir: güvenli bağlanma, güvensiz-kaçınan ve güvensiz-kaygılı bağlanma (Ainsworth, 1989).

Kişinin ilk ilişkilerine dayalı olarak geliştirdiği bağlanma stili, bireyin yaşamındaki birçok dönemde koruyucu ya da risk faktörü olarak rol alabilir. Hayatın ilk yıllarında bakım verenle kurulan ilişki, bireyin ilerleyen yaşantısında oluşan bağımlılık eğilimleri üzerinde belirleyici bir rol oynayabilir. Güvensiz bağlanmış bireyler, uyumlu baş etme becerilerini kazanmamış olmaları nedeniyle yaşamlarında karşılaştıkları zorluklarda daha kırılgan olabilirler ve bu durum onları bağımlılık gibi riskli durumlar için tehlikeye daha açık hâle getirebilir (Grill, 2014). Güvensiz bağlanmanın bağımlılık eğilimi üzerindeki etkisi, bireylerin duygusal ihtiyaçlarını dışsal uyarıcılarla giderme eğilimini artırması aracılığıyla ortaya çıkabilir. Örneğin, güvensiz bağlanan bir birey, olumsuz duygusal durumlarla baş edebilmek için madde kullanımına yönelebilir. Bununla birlikte güvensiz bağlanma stillerine sahip bireylerde intihar girişimine daha fazla eğilim, romantik ilişkilerde şiddete maruz kalma riski ve kişilik bozukluğu ihtimali gibi diğer risk faktörleri de artış gösterebilir (Bond ve Bond, 2004; Lizardi ve diğ., 2011; Meyer ve diğ., 2001).

etkinlikler düzenlemeleri, ebeveynlere bağlanmanın önemini anlatacak seminerler planlamaları ve çocuklarla ebeveynleri bir araya getiren güvenli bağlanmayı destekleyici grup çalışmaları gerçekleştirmeleri önerilir. Bağımlılık tedavisi alanında çalışan uygulayıcılar ise tedaviye başlamadan önce bağlanma stillerini değerlendirebilir ve danışanların güvensiz bağlanma stillerini güvenli bağlanmaya dönüştürmesine destek olabilirler. Ayrıca bağımlı bireylerin stres yönetimi, öz düzenleme ve problem çözme gibi konularda zorlandıkları, bu sorunların da bağlanma stilleriyle ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bağımlılık tedavisi alanında çalışan uzmanların bağlanma odaklı müdahale programları tasarlayıp uygulamaları önerilmektedir.

Kaynakça

Ainsworth, M. S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist,* 44(4), 709. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.4.709

Alimoradi, Z., Lotfi, A., Lin, C. Y., Griffiths, M. D. ve Pakpour, A. H. (2022). Estimation of behavioral addiction prevalence during COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Current Addiction Reports,* 1-32. https://doi.org/10.1007/s40429-022-00435-6

Alvarez-Monjaras, M., Mayes, L. C., Potenza, M. N. ve Rutherford, H. J. (2019). A developmental model of addictions: Integrating neurobiological and psychodynamic theories through the lens of attachment. *Attachment & Human Development*, 21(6), 616-637. https://doi.org/10.1080/14616734.2018.1498113

American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*: *DSM-5™* (5. Baskı). American Psychiatric Publishing. https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596

Bechara, A. ve Martin, E. M. (2004). Impaired decision making related to working memory deficits in individuals with substance addictions. *Neuropsychology*, 18(1), 152. https://doi.org/10.1037/0894-4105.18.1.152

Bender, A. ve Ingram, R. (2018). Connecting attachment style to resilience: Contributions of self-care and self-efficacy. *Personality and Individual Differences,* 130, 18-20. https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.03.038

Blum, K., Thanos, P. K., Oscar-Berman, M., Febo, M., Baron, D., Badgaiyan, R. D., ... ve Gold, M. S. (2015). Dopamine in the brain: Hypothesizing surfeit or deficit links to reward and addiction. *Journal of Reward Deficiency Syndrome*, *1*(3), 95. https://doi.org/10.17756/jrds.2015-016

Bond, S. B. ve Bond, M. (2004). Attachment styles and violence within couples. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 192(12), 857-863. https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000146879.33957.

Bonevski, D., Ignjatova, L. ve Naumovska, A. (2016). Attachment style, self-esteem and manifest anxiety in patients undergoing treatment for opiate addiction. *Heroin Addiction and Related Clinical Problems,* 1(2), 25-33.

Bowlby, E. J. M. (1998). *Attachment and loss*. *Vol. 2: Separation: Anxiety and anger:* Random House.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664.-678. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x

Brand, M., Young, K. S., Laier, C., Wölfling, K. ve Potenza, M. N. (2016). Integrating psychological and neurobiological considerations regarding the development and maintenance of specific Internet-use disorders: An Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews,* 71, 252-266. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2016.08.033

Brennan, K. A. ve Shaver, P. R. (1995). Dimensions of adult attachment, affect regulation, and romantic relationship functioning. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *21*(3), 267-283. https://doi.org/10.1177/0146167295213008

Bretherton, I. (1999). Updating the 'internal working model'construct: Some reflections. *Attachment & Human Development,* 1(3), 343-357. https://doi.org/10.1080/14616739900134191

Cömert, I. T. ve Ögel, K. (2014). Madde kullanan ergenlerin bağlanma stilleri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 9-40.

Çelebi, G. Y. ve Çelebi, B. (2020). Ergenlerin bağlanma stilleri ile internet bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. A*rtvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(2), 37-48. https://doi.org/10.22466/acusbd.766234

D'Arienzo, M. C., Boursier, V. ve Griffiths, M. D. (2019). Addiction to social media and attachment styles: A systematic literature review. International *Journal of Mental Health and Addiction,* 17, 1094-1118. https://doi.org/10.1007/s11469-019-00082-5

Duran S. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin sigara içme davranışının aile ilişkileri ve bağlanma stilleri ile ilişkisi. *Genel Tıp Dergisi*, 28(1), 6-13. https://doi.org/10.15321/GenelTipDer.2018.165

Flores, P. J. (2001). Addiction as an attachment disorder: Implications for group therapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, 51: 63-81. https://doi.org/10.1521/ijgp.51.1.63.49730

Flores, P. J. (2004). *Addiction as an Attachment Disorder*. New York: Jason Aronson

Freud, A. (2018). *The Ego and The Mechanisms of Defence*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429481550

García, I., Horstmann, A., Jurado, M. A., Garolera, M., Chaudhry, S. J., Margulies, D. S., Villringer, A. ve Neumann, J. (2014). Reward processing in obesity, substance addiction and non-substance addiction. *Obesity Reviews*, 15(11), 853-869. https://doi.org/10.1111/obr.12221

Gill, R. (2018). *Addictions from an attachment perspective: Do broken bonds and early trauma lead to addictive behaviours?* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429471575

Graham, A. ve Glickauf-Hughes, C. (1992). Object relations and addiction: The role of "transmuting externalizations". *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 22(1), 21-33. https://doi.org/10.1007/BF00952339

Grajewski, P. ve Dragan, M. (2020). Adverse childhood experiences, dissociation, and anxious attachment style as risk factors of gaming disorder. *Addictive Behaviors Reports*, 11, 100269. https://doi.org/10.1016/j.abrep.2020.100269

Harlow, H. F., Dodsworth, R. O. ve Harlow, M. K. (1965). Total social isolation in monkeys. *Proceedings of the National Academy of Sciences,* 54(1), 90-97. https://doi.org/10.1073/pnas.54.1.90

Hosseinifard, S. M. ve Kaviani, N. (2015). Comparing the early maladaptive schemas, attachment and coping styles in opium and stimulant drugs dependent men in Kerman, Iran. *Addiction & Health,* 7(1-2), 30–36.

İçişleri Bakanlığı (2023). Türkiye uyuşturucu raporu https://narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/2023_TURKIYE_UYUSTURUCU_RAPORU.pdf. adresinden 30.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Karakuş, Ö. (2012). Ergenlerde bağlanma stilleri ve yalnızlık arasındaki ilişki. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 33-46.

Khantzian, E. J. (2003). The self-medication hypothesis revisited: The dually diagnosed patient. *Primary Psychiatry,* 10(9), 47-54.

Klein, M. (2020). *Haset ve şükran* (O. Koçak ve Y. Erten, Çev.). İstanbul Metis Yayınevi.

Köşger, F. ve Altinöz, A. E. (2020). Tıp fakültesi öğrencilerinde bağlanma biçimi ile madde kullanma eğilimi arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 367-372.

Lizardi, D., Grunebaum, M. F., Burke, A., Stanley, B., Mann, J. J., Harkavy-Friedman, J. ve Oquendo, M. (2011). The effect of social adjustment and attachment style on suicidal behaviour. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 124(4), 295-300.

Loose, R. (2000). The addicted subject caught between the ego and the drive: The post-Freudian reduction and simplification of a complex clinical problem. *Psychoanalytische Perspectieven,* 55-81.

Main, M. ve Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern. T. B. Brazelton ve M. W. Yogman (Ed.), *Affective development in infancy* (s. 95–124) içinde. Ablex Publishing.

Markou, A., Kosten, T. R. ve Koob, G. F. (1998). Neurobiological similarities in depression and drug dependence: a self-medication hypothesis. *Neuropsychopharmacology*, 18(3), 135-174.

Mesbahi, M. ve Rahimi, G. (2020). The mediating role of self-compassion in the relationship between attachment styles and self-control. *Rooyesh-e-Ravanshenasi Journal*, 8(11), 9-18.

Meyer, B., Pilkonis, P. A., Proietti, J. M., Heape, C. L. ve Egan, M. (2001). Attachment styles and personality disorders as predictors of symptom course. *Journal of Personality Disorders,* 15(5), 371-389.

Mortazavi, Z., Sohrabi, F. ve Hatami, H. R. (2012). Comparison of attachment styles and emotional maturity between opiate addicts and non-addicts. *Annals of Biological Research*, 3(1), 409-14.

Musgrave-Marquart, D., Bromley, S. P. ve Dalley, M. B. (1997). Personality, academic attribution, and substance use as predictors of academic achievement in college students. *Journal of Social Behavior and Personality*, 12(2), 501.

Nakhoul, L., Obeid, S., Sacre, H., Haddad, C., Soufia, M., Hallit, R., Akel, M., Salameh, P. ve Hallit, S. (2020). Attachment style and addictions (alcohol, cigarette, waterpipe and internet) among Lebanese adolescents: a national study. *BMC Psychology,* 8(1), 33. https://doi.org/10.1186/s40359-020-00404-6

Nobus, D. (2000). *Jacques Lacan and the Freudian Practice of Psychoanalysis*. Psychology Press.

Nordfjaern, T., Rundmo, T. ve Hole, R. (2010). Treatment and recovery as perceived by patients with substance addiction. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 17(1), 46-64. https://doi.org/10.1111/j.1365-2850.2009.01477.x

Olsson, C. A., Moyzis, R. K., Williamson, E., Ellis, J. A., Parkinson-Bates, M., Patton, G. C. ve Moore, E. E. (2013). Gene–environment interaction in problematic substance use: Interaction

between DRD4 and insecure attachments. *Addiction Biology*, 18(4), 717-726. https://doi.org/10.1111/j.1369-1600.2011.00413.x

Orford, J., Velleman, R., Natera, G., Templeton, L. ve Copello, A. (2013). Addiction in the family is a major but neglected contributor to the global burden of adult ill-health. *Social Science & Medicine*, 78, 70-77. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.11.036

Pipová, H., Kaščáková, N., Fürstová, J. ve Tavel, P. (2020). Development of the Modified Yale Food Addiction Scale Version 2.0 summary version in a representative sample of Czech population. *Journal of Eating Disorders*, 8(1), 1-10. https://doi.org/10.1186/s40337-020-00292-6

Salande, J. D. ve Hawkins, R. C. II. (2017). Psychological flexibility, attachment style, and personality organization: Correlations between constructs of differing approaches. *Journal of Psychotherapy Integration,* 27(3), 365–380. https://doi.org/10.1037/int0000037

Schindler, A. (2019). Attachment and substance use disorders—theoretical models, empirical evidence, and implications for treatment. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 727. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00727

Senchak, M. ve Leonard, K. E. (1992). Attachment styles and marital adjustment among newlywed couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9(1), 51-64.

Seyfeli, E. B. ve Şener, Ö. (2022). Yetişkinlerde madde bağımlılığı ile çocukluk çağı travmaları ve bağlanma stilleri arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi,* 23(4): 473-482. https://doi.org/10.51982/bagimli.1052077

Sung, Y., Nam, T. H. ve Hwang, M. H. (2020). Attachment style, stressful events, and Internet gaming addiction in Korean university students. *Personality and Individual Differences,* 154, 109724. https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109724

Taluy, N. (2021). Sosyal medya bağımlılığı ile bağlanma tarzları ilişkisi üzerine bir derleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 31(2), 989-1002. https://doi.org/10.18069/firatsbed.816537

Terrion, J. L., Rocchi, M. ve O'Rielly, S. (2015). The relationship between friendship quality and antisocial behavior of adolescents in residential substance abuse treatment. *Journal of groups in Addiction & Recovery*, 10(2), 141-162. https://doi.org/10.1080/1556035X.2015.1034823

Vungkhanching, M., Sher, K. J., Jackson, K. M. ve Parra, G. R. (2004). Relation of attachment style to family history of alcoholism and alcohol use disorders in early adulthood. *Drug and Alcohol Dependence,* 75(1), 47-53. https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2004.01.013

Ying, Y. W., Lee, P. A. ve Tsai, J. L. (2007). Attachment, sense of coherence, and mental health among Chinese American college students: Variation by migration status. *International Journal of Intercultural Relations,* 31(5), 531-544. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2007.01.001

Zapf, J. L., Greiner, J. ve Carroll, J. (2008). Attachment styles and male sex addiction. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 15(2), 158-175. https://doi.org/10.1080/10720160802035832

Zeinali, A., Sharifi, H., Enayati, M., Asgari, P. ve Pasha, G. (2011). The mediational pathway among parenting styles, attachment styles and self-regulation with addiction susceptibility of adolescents. *Journal of Research in Medical Sciences*, 16(9), 1105.

Bağlanmanın Ölçülmesi

Nazmiye Temiz

Bu bölüm bebeklik, erken çocukluk ve yetişkinlik döneminde bağlanmanın ölçülmesi için kullanılan ölçüm araçlarını incelemektedir. Bağlanma, gözleme dayalı ölçümler, senaryo temelli projektif değerlendirmeler, anlatı görüşmeleri, öz bildirim ölçümleri gibi çeşitli yöntemsel stratejiler kullanılarak ölçülebilmektedir (Posada ve diğ., 2021). Bağlanmanın karmaşık doğası, farklı bağlanma stilleri ve ölçüm yapılan bireylerin yaş grupları düşünüldüğünde çok sayıda ve farklı ölçüm yöntemlerinin kullanılıyor olması oldukça doğaldır (Thompson ve diğ., 2022).

Bağlanmanın doğru bir şekilde ölçülmesini mümkün kılmak için geliştirilen ölçüm araçlarının dayandığı temellerin anlaşılması için farklı ölçüm yaklaşımlarını bilmek gerekir. Bu noktada bağlanma kuramına dayalı görüşme ile gerçekleşen ölçümler ve projektif ölçümlerin özelliklerinin bilinmesi hem araştırmacılara hem uygulayıcılara rehberlik edecektir. Dolayısıyla bu bölüm, bağlanmayı ölçen mevcut ölçüm araçlarının amaçlarına ve işlevlerine yönelik bilgileri sunmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, görüşmeye dayalı ve projektif ölçümlerin özelliklerine, ölçümlerin nasıl çalıştığına ve bağlanmayı ölçmek için kullanılan yöntemlere ilişkin genel bir bakış sunulmuştur. Bununla birlikte bağlanmanın ölçülmesine yönelik kullanılan araçların özellikleri, kullanım şekilleri ve ölçüm sonuçlarına yönelik değerlendirmelere de yer verilmiştir.

Bebeklikten Yetişkinliğe Bağlanmanın Ölçülmesi

Bağlanma, bebek ve bakım verenin bağ kurmasını sağlayan çift yönlü bir süreç olduğundan (Trawick-Smith, 2014) bireylerin bağlanma davranışlarını değerlendirmek için kullanılan ölçüm araçları bireylerin gelişimsel özellikleriyle uyum göstermelidir. Bağlanmaya yönelik ölçüm özellikleri incelendiğinde hem bebeklik hem de yetişkinlik dönemi için mevcut olan bağlanma ölçümlerinin yaklaşım ve yapısal özellikleriyle birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bebeklerin bakım verenleriyle kurmuş oldukları bağlanma stilini değer-

süreçlerinin zorluklarını göz önünde bulundurarak bu alana sağlanan fonları artırılabilir ve erken müdahale programları geliştirilebilir.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S. (1978). The Bowlby-Ainsworth attachment theory. *Behavioral and Brain Sciences*, *1*(3), 436-438. https://doi.org/10.1017/S0140525X00075828

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. (1978). *Strange Situation Procedure (SSP)* [Database record]. APA PsycTests. https://doi.org/10.1037/t28248-000

Ainsworth, M. (1969). Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development, 40*(4), 969-1025. https://doi.org/10.2307/1127008

Armsden, G. C. ve Greenberg, M. T. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 16*(5), 427–454. https://doi.org/10.1007/BF02202939

Armsden, G. ve Greenberg, M. T. (1989). The Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA). Unpublished manuscript, University of Washington, WA, USA.

Bakermans-Kranenburg, M. J. ve van IJzendoorn, M. H. (2009). The first 10,000 Adult Attachment Interviews: Distributions of adult attachment representations in clinical and non-clinical groups. *Attachment & human development*, *11*(3), 223-263.

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(2), 226–244. https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.2.226

Boudreau, D. (2005). Use of a Parent Questionnaire in Emergent and Early Literacy Assessment of Preschool Children. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools, 36*(1), 33–47. https://doi.org/10.1044/0161-1461(2005/004)

Bowlby, J. (1969). Disruption of affectional bonds and its effects on behavior. *Canada's Mental Health Supplement, 59,* 12.

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry, 52*(4), 664–678. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x

Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, *52*(4), 664-678. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1982.tb01456.x

Bowlby, J. (1980). By ethology out of psycho-analysis: An experiment in interbreeding. *Animal Behaviour, 28*(3), 649–656. https://doi.org/10.1016/S0003-3472(80)80125-4

Brenning, K., Soenens, B., Braet, C. ve Bosmans, G. (2011). The role of depressogenic personality and attachment in the intergenerational similarity of depressive symptoms: A study with early adolescents and their mothers. *Personality and Social Psychology Bulletin, 37*(2), 284–297. https://doi.org/10.1177/0146167210393533

Bretherton, I. ve Oppenheim, D. (2003). The MacArthur Story Stem Battery: Development, administration, reliability, validity, and reflections about meaning. R. N. Emde, D. P., Wolf, & Oppenheim, D. (Ed.). (2003). *Revealing the inner worlds of young children: The MacArthur Story Stem Battery and parent-child narratives* (s. 55, 80) içinde. Oxford University Press.

Bretherton, I., Ridgeway, D. ve Cassidy, J. (1990). Assessing internal working models of the attachment relationship: An attachment story completion task for 3-year-olds. M. T. Green-

berg, D. Cicchetti ve E. M. Cummings (Ed.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (s. 273–308) içinde. The University of Chicago Press.

Cadman, T., Diamond, P. R. ve Fearon, P. (2018). Reassessing the validity of the Attachment Q-sort: An updated meta-analysis. *Infant and Child Development, 27*(1), Article e2034. https://doi.org/10.1002/icd.2034

Cassidy, J. ve Shaver, P. R. (Eds.). (1999). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*. Rough Guides.

Cassidy, J. ve Shaver, P. R. (Eds.). (2016). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*. Rough Guides.

Collins, N. L. ve Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*(4), 644–663. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.644

Crittenden, P. M. (1992). Quality of attachment in the preschool years. *Development and Psychopathology, 4*(2), 209–241. https://doi.org/10.1017/S0954579400000110

Dwyer, K. M. (2005). The meaning and measurement of attachment in middle and late childhood. *Human development*, *48*(3), 155-182. https://doi.org/10.1159/000085519

George, C. ve West, M. (2001). The development and preliminary validation of a new measure of adult attachment: The Adult Attachment Projective. *Attachment ve human development*, *3*(1), 30-61. https://doi.org/10.1080/14616730010024771

Green, J., Stanley, C., Smith, V. ve Goldwyn, R. (2000). A new method of evaluating attachment representations in young school-age children: The Manchester Child Attachment Story Task. *Attachment ve Human Development*, *2*(1), 48-70. https://doi.org/10.1080/146167300361318

Groh, A. M., Fearon, R. P., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Roisman, G. I. (2017). Attachment in the early life course: Meta-analytic evidence for its role in socioemotional development. *Child Development Perspectives*, *11*(1), 70-76. https://doi.org/10.1111/cdep.12213

Grossmann, K. E., Grossmann, K. ve Keppler, A. (Ed.). (2005). *Universal and culture-specific aspects of human behavior: The case of attachment.* (1. Baskı). Psychology Press.

Guarnieri, S., Ponti, L. ve Tani, F. (2010). The Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA): A study on the validity of styles of adolescent attachment to parents and peers in an Italian sample. *TPM-Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, *17*(3), 103-130.

Jacobvitz, D., Curran, M. ve Moller, N. (2002). Measurement of adult attachment: The place of self-report and interview methodologies. *Attachment ve Human Development, 4*(2), 207-215. https://doi.org/10.1080/14616730210154225

Jewell, T., Gardner, T., Susi, K., Watchorn, K., Coopey, E., Simic, M., Fonagy, P. ve Eisler, I. (2019). Attachment measures in middle childhood and adolescence: A systematic review of measurement properties. *Clinical psychology review*, *68*, 71–82. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.12.004

Jones-Mason, K., Elaine Allen, I., Hamilton, S. ve Weiss, S. J. (2015). Comparative validity of the adult attachment interview and the adult attachment projective. *Attachment ve human development*, *17*(5), 429-447. https://doi.org/10.1080/14616734.2015.1075562

Hesse, E. (1999). The adult attachment interview: Historical and current perspectives. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*, *2* 395-433.

Hix-Small, H., Marks, K., Squires, J. ve Nickel, R. (2007). Impact of implementing developmental screening at 12 and 24 months in a pediatric practice. *Pediatrics*, *120*(2), 381-389.

Keller, H. ve Bard, K. A. (Ed.). (2017). *The cultural nature of attachment: Contextualizing relationships and development*. MIT Press.

Main, M. ve Goldwyn, R. (1998). Adult Attachment Scoring and Classification System. Unpublished Manuscript, Berkeley, CA: University of California at Berkeley.

Mesman, J., Van Ijzendoorn, M. H. ve Sagi-Schwartz, A. (2016). Cross-cultural patterns of attachment. J. Cassidy & P.R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*, (s. 852-877) içinde. Guilford Press.

National Collaborating Centre for Mental Health (UK). (2015). *Children's Attachment: Attachment in Children and Young People Who Are Adopted from Care, in Care or at High Risk of Going into Care*. National Institute for Health and Care Excellence (NICE).https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK338143/pdf/Bookshelf_NBK338143.pdf

Nur, İ. ve Aktaş Arnas, Y. (2022). Turkish preschool children's representations of friendship: Story completion method adaptation study. *International Journal of Assessment Tools in Education*, *9*(2), 357-375. https://doi.org/10.21449/ijate.958145

Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin, 128*(1), 3–72. https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.1.3

Page, T. ve Bretherton, I. (2003). Representations of attachment to father in the narratives of preschool girls in post-divorce families: Implications for family relationships and social development. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *20*(2), 99-122. https://doi.org/10.1023/A:1022864614244

Page, T. ve Bretherton, I. (2001). Mother and fatherchild attachment themes in the story completions of pre-schoolers from post-divorce families: do they predict relationships with peers and teachers?. *Attachment & Human Development*, *3*(1), 1-29.

Posada, G., Waters, E., Vaughn, B. E., Pederson, D. R. ve Moran, G. (2021). Mary Ainsworth, ethology, and maternal sensitivity. *Measuring attachment: Developmental assessment across the lifespan*, 1-36.

Ravitz, P., Maunder, R., Hunter, J., Sthankiya, B. ve Lancee, W. (2010). Adult attachment measures: A 25-year review. *Journal of psychosomatic research*, *69*(4), 419-432. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2009.08.006

Riem, M. M., Bakermans-Kranenburg, M. J., van IJzendoorn, M. H., Out, D. ve Rombouts, S. A. (2012). Attachment in the brain: adult attachment representations predict amygdala and behavioral responses to infant crying. *Attachment ve human development*, *14*(6), 533-551. https://doi.org/10.1080/14616734.2012.727252

Rothbaum, F., Weisz, J., Pott, M., Miyake, K. ve Morelli, G. (2000). Attachment and culture: Security in the United States and Japan. *American Psychologist, 55*(10), 1093–1104. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.10.1093

Rothbaum, F., Rosen, K., Ujiie, T. ve Uchida, N. (2002). Family systems theory, attachment theory, and culture. *Family process*, *41*(3), 328-350.

Shaver, P. ve Hazan, C. (1987). Being lonely, falling in love. *Journal of Social Behavior and Personality*, *2*(2), 105-124. https://www.proquest.com/openview/71a60830feef0757bc222abd6bb3df31/1?cbl=1819046&pq-origsite=gscholar

Shmueli-Goetz, Y., Target, M., Fonagy, P. ve Datta, A. (2008). The Child Attachment Interview: a psychometric study of reliability and discriminant validity. *Developmental psychology*, *44*(4), 939-956. https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.4.939

Solomon, J., George, C. ve De Jong, A. (1995). Children classified as controlling at age six: Evidence of disorganized representational strategies and aggression at home and at

school. *Development and psychopathology*, *7*(3), 447-463. https://doi.org/10.1017/S0954579400006623

Thompson, R. A., Simpson, J. A. ve Berlin, L. J. (2022). Taking perspective on attachment theory and research: Nine fundamental questions. *Attachment & human development*, *24*(5), 543-560. https://doi.org/10.1080/14616734.2022.2030132

Trawick-Smith, J. (2014). *Erken çocukluk döneminde gelişim: Çok kültürlü bir bakış açısı*. (B.Akman Çev). Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 2010).

Uluç, S. (2005). Okul öncesi çocuklarda benliğe ilişkin inançlar, kişilerarası şemalar ve bağlanma ilişkisinin temsilleri arasındaki ilişki: ebeveynlerin kişilerarası şemalarının ve bağlanma modellerinin etkisi (Tez no 160222) [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi.

Van de Mortel, T. F. (2008). Faking it: social desirability response bias in self-report research. *Australian Journal of Advanced Nursing, The*, *25*(4), 40-48.

Van Ijzendoorn, M. H., Vereijken, C. M., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Marianne Riksen-Walraven, J. (2004). Assessing attachment security with the attachment Q sort: Meta-analytic evidence for the validity of the observer AQS. *Child development*, *75*(4), 1188-1213. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00733.x

Vicedo, M. (2017). Putting attachment in its place: Disciplinary and cultural contexts. *European Journal of Developmental Psychology*, *14*(6), 684-699.

Wang, C. C. D. ve Mallinckrodt, B. S. (2006). Differences between Taiwanese and US cultural beliefs about ideal adult attachment. *Journal of Counseling Psychology*, *53*(2), 192-204.

Waters, E. (2013). Assessing secure base behavior and attachment security using the Q-sort method. *Stony Brook: State University of New York*.

Waters, E. ve Cummings, E. M. (2000). A secure base from which to explore close relationships. *Child development*, *71*(1), 164-172.

Whitcomb, S. (2013). *Behavioral, social, and emotional assessment of children and adolescents*. Routledge.

Wittkowski, A., Vatter, S., Muhinyi, A., Garrett, C. ve Henderson, M. (2020). Measuring bonding or attachment in the parent-infant-relationship: A systematic review of parent-report assessment measures, their psychometric properties and clinical utility. *Clinical Psychology Review*, *82*(101906) 1-27. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101906

Güvenli Çember Ebeveynlik Eğitim Programı

İnanç Eti

Erken çocukluk döneminde inşa edilecek güvenli bağlanma örüntüsü çocuğun tüm gelişim alanlarını belirgin bir şekilde etkileme potansiyeline sahiptir (Lindon, 2012; Sroufe, 2021). Araştırmalar, güvenli bağlanmaya kaynaklık eden duyarlı ebeveynlik davranışlarının çocukların fiziksel sağlığına (Farrell ve diğ., 2019), ifade edici dil becerilerine (Leigh ve diğ., 2011), yürütücü işlev becerilerine (Fay-Stammbach ve diğ., 2014), dikkat sürelerine (Belsky ve diğ., 2007) ve sosyal becerilerine (Blandon ve Scrimgeour, 2015) olumlu katkılar sağladığını göstermiştir.

Çocuğun sağlıklı gelişimi için güvenli bağlanmanın öneminin kanıtlanmasıyla birlikte bakım verenlere yönelik çeşitli müdahale programları geliştirilmiştir. Bu müdahale programlarının temel amacı, bakım verenlere çocukların gelişimlerine uygun güvenli ve destekleyici bir ortam yaratmaları için ihtiyaç duydukları bilgileri sunmak ve gerekli becerileri kazandırmaktır. Dünya çapında erken çocukluk döneminde güvenli bağlanmanın desteklenmesine yönelik hazırlanan müdahale programlarından biri de Güvenli Çember Ebeveynlik (Circle of Security-Parenting-GÇEP) programıdır.

GÇEP, riskli bakım veren ve çocuk arasındaki bağlanma ve bakım verme etkileşimini çocuğun gelişimini destekleyecek şekilde daha uygun bir sürece taşımak için tasarlanmış grup temelli bir ebeveyn eğitimi ve psikoterapi müdahale programıdır (Marvin ve diğ., 2002). Bu programın temelinde, Bowlby ve Ainsworth başta olmak üzere bağlanma kuramını çalışan pek çok klinisyen ve araştırmacının deneyimleri ve kuramları yer almaktadır. Dolayısıyla Güvenli Çember fikri bağlanma kuramının ailelere sağladığı faydaları daha anlaşılır bir şekilde aktarmak ve basitleştirmek amacıyla ortaya konmuştur (Hoffman ve diğ., 2021). Güvenli Çember, çocukların sıkıntılı hissettiklerinde rahatlama ve korunma ihtiyaçlarını gideren, keşif zamanlarında ise destek ve güven ihtiyaçlarını anlayan bağlanma figürlerinin (ebeveyn ya da bakım verenler) çocuğun güvenli bir bağlanma örüntüsü geliştirmelerini destekleyebildiğini öne sürer (Powell ve diğ., 2014). Bu nedenle program, bağlanma figürlerinin kendi

sayesinde bağlanma güvenliği gibi karmaşık bir olgu somut ve kolay bir şekilde tüm bakım verenlerin anlayışına sunulmaktadır. Bu süreçte kolaylaştırıcının da ebeveynlerin çocuklarıyla kurması beklenen güvenli çemberi katılımcılarla kurması beklenmektedir. Böylece katılımcılar çember metaforunda yer alan bağlanma süreçlerinin nasıl işlediğini deneyimleme fırsatını da edinirler.

Alanda çalışan meslek elemanlarının bu programın amacını, içeriğini ve hedeflerini bilmeleri özellikle risk grubundaki ebeveyn ve çocukları bu müdahale programına yönlendirebilmeleri açısından önemlidir. Programın ülkemizdeki yetkili kolaylaştırıcılarına programın resmî internet sayfasındaki (https://www.circleofsecurityinternational.com/find-a-facilitator) bağlantısından ulaşılabilir. Bunun yanında yine aynı sayfadan bu programın kolaylaştırıcısı olmak için eğitim başvurusu yapılabilir. Eğitimler yüz yüze veya çevrim içi verilmektedir.

GÇEP'in diğer programlar gibi sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle programın kolaylaştırıcı eğitimleri İngilizce olduğu için ülkemizden az sayıda kayıtlı kolaylaştırıcı bulunmaktadır. Bu durum programın ülkemizde yaygınlığı önündeki en büyük engellerden biridir. Ayrıca programın kolaylaştırıcı eğitimlerinin ücreti de görece yüksektir (bugün itibarıyla 1000$). Programın bir diğer sınırlılığı ise her ne kadar Türkçe dil uyarlaması yapılmış olsa da orijinal bazı kavram ve içeriklerin tam karşılığının Türkçede yer almamasından doğan anlam belirsizlikleridir. Bunun yanında özellikle ülkemizdeki risk altındaki ebeveyn ve çocuklardan anadili Türkçe olmayan katılımcıların zorluk yaşayacakları düşünülmektedir. Bu bağlamda ülkemiz için bu müdahale programının daha geniş bir kitleye ulaşması için altyapı ve güncelleme çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak yine de yapılan ilk resmî Türkçe uyarlamasıyla da çok sayıda bakım veren-çocuk arasındaki güvenli bağlanmanın inşası için etkili bir müdahale programıdır.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Psychology Press.

Aktaş Arnas, Y. (2021). *Baba-çocuk bağlanmasını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve ebeveynlik eğitim programıyla baba-çocuk arasındaki bağlanma güvenliğinin güçlendirilmesi.* Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK 1001 SOBAG 121K470), Türkiye, Yürütücü.

Arıkan, G. ve Kumru, A. (2022). Risk factors for child's attachment security and positive effects of circle of security parenting (COS-P) intervention on mothers' mental health. H. H. Şen ve H. Selin (Ed.), *Childhood in turkey: educational, sociological, and psychological perspectives. science across cultures: The history of non-western science* (11. Baskı) Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08208-5_20

Arikan, G. (2019). *Improving mother-child attachment relationship with circle of security parenting training program*. The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBITAK 3510 SOBAG 114K813), Turkey, Primary Investigator.

Belsky, J., Pasco Fearon, R. M. ve Bell, B. (2007). Parenting, attention and externalizing problems: Testing mediation longitudinally, repeatedly and reciprocally. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *48*(12), 1233-1242. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01807.x

Blandon, A. Y. ve Scrimgeour, M. B. (2015). Child, parenting, and situational characteristics associated with toddlers' prosocial behaviour. *Infant and Child Development*, *24*(6), 643-660. https://doi.org/10.1002/icd.1910

Cassidy, J., Brett, B. E., Gross, J. T., Stern, J. A., Martin, D. R., Mohr, J. J. ve Woodhouse, S. S. (2017). Circle of Security–Parenting: A randomized controlled trial in Head Start. *Development and Psychopathology*, *29*(2), 651-673. https://doi.org/10.1017/S0954579417000244

Cassidy, J., Woodhouse, S. S., Sherman, L. J., Stupica, B. ve Lejuez, C. W. (2011). Enhancing infant attachment security: An examination of treatment efficacy and differential susceptibility. *Development and Psychopathology*, *23*(1), 131-148. https://doi.org/10.1017/S0954579410000696

Circle of Security International (CoSI). (2023, 16 Mayıs). What is circle of security. https://www.circleofsecurityinternational.com/circle-of-security-model/what-is-the-circle-of-security/ adresinden 16 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Cooper, G., Hoffman, K. ve Powell, B. (2009). Circle of security parenting program. *COS-P facilitator DVD Manual 5.0*

Farrell, A. K., Waters, T. E., Young, E. S., Englund, M. M., Carlson, E. E., Roisman, G. I. ve Simpson, J. A. (2019). Early maternal sensitivity, attachment security in young adulthood, and cardiometabolic risk at midlife. *Attachment ve Human Development*, *21*(1), 70-86. https://doi.org/10.1080/14616734.2018.1541517

Fay-Stammbach, T., Hawes, D. J. ve Meredith, P. (2014). Parenting influences on executive function in early childhood: A review. *Child Development Perspectives*, *8*(4), 258-264. https://doi.org/10.1111/cdep.12095

Hoffman, K. T., Marvin, R. S., Cooper, G. ve Powell, B. (2006). Changing toddlers' and preschoolers' attachment classifications: the Circle of Security intervention. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *74*(6), 1017. https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.6.1017

Hoffman, K., Cooper, G. ve Powell, B. (2017). *Raising a secure child: How circle of security parenting can help you nurture your child's attachment, emotional resilience, and freedom to explore*. Guilford Publications.

Hoffman, K., Cooper, G. ve Powell, B. (2021). *Güvenli çocuklar yetiştirmek: Ebeveynlikte ''güvenlik çemberi'' çocuğunuzun güvenli bağlanmasına ve duygusal esnekliğine nasıl katkı sağlar.* (I. Doğangün, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.

Kim, M., Woodhouse, S. S. ve Dai, C. (2018). Learning to provide children with a secure base and a safe haven: The Circle of Security-Parenting (COS-P) group intervention. *Journal of Clinical Psychology*, *74*(8), 1319-1332.

Kohlhoff, J., Stein, M., Ha, M. ve Mejaha, K. (2016). The circle of security parenting (COS-P) intervention: Pilot evaluation. *Australian Journal of Child and Family Health Nursing*, *13*(1), 3-7. https://doi.org/10.3316/informit.140733276138781

Krishnamoorthy, G., Hessing, P., Middeldorp, C. ve Branjerdporn, M. (2020). Effects of the 'Circle of Security' group parenting program (COS-P) with foster carers: An observational study. *Children and Youth Services Review*, *115*, 105082. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105082

Leigh, P., Nievar, M. A. ve Nathans, L. (2011). Maternal sensitivity and language in early childhood: A test of the transactional model. *Perceptual and Motor Skills*, *113*(1), 281-299. https://doi.org/10.2466/10.17.21.28.PMS.113.4.281-299

Lindon J. (2012). *Understanding Child Development. 0-8 Years: Linking Theory and Practice* (3. Baskı). Hodder Education.

Marvin, R., Cooper, G., Hoffman, K. ve Powell, B. (2002). The Circle of Security project: Attachment-based intervention with caregiver-pre-school child dyads. *Attachment ve Human Development*, *4*(1), 107-124. https://doi.org/10.1080/14616730252982491

Maxwell, A. M., McMahon, C., Huber, A., Reay, R. E., Hawkins, E. ve Barnett, B. (2021). Examining the effectiveness of Circle of Security Parenting (COS-P): a multi-site non-randomized study with waitlist control. *Journal of Child and Family Studies*, *30*, 1123-1140. https://doi.org/10.1007/s10826-021-01932-4

Powell, B., Cooper, G., Hoffman, K. ve Marvin, B. (2014). *The Circle of Security: Enhancing attachment in early parent–child relationships.* Guilford Press.

Sroufe, L. A., (2021) Principles of development: the case of dependency. *Attachment ve Human Development,* 23:5, 581-586, https://doi.org/10.1080/14616734.2020.1751992

Winnicott, D. (1963), Psychiatric disorders in terms of infantile maturational processes. *The maturational process and the facilitating environment* (s. 230–241). International Universities Press.

Oyun ve Bağlanma

Meltem Emen Parlatan

Çocuğun bakım verenle erken dönemde kurduğu güvenli bağ, onu yaşam boyu koruyan güçlü bir mekanizma işlevi görür. Çünkü bu bağ kurulurken edinilen deneyimlerin etkisi; tekrarlanan biçimde, farklı durumlarda ve ilişkilerde kendisini gösterir. Bakım verenle çocuk arasındaki ilişkinin beslenmesi, çocukların ihtiyaçlarının zamanında, istikrarlı biçimde ve yeterli düzeyde karşılanması ile mümkündür (Ainsworth ve diğ., 2015; 1978). Çocuğun ilk aylardaki ihtiyaçları beslenme, tensel temas, göz teması, sözel ve sözel olmayan karşılıklı etkileşimler şeklinde olsa da büyüdükçe bu ihtiyaçlar daha da artmakta ve karmaşıklaşmaktadır (Facompré ve diğ., 2018).

Çocuğun ilk yıllardaki ihtiyaçlarını içine alan, çocukla iletişimin doğal bir yolu olan oyun; kendisi ile bakım vereni arasında güçlü bağların oluşmasında ve sürmesinde önemli bir araçtır. Oyun, ebeveynlerin çocukları hakkında bilgi sahibi olması, onlarla yakınlıklarını sağlaması ve sürdürmesi gibi çeşitli ihtiyaçları karşılayan bir araçtır (Ginsburg, 2007). Oyuncu ebeveynlere sahip olmak çocuğu tüm gelişim alanlarında olduğu gibi duygusal bakımdan ve daha özelde de güvenli bağlanma konusunda destekler. Bu bölümde bağlanma sisteminin desteklenmesi, oyun ile bağlanma arasındaki ilişki açıklanmış ve oyunun bağlanma güvenliğini destekleyici rolü üzerine kuramsal bilgiler, araştırma sonuçları ve pratik öneriler sunulmuştur.

Neden Bağlanma Güvenliğinin Desteklenmesi Gerekir?

Erken yıllardaki bağlanma güvenliği ileriki yıllarda zihinsel gelişim için destekleyici bir rol üstlenirken mental bozukluklara karşı da koruyucu bir rol oynamaktadır (Walsh ve diğ., 2019). Ayrıca güvenli bağlanan çocukların sosyal ilişkilerinde daha başarılı olduğu ve uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu (Bureau ve Moss, 2010), bu çocukların daha az depresyon ve anksiyete problemleri yaşadıkları (Colonnesi ve diğ., 2011), kendilerini kontrol etmede diğer bağlanma stiline sahip çocuklara göre daha becerikli oldukları (Pallini ve diğ., 2018) gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Tersi biçimde; güvensiz-kaçınan, güvensiz-

çocuğun hem de ebeveynin birbirleriyle daha derin bir bağ kurmasına yardımcı olur.

Sonuç ve Uygulamaya İlişkin Düşünceler

Bağlanma ve oyun arasındaki ilişki hem farklı türlerde hem de insanlarda gözlenen, birçok araştırma ile önemi kanıtlanmış bir etkileşim örüntüsüdür. Oyunun güvenli bağlanmayı desteklemesinin yanı sıra bakım verenlerle kurulan güvenli bağlar da oyun davranışlarını zenginleştirir. Bilindiği gibi çocuk ile bakım veren arasında kurulan bağın niteliği ve tutarlılığı, çocuğun gelişiminde belirleyicidir. Bu bağın güvenli bir temel üzerinde kurulamaması ya da zarar görmesi, olumsuz sağlık ve gelişim sonuçlarına yol açabilir.

Bakım verenler çocukla aralarındaki bağı güçlendirmek veya onarmak amacıyla oyunu etkili bir araç olarak kullanabilirler. Çünkü oyun, doğası ve uygulanışı gereği etkileşim doğurur ve karşılıklılık sağlar. Ayrıca çocuğun ihtiyaçlarını karşılama ve sevgi sunma imkânı da verir. Bu bakımından oyun, paha biçilemez bir kaynaktır. Bakım verenler, çocukla bağı güçlendirici oyunlar oynamak için çeşitli programlardan ve yöntemlerden yararlanabilirler. Fillial terapi ya da theraplay gibi oyun temelli terapi yaklaşımlarına yönelik eğitim alarak bu seansları çocuklarıyla uygulayabilirler. Çocuğun gelişimine ve ihtiyacına uygun oyunlar seçerek bu oyunları bağlanmayı destekleyecek şekilde uyarlayıp oyun zamanlarına dâhil edebilirler.

Bu süreçte ebeveynin iyi bir gözlemci olması esastır. Çocuğun ihtiyacını doğru bir şekilde anlamalı, uygun oyunları seçmeli ve oyun zamanın özel bir zaman dilimi olduğunu çocuğa hissettirmelidir. Bunu, belirli bir mekân seçimi, oyunun başlangıç ve bitiş zamanına dikkat etmesi ve göz teması gibi sıcak etkileşimlerle sağlayabilirler. Bu sürecin tutarlı bir şekilde tekrarlanmasıyla bağlanma güvenliği desteklenmiş olur.

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S. (1978). The Bowlby-Ainsworth attachment theory. *Behavioral and Brain Sciences, 1*(3), 436-438. https://doi.org/10.1017/S0140525X0006495

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. ve Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Psychology Press.

Alcock, S. (2013). Toddlers' Complex Communication: playfulness from a secure base. *Contemporary Issues in Early Childhood, 14*(2), 179-190. https://doi.org/10.2304/ciec.2013.14.2.179

Booth, P. B. ve Jernberg, A. M. (2009). *Theraplay: Helping parents and children build better relationships through attachment-based play.* John Wiley & Sons.

Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psychoanalysis, 39*, 350–373.

Bratton, S. C. ve Landreth, G. L. (2006). *Child parent relationship therapy (CPRT) treatment manual: A 10-session filial therapy model for training parents*. Routledge.

Bureau, J. F. ve Moss, E. (2010). Behavioural precursors of attachment representations in middle childhood and links with child social adaptation. *British Journal of Developmental Psychology, 28*(3), 657-677. https://doi.org/10.1348/026151009X468062

Burghardt G. M. (2005). *The genesis of animal play: Testing the limits.* MIT Press.

Colonnesi, C., Draijer, E. M., Jan JM Stams, G., Van der Bruggen, C. O., Bögels, S. M. ve Noom, M. J. (2011). The relation between insecure attachment and child anxiety: A meta-analytic review. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 40*(4), 630-645. https://doi.org/10.1080/15374416.2011.581623

Degotardi, S. ve Pearson, E. (2009). Relationship theory in the nursery: Attachment and beyond. *Contemporary Issues in Early Childhood, 10*(2), 144-155. https://doi.org/10.2304/ ciec.2009.10.2.144

Ebbeck, M., Phoon, D. M. Y., Tan-Chong, E. C. K., Tan, M. A. B. ve Goh, M. L. M. (2015). A research study on secure attachment using the primary caregiving approach. *Early Childhood Education Journal, 43*, 233-240. https://doi.org/10.1007/s10643-014-0647-4

Facompré, C. R., Bernard, K. ve Waters, T. E. (2018). Effectiveness of interventions in preventing disorganized attachment: A meta-analysis. *Development and Psychopathology*, *30*(1), 1-11. https://doi.org/10.1017/S0954579417000426

Fearon, R. P., Bakermans-Kranenburg, M. J., Van IJzendoorn, M. H., Lapsley, A. M. ve Roisman, G. I. (2010). The significance of insecure attachment and disorganization in the development of children's externalizing behavior: a meta-analytic study. *Child Development, 81*(2), 435-456. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01405.x

Fitton, V. ve Mooradian, J. (2008). Attachment: Indicators from Caregivers and Toddlers–Implications for. *Professional Development: The International Journal of Continuing Social Work Education, 11*(2), 36-44.

Galyer, K. T. ve Evans, I. M. (2001). Pretend play and the development of emotion regulation in preschool children. Early Child Development and Care, 166(1), 93-108. https://doi.org/10.1080/0300443011660108

Gençer, A. A. ve Aksoy, A. B. (2016). Anne çocuk etkileşiminde farklı bir yaklaşım: Theraplay oyun terapisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 8*(3), 244-254. https://doi.org/10.18863/pgy.238186

Ginsburg, K. R. ve Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. Pediatrics, *119*(1), 182-191. https://doi.org/10.1542/peds.2006-2697

Graham, K. L. ve Burghardt, G. M. (2010). Current perspectives on the biological study of play: signs of progress. *The Quarterly Review of Biology, 85*(4), 393-418. https://www.jstor.org/stable/10.1086/656903

Groh, A. M., Roisman, G. I., van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J. ve Fearon, R. (2012). The significance of insecure and disorganized attachment for children's internalizing symptoms: A meta-analytic study. Child Development, 83, 591–610. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01711.x

Harlow, H. F. (1960). Oflove in infants. *Natural History, 69*, 18-23.

Hinde, R.A. (1979). *Towards Understanding Relationships*. Academic Press.

Hoffman, K. T., Marvin, R. S., Cooper, G. ve Powell, B. (2006). Changing toddlers' and preschoolers' attachment classifications: the Circle of Security intervention. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 74*(6), 1017. https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.6.1017

Jernberg, A. (1984). Theraplay: Child therapy for attachment fostering. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 21*(1), 39. https://doi.org/10.1037/h0087526

Kıser, L. J., Bates, J. E., Maslın, C. A. ve Bayles, K. (1986). Mother-ınfant play at six months as a predictor of attachment security at thirteen months. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 25*(1), 68–75. https://doi.org/10.1016/S0002-7138(09)60600-2

Lancy, D. F. (1980). Play in species adaptation. *Annual Review of Anthropology, 9*(1), 471-495.

Landreth, G. L. (1993). Child-centered play therapy. *Elementary School Guidance & Counseling, 28*(1), 17-29.

Levy, K. N. ve Johnson, B. N. (2019). Attachment and psychotherapy: Implications from empirical research. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne, 60*(3), 178. https://doi.org/10.1037/cap0000162

Lewis-Morrarty, E., Degnan, K. A., Chronis-Tuscano, A., Pine, D. S., Henderson, H. A. ve Fox, N. A. (2015). Infant attachment security and early childhood behavioral inhibition interact to predict adolescent social anxiety symptoms. *Child Development, 86*(2), 598-613. https://doi.org/10.1111/cdev.12336

Malekpour, M. (2007). Effects of attachment on early and later development. *The British Journal of Development Disabilities, 53*(105), 81-95. https://doi.org/10.1179/096979507799103360

Marvin, R., Cooper, G., Hoffman, K. ve Powell, B. (2002). The Circle of Security project: Attachment-based intervention with caregiver-pre-school child dyads. *Attachment & Human Development, 4*(1), 107–124. https://doi.org/10.1080/14616730252982491

Munns, E. (2003). Theraplay: Attachment-enhancing Play Therapy. C. Schaefer (Ed.),*Foundations of Play Therapy.* içinde. John Wiley & Sons, Inc.

Myrow DL (2007) Theraplay: the early years. In E. Munns (Ed.), T*heraplay: Innovations in Attachment-Enhancing Play Therapy* (s. 3-9) içinde. Lowman Littlefield.

Nijhof, S. L., Vinkers, C. H., van Geelen, S. M., Duijff, S. N., Achterberg, E. M., Van Der Net, J., ... ve Lesscher, H. M. (2018). Healthy play, better coping: The importance of play for the development of children in health and disease. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews, 95*, 421-429. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2018.09.024

Olds, D. L., Sadler, L. ve Kitzman, H. (2007). Programs for parents of infants and toddlers: recent evidence from randomized trials. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48*(3–4), 355–391. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01702.x

Opie, J. E., McIntosh, J. E., Esler, T. B., Duschinsky, R., George, C., Schore, A., ... ve Olsson, C. A. (2021). Early childhood attachment stability and change: A meta-analysis. *Attachment & Human Development, 23*(6), 897-930. https://doi.org/10.1080/14616734.2020.1800769

Pallini, S., Chirumbolo, A., Morelli, M., Baiocco, R., Laghi, F. ve Eisenberg, N. (2018). The relation of attachment security status to effortful self-regulation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 144*(5), 501. https://doi.org/10.1037/bul0000134

Pellegrini A. D. (2009). *The Role of Play in Human Development*. Oxford University Press.

Sanderson, K. ve Preedy, P. (2016). *Supporting Parents of Preschool Children to Develop Strategies for Schema-Based Play Activities to Enhance Attachment and Well-Being: A Preliminary Study in the United Arab Emirates*. *FIRE: Forum for International Research in Education*, *3*(2), 25-40.

Sroufe, L. A. (1979). The coherence of individual development: Early care, attachment, and subsequent developmental issues. *American Psychologist, 34*(10), 834. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.834

Sroufe, A. (1995) *Emotional development.the organisation of emotional life in the early years.* Cambridge University Press.

Sroufe, L. A. ve Waters, E. (1977). Attachment as an organizational construct. *Child Development*, *48*, 1184–1199.

Tamis-LeMonda, C. S., Bornstein, M. H., Baumwell, L. ve Melstein Damast, A. (1996). Responsive parenting in the second year: Specific influences on children's language and play. *Early Development and Parenting: An International Journal of Research and Practice, 5*(4), 173-183. https://doi.org/10.1002/(SICI)10990917(199612)5:4<173::AID-EDP131>3.0.CO;2-V

Van Zeijl, J., Mesman, J., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Juffer, F., Stolk, M. N., … ve Alink, L. R. A. (2006). Attachment-based intervention for enhancing sensitive discipline in mothers of 1- to 3-year-old children at risk for externalizing behavior problems: A randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 74*(6), 994–1005. https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.6.994

Walsh, E., Blake, Y., Donati, A., Stoop, R. ve Von Gunten, A. (2019). Early secure attachment as a protective factor against later cognitive decline and dementia. *Frontiers in Aging Neuroscience, 11*, 161. https://doi.org/10.3389/fnagi.2019.00161

Witham, W. (2020). *30 Games to Nurture Healthy Attachment with Your Child.* https://helponechild.org/30-games-to-better-nurture-attachment-with-your-child.

Wright, B. ve Edginton, E. (2016). Evidence-based parenting interventions to promote secure attachment: Findings from a systematic review and meta-analysis. *Global Pediatric Health, 3,* 2333794X16661888. https://doi.org/10.1177/2333794X16661888

KLASİK DİPLOMASİDEN KAMU DİPLOMASİSİNE YENİ YÖNTEM VE ARAÇLAR

Muharrem Ekşi

nobel

KLASİK DİPLOMASİDEN KAMU DİPLOMASİSİNE YENİ YÖNTEM VE ARAÇLAR

Muharrem Ekşi

Yayın No.: 4685
Uluslararası İlişkiler: 215
ISBN: 978-625-427-952-2
E-ISBN: 978-625-427-951-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Şubat 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ekşi, Muharrem.
Klasik Diplomasiden Kamu Diplomasisine Yeni Yöntem ve Araçlar / Muharrem Ekşi
1. Basım, XX + 528 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-952-2
E-ISBN: 978-625-427-951-5
1. Diplomasi 2. Kamu Diplomasisi 3. Yumuşak Güç

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖZ GEÇMİŞ ..... **iii**
KISA İÇERİK ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **xix**

BİRİNCİ KISIM
DİPLOMASİYE GİRİŞ

DİPLOMASİYE GİRİŞ **3**
Diplomasi Nedir? 4
Diplomasinin Temel İşlevleri 6
Diplomasi, Sanat mı Yoksa Bilim mi? 8
Diplomasi-Dış Politika İlişkisi 8
Sonuç 10
Anahtar Kavramlar 14
Kaynakça 17
Önerilen Kaynaklar 17

DİPLOMASİNİN TERMİNOLOJİSİ **19**
Büyükelçi 20
İstenmeyen Kişi (Persona Non Grata) 22
Güven Mektubu (Agreman) 24
Daimî Temsilci (Permanent Representative) 26
Maslahatgüzar (Charge D'affaires Ad Interim) 27
Duayen Diplomat (Kordiplomatik Duayeni) 28
Kordiplomatik (Corps Diplomatique-Diplomatic Corps) 28
Konsolos ve Konsolosluk (Consul, Consulate) 29
Fahri Konsolosluk 30
Ataşe (Attaché) 31
Nota 32
Ültimatom (Ultimatum) 38
Müzakere (Negotiation) 40
Sonuç 42

Kaynakça 45
Önerilen Kaynaklar 46

ANA AKIM ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARINDA DİPLOMASİ 47

İdealist Kuramlarda Diplomasi 48
Neo-İdealizm 50
Realist Kuramlarda Diplomasi 51
Realizmin 6 Temel İlkesi 52
Neorealizm/Yapısal Realizm 53
Savunmacı Realizm (Defensive Realizm) 53
Saldırgan Realizm (Offensive Realizm) 54
Stratejik Realizm 54
Neo-Klasik Realizm 54
Liberal Kuramlarda Diplomasi 56
Liberalizmin Temel Varsayımları 56
Liberalizm Türleri 57
Demokratik Barış Teorisi 58
Neoliberalizm 59
Konstrüktivizmde Diplomasi 60
Konstrüktivizmin Temel Argümanları 62
İngiliz Okulunda Diplomasi 64
İngiliz Okulunun İleri Gelenleri 64
Temel Kavramları: Uluslararası Toplum ve Devletler Toplumu 65
Temel Varsayımları 65
Eleştirel Teoride Diplomasi 66
Temel Varsayımları 67
Postmodernizmde Diplomasi 71
Temel Varsayımları 71
Diplomasinin Soy-Kütüğü Yaklaşımı 72
Sonuç 73
Anahtar Kavramlar 77
Kaynakça 80
Önerilen Kaynaklar 82

DİPLOMASİNİN TARİHİ 83
İlk Diplomasi Örnekleri 84
Amarna Mektupları 84
Kadeş Antlaşması 84
Antik Yunan'da Diplomasi 85
Roma'da Diplomasi 86
İtalyan Şehir Devletlerinde Daimî Diplomasi 87
Fransızlarda Kamuoyu Odaklı İlk Diplomasi Örnekleri 87
İngilizlerde Diplomasi 88
Osmanlı'da Diplomasi 88
Modern Diplomasinin Dönüm Noktaları 89
1648 Vestfalya Antlaşmaları 89
1814-1815 Viyana Kongresi 90
I. Dünya Savaşı: Açık Diplomasi ilkesi 91
1945-1965 Soğuk Savaş Dönemi Diplomasisi: Blok Diplomasisi 91
Sonuç 125
Anahtar Kavram 127
Kaynakça 128
Önerilen Kaynaklar 128

İKİNCİ KISIM
KLASİK DİPLOMASİLER

İKİLİ DİPLOMASİ (BILATERAL DIPLOMACY) 131
İkili Diplomasi (Bilateral Diplomacy) 131
İkili Diplomasinin Aktörleri 132
İkili Diplomasinin İşlevleri 132
Sonuç 134
Kaynakça 136
Önerilen Kaynaklar 136

ÇOK TARAFLI DİPLOMASİ (MULTILATERAL DIPLOMACY) 137
Çok Taraflı Diplomasi (Multilateral Diplomacy) 137
Uluslararası Örgütlerde Çok Taraflı Diplomasi 138
Çok Taraflı Diplomaside Sivil Aktörler 140
Sonuç 141
Anahtar Kavramlar 144

Kaynakça 145
Önerilen Kaynaklar 145

KONFERANS DİPLOMASİSİ (CONFERENCE DIPLOMACY) 147

Konferans Diplomasisi (Conference Diplomacy) 147
Geleneksel Uygulamalar 148
Soğuk Savaş Sonrası Uygulamaları 149
Uygulama Alanları/Konuları 150
Sonuç 153
Anahtar Kavramlar 156
Kaynakça 158
Önerilen Kaynaklar 158

ZİRVE DİPLOMASİSİ (SUMMIT DIPLOMACY) 159

Zirve Diplomasisi (Summit Diplomacy) 159
Zirve Diplomasisinin Çeşitleri 160
Uluslararası Örgütlerde Zirve Diplomasisi 163
Sonuç 165
Anahtar Kavramlar 167
Kaynakça 171
Önerilen Kaynak 171

PARLAMENTER DİPLOMASİ (PARLIAMENTARY DIPLOMACY) 173

Parlamenter Diplomasi (Parliamentary Diplomacy) 173
Parlamenter Diplomasinin Temel Aktörleri 175
Parlamenter Diplomasinin İşlevleri 176
Parlamenter Diplomasi Faaliyetleri 176
TBMM'nin Uluslararası Örgütlerdeki Daimî Delegasyonları 178
Sonuç 178
Anahtar Kavram 182
Kaynakça 183
Önerilen Kaynaklar 183

EKONOMİ DİPLOMASİSİ (ECONOMIC DIPLOMACY) 185

Ekonomi Diplomasisi (Economic Diplomacy) 186
Ekonomi Diplomasisinin Çeşitleri 187
Ekonomik Diplomasinin Aktörleri 188

Uluslararası Ekonomi Diplomasisinin Temel Aktörleri 189
Ekonomi Diplomasisinin Araçları 189
Türkiye'nin Ekonomi Diplomasisi 189
Sonuç 191
Anahtar Kavramlar 194
Kaynakça 195
Önerilen Kaynaklar 195

ASKERÎ DİPLOMASİ/SAVUNMA DİPLOMASİSİ (MILITARY/DEFENCE DIPLOMACY) 197

Askerî Diplomasinin Ortaya Çıkışı 198
Askerî Diplomasi ve Savunma Diplomasisi Arasındaki Farklar 198
Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm 199
Askerî Diplomasi/Savunma Diplomasisi Faaliyetleri 200
Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Açısından Askerî Diplomasi/Savunma Diplomasisi: **Askerî Kamu Diplomasisi** 201
Askerî Kamu Diplomasisi Faaliyetleri 202
Askerî Diplomasi Çeşitleri 203
Zorlayıcı Diplomasi (Coercive Diplomacy) 203
Gambot Diplomasisi (Gunboat Diplomacy) 205
Gambot Diplomasisi Uygulamaları 206
Türkiye'nin Gambot Diplomasisi Örnekleri 208
Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasi Örnekleri 208
Quid Pro Quo Diplomasisi (Kısasa Kısas Diplomasisi) 210
Önleyici Diplomasi (Preventive Diplomacy) 211
Sonuç 213
Anahtar Kavramlar 232
Kaynakça 235
Önerilen Kaynaklar 235

ARABULUCULUK DİPLOMASİSİ (MEDIATION DIPLOMACY) 237

Arabuluculuk Diplomasisi (Mediation diplomacy) 238
Arabuluculuk Diplomasisi Teknikleri 238
Dostane/Dostça Girişim (Good Offices) 238
Kolaylaştırıcılık (Facilitation) 239
Arabuluculuk (Mediation) 241
Birinci Kulvar Diplomasisi (Track I Diplomacy) 241

Mekik Diplomasisi (Shuttle Diplomacy) 243
Yeni Arabuluculuk Diplomasisi: İkinci Kulvar (Track II) Diplomasisi 245
Sonuç 248
Kaynakça 252
Önerilen Kaynaklar 252

ÜÇÜNCÜ KISIM
YENİ DİPLOMASİLER

KAMU DİPLOMASİSİ (PUBLIC DIPLOMACY) 255
Kamu Diplomasisi Tanımları 256
Kamu Diplomasisi Kavramsallaştırmalarında Öne Çıkan Tanımlar 258
Kamu Diplomasisinin Sözlük Tanımları 259
Kamu Diplomasisini Ortaya Çıkaran Dinamikler 259
Kamu Diplomasisinin Önemini Artıran Olgular 261
Kamu Diplomasisi-Dış Politika İlişkisi: Dış Politikanın Pazarlanması 264
Kamu Diplomasisi-Yumuşak Güç İlişkisi 265
Kamu Diplomasisi-Propaganda İlişkisi 266
Kamu Diplomasisi Yöntemleri 266
İmaj Yönetimi 266
İmaj-Prestij Kaynakları 268
İmaj Yönetiminin Uygulama Metotları 269
Algı Yönetimi 274
Haber Yönetimi 276
Haber Yönetimi Uygulamaları 277
Haber Yönetimi Teknikleri 277
Gündem Belirleme Yöntemi 278
Gündem Belirleme Aşamaları 278
Gündem Belirlemede Öne Çıkan Aktörler 279
Gündem Belirleme Teknikleri 280
Çerçeveleme Yöntemi 282
Çerçeveleme Yöntemini Uygulama Aşamaları 282
Dizin Yöntemi 283
Savunuculuk Yöntemi 283
Stratejik İletişim Yöntemi 284
Stratejik İletişim Yönteminin Aşamaları 285

Türkiye'nin Kamu Diplomasisi 286
Türkiye'nin Başlıca Kamu Diplomasisi Kurum ve Kuruluşları 286
Türkiye'nin Başlıca Kamu Diplomasisi Projeleri 286
Sonuç 287
Anahtar Kavramlar 290
Kaynakça 292
Önerilen Kaynaklar 293

DİJİTAL DİPLOMASİ 295

Dijital Diplomasinin Tanımı 295
Dijital Diplomasinin Ortaya Çıkış Dinamikleri 297
Dijital Diplomasinin Özellikleri 298
Dijital Diplomasinin Temel Prensip ve Amaçları 303
Dijital Diplomasinin Avantajları 304
Dijital Diplomasinin Dezavantajları 304
Sonuç 305
Kaynakça 308
Önerilen Kaynaklar 308

TWITTER DİPLOMASİSİ (TWIPLOMACY) 309

Tanım 309
Ortaya Çıkışı 310
Twitter Etkisi Olgusu 311
Twitter Diplomasisi Yöntemleri 314
Hastag Yöntemi (#) 314
Trend Topic (TT) Yöntemi 314
Twitter Diplomasisinin Başarı Kıstasları 315
Twitter Analiz Araçları 315
Twitter Diplomasisinin Avantajları 316
Twitter Diplomasisinin Dezavantajları 317
Sonuç 319
Kaynakça 322
Önerilen Kaynaklar 322

KÜLTÜR DİPLOMASİSİ (CULTURAL DIPLOMACY) 323

Kültür Diplomasisi Terimi 324
Kültür Diplomasisi Tanımı 324

Tarihsel Arka Plan 325
Kültür Diplomasisi-Kültürel İlişkiler 325
Kültür Diplomasisi-Kamu Diplomasisi İlişkisi 326
Kültür Diplomasisi-Yumuşak Güç İlişkisi 327
Kültür Diplomasisinin Hegemonya-Propaganda İlişkisi 327
Kültür Diplomasisinin Önemi 328
Kültür Diplomasisinin Özellikleri 329
Kültür Diplomasisinin Amaçları 330
Kültür Diplomasisinin Temel Bileşenleri 332
Kültür Diplomasisinin Araçları 333
Kültür Diplomasisinin Aktörleri 335
Kültür Diplomasisinde Başat Devlet Aktörleri 335
Kültür Diplomasisinin Başat Özel Sektör Aktörleri 336
Kültür Diplomasisinin Başat Bireysel Aktörleri 336
Türkiye'nin Başat Kültür Diplomasisi Aktörleri ve Kurum/Kuruluşları 336
Sonuç 337
Anahtar Kavram 340
Kaynakça 341
Önerilen Kaynaklar 341

SANAT DİPLOMASİSİ (ART DIPLOMACY) 343

Temel Özellikler 344
Edebiyat Diplomasisi 345
Yöntemler 345
Kütüphane ve Müze Diplomasisi 347
Müzik Diplomasisi 348
Sinema-Dizi Diplomasisi 349
Ünlü Diplomasisi (Celebrity Diplomacy) 352
Sonuç 354
Kaynakça 358
Önerilen Kaynaklar 359

EĞİTİM DİPLOMASİSİ 361

Eğitim Diplomasisinin Hegemonik Boyutu 363
Sonuç 366
Anahtar Kavram 370

Kaynakça 371
Önerilen Kaynaklar 371

BİLİM DİPLOMASİSİ (SCIENCE DIPLOMACY) 373

Tanım 375
Bilim Diplomasisinin Üç Boyutu 376
Bilim Diplomasisinin Önemini Artıran Olgular 379
Bilim Diplomasisinin Temel Amaçları 380
Devletlerin Bilim Diplomasisindeki Stratejik Çıkarları 381
Bilim Diplomasisinin Uluslararası İlişkilerdeki Rolleri 381
Bilim Diplomasisinin Dış Politikadaki Rolü 382
Bilim Diplomasisinin Yumuşak Güç Boyutu 383
Bilim Diplomasisinin Eleştirel Boyutu 385
Türkiye'nin Bilim Diplomasisinin Temel Aktörleri 386
Türkiye'nin Öne Çıkan Bilim Diplomasisi Faaliyetleri 386
Sonuç 387
Anahtar Kavramlar 392
Kaynakça 393
Önerilen Kaynaklar 393

TURİZM DİPLOMASİSİ 395

Turizm Diplomasisi-Kamu/Kültür Diplomasisi Ekseni 396
Turizm Diplomasisinin Yumuşak Güç Boyutu 397
Turizm Diplomasisi Uygulaması: Yer Markalama Yöntemi 397
Turizm Diplomasisinin Temel Aktörleri 399
Sonuç 399
Kaynakça 402
Önerilen Kaynaklar 402

GASTRONOMİ DİPLOMASİSİ 403

Tanım 404
Tarihsel Arka plan 405
Küreselleşme Faktörü 406
Gastronomi Diplomasisinin Temel Özellikleri 406
Temel İşlevler 407
Gastronomi Diplomasisi Uygulamaları 408

Sonuç 410
Anahtar Kavram 413
Kaynakça 414
Önerilen Kaynaklar 414

SPOR DİPLOMASİSİ 415

Tanım 416
Yumuşak Güç Olarak Spor Diplomasisi 417
Spor Elçileri 418
Spor Diplomasisinin Temel Özellik ve İşlevleri 418
Spor Diplomasisi Uygulamaları 419
Ping Pong (Masa Tenisi) Diplomasisi 419
Kriket Diplomasisi 420
Türkiye-Suriye: Futbol Diplomasisi 420
Türkiye-Ermenistan: Futbol Diplomasisi 420
Sonuç 421
Kaynakça 425
Önerilen Kaynaklar 425

STK DİPLOMASİSİ 427

STK Tanımı 429
STK Çeşitleri 429
STK Diplomasisi Tanımı 430
STK Diplomasisinin Rol ve İşlevleri 431
STK Diplomasisinin Temel Özellikleri 432
Temel Özellikler 433
Sonuç 434
Kaynakça 436
Önerilen Kaynaklar 436

İŞ-ŞİRKET DİPLOMASİSİ (BUSINESS-CORPORATE DIPLOMACY) 437

Kavram Karmaşası 437
Ortaya Çıkış Dinamikleri 440
Dinamikler 441
İş-Şirket Diplomasisinin Temel Özellikleri 441
İş-Şirket Diplomasisinin Katkıları 442

Örneklerle Türkiye'nin İş-Şirket Diplomasisi 443
Sonuç 443
Kaynakça 446
Önerilen Kaynaklar 446

İNSANİ DİPLOMASİ (HUMANITARIAN DIPLOMACY) 447

Kavramsal Karmaşıklık 448
İnsani Diplomasi ve Dış Yardım Diplomasisi Kavramlarının Kategorileri 450
Tanım Bolluğu Paradoksu 451
Tarihsel Arka plan 452
1990'larda İnsani Diplomasi Dinamikleri 453
İnsani Diplomasinin Temel Amaçları 454
İnsani Diplomasinin Temel Özellikleri 455
İnsani Diplomasinin Uluslararası ve Kurumsal Normatif Yapısı 456
Sonuç 457
Anahtar Kavram 461
Kaynakça 462
Önerilen Kaynaklar 462

İNANÇ DİPLOMASİSİ/DİNÎ DİPLOMASİ (FAITH/RELIGIOUS DIPLOMACY) 463

Uluslararası İlişkilerde Din Faktörü 463
Vestfalyan Düzen 464
Soğuk Savaş Dönemi 464
11 Eylül 2001 Terör Saldırıları 465
Kamu ve Kültür Diplomasisinin Bir Çeşidi Olarak Dinî Diplomasi 466
Tanım 467
Temel Özellik ve İşlevler 468
Sonuç 469
Anahtar Kavram 472
Kaynakça 473
Önerilen Kaynaklar 473

DİASPORA DİPLOMASİSİ 475

Diaspora Kavramı 475
Diaspora Terimleri 478
Kamu Diplomasisinin Bir Çeşidi Olarak Diaspora Diplomasisi 479

Diaspora Diplomasisi Kavramı 480
Diaspora Diplomasisi Kavramının Farklı Kullanımları 480
Diaspora Diplomasisinin Temel Özellik ve İşlevleri 482
Diaspora Diplomasisinin Temel Uygulamaları 484
Sonuç 484
Kaynakça 487
Önerilen Kaynaklar 487

VATANDAŞ/YURTTAŞ DİPLOMASİSİ/KÜLTÜR ELÇİLİĞİ DİPLOMASİSİ (CITIZEN DIPLOMACY) 489

Vatandaş Diplomasinin Türkçe Kavramsallaştırması 489
Tanım 490
Temel Özellikler 492
Temel Uygulamalar 493
Vatandaş Diplomasisinin Aktörleri: Kültür Elçileri 493
Sonuç 495
Kaynakça 497
Önerilen Kaynaklar 497

ŞEHİR DİPLOMASİSİ/YEREL DİPLOMASİ (CITY DIPLOMACY/PARADIPLOMACY) 499

Kavram Karmaşası 499
Tanım 502
Şehir Diplomasisinin Temel Özellik ve İşlevleri 505
Şehir Diplomasisinin Başlıca Aktörleri 507
Türkiye'de Şehir Diplomasisi 508
Sonuç 509
Anahtar Kavram 512
Kaynakça 513
Önerilen Kaynaklar 513

GENEL KAYNAKÇA 515

DİPLOMASİYE GİRİŞ

- Diplomasi Nedir?
- Diplomasinin Temel İşlevleri
- Diplomasi, Sanat mı Yoksa Bilim mi?
- Diplomasi-Dış Politika İlişkisi
- Sonuç
- Anahtar Kelimeler
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölüm, "Diplomasi nedir?" gibi çok temel bir soruyla başlamaktadır. Bu bağlamda ilk olarak diplomasi kelimesinin etimolojik kökeni incelenmiş, ardından diplomasinin ilk çağlardan günümüze uygulanan bir yöntem olduğu ortaya konmuştur. Bununla birlikte bugünkü modern anlamıyla diplomasinin Avrupa siyasetinin özgül koşulları içerisinde yeşerdiği ve ilk diplomasi literatürünün başlangıçta Fransız diplomatlar, ardından İngiliz ve günümüzde de Amerikalı diplomatlar tarafından geliştirildiği tespiti yapılmıştır. Bu çerçevede diplomasi, değişim ve dönüşüm geçirse de bugün de hâlâ önemini muhafaza eden klasik diplomasi tanımları verilmiştir. Bu diplomasi tanımları çerçevesinde diplomasinin temel özellikleri ve nitelikleri açıklanmıştır. Daha sonra diplomasinin törensel, yönetim, enformasyon-iletişim ve uluslararası müzakereden oluşan dört temel işlevi açıklanmıştır. Tartışma kısmında ise diplomasi, sanat mı yoksa bilim mi konusuna yer verilmiştir. Bu kısımda diplomasinin hem sanatsal beceriler hem de teknik ve bilimsel konuları içerdiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda diplomasinin hem bir sanat hem de bir bilim dalı olduğu tespiti yapılmıştır. Son olarak diplomasi-dış politika ilişkisine yer verilmiş ve burada diplomasi ile eş anlamlı kullanılan uluslararası ilişkiler, uluslararası yönetişim ve dış politika arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Bu kelimelerin birbiri yerine eş anlamlı kullanılamayacağı ama birbirini tamamlayan bütünün parçaları olduğu tespiti yapılmıştır.

Kaynakça

Balzacq, Thierry (2020), "Rituals and Diplomacy", İçinde Thierry Balzacq, Frédéric Charillon, Frédéric Ramel (der.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*, New York, Palgrave Macmillan.

Barston, R. P. (2013), *Modern Diplomacy*, 4th Edition, London and New York, Routledge.

Berridge, G. R. (2015), *Diplomacy: Theory and Practice*, 5th Edition, New York, Palgrave Macmillan.

Cooper, Andrew F., Jorge Heine, and Ramesh Thakur (2013), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, London, Oxford University Press.

Gencer Özcan, "Dış Politika Analizi", İçinde Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Ankara, İletişim Yayınları.

Gore-Booth, Lord (1979), *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, 5th Edition, London and New York. Longman.

Hare, Paul Webster (2016), *Making Diplomacy Work: Intelligent Innovation for the Modern World*, Los Angeles, Sage.

Hill, Christopher (2003), *The Canging Politics of Foreign Policy*, New York: Palgrave Macmillan.

Nicolson, Harold (1942), *Diplomacy*, London, Oxford University Press.

Pigman, Geoffrey Allen (2010), *Contemporary Diplomacy*, Cambridge, Polity Press.

Steve Smith vd. (der.), (2016), *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Verbeke, Johan (2023), *Diplomacy in Practice: A Critical Approach*, London and New York, Routledge.

Önerilen Kaynaklar

Barston, R. P. (2013), Modern Diplomacy, 4th Edition, London and New York, Routledge.

Constantinou, Castas M., Kerr, Pauline vd. (der.), *The Sage Handbook of Diplomacy*, Los Angeles, London, Sage.

Cooper, Andrew F., Jorge Heine, and Ramesh Thakur (2013), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, London, Oxford University Press.

İskit, Temel (2018), *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Karaca, R. Kutay, Özdal, Barış (2021), *Diplomasi Tarihi I* 3. Basım, Bursa, Dora Yayınları.

Pigman, Geoffrey Allen (2010), Contemporary Diplomacy, Cambridge, Polity Press.

Steve Smith vd. (der.), (2016), *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

DİPLOMASİNİN TERMİNOLOJİSİ

- Büyükelçi
- İstenmeyen Kişi
- Güven mektubu
- Maslahatgüzar
- Duayen diplomat
- Konsolos
- Ataşe
- Nota
- Ültimatom
- Dostane girişim
- Arabuluculuk
- Müzakere
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Diplomasinin terminolojisi bölümünde diplomasinin temel kavram, terim ve aktörlerinin tanımına yer verilecektir. Bu çerçevede büyükelçi, istenmeyen kişi, güven mektubu, maslahatgüzar, duayen diplomat, konsolos, ataşe, nota, ültimatom, dostane girişim, arabuluculuk ve müzakere gibi diplomasi alanındaki öğrencilerin en temel bilmesi gerekenler ele alınmıştır. Diplomasinin bu temel aktör ve kavramlarının kısaca tanımı ve işlevleri anlatılarak sonraki bölümlerin temel bilgisinin verilmesi hedeflenmiştir. İlk önce büyükelçi teriminin ortaya çıkışı ve görevleri anlatılmıştır. Büyükelçi ile ilişkili olarak güven mektubu ve istenmeyen kişi kavramları tanımlanmıştır. Diplomatik aktörler olarak büyükelçiden sonra medyada çokça karşılaşılan ve gündeme gelen maslahatgüzar, konsolos ve ataşe anlatıldıktan sonra yine medyaya yansıyan arabuluculuk, nota ve ültimatom gibi terimler tanıtılmıştır.

Kaynakça

18 Nisan 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesine Ka tılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803042.pdf.

18 Nisan 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesine Ka tılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc068/kanuntbmmc068/kanuntbmmc06803042.pdf.

24 Nisan 1963 Tarihinde Viyana'da İmzalanan Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801901.pdf.

Baker ve McKenzie (2017), The International Negotiations Handbook: Success through Preperation, Strategy, and Planning, https://static1.squarespace.com/static/5900b58e1b631bffa367167e/t/59f35bdd6 92670b730f26ac6/1509120994315/International%2BN egotiations%2BHandbook%2B%2B%281%29.pdf.

Burak Akçapar (2021), "Diplomaside Siyasi Girişimcilik: Barış İçin Arabuluculuk Girişiminin On Yılı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 18, Sayı 69, ss. 29-48.

Bülent Şener (2018), "Savaş ile Barış Arasında Bir Kriz Yönetim Stratejisi Olarak Zorlayıcı Diplomasi ve Türk Dış Politikasındaki Örnekler", ss. 157-190, İçinde Tolga SAKMAN vd., (der.), *Yeni Güvenlik Ekosistemi ve Çok Taraflı Bedeli*, İstanbul: TASAM yayınları.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞININ KURULUŞ VE GÖREVLERİ HAKKINDA KANUN, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-3.htm.

DİPLOMATİK TEMSİLCİLİKLERDE DİPLAMATİK STATÜYÜ, KONSOLOSLUKLARDA KONSOLOSLUK MEMURU STATÜSÜNÜ HAİZ PERSONEL İLE İLGİLİ PROTOKOL ESASLARI HAKKINDA YÖNETMELİK, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.859898.pdf.

Fen Osler Hampson vd. (2015), "Negotiation", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Der. Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), London: Oxford University Press.

Henry Kissinger (1957), *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, New York: Council on Foreign Relations/Harper & Brothers; Third Printing edition.

İslam Safa Kaya (2017), "Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 7 Sayı 2/1, ss. 153-163.

New York Başkonsolosluğu Websitesi, http://newyork.bk.mfa.gov.tr/Mission/About.

Paul Meerts, *Diplomatic Negotiation Essence and Evolution*, Hollanda: Clingendael 2015, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Diplomatic_Negotiation_Web_2015.pdf.

Süha L. Meray (1956), "Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 11 (03), ss.79-117.

T.C. Dışişleri Bakanlığı 2022 Yılı Performans Programı https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/DB-2022-yili-performans-programi.pdf.

T. C. Dışişleri Bakanlığı, "Ünvanlar", https://www.mfa.gov.tr/unvanlar.tr.mfa.

Vaşington Büyükelçiliği Websitesi, http://vasington.be.mfa.gov.tr/Mission/About.

Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf.

Önerilen Kaynaklar

Ahmet Emin Dağ (2016), *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, İstanbul: Vadi Yayınları.

Burak Akçapar (2021), "Diplomaside Siyasi Girişimcilik: Barış İçin Arabuluculuk Girişiminin On Yılı", Uluslararası İlişkiler, Cilt 18, Sayı 69, ss. 29-48.

Mert Yalçınkaya (2020), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Cinüs Yayınları.

Paul Meerts, Diplomatic Negotiation Essence and Evolution, Hollanda: Clingendael 2015, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Diplomatic_Negotiation_Web_2015.pdf.

ANA AKIM ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMLARINDA DİPLOMASİ

- **İdealist Kuramlarda Diplomasi**
- Neo-İdealizm
- **Realist Kuramlarda Diplomasi**
- Realizmin 6 Temel İlkesi
- Neorealizm/Yapısal Realizm
- Savunmacı Realizm (Defensive Realizm)
- Saldırgan Realizm (Offensive Realizm)
- Stratejik Realizm
- Neo-Klasik Realizm
- **Liberal Kuramlarda Diplomasi**
- Liberalizmin Temel Varsayımları
- Liberalizm Türleri
- Demokratik Barış Teorisi
- Neoliberalizm
- Temel Argümanları
- **Konstrüktivizmde Diplomasi**
- Konstrüktivizmin Temel Argümanları
- **İngiliz Okulunda Diplomasi**
- İngiliz Okulunun İleri Gelenleri
- Temel Kavramlar: Uluslararası Toplum ve Devletler Toplumu
- Temel Varsayımlar
- **Eleştirel Teoride Diplomasi**
- Temel Varsayımlar
- **Postmodernizmde Diplomasi**
- Temel Varsayımlar

Kaynakça

Ashley. Richard (1984), "The Poverty of Neorealism", *International Organization*, Vol. 38, No. 2 (Spring), ss. 225-286.

Aydın, Mustafa (1996), "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51 (01), ss. 71-114.

Aydın-Düzgit, Senem (2015), "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları",*Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s. 153-168.

Bleiker, Roland (2012), "Postmodernism", İçinde *An Introduction to International Relations*, (der. Richard Devetak vd.), 2. Baskı, Cambridge, New York, Cambridge University Press.

Campbell, David (1998), *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, ABD: University of Minnesota Press.

Choudhary, Abhishek (2019), "A Critical Theoretical Reading of Diplomacy: Construction of Norms in the Public Sphere of Diplomacy", Journal of Social Science and Humanities, Vol. 8, January-December.

Cox, Robert (1981), "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, Volume: 10 issue: 2, page(s): 126-155.

Cox, Robert (2012), *Approaches to World Order*, London: Cambridge University Press.

Demirtaş, Birgül (2020), "İnşacılık", İçinde *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Derian, James Der (1987), *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement*, 1. Baskı, New York: Blackwell.

Derian, James Der (1992), *Antidiplomacy: Spies, Terror, Speed, and War*, 1. Baskı, New York: Wiley-Blackwell.

Dunne, Tim (2013), "The English School", İçinde International Relations Theories: Discipline and Diversity (der: Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith), 3. Baskı, London: Oxford University Press.

Fierke, K. M. (2013), "Constructivism", İçinde *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, (der. Robert Jackson, Georg Sorensen), 5. Baskı, London, Oxford University Press.

Folker, Jennifer Sterling (2016), "Neoliberalizm", İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, (Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith), Çev. Özge Kelekçi, 1. Baskı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Giddens, Anthony, *Toplumun İnşası: Yapılaşma Teorisinin Ana Hatları*, Sentez Kitap; 1. basım (23 Ekim 2020).

Gideon, Rose (1998), "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), pp. 144-172.

Harrison, David (1928), The New Idealism", The *English review*, 1908-1937; London (Oct 1928): 449-461.

Hopf, Ted (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Vol. 23, No. 1 (Summer, 1998), ss. 171-200.

Jackson, Robert ve Sorensen, Georg (2013), *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, 5. Baskı, London, Oxford University Press.

Kant, Immanuel (2021), *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı*, Çev. Celal Yeşilçayır, Ankara: Fol Kitap.

Katzenstein, Peter J. (1996), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press.

Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph S. (2011), Power *and Interdependence*, 4. Baskı, ABD: Pearson Education.

Lebow, Richard Ned (2013), "Classical Realism", İçinde *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (der: Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith), 3. Baskı, London: Oxford University Press.

Mearsheimer, John J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, John J. (2016), "Yapısal Realizm", İçinde Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik, (Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith), Çev. Özge Kelekçi, 1. Baskı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Morgenthau, Hans J. (1948), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: A. A. Knopf.

Onuf, Nicholas (2013), *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, London, New York: Routledge.

Risse, Thomas (1994), "Ideas do not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War", *International Organization,* Vol. 48, No. 2, ss. 185-214.

Roach, Steven C. (2013), "Critical Theory", İçinde International Relations Theories: Discipline and Diversity (der: Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith), 3. Baskı, London: Oxford University Press.

Russet Bruce (2016), "Liberalizm", İçinde Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik, (Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith), Çev. Özge Kelekçi, 1. Baskı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Shapiro, Michael J. (1988), The *Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography and Policy Analysis*, ABD: Madison, University of Wisconsin Press.

Wendt, Alexander (1992), "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992), pp. 391-425.

Wendt, Alxander (1999), *Social Theory of International Politics*, London, Cambridge University Press.

Yalvaç, Faruk (2020), "Eleştirel Teori", İçinde *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Zimmern, Alfred E., (1936), *The League of Nations and the Rule of Law 1918-1935*, London: Macmillan.

Önerilen Kaynaklar

Aydın, Mustafa (1996), "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51 (01), ss. 71-114.

Jackson, Robert ve Sorensen, Georg (2013), Introduction to International Relations: Theories and Approaches, 5. Baskı, London, Oxford University Press.

Morgenthau, Hans J. (1948), Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace, New York: A. A. Knopf.

DİPLOMASİNİN TARİHİ

- İlk Diplomasi Örnekleri
- Antik Yunan'da Diplomasi
- Roma Döneminde Diplomasi
- İtalyan Şehir Devletlerinde Daimî Diplomasi
- Fransızlarda Kamuoyu Odaklı İlk Diplomasi Örnekleri
- İngilizlerde Diplomasi
- Osmanlıda Diplomasi
- Modern Diplomasinin Dönüm Noktaları
- 1648 Vestfalya Antlaşmaları
- 1814-1815 Viyana Kongresi
- I. Dünya Savaşı: Açık Diplomasi ilkesi
- 1945-1965 Soğuk Savaş Dönemi Diplomasisi: Blok diplomasisi
- 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi
- 1963 Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi
- Sonuç
- Anahtar Kavramlar
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde diplomasinin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Bu çerçevede yazılı kayıtlar bakımından ilk diplomasi örnekleri olarak Amarna mektupları ve ilk uluslararası antlaşma olarak Kadeş Antlaşması anlatılmıştır. Daha sonra Eski Yunancadaki diplo/diploma'dan gelen diplomasinin etimolojik kökeni ve Antik Yunan şehir devletlerindeki diplomasi uygulamalarına yer verilmiştir. Antik Yunan diplomasisinin devamı niteliğinde Roma İmparatorluğu Dönemlerindeki diplomasinin temel özellikleri anlatılmıştır. İlk daimî diplomasiye Rönesans İtalya'sında geçildiği anlatıldıktan sonra ise ilk kamuo-

Kaynakça

Ergüven, Nasıh Sarp (2016), "Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), ss.111-141.

Hamilton, Keith ve Langhorne, Richard (2011), *The Practice of Diplomacy: Its evolution, theory and administration*, 2nd Edition, New York: Routledge.

Kaygusuz, Özlem (2014), "Egemenlik ve Vestfalyan Düzen", İçinde *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler* (Der. Evren Balta), İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdal, Barış ve Karaca, R. Kutay (2015), *Diplomasi Tarihi-I*, Bursa: Dora Yayınları.

Tuncer, Hüner (1991), *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ankara, Dış Politika Enstitüsü.

Yılmaz, Cemal ve Yusuf Kılıç (2020), "Eski Yakındoğu'nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi (ATDD),* 7 (2), Yaz, ss.879-912.

Önerilen Kaynaklar

Hamilton, Keith ve Langhorne, Richard (2011), The Practice of Diplomacy: Its evolution, theory and administration, 2nd Edition, New York: Routledge.

Özdal, Barış ve Karaca, R. Kutay (2015), Diplomasi Tarihi-I, Bursa: Dora Yayınları.

Tuncer, Hüner (1991), Eski ve Yeni Diplomasi, Ankara, Dış Politika Enstitüsü.

İKİLİ DİPLOMASİ
(BILATERAL DIPLOMACY)

- İkili Diplomasinin Aktörleri
- İkili Diplomasinin İşlevleri
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde klasik diplomasi yöntemlerinden ikili diplomasi ele alınacaktır. İkili diplomasinin ortaya çıkışı ve ilk uygulanma örnekleri anlatılarak nasıl geliştiği ortaya konacaktır. Daha sonra ikili diplomasinin tanımı, aktör ve işlevleri anlatılacaktır. İkili diplomasinin, diplomasinin temeli olduğu vurgulandıktan sonra nasıl uygulandığı değerlendirilecektir.

İkili Diplomasi (Bilateral Diplomacy)

Klasik diplomasi ya da geleneksel diplomasi, temelde ikili diplomasidir. Başka bir ifadeyle ikili diplomasi, devletlerarası ilişkilerin kurucu unsuru ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurucu yöntemidir. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler, ikili diplomasiyle kurulmaktadır. İki ülkenin birbirini tanıması, diplomatik temsilcilik açması ve büyükelçi atamaları, ikili diplomasi yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle ikili diplomasi, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

İki ülke arasında dış ilişkileri yönetmenin özü olan ikili diplomasi, diplomasinin de özünü oluşturmaktadır. Zira ikili diplomasi, diplomasinin en eski ve en geleneksel biçimi ve yöntemidir. Tarihsel çerçevede ikili diplomasi, 15. yüzyılda İtalyan şehir devletleri arasında ilk daimî mukim büyükelçiliklerin kurulmasından önceki diplomasi yöntemi olarak *ad hoc* (geçici, amaca özel) tarzında ikili diplomatik temaslarla yürütülmekteydi. Krallar ve imparatorlar

Kaynakça

Rana, Kishan S (2018), "Bilateral Diplomacy", İçinde *The Encyclopedia of Diplomacy* (ss.1-11), https://www.researchgate.net/publication/324932686_Bilateral_Diplomacy.

Rozental, Andrés and Buenrostro, Alicia (2013), "Bilateral Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Önerilen Kaynaklar

Rana, Kishan S (2018), "Bilateral Diplomacy", İçinde The Encyclopedia of Diplomacy (ss.1-11), https://www.researchgate.net/publication/324932686_Bilateral_Diplomacy.

Rozental, Andrés and Buenrostro, Alicia (2013), "Bilateral Diplomacy", İçinde The Oxford Handbook of Modern Diplomacy (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

ÇOK TARAFLI DİPLOMASİ (MULTILATERAL DIPLOMACY)

- Uluslararası Örgütlerde Çok Taraflı Diplomasi
- Çok Taraflı Diplomaside Sivil Aktörler
- Sonuç
- Anahtar Kavramlar
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde klasik diplomasi yöntemlerinin ikincisi olarak çok taraflı diplomasinin öncelikle ortaya çıkışı ve ilk örnekleri anlatılacaktır. Çok taraflı diplomasinin gelişimi incelendiğinde başlangıçta kongre adıyla anıldığı ortaya konmuştur. Ardından çok taraflı diplomasinin geçici ve sürekli uygulamaları ele alınmıştır. Uluslararası örgütlerde çok taraflı diplomasi uygulamaları ve sivil aktörlerin nasıl bu diplomasi yönteminde rol aldığı değerlendirilmiştir.

Çok Taraflı Diplomasi (Multilateral Diplomacy)

Teknik açıdan çok taraflı diplomasi, ikiden fazla ya da en az üç devlet arasındaki diplomatik ilişkileri kapsamaktadır. Çok taraflı diplomasi, çok taraflı müzakere olarak da nitelendirilebilir. Tarihsel olarak çok taraflı diplomasi, Otuz Yıl Savaşları sonucu toplanan ve imzalanan Vestfalya antlaşmalarıyla başlamıştır. Başlangıç itibarıyla geçici ve belli bir amaca özel (ad hoc) tarzda ve konferans biçiminde başlayan çok taraflı diplomasi, günümüzde de hem ad hoc tarzında hem de konferans biçiminde yürütülmektedir. Bu bağlamda konferans diplomasisi de çok taraflı diplomasinin bir çeşididir.

1815 yılındaki Viyana kongresi ise çok taraflı diplomasinin Avrupa'da yaygınlaşması ve kurumsallaşması bakımından bir dönüm noktasını teşkil

Kaynakça

Krause, Keith (2020), "Multilateral Diplomacy, Norm Building, and UN Confrenences: The Case of Small Arms and Light Weapons", *Global Governance* 8.

Mahbubani, Kishore (2013), Multilateral Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Petiteville, Franck ve Placidi-Frot, Delphine (2020), "Multilateral Diplomacy," İçinde Thierry Balzacq vd. (der.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*, New York, Palgrave Macmillan.

Pouliot, Vincent (2016) *, International Pecking Orders: The Politics and Practice of Multilateral Diplomacy*, London: Cambridge University Press.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz",https://www.mfa.gov.tr /sub.tr.mfa?23a3fc26-4f3b-47dd-943e-d8934cdad97e

Önerilen Kaynaklar

Krause, Keith (2020), "Multilateral Diplomacy, Norm Building, and UN Confrenences: The Case of Small Arms and Light Weapons", Global Governance 8.

Mahbubani, Kishore (2013), Multilateral Diplomacy", İçinde The Oxford Handbook of Modern Diplomacy (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Petiteville, Franck ve Placidi-Frot, Delphine (2020), "Multilateral Diplomacy," İçinde Thierry Balzacq vd. (der.), Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice, New York, Palgrave Macmillan.

KONFERANS DİPLOMASİSİ (CONFERENCE DIPLOMACY)

- Geleneksel Uygulamalar
- Soğuk Savaş Sonrası Uygulamaları
- Uygulama Alanları/Konuları
- Sonuç
- Anahtar Kavramlar
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde çok taraflı diplomasi çeşitlerinden biri olarak konferans diplomasisinin ortaya çıkışı ve ilk uygulamaları ele alındıktan sonra nasıl tanımlandığı ve uygulandığı anlatılacaktır. Özellikle konferans diplomasisinin geleneksel uygulamaları ile Soğuk Savaş sonrası değişen boyutları değerlendirilecektir. Son olarak konferans diplomasisinin hangi alan ve konularda nasıl uygulandığı örneklerle sunulacaktır.

Konferans Diplomasisi (Conference Diplomacy)

Çok taraflı diplomasinin bir çeşidi olan konferans diplomasisi, geleneksel ve teknik açıdan iki ya da üç devlet arasındaki müzakereler olarak tanımlanmaktadır. Ancak günümüzde küresel siyasetin aktörlerinin çeşitlenmesi çerçevesinde ikiden fazla devlet ve devlet-dışı aktörler arasındaki müzakereler olarak konferans diplomasisinin tanımını güncelleştirmek gerekir. Hatta 21. yüzyılda konferans diplomasisi artık çoğunlukla uluslararası örgütlerin özellikle hükûmet-dışı örgütlerin, üniversite ve STK'ların hatta sivil bireylerin düzenlediği uluslararası konferanslar biçimini almıştır.

Kaynakça

Antalya Diplomasi Forumu, ADF Websitesi, https://antalyadf.org/.

Doha Formu Websitesi, https://dohaforum.org/.

Groom, A.J.R. (2013), "Conference Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Kaufmann, Johan (1996), *Conference Diplomacy: An Introductory Analysis*, Third Revised Edition, London: Macmillan Press.

The Munich Security Conference.Websitesi, https://securityconference.org/.

The Valdai Discussion Club Websitesi, https://valdaiclub.com/.

The World Economic Forum Websitesi, https://www.weforum.org/.

TRT World Forum TRT World Forum Websitesi, https://www.trtworldforum.com.

Önerilen Kaynaklar

Groom, A.J.R. (2013), "Conference Diplomacy", İçinde The Oxford Handbook of Modern Diplomacy (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Kaufmann, Johan (1996), Conference Diplomacy: An Introductory Analysis, Third Revised Edition, London: Macmillan Press.

ZİRVE DİPLOMASİSİ (SUMMIT DIPLOMACY)

- Zirve Diplomasisinin Çeşitleri
- Uluslararası Örgütlerde Zirve Diplomasisi
- Sonuç
- Anahtar Kavramlar
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde zirve diplomasisinin ortaya çıkışı ve tanımı verildikten sonra nasıl uygulandığı anlatılacaktır. Zirve diplomasisinin çeşitleri ve özellikleri ele alınarak uygulamalar üzerinden değerlendirilecektir. Son olarak zirve diplomasisinin uluslararası örgütlerde nasıl uygulandığı ve 1990'lardan itibaren yaygınlaşma dinamikleri analiz edilecektir.

Zirve Diplomasisi (Summit Diplomacy)

Zirve diplomasisi, teknik açıdan en üst düzey devlet temsilcilerinin katıldığı diplomatik müzakerelerdir. İki ya da daha fazla devlet liderinin katıldığı diplomatik toplantılar, zirve diplomasisi kapsamına girmektedir. Eski çağlardan itibaren uygulanan ilk klasik diplomasi çeşitlerinden olan zirve diplomasisi, krallar, imparatorlar ve hükümdarlar arasındaki diplomatik temasları içermekteydi. Bu nedenle de zirve diplomasisine bu dönemlerde *saray diplomasisi* denmekteydi. Ancak 1648 yılındaki Vestfalya antlaşmalarıyla doğan modern devletle birlikte saray diplomasisi yerini özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra imparatorlukların dağılması sonrası zirve diplomasisine bırakmıştır.

Günümüz itibarıyla zirve diplomasisi, devlet başkanları, cumhurbaşkanları ya da başbakanlar arasındaki diplomatik toplantılardır. Ayrıca bir devlet başkanı ile uluslararası örgüt başkanı arasındaki diplomatik toplantılar da zirve diplomasisi alanına girmektedir. İstanbul'da Türkiye Cumhurbaşkanı

Kaynakça

Fairbanks, Charles H. Jr. (1988), "Reagan's Turn on Summit Diplomacy", SAIS Review, Vol. 8, No. 2, ss.69-82.

McDonough, Jim (2021), "The Potsdam Conference: July 23rd 1945 – Koenigsberg & Prussia", *Berlinexperiences.com*, https://www.berlinexperiences.com/the-potsdam-conference-july-23rd-1945-koenigsberg-prussia/.

Melissen, Jan (2003), *Summit Diplomacy Coming of Age*, Hollanda: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'.

Plischke, E (1972), "Summit Diplomacy: Its Uses and Limitations" *The Virginia Quarterly Review*, Summer, Vol. 48, No. 3, ss. 321-344.

Önerilen Kaynak

Melissen, Jan (2003), Summit Diplomacy Coming of Age, Hollanda: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'.

PARLAMENTER DİPLOMASİ (PARLIAMENTARY DIPLOMACY)

- Parlamenter Diplomasinin Temel Aktörleri
- Parlamenter Diplomasinin İşlevleri
- Parlamenter Diplomasi Faaliyetleri
- TBMM'nin Uluslararası Örgütlerdeki Daimî Delegasyonları
- Sonuç
- Anahtar Kavramlar
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde parlamenter diplomasinin ortaya çıkışı ve tanımı ele alındıktan sonra Soğuk Savaş sonrası dönemde hangi dinamikler çerçevesinde önem kazandığı ve popülerliğini arttığı değerlendirilmiştir. Parlamenter diplomasinin temel aktörleri, işlevleri ve faaliyetleri örnekler üzerinden anlatılmıştır. Son olarak Türkiye'nin parlamenter diplomasisi ele alınmış ve özellikle TBMM'nin parlamenter diplomasideki aktör ve uygulamaları sunulmuştur.

Parlamenter Diplomasi (Parliamentary Diplomacy)

Klasik diplomasi yöntemlerinden biri olarak parlamenter diplomasinin ilk örnekleri, Roma senatosuna kadar uzatılmaktadır (Fiott, 2011:1). Ancak parlamenter diplomasi, kurumsal düzeyde ilk olarak 1889 yılında Parlamentolar Arası Birliğin (Inter-Parliamentary Union-IPU) kurulmasıyla uygulanmaya başlamıştır (Mardonovich, 2017:11). Bugünkü modern anlamıyla parlamenter diplomasi terimi, 1950'lerde ortaya çıkmıştır. Özellikle akademik literatürde parlamenter diplomasi teriminin 1950'lerin ortalarından itibaren tanımlanmasıyla birlikte üzerinde hâlâ yeterli çalışma olmamasına rağmen yaygınlaşmaya başlamıştır.

Kaynakça

Fiott, Daniel (2011), "On the Value of Parliamentary Diplomacy", *Madariaga Paper*, Vol. 4, No. 7, April, https://silo.tips/download/on-the-value-of-parliamentary-diplomacy.

Friedheim, Robert L. (1976), *Parliamentary Diplomacy*, Center for Naval Analyses, Arlington: Virginia.

Götz, Norbert (2005), "On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy': Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations", *Cooperation and Conflict,* Vol. 40, No. 3 (September, ss. 263-279.

Mardonovich, Nayimov Otabek (2017), the Parliamentary Diplomacy Revisited.Complementary or Parallel? *Science Review* 7(7), Vol.6, December.

Sayfullaev, Durbek (2016), "Parliamentary Diplomacy In Making of Foreign Policy", *International Journal of Development Research*, Vol. 06, Issue, 07 July, , ss. 8590-8592.

Stavridis, Stelios ve Jančić, Davor (der.) (2017), *Parliamentary Diplomacy in European and Global Governance*, The Netherlands: Brill.

Önerilen Kaynaklar

Fiott, Daniel (2011), "On the Value of Parliamentary Diplomacy", Madariaga Paper, Vol. 4, No. 7, April, https://silo.tips/download/on-the-value-of-parliamentary-diplomacy.

Götz, Norbert (2005), "On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy': Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations", Cooperation and Conflict, Vol. 40, No. 3 (September, ss. 263-279.

Mardonovich, Nayimov Otabek (2017), the Parliamentary Diplomacy Revisited.Complementary or Parallel? Science Review 7(7), Vol.6, December.

EKONOMİ DİPLOMASİSİ (ECONOMIC DIPLOMACY)

- Ekonomi Diplomasisini Çeşitleri
- Ekonomik Diplomasinin Aktörleri
- Uluslararası Ekonomi Diplomasisinin Temel Aktörleri
- Ekonomi Diplomasisinin Araçları
- Türkiye'nin Ekonomi Diplomasisi
- Sonuç
- Anahtar Kavramlar
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde ekonomi diplomasisinin ortaya çıkışı ve ilk uygulama örnekleri anlatıldıktan sonra modern anlamda nasıl tanımlandığı ele alınacaktır. Daha sonra ekonomi diplomasisinin çeşitleri ve bunlar arasındaki benzerlik ve farklar karşılaştırmalı analiz edilecektir. Özellikle ekonomi diplomasisiyle çok karıştırılan ticari diplomasi ve ticaret diplomasisinin tanımları ve uygulamaları sunularak okuyucunun farklı ekonomi diplomasisi yöntemlerinin farkına varması amaçlanmıştır. Ekonomi diplomasisinin ülkesel ve uluslararası örgütler düzeyindeki aktörleri ve uygulama örnekleri sunulmuştur. Özellikle DTÖ, G-7, G-20, OECD gibi uluslararası örgütlerin ekonomi diplomasisindeki rolü ve işlevleri değerlendirilmiştir. Ekonomi diplomasinin araçları anlatılarak nasıl hangi araçlarla uygulandığı analiz edilmiştir. Son olarak Türkiye'nin ekonomi diplomasisinin temel nitelikleri anlatılmıştır.

Kaynakça

DEİK Hakkında, https://www.deik.org.tr/kurumsal-hakkimizda.

Güçlü, Yücel, "Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-dis-ekonomik-iliskileri.tr.mfa.

İskit, Temel, "Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*", https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi.tr.mfa.

Okan, Cahit (2019), *Ekonomik Diplomasi Aracı Olarak Devlet ve Hükûmet Başkanlarının Yurtdışı Ziyaretlerinin Uluslararası Ticarete Etkisi: Türkiye Analizi*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET000870.pdf.

Woolcock, Stephen ve Bayne, Nicholas (2013), "Economic Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Önerilen Kaynaklar

Okan, Cahit (2019), Ekonomik Diplomasi Aracı Olarak Devlet ve Hükûmet Başkanlarının Yurtdışı Ziyaretlerinin Uluslararası Ticarete Etkisi: Türkiye Analizi, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET000870.pdf.

Woolcock, Stephen ve Bayne, Nicholas (2013), "Economic Diplomacy", İçinde The Oxford Handbook of Modern Diplomacy (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

ASKERÎ DİPLOMASİ/SAVUNMA DİPLOMASİSİ (MILITARY/DEFENCE DIPLOMACY)

- Askerî Diplomasinin Ortaya Çıkışı
- Askerî Diplomasi ve Savunma Diplomasisi Arasındaki Farklar
- Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm
- Askerî Diplomasi/Savunma Diplomasisi Faaliyetleri
- Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Açısından Askerî Diplomasi/Savunma Diplomasisi: Askerî Kamu Diplomasisi
- Askerî Kamu Diplomasisi Faaliyetleri
- Askerî Diplomasi Çeşitleri
- Zorlayıcı Diplomasi (coercive diplomacy)
- Gambot Diplomasisi (Gunboat diplomacy)
- Türkiye'nin Gambot Diplomasisi Örnekleri
- Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasi Örnekleri
- Türkiye'nin Askerî Diplomasi Örnekleri
- Önleyici Diplomasi
- Sonuç
- Anahtar Kavramlar
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde askerî diplomasinin ortaya çıkışı ve ilk uygulama örnekleri anlatıldıktan sonra tanım sorunsalı analiz edilmiştir. Askerî diplomasi ile savunma diplomasisi arasındaki ilişki, benzer ve farklılıklar ele alınmıştır. Buna göre bu iki kavramın çoğunlukla örtüştüğü, özellikle de Soğuk Savaş sonrası dönüşümle birlikte iç içe geçtiği ortaya konmuştur. Soğuk Savaş sonrası askerî diplomasinin şiddet içermeyen boyutuyla birlikte nasıl askerî kamu diplomasisine dönüştüğü analiz edilmiştir. Yumuşak güç üreten

Kaynakça

Aksu, Fuat (2010), "Kuvvet Kullanma Tehdidine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı", İçinde (der. Evren Balta Paker, İsmet Akça), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 475-502. https://www. tdpkrizleri.org/images/pdfmakaleler/dpkrizlerinde.pdf.

Barışı Destekleme Harekâtı, https://www.kkk.tsk.tr/bdh.aspx.

Blume, Andreas ve Park, In-Uck (2022), "Quid pro quo: Friendly information exchange between rivals", *Theoretical Economics* 17, ss.1183–1223.

Boutros-Ghali, Boutros (1992), An Agenda for Peace Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping, Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on, United Nations, New York.

Cheyre, Juan Emilio (2013), Defence Diplomacy", İçinde The Oxford Handbook of Modern Diplomacy (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Cottey, A. ve Forster, A. (2004), *Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance*, New York: Oxford University Press.

Jentleson, Bruce W. (1996), Preventive Diplomacy and Ethnic Conflict: Possible, Difficult, Necessary, California: University of California, Davis.

Keohane, Robert O. (1986), "Reciprocity in International Relations", *International Organization*, Vol. 40, No. 1 (Winter), ss. 1-27.

Özcan, Gencer (2014), "Geçmişten Geleceğe Türk Deniz Kuvvetleri", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, Ocak 618, ss. 14-19.

Şener, Bülent (2018), "Savaş ile Barış Arasında bir Kriz Yönetim Stratejisi olarak Zorlayıcı Diplomasi ve Türk Dış Politikasındaki Örnekleri", İçinde (der). Tolga Sakman, Ayşenur Yılmaz, Ufuk Çiçek), *Yeni Güvenlik Ekosistemi ve Çok Taraflı Bedeli*, İstanbul: TASAM.

Tan, See Seng, "Military Diplomacy", İçinde Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.) (2016), The SAGE Handbook of Diplomacy, Los angeles: Sage.

Winger, Gregory (2014), "The Velvet Gauntlet: A Theory of Defense Diplomacy", *IWM Junior Visiting Fellows' Conference Proceedings*, Vol. XXXIII, https://files.iwm.at/ jvfc/33_10_Winger.pdf.

Zyck, S A ve Muggah, R (2012), "Preventive Diplomacy and Conflict Prevention: Obstacles and Opportunities" Stability, 1(1): ss.68-75.

Önerilen Kaynaklar

Aksu, Fuat (2008), *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Özcan, Gencer (2014), "Geçmişten Geleceğe Türk Deniz Kuvvetleri", Deniz Kuvvetleri Dergisi, Ocak 618, ss. 14-19.

Şıhmantepe, Aydın (2013), "Kardak Krizi Sürecinin Kriz Yönetim Prensipleri Açısından İncelenmesi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 17, 127.

ARABULUCULUK DİPLOMASİSİ (MEDIATION DIPLOMACY)

- Arabuluculuk Diplomasisi (Mediation diplomacy)
- Arabuluculuk Diplomasisi Teknikleri
- Dostane/Dostça Girişim (Good Offices)
- Kolaylaştırıcılık (Facilitation)
- Arabuluculuk (Mediation)
- Birinci Kulvar Diplomasisi (Track I Diplomacy)
- Mekik Diplomasisi (Shuttle Diplomacy)
- Yeni Arabuluculuk Diplomasisi: İkinci Kulvar (Track II) Diplomasisi
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde arabuluculuk diplomasi çeşit ve yöntemleri ele alınmıştır. İlk olarak küresel siyasette arabuluculuk diplomasisinin devletlerarasındaki uyuşmazlıklarda nasıl uygulandığı anlatılmıştır. Ardından arabuluculuk diplomasisi teknikleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Buna göre dostça girişim yönteminin arabuluculuk rolünden önce uygulanan bir yöntem olduğu, eğer dostça girişim başarısız olursa ardından kolaylaştırıcılık ve arabuluculuk tekniğinin devreye girdiği anlatılmıştır. Klasik uyuşmazlık ve arabuluculuk yöntemi olarak devletler arasında geleneksel düzeyde uygulanan birinci kulvar diplomasisi (Track I) ve onun altında mekik diplomasisi ele alınmıştır. Günümüzde iletişim teknolojilerinin gelişmesi nedeniyle mekik diplomasisinin yüz yüze boyutunun telefon diplomasisine dönüştüğü vurgulanmıştır. Son olarak yeni arabuluculuk diplomasisi olarak ikinci kulvar diplomasisi (Track II), toplumlararası diplomasi, çok yönlü diplomasi hatta kamu diplomasisinin uyuşmazlık durumlarında kullanılan boyutu değerlendirilmiştir.

Kaynakça

Akçapar, Burak (2021), "Diplomaside Siyasi Girişimcilik: Barış İçin Arabuluculuk Girişiminin On Yılı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 18, Sayı 69, ss. 29-48.

Beriker, Nimet (2003), "Gayriresmî Diplomaside Kalite ve Uyuşmazlık Çözümü Yöntemleri", *Foreign Policy Türkiye Baskısı, Aralık Özel Sayı,* https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/11240/1/Gayriresmi.pdf.

Collins, Craig ve Packer, John (2006), *Options and Techniques for Quiet Diplomacy,* Stockholm: The Folke Bernadotte Academy.

Diamond, Louise, McDonald, John (1996), Multi-Track Diplomacy: A Systems Approach to Peace, ABD, Connecticut: Kumarian Press; 3rd edition.

Hoffman, David A. (2011), "Mediation and the Art of Shuttle Diplomacy", *Negotiation Journal*, July. ss.263-309.

Mapendere, Jeffrey (2006), "Track One and a Half Diplomacy and the Complementarity of Tracks", *Culture of Peace Online Journal*, 2(1), ss. 66-81.

McDonald, John W. (2003), "The Multi-track diplomacy", *Beyond Intractability*, https://www.beyondintractability.org/essay/multi-track_diplomacy.

Nan, Susan Allen (2003), "Track I Diplomacy", *Beyond Intractability*, https://www.beyondintractability.org/essay/track1_diplomacy.

Tosun, Mehmet (2022), "Türkiye, barış için mekik diplomasisini yoğunlaştırıyor", *Anadolu Ajansı*, 16.03.2022, https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-baris-icin-mekik-diplomasisini-yogunlastiriyor/2536488.

Önerilen Kaynaklar

Akçapar, Burak (2021), "Diplomaside Siyasi Girişimcilik: Barış İçin Arabuluculuk Girişiminin On Yılı", Uluslararası İlişkiler, Cilt 18, Sayı 69, ss. 29-48.

Beriker, Nimet (2003), "Gayriresmî Diplomaside Kalite ve Uyuşmazlık Çözümü Yöntemleri", Foreign Policy Türkiye Baskısı, Aralık Özel Sayı, https://research.saban ciuniv.edu/id/eprint/11240/1/Gayriresmi.pdf.

McDonald, John W. (2003), "The Multi-track diplomacy", Beyond Intractability, https://www.beyondintractability.org/essay/multi-track_diplomacy.

KAMU DİPLOMASİSİ (PUBLIC DIPLOMACY)

- Kamu Diplomasisi Tanımları
- Kamu Diplomasisi Kavramsallaştırmalarında Öne Çıkan Tanımlar
- Kamu Diplomasisinin Sözlük Tanımları
- Kamu Diplomasisini Ortaya Çıkaran Dinamikler
- Kamu Diplomasisinin Önemini Artıran Olgular
- Kamu Diplomasisi-Dış Politika İlişkisi: Dış Politikanın Pazarlanması
- Kamu Diplomasisinin Temel Araçları
- Kamu Diplomasisi-Yumuşak Güç İlişkisi
- Kamu Diplomasisinin Temel Kurum ve Kuruluşları
- Kamu Diplomasisi-Propaganda İlişkisi
- Kamu Diplomasisi Yöntemleri
- İmaj Yönetimi
- İmaj-Prestij Kaynakları
- İmaj Yönetiminin Uygulama Metotları
- Ulus Markalama
- Ulus ve Yer Markalama Yönteminin Amaçları
- Algı Yönetimi
- Algı Yönetimi Teknikleri
- Haber Yönetimi
- Haber Yönetimi Uygulamaları
- Haber Yönetimi Teknikleri
- Gündem Belirleme Yöntemi
- Gündem Belirleme Aşamaları
- Gündem Belirlemede Öne Çıkan Aktörler
- Gündem Belirleme Teknikleri
- Eşik Bekçileri
- Çerçeveleme Yöntemi

Kaynakça

Carr, Edward. H. (2001), *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, New York: Perennial, HarperCollins.

Castells, Manuel (2005), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumun Yükselişi*, Birinci Cilt, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cull, Nicholas J. (2008), "Public Diplomacy: Taxonomies and Histories", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Sage Publications, March.

Cull, Nicholas J. (2009), *Public Diplomacy: Lessons from the Past, CPD Perspectives on Public Diplomacy*, California: USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School University of Southern California.

Ekşi, Muharrem (2018), *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Fitzpatrick, Kathy R. (2010), *The Future of U.S. Public Diplomacy: An Uncertain Fate*, Leiden-Boston: Brill.

Gilboa, Eytan (2008), "Searching for a Theory of Public Diplomacy, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Sage Publications, March.

Göksu, Oğuz (der.) (2021), "Algı Yönetimi: Geleneksel Medya, Siyasal İletişim ve Dijital Medya Üçgeni Üzerine", İçinde *Algı Yönetimi: Siyasal ve Dijital İletişim, Sosyal Medya ve Kitle İletilişimi*, Konya: Literatürk, ss.11-35.

Gregory, Bruce (2005), "Public Diplomacy and Strategic Communication: Cultures, Firewalls, and Imported Norms", *Prepared for presentation at the American Political Science Association*, August 31, http:// w ww8.georgetown.edu/cct/apsa/papers/gregory.pdf.

Gullion, Edmund A. (1965), "Definitions of Public Diplomacy", *The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy,* The Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University.

Gullion, Edmund A. (1967), "What is Public Diplomacy?", *The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy*, The Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University, http://fletcher.tufts.edu/.

Herman, Edward S. ve Chomsky, Noam (der) (1988), *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, New York: Pantheon Books.

Huntington, Samuel P. (1993), "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, Summer.

Leonard, Mark (2002), *Public Diplomacy*, London: Foreign Policy Centre.

Manheim, Jarol B. (1994), *Strategic Public Diplomacy & American Foreign Policy: The Evolution of Influence*, Oxford, New York: Oxford University Press.

McCombs, Maxwell ve Shaw, Donald L. (1972), "The Agenda-setting function of Mass Media", *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 36, No. 2. (Summer), ss. 176-187.

McLuhan, Marshall (2010), *The Gutenberg Galaxy*, Kanada, Toronto: University of Toronto Press.

Melissen, Jan (2005), "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice", *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Jan Melissen (ed.), New York: Palgrave Macmillan.

Morgenthau, Hans (1963), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Third Edition, New York: Alfred. A. Knopf.

Nye, Joseph S. (2008), "Public Diplomacy and Soft Power", *Public Diplomacy in a Changing World*, Special Editors of This Volume: Geoffrey Cowan, Nicholas J. Cull, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, University of Pennsylvania, Philadelphia, Volume 616, Sage Publications, ss. 94-109.

Nye, Joseph S. (2011), *The Future of Power*, New York: Public Affairs.

Snow, Nancy ve Taylor, Philip M. (eds.), (2009), *The Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York and London: Taylor & Francis Group.

Szondi, Gyorgy (2008), *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual similarities and Differences*, Discussion Paper in Diplomacy, Hollanda: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

Tanrıkulu, Fatih (2020), "Propaganda Tekniği olarak Tekrarın Haber Metinlerinde Kullanımı", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 36, Aralık.

Tuch, Hans N. (1990), *Communicating with the World: U. S. Public Diplomacy Overseas*, New York: Palgrave Macmillan.

Zaharna, R. S., (2009), "Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives: Information and Relational Communication Frameworks", İçinde Nancy Snow, Philip M. Taylor (eds.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York: Taylor & Francis Group.

Önerilen Kaynak

Ekşi, Muharrem (2018), *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

DİJİTAL DİPLOMASİ

- Dijital Diplomasinin Tanımı
- Dijital Diplomasinin Ortaya Çıkış Dinamikleri
- Dijital Diplomasinin Özellikleri
- Dijital Diplomasinin Yeni Bileşenleri
- Dijital Diplomasinin Temel Prensip ve Amaçları
- Dijital Diplomasinin Avantajları
- Dijital Diplomasinin Dezavantajları
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde öncelikle dijital diplomasinin internet diplomasisi, e-diplomasi, siber diplomasi, elektronik diplomasi, web.2.0 diplomasisi, sosyal medya diplomasisi, Twitter diplomasisi, ağ diplomasisi gibi farklı nitelendirmelerinden başlayarak şemsiye kavram tanımlaması yapılacaktır. Daha sonra dijital diplomasinin ortaya çıkış dinamikleri, bilişim teknolojileri ve dijital toplum yapısı bağlamında ele alınacaktır. Dijital diplomasiyi farklı kılan özellikler ve temel bileşenleri değerlendirildikten sonra temel prensip ve amaçlar ortaya konacaktır. Son olarak dijital diplomasinin diplomasideki avantaj ve dezavantajları sunulacaktır.

Dijital Diplomasinin Tanımı

Dijital diplomasi, literatürde ve diplomatik çevrelerde internet diplomasisi, e-diplomasi, siber diplomasi, elektronik diplomasi, web.2.0 diplomasisi, sosyal medya diplomasisi, ağ diplomasisi (network diplomacy), Twitter diplomasisi (Twi diplomacy/twiplomacy) gibi farklı adlandırmalarla ifade edildiği için

Kaynakça

Adesina, Olubukola S. (2017), "Foreign policy in an era of digital diplomacy", *Cogent Social Sciences*, (3), ss.1-13.

Bjole, Corneliu ve Holmes, Marcus (2015), *Digital Diplomacy: Theory and Practice*, New York: Rouyledge.

Ekşi, Muharrem (2016), "Türk Dış Politikasında Diplomasinin Yeni İletişimsel Boyutları ve Mekanizmaları: Dijital Diplomasi", İçinde *Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Uluslararası İletişim Perspektifi*, Burcu Sunar Cankurtaran (der.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi adına RÖLE AKADEMİK YAYINCILIK, ss.75-92.

Hanson, Fergus. (2012), "Baked in and wired: eDiplomacy@State", *Foreign Policy Paper Series*, No 30, ss. 1-41, Washington, DC: Brookings Institution.

Hürriyet (2013), "Kosova, gönüllü 'dijital diplomatları' sayesinde sosyal medyada ayrı bir bölge olarak kendine yer buldu.", *Hürriyet,* Kasım 27, 2013, https://www.hurriyet.com.tr/ teknoloji/kosovanin-Facebookta-varolma-savasi-25217875.

Kennan, George (1997), "Diplomacy Without Diplomats?", *Foreign Affairs*, September/October.

Manor, Ilan (2019), *The Digitalization of Public Diplomacy*, New York: Palgrave Macmillan.

Ünver, Akın (2017), *Bilişimsel Diplomasi*, İstanbul: Edam Yayınları.

Westcott, Nicholas, *Digital Diplomacy: The Impact of the Internet on International Relations*, Oxford Internet Institute, Research Report 16, July.

Önerilen Kaynaklar

Ekşi, Muharrem (2016), "Türk Dış Politikasında Diplomasinin Yeni İletişimsel Boyutları ve Mekanizmaları: Dijital Diplomasi", İçinde *Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Uluslararası İletişim Perspektifi*, Burcu Sunar Cankurtaran (der.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi adına RÖLE AKADEMİK YAYINCILIK, ss.75-92.

Kurt, Gözde (2018), *Dijital Diplomasi*, Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Manor, Ilan (2019), *The Digitalization of Public Diplomacy*, New York: Palgrave Macmillan.

Ünver, Akın (2017), *Bilişimsel Diplomasi*, İstanbul: Edam Yayınları.

TWITTER DİPLOMASİSİ (TWIPLOMACY)

- Tanım
- Ortaya Çıkışı
- Twitter Etkisi Olgusu
- Twitter Etkisi Olgusunun Diplomasideki Dönüşümleri
- Twitter Diplomasisi Yöntemleri
- Hastag Yöntemi ('#)
- Trend Topic (TT) Yöntemi
- Twitter Diplomasisinin Başarı Kıstasları
- Twitter Analiz Araçları
- Twitter Diplomasisinin Avantajları
- Twitter Diplomasisinin Dezavantajları
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde dijital diplomasinin bir çeşidi olarak Twitter diplomasisi ele alınacaktır. Öncelikle Twitter diplomasisinin tanımı yapılacak ve ortaya çıkış dinamikleri değerlendirilecektir. Ayrıca Twitter diplomasisinin başlıca yöntemleri, analiz araçları ve başarı kıstasları anlatılacaktır. Son olarak Twitter diplomasisinin diplomasi alanına getirdiği avantaj ve dezavantajlar analiz edilecektir.

Tanım

Twitter diplomasisi, İngilizcede yaygın biçimde Twiplomacy ve Twitter diplomacy şeklinde adlandırılmaktadır (Burson-Marsteller, 2014; Bastianello, 2014; Gilboa, 2016:544). Ayrıca sosyal medya diplomasisi olarak da nitelendirilmektedir. Bununla birlikte sosyal medya diplomasisi, Twitter diplomasisi,

Kaynakça

Aguirre, Daniel, "Public Diplomacy in Latin America An Emerging Field of Practice?", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York: Routledge, 2020, 371.

Anton, Anca ve Moise, Raluca (202), "The Citizen Diplomats and Their Pathway to Diplomatic Power", ss. 219-254, İçinde *Diplomacy, Organisations and Citizens: A European Communication Perspective*, Sónia Pedro Sebastião, Susana de Carvalho Spínola (der.), Berlin: Springer.

Bastianello, Francesca (2014), "Towards a new era of public diplomacy: Twiplomacy. *Diplomatic Courier*, http://diplomaticourier.com/news/topics/diplomacy/2047-towards-a-new-era-ofpublic-diplomacy-twiplomacy.

Burson, Marsteller (2014), "Twiplomacy 2014: How World Leaders Connect on Twitter", http://www.bursonmarsteller.com/bm-blog/twiplomacy-2014-how-world-leaders-connect-on-Twitter/.

Collins vd. (2019), "Hashtag diplomacy: Twitter as a tool for engaging in public diplomacy and promoting US foreign policy", *Place Branding and Public Diplomacy,* Volume 15, ss. 78–96.

Datareportal (2022), "Global social media statistics", https://datareportal.com/social-media-users#:~:text=Analysis%20from%20Kepios%20shows%20that,since%20this%20time%20last%20year.

DemandSage (2022), "57+ Eye-Opening Twitter Statistics For 2023", https://www.demandsage.com/Twitter-statistics/#:~:text=Twitter%20has%20around%20450%20million,most%20number%20of%20Twitter%20users.

Fulda, Andreas (2019), "The Emergence of Citizen Diplomacy in European Union–China Relations: Principles, Pillars, Pioneers, Paradoxes", *Diplomacy & Statecraft*, Volume 30, 2019 - Issue 1, ss. 188-2016.

Gilboa, Eytan (2016), "Digital Diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage, ss. 541.544.

Ovalı, Ali Şevket (2020), "Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, Sayı 65, ss. 23-45.

Scott-Smit, Giles (2014), "Introduction: Private Diplomacy, Making the Citizen Visible", *New Global Studies*, ss. 1-7.

Seib, Philip (2012), *Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media*, New York: Palgrave Macmillan.

Yepsen Erika A. (2012), "Practicing Successful Twitter Public Diplomacy: A Model and Case Study of US Efforts in Venezuela", İçinde *CPD Perspectives on Public Diplomacy*, vol. 6, Los Angeles, CA: USC Center on Public Diplomacy.

Önerilen Kaynaklar

Chhabra, Radhika (2020), "Twitter Diplomacy: A Brief Analysis", *Observer Research Foundation-ORF,* Issue Brief, https://orfonline.org/wp-content/uploads/2020/01/ORF_IssueBrief_335_TwitterDiplomacy.pdf.

Ovalı, Ali Şevket (2020), "Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, Sayı 65, s. 23-45.

KÜLTÜR DİPLOMASİSİ
(CULTURAL DIPLOMACY)

- Kültür Diplomasisi Terimi
- Kültür Diplomasisi Tanımı
- Tarihsel Arka Plan
- Kültür Diplomasisi-Kültürel İlişkiler
- Kültür Diplomasisi-Kamu Diplomasisi İlişkisi
- Kültür Diplomasisi-Yumuşak Güç İlişkisi
- Kültür Diplomasisinin Hegemonya-Propaganda İlişkisi
- Kültür Diplomasisinin Önemi
- Kültür Diplomasisinin Özellikleri
- Kültür Diplomasisinin Temel Özellikleri
- Kültür Diplomasisinin Amaçları
- Kültür Diplomasisinin Temel Bileşenleri
- Kültür Diplomasisinin Araçları
- Kültür Diplomasisinin Aktörleri
- Türkiye'nin Başat Kültür Diplomasisi Aktörleri ve Kurum/Kuruluşları
- Sonuç
- Anahtar Kavram
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde kültür diplomasisi teriminin kullanımı ve tanımı ele alındıktan sonra tarihsel arka planı anlatılacaktır. Kültür diplomasisinin kültürel ilişkiler, kamu diplomasisi, yumuşak güç, propaganda ve hegemonya arasındaki ilişkileri analiz edilecektir. Kültür diplomasisinin önemi, amaçları, temel özellik ve bileşenleri değerlendirilmiştir. Son olarak kültür diplomasisinin araç ve aktörleri anlatılmıştır.

Kaynakça

Avşar, Zakir, Koyuncu, Serhan (2022), "Teorik Çerçevede Kültürel Diplomasi", İçinde *Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Diplomasi ve İletişim*, Editörler Zakir Avşar vd., 1. Baskı, İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Cummings, M. (2003), *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Washington, Center for Arts and Culture, DC.

EUNIC (2016), *Cultural Diplomacy as Discipline and Practice: Concepts, Training, and Skills*, https://www.cultureinexternalrelations.eu/downloader/download-file?file=2017/03/eunic_cultural_diplomacy_report__.pdf.

Huntington, Samuel P. (1993), "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs,* vol. 72, no. 3 ss. 22-49, 1996.

ICD, "What is Cultural diplomacy?", About, Washington DC: Institute for Cultural Diplomacy, https://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy.

L'Etang, Jacquie (2009), "Public Relations and Diplomacy in a Globalized World: An Issue of Public Communication", *American Behavioral Scientist*, 53(4), ss. 607– 626.

Mark, Simon (2009), *A Greater Role for Cultural Diplomacy*, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael.

Nye, J. S. (1990). "Soft power", Foreign *Policy* (80), ss. 153-171.

Papaionnou, Katerina (2017), "Cultural Diplomacy in International Relations", *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, Vol. III, Issue 9, December.

Scott-Smith, G. (2016), "Cultural Diplomacy", İçinde *Global Diplomacy*, Alison R. Holmes ve J. Simon Rofe (Eds.), Westview Press, ss. 176-189.

Yağmurlu, Aslı (2019), "Kamu Diplomasisi Bakışından Spor Diplomasisi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (4), ss. 1367-1380.

Önerilen Kaynaklar

Cummings, M. (2003), *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Washington, Center for Arts and Culture, DC.

Jessica C. E. Gienow-Hecht, Mark C. Donfried (der.), (2010), *Searching for a Cultural Diplomacy*, Berghahn Books.

Yağmurlu, Aslı (2019), "Kamu Diplomasisi Bakışından Spor Diplomasisi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (4), ss. 1367-1380.

Zakir Avşar (2022), *Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Diplomasi ve İletişim*, 1. Baskı, İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

SANAT DİPLOMASİSİ (ART DIPLOMACY)

- Temel Özellikler
- Edebiyat Diplomasisi
- Yöntemler
- Kütüphane ve Müze Diplomasisi
- Müzik Diplomasisi
- Sinema-Dizi Diplomasisi
- Ünlü Diplomasisi (Celebrity Diplomacy)
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde kültür diplomasisinin çeşitleri olarak sanat diplomasisi, edebiyat diplomasisi, kütüphane diplomasisi, müze diplomasisi, müzik diplomasisi, sinema ve dizi diplomasisi ve ünlü diplomasisi ele alınacaktır. Bu diplomasi türlerinin kültürün birer ögeleri olmaları bakımından kültür diplomasisinin hem çeşidi hem de araçları olarak değerlendirilecektir. Ayrıca kültür diplomasisinde bu araç ve yöntemlerin öne çıkması bakımından her birinin ayrı ayrı anlatılması yöntemi tercih edilmiştir.

Kültürün temel ögelerinden biri olan sanat, kültür diplomasisinde sanatsal faaliyet ve etkinlikler olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu çerçevede sanat diplomasisi, kültür diplomasisinin çeşitlerinden birini oluşturmaktadır. Edebiyat, şiir, roman, resim, sergi, müzik, film ve dizilere kadar bütün sanatsal ürün ve faaliyetlerin dış politika amaçları, ülke tanıtımı ve farklı kültürler arası ilişki ve anlayış için kullanılması sanat diplomasisidir (Brown, 2020:79). Temelde sanat ürünlerinin diplomasinin bir aracı olarak kullanılması, sanat diplomasisi olarak tanımlanabilir.

Kaynakça

Alleyne, Mark D. (2005), "" The United Nations' Celebrity Diplomacy", *The SAIS Review of International Affairs*, Vol. 25, No. 1 (Winter-Spring 2005), ss.175-185.

Brown, John (2020), "Arts Diplomacy The Neglected Aspect of Cultural Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

Constantinou, Costas M. (2018), "Visual Diplomacy: Reflections on Diplomatic Spectacle and Cinematic Thinking", *The Hague Journal of Diplomacy*, 13(4), ss. 387-409.

Cooper, Andrew F. (2007), "Beyond Hollywood and the Boardroom: Celebrity Diplomacy", *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol. 8, No. 2 (Summer/Fall 2007), ss. 125-132.

Cooper, Andrew F. (2020), "UN Celebrity-Driven Public Diplomacy: Causes, Critiques, and Trajectories",", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

Einbinder, Mary (2013), *Cultural Diplomacy Harmonizing International Relations through Music,* Yayımlanmaış Master Tezi, New York University.

Goff, Patricia M. (2020), "Cultural Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

Grincheva, Natalia (2010), "U.S. Arts and Cultural Diplomacy: Post-Cold War Decline and theTwenty-First Century Debate", The *Journal of Arts Management, Law, and Society*, 40: 169–183.

Mariano, Randolf and Varheim, Andreas (2022), "Libraries, museums and cultural centers in foreign policy and cultural diplomacy: a scoping review", *Journal of Documentation*, Vol. 78 No. 3, ss. 651-672.

Musicians without Borders, http://www.musicianswithoutborders.org

Nye, Joseph S. (2008), "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, March, ss. 94-109.

Okumuş, Meryem (2021), "Kültürel Diplomasi Bağlamında Sanal Müzeler", *Selçuk İletişim Dergisi*, 14 (4), ss. 1972-2002.

Ritter, Rüdiger (2018), "Between Propaganda and Public Diplomacy: Jazz in the Cold War", İçinde Mario Dunkel, Sina A. Nitzsche (der.), *Popular Music and Public Diplomacy: Transnational and Transdisciplinary Perspectives*, Bielefeld: Transcript.

Salois, Kendra (2018), "The Ethics and Politics of Empathy in US Hip-Hop DiplomacyThe Case of the Next Level Program", İçinde Mario Dunkel, Sina A. Nitzsche (der.), *Popular Music and Public Diplomacy: Transnational and Transdisciplinary Perspectives*, Bielefeld: Transcript.

Schjønberg, IngerMarie (2019), *Soft power to the people: Music and Diplomacy in International History*, Yayımlanmamış Master Tezi, University o f Oslo.

TEDA, https://teda.ktb.gov.tr/

Wheeler, Mark (2016), "Celebrity Diplomacy", İçinde *The Sage Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los angeles: Sage.

Yazar, Faruk (2020), "Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizi Sektörünün Değerlendirilmesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 4, Issue 3, November, ss. 530-541.

Yıldırım, M. (2021), "Edebiyat Diplomasisi: Türkiye'de Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Edebiyat", *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 6, ss. 14-40.

Önerilen Kaynaklar

Cooper, Andrew F. (2007), "Beyond Hollywood and the Boardroom: Celebrity Diplomacy", *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol. 8, No. 2 (Summer/Fall 2007), ss. 125-132.

Nye, Joseph S. (2008), "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, March, ss. 94-109.

Schjønberg, IngerMarie (2019), *Soft power to the people: Music and Diplomacy in International History*, Yayımlanmamış Master Tezi, University o f Oslo.

EĞİTİM DİPLOMASİSİ

- Eğitim Diplomasisinin Hegemonik Boyutu
- Eğitim Diplomasisinin Hegemonik ve Stratejik Amaç ve Hedefleri
- Sonuç
- Anahtar Kavram
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde eğitim diplomasisi teriminin öncelikle hangi farklı kavramlarla kullanıldığı ele alındıktan sonra eğitim diplomasisinin tanımı ve uygulamalarına yer verilecektir. Daha sonra eğitim diplomasisinin hegemonik boyutu eleştirel çerçevede analiz edilecektir. Burada eğitim diplomasisiyle devletlerin hangi hegemonik ve stratejik amaç ve hedefleri gerçekleştirme politikalarını yürüttükleri değerlendirilecektir.

Eğitim diplomasisi (education diplomacy), literatürde yaygın biçimde değişim diplomasisi (exchange diplomacy) ismiyle geçmektedir (ScottSmith, 2020). Bununla birlikte eğitim diplomasisinin temel uygulamasından hareketle bazen de burs diplomasisi (Scholarship diplomacy) şeklide nitelendirilmektedir (Tang, 2021; Sevin vd. 2019).

Diğer taraftan eğitim diplomasisi literatürde başlangıçta ağırlıklı olarak kamu diplomasisinin en yaygın uygulama alanı olarak değerlendirilmekteydi. Özellikle Amerikan kamu diplomasisinin en etkili yöntemi olarak lanse edilmektedir (ScottSmith, 2020). Ancak kültür diplomasisinin 1990'lardan itibaren öne çıkması ve popülerliğini artırmasıyla birlikte kamu diplomasisindeki eğitim ve burs faaliyetleri, kültür diplomasisinin alt bileşenleri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Bu, 1999; Rodriguez,2019). Bu bağlamda eğitim diplomasisi, kamu diplomasisi ve kültür diplomasisinin kesişim noktasında

Kaynakça

Bu, Liping (1999), "Educational Exchange and Cultural Diplomacy in the Cold War, *Journal of American Studies*, 33, ss. 393-415.

Connell, Christopher (2018), "The Résumés of These World Leaders Include U.S. Degrees", *U.S. Embassy Japan Official Magazine*, https://amview.japan.usembassy.gov/en/world-leaders-with-us-degrees/.

Francisco J. Rodríguez Jiménez and Elisa Gavari Starkie, 2019 "Education inside cultural diplomacy: challenges and discussions", *Comparative and International Education Review*, No.23, ss. 47-56.

Kaya, Metin (2019), "Eğitim Diplomasisi: Kavramsal Bir Çerçeve", *Türkiye Eğitim Dergisi,* Cilt 4, Sayı 1, ss. 1-12.

Scott-Smith, Giles (2020), "Exchange Programs and Public Diplomacy", ss. 38-49, İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, (der.) Snow, Nancy, Taylor, Philip M., Newyork: Routledge.

Sevin, Efe vd. (2019), "The Scholarship of Public Diplomacy: Analysis of a Growing Field", *International Journal of Communication* 13, ss. 4814–4837.

Tang, Song (2021), "Scholarship diplomacy and India's Neighbourhood First strategy", *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 27, No. 7, ss. 905–919.

Önerilen Kaynaklar

Kaya, Metin (2019), "Eğitim Diplomasisi: Kavramsal Bir Çerçeve", *Türkiye Eğitim Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, ss. 1-12.

Scott-Smith, Giles (2020), "Exchange Programs and Public Diplomacy", ss. 38-49, İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, (der.) Snow, Nancy, Taylor, Philip M., Newyork: Routledge.

BİLİM DİPLOMASİSİ (SCIENCE DIPLOMACY)

- Bilim Diplomasisini Ortaya Çıkaran Dinamikler
- Tanım
- Bilim Diplomasisinin 3 Boyutu
- Bilim Diplomasisinin Önemini Artıran Olgular
- Bilim Diplomasisinin Temel Amaçları
- Devletlerin Bilim Diplomasisindeki Stratejik Çıkarları
- Bilim Diplomasisinin Uluslararası İlişkilerdeki Rolleri
- Bilim Diplomasisinin Dış Politikadaki Rolü
- Bilim Diplomasisinin Yumuşak Güç Boyutu
- Bilim Diplomasisinin Eleştirel Boyutu
- Türkiye'nin Bilim Diplomasisinin Temel Aktörleri
- Türkiye'nin Öne Çıkan Bilim Diplomasisi Faaliyetleri
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde bilim diplomasisinin kuramsal ve kavramsal çerçevesi tanımsal ve dinamikler çerçevesinde ele alınacaktır. Daha sonra bilim diplomasisinin temel amaçları ve devletlerin stratejik çıkarları ortaya konacaktır. Bilim diplomasisinin uluslararası ilişkiler ve dış politikadaki rolü analiz edilecek ve yumuşak güç boyutu anlatılacaktır. Ayrıca bilim diplomasisinin riskleri eleştirel çerçevede değerlendirilecektir. Son olarak maddeler hâlinde Türkiye'nin bilim diplomasisinin aktörleri ve öne çıkan faaliyetleri sıralanacaktır.

Tarihte özellikle krallık ve imparatorluklar, çağının ünlü bilim insanlarını kendi başkentlerine cezbetmek için büyük çaba harcamışlardır. Bunun hari-

Kaynakça

Galluccio, Mauro (2021), *Science and Diplomacy: Negotiating Essential Alliances*, Switzerland: Springer.

Gluckman vd. (2017), "Science Diplomacy: A Pragmatic Perspective from the Inside", Science *& Diplomacy*, Vol. 6, No. 4 (December). Http:// www.sciencediplomacy.org/art icle/2018/pragmatic-perspective.

Karacan Büyüktanır, Derya (2021), "Science diplomacy as a foreign policy tool for Turkey and the ramifications of collaboration with the EU", *Humanities and Social Sciences Communications*, 8 (49), ss. 1-12.

Kunkel, Sönke (2021), "Science Diplomacy in the Twentieth Century: Introduction", *Journal of Contemporary History*, Vol. 56(3), ss. 473–484.

Nye, Joseph S. (1990), *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power*, New York: Basic Books.

Ruffini, Pierre-Bruno (2017), *Science and Diplomacy: A New Dimension of International Relations*, Switzerland: Springer.

The Royal Society (2010), *New frontiers in science diplomacy: Navigating the changing balance of power*, RS Policy document 01/10, January, London: Royal Society, AAAS.

Turekien, Vaughan (2018), "The Evolution of Science Diplomacy", *Global Policy*, Volume 9. Supplement 3, ss. 5-7.

Önerilen Kaynaklar

Karacan Büyüktanır, Derya (2021), "Science diplomacy as a foreign policy tool for Turkey and the ramifications of collaboration with the EU", *Humanities and Social Sciences Communications*, 8 (49), ss. 1-12.

The Royal Society (2010), *New frontiers in science diplomacy: Navigating the changing balance of power*, RS Policy document 01/10, January, London: Royal Society, AAAS.

Turekien, Vaughan (2018), "The Evolution of Science Diplomacy", *Global Policy*, Volume 9, Supplement 3, ss. 5-7.

TURİZM DİPLOMASİSİ

- Turizm Diplomasisi-Kamu/Kültür Diplomasisi Ekseni
- Turizm Diplomasisinin Yumuşak Güç Boyutu
- Turizm Diplomasisi Uygulaması: Yer Markalama Yöntemi
- Turizm Diplomasisinin Kodları
- Turizm Diplomasisinin Temel Aktörleri
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde turizm diplomasisi, kamu diplomasisi ve kültür diplomasisinin bir çeşidi olarak ele alınacaktır. Turizm diplomasisinin yumuşak güç boyutu analiz edilerek yer markalama yönteminin nasıl uygulandığı anlatılacaktır. Daha sonra turizm diplomasisinin kodları, temel özellikleri ve amaç-hedefleri bağlamında maddeler hâlinde sıralanacaktır. Son olarak turizm diplomasisini uygulayan başat aktörler sırasıyla verilecektir.

1990'larda küreselleşme olgusuyla turizm diplomasisi ivme kazanmıştır. Küreselleşme, ulaşım teknoloji ve imkânlarının gelişmesi gibi faktörler, uluslararası düzeyde insan dolaşımını kolaylaştırmış ve artırmıştır. Ayrıca Aralık 1991 tarihinde Sovyetlerin yıkılması ve demokratikleşme taleplerinin artışı gibi dinamikler, insanların farklı yer ve kültürleri keşfetme arayışını da olumlu yönde tetiklemiştir. Dolayısıyla turizm diplomasisinin önemini artıran bu olgu ve gelişmeler, devletlerin de turizm diplomasisine ağırlık vermesini sağlamıştır. Bununla birlikte turizm diplomasisi, esasen kamu diplomasisinin alan açmasıyla yaygınlaşmaya başlamıştır. Buradan hareketle kamu diplomasisinin turizm alanındaki faaliyetleri, turizm diplomasisi olarak tanımlanbilir.

Kaynakça

Baranowskia, Shelley vd. (2019), "Discussion: tourism and diplomacy", *Journal of Tourism History*, Vol. 11, No. 1, ss. 63–90.

British Council (2017), *Soft Power Today: Measuring the Influences and Effects*, London, https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/3418_bc_edinburgh_university_soft_power_report_03b.pdf.

Kaefer, Florian (2020), "Country Branding: A Practitioner Perspective", İçinde Nancy Snow, Philip M. Taylor (eds.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York: Taylor & Francis Group.

Kuri, Bapon Chandra vd. (2020), "Tourism Diplomacy: A Feasible Tool of Building Nation's Image through Tourism Resources. A Study on Bangladesh", *European Journal of Business and Management*, Vol.12, No.24, ss.74-80.

Sancar, Gaye Aslı (2017), "Turizm Diplomasisi Kapsamında Yer Markalama: Turkey Home Kampanya Analizi, *Selçuk İletişim*, 9 (4): ss. 89-108.

Soysal, Esra Karlıova (2021), "Turizm Diplomasisi", ss. 1-41, İçinde Yıldız Sevcen ve Çiftçi, Hasan (der.), *İletişimsel Turizm*, ABD, Türkiye: İksad Publishing House.

Önerilen Kaynaklar

Baranowskia, Shelley vd. (2019), "Discussion: tourism and diplomacy", *Journal of Tourism History*, Vol. 11, No. 1, ss. 63–90.

Sancar, Gaye Aslı (2017), "Turizm Diplomasisi Kapsamında Yer Markalama: Turkey Home Kampanya Analizi, *Selçuk İletişim*, 9 (4): ss. 89-108.

Soysal, Esra Karlıova (2021), "Turizm Diplomasisi", ss. 1-41, İçinde Yıldız Sevcen ve Çiftçi, Hasan (der.), *İletişimsel Turizm*, ABD, Türkiye: İksad Publishing House.

GASTRONOMİ DİPLOMASİSİ

- Tanım
- Tarihsel Arka Plan
- Küreselleşme Faktörü
- Gastronomi Diplomasisinin Temel Özellikleri
- Temel İşlevler
- Gastronomi Diplomasisi Uygulamaları
- Sonuç
- Anahtar Kavram
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde öncelikle gastronomi diplomasisinin farklı adlandırmaları ele alınacaktır. Daha sonra gastronomi diplomasisi tanımlanacaktır. Gastronomi diplomasisinin tarihsel arka planı verildikten sonra temel özellikler ve işlevler sunulacaktır. Son olarak gastronomi diplomasisi uygulamalarına yer verilerek dünyada ve Türkiye'de öne çıkan örnek uygulamalar anlatılacaktır.

Literatürde gastronomi diplomasisi, kısaltılarak gastro diplomasisi adıyla da geçmektedir. Bununla birlikte gastronomi diplomasisi, yemek diplomasisi, yiyecek diplomasisi (food diplomacy), mutfak diplomasisi (culinary diplomacy), mutfak turizmi ve masaüstü diplomasisi gibi çeşitli nüanslarla da nitelendirilmektedir. Ancak burada yiyecek-yemek diplomasisi (food diplomacy) ve gıda diplomasisi (food diplomacy) kavramlarının çoğunlukla insani kriz ve afet durumlarında uygulanan diplomasi yöntemi olarak geçtiğini vurgulamak gerekmektedir. Bununla birlikte bu kavramların gastro diplomasisinin içeriğinden çok farklı olmadığı ve kesin çizgilerle birbirinden ayırt etmenin pek

Kaynakça

Chapple-Sokol, Sam. (2013), "Culinary Diplomacy: Breaking Bread to Win Hearts and Minds", *The Hague Journal of Diplomacy*, 8 (2), ss.161-183.

Çevik, Alper (2020), Gastronomi *Alanında Yeni Bir Kavram: Gastrodiplomasi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

Kul, N. Neslihan (2018), *Diplomaside Yeni Arayışlar ve Gastro Diplomasi: Türkiye İçin Bir Model Arayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Rockower, P. S. (2010), "The Gastro-diplomacy Cookbook", *The Huffington Post*, http://www.huffingtonpost.com/paul-rockower/the-gastrodiplomacy-cookb_b_716555.html.

Ruddy, B. (2014), "Hearts, Minds, and Stomachs: Gastrodiplomacy and the Potential of National Cuisine in Changing Public Perceptions of National Image", *Public Diplomacy Magazine*, 11, ss.13-16.

Türker, Nuray (2018), "Gastrodiplomasi Türk Mutfağının Tanıtımında Bir Araç Olabilir mi?", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 2, Sayı: Ek.1, Bahar, ss.14-29.

Önerilen Kaynaklar

Chapple-Sokol, Sam. (2013), "Culinary Diplomacy: Breaking Bread to Win Hearts and Minds", *The Hague Journal of Diplomacy*, 8 (2), ss.161-183.

Kul, N. Neslihan (2018), *Diplomaside Yeni Arayışlar ve Gastro Diplomasi: Türkiye İçin Bir Model Arayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Rockower, P. S. (2020), "A Guide to Gastrodiplomacy", İçinde Nancy Snow and Philip M. Taylor (eds.), *The Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York and London: Taylor & Francis Group.

SPOR DİPLOMASİSİ

- Tanım
- Yumuşak Güç Olarak Spor Diplomasisi
- Spor Elçileri
- Spor Diplomasisinin Temel Özellik ve İşlevleri
- Spor Diplomasisi Uygulamaları
- Ping Pong (Masa Tenisi) Diplomasisi
- Kriket Diplomasisi
- Türkiye-Suriye: Futbol Diplomasisi
- Türkiye-Ermenistan: Futbol Diplomasisi
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde sporun sosyokültürel özelliği temelinde spor diplomasisinin kamu diplomasisi ve kültür diplomasinin bir alt bileşeni ve çeşidi olduğu ortaya konacaktır. Ayrıca sporun küresel olgu olmasından hareketle, spor diplomasisinin temel özellik ve işlevi ele alınacaktır. Spor diplomasisinin tanımı yapılarak sporun küresel değer olmasının onu yumuşak güç kaynağı hâline getirdiği anlatılacaktır. Son olarak dünyada ve Türkiye'nin spor diplomasisi uygulamaları örnekler üzerinden değerlendirilecektir.

Spor, kültürel bir öge olarak kültür diplomasisinin bir alt bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda sporun küresel düzeydeki izleyici kitlesi, onu kamu diplomasisinin de etkin bir aracı kılmaktadır. Bu bağlamda spor diplomasisi, kamu diplomasisi ve kültür diplomasisinin bir çeşididir. Spor diplomasisinin kamu diplomasisi, kültür diplomasisi hatta turizm diplomasisiyle iç içeliği, aslında sporun siyaset, toplum ve ekonomiyle ilişkisine dayanmakta-

Kaynakça

Akoğlu, Halil Erdem ve Mutlu, Tonguç Osman, "Sporun kamu diplomasisi açısından Türkiye'nin imajına etkisi", *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(2), ss. 277-295.

Aydın, Mustafa (2022), "Futbol Hiçbir Zaman Sadece bir Oyun Olmadı; Spor-Siyaset İlişkisi - Yeniden- ", *UİK Panorama*, 25 Kasım, https://www.uikpanorama.com/blog /2022/11/25/ma-3/.

Göksu, Oğuz (2019), "Türkiye'nin Ülke Markasının İnşası Sürecinde Kamu Diplomasisi Ekseninde Sporun Rolünün Değerlendirilmesi", *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS),* Vol. 5, Issue 2, ss. 403-433.

Önerilen Kaynaklar

Aydın, Mustafa (2022), "Futbol Hiçbir Zaman Sadece bir Oyun Olmadı; Spor-Siyaset İlişkisi - Yeniden- ", *UİK Panorama*, 25 Kasım, https://www.uikpanorama.com /blog/2022/11/25/ma-3/.

Göksu, Oğuz (2019), "Türkiye'nin Ülke Markasının İnşası Sürecinde Kamu Diplomasisi Ekseninde Sporun Rolünün Değerlendirilmesi", *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, Vol. 5, Issue 2, ss. 403-433.

STK DİPLOMASİSİ

- Dinamikler
- STK Tanımı
- STK Çeşitleri
- STK Diplomasisi Tanımı
- STK Diplomasisinin Rol ve İşlevleri
- STK Diplomasisinin Temel Özellikleri
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde sivil toplum kuruluşu diplomasisini (STK diplomasisi) ortaya çıkaran dinamikler değerlendirildikten sonra ilk önce STK'ların tanımı ve çeşitleri verilecektir. Daha sonra STK diplomasisi tanımı yapılarak hangi işlev ve rollere sahip oldukları anlatılacaktır. Ayrıca STK diplomasisinin olumlu ve olumsuz yönleri eleştirel çerçevede değerlendirilecektir. Son olarak STK diplomasisinin temel özellikleri maddeler hâlinde sıralanacaktır.

Sivil toplum kuruluşları (STK) diplomasisi, 1990'larda yeni bir diplomatik angajman biçimi olarak ortaya çıkmıştır. 1990'larda Soğuk Savaşın bitişi, küreselleşme, küresel sorunlar, küresel yönetişim ve devlet-dışı aktörlerin etki ve önemlerinin artışı olguları, STK diplomasisini yeni bir diplomasi yöntemi ve modeli olarak ortaya çıkaran dinamiklerdir.

1989 Berlin Duvarının yıkılışı ve Aralık 1991 tarihinde Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte uluslararası sistemde sistemik ve yapısal dönüşümler meydana gelmiştir. Öncelikle uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı sona ermiş ve iki bloklu devletlerarası ve ideolojik çatışma dinamiği sona ermiştir. Nitekim Francis Fukuyama, 1992 yılında yayımladığı "Tarihin Sonu" kitabında ideolo-

Kaynakça

Betsill, Michele M. and Corell, Elisabeth (der.), (2008), NGO *Diplomacy: The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Cooper, Andrew F. Ve Hocking, Brian (2000), "Governments, Non-governmental Organisations and the Re-calibration of Diplomacy", *Global Society*, 14:3, ss. 361-376.

Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man*, Publisher, New York: Free Press.

Hocking, Brian (2006), "Multistakeholder Diplomacy: Forms, Functions, and Frustrations", ss. 13-29, Kishan S. Rana vd. der.), *Multistakeholder Diplomacy: Challenges and Opportunities*, Paris: MPA Sciences.

Huntington, Samuel P. (1993), "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Summer.

Saner, Raymond ve Yiu, Lichia (2003), "International Economic Diplomacy: Mutations in Post-Modern Times", Netherlands*: Netherlands Institute of International Relations "Clingendael"*, Discussion Paper No. 84.

Simons, Greg (2018), "The Role of Russian NGOs in New Public Diplomacy", *Journal of Political Marketing*, Volume 17, 2018- Issue 2, ss.137-160.

Turner, Edward A. L. (2010), "Why Has the Number of International NonGovernmental Organizations Exploded since 1960?", *Cliodynamics: the Journal of Theoretical and Mathematical History*, 1(1), ss. 81-91.

Zatepilina, Olga (2009), "Non-state ambassadors: NGOs' contribution to America' s public diplomacy", *Place Branding and Public Diplomacy*, 5, ss. 156 – 168.

Zhang, Juyan ve Swartz, Brecken Chinn (2009), "Toward a model of NGO media diplomacy in the Internet age: Case study of Washington Profile", *Public Relations Review*, 35, ss. 47–55.

Önerilen Kaynaklar

Betsill, Michele M. and Corell, Elisabeth (der.), (2008), NGO *Diplomacy: The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Cooper, Andrew F. Ve Hocking, Brian (2000), "Governments, Non-governmental Organisations and the Re-calibration of Diplomacy", *Global Society*, 14:3, ss. 361-376.

Hocking, Brian (2006), "Multistakeholder Diplomacy: Forms, Functions, and Frustrations", ss. 13-29, Kishan S. Rana vd. der.), *Multistakeholder Diplomacy: Challenges and Opportunities*, Paris: MPA Sciences.

İŞ-ŞİRKET DİPLOMASİSİ (BUSINESS-CORPORATE DIPLOMACY)

- Kavram Karmaşası
- Ortaya Çıkış Dinamikleri
- İş-Şirket Diplomasisinin Temel Özellikleri
- İş-Şirket Diplomasisinin Katkıları
- Örneklerle Türkiye'nin İş-Şirket Diplomasisi
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde önce ekonomi diplomasisi (economy diplomacy), ticari diplomasi (commercial), iş (business) diplomasisi, şirket (corporate) diplomasisi kavramları arasındaki karmaşaya açıklık getirilecektir. Bunun için her bir kavram birbiriyle mukayeseli tanımlanacak ve farklılıkları belirtilecektir. Ardından iş-şirket diplomasisinin ortaya çıkış dinamikleri değerlendirilecektir. Buna göre iş-şirket diplomasisi, 1990'ların ürünüdür. İş-şirket diplomasisinin temel özellik ve işlevleri anlatılarak diplomasiye katkıları analiz edilecektir. Son olarak örnekler üzerinden Türkiye'nin iş-şirket diplomasisi uygulamalarına yer verilecektir.

Kavram Karmaşası

Öncelikle ekonomi diplomasisi (economic diplomacy), ticari diplomasi (commercial), iş (business) diplomasisi, şirket (corporate) diplomasisi gibi kavram karmaşasını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Ekonomi diplomasisi, devletin ana aktör olarak diplomatik araçlarla devletlerarası ekonomik ilişkileri geliştirmek üzere yürütülen diplomasidir. Ekonomi diplomasisi, devletin ekonomi politikasını içermektedir. Ekonomi diplo-

Kaynakça

Carroll, Eileen and Mackie, Karl (2006), *International Mediation: The Art of Business Diplomacy*, Netherlands: Kluwer Law International, UK: Tottel Publishing Ltd.

Karacan, Derya Büyüktanır (2018), "Public Diplomacy Activities of TÜSİAD and MÜSİAD During the AK Party Era", *Akademik Bakış*, 73 Cilt, 11 Sayı, 23 Kış, ss. 73-98.

Nye, Joseph S. Jr (2011), *The Future of Power: Its Changing Nature and Use in the Twenty-First Century*, New York: Public Affairs.

Ruël, Huub and Wolters, Tim (2016), "Business diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage, 564-576.

Strange, Susan (1992), "States, Firms and Diplomacy", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, Vol. 68, No. 1 (January), ss. 1-15.

Strange, Susan (1996), *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, UK Cambridge: Cambridge University Press.

TEPAV (2013), "Filistin'de "Barış İçin Sanayi"ye Bir Adım Daha…", https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/3584.

White, Candace L. (2020), "Corporate Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

Önerilen Kaynaklar

Ruël, Huub and Wolters, Tim (2016), "Business diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage, 564-576.

White, Candace L. (2020), "Corporate Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

İNSANİ DİPLOMASİ (HUMANITARIAN DIPLOMACY)

- Kavramsal Karmaşıklık
- İnsani Diplomasi ve Dış Yardım Diplomasisi Kavramlarının Kategorileri
- Tanım Bolluğu Paradoksu
- Tarihsel Arka Plan
- 1990'larda İnsani Diplomasi Dinamikleri
- İnsani Diplomasinin Temel Amaçları
- İnsani Diplomasinin Temel Özellikleri
- İnsani Diplomasinin Uluslararası ve Kurumsal Normatif Yapısı
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde öncelikle insani diplomasinin kavsamsal ve tanımsal sorununa açıklık getirilecektir. İnsani diplomasi kavramının hangi kavramlarla eş anlamlı ve yakın anlamlı kullanıldığı irdelenecektir. Kavram karmaşasına karşı devlet ve STK aktörlerine göre kavramların sınıflandırılması yöntemi uygulanacaktır. İnsani diplomasi tanımları analiz edilerek tanım bolluğu paradoksu aşılmaya çalışılacaktır. Daha sonra insani diplomasinin ilk uygulama örneklerinden başlayarak tarihsel arka plan sunulacaktır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde dış yardım diplomasisi uygulamalarına yer verilerek dış yardım diplomasisinin devletlerin dış politika aracı olarak nasıl uygulandığı anlatılacaktır. 1990'larda insani diplomasinin hangi dinamiklerin etkisiyle ivme kazandığı değerlendirildikten sonra insani diplomasinin temel amaç ve özellikleri anlatılacaktır. Son olarak insani diplomasinin uluslararası sistemde gelişen normatif yapısı analiz edilecektir.

Kaynakça

Barnett, Michael N. (2011), Empire *of Humanity: A History of Humanitarianism*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Egeland, Jan (2013), "Humanitarian Diplomacy", İçinde *Oxford Hanbook of Modern Diplomacy*.

ICRC, http://www.ifrc.org/en/what-we-do/humanitarian diplomacy/humanitariandiplomacy-policy/

Kınık, Kerem ve Aslan, Halil Kürşad (2020), "İnsani Diplomasi", İçinde *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye: Aktörler, Alanlar, Araçlar* (der. Ali Resul Usul ve İsmail Yaylacı), İstanbul: Küre Yayınları.

Kızılay-Kurumsal, https://www.kizilay.org.tr/kurumsal/tarihcemiz.

Minear, Larry ve Smith, Hazel (2007), *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft*, New York: United Nations Press.

Morgenthau, Hans (1962), "A Political Theory of Foreign Aid", American Political Science Review, Volume 56, Issue 2, June, ss. 301 – 309.

Önerilen Kaynaklar

Egeland, Jan (2013), "Humanitarian Diplomacy", İçinde *Oxford Hanbook of Modern Diplomacy*.

Kınık, Kerem ve Aslan, Halil Kürşad (2020), "İnsani Diplomasi", İçinde *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye: Aktörler, Alanlar, Araçlar* (der. Ali Resul Usul ve İsmail Yaylacı), İstanbul: Küre Yayınları.

İNANÇ DİPLOMASİSİ/DİNÎ DİPLOMASİ (FAITH/RELIGIOUS DIPLOMACY)

- Uluslararası İlişkilerde Din Faktörü
- Vestfalyan Düzen
- Soğuk Savaş Dönemi
- 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları
- Kamu ve Kültür Diplomasisinin Bir Çeşidi Olarak Dinî Diplomasi
- Tanım
- Temel Özellik ve İşlevler
- Sonuç
- Anahtar Kavram
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde inanç diplomasisi, öncelikle Vestfalyan devletlerarası sistem ve uluslararası ilişkiler disiplinindeki din faktörü üzerinden değerlendirilecektir. Daha sonra Soğuk Savaş döneminde yeşil kuşak teorisi bağlamında dış politikada dinin stratejik bir araç olarak kullanılması anlatılacaktır. Ardından 11 Eylül Terör saldırılarının etkileri analiz edilecektir. Kamu ve kültür diplomasisinin bir çeşidi olarak inanç diplomasisi tanımlanacaktır. İnanç diplomasisi, dinî diplomasi ve inanca dayalı diplomasi ve dinle ilgili kamu diplomasisi gibi farklı kavramsallaştırmalar ele alınacaktır. Son olarak inanç diplomasisinin temel özellik ve işlevleri anlatılacaktır.

Uluslararası İlişkilerde Din Faktörü

Uluslararası ilişkiler disiplininde din ile siyaset ilişkisinin dönüm noktası, din savaşları biçiminde gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları sonrasında 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşmalarıdır. Vestfalya Antlaşmalarıyla bugünkü dev-

Kaynakça

Albright, Madeleine (2010), "Faith and diplomacy", *The Review of Faith & International Affairs,* Volume 4, 2006- Issue 2, ss. 3-9.

Cox, Brian ve Philpott, Daniel (2003), "Faith-based diplomacy: An ancient idea newly emergent", *The Brandywine Review of Faith & International Affairs*, Volume 1, 2003- Issue 2, ss. 31-40.

Ekşi, Muharrem (2018), *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Fahy, John (2018), "International Relations and Faith-based Diplomacy: The Case of Qatar", *The Review of Faith & International Affairs*, Volume 16, 2018- Issue 3,ss.76-88.

Haynes, Jeffrey (2007), *An Introduction to International Relations and Religion*, London: Pearson Longman.

Johnston, Douglas ve Sampson, Cynthia (der), (1994), *Religion: The Missing Dimension of Statecraft*, New York: Oxford University Press.

Marshall, Jennifer A. ve Farr, Thomas F. (2009), "Public Diplomacy in an Age of Faith", İçinde Philip Seib (2009), *Toward a New Public Diplomacy: Redirecting U.S. Foreign Policy*, New York: Palgrave Macmillan.

Philip Seib (der.), (2013), *Religion and Public Diplomacy*, New York: Palgrave Macmillan.

Seib, Philip (2011), "Faith Diplomacy Deserves a Larger Role", *USC Public Diplomacy*, https://uscpublicdiplomacy.org/blog/faith-diplomacy-deserves-larger-role.

Sevlian, Silva, "Faith Diplomacy: Religion and Global Publics Report", *USC Public Diplomacy, the University of Southern California*, https://uscpublicdiplomacy.org/pdin_monitor_article/faith-diplomacy-religion-and-global-publics-media-monitor-report.

Wellman, David J. (2016), "Religion and Diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage.

Önerilen Kaynaklar

Albright, Madeleine (2010), "Faith and diplomacy", *The Review of Faith & International Affairs*, Volume 4, 2006- Issue 2, ss. 3-9.

Ekşi, Muharrem (2018), *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Haynes, Jeffrey (2007), *An Introduction to International Relations and Religion*, London: Pearson Longman.

DİASPORA DİPLOMASİSİ

- Diaspora Kavramı
- Diaspora Terimleri
- Kamu Diplomasisinin Bir Çeşidi Olarak Diaspora Diplomasisi
- Diaspora Diplomasisi Kavramı
- Diaspora Diplomasisinin Temel Özellik ve İşlevleri
- Diaspora Diplomasisinin Temel Uygulamaları
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde öncelikle ortak bir tanımı bulunmayan diaspora kavramı açıklanacaktır. Literatürdeki diaspora terimlerinin başlıcaları, Türkçe-İngilizce karşılıklarıyla verilip böylece diaspora kavramının hangi terim ve kavramlarla ele alındığı ortaya konulacaktır. Diaspora diplomasisinin kamu diplomasisinin bir çeşidi olduğu anlatıldıktan sora diaspora diplomasisi kavramı, temel özellik ve işlevleri değerlendirilecektir. Son olarak diaspora diplomasisinin uygulama ve faaliyetleri ele alınacaktır.

Diaspora Kavramı

Diaspora kavramının farklı zaman-mekân ve bağlamlara göre değişen dinamik niteliği nedeniyle literatürde kabul edilen ortak bir tanımı yoktur. Ayrıca diaspora kavramının farklı olguları tanımlama ve nitelendirmede kullanılması nedeniyle yaygın bir tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte literatürdeki diaspora kavramını tanımlamaya yönelik çalışmalardan hareketle kavramın ortak özelliklerini bularak ortak bir tanım geliştirilecektir.

Öncelikle etimolojik çerçevede diaspora kavramı, Yunancada "dia" ve "speirein" sözcüklerinden türetilmiştir. Türkçede dağılmak, saçılmak ve ko-

Kaynakça

Bjole, Corneliu vd. (2022), "Diaspora Diplomacy in the Digital Age", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Budak, Emrah (2020), "Türk Diasporasına Yönelik Dijital Diplomasi: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Üzerine Bir İnceleme", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* (e-gifder), 8 (1), ss. 535-558.

Cohen, Robin (1996), "Diasporas and the State: From Victims to Challangers", International *Affairs*, Vol.72, No.3, ss. 507-520.

Cull, Nicholas (2022), "Diaspora and Public Diplomacy", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Gilboa, Eytan (2022), Theorising Diaspora", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Ho, Elaine L. E. ve McConnell, Fiona (2019), "Conceptualizing 'diaspora diplomacy': Territory and populations betwixt the domestic and foreign", *Progress in Human Geography*, Volume 43, Issue 2, April, ss. 235-255.

Kennedy, Liam (2020a), "Diaspora and Diplomacy", İçinde Nancy Snow and Philip M. Taylor (eds.), *The Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York and London: Taylor & Francis Group.

Kennedy, Liam (2022b), "Mapping Diaspora Diplomacy", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Safran, William (1991), "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return", *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), ss.83-99.

Stone, Diane ve Douglas, Elena (2018), "Advance diaspora diplomacy in a networked world", *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 24, No.6, ss.710–723.

Şahin, Fatma Gül (2019), *2019 Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türk Dış Politikası'nda Diplomasinin Dönüşümü: Diaspora Diplomasisi Örneği*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Önerilen Kaynaklar

Cull, Nicholas (2022), "Diaspora and Public Diplomacy", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Gilboa, Eytan (2022), Theorising Diaspora", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Ho, Elaine L. E. ve McConnell, Fiona (2019), "Conceptualizing 'diaspora diplomacy': Territory and populations betwixt the domestic and foreign", *Progress in Human Geography*, Volume 43, Issue 2, April, ss. 235-255.

VATANDAŞ/YURTTAŞ DİPLOMASİSİ/KÜLTÜR ELÇİLİĞİ DİPLOMASİSİ (CITIZEN DIPLOMACY)

- Vatandaş Diplomasinin Türkçe Kavramsallaştırması
- Tanım
- Temel Özellikler
- Temel Uygulamalar
- Vatandaş Diplomasisinin Aktörleri: Kültür Elçileri
- Sonuç
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde öncelikle vatandaş diplomasisi, kültür elçiliği olarak kavramsallaştırılacaktır. Vatandaş diplomasisinin kamu diplomasisi ve kültür diplomasisinin hangi çerçevede muhatabı, paydaşı ve aktörü olduğu değerlendirilecektir. Ardından vatandaş diplomasisinin tanımı yapılacak ve temel özellikleri anlatılacaktır. Vatandaş diplomasisinin temel uygulama program ve yöntemlerinin başlıcaları sunulacaktır. Son olarak kimlerin vatandaş diplomat ve kültür elçileri olabileceği anlatılıp madde madde öne çıkanlar sıralanacaktır.

Vatandaş Diplomasinin Türkçe Kavramsallaştırması

İngilizcede vatandaş/yurttaş diplomasisi (citizen diplomacy) olarak ifade edilen kavram, içerik ve uygulama yöntemleri açısından Türkçede kültür elçiliği diplomasisi olarak kavramsallaştırılabilir. Ayrıca vatandaş diplomat ifadesi de kültür elçisi olarak çevrilebilir. Zira vatandaş diplomasisi, İngilizceden Türkçeye birebir çevirinin sonucudur. Bunun yerine zaten Türkçe kullanımda yay-

Kaynakça

Fulda, Andreas (2019), "The Emergence of Citizen Diplomacy in European Union–China Relations: Principles, Pillars, Pioneers, Paradoxes", *Diplomacy and Statecraft*, Vol. 30, No. 1, ss. 188-2016.

Marshall, James (1949), "International Affairs: Citizen Diplomacy", *American Political Science Review*, 43/1, ss.83-90.

Mueller, Sherry Lee (2020), "The Nexus of US Public Diplomacy and Citizen Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York: Routledge.

Tyler, Melissa Conley ve Beyerinck, Craig (2016), "Citizen diplomacy", *İçinde The Sage Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los angeles: Sage.

Önerilen Kaynaklar

Mueller, Sherry Lee (2020), "The Nexus of US Public Diplomacy and Citizen Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York: Routledge.

Tyler, Melissa Conley ve Beyerinck, Craig (2016), "Citizen diplomacy", İçinde *The Sage Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los angeles: Sage.

ŞEHİR DİPLOMASİSİ/YEREL DİPLOMASİ (CITY DIPLOMACY/PARADIPLOMACY)

- Kavram Karmaşası
- Tanım
- Şehir Diplomasisinin Dinamikleri
- Şehir Diplomasisinin Temel Özellik ve İşlevleri
- Şehir Diplomasisinin Başlıca Aktörleri
- Türkiye'de Şehir Diplomasisi
- Sonuç
- Anahtar Kavram
- Kaynakça
- Önerilen Kaynaklar

Bölüm Özeti

Bu bölümde öncelikle şehir diplomasisindeki kavram karmaşası çözümlenecektir. Şehir diplomasisi tanımları yapıldıktan sonra şehir diplomasisinin önem kazanması ve uygulamalarının artmasındaki dinamikler değerlendirilecektir. Ardından şehir diplomasisinin temel özellikleri ve işlevleri anlatılacaktır. Daha sonra şehir diplomasisinin başlıca aktörleri ve Türkiye'deki şehir diplomasisinin temel uygulamalarına yer verilecektir.

Kavram Karmaşası

Şehir diplomasisi kavramı gelişmekte olan bir kavram olması nedeniyle, literatürde çok fazla eş anlamlı ya da yakın anlamlı farklı kavramlar kullanılmaktadır. Ayrıca şehir diplomasisinin de kendi içinde barındırdığı çeşitleri, kavram karmaşasına yol açmaktadır. Bu nedenle öncelikle şehir diplomasisi kavramını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Şehir diplomasisi, İngilizcede "city diplomacy" olarak ifade edilirken Türkçede şehir ve kent diplomasisi olarak iki ayrı eş anlamlı kelimeyle ifade

Kaynakça

Acuto, Michele (2016), "City Diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage, 510-520.

Aguirre, Iñaki (1999), "Making sense of paradiplomacy? An intertextual enquiry about a concept in search of a definition", *Regional & Federal Studies*, 9:1, ss. 185-209.

Avşar, Zakir vd. (2022), *Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Diplomasi ve İletişim*, 1. Baskı, İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Demirtaş, Birgül (2016), "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Dış İlişkilerinin Analizi: Merkez-Çevre Etkileşimini Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 52, ss. 151-173.

Muhasilović, Jahja (2020), "Turkish Local Communities and City Diplomacy with Bosnia and Herzegovina", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year 3, Issue 4, June, ss. 139-168.

Pluijm, Rogier van der, Melissen, Jan (2007), *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International*, Netherlands: Netherlands Institute of International Relations Clingendal.

Önerilen Kaynaklar

Acuto, Michele (2016), "City Diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage, 510-520.

Demirtaş, Birgül (2016), "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Dış İlişkilerinin Analizi: Merkez-Çevre Etkileşimini Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 52, ss. 151-173.

Pluijm, Rogier van der, Melissen, Jan (2007), *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International,* Netherlands: Netherlands Institute of International Relations Clingendal.

GENEL KAYNAKÇA

Acuto, Michele (2016), "City Diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage, 510-520.

Adesina, Olubukola S. (2017), "Foreign policy in an era of digital diplomacy", *Cogent Social Sciences*, (3), ss.1-13.

Aguirre, Daniel, "Public Diplomacy in Latin America An Emerging Field of Practice?", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York: Routledge, 2020, 371.

Aguirre, Iñaki (1999), "Making sense of paradiplomacy? An intertextual enquiry about a concept in search of a definition", *Regional & Federal Studies*, 9:1, ss. 185-209.

Akçapar, Burak (2021), "Diplomaside Siyasi Girişimcilik: Barış İçin Arabuluculuk Girişiminin On Yılı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 18, Sayı 69, ss. 29-48.

Akoğlu, Halil Erdem ve Mutlu, Tonguç Osman, "Sporun kamu diplomasisi açısından Türkiye'nin imajına etkisi", *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(2), ss. 277-295.

Aksu, Fuat (2010), "Kuvvet Kullanma Tehdidine Dayalı Dış Politika Krizlerinde Güvenlik Kavramı", İçinde (der. Evren Balta Paker, İsmet Akça), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 475-502. https://www.tdpkr izleri.org/images/pdfmakaleler/dpkrizlerinde.pdf.

Albright, Madeleine (2010), "Faith and diplomacy", *The Review of Faith & International Affairs*, Volume 4, 2006- Issue 2, ss. 3-9.

Alleyne, Mark D. (2005), "" The United Nations' Celebrity Diplomacy", *The SAIS Review of International Affairs*, Vol. 25, No. 1 (Winter-Spring 2005), ss. 175-185.

Anton, Anca ve Moise, Raluca (202), "The Citizen Diplomats and Their Pathway to Diplomatic Power", ss. 219-254, İçinde *Diplomacy, Organisations and Citizens: A European Communication Perspective*, Sónia Pedro Sebastião, Susana de Carvalho Spínola (der.), Berlin: Springer.

Ashley, Richard (1984), "The Poverty of Neorealism", *International Organization*, Vol. 38, No. 2 (Spring), pp. 225-286.

Avşar, Zakir vd. (2022), *Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Diplomasi ve İletişim*, 1. Baskı, İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.

Aydın, Mustafa (1996), "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51 (01), ss. 71-114.

Aydın, Mustafa (2022), "Futbol Hiçbir Zaman Sadece bir Oyun Olmadı; Spor-Siyaset İlişkisi - Yeniden- ", *UİK Panorama*, 25 Kasım, https://www.uikpanorama.com/blog /2022/11/25/ma-3/.

Aydın-Düzgit, Senem (2015), "Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s. 153-168.

Baker ve McKenzie (2017), *The International Negotiations Handbook: Success through Preperation, Strategy, and Planning*, https://static1.squarespace.com/static/ 5900b58e1b 631bffa367167e/t/59f35bdd692670b730f26ac6/1509120994315/International%2BNeg otiations%2BHandbook%2B%2B%281%29.pdf.

Balzacq, Thierry (2020), "Rituals and Diplomacy", İçinde Thierry Balzacq, Frédéric Charillon, Frédéric Ramel (der.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*, New York, Palgrave Macmillan.

Baranowskia, Shelley vd. (2019), "Discussion: tourism and diplomacy", Journal of Tourism History, Vol. 11, No. 1, ss. 63–90.

Barnett, Michael N. (2011), Empire *of Humanity: A History of Humanitarianism*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Barston, R. P. (2013), *Modern Diplomacy*, 4th Edition, London and New York, Routledge.

Bastianello, Francesca (2014), "Towards a new era of public diplomacy: Twiplomacy. *Diplomatic Courier*, http://diplomaticourier.com/news/topics/diplomacy/2047-towards-a-new-era-ofpublic-diplomacy-twiplomacy.

Beriker, Nimet (2003), "Gayriresmî Diplomaside Kalite ve Uyuşmazlık Çözümü Yöntemleri", *Foreign Policy Türkiye Baskısı*, Aralık Özel Sayı, https://research.sabanciuniv.edu/id/eprint/11240/1/Gayriresmi.pdf.

Berridge, G.R. (2015), *Diplomacy: Theory and Practice*, 5th Edition, New York, Palgrave Macmillan.

Betsill, Michele M. and Corell, Elisabeth (der.), (2008), NGO *Diplomacy: The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Bjole, Corneliu vd. (2022), "Diaspora Diplomacy in the Digital Age", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Bjole, Corneliu ve Holmes, Marcus (2015), *Digital Diplomacy: Theory and Practice*, New York: Rouyledge.

Bleiker, Roland (2012), "Postmodernism", İçinde **An Introduction to International Relations**, (der. Richard Devetak vd.), 2. Baskı, Cambridge, New York, Cambridge University Press.

Blume, Andreas ve Park, In-Uck (2022), "Quid pro quo: Friendly information exchange between rivals", *Theoretical Economics*, 17, ss.1183–1223.

Boutros-Ghali, Boutros (1992), *An Agenda for Peace Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*, Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on, United Nations, New York.

British Council (2017), *Soft Power Today: Measuring the Influences and Effects*, London, https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/3418_bc_edinburgh_university_soft_power_report_03b.pdf.

Brown, John (2020), "Arts Diplomacy The Neglected Aspect of Cultural Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

Bu, Liping (1999), "Educational Exchange andCultural Diplomacy in the Cold War, *Journal of American Studies*, 33, ss. 393-415.

Budak, Emrah (2020), "Türk Diasporasına Yönelik Dijital Diplomasi: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Üzerine Bir İnceleme", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 8 (1), ss. 535-558.

Burson, Marsteller (2014), "Twiplomacy 2014: How World Leaders Connect on Twitter", http://www.bursonmarsteller. Com/bm-blog/twiplomacy-2014-how-world-leaders-connect-on-Twitter/.

Campbell, David (1998), *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, ABD: University of Minnesota Press.

Carr, Edward. H. (2001), *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, New York: Perennial, HarperCollins.

Carroll, Eileen and Mackie, Karl (2006), *International Mediation: The Art of Business Diplomacy*, Netherlands: Kluwer Law International, UK: Tottel Publishing Ltd.

Castells, Manuel (2005), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumun Yükselişi*, Birinci Cilt, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chapple-Sokol, Sam. (2013), "Culinary Diplomacy: Breaking Bread to Win Hearts and Minds", *The Hague Journal of Diplomacy*, 8 (2), ss.161-183.

Cheyre, Juan Emilio (2013), Defence Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Choudhary, Abhishek (2019), "A Critical Theoretical Reading of Diplomacy: Construction of Norms in the Public Sphere of Diplomacy", *Journal of Social Science and Humanities*, Vol. 8, January-December.

Cohen, Robin (1996), "Diasporas and the State: From Victims to Challangers", International *Affairs*, Vol.72, No.3, ss. 507-520.

Collins vd. (2019), "Hashtag diplomacy: Twitter as a tool for engaging in public diplomacy and promoting US foreign policy", *Place Branding and Public Diplomacy*, Volume 15, ss. 78–96.

Collins, Craig ve Packer, John (2006), Options *and Techniques for Quiet Diplomacy*, Stockholm: The Folke Bernadotte Academy.

Connell, Christopher (2018), "The Résumés of These World Leaders Include U.S. Degrees", *U.S. Embassy Japan Official Magazine*, https://amview.japan.usembassy.gov/en/world-leaders-with-us-degrees/.

Constantinou, Costas M. (2018), "Visual Diplomacy: Reflections on Diplomatic Spectacle and Cinematic Thinking", *The Hague Journal of Diplomacy*, 13(4), ss. 387-409.

Cooper, Andrew F. (2007), "Beyond Hollywood and the Boardroom: Celebrity Diplomacy", *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol. 8, No. 2 (Summer/Fall), ss. 125-132.

Cooper, Andrew F. (2020), "UN Celebrity-Driven Public Diplomacy: Causes, Critiques, and Trajectories",", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

Cooper, Andrew F. Ve Hocking, Brian (2000), "Governments, Non-governmental Organisations and the Re-calibration of Diplomacy", *Global Society*, 14:3, ss. 361-376.

Cooper, Andrew F., Jorge Heine, and Ramesh Thakur (2013), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, London, Oxford University Press.

Cottey, A., ve Forster, A. (2004), *Reshaping Defence Diplomacy: New Roles for Military Cooperation and Assistance*, New York: Oxford University Press.

Cox, Brian ve Philpott, Daniel (2003), "Faith-based diplomacy: An ancient idea newly emergent", *The Brandywine Review of Faith & International Affairs*, Volume 1, 2003- Issue 2, ss. 31-40.

Cox, Robert (1981), "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, Volume: 10 issue: 2, ss. 126-155.

Cox, Robert (2012), *Approaches to World Order*, London: Cambridge University Press.

Cull, Nicholas (2022), "Diaspora and Public Diplomacy", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Cull, Nicholas J. (2008), "Public Diplomacy: Taxonomies and Histories", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Sage Publications, March.

Cull, Nicholas J. (2009), *Public Diplomacy: Lessons from the Past, CPD Perspectives on Public Diplomacy*, California: USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School University of Southern California.

Cummings, M. (2003), *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Washington, Center for Arts and Culture, DC.

Çevik, Alper (2020), Gastronomi *Alanında Yeni Bir Kavram: Gastrodiplomasi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

Demirtaş, Birgül (2016), "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Dış İlişkilerinin Analizi: Merkez-Çevre Etkileşimini Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 52, ss. 151-173.

Demirtaş, Birgül (2020), "İnşacılık", İçinde *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Derian, James Der (1987), *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement*, 1. Baskı, New York: Blackwell.

Derian, James Der (1992), *Antidiplomacy: Spies, Terror, Speed, and War*, 1. Baskı, New York: Wiley-Blackwell.

Diamond, Louise, McDonald, John (1996), *Multi-Track Diplomacy: A Systems Approach to Peace*, ABD, Connecticut: Kumarian Press; 3rd edition.

Dunne, Tim (2013), "The English School", İçinde *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (der: Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith), 3. Baskı, London: Oxford University Press.

Egeland, Jan (2013), "Humanitarian Diplomacy", İçinde O*xford Hanbook of Modern Diplomacy.*

Einbinder, Mary (2013), *Cultural Diplomacy Harmonizing International Relations through Music*, Yayımlanmaış Master Tezi, New York University.

Ekşi, Muharrem (2016), "Türk Dış Politikasında Diplomasinin Yeni İletişimsel Boyutları ve Mekanizmaları: Dijital Diplomasi", İçinde *Uluslararası İlişkilere Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Uluslararası İletişim Perspektifi*, Burcu Sunar Cankurtaran (der.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi adına RÖLE AKADEMİK YAYINCILIK, ss.75-92.

Ekşi, Muharrem (2018), *Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ergüven, Nasıh Sarp (2016), "Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), ss.111-141.

Fahy, John (2018), "International Relations and Faith-based Diplomacy: The Case of Qatar", *The Review of Faith & International Affairs*, Volume 16, 2018- Issue 3,ss.76-88.

Fairbanks, Charles H. Jr. (1988), "Reagan's Turn on Summit Diplomacy", *SAIS Review*, Vol. 8, No. 2, ss.69-82.

Fierke, K. M. (2013), "Constructivism", İçinde *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, (der. Robert Jackson, Georg Sorensen), 5. Baskı, London, Oxford University Press.

Fiott, Daniel (2011), "On the Value of Parliamentary Diplomacy", *Madariaga Paper*, Vol. 4, No. 7, April, https://silo.tips/download/on-the-value-of-parliamentary-diplomacy.

Fitzpatrick, Kathy R. (2010), *The Future of U.S. Public Diplomacy: An Uncertain Fate*, Leiden-Boston: Brill.

Folker, Jennifer Sterling (2016), "Neoliberalizm", İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, (Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith), Çev. Özge Kelekçi, 1. Baskı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Friedheim, Robert L. (1976), *Parliamentary Diplomacy, Center for Naval Analyses*, Arlington: Virginia.

Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man*, Publisher, New York: Free Press.

Fulda, Andreas (2019), "The Emergence of Citizen Diplomacy in European Union–China Relations: Principles, Pillars, Pioneers, Paradoxes", *Diplomacy & Statecraft*, Volume 30, 2019- Issue 1, ss. 188-2016.

Galluccio, Mauro (2021), *Science and Diplomacy: Negotiating Essential Alliances*, Switzerland: Springer.

Giddens, Anthony (2020), *Toplumun İnşası: Yapılaşma Teorisinin Ana Hatları*, Bursa: Sentez Kitap.

Gideon, Rose (1998), "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), pp. 144-172.

Gilboa, Eytan (2008), "Searching for a Theory of Public Diplomacy, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Sage Publications, March.

Gilboa, Eytan (2016), "Digital Diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage, ss. 541.544.

Gilboa, Eytan (2022), Theorising Diaspora", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Gluckman vd. (2017), "Science Diplomacy: A Pragmatic Perspective from the Inside", Science *& Diplomacy*, Vol. 6, No. 4 (December). Http:// www.sciencediplomacy.org/articl e/2018/pragmatic-perspective.

Goff, Patricia M. (2020), "Cultural Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

Gore-Booth, Lord (1979), *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, 5th Edition, London and New York. Longman.

Göksu, Oğuz (2019), "Türkiye'nin Ülke Markasının İnşası Sürecinde Kamu Diplomasisi Ekseninde Sporun Rolünün Değerlendirilmesi", *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, Vol. 5, Issue 2, ss. 403-433.

Göksu, Oğuz (der.) (2021), "Algı Yönetimi: Geleneksel Medya, Siyasal İletişim ve Dijital Medya Üçgeni Üzerine", İçinde *Algı Yönetimi: Siyasal ve Dijital İletişim, Sosyal Medya ve Kitle İletişimi*, Konya: Literatürk, ss.11-35.

Götz, Norbert (2005), "On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy': Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations", *Cooperation and Conflict*, Vol. 40, No. 3 (September, ss. 263-279.

Gregory, Bruce (2005), "Public Diplomacy and Strategic Communication: Cultures, Firewalls, and Imported Norms", *Prepared for presentation at the American Political Science Association*, August 31, htt p:// w ww8.georgeto wn. Edu/cct/apsa/ papers /gregory.pdf.

Grincheva, Natalia (2010), "U.S. Arts and Cultural Diplomacy: Post-Cold War Decline and theTwenty-First Century Debate", *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 40: 169–183.

Groom, A.J.R. (2013), "Conference Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Gullion, Edmund A. (1965), "Definitions of Public Diplomacy", The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy, *The Fletcher School of Law and Diplomacy*, Tufts University.

Gullion, Edmund A. (1967), "What is Public Diplomacy?", The Edward R. Murrow Center of Public Diplomacy, *The Fletcher School of Law and Diplomacy*, Tufts University, http://fletcher.tufts.edu/.

Hamilton, Keith ve Langhorne, Richard (2011), T*he Practice of Diplomacy: Its evolution, theory and administration*, 2nd Edition, New York: Routledge.

Hampson, Fen Osler vd. (2015), "Negotiation", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Der. Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), London: Oxford University Press.

Hanson, Fergus. (2012), "Baked in and wired: eDiplomacy@State", *Foreign Policy Paper Series*, No 30, ss. 1–41, Washington, DC: Brookings Institution.

Hare, Paul Webster (2016), *Making Diplomacy Work: Intelligent Innovation for the Modern World*, Los Angeles, Sage.

Harrison, David (1928), "The New Idealism", The *English Review*, 1908-1937; London (Oct), ss. 449-461.

Haynes, Jeffrey (2007), *An Introduction to International Relations and Religion*, London: Pearson Longman.

Herman, Edward S. ve Chomsky, Noam (der) (1988), *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, New York: Pantheon Books.

Hill, Christopher (2003), *The Canging Politics of Foreign Policy*, New York: Palgrave Macmillan.

Ho, Elaine L. E. ve McConnell, Fiona (2019), "Conceptualizing 'diaspora diplomacy': Territory and populations betwixt the domestic and foreign", *Progress in Human Geography*, Volume 43, Issue 2, April, ss. 235-255.

Hocking, Brian (2006), "Multistakeholder Diplomacy: Forms, Functions, and Frustrations", ss. 13-29, İçinde (Kishan S. Rana vd. der.), *Multistakeholder Diplomacy: Challenges and Opportunities*, Paris: MPA Sciences.

Hoffman, David A. (2011), "Mediation and the Art of Shuttle Diplomacy", *Negotiation Journal, July*. Ss.263-309.

Hopf, Ted (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory", *International Security*, Vol. 23, No. 1 (Summer, 1998), pp. 171-200.

Huntington, Samuel P. (1993), "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 3 ss. 22-49, 1996.

Jackson, Robert, Georg Sorensen (2013), *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, 5. Baskı, London, Oxford University Press.

Jentleson, Bruce W. (1996), Preventive *Diplomacy and Ethnic Conflict: Possible, Difficult, Necessary*, California: University of California, Davis.

Jiménez, Francisco J. Rodríguez ve Starkie, Elisa Gavari (2019), "Education inside cultural diplomacy: challenges and discussions", *Comparative and International Education Review*, No.23, ss. 47-56.

Johnston, Douglas ve Sampson, Cynthia (der), (1994), *Religion: The Missing Dimension of Statecraft*, New York: Oxford University Press.

Kaefer, Florian (2020), "Country Branding: A Practitioner Perspective", İçinde Nancy Snow, Philip M. Taylor (eds.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York: Taylor & Francis Group.

Kant, Immanuel (2021), *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı*, Çev. Celal Yeşilçayır, Ankara: Fol Kitap.

Karacan Büyüktanır, Derya (2021), "Science diplomacy as a foreign policy tool for Turkey and the ramifications of collaboration with the EU", *Humanities and Social Sciences Communications*, 8 (49), ss. 1-12.

Karacan, Derya Büyüktanır (2018), "Public Diplomacy Activities of TÜSİAD and MÜSİAD During the AK Party Era", *Akademik Bakış*, 73 Cilt, 11 Sayı, 23 Kış, ss. 73-98.

Katzenstein, Peter J. (1996), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press.

Kaufmann, Johan (1996), *Conference Diplomacy: An Introductory Analysis*, Third Revised Edition, London: Macmillan Press.

Kaya, İslam Safa (2017), "Uluslararası Örnekler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözüm Yolları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 7 Sayı 2/1, ss. 153-163.

Kaya, Metin (2019), "Eğitim Diplomasisi: Kavramsal Bir Çerçeve", *Türkiye Eğitim Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, ss. 1-12.

Kaygusuz, Özlem (2014), "Egemenlik ve Vestfalyan Düzen", İçinde *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler* (Der. Evren Balta), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kennan, George (1997), "Diplomacy Without Diplomats?", *Foreign Affairs*, September/October.

Kennedy, Liam (2020a), "Diaspora and Diplomacy", İçinde Nancy Snow and Philip M. Taylor (eds.), *The Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York and London: Taylor & Francis Group.

Kennedy, Liam (2022b), "Mapping Diaspora Diplomacy", İçinde Liam Kennedy (der.), *Routledge Handbook of Diaspora Diplomacy*, New York: Routledge.

Keohane, Robert O. (1986), "Reciprocity in International Relations", *International Organization*, Vol. 40, No. 1 (Winter), ss. 1-27.

Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph S. (2011), Power *and Interdependence*, 4. Baskı, ABD: Pearson Education.

Kınık, Kerem ve Aslan, Halil Kürşad (2020), "İnsani Diplomasi", İçinde *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye: Aktörler, Alanlar, Araçlar* (der. Ali Resul Usul ve İsmail Yaylacı), İstanbul: Küre Yayınları.

Kissinger, Henry (1957), *Nuclear Weapons and Foreign Policy*, New York: Council on Foreign Relations/Harper & Brothers; Third Printing edition.

Krause, Keith (2020), "Multilateral Diplomacy, Norm Building, and UN Confrenences: The Case of Small Arms and Light Weapons", *Global Governance* 8, Vol. 48, No. 2, ss. 185-214.

Kul, N. Neslihan (2018), *Diplomaside Yeni Arayışlar ve Gastro Diplomasi: Türkiye İçin Bir Model Arayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Kunkel, Sönke (2021), "Science Diplomacy in the Twentieth Century: Introduction", *Journal of Contemporary History*, Vol. 56(3), ss. 473–484.

Kuri, Bapon Chandra vd. (2020), "Tourism Diplomacy: A Feasible Tool of Building Nation's Image through Tourism Resources. A Study on Bangladesh", *European Journal of Business and Management*, Vol.12, No.24, ss.74-80.

L'Etang, Jacquie (2009), "Public Relations and Diplomacy in a Globalized World: An Issue of Public Communication", *American Behavioral Scientist*, 53(4), ss. 607– 626.

Lebow, Richard Ned (2013), "Classical Realism", İçinde *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (der: Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith), 3. Baskı, London: Oxford University Press.

Leonard, Mark (2002), *Public Diplomacy*, London: Foreign Policy Centre.

Mahbubani, Kishore (2013), Multilateral Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Manheim, Jarol B. (1994), *Strategic Public Diplomacy & American Foreign Policy: The Evolution of Influence*, Oxford, New York: Oxford University Press.

Manor, Ilan (2019), *The Digitalization of Public Diplomacy*, New York: Palgrave Macmillan.

Mapendere, Jeffrey (2006), "Track One and a Half Diplomacy and the Complementarity of Tracks", *Culture of Peace Online Journal*, 2(1), ss. 66-81.

Mardonovich, Nayimov Otabek (2017), The Parliamentary Diplomacy Revisited.Complementary or Parallel? *Science Review,* 7(7), Vol.6, December.

Mariano, Randolf and Varheim, Andreas (2022), "Libraries, museums and cultural centers in foreign policy and cultural diplomacy: a scoping review", *Journal of Documentation*, Vol. 78 No. 3, ss. 651-672.

Mark, Simon (2009), *A Greater Role for Cultural Diplomacy*, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael.

Marshall, James (1949), "International Affairs: Citizen Diplomacy", *American Political Science Review*, 43/1, ss. 83-90.

Marshall, Jennifer A. ve Farr, Thomas F. (2009), "Public Diplomacy in an Age of Faith", İçinde Philip Seib (2009), *Toward a New Public Diplomacy: Redirecting U.S. Foreign Policy*, New York: Palgrave Macmillan.

McCombs, Maxwell ve Shaw, Donald L. (1972), "The Agenda-setting function of Mass Media", *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 36, No. 2. (Summer), ss. 176-187.

McDonald, John W. (2003), "The Multi-track diplomacy", *Beyond Intractability*, https://www.beyondintractability.org/essay/multi-track_diplomacy.

McDonough, Jim (2021), "The Potsdam Conference: July 23rd 1945 – Koenigsberg & Prussia", *Berlinexperiences.com,* https://www.berlinexperiences.com/the-potsdam-conference-july-23rd-1945-koenigsberg-prussia/.

McLuhan, Marshall (2010), *The Gutenberg Galaxy*, Kanada, Toronto: University of Toronto Press.

Mearsheimer, John J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, John J. (2016), "Yapısal Realizm", İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, (Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith), Çev. Özge Kelekçi, 1. Baskı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Meerts, Paul (2015), *Diplomatic Negotiation Essence and Evolution*, Hollanda: Clingendael, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Diplomatic_Negotiation_Web_2015.pdf.

Melissen, Jan (2003), *Summit Diplomacy Coming of Age*, Hollanda: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'.

Melissen, Jan (2005), "The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice", İçinde *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Jan Melissen (ed.), New York: Palgrave Macmillan.

Meray, Süha L. (1956), "Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 11 (03), ss. 79-117.

Minear, Larry ve Smith, Hazel (2007), *Humanitarian Diplomacy: Practitioners and Their Craft*, New York: United Nations Press.

Morgenthau, Hans (1962), "A Political Theory of Foreign Aid", *American Political Science Review*, Volume 56, Issue 2, June, ss. 301-309.

Morgenthau, Hans J. (1948), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: A. A. Knopf.

Mueller, Sherry Lee (2020), "The Nexus of US Public Diplomacy and Citizen Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York: Routledge.

Muhasilović, Jahja (2020), "Turkish Local Communities and City Diplomacy with Bosnia and Herzegovina", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year 3, Issue 4, June, ss. 139-168.

Nan, Susan Allen (2003), "Track I Diplomacy", *Beyond Intractability*, https://www.beyondintractability.org/essay/track1_diplomacy.

Nicolson, Harold (1942), *Diplomacy*, London, Oxford University Press.

Nye, J. S. (1990). "Soft power", Foreign *Policy* (80), ss. 153-171.

Nye, Joseph S. (1990), *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power*, New York: Basic Books.

Nye, Joseph S. (2008), "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, March, ss. 94-109.

Nye, Joseph S. Jr (2011), *The Future of Power: Its Changing Nature and Use in the Twenty-First Century*, New York: Public Affairs.

Okan, Cahit (2019), *Ekonomik Diplomasi Aracı Olarak Devlet ve Hükûmet Başkanlarının Yurtdışı Ziyaretlerinin Uluslararası Ticarete Etkisi: Türkiye Analizi*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET000870.pdf.

Okumuş, Meryem (2021), "Kültürel Diplomasi Bağlamında Sanal Müzeler", *Selçuk İletişim Dergisi*, 14 (4), ss. 1972-2002.

Onuf, Nicholas (2013), *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations,* London, New York: Routledge.

Ovalı, Ali Şevket (2020), "Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, Sayı 65, ss. 23-45.

Özcan, Gencer (2014), "Dış Politika Analizi", İçinde Evren Balta (der.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Ankara, İletişim Yayınları.

Özcan, Gencer (2014), "Geçmişten Geleceğe Türk Deniz Kuvvetleri", *Deniz Kuvvetleri Dergisi*, Ocak 618, ss. 14-19.

Özdal, Barış ve Karaca, R. Kutay (2015), *Diplomasi Tarihi-I*, Bursa: Dora Yayınları.

Papaionnou, Katerina (2017), "Cultural Diplomacy in International Relations", *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, Vol. III, Issue 9, December.

Petiteville, Franck ve Placidi-Frot, Delphine (2020), "Multilateral Diplomacy," İçinde Thierry Balzacq vd. (der.), *Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice*, New York, Palgrave Macmillan.

Pigman, Geoffrey Allen (2010), *Contemporary Diplomacy*, Cambridge, Polity Press.

Plischke, E (1972), "Summit Diplomacy: Its Uses and Limitations" *The Virginia Quarterly Review*, Summer, Vol. 48, No. 3, ss. 321-344.

Pluijm, Rogier van der, Melissen, Jan (2007), *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International*, Netherlands: Netherlands Institute of International Relations Clingendal.

Pouliot, Vincent (2016), *International Pecking Orders: The Politics and Practice of Multilateral Diplomacy*, London: Cambridge University Press.

Rana, Kishan S. (2018), "Bilateral Diplomacy", İçinde *The Encyclopedia of Diplomacy* (ss.1-11), https://www.researchgate.net/publication/324932686_Bilateral_Diplomacy.

Risse, Thomas (1994), "Ideas do not Float Freely: Transnational Coalitions, Domestic Structures, and the End of the Cold War", *International Organization. Vol. 48, No. 2 (Spring,), ss. 185-214.*

Ritter, Rüdiger (2018), "Between Propaganda and Public Diplomacy: Jazz in the Cold War", İçinde Mario Dunkel, Sina A. Nitzsche (der.), *Popular Music and Public Diplomacy: Transnational and Transdisciplinary Perspectives*, Bielefeld: Transcript.

Roach, Steven C. (2013), "Critical Theory", İçinde *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (der: Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith), 3. Baskı, London: Oxford University Press.

Rockower, P. S. (2010), "The Gastro-diplomacy Cookbook", *The Huffington Post*, http://www.huffingtonpost.com/paul-rockower/the-gastrodiplomacy-cookb_b_716555.html.

Rozental, Andrés ve Buenrostro, Alicia (2013), "Bilateral Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Ruddy, B. (2014), "Hearts, Minds, and Stomachs: Gastrodiplomacy and the Potential of National Cuisine in Changing Public Perceptions of National Image", *Public Diplomacy Magazine,* 11, ss.13-16.

Ruël, Huub and Wolters, Tim (2016), "Business diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage, 564-576.

Ruffini, Pierre-Bruno (2017), *Science and Diplomacy: A New Dimension of International Relations*, Switzerland: Springer.

Russet, Bruce (2016), "Liberalizm", İçinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, (Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith), Çev. Özge Kelekçi, 1. Baskı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

Safran, William (1991), "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return", Diaspora: *A Journal of Transnational Studies*, 1(1), ss.83-99.

Salois, Kendra (2018), "The Ethics and Politics of Empathy in US Hip-Hop DiplomacyThe Case of the Next Level Program", İçinde Mario Dunkel, Sina A. Nitzsche (der.), *Popular Music and Public Diplomacy: Transnational and Transdisciplinary Perspectives*, Bielefeld: Transcript.

Sancar, Gaye Aslı (2017), "Turizm Diplomasisi Kapsamında Yer Markalama: Turkey Home Kampanya Analizi, *Selçuk İletişim*, 9 (4): ss. 89-108.

Saner, Raymond ve Yiu, Lichia (2003), "International Economic Diplomacy: Mutations in Post-Modern Times", Netherlands *Institute of International Relations "Clingendael*", Discussion Paper No. 84.

Sayfullaev, Durbek (2016), "Parliamentary Diplomacy In Making of Foreign Policy", *International Journal of Development Research*, Vol. 06, Issue, 07 July, ss.8590-8592.

Schjønberg, IngerMarie (2019), *Soft power to the people: Music and Diplomacy in International History*, Yayımlanmamış Master Tezi, University o f Oslo.

Scott-Smit, Giles (2014), "Introduction: Private Diplomacy, Making the Citizen Visible", *New Global Studies*, ss. 1-7.

Scott-Smith, G. (2016), "Cultural Diplomacy", İçinde *Global Diplomacy*, Alison R. Holmes ve J. Simon Rofe (Eds.), Westview Press, ss. 176-189.

Scott-Smith, Giles (2020), "Exchange Programs and Public Diplomacy", ss. 38-49, İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, (der.) Snow, Nancy, Taylor, Philip M., Newyork: Routledge.

Seib, Philip (2011), "Faith Diplomacy Deserves a Larger Role", *USC Public Diplomacy*, https://uscpublicdiplomacy.org/blog/faith-diplomacy-deserves-larger-role.

Seib, Philip (2012), *Real-Time Diplomacy: Politics and Power in the Social Media*, New York: Palgrave Macmillan.

Seib, Philip (der.), (2013), *Religion and Public Diplomacy*, New York: Palgrave Macmillan.

Sevlian, Silva, "Faith Diplomacy: Religion and Global Publics Report", *USC Public Diplomacy, the University of Southern California*, https://uscpublicdiplomacy.org/pdin_monitor_article/faith-diplomacy-religion-and-global-publics-media-monitor-report.

Sevin, Efe vd. (2019), "The Scholarship of Public Diplomacy: Analysis of a Growing Field", *International Journal of Communication* 13, ss. 4814–4837.

Shapiro, Michael J. (1988), The *Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography and Policy Analysis*, ABD: Madison, University of Wisconsin Press.

Simons, Greg (2018), "The Role of Russian NGOs in New Public Diplomacy", *Journal of Political Marketing*, Volume 17, 2018- Issue 2, ss.137-160.

Smith, Steve vd. (der.), (2016), *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Snow, Nancy ve Taylor, Philip M. (eds.), (2009), *The Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York and London: Taylor & Francis Group.

Soysal, Esra Karlıova (2021), "Turizm Diplomasisi", ss. 1-41, İçinde Yıldız Sevcen ve Çiftçi, Hasan (der.), *İletişimsel Turizm*, ABD, Türkiye: İksad Publishing House.

Stavridis, Stelios ve Jančić, Davor (der.) (2017), *Parliamentary Diplomacy in European and Global Governance*, The Netherlands: Brill.

Stone, Diane ve Douglas, Elena (2018), "Advance diaspora diplomacy in a networked world", *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 24, No.6, ss.710-723.

Strange, Susan (1992), "States, Firms and Diplomacy", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, Vol. 68, No. 1 (January), ss. 1-15.

Strange, Susan (1996), *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, UK Cambridge: Cambridge University Press.

Szondi, Gyorgy (2008), P*ublic Diplomacy and Nation Branding: Conceptual similarities and Differences*, Discussion Paper in Diplomacy, Hollanda: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

Şahin, Fatma Gül (2019), *2019 Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türk Dış Politikası'nda Diplomasinin Dönüşümü: Diaspora Diplomasisi Örneği*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şener, Bülent (2018), "Savaş ile Barış Arasında Bir Kriz Yönetim Stratejisi Olarak Zorlayıcı Diplomasi ve Türk Dış Politikasındaki Örnekler", ss. 157-190, İçinde Tolga SAKMAN vd., (der.), *Yeni Güvenlik Ekosistemi ve Çok Taraflı Bedeli*, İstanbul: TASAM yayınları.

Tan, See Seng, "Military Diplomacy", İçinde Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.) (2016), *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Los angeles: Sage.

Tang, Song (2021), "Scholarship diplomacy and India's Neighbourhood First strategy", *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 27, No. 7, ss. 905-919.

Tanrıkulu, Fatih (2020), "Propaganda Tekniği olarak Tekrarın Haber Metinlerinde Kullanımı", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 36, Aralık.

The Royal Society (2010), "New frontiers in science diplomacy: Navigating the changing balance of power", *RS Policy document* 01/10, January, London: Royal Society, AAAS.

Tosun, Mehmet (2022), "Türkiye, barış için mekik diplomasisini yoğunlaştırıyor", *Anadolu Ajansı*, 16.03.2022, https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-baris-icin-mekik-diplomasisini-yogunlastiriyor/2536488.

Tuch, Hans N. (1990), *Communicating with the World: U. S. Public Diplomacy Overseas*, New York: Palgrave Macmillan.

Tuncer, Hüner (1991), *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ankara, Dış Politika Enstitüsü.

Turekien, Vaughan (2018), "The Evolution of Science Diplomacy", *Global Policy*, Volume 9. Supplement 3, ss. 5-7.

Turner, Edward A. L. (2010), "Why Has the Number of International NonGovernmental Organizations Exploded since 1960?", *Cliodynamics: the Journal of Theoretical and Mathematical History*, 1(1), ss. 81-91.

Türker, Nuray (2018), "Gastrodiplomasi Türk Mutfağının Tanıtımında Bir Araç Olabilir mi?", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: Ek.1, Bahar, ss.14-29.

Tyler, Melissa Conley ve Beyerinck, Craig (2016), "Citizen diplomacy", İçinde *The Sage Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles: Sage.

Ünver, Akın (2017), *Bilişimsel Diplomasi*, İstanbul: Edam Yayınları.

Verbeke, Johan (2023), *Diplomacy in Practice: A Critical Approach*, London and New York, Routledge.

Wellman, David J. (2016), "Religion and Diplomacy", İçinde *The SAGE Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los Angeles, Sage.

Wendt, Alexander (1992), "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992), pp. 391-425.

Wendt, Alxander (1999), *Social Theory of International Politics*, London, Cambridge University Press.

Westcott, Nicholas, *Digital Diplomacy: The Impact of the Internet on International Relations*, Oxford Internet Institute, Research Report 16, July.

Wheeler, Mark (2016), "Celebrity Diplomacy", İçinde *The Sage Handbook of Diplomacy*, Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp (der.), Los angeles: Sage.

White, Candace L. (2020), "Corporate Diplomacy", İçinde *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Nancy Snow and Nicholas J. Cull (der.), 2nd Edition, New York, Routledge.

Winger, Gregory (2014), "The Velvet Gauntlet: A Theory of Defense Diplomacy", *IWM Junior Visiting Fellows' Conference Proceedings*, Vol. XXXIII, https://files.iwm.at/jvfc/33_10_Winger.pdf.

Woolcock, Stephen ve Bayne, Nicholas (2013), "Economic Diplomacy", İçinde *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy* (Edited by Andrew F. Cooper, Jorge Heine, and Ramesh Thakur), Oxford, New York: Oxford University Press.

Yağmurlu, Aslı (2019), "Kamu Diplomasisi Bakışından Spor Diplomasisi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (4), ss. 1367-1380.

Yalvaç, Faruk (2020), "Eleştirel Teori", İçinde *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, 10. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.

Yazar, Faruk (2020), "Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizi Sektörünün Değerlendirilmesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 4, Issue 3, November, ss. 530-541.

Yepsen Erika A. (2012), "Practicing Successful Twitter Public Diplomacy: A Model and Case Study of US Efforts in Venezuela", İçinde *CPD Perspectives on Public Diplomacy*, vol. 6, Los Angeles, CA: USC Center on Public Diplomacy.

Yıldırım, M. (2021), "Edebiyat Diplomasisi: Türkiye'de Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Edebiyat", *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 6, ss. 14-40.

Yılmaz, Cemal ve Kılıç, Yusuf (2020), "Eski Yakındoğu'nun Diplomasi Dönemi: Amarna Çağı ve Arşivi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi (ATDD)*, 7 (2), Yaz, ss.879-912.

Zaharna, R. S., (2009), "Mapping out a Spectrum of Public Diplomacy Initiatives: Information and Relational Communication Frameworks", İçinde Nancy Snow, Philip M. Taylor (eds.), *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, Routledge, New York: Taylor & Francis Group.

Zatepilina, Olga (2009), "Non-state ambassadors: NGOs' contribution to America' s public diplomacy", *Place Branding and Public Diplomacy*, 5, ss. 156 – 168.

Zhang, Juyan ve Swartz, Brecken Chinn (2009), "Toward a model of NGO media diplomacy in the Internet age: Case study of Washington Profile", *Public Relations Review*, 35, ss. 47–55.

Zimmern, Alfred E., (1936), *The League of Nations and the Rule of Law 1918-1935*, London: Macmillan.

Zyck, S A and Muggah, R (2012), "Preventive Diplomacy and Conflict Prevention: Obstacles and Opportunities" *Stability*, 1(1): ss.68-75.

BENLİK PSİKOLOJİSİ

Editör: Dr. Esra Çebi

nobel

BENLİK PSİKOLOJİSİ

Editör: Dr. Esra Çebi

Yayın No.: 4936
Psikoloji-PDR No.: 456
ISBN: 978-625-397-460-2
E-ISBN: 978-625-397-459-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Bahar Yanbolulu -baharyanbolulu@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çebi, Esra.
Benlik Psikolojisi / Editör: Esra Çebi
1. Basım, XVI + 506 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-460-2
E-ISBN: 978-625-397-459-6
1. Benlik 2. Benlik Kuramları 3. Benlik Psikolojisi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz ..... **xiii**

I. KISIM
SOSYAL BİLİMLERDE BENLİK

Felsefe ve Benlik **3**
Nihat Durmaz

Giriş 3
Tarihsel Süreç İçinde Benliğin Dönüşümü 4
Antik Çağ'da Benlik 6
Orta Çağ'da Benlik 10
Modern Dönemde Benlik 11
Sonuç 15
Kaynakça 15

Benliğin Sosyolojisi: Mikro ve Makro Perpektiften Benliğin İnşası **17**
Hüseyin Çil

Giriş 17
Toplumsal Etkileşimin Bir Sonucu Olarak Benlik 20
Sembolik Etkileşim ve Benlik Sunumu 21
Bireysel Anlatı Olarak Benlik 25
Makro Toplumsal Yapılar Karşısında Benlik 27
İktidar/Tahakküm ve Benlik: Hiyerarşik Düzlem 28
İktidar/Tahakküm ve Benlik: Heterarşik Düzlem 32
Sonuç 35
Kaynakça 37

Psikolojide Benlik **41**
Esra Çebi

Giriş 41
Benlik Çalışmalarının Tarihçesi 42
19. Yüzyıl Sonları - 20. Yüzyıl Başları 42
1940-1970 Dönemi 52

1970 – ... 55
Sonuç ... 59
Kaynakça ... 61

II. KISIM
KURAMDA BENLİK

Benlik Gelişimi ... 69
Muhammed Şükrü Aydın
Giriş ... 69
Bebeklik Döneminde Benlik Gelişimi ... 70
Erken Çocukluk Döneminde Benlik Gelişimi ... 73
Diğerlerini Anlama – Zihin Kuramı Becerisi ... 75
Zihin Kuramı Becerisinin Kazanılmasında Kültürel Farklılıklar Var mı? ... 77
Orta ve Geç Çocukluk Döneminde Benlik Gelişimi ... 79
Ergenlik Döneminde Benlik Gelişimi ... 80
Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı ... 81
Kurama Genel Bakış ... 81
Sonuç ... 87
Kaynakça ... 88

Benlikle İlgili Bilginin İşlenmesi ve Organizasyonu ... 91
Yağmur İlgün
Giriş ... 91
Benlik Bilgisi ve Benlik Şemaları ... 91
Öz Referans Etkisi ve Benlikle İlgili Bilginin İşlenmesi ... 93
Benlikle İlgili Bilgilerin Organizasyonu ... 95
Benlik Tutarsızlığı Kuramı ... 95
Benlik Karmaşıklığı Kuramı ... 97
Değerlendirici Benlik Organizasyonu Modeli ... 99
Sonuç ... 101
Kaynakça ... 101

Benlik Saygısı ... 107
Rukiye Kızıltepe, Gamze Er Vargün
Giriş ... 107
Benlik Saygısının Kavramsallaştırılması ve Diğer Kavramlarla İlişkisi ... 107

Benlik Saygısının Alt Türleri 109
Sosyodemografik Değişkenlere Göre Benlik Saygısı 111
Gelişim Dönemi 111
Cinsiyet 112
Sosyoekonomik Düzey 113
Aile Yapısı 113
Kültür 114
Aile ve Akran İlişkileri Değişkenleri Temelinde Benlik Saygısı 115
Benlik Saygısı ve Gelişimsel Sonuçlar 118
Benlik Saygısını Değiştirmeye Yönelik Müdahale Programları 119
Sonuç 121
Kaynakça 123

Öz Yeterlik 131
Burcu Kömürcü Akik

Giriş 131
Öz Yeterlik Kavramı 132
Öz Yeterliğin Diğer Kavramlarla İlişkisi 134
Öz Yeterliğin Kaynakları 135
Ustalık Deneyimi 135
Dolaylı Deneyim (Model Alma) 136
Sosyal (Sözel) İkna 137
Fizyolojik ve Psikolojik (Duygusal) Durumlar 138
Öz Yeterliğin Alt Boyutları 138
Genel Öz Yeterlik 138
Akademik Öz Yeterlik 140
Mesleki Öz Yeterlik 142
Öz Yeterlik Nasıl Gelişir? 143
Aile 144
Akranlar 145
Okul ve Öğretim Teknikleri 146
Öz Yeterlik ve Gelecekteki Araştırmalar için Yeni Yönler 148
Sonuç 149
Kaynakça 150

Öz Bilinçli Duygular 157
Şeyma Begüm Harmancı
Giriş 157
Öz Bilinçli Duyguların Ayırıcı Özellikleri 158
Benlik ve Öz bilinçli Duygular 161
Öz Bilinçli Duygulara Atıf ve Uyum Odaklı Yaklaşımlar 165
Gelişimsel Süreçte Öz bilinçli Duygular 170
Öz Bilinçli Duygular ve Psikopatoloji 173
Sonuç 177
Kaynakça 177

Benlik Değerlendirmesi 183
Beyza Boyacı
Giriş 183
Benlik Değerlendirmesi 183
Öz Değerlendirme 184
Benliği Yüceltme 186
Benliği Doğrulama 188
Benliği Geliştirme 191
Kültürler Arası Çalışmalar 192
Sonuç 194
Kaynakça 195

Benlik Sunumu 201
Yıldız Bilge, Ülkü Tankut Yıldırım
Giriş 201
Benlik Sunumunun Tanımlanması 202
Benlik Sunumu Kuramları 204
İzlenim Yönetimi 207
Benlik Sunumu ve Kimlik 209
Benlik Sunumu Taktikleri 211
Mükemmeliyetçi Benlik Sunumu 215
Benlik Sunumu ve Psikopatoloji 217
Benlik Sunumu ve Sosyal Medya 221
Sonuç 225
Kaynakça 226

Benlik Düzenleme 235
Gökhan Arslantürk, Tuğçe Göğer
Giriş 235
Benlik Düzenlemenin Tanımlanması 236
Benlik Düzenlemenin Boyutları 237
Benlik Düzenleme ve İlişkili Kavramlar 238
Öz Denetim 238
Hazzı Erteleme 239
Öz Yeterlilik 240
Benlik Düzenleme Gelişimi 241
Benlik Düzenleme Kuramları 242
Sosyal Bilişsel Teoriye Göre Benlik Düzenleme 242
Sınırlı Kaynak Modeli 244
Öz Belirleme Kuramı 246
Düzenleyici Odak Kuramı 247
Önleyici-Müdahaleci Öz Denetim Modeli 248
Benlik Düzenlemeyi Etkileyen Diğer Etkenler 249
Benlik Düzenlemenin Bilişsel ve Fizyolojik Temelleri 250
Nörobiyolojisi 250
Glikoz 250
Bellek, Bilişsel İşlevler 251
Benlik Düzenleme ve Kişilik 252
Benlik Düzenleme Sonuçları 253
Yakın İlişkiler 254
Yeme Davranışı 254
Spor 255
Sağlık 255
Suç 256
Ahlaki Davranışlar 257
Harcama 258
DEHB 258
Sonuç 258
Kaynakça 260

Benlik ve Kültür **265**
Gülnihal Kafa, Volkan Koç

Giriş 265
Kültür ve Benlik Tartışmalarına Erken Dönem Örnekler 266
Batılı ve Batılı Olmayan Toplumlarda Benlik Kavramına Dair 269
Toplumsal Bir Varlık Olarak İnsan ve Diğer İnsanların Benlikteki Yeri 271
Benlik Kategorizasyonu Kuramı 274
Benlik ve Kültür İlişkisine Dair Güncel Tartışmalar 276
Hazel R. Markus ve Shinobu Kitayama: Benlik Kurgusu Kavramı 276
Bağımsız ve Karşılıklı Bağımlı Benlik Kurguları 277
Karşılıklı Bağımlı Benlikte Diğer İnsanların Yeri 279
Bağımlı ve Bağımsız Benlik Algısının Bilişsel, Duygusal ve Motivasyonel Sonuçları 279
Çiğdem Kağıtçıbaşı: Kültürel Bir Bağlamda Özerklik ve İlişkisellik 281
E. Olcay İmamoğlu: Dengeli Bütünleşme ve Ayrışma/Ayırt Etme Modeli 284
Sonuç 286
Kaynakça 288

Benlik ve Sosyal Kimlik **293**
Mehmet Fatih Bükün

Giriş 293
Benlik ve Kimlik Kavramları 294
Benliği İnşa Etmek: Sosyal Ürün Olarak Benlik Kavramı 295
Benlik ve Kimlik Türleri 296
Grup ve Sosyal Kimlik 298
Sosyal Kimlik Kuramı 299
Sosyal Kimlik Yaklaşımı Kuramları 300
Sosyal Kimlik Motivasyonları 301
Grupla Özdeşleşme 302
Gruplar Arası Duygular 303
Gruplar Arası Çatışma ve Sosyal Uyum 304
Kolektif Davranış 305
Kimlik Algısı Yönetme Stratejileri 306
Benlik ve Kimlikteki Kültürel Farklılıklar 307
Sonuç 308
Kaynakça 309

Benlik ve Varoluş 317
Volkan Koç, Gülnihal Kafa
Giriş 317
Varoluş ve Benlik 318
Varoluşçuluk ve Psikoloji 323
Yaşamda Anlam ve Benlik 324
Otantiklik ve Benlik 326
Ölüm ve Benlik Saygısı 327
Sonuç 328
Kaynakça 329

III. KISIM
UYGULAMADA BENLİK

Benlik ve Yakın İlişkiler 337
Meryem Berrin Bulut ve Yeşim Dellal
Giriş 337
Kendini Açma 338
Kendini İzleme 340
Bilişsel Karşılıklı Bağımlılık 342
Benlik Düzenleme 343
Benlik Düzenleyici İlişkilerin Üçgen Modeli 345
Michelangelo Fenomeni 347
İki Boyutlu İlişkisel Benlik Değişimi Modeli 349
Yetişkinlerde Bağlanma 352
Reddedilme Duyarlılığı 357
Sonuç 360
Kaynakça 362

Din, Maneviyat ve Benlik 367
Meryem Şahin
Giriş 367
Dinî ve Manevi İnançlarda Benliğe İlişkin Temel Yaklaşımlar 368
İslam Tasavvufu ve Benlik 368
Budizm Mistisizmi 370
Dindarlık, Maneviyat ve Benlik Saygısı 372
Tanrı Tasavvuru ve Benlik 375

Dinî Katılım ve Benlik 379
Dindarlık, Benlik Sunumu ve Öz Kontrol 381
Sonuç 385
Kaynakça 386

Benlik ve Kişisel Büyüme 395
Esra Çebi

Giriş 395
Abraham Harold Maslow 396
İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı 396
Kendini Gerçekleştirme 398
Kendini Aşma 404
Viktor Frankl 405
Carl Rogers 406
Earl C. Kelley 407
Arthur W. Combs 408
Karen Horney 409
Sonuç 411
Kaynakça 412

Benlik ve Psikopatoloji 417
Volkan Koç

Giriş 417
Benlik Gelişimi ve Psikopatoloji 418
Benlik ve Psikopatoloji Bağlantısı 420
Benliğin Farklı Psikopatolojilerdeki Rolü 423
Benlik ve Depresyon 423
Benlik ve Kaygı 426
Benlik ve Kişilik Bozuklukları 428
Benlik, Kültür ve Psikopatoloji 431
Sonuç 432
Kaynakça 433

Benlik ve Çevresel Sürdürülebilirlik 441
Erkin Sarı

Giriş 441
Kişilik ve Çevreci Davranışlar 442

Değerler ve Çevreci Davranışlar 445
Kimlik ve Çevreci Davranışlar 447
Benlik Kurgusu ve Çevreci Davranışlar 451
Öz Belirleme Kuramı ve Çevreci Tutum ve Davranışlar 454
Sonuç 456
Kaynakça 459

Örgütsel Bağlamda Benlik 473
Cem Güney Özveren

Giriş 473
Örgütsel Bağlamda Benlik 475
Öz Yeterlik, Öz Saygı ve Örgüt Temelli Öz Saygı 475
Öz Düzenleme ve Öz Kontrol 480
Örgütsel Bağlamda Benlik ve Kültürel Yorumu 482
Sonuç 487
Kaynakça 488

Yazarlar Hakkında 493

Dizin 503

Felsefe ve Benlik

Nihat Durmaz

Giriş

Felsefenin en önemli konusu şüphesiz doğa ve insandır. Aslında insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan herhangi bir disiplin, bir şekilde insan ve çevresiyle ilişkilidir. Aynı anda özne ve nesne pozisyonunda olan insanın kurduğu bu ilişki, içinde pek çok zorluğu barındıran bir süreci de ihtiva eder. Farklı disiplinler marifetiyle varlığını devam ettiren bu süreç, insani yönelimin sınırları içinde geleceğe uzanır.

Doğadaki varlıklardan biri olan insan, her bir varlık gibi kendisinin de her daim değiştiğini fark eder. Bu farkındalığın nasıl ortaya çıktığı hususu, modern dönemde rasyonalist ile ampirist tartışmaların kökenini oluşturacaktır. Modern epistemolojik tartışmaların yanında ontolojik anlamda insan ve doğa arasında nasıl bir ilişkinin var olduğu da konumuzun kapsamı dışında yer almaktadır.

Özne ve nesne konumlarını deneyimleyen insanın özellikle nesneler arasındaki ilişkileri fark ederek/kurgulayarak matematiğin temellerini inşa ettiği bilinmektedir. Bu önemli keşfin/kurgunun uzun yıllar içinde önemli gelişmeler kaydettiği ve nihayetinde nedensellik gibi modern düşünceye öncülük edecek güçlü yasalar üzerinde yükseldiği aşikâr bir husustur. Felsefenin MÖ 6. yüzyılda ortaya çıkışıyla beraber doğanın nasıl oluştuğu, ne tür varlıkların ortaya çıktığı tartışılmaya başlanmıştır. Thales, Anaksagoras gibi doğa filozofları, nedensellik ilkesini işleterek ilk maddenin (arche) peşine düşmüşler ancak rasyonel bir zemini kısa vadede inşa edememişlerdir.

Sokrates'in doğadan ziyade ahlakı merkeze alan yaklaşımı, felsefenin ilgisini doğadan insana yöneltmiş ve "İnsan nedir?" sorusu felsefenin gündemine girmiştir. Antik Yunan'da insanın ne/kim olduğu hususu modern dönemi de etkileyecek bir ayrım üzerinden varlığını devam ettirmiştir. Aslında bu hususun bir üst katmandan görünüşü, doğa ve insan arasındaki ayrım/birliktelik

hususlardır. İnsan zihni ile bedeni arasında herhangi bir nedensel bağ olmadığını iddia eden paralelizm, zihin ve bedeni birbirine indirgenemeyen iki töz kabul eder. Düalist kuramlardan sonuncusu olan epifenomenalizm ise bedensel olayların zihinsel nedenleri olmadığını, buna karşın tüm zihinsel olayların bedensel nedenlere bağlı olduğunu savunan bir anlayışı temsil eder.

Sonuç

Antik Yunan'dan günümüze kadarki süreçte ruh ve beden arasındaki ilişki, benlik anlayışının nasıl anlaşılması gerektiğini doğrudan etkilemiştir. Bu etkileşimde ruhu merkeze alarak benliğin bedenden bağımsız bir varlık olduğunu iddia eden yaklaşımların yanında beden dışında bir tözün var olmadığını öne sürerek benliği bir algılar demeti şeklinde açıklayan anlayışlar da bulunmaktadır. Zaman ve mekânın dışına çıkmanın mümkün olmadığını fark ederek benliğin bir ayağını fenomenler âlemine bağlayan ancak Tanrı, ölümsüzlük ve özgürlük gibi hususların anlamlı hâle gelmesi adına diğer ayağını numen âleme uzatan yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde benlik probleminin hâlâ gizemini koruduğu görülür. İnsan denen varlığın salt bedenden mi yoksa ruh/beden düalizminden mi teşekkül ettiği, eğer ruhsal yönü varsa kutsallığın böylesi bir bileşiklik içinde nasıl bir pozisyonda bulunduğu; cevaplanması gereken sorular olarak karşımızda durmaktadır. Bu soruların cevapları için müracaat edilecek kaynaklar; bilim, din ve felsefeden ibaret gözükmektedir. İnsan zihninin nasıl çalıştığına dair bir yandan bilimsel çalışmalar -özellikle nörobiyoloji- hızla devam etmektedir. Diğer yandan benlik problemini özel bir tartışma alanı olarak görüp bu yönde çalışmalarını yoğunlaştıran felsefeciler de oldukça fazladır. Son olarak hem bilim hem de felsefeden daha eski bir geçmişe sahip olan dinin, mevcut ilkelerden süzülen benlik anlayışının yanında, gelişen ve değişen şartlara göre yeniden güncellenen bir benlik anlayışına hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyduğu da bilinen bir gerçektir. Yine de kanaatimize göre benlik problemi, gelecekte çözülmeyi bekleyen en uzak konulardan biri olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Aristoteles. (2018). *Ruh üzerine* (Ö. Aygün, Çev.). Pinhan Yayınları.

Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (E. Baylan, Çev). Bilgesu Yay. (Orijinal eserin yayın tarihi 1740).

Kınağ, M. (2018). *George Herbert Mead düşüncesinde sosyal benliğin oluşumu* (Tez No: 531808) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Platon. (2019). *Phaidon* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.

Platon. (2019). *Devlet* (S. Eyüboğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon (2020). *Timaios* (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.

Yalçın, Ş. (2004). Kant'ta Transandantal Ben Bilinci. *Felsefe Dünyası*, *39*(1), 55-72.

Benliğin Sosyolojisi: Mikro ve Makro Perpektiften Benliğin İnşası

Hüseyin Çil

Giriş

Benlik, 1930'lu yıllarda Amerikan sosyoloji geleneği içinde toplumla ilişkili biçimde tartışmaya açıldığından beri sosyolojinin önemli bir konusudur. Bu tarihi daha gerilere, sosyolojinin ortaya çıkışına doğru götürmek de mümkündür. Sosyolojinin ilk dönem çalışmalarına daha sonradan artan ilgiyle birlikte benlik bir konu olarak görünür hâle gelmiştir. Öncesinde -aşağıda tartışılacağı gibi- benliğin geri planda kaldığı söylenebilir. Benliğin sosyolojinin merkezine doğru yolculuğu, onun farklı bakış ve yaklaşımlarla ele alınmasını beraberinde getirmiş ve benlik farklı toplumsal görünümler arz etmiştir. İlerleyen aşamalarda bu görünümler ele alınacaktır.

Sosyoloji açısından bakıldığında "benliğin toplumsal görünümleri" gibi bir başlık totolojik görünebilir. Zira sosyolojinin benlik konusundaki çıkış noktası zaten onun toplumsal olduğu gerçeğidir. İnsan, önce "insan" olup sonra sosyal olmaz; insan olabilmesi zaten sosyal olabilmesine bağlıdır (Berger ve Luckmann, 1966/2008). Benliğin sosyal olması tezi, insan olmakla benlik sahibi olmak arasında doğrudan bir köprü kurar. Sosyolojide yaygın şekilde kabul gören tanımla benliği, insanın kendisini anlamlı ötekilerin gözünden görerek refleksif bir tavır sergileyebilmesi (Mead, 1934/2017) olarak kabul edersek sosyal bir varlık olmakla benlik sahibi bir varlık olmak kesişir. Sosyal olmayan; örneğin, vahşi doğada hayvanlar tarafından büyütülmüş bir insan türü varlığını kanıtlarsak bu tezi çürütebiliriz. Ancak elimizde henüz böyle bir veri bulunmamaktadır.

Antropolojinin sınırlarını geçip sosyolojiye doğru yaklaştığımızda, sosyal olmayan insan türü gibi iddialar tümden çürür ve içinde yaşadığımız modern toplumun sosyalleştirici doğasıyla karşı karşıya kalırız. Adı modern toplumla eş zamanlı olarak anılan sosyoloji, modern kent yaşamında filizlenen yeni bir

kiye'de sosyolojinin yaygın bir geleneğidir. Ancak her çalışma konusunda olduğu gibi benlik konusunu doğrudan ya da dolaylı ele alan çalışmalarda da kültüre duyarlılık önem arz eder. Her şeyden önce, benliğe ilişkin çalışmalarda onun ayrılmaz bileşeni olarak ele alınan failliğin evrensel algısına meydan okuyan çalışmaların artık sosyal bilimlerde yayıldığı hatırlanırsa benlik sosyolojisinin bu gelişmeden olumsuz değil olumlu etkileneceği söylenebilir. Ancak Türkiye'de gidişatın böyle olduğu söylenemez. Örneğin, bir dönem sosyoloji ve antropoloji literatüründe en yoğun tartışılan konulardan birisi olan "Müslüman kadın failliği"ne ilişkin geliştirilen alternatif bakışlar (Abu-Lughod, 2013/2021; Mahmood, 2004/2022), benlik tartışmasına da önemli katkılar sunsa da Türkiye'de sosyoloji literatürü, bu çalışmalara büyük oranda duyarsız kalarak ana akım sosyolojiyi takip etmiştir.

Farklı disiplinlerin perspektifinden evrensel benlik tasavvuruna ilişkin itirazlar yükselebilirken Türkiye'de sosyolojinin bu konuda daha sessiz ve ortodoks bir pozisyonda olduğu söylenebilir. Dikeçligil'in (2017) belirttiği gibi "epistemoloji merkezli" bir bilim olarak ilerleyen sosyoloji, bu yaklaşımının bedeli olarak "ontolojiyi unutmaktadır". Oysa Arkonaç'ın (2015) failliğin öznede başlayıp onda bitmesini savunan Batı merkezli anlayışa itirazı, Sayar'ın (2002) "yerel benlikler"e vurgusu, Davutoğlu'nun (1997, s. 10) "bireyin varlık sorunsalını anlamlı bir çerçeveye oturtan dünya görüşü"ne dayanarak açıkladığı farklı medeniyetlerin farklı "ben-idraki" ürettiği tezi, değişen ontolojik sayıltıların benliklere giden alternatif yollar üretebileceğini vurgular. Çeşitli disiplinlerden gelen ilham verici bu görüşler, sosyolojide büyük oranda karşılıksız kalmıştır. Bu yollara yönelmeyi metodolojik bir sapma olarak görmek bir yana, sosyolojiye düşen kendisini insana daha fazla açmaktır. Son kertede insanı anlamaya yönelik bir çaba olarak sosyoloji, kendisini insana ne kadar çok açarsa ya da ona ilişkin varsayımlarını ne kadar ucu açık tutarsa o oranda içerik olarak zenginleşecek ve metodolojik olarak da sınırlarını genişletebilecektir.

Kaynakça

Abu-Lughod, L. (2021). *Müslüman kadının kurtarılmaya ihtiyacı var mı?* (H. Gümüşsoy, Çev.). Ketebe Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2013).

Adorno, T. ve Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği.* (N. Ülner ve E. Öztarhan-Karadoğan, Çev.). Kabalcı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1944).

Allan, K. (2020). *Çağdaş sosyal ve sosyolojik teori.* (H. Egül, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2006).

Alpman, P. S. (2018). Sosyal teorinin konusu olarak kimlik: Sosyal inşacı yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 21*(2), s. 1-28. https://doi: 10.18490/sosars.475804

Anderson, B. (2009). *Hayali cemaatler* (5. b.). (İ. Savaşır, Çev.). Metis Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1983).

Anderson, P. (2019). *Batı Marksizmi üzerine düşünceler.* (B. Aksoy, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1976).

Arkonaç, S. (2015). Kartezyen olmayan özne, öteki, fail ve yerel gerçekliğin inşası. S. Arkonaç (Ed.) içinde, *Doğu'nun ve Batı'nın yerelliği* (s. 321-351). Hiperlink Yayınları.

Bamberg, M. (2010). Who am I? Narration and its contrubituon to self and identity. *Theory & Psychology, 21*(1), 1-22. https://doi:10.1177/0959354309355852

Baudrillard, J. (2013). *Tüketim toplumu* (6. b.). (H. Deliçaylı ve F. Keskin, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1970).

Bauman, Z. (2017). *Akışkan modernite.* (S. O. Çavuş, Çev.). Can Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999).

Bayhan, V. (2011). Tüketim toplumunda bireyin ontolojik mottosu: "Tüketiyorum Öyleyse Varım". *Sosyoloji Konferansları,* 43, 221-248. https://dergipark.org.tr/tr/pub/i usoskon/issue/9547/119240

Beck, U. (2013). *Siyasallığın icadı* (3 b.). (N. Ülner, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1997).

Beck, U. (2014). *Risk toplumu* (2 b.). (K. Özdoğan ve B. Doğan, Çev.). İthaki Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1986).

Berger, P. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası.* (V. S. Öğütle, Çev.). Paradigma Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1966).

Bourdieu, P. (2014). *Eril tahakküm.* (B. Yılmaz, Çev.). Bağlam Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1998).

Callero, P. (2003). The sociology of the self. *Annual Reviev of Sociology,* (29), 115-133.https://doi:10.1146/annurev.soc.29.010202.10005

Collins, R. (2015). *Sosyolojide dört ana gelenek.* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Sentez Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1994).

Connell, R. (2022). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (5. b.). (C. Soydemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1987).

Dardot, P. ve Laval, C. (2018). *Dünyanın yeni aklı: Nelobiral toplum üzerine deneme* (2. b.). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2014).

Davutoğlu, A. (1997). Medeniyetlerin ben-idraki. *Divan,* (1), 1-53.https://dergipark.org.tr /tr/pub/divan/issue/25932/273204

Demez, G. (2012). Medyada yeni sağlık anlayışları ve kadın bedeninin temsili. *Uluslarası İnsan Bilimleri Dergisi, 9*(1), 512-532. https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/2083/864

Dikeçliğil, B. (2017). *Ontolojiyi hatırlamak.* Çizgi Kitabevi Yayınları.

Durant, J. P. (2015). *Marx'ın sosyolojisi.* (Ö. Laçiner, Çev.). Birikim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1995).

Durkheim, E. (2014). *Toplumsal işbölümü* (2. b.). (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1893).

Durkheim, E. (2019). *Sosyolojik yöntemin kuralları* (3. b.). (D. Özcan, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1895).

Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve tüketim kültürü* (3. b.). (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1991).

Foucault, M. (2001). Benlik teknolojileri. L. H. Martin ve H. Gutman (Ed.) içinde, *Kendini Bilmek* (G. Çağalı Güven, Çev., s. 22-75). Om Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1988).

Foucault, M. (2015). *Hapishanenin doğuşu* (6. b.). (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1975).

Foucault, M. (2019). *Özne ve iktidar* (6. b.). (I. Ergüden ve O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1994).

Genç, M. (2020). *Güzelliğin politikası.* İletişim Yayınları.

Giddens, A. (2014). *Modernite ve bireysel kimlik* (2 b.). (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1991).

Goffman, E. (2014). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (3. b.). (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1956).

Goffman, E. (2017a). *Etkileşim ritüelleri.* (A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1967).

Goffman, E. (2017b). *Kamusal alanda ilişkiler.* (M. F. Karakaya, Çev.). Heretik Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1971).

Goffman, E. (2018). *Toplum içinde davranmak.* (A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1963).

Gramsci, A. (1986). *Hapishane deflerleri.* (K. Somer, Çev.). Onur Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1947).

Harvey, D. (2015). *Marx'ın Kapital'i için kılavuz.* (B. Doğan, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2010).

Huberman, L. (2021). *Feodal toplumdan yirminci yüzyıla.* (M. Belge, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1974).

İllouz, E. (2018). *Soğuk yakınlıklar* (2. b.). (Ö. Aksoy, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2007).

İmren, M. (2018). İşte benim kimliğim: Moda ve medyanın kadınların kimlik inşası ve ideal beden söylemlerindeki rolü üzerine. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 103-111. https://doi:10.31592/aeusbed.338524

Köse, H. (2011). Tüketim toplumunda bir "Sosyal Beden" kurgusu olarak kadın. *Selçuk İletişim, 6*(4), 76-89. https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/19022/200606

Lofland, L. H. (2020). *Yabancıların dünyası.* (S. D. Yeşilyurt, Çev.). Ketebe Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1973).

Lövy, M. (2018). *Demir kafes: Max Weber ve Weberci Marksizm.* (N. Çetinkaya, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2013).

Lyotard, J. F. (2014). *Postmodern durum.* (İ. Birkan, Çev.). Bilgesu Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1979).

Mahmood, S. (2022). *Dindarlığın siyaseti: İslami uyanış ve Feminist özne.* (A. Altışık, Çev.). Islık Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2004).

Marcuse, H. (1990). *Tek boyutlu insan* (2. b.). (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1969).

Marx, K. (2018). *Grundrisse* (4. b.). (S. Nişanyan, Çev.). Birikim Kitapları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1939).

Mead, G. H. (2017). *Zihin, benlik ve toplum.* (Y. Erdem, Çev.). Heretik Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1934).

Moses, J. W. ve Knutsen, T. L. (2020). *Bilmenin yolları: Toplumsal ve siyasal araştırmalarda rakip metodolojiler.* (İ. Kıvılcım ve E. B. Ersöz, Çev.). Küre Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2012).

Öğütle, V. S. (2022). *Failin ontolojisi.* Fol Kitap.

Polama, M. (2010). *Çağdaş sosyoloji kuramları.* (H. Erbaş, Çev.). Palme Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1979).

Sarup, M. (1995). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm.* (A. B. Güçlü, Çev.). Ark Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1988).

Sayar, K. (2002). Aşınan kimlikler, dağılan kişilikler: Benlik, kişilik ve kişilik bozuklukları üzerine kültürel bir okuma. *Divan, 13*, 261-293. https://dergipark.org.tr/tr/pub/divan/issue/25942/273302

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür.* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1972).

Strangelove, M. (2010). *Watching youtube.* University of Toronto Press.

Tilly, C. (2018). *Neden?: Düşünce ve davranışlarımızın altında yatan nedenler.* (A. Fethi, Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları. (2006).

Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum.* (L. Boyacı, Çev.). Yarın Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1922).

Yıldırmaz, S. (2021). *Türkiye'de köylülüğün sosyal tarihi.* İletişim Yayınları.

Zijderweld, A. (2007). *Sahnelik toplum.* (K. Canatan, Çev.). Pınar Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1987).

Psikolojide Benlik

Esra Çebi

Giriş

> ".....Bu dünya, hep anlam ışığıyla görülmek zorunda olduğu için, hiç görülmeyecektir! Bu dünyadan konuşabilmemiz bile, onu anlam dünyasına taşımakla olanaklı. Oysa, bedenimiz onda, gezegenimiz, insan toplulukları; bütün anlam verdiğimiz şeyler onda. Anlam verince, 'anlayınca' artık onda olmuyor anladıklarımız, düşündüklerimiz, kanılarımız, bildiklerimiz" (İnam, 2014, s. 4).

Ahmet İnam'ın dünyayı anlamaya dair sözleri söz konusu ruh ve bilinç gibi kavramlar olunca daha da karmaşık bir hâl alsa da insanlar, tarih boyunca bunlara kafa yormaktan geri durmamışlardır. Dünyayı ama özellikle de kendini anlamaya çalışan insan; beden, benlik, zihin gibi kavramlar ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerine düşünmüş ve düşünmeye de devam etmektedir. Bu düşüncelerin yaşamlarımıza yer ve yön tayin ettiği kaçınılmaz bir gerçek olup belki de tüm insan faaliyetleri içinde konusu doğrudan insan olan psikoloji için bu tayin ediş, daha fazla dikkat gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğduğu zaman ve mekânın etkisiyle pozitivist paradigmanın etkisinde kalarak gelişen psikoloji, hangi kavramları çalışma konusu yapacağı konusunda gayet seçici olsa da varisi olduğu felsefenin yol göstericiliğine doğuşundan itibaren bağlı olmuştur. Çoğu zaman farkında olunmasa da psikoloji kuramlarının, araştırmalarının, uygulamalarının altında epistemolojik, ontolojik ve etik ön kabuller, dünya görüşleri bulunmaktadır. Bu dünya görüşleri neyin bilinip bilinemeyeceğini, nasıl bilinebileceğini (epistemolojik), neyin var olduğunu, olmadığını (ontolojik), arzu edilen ve kaçınılması gerekeni (etik) tanımlamaktadır (Koltko-Rivera, 2004). Dolayısıyla özne ile onun eylemi (düşüncesi, davranışı, sembolik etkileşimleri vb.) arasındaki ilişkiyi konu edinen psikolojinin, *özne* kavramının kaynağı olan felsefeden (Arkonaç, 2003) bağımsız düşünülmesi mümkün değildir.

bile cevap vermekte zorlanan Batı düşüncesine alternatif farklı düşünme sistemlerinin gerekliliği, bu yeni sorularla daha çok tartışılacak gibi görünmektedir.

Kaynakça

Akdemir-Süleyman, B. (2021). Saf deneyim dünyası: William James' in Radikal Deneyimciliği. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *60*(60), 77-102. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1829183

Allport, G. W. (1955). *Becoming: Basic considerations for a psychology of personality* (Vol. 20). Yale University Press.

Allport, G. W. (1961). *Pattern and Growth in Personality.* Holt, Rinehart ve Winston.

Arıcı, M. ve Demir, B. C. (2021). Prof. Dr. Celal Türer ile Söyleşi: Pragmatizm, William James' te Bilinç ve Benlik, Türkiye'de Felsefe. *MetaZihin: Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi*, *4*(1), 53-72. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1861970

Arkonaç, S. (2003). Psikolojide özne kavramı ve Türkiye'deki özne kavramı üzerine bazı düşünceler. *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi. 3* (7), 11–22. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4190

Arkonaç, S. (2006). Psikolojinin değişen paradigması ve değişmeyen sorunları. *Türk Psikoloji Bülteni, 12* (39) 1-12. https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpb123901.pdf

Aydin, C. (2009). On the significance of ideals: Charles S. Peirce and the goodlife. *Transactions of the Charles S. Peirce Society: A Quarterly Journal in American Philosophy, 45*(3),422-443.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 84*(2), 191–215. https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191

Baumeister, R. F. (1987). How the self became a problem: A psychological review of historical research. *Journal of personality and social psychology, 52*(1), 163-176. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.1.163

Baumeister, R. F. ve Vohs, K. (Ed.). (2007). *Encyclopedia of social psychology*. SAGE Publications. https://doi.org/10.4135/9781412956253

Baumeister, R. F. (2022). *The self explained: Why and how we become who we are*. Guilford Press.

Bellah, R. N., Madsen, R., Sullivan, W. M., Swidler, A.ve Tipton, S. M. (1985). *Habits of the heart: Individualism and commitment in American life.* University of California Press.

Boring, E. G. (1950). *A history of experimental psychology* (2nd ed.). Appleton-Century-Crofts.

Bouchard, T. J., Jr.ve Loehlin, J. C. (2001). Genes, evolution, and personality. *Behavior Genetics, 31*(3), 243–273. https://doi.org/10.1023/A:1012294324713

Boydston, J. A. (1989). *The Later Works of John Dewey, Volume 7, 1925-1953: 1932, Ethics*. Southern Illinois University Press.

Brown, J. D. (1998). *The self.* McGraw-Hill.

Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, *30*(6), 745-778. https://doi.org/10.1002/1099-0992(200011/12)30:6<745::AID-EJSP24>3.0.CO;2-O

Burger J. M. (2016). *Kişilik* (Çev. İ. D. Erguvansarıoğlu, 5. bs.). Kaknüs Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi, 2004).

Cahan, E. D. (1994). John Dewey and human development. R. D. Parke, P. A. Ornstein, J. J. Rieser ve C. Zahn-Waxler (Ed.), *A century of developmental psychology*içinde (s. 145–167). American Psychological Association.

Cervone, D. ve Pervin, L. A. (2016). *Kişilik Psikolojisi: Kuram ve Araştırma.* (M. Baloğlu, Çev. Ed.) (12. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Cooley, C. H. (1902). *Human nature and the social order*. Scribner.

Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self esteem*. Freeman.

Çifteci, V. (2018). Geçmişten geleceğe kendiliğe bir bakış: Özgünlük, zaman ve özgürlük. *MetaZihin: Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi, 1*(2), 195-210. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/625096

Dağ, A. (2017). Hümanizmin radikalleşmesi olarak transhümanizm. *Felsefi Düşün Dergisi 9,* 46-68.

de Waal, C. (2006). Science beyond the Self: Remarks on Charles S. Peirce's Social Epistemology. *Cognitio 7*(1), 149–163.

Dewey, J. (1967). *The Early Works of John Dewey, Volume 2, 1882-1898: Psychology, 1887.* Southern Illinois University Press.

Edwards, D. ve Potter, J. (1992). *Discursive psychology.* Sage Publications.

Eker, S. (2007). *John Dewey"in Pragmatik Politika Düşüncesi ve Politikada Pratik Meşruiyet Sorunu* (Tez No: 210134) [Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Epstein, S. (1973). *The self-concept revisited: Or a theory of a theory. American psychologist, 28*(5), 404-416.https://doi.org/10.1037/h0034679

Epstein, S. (2014). *Cognitive-Experiential Theory: An Integrative Theory of Personality*. Oxford.

Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis.* Norton.

Franks, D. D. ve Gecas, V. (1992). Autonomy and Conformity in Cooley's Self-Theory: The Looking-Glass Self and Beyond. *Symbolic Interaction, 15*(1), 49-68. https://doi.org/10.1525/si.1992.15.1.49

Freud, S. (1923). The ego and the id. *TACD Journal*, *17*(1), 5-22.

Freud, S. (1926). Inhibitions, symptoms and anxiety. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, 20*, 75-176.

Frewen, P., Schroeter, M. L., Riva, G., Cipresso, P., Fairfield, B., Padulo, C., Kemp, A. H., Palaniyappan, L., Owolabi, M., Kusi-Mensah, K., Polyakova, M., Fehertoi, N., D'Andrea, W., Lowe, L. ve Northoff, G. (2020). Neuroimaging the consciousness of self: Review, and conceptual-methodological framework. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 112,* 164–212. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2020.01.023

Fromm, E. (1947). *Man For Himself*. Rinehart.

Garrison, J. (1998). Foucault, Dewey, and self-creation. *Educational philosophy and theory, 30*(2), 111-134. https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.1998.tb00319.x

Gecas, V. (1989). The social psychology of self-efficacy. *Annual review of sociology, 15*(1), 291-316. https://doi.org/10.1146/annurev.so.15.080189.001451

Gecas, V. ve Schwalbe, M. L. (1983). Beyond the looking-glass self: Social structure and efficacy-based self-esteem. *Social Psychology Quarterly, 46*(2), 77–88. https://doi.org/10.2307/3033844

Gergen, K. J. (1997). Social psychology as social construction: The emerging vision. C. McGarty ve S. A. Haslam (Ed.), *The message of social psychology: Perspectives on mind in society* içinde (s. 113–128). Blackwell Publishing.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life.* Doubleday.

Hilgard, E. R. (1949). Human motives and the concept of the self. *American Psychologist, 4*(9), 374–382. https://doi.org/10.1037/h0058728

Hoffman, E. (2010, Summer). William James: The Pragmatic Visionary. *Quest, 98* (3), 96-99. https://www.theosophical.org/publications/quest-magazine/2097

Horney, K. (1950). *Neurosis and Human Growth.* Norton.

İmamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied, 132*(1), 95–105. https://doi.org/10.1080/00223989809599268

İnam, A. (2014). Bin Yıllık Hüzün: İnsanın Düşünme Serüveni Üstüne Bir Yorum. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi,1*, 3-23.

James, W. (1890). *The principles of psychology*. H. Holt and Company.

James, W. (1977). A pluralistic universe (F. Burkhardt, Ed.). Harvard University Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1909).

Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile*. Evrim Yayınevi.

Kağıtçıbaşı, C. (1996). The Autonomous-Relational Self: A New Synthesis. *European Psychologist, 1*(3), 180–186. https://doi.org/10.1027/1016-9040.1.3.180

Kegley, J. A. K. (1980). Josiah Royce on self and community. *Rice Institute Pamphlet-Rice University Studies, 66*(4), 33-53.

Kegley, J. A. K. ve Gunderman, R. B. (2008). *Josiah Royce in focus.* Indiana University Press.

Kılıç, R. (2015). Türkiye'de Modern Psikolojinin Tarihi: 'İlm-i Ahvâl-i Ruh 'İlmü'n-Nefs/Ruhiyyat. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 0*(40), 21-36.

Kılıç, R. (2016). Modern Türk Psikoloji Tarihi Üzerine: Cumhuriyet'in Yeni Nesil Psikologları ve Siyaset. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 13*(1), s. 81-101. https://doi.org/10.1501/MTAD.13.2016.1.5

Kınağ, M. (2018). *George Herbert Mead düşüncesinde sosyal benliğin oluşumu* (Tez No: 531808) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Kohut, H. (1977). *The Restoration of the Self.* International Universities Press.

Koltko-Rivera, M. E. (2004). The psychology of worldviews. *Review of General Psychology, 8*(1), 3-58. https://doi.org/10.1037/1089-2680.8.1.3

Krendl, A. C. ve Betzel, R. F. (2022). Social cognitive network neuroscience. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 17*(5), 510-529. https://doi.org/10.1093/scan/nsac020.

Kuiper, N. A. ve Rogers, T. B. (1979). Encoding of personal information: Self–other differences. *Journal of Personality and Social Psychology, 37*(4), 499–514. https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.4.499

Leary, D. E. (1990). William James on the self and personality: Clearing the ground for subsequent theorists, researchers, and practitioners. M. G. Johnson ve T. B. Henley (Ed.), *Reflections on "The Principles of Psychology": William James after a century* içinde (s. 101–137). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Leary, M. R. ve Tangney, J. P. (Ed.). (2012). The self as an organizing construct in the behavioral and social sciences. M. R. Leary ve J. P. Tangney (Ed.), *Handbook of self and identity* içinde (s. 1–18). The Guilford Press.

Lecky, P. (1945). *Self-consistency: A theory of personality*. Island Press,

Lewin, K., Dembo, T., Festinger, L. ve Sears, P. S. (1944). Level of aspiration. J. M. Hunt (Ed.), *Personality and the behavior disorders* içinde (s. 333–378). Ronald Press.

Lieberman, M. D. (2000). Intuition: A social cognitive neuroscience approach. *Psychological Bulletin, 126*(1), 109–137. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.1.109

Lieberman, M. D. (2010). Social cognitive neuroscience. S. T. Fiske, D. T. Gilbert ve G. Lindzey (Ed.), *Handbook of social psychology* içinde (s. 143–193). John Wiley ve Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy001005

Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about self. *Journal of Personality and Social Psychology, 35*(2), 63–78. https://doi:10.1037//0022-3514.35.2.63

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98*(2), 224-253. https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality.* Harpers.

McCrae, R. R. ve Costa, P. T. (1988). Age, personality, and the spontaneous self-concept. *Journal of Gerontology, 43*(6),177–185. https://doi.org/10.1093/geronj/43.6.S177

McMullen, J. S., Wood, M. S. ve Palich, L. (2014). Entrepreneurial cognition and social cognitive neuroscience. J. R. Mitchell, R. K. Mitchell ve B. Randolph-Seng (Ed.), *Handbook of entrepreneurial cognitio*n içinde (s. 316–363). Edward Elgar.

Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist.* University of Chicago Press.

Mead, G. H. (1964). The Social Self. Andrew J. Reck (Ed.), *Selected Writings: George Herbert Mead* içinde (s. 142-149). The University of Chicago Press.

Miller, D. L. (1973). George Herbert Mead: Symbolic interaction and social change. *The Psychological Record, 23*, 294-304.

Muckenhoupt, M. (2002). *Sigmund Freud Bilinçdışının Kâşifi* (Çev. Füsun Akatlı, 4.bs.). Tübitak Popüler Bilim Kitapları (Orijinal eserin yayın tarihi 1997).

Murphy, G. (1947). Personality structure. G. Murphy (Ed.), *Personality: A biosocial approach to origins and structure* içinde (s. 619–645). Harper ve Brothers. https://doi.org/10.1037/10759-026

Möngü, B. (2014). *Josiah Royce'un Metafiziği* (Tez No: 366798) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Ochshner, K. N. ve Schacter, D. L. (2000). A social cognitive neuroscience approach to emotion and memory. J. C. Borod (Ed.), *The neuropsychology of emotion*içinde (s. 163 – 193). Oxford University Press.

Odabaşı, İ. A. (2016). Osmanlı matbuatında Milliyetçilik ve psikoloji. *Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2,* 75-117.https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.2.2.8

Oppenheim, F. M. (1977). Royce's community: A dimension missing in Freud and James? *Journal of the History of the Behavioral Sciences, 13*(2),173-190. https://doi.org/10.1002/1520-6696(197704)13:2<173::AID-JHBS2300130207>3.0.CO;2-1

Öztürk, E. (2014). *Sosyal bilimler metodolojisinde bir yaklaşım olarak pragmatizm* (Tez No: 439771) [Doktora Tezi, inönü Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Rogers, C. R. (1951). *Client-centered therapy; its current practice, implications, and theory.* Houghton Mifflin.

Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self image.* Princeton University Press.

Rosenberg, M. (1989). Self-concept research: A historical overview. *Social Forces, 68*(1), 34–44. https://doi.org/10.2307/2579218

Smith, M. B. (1994). Selfhood at risk: Postmodern perils and the perils of postmodernism. *American Psychologist, 49*(5), 405–411. https://doi.org/10.1037/0003-066X.49.5.405

Snyder, M. (1974). Self-monitoring of expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 30*(4), 526–537. https://doi.org/10.1037/h0037039

Snygg, D. (1941). The need for a phenomenological system of psychology. *Psychological Review, 48*(5), 404–424. https://doi.org/10.1037/h0059710

Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry.* W W Norton ve Co.

Swann, W. B. ve Seyle, C. (2005). Personality psychology's comeback and its emerging symbiosis with social psychology. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 155–165. https://doi:10.1177/0146167204271591

Swann, W. B., Jr. ve Bosson, J. K. (2010). Self and identity. S. T. Fiske, D. T. Gilbert ve G. Lindzey (Ed.), *Handbook of social psychology* içinde (s. 589–628). John Wiley ve Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy001016

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. Worchel, S. and Austin, W.G.(Eds), *Psychology of Intergroup Relation* içinde (s. 7-24). Hall Publishers.

Tepeli Temiz, Z. ve Hanoğlu, L. (2019). Kendiliğin Nöral Alt Yapısı: Northoff ve Damasio Modelleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi. 22*(1), 104-115. https://jag.journalagent.com/kpd/pdfs/KPD_22_1_104_115.pdf

Ünal, G. ve Ayhan, İ. (2020). İşlevsel özelleşmeye yeni bir bakış: Nöronal saatler. *Nesne, 8*(17), 270-283. https://doi.org/10.7816/nesne-08-17-08

Vazire, S. (2006). Informant reports: A cheap, fast, and easy method for personality assessment. *Journal of Research in Personality, 40*, 472 – 481. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.03.003

White, M. (1973). *Pragmatism and the American Mind,* Oxford University Press.

Woźniak, M. (2018). "I" and "me": The self in the context of consciousness. *Frontiers in Psychology, 9,* Article 1656. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01656

Benlik Gelişimi

Muhammed Şükrü Aydın

Giriş

Bir yaşından küçük bir bebeğin aynada kendisine baktığını göz önüne getirmeye çalışın. Bu dönemdeki bebekler, aynadaki kendi yansımalarını muhtemelen başka biri olarak görüyorlar. Bu sahne psikologlar için çok şaşırtıcı bir fenomen değildir çünkü küçük çocuklar, henüz bir benlik anlayışı geliştirmemişlerdir.

Benlik kavramı; James (1890), Baldwin (1895), Cooley (1902) ve Mead'in (1934) öncü olarak çalıştıkları ve günümüze değin ilgiyle çalışılmaya devam eden konulardan biridir. Sosyal psikoloji alanında yürütülen çalışmaların toplumsal yapı içinde bireyin kendisini diğerleri üzerinden tanımlayarak benliğinin oluşturulmasına; gelişim psikolojisi alanındaki çalışmaların ise çoğunlukla çocukların kişisel özellikleri, yetenekleri, tercihleri gibi kendilerine özgü nitelikler açısından benliklerini değerlendirme süreçlerine odaklandıkları söylenebilir (tartışma için bk. Harter, 1998). Cooley, Mead ve Şerif gibi araştırmacılar, benlik kavramına sosyal-psikolojik açıdan yaklaşarak benliğin kişinin toplumsallaşma sürecinde oluştuğunu ifade etmişlerdir (akt. Tan, 1970).

İnsanların gelişiminde benlik kavramının ne zaman ortaya çıktığı, benlik gelişimi sürecinin nasıl seyrettiği gibi sorular, gelişim psikologlarının yanıt aramaya çalıştıkları konulardan olmuştur. Benlik anlayışının ortaya çıkışını bebeklik döneminde tespit etmenin zorluğu göz önüne alındığında, yeni yöntemlerle birlikte bu konunun ilgi çekici bir şekilde araştırılmaya devam etmesi oldukça makul karşılanabilir.

Bu bölümde, benliği gelişimsel perspektifle açıklamak amaçlanmıştır. Ancak öncesinde benlik kavramını tanımlamak yerinde olacaktır. Benlik kavramını ilk çalışan isimlerden James'e (1890) göre benlik, kişinin kendisi hakkında düşündüğü ve söylediği her şeydir. Bu nedenle bireylerin geçmiş, şimdiki ve gelecek yaşamlarındaki düşünce ve tutumları benlik oluşumunda etkili ola-

nın kesişiminde yer alan, tam olarak bireyci ya da toplulukçu kültür anlayışının egemen olmadığı bir ülkede gerçekleştirilecek araştırmalara ihtiyaç olduğu yeterince açıktır. Farklı toplumlardan gelen bulgularla kültürler arası farklılıkların incelenmesi sayesinde sadece Türkiye değil uluslararası literatüre de katkı sağlanabileceği ön görülmektedir.

Kaynakça

Amsterdam, B. K. (1972). Mirror self-image reactions before age two. *Developmental Psychology, 5*, 297–305.https://doi.org/10.1002/dev.420050403

Astington, J. W. ve Baird, J. A. (2005). Introduction: Why language matters. J. W. Astington ve J. A. Baird, (Ed.), *Why language matters for theory of mind* içinde (s. 3-25). Oxford University Press.

Baldwin, J. M. (1895). *Mental development of the child and the race: Methods and processes*. Macmillan.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.

Barnes-Holmes, Y., McHugh, L. ve Barnes-Holmes, D. (2004). Perspective-taking and Theory of Mind: A relational frame account. *The Behavior Analyst Today, 5*(1), 15-25. https://doi.org/10.1037/h0100133

Baumeister, R. F. (1999). *The self in social psychology*. Psychology Press.

Bertenthal, B. I. ve Fischer, K. W. (1978). Development of self-recognition in the infant. *Developmental Psychology*, *14*(1), 44-50. https://doi.org/10.1037/0012-1649.14.1.44

Birkeland, M. S., Melkivik, O., Holsen, I. ve Wold, B. (2012). Trajectories of global self-esteem during adolescence. *Journal of Adolescence, 35*, 43-54. https://doi.org/10.1016/j.a dolescence.2011.06.006

Brown, G. L., Mangelsdorf, S. C., Agathen, J. M. ve Ho, M. H. (2008). Young children's psychological selves: Convergence with maternal reports of child personality. *Social Development, 17*(1), 161-182.https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00421.x

Burger J. M. (2016). *Kişilik* (Çev. İ. D. Erguvansarıoğlu, 5. bs.). Kaknüs Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 2004).

Colwell, M. ve Lindsey, E. (2003). Teacher-child interactions and preschool children's perceptions of self and peers. *Early Child Development and Care, 173*(2-3), 249-258. https://doi.org/10.1080/03004430303096

Cooley, C. H. (1902). *Human nature and social order.* Charles Scribner's Sons.

Cüceloğlu, D. (1996). *İnsan ve davranışı* (7. Baskı). Remzi Kitabevi.

De Wit, D. J., Karioja, K., Rye, B. J. ve Shain, M. (2011). Perceptions of declining classmate and teacher support following the transition to high school: Potential correlates of increasing student mental health difficulties. *Psychology in the Schools, 48*, 556-572. https://doi.org/10.1002/pits.20576

Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. Norton.

Erikson, E. (1982). *The life cycle completed*. Norton & Company.

Etel, E. ve Yagmurlu, B. (2015). Social competence, theory of mind, and executive function in institution-reared Turkish children. *International Journal of Behavioral Development, 39*(6), 519-529. https://doi.org/10.1177/0165025414556095

Flavell, J. H. (2000). Development of children's knowledge about the mental world. *International Journal of Behavioral Development, 24*(1), 15-23.

Frank, G., Plunkett, S. W. ve Otten, M. P. (2010). Perceived parenting, self-esteem, and general self-efficacy of Iranian American adolescents. *Journal of Child and Family Studies, 19*, 738-746.https://doi.org/10.1007/s10826-010-9363-x

Goodvin, R., Meyer, S., Thompson, R. A. ve Hayes, R. (2008). Self-understanding in early childhood: Associations with child attachment security and maternal negative affect. *Attachment & Human Development, 10*(4), 433-450. https://doi.org/10.1080/14616730802461466

Harter, S. (1998). The development of self-representations. W. Damon (Series Ed.) ve N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* içinde (5th ed., s. 553–617). John Wiley & Sons.

Harter, S. (2006). The self. N. Eisenberg (Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3 Social, emotional, and personality development* içinde (6th ed., s. 505-570). Wiley.

Harter, S. (2012). Emerging self-processes during childhood and adolescence. M. R. Leary ve J. P. Tangney, (Ed.), *Handbook of self and identity* içinde (2nd ed., s. 680-715). Guilford.

James, W. (1890). *Principles of psychology*. Encyclopaedia Britannica.

Karakelle, S. (2012). Zihin kuramı gelişiminde kardeş etkisi: İkizler, tek kardeşliler ve tek çocukların karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Yazıları, 15*(29), 43-52.

Karaca, N., Uzun, H. ve Yaşar, M. C. (2019). Türkiye'de erken çocukluk döneminde benlik kavramı ile ilgili yapılmış lisansüstü eğitim tezlerinin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Educational Research, 13*(30), 79-97. https://doi.org/10.29329/mjer.2019.218.5

Keller, H., Kärtner, J., Borke, J., Yovsi, R. ve Kleis, A. (2005). Parenting styles and the development of the categorical self: A longitudinal study on mirror self-recognition in Cameroonian Nso and German families. *International Journal of Behavioral Development, 29*(6), 496-504. https://doi.org/10.1080/01650250500147485

Kemple, K. M. (1995). Shyness and self-esteem in early childhood. *The Journal of Humanistic Education and Development, 33*(4), 173-182. https://doi.org/10.1002/j.2164-4683.1995.tb00103.x

Kopp, C. B. (2011). Development in the early years: Socialization, motor development, and consciousness. *Annual Review of Psychology, 62*, 165-187. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.121208.131625

Leslie, A. M. (1987). Pretense and representation: The origins of "theory of mind". *Psychological Review, 94*(4), 412-426. https://doi.org/10.1037/0033-295X.94.4.412

Lewis, M. ve Brooks-Gunn, J. (1979). *Social cognition and the acquisition of self*. Plenum Press.

McAlister, A. ve Peterson, C. C. (2007). A longitudinal study of child siblings and theory of mind development. *Cognitive Development, 22*, 258-270. https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2006.10.009

Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviourist*. University of Chicago Press.

Perner, J. (1995). The many faces of belief: Reflections on Fodor's and the child's theory of mind. *Cognition, 57*(3), 241-269. https://doi.org/10.1016/0010-0277(95)00673-1

Perner, J., Ruffman, T. ve Leekam, S. R. (1994). Theory of mind is contagious: You catch it from your sibs. *Child Development, 65*, 1228-1238. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00814.x

Premack, D. ve Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences, 1*(4), 515-526. https://doi.org/10.1017/S0140525X00076512

Repacholi, B. M. ve Gopnik, A. (1997). Early reasoning about desires: evidence from 14-and 18-month-olds. *Developmental Psychology, 33*(1), 12-21. https://doi.org/10.1037/0012-1649.33.1.12

Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. Oxford University Press.

Ruble, D. N., Boggiano, A. K., Feldman, N. S. ve Loebl, J. H. (1980). Developmental analysis of the role of social comparison in self-evaluation. *Developmental Psychology, 16*(2), 105-115. https://doi.org/10.1037/0012-1649.16.2.105

Ryan, A. M., Shim, S. S. ve Makara, K. A. (2013). Changes in academic adjustment and relational self-worth across the transition to middle school. *Journal of Youth and Adolescence, 42*, 1372-1384. https://doi.org/10.1007/s10964-013-9984-7

Santrock, J. W. (2023). *Yaşam boyu gelişim*. G. Yüksel (Çev. Ed.). Nobel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2012, 13. baskı).

Seifert, K. (2011). *Educational psychology*. Rice University.

Selcuk, B., Brink, K. A., Ekerim, M. ve Wellman, H. M. (2018). Sequence of theory-of-mind acquisition in Turkish children from diverse social backgrounds. *Infant and Child Development, 27*(4), e2098. https://doi.org/10.1002/icd.2098

Shahaeian, A., Peterson, C. C., Slaughter, V. ve Wellman, H. M. (2011). Culture and the sequence of steps in theory of mind development. *Developmental Psychology, 47*(5), 1239-1247. https://doi.org/10.1037/a0023899

Tan, H. (1970). Akademik psikolojide ego ve benlik (self) kavramı. *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 2*(1), 11-23.

Thompson, R. A. ve Virmani, E. A. (2010). *Handbook of cultural developmental science*. Psychological Press.

Wellman, H. M., Cross, D. ve Watson, J. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development: The truth about false belief. *Child Development, 72*(3), 655-684. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00304

Wellman, H. M., Fang, F., Liu, D., Zhu, L. ve Liu, G. (2006). Scaling of theory-of-mind understandings in Chinese children. *Psychological Science, 17*(12), 1075-1081. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2006.01830.x

Wimmer, H. ve Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition, 13*(1), 103-128. https://doi.org/10.1016/0010-0277(83)90004-5

Yavuzer, H. (2006). *Ana-baba okulu*. Remzi Kitabevi.

Benlikle İlgili Bilginin İşlenmesi ve Organizasyonu

Yağmur İlgün

Giriş

William James'in (1890) öncü çalışmalarından beri benlik, psikoloji alanında çalışan araştırmacıların yoğun ilgisini çeken bir alan olmuştur. James (1890), benliğin iki farklı boyut üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir: bilinen benlik (self as known) ve bilen benlik (self as knower). James'in erken dönem benlik kavramsallaştırmasındaki biliş vurgusundan beri bilişsel bir yapı olarak benlik ve benlikle ilgili bilginin organizasyonu arasındaki ilişki çok çeşitli kuramlarla anlaşılmaya çalışılmıştır. İlgili alan yazınla uyumlu olarak bu bölümün amacı, benlikle ilgili bilgileri sosyal-bilişsel kuramlar çerçevesinde ele almaktır. Bu kapsamda ilk olarak benlik bilgisi (self-knowledge) ve benlik şemalarının (self-schemata) üzerinde durulacak ve benlikle ilginin bilginin işlenmesi, öz referans etkisi (self-reference effect) üzerinden tartışılacaktır. Sonrasında ise benlik tutarsızlığı kuramı (self-discrepancy theory), benlik karmaşıklığı kuramı (self-complexity theory) ve değerlendirici benlik organizasyonu modeli (model of evaluative self-organization) çerçevesinde benlikle ilgili bilgilerin bilişsel düzeyde organizasyonu ele alınacaktır.

Benlik Bilgisi ve Benlik Şemaları

Benlik bilgisi (*self-knowledge*), bireyin kendisi hakkında sahip olduğu bilgilerin toplamı olarak tanımlanabilir (Carlson, 2013). Benlik bilgisi kişilik özellikleri, duygu durumu, inançlar, değerler, hedefler, sosyal ilişkiler ve sosyal kimlik gibi oldukça geniş bir yelpazede kişinin kim olduğuyla ilgili bilgileri içerir (Vazire ve Carlson, 2010). İlgili alan yazın iki farklı benlik bilgisi türünün varlığına işaret etmektedir: episodik benlik bilgisi (*episodic self-knowledge*) ve anlamsal benlik bilgisi (*semantic self-knowldge*) (Sakaki, 2007).

olumlu duygulanım hissetmeye daha yatkın olması beklenmektedir (Showers ve Zeigler-Hill, 2007). Ne var ki bölümlendirilmiş benlik yönleri olumsuz bilgilerden oluşan bir kişinin olumsuz duygular ve düşük benlik saygısı hissetmesi daha olasıdır (Showers vd., 2015).

Özetle, değerlendirici benlik organizasyonu modeline göre benlikle ilgili bilgiler, benlik yönleri hakkındaki bilişsel temsiller üzerinden organize edilmektedir. Bu bilgilerin organize edilmesinde bölümlendirilmiş ve entegre edilmiş organizasyon yapıları rol oynamaktadır. Ek olarak, benlikle ilgili bilgilerin nasıl organize edildiğinin kişilerin duygu durumu üzerinde önemli etkileri vardır.

Sonuç

Bu bölümde, benlikle ilgili bilginin işlenmesi ve organizasyonu çeşitli sosyal-bilişsel kuramlarla tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak benlik bilgisinin tanımı yapılmış, episodik ve anlamsal olmak üzere farklı benlik bilgisi türlerinin varlığı üzerinde durulmuştur. Sonrasında, benlik bilgisinin benlik şemaları aracılığıyla bilişsel düzeyde nasıl organize edildiği ve benlikle ilgili bilgilerin diğer bilgilere kıyasla işlenme ve hatırlama konusunda neden avantajlı olduğu, ayrıntılı işleme hipotezi ve organizasyonel işleme hipotezi üzerinden ele alınmıştır. Ek olarak benlikle ilgili bilgi ve inançların organizasyonu, üç farklı sosyal-bilişsel kuram çerçevesinde tanıtılmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak benlik tutarsızlıkları kuramı üzerinde durulmuş ve benlik tutarsızlığının sebepleri ve sonuçları tartışılmıştır. Ayrıca benlik karmaşıklığı kuramı ve değerlendirici benlik-organizasyonu modeli çerçevesinde benlikle ilgili bilgilerin organizasyonu üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, ele alınan kuramlar, ilgili alan yazındaki kültürel ve kültürler arası çalışmalar ile örneklendirilmiş ve benlikle ilgili bilgilerin organizasyonunda olası sosyal ve kültürel etmenler tartışılmıştır.

Kaynakça

Ahadzadeh, A. S., Pahlevan Sharif, S. ve Ong, F. S. (2017). Self-schema and self-discrepancy mediate the influence of Instagram usage on body image satisfaction among youth. *Computers in Human Behavior, 68,* 8-16. https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.11.011

Bargh, J. A. (1982). Attention and automaticity in the processing of self-relevant information. *Journal of Personality and Social Psychology, 43*(3), 425–436. https://doi.org/10.1037/0022-3514.43.3.425

Baumeister, R. F. (1998). The self. D. T. Gilbert, S. T. Fiske ve G. Lindzey (Ed.), *The handbook of social psychology* içinde (s. 680–740). McGraw-Hill.

Beike, D. R. ve Ransom, J. W. (2012). Episodic and Semantic Systems of Autobiographical Memory. *Encyclopedia of human behavior* içinde (2nded, s. 61-67). https://doi.org/10.1016/B978-0-12-375000-6.00400-6

Briñol, P., Petty, R. E. ve Wheeler, S. C. (2006). Discrepancies between explicit and implicit self-concepts: Consequences for information processing. *Journal of Personality and Social Psychology*, *91*(1), 154–170. https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.1.154

Brown, C. M., Shilling, A. A. ve Park, S. W. (2017). A comparison of self-complexity in the United States and South Korea. *Self and Identity*, *16*(1), 16-36. https://doi.org/10.1080/15298868.2016.1213765

Carlson E. N. (2013). Overcoming the Barriers to Self-Knowledge: Mindfulness as a path to seeing yourself as you really are. *Perspectives on psychological science: A journal of the Association for Psychological Science*, *8*(2), 173-186. https://doi.org/10.1177/1745691612462584

Cheung, S.-K. (1997). Self discrepancy and depressive experiences among Chinese early adolescents: Significance of identity and the undesired self. *International Journal of Psychology, 32*(5), 347–359. https://doi.org/10.1080/002075997400700

Chi-Hung, N. (2005). Academic self-schemas and their self-congruent learning patterns: Findings verified with culturally different samples. *SocialPsychology of Education: An International Journal, 8*(3), 303–328. https://doi.org/10.1007/s11218-005-4015-5

Craik, F. I. (1979). Human memory. *Annual Review of Psychology, 30,* 63–102. https://doi.org/10.1146/annurev.ps.30.020179.000431

Craik, F. I. M. ve Tulving, E. (1975). Depth of processing and the retention of words in episodic memory. *Journal of Experimental Psychology: General, 104*(3), 268–294. https://doi.org/10.1037/0096-3445.104.3.268

Einstein, G. O. ve Hunt, R. R. (1980). Levels of processing and organization: Additive effects of individual-item and relational processing. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory, 6*(5), 588–598. nhttps://doi.org/10.1037/0278-7393.6.5.588

Hardin, E. E. ve Leong, F. T. L. (2005). Optimism and pessimism as mediators of the relations between self-discrepancies and distress among Asian and European Americans. *Journal of Counseling Psychology, 52*(1), 25–35. https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.1.25

Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review, 94*(3), 319–340. https://doi.org/10.1037/0033-295X.94.3.319

Higgins, E. T. (1989). Self-discrepancy theory: What patterns of self-beliefs cause people to suffer? L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology,* (Vol. 22, s. 93–136). Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60306-8

Higgins, E. T., King, G. A. ve Mavin, G. H. (1982). Individual construct accessibility and subjective impressions and recall. *Journal of Personality and Social Psychology, 43*(1), 35–47. https://doi.org/10.1037/0022-3514.43.1.35

Hofmann, S. G. ve Scepkowski, L. A. (2006). Social self-reappraisal therapy for social phobia: Preliminary findings. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, *20*(1), 45–57. https://doi.org/10.1891/jcop.20.1.45

Hofstede, G. (1980). Culture and organizations. *International studies of management and organization*, *10*(4), 15-41. https://www.jstor.org/stable/40396875

Hofstede, G. (1983). National cultures in four dimensions: A research-based theory of cultural differences among nations. *International studies of management and organization*, *13*(1-2), 46-74. https://www.jstor.org/stable/40396953

Imamoglu E. O. (2003). Individuation and relatedness: not opposing but distinct andcomplementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, *129*(4), 367–402.

Imamoğlu, E. O. (1998). Individualism and collectivism in a model and scale of balanced differentiation and integration. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, *132*(1), 95–105. https://doi.org/10.1080/00223989809599268

James, W. (1890). *The principles of psychology* (Vol. I). New York: Holt.

Josephs, R. A., Markus, H. R. ve Tafarodi, R. W. (1992). Genderand self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology, 63*(3), 391–402. https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.3.391

Jung, J. ve Lee, S.-H. (2006). Cross-cultural comparisons of appearance self-schema, body image, self-esteem, and dieting behavior between Korean and U.S. Women. *Family and Consumer Sciences Research Journal, 34*(4), 350–365. https://doi.org/10.1177/1077727X06286419

Jung, J. ve Lennon, S. J. (2003). Body image, appearance self-schema, and media images. *Family and Consumer Sciences Research Journal, 32*(1), 27–51. https://doi.org/10 .1177/1077727X03255900

Kinney, T. ve Segrin, C. (1998). Cognitive moderators of negative reactions to verbal aggression. *Communication Studies, 49*(1), 49-72. https://doi.org/10.1080/10510979809368518

Klein S. B. (2012). Self, memory, andthe self-reference effect: An examination of conceptual and methodological issues. *Personality and Social Psychology Review,16*(3), 283–300. https://doi.org/10.1177/1088868311434214

Klein, S. B. ve Kihlstrom, J. F. (1986). Elaboration, organization, and the self-reference effect in memory. *Journal of Experimental Psychology: General, 115*(1), 26–38. https://doi.org/1 0.1037/0096-3445.115.1.26

Klein, S. B. ve Loftus, J. (1988). The nature of self-referent encoding: The contributions of elaborative and organizational processes. *Journal of Personality and Social Psychology, 55*(1), 5–11. https://doi.org/10.1037/0022-3514.55.1.5

Kuiper, N. A. ve Rogers, T. B. (1979). Encoding of personal information: Self–other differences. *Journal of Personality and Social Psychology, 37*(4), 499–514. https://doi. org/10.1037/0022-3514.37.4.499

Linville, P. W. (1982). The complexity–extremity effect and age-based stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology, 42*(2), 193-211. https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.2.193

Linville, P. W. (1985). Self-complexity and affective extremity: Don't put all of your eggs in one cognitive basket. *Social Cognition, 3*(1), 94-120. https://doi.org/10.152 1/soco.1985.3.1.94

Linville, P. W. (1987). Self-complexity as a cognitive buffer against stress-related illness and depression. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(4), 663–676. https://doi.org /10.1037/0022-3514.52.4.663

Linville, P. W. ve Jones, E. E. (1980). Polarized appraisals of out-group members. *Journal of Personality and Social Psychology, 38*(5), 689-703. https://doi.org/10.1037/0022-3514.38.5.689

Markus H. (1983). Self-knowledge: An expanded view. *Journal of Personality*, *51*(3), 543–565. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1983.tb00344.x

Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology, 35*(2), 63–78. https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.2.63

Markus, H. ve Sentis, K. (1982). The self in social information processing. J. Suls (Ed.), *Psychological Perspectives on the Self* içinde (Vol. 1, s. 41–70). Erlbaum.

Markus, H. ve Wurf, E. (1987). The dynamic self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology, 38,* 299–337. https://doi.org/10.1146/annurev.ps.38.020187.001503

Markus, H., Crane, M., Bernstein, S. ve Siladi, M. (1982). Self-schemas and gender. *Journal of Personality and Social Psychology, 42*(1), 38–50. https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.1.38

Mason, T. B., Smith, K. E., Engwall, A., Lass, A., Mead, M., Sorby, M., Bjorlie, K., Strauman, T. J. ve Wonderlich, S. (2019). Self-discrepancy theory as a transdiagnostic framework: A meta-analysis of self-discrepancy and psychopathology. *Psychological Bulletin*, *145*(4), 372–389. https://doi.org/10.1037/bul0000186

Matthews, S. K. (2011). Self-complexity and crime: Extending general strain theory. *Justice Quarterly*, *28*(6), 863-902. https://doi.org/10.1080/07418825.2010.535010

Radhakrishnan, P. ve Chan, D. K. S. (1997). Cultural differences in the relation between self-discrepancy and life satisfaction. *International Journal of Psychology, 32*(6), 387–398. https://doi.org/10.1080/002075997400638

Rafaeli-Mor, E. ve Steinberg, J. (2002). Self-complexity and well-being: A review and research synthesis. *Personality and Social Psychology Review, 6*(1), 31–58. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0601_2

Ramírez-Esparza, N., Chung, C. K., Sierra-Otero, G. ve Pennebaker, J. W. (2012). Cross-cultural constructions of self-schemas: Americans and Mexicans. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *43*(2), 233-250. https://doi.org/10.1177/0022022110385231

Rogers, T. B., Kuiper, N. A. ve Kirker, W. S. (1977). Self-reference and the encoding of personal information. *Journal of Personality and SocialPsychology, 35*(9), 677–688. https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.9.677

Sakaki M. (2007). Semantic self-knowledge and episodic self-knowledge: independent or interrelated representations? *Memory*, *15*(1), 1–16. https://doi.org/10.1080/09658210601055750

Schwartz, R. M. ve Garamoni, G. L. (1986). Cognitive assessment: A multibehavior multimethod-multiperspective approach. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 8*(3), 185–197. https://doi.org/10.1007/BF00959831

Shilling, A. A. ve Brown, C. M. (2015). A cultural examination of self-complexity. *The Journal of Integrated Social Sciences*, *5*, 1-26.

Showers, C. (1992). Compartmentalization of positive and negative self-knowledge: Keeping bad apples out of the bunch. *Journal of Personality and Social Psychology, 62*(6), 1036–1049. https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.6.1036

Showers, C. J. (2002). Integration and compartmentalization: A model of self-structure and self-change. D. Cervone ve W. Mischel (Ed.), *Advances in personality science* içinde (s. 271–291). Guilford Press.

Showers, C. J. ve Kling, K. C. (1996). Organization of self-knowledge: implications for recovery from sad mood. *Journal of Personality and Social Psychology*, *70*(3), 578–590. https://doi.org/10.1037//0022-3514.70.3.578

Showers, C. J. ve Zeigler-Hill, V. (2007). Compartmentalization and integration: the evaluative organization of contextualized selves. *Journal of Personality*, *75*(6), 1181-1204. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2007.00472.x

Showers, C. J., Ditzfeld, C. P. ve Zeigler-Hill, V. (2015). Self-concept structure and the quality of self-knowledge. *Journal of Personality*, *83*(5), 535–551. https://doi.org/10.1111/jopy.12130

Showers, C. J. (1995). The evaluative organization of self-knowledge. Kernis, M. H. (ed.) *Efficacy, agency, and self-esteem. The Springe rseries in social clinical psychology* içinde (s.101-120). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-1280-0_6

Strauman, T. J. (1989). Self-discrepancies in clinical depression and social phobia: Cognitive structures that underlie emotional disorders. *Journal of Abnormal Psychology, 98*(1), 14–22. https://doi.org/10.1037/0021-843X.98.1.14

Strauman, T. J. (1992). Self-guides, autobiographical memory, and anxiety and dysphoria: Toward a cognitive model of vulnerability to emotional distress. *Journal of Abnormal Psychology, 101*, 87–95. http://dx.doi.org/10.1037/0021-843X.101.1.87

Symons, C. S. ve Johnson, B. T. (1997). The self-reference effect in memory: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 121*(3), 371–394. https://doi.org/10.1037/0033-2909.121.3.371

Vazire, S. ve Carlson, E. N. (2010). Self-knowledge of personality: Do people know themselves? *Social and Personality Psychology Compass, 4*(8), 605–620. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00280.x

Wheeler, S. C., Petty, R. E. ve Bizer, G. Y. (2005). Self-Schema matching and attitude change: Situational and dispositional determinants of message elaboration. *Journal of Consumer Research, 31*(4), 787–797. https://doi.org/10.1086/426613

Zeigler-Hill, V. ve Showers, C. J. (2007). Self-structure and self-esteem stability: The hidden vulnerability of compartmentalization. *Personality & Social Psychology Bulletin*, *33*(2), 143–159. https://doi.org/10.1177/0146167206294872

Benlik Saygısı

Rukiye Kızıltepe, Gamze Er Vargün

Giriş

Şimdiki kitap bölümünde, kısaca "benliğin genel bir değerlendirmesi" olarak tanımlanan benlik saygısı (self-esteem) üzerinde duracağız. İnsan davranışını açıklamaya yönelik pek çok kuram ve araştırmanın ilgilendiği bir kavram olarak benlik saygısı, psikoloji literatüründe pek çok araştırmaya konu olmuştur. Kendilik değeri ve benlik imajı ile de aynı anlamda kullanılan benlik saygısı, bireyin fiziksel, bilişsel ve sosyoduygusal gelişimi için oldukça önemli bir yapı olup yaşam boyu süreçte hem bireyin çeşitli sosyodemografik ve ilişkisel özelliklerinden etkilenmekte hem de bireyin çeşitli gelişimsel özelliklerini etkilemektedir.

Bu bağlamda bu bölümde, ilk olarak benlik saygısının kavramsallaştırılmasına ve diğer kavramlarla ilişkisine değinip benlik saygısının alt türlerinden bahsedeceğiz. Bir sonraki bölümde, benlik saygısının demografik değişkenlerle ilişkisini ele alacağız. Bu kapsamda yaş, cinsiyet, sosyoekonomik statü, kültür ve aile yapısı gibi sosyodemografik değişkenlerin benlik saygısı üzerindeki etkilerini tartışacağız. Ardından bireylerin benlik saygısını etkileyebilecek olası faktörleri aile ilişkileri ve akran etkileşimi bağlamında ele alıp benlik saygısının gelişimsel sonuçlarına yer vereceğiz. Daha sonra benlik saygısına yönelik yürütülen müdahale çalışmalarını inceleyip bölümü genel bir sonuç ve değerlendirme ile tamamlayacağız.

Benlik Saygısının Kavramsallaştırılması ve Diğer Kavramlarla İlişkisi

Benlik saygısı, psikoloji literatüründe en sık araştırılan kavramlardan biridir. Yürütülen çalışmalar, benlik saygısı ile ilişkili değişkenleri ve benlik saygısının olası sonuçlarını anlamaya çalışmaktadır (Zeigler-Hill, 2013). Ancak

Kaynakça

Afolabi, O. A. (2014). Do self esteem and family relations predict prosocial behaviour and social adjustment of fresh students? *Higher Education of Social Science*, *7*(1), 26-34. https://doi.org/10.3968/5127

Armsden, G. C. ve Greenberg, M. T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, *16*(5), 427-454. https://doi.org/10.1007/BF02202939

Arshad, M., Zaidi, S. M. I. H. ve Mahmood, K. (2015). Self- esteem & academic performance among university students. *Journal of Education and Practice*, *6*(1), 156-162.

Balat Uyanık, G. ve Akman, B. (2004). Farklı sosyoekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(2), 175-183.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, *84*(2), 191.

Bai, X., Jiang, L., Zhang, Q., Wu, T., Wang, S., Zeng, X., Li, Y., Zhang, L., Li, J., Zhao, Y. ve Dai, J. (2021). Subjective family socioeconomic status and peer relationships: Mediating roles of self-esteem and perceived stress. *Frontiers in Psychiatry*, *12*, 634976. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.634976

Bayraktar, F., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2009). Liseli ergenler ve üniversiteli gençlerde benlik saygısı: Ebeveyn ve akrana bağlanma, empati ve psikolojik uyum değişkenlerinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, *24*(63), 48-63.

Baumrind, D. (1972). An exploratory study of socialization effects on black children: Some black-white comparisons. *Child Development*, *43,* 261-267.

Bean, R. A., Bush, K. R., McKenry, P. C. ve Wilson, S. M. (2003). The impact of parental support, behavioral control, and psychological control on the academic achievement and self-esteem of African American and European American adolescents. *Journal of Adolescent Research*, *18*(5), 523-541. https://doi.org/10.1177/0743558403255070

Bleidorn, W., Arslan, R. C., Denissen, J. J. A., Rentfrow, P. J., Gebauer, J. E., Potter, J. ve Gosling, S. D. (2016). Age and gender differences in self-esteem—A cross-cultural window. *Journal of Personality and Social Psychology, 111*(3), 396–410. https://doi.org/10.1037/pspp0000078

Bolger, K. E., Patterson, C. J. ve Kupersmidt, J. B. (1998). Peer relationships and self-esteem among children who have been maltreated. *Child Development*, *69*(4), 1171-1197.https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1998.tb06166.x

Bos, A. E., Muris, P., Mulkens, S. ve Schaalma, H. P. (2006). Changing self-esteem in children and adolescents: A roadmap for future interventions. *Netherlands Journal of Psychology*, *62*, 26-33.https://doi.org/10.1007/BF03061048

Bosson, J. K., SwannJr, W. B. ve Pennebaker, J. W. (2000). Stalking the perfect measure of implicit self-esteem: The blind men and the elephant revisited? *Journal of Personality and Social Psychology*, *79*(4), 631-643.https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.4.631

Bozanoğlu, İ. (2005). Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı grup rehberliğinin güdülenme, benlik saygısı, başarı ve sınav kaygısı düzeylerine etkisi. *Ankara UniversityJournal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *38*(1), 17-42.

Bulut Serin, N. ve Öztürk, S. (2007). Anne-babası boşanmış 9–13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, *8*(2), 117-128.

Bynum, M. K. ve Durm, M. W. (1996). Children of divorce and its effect on their self-esteem. *Psychological Reports, 79*(2), 447–450. https://doi.org/10.2466/pr0.1996.79.2.447

Casale, S. (2020). Gender differences in self-esteem and self-confidence. B. J. Carducci, C. S. Nave, A. DiFabio, D. H. Saklofske, C. Stough (Ed.), *The Wiley encyclopedia of personality and İndividual differences: Models and theories* içinde (s. 185-189). Wiley. https://doi.org/10.1002/9781118970843.ch208.

Çeçen, A. R. ve Koçak, E. (2007). Deneysel bir çalışma: İlköğretim II. kademe öğrencilerine uygulanan benlik saygısı programının öğrencilerin benlik saygısı üzerindeki etkisi. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, *27,* 59-68*.*

Chan, Y. M. (2000). Self-esteem: A cross-cultural comparison of British-Chinese, White British and Hong Kong Chinese children. *Educational Psychology*, *20*(1), 59-74. https://doi.org/10.1080/014434100110380

Chen, G., Gully, S. M. ve Eden, D. (2004). General self-efficacy and self-esteem: Toward theoretical and empirical distinction between correlated self-evaluations. *Journal of Organizational Behavior, 25*(3), 375–395. https://doi.org/10.1002/job.251

Chiu, L. (1989). *Self-esteem of American and Chinese children: A cross cultural comparison.* Conference Paper. New Orleans: American Psychological Association. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED313633.pdf'ten erişilmiştir.

Chiu, L. H. (1992). Self-esteem in American and Chinese (Taiwanese) children. *Current Psychology*, *11*, 309-313.https://doi.org/10.1007/BF02686788

Choi, A. N., Lee, M. S. ve Lee, J. S. (2010). Group music intervention reduces aggression and improves self-esteem in children with highly aggressive behavior: A pilot controlled trial. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, *7*(2), 213-217. https://doi.org/10.1093/ecam/nem182

Cooper, J. E., Holman, J. ve Braithwaite, V. A. (1983). Self-esteem and family cohesion: The child's perspective and adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, *45*(1), 153–159. https://doi.org/10.2307/351303

Coopersmith, S. (1967). *The antecedents of self-esteem.* Freeman.

Çetinkaya, S., Arslan, S., Nur, N., Özdemir, D., Demir, Ö. F. ve Sümer, H. (2006). Sivas il merkezinde sosyoekonomik düzeyi farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinin benlik saygısı düzeyi. *Klinik Psikiyatri*, *9*(3), 116-122.

Dat, N. T., Mitsui, N., Asakura, S., Takanobu, K., Fujii, Y., Toyoshima, K., Kako, Y. ve Kusumi, I. (2022). The effectiveness of self-esteem-related interventions in reducing suicidal behaviors: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Psychiatry*, 1219. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.925423

Demo, D. H., Small, S. A. ve Savin-Williams, R. C. (1987). Family relations and the self-esteem of adolescents and their parents. *Journal of Marriage and the Family*, *49*(4), 705–715. https://doi.org/10.2307/351965

Descartes, C. H., Ramesar, M. ve Mills, J. (2019). Global or domain specific self-esteem: Can it predict aggression among children and adolescents? *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, *28*(3), 350-368. https://doi.org/10.1080/10926771.2018.1496960

Diener, E. ve Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology, 68*(4), 653–663. https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.4.653

Doğan, T. ve Eryılmaz, A. (2013). Benlik saygısı ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *33*(33), 107-117.

Eker, İ. ve Yılmaz, B. (2016). Risk alma davranışı: Çocukluk çağı travmaları ve benlik saygısı temelinde bir değerlendirme. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *19*(1), 27-36. https://doi.or./10.5505/kpd.2016.02996

Epstein, S. ve Morling, B. (1995). Is the self motivated to do more than enhance and/or verify itself? M. H. Kernis (Ed.), *Efficacy, agency, and self-esteem* içinde (s. 9–29). Plenum Press.

Garber, R. J. (1992). Long-term effects of divorce on the self-esteem of young adults. *Journal of Divorce & Remarriage*, *17*(1-2), 131-138.https://doi.org/10.1300/J087v17n01_09

Gasper, J. A., Stolberg, A. L., Macie, K. M. ve Williams, L. J. (2008). Coparenting in intact and divorced families: Its impact on young adult adjustment. *Journal of Divorce & Remarriage*, *49*(3-4), 272-290. https://doi.org/10.1080/10502550802231924

Gentile, B., Grabe, S., Dolan-Pascoe, B., Twenge, J. M., Wells, B. E. ve Maitino, A. (2009). Gender differences in domain-specific self-esteem: A meta-analysis. *Review of General Psychology, 13*(1), 34–45. https://doi.org/10.1037/a0013689

Güloğlu, B. ve Karaırmak, Ö. (2010). Üniversite öğrencilerinde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık. *Ege Eğitim Dergisi*, *11*(2), 73-88.

Gray, M. R. ve Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and the Family*, 574-587. https://doi.org/10.2307/353561

Greenwald, A. G. ve Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, *102*(1), 4-27. https://doi.org/10.1037/0033-295X.102.1.4

Greenwald, A. G. ve Farnham, S. D. (2000). Using the implicit association test to measure self-esteem and self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, *79*(6), 1022–1038. https://doi.org/10.1037/0022-

Hamme Peterson, C., Buser, T. J. ve Westburg, N. G. (2010). Effects of familial attachment, social support, involvement, and self-esteem on youth substance use and sexual risk taking. *The Family Journal*, *18*(4), 369-376. https://doi.org/10.1177/1066480710380546

Haney, P. ve Durlak, J. A. (1998). Changing self-esteem in children and adolescents: A meta-analytical review. *Journal of Clinical Child Psychology*, *27*(4), 423-433. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2704_6

Herz, L. ve Gullone, E. (1999). The relationship between self-esteem and parenting style: A cross-cultural comparison of Australian and Vietnamese Australian adolescents. *Journal of Cross-cultural Psychology*, *30*(6), 742-761. https://doi.org/10.1177/00220 22199030006005

Jordan, C. H., Spencer, S. J. ve Zanna, M. P. (2005). Types of high self-esteem and prejudice: How implicit self-esteem relates to ethnic discrimination among high explicit self-esteem individuals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *31*(5), 693-702. https://doi.org/1 0.1177/0146167204271580

Jordan, C. H., Spencer, S. J., Zanna, M. P., Hoshino-Browne, E. ve Correll, J. (2003). Secure and defensive high self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, *85*(5), 969–978. https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.5.969

Jung, J. ve Lee, S. H. (2006). Cross-cultural comparisons of appearance self-schema, body image, self-esteem, and dieting behavior between Korean and US women. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 34(4), 350-365. https://doi.org/10.1177/1 077727X06286419

Kaliforniya Görev Gücü (1990). *Toward a state of self-esteem: The final report of the California task force to promote self-esteem and personal and social responsibility.* California State Department of Education https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED321170.pdf

Kaya Erten, Z. ve Seviğ, Ü. (2018). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden göçle gelen ergenlerde benlik saygısını yükseltme programının etkililiğinin araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *5*(2), 85-101.

Kızıltepe, R., Ebeoğlu-Duman, M., Sağel-Çetiner, E. ve Hecker, T. (2023). The unique contribution of childhood maltreatment types to risk-taking behavior and self-esteem. *Current Psychology*, 42, 8478-8488.https://doi.org/10.1007/s12144-023-04300-1

Kim, J. ve Cicchetti, D. (2006). Longitudinal trajectories of self-system processes and depressive symptoms among maltreated and nonmaltreated children. *Child Development*, *77*(3), 624-639. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00894.x

King, K. A. (1997). Self-concept and self-esteem: A clarification of terms. *The Journal of School Health*, *67*(2), 68-70.

Kling, K. C., Hyde, J. S., Showers, C. J. ve Buswell, B. N. (1999). Gender differences in self esteem: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 125*(4), 470–500. https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.4.470

Kolubinski, D. C., Frings, D., Nikčević, A. V., Lawrence, J. A. ve Spada, M. M. (2018). A systematic review and meta-analysis of CBT interventions based on the Fennell model of low self-esteem. *Psychiatry Research, 267,* 296–305. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.06.025

Kuzucu, Y., Bontempo, D. E., Hofer, S. M., Stallings, M. C. ve Piccinin, A. M. (2014). Developmental change and time-specific variation in global and specific aspects of self-concept in adolescence and association with depressive symptoms. *The Journal of Early Adolescence*, *34*(5), 638-666. https://doi.org/10.1177/0272431613507498

Laible, D. J., Carlo, G. ve Roesch, S. C. (2004). Pathways to self-esteem in lateadolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours. *Journal of Adolescence*, *27*(6), 703-716. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.05.005

Leary, M. R. ve Baumeister, R. F. (2000). The nature and function of self-esteem: Sociometer theory. M. P. Zanna (Ed.) *Advances in experimental social psychology* içinde (Vol. 32, s. 1-62). Academic Press.

Lee, A. ve Hankin, B. L. (2009). Insecure attachment, dysfunctional attitudes, and low self-esteem predicting prospective symptoms of depression and anxiety during adolescence. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *38*(2), 219-231. https://doi.org/10.1080/15374410802698396

Lin, H. C., Tang, T. C., Yen, J. Y., Ko, C. H., Huang, C. F., Liu, S. C. ve Yen, C. F. (2008). Depression and its association with self-esteem, family, peer and school factors in a population of 9586 adolescents in southern Taiwan. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, *62*(4), 412-420.https://doi.org/10.1111/j.1440-1819.2008.01820.x

Lochman, J. E. ve Lampron, L. B. (1986). Situational social problem-solving skills and self-esteem of aggressive and non aggressive boys. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *14*, 605-617.

Maqsud, M. (1983). Relationships of locus of control to self-esteem, academic achievement, and prediction of performance among Nigerian secondary school pupils. *British Journal of Educational Psychology*, *53*(2), 215-221.

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98*(2), 224–253. https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224

Martinez, I. ve Garcia, J. F. (2008). Internalization of values and self-esteem among Brazilian teenagers from authoritative, indulgent, authoritarian, and neglectful homes. *Adolescence*, *43*(169), 13-29.

McMullin, J. A. ve Cairney, J. (2004). Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *Journal of Aging Studies, 18*(1), 75–90. https://doi.org/10.1016/j.jaging.2003.09.006

Milevsky, A., Schlechter, M., Netter, S. ve Keehn, D. (2007). Maternal and paternal parenting styles in adolescents: Associations with self-esteem, depression and life-satisfaction. *Journal of Child and Family Studies*, *16*, 39-47. https://doi.org/10.1007/s10826-006-9066-5

Mohsen, A. S. (2017). The impact of self-esteem, academic self-efficacy and perceived stress on academic performance: A cross-sectional study of Saudi psychology students. *European Journal of Educational Sciences*, *4*(3), 51-63.

Moore II, L. E. ve Shell, M. D. (2017). The effects of parental support and self-esteem on internalizing symptoms in emerging adulthood. *Psi Chi Journal of Psychological Research*, *22*(2), 131-140. https://doi.org/10.24839/2325-7342.JN22.2.131

Newns, K., Bell, L. ve Thomas, S. (2003). The impact of a self-esteem group for people with eating disorders: an uncontrolled study. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice, 10*(1), 64-68. https://doi.org/10.1002/cpp.352

Niveau, N., New, B. ve Beaudoin, M. (2021). Self-esteem interventions in adults–a systematic review and meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, *94*, 104131. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2021.104131

Oktan, V. (2014). Ergenlerde kendine zarar verme davranışının risk alma davranışı ve benlik saygısı açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *39*(175). https://doi.org/10.15390/EB.2014.3409

Orth, U., Erol, R. Y. ve Luciano, E. C. (2018). Development of self-esteem from age 4 to94 years: A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin, 144*(10), 1045–1080. https://doi.org/10.1037/bul0000161

Orth, U., Maes, J. ve Schmitt, M. (2015). Self-esteem development across the life span: A longitudinal study with a large sample from Germany. *Developmental Psychology, 51*(2), 248–259. https://doi.org/10.1037/a0038481

Orth, U. ve Robins, R. W. (2014). The development of self-esteem. *Current Directions in Psychological Science*, *23*(5), 381–387. https://doi.org/10.1177/0963721414547414

Orth, U., Robins, R. W. ve Roberts, B. W. (2008). Low self-esteem prospectively predicts depression in adolescence and young adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, *95*(3), 695.https://doi.org/10.1037/0022-3514.95.3.695

Orth, U., Trzesniewski, K. H. ve Robins, R. W. (2010). Self-esteem development from young adulthood to old age: A cohort-sequential longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, *98*(4), 645-658. https://doi.org/10.1037/a0018769

Ostrowsky, M. K. (2010). Are violent people more likely to have low self-esteem or high self-esteem? *Aggression and Violent Behavior, 15*(1), 69–75. https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.004

Papadakaki, M., Tzamalouka, G. S., Chatzifotiou, S. ve Chliaoutakis, J. (2009). Seeking for risk factors of intimate partner violence (IPV) in a Greek national sample: The role of self-esteem. *Journal of Interpersonal Violence*, *24*(5), 732-750.

Pinquart, M. ve Gerke, D. C. (2019). Associations of parenting styles with self-esteem in children and adolescents: A meta-analysis. *Journal of Child and Family Studies*, *28*, 2017-2035. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01417-5

Raboteg-Saric, Z. ve Sakic, M. (2014). Relations of parenting styles and friendship quality to self-esteem, life satisfaction and happiness in adolescents. *Applied Research in Quality of Life*, *9*, 749-765. https://doi.org/10.1007/s11482-013-9268-0

Raymore, L. A., Godbey, G. C. ve Crawford, D. W. (1994). Self-esteem, gender, and socioeconomic status: Their relation to perceptions of constraint on leisure among adolescents. *Journal of Leisure Research*, *26*(2), 99-118.

Rentzsch, K. ve Schröder–Abé, M. (2018). Stability and change in domain–specific self–esteem and global self–esteem. *European Journal of Personality*, *32*(4), 353-370. https://doi.org/10.1002/per.2167

Rhee, S., Chang, J. ve Rhee, J. (2003). Acculturation, communication patterns, and self-esteem among Asian and Caucasian American adolescents. *Adolescence*, *38*(152), 749-768.

Robins, R. W. ve Trzesniewski, K. H. (2005). Self-esteem development across the lifespan. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(3), 158-162. https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00353.x

Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Tracy, J. L., Gosling, S. D. ve Potter, J. (2002). Global self-esteem across the life span. *Psychology and Aging, 17*(3), 423–434. https://doi.org/10.1037/0882-7974.17.3.423

Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press.

Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C. ve Rosenberg, F. (1995). Global self-esteem and specific self-esteem: Different concepts, different outcomes. *American Sociological Review*, 141-156. https://doi.org/10.2307/2096350

Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L. ve Lagerspetz, K. M. (1999). Self-evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents' participation in bullying situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *25*(10), 1268-1278. https://doi.org/10.1177/0146167299258008

Santrock, J. W. (2013). *Yaşam boyu gelişim* (Çev. Ed. Galip Yüksel). Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2011).

Sekścińska, K., Jaworska, D. ve Rudzinska-Wojciechowska, J. (2021). Self-esteem and financial risk-taking. *Personality and Individual Differences*, *172*, 110576. https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110576

Shaw, B. A., Liang, J. ve Krause, N. (2010). Age and race differences in the trajectories of self-esteem. *Psychology and Aging, 25*(1), 84–94. https://doi.org/10.1037/a0018242

Sowislo, J. F. ve Orth, U. (2013). Does low self-esteem predict depression and anxiety? A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin*, *139*(1), 213-240. https://doi.org/10.1037/a0028931

Steiger, A. E., Allemand, M., Robins, R. W. ve Fend, H. A. (2014). Low and decreasing self-esteem during adolescence predict adult depression two decades later. *Journal of Personality and Social Psychology*, *106*(2), 325. https://doi.org/10.1037/a0035133

Uslu, M. (2013). Relationship between degrees of self-esteem and peer pressure in high school adolescents. *International Journal of Academic Research*, *5*(3), 117-122.

Thompson, M. S., Thomas, M. E. ve Head, R. N. (2012). Race, socioeconomic status, and self-esteem: The impact of religiosity. *Sociological Spectrum*, *32*(5), 385-405. https://doi.org/10.1080/02732173.2012.694792

Trautwein, U., Lüdtke, O., Köller, O. ve Baumert, J. (2006). Self-esteem, academic self concept, and achievement: how the learning environment moderates the dynamics of self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, *90*(2), 334. https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.2.334

Trzesniewski K. H., Donnellan M. B. ve Robins R. W. (2013). Development of self-esteem. V. Zeigler-Hill V. (Ed.), *Self-esteem* içinde (s. 60–79). Psychology Press.

Tsaousis, I. (2016). The relationship of self-esteem to bullying perpetration and peer victimization among school children and adolescents: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*, *31*, 186-199. https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.09.005

Twenge, J. M. ve Campbell, W. K. (2002). Self-esteem and socioeconomic status: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, *6*(1), 59-71. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0601_3

van Geel, M., Goemans, A., Zwaanswijk, W., Gini, G. ve Vedder, P. (2018). Does peer victimization predict low self-esteem, or does low self-esteem predict peer victimization? Meta-analyses on longitudinal studies. *Developmental Review*, *49*, 31-40. https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.07.001

Vermeiren, R., Bogaerts, J., Ruchkin, V., Deboutte, D. ve Schwab-Stone, M. (2004). Subtypes of self-esteem and self-concept in adolescent violent and property offenders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*(2), 405-411. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00231.x

von Soest, T., Wichstrøm, L. ve Kvalem, I. L. (2016). The development of global and domain-specific self-esteem from age 13 to 31. *Journal of Personality and Social Psychology, 110*(4), 592–608. https://doi.org/10.1037/pspp0000060

Walker, J. S. ve Bright, J. A. (2009). False inflated self-esteem and violence: A systematic review and cognitive model. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, *20*(1), 1-32. https://doi.org/10.1080/14789940701656808.

Wang, Y. ve Ollendick, T. H. (2001). A cross-cultural and developmental analysis of self-esteem in Chinese and Western children. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *4*, 253-271. https://doi.org/10.1023/A:1017551215413

Wiehe, V. R. (1984). Self-esteem, attitude toward parents, and locus of control in children of divorced and non-divorced families. *Journal of Social Service Research*, *8*(1), 17-28.

Yetim, U. (2003). The impacts of individualism/collectivism, self-esteem, and feeling of mastery on life satisfaction among the Turkish university students and academicians. *Social Indicators Research*, *61*, 297-317.

Zeigler-Hill, V. (2013). The importance of self-esteem. V. Zeigler Hill (Ed.), *Self-esteem* içinde (s. 1–20). Psychology Press.

Öz Yeterlik

Burcu Kömürcü Akik

Giriş

Bu bölümde, kısaca "kişinin kendi eylemleriyle istenen sonuçları üretme yeteneğine olan inancı" olarak tanımlanan öz yeterlik (*self-efficacy*) kavramı üzerinde duracağız. Öne sürüldüğü günden bu yana psikoloji, sosyoloji, eğitim, halk sağlığı, tıp, hemşirelik, işletme ve ilgili diğer pek çok alanda üzerinde sıklıkla çalışılan öz yeterlik kavramı, son yıllarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu alanlara ayrılan pek çok dergide öz yeterlik kavramının her bir yönüyle ilgili binlerce makale yayınlanmıştır. Öz yeterlik inançları üzerine yapılan araştırmalar, bireyin motivasyonunun ardında yatan bir bileşen olarak literatüre uzun yıllar boyu katkı sağlamıştır. Ek olarak öz yeterliğin nedenleri ve sonuçları üzerine yapılan çalışmalar da son zamanlarda hızla artmaktadır. Bu açıdan oldukça kapsamlı bir kavram olan öz yeterliği bu bölümde ele almaya çalışacağız.

Öz yeterlilik veya öz etkinlik olarak da kullanılan öz yeterlik kavramı, bireyin biyopsikososyal gelişimi için oldukça öneme sahip bir yapı olup, bireyin yaşam boyu yolculuğunda farklı kaynaklardan beslenerek gelişir ve bireyin adaptasyonu için gerekli olan pek çok alanı etkiler.

Bu bağlamda söz konusu bölümde, ilk olarak öz yeterliğin kavramsallaştırılması ile diğer kavramlara benzeyen ve diğer kavramlardan ayrışan yönleri üzerinde duracağız. Ardından öz yeterliğin nasıl geliştiğini açıklamak üzere öz yeterlik kaynaklarından, daha sonrasında mesleki, akademik ve genel olmak üzere öz yeterlik alt boyutlarından söz edeceğiz. Takip eden kısımda ise öz yeterliğin gelişiminde rol oynayan aile, akranlar, okul ve öğretim teknikleri gibi faktörleri ele alacağız. Her bir başlık altında, öz yeterliğin yaşam boyu diğer hangi yapılarla ilişkili olduğunu anlamak ve öz yeterlik etkileri ile öz yeterliğin bireyin yaşamındaki hangi alanlardaki kazanımlarla ilgili olduğunu göstermek üzere öz yeterliğin sonuçlarına ilişkin olarak alan yazında yer alan

Dördüncü olarak öz yeterliğin gelişiminde aile, akran, okul ve öğretim tekniklerinin rolünü ele alan çalışmaların neden-sonuç bağlantısı kurmaya izin verecek şekilde deneysel ve boylamsal desenler kullanılarak yapılması önem arz etmektedir. Aile, akranlar ve okul gibi faktörlerin, yaş, olgunlaşma gibi gelişimsel ve sosyoekonomik düzey, cinsiyet gibi sosyodemografik faktörlerle ne şekilde etkileşerek öz yeterliğin gelişiminde rol oynadığının açıklanmasına hizmet edecek daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, her bir çalışmanın kendi sınırlılıkları olduğu ve bulguların söz konusu sınırlılıklar gözetilerek yorumlanması gerektiği de unutulmamalıdır.

Son olarak uzun yıllardır yapılan sayısız çalışma, gerek klinik örneklemlerde gerekse klinik olmayan örneklemlerde öz yeterliğin rolünü incelemiş ve olumlu sonuçlarla ilişkisi nedeniyle öz yeterliğin hangi yollarla artırılacağını belirlemeyi hedeflemiştir. Hem olumlu davranışsal sonuçlarla ilişkisi hem de psikolojik sağlık alanındaki önleyici ve koruyucu rolü göz önüne alındığında, öz yeterliğin yürütülen müdahale programlarında anahtar faktör olması gerektiği söylenebilir. Bununla birlikte, öz yeterliği artırmayı hedefleyen müdahale programlarının geliştirilmesine, farklı örneklemlerde (hasta grupları, yaşlılar vb.) çalışmaların artırılmasına, kanıta dayalı ve takip çalışmaları içeren araştırmaların planlanmasına önem verilmelidir.

Kaynakça

Abele, A. E. ve Spurk, D. (2009). The longitudinal impact of self-efficacy and career goals on objective and subjective career success. *Journal of Vocational Behavior, 74*(1), 53–62. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2008.10.005

Alivernini, F. ve Lucidi, F. (2011). Relationship between social context, self-efficacy, motivation, academic achievement, and intention to drop out of high school: A longitudinal study. *The journal of Educational Research*, *104*(4), 241-252. https://doi.org/10.1080/00220671003728062

Arslan, A. (2012). Predictive power of the sources of primary school students' self-efficacy beliefs on their self-efficacy beliefs for learning and performance. *Educational Sciences: Theory and Practice*, *12*(3), 1915-1920.

Aypay, A. (2010). Genel öz yeterlik ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(2), 113-132.

Bandura, A. (1977a). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, *84*(2), 191-215.

Bandura, A. (1977b). *Social learning theory*. PrenticeHall.

Bandura, A. (1978a). Reflections on self-efficacy. *Advances in Behaviour Research and Therapy*, *1*(4), 237-269.

Bandura, A. (1978b). The self system in reciprocal determinism. *American Psychologist*, *33*(4), 344-358.

Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist, 37,* 122-147.

Bandura, A. (1984). Recycling misconceptions of perceived self-efficacy. *Cognitive Therapy and Research, 8*, 231-255.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory.* Prentice Hall.

Bandura, A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, *28*(2), 117-148. https://doi: 10.1207/s15326985ep2802_3

Bandura, A. (1994). Self-efficacy. V.S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* içinde, (s.71–81). Academic Press. https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/ Bandura1994EHB.pdf.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The Exercise of Control.* Freeman.

Bandura, A. (2006). Toward a psychology of human agency. *Perspectives on psychological science, 1*(2), 164-180.

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. ve Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child Development, 72,* 187–206. https://doi:10.1111/1467-8624.00273

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. ve Pastorelli, C. (1996). Multifaceted impact of self-efficacy beliefs on academic functioning. *Child Development*, *67*(3), 1206-1222. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01791.x

Bandura, A. ve Schunk, D. H. (1981). Cultivating competence, self-efficacy, and intrinsic interest through proximal self-motivation. *Journal of Personality and Social Psychology, 41*(3), 586-598.

Bong, M. ve Skaalvik, E. M. (2003). Academic self-conceptand self-efficacy: How different are they really? *Educational Psychology Review*, *15*, 1-40.

Bradley, R. L., Browne, B. L. ve Kelley, H. M. (2017). Examining the influence of self-efficacy and self-regulation in online learning. *College Student Journal*, *51*(4), 518-530.

Britner, S. L. ve Pajares, F. (2006). Sources of science self-efficacy beliefs of middle school students. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, *43*(5), 485-499. https://doi.org/10.1002/tea.20131

Cairns, R. B., Cairns, B. D. ve Neckerman, J. J. (1989). Early school drop out: Configurations and determinants. *Child Development,* 60, 1437-1452.

Cassidy, S. (2015). Resilience building in students: The role of academic self-efficacy. *Frontiers in Psychology*, *6*, 1781. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01781

Chemers, M. M., Hu, L.-T. ve Garcia, B. F. (2001). Academic self-efficacy and first year college student performance and adjustment. *Journal of Educational Psychology, 93*(1), 55–64. https://doi.org/10.1037/0022-0663.93.1.55

Chen, G., Gully, S. M. ve Eden, D. (2001). Validation of a new general self-efficacy scale. *Organizational Research Methods, 4,* 62-83. https://doi.org/10.1177/109442810141004

Chen, G., Gully, S. M. ve Eden, D. (2004). General self-efficacy and self-esteem: toward theoretical and empirical distinction between correlated self-evaluations. *Journal of Organizational Behavior, 25,* 375-395. https://doi.org/10.1002/job.251

Collado-Mateo, D., Lavín-Pérez, A. M., Peñacoba, C., Del Coso, J., Leyton-Román, M., Luque-Casado, A., Gasque, P., Fernández-Del-Olmo, M. Á. ve Amado-Alonso, D. (2021). Key factors associated with adherence to physical exercise in patients with chronic diseases and older adults: an umbrella review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(4), 2023. https://doi.org/10.3390/ijerph18042023

Çetin, F. ve Aşkun, D. (2018). The effect of occupational self-efficacy on work performance through intrinsic work motivation. *Management Research Review*, *41*(2), 186-201. https://doi.org/10.1108/MRR-03-2017-0062

Desivilya, H. S. ve Eizen, D. (2005). Conflict management in workteams: the role of social self-efficacy and group identification. *The International Journal of Conflict Management, 16* (2), 183-208. https://doi.org/10.1108/eb022928

Eccles, J. S., Midgley, C. ve Adler, T. (1984). Grade-related changes in the school environment: Effects on achievement motivation. J. Nicholls (Ed.), *Advances in motivation and achievement: The development of achievement motivation* içinde (Vol. 3, s. 283-331). CT JAI Press.

Feltz, D. L. (2007). Self-confidence and sports performance. D. Smith ve M. Bar-Eli (Ed.), Essential readings in sport and exercise psychology içinde (s. 278–294). Human Kinetics.

Ferla, J., Valcke, M., ve Cai, Y. (2009). Academic self-efficacy and academic self-concept: Reconsidering structural relationships. *Learning and Individual Differences*, *19*(4), 499-505. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2009.05.004

Flammer, A. (1990). *Experiencing self efficacy. Introduction to the psychology of control beliefs*. Berlin.

Flammer, A. (2015). *Self-Efficacy*. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences: 4 (1994), 504–508.

Goddard, R. D., Hoy, W. K. ve Hoy, A. W. (2004). Collective efficacy beliefs: Theoretical developments, empirical evidence, and future directions. *Educational Researcher*, *33*(3), 3-13. https://doi.org/10.3102/0013189X033003003

Graham, S. (2022). Self-efficacy and language learning–what it is and what it isn't. *The Language Learning Journal*, *50*(2), 186-207. https://doi.org/10.1080/09571736.2022.2045679

Guarnaccia, C., Scrima, F., Civilleri, A. ve Salerno, L. (2018). The role of occupational self-efficacy in mediating th eeffect of job insecurity on work engagement, satisfaction and general health. *Current Psychology*, *37*, 488-497. https://doi.org/10.1007/s12144-016-9525-0

Gutman, L. M. ve Sulzby, E. (1999). The role of autonomy-support versus control in the emergent writing behaviors of African-American Kindergarten children. *Literacy Research and Instruction*, *39*(2), 170-184. https://doi.org/10.1080/19388070009558319

Güngören, S. (2009). *The effect of grade level on elementary school students' motivational beliefs in science.* (Tez No: 250700) [Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Hamill, S. K. (2003). Resilience and self-efficacy: The importance of efficacy beliefs and coping mechanisms in resilient adolescents. *Colgate University Journal of the Sciences*, *35*(1), 115-146.

Harter, S., Waters, P. L. ve Whitesell, N. R. (1997). Lack of voice as a manifestation of false self-behavior among adolescents: The school setting as a stage upon which the drama of authenticity is enacted. *Educational Psychologist*, *32*(3), 153-173. https://doi.org/10.1207/s15326985ep3203_2

Heslin, P. A. ve Klehe, U. C. (2006). Self-efficacy. S. G. Rogelberg (Ed.), *Encyclopedia of Industrial/OrganizationalPsychology* içinde (Vol. 2, s. 705-708). Sage.

Hidi, S. ve Harackiewicz, J. M. (2000). Motivating the academically unmotivated: A critical issue for the 21st century. *Review of Educational Research*, *70*(2), 151-179. https://doi.org/10.3102/00346543070002151

Honicke, T. ve Broadbent, J. (2016). The influence of academic self-efficacy on academic performance: A systematic review. *Educational Research Review*, *17*, 63-84. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2015.11.002

Huang, C. (2012). Discriminant and incremental validity of self-concept and academic self-efficacy: A meta-analysis. *Educational Psychology, 32*(6), 777-805.

Hymel, S., Comfort, C., Schonert-Reichl, K. ve McDougall, P. (1996). Academic failure and school drop out: The influence of peers. J. Juvonen ve K. R. Wentzel (Ed.), *Social motivation: Understanding children's school adjustment* içinde (s. 313-345). Cambridge University Press.

Joët, G., Usher, E. L. ve Bressoux, P. (2011). Sources of self-efficacy: An investigation of elementary school students in France. *Journal of Educational Psychology*, *103*(3), 649-663. https://doi.org/10.1037/a0024048

Jones, F. ve Riazi, A. (2011). Self-efficacy and self-management after stroke: a systematic review. *Disability and Rehabilitation*, *33*(10), 797-810. https://doi.org/10.3109/09638288.2010.511415

Judge, T. A., Bono, J. E. ve Locke, E. A. (2000). Personality and job satisfaction: The mediating role of job characteristics. *Journal of Applied Psychology, 85*, 237–249. https://doi:10.1037/0021-9010.85.2.237

Jungert, T., Koestner, R. F., Houlfort, N. ve Schattke, K. (2013). Distinguishing source of autonomy support in relation to workers' motivation and self-efficacy. *The Journal of Social Psychology*, *153*(6), 651-666. https://doi.org/10.1080/00224545.2013.806292

Karaarslan, G. ve Sungur, S. (2011). Elementary students' self-efficacy beliefs in science: Role of grade level, gender, and socio-economic status. *Science Education International, 22*(1), 72-79.

Korpershoek, C., Van der Bijl, J. ve Hafsteinsdottir, T. B. (2011). Self-efficacy and its influence on recovery of patients with stroke: a systematic review. *Journal of advanced nursing*, *67*(9), 1876-1894. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2011.05659.x

Kurbanoğlu, N. I. ve Takunyacı, M. (2012). Relationship between anxiety, attitude and self-efficacy beliefs of high schools students towards mathematics course. *International Journal of Human Sciences*, *9,* 110-130.

Kurt, T. (2012). Öğretmenlerin öz yeterlik ve kolektif yeterlik algıları. *Journal of Turkish Educational Sciences*, *10*(2), 195-227.

Le Deist, F. D. ve Winterton, J. (2007). What is competence? *Human Resource Development International*, *8*(1), 27-46. https://doi.org/10.1080/1367886042000338227

Leithwood, K. (2007). What we know about the educational leadership. J. M. Burger, C. Webber ve P. Knick. (Ed.) *Intelligent Leadership* içinde, (s. 41–66), Springer.

Locke, E. A. ve Latham, G. P. (2002). Building a practically useful theory of goal setting and task motivation: A 35-year odyssey. *American Psychologist, 57*(9), 705–717. https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.9.705

Luszczynska, A., Gibbons, F. X., Piko, B. F. ve Teközel, M. (2004). Self-regulatory cognitions, social comparison, and perceived peers' behaviors as predictors of nutrition and physical activity: A comparison among adolescents in Hungary, Poland, Turkey, and USA. *Psychology and Health, 19* (5), 577-593. https://doi.org/10.1080/0887044042000205844

Luszczynska, A., Gutierrez- Dona, B. ve Schwarzer, R. (2005a). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology, 40* (2), 80-89. https://doi.org/10.1080/00207590444000041

Luszczynska, A., Scholz, U. ve Schwarzer, R. (2005b). The general self-efficacy scale: Multicultural validation studies. *The Journal of Psychology, 139* (5), 439-457. https://doi.org/10.3200/JRLP.139.5.439-457

Maggiori, C., Johnston, C. S. ve Rossier, J. (2016). Contribution of personality, job strain, and occupational self-efficacy to job satisfaction in different occupational contexts. *Journal of Career Development*, *43*(3), 244-259. https://doi: 10.1177/0894845315597474

Midgley, C., Feldlaufer, H. ve Eccles, J. S. (1989). Change in teacher efficacy and student self- and task-related beliefs in mathematics during the transition to junior high school. *Journal of Educational Psychology, 81*(2), 247-258. https://doi.org/10.1037/0022-0663.81.2.247

Nora, W. L. Y. ve Zhang, K. C. (2010). Motives of cheating among secondary students: The role of self-efficacy and peer influence. *Asia Pacific Education Review*, *11*, 573-584. https://doi.org/10.1007/s12564-010-9104-2

Ozer, E. M. ve Bandura, A. (1990). Mechanisms governing empowerment effects: A self-efficacy analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*(3), 472–486. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.3.472

Özyürek, R. (2005). Informative sources of math-related self-efficacy expectations and their relationship with math-related self-efficacy, interest, and preference. *International Journal of Psychology*, *40*(3), 145-156. https://doi.org/10.1080/00207590444000249

Pajares, F. (1996). Self-efficacy beliefs in academic settings. *Review of Educational Research, 66*(4), 543–578.

Pajares, F. (2003). Self-efficacy beliefs, motivation, and achievement in writing: A review of the literature. *Reading & Writing Quarterly*, *19*(2), 139-158. https://doi.org/10.1080/10573560308222

Pajares, F. ve Schunk, D. H. (2002). Self and self-belief in psychology and education: A historical perspective. J. Aronson (Ed.), Improving academic achievement: Impact of psychological factors on education içinde (s. 3-21). Academic Press.

Pajares, F. ve Valiante, G. (1997). Influence of self-efficacy on elementary students' writing. *The Journal of Educational Research*, *90*(6), 353-360. https://doi.org/10.1080/00220671.1997.10544593

Pajares, F., Johnson, M. J. ve Usher, E. L. (2007). Sources of writing self-efficacy beliefs of elementary, middle, and high schools tudents. *Research in the Teaching of English, 42*(1), 104-120.

Peechapol, C., Na-Songkhla, J., Sujiva, S. ve Luangsodsai, A. (2018). An exploration of factors influencing self-efficacy in online learning: A systematic review. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (Online)*, *13*(9), 64-86. https://doi.org/10.3991/ijet.v13i09.8351

Phan, H. P. (2012). Relations between informational sources, self-efficacy and academic achievement: A developmental approach. *Educational Psychology*, *32*(1), 81-105. https://doi.org/10.1080/01443410.2011.625612

Pintrich, P. R., Roeser, R. W. ve De Groot, E. A. (1994). Classroom and individual differences in early adolescents' motivation and self-regulated learning. *The Journal of Early Adolescence*, *14*(2), 139-161. https://doi.org/10.1177/027243169401400204

Rigotti, T., Schyns, B. ve Mohr, G. (2008). A short version of the occupational self-efficacy scale: Structural and construct validity across five countries. *Journal of Career Assessment*, *16*(2), 238-255. https://doi: 10.1177/1069072707305763

Sakız, G. (2013). Başarıda anahtar kelime: Öz-yeterlik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *26*(1), 185-210.

Sakiz, G., Pape, S. J. ve Hoy, A. W. (2012). Does perceived teacher affective support matter for middle school students in mathematics classrooms? *Journal of School Psychology*, *50*(2), 235-255. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2011.10.005

Scherbaum, C. A., Cohen-Charash, Y. ve Kern, M. J. (2006). Measuring general self efficacy: A comparison of three measures using item response theory. *Educational and Psychological Measurement, 66* (6), 1047-1063.

Scholz, U. ve Schwarzer, R. (2005). The general self-efficacy scale: Multicultural validation studies. *The Journal of Psychology, 139* (5), 439-457.

Scholz, U., Gutierrez- Dona, B., Sud, S. ve Schwarzer, R. (2002). Is general self efficacy a universal construct? *European Journal of Psychological Assessment, 18* (3), 242-251. https://psycnet.apa.org/doi/10.1027/1015-5759.18.3.242

Schunk, D. H. (1987). Peer models and children's behavioral change. *Review of Educational Research,* 57, 149-174.

Schunk, D. H. (1990). Goal setting and self-efficacy during self-regulated learning. *Educational Psychologist*, *25*(1), 71-86. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2501_6

Schunk, D. H. (1995). Self-efficacy and education and instruction. J. E. Maddux (Ed.), Self-efficacy, adaptation, and adjustment: Theory, research, and application içinde (s. 281–303). Plenum Press.

Schunk, D. H. ve Hanson, A. R. (1985). Peer models: Influence on children's self-efficacy and achievement. *Journal of Educational Psychology*, *77*(3), 313-322. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0663.77.3.313

Schunk, D. H. ve Pajares, F. (2002). The development of academic self-efficacy. A. Wigfield ve J. Eccles (Ed.), *Development of achievement motivation* içinde (s.15-31). Academic Press.

Schyns, B. (2004). The influence of occupational self-efficacy on the relationship of leadership behavior and preparedness for occupational change. *Journal of Career Development*, *30*(4), 247-261.

Schyns, B. ve VonCollani, G. (2002). A new occupational self-efficacy scale and its relation to personality constructs and organizational variables. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, *11*(2), 219-241. https://doi.org/10.1080/13594320244000148

Schyns, B. ve Wolfram, H. J. (2008). The relationship between leader-member Exchange and outcomes as rated by leaders and followers*. Leadership & Organization Development Journal, 29,* 631–646. https://doi:10.1108/ 01437730810906362

Shavelson, R. J. ve Bolus, R. (1982). Self-concept: The interplay of theory and methods. *Journal of Educational Psychology, 74*, 3-17.

Smith, S. A., Kass, S. J., Rotunda, R. J. ve Schneider, S. K. (2006). If at first you don't succeed: Effects of failure on general and task-specific self-efficacy and performance. *North American Journal of Psychology, 8* (1), 171-182.

Steinberg, L., Brown, B. B. ve Dornbusch, S. M. (1996). Beyond the classroom: Why school reform has failed and what parents need to do. Simon & Schuster.

Stipek, D. J. ve Daniels, D. H. (1988). Declining perceptions of competence: A consequence of changes in the child or in the educational environment? *Journal of Educational Psychology, 80*(3), 352–356. https://doi.org/10.1037/0022-0663.80.3.352

Terry, D. J. ve O'Leary, J. E. (1995). The theory of planned behavior: The effects of perceived behavioral control and self-efficacy. *British Journal of Social Psychology, 34,* 199-220. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1995.tb01058.x

Tong, Y. ve Shanggui, S. (2004). A study on general self-efficacy and subjective well-being of low ses college students in a Chinese university. *College Students Journal, 38* (4), 637-642.

Uçak, E. ve Bağ, H. (2012). Elementary school pupils' self efficacy towards science and technology lesson. *Journal of Baltic Science Education*, *11*(3), 203-215.

Waaktaar, T. ve Torgersen, S. (2013). Self-efficacy is mainly genetic, not learned: a multiple-rater twin study on the causal structure of general self-efficacy in young people. *Twin Research and Human Genetics, 16*(3), 651-660.

Wang, M. C., Haertel, G. D. ve Walberg, H. J. (1994). Educational resilience in inner cities. M. C. Wang ve E. W. Gordon (Ed.) *Educational Resilience in Inner-city America: Challenges and Prospects* içinde (s. 45-72). Erlbaum.

White, R. W. (1959). Motivation reconsidered: The concept of competence. *Psychological Review*, *66*(5), 297-323.

Williams, D. M. ve Rhodes, R. E. (2016). The confounded self-efficacy construct: conceptual analysis and recommendations for future research. *Health Psychology Review*, *10*(2), 113-128. https://doi.org/10.1080/17437199.2014.941998

Williams, K. J. ve Lillibridge, J. R. (1992). Perceived self-competence and organizational behavior. K. Kelley (Ed.), *Advances in Psychology* içinde (s. 155-184). North Holland.

Yılmaz, M., Köseoğlu, P., Gerçek, C. ve Soran, H. (2004). Yabancı dilde hazırlanan bir öğretmen öz yeterlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27,* 260–267.

Yokoyama, S. (2019). Academic self-efficacy and academic performance in online learning: A mini review. *Frontiers in Psychology*, *9*, 2794. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02794

Yokoyama, S. (2021, November). The Relationship between Interest in Learning Materials and Learning Motivation and Self-Efficacy in Higher Education Blended Foreign Language Learning Settings. Conference Proceedings. Innovation in Language Learning 2021.

Zimmerman, B. J. ve Martinez-Pons, M. (1990). Student differences in self-regulated learning: Relating grade, sex, and giftedness to self-efficacy and strategy use. *Journal of Educational Psychology, 82*(1), 51–59. https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.1.51

Öz Bilinçli Duygular

Şeyma Begüm Harmancı

Giriş

Bireylerin çeşitli durumlarda kabul edilebilir bulduğu duygu, düşünce ve davranışlar vardır. Bu kabuller ve bunlara ilişkin değerlendirmeler kültürden kültüre değişse dahi her toplulukta ortaya çıkabilmektedir ve bireyler gözlem ve deneyimle bunları içselleştirmektedir. Ancak bu içselleştirmeler, bireyin benlik algısından da etkilenerek şekil almaktadır. Buna göre bireylerin benlik algıları ve kendilerine yönelik değerlendirmeleri, gözlemledikleri kabullerden hangilerini hangi biçimde içselleştireceklerini ve bunların ortaya çıkma biçimini etkilemektedir. Bireyin içselleştirdiği standartlara ulaşması ya da ulaşamaması çeşitli karmaşık duygular ortaya çıkarmaktadır. İçselleştirilmiş bu standartlar, bireyler durumları kendi sosyal konumlarını göz önünde bulundurarak değerlendirirken utanç, gurur ya da suçluluk gibi çeşitli duyguları deneyimlemelerine neden olur. Bu duygular, bireyin bir sosyal kıyas yapması yani "ideal benliği" için uygun gördüğü ya da toplumun beklediğini kabul ettiği duygu, düşünce ya da davranışlara ne denli ulaştığını değerlendirmesi ile ortaya çıkabilmektedir (Lewis, 1995). Ortaya çıkan duygular öz bilinçli duygular *(self-conscious emotions)* olarak adlandırılmıştır ve durumdan, kültürden ve bireyin benlik algısından etkilenmekle birlikte alan yazında genel olarak utanç, suçluluk ve gurura odaklanılmıştır. Buna karşın öz bilinçli duygular bu üç duyguyla sınırlı olmak zorunda değildir; çeşitli araştırmalar, kıskançlık ve empati gibi duyguları da öz bilinçli olarak nitelendirmiştir (Conroy vd., 2014; Lavarco vd., 2022; Lewis, 2019; Li ve Fischer, 2007).

Öz bilinçli duyguların korku, üzüntü, şaşkınlık gibi temel duygulara kıyasla daha karmaşık bir yapıda olduğu kabul edilmektedir. Temel duygular, hayatta kalma amacıyla ve daha otomatik biçimde ortaya çıkmaktadır. Bilişsel süreçler bu duyguların ortaya çıkışında rol oynamak zorunda değildir. Buna karşın öz bilinçli duygular bilişsel süreçler sayesinde ortaya çıkar. Bu duygular, bireyin kendi ideali olarak gördüğü benliğe ulaşmasında ve sosyal olarak

ğunda ihtiyaçlarının karşılanmasını hak eden bir insan oldukları algısının yerleşmesine neden olabilmektedir. Tüm bunlar sosyal kabul için büyük riskler olarak algılanmaktadır ve yetiştirilme stili nedeniyle reddedilmeye zaten duyarlı olan bireylerin öz bilinçli duygularının, işlevsiz biçimde ortaya çıkma riskini artırmaktadır (Claesson ve Sohlberg, 2002; Feiring, 2005; Gilbert vd., 2003; Han ve Kim, 2012; Mills, 2003).

Sonuç

Öz bilinçli duygular; benlik farkındalığı, benlik temsilleri ve benlik değerlendirmesi gibi bilişsel süreçler sayesinde ortaya çıkan karmaşık bir duygu türüdür. Utanç, suçluluk ve gurur alan yazında kabul görmüş öz bilinçli duygulardır. Bu duyguların öz bilinçli olarak adlandırılma nedeni, hepsinin ortaya çıkışında bireyin benlik farkındalığının gerekmesidir. Geçmişte öz bilinçli duyguların çocukluğun ilerleyen yıllarında belirdiği düşünülse de mevcut araştırmalar, 2 yaşın sonundaki çocukların bu duyguları deneyimleyebildiğini göstermiştir. Bu duyguların birçok tetikleyicisi ve işlevi bulunmaktadır. Öz bilinçli duygular, benliğin başarıları ve başarısızlıklarına ilişkin değerlendirmelerle ortaya çıkar. Benlik değerlendirmeleri, bireylerin içselleştirdiği belli toplumsal standartları temel almaktadır. Bu duygular, içselleştirilmiş standartlara ulaşmayı motive etmeyi hedeflemektedir. Standartlar, bireyin kimlik hedefleri, sosyal rolleri, toplum tarafından nasıl değerlendirileceği gibi faktörlerle yakından ilişkilidir. Bireyin amacı, kimlik hedeflerine ulaşmak ve benlik temsili ile uyumlu olmak olabileceği gibi toplum tarafından olumlu değerlendirilmek de olabilir. Kimlik hedeflerine ulaşmak ya da toplum tarafından olumlu değerlendirmek isteyen bireyler, onları bu hedeflerden uzaklaştırdığını değerlendirdikleri durumlarda utanç ve suçluluk duyabilirler. Bireyler hedeflerine yaklaştıklarını düşündükleri durumlarda ise gurur duyabilirler. Bazı öz bilinçli duygular, diğerlerinden daha sosyal olarak arzu edilen etkilere sahip olma eğilimindedir. Ancak bu etkiler, duygunun kendisinden ziyade ortaya çıkış biçimi ile ilişkilidir. Uyumsuz olarak ortaya çıkan duygular bir örüntü hâlini alırsa bireyin ruh sağlığını zedeleyebilir.

Kaynakça

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596

Amsterdam, B. (1972). Mirror self-image reactions before age two. *Developmental Psychobiology, 5,* 297-305.

Andrews, B., Qian, M. ve Valentine, J. D. (2002). Predicting depressive symptoms with a new measure of shame: The Experience of Shame Scale. *The British Journal of Clinical Psychology*, *41*(1), 29–42. https://doi.org/10.1348/014466502163778

Asendorpf, J. B., Warkentin, V., ve Baudonnière, P. M. (1996). Self-awareness and other-awareness. II: Mirror self-recognition, social contingency awareness, and synchronic imitation. *Developmental Psychology, 32*(2), 313–321. https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.2.313

Baldwin, M. W. ve Baccus, J. R. (2004). Maintaining a Focus on the Social Goals Underlying Self-Conscious Emotions. *Psychological Inquiry, 15*(2), 139–144.

Barr P. (2012). Negative self-conscious emotion and grief: an actor-partner analysis in couples bereaved by stillbirth or neonatal death. *Psychology and Psychotherapy*, *85*(3), 310–326. https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.2011.02034.x

Barrett, K. C. (1995). A functionalist approach to guilt and shame. J. P. Tangney ve K. W. Fischer (Ed.), *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride* içinde (s. 25-63). Guilford Press.

Baumeister, R. F., Stillwell, A. M.ve Heatherton, T. F. (1994). Guilt: an interpersonal approach. *Psychological bulletin*, *115*(2), 243–267. https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.2.243

Bennett, D. S., Sullivan, M. W. ve Lewis, M. (2005). Young children's adjustment as a function of maltreatment, shame, and anger. *Child Maltreatment*, *10*(4), 311–323. https://doi.org/10.1177/1077559505278619

Branscombe, N. R. ve Doojse, B. (Ed.). (2004). *Collective guilt: International perspectives.* Cambridge University Press.

Campbell, W. K., Foster, J. D. ve Brunell, A. B. (2004). Running from shame or reveling in pride? Narcissism and the regulation of self-conscious emotions. *Psychological Inquiry, 15*(2), 150–153.

Carver, C. S. ve Scheier, M. F. (1998). *On the self-regulation of behavior.* Cambridge University Press.

Cialdini, R. B., Borden, R. J., Thorne, A., Walker, M. R., Freeman, S. ve Sloan, L. R. (1976). Basking in reflected glory: Three (football) field studies. *Journal of Personality and Social Psychology, 34*(3), 366–375. https://doi.org/10.1037/0022-3514.34.3.366zzz

Claesson, K. ve Sohlberg, S. (2002). Internalized shame and early interactions characterized by indifference, abandonment and rejection: Replicated findings. *Clinical Psychology & Psychotherapy, 9*(4), 277–284. https://doi.org/10.1002/cpp.331

Conroy, D. E., Ram, N., Pincus, A. L. ve Rebar, A. L. (2015). Bursts of self-conscious emotions in the daily lives of emerging adults. *Self and identity: the journal of the International Society for Self and Identity*, *14*(3), 290–313. https://doi.org/10.1080/15298868.2014.983963

de Hooge, I. E., Zeelenberg, M. ve Breugelmans, S. M. (2010). Restore and protect motivations following shame. *Cognition and Emotion, 24*(1), 111–127. https://doi.org/10.1080/02699930802584466

Duval, S. ve Wicklund, R. A. (1972). *A theory of objective self-awareness.* Academic Press.

Eid, M. ve Diener, E. (2001). Norms for experiencing emotions in different cultures: Inter- and intranational differences. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*(5), 869–885. https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.5.869

Fee, R. L. ve Tangney, J. P. (2000). Procrastination: A means of avoiding shame or guilt? *Journal of Social Behavior & Personality, 15*(5), 167–184.

Feiring C. (2005). Emotional development, shame, and adaptation to child maltreatment. *Child maltreatment*, *10*(4), 307–310. https://doi.org/10.1177/1077559505281307

Fessler, D. M. T. (1999). Toward an understanding of the universality of second order emotions. A. L., Hinton (Ed.). *Beyond Nature or Nurture: Biocultural Approaches to the Emotions* içinde (s. 75-116). Cambridge University Press.

Gallup Jr, G. G. (1997). On the rise and fall of self-conception in primates. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *818*, 72–82. https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1997.tb48247.x

Geppert, U. ve Küster, U. (1983). The emergence of "wanting to do it oneself": A precursor of achievement motivation. *International Journal of Behavioral Development, 6*(3), 355–369. https://doi.org/10.1177/016502548300600305

Gilbert P. (1997). The evolution of social attractiveness and its role in shame, humiliation, guilt and therapy. *The British journal of medical psychology*, *70 (2)*, 113–147. https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1997.tb01893.x

Gilbert, P., Cheung, M. S. P., Grandfield, T., Campey, F. ve Irons, C. (2003). Recall of threat and submissiveness in childhood: Development of a new scale and its relationship with depression, social comparison and shame. *Clinical Psychology & Psychotherapy, 10*(2), 108–115. https://doi.org/10.1002/cpp.359

Green, S., Moll, J., Deakin, J. F., Hulleman, J., & Zahn, R. (2013). Proneness to decreased negative emotions in major depressive disorder when blaming others rather than oneself. *Psychopathology*, *46*(1), 34–44. https://doi.org/10.1159/000338632

Han, S. Y. ve Kim, Y. H. (2012). Interpersonal rejection experiences and shame as predictors of susceptibility to peer pressure among Korean children. *Social Behavior and Personality, 40,* 1213–1232. http://dx.doi.org/10.2224/sbp.2012.40.7.1213

Harter, S. (1999). *The construction of the self.* Guilford Press.

Humphrey, N. (1980). Nature's psychologists. B. D. Jospehson ve V. S. Ramachandran (Ed.), *Consciousness and the physical world* içinde (s. 57-75). Cambridge University Press.

Johns, M., Schmader, T. ve Lickel, B. (2005). Ashamed to be an American? The role of identification in predicting vicarious shame for anti-Arab prejudice after 9-11. *Self and Identity, 4*(4), 331–348. https://doi.org/10.1080/15298860500145822

Kagan, J. (1981). *The second year: The emergence of self-awareness.* Harvard University Press.

Kagan, J. (2005). Human morality and temperament. G. Carlo (Ed.), *Moral motivation through the lifespan: Nebraska Symposium on Motivation* içinde (s. 1-32). University of Nebraska Press.

Kemeny, M. E., Gruenewald, T. L. ve Dickerson, S. S. (2004). Shame as the emotional response to threat to the social self: Implications for behavior, physiology, and health. *Psychological Inquiry, 15*(2), 153–160.

Kim, S., Thibodeau, R. ve Jorgensen, R. S. (2011). Shame, guilt, and depressive symptoms: a meta-analytic review. *Psychological bulletin*, *137*(1), 68–96. https://doi.org/10.1037/a0021466

Kohut, H. (1977). *The restoration of the self.* International Universities Press.

Lagattuta, K. H. ve Thompson, R. A. (2007). The development of self-conscious emotions: Cognitive processes and social influences. J. L. Tracy, R. W. Robins ve J. P. Tangney (Ed.), *The self-conscious emotions: Theory and research* içinde (s. 91-113). The Guilford Press.

LaVarco, A., Ahmad, N., Archer, Q., Pardillo, M., Nunez Castaneda, R., Minervini, A. ve Keenan, J. P. (2022). Self-conscious emotions and the right fronto-temporal and right temporal parietal junction. *Brain sciences*, *12*(2), 138. https://doi.org/10.3390/brainsci12020138

Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and adaptation.* Oxford University Press.

Leary, M. R. ve Kowalski, R. M. (1995). *Social anxiety.* Guilford Press.

Leary, M. R. (2004). *The curse of the self: Self-awareness, egotism, and the quality of human life.* Oxford University Press.

Leary, M. R. (2007). The development of self-conscious emotions*.* J. L. Tracy, R. W. Robins ve J. P. Tangney (Ed.), *The self-conscious emotions: Theory and research.* içinde (s. 187-209). The Guilford Press.

LeBlanc, N. J., Toner, E. R., O'Day, E. B., Moore, C. W., Marques, L., Robinaugh, D. J. ve McNally, R. J. (2020). Shame, guilt, and pride after loss: Exploring the relationship between moral emotions and psychopathology in bereaved adults. *Journal of affective disorders*, *263*, 405–412. https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.11.164

Lewis, H. B. (1971). Shame and guilt in neurosis. International Universities Press.

Lewis, M. (1994). Myself and me. S. T. Parker, R. W. Mitchell ve M. L. Boccia (Ed.), *Self-awareness in animals and humans: Developmental perspective* içinde (s. 20-34). Cambridge University Press.

Lewis M. (1997). The self in self-conscious emotions. *Annals of the New York Academy of Sciences, 818,* 118–142.

Lewis, M. ve Haviland-Jones, J. M. (Ed.). (2000). *Handbook of emotions.* Guilford Press.

Lewis, M. (2019). The self-conscious emotions and the role of shame in psychopathology. V. LoBue, K. Pérez-Edgar ve K. A. Buss (Ed.), *Handbook of emotional development* içinde (s. 311–350). Springer Nature Switzerland AG. https://doi.org/10.1007/978-3-030-17332-6_13

Li, J. ve Fischer, K. W. (2007). Respect as a positive self-conscious emotion in European Americans and Chinese. J. L. Tracy, R. W. Robins ve J. P. Tangney (Ed.), *The self-conscious emotions: Theory and research* içinde (s. 224–242). The Guilford Press.

Lickel, B., Schmader, T., Curtis, M. ve Ames, D. R. (2005). Vicarious shame and guilt. *Group Processes and Intergroup Relations, 8*, 145–147.

Loveland K. (1986). Discovering the affordances of a reflecting surface. *Developmental Review, 6,* 1–24.

Martin, L. (1999). I-D compensation theory: Some implications of trying to satisfy immediate-return needs in a delayed-return culture*. Psychological Inquiry, 10, 195–208.*

Mills, R. S. (2003). Possible antecedents and developmental implications of shame in young girls. *Infant and Child Development. 12*, 329–349. http://dx.doi.org/10.1002/icd.308

Mitchell, R. W. (1993). Mental models of mirror-self-recognition: Two theories. *New Ideas in Psychology, 11*(3), 295–325. https://doi.org/10.1016/0732-118X(93)90002-U

Moses, L. J., Baldwin, D. A., Rosicky, J. G. ve Tidball, G. (2001). Evidence for referential understanding in the emotions domain at twelve and eighteen months. *Child development*, *72*(3), 718–735. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00311

Muris, P. ve Meesters, C. (2014). Small or big in the eyes of the other: on the developmental psychopathology of self-conscious emotions as shame, guilt, and pride. *Clinical child and family psychology review*, *17*(1), 19–40. https://doi.org/10.1007/s10567-013-0137-z

Nesse R. M. (1990). Evolutionary explanations of emotions. *Human nature, 1*(3), 261–289. https://doi.org/10.1007/BF02733986

Paulhus, D. L. ve Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, machiavellianism and psychopathy. *Journal of Research in Personality, 36*(6), 556–563. https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6

Phillips, A. G. ve Silvia, P. J. (2005). Self-awareness and the emotional consequences of self-discrepancies. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*(5), 703–713. https://doi.org/10.1177/0146167204271559

Rochat, P. (2001). Origins of self-concept. G. Bremner ve A. Fogel (Ed.), *Blackwell handbook of infant development* içinde (s.191-212). Blackwell Publishing.

Roseman, I. J. (1991). Appraisal determinants of discrete emotions. *Cognition and Emotion, 5*(3), 161–200. https://doi.org/10.1080/02699939108411034

Sroufe L. A. (2005). Attachment and development: a prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & human development*, *7*(4), 349–367. https://doi.org/10.1080/14616730500365928

Stuewig, J. ve Tangney, J. P. (2007). Shame and guilt in antisocial and risky behaviors. J. L. Tracy, R. W. Robins ve J. P. Tangney (Ed.), *The self-conscious emotions: Theory and research* içinde (s. 371-388). The Guilford Press.

Stuewig, J., Tangney, J. P., Heigel, C., Harty, L. ve McCloskey, L. (2010). Shaming, blaming, and maiming: functional links among the moral emotions, externalization of blame, and aggression. *Journal of research in personality*, *44*(1), 91–102. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.12.005

Sznycer D. (2019). Forms and functions of the self-conscious emotions. *Trends in Cognitive Sciences*, *23*(2), 143–157. https://doi.org/10.1016/j.tics.2018.11.007

Sznycer, D., Tooby, J., Cosmides, L., Porat, R., Shalvi, S. ve Halperin, E. (2016). Shame closely tracks the threat of devaluation by others, even across cultures. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, *113*(10), 2625–2630. https://doi.org/10.1073/pnas.1514699113

Tangney J. P. (1990). Assessing individual differences in proneness to shame and guilt: development of the Self-Conscious Affect and Attribution Inventory. *Journal of Personality And Social Psychology*, *59*(1), 102–111. https://doi.org/10.1037//0022-3514.59.1.102

Tangney, J. P. (1991). Moral affect: The good, the bad, and the ugly. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(4), 598–607. https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.4.598

Tangney, J. P. (1992). Situational determinants of shame and guilt in young adulthood. *Personality and Social Psychology Bulletin, 18*(2), 199–206. https://doi.org/10.1177/0146167292182011

Tangney, J. P. (1995). Shame and guilt in interpersonal relationships. J. P. Tangney ve K.W. Fischer (Ed.), *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride* içinde (s. 144-390) Guilford Press.

Tangney, J. P. ve Dearing, R. L. (2002). *Shame and guilt*. Guilford Press. https://doi.org/10.4135/9781412950664

Tangney, J. P.ve Fischer, K. W. (Ed.). (1995). *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride*. Guilford Press.

Tangney, J. P., Miller, R. S., Flicker, L. ve Barlow, D. H. (1996). Are shame, guilt, and embarrassment distinct emotions?. *Journal of personality and social psychology*, *70*(6), 1256–1269. https://doi.org/10.1037//0022-3514.70.6.1256

Tangney, J. P., Stuewig, J. ve Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual review of psychology*, *58*, 345–372. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070145

Tangney, J. P., Wagner, P. ve Gramzow, R. (1992). Proneness to shame, proneness to guilt, and psychopathology. *Journal of Abnormal Psychology, 101*(3), 469–478. https://doi.org/10.1037/0021-843X.101.3.469

Thompson, R. A. (2006). The development of the person: Social understanding, relationships, self, conscience. N. Eisenberg, W. Damon ve R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* içinde (s. 24-98). John Wiley & Sons, Inc.

Thompson, R. A., Meyer, S. ve McGinley, M. (2006). Understanding values in relationships: The development of conscience. M. Killen ve J. G. Smetana (Ed.), *Handbook of moral development* içinde (s. 267-297). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Tooby, J. ve Cosmides, L. (2008). The evolutionary psychology of the emotions and their relationship to internal regulatory variables. M. Lewis, J. M. Haviland-Jones ve L. F. Barrett (Ed.), *Handbook of emotions* içinde (s. 114-137). The Guilford Press.

Tracy, J. L. ve Robins, R. W. (2004). Putting the self into self-conscious emotions: A theoretical model. *Psychological Inquiry, 15*(2), 103–125. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1502_01

Tracy, J. L. ve Robins, R. W. (2007a). The self in self-conscious emotions: A cognitive appraisal approach. J. L. Tracy, R. W. Robins ve J. P. Tangney (Ed.), *The self-conscious emotions: Theory and research* içinde (s. 3-20). The Guilford Press.

Tracy, J. L. ve Robins, R. W. (2007b). The nature of pride. J. L. Tracy, R. W. Robins ve J. P. Tangney (Ed.), *The self-conscious emotions: Theory and research* içinde (s. 26-282). The Guilford Press.

Tracy, J. L., Shariff, A. F. ve Cheng, J. T. (2010). A naturalist's view of pride. *Emotion Review, 2*(2), 163–177. https://doi.org/10.1177/1754073909354627

Trevarthen, C. ve Aitken, K. J. (2001). Infant intersubjectivity: Research, theory, and clinical applications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 42*(1), 3–48. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00701

Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review, 92*(4), 548–573. https://doi.org/10.1037/0033-295X.92.4.548

Weisfeld, G. E. ve Dillon, L. M. (2012). Applying the dominance hierarchy model to pride and shame, and related behaviors. *Journal of Evolutionary Psychology, 10*(1), 15–41. https://doi.org/10.1556/JEP.10.2012.1.2

Wellman, H. M. ve Lagattuta, K. H. (2000). Developing understandings of mind. S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg ve D. J. Cohen (Ed.), *Understanding other minds: Perspectives from developmental cognitive neuroscience* içinde (s. 21-49). Oxford University Press.

Zahn, R., Lythe, K. E., Gethin, J. A., Green, S., Deakin, J. F., Young, A. H. ve Moll, J. (2015). The role of self-blame and worthlessness in the psychopathology of major depressive disorder. *Journal of affective disorders, 186*, 337–341. https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.08.001

Benlik Değerlendirmesi

Beyza Boyacı

Giriş

Benlik kavramı, sosyal psikoloji tarihinin en temel kavramlarından biridir. Bireylerin kendileri hakkında değerlendirmelerini kapsayan son derece kompleks bir yapıyı içermektedir. Bireylerin kendilerini anlamaları ve tanımaya çalışmaları, yaşam boyunca insanlar için önemli bir endişe kaynağı olmuştur (Sedikides, 1993). Sosyal psikoloji alanındaki çoğu teorinin altında, kişilerin çevrelerini ve bu çevreye ilişkin etkileşimlerini sürdürme ve yeteneklerini değerlendirme eğilimi içinde olmaları varsayımı yatmaktadır (Strube ve Roammele, 1985). Bu bağlamda, benliğin tanımı, yapısı, içeriği, işlevleri; alan yazında çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Bireylerin benlikleri hakkında öznel ve değer yüklü çıkarımlar yapmalarının benlik değerlendirme sürecinin sonucu olduğu düşünülmektedir (Sedikides ve Strube, 1997). Bu bölümde, benlik değerlendirmesi ve benlik değerlendirmesiyle ilişkili kavramlar detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Benlik Değerlendirmesi

Benlik değerlendirmesi, son derece karmaşık ve tartışmalı bir alana işaret etmektedir. Alan yazında birçok teorisyen, kişilerin benlik değerlendirmesini çeşitli açılardan ele almıştır. Örneğin; Festinger (1954), benlik değerlendirmesinde kullanılan bilginin doğasına odaklanarak, kişilerin benliklerini kesin ve açıkça düzenlenmiş nesnel bilgileri kullanarak değerlendirdiğini ileri sürmüştür (Wayment ve Taylor, 1995). Bunun yanı sıra Sedikides ve Gregg (2003), benlik değerlendirmesini benlik kavramının sosyal olarak müzakere edilme tarzını yansıttığını ileri sürerler. Buna göre benlik değerlendirmesi, bireysel ve toplumsal dünya arasındaki etkileşimi ifade etmekte ve bireylerin istedikleri geri bildirimleri seçmeleri noktasında onlara rehberlik sağlamaktadır. Bireylerin benliklerine ilişkin ne tür bildirimler aradıkları, aldıkları geri bildirimleri

bireylerin doğasında var olan temel motivasyonlar olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla benlik değerlendirme süreçlerinin doğasını anlamaya yönelik yapılması gereken daha fazla kültürel çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

Akert, R. M., Aronson, E. ve Wilson, T. D. (2005). *Social psychology* (5. ed.). Pearson Education.

Alicke, M. D. ve Sedikides, C. (2009). Self-enhancement and self-protection: What they are and what they do. *European Review of Social Psychology, 20,* 1-48. https://doi.org/10.1080/10463280802613866

Ambrose, B. D. (1992). *Self-verification processes in persons with and without depressive symptoms: implications for self-appraisal changes.* (Publication No. 9315026) [Doctoral Dissertation, Texas AveM University]. ProQuest Dissertations and Theses Global. https://www.proquest.com/

Arslan Akfırat, S. (2012). Benlik Kavramı Bağlamında Kürk Mantolu Madonna Karakterlerinin Çözümlenmesi. *International Journal of Human Sciences, 9*(1), 142-173. https:/doi.org/10.14687/ijhs.v9i1.1912

Aspinwall, L. G. ve Brunhart, S. M. (1996). Distinguishing optimism from denial: Optimistic beliefs predict attention to health threat. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*, 993-1003. https://doi.org/10.1177/01461672962210002

Baron, R. A. ve Byrne, D. (1991). *Social psychology* (6th ed.). Allyn and Bacon.

Baumeister, R. F. (1998). The self. D. T. Gilbert, S. T. Fiske ve G. Lindzey (Ed.). *Handbook of Social Psychology* içinde (4th ed., s. 680–740). McGraw-Hill.

Baumeister, R. F., Tice, D. M. veHutton, D. G. (1989). Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality*, *57* (3), 547-579. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1989.tb02384.

Bloch, A. S. (2004). *Connecting self enhancement and self verification messages in friendships*. [Master Thesis, University of Central Florida]. https://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5160vecontext=etd

Booth, J. E., Shantz, A., Glomb, T. M., Duffy, M. K. ve Stillwell, E. E. (2020). Bad bosses and self-verification: The moderating role of core self-evaluations with trust in work place management, *Human Resource Management*, *59*(2), 135-152. https://doi.org/10.1002/hrm.21982

Brown, J. D., Collins, R. B. ve Schmidt, G. W. (1988). Self-esteem and direct versus indirect forms of self-enhancement. *Journal of Personality and Social Psychology, 55*(3), 445-453. https://doi.org/10.1037/0022-3514.55.3.445

Brown, J. D. ve Taylor, S. E. (1988). Illusions and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin, 103,*193-210. https://doi.org/10.1037/0033-2909.103.2.193

Busby, D. M., Holman, T. B. ve Niehuis, S. (2009). The association between partner enhancement and self-enhancement and relationship quality outcomes. *Journal of Marriage and Family, 71*, 449-464. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00612.x

Campbell, L. (2005). Responses to verifying and enhancing appraisals from Romantic partners: The role of trait importance and trait visibility. *European Journal of Social Psychology, 35,*663-675. https://doi.org/10.1002/ejsp.288

Chen, S., English, T. ve Peng, K. (2006). Self-Verification and Contextualized Self-Views, *Personality and Social Psychology Bulletin, 32*(7), 930-942. https://doi.org/10.1177/0146167206287539

Constantino, M. J. (2002*). Interpersonal/IntrapsychicProcess in Psychotherapy: The Impact Of Self-Verification Strivings on the Working Alliance.* [Doctoral Dissertation, The Pennsylvania StateUniversity]. http://people.umass.edu/constanm/Faculty%20CV.pdf

Dowling, M. F. (2003). *Preferencefor Self-Enhancement or Self-Verification: TheInfluence of Self-Guides.* (Publication No. 3088319) [Doctoral Dissertation, Columbia University]. ProQuest Dissertations and Theses Global. https://www.proquest.com/

Gaertner, L., Sedikides, C. ve Cai, H. (2012). Wanting to be great and better but not average: On the pancultural desire for self-enhancing and self-improving feedback. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 43*(4), 521-526. https://doi.org/10.1177/0022022112438399

Giesler, R. B., Josephs, R. A. ve Swann, W. B. (1996). Self-verification in clinical depression: The desire for negative evaluation, *Journal of Abnormal Psychology*, *105*(3), 358-368. https://doi.org/10.1037/0021-843X.105.3.358

Gregg, A. P. ve Sedikides, C. (2008). Self-enhancement: food for thought. *Perspectives on Psychological Science, 3(2),* 102-116.

Greenwald, A. G. (1980). The totalitarian ego: fabrication and revision of personal history. *American Psychologist, 35*, 603-618. https://doi.org/10.1037/0003-066X.35.7.603

Hamamura, T. ve Heine, S. J. (2008). Approach and avoidance motivation across cultures. A. J. Elliot (Ed.), *Handbook of Approach and Avoidance Motivations* içinde (s. 557–570). Erlbaum. https://doi.org/10.1177/0146167208329512

Heine, S. J. ve Hamamura, T. (2007). In search of East Asian self-enhancement. *Personality and Social Psychology Review*, *11*, 1-24. https://doi.org/10.1177/1088868306294587

Heine, S. J., Kitayama, S. ve Hamamura, T. (2007). The inclusion of additional studies yields different conclusions: A reply to Sedikides, Gaertner ve Vevea (2005), JPSP. *Asian Journal of Social Psychology*, *10*, 49-58. https://doi.org/10.1111/j.1467-839X.2007.00211.x

Heine, S. J., Kitayama, S., Lehman, D. R. ve Markus, H. R. (1999). Is there a universal need self-regard? *Psychological Review, 106(4),* 766-794. https://doi.org/10.1037/0033-295X.106.4.766

Heine, S. J. ve Raineri, A. (2009). Self-improving motivations and collectivism: The Case of Chileans. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 40*(1), 158-163. https://doi.org/10.1177/0022022108326193

Hepper, E. G., Sedikides, C. ve Cai, H. (2013). Self-enhancement and self protection strategies in China: Cultural expressions of a fundamental human motive. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 44*(1), 5-23. https://doi.org/10.1177/0022022111428515

Joiner, T. E. (1995). The price of soliciting and receiving negative feedback: Self-verification theory as a vulnerability to depression theory, *Journal of Abnormal Psychology, 104*(2), 364-372. https://doi.org/10.1037/0021-843X.104.2.364

Juang, L. ve Matsumoto, D. (2008). *Culture and psychology*. International Student Edition.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2004). *Yeni insan ve insanlar*. Evrim Yayınevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Benlik, aile ve insan gelişimi: kültürel psikoloji. Koç Üniversitesi Yayınları.

Kim, T. Y., Gilbreath, B., David, E. M. ve Kim, S. P. (2019). Self-verification striving and employee outcomes: The mediating effects of emotional labor of South korean employees, *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 31*(7), 2845-2861.

Kim, T. Y., Lin, X. ve Kim, S. P. (2019). Person–organization fit and friendship from coworkers: Effects on feeling self-verified ande mployee outcomes, *Group & Organization Management, 44*(4), 777-806.

Kitayama, S., Markus, H. R., Matsumoto, H. ve Norasakkunkit, V. (1997). Individual and Collective processes in the construction of self: Self-enhancement in the United States and self-criticism in Japan. *Journal of Personality and Social Psychology, 72*, 1245-1267. https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.6.1245

Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin, 108,* 480-498. https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.480

London, M. (2003). Antecedents and consequences of self-verification: Implications for individual and group development. *Human Resource Development Review, 2*(3), 273-293. https://doi.org/10.1177/1534484303256114

Momen, C. L. (2002). *Do Adult Attachment Styles Predict Self-Verification?* (Publication No. 1410152) [Master Dissertation, California StateUniversity]. ProQuest Dissertations and Theses Global. https://www.proquest.com/

Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi anlamak.* (Çev. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

North, R. J. ve Swann, W. B. (2009). Self-verification 360: İlluminating the light and dark sides. *Self and Identity, 8,* 131-146. https://doi.org/10.1080/15298860802501516

Nosanchuk, T. A. ve Erickson, B. H. (1985). How high is up? Calibrating social comparison in the real world. *Journal of Personality and Social Psychology, 48*, 624–634. https://doi.org/10.1037/0022-3514.48.3.624

Pelham, B. W. (1991). On the benefits of misery: Self-serving biases in the depressive self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(4), 670-681.

Peplau, L., Sears, D. ve Taylor, S. E. (2010). *Sosyal psikoloji* (2. baskı). İmge Kitabevi.

Rosen, L. H. (2006). *The Developmental Interplay of Behavioral Confirmation and Self-Verification*. (Publication No. 3684202) [Doctoral Dissertation, The University of Texas]. ProQuest Dissertations and Theses Global. https://www.proquest.com/

Schütz, A. ve Tice, D. M. (1997). Associative and competitive indirect self-enhancement in close relationships moderated by trait self-esteem. *European Journal of Social Psychology, 27,* 257-273. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992 (199705) 27:3 < 257::AID-EJSP820>3.0.CO;2-1

Sedikides, C. (1993). Assessment, enhancement, and verification determinants of the self-evaluation processes. *Journal of Personality and Social Psychology, 65,* 317-338. https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.2.317

Sedikides, C. (2007). Self-enhancement and self-protection: Powerful, pancultural, and functional. *Hellenic Journal of Psychology, 4*, 1-13.

Sedikides, C., Gaertner, L. ve Toguchi, Y. (2003). Pancultural self enhancement. *Journal of Personality and Social Psychology, 84,* 60-70.

Sedikides, C. ve Gregg, A. P. (2003). Portraits of the self. M. A. Hogg ve J. Cooper (Ed.), *Sage handbook of social psychology* içinde (s. 110-138). Sage Publications.

Sedikides, C. ve Hepper, E. G. (2009). Self-improvement. *Social and Personality Psychology Compass*, *3*(6), 899-917. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00231.x

Sedikides, C. ve Luke, M. (2007). On when self-enhancement and self-criticism function adaptively and maladaptively. E. Chang (Ed.), *Self-criticism and self-enhancement: Theory, research, and clinical implications* içinde (s.181-198). APA Books.

Sedikides, C. ve Strube, M. J. (1997). Self-evaluation: To thine own self be good, to thine own self be sure, to thine own self be true, and to thine own self be better. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 29 içinde (s. 209-269). Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60018-0

Seih, Y. T., Buhrmester, M. D., Lin, Y. C., Huang, C. L. ve Swann, W. B. (2013). Do people want to be flattered or understood? The cross-cultural universality of self-verification. *Journal of Experimental Social Psychology, 49(1),* 169-172.

Seyle, D. C. ve Swann, W. B. (2007). Being oneself in the workplace: Self-verification and identity in organizational contexts. C. A. Bartel, S. Bladerand A. Wrzesniewski (Ed.), *Identity and the Modern Organization* içinde (s. 201-222). Psychology Press.

Strube, M. J. ve Roemmele, L. A. (1985). Self-enhancement, self-assessment, and self-evaluative task choice. *Journal of Personality and Social Psychology, 49*(4), 981–993. https://doi.org/10.1037/0022-3514.49.4.981

Swann, W. B. (1983). Self-Verification: Bringing Social Reality into Harmony with the Self. J. Suls ve A. G. Greenwald (Ed.), *Social Psychological Perspectives on the Self* içinde (Vol. 2, s. 33-66). Lawrence Erlbaum Associates.

Swann, W. B., Jr. (2012). Self-verification theory. P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Ed.), *Handbook of theories of social psychology* içinde (s. 23–42). Sage Publications Ltd. https://doi.org/10.4135/9781446249222.n27

Swann, W. B. ve Brooks, M. (2012). Why threats trigger compensatory reactions: The need for coherence and quest for self-verification. *SocialCognition*, *30(6),* 758-777. https://doi.org/10.1521/soco.2012.30.6.758

Swann, W. B., Jr. ve Buhrmester, M. D. (2012). Self-verification: The search for coherence. M. R. Leary ve J. P. Tangney (Ed.), *Handbook of self and identity* içinde (s. 405–424). The Guilford Press.

Swann, W. B., De La Ronde, C. ve Hixon, J. G. (1994). Authenticity ve positivity strivings in marriage ve courtship. *Journal of Personality and Social Psychology, 66,* 857-869. https://doi.org/10.1037/0022-3514.66.5.857

Swann, W. B., Hixon, J. G. ve De La Ronde, C. (1992). Embracing the bitter "truth": Negative self-concepts ve marital commitment. *Psychological Science*, *3(2)*, 118-121. https://www.jstor.org/stable/40062768

Swann, W. B., Kwan, V. S. Y., Polzer, J. T. ve Milton, L. P. (2003). Fostering group identification and creativity in diverse groups: The role of individuation and self-verification. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*(11), 1396-1406. https://doi.org/10.1177/0146167203256868

Swann, W. B. ve Read, S. J. (1981). Self-verification processes: How we sustain our self-conceptions. *Journal of Experimental Social Psychology, 17*(4), 351-372. https://doi.org/10.1016/0022-1031(81)90043-3

Swann, W. B., Wenzlaff, R. M., Krull, D. S. ve Pelham, B. W. (1992). Allure of negative feedback: Self-verification strivings among depressed persons. *Journal of Abnormal Psychology, 101*(2), 293-306. https://doi.org/10.1037/0021-843X.101.2.293

Taylor, S. E. ve Brown, J. (1988). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin, 103*, 193-210.

Taylor, S. E., Neter, E. ve Wayment, H. A. (1995). Self-evaluation processes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *21*, 1278-1287. https://doi.org/10.1177/01461672952112005

Thatcher, S. M. B. ve Zhu, X. (2006). Changing identities in a changing workplace: Identification, identity enactment, self-verification, and telecommuting. *Academy of Management Review, 31*(4), 1076-1088.https://doi.org/10.2307/20159267

Tesser, A. (1988). Toward a self-evaluation maintenance model of social behavior. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology, Vol 21, Social psychological studies of the self: Perspectives and programs* içinde (s. 181-227). Academic Press.

Trope, Y. (1975). Seeking information about one's ability as a determinant of choice among tasks. *Journal of Personality and Social Psychology*, *32*(6), 1004-1013. https://doi.org/10.1037//0022-3514.32.6.1004

Trope, Y. (1979). Uncertainty-reducing properties of achievement tasks. *Journal of Personality and Social Psychology, 37*(9), 1505-1518. https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.9.1505

Trope, Y. (1980). Self-assessment, self-enhancement, and task preference. *Journal of Experimental Social Psychology, 16*(2), *116-129.* https://doi.org/10.1016/0022-1031(80)90003-7

Trope, Y. (1986). Self-assessment and self-enhancement in achievement motivation. R. M. Sorrentino ve ve E. T. Higgins (Ed.), *Handbook of Motivation and Cognition: Foundations of Social Behavior* içinde (Vol. 1, s. 350-378). Guilford Press.

Trope, Y., Hassin, R. ve Gervey, B. (2001). Overcoming defensive feedback seeking: The role of perceived ability and perceived control over assessed attributes. A. Efklides, J. Kuhl ve R. M. Sorrentino (Ed.), *Trends and prospects in motivation research* içinde (s. 207–220). Kluwer Academic Publishers.

Wayment, H. A. ve Taylor, S. E. (1995). Self-evaluation processes: motives, information use, and self-esteem. *Journal of personality*, *63*(4), 729-757. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1995.tb00315.x

Wheeler, L., Shaver, K. G., Jones, R. A., Goethals, G. R., Cooper, J., Robinson, J. E., Gruder, C. L. ve Butzine, K. W. (1969). Factors determining the choice of a comparison other. *Journal of Experimental Social Psychology, 5,* 219-232. https://doi.org/10.1016/0022-1031(69)90048-1

Wood, J. V., Giordano-Beech, M., Taylor, K. L., Michela, J. L. ve Gaus, V. (1994). Strategies of social comparison among people with low self-esteem: Self-protection and self-enhancement. *Journal of Personality and SocialPsychology, 67,* 713-731. https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.713

Benlik Sunumu

Yıldız Bilge, Ülkü Tankut Yıldırım

Giriş

Benlik sunumu, genel olarak bireylerin diğerlerinin kendileri hakkında oluşturduğu izlenimlerini kontrol etmeye veya yönetmeye çalıştıkları bir süreç olarak tanımlanabilir. Bireyler, benlik sunumu sürecinde kendilerini, genellikle arzulanan bir imaj veya kimlikle tutarlı olacak bir şekilde sunmaktadırlar ve bunu da sözlü iletişim, beden dili ve giyim tarzı gibi çeşitli yöntemlerle gerçekleştirmektedirler. Özellikle sosyal etkileşimlerde önemli bir yeri olan benlik sunumunun yani diğerleri tarafından nasıl algılandıklarının ve değerlendirildiklerinin bireyler için oldukça önemli bir olgu olduğu dikkat çekmektedir.

Bütün ilişkilerinde diğerine kendini göstermenin bir yolu olarak benlik sunumunu aktif bir şekilde gerçekleştiren bireyler açısından benlik sunumu hem bireylerin var oluş biçiminin belirlenmesinde hem de ilişkilerinin düzenlenmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Örneğin, bir iş görüşmesindeyken veya yeni biriyle tanışırken gösterilen nezaket, arkadaşlarla birlikteyken gözlemlenen rahat davranışlar veya yolda bir dilenciye sadaka verirken sergilenen hassasiyet, diğerleri tarafından nasıl algılanmak veya değerlendirilmek istendiğiyle oldukça ilgilidir. İnsanlar hem diğerleri tarafından sevilmek, saygı duyulmak, hayran olunmak, sosyal veya mesleki bir avantaj elde etmek ihtiyacıyla hem de sadece olumlu bir benlik imajını sürdürmek ya da benlik imajının olumsuz sosyal sonuçlarından kaçınmak ihtiyacıyla davranışlarını düzenleyebilmektedirler. Bu amaçlar çerçevesinde ise bireyler, benlik sunumlarını sergilerken bazen bunu tam olarak gerçekle örtüşebilecek bir şekilde yapabilirken bazen de bunu kurgusal veya sahte bir benlik sunumu şeklinde gerçekleştirebilmektedirler.

Benlik sunumu çerçevesinde ele alınabilecek konular arasında benlik sunumunun tanımlanması, benlik sunumuna ilişkin kuramlar, izlenim yönetimi,

Dolayısıyla benlik sunumu sürecinin bütün sosyal ilişkilerdeki rolünün yanı sıra kimlik oluşumunda ve izlenim oluşturma sürecinde de etkili olduğu ve psikopatoloji için de bir yatkınlığa neden olabileceği görülmektedir. Aynı zamanda benlik sunumu süreci bazen bir gerçekliği gösterirken bazen de sahte benlik sunumları şeklinde sergilenmektedir. Son olarak 50-60 yıldır araştırılan benlik sunumu kavramının dijitalleşmeyle birlikte sürekli bir değişim içinde olduğu ve hâlen araştırılması gereken bir kavram olduğu dikkat çekmektedir.

Kaynakça

Abelson, R. P. (1976). Script processing in attitude formation and decision making. J. S. Carroll ve J. W. Payne (Ed.), *Cognition and social behavior* içinde (s. 33-45). Lawrence Erlbaum.

Akhtar, S. ve Thomson, J. A. (1982). Overview: Narcissistic personality disorder*. The American Journal of Psychiatry, 139*(1), 12-20. https://doi.org/10.1176/ajp.139.1.12 American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (*DSM-5*). American Psychiatric Publishing.

Arkin, R. M. (1981). Self-presentational styles. J. T. Tedeschi (Ed.), *Impression management theory and social psychological research* içinde (s. 311-330). Academic Press.

Bachner-Melman, R., Zohar, A. H., Elizur, Y., Kremer, I., Golan, M. ve Ebstein, R. (2009). Protective self-presentation style: Association with disordered eating and anorexia nervosa mediated by sociocultural attitudes towards appearance. *Eating and Weight Disorders - Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity, 14*(1), 1-12. https://doi.org/10.1007/BF03327789

Back, M. D., Stopfer, J. M., Vazire, S., Gaddis, S., Schmukle, S. C., Egloff, B. ve Gosling, S. D. (2010). Facebook profiles reflect actual personality, not self-idealization. *Psychological Science, 21*(3), 372-374. https://doi.org/10.1177/0956797609360756

Baltes, B. B., Dickson, M. W., Sherman, M. P., Bauer, C. C. ve LaGanke, J. S. (2002). Computer-mediated communication and group decision making: A meta-analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 87*, 156-179. https://doi.org/10.1006/obhd.2001.2961

Batenburg, A. ve Bartels, J. (2017). Keeping up online appearances: How self-disclosure on Facebook affects perceived respect and likability in the professional context*. Computers in Human Behavior, 74,* 265-276. https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.04.033

Baumeister, R. F. ve Jones, E. E. (1978). When self-presentation is constrained by the target's knowledge: Consistency and compensation. *Journal of personality and social psychology*, *36*(6), 608.

Baumeister, R. E (1982). A self-presentational view of social phenomena. *Psychological Bulletin, 91*, 3-26.

Baumeister, R. F. (1986). *Public self and private self.* Springer.

Baumeister, R. F.ve Tice, D. M. (1986). Four selves, two motives, and a substitute process self-regulation model. R. F. Baumeister (Ed.), *Public Self and Private Self*, içinde (s. 63-74). Springer.

Baumeister, R. F. ve Muraven, M. (1996). Identity as adaptation to social, cultural, and historical context. *Journal of Adolescence*, *19*(5), 405-416.

Baumgardner, A. H. (1991). Claiming Depressive Symptoms as a Self-Handicap: A protective self-presentation strategy. *Basic and Applied Social Psychology, 12*(1), 97-113. http://dx.doi.org/10.1207/s15324834basp1201_7

Bazarova, N. N. ve Choi, Y. H. (2014). Self-disclosure in social media: Extending the functional approach to disclosure motivations and characteristics on social network sites. *Journal of Communication, 64*(4), 635-657. https://doi.org/10.1111/jcom.12106

Beck, A. T. (1967). *Depression: Clinical, experimenlol, and theorelicol aspects.* Harper ve Row.

Bekiroğlu, H. A. ve Hülür, A. B. (2016). Üniversite öğrencilerinin Facebook kullanımı ve dijital şizofreni üzerine bir araştırma. *OÜSBAD, 6*(14), 146-175.

Bem D. J. (1972). Constructing cross-situational consistencies in behavior: Some thoughts on Alker's critique of Mischel. *Journal of Personality, 40*(1), 17-26. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1972.tb00645.x

Berglas, S. ve Jones, E. E. (1978). Drug choice as a self-handicapping strategy in response to noncontingent success. *Journal of Personality and Social Psychology, 36*(4), 405-417. https://doi.org/10.1037/0022-3514.36.4.405

Besser, A., Flett, G. L. ve Hewitt, P. L. (2010). Perfectionistic self-presentation and trait perfectionism in social problem-solving ability and depressive symptoms. *Journal of Applied Social Psychology, 40*(8), 2121-2154. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2010.00653.x

Bolino, M. C. ve Turnley, W. H. (2003). More than one way to make an impression: Exploring profiles of impression management. *Journal of Management, 29,* 141-160. https://doi.org/10.1177/014920630302900202.

Bolino, M. C., Kacmar, K. M., Turnley, W. H. ve Gilstrap, J. B. (2008). A multi-level review of impression management motives and behaviors. *Journal of Management*, *34*(6), 1080-1109.

Boyd, D. ve Ellison, N. (2008). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication, 13,* 210-230. http://dx.doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x

Brewer, B. (1998). Bodily Awareness and the Self, J. L. Bermudez, A. Marcel ve N. Eilan (Ed.), *The Body and the Self* içinde (s. 291–309). MIT Press.

Brown, J. D. (2007). *The self.* Psychology Press.

Bruch, H. (1973). *Eating disorders: Obesity, anorexia nervosa, and the person within.* Basic Books.

Burns, D. D. (1980). The perfectionist script for self-defeat. *Psychology Today,14,*34-52.

Chen, Y. ve Kirmani, A. (2015). Posting strategically: The consumer as an online media planner. *J Consum Psychol, 25,* 609-621. https://doi.org/10.1016/j.jcps.2015.02.003

Choi, T. R. ve Sung, Y. (2018). Instagram versus Snapchat: Self-expression and privacy concern on social media. *Telematics and Informatics, 35*(8), 2289-2298. https://doi.org/10.1016/j.tele.2018.09.009

Crisp, R. J. ve Turner, R. N. (2014). *Essential Social Psychology*. Sage.

Çakmak, V. (2018). Online benlik sunumu ve narsisizm arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, 9*(30), 137-152. https://doi.org/10.5824/1309-1581.2018.1.009.x

Dang, S. S., Quesnel, D. A., Hewitt, P. L., Flett, G. L. ve Deng, X. (2020). Perfectionistic traits and self-presentation are associated with negative attitudes and concerns about seeking professional psychological help. *Clinical Psychology ve Psychotherapy, 27*(5), 621-629. https://doi.org/10.1002/cpp.2450

DeAndrea, D. C. ve Walther, J. B. (2011). Attributions for inconsistencies between online and offline self-presentations. *Communication Research, 38*(6), 805-825. https://doi.org/10.1177/0093650210385340

Deeb-Swihart, J., Polack, C., Gilbert, E. ve Essa, I. (2017). Selfie-presentation in everyday life: A large-scale characterization of selfie contexts on Instagram. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media, 11*(1), 42-51. https://doi.org/10.1609/icwsm.v11i1.14896

Dolezal, L. (2017). The phenomenology of self-presentation: describing the structures of intercorporeality with Erving Goffman. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, *16*, 237-254.

Ellison, N. B., Steinfield, C. ve Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook "friends:" Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication, 12*(4), 1143-1168. https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00367.x

Erikson, E. H. (1968). *Identity, Youth, and Crisis* (1st ed.). W. W. Norton.

Flett, G. L., Greene, A. ve Hewitt, P. L. (2004). Dimensions of perfectionism and anxiety sensitivity. *Journal of Rational-Emotive ve Cognitive-Behavior Therapy, 22,* 39-57. https://doi.org/10.1023/B:JORE.0000011576.18538.8e

Flett, G. L., Galfi-Pechenkov, I., Molnar, D. S., Hewitt, P. L. ve Goldstein, A. L. (2012a). Perfectionism, mattering, and depression: A mediational analysis. *Personality and Individual Differences, 52*(7), 828-832. https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.12.041

Flett, G. L., Coulter, L. M. ve Hewitt, P. L. (2012b). The perfectionistic self-presentation scale form psychometric properties and association with social anxiety in early adolescents. *Canadian Journal of School Psychology, 27*(2), 136-149.

Fox, J. ve Moreland, J. J. (2015). The dark side of social networking sites: An exploration of the relational and psychological stressors associated with Facebook use and affordances. *Computers in Human Behavior, 45,* 168-176. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.11.083

Frost, R. O., Marten, P. A., Lahart, C. ve Rosenblate, R. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research, 14,* 449-468. https://doi.org/10.1007/BF01172967

Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity.* Simon ve Schuster.

Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. (2. Baskı). (B. Cezar, Çev.) Metis Yayıncılık (Orijinal eserin yayın tarihi, 1956).

Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Stine, P. (1985). Social anxiety and anticipation of future interaction as determinants of the favorability of self-presentation. *Journal of Research in Personality, 19*(1), 1-11. https://doi.org/10.1016/0092-6566(85)90033-9

Hamachek, D. E. (1978). Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism. *Psychology, 15,* 27-33.

Hart, W., Adams, J., Burton, K. A., ve Tortoriello, G. K. (2017). Narcissism and self-presentation: Profiling grandiose and vulnerable narcissists' self-presentation tactic use. *Personality and Individual Differences, 104,* 48-57. http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2016.06.062

Hart, W., Tortoriello, G. K., Richardson, K. ve Breeden, C. J. (2018). Profiles and profile comparisons between Dark Triad constructs on self-presentation tactic usage and tactic beliefs. *Journal of Personality, 87*(3), 501-517. https://doi.org/10.1111/jopy.12411

Hart, W., Richardson, K., Tortoriello, G. K. ve Breeden, C. J. (2019a). Revisiting profiles and profile comparisons of grandiose and vulnerable narcissism on self-presentation tactic use. *Personality and Individual Differences, 151,* 109523. https://doi.org/10.1016/j.paid .2019.109523

Hart, W., Tortoriello, G. K. ve Richardson, K. (2019b). Profiling public and private self-consciousness on self-presentation tactic use. *Personality and Individual Differences, 147,* 53-57. https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.04.010

Hart, W., Tortoriello, G.K. ve Richardson, K. (2020). Profiling personality-disorder traits on self-presentation tactic use. *Personality and Individual Differences, 156,* 109793. https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109793

Harter, S., Bresnick, S., Bouchey, H. A. ve Whitesell, N. R. (1997). The development of multiple role-related selves during adolescence. *Development and Psychopathology, 9,* 835–853.

Harter, S., Marold, D. B., Whitesell, N. R. ve Cobbs, G. (1996). A model of the effects of perceived parent and peer support on adolescent false self behavior. *Child Development, 67,* 360–374.

Hogan, R (1982). A socioanalytic theory of personality. M. Page (Ed.), *Nebraska symposium on motivation* içinde (s. 55–89). University of Nebraska Press.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations.* Wiley.

Hewitt, J. P., ve Stokes, R. (1975). Disclaimers. *American Sociological Review, 40*(1), 1-11. https://doi.org/10.2307/2094442

Hewitt, P. L., ve Flett, G. L. (1991). Perfectionism in the self and social contexts: Conceptualization, assessment, and association with psychopathology. *Journal of Personality and Social Psychology, 60,* 456-470. https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.3.456

Hewitt, P. L. ve Flett, G. L. (1993). Dimensions of perfectionism, daily stress, and depression: a test of the specific vulnerability hypothesis. *Journal of Abnormal Psychology, 102*(1), 58-65. https://doi.org/10.1037//0021-843x.102.1.58

Hewitt, P. L., Flett, G. L. ve Ediger, E. (1995). Perfectionism traits and perfectionistic self-presentation in eating disorder attitudes, characteristics, and symptoms. *The International Journal of Eating Disorders, 18*(4), 317-326. https://doi.org/10.1002/1098-108x(199512)18:4<317::aid-eat2260180404>3.0.co;2-2

Hewitt, P. L., Caelian, C. F., Flett, G. L., Sherry, S. B., Collins, L. ve Flynn, C. A. (2002). Perfectionism in children: Associations with depression, anxiety, and anger. *Personality and Individual Differences, 32*(6), 1049-1061. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00109-X

Hewitt, P. L. ve Flett, G. L. (2002). Perfectionism and stress processes in psychopathology. G. L. Flett ve P. L. Hewitt (Ed.), *Perfectionism: Theory, research, and treatment* içinde (s. 255-284). American Psychological Association.

Hewitt, P. L., Flett, G. L., Sherry, S. B., Habke, M., Parkin, M., Lam, R. W., McMurtry, B., Ediger, E., Fairlie, P. ve Stein, M. B. (2003). The interpersonal expression of perfection: Perfectionistic self-presentation and psychological distress. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(6), 1303-1325. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.6.1303

Hewitt, P. L., Habke, A. M., Lee-Baggley, D. L., Sherry, S. B. ve Flett, G. L. (2008). The impact of perfectionistic self-presentation on the cognitive, affective, and physiological experience of a clinical interview. *Psychiatry, 71*(2), 93-122. https://doi.org/10.1521/psyc.2008.71.2.93

Hewitt, P. L., Blasberg, J. S., Flett, G. L., Besser, A., Sherry, S. B., Caelian, C., Papsdorf, M., Cassels, T. G. ve Birch, S. (2011). Perfectionistic self-presentation in children and adolescents: development and validation of the Perfectionistic Self-Presentation Scale-Junior Form. *Psychological Assessment, 23*(1), 125-142. https://doi.org/10.1037/a0021147

Hewitt, P. L., Flett, G. L. ve Mikail, S. F. (2017). *Perfectionism: A relational approach to conceptualization, assessment, and treatment.* Guilford Press.

Hogan, R., W. Jones ve J. M. Cheek (1985). Socioanalytic Theory: An Alternative to Armadillo Psychology," B.R. Schlenker, (Ed.), *The Self and Social Life* içinde (s. 175-198). McGraw-Hill.

Huang, H. Y. (2014). Self-presentation tactics in social media. *International Conference on Social Science, (Icss),* 416-421. https://doi.org/10.2991/icss-14.2014.76

Jain, M. ve Sudhir, P. M. (2010). Dimensions of perfectionism and perfectionistic self-presentation in social phobia. *Asian Journal of Psychiatry, 3*(4), 216-221. https://doi.org/10.1016/j.ajp.2010.08.006

Jensen Schau, H. ve Gilly, M. C. (2003). We are what we post? Self-presentation in personal web space. *Journal of Consumer Research, 30*(3), 385-404. https://doi.org/10.1086/378616

Johnson, J. A. (1981). The "self-disclosure" and "self-presentation" views of item response dynamics and personality scale validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, *40*(4), 761.

Jones, E. E. (1964). *Ingratiation: A social psychological analysis.* Appleton- Century-Crofts.

Jones, E. E. ve Pittman, T. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation. J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self* içinde (s. 231-262). Erlbaum, Inc.

Jones, E. E., Farina, A., Hastorf, A. H., Markus, H., Miller, D. T. ve Scott, R. A. (1984). *Social stigma: The psychology of of marked relationships*. W. H. Freeman.

Koçyiğit, A. ve Yalçın, A. F. (2021). Ergenlerin mükemmeliyetçi öz sunum düzeyleri ile sosyal görünüş kaygıları ve benlik saygıları arasındaki ilişki. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11*(18), 4875-4902. https://doi.org/10.26466/opus.924759

Krämer, N. C. ve Winter, S. (2008). Impression management 2.0: The relationship of self-esteem, extraversion, self-efficacy, and self-presentation within social networking sites. *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications, 20*(3), 106-116. https://doi.org/10.1027/1864-1105.20.3.106

Leary, M. R. (1996). *Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior.* Westview Press.

Leary, M. R. ve Allen, A. B. (2011). Personality and persona: Personality processes in self-presentation. *Journal of Personality, 79*(6), 1191-1218. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00704.x

Leary, M. R. ve Kowalski, R. M. (1990). Impression management: A literature review and two-component model. *Psychological Bulletin*, *107*(1), 34.

Lee, S., Quigley, B. M., Nesler, M. S., Corbett, A. B. ve Tedeschi, J. T. (1999). Development of a self-presentation tactics scale. *Personality and Individual Differences, 26*(4), 701-722. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00178-0

Lee-Won, R. J., Shim, M., Joo, Y. K. ve Park, S. G. (2014). Who puts the best "face" forward on Facebook? Positive self-presentation in online social networking and the role of self-consciousness, actual-to-total Friends ratio, and culture. *Computers in Human Behavior, 39,* 413-423. https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.08.007

Lowe-Calverley, E. ve Grieve, R. (2018). Thumbs up: A thematic analysis of image-based posting and liking behaviour on social media. *Telematics and Informatics, 35,* 1900-1913. https://doi.org/10.1016/j.tele.2018.06.003

Mabe, A. G., Forney, K. J. ve Keel, P. K. (2014). Do you "like" my photo? Facebook use maintains eating disorder risk. *The International Journal of Eating Disorders, 47*(5), 516-523. https://doi.org/10.1002/eat.22254

Mackinnon, S. P. ve Sherry, S. B. (2012). Perfectionistic self-presentation mediates the relationship between perfectionistic concerns and subjective well-being: A three-wave longitudinal study. *Personality and Individual Differences, 53*(1), 22-28. https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.02.010

Manago, A. M., Graham, M. B., Greenfield, P. M. ve Salimkhan, G. (2008). Self-presentation and gender on MySpace. *Journal of Applied Developmental Psychology, 29*(6), 446-458. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.07.001

Manning, P. (1992). *Erving Goffman and Modern Sociology.* Stanford University Press.

Marengo, D., Longobardi, C., Fabris, M. A. ve Settanni, M. (2018). Highly-visual social media and internalizing symptoms in adolescence: The mediating role of body image concerns. *Computers in Human Behavior, 82,* 63-69. https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.01.003

McGee, B. J., Hewitt, P. L., Sherry, S. B., Parkin, M. ve Flett, G. L. (2005). Perfectionistic self-presentation, body image, and eating disorder symptoms. *Body Image, 2*(1), 29-40. https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2005.01.002

McKenna, K. Y. ve Bargh, J. A. (2000). Plan 9 from cyberspace: The implications of the internet for personality and social psychology. *Personality and Social Psychology Review, 4,* 57-75. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0401_6

Meleshko, K. G. ve Alden, L. E. (1993). Anxiety and self-disclosure: Toward a motivational model. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*(6), 1000-1009. https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.6.1000

Michikyan, M., Dennis, J. ve Subrahmanyam, K. (2015). Can you guess who I am? Real, ideal, and false self-presentation on Facebook among emerging adults. *Emerging Adulthood, 3*(1), 55-64. https://doi.org/10.1177/2167696814532442

Mushquash, A. R. ve Sherry, S. B. (2012). Understanding the socially prescribed perfectionist's cycle of self-defeat: A 7-day, 14-occasion daily diary study. *Journal of Research in Personality, 46*(6), 700-709. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2012.08.006

Nadkarni, A. ve Hofmann, S. G. (2012). Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences, 52*(3), 243-249. https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.007

Niu, G., Bao, N., Zhou, Z., Fan, C. Y., Kong, F. C. ve Sun, X. J. (2015). The impact of self-presentation in online social network sites on life satisfaction: The effect of positive affect and social support. *Psychological Development and Education*, *31*(5), 563-570.

Omarzu, J. (2000). A disclosure decision model: Determining how and when individuals will self-disclose. *Personality and Social Psychology Review*, *4*(2), 174-185.

Özkan, Ö. S., Durna, G. ve Araz, A. (2022). Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeği'nin Türkçe uyarlamasının psikometrik değerlendirmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24*(2), 779-800. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1010261

Paul, M. J. ve Dredze, M. (2011). You are what you tweet: Analyzing twitter for public health. *Fifth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media,* 265-272. https://doi.org/10.1609/icwsm.v5i1.14137

Renner, K. H. ve Heydasch, T. (2010). Performing humor: On the relations between selfpresentation styles, gelotophobia, gelotophilia, and katagelasticism. *Psychological Test and Assessment Modeling*, *52*(2), 171.

Renner, K. H., Laux, L., Schütz, A. ve Tedeschi, J. T. (2004). The relationship between self-presentation styles and coping with social stress. *Anxiety, Stress ve Coping*, *17*(1), 1-22.

Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person: A therapist`s view of psychotherapy.* Houghton Mifflin.

Rui, J. ve Stefanone, M. A. (2013). Strategic self-presentation online: A cross-cultural study Jian. *Computers in Human Behavior, 29*(1), 110-118. https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.07.022

Schlenker, B. R. (1980). *Impression management: The self-concept, social identity, and interpersonal relations.* Brooks/Cole.

Schlenker, B. R. (1985). Identity and self-identification. B. R. Schlenker (Ed.), *The self and social life içinde* (s. 65-99). McGraw-Hill.

Schlenker, B. R. (1986). Self-Identification: Toward an Integration of the Private and Public Self. Baumeister, R. F. (Ed.) *Public Self and Private Self* içinde (s. 492-518). Springer.

Schlenker, B. R. (2003) Self-Presentation. M. R. Leary and J. P. Tangney (Ed.), *Handbook of Self and Identity* içinde (s.492-519). The Guilford Press.

Schlenker, B. R. ve Leary, M. R. (1982a). Social anxiety and self-presentation: A conceptualization model. *Psychological Bulletin, 92*(3), 641-669. https://doi.org/10.1037/0033-2909.92.3.641

Schlenker, B. R. ve Leary, M. R. (1982b). Audiences' reactions to self-enhancing, selfdenigrating, and accurate self-presentations. *Journal of Experimental Social Psychology, 18*(1), 89-104. https://doi.org/10.1016/0022-1031(82)90083-X

Schlenker, B. R. ve Wowra, S. A. (2003). Carryover effects of feeling socially transparent or impenetrable on strategic self-presentation. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(5), 871-880. https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.5.871

Schlosser, A. E. (2020). Self-disclosure versus self-presentation on social media. *Current Opinion in Psychology, 31,* 1-6. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2019.06.025

Schütz, A. (1998). Assertive, offensive, protective, and defensive styles of self-presentation: A taxonomy. *The Journal of Psychology, 132*(6), 611-628. https://doi.org/10.1080/00223989809599293

Sherry, S. B., Hewitt, P. L., Besser, A., Flett, G. L. ve Klein, C. (2006). Machiavellianism, trait perfectionism, and perfectionistic self-presentation. *Personality and Individual Differences, 40*(4), 829-839. https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.09.010

Sherry, S. B., Hewitt, P. L., Flett, G. L., Lee-Baggley, D. L. ve Hall, P. A. (2007). Trait perfectionism and perfectionistic self-presentation in personality pathology. *Personality and Individual Differences, 42*(3), 477-490. https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.07.026

Slade, P. D. ve Owens, R. G. (1998). A dual process model of perfectionism based on reinforcement theory. *Behavior Modification, 22*(3), 372-390. https://doi.org/10.1177/01454455980223010

Smith, L. R. ve Sanderson, J. (2015). I'm going to Instagram it! An analysis of athlete self-presentation on Instagram. *Journal of Broadcasting ve Electronic Media*, *59*(2), 342-358.

Spears, R. ve Lea, M. (1994). Panacea or Panopticon? The hidden power of computer-mediated communication. *Communication Research, 21,* 327-459. https://doi.org/10.1177/009365094021004001

Stefanone, M. A., Lackaff, D. ve Rosen, D. (2011). Contingencies of self-worth and social-networking-site behavior. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking, 14*(1-2), 41-49. https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0049

Tedeschi, J. T., Schlenker, B. R. ve Bonoma, T. V. (1971). Cognitive dissonance: Private ratiocination or public spectacle? American Psychologist, *26*, 685-695.

Tedeschi, J. T. ve Riess, M. (1981). Identities, the phenomenal self, and laboratory research. J.T. Tedeschi (Ed.), *Impression management theory and social psychological research*içinde (s.3-23). Academic Press.

Tedeschi, J. T. ve Norman, N. (1985). Social power, self-presentation and the self. B. R. Schlenker (Ed.), *The self and social life* içinde (s. 293-322). McGraw Hill.

Toma, C. L. ve Hancock, J. T. (2013). Self-affirmation underlies Facebook use. *Personality and Social Psychology Bulletin, 39*(3), 321–331. https://doi.org/10.1177/0146167212474694

Walther, J. B., Slovacek, C. L. ve Tidwell, L. C. (2001). Is a picture worth a thousand words?: photographic ımages in long-term and short-term computer-mediated communication. *Communication Research, 28*(1), 105-134. https://doi.org/10.1177/009365001028001004

Walther, J. (2007). Selective self-presentation in computer-mediated communication: Hyperpersonal dimensions of technology, language, and cognition. *Computers in Human Behavior, 23*(5), 2538-2557. https://doi.org/10.1016/j.chb.2006.05.002

Weisinger, H. ve Lobsenz, N. (1981). *Nobody's perfect.* Warner Books.

Wink, P. (1991). Two faces of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*(4), 590-597. https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.4.590

Zhao, S., Grasmuck, S. ve Martin, J. (2008). Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships. *Computers in Human Behavior, 24,* 1816-1836. https://doi.org/10.1016/j.chb.2008.02.012

Benlik Düzenleme

Gökhan Arslantürk, Tuğçe Göğer

Giriş

İnsan; tarihin her döneminde ve dünyanın herhangi bir coğrafyasında hayatta kalabilmek için coğrafi koşullarla, hava şartlarıyla, yokluk ve yoksunlukla, başka insanlarla ya da diğer canlılarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte insanın kendisi ile olan mücadelesi de bir o kadar zorlu ve kadimdir. Kendi isteklerine, güdülerine, duygularına ya da dürtülerine ya kendisi için ya da inandığı daha üstün değerler için karşı koyması gerektiğini hissettiğinde kendisini zorlu bir mücadelenin içinde bulmuştur.

Sadece dürtü ve içgüdüleriyle hareket etmek onu hayvanileştirdiği için belki de diyebiliriz ki benlik düzenleme, insanı hayvandan ayıran temel farklar arasında en önemli olanlardandır. Diğer canlılardaki oldukça sınırlı kapasite ile kıyaslanamayacak ölçüde gelişkin ve güçlü bir benlik düzenlemeye sahip olan insanoğlunun davranış repertuvarındaki çeşitliliği bu özelliğin önemi ile açıklamak mümkündür (Baumeister, Leith vd., 1998). Düşünce tarihi boyunca da insanın bu yönü, zaman zaman "Yaşamın temel yöneliminin haz ya da mutluluk mu yoksa değer ya da erdemler mi olmalıdır?" sorusuyla kendini göstermiştir. Akıl ve irade gibi temel meselelere dair tartışmaların bir bölümünde de zorunlu olarak bu kavramı görmek mümkündür. İnsanı insan kılan bu özellik sadece felsefede değil insan yaşamını çok yönlü olarak düzenleyen dinî inanışlarda da kendini göstermiştir. Pek çok dinde benlik düzenleme gerektiren hatta zaman zaman oldukça zorlayıcı olan birtakım dinî uygulamalarla insan, insan olduğu iddiasını yineler. Dinî terminoloji ile nefis terbiyesi denilen bu eylemlerin de birer benlik düzenleme etkinliği olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

İnsanın ömrü boyunca da nasıl bir yaşam süreceğinin belirleyicisi olan benlik düzenleme, onu peşinden gideceği hedefi ve bunun için gerekli olan çabayı belirlemek zorunda bırakır. Bu, bir diğer yönden kişinin kısa ve uzun

Kaynakça

Arslantürk, G. (2020). *İyiliğin ve kötülüğün psikolojisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Aspinwall, L. G. (1998). Rethinking the role of positive affect in self-regulation. *Motivation and Emotion,* 22(1), 1–32.

Bandura, A. (1984). Recycling misconceptions of perceived self-efficacy. *Cognitive Therapy and Research*, 8(3), 231–255.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 50(2), 248–287.

Bandura, A., Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Gerbino, M. ve Pastorelli, C. (2003). Role of Affective Self-Regulatory Efficacy in Diverse Spheres of Psychosocial Functioning. *Child Development,* 74(3), 769–782.

Barkley, R. A. (2016). Attention-deficit/hyperactivity disorder and self-regulation: taking an evolutionary perspective on executive functioning. K. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 494-514). The Guilford Press.

Barnes, J. C., Boutwell, B. B., Beaver, K. M. ve Gibson, C. L. (2013). Analyzing the origins of childhood externalizing behavioral problems. *Developmental Psychology,* 49(12), 2272–2284.

Baumeister, R. F. (2003). Ego depletion and self-regulation failure: A resource model of self-control. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research,* 27(2), 281-284.

Baumeister, R. F. (2016). Limited resources for self-regulation: A current overview of the strength model. R. Hirt, J. J. Clarkson, L. Jia (Ed.), *Self-regulation and Ego Control* içinde (s. 1-17). Academic Press.

Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Muraven, M. ve Tice, D. M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality And Social Psychology, 74*(5), 1252–1265.

Baumeister, R. F. ve Heatherton, T. F. (1996). Self-regulation failure: An overview. *Psychological Inquiry,* 7(1), 1-15.

Baumeister, R. F., Gailliot, M., DeWall, C. N. ve Oaten, M. (2006). Self-regulation and personality: How interventions increase regulatory success, and how depletion moderates the effects of traits on behavior. *Journal of Personality,* 74(6), 1773-1802.

Baumeister, R. F. ve Exline, J. J. (1999). Virtue, personality, andsocialrelations: self-control as the moral muscle. *Journal of Personality*, 67(6), 1165–1194.

Baumeister, R. F., Leith, K. P., Muraven, M. ve Bratslavsky, E. (1998). Self-Regulation as a key to success in life. D. Pushkar, W. M. Bukowski, A. E. Schwartzman, D. M. Stack, D. R. White (Ed.), *Improving Competence Across the Lifespan* içinde (s. 117–132). Plenum Press.

Baumeister, R. F., Vohs, K. D. ve Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Scienc*e, 16(6), 351-355.

Berger, A., Kofman, O., Livneh, U. ve Henik, A. (2007). Multidisciplinary perspectives on attention and the development of self-regulation. *Progress in Neurobiology*, 82(5), 256–286.

Berkman, E. T. (2016). Self-regulation training. K. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 440-457). The Guilford Press.

Braund, H. ve Timmons, K. (2021). Operationalization of self-regulation in the early years: comparing policy with theoretical underpinnings. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 15(8), 1-21.

Bronson, M. (2019). *Erken çocuklukta öz-düzenleme* (E. Sezgin ve M. Kır-Yiğit, Çev.). Eğiten Kitap Yayıncılık.

Boat, R. ve Cooper, S. B. (2019). Self-control and exercise: a review of the bi-directional relationship. *Brain Plasticity*, 5(1), 97–104.

Bouwman, E. P., Reinders, M. J., Galama, J. ve Verain, M. C. (2022). Context matters: Self-regulation of healthy eating at different eating occasions. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, *14*(1), 140-157.

Carnevale, J. J. ve Fujita, K. (2016). Consensus versus anarchy in the senate of the mind: on the roles of high-level versus low-level construal in self-control. *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 146-164). The Guilford Press.

Carver, C. S. (2006). Foreword. D. T. de Ridder ve J. B. de Wit (Ed.), *Self-regulation in Health Behavior* içinde (s. XIII-XVI). John Wiley & Sons.

Cheung, N. W. T. ve Cheung, Y. W. (2007). Self-control, social factors, and delinquency: a test of the general theory of crime among adolescents in Hong Kong. *Journal of Youth and Adolescence*, *37*(4), 412–430.

Chew, H. S. J., Gao, Y., Shabbir, A., Lim, S. L., Geetha, K., Kim, G., Chong, C. S., Lomanto, D. ve So, B. Y. J. (2022). Personal motivation, self-regulation barriers and strategies for weight loss in people with overweight and obesity: a thematic framework analysis. *Public Health Nutrition*, *25*(9), 2426–2435.

Crowe, E. ve Higgins, E. T. (1997). Regulatory Focus and Strategic Inclinations: Promotion and Prevention in Decision-Making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *69*(2), 117–132.

deBlois, M. E. ve Kubzansky, L. D. (2015). Childhood self-regulatory skills predict adolescent smoking behavior. *Psychology, Health & Medicine*, *21*(2), 138–151.

Deci, E. L. (1972). The effects of contingent and noncontingent rewards and controls on intrinsic motivation. *Organizational Behavior and Human Performance*, *8*(2), 217–229.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (1985). Toward an organismic integration theory: Motivation and development. *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior* içinde (s. 113–149). Springer.

Deci, E. L., Ryan, R. M. ve Williams, G. C. (1996). Need satisfaction and the self-regulation of learning. *Learning and Individual Differences*, *8*(3), 165–183.

deRidder, D. T. ve de Wit, J. B. (2006). Self-regulation in health behavior: concepts, theories, and central issues. D. T. de Ridder ve J. B. de Wit (Ed.), *Self-regulation in Health Behavior* içinde (s. 1-23). John Wiley & Sons.

deRidder, D. T. ve Kuijer, R. G. (2006). Managing immediate needs in the pursuit of health goals: The role of coping in self-regulation. D. T. de Ridder ve J. B. de Wit (Ed.), *Self-regulation in Health Behavior* içinde (s. 147-168). John Wiley & Sons.

deWit, J. B. (2006). Maintenance of health behavior change: Additional challenges for self-regulation theory, research, and practice. D. T. de Ridder ve J. B. de Wit (Ed.), *Self-regulation in Health Behavior* içinde (s. 193-216). John Wiley & Sons.

Eisenberg, N., Smith, C. L. ve Spinrad, T. L. (2016). Effortful control: Relations with emotion regulation, adjustment, and socialization in childhood. K. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 458-479). The Guilford Press.

Gailliot, M. T., Baumeister, R. F., DeWall, C. N., Maner, J. K., Plant, E. A., Tice, D. M., … Schmeichel, B. J. (2007). Self-control relies on glucose as a limited energy source: Willpower is more than a metaphor. *Journal of Personality and Social Psychology*, *92*(2), 325–336.

Gebhardt, W. A. (2006). Contextualizing health behaviors: The role of personal goals. De Ridder, D. T. ve de Wit, J. B. (Ed.), *Self-regulation in Health Behavior* içinde (s. 27-43). John Wiley & Sons.

Gerrard, M., Gibbons, F. X., Stock, M. L., Houlihan, A. E. ve Dykstra, J. L. (2006). Temperament, self-regulation, and the prototype/willingness: Model of adolescent health risk behavior. D. T. de Ridder ve J. B. de Wit (Ed.), *Self-regulation in Health Behavior* içinde (s. 97-117). John Wiley & Sons.

Gino, F., Schweitzer, M. E., Mead, N. L. ve Ariely, D. (2011). Unable to resist temptation: How self-control depletion promotes unethical behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 115*(2), 191–203.

Gottfredson, M. ve Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.

Göğer, T. (2021). *Anne mutluluk düzeyi, duygu düzenleme becerisi ve algılanan ebeveyn stilinin ergen benlik düzenlemesine etkisi* (Tez No: 688508) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Grolnick, W. S. ve Farkas, M. (2002). Parenting and the development of children's self-regulation. M.H. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting; Practical Issues in Parenting* içinde (C. 5, s. 89-110). Lawrence Erlbaum Associates.

Harada, K. (2022). Effectiveness, moderators and mediators of self-regulation intervention on older adults' exercise behavior: a randomized, controlled cross over trial. *International Journal of Behavioral Medicine*, *29*(5), 659-675.

Higgins, E. T. (1997). Beyond pleasure and pain. *American Psychologist*, *52*(12), 1280–1300.

Higgins, E. T. (2012). Regulatory focus theory. P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Ed.), *Handbook of Theories of SocialPsychology* içinde (C. 1, s. 483-504). Sage.

Higgins, E. T., Friedman, R. S., Harlow, R. E., Idson, L. C., Ayduk, O. N. ve Taylor, A. (2001). Achievement orientations from subjective histories of success: Promotion pride versus prevention pride. *European Journal of Social Psychology*, *31*(1), 3–23.

Higgins, E. T. ve Spiegel, S. (2004). Promotion and prevention strategies for self-regulation: A motivated cognition perspective. R. F. Baumeister ve K. D. Vohs (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 171–187). Guilford Press.

Ho, M. Y., Liang, S. ve Van Tongeren, D. R. (2023). Self-regulation facilitates forgiveness in close relationships. *Current Psychology*, 1-11.

Hofmann, W. ve Kotabe, H. (2012). A General Model of Preventive and Interventive Self-Control. *Socia land Personality Psychology Compass, 6*(10), 707–722.

Hofmann, W., Schmeichel, B. J. ve Baddeley, A. D. (2012). Executive functions and self-regulation. *Trends in Cognitive Sciences*, *16*(3), 174–180.

Hoyle, R. H. (2010). Personality and self-regulation R. H. Hoyle (Ed.), *Handbook of Personality and Self-Regulation* içinde (s.1-18). Blackwell Publishing.

Hoyle, R. H. ve Davisson, E. K. (2016). Varieties of self-control and their personality correlates. K. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 396-413). The Guilford Press.

Ilkowska, M. ve Engle, R. W. (2010). Working memory capacity and self-regulation. R. H. Hoyle (Ed.), *Handbook of Personality and Self-Regulation* içinde (s.265-290). Blackwell Publishing.

Koole, S. L. ve Aldao, A. (2016). The self-regulation of emotion: Theoretical and empirical advances. K. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 24-41). The Guilford Press.

Kopp, C. B. (1982). Antecedents of self-regulation: a developmental perspective. *Developmental Psychology*, *18*(2), 199-214.

Kopp, C. B. (1989). Regulation of distress and negative emotions: A developmental view. *Developmental Psychology*, *25*(3), 343-354.

Loewenstein, G. F., Weber, E. U., Hsee, C. K. ve Welch, N. (2001). Risk as feelings. *Psychological Bulletin*, *127*(2), 267–286.

Maranges, H. M. ve Baumeister, R. F. (2016). Self-controland ego depletion. K. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 42-61). The Guilford Press.

Martijn, C., Alberts, H. J. E. M. ve de Vries, N. K. (2006). Maintaining self-control: The role of expectancies. D. T. de Ridder ve J. B. de Wit (Ed.), *Self-regulation in Health Behavior* içinde (s. 169-191). John Wiley & Sons.

Matsumoto, D. (2009). *The Cambridge dictionary of psychology*. Cambridge University Press.

McCrae, R. R. ve Löckenhoff, C. E. (2010). Self-regulation and the five-factor model of personality traits. R. H. Hoyle (Ed.), *Handbook of Personality and Self-Regulation* içinde (s. 145-169). Blackwell Publishing.

Memmott-Elison, M., Padilla-Walker, L. M., Yorgason, J. B. ve Coyne, S. M. (2020). Intra-individual associations between intentional self-regulation and prosocial behavior during adolescence: Evidence for bidirectionality. *Journal of Adolescence*, *80,* 29–40.

Mischel, W. (1974). Processes in delay of gratification. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psvchology* içinde (C.7, s. 249-292). Academic Press.

Mischel, W., Ayduk, O., Berman, M. G., Casey, B. J., Gotlib, I. H., Jonides, J., Kross, E., Teslovich, T., Wilson, N. L., Zayas, V. ve Shoda, Y. (2010). 'Willpower' over the life span: Decomposing self-regulation. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 6*(2), 252–256. https://doi.org/10.1093/scan/nsq081

Mischel, W., Shoda, Y. ve Peake, P. K. (1988). The nature of adolescent competencies predicted by preschool delay of gratification. *Journal of Personality and Social Psychology*, *54*(4), 687–696.

Mischel, W., Shoda, Y. ve Rodriguez, M. (1989). Delay of gratification in children. *Science*, *244*(4907), 933–938.

Molokhina, G., Pishchik, V. ve Fomin, A. (2021). Features of critical thinking of individual entrepreneurs with different levels of self-regulation, *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, *9*(2), 253-264.

Muhammad, A. W. ve Patria, B. (2021). Self-Regulation effects on smoking addiction: A bayesian approach. *Universitas Psychologica*, *20*, 1.

Muraven, M., Tice, D. M. ve Baumeister, R. F. (1998). Self-control as a limited resource: regulatory depletion patterns. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(3), 774-789.

Nilson, L. B. (2013). *Creating self-regulated learners: strategies to strengthen students' self-awareness and learning skills.* Stylus Publishing, LLC.

Rawn, C. D. ve Vohs, K. D. (2006). The importance of self-regulation for interpersonal functioning. K. D. Vohs ve E. J. Finkel (Ed.), *Self and Relationships* içinde (s.15-31). The Guilford Press.

Silverman, I. W. (2003). Gender differences in delay of gratification: A meta-analysis. *Sex Roles, 49*(9/10), 451–463.

Stadler, G., Oettingen, G. ve Gollwitzer, P. M. (2009). Physical Activity in Women. *American Journal of Preventive Medicine*, *36*(1), 29–34.

Terry, M. L. ve Leary, M. R. (2011). Self-compassion, self-regulation, and health. *Self and Identity*, *10*(3), 352–362.

Tice, D. M., Baumeister, R. F., Shmueli, D. ve Muraven, M. (2007). Restoring the self: Positive affect helps improve self-regulation following ego depletion. *Journal of Experimental Social Psychology*, *43*(3), 379-384.

Tice, D. M., Bratslavsky, E. ve Baumeister, R. F. (2001). Emotional distress regulation takes precedence over impulse control: If you feel bad, do it! *Journal of Personality and Social Psychology*, *80*(1), 53–67.

Tremblay, R. E., Boulerice, B., Arseneault, L. ve Niscale, M. J. (1995). Does low self-control during childhood explain the association between delinquency and accidents in early adolescence? *Criminal Behaviour and Mental Health*, *5*(4), 439–451.

VandenBos, G. R. (2015). *APA dictionary of psychology* (2nd Ed.). APA.

Vinoo, P., Ly, K. ve Soman, D. (2016). The Role of self-regulation in financial well-being. K. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 591-607). The Guilford Press.

Vohs, K. D. ve Faber, R. J. (2007). Spent resources: self-regulatory resource availability affects impulse buying. *Journal of Consumer Research*, *33*(4), 537–547.

Wagner, D. D. ve Heatherton, T. F. (2017). The cognitive neuroscience of self-regulatory failure. K. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 111-131). The Guilford Press.

Watson, D. L. ve Tharp, R. G. (2014). *Self-directed behavior: self-modification for personal adjustment.* Wadsworth Cengage Learning.

Wood, W. (2016). The role of habits in self-control. D. Vohs ve R. F. Baumeister (Ed.), *Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications* içinde (s. 95-108). The Guilford Press.

Yang, P.-J. ve McGinley, M. (2022). The associated effects of parent, peer and teacher attachment and self-regulation on prosocial behaviors: A person- and variable-centered investigation. *Journal of Social and Personal Relationships*. 026540752210952.

Zimmerman, B. J. (1989). A social cognitive view of self-regulated academic learning. *Journal of Educational Psychology, 81*(3), 329-339.

Zimmerman, B. J. (1995). Attaining Reciprocality between Learning and Development through. *Self-Regulation. Human Development, 38*(6), 367–372.

Zimmerman, B. J. (1998). Developing self-fulfilling cycles of academic regulation: An analysis of exemplary instructional models. D. H. Schunk ve B. J. Zimmerman (Ed.), *Self regulated learning: from teaching to self-reflective practice* içinde (s. 1–20). The Guilford Press.

Zimmerman, B. J. (2000). Attainment of self-regulation: A social cognitive perspective. M. Boekaerts, P. R. Pintrich ve M. Zeidner (Ed.), *Handbook of Self-Regulation* içinde (s. 13-39). Academic Press.

Zimmerman, B. J. (2013). From Cognitive Modeling to Self-Regulation: A Social Cognitive Career Path. *Educational Psychologist, 48*(3), 135–147.

Zimmerman, B. J. ve Schunk, D. H. (2011). Self-regulated learning and performance: An introduction and an overview. B. J. Zimmerman ve D. H. Schunk (Ed.), *Handbook of self-regulation of learning and performance* içinde (s. 1–12). Routledge/Taylor & Francis Group.

Benlik ve Kültür

Gülnihal Kafa, Volkan Koç

Giriş

Benliğin ne olduğu, içeriği ya da nasıl oluştuğu, modern sosyal bilimlerin doğuşundan bu yana renkli ve verimli tartışmalara konu olagelmiştir. Bu tartışmaların biçim ve içerik açısından çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, insan zihnini bu denli kışkırtan çoğu kavram için söz konusu olduğu gibi basit ve açık, yeterince kapsayıcı ve yeterince dışlayıcı, çeşitli tartışmalarda atıf yapılabilecek şekilde sabit bir tanıma varmak neredeyse imkânsızdır. Ancak ve neyse ki bu bölümün konusu açısından bir tanım yapmak değil aksine bu tanımın ne kadar değişken olabileceğini vurgulamak daha büyük bir önem arz ediyor.

Benlik tartışmalarındaki çeşitliliğin azımsanmayacak bir kısmı, işin içine kültürün girmesinden kaynaklanmaktadır; burada kastedilen hem bilim insanının/düşünürün içinde bulunduğu ve içinden benliği tanımlamaya çalıştığı kültür (Howard, 1985) hem de benliğin tanımı, içeriği ve oluşumu üzerinde etkili olan kültürdür (Markus ve Kitayama, 1991; Triandis, 1989). Batı toplumunda doğan psikoloji biliminin diğer psikolojik olgu ve yapıların yanı sıra benliğe bakış açısının aslında içinde bulunduğu kültürün spesifik bir ürünü olduğu -evrensel olmak şöyle dursun, Batı dışı toplumlar için oldukça garip bir bakış açısı olduğu iddiası- psikolojide ve disiplinler arası çalışmalarda kültür tartışmalarının canlandığı 1980'li yıllardan bu yana daha duyulur hâle gelmiştir (Geertz, 1975; Kağıtçıbaşı, 2005). Kültürün yeri ve etkisine yönelik ilginin artmasıyla birlikte benlik gibi büyük oranda bireysel ve kişisel olduğu varsayılan psikolojik yapı ve süreçlerin bile aslında kültürel olarak inşa edildiği fikri yaygınlık kazanmıştır (Shweder ve LeVine, 1984).

Kültür ve benlik arasındaki ilişkiye dair çalışmaları tüm çeşitliliğiyle aktarmak, bu bölümün kapsamıyla sınırlandırılamayacak kadar büyük bir girişim olurdu. Böylesi bir görevi üstlenmek yerine, okuyucuya alan yazında dö-

yönelik kuramlara sirayet ederek farklı kültürlerdeki benlik kavramlarının anlaşılmasını zorlaştırdığını ifade etmiştir. Bu iki ihtiyaç alanının birbirinden ayrı ele alınması, farklı toplumlarda bu alanlara yapılan yatırımın, gelişimin seyrini ve aile yapılarının farklı benlik kavramlarının gelişimine olan katkısını görmeyi mümkün kılacaktır. Yine Batılı psikoloji biliminin yanlılıklarına işaret eden İmamoğlu (2003), benliğin gelişiminde evrensel kendileşme ve ilişkisellik ihtiyaçlarının rolünün birbirinden ayrıştırılması hâlinde kültürel farklılıkların ötesinde bir açıklama getirilebileceğini ve gelişimsel ortamın bu ihtiyaçları ne kadar karşıladığına bağlı olarak benlik kavramlarındaki kültürler arası benzerliklerin ve kültür içi farklılaşmaların açıklanabileceğini savunmuştur.

Diğer taraftan ağırlıklı olarak Amerika ve Doğu Asya toplumları temel alınarak yapılan benlik kavramlarındaki kültürel çeşitlilik tartışmalarının ötesine geçmeyi hedefleyen çalışmalar da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Vignoles ve diğerleri (2016), bağımlı-karşılıklı bağımlı benlik kurgusu ikileminin ötesinde ve dünyadaki diğer kültürleri daha fazla temsil eden açıklamalar geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu tür çalışmaların ne kadar yaygınlık kazanacağı ve benlik kavramlarının ne tür boyutlarını gözler önüne sereceği ise zamanla netlik kazanacaktır.

Kaynakça

Aron, A., Aron, E. N., Tudor, M. ve Nelson, G. (1991). Close relationships as including other in the self. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(2), 241-253. https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.2.241

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin, 117*(3), 497-529. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*. Basic Books.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss, Vol. 2: Separation anxiety and anger*. Basic Books.

Caporael, L. R. (1995). Sociality: Coordinating bodies, minds, and groups. *Psycoloquy, 6*(1).

Cheek, N. N. ve Cheek, J. M. (2018). Independent/interdependent self. B. J. Carducci ve C. S. Nave (Ed.), *The Wiley Encyclopedia of Personality and Individual Differences: Models and Theories, Vol I* içinde (s. 257-261). John Wiley & Sons.

Chirkov, V., Ryan, R. M., Kim, Y. ve Kaplan, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(1), 97-110. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.1.97

Cross, S. E., Hardin, E. E. ve Gerçek-Swing, B. (2011). Thewhat, how, why, and where of self-construal. *Personality and Social Psychology Review, 15*(2), 142-179. https://doi.org/10.1177/1088868310373752

Cross, S. E. ve Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin, 122*(1), 5-37. https://doi.org/10.1037/0033-2909.122.1.5

Fiske, A. P. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations. *Psychological Review, 99*(4), 689-723. https://doi.org/10.1037/0033-295X.99.4.689

Freud, S. (1914). On Narcissism: An Introduction. J. Strachey et al. (Çev.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, *Vol. XIV* içinde. Hogarth Press.

Gabriel, S. ve Gardner, W. L. (1999). Are there "his" and "hers" types of interdependence? The implications of gender differences in collective versus relational interdependence for affect, behavior, and cognition. *Journal of Personality and Social Psychology, 77*(3), 642-655. https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.3.642

Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures.* Basic Books.

Geertz, C. (1975). On the nature of anthropological understanding. *American Understanding, 63*(1), 47-53.

Gergen, K. J. ve Gergen, M. M. (1988). Narrative and the self as relationships. *Advances in Experimental Social Psychology*, *21*, 17-56.

Greenwald, A. G. ve Pratkanis, A. R. (1984). The self.R. S. Wyer ve T. K. Srull (Ed.), *Handbook of Social Cognition Vol. 3* içinde (s. 129-178). Erlbaum.

Gudykunst, W. B., Matsumoto, Y., Ting-Toomey, S., Nishida, T., Kim, K. ve Heyman, S. (1996). The influence of cultural individualism-collectivism, self construals, and individual values on communication styles across cultures. *Human Communication Research, 22*(4), 510-543.https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1996.tb00377.x

Hanley, S. J. ve Abell, S. C. (2002). Maslow and relatedness: Creating an interpersonal model of self-actualization. *Journal of Humanistic Psychology, 42*(4), 37-57. https://doi.org/10.1177/002216702237123

Hollan, D. (1992). Cross-cultural differences in the self. *Journal of Anthropological Research*, *48*(4), 283-300. https://doi.org/10.1086/jar.48.4.3630440

Howard, A. (1985). Ethnopsychology and the prospects for a cultural psychology. White ve J. Kirkpatrick (Ed.), *Person, self, and experience: exploring Pacific ethnopsychologies* içinde (s. 401-420). University of California Press.

İmamoğlu, E. O. (2003). Individuation and relatedness: Not opposing but distinct and complementary. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs, 129*(4), 367-402.

İmamoğlu, E. O. ve Güler-Edwards, A. (2007). Geleceğe ilişkin yönelimlerde benlik tipine bağlı farklılıklar. *Türk Psikoloji Dergisi, 22*(60), 115-132.

İmamoğlu, E. O., Günaydın, G. ve Selçuk, E. (2011). Özgün benliğin yordayıcıları olarak kendileşme ve ilişkililik: Cinsiyetin ve kültürel yönelimlerin ötesinde. *Türk Psikoloji Dergisi, 26*(67), 27-43.

İmamoğlu, E. O. ve İmamoğlu, S. (2007). Relationships between attachment security and self-construal orientations. *The Journal of Psychology, 141*(5), 539-558. https://doi.org/10.3200/JRLP.141.5.539-560

İmamoğlu, E. O. ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2004). Self-construals and values in different cultural and socioeconomic contexts. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs, 130*(4), 277-306. https://doi.org/10.3200/MONO.130.4.277-306

James, W. (1890). *The principles of psychology, Vol. 1.* Henry Holt and Co.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi, 11*(37) 36-43.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 36*(4), 403-422. https://doi.org/10.1177/0022022105275959

Kitayama, S., Mesquita, B. ve Karasawa, M. (2006). Cultural affordances and emotional experience: Socially engaging and disengaging emotions in Japan and the United States. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*(5), 890-903. https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.5.890

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and self: Implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review, 98*(2), 224-253.

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (2003). Culture, self, and the reality of the social. *Psychological Inquiry*, *14*(3), 277-283. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1403ve4_17

Maslow, A. H. (1987). *Motivation and personality* (3. Baskı). Harper & Row.

Matsumoto, D. (1999). Culture and self: An empirical assessment of Markus and Kitayama's theory of independent and interdependent self-construals. *Asian Journal of Social Psychology, 2*(3), 289-310. https://doi.org/10.1111/1467-839x.00042

Mitchell, S. A. (1999). Attachment Theory and the psychoanalytic tradition. *Pychoanalytic Dialogues, 9*(1), 85-107. https://doi.org/10.1080/10481889909539308

Read, K. E. (1955). Morality and the concept of person among the Gahuku-Gama. *Oceania*, *25*(4), 233-282.

Rosaldo, M. (1984). Toward an anthropology of self and feeling. R. A. Shweder ve R. A. LeVine (Ed.), *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion* içinde (s. 158-199). Cambridge University Press.

Shweder, R. A. ve Bourne, E. J. (1984). Does the concept of the person vary cross-culturally? R. A. Shweder ve R. A. LeVine (Ed.), *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion* içinde (s. 158-199). Cambridge University Press.

Shweder, R. A. ve Le Vine, R. A. (Ed.) (1984). *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion*. Cambridge University Press.

Singelis, T. M. (1994). The measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and Social Psychology Bulletin, 20*(5), 580-591. https://doi.org/10.1177/0146167294205014

Smith, E. R. ve Henry, S. (1996). An in-group becomes part of the self: Response time evidence. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*(6), 635-642. https://doi.org/10.1177/0146167296226008

Sökefeld, M. (1999). Debating self, identity, and culture in anthropology. *Current Anthropology*. *40*(4), 417-447. https://doi.org/10.1086/200042

Stephens, N. M., Markus, H. R. ve Phillips, L. T. (2014). Social class culture cycles: How three gateway contexts shape selves and fuel inequality. *Annual Review of Psychology, 65*(1), 611-634.https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115143

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* içinde (s. 33-37). Brooks/Cole.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. S. Worchel ve W. G. Austin (Ed.), *Psychology of intergroup relations* içinde (s. 7-24). Nelson-Hall.

Tooby, J. ve Cosmides, L. (1992). The psychological foundations of culture. J. H. Barkow ve J. Tooby (Ed.), *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture* içinde (s. 19-136). Oxford University Press.

Trafimow, D., Triandis, H. C. ve Goto, S. G. (1991). Some tests of the distinction between the private self and the collective self. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(5), 649-655.

Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review, 96*(3), 506-520. https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.3.506

Turner, J. C., Oakes, P. J., Haslam, S. A. ve McGarty, C. (1994). Self and collective: Cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin, 20*(5), 454-463. https://doi.org/10.1177/0146167294205002.

Turner, J. C. ve Reynolds, K. J. (2020). The story of social identity. T. Posmes ve N. Branscombe (Ed.), *Rediscovering Social Identity: Core Sources* içinde (s. 13-32). Psychology Press.

Vignoles, V. L., Owe, E., Becker, M., Smith, P. B., Easterbrook, M. J., Brown, R., González, R., Didier, N., Carrasco, D., Cadena, M. P., Lay, S., Schwartz, S. J., Des Rosiers, S. E., Villamar, J. A., Gavreliuc, A., Zinkeng, M., Kreuzbauer, R., Baguma, P., Martin, M., . . . Bond, M. H. (2016). Beyond the 'east–west' dichotomy: Global variation in cultural models of selfhood. *Journal of Experimental Psychology: General, 145*(8), 966–1000. https://doi.org/10.1037/xge0000175

Benlik ve Sosyal Kimlik

Mehmet Fatih Bükün

Giriş

Sosyal psikolojideki sosyal kimlik perspektifi, sosyal gruplar ve sosyal kategoriler arasındaki ilişkilerin bir analizi olarak görülür. Sosyal kimlik perspektifinin kavramsal kökenleri, Henri Tajfel ve öğrencileri tarafından kategorizasyonun algısal etkileri (Tajfel, 1959), ön yargının bilişsel yönleri (Tajfel, 1969), minimal kategorizasyonun etkileri (Tajfel vd., 1971) ve sosyal karşılaştırma süreçleri ve gruplar arası ilişkiler (Tajfel, 1970) üzerine yapılan çalışmalara dayanmaktadır.

İlk başlarda gruplar arası ilişkilerin analizine yönelik bu çalışmalar, "sosyal kimlik kuramı" ve "gruplar arası davranışın sosyal kimlik teorisi" olarak kavramsallaştırılmıştır. Daha sonra ise Turner ve öğrencileri tarafından yapılan algı ve kategorizasyon süreçleri ile ilgili çalışmalar ise "grubun sosyal kimlik teorisi" olarak adlandırılmıştır (Turner vd., 1987). Sosyal kimlik perspektifinin bu bilişsel bileşeniyle birlikte benliğin ve diğerlerinin sosyal kategorizasyonu, sosyal özdeşleşmeyi ve karakteristik olarak grup ve gruplar arası fenomenlerle ilgili süreçleri tam olarak ortaya koymuştur (Hogg vd., 2004).

Sosyal kimlik, benliğin bir parçası olarak, ilişki içinde olduğu grupla kurulan özdeşim düzeyine bağlı olarak benliğin sosyal tarafı üzerinde bazı sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, bir grupla kurulan özdeşimin temel motivasyonlarından birinin öz saygıyı geliştirme ve koruma olduğu bildirilmiştir (Tajfel ve Turner, 1979). Dolayısıyla bireyin grubu ile kurduğu özdeşim düzeyine bağlı olarak grup içi ve gruplar arası düzeyde farklı tutum ve davranışlar ortaya çıkmaktadır.

Sosyal kimlik perspektifi, grup süreçleri üzerine yapılan sosyal psikolojik araştırmaların canlanmasında kilit bir rol oynamıştır (Hogg ve Abrams, 1999). Ancak ilk olarak gruplar arası düzeyde ilişkileri ele almış olsa da daha sonra farklı kuramların doğmasına yol açarak grup içi ve gruplar arası düzey için

farklı yaklaşımlar ve hem de farklı uygulama alanlarına imkân vermesiyle geniş bir alana katkı sağlamaktadır (ör.; Haslam vd., 2009; Packer ve Chasteen, 2010). Ayrıca kuram, psikolojik fenomenleri açıklarken tek bir neden üzerinden açıklama getirmez. Sosyal bilimlerin açıklamaya çalıştığı sosyal gerçekliklere psikolojik açıklamalar getirmiştir. Bu anlamda ekonomi, siyaset, sağlık ve çevre gibi farklı alanlar, kuramın sosyal gerçekliğe dair dile getirdiği argümanlardan yararlanmıştır (Reicher vd., 2010).

Son olarak sosyal kimlik kuramı, grup içi ve gruplar arası ilişkiler, sosyal etki alanları (uyma gibi), sosyal biliş konuları (kalıp yargılar gibi), iletişim ve liderlik gibi geniş bir alanda sosyal-psikolojik açıklamalar getirmiştir (Turner ve Reynolds, 2012). Ayrıca ön yargı ve ayrımcılığın azaltılması (ör.; Gaertner ve Davidio, 1993) ve çatışma çözümlerine (ör.; Haslam vd., 2003) yönelik çabalar kuramın uygulama alanlarında da işlevselliğini ortaya koymuştur. Ayrıca duyguların sosyal dünya içindeki güçlü etkisine yönelik çalışmalarla (ör.; Doosje vd., 1998; Shepherd vd., 2013) duyguların kişisel deneyimlerinin yanında kolektif tarih ve bilinç ile olan ilişkisini ortaya koymuştur.

Kaynakça

Abrams, D. ve Hogg, M. A. (1988). Comments on the motivational status of self-esteem in social identity and intergroup discrimination. *European Journal of Social Psychology, 18*, 317–334. https://doi.org/10.1002/ejsp.2420180403

Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: a minority of one against unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied, 70*(9), 1–70.

Barreto, M. ve Ellemers, N. (2003). The effects of being categorized: The interplay between internal and external social identities. W. Stroebe ve M. Hewstone (Ed.), *European review of social psychology* içinde (s. 139–170). Wiley.

Barreto, M., Ellemers, N., Scholten, W. ve Smith, H. (2010). To be or not to be: The impact of implicit versus explicit inappropriate social categorizations on the self. *British Journal of Social Psychology*, *49*(1), 43-67. https://doi.org/10.1348/014466608X400830

Bar-Tal, D. E. ve Halperin, E. (2014). Socio-psychological barriers to conflict resolution. D. Bar-Tal (Ed.), *Intergroup conflicts and their resolution: A social psychological perspective* içinde (s. 217-240). Psychology Press.

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*(3), 497. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Bourhis, R. Y., Moise, L. C., Perreault, S. ve Senecal, S. (1997). Towards an interactive acculturation model: A social psychological approach. *International Journal of Psychology*, 32, 369–386.https://doi.org/10.1080/002075997400629

Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 475–482. https://doi.org/10.1177/0146167291175001

Brewer, M. B. (1993). Social identity, distinctiveness, and in-group homogeneity. *Social Cognition*, *11*(1), 150-164. https://doi.org/10.1521/soco.1993.11.1.150

Brewer, M. B. (2001). The many faces of socia lidentity: Implications for political psychology. *Political Psychology*, *22*, 115–125. https://doi.org/10.1111/0162-895X.00229

Brewer, M. B. ve Gardner, W. (1996). Who is this "we"? Levels of collective identity and self representation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 83–93. https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.1.83

Brown, R. ve Cehajic, S. (2008). Dealing with the past and facing the future: Mediators of the effects of collective guilt and shame in Bosnia and Herzegovina. *European Journal of Social Psychology*, *38*(4), 669-684. https://doi.org/10.1002/ejsp.466

Brown, R., Hinkle, S., Ely, P. G., Fox-Cardamone, L., Maras, P. ve Taylor, L. A. (1992). Recognizing group diversity: Individualist-collectivist and autonomous-relational social orientations and their implications for intergroup processes. *British Journal of Social Psychology*, *31*(4), 327-342. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1992.tb00976.x

Chen, S., Boucher, H. C. ve Tapias, M. P. (2006). The relational self revealed: integrative conceptualization and implications for interpersonal life. *Psychological Bulletin*, *132,* 151–179. https://doi.org/10.1037/0033-2909.132.2.151

Chiu, C.-Y. ve Hong, Y.-Y. (2007). Cultural processes: Basic principles. A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Ed.), *Social psychology: Handbook of basic principles* içinde (s. 785-804). Guilford Press.

Cialdini, R. B., Borden, R. J., Thorne, A., Walker, M. R., Freeman, S. ve Sloan, L. R. (1976). basking in reflected glory: Three (football) field studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, *34*(3), 366-375. https://doi.org/10.1037/0022-3514.34.3.366

Condor, S. ve Brown, R. (1988). Psychological processes in intergroup conflict. W. Stroebe, A. W. Kruglanski, D. Bar-Tal ve M. Hewstone (Ed.). *The Social Psychology of Intergroup Conflict: Theory, Research and Applications* içinde (s. 3-26). Springer.

Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R. ve Manstead, A. S. (1998). Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, *75*(4), 872. https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.4.872

Drury, J. ve Reicher, S. D. (2009). Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues*, *65*, 707–726. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01622.x

Duckitt, J. ve Fisher, K. (2003). The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*, *24*(1), 199-222. https://doi.org/10.1111/0162-895X.00322

Dunbar, R. I. (1998). The social brain hypothesis. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews: Issues, News, andReviews*, *6*(5), 178-190. https://doi.org/10.1002/(SICI) 1520-6505(1998)6:5%3C178::AID-EVAN5%3E3.0.CO;2-8

Ellmers, N. (1993). The influence of socio-structural variables on identity enhancement strategies. *European Review of Social Psychology*, *4*, 27-57. https://doi.org/10.1080/14792779343000013

Ellemers, N., Kortekaas, P. ve Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, *29* (2-3), 371-389. https://doi.org/ 10.1002/(SICI)1099-0992(199903/05)29:2/3%3C371::AID-EJSP932%3E3.0.CO;2-U

Ellemers, N., Van Knippenberg, A. ve Wilke, H. (1990). The influence of permeability of group boundaries and stability of group status on strategies of individual mobility and social

change. *British Journal of Social Psychology*, *29*(3), 233-246. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1990.tb00902.x

Esses, V. M., Hamilton, L. K. ve Gaucher, D. (2017). The global refugee crisis: Empirical evidence and policy implications for improving public attitudes and facilitating refugee resettlement. *Social Issues and Policy Review*, *11*(1), 78-123. https://doi.org/10.1111/sipr.12028

Frome, P. ve Eccles, J. (1998). Parents' influence on children's achievement-related perceptions. *Journal of Personality and SocialPsychology*, 74, 435-452. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.2.435

Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., Anastasio, P. A., Bachman, B. A. ve Rust, M. C. (1993). The common ingroup identity model: Recategorization and the reduction of intergroup bias. *European Review of Social Psychology*, *4*(1), 1-26. https://doi.org/10.1080/14792779343000004

Goldenberg, A., Halperin, E., van Zomeren, M. ve Gross, J. J. (2016). The process model of group-based emotion: Integrating intergroup emotion and emotion regulation perspectives. *Personality and Social Psychology Review*, 20, 118–141. https://doi.org/10.1177/1088868315581263

Gomez, C., Kirkman, B. L. ve Shapiro, D. L. (2000). The impact of collectivism and in-group/out-group membership on the evaluation generosity of team members. *Academy of Management Journal*, *43*(6), 1097-1106. https://doi.org/10.5465/1556338

Halperin, E. (2008). Group-based hatred in intractable conflict in Israel. *Journal of Conflict Resolution*, *52*(5), 713-736. https://doi.org/10.1177/0022002708314665

Hannover, B. ve Kuhnen, U. (2004). Culture, context, and cognition: The semantic procedural interface model of the self. *European Review of Social Psychology, 15*, 297–333. https://doi.org/10.1080/10463280440000053

Haslam, S. A., Eggins, R. A. ve Reynolds, K. J. (2003). The ASPIRe model: Actualizing social and personal identity resources to enhance organizational outcomes. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *76*(1), 83-113. https://doi.org/10.1348/096317903321208907

Haslam, S. A., Jetten, J., Postmes, T. ve Haslam, C. (2009). Social identity, health and well being: An emerging agenda for applied psychology. *Applied Psychology: An International Review*, *58*(1), 1-23.https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2008.00379.x

Higgins, E. T. (1996). Shared reality in the self-system: The social nature of self-regulation. W. Stroebe ve M. Hewstone (Ed.), *European Review of Social Psychology* içinde (s. 1-30). Wiley. https://doi.org/10.1080/14792779443000085

Hirt, E. R., Zillmann, D., Erickson, G. A. ve Kennedy, C. (1992). Costs and benefits of allegiance: Changes in fans' self-ascribed competencies after team victory versus defeat. *Journal of Personality and Social Psychology*, *63*(5), 724-738. https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.5.724

Hogg, M. A. (2005). All animals are equal but some animals are more equal than others: Social identity and marginal membership. K. D. Williams, J. P. Forgas ve W. vonHippel (Ed.), *Thesocialoutcast: Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* içinde (s. 243–261). Psychology Press.

Hogg, M. A. (2007). Uncertainty-identity theory. *Advances in Experimental Social Psychology*, 39, 69–126. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(06)39002-8

Hogg, M. A. (2010). Self-categorization theory. J. M. Levine ve M. A. Hogg (Ed.), *Encyclopedia of group processes and intergroup relations* içinde (s. 728-731). SAGE.

Hogg, M. A. (2012). Uncertainty-identity theory. P. A. M. van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Ed.), *Handbook of theories of social psychology* içinde (s. 62–80). SAGE.

Hogg, M. A. ve Abrams, D. (1999). Social identity and social cognition: Historical background and current trends. D. Abrams ve M. A. Hogg (Ed.), *Social identity and social cognition* içinde (s. 1-25). Blackwell.

Hogg, M. A., Abrams, D. ve Brewer, M. B. (2017). Social identity: The role of self in group processes and intergroup relations. *Group Processes & Intergroup Relations*, *20*(5), 570-581. https://doi.org/10.1177/1368430217690909

Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S. ve Hinkle, S. (2004). The social identity perspective: Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small Group Research*, *35*(3), 246-276. https://doi.org/10.1177/1046496404263424

Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2018). *Social psychology*. Pearson.

Hornsey, M. J. (2008). Social identity theory and self-categorization theory: A historical review. *Socialand Personality Psychology Compass*, *2*(1), 204-222. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2007.00066.x

Hui, C. H., Triandis, H. C. ve Yee, C. (1991). Cultural differences in reward allocation: Is collectivism the explanation? *British Journal of Social Psychology*, *30*(2), 145-157. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1991.tb00931.x

Iyer, A. ve Leach, C. W. (2008). Emotion in inter-group relations. *European Review of Social Psychology*, *19*, 86–125. https://doi.org/10.1080/10463280802079738

James, W. (1890/1950). *The principles of psychology*. Dover.

Jetten, J., Postmes, T. ve McAuliffe, B. J. (2002). Were all individuals: Group norms of individualism and collectivism, levels of identification, and identity threat. *European Journal of Social Psychology, 32*, 189–207. https://doi.org/10.1002/ejsp.65

Jetten, J., Spears, R. ve Manstead, A. S. (1997). Strength of identification and intergroup differentiation: The influence of group norms. *European Journal of Social Psychology*, *27*(5), 603-609. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(199709/10) 27:5%3C603::AID-EJSP816%3E3.0.CO;2-B

Johnson, A. L., Crawford, M. T., Sherman, S. J., Rutchick, A. M., Hamilton, D. L., Ferreira, M. B. ve Petrocelli, J. V. (2006). A functional perspective on group memberships: Differential need fulfillment in a group typology. *Journal of Experimental Social Psychology*, *42*(6), 707-719. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2005.08.002

Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 36*, 403–422. https://doi.org/10.1177/0022022105275959

Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji.* Koç Üniversitesi Yayınları.

Leonardelli, G. J., Pickett, C. L. ve Brewer, M. B. (2010). Optimal distinctiveness theory: A framework for social identity, social cognition and intergroup relations. *Advances in Experimental Social Psychology*, 43, 65–115. https://doi.org/10.1016/s0065–2601(10)43002–6

Mackie, D. M., Devos, T. ve Smith, E. R. (2000). Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 602–616. https://doi.org/10.1037//0022–3514.79.4.602

Mackie, D. M., Maitner, A. T. ve Smith, E. R. (2009). Intergroup emotions theory. T. D. Nelson (Ed.), *Handbook of prejudice, stereotyping and discrimination* içinde (s. 285–308). Psychology Press.

Mackie, D. M. ve Smith, E. R. (2018). Intergroup emotions theory: Production, regulation, and modification of group-based emotions. *Advances in Experimental Social Psychology*, 58, 1-69. https://doi.org/10.1016/bs.aesp.2018.03.001

Markus, H. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98,*224–253.

Mullen, B. ve Hu, L. T. (1989). Perceptions of ingroup and outgroup variability: A meta analytic integration. *Basic and Applied Social Psychology*, *10* (3), 233-252. https://doi.org/10.1207/s15324834basp1003_3

Neisser, U. (1993). *The perceived self: Ecologica land interpersonal sources of self-knowledge*. Cambridge University Press.

Niens, U. ve Cairns, E. (2002). Identity management strategies in Northern Ireland. *The Journal of Social Psychology*, *142*(3), 371-380. https://doi.org/10.1080/00224540209603905

Oakes, P. J., Haslam, S. A. ve Turner, J. C. (1994). *Stereotyping and social reality*. Blackwell.

Oyserman, D. (2004). Self-concept and identity. M. B. Brewer ve M. Hewstone (Ed.), *Self and social identity* içinde (s. 5-25). Blackwell.

Oyserman, D., Coon, H. M. ve Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin, 128*, 3–72. https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.1.3

Packer, D. J. ve Chasteen, A. L. (2010). Loyal deviance: Testing the normative conflict model of dissent in socialgroups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *36*(1), 5-18. https://doi.org/10.1177/0146167209350628

Petersen, R. D. (2002). *Understanding ethnic violence: Fear, hatred, and resentment in twentieth-century Eastern Europe*. Cambridge University Press.

Reicher, S., Spears, R. ve Haslam, S. A. (2010). The social identity approach in social psychology. M. S. Wetherell ve C. T. Mohanty (Ed.), The *sage handbook of identities* içinde (s. 45-62). SAGE.

Shepherd, L., Spears, R. ve Manstead, A. S. (2013). When does anticipating group-based shame lead to lower ingroup favoritism? The role of status and status stability. *Journal of Experimental Social Psychology*, *49*(3), 334-343. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2012.10.012

Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R. ve Sherif, C. W. (1961). *Intergroup cooperation and conflict: Th erobbers cave experiment.* Oklahoma: Institute of Group Relations, The University of Oklahoma.

Sidanius, J., Pratto, F., Van Laar, C. ve Levin, S. (2004). Social dominance theory: Its agenda and method. *Political Psychology*, *25*(6), 845-880. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00401.x

Simon, B. ve Klandermans, B. (2001). Politicized Collective identity: A social-psychological analysis. *American Psychologist*, *56*, 319–331.

Simon, B., Loewy, M., Stürmer, S., Weber, U., Freytag, P., Habig, C., Kampmeier, C. ve Spahlinger, P. (1998). Collective identification and social movement participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*(3), 646-658. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.3.646

Smith, E. R., Seger, C. R. ve Mackie, D. M. (2007). Can emotions be truly group level? Evidence regarding four conceptual criteria. *Journal of Personality and Social Psychology*, *93*(3), 431-446. https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.3.431

Spears, R. (2021). Social influence and group identity. *Annual Review of Psychology*, *72*, 367-390. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-070620-111818

Spears, R., Doosje, B. ve Ellemers, N. (1997). Self-stereotyping in the face of threats to group status and distinctiveness: The role of group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *23*(5), 538-553. https://doi.org/10.1177/0146167297235009

Stephan, W. G., Renfro, C. L., Esses, V. M., Stephan, C. W. ve Martin, T. (2005). The effects of feeling threatened on attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, *29*(1), 1-19. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2005.04.011

Stephan, W. G. ve Stephan, C. W. (2013). An integrated threat theory of prejudice. S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination* içinde (s. 23-45). Psychology Press.

Stürmer, S. ve Simon, B. (2004). Collective action: Towards a dual-pathway model. *European Review of SocialPsychology*, 15, 59–99. https://doi.org/10.1080/10463280340000117

Swann, W. B., Gómez, Á., Seyle, D. C., Morales, J. F. ve Huici, C. (2009). Identity fusion: The interplay of personal and social identities in extreme group behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 995–1011. https://doi.org/10.1037/a0013668

Swann, W. B., Jetten, J., Gomez, A., Whitehouse, H. ve Bastian, B. (2012). When group membership gets personal: A theory of identity fusion. *Psychological Review*, 119, 441–456. https://doi.org/10.1037/a0028589

Swann, W. B., Milton, L. P. ve Polzer, J. T. (2000). Should we create a niche or fall in line? Identity negotiation and small group effectiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, *79*(2), 238. https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.2.238

Tajfel, H. (1959). Quantitative judgement in social perception. *British Journal of Psychology*, *50*(1), 16-29. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1959.tb00677.x

Tajfel, H. (1969). Cognitive aspects of prejudice. *Journal of Biosocial Science, 1*(1), 173-191. Tajfel, H. (1970). Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*, *223* (5), 96-103.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology.* Cambridge University Press.

Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, *33*(1), 1-39. https://doi.org/10.1146/annurev.ps.33.020182.000245

Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. ve Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, *1*(2), 149-178. https://doi.org/10.1002/ejsp.2420010202

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* içinde (s. 33–47). Brooks/Cole.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. S. Worchel ve W. G. Austin (Ed.), *Psychology of intergroup relations* içinde (s. 7–24). Nelson-Hall.

Tajfel, H. ve Wilkes, A. L. (1963). Classification and quantitative judgement. *British Journal of Psychology*, *54*(2), 101-114. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1963.tb00865.x

Tam, T., Hewstone, M., Cairns, E., Tausch, N., Maio, G. ve Kenworthy, J. (2007). The impact of intergroup emotions on forgiveness in Northern Ireland. *Group Processes & Intergroup Relations*, *10*(1), 119-136.https://doi.org/10.1177/1368430207071345

Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review, 96*, 506-520. https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.3.506

Turner, J. C. (1987). A self-categorization theory. J. C. Turner, M. A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher ve M. S. Wetherell (Ed.), *Rediscovering the social group: A self-categorization theory* içinde (s. 42–67). Blackwell.

Turner, J. C. (1999). Some current issues in research on social identity and self-categorization theories. N. Ellemers, R. Spears ve B. Doosje (Ed.), *Social identity: Context, commitment, content* içinde, *3*(1), 6-34. Wiley-Blackwell.

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. ve Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorisation theory*. Blackwell.

Turner, J. C., Oakes, P. J., Haslam, S. A. ve McGarty, C. (1994). Self and collective: Cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *20*(5), 454-463. https://doi.org/10.1177/0146167294205002

Turner, J. C. ve Reynolds, K. J. (2012). Self-categorization theory. P. A. M. van Lange, A. W. Kruglanski ve E. T. Higgins (Ed.), *Handbook of theories in social psychology* içinde (s. 399-417). SAGE.

Van Zomeren, M., Leach, C. W. ve Spears, R. (2012). Protestors as "passionate economists": A dynamic dual pathway model of approach coping with collective disadvantage. *Personality and Social Psychology Review,* 16, 180–199. https://doi.org/10.1177/1088868311430835

Van Zomeren, M., Postmes, T. ve Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of Collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134, 504–535. https://doi.org/10.1037/0033–2909.134.4.504

Van Zomeren, M. ve Spears, R. (2009). Metaphors of protest: A classification of motivations for Collective action. *Journal of Social Issues*, *65*, 661–680. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01619.x

Van Zomeren, M., Spears, R. ve Leach, C. W. (2008). Exploring psychological mechanisms of Collective action: Does relevance of group identity influence how people cope with collective disadvantage? *British Journal of Social Psychology*, *47*, 353–372.

Wright, S. C., Taylor, D. M. ve Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, *58*, 994–1003. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.994

Worchel, S. ve Coutant, D. K. (2008). Between conflict and reconciliation: Toward a theory of peaceful coexistence. A. Nadler, T. E. Malloy ve J. D. Fisher (Ed.), *The social psychology of intergroup reconciliation* içinde (s. 423-446). Oxford University Press.

Yuki, M. (2003). Intergroup comparison versus intragroup relationships: A cross-cultural examination of social identity theory in North American and East Asian cultural contexts. *Social Psychology Quarterly*, *66* (2), 166-183.

Benlik ve Varoluş

Volkan Koç, Gülnihal Kafa

Giriş

İnsanı anlama çabası söz konusu olduğunda -ki psikolojinin böyle bir derdinin olduğu aşikârdır (Fernald, 2008; Pérez-Álvarez, 2018)- sorunun hızlıca benliğin tanımlanmasına ya da çalışılmasına kaydığını söyleyebiliriz (Gecas, 1985). Bu tanımlama çabası çerçevesinde birçok farklı görüş bulunsa da günümüz psikoloji dünyasının insanın bir özünün olduğu ve bu özün değişmezliği fikrine dayalı geleneksel Batı felsefesi ve insan anlayışından derinden etkilendiği görülebilir (Velasquez, 2017, s. 109-111). Kişiliğin benlik ile (McMartin, 2017), insanın (kişinin) da kişilik ile eş tutulduğu (McAdams, 2008) bir zeminde benliksiz bir psikolojiden söz etmek ve Batı psikolojisini bir benlik kavramsallaştırması olmadan ele almak neredeyse imkânsızdır (Hoffman vd., 2009). Bununla birlikte benliği durağan ve pek değişmez gören ana akım anlayışa alternatif olarak, varoluşçu fikirler çerçevesinde benliğe sürekli bir olma hâli olarak yaklaşıldığı söylenebilir (Bugental, 1978).

Varoluşçu düşünürler genellikle bir sistem ortaya koyma kaygısı taşımadığı hatta buna karşı çıktığı için (Breisach, 1962: 5) varoluşçu psikoloji ve benliğe dair çerçevesi net bir çalışma alanı ya da kavramsallaştırma ortaya koymak pek kolay değildir. Varoluşçuların kayda değer bir kısmının varoluşçu etiketini kabul etmediği (Wartenberg, 2008) dikkate alındığında, bütüncül bir çerçeve çizmenin pek de olası olmadığı hatta biraz da işin doğasına aykırı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mevcut bölüm kapsamında da varoluşçu psikoloji bakış açısından benliğe dair sistemli bir derlemenin sunulması hedeflenmemiştir. Bununla birlikte varoluşçu fikirlerin bireyi merkeze alan seçim, kaygı ve otantiklik (Kleinman, 2013) gibi bazı ortak meseleleri vardır ve bu meselelerin kayda değer bir kısmı doğrudan insanla, dolayısıyla da benlikle ilişkilendirilebilmektedir. Bu doğrultuda mevcut bölümde, öncelikle varoluşçu düşünürlerin benliğe dair fikirleri ile varoluşçuluk ve psikoloji ilişkisi ele alı-

olgunun dışsal bir değerlendirme süreci ile incelenmesi pek olası görünmemektedir. Yine de uzun bir süre ölüm gibi temel bir meselemizden uzak durmuş olan psikoloji biliminin (Kastenbaum, 2000) varoluşçu görüşler sayesinde insan olmanın kendisi ile ilgilenmesi daha mümkün görünmektedir. Maslow'un (1956) da yaklaşık yarım asır kadar önce belirttiği gibi psikolojinin daha insana yönelik olmasının zamanı çoktan geldi!

Kaynakça

Arndt, J., Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T. ve Simon, L. (1997). Suppression, accessibility of death-related thoughts, and cultural worldview defense: Exploring the psychodynamics of terror management. *Journal of Personality and Social Psychology, 73*(1), 5-18. https://doi.org/10.1037//0022-3514.73.1.5

Bailey, E. R. ve Levy, A. (2022). Are you for real? Perceptions of authenticity are systematically biased and not accurate. *Psychological Science, 33*(5), 798–815. https://doi.org/10.1177/09567976211056623

Beauvoir, de S. (1976). *The ethics of ambiguity*. (B. Frechtman, Çev.). Citadel Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1947).

Becker, E. (1973). *The denial of death*. Free Press.

Beltz, A. M., Wright, A. G., Sprague, B. N. ve Molenaar, P. C. (2016). Bridging the Nomothetic and Idiographic *Approaches to the Analysis of Clinical Data. Assessment, 23*(4), 447–458. https://doi.org/10.1177/1073191116648209

Brassai, L., Piko, B. F. ve Steger, M. F. (2012). Existential attitudes and Eastern European adolescents' problem and health behaviors: Highlighting the role of the search for meaning in life. *The Psychological Record, 62,* 719–734. https://doi.org/10.1007/BF03395831

Breisach, E. (1962). *Introduction to modern existentialism*. Grove Press.

Bugental, J. F. (1978). *Psychotherapy and process: The fundamentals of an existential-humanistic approach*. McGraw-Hill.

Chu, C. ve Lowery, B. S. (2023). Perceiving a stable self-concept enables the experience of meaning in life. *Personality and Social Psychology Bulletin*. https://doi.org/10.1177/01461672221150234

Costin, V. ve Vignoles, V. L. (2020). Meaning is about mattering: Evaluating coherence, purpose, and existential mattering as precursors of meaning in life judgments. *Journal of Personality and Social Psychology, 118*(4), 864–884. https://doi.org/10.1037/pspp0000225

Davis, W. E., Hicks, J. A., Schlegel, R. J., Smith, C. M. ve Vess, M. (2015). Authenticity and self-esteem across temporal horizons. *The Journal of Positive Psychology, 10*(2), 116-126. https://doi.org/10.1080/17439760.2014.910830

Doğrusever, C., Türk, N. ve Batmaz, H. (2022). The mediating role of meaningful life in the relationship between self-esteem and psychological resilience. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,23*(2), 910-928. https://doi.org/10.17679/inuefd.1029866

Erickson, R. J. (1995). The importance of authenticity for self and society. *Symbolic Interaction, 18*(2), 121-144. https://doi.org/10.1525/si.1995.18.2.121

Fernald, D. (2008). *Psychology: Six perspectives*. SAGE.

Frankl, V. E. (1988). *Man's search for meaning*. Pocket Books.

Gecas, V. (1985). Self and identity beyond mainstream social psychology [Review of Identity: Personal and socio–cultural-a symposium. The existential self in society.] *Contemporary Sociology, 14*(4), 432-434. https://doi.org/10.2307/2069157

Gosetti-Ferencei, J. (2021). *On being and becoming: An existential approach to life.* Oxford University Press.

Gray, J. G. (1951). The idea of death in existentialism. *The Journal of Philosophy, 48*(5), 113-127. https://doi.org/10.2307/2020575

Greenberg, J., Pyszczynski, T. ve Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. Baumeister, R.F. (Ed.), *Public self and private self* içinde (s. 189-212). Springer.

Greenberg, J., Solomon, S. ve Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology Volume 29* içinde (s. 61-139). Academic Press.

Hadden, B. W. ve Smith, C. V. (2019). I gotta say, today was a good (and meaningful) day: Daily meaning in life as a potential basic psychological need. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being, 20*(1), 185–202.

Halama, P. ve Dedova, M. (2007). Meaning in life and hope as predictors of positive mental health: Do they explain residual variance not predicted by personality traits? *Studia Psychologica, 49*(3), 191-200.

Hanscomb, S. (2006). Contemporary existentialist tendencies in psychology. P. D. Ashworth ve M. C. Chung (Ed.), *Phenomenology and psychological science: Historical and philosophical perspectives* içinde (s. 169-196). Springer.

Heidegger, M. (2019). *Varlık ve zaman*. (K. H. Ökten, Çev.). Alfa Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1927).

Heppner, W. L., Kernis, M. H., Nezlek, J. B., Foster, J., Lakey, C. E. ve Goldman, B. M. (2008). Within-person relationships among daily self-esteem, need satisfaction, and authenticity. *Psychological Science, 19*(11), 1140-1145. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02215.x

Hermans, H. J. (1988). On the integration of nomothetic and idiographic research methods in the study of personal meaning. *Journal of Personality, 56*(4), 785–812. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1988.tb00477.x

Hoffman, L., Stewart, S., Warren, D. ve Meek, L. (2009). Toward a sustainable myth of self: An existential response to the postmodern condition. *Journal of Humanistic Psychology, 49*(2), 135–173. https://doi.org/10.1177/0022167808324880

Hong, Y., Zhang, X., Wu, W., Chen, J., Lin, Y., Zhao, J. ve Xiao, H. (2022). Relationships among nursing students' self-concept clarity, meaning in life, emotion regulation ability and depression: Testing a moderated mediation model. *Frontiers in Psychology, 13*, 1003587. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1003587

Jacobsen, B. (2007). *Invitation to existential psychology: A psychology for the unique human being and its applications in therapy*. John Wiley & Sons.

Jongman-Sereno, K. P. ve Leary, M. R. (2019). The enigma of being yourself: A critical examination of the concept of authenticity. *Review of General Psychology, 23*(1), 133–142. https://doi.org/10.1037/gpr0000157

Kastenbaum, R. (2000). *The psychology of death*. Springer.

Keshen, A. (2006). A new look at existential psychotherapy. *American Journal of Psychotherapy, 60*(3), 285–298. https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2006.60.3.285

Kierkegaard, S. (2014). *Korku ve titreme*. (N. Beier, Çev.). Pinhan Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1843).

Kierkegaard, S. (2019). *Baştan çıkarıcının günlüğü*. (N. Beier, Çev.) Türkiye İş Bankası Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1843).

Kierkegaard, S. (2021). *Ölümcül hastalık umutsuzluk*. (M. Yakupoğlu, Çev.). Doğu Batı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1849).

Kifer, Y., Heller, D., Perunovic, W. Q. ve Galinsky, A. D. (2013). The good life of the powerful: The experience of power and authenticity enhances subjective well-being. *Psychological Science, 24*(3), 280-288. https://doi.org/10.1177/0956797612450891

Kim, J., Christy, A. G., Rivera, G. N., Hicks, J. A. ve Schlegel, R. J. (2021). Is the illusion of authenticity beneficial? Merely perceiving decisions as guided by the true self enhances decision satisfaction. *Social Psychological and Personality Science, 12*(1), 80-90. https://doi.org/10.1177/1948550620903202

Klein, N. (2017). Prosocial behavior increases perceptions of meaning in life. *The Journal of Positive Psychology, 12*(4), 354-361. https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1209541

Klein, R. A., Cook, C. L., Ebersole, C. R., Vitiello, C. A., Nosek, B. A., Hilgard, J., … Ratliff, K. A. (2019, 11 Aralık). Many labs 4: Failure to replicate mortality salience effect with and without original author involvement. https://doi.org/10.31234/osf.io/vef2c

Kleinman, P. (2013). *Philosophy 101: From Plato and Socrates to ethics and metaphysics, an essential primer on the history of thought*. Adams Media.

Koç, V. ve Kafa, G. (2019). The roles of self-esteem and attachment within the framework of terror management theory. *Current Approaches in Psychiatry, 11*(1), 129-139. https://doi.org/10.18863/pgy.419330

Koole, S. L., Greenberg, J. ve Pyszczynski, T. (2006). Introducing science to the psychology of the soul: Experimental existential psychology. *Current Directions in Psychological Science, 15*(5), 212-216. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2006.00438.x

Lenton, A. P., Bruder, M., Slabu, L. ve Sedikides, C. (2013). State authenticity. *Journal of Personality, 81*(3), 276-289. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2012.00805.x

Lewis, A. M. (2014). Terror management theory applied clinically: implications for existential-integrative psychotherapy. *Death Studies, 38*(6-10), 412–417. https://doi.org/10.1080/07481187.2012.753557

Li, J. B., Salcuni, S. ve Delvecchio, E. (2019). Meaning in life, self-control and psychological distress among adolescents: A cross-national study. *Psychiatry Research, 272*, 122–129. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.12.033

Lifton, R. J. (1973). The sense of immortality: On death and the continuity of life. *The American Journal of Psychoanalysis, 33*(1), 3-15. https://doi.org/10.1007/BF01872131

Lifton, R. J. (1979). *The broken connection: On death and the continuity of life*. Simon and Schuster.

MacKenzie, M. J. ve Baumeister, R. F. (2014). Meaning in life: Nature, needs, and myths. Batthyany, A. ve Russo-Netzer, P. (Ed.), *Meaning in positive and existential psychology* içinde (s. 25–37). Springer.

Martela, F. ve Steger, M. F. (2016). The three meanings of meaning in life: Distinguishing coherence, purpose, and significance. *The Journal of Positive Psychology, 11*(5), 531-545. https://doi.org/10.1080/17439760.2015.1137623

Masani, P. R. (2001). Three modern enemies of science: Materialism, existentialism, constructivism. *Kybernetes, 30*(3), 278-294. https://doi.org/10.1108/03684920110385000

Maslow, A. H. (1956). *Toward a humanistic psychology*. *ETC: A Review of General Semantics, 14*(1), 10-22.

May, R. (1958). The origins and significance of the existential movement in psychology. R. May, E. Angel ve H. F. Ellenberger (Ed.), *Existence: A new dimension in psychiatry and psychology* içinde (s. 3-36). Basic Books.

McAdams, D. P. (2008). *The person: An introduction to the science of personality psychology* (5. Baskı). Wiley.

McKenna, C. (1984). *Psychology and existentialism* (Yayın No. 138951). [Yüksek lisans tezi, University of Canterbury]. UC Research Repository.

McMartin, J. (2017). *Personality psychology: A student-centered approach*. SAGE.

Molenaar, P. C. (2004). A manifesto on psychology as idiographic science: Bringing the person back into scientific psychology, this time forever. *Measurement, 2*(4), 201-218.

Molenaar, P. C. ve Campbell, C. G. (2009). The new person-specific paradigm in psychology. *Current Directions in Psychological Science, 18*(2), 112-117.

Newman, G. E. ve Smith, R. K. (2016). Kinds of authenticity. *Philosophy Compass, 11*(10), 609-618. https://doi.org/10.1111/phc3.12343.

Nietzsche, F. (2021a). *İyinin ve kötünün ötesinde*. (A. İnam, Çev.). Say Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1886).

Nietzsche, F. (2021b). *Böyle buyurdu Zerdüşt*. (M. Batmankaya, Çev.). Say Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1883).

Nietzsche, F. (2021c). *Şen bilim*. (A. İnam, Çev.). Say Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1882).

Norcross, J. C. (1987). A rational and empirical analysis of existential psychotherapy. *Journal of Humanistic Psychology, 27*(1), 41–68. https://doi.org/10.1177/0022167887271005

Paradise, A. W. ve Kernis, M. H. (2002). Self-esteem and psychological well-being: Implications of fragile self-esteem. *Journal of Social and Clinical Psychology, 21*(4), 345–361. https://doi.org/10.1521/jscp.21.4.345.22598

Pérez-Álvarez, M. (2018). Psychology as a science of subject and comportment, beyond the mind and behavior. *Integrative Psychological & Behavioral science, 52*(1), 25–51. https://doi.org/10.1007/s12124-017-9408-4

Pervin, L. A. (1960). Existentialism, psychology, and psychotherapy. *American Psychologist, 15*(5), 305–309. https://doi.org/10.1037/h0046732

Proust, M. (2023). *Kayıp zamanın izinde I: Swann'ların tarafı*. (R. Hakmen, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1913).

Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J. ve Schimel, J. (2004). Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin, 130*(3), 435–468. https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.3.435

Pyszczynski, T., Solomon, S. ve Greenberg, J. (2015). Thirty years of terror management theory: From genesis to revelation. J. M. Olson ve M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology Volume 52* içinde (s. 1-70). Academic Press.

Rivera, G. N., Christy, A. G., Kim, J., Vess, M., Hicks, J. A. ve Schlegel, R. J. (2019). Understanding the relationship between perceived authenticity and well-being. *Review of General Psychology, 23*(1), 113–126. https://doi.org/10.1037/gpr0000161

Sartre, J. P. (1970). Intentionality: A fundamental idea of Husserl's phenomenology. *Journal of the British Society for Phenomenology, 1*(2), 4-5. https://doi.org/10.1080/00071773.1970.11006118

Sartre, J. P. (2016). *Egonun aşkınlığı*. (S. R. Kırkoğlu, Çev.). Hil Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1936).

Sartre, J. P. (2022). *Varlık ve hiçlik*. (T. Ilgaz ve G. Çankaya Eksen, Çev.). İthaki Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1943).

Scannell, E. D., Allen, F. C. L. ve Burton, J. (2002). Meaning in life and positive and negative well-being. *North American Journal of Psychology, 4*(1), 93-112.

Schlegel, R. J., Hicks, J. A., Arndt, J. ve King, L. A. (2009). Thine own self: True self-concept accessibility and meaning in life. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*(2), 473–490. https://doi.org/10.1037/a0014060

Schlegel, R. J., Hicks, J. A., King, L. A., & Arndt, J. (2011). Feeling like you know who you are: Perceived true self-knowledge and meaning in life. *Personality and Social Psychology Bulletin, 37*(6), 745–756. https://doi.org/10.1177/0146167211400424

Schnell, T. ve Krampe, H. (2020). Meaning in Life and Self-Control Buffer Stress in Times of COVID-19: Moderating and Mediating Effects With Regard to Mental Distress. *Frontiers in Psychiatry, 11*, 582352. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.582352

Shin, J. Y., Steger, M. F. ve Henry, K. L. (2016). Self-concept clarity's role in meaning in life among American college students: A latent growth approach. *Self and Identity, 15*(2), 206-223.

Slife, B. D. ve Barnard, S. (1988). Existential and cognitive psychology contrasting views of consciousness. *Journal of Humanistic Psychology, 28*(3), 119–136. https://doi.org/10.1177/0022167888283008

Solomon, R. C. (2002). Nietzsche on fatalism and "free will". *The Journal of Nietzsche Studies*, *23*, 63-87.

Soylu, C. ve Uçanok, Z. (2023). Meaning in life as a mediator of associations between self-esteem and psychological adjustment among middle-aged women with breast cancer. *Psikoloji Çalışmaları, 43*(1), 93-115. https://doi.org/10.26650/SP2022-1057478

Sparby, T., Edelhäuser, F. ve Weger, U. W. (2019). The true self. Critique, nature, and method. *Frontiers in Psychology, 10*, 2250. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02250

Steger, M. F., Fitch-Martin, A. R., Donnelly, J. ve Rickard, K. M. (2015). Meaning in life and health: Proactive health orientation links meaning in life to health variables among American undergraduates. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being, 16*(3), 583–597. https://doi.org/10.1007/s10902-014-9523-6

Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. ve Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology, 53*(1), 80–93. https://doi.org/10.1037/0022-0167.53.1.80

Strohminger, N., Knobe, J. ve Newman, G. (2017). The true self: A psychological concept distinct from the self. *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science, 12*(4), 551–560. https://doi.org/10.1177/1745691616689495

Taş, İ. ve İskender, M. (2017). An examination of meaning in life, satisfaction with life, self-concept and locus of control among teachers. *Journal of Education and Training Studies, 6*(1), 21-31. https://doi.org/10.11114/jets.v6i1.2773

Teo, T. (2018). What is psychology. *Outline of theoretical psychology: Critical investigations* içinde (s. 27-47). Palgrave Macmillan/Springer Nature.

Thomaes, S., Sedikides, C., van den Bos, N., Hutteman, R. ve Reijntjes, A. (2017). Happy to be "me?" Authenticity, psychological need satisfaction, and subjective well-being in adolescence. *Child Development, 88*(4), 1045–1056. https://doi.org/10.1111/cdev.12867

Van Tongeren, D. R., DeWall, C. N., Green, J. D., Cairo, A. H., Davis, D. E. ve Hook, J. N. (2018). Self-regulation facilitates meaning in life. *Review of General Psychology, 22*(1), 95-106. https://doi.org/10.1037/gpr0000121

Vannini, P. ve Franzese, A. (2008), The authenticity of self: Conceptualization, personal experience, and practice. *Sociology Compass, 2*(5), 1621-1637. https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2008.00151.x

Velasquez, M. (2017). *Philosophy: A text with readings* (13. Baskı). Cengage Learning.

Yalom, I. D. (1980). *Existential Psychotherapy*. Basic Books

Wartenberg, T. E. (2008). *Existentialism: A beginner's guide*. Oneworld Publications.

Waterman, A. S. (2014). Identity and meaning: Contrasts of existentialist and essentialist perspectives. *International Journal of Existential Psychology & Psychotherapy, 5*(1), 33-44.

Wong, P. T. P. (2012). Toward a dual-systems model what makes a life worth living. P. T. P. Wong (Ed.), *The human quest for meaning: Theories, research, and applications* içinde (s. 3-22). Routledge /Taylor & Francis Group.

Zika, S. ve Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology, 83* (Pt 1), 133-145. https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1992.tb02429.x

Benlik ve Yakın İlişkiler

Meryem Berrin Bulut ve Yeşim Dellal

İki kişiliğin karşılaşması, iki kimyasal maddenin karışımına benzer; herhangi bir tepkime gerçekleşirse, her ikisi de dönüşüme uğrar.

Jung (1997, s. 59)

Giriş

İnsanların temel ihtiyaçlarından biri, diğer bireyleri sevmek ve diğerleri tarafından sevilmektir. Diğerlerine yakın olmak ve onlarla temas kurmak, psikolojik işlevselliğimiz açısından gereklidir. Yakınlık ihtiyacı ile ilgili geçmişte pek çok çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda belki de ön plana çıkan çalışmalardan biri, 1959 yılında maymunlar üzerinde Harlow ve Zimmermann tarafından gerçekleştirilen deneydir. Özellikle bağlanma alan yazını kapsamında klasikleşen bu deneyden kısaca bahsetmek gerekirse 60 makak maymunu doğumlarından 6 ila 12 saat sonra annelerinden ayrılmışlar ve Wisconsin Üniversitesine ait bir primat laboratuvarında yetiştirilmişlerdir. Makak maymunlarının seçilme sebebi, insanlardaki gelişime benzer bir gelişim seyri göstermelerindendir. Deneyde bebek maymunlar, iki anne seçeneği (telden ve yiyecek veren anne-battaniyeli ve yiyecek vermeyen anne) olan bir odaya alınmışlardır. Araştırmacılar, deney esnasında bebek maymunların temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için telden ve yiyecek veren anneye gitmelerine rağmen zamanlarının büyük bir çoğunluğunu battaniyeli ve yemek vermeyen anne ile geçirdiklerini gözlemlemişlerdir (Harlow ve Zimmermann, 1959). Bu deney göstermektedir ki sadece yeme ve içme gibi temel fizyolojik ihtiyaçların karşılanması yeterli olmayıp temas ve sosyal yakınlık da karşılanması gereken önemli ihtiyaçlar arasında yer almaktadır (Bulut, 2020).

Benlik ve yakın ilişkiler sosyal psikolojinin önemli ve temel kavramlarındandır. Benlik, kişinin kendisini tanımlama şekli olarak ifade edilebilir. Vohs ve Finkel'e (2006, s. 1) göre benlik, bireye ait olgular olarak tanımlanır. Yakın

programı oluşturulabilir. Bireylerin yakın ilişkilerini geliştirmeye yönelik psikoeğitimler (ör., benlik düzenleme) verilebilir. İlişkilere yönelik otomatik düşünceler (reddediliyorum), ara inançlar (bunu yaparsam reddedilmem) ve temel inançlar (değersizlik, sevilmeme, çaresizlik) tespit edilerek bunların üzerinde çalışılabilir. Aynı zamanda ileride bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar, yakın ilişkiler kapsamında ülkemizin sosyokültürel ve dinî yapısının oynadığı rolün ele alınabileceği çalışmalar tasarlayabilirler.

Kaynakça

Agnew, C. R., Van Lange, P. A., Rusbult, C. E. ve Langston, C. A. (1998). Cognitive interdependence: Commitment and the mental representation of close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*(4), 939-954.

Aron, A., Aron, E. N., Tudor, M. ve Nelson, G. (1991). Close relationships as including other in the self. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(2), 241–253.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *50*, 248-287. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90022-L

Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, *7*(2), 147-178. https://doi.org/10.1177/0265407590072001

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, *61*(2), 226-244. https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.2.226

Bradbury, T. N. ve Fincham, F. D. (1990). Attributions in marriage: Review and critique. *Psychological Bulletin*, *107*, 3–33. https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.1.3

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss, separation, anxiety and anger*. Basic Books.

Bowlby, J. (1980). By ethology out of psycho-analysis: An experiment in interbreeding. *Animal Behaviour, 28*(3), 649–656. https://doi.org/10.1016/S0003-3472(80)80125-4

Bulut, M. B. (2020). Korona Virüs (COVID-19) salgını: Sosyal Psikoloji kuramları açısından bir değerlendirme. Z. Gölen ve S. Özer (Ed.), *İnsani ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar* içinde (s. 293-305). Ivpe.

Chen, G. M. (1995). Differences in self-disclosure patterns among Americans versus Chinese: A comparative study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *26*(1), 84-91. https://doi.org/10.1177/0022022195261006

Cheung, C. M. K., Lee, Z. W. Y. ve Chan, T. K. H. (2015). Self disclosure in social networking sites: The role of perceived cost, perceived benefits and social influence. *Internet Research, 25*(2), 279–299. https://doi.org/10.1108/intr-09-2013-0192

Derlega, V. J. ve Grzelak, J. (1979). Appropriateness of self-disclosure. G. J. Chelune (Ed.), Self-disclosures: *Origins, patterns and implications of openness in interpersonal relationships* içinde (s. 151–176). Jossey–Bass.

Downey, G., Bonica, C. ve Rincon, C. (1999). Rejection sensitivity and conflict in adolescent romantic relationships. W. Furman, B. Brown ve C. Feiring (Ed.), *The development of adolescent romantic relationships* içinde (s. 148-174). Cambridge University Press.

Downey, G. ve Feldman, S. I. (1996). Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *70*(6), 1327–1343. https://doi.org/10.1037//0022-3514.70.6.1327

Drigotas, S. M. (2002). The Michelangelo phenomenon and personal well-being. *Journal of Personality*, *70*(1), 59-77.

Drigotas, S. M., Rusbult, C. E., Wieselquist, J. ve Whitton, S. W. (1999). Close partner as sculptor of the ideal self: behavioral affirmation and the Michelangelo phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*, *77*(2), 293-323. https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.2.293

Feldman, S. ve Downey, G. (1994). Rejection sensitivity as a mediator of the impact of childhood exposure to family violence on adult attachment behavior. *Development and Psychopathology*, *6*(1), 231-247. https://doi.org/10.1017/S0954579400005976

Finkel, E. J. ve Campbell, W. K. (2001). Self-control and accommodation in close relationships: An interdependence analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 81*(2), 263–277. https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.2.263

Fuglestad, P. T. ve Levert, D. (2022). Self-monitoring, status, andbalance of power in romantic relationships. *Self and Identity*, *21*(7), 792-804. https://doi.org/10.1080/15298868.2021.2000486

Fuglestad, P. T., Leone, C. ve Drury, T. (2020). Protective and acquisitive self-monitoring differences in attachment anxiety and avoidance. *Self and Identity, 19*(2), 219–234. https://doi.org/10.1080/15298868.2019.1570969

Gaines, S. O. (2016). *Personality and Close Relationahip Processes: Advances in Personal Relationships.* Cambridge University Press.

Halford, W. K., Sanders, M. R. ve Behrens, B. C. (1994). Self regulation in behavioral couplestherapy. *Behavior Therapy,* 25, 431–452. https://doi.org/10.1016/S0005-7894(05)80156-X

Halford, W. K., Lizzio, A., Wilson, K. L. ve Occhipinti, S. (2007). Does working at your marriage help? Couple relationship self-regulation and satisfaction in the first 4 years of marriage. *Journal of Family Psychology*, *21*(2), 185-194. https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.2.185

Halford, W. K. (2011). *Marriage and relationship education: What works and how to provide it*. Guilford Press.

Harlow, H. F. ve Zimmermann, R. R. (1959). Affectional responses in the infant monkey. *American Association for the Advancement of Science*, *130*(3373), 421-432. https://doi.org/10.1126/science.130.3373.421

Hamid, P. N. (1994). Self-monitoring, locus of control, and social encounters of Chinese and New Zealand students. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *25*(3), 353-368. https://doi.org/10.1177/0022022194253004

Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(3), 511-524. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1994a). Attachment as an Organizational Framework for Research on Close Relationships. *Psychological Inquiry, 5*(1), 1-22. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_1

Hazan, C. ve Shaver, P. R. (1994b). Deeper into attachment theory. *Psychological Inquiry*, *5*(1), 68-79. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0501_15

Ho, M. Y., Liang, S. ve Van Tongeren, D. R. (2023). Self-regulation facilitates forgiveness in close-relationships. *Current Psychology*, 1-11. https://doi.org/10.1007/s12144-023-04504-5

Hui, C. ve Tsang, O. (2017). The role of materialism in self-disclosure within close relationships. *Personality and Individual Differences, 111*, 174-177. https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.02.021

Joanna, S., Masaki, Y. ve William, M. (2010). Relational mobility explains between- and within-culture differences in self-disclosure to close friends. *Comparative Study, 21*(10), 1471–1478. https://doi.org/10.1177/0956797610382786

Jourard, S. M. (1971). S*elf-disclosure: An experimental analysis of the transparent self.* Wiley.

Jung, C. G. (1997). *Analitik psikoloji.* Payel Yayınları.

Karoly, P. (1993). Mechanisms of self-regulation: A systemsview. *Annual Review of Psychology*, *44*(1), 23-52. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.44.1.23

Kumashiro, M. (2010). Caryl Rusbult: The epitome of the Michelangelo phenomenon in action. *Personal Relationships*, *17*, 166–168. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01266.x

Kumashiro, M., Rusbult, C. E., Finkenauer, C. ve Stocker, S. (2007). To think or to do: Assessment orientation, locomotion orientation, and the Michelangelo Phenomenon. *Journal of Social and Personal Relationships*, *24*, 591-611. https://doi.org/10.1177/0265407507079261

Laux, L. ve Renner, K. H. (2002). Self-Monitoring und Authentizität: Dieverkannten Selbstdarsteller. *Zeitschrift für Differentielle und Diagnostische Psychologie*, *23*(2), 129-148. https://doi.org/10.1024//0170-1789.23.2.129

Leone, C. ve Hawkins, L. B. (2006). Self-monitoring and close relationships. *Journal of Personality*, *74*(3), 739-778. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00391.x

Leone, C. ve Yoho, M. J. (2022). Self-monitoring and former best friends: individual differences in friendship dissolution. *The Journal of General Psychology*, 1-26. https://doi.org/10.1080/00221309.2022.2094309

Levy, S. R., Ayduk, O. ve Downey, G. (2001). The role of rejection sensitivity in people's relationships with significant others and valued social groups. *Interpersonal Rejection*, *10*, 251-289. https://doi.org/10.1093/ACPROF:OSO/9780195130157.003.0010

Li, L., Chen, Y. ve Liu, Z. (2022). Shyness and self-disclosure among college students: The mediating role of psychological security and its gender difference. *Current Psychology*, *41*, 6003-6013. https://doi.org/10.1007/s12144-020-01099-z

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and self: lmplications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98,* 224-253. https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224

Mattingly, B. A., LewandowskiJr, G. W. ve McIntyre, K. P. (2014). "You make me a better/worse person": A two-dimensional model of relationship self change. *Personal Relationships*, *21*(1), 176-190. https://doi.org/10.1111/pere.12025

McIntyre, K. P., Mattingly, B. A. ve LewandowskiJr, G. W. (2015). When "we" changes "me" The two-dimensional model of relational self-change and relationship outcomes. *Journal of Social and Personal Relationships*, *32*(7), 857-878. https://doi.org/10.1177/0265407514553334

Meeks, B. S., Hendrick, S. S. ve Hendrick, C. (1998). Communication, love, and relationship satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships, 15*, 755–773. https://doi.org/10.1177/0265407598156003

Prager, K. J. (2000). Intimacy in personal relationships. C. Hendrickve S. S. Hendrick (Ed.), *Close relationships: A sourcebook* (s. 229–242). Sage.

Purdie, V. ve Downey, G. (2000). Rejection sensitivity and adolescent girls' vulnerability to relationship-centered difficulties. *Child Maltreatment*, *5*(4), 338-349. https://doi.org/10.1177/1077559500005004005

Ragsdale, J. D. ve Brandau-Brown, F. E. (2005). Individual differences in the use of relational maintenance strategies in marriage. *Journal of Family Communication*, *5*, 61–75. https://doi.org/10.1207/s15327698jfc0501_4

Rusbult, C. E., Finkel, E. J. ve Kumashiro, M. (2009). The Michelangelo phenomenon. *Current Directions in Psychological Science*, *18*(6), 305-309. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01657.x

Rusbult, C. E., Kumashiro, M., Kubacka, K. K. ve Finkel, E. J. (2009). The part of me that you bring out: Ideal similarity and the Michelangelo Phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*, *96*, 61-82. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01657.x

Sciullo, M., Moulder, R. ve Leone, C. (2015). *Self-monitoring in husbands and wives: Dyadic differences in marital satisfaction and intimacy*. The annual meeting of the Southeastern Psychological Association, Hilton Head, SC.

Shah, J. (2006). When Your Wish Is My Desire: A Triangular Model of Self-Regulatory Relationships. K. D. Vohs ve E. J. Finkel (Ed.), *Self and Relationships: Connecting Intrapersonal and Interpersonal Processes* içinde (s. 387-406). The Guilford Press.

Shafer, K., James, S. L. ve Larson, J. H. (2016). Relationship self-regulation and relationship quality: The moderating influence of gender. *Journal of Child and Family Studies*, *25*, 1145-1154. https://doi.org/10.1007/s10826-015-0294-4

Snyder, M. (1974). Self-monitoring of expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 30*(4), 526-537. https://doi.org/10.1037/H0037039

Snyder, M. ve Simpson, J. A. (1984). Self-monitoring and dating relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, *47*(6), 1281. https://doi.org/10.1037/0022-3514.47.6.1281

Sprecher, S. ve Hendrick, S. S. (2004). Self-disclosure in intimate relationships: Associations with individual and relationship characteristics over time. *Journal of Social and Clinical Psychology, 23*(6), 857-877. https://doi.org/10.1521/jscp.23.6.857.54803

Sprecher, S. (1987). The effects of self–disclosure given and received on affection for an intimate partner and stability of the relationship. *Journal of Social and Personal Relationships*, *4*, 115–127. https://doi.org/10.1177/0265407587042001

Starr, C. R. ve Zurbriggen, E. L. (2016). Sandra Bem's gender schema theory after 34 years: A review of its reach and impact. *Sex Roles, 76*(9–10), 566–578. https://doi.org/10.1007/s11199-016-0591-4

Stokes, J., Fuehrer, A. ve Childs, L. (1980). Gender differences in self-disclosure to various target persons. *Journal of Counseling Psychology, 27*(2), 192–198. https://doi.org/10.1037/0022-0167.27.2.192

Vohs, K. D. ve Finkel, E. J. (2006). Introduction: Self and Relationships. K. D. Vohs ve E. J. Finkel (Ed.), *Self and Relationships: Connecting Intrapersonal and Interpersonal Processes* (s. 1-14). The Guilford Press. https://doi.org/10.5860/choice.44-1817

Williamson, P., Stohlman, T. ve Polinsky, H. (2017). Me, myselfie and I: A survey of self-disclosure motivations on social media. *IAFOR Journal of Cultural Studies, 2*(2), 78-89. https://doi.org/10.22492/ijcs.2.2.05

Wilson, K. L., Charker, J., Lizzio, A., Halford, K. ve Kimlin, S. (2005). Assessing how much couples work at their relationship: The behavioral self-regulation for effective relationships scale. *Journal of Family Psychology, 19*(3), 385–393. https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.3.385.

Wright, C. N., Holloway, A. ve Roloff, M. E. (2007). The dark side of self-monitoring: How high self-monitors view their romantic relationships. *Communication Reports, 20*(2), 101-114. https://doi.org/10.1080/08934210701643727

Din, Maneviyat ve Benlik

Meryem Şahin

Giriş

Literatürde, bireyin kendine ilişkin düşünce ve duygularının toplamı olarak ele alınan benlik kavramının sosyal bir ürün olduğunun altı çizilmektedir (Rosenberg, 1979). Benlik yapısının ortaya çıkmasına kaynaklık eden sosyal bileşenler, genellikle dini de içeren çeşitli sosyal kurum ve yapılardır (Pollner, 1989). Bu bağlamda dinî-manevi inanç ve uygulamaların benlikle olan ilişkisi, birbirlerine olan etkileri önemli çalışma başlıklarından birisi olmuş; benlik bilgisi, benlik saygısı, benlik sunumu, benlik uyumsuzlukları, öz kontrol, öz yeterlik, öz affetme gibi benliğe ilişkin pek çok yapının din, dindarlık, maneviyat ile ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır.

Konuyla ilişkili literatür, büyük oranda din ve maneviyat psikolojisi alanından gelmektedir. Bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkışı 20. yüzyılın başlarına dayanan din psikolojisi (Pazarlı, 1982), insanların kutsal kabul edilen varlık ya da varlıklarla ilişkisini inceleyen; bu bağlamda ortaya koydukları söz, tecrübe ve davranışları araştıran bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Hökelekli, 2013). Psikolojik bakış açısından din, en genel tanımıyla ilahi ya da insanüstü güce duyulan inançlar ve bu güce yönelik yapılan ibadet ve ayinlerden oluşan sistemdir (Argyle ve Beit-Hallahmi, 2013). Dindarlık da bireylerin ilahi olduğunu düşündüğü bu sistemle kurdukları ilişkiyi ve bireysel tecrübeleri yansıtmakta, din ve dindarlık çok boyutlu yapılar olarak değerlendirilmektedir. Dinî inanç, davranış-ibadet, tecrübe, bilgi ve etki boyutu olmak üzere beş boyutlu kavramsallaştırma ön plana çıkmaktadır (Stark ve Glock, 1968). Dindarlık olgusunda ise Allport'un (1966) iç güdümlü (intrinsic) ve dış güdümlü (extrinsic) dindarlık tipolojisi ampirik araştırmalarda sıklıkla kullanılagelmektedir. İç güdümlü dindarlar, inançlarını ciddiye alan, samimi inananlar olarak değerlendirilirken; dış güdümlü dindarlar, dini farklı amaçlar için araç olarak görmektedir. Maneviyat (spirituality) ise en genel hâliyle anlam arayışı, birlik, bağlanmışlık, aşkınlık ve en yüksek insan potansiyelini aramak olarak ele

Dinî ya da manevi inançların, uygulamaların benlik kavramını nasıl şekillendirdiği, artık yerleşmiş bir araştırma geleneği olarak karşımızda durmaktadır. Bu ilişkiyi anlayabilmek için yoğun ampirik çalışmalar yürütülmüştür. Ancak ortaya çıkan tablo değerlendirildiğinde Schieman ve diğerleri (2017) tarafından da vurgulandığı üzere basitlikten uzak bir durum olduğu görülmektedir. Bireyin içinde bulunduğu dinî kültürün özellikleri, din eğitimi, inançların sunduğu Tanrı kavramı ve bireyin oluşturduğu Tanrı tasavvuru, bireyin dinî yaşantısının çeşitli boyutları ve daha pek çok değişken bu ilişkiye etki etmektedir. Bazı inançlarda benlik güçlendirilmeye çalışırken aksine bazı inançlarda yok edilmesi hedeflenmekte veya benlik kendi içinde derecelendirilmektedir. Bu bakış farklılıkları, bireyin benlik algılamasına etki etme potansiyeline sahiptir. Bu ilişkinin doğası hakkında daha ileri açıklamalar yapabilmek için farklı inançların benliğe ilişkin bakışlarını dikkate almak önemli görülmektedir. Ayrıca din, dindarlık ve maneviyatın kavramsallaştırılması ve buna dayalı olarak ölçülmesinde farklı yaklaşımlar olduğu, bu farklılaşmaların da araştırma bulgularına etki ettiği bilinmektedir. Çalışmaların bulguları yorumlanırken bu durumu da dikkate almak önemlidir. Bunlarla birlikte gelinen noktada din ve maneviyatın bireyin benlik algısına farklı derecelerde, farklı yollarla ya da farklı yönlerle de olsa bir şekilde etki ettiği görülmektedir. Buradan hareketle çeşitli ruh sağlığı uygulamalarında bu bilgiden faydalanılması, benlik-maneviyat-din ilişkisinin dikkate alınması önerilmektedir.

Kaynakça

Abdel-Khalek, A. M. (2011). Religiosity, subjective well-being, self-esteem, and anxiety among Kuwaiti Muslim adolescents. *Mental Health, Religion&Culture*, *14*(2), 129-140. https://doi.org/10.1080/13674670903456463

Açıkel, Y. (1998). "Nefsini bilen Rab'bini bilir", hadis mi? kelam-ı kibar mı? *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5*, 173-200.

Adegbola, M. (2011). Spirituality, self-efficacy, and quality of life among adults with sickle cell disease. *Southern Online Journal of Nursing Research*, *11*(1), 1–16.

Ainsworth, M. D. S. (1985). Attachments across the life span. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, *61*, 792–812.

Akın, A. (2010). *Kendini aldatma: Neden ve sonuçlara ilişkin bir analiz.* Nobel Yayıncılık.

Akın, B. A. (2020). Benlik krizi bağlamında modernist oyun yazarı masktan ne umdu? *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, *26*(45), 630-638. https://doi.org/10.32547/ataunigsed.767487

Aksöz, T. (2015). İnsan benliğinin arınması. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, *17*(31), 81-101.https://doi.org/10.17335/sakaifd.219896

Akyüz, Z. (2010). *Gençlerde benlik saygısı ve Tanrı tasavvuru* (Tez No: 273709) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Allport, G. W. (1966). The religious context of prejudice. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *5*(3), 447-457. https://doi.org/10.2307/1384172

Altunsu-Sönmez, Ö. (2012). *Religiosity, self-monitoringandpoliticalparticipation: A research on universit ystudent* (Tez No: 345590) [Doktora tezi, Orta Doğu TeknikÜniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Argyle, M. ve Beit-Hallahmi, B. (2013). *The social psychology of religion (Psychology Revivals)*. Routledge.

Arıcan, A. (2022). Budist Uygur metinlerinde men/mensiz kavramları üzerine. *Türkbilig*, (44), 19-29.

Arslan, G. (2003). Türkçe Kur'an-ı Kerim meallerinde hedef dilin önemi. *İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8*, 27-44.

Ayiş, M. Ş. (2019). Nefis mertebelerinin psikolojideki karşılıkları üzerine bir değerlendirme: Robert Frager örneği. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(14), 547-567.2019

Ayten, A. (2005). Kendini gerçekleştirme ve dindarlık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 185-204.

Baesler, E. J. (2002). Prayer and relationship with God II: Replication and extension of the relational prayer model. *Review of Religious Research, 44(*1), 58-67. https://doi.org/10.2307/3512157

Baier, C. J. ve Wright, B. R. (2001). "If you love me, keep my commandments": A meta analysis of the effect of religion on crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, *38*(1), 3-21. https://doi.org/10.1177/0022427801038001001

Ball, J., Armistead, L. ve Austin, B. J. (2003). The relationship between religiosity and adjustment among African-American female urban adolescents. *Journal of Adolescence, 26*(4), 431-446. https://doi.org/10.1016/S0140-1971(03)00037-X

Batson, C. D. ve Ventis, W. L. (1982). *The religious experience: A social-psychologica lperspective.* Oxford University Press.

Batson, C. D., Naifeh, S. J. ve Pate, S. (1978). Social desirability, religious orientation, and racial prejudice. *Journal for the scientific Study of Religion*, 31-41. https://doi.org/10.2307/1385425

Batson, C. D., Schoendrade, P. ve Ventis, W. L. (2017). *Din ve birey: Sosyal psikolojik bir yaklaşım* (A. Kuşat ve A. Taştan, Çev.). Kimlik Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi, 1992).

Baumeister, R. F. ve Exline, J. J. (1999). Virtue, personality and social relations: Self-control as the moral muscle. *Journal of Personality, 67*, 1165–1194. https://doi.org/10.1111/1467-6494.00086

Baumeister, R. F., Bauer, I. M. ve Lloyd, S. A. (2010). Choice, freewill, and religion. *Psychology of Religion and Spirituality, 2*, 67–82. https://doi.org/10.1037/a0018455

Beit-Hallahmi, B. ve Argyle, M. (1975). God as father projection: The theory and evidence. *British Journal of Medical Psychology*, 48, 71–75. https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1975.tb02310.x

Beit-Hallahmi, B. ve Nevo, B. (1987). Born Again 'Jews in Israel the Dynamics of an Identity Change. *International Journal of Psychology*, *22*(1), 75-81.

Benson, P. L. ve Spilka, B. (1973). God image as a function of self-esteem and locus of control. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *12*, 297–310. https://doi.org/10.2307/1384430

Bering, J. M. ve Johnson, D. D. P. (2005). "O Lord . . . You perceive my thoughts from a far": Recursiveness and the evolution of supernatural agency. *Journal of Cognition and Culture, 5*(1-2),118–142. https://doi.org/10.1163/1568537054068679

Birky, I. T. ve Ball, S. (1988). Parental trait influence on God as an object representation. *Journal of Psychology*, 122, 133–137.https://doi.org/10.1080/00223980.1988.9712698

Bishop, A. J. (2008). Stress and depression among older residents in religious monasteries: Do friends and God matter? *The International Journal of Agingand Human Development*, *67*, 1–23. https://doi.org/10.2190/AG.67.1.a

Biswas, U. N. ve Jijina, P. (2022). Lockdown experience, beliefs in and practice of spirituality: Implications for health and self-protective behaviours. *Mental Health, Religion & Culture*, *25*(6), 609-626. https://doi.org/10.1080/13674676.2022.2027354

Boni, L. J. (2010). *The Sufi journey towards nondual Self-realization* (Publication No: MR68785) [Master thesis, University of Lethbridge]. ProQuest Dissertations & Theses. https://www.proquest.com

Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss*. Basic.

Bulut, M. B. (2017). *Benlik saygısı, dini dünya görüşleri ve hayatın amacının ölüm kaygısı üzerine etkisinin incelenmesi* (Tez No: 472132) [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Burris, C. T. ve Navara, G. S. (2002). Morality play or playing morality? Intrinsic religious orientation and socially desirable responding. *Self and Identity, 1*, 67-76. https://doi.org/10.1080/152988602317232812

Bütev, S. (2021). "Her" filminde "benlik tabusu"nun yıkımı ve etik bir imkân olarak satori. *TRT Akademi*, *6*(12), 396-425.https://doi.org/10.37679/trta.912951

Cameron, J. J. ve Granger, S. (2019). Does self-esteem have an interpersonal imprint beyond self-reports? A meta-analysis of self-esteem and objective interpersonal indicators. *Personality and Social Psychology Review, 23*(1), 73-102. https://doi.org/10.1177/1088868318756532

Capra, F. (1991). *Fiziğin Tao'su* (K. H. Ökten, Çev.). Arıtan Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi, 1975).

Carter, E. C., McCullough, M. E., ve Carver, C. S. (2012). The mediating role of monitoring in the association of religion with self-control. *Social Psychological and Personality Science*, *3*(6), 691-697. https://doi.org/10.1177/1948550612438925

Çevik-Demir, Ş. (2013). *Ergenlerde benlik saygısı ve dini başa çıkma* (Tez No: 353418) [Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Dahlsgaard, K., Peterson, C., Seligman, M. E. ve Kandemir, F. (2015). Paylaşılan erdemler: Kültür ve tarih boyunca değer verilmiş insan güçlerinin bir noktada birleşmesi (F. Kandemir, çev.). *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7* (2015), 173-201.

DeRossett, T. M. (2020). *A Balanced identity: Balance theory, self-discrepancy, and religiosity* (Publication No: 27742164) [Doctoral dissertation, Saint Louis University]. ProQuest Dissertations & Theses. https://www.proquest.com

Desmond, S. A., Ulmer, J. T. ve Bader, C. D. (2013). Religion, self control, and substance use. *Deviant Behavior*, *34*(5), 384-406.

Dickie, J. R., Ajega, L. V., Kobylak, J. R. ve Nixon, K. M. (2006). Mother, father, and self: Sources of young adults' God concepts. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *45*(1), 57-71. https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2006.00005.x

Doğan, M. ve Özcan, Z. (2022). Gençlerin inanç eğilimlerinin anlaşılması bağlamında dua ibadeti. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *9*(3), 1044-1076. https://doi.org/10.17859/pauifd.1205511

Donahue, M. J. ve Benson, P. L. (1995). Religion and the well-being of adolescents. *Journal of Social Issues* [Special Issue: Religious influences on personal and societal well-being], *51*(2), 145-160. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1995.tb01328.x

Druedahl, L. C., Yaqub, D., Nørgaard, L. S., Kristiansen, M. ve Cantarero-Arévalo, L. (2018). Young Muslim women living with asthma in Denmark: A link between religion and self-efficacy. *Pharmacy*, *6*(3), 73. https://doi.org/10.3390/pharmacy6030073

Ellison, C. G. (1993). Religious involvement and self-perception among Black Americans. *Social Forces, 71*(4), 1027–1055. https://doi.org/10.1093/sf/71.4.1027

Forst, E. C. ve Healy, R. M. (1990). Relationship between self-esteem and religious faith. *PsychologicalReports, 67*(2), 378. https://doi.org/10.2466/PR0.67.6.378-378

Frager, R. (2003). *Kalp, nefs ve ruh: Tekâmül, denge ve uyumun sûfice psikolojisi* (İ. Kapaklıkaya, çev.). Gelenek Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999).

Francis, L. J. ve Gibbs, D. (1996). Prayerand self-esteem among 8- to 11-year-olds in the United Kingdom. *Journal of Social Psychology, 136*(6), 791-793. https://doi.org/10.1080/00224545.1996.9712256

Francis, L. J., Gibson, H. M. ve Robbins, M. (2001). God images and self-worth among adolescents in Scotland. *Mental Health, Religion&Culture*, *4*(2), 103-108. https://doi.org/10.1080/13674670126955

Freeze, T. A. ve DiTommaso, E. (2014). An examination of attachment, religiousness, spirituality and well-being in a Baptist faith sample. *Mental Health, Religion&Culture*, *17*, 690–702. https://doi.org/10.1080/13674676.2014.899569

Froese, P. ve Bader, C. D. (2007). God in America: Why theology is not simply the concern of philosophers. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *46*(4), 465-481. https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00372.x

Fulton, P. R., Germer, C. K. ve Siegel, R. D. (2005). *Buddhist and Western pychology: Seeking common ground.* Guilford Press.

Gábová, K., Maliňáková, K. ve Tavel, P. (2021). Associations of self-esteem with different aspects of religiosity and spirituality. *Československá Psychologie*, *65*(1), 73-85. https://doi.org/10.51561/cspsych.65.1.73

Gallagher, S. ve Shear, J. (Ed.). (1999). *Models of the Self*, 5(2)5, Imprint Academic.

Gebauer, J. E., Sedikides, C. ve Neberich, W. (2012). Religiosity, social self-esteem, and psychological adjustment: On the cross-cultural specificity of the psychological benefits of religiosity. *Psychological Science*, *23*(2), 158-160. https://doi.org/10.1177/0956797611427045

Geyer, A. L. ve Baumeister, R. F. (2013). Din, ahlak ve öz-denetim: Değerler, erdemler ve kötü alışkanlıklar (M. Güven, Çev.). R. F. Paloutzan ve C. L. Park (Ed.), (İ. Çapçıoğlu ve A. Ayten, Çev. Ed.), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları* içinde (s. 241-291). Phoenix Yayınları.

Gibbons, F. X., Eggleston, T. J. ve Benthin, A. C. (1997). Cognitive reactions to smoking relapse: the reciprocal relation between dissonance and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, *72*(1), 184-195. https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.1.184

Giordano, A. L., Prosek, E. A., Loseu, S., Bevly, C. M., Stamman, J., Molina, C. E., Callahan, M. M. ve Calzada, R.-M. (2016). Self-efficacy among adults in substance abuse treatment: The role of religious coping. *Journal of Addictions & Offender Counseling, 37*(1), 35–48. https://doi.org/10.1002/jaoc.12014

Granqvist, P. (2014). Mental health and religion from an attachment viewpoint: Overview with implications for future research. *Mental Health, Religion&Culture*, *17*, 777–793. https://doi.org/10.1080/13674676.2014.908513

Güler, Ö. (2007). *Tanrı'ya yönelik atıflar, benlik algısı ve günahkarlık duygusu: Yetişkin örneklem* (Tez No: 191425) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Gürsu, O. (2015). Ergenlik dönemi dindarlığı ile ruh sağlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *34*(34), 49-75.

Hacıkeleşoğlu, H. ve Karaca, F. (2021). Ebeveyn tutumlarının Tanrı tasavvuru ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53, 195-236.https://doi.org/10.21054/deuifd.895310

Harvey, P. (1990). *An introduction to Budhism teaching, history and practices*. Cambridge University Press.

Homan, K. J. (2014). A mediation model linking attachment to God, self-compassion, and mental health. *Mental Health, Religion & Culture*, *17*(10), 977-989. https://doi.org/10.1080/13674676.2014.984163

Hooker, S. A., Masters, K. S. ve Carey, K. B. (2014). Multidimensional assessment of religiousness/spirituality and health behaviors in college students. *International Journal for the Psychology of Religion*, *24*(3), 228-240. https://doi.org/10.1080/10508619.2013.808870

Hökelekli, H. (2013). *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İkbal, M. (2013). *Benliğin sırları*. Araf Yayınları.

Joshanloo, M. ve Daemi, F. (2015). Self-esteem mediates the relationship between spirituality and subjective well-being in Iran. *International Journal of Psychology*, *50*(2), 115-120. https://doi.org/10.1002/ijop.12061

Jung, J. H. (2015). Sense of divine involvement and sense of meaning in life: Religious tradition as a contingency. *Journal for the Scientific Study of Religion, 54*(1), 119–133. https://doi.org/10.1111/jssr.12170

Kasapoğlu, F. (2022). The relationship among spirituality, self-efficacy, COVID-19 anxiety, and hopelessness during the COVID-19 process in Turkey: A path analysis. *Journal of Religion and Health*, *61*(1), 767-785.https://doi.org/10.1007/s10943-021-01472-7

Kılıç-Ahmadi, B. (2017). Kendini aldatma ve dindarlık ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *26*(2), 51-76.

Kılıç-Ahmedi, B. (2020). Kendini ayarlamanın dini yönelim ve dini grup üyeliği ile ilişkisi üzerine nicel bir araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, *24*(1), 539-563. https://doi.org/10.18505/cuid.675046

Kimter, N. (2008). *Benlik saygısı ve dindarlık ilişkisi* (Tez No: 220974) [Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Kirkpatrick, L. A. (1992). An attachment-theory approach to the psychology of religion. *The International Journal for the Psychology of Religion*, *2*, 3–28. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0201_2

Kirkpatrick, L. A. (2005). *Attachment, evolution, and the psychology of religion*. Guilford.

Knabb, J. J. ve Pelletier, J. (2014). The relationship between problematic Internet use, God attachment, and psychological functioning among adults at a Christian university. *Mental Health, Religion & Culture*, *17*, 239–251. https://doi.org/10.1080/13674676.2013.787977

Koç, M. (2008). *Yetişkinlik döneminde dindarlık ile benlik kavramı değişkenleri arasındaki ilişki* (Tez No: 220979) [Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Koole, S. L., Govorun, O., Cheng, C. M. ve Gallucci, M. (2009). Pulling yourself together: Meditation promotes congruence between implicit and explicit self-esteem. *Journal of Experimental Social Psychology*, *45*(6), 1220-1226. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2009.05.018

Krause, N. (2002). Church-based social support and health in old age: Exploring variations by race. *Journal of Gerontology: Social Sciences, 57*(6), 332–347. https://doi.org/10.1093/geronb/57.6.S332

Krause, N. (2005). God-mediated control and psychological well-being in late life. *Research on Aging*, *27*(2), 136–164. https://doi.org/10.1177/0164027504270475

Kurtoğlu, M. ve Başgül, Ş. S. (2021). Koruyucu faktör olarak öz-şefkat üzerine bir derleme çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 10*(1), 56-65. https://doi.org/10.5455/JCBPR.52857

Kuşat, A. (2006). *Ergenlerde Allah tasavvuru*. Karahan Yayınları.

Külçe, S. N. (2018). İbn Sina'nın nefs kavramı ve modern psikolojideki ego kavramının benlik olgusu bağlamında karşılaştırılması. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, *1*(1), 54-78.

Latzer, Y., Weinberger-Litman, S. L., Gerson, B., Rosch, A., Mischel, R., Hinden, T., Kilstein, J. ve Silver, J. (2015). Negative religious coping predicts disordered eating pathology among Orthodox Jewish adolescent girls. *Journal of Religion and Health, 54*(5), 1760–1771. https://doi.org/10.1007/s10943-014-9927-y

Leak, G. K. ve Fish, S. (1989). Religious orientation, impression management, and self-deception: Toward a clarification of the link between religiosity and social desirability. *Journal for the Scientific Study of Religion, 28*(3), 355–359. https://doi.org/10.2307/1386746

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and self-esteem – Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, *98*(2), 224-253. https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224

Marsh, R. ve Low, J. (2006). God as other, God as self, God as beyond: A cognitive analytic perspective on the relationship with God. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, *79*(2), 237-255. https://doi.org/10.1348/147608305X52748

McCullough, M. E., Willoughby, B. L. B. (2009). Religion, self-regulation, and self-control: associations, explanations, andimplications. *PsychologicalBulletin*, *135*(1), 69–93. https://doi.org/10.1037/a0014213

Mead, G. H. (1934). *Mind, self, andsociety*. University of Chicago Press.

Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrı'yı tasavvur etmek*. Çamlıca Yayınları.

Mehmedoğlu, Y. (2005). *Erişkin bireyin kendilik bilinci*. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Merter, M. (2011). *Dokuz yüz katlı insan*. Kaknüs Yayınları.

Mikulincer, M. ve Shaver, P. R. (2004). Security-based self-representations in adulthood: Contents and processes. J. A. Simpson & W. S. Rholes (Ed.), *Attachment theory and close relationships* içinde (s. 46–76). Guilford Press.

Morewedge, C. K. ve Clear, M. E. (2008). Anthropomorphic God concepts engender moral judgment. *Social Cognition, 26*, 181–188. https://doi.org/10.1521/soco.2008.26.2.182

Mosig, Y. D. (2006). Conceptions of the self in Western and Eastern psychology. *Journal of TheoreticalandPhilosophicalPsychology*, *26*(1-2), 39. https://doi.org/10.1037/h0091266

Muraven, M., Tice, D. M. ve Baumeister, R. F. (1998). Self-control as a limited resource: regulatory depletion patterns. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*(3), 774-789. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.3.774

Neff, K. D. (2003). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, *2*(3), 223-250. https://doi.org/10.1080/15298860309027

Neff, K. D. ve McGehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults. *Self and Identity, 9*(3), 225–240. https://doi.org/10.1080/15298860902979307

Nelson, M. O. (1971). The concept of God and feelings toward parents. *Journal of Individual Psychology, 27*(1), 46–49.

Pargament, K. I. (1999). The psychology of religion *and* spirituality? Yes and no. *International Journal for the Psychology of Religion, 9*(1), 3–16. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr0901_2

Pargament, K. I. (2001). The *psychology of religion coping: Theory, research, practice*. The Guilford Press.

Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G. ve Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion, 37*(4), 710–724. https://doi.org/10.2307/1388152

Park, Y. C. ve Pyszczynski, T. (2019). Reducing defensive responses to thoughts of death: Meditation, mindfulness, and Buddhism. *Journal of Personality and Social Psychology, 116*(1), 101–118. https://doi.org/10.1037/pspp0000163

Pazarlı, O. (1982). *Din Psikolojisi*. Remzi Kitabevi Yayınları.

Phillips, R. E. III, Pargament, K. I., Lynn, Q. K. ve Crossley, C. D. (2004). Self-directing religious coping: A deistic God, abandoning God, or no God at all? *Journal for the Scientific Study of Religion, 43*(3), 409–418. https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2004.00243.x

Pollner, M. (1989). Divine relations, social relations, and well-being. *Journal of Health and Social Behavior, 3* (1), 92–104. https://doi.org/10.2307/2136915

Ragsdale, J. D. (1994). Relational Communication Competence in High and Low Christian Religious Commitment: A Research Note. *Review of Religious Research*, *35*(3), 268-274. https://doi.org/10.2307/3511893

Rakhshanderou, S., Safari-Moradabadi, A. ve Ghaffari, M. (2020). Structural equation modeling of the spirituality and self-efficacy among college students. *Journal of Religion and Health*. https://doi.org/10.1007/s10943-020-00984-y

Reinert, D. F. (2005). Spirituality, self-representations, and attachment to parents: a longitudinal study of roman catholic college seminarians. *Counseling and Values, 49*, 226. https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.2005.tb01025.x

Rizzuto, A. (1979). *The birth of the living God.* The University of Chicago.

Roberts, C. W. (1989). Imagining God: Who is created in whose image? *Review of Religious Research*, 375-386. https://doi.org/10.2307/3511298

Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the self*. Basic Books.

Rounding, K., Lee, A., Jacobson, J. A. ve Ji, L. J. (2012). Religion replenishes self-control. *Psychological Science*, *23*(6), 635-642. https://doi.org/10.1177/0956797611431987

Rowatt, W. C. ve Kirkpatrick, L. A. (2002). Two dimensions of attachment to God and their relation to affect, religiosity, and personality constructs. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *41*, 637–651. https://doi.org/10.1111/1468-5906.00143

Saroglou, V. (2006). Religion's role in prosocial behavior: Myth or reality? *Psychology of Religion Newsletter: American Psychological Association Division, 36*(31), 1-8.

Schieman, S. ve Bierman, A. (2007). Religious activities and changes in the sense of divine control: Dimensions of social stratification as contingencies. *Sociology of Religion,* 68 (4), 361–381. https://doi.org/10.1093/socrel/68.4.361

Schieman, S., Bierman, A., Upenieks, L. ve Ellison, C. G. (2017). Love thy self? How belief in a supportive God shapes self-esteem. *Review of Religious Research*, *59*, 293-318. https://doi.org/10.1007/s13644-017-0292-7

Sedikides, C. ve Gebauer, J. E. (2010). Religiosity as self-enhancement: A meta-analysis of the relation between socially desirable responding and religiosity. *Personality and Social Psychology Review*, *14*(1), 17-36. https://doi.org/10.1177/1088868309351002

Shariff, A. F. (2015). Does religion increase moral behavior? *Current Opinion in Psychology*, *6*, 108-113. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.07.009

Shariff, A. F. ve Norenzayan, A. (2007). God is watching you: Priming God concepts increases prosocial behavior in an Anonymous economic game. *Psychological Science, 18*, 803–809. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01983.x

Sharp, S. (2010). How does prayer help manage emotions? *Social Psychology Quarterly, 73*(4), 417-437. https://doi.org/10.1177/0190272510389129

Snyder, M. (1987). *Public appearances private realities: The psychology of self-monitoring*. W.H. Freeman and Company.

Spilka, B. ve Ladd, K. L. (2012). *The psychology of prayer: A scientific approach*. Guilford Press.

Spilka, B., Shaver, P. ve Kirkpatrick, L. A. (1985). A general attribution theory for the psychology of religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1-20. https://doi.org/10.2307/1386272

Stark, R. ve Glock, C. Y. (1968). *American piety: The nature of religious commitment*. University of California Press.

Şahin, A. (2005). Ergenlerde dindarlık-benlik saygısı ilişkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *19*(19), 187-198.

Şimşek, İ. (2022). Bir erdem olarak 'kendini bil' öğretisi. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, *6*(2), 518-535.https://doi.org/10.32711/tiad.1142073

Tamayo, A. ve Desjardins, L. (1976). Belief systems and conceptual images of parents and God. *Journal of Psychology, 92*, 131–140. https://doi.org/10.1080/00223980.1976.9921346

Tamayo, A. ve Dugas, A. (1977). Conceptual representation of mother, father and God according to sex and field of study. *Journal of Psychology,* 97, 9–84. https://doi.org/10.1080/00223980.1977.9915928

Tenik, A. ve Göktaş, V. (2014). Tasavvufi düşüncede zikir ve zikrin benlik inşâsına etkisi. *Toplum Bilimleri Dergisi, 8*(15), 263-286.

Top, B. L. ve Chadwick, B. A. (2003, October 3). Spirituality and self-esteem: The role of religion in thelives of LDS teens. *Meridian Magazine*. https://latterdaysaintmag.com/article-1-856/

Tung, E. S., Ruffing, E. G., Paine, D. R., Jankowski, P. J. ve Sandage, S. J. (2018). Attachment to God as mediator of the relationship between God representations and menta lhealth. *Journal of Spirituality in MentalHealth*, *20*(2), 95-113. https://doi.org/10.1080/19349637.2017.1396197

Türk Dil Kurumu (t.y.). *Nefis.*Türk Dil Kurumu Sözlüğü içinde. Mayıs 27, 2023 tarihinde https://sozluk.gov.tr/adresinden erişildi.

Vergote, A., Tamayo, A., Pasquali, L., Bonami, M., Pattyen, M. ve Custers, A. (1969). Concept of God and parental images. *Journal for the Scientific Study of Religion, 8*, 79–87. https://doi.org/10.2307/1385256

Walborn, F. (2014). *Religion in personality theory*. Academic Press.

Watson, P. J., HoodJr, R. W., Morris, R. J. ve Hall, J. R. (1985). Religiosity, sin and self-esteem. *Journal of Psychology and Theology*, *13*(2), 116-128. https://doi.org/10.1177/009164718501300204

Wei, M., Ku, T., Chen, H., Wade, N., Liao, K. ve Guo, G. (2012). Chinese Christians in America: Attachment to God, stress, and well-being. *Counseling and Values*, *57*, 162–180. https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.2012.00015.x

Whittington, B. L. ve Scher. S. J. (2010). Prayer and subjective well-being: An examination of six different types of prayer. *International Journal for the Psychology of Religion, 20*(1), 59–68. https://doi.org/10.1080/10508610903146316

Yapıcı, A. (2004). *Din-kimlik ve ön yargı: Biz ve onlar.* Karahan Kitabevi.

Yapıcı, A. ve Kayıklık, H. (2005). Ruh sağlığı bağlamında dindarlığın öz saygı ve kaygı ile ilişkisi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *3*(9), 177-206.

Yapıcı, A. ve Zengin, S. (2003). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dinin etkisini hissetme düzeyleriyle psiko-sosyal uyumları arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, *3*(2), 65-127.

Yıldırım, Ö. A. (2018). *Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî ve meşşâi felsefe bağlamında nefis benlik ve bilgi*. Litera Yayınları.

Yıldız, M. ve Çapar, B. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinde benlik saygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 10*(1), 103-131.

Yılmaz, E. (2017). *Kur'an kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanlarda benlik saygısı ve dindarlık ilişkisi üzerine bir araştırma (Bilecik örneği)* (Tez No: 459890) [Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Yüzgeç, S. (2014). *Benlik saygısı ile mistik tecrübe arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Tez No: 367835) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Zahl, B. P. ve Gibson, N. J. (2012). God representations, attachment to God, and satisfaction with life: A comparison of doctrinal and experiential representations of God in Christian young adults. *International Journal for the Psychology of Religion*, *22*(3), 216-230. https://doi.org/10.1080/10508619.2012.670027

Zinnbauer, B. J. ve Pargament, K. I. (2013). Dindarlık ve Maneviyat (S. Düzgüner, Çev.). R. F. Paloutzan ve C. L. Park (Ed.), (İ. Çapçıoğluve A. Ayten, Çev. Ed.), *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Temel Yaklaşımlar ve İlgi Alanları* içinde (s. 61-102). Phoenix Yayınları.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G., Hipp, K. M., Scott, A. B. ve Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion, 36*(4), 549–564. https://doi.org/10.2307/1387689

Benlik ve Kişisel Büyüme

Esra Çebi

Giriş

Kişisel büyüme ve gelişim kavramlarının psikoloji alan yazınında görünür olması hümanistik (insancıl) yaklaşımla gerçekleşmiştir. Üçüncü güç olarak nitelendirilen bu yaklaşımı savunanlar; dönemin baskın görüşleri olan psikanalist, davranışçı ve medikal yaklaşımları mekanistik, indirgemeci ve gayri-insanileştirici (dehumanizing) olarak eleştirmişlerdir. 1950'li yılların sonlarına doğru yaklaşım; Abraham Harold Maslow, Clark Moustakas, Carl Rogers ve diğer Amerikan Psikoloji Birliği üyelerinin yaptıkları toplantılarla beraber örgütlü bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bir araya gelen psikologlar; benliğin doğası, kendini gerçekleştirme, yaratıcılık, oluş, anlam ve bireyleşme gibi pek çok konuyu incelemişlerdir (Aanstoos vd., 2000). 1962 yılına gelindiğinde aralarında Allport, Adler, Erikson gibi isimlerinde bulunduğu psikologlar, Hümanistik Psikoloji Derneğini kurmuş ve dernek misyonunu 4 ilkeyle tanımlamıştır:

1. İnsanlara basit inceleme nesneleri olarak değil kendi öznel deneyimleri olan canlılar olarak bakılmalıdır. "Ben kimim?" sorusu, bir insanın karşılaştığı en önemli soru olabilir.
2. Çevreye uyum ve ego denetimi, psikolojik sağlığın ölçütleri olarak yetersizdir. İnsanların kendi potansiyelini gerçekleştirme ihtiyacı da vardır. Dolayısıyla büyüme ve kendini gerçekleştirme de psikolojik sağlığın ölçütleri olmalıdır.
3. Araştırma değer bağımsız olamaz. Nesnellik kaygısıyla önemli problemleri çalışmaktan geri durulmamalıdır.
4. Psikolojinin amacı, kişinin saygınlığına değer vererek onu anlamaktır (Smith vd., 2003/2019, s. 476).

Bu ilkelerin omurgasını oluşturduğu söylenebilecek olan hümanist yaklaşımı benimseyen ya da etkilenen pek çok kuramcının çalışmalarında, benlik

> nın tersine kişisel gelişim danışmanı ya da yaşam koçu, karşısındaki kişiyle yakın bir ilişkide onun ihtiyaç ve problemlerini kendisiyle birlikte teşhis eder, yol gösterir, gerektiğinde ruhsal alıştırmalar önerir. Bu anlamda yeniçağcı kişisel gelişim çalışanı, bir psikologdan ziyade bir psikagojist gibidir. Bir benzetme yapacak olursak, psikoloğa başvuran kişi psikoloğun bilgi ve becerisi sayesinde kendini tanıyıp, problemleri ile yüzleşip, dış dünya ile bozulan uyumunu yeniden düzenlerken; yeniçağcı kişisel gelişim uzmanına başvuran kişi kendini diğerinin aktif katılımcı olduğu bir ilişkide anlar ve karşısındaki kişinin telkinlerine açık olarak, önerilen belli ruhsal görev ve ritüelleri yerine getirerek 'tekâmül' yoluna girer. Yeniçağın gevşek bir kurumsallık içeren sosyal yapısı, eşitlikçi, çoğulcu, eklektik ve modernliğin değerleriyle örülü ideolojisi göz önüne alındığında tarikatların postmodern versiyonları gibidir (2011, s. 94-5).

Yeniçağ söylemi, kişisel büyüme de bazı insanların kişisel olarak tercih ettiği bir yol olarak değerlendirilebilir. Nitekim farklı dinî inanışlar çerçevesinde kişisel büyümeye ilişkin öğretiler ve ilişkili pratikler bulunmaktadır (bk., 3. Kısım 2. Bölüm). Fakat burada mevzu biraz daha karmaşıktır. İşin içine bilimsel verilerin bazılarının (atom altı titreşen parçalar vb.) katıldığı ama bazılarının (yardım ilişkisinin koşulları) göz ardı edildiği, tam olarak kurulan ilişkilerin hangi hedefe varmayı amaçladığı ve de kurulan ilişkileri düzenleyen her iki tarafı da koruyucu kuralların eksikliği ele alınması gereken meselelerdir. Aynı zamanda bu sektörün bir de sorgulanması gereken ciddi bir ekonomik boyutu (kitaplar, eğitimler, seminerler vb.) bulunmaktadır (Öztürk, 2015).

Kişilerin doğuştan getirdiği potansiyeli keşfederek kendilerini geliştirmeleri istenen bir şey olmakla birlikte popüler kültürde yaygın olan bu tip kişisel gelişim metotlarının varlığı, makul ve meşru kişisel gelişim yolları hakkında insanların bilgilendirilmesinin önemini artırmaktadır. Bu kapsamda ruh sağlığı çalışanlarının sosyal medya, televizyon, radyo gibi yollarla bilgilendirici etkinliklerde bulunmaları, okullarda rehber öğretmenlerin öğrencilere ve velilere rehberlik ve danışmanlık hizmetleri çerçevesinde ulaşmaları mümkündür. Bu duruma yeteri kadar önem verilmesi hem kişilerin yaşamına olumlu katkı sağlayacak hem de yanlış hizmetlerin yol açabileceği olumsuzlukların önüne geçilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

Aanstoos, C. Serlin, I. ve Greening, T. (2000). History of Division 32 (Humanistic Psychology) of the American Psychological Association. D. Dewsbury (Ed.), *Unification through Division: Histories of the divisions of the American Psychological Association* içinde, Vol. V. American Psychological Association.

Acton, G. J. ve Malathum, P. (2000). Basic need status and health promoting self-care behavior in adults. *Western Journal of Nursing Research, 22*, 796-811.

Cartwright, D. ve Mori, C. (1988). Scales for assessing aspects of the person. *Person Centered Review, 3*, 176-194.

Cartwright, D., De Bruin, J. ve Berg, S. (1991). Some scales for assessing personality based on Carl Rogers' theory: Further evidence of validity. *Personality and Individual Differences*, *12*(2), 151-156.

Combs, A. W. (1962). A perceptual view of the adequate personality. *Perceiving, Behaving, Becoming: A New Focus for Education,* içinde (s. 50-64). Association for Supervision and Curriculum Development.

Costa, P.T. Jr. ve McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Professional manual*. Psychological Assessment Resources.

Davis-Sharts, J. (1986). An empirical test of Maslow's theory of need hierarchy using hologeistic comparison by statistical sampling. *Advances in Nursing Science*, *9*(1), 58-72. https://doi.org/10.1097/00012272-198610000-00008

Dunn, H. L. (1961). *High Level Wellness.* R. W. Beatty.

Erikson, E. H. (1964). *Childhood and society* (2nd ed.). W.W. Norton.

Frankl, V. E. (1962). Psychiatry and man's quest for meaning. *Journal of Religion and Health*, 93-103.

Frankl, V. E. (1966). Self-transcendence as a human phenomenon. *Journal of Humanistic Psychology*, *6*(2), 97-106.

Frankl, V. E. (1985). Man's search for meaning (Revised & updated ed.). Washington Square Press. (Orijinal eserin yayın tarihi 1946).

Freire, E. S. (2006). *Desenvolvimento de um instrumento de avaliação de resultados em psicoterapia baseado na teoria da mudança terapêutica de Carls Rogers.* [Development of a psychotherapy outcome measure based on Rogers' theory of therapy change]. [Doctoral dissertation, Universidade Federal de Rio Grande do Sul]. http://www.gruposerbh.com.br /textos/teses_doutorado/tese01.pdf

Freire, E. (2009). *The Strathclyde Inventory-22 item version.* Unpublished data analyses, University of Strathclyde, Glasgow, UK.

Freire, E., Elliott, R. ve Cooper, M. (2007). *The Strathclyde Inventory: Validation of a person-centred outcome measure* [Paper presentation]. 13th Annual BACP Counselling and Psychotherapy Research Conference.

Garcia-Romeu, A. (2010). Self-transcendence as a measurable transpersonal construct. *Journal of Transpersonal Psychology, 42*(1), 26-47.

Goldstein, K. (1939). *The Organism*. AmericanBook.

Green, L. ve Burke G. (2007). Beyond self-actualization. *Journal of Health & Human Services Administration, 30*, 116-128.

Gratton, L. C. (1980). Analysis of Maslow's need hierarchy with three social class groups. *Social Indicators Research, 7*, 463–476. http://dx.doi.org/10.1007/BF00305612

Hoffman, E. (1992, January). The last interview of Abraham Maslow. *Psychology Today, 25* (1), 68-89.

Horney, K. (1956). The search for glory. Moustakas, C. E. (Ed.), *The Self: Explorations in personal growth*i çinde (s. 220-231). Harper & Row.

Huta, V. ve Waterman, A. S. (2014). Eudaimonia and its distinction from hedonia: Developing a classification and terminology for understanding conceptual and operational definitions. *Journal of happiness studies*, *15*, 1425-1456.

Jones, A. ve Crandall, R. (1986). Validation of a Short Index of Self-Actualization. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *12*(1), 63–73.

Joseph, S. ve Linley, P. A. (2006). Growth following adversity: Theoretical perspectives and implications for clinical practice. *Clinical psychology review*, *26*(8), 1041-1053.

Kaufman, S. B. (2023). Self-Actualizing People in the 21st Century: Integration With Contemporary Theory and Research on Personality and Well-Being. *Journal of Humanistic Psychology*, *63*(1), 51–83. https://doi.org/10.1177/0022167818809187

Kelley, E. C. (1962). The fully functioning self. *Perceiving, Behaving, Becoming: A New Focus for Education,* içinde (s. 9-20). Association for Supervision and Curriculum Development.

Kitson, A., Chirico, A., Gaggioli, A. ve Riecke, B. E. (2020). A review on research and evaluation methods for investigating self-transcendence. *Frontiers in psychology*, *11*, 547687.

Koltko-Rivera, M. E. (2006). Rediscovering the later version of Maslow's hierarchy of needs: Self-transcendence and opportunities for theory, research, and unification. *Review of general psychology*, *10*(4), 302-317.

Kuzgun, Y. (1972). *Ana-baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi.* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Lecky, P. (1945). *Self-consistency; a theory of personality*. Island Press.

Leclerc, G., Lefrancois, R., Dubé, M., Hebert, R. ve Gaulin, P. (1998). The self-actualization concept: A content validation. *Journal of Social Behavior and Personality*, *13*(1), 69.

Lefrancois, R., Leclerc, G., Dubé, M., Hebert, R. ve Gaulin, P. (1997). The development and validation of a self-report measure of self-actualization. *Social Behavior and Personality: an international journal*, *25*(4), 353-365.

Linley, P. A. ve Joseph, S. (2004). Positive change following trauma and adversity: A review. *Journal of Traumatic Stress, 17*, 11–21.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review, 50*(4), 370–396.

Maslow, A. H. (1956). Personality problems and personality growth. Moustakas, C. E. (Ed.), *The Self* içinde (s. 232-246). Harper & Row.

Maslow, A. H. (1959). Critique of self-actualization. I. Some dangers of being cognition. *Journal of Individua lPsychology, 15*(1), 24-32.

Maslow, A. H. (1962). Some basic propositions of a growth and self-actualization psychology. *Perceiving, Behaving, Becoming: A New Focus for Education,* içinde (s. 34-49). Association for Supervision and Curriculum Development.

Maslow, A. H. (1970). *Motivation and personality* (2nd ed.). Harper &Row.

Maslow, A.H. (1971). *The Farther Reaches of Human Nature.* Arkana/Penguin Books.

Moustakas, C. E. (1956). Summary: Explorations in essential being and personal growth. Moustakas, C. E. (Ed.), *The Self: Explorations in personal growth* içinde (s. 271-284). Harper & Row.

Noltemeyer, A., Bush, K., Patton, J. ve Bergen, D. (2012). The relationship among deficiency needs and growth needs: An empirical investigation of Maslow's theory. *Children and Youth Services Review*, *34*(9), 1862-1867.

Oğlu, A. M. (2014). *Kendini gerçekleştirme ve kişilik.* (Tez No: 375385) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Öztürk, D. (2015). *Türkiye'de Yeniçağ ruhaniliği ve pratikleri: Evren tasarımı, birey ve olumlama.* (Tez No: 413715) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Paker, K. (2011). Postmodern Bilgelik: Yeni Çağ Söyleminde Kişisel Gelişim ve 'Ruhsal Alıştırmalar'. *Psikoloji Çalışmaları*, *31*, 61-98.

Pearson, E. ve Podeschi, R. (1997). *"Humanism and individualism: Maslow and his critics.,"*Adult Education Research Conference. https://newprairiepress.org/aerc/1997/papers/35

Rogers, C. R. (1959). A Theory of Therapy, Personality, and Interpersonal Relationships: As Developed in the Client-Centered Framework. S. Koch (Ed.), *Psychology: A Study of a Science. Formulations of the Person and the Social Context* içinde (Vol. 3, s. 184-256). McGraw Hill.

Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person.* Houghton Mifflin Harcourt.

Rogers, C. (1962). Toward becoming a fully functioning person. *Perceiving, Behaving, Becoming: A New Focus for Education,* içinde (s. 21-33). Association for Supervision and Curriculum Development.

Shostrom, E. L. (1964). An Inventory for the Measurement of Self-Actualization. *Educational and Psychological Measurement, 24*(2), 207–218.

Shostrom, E. L. (1975). *Personal Orientation Dimensions.* Edits/Educational and Industrial Testing Service.

Smith, E. E., Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B. L., Loftus, G. R., Bem, D. J. ve Maren, S. (2019). *Atkinson ve Hilgard Psikolojiye Giriş* (14th ed.) (Çev. Ö. Öncül, D. Ferhatoğlu, 6. bs.). Arkadaş Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 2003).

Snygg, D. ve Combs, A. W. (1949). Individual behavior. *A new frame of reference for psychology* Harper.

Stephen, S. ve Elliott, R. (2022). The Strathclyde Inventory: Development of a brief instrument for assessing outcome in counseling according to Rogers' concept of the fully functioning person. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, *55*(3), 187-206.

Taormina, R. J. ve Gao, J. H. (2013). Maslow and the motivation hierarchy: Measuring satisfaction of the needs. *The American journal of psychology*, *126*(2), 155-177.

Wyett, J. L. (1996, August 3-7). *John Dewey and Earl Kelley: Giants in Democratic Education* [Paper presentation]. ATE Conference 1996, Tarpon Springs, Florida.

Yaden, D. B., Haidt, J., Hood, R. W., Vago, D. R. ve Newberg, A. B. (2017). The Varieties of Self-Transcendent Experience. *Review of General Psychology*, *21*(2), 143–160. https://doi.org/10.1037/gpr0000102

Yang, K. S. (2003). *Beyond Maslow's culture-bound linear theory: A preliminary statement of the double-y model of basic human needs*. Nebraska Symposium on Motivation: Vol. 49. (s. 175-255). Academia Sinica and National Taiwan University.

Benlik ve Psikopatoloji

Volkan Koç

Giriş

Benlik, psikolojide uzun süredir önemli bir konu ve merkezî bir kavram olagelmiştir (ör.; Lewin, 1935; James, 1890/1950). Bununla birlikte üzerine yürütülen sistemli düşünceleri Yunan filozoflarına kadar dayandırmak mümkün görünmektedir (Gergen, 1971). Benlik, temelde kişilik ile eş anlamlıdır (McMartin, 2017), kısaca ben dediğimiz şeye karşılık gelmekte (Cooley, 1968) yani bir bakıma varoluşumuzun çekirdeğini ifade etmekte (Allport, 1964) ve tüm bilinçli ve bilinç dışı yönlerimizi kapsamaktadır (Westen, 1991). *Ego, benlik kavramı* (self-concept), *benlik algısı* (self-perception), *benlik şeması* (self-schema), *benlik saygısı* (self-esteem), *olası benlikler* (possible selves) gibi birbiriyle benzer benlikle ilgili birçok kavram bulunmaktadır. Araştırmacılar açısından benliğin tanımlanmasında *şema, prototip, bilişsel temsil, çok boyutlu hiyerarşik yapı, anlatı dizisi, öznel deneyimin dilsel tanımı* ve *ayrıntılı teori* gibi farklı odakların olduğu görülmektedir (Brinthaupt ve Lipka, 1992). Benlikle ilgili kavramsallaştırmalar farklı kuramsal yaklaşımlara göre farklılıklar içerebilse de temelde psikopatolojinin ele alınmasında araştırmacılar ve bilim insanları için benlik meselesinin oldukça önem arz ettiği söylenebilir (Kyrios vd., 2015).

Benlik, psikolojik bozuklukların ve problemlerin gelişimi ve süreğenliğini açıklamada ele alınan biyolojik, gelişimsel, kişisel, kişiler arası ve bağlamsal birçok etkeni kapsayan önemli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kyrios, 2016). Benlik ve psikopatoloji üzerine yapılan birçok çalışmada kişinin kendisini nasıl gördüğü olarak tanımlanabilen *benlik kavramının* özellikle önem arz ettiği görülmektedir. Benlik kavramı; kişisel benlik, sosyal benlik ve benlik idealleri şeklinde üçe ayrılabilir. Kişisel benlik, kişinin kendisine ilişkin inançlarını; sosyal benlik, kişinin başkalarının kendisini nasıl algıladığına ilişkin inançlarını, benlik idealleri ise kişinin nasıl birisi olmak istediğini ifade etmektedir (Strickland, 2001). Bireylerin *ne olabilecekleri, ne olmak istedikleri* ve *ne*

Kaynakça

Ainsworth, M. D. S. (1969). Object relations, dependency, and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development, 40*(4), 969-1025. https://doi.org/10.2307/1127008

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. American Psychiatric Association.

Allport, G. W. (1964). *Pattern and Growth in Personality.* Holt, Rinehartand Winston.

Bajaj, B., Robins, R. W. ve Pande, N. (2016). Mediating role of self-esteem on the relationship between mindfulness, anxiety, and depression. *Personality and Individual Differences, 96*,127-131. https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.02.085

Blazek, M. (2015). Structural aspects of self in personality disorders and the quality of life. *Current Issues in Personality Psychology, 3*(1), 42-50. https://doi.org/10.5114/CIPP.2015.50174

Bandelow, B. ve Michaelis, S. (2015). Epidemiology of anxiety disorders in the 21st century. *Dialogues in Clinical Neuroscience, 17*(3), 327-335. https://doi.org/10.31887/DCNS.2015.17.3/bbandelow

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology, 61,* 226-244.

Basch, M. F. (1991). Are self objects the only objects? Implications for psychoanalytic technique. A. Goldberg (Ed.), *The evolution of self psychology: Progress in self psychology (Vol. 7)* içinde (s. 3-15). The Analytic Press.

Basten, C. ve Touyz, S. (2020). Sense of self: Its place in personality disturbance, psychopathology, and normal experience. *Review of General Psychology, 24*(2), 159-171. https://doi.org/10.1177/1089268019880884

Beck, A. T. ve Alford, B. A. (2009). *Depression: Causes and treatment* (2. Baskı). PENN.

Beck, A. T., Emery, G. ve Greenberg, R. L. (1985). *Anxiety disorders and phobias: A cognitive perspective.* Basic Books.

Bem, D. J. (1972). "Self-perception theory". L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology Vol. 6* içinde (s. 1-62). Academic.

Berkhout, S. G., Zaheer, J. ve Remington, G. (2019). Identity, subjectivity, and disorders of self in psychosis. *Culture, Medicine and Psychiatry 43*, 442-467. https://doi.org/10.1007/s11013-019-09631-y

Bienvenu, O. J., Samuels, J. F., Wuyek, L. A., Liang, K. Y., Wang, Y., Grados, M. A., Cullen, B. A., Riddle, M. A., Greenberg, B. D., Rasmussen, S. A., Fyer, A. J., Pinto, A., Rauch, S. L., Pauls, D. L., McCracken, J. T., Piacentini, J., Murphy, D. L., Knowles, J. A. ve Nestadt, G. (2012). Is obsessive-compulsive disorder an anxiety disorder, and what, if any, are spectrum conditions? A family study perspective. *Psychological Medicine, 42*(1), 1-13. https://doi.org/10.1017/S0033291711000742

Bigler, M., Neimeyer, G. J. ve Brown, E. (2001). The divided self revisited: Effects of self-concept clarity and self-concept differentiation on psychological adjustment. *Journal of Social and Clinical Psychology, 20*(3), 396-415. https://doi.org/10.1521/jscp.20.3.396.22302

Block, J. (1961). Ego identity, role variability, and adjustment. *Journal of Consulting Psychology, 25*(5), 392-397. https://doi.org/10.1037/h0042979

Bowlby, J. (1985). *Attachment and Loss: Vol. 3, Loss.* Pelican Books.

Bowlby, J. (1989). *Attachment and Loss: Vol. 1, Attachment*. Pelican Books.

Brinthaupt, T. M. ve Lipka, R. P. (1992). *The self: Definitional and methodological issues*. State University of New York Press.

Brown, J. D. ve Marshall, M. A. (2006). The three faces of self-esteem. M. H. Kernis (Ed.), *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives* içinde (s. 4-9). Psychology Press.

Brummelman, E., Thomaes, S. ve Sedikides, C. (2016). Separating narcissism from self esteem. *Current Directions in Psychological Science, 25*(1), 8-13. https://doi.org/10.1177/0963721415619737

Burns, D. (1981). *Feeling good: The new mood therapy*. Penguin Books.

Burwell, R. A. ve Shirk, S. R. (2006). Self processes in adolescent depression: The role of self-worth contingencies. *Journal of Research on Adolescence, 16*(3), 479-490. https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2006.00503.x

Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavallee, L. F. ve Lehman, D. R. (1996). Self-concept clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(1), 141-156. https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.1.141

Campbell, W. K., Rudich, E. A. ve Sedikides, C. (2002). Narcissism, self-esteem, and the positivity of self-views: two portraits of self-love. *Personality and Social Psychology Bulletin, 28*(3), 358-368. https://doi.org/10.1177/0146167202286007

Choi, J.-W. ve Lee, Y.-H. (1998). The effects of actual self, ideal self and self-discrepancy on depression. *Korean Journal of Clinical Psychology, 17*(1), 69-87.

Cicero, D. C. (2020). Measurement invariance of the Self-Concept Clarity Scale across race and sex. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 42*, 296-305. https://doi.org/10.1007/s10862-019-09770-x

Cinco, R. ve DiBias, L. (2014, Kasım 27-28). *Are "actual-self versus ideal-self" discrepancies associated with depression emotions? A study with discrepancy direction manipulation.* Trieste Symposium on Perception and Cognition, İtalya.

Cisler, J. M. ve Koster, E. H. W. (2010). Mechanisms of attentional biases towards threat in anxiety disorders: An integrative review. *Clinical Psychology Review, 30*(2), 203-216. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.11.003

Cooley, C. H. (1968). The social self: On the meanings of "I". C. Gordon ve K. J. Gergen (Ed.), *The self in social interaction* içinde (s. 87-91). John Wiley&Sons.

Cooley, C. H. (1970). *Human nature and the social order* (3. Baskı). Schoken Books. (Orijinal eserin yayın tarihi 1902).

Coyne, J. C. (1976a). Toward an interactional description of depression. *Psychiatry, 39*(1), 28-40. https://doi.org/10.1080/00332747.1976.11023874

Coyne, J. C. (1976b). Depression and the response of others. *Journal of Abnormal Psychology, 85*(2), 186-193. https://doi.org/10.1037/0021-843X.85.2.186

Cramer, V., Torgersen, S. ve Kringlen, E. (2006). Personality disorders and quality of life. A population study. *Comprehensive Psychiatry, 47*(3), 178-184. https://doi.org/10.1016/j.comppsych.2005.06.002

Crocker, J. ve Knight, K. M. (2005). Contingencies of self-worth. *Current Directions in Psychological Science, 14*(4), 200-203. https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00364.x

Crocker, J. ve Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin, 130*(3), 392-414. https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.3.392

Crocker, J. ve Wolfe, C. T. (2001). Contingencies of self-worth. *Psychological Review, 108*(3), 593-623. https://doi.org/10.1037/0033-295X.108.3.593

De Raedt, R., Schacht, R., Franck, E. ve De Houwer, J. (2006). Self-esteem and depression revisited: Implicit positive self-esteem in depressed patients? *Behaviour Research and Therapy, 44*(7), 1017-1028. https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.08.003

Dickson, J. M., Moberly, N. J. ve Huntley, C. D. (2019). Rumination selectively mediates the association between actual-ideal (but not actual-ought) self-discrepancy and anxious and depressive symptoms. *Personality and Individual Differences, 149*, 94-99. https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.05.047

DiPierro, R. ve Fanti, E. (2021). Self-concept in narcissism: Profile comparisons of narcissistic manifestations on facets of the self. *Clinical Neuropsychiatry, 18*(4), 211-222. https://doi.org/10.36131/cnfioritieditore20210404

Donahue, E. M., Robins, R. W., Roberts, B. W. ve John, O. P. (1993). The divided self: Concurrent and longitudinal effects of psychological adjustment and social roles on self-concept differentiation. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*(5), 834-846. https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.5.834

Doron, J., Thomas-Ollivier, V., Vachon, H., Fortes-Bourbousson, M. ve Fortes-Bourbousson, M. (2013). Relationships between cognitive coping, self-esteem, anxiety and depression: A cluster-analysis approach. *Personality and Individual Differences, 55*(5), 515-520. https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.04.017

Draguns, J. G. ve Tanaka-Matsumi, J. (2003). Assessment of psychopathology across and within cultures: Issues and findings. *Behaviour Research and Therapy, 41*(7), 755–776. https://doi.org/10.1016/S0005-7967(02)00190-0

Duval, S. ve Wicklund, R. A. (1972). *A theory of objective self-awareness*. Academic.

English, T. ve Chen, S. (2011). Self-concept consistency and culture: The differential impact of two forms of consistency. *Personality and Social Psychology Bulletin, 37*(6), 838-849. https://doi.org/10.1177/0146167211400621

Epstein S. (1985). Anxiety, arousal, and the self-concept. *Issues in Mental Health Nursing, 7*(1-4), 265-305. https://doi.org/10.3109/01612848509009458

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2. Baskı). W.W. Norton & Comapny.

Evans, D., Dalgleish, T., Dudas, R.B., Denman, C., Howard, M. ve Dunn, B. D. (2015). Examining the shared and unique features of self-concept content and structure in borderline personality disorder and depression. *Cognitive Therapy and Research, 39*(5), 613-626. https://doi.org/10.1007/s10608-015-9695-3

Fernandes, B., Newton, J. ve Essau, C. A. (2022). The mediating effects of self-esteem on anxiety and emotion regulation. *Psychological Reports, 125*(2), 787-803. https://doi.org/10.1177/0033294121996991

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations, 7*, 114-140.

Franck, E. ve De Raedt, R. (2007). Self-esteem reconsidered: unstable self-esteem outperforms level of self-esteem as vulnerability marker for depression. *Behaviour Research and Therapy, 45*(7), 1531-1541. https://doi.org/10.1016/j.brat.2007.01.003

Franken, R. E. (1998). *Human motivation* (4. Baskı). Brooks/Cole.

Fukushima, O. ve Hosoe, T. (2011). Narcissism, variability in self-concept, and well-being. *Journal of Research in Personality, 45*(6), 568-575. https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.07.002

Gergen, K. J. (1971). *The Concept of Self*. Holt, Rinehart & Winston.

Gore, J. S. ve Cross, S. E. (2011). Defining and measuring self-concept change. *Psychological Studies, 56*(1), 135-141. https://doi.org/10.1007/s12646-011-0067-0

Griffin, D. ve Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*(3), 430-445.

Guidano, V. F. (1987). *Complexity of the self: A developmental approach to psychopathology and therapy.* The Guilford Press.

Guidano, V. F. (1991). *The self in process: Toward a post-rationalist cognitive therapy*. The Guilford Press.

Guidano, V. F. ve Liotti, G. (1986). *Cognitive processes and emotional disorders* (3. Baskı). The Guilford Press.

Gürcan-Yıldırım, D. ve Gençöz, T. (2022). The association of self-discrepancy with depression and anxiety: Moderator roles of emotion regulation and resilience. *Current Psychology, 41*, 1821-1834. https://doi.org/10.1007/s12144-020-00701-8

Heppen, J. B. ve Ogilvie, D. M. (2003). Predicting affect from global self-discrepancies: The dual role of the undesired self. *Journal of Social and Clinical Psychology, 22*(4), 347-368. https://doi.org/10.1521/jscp.22.4.347.22898

Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review, 94*(3), 319-340.

Horney, K. (1950). *Neurosis and human growth: The struggle towards self-realization*. W. W. Norton & Company.

Ichikawa, R. ve Mochizuki, S. (2015). Relationships among borderline, narcissistic, and avoidant personality disorders and the discrepancy between explicit and implicit self-esteem. *Japanese Journal of Psychology, 86*(5), 434-444. https://doi.org/10.4992/jjpsy.86.14036

Ingram, R. E., Atchley, R. A. ve Segal, Z. (2011). *Vulnerability to depression: From cognitive neuroscience to prevention and treatment.* Guilford.

Ishizu, K., Ohtsuki, T. ve Shimoda, Y. (2022). Contingent self-worth and depression in early adolescents: The role of psychological inflexibility as a mediator. *Acta Psychologica, 230*, 103744. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2022.103744

James, W. (1950). *The Principles of Psychology*. Dover. (Orijinal eserin yayın tarihi 1890).

Joiner, T. E. ve Metalsky, G. I. (1995). Excessive reassurance seeking: Delineating a risk factor involved in the development of depressive symptoms. *Psychological Science, 6*(5), 321-326. https://doi.org/10.1111/1467-9280.00369

Kenrick, D. T., Neuberg, S. L. ve Cialdini, R. B. (2007). *Social psychology: Goals and interaction.* Allyn & Bacon.

Kernberg, O. (1967). Borderline personality organization. *Journal of the American Psychoanalytic Association, 15*(3), 641-685. https://doi.org/10.1177/000306516701500309

Kernis, M. H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry, 14*(1), 1-26. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1401_01

Kernis, M. H., Whisenhunt, C. R., Waschull, S. B., Greenier, K. D., Berry, A. J., Herlocker, C. E. ve Anderson, C. A. (1998). Multiple facets of self-esteem and their relations to depressive symptoms. *Personality and Social Psychology Bulletin, 24*(6), 657-668. https://doi.org/10.1177/0146167298246009

Kessler, R. C. ve Bromet, E. J. (2013). The epidemiology of depression across cultures. *Annual Review of Public Health, 34*, 119-138. https://doi.org/10.1146/annurev-publhealth-031912-114409

Klein, M. H., Wonderlich, S. A. ve Crosby, R. (2001). Self-concept correlates of the personality disorders. *Journal of Personality Disorders, 15*(2), 150-156. https://doi.org/10.1521/pedi.15.2.150.19214

Kohut, H. (1971). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. University of Chicago Press.

Kohut, H. ve Wolf, E. S. (1978). The disorders of the self and their treatment: An outline. *The International Journal of Psychoanalysis, 59*(4), 413-425.

Kovacs, M. ve Beck, A. T. (1978). Maladaptive cognitive structures in depression. *The American Journal of Psychiatry, 135*(5), 525-533. https://doi.org/10.1176/ajp.135.5.525

Kyrios, M. (2016). The self in psychological disorders: An introduction. A. Beck (Yazar) ve M. Kyrios, R. Moulding, G. Doron, S. Bhar, M. Nedeljkovic ve M. Mikulincer (Ed.), *The self in understanding and treating psychological disorders* içinde (s. 1-7). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139941297.002

Kyrios, M., Nelson, B., Ahern, C., Fuchs, T. ve Parnas, J. (2015). The self in psychopathology. *Psychopathology, 48*(5), 275-277. https://doi.org/10.1159/000438876

Lam, D., Wright, K. ve Sham, P. (2005). Sense of hyper-positive self and response to cognitive therapy in bipolar disorder. *Psychological Medicine, 35*(1), 69-77. https://doi.org/10.1017/s0033291704002910

Lanius, R. A., Terpou, B. A. ve McKinnon, M. C. (2020). The sense of self in the aftermath of trauma: Lessons from the default mode network in posttraumatic stress disorder. *European Journal of Psychotraumatology, 11*(1), 1807703. https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1807703

Lecky, P. (1945). *Self-consistency: A theory of personality*. Island.

Lewin, K. (1935). *A dynamic theory of personality*. McGraw-Hill.

Linville, P. W. (1985). Self-complexity and affective extremity: Don't put all of your eggs in one cognitive basket. *Social Cognition, 3*(1), 94-120. https://doi.org/10.1521/soco.1985.3.1.94

Linville, P. W. (1987). Self-complexity as a cognitive buffer against stress-related illness and depression. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(4), 663-676. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.4.663

Liu, C.-H. ve Huang, P.-S. (2018). Contingencies of self-worth on positive and negative events and their relationships to depression. *Frontiers in Psychology, 9*, Article 2372. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02372

Lutz, C. J. ve Ross, S. R. (2003). Elaboration versus fragmentation: Distinguishing between self-complexity and self-concept differentiation. *Journal of Social and Clinical Psychology, 22*(5), 537-559. https://doi.org/10.1521/jscp.22.5.537.22927

Maldonado, L., Huang, Y., Chen, R., Kasen, S., Cohen, P. ve Chen, H. (2013). Impact of early adolescent anxiety disorders on self-esteem development from adolescence to young adulthood. *The Journal of Adolescent Health, 53*(2), 287-292. https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.02.025

Mann, M., Hosman, C. M., Schaalma, H. P. ve de Vries, N. K. (2004). Self-esteem in a broad-spectrum approach for mental health promotion. *Health Education Research, 19*(4), 357-372. https://doi.org/10.1093/her/cyg041

Manna, G., Falgares, G., Ingoglia, S., Como, M. R. ve De Santis, S. (2016). The relationship between self-esteem, depression and anxiety: Comparing vulnerability and scar model in the Italian context. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology, 4*(3), 1-16. https://doi.org/10.6092/2282-1619/2016.4.1328

Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology, 35*(2), 63-78. https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.2.63

Markus, H. ve Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist, 41*(9), 954-969. https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.9.954

Marsella, A. J. ve Yamada, A. M. (2010). Culture and psychopathology: Foundations, issues, directions. *Journal of Pacific Rim Psychology, 4*(2), 103–115.

McMartin, J. (2017). *Personality psychology: A student-centered approach*. SAGE.

Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. University of Chicago.

Meares, R., Gerull, F., Stevenson, J. ve Korner, A. (2011). Is self disturbance the core of borderline personality disorder? An outcome study of borderline personality factors. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 45*(3), 214-222. https://doi.org/10.3109/00048674.2010.551280

Moe, A. M. ve Docherty, N. M. (2014). Schizophrenia and the sense of self. *Schizophrenia Bulletin, 40*(1), 161-168. https://doi.org/10.1093/schbul/sbt121

Mruk, C. J. (2006). Defining self-esteem: An often overlooked issue with crucial implications. M. H. Kernis (Ed.), *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives* içinde (s. 10-15). Psychology Press.

Nguyen, D. T., Wright, E. P., Dedding, C., Pham, T. T. ve Bunders, J. (2019). Low self-esteem and its association with anxiety, depression, and suicidal ideation in Vietnamese secondary school students: A cross-sectional study. *Frontiers in Psychiatry, 10*, 698. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00698

Nolen-Hoeksema, S., Wisco, B. E. Ve Lyubomirsky, S. (2008). Rethinking rumination. *Perspectives on Psychological Science, 3*(5), 400-424. https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00088.x

Ogilvie, D. M. (1987). The undesired self: A neglected variable in personality research. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(2), 379-385. https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.2.379

Phillips, A. G. ve Silvia, P. J. (2010). Individual differences in self-discrepancies and emotional experience: Do distinct discrepancies predict distinct emotions? *Personality and Individual Differences, 49*(2), 148-151. https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.010

Pincus, A. L. ve Lukowitsky, M. R. (2010). Pathological narcissism and narcissistic personality disorder. *Annual Review of Clinical Psychology, 6*, 421-446. https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215

Power, M. J., de Jong, F. ve Lloyd, A. (2002). The organization of the self-concept in bipolar disorders: An empirical study and replication. *Cognitive Therapy and Research, 26*(4), 553-561. https://doi.org/10.1023/A:1016288002929

Remue, J., Hughes, S., De Houwer, J. ve De Raedt, R. (2014). To be or want to be: Disentangling the role of actual versus ideal self in implicit self-esteem. *PloS One, 9*(9), e108837. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0108837

Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships: As developed in the client-centered framework. S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science: Formulations of the person and the social context (Vol. 3)* içinde (s. 184-256). McGraw Hill.

Romero, N., Sanchez, A., Vázquez, C. ve Valiente, C. (2016). Explicit self-esteem mediates the relationship between implicit self-esteem and memory biases in major depression. *Psychiatry Research, 242*, 336-344. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2016.06.003

Rosenberg, M. (1962). The association between self-esteem and anxiety. *Journal of Psychiatric Research, 1*(2), 135-152. https://doi.org/10.1016/0022-3956(62)90004-3

Safran, J. D. (1990a). Towards a refinement of cognitive therapy in light of interpersonal theory: I. Theory. *Clinical Psychology Review, 10*(1), 87-105. https://doi.org/10.1016/0272-7358(90)90108-M

Safran, J. D. (1990b). Towards a refinement of cognitive therapy in light of interpersonal theory: II. Practice. *Clinical Psychology Review, 10*(1), 107-121. https://doi.org/10.1016/0272-7358(90)90109-N

Safran, J. D. ve Segal, Z. V. (1990). *Interpersonal process in cognitive therapy*. Basic Books.

Saigh, P. A., Yasik, A. E., Oberfield, R. ve Halamandaris, P. V. (2008). The self-concept of traumatized children and adolescents with or without PTSD. *Behaviour Research and Therapy, 46*(10), 1181-1186. https://doi.org/10.1016/j.brat.2008.05.003

Sanchez, D. T. ve Crocker, J. (2005). How investment in gender ideals affects well-being: The role of external contingencies of self-worth. *Psychology of Women Quarterly, 29*(1), 63-77. https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2005.00169.x

Santangelo, P. S., Kockler, T. D., Zeitler, M.-L., Knies, R., Kleindienst, N., Bohus, M. ve Ebner-Priemer, U. W. (2020). Self-esteem instability and affective instability in everyday life after remission from borderline personality disorder. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation, 7,* Article 25. https://doi.org/10.1186/s40479-020-00140-8

Schöne, C., Tandler, S. S. ve Stiensmeier-Pelster, J. (2015). Contingent self-esteem and vulnerability to depression: Academic contingent self-esteem predicts depressive symptoms in students. *Frontiers in Psychology, 6*, Article 1573. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01573

Silverstein, M. L. (2007). Disorders of the self: A personality-guided approach. *American Psychological Association.*

Showers, C. (1992). Compartmentalization of positive and negative self-knowledge: Keeping bad apples out of the bunch. *Journal of Personality and Social Psychology, 62*(6), 1036-1049. https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.6.1036

Sowislo, J. F. ve Orth, U. (2013). Does low self-esteem predict depression and anxiety? A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin, 139*(1), 213-240. https://doi.org/10.1037/a0028931

Sroufe, L. (1997). Psychopathology as an outcome of development. *Development and Psychopathology, 9*(2), 251-268. https://doi.org/10.1017/S0954579497002046

Sroufe, L. A., Duggal, S., Weinfield, N. ve Carlson, E. (2000). Relationships, Development, and Psychopathology. Sameroff, A. J., Lewis, M., ve Miller, S. M. (Ed.). *Handbook of Developmental Psychopathology* içinde (s. 75-91). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-4163-9_5

Stein, D. J., Fineberg, N. A., Bienvenu, O. J., Denys, D., Lochner, C., Nestadt, G., Leckman, J. F., Rauch, S. L. ve Phillips, K. A. (2010). Should OCD be classified as an anxiety disorder in DSM-V? *Depression and Anxiety, 27*(6), 495-506. https://doi.org/10.1002/da.20699

Stopa, L., Brown, M. A., Luke, M. A. ve Hirsch, C. R. (2010). Constructing a self: The role of self-structure and self-certainty in social anxiety. *Behaviour Research and Therapy, 48*(10), 955-965. https://doi.org/10.1016/j.brat.2010.05.028

Strauman, T. J. ve Higgins, E. T. (1988). Self-discrepancies as predictors of vulnerability to distinct syndromes of chronic emotional distress. *Journal of Personality, 56*(4), 685-707. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1988.tb00472.x

Strickland, B. R. (Ed.). (2001). *The Gale Encyclopedia of Psychology* (2. Baskı). Gale Group.

Sturman, E. D., Flett, G. L., Hewitt, P. L. ve Rudolph, S. G. (2009). Dimensions of perfectionism and self-worth contingencies in depression. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy, 27*(4), 213-231. https://doi.org/10.1007/s10942-007-0079-9

Vater, A., Schröder-Abé, M., Weißgerber, S., Roepke, S. ve Schütz, A. (2015). Self-concept structure and borderline personality disorder: evidence for negative compartmentalization. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 46*, 50-58. https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2014.08.003

Westen, D. (1991). Cultural, emotional, and unconscious aspects of self. R. C. Curtis (Ed.), *The relational self: Theoretical convergences in psychoanalysis and social psychology* içinde (s. 181-210). The Guilford Press.

Winter, D., Steeb, L., Herbert, C., Sedikides, C., Schmahl, C., Bohus, M. ve Lis, S. (2018). Lower self-positivity and its association with self-esteem in women with borderline personality disorder. *Behaviour Research and Therapy, 109*, 84-93. https://doi.org/10.1016/j.brat.2018.07.008

Zeigler-Hill, V. (2011). The connections between self-esteem and psychopathology. *Journal of Contemporary Psychotherapy, 41*(3), 157-164. https://doi.org/10.1007/s10879-010-9167-8

Zeigler-Hill, V. ve Abraham, J. (2006). Borderline personality features: Instability of self-esteem and affect. *Journal of Social and Clinical Psychology, 25*(6), 668-687. https://doi.org/10.1521/jscp.2006.25.6.668

Benlik ve Çevresel Sürdürülebilirlik

Erkin Sarı

Giriş

Bireyleri çevresel açıdan sürdürülebilir davranmaya yönelten ve böyle davranmaktan alıkoyan kişisel, sosyal ve bağlamsal faktörlerin incelenmesi, çevreci tutum ve davranışları teşvik etmenin en önemli bileşenlerinden biridir. "Mevcut ve gelecek nesillerin kaynak ve hizmet ihtiyaçlarının, bunları sağlayan ekosistemlerin sağlığından ödün vermeden karşılanması" olarak tanımlanabilecek (Morelli, 2011, s. 6) çevresel sürdürülebilirliği sağlamada çevreci davranışların özendirilmesinin rolü büyüktür. Evde ve iş yerinde enerjinin tasarruflu kullanılması, geri dönüşüm yapılması, sürdürülebilir ulaşım alternatiflerine yönelme (ör.; bisiklet, elektrikli araçlar, toplu ulaşım tercihi) gibi çevreci davranışların belirleyicilerini anlamak, çevre sorunlarının farklı özelliklere (ör.; kişilik, değerler, kimlik) sahip insanlara nasıl aktarılması gerektiğini anlamak açısından da önemlidir. Spesifik olarak çevreci davranışlar her ne kadar diğer insanların ve çevrenin esenliğine katkıda bulunsa da bireyler, kişisel kazançlar elde etmek için ya da çevreci davranmadığı durumda deneyimleyebileceği olumsuzluklardan ötürü de çevreci davranabilirler. Örneğin, Griskevicius ve diğerleri (2010), davranışlarının izlendiğini bilen bireylerin çevre dostu ürünleri daha çok tercih ettiğini; Bateson ve diğerleri (2013) ise bu kişilerin çevreyi daha az kirlettiğini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak sağlıklı olma arzusu ve tasarruf etme isteği de literatürde öne çıkan çevreci davranış yordayıcılarındandır (Binder ve Blankenberg, 2019; Gifford ve Nilsson, 2014).

Bireysel, sosyal ya da bağlamsal olsun çevreci davranışın hemen her belirleyicisi benlikle yakından ilişkilidir. Amerikan Psikoloji Derneği (APA, 2023) tarafından "bilinçli ve bilinçsiz, zihinsel ve fiziksel tüm karakteristik özelliklerden oluşan bireyin bütünlüğü" olarak tanımlanan benlik; sosyal psikoloji alanındaki araştırmacılar tarafından bireyin çevresindeki bireylerle kurduğu ilişkilere ve benliğin bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenlerine referansla ele alınmaktadır (Jhangiani vd., 2022). Bireyin kim olduğuna ilişkin kendisine

dünya bırakmanın önemli olduğunun vurgusu yapılabilir. Fakat ifade edildiği gibi dindarlık ve çevresel sürdürülebilirlik üzerine yapılan az sayıdaki görgül çalışmanın örneklemini Hristiyanlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla araştırmacıların Müslüman örneklemler üzerinde gerçekleştireceği görgül araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

Aitken, N. M., Pelletier, L. G. ve Baxter, D. E. (2016). Doing the difficult stuff: Influence of self-determined motivation toward the environment on transportation proenvironmental behavior. *Ecopsychology*, *8*(2), 153–162. https://doi.org/10.1089/eco.2015.0079

Allcott, H. (2011). Social norms and energy conservation. *Journal of Public Economics*, *95*(9-10), 1082–1095. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2011.03.003

American Psychological Association (t.y.). Self. *APA psikoloji sözlüğü* içinde. https://dictionary.apa.org/self adresinden, Mart, 2023 tarihinde erişildi.

Andersson, M. ve von Borgstede, C. (2010). Differentiation of determinants of low-cost and high-cost recycling. *Journal of Environmental Psychology, 30*(4), 402–408. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.02.003

Ariza-Montes, A., Tirado-Valencia, P. ve Fernandez-Rodriguez, V. (2017). Human values and volunteering: A study on elderly people. *Intangible Capital*, *13*(2). http://dx.doi.org/10.3926/ic.717

Arnocky, S., Stroink, M. ve DeCicco, T. (2007). Self-construal predicts environmental concern, cooperation, and conservation. *Journal of Environmental Psychology*, *27*(4), 255–264. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.06.005

Aruta, J. J. B. R. (2022). Psychometric validation and environmental psychological correlates of the light triad traits. *Journal of Individual Differences*. https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000389

Ashton, M. C. ve Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychological Review, 11*, 150–166. https://doi.org/10.1177/1088868306294907

Aydın, E., Bağcı, S. Ç. ve Keleşoğlu, İ. (2022). Love for the globe but also the country matter for the environment: Links between nationalistic, patriotic, global identification and pro-environmentalism. *Journal of Environmental Psychology*, *80*, 101755. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101755

Bamberg, S., Rees, J. H. ve Schulte, M. (2018). Environmental protection through societal change: What psychology knows about collective climate action—and what it needs to find out. S. Clayton ve C. Manning (Ed.), *Psychology and climate change: Human perceptions, impacts, and responses* içinde (s. 185–213). Elsevier Academic Press. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-813130-5.00008-4

Banovic, M. ve Barone, A. M. (2021). The hybrid enigma: The importance of self-construal for the effectiveness of communication messages promoting sustainable behaviour. *Food Quality and Preference*, *94*, 104334. https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2021.104334

Barata, R. ve Castro, P. (2013). "I feel recycling matters… sometimes": The negative influence of ambivalence on waste separation among teenagers. *The Social Science Journal*, *50*(3), 313–320. https://doi.org/10.1016/j.soscij.2013.05.007

Barbarossa, C., de Pelsmacker, P. ve Moons, I. (2017). Personal values, green self-identity and electric car adoption. *Ecological Economics*, *140*, 190–200. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.05.015

Barber, N. A., Bishop, M. ve Gruen, T. (2014). Who pays more (or less) for pro-environmental consumer goods? Using the auction method to assess actual willingness-to-pay. *Journal of Environmental Psychology*, *40*, 218–227. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.06.010

Bardi, A. ve Schwartz, S. H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *29*(10), 1207–1220. https://doi.org/10.1177/0146167203254602

Bartels, J. ve Onwezen, M. C. (2014). Consumers' willingness to buy products with environmental and ethical claims: the roles of social representations and social identity. *International Journal of Consumer Studies*, *38*(1), 82–89. https://doi.org/10.1111/ijcs.12067

Bateson, M., Callow, L., Holmes, J. R., Redmond Roche, M. L. ve Nettle, D. (2013). Do images of "watching eyes" induce behaviour that Is more pro-social or more normative? A field experiment on littering. *PLoS One*, *8*(12). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0082055

Berger, J. ve Rand, L. (2008). Shifting signals to help health: Using identity signaling to reduce risky health behaviors. *Journal of Consumer Research*, *35*(3), 509–518. https://doi.org/10.1086/587632

Binder, M., Blankenberg, A. K. ve Guardiola, J. (2020). Does it have to be a sacrifice? Different notions of the good life, pro-environmental behavior and their heterogeneous impact on well-being. *Ecological Economics*, *167*(August). https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106448

Bolderdijk, J. W., Steg, L., Geller, E. S., Lehman, P. K. ve Postmes, T. (2013). Comparing the effectiveness of monetary versus moral motives in environmental campaigning. *Nature Climate Change*, *3*(4), 413–416. https://doi.org/10.1038/nclimate1767

Brick, C. ve Lewis, G. J. (2016). Unearthing the "green" personality. *Environment and Behavior*, *48*(5), 635–658. https://doi.org/10.1177/0013916514554695

Brügger, A., Kaiser, F. G. ve Roczen, N. (2011). One for all? *European Psychologist*, *16*(4), 324–333. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000032

Buta, N., Holland, S. M. ve Kaplanidou, K. (2014). Local communities and protected areas: The mediating role of place attachment for pro-environmental civic engagement. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, *5–6*, 1–10. https://doi.org/10.1016/j.jort.2014.01.001

Candar, İ. (2022). *Go green but why? The dynamic interplay between motivational reasons and pro-environmental behaviors displayed in private and public spheres* (Tez No: 747420) [Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp

Caprara, G. V., Schwartz, S., Capanna, C., Vecchione, M. ve Barbaranelli, C. (2006). Personality and politics: Values, traits, and political choice. *Political Psychology, 27*(1), 1–28. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2006.00447.x

Carrico, A. R. ve Riemer, M. (2011). Motivating energy conservation in the workplace: An evaluation of the use of group-level feedback and peer education. *Journal of Environmental Psychology, 31*(1), 1–13. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.11.004

Chuang, Y., Xie, X. ve Liu, C. (2016). Interdependent orientations increase pro-environmental preferences when facing self-interest conflicts: The mediating role of self-control. *Journal of Environmental Psychology*, *46*, 96–105. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2016.04.001

Cialdini, R. B., Reno, R. R. ve Kallgren, C. A. (1990). A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*(6), 1015–1026. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1015

Cieciuch, J., Schwartz, S. H. ve Davidov, E. (2015). Values, social psychology of. James D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social ve Behavioral Sciences* (2. Baskı) içinde (s. 41–46). Elsevier.

Cooke, A. N., Fielding, K. S. ve Louis, W. R. (2016). Environmentally active people: The role of autonomy, relatedness, competence and self-determined motivation. *Environmental Education Research*, *22*(5), 631–657. https://doi.org/10.1080/13504622.2015.1054262

Costa, P. T. ve McCrae, R. R. (1995). Domains and facets: Hierarchical personality assessment using the Revised NEO Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment, 64*(1), 21–50. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6401_2

Cruz, S. M. (2017). The relationships of political ideology and party affiliation with environmental concern: A meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, *53*, 81–91. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.06.010

Daryanto, A. ve Song, Z. (2021). A meta-analysis of the relationship between place attachment and pro-environmental behaviour. *Journal of Business Research*, *123*, 208–219. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.09.045

Davidov, E., Schmidt, P. ve Schwartz, S. H. (2008). Bringing values back in: The adequacy of the European Social Survey to measure values in 20 countries. *Public Opinion Quarterly, 72,* 420–445. https://doi.org/10.1093/poq/nfn035

de Dominicis, S., Schultz, P. W. ve Bonaiuto, M. (2017). Protecting the environment for self-interested reasons: Altruism is not the only pathway to sustainability. *Frontiers in Psychology*, *8*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01065

DeCicco, T. L. ve Stroink, M. L. (2007). A third model of self-construal: The metapersonal self. *International Journal of Transpersonal Studies*, *26*(1), 82–104. http://dx.doi.org/10.24972/ijts.2007.26.1.82

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology, 49*(3), 182–185. https://doi.org/10.1037/a0012801

Delistavrou, A., Tilikidou, I. ve Krystallis, A. (2021). Nested relationships in pro-environmental purchasing: A moderated mediation model. *Journal of Consumer Behaviour*, *20*(6), 1648–1663. https://doi.org/10.1002/cb.1958

Demirtaş-Madran, A. (2012). Sosyal kimlik ve ayrımcılık. Çayır, K. ve Ayan-Ceyhan M. (Ed.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (s., 73–85). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dono, J., Webb, J. ve Richardson, B. (2010). The relationship between environmental activism, pro-environmental behaviour and social identity. *Journal of Environmental Psychology*, *30*(2), 178–186. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.11.006

Drury, J. ve Reicher, S. (2009). Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues, 65*(4), 707–725. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01622.x

Duff, H., Vignoles, V. L., Becker, M. ve Milfont, T. L. (2022). Self-construals and environmental values in 55 cultures. *Journal of Environmental Psychology*, *79*, 101722. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101722

Duong, C. D. (2022). Big Five personality traits and green consumption: Bridging the attitude-intention-behavior gap. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, *34*(6), 1123–1144. https://doi.org/10.1108/APJML-04-2021-0276

Eom, K., Tok, T. Q. H., Saad, C. S. ve Kim, H. S. (2021). Religion, environmental guilt, and pro-environmental support: The opposing pathways of stewardship belief and belief in a controlling god. *Journal of Environmental Psychology*, *78*, 101717. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101717

Farrow, K., Grolleau, G. ve Ibanez, L. (2017). Social norms and pro-environmental behavior: A review of the evidence. *Ecological Economics*, *140*, 1–13. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.04.017

Ferguson, M. A. ve Branscombe, N. R. (2010). Collective guilt mediates the effect of beliefs about global warming on willingness to engage in mitigation behavior. *Journal of Environmental Psychology, 30,* 135–142. http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.11.010

Fielding, K. S. ve Hornsey, M. J. (2016). A social identity analysis of climate change and environmental attitudes and behaviors: Insights and opportunities. *Frontiers in Psychology*, *7*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00121

Fornara, F., Carrus, G., Passafaro, P. ve Bonnes, M. (2011). Distinguishing the sources of normative influence on proenvironmental behaviors: The role of local norms in household waste recycling. *Group Processes ve Intergroup Relations, 14*(5), 623–635. https://doi.org/10.1177/1368430211408149

Fritsche, I., Barth, M., Jugert, P., Masson, T. ve Reese, G. (2018). A social identity model of pro-environmental action (SIMPEA). *Psychological Review*, *125*(2), 245–269. https://doi.org/10.1037/rev0000090

Gauthier, A. J., Guertin, C. ve Pelletier, L. G. (2022). Motivated to eat green or your greens? Comparing the role of motivation towards the environment and for eating regulation on ecological eating behaviours – A Self-Determination Theory perspective. *Food Quality and Preference*, *99*, 104570. https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2022.104570

Gibbon, E. ve Douglas, H. E. (2021). Personality and the pro-environmental individual: Unpacking the interplay between attitudes, behaviour and climate change denial. *Personality and Individual Differences*, *181*, 111031. https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111031

Gifford, R. ve Nilsson, A. (2014). Personal and social factors that influence pro-environmental concern and behaviour: A review. *International Journal of Psychology*. https://doi.org/10.1002/ijop.12034

Goldstein, N. J., Cialdini, R. B. ve Griskevicius, V. (2008). A room with a viewpoint: Using social norms to motivate environmental conservation in hotels. *Journal of Consumer Research*, *35*(3), 472–482. https://doi.org/10.1086/586910

Goodwin, R., Realo, A., Kwiatkowska, A., Kozlova, A., Luu, L. A. ve Nizharadze, G. (2002). Values and sexual behaviour in central and eastern Europe. *Journal of Health Psychology*, *7*(1), 45–56. https://doi.org/10.1177/1359105302007001651

Green-Demers, I., Pelletier, L. G. ve Ménard, S. (1997). The impact of behavioural difficulty on the saliency of the association between self-determined motivation and environmental behaviours. *Canadian Journal of Behavioural Science, 29*(3), 157–166. https://doi.org/10.1037/0008-400X.29.3.157

Griskevicius, V., Tybur, J. M. ve van den Bergh, B. (2010). Going green to be seen: Status, reputation, and conspicuous conservation. *Journal of Personality and Social Psychology*, *98*(3), 392–404. https://doi.org/10.1037/a0017346

Habashi, M. M., Graziano, W. G. ve Hoover, A. E. (2016). Searching for the prosocial personality. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *42*(9), 1177–1192. https://doi.org/10.1177/0146167216652859

Hamayel, L. B. A., Braswell, G. S. ve Hund, A. M. (2023). Varieties of socialization goals: a qualitative study of Palestinian mothers from different socio-economic backgrounds. *Journal of Family Studies*, *29*(2), 946–966. https://doi.org/10.1080/13229400.2021.2018348

Hay, R. (1998). Sense of place in developmental context. *Journal of Environmental Psychology*, *18*(1), 5–29. https://doi.org/10.1006/jevp.1997.0060

Hayley, A., Zinkiewicz, L. ve Hardiman, K. (2015). Values, attitudes, and frequency of meat consumption. Predicting meat-reduced diet in Australians. *Appetite*, *84*, 98–106. https://doi.org/10.1016/j.appet.2014.10.002

Hernández, B., Carmen Hidalgo, M., Salazar-Laplace, M. E. ve Hess, S. (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology*, *27*(4), 310–319. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.06.003

Hidalgo, M. C. ve Hernández, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology, 21*(3), 273–281. https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0221

Hirsh, J. B. (2010). Personality and environmental concern. *Journal of Environmental Psychology*, *30*(2), 245–248. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.004

Hirsh, J. B. (2014). Environmental sustainability and national personality. *Journal of Environmental Psychology*, *38*, 233–240. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.02.005

Hirsh, J. B. ve Dolderman, D. (2007). Personality predictors of consumerism and environmentalism: A preliminary study. *Personality and Individual Differences*, *43*(6), 1583–1593. https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.04.015

Hopwood, C. J., Schwaba, T., Milfont, T. L., Sibley, C. G. ve Bleidorn, W. (2022). Personality change and sustainability attitudes and behaviors. *European Journal of Personality*, *36*(5), 750–770. https://doi.org/10.1177/08902070211016260

Huang, N., Zuo, S., Wang, F., Cai, P. ve Wang, F. (2019). Environmental attitudes in China: The roles of the Dark Triad, future orientation and place attachment. *International Journal of Psychology*, *54*(5), 563–572. https://doi.org/10.1002/ijop.12518

Iyer, A., Leach, C. W. ve Crosby, F. J. (2003). White guilt and racial compensation: The benefits and limits of self-focus. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*(1), 117–129. https://doi.org/10.1177/0146167202238377

Jani, D. (2014). Big five personality factors and travel curiosity: Are they related? *Anatolia*, *25*(3), 444–456. https://doi.org/10.1080/13032917.2014.909366

Jhangiani, R., Tarry, H. ve Stangor, C. (2022). *Principles of social psychology* (1st international H5P edition). BCcampus. https://opentextbc.ca/socialpsychology/

Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. ve Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, *129*(3), 339–375. https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.339

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996a). The autonomous-relational self: A new synthesis. *European Psychologist, 1*(3), 180–186. https://doi.org/10.1027/1016-9040.1.3.180

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996b). Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, *11*(37), 36–43.

Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2021). *Dünden bugüne insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş* (16. Baskı). Evrim Yayınları.

Kaplan, H. ve Madjar, N. (2015). Autonomous motivation and pro-environmental behaviours among Bedouin students in Israel: A self-determination theory perspective. *Australian Journal of Environmental Education*, *31*(2), 223–247. https://doi.org/10.1017/aee.2015.33

Karp, D. G. (1996). Values and their effect on pro-environmental behavior. *Environment and Behavior, 28*(1), 111–133. https://doi.org/10.1177/0013916596281006

Kasser, T. (2017). Living both well and sustainably: A review of the literature, with some reflections on future research, interventions and policy. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, *375*(2095). https://doi.org/10.1098/rsta.2016.0369

Kaufman, S. B., Yaden, D. B., Hyde, E. ve Tsukayama, E. (2019). The light vs. dark triad of personality: Contrasting two very different profiles of human nature. *Frontiers in Psychology*, *10*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00467

Keller, H., Papaligoura, Z., Kuensemueller, P., Voelker, S., Papaeliou, C., Lohaus, A., Lamm, B., Kokkinaki, T., Chrysikou, E. ve Mousouli, V. (2003). Concepts of mother-infant interaction in Greece and Germany. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *34*(6), 677–689. https://doi.org/10.1177/0022022103257035

Kesenheimer, J. S. ve Greitemeyer, T. (2022). Going green is exhausting for dark personalities but beneficial for the light ones: An experience sampling study that examines the subjectivity of pro-environmental behavior. *Frontiers in Psychology*, *13*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.883704

KıralUçar, G., Kaynak Malatyalı, M., Özdemir Planalı, G. ve Kanık, B. (2023). Personality and pro-environmental engagements: The role of the Dark Triad, the Light Triad, and value orientations. *Personality and Individual Differences*, *203*, 112036. https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.112036

Kim, H., Lee, E.-J. ve Hur, W.-M. (2012). The mediating role of norms in the relationship between green identity and purchase intention of eco-friendly products. *Human Ecology Review*, *19*(2), 125–135.

Kiremitçi-Canıöz, E. (2021). Öz belirleme kuramı. M. B. Bulut (Ed.), *Sosyal psikoloji kuramları – II* içinde (s. 135–150). Nobel Akademik Yayıncılık.

Klabi, F. ve F., B. (2022). The mechanisms for influencing green purchase intention by environmental concern: The roles of self-green image congruence and green brand trust. *South Asian Journal of Management Sciences*, *16*(1), 76–101. https://doi.org/10.21621/sajms.2022161.05

Kline, R., Bankert, A., Levitan, L. ve Kraft, P. (2019). Personality and prosocial behavior: A multilevel meta-analysis. *Political Science Research and Methods*, *7*(1), 125–142. https://doi.org/10.1017/psrm.2017.14

Kohtamäki, M., Thorgren, S. ve Wincent, J. (2016). Organizational identity and behaviors in strategic networks. *Journal of Business ve Industrial Marketing*, *31*(1), 36–46. https://doi.org/10.1108/JBIM-07-2014-0141

Kollmuss, A. ve Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, *8*(3), 239–260. https://doi.org/10.1080/13504620220145401

Komatsu, H., Rappleye, J. ve Silova, I. (2019). Culture and the Independent Self: Obstacles to environmental sustainability? *Anthropocene*, *26*, 100198. https://doi.org/10.1016/j.ancene.2019.100198

Korpela, K. M., Hartig, T., Kaiser, F. G. ve Fuhrer, U. (2001). Restorative experience and self-regulation in favorite places. *Environment and Behavior*, *33*(4), 572–589. https://doi.org/10.1177/00139160121973133

Landmann, H. ve Rohmann, A. (2020). Being moved by protest: Collective efficacy beliefs and injustice appraisals affect collective action for forest protection via positive and negative

emotions. *Journal of Environmental Psychology*. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101491

Lavergne, K. J., Sharp, E. C., Pelletier, L. G. ve Holtby, A. (2010). The role of perceived government style in the facilitation of self-determined and non self-determined motivation for pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, *30*(2), 169–177. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.11.002

Leach, C. W., Iyer, A. ve Pedersen, A. (2006). Anger and guilt about ingroup advantage explain the willingness for political action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *32*(9), 1232–1245. https://doi.org/10.1177/0146167206289729

Levine, M., Prosser, A., Evans, D. ve Reicher, S. (2005). Identity and emergency intervention: How social group membership and inclusiveness of group boundaries shape helping behavior. *Personality and Social Psycholog yBulletin*, *31*(4), 443–453. https://doi.org/10.1177/0146167204271651

Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, *31*(3), 207–230. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.10.001

Lima, M. L. ve Branco, C. (2018). Recycling for my neighbourhood? Using place identity and social norms to promote pro-environmental behaviour. *PsyEcology*, *9*(1), 1–32. https://doi.org/10.1080/21711976.2017.1412574

Lindenberg, S. ve Steg, L. (2007). Normative, Gain and Hedonic Goal Frames Guiding Environmental Behavior. *Journal of Social Issues*, *63*(1), 117–137. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2007.00499.x

Mancha, R. M. ve Yoder, C. Y. (2015). Cultural antecedents of green behavioral intent: An environmental theory of planned behavior. *Journal of Environmental Psychology*, *43*, 145–154. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.06.005

Markowitz, E. M., Goldberg, L. R., Ashton, M. C. ve Lee, K. (2012). Profiling the "pro-environmental individual": A personality perspective. *Journal of Personality*, *80*(1), 81–111. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2011.00721.x

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98*(2), 224–253. https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224

Marshall, G. R., Hine, D. W. ve East, M. J. (2017). Can community-based governance strengthen citizenship in support of climate change adaptation? Testing insights from Self-Determination Theory. *Environmental Science ve Policy*, *72*, 1–9. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2017.02.010

Masson, T. ve Otto, S. (2021). Explaining the difference between the predictive power of value orientations and self-determined motivation for proenvironmental behavior. *Journal of Environmental Psychology, 73*. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101555

McCrae, R. R. ve Costa, P. T., Jr. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist, 52*(5), 509–516. https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.5.509

Mertens, A., von Krause, M., Denk, A. ve Heitz, T. (2021). Gender differences in eating behavior and environmental attitudes – The mediating role of the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, *168*, 110359. https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110359

Milfont, T. L., Milojev, P., Greaves, L. M. ve Sibley, C. G. (2015). Socio-structural and psychological foundations of climate change beliefs. *New Zealand Journal of Psychology, 44*(1), 17–30.

Milfont, T. L., Osborne, D., Yogeeswaran, K. ve Sibley, C. G. (2020). The role of national identity in Collective pro-environmental action. *Journal of Environmental Psychology*, *72*. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101522

Milfont, T. L. ve Sibley, C. G. (2012). The big five personality traits and environmental engagement: Associations at the individual and societal level. *Journal of Environmental Psychology, 32*(2), 187–195. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2011.12.006

Morelli, J. (2011). Environmental sustainability: A definition for environmental professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, *1*(1), 1–10. https://doi.org/10.14448/jes.01.0002

Muris, P., Merckelbach, H., Otgaar, H. ve Meijer, E. (2017). The malevolent side of human nature. *Perspectives on Psychological Science*, *12*(2), 183–204. https://doi.org/10.1177/1745691616666070

Nguyen, H. V., Le, M. T. T. ve Do, L. T. (2022). Intrinsic motivation for reducing single-use plastics: The compensation effects of basic psychological needs. *Resources, Conservation and Recycling*, *185*, 106482. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2022.106482

Nigbur, D., Lyons, E. ve Uzzell, D. (2010). Attitudes, norms, identity and environmental behaviour: Using an expanded theory of planned behaviour to predictparticipation in a kerbside recycling programme. *British Journal of Social Psychology*, *49*(2), 259–284. https://doi.org/10.1348/014466609X449395

Nolan, J. M., Schultz, P. W., Cialdini, R. B., Goldstein, N. J. ve Griskevicius, V. (2008). Normative Social Influence is Underdetected. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *34*(7), 913–923. https://doi.org/10.1177/0146167208316691

Oceja, L. ve Berenguer, J. (2009). Putting text in context: the conflict between pro-ecological messages and anti-ecological descriptive norms. *The Spanish Journal of Psychology*, *12*(2), 657–666. https://doi.org/10.1017/s113874160000202x

Okun, M. A., Pugliese, J.ve Rook, K. S. (2007). Unpacking the relation between extraversion and volunteering in later life: The role of social capital. *Personality and Individual Differences*, *42*(8), 1467–1477. https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.10.020

Oyserman, D., Elmore, K. ve Smith, G. (2012). Self, self-concept, and identity. M. R. Leary ve J. P. Tangney (Ed.), *Handbook of self and identity* içinde (s. 69–104). The Guilford Press.

Ozer, D. J. ve Benet-Martínez, V. (2006). Personality and the Prediction of Consequential Outcomes. *Annual Review of Psychology*, *57*(1), 401–421. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.57.102904.190127

Palomo-Vélez, G. ve van Vugt, M. (2021). The evolutionary psychology of climate change behaviors: Insights and applications. *Current Opinion in Psychology*, *42*, 54–59. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.03.006

Panno, A., de Cristofaro, V., Oliveti, C., Carrus, G. ve Donati, M. A. (2021). Personality and environmental outcomes: The role of moral anger in channeling climate change action and pro-environmental behavior. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, *21*(1), 853–873. https://doi.org/10.1111/asap.12254

Paulhus, D. L. ve Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Research in Personality, 36*(6), 556–563. https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6

Pavalache-Ilie, M. ve Cazan, A.-M. (2018). Personality correlates of pro-environmental attitudes. *International Journal of Environmental Health Research*, *28*(1), 71–78. https://doi.org/10.1080/09603123.2018.1429576

Pei, Z. (2019). Roles of neighborhood ties, community attachment and local identity in residents' household waste recycling intention. *Journal of Cleaner Production*, *241*, 118217. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118217

Pelletier, L. G. ve Sharp, E. (2008). Persuasive communication and proenvironmental behaviours: How message tailoring and message framing can improve the integration of behavio-

urs through self-determined motivation. *Canadian Psychology*, *49*(3), 210–217. https://doi.org/10.1037/a0012755

Pelletier, L. G., Tuson, K. M., Green-Demers, I., Noels, K. ve Beaton, A. M. (1998). Why are you doing things for the environment? The motivation toward the environment scale (MTES). *Journal of Applied Social Psychology*, *28*(5), 437–468. https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1998.tb01714.x

Pelster, M. ve Schaltegger, S. (2022). The dark triad and corporate sustainability: An empirical analysis of personality traits of sustainability managers. *Business Ethics, the Environment ve Responsibility*, *31*(1), 80–99. https://doi.org/10.1111/beer.12398

Pfeiler, T. M. ve Egloff, B. (2018). Personality and attitudinal correlates of meat consumption: Results of two representative German samples. *Appetite*, *121*, 294–301. https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.11.098

Pickering, G. ve Dale, G. (2022). Trait anxiety predicts pro-environmental values and climate change action. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.4218553

Puech, C., Dougal, J., Deery, C., Waddell, C. ve Mõttus, R. (2020). Openness is related to proenvironmental behavior both within and across families. *Environment and Behavior*, *52*(9), 996–1011. https://doi.org/10.1177/0013916519853294

Qu, Y., Xu, F. ve Lyu, X. (2019). Motivational place attachment dimensions and the pro-environmental behaviour intention of mass tourists: a moderated mediation model. *Current Issues in Tourism*, *22*(2), 197–217. https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1399988

Quintelier, E. (2014). The influence of the Big 5 personality traits on young people's political consumer behavior. *Young Consumers*, *15*(4), 342–352. https://doi.org/10.1108/YC-09-2013-00395

Ramkissoon, H., Graham Smith, L. D. ve Weiler, B. (2013). Testing the dimensionality of place attachment and its relationships with place satisfaction and pro-environmental behaviours: A structural equation modelling approach. *Tourism Management*, *36*, 552–566. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.09.003

Raymond, C. M., Brown, G. ve Robinson, G. M. (2011). The influence of place attachment, and moral and normative concerns on the conservation of native vegetation: A test of two behavioural models. *Journal of Environmental Psychology*, *31*(4), 323–335. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2011.08.006

Rees, J. H. ve Bamberg, S. (2014). Climate protection needs societal change: Determinants of intention to participate in collective climate action. *European Journal of Social Psychology*, *44*(5), 466–473. https://doi.org/10.1002/ejsp.2032

Reis, H. T., Sheldon, K. M., Gable, S. L., Roscoe, J. ve Ryan, R. M. (2000). Daily well-being: The role of autonomy, competence, and relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *26*(4), 419–435. https://doi.org/10.1177/0146167200266002

Ries, F., Hein, V., Pihu, M. ve Armenta, J. M. S. (2012). Self-identity as a component of the Theory of Planned Behaviour in predicting physical activity. *European Physical Education Review*, *18*(3), 322–334. https://doi.org/10.1177/1356336X12450792

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.

Roos, J. M., Sprei, F. ve Holmberg, U. (2022). Traits and transports: The effects of personality on the choice of urban transport modes. *Applied Sciences*, *12*(3), 1467. https://doi.org/10.3390/app12031467

Rothermich, K., Johnson, E. K., Griffith, R. M. ve Beingolea, M. M. (2021). The influence of personality traits on attitudes towards climate change – An exploratory study. *Personality and Individual Differences*, *168*, 110304. https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110304

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness.* The Guilford Press. https://doi.org/10.1521/978.14625/28806

Sagiv, L., Roccas, S., Cieciuch, J. ve Schwartz, S. H. (2017). Personal values in human life. *Nature Human Behaviour*, *1*(9), 630–639. https://doi.org/10.1038/s41562-017-0185-3

Salomon, E., Preston, J. L. ve Tannenbaum, M. B. (2017). Climate change helplessness and the (de)moralization of individual energy behavior. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, *23*(1), 15–28. https://doi.org/10.1037/xap0000105

Sarı, E. (2022). Temel insani değerler kuramı. M. B. Bulut (Ed.), *Sosyal psikoloji kuramları– III* içinde (s. 207-228). Nobel Akademik Yayıncılık.

Sarı, E. (2023). Çevre ve psikolojik iyi oluş. E. Şener, G. Er Vargün, C. Yılmaz (Ed.), *Psikolojik İyi Oluş* içinde (yayın aşamasında). Nobel Akademik Yayıncılık.

Sarı, E., Yücel, E. ve Bükün, M. F. (yayın aşamasında). The role of emotions in responses to violations of in-group environmental norm.

Sariyska, R., Markett, S., Lachmann, B. ve Montag, C. (2019). What does our personality say about our dietary choices? Insights on the associations between dietary habits, primary emotional systems, and the dark triad of personality. *Frontiers in Psychology*, *10*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02591

Scannell, L. ve Gifford, R. (2010). The relations between natural and civic place attachment and pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, *30*(3), 289–297. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.010

Scannell, L. ve Gifford, R. (2017). The experienced psychological benefits of place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, *51*, 256–269. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.04.001

Schmitt, M. T., Aknin, L. B., Axsen, J. ve Shwom, R. L. (2018). Unpacking the relationships between pro-environmental behavior, life Satisfaction, and perceived ecological threat. *Ecological Economics*, *143*, 130–140. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.07.007

Schulte, M., Bamberg, S., Rees, J. ve Rollin, P. (2020). Social identity as a key concept for connecting transformative societal change with individual environmental activism. *Journal of Environmental Psychology*, *72*, 101525. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101525

Schultz, P. W., Gouveia, V. V., Cameron, L. D., Tankha, G., Schmuck, P. ve Franek, M. (2005). Values and their relationship to environmental concern and conservation behavior. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *36*(4), 457–475.

Schultz, T. ve Fielding, K. (2014). The common in-group identity model enhances communication about recycled water. *Journal of Environmental Psychology*, *40*, 296–305. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.07.006

Schultz, P. W. ve Kaiser, F. G. (2012). Promoting pro-environmental behavior. S. D. Clayton (Ed.), *The Oxford handbook of environmental and conservation psychology* içinde (s. 556-580). Oxford University Press.

Schultz, P. W., Nolan, J. M., Cialdini, R. B., Goldstein, N. J. ve Griskevicius, V. (2007). The constructive, destructive, and reconstructive power of social norms. *Psychological Science*, *18*(5), 429–434. https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01917.x

Schwartz, D., Bruine de Bruin, W., Fischhoff, B. ve Lave, L. (2015). Advertising energy saving programs: The potential environmental cost of emphasizing monetary savings. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, *21*(2), 158–166. https://doi.org/10.1037/xap0000042

Schwartz, D., Loewenstein, G. ve Agüero-Gaete, L. (2020). Encouraging pro-environmental behaviour through green identity labelling. *Nature Sustainability*, *3*(9), 746–752. https://doi.org/10.1038/s41893-020-0543-4

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (s. 1-65). Academic Press.

Schwartz, S. H. (2010). Basic values: How they motivate and inhibit prosocial behavior. M. Mikulincerve P. R. Shaver (Ed.), *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature* içinde (s. 221–241). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/12061-012

Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J. E., Demirutku, K., Dirilen-Gümüş, Ö. ve Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, *103*(4), 663–688.

Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Torres, C., Dirilen-Gümüş, Ö. ve Butenko, T. (2017). Value tradeoffs propel and inhibit behavior: Validating the 19 refined values in four countries. *European Journal of Social Psychology*, *47*(3), 241–258.

Seidl-de-Moura, M. L., Lordelo, E., Vieira, M. L., Piccinini, C. A., de Oliveira Siqueira, J., ColinoMagalhães, C. M., Ramos Pontes, F. A., Salomão, N. M. ve Rimoli, A. (2008). Brazilian mothers' socialization goals: Intracultural differences in seven Brazilian cities. *International Journal of Behavioral Development*, *32*(6), 465–472. https://doi.org/10.1177/0165025408093666

Seguin, C., Pelletier, L. G. ve Hunsley, J. (1998). Toward a model of environmental activism. *Environment and Behavior*, *30*(5), 628–652.

Sherman, A. K., Rowe, A. J., Bird, S., Powers, S. ve Legault, L. (2016). Motivational orientation explains the link between political ideology and proenvironmental behavior. *Ecopsychology*, *8*(4), 239–249. https://doi.org/10.1089/eco.2016.0029

Simões, C. ve Sebastiani, R. (2017). The nature of the relationship between corporate identity and corporate sustainability: Evidence from the retail industry. *Business Ethics Quarterly*, *27*(3), 423–453.

Singelis, T. M. (1994). The measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and Social Psychology Bulletin, 20*(5), 580–591. https://doi.org/10.1177/0146167294205014

Sixsmith, J. (1986). The meaning of home: an exploratory study of environmental experience. *Journal of Environmental Psychology*, *6*, 281–198. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(86)80002-0

Somer, O. (1998). Türkçe'de kişilik özelliği tanımlayan sıfatların yapısı ve Beş Faktör Modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, *13*(42), 17–32.

Sortheix, F. M., Parker, P. D., Lechner, C. M. ve Schwartz, S. H. (2019). Changes in young Europeans' values during the global financial crisis. *Social Psychological and Personality Science*, *10*(1), 15–25. https://doi.org/10.1177/1948550617732610

Soutter, A. R. B., Bates, T. C. ve Mõttus, R. (2020). Big Five and HEXACO personality traits, proenvironmental attitudes, and behaviors: A meta-analysis. *Perspectives on Psychological Science*, *15*(4), 913–941. https://doi.org/10.1177/1745691620903019

Steg, L. ve De Groot, J. I. M. (2012). Environmental values. S. D. Clayton (Ed.), *The handbook of environmental and conservation psychology* içinde (s. 81-92). Oxford University Press.

Stern, P. C. (2000). New environmental theories: Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, *56*(3), 407–424. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175

Stryker, S. ve Burke, P. J. (2000). The past, present, and future of an identity theory. *Social Psychology Quarterly, 63*(4), 284–297. https://doi.org/10.2307/2695840

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The social psychology of inter-group relations* içinde (s. 33–47). Brooks/Cole.

Tatar, A. (2018). Gözden geçirilmiş uzun ve kısa form altı faktörlü kişilik envanteri (HEXACO-PI-R) Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *19* (Özel Sayı 1), 5–13.

Tekeş, B. ve Bıçaksız, P. (2021). Aydınlık Üçlü (Light Triad) ölçeğinin psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, *8*(3), 535–556. http://dx.doi.org/10.31682/ayna.871395

Thomas, E. F., Mavor, K. I. ve McGarty, C. (2012). Social identities facilitate and encapsulate action-relevant constructs: A test of the social identity model of collective action. *Group Processes and Intergroup Relations*, *15*(1), 75–88. https://doi.org/10.1177/1368430211413619

Tidwell, M. V. (2005). A social identity model of prosocial behaviors within nonprofit organizations. *Nonprofit Management and Leadership*, *15*, 449–467. http://dx.doi.org/10.1002/nml.82

Turner, J. C., Oakes, P. J., Haslam, S. A. ve McGarty, C. (1994). Self and collective: Cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin, 20*(5), 454–463. https://doi.org/10.1177/0146167294205002

Udall, A. M., Groot, J. I. M., Jong, S. B. ve Shankar, A. (2020). How do I see myself? A systematic review of identities in pro-environmental behaviour research. *Journal of Consumer Behaviour*, *19*(2), 108–141. https://doi.org/10.1002/cb.1798

Ujang, N., Kozlowski, M. ve Maulan, S. (2018). Linking place attachment and social interaction: Towards meaningful public places. *Journal of Place Management and Development*, *11*(1), 115–129. https://doi.org/10.1108/JPMD-01-2017-0012

Uzzell, D. (2008). Challenging assumptions in the psychology of climate change. *InPsych, Bulletin of the Australian Psychological Society*, *30*(11), 10–13.

van de Vyver, J., Abrams, D., Hopthrow, T., Purewal, K., de Moura, G. R. ve Meleady, R. (2018). Motivating the selfish to stop idling: Self-interest cues can improve environmentally relevant driver behaviour. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, *54*, 79–85. https://doi.org/10.1016/j.trf.2018.01.015

van der Werff, E., Steg, L. ve Keizer, K. (2013). It is a moral issue: The relationship between environmental self-identity, obligation-based intrinsic motivation, and pro-environmental behaviour. *Global Environmental Change*, *23*(5), 1258–1265. https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.07.018

van der Werff, E., Steg, L. ve Keizer, K. (2014). Follow the signal: When past pro-environmental actions signal who you are. *Journal of Environmental Psychology*, *40*, 273–282. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.07.004

van Zomeren, M., Postmes, T. ve Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin, 134*(4), 504–535. https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.4.504

van Zomeren, M., Postmes, T. ve Spears, R. (2012). On conviction's collective consequences: Integrating moral conviction with the social identity model of collective action. *British Jo-*

urnal of Social Psychology, *51*(1), 52–71. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2010.02000.x

Vignoles, V. L., Owe, E., Becker, M., Smith, P. B., Easterbrook, M. J., Brown, R., González, R., Didier, N., Carrasco, D., Cadena, M. P., Lay, S., Schwartz, S. J., des Rosiers, S. E., Villamar, J. A., Gavreliuc, A., Zinkeng, M., Kreuzbauer, R., Baguma, P., Martin, M., … Bond, M. H. (2016). Beyond the 'east–west' dichotomy: Global variation in cultural models of selfhood. *Journal of Experimental Psychology: General*, *145*(8), 966–1000. https://doi.org/10.1037/xge0000175

Vazire, S. (2014). *Personality: A six-day unit lesson plan for high school psychology teachers.* American Psychological Association. https://www.apa.org/ed/precollege/topss/lessons/personality.pdf adresinden Mart, 2023 tarihinde erişildi.

Vorkinn, M. ve Riese, H. (2001). Environmental concern in a local context: The significance of place attachment. *Environment and Behavior, 33*(2), 249–263. https://doi.org/10.1177/00139160121972972

Wan, C., Shen, G. Q. ve Choi, S. (2022). Pathways of place dependence and place identity influencing recycling in the extended theory of planned behavior. *Journal of Environmental Psychology*, *81*, 101795. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101795

Wang, L., Sheng, G., She, S. ve Xu, J. (2023). Impact of empathy with nature on pro-environmental behaviour. *International Journal of Consumer Studies*, *47*(2), 652–668. https://doi.org/10.1111/ijcs.12856

Wang, Q.-C., Chang, R., Xu, Q., Liu, X., Jian, I. Y., Ma, Y.-T. ve Wang, Y.-X. (2021). The impact of personality traits on household energy conservation behavioral intentions – An empirical study based on theory of planned behavior in Xi'an. *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, *43*, 100949. https://doi.org/10.1016/j.seta.2020.100949

Waqas, M., Dong, Q., Ahmad, N., Zhu, Y. ve Nadeem, M. (2018). Understanding acceptability towards sustainable transportation behavior: A case study of China. *Sustainability*, *10*(10), 3686. https://doi.org/10.3390/su10103686

Webb, D., Soutar, G. N., Mazzarol, T. ve Saldaris, P. (2013). Self-determination theory and consumer behavioural change: Evidence from a household energy-saving behaviour study. *Journal of Environmental Psychology*, *35*, 59–66.

Whitmarsh, L. ve O'Neill, S. (2010). Green identity, green living? The role of pro-environmental self-identity in determining consistency across diverse pro-environmental behaviours. *Journal of Environmental Psychology, 30*(3), 305–314. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.003

Williams, S. P., Thondhlana, G. ve Kua, H. W. (2020). Electricity use behaviour in a high-income neighbourhood in Johannesburg, South Africa. *Sustainability*, *12*(11), 4571. https://doi.org/10.3390/su12114571

Wiseman, M. ve Bogner, F. X. (2003). A higher-order model of ecological values and its relationship to personality. *Personality and Individual Differences, 34*(5), 783–794. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00071-5

Wray-Lake, L., DeHaan, C. R., Shubert, J. ve Ryan, R. M. (2019). Examining links from civic engagement to daily well-being from a self-determination theory perspective. *The Journal of Positive Psychology*, *14*(2), 166–177. https://doi.org/10.1080/17439760.2017.1388432

Xiong, S., Wang, K., Zhang, L. ve Xiao, H. (2022). "I" get license, but "we" keep consistent: The role of self-construal in subsequent pro-environmental decision. *Current Psychology*. https://doi.org/10.1007/s12144-022-02773-0

Yıldırım, A. K. (2016). Between anti-westernism and development: Political Islam and environmentalism. *Middle Eastern Studies*, *52*(2), 215–232. https://doi.org/10.1080/00263206.2015.1124414

Zawadzki, S. J., Steg, L. ve Bouman, T. (2020). Meta-analytic evidence for a robust and positive association between individuals' pro-environmental behaviors and their subjective wellbeing. *Environmental Research Letters*, *15*(12). https://doi.org/10.1088/1748-9326/abc4ae

Örgütsel Bağlamda Benlik

Cem Güney Özveren

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olmakla beraber serüveni görece daha kısa olan psikoloji biliminde benlik, üzerinde en çok araştırma yapılan ve tartışılan kavramlar arasındadır. Benlik ile ilgili birçok teorisyen ve araştırmacı, kendi perspektifleri özelinde farklı tanımlamalar yapmıştır. Baumeister'a göre benlik; bireyin fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak kendi kimliğini tanımlamasıdır (Baumeister, 1999). Bu tanımlamada bireyin kendini tanımlamak için üç yaşamsal alandan hareket edilebileceği savunulmuştur ki bugün psikoloji ve psikiyatri başta olmak üzere birçok bilim dalı tarafından kabul edildiği üzere insanın biyopsikososyal bir varlık olduğu (Engel, 1977) gerçeğini de doğrular niteliktedir. Diğer taraftan Harter ve Leahy'e (2001) göre benlik, bireyin kimliğini oluşturan bütünleşik bir yapı olan inançlar, tutumlar ve davranışlar sistemini ifade etmektedir. Fiske ve Taylor (2020) ise benliğin tanımını yaparken bilinçli olma ve olmama durumunu değerlendirerek benliğin hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak birtakım özellikler içeren ve çeşitli bilişsel ve duygusal süreçlerden etkilenen karmaşık ve çok yönlü bir yapı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu tanımlamalardan farklı olarak Markus ve Kitayama (1991), kültürün benliği şekillendirmedeki rolüne de vurgu yaparak bilişsel süreçler, sosyal etkileşimler ve kültürel etkiler dâhil olmak üzere hem iç hem de dış faktörler tarafından şekillendirilen dinamik ve sürekli değişen bir oluşum şeklinde tarif etmektedirler.

Yukarıdaki tanımlamaları alan yazın çerçevesinde genişletmek mümkündür. Ancak daha kısa, net ve anlaşılır bir tanım yapmak gerekirse şöyle bir tarif yerinde olacaktır. Benlik, kişinin "Ben kimim?'' sorusuna verdiği yanıttır. Bu tanımlamanın benlik alanındaki birçok kuramın yaptığı tanımlamayı ve kuramların içerdiği dinamikleri de karşılar nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. "Peki ben kimim?" sorusuna birey yaşamın hangi alanlarından yanıtlar vermektedir. William James, meşhur *Principles of Psychology* (*Psikolo-*

nin söz konusu olduğu düşünülecek olursa bireyin seçtiği kariyerin ve iş yerindeki bağlamın, mutluluğu ve esenliği üzerindeki etkisinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim iş hayatında çalışan kendi yetenek ve yetkinliklerini kullanabileceği bir pozisyonda görev alıyor ise bu durum öz yeterliğini olumlu yönde etkileyecektir.

Kurum ve üst düzey yöneticiler, çalışanların ulaşabilecekleri ve onları geliştirici hedefler koyduklarında, bu durumun çalışanların motivasyonunu da önemli ölçüde artıracağını göz ardı etmemelidirler. Ayrıca çalışanlar kurumları tarafından değer gördüklerini hissettiklerinde kurumla ve diğer çalışanlarla fonksiyonel bağlar kurabilirler ki bu durumda da ilişkililik ihtiyacı önemli ölçüde karşılanmış olabilir.

Çalışma kapsamında alan yazından paylaşılan çalışma sonuçları ve uygulama örnekleri, iş hayatında belli birtakım benlik algılarının hem çalışanların performansı hem de mutluluk ve esenlikleri için ne denli önemli bir rolü olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların çeşitliliğini ve zenginliğini artırabilmek adına psikoloji literatüründe yer alan diğer benlik algılarının endüstri ve örgüt alanındaki değişkenlerle çalışılması araştırmacılara önerilebilir.

Kaynakça

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, *84*(2), 191. https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191

Bandura, A., Adams, N. E. ve Beyer, J. (1977). Cognitive processes mediating behavioral change. *Journal of Personality and Social Psychology*, *35*(3), 125. https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.3.125

Baumeister, R. F. (Ed.). (1999). *The Self in Social Psychology*. Psychology Press.

Baumeister, R. F. ve Heatherton, T. F. (1996). Self-regulation-failure: An overview. *Psychological Inquiry, 7*(1), 1-15. https://psycnet.apa.org/doi/10.1207/s15327965pli0701_1

Baumeister, R. F. ve Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*(3), 497. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497

Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I. ve Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, *4*(1), 1-44. https://doi.org/10.1111/1529-1006.01431

Bowling, N. A., Eschleman, K. J., Wang, Q., Kirkendall, C. ve Alarcon, G. (2010). A meta-analysis of the predictors and consequences of organization-based self-esteem. *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 81, 603–26. http://dx.doi.org/10.1037/ocp0000135

Brown, K. W., Kasser, T., Ryan, R. M., Linley, P. A. ve Orzech, K. (2009). When what one has is enough: Mindfulness, financial desire discrepancy, and subjective well-being. *Journal of Research in Personality*, 43(5), 727-736. http://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2009.07.002

Buckner, J. C., Mezzacappa, E. ve Beardslee, W. R. (2009). Self-regulation and its relations to adaptive functioning in low income youths. *American Journal of Ortopsychiatry*. 79(1), 19–30. https://doi.org/10.1037/a0014796

Chen, G., Gully, S. M. ve Eden, D. (2001). Validation of a new general self-efficacy scale. *Organizational ResearchMethods*, 4(1), 62-83. https://doi.org/10.1177/109442810141004

Chen, G., Gully, S. M. ve Eden, D. (2004). General self-efficacy and self-esteem: Toward theoretical and empirical distinction between correlated self-evaluations. Journal of Organizational Behavior: *The International Journal of Industrial, Occupationa land Organizational Psychology and Behavior*, 25(3), 375-395. https://doi.org/10.1002/JOB.251

Çoban, G. S. (2021). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kendini gerçekleştirme basamağında gizil yetenekler. *European Journal of Educational and Social Sciences*, 6(1), 111-118.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Duckworth, A. L. ve Seligman, M. E. (2005). Self-discipline outdoes IQ in predicting academic performance of adolescents. *Psychological Science*, *16*(12), 939-944. https://doi/10.1111/j.1467-9280.2005.01641.x

Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. *Science, 196* (4286), 129-136. https://doi/10.1126/science.847460

Eren, E. (1989). *Yönetim Psikolojisi*, (3. Baskı). İ.Ü. İşletme Fak. İşletme İktisadı Ens. Yay. No.105.

Harter, S. ve Leahy, R. L. (2001). *The Construction of the Self: A Developmental Perspective*. Guilford Press.

Haslam, S. Alexander, Stephen D. Reicher ve Katherine J. Reynolds (2012). Identity, Influence and Change: Rediscovering John Turner's Vision For Social Psychology. *British Journal of Social Psychology*, *51* (2): 201-218. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2011.02091.x

Hofmann, W., Schmeichel, B. J. ve Baddeley, A. D. (2012). Executive functions and self-regulation. *Trends in cognitive sciences*, *16*(3), 174-180. https://doi/10.1016/j.tics.2012.01.006

Hofstede, G. (1983). The cultural relativity of organizational practices and theories. *Journal of International Business Studies*, *14*, 75-89.

Hofstede, G. (1994). Management scientists are human. *Management Science*, 40(1), 4-13.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Culture,2*(1), 2307-0919. https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014

House, J. S., Landis, K. R. ve Umberson, D. (1988). Social relationships and health. *Science, 241*(4865), 540-545. https://doi.org/10.1126/

James, W. (1890). *The principles of psychology*. H. Holt and Company.

Judge, T. A. ve Bono, J. E. (2001). Relationship of core self-evaluations traits—self-esteem, generalized self-efficacy, locus of control, and emotional stability—with job satisfaction and job performance: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, *86*(1), 80. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-9010.86.1.80

Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar* (10. Basım). Evrim Yayınevi.

Kasser, T. ve Ahuvia, A. (2002). Materialistic values and well-being in business students. *European Journal of Social Psychology*, *32*(1), 137-146. https://doi.org/10.1002/EJSP.85

Kemikkıran, N. (2015). Güç mesafesi yüksekse eşitsizlik mi istenir? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *70*(2), 317-344. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002354

Koçel, T. (2005). *İşletme Yöneticiliği*, (10. Baskı). Arıkan Yayınları.

Latham, G. P. ve Locke, E. A. (2007). New developments in and directions for goal-setting research. *European Psychologist*, *12*(4), 290-300. https:///doi/10.1027/1016-9040.12.4.290

Leary, D. E. (2013). William James on the self and personality: Clearing the ground for subsequent theorists, researchers, and practitioners. *Reflections on the Principles of Psychology* içinde (s. 101-138). Psychology Press.

Luthans, F. ve Youssef-Morgan, C. M. (2017). Psychological capital: An evidence-based positive approach. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *4*, 339-366.

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, *98*(2), 224.

Maslow, A. ve Lewis, K. J. (1987). Maslow's hierarchy of needs. *Salenger Incorporated*, *14*(17), 987-990.

McLeod, S. (2007). Maslow's hierarchy of needs. *Simply Psychology*, *1*(1-18). https://www.simplypsychology.org/maslow.html

Miller, J. R. (2003). *Cross-Cultural Motivation Theory: Application to Transplanted Workers (Publication No: 3083939)* [PhD Dissertation, Nova Southeastern University]. ProQuestDissertations & Theses. https://www.proquest.com

Miller, P. J. (2003). The effect of scoring criteria specificity on peer and self assessment. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, *28*(4), 383-394. https://doi/10.1080/0260293032000066218

Nebioglu, M., Konuk, N., Akbaba, S. ve Eroglu, Y. (2012). The investigation of validity and reliability of the Turkish version of the Brief Self-Control Scale. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology, 22*(4), 340-351. https://doi.org/10.5455/BCP.20120911042732

Özdemir, S. M. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 54*(54), 277-306.

Pierce, J. L. ve Gardner, D. G. (2004). Self-esteem within the work and organizational context: A review of the organization-based self-esteem literature. *Journal of Management*, *30*, 591–622. https://doi/10.1016/j.jm.2003.10.001

Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C. ve Rosenberg, F. (1995). Global self esteem and specific self-esteem: different concepts, different outcomes. *American Sociological Association*, *60*, 141–56.

Sargut, A. S. (2001). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*, İmge Kitabevi.

Schaubroeck, J., Kim, Y. J. ve Peng, A. C. (2012). The self-concept in organizational psychology: Clarifying and differentiating the constructs. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, *27*, 1-38. https://doi.org/10.1002/9781118311141.ch1

Schaufeli, W. B. ve Bakker, A. B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *25*(3), 293-315. http://dx.doi.org/10.1002/job.248

Snyder, M., Berscheid, E. ve Matwychuk, A. (1988). Orientations toward personnel selection: Differential reliance on appearance and personality. *Journal of Personality and Social Psychology,54*(6), 972. https://doi/10.1037/0022-3514.54.6.972

Stajkovic, A. D. ve Lee, D. S. (2001). A meta-analysis of the relationship between Collective efficacy and group performance. *Journal of Applied Psychology*, *86*(5), 828-836. https://doi.org/10.1037/a0015659

Stajkovic, A. D. ve Luthans, F. (1998). Self-efficacy and work-related performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, *124*(2), 240. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.124.2.240

Tangney, J. P., Baumeister, R. F. ve Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality, 72*(2), 271-324. https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x

Triandis, H. C. (2001). "Individualism-Collectivism and Personality". *Journal of Personality*, *69*(6), 907-924. https://doi.org/10.1111/1467-6494.696169

Voci, A. (2006). Relevance of social categories, depersonalization and group processes: two field tests of self categorization theory, *European Journal of Social Psychology*, 36 (1), 73-90. https://doi/10.1002/ejsp.259

Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. Leyla Elburuz ve Rami Ayas). Punto Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2004).

Yıldırım, F. ve İlhan, İ. Ö. (2010). Genel öz yeterlik ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *21*(4), 301-308.

Bütün Yönleriyle
BAŞARILI YAŞLANMA

Editörler
Metin Özkul - Işıl Kalaycı

TÜRKİYE GERONTOLOJİ SERİSİ
TGS

nobel

Bütün Yönleriyle BAŞARILI YAŞLANMA
Editörler: Metin Özkul - Işıl Kalaycı

Yayın No.: 5144
Sağlık Bilimleri No.: 238
ISBN: 978-625-397-890-7
E-ISBN: 978-625-397-891-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Özkul, Metin., Kalaycı, Işıl.
Bütün Yönleriyle BAŞARILI YAŞLANMA / Editörler: Metin Özkul - Işıl Kalaycı
1. Basım, XX + 514 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-890-7
E-ISBN: 978-625-397-891-4
1. Başarılı Yaşlanma 2. Yaşlılık 3. Demografik Değişme 4. Gerontoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Türkiye Gerontoloji Serisi İçin Ön Söz ..... **iii**

Bölüm Yazarları ..... **vii**

Öz Sunuş ..... **xi**

Giriş **1**

Başarılı Yaşlanma: Kavramsal Çerçeve, Yaklaşımlar ve Süreçler **3**
Işıl Kalaycı

BÖLÜM 1.
FİZİKSEL/BİLİŞSEL SAĞLIK VE ENGELLİLİK HÂLLERİ

Biyolojik Yaşlanma ve Kuramlar-Yaşlanmada Ortaya Çıkan Fizyolojik Değişiklikler **29**
Sevinç Sütlü

Yaşlılarda Sık Görülen Kronik Hastalıklar ve Korunma Yolları **49**
Sıddıka Ersoy

Yaşlanmada Bilişsel Değişiklikler ve Ruhsal Hastalıklar **79**
Gülin Özdamar Ünal

Yaşlılarda Farmakolojik Desteklerin Kullanımı **107**
Sıddıka Ersoy - Sinan Topuz7

Yaşlılarda Engellilik **131**
Fatma Başalan İz1

Yaşlı Bakımı ve Kendini Yeterli Kılma 143
Esin Çetinkaya Uslusoy

Başarılı Yaşlanma ve Yaşlı Beslenmesi..... 169
Gizem Helvacı - Sercan Özbek Yazıcı

Yaşlılarda Fiziksel Aktivite 187
Abdullah Yavuz Akıncı

Yaşlılarda Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Uygulamaları 201
Tahir Keskin - Zeliha Başkurt

BÖLÜM 2.
GÜNDELİK YAŞAM VE BAŞARILI YAŞLANMA

Yaşam Kalitesi Yaklaşımları Açısından Başarılı Yaşlanmanın Kurumsal Koşulları..... 225
Metin Özkul - Gizem Tan Eren

Yaşlı Yoksulluğunun Başarılı Yaşlanmaya Etkisi 253
Hatice Oğuz Özgür

Gündelik Yaşama Aktif Katılma: Yerinde Yaşlanma, Barınma ve Mekân Koşulları 279
Barış Kılıç - Gülüşan Özgün Başıbüyük

Sosyal Gerontolojide Emeklilik, Üretken Yaşlanma ve İleri Yaşta Çalışma 309
Nilüfer Korkmaz Yaylagül - Mustafa Berk Armağan

Başarılı Yaşlanmada Yaşam Boyu Eğitim 327
Amine Aydın - Işıl Kalaycı

Başarılı Yaşlanma ve Yaşlı Bireylerde Teknoloji Kullanımı 349
Meyrem Tuna Uysal

BÖLÜM 3.
BİREYSEL/TOPLUMSAL KOŞULLAR VE BAŞARILI YAŞLANMA

Toplumsal Cinsiyet ve Başarılı Yaşlanma 369
Kübra Yılmaz - Emel Taşçı-Duran

Yaşlılık, Din ve Moral Tatmin 393
Fatih Kars

Başarılı Yaşlanmanın Engelleri: Demografik Koşullar Açısından Yoksul ve Yoksun Olma Hâlleri 413
Zeynep Altunay - Metin Özkul

Yaşlılık Açısından Suç Kavramı 439
Özgür Rıza Kayğusuz - İbrahim Eroğlu

BÖLÜM 4.
POLİTİKALAR VE BAŞARILI YAŞLANMA PERSPEKTİFİ

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü Ülkelerinde Yaşlanma, Yaşlılık ve Yaşlı Bakım Politikalarının Sınıflandırılması 459
Zümre Özdemir Güler - Mehmet Atilla Güler

Yaşlılara Yönelik Sağlık ve Bakım Hizmetleri 491
Deniz Say Şahin - Özge Kutlu

Öz Geçmişler 505

1

Başarılı Yaşlanma: Kavramsal Çerçeve, Yaklaşımlar ve Süreçler

Işıl Kalaycı

GİRİŞ

Dünyanın neredeyse hemen her yerinde dikkat çekmeye başlayan nüfusun hızla yaşlanmasını "kriz" veya "demografik saatli bomba" olarak ifade eden çeşitli söylemler bulunmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerinde, doğuştan beklenen yaşam süresinin ve sağlıklı yaşam beklentisinin diğer ülkelere göre yüksek olması; yaşlı bireyleri güçlendiren ve bağımsız olarak topluma katılımlarını sağlayan düşük maliyetli, önleyici müdahalelere odaklanılmasına neden olmaktadır (Foster & Walker, 2015). Ayrıca yaşam standardının yükselmesine ve refah düzeyinin sürdürülebilirliğine yönelik yapılan girişimler, emeklilik planlarının farklılaşması, sağlık hizmetlerinin ve uzun süreli bakım kamusal aktörlerin dikkatinin başarılı yaşlanma üzerinde toplanmasına neden olmaktaktadır.

"İyi yaşlanmayı" ifade etmek için sağlıklı yaşlanma, pozitif yaşlanma, üretken yaşlanma, başarılı yaşlanma ve aktif yaşlanma dâhil olmak üzere çok sayıda kavram kullanılmaktadır. Bu kavramların her biri yaşlanmanın farklı yaklaşımlarını ima etmektedir (Urtamo vd., 2019a). Bu kavramların birbiriyle ilişkisi ve başarılı yaşlanmanın boyutları Şekil 1'de sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

Age UK. (2019). *Healthy ageing: Evidence review*. http://www.ageuk.org.uk/globalassets/age-uk/documents/reports-and-publications/reports-and-briefings/health--wellbeing/rb_april11_evidence_review_healthy_ageing.pdf

Akıncı, A. Y. (2020). Antik Çağdan moderniteye gerontolojinin doğuşu. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Etik Yönleriyle Yaşlılık ve Yaşlanma* (ss. 1-32). Ekin Yayınevi.

Andersen-Ranberg, K., Schroll, M. & Jeune, B. (2001). Healthy centenarians do not exist, but autonomous do: A population-based study of morbidity among Danish centenarians. *Journal of the American Geriatrics Society*, *49*, 900-908. https://doi.org/10.1046/j.1532-5415.2001.49180.x

Arıcı Özcan, N. (2019). Psikolojik yaşlanma teorileri. İçinde. A. Akgül (Ed.), *Geronteknoloji* (pp. 103-112). Türkiye Klinikleri.

Baltes, P. B. (1997). On the incomplete architecture of human ontogeny. Selection, optimization, and compensation as foundation of developmental theory. *The American Psychologist*, (52), 366–380. https://doi.org/10.1037//0003-066X.52.4.366

Baltes, P. B. & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 1-34). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511665684.003

Başalan-˙İz, F. (2020). Yaslı bireye yaklaşım ve yaşlı bireyde sağlığın değerlendirilmesi. İçinde D. Say-¸Sahin (Ed.), *Yaslanmaya sağlık sosyolojisi persepektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 117-137). Ekin Yayınevi.

Bell, C. L., Chen, R., Masaki, K., Yee, P., Hee, Q., Grove, J., Donlon, T., Curb, D., Willcox, C., Poon, L. W. & Willcox, B. J. (2014). Late-life factors associated with healthy aging in older men. *J Am Geriatr Soc*, (62), 880–888. https://doi.org/10.1111/jgs.12796

Bowling, A., Olszynski, W. P. & Tennant, A. (2017). Dimensions and predictors of successful ageing: a systematic review and meta-analysis. *Ageing Research Reviews*, *38*, 5-8.

Brandt, M., Deindl, C. & Hank, K. (2012). Tracing the origins of successful aging: The role of childhood conditions and social inequality in explaining later life health. *Social Science & Medicine*, *74*(9), 1418-1425.

Butler, R. N. (1974). Successful aging and the role of the life review. *Journal of American Geriatrics Society*, *22*(12), 529-535.

Butler, R. N. & Gleason, H. P. (1985). *Productive aging: Enhancing vitality in later life*. Springer.

Carruthers, M. (208). *The book of memory: A study of memory in medieval culture*. Cambridge University Press.

Carstensen, L. L., Fung, H. & Charles, S. T. (2003). Socioemotional selectivity theory and the regulation of emotion in the second half of life. *Motivation and Emotion*, *27*, 103-123.

Cheng, Ş. T., Fung, H. H., Li, L. W., Li, T., Woo, J. & Chi, I. (2015). Successful aging: Concepts, reflections and its relevance to Asia. In S.-T. Cheng, I. Chi, H. H. Fung, L. W. Li & J. Woo (Eds.), *Successful aging: Asian perspectives* (pp. 1-20). Springer Netherlands.

Cho, J., Martin, P. & Poon, L. W. (2012). The older they are, the less successful they become? Findings from the georgia centenarian study. J*ournal of Aging Research*, 1-8. https://doi.org/10.1155/2012/695854

Cicero, M. T. (2017). *Yaşlı Cato veya yaşlılık üzerine* (C. Çevik, Trans.). Türkiye İş Bankası Yayınları.

Cosco, T. D., Stephan, B. C. M. & Brayne, C. (2014). (Unsuccessful) binary modeling of successful aging in the oldest-old adults: A call for continuum-based measures. *Journal of the American Geriatrics Society*, *62*(1597–1598). https://doi.org/10.1111/ jgs.12958

Crowther, M. R., Parker, M. V., Achenbaum, W. A., Larimore, W. L. & Koenig, H. G. (2002). Rowe and Kahn's model of successful aging revisited: positive spirituality—the forgotten factor. *The Gerontologist*, *42*(5), 613-620. https://doi.org/10.1093/geront/42.5.613

Dannefer, D. (2003). Cumulative advantage and the life course. *Journal of Gerontology*, *58b*, 327-337.

Dannefer, D. (2012). Enriching the tapestry: Expanding the scope of life course concepts. *Journals of Gerontology: Psychological Sciences & Social Sciences*, *67B*, 221–225. https://doi.org/10.1093/geronb/gbr148

Deep, C. A. & Jeste, D. V. (2006). Definitions and predictors of successful aging: A comprehensive review of larger quantitative studies. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *15*, 6-20. https://doi.org/10.1097/01.JGP.0000192501.03069.bc

Deep, C. A., Glatt, S. J. & Jeste, D. V. (2007). Recent advances in research on successful or healthy aging. *Psychiatry Rep*, *9*, 7-3. https://doi.org/10.1007/s11920-007-0003-0

Ebner, N. C. & Freund, A. M. (2007). Personality theories of successful aging. In J. A. Blackburn & C. N. Dulmus (Eds.), *Handbook of gerontology: Evidence based approaches to theory, practice, and policy* (pp. 87–116). John Wiley & Sons, Inc..

Erikson, E. H. (1969). *Gandhi's truth*. Norton.

European Commission. (2019). *Active Ageing Index 2018*. UNECE. https://unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/ACTIVE_AGEING_INDEX_TRENDS_2008-2016_web_with_cover.pdf

Featherman, D. L., Smith, J. & Peterson, J. G. (1990). Successful aging in a post-retired society. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful Aging: Perspectives from the Behavioral Sciences* (pp. 50-93). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511665684.005

Fernández-Ballesteros, R., García, L. F. & Abarca, D. (2008). Lay concept of aging well: Cross-cultural comparions. *Journal of the American Geriatrics Society*, *56*, 950-952. https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2008.01654.x

Foster, L. & Walker, A. (2015). Active and successful aging: A European policy perspective. *The Gerontologist*, *55*(1), 83-90. https://doi.org/10.1093/geront/ gnu028

Foster, L. (2018). Active ageing, pensions and retirement in the UK. *Journal of Population Ageing*, *11*(2), 117–132.

Foster, L. & Walker, A. (2021). Active ageing across the life course: towards a comprehensive approach to prevention. *Hindawi BioMed Research International*, 1-11. https://doi.org/10.1155/2021/6650414

Fries, J. F. (1990). Medical perspectives upon successful aging. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 35–49). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511665684.004

Fry, C. L., Dickerson-Putman, J., Draper, P., Ikels, C., Keith, J., Glascock, P. & Harpending, H. C. (2007). Culture and the meaning of a good old age. In J. Sokolovsky (Ed.), *The cultural context of aging: Worldwide perspectives* (p. 104). Bergin & Garvey.

Glass, T. A. (2003). Assessing the success of successful aging. *Annals of Internal Medicine*, *139*, 383-383.

Gobbens, R. J., van Assen, M. A. & Luijkx, K. G. (2012). The predictive validity of the Tilburg Frailty Indicator: disability, health care utilization, and quality of life in a population at risk. *The Gerontologist*, *52*(5), 619-631.

Gondo, Y. (2006). Functional status of centenarians in Tokyo, Japan: Developing better phenotypes of exceptional longevity. *Journal of Gerontology: Medical Sciences*, *61A*, 305–310.

Gwee, X., Zin, M. S., Kua, E. H., Jeste, D. V., Kumar, R. & Ng, T. P. (2014). Reliability and validity of a self-rated analogue scale for global measure of successful aging. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *22*(8), 829-837. https://doi.org/10.1016/j.jagp.2013.09.002

Hamid, T. A., Momtaz, Y. A. & Ibrahim, R. (2012). Predictors and prevalence of successful aging among older Malaysians. *Gerontology*, *58*(4), 366–370. https://doi.org/10.1159/000334671

Hank, K. (2011). How "successful" do older Europeans age? Findings from SHARE. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *66B*, 230–236. https://doi.org/10.1093/geronb/gbq08

Hitt, R., Young-Xu, Y., Silver, M. & Perls, T. (1999). Centenarians: The older you get, the healthier you have been. *Lancet*, *354*(9179), 652. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(99)01987-X

Ho, M., Pullenayegum, E. & Fuller-Thomson, E. (2023). Is social participation associated with successful aging among older canadians? findings from the canadian longitudinal study on aging (CLSA). *Int. J. Environ. Res. Public Health*, *20*(6058), 1-15. https://doi.org/10.3390/ijerph20126058.

Hsu, H. & Jones, B. L. (2012). Multiple trajectories of successful aging of older and younger cohorts. *The Gerontologist*, *52*, 843–856. https://doi.org/10.1093/geront/ gns005

Jeste, D. V., Depp, C. A. & Vahia, I. V. (2010). Successful cognitive and emotional aging. *World Psychiatry*, *9*(2), 78-84.

Joop, D. S., Wozniak, D., Damarin, A. K., De Feo, M., Jung, S. & Jeswani, S. (2014). How could lay perspectives on successful aging complement scientific theory? Findings from a U.S. and a German life-span sample. *Gerontologist*, *55*(1), 91-106. https://doi.org/10.1093/geront/gnu059

Kahana, E. & Kahana, B. (1996). Conceptual and empirical advances in understanding aging well through proactive adaptation. In V. Bengtson (Ed.), *Adulthood and aging: Research on continuities and discontinuities* (pp. 18–40). Springer.

Kahana, E. & Kahana, B. (2003). Contextualizing successful aging: New directions in age-old search. In R. Settersten (Ed.), *Invitation to the life course: A New look at old age* (pp. 225– 255). Baywood Publishing Company.

Kalınkara, V. (2011). *Temel gerontoloji yaşlılık bilimi*. Nobel Yayınları.

Kalınkara, V. & Kalaycı, I. (2020). Aktif yaşlanma ve sağlıklı yaşam için güçlendirme becerileri. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Etik yönleri ile yaşlılık ve yaşlanma* (ss. 33-68). Ekin Yayınevi.

Kim, J. & Lee, S. (2018). The perception of successful aging: A comparison of Korean and US older adults. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, *33*(2), 173-185.

Kim, S. H. & Park, S. (2016). Meta-analysis of the correlates of successful aging in older adults. *Research on Aging*, *39*(5), 657-677. https://doi.org/10.1177/0164027516656040

Kivimäki, M. & Ferrie, J. E. (2011). Epidemiology of healthy aging and the idea of more refined outcome measures. *International Journal of Epidemiology*, *40*, 845-847.

Kleinedam, L., Thoma, M. W. & Maercker, A. (2018). What is successful aging? A psychometric validation study of different construct definitions. *The Gerontologist*, *20*, 1-11. https://doi.org/10.1093/geront/gny083

Kok, A. A., Aartsen, M. J., Deeg, D. J. & Huisman, M. (2015). Capturing the diversity of successful aging: An Operational definition based on 16-year trajectories of functioning. *The Gerontologist*, *57*(2), 240-251. https://doi.org/10.1093/geront/gnv127

Li, C., Wu, W., Jin, H., Zhang, X., Xue, H. & He, Y. (2006). Successful aging in Shanghai, China: Definition, distribution and related factors. *International Psychogeriatrics*, *18*(3), 551-563. https://doi.org/10.1017/S1041610205002966

Manierre, M. (2018). Successful present, successful future? assessment of a nonbinary model of successful aging. *The Gerontologist*, 1-11. https://doi.org/10.1093/geront/gnx198

Manierre, M. (2019). Binary and nonbinary measures of successful aging: Do they yield comparable conclusions? *Research on Aging*, *41*(5), 467–494. https://doi.org/10.1177/0164027518819208.

Martin, P., Kelly, N., Kahana, B., Kahana, E., Willcox, B. J., Willcox, D. C. & Poon, L. W. (2015). Defining successful aging: a tangible or elusive concept?. *The Gerontologist*, *55*(1 Special Issue: Successful Aging), 14-25. https://doi.org/10.1093/geront/gnu044

Moody, H. R. (2005). From successful aging to conscious aging. In M. L. Wykle, P. J. Whitehouse & D. L. Morris (Eds.), *Successful aging through the life span: intergenerational issues in health* (pp. 55-68). Springer Publishing Company.

Moody, H. (2006). *Aging concepts and controversies*. Pine Forge Press.

Narváez Sarmiento, K. P., Heras Benavides, D. N. & Polo Martínez, E. M. (2023). Variables psicosociales intervinientes en el envejecimiento exitoso: revisión sistemática: Intervening psychosocial variables in successful aging: systematic review. *LATAM Revista Latinoamericana De Ciencias Sociales Y Humanidades*, *4*(2), 2799–2812. https://doi.org/10.56712/latam.v4i2.796

Neugarten, B. L. (1972). Personality and the aging process. *The Gerontologist*, *12*, 9-15. https://doi.org/10.1093/geront/12.1_Part_1.9

Ng, T. P., Broekman, B. F. P., Niti, M., Gwee, X. & Kua, E. H. (2009). Determinants of successful aging using a multidimensional definition among Chinese elderly in Singapore. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, *17*(5), 407–416. https://doi.org/10.1097/JGP.0b013e31819a808e.

Özkul, M. & Kalaycı, I. (2020). Saygınlıktan günün ötelenmişliğine yaşlilik statüsü ve ilgili aktör rollerinde değişmeler. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* (ss.125-156). Ekin Yayınevi.

Painter, R. C., de Rooij, S. R., Bossuyt, P. M., Simmers, T. A., Osmond, C., Barker, D. J. & Roseboom, T. J. (2006). Early onset of coronary artery disease after prenatal exposure to the Dutch famine. *American Journal of Clinical Nutrition*, *84*, 322–327.

Parkin, G. T. (1998). Ageing in antiquity: status and participation. In P. Johnson & P. Thane (Eds.), *Old age from antiquity to post-modernity* (pp. 19-43). Routledge.

Peck, R. C. (1968). Psychological developments in the second half of life. In B. L. Neugarten (Ed.), *Middle age and aging* (pp. 88–92). University of Chicago Press.

Pedersen, N. L. & Harris, J. R. (1990). Developmental behavioral genetics and successful aging. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (pp. 359–380). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511665684.014

Petrarca, F. (2002). *De remediis utriusque fortune (Vol. 1)* (C. Carraud, Trans.). Millon.

Phelan, E. A. & Larson, E. B. (2002). "Successful aging"—where next?. *Journal of the American Geriatric Society*, *50*, 1306–1308. https://doi.org/10.1046/j.1532–5415.2002.t01-1-50324.x

Pickard, L. (2019). Age war as the new class war? Contemporary representations of intergenerational inequity. *Journal of Social Policy*, *48*(2), 369-386.

Plužarić, J., Barac, I., Ilakovac, I., Lovrić, R., Farčić, N., Mudri, Z., Barišić, M. & Pavlić, I. (2023). Connectedness and successful aging of older adults in croatia. *Sustainability*, *15*(14), 10843. https://doi.org/10.3390/su151410843

Pruchno, R. A., Wilson-Genderson, M., Rose, M. & Cartwritght, F. (2010). Successful aging: Early influences and contemporary characteristics. *The Gerontologist*, *50*, 821–833. https://doi.org/10.1093/ geront/gnq041

Pruchno, R. A. (2015). Successful aging: Contentious past, productive future. *The Gerontologist*, *55*, 1-4. https://doi.org/10.1093/geront/gnv002

Ramamurti, P. V. & Jamuna, D. (2010). Geropsychology in India (G. Misra, Ed.). *Psychology in India: Clinical and Health Psychology*, 3, 185-252.

Reichstadt, J., Depp, C. A. & Palinkas, L. A. (2007). Building blocks of successful aging: a focus group study of older adults' perceived contributors to successful aging. *Am J Geriatr Psychiatry*, *15*, 14-201.

Rowe, J. W. & Kahn, R. L. (1987). Human aging: usual and successful. *Science*, *237*, 143–149. https://doi.org/10.1126/science

Rowe, J. W. & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, *37*, 433−440. https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433

Rowe, J. W. & Kahn, R. L. (1998). *Successful aging.* Pantheon Books.

São José, J., Timonen, V., Amado, C. & Santos, S. (2017). A critique of the active ageing index. *Journal of Aging Studies*, *40*, 49–56.

Schafer, M. H. & Ferraro, K. F. (2012). Childhood misfortune as a threat to successful aging: Avoiding disease. *The Gerontologist*, *52*, 111-120. https://doi.org/10.1093/geront/gnr07

Shahar, S. (1998). Old age in the high and late middle ages: image, expectationand status. In P. Johnson & P. Thane (Eds.), *Old age from antiquity to postmodernity* (pp. 43-64). Routledge.

Steves, C., Spector, T. & Jackson, S. (2012). Ageing, genes, environment and epigenetics: what twin studies tell us now, and in the future. *Age and Ageing*, *41*(5), 581–586.

Stowe, J. D. & Cooney, T. M. (2015). Examining Rowe and Kahn's concept of successful aging: Importance of taking a life course perspective. *The Gerontologist*, *55*(1), 43-50. https://doi.org/10.1093/geront/gnu05

Swindell, R. (2011). Successful ageing and international approaches to later-life learning. In G. Boulton-Lewis & M. Tam (Eds.), *Active Ageing, Active Learning: Issues and Challenges* (pp. 35-66). Springer.

Tate, R., Leedine, L. & Cuddy, E. (2003). Definition of successful aging by elderly Canadian males: The Manitoba follow-up study. *The Gerontologist*, *43*, 735–744. https://doi.org/10.1093/geront/43.5.735

Tufan, İ. (2002). *Antik çağdan günümüze yaşlılık*. Aykırı Yayıncılık.

Urtamo, A., Huohvanainen, E., Pitkälä, K. H. & Strandberg, T. E. (2019b). Midlife predictors of active and healthy aging (AHA) among older businessmen. *Aging Clin Exp Res*, *31*, 225. https://doi.org/10.1007/s40520-018-1100-0

Urtamo, A., Jyväkorpi, S. K. & Strandberg, T. E. (2019a). Definitions of successful ageing: A brief review of a multidimensional concept. *Acta Biomed*, *90*(2), 359-363. https://doi.org/10.23750/abm.v90i2.8376

Walker, A. (2018). Why the UK needs a social policy on ageing. *Journal of Social Policy*, *47*(2), 253–273.

Willcox, D. C., Willcox, B. J., Sokolovsky, J. & Sakihara, S. (2007). The cultural context of "successful aging" among older women weavers in a northern Okinawan community: The role of productive activity. *Journal of Crosscultural Gerontology*, *22*, 137–165.

World Health Organization. (2002). *Active ageing : a policy framework*. World Health Organization (WHO). https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215

Wrosch, C. & Schulz, R. (2998). Health-engagement control strategies and 2-year changes in older adults' physical health. *Psychological Science*, *19*(6), 537–541.

Young, Y., Fan, M., Parrish, J. M. & Frick, K. D. (2009). Validation of a novel successful aging construct. *Journal of the American Medical Directors Association*, *10*, 314–322. https://doi.org/10.1016/j.jamda.2009.01.003

Zaidi, J. A. & Howse, K. (2017). The policy discourse of active ageing: some reflections. *Journal of Population Ageing*, *10*(1), 1-10.

Zamudio-Rodríguez, A., Dartigues, J. F., Amieva, H. & Pérès, K. (2021). A literature review of healthy aging trajectories through quantitative and qualitative studies: A psycho-epidemiological approach on community-dwelling older adults. *Journal of Frailty & Aging,*, *10*(3), 259-271. https://doi.org/10.14283/jfa.2020.62

Zeng, Y. (Ed.). (2009). *Healthylongevity in China: demographic, socioeconomic, and psychological dimensions*. Springer.

2

Biyolojik Yaşlanma ve Kuramlar- Yaşlanmada Ortaya Çıkan Fizyolojik Değişiklikler

Sevinç Sütlü

GİRİŞ

Dünya üzerindeki her yerde insanların yaşam süresi uzamakta ve yaşlıların nüfus içindeki payı her geçen gün artmaktadır. 2030 yılına dek her 6 kişiden birinin 60 yaşının üzerinde olacağı ve 80 yaş üzeri nüfusun üç katına çıkacağı öngörülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yaşlanmayı bir kişinin yaşam süresince yaşanan fiziksel, bilişsel ve sosyal işlevselliğindeki kademeli ve ilerleyici düşüş olarak tanımlamaktadır (DSÖ, 2022). Yaşlanma süreci fizyolojik bütünlüğün ilerleyen kaybı ile karakterizedir. Bunun sonucunda da işlevsel bozukluklar ve ölüme karşı savunmasızlık gelişmektedir. Fizyolojik olarak adlandırılmakla birlikte ortaya çıkan bozukluklar kanser, kardiyovasküler ve nörodejeneratif hastalıklar, kronik hastalıklar gibi patolojik süreçlerin birincil risk faktörünü oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında biyolojik yaşlanma üzerine yapılan çalışmalar, sadece yaşlanma sürecini anlamada ve yaşlanmayı yavaşlatmada değil yaşlılıkla birlikte sıklığı artan kronik hastalıklardan korunmada da önemli gelişmeler sağlama potansiyeline sahiptir. Yaşlanma sürecinin genetik ve biyokimyasal yollarla kısmen kontrol edildiğinin tespiti, yaş almanın her bireyde farklı ilerlemesi, bir grubun kırılgan bir grubun sağlıklı yaşlanan olması "biyolojik yaşlanmadan korunma"nın olabilirliğine dair umut doğmasını sağlamıştır.

Bu bölümde biyolojik yaşlanma kuramları ve yaşlanma ile birlikte ortaya çıkan fizyolojik değişiklikler ele alınacaktır.

BİYOLOJİK YAŞLANMA VE KURAMLAR

Yaşlanma mitokondriyal disfonksiyon, telomer yıpranması, epigenetik değişiklikler, genomik istikrarsızlık, proteaz kaybı gibi kişinin yaşamı boyunca biriktirdiği belirtici özelliklerle karakterize karmaşık biyolojik süreçtir. Yaşlanmanın belirteçleri Şekil 1'de belirtilen başlıklar üzerinden tartışılacaktır.

sağlıklı yaşlanma ve uzun ömrün sırrını çözebilmek için çok sayıda bilimsel araştırma yapıldığı, çok sayıda biyolojik teori ve belirteçlerden bahsedildiği görülmektedir. Tüm ilerlemelere rağmen yaşa bağlı güncel biyolojik belirteçlerin kronolojik yaş korelasyonuna dayandığı dolayısıyla yaşlanmanın sebebi değil sonucu olabileceği iddia edilmektedir. Bu nedenle yaşlanmanın sırlarını çözebilmek için bilim insanlarının atması gereken çok adım olduğu teorisi en kabul edilebilir teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed ASI, Sheng MHC, Wasnik S, Baylink DJ, Lau KHW. (2017). Effect of aging on stem cells. *World J Exp Med; 7*(1), 1-10 http://dx.doi.org/10.5493/wjem.v7.i.

American Federation for Aging, (2011). Infoaging guide to theories of aging. https://www.afar.org/docs/migrated/111121_INFOAGING_GUIDE_THEORIES_OF_AGINGFR.pdf.

Avelar, R. A., Ortega, J. G., Tacutu, R., Tyler, E. J., Bennett, D., Binetti, P., Budovsky, A., Chatsirisupachai, K., Johnson, E., Murray, A., Shields, S., Tejada-Martinez, D., Thornton, D., Fraifeld, V. E., Bishop, C. L. & de Magalhães, J. P. (2020). A multidimensional systems biology analysis of cellular senescence in aging and disease. *Genome Biology, 21*(1), 91. https://doi.org/10.1186/s13059-020-01990-9.

Bao, H., Cao, J., Chen, M., Chen, M., Chen, W., Chen, X., Chen, Y., Chen, Y., Chen, Y., Chen, Z., Chhetri, J. K., Ding, Y., Feng, J., Guo, J., Guo, M., He, C., Jia, Y., Jiang, H., Jing, Y., . . .& Aging Biomarker, C. (2023). Biomarkers of aging. *Science China Life Sciences, 66*(5), 893-1066. https://doi.org/10.1007/s11427-023-2305-0.

Bloomer, S.A. & Moyer, E.D. (2021). Hepatic macrophage accumulation with aging: cause for concern*?. Am J Physiol Gastrointest Liver Physiol*, 320, G496–G505. https://doi.org/10.1152/ajpgi.00286.2020.

Borrás, C. (2021). The challenge of unlocking the biological secrets of aging. *Frontiers in Aging*, 2, 676573.

Brys, K., Vanfleteren, J. R. & Braeckman, B. P. (2007). Testing the rate-of-living/oxidative damage theory of aging in the nematode model Caenorhabditis elegans. *Experimental gerontology, 42*(9), 845-851.

Chen, B. H., Marioni, R. E., Colicino, E., Peters, M. J., Ward-Caviness, C. K., Tsai, P. C., … & Horvath, S. (2016). DNA methylation-based measures of biological age: Meta-analysis predicting time to death. *Aging (Albany NY), 8*(9), 1844–1865. https://doi.org/10.18632/aging.101020.

Diamanti-Kandarakis, E., Dattilo, M., Macut, D., Duntas, L., Gonos, E. S., Goulis, D. G., Gantenbein, C. K., Kapetanou, M., Koukkou, E., Lambrinoudaki, I., Michalaki, M., Eftekhari-Nader, S., Pasquali, R., Peppa, M., Tzanela, M., Vassilatou, E., Vryonidou, A. & TEAM:, C. E. (2017). Mechanısms In Endocrınology: Aging and anti-aging: a Combo-Endocrinology overview. European *Journal of Endocrinology, 176*(6), R283-R308. https://doi.org/10.1530/eje-16-1061.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2022). *Ageing and health*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health

Fafián-Labora, J. A. & O'Loghlen, A. (2020). Classical and nonclassical ıntercellular communication in senescence and ageing. *Trends in Cell Biology, 30*(8), 628-639. https://doi.org/10.1016/j.tcb.2020.05.003.

Ferrucci, L., Gonzalez-Freire, M., Fabbri, E., Simonsick, E., Tanaka, T., Moore, Z., ... & de Cabo, R. (2020). Measuring biological aging in humans: A quest. *Aging cell, 19*(2), e13080. https://doi.org/10.1111/acel.13080.

Fontana, L., Partridge, L. & Longo, V.D. (2010). Extending healthy life span—from yeast to humans. *Science*, 328, 321–326.

Franzese, A. T. & Rurka, M. M. (2016). Theories of aging. encyclopedia of family studies, 1–9. https://doi.org/10.1002/9781119085621.wbefs206

Haas, R. H. (2019). Mitochondrial Dysfunction in Aging and Diseases of Aging. *Biology, 8*(2):48. https://doi.org/10.3390/biology8020048.

Harman, D. (1965). The free radical theory of aging: effect of age on serum copper levels. *J. Gerontol*. 20, 151–153.

Hekimi, S., Lapointe, J. & Wen, Y. (2011). Taking a "good" look at free radicals in the aging process. Trends in cell biology, 21(10), 569-576. https://doi.org/10.1016/j.tcb.2011.06.008.

Jin, K. (2010). Modern biological theories of aging. *Aging and disease, 1*(2), 72-74.

Ke Wang & Daniel J Klionsky (2011). Mitochondria removal by autophagy, *Autophagy,* 7(3), 297-300, https://doi.org/10.4161/auto.7.3.14502.

Keyes, B. E. & Fuchs, E. (2018). Stem cells: Aging and transcriptional fingerprints. *Journal of Cell Biology, 217*(1), 79-92. https://doi.org/10.1083/jcb.201708099.

Khan, S. S., Singer, B. D. & Vaughan, D. E. (2017), Molecular and physiological manifestations and measurement of aging in humans. *Aging Cell*, 16, 624-633. https://doi.org/10.1111/acel.12601

Koga, H., Kaushik, S. & Cuervo, A.M. (2011). Protein homeostasis and aging: The importance of exquisite quality control. *Ageing Res. Rev*., 10, 205–215.

Levine, M. E., Lu, A. T., Quach, A., Chen, B. H., Assimes, T. L., Bandinelli, S., … Horvath, S. (2018). An epigenetic biomarker of aging for lifespan and healthspan. *Aging, 10*(4), 573–591. https://doi.org/10.18632/ aging.101414.

Li, Y., Huang, J., Pang, S., Wang, H., Zhang, A., Hawley, R. G. & Yan,B. (2017). Novel and functional ATG12 gene variants in sporadic Parkinson's disease. *Neuroscience Letters*, 643, 22–26. https://doi.org/10.1016/j.neulet.2017.02.028.

Lipsky, M. S. & King, M. (2015). Biological theories of aging. Disease-a-month, 61(11), 460-466. https://doi.org/10.1016/j.disamonth.2015.09.005.

López-Otín, C., Blasco, M. A., Partridge, L., Serrano, M. & Kroemer, G. (2013). The hallmarks of aging. Cell, 153(6), 1194-1217.

Lumeng, C. N., Liu, J., Geletka, L., Delaney, C., Delproposto, J., Desai, A., Oatmen, K., Martinez-Santibanez, G., Julius, A., Garg, S. & Yung, R. L. (2011). Aging ıs associated with an ıncrease in t cells and ınflammatory macrophages in visceral adipose tissue. *The Journal of Immunology, 187*(12), 6208-6216. https://doi.org/10.4049/jimmunol.1102188.

Miwa, S., Kashyap, S., Chini, E. & von Zglinicki, T. (2022). Mitochondrial dysfunction in cell senescence and aging. The *Journal of Clinical Investigation, 132*(13). https://doi.org/10.1172/JCI158447.

Molina-Serrano, D., Kyriakou, D. & Kirmizis, A. (2019). Histone modifications as an intersection between diet and longevity. *Frontiers in genetics*, 10, 192.

Neault, M., Couteau, F., Bonneau, É., De Guire, V. & Mallette, F. A. (2017). Molecular regulation of cellular senescence by micrornas: ımplications in cancer and age-related diseases. *Int Rev Cell Mol Biol*, 334, 27–98. https://doi.org/10.1016/bs.ircmb.2017.04.001.

O'Sullivan, E.D., Hughes, J. & Ferenbach, D.A. (2017). Renal aging: causes and consequences*. J Am Soc Nephrol*, 28, 407–420. https://doi.org/10.1681/ASN.2015121308.

Picca, A., Mankowski, R. T., Burman, J. L., Donisi, L., Kim, J.-S., Marzetti, E. & Leeuwenburgh, C. (2018). Mitochondrial quality control mechanisms as molecular targets in cardiac ageing. *Nature Reviews Cardiology, 15*(9), 543-554. https://doi.org/10.1038/s41569-018-0059-z.

Powers, E. T., Morimoto, R. I., Dillin, A., Kelly, J.W. & Balch, W.E. (2009). Biological and chemical approaches to diseases of proteostasis deficiency. *Annu. Rev. Biochem*, 78, 959–991.

Robert L, Fulop T (Eds.). (2014): *Aging: facts and theories*. Interdiscipl Top Gerontol. Basel, Karger. https://doi.org/10.1159/000358904.

Rossiello, F., Jurk, D., Passos, J. F. & d'Adda di Fagagna, F. (2022). Telomere dysfunction in ageing and age-related diseases. *Nature cell biology, 24*(2), 135-147.

Saxon, S. V., Etten, M. J., Perkins, E. A. & RNLD, F. (2021). *Physical change and aging: A guide for helping professions*. Springer Publishing Company.

Schuliga, M., Read, J. & Knight, D. A. (2021). Ageing mechanisms that contribute to tissue remodeling in lung disease. *Ageing research reviews*, 70, 101405. https://doi.org/10.1016/j.arr.2021.101405.

Sütlü, S. (2020). Yaşlanma ve Sağlık. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Yaşlanmaya sağlık sosyolojisi perspektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 25-49). Ekin Yayınevi.

Vaiserman A & Krasnienkov D (2021) Telomere length as a marker of biological age: state-of-the-art, open ıssues, and future perspectives. *Front. Genet,* 11, 630186. https://doi.org/10.3389/fgene.2020.630186

Wang, C., Haas, M., Yeo, S. K., Sebti, S., Fernández, Á. F., Zou, Z., Levine, B. & Guan, J.-L. (2022). Enhanced autophagy in Becn1F121A/F121A knockin mice counteracts aging-related neural stem cell exhaustion and dysfunction. *Autophagy, 18*(2), 409–422. https://doi.org/10.1080/15548627.2021.1936358.

Wáng, Y. X. J. (2021). Gender-specific liver aging and magnetic resonance imaging. *Quantitative Imaging in Medicine and Surgery, 11*(7), 2893–2904. https://doi.org/10.21037/qims-21-227.

Weiskopf, D., Weinberger, B. & Grubeck-Loebenstein, B. (2009). The aging of the immune system. *Transplant International, 22*(11), 1041–1050. https://doi.org/10.1111/j.1432-2277.2009.00927.x.

Wissler Gerdes, E. O., Zhu, Y., Weigand, B. M., Tripathi, U., Burns, T. C., Tchkonia, T. & Kirkland, J. L. (2020). Cellular senescence in aging and age-related diseases: Implications for neurodegenerative diseases. *International Review of Neurobiology,* 155, 203–234. https://doi.org/10.1016/bs.irn.2020.03.019.

Zhang, H., Puleston, D. J. & Simon, A. K. (2016). Autophagy and immünesenescence*. Trends in Molecular Medicine, 22*(8), 671–686. https://doi.org/10.1016/j.molmed.2016.06.001.

3

Yaşlılarda Sık Görülen Kronik Hastalıklar ve Korunma Yolları

Sıddıka Ersoy

GİRİŞ

Artan yaşam kalitesinin iyileşmesi, sosyal koşulların düzelmesi, tıp dünyasındaki gelişmeler gibi farklı yeniliklere bağlı olarak özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı popülasyon yüzdesi hızlı bir artış göstermektedir. Dünyada artan yaşlı nüfusuna paralel olarak Türkiye'de de doğumda beklenen yaşam süresinin artması, doğurganlık oranının azalması, beslenme alanındaki gelişmeler anne bebek bölümlerinin kontrol altında olması, hastalıkların iyi yönetilmesi, artan tanı ve tedavi olanakları ve daha birçok sebepten dolayı yaşlı nüfusun hızla arttığı izlenmektedir. (Liu vd., 2018). Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) 2022 verilerine göre 65 yaş üstü bireylerin bir yıl içerisinde en az bir gece hastanede yatma oranları incelenmiş %38,3 olarak bulunmuştur. Bu değer 65-74 yaş aralığı grubunda %16 iken 75 üstü yaş grubunda %22,3'lere yükselmiştir. Bu nedenle kronik hastalıkların yönetimi ve korunma yollarının bilinmesi ekstra önem kazanmaktadır (TUİK 2022). Ülkemizde Sağlık Bakanlığı verilerine göre 65 yaş ve üzeri grubun %90'ında 1, %35'inde 2, %23'ünde 3, %15'inde 4 veya fazla sayıda kronik hastalık olduğu tahmin edilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015).

Günümüzde planlanan yaşlılık politikaları ve yaşlılık ile ilgili programlar genel sağlıklılık hâlini ilerleyen yıllara rağmen sürdürmeyi ve böylece sağlıklı yaşlanmanın sağlanıp sürdürülmesini amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda kronik hastalıklardan korunma, erken tanı ve tedavi daha önemli hâle gelmektedir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2011; Özdemirkan vd., 2020). Mevcut durum dikkate alındığında kronik hastalıkların etiyolojilerinin giderek daha iyi anlaşılması ve birçok kronik hastalığın gelecekteki riskini tahmin etmek için kullanılabilecek biyobelirteçlerin geliştiği, asemptomatik seyreden vakalar haricinde klinik kontrollerin önemine dair artan farkındalık ve ilerleyen teknoloji dikkate alındığında birçok kronik hastalığın önlenebilir hastalıklar listesine girebileceği umudu bulunmaktadır.

Hastalıkların önlenmesi için geliştirilen stratejiler birincil, ikincil ve üçüncül korunma stratejileri olarak kategorize edilir. Birincil korumanın amacı, belirli risk fak-

Sosyal Aktivitelerin Planlanması

Kitap okumak, bulmacalar çözmek ve yeni beceriler öğrenmek, zihinsel sağlığın korunması için faydalı olduğu belirlenmiş uygulamalardandır Sosyal etkileşim, beyin sağlığını destekleyerek nörolojik hastalıkların riskini azaltabilir. Arkadaşlarla vakit geçirmek, aile ziyaretleri ve topluluk etkinliklerine katılmak, sosyal aktivitelere örnek olarak verilebilir. (Ertel vd., 2008).

Düzenli Sağlık Kontrolleri Yaptırmak

Nörolojik hastalık belirtileri ortaya çıktığında hemen doktora başvurmak, erken teşhis ve tedavi için kritik öneme sahiptir. Yaşlı bireylerin bu basit önlemleri alarak nörolojik hastalıklardan korunmaları, daha sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmelerine yardımcı olacaktır.

SONUÇ

Bölümde ayrıntıları ile açıklandığı üzere yaşlılığın meydana getirdiği fizyolojik sürece birçok patolojik durum da eklenebilmektedir. Bu patolojik durumlar çoğunlukla kronik hastalıklara zemin hazırlamakta veya direkt olarak karşımıza ciddi sağlık sorunları olarak çıkmaktadır. İleri yaşla birlikte artan sağlık sorunları bireyin yaşam kalitesini bozmakta, birden fazla fiziksel yetersizliğe yol açabilmekte, ruhsal ve sosyal sorunlar yaşamasına yol açmaktadır. Tüm bu parametreler bireysel ve toplumsal sağlık harcamaları ve ekonomik yükü de artırmaktadır. Kronik sağlık sorunları için eylem planı üç aşamadan oluşmaktadır; önleme, erken tanılama ve etkin tedavi, komplikasyonların önlenmesi. Birincil olarak yaşlı sağlığının korunması ve geliştirilmesine verilecek önemle hastalıkların oluşumu veya ilerlemesi geciktirilebilir. Bu aşama sağlıklı ve etkin bir yaşamın sürdürülmesinde anahtar rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Akdemir, N. & Akyar, İ. (2009). Geriatri Hemşireliği. Akad Geriatri, 1, 73-81.

Allen, B. & Aboussouan, LS. (2021, Mart). diagnostic and therapeutic challenges of chronic obstructive pulmonary disease in the elderly. Curr Opin Pulm Med, 1, 27(2), 113-119. https://doi.org/10.1097/MCP.0000000000000750.

Alwarith, J., Kahleova, H., Crosby, L., Brooks, A., Brandon, L., Levin, SM., Barnard, N. D. (2020, Nov). The role of nutrition in asthma prevention and treatment. Nutr Rev. 1, 78(11), 928-938. https://doi.org/10.1093/nutrit/nuaa005.

Alzheimer's Association. (2023). *Alzheimer's & Dementia Facts and Figures*. https://www.alz.org/media/documents/alzheimers-facts-and-figures.pdf

American Academy of Allergy, Asthma & Immunology. (2023). *Improving Indoor Air Quality*. https://www.aaaai.org/conditions-and-treatments/library/allergy-library/improving-indoor-air-quality

American Diabetes Association (ADA). (2019). Comprehensive medical evaluation and assessment of comorbidities: Standards of medical care in diabetes 2019. *Diabetes Care, 42* (Suppl. 1), 34–45. https://doi.org/10.2337/dc18-S003.

American Heart Association. (2023). *Quitting Smoking*. https://www.heart.org/en/healthy-living/healthy-lifestyle/quit-smoking-tobacco/quitting-smoking.

American Lung Association. (2023). *Lung Heath and Diseases*. https://www.lung.org/

Anstey, KJ., von Sanden, C., Salim, A. & O'Kearney, R. (2007). Smoking as a risk factor for dementia and cognitive decline: a meta-analysis of prospective studies. *Am J Epidemiol, 166*(4), 367-378.

Armstrong, M. & Vogiatzis, I. (2019, Sep). Personalized exercise training in chronic lung diseases. Respirology, 24(9), 854-862. https://doi.org/1010.1111/resp.13639

Aronow, W. S. (2006). Heart failure, older persons, and Medicare. *Cardiol Rev, 14*(3), 135-137.

Arthritis Foundation. (2023). *Osteoarthritis.* https://www.arthritis.org/diseases/ osteoarthritis

Athanasiou, N., Bogdanis, G. C. & Mastorakos, G. (2023). Endocrine responses of the stress system to different types of exercise. Rev Endocr Metab Disord., 24(2), 251-266. https://doi.org/1010.1007/s11154-022-09758-1

Biber, Ç. (2023). *Yaşlılık ve KOAH*. https://solunum.org.tr/TusadData/Book/677/17102018114057-016.pdf

Biondi, B., Cappola, A. R. & Cooper, D. S. (2019). Subclinical Hypothyroidism: A Review. JAMA, 322(2):153-160. https://doi.org/10.1001/jama.2019.9052.

Birks, J. & Harvey, R. J. (2018). Donepezil for dementia due to alzheimer's disease. *Cochrane Database of Systematic Reviews. 6*(6), CD001190. https://doi.org/10.1002/14651858.CD001190.pub3

Brown, CA. & Segal, JL. (2004). Aging and heart failure: mechanisms and management. *Am J Geriatr Cardiol. 13*(6), 299-307.

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2020). *National diabetes statistics report, 2020.* and ACIP. https://www.cdc.gov/

Chandra, A. &, Rajawat, J. (2021). Skeletal Aging and Osteoporosis: mechanisms and therapeutics. *Int J Mol Sci., 22*(7), 3553. https://doi.org/10.3390/ijms22073553.

Ciumarnean, L., Milaciu, M. V., Negrean, V., Orașan, O. H., Vesa, S. C., Salagean, O., Ilut, S. & Vlaicu, SI. (2021). Cardiovascular risk factors and physical activity for the prevention of cardiovascular diseases in the elderly. Int J Environ Res Public Health., 19(1):207. https://doi.org/10.3390/ijerph19010207

Clinical Practice Guidelines Expert Committee (CPGEC). (2018). Influenza, pneumococcal, hepatitis B and herpes zoster vaccinations. *Can J Diabetes. 42*(Suppl. 1), S142-S144.

Czira, M. E., Baune, B. T., Roesler, A., Pfadenhauer, K., Trenkwalder, C. & Berger, K. (2014). Association between neurological disorders, functioning and melderly. Acta Neurol Scand. 130(5), 283-91. https://doi.org/10.1111/ane.12220

El-Serag, H. B., Sweet, S., Winchester, C. C. & Dent, J. (2014). Update on the epidemiology of gastro-esophageal reflux disease: a systematic review. *Gut., 63*(6), 871-880. https://doi.org/10.1136/gutjnl-2012-304269

Ertel, KA., Glymour, MM., Berkman, LF. (2008). Effects of social ıntegration on preserving memory function in a nationally representative US elderly population. *American Journal of PublicHealth. 98*(7), 1215-1220. https://doi.org/10.2105/AJPH.2007.113654

Ford, AC., Moayyedi, P. & Lacy, B. E. (2014). American college of gastroenterology monograph on the management of ırritable bowel syndrome and chronic ıdiopathic constipation. *The American Journal of Gastroenterology. 109*(Suppl 1), S2-S26. https://doi.org/10.1038/ajg.2014.187

Freer, A., Williams, F., Durman, S., Hayden, J., Trivedi, PJ. & Armstrong, MJ. (2021). Home-based exercise in patients with refractory fatigue associated with primary biliary cholangitis: a protocol for the EXerCise Intervention in cholesTatic LivEr Disease (EXCITED) feasibility trial. BMJ Open Gastroenterol., 8(1), e000579. https://doi.org/10.1136/bmjgast-2020-000579

Freidman, SL. & McQuaid, KR. (2007). Current diagnosis and treatment in gastroenterology. Güneş kitabevi.

Gage, B. F., Waterman, A. D., Shannon, W., Boechler, M., Rich, M. W., Radford, M. J. (2001). Validation of clinical classification schemes for predicting stroke: results from the National Registry of Atrial Fibrillation. *JAMA. 285*(22), 2864-2870.

Gao, Y., Zhang, W., Zeng, L. Q., Bai, H., Li, J., Zhou, J., Zhou, G. Y,, Fang, C. W,, Wang, F. & Qin, X. J. (2020). Exercise and dietary intervention ameliorate high-fat diet-induced NAFLD and liver aging by inducing lipophagy. Redox Biol., 36, 101635. https://doi.org/ 10.1016/j.redox.2020.101635.

Hill, A. J., Basourakos, S. P., Lewicki, P., Wu, X., Arenas-Gallo, C., Chuang, D., Bodner, D. & Jaeger, I. (2022). Incidence of kidney stones in the united states: the continuous national health and nutrition examination survey. J Urol., 207(4), 851-856. https://doi.org/10.1097/JU.0000000000002331

Hoffman, A., Braun, M. M. & Khayat, M. (2021). *Kidney disease: Kidney stones*. FP Essent.

Huang, Y. C. & Chang, K. V. (2023). *Kegel exercises*. StatPearls Publishing

Internatıonal Dıabetes Federation (IDF). (2019). *Diabetes atlas*. https://www.diabetesatlas.org/.

Jellinger, KA. (2013). Pathology and pathogenesis of vascular cognitive ımpairment—a critical update. frontiers in aging. *Neuroscience*. 5, 17. https://doi.org/10.3389/fnagi.2013.00017

Jun, L., Robinson, M., Geetha, T., Broderick, T. L. & Babu, J. R. (2023). Prevalence and mechanisms of skeletal muscle atrophy in metabolic conditions. *Int J Mol Sci., 24*(3), 2973. https://doi.org/10.3390/ijms24032973

Kalantar-Zadeh, K. & Moore, LW. (2020, Mar). Engaging nutrition and diet for primary, secondary, and tertiary prevention of kidney disease: the world kidney day 2020. J Ren Nutr., 30(2), 89-91. https://doi.org/10.1053/j.jrn.2020.01.024.

Kalia, L. V. & Lang, A. E. (2015). Parkinson's disease. *Lancet. 386* (9996), 896-912. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61393-3

Kannel, W. B. (1987). Heart rate and cardiovascular mortality: the Framingham Study. *Am Heart J. 113*(6), 1489-1494.

Keeley, E. C., Boura, J. A. &Grines, CL. (2003). Primary angioplasty versus intravenous thrombolytic therapy for acute myocardial infarction: a quantitative review of 23 randomised trials. *Lancet. 361*(9351), 13-20.

Khandelwal, S. & Lane, N. E. (2023). osteoporosis: review of etiology, mechanisms, and approach to management in the aging population. *Endocrinol Metab Clin North Am., 52*(2), 259-275. https://doi.org/10.1016/j.ecl.2022.10.009

Kondo, K., Suzuki, K., Washio, M., Ohfuji, S., Adachi, S., Kan, S. (2021). Association between coffee and green tea intake and pneumonia among the Japanese elderly: a case-control study. SciRep., 11(1), 5570. https://doi.org/10.1038/s41598-021-84348w

Leontiadis, GI. & Moayyedi, P. (2016). The Toronto Consensus for the Treatment of Helicobacter pylori Infection in Adults. *The Journal of the Canadian Association of Gastroenterology, 1*(3): 155-168. https://doi.org/10.1093/jcag/gww025

Levy, D., Kenchaiah, S., Larson, MG., et al. (2002). Long-term trends in the incidence of and survival with heart failure. *N Engl J Med., 347*(18), 1397-1402.

Li, J., Qiu, H., Li, J. (2023). Exercise is medicine. Front Aging Neurosci. 30(15), 1129221. https://doi.org/10.3389/fnagi.2023.112922

Liu, C., Wong P. Y., Chung, Y. L., Chow, S. K., Cheung, W. H., Law, S. W., Chan, J. C. N. & Wong, R. M. Y. (2023). Deciphering the obesity paradox in the elderly: A systematic review and meta-analysis of sarcopenic obesity. *Obes Rev., 24*(2), e13534. https://doi.org/10.1111/obr.13534

Liu, G., Li, Y., Pan, A., Hu, Y., Chen, S., Qian, F., Rimm, EB., Manson, JE., Stampfer, MJ., Giatsidis, G., Sun, Q. (2023). Adherence to a healthy lifestyle in association with microvascular complications among adults with type2 diabetes. JAMA Netw Open, 6(1), e2252239. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2022.52239

Liu, L.-K., Chen, C.-H., Lee, W.-J., Wu, Y.-H., Hwang, A.-C. & Lin, M.-H. (2018). Cognitive frailty and its association with all-cause mortality among community-dwelling older adults in Taiwan: Results from I-lan longitudinal aging study. *Rejuvenation Research, 21*(6), 510-517.

Lopez, O. L. & Kuller, L. H. (2019). Epidemiology of aging and associated cognitive disorders: Prevalence and incidence of Alzheimer's disease and other dementias. Handb Clin Neurol., 167, 139-148. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-804766-8.00009-1

Manseck, A., Piotrowski, A., Butea, MC., Foller, S., Gleissner, J., Kahlmeyer, A. & Karstedt, H. (2022). Guidelines for consultations regarding incontinence care products. Urologe A. 61(1), 3-12. https://doi.org/10.1007/s00120-021-01721-3

Matud, MP. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and Individual Differences, 37*(7), 1401-1415. https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.01.010

Mayo Clinic. (2023). Rheumatoid arthritis. https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/rheumatoid arthritis/symptoms-causes /syc-20353648

Miyashita, N. (2022, Jan). Atypical pneumonia: Pathophysiology, diagnosis and treatment. Respir Investig., 60(1), 56-67. https://doi.org/10.1016/j.resinv.2021.09.009

Mozaffarian, D., Benjamin, E. J. & Go, A. S. (2016). Heart Disease and stroke statistics—2016 update: a report from the american heart association. *Circulation. 133*(4), e38-e360. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000350

Nair, G. B. & Niederman, M. S. (2011). Community-acquired pneumonia: an unfinished battle. *Med Clin N Am*, 95, 1143–1161.

National Institute on Aging. (2023). https://www.nia.nih.gov/health/

Nicolle LE. (2016). Urinary tract infections in the older adult. *Clinics in Geriatric Medicine, 32*(3):523-538. https://doi.org/10.1016/j.cger.2016.03.001

Novotny, F., Haeny, S., Hudelson, P., Escher, M., Finckh, A. (2013). Primary prevention of rheumatoid arthritis: A qualitative study in a high-risk population. Joint Bone Spine, *80*(6), 673–4. https://doi.org/10.1016/j.jbspin.2013.05.005

Özdemirkan, T., Şenlik, Z. B. & Şimşek, A. Ç. (2020). Sağlıklı, aktif, başarılı yaşlanma. *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi*, *1*(1), 5

Özlü, T., Bülbül, Y., Özsu S. (2007). Ulusal verilerle toplum kökenli pnömoniler. *Tüberküloz ve Toraks Dergisi, 55*(2), 191-212

Pistelli, R., Ferrara, L., Misuraca, C., Bustacchini, S. (2011, Dec). Practical management problems of stable chronic obstructive pulmonary disease in the elderly. Curr Opin Pulm Med., 17 Suppl 1, S43-8. https://doi.org/10.1097/01.mcp.0000410747.20958.39

Ponikowski, P., Voors, A. A. &Anker, S. D. (2016) 2016 ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure: The Task Force for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure of the European Society of Cardiology (ESC) Developed with the special contribution of the Heart Failure Association(HFA) of the ESC. *Eur Heart J. 37*(27), 2129-2200.

Powers, WJ., Rabinstein, AA. & Ackerson, T. (2018). 2018 guidelines for the early management of patients with acute ıschemic stroke: a guideline for healthcare professionals from the american heart association/ american stroke association. *Stroke*, 49(3), e46-e110. https://doi.org/10.1161/STR.0000000000000158

Rachdaoui, N. & Sarkar, D. K. (2017). Pathophysiology of the effects of alcohol abuse on the endocrine system. Alcohol Res., 38(2), 255-276.

Roehrborn, C. G. (2005). Benign prostatic hyperplasia: an overview. *Reviews in Urology. 7*(Suppl 9), 3-14.

Ross, DS., Burch H. B., Cooper, D. S., Greenlee, M. C., Laurberg, P., Maia, A. L., Rivkees, A. S. & Samuels, M. (2016). *American Thyroid Association Guidelines for Diagnosis and Management of Hyperthyroidism and Other Causes of Thyrotoxicosis. Thyroid.*26,10. https://www.liebertpub.com/doi/10.1089/thy.2016.0229

Schapira, AHV., Chaudhuri, KR. & Jenner, P. (2017). Non-motor features of parkinson disease. Nature reviews. *Neuroscience. 18*(7), 435-450. https://doi.org/10.1038/nrn.2017.62

Schwingshackl, L. & Hoffmann, G. (2014). Mediterranean dietary pattern, inflammation and endothelial function: a systematic review and meta-analysis of intervention trials. *Nutr Metab Cardiovasc Dis., 24*(9), 929-939.

Sieczkowska, S. M., Smaira, F. I., Mazzolani, B. C., Gualano, B., Roschel, H. & Peçanha, T. (2021). Efficacy of home-based physical activity interventions in patients with autoimmune rheumatic diseases: A systematic review and meta-analysis. Semin Arthritis Rheum., 51(3), 576-587. https://doi.org/10.1016/j.semarthrit.2021.04.004

Sofi, F., Valecchi, D., Bacci, D., et al. (2011). Physical activity and risk of cognitive decline: a meta-analysis of prospective studies. *Journal of Internal Medicine, 269*(1), 107-117. https://doi.org/10.1111/j.1365-2796.2010.02281.x

Soumekh, AE. & Katz, PO. (2021, Feb). Common gastroenterology disorders in the elderly. Clin Geriatr Med., 37(1), xiii-xiv. https://doi.org/10.1016/j.cger.2020.10.00

Sparks, JA., Chen, CY., Jiang, X., Askling, J., Hiraki, LT., Malspeis, S. & Klareskog, L.(2014). Improved performance of epidemiologic and genetic risk models for rheumatoid arthritis serologic phenotypes using family history. Ann Rheum Dis. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2013-20500

Sundström, B., Johansson, I. & Rantapaa Dahlqvist, S. (2013). *Dietary sodium ıncreases the risk for rheumatoid arthritis among smokers – results from a nested case-control study*. American College of Rheumatology 2013 Annual Meeting

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (2011). *2012 Avrupa aktif yaşlanma ve nesiller arası dayanışma yılı hakkında bilgi notu*. https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal %20Politika%20ve%20%C4%B0stihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf)

T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2015). *Türkiye sağlıklı yaşlanma eylem planı ve uygulama programı 2015-2020*. Yaşlı Sağlığı ve Özürlüler Daire Başkanlığı.

TEMD Çalışma Grubu. (2019). *Yaşlılıkta endokrinolojik hastalıkların tedavi kılavuzu. 2019*. Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği

TEMD Diyabet Çalışma grubu. (2022). *Diabetes mellitus ve komplikasyonlarının tanı, tedavi ve izlem kılavuzu-2022.* Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği

TÜİK (2020). *Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri-2019*. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri. do;jsessionid=xzvXpzhQvGRZ0hJfwM3TGsc15Ht2rhbHqH12cvzttGVKYv4pt0rJ!1853037778?id=33710

Vakil, N. (2012). Prescribing Proton Pump Inhibitors: Is ıt time to pause and rethink?. *Drugs. 72*(4), 437-445. https://doi.org/10.2165/11630720-000000000-00000

Veronese, N., Cooper, C., Bruyere, O., Al-Daghri, NM., Branco, J. & Cavalier, E. al. (2022). Multimodal multidisciplinary management of patients with moderate to severe pain in knee osteoarthritis: a need to meet patient expectations. Drugs, 82(13),1347-1355. https://doi.org/10.1007/s40265-022-01773-5

Wang, T., Mao, L., Wang, J., Li, P., Liu, X. & Wu, W. (2020). Influencing factors and exercise ıntervention of cognitive ımpairmentin elderly patients with chronic obstructive pulmonary disease. Clin Interv Aging. 21, 15:557-566. https://doi.org/10.2147/CIA.S245147. eCollection 2020

Wang, Y., Sun, Y., Yang, B., Wang, Q. & Kuang, H. (2023). The management and metabolic characterization: hyperthyroidism and hypothyroidism. *Neuropeptides,* 97, 102308. https://doi.org/10.1016/j.npep.2022.102308

Whelton, PK., Carey, RM., Aronow, WS. & American Heart Association Task Force (2017). ACC/AHA/AAPA/ABC/ACPM /AGS/APhA/ASH/ASPC/MA/PCNA guideline for the prevention, detection, evaluation, and management of high blood pressure in adults: a report of the American college of cardiology/american heart association task force on clinical practice guidelines. *Hypertension, 71*(6), e13-e115.

World Health Organization (WHO). (2019). *World report on ageing and health*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health

World Health Organization. (2023). *Salt reduction*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/salt-reduction

World Health Organization. (2014). *Global status report on noncommunicable diseases 2014.* World Health Organization

World Health Organization. (2023). *Air pollution*. https://www.who.int/news-room/q-a-detail/

Wu, HY., Maron, R., Tukpah, AM. & Weiner HL. (2016). Infrequent Restimulation-Induced Death of T Contributes to Peripheral Tolerance in CD4+ T Cells. The Journal of Immunology. 196(1), 80-91. https://doi.org/10.4049/jimmunol.1501623

Yancy, CW., Jessup, M. & Bozkurt, B. (2017). 2017 ACC/AHA/HFSA focused update of the 2013 ACCF/AHA guideline for the management of heart failure: a report of the American College of Cardiology/American Heart Association Task Force on Clinical Practice Guidelines and the Heart Failure Society of America. *Circulation,.136*(6), e137-e161.

Yavuz, B. & Nazlı, N. (2006). Yaşlanmaya bağlı kardiyovasküler sistemde meydana gelen yapısal, fizyolojik değişiklikler ve genel özellikler. In S. Arıoğul (Eds). Geriatri ve Gerontoloji. (pp.527-533). Nobel Tıp Kitabevi.

Yıldırım, B., Özkahraman, Ş. & Ersoy, S. (2012). Yaşlılıkta görülen fizyolojik değişiklikler ve hemşirelik bakımı. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 19-23.

Yuan, H. C., Yu, Q. T., Bai, H., Xu, H. Z., Gu, P. & Chen, L. Y. (2021). Alcohol intake and the risk of chronic kidney disease: results from a systematic review and dose-response meta-analysis. Eur J Clin Nutr., 75(11), 1555-1567. https://doi.org/1010.1038/s41430-021-00873-x

Zefferino, R., Di Gioia, S. & Conese, M. (2021, Feb). Molecular links between endocrine, nervous and immune system during chronic stress. Brain Behav., 11(2), e01960. https://doi.org/1010.1002/brb3.1960. Epub 2020 Dec 8

Zeng, G., Zhu, W., Lam, W. & Bayramgil, A. (2020). Treatment of urinary tract infections in the old and fragile.World J Urol., 38(11), 2709-2720. https://doi.org/1010.1007/s00345-020-03159-2

Zhang, D., Zhang, Y., Wang, Q., Lock, J., Pan, Y., Cui, S., Yang, P. & Hu, Y. (2019). The effectiveness of influenza vaccination in preventing hospitalizations in elderly in Beijing, 2016-18. Vaccine. 22, 37(13), 1853-1858. https://doi.org/1010.1016/j.vaccine.2019.02.013

Zir, L M., Miller, S. W., Dinsmore, R. E., Gilbert, J. P. & Harthorne, J. W. (1977). Interference with coronary sinus outflow by the dilator balloon catheter: experimental observations. *Circulation, 56*(2), 272-275.

4

Yaşlanmada Bilişsel Değişiklikler ve Ruhsal Hastalıklar

Gülin Özdamar Ünal

GİRİŞ

Günümüzde koruyucu önlemlerin giderek yaygınlaşması, sağlık hizmetlerinde erken tanı ve tedavi yöntemlerinin gelişmesi, sosyal bakımın artması nedeniyle genel nüfus içinde yaşlı nüfusun oranı artma eğilimi göstermektedir. Başarılı yaşlanmanın psikolojik, fiziksel ve sosyal alan dâhil olmak üzere çok boyutlu olduğunu öne süren artan sayıda kanıt vardır (Bhattacharyya vd., 2023; Zabo vd., 2023). Son dönemde yaşlı bireylerin ruh sağlığını değerlendirmeye, tedavi etmeye ve geliştirmeye odaklanan geropsikoloji alanı giderek daha da önemli hâle gelmektedir.

Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) verilerine göre dünya çapında 2019 yılında 60 yaş ve üstü insan sayısı 1 milyardı. Bu sayının 2030'da 1.4 milyara ve 2050'de ise 2.1 milyara çıkacağı tahmin edilmektedir (WHO, 2023). Ülkemizde yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve üzeri yaştaki kişi sayısı 2017 yılında 6 milyon 895 bin 385 kişi idi. Yaşlı nüfus 2022 yılına kadar %22,6 artarak 8 milyon 451 bin 669 kişiye ulaştı. Yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı 2017 yılında %8,5 iken 2022 yılında %9,9'a yükseldi. Türkiye İstatistik Kurumunun öngörülerine göre yaşlı nüfusun tüm nüfusa oranının 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı beklenmektedir (TUİK, 2023).

Öngörülen yaşam süresinin artması nedeniyle yaşlılıkta fiziksel ve ruhsal sağlık büyük önem taşımaktadır. Ruh sağlığının yaşamın diğer dönemlerinde olduğu gibi yaşlılık döneminde de optimal fiziksel sağlığı ve esenliği sürdürmede bütünleyici bir rolü vardır (Carpenter vd., 2022). Yaşlılarda psikiyatrik hastalıklar hafife alınmamalıdır. Ruhsal hastalıklar ve bilişsel yetilerdeki bozulmalar aktif yaşlanmayı önleyen en önemli sorunlardandır (Cosco vd., 2017; Stephens vd., 2018). Yaşlılarda teşhis edilmemiş ve tedavi edilmemiş ruhsal hastalıklar fiziksel sağlıkta bozulmalara, işlevsellikte azalmaya ve daha sık acil servis başvurularına, hastane yatışlarına yol açar (Stephens vd., 2018). Ayrıca zihinsel yetilerdeki bozulmalar hastalıkların tanı ve tedavilerini karmaşık hâle getirir.

Hem hastaların psikososyal sorunlarını hem de fiziksel ve ruhsal hastalıklarını göz önünde bulundurarak bireyselleştirilmiş bir tedavi planı yapılmalıdır. Farmakoterapiler, somatik tedaviler, psikoterapiler, psikososyal müdahaleler ve bunların kombinasyonu hastanın kliniğine göre tercih edilebilir. Hastaya ve hasta yakınına tedavi seçenekleri sunularak tedavi ve takip planı ile ilgili ortak karar vermek tedavi uyumunu artırır. Multimorbiditeler göz önünde bulundurulduğunda hem yaşlıların hem de bakım verenlerinin ruh sağlığının korunmasına ve iyileştirilmesine katkı sağlayacak değerlendirme ve müdahalelerin yapılması son derece önemlidir.

Başarılı Yaşlanma ve Pozitif Psikiyatri

Zihinsel veya fiziksel hastalığı olan veya olmayan yaşlıların pozitif psikososyal faktörleri içeren değerlendirme ve müdahaleler yoluyla iyilik hâlini anlamaya ve geliştirmeye yönelik çalışmalar son yıllarda geropsikiyatrinin önemli bir çalışma alanı olmuştur. Başarılı yaşlanmanın bileşenleri arasında algılanan stres düzeyinin düşük olması, mevcut taleplerinin ve zorluklarının başa çıkma mekanizmalarını ne ölçüde aştığının farkında olma, öznel iyi oluş, hayatın anlamı, yakın sosyal ilişkiler, travma sonrası büyüme, kronik ruhsal hastalıkları olan kişilerde remisyonun sağlanması gibi faktörler yer alır. Yaşa göre optimal fiziksel, bilişsel ve sosyal aktivite başarılı yaşlanmada belirleyicidir. Bilgelik, dayanıklılık ve sosyal katılım gibi pozitif psikolojik özellikler yaşlılarda öz yeterliliği artırır.

Yaşlıların ayrımcılığına ve damgalamaya karşı önlem almak, esenliği, dayanıklılığı, iyimserliği ve öz yeterliliği artırmak için hastalık içinde sağlığın değerlendirilmesi ve teşvik edilmesi başarılı yaşlanmada önemlidir. Ayrıca yaşlı erişkinlerde ruhsal hastalığın sosyal belirleyicilerini, özellikle yalnızlık ve sosyal izolasyonu değerlendirmek ve bu alandaki sorunları hedefleyen müdahaleleri kullanmak gereklidir.

KAYNAKÇA

Abdoli, N., Salari, N., Darvishi, N., Jafarpour, S., Solaymani, M., Mohammadi, M. & Shohaimi, S. (2022). The global prevalence of major depressive disorder (MDD) among the elderly: A systematic review and meta-analysis. *Neurosci Biobehav Rev*, *132*, 1067-1073. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2021.10.041

Aggarwal, R., Kunik, M. & Asghar-Ali, A. (2017). Anxiety in later life. *Focus (Am Psychiatr Publ)*, *15*(2), 157-161. https://doi.org/10.1176/appi.focus.20160045

Alexopoulos, G. S. (2019). Mechanisms and treatment of late-life depression. *Transl Psychiatry*, *9*(1), 188. https://doi.org/10.1038/s41398-019-0514-6

Alkhammash, S. S., Alkhaldi, D. M. & Alotaibi, F. S. (2022). Prevalence and associated factors of depression among elderly patients attending the primary health clinic in Prince Mansour Military Hospital in Taif, Saudi Arabia. *J Family Med Prim Care*, *11*(12), 7627-7634. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_443_22

Almeida, O. P. (2014). Prevention of depression in older age. *Maturitas*, *79*(2), 136-141. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2014.03.005

Alzoubi, E., Shaheen, F. & Yousef, K. (2023). Delirium incidence, predictors and outcomes in the intensive care unit: A prospective cohort study. *Int J Nurs Pract*, e13154. https://doi.org/10.1111/ijn.13154

Andreas, S., Schulz, H., Volkert, J., Dehoust, M., Sehner, S., Suling, A., Ausin, B., Canuto, A., Crawford, M., Da Ronch, C., Grassi, L., Hershkovitz, Y., Munoz, M., Quirk, A., Rotenstein, O., Santos-Olmo, A. B., Shalev, A., Strehle, J., Weber, K., Wegscheider, K., Wittchen, H. U. & Harter, M. (2017). Prevalence of mental disorders in elderly people: the European MentDis_ICF65+ study. *Br J Psychiatry*, *210*(2), 125-131. https://doi.org/10.1192/bjp.bp.115.180463

Ao, X., Jiang, D. W. & Zhao, Z. (2016). The impact of rural-urban migration on the health of the left-behind parents. *China Economic Review*, *37*, 126-139. https://doi.org/10.1016/j.chieco.2015.09.007

APA. (2014a). *Anxiety disorder.* In *diagnostic and statistical manual of mental disorders 5* (pp. 113-128). American Psychiatric Pub.

APA. (2014b). Desk reference to the diagnostic criteria from DSM-5. In *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5* (pp. 93-114). American Psychiatric Pub.

APA. (2014c). Neurocognitive disorder. In *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5* (pp. 291-326). American Psychiatric Pub.

APA. (2014d). Schizophrenia spectrum and other psychotic disorders. In *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5* (pp. 43-62). American Psychiatric Pub.

Arnold, I., Dehning, J., Grunze, A. & Hausmann, A. (2021). Old age bipolar disorder-epidemiology, aetiology and treatment. *Medicina (Kaunas)*, *57*(6). https://doi.org/10.3390/medicina57060587

Ayhan, M. G. (2020). Yaşılarda psikolojik değerlendirme. İçinde İ. Eren (Ed.), *Geriatrik Psikiyatri* (ss. 9-20). Akademisyen Kitabevi.

Aziz, R. & Steffens, D. C. (2013). What are the causes of late-life depression?. *Psychiatr Clin North Am*, *36*(4), 497-516. https://doi.org/10.1016/j.psc.2013.08.001

Baladon, L., Fernandez, A., Rubio-Valera, M., Cuevas-Esteban, J., Palao, D. J., Bellon, J. A. & Serrano-Blanco, A. (2015). Prevalence of mental disorders in non-demented elderly people in primary care [corrected]. *Int Psychogeriatr*, *27*(5), 757-768. https://doi.org/10.1017/S1041610214002841

Beekman, A. T. F. (2018). Anxiety disorders in old age: psychiatric comorbidities, quality of life, and prevalence according to age, gender, and country. *Am J Geriatr Psychiatry*, *26*(2), 186-187. https://doi.org/10.1016/j.jagp.2017.10.004

Beghi, M., Butera, E., Cerri, C. G., Cornaggia, C. M., Febbo, F., Mollica, A., Berardino, G., Piscitelli, D., Resta, E., Logroscino, G., Daniele, A., Altamura, M., Bellomo, A., Panza, F. & Lozupone, M. (2021). Suicidal behaviour in older age: A systematic review of risk factors associated to suicide attempts and completed suicides. *Neurosci Biobehav Rev*, *127*, 193-211. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2021.04.011

Bhattacharyya, K. K., Molinari, V. & Andel, R. (2023). Longevity is not an ingredient of successful aging as self-reported by community-dwelling older adults: a scoping review. *Aging Ment Health*, *27*(2), 217-229. https://doi.org/10.1080/13607863.2022.2033696

Cai, H., Jin, Y., Liu, R., Zhang, Q. E., Su, Z. H., Ungvari, G. S., Tang, Y. L., Ng, C. H., Li, X. H. & Xiang, Y. T. (2023). Global prevalence of depression in older adults: A systematic review and meta-analysis of epidemiological surveys. *Asian Journal of Psychiatry*, *80*. https://doi.org/ARTN 10341710.1016/j.ajp.2022.103417

Canuto, A., Weber, K., Baertschi, M., Andreas, S., Volkert, J., Dehoust, M. C., Sehner, S., Suling, A., Wegscheider, K., Ausin, B., Crawford, M. J., Da Ronch, C., Grassi, L., Hershkovitz, Y., Munoz, M., Quirk, A., Rotenstein, O., Santos-Olmo, A. B., Shalev, A., Strehle, J., Wittchen, H. U., Schulz,

H. & Harter, M. (2018). Anxiety disorders in old age: psychiatric comorbidities, quality of life, and prevalence according to age, gender, and country. *Am J Geriatr Psychiatry*, *26*(2), 174-185. https://doi.org/10.1016/j.jagp.2017.08.015

Carpenter, B. D., Gatz, M. & Smyer, M. A. (2022). Mental health and aging in the 2020s. *Am Psychol*, *77*(4), 538-550. https://doi.org/10.1037/amp0000873

Cerejeira, J., Firmino, H., Vaz-Serra, A. & Mukaetova-Ladinska, E. B. (2010). The neuroinflammatory hypothesis of delirium. *Acta Neuropathol*, *119*(6), 737-754. https://doi.org/10.1007/s00401-010-0674-1

Chen, C. M., Lee, I. C., Su, Y. Y., Mullan, J. & Chiu, H. C. (2017). The longitudinal relationship between mental health disorders and chronic disease for older adults: a population-based study. *Int J Geriatr Psychiatry*, *32*(9), 1017-1026. https://doi.org/10.1002/gps.4561

Chen, F., Liu, L., Wang, Y., Liu, Y., Fan, L. & Chi, J. (2022). Delirium prevalence in geriatric emergency department patients: A systematic review and meta-analysis. *Am J Emerg Med*, *59*, 121-128. https://doi.org/10.1016/j.ajem.2022.05.058

Colijn, M. A., Nitta, B. H. & Grossberg, G. T. (2015). Psychosis in later life: A Review and Update. *Harv Rev Psychiatry*, *23*(5), 354-367. https://doi.org/10.1097/HRP.0000000000000068

Cosco, T. D., Howse, K. & Brayne, C. (2017). Healthy ageing, resilience and wellbeing. *Epidemiol Psychiatr Sci*, *26*(6), 579-583. https://doi.org/10.1017/S2045796017000324

da Silva, J., Goncalves-Pereira, M., Xavier, M. & Mukaetova-Ladinska, E. B. (2013). Affective disorders and risk of developing dementia: systematic review. *Br J Psychiatry*, *202*(3), 177-186. https://doi.org/10.1192/bjp.bp.111.101931

Ding, O. J. & Kennedy, G. J. (2021). Understanding vulnerability to late-life suicide. *Curr Psychiatry Rep*, *23*(9), 58. https://doi.org/10.1007/s11920-021-01268-2

Dintica, C. S. & Yaffe, K. (2022). Epidemiology and risk factors for dementia. *Psychiatr Clin North Am*, *45*(4), 677-689. https://doi.org/10.1016/j.psc.2022.07.011

Dols, A. & Beekman, A. (2020). Older age bipolar disorder. *Clin Geriatr Med*, *36*(2), 281-296. https://doi.org/10.1016/j.cger.2019.11.008

Dziechciaz, M. & Filip, R. (2014). Biological psychological and social determinants of old age: bio-psycho-social aspects of human aging. *Ann Agric Environ Med*, *21*(4), 835-838. https://doi.org/10.5604/12321966.1129943

Eren, İ. (2020a). Yaşlılarda bipolar bozukluk. İçinde İ. Eren (Ed.), *Geriatrik Psikiyatri* (ss. 53-84). Akademisyen Yayınevi.

Eren, İ. (2020b). Yaşlılarda depresif bozukluk. İçinde İ. Eren (Ed.), *Geriatrik Psikiyatri* (ss. 21-52). Akademisyen Yayınevi.

Erikson, E. H., Erikson, J. M. & Kivnick, H. Q. (1989). *Vital involvement in old age*. W. W. Norton & Company.

Fassberg, M. M., Cheung, G., Canetto, S. S., Erlangsen, A., Lapierre, S., Lindner, R., Draper, B., Gallo, J. J., Wong, C., Wu, J., Duberstein, P. & Waern, M. (2016). A systematic review of physical illness, functional disability, and suicidal behaviour among older adults. *Aging Ment Health*, *20*(2), 166-194. https://doi.org/10.1080/13607863.2015.1083945

Ferrari, A. J., Charlson, F. J., Norman, R. E., Patten, S. B., Freedman, G., Murray, C. J. L., Vos, T. & Whiteford, H. A. (2013). Burden of depressive disorders by country, sex, age, and year: findings from the global burden of disease Study 2010. *Plos Medicine*, *10*(11). https://doi.org/ARTN e100154710.1371/journal.pmed.1001547

Ferrucci, L., Gonzalez-Freire, M., Fabbri, E., Simonsick, E., Tanaka, T., Moore, Z., Salimi, S., Sierra, F. & de Cabo, R. (2020). Measuring biological aging in humans: A quest. *Aging Cell*, *19*(2), e13080. https://doi.org/10.1111/acel.13080

Fischer, C. E., Namasivayam, A., Crawford-Holland, L., Hakobyan, N., Schweizer, T. A., Munoz, D. G. & Pollock, B. G. (2022). Psychotic disorders in the elderly: diagnosis, epidemiology, and treatment. *Psychiatr Clin North Am*, *45*(4), 691-705. https://doi.org/10.1016/j.psc.2022.07.001

Flint, A. J. (1997). Epidemiology and comorbidity of anxiety disorders in later life: implications for treatment. *Clin Neurosci*, *4*(1), 31-36. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9056120

Fung, H. H. (2013). Aging in culture. *Gerontologist*, *53*(3), 369-377. https://doi.org/10.1093/geront/gnt024

Gao, F., Zhou, L., Gao, Y., Zhang, Y., Zuo, A. & Zhang, X. (2022). Effects of physical and mental health factors and family function on the self-perception of aging in the elderly of Chinese community. *Brain Behav*, *12*(9), e2528. https://doi.org/10.1002/brb3.2528

Gundersen, E. & Bensadon, B. (2023). Geriatric depression. *Prim Care*, *50*(1), 143-158. https://doi.org/10.1016/j.pop.2022.10.010

Gunzelmann, T., Kupfer, J. & Brahler, E. (2002). Alexithymia in the elderly general population. *Compr Psychiatry*, *43*(1), 74-80. https://doi.org/10.1053/comp.2002.29855

Haigh, E. A. P., Bogucki, O. E., Sigmon, S. T. & Blazer, D. G. (2018). Depression among older adults: a 20-year update on five common myths and misconceptions. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *26*(1), 107-122. https://doi.org/10.1016/j.jagp.2017.06.011

Hegeman, J. M., de Waal, M. W., Comijs, H. C., Kok, R. M. & van der Mast, R. C. (2015). Depression in later life: a more somatic presentation?. *J Affect Disord*, *170*, 196-202. https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.08.032

Hines, L. E. & Murphy, J. E. (2011). Potentially harmful drug-drug interactions in the elderly: a review. *Am J Geriatr Pharmacother*, *9*(6), 364-377. https://doi.org/10.1016/j.amjopharm.2011.10.004

Hu, T., Zhao, X. Y., Wu, M., Li, Z. Y., Luo, L., Yang, C. M. & Yang, F. (2022). Prevalence of depression in older adults: A systematic review and meta-analysis. *Psychiatry Research*, *311*. https://doi.org/ARTN 11451110.1016/j.psychres.2022.114511

Inouye, S. K., Westendorp, R. G. & Saczynski, J. S. (2014). Delirium in elderly people. *Lancet*, *383*(9920), 911-922. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)60688-1

James, S., Abate, D., Abate, K., Abay, S., Abbafati, C. & Abbasi, N. (2018). Global, regional, and national incidence, prevalence, and years lived with disability for 354 diseases and injuries for 195 countries and territories, 1990-2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. *Lancet*, *392*(10159), 1789-1858. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32279-7

Jeste, D. V., Alexopoulos, G. S., Bartels, S. J., Cummings, J. L., Gallo, J. J., Gottlieb, G. L., Halpain, M. C., Palmer, B. W., Patterson, T. L., Reynolds, C. F., 3rd & Lebowitz, B. D. (1999). Consensus statement on the upcoming crisis in geriatric mental health: research agenda for the next 2 decades. *Arch Gen Psychiatry*, *56*(9), 848-853. https://doi.org/10.1001/archpsyc.56.9.848

Jiang, C. H., Zhu, F. & Qin, T. T. (2020). Relationships between Chronic Diseases and Depression among middle-aged and elderly people in China: A prospective study from CHARLS. *Current Medical Science*, *40*(5), 858-870. https://doi.org/10.1007/s11596-020-2270-5

Kiely, K. M., Brady, B. & Byles, J. (2019). Gender, mental health and ageing. *Maturitas*, *129*, 76-84. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2019.09.004

Kim, K., Jeon, H. J., Myung, W., Suh, S. W., Seong, S. J., Hwang, J. Y., Ryu, J. I. & Park, S. C. (2022). Clinical approaches to late-onset psychosis. *J Pers Med*, *12*(3). https://doi.org/10.3390/jpm12030381

Knight, Z. G. (2017). A proposed model of psychodynamic psychotherapy linked to Erik Erikson's eight stages of psychosocial development. *Clin Psychol Psychother*, *24*(5), 1047-1058. https://doi.org/10.1002/cpp.2066

Kumar, A., Maini, K., Arya, K. & Sharma, S. (2023). Simple Partial Seizure. In *StatPearls*. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK500005/

Lambiase, M. J., Kubzansky, L. D. & Thurston, R. C. (2014). Prospective study of anxiety and incident stroke. *Stroke*, *45*(2), 438-443. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.113.003741

Landqvist Waldo, M., Gustafson, L., Passant, U. & Englund, E. (2015). Psychotic symptoms in frontotemporal dementia: a diagnostic dilemma?. *Int Psychogeriatr*, *27*(4), 531-539. https://doi.org/10.1017/S1041610214002580

Larzelere, M. M., Campbell, J. & Adu-Sarkodie, N. Y. (2011). Psychosocial factors in aging. *Clin Geriatr Med*, *27*(4), 645-660. https://doi.org/10.1016/j.cger.2011.07.009

Latif, E. (2013). The impact of retirement on mental health in Canada. *J Ment Health Policy Econ*, *16*(1), 35-46. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23676414

Leggett, A. N., Sonnega, A. J. & Lohman, M. C. (2018). The association of insomnia and depressive symptoms with all-cause mortality among middle-aged and old adults. *Int J Geriatr Psychiatry*, *33*(9), 1265-1270. https://doi.org/10.1002/gps.4923

Li, W., Wang, Q., Yin, H., Song, Y., Tu, W., Wang, L., Liang, Y., Bai, Y. & Xu, G. (2022). Construction of path analysis model on related factors of social isolation in older people. *Psychogeriatrics*, *22*(5), 743-756. https://doi.org/10.1111/psyg.12879

Liu, Y., Xu, Y., Yang, X., Miao, G., Wu, Y. & Yang, S. (2023). The prevalence of anxiety and its key influencing factors among the elderly in China. *Front Psychiatry*, *14*, 1038049. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1038049

Mah, L., Szabuniewicz, C. & Fiocco, A. J. (2016). Can anxiety damage the brain?. *Curr Opin Psychiatry*, *29*(1), 56-63. https://doi.org/10.1097/YCO.0000000000000223

Malhi, G. S. & Mann, J. J. (2018). Depression. *Lancet*, *392*(10161), 2299-2312. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31948-2

Maresova, P., Javanmardi, E., Barakovic, S., Barakovic Husic, J., Tomsone, S., Krejcar, O. & Kuca, K. (2019). Consequences of chronic diseases and other limitations associated with old age - a scoping review. *BMC Public Health*, *19*(1), 1431. https://doi.org/10.1186/s12889-019-7762-5

McDonald, W. M. (2017). Overview of neurocognitive disorders. *Focus (Am Psychiatr Publ)*, *15*(1), 4-12. https://doi.org/10.1176/appi.focus.20160030

Meesters, P. D., de Haan, L., Comijs, H. C., Stek, M. L., Smeets-Janssen, M. M. J., Weeda, M. R., Eikelenboom, P., Smit, J. H. & Beekman, A. T. F. (2012). Schizophrenia Spectrum disorders in later life: Prevalence and distribution of age at onset and sex in a dutch catchment area. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, *20*(1), 18-28. https://doi.org/10.1097/JGP.0b013e3182011b7f

Mosca, I. & Barrett, A. (2016). The impact of voluntary and ınvoluntary retirement on mental health: Evidence from older Irish adults. *J Ment Health Policy Econ*, *19*(1), 33-44. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/27084792

Neumann, L., Dapp, U., Jacobsen, W., van Lenthe, F. & von Renteln-Kruse, W. (2017). The MINDMAP project: mental well-being in urban environments : Design and first results of a survey on healthcare planning policies, strategies and programmes that address mental health promotion and mental disorder prevention for older people in Europe. *Z Gerontol Geriatr*, *50*(7), 588-602. https://doi.org/10.1007/s00391-017-1290-7

O'Brien, J., Taylor, J. P., Ballard, C., Barker, R. A., Bradley, C., Burns, A., Collerton, D., Dave, S., Dudley, R., Francis, P., Gibbons, A., Harris, K., Lawrence, V., Leroi, I., McKeith, I., Michaelides, M., Naik, C., O'Callaghan, C., Olsen, K., Onofrj, M., Pinto, R., Russell, G., Swann, P., Thomas, A., Urwyler, P., Weil, R. S. & Ffytche, D. (2020). Visual hallucinations in neurological and ophthalmological disease: pathophysiology and management. *J Neurol Neurosurg Psychiatry*, *91*(5), 512-519. https://doi.org/10.1136/jnnp-2019-322702

Olds, T., Burton, N. W., Sprod, J., Maher, C., Ferrar, K., Brown, W. J., van Uffelen, J. & Dumuid, D. (2018). One day you'll wake up and won't have to go to work: The impact of changes in time use on mental health following retirement. *PLoS One*, *13*(6), e0199605. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0199605

Ong, A. D., Uchino, B. N. & Wethington, E. (2016). Loneliness and health in older adults: A mini-review and synthesis. *gerontology*, *62*(4), 443-449. https://doi.org/10.1159/000441651

Orenstein, G. A. & Lewis, L. (2023). Eriksons stages of psychosocial development. In *StatPearls*. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/32310556

Pandey, P., Varshney, P., Gajera, G. V., Nirisha, P. L., Malathesh, B. C., Manjunatha, N., Sivakumar, P. T., Kumar, C. N. & Math, S. B. (2021). Criminal responsibility in geropsychiatry: competence, culpability, and care. *Indian J Psychol Med*, *43*(5 Suppl), 97-106. https://doi.org/10.1177/02537176211030993

Petersen, R. C. (2016). Mild cognitive impairment. *Continuum (Minneap Minn)*, *22*(2 Dementia), 404-418. https://doi.org/10.1212/CON.0000000000000313

Petersen, R. C., Lopez, O., Armstrong, M. J., Getchius, T. S. D., Ganguli, M., Gloss, D., Gronseth, G. S., Marson, D., Pringsheim, T., Day, G. S., Sager, M., Stevens, J. & Rae-Grant, A. (2018). Practice guideline update summary: Mild cognitive impairment: Report of the Guideline Development, Dissemination, and Implementation Subcommittee of the American Academy of Neurology. *Neurology*, *90*(3), 126-135. https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000004826

Petrova, N. N. & Khvostikova, D. A. (2021). Prevalence, structure, and risk factors for mental disorders in older people. *Advances in Gerontology*, *11*(4), 409-415. https://doi.org/10.1134/S2079057021040093

Priebe, L., Degenhardt, F. A., Herms, S., Haenisch, B., Mattheisen, M., Nieratschker, V., Weingarten, M., Witt, S., Breuer, R., Paul, T., Alblas, M., Moebus, S., Lathrop, M., Leboyer, M., Schreiber, S., Grigoroiu-Serbanescu, M., Maier, W., Propping, P., Rietschel, M., Nothen, M. M., Cichon, S. & Muhleisen, T. W. (2012). Genome-wide survey implicates the influence of copy number variants (CNVs) in the development of early-onset bipolar disorder. *Mol Psychiatry*, *17*(4), 421-432. https://doi.org/10.1038/mp.2011.8

Prince, M., Bryce, R., Albanese, E., Wimo, A., Ribeiro, W. & Ferri, C. P. (2013). The global prevalence of dementia: a systematic review and metaanalysis. *Alzheimers Dement*, *9*(1), 63-75 e62. https://doi.org/10.1016/j.jalz.2012.11.007

Reinhardt, M. M. & Cohen, C. I. (2015). Late-life psychosis: diagnosis and treatment. *Curr Psychiatry Rep*, *17*(2), 1. https://doi.org/10.1007/s11920-014-0542-0

Reynolds, K., Pietrzak, R. H., El-Gabalawy, R., Mackenzie, C. S. & Sareen, J. (2015). Prevalence of psychiatric disorders in U.S. older adults: findings from a nationally representative survey. *World Psychiatry*, *14*(1), 74-81. https://doi.org/10.1002/wps.20193

Sajatovic, M., Gyulai, L., Calabrese, J. R., Thompson, T. R., Wilson, B. G., White, R. & Evoniuk, G. (2005). Maintenance treatment outcomes in older patients with bipolar I disorder. *Am J Geriatr Psychiatry*, *13*(4), 305-311. https://doi.org/10.1176/appi.ajgp.13.4.305

Sami, M., Khan, H. & Nilforooshan, R. (2015). Late onset mania as an organic syndrome: A review of case reports in the literature. *J Affect Disord*, *188*, 226-231. https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.08.027

Schuster, J. P., Manetti, A., Aeschimann, M. & Limosin, F. (2013). [Epidemiology of psychiatric disorders in elderly and their impact on somatic health]. *Geriatr Psychol Neuropsychiatr Vieil*, *11*(2), 181-185. https://doi.org/10.1684/pnv.2013.0405

Sekhon, S., Patel, J. & Sapra, A. (2023). Late-Life Depression. In *StatPearls*. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/31855351

Shobassy, A. (2021). Elderly Bipolar Disorder. *Curr Psychiatry Rep*, *23*(2), 5. https://doi.org/10.1007/s11920-020-01216-6

Shrestha, R., Shrestha, A. P., Shrestha, A. & Kamholz, B. (2020). Unrecognized geriatric depression in the emergency Department of a Teaching Hospital in Nepal: prevalence, contributing factors, and metric properties of 5 item geriatric depression scale in this population. *BMC Psychiatry*, *20*(1), 533. https://doi.org/10.1186/s12888-020-02910-8

Sikorski, C., Luppa, M., Heser, K., Ernst, A., Lange, C., Werle, J., Bickel, H., Mosch, E., Wiese, B., Prokein, J., Fuchs, A., Pentzek, M., Konig, H. H., Brettschneider, C., Scherer, M., Maier, W., Weyerer, S., Riedel-Heller, S. G. & AgeCoDe Study, G. (2014). The role of spousal loss in the development of depressive symptoms in the elderly - implications for diagnostic systems. *J Affect Disord*, *161*, 97-103. https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.02.033

Simning, A. & Simons, K. V. (2017). Treatment of depression in nursing home residents without significant cognitive impairment: a systematic review. *International Psychogeriatrics*, *29*(2), 209-226. https://doi.org/10.1017/S1041610216001733

Stafford, J., Howard, R. & Kirkbride, J. B. (2018). The incidence of very late-onset psychotic disorders: a systematic review and meta-analysis, 1960-2016. *Psychological Medicine*, *48*(11), 1775-1786. https://doi.org/10.1017/S0033291717003452

Stephens, C. E., Evans, L. K., Bradway, C. & Buckwalter, K. (2018). Challenges in aging, dementia, and mental health: new knowledge and energy to ınform solutions. *J Am Geriatr Soc*, *66 Suppl 1*(Suppl 1), S1-S3. https://doi.org/10.1111/jgs.15271

Sundakov-Krumins, T. E., Lubbe, S. & Wand, A. P. F. (2022). Homicide and dementia: A systematic review. *Dement Geriatr Cogn Disord*, *51*(1), 1-17. https://doi.org/10.1159/000521878

Tamnes, C. K., Walhovd, K. B., Dale, A. M., Ostby, Y., Grydeland, H., Richardson, G., Westlye, L. T., Roddey, J. C., Hagler, D. J., Jr., Due-Tonnessen, P., Holland, D., Fjell, A. M. & Alzheimer's Disease Neuroimaging, I. (2013). Brain development and aging: overlapping and unique patterns of change. *Neuroimage*, *68*, 63-74. https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2012.11.039

Tampi, R. R., Young, J., Hoq, R., Resnick, K. & Tampi, D. J. (2019). Psychotic disorders in late life: a narrative review. *Ther Adv Psychopharmacol*, *9*, 2045125319882798. https://doi.org/10.1177/2045125319882798

Taylor, H. O., Taylor, R. J., Nguyen, A. W. & Chatters, L. (2018). Social isolation, depression, and psychological distress among older adults. *j aging health*, *30*(2), 229-246. https://doi.org/10.1177/0898264316673511

thom, r., silbersweig, d. a. & boland, r. j. (2019). major depressive disorder in medical ıllness: a review of assessment, prevalence, and treatment options. *Psychosom Med*, *81*(3), 246-255. https://doi.org/10.1097/PSY.0000000000000678

Treml, J., Linde, K., Engel, C., Glaesmer, H., Hinz, A., Luck, T., Riedel-Heller, S., Sander, C. & Kersting, A. (2022). Loss and grief in elderly people: Results from the LIFE-Adult-Study. *Death Stud*, *46*(7), 1621-1630. https://doi.org/10.1080/07481187.2020.1824203

Trzepacz, P. T. (2000). Is there a final common neural pathway in delirium? Focus on acetylcholine and dopamine. *Semin Clin Neuropsychiatry*, *5*(2), 132-148. https://doi.org/10.153/SCNP00500132

TUİK. (2023). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2020*. Retrieved 27.07.2023 from https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227

Tully, P. J., Cosh, S. M. & Baune, B. T. (2013). A review of the affects of worry and generalized anxiety disorder upon cardiovascular health and coronary heart disease. *Psychol Health Med*, *18*(6), 627-644. https://doi.org/10.1080/13548506.2012.749355

Van Assche, L., Morrens, M., Luyten, P., Van de Ven, L. & Vandenbulcke, M. (2017). The neuropsychology and neurobiology of late-onset schizophrenia and very-late-onset schizophrenia-like psychosis: A critical review. *Neurosci Biobehav Rev*, *83*, 604-621. https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2017.08.024

Volkert, J., Schulz, H., Harter, M., Wlodarczyk, O. & Andreas, S. (2013). The prevalence of mental disorders in older people in Western countries - a meta-analysis. *Ageing Res Rev*, *12*(1), 339-353. https://doi.org/10.1016/j.arr.2012.09.004

Watt, J., Tricco, A. C., Talbot-Hamon, C., Pham, B., Rios, P., Grudniewicz, A., Wong, C., Sinclair, D. & Straus, S. E. (2018). Identifying older adults at risk of delirium following elective surgery: a systematic review and meta-analysis. *Journal of General Internal Medicine*, *33*(4), 500-509. https://doi.org/10.1007/s11606-017-4204-x

Welzel, F. D., Stein, J., Rohr, S., Fuchs, A., Pentzek, M., Mosch, E., Bickel, H., Weyerer, S., Werle, J., Wiese, B., Oey, A., Hajek, A., Konig, H. H., Heser, K., Keineidam, L., van den Bussche, H., van der Leeden, C., Maier, W., Scherer, M., Wagner, M. & Riedel-Heller, S. G. (2019). Prevalence of anxiety symptoms and their association with loss experience in a large cohort sample of the oldest-old. Results of the agecode/agequalide study. *Front Psychiatry*, *10*, 285. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00285

WHO. (2023). *Ageing*. Retrieved 27.07.2023 from https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1

Xie, L., Shen, Y., Wu, Y. & Yang, H. (2021). The impact of retirement on mental health. *Int J Health Plann Manage*, *36*(5), 1697-1713. https://doi.org/10.1002/hpm.3240

Yeşne, A. & Turan, E. (2012). Yaşlı hastalarda psikiyatrik muayene ve aile ile çalışmak. *Psikiyatride Güncel*, *4*, 294-305.

Yon, Y., Mikton, C. R., Gassoumis, Z. D. & Wilber, K. H. (2017). Elder abuse prevalence in community settings: A systematic review and meta-analysis. *Lancet Glob Health*, *5*(2), e147-e156. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(17)30006-2

Zabo, V., Csiszar, A., Ungvari, Z. & Purebl, G. (2023). Psychological resilience and competence: key promoters of successful aging and flourishing in late life. *Geroscience*. https://doi.org/10.1007/s11357-023-00856-9

Zenebe, Y., Akele, B., M, W. S. & Necho, M. (2021). Prevalence and determinants of depression among old age: a systematic review and meta-analysis. *Ann Gen Psychiatry*, *20*(1), 55. https://doi.org/10.1186/s12991-021-00375-x

Zivin, K., Wharton, T. & Rostant, O. (2013). The economic, public health, and caregiver burden of late-life depression. *Psychiatr Clin North Am*, *36*(4), 631-649. https://doi.org/10.1016/j.psc.2013.08.008

5

Yaşlılarda Farmakolojik Desteklerin Kullanımı

Sıddıka Ersoy - Sinan Topuz

GİRİŞ

Dünyada yaşlı nüfus hızla artmaktadır. Bugüne kadar bilim camiasında yaşlanmanın en kabul gören tanımı, organizmanın yaşa özel canlılık bileşeninin yani sağlıklılık hâlinin iç fizyolojik değişiklikler nedeniyle sürekli olarak azalmasıdır (Rose, 1991). Biyolojik yaşlanma, yaşlanmaya eşlik eden vücut yapısı ve fizyolojisinde meydana gelen olumsuz değişiklikleri ifade eder (Taneri vd., 2021). Yaşla birlikte vücudun onarım ve uyum sağlama yeteneği azalır, çevre etkilenir ve homeostazis azalır (Taneri vd., 2021). Daha uzun insan ömrü, daha fazla kronik hastalık ve yaşa bağlı fizyolojik değişiklikler birçok zorluğu beraberinde taşır. Bunlar arasında önemli olan sorunlardan biri de yaşlılarda ilaç kullanımıdır. Sağlık hizmetleri ve farmakolojik tedavi uygulamalarının yaşlı bireylerdeki kullanımına uygun şekilde uygulanması zorunludur. İlaçların farmakokinetik ve farmakodinamik özellikleri yaşla birlikte değişir. Yaşlı insanlar ilacın emilimi, dağılımı, metabolizması, atılımı ve reseptör seviyelerindeki değişikliklere bağlı olarak ilaçlara bireysel ve farklı tepkiler vermektedir (Dedeli & Karakovan, 2011; Akdemir & Akyar, 2009). Yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan bu fizyolojik ve patolojik değişiklikler, insanların birden fazla hastalıkla ve tedavi komplikasyonlarıyla karşı karşıya kalma eğiliminde olduğu anlamına gelir (Mortazavi vd., 2016). Hücresel yaşlanma oranı yaşam tarzına bağlıdır (Taneri vd., 2021). Yaşa bağlı değişiklikler normal şartlarda fiziksel fonksiyonu etkilemez ancak sistem rezerv kapasitesini azaltır. Yaşlandıkça vücudun onarım, çevreye uyum sağlama ve homeostaziyi sürdürme yeteneği azalır (Taneri vd., 2021). Yaşa bağlı bu fizyolojik ve patolojik değişiklikler, insanların birçok hastalıkla ve tedavi sürecindeki komplikasyonlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Mortazavi vd., 2016; Akdemir & Akyar, 2009). Fizyolojik değişiklikler ile beraber iştah azalmasına bağlı besin maddelerinin alımında azalma, alınabilen besin maddelerinde emilimin, dağılımın ve sentezin bozulması ilave ihtiyaçların da oluşmasına yol açar. Örneğin vitaminler ve mineraller, bir organizmanın metabolik ve bağışıklık fonksiyonları gibi birçok fonksiyonu için çok önemli unsurlardır. İnsan vücudu tarafından sentezlenemeyen vitamin ve mineraller besinlerle alınır, onlardan emilir. Gerekli durumlarda

KAYNAKÇA

Acar Tek., N. & Pekcan, G. (2008). *Besin destekleri kullanılmalı mı?.* Klasmat Matbaacılık.

Akdemir, N. & Akyar, İ. (2009). Geriatri Hemşireliği. *Akad Geriatri*, 1, 73-81.

Akkuş, Y. & Karatay, G. (2011). Kars'ta 60 yaş üstü bireylerin ilaç kullanım davranışlarının değerlendirilmesi. *TÜBAV Bilim Dergisi, 4*(3), 214-220.

Al-Atıf, H., (2022, Feb). Collagen Supplements for Aging and Wrinkles: A Paradigm Shift in the Fields of Dermatology and Cosmetics. *Dermatol Pract Concept,12,* (1), e2022018.

Aparasu, R. R., Mort, J. R. & Brandt, H. (2005). Polypharmacy trends in office visits by the Kronik hastalığı olan yaşlılarda vitamin ve mineral kullanım özelliklerinin belirlenmesi *YSAD-EIRJ 2020* / 13, (2), 123-130.

Arslan –Gürol, G. & Eşer, İ. (2005). Yaşlılarda verilen eğitimin ilaç kullanma etkisin incelenmesi. *Türk Geriatri Dergisi; 8(*3), 127-140.

Bahat, G., Akpınar, TS. & Tufan, F. (2012). Yaşlılarda akılcı ilaç kullanımı. *J. Gerontol Geriatrik Arş,*1(1),104-109.

Bilgili, N. & Karatay, G. (2005). Sait Yazıcı Sağlık Ocağı bölgesinde yaşayan bireylerin ilaç tüketimi ile ilgili bazı uygulamalarının belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 12*(1), 39-48.

Bjelakovic, G., Nikolova, D., Gluud, C., Simonetti, RG & Gluud, LL (2012, Mar). Antioxidant supplements for prevention of mortality in healthy participants and patients with various diseases. *Cochrane Database Syst Rev,14*(3),CD007176. http://dx.doi.org/10.1002/14651858.CD007176.pub2.

Bosy-Westphal, A., Eichhorn, C., Kutzner, D., Illner, K., Heller, M. & Müller, M. J. (2003). The age-related decline in resting energy expenditure in humans is due to the loss of fat-free mass and to alterations in its metabolically active components. *The Journal of nutrition, 133*(7), 2356-2362.

Briefel, R.R. & Johnson, C.L. (2004). Secular trends in dietary intake in the United States. *Annu. Rev. Nutr., 24*, 401-431.

Brown, KM., Arthur, JR. (2001, Apr). Selenium, selenoproteins and human health: a review. *Public Health Nutr, 4*(2B),5 93-9. v 10.1079/phn2001143. PMID: 11683552 Review.

Budnitz, DS., Lovegrove, MC., Shehab, N & Richards, CL. (*2011).* Emergency hospitalizations for adverse drug events in older Americans. *N Engl J Med, 365,* (21), 2002-12

Burk, RF. (2002, Mar-Apr) Selenium, an antioxidant nutrient. *Nutr Clin Care, 5*(2), 75-9 http://dx.doi.org/10.1046/j.1523-5408.2002.00006.x.

Bülbül, S., Sürücü, M. & Aşık, G. (2014). Vitamin kullanım alışkanlıkları ve etkileyen faktörler. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 57*(4), 241- 245

Cherubini, A., Del Signore, S., Ouslander, J, Semla, T. & Michel JP. (2010). Fighting against age discrimination in clinical trials, *J Am Geriatr Soc,* 58, 1791-1796

Chew, ML., Mulsant, BH., Pollock, BG. (2005). Serum anticholinergic activity and cognition in patients with moderate-to-severe dementia. *Am J Geriatr Psychiatry, 13*, 535-538

Dedeli, Ö. & Karadakovan, A. (2011). Yaşlı bireylerde ilaç kullanımı, tamamlayıcı ve alternatif tedavi uygulamalarının incelenmesi. *Spatula DD, 1*(1), 23-32.

Denic, A., Glassock, R. J. & Rule, A. D. (2016). Structural and functional changes with the aging kidney. *Advances in chronic kidney disease, 23*(1), 19-28.

Detsky, A. S., McLaughlin JR, Baker, J. P., Johnston, N. A. N. C. Y., Whittaker, S., Mendelson, R. A. & Jeejeebhoy, K. N. (1987). What is subjective global assessment of nutritional status?. *Journal of parenteral and enteral nutrition, 11*(1), 8-13.

Dwyer, J. T., Coates, P. M., Smith, M. J. (2018). Dietary supplements: regulatory challenges and research resources. *Nutrients, 10*(1): 41. http://dx.doi.org/10.3390/nu10010041

Eker, S. (2018). *Demans tanısı alan ve almayan yaşlı bireylerin serum folik asit, vitamin B12 düzeyleri ve beslenme durumlarının karşılaştırılması*. (İstanbul Medipol Üniversitesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ulusal Tez Merkezi.

Elam, ML., Johnson, SA., Hooshmand, S., Feresin, RG., Payton, ME., Gu, J. & Arjmandi, BA. (2015, Mar). A calcium-collagen chelate dietary supplement attenuates bone loss in postmenopausal women with osteopenia: a randomized controlled trial. *J Med Food, 18*(3), 324-31. http://dx.doi.org/10.1089/jmf.2014.0100.

Evans, W. J. & Cyr-Campbell, D. (1997). Nutrition, exercise, and healthy aging. *Journal of the American Dietetic Association, 9,*(6), 632-638.

Fajreldines, A, Insua, J & Schnitzler, E. (2016 Sep-Oct). Prevalence of potentially inappropriate drug prescription in the elderly. *Rev Calid Asist, 3,*(5), 279-84. http://dx.doi.org/10.1016/j.cali.2015.12.009.

Field, M.S. & Stover P.J. 2018. Safety of folic acid. Ann. N.Y. Acad. Sci., 1414, 59–71.

Ford, KL., Jorgenson DJ., Landry, EJL., & Whiting, SJ. (2019, Apr). Vitamin and mineral supplement use in medically complex, community-living, older adult. *Appl Physiol Nutr Metab. 44*(4):450-453. http://dx.doi.org/10.1139/apnm-2018-0515.

Franz, M. J., Bantle, J. P., Beebe, C. A., Brunzell, J. D., Chiasson, J. L., Garg, A., ... & Wheeler, M. (2002). Evidence-based nutrition principles and recommendations for the treatment and prevention of diabetes and related complications. *Diabetes care, 25*(1), 148-198.

Gahche, J.J., Bailey, R.L., Potischman, N. & Dwyer, J.T. (2017). Dietary supplement use was very high among older adults in the United States in 2011–2014. *J Nutr,* 147(10),1968–1976.

Gnjidic, D., Le, Couteur, D.G., Kouladjian, L., Hilmer, SN. (2012, May). Deprescribing trials: methods to reduce polypharmacy and the impact on prescribing and clinical outcomes. *Clin Geriatr Med. 28*(2), 237-53. http://dx.doi.org/10.1016/j.cger.2012.01.006.

Gül, Ş. K. & Akmansu, M. (2021). Yaşlı Hastalarda Nütrisyon Desteği Nasıl Olmalı?. *Turkish Journal of Oncology, 35*(1).

Gülhan, R. (2013). Yaşlılarda Akılcı İlaç Kullanımı. *Okmeydanı Tıp Dergisi, 2*(2), 99-105.http://dx.doi.org/10.5222/otd.supp2.2013.099

Hanley, D.A., Cranney, A., Jones, G., Whiting, S.J. & Leslie W.D. (2010). Vitamin D in adult health and disease: a review and guideline statement from Osteoporosis Canada (summary). *CMAJ, 182*(12), 1315–1319.

Hercberg, S., Galan, P., Preziosi, P., Alfarez, MJ. &Vazquez, C. (1998). The potential role of antioxidant vitamins in preventing cardiovascular diseases and cancers. *Nutrition,* 14, 513-20.

Hetzel, B. S., Potter, B. J. & Dulberg, E. M. (1990). The iodine deficiency disorders: nature, pathogenesis and epidemiology. *World review of nutrition and dietetics, 62,* 59-119.

Homer, P.M & Mukherjee, S. (2018). The impact of dietary supplement form and dosage on perceived efficacy. *Journal of Consumer Marketing, 35*(2), 228-238. http://dx.doi.org/10.1108/JCM-02-2017-2108

Hovstadius, B. & Petersson, G. (2012). Factors Leading to Excessive Polypharmacy. *Clin Geriatr Med,* 2,(2), 159–72.

Ilgaz, Ş., Yardım, N., Çimen, MYB., Kanbur, N., Özmert, EN., Satman İ., Tavil, B., Tayfur, M., &Ulman C. (2020). Türkiye'de besinlerin D vitamini, folik asit ve demir ile zenginleştirilmesi: Sağlık Bakanlığı önerileri. Turk J Public Health.,18(3),226 – 248.

Işık, AT., Doruk, H., Mas, MR. (2004). Yaşlılarda ilaç kullanım ilkeleri. *Klinik Gelişim Dergisi*, 17(2), 25-31. 3

İncedal Irgat, S. (2021). Yaşlı bireylerde kırılganlıkla malnütrisyon, sarkopeni, duygu durumu, günlük

yaşam aktivitesi ve beslenme durumunun ilişkisi. Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Diyetetik Anabilim Dalı Beslenme ve Diyetetik Doktora Programı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Jensen, G. L., McGee, M. & Binkley, J. (2001). Nutrition in the elderly. *Gastroenterology Clinics of North America, 30*(2), 313-334.

Jorgenson, D.J., Landry, E.J. & Lysak, K.J. (2016) A mixed methods evaluation of a patient care clinic located within a pharmacy school. *Int J Clin Pharm. 38*(4), 924–930.

Kaboli, PJ., McClimon, BJ., Hoth, AB. &Barnett, MJ. (2004). Assessing the accuracy of computerized medication histories. Am J Manag Care, 10, 872-877.

Kılıç, N., Demir, G. & Çalışkan, Ç.E. (2020). Kronik hastalığı olan yaşlılarda vitamin ve mineral kullanım özelliklerinin belirlenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 13*, (2),123-130.

Koçyiğit, E., Esgin, Ö. & Köksal, E. (2022). The Altering Dietary Pattern of Turkey. *Bes Diy Derg. 50*, 3, 40-52

Kondrup, JESPEN., Allison, S. P., Elia, M., Vellas, B. & Plauth, M. (2003). ESPEN guidelines for nutrition screening 2002. *Clinical nutrition,* 22(4), 415-421.

Lee, DH., Oh, JH. & Chung, JH. (2016). Glycosaminoglycan and proteoglycan in skin aging. *Journal of Dermatological Science,* 83(3),174-181. http://dx.doi.org/10.1016/j.jdermsci.2016.05.016

Liguori, I., Russo, G., Curcio, F., Bulli, G., Aran, L., Della-Morte, D., Garguilo, G., Testa, G., Caccatore F., Bonaduce , D.,& Abete, P. (2018, Apr). Oxidative stress, aging, and diseases. *Clin Interv Aging, 26*,13, 757-772.

Macdonald, J. B., Connolly, S. M. & DiCaudo, D. J. (2012). Think zinc deficiency: acquired acrodermatitis enteropathica due to poor diet and common medications. *Archives of dermatology, 148*(8), 961-963.

Maher RL, Hanlon JT, Hajjar ER (2014). Yaşlılarda polifarmasinin klinik sonuçları. *İlaç Güvenliğine İlişkin Uzman Görüşü, 13*(1), 57-65.

Mangoni, AA. & Jackson, SH. (2004, Jan). Age-related changes in pharmacokinetics and pharmacodynamics: basic principles and practical applications. *Br J Clin Pharmacol, 5,*(1), 6-14. http://dx.doi.org/10.1046/j.1365-2125.2003.02007.x.

Meneilly, G. S., Knip, A., Tessier, D. & Canadian Diabetes Association Clinical Practice Guidelines Expert Committee. (2013). Diabetes in the elderly. *Canadian Journal of Diabetes, 37,* S184-S190.

Mercanlıgil, M. (2019). Yaşlı diyabetli bireylerde beslenme tedavisi. *Beslenme ve Diyet Dergisi, 47,* 60-66.

Millen, A. E., Dodd, K. W. & Subar, A. F. (2004). Use of vitamin, mineral, nonvitamin, and nonmineral supplements in the United States: the 1987, 1992, and 2000 National Health Interview Survey results. *Journal of the American Dietetic Association, 104*(6), 942-950.

Mortazavi, SS., Shati, M., Keshtkar, A., Malakouti, S. K., Bazargan, M. & Assari, S. (2016). Defining polypharmacy in the elderly: a systematic review protocol. *BMJ open, 6*(3), e010989.

Murata, M. & Kawanishi, S. (2000). Oxidative DNA damage by vitamin A and its derivative via superoxide generation. *The Journal of Biological Chemistry 275*(3), 2003-8.

Nistico, SP., Silvestri, M., Zingoni, T., Tamburi, F., Bennardo, L. & Cannarozzo, G. (2021). Combination of Fractional CO2 Laser and Rhodamine-Intense Pulsed Light in Facial Rejuvenation: A Randomized Controlled Trial. *Photobiomodul Photomed Laser Surg., 39*(2),113–117. http://dx.doi.org/10.1089/photob.2020.4876.

Noia, AS, Secoli, SR, Duarte, YA, Lebrao, ML & Lieber, NS. (2012, Oct). Factors associated to the use of psychotropic drugs by community-dwelling elderly in Sao Paulo city. *Rev Esc Enferm USP.* 46, Spec No, 38-43. http://dx.doi.org/10.1590/s0080-62342012000700006.

Orimo, H., Ito, H., Suzuki, T., Araki, A., Hosoi, T. & Sawabe, M. (2006). Reviewing the definition of "elderly". *Geriatrics & gerontology international, 6*(3),149-158.

Osterberg, L. & Blaschke, T. (2005). Adherence to medication. *N Engl J Med, 353,* 487-497

Otten, J.J., Pitzi Hellwig, J. & Meyers, L.D. (2006). *Dietary Reference Intakes: The Essential Guide to Nutrient Requirements*. The National Academic Press

Özen, B., Kaya Erten, Z. & Bülbül, T. (2018). Kuşaklar arası akılcı ilaç kullanımı. *Sağlık Bilimleri Dergisi,* 27(3), 199-204

Özer, E. & Özdemir L. (2009). Yaşlı Bireyde Akılcı İlaç Kullanımı ve Hemşirenin Sorumlulukları. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 42-51

Park, S., Johnson, M. A. & Fischer, J. G. (2008). Vitamin and mineral supplements: barriers and challenges for older adults. *Journal of Nutrition for the Elderly, 27*(3-4), 297-317.

Piekara, A., Krzywonos, M., Kopacz, M. (2021). Dietary supplements ıntended for childrenproposed classification of products available on the market. *Journal of Dietary Supplements,* 1-12, http://dx.doi.org/.1080/19390211.2021.1887425

Radimer, K., Bindewald, B., Hughes, J., Ervin, B., Swanson, B., Picciano, MS. (2004, Aug). Dietary supplement use by US adults: data from the National Health and Nutrition Examination Survey, 1999-2000. *Am J Epidemiol.* 15, 160(4),339-49. http://dx.doi.org/10.1093/aje/kwh207.

Raposo, A., Saraiva, A., Ramos, F., Carrascosa, C., Raheem, D., Bárbara, R., Silva, H. (2021). The Role of Food Supplementation in Microcirculation-A Comprehensive Review. *Biology, 10*(7), 616, http://dx.doi.org/10.3390/ biology10070616

Rayman, MP. (2012, Mar). Selenium and human health. *Lancet, 31*, 379(9822):1256-68. http://dx.doi.org/10.1016/S0140-6736(11)61452-9.

Rognstadt, S., Brekke, M. & Fetveit, A. (*2009).* The Norwegian General Practice (NORGEP) criteria for assessing potentially inappropriate prescription to elderly patients. A modified Delphy study. *Scand J Prim Health Care* 27, 153-159. http://dx.doi.org/10.1080/02813430902992215 PMid:19462339 PMCid:PMC3413187

Rose, MR. (1991*). Evolutionary biology of aging*. Oxford University Press.

Rubenstein, L. Z., Harker, J. O., Salvà, A., Guigoz, Y. & Vellas, B. (2001). Screening for undernutrition in geriatric practice: developing the short-form mini-nutritional assessment (MNA-SF). *The Journals of Gerontology Series A: Biological Sciences and Medical Sciences, 56*(6), M366-M372.

Savlak, N., Çağındı, Ö., Dedeoğlu, M., İnce, C. & Köse, E. (2022). Türkiye'de ve Dünyada Takviye Edici Gıdalara Genel Bir Bakış. *GIDA 47*(4), 576-590 http://dx.doi.org/10.15237/gida.GD22021

Sezgin, D. (2020). *Gıda takviyelerinin Türk ve dünya pazarındaki yeri*. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Mezuniyet Projesi.

Shakur, Y.A., Tarasuk, V., Corey, P. & O'Connor D.L. (2012). A comparison of micronutrient inadequacy and risk of high micronutrient intakes among vitamin and mineral supplement users and nonusers in Canada. *J. Nutr, 142,* 534–540.

Taipale, HT., Hartikaine, S. & Bell, JS. (2010). A comparison of four methods to quantify the cumulative effect of taking multiple drugs with sedative properties. *Am J Geriatr Pharmacother,* 8,460-471. http://dx.doi.org/10.1016/j.amjopharm.2010.10.004.

Taneri, P. E., Akis, N. & Karaalp, A. (2021). Herbal product use patterns and possible herb-drug interactions among older adults in Turkey. *Journal of Herbal Medicine, 29*, 100487.

Taşkın Şayir, Ç., Aslan Karaoğlu, S. &Evcik Toprak D. (2014). Evaluation of polypharmacy and complementary therapy use in patients>=65 years, attending to Family Medicine Outpatient Clinic of Şişli Etfal Training and Research Hospital. Turkiye *Aile Hekim Derg, 18,* (1), 35–41. 6.

The American Geriatrics Society. (2012). Beers criteria update expert panel. American Geriatrics Society updated Beers criteria for potentially inappropriate medication use in older adults. *J Am Geriatr Soc, 60*, 616-631. http://dx.doi.org/10.1111/j.1532-5415.2012.03923.x

Tucker, K.L. & Buranapin, S. (2001). Nutrition and aging in developing countries. *The Journal of nutrition, 131*(9), 2417S-2423S.

Tufan, A. (2016). Yaşlılıkta vitamin ve eser elementlerin akılcı kullanımı. *Türkiye Klinikleri J Geriatr-Special Topics, 2*(2), 77-80.

Ünsal, A., Demir, G., Çoban Özkan, A. & Gürol Arslan, G. (2011). Huzurevindeki yaşlılarda kronik hastalık sıklığı ve ilaç kullanımları. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 12* (3), 5-10.

van der Stelt, CA, Windsant-van den, V., Tweel, AM., Egberts , AC., van den Bemt, PM., Leendertse, AJ., Hermens, WA., van Marum, RJ., Derijks, HJ. (2016, Jan). The Association Between Potentially Inappropriate Prescribing and Medication-Related Hospital Admissions in Older Patients: A Nested Case Control Study. *Drug Saf, 39*(1),79-87. http://dx.doi.org/10.1007/s40264-015-0361-1.

Vatanparast, H., Calvo, MS., Green, TJ. & Whiting, SJ. (2010, Jul). Despite mandatory fortification of staple foods, vitamin D intakes of Canadian children and adults are inadequate. *J Steroid Biochem Mol Biol. 121*(1-2), 301-3. http://dx.doi.org/ 10.1016/j.jsbmb.2010.03.079

Volkerta, D., Bernerb, YN., Berryc, E., Cederholmd, T., Coti Bertrande, P., Milnef, A., Palmbladg, J., Schneiderh, St., Sobotkai, L., Stangaj, Z., DGEM: Lenzen-Grossimlinghaus, R., Krys, U., Pirlich, M., Herbst, B., Schutz, T., Schroer, W., Weinrebe, W., Ockenga, J. & Lochs, H. (2006). ESPEN Guidelines on Enteral Nutrition: Geriatrics. *Clinical Nutrition, 2*5, 330–360

Writing Group for the AREDS2 Research Group; Bonds, D.E., Harrington, M., Worrall, BB., Bertoni, AG., Eaton. CB., Hsia, J., Robinson, J., Clemons, TE., Fine, LJ. & Chew, EY. (2014, May). Effect of long-chain ω-3 fatty acids and lutein + zeaxanthin supplements on cardiovascular outcomes: results of the Age-Related Eye Disease Study 2 (AREDS2) randomized clinical trial. *JAMA Intern Med, 174*(5),763-71.

6

Yaşlılarda Engellilik

Fatma Başalan İz

GİRİŞ

Dünya nüfusu giderek artmaktadır. Dünya nüfusunun 2050'de 9.7 milyar, 2080'lerde 10.4 milyar olması ve 2100 yılına kadar bu seviyede kalması beklenmektedir (United Nations, 2022b). 2050 yılına kadar öngörülen toplam nüfus artışının yarısından fazlası sekiz ülkede görülecektir. Bu ülkeler; Hindistan, Nijerya, Pakistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Tanzanya, Filipinler ve Mısır'dır. Çin'in nüfusunun azalmaya başlaması, Hindistan'ın dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'i geçmesi, 61 ülkenin de 2050 yılına kadar nüfusunda azalmanın yaşaması beklenmektedir (Population Matters, 2023). Dünya nüfusunun artışında etkili olan, yaşam boyu kadın başına düşen doğum sayısının günümüzde 2.3'e gerilediği ve 2050'ye kadar kadın başına düşen doğum sayısının 2.1 doğuma düşeceği öngörülmektedir. 2050' ye kadarki nüfus artışının çoğu, geçmişteki büyümenin ivmesinden kaynaklanmaktadır. Yani küresel nüfusun öngörülen artışının üçte ikisinden, mevcut nüfusun genç yaş yapısının getirdiği ivme etkilidir. Ölüm oranındaki düşüşün ardından doğurganlık yüksek seviyelerde kaldığı sürece nüfus artışı devam edecektir. Sürekli, yüksek doğurganlık ve hızlı nüfus artışı, sürdürülebilir kalkınmanın başarılması için zorlukları beraberinde getirecektir (United Nations, 2022b).

Dünyada yaşlı nüfusun hem sayıca hem de toplam nüfus içindeki payı giderek artmaktadır. 65 yaş ve üstü nüfusun dünya nüfusundaki payının 2050'de yüzde 16'ya çıkacağı, 5 yaş altı çocuk sayısının iki katından fazla olacağı ve 12 yaş altı çocuk sayısına eşit olacağı öngörülmektedir (United Nations, 2022b). Beklenen yaşam süresinin uzaması, insanların yaşlılıkta geçirdiği süreyi 40 yıla kadar mümkün kılmaktadır (Wallace, 2008). Yaşam beklentisi küresel olarak artmaya devam ederken büyük eşitsizlikler devam etmektedir. Küresel anlamda doğumda beklenen yaşam süresi 1990'dan bu yana neredeyse 9 yıllık bir iyileşmeyle 2019'da 72,8 yıla ulaşmıştır. Ölüm oranındaki daha fazla azalma nedeniyle 2050'de ortalama küresel yaşam süresinin yaklaşık 77,2 yıl olacağı tahmin edilmektedir. 2021'de en az gelişmiş ülkeler için yaşam beklentisi küresel

KAYNAKÇA

Akıncı, A. Y. (2020). Antik Çağdan moderniteye gerontolojinin doğuşu. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Etik Yönleriyle Yaşlılık ve Yaşlanma* (ss. 1-32). Ekin Yayınevi.

Başıbüyük, G. Ö., Özdemir Güler, Z., Kılıç, B. & Ay, F. (2021). 65+ yaşlı bireylerin antropometrik referans değerleri ve ergonomi ilişkisi. Ergonomi, 4(3), 119-131. https://doi.org/10.33439/ergonomi.1015453

Boltz, M., Capezu, E., Fulmer, T.,& Zwicker, D.A. (Ed.). (2012). *Evidence-based geriatric nursing protocols for best practice*. 4. Basım. Springer Publishing Company.

Bonham-Howe, B.L. (Ed.). (2015). *The gerontology nurse's guide to the community-based health network*. Springer Publishing Company.

Carlson, D.S. & Pfadt, E. (2009). *Clinical coach for effective nursing care for older adults*. Martinsburg. F. A. Davis Company.

Chiu, C. J., Li, M. L., Chang, C. M., Wu, C. H. & Tan, M. P. (2021). Disability trajectories prior to death for ten leading causes of death among middle-aged and older adults in Taiwan. *BMC Geriatrics*, *21*, 1-9.

Drake, R.F. (1999). *Understanding disability policies.* MacMillan.

Eliopoulo, C. (2018). *Gerontological NNursing*. 9. Basım. Wolters Kluwer.

Feng, Q., Hoenig, H. M., Gu, D., Yi, Z. & Purser, J. L. (2010). Effect of new disability subtype on 3-year mortality in Chinese older adults. *Journal of the American Geriatrics Society*, *58*(10), 1952-1958.

Geriatric Nursing Principles (2020). Nurses research publications https://www.nurseslearning.com/courses/nrp/NRP1612-30/coursebook.pdf

Han, Y., Zhang, L. & Fang, Y. (2022). Novel subgroups of functional ability in older adults and their associations with adverse outcomes. *BMC Geriatrics*, *22*(1), 390-398

Huang, X., Zhang, M. & Fang, J. (2022). Growth patterns of activity of daily living disability and associated factors among the Chinese elderly: A twelve-year longitudinal study. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *99*, 104599.

Kalaycı, I., Özkul, M. & Oğuz, H. (2017). Şefkat ve ticaret arasında kalan bir çalışma biçimi: yaşlı bakım hizmetlerinde duygusal emek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(3), 637-662.

Khongboon, P., Pongpanich, S. & Chapman, R. S. (2016). Risk factors for six types of disability among the older people in Thailand in 2002, 2007, and 2011. *Journal of Aging Research*, 1-16. http://dx.doi.org/10.1155/2016/6475029

Landi, F., Liperoti, R., Russo, A., Capoluongo, E., Barillaro, C., Pahor, M., ... & Onder, G. (2010). Disability, more than multimorbidity, was predictive of mortality among older persons aged 80 years and older. *Journal of Clinical Epidemiology*, *63*(7), 752-759.

Landrum, M. B., Stewart, K. A. & Cutler, D. M. (2009). Clinical pathways to disability. In D. M. Cutler & D. A. Wise(Eds), Health at older ages: The causes and consequences *of declining disability among the elderly* (pp. 151-187). University of Chicago Press.

Lee, J., Lau, S., Meijer, E. & Hu, P. (2020). Living longer, with or without disability? A global and longitudinal perspective. *The Journal of Gerontology: Series A*, *75*(1), 162-167.

Liu, H., Jiao, J., Zhu, C., Zhu, M., Wen, X., Jin, J., ... & Xu, T. (2020). Potential associated factors of functional disability in Chinese older inpatients: a multicenter cross-sectional study. *BMC Geriatrics*, *20*(1), 1-12.

Liu, Z., Han, L., Wang, X., Feng, Q. & Gill, T. M. (2018). Disability prior to death among the oldest-old in China. *The Journals of Gerontology: Series A*, *73*(12), 1701-1707.

Macinko, J., Vaz de Melo Mambrini, J., Bof de Andrade, F., Drumond Andrade, F. C., Lazalde, G. E. & Lima-Costa, M. F. (2021). Life-course risk factors are associated with activity of daily living disability in older adults. *European Journal of Public Health*, *31*(3), 520-527.

Mackenbach, J. P. (2020). *A history of population health: rise and fall of disease in Europe*. Brill Rodopi.

Majer, I. M., Nusselder, W. J., Mackenbach, J. P., Klijs, B. & Van Baal, P. H. (2011). Mortality risk associated with disability: a population-based record linkage study. *American Journal of Public Health*, *101*(12), e9-e15.

Mason, D. J., Gardner, D. B., Hopkins-Outlaw, F., O'Grady, E. T., (Eds). (2016). *Policy & Politics in Nursing and Health Care.* Elsevier.

McColl, M.A., Fames, A., Boyce, W. & Shortt, S. (2006). Disability policy making: evaluating the evidence base. In D. Pothier & R. Devlin (Eds.), R, *Critical disability theory: essays in philosophy, politics, policy, and law*. UBC Press.

McGrath, R., Al Snih, S., Markides, K., Hall, O. & Peterson, M. (2019). The burden of health conditions for middle-aged and older adults in the United States: disability-adjusted life years. *BMC Geriatrics*, *19*, 1-13.

Miller, C.A. (2012). *Nursing for wellness in older adults*. Wolters Kluwer/Lippincott Williams & Wilkins

Nies, M.A., Faan, R. N. & McEwen, M. (2015). *Community/public health nursing promoting the health of populations*. 6. Basım. Elsevier.

Oliver, M. (1990). *The politics of disablement.* MacMillan.

Öztürk, A., Özenç, S., Canmemiş, S. ve Bozoğlu, E. (2016). Yaşlılık döneminde koruyucu sağlık bakımı. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, *10*(1), 34-41.

Population Matters (2023). https://populationmatters.org/the-facts-numbers/?gclid=EAIaIQobChMIpIzqkp6ugAMVopFoCR3vCQqaEAAYASAAEgITwfD_BwE

Rimmerman, A. (2013). Social i*nclusion of people with disabilities, national and ınternational perspectives*. Cambridge University Press.

Robine, J. M. (2021). Ageing populations: We are living longer lives, but are we healthier? Population Division UN DESA/POP/2021/TP/NO.2 https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2021/Sep/undesa_pd_2021_technical_paper_no.2_healthy_life_expectancy.pdf

Saito, J., Murayama, H., Ueno, T., Saito, M., Haseda, M., Saito, T., ... & Kondo, N. (2022). Functional disability trajectories at the end of life among Japanese older adults: findings from the Japan gerontological evaluation study (JAGES). *Age and Ageing*, *51*(11), afac260.

Savaş, S. & Akçiçek, F. (2010). Kapsamlı geriatrik değerlendirme. *Ege Tıp Dergisi, 49* (3), 19-30.

Sawada, M., Kubota, N., Sekine, R., Yakabe, M., Kojima, T., Umeda-Kameyama, Y., ... & Ogawa, S. (2021). Sex-related differences in the effects of nutritional status and body composition on functional disability in the elderly. *PLoS One*, *16*(2), e0246276.

Soriano, R.P. (2003). *Fundamentals of geriatric medicine a case-based approach*. 4. Basım. Springer Publishing Company.

Tas, Ü., Verhagen, A. P., Bierma-Zeinstra, S. M., Odding, E. & Koes, B. W. (2007). Prognostic factors of disability in older people: a systematic review. *British Journal of General Practice*, *57*(537), 319-323.

Tonbalak, K. & Ongan, D. (2022). Yaşlılıkta beslenme durumunu etkileyen engellilik sorunlarına karşı uygulanan beslenme çözümleri. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *7*(2), 435-440.

Tuna Uysal, M. (2020). Toplumsal değişme sürecinde yaşlı bireylerin yaşlılık algısı, *Turkish Studies-Social*, 15(6), 3161-3177. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.4415

United Nations. (2022a). *5 reasons not to miss the World population prospects 2022* https://www.un.org/development/desa/un-desa-voice/things-you-need-to-know/2022/07#4274)

United Nations. (2022b). *World population prospects 2022: summary of results* https://www.un.org/development/desa/pd/content/World-Population-Prospects-2022

United Nations. (2022c). *World population prospects 2022: summary of results* https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd_2022_wpp_key-messages.pdf

Wallace, M. (2008). *Essentials of gerontological nursing*. Springer Publishing Company.

WHO. (2011). *World report on disability*. https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/

WHO. (2021). Decade of healthy ageing: baseline report. https://www.who.int/publications/i/item/9789240017900

Wijers, I. G., Ayala, A., Rodriguez-Blazquez, C., Rodriguez-Laso, A., Rodriguez-García, P., Prados-Torres, A., ... & Forjaz, M. J. (2019). The Disease burden morbidity assessment in older adults and its association with mortality and other health outcomes. *European Journal of Ageing*, *16*, 193-203.

Wu, L. W., Chen, W. L., Peng, T. C., Chiang, S. T., Yang, H. F., Sun, Y. S., ... & Kao, T. W. (2016). All-cause mortality risk in elderly individuals with disabilities: a retrospective observational study. *BMJ Open*, *6*(9), e011164.

Yau, P. N., Foo, C. J. E., Cheah, N. L. J., Tang, K. F. & Lee, S. W. H. (2022). The prevalence of functional disability and its impact on older adults in the ASEAN region: a systematic review and meta-analysis. *Epidemiology and Health*, *44*,1-9.

Yazıcı, S. Ö. & Kalaycı, İ. (2015). Yaşlı hastaların günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3*(3), 385-390.

Zheng, P. P., Guo, Z. L., Du, X. J., Yang, H. M. & Wang, Z. J. (2022). Prevalence of disability among the Chinese older population: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(3), 1656.

7

Yaşlı Bakımı ve Kendini Yeterli Kılma

Esin Çetinkaya Uslusoy

GİRİŞ

Yaşlılık insan yaşamının son aşamasıdır. Yaşlanma ise fizyolojik olarak kaçınılmaz olan, doğum ile başlayan ve ölüm ile sonlanan bir olgudur. Diğer bir deyişle, yaşlanma bireylerin fiziki ve ruhsal güçlerinin geri dönülmez bir şekilde kaybolması sürecidir (Kara, 2011, 12-13). Sağlık ve hastalıklar ile ilgili gelişmeler arttıkça bireylerin yaşam süreleri de uzamaktadır. Bu yüzyılın başında 57 yıl olan ortalama yaşam süresi, günümüzde 70-72 yıla kadar yükselmiştir. Bununla birlikte ortalama yaşam süresinin 2040 yılında erkeklerde 75, kadınlarda ise 83 yıl olacağı tahmin edilmektedir. Yaşam süresinin artması, toplumdaki yaşlı bireylerin nüfusunu da artırmaktadır (Görpelioğlu, 2009, 21).

Bireyler yaşamın ilk 20 yılında sürekli gelişim gösterirken, daha sonra bir durağanlaşma ve en son çöküş yaşamaktadır. Yaşlılık bu çöküşün fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal alanlarda en hızlı olarak yaşandığı dönemidir. Başlangıçta meydana gelen fiziki yetersizlikler, zamanla psikolojik kapasitede dengesizliğe, gerilmelere neden olurken, bu alanlardaki gerilemeler ile sosyal alanda da bozulmalar gerçekleşmektedir. Bu nedenle yaşlılık, çoğu bireyde yaygın bir kayıp duygusunun yaşandığı, yeniden bağımlı duruma geçtikleri bir dönemdir (Kara 2011, 12-13).

Yaşam süresinin artması ile bireyin organizmasının da meydana gelen değişiklikler yaşlının yaşam kalitesini önemli oranda etkilemektedir. Yaşlının davranışları üzerinde yaşlılık ve öncesinde yaşanan olayların olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bazı yaşlılar ilerlemiş yaşlarına rağmen oldukça aktif bir yaşam sürerken bazıları ise sedanter bir yaşamı tercih ederler. Birçok sağlık sorunu ile baş etme durumunda kalırlar, hatta bu sorunlar onların yaşamlarının sonlanmasına neden olabilir (Fadıloğlu, 2006, 13). Bu nedenle yaşlılıkta, yaşlı yetişkinlerin bağımsızlık düzeylerini korumaları ve günlük yaşam aktivitelerini kendi başlarına gerçekleştirebilmeleri önemlidir. Kendi kendine yeterlilik, yaşlı bireylerin bağımsızlık, yaşam kalitesi ve doyumunun artması, saygı görmesi, yaratıcılığını kullanması ve psikolojik iyi oluş açısından kritik bir

KAYNAKÇA

Ainsworth, E., Aplin, T., de Jonge, D. & Bennett, S. (2022). Understanding home modification outcomes from the perspective of older people and people with a disability: informing home modification evaluation. *Disability and rehabilitation*, 1–10. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/09638288.2022.2146765

Akbaş, E., Yiğitoğlu, G. T. & Çunkuş, N. (2020). Yaşlılıkta sosyal izolasyon ve yalnızlık. *OPUS International Journal of Society Researches, 15*(26), 4540-4562.

Akyol A. D. (2007). Falls in the elderly: what can be done? *International nursing review, 54*(2), 191–196. https://doi.org/10.1111/j.1466-7657.2007.00505.x

Alptekin, D. (2011). Gerontososyoloji ekseninde yaşlılık sürecinin sosyoekonomik boyutları. *Yardım ve Dayanışma Dergisi, 2*(3), 7-15.

Altıparmak, S. (2009). Huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşam doyumu, sosyal destek düzeyleri ve etkileyen faktörler. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi, 23(3), 159-164.

Andersson, K. E., Boedtkjer, D. B. & Forman, A. (2017). The link between vascular dysfunction, bladder ischemia, and aging bladder dysfunction. *Therapeutic advances in urology, 9*(1), 11–27. https://doi.org/10.1177/1756287216675778

Ang S. (2018). Social Participation and Mortality Among Older Adults in Singapore: Does Ethnicity Explain Gender Differences?. *The journals of gerontology. Series B, Psychological sciences and social sciences, 73*(8), 1470–1479. https://doi.org/10.1093/geronb/gbw078

Atila, S. (2006). Toplumsal değişmenin aile ve yaşlılar üzerine etkisi (İstanbul'daki beş huzurevinde inceleme). (Yayın No. 186814) [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Bae, J. H. & Kim, G. (2018). Systematic review and meta-analysis of omega-3-fatty acids in elderly patients with depression. *Nutrition research (New York, N.Y.)*, 50, 1–9. https://doi.org/10.1016/j.nutres.2017.10.013

Balsamo, M., Cataldi, F., Carlucci, L. & Fairfield, B. (2018). Assessment of anxiety in older adults: a review of self-report measures. *Clinical interventions in aging*, 13, 573–593. https://doi.org/10.2147/CIA.S114100

Beğer, T. & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim, 3*(25), 1-3.

Belleville, S., Gilbert, B., Fontaine, F., Gagnon, L., Ménard, E. & Gauthier, S. (2006). Improvement of episodic memory in persons with mild cognitive impairment and healthy older adults: evidence from a cognitive intervention program. *Dementia and geriatric cognitive disorders, 22*(5-6), 486–499. https://doi.org/10.1159/000096316

Berg, G. V., Hedelin, B. & Sarvimäki, A. (2005). A holistic approach to the promotion of older hospital patients' health. *International nursing review, 52*(1), 73–80. https://doi.org/10.1111/j.1466-7657.2004.00264.x

Bilgili, N. & Okuyan, B., C. (2021). Yaşlı sağlığı. İçinde Ö. Erkin, A. Kalkım & İ. Göl (Eds.), *Halk sağlığı hemşireliği* (ss. 561-569). Çukurova Nobel Tıp Kitabevi

Bo, Y., Zhang, X., Wang, Y., You, J., Cui, H., Zhu, Y., Pang, W., Liu, W., Jiang, Y. & Lu, Q. (2017). The n-3 Polyunsaturated Fatty Acids Supplementation Improved the Cognitive Function in the Chinese Elderly with Mild Cognitive Impairment: *A Double-Blind Randomized Controlled Trial. Nutrients,* 9(1), 54. https://doi.org/10.3390/nu9010054

Buffel, T., McGarry, P., Phillipson, C., De Donder, L., Dury, S., De Witte, N., Smetcoren, A. S. & Verté, D. (2014). Developing age-friendly cities: case studies from Brussels and Manchester and implications for policy and practice. *Journal of aging & social policy, 26(*1-2), 52–72. https://doi.org/10.1080/08959420.2014.855043

Casey D. A. (2017). Depression in Older Adults: A treatable medical condition. *Primary care, 44*(3), 499–510. https://doi.org/10.1016/j.pop.2017.04.007

Chang, S. H., Crogan, N. L. & Wung, S. F. (2007). The self-care self-efficacy enhancement program for Chinese nursing home elders. *Geriatric nursing (New York, N.Y.), 28*(1), 31–36. https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2006.11.006

Choi, J. & Tate, J. A. (2021). Evidence-based communication with critically Ill older adults. *Critical care nursing clinics of North America, 33*(4), 441–457. https://doi.org/10.1016/j.cnc.2021.09.001

Cummings, S. R., Browner, W. S., Bauer, D., Stone, K., Ensrud, K., Jamal, S. & Ettinger, B. (1998). Endogenous hormones and the risk of hip and vertebral fractures among older women. *Study of Osteoporotic Fractures Research Group. The New England journal of medicine, 339*(11), 733–738. https://doi.org/10.1056/NEJM199809103391104

Çetin, Y. (2021). Yaşlılarda sosyal katılım. İçinde G. Y. Gencer (Edt), *Yaşlılarda rehabilitasiyon* (ss.507-520). Türkiye Gerontoloji Serisi. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Çınarlı, T. & Koç, Z. (2015). 65 Yaş ve üzeri yaşlılarda düşme risk ve korkusunun günlük yaşam aktiviteleri ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 4*(4), 660-679.

Dawson-Townsend K. (2019). Social participation patterns and their associations with health and well-being for older adults. *SSM − Population Health*, 8, 100424. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100424

Doğan, A., Borman, P., Gökçe Kutsal, Y. & Ordu, Gökkaya, K. (2011). Yaşlılık döneminde fiziksel aktivite ve egzersiz. İçinde B. Ş. Özvarış & D. Aslan (Eds.). *Yaşlı sağlığı modülleri* (ss. 65-84*)*. Anıl Matbaacılık.

Douglas H., Georgiou A., Westbrook J. (2017). Social participation as an indicator of successful aging: An overview of concepts and their associations with health. *Australian Health Review, 41*(4), 455–462. https://doi.org/10.1071/AH16038

Ekici, S. K. & Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta teknolojinin kullanımı. *Ege Tıp Dergisi*, 55.

Fadıloğlu, Ç. (2006). Yaşlılığın önemi. İçinde Ç. Fadıloğlu (Ed.), *İleri geriatri hemşireliği* (ss.1-17). Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.

Fortin, M., Stewart, M., Poitras, M. E., Almirall, J. & Maddocks, H. (2012). A systematic review of prevalence studies on multimorbidity: toward a more uniform methodology. *Annals of family medicine, 10*(2), 142–151. https://doi.org/10.1370/afm.1337

Gillespie, L. D., Robertson, M. C., Gillespie, W. J., Sherrington, C., Gates, S., Clemson, L. M. & Lamb, S. E. (2012). Interventions for preventing falls in older people living in the community. *The Cochrane database of systematic reviews, 2012*(9), CD007146. https://doi.org/10.1002/14651858.CD007146.pub3

Gitlin, L. N., Hauck, W. W., Dennis, M. P. & Winter, L. (2005). Maintenance of effects of the home environmental skill-building program for family caregivers and individuals with Alzheimer's disease and related disorders. *The journals of gerontology. Series A, Biological sciences and medical sciences, 60*(3), 368–374. https://doi.org/10.1093/gerona/60.3.368

Gopinath, B., Russell, J., Flood, V. M., Burlutsky, G. & Mitchell, P. (2014). Adherence to dietary guidelines positively affects quality of life and functional status of older adults. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 114*(2), 220–229. https://doi.org/10.1016/j.jand.2013.09.001

Gökdemir, B. (2017). Yaşlılık hakkında herşey. İçinde F. Akçiçek & S. Şahin (Ed.), *Yaşlıda düşme ve düşmeyi önleme yolları el kitabı* (ss. 27-28). İzmir Büyükşehir Belediyesi desteği ile Ege Üniversitesi Geriatri Bilim Dalı, Dokuz Eylül Üniversitesi Geriatri Bilim Dalı Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü Ortak Yayınları.

Görpelioğlu, S. (2009). *Yaşlılık ve getirdiği sorunlar*. İçinde N. Gacar. (Ed.), *Adı eylül. Sağlık bilimlerinde yaşlılık* (ss. 21-41). Nobel Tıp Kitabevileri.

Gülhan, P. Y. (21 Haziran 2023). Yaşlılarda Çevre Koşullarının Düzenlenmesi. Bölüm 13. https://www.solunum.org.tr/TusadData/Book/677/17102018113921-013.pdf

Güner, P. & Güler, Ç. (2002). Yaşlıların ev güvenliği ve denetim listesi. *Geriatri, 5*(4), 150-154.

Haines, K. L., Gorenshtein, L., Lumpkin, S., Grisel, B. & Gallagher, S. (2023). Optimal nutrition in the older adult: beneficial versus ıneffective supplements. *Current Nutrition Reports, 12*(2), 231–237. https://doi.org/10.1007/s13668-023-00459-y

Holloway, A. & Watson, H. E. (2002). Role of self-efficacy and behaviour change. *International journal of nursing practice, 8*(2), 106–115. https://doi.org/10.1046/j.1440-172x.2002.00352.x

Holthe, T., Halvorsrud, L. & Lund, A. (2022). digital assistive technology to support everyday living in community-dwelling older adults with mild cognitive ımpairment and dementia. *Clinical Interventions in Aging*, 17, 519–544. https://doi.org/10.2147/CIA.S357860

Işık, A. T., Cankurtaran, M., Doruk, H. & Mas, M. R. (2006). Evaluation of falls in geriatric patients. *Turkish Journal of Geriatrics, 9*(1), 45-50.

İlçe, A. G. A. Ö., İlçe, A. G. A. C. & Dıramalı, A. (2007). Yaşlılarda ev kazalarının önlenmesi ve ev kazalarının önlenmesine yönelik iç mekân çözümlemeleri. https://www.researchgate.net/profile/Arzu-O-ezcan-Ilce/publication/308328307.

Kaldık, G. A. (2022). Yaşlıların Karşılaşabileceği Kaza ve Düşmelerin Nedenleri ve Önlenmesi. MAS Journal of Applied Sciences, 7(Özel Sayı), 1294-1302.

Kalınkara, V. (2010). Yaşlı bireyler için yaşam çevresinin ergonomik tasarımı. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 3*(1-2), 54-64.

Kalınkara, V. (2011). Temel gerontoloji yaşlılık bilimi. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ticaret Ltd Şti.

Karagülmez, A. T. & Külünkoğlu, B. A. (2021). Yaşlı bireylerde düşme riski farkındalığının önemi. İçinde G. Y. Gencer (Ed.), *Yaşlılarda rehabilitasiyon* (ss. 115-124). Türkiye Gerontoloji Serisi. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Kendig, H., Elias, A. M., Matwijiw, P. & Anstey, K. (2014). Developing age-friendly cities and communities in Australia. *Journal of aging and health, 26*(8), 1390–1414. https://doi.org/10.1177/0898264314532687

Koohsari, M. J., Owen, N., Cole, R., Mavoa, S., Oka, K., Hanibuchi, T. & Sugiyama, T. (2017). Built environmental factors and adults' travel behaviors: Role of street layout and local destinations. *Preventive medicine*, 96, 124–128. https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2016.12.021

Krajewska-Włodarczyk, M., Owczarczyk-Saczonek, A., Placek, W., Osowski, A. & Wojtkiewicz, J. (2018). Articular cartilage aging-potential regenerative capacities of cell manipulation and stem cell therapy. *International Journal of Molecular Sciences, 19*(2), 623. https://doi.org/10.3390/ijms19020623

Kulakçı, H., Kuzlu Ayyıldız, T., Emiroğlu, O. N. & Köroğlu, E. (2012). Huzurevinde yaşayan yaşlıların öz yeterlilik algılarının ve sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının değerlendirilmesi. *DEUHYO ED, 5*(2):53-64.

Kurt, G., Beyaztaş, F. & Erkol, Z. (2010). Yaşlıların sorunları ve yaşam memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi, 24*(2), 32-39.

Kurtoğlu, S. & İnkaya, B. (2022). Tip 2 Diyabetli Yaşlılarda Kırılganlık ve Öz Etkililik Düzeyinin Belirlenmesi: Tanımlayıcı Araştırma. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 14*(3), 825-834.

Moradi, S., Fekrazad, H., Mousavi, M. T. & Arshi, M. (2013). The study of relationship between social participation and quality of life of old people who are member of senior association of Tehran City in 2011. *Iranian Journal of Ageing, 7*(4), 41-46.

Okuyan, B. & Bilgili, N. A. İ. L. E. (2018). Yaşlılarda mobilite ve düşme davranışları: Bir huzurevi çalışması. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 15*(1), 1-8.

Özer, M. & Özsoy, Karabulut, Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumu. *Geriatri*, 6, 72-74.

Özmen, T. (2021). Yaşlılarda fiziksel aktivite. İçinde G. Y. Gencer (Ed.), *Yaşlılarda rehabilitasiyon* (ss. 429-437). Türkiye Gerontoloji Serisi. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Özmen, T. & Contarlı, N. (2023). Yaşlılarda fiziksel aktivite ve egzersiz. *Unika Sağlık Bilimleri Dergisi, 3*(1):452-459.

Pak, M. (2020). Yaşlılarla sosyal hizmetlerde yeni paradigma: yaşlıları güçlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20*(47), 355-382.

Park, D. C. & Reuter-Lorenz, P. (2009). The adaptive brain: aging and neurocognitive scaffolding. *Annual Review of Psychology*, 60, 173–196. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093656

Peek, S. T., Luijkx, K. G., Rijnaard, M. D., Nieboer, M. E., van der Voort, C. S., Aarts, S., van Hoof, J., Vrijhoef, H. J. & Wouters, E. J. (2016). Older adults' reasons for using technology while aging in place. *Gerontology, 62*(2), 226–237. https://doi.org/10.1159/000430949

Polat, Ü. & Kahraman, B.B. (2013). Yaşlı bireylerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve algılanan sosyal destek arasındaki ilişki. *Fırat Tıp Dergisi, 18*(4), 213-218.

Powell, K. R., Wakefield, B. J. & Alexander, G. L. (2020). Leveraging technology to ımprove care of older adults. *Journal of Gerontological Nursing, 46*(7), 2. https://doi.org/10.3928/00989134-20200605-01

Riggs, B. L., Khosla, S. & Melton, L. J., 3rd (1998). A unitary model for involutional osteoporosis: estrogen deficiency causes both type I and type II osteoporosis in postmenopausal women and contributes to bone loss in aging men. *Journal of bone and mineral research: the official journal of the American Society for Bone and Mineral Research, 13*(5), 763–773. https://doi.org/10.1359/jbmr.1998.13.5.763

Sale, P. (2018). Gerontechnology, domotics, and robotics. In S. Masiero & U. Carraro (Eds), *Rehabilitation Medicine for elderly patients*(pp.161-169). Springer.

Savcı, A. & Bilik, Ö. (2014). Ortopedi ve travmatoloji kliniğinde geriatrik değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 7*(2), 156-163.

Serra-Prat, M., Lorenzo, I., Palomera, E., Ramírez, S. & Yébenes, J. C. (2019). Total body water and ıntracellular water relationships with muscle strength, frailty and functional performance in an elderly population. *The journal of nutrition, health & aging, 23*(1), 96–101. https://doi.org/10.1007/s12603-018-1129-y

Shearer, N. B., Fleury, J., Ward, K. A. & O'Brien, A. M. (2012). Empowerment interventions for older adults. *Western Journal of Nursing Research, 34*(1), 24-51.

Siette, J., Berry, H., Jorgensen, M., Brett, L., Georgiou, A., McClean, T. & Westbrook, J. (2021). Social participation among older adults receiving community care services. *Journal of Applied Gerontology: The Official Journal of The Southern Gerontological Society, 40*(9), 997–1007. https://doi.org/10.1177/0733464820938973

Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme*. Nika Yayınevi.

Tinetti, M. E., Fried, T. R. & Boyd, C. M. (2012). Designing health care for the most common chronic condition--multimorbidity. JAMA, 307(23), 2493–2494. https://doi.org/10.1001/jama.2012.5265

Toledano-González, A., Labajos-Manzanares, T. & Romero-Ayuso, D. (2019). Well-being, self-efficacy and independence in older adults: a randomized trial of occupational therapy. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 83, 277–284. https://doi.org/10.1016/j.archger.2019.05.002

Toofany S. (2008). How to promote a healthier tomorrow. *Nursing Older People, 20*(2), 17–20.

Uysal, M. T. (2020). Yaşlı bireylerin sosyalleşmesinde dijital teknolojinin rolü: dijital yaşlılar üzerine bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 43-59.

Volkert, D., Beck, A. M., Cederholm, T., Cruz-Jentoft, A., Goisser, S., Hooper, L., Kiesswetter, E., Maggio, M., Raynaud-Simon, A., Sieber, C. C., Sobotka, L., van Asselt, D., Wirth, R. & Bischoff, S. C. (2019). ESPEN guideline on clinical nutrition and hydration in geriatrics. *Clinical Nutrition (Edinburgh, Scotland), 38*(1), 10–47. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2018.05.024

World Health Organization. (2013). *Health 2020: A European policy framework and strategy for the 21st century.* Regional Office for Europe. https://apps.who.int/iris/handle/10665/326386

World Health Organization. (2015). World report on ageing and health (9241565047). https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1

Yang, P. Y., Ho, K. H., Chen, H. C. & Chien, M. Y. (2012). Exercise training improves sleep quality in middle-aged and older adults with sleep problems: a systematic review. *Journal of physiotherapy, 58*(3), 157–163. https://doi.org/10.1016/S1836-9553(12)70106-6

Yılmaz, K & Karaca O. (2021). Yaşlanma ile ilgili fizyolojik değişiklikler. İçinde G. Y. Gencer (Ed.), *Yaşlılarda rehabilitasyon* (ss. 35-55). Türkiye Gerontoloji Serisi. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara.

Zhang, W., Low, L. F., Schwenk, M., Mills, N., Gwynn, J. D. & Clemson, L. (2019). Review of gait, cognition, and fall risks with ımplications for fall prevention in older adults with dementia. *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders, 48*(1-2), 17–29. https://doi.org/10.1159/000504340

Zullo, A., Fleckenstein, J., Schleip, R., Hoppe, K., Wearing, S. & Klingler, W. (2020). Structural and functional changes in the coupling of fascial tissue, skeletal muscle, and nerves during aging. *Frontiers in Physiology*, 11, 592. https://doi.org/10.3389/fphys.2020.00592

8

Başarılı Yaşlanma ve Yaşlı Beslenmesi

Gizem Helvacı - Sercan Özbek Yazıcı

GİRİŞ

Yaşlılar geçmişe göre daha uzun bir yaşam sürmektedir (Wham & Miller, 2016; Akıncı, 2020). Sosyal, psikoloji ve tıp bilimlerinde başarılı yaşlanmanın çeşitli tanımları mevcuttur. Genellikle bu tanımlar yaşamdan memnuniyet ve esenlik, fiziksel ve zihinsel sağlığı içerir Yaşam kalitesinin ve yaşlılıkta iyi bir genel işlevin bu artan yaşam beklentisine eşlik etmesinin öneminin kabul edilmesi, "başarılı yaşlanmanın" nasıl teşvik edileceğine olan ilginin artmasına yol açmıştır (Bowling & Dieppe, 2005; Milte & McNaughton, 2016).

Yaşlanma süreci, doğumdan hemen sonra başlar ve tüm yaşam süresi boyunca sürer ve ölümle son bulur (Chalise, 2019). Tüm canlıların yaşadığı kaçınılmaz bir süreç olan yaşlanma, vücut fonksiyonlarında ilerleyici ve geri dönüşü olmayan bir azalmanın meydana geldiği karmaşık yaşam sürecinin doğal bir parçasıdır (Şekeroğlu & Şekeroğlu, 2009; Tuna Uysal, 2020; Başıbüyük, 2021). Yaşlanma ile birlikte tip 2 diyabet, kardiyovasküler hastalık, ateroskleroz, nörodejeneratif hastalıklar gibi yaşa bağlı hastalıkların görülme sıklığı artmaktadır. Bu hastalıkların ortaya çıkışında hem genetik hem de çevresel faktörlerin (egzersiz ve diyet dâhil) önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir (Almendáriz-Palacios vd., 2016; Kalaycı vd., 2017; Başalan İz, 2020). Beslenme, yaşam döngüsü boyunca sağlığın önemli bir belirleyicisidir. Beslenme ve sağlıklı yaşlanma arasındaki karmaşık ilişki tam olarak anlaşılamamış olmasına rağmen diyet müdahalesinin yaşlanma sürecini olumlu yönde değiştirebileceği, yaşa bağlı çeşitli hastalıkları önleyebileceği veya geciktirebileceği gösterilmiştir (Aiello vd., 2016).

BAŞARILI YAŞLANMA VE BESLENME

Başarılı yaşlanma, yaşa bağlı hastalıklardan arınmış maksimum yaşam beklentisine ulaşılmasına yönelik morbiditenin azaltılması olarak tanımlanır (Ziegler & Sidani, 2011). Daha düşük ölüm oranları ve daha iyi sağlık sonuçları ile ilişkilidir (Tyrovolas

SONUÇ

Yaşlanma, genetik ve çevresel faktörlere bağlı karmaşık bir süreçtir. İşlevsel ve zihinsel yetenekleri açısından herkes aynı oranda yaşlanmamaktadır. Başarılı yaşlanma, yaşlı yetişkinlerde fiziksel ve zihinsel refahı tanımlayan çok boyutlu bir kavramdır. Beslenme, sağlığı korumak ve sağlıklı bir yaşlanma için en önemli faktörlerden biridir. Akdeniz diyeti, kalori kısıtlaması ve aralıklı oruç, yaşlanmayı yavaşlatan ve sağlık üzerinde olumlu etkileri olan beslenme modelleri olduğu görülmektedir. Bu diyetlerin yaşlanma süreci üzerine olumlu etkileri bilinmekle birlikte başarılı yaşlanmayı sağlayacak kesin bir diyet tanımlaması henüz yapılamamaktadır. Bu nedenle yaşamın erken dönemlerinden itibaren özellikle yeterli ve dengeli beslenmek, düzenli fiziksel aktivite yapmak ve sigara gibi sağlık üzerinde olumsuz etkileri olan alışkanlıklardan kaçınmak sağlığın geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde vazgeçilmez bir role sahiptir.

Sağlıklı yaşlanma sürecinde olduğu gibi yaşlılıkta da sağlığın devam ettirilmesi için beslenme önemli bir faktördür. Yetersiz makro ve mikro besin ögesi alımları yaşlılar arasında yaygındır. Antioksidan ve antiinflamatuar özellikteki besinlerin yer aldığı Akdeniz tarzı beslenme şekli tüm yaş gruplarında olduğu gibi yaşlılar için de en iyisi olarak kabul edilmektedir. Yaşlılara beslenme ile ilgili bilgi ve tutumlarını geliştirecek eğitimler verilmelidir ve sağlıklı besin seçimlerinin önündeki engellerin (besine erişim, yalnızlık vs.) kaldırılması gereklidir. Yaşlılara yiyecek edinimi, yemek hazırlama ve pişirme konularında yardımcı olmak ve onlarla birlikte sofraya oturmak besin alımlarını iyileştirebilir. Yaşlıların yiyeceklerden yeterli besin ögesi alamadıkları durumlarda ise vitamin/mineral takviyesi gerekli olabilir. Besin takviyelerinin yaşlıların hastalıklarına, diyet tercihlerine, kaliteli gıdaya erişimine ve kullandıkları ilaçlarına göre bireyselleştirilmesi, bu sebeple takviyelerini seçerken doktorlarına ve diyetisyenlerine danışmaları önemlidir.

KAYNAKÇA

Afzali, A., Goli, S., Moravveji, A., Bagheri, H., Mirhosseini, S. & Ebrahimi, H. (2021). The effect of zinc supplementation on fatigue among elderly community dwellers: A parallel clinical trial. *Health science reports*, *4*(2), e301.

Aiello, A., Accardi, G., Candore, G., Carruba, G., Davinelli, S., Passarino, G., ... & Caruso, C. (2016). Nutrigerontology: a key for achieving successful aging and longevity. *Immunity & Aging*, 13, 1-5.

Almendáriz-Palacios, C., Mousseau, D. D., Eskiw, C. H. & Gillespie, Z. E. (2020). Still living better through chemistry: an update on caloric restriction and caloric restriction mimetics as tools to promote health and lifespan. *International journal of molecular sciences*, *21*(23), 9220.

Ambali, A. P. & Bomman, J. V. (2018). Study of serum magnesium levels in elderly with acute myocardial infarction. *J Evid Based Med Health*, *5*, 2349-562.

Arbex, A. K., Bizarro, V. R., Santos, J. C. S., Araújo, L. M. M., de Jesus, A. L. C., Fernandes, M. S. A., ... & Marcadenti, A. (2015). The impact of the essential fatty acids (EFA) in human health. *Open Journal of Endocrine and Metabolic Diseases*, *5*(07), 98.

Ball, G. F. (2008). *Vitamins: their role in the human body*. John Wiley & Sons. Barbagallo, M., Veronese, N. & Dominguez, L. J. (2021). Magnesium in aging, health and diseases. *Nutrients*, *13*(2), 463.

Barnosky, A. R., Hoddy, K. K., Unterman, T. G. & Varady, K. A. (2014). Intermittent fasting vs daily calorie restriction for type 2 diabetes prevention: a review of human findings. *Translational Research*, *164*(4), 302-311.

Baron, S., Courbebaisse, M., Lepicard, E. M. & Friedlander, G. (2015). Assessment of hydration status in a large population. *British Journal of Nutrition*, *113*(1), 147-158.

Başalan-˙İz, F. (2020). Yaslı bireye yaklaşım ve yaşlı bireyde sağlığın değerlendirilmesi. İçinde D. Say-¸Sahin (Ed.), *Yaslanmaya sağlık sosyolojisi persepektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 117-137). Ekin Yayınevi.

Başıbüyük, G. Ö., Özdemir Güler, Z., Kılıç, B. & Ay, F. (2021). 65+ yaşlı bireylerin antropometrik referans değerleri ve ergonomi ilişkisi. Ergonomi, 4(3), 119-131. https://doi.org/10.33439/ergonomi.1015453

Bauer, J., Biolo, G., Cederholm, T., Cesari, M., Cruz-Jentoft, A. J., Morley, J. E., ... & Boirie, Y. (2013). Evidence-based recommendations for optimal dietary protein intake in older people: a position paper from the PROT-AGE Study Group. *Journal of The American Medical Directors Association*, *14*(8), 542-559.

Bernstein, M. & Munoz, N. (2019). *Nutrition for the older adult*. Jones & Bartlett Learning.

Beto, J. A. (2015). The role of calcium in human aging. *Clinical nutrition research*, *4*(1), 1-8.

Blekkenhorst, L. C., Prince, R. L., Hodgson, J. M., Lim, W. H., Zhu, K., Devine, A., ... & Lewis, J. R. (2015). Dietary saturated fat intake and atherosclerotic vascular disease mortality in elderly women: a prospective cohort study. *The American Journal of Clinical Nutrition*, *101*(6), 1263-1268.

Bolzetta, F., Veronese, N., Stubbs, B., Noale, M., Vaona, A., Demurtas, J. & Solmi, M. (2019). The relationship between dietary vitamin K and depressive symptoms in late adulthood: a cross-sectional analysis from a large cohort study. *Nutrients*, *11*(4), 787.

Bonnefoy, M. (2013). Energy requirements in the elderly. *Les cahiers de l'année gérontologique*, *5*, 303-307.

Bowling, A., Dieppe, P. (2005) What is successful aging and who should define it?. *BMJ* 331,1548–1551.

Burton, J. K., Yates, L. C., Whyte, L., Fitzsimons, E. & Stott, D. J. (2020). New horizons in iron deficiency anaemia in older adults. *Age and ageing*, *49*(3), 309-318.

Cabrera, A. J. R. (2015). Zinc, aging, and immunosenescence: an overview. *Pathobiology of Aging & Age-related Diseases*, *5*(1), 25592.

Chalise, H. N. (2019). Aging: basic concept. *Am J Biomed Sci & Res*, *1*(1), 8-10.

Campisi, J. (2013). Aging, cellular senescence, and cancer. *Annual Review of Physiology*, *75*, 685-705.

Campbell, I. (2017). Macronutrients, minerals, vitamins and energy. *Anaesthesia & Intensive Care Medicine*, *18*(3), 141-146.

Candela, C. G., López, L. B. & Kohen, V. L. (2011). Importance of a balanced omega 6/omega 3 ratio for the maintenance of health. Nutritional recommendations. *Nutricion Hospitalaria*, *26*(2), 323-329.

Capurso, A., Crepaldi, G. & Capurso, C. (2020). The Mediterranean diet: a pathway to successful aging. *Aging Clinical and Experimental Research*, *32*, 1187-1188.

Casado, Á., Ramos, P., Rodríguez, J., Moreno, N. & Gil, P. (2015). Types and characteristics of drinking water for hydration in the elderly. *Critical reviews in food science and nutrition*, *55*(12), 1633-1641.

Cerqueira, F. M., da Cunha, F. M., da Silva, C. C. C., Chausse, B., Romano, R. L., Garcia, C. C., ... & Kowaltowski, A. J. (2011). Long-term intermittent feeding, but not caloric restriction, leads to redox imbalance, insulin receptor nitration, and glucose intolerance. *Free Radical Biology and Medicine*, *51*(7), 1454-1460.

Charlton, K. E., Kolbe-Alexander, T. L. & Nel, J. H. (2005). Micronutrient dilution associated with added sugar intake in elderly black South African women. *European Journal of Clinical Nutrition*, *59*(9), 1030-1042.

Chaudhari, V., Bagwe-Parab, S., Buttar, H. S., Gupta, S., Vora, A. & Kaur, G. (2023). Challenges and opportunities of metal chelation therapy in trace metals overload-induced Alzheimer's disease. *Neurotoxicity Research*, 1-18.

Chiodini, I. & Bolland, M. J. (2018). Calcium supplementation in osteoporosis: useful or harmful?. *European Journal of Endocrinology*, *178*(4), D13-D25.

Cioffi, I., Marra, M., Pasanisi, F. & Scalfi, L. (2021). Prediction of resting energy expenditure in healthy older adults: A systematic review. *Clinical Nutrition*, *40*(5), 3094-3103.

Coelho-Júnior, H. J., Rodrigues, B., Uchida, M. & Marzetti, E. (2018). Low protein intake is associated with frailty in older adults: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *Nutrients*, *10*(9), 1334.

Craft, N. E., Haitema, T. B., Garnett, K. M., Fitch, K. A. & Dorey, C. K. (2004). Carotenoid, tocopherol, and retinol concentrations in elderly human brain. *Exp. Anim*, *21*, 22.

Csapó, J., Albert, C. & Prokisch, J. (2017). The role of vitamins in the diet of the elderly II. Water-soluble vitamins. *Acta Univ. Sapientiae Aliment*, *10*(1), 146-166.

Cuervo, A., Salazar, N., Ruas-Madiedo, P., Gueimonde, M. & González, S. (2013). Fiber from a regular diet is directly associated with fecal short-chain fatty acid concentrations in the elderly. *Nutrition research*, *33*(10), 811-816.

Cui, Z., Li, J., Zhen, Y., Fan, P. & Du, G. (2022). The Effect of Whole-Grain Diet on the Gut Microbiota of the Elderly Individuals. *Frontiers in Nutrition*, *9*, 919838.

Darnton-Hill, I. (2019). Public health aspects in the prevention and control of vitamin deficiencies. *Current Developments in Nutrition*, *3*(9), nzz075.

De la Fuente, M., Sánchez, C., Vallejo, C., Díaz-Del Cerro, E., Arnalich, F. & Hernanz, Á. (2020). Vitamin C and vitamin C plus E improve the immune function in the elderly. *Experimental gerontology*, *142*, 111118.

Deer, R. R. & Volpi, E. (2015). Protein intake and muscle function in older adults. *Current opinion in clinical nutrition and metabolic care*, *18*(3), 248.

Dighriri, I. M., Alsubaie, A. M., Hakami, F. M., Hamithi, D. M., Alshekh, M. M., Khobrani, F. A., ... & Tawhari, M. (2022). Effects of omega-3 polyunsaturated fatty acids on brain functions: a systematic review. *Cureus*, *14*(10)

Dong, T. A., Sandesara, P. B., Dhindsa, D. S., Mehta, A., Arneson, L. C., Dollar, A. L., ... & Sperling, L. S. (2020). Intermittent fasting: a heart healthy dietary pattern? *The American journal of medicine*, *133*(8), 901-907.

Dorling, J. L., Martin, C. K. & Redman, L. M. (2020). Calorie restriction for enhanced longevity: the role of novel dietary strategies in the present obesogenic environment. *Ageing research reviews*, *64*, 101038.

Duan, H., Pan, J., Guo, M., Li, J., Yu, L. & Fan, L. (2022a). Dietary strategies with anti-aging potential: Dietary patterns and supplements. *Food Research International*, *158*, 111501.

Duan, H., Li, J., Yu, L. & Fan, L. (2022b). The road ahead of dietary restriction on anti-aging: focusing on personalized nutrition. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 1-18.

Erdem, N. Z., Bayraktaroğlu, E., Samancı, R. A., Geçgil-Demir, E., Tarakçı, N. G. & Mert-Biberoğlu, F. (2022). The effect of intermittent fasting diets on body weight and composition. *Clinical Nutrition ESPEN*, *51*, 207-214.

Fairweather-Tait, S. J., Wawer, A. A., Gillings, R., Jennings, A. & Myint, P. K. (2014). Iron status in the elderly. *Mechanisms of ageing and development*, *136*, 22-28.

Farsijani, S., Morais, J. A., Payette, H., Gaudreau, P., Shatenstein, B., Gray-Donald, K. & Chevalier, S. (2016). Relation between mealtime distribution of protein intake and lean mass loss in free-living older adults of the NuAge study. *The American journal of clinical nutrition*, *104*(3), 694-703.

Ferry, M. (2005). Strategies for ensuring good hydration in the elderly. *Nutrition reviews*, *63*(suppl_1), S22-S29.

Freire, R. (2020). Scientific evidence of diets for weight loss: Different macronutrient composition, intermittent fasting, and popular diets. *Nutrition*, *69*, 110549.

Fusaro, M., Mereu, M. C., Aghi, A., Iervasi, G. & Gallieni, M. (2017). Vitamin K and bone. *Clinical Cases in Mineral and Bone Metabolism*, *14*(2), 200.

Gaillard, C., Alix, E., Salle, A., Berrut, G. & Ritz, P. (2007). Energy requirements in frail elderly people: a review of the literature. *Clinical nutrition*, *26*(1), 16-24

Godos, J., Grosso, G., Ferri, R., Caraci, F., Lanza, G., Al-Qahtani, W. H., ... & Castellano, S. (2023). Mediterranean diet, mental health, cognitive status, quality of life, and successful aging in southern Italian older adults. *Experimental Gerontology*, *175*, 112143.

Gostyńska, A., Stawny, M., Dettlaff, K. & Jelińska, A. (2019). Clinical nutrition of critically ill patients in the context of the latest ESPEN guidelines. *Medicina*, *55*(12), 770.

Granic, A., Mendonça, N., Sayer, A. A., Hill, T. R., Davies, K., Adamson, A., ... & Jagger, C. (2018). Low protein intake, muscle strength and physical performance in the very old: The Newcastle 85+ Study. *Clinical Nutrition*, *37*(6), 2260-2270.

Guasch-Ferré, M. & Willett, W. C. (2021). The Mediterranean diet and health: A comprehensive overview. *Journal of internal medicine*, *290*(3), 549-566.

Hribar, M., Hristov, H., Gregorič, M., Blaznik, U., Zaletel, K., Oblak, A., ... & Pravst, I. (2020). Nutrihealth study: seasonal variation in vitamin D status among the Slovenian adult and elderly population. *Nutrients*, *12*(6), 1838.

Huang, Y. H., Chiu, W. C., Hsu, Y. P., Lo, Y. L. & Wang, Y. H. (2020). Effects of omega-3 fatty acids on muscle mass, muscle strength and muscle performance among the elderly: a meta-analysis. *Nutrients*, *12*(12), 3739.

Juanola-Falgarona, M., Salas-Salvadó, J., Estruch, R., Portillo, M. P., Casas, R., Miranda, J., ... & Bulló, M. (2013). Association between dietary phylloquinone intake and peripheral metabolic risk markers related to insulin resistance and diabetes in elderly subjects at high cardiovascular risk. *Cardiovascular diabetology*, *12*(1), 1-9

Kalaycı, I., Özkul, M. & Oğuz, H. (2017). Şefkat ve ticaret arasında kalan bir çalışma biçimi: yaşlı bakım hizmetlerinde duygusal emek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(3), 637-662.

Kim, D. H., Bang, E., Jung, H. J., Noh, S. G., Yu, B. P., Choi, Y. J. & Chung, H. Y. (2020). Anti-aging effects of calorie restriction (CR) and CR mimetics based on the senoinflammation concept. *Nutrients*, *12*(2), 422.

Küçük, S. C. & Yıbar, A. (2021). Popüler diyet akımlarının vücut ağırlığı ve sağlık üzerine etkileri. *Akademik Gıda*, *19*(1), 98-107.

Lacey, J., Corbett, J., Forni, L., Hooper, L., Hughes, F., Minto, G., ... & Montgomery, H. (2019). A multidisciplinary consensus on dehydration: definitions, diagnostic methods and clinical implications. *Annals of medicine*, *51*(3-4), 232-251.

Laclaustra, M., Rodriguez-Artalejo, F., Guallar-Castillon, P., Banegas, J. R., Graciani, A., Garcia-Esquinas, E., ... & Lopez-Garcia, E. (2018). Prospective association between added sugars and frailty in older adults. *The American journal of clinical nutrition*, *107*(5), 772-779.

Li, C., Zhang, H., Wu, H., Li, R., Wen, D., Tang, Y., ... & Ma, B. (2023). Intermittent fasting reverses the declining quality of aged oocytes. *Free Radical Biology and Medicine*, *195*, 74-88.

Lee, K. H., Cha, M. & Lee, B. H. (2020). Neuroprotective effect of antioxidants in the brain. *International journal of molecular sciences*, *21*(19), 7152.

Litchford, M. D. (2014). Macronutrient recommendations: protein, carbohydrate, and fat. In *The ASMBS Textbook of Bariatric Surgery: Volume 2: Integrated Health* (pp. 101-109). New York, NY: Springer New York.

Lowry, K. A., Vallejo, A. N. & Studenski, S. A. (2012). Successful aging as a continuum of functional independence: lessons from physical disability models of aging. *Aging and disease*, *3*(1), 5.

Mann, J., Cummings, J. H., Englyst, H. N., Key, T., Liu, S., Riccardi, G., ... & Wiseman, M. (2007). FAO/WHO scientific update on carbohydrates in human nutrition: conclusions. *European journal of clinical nutrition*, *61*(1), S132-S137.

Mariamenatu, A. H. & Abdu, E. M. (2021). Overconsumption of omega-6 polyunsaturated fatty acids (PUFAs) versus deficiency of omega-3 PUFAs in modern-day diets: the disturbing factor for their "balanced antagonistic metabolic functions" in the human body. *Journal of lipids*, *2021*, 1-15.

Mashek, D. G. & Wu, C. (2015). MUFAs. *Advances in Nutrition*, *6*(3), 276-277.

Mazzotta, C., Caragiuli, S. & Caporossi, A. (2014). Riboflavin and the Cornea and Implications for Cataracts. In *Handbook of nutrition, diet and the eye* (pp. 123-130). Academic Press.

Mercken, E. M., Crosby, S. D., Lamming, D. W., JeBailey, L., Krzysik-Walker, S., Villareal, D. T., ... & Fontana, L. (2013). Calorie restriction in humans inhibits the PI 3 K/AKT pathway and induces a younger transcription profile. *Aging cell*, *12*(4), 645-651

Milte, C. M. & McNaughton, S. A. (2016). Dietary patterns and successful aging: a systematic review. European journal of nutrition, 55, 423-450.

Minor, R. K., Allard, J. S., Younts, C. M., Ward, T. M. & de Cabo, R. (2010). Dietary interventions to extend life span and health span based on calorie restriction. *Journals of gerontology series A: biomedical sciences and medical sciences*, *65*(7), 695-703.

Mirzaei, H., Suarez, J. A. & Longo, V. D. (2014). Protein and amino acid restriction, aging and disease: from yeast to humans. *Trends in Endocrinology & Metabolism*, *25*(11), 558-566.

Montgomery, S. C., Streit, S. M., Beebe, M. L. & Maxwell IV, P. J. (2014). Micronutrient needs of the elderly. *Nutrition in clinical practice*, *29*(4), 435-444.

Paranhos-Neto, F. D. P., Neto, L. V., Madeira, M., Moraes, A. B., Mendonça, L. M. C., Lima, I. C. B., ... & Farias, M. L. F. (2019). Vitamin D deficiency is associated with cortical bone loss and fractures in the elderly. *European Journal of Endocrinology*, *181*(5), 509-517.

Poklar Vatovec, T., Jenko Pražnikar, Z. & Petelin, A. (2023). Adherence and Sociodemographic Determinants of Adherence to the Mediterranean Diet among Slovenian Adults and the Elderly. *Nutrients*, *15*(14), 3219.

Prasad, A. S., Beck, F. W., Bao, B., Fitzgerald, J. T., Snell, D. C., Steinberg, J. D. & Cardozo, L. J. (2007). Zinc supplementation decreases incidence of infections in the elderly: effect of zinc on generation of cytokines and oxidative stress. *The American journal of clinical nutrition*, *85*(3), 837-844.

Ragonnaud, E. & Biragyn, A. (2021). Gut microbiota as the key controllers of "healthy" aging of elderly people. *Immunity & Ageing*, *18*, 1-11.

Redman, L. M., Smith, S. R., Burton, J. H., Martin, C. K., Il'yasova, D. & Ravussin, E. (2018). Metabolic slowing and reduced oxidative damage with sustained caloric restriction support the rate of living and oxidative damage theories of aging. *Cell metabolism*, *27*(4), 805-815.

Reynolds, A., Mann, J., Cummings, J., Winter, N., Mete, E. & Te Morenga, L. (2019). Carbohydrate quality and human health: a series of systematic reviews and meta-analyses. *The Lancet*, *393*(10170), 434-445.

Ritz, P. (2001). Factors affecting energy and macronutrient requirements in elderly people. *Public Health Nutrition*, *4*(2b), 561-568.

Rizzoli, R. (2014). Dairy products, yogurts, and bone health. *The American journal of clinical nutrition*, *99*(5), 1256S-1262S.

Rolls, B. J. & Phillips, P. A. (1990). Aging and disturbances of thirst and fluid balance. *Nutrition reviews*, *48*(3), 137-144.

Sahyoun, N. R., Serdula, M. K., Galuska, D. A., Zhang, X. L. & Pamuk, E. R. (2004). The epidemiology of recent involuntary weight loss in the United States population. *The journal of nutrition, health & aging*, *8*(6), 510-517.

Schlüter, N. & Groß, P. (2019). Special aspects of nutrition in elderly. *Swiss Dental Journal*, *129*(11), 929-936.

Šetinc, M., Celinšćak, Ž., Bočkor, L., Ćorić, T., Kolarić, B., Stojanović Marković, A. & Škarić-Jurić, T. (2023). Genetic scores for predicting longevity in the Croatian oldest-old population. *Plos one*, *18*(2), e0279971.

Shen, X., Yang, L., Liu, Y. Y., Jiang, L. & Huang, J. F. (2023). Association between dietary niacin intake and cognitive function in the elderly: Evidence from NHANES 2011–2014. *Food Science & Nutrition*.

Simes, D. C., Viegas, C. S., Araújo, N. & Marreiros, C. (2020). Vitamin K as a diet supplement with impact in human health: current evidence in age-related diseases. *Nutrients*, *12*(1), 138.

Soboļeva, U., Lauriņa, L. & Slaidiņa, A. (2005). The masticatory system--an overview. *Stomatologija*, *7*(3), 77-80.

Soetan, K. O., Olaiya, C. O. & Oyewole, O. E. (2010). The importance of mineral elements for humans, domestic animals and plants: A review. *African journal of food science*, *4*(5), 200-222.

Song, M., Fung, T. T., Hu, F. B., Willett, W. C., Longo, V. D., Chan, A. T. & Giovannucci, E. L. (2016). Association of animal and plant protein intake with all-cause and cause-specific mortality. *JAMA internal medicine*, *176*(10), 1453-1463.

Symons, T. B., Sheffield-Moore, M., Wolfe, R. R. & Paddon-Jones, D. (2009). A moderate serving of high-quality protein maximally stimulates skeletal muscle protein synthesis in young and elderly subjects. *Journal of the American Dietetic Association*, *109*(9), 1582-1586.

Şekeroğlu, Z. A. & Şekeroğlu, V. (2009). Oksidatif mitokondrial hasar ve yaşlanmadaki önemi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2), 69-74.

Tuna Uysal, M. (2020). Toplumsal değişme sürecinde yaşlı bireylerin yaşlılık algısı, *Turkish Studies-Social*, 15(6), 3161-3177. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.4415

Turner, N. D. & Lupton, J. R. (2011). Dietary fiber. *Advances in nutrition*, *2*(2), 151-152.

Tyrovolas, S., Haro, J. M., Mariolis, A., Piscopo, S., Valacchi, G., Makri, K., ... & Panagiotakos, D. (2015). The role of energy balance in successful aging among elderly individuals: The Multinational MEDIS Study. Journal of aging and health, 27(8), 1375-1391.

Volkert, D., Beck, A. M., Cederholm, T., Cruz-Jentoft, A., Goisser, S., Hooper, L., ... & Bischoff, S. C. (2019). ESPEN guideline on clinical nutrition and hydration in geriatrics. *Clinical nutrition*, *38*(1), 10-47

Volkert, D., Beck, A. M., Cederholm, T., Cruz-Jentoft, A., Hooper, L., Kiesswetter, E., ... & Bischoff, S. C. (2022). ESPEN practical guideline: Clinical nutrition and hydration in geriatrics. *Clinical Nutrition*, *41*(4), 958-989.

Volpi, E., Campbell, W. W., Dwyer, J. T., Johnson, M. A., Jensen, G. L., Morley, J. E. & Wolfe, R. R. (2013). Is the optimal level of protein intake for older adults greater than the recommended dietary allowance? *Journals of gerontology series A: Biomedical sciences and medical sciences*, *68*(6), 677-681.

Volpe, S. L. (2013). Magnesium in disease prevention and overall health. *Advances in nutrition*, *4*(3), 378S-383S.

Wham, C. & Miller, M. (2016). Current nutritional recommendations: elderly versus earlier stage of life. In *Molecular Basis of Nutrition and Aging* (pp. 723-733). Academic Press.

Westerterp, K. R. (2017). Control of energy expenditure in humans. *European journal of clinical nutrition*, *71*(3), 340-344.

Wotton, K., Crannitch, K. & Munt, R. (2008). Prevalence, risk factors and strategies to prevent dehydration in older adults. *Contemporary nurse*, *31*(1), 44-56.

Wyskida, M., Wieczorowska-Tobis, K. & Chudek, J. (2017). Prevalence and factors promoting the occurrence of vitamin D deficiency in the elderly. *Advances in Hygiene and Experimental Medicine*, *71*, 198-204.

Yeung, S. S., Kwan, M. & Woo, J. (2021). Healthy diet for healthy aging. *Nutrients*, *13*(12), 4310.

Xu, H., Wang, S., Gao, F. & Li, C. (2022). Vitamin B6, B9, and B12 Intakes and Cognitive Performance in Elders: National Health and Nutrition Examination Survey, 2011–2014. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, *18*, 537.

Zhang, B., Huang, R., Xu, S., He, Y., Li, J., Wan, L., ... & Luo, Z. (2023). Dietary energy restriction in neurological diseases: what's new?. *European Journal of Nutrition*, *62*(2), 573-588.

Zhang, Z., Chen, X., Loh, Y. J., Yang, X. & Zhang, C. (2021). The effect of calorie intake, fasting, and dietary composition on metabolic health and gut microbiota in mice. *BMC biology*, *19*, 1-14.

Zhao, Y., Li, Y., Wang, W., Song, Z., Zhuang, Z., Li, D., ... & Huang, T. (2023). Low-carbohydrate diets, low-fat diets, and mortality in middle-aged and older people: A prospective cohort study. *Journal of Internal Medicine, 294*(2), 203-215. doi: 10.1111/joim.13639

Ziegler, C. C. & Sidani, M. A. (2011). Diets for successful aging. *Clinics in geriatric medicine*, *27*(4), 577-589.

Zhang, Q., Zhang, C., Wang, H., Ma, Z., Liu, D., Guan, X., ... & Dong, J. (2022). Intermittent fasting versus continuous calorie restriction: which is better for weight loss? *Nutrients*, *14*(9), 1781.

9

Yaşlılarda Fiziksel Aktivite

Abdullah Yavuz Akıncı

GİRİŞ

Yaşlı nüfus toplumumuzun önemli bir parçasıdır ve onların ihtiyaçlarını ve karşılaştıkları zorlukları anlamamız çok önemlidir. İnsanlar yaşlandıkça fiziksel yetenekleri azalır, bu da onları kronik ağrı veya sakatlık gibi sağlık sorunlarına karşı daha savunmasız hâle getirir (Kalaycı & Yazıcı, 2015). Ayrıca birçok yaşlı, aile üyeleri veya vefat etmiş olabilecek arkadaşlarıyla sosyal etkileşimin azalması nedeniyle yalnızlık yaşamaktadır (Tuna Uysal, 2020). Genellikle enflasyonist yaşam maliyetlerine ayak uyduramayan sabit gelirlerle yaşadıkları için mali güvensizlik yaşlı yetişkinler için büyük bir endişe kaynağı olabilmektedir.

Yaşlı nüfusun karşılaştığı bu sorunların fark edilmesi önemli olup ihtiyaç duyulduğunda uygun destek hizmetleri sağlanabilir (Başalan İz, 2020). Yaşlıların kendilerini güvende hissedecekleri ve desteklenecekleri topluluklar yaratılması için çaba gösterilmelidir. Bu topluluklar, yaşlı merkezleri ya da gönüllü fırsatlar gibi sosyal faaliyetlere daha fazla erişim sağlayarak kendi yerel bölgelerinde daha fazla katılım göstermelerine olanak tanırken aynı zamanda yaşam evrelerinde ve ilgi alanlarında benzer deneyimleri paylaşan diğer akranları sayesinde arkadaşlık ilişkilerini kurabilirler.

Genel olarak yaşlanan nüfusun karşılaştığı çok sayıda zorluk olduğu açıktır ancak bu zorlukların neler olduğunu anlayarak toplumdaki bu demografik grubun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik özel olarak tasarlanmış destekleyici çözümler oluşturmak için çalışılmalıdır. Hükûmet, işletme sahipleri / işverenler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ve bakıcılar arasındaki iş birliği sayesinde, yaş gurubu ne olursa olsun tüm nesiller arasında kalite standartlarının ve koşullarının iyileştirilmesi açısından gerçek ilerleme kaydedilebilecektir.

Fiziksel Aktivite

Fiziksel aktivite, iskelet kasları tarafından üretilen ve fiziksel aktivitenin türü, yoğunluğu, düzenliliği ve zamanlaması gibi uyaran özelliklerine bağlı olarak fiziksel

danışmanlığının yanı sıra öğün değiştirme, ilaç tedavisi, çok düşük enerjili diyet ve ameliyatın değerlendirilmesini içerir ve yalnızca tıbbi gözetim altında bir pediatrik kilo yönetimi merkezinde veya yatılı bir ortamda uygulanabilir. Önerilen bu müdahale yaklaşımlarından kolayca görülebileceği gibi, fiziksel aktivitenin artırılması her aşamada kilo kontrolünün önemli bir bileşeni olmaktadır.

Madde Kullanım Bozukluklarının Tedavisinde Fiziksel Aktivitenin Rolü

Madde kullanım bozuklukları ifadesi çok çeşitli sorunları kapsamaktadır. Böyle bir tanı, düzenli olarak sigara içen bireylerin yanı sıra kronik alkolikler veya uyuşturucu bağımlılarını da doğru bir şekilde tanımlayabilir (Gelernter & Polimanti, 2021). Birçok durumda maddelerin kötüye kullanımı ve bağımlılığı olumsuz kişisel, sosyal, mesleki veya yasal sonuçlarla ilişkilendirilir ve bu da bireyleri tedavi aramaya yönlendirebilir. Günümüzde madde kullanımı tedavisinin odak noktası, iyileşme sürecinin bir parçası olarak küresel sağlık ve zindelik değişikliklerini teşvik etmeye doğru kaymaya başlamıştır (Hagman vd., 2022). Örneğin sağlık hizmeti sağlayıcıları, madde kullanım bozukluğu olan kişilerde psikolojik ve fiziksel iyileşmeyi kolaylaştırmak için sıklıkla fiziksel aktivitenin artırılması yoluyla yaşam tarzı değişikliklerini teşvik etmektedir (Faulkner vd., 2021). Fiziksel aktivite kolay erişilebilirliği, düşük maliyeti ve bireysel programa göre sürdürülebildiği için özellikle cazip bir tedavi seçeneği olmaktadır.

Sonuç olarak, yaşlı bireylerin herhangi bir ciddi sorun ortaya çıkmadan önce önleyici tedbirler alabilmeleri için yaşlanmayla bağlantılı çeşitli fiziksel değişimleri fark edebilmeleri önemlidir. Yaşlılar, günlük egzersizlerle aktif kalarak ve kemik yoğunluğu seviyelerini değerlendirmek için düzenli kontroller yoluyla sağlıklarını koruyabilir ve aynı zamanda ilerleyen yaşlarına rağmen yaşam kalitelerini artırabilirler.

KAYNAKÇA

Abou Elmagd, M. (2016). Benefits, need and importance of daily exercise. *Int. J. Phys. Educ. Sports Health*, *3*(5), 22-27.

Ailon, T., Shaffrey, C. I., Lenke, L. G., Harrop, J. S. & Smith, J. S. (2015). Progressive spinal kyphosis in the aging population. *Neurosurgery*, *77*, S164-S172.

Almonroeder, T. G., Tighe, S. M., Miller, T. M. & Lanning, C. R. (2018). The influence of fatigue on decision-making in athletes: a systematic review. *Sports Biomechanics,* 841–853. https://doi.org/10.1080/14763141.2018.1472798.

Anderson, E. & Durstine, J. L. (2019). Physical activity, exercise, and chronic diseases: A brief review. *Sports Medicine and Health Science*, *1*(1), 3-10.

Başalan-˙İz, F. (2020). Yaslı bireye yaklaşım ve yaşlı bireyde sağlığın değerlendirilmesi. İçinde D. Say-¸Sahin (Ed.), *Yaslanmaya sağlık sosyolojisi persepektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 117-137). Ekin Yayınevi.

Başıbüyük, G. Ö., Özdemir Güler, Z., Kılıç, B. & Ay, F. (2021). 65+ yaşlı bireylerin antropometrik referans değerleri ve ergonomi ilişkisi. Ergonomi, 4(3), 119-131. https://doi.org/10.33439/ergonomi.1015453

Bayıroğlu, G.B. & Eryücel, M.E. (2022). Triatlon. İçinde Ö. Atar & M. D. Dindar (Eds.), *Olimpik branşlar: Yaz ve kış oyunları* (ss. 387-399). Efe Akademi Yayınları.

Bentsen, P., Mygind, L., Elsborg, P., Nielsen, G. & Mygind, E. (2022). Education outside the classroom as upstream school health promotion:'adding-in'physical activity into children's everyday life and settings. *Scandinavian Journal of Public Health*, *50*(3), 303-311.

Calderón-Larrañaga, A., Vetrano, D. L., Ferrucci, L., Mercer, S. W., Marengoni, A., Onder, G., ... & Fratiglioni, L. (2019). Multimorbidity and functional impairment–bidirectional interplay, synergistic effects and common pathways. *Journal of Internal Medicine*, *285*(3), 255-271.

Chan, J. S., Liu, G., Liang, D., Deng, K., Wu, J. & Yan, J. H. (2019). Special issue–therapeutic benefits of physical activity for mood: a systematic review on the effects of exercise intensity, duration, and modality. *The Journal of Psychology*, *153*(1), 102-125.

Czenczek-Lewandowska, E., Grzegorczyk, J. & Mazur, A. (2018). Physical activity in children and adolescents with type 1 diabetes and contem-porary methods of its assessment. *Pediatric Endocrinology Diabetes and Metabolism*, *24*(4), 179-184.

Çimen, M. (2023). *Fiziksel aktivite ve oyunlaştırma*. İçinde B. Koçyiğit & G.B. Bayıroğlu (Eds.), Spor bilimlerinde *multidisipliner araştırmalar 2023* (ss. 231-270). Efe Akademi Yayınları.

Dilora, J. & Gairatovna, S. H. (2022). Physical Activity and Individual Health. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, *5*, 8-12.

Dishman, R. (2006). Neurobiology of exercise. *Obesity, 14* (3), 345–356.

Dmytriyev, S. D., Freeman, R. E. & Hörisch, J. (2021). The relationship between stakeholder theory and corporate social responsibility: Differences, similarities, and implications for social issues in management. *Journal of Management Studies*, *58*(6), 1441-1470.

Eck, K. M. & Byrd-Bredbenner, C. (2021). Disordered eating concerns, behaviors, and severity in young adults clustered by anxiety and depression. *Brain and Behavior*, *11*(12), e2367.

Erickson, K. I., Hillman, C., Stillman, C. M., Ballard, R. M., Bloodgood, B., Conroy, D. E., ... & Powell, K. E. (2019). Physical activity, cognition, and brain outcomes: a review of the 2018 physical activity guidelines. *Medicine and Science in Sports And Exercise*, *51*(6), 1242.

Faulkner, J., O'Brien, W. J., McGrane, B., Wadsworth, D., Batten, J., Askew, C. D., ... & Lambrick, D. (2021). Physical activity, mental health and well-being of adults during initial COVID-19 containment strategies: A multi-country cross-sectional analysis. *Journal Of Science And Medicine in Sport*, *24*(4), 320-326.

Gabriel, A. C., Bell, C. N., Bowie, J. V., LaVeist, T. A. & Thorpe, R. J. (2020). The role of social support in Moderating the relationship between race and hypertension in a low-income, urban, racially integrated community. *Journal of Urban Health*, *97*, 250-259.

Gelernter, J. & Polimanti, R. (2021). Genetics of substance use disorders in the era of big data. *Nature Reviews Genetics*, *22*(11), 712-729.

Gonyea, J. G., Curley, A., Melekis, K., Levine, N. & Lee, Y. (2018). Loneliness and depression among older adults in urban subsidized housing. *Journal of aging and health*, *30*(3), 458-474.

Gu, J. (2022). Physical activity and depression in adolescents: evidence from China family panel studies. *Behavioral Sciences*, *12*(3), 71.

Hagman, B. T., Falk, D., Litten, R. & Koob, G. F. (2022). Defining recovery from alcohol use disorder: development of an NIAAA research definition. *American Journal of Psychiatry*, *179*(11), 807-813.

Hervieux, C. & Voltan, A. (2018). Framing social problems in social entrepreneurship. *Journal of Business Ethics*, *151*, 279-293.

Holtermann, A., Coenen, P. & Krause, N. (2020). The paradoxical health effects of occupational versus leisure-time physical activity. *Handbook of Socioeconomic Determinants of Occupational Health: from Macro-Level to Micro-Level Evidence*, 241-267.

Izquierdo, M., Merchant, R. A., Morley, J. E., Anker, S. D., Aprahamian, I., Arai, H., ... & Singh, M. F. (2021). International exercise recommendations in older adults (ICFSR): expert consensus guidelinesi. *The journal of Nutrition, Health & Aging*, *25*(7), 824-853.

Kalaycı, I., Özkul, M. & Oğuz, H. (2017). Şefkat ve ticaret arasında kalan bir çalışma biçimi: yaşlı bakım hizmetlerinde duygusal emek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(3), 637-662.

Kayani, S., Kiyani, T., Wang, J., Zagalaz Sánchez, M. L., Kayani, S. & Qurban, H. (2018). Physical activity and academic performance: the mediating effect of self-esteem and depression. *Sustainability*, *10*(10), 3633, https://doi.org/10.3390/su10103633.

Kim A, Kim E, Baek S, Shin J, Choi S (2022) Analysis of health-related, skill-related physical strength, and physique by blood pressure levels of Korean seniors. *PLoS ONE, 17*(12): e0279264. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0279264.

Kimmitt, J., Mandakovic, V. & Muñoz, P. (2022). Social problem scale, public investment and social entrepreneurship action. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, *28*(6), 1391-1413.

Kurşun, Ş., Suna, G. & Alp, M. (2016). Düzenli step-aerobik egzersizlerinin yetişkin sedanter kadınlarda vücut yağ değerlerine etkisi. *Journal of Human Sciences, 13*(3), 4973-4979. https://doi.org/10.14687/jhs.v13i3.4018

Langeskov-Christensen, M., Hvid, L. G., Jensen, H. B., Nielsen, H. H., Petersen, T., Stenager, E., ... & Dalgas, U. (2021). Efficacy of high-intensity aerobic exercise on cognitive performance in people with multiple sclerosis: A randomized controlled trial. *Multiple Sclerosis Journal*, *27*(10), 1585-1596.

Langhammer, B., Bergland, A. & Rydwik, E. (2018). The importance of physical activity exercise among older people. *BioMed research international*, *2018,* Article ID 7856823, 3 pages, https://doi.org/10.1155./2018/7856823.

Lau, E. Y., Riazi, N. A., Qian, W., Leatherdale, S. T. & Faulkner, G. (2019). Protective or risky? The longitudinal association of team sports participation and health-related behaviours in Canadian adolescent girls. *Canadian Journal of Public Health*, *110*, 616-625.

Le, K. & Nguyen, M. (2021). The psychological consequences of COVID-19 lockdowns. *International Review of Applied Economics*, *35*(2), 147-163.

Le, T. P., Holden, J. L., Link, P. C. & Granholm, E. L. (2018). Neurocognitive and theory of mind deficits and poor social competence in schizophrenia: The moderating role of social disinterest attitudes. *Psychiatry research*, *270*, 459-466.

Lee, K., Davis, M. A., Marcotte, J. E., Pressler, S. J., Liang, J., Gallagher, N. A. & Titler, M. G. (2020). Falls in community-dwelling older adults with heart failure: A retrospective cohort study. *Heart & Lung*, *49*(3), 238-250.

Lubans, D., Richards, J., Hillman, C., Faulkner, G., Beauchamp, M., Nilsson, M., ... & Biddle, S. (2016). Physical activity for cognitive and mental health in youth: a systematic review of mechanisms. *Pediatrics*, *138*(3), e20161642.

Mallia, L., Lucidi, F., Zelli, A., Chirico, A. & Hagger, M. S. (2019). Predicting moral attitudes and antisocial behavior in young team sport athletes: A self-determination theory perspective. *Journal of Applied Social Psychology*, *49*(4), 249-263.

Maugeri, G. & Musumeci, G. (2021). Adapted physical activity to ensure the physical and psychological well-being of COVID-19 patients. *Journal of Functional Morphology and Kinesiology*, *6*(1), 13.

Meyer, A.L., Gullotta, T.P. (2012). *Physical activity across the lifespan*. Springer.

Mikkelsen, K., Stojanovska, L., Polenakovic, M., Bosevski, M. & Apostolopoulos, V. (2017). Exercise and mental health. *Maturitas*, *106*, 48-56.

Mourady, D., Richa, S., Karam, R., Papazian, T., Hajj Moussa, F., El Osta, N., ... & Rabbaa Khabbaz, L. (2017). Associations between quality of life, physical activity, worry, depression and insomnia: A cross-sectional designed study in healthy pregnant women. *PloS one*, *12*(5), e0178181.

Myerhoff, B. (2019). Life history among the elderly: Performance, visibility and re-membering. In Kurt W. Back (Ed.), *Life course: Integrative theories and exemplary populations* (pp. 133-153). Routledge.

Newsom, J. T., Denning, E. C., Shaw, B. A., August, K. J. & Strath, S. J. (2022). Older adults' physical activity-related social control and social support in the context of personal norms. *Journal of Health Psychology*, *27*(3), 505-520.

Northey, J. M., Cherbuin, N., Pumpa, K. L., Smee, D. J. & Rattray, B. (2018). Exercise interventions for cognitive function in adults older than 50: a systematic review with meta-analysis. *British journal of sports medicine*, *52*(3), 154-160.

Piercy, K. L., Troiano, R. P., Ballard, R. M., Carlson, S. A., Fulton, J. E., Galuska, D. A., ... & Olson, R. D. (2018). The physical activity guidelines for Americans. *Jama*, *320*(19), 2020-2028.

Pradiptyo, R. & Wibisana, P. S. (2022). Does the Costless Identification of Contributors Affect the Intuitiveness of Prosocial Behavior?. *Journal of Indonesian Economy and Business*, *37*(3), 287-310.

Ranasinghe, C., Ozemek, C. & Arena, R. (2020). Exercise and well-being during COVID 19–time to boost your immunity. *Expert review of anti-infective therapy*, *18*(12), 1195-1200.

Rebold, M. J., Kobak, M. S., Croall, C. A., Cumberledge, E. A., Dirlam, M. T. & Sheehan, T. P. (2019). The Impact of Cell Phone Texting During Aerobic Exercise on Measures of Cognition. *International Journal of Exercise Science*, *12*(5), 646-656.

Sharif, K., Watad, A., Bragazzi, N. L., Lichtbroun, M., Amital, H. & Shoenfeld, Y. (2018). Physical activity and autoimmune diseases: Get moving and manage the disease. *Autoimmunity reviews*, *17*(1), 53-72.

Spruit, A., Kavussanu, M., Smit, T. & IJntema, M. (2019). The relationship between moral climate of sports and the moral behavior of young athletes: A multilevel meta-analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, *48*, 228-242.

Styne, D. M., Arslanian, S. A., Connor, E. L., Farooqi, I. S., Murad, M. H., Silverstein, J. H. & Yanovski, J. A. (2017). Pediatric obesity—assessment, treatment, and prevention: an Endocrine Society clinical practice guideline. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, *102*(3), 709-757.

Sungur, M. (2019). *Engelli bireylerin egzersize katılımına ilişkin algılarının incelenmesi* (Yayın No: 596193) [Yüksek Lisans tezi, Başkent Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Szabo, A., Griffiths, M. D., Høglid, R. A. & Demetrovics, Z. (2018). Drug, nicotine, and alcohol use among exercisers: Does substance addiction co-occur with exercise addiction?. *Addictive Behaviors Reports*, *7*, 26-31.0

Tuna Uysal, M. (2020). Toplumsal değişme sürecinde yaşlı bireylerin yaşlılık algısı, *Turkish Studies-Social*, 15(6), 3161-3177. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.4415

Yazıcı, S. Ö. & Kalaycı, İ. (2015). Yaşlı hastaların günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3*(3), 385-390.

Yılmaz, E. & Atay, E. (2021). Düzenli egzersiz, L-Karnitin ve *Diyabet Tip II. European Journal of Health & Science in Sport, 8*(1), 17-25.

Young, J., Angevaren, M., Rusted, J. & Tabet, N. (2015). Aerobic exercise to improve cognitive function in older people without known cognitive impairment. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (4), Art No: CD005381 DOI:10.1002/14651858.CD005381.pub4.

Zhang Y, Cao H, Qiu X, Xu D, Chen Y, Barnes GN, Tu Y, Gyabaah AT, Gharbal AHAA, Peng C, Cai J and Cai X (2020) Neuroprotective Effects of Adenosine A1 Receptor Signaling on Cognitive Impairment Induced by Chronic Intermittent Hypoxia in Mice. Front. Cell. Neurosci. 14:202. https://doi.org/10.3389/fncel.2020.00202.

Zhang, Y., Chen, Y. & Ma, L. (2018). Depression and cardiovascular disease in elderly: Current understanding. *Journal of Clinical Neuroscience*, *47*, 1-5.

Zhu, Y., Yu, X., Wu, Y., Shi, C., Zhang, A., Jiang, R., … Blumenthal, J. A. (2019). Association of depression and unhealthy lifestyle behaviors in chinese patients with acute coronary syndromes. *Journal of Cardiopulmonary Rehabilitation and Prevention, 39*(6), E1–E5. https://doi.org/10.1097/hcr.0000000000000384.

Zuckerman, S. L., Tang, A. R., Richard, K. E., Grisham, C. J., Kuhn, A. W., Bonfield, C. M. & Yengo-Kahn, A. M. (2021). The behavioral, psychological, and social impacts of team sports: a systematic review and meta-analysis. *The Physician and Sportsmedicine*, *49*(3), 246-261.

10

Yaşlılarda Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Uygulamaları

Tahir Keskin - Zeliha Başkurt

GİRİŞ

Yaşlanma, fonksiyonel kapasitede bozulmaların olduğu, büyük oranda sarkopeniye bağlı olarak görülen kas kütlesi ve kuvvet kaybının yaşandığı, kemik kütlesi ve hormon üretiminde azalmaların görüldüğü, reaksiyon süresinde gecikmelerin yaşandığı; kısacası vücutta ilerleyici yapısal ve fonksiyonel kayıplara neden olan istemsiz ve kaçınılmaz bir süreçtir. Temel günlük yaşam becerilerini yerine getirebilecek şekilde bağımsız ve otonom bir yaşam sürmek, yaşlılar için yaşam kalitesini koruma açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak yaşlıların otonomisi fiziksel uygunluk düzeylerinin korunmasına bağlıdır. Fiziksel aktivite ve egzersiz günlük yaşam aktivitelerinde bağımsızlığı sürdürmek, fonksiyonel kapasiteyi geliştirmek ve sonuç olarak yaşam kalitesini iyileştirmek için önemli bir stratejidir (Hong vd., 2015; Engers vd., 2016).

Dünya genelinde yapılan nüfus projeksiyonları, yaşlı nüfus oranının gün geçtikçe arttığını göstermektedir. Biomedikal alanda yaşanan gelişmeler, sağlık ve teknolojik alanda görülen ilerlemeler, kronik hastalıkların tedavisindeki umut verici yaklaşımlar sonucu yaşlıların beklenen yaşam süreleri artmakta ve dünya nüfusunun yaşlanması kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle yaşlıların yaşamının son yıllarını yaşam kalitesi yüksek olarak geçirmeleri daha da önem kazanmaktadır (Engers vd., 2016). Bu kapsamda aktif yaşlanma kavramı öne çıkmaktadır.

Aktif yaşlanma, yalnızca yaşam beklentisini değil aynı zamanda yaşam kalitesini iyileştirmek için kişinin fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda fırsatlarını artırma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin belirli bir özerklik düzeyini koruduğu, bağımsız yaşadığı ve hayatın sosyal, medeni, ekonomik, manevi yönlerinin de yer aldığı süreci kapsar (Ooi vd., 2021). Aktif yaşlanmanın önemli bileşenlerinden olan fiziksel sağlık, günlük yaşam aktivitelerinde (GYA) bağımsızlığın önemli bir anahtar faktörüdür. Fiziksel olarak aktif olmayan yaşlı bireylerin foksiyonel kapasitesi azalır ve GYA'da başkasına bağımlı olma riski artar. Dolayısıyla bu durum mobilite kısıtlamalarına, kişiler arası ve sosyal ilişkilerde sorunlara, sağlıklı yaşanan yıllarının sayısında azalmaya, aile

bir alternatif olarak telerehabilitasyon hizmetlerinin etkin olarak kullanılabileceği belirtilmiştir (Velayati vd., 2020). Teknolojik gelişmelerin pik yaptığı günümüz dünyasında telerehabilitasyon hizmetleri giderek bir ihtiyaç hâline gelmektedir. Bununla birlikte belirli hastalıklar veya sağlık durumları için telerehabilitasyon hizmetlerinin etkinliğini karşılaştırmak, uzun ve kısa dönem tedavi etkilerini belirlemek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ

Yaşlılıkla ilgili yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu ve yapılan nüfus projeksiyonları dünya nüfusunun giderek yaşlandığı gerçeğini vurgulamaktadır. Yaşam beklentisinin de buna paralel olarak arttığı gerçeği göz önüne alındığında yaşlıların kalan yaşam sürelerini daha kaliteli ve hastalıklardan mümkün oldukça uzak bir şekilde geçirmeleri daha çok önem kazanmaktadır. Bu nedenle fizyoterapi uygulamaları yaşlıların aktif yaşlanma hedeflerine katkı sağlaması açısından çok önemlidir.

Yaşlılarda fizyoterapi ve rehabilitasyon uygulamalarının yelpazesi çok geniştir. Ancak aktif yaşlanma hedeflerine katkıda bulunan en önemli unsur egzersiz ve fiziksel aktivitedir. Fiziksel olarak aktif bir yaşam süren kişilerde birçok kronik hastalık ve komorbid durumlar önlenebilmektedir. Rehabilitasyon hizmetlerinin yaşlı popülasyonda ulaşılması hedeflenen GYA'da bağımsızlık ve yaşam kalitesini artırma hedeflerine fiziksel olarak aktif bir yaşam tarzının benimsenmesiyle ulaşılabilecektir. Egzersiz ve fiziksel aktivite ile ilgili yönergeler yaşlıların yetenekleri ve koşulları izin verdiği ölçüde fiziksel olarak aktif olmalarını önermektedir. Bu anlamda fizyoterapistlerin sağlayacağı danışmanlık yaşlıların egzersiz alışkanlıklarını geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Yaşlıların genel anlamda fiziksel olarak inaktif olduğu gerçeği göz önüne alındığında gelişen teknoloji ile birlikte sanal gerçeklik ve telerehabilitasyon uygulamalarının yaşlıların egzersize kompliyansını artıracağı ve sağlık hizmetlerinden daha etkili bir şekilde faydalanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alonso, A. C., Peterson, M. D., Busse, A. L., Jacob-Filho, W., Borges, M. T. A., Serra, M. M., Luna, N. M. S., Marchetti, P. H. & Greve, J. M. D. A. (2016). Muscle strength, postural balance, and cognition are associated with braking time during driving in older adults. *Experimental Gerontology*, *85*, 13–17. https://doi.org/10.1016/j.exger.2016.09.006

Amatya, B., Galea, M. P., Kesselring, J. & Khan, F. (2015). Effectiveness of telerehabilitation interventions in persons with multiple sclerosis: A systematic review. *Multiple Sclerosis and Related Disorders*, *4*(4), 358–369. https://doi.org/10.1016/j.msard.2015.06.011

Angulo, J., El Assar, M., Álvarez-Bustos, A. & Rodríguez-Mañas, L. (2020a). Physical activity and exercise: Strategies to manage frailty. *Redox Biology*, *35*(January), 101513. https://doi.org/10.1016/j.redox.2020.101513

Angulo, J., El Assar, M., Álvarez-Bustos, A. & Rodríguez-Mañas, L. (2020b). Physical activity and exercise: Strategies to manage frailty. *Redox Biology*, *35*(March), 101513. https://doi.org/10.1016/j.redox.2020.101513

Bartels, E. M., Juhl, C. B., Christensen, R., Hagen, K. B., Danneskiold-Samsøe, B., Dagfinrud, H. & Lund, H. (2016). Aquatic exercise for the treatment of knee and hip osteoarthritis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *2016*(3). https://doi.org/10.1002/14651858.CD005523.pub3

Bauer, A. C. M. & Andringa, G. (2020). The potential of ımmersive virtual reality for cognitive training in elderly. *Gerontology*, *66*(6), 614–623. https://doi.org/10.1159/000509830

Bicket MC, M. J. (2015). Chronic pain in older adults. *Anesthesiol Clin.*, *33*(3), 577-90.

Bonds, D. E., Church, T. S., Espeland, M. A., Fielding, R. A., Gill, T. M., Groessl, E. J., King, A. C., Kritchevsky, S. B., Manini, T. M., Mcdermott, M. M., Miller, E., Newman, A. B., Rejeski, W. J., Sink, K. M. & Fl, G. (2014). *Effect of structured physical activity on prevention of major mobility disability in older adults: the LIFE Study randomized clinical trial*. JAMA, *311*(23), 2387–2396. https://doi.org/10.1001/jama.2014.5616.Effect

Borsheski, R. & Johnson, Q. L. (2014). Pain management in the geriatric population. *Missouri Medicine*, *111*(6), 508–511.

Brooks AK, U. M. (2016). Interventional techniques for management of pain in older adults. *Clin Geriatr Med.*, *32*(4), 773–785.

Cadore, E. L., Rodríguez-Mañas, L., Sinclair, A. & Izquierdo, M. (2013). Effects of different exercise interventions on risk of falls, gait ability, and balance in physically frail older adults: A systematic review. *Rejuvenation Research*, *16*(2), 105–114. https://doi.org/10.1089/rej.2012.1397

Chumbler, N. R., Quigley, P., Li, X., Morey, M., Rose, D., Sanford, J., Griffiths, P. & Hoenig, H. (2012). Effects of telerehabilitation on physical function and disability for stroke patients: A randomized, controlled trial. *Stroke*, *43*(8), 2168–2174. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.111.646943

Curi, V. S., Haas, A. N., Alves-Vilaça, J. & Fernandes, H. M. (2018). Effects of 16-weeks of Pilates on functional autonomy and life satisfaction among elderly women. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *22*(2), 424–429. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2017.06.014

de Amorim, J. S. C., Leite, R. C., Brizola, R. & Yonamine, C. Y. (2018). Virtual reality therapy for rehabilitation of balance in the elderly: a systematic review and META-analysis. *Advances in Rheumatology (London, England)*, *58*(1), 18. https://doi.org/10.1186/s42358-018-0013-0

Diane L. Gill, Cara C. Hammond, Erin J. Reifsteck, Christine M. Jehu, Rennae A. Williams, M. M. A. & Elizabeth H. Lange, Katie Becofsky, Enid Rodriguez, Y.-T. S. (2013). Leisure physical activity and quality of life. *Journal of Preventive Medicine & Public Health*, *46*, 28–34. https://doi.org/10.1016/S1957-2557(09)70097-5

Dilekçi, E. & Özkuk, K. (2020). Boyun, bel ve diz ağrısı olan yaşlılarda fizik tedavi ve balneoterapi, retrospektif çalışma. *Bozok Tıp Dergisi*, *1*, 39–46. https://doi.org/10.16919/bozoktip.551133

Dilekçi, E., Özkuk, K. & Kaki, B. (2019). Effect of balneotherapy on pain and fatigue in elderly with knee osteoarthritis receiving physical therapy: a randomized trial. *International Journal of Biometeorology*, *63*(12), 1555–1568. https://doi.org/10.1007/s00484-019-01768-0

Dipietro, L., Campbell, W. W., Buchner, D. M., Erickson, K. I., Kenneth, E., Bloodgood, B., Hughes, T., Day, K. R. & Piercy, K. L. (2020). Aging : An umbrella review. *Medicine & Science in Sports & Exercise, 51*(6), 1303–1313. https://doi.org/10.1249/MSS.0000000000001942.Physical

Eckstrom, E., Neukam, S., Kalin, L. &Wright,. J. (2020). Physical activity and healthy aging. *Clin Geriatr Med*, *36*(4), 671–683.

Elsawahli, H., Shah Ali, A., Ahmad, F. & Al-Obaidi, K. M. (2017). evaluating potential environmental variables and active aging in older adults for age-friendly neighborhoods in Malaysia. *Journal of Housing for the Elderly*, *31*(1), 74–92. https://doi.org/10.1080/02763893.2016.1268560

Engers, P. B., Rombaldi, A. J., Portella, E. G. & da Silva, M. C. (2016). The effects of the Pilates method in the elderly: A systematic review. *Revista Brasileira de Reumatologia*, *56*(4), 352–365. https://doi.org/10.1016/j.rbre.2016.05.005

Fried, L. P., Tangen, C. M., Walston, J., Newman, A. B., Hirsch, C., Gottdiener, J., Seeman, T., Tracy, R., Kop, W. J. & Burke, G. (2001). Frailty in older adults : evidence for a phenotype. *Journal of Gerontology*, *56*(3), 146–157.

Grant, D. J., Bishop-miller, J., Winchester, D. M., Anderson, M. & Faulkner, S. (1999). A randomized comparative trial of acupuncture versus transcutaneous electrical nerve stimulation for chronic back pain in the elderly. *Pain*, *82*, 9–13.

Günaydin, R. (2009). Yaşlılara yönelik genel fizik tedavi uygulamalari. *Turkiye Fiziksel Tip ve Rehabilitasyon Dergisi*, *55*(SUPP.2), 85–87.

Herr, K. (2009). American geriatrics society panel on the pharmacological management of persistent pain in older persons, pharmacological management of persistent pain in older persons. *Journal of the American Geriatrics Society*, *57*(8), 1331–1346.

Hong, W., Cheng, Q., Zhu, X., Zhu, H., Li, H., Zhang, X., Zheng, S., Du, Y., Tang, W., Xue, S. & Ye, Z. (2015). Prevalence of sarcopenia and its relationship with sites of fragility fractures in elderly Chinese men and women. *PLoS ONE*, *10*(9), 1–10. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0138102

Hoof, J. van & Marston, H. R. (2021). Age-friendly cities and communities: State of the art and future perspectives. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(4), 1–13. https://doi.org/10.3390/ijerph18041644

Hsieh, C. C., Lin, P. S., Hsu, W. C., Wang, J. S., Huang, Y. C., Lim, A. Y. & Hsu, Y. C. (2019). The effectiveness of a virtual reality-based tai chi exercise on cognitive and physical function in older adults with cognitive impairment. *Dementia and Geriatric Cognitive Disorders*, *46*(5–6), 358–370. https://doi.org/10.1159/000494659

Huang, C. Y., Mayer, P. K., Wu, M. Y., Liu, D. H., Wu, P. C. & Yen, H. R. (2022). The effect of Tai Chi in elderly individuals with sarcopenia and frailty: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Ageing Research Reviews*, *82*(June), 101747. https://doi.org/10.1016/j.arr.2022.101747

I-Min, L. E. E. & Patrick, J. S. (2001). Physical activity and all-cause mortality: what is the dose-response relation? *Medicine and Science in Sports and Exercise*, *33*, S459–S471.

Ibrahim, S. A. S. & Dahlan, A. (2015). Engagement in occupational activities and purpose in life amongst older people in the community and ınstitutions. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *202*(December 2014), 263–272. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.08.230

Jang, H. Y., Ko, Y. & Han, S. Y. (2021). The effects of social networks of the older adults with limited instrumental activities of daily living on Unmet medical needs. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(1), 1–10. https://doi.org/10.3390/ijerph18010027

Keadle, S. K., Mckinnon, R., Graubard, B. I. & Troiano, R. (2017). Prevalence and trends in physical activity among older adults in the United States: A comparison across three national surveys. *Prev Med*, 89, 37-43. https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2016.05.009.

Keskin, T., Başkurt, F., Başkurt, Z. & İnce Parpucu, T. (2018). Mulligan bent leg raise tekniği ve kinesiotape'nin hamstring kası kısalığına anlık etkilerinin karşılaştırılması. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3*(3), 135–144. https://doi.org/10.26453/otjhs.396718

Khaltaev, N., Solimene, U., Vitale, F. & Zanasi, A. (2020). Balneotherapy and hydrotherapy in chronic respiratory disease. *Journal of Thoracic Disease*, *12*(8), 4459–4468. https://doi.org/10.21037/jtd-gard-2019-009

Lai, C. C., Tu, Y. K., Wang, T. G., Huang, Y. T. & Chien, K. L. (2018). Effects of resistance training, endurance training and whole-body vibration on lean body mass, muscle strength and physical performance in older people: A systematic review and network meta-analysis. *Age and Ageing*, *47*(3), 367–373. https://doi.org/10.1093/ageing/afy009

Lee, S. H. & Yu, S. (2020). Effectiveness of multifactorial interventions in preventing falls among older adults in the community: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Nursing Studies*, *106*, 103564. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2020.103564

Marzano, G. & Lubkina, V. (2016). A review of telerehabilitation solutions for balance disorders. *Procedia Computer Science*, *104*(February), 250–257. https://doi.org/10.1016/j.procs.2017.01.132

Metz, V. R., Scapini, K. B., Dias Gomes, A. L., Andrade, R. M., Brech, G. C. & Alonso, A. C. (2021). Effects of pilates on physical-functional performance, quality of life and mood in older adults: Systematic review and meta-analysis of randomized clinical trials. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*, *28*, 502–512. https://doi.org/10.1016/j.jbmt.2021.06.005

Montero-Odasso, M. M., Kamkar, N., Pieruccini-Faria, F., Osman, A., Sarquis-Adamson, Y., Close, J., Hogan, D. B., Hunter, S. W., Kenny, R. A., Lipsitz, L. A., Lord, S. R., Madden, K. M., Petrovic, M., Ryg, J., Speechley, M., Sultana, M., Tan, M. P., Van Der Velde, N., Verghese, J. & Masud, T. (2021). Evaluation of clinical practice guidelines on fall prevention and management for older adults: a systematic review. *JAMA Network Open*, *4*(12), 1–15. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2021.38911

Mora, J. C. & Valencia, W. M. (2018). Exercise and older adults. *Clinics in Geriatric Medicine*, *34*(1), 145–162. https://doi.org/10.1016/j.cger.2017.08.007

Morley, J. (2014). Frailty consensus. *J Am Med Dir Assoc*, *14*(6), 392–397. https://doi.org/10.1016/j.jamda.2013.03.022.Frailty

Nascimento, C. M., Ingles, M., Salvador-Pascual, A., Cominetti, M. R., Gomez-Cabrera, M. C. & Viña, J. (2019a). Sarcopenia, frailty and their prevention by exercise. *Free Radical Biology and Medicine*, *132*, 42–49. https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2018.08.035

Ng, M. M. L., Leung, M. C. P. & Poon, D. M. Y. (2003). The Effects of electro-acupuncture and transcutaneous electrical nerve stimulation on patients with painful osteoarthritic knees: a randomized controlled trial with follow-up evaluation. *Journal of Alternative and Complementary Medicine*, *9*(5), 641–649. https://doi.org/10.1089/107555303322524490

Ooi, P. B., Ong, D. L. T., Peh, S. C., Ismail, S. F., Paramanathan, S. A. M. S., Lee, A. S. H., Soon, L. K. & Chan, N. N. (2021). Active aging, psychological well-being and quality of life of elderly and pre-elderly Malaysians during movement control periods. *Educational Gerontology*, *47*(8), 353–368. https://doi.org/10.1080/03601277.2021.1983295

Özveren, H. (2011). Ağrı kontrolünde farmakolojik olmayan yöntemler. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 083–092.

Papalia, G. F., Papalia, R., Balzani, L. A. D., Torre, G., Zampogna, B., Vasta, S., Fossati, C., Alifano, A. M. & Denaro, V. (2020). The effects of physical exercise on balance and prevention of falls in older people: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Clinical Medicine*, *9*(8), 1–19. https://doi.org/10.3390/jcm9082595

Ru-Lan Hsieh, W.-C. L. (2002). One-Shot percutaneous electrical transcutaneous electrical nerve stimulation for low back pain comparison of therapeutic effects. *Am. J. Phys. Med. Rehabil.*, *81*(11), 838–843. https://doi.org/10.1097/01.PHM.0000030726.39840.AC

Schwan J , Sclafani J, . Tawfik V L. (2019). Chronic pain management in the elderly. *Anesthesiol Clin.*, *37*(3), 547–560. https://doi.org/10.1053/j.gastro.2016.08.014.CagY

Shafiee, G., Keshtkar, A., Soltani, A., Ahadi, Z., Larijani, B. & Heshmat, R. (2017). Prevalence of sarcopenia in the world: A systematic review and meta- analysis of general population studies. *Journal of Diabetes and Metabolic Disorders*, *16*(1), 1–10. https://doi.org/10.1186/s40200-017-0302-x

Sherrington, C., Fairhall, N., Wallbank, G., Tiedemann, A., Michaleff, Z. A., Howard, K., Clemson, L., Hopewell, S. & Lamb, S. (2020). Exercise for preventing falls in older people living in the community: An abridged Cochrane systematic review. *British Journal of Sports Medicine*, *54*(15), 885–891. https://doi.org/10.1136/bjsports-2019-101512

Silva, C. R. D. T., Carvalho, K. M. de, Figueiredo, M. do L. F., Silva-Júnior, F. L., Andrade, E. M. L. R. & Nogueira, L. T. (2019). Health promotion of frail elderly individuals and at risk of frailty. *Revista Brasileira de Enfermagem*, *72*(Suppl 2), 319–327. https://doi.org/10.1590/0034-7167-2018-0575

Sokolov, A. A., Collignon, A. & Bieler-Aeschlimann, M. (2020). Serious video games and virtual reality for prevention and neurorehabilitation of cognitive decline because of aging and neurodegeneration. *Current Opinion in Neurology*, *33*(2), 239–248. https://doi.org/10.1097/WCO.0000000000000791

Sun, M., Min, L., Xu, N., Huang, L. & Li, X. (2021). The effect of exercise intervention on reducing the fall risk in older adults: A meta-analysis of randomized controlled trials. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(23). https://doi.org/10.3390/ijerph182312562

Tan, T., Meng, Y., Lyu, J. L., Zhang, C., Wang, C., Liu, M., Zhao, X., Lyu, T. & Wei, Y. (2022). A systematic review and meta-analysis of tai chi training in cardiorespiratory fitness of elderly people. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, *2022*. https://doi.org/10.1155/2022/4041612

Thompson, D. A., Leimig, R., Gower, G. & Winsett, R. P. (2009). Assessment of depressive symptoms during post-transplant follow-up care performed via telehealth. *Telemedicine and E-Health*, *15*(7), 700–706. https://doi.org/10.1089/tmj.2009.0021

Thune, I. & Furberg, A. S. (2001). Physical activity and cancer risk: Dose-response and cancer, all sites and site-specific. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, *33*(6 SUPPL.), 530-550. https://doi.org/10.1097/00005768-200106001-00025

Velayati, F., Ayatollahi, H. & Hemmat, M. (2020). A systematic review of the effectiveness of telerehabilitation ınterventions for therapeutic purposes in the elderly. *Methods of Information in Medicine*, *59*(2–3), 104–109. https://doi.org/10.1055/s-0040-1713398

Rutjes AW, Nüesch E, Sterchi R, Kalichman L, Hendriks E, Osiri M, Brosseau L, Reichenbach S, Jüni P. (2009). Transcutaneous electrical nerve stimulation for knee osteoarthritis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. https://doi.org/https://doi.org/10.1002/14651858.CD002823

Xie, G., Rao, T., Lin, L., Lin, Z., Xiao, T., Yang, M., Xu, Y., Fan, J., Lin, S., Wu, J., Feng, X., Li, L., Tao, J. & Chen, L. (2018). Effects of Tai Chi Yunshou exercise on community-based stroke patients: a cluster randomized controlled trial. *European Review of Aging and Physical Activity*, *15*(1), 1–12. https://doi.org/10.1186/s11556-018-0206-x

Yang, G. Y., Sabag, A., Hao, W. L., Zhang, L. N., Jia, M. X., Dai, N., Zhang, H., Ayati, Z., Cheng, Y. J., Zhang, C. H., Zhang, X. W., Bu, F. L., Wen, M., Zhou, X., Liu, J. P., Wayne, P. M., Ee, C., Chang, D., Kiat, H., … Bensoussan, A. (2021). Tai Chi for health and well-being: A bibliometric analysis of published clinical studies between 2010 and 2020. *Complementary Therapies in Medicine*, *60*, 102748. https://doi.org/10.1016/j.ctim.2021.102748

Yen, H. Y. & Chiu, H. L. (2021). Virtual reality exergames for improving older adults' cognition and depression: a systematic review and meta-analysis of randomized control trials. *Journal of the American Medical Directors Association*, *22*(5), 995–1002. https://doi.org/10.1016/j.jamda.2021.03.009

Zhong, D., Xiao, Q., Xiao, X., Li, Y., Ye, J., Xia, L., Zhang, C., Li, J., Zheng, H. & Jin, R. (2020). Tai Chi for improving balance and reducing falls: An overview of 14 systematic reviews. *Annals of Physical and Rehabilitation Medicine*, *63*(6), 505–517. https://doi.org/10.1016/j.rehab.2019.12.008

Zhu, S., Sui, Y., Shen, Y., Zhu, Y., Ali, N., Guo, C. & Wang, T. (2021). effects of virtual reality ınterventıon on cognition and motor function in older adults with mild cognitive ımpairment or dementia: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Aging Neuroscience*, *13*(May), 1–15. https://doi.org/10.3389/fnagi.2021.586999

11

Yaşam Kalitesi Yaklaşımları Açısından Başarılı Yaşlanmanın Kurumsal Koşulları

Metin Özkul - Gizem Tan Eren

GİRİŞ

Modern dünyada sağlık alanında meydana gelen gelişmeler, nitelikli gıdaya ulaşmanın kolaylaşması, çevre koşullarının iyileştirilmesi, teknolojinin gelişmesi gibi çeşitli faktörler sonucunda insanların yaşam süresi geleneksel topluma kıyasla uzamıştır. Bireylerin en büyük ideallerinden biri uzun yaşam olsa da bu dönemde çeşitli sorunlar görülmekte ve bu sorunlar bireylerin yaşı, sağlığı, sosyoekonomik koşulları, eğitim düzeyi, sosyokültürel yapı gibi çeşitli faktörlere göre değişmektedir (Eryiğit Günler, 2020, 460). Bu sorunlara karşın bireylerin yaşam beklentisi giderek artmakta, yaşanacak sağlıklı yılların süresi ve kalitesinin nasıl artırılacağı konusu önem kazanmaktadır (Aydın, 2006, 43). Böylelikle hükûmetler ve toplumlar yeni arayışlara yönelmekte, sağlık ve sosyal güvenlik politikaları geliştirilerek yaşlılık yıllarında yaşam kalitesini yükseltecek politikalar uygulanmaya çalışılmaktadır (Görgün Baran, 2018, 586-587). Öz (2002) bu konuda insanların özellikle de yaşlıların yaşamlarına yıl katmanın değil yıllarına yaşam kalitesi katmanın amaçlanması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla yaşlanma yalnızca niceliksel olarak değil niteliksel olarak da değerlendirilmelidir (Nosraty vd., 2014, 16). Zira günümüzde "demografik yapıdaki değişiklikler ve çeşitli makro yapısal koşulların oluşturduğu imkânlar ve yönetimsel aktörlerin uyumlu stratejileriyle yaşlanma gerçekliğinin 'olağan' olandan 'başarılı'ya, 'verimsiz'den 'üretken'e ve 'yeniden inşa' sürecine doğru" dönüştürülebildiği deneyimlenmiştir (Kalaycı, 2021, 356). Bu bağlamda başarılı yaşlanma kavramı yaşlanmanın kalitesinin tanımlanabilmesi için önemlidir (Urtamo vd., 2019, 359). Başarılı yaşlanma, bireyin geçmiş ve şimdiki yaşamından memnun olması durumunu ifade etmektedir (Havighurts, 1963, 305). Başarılı yaşlanma için yaşlılar tam anlamıyla kendi ilgi ve gereksinimleri doğrultusunda yaşama katılmalıdır. Yaşlıların yaşama tam anlamıyla katılmaları; kötüleşen sağlık durumları, yakınlarının kaybı ya da yaşama katılım kanallarının tıkanması gibi denetimleri dışındaki durumlarla açıklanabilir. Burada yapılması gereken şey; her durumda bu kanalların açılması ya da yeni kanallar yaratılması ve yaşlıların toplumsal yaşama maksimum düzeyde katılımının sağlanmasıdır (Kalaycıoğlu vd., 2003, 10).

yal güvence, gelir düzeylerinin yaşamı idame ettirecek duruma uygun hâle getirilmesi; hukuki açıdan yaşlı haklarının düzenlenmesi ve yasalarla güvence altına alınması; dinî yönden sorunlarla ve ölüm korkusuyla başa çıkma, maneviyatın bireye güç sağlaması; son olarak siyasi yönden ise yaşlılık dönemine ilişkin yaşam kalitesini artıracak politikaların geliştirilmesi ve uygulamaya konulması gibi yönleriyle başarılı yaşlanmaya olumlu katkıda bulunmaktadır.

Toplumsal açıdan yaşam kalitesinin sağlanması ve bireylerin başarılı yaşlanma düzeylerinin artırılması amacıyla çevresel koşulların iyileştirilmesi ve bu açıdan yerel yönetimlerin etkin bir rol oynaması, yaşlı haklarının güvence altına alınması için sosyal politikaların sürdürülmesi, sosyal katılımın artmasında sivil toplum kuruluşlarına ve en önemli sosyal destek mekanizmaları olarak aile ve akrabalarına önemli görevler düşmektedir. Bakıma muhtaç ve yalnız yaşayan yaşlıların bakım ve barınma ihtiyaçlarının ideal düzeyde karşılanması konusunda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı önemli yere sahip olup sosyal dışlanmanın önlenmesi için iyileştirme yapılması ve geliştirilen politikalarla yaşlılara daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun (1976). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2022.pdf

2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (1983). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2828.pdf

4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2002). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4736.pdf

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu (2004). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5216.pdf

5393 sayılı Belediye Kanunu (2005). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5510.pdf

Abalı, A. Y. (2020). *Halk eğitim merkezi kurslarının başarılı yaşlanmaya etkisinin incelenmesi* (Tez No. 625200) [Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi].

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). *Yaşlı hakları ulusal eylem planı 2023-2025.* yasli_haklari_ulusal_eylem_plani.pdf (aile.gov.tr)

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2017). *Sosyal yardım yararlanıcılarının istihdamına ilişkin yönetmelik*. https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=23680&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5

Akbayrak, E. & Aysan, Ü. (2022). Yaşlı Perspektifiyle yerinde ve başarılı yaşlanma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22*(55), 399-427. https://dx.doi.org/110.21560/spcd.vi.1053840

Akca, Ü. (2021). Özürlülük, riskler ve özürlülük ile baş etme. İçinde M. Özkul & İ. Kaygusuz (Ed.), *Teoriden gündelik hayata sosyolojik tartışmalar* (s. 309-354). Nobel Akademik Yayıncılık.

Amin, I. (2017). Perceptions of successful aging among older adults in Bangladesh: An exploratory study. *J Cross Cult Gerontol,* 32, 191–207. https://dx.doi.org/110.1007/s10823-017-9319-3

Aydın, A. & Aydın Sayılan, A. (2014). Aktif yaşlanma ile yaşam boyu öğrenme arasındaki ilişkiye teorik bir bakış. *International Journal of Social and Economic Sciences*, *4*(2), 76-81.

Aydın, Z. (2006). Toplum ve birey için sağlıklı yaşlanma: Yaşam biçiminin rolü. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, *13*(4), 43-46.

Baltes, M. M. & Carstensen, L. L. (1996). The process of successful ageing. *Ageing & Society*, *16*(4), 397-422. https://doi.org/10.1017/S0144686X00003603

Baş, Ş. A. (2019). *Evde yaşayan yaşlıların aktif yaşlanma ve yaşam kalitesi yönünden değerlendirilmesi: Nazilli örneği* (Tez No. 589054) [Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi].

Bowling, A. (2003). "Current State Of The Art In Quality Of Life Measurement", In A. J. Carr, I. J. Higginson & P. G. Robinson (Eds.), *Quality Of Life* (pp. 1-8). BMJ Books.

Bowling, A. & Dieppe, P. (2005). What is successful ageing and who should define it?, *Bmj*, *331*(7531), 1548-1551.

Bozkurt, N., (2003). Kaliteli yaşamanın felsefesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, 2*(3), 15-24.

Burcu Sağlam, E. (2022). Yaşam kalitesi sosyolojisi neyi tartışır? Yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti ve sosyal kalite kavramları üzerinden bir değerlendirme. İçinde S. Sağlam, G. Yüksel, M. Kara, A. S. Bingöl (Eds.), *Prof. Dr. Mehmet Çağatay Özdemir armağanı toplumsal değişim* (ss. 636-668). Nobel Akademik Yayıncılık.

Bülow, M. H. & Söderqvist, T. (2014). Successful ageing: A historical overview and critical analysis of a successful concept. *Journal of Aging Studies*, 31, 139-149. https://doi.org/10.1016/j.jaging.2014.08.009

Canatan, A. (2008). *Sosyal yönleriyle yaşlılık.* Palme Yayıncılık.

Carver, L. F., Beamish, R. & Phillips, S., (2018). Successful aging: Illness and social connections, *Geriatric, 3*(3), s.1-7.

Cordes, K. A. & Ibrahim, H. M. (2003). *Applications in recreation and leisure for today and the future.* McGraw-Hill.

Çakmak Barsbay, M. (2018). Türkiye'de politika belgelerinde yaşlılara yaklaşımın değerlendirilmesi. *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *14*(2), 257-280.

Çerçioğlu, H. (2020). Yaşlılıkta ölüm korkusu, din ve sağlık, İçinde D. S. Şahin (Ed.), *Yaşlanmaya sağlık sosyolojisi perspektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 415-444). Ekin Yayınevi.

Çolak, M. & Özer, Y. E. (2015). Sosyal politika anlamında aktif yaşlanma politikalarının ulusal ve yerel düzeydeki analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(55), 115-124. https://doi.org/10.17755/esosder.92999

Çölgeçen, Y. & Çölgeçen, H. (2020). Aktif yaşlanma açısından hayat boyu öğrenme: Üçüncü yaş üniversiteleri. *Turkish Studies-Educaiton*, *15*(4), 2495-2511. https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.44399

Değer, T. B. (2020). *Yaşlılarda yaşam kalitesi ve ölçekleri*. İçinde D. S. Şahin (Ed.), *Yaşlanmaya sağlık sosyolojisi perspektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 313-330). Ekin Yayınevi.

Demir Çelebi, Ç. (2020). *Başarılı yaşlanma ve Türkiye için bir program denemesi* (Tez No. 608324) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi].

Demirbilek, T. & Öktem Özgür, A. (2017). Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlamında yaşlı istihdamı. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, *10*(1), 14-28.

Elverdi, A. H. (2002). *Bireysel emeklilik, Türk sosyal güvenlik sistemi içindeki yeri ve geleceği semineri.* Kutyay Sosyal Siyaset Seminerleri.

Eryiğit Günler, O. (2020). *Modernleşme sürecinde yaşlılık ve sorunları*. İçinde M. Çakır & F. Kahraman (Eds.), *Sosyal problemler sosyolojisi* (s. 460-483). Nobel Akademik Yayıncılık.

Galiana, L., Gutiérrez, M., Sancho, P., Francisco, E. H. & Tomás, J. M. (2016). Socio-demographic variables and successful aging of the Angolan elderly. *Scientifica*, *2016*, 1-10. http://dx.doi.org/10.1155/2016/5306756

Gönüllü, C. (2022). Aktivite kuramı çerçevesinde yaşlıların eğitimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (56), 26-35.

Görgün Baran, A. (2007). Başarılı yaşlanma modellerinin sosyolojik analizi. İçinde V. Kalınkara & G. Akın (Ed.), *IV ulusal yaşlılık kongresi kitabı* (ss. 236-245). Gazi Kitabevi.

Görgün Baran, A. (2018). Yaşlanma. İçinde E. Burcu Sağlam, A. Öğün Boyacıoğlu & A. Gelgeç Bakacak (Ed.), *Sosyoloji* (ss. 586-615). Siyasal Kitabevi.

Görgün Baran, A., Kalınkara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G. ve Özkan, Y. (2007), Farklı sosyoekonomik düzeydeki yaşlıların gündelik yaşamdan tatmin düzeyleri: Ankara kentsel kesit örneği, *Turkish Journal of Geriatrics, 10*(1), 10-18.

Gürsu, O. (2022). Yurt dışında yapılan din ve yaşlanma çalışmaları üzerine yöntemsel bir inceleme: Din, maneviyat ve yaşlanma dergisi örneği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, *26*(1), 395-414.

Han, K., Lee, Y., Gu, J., Oh, H., Han, J. And Kim, K. (2015). Psychosocial factors for influencing healthy aging in adults in Korea. *Health and Quality of life Outcomes*, *13*, 1-10. https://dx.doi.org/110.1186/s12955-015-0225-5

Havighurst, R.J. (1963). Successful aging. In R.H. Williams., C. Tibbits & W. Donahue (Eds.), *Processes of aging social and psychological perspectives* (pp. 299-320). Transaction Publishers.

Hazer, O. & Ateşoğlu, L. (2019). Yaşlılarda sağlık okuryazarlığının başarılı yaşlanma üzerine etkisi: Ankara ili örneği. İçinde N. Akdemir (Ed.), *Geriatri ve gerontolojiye disiplinler arası yaklaşım* (ss. 48-56). Türkiye Klinikleri.

Hintistan, S. & Pekmezci, H. (2016). Yaşlı dostu şehirler ve hemşirelik. *Turkiye Klinikleri J Intern Med Nurs-Special Topics, 2*(1), 11-16.

Höbel, Z. (2021). Gümüş ekonomi. İçinde K. K. Razzokovi, L. P. Leonardo, C. S. Ademoğlu & A. Ahmad (Eds.), *3 rd international ceo communication, economics, organization & social sciences congress* (pp. 368-374). NCM Publishing House.

Işık, I. & Ergün, G. (2020). Yaşlılık ve yaşlanmaya ilişkin tutumlar. İçinde D. S. Şahin (Ed.), *Yaşlanmaya sağlık sosyolojisi perspektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 283- 296). Ekin Yayınevi.

İçli, G. (2010). Yaşlılar ve yaşlılığın değerlendirilmesi: Denizli ili üzerine niteliksel bir araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, *3*(1-2), 1-13.

İnce, A. (2015). Yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve dindarlık algısı, değişkenlerine göre yaşlanma sürecinde boş zaman uğraşıları. *Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu Bildiri Kitabı* (ss. 32-50). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Janke, M., Davey, A. & Kleiber, D. (2006). Modeling change in older adults' leisure activities. *Leisure Sciences, 28*(3), 285-303.

Jorm, A. F., Christensen, H., Henderson, A. S., Jacomb, P. A., Korten, A. E. & Mackinnon, A. (1998). Factors associated with successful ageing. *Australasian Journal on Ageing*, *17*(1), 33-37.

Kaçan Softa, H. & Işıl, Ö. Yaşlılarda sağlıklı yaşlanma ve ilişkili faktörler: Bir model geliştirme çalışması. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, *6*(2), 61-73.

Kalaycı, I. (2015). *Yaşlılık statüsü, rolleri açısından yaşlıların toplumsal beklentileri ve sorunları (Isparta örneği)* (Tez No. 395885) [Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi].

Kalaycı, I. (2021). Teoriler ışığında üretken yaşlanma. İçinde M. Özkul & İ. Kaygusuz (Eds.), *Teoriden gündelik hayata sosyolojik tartışmalar* (s. 355-396). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö. & Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri.* Türkiye Bilimler Akademisi Raporları.

Kars Fertelli, T. & Deliktas, T. (2019). A study on the relationship between perceptions of successful aging and life satisfaction of Turkish elderly people. *Perspectives in psychiatric care*, *56*(2), 386-392. https://doi.org/10.1111/ppc.12446

Kırdı, N. & Abit Kocaman, A. (2019). Yaşlanma sürecinde ve yaşlılık döneminde egzersizin önemi. İçinde N. Akdemir (Ed.), *Geriatri ve gerontolojiye disiplinler arası yaklaşım* (ss. 32-38). Türkiye Klinikleri.

Kocakoç, N. (2015). *Türk hukukunda yaşlı hakları* (Tez No. 407505) [Yüksek lisans tezi, İzmir Üniversitesi].

Kocakoç, N. & Tufan, İ. (2019). *Yaşlılık hakkında herşey-Emeklilik ve hukuk el kitabı.* Uluslararası İzmir Keyifli Yaş Alma Fuarı ve Kongresi.

Korkut, G. (2020). Yaşlılık ve ailenin önemi. İçinde D. S. Şahin (Ed.), *Yaşlanmaya sağlık sosyolojisi perspektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (s. 297-312). Ekin Yayınevi.

Mill, J. S. (1863). *Utilitarianism*. Utilitarianism (loc.gov)

Möngü, B. (2015). Modern dünyada mutluluk: John Stuart Mill'in faydacı etiği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *19*(1), 23-30.

Nguyen, A. L. & Seal, D. W. (2014). Cross-cultural comparison of successful aging definitions between Chinese and Hmong elders in the United States. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, *29*, 153-171. https://dx.doi.org/110.1007/s10823-014-9231-z

Nosraty, L., Enroth, L., Raitanen, J., Hervonen, A. & Jylhä, M. (2014). Do successful agers live longer? The vitality 90+ study. *Journal of Aging and Health*, 1-19. https://dx.doi.org/110.1177/0898264314535804

Oğuz-Özgür, H. & Özkul, M. (2022). Risk toplumunda kuşakların yeni şiddet deneyimi: Dijital şiddet. *Turkish Studies, 17*(3), 551-568. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.62045

Öz, F. (2002). Yaşamın son evresi: Yaşlılık psikososyal açıdan gözden geçirme, *Kriz Dergisi, 10*(2), 17-28.

Özdemirkan, T., Şenlik, Z. B. & Şimşek, A. Ç. (2020). Sağlıklı aktif başarılı yaşlanma. *Turkey Health Literacy Journal*, *1*(1), 51-57. https://dx.doi.org/110.54247/SOYD.2020.6

Özmete, E. (2012). Başarılı yaşlanma. *Biz Bir Aileyiz Dergisi, 1*(1), 1-5.

Öztürk, M. E. & Kayıhan, D. (2018). Sağlıklı yaşlanma. *Bilim Armonisi*, *1*(1), 51-53.

Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping*. The Guilford Press.

Peştereli, E. (2015). Aktif yaşlanma için yerel yönetimlerin rolü ve Kadıköy örneği. *Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 363-368). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Quality of Life Research Unit (Tarihsiz). *The Quality of Life Model.* http://sites.utoronto.ca/qol/qol_model.htm

Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji kuramları.* çev. Himmet Hülür, DeKi Basın Yayım.

Sağlık Bakanlığı (2021). *Türkiye sağlıklı yaşlanma eylem planı ve uygulama programı 2021-2026.* Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü.

Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2011). *Sağlığın teşviki ve geliştirilmesi sözlüğü.* Sağlık Bakanlığı.

Sapancalı, F. (2009). *Toplumsal açıdan yaşam kalitesi*. Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.

Shi, W. H., Zhang, H. Y., Zhang, J., Lyu, Y. B., Brasher, M. S., Yin, Z. X., Luo, J. S., Hu, D. S., Fen, L. & Shi, X. M. (2016). The status and associated factors of successful aging among older adults residing in longevity areas in China. *Biomedical and Environmental Sciences*, *29*(5), 347-355. https://doi.org/10.3967/bes2016.045

Şengül, E. (2022). *60 Yaş üstü kişilerde başarılı yaşlanma ile yaşam doyumu ve günlük fiziksel aktivitelerinin değerlendirilmesi* (Tez No. 746016) [Uzmanlık tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi].

T.C. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf

Tamkoç, B. & Bilgin, Ö. (2020). Aktif yaşlanma bağlamında yaş dostu kent kavramı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, "Erişilebilirlik" Özel Sayısı, 2,* 211-226. https://dx.doi.org/110.21560/spcd.vi.816372

Tan Eren, G. (2023). *Gündelik toplumsal yaşam pratiklerinde makro kurumsal yapıların rolü: Koşullar, sorunlar ve beklentiler (Isparta örneği)* [Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.]

Teke, D. & Yenihan, B. (2022). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar: aktif yaşlanma yaklaşımının Covid-19 pandemisi ekseninde değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *6*(1), 27-64.

Tuna Uysal, M. (2020). Yaşlılık ve aile ilişkileri. İçinde M. Çakır & F. Kahraman (Eds.), *Sosyal problemler sosyolojisi* (ss. 484-505). Nobel Akademik Yayıncılık.

Tuna Uysal, M. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde yaşlı bireylerin karşılaştıkları toplumsal sorunlar. İçinde M. Özkul & İ. Kaygusuz (Ed.), *Teoriden gündelik hayata sosyolojik tartışmalar* (s. 397-432). Nobel Akademik Yayıncılık.

Tuna Uysal, M. & Tan Eren, G. (2020). COVID-19 salgın sürecinde sosyal medyada yaşlılara yönelik ayrımcılık: Twitter örneği. *Turkish Studies, 15*(4), 1147-1162. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44396

Türe, C. F. & Türe, İ. (2019). Bentham, faydacılık ve panoptikon. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 98, 92-106.

United Nations. (Tarihsiz). *Aging.* https://www.un.org/en/global-issues/ageing

Urtamo, A., Jyväkorpi, S. K. & Strandberg, T. E. (2019). Definitions of successful ageing: a brief review of a multidimensional concept. *Acta Bio Medica: Atenei Parmensis*, *90*(2), 359-363. https://dx.doi.org/110.23750/abm.v90i2.8376

WHO (2012) *Programme on mental health WHOQOL user manual.* World Health Organization.

World Health Organization. (2007). *Global age-friendly cities: a guide*. https://apps.who.int/iris/handle/10665/43755

Yüksel, M. Y., Akgün, N. & Öztürk, E. (2021). İleri yetişkinliğe geçiş döneminde bulunan bireylerde başarılı yaşlanma, hayatın anlamı ve spritüel iyi oluş ilişkisi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, *14*(2), 84-95. doi:10.46414/yasad.949912

Zeybekoğlu, Ö. (2016). Aile ve yaşlılık. İçinde N. Avcı & E. Aksoy (Eds.), *Aile sosyolojisi* (ss.163-194). Lisans Yayıncılık.

12

Yaşlı Yoksulluğunun Başarılı Yaşlanmaya Etkisi

Hatice Oğuz Özgür

GİRİŞ

Yaşadığımız çağ, toplumsal manzarayı değiştiren bir dizi önemli gelişmeye sahne olmuştur (Akıncı, 2020). Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin getirdiği daha iyi yaşam koşullarının yanı sıra sağlık hizmetlerinin daha verimli ve erişilebilir olmasının bir sonucu olarak ortalama yaşam süresi uzamış, buna ilave olarak doğurganlık azalmıştır. (Arpacı, 2009). Bu senaryo bir yandan yaşam beklentisini ve yaşam kalitesini artırırken diğer yandan toplumların nüfuslarının yaşlanmasını ve buna bağlı sorunların artışını beraberinde getirmiştir (Dönümcü, 2006; UN, 2022; Kalaycı & Yazıcı, 2015).

Yaşlılara yönelik hizmetler, dinî ve kültürel düşünce akımları ile toplumdaki refah derecesi ile eş zamanlı olarak ilerlemekte, yaşlının toplumdaki konumu ise medeniyet seviyesinden ziyade toplumun gelenek ve kültürüne uygun olarak gelişmektedir. Geniş ailenin çekirdek aileye dönüşmesi, kadınların iş gücüne katılımı, gelenek, kültür ve değerlerdeki değişimler, artık "ata" ve "otorite" olarak görülmeyen yaşlıların aile içinde bir sorun hâline gelmesi, sağlık alanındaki bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, eğitim seviyesindeki artış, sosyal güvenceye sahip olan ve yardım alan kişi sayısındaki artış, toplumsal değişim ve gelişimin örnekleridir. Yaşlılık, bu ve diğer gelişmelerin bir sonucu olarak karmaşık bir toplumsal mesele olarak görülmektedir (Dönümcü, 2006; Başalan-İz, 2020; Başıbüyük, 2021). Tüm bunlarla birlikte yaşlılığın sorun olarak algılanmasına sebep olan önemli unsurlardan biri de yoksulluktur.

Yaşlılar, yoksulluktan derinden etkilenen ve yoksulluğa ait çeşitli pratikleri deneyimlemek zorunda kalan önemli bir risk grubudur (Muammer & Közleme, 2017; Karaağaç, 2022). Yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan kişisel ve toplumsal sorunlar yoksullukla yakından ilişkilidir. Özellikle yaşamın ilerleyen sürecinde fizyolojik bakımdan görülen gerilemeler, istihdam kısıtlılığı, ayrımcılık ve dışlanmanın getirdiği sosyal izolasyon ve yalnızlık gibi faktörler yaşlı yoksulluğunun temel sebepleri olarak değerlendirilmektedir (Karasoy, 2021). Sonuç olarak, sosyal güvencesi olmayan, çalışamayan veya geliri düşen yaşlılar, yaşlanmaya bağlı sağlık sorunları gibi sorunlarla uğraşırken yoksullukla

KAYNAKÇA

Agblobi, A. D., Oosei-Fosu, A. K. & Yusif, H. (2020). Poverty response to the household type of elderly and old-age pension. *Busines and Management Research*, 9(4), 1-20.

Akbaş, E., Taşdemir Yiğitoğlu, G. & Çunkuş, N. (2020). Yaşlılıkta sosyal izolasyon ve yalnızlık. *OPUS International Journal of Society Researches,* 15(26), 4540-4562. DOI: 10.26466/opus.648658.

Akbayrak, E., Aysan, Ü. (2022). Yaşlı perspektifiyle yerinde ve başarılı yaşlanma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(55), 399-427. DOI:10.21560/spcd.vi.1053840.

Akdemir, N., Çınar, F. İ. & Görgülü, Ü. (2007). Yaşlılığın algılanması ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi,* 10(4), 215-222.

Akdoğan, A. (2009). *Kamu maliyesi*, Gazi Kitabevi.

Akıncı, A. Y. (2020). Antik Çağdan moderniteye gerontolojinin doğuşu. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Etik Yönleriyle Yaşlılık ve Yaşlanma* (ss. 1-32). Ekin Yayınevi.

Aksu, Ö. (1993). *Gelir ve servet dağılımı*. İstanbul Üniversitesi Basımevi.

Aktan, C. C. & Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk sorununun nedenleri ve yoksullukla mücadele stratejileri. İçinde C. C. Aktan (Ed.), *Yoksullukla mücadele stratejileri* (ss.19-123). Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Altan, Ö. Z. (2006). *Sosyal Politika Dersleri*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Angel, J. & Mudrazija, S. (2011). Raising the retirement age: Is it fair for low-income workers and minorities?. *Public Policy & Aging Report,* 21(2), 14-21.

Arber, S. (2004). Gender, marital status and ageing: linking material, health and social resources, *Journal of Aging Studies*, 18(1), 91-108.

Arpacı, F. (2005). *Farklı boyutlarıyla yaşlılık.* Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları, http://www.tied.org.tr/tied_kitaplar/yaslilik.pdf.

Arpacı, F. (2009). Yaşlıya bakan kadınların bakım yüklerinin incelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 61-72.

Artan, T. & Taşçı, A. (2018). İş piyasasında yaş(lı) ayrımcılığı. *Journal of Social And Humanities Sciences Research,* 5(25), 2413-2421.

Ayan, S. F. (2021). Kırsalda yaşlanma ve yoksulluk: Germencik örneği, İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 153-175). Nobel Akademik Yayıncılık.

Aydın, K. & Güloğlu, T. (2021). Avrupa Birliği ve Türkiye'de yaşlı yoksulluğu, *Sosyoekonomi,* 29(48), 473-488. DOI: 10.17233/sosyoekonomi.2021.02.22

Aydın, K. (2019). Avrupa Birliği ve Türkiye'de yoksulluk riski ve sosyal dışlanma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 13-31. DOI: 10.35343/kosbed.646243.

Balaban, U. (2014). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde sosyal içerme uygulamaları: 2000'li yıllara ilişkin karşılaştırmalı bir değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 38(1), 103-149.

Bardasi, E, Jenkins, S. P. & Rigg, J. A. (2000). *Retirement and the economic well-being of the elderly: a British perspective*. (ISER Working Paper Series, No. 2000-33), University of Essex.

Başalan-˙İz, F. (2020). Yaslı bireye yaklaşım ve yaşlı bireyde sağlığın değerlendirilmesi. İçinde D. Say-¸Sahin (Ed.), *Yaslanmaya sağlık sosyolojisi persepektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 117-137). Ekin Yayınevi.

Başıbüyük, G. Ö., Özdemir Güler, Z., Kılıç, B. & Ay, F. (2021). 65+ yaşlı bireylerin antropometrik referans değerleri ve ergonomi ilişkisi. Ergonomi, 4(3), 119-131. https://doi.org/10.33439/ergonomi.1015453

Ben-Shalom, Y., Moffitt, R. A. & Scholz, J. K. (2011). *An assessment of the effectiveness of anti-poverty programs in The United States.* National Bureau of Ecenomic Research. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w17042/w17042.pdf.

Bildirici, Z. (2011). *Avrupa Birliği'nde yoksullukla mücadele ve Türkiye'nin uyum sürecindeki yeni uygulamalar* (Tez No: 290101) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi.

Bölükbaşı, B. (2008). *Türkiye'de yoksulluk ve sosyal dışlanma* (Tez No: 227094). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi.

Cai, F., Giles, J., O'Keefe, P. & Wang, D. (2012). *The elderly and old age support in rural China*. The World Bank.

Cawthorne, A. (2008, October 8). *The Straight Facts On Women In Poverty.* https://www.americanprogress.org/issues/women/reports/2008/10/08/5103/the-straight-facts-on-women-in-poverty/#_edn1.

Charness, N. & Czaja, S. J. (2011). Raising the minimal retirement age: psychological ıssues. *Public Policy & Aging Report*, 21(2), 31-34.

Choi, I.K., Park, K.M., Sung, Y. T. & Kim, D. H. (2022). A study on priority exploration of elderly poverty response policy: application of social values, *Journal of Social Convergence Studies,* 6(6), 113-127.

Copeland, P. & Papdimitriou, D. (2012). *The EU's Lisbon Strategy: evaluating success, understanding failures*. Palgrave Macmillan.

Con Wright, G. (2020). *KONDA yaşlılık raporu*, https://konda.com.tr/uploads/kondayaslilikraporuekim2020-f2695fc787e4d7c37b3621d9547082fda6435247a57622a0e55f527153758b68.pdf.

Coşkun, A. & Kaymak, A. (2022). Yaşlı bireylerin yoksulluk bağlamında medyada temsiline yönelik göstergebilimsel bir çalışma örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 143-161.

Çoşkun, S. & Tireli, M. (2010). Dünya Bankası ve UNDP'nin küreselleşme-yoksulluk ilişkisine yönelik yaklaşımları, *Yardım ve Dayanışma Dergisi,* 1(1), 41-55.

Çomuk, P. & Selim, S. (2017). Türkiye'de yoksunluk ve sosyal dışlanma: karşılaştırmalı bir analiz. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(12), 416-430.

Danış, M. Z. (2007), *Yaşlılık, yoksulluk ve yalnızlık*, https://gebam.hacettepe.edu.tr/sosyal_boyut/yaslilik_yoksuluk_yanlizlik.pdf.

Danış, M. Z. (2009). Türkiye'de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 67-83.

Dericioğulları Ergun, A. (2021). Yaşlı kadının dezavantajlı hâlleri. İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss.17-41). Nobel Akademik Yayıncılık.

Department of Economic and Social Affairs Programme on Ageing (UNDESA), (26.05. 2023). Income poverty in old age: An emerging development priority, https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/PovertyIssuePaperAgeing.pdf.

Disney, R. & Whitehouse, E., (2002). *The economic well-being of older people in international perspective: a critical review*, (Working Paper No. 306). Luxembourg Income Study Working Paper Series.

Dönümcü, Ş. (2006). Yaşlı ve sosyal hizmetler, *Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi,* 52, A42-A46.

Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye'deki boyutları*, DTP Yayınları.

Durmaz Bodur, N., (2022). Sosyal yardımların yaşlı refahı üzerindeki etkisi, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 15(2), 57-73.

Dünya Nüfusu Yaşlanma Raporu (World Population Ageing), (2013). Department of economic and social affairs (population division), https://www.un.org/development/desa/pd/content/world-population-ageing-2013.

Eboiyehi, F. A. (2013). Elderly widows and poverty: empirical evidence from rural Nigeria. *Journal Of International Social Research,* 6(26). 182-198.

Ecevit, Y. (1998). Küreselleşme, yapısal uyum ve kadın emeğinin kullanımında değişmeler. İçinde F. Özbay (Der.), *Küresel pazar açısından kadın emeği ve istihdamındaki değişimler: Türkiye örneği* (ss.31-79). İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı.

Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu*, Şafak Matbaacılık.

Ensari, S. (2010). TÜİK'in yoksulluk analizleri üzerine. *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi,* 1(87), 9-15.

Glasgow, N., Holden, K., McLaughlin, D. & Rowles, G. (1993). The rural elderly and poverty in rural sociological society task force on persistent rural poverty. In E. N. Castle, (Eds.) *Persistent poverty in rural America,* Boulder.

Gökbayrak, Ş. (2010). Türkiye'de sosyal güvenliğin dönüşümü. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (2), 141-162.

Görgün Baran, A. (2007). Başarılı yaşlanma modellerinin sosyolojik analizi. İçinde V. Kalınkara & G. Akın (Ed.), *IV. Ulusal yaşlılık kongresi kitabı* (ss. 236-245). Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği Yayınları.

Güneş, F. (2020). Yoksullar ve yoksulluk. İçinde F. Arık & L. Taş (Ed.), *Dezavantajlılar ve dezavantajlılık sosyolojisi* (ss.161-191). Nobel Yayınları.

Hooyman, N. R., Kawamoto, K. Y. & Kiyak, A. (2015). *Aging matters.* Pearson.

İçağasıoğlu Çoban, A. M. (2014). Yoksullukla mücadelede sosyal hizmetin rolü. İçinde G. Polat & M. A. İçağasıoğlu Çoban (Ed.), *Yoksulluk ve sosyal hizmet* (ss. 11-26). Sosyal Çalışma Yayınları.

İştar, C. (2018). Türk sosyal güvenlik sistemi içerisinde yaşlılara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmetler. *Sosyal Güvenlik Dergisi,* 8(2), 23-40.

Jacques, P., Leroux, M. L. & Stevanoic, D. (2020). Poverty among the elderly: the role of public pension system. *International Tax And Public Finance,* 28, 24-67.

Jeon, B., Noguchi, H., Kwon, S., Ito, T. & Tamiya, N. (2017). Disability, poverty, and role of the basic livelihood security system on health services utilization among the elderly in South Korea. *Social Science & Medicine,* 178, 175-183.

Kalaycı, I. & Özkul, M. (2018). Modernleşme sürecinin toplumsal mağdurları olarak yaşlılar: Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (43), 92-119.

Kalaycı, I. & Tuna Uysal M. (2020). Yaşlanma sürecinde yalnızlık ve aile ilişkileri. *The Journal of Social Sciences*, 7(48), 25-41.

Kalınkara, V. (2016). *Yaşlılık: disiplinler arası yaklaşım, sorunlar, çözümler 2*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Karaağaç, H. (2022). Dünyada ve Türkiye'de demografik dönüşüm, sorunlar. İçinde S. Sütçü (Ed.), *Güncel tartışmalarla yaşlılık* (ss.25-44). Efe Akademi Yayınları.

Karadeniz, O. & Durusoy Öztepe, N. (2013). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 3 (38), 77-102.

Karasoy, G. (2021). Sosyal bir sorun alanı olarak yaşlı yoksulluğunun incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19(3), 155-167. Doi: 10.18026/cbayarsos.889976.

Karatas, S. A. & Durmaz, H. (2017). Yaşlılık dönemi psikolojik özellikleri ve moral. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 18(1), 32-36.

Kim, A. (2021). Analysis of the effect of basic pension on poverty reduction by elderly household type. *Journal of the Korean Convergence Society,* 12(1), 267-274.

Km Lee, W. (2001). The femization of poverty among the elderly population of Hong Kong. *Asiant Journal of Women's Studies*, 7(3), 31-62.

Kocabaş, D. (2021). Yaşlılık ve yoksulluk kapsamında sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler. İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 77-85). Nobel Akademik Yayıncılık.

Komşu, U. C. (2014). Yaşlılık, yaşlı nüfusun sorunları ve yetişkin eğitimi. *The Journal of Academic Social Science*, 2(1). 370-389.

Korenman, S. & Remler, D. (2013). *Rethinking elderly poverty: time for a health inclusive poverty measure?,* National Bureau Of Economic Research, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w18900/w18900.pdf.

Kurt, G., Beyaztaş, F. Y. & Erkol, Z. (2010). Yaşlıların sorunları ve yaşam memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi,* 24(2), 32-39.

Kühner, S. & Chou, K. L. (2019). Poverty alleviation, coverage and fiscal sustainability: ınvestigating the effect of a new social pension in Hong Kong. *International Journal of Social Welfare,* 28(1). 89-99.

Kwan, C. & Walsh, C. A. (2018). Old age poverty: a scoping review of the literatüre. *Cogent Social Sciences*, 4(1). 1478479.

Lloyd-Sherlock, P. (2000). Old age and poverty in developing countries: new policy challengers. *World Development*, 28, 2157-2168.

Mohd, S., Senadjki, A. & Mansor, N. (2019). *Social welfare policies and programmes in South Asia*. Routledge.

Morgan, L. A. & Kunkel, S. R., (2007). *Aging, society and life course,* Springer Publishing Company.

Muammer, A. & Közleme, O. (2017). Yaşlı yoksulluğu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 3(2), 197-208.

Nazlıer Keser, E. N. (2019). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu sorununa yönelik bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 30(2), 739-764.

Nygard, M., Hartull, C., Wentjarvi, A. & Jungerstam, S. (2017). Poverty and old age in Scandinavia: a problem of gendered injustice? Evindence from the 2010 GERDA survey in Finland and Sweden. *Social Indicators Research*, 132(2), 681-698.

Pehlivan, M. (2018), *Yaşlılıkta yoksulluk ve yalnızlık ilişkisi (Sakarya Serdivan örneği)* (Tez No: 503516). [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi.

O'Rand, A. M. & Henretta, J. C. (1999). *Age and inequality: diverse Pathways through later life.* Westview Press.

Ofluoğlu, G. & Özbucak Albar, B. (2017). Yaşlı iş gücünün iş sağlığı ve iş güvenliği sorunları ve çözüm önerileri. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(15), 335-360.

Okumuş, B. & Durmaz, Ş. (2021). Yaşlı yoksulluğunda sosyal güvenlik sisteminin etkisi, İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss.87-108). Nobel Akademik Yayıncılık.

Orlická, E. (2015). Impact of population ageing and elderly poverty on macroeconomic aggregates, *Procedia Economics and Finance,* 30, 598-605, https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01272-1.

Özen, S. & Özbek, Ç. (2017). Çalışma yaşamında yaşlılık: yaşlı çalışanlar ve insan kaynakları uygulamaları. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* 53(2), 547-572.

Özmete, E. (2019). Measuring the poverty of elderly people with needs analysis in Turkey. In Information Resources Management Association (IRMA) (Eds.), *Socio-economic development: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications*, (pp. 256-276). IGI Global.

Peng, C., Fang, L., Wang, J. S. H., Law, Y. W., Zhang, Y. & Yip, P. S. (2019). Determinants of poverty and their variation across the poverty spectrum: evidence from Hong Kong, a high-income society with a high poverty level. *Social Indicators Research*, 144(1), 219-250.

Rendall, M. S. & Speare, A. (1995). Elderly poverty alleviation through living with family, *Journal of Population Economics*, (8), 383-405.

Sağlık Bakanlığı, (2015). *Türkiye sağlıklı yaşlanma eylem planı 2015-2020*, Sağlık Bakanlığı Yayını.

Sarı, H. K. (2021). Yaşlılık ve sosyal hizmet ilişkisi bağlamında yaşlılık ve yoksulluk, *Journal of Social Sciences and Humanities*, 5(1), 159-167.

Sarıca, A. O. (2019). Türkiye'de emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğu ve emekli yoksulluğu üzerine etkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi,* 9(2), 477-498.

Sapancalı, F. (2003). *Sosyal dışlanma*. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Smeeding, Timothy M. & Sandstrom, Susanna, (2004). *Poverty and income maintenance in old age: a cross-national view of low income older women.* Center for Retirement Research at Boston College. https://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:100572/datastream/PDF/view.

Srivastava, A. & Mohanty, S. K. (2012). Poverty among elderly in India. *Social Indicators Research*, 109(3), 493-514.

Şenses, F. (2006). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*, İletişim Yayınları.

Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık sosyolojisi Yaşlılığın toplumsal yörüngeleri.* Dora Yayıncılık.

Taş H. Y. & Özcan, S. (2012, 11-13 October). *Türkiye'de ve dünyada yoksulluk üzerine bir araştırma* [Conference session]. International Conference on Eurasian Economies, Almaty, Kazakhstan. https://www.avekon.org/proceedings/avekon03.pdf.

Tekgüç, H. (2018). Declining poverty and ınequality in Turkey: the effect of social assistance and home ownership. *South European Society and Politics,* 23(4), 547-570.

Temiz, H. E. (2008). Dünyada kronik yoksulluk ve önleme stratejileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 61-100.

Tireli, M. & Coşkun, S. (2008). *Avrupa Birliği'nde yoksullukla mücadele stratejileri ve Türkiye,* Nobel Akademik Yayıncılık.

Topgül, S. (2016). Çalışma yaşamında yaşlı ayrımcılığı mı yaş ayrımcılığı mı?. *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 373-391.

Townsend, P. (1979), *Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living*, Penguin.

Tufan, İ. (2007). *Birinci Türkiye yaşlılık raporu*, GeroYay.

Tufan, İ., Kılavuz, A., Özgür, Ö., Ayan, S., Gürdal, F. Y. & Engin, B. (2019). Türkiye'de gerontoloji atlası: yaşlı yoksulluğu ve yalnızlık üzerine bulgular, *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.

Türkan, M. & Sezer, S. (2017). Yaşlı yoksulluğunun yarattığı sosyal ve psikolojik sorunlar: Muğla örneği, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(4), 35-57.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2008). *Tüketim harcamaları, yoksulluk ve gelir dağılımı.* Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (17 Mart 2023). *İstatistiklerle yaşlılar-2022,* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9Fl%C4%B1lar-2022-49667&dil=1-.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (08 Mayıs 2023). *Yoksulluk ve yaşam koşulları istatistikleri-2022*, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2022-49746#:~:text=Toplumun%20genel%20d%C3%BCzeyine%20g%C3%B6re%20belirli,kalarak%20%14%2C4%20oldu.

United Nation (UN), (2022). *World population prospects 2022*, https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf.

World Bank, (2012). *Well begun, not yet done: Vietnam's remarkable progress on poverty reduction and the emerging challenges*. http://hdl.handle.net/10986/12326.

Van Horn, C. E., Corre, N. & Heidkamp, N. (2011). Older workers, the great recession and the ımpact of long-term unemployment, *Public Policy & Aging Report*, 21(1), 29-33.

Vu, L. H. & Nguyen, T, A. (2021). Elderly poverty in Vietnam: trends and determinants. *Journal of Population and Social Studies*, 29, 526-543.

Yalçın, B. & Özdemir Ocaklı, B. (2021). Gelir, satın alma ve ödeme gücü ekseninde Türkiye'de yaşlı yoksulluğu, İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 177-194). Nobel Akademik Yayıncılık.

Yazgan, T. (1992). *İktisatçılar için sosyal güvenlik ders notları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Yazıcı, S. Ö. & Kalaycı, İ. (2015). Yaşlı hastaların günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3*(3), 385-390.

Yerli, G. (2017). Yaşlılık dönemi özellikleri ve yaşlılara yönelik sosyal hizmetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 278-1287.

Zengin, E., Şahin, A. & Özcan, S. (2012). Türkiye'de sosyal yardım uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 133-142.

13

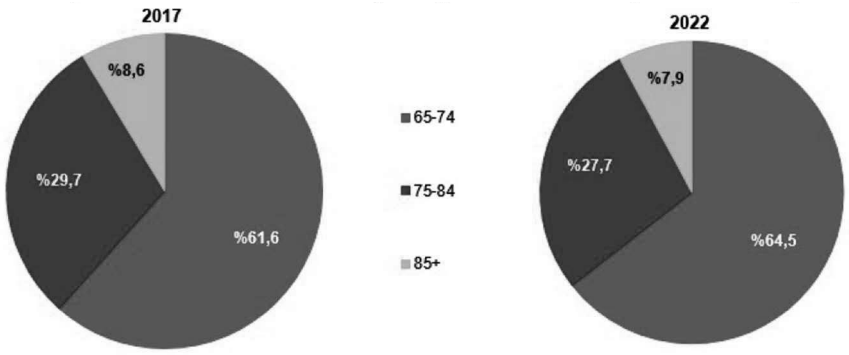
Gündelik Yaşama Aktif Katılma: Yerinde Yaşlanma, Barınma ve Mekân Koşulları

Barış Kılıç - Gülüşan Özgün Başıbüyük

GİRİŞ

Yaşlanma, her canlının ana rahminde başlayıp ölüme kadar devam eden bir değişim süreci olarak kabul edilmektedir. Gelişen teknolojinin insan hayatına sağladığı kolaylıklar, tıbbın gelişmesi, sağlığı koruma ve devam ettirme farkındalığı, yaşam süresini uzatmış ve toplumdaki yaşlı nüfusu artırmıştır. Bu artış ülkemizde gündemini koruyan ve önemi artan konulardan biridir (Başalan-İz, 2020; Akıncı, 2020). Bu sebeple, artan yaşlı oranı ve yaşlanma bireysel bir süreç olarak değil toplumsal olarak ele alınması ve kabul görülmesi gereken bir durumdur (Tuna Uysal, 2021).

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerine göre, 65 yaş ve üstü nüfus 2017 yılında 6 milyon 895 bin 385 kişi olarak kaydedilmiştir. Son beş yılda bu nüfus %22,6 oranında artarak 2022 yılında 8 milyon 451 bin 669 kişiye ulaşmıştır. 2022 yılında yaşlı nüfus oranı toplam nüfusun %9,9'u olarak kaydedilmiştir. Bu yaşlı nüfusun %44,4'ünü erkekler, %55,6'sını ise kadınlar oluşturmaktadır. Nüfus projeksiyonlarına göre 2030 yılında yaşlı nüfus oranının %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında ise %25,6 olacağı öngörülmektedir (TÜİK, 2022).

Şekil 1. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (TÜİK, 2022)

KAYNAKÇA

Akkaya Kozak, D., Bahar, N. T., Ay, F., Kılıç, B. & Özgün Başıbüyük, G. (2021). Türkiye'de ileri yaştaki yetişkinlerin düşme durumları. *Antropoloji*, (41), 11-20.

Akıncı, A. Y. (2020). Antik Çağdan moderniteye gerontolojinin doğuşu. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Etik Yönleriyle Yaşlılık ve Yaşlanma* (ss. 1-32). Ekin Yayınevi.

Arpacı, F. (2014). *Farklı boyutlarıyla yaşlılık*. Eğitim ve Kültür Yayınları.

Aydıner Boylu, A. (2013). Yaşlılıkta yaşam kalitesi ve konut ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 24*(1), 145-156.

Balkır, Z. (2012). K*onut Hakkı ve İhlalleri: Kentli Haklarının Doğuşu.* IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, Muğla, S. 351.

Baran, A. G. & Sarıtaş, C. T. (2018). *Temel Gerontoloji: Yaşlılıkta yaşam düzeni.* Hedef Yayıncılık ve Mühendislik.

Başalan-˙İz, F. (2020). Yaslı bireye yaklaşım ve yaşlı bireyde sağlığın değerlendirilmesi. İçinde D. Say-¸Sahin (Ed.), *Yaslanmaya sağlık sosyolojisi persepektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 117-137). Ekin Yayınevi.

Başıbüyük, G. Ö., Özdemir Güler, Z., Kılıç, B. & Ay, F. (2021). 65+ yaşlı bireylerin antropometrik referans değerleri ve ergonomi ilişkisi. *Ergonomi*, *4*(3), 119-131.

Boylu, A. (2013). Yaşlılıkta yaşam kalitesi ve konut ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *24*(1).

Brim, B., Fromhold, S., Blaney, S. (2021). Older adults' self-reported barriers to aging in place. *J Appl Gerontol*, *12*(40), 1678-1686.

Buffel, T., Phillipson, C. & Rémillard-Boilard, S. (2019). *Age-friendly cities and communities: new directions for research and policy.* In Gu, D. & Dupre, M. E. (Eds.), *Encyclopedia of gerontology and population aging* (pp. 1-10). Springer Nature.

Buffel, T., Phillipson, C. & Scharf, T. (2012). Ageing in urban environments: developing 'age-friendly' cities. *Critical Social Policy*, *32*(4), 597-617.

Caner, Ö. C., Gözün, G., Hilwah, A., Gökçek, M. (2013). *Yaşlı dostu şehirler: kavramsal çerçeve ve örneklerle değerlendirmeler.* Güneş Tıp Kitabevleri Ltd. Şti.

Canham, S., Wada, M., Golant, S. (2020). Reframing aging-in-the-right-place for housing ınsecure older adults. *Innovation in Aging, Supplement*, *1*(4), 707-707.

Ceylan H., Ayar M. & Günel Z. (2015). *Küresel ve Yerel Perspektiften Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar ve Uygulamalar, İstanbul'da Yaşlanmak İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durum Araştırması.* Açılım Kitap.

Chuangchai, W. (2017). Review article: Environmental hazards at home and ergonomics as fall prevention for elderly population. *JARS*, *1*(14), 1-20.

Chum, K., Fitzhenry, G., Robinson, K., Murphy, M., Phan, D., Alvarez, J., … & McGrath, C. (2020). Examining community-based housing models to support aging ın place: A scoping review. *The Gerontologist*, *3*(62), e178-e192

Cohen, S. & Allweil, Y. (2020). Towards non-ageist housing and caring in old age. *Urban Planning, 5*(4), 155-170.

Çuhadar, S. G. (2020). Yaşlanan nüfusa çözüm önerisi olarak aktif yaşlanma yaklaşımı: eleştiriler ve olası endeks için türkiye önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 79, 361-397.

Danielson, R. & Ray-Degges, S. (2021). Aging in place among older adults with histories of traumatic experiences: AQ scoping review. *The Gerontologist*, *1*(62), e1-e16.

Dostoğlu N, Şahin E, Taneli Y. (2009). Evrensel tasarım: Tanımlar, hedefler, ilkeler. Tasarıma kapsayıcı yaklaşım: herkes için tasarım. *Mimarlık Dergisi*, 347:23-27.

EC., European Commission. (1999). *Towards a Europe for all ages.* European Commission.

Gomez-Lanier, L. (2018). The role of empathy ın experiential learning: a case study of empathy as an ınterior design learning tool. *IJSSS*, *4*(6), 20.

Hodgson, N. A. (2022). *Aging in place: The role of public-private partnerships. In O. S. Mitchell (Ed.), New models for managing longevity risk: public-private partnerships*. Oxford.

Hoof, J., Boerenfijn, P. (2018). Re-inventing existing real estate of social housing for older people: building a new de benring ın voorst, The Netherlands. *Buildings*, 7(8), 89.

Hoof, J., Luijkx, K., Rijnaard, M., Nieboer, M., Voort, C., Aarts, S., … & Wouters, E. (2015). Older adults' reasons for using technology while aging in place. *Gerontology*, *2*(62), 226-237.

İbrahim, N., Abbawi, R. (2020). The role of landscape ın achieving (ageing ın place) within multi-story housing projects. IOP Conf. Ser.: Mater. *Sci. Eng*., *1*(881), 012022.

İlçe, A.Ö., İlçe, A.C. & Dıramalı, A. (2007). Yaşlılarda ev kazalarının önlenmesi ve kazalarının önlenmesine yönelik iç mekân çözümlemeleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*.

Kalaycı, I., Özkul, M. & Oğuz, H. (2017). Şefkat ve ticaret arasında kalan bir çalışma biçimi: yaşlı bakım hizmetlerinde duygusal emek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(3), 637-662.

Kalınkara, V. (2011). *Temel Gerontoloji: Yaşlılık bilimi*. I.Baskı. Nobel Yayıncılık.

Kalınkara, V. (2015, Nisan 16-17). *Yerinde Yaşlanma: Yaşlıların Konut ve Yakın Çevresinden Beklentileri Üzerine Nitel Bir Çalışma* [Kongre Sunumu]. 8. Ulusal Yaşlılık Kongresi Yerinde Yaşlanma, 55-65, Denizli, Türkiye

Kalınkara, V. & Arpacı, F. (2013, Mayıs 23-25). *Yerinde Yaşlanma* [Kongre Sunumu]. VII. Ulusal Yaşlılık Kongresi, 54-60, Karabük, Türkiye.

Kalınkara, V. & Kapıkıran, Ş. (2017). Yerinde Yaşlanma Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10(2), 54-66.

Kalınkara, V., Tezel, E. & Zorlu, T. (2016). *Gero(N)Teknoloji: Yaşlı ve teknoloji, yaşlılık; disiplinler arası yaklaşım, sorunlar, çözümler 2*. Nobel Yayıncılık.

Kim, K. (2021). Assessing age-friendly community progress: what have we learned?. ınnovation in aging, *Supplement*, *1*(5), 557-557.

Kim, S., Kim, K., Kim, J. (2021). Quality health professions programs: path to program of merit designation. Innovation in Aging, *Supplement*, *1*(5), 556-556.

Kösedağ, E. (2023). Türkiye'de konut hakkı ve bu hakkın kullanılmasında ortaya çıkan sorunlara yönelik değerlendirme. *Kent Akademisi Dergisi*, *16*(1), 595-611.

Kurtkapan, H. (2018). *Kentte yaşlılık ve yerel yönetim uygulamaları*. Nobel Bilimsel Eserler.

Kütmeç Yılmaz, C. (2020). Yaşlı bireylerde yerinde yaşlanma ile başarılı yaşlanma ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 3, 38-48.

Lai, M., Lein, S., Lau, S. & Lai, M. (2016). Modeling age-friendly environment, active aging and social connectedness in an emerging asian economy. *Journal of Ageing Research*. https://doi.org/10.1155/2016/2052380

Lee, J., Chun, H., Kim, Y., Jung, H., Jang, I., Cha, H., … & Yoon, J. (2020). Association between timed up and go test and subsequent functional dependency. *J Korean Med Sci*, *3(*35).

Mahmood, A., Sussman, T., Walsh, C., Weldrick, R., Weldrick, R. (2021). Aging in the right place: A conceptual framework for housing ınsecure older people. *Innovation in Aging, Supplement*, *1*(5), 290-291.

McCall, V., Satsangi, M., Greasley-Adams, C. (2019). The legacy of the right to buy and the differentiation of older home owners. *Social Policy & Society*, *2*(19), 225-241.

Montacchini, E., Tedesco, S., Savio, L. (2022). Adaptive refurbishment for aging in place: Design Scenarios Of Case Studies In Turin, Italy. *Stud Health Technol Inform*, 2, 297:93-100. https://doi.org/10.3233/SHTI220825

Owens, O. & Beer, J. (2022). Human factors and ergonomics considerations for aging-in-place part 2: the ıntersection of environment and technology. *Ergonomics in Design*, 1-4. https://doi.org/10.1177/10648046221096021

Özaslan, K. (2022). *Konut hakkının sunumunda yetkili aktörler: toki ve belediyeler. İçinde K. Özaslan (Ed.), Kentli hakları* (ss. 127-187). Adalet Yayınevi.

Özbudun, E. (2009). *Türk anayasa hukuku*. Yetkin Yayınları.

Özgür, E. M. & Kılınç, N. (2022). Yaşlı dostu kentler ve topluluklara ilişkin kuramsal çerçevelerin gözden geçirilmesi. *Coğrafî Bilimler Dergisi, 20*(1), 310-337.

Pamuk, D., Faezi, S., Başibüyük, G. (2022). Ergonomics and aging: A bibliometric analysis. *WOR*, *3*(72), 853-864.

Rapoport, A. (2004). *Kültür, Mimarlık, Tasarım*. (S. Batur, Çev.). Yem Yayınları.

Savut, Y. (2007). *Yaşlıların kullanacağı mutfak ve banyolarda göz önünde bulundurulması gereken tasarım kuralları*. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni*, (46), 28-44.

Solmaz, T. & Altay, B. (2019). Yaşlılara yönelik evde bakım hizmetleri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, *6*(2).

Şafak, Ş., Erkal, S. & Çopur, S. (2005). Yaşlılıkta sağlıklı konut ve kazalar. *Öz Veri Dergisi*, *2*(2), 1-15.

Tufan, İ. (2015). *Türkiye'de yaşlılığın yapısal değişimi*. Koç Üniversitesi Yayınları.

Tuna Uysal, M. (2020). Toplumsal değişme sürecinde yaşlı bireylerin yaşlılık algısı, *Turkish Studies-Social*, 15(6), 3161-3177. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.4415

Tutal, O. (2018). *Yaşlılık, yaşam çevresi ve evrensel tasarım*. Nobel Yayıncılık.

TÜİK. (2021). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813

TÜİK. (2022). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2022*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9Fl%C4%B1lar-2022-49667&Dil=1.

Van Hoof, J. & Hensen, J. L. M. (2006). Thermal comfort and older adults. *Gerontechnology*, *4*(4), 223-228.

Van Hoof, J., Marston, H. R., Kazak, J. K. & Buffel, T. (2021). Ten questions concerning age-friendly cities and communities and the built environment. *Building and Environment*, 199, 107922.

Yurttaş, N. B. & Altuncu, D. (2022). New possibilities of living together in post-humanist society: Interior and furniture design for pets. *Journal of Design for Resilience in Architecture and Planning*, *3*(3), 281–294.

Weil, J. & Smith, E. (2016). Revaluating aging ın place: from traditional definitions to the continuum of care. *WWOP*, *4*(20), 223-230.

Weldrick, R., Canham, S., Sussman, T., Walsh, C., Mahmood, A., Nixon, L., … & Burns, V. (2022). "A right place for everybody": supporting aging ın the right place for older people experiencing homelessness. *Health Social Care Comm*, *6*(30).

WHO. (2002). *Active ageing: a policy framework*. https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215

WHO. (2022). Age-Friendly World: About the Global Network for Age-Friendly Cities and Communities. https://extranet.who.int/agefriendlyworld/who-network/

WHO. (2023). *Age Friendly World.* https://extranet.who.int/agefriendlyworld/search-network/?_sft_countries=turkey

Yaylagül, N. K. (2015). *Yerinde yaşlan(Ama)ma: Kentsel dönüşüm ve yaşlılık*. İçinde 8. ulusal yaşlılık kongresi yerinde yaşlanma (ss. 66-73). Sonçağ Yayıncılık.

Yazıcı, S. Ö. & Kalaycı, İ. (2015). Yaşlı hastaların günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3*(3), 385-390.

Zorlu, T. (2017). Yaşlılar için konutta iç mekân tasarımı ve ergonomi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, *10*(2), 40-53.

Zorlu, T. & Onur, D. (2019). *Yaşlılık ve yaşam çevresinin tasarımı*. İçinde Yaşlılık yeni yüzyılın gerçeği (ss. 411-436). Nobel Yayıncılık.

14

Sosyal Gerontolojide Emeklilik, Üretken Yaşlanma ve İleri Yaşta Çalışma

Nilüfer Korkmaz Yaylagül - Mustafa Berk Armağan

GİRİŞ

"1982 yılında üretken yaşlanma kavramı Salzburg'da bir seminerde geliştirildi. Herbert Gleason, James Birren, Alvar Svanborg, Betty Friedan ve ben yaşlı insanların topluma katkıda bulunmaya devam edebilecekleri çeşitli yolları keşfettik. Aynı yıl Ulusal Yaşlanma Enstitüsü direktörü olarak Ulusal Sosyal Güvenlik Reformu Komisyonuna görüş bildirmem istendi. Başkan Alan Greenspan, Amerikalıların 65 yaşında emekli olmasına ilişkin görüşümü paylaşmamı istedi çünkü 1935'te Sosyal Güvenlik yasasının çıkarılmasından bu yana yaşam süresi önemli ölçüde artmıştı. O kısmı iyi anlamıştı: insanların otomatik olarak 65 yaşında emekli olmaları için mantıklı bir neden yok. Ancak iş imkânları olmadığı sürece yaşlı Amerikalılar üretken bir şekilde istihdam edilemezler. Yaş Ayrımcılığı İstihdam Kanunu sıkı bir şekilde uygulanmadığı takdirde, onları işe almayacaklardır. Son olarak, sağlık durumları iyi olmadıkları sürece, yaşlı kişiler çalışamayacaklardır" Robert N. Butler (2001)

İnsan ömrünün uzaması insanlık tarihinin başından beri gerçekleşiyor olsa da demografik dönüşüm ve nüfusun yaşlanması olguları tüm dünyada modern toplumun bir sonucu olarak yaygınlık kazanmıştır. Toplumsal bir değişme olan kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşması ve bu üretim biçimine dayalı modern toplumsal yaşam, nüfusun yaşlanması ile karşılıklı etkileşimlere sahne olmuştur. 19. yüzyılda ivme kazanan bu toplumsal değişme, çalışma ve iş yaşamını ve buna bağlı kurumsal düzenlemeleri gerektirmiştir. Literatürde emeğin özgürleşmesi olarak kabul edilen bu durum, bireyin emek sürecine katılması ve karşılığında yaşamını sürdürmesini sağlayacak bir ücret almasına dayanmaktadır. Bu yeni toplum biçiminde yaşamın sürdürülmesi, meta üretimi ve bu metaların pazarda satılmasına dayalıdır. Modern toplumun yeniden üretilmesini sağlayan bu süreç, emek gücünün yaşlılık, engellilik gibi iş gücünün kaybını doğuracak risklere karşı korunmasını gerektirmiştir. Çalışma ve iş yaşamına ilişkin düzenlemeler, sosyal güvenlik sistemleri ve emeklilik sistemlerinin geliştirilmesini sağlamıştır. Emeklilik yaşı, bireyin fiziksel ve biyolojik nedenlerle üretim alanında çekilmesini gerektiren yaşı ifade etmektedir. Emeklilik yaşına gelmiş olanların iş gücü piyasasından ayrılmaları beklenmektedir ve emeklilikle birlikte bireyler ücretli bir işten elde edilen

bir ülkenin vatandaşlarına yaşam seyri boyunca düşük gelir ve kötü çalışma koşulları sunulması ve bireylerin ileri yaşlarında geçinmek için çalışmak zorunda olması anlamına gelmemeli, bunu meşrulaştırmamalıdır.

KAYNAKÇA

Achenbaum, W. A. (2001). Productive aging in historical perspective. *Productive aging: Concepts and challenges*, 19-36. John Hopkins University Press.

Addabbo, T., Carney, P., Léime, Á. N., Spijker, J. & Zrinščak, S. (Eds.). (2022). *Well-being and extended working life: A gender perspective*. Taylor & Francis.

Akış, A. G. (2021). Yaşlı bakıcıların bakım deneyimi: yaşam seyrinde bakım yörüngelerini etkileyen koşullar. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, *13*(2).

Atchley, R. C. (1974). The meaning of retirement. *Journal of Communication*, 97-100.

Barlin, H., Yaylagul, N. K. & Mercan, M. A. (2022). Decision to extend working life in Turkey and ıts relation to subjective well-being: A qualitative analysis from a gender perspective. In T. Addabbo, P. Carney, Á. N. Léime, J. Spijker & S. Zrinščak (Eds.), *Well-being and extended working lif* (pp. 159-176). Routledge.

Butler, R. (2001). Foreword. productive aging. concepts and challenges. In J. Hinterlong, N. Morrow-Howel & M. Sherraden, Productive aging. concepts and challenges (pp. vii-viii). John Hopkins University Press.

Chen, M.K.-L. &Gardiner, E. (2019). Supporting older workers to work: a systematic review. *Personnel Review, 48*(5), 1318-1335. https://doi.org/ 10.1108/PR-11-2018-0455

Crawford, J. O., Graveling, R. A., Cowie, H. A. & Dixon, K. (2010). The health safety and health promotion needs of older workers. *Occupational Medicine*, *60*(3), 184-192.

de Wind, A., van der Pas, S., Blatter, B. M., van der Beek, A. J. (2016). A life course perspective on working beyond retirement: results from a longitudinal study in the Netherlands. *BMC Public Health. 16*(1), 1–12. https://doi.org/10.1186/s12889-016-3174-y.

Demirbilek, S. (2007). Yaşlılık ve emeklilik ilişkisinin sosyolojik boyutu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *10*(1-2), 131-146.

Dillaway, H.E & Byrnes, M. (2014). Başarılı yaşlanmayı yeniden değerlendirmek. İçinde N. Korkmaz & S. Yazıcı (Ed.), *Küreselleşme ve yaşlılık-eleştirel gerontolojiye giriş* (ss. 265-2295). Ütopya.

Dommaraju, P. & Wong, S. (2021). The concept of productive aging. *The Neuroscience of Aging*, 3-11. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818000-6.00001-9

Dordoni, P. & Argentero, P. (2015). When age stereotypes are employment barriers: a conceptual analysis and a literature review on older workers stereotypes. *Ageing Int* , 40, 393–412. https://doi.org/10.1007/s12126-015-9222-6

Durmaz, S. H. (2022). Uygulamalı dil bilim: bilinmeyene yolculuk. *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (7), 77-93. https://doi.org/10.56387/ahbvedebiyat.1108492

Estes C. L. & Mahakian, J. L. (2001). The political economy of productive aging. In J. Hinterlong, N. Morrow-Howell & M. Sherraden (Eds.). *Productive aging. concepts and challenges* (pp. 197-213). John Hopkins University Press.

Forbes, M. K., Spence, K. M. & Wuthrich, V. M. (2015). Mental health and wellbeing of older workers in Australia. *Work, Aging and Retirement*,1, 202–213.

Gonzales, E., Matz-Costa, C. & Morrow-Howell, N. (2015). Increasing opportunities for the productive engagement of older adults: A response to population aging. The Gerontologist, 55(2), 252-261.

Grosch, J. W. & Scholl, J. C. (2020). Designing age-friendly workplaces: An occupational health perspective. *Current and emerging trends in aging and work*, 429-451.

Harris K, Krygsman S, Waschenko J, et al. (2018). Ageism and the older worker: a scoping review. *Gerontologist, 58(*2), 1-14. https://doi.org/10.1093/geront/gnw194

Hinterlong, J., Morrow-Howell, N. & Sherraden, M. (2001). Productive ageing. Principles and Perspectives. In N. Morrow-Howell, J. Hinterlong & M. Sherraden (Eds.),*Productive aging. Concepts and challenges* (pp. 3-18). John Hopkins University Press.

Hong, S., Jeong, H., Heo, Y., Chun, H., Park, J. & Kim, D. (2015). Factors associated with health-related quality of life in Korean older workers. *Annals of Occupational and Environmental Medicine*, *27*(1), 1-11.

İslamoğlu, M., Aziz, H. & Konak, A. (2020). Türkiye ve G7 ülkelerinde bireysel emeklilik sistemi uygulamaları. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(3). https://doi.org/10.29106/fesa.758168

Jeske, D. & Stamov Roßnagel, C. (2015). Learning capability and performance in later working life: Towards a contextual view. *Education+ Training*, *57*(4), 378-391.

Kalaycı, I. & Uysal, M. T. (2021). Sosyodemografik Özelliklerin Üretken Yaşlanmaya Etkisi. *Electronic Turkish Studies*, *16*(6), 1659-1676. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.53991

Kırışık, H. & Korkmaz Yaylagül, N. (2020). Yaşlı bakımında kadın emeği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 17-41.

Kart, A.S. & Kinney, J.M. (2001). *The realities of aging: An introduction to gerontology*. Allyn and Bacon.

Katz, S., Calasanti, T. (2015). Critical perspectives on successful aging: does ıt "appeal more than ıt ılluminates"?. *The Gerontologist*, 55(1), 26–33. https://dx.doi.org/10.1093/geront/gnu027

Korkmaz, N. (2014). Yaşlılık politikadan ayrı düşünülebilir mi?-Türkiye'de sosyal politika ve yaşlılık. İçinde N. Korkmaz & S. Yazıcı (Ed.), *Küreselleşme ve yaşlılık-eleştirel gerontolojiye giriş* (ss. 189-214). Ütopya.

Lecours, A., Lord, M. M. & Negrini, A., et al. (2019). How does returning to work after retirement influence older workers' health? A scoping review protocol. *BMJ.* https://dx.doi.org/10.1136/ bmjopen-2018-02644

Lyndal, F., Kryss, M.K., Merrill, T., Shelley, T., Jacki, L. (2009). Older workers: An exploration of the benefits, barriers and adaptations for older people in the workforce. *Work, 33*(3), 261-272. https://dx.doi.org/10.3233/WOR-2009-0874.

Moody, H. R. (2001). Productive aging and the ideology of old age. In N. Morrow-Howell, J. Hinterlong & M. Sherraden (Eds.), Productive aging: Concepts and challenges (pp. 175-196). John Hopkins University Press.

OECD (2006) *Ageing and Employment Policies. Live Longer, Work Longer*. OECD.

OECD(2015). *Employment Outlook*. OECD.

O'Reilly, P. & Caro, F. G. (1995). Productive ageing. *Journal of Aging & Social Policy*, 6(3), 39-71. https://dx.doi.org/10.1300/J031v06n03_05

Özen Çöl, S., Özbek, Ç. (2017). Çalışma yaşamında yaşlılık: yaşlı çalışanlar ve insan kaynakları uygulamaları. *Çalışma ve Toplum*, 2(53), 547-572.

Phillipson, C. (2019). 'Fuller'or 'extended'working lives? Critical perspectives on changing transitions from work to retirement. *Ageing & Society*, *39*(3), 629-650.

Portnoi, V., A. (1981). The natural history of retirement. Mainly good news. *JAMA*, *245*(17), 1752–1754. https://dx.doi.org/10.1001/jama.1981.03310420042028

Rogers, E. & Wiatrowski, W. (2005). Injuries, illnesses, and fatalities among older workers. *Monthly Labor Review*,128, 24–30.

Rose, A. M. (1962). William E. Henry," Growing Old: The Process of Disengagement"(Book Review). *Sociological Quarterly*, *3*(4), 357.

Sarıca, A. O. (2019). Türkiye'de emeklilik sistemlerinin yaşlı yoksulluğu ve emekli yoksulluğu üzerine etkisi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2), 477-498. https://dx.doi.org/10.32331/sgd.658919

Schulte, P. A., Grosch, J., Scholl, J. C. & Tamers, S. L. (2019). Framework for Considering Productive Aging and Work. *Journal of occupational and environmental medicine*, *60*(5), 440–448. *https://dx.doi.org/10.1097/JOM.0000000000001295*

Shultz, K. S. & Wang, M. (2011). Psychological perspectives on the changing nature of retirement. *American Psychologist, 66*(3), 170–179. https://dx.doi.org/10.1037/a0022411

Staudinger, U. M., Finkelstein, R., Calvo, E. & Sivaramakrishnan, K. (2016). A global view on the effects of work on health in later life. *The Gerontologist*, *56*(Suppl_2), 281-292.

Thanakwang, K. & Isaramalai, S. A. (2013). Productive engagement in older adults: a concept analysis. *Nursing & health sciences*, *15*(1), 124–130. https://dx.doi.org/10.1111/nhs.12015

Tufan, İ. (2022). *Türkiye'de Yaşlı Eğitimi-60+ Tazelenme Üniversitesinin İlk Dört Yılı: Değerlendirme ve Öneriler.* Nobel.

UN (1982) Report of the First World Assembly on Ageing. Vienna, 26 July–6 August.

UN (2002) Report of the Second World Assembly on Ageing. Madrid, 8–12 April.

Vanajan, A., Bültmann, U. & Henkens, K. (2020). Health-related work limitations among older workers-the role of flexible work arrangements and organizational climate. *The Gerontologist*, *60*(3), 450-459.

Zacher, H. (2015b). Successful aging at work. *Work, Aging and Retirement*, *1*(1), 4-25. https://dx.doi.org/10.1093/workar/wau006

15

Başarılı Yaşlanmada Yaşam Boyu Eğitim

Amine Aydın - Işıl Kalaycı

GİRİŞ

Yaşlılık alanında başarılı yaşlanma, eğitim alanında da yaşam boyu eğitim geliştirilmiş iki modern yaklaşımdır. Bu iki yaklaşımı doğuran içinde yaşanılan çağ, modernliğin devamı ya da modernlikten kopuş olmak üzere iki şekilde analiz edilmektedir. Bu analiz çerçevesinde ise postmodernlik, geç modernlik, ileri modernlik, risk toplumu şeklinde tanımlamalar ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2010; Bauman, 2018; Lyotard, 2019). Tüm bu tanımlama uğraşlarının dayanak noktasını toplumsal değişme oluşturmaktadır. Modern dönemi, yeni bir evreye geçiş olarak tanımlama ihtiyacı, toplumsal değişmenin küresel düzeyde meydana getirdiği etkilerden kaynaklanmaktadır.

Modernlik dâhilinde toplumsal değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu değişim ve dönüşüm, hızını artırarak devam etmekte ve toplumsal hayatın her alanında kendini göstermektedir. Günümüzde bilinen bir gerçek varsa o da değişmenin yenilik ve gelişme sağladığından çok daha fazla risk, tehlike, kaygı ve korku atmosferi oluşturmasıdır (Giddens, 2018; Beck, 2019). Hızlı değişmenin etkisiyle hayatın her alanında belirsizliğin ve süreksizliğin egemen olduğu bir atmosferde bireylerin sorumlulukları değişmektedir (Reismann, 2019). Çünkü birey, aidiyet hissettiği sınıfın sunduğu yaşam biçimine sahip değildir. Burada süreksizlik ve belirsizlik karşısında yaşam tarzını ve planlarını belirleyen, yenileyen ve sonuçlarını üstlenen sorumlu bir bireyden bahsedilmektedir. Sorumlu birey aynı zamanda kırılgandır (Giddens, 2010) ve onu kırılgan yapan pek çok faktörün etkisi altında yaşamak durumundadır.

Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin yanı sıra dünya genelinde artan nüfus ve bu nüfusun değişen yapısı toplumsal değişmenin boyutlarını ortaya koymaktadır. Tüm dünyada yaşam süresinin uzaması ile artan yaşlı nüfus dikkate değer boyutlara ulaşmaktadır (World Health Organization "WHO", 2023). Doğal olarak yaşlı bireyler de toplumsal değişmeden etkilenmektedir. Geçmişten gelen ve süreklilik arz eden toplumsal rollerin kaybı, yaşama dair kırılganlıklar üreten hastalık ve engellilikler, değişime uyum sağlamada yaşanan güçlükler modern toplumda yaşlanma sürecinin sorunları olarak karşı-

bulunduğu koşullara ve değişimlere uyumlu, esnek ve akışkandır. Yaşlı bireylerden bu yaşam tarzına uyumlu olarak kendini geliştirmesi beklenmektedir.

Başarılı yaşlanma, modern bireyin içinde bulunduğu toplumsal dünya ile uyumlu olduğu yaşlanma stratejisidir. Başarılı yaşlanma yaşam kalitesini yükseltme hedefine yönelik uzun soluklu bir süreçtir. Bu sürecin en iyi şekilde tamamlanması için genel olarak eğitimin, içinde bulunulan çağın koşullarında ise yaşam boyu eğitimin önemi yadsınamaz. Toplumsal değişmenin hızı ve boyutları dikkate alındığında bu değişimleri takip etmek ve uyum sağlayabilmek için eğitim ve öğrenme süreçleri içinde yer almak gerekmektedir.

Ömür boyu devam eden bir yaşlanma modeli olarak başarılı yaşlanmanın yalnızca yaşlı bireylerle sınırlandırılmaması önem arz etmektedir. Bu nedenle her bireyde başarılı yaşlanmaya yönelik farkındalık oluşturulmalıdır. Bu sayede başarılı yaşlanmaya doğru yol alırken taşlar daha sağlam döşenmiş olur. Teoride geniş yer bulan başarılı yaşlanma için aynı şekilde pratikte de geniş bir uygulama alanı oluşturulmalıdır. Bütüncül bir bakış açısını öne çıkaran başarılı yaşlanmada, yaşam boyu eğitim ve öğrenme süreçlerinden faydalanmak gerekmektedir. Başarılı yaşlanmanın vurguladığı sosyal ilişkilerin devamlılığı, aktif üretkenlik, tecrübe ve bilgilerin paylaşılması noktasında sosyal sermayenin önemi yaşam boyu eğitim uygulamalarıyla nihai hedefine ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

Akalın, A. (2013). Permakültür ve sağlık. İçinde İ. Arslanoğlu (Ed.), *Tıp Bu Değil 2* (pp. 9-20). İthaki Yayınları.

Akıncı, A. Y. (2020). Antik Çağdan moderniteye gerontolojinin doğuşu. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Etik Yönleriyle Yaşlılık ve Yaşlanma* (ss. 1-32). Ekin Yayınevi.

Atchoarena, D. (1995). *Lifelong education in selected industrialized countries.* IIEP, https://scholar.google.com.tr/scholar?q

Bağcı, E. (2011). Avrupa birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de yaşam boyu eğitim politikaları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *30*(2), 139-173.

Başalan-˙İz, F. (2020). Yaslı bireye yaklaşım ve yaşlı bireyde sağlığın değerlendirilmesi. İçinde D. Say-¸Sahin (Ed.), *Yaslanmaya sağlık sosyolojisi persepektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 117-137). Ekin Yayınevi.

Baltes M. M. & Carstensen L.L. (1996). The process of successful ageing, *Ageing and Society*, 397-422. https://doi.org/10.1017/S0144686X00003603

Bauman, Z. (2017) *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları.* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Baumann, Z. (2018). *Bireyselleşmiş toplum*. (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Bayraktar, R. (2004). *Başarılı yaşlanma*. 3. Uluslarası Geriatri Kongresi Kongre Kitabı Konuşma Metinleri. Marmaris: Türk Geriatri Vakfı.

Beck, U. (2019) *Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru*, İthaki Yayınları

Boulton-Lewis, G. M. (2012). Issues in learning and education for the ageing. In *Active Ageing, Active Learning: Issues and Challenges* (p. 21-33). Springer.

Canadian Frailty Network. (2023). What is frailty. (https://www.cfn-nce.ca/frailty-matters/what-is-frailty/)

Canatan, A. & Boz, H. (2019). Hayat boyu öğrenme etkinliklerine katılımın aktif yaşlanmanın desteklenmesindeki rolü. *Social Sciences*, *14*(3), 343-363. https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22541

Cropley, A. J. (1979). *Lifelong education: A stocktaking.* Unesco institute For Education.

Çiçero, M. T. (1989). *İhtiyarlık*, (A. Sarıgöllü, Çev.). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Çiçero, M. T. (2017). *Yaşlı Cato veya yaşlılık üzerine*, (C. Çevik, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Danış, M. Z. (2004). *Yaşlıların evde bakım gereksinimleri ve evde bakıma ilişkin görüşleri (Başarılı Yaşlanma ve Yaşlı Bakım Modelleri).* Güç-Vak Yayınları.

Dave, R. H. (1973). *Lifelong education and school curriculum*, Unesco Institute For Education Monographs 1, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000005594

Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve yaşlının sosyal uyumu*, (Yayınlayan yok),

Formosa M. (2010). Lifelong learning in later life: the universities of the third age, *The Annual Journal of the Osher Lifelong Learning Institute*, *Vol. 5*, 3-13.

Formosa M. (2019). *Universities of the third age*, In D. Gu & M. E. Dupre (Eds.), Encyclopedia of gerontology and population aging, https://doi.org/10.1007/978-3-319-69892-2_412-1

Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik*, (Ü. Tatlıcan, Çev.) Say Yayınları.

Giddens, A. (2018). *Modernliğin sonuçları*, (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Hablemitoğlu, Ş. (2010). *Yaşlı refahı: Yaşlılar için sosyal hizmet*, Kilit Yayınları.

Hazer O. & Ateşoğlu L. (2019). Yaşlılarda sağlık okuryazarlığının başarılı yaşlanma üzerindeki etkisi: Ankara ili örneği. İçinde N. Akdemir (Ed.), *Geriatri ve Gerontolojiye Disiplinler Arası Yaklaşım* (SS. 48-56). Türkiye Klinikleri.

Heckhausen, J. (1996). A lifespan model of successful aging, *American Psychologist*, 51(7), 702-714. https://doi.org/10.1037/0003-066X.51.7.702

John, W. R. & Kahn, R. L. (1997). Succesfull aging, *The Gerontologist*, 37(4), 433-440. https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433

Kalaycı, I., Özkul, M. & Oğuz, H. (2017). Şefkat ve ticaret arasında kalan bir çalışma biçimi: yaşlı bakım hizmetlerinde duygusal emek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(3), 637-662.

Kalaycı I. & Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 90-110. https://doi.org/10.21076/vizyoner.308309

Kalaycı, I., Yazıcı, S. Ö., Özkul, M. & Helvacı, G. (2018). Sağlık çalışanları ve öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumları: sistematik derleme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2*(1), 21-30.

Kalaycı, I., Başalan-İz, F., Kalınkara, V. (2023). Validity and reliability of education participation scale (EPS-A) in turkish older adults, *Educational Gerontology*, 49(7), 540-553. https://doi.org/10.1080/03601277.2022.2133820

Kalınkara, V. & Kalaycı, I. (2022). Aktif yaşlanma ve sağlıklı yaşam için güçlendirme becerileri. İçinde, D. Say Şahin (Ed.), *Etik yönleri ile yaşlılık ve yaşlanma* (ss. 33-68). Ekin Yayınevi.

Kalınkara, V. (2004). *Yaşlılık: Disiplinler Arası yaklaşım, sorunlar, çözümler.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Khan, R. L. (2004). *Successful aging: Myth or reality*. The Leon and Josephine Winkelman Lecture University Of Michigan School of Social Work.

Clegg, A., Iliffe, J. S., Marcel Olde Rikkert, M. O. & Rockwood, K. (2013). Frailty in older people. *Lancet, 381*(9868), 752-762. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)62167-9

Lengrand, P. (1975). *An introduction to lifelong education*. The Unesco Press,

Lengrand, P. (1979). Prospects of lifelong education. In A. J. Cropley (Eds.), *Lifelong education: A stocktaking.*(pp. 28-34). Unesco institute For Education.

Lyotard, J. F. (2019). *Postmodern durum*, (İsmet Birkan, Çev.). Bilgesu Yayıncılık.

Nutbeam, D. (2000). Health literacy as a public health goal: A challenge for contemporary health education and comunication strategies in the 21 st century. *Health Promotion İnternational, 15*(3), 258-267, https://doi.org/10.1093/heapro/15.3.259

Özkul, M. & Kalaycı, I. (2020). Saygınlıktan günün ötelenmişliğine yaşlılık statüsü ve ilgili aktör rollerinde değişmeler. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi* (ss. 125-156). Ekin Yayınevi.

Percy, K. (2019). An alternative ageing experience: An account and assessment of the University of the Third Age in the United Kingdom. In M. Formosa (Ed.), *The university of the third age and active ageing european and asian-pacific perspectives* (pp. 33-44). Springer.

Riesman, D. (2019). *Yalnız kalabalık: Amerikan toplumsal karakterinin değişimi üzerine bir inceleme*, (Y. Erdem, Çev.). Heretik Yayınları.

Rowe, J.W. & Kahn, R. L. (1987). Human aging: Usual and successful, *Science, 237*(4811), 143- 149. https://doi.org/10.1126/science.3299702

Rynkowska D. (2020). Universities of the third age and their role in education and preventive gerontology, *European Journel of Sustainable Development* 9(3): 58 https://www.researchgate.net/publication/347796053

Selecky E. (2017). Unıversıtıes of the thırd age in Europe-Best practıce, *Technical University in Zvolen*, Slovakia

Swindell, R. (2012). Successful ageing and international approachs to later-life learning. *In Active ageing, Active learning: Issues and challenges*. (p. 35-63). Springer.

Tazelenme Üniversitesi. (2018). *Kuruluş Öyküsü*. https://tazelenme.com/hakkinda

Til, A. (2020). Nüfus yaşlanması ve toplumsal boyutları. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Yaşlılık Sosyolojisi* (ss. 55-71). Ekin Yayınevi.

Tufan, İ. (2016). *Antik çağdan günümüze yaşlılık ve yaşlanma.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Tufan, İ. (2022). *Türkiye'de yaşlı eğitimi.* Nobel Akademik Yayıncılık

Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de yaşlılık ve yaşlanmak: Yaşlılık sosyolojisi*. Anahtar Kitaplar.

Tufan, İ., Başıbüyük, G. Ö., Özgür, Ö., Ayan, F. S., Dere, B. & Yaylagül, N. K., (2022). The 60+ Tazelenme University in action: "Projects that serve your hearts" During Corona Virüs Epidemics, *Quaestio Iuris,* 15(3), 1752-1771. https://doi.org/10.12957/rqi.2022.67102

Tuna Uysal, M. (2020). Toplumsal değişme sürecinde yaşlı bireylerin yaşlılık algısı, *Turkish Studies-Social*, 15(6), 3161-3177. https://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.4415

Turner, B. S. (2019). *Beden ve toplum: Sosyal teoride arayışlar*, (İ. Kaya-M. B. Bulut, Trans.), Nobel Akademik Yayıncılık.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu [UTMK] (1985). Yetişkin Eğitimi Terimleri Sözlüğü.

Villar, F. (2019). From University extension classrooms to universities of experience: the university of the third age in Spain. In M. Formosa (Ed.), *The University of the Third Age and Active Ageing European and Asian-Pacific Perspectives* (pp. 119- 130). Springer.

Woodhouse, K. W., Wynne, H., Baillie, S., James, O. F.W., Rawlins, M. (1988). Who are the frail elderly?, *Quarterly Journal Of Medicine*, 68(255), 505-506.

Wlodkowski, R. J., (2008). *Enhancing adult motivation to learn: A comprehensive guide for teaching all ad*ults. Jossey-Bass.

World Health Organisation. (2023). *Ageing*. https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1

Yazıcı, S. Ö. & Kalaycı, İ. (2015). Yaşlı hastaların günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3*(3), 385-390.

Yurtdal, F. (2019). *Yaşam boyu gelişim*, Nobel Yayınları.

16

Başarılı Yaşlanma ve Yaşlı Bireylerde Teknoloji Kullanımı

Meyrem Tuna Uysal

GİRİŞ

Kişinin yetişkinliğe ulaşmasından sonra gerçekleşen yaşlanma süreci "olağan" ya da "başarılı" olarak tanımlanabilmektedir. "Olağan" kavramı ile fiziksel, sosyal ve bilişsel gerilemeler de dâhil olmak üzere yaşlanmanın normal süreci ifade edilirken "başarılı", kavramı ile fizyolojik ve bilişsel kaybın çok az olması ya da hiç olmaması ve hayata aktif olarak katılma dile getirilmektedir (Knight & Ricciardelli, 2003, 223).

Literatürde yaygın olarak kullanılan başarılı yaşlanmayla "olumlu işlevsellik veya psikolojik iyi oluş, fiziksel ve zihinsel sağlık, bilişsel büyüme potansiyeli, yüksek yaşam kalitesi, yaşam değişikliklerine uyum sağlama ve sosyal entegrasyon" anlatılmaya çalışılmaktadır (Dillaway & Byrnes, 2009; Urtamo vd., 2019; Martinson & Berridge, 2015; Manierre, 2019; Teater & Chonody, 2020). Diğer bir ifadeyle başarılı yaşlanma ile başkalarıyla ilişki kurmak, değişikliklerle başa çıkmak, fiziksel, zihinsel ve finansal sağlığı korumak amaçlanmaktadır (Duay &e Bryan, 2006, 436).

Yaşlı bireylerin bağımsız bir şekilde toplumsal yaşamın içinde var olmaya devam etmelerinde ve başarılı bir şekilde yaşlanmalarında teknoloji kullanımının önemli bir rolü bulunmaktadır. Ulaşım, iş, sağlık, iletişim, boş zaman etkinlikleri vb. gibi pek çok alandaki teknolojik gelişmeler, yaşlı bireyin toplumsal yaşamının değişmesine yol açmaktadır (Rogers & Fisk, 2003, 2).

Bilgi ve iletişim teknolojisi ile yardımcı teknolojiler, yaşlı bireylerin sağlıklı bir yaşam sürmesini ve yaşa bağlı fiziksel, bilişsel kayıplarından dolayı gündelik hayatlarında daha uzun süre başkalarına bağımlı olmadan yaşamasını sağlamaktadır. Bireylerin yaşlandıkça yeni teknolojileri öğrenmeye ve uyum sağlamaya yönelik çalışmaları son derece önemlidir (Garbin vd., 2009, 149). Örneğin yaşlı bireylerin yeni teknoloji ürünlerini öğrenmeye çalışmaları, bu ürünleri kullanmaları ve yaşamlarına dâhil etmeleri, onlara hem fiziksel ve bilişsel sağlıklarını korumada, hem yeni bir şeyler öğrenme, beceri ve deneyim kazanmalarında hem bu öğrenme, beceri ve deneyimlerini başkalarıyla

KAYNAKÇA

Abbey, R. ve Hydde, S. (2009). No country for older people? Age and the digital divide. *Journal of Information, Communication & Ethics in Society*, 7(4), 225-242. https://doi.org/10.1108/14779960911004480

Akıncı, A. Y. (2020). Antik Çağdan moderniteye gerontolojinin doğuşu. İçinde D. Say Şahin (Ed.), *Etik Yönleriyle Yaşlılık ve Yaşlanma* (ss. 1-32). Ekin Yayınevi.

Akyazı, A. (2018). Dijitalleşen ticaret: Yaşlı dostu E-Ticaret siteleri üzerine bir araştırma. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 8 (4), 602-614. https://doi.org/10.7456/10804100/002

Anton, S.D., Woods, A. J., Ashizawa, T., et al. (2015). Successful aging: Advancing the science of physical independence in older adults. *Ageing Research Reviews*, 24, 304–327. https://doi.org/10.1016/j.arr.2015.09.005

Babadağ Savaş, B. (2020). Aktif yaşlanma, yaşlılık ve teknoloji. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(2), 361-369. https://doi.org/10.5336/healthsci.2019-71157

Baltes, M. M. & Lang, F. R. (1997). Everyday functioning and successful aging: The impact of resources. *Psychology and Aging*, 12, 433–443. https://doi.org/10.1037/0882-7974.12.3.433

Barbosa Neves, B. & Vetere, F. (2019). Ageing and emerging digital technologies. In. B. Barbosa Neves & F. Vetere (Eds.), *Ageing and digital technology designing and evaluating emerging technologies for older adult* (pp.1-14). Springer.

Başalan-˙İz, F. (2020). Yaslı bireye yaklaşım ve yaşlı bireyde sağlığın değerlendirilmesi. İçinde D. Say-¸Sahin (Ed.), *Yaslanmaya sağlık sosyolojisi persepektifinden multidisipliner yaklaşımlar* (ss. 117-137). Ekin Yayınevi.

Başıbüyük, G. Ö., Özdemir Güler, Z., Kılıç, B. & Ay, F. (2021). 65+ yaşlı bireylerin antropometrik referans değerleri ve ergonomi ilişkisi. Ergonomi, 4(3), 119-131. https://doi.org/10.33439/ergonomi.1015453

Blaschke, C. M., Freddolino, P. P. & Mullen, E.E. (2009). Ageing and technology: A review of the research literature. *British Journal of Social Work*, 39, 641–656. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp025

Breazeal, C. L., Ostrowski, A. K., Singh, N. & Park, H. W. (2019). Designing social robots for older adults. *The Bridge, 49*(1), 22–31.

Bulduk, E. Ö. (2014). Yaşlılık ve toplumsal değişim. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2). 53-60.

Chang, H., Zhou, J., Wang, Z. (2022). Multidimensional factors affecting successful aging among empty-nesters in China based on Social-Ecological System Theory. *International Journal of Environmental Research and Public Health,* 19, 11885, 1–12. https://doi.org/10.3390/ ijerph191911885

Cotten, S. R., Francis, J., Kadylak, T., Rikard, R., Huang, T., Ball, C. & DeCook, J. (2016). A tale of two divides: Technology experiences among racially and socioeconomically diverse older adults. In. J. Zhou and G. Salvendy (Eds.), *ITAP 2016, Part I* (pp. 167–177). Springer.

Czaja, S. & Lee C. C. (2003). The impact of the internet on older adults. In. N. Charness & K. W. Schaie (Eds.), *Impact of technology on successful aging* (pp. 113-133). Springer.

Czaja, S. J., Charness, N., Fisk, A. D., Hertzog, C., Nair, S. N., Rogers, W. A. & Sharit, J. (2006). Factors predicting the use of technology: Findings from the center for research and education on aging and technology enhancement (create). *Psychology and Aging*, *21*(2), 333–352. https://doi.org/10.1037/0882-7974.21.2.333

Damodaran, L. & Olphert, W. (2015). *How are attitudes and behaviours to the ageing process changing in light of new media and new technology? how might these continue to evolve by 2025 and 2040*?. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/455176/gs-15-17-future-ageing-attitudes-new-technology-er08.pdf

Dara-Abrams, B. (2008). Toward a model for collaborative gerontechnology: Connecting elders and their caregivers. *Sixth International Conference on Creating, Connecting and Collaborating through Computing IEEE*, 109-114. https://doi.org/10.1109/c5.2008.11

Dillaway, H.E., Byrnes, M. (2009). Reconsidering successful aging: A call for renewed and expanded academic critiques and conceptualizations. *Journal of Applied Gerontology*, *28*(6), 702–722.

Duay, D. L. & Bryan, V. C. (2006) Senior adults' perceptions of successful aging. *Educational Gerontology*, *32*(6), 423-445. https://doi. org/10.1080/03601270600685636

Ekici, S. K. & Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta teknolojinin kullanımı. *Ege Tıp Dergisi*, *55*(Ek Sayı / Supplement), 26-30.

Francis, J., Ball, C., Kadylak, T. & Cotten, S. R. (2019). Aging in the digital age: conceptualizing technology adoption and digital inequalities. In. B. Barbosa Neves & F. Vetere (Eds.), *Ageing and digital technology designing and evaluating emerging technologies for older adult* (pp.35-50). Springer.

Gonzalez, A., Ramirez, M.P. & Viadel, V. (2012). Attitudes of the elderly toward information and communication technologies, *Educational Gerontology*, (38), 585–594. https://doi.org/10.1080/03601277.2011.595314

Görgün Baran, A., Koçak Kurt, Ş. & Serdar Tekeli, E. (2017). Yaşlıların dijital teknolojileri kullanım düzeyleri üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, *1*(45), 1-24.

Gwee X, Nyunt M. S., Kua, E. H., et al. (2014). Reliability and validity of a self-rated analogue scale for global measure of successful aging. *American Journal of Geriatric Psychiatry, 22*(8), 829–837. https://doi.org/10.1016/j.jagp.2013.09.002

Haris, N., Majid, R. A., Abdullah, N. & Osman, R. (2014). The role of social media in supporting elderly quality daily life. *2014 3rd International Conference on User Science and Engineering (i-USEr)*, 253-57.

Independent Age. (2010). *Older people, technology and community*. Calouste Gulbenkian Foundation.

İçli, G. (2016). Sosyal statü ve rol bağlamında yaşlılık. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* (ss.41-60), Nobel Akademik Yayıncılık.

Kalaycı, I., Özkul, M. & Oğuz, H. (2017). Şefkat ve ticaret arasında kalan bir çalışma biçimi: yaşlı bakım hizmetlerinde duygusal emek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(3), 637-662.

Kalaycı, I. & Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: Modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *8*(18), 90-110. https://doi.org/10.21076/vizyoner.308309

Kalaycı, I. (2021). Teoriler ışığında üretken yaşlanma. İçinde M. Özkul, İ. Kaygusuz (Eds.), *Teoriden gündelik hayata sosyolojik tartışmalar* (ss. 355-396). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kalınkara, V. (2019). Yerinde yaşlanma ve geronteknoloji. İçinde V. Kalınkara (Ed.), *Yaşlılık yeni yüzyılın gerçeği,* (ss. 467-502). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kalınkara, V., Özgün Başıbüyük, G. & Ay, F. (2016). Yaşlıların geronteknolojik ürünleri kabule yönelik tutumları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 9, 1-19.

Kamat, R., Depp, C. A. & Jeste, D. V. (2017). Successful aging in community seniors and stroke survivors: Current and future strategies. *Neurological Research*, *39*(6), 566–572. https://doi.org/10.1080/01616412.2017. 1322348

Knight, T. & Ricciardelli, L. A. (2003). Successful aging: Perceptions of adults aged between 70 and 101 years. *International Journal of Aging and Human Development*, *56*(3), 223–245.

Lee, R. (2003). The demographic transition: Three countries of fundamental change. *Journal of Economic Perspectives,* 17 (4), 167-190.

Liu, L. L. & Park, D. C. (2003). Technology and the promise of independent living for adults: A cognitive perspective. In. N. Charness & K. W. Schaie (Eds.), *Impact of technology on successful aging* (pp. 262-289). Springer.

Manierre, M. (2019). Binary and Nonbinary Measures of Successful Aging: Do They Yield Comparable Conclusions?. Research on Aging, 41(5), 467–494. https://doi.org/10.1177/0164027518819208

Martin, P., Kelly, N., Kahana, B., et al. (2014). Defining successful aging: A tangible or elusive concept?. *The Gerontologist*, *55*(1), 14–25. https://doi.org/10.1093/geront/gnu044

Martinson, M. & Berridge, C. (2015). Successful aging and its discontents: A systematic review of the social gerontology literature. *The Gerontologist*, 55, 58–69. https://doi.org/10.1093/geront/gnu037

Mead, S. E., Spaulding, V. A., Sit, R. A., Meyer, B. & Walker, N. (1997). Effects of age and training on World Wide Web navigation strategies. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society 41st Annual Meeting*, 152-156. https://doi.org/10.1177/107118139704100135

Morrow, D. (2003). Technology as environmental support for older adult's daily activities. In. N. Charness & K. W. Schaie (Eds.), *Impact of technology on successful aging* (pp. 290-305). Springer.

Oğuz-Özgür, H. & Özkul, M. (2022). Risk toplumunda kuşakların yeni şiddet deneyimi: Dijital şiddet. *Turkish Studies, 17*(3), 551-568. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.62045

Özsungur, F. (2018). *Yaşlıların teknoloji kabul ve tutum davranışlarının başarılı yaşlanma üzerindeki etkilerinin analizi: Adana ili örneği*. (Yayın No. 531791) [Doktora Tezi, Ankara]. Ulusal Tez Merkezi.

Özsungur, F. (2019). Gerontechnological factors affecting successful aging of elderly. *The Aging Male*, 23(5), 520–532. https://doi.org/10.1080/13685538.2018.1539963

Peine, A. (2019). Technology and ageing—Theoretical propositions from science and technology studies (STS). In. B. Barbosa Neves & F. Vetere (Eds.), *Ageing and digital technology designing and evaluating emerging technologies for older adult* (pp.51-64). Springer.

Phelan, E. A., Anderson, L. A., LaCroix, A. Z. & Larson, E. B. (2004). Older adults' views of "successful aging"- How do they compare with researchers' definitions?. *Journal of the American Geriatrics Society,* 52, 211–216. https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2004.52056.x

Pruchno, R.A., Wilson-Genderson, M. & Cartwright, F. (2010). A two-factor model of successful aging. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, *65B*(6), 671–679. https://doi.org/10.1093/geronb/gbq051

Pruchno, R.A., Wilson-Genderson, M., Rose, M., Cartwright, F., 2010b. Successful aging: early influences and contemporary characteristics. The Gerontologist, *50*(6), 821–833. https://doi.org/10.1093/geront/gnq041

Reich AJ, Claunch KD, Verdeja MA, Dungan MT, Anderson S, Clayton CK, et al. (2020). What does "Successful Aging" mean to you? Systematic review and cross-Cultural comparison of lay perspectives of older adults in 13 countries, 2010-2020. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, *35*(4), 455–478. https://doi.org/10.1007/s10823-020-09416-6

Rogers, W. A. & Fisk, A.D. (2003). Technology design, usability, and aging: Human factors techniques and considerations. In. N. Charness & K. W. Schaie (Eds.), *Impact of technology on successful aging* (pp. 1-14). Springer.

SeniorNet & Charles Schwab & Co. (1998). *Graying of the internet*. https://www.govinfo.gov/content/pkg/CRPT-106srpt229/html/CRPT-106srpt229-vol2.htm

T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). *Türkiye'de aile yapısı araştırması tespitler, öneriler.* İstanbul.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2015). *Türkiye sağlıklı yaşlanma eylem planı ve uygulama programı 2015-2020*. https://ekutuphane.saglik.gov.tr/Yayin/508

Tamkoça, B., Karakaya, Ş. & Kök, H. (2023). Dijital çağda yaşlanma: Teknoloji kullanımının yerinde yaşlanmaya etkisi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(2), 63-78. https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1097031

Tate, R. B., Lah, L. & Cuddy, T. E. (2003). Definition of successful aging by elderly Canadian males: The Manitoba follow-up study. *The Gerontologist*, *43*(5), 735–744. https://doi.org/10.1093/geront/43.5.735

Teater, B. & Chonody, J. M. (2020). How do older adults define successful aging? a scoping review. *International Journal of Aging & Human Development*, *91*(4), 599–625. https://doi.org/10.1177/0091415019871207

Urtamo, A., Jyväkorpi, S.K & Strandberg, T.E. (2019). Definitions of successful ageing: A brief review of a multidimensional concept. *Acta Bio-Medica: Atenei Parmensis*, *90*(2): 359–363. https://doi.org/10.23750/abm.v90i2.8376

Van Bronswijk, J., Brink, M. & Van der Vlies, R. (2011). The gerontechnology engineer. *Gerontechnology*, *10*(3), 125-128. https://doi.org/10.4017/gt.2011.10.3.011.00

Wahl, H.-W. & Mollenkopf, H. (2003). Impact of everyday technology in the home environment on older adults' quality of life. In. N. Charness & K. W. Schaie (Eds.), *Impact of technology on successful aging* (pp. 215-241). Springer.

Waycott, J., Vetere, F. & Ozanne, E. (2019). Building social connections: A framework for enriching older adults' social connectedness through information and communication technologies. In. B. Barbosa Neves & F. Vetere (Eds.), *Ageing and digital technology designing and evaluating emerging technologies for older adult* (pp.65-82). Springer.

Winstead, V., Anderson, W. A., Yost, E. A., Cotten, S. R., Warr, A. & Berkowsky, R. W. (2013). You can teach an old dog new tricks: A qualitative analysis of how residents of senior living communities may use the web to overcome spatial and social barriers. *Journal of Applied Gerontology*, 32, 540–560. https://doi.org/10.1177/073346481143182

Wu, Y.-H., Damnée, S., Kerhervé, H., Ware, C. & Rigaud, A.-S. (2015). Bridging the digital divide in older adults: A study from an initiative to inform older adults about new technologies. *Clinical Interventions in Aging*, 10, 193–201. https://doi.org/10.2147/CIA.S72399

Yazıcı, S. Ö. & Kalaycı, İ. (2015). Yaşlı hastaların günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3*(3), 385-390.

Yıldız, H. (2019). Sağlıklı, başarılı ve aktif yaşlanma. İçinde R. P. Bölüktaş (Ed.), *Temel gerontoloji* (ss. 248-267). İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

17

Toplumsal Cinsiyet ve Başarılı Yaşlanma

Kübra Yılmaz - Emel Taşçı-Duran

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet sosyal olarak inşa edilmiş ve kültürler arasında farklılık gösterip zamanla değişebilen bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet insan yaşamının her evresinde etkisini göstererek doğrudan veya dolaylı olarak insan sağlığına olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Özellikle bireylerin en savunmasız olduğu dönem olan yaşlılık sürecinde hem kadınları hem de erkekleri olumsuz yönde etkileyerek başarılı yaşlanma sürecini kesintiye uğratmaktadır.

YAŞLILIK TANIMI VE NÜFUS İSTATİSTİKLERİ

Yaşlanma, döllenme ile başlayıp yaşam boyu süren biyolojik bir süreçtir. Yaşlanma aynı zamanda yaş alma ve yaşın artması olarak da tanımlanabilmektedir. Yaşlılık ise biyolojik işlevlerin azaldığı, sağlık açısından bağımlılığın arttığı, yaş artışının etkilerinin gözlemlendiği özel bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu özel dönemin başlangıcı kronolojik olarak tanımlanmakta ve sıklıkla 65 yaş ya da daha az sıklıkla 60 yaş sınır olarak kullanılmaktadır (Keskin, 2018; Höbek Akarsu vd., 2019).

Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) 2020 yılında yayınladığı rapora göre dünya nüfusu yaşlanmaktadır. Rapora göre 2019 yılında 60 yaş ve üzeri yaşlı bireyler toplam dünya nüfusunun %13,2'sini temsil etmekteydi. Bu oran 1980 yılına göre 2,5 kat daha fazladır. Ayrıca 2019 yılına ait bu oran tarihte ilk kez beş yaşın altındaki çocukların sayısını geçmektedir. Birleşmiş Milletler tahminlerine göre ise 2050 yılına kadar yaşlı bireylerin sayısı beş yaşın altındaki çocukların sayısının iki katından fazla olacaktır. Yaşlı bireylerin oranlarının dünya üzerindeki dağılımına bakıldığında ise çoğunun orta gelirli ülkelerde yaşadığı belirtilmektedir. 2019 yılında dünya genelinde yaşlı bireylerin %5'i Afrika bölgesinde, %16'sı Amerika bölgesinde, %5'i Doğu Akdeniz bölgesinde, %20'si Avrupa bölgesinde, %19'u Güneydoğu Asya bölgesinde ve %33'ü Batı Pasifik bölgesinde yaşamaktaydı. DSÖ nüfusun yaşlanması ve sağlığı konusun-

ve buna yönelik planlamaların yapılması gerekmektedir. Başarılı yaşlanmayı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden toplumsal cinsiyet her iki cinsiyeti başarılı yaşlanma hususunda olumlu veya olumsuz etkilemektedir.

Toplumsal cinsiyet rolleri yaşlı kadın ve erkekleri farklı açılardan etkileyerek başarılı yaşlanma sürecine etki eder. Örneğin toplumsal cinsiyet rolleri bakımından yaşlı kadınların torun bakması ve ev işlerine yardım edebilmesi yaşlanma sürecini olumlu etkilerken yaşlı erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri gereği bu işleri yapamaması başarılı yaşlanma sürecinde bir dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan kadının bakım verici rolleri nedeniyle yaşadığı fiziksel ve ruhsal sorunlar başarılı yaşlanma sürecini erkeklere oranla daha olumsuz etkileyebilmektedir. Yine yaşlı erkeklerin yetişkinlik döneminde sadece ev dışı işlerle ilgilenmesi erkekleri yaşlılık döneminde veya eş kaybı gibi durumlarda başkalarına bağımlı hâle getirerek başarılı yaşlanma sürecini kesintiye uğratmaktadır. Yaşlı kadınların ise toplumsal cinsiyet rolleri gereği, daha pasif bir konumda kalması eş kaybı veya boşanma gibi durumlarda uyum problemleri yaşamalarına neden olabilir.

Bununla birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınların ekonomik yaşamdan uzak kalması ve eğitim hakkından yeterince yararlanamaması kadınları erkeklerden daha olumsuz etkilemektedir. Ekonomik bağımsızlığı olmayan, eğitim seviyesi düşük olan kadın her bakımdan başkalarına bağımlı hâle gelirken sağlık hizmetlerinden de etkin bir şekilde yararlanamayabilir. Bu şekilde fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları görülebilir ve başarılı yaşlanma süreci olumsuz etkilenebilir. Bu kapsamda bireylerin yaşlanma sürecini iyi ve sağlıklı bir şekilde geçirebilmesi amacıyla başarılı yaşlanmaya ilişkin toplumsal cinsiyet analizleri yapılmalı ve bu analizler sonucunda her iki cinsiyet için yaşlanma sürecini başarılı bir şekilde geçirmesine destek olacak yasa ve politikalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, A. (2013). Kız çocuklarının okullulaşma engelleri ve çözüm önerileri (Şanlıurfa Örneği). *EKEV Akademi Dergisi, 17*(56), 325-344.

Akbayrak, E. & Aysan, Ü. (2022). Yaşlı perspektifiyle yerinde ve başarılı yaşlanma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *22*(55), 399-427. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1053840

Aras, G. & Korkmaz, M. (2018). Kültür ve kadın: ekonomide kadın algısı. İçinde Sevil, Ü., Gürkan, A. (Eds.), *Her alanda kadın olmak içinde* (ss. 333-349). Nobel Tıp Kitabevi.

Arias-Merino, E. D., Mendoza-Ruvalcaba, N. M., Arias-Merino, M. J., Cueva-Contreras, J. & Vazquez Arias, C. (2012). Prevalence of successful aging in the elderly in Western Mexico. *Current Gerontology and Geriatrics Research*, 1-6. https://doi.org/10.1155/2012/460249

Aslan, M. & Hocaoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve yaşlanma dönemiyle ilişkili psikiyatrik sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 53-62.

Bal, M. D. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 1*(1), 15-28.

Bøen, H., Dalgard, O. S. & Bjertness, E. (2012). The importance of social support in the associations between psychological distress and somatic health problems and socio-economic factors among older adults living at home: a cross sectional study. *BMC Geriatrics*, *12*(1), 1-12.

Borrell, C., Palència, L., Muntaner, C., Urquía, M., Malmusi, D. & O'Campo, P. (2014). Influence of macrosocial policies on women's health and gender inequalities in health. *Epidemiologic Reviews, 36*(1), 31-48. https://doi.org/10.1093/epirev/mxt002

Bosnes, I., Almkvist, O., Bosnes, O., Stordal, E., Romild, U. & Nordahl, H.M. (2016). Prevalence and correlates of successful aging in a population-based sample of older adults: the HUNT study. *International Psychogeriatrics, 29*(3), 431–440. https://doi.org/10.1017/S1041610216001861

Canbay, T. (2018). Kadın ve ekonomi. İçinde Akın, A., Özpınar, S. (Eds.), *Toplumsal cinsiyet ve kadın sağlığı* (ss.63-99). Nobel Yayınevi

Carver, L.F. & Buchanan, D. (2016). Successful aging: considering non-biomedical constructs. *Clin Interv Aging, 11*, 1623–1630

Cho, S. & Jang, S. J. (2021). Do gender role stereotypes and patriarchal culture affect nursing students' major satisfaction?. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(5), 1-9. https://doi.org/10.3390/ijerph18052607

Chong, A.M.L., Ng, S.H., Woo, J. ve Kwan, A.Y.H., (2006). Positive ageing: The views of middle-aged and older adults in Hong Kong. *Ageing and Society, 26*(2), 243–265. https://doi.org/10.1017/S0144686X05004228

Coşkun, A. & Özdilek, R. (2012). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: sağlığa yansıması ve kadın sağlığı hemşiresinin rolü. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi (HEAD), 9*(3), 30-39.

Çakmak, R. (2021). Başarılı yaşlanma ve travmatik yaşantılar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Çekmece Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(20), 1-26. https://doi.org/10.55483/izusbd.948204

Çelebi, Ç. D. (2021). Başarılı yaşlanma ve kadın. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, *7*(1), 79-107. https://doi.org/10.21798/kadem.2021.52

Depp, C. A. & Jeste, D. V. (2006). Definitions and predictors of successful aging: A comprehensive review of larger quantitative studies. *Am J Geriatr Psychiatry 14*(1), 6-20. https://doi.org/10.1097/01.JGP.0000192501.03069.bc

Dumitrache, C. G., Rubio, L. & Cordón-Pozo, E. (2019). Successful aging in Spanish older adults: the role of psychosocial resources. *International Psychogeriatrics*, *31*(2), 181-191.

Fowler J. & Kunik M. (2015). *Successful aging: physical, psychological and social factors that contribute to aging well.* https://studylib.net/doc/18247958/successful-aging--physical--psychological-and-social-fact...

Galiana, L., Gutiérrez, M., Sancho, P., Francisco, E. H. & Tomás, J. M. (2016). Socio-demographic variables and successful aging of the Angolan elderly. *Scientifica*, 1-10. https://doi.org/10.1155/2016/5306756

Gazioğlu, E. (2014). Doğu Karadeniz Bölgesinin toplumsal cinsiyet rejimi ve kadınların toplumsal konumları. *Karadeniz Araştırmaları, 40*, 95-108.

Gelişli, Y. (2014). Türkiye de kadın eğitimin bugünkü durumu. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 40,* 1-20.

Güneri, S. E. (2018). Kadının cinsel ve üreme sağlığı. İçinde Ü. Sevil, Ü., A. Gürkan, A. (Eds.), *Her alanda kadın olmak içinde* (ss.141-153). Nobel Tıp Kitabevi.

Günler, O. E. (2022). Yaşlılıkta toplumsal eşitsizlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26*(4), 350-360. https://doi.org/10.5152/JSSI.2022.1033558

Günlü, E., Pala, T. ve Rahimi, R. (2014). Toplumsal değerlerin ve dinin kadınların kariyer yaşantılarına etkileri: Türkiye- İran karşılaştırması. *Amme İdaresi Dergisi, 4*(1), 131-151.

Han, K., Lee, Y., Gu, J., Oh, H., Han, J. & Kim, K. (2015). Psychosocial factors for influencing healthy aging in adults in Korea. *Health and Quality of life Outcomes*, *13*, 1-10. https://doi.org/10.1186/s12955-015-0225-5

Hazer, O. & Ateşoğlu, L. (2019). Yaşlılarda sağlık okuryazarlığının başarılı yaşlanma üzerine etkisi: Ankara ili örneği. *Turkiye Klinikleri Internal Medicine Nursing-Special Topics*, *5*(2), 48-56.

Höbek Akarsu R., Kuş, B., Doğan, A. & Rathfisch, G. (2019). Yaşlı kadınlarda sık görülen sağlık sorunları ve hemşirelik yaklaşımı. *Turkiye Klinikleri Internal Medicine Nursing-Special Topics, 1*, 1-7.

Hsu, H. (2007). Exploring elderly people's perspectives on successful aging in Taiwan. *Ageing and Society, 27*(1), 87–102. https://doi.org/10.1017/S0144686X06005137

Işık, A., Tekin, N. & Kayaoğlu, S. Ç. (2021). Yetişkin bireylerin başarılı yaşlanma durumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Sinop ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 32*(4), 1403-1419. https://doi.org/10.33417/tsh.911047

Kahraman, S., D. (2010). Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 3*(1):30-35

Kamat, R., Martin, A. S. &Jeste, D. V. (2017). Successful Aging. In Chiu, H., Shulman, K. (Eds.), *Mental health and illness of the elderly* (pp. 7-29). https://doi.org/10.2310/psych.13074

Kapıkıran, Ş. (2016). Yaşlılarda yalnızlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki: Sosyal desteğin aracılık rolünün sınanması. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, *9*(1), 13-25.

Karakaş, S. A. & Durmaz, H. (2017). Yaşlılık dönemi psikolojik özellikleri ve moral. *Kocatepe Tıp Dergisi*, *18*(1), 32-36. https://doi.org/10.18229/kocatepetip.341681

Karakaya, H. (2018). Toplumsal cinsiyet algısı, din ve kadın. *Journal of Analytic Divinity, 2*(2), 36-62. https://doi.org/10.46595/jad.418134

Keskin, H. Ş. (2018). Kadın, yaşlılık ve sağlık. İçinde A. Akın. & S. Özpınar (Eds.), *Toplumsal cinsiyet ve kadın sağlığı içinde* (ss.279-287). Nobel Yayınevi.

Korpi, W. (2010). Class and gender inequalities in different types of welfare states: The Social Citizenship Indicator Program (SCIP). *International Journal of Social Welfare, 19*, 14-24. https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2010.00730.x

Kusumastuti, S., Derks, M. G., Tellier, S., Di Nucci, E., Lund, R., Mortensen, E. L. & Westendorp, R. G. (2016). Successful ageing: A study of the literature using citation network analysis. *Maturitas*, *93*, 4-12. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2016.04.010

Lin, P. S., Hsieh, C. C., Cheng, H. S., Tseng, T. J. & Su, S. C. (2016). Association between physical fitness and successful aging in Taiwanese older adults. *PloS one*, *11*(3),1-12. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0150389

Liu, N. Y., Hsu, W. Y., Hung, C. A., Wu, P. L. & Pai, H. C. (2019). The effect of gender role orientation on student nurses' caring behaviour and critical thinking. *International Journal of Nursing Studies, 89*, 18-23. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2018.09.005

McLaughlin, K., Muldoon, O. T. & Moutray, M. (2010). Gender, gender roles and completion of nursing education: A longitudinal study. *Nurse Education Today, 30*(4), 303-307. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2009.08.005

McLaughlin, S. J., Connell, C. M., Heeringa, S. G., Li, L. W. & Roberts, J. S. (2010). Successful aging in the United States: Prevalence estimates from a national sample of older adults. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *65*(2), 216-226. https://doi.org/10.1093/geronb/gbp101

Melendez, J. C., Mayordomo, T., Sancho, P. & Tomas, J. M. (2012) Coping strategies: Gender differences and development throughout life span. *Span J Psychol, 15,* 1089-1098. https://doi.org/10.5209/

rev_SJOP.2012.v15.n3.39399

Meng, X. & D'arcy, C. (2013). Successful aging in Canada: prevalence and predictors from a population-based sample of older adults. *Gerontology*, *60*(1), 65-72. https://doi.org/10.1159/000354538

Nosraty, L., Sarkeala, T., Hervonen, A. & Jylha, M. (2012). Is there successful aging for nonagenarians? The vitality 90+ study. *Journal of Aging Research*, 1-9. https://doi.org/10.1155/2012/868797

Okamoto K. & Tanaka, Y. (2004) Gender differences in the relationship between social support and subjective health among elderly persons in Japan. *Prev Med,* 38, 318-322. https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2003.10.010

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *Eldery population.* https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 14* (33), 93-112. https://doi.org/10.21560/spcd.03093

Özdemirkan, T., Şenlik, Z. B. & Şimşek, A. Ç. (2020). Sağlıklı aktif başarılı yaşlanma. *Turkey Health Literacy Journal*, *1*(1), 51-57. https://doi.org/10.54247/SOYD.2020.6

Özpınar, S. (2018). Sosyal dışlanma ve kadın sağlığı. İçinde A. Akın & S. Özpınar. (Eds.), *Toplumsal cinsiyet ve kadın sağlığı içinde* (ss.39-63). Nobel Yayınevi

Palència, L., De Moortel, D., Artazcoz, L., Salvador-Piedrafita, M., Puig-Barrachina, V., Hagqvist, E., ... & Malmusi, D. (2017). Gender policies and gender inequalities in health in Europe: results of the SOPHIE project. *International Journal of Health Services, 47*(1), 61-82. https://doi.org/10.1177/0020731416662611

Park, S. M., Jang, S. & Kim, D. H. (2009). Gender differences as factors in successful ageing: A focus on socioeconomic status. *Journal of Biosocial Science, 42*(1), 99-111. https://doi.org/10.1017/S0021932009990204

Pashaki, N.J., Mohammadi, F., Jafaraghaee, F. & Mehrdad, N. (2015). Factors influencing the successful aging of Iranian old adult women. *Iran Red Crescent Med J, 17*(7), 1-8.

Rudnicka, E., Napierała, P., Podfigurna, A., Męczekalski, B., Smolarczyk, R. & Grymowicz, M. (2020). The World Health Organization (WHO) approach to healthy ageing. *Maturitas*, *139*, 6-11. https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2020.05.018

Saygan, B. B. & Uludağlı, N. P. (2021). Yaşam boyu toplumsal cinsiyet rollerinin gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *13*(2), 354-382. https://doi.org/10.18863/pgy.789615

Sevil, Ü. & Çetinkaya, E. (2018). Toplumsal cinsiyet ve kadın. İçinde Ü. Sevil & A. Gürkan (Eds.), *Her alanda kadın olmak* (ss. 3-11). Nobel Tıp Kitabevi.

Sezer, Ö. Ü. & Tenlik, Ö. (2019). Toplumsal cinsiyet bağlamında yaşlılık ve sosyal dışlanma. *10.Ulusal Yaşlılık Kongresi, 27-34.*

Smith, J. A., Braunack-Mayer, A., Wittert, G. & Warin, M. (2007). "I've been independent for so damn long!": Independence, masculinity and aging in a help seeking context. *Journal of Aging Studies*, *21*(4), 325-335. https://doi.org/10.1016/j.jaging.2007.05.004

Şavran, T. G. (2014). Sağlıkta toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri: Eskişehir'de kırsal ve kentsel alanlarda kadın sağlığı. *Fe Dergi, 6*(1), 97-110. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000116

Takács, J. &Nyakas, C. (2022). The role of social factors in the successful ageing–Systematic review. *Developments in Health Sciences*, *4*(1), 11-20. https://doi.org/10.1556/2066.2021.00044

Talas, M. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve eğitim. Ü. Sevil & A. Gürkan (Eds.), *Her alanda kadın olmak içinde* (ss. 97-111). Nobel Tıp Kitabevi.

Taner, Ş. (2018). Toplumsal cinsiyet açısından sosyal politikalar. A. Akın & S. Özpınar (Eds.), *Toplumsal cinsiyet ve kadın sağlığı içinde* (ss.17-36). Nobel Yayınevi.

Thompson Jr, E. H. & Langendoerfer, K. B. (2016). Older men's blueprint for "being a man". *Men and Masculinities*, *19*(2), 119-147. https://doi.org/10.1177/1097184X15606949

Tire, O. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de kadın yoksulluğu. *Mavi Atlas*, *5*(1), 97-112. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.306047

Turan, N., Öztürk, A., Kaya, H. & Aştı, T. (2011). Toplumsal cinsiyet ve hemşirelik. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 4*(1), 167-173.

Tuskan, A. A. (2012). Toplumsal cinsiyet toplumda kadına biçilen roller ve çözümleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, *99*(1), 445-449.

Tüfek, A. (2023). *İleri yetişkin evli bireylerde başarılı yaşlanmanın evlilik doyumu, öz şefkat ve yaşam doyumu bakımından incelenmesi.* (Yayın No: 778804) (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı. (2021). *T.C. sağlık bakanlığı sağlık istatistikleri yıllığı 2021.* https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/45316/0/siy2021-turkcepdf.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İstatistiklerle yaşlılar, 2022.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2022-49667

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İş gücü istatistikleri, 2022.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Toplumsal yapı ve cinsiyet istatistikleri; seçilmiş meslekler.* https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Toplumsal yapı ve cinsiyet istatistikleri; eğitim.* https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Toplumsal yapı ve cinsiyet istatistikleri; siyasal yaşam.* https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1

Tyrovolas, S., Haro, J. M., Mariolis, A., Piscopo, S., Valacchi, G., Tsakountakis, N., ... & Panagiotakos, D. (2014). Successful aging, dietary habits and health status of elderly individuals: a k-dimensional approach within the multi-national MEDIS study. *Experimental Gerontology*, *60*, 57-63. https://doi.org/10.1016/j.exger.2014.09.010

Ulu, S. & Kutanis, R. Ö. (2016). İş gücü piyasalarında ayrımcılığın kaynakları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (35), 359-372

Vural, R., Özen, M. & Yazıcı, S. (2018). Başarılı yaşlanma algısı: Antalya'da bir semt polikliniğine başvuran farklı yaş gruplarından bireylerin yaşlılığa bakışı. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 5*(27), 317-326

Weng, Y. & Li, D. (2020). Are there benefits to having more children for the oldest-old elderly? A longitudinal analysis on successful aging in China. *Asian Population Studies*, *16*(1), 82-99. https://doi.org/10.1080/17441730.2019.1702768

Wong, R. Y. (2018). A new strategic approach to successful aging and healthy aging. *Geriatrics*, *3*(4), 84-86. https://doi.org/10.3390/geriatrics3040086

World Health Organization. (2020). *Decade of healthy ageing: the global strategy and action plan on ageing and health 2016–2020: towards a world in which everyone can live a long and healthy life: report by the Director-General.* https://apps.who.int/iris/handle/10665/355618

World Health Organization. (2021). *Gender and health.* https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/gender-and-health.

World Health Organization. (2022). *Ageing and health.* https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health

Yasa, F. (2021). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında yaşlılığın temsili: televizyon reklamları üzerine bir araştırma. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (38), 222-241. https://doi.org/10.17829/tur-

com.930934

Yavuz, R. A. (2016). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde kadın istihdamı ve ekonomik şiddet. *Journal of Life Economics, 3*(3), 77-100.

Zhang, Wei., Sizhe, Liu. & Bei, Wu. "Defining successful aging: Perceptions from elderly Chinese in Hawai'i." *Gerontology and Geriatric Medicine*, *4,* 1-7. https://doi.org/10.1177/233372141877818

18

Yaşlılık, Din ve Moral Tatmin

Fatih Kars

GİRİŞ

Sosyoloji en genel ifadesiyle toplumları, bireyler arası ilişki ve etkileşim biçimlerini, toplumsal grup ve sınıfları inceleyen bilimsel bir disiplindir. Sosyal bir bilim olarak sosyoloji aynı zamanda bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri toplumdaki yerlerini, sahip oldukları toplumsal konum bakımından yaşadıkları değişim ve dönüşümleri araştırmaktadır. Bu bağlamda ele alınan toplumsal grupların başında yaşlılar gelmektedir. Zira günümüz dünyasında yaşlı bireyler, çeşitli sebepler dolayısıyla gerek toplumsal konumları gerekse gündelik hayatlarının işleyişi bakımından belirgin bir değişim yaşamaktadırlar. Söz konusu değişim süreci ve bu süreç nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, genelde sosyal bilim insanları, daha özelde ise sosyologlar tarafından araştırılmakta ve söz konusu sorunların çözümüne ilişkin öneriler sunmaktadırlar. Günümüzde yaşlılık sosyolojisi çalışmaları ile yaşlılığın sorunsal bir alan olarak farkındalık kazanması, demografik değişimlere ve özellikle yaşlılık olgusunun anlamının birey ve toplum zihninde değişmesine bağlı olduğu düşünülmektedir (Kalaycı & Özkul, 2018, 93; Özkul vd., 2019, 78).

Yaşlılık ve yaşlanma, biyolojik, kronolojik, sosyal, ekonomik ve psikolojik faktörlerin birlikte dikkate alınması suretiyle açıklanabilen olgular arasında gösterilmektedir (Akgül, 2004, 19; İnce, 2017, 84; Altunay & Özkul, 2022, 1015). Zira yaşlılık, biyolojik bir süreç olmakla birlikte çalışma hayatı, beslenme şekli, kronik rahatsızlıklar, engel durumu, yaşam tarzı, sosyal ve psikolojik yapı, aile üyeleri ve çevreyle olan sosyal ilişkiler, toplumsal konum ve statü gibi faktörlerin bütününü kapsayan bir gerçekliktir (Hazer, 2008, 145-146; Altunay & Özkul, 2022, 1015). Başka bir ifadeyle yaşlı bireylerin, sağlık bakımından daha fazla problem yaşadıkları, vücutlarında birtakım değişimlerin meydana geldiği, yalnızlık duygusunu hissedilir bir düzeyde deneyimledikleri, önceki yaşam evrelerinde edindikleri statü ile rollerini büyük ölçüde yitirdikleri, gelirlerinin önemli oranda azaldığı ve ölüm düşüncesiyle daha fazla yüzleştikleri belirtilmektedir. Bütün bu durumlar nedeniyle yaşlılık; fizyolojik, ruhsal ve sosyolojik kayıpların yaşandığı bir süreç olarak ifade edilmektedir (Salur, 2018, 9; Altunay & Özkul, 2022, 1015).

gelişimi gibi temel bireysel ihtiyaçların giderilmesi noktasında da yaşlı bireylere sosyal destek sağlamaktadır. Dolayısıyla din, bir yandan yaşlıların gündelik yaşamlarına ilişkin sorunların çözülmesinde işlevsel bir rolü üstlenirken diğer yandan da bireysel ve toplumsal bazı ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda yaşlılara yardımcı olmaktadır. Bütün bu ihtiyaçların giderilmesine veya sorunların çözümüne yardımcı olarak din kurumu, yaşlıların, moral düzeyi bakımından daha iyi, daha mutlu ve daha başarılı bir yaşlılık süreci geçirmelerine destek olmaktadır.

Sonuç olarak, fiziksel ve psikolojik özellikler bakımından kendilerini güçsüz hisseden yaşlıların, kendi varlıklarına ve hayatın anlamına ilişkin sorulara dinin belli ölçülerde cevaplar vermesi; boş zamanları değerlendirme konusunda en anlamlı yolun dinî etkinliklere katılım olduğuna ilişkin bir algının olması; özellikle toplu bir şekilde ifa edilen ibadet veya etkinliklerin gerçekleşmesi noktasında kendilerine ihtiyaç duyulması; yine bu ibadet ya da etkinlikler vasıtasıyla toplumsal ilişki ağlarının güçlenmesi ile yalnızlığın giderilmesi; daha da ötesi kutsal bir güce sığınma, ondan destek veya yardım isteme imkânının dinî inançta bulunması, onların dine yönelmelerini sağlamaktadır. Bu yönelim dikkate alınarak fiziksel ve ruhsal olarak gerilemeyi içeren yaşlılık döneminin daha sağlıklı, moral ve motivasyon bakımından daha güçlü ve daha başarılı geçmesi hususunda din etkinliklerin daha verimli bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Diğer bir deyişle, gerek özel gerekse devlete bağlı kuruluşlar aracılığıyla yaşlı bireylerin dine ya da dinî etkinliklere olan yönelimleri, doğru bir şekilde planlanmalı ve söz konusu etkinliklerin içerikleri onlara uygun bir tarzda hazırlanmalıdır. Bu durum, yaşlıların, hayatın bu yeni dönemine uyumlarını kolaylaştırmak ve moral düzeylerini yükseltmek suretiyle onların mutlu olmalarını ve böylece daha başarılı bir yaşlılık süreci geçirmelerini temin edebilir.

KAYNAKÇA

Abdel-Khalek, A. M. (2011). Religiosity, subjective well-being, self-esteem, and anxiety among Kuwaiti Muslim adolescents. *Mental Health, Religion & Culture*, 14/2, 129–140.

Abuzar, C. (2011). Dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 143-153.

Akbolat, A. (2014). *Yaşlılık döneminde yaşam kalitesi ve dindarlık ilişkisi (Şanlıurfa ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Akbolat, A. (2021). Yaşlılarda yaşam kalitesi-dindarlık ilişkisi. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 201-232.

Akgül, M. (2004). Yaşlılık ve dindarlık: dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk ilişkisi-Konya huzurevi örneği. *Dini Araştırmalar*, *19*(7), 19–56.

Akyüz, N. (1997). Dinin nesnelleşmesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 273-303.

Altuğ, D. (2004*). Çocukluktan yaşlılığa kendi'lik değeri*. Haberal Eğitim Vakfı Yayınları.

Altunay, Z. & Özkul, M. (2022). Geçmişin değeri günün sosyal problemi: Yaşlılık ve modern toplumda yaşlı bakımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *13*(35), 1012-1036.

Armaner, N. (1973). *Psikopatolojide dini belirtiler*. Demirbaş Yayınları.

Arslan, M. (2009). Geleneksellik ve yaşlı dindarlığı: Taşrada sosyal hizmet alamayan yaşlıların dindarlık durumları üzerine uygulamalı bir inceleme. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2, 112-125

Asi Karakaş, S. & Durmaz, H. (2017). Yaşlılık dönemi psikolojik özellikleri ve moral, *Kocatepe Tıp Dergisi*, 18, 32-36.

Aron, R. (1994). Sosyolojik düşüncenin evreleri. K. Alemdar (Çev.). Bilgi Yayınevi.

Aydemir, M. A. (2011). *Sosyal sermaye*. Çizgi Kitabevi.

Aysan, F. & Özben, Ş. (2004). Huzurevlerinde yaşayan bir grup yaşlının kullandığı başaçıkma stratejileri. *Ege Eğitim Dergisi*, *5*(2), 1-12.

Ayten, A. (2012). Kimlik ve din: İngiltere'deki Türk gençleri üzerine bir araştırma, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12*(2), 101-119.

Barut, Y. (2008). Yaşlılık dönemi zihinsel ve ruhsal özellikleri. İçinde K. Ersanlı & M. Kalkan (Eds.), *Psikolojik sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık* (ss. 39-62). Pegem Akademi Yayınları,

Berger, P. L. (2015). *Kutsal şemsiye dinin sosyolojik teorisinin ana unsurları*. A. Coşkun (Çev.). Rağbet Yayınları.

Bjorck, J. & Thurman, J. (2007). Negative life events, patterns of positive and negative religious coping, and psychological functioning. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 46, 159-167.

Bodur, H. E. & Çapcıoğlu, İ. (2016). Sosyolojik teori ve din. İçinde N. Akyüz & İ. Çapcıoğlu (Eds), *Din sosyolojisi* (ss. 111- 147). Grafiker Yayınları.

Bourdieu, P. (1986). The form of capital. In J. G. Richardson (Eds), *Handbook of theory and research fort he sociology of education* (ss. 241- 258). Greenwood Press.

Bowling, A. & Dieppe, P. (2005). What is successful ageing and who should define it?. BMJ, *331*(24-31),1548-1551.

Broyles, P. A. & Drenovsky, C. K. (1992). Religious attendance and the subjective health of the elderly. *Review of Religious Research*, *34*(2), 152-160.

Cipriani, R. (2011). *Din sosyoloji tarih ve teoriler*. A. Coşkun (Der.), M. Ak vd. (Çev.). Rağbet Yayınları.

Coşkun, A. (2003). Din ve kimlik. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *1*(24), 5-23.

Çakmak, F. (2015). Din-toplum ilişkisi bağlamında 'dinsel itibar' kavramı üzerine teorik bir değerlendirme. *Eskiyeni*, 30, 59-69.

Çapcıoğlu, İ. & Bilgin, Ö. (2012). Yaşlılara yönelik dini sosyal hizmet uygulamaları çerçevesinde yaşlılık ve dindarlık ilişkisinin tarihsel gelişimi ve ülkemizdeki durumu üzerine. *Millî Eğitim Dergisi, 42*(193), 44-54.

Çınar, F. (2018). Yaşlı ve engelli bireylerde manevi bakımın önemi. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(13), 35-49

Çiftçi, A. (2008). Bilgi-sosyolojik din sosyolojisinde bir kavram: Durum tanımı. *DEÜİFD*, XXVII, 41-56.

Dağlı, E. N. (2010). *Yaşlılarda ölüm kaygısı ve dindarlık* (Yayın No: 279037) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Davie, G. (2006). Din sosyolojisi: Gelişimi ve teorik çalışmalar, İçinde B. Solmaz & İ. Çapçıoğlu (Eds.), *Din sosyolojisi, klasik ve çağdaş yaklaşımlar* (ss. 73-96). Çizgi Kitabevi.

Demir Çelebi, Ç. (2021). Başarılı yaşlanma ve kadın. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 79-108.

Doğan, L. (2011). Din ve toplum. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 17.

Durkheim, E. (2010). *Dinsel yaşamın ilk biçimleri*. Ö. Ozankaya (Çev.). Cem Yayınevi.

Ebner, N. C. & Freund, A. M. (2007). Personality theories of successful aging. In J. A. Blackburn & C. N. Dulmus (Eds.), *Handbook of gerontology: Evidence-based approaches to theory, practice, and policy* (pp. 87-116). John Wiley & Sons.

Ekşi, H. (2001). *Başaçıkma, dini başaçıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Eğitim, ilahiyat ve mühendislik fakültesi öğrencilerinin karşılaştırılması* (Yayın No:108983) [Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi]. Ulusasl Tez Merkezi.

Eser, H. B. (2012). Dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisi: Antalya örnek olay araştırması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *14*(3), 97-136.

Field, J. (2008). *Sosyal sermaye*. B. Bilgen & B. Şen (Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Freyer, H. (2016). *Din sosyolojisi*. T. Kalpsüz (Çev.). Doğu Batı Yayınları.

Furseth I. & Repstad, P. (2011). *Din sosyolojisine giriş klasik ve çağdaş kuramlar*. İ. Çapcıoğlu & H. Aydınalp (Çev.). Birleşik Yayınevi.

Gökçe, B. (2007). *Türkiye'nin toplumsal yapısı ve toplumsal kurumlar*. Savaş Yayınevi.

Günay, Ü. (2012). *Din sosyolojisi*. İnsan Yayınları.

Güneş, A. (2014). Sosyolojik olarak din ve toplum ilişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *24*(1), 153-164.

Güngör, Ö. (2013). Sosyolojik bir teori olarak sembolik etkileşimciliğin ontolojik temeli ve din. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(1), 57- 91.

Gürsu, O. & Ay, Y. (2018). Din, manevi iyi oluş ve yaşlılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *11*(61). 1176-1190.

Gürsu, O. & Bayındır, S. (2021). Covid-19 hastalığını geçiren sağlık çalışanlarının başa çıkma sürecinde din ve maneviyat. *Turkish Academic Research Review*, *6*(1), 181-220.

Hazer, O., (2008). Yaşlanan nüfusta yaşlılık ve ailede bakım. İçinde N. Kırdı, İ. Akyar, N. Doğan & M. E. Tangören (Eds.), *Dün bugün ve yarın yaşlılık* (ss. 145-160). Yaşlılık Platformu Yayınları.

Hazer, O. & Özsungur, F. (2017). Başarılı yaşlanma ölçeği (BYÖ) Türkçe versiyonu. *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, 4, 184-206.

Hazer O. & Ateşoğlu L. (2019). Yaşlılarda sağlık okuryazarlığının başarılı yaşlanma üzerine etkisi: Ankara ili örneği. İçinde N. Akdemir (Eds.), *Geriatri ve gerontolojiye disiplinler arası yaklaşım* (ss. 48-56). Türkiye Klinikleri.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübi araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, *7*(1), 209-240.

İnce, A. (2017). Değer ile sorun arasında Türkiye'de yaşlılarla ilgili toplumsal değer yargıları (Din bilimleri perspektifinden bir inceleme). Journal of Sakarya University Fakulty of Theology (SAUIFD), *19*(36), 83- 112.

Kalaycı, I. & Özkul, M. (2018). Modernleşme sürecinin toplumsal mağdurları olarak yaşlılar: Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 92-119.

Kalem, M. R. (2006). *Yaşlıların din eğitimi ve öğretimi açısından problem ve beklentileri* (Yayın No: 187504) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kalkan, M. (2008). Yaşlılık: Tanımı, sınıflandırılması ve genel bilgiler. İçinde K. Ersanlı & M. Kalkan (Eds.), *Psikolojik sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık* (ss. 1-17). Pegem Akademi Yayınları,

Kanık, C. (2016). *Almanya doğumlu Türkiye gençliğinde dini tutum ve davranışlar* (Yayın No: 451696) [Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Karaca, F. (2003). Dindarlığın fonksiyonelliği üzerine. *Dini Araştırmalar Dergisi*, *16*(6), 75-85.

Kars, F. (2023). Türkiye'de din içerikli gündelik hayat çalışmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 84-117

Kars, F. & Özkul, M. (2023). Gündelik yaşamın inşası bağlamında dinin toplumsal sermaye gücü. Turkish Studies, *18*(1),135-162. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.65826

Kars Fertelli, T. & Deliktaş, T. (2019). A study on the relationship between perceptions of successful aging and life satisfaction of Turkish elderly people. *Perspect Psychiatric Care, 56*(2), 1–7.

Kaynak, İ. H. (2012). İnsanın anlam arayışında din ve mit'lerin rolü. *Batman Üniversitesi Journal of Life Sciences*, *1*(1), 673-682.

Kılavuz, M. A. (2004). Yaşlılık döneminde dini etkinliklerin sosyal destek sağlama açısından önemi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *2*(5), 81-99

Kılavuz, M. A. (2005). Batı kültüründe yaşlanma dönemi yalnızlık duygusunu azaltma ve arkadaş ilişkilerini geliştirme açısından dinî etkinliklerin önemi. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,14*(2), 25-39.

Kılıç, S. & Akca, Ü. (2021). Yaşlı bireylerde çevre erişilebilirliği bağlamında yaşlı-dostu camiler (Burdur il merkezinde bir araştırma). *8gen-ART, 1*(1), 10-36.

Kobya, M. (2015). Din sosyolojisinde dinî davranış kuramları, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3*(5), 50-63.

Koç, M. (2005). Ruh sağlığı ile dinî başa çıkma metodu olarak dua ve ibadet fenomeni arasındaki ilişki üzerine psikolojik bir yaklaşım, *EKEV Akademi Dergisi,* 24, 11-32.

Koenig, H. G. (2006). Religion, spirituality and aging. *Aging and Mental Health*, *10*(1), 1-3.

Koenig, H. G., Pargament, K.I. & Neilsen, J. (1998). Religious coping and health status medically ill hospitalized older adults. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 186, 513-521.

Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de dini hayat*. İşaret Yayınları.

Kurt, A. (2008). Sosyolojik din tanımları ve dine teolojik bakış sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17*(2), 73-93.

Kütmeç Yılmaz, C. (2020). Yaşlı bireylerde yerinde yaşlanma ile başarılı yaşlanma ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Sağlık ve Toplum*, *20*(3), 38-48.

Leondari, A. & Gialamas, V. Religiosity and psychological well-being, *International Journal of Psychologie*, *44*(4), 241-248.

Luckman, T. (2016). *Görünmeyen din: Modern toplumda din sorunu*. A. Coşkun vd. (Çev.). Rağbet Yayınları.

Mardin, Ş. (1992). *Din ve ideoloji*. İletişim Yayınları.

Malone, J. & Dadswell, A. (2018). The role of religion, spirituality and/or belief in positive ageing for older adults. *Geriatrics*, *3*(28), 1-16.

Mcfadden, S. H. (2005). Points of connection: gerontology and the psychology of religion. In R. F. Paloutzian & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (pp. 162-176). The Guilford press.

Mead, G. H. (2017). *Zihin, benlik ve toplum*. Y. Erdem (Çev.). Heretik Yayınları.

Mehta, K. K. (1997). The impact of religious beliefs and practices on aging a cross-cultural comparision. *Aging Studies*, *11*(2), 101-115.

Müftüler, H. G. (2018). Yaşlılar açısından yaşlılık gerçeği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 93-129.

Okumuş, E. (2009). Toplumsal değişme ve din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*/30, 323- 347.

Özalp, A. (2017). *Sembolik etkileşimcilik entelektüel kökenler, kuramlar ve din olgusu*. Gece Kitaplığı.

Özalp, A. & Akkuş, A. (2017). Weber'den Mead'e sembolik etkileşim: Dini hayatın anlamlandırılması. *Turkish Studies*, *12*(2), 155-166.

Özalp, A. & Yörük, A. (2017). Mead'e göre benlik: Etkileşim dünyasına toplum, birey ve din. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi*, *9*(34), 241-246.

Özbaydar, B. (1970). *Din ve tanrı inancının gelişmesi üzerine bir araştırma.* Baha Matbaası.

Özdemirkan, T., Belma Şenlik, Z. & Şimşek, A. Ç. (2020). Sağlıklı aktif başarılı yaşlanma. *Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi, 1*(1), 51-57.

Özdoğan, M. A. (2022). *Yaşlılık, sosyal medya ve din* (Yayın No: 738269) [Yayımlanmamış doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Özkul, M. (2017). *Kurumlar sosyolojisi.,* Fakülte Kitabevi.

Özkul, M., Kalaycı, I. & Atasoy, M. (2019). Yaşlıların toplumsal ilişki kurma biçimleri: Sorunlar ve imkânlar. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 37, 77-97.

Özyurt, C. (2015). Durkheim sosyolojisinde toplumsal bütünleşme aracı olarak din. İçinde C. Özyurt & İ. Mazman (Eds), *Sosyal teoride din* (ss. 177-239). Hece Yayınları.

Pargament, K. I. (2003). "Tanrım bana yardım et": Din psikolojisi açısından başa çıkmanın teorik çatısına doğru. A. Albayrak (Çev.). *Tabula Rasa Dergisi*, *3*(9), 2003, 207-238.

Pargament, K. I. (2005). Acı ve tatlı dindarlığın ve bedelleri faydaları üzerine bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 279-306.

Perşembe, E. (1998). Dinde sembolün fonksiyonu ve İslam'da sembolik değerlerin bugünü. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10*(10), 89-102.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of american community*. Simon & Schuster.

Rowe, J. W. & Kahn, R. L. (1987). Human aging: usual and successful. *Science*, *237*(4811), 143-149

Rowe J. W. & Kahn R. L. (1997). Successful aging. *Gerontologist*, 37, 433–440.

Rowe J. W. & Kahn R. L. (2000). Successful aging and disease prevention. *Advances in Renal Replacement Therapy*, 7/1, 70-77.

Salur, G. (2018). Yaşlılık ve bilişsel süreçler. İçinde A. Duben (Eds.), *Yaşlanma ve yaşlılık: Disiplinler arası bakış açıları* (ss. 9-28). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sarı, S. (2016). *Yaşlılık döneminde yalnızlıkla başa çıkmada dinin rolü* (Yayın No: 448269) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Segal, R. A. (1999). Geertz, Berger, ve din: farklı ve değişen görüşleri. A. Çiftçi (Eds. ve Çev.), *Toplum bilimi yazıları* (ss. 137-161). Anadolu Yayınları.

Şentepe, A. (2015). Yaşlılık döneminde dini başa çıkma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 186-205.

Taş, K. (2016). Sosyolojik din tanımları. İçinde N. Akyüz & İ. Çapçıoğlu (Eds.), *Din Sosyolojisi* (ss. 37-42). Grafiker Yayınları.

Türk Dil Kurumu. Türk dil kurumu sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/ adresinden 6 Haziran 2023 tarihinde alınmıştır.

Ünal, A. (2008). *Yetişkinlerde din olgusu ve Kur'an kurslarında öğretim (Ankara ili örneğinde bir alan araştırması) rolü* (Yayın No: 448269) [Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6*(1), 65-116.

Yapıcı, A. & Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dinin etkisini hissetme düzeyleriyle psikososyal uyumları arasındaki ilişki. *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 65-127.

Yılmaz, M. (2013). Yaşlılıkta manevi destek ve din eğitiminin önemi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 39, 241-264.

Yüksel, M., Akgün, N. & Öztürk, E. (2021). İleri yetişkinliğe geçiş döneminde bulunan bireylerde başarılı yaşlanma, hayatın anlamı ve spritüel iyi oluş ilişkisi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD), 14*(2), 84-95.

19

Başarılı Yaşlanmanın Engelleri: Demografik Koşullar Açısından Yoksul ve Yoksun Olma Hâlleri

Zeynep Altunay - Metin Özkul

GİRİŞ

Modern dünyanın, demografik değişimler açısından birçok dikkat çeken yönleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, görece toplumdan topluma değişmekle birlikte örneğin zaman içinde yavaşlayan doğum oranları, nüfus artış hızları ve doğum esnasında beklenen yaşam ümidinin tedricen ve gittikçe daha fazla uzamasıdır. Doğum oranları ve nüfus artış hızları neredeyse endüstrileşme ve modernleşme göstergeleri açısından alınan mesafeyle ters orantılı bir görünüm sunmaktadır. Öte yandan nüfusu oluşturan bireylerin yaşam ümidindeki artış ise bir yandan olumluluk işareti olarak değerlendirilirken diğer yandan toplumun yaşlanmasını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla modern dünya toplumları her geçen gün yaşlanmakta ve bu durum geçmişte yaşanmayan bazı sorunları da beraberinde üretmekte, genç yaşlı ayırmaksızın tüm nüfusu, sosyal ilişkileri, ekonomiyi ve toplumsal yaşamı, hatta kültürel hayatı da farklı şekillerde etkilemektedir. Yaşlanan bir toplumun değişen demografisinin toplumsal yaşamdaki en somut etkisi sosyal güvenlik ve sağlık sistemlerini tehdit etmesidir.

Toplumların yaşlanması, yirminci yüzyıldan bu yana demografik sorunlar ve değişimler açısından öne çıkan bir kavramdır. Bu nedenle nüfusun sosyal ve demografik süreçleriyle ilgili temel dönüşüm eğilimleri, günümüzde toplumsal yaşlanma olgusunu sorunsal bir alan hâline getirmiştir. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte ölüm ve doğum oranları ile ölüm yaşını etkileyen faktörler değişim göstermektedir (Say, 2021, 3). Sağlık, bilim ve teknoloji alanlarındaki gelişmeler ve bu gelişmelerin sonucu oluşan doğum oranlarındaki azalma toplumsal yaşlanma sürecinin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca sağlık alanındaki gelişmeler tüm yaşlardaki yaşam beklentisini artırmakta, her yıl yaşlı nüfus kategorisine eklenen birey sayısının fazlalaşması ile sonuçlanmaktadır. Sağlık harcamalarının her geçen yıl artış göstermesi ve ortalama insan ömrünün uzaması, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşlılığa ilişkin çeşitli süreçlerin bilimsel açıdan araştırılması gereğini gündeme getirmektedir (Danış, 2010, 70).

bireylerin deneyim ve tecrübelerinden faydalanılarak sosyal sistemden yoksun kalmasının önüne geçilebileceği dikkate alınması gereken bir husustur.

Yaşlılıkta yoksullukla mücadele anlamında kadın ve erkekler eşit koşullara sahip değildir. Çalışma hayatında kadınların gençlik yıllarından itibaren düzenli gelir elde edememeleri, güvenli iş ortamlarından yoksun kalmaları, cinsiyet temelli adaleti ve eşitliği sağlayacak politikaların bulunmaması, eğitim imkânlarından yeterince faydalanamaması kadını dezavantajlı konuma düşürmektedir. Yaşlı kadınların yoksulluğu, ileri yaşlarda daha fazla belirginleşmektedir. Bu sebeple çalışma imkânı olan yaşlı kadınların çalışmaya teşvik edilmesi ve onlara uygun iş modeli ve süreçlerin oluşturulması önemlidir. Zira yaşlılıkta özellikle tek başına yaşayan kadınlar, genel tüketim sorunlarının yanında barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktan da yoksun kalabilmektedirler. Bundan dolayı özellikle sosyal yardımların, yaşlı kadınların temel ihtiyaçlarını ve sağlık harcamalarını karşılayacak düzeye çıkarılması gerekmektedir.

Yaşlının ekonomik koşullarının yetersiz olması yalnızlık ve sosyal izolasyon üzerinde de etkili olmaktadır. Sosyal ilişkilerin sürdürülmesi, yaşlılar için büyük bir öneme sahiptir. Zira yoksulluk bir bakıma yaşlıların sosyal yaşamdan izole olmasında ve yalnızlaşmasında etkili bir faktördür. Ayrıca günümüzde çekirdek ailenin yaygınlaşmasıyla birlikte yaşlının aile üyelerinden aldığı sosyal destek azalmaktadır. Yaşlılıkta meydana gelen riskleri ve yaşlı yoksulluğunu azaltmak amacıyla çalışma gücü ve isteği olan yaşlıların istihdamını sürdürmeye yönelik politikalar geliştirilmelidir. Ayrıca istihdam edilenlerin ise çalışma koşulları ve kazanç düzeyleri yaşlının sorunları dikkate alınarak iyileştirilmelidir. Zira günümüz koşullarında aktüel iş alanlarının birçoğu hizmete yönelik iş alanlarıdır. Bu alanlarda fiziki ve zihnî kapasite kullanımının iş açısından oransal gereklilikleri saptanarak, yaşlı istihdamının, bu ölçütlere göre ve bu ölçütlere uygun koşulların yaratılarak yapılması gerekir. Başarılı bir yaşlanma döneminin sürdürülmesinde gelir ya da gelir getirici bir işe sahip olmak temel koşuldur. Bu koşulun sağlanması, yaşlılar açısından yukarıda detayları ile açıklanmaya çalışılan, başta yoksulluk ve yoksunluk sorunlarının çözümü olmak üzere yaşam doyumu, toplumsal ilişkiler, psikolojik iyi olma hâli gibi başarılı yaşlanmanın temel koşullarını oluşturucu ve yaşam kalitesini artırıcı sonuçların elde edilmesini kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

Acar, İ. (2015). Türkiye'de gelir dağılımı. *Emek ve Toplum, 4*(8), 43-59.

Ak, M. (2017). Yaşlı yoksulluğu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 3*(2), 197-208.

Arpacı, F. (2016). Geçmişten günümüze yaşlılık. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* (ss. 1-19). Nobel Akademik Yayıncılık.

Artan, T. (2016). Huzurevinde kalmakta olan yaşlılarda yaşlı istismarının bir türü olarak ekonomik istismar. *HSP, 3*(1), 48-56.

Ayan, F. (2021). Kırsalda yaşlanma ve yoksulluk: Germencik örneği. İçinde C. Ergun (Ed.) *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 153-175). Nobel Akademik Yayıncılık.

Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4*(8), 101-129.

Bulduk, E. Ö. (2014). Yaşlılık ve toplumsal değişim. *TSA, 18*(2), 53-60.

Canatan, A. (2016). Yaşlılıkta sosyal ilişkiler ve kuşaklar arası etkileşim. İçinde H. Ceylan (Eds.), *Yaşlılık sosyolojisi* (ss. 139-155). Nobel Akademik Yayıncılık.

Canatan, A. (2019). Yaşlılar ve toplum. İçinde H. Bacanlı & Ş. Işık (Eds.), *Yetişkinlik ve yaşlılık gelişimi ve psikolojisi* (ss. 279-313). Pegem Akademi.

Ceylan, H. (2015). Sosyal değerden sosyal soruna yaşlılık: geleneksel toplumdan modern topluma değişen yaşlılık algısı. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Modern hayat ve yaşlılık* (ss. 25-54). Nobel Akademik Yayıncılık.

Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları,* (59), 89-132.

Dağ, A. (2018). *Yaşlılık ve yalnızlık.* İktisat Publishing House eBook. https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/02/YA%C5%9ELILIK-YALNIZLIK.pdf

Danış, M. Z. (2009). Türkiye'de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Hizmet, 20*(1), 67-83.

Duben, A. (2018). Türkiye'de ve Avrupa'da nüfus yaşlanması, aile, piyasa ve devlet. İçinde A. Duben (Ed.), *Yaşlanma ve yaşlılık disiplinler arası bakış açıları* (ss. 68-78). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Durak, M. (2019). Yaşlılık döneminde psikososyal ve bilişsel gelişim. İçinde H. Bacanlı & Ş. Işık (Eds.), *Yetişkinlik ve yaşlılık gelişimi ve psikolojisi* (ss. 205-235). Pegem Akademi.

Durgun, B. (2015). *Yaşlılık ve yaşlılara sunulan hizmetler* (2. b.). Yalın Yayıncılık.

Ergun, D. A. (2021). Yaşlı kadının dezavantajlı hâlleri. İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 17-41). Nobel Akademik Yayıncılık.

Gençtürk, Z. (2021a). Değişen statü ve roller bağlamında yaşlılıkta sosyal uyum. İçinde G. Korkut (Ed.), *Sağlık, sosyal ve ekonomik yönleriyle yaşlılık* (ss. 79-104). Ekin Yayıncılık.

Gençtürk, Z. (2021b). Yaşlılık dönemi sosyal gereksinimleri bağlamında sosyal izolasyon ve yalnızlık. İçinde G. Korkut (Ed.), *Sağlık, sosyal ve ekonomik yönleriyle yaşlılık* (ss. 105-130). Ekin Yayımcılık.

Giddens, A. (2020). *Toplumun inşası.* (Ü. Tatlıcan, Çev.) Sentez Yayıncılık.

Gökçe, K. Y. (2005). *Yaşlanan dünya, yaşlılar ve belediyeler.* H.Ü Keçiören Belediyesi, Belediyecilik ve Halk Sağlığı Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Hablemitoğlu, Ş. (2016). Yaşlanmanın kadınlaşması. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* (ss. 119-138). Nobel Akademik Yayıncılık.

İçli, G. (2016). Sosyal satü ve rol bağlamında yaşlılık. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* (ss. 41-60). Nobel Akademik Yayıncılık.

Irina, G., Vyachesla, K. & Irina, P. (2016). Modern elderly: views of young people and the elderly. *III. International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM*, 659-667. https://doi.org/10.5593/SGEMSOCIAL2016/B12/S02.085

Kalaycı, I., Özbek Yazıcı, S., Özkul, M. & Küpeli, A. (2016). Perceptions of the elderly on elderly abuse. *Turkish Journal of Geriatrics*, *19*(4), 232-237.

Kalaycı, I., Özkul, M. & Oğuz, H. (2017). Şefkat ve ticaret arasında kalan bir çalışma biçimi: yaşlı bakım hizmetlerinde duygusal emek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(3), 637-662.

Kalaycı, I., Yazıcı, S. Ö., Özkul, M. & Helvacı, G. (2018). Sağlık çalışanları ve öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumları: sistematik derleme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi,*

2(1), 21-30.

Kalaycıoğlu, S. (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri.* Türkiye Bilimler Akademisi.

Kalınkara, V. (2016). Nüfus yaşlanması ve toplumsal boyutları. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* (ss. 21-40). Nobel Akademik Yayıncılık.

Karadeniz, O. & Durusoy Öztepe, N. (2013). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum, 3*, 77-102.

Kayagil, E. M. (2021). Yaşlı yoksulluğu: tartışmalar ve öneriler ışığında bir değerlendirme. İçinde F. Altun (Ed.), *Ekonomik ve sosyal boyutlarıyla yaşlılık* (ss. 95-108). Gazi Kitabevi.

Kocabaş, D. (2021). Yaşlılık ve yoksulluk kapsamında sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler. İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 77-85). Nobel Akademik Yayıncılık.

Korkut, G. (2021). Yaşlı yoksulluğu. İçinde G. Korkut (Ed.), *Sağlık sosyal ve ekonomik yönleriyle yaşlılık* (ss. 131-152). Ekin Yayıncılık.

Köse, B. (2009). Sosyal bir problem olarak yoksulluk. İçinde V. Güçlü & N. Adak (Eds.), *Sosyal bir problem olarak yoksulluk* (ss. 215-248). Siyasal Kitabevi.

Kurt, G., Beyaztaş Y., F. & Erkol, Z. (2010). Yaşlıların sorunları ve yaşam memnuniyeti. *Adli Tıp Dergisi, 24*(2), 32-39.

Kurtkoparan, H. (2019). Türkiye'de demografik dönüşümün sosyal yansımaları ve yaşlılık. *Sosyal Güvenlik Uzmanları Derneği, 7*(15), 27-46.

Mandıracıoğlu, A. (2010). Dünyada ve Türkiye'de yaşlıların demografik özellikleri. *Ege Tıp Dergisi, 49*(3), 39-45.

Marshall, G. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü.* (5. b.). (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.) Bilim ve Sanat Yayınları.

Merdin, Ö. A. (2021). *Geleneksel kültürde yaşlı ve yaşlılık.* Arı Sanat Yayınevi.

Ofluoğlu, G. & Albar, Ö. B. (2017). Yaşlı iş gücünün iş sağlığı ve iş güvenliği sorunları ve çözüm önerileri. *Emek ve Toplum, 6*(15), 335-360.

Oğlak, S. (2015). Uzun süreli bakım hizmetlerinde: iş gücü sorunları ve iş gücü arzını artıracak çözüm stratejileri. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Modern hayat ve yaşlılık* (ss. 177-206). Nobel Akademik Yayıncılık.

Okumuş, B. & Durmaz, Ş. (2021). Yaşlı yoksulluğunda sosyal güvenlik sisteminin etkisi. İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 87-108). Nobel Akademik Yayıncılık.

Özbek, Ç. & Adnan, M. (2021). Kadın yoksulluğuna farklı bir bakış: yaşlı kadınların dijital yoksunluğu. İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 261-276). Nobel Akademik Yayıncılık.

Özen, Ç. Ö. & Özbek, Ç. (2017). Çalışma yaşamında yaşlılık: yaşlı çalışanlar ve insan kaynakları uygulamaları. *Çalışma ve Toplum, 2*, 547-572.

Özgür, Ö. & Sabbağ, Ç. (2014). *Kırsal alanda yaşlılık.* SABEV.

Say, Ş. D. (2021). Yaşlanan dünya, demografik dönüşüm ve aktif yaşlanma. İçinde G. Korkut (Ed.), *Sağlık, sosyal ve ekonomik yönleriyle yaşlılık* (ss. 1-8). Ekin Yayıncılık.

Seçkin, A. & Georges, P. (2018). Türkiye'de nüfus yaşlanmasının ekonomik sonuçları. İçinde A. Duben (Ed.), *Yaşlanma ve yaşlılık disiplinler arası bakış açıları* (ss. 153-171). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sığın, A. (2016). Çalışma hayatı ve emeklilik bağlamında Türkiye'de yaşlılık. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(25), 87-101.

Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık sosyolojisi yaşlılığın toplumsal yörüngeleri.* Dora Yayınları.

Tağman, E. (2021). Modernitenin kesişen iki sorunu: yaşlılık ve yoksulluğu felsefi bir bakış. İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 1-16). Nobel Akademik Yayıncılık.

Taş, H. Y. & Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve dünya'da yoksulluk üzerine bir araştırma. *InternationalL Conference On Eurasian Economies*, 423-430. https://avekon.org/papers/544.pdf

Tereci, D., Turan, G., Kasa, N., Öncel, T. & Arslansoyu, N. (2016). Yaşlılık kavramına bir bakış. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 16*(1), 84-116.

Tomanbay, İ. (2015). Sosyal bakımda yeni yaklaşım, yeni anlayış, yeni çözüm modeli:yaşam destek terkten telebakıma bir yolculuk. İçinde H. Ceylan (Ed.), *Modern hayat ve yaşlılık* (ss, 131-176). Nobel Akademik Yayıncılık.

Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de yaşlılığın yapısal değişimi.* Koç Üniversitesi Yayınları.

Tufan, İ. (2016). *Bakıma muhtaç Türkiye'de alzheimer hastası yaşlıların bakımı.* Koç Üniversitesi Yayınları.

Türkiye İstatistik Enstitüsü. (2023a). İstatistiklerle yaşlılar. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636

Türkiye İstatistik Enstitüsü. (2023b). G*elir ve yaşam koşulları araştırması*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581

Uzun, A. M. (2003). Yoksulluk olgusu ve dünya bankası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14*(2), 155-173.

Wıse, R. (2018). Yaşlanmanın psikolojisi. İçinde A. Duben (Ed.), *Yaşlanma ve yaşlılık disiplinler arası bakış açıları* (ss. 47-66). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yalçın, B. & Ocaklı, Ö., B. (2021). Gelir, satın alma ve ödeme gücü ekseninde Türkiye'de yaşlı yoksulluğu. İçinde C. Ergun (Ed.), *Yaşlılık ve yoksulluk* (ss. 177-194). Nobel Akademik Yayıncılık.

Yazıcı, S. Ö. & Kalaycı, İ. (2015). Yaşlı hastaların günlük yaşam aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3*(3), 385-390.

Yılmaz, V. (2018). Sosyal politika ve yaşlanma. İçinde A. Duben (Ed.), *Yaşlanma ve yaşlılık disiplinler arası bakış açıları* (ss. 174-189). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

20

Yaşlılık Açısından Suç Kavramı

Özgür Rıza Kayğusuz - İbrahim Eroğlu

GİRİŞ

Bireyin zihinsel ve fiziksel olarak bağımsızlıktan bağımlılığa geçtiği, organizmanın sistemler, organ, doku, hücre ve molekül düzeyinde zamanla geriye dönüşsüz yapısal ve fonksiyonel olarak zayıfladığı dönem yaşlılık olarak tanımlanmaktadır (Koldaş, 2017). Sosyolojik açıdan ise yaşlanma doğrudan yaşanmış yıl sayısıyla ilgili olmayıp bireyin deneyimleriyle bağlantılı biyopsikososyal değişim sürecidir (Ferraro, 2018). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile gelişmiş ülkelerin bir çoğu yaşlılık dönemini 65 yaş ve üzeri olarak kabul ederken (Kowal & J Edward Dowd, 2001), Birleşmiş Milletler (UN/BM) yaşlılık ile ilgili çalışmalarında genellikle 60 ve üzeri yaş grubunu esas almaktadır (UN Population Division, 2017).

Artan yaşlı nüfus oranı ile birlikte 21. yüzyılda ön plana çıkan bir diğer tanımlama olan "Demografik yaşlanma" ise yaşlı nüfus oranının diğer yaş gruplarından daha hızlı bir biçimde artması olarak ifade edilmektedir. Sağlık alanında yaşanan gelişmelerle doğurganlık oranlarının düşmesi bu prosesin hazırlayıcıları olmuştur (McCracken & Phillips, 2004).

BM'nin 2017 yılında yayımladığı dünya nüfusu yaşlanma raporunda dünya genelinde yaşlı nüfusunun 1980 yılına göre iki kattan fazla artış göstererek 962 milyonun üzerine ulaştığı, 2050 yılında ise beklenen yaşlı nüfusun yeniden iki katını aşarak 2.1 milyara ulaşmasının beklendiği aktarılmıştır (UN Population Division, 2017). Dünya tarihinde ilk kez 2018 yılında 65 yaş ve üstü nüfusun, 5 yaş altı çocuk sayısını geçtiği belirtilmektedir (UN Population Division, 2019).

Ülkemizde bakıldığında TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) 2018-2080 nüfus öngörüsü raporunda 2018 yılında Türkiye'de ortanca yaş 32 olarak saptandığı belirtilmiş, 2040 yılında bu oranın 38,5 olması ve 2080 yılında ise daha da artarak 45 olması beklendiği bildirilmiştir. Aynı zamanda 65 yaş ve üstü nüfus 2018 yılında, toplam nüfusun %8,7'sini oluştururken 2040 yılında bu oran %16,3 ve 2080 yılında ise %25,6 şeklinde olacağı hesaplanmıştır. Bu veriler ışığında Türkiye'nin 2050 yılında yaşlı nüfus

kabul edilebilir. Yaşamın bir evresi olan yaşlılık dönemini bir sorun olarak değil bir yaşam hakkı olarak değerlendirip risk faktörleri gözetilerek sosyal devlet anlayışı içerisinde belirlenecek politikalar çerçevesinde yaşlıların yaşam memnuniyetinin artırılması, suç korkusunun minimalize edilmesi için güvenlik tedbirlerinin güncellenmesi, bakım ve rehabilitasyon önlemlerinin artırılması, ekonomik özgürlüklerine yönelik koruyucu tedbirlerin özenli bir şekilde yürütülmesi ve sıkı bir kontrol mekanizmasına sokulması gerekmektedir.

Suç mağduru, istismara uğramış yaşlı bireylerin fiziksel, ruhsal ve ekonomik olarak bağımlılıkları, istismarcıdan korkmaları veya istismarcının ceza almasını istememeleri gibi nedenlerle suç fiili gizli kalabilmektedir. Bu durumun sonucu olabilecek kronik mağduriyetlerin önlenmesi için eylemin açığa çıkarılması önem arz etmektedir. Suç mağduru olduğu düşünülen yaşlı ile karşılaşılması hâlinde durumun hızlı bir şekilde yetkili kurumlara (adli makamlar, emniyet birimleri vb.) bildirmesi gerekmektedir. Bu durumun sağlık hizmeti veren kurumlarda hekimlerce tespit edilmesi hâlinde yaşlı kişinin ruhsal, mental ve fiziksel muayenesinin ayrıntılı bir şekilde yapılması, gerekiyor ise adli tıp, psikiyatri, nöroloji, ortopedi, fiziksel tıp ve rehabilitasyon kliniklerine konsülte edilerek mağdurun beden ve/veya ruh bakımından kendisini savunup savunamayacağının saptanması adaletin sağlanması açısından yargı sürecine önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca suç tespiti durumunda faile yönelik yasalar çerçevesinde cezai yaptırımların uygulanmasının yanı sıra, mağdura yönelik destekleyici-koruyucu önlemlerin alınması da mağdurun negatif etkilenmelerinin hafifletilmesini destekleyecektir.

Toplumsal normlardaki değişimler ve sosyal devlet anlayışının bozulması, yaşlıların sosyal statülerini ve ekonomik yeterliliklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi, onların progresif şekilde daha dezavantajlı bir konuma gelmelerini beraberinde getirebilmektedir. Artan suç oranları ve suç ile ilişkili değişkenler, ülkelerin ekonomik yapısı ve sosyokültürel değerlerinden soyutlanarak anlaşılmaz. Bu cihetle yaşlı popülasyonda artış gösteren suç eğilimleri, yalnızca nüfusun demografik yaşlanması ile açıklanması mümkün değildir. Yaşlılarda artış gösteren suç davranışlarının, sosyal soyutlama ve artan dezavantajlar ile ilişkinin araştırılması gerekmektedir. Ülkemiz örneği üzerinden bakılacak olursa da daha belirgin olarak izlenen yaşlıların karıştığı İcra İflas Kanunu'na muhalefet suçu ile sosyoekonomik problemler arasındaki ilişkinin irdelenmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Acharya, S. R., Suman, B. K., Pahari, S., Shin, Y. C. & Moon, D. H. (2021). Prevalence of abuse among the elderly population of syangja. *BMC Public Health*, *21*(1), 1348. https://doi.org/10.1186/s12889-021-11417-0

Adams, R. E. & Serpe, R. T. (2000). Social integration, fear of crime, and life satisfaction. *Sociological Perspectives*, *43*(4), 605-629. https://doi.org/10.2307/1389550

Aday, R. H. (1994). Aging in prison: a case study of new elderly offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, *38*(1), 79-91. https://doi.org/10.1177/0306624X9403800108

Akdemir, P. dr N., Görgülü, A. gör Ü. & Çınar, Y. hem F. İ. (2008). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *15*(1), 68-75.

Alfaro-Beracoechea, L., Puente, A., da Costa, S., Ruvalcaba, N. & Páez, D. (2018). Effects of fear of crime on subjective well-being: a meta-analytic review. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, *10*(2), 89-96. https://doi.org/10.5093/ejpalc2018a9

Aliustaoğlu, F. S., Özdemir, M., İnce, H., Yazıcı, Y. A., İnce, N. & Oral, G. (2011). Criminal activities of the elderly in Turkey during the years 2000–2005. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *53*(3), 267-270. https://doi.org/10.1016/j.archger.2010.11.028

Aslan, M. & Hocaoğlu, Ç. (2014). Yaşlılarda intihar davranışı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *6*(3), 294-309.

Baidawi, S., Turner, S., Trotter, C., Browning, C., Collier, P., O'Connor, D. & Sheehan, R. (2011). Older prisoners-A challenge for Australian corrections. *Trends and issues in crime and criminal justice*, *426*, 1-8.

Bakır, B. & Arpacı, F. (2017). Yaşlı İstismarı ve İhmali. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *21*(3), 691-703.

Barak, Y., Perry, T. & Elizur, A. (1995). Elderly criminals: A study of the first criminal offence in old age. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, *10*(6), 511-516. https://doi.org/10.1002/gps.930100611

Berger, R. (2018). Criminal behavior among the elderly: A look into what people think about this emerging topic. *Advances in Aging Research*, *07*(01), 1-16. https://doi.org/10.4236/aar.2018.71001

Biggs, S., Phillipson, C. & Kingston, P. (1995). *Elder abuse in perspective*. Open University Press. https://www.research.manchester.ac.uk/portal/en/publications/elder-abuse-in-perspective(b52b762b-de-e8-46ca-8a97-0d6c458baa42).html

Blowers, A. N. (2015). Elders and the criminal justice system. *Journal of Crime and Justice*, *38*(1), 1-8. https://doi.org/10.1080/0735648X.2014.931509

Carcach, C., Graycar, A. & Muscat, G. (2001). *The victimisation of older Australians* (C. 212). Australian Institute of Criminology Canberra.

Choi, N. G. & Mayer, J. (2000). Elder abuse, neglect, and exploitation: risk factors and prevention strategies. *Journal of Gerontological Social Work*, *33*(2), 5-25. https://doi.org/10.1300/J083v33n02_02

Clarysse, K., Kivlahan, C., Beyer, I. & Gutermuth, J. (2018). Signs of physical abuse and neglect in the mature patient. *Clinics in Dermatology*, *36*(2), 264-270. https://doi.org/10.1016/j.clindermatol.2017.10.018

Collins, K. A. (2006). Elder maltreatment: A review. *Archives of Pathology & Laboratory Medicine*, *130*(9), 1290-1296. https://doi.org/10.5858/2006-130-1290-EMAR

Cornelius, C. V. M., Lynch, C. J. & Gore, R. (2017). Aging out of crime: Exploring the relationship between age and crime with agent based modeling. *Proceedings of the Agent-Directed Simulation Symposium*, 1-12.

Department of Health and Social Care. (2000). *No secrets: Guidance on protecting vulnerable adults in care*. GOV.UK. https://www.gov.uk/government/publications/no-secrets-guidance-on-protecting-vulnerable-adults-in-care

Dong, X. Q. (2015). Elder abuse: Systematic review and implications for practice. *Journal of the American Geriatrics Society*, *63*(6), 1214-1238. https://doi.org/10.1111/jgs.13454

Eke, S. M., Taktak, Ş. & Bakar, B. (2013). Türkiye'de yaşlılık ve adli tıp yönleri. *Turkiye Klinikleri Physical Medicine Rehabilitation - Special Topics*, *6*(4), 75-82.

Erden, Ş. & Boz, H. (2018). Elder abuse and neglect in Turkey. *Journal of Ankara University Faculty of Medicine*, *71*(3), 100-105. https://doi.org/10.4274/atfm.08208

Feldmeyer, B. & Steffensmeier, D. (2007). Elder crime: Patterns and current trends, 1980—2004. *Research on Aging*, *29*(4), 297-322. https://doi.org/10.1177/0164027507300802

Ferraro, K. F. (1995). *Fear of crime: Interpreting Victimization Risk*. https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/fear-crime-interpreting-victimization-risk

Ferraro, K. F. (2018). *The Gerontological Imagination: An Integrative Paradigm of Aging*. Oxford University Press.

Firdaus, G. (2017). Built environment and health outcomes: identification of contextual risk factors for mental well-being of older adults. *Ageing International*, *42*(1), 62-77. https://doi.org/10.1007/s12126-016-9276-0

Gün, E. (2022). Yaşlılık ve suç ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, *44*, 275-291.

Gürsoy, M. Y. & Kara, F. (2020). Prevalence of violence against older adults and associated factors in Çanakkale, Turkey: A Cross-sectional Study. *Geriatrics & Gerontology International*, *20*(1), 66-71. https://doi.org/10.1111/ggi.13819

Heisler, C. J. & Quinn, M. J. (1995). Chapter eight: A legal perspective. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, *7*(2-3), 131-156. https://doi.org/10.1300/J084v07n02_08

Hilal, A., Akçan, R., Eren, A., Turhan, A. & Arslan, M. (2010). Forensic geriatric deaths in Adana, Turkey. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, *50*(3), e9-e12. https://doi.org/10.1016/j.archger.2009.04.009

Howse, K. (2003). *Growing old in prison: A scoping study on older prisoners*. Prison Reform Trust.

Hunsaker, D. M. & Hunsaker, J. C. (2006). Elder Abuse. In M. Tsokos (Ed.), *Forensic Pathology Reviews* (pp. 25-62). Humana Press. https://doi.org/10.1007/978-1-59259-921-9_2

James, S., Herman, J., Rankin, S., Keisling, M., Mottet, L. & Anafi, M. (2016). *The Report of the 2015 U.S. Transgender Survey*. https://ncvc.dspacedirect.org/handle/20.500.11990/1299

Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö. & Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri*. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları.

Kamer, V. K. (2013). Çocukların suça sürüklenmesine neden olan faktörler ile ilgili sosyolojik teoriler. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (12), 219-238.

Kıssal, A. & Beşer, A. (2009). Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *8*(4), 357-364.

Koldaş, Z. L. (2017). *Yaşlılık ve kardiyovasküler yaşlanma nedir?. Turk Kardiyol Dern Ars, 45*(Supp:5), 1-4.

Kowal, P. & J Edward Dowd. (2001). *Definition of an older person. Proposed working definition of an older person in Africa for the MDS Project.* World Health Organization. https://doi.org/10.13140/2.1.5188.9286

Lök, N. (2015). Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali: Sistematik derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *7*(2), 149-156. https://doi.org/10.5455/cap.20140714124315

Martins, R., Neto, M. J., Andrade, A. & Albuquerque, C. (2014). Abuse and maltreatment in the elderly. *Atención Primaria*, *46*, 206-209. https://doi.org/10.1016/S0212-6567(14)70093-9

McCracken, K. & Phillips, D. R. (2004). International Demographic Transitions. In G. J. Andrews & D. R. Phillips (Eds.), *Ageing and Place* (1. bs). Routledge.

Michalos, A. C. & Zumbo, B. D. (2000). Criminal victimization and the quality of life. *Social Indicators Research*, *50*(3), 245-295. https://doi.org/10.1023/A:1006930019814

Moberg, D. O. (1952). Old age and crime. *J. Crim. L. Criminology & Police Sci.*, *43*, 764.

Nomura, M., McLean, S., Miyamori, D., Kakiuchi, Y. & Ikegaya, H. (2016). Isolation and unnatural death of elderly people in the aging Japanese society. *Science & Justice: Journal of the Forensic Science Society*, *56*(2), 80-83. https://doi.org/10.1016/j.scijus.2015.12.003

Öztürk, M. (2016). Kent ve suç korkusu: Kuramsal temeller. İçinde Ö. Sarı & A. Esgin (Eds.), *Toplumsal analizler ekseninde kent fragmanları* (ss. 237-274). Phoenix.

Pak, M. (2020). The prevalence and associated risk factors of elder abuse among older people applied to the family health center in the rural district of Turkey. *Social Work in Health Care*, *59*(4), 236-256. https://doi.org/10.1080/00981389.2020.1740377

Palmiotto, M. J., Kingshott, B. F. & Hegstrom, C. (2013). Older criminals and the crimes they commit. *The Thirty Fourth Issue of Defenodlogy*, 9.

Palmore, E. (1999). *Ageism: negative and positive* (2nd edition). Springer Publishing Company.

Peretti, P. O. & Majecen, K. G. (1991). Emotional abuse among the elderly: affecting behavior variables. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, *19*(4), 255-262. https://doi.org/10.2224/sbp.1991.19.4.255

Pillemer, K., Burnes, D., Riffin, C. & Lachs, M. S. (2016). Elder abuse: global situation, risk factors, and prevention strategies. *The Gerontologist*, *56*(Suppl 2), 194-205. https://doi.org/10.1093/geront/gnw004

Postmus, J. L., Hoge, G. L., Breckenridge, J., Sharp-Jeffs, N. & Chung, D. (2020). Economic abuse as an invisible form of domestic violence: A multicountry review. *Trauma, Violence & Abuse*, *21*(2), 261-283. https://doi.org/10.1177/1524838018764160

Price, C. A. (2007). *Aging inmate population 2007 addendum report* (s. 11). North Carolina Department of Correction. https://www.doc.state.nc.us/Publications/Add_age_study_2007.pdf

Rothman, M. B., Dunlop, B. D. & Entzel, P. (2000). *Elders, crime, and the criminal justice system: Myth, perceptions, and reality in the 21st century* (1st edition). Springer Pub. http://site.ebrary.com/id/10265565

Shah, A. & De, T. (1998). Suicide and the elderly. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, *2*(1), 3-17. https://doi.org/10.3109/13651509809115108

Skogan, W. G. & Maxfield, M. G. (1981). *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*. Sage Publications.

Spohn, R. (2007). Book review: Juvenile delinquency: Causes and control (2nd ed.). *Criminal Justice Review*, *32*, 78-80. https://doi.org/10.1177/0734016806297500

Şuer, T. (2005). Adli psikiyatri ve yaşlanma. *Türkiye Klinikleri Dâhilî Tıp Bilimleri Dergisi*, *1*(29), 78-80.

Tırtıl, L., Biçer, Ü. & Oral, G. (2019). Adli Psikiyatri. Içinde H. Dokgöz (Ed.), *Adli Tıp ve Adli Bilimler* (ss. 541-579). Akademisyen Kitabevi.

TÜİK. (2018). *Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2018-2080-30567

TÜİK. (2021). *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2020*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Prison-Statistics-2020-37202

TÜİK. (2022). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2021*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636

Ulmer, J. T. & Steffensmeier, D. (2023). The Age and Crime Relationship: Social Variation, Social Explanations. İçinde pages 377-396, *The Nurture Versus Biosocial Debate in Criminology: On the Origins of Criminal Behavior and Criminality*. SAGE Publications Ltd. https://doi.org/10.4135/9781483349114

UN Population Division. (2017). *World population ageing, 2017: Highlights*. UN,. https://digitallibrary.un.org/record/3799351

UN Population Division. (2019). *World population prospects 2019.: Volume 2,: demographic profiles*. UN,. https://digitallibrary.un.org/record/3851011

Uysal, A. (2002). Dünyada yaygın bir sorun: yaşlı istismarı ve ihmali. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *5*(5), 1-7. https://doi.org/10.21560/spcd.61064

Vierthaler, K. (2008). Best practices for working with rape crisis centers to address elder sexual abuse. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, *20*(4), 306-322. https://doi.org/10.1080/08946560802359235

Vincent, J. A., Downs, M. & Phillipson, C. (2006). *The Futures of old age*. Sage. http://digital.casalini.it/9781849202756

Yazgan, Ç. (2017). Suç Korkusu. F. Güllüpınar (Ed.), *Suç Sosyoloji* (ss. 66-96). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yeşil, P., Taşçı, S. & Öztunç, G. (2016). Yaşlı İstismarı ve ihmali. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *6*(2), 128-134.

Yıldız, A. (2022). Physical violence against older adults: A 7-Year retrospective evaluation from a university hospital s department of forensic medicine. *Senex:Journal of Aging Studies*, 5. https://doi.org/10.24876/senex.2022.44

Yıldız, A., Çaylı, E., Kayğusuz, Ö. R. & Kara, G. H. (2020). Isparta İlinde adli geriatrik ölümler: 2010 – 2018 verileri. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*. 519-526. https://doi.org/10.17343/sdutfd.631868

21

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü Ülkelerinde Yaşlanma, Yaşlılık ve Yaşlı Bakım Politikalarının Sınıflandırılması

Zümre Özdemir Güler - Mehmet Atilla Güler

GİRİŞ

Yaşlanma ve yaşlılık, bireylerin ilerlemiş yaş dönemlerindeki deneyimlerini ve özelliklerini açıklayan dinamik bir kavramdır. Bu dönem, biyolojik, psikolojik ve sosyal açılardan yaşlı bireylerde meydana gelen değişiklikleri içerir. Yaşlanma ve yaşlılık, fiziksel ve zihinsel kapasitenin azalmasını, artan hastalık risklerini ve kaçınılmaz şekilde ölümle sonuçlanan bir süreci ifade eder.

Dünya genelinde "yaşlı" olarak sınıflandırılan 65 yaş üzeri nüfusun toplam içerisindeki oranı her geçen yıl artmaktadır. Yaşlı nüfusta yaşanan artışa bağlı olarak bakım gereksinmesi bulunan kişi sayısı da artmakta ve bu nedenle yaşlı bireyler için yapılacak harcamalar yükselmektedir. Yaşlı nüfusun gereksinimlerinin karşılanması noktasında sağlık, sosyal güvenlik, konut ve sosyal ilişkiler gibi pek çok alanları içeren politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu durum, yaşlanma, yaşlılık ve yaşlı bakım politikalarını hükûmetlerin ve araştırmacıların giderek daha fazla tartıştıkları bir konu hâline getirmektedir.

Yaşlı bakımı, bireylerin sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini içerir. Burada amaç, yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artırılması, onların bağımsız bir yaşam sürdürmelerinin sağlanması ve yaşa bağlı risklerin azaltılmasıdır. Bu çerçevede yaşlı bakım politikaları ile yaşlı bireylerin iktisadi güvenceye sahip olmaları, sosyal destek ağlarına erişmeleri ve yaşlılıkla ilgili güvencesizliklerinin azaltılması hedeflenmektedir. Yaşlı bakım politikaları ayrıca İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere, uluslararası düzeyde güvence altına alınmış bir haktır.

Çalışmada, yaşlı bakım politikalarının Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri düzeyinde sınıflandırılması ve karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Belirtilen amaç doğrultusunda çalışmanın kavramsal çerçevesinde yaşlanma ve yaşlılık ile yaşlı bakım politikaları açıklanmış, ayrıca yaşlı bakım politikalarının toplumsal riskler ile olan ilişkisine değinilmiştir. Ardından yaşlı bakım politikaları konusunda OECD ül-

KAYNAKÇA

Ariaans, M., Linden, P. & Wendt, C. (2021). Worlds of long-term care: A typology of OECD countries. *Health Policy, 125(*1), 609-617. https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2021.02.009

Ayata, R. & Çamur, G. (2020). Sosyal hizmet perspektifinden Covid-19 pandemi süreci ve sosyal sorunlara yönelik kriz değerlendirmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi, 1*(1), 21-38.

Bahadır, Z., Ay, F. & Başıbüyük Özgün, G. (2022). Türkiye'de huzurevlerinde yaşayan yaşlıların genel profili, yaşama yönelik beklenti ve endişelerinin değerlendirilmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 15*(2), 83-97. https://doi.org/10.46414/yasad.1131354

Birleşmiş Milletler (1948). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf

Böhm, K., Schmid, A., Götze, R., Landwehr, C. & Rothgang, H. (2013). Five types of OECD healthcare systems: Empirical results of a deductive classification. *Health Policy, 113*(1), 258-269. http://dx.doi.org/10.1016/j.healthpol.2013.09.003

Brezzi, M. & Luongo, P. (2016). *Regional Disparities In Access To Health Care: A Multilevel Analysis In Selected OECD Countries*. OECD Publications. https://dx.doi.org/10.1787/5jm0tn1s035c-en

Çadır, M. (2017). İngiltere'de yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerin dönüşümü: huzurevi sektörüne genel bir bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(39), 9-32.

Çağlar, T. (2015). Yaşlılık ve Bakım Sigortası: Almanya Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *26*(1), 205-222.

Daly, M. (2020). The concept of care: Insights, challenges and research avenues in COVID-19 times. *Journal of European Social Policy*, *31*(1), 108-118. https://doi.org/10.1177/0958928720973923

Deusdad, B.A., Charles, P. & Anttonen, A. (2016). Facing the challenges in the development of long-term care for older people in europe in the context of an economic crisis. *Journal of Social Service Research*, *42*(2), 144-150. https://doi.org/10.1080/01488376.2015.1133147

Esping-Andersen, G. (1999). Social foundations of postındustrial economics. Oxford University Press.

European Commission (2023). *Netherland–Long-Term Care*. https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1122&langId=en&intPageId=4989

Hashiguchi, T.C.O. & Llena-Nozal, A. (2020). *The effectiveness of social protection for long-term care in old age: Is social protection reducing the risk or povery associated with care needs?*. OECD Publications. https://dx.doi.org/10.1787/2592f06e-en

Healthcare Denmark (2019). *Elderly care*. https://healthcaredenmarkadaşlarıdk/national-strongholds/elderly-care/

Help Age International (2016). *The Madrid plan (MIPAA)*. https://www.helpage.org/what-we-do/society-for-all-ages/society-for-all-ages-campaigns/the-madrid-plan-mipaa/

Huber, E. & Shephens, J.D. (2004, March 11-13). *Combating old and new social risks* [International Conference of Europeanists]. Paris, France.

Jacobzone, S., Cambois, E., Chaplain, E. & Robine, J.M. (1999). The health of older persons in oecd countries: is it improving fast enough to compensate for population ageing?. OECD Publications. https://dx.doi.org/10.1787/066187831020

Kalaycı, Ş. (2014). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikler*. Asil Yayın Dağıtım.

Kavurmacı, A. & Gündüz, H.İ. (2023). Yaşlanmanın aile yardımı harcamalarına etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir araştırma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(58), 11-43. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1257249

Kocabaş, F. & Kol, E. (2020). Almanya ve Türkiye'de karşılaştırmalı olarak bakım hizmetleri: Türkiye'de bakım sigortası kurulmasına yönelik bir öneri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(4), 283-310.

Manning, N. (2011). Toplumsal ihtiyaçlar, toplumsal sorunlar, toplumsal refah ve esenlik. In P. Alcock, M. May ve K. Rowlingston (Eds.), *Sosyal politika kuramlar ve uygulamalar* (ss.44-54). Siyasal Kitabevi,

Midgley, J. (2012). Social protection and the elderly in the developing world: mutual aid, micro-insurance, and the state. *Journal of Comparative Social Welfare. 28*(2), 153-163. http://dx.doi.org/10.1080/17486831.2012.655985

Mosca, I. (2007). Decentralization as a determinant of health care expenditure: emprical analysis for OECD countries. *Applied Economics Letters. 14*(7), 511-515. https://doi.org/10.1080/13504850500438736

Nakamura, S. (2018). *Japan's welfare for elderly – past, present, and future*. https://www.ahwin.org/japans-welfare-for-the-elderly-past-present-and future/#:~:text=Everyone%20over%20the%20age%20of,the%20funding%20for%20the%20system.

National Health Insurance Service (2020). *Long-Term Care*. https://www.nhis.or.kr/english/wbheaa03000m01.do#:~:text=It%20is%20the%20social%20insurance,old%20age%20or%20geriatric%20disease

Oğlak, S. (2016). Evde bakımın ihmal edilen boyutu: Sosyal bakım. *Türkiye Klinikleri Dergisi, 2*(3), 32-37.

Oğlak, S. (2019). Yaşlı sosyal refahının küresel yaşlanma izlem endeksi yönünden değerlendirilmesi ve Türkiye yaşlı sosyal refahının görünümü. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, *12*(2), 84-96.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2015). *A good life in old age? monitoring and ımproving quality ın long-term care*. OECD Publications. http://dx.doi.org/10.1787/9789264194564-en

Organisation for Economic Co-operation and Development (2016). *Definitions for health care quality indicators*. OECD Publications.

Organisation for Economic Co-operation and Development (2023). *Elderly population*. https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm

Organisation for Economic Co-operation and Development (2023). *Healthcare quality indicators*. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=HEALTH_HCQI

Özaydın, M.M. & Karaman, N. (2020). Refah sisteminin dönüşümü sürecinde bakım politikalarının yörüngesi: muhafazakâr refah rejimi temelinde bir değerlendirme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, *78*(1), 171-203. https://doi.org/10.26650/jspc.2019.78.0077

Pak, M. (2020). Yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerde yeni paradigma: yaşlı bireyleri güçlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *20*(47), 355-382.

Reibling, N., Ariaans, M. & Wendt, C. (2019). Worlds of healthcare: a healthcare system typology of OECD Countries. *Health Policy*, *123*(1), 611-620. https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2019.05.001

Retzlaff-Roberts, D.; Chang C.F. & Rose, M.R. (2004). Technical efficiency in the use of health care resources: a comparision of OECD countries. *Health Policy*, *69*(1), 55-72. https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2003.12.002

Tereci, D., Turan, G., Kasa, N., Öncel, T. & Arslansoyu N. (2016). Yaşlılık kavramına bir bakış. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi, 16(*1), 84-116.

Toth, F. (2018). Integration vs seperation in the procision of health care: 24 OECD countries compared. *Health Economics, Policy and Law*, *15(*2), 1-13. https://doi.org/10.1017/S1744133118000476

Ulricehamns Kommun (2019). *Act concerning support and service for persons with certain fundamental impairments (LSS)*. https://www.ulricehamn.se/innehall/2019/10/Om-LSS-p%C3%A5-Engelska.pdf

Uluslararası Çalışma Örgütü (2015). *102 sayılı sosyal güvenliğin asgari standartları sözleşmesi*. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377270/lang--tr/index.htm

United Nations (1991). *United nations principles for older persons*. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-principles-older-persons

Uyanık, Y. (2017). Yaşlılık, yaşlanan nüfus ve sosyal politika. *İş ve Hayat Dergisi*, *3*(5), 67-100.

Uyanık, Y. & Başyiğit, R. (2018). Demografik yapı içinde yaşlı nüfusun görünümü ve aktif yaşlanma yaklaşımı perspektifinde politika önerileri. *İş ve Hayat Dergisi*, *4*(8), 217-310.

Wang, F. & Wang, J.D. (2021). Investing preventive care and economic development in ageing societies: emprical evidences from OECD countries. *Health Economics Review*, *11*(18), 2-9. https://doi.org/10.1186/s13561-021-00321-3

World Health Organization (2023). *Ageing and health*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health

World Health Organization (2023). *Ageing*. https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1

Wubulihasimu, P., Brouewer, W. & Baal P.B. (2015). The impact of hospital payment schems on healthcare and mortality: evidence from hospital payment reforms in OECD countries. *Health Economics*, *25*(8), 1005-1019.

22

Yaşlılara Yönelik Sağlık ve Bakım Hizmetleri

Deniz Say Şahin - Özge Kutlu

GİRİŞ

Teknoloji, tıp ve bilim alanındaki gelişmeler, doğum oranlarının azalması, beklenen yaşam süresinin artması, ölüm oranlarının azalması gibi çeşitli unsurların kümülatif etkisi sonucunda yaşlı nüfus artmaktadır. Küresel yaşlanma olarak adlandırılan demografik dönüşüm süreci içinde bulunduğumuz yüzyılda ivme kazanmıştır. Zira veriler dünyanın karşı karşıya kaldığı yaşlanma hızının âdeta bir "gri tsunami" olduğunu gün yüzüne çıkarmaktadır. Yaşlı nüfus hem sayıca hem de toplam nüfus içindeki pay olarak artmaktadır. 2022 yılında 65 yaş üstü bireyler dünya nüfusunun %10'unun oluştururken bu oranın 2050 yılına gelindiğinde %16'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir. Nüfus projeksiyonları 2050 yılına kadar Avrupa ve Kuzey Amerika'da her dört kişiden birinin 65 yaş üstü olacağını göstermektedir (World Population Prospects, 2022). Bu veriler yaşlanmanın bir dalgalanmadan ziyade tsunami biçimde gerçekleştiğini işaret etmektedir. Dünya nüfus eğrilerinde 2018 yılında önemli bir kırılma yaşanarak dünya genelinde 65 yaş üstü nüfusun ilk kez beş yaş altı çocuklardan fazla olduğu görülmüştür. 2050 yılında ise dünya genelinde 65 yaş ve üstü insan sayısı 5 yaş altı çocuklara göre iki kattan fazla olacağı tahmin edilmektedir. 1980 yılında 258 milyon olan yaşlı sayısı 2022 yılında yaklaşık 3 kat artarak 771 milyona ulaşmıştır. Yaşlı nüfusun 2030'da 994 milyona ve 2050'de 1.6 milyara ulaşacağı öngörülmektedir (World Population Prospects, 2022).

Ülkemizin nüfus projeksiyonlara bakıldığında yaşlanma eğilimi dünya genelinde farklı değildir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022 yılı verilerine göre ülkemizdeki yaşlı nüfusu 2017 yılından 2022 yılına uzanan 5 yıllık süreçte %22,6 artarak 6 milyon 895 bin 385 kişiden, 8 milyon 451 bin 669 kişiye ulaşmıştır. Toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun payı ise 2022 yılında %9,9 olarak saptanmıştır. Bu oranın 2030 yılında %12,9'a, 2040 yılında %16,3'e, 2060 yılında %22,6'ya ve 2080 yılında %25,6'ye ulaşacağı ön görülmektedir (TÜİK, 2023). Bir başka ifadeyle günümüzde hemen hemen her 10 kişiden biri yaşlı iken 2080'de her 4 kişiden birinin yaşlı olacağı tahmin edilmektedir. Yaşlı nüfusunun artma eğiliminde olduğu bu süreçte sosyal güvenlik ibresini dengeleme nok-

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Huzurevleri 26 bin "Çınar"ın yuvası oldu*. https://www.aile.gov.tr/haberler/huzurevleri-26-bin-cinarin-yuvasi-oldu/#:~:text=%C5%9Eubat%202022%20itibar%C4%B1yla%2017%20bin,ait%20toplam%20452%20huzurevi%20bulunuyor.

Akgün, S. (2004). Dünyada ve türkiye'de yaşlı nüfus eğilimi, sorunları ve iyileşme önerileri. *Türk Geriatri Dergisi*, 7, 105-110.

Akın, B., Seviğ, Ü. &Karataş, N. (2001). Türkiye'de gerontoloji hemşireliği eğitimi (1): Bir sertifika programı geliştirme çalışması programın dayandığı temeller, deneyimler ve eğitim programı önerisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi,* 5, 33–39.

Altay, B. & Emiroğlu, O.N. (2005). Yaşlılık hizmetleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Dergisi, 22*(4), 165–170.

Altuntaş, B. & Atasü-Topçuoğlu, R. (2014). Engelli hakları, bakım güvencesi ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde evde bakım hizmetleri. *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu* içinde (s. 307–322). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Altuntaş, M., Yilmazer, T., Güçlü, Y. & Öngel, K. (2010). Evde sağlık hizmeti ve günümüzdeki uygulama şekilleri. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi,* 20, 153-158.

Bedney, B. J., Goldberg, R. B. & Josephson, K. (2010). Aging in place in naturally occurring retirement communities: Transforming aging through supportive service programs. *Journal of Housing For the Elderly, 24*(3-4), 304-321.

Bilge, U., Elçioğlu, Ö., Ünalacak, M. & Ünlüoğlu, İ. (2014). Türkiye'de yaşlı evde bakım hizmetleri. *Eurasian Journal of Family Medicine, 3*(1), 1-8.

Careyva, B., Shaak, K., Mills, G., Johnson, M., Goodrich, S., Stello, B., et al. (2016). Implementation of technology-based patient engagement strategies within practice-based research networks. *J Am Board Fam Med*, 29(5), 581-91.

Chandler, R. C. & Robinson, O. C. (2014). Wellbeing in retirement villages: Eudaimonic challenges and opportunities. *J Aging Stud*, 31, 10-19.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Türkiye'de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı*. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2741.

Gökdoğan, Y. (2021). *Sosyal belediyecilik bağlamında yaşlılık politikaları: yaşlı destek programı uygulaması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Gürer, A., Küdür Çırpan, F. & Atalan Özlen, N. (2019). Yaşlı bakım hizmetleri, *Journal of Health Services and Education, 3*(1), 1-6.

Güzel, E. & Toprak, D. (2018). Türkiye'de evde sağlık hizmetleri. *Klinik Tıp Aile Hekimliği, 10*(5), 15-19.

Karahan, A. & Güven, S. (2002). Yaşlılıkta evde bakım. *Turkish Journal of Geriatrics, 5*(4),155-159.

Karakuş, B. (2018). *Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetler, kurumsal yaşlı bakımı ve kurumsal yaşlı bakımında illerin durumu.* Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Türkiye Kas Hastalıkları Derneği. (2021). *Sağlık Bakanlığınca ücretsiz sunulan evde sağlık hizmetleri uygulaması*. https://kasder.org.tr/

Özdamar, M. & Çakar, E. (2015). Muhtaç yaşlılar ile engellilere aylık bağlanması ve bunların bakımını üstlenenlere evde bakım ücreti ödenmesinin şartları. *İş ve Hayat, 1*(2), 169-183.

Özmete, E. & Hussein, S. (2017). *Türkiye'de yaşlı bakım hizmetleri raporu*. Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları ile Engelli ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmelik (1976). *T.C. Resmî Gazete* (15642, 1 Temmuz 1976).

Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği (2001). *T.C. Resmî Gazete* (24325, 21 Şubat 2001).

Evde bakım hizmetleri sunumu hakkında yönetmelik (2005). *T.C. Resmî Gazete* (25751, 10 Mart 2005).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2023). İstatistiklerle Yaşlılar 2022, Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9Fl%C4%B1lar-2022-49667&dil=1#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%202022%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20toplam,bir%20ya%C5%9Fl%C4%B1%20fert%20ya%C5%9Fad%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC

United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division, (2022). World Population Prospects, Erişim adresi: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf

Yerli, G. (2017). Characterıstıcs of ageing period and social works for the elderly. *The Journal Of International Social Research. 10*(52), 1285.

Yüce, E. C. (2019). *Evde bakım ücretinden yararlanan ailelerin ve engellilerin psikososyal durumları (Sakarya örneği).* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Büyük Türk Şairi
NÂZIM HİKMET
ve
Türk Dünyası

Prof. Dr. Ali Kafkasyalı

nobel

Büyük Türk Şairi Nâzım Hikmet ve Türk Dünyası
Prof. Dr. Ali Kafkasyalı

Yayın No.: 5143
Beşeri Bilimler No.: 548
ISBN: 978-625-397-889-1
E-ISBN: 978-625-397-889-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kafkasyalı, Ali.
Büyük Türk Şairi Nâzım Hikmet ve Türk Dünyası / Ali Kafkasyalı
1. Basım, XIV + 616 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-889-1
E-ISBN: 978-625-397-889-1
1. Nâzım Hikmet 2. Türk Dünyası 3. Büyük Türk Şairi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Sunuş ..... **v**

Ön Söz ..... **vii**

Giriş **1**

1. KİŞİLİĞİ VE ŞAİRLİĞİ **9**

1.1. Hayatına Kısa Bir Bakış 11

1.1.1. Annesi 11

1.1.2. Babası 14

1.1.3. Nâzım Hikmet'in Çocukluğu 16

1.1.4. Öğrenim Hayatı 17

1.1.5. Heybeliada Bahriye Mektebinde 23

1.1.6. Subaylık Stajına Başlaması 25

1.1.7. Mütareke Yılları 25

1.1.8. İşgal Güçlerine Tepkiler / Nâzım İstanbul'da Bir Çete Reisi 31

1.1.9. Ankara'ya Çağrılıyor 42

1.1.10. Mustafa Kemal'in Huzurunda 48

1.1.11. Eğitim Ordusunda 51

1.1.12. Ziya Hilmi ile Tanışma 53

1.1.13. Sovyetler Birliği'ne Yolculuk 56

1.1.14. Türkiye'ye İlk Dönüş 63

1.1.15. Moskova'ya İkinci Gidiş 64

1.1.16. Türkiye'ye İkinci Dönüş 65

1.1.17. "Putları Kırmaları" 67

1.1.18. Babasının Ölümü 68

1.1.19. İdamla Yargılanması 68

1.1.20. Harp Okulu Olayı / 28 Yıl Hapse Mahkûm Edilmesi 71

1.1.21. İstanbul Tevkifhanesi 73

1.1.22. Çankırı Cezaevinde 74

1.1.23. Bursa Cezaevinde 75

1.1.24. Romanya'ya Kaçış 83

1.1.25. Moskova'da 87

1.1.26. Berlin'de 93
1.1.27. Sofya'da 95
1.1.28. Kore'ye Asker Gönderilmesine Karşı Çıkışı ve Çin Seyahati 97
1.1.29. Hastalık 102
1.1.30. Komünist Partisi 20. Kongresi 104
1.1.31. On Yıl Vatandaşlık ve Pasaport Verilmemesi 112
1.1.32. Son Günleri 112
1.1.33. Ölümü 113
1.1.34. Cenaze Merasimi 116
1.2. Kişiliği 121
1.3. Millet, Memleket ve Dil Sevdası 132
1.3.1. Türk Milleti Sevdası 135
1.3.2. Memleket Sevdası 138
1.3.3. Türk Dili Sevdası 140

2. YAŞADIKLARI 149
2.1. Sovyet Vatandaşlığı ve Pasaportu Verilmemesi 151
2.2. Sovyetlerde ve Diğer Ülkelerde Gözetim Altında Tutulması 157
2.3. Evlilikleri 167
2.4. Maruz Kaldığı Bazı İthamlar 176

3. DÜŞÜNCELERİ VE ÇALIŞMALARI 185
3.1. Sosyalizmi Tercih Edişi 187
3.2. Eserlerinde İnanç Unsurları 204
3.3. Türk Dünyasında Nâzım Hikmet ve Çalışmaları 217
3.3.1. Nâzım Hikmet ve Bulgaristan Türklüğü 221
3.3.2. Nâzım Hikmet ve Azerbaycan 232
3.3.3. Nâzım Hikmet ve Orta Asya Türk Yurtları 243
3.4. Nâzım Hikmet ve Kurtuluş Savaşı Destanı 246

SONUÇ 259

EKLER 265
Ek 1: Nâzım Hikmet ve Eserleriyle İlgili Söylenenler 265
Ek 2: Türk Siyasetçilerin Yaklaşımları 289
Ek 3: Kurtuluş Savaşı Destanı 295
Ek 4: Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı 366

Ek 5: Benerci Kendini Niçin Öldürdü? 399
Ek 6: Seçme Şiirleri 456
Feryâd-ı Vatan 456
Mehmet Çavuşa! 456
Vatana! 457
Irkıma 458
Şehit Dayıma 459
[Benim Dayım] 459
[Şehit Dayıma Mabat] 459
Çelik 460
İntikam 460
Benim Anladığım 461
“Bence Sen de Şimdi Herkes Gibisin” 461
Ezelî Sevgi 461
“Mütareke Geceleri” 462
Görmedim Kulunun Bahtiyarını 463
Günahlarımdan 463
Giden Gemicilere 464
Yarabbi Bahtımız Ne Kadar Kara 464
Bir Fikir 465
Hâlâ Servilerde Ağlıyorlar mı? 465
Namus 465
Kırk Haramilerin Esiri 466
Efenin Nasihatı 467
Bir Dakika 468
Kaçırılan Kız Kardeşler 468
Dergâhın Kuyusu 470
Yaralı Hayalet 472
Mevlânâ 473
Cemil Ölürken 474
Çanakkale Masalı 475
Marmara'da Bir Gurub 476
Sekiz Yüz Elli Yedi 476
Yağmur 477
Bostan Dolabı 477
İç Anadolu'ya İlk Bakış 478

16 Mart 479
[Adalı Haydut] 480
Ağa Camii 480
Kara Kuvvet 481
Güneşi İçenlerin Türküsü 482
Salkımsöğüt 485
Piyer Loti 486
Makinalaşmak 489
Açların Göz Bebekleri 490
Bahri Hazer 493
Yalnayak 495
Meşin Kaplı Kitap 499
Veda 501
Demir Kafeste Dolaşan Aslan 502
Kerem Gibi 503
Nikbinlik 504
[Memleketimi Seviyorum] 506
Kara Haber 507
Türk Köylüsü 509
Meşgale 510
Gençlik Marşı 511
Bir Hazin Hürriyet 511
Seni Düşünüyorum 513
Mektup 514
Vasiyet 518
“23” Sentlik Askere Dair 519
Akşam 521
Macar Toprağı 522
Memed’e Son Mektubumdur 524
Bulutlar Adam Öldürmesin 526
Gerileyen Türkiye yahut Adnan Menderes'e Öğütler 527
Kız Çocuğu 529
Karlı Kayın Ormanında 530
Hacı Oğlu Salih 532
İstiklâl 533

Ya Ayni, Ya Habibi!. 534
Samet Vurgun'a 535
Vapur 535
Memet 536
Ceviz Ağacı 536
Son Otobüs 537
Otuz Yıl Sonra 539
Yine Memleketim Üstüne Söylenmiştir 541
Tuna Üstüne Söylenmiştir 541
Avni'nin Atları 542
Orası 543
Büyük İnsanlık 544
İyimser Adam 545
Bu Vatana Nasıl Kıydılar 546
Kore'de Ölen Bir Yedek Subayımızın Menderes'e Söyledikleri 547
Diyet 547
Gazete Fotoğrafları Üstüne 548
Şehitler 553
[Seni Düşünürüm] 554
Ruhun 555
Geceleyin Bakü 556
Piri Reis'in Hartası 557
Otobiyografi 557
[Taştandı Tunçtandı] 559
Hürriyet Kavgası 560
Kadınlarımızın Yüzleri 560
Asya-Afrika Yazarlarına 561
Yoldaşım 562
İspanya 564
[Dünyayı Verelim Çocuklara] 564
Neyi Bildirir Sayılar 565
Vatan Haini 568
Açlık Ordusu Yürüyor 569
Türkiye İşçi Sınıfına Selâm 570
Kocalmaya Alışıyorum 571
Berlin Mektubu 571

Cenaze Merasimim 572
Ek 7: Seçme Makaleler 574
Azerbaycan Medeniyeti Hakkında Düşünceler 574
Nâzım Hikmet'in 1953'te Bakü Üniversitesi'nde Yaptığı Konuşma 580
Halkın Malı Olan Sanat 582
Nâzım Hikmet'in Kendisi ve Sanatı Hakkında Düşünceleri 586
Büyük Bir Gezi Hakkında Kısa Notlar 592
Şairin İlk Beyanatı 595
Türk Kanını Helal Gören Softa 596
Türkiye'den Niçin Kaçtım 596
Oyunlarım Üstüne 597

KAYNAKÇA 611

KAYNAKÇA

ABDULLA, Abbas, Gördüyüm və Sevdiğim Nazim Hikmət, Elm və Təhsil , 2014, Bakı.

AÇIKGÖZ, Anjel, Bizim Radyoda Nâzım Hikmet, Türkiye Sosyal Tarih Vakfı / Belge Yayını, 2004, İstanbul.

ADIVAR, Halide Edib, Ateşten Gömlek, 1922, İstanbul.

AĞAYEV, F., Şair Nâzım Hikmet Bakıda, Əziz Qonaq, Ədəbiyat və İncəsət Qazetəsi, 19 Ekim 1957, No: 42 (932), Bakı.

AKGÜL, Hikmet, Nâzım Hikmet Siyasi Biyografi, Chiviyazilari, 2002, İstanblul.

AKŞİN, Sina, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1-2, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1997, İstanbul.

ALPER, Osman Rauf, Mülteci Komünist, Timaş Yayınları, 1995, İstanbul.

ANAR, Nâzım Hikmet Kerem Gibi, Çeviren: İmdat Avşar, Bengü Yayınları, 2009 Ankara.

ARALOV, S. İ., Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları -1-, Çeviren: Hasan Ali Ediz, Cumhuriyet Yayınları, 1987, Ankara.

ATAÖV, Türkkaya, Nâzım Nikmet'in Hasreti, May Yayınları, 1976, İstanbul.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, Ankara.

AVCIOĞLU, Doğan, Millî Kurtuluş Tarihi 1-4, İstanbul Matbaası, 1974, İstanbul.

AYDEMİR, Aydın, Nâzım Nâzım, Griajans Yayınları, 1999, Ankara.

AYDEMİR, Aydın, Nâzım, Cem Yayınevi, 1979, İstanbul.

AYDEMİR, Aydın, Nâzım, Çocukluğu-Gençliği-Cezaevi Yılları, Anlatan: Samiye Yaltırım, Cem Yayınevi, 1979, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam, 1-3, Remzi Kitabevi, 1995, İstanbul.

AYVAZOĞLU, Beşir, Mehmet Âkif ve Nâzım Hikmet, Karar gazetesi, 02.12.2017.

AYVAZOĞLU, Beşir, Nâzım Hikmet'in Dedeleri, Karar gazetesi, 06.07.2019.

BABAYEV, Ekber, Nâzım Hikmet, Yaşamı ve Yapıtları, Çeviren: Ataol Behramoğlu, İnkılâp Yayınları, 2002, İstanbul,

BABAYEV, Ekber, Ustam ve Ağabeyim Nâzım Hikmet, Milliyet yayınları 1997, İstanbul.

BAĞBAN, Mehemmed Kerimî, Nâzım Hikmet, Sada-ye Zencan, Azer Mah, 1398, Zencan İran.

BAĞBAN, Mehemmed, Türk Dünyası Edebiyatı, Zencan, 1398, İran.

BAL-TAM Türklük Bilgisi 20, Mart, 2014, Prizren.

BEZİRCİ, Asım, Nâzım Hikmet, Çınar Yayınları, 1993, İstanbul.

BORATAV, Korkut, Türkiye'de Devletçilik, Gerçek Yayınevi, 1974, İstanbul.

CİVAOĞLU, Güneri, Rüzgâra Karşı Yürüyen Adam, Koray Düzgören'in Hazırladığı TV dizisi, 4. Bölüm, 1995.

COŞAR, ÖMER Sami, Milli Mücadele Basını, Gazeteciler Çemiyeti, 1962, İstanbul.

COŞKUN, Atilla, Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları, Cem Yayınevi, 1995, İstanbul.

ÇAPIN, Halit ve TÜREL, Orhan, *Nâzım Hikmet'in Oğlu Memet*, Milliyet Gazetesi, 28 Mart- 2 Nisan 1970.

ÇETİNKAYA, Y. Doğan, Osmanlı'da Marksizm: Yeni Kuşak Çalışmalar, Toplumsal Tarih, 319, Temmuz 2020, İstanbul.

DEMİRÖZÜ, Damla, Nâzım Hikmet ve Yunan Edebiyatı, Çağdaş Türk Dili Dergisi, Özel Sayı I/ 172, 2002, Ankara.

DURU, Kâzım Nami, Ziya Gökalp, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1975, İstanbul.

Edebiyat Anketi, Nâzım Hikmet Diyor Ki, Her Ay Dergisi, Kenan Basımevi, 1937, Yıl 1, S. 2, İstanbul.

EHRENBURG, İlya, Anılar, Çev. Hasan Ali Ediz, Cem Yayınları, 1990, İzmir.

ERDİNÇ, Fahri, Kalkın Nâzım'a Gidelim, Yakut Yayınları, 1995, Ankara.

ERDİNÇ, Fahri, Nâzım Hikmet ve Bulgaristan, Evrensel Dostluk Yayınları, 1977, Ankara.

ERDOĞAN, Fahrettin, Türk Ellerinde Hatıralarım, Yeni Matbaa, 1954, Ankra.

ERDURAN, Refik, Gülerek Gençlik Anıları, Cem Yayınevi, 1987, İstanbul.

FEVRALSKİ, Aleksandr, Nâzım'dan Anılar, Çeviren: Ataol Behramoğlu, Cem Yayınevi, 1979, İstanbul.

FİSH, Rady, Nâzım'ın Çilesi, Ararat Yayınları, 1975, İstanbul.

FRUNZE, Mihail V., Türkiye Anıları, Cem Yayınevi, 1978, İstanbul.

FUAT, Memet, A'dan Z'ye Nâzım Hikmet, Yapı Kredi Yayınları, 2021, İstanbul.

FUAT, Memet, Nâzım Hikmet, Adam Yayınları, 2000, İstanbul.

FUAT, Memet, Nâzım Hikmet: Portreler, Yapı Kredi Yayınları, 2001, İstanbul.

GOLOĞLU, Mahmut, Millî Mücadele Tarihi 3. Kitap - Üçüncü Meşrutiyet 1920 - Başnur Matbaası, 1970, Ankara.

GÖKSU, Saime, TİMMS Edward, Romantik Komünist Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri, Doğan Kitap Yayınları, 2007, İstanbul.

GÖRGÜN, Hilal, Sosyalizm, TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 37, 2009, İstanbul.

GÜNAL, Zeynep, Anna Ahmataova ve Requiem, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 41.1 (2001).

Hasan Enver Paşa, Türklerin Menşeine Dair, Hazırlayan: İhsan Erkoç, Ötüken Yayınları, 2021, İstanbul.

HEMİNGWAY, Ernest, İşgal İstanbul'u ve İki Dünya Savaşından Mektuplar, Milliyet Yayınlar, 1970, İstanbul.

HƏSƏNLİ, Cəmil, Azərbaycan'da Milli Məsələ: Siyasi Rəhbərlik və Ziyalılar (1954 – 1959), Adiloğlu Nəşriyyatı, 2008, Bakı.

HİKMET, Nâzım, "Korotküe Zametki 0 Bolşom Puteşestvii", DruJba Narodov ı (Ocak 1959, S. 1), Moskova.

HİKMET, Nâzım, 835 Satır Şiirler 1, Adam Yayınları,2001, İstanbul.

HİKMET, Nâzım, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, Cem Yayınevi, 1993, İstanbul.

HİKMET, Nâzım, Büyük İnsanlık Kendi Sesinden Şiirler, Yapı Kredi Yayınları, 2019, İstanbul.

HİKMET, Nâzım, Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplur 2, Adam Yayınları, 1993, İstanbul.

HİKMET, Nâzım, Çeviri Hikâyeler 2, Adam Yayınları, 1995, İstanbul.

HİKMET, Nâzım, Demokles'in Kılıcı, Oyunlar 4, Adam Yayınları, 1993, İstanbul.

HİKMET, Nâzım, Ferhad ile Şirin, Oyunlar 2, Adam Yayınları, 1996, İstanbul.

HİKMET, Nâzım, Hikâyeler 1, Adam Yayınları, 1995, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, İlk Şiirler 8, Yapı Kredi Yayınları, 2002, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, İt Ürür Kervan Yürür, Tipo Basımevi, 1965, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Kadınların İsyanı, Oyunlar 5, Adam Yayınları, 1996, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Kafatası, Oyunlar 1, Adam Yayınları, 1996, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Kan Konuşmaz, Romanlar 1, Adam Yayınları, 2001, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar, Bilgi Yayınevi, 1968, Ankara.
HİKMET, Nâzım, Kerem Gibi, Özgün Yayınevi, 1976, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Konuşmalar, Adam Yayınları, 1996, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Kurtuluş Savaşı Destanı, Yön Yayınları, 1965, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Kuvâyi Milliye Destanı, Bilgi Yayınevi, 1968, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Kuvâyi Milliye Destanı, Bilgi Yayınevi, 1974, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Kuvâyi Milliye, Yapı Kredi Yayınları, 2002, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, La Fontaine'den Masallar, Şiirler 9, Adam Yayınları, 2000, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Masallar, 3, Adam Yayınları, 1995, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Memleketimden İnsan Manzaraları, Şiirler 5, Adam Yayınları, 2000, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Nâzım ile Piraye, Mektuplar, Adam Yayınları, 1993, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Oyunlarım Üstüne, Türk Tiyatrosu Dergisi, Ekim-Aralık 422, 1976, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Son Şiirleri 7, Adam Yayınları, 2001, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Şiirler 3, Yapı Kredi Yayınları, 2008, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, Romanlar 3, Adam Yayınları, 2000, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yatar Bursa Kalesinde Şiirler 4, Adam Yayınları, 2000, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yazılar (1924-1934) 2, Adam Yayınları, 2001, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yazılar (1935) 3, Adam Yayınları, 2001, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yazılar (1936) 4, Adam Yayınları, 2001, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yazılar (1937-1962) 5, Adam Yayınları, 1995, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yazılar / Konuşmalar 6, Adam Yayınları, 1996, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yazılar 5 (1937 - 1962), Adam Yayınları, 1995, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yeni Şiirler 6, Adam Yayınları,2000, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yeşil Elmalar, Romanlar 2, Adam Yayınları, 2001, İstanbul.
HİKMET, Nâzım, Yusuf ile Menofis, Oyunlar 3, Adam Yayınları, 1999, İstanbul.
HÜSEYİNOVA, Ziver, Deryadan Damlalar, Seda Neşriyyatı, 2009, Bakı.
İHMALYAN, Vartan, Bir Yaşam Öyküsü, Cem Yayınevi, 1989, İstanbul.
İLERİ, Rasih Nuri, Atatürk ve Komünizm, Sarmal Yayınevi, 1995, İstanbul.
İSLAMLI, Aqil, 60-80-Ci İllər Azərbaycan Poeziyasında Nazim Hikmət Ənənəsi [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Sumqayıt Dövlət Universitetinin Azərbaycan və xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrası, 2023, Bakı.
İŞLET, Banu, Nâzım Hikmet'ten Bilinmeyen Şiirler, Kitap-lık Dergisi, YKY, Sayı 210, İstanbul.
KADİR, A., 1938 Harp Okulu Olayı ve Nâzım Hikmet, İstanbul Matbaası, 1967, İstanbul.

KAFKASYALI, Ali, Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklâl Mücadelesi Tarihine Bir Bakış, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XII/1, Yaz 2012, İzmir.

KAFKASYALI, Ali, Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları, Güvenmat Yayıncık, 1989, Ankara.

KAFKASYALI, Ali, İran Türk Edebiyatı Antolojisi I-VI, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2002, Erzurum.

KAFKASYALI, Ali, İran Türkleri, Bilgeoğuz Yayınları, 2010, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet vd., Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Müçadele ve Gazi Mustafa Kemal 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, Ankara.

KARABEKİR, Kâzım, İstiklâl Harbimizin Esasları, Emre Yayınları, 2000, İstanbul.

KARACA, Emin, Nâzım Hikmet'in Aşkları, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 2015, İstanbul.

KARAVELİ Orhan, Kişiler ve Köşeler, Koza Yayınları, 1982, İstanbul.

KARAVELİ Orhan, Tanıdığım Nâzım Hikmet, Kırmızıkedi Yayınları, 2002, İstanbul.

KARAVELİ Orhan, Tanıdığım Nâzım Hikmet, Pergamon Yayınları, 2002, İstanbul.

KAVLAK, Aslan, Bakü'ye Gidiyorum Ay Balam, Yapı Kredi Yayınları, 2021, İstanbul.

KAYA, Yalçın, Nâzım Hikmet, Hayatı - Edebî Şahsiyeti Hakkında, Osmanbey Matbaası, 1950, İstanbul.

KEMAL, Behçet, Burda Bir Kalp Çarpıyor, Gürler, Suhulet Kitaphanesi, 1933, İstanbul.

KEMAL, Orhan, Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl, Sosyal Yayınları, 1965, İstanbul.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, Kafa Kâğıdı, Büyük Doğu Yayınları, 1995, İstanbul.

Komünizm ve Komünistlere Karşı Türk Basını, Özel Sayı 1, Gazetecilik İşletmesi Matbaası, 1966, İstanbul.

KUNTAY, Mithat Cemal, Üç İstanbul, Oğlak Yayınları, 2017, İstanbul.

KURDAKUL, Şükran, Nâzım'ın Bilinmeyen Mektupları, Broy Yayınları, 1986, İstanbul.

LATKA, Jerzy, S., Lehistan'dan Gelen Şehit, Mustafa Celaleddin Paşa / Konstanty Borzecki, Boyut Yayıncılık, 1987, İstanbul.

Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, Timaş Yayınları, 1992, İstanbul.

Mehmet Âkif, Nasrullah Kürsüsünden, Sebilü'r-Reşad, 25 Teşrinsâni 1336 (1920), Mehmed Âkif Külliyatı, Hikmet Neşriyatı, 1992, İstanbul.

MELİKLİ, Tofik, Bir Şiir Devrimcisi Nâzım Hikmet, Hayatı ve Şiirleri, Çeviren: İsmail Çetin, Salyangoz Yayınları, 1914, İstanbul.

ORAL, Haluk, Nâzım Hikmet'in Yolculuğu, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019, İstanbul.

ÖZCAN, Azmi, Mîr Said Sultan Galiyev (1892-1940?), TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, İstanbul.

ÖZDEN, Dursun, Galina'nın Nâzım'ı, Bilinmeyen Yönleriyle, Kaynak Yayınları, 2007, İstanbul.

ÖZKAN, Hüseyin, Azərbaycan Ədəbiyyatında Nazim Hikmət [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Z. M. Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu, 2015, Bakı.

PERİNÇEK, Doğu, "Devrimci Milliyetçilik, Irkçı Milliyetçilik", Teori Dergisi, S. 95, Aralık 1997, İstanbul.

PERİNÇEK, Mehmet, Bilinmeyen Yazıları ve Belgelerle Nâzım Hikmet'in Orta Asya Seyahati, Toplumsal Tarih, 281 Mayıs 2017, İstanbul.

PERİNÇEK, Mehmet, Gizli Raporlar, Yayımlanmamış Yazılar ve Mektuplar, Nâzım Hikmet Berlin'de, Toplumsal Tarih, 285 Eylül 2017, İstanbul.

PERİNÇEK, Mehmet, İlk Yazıları, Konuşmaları, Demeçleri Nâzım Hikmet Moskova'da, Toplumsal Tarih, Doğan Kitap Yayınları, S. 283, Temmuz 2017, İstanbul.

PERİNÇEK, Mehmet, Karısı Dr. Lena ve Nâzım'ın Türkiye'ye Dönüşü, Toplumsal Tarih, 299, Kasım 2018, İstanbul.

PERİNÇEK, Mehmet, Rus ve Bulgar Arşivlerinden Gizli Belgelerle Nâzım Hikmet Bulgaristan'da, Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı: 283, Ocak 218, Ankara.

RIFKI, Falih, İkdam gazetesi,

SERTEL, Zekeriya, Hatırladıklarım, Gözlem Yayınları, 1997, İstanbul.

SERTEL, Zekeriya, Mavi Gözlü Dev, Ant Yayınları, 1969, İstanbul.

SERTEL, Zekeriya, Nazım Hikmet'in Son Yılları, Milliyet Yayınları, 1978, İstanbul.

SİMONOV, Konstantin, Bugün ve Yıllar Önce, Çeviren: Mazlum Beyhan, Söylem Yayınları, 1986, Ankara.

SOYSAL, İlhami, Bir Türk Şairinin Ölümü, Yön Dergisi, 20 Kasım 1964, S. 86, İstanbul.

SOYSAL, İlhami, Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler, Gür Yayınları, 1985, İstanbul.

SÜLKER, Kemal, Nâzım Hikmet Gerçek Yaşamı 1-3, İleri Yayınları, 2018, İstanbul.

SÜLKER, Kemal, Nâzım Hikmet Gerçek Yaşamı 1-6, Yalçın Yayınları, 1990, İstanbul.

SÜLKER, Kemal, Nâzım Hikmet'in Polemikleri, Ant Yayınları, 1968, İstanbul.

ŞAMİLOV, Əli, Gözel Töhfe, "Sovet Naxçıvanı" gəzeti, sayı 10, 13 janvar 1980, Bakı.

TATA, Sabri, Türk Komünistlerin Bulgaristan Macerası, Boğaziçi Yayınları, 1993, İstanbul.

TƏHMƏZOĞLU, Rəşid, Nazim Hikmətin yaradıcılığında Şərq, [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 2008, Bakı.

TEVETOĞLU, Fethi, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faâliyetler (1910-1960), 1967, Ankara.

Tezkire-i Lâtîfî, 1334, İstanbul.

TOROS, Taha, Nâzım Hikmet, Cumhuriyet Kitapları, 2005, İstanbul.

TULYAKOVA HİKMET, Vera, Nâzım'la Son Söyleşimiz, Çeviren: Ataol Behramoğlu, Milliyet Yayınları, 1997, İstanbul.

TULYAKOVA, Vera, Bahtiyar Ol Nâzım, Çeviren: Hülya Arslan, Yapı Kredi Yayınları, 2023, İstanbul.

TULYAKOVA, Vera, Nâzım'la Söyleşi, Çeviren: Ataol Behramoğlu, Cem Yayınevi, 1989, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, Yedigün Matbaası, 1965, İstanbul.

TVERSKOY, Aleksandr, Posfor Mahnısı, Tercüme Eden: Höküme Billuri, Gençlik 1972, Bakı.

ULUSOY, Mehmet, İlk Türkçüler Devrimciydi, Teori Dergisi, S. 165, Ekim 2003, İstanbul.

ÜSTEL, Füsun, İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931), İletişim Yayınları, 1997, İstanbul.

VÂLÂ, Nureddin, Bu Dünyadan Nâzım Geçti, Kırmızıkedi Yayınları, 2018, İstanbul.

VÂ-NÛ, Müzehher, Bir Dönemin Tanıklığı, Cem Yayınları, Yty., İstanbul.

w 5 Şubat 1922, nr. 8942.

YALMAN, Ahmet Emin, Nâzım Hikmet'le Mülâkat, 20.10.1949, Vatan gazetesi, İstanbul.

YÜCEBAŞ, Hilmi, Nâzım Hikmet Türk Basınında, Tekin Yayınevi, 1967, Ankara.1997, İstanbul.

Rusça Kaynaklar

Обьяснительня зарискса Н. Хикмета. 1951 г. \\ РГАСПИ, ф.82, оп.2, д. 1330, л. 66 – 70.

3. Баштимар, Характеристика на Н. Хикмета. 23.12.1961 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л. 28.

А. Стручков – А. Поскребышебу. 12.07.1951 г. \\ РГАСПИ, ф.82, оп.2, д.1330, л.79-80.

Б. Марат - ЦК КПСС. 25.12.1961 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.29-30.

Б. Пономарев - И.Сталину. 28.06.1951 г; Постановление цК ВКП (6), Июль,1951 ИюНь,1951 г. \\ РГАСПИ, ф.82, оп.2, д.1330, л. 62-65,73.

Б. Пономарев - И.Сталину. 29.06.1951 г. \\ РГАСПИ, ф.82, оп.2, д.1330, л. 71-72.

Б. Рюриков - В. Иванов. Справка на Назима Хикмета. Июль,1956 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.51 -53.

В. Григорьяну.25.01.1952 г. \\ РГАСПИ, ф.82, оп.2, д.1330, л.128-129.

Джамиль ГАСНЛЫ, Хрущевская "оттепелъ" и националъный вопрос в Аэербайджане (1954-1959), Иэдатслъство "филинта", 2009, Москва.

Информация зарискс о Н. Хикмете. 19.09.1951 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.129.

Информация зарискс о Н. Хикмете. 1951 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.68 -69.

Информация зарискс о Н. Хикмете. 1951 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.70 – 71.

Справка на Назима Хикмета. Июнь,1951 г. \\ РГАСПИ, ф.82, оп.2, д.1330, л. 65.

Ф. Адилов – В. Григорьяну. 27.08.1951 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.159-164.

Ф. Адилов – В. Григорьяну. 27.08.1951 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.159-164.

Ф. Адилов – В. Григорьяну. Информация о поездке в Болгарю с Н. Хикметом. 04.10.1951 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.154-158.

Ф. Адилов – В. Григоьяну. Информация о поездке в Болгарю с Н. Хикметом. 04.10.1951 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.154-158.

Ф. Адилов – В. Григоьяну. Информация о поездке в Болгарю с Н. Хикметом. 04.10.1951 г. \\ РГАСПИ, ф.495, оп.266, д.47, (II часть), л.154-158.

CUMHURİYETİMİZİN 100. YILINDA 100 FELSEFECİMİZ
CİLT 1

Editör: Doç. Dr. Nihat Durmaz
Editör Yardımcısı: Arş. Gör. Muhammet Pilgir

nobel

Cumhuriyetimizin 100. Yılında 100 Felsefecimiz Cilt 1
Editör: Doç. Dr. Nihat Durmaz
Editör Yardımcısı: Arş. Gör. Muhammet Pilgir

Yayın No.: 5163
Beşeri Bilimler / Felsefe No.: 203
ISBN: 978-625-397-935-5
978-625-397-936-2
E-ISBN: 978-625-397-938-6
978-625-397-939-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Durmaz, Nihat.
Cumhuriyetimizin 100.Yılında 100 Felsefecimiz Cilt 1 / Editör: Nihat Durmaz
1. Basım, X + 700 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-935-5
978-625-397-936-2
E-ISBN: 978-625-397-938-6
978-625-397-939-3
1. Felsefe 2. Türkiye'de Felsefe 3. Türk Düşünürleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

SUNUŞ ..... **v**

İSMAİL HAKKI İZMİRLİ **1**
Şengül Doğan

POZİTİVİST FELSEFENİN ETKİSİ ALTINDAKİ AYDIN PROFİLİ: ADNAN ADIVAR **17**
Doç. Dr. Turhan Ada

MUSTAFA ŞEKİP TUNÇ VE TÜRK DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ **33**
Prof. Dr. Levent Bayraktar

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU **49**
Prof. Dr. Levent Bayraktar

MUSTAFA RAHMİ BALABAN VE TÜRK DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ **59**
Prof. Dr. Levent Bayraktar - Özge Çukurluöz

NUSRET HIZIR **71**
Doç. Dr. Emrah Yücesan

MEHMET EMİN ERİŞİRGİL **81**
Doç. Dr. Nihat Durmaz

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR TÜRK DÜŞÜNÜRÜ: MEHMET İZZET **95**
Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Bircan

MANEVİYATÇI BİR UFUK: ALİ FUAD BAŞGİL **109**
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah Kılıç

CEMİL SENA ONGUN'UN "FİKİR KIRINTILARI"NDA SOSYAL DARWİNİST YANSIMALAR **121**
Dr. Öğr. Üyesi Ragıp Ergün

HASAN ÂLİ YÜCEL'İN FELSEFİ KİMLİĞİ **149**
Şule Yıldız

ORHAN SADEDDİN'İN MODERN PSİKOLOJİ BİLİMİ VE YENİ ZAMAN FELSEFESİ HAKKINDA DEĞERLENDİRMELERİ ÜZERİNE 161
Doç. Dr. Abdurrazak Gültekin

ABDULLAH NECATİ AKDER..... 175
Prof. Dr. Levent Bayraktar

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE MÜTEBAHHİR BİR FİLOZOF: HİLMİ ZİYA ÜLKEN 185
Prof. Dr. Mehmet Vural

SUUT KEMAL YETKİN'İN ESTETİK VE SANAT ANLAYIŞI 199
Prof. Dr. Kahraman Bostancı

TEZER AĞAOĞLU (TAŞKIRAN) 227
Meryem Demir

TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU: FELSEFİ ANTROPOLOJİ ÜZERİNE BİR İRDELEME 241
Doç. Dr. Ayşe Gül Çıvgın

ZİYA SOMAR..... 251
Prof. Dr. Levent Bayraktar - Bahar Ok

HALİL VEHBİ ERALP'İN FELSEFE ANLAYIŞI 265
Dr. Öğr. Üyesi Zeki Aktaş

MEHMET KARASAN'IN AHLAK FELSEFESİ..... 279
İpek Keskin

MACİT GÖKBERK: HEGEL VE MARX'TA DİYALEKTİK..... 289
Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç

HAMDİ RAGIP ATADEMİR'İN FELSEFE ANLAYIŞI 307
Doç. Dr. Coşkun Baba

NURETTİN TOPÇU 319
Doç. Dr. Muhammet Caner Ilgaroğlu

MİRAÇ KATIRCIOĞLU: ACIYLA MÜCADELE EDEN BİR SİSİFOS 331
Doç. Dr. Ceyhun Akın Cengiz

CAVİT SUNAR: MİSTİSİZM VE VİTALİZM ARASINDA İSLAM FELSEFESİNİN KONUMLANDIRILMASI..... 341
Dr. Öğr. Üyesi Şengül Özdemir

ORHAN MÜNİR ÇAĞIL: HUKUKUN HİKMETLE BULUŞMASI 355
Prof. Dr. Şahban Yıldırımer

AYDIN SAYILI 369
Prof. Dr. Yavuz Unat

ORHAN HANÇERLİOĞLU'NDA DİYALEKTİK VE TARİHSEL MATERYALİZM 381
Mehmet Akkaya

KAMURAN BİRAND: MODERN BİLİNCİN ONTOLOJİK BAĞLAMININ YENİDEN TESİS EDİLME İMKÂNI OLARAK ELEŞTİREL ANLAMA TEORİSİ..... 419
Dr. Öğr. Üyesi Şengül Özdemir

BİLGİYE DAYALI ÖZGÜRLÜK VE İNSANLIK ANLAYIŞI: VEHBİ HACIKADİROĞLU 433
Dr. Öğr. Üyesi Cemzade Kader Düşgün

TÜRK AYDINLANMASININ KADIN MİMARLARINDAN FATMA BEDİA AKARSU..... 443
Doç. Dr. Feyza Ceyhan Çoştu

UNUTULMUŞ BİR AYDIN: HÜSEYİN BATUHAN 453
Arş. Gör. Batuhan Akgündüz

FELSEFENİN KURUMLAŞMASINA ADANAN BİR ÖMÜR: ARSLAN KAYNARDAĞ 463
Dr. Mehmet Sabır Şaybak

BİR ESTETİK FİLOZOFU İSMAİL TUNALI 475
Prof. Dr. Şafak H. Ural

FUAT SEZGİN'İN BİLİM TARİHÇİLİĞİ..... 479
Arş. Gör. Dr. Muhammed Uğurlu

TÜRKİYE'NİN İLK KADIN BİLİM TARİHÇİSİ: SEVİM TEKELİ 489
Prof. Dr. Yavuz Unat

NERMİ UYGUR: HAYATI, ESERLERİ VE FELSEFESİ..... 495
Prof. Dr. Hüseyin Öztürk

NİHAT KEKLİK VE TÜRK İSLAM FELSEFESİ 505
Doç. Dr. Kazım Yıldırım

MÜBAHAT TÜRKER KÜYEL 539
Doç. Dr. Ayşegül Doğrucan

FELSEFEYİ GÜZELLEŞTİREN İNSAN: NECATİ ÖNER 553
Prof. Dr. Celal Türer

TEO GRÜNBERG VE FELSEFE 573
Prof. Dr. David Grünberg

İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU 583
Doç. Dr. M. Fatih Kalın

SELAHATTİN HİLAV VE FELSEFE ANLAYIŞI 599
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel Şengül

FELSEFEDEN EDEBİYATA UZANAN YOLCULUK: BİLGE KARASU 609
Doç. Dr. Feyza Ceyhan Çoştu

İLHAM DİLMAN 619
Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Ünaldı

ADNAN GÜRİZ: HUKUK FELSEFESİNE ADANMIŞ BİR ÖMÜR 631
Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya

EĞİTİM FELSEFESİNİN AKADEMİK ALAN OLARAK GELİŞİMİNE SAFFET BİLHAN'IN KATKILARI 641
Prof. Dr. İsmail Güven

YAMAN ÖRS: TIP KÖKENLİ BİR BİLİMSEL FELSEFECİ 659
Feyziye Özberk

ŞAİR BİR FELSEFECİ: HİLMİ YAVUZ 673
Doç. Dr. Maksut Yiğitbaş

ULUĞ NUTKU'NUN TÜRK FELSEFESİNE KATKILARI 685
Doç. Dr. Mustafa Günay

İSMAİL HAKKI İZMİRLİ

Şengül Doğan*

"Ölmek Sana dönmektir. Bir uykuda sönmektir
Gönlümde huve'l-Baki. Erdim Sana Ya Rabbi
Senden dileğim zâir. Bir fatihadır, Hak bir"
(İsmail Hakkı İzmirli'nin mezar taşı kitabesi)

GİRİŞ

İsmail Hakkı, İzmirli Çubukçu Hüseyin Efendi'nin torunu ve Redif Yüzbaşısı Hasan Efendi'nin oğlu olarak 1869 yılında İzmir'de dünyaya geldi. Annesi Hafize Hanım, Girit Türkü olup Türkçe bilmiyordu. Türkçeyi eşinden öğrenen Hafize Hanım evliliğinin üzerinden çok geçmeden Osmanlı-Rus harbinde eşinin şehit olması üzerine iki oğlu İsmail Hakkı ve Ahmed Refik beylerin yetişmesinde büyük emek vermiştir. 1897 yılında ilk evliliğini Nuriye Hanım ile gerçekleştiren İsmail Hakkı'nın bu evliliğinden üç oğlu dünyaya gelmiştir. Bunlar; Celâleddin İzmirli, Necmettin Hakkı İzmirli ve diğer evladı Nurettin on günlük bebek iken hayattan ayrılmıştır. İsmail Hakkı'nın ikinci evliliği 1910 yılında Emine Kadriye Hanım'la oldu. Bu evliliğinden ise Hasan Hayrettin İzmirli dünyaya gelmiştir.[1]

İsmail Hakkı eğitim sürecinde ilköğrenimi İzmir İkiçeşmelik'te gördü ve orada Kur'an dersi aldı. Rüştiye'de Farsça öğrendiği gibi aynı dönemde medreseye devam etti ve Şazeli tarikatında icazet aldı. Rüştiye'yi bitirdikten sonra Farsça öğretmenliği yaptı ve ardından 1892 (1308) İstanbul'da Yüksek Öğretmen Okuluna girdi ve buradan 1892'de mezun oldu. İlerleyen zamanlarda Maarif Nazarı Zühtü Paşa kendisini İstanbul'da çocuklarına öğretmen olarak tayin etti. 1911 yılında Emrullah Efendi maarif nazırı olunca, İsmail Hakkı Darülfünun Edebiyat Fakültesinde felsefe; Hukuk Fakültesi'nde usul-i fıkıh daha sonra

* Doktorant, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı. senguldgn01@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1761-188X.

1 Ali Birinci, "İzmirli İsmail Hakkı Bir İlim Adamının Hikâyesi", *İsmail Hakkı İzmirli Şahitlikler, Polemikler, Tenkitler,* haz. Ali Birinci; Yusuf Turan Günaydın (İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Kültür Yayınları, 2021), 9-11.

SONUÇ

İsmail Hakkı İzmirli'nin yaşadığı dönem Batı'nın fikri, iktisadi, bilim ve teknik bağlamında ilerleyişinin olduğu ve Doğu dünyasında bu sahalarda geri kalma hususlarının bulunduğu bir devirdir. Her filozof gibi İzmirli'de yaşadığı toplumun sorunlarına çözüm arayışları arayan ve dönemin yeniliklerine ayak uydurmanın gerekliliğine inanan düşünürlerimizdendir. Onun gayesi toplumun içerisinde bulunduğu buhranlı hallerden refah hallere temayül edecek çözüm önerileri sunmaktı.

İzmirli'nin eğitim öğretim hayatı gelenekçi eğitim öğretim anlayışından, çağdaş modern eğitim öğretim sistemine geçiş döneminde olması, onun çağdaş batı düşünce ve felsefesini tanımasına vesile olmuştur. Bu vesile ile İsmail Hakkı Doğu ve Batıyı, medrese ve mektebi birleştirerek nizamlı bir fikir sistemi üretmiştir. Onun düşüncesinde Doğu'nun geri kalması dinî sebeplerden dolayı değildir, ilim ve bu ilmin en temel unsuru olan eğitimde yaşanılan ikilemlerdir.

İsmail Hakkı İzmirli, yeni bir bakış açısıyla felsefesini inşa etmiştir. Onun felsefesinin ana unsuru delil yöntemidir. Delil düşüncesinin temellendirilmesinde yol göstericidir. Hiçbir düşünürün fikrine taassup nezdinde bağlı kalmadığı gibi hiçbir düşünürün sözlerini bertaraf ederek düşüncelerini oluşturmamıştır. Taklitçiliğe, bir konuya delilsiz bir şekilde, sorgulamadan bağlı kalmaya karşı olmasından dolayı akıl ve ilim ışığında konulara hâkim olmaya çalışmıştır. Bu iki unsuru özellikle de İslam'ın anlaşılması ve açıklanması için kullanmıştır. İzmirli her konu da olduğu gibi dinin verilerini de akli ve nakli yollarla araştırıp, temellendirdikten sonra kabul etmiştir.

İzmirli İslam filozoflarının fikirlerini metodik şekilde incelemiş, İslam filozoflarının ortaya koyduğu fikri dayanaklar ve problemler ile batı filozoflarının düşüncelerini karşılaştırarak İslam felsefesinin metotlu bir bilim olmasına öncülük etmiştir. Diğer yandan metafizik ve kelam alanlarının birbirinden farklı olduğunu göstermek ve skolastik zihniyetten farklı şekilde Allah'a, sıfatlarına, nübüvvete, yaratılış ve kıyamet gününe metodik tarzda yaklaşarak en önemli eseri olan *Yeni İlmi Kelam'*ı kaleme almıştır. İsmail Hakkı İzmirli'nin sorgulayıcı yanını Tekâmül nazariyesinde de görmekteyiz. Tekâmül sistemini doğrudan reddetmediği gibi kabulde etmez. Nazariyenin temeline inerek, ilkelerinin geçersizliğine delil getirerek, bu fikri çürütmüştür.

KAYNAKÇA

Baloğlu, Adnan Bülent. "İzmirli İsmail Hakkının Yeni İlm-i Kelam Anlayışı", *İzmirli İsmail Hakkı -Vefatının 50. Yıl Anısına-,* haz. Mehmet Şeker; Adnan Bülent Baloğlu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Birinci, Ali. "İzmirli İsmail Hakkı Bir İlim Adamının Hikâyesi", *İsmail Hakkı İzmirli Şahitlikler, Polemikler, Tenkitler,* haz. Ali Birinci; Yusuf Turan Günaydın, İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Kültür Yayınları, 2021.

Çetinkaya, Bayram Ali. "İsmail Hakkı İzmirli", Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri, ed. Süleyman Hayri Bolay Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, 6/3933-3960.

Çetinkaya, Bayram Ali. *İzmirli İsmail Hakkı Hayatı, Eserleri, Görüşleri.* İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.

Hizmetli, Sabri. *İzmirli İsmail Hakkı,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

İzmirli, Celâleddin. *İslâm Âleminde Yetişen Filosof, Tabip, Natüralist ve Biyologlar,* haz. İbrahim Hilmi Çığıraçan. İstanbul: Hilmi Kitabevi,1951.

İzmirli, Celâleddin. *İzmirli İsmail Hakkı Hayatı, Eserleri, Dinî ve Felsefî İlimlerdeki Mevkii, Jübilesi ve Vefatı,* haz. İbrahim Hilmi Çığıraçan. İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1946.

İzmirli, İsmail Hakkı. *İslam Felsefesi Tarihi,* çev. Refik Ergin. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.

İzmirli, İsmail Hakkı. *İslâm Mütefekkirleri ile Garp Mütefekkirleri Arasında Mukayese,* çev. Süleyman Hayri Bolay, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Basımevi, 1997.

İzmirli, İsmail Hakkı. *İslâmda Felsefe Akımı,* haz. Ahmet Özalp. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995.

İzmirli, İsmail Hakkı. *Müslüman Türk Feylesofları*, İstanbul: Akşam Matbaası.

İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlmi Kelam,* sad. Sabri Hizmetli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Kara, İsmail. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi,* İstanbul: Risâle Yayınları, 1986, 1.

Parladır, Selâhattin "İzmirli'nin Ahlâk ve Eğitim Görüşü", *İzmirli İsmail Hakkı -Vefatının 50. Yıl Anısına-,* haz. Mehmet Şeker; Adnan Bülent Baloğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Taslaman, Caner. *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı,* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016.

Toku, Neşet. *Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe (Spiritüalizm) İlk Temsilciler*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Vural, Mehmet. *İslâm Felsefesi Tarihi*, Ankara: Elis Yayınları, 2018.

POZİTİVİST FELSEFENİN ETKİSİ ALTINDAKİ AYDIN PROFİLİ: ADNAN ADIVAR*

Doç. Dr. Turhan Ada**

GİRİŞ

Pozitivizm, "pozitif" kelimesinden türetilerek oluşturulmuş bir kavramdır. "Pozitif" sözcüğü, Latincede, "öne koymak", "karşıya koymak", "vazetmek" ve "göz önüne yerleştirmek" anlamlarına gelen "ponere" fiilinden türetilmiştir.[1] Zamanla felsefi bir akım hâline gelen pozitivizm, Comte[2] tarafından sistema- tize edilerek, somut verilere dayalı bilgiyi esas alan ve olguları deneye tabi tu- tulabilecek tek obje kabul eden düşünsel bir yaklaşım biçimi hâline gelmiştir.[3] Pozitivizmin ortaya çıkışında, Aydınlanma Felsefesi'nin önemli etkisi var- dır. XVIII. yüzyılda olgunlaşan Aydınlanma Felsefesi, "insanın, düşünme ve değerlendirmede, dinsel anlayış ve gelenekleri değil, kendi aklını esas almasını öngören rasyonalist (akılcı) fikir sistemi" olarak tanımlanmaktadır.[4] Bu anlamda pozitivizm, özellikle, Descartes[5] ve Bacon'dan[6] etkilenmiş, "Descartes'in, insan aklına verdiği önem" şeklinde de nitelendirilmiştir.[7]

---

* Bu çalışma (Ada, T. "Pozitivist Felsefenin Etkisi Altındaki Bir Aydın Profili: Doktor Adnan Adıvar". Türk Dünyası Araştırmaları 125 (2020): 95-108) künyesiyle daha önce yayınlanmıştır.

** Yıldız Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü,* Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010, 1292; Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi,* Hece Yayınları, Ankara 2002, 13.

2 Auguste Comte (1798-1857) Pozitivist sistemin kurucusu olarak tanınan Fransız felsefe ve sosyoloji bilginidir. Düşünceleriyle, Fransız düşünce tarihine kısa bir süre egemen olmuş, edebiyatı Pozitivist yöntemlerle incelemeye çalışan Hypollite Taine (1828-1893) gibi isimler yoluyla Türkiye'ye nüfuz etmiş, en büyük etkisini de Ahmed Rıza Bey üzerinde göstermiştir. Temel felsefesi, tabiatın, soyut veya ilahi güçlere değil, yalnızca somut kuvvetler dayanarak var olduğunu iddia eden Üç Hal Teorisi'ne (Loi des Trois Etats) dayanır. 1880'le birlikte tartışılan pozitivizm, Cumhuriyet Türkiye'sinde, daha çok Durkheim sayesinde gündeme getirilmiş, 1850'li yıllarda etkili olduğu İngiltere'de ise John Stuart Mill ve Spencer tarafından temsil edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi,* C. III, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1983, 1475-1478.

3 Şafak Ural, *Pozitivist Felsefe,* Say Yayınları, İstanbul 2006, 48.

4 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi,* XI. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, 289.

5 René Descartes (1596-1650) Fransız felsefe ve bilim adamıdır. Modern Felsefe'nin kurucusu olarak da kabul edilmektedir. Yaşamı boyunca inanmış bir Katolik olarak kalmış, Bacon ve Galilei'den etkilenerek dogmatik yaklaşımlara her zaman karşı olmuştur. Analitik Geometri'nin kurucusu olarak da tanınmaktadır. Gökberk, *a.g.e.,* 228-244; Friedrich Albert Lange, *Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi,* (Çev.: Ahmet Arslan), C. I, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, 210-216; Mehmet Karasan, *Büyük Feylesoflar Antolojisi,* MEB Basımevi, İstanbul 1949, 151-178.

Kendisini, Aydınlanma Çağı'nın bir izdüşümü olan ve yukarıda işaret ettiğimiz evreler etrafında şekillenen bir sürecinin bir parçası kılan da bu öngörüleri olmuştu. Hayatının bundan sonraki dönemlerini, geçmişten devraldığı siyasi tercihleriyle, bu tercihleriyle örtüşen yeni karakter yapısı şekillendirecekti.

Doktor Adıvar'ın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nüfuz alanına giren Nümune-i Terakki Mektebi'ndeki yılları ve yurt dışındaki eğitim dönemi, söz konusu düşünsel kimliğinin ve felsefi yaklaşımlarının oluşumunda ciddi biçimde etkili olmuştu. Alman kültürü ve Alman eğitim sisteminin bu bağlamda oynadığı rol de ihmal edilemeyecek kadar önemliydi. Doktor Adıvar'ın yaşamının birbirini takip eden bu evreleri analiz edildiğinde, gençlik yıllarından itibaren, planlı olarak bu yörünge içine girdiği, batıcı-pozitivist eğitimin en önemli ünitesi olan tıp eğitimini de bu nedenle tercih ettiği kolaylıkla anlaşılmaktaydı.

Ancak, bu noktada belirleyici unsur olarak karşımıza çıkan "din" olgusu, Doktor Adıvar için çok daha önemli ve yaşamsal bir unsur olmuştu. Sözü edilen farklılık, doğal olarak, döneminin önemli karakteristik nitelikleriyle örtüşen kimi öznel koşulların izlerini taşımaktaydı. Düşünsel kimliğini ve yaşamının büyük bölümünü yapılandıran bu koşulların en fazla dikkat çekeni, belirgin bir şekilde ön planda olan hassas karakteriydi. Bahsi geçen niteliği dolayısıyla, II. Abdülhamid Dönemi'nde etkili olan ve öteden beri şikayetçi olduğu kişisel tasarruflardan kaynaklanan otoriter devlet anlayışını, doğrudan "din" olgusuna bağlamıştı.

Doktor Adıvar'ın yaşamı, esas aldığı bu paradigma etrafında geçti. Pozitivist bir aydın olarak tanındı. Yazdığı yüzlerce makalede, bilim tarihini konu alan kapsamlı eserlerinde, çoğunlukla, pozitivizmi ön plana çıkardı; gelişme ve ilerlemenin, ancak, pozitivist öğretiyi esas alan bir metodoloji ile mümkün olabileceğini savundu. 1926 yılında başlayan ve 12 yıl kadar süren ihtiyari sürgün döneminde yoğunlaşan akademik araştırmaları dahi, esasen, bu bilimsel arayışın izlerini taşıdı.

Fakat, sonunda, ortaya, yaşadığı bu arayış sürecine rağmen, "yükselen değer" niteliğini taşıyan ve Batı tarafından temsil edilen pozitivist felsefeye yaşamının sonuna kadar sahip çıkan bir aydın profili çıktı; Doktor Adıvar, bu kimliği ile Türk düşünce tarihindeki yerini aldı.

KAYNAKÇA

Abdülhamid, İrfan. "Cebriyye", *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993.

Adıvar, Adnan. "Acı ve Tatlı Vehme Dair", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1951.

Adıvar, Adnan. "Alimin Ölümü", *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1955.

Adıvar, Adnan. *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, Tasvir Neşriyat, İstanbul 1945.

Adıvar, Adnan. "Bölgecilik ve Bir Mektup", *Akşam*, 21 Ekim 1944.

Adıvar, Adnan. "Bir Pazar Sohbeti", *Akşam*, 26 Mayıs 1948.

Adıvar, Adnan. *Dur, Düşün*, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1950.

Adıvar, Adnan. "Efkâr-ı Umumiye", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1950.

Adıvar, Adnan. "Fikirler", *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1949.

Adıvar, Adnan. "Garba Açılan İlk Pencere: Kâtip Çelebi", *Akşam*, 1 Haziran 1945.

Adıvar, Adnan. *Hakikat Peşinde Emeklemeler*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1954.

Adıvar, Adnan. "Hocayı Nasıl Tanırım", *Vatan*, 28 Haziran 1947.

Adıvar, Adnan. "İhtiyar Filozofun Görüşü", *Akşam*, 13 Temmuz 1944.

Adıvar, Adnan. "İlme Hürmet de Hamiyettir", *Cumhuriyet*, 3 Mart 1951.

Adıvar, Adnan. "İnsanlar ve Hayvanlar", *Akşam*, 31 Ocak 1945.

Adıvar, Adnan. "Modern İlim ve Kâinat", *Akşam*, 11 Kasım 1943.

Adıvar, Adnan. "Roman Okurken", *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1954.

Adıvar, Adnan. "Susmak ve Dinlemek", *Akşam*, 27 Ocak 1945.

Adıvar, Adnan. "Sütlüce Felaketi", *Akşam*, 5 Mart 1949.

Adıvar, Adnan. "Şair ve Atom Bombası", *Akşam*, 5 Ağustos 1945.

Adıvar, Adnan. *Tarih Boyunca İlim ve Din*, V. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.

Adıvar, Adnan. "Tasa", *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1954.

Adıvar, Adnan. "Üç Başka Başka Akıbet", *Vatan*, 12 Haziran 1946.

Adıvar, Adnan. "Yalanın Kuvveti", *Akşam*, 2 Ocak 1945.

Adıvar, Adnan. "Yeğenime Mektup", *Akşam*, 18 Kasım 1944.

Adıvar, Adnan. "Yirminci Asrın İlk Yarısı", *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1949.

Adıvar, Adnan. "Yirminci Asrın Ortasını Karşılarken", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1949.

Adıvar, Halide Edip. *Dr. Adnan Adıvar*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1956.

Adıvar, Halide Edip. "Kadir-i Mutlak Atom", *Akşam*, 22 Ağustos 1945.

Aster, Ernst Von. *Fransız İhtilali'nin Siyasi ve Soysal Fikirleri*, (Çev. Şennur Şenel), Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

Ateş, Ahmet. "Dr. Abdülhak Adnan Adıvar", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, C. I, İstanbul 1955.

Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, VIII. Baskı, Akçağ Yayın- ları, İstanbul 1999.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2010.

Enginün, İnci. *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1978.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri. "Türk Sosyolojisi Bakımından Dr. Adnan Adıvar", *Yeni İstanbul*, 1 Temmuz 1956.

Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*, XI. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

Gürkan, Kazım İsmail. "Adnan Adıvar", *Vatan*, 4 Temmuz 1955.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü, Bedi' Şehsuvaroğlu Arşivi, Adnan Adıvar Dosyası, 2/III-61.

Karaca, Nuray. *Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2008.

Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfi. "İlmi Müheyyiç Kılan Adam", *Vatan*, 18 Temmuz 1944.

Karasan, Mehmet. *Büyük Feylesoflar Antolojisi*, MEB Basımevi, İstanbul 1949.

Kazancıgil, Tevfik Remzi. "Emraz-ı Umumiye Muallimi Dr. Abdülhak Adnan Bey", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü*, Bedi' Şehsuvaroğlu Arşivi, Adnan Adıvar Dosyası, 2-143.

Kazancıgil, Tevfik Remzi. "Hocamı Tekrar Dinledim", *Akşam*, 13 Mart 1945.

Kazgan, Haydar. "Adnan Adıvar ve Gerçek Manasıyla İnkılaplar", *Bilgi*, C. IX, Sayı: 101- 102, İstanbul 1955.

Korlaelçi, Murtaza. "Pozitivist Düşüncenin İthali", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, II. Baskı, C. I, (Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası / Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Korlaelçi, Murtaza. *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, Hece Yayınları, Ankara 2002.

Lange, Friedrich Albert. *Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*, (Çev. Ahmet Arslan), C. I-II, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.

Şan, Mustafa Kemal. *XIX. Yüzyıl Geçiş Dönemi Osmanlı Aydını*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, C. II-III-IX, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1983.

Ural, Şafak. *Bilim Tarihi*, III. Baskı, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2000.

Ural, Şafak. *Pozitivist Felsefe*, Say Yayınları, İstanbul, 2006.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, III. Baskı, C. II, V, IX, İstanbul, 1971. Yeni Ansiklopedi, II. Baskı, C. I-II, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991.

MUSTAFA ŞEKİP TUNÇ VE TÜRK DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ

Prof. Dr. Levent Bayraktar*

GİRİŞ

Mustafa Şekip Tunç 1883[1] yılında İstanbul'da doğdu. İlk tahsiline babasının görev yeri olan Halep'te başladı. Üç yıl burada okuduktan sonra, babasının Manastır'a nakli dolayısıyla, Rüştiye'yi Manastır'da tamamladı. Burada bir müddet askerî rüştiyede de okudu. Manastır İdadisi birinci sınıfındayken ailesiyle birlikte İstanbul'a döndü ve Vefa İdadisine girdi. 1905'te idadiden mezun olduktan sonra Mülkiye Mektebine girdi ve 1908'de Mülkiye'den mezun olunca Kosova vilayeti maiyet memurluğuna tayin edildi. Aynı dönemde Palanga kazası kaymakam vekilliğini de yürüttü. Vilayet merkezi Üsküp'te, idarecilikten çok, maarif işleriyle uğraştı. Firzovik'te dört ay gibi kısa bir süre görev yaptıktan sonra, kaymakamlıktan istifa etti ve Üsküp Muallim Mektebinde öğretmenliğe başladı.[2] Balkan Savaşları sonuna kadar Üsküp'te öğretmenlik yapan Mustafa Şekip, 1912'de Harput Sultanisi Edebiyat öğretmenliğine tayin edildi fakat sonradan görev yeri Yanya Sultanisi olarak değiştirildi. Harp dolayısıyla Yanya'ya gidemediğinden 1913'te Balıkesir Sultanisine Edebiyat öğretmeni oldu. Burada birkaç ay çalıştıktan sonra Maarif Nezareti tarafından Avrupa'ya gönderildi. Maarif Nezareti Mustafa Şekip'i Lozan'a Fransız Edebiyatı Tarihi tahsil etmesi için göndermişse de o yeni açılmış bulunan J.J. Rousseau Pedagoji Enstitüsünü görmek, özellikle arzu ettiği terbiye ilimlerini ve ruhiyatı öğrenmek için Cenevre'ye gitmeyi tercih etti. Orada, psikoloji ve pedagoji eğitimi gördü. Yurda döndükten sonra, Darülmuallimat-ı Âliyye'ye (Yüksek Kız Öğretmen Okulu), terbiye ve ruhiyat (pedagoji ve psikoloji) öğretmeni olarak tayin edildi. 1918'den sonra bu görevine ek olarak, Maarif Nezareti Orta Tedrisat 1. Şube

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü leventbayraktar@aybu.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-5496-6896

1 Fahri Ç. Derin, "Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi, İstanbul 1944" adlı eserde, Mustafa Şekip Tunç Hayatını Anlatıyor" başlığı altındaki yazıda doğum tarihinin, kendisine atfen, 1886 olarak kayıtlı olduğunu fakat nüfus hüviyet cüzdanında 1330/1883 tarihinin bulunduğunu ve yakınlarından M. Şekip'in sonradan yaşını büyülttüğünü öğrendiğini aktarmaktadır. Bkz. "Mustafa Şekip Tunç Hayatı", *Bilgi*, C. 11, S. 132, 1958, s. 18.

2 Sabri Cemil Yalkut, "Şekip Tunç – Üsküp'te Öğretmen", *Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi*, İstanbul, 1944, s. 21-23.

KAYNAKÇA

Derin, Fahri Ç., "Mustafa Şekip Tunç'un Eserleri-Bibliyografya Denemesi", *Bilgi*, C. 11, S. 132, 1958.
Orhan, C., "Prof. Mustafa Şekip'in Eser ve Yazıları", *Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi*, İstanbul, 1944.
Toku, Neşet, *Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.
Tunç, Mustafa Şekip, "İlmin Mebde' veya Umdeleri İtibariyle Kıymeti", *Dergâh*, S. 5, 1337/1921.
Tunç, Mustafa Şekip, "Mezun Olan Yalnız Şuur mudur?", *Dergâh*, S. 24, 1338/1922.
Tunç, Mustafa Şekip, "Resmin Ruhiyatı ve Ressamlarımız", *Dergâh,* S. 33, 1338/1922.
Tunç, Mustafa Şekip, *Felsefe Dersleri Ruhiyat*, İstanbul, 1340/1924.
Tunç, Mustafa Şekip, "Bergson ve Gençlik", *Hayat*, C. V, S. 108, 1928.
Tunç, Mustafa Şekip, *Ruhiyat*, İstanbul, 1933.
Tunç, Mustafa Şekip, *Bergson ve Manevi Kudrete Dair Birkaç Konferans*, İstanbul, 1934.
Tunç, Mustafa Şekip, "İş ve Düşünce", *İş*, S. 2, 1934.
Tunç, Mustafa Şekip, *İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler*, İstanbul, 1943.
Tunç, Mustafa Şekip, *Fikir Sohbetleri*, İstanbul, 1949.
Tunç, Mustafa Şekip, *Psikoloji Dersleri,* İstanbul, 1950.
Tunç, Mustafa Şekip, "İçtimai ve Ferdi Hafıza", *Bilgi*, S. 48, 1951.
Tunç, Mustafa Şekip, "Türkiye'de Ahlâk Meselesi", *Bilgi*, S. 50, 1951.
Tunç, Mustafa Şekip, "Yeni Teşkilat Kanunu Projesi Münasebetiyle", *Bilgi,* S. 56, 1951.
Tunç, Mustafa Şekip, "Dünya ve Bizim Dünyamız", *Bilgi*, S. 58, 1952.
Tunç, Mustafa Şekip, "Yalnız İnsan", *Bilgi*, S. 59, 1952.
Tunç, Mustafa Şekip, "Veraset ve Terbiye", *Bilgi*, S. 60, 1952.
Tunç, Mustafa Şekip, "Din İhtiyacı ve Terbiyesi", *Bilgi*, S. 71, 1953.
Tunç, Mustafa Şekip, "Tabiat Âlemi ve İnsan Dünyası", *Bilgi,* S. 75, 1953.
Tunç, Mustafa Şekip, "Müşahhas İnsan ve Bünyesi", *Bilgi*, S. 76, 1953.
Tunç, Mustafa Şekip, "Müşahhas İnsan ve Onun Dünyası", *Bilgi,* S. 77, 1953.
Tunç, Mustafa Şekip, "Kişinin Değeri", *Türk Düşüncesi*, S. 9, 1954.
Tunç, Mustafa Şekip, "Şuurlu Bir Milliyet Kültür Saygısıyla Başlar", *Türk Yurdu*, S. 249, 1955.
Tunç, Mustafa Şekip, "Sanat Fonksiyonu ve Mahiyeti", *Türk Yurdu*, S. 251, 1955.
Tunç, Mustafa Şekip, "Resmin Kültür Rolü ve Resim Sergilerini Nasıl Seyretmeli", *Türk Yurdu*, S. 252, 1956.
Tunç, Mustafa Şekip, "Din Hayatımız", *Türk Yurdu*, S.254, 1956.
Tunç, Mustafa Şekip, "Hürriyet Kimlere Niçin Lazımdır", *Türk Yurdu*, S. 255, 1956.
Tunç, Mustafa Şekip, "Soysuzlaşan Bir Din Duygusu Karşısında", *Türk Yurdu*, S. 269, 1957.
Tunç, Mustafa Şekip, *Bir Din Felsefesine Doğru*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1959.
Türkmen, S., "Mustafa Şekip Hayatını Anlatıyor", *Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi*, İstanbul, 1944.
Yalkut, Sabri Cemil, "Şekip Tunç – Üsküp'te Öğretmen", *Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi*, İstanbul, 1944.

İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU

Prof. Dr. Levent Bayraktar*

GİRİŞ

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu 28 Şubat 1886'da İstanbul'da doğdu. Baltacıoğullarından Mucur'lu Abdurrahman Efendi'nin (1804-1884) torunudur. Babası Mucur'lu Baltacıoğlu İbrahim Ethem (1850-1913), Annesi Düzce'li Seyit kızı Hamdûne Hanımdır. Baltacıoğlu'nun çocukluğu, büyükbabası Abdurrahman Efendi'nin Cihangir'de yaptırdığı büyük ahşap bir evde geçmiştir. Kendi hayatını anlatırken, karakterinin oluşmasında babasının ve annesinin büyük etkileri olduğunu söyler. Babası için; kendisini babam olmaktan önce eğiticim ve yetiştiricim olarak düşünmek isterim der.[1] Baltacıoğlu, manevî değerleri, millî değerleri, okuma zevkini, sanata ve el işlerine olan ilgisini, bir kültür adamı dediği babasından aldı. Küçük yaşta öksüz kalan annesi, tanımadığı bir aile tarafından yetiştirilmişti ve hiç okula gitmemiş eğitimsiz bir kadındı. Fakat Baltacıoğlu onun, çok çalışkan, iradesi kuvvetli, inançları sağlam bir kadın olduğunu ifade eder.[2] Manevi ve mutlak değerleri, ahlaki ve iradî yönünü annesinden aldığını söyler.

Ülken'e göre Baltacıoğlu, hayatını Türk ilim, kültür ve sanatına adamıştı. "Yeni eğitim ve öğretimin temellerini atmak bakımından Türkiye'de Satı Bey'den sonra en büyük görevi görmüştür".[3] İlim ve kültür hayatında faydalı olduğuna inandığı her konuda eser veren Baltacıoğlu, 1978'de 92 yaşında Ankara'da vefat etti.

1. Türk Düşüncesindeki Yeri

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu bir aydın, düşünür ve kültür insanı olarak, ülkenin ihtiyaç duyduğu ve kendisinin yararlı olacağına inandığı her alanda düşünmüş, yazmış, söylemiş, faaliyette bulunmuştur. Eserlerinin sadece listesine

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü leventbayraktar@aybu.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-5496-6896

1 İ.H. Baltacıoğlu, *Hayatım*, ed. Ali Y. Baltacıoğlu (İstanbul: Dünya Yay, 1998).

2 Baltacıoğlu, *Hayatım*.

3 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay, 2013), 450.

KAYNAKÇA

Baltacıoğlu, İ.H. "Bir Din Kongresi Toplamalı". *Din Yolu* 1/6 (1956).

Baltacıoğlu, İ.H. *Hayatım*. ed. Ali Y. Baltacıoğlu. İstanbul: Dünya Yay, 1998.

Baltacıoğlu, İ.H. "Hayatımızın Mantığı Kendindedir". *Dergâh* 1/4 (1921).

Baltacıoğlu İ.H. *Kalbin Gözü*. İstanbul: Kültür Basımevi, 1942.

Baltacıoğlu İ.H. *Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1967.

Baltacıoğlu, İ.H. *Mürebbilere*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, 1931.

Baltacıoğlu, İ.H. *Pedagojide İhtilal*. İstanbul, 1964.

Baltacıoğlu, İ.H. *Terbiye*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, 1932.

Baltacıoğlu, İ.H. *Toplu Tedris*. İstanbul: Sebat Basımevi, 1938.

Baltacıoğlu, İ.H. *Türk Milliyeti*. Ankara: Gen.Kur.Başk., Yayınları, 1965.

Baltacıoğlu, İ.H. *Türke Doğru*. Ankara: AKM Yayınları, 1994.

Baltacıoğlu, İ.H. "Türkiye'de Din Anlayışı". *Din Yolu* 1/1 (1956).

Baltacıoğlu, İ.H. *Umumi Pedagoji*. İstanbul: Milliyet Matbaası, 1930.

Baltacıoğlu, İ.H. "Yeşil Medeniyet". *Dergâh* 1/1 (1921).

Bayraktar, L. "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu". *Türkiye'de Sosyoloji İsimler-Eserler*. ed. M. Çağatay Özdemir. Ankara: Phoenix Yay, 2008.

Kaçmazoğlu, B. *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Birey Yay, 2002.

Ülken, H.Z. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.

MUSTAFA RAHMİ BALABAN VE TÜRK DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ

Prof. Dr. Levent Bayraktar[*] - Özge Çukurluöz[**]

GİRİŞ

Mustafa Rahmi Balaban (1888-1953) terbiye, felsefe, bilim ve kültür alanında verdiği eserlerle zengin bir düşünce birikimi ortaya koymuştur. Buna rağmen Türk düşünce hayatındaki yerinin yeterince aydınlatılmadığı ve anlaşılamadığı söylenebilir. Bu nedenle günümüze bıraktığı düşünce mirasının yeniden okunması, anlaşılması ve yorumlanması gerekmektedir. O, konu çeşitliliği olan zengin yazın hayatıyla hem Osmanlı Dönemi düşünce hayatının önemli bir aktörü olmuş hem de Cumhuriyet Dönemi'nde fikrî, ahlaki ve dinî kültürün oluşturulmasında emek sarf eden aydın ve düşünürlerimiz arasında seçkin bir yer edinmiştir.

"*İzmir'de bulunan yegâne ilim otoritesi*"[1] olarak zikredilen Mustafa Rahmi, 1888'de İzmir Bergama'ya bağlı Balaban köyünde doğmuş ve başarılı bir eğitim hayatı geçirmiştir. Düşünce dünyasını Osmanlı Dönemi eğitim sisteminde yer alan geleneksel ve modern eğitim anlayışı şekillendirmiştir. Ayrıca doğu ve batı zihniyetini, usullerini ve faaliyetlerini yerinde görebilme imkânı bulmuştur.[2]

Eğitim hayatına köy okulunda başlayan Balaban, ortaokulu Bergama Rüşdiyesinde okudu.[3] Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra, müderris Terzizade Mustafa'nın Arapça sarf ve nahiv, edebiyat ve fıkıh derslerini takip etti. Daha sonra İstanbul Dârülmuallimîn okuluna kaydoldu.[4] Eğitiminin ilk senesinde fen derslerinin bulunmadığı ve Arapçaya önem verilen bir müfredatla eğitim

[*] Prof. Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, leventbayraktar@aybu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-5496-6896

[**] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, ozge.cukurluoz@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-4721-6987

1 Macit Aray, "Muhteşem Bir Grup", *Ege Ekspres*, (22 Temmuz 1953), 3.

2 Veli Ertan, "Balaban, Mustafa Rahmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 1992), 5/1.

3 Mustafa Rahmi Balaban, *Filozoflarla Birer Saat: Muhtasar Felsefe Tarihi* (İstanbul: Gayret Kitabevi, 1947), 3.

4 Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 617.

tez, geçmişten kopmadan günün ihtiyaçlarına cevap verme amacını taşımıştır. Balaban'a göre felsefe, sadece bir bilgi yığını değil aynı zamanda çağın sorunları üzerine eğilen, sorunlar etrafında tefekkür eden ve gerektiğinde yeni çözümler üreten bir etkinliktir. Felsefe, bilim ve din, kendi metodolojileriyle hakikatin keşfi ve araştırılması alanlarıdır. Bu bağlamda, bu alanlar arasında bir çelişki bulunmadığını düşünür. Balaban, eğitimci kimliğiyle özellikle ilkokul çağında bireyin hakikat sevgisiyle donanmış olması gerektiğini vurgulamış ve bir hakikat arayıcısı olarak yetişmenin önemini belirtmiştir. O, yüksek bir bilinç ve kültürle donanmış bir bireyin, insanlığın farklı zaman ve mekânlarda ürettiği entelektüel ve kültürel değerlerin insanlığın ortak mirası olduğuna inanmıştır. Bu nedenle, Doğu ve Batı kaynaklarını eşit derecede değerli bulmuş ve Cumhuriyetin temel hedefi olan muasır medeniyet seviyesini yakalama ve aşma ideali doğrultusunda hayatı boyunca çaba sarf etmiştir.

KAYNAKÇA

Aray, Macit. "Muhteşem Bir Grup". *Ege Ekspres*, 3.

Balaban, M. Rahmi. *İlim-Ahlak-İman*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, 1969.

Balaban, M. Rahmi. "İman ve Hayat". *Müslüman Sesi* 4/68 (04 Aralık 1952), 3-5.

Balaban, M. Rahmi. "Kıymetler Meselesi". *Müslüman Sesi* 5/69 (23 Aralık 1952), 2-3.

[Balaban], M. Rahmi. "İlk Mekteplerde Musahabe: Hakİkati Aramak". *Fikirler* 69 (15 Mayıs 1931), 1-4.

Balaban, Mustafa Rahmi. "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi Karşısından Din Ve İlim Birliği". *Müslüman Sesi* 2/22 (28 Ocak 1950), 5-6.

Balaban, Mustafa Rahmi. "Bugünün Felsefesi". *Fikirler* 65 (Şubat 1931), 1-2.

Balaban, Mustafa Rahmi. *Çağdaş Medeniyetin Kökleri*. İzmir: Bergamayı Sevenler Cemiyeti Yayımı, 1956.

Balaban, Mustafa Rahmi. "Din Hakkında Tarihin Sözü". *Müslüman Sesi* 1/3 (01 Ocak 1949), 4-5.

Balaban, Mustafa Rahmi. *Filozoflarla Birer Saat: Muhtasar Felsefe Tarihi*. İstanbul: Gayret Kitabevi, 1947.

[Balaban], Mustafa Rahmi. *Gazi Paşa Hazretlerinin Maarif Umdesi ve Asri Terbiye ve Maarif*. çev. Mustafa Şahin. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.

Balaban, Mustafa Rahmi. "İslamiyet, Terakkiye Mâni Değildir". *Müslüman Sesi* 4/64 (05 Ağustos 1952), 3-5.

Balaban, Mustafa Rahmi. "Musahabe: İlİm ve İnkılap". *Fikirler* 84 (30 Temmuz 1932), 1.

Balaban, Mustafa Rahmi. "Semavi Dinlerde Müşterek Nokta". *Müslüman Sesi* 4/66 (04 Ekim 1952), 1-2.

Balaban, Mustafa Rahmi. "Tanrı Kitabından: İnsanlık Ölçüsü". *Müslüman Sesi* 2/31 (11 Temmuz 1950), 3-4.

Balaban, Rahmi. "Neşriyat Arasında: Türk'e Doğru". *Anadolu* (kincikânun 1943), 3.

Ertan, Veli. "Balaban, Mustafa Rahmi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 1992.

Gürkaynak, Murtaza. "İzmirdeki Türk Mütefekkirlerile Birer Saat". *Fikirler* 204 (15 Ağustos 1940), 5-7.

Kara, İsmail. *Türkiyede İslamcılık Düşüncesi 1*. İstanbul: Dergâh, 2014.

Şahin, Mustafa- Kalyoncu Şahin, Semiha. *Mustafa Rahmi Balaban: Hayatı, Eserleri, Mektupları ve Düşünceleri*. İzmir: Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Yay, 1995.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay, 2013

NUSRET HIZIR*

Doç. Dr. Emrah Yücesan**

GİRİŞ

Prof. Nusret Hızır'ın öz geçmişi hakkında elimizde bulunan bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu bilgilere dayanarak Hızır'ın 1899 yılında İstanbul'da doğduğu, ilk ve ortaöğrenimlerini bu şehirde tamamladığı ve yükseköğrenim için Almanya'ya gidip matematik ve fizik eğitimi aldığı, yan dal olarak da felsefeye yöneldiği söylenebilir. Almanya'daki Giessen Üniversitesi'nin resmî kayıtlarında Nusret Hızır olarak kayıtlı bir öğrenci bulunmamasına rağmen kendisinin orada okuduğuna dair beyanları bulunmaktadır.[1]Üniversite eğitiminden sonra yurda dönen Hızır, İstanbul Üniversitesi'nde Almanya'dan Türkiye'ye getirilen bilim insanlarının -Hans Reichenbach gibi- işlemiş oldukları dersleri Türkçeye çeviren bir asistan olarak göreve başlamıştır. Aslında bu görev, ilk olarak İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü asistanı Macit Gökberk'e verilmiş, ancak Gökberk'in askere gitmesi nedeniyle Prof. Dr. Hans Reichenbach'ın derslerini Hızır çevirmiştir. Bu çevirilerden dolayı Reichenbach'ın ülkemizde daha fazla tanındığı belirtilmelidir.

Hızır, 1930'ların başlarında Mantık (Lojistik) derslerinde yabancı terimlerin Türkçe karşılıklarını, Macit Gökberk ile birlikte bularak bu alandaki terimlerin Türkçeleştirilmesine öncülük etmiştir. 1937 yılında Türk Tarih Kurumu'na atanan düşünür, felsefi açıdan pek fazla ürün ortaya koyamasa da birçok aydınla tanışma fırsatı bulmuştur. 1941-1948 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı'nın çeviri kurulunda Platon Komisyonu Başkanı olarak görevlendirilen Hızır, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Felsefe Bölümü'nün kurulmasına öncülük etmiştir.

1942 yılında doçent olarak akademiye yeniden dönen Hızır, 1954 yılında profesör ünvanını almıştır. Profesörlük sonrasında ulusal ve uluslararası alanda aktif bir akademik dönemi olmuştur. Örneğin, çeşitli uluslararası kongrelere katılmış, tebliğler sunmuş ve Türk Mantık ve Bilim Felsefesi Kurumu Başkanı

---

* Bu çalışma, "Hans Reichenbach'tan Nusret Hızır'a Türkiye'de Bilim Felsefesi ve Mantıkçı Pozitivizm" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Nörolojik Bilimler Enstitüsü Öğretim Üyesi, emrah.yucesan@iuc.edu.tr

1 N. Hızır, *Bilimin Işığında Felsefe* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2018), 13.

öğrencilere arkadaş gibi davranma şeklini ve derslerinin düzenliliğini olumlu özellikleri olarak ifade eder. Ancak aynı zamanda hocasının ders dışı konulara girmeme eğiliminde olması ile metafizik konusunda olumsuz bir tutum sergilemesini doğru olmayan bir yaklaşım şeklinde yorumlar. Öner'in, Hızır'dan etkilenip çalışma konusunda ondan esinlendiğini ifade etmesi, öğrenci-hoca ilişkisinin öğrenci üzerindeki olumlu etkisini gösterir. Ayrıca, Öner, metafizik konusundaki farklı görüşlerinden dolayı hocasından ayrıldığını vurgular. Öner, metafiziği mantığın bir üst-dili olarak kabul ederken Hızır, metafizik konusunda olumsuz bir tutum sergilemiştir.[17]

KAYNAKÇA

Akbalık, A. "Füsun Akatlı'nın Rüzgâra Karşı Felsefe Adlı Eserinde Denemeciliğinin Tematik Boyutta İncelenmesi". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 4/2 (2020), 298-325.

Hızır, N. *Bilimin Işığında Felsefe*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 1. Basım, 2018.

Hızır, N. *Felsefe Yazıları*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 1. Basım, 2007.

Hızır, N. *Geride Kalanlar*. İstanbul: Adam Yayınları, 1. Basım, 1987.

Karaca, Ç. *Bilim İnsanı Dr. Mustafa Eski'ye Armağan Eğitime Adanmış Bir Ömür*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

Kaynardağ, A. *Felsefecilerle Söyleşiler*. Ankara: Elif Yayınları, 1. Basım, 1986.

[17] N. Öner, "Profesör Nusret Hızır", *Doğu Batı Dergisi* 3/12 (2000), 66-68.

MEHMET EMİN ERİŞİRGİL*

Doç. Dr. Nihat Durmaz**

GİRİŞ

Erişirgil'in Türk düşünce tarihindeki yerini tespit edebilmek için, II. Meşrutiyetten sonra ortaya çıkan fikri ve felsefi akımları incelemek gereklidir. II. Abdülhamit'in 1908 yılında Kanun-i Esasiyi tekrar yürürlüğe koymasıyla başlayan hareketin asıl başlatıcıları Tıp ve Harp okullarında okuyan gençler, muvazzaf subaylar, Paris ve Kahire gibi merkezlerde toplanan aydınlar olmuştur.[1] II. Meşrutiyetin ilanı ülkede özgürlüğün hâkim olmaya başlamasını, kadınlara bazı hakların verilmesini ve padişahın yetkilerinin kısıtlanması gibi durumları beraberinde getirmiştir. Pek çok düşünür bu dönemin, Cumhuriyetin millileşme ve çağdaşlaşma çabalarının başlangıcı sayılabileceğini öne sürmüştür.[2] Zira bu dönemde savunulan fikirler, yapılan yayınlar cumhuriyeti halka tanıtmak veya benimsetmek amacı gütmese de çeşitli gelişmelere zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının neşv-ü nema bulmasına ve Batı'nın bilim ve teknolojinin Osmanlı Devleti'ne aktarılmasına sebep olmuştur.[3]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığını Erişirgil, şu ifadeleriyle açıklar: *"İnsanların tecrübelerini birbirine eklemeleri yüzündendir ki Avrupalılar ilerlemişlerdir. Bizim geriliğimizin belli başlı sebebi de daima her işe yeniden başlıyormuşuz gibi davranmamız."*[4] Erişirgil, o dönemin insanını alanıyla ilgili kitapları bile okumadan bilmişlik taslayanlar olarak tanımlar ve aynı durumun cumhuriyetten sonra da devam ettiğini belirtir.[5] Bu hususu anlayabilmek için o dönemde etkili olan akımlara daha yakından bakılmalıdır.

---

* Bu çalışma, *Mehmet Emin Erişirgil'in Hayatı ve Felsefesi* adlı kitabın son bölümünden alınmıştır.

** Selçuk Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, nihat.durmaz@selcuk.edu.tr

1 N. Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Hz: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yay, İstanbul, 2009, 389-390.

2 N. Karaca, *1923-1945 Arası Türk Sosyolojisinde Pozitivist Eğilimler (Doktora Tezi*), Erzurum, 2004, 58.

3 Karaca, A.g.e. 58.

4 M. E. Erişirgil, *Bildiklerim*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, Yay. Haz: Varlık, M. Bülent, Ank. 2010. 9.

5 Erişirgil, A.g.e. 10.

kötüyü cemiyete yarama ve insanca yaşama bakımından takdir etmeğe dayanmayan ve insanın etkilerini sadece ahirete hizmetle ölçen ahlak anlayışları hep bu zincirlerin halkalarıdır."[69] Düşünürümüz bu dönemde tam bir siyasetçi kimliğine bürünür ve İsmet İnönü'nün yapmış olduğu yeniliklerin savunuculuğunu yapar. Örnek verirsek, ilköğretim, demiryolu, ormanlar,[70] toprak kanunu, iş kanunu[71] gibi yenilikleri gösterebiliriz. CHP'ye eleştiri getirenlerin düşüncelerini şu şekilde açıklar: "Dünya değişmiş. Bu hâlde devam etmekle yabancılar yanında itibarımız kalmıyormuş. Buna da sebep Cumhuriyet Halk Partisi'ymiş. Yazışlarından sanırsınız ki dünyadaki değişiklikten yalnız onlar haberlidirler. Geleceği, devletlerin dış politikaları istikametini yalnız onlar biliyorlar."[72]

Erişirgil, CHP'den ilk ayrılıkların baş gösterdiğini son dönem makalelerinde açıkça belirtir[73] ve demokrasiyi "yurttaşların oylarını hür olarak kullanmaları"[74] şeklinde tarif eder. Bu tarifin içine "çok partili bir ortamda" ifadesini koymaması, devletin kurulma aşamasında "özgürlük" üzerinde önemle duran bir felsefe adamının, konu siyaset olunca ilmini bu siyasi rejimin sağlamlaşması için kullanması pek de kabul edilir bir davranış olarak gözükmez. Bunu, bir de CHP'ye oy vermeyi, vatanı düşmandan kurtarırken hissedilen heyecanla eş tutarak ve vatan borcu olarak belirtmesi felsefe adamına uymayan bir davranıştır.[75]

Sonuç olarak, Erişirgil'in Bergson ve James gibi filozofların fikirlerini kabul ederek ve materyalizm, pozitivizm gibi insanın manevi yönünü yok sayan felsefe akımlarına karşı durarak başladığı düşünce serüveni hayatı boyunca devam eder. Düşünürün en büyük etkisi gücünü hayattan ve bize sağladığı faydadan alan pragmatizmi bize tanıtması ve cumhuriyet gençliğini bu akımın öğretileri çerçevesinde yetiştirmeye çalışmasıdır.

KAYNAKÇA

Akgün, Mehmet. "1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar". *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt XL, Ankara, 1999.

Akgündüz, Batuhan. "Evrim Kuramı Karşıtlığının Devindirici Gücü : Postmodernizm", Bilim ve Ütopya, 2022.

Baba, Coşkun. *Retoriğin İkna Gücü*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.

Bayraktar, Levent. "Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve İlk Temsilcileri". *Felsefe Dünyası*. sy.28, Ankara, 1998.

Bayraktar, Levent. *Türk Düşüncesinden Portreler*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2014.

Bayraktar, Levent. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2016.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yay. Hz: A. Kuyaş, İstanbul: Yapı Kredi Yay, 2009.

69 Erişirgil, "Birinci Yirmi Yıldan İkinci Yirmi Yıla", *Ülkü*, sy.51, 1943, 2-3.
70 Erişirgil, "Milli Şef ve İlköğretim Davası", *Ülkü*, sy.71, 1944, 4-5.
71 Erişirgil, "Kazandıklarımız", *Ülkü*, sy.92, 1945, 1.
72 Erişirgil, "Demokrasi ve Parti Terbiyesi", *Ülkü*, sy.95, 1945, 1-2.
73 Erişirgil, A.g.m., 1-2.
74 Erişirgil, "Demokrasi-İlköğretim-Tek Dereceli Seçim", *Ülkü*, sy.111, 1946, 3.
75 Erişirgil, A.g.m., 3.

Demir, A. İshak. *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a bakışı (Doktora Tezi).* İstanbul, 2000.

Elibol, Sadettin. "Bergson Felsefesi ve Türkiye". *Felsefe Dünyası*. Sy:2, Ankara, 2001.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Hayatiyet ve Ahlak". *İçtimaiyat Mecmuası.* C:1, Sy:4, 1917.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Din, Felsefe, İlim". *Yeni Mecmua*. Sene:1, Sy:3, 1917.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Din Edebiyatı". *Muallim Mecmuası*. II/23, 1918

Erişirgil, Mehmet Emin. İ"çtimaiyat ve Kıymet Hükümleri". *Düşünce*. C:1, Sy:1, 1918.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Ahlak Telakkisinde Asrilik". *Büyük Mecmua*. Sy:2, 1919.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Ne Çıkar? 3". *Dergâh*. Sy:13, 1921.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Hasbihal". *Dergâh*. Sy:4, 1921.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Ulum, Şuur 2". *Dergâh*. I/5, 1921.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Anlaşılmaz ki… Anlayamazsınız ki 4". *Dergâh*. II/14, 1921.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Emil Boutroux ve Felsefesi-1". *Dergâh*. C:2, Sy:18, 1922.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Emil Boutroux ve Felsefesi 2". *Dergâh*. II/19, 1922.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Kant'a Göre Felsefe-i Tarih: Terakki Nedir?". *Düşünce*. sy.1-3, 1922.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Fichte ve Âlimlerin Vazifesi". *Dar. Ed. Fak. Mecmuası*. II/2, 1922.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Felsefe Neşriyatında Bir Terakki Hatvesi". *Mihrap.* Sy:3, 1923.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Büyük İnkılâp". *Milli Mecmua*. Sy:11, 1924.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Hürriyet Ne için Lazım". *Milli Mecmua*. Sy:6, 1924.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Medreselerde Eksik Olan Usul-i Tedris midir?". *Mihrap*. Sy:6, 1924.

Erişirgil, Mehmet Emin. "İnkılâp ve Hayat Hakkında Telakki". *Hayat*. Sy:4, 1926,

Erişirgil, Mehmet Emin. "Manevi İnzibat ve Yeni Nesil". *Hayat*. sy.2, 1926.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Eski ve Yeni Neslin Düşünceleri Arasındaki Fark". *Hayat*. sy.3, 1926.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Tayyareci Lindbergh'in Muvaffakiyeti Münasebetiyle Bazı Mülahazalar". *Hayat*. Sy: 30, 1927.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Gençlerin Ruhi Kudretlerini Artırmak Vasıtaları". *Hayat*. Sy:44, 1927.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Memleketimizin Hususi Vaziyeti". *Hayat*. sy.7, 1927.

Erişirgil, Mehmet Emin. "İnkılâbımızı Tanıttırmak Hususunda Vazifemiz". *Hayat*. sy.24, 1927.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Hayat'ın İlk Altı Ayı". *Hayat*. sy.26, 1927.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Laiklik Karşısında Vazifelerimiz". *Hayat*. S:72, 1928.

Erişirgil, Mehmet Emin. "İstikbalde Kadın". *Hayat*. sy.92, 1928.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Birinci Yirmi Yıldan İkinci Yirmi Yıla". *Ülkü*. Sy:51, 1943.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Milli Şef ve İlköğretim Davası". *Ülkü*. Sy:71, 1944.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Kazandıklarımız". *Ülkü*. Sy:92, 1945.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Demokrasi ve Parti Terbiyesi". *Ülkü*. Sy:95, 1945.

Erişirgil, Mehmet Emin. "Demokrasi-İlköğretim-Tek Dereceli Seçim". *Ülkü*. sy.111, 1946.

Erişirgil, Mehmet Emin. *Felsefeye Başlangıç*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1950.

Erişirgil, Mehmet Emin. *Kant ve Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

Erişirgil, Mehmet Emin. *Bildiklerim.* Haz: Varlık, M. Bülent. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2010.

İzzet, Mehmet. "Türkiye'de Felsefe Tetkikleri ve Mehmet Emin Bey'in Son Eseri". Sadeleştiren: Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi. *Felsefe Dünyası*. Sy: 28.

Karaca, Nuray. *1923-1945 Arası Türk Sosyolojisinde Pozitivist Eğilimler (Doktora Tezi).* Erzurum 2004.

Şemsettin, Reşat. "Kant ve Felsefesi". *Anadolu Mecmuası*. sy.9-10-11, 1925.

Tunç, M. Şekip. "Kant ve Felsefesi". *Milli Mecmua*. sy.31, 1925.

Türer, Celal. "W. James'in Pragmatik Felsefesinde Özgürlük-Ahlak İlişkisi". *Felsefe Dünyası*. sy.27, Ankara, 1998.

Ülken, H. Ziya. "Türkiye'nin Modernleşmesi ve Bu Hareketin Öncüleri Olan Türk Düşünürleri". *Felsefe Dünyası*. Sy:28, Ankara, 1998.

Ülken, H. Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 2005.

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR TÜRK DÜŞÜNÜRÜ: MEHMET İZZET*

Dr. Öğr. Üyesi Ufuk Bircan**

GİRİŞ

1891'de İstanbul'da doğan Mehmet İzzet, lise eğitimini Galatasaray Sultanisi'nde tamamladıktan sonra yüksek öğrenimine bir müddet hukuk fakültesinde devam etmiş, fakat II. Meşrutiyetle birlikte 28 arkadaşıyla gittiği Paris Sorbonne'dan felsefe lisans dördüncü sınıfı okumadan 1913 yılında İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a dönüşünü müteakip beş yıl boyunca Adnan Adıvar ile Hilal-i Ahmer'de çalışmış, bu esnada İlk makalesi olan "Zenon ve Muakipleri"ni Bilgi Mecmuası'nda yayınlamıştır. I. Dünya Harbi'nden sonra çeşitli işlerde çalıştıktan sonra Tıp Fakültesi ve Mülkiye Mektebi'nde Fransızca muallimliği yapmıştır. Evkaf Nazırı Hayri Bey'in yeni usul medresesinde Avrupa felsefesi okutmaya başlamıştır. 1919'da İstanbul Darülfunun'da Felsefe Tarihi muallimliğine atanmıştır. O sıralarda Darülfunun'da oluşturulan şubelerden "Ulûm-u Şer'iyye" ve "Ulûm-u Edebiye" sonra birleştirilmiş ve bir müdüre havale edilmiştir. Bu arada şubeye müdürlük yapanlardan birisi de Mehmet İzzet Bey olmuştur.[1] Mehmet İzzet'in Darülfunun "Ahlak" şubesine muallim olarak atanmasında etkili olan hususlardan birisi felsefi çevirileridir ve Abel Rey'den yaptığı Ameli ve Nazari Ahlak tercümeleri başta gelir. Mehmet İzzet Darülfunun'daki felsefe öğretiminin iki hedefinin bulunduğunu şöyle ifade etmiştir: "Bir taraftan bilimi besleyen ve büyüten bir akademi olmak, öte taraftan ma'mur, deneyimli iş adamı, devlet kurumlarında belli saatlerde çalışan sorumlu şahsiyetler yetiştiren bir yüksek okul olmak."[2] O, birbirine zıt görünen bu iki amaçta pratik için teorinin şart olduğunu, çünkü felsefenin yaşantıya dair sorunların çözümlenmesi için de şart olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, bilim ve felsefenin belli şahıs ve kurumların inhisarında olmaması ve felsefede anlatılan konuların sadece kitaptan öğrenilemeyip öğrencilerin hocaları tarafından kurulan fikirler arası münasebetlerini takip etmesi gerekir.

---

* Bu makale, Dicle İlahiyat Dergisi (DİD)'nde Cilt: XX, Sayı: 2018/2 künyesiyle yayınlanmıştır.

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, ufuk.bircan@gmail.com

1 Ülker Öktem, "Darü'l-Fünun'da 'Felsefe'", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 10, 1999, 168.

2 Öktem, "Darü'l-Fünun'da 'Felsefe'", 171-172.

rın dinden ve insanın dinî yönünden bağımsız ele alınamayacağını göstermiştir. Millet mefhumunu anlamak için geçmişe saplanıp kalmamış istikbale yönelmeyi de başarmıştır. Bu özelliğiyle gelenekçi bir çizgisi olsa da çağ ile uyumlu olma kabiliyetini de gösterebilmiştir. O, Batı düşünürlerini takip ederken taklitçi olmadığı ve bir saplantıyla ezberlemediği gibi yerel, özgün, eleştirel bir felsefi yaklaşım ile yeni düşünce geliştirme ve felsefi eğitim gayretinde olmuştur. Onun Halil Nimetullah Bey'le mantık üzerine yaptığı tartışma ve Mustafa Şekip Bey'le metodolojik Bergson tartışmaları hep ilim ve hakikatin peşinde olduğunun bir göstergesi olmuştur.

Çağdaşlarının çoğu ilmî tartışmaları siyasi ve ideolojik çerçevede alırken Mehmet İzzet felsefi bir tavırla konulara eğilmiş ve aşk, hakikat, iman ve irade içsel gücünü destekleyen unsurlar olmuştur. Sorbonne'daki eğitiminden itibaren Batılı düşünürlerden yaptığı çevirilerle hem Batıyı takip etmiş hem de onu yeni yetişen felsefe öğrencilerine tanıtmış ve felsefeyle tartışma imkânına katkıda bulunmuştur. Böylece Mehmet İzzet Batı felsefesi ve İslam felsefesinden yaptığı çeviriler ve bu konularda verdiği derslerle, Türkçede ve Türkiye'de felsefe yapmanın mümkün olduğunu ortaya koymuştur.

Âdem-i merkeziyet fikriyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'nun çeşitli bölgelerine idealist bir tavırla ilim ve sanatın, yüksek öğretimin konusunu önemli görmüş ve yeni düşünceler üretimi için değerli bulmuştur. Cumhuriyet toplumunun ancak ilim ve sanatla, ilim ve hakikatle ve felsefi gayretle oluşturulabileceğinin altını çizmiştir.

Mehmet İzzet millet ve milliyet fikirlerini sosyolojik değil felsefi düzlemde incelemiştir. Onun millet ve milliyet fikirlerini ele almasındaki asıl gaye meşrutiyetten itibaren çalkantılı bir dönemin aşılmasının siyasi bir mecranın dışında ve üstünde, felsefi ve ideolojik olmayan bir çerçevede ele alınması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü milliyetin açıklanmasında sosyoloji (sosyologlar) indirgemeci bir yaklaşım ortaya koyarken o bütüncül ve diyalektik bir yöntemle yaklaşmıştır.

KAYNAKÇA

Bayraktar, Levent, "Mehmet İzzet Düşüncesinde İnsaniyete Açılan Pencere: Milliyet", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2007, ss. 1-7.

Bayraktar, Levent, "Mehmet İzzet'in Ardından", (Türk Düşünce Geleneğinde Mehmet İzzet Paneli, Hacettepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 17 Kasım 2005-Ankara), *Prof. Dr. Nihat Nirun'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2007, s. 235-243.

Dağtaşoğlu, Ahmet Emre, "Türk Düşünce Tarihi'nde Mehmet İzzet'in Yeri ve Önemi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, 2010, ss. 105-128.

Değirmencioğlu, Coşkun, "Kriz ve Geçiş Döneminde Türk Düşüncesinde İki Çığır: Ziya Gökalp-Mehmet İzzet", *Mehmet İzzet, Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Açıklamalarla Yeni Harflere Aktaran: E. Kılınç, Notlar ve İlavelerle Yayıma Hazırlayan: Yahya Kemal Taştan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, ss. 408-419.

Değirmencioğlu, Coşkun, *Mehmet İzzet (1891-1930) Hayatı Eserleri Sosyal Felsefesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, *İçtimaiyat*, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1947.

Karakuş, Rahmi, "Mehmet İzzet'in 'Fikirde Âdem-i Merkeziyet' Makalesinin Düşündürdükleri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 1, Cilt 1, 2006, ss. 67-75.

Mehmet İzzet, "Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat", *Mehmet İzzet Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Açıklamalarla Yeni Harflere Aktaran: E. Kılınç, Notlar ve İlavelerle Yayıma Hazırlayan: Yahya Kemal Taştan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, ss. 75-218.

Öktem, Ülker, "Darü'l-Fünun'da 'Felsefe'", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 10, 1999, ss. 159-174

Taş, Kemaleddin, "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Sosyolojik Görüşleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, 1975, ss. 607- 620.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., İstanbul 1994.

MANEVİYATÇI BİR UFUK: ALİ FUAD BAŞGİL*

Dr. Öğr. Üyesi Emrullah Kılıç*

GİRİŞ

Yaşadığı dönemde vermiş olduğu demokrasi mücadelesiyle halkımızın vicdanında yer etmiş Ali Fuad Başgil'in fikir adamlığı çoğu kez göz ardı edilmiştir. Çok yönlü bir insan olan Başgil'in yaşadığı dönemde fikri mücadelesinin daha iyi anlaşılabilmesi için nasıl bir zihin yapısına sahip olduğu; ilimden, milliyetçilikten, maneviyatçılıktan, hukuktan, demokrasiden, özgürlüklerden ne anladığına ve mücadelesini nasıl gerçekleştirdiğine bakılması gerektiği kanısındayız (Kılıç, 2015: 675).

İstanbul Üniversitesinde uzun yıllar Anayasa Hukuku dersleri veren Başgil, 1960 darbesiyle birlikte mücadelesini özellikle demokrasi ve özgürlükler alanında sürdürmek zorunda kalmıştır. 27 Mayıs sonrası takındığı tavır ile hem demokrat partinin hatalarını söylemiş hem de darbeyi yapanlara hukuki tekliflerini sunmuştur. 1960'tan sonra zaman zaman Yeni Sabah gazetesindeki yazılarında Menderes'in müdafaasını yapmasından dolayı da ağır hücumlara maruz kalmıştır. (Kılıç, 2012: 15) Kimileri bu durumu bir çelişki olarak anlasa da kanaatimizce o, muhafazakâr düşüncesinin yapısı gereği irrasyonel çoğunluğun topluma vereceği zararları minimize etmek, anayasal yapılanmanın gereğine vurgu yapıp darbeyi yapanların gücünü sınırlayarak (Vural, 2003: 15) aşırılıkları ve bunlardan kaynaklı toplumda oluşabilecek muhtemel zararları önlemek istemiştir. Bu tutum onun memleket meselelerine geniş bir çerçeveden baktığını göstermiştir. Ama ne yazık ki Başgil'in bu uzlaşımcı teklifleri yeterli ilgiyi görmemiş, Milli Birlik Komitesi tarafından 147 öğretim üyesi ile birlikte o da üniversiteden uzaklaştırılmıştır.

27 Mayıs'ın mağduru olan Başgil emekli olduktan sonra 15 Ekim 1961'de Adalet Partisi Samsun listesinden bağımsız aday olarak Cumhuriyet Senatosu üyesi seçildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Cumhurbaşkanlığı'na adaylığını koymuş, akabinde birtakım baskılara maruz kaldıktan sonra adaylıktan çekilmek zorunda bırakılmıştır. Cumhuriyet Senatosu'ndan

---

* Bu yazı daha önce 2017 yılında Muhafazakâr Düşünce Dergisinin 52. sayısında yayınlanmıştır.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, ORCID: 0000-0003-0221-0944, e-mail: emrullah.kilic@hbv.edu.tr.

muhafazakârları rahatlatan bir kavramdır. (Emre, 2004: 28) Anakronik bir tutuma girmeden baktığımızda onun maneviyatçılığın seküler bir dönüşüm arzusundan ziyade kriz durumunun yönetilmesi uğraşı, pratik olarak sorunları çözme girişimini temsil eder. Bu anlamda onun maneviyatçı anlayışı dış etkilere karşı bir kontrol unsuru, emniyet sübabı mahiyetindedir. Hayatı ve siyaseti bir farkındalık ve uyanıklıkla kavrayıp sağduyulu bir kişiliğe sahip olması bugünün kaotik dünyasında onun tavrını daha anlamlı kılmaktadır. Fikir adamlığının yanında mutedil bir devlet adamı olarak hareket eden Başgil'in çözüm olarak ortaya koymuş olduğu fikirler bugünün hızla değişen dünyasında üzerinde yeniden düşünülmesi gereken bir yaklaşım olarak hâlâ güncelliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Aşçı, Arif (2000). *Ali Fuad Başgil Biyografisi*. (Ergun Göze Önsözü). İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Başgil, Ali Fuad (1951). "Din Felsefesi Bahisleri". *İslam'ın Nuru Mecmuası*. Sayı 2.

Başgil, Ali Fuad 1951a). "İrtica Yaygarası". *Kominizme Karşı Mücadele Dergisi*. Sayı1. İstanbul.

Başgil, Ali Fuad (1952). "Maneviyata Muhtacız". *Sebilürreşad*. Cilt V, sayı124.

Başgil, Ali Fuad (1952a). "Maneviyat Buhranı". Sebilürreşad. Cilt V, sayı 113.

Başgil, Ali Fuad (1964). "Milliyet Nedir?". *Yeni İstanbul Gazetesi*. 24.06.1964.

Başgil, Ali Fuad (1943). "Siyasal Bilgiler Okulunun 86. yıl dönümü münasebetiyle 4.12.1943 tarihinde yapılan konuşma". *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*. Ankara.

Başgil, Ali Fuad *(2016). Gençlerle Başbaşa*. (101. Baskı). Yağmur Yayınları.

Başgil, Ali Fuad *(1940). Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Başgil, Ali Fuad *(2003). Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgil, Ali Fuad *(2006). Demokrasi Yolunda*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgil, Ali Fuad *(1960). İlmin Işığında Günün Meseleleri*. Derleyen: Ali Hatipoğlu-İsmail Dayı, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2015). *Felsefe Tarihi*. (3. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.

Cündioğlu, Dücane (2004). "Düşünen Siyaset, XIX Yüzyılın Sonlarından İtibaren "İslam Mâni-i Terakkidir" Tartışmaları, Bir Kaynakça Denemesi". *İslam ve İlerleme Dergisi.* Sayı19. Ankara.

Emre, Akif (2004). "Toplum Mühendisliği Projesi Olarak Muhafazakârlık". *Anlayış Dergisi*. Sayı 9.

Erbakan, Necmettin (2014). *Millî Görüş Temel Görüş.* Erbakan Külliyatı (Der. Mustafa Uzun). Cilt 1, Ankara: Mgv Yayınları.

Gökalp, Mehmet (1963). *Haksızlıklar Karşısında Susmayan Alim: Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil: Hayatı-Şahsiyeti-Mücadeleleri*. İstanbul: Santral Yayınevi.

Kayapınar, M. Akif (2004). "Muhafazakârlık neyi muhafaza eder?". *Anlayış Dergisi*. Sayı 9.

Kılıç, Emrullah (2012). *Materyalizm Karşısında Ali Fuad Başgil*. (Süleyman Hayri Bolay, Kitap Hakkında Birkaç Söz). Ankara: Akçağ Yayınları.

Kılıç, Emrullah *(*2015). *Tanzimattan Günümüze Türk Düşünürleri Ansiklopedisi.* Ali Fuad Başgil'in Hayatı ve Eserleri, Emrullah KILIÇ. 2. Cilt, Editör: Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY, Ankara: Nobel Yayınları.

Mustafa, Nevin Abdülhâlık (2001). *İslam Düşüncesinde Muhalefet.* çev. Vecdi Akyüz, (2. Basım). İstanbul: Ayışığı Kitapları.

Skirbekk, Gunnar – Gilje, Nils (2014). N, *Antik Yunandan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. çev. Emrah Akbaş-Şule Mutlu, (6. Basım). Ankara: Kesit Yayınları.

Türer, Celal (2012). "Türk Modernleşme Tecrübesi Bağlamında Türkiye'de Felsefe". *Türkiye'de Felsefenin Geleneği ve Geleceği*. ed. Şafak Ural, Arzu İbişi Temelli, Filiz Didem Çoban Sarı, Nurten Öztanrıkulu Özel, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.

Vural, Mehmet (2003). *Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakarlık.* Ankara: Elis Yayınları.

Yavuz, Hilmi (2009). *Türkiye'nin Zihin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

CEMİL SENA ONGUN'UN "FİKİR KIRINTILARI"NDA SOSYAL DARWİNİST YANSIMALAR*

Dr. Öğr. Üyesi Ragıp Ergün**

GİRİŞ

Batı'da uzun bir dönem bilgi üretme tekeli din adamları sınıfında bulunmuştur. Bu tekelin el değiştirmesi oldukça çetrefilli, acılı ve kaotik bir sürecin sonunda olmuş ve mücadeleyi bilim adamları kazanmıştır. Bu sürecin sonunda Batı'da bilgi üretme, hangi verinin bilgi olduğuna karar verme ve bilginin değerini belirleme yetkisi yeni bir sınıfın eline geçmiştir. Bilginin din adamlarından bilim adamlarına geçiş sürecinde din adamlarına güç veren meşruiyet kaynakları teker teker yıkılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte öncelikte var olanın alternatifi olma iddiası hâkimdir. Rene Descartes'in matematik, Isaac Newton'un fizik ile alternatif dindarlık söylemi (Descartes, 1984: 46-47; Ülken, 1983: 16) ile başlayan bu süreç, materyalizm ile maddenin kendisinin yaratıcı gücü olduğu iddiasına yerini bırakmıştır. Ayrıca Tanrının siyasal kitabında anlaşmanın zor olduğu ve bu yüzden onun sayısal/tabiat kitabında anlaşmaya çalışmanın gerektiği iddiası zamanla pozitivizmin ortaya çıkmasıyla Tanrısal bilginin dışlanmasına neden olmuştur. Maddeye içkin olduğu öne sürülen kuvvet ve ampirik/deneysel bilgi ile din adamları bilgi üretme sahasından kovulmaya çalışılsa da insan başta olmak üzere bütün canlı türlerin ortaya çıkışı konusunda uzun bir süre Tanrısız bir izah yapılamamıştır. Bu kritik eşik daha sonra Darwin'in biyolojik evrim teorisiyle aşılmaya çalışılmıştır.

Evrim teorisi üzerine çalışan pek çok düşünür ve bilim tarihçisi bu yaklaşımın eski Yunan Filozofu Anaksimender'e (diğer ismiyle Anaksimandros) kadar uzandığını iddia etmiştir (Galip Ata, 1931: 35). Ancak bu teori günümüz anlamıyla ilk kez Lamarck'ın 1809'da kaleme aldığı Philosophie Zoologique

* Bu çalışma *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*'nde şu künye ile yayınlanmıştır: Ergün, R. (2022). "Cemil Sena Ongun'un "Fikir Kırıntıları"nda Sosyal Darwinist Yansımalar". *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*. 5(1).13-38.

** Artvin Çoruh Üniversitesi Şavşat MYO Hukuk Bölümü, r.ergun@artvin.edu.tr, ORCID: 0000- 0002-7675-8729.

tabiîdir. Ancak bu dönemde İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde pek çok düşünür, bu fikirlerin insanlığı nereye sürüklediğini fark etmiş ve Darwinizm'in içtimai yaşamdaki karşılıklarına karşı çıkmışlardır. Cemil Sena bu konuda da farklı bir tutum içine girmekte ve pek çok düşüncesinin şerh etmek için kullanılan 1940 sonrası makalelerinde de sosyal Darwinizm'e olan bağlılığını devam ettirmiştir. Hatta İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması bu düşünürü korkutmak yerine onda büyük bir heyecan yaratmakta ve doğal seleksiyonun işlemesinden büyük bir mutluluk duymaktadır.

KAYNAKÇA

Akçura, Yusuf (1932). "Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair". *Birinci Türk Tarih Kongresi*. içinde (576-607), Ankara: Maarif Vekâleti.

Arsal, Sadri Maksudi (1932). "Tarihin Amilleri". *Birinci Türk Tarih Kongresi*. içinde (338-364), Ankara: Maarif Vekâleti.

Barnett, Laryy D. (1964). "Anti-Miscegenation Laws". *The Family Life Coordinator*. Vol. 13, No. 4, 95-97.

Başgil, Ali Fuat (1937). "Türk Milliyetçiliği Doğuşu-Manası-Gayesi ve Vasıfları". *İkinci Türk Tarih Kongresi*. içinde (983-995), Ankara: Devlet Basımevi.

Biyoloji II (1938). İstanbul: Devlet Basımevi.

Cemil Sena (1933a). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*, Sayı: 10,

Cemil Sena (1933b). "Mektep Kitabı Hayat Kitabı. *Varlık*, Sayı: 4,

Cemil Sena (1934a). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 27, 42.

Cemil Sena (1934b). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 29, 75.

Cemil Sena (1934c). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 30, 90.

Cemil Sena (1934d). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Sayı: 22, 7.

Cemil Sena (1934e). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Sayı: 24, 379.

Cemil Sena (1934f). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Sayı: 20, 308.

Cemil Sena (1934g). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 31, 108.

Cemil Sena (1934h). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 26, 23.

Cemil Sena (1934ı). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Sayı: 21, 7.

Cemil Sena (1934i). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 25, 12.

Cemil Sena (1934j). "İffet ve Namus". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 32, 116-117.

Cemil Sena (1935a). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 3, Sayı: 53, 7.

Cemil Sena (1935b). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 36, 184.

Cemil Sena (1935c). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 39, 232.

Cemil Sena (1935d). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 43, 324.

Cemil Sena (1935e). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 38, 222.

Cemil Sena (1935f). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 48, 376.

Cemil Sena (1935g). "Fikir Kırıntıları". *Varlık*. Cilt: 2, Sayı: 47, 359.

Cemil Sena Ongun (1938). "Ahlâksal Şüphecilik". *Varlık*. Cilt: 6, Sayı: 130, 150-153.

Cemil Sena Ongun (1940a). "Modern Siyasetin Felsefi Prensipleri". *Varlık*. Cilt: 9, Sayı: 156, 307- 309.

Cemil Sena Ongun (1940b). "Harbin Mahiyeti ve Felsefesi". *Varlık*. Cilt: 11, Sayı: 178, 219-221.

Cemil Sena Ongun (1941a). "Bu Harpten Alınacak Dersler". *Varlık*. Cilt: 12, Sayı: 196, 73-77.

Cemil Sena Ongun (1941b). "Erkek Çocuklarımız ve Yuva Terbiyesi". *Varlık*. Cilt: 11, Sayı: 181, 291-293.

Cemil Sena Ongun (1941c). "Makine Ahlâkı". *Varlık*. Cilt: 12, Sayı: 193, 3-6.

Cemil Sena Ongun (1942a). "İnsan Ruhunda Anarşi". *Varlık*. Cilt: 13, Sayı: 218, 23-28.

Cemil Sena Ongun (1942b). "Ahlâkın Kaynağı ve Mahiyeti". *Varlık*. Cilt: 13, Sayı: 224, 162-164.

Cemil Sena Ongun (1976). *Filozoflar Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, C. IV.

Crook, David Paul (1994). *Darwinism, War And History: The Debate Over The Biology Of War From The "Origin Of Species" To The First World War*, New York: Cambridge University Press.

Darwin, Charles Robert (1975). *İnsanın Türeyişi*. (Çev. Öner Ünalan), Ankara: Onur Yayınları.

Darwin, Charles Robert (1976). *Türlerin Kökeni*. (Çev. Öner Ünalan), Ankara: Onur Yayınları.

Descartes, Rene (1984). *Metot Üzerine Konuşmalar*. (Çev. Afşar Timuçin ve Yüksel Timuçin), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Dennis, Rutledge M. (1995). "Social Darwinism, Scientific Racism, and the Metaphysics of Race". *The Journal of Negro Education*. Vol. 64, No. 3, 243-252.

Dobzhansky, Theodosius (1959). *Evolution, Genetics and Man*. New York: John Wiley and Sons INC.

Doğan, Atila (2012). *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*. İstanbul: Küre Yayınları.

Galip, Ata (1931). *Darwin*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Geary, Dick (2000). *Hitler and Nazism*, New York: Routledge.

Habibullayev, İlham (2001). "Hüseyinzade Ali Bey (Turan) Hayatı ve Fikirleri". *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Halil Nimetullah Bey (1932). "Ferdi Varlık, İçtimai Varlık". *Birinci Türk Tarih Kongresi*. Ankara: Maarif Vekâleti.

Hanioğlu, M. Şükrü (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Heidegger, Martin (2013). *Hümanizm Üzerine*. (Çev. Yusuf Örnek), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Herwig, Holger H. (2003). "Germany". Richard F. Hamilton ve Holger H. Herwig (Ed.). *The Origins of World War I*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hodgson, M. Geoffrey (2004). "Social Darwinism in Anglophone Academic Journals: A Contribution to the History of the Term". *Journal of Historical Sociology*. Vol.17, No 4, December, 428- 463.

Hofstadter, Richard (1955). *Social Darwinism in American Thought*. Boston: The Beacon Press.

Irmak, Sadi (1937). "Türk Irkının Biyolojisine Dair Araştırmalar Kan Grupları ve Parmak İzleri". *İkinci Türk Tarih Kongresi*. içinde (841-845). Ankara: Devlet Basımevi.

Jones, Greta (1980). *Social Darwinism and English Thought*. New Jersey: Humanities Press, Atlantik Highlands.

Kalaycıoğulları, İnan ve Akgündüz, Batuhan (2019). "Osmanlılardan Erken Cumhuriyet Dönemine Öjenizme Dair İlk Metinler". *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 10, Sayı: Özel, 87- 95.

Kansu, Şevket Aziz (1932). "Türklerin Antropolojisi". *Birinci Türk Tarih Kongresi*. içinde (270-278) Ankara: Maarif Vekâleti.

Kansu, Şevket Aziz (1939). "Öjenik Problemleri". *Ülkü Halkevleri Mecmuası*. Sayı: 72, Cilt: 12, 480- 488.

Karahasan, Ahmet (1936). "Allah Fikrinin Tekâmülü". *Varlık*. Cilt: 4, Sayı: 78, 91-92.

Küçükali, Adnan (2019). "Klasik İktisadi Düşünce İle Evrim Teorisinin Entelektüel Beraberliği". *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 20, 43-58.

Lamarck, Jean-Baptiste (1963). *Zoological Philosophy*. (Translated by Hugh Elliot). Newyork and London: Hafner Publishing Company.

Le Bon, Gustave (2001). *The Psychology Of Socialism, Batoche Books*. Ontario: Kitchener.

Malthus, Thomas Robert (1966). *An Esssay on The Principle of Population*. New York: Palgrave Macmillan.

Marshall, Henry Rutgers (1916). *War and The Ideal of Peace*. New York: Duffield and Co..

Onur, Nureddin (1937). "Kan Grupları Bakımından Türk Irkının Menşei Hakkında Bir Etüd". *İkinci Türk Tarih Kongresi*. içinde (845-851). Ankara: Devlet Basımevi.

Ortamektep İçin Tarih I (1933). İstanbul: Devlet Matbaası.

Öztürk, Tuncay (2011). "Cemil Sena'nın Estetik ve Sanat Anlayışı". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Spencer, Herbert (2004). *Man Versus the State With Six Essays on Government, Society and Freedom.* Liberty Fund, Inc..

Spencer, Herbert (2009). *First Principles*. New York: Cambridge University Press.

Sohoni, Deenesh (2007) "Unsuitable Suitors: Anti-Miscegenation Laws, Naturalization Laws, and the Construction of Asian Identities". *Law & Society Review*. Vol. 41, No. 3, 587-618.

Toprak, Zafer (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.

TBMM Zabıt Ceridesi (1938). *Seksen Üçüncü İnikad*. 29 Haziran, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c026/tbmm05026083.pdf (25.03.2021).

Türk Tarihinin Ana Hatları (1930). İstanbul: Devlet Matbaası.

Unat, Yavuz (2020). "Tarih Boyunca Evren Anlayışları ve Tanrı". *Bilim ve Ütopya Dergisi*. Sayı: 308, 1-14.

Ülken, Hilmi Ziya (1983). *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (2005). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

HASAN ÂLİ YÜCEL'İN FELSEFİ KİMLİĞİ

Şule Yıldız*

GİRİŞ

17 Aralık 1897'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Baba tarafından Giresun Görele'nin Daylı köyündendir. Dedesi Hasan Âli Efendi, II. Posta ve Telgraf nâzırlığı yapmıştır. Babası İstanbul Telgrafhânesi müfettişlerinden Ali Rızâ Bey, annesi Neyyire Hanım'dır.[1]

Hasan Âli Yücel, ilk eğitimini tamamladıktan sonra Topkapı'daki Taşmektep'te eğitimine devam etmiştir. Buradaki eğitiminden sonra 1906'da Mekteb-i Osmânî'ye girmiştir. 1911 de başladığı Vefa İdâdîsi'ni 1915'te bitirmiştir. Aynı sene içerisinde askere yedek subay olarak alınmış ve 1918'de askerliğini bitirmiştir. Almış olduğu eğitimlerin yanı sıra, ailesinin Yenikapı Mevlevîhânesi'ne olan bağlılığı sonucunda tekke terbiyesiyle yetişmiştir. Mütareke'den önce bir süre İstanbul Dârülfün Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir. 1919 yılında Hukuk eğitimini bırakıp Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesi'ne geçmiştir.[2]

Öğrencilik hayatının yanı sıra İfham gazetesinde muhabirlik yapmış ve Tasvîr-i Efkâr'da yazıları çıkmıştır. Bununla birlikte Yahya Kemal Beyatlı ve Mustafa Şekip Tunç'un öncülüğünde Dergâh çevresine dâhil olmuştur. İlk şiirleri ve bazı yazıları Dergâh Mecmuasında yayımlanmıştır. 1921'de yükseköğrenimin bitirmiştir.[3]

Millî Mücadele savunucularından "millîci" grup içinde yer almış, Türk Ocağı'nın düzenlemiş olduğu etkinliklere katılmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında İzmir ve İstanbul'da farklı liselerde felsefe ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1927 yılında Maarif Vekâleti görevine başlamış ve İstanbul Maarif Emini olarak devam etmiştir. 1930'da Fransa'ya Maarif Vekâleti tarafından gönderilmiştir. Memlekete Döndüğünde Kasım 1930-Şubat 1931 yılları arasında dü-

* "Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Mezunu.

1 Hasan Ali Yücel, (1958) *Dinlen Benden*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

2 A. Gövsa, İbrahim (1946) "Âlasan Ali Efendi", *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, 1. Baskı, İstanbul, Yedigün Neşriyat.

3 Arsay, Nurseza (2020) "Dönüşümsel Liderlik Perspektifiyle: Hasan Âli Yücel", *Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, *C*: 3, Özel Sayı: 1, s: 13-15

Yücel, *Bilimler Felsefesi Mantık* adlı eserinde felsefenin uydurma ya da gelişigüzel bilmelerin toplayıcısı olmadığından, bilimsel neticeleri ile kendisine dayanak sağladığından bahseder[48] ve her düşünceyi de bilimsel bir gerçekle açıkladığını ifade eder. Ona göre "felsefe yapmak, sağlam elemanlarla tam ve en toplayıcı bir bilgi binası kurmaktır. Şu hâlde felsefeci, bilgin olduğu kadar sanatkâr ve sanatkâr olduğu nispette bilgin olmak zorundadır."[49] Bu yol ile fikir hayatının verimli olacağını ve bu verimliliğe sahip milletlerden de büyük filozofların yetişeceğini düşünmektedir.

KAYNAKÇA

Arsay, Nurseza. 'Dönüşümsel Liderlik Perspektifiyle: Hasan Âli Yücel'. *Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*. *C*: 3, 2020, Özel Sayı:1.

Bayraktar, Levent. *Türk Düşüncesinden Portreler*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2014.

Bayraktar, Levent. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2016.

Bergson, Henri. *Yaratıcı Tekâmül.* Çev. Mustafa Şekip Tunç. İstanbul: Devlet Matbaası, 1943.

Doğan, Hıfsı. "Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı". *Milli Eğitim Bilim ve Sanat Dergisi.* S. 57, İstanbul, 1982.

Durmaz, Nihat. "Pragmatizmde Akıl ve İnanç İlişkisi". ed. Turgut Akyüz. *Akıl Kitabı 5* içinde, İstanbul: Ravza Yayınları.

Durmaz, Nihat. *F.C.S. Schiller'in Pragmatik Hümanizmi*. Ankara: Gece Akademi Yayınları, 2018.

Ergün, Mustafa. *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982.

Gövsa, İbrahim A. "Âlasan Ali Efendi"*, Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, 1. Baskı, İstanbul, Yedigün Neşriyat, 1946.

İnam, Ahmet. "Cumhuriyetin Eğitim Felsefesini Kurma Yolunda Bir Bütün İnsan: Hasan Âli Yücel". *Felsefe Dünyası.* Türk Felsefe Derneği Yayını, Aralık 1998, Ankara, S.28.

İnam, Ahmet. *Mantık ve Felsefe Ders Kitapları Işığında Hasan Âli Yücel*. Ankara: Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1997.

Korlaelçi, Murtaza. *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi.* İstanbul: Kadim Yayınları, 2018.

Sayar, Ahmet G. "Hasan Âli Yücel". *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 2013.

Taşkesen, Ümit S. "Hasan Âli Yücelin Eğitim Felsefesi ve Türk Milli Eğitimine Katkıları". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2006.

Türer, Celal. *William James'in Ahlak Anlayışı*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.

Yücel, Hasan Âli. *Dinlen Benden*. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1958.

Yücel, Hasan Âli. *Hürriyet Gene Hürriyet II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Yücel, Hasan Âli. *Bilimler Felsefesi Mantık*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi,1947.

Yücel, Hasan Âli. *Dönen Ses*. İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1933.

Yücel, Hasan Âli. *Felsefe Dersleri (Metafizik, Ahlak, Estetik).* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966.

Yücel, Hasan Âli. *Milli Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Yücel, Hasan Âli. *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Yücel, Hasan Âli. *Pazartesi Konuşmalar.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

[48] Yücel'in "1935 yılında yayınlanan Sufi ve Tatbiki Mantık adlı eseri 270 sayfadır ve yalnızca ilk 40 sayfasında surî mantık başlığı altında klasik mantık bahisleri mevcuttur. Tatbikî mantık veya Metodoloji başlığı altında ele alınan ikinci bölümde ise; ilimlerin tasnifleri ve her bir ilmin kendine has metotları incelenmiştir." Levent Bayraktar, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefe*, Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, 2016, s.89.

[49] Hasan Âli Yücel, *Bilimler Felsefesi Mantık*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1947, s. 16

ORHAN SADEDDİN'İN MODERN PSİKOLOJİ BİLİMİ VE YENİ ZAMAN FELSEFESİ HAKKINDA DEĞERLENDİRMELERİ ÜZERİNE*

Doç. Dr. Abdurrazak Gültekin**

GİRİŞ

Cumhuriyet felsefesi açısından önemli isimler arasında bulunan Orhan Sadeddin, kısa sayılabilecek akademik hayatına[1] birçok eser sığdırmıştır. Özellikle dönemin ana sorunları arasında olduğu anlaşılan felsefe tarihi ve modern felsefe hakkında yapmış olduğu çeviri eserlerinin dönemin önemli bir açığını kapattığı söylenebilir. Almanya'dan almış olduğu felsefe formasyonu sayesinde ülkemizde "İlk Felsefe Doktoru" olarak anılan Orhan Sadeddin, yazmış olduğu eserlere "Doktor Orhan Sadeddin" olarak imza atmıştır. Orhan Sadeddin, Darülfünun Felsefe Bölümü'nde de hocalık yapmış ve Almanya'daki danışmanı Ernst von Aster'in ülkemize gelmesine aracılık etmiştir. Hatta yazmış olduğu "Felsefe Tarihi Usulü Bir Etüde" adlı eseri bu hocasına ithaf etmiştir. Özellikle "Yeni Zaman Felsefesi" adlı çalışmasıyla modern felsefenin ülkemizde daha yoğun bir şekilde tartışılır hâle gelmesini sağlayan Orhan Sadeddin "Ruhiyatta Yeni Cereyanlar" adlı çalışmalarıyla da modern psikoloji biliminin ülkemize aktarılmasını ve gündeme gelmesini sağlamıştır. Gestalt Kuramı'nı "Şekil Nazariyesi" olarak Türkçe karşılayan Orhan Sadeddin, bu teorinin Türk felsefe araştırmalarına dâhil olmasını sağlamıştır.

---

* Bu çalışma, Abdurrazak Gültekin'in, M. Cüneyt Kaya'nın danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı'nda tamamladığı (2015) "Orhan Sadeddin: Hayatı, Eserleri ve Felsefi Düşüncesi" başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

** Bingöl Üniversitesi Felsefe Bölümü, abdurrezakgultekin@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-4832-3258

1 Orhan Sadeddin 11 Aralık 1899'de doğmuştur. Evinde almış olduğu ilköğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Robert Kolejde ortaöğrenime başlamış buradaki eğitimini tamamlamadan devlet bursu ile Almanya'ya gitmiştir. Almanya'da dil eğitimi almış ve devamında felsefe eğitimi almıştır. Türkiye'de ilk felsefe Doktoru olarak anılmaktadır. İstanbul üniversitesinde akademisyen olarak çalışmış fakat yakalanmış olduğu hastalıktan dolayı ders vermeye devam edememiş, 27 Aralık 1964 tarihinde vefat etmiştir.

için temel araç olduğu, matematik ve geometri tüm felsefelere hâkim olarak karşımıza çıkmaktadır. Orhan Sadeddin bu dönemde Descartes, Spinoza, Lebniz, Bacon Berkeley ve Hume, vb. filozoflardan alıntılar yaparak hem modern felsefeyi tanıtmış hem de bu filozofların kendi felsefi sistemlerini aktarmıştır. Filozofların eserlerinden alıntılarla ortaya koymuş olduğu çalışmasında genel olarak modern felsefenin bir yöntem arayışı dönemi olduğunu dile getirmiştir. Orhan Sadeddin'in bu eserinin önemi hem aktarmış olduğu düşünceler hem de dönemin felsefe tarihi açığına dair bir çözüm çalışması olmasıdır. Çünkü felsefe tarihi eksikliğini fark ettiği için yeni zaman felsefesi başlıklı çalışmayı başlatmıştır. Sonuç olarak Orhan Sadeddin hem felsefeci kimliği ile hem de Almanya'dan almış olduğu felsefe formasyonu sayesinde önemin yeni çıkan bilimsel faaliyetlere kayıtsız kalmamış ve bunların aktarımını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Gültekin, Abdurrazak. "Orhan Sadeddin: Hayatı, Eserleri ve Felsefi Düşüncesi". *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2015.

Karakuş, Rahmi. *Felsefe Tasavvurumuz*. Sakarya: Değişim Yayınları, 2003.

Mungan, Esra. "Geştalt Kuramı: Bir "Nazariye"nin Mazisi, Akameti ve Akıbeti". *Nesne*. 8(18), 585-618. Syf 588.

Sadeddin, Orhan. "Sekil Nazariyesi (Ruhiyatta Yeni Cereyanlar)". *Felsefe ve İctimaiyât Mecmuası*. sy. 1 (Mayıs 1927), 31-35.

Sadeddin, Orhan. "Sekil Nazariyesi". *Felsefe ve İctimaiyât Mecmuası*. sy. 2 (Haziran 1927), 116- 121.

Sadeddin, Orhan. "Yeni Zaman Felsefesi". *Dârulfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*. VI/4 (Ekim 1928), 449-507.

Utku, Ali- Kaya, M. Cüneyt. "Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi.* Cilt 9, Sayı 17, 2011, 11-48.

ABDULLAH NECATİ AKDER

Prof. Dr. Levent Bayraktar*

GİRİŞ

1901 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Abdullah Necati Akder; Ziya Gökalp ve Mehmet İzzet çizgisini yorumlayarak geliştiren, sosyolojik ve felsefi bilgilere dayanarak ülke sorunlarını irdelemeyi temele alan, idealist sosyal felsefe eğiliminin Cumhuriyet Dönemi'ndeki temsilcisidir.

Abdullah Necati Akder, ilköğrenimini 1916'da Fatih ve Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Numune Rüştiyelerinde tamamladı. 1918'de İstanbul Erkek Öğretmen Okulunun ilk kısmını bitirdikten sonra bir süre özel ilkokullarda, Bebek ve Beykoz Darüleytamında öğretmenlik yaptı. 1923 yılında Darülmualliminin orta kısmına girdi; daha sonra Yüksek Muallim Mektebine geçti. Aynı zamanda Darülfünun Felsefe Bölümünde yükseköğrenim gördü ve 1928'de her iki okuldan da mezun oldu.

Eğitiminin bu ilk döneminde, Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşu aşamasında millet olarak verilen ölüm kalım mücadelesinde dönemin İstanbul'unda muhtemelen Türkçülük akımı çevresinde merkezileşen fikir hayatı ve sosyal çevrelerle yakın ilişkileri oldu. Yatılı olarak okuduğu Yüksek Muallim Mektebi hayatı bu ilişkiler için ortam oluşturdu. Ziya Gökalp'in izlerini taşıyan Darülfünun Edebiyat Fakültesi ve Felsefe Bölümü de onun fikri gelişiminde etkili oldu. Bu dönemden hocası olan Mehmet İzzet'in "Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat" kitabı ve dersleri ile Akder'in makaleleri arasında konuları işleyiş yöntemi bakımından önemli benzerlikler vardır.

1928-1933 yılları arasında sırasıyla Trabzon Lisesinde Felsefe, Afyon Orta Mektebinde Terbiye, Erzurum Lisesinde Felsefe ve Erzurum Muallim Mektebinde Edebiyat öğretmenliği yapan Necati Akder, 1933'te Maarif Vekaleti tarafından Fransa'ya felsefe öğrenimi için gönderildi. Sorbonne Üniversitesi Felsefe Bölümü'nü 1936'da zamanından önce bitirdikten sonra, Fransız ve Alman felsefelerini inceleyerek iki kültür arasında karşılaştırmalar yapmak için Almanya'da Berlin Üniversitesinde araştırmalarda bulundu. Burada dört yarıyıl öğ-

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü leventbayraktar@aybu.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-5496-6896

Doktora öğrencisi Mübahat Türker Küyel onun tarih ve medeniyet bilincini, yazılı en eski metinlere kadar geri götürerek, felsefe ve bilimin bütün insanlığın ortak malı ve başarısı olduğunu savunarak onu mucize ile açıklamaya çalışan çevrelere en güzel cevabı vermiştir. Ayrıca sonraki etüt ve yayınlarında Türklerin tarih boyunca felsefe kültürüne katkılarını açığa çıkarmayı, anlamayı ve yorumlamayı kendisine şiar edinerek, Akder'in genel hatlarını çizdiği projeyi ikmal etmiştir.

Akder, Türk düşünce hayatında devre arkadaşları Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile birlikte düşünülebilir. Üç düşünürümüz de felsefeyi sadece aktarma ve tercüme faaliyeti olarak görmemiş; kendi gerçekliğimizi, kendi ihtiyaç ve koşullarımız bağlamında anlayıp, kavramayı ve yorumlamayı esas kabul etmişlerdir. Bu tavır kendi öğrencilerinde de devam etmiş ve bugün hatırı sayılır bir literatür ve birikim meydana gelmiştir. Böyle bakıldığında bir düşünürü incelemek ve betimlemek, sadece onun yazılı eserlerini hesaba katmak değil, dönemi ve faaliyetleri çerçevesinde ele almayı gerektirmektedir. Biz burada ayrılan sınırlı mekân içinde Akder'in çok kısıtlı bir veçhesini gösterebilmiş oluyoruz. Şüphesiz bir düşünürü tanımanın en iyi yolu onun külliyatını okumaktır. Bu çalışma buna vesile olabilirse bir parça amacına ulaşmış sayılır.

KAYNAKÇA

Akder, N. (1946). "Bir Aksiyon Problemi Olarak Felsefe". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IV (5): 537-596.

Akder, N. (1964). "Millî Eğitim Buhranı ve Millî Kültür Buhranı". *Türk Kültürü*, II (18): 21-48.

Akder, N. (1965). *Kültür ve İktisat. Konferanslar I*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 27-41.

Akder, N. (1966). *Ziya Gökalp'e Göre Dil İnkılabı ve Ötesi: II. Türk Dili İçin.* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. 28-62.

Kafadar, O. (2000). *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*. İstanbul: İz yayıncılık

Kafadar, O. (2003). "Necati Akder". *Felsefe Ansiklopedisi*. Editör Ahmet Cevizci. İstanbul: Etik Yayınları. (I): 183- 185.

Küyel-Türker, M. (1956). *Üç Tehafüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Tanyu, H. (1984). "Profesör Necati Akder'le İlgili Hatıralar". *Türk Kültürü Araştırmaları*. XXII (1-2): 1-10.

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE MÜTEBAHHİR BİR FİLOZOF: HİLMİ ZİYA ÜLKEN

Prof. Dr. Mehmet Vural*

GİRİŞ

Hilmi Ziya Ülken (1901-1974), yeni kurulan Cumhuriyet'in düşünce hayatına derin izler bırakmış, yetkinliği ve birikimiyle sosyal bilimlerin pek çok alanında öne çıkmış önemli bir düşünürdür. Sosyal bilimlerin çoğu alanına ilgi duymasına karşın, felsefe, sosyoloji ve Türk düşünce tarihi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Ele aldığı problemleri olabildiğince analiz eden, konuları bütün yönleriyle irdeleyen ve farklı düşünceler arasında bağlantılar kurmaya özen gösteren bir düşünür olan Ülken'in, yeni kurulan Cumhuriyetle birlikte geçmişteki birikimin aktarılması, tercüme edilmesi ve bunlar üzerinde felsefi bir faaliyet yürütülmesi noktasında büyük gayret ve emekleri olmuştur.

Ülken'in akademik çalışmaları bir bütün olarak ele alındığında, 1944-1960 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde görev yaptığı, Gökalp'ten sonra Türkiye'de sosyolojinin ikinci kurucusu sayıldığı Sosyoloji Kürsüsündeki çalışmaları onun ilk dönemi sayılabilir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yaptığı 1960 yılından vefatına (1974) kadar ki Ankara dönemi olarak adlandırılabilecek ikinci döneminde ise, ağırlıklı olarak felsefe ve Türk düşünce tarihi alanındaki çalışmalarıyla düşünce tarihimizde silinmez izler bırakmıştır.

1. Düşünsel Değişim Süreci

Yirminci yüzyılda düşünceleriyle Türk düşüncesine derin izler bırakmış, yeni açılımlar getirmiş, akademik ve bilimsel anlamda çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Ülken'in hayatında dönemindeki önemli düşünce akımlarının izleri görülür. O, Anadoluculuktan materyalizme, hümanizmden Marksizm'e, varoluşçuluktan milliyetçiliğe kadar birçok felsefi ve siyasi akım içerisinde görüşler

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü.. mvural@aybu.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-5165-1837

yaygın kanaatin aksine- özgün felsefi sistem kurma çabası göstermiş, ilgi alanı çok zengin, mütebahhir, hezârfen ve çok yönlü bir düşünürdür. O, farklı alanlara özgü olmak üzere arkasında kapsamlı bir külliyat bırakmış, ansiklopedik tasvir özelliği onun çoğu kere tenkit edilmesine sebep olmuş ve bir bakıma üretkenliği bazı sahalardaki özgünlüğünün görülmesine engel olmuştur. Dolayısıyla ona özgünlük çerçevesinden ziyade yazdıklarının alanında ilk olması özelliğiyle bakmak daha gerçekçi olacaktır.

Çok yönlü bir düşünce adamı olan Ülken, eserlerinde son derece soyut ve ağır felsefi bir dil kullanmasına rağmen, somut kaygı ve meseleleri dile getirmiştir. O, eserlerinde aşırı genellemelerden kaçınmayı akademik bir tutum olarak benimsemiştir. Onun eserleri birçok tartışmaya neden olmuş, buna karşın Ülken, hiçbir zaman ideolojik tartışmalara ve polemiklere girmemiştir. Onun yazdığı eserlerde, yazıldıkları dönemin sosyal, siyasal ve kültürel meselelerini ve bunlara karşı üretilen çözüm önerilerini görmek mümkündür.

Harf İnkılâbı nedeniyle kültürümüzde olan kopukluğa karşı Ülken, yazmış olduğu eserler, yayınlanmasına önayak olduğu dergi ve yıllıklar, katıldığı konferanslar ve yetiştirmiş olduğu öğrenciler aracılığıyla köprü görevi üstlenmiş, felsefe ve sosyal bilimler alanlarında çalışanlara rehberlik etmiştir. Ayrıca yazdığı kitap ve makaleleri, köşe yazıları ve kongrelerde sunduğu bildirileriyle düşünce hayatımıza yön vermiştir.

KAYNAKÇA

Draman, H. *Toplum Felsefecisi Hilmi Ziya Ülken*. İstanbul: Boyut Kitapları, 2007.

Takış, T. "Değerler Levhasının Tersine Çevrilişi: Hilmi Ziya Ülken". *Doğu Batı* 12 (2000), 87-109.

Ülken, H.Z. *Ahlak*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976.

Ülken, H.Z. *Aşk Ahlakı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 8. Basım, 2012.

Ülken, H.Z. *Eğitim Felsefesi*. Ankara: MEB Yayınları, 1967.

Ülken, H.Z. "Felsefe Terimleri". *Yeni Sabah* XVII/5526 (1954), 2.

Ülken, H.Z. "Fikir Geleneği". *Yeni Sabah* XIII/1506 (19 Mayıs 1952), 2.

Ülken, H.Z. "Guardini'nin Kudret Hakkında Düşünceleri"". *Türk Düşüncesi* II/9 (1954), 9, 178-183.

Ülken, H.Z. *Hâkimiyet*. ed. Ali Utku. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.

Ülken, H.Z. *İnsanî Vatanseverlik*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1998.

Ülken, H.Z. "İslam Medeniyeti ve Dünya". *Yeni Sabah* XV/4768 (1952), 2.

Ülken, H.Z. *Tarihî Maddeciliğe Reddiye*. İstanbul: İstanbul Kitabevi, 1963.

Ülken, H.Z. *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Ülken, H.Z. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.

Ülken, H.Z. *Yirminci Asır Filozofları*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1936.

Ülken, H.Z. *Ziya Gökalp*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1942.

İleri Okuma Önerileri

Avcı, N. (2005). *Düşün Anaforunda Bir Adam: Hilmi Ziya Ülken*. İstanbul: Dem Yayınları.

Sanay, E. (1986). *Hilmi Ziya Ülken*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Vergili, A. (2006). *Hilmi Ziya Ülken Kitabı*. İstanbul: Kitabevi.

Vural, M. (2012). "Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (Felsefe Tarihi Sayısı). C. 9, S. 17, s. 517-534.

Vural, M. (2015). "Hilmi Ziya Ülken: *Şeytanla Konuşmalar*'dan *Tarihî Maddeciliğe Reddiye*'ye". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni* (Ed. B. A. Çetinkaya). C. 10, İstanbul: İnsan Yayınları, s. 197-226.

Vural, M. (2019). *Hilmi Ziya Ülken*. İstanbul: DİB Yayınları.

SUUT KEMAL YETKİN'İN ESTETİK VE SANAT ANLAYIŞI*

Suut Kemal Yetkin'in azîz ve nezîh hâtırasına sanatın ebedî güzellikleriyle...

Prof. Dr. Kahraman Bostancı**

GİRİŞ

Suut Kemal Yetkin, estetiğin ana sorunlarını şu başlıklar altında inceler. Bunlar sırasıyla şöyledir: 1) Sanat nedir?, 2) Güzel nedir?, 3) Sanat, çalışma ve sabır, 4) Yaratılış ve Psikanaliz, 5) Sanat ve Psikanaliz, 6) Psikanaliz ve Edebiyat, 7) Sanat, muhayyile ve insan, 8) Sanatçı ve Yaratma, 9) Sanatçı Nasıl Yaratır?, 10) Sanatçı niçin yaratır?

Yetkin'e göre estetiğin bu on ana sorunu incelenmedikçe ne sağlam bir estetik ne de estetiğin bir uygulama sahası olan bilimsel bir eleştiri olur (Yetkin, 1979: 7).

Yukarıda görüldüğü üzere, Yetkin'in estetiğin ana sorunlarını on başlık altında sunması estetiğin genel sorunlarını göz önünde bulundurursak sınırlı bir çerçevede kalır. Yetkin, her ne kadar estetiğin ana sorunlarını incelese de bütün eserlerini taradığımızda "Sanat Nedir?" ve "Güzel Nedir?" tarzındaki sorunlara da açıklık getirmeye çalışmıştır. Bunun için burada estetiğin genel sorunları kapsamına giren bu iki maddeye de yer vereceğiz.

1. Sanat Nedir?

Yetkin, estetik ve sanatla ilgili çeşitli kitap ve makalelerinde sık sık sanatın bazı tariflerini verir. Yetkin, sanat kelimesinin en genel manasıyla "marifetin ame-

---

* Bu çalışma, daha önce doktora tezi olarak sunduğumuz *Suut Kemal Yetkin'in Estetik ve Sanat Anlayışı* (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Doç. Dr. Recep Duymaz, Edirne 2001) başlıklı tezin yeniden gözden geçirilip daha da kısaltılmasından müteşekkildir. Suut Kemal Yetkin'in güzel sanatlarla ilgili görüşlerine burada ayrıntılı olarak yer verilmemiştir. Bu çalışmada yararlandığımız makale künyeleri genellikle dipnotlarda verilmiş ayrıca bazı makale ve kitap künyeleri de Kaynakçaya taşınmıştır.

** Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü YTE Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

KAYNAKÇA

Ayvazoğlu, Beşir (1989). *İslam Estetiği ve İnsan*. İstanbul: Çağ Yayınları.

Halıcı, Feyzi (1959). "Suut Kemal Yetkin'le Konuşma". *Çağrı*, Sayı: 14 Şubat.

Moran, Berna (1988). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınları, 6. Baskı.

Read, Herbert (1974). *Sanatın Anlamı*. (Çev. Güner İnal, Nuşin Asgari). İstanbul: TİB Kültür Yayınları, 2. Baskı.

Sena, Cemil (1972). *Estetik, Sanat ve Güzelliğin Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

[Toprak], Şeyhzade Burhan (1930). "Bedîî Hulûl" 'Einfühlung'". *Görüş*. Sayı: 2, 2 Eylül.

Yetkin, Suut Kemal (1934). *Sanat Felsefesi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.

Yetkin, Suut Kemal (1935). *Filozofi ve Sanat*. İstanbul: Vakit Matbaası.

Yetkin, Suut Kemal (1940). *Estetik*. İstanbul: Maarif Matbaası, 3. Baskı.

Yetkin, Suut Kemal (1941). *Edebî Meslekler Tarihi*. Ankara: AÜDTFC Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyatı No: 1.

Yetkin, Suut Kemal (1941). "Güzellik Dünyası". *Ulus*. (4 Kasım): 6.

Yetkin, Suut Kemal (1942). *Edebiyat Konuşmaları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yetkin, Suut Kemal (1947). "Yaratmak İhtiyacı". *Sanat ve Edebiyat*. Sayı: 13, 29 Mart.

Yetkin, Suut Kemal (1952). *Edebiyat Üzerine*. İstanbul: Yenilik Yayınları.

Yetkin, Suut Kemal (1960). *Düş'ün Payı*. İstanbul: Kitap Yayınları.

Yetkin, Suut Kemal (1962). *Sanat Meseleleri*. İstanbul: De Yayınevi, 2. Baskı.

Yetkin, Suut Kemal (1963). *Yokuşa Doğru*. Ankara: Dernek Yayınları.

Yetkin, Suut Kemal (1965). *Günlerin Götürdüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları, 2. Baskı.

Yetkin, Suut Kemal (1966). "Mimar Sinan ve Eseri". *Sanat ve Sanatçılar*. Sayı: 17 Nisan.

Yetkin, Suut Kemal (1967). *Edebiyatta Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yetkin, Suut Kemal (1968). *Büyük Ressamlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Baskı.

Yetkin, Suut Kemal (1968). "Güzel Sanatların Eğitimdeki Yeri". *Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: 1, Sayı: 1-4: 125-129.

Yetkin, Suut Kemal (1977). "Çağdaş Sanatımızın Temsilcileri: Nurullah Berk". *Sanat Dünyamız*. Sayı: 10, (Mayıs): 39.

Yetkin, Suut Kemal (1978). *Edebiyat Üzerine Denemeler*. Ankara: TİB Kültür Yayınları, 2. Baskı.

Yetkin, Suut Kemal (1979). *Estetik ve Ana Sorunları*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi.

Ziss. Avner. (1984). *Gerçekliği Sanatsal Özümlemenin Bilimi Estetik*. Çev. Yakup Şahan. İstanbul: De Yayınevi.

TEZER AĞAOĞLU (TAŞKIRAN)*

Meryem Demir**

GİRİŞ

Kadınların geri plana atıldığı bir dönemde doğup yetişmiş olan Tezer Taşkıran, Ahmet A. Ağaoğlu gibi okumaya önem veren aydın bir babanın kızı olarak diğer kadınlara oranla daha şanslıdır. Evde İngilizce, piyano dersleri[1] alarak, okula giderek eğitimini sürdürmüştür.[2] Tezer Taşkıran ana sınıfı eğitimini Bakü'den İstanbul'a taşınınca Madam Colbe'nin Fransız mektebinde almıştır. Birinci sınıfa Çarşıkapı'daki İttihat Mektebinde başlamıştır. Tezer Taşkıran'ın okul müdiresi Nezihe Muhittin, hocası Nakiye Hanım'dır. Okul kapatılınca Bezm-i Alem Kız lisesine giden Tezer Taşkıran okul iki kısma ayrıldığında ise "Selçuk Hatun" bölümünde eğitimine devam etmiştir.[3] Bezm-i Alem'den 1921'de mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümüne başlamıştır. Tezer Taşkıran üniversitede felsefe eğitimi alabilen ilk kız öğrencilerdendir.[4] Bu dönemde İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölüm Başkanı olan Ahmet Naim Bey kız öğrencilerin üniversitede eğitim görmesinden rahatsız, kızların okul yerine evinde yemek pişirip, çamaşır yıkaması gerektiğini belirtmiştir. Tezer Taşkıran'ın diğer hocaları Necmettin Sadak, Mehmet İzzet, Mustafa Şekip ise bu düşüncelere katılmayarak kızların okuması gerektiğini belirtmişlerdir. Felsefe öğrenim tarihimizin ilk kız öğrencilerinden olan Tezer Taşkıran bu gibi koşullar karşısında yılmayarak öğrenebileceğinin en iyisini öğrenerek eğitimini 1924 yılı sonunda tamamlamıştır.[5]

Mezun olduktan sonra bir eğitimci olarak ülkesine hizmet etmeye başlayan Tezer Taşkıran, öğretmenlik, müdürlük gibi görevlerinin yanı sıra çeşitli

---

* Bu çalışma "Tezer Taşkıran ve Türk Kadını" adlı yüksek lisans tezinin ikinci bölümünden alınmıştır.

** Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Mezunu.

1 Musa Süreyya'dan Piyano dersi almıştır. Bkz. Ağaoğlu, *Gençlik Hatıraları*, 25.

2 Ağaoğlu, *Gençlik Hatıraları*, 37.

3 Ağaoğlu, *Bir Ömür*, 10.

4 1915 yılına kadar üniversiteye kız öğrenciler alınmıyordu.1921 yılına kadar kız ve erkek öğrenciler ayrı yerlerde ders görüyorlardı. 1921 yılında kız ve erkek öğrenciler aynı ortamda ders görmeye başladılar.

5 Arslan Kaynardağ, *Kadın Felsefecilerimiz İnceleme ve Antoloji*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, 13-14; Çufalı, III. Cilt, s. 629; "Ankara'nın Köklü Çınarı Atatürk Lisesi", *Ankara Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı Dergisi*, 19 Mayıs 2008, Sayı: 26, 23.

durmuş, milletvekilliği sürecinde Türk kadınının ve çocuklarının meclisteki sesi olmuştur.[52]

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Samet. *Hayat Bir Macera! Çocukluk ve Gençlik Hatıraları*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.

Ağaoğlu, Samet. *Siyasi Günlük, Demokrat Partinin Kuruluşu*. Yay. Haz. Cemil Koçak. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Ağaoğlu, Süreyya. *Bir Ömür Böyle Geçti*. İstanbul: İshak Basımevi, 1975.

Benazus, Hanri. *Geçmişten Günümüze Kadınlar ve Kadınlarımız*. İstanbul: Bizim Kitaplar, 2008.

Berksoy Hacımirzaoğlu, Ayşe. (Ed.). *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

Binark, İsmet. *Türk Parlamento Tarihi TBMM – VII. Dönem (8 Mart 1943- 5 Ağustos 1946).* IV. Cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Binark, İsmet. *Türk Parlamento Tarihi TBMM – VII. Dönem (8 Mart 1943- 5 Ağustos 1946).* II. Cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Binark, İsmet. *Türk Parlamento Tarihi TBMM – VII. Dönem (8 Mart 1943- 5 Ağustos 1946).* I. Cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi. *Kişisel Arşivlerle İstanbul'da Bilim, Kültür ve Eğitim Tarihi*. Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu Koleksiyonu.

Caporal, Bernard. *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.

Çapar, Tuğçe. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ankara'da Liseler: Ankara Kız Lisesi ve Gazi Lisesi". (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Ankara, 2017.

Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VIII. Dönem (1946-1950).* III. Cilt, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012.

Dinç, Sait. "Cumhuriyet Döneminde Eğitim Tarihimizde I. Milli Eğitim Şurası (17-23 Temmuz 1939) ve Uygulamaları". http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/ arastir malar /sait_dinc_I_milli egitim_ surasi.pdf, (26.11.2020).

Erer, Tekin. *Türkiye'de Parti Kavgaları*. Cilt:1, 2. Baskı, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1966.

Ergün Turgut, Perihan. *Cumhuriyet Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1997.

Gedikli Berber, Şarika. "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası". *Gazi Akademik Bakış*. Cilt:6, Sayı:11, Yıl: 2012, ss.131-150.

Gedikli Berber, Şarika. "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası". *Gazi Akademik Bakış*. Cilt:6, Sayı:11, Yıl: 2012, ss.131-150.

Gezer Esen, Gülnaz. "Ankara Kız Lisesi (1923-1977)". (Yayınlanmamış Doktora Tezi). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü*. Ankara, 2020.

Gökçimen, Semra. *Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, 2009.

Hacımirzaoğlu, Ayşe Berksoy (Ed.). *75. Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

Kaş, Hasan. "TBMM'de Kastamonu Milletvekilleri ve Çalışmaları (1923-1946)". (Yayınlanmamış Doktora Tezi). *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*. İstanbul, 2011.

Kaynardağ, Arslan. *Kadın Felsefecilerimiz İnceleme ve Antoloji*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1999.

Naymansoy, Günseli. *Türk Felsefesinin Öncülerinden Tezer Taşkıran*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2013.

Türkiye Yardım Sevenler Derneği Tüzüğü. http://www.tysd.org.tr/wp-content/uploads /2018/ 10/ tysd-tuzuk.pdf, 3. (28.11.2020).

[52] Caporal, 710, 711, 727; Berksoy Hacımirzaoğlu, 260.

Uyar, Hakkı. *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011.

Uyar, Hakkı. Tek Parti Dönemi. s. 134; "8 Mart 1943 tarihli TBMM Zabıt Ceridesi", https://www.tbmm.gov.tr/ tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c001/tbmm07001001.pdf, (15.01.2020).

"70 Yılın Öyküsü Türkiye Yardım Sevenler Derneği1928-1998". *Türkiye Yardım Sevenler Derneği Dijital Arşivi*. http://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/document/274 ,#?c=0&m=0&s =0&cv=0, (30.11.2020), 11.

"İz Bırakan Kadınlar". https://soundcloud.com/ntvradyo/z-b-rakan-kad-nlar-11, (26.11.2020);

"Kadın Belleği". *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayın Organı*. Sayı:1, 2005.

"Milli Kütüphaneye Yardım Derneği Anatüzüğü". https://core.ac.uk/reader/236285444, (15.10.20 20), 179-185.

"Tezer Taşkıran'ın 7. Dönem TBMM Seçim Mazbatası". https://www. tbmm.gov.tr/ eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d07/SM_1253_1_7.pdf , (13.01.2020).

"Tezer Taşkıran'ın Hayatı Belgeseli". TRT Arşiv. http://www.trtarsiv.com/izle/77281/tezer-tas kiran'ın-hayati, (26.01.2020).

"Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri Semineri". 10- 11 Aralık 1966. *Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu*. Ankara: Türk Matbaası, 1966.

"Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği". https://tukd.org.tr/page/page/42, (29.11. 2020).

"Türkiye Yardım Sevenler Derneği". http://www.tysd.org.tr/hakkimizda/tysd.html , (29.11.2020).

"Yurtta Olup Bitenler". AKİS. 14.02.1959, 9.

TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU: FELSEFİ ANTROPOLOJİ ÜZERİNE BİR İRDELEME

Doç. Dr. Ayşe Gül Çıvgın*

GİRİŞ

Takiyettin Mengüşoğlu, insanın ne olduğunu, diğer varlık alanlarıyla bağlantılarını, insanla birlikte varlık dünyasına katılan anlam boyutlarını, insanın kozmostaki yerini vb. sorgulayan felsefe disiplinini, "insan felsefesi", "felsefi antropoloji" ya da "insan ontolojisi" olarak tanımlar.[1] 20. yy. da insanı doğrudan konu edinen ve bağımsız bir felsefe disiplini olarak ortaya çıkıp şekillenen felsefi antropolojinin, özellikle Türkiye'de tanınmasına ve benimsenmesine, gerek çevirileriyle gerekse telif eserleriyle önemli katkılar yapar. *Almanya'da Yeni Ontoloji Cereyanı* (1945-1946), *Bilgi Fenomeninin Felsefi Antropoloji Bakımından Tahlili* (1955), *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*: *Felsefi Antropoloji İçin Tenkidi Bir Hazırlık* (1949), *Felsefi Antropoloji: İnsanın Varlık Yapısı ve Niteliklerı* (1971), *İnsan ve Hayvan, Dünya ve Çevre* (1979), *İnsan Felsefesi* (1988) bu çalışmalardan sadece birkaçıdır. Gerçekten de felsefi antropoloji alanındaki çalışmalarıyla Mengüşoğlu, kendi ifadesiyle insanın hiçbir toplumda eksik olmayan başarılarını ortaya çıkararak bu başarıların aynı zamanda onun varlık koşulları olduğunu göstermeyi amaçlamış, bu doğrultuda da hem ontolojik temelli bir insan anlayışı geliştirmeye hem de Türk toplumunda yaşamış ve yaşamakta olan insanın varlık yapısını ve niteliklerini tespit etmeye odaklanmıştır.[2]

Türkiye'de çağdaş düşünce tarihini tasnif etmeye çalışan Ülken, 1923'te Ziya Gökalp'in özellikle eğitim hakkındaki görüşlerini dile getirirken Alfred Fouillée'ın fikirleri üzerinden felsefede çok yeni olan felsefi antropolojiyi de sezmiş olduğunu ancak yine de bu dönemde felsefi antropolojinin Max Scheler, Arnold Gehlen gibi Batı'daki önderlerinin metinlerinin henüz yazılmamış ya da yayınlanmamış olduğunu söyler.[3] Dolayısıyla ona göre 1947'de Max Scheler'in *İnsanın Kâinattaki Yeri* eserini çeviren ve yine aynı yıllarda Kant ve Scheler'in

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye / Bartın, acivgin@bartin.edu.tr

1 Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992), 253.

2 Arslan Kaynardağ, *Felsefecilerle Söyleşiler* (İstanbul: Elif Yayınları, 1986), 106.

3 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul: Ülken Yayınları, 1992), 364.

edilemeyeceği gibi edinilmiş tecrübelerin ya da başarıların nesillere aktarılması da söz konusu değildir.[30] Bütün bunlar sadece insana ait ve özgü olup hayvanda yoktur. Bu, insan ve hayvanın varlık bütünlüğünde ortaya çıkan karşıt fenomenlerin kendiliğinden ortaya çıkmasına, farklılıkların belirgin hâle gelmesini sağlar.

Mengüşoğlu'nun insanı varlık bütünlüğünde ortaya çıkan ve tür olarak sadece insana özgü etkinliklerinden hareketle ele almaya çalışması, felsefi antropolojiye yaptığı en önemli katkılardan biridir. Böyle bir antropoloji özellikle felsefenin insanla ilgili diğer alanlarındaki problemlere çözüm aranmasında hareket noktası olmaktadır. Kuçuradi, mezkûr antropolojinin "insanın özellikleri ile insanın olanakları" arasındaki farkın anlaşılmasını sağladığını, böylelikle "insan hakları fikrinin türediği öncüllerden birinin, insanın bazı olanaklarının değerinin bilgisi olduğunu" görmeyi mümkün hâle getirdiğini vurgular.[31] Özlem ise Mengüşoğlu'nun, insanın disharmonik yapısından hareketle geliştirdiği tarih anlayışının "küreselleşme, globalleşme sloganlarıyla ifade dilen bir politik-ekonomik programın gerçekleştirilemez olduğunu, bu tür programların ardında, tarihten bildiğimiz üzere, güçlü devletlerin egemenlik politikalarının yattığını görmemizi sağlayabileceğini", bu bakımdan da uyarıcı olduğunu söyler.[32]

KAYNAKÇA

Bıçak, Ayhan. "Takiyettin Mengüşoğlu'nda İnsanın Varlık Şartları". *Düşünceleriyle Takiyettin Mengüşoğlu*, haz. Ayhan Bıçak & Egemen Seyfettin Kuşçu. 141-75. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

Cassirer, Ernst. *İnsan Üstüne Bir Deneme.* çev. Necla Arat. İstanbul: Remzi Yayınevi, 1980.

Cassirer, Ernst. *İnsan Üzerine Sekiz Konferans*. çev. Rifat Döver. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Çotuksöken, Betül. *Felsefi Söylem Nedir?.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1994.

Çotuksöken, Betül. *Felsefe: Özne – Söylem*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 2002.

Günay, Mustafa. "Cumhuriyetin Felsefi Söylemi: Gökberk ve Mengüşoğlu". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, (1998), 177-191.

Hartmann, Nicolai. *Ontolojinin Işığında Bilgi*. çev. Harun Tepe. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1998.

Kaynardağ, Arslan. *Felsefecilerle Söyleşiler*. İstanbul: Elif Yayınları, 1986.

Kuçuradi, Ioanna. "20. Yüzyıl Antropolojisinde Takiyettin Mengüşoğlu'nun Yeri", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi: Takiyettin Mengüşoğlu Anısına*, haz. Ioanna Kuçuradi, 75-85. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1997.

Kuçuradi, Ioanna. *Çağın Olayları Arasında*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997.

Mengüşoğlu, Takiyettin*. Kant ve Scheler de İnsan Problemi & Felsefi Antropoloji İçin Tenkidi Bir Hazırlık*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1949.

Mengüşoğlu, Takiyettin. "Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefî Antropoloji Hakkında Düşünceler". *Felsefe Arkivi*, Cilt: 4, Sayı: 2, (1959), 1-7.

[30] Mengüşoğlu, *Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler*, 6-7.
[31] Kuçuradi, *Takiyettin Mengüşoğlu'nun Yeri*, 84.
[32] Doğan, *İnsan Kavramı*, 18.

Mengüşoğlu, Takiyettin. *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.

Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

Özlem, Doğan. "Takiyettin Mengüşoğlu'da İnsan Kavramı", *Yüzyılımızda İnsan Felsefesi: Takiyettin Mengüşoğlu Anısına*. haz. Ioanna Kuçuradi. 11-22. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1997.

Pascale Roure, "Fenomenolojiden Felsefi Antropolojiye Takiyettin Mengüşoğlu'nun Almanca Doktora Tezi 'Über Die Grenzen Der Erkennbarkeit Bei Husserl Und Scheler' [Husserl ve Scheler'de Bilinebilirliğin Sınırları) (1937)". *Düşünceleriyle Takiyettin Mengüşoğlu*, haz. Ayhan Bıçak & Egemen Seyfettin Kuşçu. 161-182. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.

Scheler, Max. *İnsanın Kosmostaki Yeri*. çev. Harun Tepe. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1998.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1992.

ZİYA SOMAR

Prof. Dr. Levent Bayraktar* - Bahar Ok**

GİRİŞ

Ziya Somar, 1906 yılında Yanya'da asker bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Somar ailesi Balkan savaşları sonrasında İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. Küçük yaşta babasını kaybeden Ziya Somar, parasız yatılı olarak Bursa Sultanisi'nde ilkokuldan başlayarak Bursa ve Konya'da öğrenimini tamamlamıştır. "Ziya Somar Bursa Erkek Lisesi'nin yatılı öğrencilerinden olup zeki bir kişiliktir".[1] Ziya Somar bu lisede 1924 yılında coğrafya öğretmeni olarak atanan Hilmi Ziya Ülken'in öğrencisi olur ve kendisinden çok etkilenir. "Hilmi Ziya Ülken ilerleyen yıllarda önemli bir düşünür olarak tanınır... Öğrencisi Ziya Somar da ilerleyen yıllarda önemli bir felsefeci ve "izmir tarihçisi" olarak tanınır".[2]

1929 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü ve Yüksek Öğretmen Okulunu bitirmiştir. Burada İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Mehmet Emin Erişirgil, Mehmet Fuat Köprülü ve Mehmet İzzet gibi hocaların öğrencisi olmuştur. Mehmet Emin Erişirgil'in, kendisine Avrupa'ya gidip okumayı orada sürdürme önerisini "ben, Avrupa'yı memleketime getireceğim, niye gideyim? Bizim memleketimizde de öğrenilecek çok şey var!"[3] şeklinde yanıtlamıştır. 1928 yılında Nurettin Topçu, Hamdi Akverdi, Vehbi Eralp, Enver Ziya Karal ile beraber Fransa'ya gitmiştir. Fransızcayı bütün felsefe literatürünü fransızca okuyup anlayabilecek kadar öğrenip yurda dönmüştür. Dönüşte kendi isteğiyle önce Sivas'ta sonra Erzurum'da öğretmenlik yapmıştır. Vatani görevini yaparken evlenince Konya'ya atanmış, oradan Edirne'ye nakledilmiştir. Edirne Lisesi'nde hem felsefe hem de edebiyat öğretmeni olarak çalıştıktan sonra İkinci Dünya Savaşı nedeniyle "Trakya sınırı-

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü leventbayraktar@aybu.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-5496-6896

** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi baharokbahar@gmail.com https://orcid.org/0009-0006-5523-114X

1 N. Çalıkuşu, "Bursa'da Edebiyat Mekanları", *Bursa Günlüğü* 9 (2020), 41.

2 Çalıkuşu, "Bursa'da Edebiyat Mekanları", 41.

3 Y. Aksoy, *Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları Aydınlar Kenti İzmir* (İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık, 2000), 12.

biri kendi alanında yeri doldurulamaz olan aydınlarımızdan olan Hilmi Ziya Ülken ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet İzzet, Ziya Gökalp, Mustafa Şekip Tunç gibi isimlerden etkilenmiş olan Ziya Somar, kendisinden sonra millî bir felsefe geleneği oluşturma bilincinde olan birçok felsefecimizin yolunu aydınlatmıştır.

KAYNAKÇA

Ada T. (2006-2007-2008-2009). Eleştirel Açıdan "Osmanlı Türklerinde İlim". *Yeni Tıp Araştırmaları Dergisi,* Sayı 12-13-14-15: 91-101.

Ada T. (2017). Adnan Adıvar'ın Oryantalist Görüş Açısına Göre İslam Kültürü ve Pozitif Bilimler. *Yeni Türkiye*, Cilt XXIII, Sayı 95: 257-266.

Akkoyun T. (1993). Atatürk dönemi İzmir Basınının Genel Durumu, Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu, İzmir, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri:* 237-246.

Aksoy Y. (2000). *Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları Aydınlar Kenti İzmir*. İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık.

Arıkan Z. (1993). Bir "İzmir Tarihçisi": Ziya Somar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 1-31: 241-259.

Arıkan Z. (2002). İzmir'in Fikir, Sanat ve Edebiyat Tarihine Önemli Bir Katkı. *Ankara Üniversitesi Tüek İnkılap Tarihi Ensitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı. 29-30: 207-211.

Arıkan Z. (2009). Dr. Ziya Somar'ın II. Meşrutiyet Dönemi Tarihçiliğine Katkısı. Ergut F. (Der.). *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 38-53.

Bağcı M. (2005). İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı.17: 205-209.

Bayraktar L. (2009). "Cumhuriyet Dönemi Düşünce Hayatımızda Dergâh Mecmuası ya da Bergsoncuşuğun Yerli Yorumlanışı". *Bir Medeniyet Yorumlamak Ölümünün 50. Yılında Yahya Kemal Beyatlı Sempozyumu, İstanbul Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, S. 5, ss. 613-619.

Bayraktar L. (2016). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.

Birinci A. (1998). Bâbıâlî'nin Tarih Mecmualaru (1943- 1965). *Türk Yurdu*, Sayı.132: 29-38.

Brehier E. (1936). *Alman Felsefesi Tarihi.* Somar Z. (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çalıkuşu N. (2020). Bursa'da Edebiyat Mekanları. *Bursa Günlüğü*, 9: 39-43.

Çutsay O. (2016). Düşünce Tarihimize Kazınmış Bir Cumhuriyetçi: Dr. Ziya Somar ve Biz. https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2016/06/01/

ER S. E. (2015). Ziya Somar (D. 1906- Ö. 1978). İçinde: Bolay S. H. (Yazar ve Editör).

Cumhuriyet'ten Günümüze Bilimsel ve Felsefi Düşünce Temsilcileri. Ankara: Nobel Yayınevi, Cilt 4-b: 2568-2578.

ER S. E. (2019). Doğu-Batı Arasında Ziya Somar. *Özne*, 30.Kitap: 113-119.

Fındıkoğlu Z. F. (2011). Felsefe Dünyamızda İlk Olan Bir Hâdise. Alpyağıl R. (Der). *Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak 2*. İstanbul: İz Yayıncılık, 447-448.

Kara İ. (2016). Ahlak Davasına ve Muallimliğe Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu. *Temaşa Erciyes Üniversiyesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Sayı. 4: 6-23.

Necatigil B. (1979). Bir Fikir Adamının Ölümü. *Felsefe Dergisi*, Sayı. 6: 140-142.

Reichenbach, H. (1935). *İlmi Felsefe*. Somar Z. (Çev.) İstanbul: Vakit Gazete Matbaa Kütüphane.

Somar Z. (1939). *Bergson: Hayatı, Felsefesi, İlk Eseri*. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.

Somar Z. (1943). Halkevlerinin Yıldönümü Münasebetiyle. *Fikirler İzmir Halk Evi Dergisi,* 242-243: 1-2.

Somar Z. (1948). *Bir Şehr'in ve Bir Adam'ın Tarihi Tevfik Nevzad: İzmir'in İlk Fikir ve Hürriyet Kurbanı*. İzmir: Ahenk Matbaası.

Somar Z. (1955). Dr. Adnan Adıvar. *Bilgi*, IX (101-102): 1-5.

Somar Z. (1956a). Mehmet İzzet ve Türk Düşüncesinde Boş Kalan Yeri. *Bilgi*, IX (105): 1-3.

Somar Z. (1956b). Hasan Âli Yücel ve Bir Nefs'in Hürriyete Yönelişi. *Bilgi*, IX (106): 5-7.

Somar Z. (1965). Ziya Gökalp'in İdealizmi ve Mehmet İzzet. *Türk Kültürü*, 36: 944-951.

Somar Z. (2001). *Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir*. İzmir: Stil Matbaacılık.

Somar Z. (1970). *Dünyada ve Bizde Anarşi ve Anarşizm*. İstanbul: Erdini Basım ve Yayınevi.

Somar Z. (2010). Bizde, Felsefe Ruhu ve Sistem Anarşizmi. Alpyağıl R. (Der). *Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak*. İstanbul: İz Yayıncılık, 610-614.

Somar Z. (2011). Felsefesiz Türk'ün Bilinmez İnsan Kaderi. Alpyağıl R. (Der). *Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak 2*. İstanbul: İz Yayıncılık, 420-428.

Topçu N. (1998). *Bergson*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yüce M. (1955-1956). *Halid Ziya Uşşakizadenin Makaleleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

HALİL VEHBİ ERALP'İN FELSEFE ANLAYIŞI

Dr. Öğr. Üyesi Zeki Aktaş*

GİRİŞ

Felsefeyle tanışıklığımız 19. yüzyıldan çok daha öncesine dayanır ancak yeni bir söylem olan modern felsefeyle karşılaşmamız Tanzimat sonrasındadır. Dolayısıyla "Bir felsefe geleneğimiz var mı?" sorusu hâlen tartışılır. Nitekim bu soruya söz konusu dönemi esas alan bir cevap aradığımızda yeterince olumlu bir karşılık bulmak zordur. Bu olumsuz tablonun, hiç kuşkusuz, birçok farklı nedeni vardır: Söz gelimi toplumsal karakter ve kültürel yapıya bağlı kimi güçlükler bir yana, toplumun geçirdiği ideolojik dönüşüm, geçmişin düşünce birikiminden kopuş, dilde süreklilik sorunu, bireysel ve toplumsal düzlemdeki entelektüel duyarsızlık, düşünür ve düşüncenin yeterince hürmet görmeyişi ve belirli alanlarda uzmanlaşamama gibi nedenlerin bunların başında geldiği söylenebilir.[1] Ayrıca tüm bunlara felsefecilerin müstakil hareket etme alışkanlıkları, akademik birikime sahip çıkılmaması, yazılı ve makul eleştiri yetersizliği, ortak yayın ve birikim eksikliği, tarih bilincinden yoksunluk, siyasal baskılar, egosantrik eğilimler ve kişisel hırslar gibi nedenler de eklendiğinde problem daha güç bir hâl alır.[2]

Tüm bu problemlerin felsefe tarihimizde yarattığı dramatik kırılmalar göz önüne alındığında Türkiye'de köklü bir felsefe geleneğinden veya farklı felsefe ekollerinden söz etmek zordur[3] ancak bu çıkarım felsefe adına hiçbir şey yapılmadığı anlamına gelmez. Dahası felsefe serüvenimizin kurumsallaşma yolunda epey bir mesafe kat ettiği görülür. Söz gelimi 1933 Üniversite Reformu ile birlikte müstakil bir bölüm olarak kurulan ve Cumhuriyet'in ilk felsefe bölümü olan İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü bu hususta önemli bir adım olmuştur. Nitekim bu bölümün Macit Gökberk, Halil Vehbi Eralp, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Takiyettin Mengüşoğlu, Bedia Akarsu, Nermi Uygur ve Hüseyin

* Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/Türkiye, e-posta: zaktas@beu.edu.tr, Orcid Id: 0000 0002 9396 4698

1 Geniş bilgi için bkz. Ş. Teoman Duralı, "Dârulfünûn Felsefe Bölümü Yüz On Yaşında", *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları* 18 (2010), 11-32.

2 Doğan Özlem, "Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine" (Görüşmeci: M. Cüneyt Kaya vd.), *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/17 (2011), 363, 375.

3 Özlem, "Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine", 377.

lür[59] çünkü Eralp yeni-pozitivizmin, felsefenin üzerinde yeterince durmadığı birçok kavramı aydınlattığını, buna karşın birçok konuyu ise felsefe dışı bırakarak bilginin alanını aşırı derecede daralttığını düşünür.[60]

Eralp'in Aydınlanmacı felsefe anlayışını yadsımadığı, hatta belli oranda bu anlayışa katıldığı söylenebilir. Bununla birlikte Macit Gökberk ve Takiyettin Mengüşoğlu gibi meslektaşlarında görülen büyük felsefe tutkusu, toplumsal ve siyasal problemlerin çözümü için felsefeye bir görev yükleme eğilimi onda görülmez.[61] Başka bir deyişle Eralp Aydınlanmacı, Batıcı ve pozitivist bir cepheden konuşan keskin tartışmalar içinde olmadığı gibi doktrinal çözümler peşine de düşmemiştir.

Eralp'in Türk felsefesine en büyük katkısı felsefe kültürünün yaygınlaşması ve kurumsal bir kimlik kazanması hususunda olmuştur; söz gelimi Weber'den yaptığı *Felsefe Tarihi* çevirisi hâlen en çok okunan ve faydalanılan çalışmasıdır.[62] Fransız sosyolojizmine dayanan felsefe tarihi anlayışının en iyi örneklerinden biri olan bu eser, aynı zamanda onun Fransız geleneğindeki felsefe tarihi anlayışına yakın olduğunun bir göstergesidir.[63] Dahası Eralp'in felsefe tarihi anlayışı Bölüm'de egemen olan Alman geleneğinin yanında Fransız geleneğindeki felsefe anlayışının da temsil olunduğuna işaret eder.[64]

Son tahlilde felsefenin Batılı kökenini kabul eden ancak kendi kültürüne yüz çevirmeyen ve bunu özellikle Yahya Kemal üzerine yazdıklarıyla vurgulayan Eralp, felsefeyi tüm kültürel unsurların katıldığı geniş bir uzlaşı zemini olarak görür.

KAYNAKÇA

Atıcı, Medar vd. "Felsefe Hocaları". *Felsefe Arkivi* 30 (1997), 1-47.

Bıçak, Ayhan. "Macit Gökberk'in Felsefe Anlayışı". *Felsefe Arkivi* 33 (2008), 1-30.

Duralı, Şaban Teoman. "Dârulfünûn Felsefe Bölümü Yüz On Yaşında". *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları* 18 (2010), 11-32.

Eralp, Halil Vehbi. "Ahlak ve Adetler İlmi". *Sosyoloji Dergisi* 2/2 (1943), 94-104.

Eralp, Halil Vehbi. "Batıda Tolerans". *Felsefe Arkivi* 13 (1962), 120-124.

Eralp, Halil Vehbi. "Determinism ve Hürriyet Üzerine Düşünceler". *Felsefe Arkivi* 5/1 (1960), 1-6.

Eralp, Halil Vehbi. "Felsefe Tarihi". *Felsefe Arkivi* 13 (1962), 116-119.

Eralp, Halil Vehbi. "Felsefede ve Güzel Sanatlarda Ahenk". *Felsefe Arkivi* 15 (1964), 3-18.

---

59 Karaböcek, "H. Vehbi Eralp ve Düşüncesi", 225-226; ayrıca bkz. Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 271.

60 Bkz. Eralp, "Söyleşi", 73.

61 Karakuş, *Felsefe Tasavvurumuz*, 178.

62 Krş. Karaböcek, "H. Vehbi Eralp ve Düşüncesi", 226.

63 Eralp söz konusu *Felsefe Tarihi* çevirisine yazdığı "Önsöz"de bu eseri başarılı bir çalışma olarak niteler. Eralp, "Önsöz", *Felsefe Tarihi*. Ayrıca bkz. Eralp, "Söyleşi", 69-71.

64 Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, 279-280.

Eralp, Halil Vehbi. "Halil Vehbi Eralp: Felsefe, Felsefe Tarihi, Mantık ve Sanat Konusunda Söyleşi" (Görüşmeci: Arslan Kaynardağ). *Felsefecilerle Söyleşiler.* 63-78. İstanbul: Elif Yayınları, 1986.

Eralp, Halil Vehbi. "İnsan Hürriyeti ve İçtimai Kanunlar". *Sosyoloji Dergisi* 2/4-5 (1947), 52-56.

Eralp, Halil Vehbi. "Önsöz". Alfred Weber. *Felsefe Tarihi*. çev. Halil Vehbi Eralp. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 5. Basım, 1998.

Eralp, Halil Vehbi. "Önsöz". *Hümanizm (İnsancılık): Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler*. Boğos Zekiyan. İstanbul: İnkılap ve Aka, 1982.

Eralp, Halil Vehbi. "Önsöz". *Platon-I: Hayatı-Eserleri-Sokratik Diyaloglar.* Halil Vehbi Eralp. İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1953.

Eralp, Halil Vehbi. *Matematikte, Fizik ve Kimyada Metot.* İstanbul: Üçler Basımevi, 1947.

Eralp, Halil Vehbi. *Yahya Kemal İçin*. İstanbul: Yahya Kemali Sevenler Cemiyeti, 1959.

Kafadar, Osman. *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.

Karaböcek, Can. "H. Vehbi Eralp ve Düşüncesi". *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları* 18 (2010), 215-228.

Karakuş, Rahmi. *Felsefe Tasavvurumuz: Darülfünun'dan Üniversite'ye Türkiye'de Felsefe.* İstanbul: Değişim Yayınları, 2003.

Özlem, Doğan. "Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine" (Görüşmeci: M. Cüneyt Kaya vd.). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/17 (2011), 357-381.

MEHMET KARASAN'IN AHLAK FELSEFESİ

İpek Keskin*

GİRİŞ

Arapça "hulk"; Yunanca "ethos" ve Latince "mos" kelimelerine dayandırılan ahlak; toplumun görüş, düşünce, inanç, örf, adet ve yasaklarına göre şekillenen, benimsenmiş bir yaşam biçimini ifade etmektedir.[1] Bu yaşam biçimi, insan ilişkilerinde iyi, doğru gibi değer yargılarının birbirinden ayırt edilerek yapılması gereken ve uzak durulması gereken davranışlar öne sürmekte, insan yaşamını idame ettirmesi için gerekli olan yönlendirmeleri yapmaktadır. Bu doğrultuda din de esasen iyi ve doğruya ulaşmak, kötüden korunmak ve uzaklaşmak için insan yaşamına ahlak gibi bazı kurallar koymuştur. Din, insanların ahiret ve dünya mutluluklarını amaçlayan, iyi kötü gibi değer yargılarını ayırt ederek iyiye ulaşmanın yollarını gösteren ve insanı belli bir olgunluğa eriştirerek her bakımdan mutlu kılmayı hedefleyen kurallar toplamıdır. O hâlde ahlakın amacı din de olduğu gibi insanı iyiye yönlendirmek ve kötüden uzak durmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda ahlak, toplum içinde bireylerin uyması gereken davranış biçimlerini kural koyucu tavır takınarak uygulamaya yönlendirir, bireyi harekete geçirir. Öyleyse din ve ahlakın bu manada amaç birliği taşıdığını söylemek gerekir. Din ve ahlak öğüt temelinde insan ilişkilerini düzenleyen, normatif yapıya sahip olarak insanlara, belli bir dünya görüşü ve buna bağlı bir yaşam tarzı sunmaktadırlar. İnsanın varoluş amacı, hayatın gerçek anlamı gibi sorulara gayeci bir anlayışla cevap veren din ve ahlak, hayatın anlamına dair insanları aydınlatarak mutluluğa eriştirmeyi hedeflemektedir. Bunun için de iyi niyete dayalı doğru eylemi şart koşarak toplumsal yapı ve kültürün belli tarzda bileşeni olarak işlev görürler. Din ve ahlak insanın sadece neyin iyi veya kötü olmasını bilmesini yeterli bulmayarak teorik bilgiyi pratiğe dolayısıyla eyleme dönüştürülmesini istemektedirler. Çünkü doğru davranışın ne olduğunu bilmek o davranışın yerine getirilmesi için yeterli olmayabilir.

İnsan kendisini eylemsellikle, yaptığı davranışlarla ortaya koymaktadır. Eylemselliğin uygulama alanı ise toplumdur. İnsan topluma kendisini gerçekleştirmek ve amaçlarına daha kolay ulaşmak için yönelmektedir. Böylece ahlak

* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi.

1 C.C. Aktan, "Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2009), 39.

sizleşip yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı saptanmıştır. Artık inancı kalmayan bireylerin kendisini toplumdan soyutladığı ve intihara yöneldiği görülmüştür. Bu yüzden Karasan için intihar ahlak yoksunluğunun bir belirtisi olarak görülmüştür. Önemli olan ahlakta bireysel arzu, istek veya gayelerimiz için bencilce eylemek değil, ortak yararı gözeterek birey üstü gayeler uğruna eylemektir. Başka bir deyişle önemli olan toplum için eylemektir. Ayrıca Karasan, sıkça ahlak disiplinine bağlı olarak yaşamanın önemi vurgulanmıştır. Aksi takdirde ahlaksız ve dinsiz toplumda her türlü başıbozukluk, keyfilik, çatışma ile karşı karşıya kalma tehlikesiyle yüzleşmek durumunda kalınmıştır. Ahlak disiplini olmadığında insanlar arasında güvensizlik ve kargaşa durumu öngörüldüğünden dolayı Karasan düşüncesinde ahlak, din ve toplumun ne kadar önemli olduklarını anlamaktayız.

Karasan, kuramsal sorunlara dair önerdiği çözüm yanıtlarıyla da ön plana çıkmış bir felsefecimizdir. Kendisi ahlakın sınırlarını belirlemeye çalışarak ahlakı bilim statüsüne çıkarmayı hedeflemiştir. Bu hedefi gözeterek ahlaki olan ve olmayan ayrımını yapmıştır. Böylece ahlakın özelliklerinin nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Ahlaki olanları da özellikleri itibarıyla sınıflandırmıştır. Böylece çeşitli ahlak şekillerini gösteren Karasan, daha sonra ahlak olaylarını izah ederek açıklamış, olayın gerçekleşmesinin ardındaki sebepleri ve toplumdaki işlevini ortaya koymuştur. Ahlak olaylarını müşahede ederken öncelikle sosyolojik olayları incelemiş Descartes'in şüphe yöntemini ahlaka uygulayarak peşin hükümleri ve önceden edinilmiş fikirleri atmış, zihnini berraklaştırmıştır. Bu husus doğrultusunda ahlak olaylarını objektif incelemeyi başarmıştır. Böylece amacına ulaşmış, ahlak alanını keyfi ve sübjektif temelden ayrıştırarak ahlakı bilim olarak ortaya koymuştur.

Karasan için ahlak oldukça önemlidir. Ahlak insan yaşamında eylemleri önceden belirleyen kurallara bağlayarak birey hareketlerini sabitleştirmiş, bunun sonucunda bireyi keyfine göre hareket etmekten kurtarmıştır. Böylece ahlak insanda alışkanlık hâlini alarak karakter ve şahsiyet gelişiminde dolayısıyla toplum gelişiminde büyük rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

Aktan, C.C. "Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2009), 38-59.

Ayhan, A. *Mehmet Karasan'ın Hayatı, Eserleri ve Felsefi Görüşleri*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Bergson, H. *Ahlak ile Dinin İki Kaynağı*. çev. M. Karasan. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 3. Basım, 1967.

Karasan, M. "Din Sosyolojisinin Öncüleri ve Kurucuları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (1953), 61-69.

Karasan, M. "Durkheim'ın Ahlak Sosyolojisi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 1/2 (1948), 255-276.

Karasan, M. "İlk Yunan Düşüncesinde Din İlmi Denemeleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (1953), 21-27.

MACİT GÖKBERK: HEGEL VE MARX'TA DİYALEKTİK

Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç*

1. Macit Gökberk ve Felsefe

Macit Gökberk (1908-1993) Cumhuriyet Türkiye'sinde felsefenin temel ilkelerinin yerleşmesi için önemli bir rol oynamış felsefecimizdir. 1978 yılına kadar, bu bölümde önce öğrenci sonra öğretici olarak bulunmuştur (Gökberk, 1983; Cevizci, 2020).

Türkiye'de felsefe öğrenimi görerek üniversite hocası olmuş ilk kuşak Macit Gökberk'in kuşağıdır. Gökberk'in üniversiteye girdiği dönem Darülfünun'un, yani eski dönem üniversitenin son dönemiydi. Gökberk bölüme girdiğinde hocaları doğrudan felsefe formasyonu olan hocalar değildir. 1933'te üniversite reformu yapılmış ve Gökberk'in hocalarından sadece Mustafa Şekip Tunç kalmıştır. Ötekiler hepsi kadro dışı olmuştur (İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Nimetullah, Orhan Sadettin, Babanzade Ahmet Naim). Bu yeni üniversitenin felsefe bölümüne Hans Reichenbach getirilmiştir. Pozitivist felsefeci olan Reichenbach o zamanki Türkiye'de yaygın olan felsefe geleneği bakımından karşıt bir örnek sayılır. Gökberk asistanlığa başlayınca ilk hocası Hans Reichenbach olur. Hans Reichenbach'ın lojistik üzerine derslerini Macit Gökberk tercüme edermiş. Reichenbach hem felsefe tarihi hem de sistematik felsefe yapamadığı için 1936 yılında Ernst von Aster felsefe tarihi bölümüne getirtilmiş, 1948 yılında ölünceye kadar bu bölümde ders vermeye devam etmiştir.

Gökberk bu arada, 1935 yılında Almanya'ya doktora yapmak üzere gider. Berlin Üniversitesi felsefe bölümünde "Hegel ve Auguste Comte'un Sistemlerinde Sosyoloji" başlıklı doktora tezini tamamlar. Döndüğünde İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Harpten sonra felsefe bölümünde yeni bir evre başlar. Hans Reichenbach 1938 yılında ayrılmıştır ve Amerika'ya gitmiştir. Kısa süreli getirtilen yabancı hocalardan biri Heinz Heimshoeth, kendisi 2 yıl Türkiye'de bulunmuştur. Daha sonra yabancı hocalar gelmemiş, gelişmeler artık Türk hocaları sorumluluğunda yürütülmüştür. 1950 yılından sonra Halil Vehbi Eralp

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İTBF Felsefe Bölümü, atunc@aybu.edu.tr orcid.org/0000/001-6503-0524.

Rus göçmeni Aleksander Kojéve'nin Hegel'in din felsefesi üzerine olan semineri ile başlayan çalışmalarla Fransa'da Hegelci varoluşçu, sürrealist ve teolojik eğilimler şekillenmeye başlamıştır. Akademisyenlerin çabaları yanında Henry Lefebvre ve Norbert Guterman'ın-Marksist felsefecilerin çabaları da önem taşır. Hyppolite'in güçlü tezleri ve derin bilgisi ise hem teolojik hem de akılcı yorumları destekler.

Fransız sosyalist hareketi daha çok rasyonalist bir Hegel anlayışını savunuyordu. Bu rasyonalist Hegel yorumlarına daha sonra teolojik Hegel yorumları da eklenmiştir. Bu yaklaşım belirtik bir dinsel boyutun insan öznelliğinin aşkın nitelikleriyle yer değiştirdiği savaş sonraki dönemde yaygınlaşan varoluşçu yönüyle Hegel'e giden yolu hazırlar. Bu dönemdeki rasyonalist Hegel görüşü de Hegel'in diyalektiği ile Marx'ın materyalist diyalektiği arasındaki ilişkiye açıklık getirmeye çalışmaktadır. Böylece günümüze kadar gelen ve Fransız Marksizmin gelişmesine eşlik eden daha sonra ortaya çıkacak birçok politik ve felsefi tartışmaların başlangıcı olacaktır.

Kojéve'in yorumları, Hegel sisteminin antropolojik ve varoluşçu anlamını vurgulayarak bütün bir düşünür kuşağını etkilemişti. Varoluşçuluğun kurucusu olarak kabul edilen Kierkegaard bile, Hegel'i, düşüncesinde insanın bireysel ve varoluşsal yanının hiçe sayıldığı nedeniyle eleştirmişti. Fakat, Kojéve'in öne çıkan bu yorumu ile ortaya çıkardığı varoluşsal boyutu, Fransız düşüncesinde güçlü etkiler bıraktı. Hegel'i bambaşka bir açıdan gündeme getirdi.

Belge ise, Marks ile Hegel arasında zorunlu ve önemli bir bağıntı olmadığını düşünmektedir. Stace'ye göre Hegel'in felsefesi de çağlar içindeki idealizm dışında yeni bir şey söylememektedir. Hegelci diyalektiğin de Marksist diyalektiğin de temel ilkeleri çelişkidir. Fakat çelişki her iki düşünce biçiminde aynı işleve sahip değildir. Hegel bir değişmezliği haklı göstermeye çalışırken Marksizm hayatın değişim olduğu gerçeğinden hareketle bunun işleyişini araştırır. Hegel'in çelişki ve karşıtların özdeşliği gibi kavramları Marksizm için başlangıçta değerli olsa da Marksizm bunlarla kurulmadı. Marx Hegel olmasa da bilimsel buluşunu gerçekleştirmişti. Hegel bu buluşun doğruluğunu kanıtlayan bir dış kaynak olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

Bulutoğlu, Seval. *Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde Birey Anlayışları: Hermeneutik Bir Yaklaşım.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2015.

Cevizci, Ahmet. *Büyük Felsefe Sözlüğü*, I. Cilt. İstanbul: Say Yayınları, 2020.

Cevizci, Ahmet. *Büyük Felsefe Sözlüğü*, II. Cilt İstanbul: Say Yayınları, 2020.

Çüçen, Kadir vd. *Varlık Felsefesi*. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2017.

Edmonds, David- Nigel Warburthon. "Robert Stern'le G.W.F. Hegel'in Diyalektiği Üzerine". çev: Esra Nur (Sözbilici) Acar. *Geçmişin Büyük Düşünürleri Üzerine 27 filozofla Felsefe Muhabbetlerine Devam.* İstanbul: Maya Kitap, 2017.

Buckingham, Will. *Felsefe Kitabı*. çev. Emel Lakşe. İstanbul, Alfa Yayınları, 2015.

Gökberk, Macit. "Macit Gökberk'le Söyleşi". *Macit Gökberk Armağanı*, Yazı Kurulu: Bedia Akarsu- Tahsin Yücel. Ankara: TDK Yayınları, 1983.

Gökberk, Macit. "Hegel'in felsefesi-Yaşayan Yönleriyle". *Süregiden Felsefe Antik Çağdan Günümüze Filozoflarla Konuşmalar* Macit Gökberk. ed. Mustafa Günay. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2022.

Günay, Mustafa. "Macit Gökberk'in Felsefe Tarihi Anlayışı". *Macit Gökberk Aydınlanmanın Sesi.* ed.Mustafa Günay. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2022.

Kılıçaslan, Eyüp Ali. "Fransa'da Hegel". Çev. Doğan Barış Kılınç. Jean Hippolyte. *Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar.* Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.

Kojeve, Alexandre. *Hegel Felsefesine Giriş.* çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Singer, Peter. *Hegel Düşüncenin Ustaları*. çev. Bahar Öcal Düzgören. İstanbul: Altın Kitaplar, 2003.

Stace, Walter Terence. *Hegel Üstüne*. çev. Murat Belge. İstanbul: Birikim Yayıncılık, 2019.

HAMDİ RAGIP ATADEMİR'İN FELSEFE ANLAYIŞI

Doç. Dr. Coşkun Baba[*]

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi akademisyenlerinden olan Hamdi Ragıp Atademir (1910-1976), felsefe başta olmak üzere mantık, epistemoloji ve bilim ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Bu alanlarda özel uğraşlar ve önemli tespitlerde bulunan Hamdi Ragıp Atademir, hem Türk Modernleşmesinin tefekkür boyutuna hem de felsefi açıdan Cumhuriyet'in gelişiminde katkısı olması nedeniyle kendisinin Cumhuriyet tarihimizin felsefe sahasında hatırı sayılır bir yeri vardır.[1]

Hamdi Ragıp Atademir, felsefeyi ağırlıklı olarak Kant çizgisinde tenkit felsefesi merkezli bir yaklaşımla ele alan düşünürlerden biridir. Onun çalışmaları, verileri sürekli olarak toplamayı ve kategorize etmeyi içeren sistematik bir analitik metotla yapılmıştır. Ancak aynı zamanda analitik yöntemini sentetik bir tahayyül adına da kullanmıştır. Hamdi Ragıp Atademir, Kant çizgisinde tenkit felsefesi merkezli ve analitik bir yaklaşımla felsefe alanında çalışan bir düşünürdür. Hamdi Ragıp Atademir, Türk-İslam düşüncesinin Batı karşısındaki konumu ve etkileşimini analitik yöntemle ele alarak bu alanda sistematik çalışmalara öncülük etmiş önemli bir Cumhuriyet düşünürüdür. Analitik bakış açısı, disiplinler arası etkileşimi göz önünde bulunduran bir yaklaşım sunan Atademir, Türk-İslam düşüncesinin Batı ile etkileşimini daha bütüncül bir perspektifle anlamamıza yardımcı olur. Onun bilgiye olan sürekli merakı ve epistemolojik temelleri, felsefeyi yapma ve anlama çabasında olmasını sağlamıştır.[2]

Düşünür, felsefeci, mantıkçı, yazar ve siyasetçi olan Hamdi Ragıp Atademir'in felsefe ile ilgili görüşlerine geçmeden önce onun hayatına dair bilgileri kısaca vermeye çalışacağız.

[*] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalı öğretim üyesi, coskun.baba@ikcu.edu.tr.

[1] Mehmet Fatih Doğrucan, *Hamdi Ragıp Atademir'de Felsefe, Mantık ve Bilim* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), iv.

[2] Doğrucan, *Hamdi Ragıp Atademir'de Felsefe, Mantık ve Bilim*, 169.

bulunur. Bağımsız bir düşünceye sahip olan Atademir, felsefesinde mantık kavramını temel alır ve hakikate yaklaşma derecesine önem verir. Ayrıca tenkit filozofu kimliğiyle tanınan Atademir, tenkit ve eleştiriye büyük önem verir. Atademir, Felsefeyi Kant çizgisinde tenkit felsefesi merkezli ve analitik bir yaklaşımla ele almış, disiplinler arası etkileşimi göz önünde bulundurarak Türk felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Böylece o, Kant felsefesine benzer şekilde nedenler eleştirisine dayalı bir yaklaşımla hareket eder ve Türk felsefesinin Batı düşüncesiyle olan etkileşimine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşır. Sosyal-siyasal hayat ile düşünceler arasındaki ilişkiyi anlamak ve incelemek için çaba sarf eder ve Türk felsefesinin gelişimine ve özgün kimliğine katkıda bulunmayı amaçlar.

Düşünce tarzı ve metodolojisi, felsefe alanında önemli bir iz bırakan ve Türk düşünce dünyasında saygın bir konuma sahip olan bir akademisyen olan Atademir, farklı ekol ve görüşleri uzlaştırıcı ve eleştirel bir şekilde ele alan bir felsefeci olarak bilinir. Atademir, ontoloji ve epistemoloji alanlarındaki farklı kavramlar arasında ilişkiler kurarak bilginin ve ahlakın rolünü vurgular. O, felsefeyi pozitivistlere yakın bir anlayışla ele alır ve bilginin pratiğe dönük kullanımını önemser. Atademir, ontoloji ve epistemoloji arasındaki ilişkiyi "Terkip" ve "Tenkit" kavramlarıyla açıklar ve felsefe etkinliğini, bilginin pratiğe dönüşümünü ve ahlaki boyutunu içeren bir süreç olarak görür. Ayrıca o, batı düşüncesini edinirken, Türk düşüncesinin özgünlüğüne odaklanır ve naklen felsefe yerine aklen felsefe gerekliliğine inanır. Bunun yanında o, felsefenin bilimlerle ve dinle ilişkisini inceler ve bilimlerin sahalarını belirlemek için çalışır.

Eleştirel düşünceyi dogmatik düşüncelerden kurtulmanın bir yolu olarak değerlendiren Hamdi Ragıp Atademir'in felsefesi hem teorik zenginliğe sahiptir hem de pratiğe uygulanabilirliği olan bir tutum sergiler. Türk felsefesinin gelişimine önemli katkılarda bulunan ve sosyal-siyasal hayat ile düşünce arasındaki ilişkiyi anlamak için çaba sarf eden Atademir, Türk düşünce dünyasında saygın bir konuma sahiptir.

KAYNAKÇA

Alpyağıl, Recep. "ATADEMİR, Hamdi Ragıp". TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklo pedisi.org.tr/atademir-hamdi-ragip (20 Haziran 2023).

Aristoteles. *Organon I (Kategoryalar).* çev. Hamdi Ragıp Atademir. (Ankara: M.E.B. Yayınları, 1947).

Aristoteles. *Organon II (Önermeler).* çev. Hamdi Ragıp Atademir. Ankara: M.E.B. Yayınları, 1947.

Aristoteles. *Organon III (Birinci Analitikler).* çev. Hamdi Ragıp Atademir. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1950.

Aristoteles. *Organon IV (İkinci Analitikler).* çev. Hamdi Ragıp Atademir. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1950.

Aristoteles. *Organon V (Topikler).* çev. Hamdi Ragıp Atademir. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1951.

Atademir, Hamdi Ragıp. "Adel Awa; İhvan-ı Safa'nın Tenkit Kafası". *A.Ü.İ.İ.F Dergisi* I (1953), 95-103.

Atademir, Hamdi Ragıp. "Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar". *D.T.C.F Dergisi* VI/5 (1948), 443-445.

Atademir, Hamdi Ragıp. "Lojik Prensipleri ve Muasır Tenkit". *D.T.C.F. Dergisi* I/2 (1943),102-106.

Atademir, Hamdi Ragıp. "Mutluluk İçindeyiz". *A.Ü.İ.İ.F. Dergisi* (1969), 5-7.

Atademir, Hamdi Ragıp. "Porphyrios ve Ebheri'nin İsagocileri". *D.T.C.F Dergisi* VI/5 (1948), 481-486.

Atademir, Hamdi Ragıp. *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974

Atademir, Hamdi Ragıp. *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Atademir, Hamdi Ragıp. *Demokrasi Üzerine.* Konya: Öz Demokrat Konya Yay. 1959.

Atademir, Hamdi Ragıp. *Filozoflara Göre Felsefe.* Konya: Atademir Yay. 1947.

Atademir, Hamdi Ragıp. *İlim ve Muhit.* Konya: Atademir Yay. 1959.

Bildirici, Mehmet. *Konya Lisesi Konya Basınında Yazılar.* İstanbul, 2006.

Bolay, Süleyman Hayri. "Hamdi Ragıp Atademir". *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşüncesi*. ed. Süleyman Hayri Bolay, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 4-a/2530.

Brochard, Victor. *Yanlış Üzerine Deneme*. çev. Hamdi Ragıp Atademir. Ankara: İdeal Matbaa, 1943.

Destouches, Jean Louis. *Lojistik.* çev. Hamdi Ragıp Atademir. Ankara: 1947.

Doğrucan, Mehmet Fatih. *Hamdi Ragıp Atademir'de Felsefe, Mantık ve Bilim* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), iv.

Eflatun. *Phaidon.* çev. Hahmdi Ragıp Atademir ve Suut Kemal Yetkin. Ankara: Maarif Vekâleti, 1943.

Groethuysen, Bernard. *Nietzsche ve Alman Felsefi Düşüncesine Giriş.* çev. Hamdi Ragıp Atademir. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944.

Mustafa Arıkan, *Hamdi Ragıp ATADEMİR (Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri)* (Konya: Selçuk Üni. Arş. Fonu Proje no: SOBE 91/093, 1995), 3-32

Öner, Necati. "Profesör Hamdi Ragıp Atademir". *Felsefe Dünyası* 35/1 (2002), 3-7.

Türk Yurdu. "Hamdi Ragıp Atademir". Erişim 24 Haziran 2023. https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3958

NURETTİN TOPÇU

Doç. Dr. Muhammet Caner Ilgaroğlu[*]

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi Türk düşüncesinin önde gelen isimlerinden biri olan Nurettin Topçu (1909-1975), ahlâk, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve tasavvuf gibi alanlarını kapsayan geniş, entelektüel yelpazede orijinal fikirler ortaya koymuş idealist bir düşünürdür.[1] Asıl adı Osman Nuri olan[2] Topçu, 1909 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Aslen Topçuzâdeler[3] diye bilinen Erzurumlu büyük bir aileye mensuptur. Başarılarla dolu bir öğrenim hayatına sahip olan Topçu, felsefeye lise yıllarında merak sarmış ve mezun olur olmaz burslu olarak Fransa'da öğrenim görmeye hak kazanmıştır.[4] 1928-1934 yılları arasında altı yıl süreyle öğrenimine Fransa'da devam eden Topçu, lise tamamlama derslerini Bordeaux Lisesi'nden, lisansını ve doktorasını da Sorbonne'dan almıştır. Sorbonne'da felsefe alanında doktora yapan ilk Türk öğrenci olan Topçu'nun tezi, "*İsyan Ahlâkı"* ismiyle Türkçeye tercüme edilen *Conformisme et Révolte*'dir.[5]

Topçu, o yıllarda felsefi düşüncelerini derinden etkileyecek olan Louis Massignon (ö. 1962) ve hareket felsefesinin kurucusu Maurice Blondel (ö. 1949) ile tanışmıştır.[6] Blondel'in düşüncelerinden etkilenen Topçu, hareket felsefesini bizzat kendi çıkardığı "*Fikir ve Sanatta Hareket*" isimli dergi aracılığıyla tanıtmıştır.

1934 yılında İstanbul'a dönen Topçu, Galatasaray Lisesi'nde felsefe öğretmeni olarak meslek hayatına başlamıştır. Ardından İstanbul'daki çeşitli liselerde görev alan Topçu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Hilmi Ziya

[*] Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, muhammetcanerilgaroglu@duzce.edu.tr.

1 Muhammet İrğat, "Nurettin Topçu Düşüncesinde Varoluşsal Bir Argüman Olarak İradenin Tarihsel Hareketi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/36 (2016), 312.

2 Hüseyin Karaman, *Nurettin Topçu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010), 13.

3 Topçu'nun dedesi Osman Efendi'nin Rus işgali sırasında Türk ordusunda topçuluk görevinde bulunmuş olmasından ötürü aileye bu lakap verilmiştir. *Nurettin Topçu'ya Armağan* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 11.

4 Muhammet Caner Ilgaroğlu, *Nurettin Topçu ve İrade Davası* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2020), 20.

5 Hüseyin Karaman, "Nurettin Topçu ve İslâm Ahlâkı", *Din ve Hayat, TDV- İstanbul Müftülüğü Dergisi* 1 (2009), 72.

6 Süleyman Seyfi Öğün, *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 47.

Bu felsefenin dayandığı son prensibe gelince o, Anadolu'nun bin yıllık tarihinde yatan olayların ve ızdırapların oluşturduğu "*şahsiyetçi idealizm*"dir.[50]

Topçu, milliyetçilik anlayışını da şu altı ilkede toplamaktadır;

a) Dinimiz: Ahlâkımızı, örfümüzü, kalbimizi yoğurup medeniyetimizin kaynağını teşkil eden *İslâmiyet*.

b) Vatanımız: *Anadolu toprağı*.

c) Soyumuz: Anadolulun 900 yıllık tarihi içinde bu topraklardaki kaynaşmalarla aslını kaybetmeyen *Oğuz soyu.*

d) Dilimiz: Tarih içinde varlık kazanan *Türkçe.*

e) Devletimiz: Toplumun iradesini yaşatan *merkeziyetçi, otoriteli, mükellef devlet*.

f) İktisadi sistemimiz: Halkımızın bütün sosyal ihtiyaçlarını karşılayıp her bireyi iş ahlâkı ile seferber eden ruhçu ve cemaatçi bir sistemdir.[51]

Nurettin Topçu, Anadolu gerçeğinden bir milliyetçilik ideali ve bu ideale uygun düşecek tarzda da bir sosyalizm anlayışı ortaya koymuştur. dealindeki Anadolu toplumunu, bu düşünüş ışığında bir çeşit "Anadolu Sosyalizmi" ile açıklamaya çalışır. O ayrıca İmparatorluğun son yıllarında ortaya çıkan fikir akımları ve Cumhuriyet Dönemi milliyetçilik anlayışı karşısında, herhangi bir kutupçuluğa kaçmadan, entelektüel bir zemine dayanmak suretiyle *Anadoluculuk* adı verilen bir akımın da temsilcisi olmuştur.

KAYNAKÇA

Çağrıcı, Mustafa. *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*. İstanbul: Birleşik Yayınları, 2000.

Gregoire, François. *Büyük Ahlâk Doktrinleri*. çev. Cemal Süreyya. İstanbul: Varlık Yayınları, 1971.

Ilgaroğlu, Muhammet Caner. *Nurettin Topçu ve İrade Davası*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2020.

Işık, Emin. "Nurettin Hoca ve Din Adamları". *Nurettin Topçu'ya Armağan* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

İrğat, Muhammet. "Nurettin Topçu Düşüncesinde Varoluşsal Bir Argüman Olarak İradenin Tarihsel Hareketi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/36 (2016), 311-323.

Kara, İsmail. "*Nurettin Topçu*" *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi Metinler-Kişiler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.

Karaman, Hüseyin. "Nurettin Topçu ve İslâm Ahlâkı". *Din ve Hayat, TDV- İstanbul Müftülüğü Dergisi* 1 (2009), 72-76.

Karaman, Hüseyin. "Nurettin Topçu'nun Felsefesinde "İsyan Ahlâkı". *Muhafazakâr Düşünce* 5/19-20 (2009), 79-90.

Karaman, Hüseyin. *Nurettin Topçu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010.

Kılıç, Ahmet. *Bilinmeyen Yönleriyle Türk Filozofu Nurettin Topçu*. İstanbul: Motto Yayınları, 2020.

Kök, Mustafa. "Nurettin Topçu ve Rönesans'ımız". *Nurettin Topçu'ya Armağan* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

[50] Sarıtaş, "Nurettin Topçu'nun Fikir Dünyası", 89.

[51] Sarıtaş, "Nurettin Topçu'nun Fikir Dünyası", 93.

Öğün, Süleyman Seyfi. *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

Özer, Dursun. "Nurettin Topçu'dan Bazı Hatıralar". *Nurettin Topçu'ya* Armağan. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

Sarıtaş, Muhammet. "Nurettin Topçu'nun Fikir Dünyası". *Nurettin Topçu'ya Armağan.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.

Topçu, Nurettin. *İradenin Dâvası/Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.

Topçu, Nurettin. *İslâm ve İnsan/Mevlâna ve Tasavvuf*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.

Topçu, Nurettin. *İsyan Ahlâkı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2002.

Topçu, Nurettin. *Var Olmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.

Topçu, Nurettin. *Varoluş Felsefesi/ Hareket Felsefesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.

MİRAÇ KATIRCIOĞLU: ACIYLA MÜCADELE EDEN BİR SİSİFOS

Doç. Dr. Ceyhun Akın Cengiz*

GİRİŞ

Miraç Katırcıoğlu, tercümeleri ve kendi görüşlerini ifade ettiği makaleleri ile Türk felsefe geleneğine önemli katkılarda bulunmuş düşünürlerimizden biridir. Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Görüşlerinin çarpıcılığı okuyanı bir dehayla karşı karşıya kaldığını hissettirir hemen. Acıyla Sisifosvari mücadelesi, düşüncelerinde çelişkilere yol açmıştır. Fakat her daim kendisini yeniden kurmaya çalışmıştır, fikri dünyada. Kayaların her birinin ağırlığı, yarattığı yük her daim yeni ve farklıdır onun için. Acının düşünsel boyuttaki her yönüyle mücadele etmek, onun yaşamını şekillendirmektedir. Bu çalışmayla onun düşünceleri, Türk Düşünce dünyasına katkıları aktarılmaya çalışılmıştır. Ele aldığı konular özellikle kötülük meselesi bağlamında Tanrı ve insana dairdir. Kendi yazıları arasında çelişen görüşler ileri sürmesi onun anlaşılmasını ya da belli bir düzleme oturtulması anlamında zorluklara neden olabilse de aynı zamanda meselelerin farklı boyutlarının bir arada görülmesini de sağlamaktadır.

Mütercimlik yapmanın yanında şair olan Miraç Katırcıoğlu 1909/10-1974 yılları arasında yaşamıştır. Altı dil bildiği aktarılan Katırcıoğlu arkadaşları ve akademik çevrelerde yüksek dil yeteneği ve zekâsı ile de adından söz ettirmiştir. Şiirlerinin yayınlandığı Hareket dergisinin kurucusu Nurettin Topçu'nun, Türkiye'de sosyoloji için öneme sahip olan Prof. Dr. Cahit Tanyol'un, Katırcıoğlu hakkındaki övgülerinde bunu görmek mümkündür.[1]

Fransa'da eğitim gören felsefeci Türkiye'ye geldikten sonra Ankara Erkek Lisesi ve Gazi Terbiye Enstitüsünde felsefe öğretmeni olarak görev yapmıştır. Bırakmak zorunda kaldığı öğretmenlik mesleğinden sonra İzmir ve Ankara'daki işletme ve müdürlüklerde mütercim olarak çalışmıştır. Ömrünün sonla-

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ceyhunakincengiz@gmail.com, ORCID:0000-0001-6929-1158.

[1] Nurettin Topçu, "derin bir kültüre sahip, kişilik olarak da farklı bir insan" şeklinde Katırcıoğlu'ndan bahseder. Osman Nuri, "Te Deum Laudamus/ Dehanın Kırılgan Sınırında", *Ülke* 2 (Haziran 1997), 78.

SONUÇ

Miraç Katırcıoğlu'nun düşüncelerinin şekillenmesinde acı, kötülük ve özgürlük kavramlarının etkili olduğu görülmektedir. Acı çeken bir ruhun çelişkiler içinde olmasının doğallığına vurgu yaparken aslında kendi düşüncesine çelişkilerin farkında olduğunu da dile getirmektedir. Panteizmi benimsediğini söylerken aynı zamanda özbilincinde olan Tanrı anlayışını gündeme getirmektedir. Bir yandan belirlenimden söz ederken diğer yandan Bergsoncu bir yaklaşımla evrimden söz etmektedir. Yaratıcı Tekâmül bağlamında söz edilen evrim anlayışında özgürlüğün kendisine yer açması göz ardı edilemeyecektir. Çünkü varoluş tek bir şekilde olmayacak; farklı minvallerde hayat kendisini evrim aracılığıyla gerçek kılacaktır. Katırcıoğlu burada da bir çelişkiye düşmektedir. İnsanın özgürlüğü üzerine görüşlerini ileri sürerken bir yandan toplumsal olanın buyurduğuna, onu o yapan özellikleri iterek bir belirlenmişlik içinde, itaatle yaşamaya itiraz etmekte, karaktere hatta kişiliğe vurgu yapmakta fakat farklı makalelerde kişi anlayışını eleştirmekte, kötü olanla eşleştirmektedir. Toplumsal olana karşı çıkıp değiştirmenin imkânını da imkânsızlığını da savunmaktadır. Özgürce var olabilme olanağını da olanaksızlığını da kabul eden yazılar yayınlamıştır. Varoluşun indirgenemezliği nedeniyle belki de Katırcıoğlu farklı görüşler ileri sürmektedir. Var olan sadece tek bir nitelikle oluşa dâhil değildir. Varoluşun sonsuzluğunda farklı şekillerde izah etmek mümkündür. Fakat o da kendisini çelişkiler içinde bulmakta; fikri bunalımlarından kurtulmak için bıkıp tükenmeden uğraş vermektedir. Onun bu çabası Türk düşüncesine önemli bir ismi kazandırmakla beraber aynı zamanda acılardan uzaklaşamaması, kendisine yol çizememesi Türk düşünce dünyasında önemli bir düşünürün ortaya çıkmasına mâni olmuştur.

KAYNAKÇA

Arıcan, Kazım Musa. "Uluhiyet Anlayışları*". Din Felsefesi El Kitabı*. Grafiker Yayınları, 2014.

Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İzmir: Karınca Matbaacılık, 1. Baskı, 1987.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

Cevizci, Ahmet, *Ortaçağ Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.

Kur'an-ı Kerim. Erişim 01.08.2023.https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/

Katırcıoğlu, Miraç. "El Santimento Tragico de la Vida". *Hareket* 4 (Mayıs 1939).

Katırcıoğlu, Miraç. "El Öpmek ve Öptürmek Psikolojisi". *Gündüz* 6 (Eylül 1936).

Katırcıoğlu, Miraç. "Hiç Olmazsa Acı Bir Şeye Yarasaydı". *Gündüz* 4 (Ağustos 1936).

Katırcıoğlu, Miraç. "İki Ferdçilik". *Varlık* 66 (Nisan 1936).

Katırcıoğlu, Miraç. "İradesiz İrade". *Hareke*t 3 (Nisan 1939).

Katırcıoğlu, Miraç. "Kaçmaya Dair". *Gündüz* 4 (Temmuz 1936).

Nuri, Osman. "Te Deum Laudamus/ Dehanın Kırılgan Sınırında". *Ülke* 2 (Haziran 1997), Sy.26.

Varlık, Bülent. "Pınar (İstanbul/1943-1945)". *Kebikeç*, Sayı 45 (2018).

CAVİT SUNAR: MİSTİSİZM VE VİTALİZM ARASINDA İSLAM FELSEFESİNİN KONUMLANDIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Şengül Özdemir*

GİRİŞ

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde İslam düşüncesinin nereden hareketle anlamlandırılacağına dair sorun, Cavit Sunar'ın[1] felsefe yaptığı mevcut atmosferi tasvir etmektedir. Bu atmosfer içerisinde Sunar, klasikleşmiş geleneksel dini, felsefi yaklaşım ile pozitivist bilimsel yaklaşım arasında bulunmaktadır. Hem geleneksel hem de pozitivist indirgeyici yaklaşımı aşma motivasyonu dönemin mevcut tartışma atmosferini şekillendiren olgulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu olgu, Cumhuriyet Türkiye'sinde değişen siyasal, sosyal atmosfer içinde İslam düşüncesinin de yeniden yorumlanma gerekliliğini ön plana çıkarmış görünmektedir. Bu bağlamda Sunar'ın düşüncesini, kendi dönemindeki Bergson takipçilerinin atıfta bulunduğu Yahya Kemal'in "kökü mazide olan atiyim" ifadesinde dile getirilen yorum geleneği içerisine dâhil edebiliriz.[2] Bu perspektif, Cumhuriyet sonrası dönemde pozitivizme alternatif olacak fakat modernleşme taleplerini de karşılayacak biçimde İslam düşüncesinin yeniden yorumlanma çabası olarak ifade edilebilir. İslam düşüncesinin yeniden yorumlanma sürecinde çağın gereksinim ve beklentilerini karşılamak için Sunar'ın bir ayağı mistisizmin İslam düşüncesindeki bir

* Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Prof. Dr. Cavit Sunar, 1940'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden *İbn Miskeveyh ve Tehzibü'l–Ahlâk* adlı Yüksek Lisans teziyle mezun oldu. Daha sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Dogmatik İlimler asistanı olarak atandı. 1953'te İslam Felsefesi ve Filozofları asistanlığına geçti. Prof. Hilmi Ziya Ülken'in danışmanlığında hazırlamış olduğu *İbnü'l–Arâbî ve İmam Rabbânî'de Vahdet–i Şuhud ve Vahdet–i Vücud Meselesi* adlı teziyle 1954'te doktor oldu. 1960'ta *Bergson'da Zaman Meselesi* adlı teziyle doçent ünvanı aldı. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 1963'ten itibaren Tasavvuf Tarihi dersini de kapsayan İslâm Felsefesi dersleri verdi. Profesörlük kademeleri boyunca 32 yıl hizmet ederek 1982 yılında yaş haddinden emekliye ayrıldı. Hayatı hakkında bilgi için bkz. http://www.divinity.ankara.edu.tr/islam-felsefesi/23.01.2023; http://cavitsunar.com/kendisi-hakkinda/23.01.2023.

2 Mustafa Cem Oğuz, "Mustafa Şekip Tunç ve Türkiye'de Bergsonculuk", *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2015 Yaz), 91.

binaen Cumhuriyet Türkiye'sinde Sunar, İslam düşüncesini mistisizm ve vitalizm arasında konumlandırıp bu konumdan hareketle yorumlanmaya çalışmaktadır. Bu yorumda mistisizmin örneği olarak nitelenen İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf felsefesi ve vitalizmin örneği olarak nitelenen Bergson felsefesi arasında kurulmaya çalışılan senteze dikkat çekilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle bu sentezi gerekli kılan temel sorun ele alınmaktadır. Sunar, Antik Yunan ve Batı felsefesinden farklı olarak İslam düşüncesinin yaratılış ve spritüalist karakteri nedeniyle kendine has bir "varlık" yorumu olduğuna dikkat çekmektedir. Bu yorum çerçevesinde İslam düşüncesinin temel problemi "yaratılış ve Tanrı karşısında insanın özgürlüğü sorunu" olarak formüle edilmektedir. Sunar, bir taraftan İslam felsefesinin "varlık" yorumunun spritüalist ve yaratılış bağlamında ortaya çıkan özgürlük problemini çözmek diğer taraftan yeni devlet idealinin yücelttiği akıl ve bilimsellik gibi ideallerini karşılamak amacıyla Bergson'un vitalist felsefesini ön plana çıkarmaktadır.

Bu çerçevede Sunar, mistisizm ve vitalizm arasında İslam düşüncesini konumlandırmakla birlikte her iki yaklaşımı birbirine indirgemekten kaçınmak için "an- muhayyel" tasavvurunu teklif etmektedir. An-ı muhayyel" tasavvuru çerçevesinde Sunar, bir taraftan vitalizmi Mutlak'ı göz ardı edip gerçekliği (realite) tek taraflı "oluş" sürecine indirgemekle eleştirmektedir. Bu indirgeme sürecini aşmak için İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd teorisinde Mutlak Bir'in tecellisine dayalı aşkın yorumu kabul etmektedir. Öte yandan bu tasavvur, "andaim" tasavvurundaki spritüalist karakteri aşmak ve İslam düşüncesinde rasyonel ve bilimsel bir boyut kazandırabilmek için Bergson'un maddeden ruha doğru gelişen evrimci felsefesini dikkate almaktadır. Bu çerçevede "anmuhayyel" tasavvuru ekseninde Sunar, İslam düşüncesinin temel problemleri olarak tespit ettiği yaratılış ve özgürlük problemini yeniden anlamlandırmak için mistisizm ve vitalizm arasında bir sentez önererek İslam düşüncesine katkı sunmaya çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Bayraktar, Levent. "Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve İlk Temsilcileri". *Felsefe Dünyası* 28 (1998), 62-72.

Bergson, Henri. *Yaratıcı Tekâmül*, çev. M. Şekip Tunç (Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, ty.).

http://cavitsunar.com/kendisi-hakkinda/ 23.01.2023.

http://www.divinity.ankara.edu.tr/islam-felsefesi/23.01.2023.

Oğuz, Mustafa Cem. "Mustafa Şekip Tunç ve Türkiye'de Bergsonculuk". *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2015 Yaz), 90-109.

Sunar, Cavit. *"Aşkın Terbiyedeki Rolü". Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları* 25 (1981), 95-128.

Sunar, Cavit. "Atatürk Türkiyesi'nin Maddi ve Manevi Temeli". *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları* 117 (1973), 117-181.

Sunar, Cavit. "Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman". *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları* 18/1 (1970), 47-66.

Sunar, Cavit. "Evrimcilik ve Bergson". *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları* 9/1 (1961),

Sunar, Cavit. "İnsan Âlem İlişkisi". *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları* (1977), 49-99.

Sunar, Cavit. "Tasavvuf ve Kuran". *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları* (1980), 53-65.

Sunar, Cavit. *Ana Hatlarıyla İslam Tasavvuf İlmi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.

Sunar, Cavit. *İslâm Felsefesi Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.

Sunar, Cavit. *İslâm Felsefesinin Yunan Kaynakları ve Kozalite Meselesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.

Sunar, Cavit. *Mistisizmin Ana Hatları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966.

Sunar, Cavit. *Tasavvuf Felsefesi veya Gerçek Felsefe*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.

Sunar, Cavit. *Varlık Hakkında Ana Düşünceler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türk Tefekkür Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1982.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1992.

ORHAN MÜNİR ÇAĞIL: HUKUKUN HİKMETLE BULUŞMASI

Prof. Dr. Şahban Yıldırımer*

GİRİŞ

Prof. Dr. Orhan Münir Çağıl Cumhuriyet Dönemi önemli hukukçularımızdan biridir. 1912 yılında Çorum/İskilip'de doğmuş, 1999 İstanbul'da vefat etmiştir. Hukuk felsefesi ve hukuk metodolojisi başta olmak üzere farklı alanlarda birçok ölümsüz eserler bırakmıştır. Temel çalışma alanı "tabii hukuk" düşüncesi olsa da bu alanın metafizik düşünceye elverişli olması nedeniyle olsa gerek bu alan üzerinden birçok metafizik konuyu irdelemiş ve son derece özgün değerlendirmeler yapmıştır. Görüşlerini ortaya koyarken birtakım kısıtlılıklar içinde olduğu hissini vermektedir. Bunun temel sebebinin yaşadığı dönemde hâkim olan ideolojinin belli düşüncelere mesafeli duruşunun olabileceğini düşünmekteyiz.

Çağıl, ilk dönem eserlerinde "dini" bir dil kullanmak yerine felsefi ve mistik bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Ancak son dönemlerde yazdığı eserlerinde bu kısıtlılıktan kurtularak düşüncelerini ifade ederken din dilini rahat bir şekilde kullanmaya başladığını görürüz. Ortaya koyduğu tezlerinde konu hukuk ise tabii hukuk teorisi üzerinden manevi bir dil kullanır. Konu felsefe ise mistik bir dil kullanarak âdeta din dilini gizlemeye çalışır. Bazen "ilahi dinler" tabiri üzerinden yelpazeyi genişletir. Sonunda tüm düşüncelerinin arkasında âdeta sakladığı İslam dinine ait literatürü açıktan kullanmaya başlar.

> *"Vahdaniyet-i ilâhiyeye dayanan İslamiyet, gayet bariz ve açık bir şekilde, Allah'ı, kozmolojik görüşün mümessilleri gibi, her şeyi kaplayan ve kapsayan, her şeyin yaratıcı ana zemini olan, fakat yine de hiçbir şeye benzemeyen, bununla beraber her şey olan (yahut her şeyde her şey olan) "Külli-Tek" (Ehad) olarak belirtiyor."*

Son dönemde yazdığı eserlerinde bir kademe daha ileri giderek dinî nassları referans olarak kullanmaya başlar. Üstelik bunları orijinal dili olan Arapça (latinize) olarak ifade etmekte bir sakınca görmez. Böylece dinî literatüre olan derin vukufiyetini de bu vesileyle öğrenmiş olmaktayız.

* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Nietzsche, "*kendini ve Tanrı'yı aşmak*" isteyen, ilahi kevnî kudreti külliyeyi, mefhumlaşmış, fikirleşmiş duygular hâlinde tespite teşebbüs eden ve bu felsefi macerada yıkılıp giden; bu teşebbüsü, çok pahalıya ödeyen bir insandı. Nietzsche, kendinden önceki asırların, bin yılların felsefi ve ahlaki değerlerine karşı, tek başına, umumi bir savaşa girişmiş, bu savaşın ağırlığı altında, şayanı dikkat dehası: cinnetin, sabahı olmayan, karanlığına gömülüp gitmiştir.[32]

KAYNAKÇA

Çağıl, Orhan Münir, "Bu Günkü Teknik Terakki Karşısında Hürriyet Kategorisi Olarak Hukuk ve Hürriyet Felsefesi Olarak Hukuk Felsefesi", *(İ. H. F. M.) c. XXXIII, s:1–2*, Sulhi Garan Matbaası Koll. Şti. İstanbul 1967.

Çağıl, Orhan Münir, "Faust Tragedyasının Felsefi, Kültürel, Ahlâki Mânâ ve Kıymeti ve İhtiva Ettiği Hukuki Düşünceler", *(İ. Ü. H. F. M.) c. LI, s: 1-4*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1985.

Çağıl, Orhan Münir, *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, Nazir Akbasan Matbaası, İstanbul 1961.

Çağıl, Orhan Münir, "Hukuk Felsefesinde Tabii Hukuk", (*Tahir Taner'e Armağan*) İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1956.

Çağıl, Orhan Münir, *Hukuk Metodolojisi Dersleri*, Kenan Matbaası, İstanbul 1949.

Çağıl, Orhan Münir, "Hukuk Tarihinin Kıymet ve Ehemmiyetine Dair Bazı Düşünceler", *(İ. H. F. M.) c. XXII, s: 1–4,* İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1957.

Çağıl, Orhan Münir, "İnsaniyet İdesinin Işığında: Goethe'nin İnsan ve Hayat Anlayışı Hegel ve Kant'a Nisbeti", *(İ. H. F. M.) c. XLV, s: 1–4,* İstanbul 1981.

Çağıl, Orhan Münir, "Metafizik Zaviyeden Yabancılaşma Problemi ve Hegel'in Panlojist 'İntikal ve Telif (Terkip)' Felsefesi" *(İ. H. F. M.) c. XLIV, s: 1–4*, İstanbul 1978.

Çağıl, Orhan Münir, *Ruh ve Mana (Mânevi Nefs) Metafiziği Kontra "Nietzsche" ve Kozmolojik Nihilizm*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1978.

Güriz, Adnan*, Hukuk Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1987.

[32] Çağıl, *Nietzsche ve Kozmolojik Nihilizm*, 52.

AYDIN SAYILI

Prof. Dr. Yavuz Unat*

GİRİŞ

Aydın Sayılı 2 Mayıs 1913 yılında İstanbul'da doğdu. Ailesi aslen Gaziantep kökenliydi. Dedesi Abdülkadir Efendi oğullarına daha iyi bir tahsil sunmak için 1889 yılında İstanbul'a taşınmıştı. Babası Abdurrahman Sayılı (1875-1954) Trablusgarp'ta görev yapmış ve Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'a dönerek Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın çevresine katılmıştı. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'ya geldi. Annesi Suat Sayılı (1889-1951) ise ev hanımıydı. Sayılı'nın iki ablası vardı. Pirâye (Sayılı) Arıcanlı (1909-1996) ve Gündüz Sayılı (1911-1995). Pirâye Arıcanlı hâkim ve Gündüz Sayılı ise matematik öğretmeniydi.

Sayılı 1914 yılında babasının Tahran'a başkonsolos olarak gönderilmesi nedeniyle ilk yıllarını İran'da geçirdi. Burada Farsça ve İngilizce dersleri aldı; Fars edebiyatı öğrendi. Kurtuluş Savaşı sonrasında ailesiyle İstanbul'a geldi. Bu sırada altı yaşındaydı ve bir okula başladı. Aile 1925 yılında Ankara'ya göç etti ve Sayılı Anafartalar Caddesi'ndeki Gazi Mustafa Kemal İlk Mektebi'nin dördüncü sınıfına yazıldı. 1927'de burayı bitirdi ve Ankara Erkek Lisesi'ne devam etti.

1933 yılında Ankara Erkek Lisesi'nin bakalorya sınavına Mustafa Kemal Atatürk yanında yirmiye yakın kişiyle birlikte katıldı. Sayılı'nın sınavını bizzat kendisi yaptı ve bir saat yirmi dakika süren sınavın tarihe ilişkin sorularına aldığı yanıtları beğendi. Sayılı'ya ne olmak istediğini sordu ve su mühendisi yanıtını aldı. Atatürk ise seni tarihçi yapalım diye yanıt verdi ve yanında bulunan dönemin Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey'e dönerek bu çocukla ilgilenin talimatını verdi. Millî Eğitim Bakanlığı'nın sınavlarına girdi ve sınavı kazanarak yüksek öğretim yapmak üzere 1934 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildi. Harvard Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi'ne kaydını yaptırdı ve üç yıl sonra fizikten master derecesi aldı. Ardından bilim tarihi eğitimine başladı. Bilim tarihi sadece birkaç üniversitede bulunuyordu ve Harvard bunlardan biriydi. Buranın kurucusu ise George Sarton'dı (1884-1956). 1936 yı-

* Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, yunat@kastamonu.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-2561-6341.

KAYNAKÇA

Ayan, Dursun. *Ordinaryüs Profesör Aydın Sayılı*. Ankara, 2008.

Aydın, Ayten. "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'yı Anma Toplantısı Yapıldı (28 Kasım 2003, Ankara)". Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. *Bülten*. Cilt 16, Sayı 52, 2003, 88.

Aydın, Ayten. "Osmanlı Tarihine Katkıda Bulunanlar, Aydın Sayılı". *OTAM.* Sayı 14, 387-396.

Cunbur, Müjgân. "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı ile İlgili Anılarım ve Hoca'nın Birkaç Edebiyatçımız Hakkında Görüşleri". *Cumhuriyetimizin 80. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı*. Ankara: A.Ü. Yayınları, 2004, 293-296.

Çalışkan, Selami. "Türkiye'de Bilim Tarihi Sahasında İlk Doktora Tezi: Aydın Sayılı "Observatory in Islam". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi.* Cilt 2, Sayı 4, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, 2004, 701-720.

Demir, Remzi; Gödoğan, Melek D. *Aydın Sayılı.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2008.

Demir, Remzi. (Ed.) ve Kalaycıoğulları, İnan. (Derleyen). *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyatı – I, Atatürk ve Bilim*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2008.

Fazlıoğlu, İhsan. "İki Ucu Müphem Bir Köprü: 'Bilim' ile 'Tarih" ya da 'Bilim Tarihi'". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi.* Cilt 2, Sayı 4, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı. 2004, 7-27.

Frye, Richard Nelson. "Hayatta En Hakikî Mürşit İlimdir (The Truest Guide in Life is Science) by Aydin Sayili". *Isis.* Cilt 40, Sayı 3, Ağustos 1949, 286.

Irzık, Gürol; Güzeldere, Güven. "Introductory Remarks". *Turkish Sturdies in the History and Philospohy of Science.* Hollanda, 2005, 1-6.

İhsanoğlu, Ekmelleddin. "el-Üstâz el-Doktor Aydın Sayılı ve Âsâruhu el-'İlmiyye". *el-Marâsıd el-Felekiyye fi el-'Alem el-İslâmî*. Arapçaya Çeviren: Abdullah el-Omar. Gözden Geçiren: Abdülhamid Sabra. Kuveyt, 1995.

İhsanoğlu, Ekmelleddin. "Aydin Sayili (1913-1993) At Work: His Scientific Biography". http://www.muslimheritage.com/topics/default.cfm?articleID=630, 2010.

Kâhya, Esin; Dosay Gökdoğan, Melek; Demir, Remzi; Topdemir Hüseyin Gazi; Unat, Yavuz. *Türkiye'de Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü ve Bugünü, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı'nda Yapılan Çalışmalar.* Ankara: A.Ü. Yayınları, 2003.

Kâhya, Esin. "Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı". *Cumhuriyetimizin 80. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı.* Ankara: A.Ü.Yay, 2004, 301-304.

Kazancıgil, Aykut. "Aydın Sayılı'nın Yayınları". *Bilim Tarihi*. Sayı 21, Temmuz 199, 20-26.

Kennedy, E.S. "Aydın Sayılı, The Observatory in İslam and Its Place in the General History of the Observatory". *Isis.* Vol. 53, No. 2, Jun., 1962, 237-239.

Küyel, Mübahat Türker. "Aydın Sayılı'nın Hayat Hikâyesi, Eserlerinin Değerlendirilmesi, Eserlerinin Listesi". *Erdem*. C. 9, S. 25, Mayıs 1996, 3-29.

Küyel, Mübahat Türker. "In Memorian of Aydin Sayili: Biography and Account of Scientific Activity". http://muslimheritage.com/topics/default.cfm?ArticleID=535, 2010.

Lewis, Geoffrey. *The Turkish Language Reform, A Catastrophic Success.* 1999, Oxford *Trajik Başarı, Türk Dil Reformu*, Türkçeye Çeviren: Mehmet Fatih Uslu. İstanbul 2004.

Russell, G. A. "Aydın Sayılı, 1913-1993". *Isis.* C. 87, S. 4, Aralık 1996, 672-675.

Salğar, Ercan. "Aydın Sayılı'nın Bilim Anlayışı". *Dört Öğe Dergisi*. Yıl 1, Sayı 3, 2013, 25-40.

Sayılı, Aydın. "Profesör Aydın Sayılı'nın Kısa Biyografisi ve Bilimsel Faaliyetleri". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*. Çeviren: Melek Dosay, S. 5, 1994, 575-595.

Soltanmuradov, Güçmurat. "Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Bir Bilge: Aydın Sayılı". Yayımlanmamış Doktora Tezi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 1999.

Uğurlu, Mehmet Cemil. "Büyük Bir Bilim Tarihçisi Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı (1913-1993)". *Erdem*. C. 9. S. 26, Eylül 1996, 453-481.

ORHAN HANÇERLİOĞLU'NDA DİYALEKTİK VE TARİHSEL MATERYALİZM

Mehmet Akkaya*

GİRİŞ

Türkçe ile yapılmış felsefeler incelendiğinde önemli duraklardan birisinin de Orhan Hançerlioğlu olduğunu düşünebiliriz. Bu çalışma, neden böyle düşünmemiz gerektiğini göstermeyi hedefliyor. Hançerlioğlu'nun kendisi meslekten bir felsefeci/filozof olmasa da entelektüel enerjisinin en önemli kısmını filozofça çalışmalara ayırmıştır. *Düşünce Tarihi*[1]adlı çalışmasındaki, sunum, içerik, eleştiri, tespit ve analizler ilgiye değerdir. Bu yüzden onun felsefedeki yerini ve özgünlüğünü göstermek için bu eserden hareket etmek zorunludur. Öte yandan yazarın Marksist çizgide olduğu da açıktır. Bu yüzden imza attığı, temel eserini besleyen ve büyüten çalışmaları da bu zihniyetle yazılmıştır.

Düşünceyi, yalnız düşünceden yola çıkarak değil tarihsel ve toplumsal şartlara temas ederek ele almasından dolayı parçalı değil bütünselci bir kaygıyla hareket ettiği anlaşılmaktadır. Üstelik onun optiğinde felsefenin yalnızca felsefe olmadığı onun, siyaset, estetik ve bilimle birlikte var olduğu görülüyor. Bu çalışmada Hançerlioğlu'nun diğer eserlerinden de yararlanılacaktır. Bunların başında gelen *Felsefe Sözlüğü, Ekonomi Sözlüğü, Ruhbilim Sözlüğü, Ticaret Sözlüğü* ve *İnanç Sözlüğü*'nü hatırlatmakla yetiniyorum. Elbette *Felsefe Ansiklopedisi* adlı 10 kitaplık çalışmayı da unutamayız.

Burada anılan eser içeriklerinin özgünlük bakımından *Düşünce Tarihi*'nden geride kaldıklarını düşündüğüm için metnimi esas olarak *Düşünce Tarihi* üzerinden yazma niyetindeyim. Keza Hançerlioğlu sanat alanında da eser vermiş birisi. Kültür dünyasına şair olarak girmiş, romanlar yazıp ödüllere değer görülmüştür. Çalışma felsefeye yoğunlaşacağı ve belirli bir çerçeve içinde kalacağından dolayı takdir edersiniz ki tüm bu eserlerin paranteze alınması gerekiyor.

Hançerlioğlu, meslekten bir felsefeci değil dedik, bu alanda akademik tezler yazıp ünvanlar almış, örneğin profesör olmuş birisi de değil. Ülkemizde bu

* Araştırmacı-yazar

1 Hançerlioğlu Orhan, *Düşünce Tarihi*, Remzi Kitabevi, 10. Baskı, 2003, İstanbul.

yor, anlaşılması gereken bir disipline dönüşüyor. Hançerlioğlu'nun düşünce tarihini dört bin yıla sığdırması da son derece düşündürücüdür. Elbette kendi içinde tutarlılık göstermektedir. Çünkü düşünceye değilse de bilime, felsefeye, sanata ve siyasete kumanda eden sınıf mücadelesidir. Sınıf olgusu da felsefe gibi uygarlığa geçişle mümkün olmuştur.

Hançerlioğlu'nun, uygarlığı Mezopotamya'da başlatmasının Doğu hayranlığıyla hiçbir ilgisi yoktur. Tarihsel materyalizmin bir gereğidir. Zira felsefe, üretimi ve üretimin gelişmesi sürecini izler. Fırat, Dicle ve Nil gibi nehirler, üretimin, Mısır ve Mezopotamya'da ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Grekler-in bilgi ve bilimleri Doğu'dan edinmiş olmaları doğaldır. Hançerlioğlu açısından düşüncenin Batı'da gelişme imkânları bulmasının nedeni de maddi gelişmişlikle ilgilidir. Kitaba özelliğini veren bu anlayış da Marx ve Marksizm çizgisinin bir gereği olarak görülmektedir.

Bu noktada bazı tutarsızlıkların ortaya çıktığı da görülüyor. Rönesans'ın yeniden doğuş olduğu, Yunan ve Latin kaynaklarına dönüldüğü savunuluyor. Yeni fikir ve felsefelerin Antik felsefeden geldiği iddia ediliyor yani. Oysa fikirler başka toplumlardan kısmen gelebilirler ancak. Esasen her düşünce ve filozof kendi çağının ve toprağının çocuğudur. Kaldı ki Hançerlioğlu'nun da belirttiği gibi Rönesans düşünürleri Antikçağ düşüncesini eleştirip aşmışlardır. Bu düşünürlere göre Aristoteles'in evren anlayışı yanlıştır!

Kopernik, Bruno ve Galilei, eski fikirleri sürdürmemiştir. Bunlar yeni tezler ve teoriler ürettiler. Dolayısıyla Hançerlioğlu esasen tarihsel materyalist çizgide olsa da ana akım düşünce tarihinin etkisinde kaldığı noktalar da vardır. Bu etki, kendisini düşünce tarihini lineer bir tarih anlayışını savunurken de göstermektedir. İnişli çıkışlı, yükselişlerin ve düşüşlerin birlikte yürüdüğü tarih anlayışı tarihsel materyalizme daha uygun düşerdi.

Doğu antik çağının ve İslam coğrafyasında ortaya çıkan felsefelerin evrensel düşünceye dâhil edilmesi önemli bir eksikliği gidermiş olmalıdır. Hançerlioğlu, genel olarak düşünceyi özel olarak felsefeyi üretim olgusuyla birlikte ele aldığı için de özgün bir yerde duruyor. Nihayet "aç ayı oynamaz" biçiminde bir atasözü vardır. Durumu hem güzel (estetik) hem de doğru açıklar. Düşünce süreçlerine sınıf olgusunun eklenmesi de son derece önemlidir. Hançerlioğlu'nun da kitap içinde belirttiği gibi "insan kulübede farklı sarayda farklı düşünür." Yazarın düşünce tarihini ele alırken seçmeler yaptığını, düşüncelerin kırılma noktalarını, etki yapmış düşün, bilim ve sanat insanlarına yöneldiğini, dolayısıyla klasiklerin izini sürdüğünü de belirtmemiz gerekiyor.

KAYNAKÇA

Hançerlioğlu Orhan. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 10. Baskı. 2003.

KAMURAN BİRAND: MODERN BİLİNCİN ONTOLOJİK BAĞLAMININ YENİDEN TESİS EDİLME İMKÂNI OLARAK ELEŞTİREL ANLAMA TEORİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Şengül Özdemir*

GİRİŞ

Türkiye'nin ilk kadın felsefe profesörü olan Kamuran Birand[1], felsefi düşüncesini fenomenolojiye bağlı hermenötik gelenek üzerinden temellendirmektedir. Birand'ın felsefi düşünceye dair tavrını belirginleştirmek için felsefe tarihinin temel dönüm noktalarına işaret etmek gerekmektedir. Genel hatlarıyla ifade edersek Antik Yunan düşüncesinde varlığın mahiyeti (ousia/essentia) üzerinde temellendirilen ontolojik tavır ve Descartes ile sistemleştirilen varlığın hakikatini bilinçten (cogito ergo sum) hareketle temellendiren epistemolojik tavır bu dönüm noktalarına işaret etmektedir. Modern dönemle birlikte bilincin merkezi rol kazandığı epistemolojik tavır, Hume sonrası psikolojik[2] bir boyut kazanmıştır. Fakat felsefe tarihinde Hume ile görünürlük kazanan felsefe-psikoloji ilişkisi epistemolojik tavrın psikolojiye indirgenme riskini ortaya

* Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Türkiye'nin ilk kadın felsefe profesörü olan ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi bölümünde görev yapan Kâmuran Birand, 1917 yılında Karaman'da doğmuştur. İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden 1942 yılında mezun olmuştur. 1943 yılında aynı bölümde asistan olup Prof. Dr. Von Aster'in yanında çalışmaya başlamıştır. "Tanzimattan Sonraki Türk Düşüncesinde Aydınlanma Hareketi" adlı doktora tezini Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken danışmanlığında tamamlamış ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde göreve başlamıştır. 1953 yılında "Dilthey ve Rickert'de Manevî İlimler Görüşü" adlı eseriyle doçent olmuştur. İlmi çalışmalar için Almanya, Fransa ve Avusturya'da bulunmuştur. 1964 yılında vefat etmiştir. Hayatı ve çalışmalarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Hilmi Ziya Ülken, "Prof. Dr. Kâmran Birand", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII, 1964, 139; Uğur Erkan, "Karaman'ın Düşünürü BİRAND, Kâmran", *Karaman'dan* (06.07.2023), https://www.karamandan.com/makale/15501831/ugur-erkan/karamanin-dusunuru-birand-kamran.

2 Henry Huxley'e göre Hume'un en önemli yeteneklerinden (merit) biri felsefenin psikolojiye dayandığı gerçeğini kabul etmesidir. Hume, insan bilgisinin sınırlarını göstermeye kararlı ölçülü (mitigated) şüpheci ve saf metafiziği kesin olarak reddeden kişidir. Bkz. James A. Harris, "The Reception of David Hume in Nineteenth-Century British Philosophy", *The Reception of David Hume in Europe*, ed. Peter Jones (London: Thoemmes Continuum, 2005), 324.

bağlama dikkatlerimizi çekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada Birand'ın Cumhuriyet sonrası Türk felsefesine sunduğu bir diğer katkısı, modern bilincin soyut epistemolojik ve psikolojik karakterine dair eleştirileri ile dikkatimizi ontolojik zeminin yeniden tesis edilmesine yönelik tartışmalara yönlendirmesi bağlamında değerlendirilmiştir. Zira bu tartışmalar günümüzde yüzleştiğimiz felsefi problemlerin arka planına ışık tutarak bu problemleri daha derinlikli kavrama ve çözme imkânına işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Birand, Kâmıran. Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimatta Tesirleri. Ankara: Son Havadis Matbaası, 1955.

Birand, Kâmıran. Dilthey ve Rickert'te Manevî İlimlerin Temellendirilmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1954.

Birand, Kâmıran. İlk Çağ Felsefesi Tarihi. Ankara: Türk Matbaası, 1958.

Birand, Kâmıran. Mânevi İlimler Metodu Olarak Anlama. Ankara: Türk Tarih Kurumu,1960.

Birand, Kâmuran. "18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Tarihçiliği ve Modern Tarihçilik Karşısındaki Durumu", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/1-4 (1956), 87-99.

Birand, Kâmuran. "Din Kavramının İncelenmesi Hakkında", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9/1-4 (1961), 15-18.

Birand, Kâmuran. "Dinin Mahiyeti Üzerine". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/1-4 (1957), 120-134.

Birand, Kâmuran. "İnsanlığın Aydınlanması ve Hürriyet Üzerine". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/1-2 (1955), 46-48.

Birand, Kâmuran. "Türk Düşüncesinde Avrupalılaşma". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/1-4 (1957), 96-102.

Chrudzimski, Arkadiusz-Barry Smith, "Brentano's Ontology: From Conceptualism to Reism", The Cambridge Companion to Brentano, ed. Dale Jacquette. 197-219. United Kingdom: Cambridge University Press, 2004.

Crowell, Steven. "Husserlian Phenomenology", A Companion to Phenomenology and Existentialism. ed. Hubert L. Dreyfus-Mark A. Wrathall. 9-30. UK: Blackwell Publishing, 2006.

Dilthey, Wilhelm. Hermenötik ve Tin Bilimleri. çev. Doğan Özlem. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

Erkan, Uğur. "Karaman'ın Düşünürü BİRAND, Kâmran". Karaman'dan (06.07.2023). https://www.karamandan.com/makale/15501831/ugur-erkan/karamanin-dusunuru-birand-kamran.

Harris, James A. "The Reception of David Hume in Nineteenth-Century British Philosophy", The Reception of David Hume in Europe, ed. Peter Jones. 314-326. London: Thoemmes Continuum, 2005.

Jacquette, Dale. "Brentano's Concept of Intentionality", The Cambridge Companion to Brentano, ed. Dale Jacquette. 98-130. United Kingdom: Cambridge University Press, 2004.

Kahraman, Yakup. "Kâmuran Birand'ın Hermenötik Anlayışı". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 4/17 (Bahar 2017), 485-502.z

Kahraman, Yakup. "Modern Türk Düşüncesinde Hermenötiğin Kendini Konumlama ve Anlamlandırma Süreci". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 9/17 (2011), 313-332.

Mengüşoğlu, Takiyettin. İnsan Felsefesi. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.

Penelhum, Terence. "Hume's Moral Psychology", The Cambridge Companion to Hume, ed. David Fate Norton and Jacqueline Taylor. 238-269. United States of America: Cambridge University Press, Second Edition, 2009.

Schuhmann, Karl. "Brentano's Impact on Twentieth-Century Philosophy", The Cambridge Companion to Brentano. ed. Dale Jacquette. 277-297. United Kingdom: Cambridge University Press, 2004.

Tatar, Burhanettin, "Yakın Dönem Türk Entelektüel Düşüncesinde Hermenötik Yönelim", çev. Halil İbrahim Doğramacı, Tezkire 71 (Ocak-Şubat-Mart 2020), 165-176.

Ülken, Hilmi Ziya. "Prof. Dr. Kâmran Birand", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII, 1964, 139-141.

von Aster, Ernst. İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi. çev. Vural Okur. İstanbul: İm Yayınları, 1949.

Zahavi, Dan. Husserl's Phenomenology. California: Stanford University Press, 2003.

BİLGİYE DAYALI ÖZGÜRLÜK VE İNSANLIK ANLAYIŞI: VEHBİ HACIKADİROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Cemzade Kader Düşgün*

GİRİŞ

1919-2007 yılları arasında yaşamış olan Vehbi Hacıkadiroğlu'nun felsefe ile olan ilgisi 1978 yılında başlamıştır. Bu kısa süre zarfında yazmış olduğu felsefi metinlerle felsefe alanındaki yetkinliğini ortaya koymuştur. *Kavramlar Üzerine* (1981), *Bilginin Doğası ve Kaynakları Üzerine* (1981), *Algılama, Duyma ve Bilme* (1984), *İnsan Felsefesi* (2000), *İnançtan Bilgiye* (2002), *Bilgi Felsefesi* (2002), *Özgürlük Ahlakı* (2002), *Özgürlük Hukuku* (2002), *Kavramlar Üstüne* (2003) adlı akademik çalışmaları bu kısa sürede kaleme almış ve bilgi başta olmak üzere felsefi sorunlara kendi perspektifinden bir açılım geliştirmeye çalışmıştır. Bertrand Russell, John Locke, Alfred Jules Ayer, Jacques Monod gibi düşünürlerin muhtelif eserleriyle ilgili telif kitaplarının yanı sıra çeviri kitapları da vardır ve ayrıca yapmış olduğu dergicilik faaliyetleriyle de düşünce ile kültür alanına önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle *Felsefe Tartışmaları* adlı dergi ile felsefe alanındaki tartışmaların devamlılığına katkı sağlamıştır. İnsan ve toplum bilimleri alanındaki yapmış olduğu çalışmalarla birçok ödül almış ve İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından kendisine 'Fahri Felsefe Doktoru' ünvanı verilmiştir.

Felsefenin ne olduğundan hareketle bilgi, özgürlük, ahlak, inanç, hukuk gibi konuları ele alarak kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Bilgi sorununu özellikle problem edinmiş, Locke, Hume, Kant'ın bilgi ile kurmuş oldukları ilişkiyi değerlendirmiş ve bilginin doğası ile kaynakları arasındaki temel bağıntının nasıl kurulabileceğini göstermeye çalışmıştır. Locke'un birincil ve ikincil bilgi kaynaklarını, Hume'un neden-etki arasındaki kurmuş olduğu ilişkiyi ve Kant'ın apriori ve aposteriori bilgi kaynaklarını değerlendirerek bilgi sorununu farklı bir perspektifte ele almıştır. Ayrıca bilginin öznel deneyimlerden değil, deney yolu ile elde edilebileceğini savunması açısından Aristotelesçi geleneğe karşı çıkmıştır.

* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

timi ile ahlak, özgürlük, toplumsal yaşam gibi temel kavramlar üzerinden bir ahlak bilgisi geliştirilmeye çalışılsa da bilgilerin yanlışlığından iyi bir ahlak öğretimi sağlanamamıştır. Fakat bu şu anda bir ahlak öğretisinin oluşturulamamış olması sonrasında da bir bilim olamayacağı anlamını taşımaz. Burada ahlakı dolaylı ya da dolaysız olarak etkileyen bilgilerin hangi noktalarda yanlış olduğu ayrımı yapılması gerekir. Ahlaklı davranışlar erdemli bir toplumu oluşturan bireyleri başarıya ulaştıracak ve daha erdemli bir toplum hâline getirecektir. Üzerinde durulması gereken husus erdem ve ahlaklı davranışların neler olduğu ve olması gerektiğidir.

Nitekim Hacıkadiroğlu'nda sağlıklı bir ahlaki anlayış törel bilginin toplum içinde yaygınlaştırılmasıyla birlikte olanaklıdır. Burada yapılması gereken bilginin ahlaklı olmak için yeterli olup olmadığıdır. Öncelikle bilgi ve inanç, sonrasında törel bilgi ve törel inanç arasında ayrım yapılmalıdır. Bunun nedeni ahlakın, davranışlarımızı düzenleyen bir yapıya sahip olmasıdır ve davranışlar nasıl ki inançlarımıza bağlıysa aynı şekilde inançlarımızda bilgimize bağlıdır. Fakat insanın doğru inançlarının belirlenmesinde her zaman bilgi yeterli bir unsur değildir. Gelenek ve görenekler, kendisine öğretilen ve inandığı kimseler sonucunda elde etmiş olduğu bilgilerde doğru inancın birer ürünü olarak karşımıza çıkabilirler. Zaten bu törel bilgi ve bilimsel bilgi arasında doğrudan doğruya bir ilişki olduğunu gösterir. Dolayısıyla insanlar hiçbir çıkar gözetmeksizin bir araya geldikleri ve ahlaki eylemlerin aslında insani eylemlerin bizatihi kendisi olduklarını anladıkları anda böylesi bir dünyaya ulaşma imkânı bulacaklardır. Erdemli bir insan da Hacıkadiroğlu'na göre böylesi bir dünyanın var olduğu inancını kaybetmeyen, ona inanan ve ondan pay alan insandır. İşte gerçek mutluluk da böylesi bir erdemli yaşam ile olanaklıdır.

KAYNAKÇA

Akkaya, Mehmet. "Özgürlük Hukuku Üzerine". *Bir Felsefe Feneri: Vehbi Hacıkadiroğlu*. ed. Mustafa Günay vd. 157-189. Tarihçi Kitabevi, 2021.

Çotuksöken, Betül. "Vehbi Hacıkadiroğlu ile Özgürlük Ahlakı Üzerine". *Vehbi Hacıkadiroğlu Armağanı / Felsefe Tartışmaları*. ed. Doğan Özlem vd. 110-124. Everest Yayınları, 2002.

Erdem, H.Haluk. "Vehbi Hacıkadiroğlu Düşüncesinde Eğitim". *Bir Felsefe Feneri: Vehbi Hacıkadiroğlu*. ed. Mustafa Günay vd. Tarihçi Kitabevi, 2021.

Günay, Mustafa. "Vehbi Hacıkadiroğlu'nun İnsan Anlayışı". *Bir Felsefe Feneri: Vehbi Hacıkadiroğlu*. ed. Mustafa Günay vd. 102-113. Tarihçi Kitabevi, 2021.

Hacıkadiroğlu, Vehbi. *İnançtan Bilgiye*. İstanbul: Cem Yayınları, 2. Basım, 2002.

Hacıkadiroğlu, Vehbi. *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2. Basım, 2000.

Hacıkadiroğlu, Vehbi. *Kavramlar Üstüne*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2. Basım, 2003.

Hacıkadiroğlu, Vehbi. *Özgürlük Ahlakı*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.

Hacıkadiroğlu, Vehbi. *Özgürlük Hukuku*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2. Basım, 2002.

TÜRK AYDINLANMASININ KADIN MİMARLARINDAN FATMA BEDİA AKARSU

Doç. Dr. Feyza Ceyhan Çoştu*

GİRİŞ

Türkiye'nin çağdaş düşünce hayatının en önemli kadın mimarlarından olan ikinci kuşak felsefecilerden[1] Fatma Bedia Akarsu 1921-2016 yılları arasında yaşamıştır. Kamrân Birand'dan sonra ikinci kadın felsefe profesörüdür. İstanbul Üniversitesi'nin ise ilk kadın felsefe profesörüdür.[2] İlkokul ve ortaokulu Çapa'da, liseyi ise İstiklal Lisesi'nde okumuştur. 1939 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne başlayıp, 1943 yılında bu bölümden mezun olmuştur. Felsefe alanında uzmanlık yapan Akarsu, Alman filozof Ernst von Aster'ın öğrencisi olur ve "Wilhelm von Humboldt'ta Dil-Kültür Bağlantısı" adlı doktora çalışmasına başlar. Daha sonra hocasının ölümü üzerine çalışmalarına Joachim Ritter'in yanında devam ederek 1954 yılında İstanbul Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır.

Alman hocaların yanı sıra, Türk felsefe geleneğinin önemli isimlerinden olan Hilmi Ziya Ülken, Mustafa Şekip Tunç, Halil Vehbi Eralp, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Macit Gökberk, Takiyettin Mengüşoğlu gibi hocaların yanında yetişmiş olan Akarsu; 1960 yılında "Max Scheler'de Kişilik Problemi" adlı çalışmasıyla Doçent, 1968'de ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe profesörü olmuştur. Ahlak felsefesi, kültür felsefesi, dil ve tarih felsefesi üzerine dersler veren Akarsu, 1984 yılında Felsefe Bölümü Başkanı iken emekliye ayrılmıştır. Öğrenciliği ve asistanlığı boyunca 20.yy. Alman filozoflarının hemen hemen tümünü şahsen tanımış, onlarla çok yapıcı felsefi sohbetlere girişebilmiş, onlardan feyz almış olan Akarsu,[3] emekliye ayrıldıktan sonra da Tür-

* Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Çorum. e-posta: feyzaceyhancostu@hitit.edu.tr

1 Mehmet Vural, *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Felsefe*, (Ankara: Elis Yayınları, 2018), 87.

2 Arslan Kaynardağ, "Bedia Akarsu ile Söyleşi", *Bedia Akarsu Armağanı,* Haz. Betül Çotuksöken & Doğan Özlem, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000), 60.

3 Sara Çelik, "Prof. Dr. Bedia Akarsu'nun Felsefi Formasyonu ve Felsefi Görüşlerine Genel Bir Bakış", *Felsefenin Aydınlık Yüzü Bedia Akarsu,* Ed. Mustafa Günay, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2021), 63.

kendi kararlarını kendi özgür düşünceleri ile verir hâle gelip, gerekli olduğu ve gerekli bulduğu yerde kendi isteği ile itaat eden bireyler olmalıdır.[34]

SONUÇ

Bedia Akarsu, İstanbul Üniversite'sinde aldığı felsefe eğitimi ve daha sonra da akademide bir hoca olarak katkılarıyla, Türk düşünce dünyasının ve Türk aydınlanmasının önemli kadın düşünürlerinden birisidir. O, yeni kurulmuş bir Cumhuriyet'in temel ilkelerine bağlı ve Cumhuriyet'in kazanımlarıyla güçlenen bir kadın düşünür ve eğitimci olarak, kendisinden sonra birçok düşünürün de yetişmesine katkı sağlamıştır. Türk düşünce dünyasına katkıları, fikirleri bugün hâlâ konuşulmaktadır.

Türkiye'nin çağdaşlaşması yolunda önemli çalışmaları olan Akarsu'nun felsefe, dil, kültür, etik ve eğitim konuları üzerinde çokça durduğunu söyleyebiliriz. En önemli katkısı ise Türkçe felsefe yapmanın imkânı üzerine çalışması olarak belirtebiliriz. Türkçe'nin felsefe dili olarak yeniden yaratılmasına büyük destek veren Akarsu, Türkçe'nin özellikle yabancı etkilerden kurtulup bağımsız bir dil olması konusunda büyük emek vermiştir. Bunun için bir sözlükte hazırlayan Akarsu, bağımsız ve özgür düşüncenin felsefe dilinin yetkin hâle gelmesiyle mümkün olacağını söylemiş ve Türkçe felsefe yapabilmenin mümkünlüğünü ortaya koymuştur. Akarsu, felsefe yapan bir toplumun sürekli ilerleyeceği ve böyle bir toplumda özgür ve bağımsız bireylerin yetişeceği ümidini hep canlı tutmuş ve bunun için hayatı boyunca çalışmış bir düşünürdür.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia. "1948 Muallimler Birliği Dil Kongresi", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2/4-5, (1947), 280-288.

Akarsu, Bedia. "Felsefe Dili Olarak Türkçe", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Öğretim ve Araştırma Alanı Olarak Felsefe- Seçilmiş Metinlerle*, Haz. Betül Çotuksöken, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2001, 104-118.

Akarsu, Bedia. "Önsöz", *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975, 7-9.

Akarsu, Bedia. *Ahlak Öğretileri I- Mutluluk Ahlakı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Akarsu, Bedia. *Immanuel Kant'ın Ahlak Felsefesi,* İstanbul: İnkılap Yayınları, 1999.

Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.

Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe-Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1987.

Akarsu, Bedia. *Max Scheler Felsefesi'nde Kişi Kavramı ve İnsan-Olma Sorunu*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998.

Bağdatlı, Özlem. "Bedia Akarsu'nun Felsefe Anlayışı", *Felsefenin Aydınlık Yüzü Bedia Akarsu,* Ed. Mustafa Günay, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021, 79-107.

Çelik. Sara. "Prof. Dr. Bedia Akarsu'nun Felsefi Formasyonu ve Felsefi Görüşlerine Genel Bir Bakış", *Felsefenin Aydınlık Yüzü Bedia Akarsu,* Ed. Mustafa Günay, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021, 59-78.

[34] Bkz. Akarsu, *Ahlak Öğretileri I- Mutluluk Ahlakı*, 1-12

Çotuksöken, Betül. "Bedia Akarsu'nun Felsefi Söyleminin Ana Çizgileri", *Felsefenin Aydınlık Yüzü Bedia Akarsu,* Ed. Mustafa Günay, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021, 53-58.

Günay, Mustafa. "Türkiye'de Aydınlanmacı Felsefe Geleneği ve Bedia Akarsu", *Felsefenin Aydınlık Yüzü Bedia Akarsu,* Ed. Mustafa Günay, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021, 137-152.

Kaynardağ, Arslan. "Bedia Akarsu ile Felsefe, Dil, Dil Devrimi, Kültür ve Ahlak Konusunda Söyleşi (1983)", *Bedia Akarsu Armağanı,* Haz. Betül Çotuksöken & Doğan Özlem, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000, 17-55.

Kaynardağ, Arslan. "Bedia Akarsu ile Söyleşi", *Bedia Akarsu Armağanı,* Haz. Betül Çotuksöken & Doğan Özlem, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000, 57-76.

Kula, Onur Bilge. "Bedia Akarsu: Ödünsüz ve Bilge Bir Aydınlanma Savaşımcısı", *Felsefenin Aydınlık Yüzü Bedia Akarsu,* Ed. Mustafa Günay, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021, 109-126.

Özlem, Doğan. "Bedia Akarsu'nun Yaşam Öyküsü ve Yapıtları", *Bedia Akarsu Armağanı*, Haz. Betül Çotuksöken & Doğan Özlem, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000, 11-16.

Şeker, Aziz. "Türkiye Felsefe geleneğinde Bir Aydın Olarak Bedia Akarsu", *Felsefenin Aydınlık Yüzü Bedia Akarsu,* Ed. Mustafa Günay, Konya: Çizgi Kitabevi, 2021, 203-225.

Vural, Mehmet. *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Felsefe*, Ankara: Elis Yayınları, 2018.

UNUTULMUŞ BİR AYDIN: HÜSEYİN BATUHAN

Arş. Gör. Batuhan Akgündüz*

GİRİŞ

1921 yılında Sürmene'de doğan Hüseyin Batuhan, ortaöğrenimini Kastamonu ve İzmir liselerinde tamamladı. Batuhan'ın edebiyata, Batı müziğine ve felsefeye olan ilgisi bu iki okulda öğrenim gördüğü yıllarda ortaya çıktı.[1] Özellikle Nurettin Topçu'nun etkisiyle felsefe alanına yoğunlaşan Batuhan, 1939 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne kayıt yaptırdı. Buradan 1943 yılında mezun olduktan sonra bir süre Kars'ta öğretmenlik yaptı ve ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde asistan olarak göreve başladı.[2]

1953 yılında "Kierkegaard'ta İroni ve Humor Kavramı" başlıklı teziyle doktor ünvanını kazanan Batuhan, 1954-1957 yılları arasında Heidelberg'te bulundu. Almanya'dan döndükten sonra 1958 yılında "Batı'da Tolerans Fikrinin Gelişmesi" adlı çalışmasıyla doçentliğe hak kazandı. Bu eser, 1960 yılında Türk Dil Kurumu bilim ödülüne layık görüldü.[3] Buna karşın, idealist bir isim olarak Hüseyin Batuhan gerek akademideki atama ve yükseltmelerde gerçekleşen usulsüzlüklerden gerekse de kendini bu ünvan için yeterli görmediğinden ötürü hiçbir zaman profesörlük kadrosuna başvurmadı.

1966 yılında ODTÜ'de felsefe bölümünün kurulması için dönemin Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Erdal İnönü'nün de girişimleriyle Hüseyin Batuhan'a teklifte bulunuldu. Batuhan, Teo Grünberg'in de kendisiyle birlikte getirilmesi şartıyla teklifi kabul etti ve ODTÜ felsefe bölümünün kuruluş süreci bu şekilde başlamış oldu.[4] Ancak Batuhan, ODTÜ'de özellikle öğrenci hareketle-

* Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi ve Bilim Felsefesi ABD. batuhan.akgunduz@selcuk.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-4019-5776.

1 Turhan Yörükân, "İdeolojik Saplantılara Savaş Açmış Bir Aydın Olarak Hüseyin Batuhan", *Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans: Hüseyin Batuhan*, haz. Turhan Yörükân, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007), 11.

2 Yörükân, "İdeolojik Saplantılara Savaş Açmış Bir Aydın Olarak Hüseyin Batuhan", *Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans: Hüseyin Batuhan*, 12.

3 Yörükân, "İdeolojik Saplantılara Savaş Açmış Bir Aydın Olarak Hüseyin Batuhan", *Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans: Hüseyin Batuhan*, 13.

4 ODTÜ, "Felsefe Bölümü" (Erişim 15 Ekim 2023). https://fef.metu.edu.tr/felsefe-bolumu

KAYNAKÇA

Batuhan, Hüseyin. *İspanya'da Bir Şato: Bir Düşünürün Hatıraları*. İstanbul: Bulut Yayınları, Birinci Basım, 2001.

Batuhan, Hüseyin. *Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi I*. İstanbul: Anıl Yayınevi, Birinci Basım, 1959.

Batuhan, Hüseyin. *Bilim, Din ve Eğitim Üzerine Düşünceler*. İstanbul: YKY, İkinci Basım, 1998.

Batuhan, Hüseyin. *Uğur Felsefe Öğreniyor*. İstanbul: Bulut Yayınları, Üçüncü Basım, 2002.

Batuhan, Hüseyin. *Bilim ve Şarlatanlık*. İstanbul: YKY, İkinci Basım, 1994.

Batuhan, Hüseyin. *Sevgili Ölülerim*. İstanbul: Bulut Yayınları, Birinci Basım, 2002.

Yörükân, Turhan. "İdeolojik Saplantılara Savaş Açmış Bir Aydın Olarak Hüseyin Batuhan". *Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans: Hüseyin Batuhan*, ed. Turhan Yörükân. 11-31. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Birinci Basım, 2007.

Yörükân, Turhan. "Mantıkçı ve Semiyotikçi Olarak Hüseyin Batuhan". *Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans: Hüseyin Batuhan*, ed. Turhan Yörükân. 33-52. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, Birinci Basım, 2007.

İnternet Kaynakları

ODTÜ. "Felsefe Bölümü". (Erişim 15 Ekim 2023). https://fef.metu.edu.tr/felsefe-bolumu

FELSEFENİN KURUMLAŞMASINA ADANAN BİR ÖMÜR: ARSLAN KAYNARDAĞ

Dr. Mehmet Sabır Şaybak*

GİRİŞ

Arslan Kaynardağ, 1923'te Yemen/San'a'da dünyaya geldi. Türkan Sultan Hanım ile Yarbay Ali Ruhi Bey'in oğludur. Ortaöğrenimini 1941 yılında Kastamonu Lisesi'nde tamamladıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden 1948 yılında mezun oldu. Aynı fakültede Prof. Dr. Macit Gökberk'in danışmanlığında "Spinoza'da Doğruluk Kavramı" başlıklı tez çalışması ile yüksek lisans eğitimini tamamladı. Bir süre çevirmen olarak çalıştı. 1955'te Sahaflar Çarşısı'nda kitapçılığa başlayan Arslan Kaynardağ, 1957'de Elif Kitabvini kurmuştur. Düşünce ve kültür dünyamızda merkezi bir konumda olan kitabvi kitap satışının ötesinde bilim adamlarının, edebiyatçıların ve sanatçıların buluştuğu bir mekân olma özelliği de taşır.[1]

Türk düşünce dünyasında önemli bir yeri olan ve yaptığı çalışmalarla ülkemizde felsefenin kurumlaşmasında büyük katkıları olan Arslan Kaynardağ Türk düşünce tarihi, Batı felsefesinin Türkiye'ye etkileri, felsefe bibliyografyası ve felsefe eğitimi üzerine çalışmalar yapmıştır. Türkiye Felsefe Kurumu, PEN Yazarlar Derneği, BİLSAK ve İstanbul Sahaflar Derneği üyesi olarak bu kuruluşlarda aktif roller üstlenen Kaynardağ, 2008 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.[2]

Kaynardağ, felsefe tarihimizde sadece yazıları, söyleşileri ve kitaplarıyla değil; aynı zamanda felsefe etkinliklerinin düzenlenmesinde ve felsefe dünyasındaki gelişmelerin tanıtılmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Onun, felsefenin kurumlaşmasına adadığı ömrü ve felsefe dünyamıza sunduğu katkılar henüz hayatta iken felsefe tarihimizde karşılığını bulmuştur. 10-11 Şubat 2002'de Felsefe Kurumu'nun "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefe"

* Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, e-posta: mssaybak@beu.edu.tr., ORCID: 0000-0002- 5585-2935

1 Arslan Kaynardağ, "Bir Felsefe Aşığı ile Candan Söyleşi", (Görüşmeci: Zuhal Köseoğlu) *Arslan Kaynardağ'a Armağan -Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması-* (Ed. Mustafa Günay), (İzmir: İlya Yayınları, 2006), 19-22; Arslan Kaynardağ, "Tanıdığım Folklorcular", *Adam-Sanat Dergisi* 201(2002), 93.

2 Ali Aksakal, "Arslan Turgut Kaynardağ", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arslan-turgut-kaynardag (Erişim 4 Ağustos 2023)

Kaynardağ'ın eserleri, Türk düşünce tarihimizi araştırma konusunda zengin bir kaynak değerindedir. Bizde düşünce tarihine yönelik araştırma, sorgulama ve eleştiri yolunun açılmasında ve genişletilmesinde onun katkıları büyük önem taşımaktadır. Çalışmalarının özgünlüğü, felsefi eserlerinin çeşitliliği ve bazı eserlerinin düşünce dünyamızda "ilk" lere imza atması Kaynardağ'ı felsefe kültürümüzde ayrı bir noktaya taşımaktadır. Onun "*Kadın Felsefecilerimiz*", "*Felsefecilerle Söyleşiler*" ve "*Felsefe Dünyamızda Neler Oldu*?" gibi çalışmalarını buna örnek olarak verebiliriz.

Son sözlerimizi "Cumhuriyet" ile yaşıt olan Kaynardağ'ın 1993'te Cumhuriyet'in 70. yılında söyledikleri ile bitirelim: *"Bu süre içinde felsefenin ve felsefecilerin epeyce yol aldığını söyleyebiliriz. Yapılacak işler bitmez, bitmeyecektir. Daha çok çaba gerekir. Cumhuriyetimiz çok önemli bir kuruluştur. Bu kuruluştaki kültür ve felsefe varlığının daha zengin olması gerekir. Başta felsefeciler olmak üzere, üniversiteler, eğitimciler, kültür adamları, kurumlar, felsefenin özgün ürünler vermesi için çaba göstermeli, özendirici olmalıyız. Eleştiri ve özeleştiri yapmalıyız. Felsefeyi felsefe olarak kendi bağımsız alanında geliştirdiğimiz gibi, onu eğitim, kültür ve politikanın başlıca yol göstericisi durumuna da getirmeliyiz."*[38]

KAYNAKÇA

Çotuksöken, Betül. "Felsefi Söylem Nedir? Bağlamında Arslan Kaynardağ'ın Betül Çotuksöken ile Yaptığı Söyleşi", (Görüşmeci: Arslan Kaynardağ). *Felsefeyi Anlamak, Felsefe ile Anlamak*. 97-107. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1994.

Çotuksöken, Betül. "Türkiye'de Felsefenin Güçlü Bir Tanığı Olarak Arslan Kaynardağ," (Ed. Mustafa Günay). *Arslan Kaynardağ'a Armağan*, *–Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması-*, 142-147. İzmir: İlya Yayınları, 2006.

Çotuksöken, Betül. "Bugün Felsefe Bize Ne Öğretebilir?", (Ed. Nuran Direk). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefe, Lise Öğrencileri Felsefe Sempozyumu.* 138-150. Antalya: Türk Felsefe Kurumu Yayınları, 2002.

Direk, Nuran. "Giriş". (Ed. Nuran Direk). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefe -Lise Öğrencileri Felsefe Sempozyumu-*. 1-6. Antalya: Türk Felsefe Kurumu Yayınları, 2002.

Gökberk Tapan, Nilüfer. "Kültürlerarası İletişime Giden Bir Yol: Yabancı Dil Öğretimi", (Ed. Mustafa Günay). *Arslan Kaynardağ'a Armağan -Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması-*. 312-319. İzmir: İlya Yayınları, 2006.

Günay, Mustafa. "Arslan Kaynardağ'ın Yaşamöyküsü ve Yapıtları", (Ed. Mustafa Günay). *Arslan Kaynardağ'a Armağan*, *-Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması-*. 17-18. İzmir: İlya Yayınları, 2006.

Günay, Mustafa. "Düşünce Tarihçisi Olarak Arslan Kaynardağ", (Ed.. Mustafa Günay). *Arslan Kaynardağ'a Armağan*, *-Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması-*. 164-174. İzmir: İlya Yayınları, 2006.

Kaynardağ, Arslan. "Sevgi Duygusundan Sevgi Düşüncesine", (Ed. Mustafa Günay). *Arslan Kaynardağ'a Armağan -Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması-*, 83-84. İzmir: İlya Yayınları, 2006.

Kaynardağ, Arslan. "Tanıdığım Folklorcular", *Adam-Sanat Dergisi* 201 (2002), 93.

[38] Kaynardağ, "1993'te Türkiye'de Felsefede Neler Oldu?", Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe -Düşünceler, Etkinlikler, Filozoflar, Söyleşiler-, 257.

Kaynardağ, Arslan. "Türkiye'de Felsefe Öğretimi –Dünden Bugüne Gelişmeler", (Ed. Nuran Direk). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefe, -Lise Öğrencileri Felsefe Sempozyumu*- 10-11. Antalya: Türk Felsefe Kurumu Yayınları, 2002.

Kaynardağ, Arslan. "Türkiye'de Felsefe ve Felsefe Eğitimi, Felsefe Forumu", *Felsefe Dergisi* 15 (1986), 91-107.

Kaynardağ, Arslan. *Bizde Felsefenin Kurumlaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi*, Ankara: Türk Feldefe Kurumu Yayınları, 1994.

Kaynardağ, Arslan. *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Elif Yayınları, 1986.

Kaynardağ, Arslan. *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe –Düşünceler, Etkinlikler, Filozoflar, Söyleşiler*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Kaynardağ, Aslan. "Bir Felsefe Aşığı ile Candan Söyleşi", (Görüşmeci: Zuhal Köseoğlu) *Arslan Kaynardağ'a Armağan -Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması-* (Ed. Mustafa Günay). 19-28. İzmir: İlya Yayınları, 2006.

Kaynardağ, Aslan. "Üniversitemizde Ders Veren Felsefe Profesörleri", *Türkiye Felsefe Araştırmalarında ve Üniversite Öğretiminde Alman Filozoflar,* Ankara: Türk Felsefe Kurumu Yayınları, 1986.

İnternet Kaynakları

Aksakal, Ali. "Arslan Turgut Kaynardağ", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arslan-turgut-kaynardag, (Erişim 4 Ağustos 2023)

https://www.biyografya.com/biyografi/3324, (Erişim 3 Ağustos 2023)

https://tufed.net/tufed/, (Erişim 4 Ağustos 2023)

https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/arslan-turgut-kaynardag, (Erişim 4 Ağustos 2023)

BİR ESTETİK FİLOZOFU İSMAİL TUNALI

Prof. Dr. Şafak H. Ural*

Hocam Prof. Dr. İsmail Tunalı'nın vefat haberini üyesi olduğu Türk Dil Kurumu şu duyuruyla verdi:

> *"TDK dernek üyelerinden (1956/805), İstanbul Ü Edebiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi ve deneme yazarı Prof. Dr. İsmail Tunalı, 19.12.2015 Cumartesi günü İstanbul'da hayata gözlerini yumdu. Cenazesi, 20.12.2015 Pazar günü Erenköy Galip Paşa Camisi'nde kılınan öğle ve cenaze namazlarının ardından Karacaahmet Mezarlığı'nda toprağa verildi."*

Tunalı, 22 Temmuz 1923 tarihinde eski Romanya, bugün Bulgaristan'ın Silistre şehrinde doğdu. Babası Ali Bey, annesi ise Şevkiye Hanım'dır.

On yaşındayken Türkiye'ye geldi. Kabataş Erkek Lisesi'nden sonra İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde yüksek öğrenimini tamamladı (1948). Vatani görevini yedek subay olarak yerine getirdi (1949-1951). Viyana Üniversitesi'nde felsefe, psikoloji ve sanat tarihi doktorası yaptı (1952-1955). Yurda dönüşünde mezun olduğu fakültede asistanlığa başladı (1956). 1961 yılında doçentliğe, 1966'da da profesörlüğü terfi etti. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümünde Sistematik Felsefe Kürsüsü Başkanlığını emekli oluncaya kadar yürüttü (1984-1989).

Akademik etkinliklerini bulunduğu kurumun dışında da sürdürdü. Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşunda görev aldı (1959-1962). Mimar Sinan Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı dersler verdi, seminerler yönetti. Tübingen (1966), Viyana (1980-1983) ve Constanz (1984) üniversitelerinde estetik derslerine girdi, seminerler yönetti. Kültür Bakanlığı Yüksek Anıtlar Kurulunda uzun süre üyelik görevinde bulundu (1963-1974). Emeklilik döneminde İstanbul Maltepe ve Yeditepe üniversitelerinde estetik dersleri verdi.

Bilimsel çalışmaları dolayısıyla İtalya Hükûmetince **Commendatore** Onur Nişanı (1978) ve Avusturya Hükûmetince **1. Derece Bilim Sanat** Onur Nişanı (1982) ile ödüllendirildi. Ayrıca Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi tarafından "Onursal Doktor" ünvanı tevcih edilmiştir.

* İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

eğitilebilir bir özelliğe de sahiptir; bir beğeni olarak kişiseldir ama aynı zamanda toplumsal, kültürel ve tarihî belirlenimlere sahiptir hem aktarılabilir ve kurallaştırılabilir ama hem de bireysel yaşantılarla sınırlandırılmıştır; bir yandan kişisel beğenilerimizin sınırlarını ve çerçevesini öznelleştirir ve mutlaklaştırırız öte yandan da sınır ötesinin üzerimize olan (kıskançlık gibi) psikolojik etkilerinden de kaçamayız. Hocam İ. Tunalı, kolay görünen ve bir yönüyle de değeri ve önemi fark edilmeyen bir konuyu ciddi olarak ele almış, önemini fark etmiş ve onu sistemleştirerek Türk okuyucuyla buluşturmuştur. Fark etmek bilmenin ardılıysa, Tunalı Hoca bu sürecin bayraktarlığını yapan bir filozoftur.

Deneme: *Denemeler* (1979).

İnceleme: *Felsefenin Işığında Modern Resim I* (1960), *Grek Estetik'i* (1963), *Sanat Ontolojisi* (1965), *Felsefe* (1970), *B. Croce Estetik'ine Giriş* (1973), *Marksist Estetik* (1978), *Estetik* (1979), *Felsefenin Işığında Modern Resim I-II* (1982), *Estetik Beğeni* (1983), *Sanat Ontolojisi Temelinde Yeni Bir Resim Anlayışı* (1984), *Tasarım Felsefesine Giriş* (2002), *Felsefeye Giriş* (2009), *Yeni Bir Aydınlanmaya Doğru* (2013).

Ders Kitabı: *Lise İçin Felsefe* (1978), *Liseler İçin Felsefe I-II* (1994).

Çeviri: *Poetika* (Aristoteles'ten, 1961), *Çağdaş Filozoflar* (Hübscher'den, (1963), *Soyutlama ve Özdeşleyim/Einfühlung* (Worringer'den, 1963), *İfade Bilimi ve Genel Lingüistik Olarak Estetik* (Croce'den, 1969).

Hakkında 2006 yılında "*İsmail Tunalı Kitabı"* isimli (haz. Vural Yıldırım-Ümit Gezgin) bir çalışma yayımlanmıştır.

FUAT SEZGİN'İN BİLİM TARİHÇİLİĞİ

Arş. Gör. Dr. Muhammed Uğurlu*

İslam medeniyetinin büyüklüğünü
kendi insanımıza anlatmak
Batılılara anlatmaktan daha zor.
Fuat Sezgin

GİRİŞ

Altın Çağın Kâşifi adıyla tesmiye edilen büyük bilim tarihçisi Mehmet Fuat Sezgin 1924 yılında Bitlis'te dünyaya geldi.[1] 1936 yılında ilkokulu Doğubeyazıt'ta bitiren Sezgin, babasının vefatı üzerine Bitlis'e dönerek 1939 yılında burslu ve yatılı olarak ortaokul eğitimini tamamladı. Lise eğitimini tamamlamak üzere Erzurum'a giden Sezgin, 1942 yılında Erzurum Lisesi Fen Bölümü'nü bitirdi. Akabinde matematik bölümü okumak için 1943 yılında İstanbul'a gitti. Fuat Sezgin, İstanbul'da ikamet ettiği günlerde bir arkadaşının vesilesiyle İstanbul Üniversitesi'nin en meşhur hocalarından olan Helmut Ritter tarafından verilen bir konferansa katıldı. Helmut Ritter'den oldukça etkilendi ve onun talebesi olmaya karar verdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap ve Fars Filolojisi bölümünde lisans eğitimine başladı. 1947 yılında fakülteyi *Bedi' İlminin Tekâmülü ve İstanbul'da Bulunan Bedîiyat Kataloğu* başlıklı bitirme teziyle neticelendirdi. 1950 yılında doktora çalışmasını Ebû Ubeyde Ma'mer İbn el-Müsenna et-Teymî'nin Mecâzü'l-Kur'ân adlı tefsiri üzerine yaptı. Tez konusu Kur'ân'da geçen mecazi ifadelerle ilgilidir. Doçentlik tezini ise 1956 yılında *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar* adıyla yayımladı.[2] Fuat Sezgin, 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen darbe sebebiyle Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı. Almanya'ya giden Sezgin, Frankfurt J.W. Goethe Üniversitesi'nde araştırmalarına devam etti. 1965 yılında Câbir b. Hayyân hakkında ha-

* Bitlis Eren Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Elemanı, Orcid: 0000-0002-4614-5657 ugurlumuhammed@hotmail.com,

1 Fuat Sezgin'in aile kökeniyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Hansu, "Fuat Sezgin'in Ailesi ve Eğitim Hayatının ilk Yılları" *Uluslararası Prof. Dr. Fuat Sezgin Bilim Tarihi Sempozyumu Kitabı*, ed. Zeki Taştan (İstanbul: Hiperyayın, 2019), 29-42.

2 *Prof.Dr. Fuat Sezgin'e Vefa*, ed. Mihriban Ataş, Sümeyye Baybara, Ayşegül Kutluca, (İstanbul: 2020), 10-18.

Buhari'nin Kaynakları adlı teziyle hadislerin yazılı kaynaklara dayandığını, Müslümanların Matematiksel Coğrafya'daki etkilerini, Amerika'nın Müslümanlar tarafından keşfi gibi tespitlerle Müslümanların yanlış algı ve kanaatlerini düzeltebilecek çok önemli keşiflerde bulunmuştur.[38] Başta kimya ilminin kurucusu sayılabilecek Câbir b. Hayyân gibi birçok Müslüman bilim adamlarının, her alanda yapmış olduğu bilimsel çalışmaları ve icatları gün yüzüne çıkartarak mensubu olduğu medeniyetin müntesiplerine bir şuur ve farkındalık kazandırmaya gayret etmiştir.

KAYNAKÇA

Arıcan, Musa Kazım. "Fuat Sezgin'e Göre Öncü İslam Bilim İnsanları Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Prof. Dr. Fuat Sezgin Bilim Tarihi Sempozyumu Kitabı*, ed. Zeki Taştan (İstanbul: Hiperyayın, 2019).

Barca, İbrahim. "Fuad Sezgin'in GAS Adlı Eseri: Tahlil ve Tanıtım" *Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi* 8/1 (2019), 148-158.

Hansu, Hüseyin. "Fuat Sezgin'in Ailesi ve Eğitim Hayatının ilk Yılları". *Uluslararası Prof. Dr. Fuat Sezgin Bilim Tarihi Sempozyumu Kitabı*. ed. Zeki Taştan. (İstanbul: Hiperyayın, 2019).

Prof.Dr. Fuat Sezgin'e Vefa. ed. Mihriban Ataş, Sümeyye Baybara, Ayşegül Kutluca. İstanbul: 2020.

Sezgin, Fuat. *Arap-İslam Bilimleri Tarihi*. c.1. İstanbul: İBTAV, 2014.

Sezgin, Fuat. *Bilim Tarihi Sohbetleri*. İstanbul: Timaş, 2014.

Sezgin, Fuat. *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar*. İstanbul: Timaş, 2012.

Sezgin, Fuat. *İslam Uygarlığında Astronomi, Coğrafya ve Denizcilik*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2009.

Sezgin, Fuat. *İslam Uygarlığında Mimari, Geometri, Fizik, Kimya, Tıp.* İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2009.

Sezgin, Fuat. *İslam'da Bilim ve Teknik*. Ankara, TÜBA Yayınları, 2015.

Sezgin, Fuat. *Tanınmayan Büyük Çağ*. İstanbul: Timaş, 2016.

Ulukütük, Mehmet. "Fuat Sezgin'in Bilimler Tarihi Paradigması: Gelecek Bir Geçmiş Olarak Bilimler Tarihinin Tahayyülü ve İhsan Fazlıoğlu ile Tefekkürü". *Muhafazakâr Düşünce* 57 (2016), 11-28.

Yılmaz, İrfan *Yitik Hazinenin Kâşifi Fuat Sezgin*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2009.

İnternet Kaynakları

https://www.ibtav.org/ozgecmisi (Erişim Tarihi: 03/08/2023).

https://www.youtube.com/watch?v=OHPgAb6wfgE (Erişim Tarihi: 08/08/2023)

[38] Mehmet Ulukütük, "Fuat Sezgin'in Bilimler Tarihi Paradigması: Gelecek Bir Geçmiş Olarak Bilimler Tarihinin Tahayyülü ve İhsan Fazlıoğlu ile Tefekkürü", *Muhafazakâr Düşünce*, 57 (2016), 19.

TÜRKİYE'NİN İLK KADIN BİLİM TARİHÇİSİ: SEVİM TEKELİ

Prof. Dr. Yavuz Unat*

GİRİŞ

Prof. Dr. Sevim Tekeli 22 Aralık 1924 tarihinde İzmir'de doğdu. Babası çeşitli vilayetlerde valilik görevi yürüten Osman Nuri Tekeli, annesi Hamide Tekeli'dir. İlköğretimini Türkiye'nin çeşitli kentlerinde tamamladıktan sonra ortaöğretimini İzmir Kız Lisesi ve Üsküdar Amerikan Koleji'nde tamamladı. 1948 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü'ne girdi ve 1951 yılında buradan mezun oldu. 1951 yılında Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın yanında doktora çalışmasına başladı ve 1952 yılında da Bilim Tarihi Kürsüsüne asistan olarak atandı.[1]

1955 yılında Sayılı, Felsefe Bölümü içinde bir "Bilim Tarihi Kürsüsü" açmayı başardı ve Sayılı kürsü profesörlüğüne ve Tekeli ise, kürsü asistanlığına getirildi. Tekeli, *Nasirüddin, Tycho Brahe ve Takiyyüddin'in Rasat Aletlerinin Mukayesesi* adlı teziyle 1956 yılında doktor, *Takiyyüddin'in Sidretü'l-Müntehâ Adlı Astronomi Kitabı ve 16. Yüzyıl Astronomisi* adlı teziyle 1960 yılında doçent ve *16. Yüzyılda Saat Konstrüksüyonu ve Takiyyüddin'in 'Mekanik Saat Konstrüksüyonuna Dair En Parlak Yıldızlar Adlı Eseri* adlı teziyle de 1967 yılında profesör ünvanını aldı. 1983 yılında Sayılı emekli olunca Tekeli, Felsefe Bölümü Başkanlığına ve Bilim Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığına getirildi; ancak aynı yıl içinde anabilim dalı başkanlığını, Sayılı'nın yetiştirmiş olduğu diğer bir kadın bilim tarihçimiz olan Prof. Dr. Esin Kâhya'ya bıraktı; bölüm başkanlığını ise, yaş haddinden emekli olduğu 1993 yılına kadar sürdürdü.[2] Tekeli 16 Aralık 2019 tarihinde aramızdan ayrıldı.[3]

* Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, yunat@kastamonu.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-2561-6341.

1 Yavuz Unat, "Prof. Dr. Sevim Tekeli ve Bilim Tarihine Katkıları", *Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Uluslararası Sempozyumu,* 14-16 Mayıs 2008, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Türkiye; *Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,* Yayına Hazırlayanlar, Remzi Demir ve Doğan Atılgan, Ankara 2008, s. 150-151.

2 Remzi Demir, "Bilim Tarihinin Kurumsallaşması ve Prof. Dr. Sevim Tekeli", *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji,* (Editör: Yavuz Unat), Nobel Yayınevi, Ankara 2010, s. 4.

3 Tekeli'nin eserlerinin listesi için bkz; Unat, 2008, s. 154-158; Demir, 2010, s. 11-13; Yavuz Unat, "Astronomi Tarihi Çalışmaları ve Prof. Dr. Sevim Tekeli", *Dört Öge*, Felsefe ve Bilim Tarihi Dergisi, Nobel Yayı-

KAYNAKÇA

Günseli Naymansoy, *Bilimde Cumhuriyet Kadınları*, Eskişehir 2011, s. 117-118.

Hayriye Erbaş, *Bir Cumhuriyet Çınarı, Sözlü Tanıklıklarla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 75 Yılı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 253-262.

Melek Dosay Gökdoğan ve Remzi Demir, "Bilim Tarihinde Metin Çalışmalarının Önemi", *Felsefe Dünyası*, 17, 1995, 60-70.

Remzi Demir, "Bilim Tarihinin Kurumsallaşması ve Prof. Dr. Sevim Tekeli*"*, *Türkiye'de Bilim ve Kadın Çalıştayı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 18-19 Kasım 2007, s. 67-88.

Remzi Demir, "Bilim Tarihinin Kurumsallaşması ve Prof. Dr. Sevim Tekeli*"*, *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji,* (Editör: Yavuz Unat), Nobel Yayınevi, Ankara 2010, s. 3-13.

Remzi Demir ve Doğan Atılgan, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye'de Beşerî Bilimlerin Yeniden İnşası, Elli Portre,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2008, s. 100-101.

Sevim Tekeli, "Açılış Konuşması", *Türkiye I. Felsefe, Mantık, Bilim Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 19-21 Kasım 1986, Ankara 1991, s. 9-10.

Tulga Ocak (Editör), *Prof. Dr. Sevim Tekeli'ye Armağan, Makaleleri ve Bildirileri,* Kalkan Matbaacılık, Ankara 2004.

Yavuz Unat, "Prof. Dr. Sevim Tekeli ve Bilim Tarihine Katkıları", *Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Uluslararası Sempozyumu,* 14-16 Mayıs 2008, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Türkiye; *Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,* Yayına Hazırlayanlar, Remzi Demir ve Doğan Atılgan, Ankara 2008, s. 147-159.

Yavuz Unat, "Astronomi Tarihi Çalışmaları ve Prof. Dr. Sevim Tekeli", *Dört Öge*, Felsefe ve Bilim Tarihi Dergisi, Nobel Yayınevi, 7. Sayı, Nisan 2015, 3-14.

NERMİ UYGUR: HAYATI, ESERLERİ VE FELSEFESİ

Prof. Dr. Hüseyin Öztürk*

GİRİŞ

Nermi Uygur, 15 Ocak 1925'te İstanbul'da doğdu. Pendik'te başladığı ilkokulu Büyükada ilkokulunda tamamladı. 1944 yılında Galatasaray Lisesinin Latince bölümünden mezun oldu. Daha sonra girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü 1948 yılında bitirdi.

1950 Yılında İstanbul Üniversitesine asistan olarak çalışma hayatına başladı. 1952 Yılında "Kültür Bilimlerinin Varlık Yapısı" teziyle felsefe doktoru ünvanını aldı. 1955'te doçent, 1964'te profesör oldu. Almanya, Fransa ve Belçika'da fenomenoloji üzerine araştırmalar yaptı. Bu ülkeleri bisikletle dolaşması meşhurdur.

1966 Yılında burslu olarak Almanya'ya gitti. 1979-1981 yıllarında Alman Wuppertal Üniversitesinde misafir profesör olarak bulundu. Bu üniversitelerde; dil, kültür ve mantık ağırlıklı dersler verdi. 1992 Yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü hocalığından emekli oldu. Emekliliğinden sonra, 2002 yılına kadar, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde daha çok doktora ağırlıklı sanat felsefesi dersleri verdi.

Çalışmaları sonucunda; Türk Dil Kurumu bilim, Türkiye Bilimler Akademisi Hizmet, Sedat Simavi Vakfı Hizmet ve Tadı Damağımda adlı eseri ile 1995 yılında Türkiye Yazarlar Birliği Deneme ödüllerini aldı. 21 Şubat 2005'te İstanbul'da kalp yetmezliği yüzünden vefat etti. Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verildi.

1. Eserleri

Edmund Husserl'de Başkalarının Ben'i Problemi 1958. Dilin Gücü 1962. Felsefenin Çağrısı 1962. Dünya Görüşü 1962. Güneşle 1969. İnsan Açısından Edebiyat 1969. 100 Soruda Türk Felsefesinin Boyutları 1974. Kuram Eylem

* Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi.

felsefe tarihine bir göz attığımızda, Kant'tan Hegel'e kadar birçok filozofun bir sistem kurduğunu görmekteyiz. Bu açıdan Uygur'un felsefeye dair iddiaları tüm felsefeyi içine almaz. Ancak kendisinin de felsefe tarihçisi için ifade ettiği gibi, o, belirli bir bakış açısı ile felsefeye ve felsefe tarihine yönelmektedir.

Nermi Uygur'un çalışmalarına baktığımızda içinde bulunduğu toplumun ve kültürün sorunları ile ilgili olarak doğrudan problemlere odaklı, olaylar üzerinden görüş bildirme çabası içinde olduğunu görüyoruz. Ancak bu davranış onun felsefe tavrının uzantısıdır. Olguların kendisi yerine bunların kavramsal yapısı ve kavramların anlamı üzerine felsefe yapma tavrında olan Uygur, *İçiyle Dışıyla Batının Kültür Dünyası* adlı eseri ile Batılılaşma çabası içinde olan Türkiye'de Batı kavramının içini deşmiş, analizini yapmıştır. Bunun dışında bazı denemelerinde toplumsal sorunları felsefi bir tavırla ele almıştır. *Yaşama Felsefesi* adlı eserinde politika-kültür ilişkisi, adlı yazısında siyaset, siyasetçiler ve kültür arasındaki ilişkinin mahiyeti hakkında yazmış, *Güneşle* adlı kitabında yer alan *Az-Gelişmiş* adlı yazısı ile, az gelişmişlik kavramının içini aydınlatmaya çalışmış, *İleri Geri* adlı yazısı ile de ilericilik ve muhafazakârlığın toplumda ne anlama geldiğini ve foksiyonlarını anlamaya çalışmıştır. Bunun dışında *Salkımlar* adlı kitabında yer alan *Politika* adlı yazısı ve *Devletin İyisi Devletin Kötüsü* adlı yazıları da toplum ve devlet arasındaki ilişkilere dairdir. Elbette bu yazılar Uygur'un denemeleri arasında küçük bir yer kaplarlar. Ancak bu yazıları da dikkate aldığımızda Uygur'un toplumsal sorunlara da tamamen kayıtsız bir denemeci olmadığını görüyoruz.

Uygur'un felsefe anlayışı kendi içinde bir tutarlılık sergilemekte ve bu anlayış ile felsefenin sorularına eğilmektedir. Özellikle felsefenin tarihi ile felsefecinin ilişkisine dair düşünceleri önemlidir. Bu bağlamda özgünlüğü vurgulaması ve bu özgünlüğün geçmişle bağını kurmadan yakalanamayacağını düşünmesi önemlidir. Ayrıca felsefe sorunlarına dair dogmatiklikten uzak durması, felsefeyi önü açık bir etkinlik olarak görmemizi sağlar. Zaten Uygur'da kendisinin eserlerini şu şekilde niteler: "Hep deneme yazdım. Kendimi bildim bileli denemeciyim."[24] Felsefeyi bir deneme olarak gören Uygur, bitmişlikten uzak durarak değişime ve gelişmeye açık bir felsefe anlayışı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkaya, M. *Dil Kültür Bağlamında N. Uygur'un Felsefe Anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Batur, E. "Bir Metafor Olarak Nekahet: Nermi Uygur Portresi". *Sanat Dünyamız*.

Bıcak, A. *Türkiye'de Felsefenin Gelişimi*. Eskişehir: A.Ü.Yayınları, 2011.

Çakır, S. "Türkçenin Felsefesini yapmak: Nermi Uygur". *Türk Edebiyatı Genç Sanat Dergisi*.

Çotuksöken, B. *Nermi Uygur'un Felsefe Dünyasından Kesitler*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1995.

[24] Uygur, *İçimin Sesi*, 237.

Demir, M.N. "N. Uygur'un Felsefesinde Varlık Dil ve Düşüncenin Anlamsal İlişkisi". *ISOSSAR Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi* 3/1 (2019), 21-35.

Gazali. *El-Munkizu Mine'd-Dalâl*. çev. Hilmi Güngör. Ankara: Maarif Basımevi, 1960.

Kahraman, Y. "Mermi Uygur'un Yaşam Temelli Felsefe Anlayışı". *Mavi Atlas Dergisi* 6/1 (2018), 248-262.

Kalkan, Ş. "N. Uygur Yaşama Felsefesini Anlatıyor". *Varlık Dergisi*.

Karaböcek, C. "Nermi Uygur'un Felsefe Anlayışı". *Kutadgubilig Dergisi* 19 (2011), 203-215.

Kaya, A. "Okurun Gözünden: Dilin Gücü". *Martı Dergisi*.

Kaynardağ, A. *Felsefecilerle Söyleşiler*. İstanbul: Elif Yayınları, 1986.

Uygur, N. *Bunalımdan Yaşama Kültürü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Uygur, N. *Dil Yönünden Fizik Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.

Uygur, N. *Dilin Gücü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Uygur, N. *Edmund Husserl'de Başkalarının Ben'i Problemi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.

Uygur, N. *Felsefenin Çağrısı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1971.

Uygur, N. *İçimin Sesi*. Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Uygur, N. *Kuram Eylem Bağlamı*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975.

Uygur, N. *Tadı Damağımda*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Uygur, N. *Yaşama Felsefesi*. İstanbul: Ara Yayınları, 1981.

Uygur, Nermi. *100 Soruda Türk Felsefesinin Boyutları*. Gerçek Yayınevi, 1974.

"N.Uygur'un Biyografisi". Erişim 26 Nisan 2023. https://www.turkedebiyati.org/nermi-uygur/.

NİHAT KEKLİK VE TÜRK İSLAM FELSEFESİ*

Doç. Dr. Kazım Yıldırım**

GİRİŞ

1971-1972 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne kayıt yaptırmıştım. Tarih okumak hedefindeydim ancak felsefe bölümüne girişim tercih hatası sonucuydu. Yeniden sınava girip zaman ve emek kaybetmektense felsefe okumak zorunlu hâle gelmişti. Bu zorunluluk birinci sınıftan itibaren bir yandan derslerime odaklanmaya ve yeni arkadaşlar tanımaya, diğer yandan hocalarını tanımaya yöneltmiştir. Birinci sınıftan itibaren tanıştığım arkadaşlarım içerisinde Fikret Akın'ın ayrı bir yeri olmuştur. Metin İşçi de birinci sınıftan itibaren tanıdığım önemli arkadaşlarımdandır. Fikret Akın ile aynı yurtta (Edirnekapı Erkek Öğrenci Yurdu) kalıyor, Fakülteye ve derslere beraber gidip geliyorduk. O dönemde Fakültenin birinci sınıf derslerini başarıp ikinci sınıfa geçmek gerekiyordu; zira birinci sınıf dersleri "baraj" olarak nitelendiriliyordu. Bir dönem kayıpla ikinci sınıfa geçmiştik. Birinci sınıfı okurken (1971-1972) Türk İslam Felsefesiyle ilgili dersler olmadığı gibi böyle bir "kürsü" (anabilim dalı) de yoktu. İkinci sınıfa geçince böyle bir dersin ve kürsünün varlığını öğrenebildik. İkinci sınıftan itibaren felsefe bölümündeki sertifikalardan (kürsü=anabilim dalı) birini "esas sertifika" diğerlerinden ikisini yardımcı sertifika olarak seçmek gerekiyordu. Ayrıca sosyoloji ve psikolojiden de belirli dersleri almak zorunluydu. Esas sertifikada üç yıl boyunca ders yoğunluğunun yanında son sınıfta o alanda mezuniyet tezi yapmak, hazırlamak gerekiyordu. Türk İslam Felsefesi yeni kurulmuştu (1970-1971).[1] Yeni kurulmuş olması dolayısıyla birinci sınıfta iken bu alanda derslerimiz olmamıştı,

* Bu çalışma *Türk Dünyası Araştırmaları* Dergisinde şu künye ile yayınlanmıştır: Yıldırım, K. "Prof. Dr. Nihat Keklik ve Türk İslam Felsefesi". *Türk Dünyası Araştırmaları* 118 (2018): 181-211.

** Iğdır Üniversitesi Öğretim Üyesi, Keklik Hoca'nın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde ilk lisans ve danışmanlığını yaptığı son yüksek lisans ve doktora öğrencisidir.

1 30 Eylül 1971'de alınan karar 15 Ekim 1971'de kendisine bildirilmiştir. Türk-İslâm Kürsüsü 9 Aralık 1971 yılında 5. Senato toplantısında onaylanmıştır. Kürsü için ihdas edilen Türk-İslâm Felsefesi Sertifikası ise 16.08.1973 tarih 14627 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türk İslam Felsefesinin kuruluşuyla ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Yakıt, Hatıralarıyla İz Bırakanlar, s.269-270, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016. Ayrıca bkz. Cahid Şenel, "Nihat Keklik: Hayatı ve Çalışmaları", Kutadgubilig, sayı 19, Mart 2011, ISSN: 1303-3387, İstanbul, ss.217-236.

başka toplumun düşünürlerine intikal ediyor. Bu intikaller, bazen etkileme, bazen de etkilenme suretiyle gerçekleşiyor. Bu açıdan düşünce tarihinde bilinen pek çok filozof, başka filozofu dikkate almaksızın felsefesini ortaya koymuş değildir.

Prof. Dr. Nihat Keklik, Türk Felsefe ve Türk kültürü için çok önemli eserler bıraktı; lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri yetiştirdi ve yıllarca tartışılacak önemli teoriler ortaya koydu. Fakat Hocayı 20 ve 21. yüzyılda esas önemli kılan; uzun uğraşmalar ve mücadeleler sonucunda, Türk İslam Felsefesine kimlik kazandırmış olması ve bunu anabilim dalına (kürsü) dönüştürerek kalıcı hale getirmesidir; Türk Felsefesine kazandırdığı pek çok başarılarının yanında asırlarca unutulmaz kılacak en önemli ve kalıcı başarısı budur. Bu kuruluşla birlikte Türk İslam alanındaki akademik gelişmeler ve akademik çalışmalar artarak devam etmiş ve Türk İslam Düşüncesi (Felsefesi) kurumsal kimlik kazanmıştır. Hoca'nın ömrü süresince yazdığı eserlerinin yanında mücadele ederek Türk Milletinin kültürüne yaptığı en büyük katkıdır.

KAYNAKÇA

Barbarosoğlu, Fatma. "Daima hocam: Prof. Dr. Nihat Keklik". *Yeni Şafak Gazetesi*. 19 Ağustos, 2008, İstanbul.

Corbin, Henry. *İslam Felsefesi Tarihi* (çev. Hüseyin Hatemi). İstanbul: İletişim Yayınları, 1986.

Descartes, Rene. *Metot Üzerine Konuşma*. (Tercüme, Mehmet Karasan). Ankara, 1946.

Ernst, Von Aster. *Felsefe Tarihinde Türkler*. İkinci Tarih Kongresi. Ankara, 1937, (http://felsefe38.bl ogcu.com/felsefe-tarihinde-turkler/1758885, erişim tarihi, 24.05.2026.

Gökalp, Ziya. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Türk Kültür Yayını, 1976.

Günaltay, M.Ş. *İbn Sina Hayatı ve Şahsiyeti Hakkında Tetkikler*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayını, VII, Seri No: 1, 1937.

Hunke, Sigrid. *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslam Güneşi*. (Tercüme, Servet Sezgin). İstanbul: Bedir Yayını, 1972.

Karakuş, Rahmi. *Türk Felsefesinin İmkânı Üzerine*. http://dusundurensozler.blogspot.com.tr/2008/04/trk-felsefesinin-imkan-zerine.html, erişim tarihi 24.05.2016.

Karlığa, Bekir. *Karar Gazetesi*. 18.03.2017, İstanbul.

Keklik, Nihat. *Türk İslam Felsefesi Temel Bilgiler Ders Notları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu), Teksir, 1975.

Keklik, Nihat. *Felsefe-Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*. İstanbul: Çağrı Yayını, 1978.

Keklik, Nihat. *Felsefenin İlkeleri, Felsefeye Giriş I.* İstanbul: Doğuş Yayınları, 1983.

Keklik, Nihat. *Filozofların Özellikleri (Felsefeye Giriş-2).* İstanbul: Doğuş Yayınları, 1983.

Keklik, Nihat. *İbn'ül Arabi'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak el Futuhat el-Mekkiyye*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, C: II-A, 1974 ve C: II-B, 1980.

Keklik, Nihat. *Muhyiddin İbn-ül Arabi: Hayatı ve Çevresi*. İstanbul: Büyük Matbaa, 1966.

Keklik, Nihat. *Türk-İslâm Felsefesi Açısından Felsefenin İlkeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, (Yayın No: 3484), 1987.

Keklik, Nihat. "Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Filozoflarına Etkileri Konusunda Yeni Örnekler". *Felsefe Arkivi*. Sayı, 26, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.

Keklik, Nihat. "Türk-İslam Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri". *Felsefe Arkivi.* Sayı, 24, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984.

Keklik, Nihat. *Türklerde Ahlak ve Dünya Görüşü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001.

Keklik, Nihat. *İslâm Mantık Tarihi ve Fârâbi Mantığı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, (Yayın No 1405) C: I-II, 1969-70.

Keklik, Nihat. "Mevlana'da Metafor Yoluyla Felsefe". *Felsefe Arkivi*. Sayı, 26, ss.19-55, İstanbul, 1987.

Keklik, Nihat. *Sadreddin Konevi'nin Felsefesinde Allah, Kâinat ve İnsan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, (Yayın No 1208), 1967.

Keklik, Nihat. "Türk-İslâm Filozoflarının Avrupa Kültürüne Etkileri". *Felsefe Arkivi*. Sayı: 24, ss.1-25, İstanbul, 1984.

Keklik, Nihat. *Türkler ve Felsefe: Türk-İslâm Felsefesi*. İstanbul, 1986.

Kenjetay Dosay. *Hoca Ahmet Yesevi'nin Düşünce Sistemi*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Ocağı Yayınları, 2003.

Poyraz, Hakan. "Türk Felsefesi: İmkândan Gerçekliğe". *Türk Yurdu Dergisi*. Yıl 100, Sayı, 283, Mart 2011, Ankara.

Şenel, Cahid. "Nihat Keklik: Hayatı ve Çalışmaları". Kutadgubilig (Felsefe – Bilim Araştırmaları; Journal Of Phılosophy – Scıence Research). ISSN: 1303-3387, ss. 217-236, Sayı 19, Mart, 2011, İstanbul.

Watt, M. *İslâm Felsefesi ve Kelamı*. (Tercüme, Süleyman Ateş). Ankara, 1960.

Yakıt, İsmail. *Hatıralarıyla İz Bırakanlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Yıldırım, Kazım. *Felsefe; Tarihçe-Alanlar-Problemler*. Ankara: Yurt Renkleri, 2013.

Yıldırım, Kazım. "Sofi'nin Dünyası Romanında Sokrates Öncesi Bazı Filozofların Varlık ve Bilgi Görüşlerinin Metaforik Açıklamaları". *13. Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*. Bakü/Azerbaycan, 2015.

Yıldırım, Kazım. "Prof. Dr. Nihat Keklik'e Göre Karşılıklı Felsefe Açısından Filozoflar Arasındaki Etkileşimler". *11. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*. ss.281-288, Celalabat/Kırgızistan, 2013.

Yıldırım, Kazım. *Türk İslam Düşüncesinde İbn'ül Arabi*. İstanbul: H Yayınları, 2011.

MÜBAHAT TÜRKER KÜYEL*

Doç. Dr. Ayşegül Doğrucan**

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi Türk düşüncesinde, öncelikle Batı felsefesini anlama çabaları etkili olmuş, daha sonra karşılaştırmalı çalışmalar başlamıştır. Bu süreçte felsefe tarihi çalışmaları gelişirken, yine bu süreç karşılaştırmalı çalışmalara da imkân tanımıştır. Batı felsefesi okumaları yapılırken, diğer tarafta felsefenin menşeine dair araştırmalar, İslam coğrafyasında ve Osmanlı da felsefenin varlığı ve niteliği üzerine çalışmalar da başlamıştır. Böylece Cumhuriyet Dönemi Türk düşüncesi, felsefeyi Antik Yunan'da başlatan görüşü yadsımamakla birlikte, din temelli olduğu gerekçesiyle yok sayılan ya da felsefe okumalarında zayıf kalan Orta Çağ Hristiyan düşüncesine, İslam coğrafyasında felsefe çalışmalarına da odaklanıyordu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Mübahat Türker Küyel bu minvalde çalışmalar yapan isimlerdendir.[1]

Küyel, Türkiye'de felsefe çalışmalarında, karşılaştırmalı ve eleştirel yaklaşımlarda önemli bir isimdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan dört yıl sonra, 25.09.1927'de Ankara'da dünyaya geldi. İlk ve orta öğretimini Ankara'da tamamladı. Ortaöğretimin ardından başladığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Felsefe bölümünü dereceyle tamamladı. "*Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti*" başlıklı tez çalışmasıyla 1954 yılında doktor, "*Aristoteles ve Fârâbî'nin Varlık ve Düşünce Öğretileri"* isimli çalışmasıyla 1959 yılında doçent, 1968 yılında profesör ünvanını aldı. Profesörlüğünden 1994 yılına kadar Felsefe Tarihi Kürsüsü başkanlığını yaptı. 1995'te emekliye ayrıldı.[2] Bilhassa Farabi çalışmalarıyla yurt içi ve yurt dışında tanınan Küyel'in çok sayıda bilimsel eseri bulunmaktadır. Türk-İslam felsefesi çalışmaları, karşılaştırmalı felsefe çalışmaları ile Türkiye'de felsefe çalışmalarına önemli katkılar sağlamış ve birçok ödüle layık görülmüştür.

---

* Bu çalışma, ilk olarak "Mustafa Çokay Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları" kitabında (İKSAD Yay., 2021) bölüm olarak yer almış, aynı başlıklı yazının gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halidir.

** Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, Ankara, Türkiye, aysegul.dogrucan@asbu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0735-9281

1 Remzi Demir-Doğan Atılgan, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye'de Beşerî Bilimlerin Yeniden İnşası*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2008), 107.

2 Demir-Atılgan, *DTCF ve Türkiye'de Beşerî Bilimlerin Yeniden İnşası*, 107.

özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sümerler, Mezopotamya ve Mısır üzerine yapmış olduğu güncel çalışmalarından, özellikle Aydın Sayılı'dan etkilendiği ve yakından takip ettiği görülmektedir. Sümerliler ve Mezopotamya ile ilgili yapılan araştırmaları yakından takip ettiği, onların felsefe ve bilimin ortaya çıkışına etkilerini genel düşünce tarihi içinde değerlendirdiği kadar, Türk felsefe geleneğiyle benzerliklerini de incelediği görülmektedir. Türk felsefe geleneğindeki Asyatik kavim Sümerler etkisini incelemesinin sebebi, o zamandan Cumhuriyet Dönemi Türk düşüncesine epistemik bütünlüğü görmektir. Böylece Sümerlerde kaynağını bulan, İslamiyet öncesi Orta Asya'da ve İslamiyet'in kabulüyle Türk-İslam geleneğinde devamlılığı olan bir "adalet" temelli düşünce geleneğinden bahsetmektedir. Küyel bunu sadece ahlak ve siyaset felsefesinin kökeni olan epistemolojik bir belirlenim olarak değil, ta Sümer mitolojisinde başlayan ontoloji ve epistemoloji olduğunu göstermektedir. Böylece Sümer ve kimi Doğu mitolojilerinde varlığı ayakta tutan adalet ya da denge denilen unsur, Türk felsefesinde ahlak ve siyaset felsefelerinin de kaynağını aldığı ontolojik unsur olarak ortaya çıkmaktadır ki Türk devletleri geleneğinin tarihte varlık göstermeleri bununla bağlantılıdır. Son olarak Atatürk ve Cumhuriyet ideolojisi de ona göre bu geleneksel silsilenin bir sonucudur. Ancak bu tarihteki diğer örneklerinden farklı olarak Atatürk'ün "adalet" ve "gönül" ilkeleriyle yetkisini halkla paylaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim Küyel'e göre bu da tarihte Kağan'ın "kut"unu ona sahip olmayanlarla ya da ondan eksik olanlara paylaşmasını ve bunu yaparken danışma ve istişare kültürünün modern bir devamıdır. Anlaşıldığı üzere Küyel, siyaset felsefesi açısından, her ne kadar felsefe tarihinde Rönesans, Reform ve Aydınlanmanın ve bunların halklar üzerindeki etkisinin farkındaysa da Cumhuriyet'e yansıyan Türk modernleşmesinin Türk düşünce geleneğinin bir devamı olduğuna işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Demir, Remzi-Atılgan, Doğan. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye'de Beşerî Bilimlerin Yeniden İnşası. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2008.

Hilmi Ziya Ülken. Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür

Yay., 2016.

Türker Küyel, Mübahat. "Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji". Erdem 11/ 33 (1999). 961-988.

Türker Küyel, Mübahat. "Atatürk'ün Saadet Anlayışı Hakkında Bir Deneme". Erdem. 5/12 (1988). 649-685.

Türker Küyel, Mübahat. "Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsali Olarak Galenos". Erdem. 4/11 (1989). 501-574.

Türker Küyel, Mübahat. "Derin Tefekkürün Sembolik Anlatımı". Erdem 30 (1999). 627-642.

Türker Küyel, Mübahat. "El-'Âmirî ve Katagoriler'in Şerhleriyle İlgili Parçalar". Araştırma 3 (1965). 65-86.

Türker Küyel, Mübahat. "Değer ve Farabî". İlahiyat Fakültesi Dergisi 20 (1975). 71-84.

Türker Küyel, Mübahat. "Farabî, Hikmet ve Kutadgu Bilig", Erdem 7/19 (1991). 375-470.

Türker Küyel, Mübahat. Felsefeye Başlangıç. Ankara: MEB Yayınları, 1976.

Türker Küyel, Mübahat. Felsefeye Giriş. Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.

Türker Küyel, Mübahat. "Felsefenin Tarifinde ve Tarihinde Bir Kaynak Olarak Farabi". Erdem 6/18 (1990). 725-735.

Türker Küyel, Mübahat. "Gençlik Kavramı", Erdem 2/4 (1986). 1-12

Türker Küyel, Mübahat. Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1976.

Türker Küyel, Mübahat. "2876 Numaralı Yasa Dolayısıyla 'Millî Ahlâk Unsurları' Üzerine Ön Düşünceler". Erdem 5/11 (1988). 354-360.

FELSEFEYİ GÜZELLEŞTİREN İNSAN: NECATİ ÖNER

Prof. Dr. Celal Türer*

GİRİŞ

Bir düşünürün, genelden özele doğru ifade edilecek olursa kendisini tebarüz ettirdiği birtakım hususları olmalıdır. İlk olarak düşünür, çağının problemleri ile yüzleşmeli ve bu problemlere çözüm önerileri getirmelidir. İkinci olarak düşünür, içinde bulunduğu toplum ya da milletin tarihsel yürüyüşüne istikamet tayin etmeli ya da toplumun tefekkür yolculuğuna zemin hazırlamalıdır. Nihai olarak düşünür, gelecek nesillere ışık olacak eserler ve izler bırakmalıdır. Bu çerçevede felsefeyi yaşamına katan ve onun sorumluluğunu duyan bir tefekkür yolcusu olarak Prof. Dr. Necati Öner (1927-2019), çağın hâlâ en önemli sorunlarından biri olan özgürlük meselesini ele almış ve yerelden evrensele uzanan kapsamlı bir çözüm önermiştir. 1982 yılında yazmış olduğu *İnsan Hürriyeti* adlı eserinde düşünür, mensubiyet ve mesuliyetinin farkında bir duruş sergilemiştir. Millet olma şuurunu geliştirecek hususlar olan din, dil, tolerans, eleştirel zihniyet, özgürlük, birlikte yaşama vb. konuları gündeme getirerek Türk düşünce hayatına bir ufuk oluşturmuştur. Nihayetinde bir taraftan hâlâ güncelliğini ve değerini koruyan *Klasik Mantık, İnsan Hürriyeti, Bilginin Serüveni, Felsefe Yolunda Düşünceler* vb. kült eserleriyle diğer taraftan on binlerce lisans, onlarca lisansüstü öğrenci yetiştirerek ve nihayetinde ülkemizde farklı düşünceleri bir araya getiren Türk Felsefe Derneği'ni kurarak felsefi tutum noktasında takip etmemiz gereken izleri de bırakmıştır. Bu hususlar ışığında Prof. Dr. Necati Öner, felsefenin eleştirel ufku içinde bütüncül bir felsefi görüş oluşturmaya çalışan, bu ülkedeki yaşama dünyasını felsefece kurmaya çabalayan, bir zihin terbiyesi olan mantık donanımı ile düşünceler arasında tutarlılık, kavramsal açıklık ve sağlam gerekçelendirmeler yapan, tenkit eden ve tenkit edilmeye tolerans gösteren açık zihinli bir düşünür olmuştur. Nitekim onun için felsefe, hayattan kopuk olmadığı gibi bizzat hayatın tüm renklerini içeren eleştirel bir zihniyet meselesidir. Bu zihniyet aynasında pek çok farklı düşünce, farklı güzellikleri yansıtarak ve yaşatarak hayata zenginlik ve anlam katmalıdır.

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, cturer@hotmail.com

şahsiyetli kılma felsefi eğitimin temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda kişilik, kendisi olarak var olmanın ve her tür özgür eylemin zeminini teşkil eder. Öner'in bütün çabası kişilikli bir toplum ve millet oluşturmak olmuştur. Zira fert veya toplum olarak itibar görme ancak belirli bir kişilik kazanımıyla ilgilidir.

KAYNAKÇA

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Türk Kültürünün Canlı Tanıkları Belgeseli. https://www.youtube.com/watch?v=d42X5xAsNDw (Erişim tarihi: 24.05.2021)

Kasapoğlu, Aytül. (2013) "Necati Öner'in Öğrencisi Olmak". *Diriliş Yolunda Türk Düşüncesi*. (Ed. Bahaeddin Yediyıldız) Ankara: TAKE.

https://www.researchgate.net/publication/338937051_NECATI_ONER

Çetinkaya, Bayram Ali. "Necati Öner Düşüncesinde Felsefe ile Kültürün Sentezi: Zihniyet". *Felsefe Dünyası*. (69), 62-81.

Türer, Celal. "Necati Öner'in Düşüncesinde Eğitim". *Felsefe Dünyası*. (69), 82-94.

Koç, Emel. "Necati Öner Düşüncesinde Felsefenin Yeri ve Değeri Üzerine". *Felsefe Dünyası*. (69), 95-117.

İmamoğlugil, Halil. "Prof. Dr. Necati Öner'in Mantığa Dair Görüşleri". *Felsefe Dünyası*. (69), 215-232.

Başdemir, Hasan Yücel. "Necati Öner'de Olgu ve Özgürlük Arasındaki Bilginin Serüveni". *Felsefe Dünyası*. (69), 139-150.

Öztürk, Hüseyin. "*İnsan Hürriyeti* ve Ahlâk İlişkisine Bir Bakış". *Felsefe Dünyası*. (69), 151-160.

Kabaoğlu, İbrahim Ö. (1989). "Kolektif Özgürlükler". *DÜHFY*. Diyarbakır.

Bakış, Latif (2017). "Necati Öner'in "İnsan Hürriyeti" Çalışması Işığında Hürriyetin "Ne"liği ve İmkânı Meselesi". *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD).* 1(1), 114-126.

Öner, Necati (1982). *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Selçuk Yayınları.

Öner, Necati (1991). *Klasik Mantık*, Ankara: Divan Yayınları.

Öner, Necati (1995). *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Vadi Yayınları.

Öner, Necati (1999). "Felsefeden Beklediklerim". *Felsefe Yolunda Düşünceler*. II. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Öner, Necati (1999). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Öner, Necati (1999). "Mantık Çalışmaları". *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Öner, Necati (1999). "Niçin Felsefe". *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Öner, Necati (1999). "Türkiye'de Mantık Çalışmaları". *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Öner, Necati (2009). "Eğitimin Amacı". *Felsefe Dünyası*. Sayı. 49.

Öner, Necati (2009). *Görüşler*. Ankara: Beyaz Kule Yayınları. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/4174/55029

Öner, Necati (2018). *Bilginin Serüveni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Öner, Necati (1985). "Zihniyet Farklılıkları ve Kültür". *Erdem*. 1 (1), 83-96.

Tozlu, Necmettin. "Felsefeyi Güzelleştiren Adam". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (1999): 39-44

Bolay, Süleyman Hayri (1999). "Felsefe Yapmak ve Necati Öner". *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Necati Öner Armağanı). Cilt: XL, Ankara.

TEO GRÜNBERG VE FELSEFE*

Prof. Dr. David Grünberg**

GİRİŞ

Bu yazıda Teo Grünberg'in yaşam öyküsü üzerinde durmayacağım. Nedeni bu konuda—bazı felsefi görüşlerini de içeren—en az üç ayrıntılı söyleşinin yapılmış olması. Bunlar sırasıyla, benim tarafımdan yapılıp 2004'te *Cogito* dergisinde basılan söyleşi; Ahmet İnam'ın yapıp 2011'de *Kutadgubilig*'de basılan söyleşisi ve Halil Turan'ın yapıp Zekiye Kutlusoy'un derlediği *Tutarsızlığın İz Sürücüsü, Dilde / Düşüncede: Teo Grünberg'e Armağan* kitabında 2013'te basılan söyleşidir. Ahmet İnam *Kutadgubilig*'de basılan söyleşinin, benim düzeltmelerim sonucunda yeni bir biçimini kendi web sayfasına koymuştur. Okuyucuların gerek Grünberg'in yaşam öyküsü gerekse genel anlamda felsefeye ve bilimlere bakış açısı hakkında bilgi edinmek için bu söyleşilere başvurmasını önemle tavsiye ediyorum.

Dolaysıyla tekrara düşmemek için başka bir yol izlemek gerektiğini düşündüm. Amacım bu yazıda Teo Grünberg'in felsefe yazınına yapmış olduğu katkılarını bir sınıflama çerçevesinde özlü bir biçimde ortaya koymak.

Bilindiği üzere Grünberg bugüne değin elli seneyi geçen bir süre zarfında birçok kitap ve makale yayınlamıştır. Aşağıdaki başlıklar altında bu çalışmaların katkıları üzerinde durmak istiyorum.

1. Metafelsefe

Teo Grünberg "Felsefe nedir?" sorusunu (metafelsefenin temel sorusu) ilk kez *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme* isimli 1964 yılında savunulan doktora tezinde—1970'te yayınlanan tez ikinci kez 2006'da yayınlanmıştır—yanıtlamaya çalışmıştır. Daha sonra ise bu konuya ancak 2008 yılında—*Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler* (2010) derlemesinde yayınlanan— "Anlam Kavramı ve Metafizik Önermeler" isimli konuşması ile geri dönecektir. Bu sene

* Bu yazı, aynı yazarın "Babam Teo Grünberg 90 Yaşında" isimli *Kutadgubilig* 38 (2108)'de yayımlanan makalesinin iki konuda güncellenmiş bir biçimidir. Makalenin bu kitapta yeniden yayımlanmasına izin veren *Kutadgubilig* dergisinin yayım kurulu üyesi Ayhan Bıçak'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

** ODTÜ Felsefe Bölümü

KAYNAKÇA

Grünberg, Teo (2005). *Felsefe ve Felsefî Mantık Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Grünberg, Teo (2006). *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Grünberg, Teo (2010). "Anlam Kavramı ve Metafizik Önermeler", *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler*, haz. S. Kibar, S. A. Bayram ve A. Sol, İstanbul: Legal Kitapevi, s. 167 – 172.

Grünberg, Teo (2017). *Language*, *Logic*, *and Empirical Knowledge*, *Collected Papers*, 1965 – 2005, ed. by D. Grünberg and A. Özercan, Ankara: METU PRESS.

Kutlusoy, Zekiye (Ed.) (2013). *Tutarsızlığın İz Sürücüsü*, *Dilde / Düşüncede*: *Teo Grünberg'e Armağan*, Ankara: İmge Kitabevi.

Quine, Willard Van Orman (1958). *Mathematical Logic*, 3rd edition, Cambridge, MA: Harvard University Press.

İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU

Doç. Dr. M. Fatih Kalın*

GİRİŞ

1928'de Kadirli'de dünyaya gelen İbrahim Agâh Çubukçu, 1953'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. İslâm Felsefesi alanında 1958'de doktorasını tamamlamış, 1963'te doçent, 1969'da da profesör olmuştur. Çubukçu, Kültür Bakanlığı Danışma Kurulu, Türk Tarih Kurumu ve RTÜK Üyeliği yapmış, bir süre Türk Tarih Kurumu Başkanvekilliği ve RTÜK Başkanlığı görevlerinde de bulunmuştur. Felsefenin çeşitli konuları ve İslâm Felsefesi üzerine pek çok akademik kitap ve makale üreten Çubukçu'nun şiir kitapları da vardır. Felsefe alanındaki eserlerinde daha çok insan-varlık-evren ilişkisini ve temel toplumsal ve ahlâkî problemleri irdelediği görülen Çubukçu'nun başlıca eserleri olarak şunları sıralamak mümkündür:

- Gazzali ve Batınilik (1964)
- Gazzali ve Şüphecilik (1964)
- İslâm Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri (1966)
- Mezhepler, Ahlâk ve İslâm Felsefesiyle İlgili Makaleler (1967)
- Gazzali ve Kelam Felsefesi (1969)
- İslâm'ın Temel Bilgileri (1970)
- İslam'da Ahlâk ve Manevi Vazifeler (1976)
- İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi (1977)
- İslâm Düşünürleri (1975)
- İnsan ve Mutluluk Üzerine Denemeler (1980)
- Yunus Emre ve Düşüncesi (1982)
- Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri (1986)
- Türk İslâm Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler (1987)
- Türk İslâm Düşünürleri (1989), Denemeler (1990)
- Türk İslâm Düşüncesi Hakkında Araştırmalar (1992)

* Kastamonu Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

na ulaşır. Kozmolojik ve teleolojik delil gibi yaygın delillere başvurmakla beraber W. James ve R. Otto ile bilinen dini tecrübe deliline benzer bir şekilde insanın maneviyatından hareketle de Tanrı fikrini açıklamaya çalışır. Bu manada ruh ile evren arasında bir analojiye başvuran Çubukçu, insanın iç dünyasında ortaya çıkan olumlu veya olumsuz yaşantıların ruhun varlığının delili olması gibi evrende olup biten olayların da Yüce Kudret'in mevcudiyetinin delili olduğunu ifade eder. Ancak bütüncül bir bakışla sorgulandığında Tanrı'nın varlığının ispata ihtiyaç duymayan bir hakikat olduğunu söylemesi ve bunu da "açıklık ve sağlamlık delili" olarak sunması kıymete haizdir.

Ahlâk konusunu da birçok eserinde ele alan Çubukçu, onu mutluluğu elde etmenin kuralları olarak tanımlar ve ahlâkı iyi niyet ve irade özgürlüğü olarak değerlendirir. Eylemde bulunurken başkasının hakkının başladığı yerde insan özgürlüğünün sona erdiğine inanan Çubukçu, birçok özgürlük çeşidi bulunduğunu ancak bunların en önemlisinin "ruhsal serbestlik" dediği özgürlük türü olduğunu dile getirir. Ona göre, ruhsal serbest olma hâli tutuculuğun, bağnazlığın esiri olmama anlamında olup, insanın kendi iç dünyası ve toplumla arasındaki sorunları gidermesi ve ahenk içinde yaşamayı seven ruh hoşnutluğuna erişmesidir.

Felsefe, ahlâk, tasavvuf, İslâm mezhepleri, Türk-İslâm düşünürleri, Türk kültürü ve gündelik hayata dair pek çok dinî ve sosyal problem üzerine çalışmalar yapmıştır. Münbit bir araştırmacı ve aynı zamanda şair olan Çubukçu üzerine yapılacak daha kapsamlı çalışmaların Cumhuriyetimizin yüzüncü yılına girerken felsefe ve kültür alanında yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlayacağı açıktır.

KAYNAKÇA

İbrahim Agâh Çubukçu, "Din ve İnsan Hakları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. 26.

İbrahim Agâh Çubukçu, "Erdem Üzerine", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi,* 5, (1982).

İbrahim Agâh Çubukçu, "İnkârcılıktan Doğan Bunalımlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. 20.

İbrahim Agâh Çubukçu, "İslâm'da Ahlâk Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. 20, (1975).

İbrahim Agâh Çubukçu, "Kültür Tarihimizde Sanatın Değeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. 29.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Ahlâk Tarihinde Görüşler,* 1994.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Denemeler,* 1990.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Görüşler ve Düşünceler, Ankara:* Ayrıntı Basımevi, 2006.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İnsan ve Mutluluk Üzerine Denemeler,* Ankara: Ayyıldız, 1980.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Düşünürleri,* 1975.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri,* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri,* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm ve Çağdaşlaşma,* 2002.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm ve Yenileşme,* Ankara: Keşif, 2006.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm'da Ahlâk ve Manevi Vazifeler,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1990.

İbrahim Agâh Çubukçu, *İslâm'ın Özü,* Ankara: TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü, 1997.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Mezhepler, Ahlâk ve İslâm Felsefesi İle İlgili Makaleler,* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Söyleşiler,* Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri,* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Türk İslâm Düşüncesi Hakkında Araştırmalar,* 1992.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Türk İslâm Düşünürleri,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

İbrahim Agâh Çubukçu, *Türk İslâm Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler,* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.

SELAHATTİN HİLAV VE FELSEFE ANLAYIŞI

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel Şengül*

GİRİŞ

Bu yazıda, Selahattin Hilav'ın felsefe anlayışı, onun yaptığı felsefe tanımlardan hareketle yorumlanmıştır. "Giriş" bölümünde hayatı, çevirdiği eserler, kitapları ve kaygıları üzerinde durulmuştur. "Felsefesi" bölümünde, yaptığı çeşitli felsefe tanımları, felsefenin önemi, amacı, felsefenin bilimle ilişkisi ve yaşadığı dönemde felsefeye nasıl bakıldığı gibi konular ele alınmıştır. "İktidar ve İdeoloji Yorumu" bölümünde, iktidar ve ideoloji tanımı ve felsefecinin aldığı rol incelenmiştir. Sonuç kısmında, Hilav hakkında görüşlere yer verilmiştir. Böylelikle Hilav'ın felsefe anlayışının genel hatları belirgin kılınmaya çalışılmıştır.

Beş çocuklu ailenin üçüncüsü olan Selahattin Hilav, 1928 yılında İstanbul'da doğar. İstanbul Erkek Lisesi'nde okuduğu yıllarda felsefeye büyük bir ilgi duyar. Lise öğrencisi Hilav'ı bu yönde etkileyen kişi hocası Nurettin Topçu'dur.[1] Bir etkinlik olarak düşünmenin insana tanımış olduğu özgürlüğün ne demek olduğunu Topçu'nun dersleriyle öğrenir ve daha sonra bir tutkuya dönüşen felsefe, onun çekim alanına girer. Bir yandan edebiyata da ilgi duyar ve bilhassa şiiri asla ihmal etmez. O dönem henüz yasaklanmamış olan Nazım Hikmet'in şiirleriyle "solcu" olur. 1943-1944 yılları Türkiye'de felsefenin henüz kurulduğu yıllardır ve solcu olmanın neredeyse tek yolu Nazım okumaktan geçer. Onun için şiir, felsefeye hazırlık için bir başlangıç, bir yol göstericidir. İngilizceyi kendi kendine öğrenen, buna bir de Fransızcayı ekleyen Hilav, liseyi 1945-46 ders yılı döneminde bitirir. Daha sonra felsefe okumayı seçer ancak yaşadığı bir kararsızlıkla psikiyatriye de ilgi duyarak girdiği sınavda tıp fakültesini kazanır.[2] Babasının tüm karşı çıkışlarına rağmen[3] gönlü felsefeden yana olarak tıp yerine Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kayıt yapar. Babası, onun karşısında İslam kültür ve felsefesinin bir simgesi rolündedir. Daha önce

* Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/Türkiye, e-posta: ysengul@beu.edu.tr, Orcid Id: 0000 0001 5685 0803

1 Sevin Okyay, 'Selahattin Hoca", *Felsefeden Edebiyata Selahattin Hilav*, ed. Selahattin Bağdatlı, (İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, 2006), 269.

2 Ruken Kızıler, "Düşünce Denizimizde Cesur ve Güçlü Kulaçlar: Selahattin Hilav", *Felsefeden Edebiyata Selahattin Hilav*, (Bundan sonra "Düşünce Denizimizde Cesur ve Güçlü Kulaçlar: Selahattin Hilav" şeklinde anılacak) ed. Selahattin Bağdatlı, (İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, 2006), 137.

ile düşünce arasındaki paralellikleri ve etkileşimleri okurlarına sunmuş olurdu.

Tüm düşünsel yapıtları ve çevirileriyle, felsefeyi akademik ortamdan çıkartıp genel kültürümüze ve toplumsal yaşamımıza uyarlamış ve bu alanda ilk olmanın ayrıcalığını da taşımıştır. Deneme ve eleştirileriyle edebiyatımıza özgün bir bakış açısı getiren Hilav'ın düşünce hayatımıza getirmiş olduğu yeniliklerden biri de resmî ideolojiye ve yerleşik düşüncelere yönelttiği köklü eleştirilerdir. Bu eleştiriler aracılığı ile yerleşik inançların ve kalıp-düşüncelerin gözden geçirilmesinin yolunu açmayı hedefledi. Bu da doğruların araştırılması yolunu açtı. İdeolojilerin kemikleşmiş bir hâle geldiği toplumsal yapılar için bilimsel ve nesnel düşünce geleneğini oluşturmaya çalışmak oldukça önemlidir. Böylece Hilav, doğru düşünmenin yöntemlerini göstermiş oldu. Daha önce bütünüyle algılanmayan ve duygusal düzeyde kalmış olan eleştiri ögelerini rasyonel bir düzeye çıkardı. Siyasal düşünce alanındaki zihin bulanıklığını, hiç değilse entelektüel düzeyde ortadan kaldırdı. İnsanın kendisi ve içinde bulunduğu toplumsal yapı hakkında bilinç sahibi olmasının önemini vurguladı.

Onu özgün kılan diğer özellikleri de kısaca şunlardır: Selahattin Hilav çeviriyi, üzerinde geliştirdiği düşünceler ve verdiği birçok eşsiz örnekle yeniden yurtlandırmıştır. Kavramlara, kavramlaştırmaya büyük önem vermesine rağmen, dünyayı salt kavramlara indirgememiştir. Yazdıklarıyla felsefeyi Türkçeleştiren, Türkiyeli yapan sayılı birkaç kişiden biri olmuştur. Türkiye Toplumculuğu'nun inşasına düşünce, edebiyat ve eleştiri alanlarında ciddi katkılarda bulunmuş ve bu akımın "ebedi bir yakınma ve katıksız bir olumsuzlama olmadığını" ve aktarmacılık ve taklit ile yürüyemeyeceğini vurgulamıştır. Düşüncesini, felsefesini bir etkinlik (praksis) olarak gören Hilav, onu kendisi için bir yaşam biçimi kılmıştır.

KAYNAKÇA

Birkiye, Atilla. "Selahattin Hilav'ı Yitirdik", *Felsefeden Edebiyata Selahattin Hilav*, ed. Selahattin Bağdatlı, (İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, (2006),

Özlem, Doğan. *Selahattin Hilav'a Saygı*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.

Erhan, Aziz. "Türkiye Düşünce Şövalyesini Yitirdi", *Felsefeden Edebiyata Selahattin Hilav*, ed. Selahattin Bağdatlı, (İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, (2006), 98-101.

Seyda, Mehmet. "Selahattin Hilav", *Felsefeden Edebiyata Selahattin Hilav*, ed. Selahattin Bağdatlı, İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, (2006), 274-292.

Okyay, Sevin. 'Selahattin Hoca", *Felsefeden Edebiyata Selahattin Hilav*, ed. Selahattin Bağdatlı, İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, (2006), 150-152.

Kızıler, Ruken. "Düşünce Denizimizde Cesur ve Güçlü Kulaçlar: Selahattin Hilav", *Felsefeden Edebiyata Selahattin Hilav*, ed. Selahattin Bağdatlı, İstanbul: Chivi Yazıları Yayınevi, (2006), 135-147.

Hilav, Selahattin. *100 Soruda Felsefe El Kitabı.* İstanbul: Gerçek Yayınları, (1993),

Hilav, Selahattin. *Felsefe Yazıları.* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2008),

Rifat, Sema. *Selahattin Hilav ve Paris Mektupları.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Anğ, Tüten vd. "Felsefe Forumu; Türkiye'de Felsefe ve Felsefe eğitimi" *Felsefe Dergisi*, Haziran 1986.

FELSEFEDEN EDEBİYATA UZANAN YOLCULUK: BİLGE KARASU

Doç. Dr. Feyza Ceyhan Çoştu*

Bir adamı anlatmak: sayfalar, kitaplar, şeritler dolusu;
ya da birkaç tümce, birkaç çizgi…Ne biri yeter, ne öbürü.
Belki ikisi de gevezelik. Okuyan karar verir, elbet, kendi hesabına..
B. Karasu, Ne Kitapsız Ne Kedisiz-1981

GİRİŞ

Türk öykü, roman, deneme yazarı ve bir felsefeci olan Bilge Karasu, 1930'da İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı İsrail Bilge Carasso (Karaso)'dur.[1] Yazılarında edebiyat ve felsefeyi birleştiren Karasu, postmodern romanın Türkiye'deki önemli mimarlarından birisidir. Liseyi Şişli Terakki Lisesi'nde, üniversiteyi ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde bitirmiştir. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün ikinci kuşak felsefecileri arasındadır. İkinci kuşak felsefeciler, Cumhuriyet'in kuruluşu ile 1933 Üniversite Reformu arasındaki dönemde dünyaya gelip, Cumhuriyet okullarında öğrenim görmüş ve birinci kuşak felsefecilerin öğrencileri olmuş felsefecilerdir. Bilge Karasu'da Hüseyin Batuhan, İsmail Tunalı, Bedia Akarsu, Fuat Sezgin, Sevim Tekeli, Cemal Yıldırım, Nermi Uygur, Nihat Keklik, Teo Grünberg, Necati Öner, Mübahat Türker Küyel, İbrahim Agah Çubukçu, Selahattin Hilav, Saffet Bilhan gibi ikinci kuşak felsefeciler arasındadır.[2]

Karasu, Felsefe Bölümü'nden mezun olduktan sonra bir süre Ankara Radyosu Dış Yayınlar Servisi'nde çalışmış daha sonra 1963 yılında Rockfeller bursuyla Avrupa'ya gitmiştir. 1964 yılında döndükten sonra ise mütercimlik yap-

* Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Çorum. e-posta: feyzaceyhancostu@hitit.edu.tr

1 Tuğba Dağıstan Çetintaş, *Bilge Karasu Hayatı ve Eserleri*, (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 32.

2 Mehmet Vural, *Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Felsefe*, (Ankara: Elis Yayınları, 2018), 87.

lerini aktarmasıdır. Her yazar gibi anlaşılmak istenmiştir muhakkak fakat asıl gayesi yazmak olan bir yazarın metinleridir bunlar.

KAYNAKÇA

Akatlı, Füsun. "Çağdaş Bir Penelope", *Bilge Karasu Aramızda,* Haz. Füsun Akatlı-Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, 115-123.

Akatlı, Füsun. "*Öteki Metinler*'e Bakış", içinde, Bilge Karasu, *Öteki Metinler*, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, 7-8.

Akman, İlyas. "Bilge Karasu'nun Gece Romanında Estetize Edilmiş Unsurlar", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7/1 (2012), 169-179.

Arslantunalı, Mustafa. "Bitmemiş Bir Konuşmadan", *Bilge Karasu Aramızda,* Haz. Füsun Akatlı-Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, 9-25.

Bahadıroğlu, Diba. "Bilge Karasu'nun Edebi Kişiliği". Erişim 25 Haziran 2023, https://www.ma kaleler.com/bilge-karasunun-edebi-kisiligi

Batur, Enis. "Bilge Karasu Üzerine İki Not", *Bilge Karasu Aramızda,* Haz. Füsun Akatlı-Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, 160- 163.

Dağıstan Çetintaş, Tuğba. *Bilge Karasu Hayatı ve Eserleri*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Erinç, Sıtkı M. "Birkaç Bilge Karasu", *Bilge Karasu Aramızda,* Haz. Füsun Akatlı-Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, 35-41.

Eziler-Kıran, Ayşe. "Edebiyat Açısından Bilge Karasu", *Bilge Karasu İçin*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi Yayınları, 1996, 122-131.

Gökberk, Ülker. "Uzun Sürmüş Bir günün Akşamı Üzerine", *Bilge Karasu Aramızda,* Haz. Füsun Akatlı-Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, 124-152.

Gürdaş, Bora. "Bilge Karasu'nun Forum Dergisinde Yayımlanan Sanat Yazıları (1954-1959)", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 20 (2020), 296-309.

Halman, Talat Sait. "Karasu: Kara Talih", *Bilge Karasu Aramızda,* Haz. Füsun Akatlı-Müge Gürsoy Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, 60-65.

Karasu, Bilge. *Altı Ay Bir Güz*, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.

Karasu, Bilge. *Göçmüş Kediler Bahçesi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Karasu, Bilge. *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, İstanbul: Metis Yayınları, 1997.

Karasu, Bilge. *Troya'da Ölüm Vardı*, İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

Karasu, Bilge. *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

Koç, Yasemin. "Gel Pisi Pisi: Bilge Karasu'nun Kedileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20/4, (2018), 691-710.

Vural, Mehmet. *Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Felsefe*, Ankara: Elis Yayınları, 2018.

İLHAM DİLMAN

Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Ünaldı*

GİRİŞ

İlham Dilman 1930 yılında İstanbul'da doğdu. Robert Kolej'de okudu. 1950 yılında felsefe alanında yüksek öğrenim görmek üzere Cambridge Üniversitesine gitti ve 1953'te lisans, 1955'te yüksek lisans eğitimini tamamladı. Ünlü İngiliz filozof John Wisdom'un danışmanlığında hazırladığı "*A Philosophical Investigation into Psychoanalysis*" ("Psikanaliz Üzerine Felsefi Bir soruşturma") başlıklı doktora tezini 1958 yılında tamamlayarak doktora derecesi aldı. 1959'da askerlik hizmetini yapmak üzere Türkiye'ye döndü.[1] 1961 yılında almış olduğu bir yıllık okutmanlık teklifini kabul ederek yeniden Swansea'ya gitti. Burada geçirdiği altı yılın ardından bir yıllığına Amerika'ya gitti ve Santa Barbara ve Oregon Üniversitelerinde, sonrasında tekrar İngiltere'ye dönerek Hull Üniversitesinde dersler verdi. 1984 yılında kendisine Kişisel Kürsü tahsis eden Wales Üniveristesine döndü, aynı yıl Araştırma Profesörlüğü hakkını kazandı. Dilman 1997 yılında emekli oluncaya değin ve sonrasında da lisansüstü seminerler vererek uzun süre çalışmaya devam etti. 2000 yılında yakalandığı kanser hastalığı sebebiyle 17 Ocak 2003'te yetmiş üç yaşında İstanbul'daki evinde vefat etti.[2]

Dilman'ın göreve başladığı ve uzun yıllarını geçirdiği Wales Üniveristesindeki akademik çevrede yoğun bir Wittgenstein etkisi hissedilir, öyle ki kimi zaman bu çevre "Swansea Wittgenstein Okulu" olarak adlandırılır. Bu nedenle Dilman'ın düşüncesi üzerinde belirleyici bir Wittgenstein etkisi olduğu[3] olduğu yadsınamasa da Dilman'ı etkileyen tek kaynağın Wittgenstein felsefesi olduğunu söylemek de doğru değildir. Sidiropoulou'nun dediği gibi başka ilgileri ile birlikte, bu etkinin onun kendi yolunu bulmasında bir aşama olduğunu düşünmek, Dilman'ın kendi düşünce dilini bulmuş, özgün bir düşünür olduğunu anladığımızda daha doğru görünüyor.[4]

* Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Chryssi Sidiropoulou, "İlham Dilman", *Felsefe Tartışmaları*, sayı 45 (2011), 65.

2 Gülsüm Mehdiyev, *İlham Dilman'ın Psikanaliz Anlayışı ve Freud Eleştirisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 4.

3 Mehdiyev, *İlham Dilman'ın Psikanaliz Anlayışı*, 4.

4 Sidiropuolou, "İham Dilman", 66.

3. Dilman'ın Psikanaliz Yorumu

Psikanaliz yirminci yüzyılın, insan tabiatını açıklamak da yararlandığı hatta neredeyse bir "bir dünya görüşü" boyutuna taşıdığı bir psikolojik öğreti olarak karşımıza çıkar.[38] Freud'un psikanaliz öğretisiyle temelde başardığı şey, "deneyim, tepki ve insan doğasının karşılıklı etkileşimini aydınlatmada yöntembilimsel ve kategorik bir aygıt geliştirmiş olmasıdır."[39] Bu teori temelde insan tabiatını birtakım mekanik genel ilkeler doğrultusunda araştırmayı deneyecektir.[40] Dilman psikanaliz üzerine düşüncelerini, kaleme aldığı meşhur üçlemesinde ortaya koyar: *Freud and Human Nature* (1983), *Freud and Mind* (1984), *Freud: Insight and Change* (1988). Dilman bu kitaplarında "Freud'un hedonist ve mekanik cinsellik anlayışını ve aşk ve cinsellik ya da cinsellik ve kişilik kavramlarını ilişkilendirme, Oedipus kompleksini evrenselleştirme, baskılayıcı bir güç olduğu iddiasıyla tüm ahlakî yaptırım ve müesseseleri olumsuzlama, bilinci süper-ego ile özdeşleştirme, kısacası, insan tabiatını libidonal dönüşümlere ilişkin biyolojik evrelerle açıklama çabalarını ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirerek tümüyle reddetmektedir."[41] Ancak bu psikanaliz öğretisini tümüyle reddettiği anlamına gelmez çünkü Dilman aslında Freud'un psikoloji alanındaki özgün katkısını görmek istemektedir. Buna göre Mehdiyev'in de anlattığı üzere, kökeninde Kartezyen düşüncenin bulunduğu bir insan anlayışına dayanan ve evrensel bir cinsellik dürtüsünü temel alan bir kişilik anlayışını, ilaveten bütün bir medeniyeti nevrotik davranışların sebebi gibi görme gibi "felsefi taşkınlıkları"ndan kurtarıldığında psikanaliz hem teorik olarak hem de pratik anlamıyla insan tabiatını anlamada önemli bir teori olabilir ve psikoloji alanını zenginleştirebilir. [42]

KAYNAKÇA

Dilman, İlham. Morality and the Inner Life: A Study in Plato's Gorgias. Londra: Macmillan, 1979.

Dilman, İlham. Love and Human Separateness. Londra: Blackwell, 1987.

Dilman, İlham. Free will: A Historical and Philosophical Introduction. Londra: Routlege, 1999.

Dilman, İlham. Wittgenstein's Copernican Revolution: the Question of Linguistic Idealism. London: Palgrave, 2002.

Dilman, İlham. The Self, the Soul and the Psychology of Good and Evil. Londra: Routlege, 2005.

Mehdiyev, Gülsüm. İlham Dilman'ın Psikanaliz Anlayışı ve Freud Eleştirisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Nebi Mehdiyev. "Psikanaliz Bilimsel Bir Teori mi? İlham Dilman'ın Freud Yorumu". Kutadgubilig. 19 (Mart 2011), 373-382.

Sidiropoulou, Chryssi. "İlham Dilman". Felsefe Tartışmaları. Sayı 45 (2011), 65-96.

Slater, Phil. Frankfurt Okulu. çev. Ahmet Özden. İstanbul: BFS, 1989.

38 Mehdiyev, *İlham Dilman'ın Psikanaliz Anlayışı*, 8.
39 Phil Slater, *Frankfurt Okulu*, çev. Ahmet Özden (İstanbul: BFS, 1989), 159.
40 Mehdiyev, *İlham Dilman'ın Psikanaliz Anlayışı*, 8.
41 Nebi Mehdiyev, "Psikanaliz Bilimsel Bir Teori mi? İlham Dilman'ın Freud Yorumu", *Kutadgubilig*, 19, Mart 2011, 376.
42 Nebi Mehdiyev, "Psikanaliz Bilimsel Bir Teori mi?", 376.

ADNAN GÜRİZ: HUKUK FELSEFESİNE ADANMIŞ BİR ÖMÜR

Dr. Öğr. Üyesi Nazan Yeşilkaya*

GİRİŞ

Başarılı bir hukuk felsefecisinin, yalnızca derin bir hukuk anlayışına sahip olması değil, aynı zamanda analitik düşünme ve eleştirel araştırmayı birleştiren felsefi metodolojilere ilişkin gelişmiş bir kavrayışa da sahip olması gerekir. Hukuk felsefesi hem hukukun teknik ayrıntılarına hem de felsefenin temel konularına hâkim olmayı şart kılar. Prof. Dr. Adnan Güriz, Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji alanında uzman ve milletimizin entelektüel mirası ile geleceği arasında ustaca köprü kuran seçkin bir isimdir. Yeni bilgiler ve bakış açıları aramak için bilinçli bir çaba gösteren Güriz, herhangi bir sonuca varmadan önce farklı görüşleri dikkate almanın önemine kesinlikle inanıyor ve düşüncelerini açık ve öz bir şekilde ifade etmekten asla çekinmiyordu. Genel olarak, eleştirel düşünmenin gerçek ruhunu bünyesinde barındıran ve birçok kişiye ilham kaynağı olan bir akademisyendi.

Prof. Dr. Adnan Güriz, bulgularını daha geniş bir kitleyle paylaşmadan önce mutlaka ilgili kişilerin, özellikle de alanında uzman kişilerin görüşlerine başvururdu. Fikirlerini incelemenin önemine inanan Güriz'in bu tutumu onun araştırma ve analiz yaklaşımında açıkça görülüyordu. Dahası, özellikle felsefe ve pozitif bilimler alanlarında her zaman daha fazlasını öğrenmeye hevesliydi. Değerli hocamız Adnan Güriz'in öğrencisi olan Prof. Dr Ali Şafak Balı'nın anlatımıyla ifade edecek olursak onun bireylere duyduğu derin saygı, mesleki tavrında ve öğrencileriyle olan etkileşimlerinde açıkça görülüyordu. Heybetli bir duruşu olmasına rağmen onu tanıyanlar yaydığı sıcaklığı ve yardımseverliği fark edebiliyorlardı. Güriz'in, huzurunda bulunma ayrıcalığına sahip olanlar üzerinde silinmez bir izlenim bırakan babacan bir şefkat anlayışı vardı.[1]

* Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Başkanı.

1 Ali Şafak Balı, "Geleneği Geleceğe Taşıyan Adam: Prof. Dr. Adnan Güriz", *Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan Ankara Üniversitesi Yayınları No: 497*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2016, s. 8.

KAYNAKÇA

Ansay, Tuğrul. Hukuk Öğretimi ve Prof. Dr. Adnan Güriz. *Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan Ankara Üniversitesi Yayınları No: 497*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2016 (125-140).

Balı, Ali Şafak. Geleneği Geleceğe Taşıyan Adam: Prof. Dr. Adnan Güriz. *Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan Ankara Üniversitesi Yayınları No: 497*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2016 (7-13).

Güriz, Adnan *Adalet Kavramı*. 13-20. https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6375/adnan.pdf (Erişim: 06 Ağustos 2023).

Güriz, Adnan. Ankara Fakültesi ve Hukuk Felsefesi Öğretimi. *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi* 18. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, 2008 (97-98).

Güriz, Adnan. *Atasözleri ve Halk Deyimleri Işığında Türk İnsanı*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2008.

Güriz, Adnan. *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2011.

Gürkan, Ülker. Sevgili Dostum ve Değerli Meslektaşım Adnan Güriz. *Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan Ankara Üniversitesi Yayınları No: 497*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2016 (1-3).

Uygur, Gülriz. Sunuş. *Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan Ankara Üniversitesi Yayınları No: 497*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2016 (XIII-XV).

EĞİTİM FELSEFESİNİN AKADEMİK ALAN OLARAK GELİŞİMİNE SAFFET BİLHAN'IN KATKILARI

Prof. Dr. İsmail Güven*

"Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar"

(Gerçeğin Işıltısı Düşüncelerin Çatışmasından Doğar).

Prof.Dr. Saffet Bilhan

GİRİŞ

Prof. Dr. Saffet Bilhan (1934 -2005) Eğitim Felsefesi alanının Türkiye'de akademik bir alan olarak tanınmasını sağlayan ve eğitimin felsefi, sosyal ve tarihî temelleri bilim alanının gelişimine katkıda bulunan ilk akademisyenlerindendir. Alman idealizmini, fenomenolojisini, varoluşçuluğunu (Kierkegaard ve Nietzsche'nin düşüncesi gibi öncüllerini), hermenötiği, yapısalcılığı, post-yapısalcılığı, Fransız feminizmini, psikanalisttik kuramı ve Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuramını içerden Kıta Avrupa'sı eğitim felsefesinin temelini oluşturan entelektüel ve sistematik eğitim felsefesi konuları ile varoluşçuluğun sentezini yapmış ve eğitim felsefesine yansımalarını analiz etmiştir. Bilindiği üzere, "Kıta Avrupası felsefesi" terimi, üzere çok sayıda felsefi akımı kapsar. Buna göre Hegel, Husserl, Heidegger, Sartre, Arendt, Adorno, Foucault, Derrida ve Deleuze filozoflar önde gelen temsilciler olarak kabul edilir. Genel olarak, 'kıta Avrupası felsefesi', çoğunlukla anakara Avrupa'dan gelen çok sayıda 19. ve 20. yüzyıl felsefi geleneklerini ve filozoflarını ifade eder. Bu belirleme, bu gelenekleri Anglo-Amerikan dünyasında baskın felsefe türü olan "analitik felsefe"den ayırmayı amaçlar. Prof. Bilhan bu geleneği sentezleyerek doğu-batı eksenine oturtmuştur. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Anabilim Dalında otuz yıldan fazla görev yapmış olan Prof. Dr. Saffet Bilhan yaşamı boyunca öncelikle eğitim felsefesi konusunda çalışmış bunun yanı sıra eğitim sosyolojisi, bilim tarihi ve eğitim tarihi konusunda yazdıkları da alan yazında önemli yer tutmuştur. Eğitim

* Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi, guveni@ankara.edu.tr

KAYNAKÇA

Altunya, Niyazi. *"Gazi Eğitim Enstitüsü 1926-1980."* Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları 2006.

Ankara Üniversitesi, *Çeşitli Memleketlerde Üniversitelere Bağlı eğitim fakülteleri, eğitim enstitüleri, eğitim kolejleri, eğitim bölümleri ve kürsüleri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1967.

Ata, Bahri. John Dewey'in Türkiye'de Nasıl Karşılandığına Dair İzlenimlerin Amerikan Belgelerine Yansıması, 12 Şubat 2015/*Kategori: Değerlendirme, Mem Notları.*

Bilhan, Saffet. Atatürk'ün Eğitim Felsefesi, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 9/52, Ankara, 1984.

Bilhan, Saffet. Un Aperçu de la Philosophie du Droit Turo d'Asic Centrale (XI-XII ême siêcle) *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Araştırma Dergisi,* 1988,

Bilhan, Saffet. Orta Asya Bilgin Türk Hükümdarlar Devletinde Eğitim-Bilim-Sanat, *Türkiye Diyanet Vakfı yayını,* Ankara. 1988

Bilhan, Saffet. İlk çağlarda Türk kültür hareketleri *Ankara Üniversitesi'nin 60. kuruluş yılı armağanı*: Atatürk ve Türk dili ve edebiyatı, Türk eğitimi ve Türk kültürü konusunda seçme yazılar / editör Doğan Atılgan.

Bilhan, Saffet. "Küreselleşme ve Ulusal Değerler." *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi.* 1996. 23-26.

Bilhan, Saffet. *Orta Asya Türk Devletlerinde Eğitim Bilim ve Sanat Hareketleri (Doçentlik Tezi),* Ankara 1978,

Bilhan, Saffet. 900 Yıllık Bir Tür Eğitim Öğretim Kurumu, Buğra Han Tamğaç Medresesi Vakıf Belgesi I, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, Ankara, 1982

Bilhan, Saffet. 900 Yıllık Bir Tür Eğitim Öğretim Kurumu, Buğra Han Tangaç Medresesi Vakıf Belgesi I, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* Cilt 15, Sayı 2, Ankara, 1982.

Bilhan, Saffet. Asya Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Yaklaşım, (HİNT) Eğitim Felsefesi-, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, 1985,

Bilhan, Saffet. Asya Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Yaklaşım, (ÇİN) *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* C 17, Sayı 1-2, Ankara 1984.,

Bilhan, Saffet, Asya Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Yaklaşım, 1 (MEZOPOTAMYA) *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,* Cilt 17, Sayı 1-2, Ankara 1985.

Bilhan, Saffet, Eğitim Sosyolojisi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1986

Bilhan, Saffet, İ lk Çağlarda Türk Kültür Hareketleri, *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi*, Sayı 19, Ocak 1983,

Bilhan, Saffet, Tıp Okulu Niteliğinde, 10 yüz yıllık Türk Hastanesi Vakıf Belgesi II, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı 2, Ankara, 1982.,

Bilhan, Saffet, Timurlularda Bilim Politikası, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 8/46, Ankara 1983

Bilhan, Saffet. "Asya Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Yaklaşım." *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi (JFES)* 1985, s. 271-281.

Bilhan, Saffet. "Eğitim Felsefesi (I. Cilt)." Ankara: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. 164, 1991.

BOA. HR. İM. 80/10, M-06-08-1923

Büyükdüvenci Sabri ve Taşdelen Vefa. (Editörler), *Felsefe, Eğitim, Sanat: Saffet Bilhan Armağanı,* Ankara: Hece Yayınları, 2006.

Dewey, John. *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: Macmillan. (1921).

Dewey, John. *The Middle Works, 1899–1924*, vol. 15. Edited by J. A. Boydson. Introduction by Carl Cohen. Carbondale and Edwardsville: Southern Illionis Press. 1983

Dewey, John. *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor* MEB yayınları, Ankara, (1924),

Gölcük, Şerafettin. *Ümmet'le Birlikte,* Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul. (2015).

Gündüzalp, Fuat. John Dewey'nin Türkçeye Çevrilmiş Eserleri ve Bunların Türkiye'de Eğitim ve Öğretim Üzerine Etkileri, *İlköğretim*, C. XV, Sayı 283, ss 1 Kasım 1949, sss. 3699-2702

Güven, İsmail. Eserleri ve Yaşam Öyküsüyle Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Saffet Bilhan. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi (JFES)*, (2005). 38(1), 167-177.

Güven, İsmail. *Türk Eğitim Tarihi*, PEGEMA yayınları, Ankara, 2021.

Güven, İsmail. "Neo-liberalism and the Local Response Teacher Education Reform: A Specific Reference to Turkish Teacher Education." *Italian Journal Of Educatıonal Research*, 28 (2022): 015-027.

Güven, İsmail. *Türkiye'de Devlet, Eğitim ve İdeoloji,* Siyasal Kitapevi Yayınları, Ankara, 2000.

Milli Egitim Bakanlığı. *VI. Milli Eğitim Şu'rası, 5-14 Şubat, 1953, Çalışma Esasları, komisyon raporları, konuşmalar,* Ankara, 1991.

Ünder, Hasan. "Philosophy of education as an academic discipline in Turkey: The past and the present." *Studies in Philosophy and Education,* 27.6 (2008): 405-431.

Wang, Ning. "Orientalism versus Occidentalism?" *New Literary History* 28, no. 1 (1997): 57-67. doi:10.1353/nlh.1997.0013.

Ziyaeddin Fahri, Johh Dewey, Anadolu *Mecmuası,* Sayı: 61, 62, 63.

YAMAN ÖRS: TIP KÖKENLİ BİR BİLİMSEL FELSEFECİ

Feyziye Özberk*

GİRİŞ

Prof. Dr. Yaman Örs, Ankara Üniversitesi'nin Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'nda, uzun yıllar öğretim üyeliği ve başkanlık yaptı. Türkiye Biyoetik Derneği'nin de önde gelen kurucularındandı. Örs, ayrıca Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi'nin kurucusu ve Yürütücü Kurul üyesiydi.

1. Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi

Bilim ve Ütopya dergisi için Örs'le, Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi üzerine bir söyleşi yapmış ve amaçlarını sormuştum. Örs'ün yanıtı şöyleydi:

> *"Çevrenin amacı, doğa bilimlerinin ve uygulamalı bilimlerin, bilimsel felsefeyle kesiştikleri noktalarda çok yönlü araştırmalar yapmak ve yapılmasına yardımcı olmak; ilgili konuların Türkiye'de ve dünyada tanınmasına, gelişmesine ve bunların altında yatan bilimsel dünya görüşünün yayılmasına katkıda bulunmak" Bu yanıt Örs'ün ilgi alanını amacını kendi sözleriyle çok güzel açıklıyor.*[1]

Yaman Örs'ün patoloji ve tıp tarihi-deontoloji uzmanlıkları vardı. O, bu önemli uzmanlıklarla yetinmemiş, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) felsefe doktorası yapmıştı. "Felsefe yapmayan bilim adamı, uzman olur ama yaratıcı olamaz" demiş, Einstein. Yaman Örs'ü belki de bu söz etkilemişti… 1936 doğumlu olan Örs'ü, 4 Ağustos 2016 günü kaybettik.

Yaman Örs, kendini "tıp kökenli bir bilimsel felsefeci" olarak tanımlardı. Tam bir bilim insanıydı. Günlük yaşamından tutun yaptığı her işte, yazılarında bilimsel olmaya özen gösterirdi. Sorgulamayı kendine görev bilen bir aydındı. Örs'ün çok önem verdiği bir uyarı şöyleydi: "Yeniden düşün. Özenle düşün. Eleştirel düşün."

---

* Emekli öğretmen / kimyager; Bilim ve Ütopya dergisinin Ankara temsilcisi, feyziyeozberk@gmail.com

1 Feyziye Özberk, "Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi üzerine", *Bilim ve Ütopya*, S.98, Ağustos 2002; F. Özberk, *a.g.k.*, s.36.

zar olsun olmasın, genelde düşünen insanlarca gündeme getirilmektedir. Kanımca bu gibi sorular insanların 'yaşama anlam verme' çabalarının ya da arayışlarının, onların yaşam felsefelerinin sınırları içinde düşünülmelidir. Öte yandan, 'toplumcu gerçeklik' ve 'sosyalist gerçekçilik' terimleri eşanlamlı olarak kullanılabilmektedir. Her durumda, büyük bir düşünür ve eylem adamı olan Mustafa Kemal'in görüşleri ve gerçekleştirdikleri için, 'eleştirel gerçekçiliği' ölçüsünde, onun benzeri pek bulunamayacak, yaşamının tüm boyutlarındaki 'etkin toplumcu/toplumsal gerçekçiliği' burada vurgulanmalıdır."[32]

KAYNAKÇA

Palazoğlu, Ahmet Bekir. "Felsefenin ve Hayatın Tanımı". *Atatürk Kimdir-2, Atatürk'ün İnsanlığı*. Ankara: Babil Yayıncılık, 2005.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.28.

Kuban, Doğan. "Çağdaş Safsatanın Şövalyeleri". *Cumhuriyet Bilim Teknoloji*. Sayı 1029, 8 Aralık 2006.

Özdemir, Emin. *Gerçekçilik, Gerçekçiliğin Türleri ve Ünlü İsimleri*. 31 Ağustos 2010, erişim tarihi 21.12.2017, https://www.cafrande.org/gercekcilik-gercekciligin-turleri-ve-unlu-isimleri-2/

Özberk, Feyziye. "Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi üzerine". *Bilim ve Ütopya*. S.98, Ağustos 2002.

Özberk, Feyziye. "İz Bırakanlar Dosyası Bir Cumhuriyet Aydını: Bedia Akarsu". *Bilim ve Ütopya*. Sayı.161, Kasım 2007.

Özberk, Feyziye. *Aydın Köksal Bilime, Bilişime ve Türkçeye Adanmış Bir Yaşam*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.

Özberk, Feyziye. *Yaman Örs –Zamanın Ötesinde Bir Aydın*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2018.

Lukacs, George. *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*. çev. Cevat Çapan. İstanbul: Payel Yayınları, 1986.

Özata, Metin. *Mustafa Kemal Atatürk Bilim ve Üniversite.* Ankara: Umay Yayınları, 2005.

Örs, Yaman. "Bilim, Etik, Seçkincilik, Şarlatanlık-1". *Bilim ve Ütopya*. Sayı 80, Şubat 2001.

Örs, Yaman. "Bir 'Romancının' Özelinde Sanatçı, Eleştirmen, Etik, Estetik". *Bilim ve Ütopya*. Sayı.58, Nisan 1999.

Örs, Yaman. "Evrim,'Postmodernizm' ve Düşünce Salataları". *Bilim ve Ütopya*. S. 56, Şubat 1999.

Örs, Yaman. "Felsefe Konusunda Geleneksel Tutum ve Temel Yanılgılar". *Bilim ve Ütopya*. S.76, Ekim 2000.

Örs, Yaman. "Postmodern Anarşi, Kavramsal Aldatmaca ve Felsefi Şarlatanlık". *Bilim ve Ütopya*. S. 96, Haziran 2002.

Örs, Yaman. "Sözde Tıp, Yalancı Hekimlik". *Bilim ve Ütopya*. S.22, Nisan 1996.

[32] F. Özberk, *a.g.k.*, s.157.

ŞAİR BİR FELSEFECİ: HİLMİ YAVUZ

Doç. Dr. Maksut Yiğitbaş*

GİRİŞ

Cumhuriyet sonrası edebiyat ve fikir sahasında önemli yeri olan Hilmi Yavuz, çok yönlü bir aydındır. Buna karşın kendisini tanımlarken ilkin şair olarak vasıflandırmayı tercih eder ve bu payeyi diğer sıfatlarından daha fazla önemser.[1] Ancak unutulmamalıdır ki her büyük şairin felsefi bir tarafı vardır. Aforizma niteliğinde kimi dizeleri, ironileri ve sezgi yönlerinin olağanüstülüğü onları, sistemli olmasa dahi filozof kılar. Bundan olsa gerek Ahmet Haşim: "Hâsılı şiir, resullerin sözü gibi, muhtelif tefsirata müsait bir vüs'at ve şümulü hâiz olmalı"[2] der; Necip Fazıl şairleri üstün insan seviyesinde değerlendirir.[3]

Sezai Karakoç ise 'Şair' için;

"Tart kaderini kuş uçuşlarındaki hafiflikle
Bülbül ötüşüyle gül açılımındaki arzuyla
Deniz altı kırmızı ve yeşil yosunla
Ateşle hayatının her anındaki atomu
Formülü Cebrail'in cebinde olan iksirle
Ve sen şairsin kelimler ülkesindeki bilge" der.[4]

Türk'ün Şaman inancını benimsediği evrede şamanlar aynı zamanda doğaüstü güce sahip olduğuna inanılan filozof şairdirler. Geçmişte olduğu gibi modern dönemde de bir kısım düşünürler şiirden beslenirler, bu konuda en orijinal örnek Gaston Bachelard'dır. Bu büyük Fransız filozof eserlerinde felsefenin yanı sıra edebiyat araştırmalarına ve çözümlemelerine olanaklar sağlayan önermeler ortaya koyar: Mekânın Poetikası, Su ve Düşler, Ateşin Tin Çözümlemesi...

Hilmi Yavuz, yoğun yazan bir kalemdir, gençlik yıllarındaki gazetecilik deneyimi hızlı yazma alışkanlığı edinmesinde etkili olur. Bütün bunlarla birlik-

* Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

1 Hilmi Yavuz, *Hilmi Yavuz ile Doğu'ya ve Batı'ya Yolculuk*, Haz.: Mustafa Armağan, İstanbul- 2003, 11.

2 Ahmet Haşim, *Bütün Şiirleri*, Haz. İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul- 2001, 76.

3 Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul- 1991, 13.

4 Sezai Karakoç, *Gün Doğmadan*, Diriliş Yayınları, İstanbul- 2004, 609.

SONUÇ

Felsefe eğitimi alan Türk şairleri içinde Hilmi Yavuz özel ve özgün bir yere sahiptir. Şiirleri ile birlikte entelektüel duruşunda felsefenin etkin rolü vardır. Aşka, insana ve yaşama dair bakışını şiirlerine; Türk modernleşmesine, sosyolojik gerçekliğine ve edebiyatın derinlikli meseleleri yazılarına felsefi kimliğiyle yansıtır. Bu iradi bir tavırdan daha çok kendiliğinden gerçekleşen bir durumdur. Buna rağmen Hilmi Yavuz bütüncül, sistemli ya da diyalektiği tamamlanmış bir düşüncenin savunucusu, temsilcisi değildir ve kendisinin de böyle bir iddiası bulunmamaktadır. Ancak doğrudan felsefeye ilişkin yazılarının bir araya getirildiği *Felsefe Yazıları* ve diğer eserlerindeki fikri yazıları daha çok fragmanter (parçalı) felsefi yaklaşımlardır. Fragmanter felsefi görüşler Türkiye'de öteden beri süregelen düşünsel üretim anlayışıdır. Hilmi Yavuz'un da belirttiği üzere Türk toplumunda Osmanlı Dönemi'nden bu yana felsefe, genellikle şiirsel söylemin içinden dile getirilmiştir dolayısıyla Batı'da olduğu gibi sistemli bütünlükten uzaktırlar. (Yavuz, 2002: 101).

Hilmi Yavuz'un doğrudan felsefi denemeler içeren kitaplarındaki yazıları, şiirleri ve anlatıları (son olarak, 2022 yılında yayımladığı Saatine Bakan Adam da dâhil) genellikle bir düşünce çevresindedirler. Diğer taraftan Hilmi Yavuz edebi ve düşünsel yaklaşımlarını felsefenin yanı sıra tarih, sosyoloji ve din bilimi (teoloji) gibi farklı disiplinlerle besler. Yaşayan En Büyük Türk Şairi olarak ilan edilen Hilmi Yavuz[24], belirli bir düşünceye, öğretiye bağlı bir filozof olma yerine Türk toplumunun türlü meselelerine ilgili bir aydın olarak sadece Türk şiirinde değil fikir hayatında da özel bir isim olarak geleceğe kalacaktır.

KAYNAKÇA

Haşim, Ahmet. *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.

Karakoç, Sezai. *Gün Doğmadan*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2004.

Kısakürek, Necip Fazıl. *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1991.

Yavuz, Hilmi. *İslam ve Sivil toplum Üzerine Yazılar*. İstanbul: Boyut Yayınları, 1999.

Yavuz, Hilmi. *Şiir Henüz*. İstanbul: Est-Non Yayınları, 1999.

Yavuz, Hilmi. *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*. İstanbul: Büke Yayınları, 2000.

Yavuz, Hilmi. *Özel Hayat'tan Küreselleşme'ye*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2001.

Yavuz, Hilmi. *Felsefe Yazıları*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2002.

Yavuz, Hilmi. *Budalalığın Keşfi*. İstanbul: Can Yayınları, 2002.

Yavuz, Hilmi. *Sözün Gücü*. İstanbul: Dünya Yayınları, 2003.

Yavuz, Hilmi. *Şiirim Gibi Yaşadım*. Haz. Can Bahadır Yüce, İstanbul: Dünya Yayınları, 2006.

Yavuz, Hilmi. "Türk şiir Geleneğinde Kaybolmaya Yüz Tutan Bir Damarı Yakalamaya Çalışıyorum". Konuşan: M. Nuri Yardım, *Türk Edebiyatı Dergisi*, Nisan 2006, S. 390.

Yavuz, Hilmi. Can Bahadır Yüce, "Servet-i Fünun'dan bugüne şiir yazımı herkesten çok daha fazla iyi şiirim var", *Hürriyet Gösteri*, Mayıs 2006, S. 280.

[24] 23 Mart 2021, Milliyet (Gazetesi) Kitap.

ULUĞ NUTKU'NUN TÜRK FELSEFESİNE KATKILARI*

Doç. Dr. Mustafa Günay**

GİRİŞ

Uluğ Nutku, özellikle insan felsefesi ve inanma felsefesi konusundaki çalışmalarıyla kendine özgü düşünceler ortaya koymuştur. Bilgi ve değer sorunlarını da insan anlayışı temelinde ele aldığını görebiliriz. Onun felsefe çalışmalarında temel kavramların ve sorunların insanla ilgili olması dikkat çeker. Nutku, hocası Takiyettin Mengüşoğlu'ndan sonra felsefi antropoloji/insan felsefesi geleneğini sürdüren en önemli düşünürlerimizden biridir.

Nutku, akademik felsefenin alanıyla kendini sınırlı görmeyip yaşadığı ülkenin ve dünyanın sorunlarını da yakından takip eden ve aynı zamanda yazılarında ve felsefi çalışmalarında güncel problemleri irdeleyen, felsefenin genelliği ile güncelliğini buluşturmaya yönelen bir filozoftur. Ortaya koyduğu düşünceler insanlık ve dünya sorunlarına ilişkin çözüm arayışlarında yol gösterici ve özgün niteliklidir. Düşüncesini geliştirirken yalnızca felsefe tarihinden değil aynı zamanda kendi tarihimizin ve kültürümüzün düşünce kaynaklarından da yararlanması; yaşadığımız sorunları, çıkmazları ve bunalımları felsefi düşünmenin konusu-problemi kılması da onun filozof kimliğinin dikkat çeken özellikleri arasında sayılabilir.

Nutku, "gezgin filozof" olarak adlandırıldı ve böyle kabul gördü. Hiç şüphesiz onun gezginliği aynı zamanda Anadolu'da felsefenin yolculuğu ve düşünce filizlerinin yeşermesidir. Burada söz konusu olan hayatını felsefeye adamış bir filozofun uzun bir düşünce yolculuğudur. Onun İstanbul'dan başladığı bu yolculuk, önce Adana'da Çukurova Üniversitesi Felsefe Grubu Eğitimi bölümünde, sonrasında ise Mersin ve Sivas'ta felsefe bölümlerinin kurulmasıyla devam etmiştir. Ancak Adana'nın yeri hoca için başkadır. Yaşamının son yıllarına kadar sağlık sorunları elverdikçe Adana'da dersler, söyleşiler ve çeşitli etkinlikler için katkıda bulunmayı sürdürmüştür

* Bu yazı Uluğ Nutku'nun felsefi çalışmalarıyla ilgili daha önceki yazılarımdan yararlanarak hazırlanmıştır

** Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

şünce insanıdır. Ayrıca Nutku'nun şiirle olan bağı da unutulmamalıdır. Onun insan ve değer anlayışının izlerini şiirlerinde görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Nutku, Uluğ. "Antropolojinin İnsan Kavramıyla Ethik'in İnsanlık Kavramı Arasında Bulunabilecek Geçitler". *Felsefe Arkivi* 24 (1984).

Nutku, Uluğ. *Daha Güncel Felsefe*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.

Nutku, Uluğ. *Felsefe ve Güncellik*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2005.

Nutku, Uluğ. *Gezgin Felsefe*. Adana: Kendi Yayını, 2011.

Nutku, Uluğ. *İnanmanın Felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.

Nutku, Uluğ. *İnsan Felsefesi Çalışmaları*. İstanbul: Bulut Yayınları, 1998.

Nutku, Uluğ. *Ur Uruk Urşu*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.

Nutku, Uluğ. *Üç Demet Şiir*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.

Nutku, Uluğ. *Varoluş ve Tarihsellik: İnsan Felsefesi Çalışmaları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.

Nutku, Uluğ. *Yeniçağ Felsefesinde Apriori Problemi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.

Deprem, Afet, Travma, Cinsel Travma ve Müdahaleler

Editör
Muzaffer Şahin PhD, CIIP
İstanbul Arel Üniversitesi Öğretim Üyesi

nobel

Deprem, Afet, Travma, Cinsel Travma ve Müdahaleler

Editör: Muzaffer Şahin PhD, CIIP

İstanbul Arel Üniversitesi Öğretim Üyesi

Yayın No.: 5011
Psikoloji-PDR No.: 467
ISBN: 978-625-397-613-2
E-ISBN: 978-625-397-612-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şahin, Muzaffer.
Deprem, Afet, Travma, Cinsel Travma ve Müdahaleler / Editör: Muzaffer Şahin
1. Basım, XIV + 234 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-613-2
E-ISBN: 978-625-397-612-5
1. Deprem 2. Afet 3. Cinsel Travma

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI iii

ÖN SÖZ ix

TEŞEKKÜR xiii

1. BÖLÜM
AFET PSİKOLOJİSİ VE PSİKOLOJİK İLK YARDIM 1
Nilgün Onnar - Murathan Bekir Kiraz

Afetler, Türleri ve Kısa Tarihçesi 1
Afetlerin Psikolojik ve Fiziksel Etkileri 8
Afet Sonrası Psikososyal Etkiler 12
Afetlerde Risk Grupları 14
Sonuç 24
Kaynakça 25

2. BÖLÜM
KRİZ/TRAVMA DURUMLARI İLE BAŞA ÇIKMA MÜDAHALE ÇALIŞMALARI 31
Nazan Ürkmez

Kriz (Travma) Nedir? 32
Kriz/Travma Türleri Nelerdir? 32
Krize Gösterilen Tepkiler Nelerdir? 33
Travma Hatırlatıcıları Nedir? 35
Krize Gösterilen Tepkiler 36
Çocukların Kriz Durumlarında Gösterdikleri Tepkiler 38
Krizle Başa Çıkma Becerileri Nelerdir? 44
Travmada Öncelikli İhtiyaçlar 46
Travmalarda Devamlılık Kavramı 47
Travmalarda Devamlılığın Bozulması ve Yardım Yolları 48

Kriz Müdahale Çalışmaları Neleri İçermelidir? 50
Travma Müdahale Teknikleri 50
Hızında Gitme ve Yönlendirme (Pacing and Leading) 51
Evrensel Gerçeklerle İlgili Cümleler 53
Kaynakça 56

3. BÖLÜM
TRAVMATİK ÖLÜM SONRASI YAS SÜRECİ VE UZAMIŞ YAS RİSKİ 59
Betül Çetintulum Huyut

Yas Nedir? 60
Doğal Yas Süreci 60
Doğal Yas Sürecinde İyileşme Başladığında Neler Olur? 62
Resmî Terminolojide Yas 64
Uzamış Yas Nedir? 65
Travmatik Ölümler Sonrası Uzamış Yas Riski 66
Terapi Odasında Yas Çalışması 72
Kaynakça 73

4. BÖLÜM
ÇOCUK VE TRAVMA 77
Leman Elif Aybay

Deprem ve Çocuklardaki Psikolojik Etkileri 82
Müdahale Yöntemleri 87
Kaynakça 91

5. BÖLÜM
AFET YARDIM HİZMETLERİNDE SAHADA ÇALIŞANLARIN RUH SAĞLIĞI 93
Ayşe Su Kocayörük

Afet Kavramı ve Etki Alanları 93
Saha Çalışanları 95
Afetlerde Saha Çalışanlarında Oluşan Travma 96
Afet Bölgesindeki Yetersizliklerin Travmaya Etkisi 103
Afet Bölgesinde Saha Çalışanları İçin Yapılacak Düzenlemeler 104

Saha Çalışanlarında Tükenmişlik Sendromu 107
Saha Çalışanlarında Duyarsızlaşma 111
Saha Çalışanlarında Şefkat Yorgunluğu 111
Saha Çalışanlarında Benlik Saygısı 112
Saha Çalışanlarında Deneyim ve Eğitim 113
Afet Durumunda Sahada Çalışanların Ruh Sağlığını Koruma Stratejileri 114
Sosyal Destek İçin Stratejiler 121
Denge Stratejileri 124
Kaynakça 132

6. BÖLÜM
KİTLESEL TRAVMALARDA PSİKİYATRİK YAKLAŞIM 137
Gözde Gündoğdu Meydaneri

Afet Psikiyatrisi 137
Afet Durumunda Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanlarının Rolü 140
Afet Durumlarında Saptanan Psikolojik Belirti ve Psikiyatrik Bozukluklar 144
Afet ve Çocuklardaki Psikiyatrik Belirtiler 152
Psikofarmakoloji 153
Sonuç 157
Kaynakça 157

7. BÖLÜM
TRAVMA VE EMDR 161
Şeyma Tunçay Buluş

Travmanın Tarihçesi 161
Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) 163
Travma Sonrası Stres Tepkilerinin Genel Görünümü 165
Doğal Afetler ve Travma 167
Deprem Travması 168
Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) 170
Güvenli Yer ve Rahatlama Egzersizleri ve Yönergeler 176

Flashforward Tekniği 185
Çocuklarda ve Ergenlerde EMDR 192
Çocuklarla EMDR Uygulamalarına Yardımcı Stratejiler 194
EMDR ve TSSB 195
EMDR'de Önemli Noktalar 198
Kaynakça 201

8. BÖLÜM
CİNSEL TRAVMA 207
Tubanur Bayram Kuzgun

Cinsel Travmanın Tanımı 207
Cinsel Travmanın Yaygınlığı 210
Sorunun Dünyadaki Boyutu 211
Sorunun Türkiye'deki Boyutu 212
Cinsel Travmanın Belirleyicileri 213
Cinsel Travmanın Fiziksel Sağlığa Etkileri 214
Cinsel Travmanın Ruh Sağlığına Etkileri 216
Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) 216
Komorbid Ruhsal Sorunlar 218
Cinsel Travma Sonrası Bilişsel ve Duygusal Tepkiler 219
Cinsel Travma Sonrası Korku ve Çaresizlik 219
Cinsel Travma Sonrası Suçluluk 220
Cinsel Travma Sonrası Utanç 221
Cinsel Travma Sonrası Gelişen TSSB ve Önerilen Tedavi Protokolü 222
Kaynakça 223

SON SÖZ 231
Muzaffer Şahin 231

1. BÖLÜM
AFET PSİKOLOJİSİ VE PSİKOLOJİK İLK YARDIM

Nilgün Onnar - Murathan Bekir Kiraz

Afetler, Türleri ve Kısa Tarihçesi

Arapça, avf kökünden kaynağını alan afet sözcüğü, bela, felaket, salgın hastalık, anlamlarına karşılık gelmektedir (Etimoloji Türkçe, 2023). Afetin Türkçedeki eş anlamlısı ise yıkımdır. Afet, Türkçedeki diğer adıyla yıkım kavramının, tarihî perspektiften bakıldığında, çok eski dönemlerden beri dillendirildiği bilinmektedir ve bu terim değişik disiplinler, bilim dallarıyla, konuya hâkim uzmanlar nezdinde farklı biçimlerde tanımlanmıştır (Oğul, 2019).

Yapılan bu çalışma kapsamındaysa "Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı" bünyesinde oluşturulan Açıklamalı Afet Terimleri Sözlüğü'ndeki afet/yıkım tanımı kullanılmıştır. Bu sözlük içeriğinde yıkım; "Toplumların bütünü veya bazı kısımları açısından fiziki, iktisadi ve de toplumsal kayıplara neden olan, rutin yaşamı ve insani etkinlikleri tamamen durduran ya da sekteye uğratan, adı geçen etki altında kalan toplum biriminin başa çıkma derecesinin yetersiz kaldığı doğadan, teknolojiden ya da insandan kaynaklanan hadisedir. Yıkım, yalnız bir hadise değildir, o hadisenin meydana getirdiği neticedir." biçiminde söze dökülmüştür (AFAD, 2014).

Neticede afetler, meydana geldikleri ülkelerde ve o ülkelerin halkında derinlemesine etkiler ortaya çıkaran, cana ve mala

Kaynakça

Adger, N. W. (1999). Social vulnerability to climate change and extremes in coastal Vietnam. *World Development, 27*(2), 249-269. https://doi.org/10.1016/S0305-750X(98)00136-3.

AFAD (2014). Afet ve Acil Durum Başkanlığı. Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. 01Ağustos 2023 tarihinde https://www.afad.gov.tr/kitaplar adresinden erişildi.

Aitken, P. ve Leggat, P. (2012). Considerations in mass casualty and disaster management. *Emergency medicine: an international perspective*, 145-182. https://doi.org/10.5772/37361

Akar, S. (2013). Doğal afetlerin kamu maliyesi üzerine etkisi: Türkiye örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ankara Üniversitesi (2023). 01Ağustos 2023 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/190603/mod_resource/content/0/1%20HAFTA.pdf#:~:text=Tan%C4%B1m%3A%20Canl%C4%B1%20ve%20cans%C4%B1z%20%C3%A7evreye,afetlere%20de%20DO%C4%9EAL%20AFET%20denir. adresinden erişildi.

American Psychiatric Association (APA) (1980). diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-III). 3rd ed. Washington, DC: APA; 1980.

Azzollini S., Depaula P.D., Cosentino A.C., Bail Pupko V. (2018). Applications of Psychological First Aid in disaster and emergency situations: its relationship with decision making. *Athens Journal of Social Sciences, 5*(2), 201-213. https://doi.org/10.30958/ajss.5-2-5

Bayraktar, N., Dal Yılmaz, Ü. (2018). Vulnerability of elderly people in disasters: A systematic review. *Turkish Journal of Geriatrics, 21*(3), 467-482. DOI: 10.31086/tjgeri.2018344062

Beaulieu, L. J., Tootle, D. (2010). *Helping disadvantaged populations prepare for disasters assessing the efficacy of the emergency preparedness demonstration framework*. Arkansas: SRDC

Benevolenza, M. A., DeRigne, L. A. (2019) The impact of climate change and natural disasters on vulnerable populations: A systematic review of literature. *Journal of Human Behavior in the Social Environment, 29*(2), 266-281.https:// doi.org/10.1080/ 10911359.2018.1527739

Bollettino, V., Alcayna-Stevens, T., Sharma, M., Dy, P., Pham, P. ve Vinck, P. (2020). Public perception of climate change and disaster preparedness: Evidence from the Philippines. *Climate Risk Management, 30*, 100250. https://doi.org/10.1016/j.crm.2020.100250

Brymer, M, Jacobs, A, Layne, C, Pynoos, R, Ruzek, J, Steinberg, A, et al. (2006). Psychological First Aid: Field operations guide (2nd ed.). Los Angeles: National Child Traumatic Stress Network and National Center for PTSD. Http://www.nctsn.org/content/psychological-first-aid and http://www.ptsd.va.gov/professional/manuals/ psych-first-aid.asp

Brunsma, D. ve Picou, J.S. (2008). Disasters in the Twenty-First Century: Modern Destruction and Future Instruction. *Social Forces 87*(2), 983-991. doi:10.1353/sof.0.0149. https://doi.org/10.1353/sof.0.0149

Cavallo, E. ve Noy, I. (2010). The Economics of Natural Disasters: A Survey (IDB Working Paper 124). Department of Research and Chief Economist, Inter-American Development Bank: Washington, DC. https://doi.org/10.2139/ssrn.1817217

Coronese, M., Lamperti, F., Keller, K., Chiaromonte, F. ve Roventini, A. (2019). Evidence for sharp increase in the economic damages of extreme natural disasters. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 116*(43), 21450-21455. https://doi.org/10.1073/pnas.1907826116

Çakır, Ö., Aydoğmuş Atalay, G. (2020). Afetlerde özel gereksinimli grup olarak yaşlılar. *Dirençlilik Dergisi, 4*(1), 169-186. https://doi.org/10.32569/resilience.630540

Donner, W., Rodríguez, H. (2008). Population composition, migration and inequality: The influence of demographic changes on disaster risk and vulnerability. *Social Forces, 87*(2), 1089-1114.

Drayer CS, Cameron DC, Woodward WD, Glass AJ. Psychological first aid in community disasters. JAMA 1954; 156:36-41; PMID: 13183803

EM-DAT (2023). 03 Ağustos 2023 tarihinde https://www.emdat.be adresinden erişildi.

Enarson, E. (2000). *Gender and natural disasters. Infocus programme on crises response and reconstruction*. Geneva: Recovery and Reconstruction Department

Eriksson, A., Ohlsén, Y. K., Garfield, R. ve von Schreeb, J. (2015). Who is worst off? Developing a severity-scoring model of complex emergency affected countries in order to ensure needs-based funding. PLoS Currents.

Eshghi, K. ve Larson, R. C. (2008). Disasters: lessons from the past 105 years. Disaster *Prevention and Management: An International Journal*. https://doi.org/10.1108/09653560810855883

Etimoloji Türkçe (2023). 03 Ağustos 2023 tarihinde https://www.etimolojiturkce.com/kelime/afet adresinden erişildi.

Fothergill, A., Maestas, E.G.M., Darlington, J. D. (1999). Race, ethnicity and disasters in the United States: A review of the literature. *Disasters, 23*(2),156-173. DOI:10.1111/1467-7717.00111

Fullerton C.S., Ursano R.J. (2005). Psychological and psychopathological consequences of disasters. In: Lopez-Ibor JJ, Christodoulou G, Maj M, Sartorius N, Okasha A, eds. *Disasters and Mental Health*. England: John Wiley & Sons Ltd.

Guha-Sapir, D. ve Hoyois, P. (2012). Disasters in India: Policy Overview of Vulnerability, Risks and Human Impact. In *Recovering from Earthquakes* (ss. 34-58). Routledge India. https://doi.org/10.4324/9780203151792-9

Hays, P. A. (2008). *Addressing cultural complexities in practice: Assessment, diagnosis, and therapy* (2nd edition). Washington, D.C.: American Psychological Association.

Hobfoll, S, Watson, P, Bell, C, Bryant, R, Brymer, M, Friedman, M, et al. (2007) Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry 70*(4): 283-315.

http://www.who.int/mental_health/publications/guide_field_workers/ en/

Jia, H., Chen, F., Pan, D., Du, E., Wang, L., Wang, N. ve Yang, A. (2022). Flood risk management in the Yangtze River basin—Comparison of 1998 and 2020 events. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 68*, 102724. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102724

Karancı A.N. (1995), Rüstemli A. Psychological consequences of the 1992 Erzincan (Turkey) earthquake. Disasters.

Kılıç, N. ve Şimşek, N. (2018). Psikolojik ilk yardım ve hemşirelik. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 9*(3), 212-218.

Koçyiğit, E. G. (2023). Sınav Kaygısı, Etkileyen Faktörleri ve Baş Etme Yöntemleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 10*(3), 126 - 140.

Leonard, W., Parkinson, D., Duncan, A., Archer, F., Weiss, C. (2022). Under pressure: Developing lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex (LGBTI) inclusive emergency services. *The Australian Journal of Emergency Management, 37*, 52-58. www.doi.org/10.47389/37.1.53

Lindell M. K. (2011). Disaster studies. Sociopedia.isa 2011;1-18.

Math, S. B., Nirmala, M. C., Moirangthem, S. ve Kumar, N. C. (2015). Disaster management: mental health perspective. *Indian journal of psychological medicine, 37*(3), 261-271. https://doi.org/10.4103/0253-7176.162915

McFarlane, A. C. ve Williams, R. (2012). Mental health services required after disasters: Learning from the lasting effects of disasters. Depression research and treatment, 2012. https://doi.org/10.1155/2012/970194

Milliyet (2022). 05 Ağustos 2023 tarihinde https://www.milliet.com.tr/egitim/es-anlamli-kelimeler/afet-kelimesinin-es-anlamlisi-nedir-afetin-es-anlamlisi-olan-sozcukler-6776394 adresinden erişildi.

Molatik (2023). 08 Ağustos 2023 tarihinde https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/dunyada-gerceklesmis-en-buyuk-10-dogal-afet-86830/1 adresinden erişildi.

Ministry of Emergency Management of the People's Republic of China. (2021). 03 Ağustos 2023 tarihinde https://www.mem.gov.cn/xw/yjglbgzdt/202101/t20210108_376745.shtml adresinden erişildi.

Muzamil, S. A. H. B. S., Zainun, N. Y., Ajman, N. N., Sulaiman, N., Khahro, S. H., Rohani, M. M.,... ve Ahmad, H. (2022). Proposed framework for the flood disaster management cycle in Malaysia. *Sustainability, 14*(7), 4088. https://doi.org/10.3390/su14074088

Norris, F. H. (1992). Epidemiology of trauma: frequency and impact of different potentially traumatic events on different demographic groups. *Journal of consulting and clinical psychology, 60*(3), 409. https://doi.org/10.1037/0022- 006X.60.3.409

Okay, N., İnal, E. (2019). Kırılgandan kapasite geliştirmeye. *Dirençlilik Dergisi, 3*(1), 85-99. doi: 10.32569/resilience.570286

Okunola, O. H. (2019). Spatial analysis of disaster statistics in selected cities of Nigeria. *International journal of emergency management, 15*(4), 299-315. https://doi.org/10.1504/IJEM.2019.104195

Oğul, E. (2019). Türkiye'de Afet Yönetimi Politikasının Coğrafi Bilgi Sistemleri Kapsamında İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi. (606282).

Özşahin, E. (2013). Türkiye'de Yaşanmış (1970-2012) Doğal Afetler Üzerine Bir Değerlendirme. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı.

Quarantelli E. l.. (2000). Disaster research. In: Borgatta HEF and Montgomery RJV, eds. *Encyclopedia of Sociology*, 2nd edn. New York, NY: Macmillan.

Shen, G. ve Hwang, S. N. (2019). Spatial-Temporal snapshots of küresel natural disaster impacts Revealed from EM-DAT for 1900-2015. Geomatics, Natural Hazards and Risk. https://doi.org/10.1080/19475705.2018.1552630

Sır A, Bayram Y, Özkan M. (1998) Zorunlu iç göç yaşamış bir grupta travma sonrası stres bozukluğu üzerine bir ön çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi 1998;9*(3):173-80.

Stenchion, P. (1997). Development and disaster management. *Australian Journal of Emergency Management, The, 12*(3), 40-44.

Türk, A. (2022). Deprem özelinde engelli bireylere duyarlı afet yönetimi modeli. *Afet ve Risk Dergisi 5*(1), 61-77. https://doi.org/10.35341/afet.1078869

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu.

Türk Kızılay (2023). 03 Ağustos 2023 tarihinde https://www.ilkyardim.org.tr/temel-ilk-yardim-bilgileri.html adresinden erişildi.

Twigg, J. (2015). Disasters explained. J. Twigg içinde, Disaster risk reduction (s. 3). London: Overseas Development Institute.

Uekusa, S., Matthewman, S. (2017). Vulnerable and resilient? Immigrants and refugees in the 2010-2011 Canterbury and Tohoku disasters. *International Journal of Disaster Risk Reduction, 22*, 355-361. DOI:10.1016/j.ijdrr.2017.02.006

UNDRR (2015). United Nations Office for Disaster Risk Reduction (2015), Küresel Assessment Report on Disaster Risk Reduction. 03 Ağustos 2023 tarihinde https://www.undrr.org/publication/küresel-assessment-report-disaster-riskreduction-2015 adresinden erişildi.

Ünür, E. (2021). Afet yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Doğal afetlerde cinsiyete dayalı zarar görebilirlik farkı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(2), 351-381

Wikipedia (2023). 03 Ağustos 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org /wiki/Algoritma adresinden erişildi.

Yapa Abeywardhana, D. M. (2020). Environmental Sociology of Floods in the Colombo District of Sri Lanka. In *Development in Coastal Zones and Disaster Management* (ss. 271-280). Palgrave Macmillan, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-4294-7_18

Yasin, Y. (2020). Kırılgan gruplar ve COVİD-19, yaşlılar. Türk Tabibler Birliği Covid -19 pandemisi altıncı ay değerlendirme raporu.

2. BÖLÜM
KRİZ/TRAVMA DURUMLARI İLE BAŞA ÇIKMA MÜDAHALE ÇALIŞMALARI

Nazan Ürkmez

Önce soralım, sonra düşünelim:

1. Kriz/Travma nedir?
2. Kriz/Travma türleri nelerdir?
3. Krize gösterilen tepkiler nelerdir?
4. Krizle Başa Çıkma Becerileri nelerdir?
5. Kriz müdahale çalışmaları neleri içermelidir?

Yukarıdaki soruların yanıtlarını merak ettiyseniz, onlara aşağıda yanıt bulmanız mümkün olacaktır. Bu bölümde yaşanabilecek **kriz durumları** nelerdir, kriz durumları ile nasıl başa çıkılabilir ve kriz yaşayan kişiye psikolojik yardım yolları üzerinde durulacak, "**Kriz ve krizlere müdahale"** çalışmalarından kısaca söz edilecektir.

Bu bölümün amacı, kriz durumlarına dikkat çekerek bu konularda yapılabilecek çalışmaların önemini vurgulamaktır. **Kitapta sözü edilen bilgilerin uygulamaya geçirilmesinde, krizlere müdahale çalışmalarında bu konularda uzmanlaşmış kişilerden eğitim alınması ve daha sonra çalışmalara başlanması önerilir.** Bu bölümde **"kriz"** kelimesi, **"travma"** ile eş anlamlı kullanılmaktadır.

8. Yüzleştirmekten kaçının.
9. Seçim şansı verin.
10. Destekleyici geri bildirim verin ve kişiyi cesaretlendirin.

Son Söz

- Yukarıda sözü edilen travma müdahale teknikleri, bu konularda uzmanlaşmış kişilerden eğitim alınarak uygulanmalıdır.
- Travma müdahale çalışmalarına en az iki kişi ile gidilmelidir.
- Uzun süre travma yaşanan yerde kalınmamalı, müdahale çalışması yapılmamalıdır. 3 gün, en fazla 1 hafta içinde geri dönülmelidir.
- Müdahale çalışmalarına giden kişiler, süpervizyon çalışması ile kendi etkilenmelerini ve travma müdahale çalışmaları sırasındaki travmatize olan duygularını ve tepkilerini rahatlatmalıdır. Ayrıntılı bilgi için 5. bölüme bakın.

Kaynakça

After a disaster: what can you do with your children. (1999, September 27).

Armsworth,M.W. ve Holaday,M. (1993). The effects of psychological trauma on children and adolescents, *Journal of Counseling and Development, 72*, 49-56.

Ayalon, O., Lahad,M. ve Cohen,A. (1998). *Community Stress Prevention, Vol 3*, Tel Hai Academic College, POB 797, Kiryat Shimona, Israel.

Ayalon, O., Lahad,M. ve Cohen,A. (1998). *Community Stress Prevention, Vol 4*, Tel Hai Academic College, POB 797, Kiryat Shimona, Israel.

Community Stress Prevention Center, HCND: Helpers in Coping with Natural Disasters work shop training notes 2000); Istael

Compas,B. E., & Epping, J. E. (1993). Stres and coping in children and families: Implications for children coping with disaster. In C.F. Saylor (Ed.), *Children and Disaster*. New York: Plenum Press.

CSPC. (1997). *Community Stress Prevention*, *Volume 1, 2* (Eds: Mooli Lahad, Alan Cohen), Kiryat Shmona, Israel.

Erickson, K.T. (1979*) In Wake of a Flood*, Publisher: Allen & Unwin,

Los Angeles Country Department of Mental Health. (1999, September 30). Coping suggestıons. http://www.trauma-pages.com/copesug.htm

Los Angeles Country Department of Mental Health. (1999, September 30). Helping chıldren cope. http://www.lafd.org/eqhbtext.htm

Los Angeles Country Department of Mental Health. (1999, September 27). Family coping strategies. http://www.trauma-pages.com/famcope.htm.

Los Angeles Country Department of Mental Health. (1999, September 27). After a disaster: steps you can take to cope ın stressfull situatıon. http://www.trauma-pages.com/dissteps.htm.

Milli Eğitim Bakanlığı/Unıcef. Psikososyal Okul Projesi, Travma sonrası Normal Tepkiler Psikoeğitim El Kitabı

National Mental Health Association. (1999, September 28). Children's mental health:what every child needs for good mental health.

National Mental Health Association. (1999, September 28). Helping children and adolescents cope with violence and disasters.

Powell, J. (1999). Children may experience long term effects of disaster.

Raundalen, M., Snipstead, MB ve Stuvland, R. (1999). Therapetic communication with children. Prepared for the UNICEF/Center for Crises Psychology.

Shacham,Y,Niv,S. (2007). *Advanced Research Workshop on: Psycho-social First Response on Individual and Community level to Terrorism and Disaster Trauma*. CSPC; Israel.

Türk Psikoloji Derneği (Turkish Psychology Association). (1999). Türk Psikoloji Bulteni

(Turkish Bulletin of Psychology), Cilt 5, Sayi 14, Eylul 1999.

YÖRET Vakfı (1999-2000) "Kriz Yönetimi ve Krizlere Müdahale Eğitim Kitapçığı" (1999-2000), İstanbul

Yule,W. ve Williams, R.M. (1989). Post-traumatic stress reactions in children. Journal of Traumatic Stress, 3 (2), 279-295.

http://www.disastertraining.org./after.htm.

http://www.nmha.org/infoctr/factsheets/72.cfm.

http://www.nmha.org/publicat/violence.htm.

http://www.nncc.org/Guidance/longterm.disaster.htm.

3. BÖLÜM
TRAVMATİK ÖLÜM SONRASI YAS SÜRECİ VE UZAMIŞ YAS RİSKİ[1]

Betül Çetintulum Huyut

Ülkemizde 6 Şubat 2023'te yaşanan Kahramanmaraş Pazarcık ve Elbistan depremleri acı verici travmatik bir deneyim olarak hepimizi derinden etkilemiştir. Bu depremlerde resmî rakamlara göre en az 50 bin 783 kişinin öldüğü, yaklaşık 5 milyon kişinin bölgeden çeşitli sebeplerle göç ettiği değerlendirilmektedir. Bu depremlerin yaşattığı travmatik korku ve kayıpların getirdiği acı verici yas deneyimi, önemli bir ruhsal zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Milyonlarca kişiyi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen bu depremlerin ve kayıpların ruh sağlığı üzerindeki etkilerini değerlendirmek ve olası destek programlarının oluşturulmasının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Depremlerin hemen ardından travmatik olaylardan sonra ortaya çıkan akut travmatik stres belirtilerinin olduğu biliyoruz. Ancak bu noktada sadece depreme yönelik travmatik bir korkunun olmayacağını, deprem travmasına ek, kayıpları olanlar, kayıpları olanların acılarına şahitlik eden çok daha büyük bir kitlenin bir yas süreci içerisinde olacağını değerlendirebiliriz. Bu bağlamda bu bölümde travmatik ölümler ve ardından yaşanan yas sürecini ele alacağız. Yas kavramını, yas tutan kişinin yaşadığı duygusal zorlukları, kültürel olarak yas

[1] Bu bölüm, yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

nin gündelik hayatının işlevselliğinin artması sağlanmaktadır (Bryant vd., 2017/2014).

Kaynakça

American Psychiatric Association. (1987). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (3th ed)*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.

American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (4th ed).* Washington, DC: American Psychiatric Publishing.

American Psychiatric Association. (2013*). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.

American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders,* Fifth Edition, Text Revision (DSM-5-TR). American Psychiatric Association Publishing.

Başoğlu, M., Şalcıoğlu, E. (2011). *A mental healthcare model for mass trauma survivors: Control-focused behavioral treatment of earthquake, war, and torture trauma*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Bornstein, P. E., Clayton, P. J. (1972). The anniversary reaction. *Diseases of the Nervous System, 33*(7), 470-472.

Bryant, R. A., Kenny, L., Joscelyne, A., Rawson, N., Maccallum, F., Cahill, C., Nickerson, A. (2014). Treating prolonged grief disorder: A randomized clinical trial. *JAMA Psychiatry, 71*(12), 1332-1339.

Bryant, R. A., Kenny, L., Joscelyne, A., Rawson, N., Maccallum, F., Cahill, C., Hopwood, S., Nikerson, A. (2017). Treating Prolonged Grief Disorder: A 2-Year Follow-Up of a Randomized Controlled Trial. *J Clin Psychiatry. 78*(9):1363-8.

Chow, A. Y. M. (2009). Anticipatory Anniversary Effects and Bereavement: Development of an Integrated Explanatory Model. *Journal of Loss and Trauma, 15*(1), 54-68.

Çetintulum Huyut, B., Şalcıoğlu, E. (2022). Kayıp Sonrası Kalıcı Komplike Yas Sürecinin bilişsel Davranışçı Bir Perspektiften İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Djelantik, A.A.A. Manik J., Smid, G. E., Mroz, A., Kleber, R. J., Boelen, P. A. (2020). The Prevalence of Prolonged Grief Disorder İn Bereaved İndividuals Following Unnatural Losses: Systematic Review and Meta Regression Analysis. *Journal of Affective Disorders. 265*, 146-156.

Echterling, L.G., Marvin, C., Sundre, D. L. (2012). The Anniversary of the Death of a Loved One. [Electronic Version] VISTAS Online: American Counseling Association. Article 104

Ersoy, R. (2002). Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller. *Milli Folklor. 54*, 86-101.

Feigelman, W., Jordan, J. R., Gorman, B. S. (2009). How They Died, Time since Loss, and Bereavement Outcomes. Omega - *Journal of Death and Dying. 58* (4), 251-273.

Fujisawa, D., Miyashita, M., Nakajima, S., Ito, M., Kato, M., Kim, Y. (2010). Prevalence and determinants of complicated grief in general population. *Journal of Affective Disorders, 127*(1-3), 352-358.

Hardison, H. G., Neimeyer, R. A., Lichstein, K. L. (2005). Insomnia and Complicated Grief Symptoms in Bereaved College Students. *Behavioral Sleep Medicine, 3*(2), 99-111

Horowitz, M. J., Siegel, B., Holen, A., Bonanno, G. A., Milbrath, C., Stinson, C. H. (1997). Diagnostic criteria for complicated grief disorder. *American Journal Psychiatry, 154*, 904-910.

Kaltman, S., Bonanno, G. A. (2003). Trauma and bereavement: Examining the impact of sudden and violent deaths. *Journal of Anxiety Disorders. 17*, 131- 147.

Keesee, N. J., Currier, J. M., Neimeyer, R. A. (2008). Predictors of grief following the death of one's child: The contribution of finding meaning. *Journal of Clinical Psychology. 64*, 1-19.

Li, J., Chow, A. Y. M., Shi, Z., Chan, C. L. W. (2015). Prevalence and risk factors of complicated grief among Sichuan earthquake survivors. *Journal of Affective Disorders, 175*, 218-223.

Lindemann, E. (1994). Symptomatology and management of acute grief. *Am J Psychiatry, 101*:141-148.

Nakajima, S., Ito, M., Shirai, A., Konishi, T. (2012). Complicated grief in those bereaved by violent death: the effects of post-traumatic stress disorder on complicated grief. *Dialogues Clin Neurosci, 14*, 210-4.

Neria, Y., Gross, R., Litz, B., Maguen, S., Insel, B., Seirmarco, G., Rosenfeld, H., Suh, E. J., Kishon, R., Cook, J., Marshall, R. D. (2007). Prevalence and psychological correlates of complicated grief among bereaved adults 2.5-3.5 years after September 11th attacks. *Journal of Traumatic Stress. 20*(3), 251-262.

Prigerson, H. G., Horowitz, M. J., Jacobs, S. C., Parkes, C. M., Aslan, M., Goodkin, K., Raphael, B., Marwit, S J., Wortman, C. (2009). Prolonged Grief Disorder: Psychometric Validation of Criteria Proposed for DSM-5 and ICD-11. PLoS Med. 6(8), e1000121.

Rajkumar, A. P., Mohan, T. S., Tharyan, P. (2015). Lessons from the 2004 Asian tsunami: Nature, prevalence and determinants of prolonged grief disorder among tsunami survivors in South Indian coastal villages. *International Journal of Social Psychiatry, 61*(7), 645-652.

Shear, M. K., Skritskaya, N. A. (2012). Bereavement and anxiety. *Curr Psychiatry Rep. 14*, 169-75.

Shear, M. K. (2015). Complicated Grief. *New England Journal of Medicine, 372*(2), 153-160.

Shear, K., Shair, H. (2005). Attachment, Loss, and Complicated Grief. *Developmental Psychobiology. 47*(3), 253-67.

Shear, M. K., Malhare, E. (2009). Complicated Grief. *Psychiatric Ann. 38*(10):662-670.

Shear, M. K., Simon, N., Wall, M., Zisook, S., Neimeyer, R., Duan, N., Reynolds, C., Lebowitz, B., Sung, S., Ghesquiere, A., Gorscak, B., Clayton, P., Ito, M..... (2011). Complicated grief and related bereavement issues for DSM-5. *Depression and Anxiety, 28*(2), 103-117.

Szuhany, K. L., Malgaroli, M., Miron, C. D., & Simon, N. M. (2021). Prolonged Grief Disorder: Course, Diagnosis, Assessment, and Treatment. Focus (American Psychiatric Publishing), 19(2), 161-172.

Tal Young, I., Iglewicz, A., Glorioso, D., Lanouette, N., Seay, K., Ilapakurti, M., Zisook, S. (2012). Suicide bereavement and complicated grief. Dialogues *Clin Neurosci, 14*, 177-86.

Yi, X., Gao, J., Wu, C., Bai, D., Li, Y., Tang, N., Liu, X. (2018). Prevalence and risk factors of prolonged grief disorder among bereaved survivors seven years after the Wenchuan earthquake in China: A cross-sectional study. *International Journal of Nursing Sciences, 5*(2), 157-161.

Zisook, S., Simon, N. M., Reynolds, C. F., Pies, R., Lebowitz, B., Young, I. T., Madowitz, J., Shear, K. (2010). Berevement, Complicated Grief and DSM: Part II Complicated Grief. *J Clin Psychiatry. 71*(8):1097.1098.

Zisook, S., Shear, M. K. (2009). Grief and bereavement: what psychiatrists need to know. *World Psychiatry. 8*(2):67.

4. BÖLÜM
ÇOCUK VE TRAVMA

Leman Elif Aybay

Bu bölüm İstanbul Arel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölüm Başkanı Muzaffer Şahin'in 2023 yılında Türkiye'de yaşanan deprem felaketinin hemen ardından bölgeye psikolojik destek sağlamak üzere düzenlediği eğitim programı kapsamında "Çocuk ve Travma" başlıklı sunumdan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Çocukluk döneminde travma olgusuna öncelikle gelişimsel olarak bakılmış, daha sonra deprem kapsamında çocukluk dönemi travma yaşantısı konu edilmiştir. Deprem/doğal afetler gibi travmatik yaşantılar sonucunda çocuğun ruhsal durumu tartışılmak istenmiştir.

Dünya, genel olarak insanların kendilerini güvende hissettikleri bir yerdir. Ancak bazı durumlar, bireyin kendi ya da başkalarının fiziksel ve ruhsal bütünlüğüne karşı tehdit algılamasına neden olabilmektedir. Bu yaşantılara travmatik yaşantılar diyebiliriz.

Freud (1926), korku ve endişe veren, fiziksel acı hissettiren deneyimlerin tümünün bebek için travmatik nitelik taşıdığını belirtir (Freud, 1993). Freud'a göre "travma" terimi, ruhsal işleyişi dağıtmış ve aksatmış olan temsil edilemeyen, bağlanmamış "kuvvetin" (içsel dürtüsel baskı ya da dışsal tehdit) aşırılığıyla ilişkilidir. Freud tekrarlama zorlantısını da dinamik bilinç dışıyla bağlantılandırmış ve ondan kabul edilemez, kaygı yaratan temsilleri (anılar, düşlemler vb.) hatırlama ve tanımaya

Çocuklarla yas ve kayıp konusunda yapılan psikanalitik müdahalelere kısaca bakarsak; Carla Canderoli, Carmen Trumello (2015), anne kaybı yaşayan 11 yaşında bir kız çocuğuyla yas olgusu kapsamında çalışmışlardır. Çocuk annesinin öldüğünü öğrendiğinde tepkisel davranmamış, okula ve yüzme gibi faaliyetlere gitmeye devam etmiştir. Hiçbir şey okuyamadığı ve ayaklarındaki bir ağrıdan söz ettiği anneannesi tarafından aktarılmıştır. Ölüm karşısında ağlayamamakta, içe çekilmektedir. Annesinin yokluğundan dolayı böyle davrandığını inkâr etmektedir.

Artık olmayana yapılan libido yatırımını geri çekmek zordur. Çocuk kendi varlığının ebeveynine yetmediğini, hayatta kalması için yeterli olmadığını düşünüp öfke ve hınç besleyebilir ya da utanç duyabilir. Sevilen kişinin kaybı sonucu çocuklar bütün bunları hissedebilirler. Bu tür vakalarda terapistin çok fazla sözlü müdahalede bulunmaması, kelimeleri çok ölçülü kullanması, daha çok gözleme yer verip çocuğa yakınlaştığını hissettirmesi önemlidir. Müdahaleci olmadan, onunla duygusal paylaşım içinde olmak onu kapsadığımızı hissettirmek açısından önem taşır. Terapistler, savunmaları zorlamamaya dikkat ederek iletişimi ve altta yatan kaygıyı işlemeyi kolay kılmaya çalışmışlardır (Canderoli ve Trumello, 2015: 65-82).

Kaynakça

Abram, J. (2022). Winnicott'un Travma Kavramı Üzerine, M. TANIK SİVRİ *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2022* (35-57) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Babaoğlu, A. N. (2006). *Psikoterapiler, Eğitim ve Süpervizyonlar,* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Brıere, J.N., Scott, C. (2014). T*ravma Terapisinin İlkeleri, Belirtiler, Değerlendirme ve Tedavi İçin Bir Kılavuz,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Canderoli, C., Trumello, C. (2015). La Consultazione Clinica con il Bambino, Bologna: Mulino.

Çocuk Merkezli İleri Düzey Oyun Terapisi Eğitimi (2009). Eğitmen: Filiz Çetin.

Delgado, S., Strawn, J., Pedapati,E. (2017), *Çocuk ve Ergenler İçin Çağdaş Psikodinamik Psikoterapi Öznellikleraası ile Sinirbilimi Bütünleştirmek,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demirörs, T. (2022). Melanie Klein:İçsel Nesne, Nesne İlişkileri Kuramı, Yansıtmacı Özdeşleşme Paranoid Şizoid, Depresif Konum Bölme Üstbenlik Gelişimi, Çocuk Analizinde Teknik, Ş.Postacı, N. Zabcı, *Çocuk ve Ergen Psikanalizi-Kuramcılar ve Kavramlar* (s. 41-58) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM-5 (2013).

Freud, S. (1993). *Inhibitions, Symptom et Angoise,* Paris: PUF.75-84.

Freud, S. (2020). *Yas ve Melankoli,Tekinsiz, Narsisizm Üzerine,* İzmir: Cem Yayınevi.

Güler Aksu, G. İmrek, Y. (2023). The Earthquake Disaster in Türkiye: A Review from Child and Adolescent Psychiatry Perspective, *Düzce Med J, Düzce Tıp Fak Derg,* 25(1):6-14.

Levin, B.H., (2022). Travma Süreç ve Temsil, M. TANIK SİVRİ *Uluslararası Psikanaliz Yıllığı 2022 Travma* (57-75) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İkiz, T. (2019). Sunu, *Yansıtma,* 31,7-8.

Osofsky, J. D., (2004). *Young Children and Trauma-Intervention and Treatment,* New York: Guiltford Press.

Rosen, A. L., Handley, D., Cicchetti, D ve Rogosch, F. A., (2018). Long-Term Consequences of Child Abuse and Neglect, *PLoS Medicine*, 9, 11.

Roussillon, R. (2019). Erken Dönem Travma ve Yıkıcılığın Şiddetlenmesi-*Yansıtma,* 31, 9-18).

Taşcı, G, Özsoy, F. (2021). Early psychological effects of earthquake trauma and possible risk factors, *Cukurova Med J,* 46(2):488-494

Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK-2021). Verileri.

Tüzün, Ü. (2001). Çocuk Psikiyatrisinde Acil Durumlar, Ö. Polvan, *Çocuk ve ergen Psikiyatrisi Ders Kitabı* (s.185-205), İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri

Uğur, K., Kartal, F., Mete, B., Tamam, L. Demirkol, M.E. (2021). *Deprem Sonrası Akut Stres Bozukluğu Olanlarda Travma Esnasındaki Çözülmenin, Anksiyete Düzeyi, Algılanan Stres, Anksiyete Duyarlılığı ve Deprem Stresiyle Baş Etme ile İlişkisi,* Türk Psikiyatri Dergisi:32(4): 253-260.

Ünver, H., Karakaya I. (2019). Çocuk ve ergen psikiyatrisinde özelleşmiş bir travma polikliniği deneyimi, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22: 298-303.

Zabcı, N. (2022). Yolande Gampell: Radyoaktif İletişim, Ş. Postacı, N. Zabcı, *Çocuk ve Ergen Psikanalizi-Kuramcılar ve Kavramlar* (s. 228-229) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

5. BÖLÜM
AFET YARDIM HİZMETLERİNDE SAHADA ÇALIŞANLARIN RUH SAĞLIĞI

Ayşe Su Kocayörük

Afet Kavramı ve Etki Alanları

Yaşamın bir parçası olan afetlerin önüne geçmek mümkün olmasa da onlarla uyumlanmak, kaçamayacağımızı düşünerek kendimizi hazırlayarak ruh ve beden sağlığımızı güvence altına almak insanlık için en doğru seçim olacaktır.

Afet; deprem, sel, yangın, fırtına, tsunami, gibi doğal afetler nedeniyle kişinin evini yuvasını en yoğun olarak da yakınlarını kaybetmesi ile etkisini gösterir. Afet, çoğu kez aniden ortaya çıkan, dünyanın farklı bölgelerinde ya da tamamında oluşabilen büyük kitleleri etkileyen yıkımlara ve ölümlere yol açan bir durumdur. Afet ilgili yazında tanımlansa da tam anlamıyla henüz bir tanımının olmaması, belki de tanımlanmasıyla değil ancak yaşanarak bilinmesiyle ilgilidir. Afet, sadece bunlarla kalmaz ekonomik olarak da olumsuz sonuçlar doğurur. Afetler oluştuğu bölgede yapısal hasarlara, işsizliğe tarımsal veya sanayii üretiminde kayıplara, afetin yok ettiğini tekrar elde etmek için harcamalarının artmasına neden olur (Akar, 2013). Pek çok alanda yarattığı kayıpları sınıflandırırsak başta can ve mal kaybı, ulaşım iletişim, altyapı, gibi kısa vadeli kayıplardır. Orta vadeli kayıplar ise gelir kaybı, iş gücü kaybı, uzun vadeli etkiler ise enflasyonun yükselmesi, ithalat/ihracatta ortaya çıkan zararlar olarak görülebilir (Şahin ve Kılınç, 2016). Afet

görüyorsunuz. Beyaz ışıkla sonsuz bir ruhsal güce karışıyorsunuz. Tamamen evrenin ayrılmaz bir parçası olduğunuzu, vazgeçilmez değerli bir zerresi olduğunuzu anlıyorsunuz ve kendinizi çok iyi hissediyorsunuz. Sizin için yapılmış bu güvenli alan, görevini yerine getirmenin huzuru içinde sizi donattı ve ihtiyacınız olan her şeyi size sundu.

Şu anda yenilenmiş, şifa bulmuş, güçlenmiş, arınmış, enerjilerle dolmuş olarak yavaşça aşağı kata, oradan bahçeye, bahçeden, tekrar nehirden geçerek çimlik alana, oradan da şu anda bulunduğunuz yere yavaşça geri dönüyorsunuz. Oturduğunuz yeri hissedin ve hazır olduğunda gözlerinizi açın (Kocayörük, 2004).

Kaynakça

Akar, S. (2013). Doğal afetlerin kamu maliyesi üzerine etkisi: Türkiye örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Akyılmaz, F., Karka, O. (2011). Afetlerde psikolojik ilkyardım. İstanbul: AFAD.Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Argentero, P., Setti I. (2011) Engagement and Vicarious Traumatization in Rescue Workers. *International Archives of Occupational and Environmental Health, 84*(1): 67-75.

Bayam, G., Tuncer, O. K. A. Y., Dilbaz, N., & Açıkgöz, Ç. (2002). Sivil savunma birliği çalışanlarında kaygı, umutsuzluk ve öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ve posttravmatik stres bozukluğu sıklığı. *Kriz dergisi*, 10(1), 1-9.

Baysak, E. (2010) Acil ve Yoğun Bakım Çalışanlarında Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Stresle Başa Çıkma Tarzları, Tükenmişlik ve İlişkili Etkenler. Uzmanlık Tezi. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.

Berger, W., Coutinho, E.S., Figueira, I., Marques-Portella, C.,, Luz, M.P., Neylan, T.C., Marmar, C.R., Mendlowicz, M.V. (2012) Rescuers at Risk: A Systematic Review and Meta-Regression Analysis of the World Wide Current Prevalence and Correlates of PTSD in Rescue Workers. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(6):1001-1011.

Bilir V. vd.,: İlkyardım Eğitim ve Organizasyonu, III. Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi, I. Cilt, Haziran, 1998, ss. 280-282.

Bober, T., Regehr, C. ve Zhou, Y. R. (2006). Development of the coping strategies inventory for trauma counselors. *Journal of Loss and Trauma*, 11, 71-83.

Broby, N., Lassetter, JH., Williams, M. ve Winters, BA. (2018). Effective international medical disaster relief: a qualitative descriptive study. *Prehospital and disaster medicine, 33*(2), 119-126.

Büyükbodur A,. Ç. (2018). Sosyal Hizmet Uzmanlarında Psikolojik Dayanıklılık ve İkincil Travmatik Stresin İncelenmesi. Doktora Tezi Klinik Odaklı Sosyal Hizmet Doktora Programı Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ankara.

Carlson, E.B., Ruzek, J. (2003) Effects of Traumatic Experiences. National Center For PTSD. http://www.athealth.com/consumer/ disorders/traumaeffects.html (Ulaşım: Mayıs, 2012).

Collins, S. ve Long, A. (2003). Working with the psychological effects of trauma: consequences for mental health-care workers- a literature review. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing,* 10, 417-424.

Çağlar,A. (1993) Kekemelerde Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dolce, A. (2007) Impact of Psychological Risk Factors on Disaster Rescue Operations: The Case of Italian Volunteers. *Italy Disasters*, 31(1): 91-103. İtalya.

DSÖ (2018) Occupational Safety and Health in Public Health Emergencies: A Manual for Protecting Health Workers and Responders. Cenevre.

Dunn, M. E., Burbine, T., Bowers, C. A., Tantleff-Dunn, S. (2001) Moderators of Stress in Parents of Children With Austism. *Community Mental Health Journal*, 37:1.

Dyregrov, A., Kristoffersen, J. I. ve Gjestad, R. (1996). Voluntary and professional disaster-workers: similarities and differences in reactions. *Journal of Traumatic Stress, 9*(3), 541-555.

Erol, R.Y. (2008) Social Support (Perceived vs. Received) as the Moderator Between the Relationship of Stress and Health Outcomes: Importance of Locus of Control. Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Esen, K. (2000). 17 Ağustos 1999 Marmara, 12 Kasım 1999 Düzce Depremleri Işığında Olası Benzeri Depremlerde Kullanılması Gereken Tecrübeler. *Türk İdare Dergisi*, 72/428, Eylül, 29-53.

Figley, C. R. (2002) Compassion Fatigue: Psychotherapists' Chronic Lack of Self Care. *Journal of Clinical Psychology*, 58: 1433-1441.

Goldmann E., Galea, S., (2014), Mental health consequences of disasters, *Annu. Rev. Public Health,* 35, 169-83.

Güven, K. (2010) Marmara Depremini Yaşayan Yetişkinlerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri ile Travma Sonrası Gelişim ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Hagh-Shenas, H., Goodarzi, M.A., Dehbozorgi, G., Farashbandi, H. (2005) Psychological Consequences of of The Bam Earthquake on Professional and Nonprofessional Helpers. *Journal of Traumatik Stress*, 18(5): 477-483.

Hargrave, P.A., Scott, K.M., McDowall, J. (2006) To Resolve or Not to Resolve: Past Trauma and Secondary Traumatic Stress in Volunteer Crisis Workers. *Journal of Trauma Practice, Vol 5* (2), 2006.

Heather, J. (2002) Defeating Compassion Fatigue. Chronicle of Philanthropy, 14(12):37-40

Hoge, H. (2007). Resilience: Research Evıdence and Conceptual Consıderatıons For Posttraumatıc Stress Dısorder. *Depression and Anxiety* 24:139-152.

Hunter, S. V. ve Schofield, M. J. (2006). How counsellors cope with traumatized clients: personal, professional and organizational strategies. *International Journal of the Advancement of Counselling*, 28(2), 121-138.

Joinson, C. (1992) Coping With Compassion Fatigue. *Nursing,* 22(4):116-120.

Kahil, A. (2016). Travmatik yaşantıları olan bireylere yardım davranışında bulunan profesyonel ve gönüllülerin ikincil travmatik stres düzeylerinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Ankara, Ufuk Üniversitesi.

Kaniasty, K., Norris, F. (1999) *The Experience of Disaster: Individuals and Communities Sharing Trauma,* ed. Gist, R. & Lubin, B. Philadelphia: Brunner, Mazel, 1999.

Karancı, A. N., Akşit B. ve Sucuoğlu, H. (1996). Dinar'da Afet Yönetiminin Psiko-Sosyal Boyutları. Erzincan ve Dinar Deneyimleri Işığında

Kaya, E., Çalışkan, C., Durak, M., Altıntaş, H., 2012. Bir Devlet Hastanesinde Çalışan Sağlık Personelinin Afetlerde Çalışmaya İsteklilik Durumları, In 15. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 873- 876.

Kocayörük, A. (2004). *Duygusal zeka eğitiminde drama etkinlikleri*. Nobel Yayın Dağıtım.

Küçükparlak İ (2021) Kitlesel Travmalarda İkinci Travmatizasyon ve Tükenmişlik. Kitlesel Travmalar ve Afetlerde Ruhsal Hastalıkları Önleme, Müdahale ve Sağaltım Kılavuzu, A Başterzi, Ş Yüksel (Ed), Ankara, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları.

Lamet, A. (2009). Rısk Factors, Resılıence, and Psychologıcal Dıstress Among Holocaust and Nonholocaust Survıvıors in The Post-9/11 Envıronment. *Educational Gerontology,* 35: 32-46, 2009

Lee V., Henderson, M. (1996), Occupational stress and organizational commitment in nurse administrators, *Journal of Nursing Administration*, 26(5), 21-28.

Lisman JE, Idiart MA. (1995) Storage of 7 +/- 2 short-term memories in oscillatory subcycles. *Science., 267*(5203):1512-5.

Long, M.E., Meyer, D.L., Jacobs, G.A. (2007) Psychological Distress Among American Red Cross Disaster Workers Responding to The Terrorist Attacks of September 11, 2001. *Psychiatry Research*, 149(1-3): 303-308.

MacKay, L. (2009). Helping the helpers: understanding, assessing, and treating humanitarian workers experiencing acute stress reactions. 16/2, 2009 tarihinde, www.headington-institute.org/Default. aspx?tabid=1335 adresinden indirilmiştir.

Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1985). The role of gender and family variables in burnout. *Gender Roles*, 12(7), 837-851.

Maslach, C. ve Pines, A. (1997). The burnout syndrome in day care setting. *Child Care Quarterly,* 6, 100-113.

Moran, C. C. (1998). Stress and emergency work experience: a non-linear relationship. *Disaster Prevention and Management*, 7(1), 38-46.

Neria Y., Nandi A., Galea S., (2008), Post-traumatic stress disorder following disasters: a systematic review*, Psychol Med*., 38, 467-80.

Newsome, S., Christopher, J. C., Dahlen, P. ve Christopher, S. (2006). Teaching counselors self-care through mindfulness practices. *Teachers College Record*, 108, 1881-1900.

North, C.S., Tivis, L., Mcmillen, J.C., Pfefferbaum, B., Spitznagel, E.L.,Cox, J., Nixon, S., Bunch, K.P. ve Smith, E.M. (2002). Psychiatric disorders in rescue workers after the Oklahoma City Bombing. *American Journal of Psychiatry*, 159, 857-859.

O'Halloran, T. M. ve Linton, J. M. (2000). Stress on the job: Self-care resources for counselors. Journal of Mental Health Counseling, 22(4), 354-364. Onbaşıoğlu, M. (2004). Stresle baş etmede zihinsel yöntemler. *Türk Psikoloji Bülteni*, 34/35, 103-127.

Perrin, M.A., DiGrande, L., Wheeler, K., Thorpe, L., et al. (2007) Differences in PTSD Prevalence and Associated Risk Factors Among World Trade Center Disaster Rescue and Recovery Workers. *The American Journal of Psychiatry*, 164(9): 1385-1395.

Raphael., B.Sing., L. Bradburg., F. Lambert. "Who helps the helpers? The effects of a disaster on the rescue workers" *Omega.* Vol: 14 (1), 1983- 84, 9-20.

Sayıl, I., Berksun, O., Palabıyıkoğlu, R., Özgüven, H.D., Soykan, Ç., Haran, S. (2000) *Kriz ve Krize Müdahale*. Ankara Üniversitesi Kriz Merkezi Yayınları, Damla Matbaacılık.

Sungur, M.Z. (1999) İkincil Travma ve Sosyal Destek. *Klinik Psikiyatri*, 2:105-108.

Sümer, N., Karanci, A.N., Berument, S.K., Gunes, H. (2005) Personal Resources, Coping Self Efficacy, and Quake Exposure as Predictors of Psychological Distress Following the 1999 Earthquake in Turkey. *Journal of Traumatic Stress*, 18(4): 331-342.

Şahin, İ., Kılınç, T. (2016). Türkiye'de 1980-2014 yılları arasında görülen depremlerin ekonomik etkileri. *Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi,* 4 (1), 33-42.

Şahin, M. (2013). Davranışın biyolojik temelleri. H.,Coşkun, N. Ş., Özabacı (ed.). *Psikolojiye Giriş* İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Şeker, K. (2019). İlk ve Acil Yardım Programı Öğrencilerinin Afete Hazırlık Düzeylerinin Belirlenmesi ve Mezuniyet Sonrası Afetlerde Çalışma Isteklilikleri (Doctoral dissertation, Sakarya Universitesi (Turkey)).

Tufan B., (2000), Afet hizmetleri ve sosyal hizmet uzmanları, *Sağlık ve Toplum, 10*(Özel Sayı), 39-44.

Turan N.: Sosyal Kişisel Çalışma Birey ve Aile İçin Sosyal Hizmet. Ankara, Kasım, 1992.

Ünal K. Y. (2014). Afetlerde yardım çalışanlarının travma sonrası stres bozukluğu, benlik saygısı, algıladıkları sosyal destek ve yardım arama davranışları açısından değerlendirilmesi (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Van der Kolk, B. A. (2019). *Beden kayıt tutar: Travmanın iyileşmesinde beyin, zihin ve beden* (N. C. Maral, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık, 270

Walker, A., McKune, A., Ferguson, S., Pyne, DB. ve Rattray, B. (2016). Chronic occupational exposures can influence the rate of PTSD and depressive disorders in first responders and military personnel. *Extreme Physiology ve Medicine*, 5(1), 1-12.

Williams, M., Teasdale, J., Segal, Z. ve Kabat-Zinn, J. (2019). *İyi hissetme sanatı: Kronik mutsuzlukla baş etme rehberi* (Z. H. Haktanır, Çev.). İstanbul: Diyojen Yayıncılık. 105-106

Yassen, J. (1995). Preventing secondary traumatic stres disorder. (Ed: C. Figley) Compassion Fatigue: Secondary Traumatic stress disorders in those who treat the traumatized (pp. 178-208). New York: Routledge.

Yeşil, A., Ergün, Ü., Amasyalı, C., Er, F., Olgun, N.N., Aker, A.T. (2010) Çalışanlar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği Türkçe Uyarlaması Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 47: 111-118.

Yılmaz, B. (2006) Arama Kurtarma Çalışanlarında Travma Sonrası Stres Belirtileri ve Travma Sonrası Büyüme ile İlişkili Değişkenler. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

6. BÖLÜM
KİTLESEL TRAVMALARDA PSİKİYATRİK YAKLAŞIM

Gözde Gündoğdu Meydaneri

Afet Psikiyatrisi

Afetler; genel tanımı ile beklenmedik ve aniden oluşan, kişilerin kontrolü dışında gerçekleşen, normal yaşamı ve kişilerin işlevselliklerini kesintiye uğratabilen hatta durduran, yıkıcı sonuçlara yol açabilen, kişilerde travmatik etkiler oluşturabilen, toplumu etkileyen doğal ya da insan eliyle oluşturulmuş durumlardır (Sungur Taşdemir, 2019). Felaketler, toplumda ani ve üstesinden gelinemez maddi ve psikolojik hasara sebep olur (Pridmore, 2021).

Felaketler, kişisel, toplumsal, ekonomik, siyasal boyutları olan çok yönlü olaylardır. Afet psikiyatrisi, bir felaketin travmatik etkilerinden kişiyi ve toplumu kurtarmada psikiyatrik becerileri uygulamaktır. Afet psikiyatrisi, kitlesel kayıpların psikolojik etkilerini anlamak ve tedavi etmek için sistematik, epidemiyolojik bir yaklaşım olup afete hazırlık ve müdahalenin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir (Norwood vd., 2000). Afetlerin duygusal ve psikiyatrik sonuçları tarihsel süreçlere bakıldığında afet planlayıcıları tarafından nispeten ihmal edilmiş alanlardır (Garakani vd., 2004).

Deprem, sel, tsunami gibi doğal felaketler, bunun yanında insan eliyle oluşturulmuş terör olayları gibi durumlar afetlere

aktivitelere katılmalarını, konuşmalarını teşvik etmek, düzenli psikoterapötik müdahaleleri uygulamak, ilaç saatlerine dikkat etmek, kontrol kaybettiği hissinin artmasına sebep olabileceği için zorlayıcı davranmamak, tedavi süreçlerini, kullanmakta olduğu ilaçları ve yan etkilerini, sağlık durumu ve yatış süreci ile alakalı talep ettiği bilgileri anlayabileceği net bir şekilde açıklamak dikkat edilmesi gereken başlıca konulardandır. Ayrıca bazı hastaların taburculuk sonrası dışarıda hayatlarının nasıl süreceğine dair kaygılarını konuşmak, gerekli ise sosyal hizmet uzmanı ile beraberce görüşmek önemlidir.

Sonuç

Sonuç olarak afet yönetimi çok çeşitli kurumların ve kişilerin iş birliği içerisinde çalışmalarını ve katkılarını gerektirir. Afet doğasına bağlı olarak halk sağlığı uzmanları, mühendisler, politikacılar ve diğer alanında uzman kişilerin katkısı birbirini tamamlar. Hızlı ve kararlı eylem, disiplinli liderlik potansiyeli, etkili iletişim ve kanıta dayalı uygulama becerileri sayesinde sonuçların daha iyi olacağı öngörülebilir.

Bu doğrultuda afetlerde alınabilecek tedbirler kapsamında halk eğitim faaliyetlerinin arttırılması, afet müdahale ağının genişletilmesine yönelik çalışmalar, eğitmenlere yönelik eğitim planları oluşturulması, genel nüfus için psikoeğitim programlarının sağlanması, iletişim sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmaların başlatılması önerilir.

Kaynakça

American Psychiatric Association [APA], 2010, Practice guideline for the treatment of patients with acute stress disorder and posttraumatic stress disorder, Washington, DC: American Psychiatric Press.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El kitabı, Beşinci Baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru El kitabı* (Çev. Ed.: E Köroğlu), Hekimler Yayın Birliği, Ankara.

Brna, T. G., Jr, & Wilson, C. C. (1990). Psychogenic amnesia. *American family physician, 41*(1); 229-234.

Garakani, A., Hirschowitz, J., & Katz, C. L. (2004). General disaster psychiatry. *The Psychiatric clinics of North America, 27*(3); 391-406. https://doi.org/10.1016/j.psc.2004.03.002

Green, B. L., & Lindy, J. D. (1994). Post-traumatic stress disorder in victims of disasters. *The Psychiatric clinics of North America, 17*(2); 301-309.

Holmes A. (2004). System issues for psychiatrists responding to disasters. *The Psychiatric clinics of North America, 27*(3); 541-558. https://doi.org/10.1016/j.psc.2004.03.010

Juan J. López-Ibor JR, (2006), Disasters and mental health: New challenges for the psychiatric profession, *The World Journal of Biological Psychiatry, 7*(3); 171-182, DOI: 10.1080/15622970500428735

Karimi, A., Bazyar, J., Malekyan, L., & Daliri, S. (2022). Prevalence of Suicidal Ideation and Suicide Attempts after Disaster and Mass Casualty Incidents in the World: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Iranian journal of psychiatry, 17*(1); 99-109. https://doi.org/10.18502/ijps.v17i1.8054

López-Ibor Aliño J. J. (2002). Psico(pato)logía de los desastres y catástrofes [Psychopathology of disasters]. *Anales de la Real Academia Nacional de Medicina, 119*(3); 489-506.

Miller M. D. (2012). Complicated grief in late life. Dialogues in clinical neuroscience, 14(2); 195-202. https://doi.org/10.31887/DCNS.2012.14.2/mmiller

Nordløkken, A., Pape, H., & Heir, T. (2016). Alcohol consumption in the aftermath of a natural disaster: a longitudinal study. *Public health, 132*; 33-39. https://doi.org/10.1016/j.puhe.2015.11.007

Norris, F. H., Friedman, M. J., & Watson, P. J. (2002). 60,000 disaster victims speak: Part II. Summary and implications of the disaster mental health research. *Psychiatry, 65*(3); 240-260. https://doi.org/10.1521/psyc.65.3.240.20169

Norwood, A. E., Ursano, R. J., & Fullerton, C. S. (2000). Disaster psychiatry: principles and practice. *The Psychiatric quarterly, 71*(3); 207-226. https://doi.org/10.1023/a:1004678010161

Pan American Health Organization [PAHO], 2012, Mental health and psychosocial support in disaster situations in the Caribbean. Pan American Health Organization, Washington, DC: PAHO.

Parkinson D. (2019). Investigating the Increase in Domestic Violence Post Disaster: An Australian Case Study. *Journal of interpersonal violence, 34*(11); 2333-2362. https://doi.org/10.1177/0886260517696876

Parkinson, D., Lancaster, C., & Stewart, A. (2011). A numbers game: lack of gendered data impedes prevention of disaster-related family violence. *Health promotion journal of Australia: official journal of Australian Association of Health Promotion Professionals*, 22 Spec No, S42-S45. https://doi.org/10.1071/he11442

Pridmore W, (2021). 'I can see clearly now': clarifying the role of psychiatry in küresel disaster. *Australasian psychiatry: bulletin of Royal Australian and New Zealand College of Psychiatrists, 29*(3); 337-339. https://doi.org/10.1177/1039856220986725

RJ Ursano, CS Fullerton, B Raphael, L Weisaeth (2007). *Textbook of Disaster Psychiatry*, Cambridge University Press, p:33

Shear, M. K., Ghesquiere, A., & Glickman, K. (2013). Bereavement and complicated grief. *Current psychiatry reports, 15*(11); 406. https://doi.org/10.1007/s11920-013-0406-z

Shultz, J. M., Forbes, D., Wald, D., Kelly, F., Solo-Gabriele, H. M., Rosen, A., Espinel, Z., McLean, A., Bernal, O., & Neria, Y. (2013). Trauma signature analysis of the great East Japan disaster: guidance for psychological consequences. *Disaster medicine and public health preparedness, 7*(2); 201-214. https://doi.org/10.1017/dmp.2013.21

Sungur Taşdemir Z, (2019). Afet Psikolojisi ve Sosyolojisi. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3857, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2664.

Ursano, R. J., Fullerton, C. S., & Norwood, A. E. (1995). Psychiatric dimensions of disaster: patient care, community consultation, and preventive medicine. *Harvard review of psychiatry, 3*(4); 196-209. https://doi.org/10.3109/10673229509017186

Gökalp P.G. (2000). Travma Sonrası Stres Bozukluğu'nda İlaç Tedavisi. *Klinik Psikiyatri. 3*; 21-28.

Öztürk O., Uluşahin A. (2015). Örselenme ya da Zorlanma Etkisine Bağlı Bozukluklar. *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (13. Baskı). Nobel Tıp Kitapevleri

Yüksel N. (2015). *Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tedavisi*. Psikofarmakoloji. ADA Basın Yayın Ltd. Şti.

7. BÖLÜM
TRAVMA VE EMDR

Şeyma Tunçay Buluş

Travmanın Tarihçesi

Günlük yaşamda sıklıkla kullanılan travma kavramı, bireyin ruhsal ve bedensel yapısını bozan, hasar veren, ani ve beklenmedik bir şekilde sarsan, yaralayan, kaygı ve paniğe neden olan her türlü olayı tanımlamak için kullanılmaktadır (Berger, Gelkopf ve Heineberg, 2012). Travma kavramı 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar, fiziksel travma anlamı dışında pek kullanılmamıştır (Laplanche, 1990; Bond, 2015). 19. yüzyıldaki mevcut psikoanalitik literatürü haricinde, travma kavramının fiziksel travma anlamı dışında başka bir amaç için kullanılmadığını görmekteyiz (Bond, 2015). Günümüz tıp sözlükleri incelendiğinde ise travma kavramı; bedene dış bir etken tarafından zarar gelmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kocatürk, 2005).

18. yüzyılda ve önceki dönemlerde karşılaşılan travmanın bireylerde psikolojik herhangi bir etki oluşturacağı düşünülmemiş fakat travma sonrası birtakım psikolojik sorunlar yaşayan bireylerin zihinsel bir hastalığa sahip olduğu varsayılmıştır. Micale 1989 yılında psikolojik sorun veya sorunlar yaşayan bireylerin "ya kişiliğinde" bir problem olduğunu ya da fizyolojik anlamda bir hastalığa sahip olduğunu; dolayısıyla mevcut her iki olasılıkta da sorunun asıl sebebi kişinin kendisi olduğunu" belirtmiştir (Micale, 1989). Sağlıklı bireylerin

Kaynakça

Acierno, R., Ruggiero, K.J., Kilpatrick, D.G., Resnick, H.S. & Galea, S. (2006). Risk and protective factors for psychopathology among older versus younger adults after the 2004 Florida Hurricanes. *The American Journal of Geriatric Psychiatry. 14*(12), 1051-1059.

Adler-Tapia, R. ve Settle, C. (2020). *EMDR ve Çocuklarla Psikoterapi Sanatı*. İstanbul: Say Yayınları.

Aker, T., Hacıoğlu, M., Kutlar, T., & Yaman, M. (2002). Deprem Tipi Travma Sonrasında Gelişen Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri Alt Tipleri. *Düşünen Adam*, *15*(1): 4-15.

Aker, T. (2012). *Temel sağlık hizmetlerinde ruhsal travmaya yaklaşım*. Ankara.

American Psychiatric Association (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5). American Psychiatric Pub.

Anderson, T., Watson, M. ve Davidson, R. (2008). The use of cognitive behavioural therapy techniques for anxiety and depression in hospice patients: a feasibility study. *Palliative Medicine, 22*(7), 814-821. doi: 10.1177/0269216308095157.

Andrade, J., Kavanagh, D., & Baddely, A. (1997). Eye-movements and visual imagery: A working memory approach to the treatment of post-traumatic stress disorder. *British Journal of Clinical Psychology, 36*, 209-223.

Artigas, L. ve Jarero, I. (2009). *The Butterfly Hug. in* M. Luber (Ed.) Eye Movement desensitization and reprocessing (EMDR) scripted protocols: Special populations (pp.5- 7). New York. Springer.

Ayling, P., Armstrong, H. ve Gordon-Clark, L. (2019). *Becoming and Being a Play Therapist: Play Therapy in Practice.* NewYork: Routledge.

Barker, R.T.. & Barker S.B. (2007). The use of emdr in reducing presentation anxiety. *Journal of EMDR Practice and Research, 1*(2), 100-108.

Barrowcliff, A. L., Gray, N. S., MacCulloch, S., Freeman, T. C. A. ve MacCulloch, M. J. (2004). Eye-movements reduce the vividness, emotional valence and electrodermal arousal associated with negative autobiographical memories. *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology, 15*, 325-345. https://doi.org/10.1080/14789940410001673042

Belter, R. W.& Shannon, M. P. (1993). *Children and disaster: Impact of disaster on children and families*. (Ed. by. Conway F. Saylor). New York: Plenum Press.

Berger, R., Gelkopf, M. ve Heineberg, Y. (2012). A teacher-delivered intervention for adolescents exposed to ongoing and intense traumatic war-related stress: A quasi-randomized controlled study. *Journal of Adolescent Health*, 51(5), 453-461. doi: 10.1016/j.jadohealth.2012.02.011.

Bergmann, U. (2008). The neurobiology of EMDR: Exp- loring the thalamus and neural integration. *Journal of EMDR Practice and Research*, *2*, 300-314. doi: 10.1891/1933-3196.2.4.300.

Bhatti, S. H., Ahmed, I., Qureshi, N. A., Akram, M., & Khan, J. (2008). Head Trauma Due to Earthquake October, 2005 - Experience of 300 Cases at the Combined Military Hospital Rawalpindi. *Journal of The College of Physicians and Surgeons Pakistan, 18*(1), 22-26.

Bisson, J. ve Andrew, M. (2007). Psychological treatment of post-traumatic stress disorder (PTSD). *Cochrane database of systematic reviews,* (3). https://doi.org/10.1002/14651858.CD003388.pub3

Bomyea, J., Risbrough, V. ve Lang, A. J. (2012). A consideration of select pre-trauma factors as key vulnerabilities in PTSD. *Clinical Psychology Review,* (7), 630. doi:10.1016/j.cpr.2012.06.008.

Bond, L. (2015). *Frames of memory after 9/11 culture, criticism, politics and law*. London: Palgrave Macmillan.

Böhm, K., & Voderholzer, U. (2010). Use of EMDR in the treatment of obsessive compulsive disorders: A case series. *Verhaltenstherapie*, *20*, 175-181.

Breslau, N., Kessler, R. C., Chilcoat, H. D., Schultz, L. R., Davis, G. C. ve Andreski, P. (1998). Trauma and posttraumatic stress disorder in the community: the 1996 Detroit Area Survey of Trauma. *Archives of General Psychiatry, 55*(7), 626-632. doi: 10.1001/archpsyc.55.7.626.

Brewin, C. R., Andrews, B. ve Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68,* 748-766. doi: 10.1037//0022-006x.68.5.748.

Briere, J. ve Scott, C. (2006). *Principles of Trauma Therapy: A Guide to Symptoms, Evaluation, and Treatment.* New York: Sage Publications.

De Jongh, A., ten Broeke, E. ve Renssen, M. (1999). Treat- ment of specific phobias with Eye Movement Desensi- tization and Reprocessing (EMDR): Protocol, empirical status, and conceptual issues. *Journal of Anxiety Disorders*, *13*, 69-85.

De Jongh, A., van den Oord, H. J. ve ten Broeke, E. (2002). Efficacy of eye movement desensitization and reprocess- ing in the treatment of specific phobias: Four single-case studies on dental phobia. *Journal of Clinical Psychology*, *58*, 1489-1503.

Duyan, V. (2000). *A brief look at the case history of earthquakes in turkey*. Trauma treatment professionals training. (Ed. by. Beri Tufan Aliye Mavili Aktasveli Duyan). Ankara: Hacettepe University Social Work.

Dyregrov, A. (1999). *Kritik Olayları, Travmaları Ve Kayıpları Takip Eden Psikolojik Bilgilendirme*. Kriz Psikolojisi Merkezi, Bergen.

Ehlers, A. ve Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour research and therapy, 38*(4), 319-345. doi: 10.1016/s0005-7967(99)00123-0.

Everly, G. S., & Lating, J. M. (2013). *The anatomy and physiology of the human stress response*. In A clinical guide to the treatment of the human stress response (3rd ed., pp. 17-51). New York: Springer.

Everly, G. S., Jr. (1985). *Occupational stress*. In G. S. Everly & R. Feldman (Eds.), Occupational health promotion (pp. 49-73). New York, NY: Wiley.

Farooqui, M., Quadri, S. A., Suriya, S. S., Khan, M. A., Ovais, M., Sohail, Z.,... Hassan, M. (2017). Posttraumatic stress disorder: a serious post-earthquake complication. *Trends in Psychiatry and Psychotherapy, 39*(2), 135-143.

Foa, E. B. ve Kozak, M. J. (1986). Emotional processing of fear: Exposure to corrective information. *Psychological Bulletin, 99*(1), 20-35. http://dx.doi.org/10.1037/00332909.99.1.20

Frans, Ö., Rimmö, P. A., Åberg, L., & Fredrikson, M. (2005). Trauma exposure and post-traumatic stress disorder in the general population. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 111*(4), 291-290. doi: 10.1111/j.1600-0447.2004.00463.x.

Greenwald, R., & Shapiro, F. (2010). What is EMDR?: Commentary by Greenwald and invited response by Shapiro. *Journal of EMDR Practice and Research, 4*(4), 170-179.

Gürel, D. (2004). Tıbbi tedaviye karşı olumsuz tutum gösteren fiziksel ve ruhsal travmalı bir hastanın iki seanslık göz hareketleri ile duyarsızlaştırma ve yeniden yapılandırma tekniği ile iyileşme süreci: Olgu sunumu. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, 24*, 689-96.

Gomez, A. M. (2013). EMDR *Therapy and Adjunct Approaches with Children: Complex Trauma, Attachment, and Dissociation.* Springer Publishing Company.

Hensley, B. (2009). *An EMDR Primer, From Practicum to Practice* (1st ed.). New York: Springer Publishing Company.

Herman, J. L. (2011). *Travma ve İyileşme Şiddetin Sonuçları Ev İçi İstismardan Siyasi Teröre* (2. Baskı, s. 67-125, 175-255). (T. Tosun, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları. (Orijnal eserin basım tarihi 1992).

Holmes, E., Crane, C., Fennell, M., & Williams, J. (2007). Imagery about suicide in depression "Flash-forwards". *Journal of Behavior Therapy & Experimental Psychiatry*, *38*, 423-434.

Ironson, G., Freund, B., Strauss, J. L. ve Williams, J. (2002). Comparison of two treatments for traumatic stress: a community-based study of EMDR and prolonged exposure. *Journal of clinical psychology*, 58(1), 113-128. https://doi.org/10.1002/jclp.1132.

Işıklı, S., & Tüzün, Z. (2017). Afetlerin Akut Dönem Psikolojik Etkilerine Yönelik Psikososyal Müdahale Yaklaşımları. *Turkiye Klinikleri Journal of Psychology-Special Topics, 2*(3), 180-188.

Ironson, G.I., Freund, B., Strauss, J.L., & Williams, J. (2002). Comparison of two treatments for traumatic stress: A community-based study of EMDR and prolonged exposure. *Journal of Clinical Psychology, 58*(1), 113-128.

Jones, E. ve Wessely, S. (2005). *Shell shock to PTSD: Military psychiatry from 1900 to the Gulf War.* Psychology Press.

Kardiner, A. (1959.) Traumatic neuroses of war. S. Arieti (Ed.), American handbook of psychiatry (1. Sayı, s. 245-257) içinde. New York: Basic Books.

Kashdan, T. B., Morina, N. ve Priebe, S. (2009). Post-traumatic stress disorder, social anxiety disorder, and depression in survivors of the Kosovo War: Experiential avoidance as a contributor to distress and quality of life. *Journal of Anxiety Disorders, 23*, 185-196. doi:10.1016/j.janx dis.2008.06.006.

Kaya, F. (2013). *Bombalama Saldırıları Sonrasında Görülen Travma Sonrası Stres Bozukluğu,* (Yayımlanmamış Tez). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Kessler, R. C., Chiu, W. T., Demler, O., Merikangas, K. R. ve Walters, E. E. (2005). Prevalence, severity, and comorbidity of 12-month DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Archives of general psychiatry, 62*(6), 617-627. https://doi.org/10.1001/archps yc.62.6.61

Kocatürk, U. (2005). Travma maddesi. *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü* (9. Baskı) içinde. Nobel Tıp Kitapevi.

Koç, S. (2004). *1923-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Doğal Afetler*. 1999 Marmara Depremleri Hakkında Haber Söylemleri ve Kamuoyu Araştırması. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

Konuk, E., Knipe, J., Eke, I., Yuksek, H., Yurtsever, A. Ve Ostep, S. (2006). The effects of eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) therapy on posttraumatic stress disorder in survivors of the 1999 Marmara, Turkey, earthquake. *International Journal of Stress Management, 13*, 291-308. DOI:10.1037/1072-5245.13.3.2.

Korkmazlar, Ü. (2019). *"EMDR ve Hikâye Tekniği" Eğitimi Ders Notları*, Fide Danışmanlık, İstanbul.

Korkmazlar, Ü. ve Kurt, B. (2014) *Everybody Has to Know Their Own Story.* EMDR Konference (oral presentation) Edinburg.

Laliotis, D., Luber, M., Oren, U., Shapiro, E., Ichii, M., Hase, M., La Rosa, L., Alter-Raid, K., & Jammes, J. T. S. (2021). What is EMDR therapy? Past, present, and future directions. *Journal of EMDR Practice and Research, 15*, 186-201.

Laplanche, J. (1990). *Life and death in psychoanalysis*. (J. Mehlman, Transl.). The John Hopkins University.

Lazrove, S., Triffleman, E., Kite, L., McGlashan, T. ve Rounsaville, B. (1998). An open trial of EMDR as treatment for chronic PTSD. *The American journal of orthopsychiatry, 68*(4), 601-608. https://doi.org/10.1037/h008036.

Lazarus, C. N. ve Lazarus, A. A. (2002). EMDR: An elegantly concentrated multimodal procedure? In F. Shapiro (Ed.), *EMDR as an integrative psychotherapy approach: Experts of diverse orientations explore the paradigm prism* (pp. 209-223). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10512-008

Lebni, J. Y., Khorami, F., Azar, F. E. F., Khosravi, B., Safari, H., & Ziapour, A. (2020). Experiences of rural women with damages resulting from an earthquake in Iran: A qualitative study. *BMC Public Health, 20*(1), 1-13.

Logie, R. ve de Jongh, A. (2014). The "Flashforward pro- cedure": Confronting the Catastrophe*. Journal of EMDR Practice and Research, 8*(1), 25-32.

Lowen, A. (2000). *Body Psychology: Bioenergetic Analysis of the Body.* Moscow: Institut obshchegumanitarnykh issledovaniy.

Manfield, P., Lovett, J., Engel, L. ve Manfield, D. (2017). Use of the flash technique in EMDR therapy: four case examples. *J. EMDR Pract. Res. 11*, 195-205. doi: 10.1891/1933-3196.11.4.195

Maxfield, L., & Hyer, L. (2002). The relationship between effi cacy and methodology in studiesinvestigating EMDR treatment of PTSD. *Journal of Clinical Psychology, 58*, 23-41.

Micale, M. S. (1989). Hysteria and its Historiography: A Review of Past and Present Writings (I). *History of Science*, 27(3), 223-247. https://doi.org/10.1177/007327538902700301

Moorey, S. ve Greer, S. (2002). *Cognitive behaviour therapy for people with cancer.* Oxford: Oxford University Press.

Norman, M. (1989). *These good men: Friendships forged from war* (s.139-141). New York: Crown.

Norris, F. H., Murphy, A. D., Baker, C. K., Perilla, J. L., Rodriguez, F. G. ve Rodriguez, J. (2003).

Epidemiology of trauma and posttraumatic stress disorder in Mexico*. Journal of abnormal psychology, 112*(4), 646-656. https://doi.org/10.1037/0021-843X.112.4.646.

Özgen, H. ve Aydın, H. (1999). Travma sonrası stres bozukluğu. *Klinik Psikiyatri, 1*, 34-41.

Özgentürk Ayaksiz, D. (2004). *1999 Gölcük Depremi Sonrasında Çocuk ve Ergenlerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Sürekli Kaygı ve Depresyon Düzeylerini Yordayan Değişkenler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özgentürk Ayaksiz, D. (2004). *1999 Gölcük Depremi Sonrasında Çocuk ve Ergenlerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Sürekli Kaygı ve Depresyon Düzeylerini Yordayan Değişkenler*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Perkonigg, A., Kessler, R. C., Storz, S. ve Wittchen, H. (2000). Traumatic events and post-traumatic stress disorder in the community: prevalence, risk factors and comorbidity. *Acta psychiatrica Scandinavica, 101*(1), 46-59. https://doi.org/10.1034/j.16000447.2000.101001046.x

Pernicano, P. (2014). *Using trauma-focused therapy stories*. Routledge.

Scheck, M. M., Schaeffer, J. A. ve Gillette, C. (1998). Brief psychological intervention with traumatized young women: the efficacy of eye movement desensitization and reprocessing. *Journal of traumatic stress, 11*(1), 25-44. https://doi.org/10.1023/A:1024400931106

Shalev, A., Liberzon, I. ve Marmar, C. (2017). Post-Traumatic Stress Disorder. *The New England journal of medicine, 376*(25), 2459-2469. https://doi.org/10.1056/NEJMra1612499.

Shapiro, F. (1995). *Eye movement desensitization and reprocessing*: Basic principles, protocols and procedures. New York: Guilford.

Shapiro, F. (1996). Errors of context and review of eye movement desensitization and reprocessing research. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 27*, 313-317.

Shapiro, F. (2001). *Eyemovement desensitization and reprocessing: Basic principles, protocols, and procedures.* 2. Baskı. New York: Guilford Press.

Shapiro, F., & Maxfield, L. (2002). Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR): Information processing in the treatment of trauma. *Journal of Clinical Psychology, 58*, 933- 946.

Shapiro, F. (2007). EMDR, Adaptive information processing, and case conseptualization. *Journal of EMDR Practice and Research, 1-2,* 68-87.

Shapiro, F. (2012). *Getting past your past: take control of your life with self-help techniques from EMDR therapy.* New York, NY: Rodale Books.

Solomon, R. ve Oren, E. (2012). EMDR therapy: An overview of its development and mechanisms of action. *European Review of Applied Psychology, 62*(4), 197-203.

Stickgold R. (2002). EMDR: a putative neurobiological mechanism of action. *Journal of clinical psychology, 58*(1), 61-75. https://doi.org/10.1002/jclp.1129.

Swinden, C. (2018). The child-centered EMDR approach: A case study investigating a young girl's treatment for sexual abuse. *Journal of EMDR Practice and Research*, *12*(4), 282-296.

Tripp, J., McDevitt-Murphy, M., Avery, M. ve Bracken, K. (2015). PTSD symptoms, emotion dysregulation, and alcohol-related consequences among college students with a trauma history. *Journal of Dual Diagnosis, 11*(2),107-117. doi:10.1080/15504263.2015.1025013.

Van Etten, M. L. ve Taylor, S. (1988) Comparative efficacy of treatments for post-traumatic stress disorder: a meta-analysis. *Clinical Psychology and Psychotherapy, 5*, 126-145. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0879(199809)5:3<126::AID-CPP153>3.0.CO;2-H

Vaughan, K., Armstrong, M.S., Gold, R., O'Connor, N., Jenneke, W., & Tarrier, N. (1994). A trial of eye movement desensitization compared to image habituation training and applied muscle relaxation in post-traumatic stress disorder. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 25,* 283-291.

Veith, I. (1977). *Four thousand years of hysteria.* New York: Jason Aronson.

Wade, D. M., Howell, D. C., Weinman, J. A., Hardy, R. J., Mythen, M. G., Brewin, C. R., Borja-Boluda, S., Matejowsky, C. F. ve Raine, R. A. (2012). Investigating risk factors for psychological morbidity three months after intensive care: a prospective cohort study. *Critical care (London, England), 16*(5), R192. https://doi.org/10.1186/cc11677

8. BÖLÜM
CİNSEL TRAVMA

Tubanur Bayram Kuzgun[5]

Cinsel travma, erkekler ve kadınlar tarafından deneyimlenebilecek en zorlayıcı travmatik olaylardan biridir. Ulusal Yakın İlişki ve Cinsel Şiddet Anketi (The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey), her beş kadından birinin ve her yirmi erkekten birinin hayatları boyunca tecavüze uğradığını göstermektedir (Black vd., 2011). Cinsel travma deneyimleyen kişilerin travma sonrası psikolojik sorunlar yaşadığı, en sık karşılaşılan psikolojik rahatsızlığın ise Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) olduğu bilinmektedir. Araştırmalar, cinsel travma yaşantısından sonra TSSB'nin gelişme olasılığının %17 ila %65 arasında olduğunu göstermektedir (Campbel, Dworkin ve Cabral, 2009).

Korku temelli bir sorun olarak bilinen TSSB'de korkudan başka suçluluk, utanç ve öfke gibi duyguların anlaşılması önemli görülmektedir. Araştırmalar, travma sonrasında gelişen bilişsel ve duygusal tepkilerin TSSB'nin gelişimi ve sürecinin merkezinde olduğunu göstermektedir (Harman ve Lee, 2010).

Cinsel Travmanın Tanımı

Cinsel travma/şiddet Dünya Şiddet ve Sağlık Raporu'nda "bir kişiye karşı, ilişkisine bakılmaksızın ev ve iş dâhil ancak

[5] Bu bölüm yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

Uluslararası Travmatik Stres Çalışmaları Derneği (Foa, Keane, Friedman ve Cohen, 2009) veya Ulusal Sağlık ve Bakım Mükemmelliği Enstitüsü, TSSB Klinik Kılavuzları (NICE, 2005) gibi resmî TSSB tedavi kılavuzlarına göre, travma anılarına veya hatırlatıcılarına maruz kalmayı içeren bir tedavi protokolünü TSSB tedavisi için ilk basamak olarak önermektedir. Maruz bırakma esas olarak korku ve kaygı tepkilerini azaltmak için kullanılsa da utanç ve öfke gibi diğer duyguları azaltmak için de kullanılmaktadır. Bu nedenle, maruz bırakmayı içeren bir tedavi programı travmayla ilişkili utancı azaltmada da etkili olacaktır. Yaşamdaki çaresizlik duygusunun TSSB'deki rolü göz önüne alındığında, korkunun üstesinden gelmek, çaresizliği azaltmak ve kişinin yaşamı üzerindeki kontrol duygusunu yeniden sağlamak için tasarlanmış bir müdahalenin TSSB semptomlarını iyileştirmede etkili olacağını varsaymak önemli olacaktır. Türkiye'de geliştirilen maruz bırakmaya dayalı bir tedavi protokolü olan Kontrol Odaklı Davranışçı Terapi (CFBT, Başoğlu ve Şalcıoğlu, 2011), deprem, savaş, işkence sonrası gelişen travmatik stres ve depresif belirtilerde yüksek oranlarda iyileşme sağlamıştır. CFBT ile bilişsel ve davranışsal kaçınmayı engelleyerek travma hatırlatıcıları veya ipuçları üzerindeki kontrol hissini artırarak travmatik stres ve depresif belirtilerde yüksek oranlarda iyileşme sağlamıştır. CFBT, cinsel şiddet mağdurları için umut verici bir tedavidir.

Kaynakça

Abrahams, N., Devries, K., Watts, C., Pallitto, C., Petzold, M., Shamu., S. ve García- Moreno, C. (2014). Worldwide prevelance of non-partner sexual violance: a systematic review. *The Lancet, 383(9929)*, 1648-1654.

Acierno, R., Resnick, H., Kilpatrick, D. G., Saunders, B. ve Best, C. L. (1999). Risk factors for rape, physical assault, and posttraumatic stress disorder in women: Examination of differential multivariate relationships. *Journal of anxiety disorders, 13*(6), 541-563.

Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2008). *Türkiye'de kadına yönelik şiddet. Violence against women in Turkey*. Metis Yayınları.

Basile, K.C., Chen, J., Black, M.C., Saltzman, L.E. (2007). Prevalence and characteristics of sexual violence victimization among U.S. adults, 2001-2003. *Violence Vict., 22*:437-448.

Basile KC, Smith SG, Breiding MJ, Black MC, Mahendra RR. (2014).Sexual Violence Surveillance: Uniform Definitions and Recommended Data Elementsversion 2.0. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention

Basoglu M, Livanou M, Crnobaric C, Franciskovic T, Suljic E, Duric Dve Vranesic M (2005) Psychiatric and cognitive effects of war in former Yugoslavia - Association of lack of redress for trauma and posttraumatic stress reactions. *Journal of American Medical Association, 294*, 580-590

Başoğlu M ve Şalcıoğlu E. (2011) Helping people recover from earthquake trauma - Control-Focused Behavioural Treatment Manual. In: Başoğlu M and Şalcıoğlu E. *A mental health care model for mass trauma survivors: Control-focused behavioral treatment of earthquake, war, and torture trauma.* Cambridge University Press.

Bayram Kuzgun T., Şalcıoğlu E., Cinsel travma türleri ve travma sonrası stres bozukluğu arasındaki ilişkiler. IX. Işık Savaşır Klinik Psikoloji Sempozyumu, 24-26 Mayıs 2019, Gazimağusa, Kıbrıs.

Black, M. C., Basile, K. C., Breiding, M. J., Smith, S. G., Walters, M. L., Merrick, M. T., Chen, J. ve Stevens, M. R. (2011). The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Summary Report. Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention.

Bryan, C. J., Morrow, C. E., Etienne, N. and Ray-Sannerud, B. (2013). Guilt, Shame, and suicidal ideation in a military outpatient clinical sample. *Depress Anxiety, 30*: 55- 60. doi:10.1002/da.22002

Campbell, J. C. ve Soeken, K. L. (1999). Forced sex and intimate partner violence: Effects on women's risk and women's health. *Violence Against Women, 5*(9), 1017-1035.

Campbell, R. (2001). Mental health services for rape survivors: Current issues in therapeutic practice. Violence against women online resources.

Campbell, R., Dworkin, E. ve Cabral, G. (2009). An ecological model of the impact of sexual assault on women's mental health. *Trauma, Violence & Abuse, 10*(3), 225- 246.

Cankardaş-Nalbantçılar S (2018) Yakın İlişkide Psikolojik Şiddet Deneyimi ile Travmatik Stres Belirtileri Arasında Peri-travmatik Sıkıntı ve Kontrol Kaybı ile Post-travmatik Duyguların Aracı Rolü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Creamer, M., Burgess, P. ve McFarlane, A. C. (2001). Post-traumatic stress disorder: findings from the Australian National Survey of Mental Health and Well-being. *Psychological medicine*, *31*(7), 1237-1247. https://doi.org/10.1017/s0033291701004287

Crowell N.A., Burgess A.W. (1996). Understanding violence against women. Washington, DC, National Academy Press.

Culbertson, K. ve Dehle, C. (2001). Impact of sexual assault as a function of perpetrator type. *Journal of Interpersonal Violence, 16*, 992-1007.

Dobbs, R., Waid, C. ve Shelley, T. (2009). Explaining fear of crime as fear of rape among college females: An examination of multiple campuses in the United States. *International Journal of Social Inquiry, 2*, 105-122.

Edwards, R. (2003). *Sexual assault information development framework: Information paper*. Canberra: Australian Bureau of Statistics.

Elhai, J., Miller, M., Ford, J., Biehn, T., Palmieri, P. ve Frueh, B. (2012). Posttraumatic stress disorder in DSM-5: Estimates of prevalence and symptom structure in a nonclinical sample of college students. *Journal of Anxiety Disorders, 26*, 58-64.

Foa, E. B. (1997). Trauma and women: Course, predictors, and treatment. *The Journal of Clinical Psychiatry, 58*(9), 25-28.

Foa, E.B., Rothbaum, B.O. (1999). *Treating the Trauma of Rape: Cognitive Behavioural Therapy for PTSD*. Guilford Press, New York, NY.

Foa, E.B., Zinbarg, R. ve Rothbaum, B.O. (1992). Uncontrollability and unpredictability in post-traumatic stress disorder: An animal model. *Psychological Bulletin, 112*, 218-238.

Garcia-Moreno C., Henrica A.F.M., Ellsberg M., Heise L., Watts C. (2005). WHO multi- country study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Geneva: World Health Organization.

Gilbert, P. (1997). The evolution of social attractiveness and its role in shame, humiliation, guilt and therapy. *British Journal of Medical Psychology, 70*, 113- 147.

Ginzburg, K., Butler, L.D., Giese-Davis, J., Cavanaugh C.E., Neri, E., Koopman, C., Classen, C.C. ve Spiegel, D. (2009). Shame, guilt, and posttraumatic stress disorder in adult survivors of childhood sexual abuse at risk for human immunodeficiency virus: outcomes of a randomized clinical trial of group psychotherapy treatment. *The journal of nervous and mental disease, 197*(7), 536- 42.

Greenfeld, L. A. (1997). Sex offenses and offenders: an analysis of data on rape and sexual assault. Washington, DC: U.S. Dept. of Justice, Office of Justice Programs.

Harman, R. ve Lee, D. (2010). The role of shame and self-critical thinking in the development and maintenance of current threat in post-traumatic stress disorder. *Clinical Psychology and Psychotherapy, 17*, 13-24.

Jacques-Tiura A.J., Tkatch R., Abbey A., Wegner R. (2010). Disclosure of sexual assault: characteristics and implications for posttraumatic stress symptoms among African American and Caucasian survivors. *J Trauma Dissociation, 11*:174-192.

Jewkes R, Garcia-Moren C, Sen P. Sexual violence. In: World report on violence and health. Geneva, World Health Organization, 2002:149-181.

Karal, D. ve Aydemir, E. (2012). "Türkiye'de kadına yönelik şiddet". Uluslararası stratejik araştırmalar kurumu (USAK) sosyal araştırmalar merkezi, rapor no: 12-01, Ankara.

Kilpatrick, D. G., Best, C. L.veronen, L. J., Amick, A. E., Villeponteaux, L. A. ve Ruff, G. A. (1985). Mental health correlates of criminal victimization: A random community survey. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 53*(6), 866-873. https://doi.org/10.1037/0022-006X.53.6.866

Kimerling, R. ve Calhoun, K. S. (1994). Somatic symptoms, social support, and treatment seeking among sexual assault victims. *Journal of consulting and clinical psychology, 62*(2), 333.

Kubany, E.S., Haynes, S.N., Abueg, F.R., Manke, F.P., Brennan, J.M., Stahura, C. (1996). Development and validation of the trauma-related guilt inventory (TRGI). *Psychol. Assess. 8*(4), 428-444.

Kubany, E. S. ve Watson, S. B. (2003). Guilt: elaboration of a multidimensional model. *Psychological Record, 53*, 51-90.

Lee, D.A., Scragg, P., Turner, S. (2001). The role of shame and guilt in traumatic events: a clinical model of shame-based and guilt-based PTSD. *Br. J. Med. Psychol. 74*, 451-466.

McLennan, W. (1996). *Women's safety Australia*. Canberra: Australian Bureau of Statistics.

Mouzos J, Makkai T. (2004). Women's experiences of male violence: findings from the Australian component of the International Violence Against Women Survey (IVAWS). Research and Public Policy Series number 56, ed. Canberra: Australian Institute of Criminology

Omorodion F.I., Olusanya O. (1998). The social context of reported rape in Benin City, Nigeria. *African Journal of Reproductive Health, 2*:37-43.

Peterson, Z. ve Muehlenhard, C. (2007a). Conceptualizing the "wantedness" of women's consensual and nonconsensual sexual experiences: Implications for how women label their experiences with rape. *Journal of Sex Research, 44*, 72-88.

Pugh, L. R., Taylor, P. J. ve Berry, K. (2015). The role of guilt in the development of post-traumatic stress disorder: A systematic review. *Journal of affective disorders, 182*, 138-150.

Rind, B., Tromovitch, P. ve Bausserman, R. (1998). A meta-analytic examination of assumed properties of child sexual abuse using college samples. *Psychological Bulletin, 124*, 22- 53.

Rothbaum B.O., Foa E.B., Riggs D.S., Murdock T., Walsh W. A. (1992). Prospective examination of post-traumatic stress disorder in rape victims. *J Trauma Stress, 5*:455-475.

Street, A. E., Gibson, L. E. and Holohan, D. R. (2005). Impact of childhood traumatic events, trauma-related guilt, and avoidant coping strategies on PTSD symptoms in female survivors of domestic violence. *J. Traum. Stress, 18*: 245 252.

Şalcioglu, E., Urhan, S., Pirinccioglu, T. ve Aydin, S. (2017). Anticipatory fear and helplessness predict PTSD and depression in domestic violence survivors. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy, 9*(1), 117.

Tjaden P, Thoennes N. (2000). Full report of the prevalence, incidence and consequences of violence against women: findings from the National Violence Against Women Survey. Washington, DC, National Institute of Justice, Office of Justice Programs, United States Department of Justice and Centers for Disease Control and Prevention.

Turkish Republic Prime Ministry Directorate General on the Status of Women. (2009). Domestic violence against women in Turkey. Retrieved from http://www.hips.hacettepe.edu.tr/eng/dokumanlar/2008-TDVAW_Main_Report.pdf

Ullman, S. E. ve Brecklin, L. R. (2002). Sexual assault history, PTSD, and mental health service seeking in a national sample of women. *Journal of Community Psychology, 30*(3), 261-279.

Ullman S.E., Filipas H.H. (2001). Predictors of PTSD symptom severity and social reactions in sexual assault victims. *J Trauma Stress; 14*:369-389.

Ullman S.E., Filipas H.H., Townsend S.M., Starzynski L.L. (2007). Psychosocial correlates of PTSD symptom severity in sexual assault survivors. *J Trauma Stress, 20*:821-831.

Ullman, S. E. ve Siegel, J. M. (1993). Victim-offender relationship and sexual assault. *Violence and Victims, 8*(2), 121.

World Health Organization. (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.

World Health Organization. (2013). Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. World Health Organization. https://apps.who.int/iris/handle/10665/85239

Zinzow H.M., Resnick H.S., Amstadter A.B., McCauley J.L., Ruggiero K.J., Kilpatrick D.G. (2010). Drug- or alcohol-facilitated, incapacitated, and forcible rape in relationship to mental health among a national sample of women. *J Interpers Violence, 25*:2217-2236.

DÜNDE

BUGÜNDE

YARINDA

KADIN

Editör
Prof. Dr. Nur Çetin

nobel

DÜNDE BUGÜNDE YARINDA KADIN

Editör: Prof. Dr. Nur Çetin

Yayın No.: 4993
Beşeri Bilimler / sosyoloji No.: 214
ISBN: 978-625-397-575-3
E-ISBN: 978-625-397-576-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çetin, Nur.
Dünde Bugünde Yarında Kadın / Editör: Nur Çetin
1. Basım, XVI + 386 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-575-3
E-ISBN: 978-625-397-576-0
1. Kadın 2. Aile 3. Türk İslam Kültüründe Kadın 4. Toplumsal Hayatta Kadın 5. Sosyal Alanda Kadın

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**
ÖN SÖZ ..... **xi**
Teşekkür ..... **xv**

BİRİNCİ BÖLÜM
"DÜNDE KADIN"

TÜRK TARİHİNDE İZ BIRAKAN KADINLAR **3**
Nur Çetin

Giriş 3
1. Türk Tarihinde Göç ve Önemi 4
2. Göç Sürecinde Kadının Yeri ve Önemi 6
3. İlk Türk Hükümdar Kadın Tomris 9
4. Eski Türk Devletlerinde Kadın 11
5. Türk Destanlarında Kadın 13
6. Türk Milletinin Örnek Kadınları: Altuncan Hatun ve Raziye Begüm Sultan 16
7. İlk Kadın Teşkilatı Bacıyan-ı Rum ve Kurucusu Fatma Bacı 18
Sonuç 20
Kaynakça 21

SOSYAL SORUMLULUK VE KADIN **23**
Hüseyin Öztürk

Giriş 23
1. Sosyal Sorumluluk 23
2. Aile 24
3. Türk Ailesi 25
4. Kadının Toplumdaki Yeri 27
5. Aile Ahlakı 31
6. Dinler ve Kadın 32
7. Anadolu Beylikleri ve Osmanlılarda Kadın yahut Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) 34
8. Beylikler, Osmanlı ve Kurtuluş Savaşı'nda Kadınların Yaptıkları Görevlere Dair Bazı Belgeler 36
9. Vakıf Kurucu Bazı Kadınlar 40
Kaynakça 43

ATASÖZLERİ VE DEYİMLERDE KADIN KAVRAMI 45
Ebru Alagöz Boyraz

Giriş 45
1. Atasözü ve Deyim Kavramı 46
2. Türk Kültürü ile Atasözü ve Deyimlerde Kadın 48
2.1. Türk Kültüründe Kadın 48
2.2. Atasözü ve Deyimlerde Kadın 50
2.2.1. Kadın ve Annelik 51
2.2.2. Kadının Aile İçindeki Sorumlulukları 52
2.2.3. Kadının Namusu 53
2.2.4. Kadının Olumlu ve Olumsuz Özellikleri 55
2.2.5. Kadın İçin Kullanılan Olumsuz Söylemler 56
Sonuç 57
Kısaltmalar 61
Kaynakça 61

***JÖN TÜRK*'TEN ŞİMŞEK'E TÜRK ROMANINDA KADIN KAHRAMANLAR 63**
Ayşegül Sekman

Giriş 63
1. Ahmet Mithat Efendi'nin "Jön Türk" Romanında Kadın Kahramanlar 64
2. Salahaddin Enis'in "Neriman" Adlı Romanında Kadın Kahramanlar 68
3. Fatma Aliye'nin "Enîn" Romanında Kadın Kahramanlar 73
4. Cemil Süleyman Alyanakoğlu'nun "Siyah Gözler" Romanında Kadın Kahramanlar 78
5. Mehmet Rauf'un "Bir Aşkın Tarihi" Adlı Romanında Kadın Kahramanlar 83
6. Peyami Safa'nın "Şimşek" Adlı Romanında Kadın Kahramanlar 87
Sonuç 92
Kaynakça 94

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİLERİNDEN AYLIK DERGİDE KADIN ALGISI 95
Suzan Yıldırım

Giriş 95
1. Diyanet Aylık Dergisi 97
2. Aylık Derginin Yayın Hayatına Girişi İlk Dönem 98
3. Diyanet Aylık Dergide İkinci Dönem 103
4. Diyanet Aylık Dergide Üçüncü Dönem 114
5. Diyanet Aylık Dergide Dördüncü Dönem 119
Sonuç 122
Kaynakça 125

İKİNCİ BÖLÜM
"BUGÜNDE KADIN"

EGEMEN KADIN İMGESİNİN NEOLİBERAL KENTLERDEKİ İZDÜŞÜMLERİ 129
Levent Taş

Giriş 129
1. Kadın İmgesi ve Kadınlığın Evrensel Formu 132
2. Tarihsel Süreçte Egemen Kadın İmgesi ve Egemen Kadınlık Örnekleri 136
3. Kentsel Yaşamda Egemen Kadınlık 141
4. Neoliberal Kentlerde Egemen Kadınlık 146
5. Yasaklı Mekânlar: Kentin Özgürleştirici Havası ve Dışlanma 148
6. Kentsel Yaşamda Tüketici ya da Tüketim Nesnesi Olarak Kadın 155
Sonuç 159
Kaynakça 161

KADIN İSTİHDAMI VE CİNSİYETE DAYALI ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ 165
Hande Aksöz Yılmaz

Giriş 165
1. Kadın İstihdamı 167
1.1. Kadın İstihdamına Tarihsel Bakış 170
1.2. Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler 171
1.2.1. Kadın Eğitimi 172
1.2.2. Kadınların Zamana Bağlı Eksik İstihdamı 176
1.2.3. Görünmez Kadın Emeği 178
1.2.4. Annelik İzni 179
1.2.5. Sosyal Koruma Erişimi 180
1.2.6. Çocuk Bakımı 181
1.2.7. Cinsiyet Rolleri ve Kadına Yönelik Taciz 184
1.2.8. Kayıt Dışı Çalışma 185
1.3. Türkiye'de Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Politika ve Girişimler 187
2. Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği 191
2.1. Küresel Bir Mesele Olarak Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği 194
2.1.1. Toplumsal Normlar 195
2.1.2. Kadının Görünmez Emeği 195
2.1.3. Kadınların Esnek Çalışma Eğilimi 196
2.1.4. Kadınların Pazarlık Gücü 197
2.1.5. Kadın Eğitim Düzeyi 197
2.1.6. Cinsiyet Gereklilikleri 198
2.2. Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliğini Gidermeye Yönelik Politika ve Eylemler 199
2.3. Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliğini Gidermeye Yönelik Politikalar 200

Sonuç ve Öneriler 201
Kaynakça 205

KADINLARIN İŞ YAŞANTISINDA KARŞILAŞTIKLARI KARİYER ENGELLERİ: MEB KADIN YÖNETİCİLERİ 207
İsa Bahat

Giriş 207
1. Kariyer 208
1.1. Kariyer Planlaması 209
2. Kadınların İş Yaşantısındaki Yeri 211
2.1. Dünyada Kadının Çalışma Yaşamındaki Yeri 211
2.2. Kadınların İş Yaşantısında Karşılaştığı Engeller 213
2.2.1. Cam Tavan Sendromu 219
2.2.2. Evde Karşılaşılan Engeller 222
2.2.3. Yönetime Bakış Açısı 224
2.2.4. Öz Güven Eksikliği 225
2.2.5. Kraliçe Arı Sendromu 225
3. Türkiye'de Kadın İstihdamına Yönelik Veriler 227
4. Kadın Eğitim Yöneticiliği ve Kariyer Süreçleri 231
Sonuç ve Tartışma 235
Kaynakça 237

İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARINDA KADININ KONUMLANDIRILMASI 243
Sultan Selen Kula

Giriş 243
1. Eğitimde Ders Kitaplarının Önemi 243
2. Türkçe Ders Kitaplarında Kadının Kişilik Özellikleri 247
2.1. Türkçe Ders Kitaplarında Aile İçi Rollerde Kadın 247
2.2. Türkçe Ders Kitaplarında Çalışma Hayatında Kadın 249
2.3. Türkçe Ders Kitaplarında Kadının Toplumsal Hayatta Yeri 250
3. Hayat Bilgisi Dersi Kitaplarında Kadının Kişilik Özellikleri 251
3.1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Aile İçi Rollerde Kadın 251
3.2. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Çalışma Hayatında Kadın 252
3.3. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Kadının Toplumsal Hayatta Yeri 253
4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kadının Kişilik Özellikleri 253
4.1.Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Aile İçi Rollerde Kadın 254
4.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çalışma Hayatında Kadın 255
4.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Kadının Toplumsal Hayatta Yeri 255
5. Matematik Ders Kitaplarında Kadının Kişilik Özellikleri 256
5.1. Matematik Ders Kitaplarında Aile İçi Rollerde Kadın 256

5.2. Matematik Ders Kitaplarında Çalışma Hayatında Kadın 256
5.3. Matematik Ders Kitaplarında Kadının Toplumsal Hayatta Yeri 257
6. Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Çalışma Hayatında Kadın 257
6.1.Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Kadının Toplumsal Hayatta Yeri 258
Sonuç 258
Kaynakça 260

ÇİZGİ FİLMLERDE KADININ KONUMLANDIRILMASI 263
Rabia Sarıca

Giriş 263
1. Kitle İletişim Araçları Bağlamında Televizyon ve Çizgi Filmler 264
2. Çizgi Filmlerin İşlevleri 266
3. Çizgi Filmlerin Çocuk Gelişimindeki Yeri ve Önemi 273
4. Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Rolleri 277
5. Çizgi Filmlerde Kadın Konusu ile İlgili Ülkemizde Yapılan Çalışmalar ve Sonuçları 280
Sonuç 282
Kaynakça 283

KADIN VE SPOR 287
Sevde Mavi Var

Giriş 287
1. Kadın ve Spor 287
2. Kadınların Spora Katılım Oranı 290
3. Sporun Kadın Sağlığı İçin Önemi 297
4. Sporun Kadınlar İçin Fiziksel ve Fizyolojik Etkileri 302
5. Sporun Kadınlar Üzerindeki Psikolojik Etkileri 306
Sonuç 309
Kaynakça 309

AİLE İÇİ ŞİDDET 317
Davut Aydın - Evren Erzen

Giriş 317
1. Artan Şiddet Algısı Bir Yanılsama mı? 318
2. Aile İçi Şiddet 319
3. Medyada Yayılan Aile İçi Şiddet Algısı 320
4. Toplumsal Algı Açısından Aile İçi Şiddet 321
5. Aile İçi Şiddetin Yıkıcı Sonuçları 323
6. Aile İçi Şiddetin Çok Boyutlu Nedenleri 323
7. Aile İçi Şiddeti Önlemeye Yönelik Çabalar 332
8. Psikoloji Destekli Yaklaşım 334

Sonuç 336
Kaynakça 337

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
"YARINDA KADIN"

DİJİTALLEŞMENİN KADININ İŞ GÜCÜ PİYASASINDAKİ KONUMU ÜZERİNE ETKİLERİ 345
Feride Fatma Bilgili

Giriş 345
1. Dijital Dönüşüm Çağı 346
1.1. Dijitalleşme ve Sanayi 4.0 Dönemi 346
1.2. Dijitalleşmenin Toplumsal Etkileri 347
1.3. Dijitalleşmenin İş Yaşamı Üzerine Etkileri 348
2. İş Yaşamında Kadın 352
2.1. Kadının İş Yaşamındaki Mevcut Konumu 353
2.2. Kadınların İstihdama Katılımını Engelleyen Faktörler 355
2.2.1. Kadınların İstihdama Katılımını Engelleyen Ekonomik Faktörler 355
2.2.2. Kadınların İstihdama Katılımını Engelleyen Toplumsal ve Kültürel Faktörler 356
2.3. Kadın İstihdamının Önemi 356
3. Dijitalleşme ve Kadın 358
3.1. Dijital İş Yaşamında Kadın 359
3.1.1. Dijitalleşmenin İş Yaşamında Kadınlara Sağladığı Katkılar 359
3.2. Dijitalleşmenin Kadınların Eğitim Düzeyleri ve Mesleki Durumlarına Göre Sunduğu Fırsatlar 361
3.3. Kadınların Dijital Girişimcilik Faaliyetleri (Dijital Girişimci Kadınlar) 364
3.4. Kadınların Dijital Dünyadaki Sorun Alanları ve Çözüm Önerileri 365
3.5. Kadınları Dijital İş Dünyasında Destekleyici Güncel Çalışmalar 371
Değerlendirme ve Sonuç 375
Kaynakça 377

YAZARLARIN ÖZ GEÇMİŞLERİ 381

TÜRK TARİHİNDE İZ BIRAKAN KADINLAR

Nur Çetin

Giriş

Dünya tarihinde Türkler, uçsuz bucaksız Avrasya bozkırlarından başlayıp Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılarak çok büyük ve güçlü devletler kurmalarıyla bilinmektedir. Şu anda en eski Türk devleti olarak bilinen Saka İskitler devletinden itibaren Büyük Hun Devleti, Avrupa Hun Devleti, Gök Türk Kağanlığı, Büyük Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti gibi eski çağdan yeniçağa kadar dünya tarihine damga vuran kudretli devletler kuran Türk milleti bugünde de Avrasya'da kurulan farklı devletlerle (başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyeti, Türkmenistan Cumhuriyeti) temsil edilmektedir. Bundan dolayı dünya tarihinde Türkler en eski ve en köklü milletlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bununla ilgili birçok Batılı bilim insanı Türkler olmadan dünya tarihinin yazılamayacağını ifade etmişlerdir.

Eski ve Orta Çağ tarihi gösteriyor ki yeni toprakları fethederek devletin sadece kurulması değil, bununla birlikte devletin ve hâkimiyetin devamının sağlanması ve geliştirilmesi de çok büyük önem taşımaktadır. Tarihte Türkleri güçlü kılan ve bu kadar büyük coğrafyada birçok devleti kurma ve hâkimiyeti sağlama fırsatını sağlayan birkaç unsurun olduğu bilinmektedir. Bunlar en başta derin ve gelişmiş Türk kültürü ve zihniyeti; Türk devlet geleneği, özgürlük aşkı ve cihana hükmetme düşüncesi; her zaman milletin diriliğini sağlayan göçebe hayat tarzı, hayvancılık ve mükemmel örgüt sistemi; fetihleri sağlayan katı askerî disiplin ve herkese örnek olan muazzam ordu sistemi; erken dönemlerden itibaren gelişmiş demircilik, sanat ve bilim en iyi silahların üretilmesini temin etmiştir; özellikle İpek Yolu boyunca gelişmiş şehircilik, ekonomi ve ticaret; Türklerin hareketliliğini sağlayan toplumun sosyal yapısı; zengin Türk dili ve Türk halk edebiyatı, özellikle Orta Çağ'da bilime ve düşünce hayatına sağlanan büyük katkılar vb.

önemli izler bırakmışlardır. Toplumsal hayattaki rolleriyle Türk medeniyetlerine yön veren kadınların izlerini günümüz tarihsel mirasında da görmek mümkündür. Kadınlar toplumsal yapının her alanında söz hakkına sahiptiler ve aldıkları cesur ve adaletli kararlar ile Türk tarihinde önemli başarılara imza atmışlardı. Çalışmada, Türk kadınının tarihteki önemini Altuncan Hatun ve Raziye Begüm Sultan, Fatma Bacı gibi önemli tarihsel figürler ile ele alınmıştır. Bu örnekler, büyük Türk uygarlıklarının oluşumunda ve güçlenmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Günümüzde kadının bulunduğu konum göz önüne alındığında Türk tarihinde kadınların her alanda oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Mevcut durum itibarıyla gelişmiş birçok Avrupa ülkesi de dâhil olmak üzere kadınların ekonomik ve sosyal hayatta erkeklerin gerisinde bulunduğu ve hâlâ birçok sosyal haktan mahrum bırakıldığını söylemek mümkündür. Kadınlarla ilgili yapılacak her türlü düzenlemede Türk tarihinde kadının toplumsal alandaki yeri göz önünde bulundurularak referans alınmalı ve Türk kadınına tarihteki güçlü pozisyonu tekrar kazandırılmaya çalışılmalıdır. Unutmayalım ki tarihte güçlü Türk toplumlarının temelinde güçlü kadınlar vardı.

Kaynakça

Acar, Hasan. (2019). Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın, İnsan&İnsan, S.21, ss. 395-411.

Akçora, Ergünöz (1996). Türk Tarihinde Göçler ve Önemli Sonuçları, Bilig-2/Yaz'96.

Akyüz, Çiğdem. (2010). "Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi". Mukaddime, S. 1, ss. 169-180.

Aksoy, Murat (2018). Türk Destanlarında Alp Kadın ve Kurtuluş Savaşı Resimlerine Yansımaları, İdil Dergisi. V. 7, ss. 1003-1010.

Aksoy Numan Durak, (2010), Eski Türk Toplumunda Kadının Sosyal Statüsü, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 185. ss. 1-18.

Canatan, Kadir, (2009). Aile sosyolojisi, 2009. İstanbul: Açılım Kitap Yay.

Çakan Variş, (2009). Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları, Ankara.

Çandarlıoğlu, Gülçin, (2003). İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı.

Denis, Sinor, (1990). The Cambridge History of Early inner Asia V. 1., University of Cambridge Press, New York, 1990.

Çetin, Nur. (2021). Tarihsel Süreçte Kadın ve Aile / Kadın ve Aile, Ankara, Nobel Yayınevi.

Ergin, Muharrem, (2011). Dede Korkut Kitabı. Boğaziçi Yayınları.

Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum hakkında, https://fatmabaci.ahievran.edu.tr/ icerik/fatmabacivebaciyanirumhakkinda).

Findley, Carter V. (2012)., Dünya Tarihinde Türkler, (çev. Ayşen Anadol), Timaş Yayınları.

Hoştaş, Gülay (2022). Tomris Hatun / Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız, (ed. Fatma A. Ilgın), İstanbul.

Ilgın, Fatma Aysel, (2022). Boğarık Hatun / Tarihte İz Bırakan Kadınlarımız, (ed.Fatma A. Ilgın), İstanbul.

Kafesoğlu, İbrahim, (2015). Türk Milli Kültürü, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Karakoç. Eren. (2017). İskit Türklerinde Kadınların Önemi, Akademik Bakış Dergisi, S. 61, Mayıs Haziran, ss.522-532.

Karakoç, Eren (2020). Yenilmez Persleri Bozguna Uğratan Kadın Hükümdar Tomris ve Mensubu Olduğu İskitlerin Türklüğü Meselesi.

Kaya, Muharrem, (2002). Türk Halk Anlatılarında Kadın, Toplum ve Bilim, S.15, ss. 49-55.

Kuşcu, Ayşe, D. (2016). Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği. Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, (1), ss. 173-191.

Köken, Arif Hüdai ve Nüket Örnek Büken, (2018). XIII. Yüzyılda Güçlü Bir Toplumun Gelişmesine Katkı Sunan Fatma Bacı ve Dünyanın İlk Kadın Örgütlerinden: Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacılar Teşkilatı), Lokman Hekim Dergisi, C. 8, S. 2, ss. 113-119.

Taşağıl, Ahmet, (2017). Kök Tengri'nin Çocukları, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Sevinç, Necdet, (2007). Türklerde Kadın ve Aile, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Şeşen, Ramazan, (2020). İbn Fadlan Seyahatnamesi ve Ekleri, Yeditepe.

Şahin, H. Hilal (2018). Müslüman Türk Devletinin Tek Kadın Sultanı "Belkîs-i Cihan Raziye Begüm", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C. 5, S. 16, ss. 362-377.

Türkmen, Erkan, (2007). Sultan Raziye, İstanbul: NKM Yayınevi.

Türkmen, Mehmet, vd. (2005). Dünden-Bugüne Türkler'de Kız ve Kelin Kovuu Oyunu, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, C. 6, S. 1, ss. 49-57.

Üçok, Bahriye (1960). Delhi Müslüman-Türk Sultanlığının Kuruluşu ve Sultan Raziye'nin Saltanatı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 8 S. 1, ss.126-127.

Yuvalı, Abdülkadir ve Hikmet Demirci, (2021). Türk Dünyasının Ortak Kültür Tarihinde Aile ve Kadın, İstanbul: Selenge Yay.

SOSYAL SORUMLULUK VE KADIN

Hüseyin Öztürk

Giriş

Aile, Türk ve İslam toplumunun en önemli kurumları arasında yer almaktadır. Aile kavramı toplumun temelini oluşturan kutsal bir değerdir. Toplumu oluşturan bireylerin karakterinin şekillendiği yer olan aile kurumunun önemli işlevleri bulunmaktadır. Ailenin ve toplumun şekillenmesinde ise "kadının" büyük önemi vardır. Türk-İslam tarihinde kadın ve aileye oldukça değer verildiği ve önemsendiği görülmektedir. Türk medeniyetlerinde kadınlar devletin her kademesinde görev alarak toplumsal yapının bir parçası olmuşlardır. Bu çalışmada Türk-İslam medeniyetlerinde kadınların toplumsal hayattaki yeri çeşitli örnekler üzerinden ele alınarak, kadına verilen değer ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Sosyal Sorumluluk, Aile, Türk Ailesi, Aile Ahlakı, İslam'da Kadın.*

1. Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk ya da toplumsal sorumluluk ve dayanışmanın amaçları; sosyal çıkar ve önünü güvenli olarak görebilen fertlerin yetişmesidir. Toplumsal sorumluluğun temel konuları olan fakirlik, sağlıklı bir hayat, eğitimde imkân ve kadın erkek eşitliği, insanlık hukuku ve doğa bilincinin oluşturulmasıdır. Yine; kadın, erkek, ana-baba, çocuk haklarının korunması ve engelli bireylerin topluma kazandırılması gibi konular bu kategoride değerlendirilebilir.

Bireysel sorumlulukla, sosyal sorumluluk iç içe olup; bireysel sorumluluk, toplumsal sorumluluktan ayrı düşünülemez. Toplumun teşkilatlanmış şekline millet, milletin anayasa ve kanunlar çerçevesinde organizasyonuna da devlet denir. Sosyal sorumluluğun tam olarak yerine getirilebilmesi için; o toplumun inanç, ahlak, örf-âdet, tarih bilinci ve gelenekler gibi değerlerinin ana sınıfın-

Selçuklulardan Osmanlıya uzanan sağlık hizmeti anlayışı bir bütün hâlinde değerlendirildiğinde, insanı merkeze alan ve moral ağırlıklı bir hizmet anlayışının esas alındığı görülecektir. Bu anlayışın en belirgin yönü, doktor değil, hikmet ve irfan sahibi anlamına gelen *"hekim"* kelimesi üzerinde ısrarla durulması ve vakfiyelerde hasta-hekim ilişkilerinin düzenlendiği bölümlerde ortaya konulan incelik ve nezakettir.

Hastaların fiziki ve fizyolojik rahatsızlıklarının giderilmesi için, ruhi ve deruni motivasyonun öne alındığı görülmektedir. Başta hekimler olmak üzere sağlık hizmeti çalışanlarından istenilen en önemli özellik; mesleki bilgilerinin yanında her kademedeki görevlilerin sadece hastalara iyi davranmaları değil, başkalarının iyiliğini kendi çıkarının önünde tutmak anlamına gelen faziletle muamele etmeleridir (Öztürk, 2018, s. 14).

İstisnasız bütün sağlık kuruluşlarında temizliğin simgesi olan hamam ve manevi değerleri yüksek tutmak anlamında ibadet mekânlarına, sağlık hizmeti bütünlüğü içerisinde yer verilmesi dikkat çeken bir diğer ayrıntıdır. Hamamın yakılması ve hastaların yıkanması için dârüşşifa personeli arasında külhancı ve nekahet döneminde hastaların huzur içerisinde ibadetlerini yapmalarını temin amacıyla dârüşşifa binasıyla birlikte yapılan camii veya mescitte görev yapacak imam ve müezzinin diğer sağlık personeli ile birlikte tayin edilmesi bir diğer ayrıntı ve inceliktir.

Kaynakça

Akdağ E., (2019), *1200- 1450 Seyahatnamelerinde Anadolu*, YLT, İ. Ü. S. B. E, Malatya.

Akdemir, S. *Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın*, İslami Araştırmalar Dergisi, c. V,

Aktaş, C., (1991), *Kadının Toplumsallaşması ve Fitne*, İslami Araştırmalar Dergisi, C. V,

Arat, N., (1986), *Kadın Sorunu*, Say Yayınları, İstanbul.

Arsal, S.M., (2014), Türk Tarihi ve Hukuk, Türk Tarih Kurumu, Ankara

Aşıkpaşazâde, (2003), *Osmanoğulları Tarihi*, (Çev. K. Yavuz, M. Saraç), K Kitaplığı, İstanbul

Bacıyan-ı Rum, (…), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

Berktay, A, (2006), Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları, İstanbul.

Broquière, B, De La, (2000), *Deniz Aşırı Seyahat*, (Çev. İ. Arda), Eren Yayıncılık, İstanbul

Buda, Tripitaka, Angutara Nikaya, 3: 23

Buhari, Edeb. 2. DIB. *Hadislerle İslam*. Ankara 2014.

Bürhan, N., (2010), *Toplumsal Cinsiyet ve Din*, Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi, S. IV,

Gyorgy, Macar, (2009), *Türkler, Türklerin Gelenekleri ve Hinlikleri Üzerine bir İnceleme*, (Çev. L. Aslan Özcan), Bilge kültür sanat, İstanbul

Gazalî, *İhya'ı Ulumi'd-Din*, Mısır 1334

Çubukçu, H., (2015), Bâcıyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri, *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 5, İstanbul

Eflakî, A., (1973), *Ariflerin Menkibeleri*, C. I- II, Çev. T. Yazıcı, MEB Yayınları, İstanbul

Evliya Çelebi, (2000), *Seyahatname,* (Yayına Hazırlayan, Y. Dağlı), C. I, İstanbul

Gökalp. Z., (1995), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Toker Yayınları, İstanbul

Gökalp. Z., (1992), Türk Ahlakı, Toker Yayınları, İstanbul

Hadislerle İslam, (2014), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara

İbn Batuta, (1971), Seyahatnamesi'nden Seçmeler, Çev. İ. Parmaksızoğlu, MEB, İstanbul

İbn Fazlan, (1995), S*eyahatname*, (Tercüme R. Şeşen), Bedir Yayınevi, İstanbul

İslam Ansiklopedisi, DVY, Nilüfer Hatun md.

İmam Buharî, Temel Hadis Kitabı,

Kafesoğlu, İ., (2011), *Türk Milli Kültürü*, Ötügen Neşriyatı, İstanbul

Kınalızâde A. Ç. (1288: Kitab I, Bursa

Kur'an-ı Kerîm, Meali Kerîm, DVY. Ankara

Marco Polo, (2003), *Dünyanın Hikâye Edilişi, Harikalar Kitabı* I, (Çev. I. Ergüden), İthaki Yayınları, İstanbul.

Okiç, M. Tayyip, (1978), *İslamiyette Kadın Öğretimi*, DİBY, Ankara

Oktay, F., (2009), *Schiltberger'in Hatıratı Çevirisi ve Kritiği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AKÜSBE, Afyonkarahisar.

Öztürk, N. (2018),"*Topluma Şifa Dağıtan Vâkife Hanım Sultanlar*", Vakıf ve Toplum, Diyanet-Sen Yayınları, Sayı 6, Ankara

Öztürk, H., (1991*), Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile* (Yayınlanmış Doktora Tezi) BAAKY, Ankara

Öztürk, H., (2005), *Sosyolojik Yansımalar*, Ebabil Yayıncılık, Ankara

Öztürk, H., (1991), Türklerde Aile ve Ahlâk Telâkkileri, Türk Aile Ansiklopedisi, C. I, s. 12- 21

Richard, G., (1909), *La Femme dans d'Histoire*, Hachette Livre

Roux, J. P., (2013), *Türklerin Tarihi,* Kabalcı Yayınları, İstanbul

Rosonyi Lâszko, (2008), *Tarihte Türklük*, (Ed. O. A. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul

Tirmizi, Radà, (2014), *Hadislerle İslam*, DIB, Ankara.

Turan, O., (2016), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul

Yıldırım, N., (2013), *Gureba Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne*, İstanbul

ATASÖZLERİ VE DEYİMLERDE KADIN KAVRAMI

Ebru Alagöz Boyraz

Giriş

Dil; insanların hissettiklerini, düşündüklerini aktarmasına, neden var olduğunu sorgulamasına yardımcı olan sistematik bir kavramdır. Dil var olduğu andan itibaren kültürün en önemli taşıyıcısı kabul edilmiştir. Kültür de kısaca bir milletin sahip olduğu, geçmişten günümüze taşıdığı maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlanabilir. Dili oluşturan sözcükler ve bu sözcüklerden oluşan tüm atasözü ve deyimler tıpkı birer ayna gibi içinde bulundukları toplumun yapısını, kısaca kültürünü yansıtır.

Atasözleri, bir milletin deneyimleri sonucu ortaya çıkıp çoğunlukla öğüt vermek için, deyimler ise söylenmek isteneni daha etkileyici kılmak için kullanılır. Söz konusu ifadelere bakılarak bir toplumun değer yargıları, öncelikleri, insana (kadın, erkek, çocuk) bakış açısı anlaşılabilir.

Geçmişten günümüze kadın ile erkek, toplum içinde farklı konumlandırılmış, farklı görevler üstlenmişlerdir. Dökmen (2015, s. 15-17), toplumun kadın ve erkeğe farklı özellikler, davranışlar, görevler yüklediğini; kadınlardan ve erkeklerden beklenen roller, davranışlar, duygular ve faaliyetlerin farklı olduğunu dile getirmiştir. Atasözleri ve deyimler de oluşurken kadından beklenen görevlerin, yeteneklerin, nasıl bir eş olması gerektiği, anne olduğunda neler yapması gerektiği gibi beklentilerin ön plana çıktığı görülür.

Bu çalışmada Ömer Asım Aksoy'un hazırlayıp yayımladığı *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2* taranarak Türk atasözleri ve deyimlerindeki kadın kavramı üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Kadın ile ilgili 103 atasözü; 138 de deyime ulaşılmıştır. Tespit edilen atasözleri ve deyimler; "kadın ve annelik", "kadının aile içindeki sorumlulukları", "kadının namusu", "kadının olumlu ve olumsuz özellikleri", "kadın için kullanılan olumsuz söylemler" başlıkları altında örneklem alma metodu ile gösterilmiştir.

Kısaltmalar

ADS 1: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü / 1 Atasözleri Sözlüğü

ADS 2: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü / 2 Deyimler Sözlüğü

DLT: Divanü Lügati't-Türk

GTS: Güncel Türkçe Sözlük

TS: Türkçe Sözlük

Kaynakça

Akkutay, Ülker (1991), İslâmiyetten Önce Türk Ailesi, *Türk Aile Ansiklopedisi 1* içinde (s. 55-58), Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Başkanlığı.

Aksan, Doğan (2009), *Her Yönüyle Dil / Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Albayrak, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri,* İstanbul: Kapı Yayınları.

Ayverdi, İlhan (2011), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Bayat, Fuzuli (2010), *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Beauvoir, Simone de (1993), *Kadın 1 "İkinci Cins" Genç Kızlık Çağı*, (Çev. Onaran, Bertan), İstanbul: Payel Yayınları.

Beyzadeoğlu, Süreyya (2003), *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye*, İstanbul: MEB Yayınları.

Çığ, Muazzez İlmiye (1959), "Dünyanın En Eski Atasözleri", *Tarih-Coğrafya Dünyası I*, s. 2.

Çobanoğlu, Özkul (2004), *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Çolak, Gülcan (2019), *Toplumdilbilimi - Toplumsal Cinsiyet ve Dil*, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayıncılık.

Dökmen, Zehra Yaşın (2015), *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ergin, Muharrem (1973), *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Eroğlu Genç, Fatma (2017), *Atasözleri ve Deyimlerde Cinsiyetlerin Söylem Analizi ve Din*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Gökalp, Ziya (1974), Türk *Medeniyeti Tarihi 1-2*, İstanbul: Türk Kültür Yayını.

Gökyay, Orhan Şaik (2014), *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Güler, Ali (1992), İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1* içinde (s. 61-73), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Günindi Ersöz, Aysel (2010), Türk Atasözü ve Deyimlerinde Kadına Yönelik Toplumsal Cinsiyet Rolleri, *Gazi Türkiyat*, Bahar/6, Ankara.

Kadın Ansiklopedisi (1984), İstanbul: Tercüman Gazetesi.

Kalav, Ayşe (2012), Namus ve Toplumsal Cinsiyet, *Mediterranean Journal of Humanities*, II/2, s. 151-163.

Karabaş, Seyfi (1999), *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kenzhalin, Kuanıshbek (2012), *Kazak ve Türkiye Türkçesinde Deyimlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi*, İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Korkmaz, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Öztürk, Emine (2017), *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, Ankara: Gece Kitaplığı.

Schipper, Mineke (2019), *Bir Kemikten Bin Söze / Dünya Atasözlerinde Kadın*, (Çev. Belge, Taciser Ulaş- Devrim, Nurkalp), Ankara: Tudem Yayın Grubu.

Toklu, Mehmet Osman (2009), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türköne, Ayşe Selva (2018), *Türk, Moğol ve Kore Atasözlerinde Kadın*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

JÖN TÜRK'TEN ŞİMŞEK'E TÜRK ROMANINDA KADIN KAHRAMANLAR

Ayşegül Sekman

Giriş

Tanzimat Dönemi ile başlayan Batılılaşma hareketi Osmanlı Devleti'ni sosyal, siyasal ve bireysel yönüyle etkisi altına alır. Yeni medeniyet dairesinin etkisine girilmesi aydın kesim ile halk tabakası arasında farklı değerlerin benimsenmesine yol açar. Bu anlamda toplumda yaşanan değişim ve dönüşümden toplumun ve ailenin oluşmasında büyük öneme sahip olan kadının etkilenmemesi mümkün değildir. Kadınların özellikle Batılılaşmanın etkisiyle edebî eserlere konu olduğu görülür. Kadın kahramanları Batılılaşmanın maddi ve manevi sonuçlarını okurlara aktarmak için araç olarak kullanan yazarlar, edebiyat mahsulleri ile dönemin değişen ve başkalaşan ahlaki, içtimai değer yargılarını sosyal mesaj verme kaygısıyla okura sunma ihtiyacı hissederler.

1908-1923 yılları arasında kaleme alınan romanlar Millî Edebiyat Dönemi içerisine dâhil edilir. Bu dönemde kadın-erkek eşitliği, Batılılaşma, feminizm, evlilik kurumunda bozulma, çağdaşlaşma, pozitivist bakış açısı, ahlaki yozlaşma gibi konular işlenir. Romanlar Doğu-Batı arasında ikilemde kalan insanların yaşadıkları içsel çatışmalar, 1908 öncesi yönetimin yol açtığı yıkımlar ve savaşlar çerçevesinde ele alınır. İkinci Meşrutiyet romanı eskiler ve yeniler çerçevesinde iki ayrı yönden ilerler (Gündüz, 2013, s.19). Bu dönemden itibaren edebiyat halka kimi zaman yaşanan değişim ve dönüşümleri benimsetme kimi zaman da bu değişim ve dönüşümün olumsuz sonuçlarını gösterme gayesi güder.

Çalışmada Millî Edebiyat Dönemi (1908-1923) içerisinde yazılmış altı roman incelenerek toplumun yaşadığı değişim ve dönüşümlerden kadın kahramanların hangi yönde etkilendiklerini tespit etmek hedeflenmiştir. Kadın-erkek ilişkileri, kadın ve musiki, kadının eğitimi, sadakatsizlik, yanlış Batılılaşma gibi konular romanlar ekseninde irdelenmiştir. Bu minvalde basım tarihi esas alınarak kronolojik sıraya uygun olarak Ahmet Mithat Efendi'nin "Jön

Bireyler, öz medeniyetlerine karşı ön yargılarla yaklaşmasından dolayı toplumdaki pek çok olumsuzluğun sebebini de kendi medeniyetinde aramaktadırlar. Hâlbuki yenilikleri yadsımayan, kendi değerlerimizle sentezlenebilecek kökü geçmişte olan bir medeniyet anlayışı toplumsal ve bireysel yozlaşmanın önündeki en büyük engel olacaktır.

Kaynakça

Adler, Alfred. (2020). *İnsan Psikolojisi.* Çev. Aycan Özüpek. Ankara: Yason Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi (2019). *Jön Türk.* Hazırlayan: Osman Sevim. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Alyanakoğlu, Cemil Süleyman (2014). *Siyah Gözler.* İstanbul: Papersense Yayınları.

Enis, Salahaddin (2004). *Neriman.* İstanbul: Birharf Yayınları.

Fatma Aliye Hanım (2012). *Enîn.* Hazırlayan: Ayşe Demir. İstanbul: Kesit Yayınları.

Fromm, Erich (2015). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum.* Çev. Necla Arat. İstanbul: Say Yayınları.

Fromm, Erich (2020). *Sevme Sanatı.* Çev: Işıtan Gündüz. İstanbul: Say Yayınları.

Gündüz, Osman (2013). *İkinci Meşrutiyet Romanı 1908-1918 Yapısal ve Tematik İnceleme.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Horney, Karen (2020). *Kadın Psikolojisi.* Çev: Selçuk Budak. İstanbul: Totem Yayınları.

Karaca, Faruk. (2014). *Yabancılaşma ve Din. Dinsel Yabancılaşmanın Sosyal Psikolojik Analizi.* Çamlıca Yayınları.

Rauf, Mehmet (2021). *Bir Aşkın Tarihi.* Hazırlayan: Ayşen Perçin. Turkuvaz Yayıncılık.

Safa, Peyami (2016). *Şimşek.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİLERİNDEN AYLIK DERGİDE KADIN ALGISI

Suzan Yıldırım

Giriş

İnsanlar, tarih boyunca bireyin dünya üzerindeki varoluşunu birtakım nitelikler ve özellikler kullanarak anlamlandırmışlardır (Akkaş, 2019, s. 98). Bu anlamlandırmada kişinin ırkı, toplum içindeki statüsü, ekonomik durumu, etnisitesi, yaşadığı bölgesi/beldesi, ana dili, yaşı, dini gibi çeşitli kategoriler kullanılmıştır. Bu tanımlamalardan biri de insan hayatı için önemli bir fonksiyona sahip olan, bireyin davranış şeklini, hayat biçimini tayin eden cinsiyet oluşumu içindeki "kadın" ve "erkek" kavramlarıdır. Biyolojik bir kavram olan cinsiyet (sex), bireylerin cinsiyetinin daha doğmadan önce anne karnındayken bilinmesiyle başlayıp, doğması ile yaşam boyu devam eden bir süreci ifade eder. Kısaca insanın fizyolojik açıdan kadın ya da erkek olarak dünyaya gelmesidir. Biyolojik olarak kadın ve erkek olarak kodlanan fiziki vücutlara anlam yüklemeye ve onları kültürel olarak tanımlamaya, toplumsal cinsiyet (gender) denir (Gürhan, 2010, s. 59). Toplumsal cinsiyet, dünyaya gelen kişilerin toplumsal hayat içinde her çeşit görevlerinin belirlendiği alanı açıklar. Bu, tanımlanan görevler kapsamında bireylerden birtakım davranışlar beklenir. Farklı kültürlerde ve değişik zamanlarda kadın ve erkeğe cinsiyetinden dolayı uygun görülen sosyal davranış şekilleri, görevleri, rolleri, algıları, anlayışları toplumsal cinsiyet kavramının kapsamı içindedir (Ecevit, 2021, s. 9). Sosyal hayat içinde tanımlanan ve sınırlanan cinsiyet rollerinin, kişiler tarafından algılanma şekli önemlidir. Çünkü bu algı üzerinden toplumun kadın ve erkeklere öğrettiği, empoze ettiği ve onlardan yapmasını umduğu, istediği değişik özellikler, davranış rolleri, sosyal ve psikolojik nitelikler, kabiliyetler, modeller, mesuliyetler, yetkiler ve vazifeler vardır. İşte tüm bu perspektifler, durumsal yargı-

ortaya çıkan kadınlar, sadece mevcut sistem ve yönetimle (Bk. Aktaş, 1988; Aktaş 1991) değil, aynı zamanda İslami literatürde yer alan kadın ayrımcılığına veya kadını ikincilleştiren ifadelerin de masaya yatırılmasına (Bk. Şefkatli Tuksal, 2000; Sarmış, 2013), yeniden literatürün gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu sebeple olacak ki 2002 yılında yapılan Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-1'in 12 maddesi kadın konusuna ayrılmıştır. Burada gündeme getirilen konular, ilgili araştırmacıların çalışmalarıyla zaman zaman Aylık Dergi'nin sayfalarına yansımıştır.

Sonuç olarak; Aylık Dergi'nin yayın hayatına girdiği yıldan itibaren incelenen zaman aralığı içinde, değişim ve dönüşümü sadece şablon, yazı stili, yazı köşeleri, resimler, dergi tasarımı, yazar kadrosu değil, yazıların içeriğinde de özellikle kadın algısındaki transformasyon olumlu yönde gelişmiştir. Yüzyıllar içinde kemikleşmiş toplumsal cinsiyet bakış açısı pek çok kadının eğitim, miras, söz, evlilikte karar verme, çalışıp üretme, birey olma hakkını elinden almıştır. Bu hakların tekrar alınması için birçok bedel ödenmiştir, ödenmektedir. Hz. Peygamber asırlar öncesinden yetimin ve kadının hakkına el uzatılmasını yasaklayarak (İbni Mace, Edep, 6), kadınlar lehine pozitif bir algı oluşturmaya çalışmış ve kadına karşı özellikle yakın çevresinden gelecek olumsuz tavrı engellemeye çalışmıştır ancak gelinen nokta ortadadır.

Kaynakça

Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi*, (Özel Sayı). 97-118.

Aktaş, C. (1988). *Sistem İçinde Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Aktaş, C. (1991). *Tesettür ve Toplum*. İstanbul: Nehir Yayınları.

American Psychological Association (APA) (2007). *APA Dictionary of Psychology*. (2nd Edition). Editor in Chief: Gary R. VandenBos. Washington: Published by American Psychological Association.

Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Berber, N. (2019). Türkiye'de Kadın Hareketinin "En Radikal" Anlarından Biri: "Boşanma Eylemi", (Ed: S. Uçan Çubukçu), *Türkiye'de Kadın ve Toplumsal Cinsiyet* (63-92). İstanbul: Derlem Yayınları.

Dökmen, Z. Y. (2012). *Toplumsal Cinsiyet*. (3. Baskı). Ankara: Remzi Kitabevi.

Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları.* Ankara: CEİD Yayınları.

Erbay, H. (2019). Tarihsel Süreçte Dünyada ve Türk Toplumunda Kadın Algısı ve Haklarının Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (1). 1- 25.

Erul, B. (2012), Veda Hutbesi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (42). İstanbul: TDV.

Gerrig, J. R. & Zimbardo, G. P (2012). *Psychology And Lıfe*. (19. Basımdan Çeviri). (Çeviren: Gamze Sart). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*. 58-80.

İbn Mace, Ebü Abdullah Muhammed b. Yezıd er-Rebei el-Kazvini. (2000). Sünen-i İbn Mace (s. 2477-2741). *El-Kütübü's-Sitte*, (Mevsüatü'l-Hadis eş-Şerif içinde, Haz. Salih b. Abdulaziz). Arabistan: Daru's-Selam.

Karasar, N. (1995). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (7.Basım). Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlı Ltd.

Odabaşı, F. (2017). Din Hizmetlerinde Çalışan Kadınların Sorunları. (Ed: Akgül Yılmaz Gülay). *Çalışma Hayatında Kadın* (211-219). İstanbul: Marmara Reklam Ltd. Şti.

Parlak Börü, Ş. (2017). Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu. *TBB Dergisi* (Özel Sayı). 43-63

Sarmış, İ. (2013). *Rivayet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*. (3. Baskı). İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Savaş, R. (2019). *İslam'ın İlk Asrında Kadın*. (2. Baskı). İstanbul: Siyer Yayınları.

Suğur, S. & Gönç Şavran, T. & Cangöz, İ. &Yeşildal, H. (2022). Kadın Örgütlerinde Farklılaşma, Ayrışma ve Özerklik. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 25 (2). 188-216.

Şefkatli Tuksal, H. (2001). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. (2. Baskı). Ankara: Kitabiyat Yayınları.

Ulutaş, B. (2017). Doküman Analizi. (Ed: Fatma Yılmaz Seggie-Yasemin Bayyurt). *Nitel Araştırma* (279-297). Ankara: Anı Yayınları.

URL-1: https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1. (Erişim tarihi: 10.04.2022)

URL-2: https://diniyayinlar.diyanet.gov.tr/sayfa/53/tanitim. (Erişim tarihi: 02.03.2022).

URL-3: https://sozluk.gov.tr/. (Erişim tarihi: 02.03.2022).

URL-4: https://sozluk.gov.tr/. (Erişim tarihi: 02.03.2023).

URL-5: https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php. (Erişim tarihi: 10.04.2022).

URL-6: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf. (Erişim tarihi: 10.04.2022).

URL-7: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf. (Erişim tarihi: 08.05.2022).

URL-8: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23084.pdf. (Erişim tarihi: 11.06.2022).

URL-9: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22996.pdf. (Erişim tarihi: 13.07.2022).

URL-10: Adım Adım Kadın-Erkek Eşitliği (turkhukuksitesi.com). (Erişim tarihi: 25.08.2022).

URL-11: http://www.sagiroglu.av.tr/pekin-deklarasyonu-ve-eylem-platformu-cn827.html. (Erişim tarihi: 10.11.2022).

Yıldırım, S. (2017). Ümmü Seleme. (Ed: Adnan Demircan-Ömer Sabuncu). *Mü'minlerin Anneleri* (317-368). İstanbul: Siyer Yayınları.

Yıldırım-Şimşek (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

EGEMEN KADIN İMGESİNİN NEOLİBERAL KENTLERDEKİ İZ DÜŞÜMLERİ

Levent Taş

Giriş

Son yıllarda kent çalışmalarına olan ilgi artmaktadır. Kent sosyolojisinin gelişimi 20. yüzyılın başlarına kadar götürülse de 1960'lardan sonra yapılan sosyolojik araştırmalar kent incelemelerini daha da popülerleştirmiştir. Söz konusu tartışmalarda kent toplumla karşılıklı etkileşim hâlinde olan bir olgu olarak görülmüş, kentler kültürün, iktidar ilişkilerinin ve gündelik yaşamın bir parçası olarak sosyolojik analize dahil edilmiştir.

Kent çalışmalarına benzer bir şekilde kadın çalışmaları da son yıllarda artan bir ilgiyle karşılaşmıştır. Özellikle ataerkil yapı, toplumsal cinsiyet, cinsiyet eşitsizlikleri, cinsiyetçilik vb. konular öne çıkmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrasında feminist toplumsal hareketlerin yaygınlaşması ve postmodernist düşünceler kadının toplumsal statüsünün eleştirel bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır. Böylece gelişen feminist düşünce kadınların toplumsal haklardan yeterince yararlanmadığını, ataerkil düzen nedeniyle erkekler tarafından tahakküm altına alındığını, bilimsel alan da dâhil olmak üzere bütün olarak toplumun ekonomik, sosyal, kültürel, dinî, siyasi, felsefi vb. açılardan erkek bakışının hâkimiyetinde olmasını eleştirmiştir. Eleştiriler felsefenin, sanatın, etiğin, ekonominin, gündelik ilişkilerin vb. kadın elinden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Kent ve kadın konularına artan ilgiye rağmen günümüzde bu iki konunun bir arada incelenmesi yeterli düzeyde ilgi görememektedir. Oysa bireylerin rolleri, statüleri, sosyal ilişkileri cinsiyete göre farklılık gösterir ve kentsel yaşama da yansır. Kentlerin cinsiyetlere göre inşa edildiğini öne süren kentsel feminizm sınırlı bir çevrede etkili olmuştur. Kentsel feminizm kentlerde ataerkil kültürün hâkim olduğunu öne sürer. Kentsel feminizm kentlerin cinsiyete göre organize edildiğini ileri sürerken eril tahakküme dikkat çekerek mekânın cinsiyetsizleştirilmesini önerir. Günümüzde cinsiyet farkı, eril tahakküm ve

hipliği yapmaktadır. Birbiriyle çelişen kadın imgelerinin neoliberal kentte bir arada var olması postmodern siyasetin ve küreselleşmenin neticesidir. Neoliberal kent farklı kimlikleri belirli bir mekânsal düzlemde belirli bir kültürel ortak payda da toplayabilme becerisine sahiptir. Bu ortak payda ise tüketim olarak karşımıza çıkmaktadır. Neoliberal kentlerde var olmak tüketim mekânlarında kendini ifade etmeyi ve tüketim odaklı bir yaşam tarzını benimsemeyi gerektirmektedir. Neoliberal kentlerde kadının evsel alanın dışına çıkması tüketmek amacıyla ve tükettiği ölçüde gerçekleşmektedir. Ancak erkekle kıyaslandığında kadının neoliberal kentlerdeki statüsü ikincil konumunu korumaktadır.

Kadınların ikincil statüye yerleştirilmesi sosyal politikalar ile çözülebilecek gibi görünmemektedir. Özellikle yasal düzenlemeler yapmak, gerekli ancak yetersizdir. Çünkü kadının kentsel mekândaki görünürlüğü ve temsili her şeyden önce kültürel bir probleme işaret etmektedir. Bu kültürel problemin kaynağında ise imgeler, kalıp yargılar, değerler, inançlar gibi kültürel unsurlar vardır. Kültürün değişmesi eğitim ve pozitif ayrımcılıkla sağlanacak bir şey değildir. Kültürel kalıplar âdeta toplumun ruhu gibi mekâna, toplumsal ilişkilere, gündelik yaşama, teknolojiye toplumun her boyutuna sinmiştir. Kültürün dönüşümü daha çok acı tecrübelerden sonra gerçekleşebilmektedir. Aslında tarih boyunca farklı formlarda karşımıza çıkan kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri bu konuda yeterince acı çekildiğinin bir göstergesidir. Kadın hareketleri ise kadınların ötekileştirilmesiyle yaşanan eşitsizlikleri, adaletsizlikleri ve acıları gündeme taşıyarak kültürel dönüşüme katkı sağlayabilir. Kadınların arkalarına bakmadan güvenle yürüyebilecekleri mekânlar inşa edilmedikçe kentlerin kadınlar için güvenli olduğu söylenemez. Kadınların erkeklerle eşitliğinin formel kurallarda olduğu kadar informel olarak da kültüre yerleşmesi gerekiyor.

Kaynakça

Alver, Köksal (2017). Kent imgesi. Ed. K. Alver, *Kent Sosyolojisi*, (s. 11-35). Çizgi Kitabevi.

Aydın, Ayşe (2017). Egemen erkekliklerin toplumsal cinsiyet temelli kadına yönelik ev içi şiddet üzerinden inşası. *Ulakbilge*, 5(19), s. 2245-2259.

Aytaç, Ömer (2007). Kent mekânlarının sosyo-kültürel coğrafyası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 199-226.

Baudrillard, Jean (2010). *Tüketim toplumu: Söylenceleri/yapıları*. çev. H. Deliçaylı ve F. Keskin. Ayrıntı Yayınları.

Beauvoir, Simone de (1973). The Second Sex, çev. E. M. Parshley, New York: Vintage.

Best, Steven ve Kellner, Douglas (1998). Postmodern Teori: Eleştirel soruşturmalar. Ayrıntı Yayınları.

Bourdieu, Pierre (2015). Eril Tahakküm, çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Campbell, Joseph (2006). İlkel Mitoloji: Tanrının Maskeleri, çev. Kudret Emiroğlu. İmge Kitabevi.

Cantek, Funda Şenol, Ünlütürk Ulutaş, Çağla ve Çakmak, Sermin (2014). "Evin İçindeki Sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel "ara"sında kalanlar, Kenarın Kitabı, (Der. Funda Şenol Cantek). İletişim Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2013). Felsefe Sözlüğü. Paradigma Yayınları.

Connell, Raewyn (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika, Çev: Cem Soydemir. Ayrıntı Yayınları.

Connell, Raewyn W., & Messerschmidt, James W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. Gender & Society, 19(6), 829–859.

Çınar, Aliye (2013). *Modernizm, Kent ve Toplum*. Emin Yayınları.

Davidson, James (2013). Bodymaps: Sexing Space and Zoning Gender in Ancient Athens, Lin Foxhall and Gabriele Neher ed. in Gender and the city before modernity, s. 107-124. Wiley-Blackwell.

Demir, Erol (2002). Kamusal mekân ve imge: Gençlik Parkı'nın değişen anlamı Toplumbilim, 94, s. 109-142.

Dontsov, Alexander I. & Kabalevskaya, Alexandra I. (2013). Gender stereotypes among road users, Psychology in Russia: State of the Art, 6 (3), p. 150-163.

Dökmen, Zehra Y. (2015). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitabevi.

England, Kim (1991). Gender relations and the spatial structure of the city, Geoforum, 22 (2), pp. 135-147.

Foucault, Michel (2007). *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver. Ayrıntı Yayınları.

Franck, Karen and Paxson, Lynn (1989). Women and urban public space: Research, design, and policy issues. In I. Altman and E. Zube (Eds) Public Spaces and Places. p. 121-146. Plenum.

Gross, Rita (2006). Ataerki-Öncesi Hipotezi: Bir Değerlendirme, *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, der. Sylvia Marcos, çev. Sibel Özbudun, Balkı Şafak, İlker Çayla içinde ss.76-96. Ütopya Yayınevi.

Güney, Yasemin İnce (2014). Gender and urban space: An examination of a small Anatolian city. *ITU J Faculty Arch*, 11(2): s. 153-172.

Harvey, David (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi, çev. Aylin Onacak. Sel Yayınları.

Hudson, Christine & Rönnblom, Malin (2008). The Woman-Made City Feminist Utopia Or Practical Possibility?, Sylvette Denefle (Ed) Utopies féministes et expérimentations urbaines, p. 73-87. Rennes University Press.

Huot, Jean Louis (2000). İlk Aşamalar, J. L. Huot, J. P. Thalmann & D. Valbelle, Eds. İçinde Kentlerin Doğuşu (Çevr. A.B. Girgin), s. 25-103. İmge Kitabevi.

Jayne, Mark (2006). Cities and Consumption. Routledge.

Kandiyoti, Deniz (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Çev. Aksu Bora, Feyziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay. Metis Yayınları.

Kemp, Susan P. (2001). Environment through a gendered lens: From person-in-environment to woman-in-wnvironment. *Affilia*, 16 (7), 7-30.

Kern, Leslie (2020). *Feminist Şehir*. Çev. Beyza Sumer Aydaş. Sel Yayıncılık.

Koskela, H. (1999). Gendered exclusions: Women's fear of violence and changing relations to space. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 81(2), 111–124.

Mackenzie, Suzanne (2002). Kentte kadınlar. Bülent Duru, Ayten Alkan (Ed.) *20. Yüzyıl Kenti*. (s. 249-283. İmge Kitabevi.

McIlwaine, Cath (2013). Urbanization and gender-based violence: exploring the paradoxes in the global South. *Environment and Urbanization*, 25(1), 65–79.

Oakley, Ann (1985). *Sex, Gender and Society*. Gower Publishing Company Limited.

Oğuz, Melis (2022). Dönüşen mekân kavrayışı çerçevesinde, değişen toplumsal cinsiyet tartışmaları: Kent, suç ve korku, Gazanfer Kaya ve Aziz Şeker (Ed.). *Dert Yükü Mekanlar: Kentlerin Yeni ve Eskimeyen Sorunları*, (s. 393-413). Nika Yayınevi.

Öztürk, M., Kocacık, F., ve Gönültaş, M. B. (2016). Suç korkusu ve risk algısının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. *International Journal of Human* Sciences, 13(1), 1488-1502.

Peak, Linda (2020). *Urban geography: Gender in the city*. A. Kobayashi (Ed.), *The International Encyclopedia of Human Geography* (p. 320-327). Elsevier Publish.

Pennock, Caroline Dodds (2013). A Remarkably Patterned Life: Domestic and Public in the Aztec Household City. Lin Foxhall and Gabriele Neher (Ed.). *Gender and the City Before Modernity*. (p. 38-65). Wiley-Blackwell.

Poole, Ross (1993), *Ahlak ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük. Ayrıntı Yayınları.

Ritzer, George (2011). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. Çev. Şen Süer Kaya. Ayrıntı Yayınları.

Sennett, Richard (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları.

Sennett, Richard (2014). *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. çev. Tuncay Birkan. Ayrıntı Yayınları.

Spain, Daphne (2011). What happend to gender relations on the way from Chicago to Los Angeles?, Richard T. LeGates and Frederic Stout (Ed.) The City Reader, (p. 176-185). Routledge.

Swingewood, Alan (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Çev. Osman Akınhay. Bilim Sanat Yayınları.

Urry, John (2015). *Mekânları Tüketmek*. çev. Rahmi G. Öğdül. Ayrıntı Yayınları.

Waters, Malcolm (2010). *Modern Sosyoloji Kuramları*. Zafer Cinhinlioğlu (Ed.). Gündoğan Yayınları.

Weyland, Petra (2010). Küresel mekânda cinsiyetlendirilmiş yaşamlar. Ayşe Öncü ve Petra Weyland (Ed.) *Mekân, Kültür ve İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* (s. 117-136). İletişim Yayınları.

Yanıklar, Cengiz (2006). *Tüketimin Sosyolojisi*. Birey Yayıncılık

Yılmaz, Ayfer (20024). Türk kültüründe kadın, *Milli Folklor*, 16(61), s.111-123.

Yılmaz, Didem (2018). Çin mitolojisindeki kadın karakterler: Shan Hai Jing eseri üzerinden bir inceleme. *Current Research in Social Sciences*, 4 (1), 18-28.

KADIN İSTİHDAMI VE CİNSİYETE DAYALI ÜCRET EŞİTSİZLİĞİ

Hande Aksöz Yılmaz

Giriş

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların iş gücüne katılımı ve istihdamı, küresel gelirin ve refahın artmasına, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanmasına katkı sunmaktadır. Kadınların ve kızların eğitim düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik faaliyete katılımları ve akabinde ücretli bir işte istihdam edilmeleri pek çok ülkenin kalkınma hedefleri arasında yer almaktadır. Kadınların iş gücüne katılımını ve istihdamını etkileyen pek çok nedenin bazıları gözlemlenebilirken; bazıları gözlemlenemez niteliktedir. Küresel olarak bakıldığında, kadınların iş gücüne katılımının erkeklerin gerisinde kalmasının belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Gözlemlenmesi ve kayıtlar ile belgelenmesi mümkün nedenler; kadının eğitim seviyesi, kadının zamana bağlı eksik istihdamı, görünmez kadın emeği, annelik izni, sosyal koruma erişimi, çocuk bakımı, cinsiyet rolleri ve kadına yönelik şiddet-taciz ve kayıt dışı çalışma gibi başlıklarda ele alınabilmektedir.

Kadının çalışma hayatına katılması ve varlığını devam ettirmesi cinsiyete dayalı ayrımcılıkların giderilmesiyle ve fırsat eşitliğinin sağlanmasıyla mümkündür. Erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi, kadınların iş gücüne katılımının ve istihdamının artırılması kadar önem arz etmektedir. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik denildiğinde çoğunlukla ilk akla gelen ekonomik ve sosyal hayattaki eşit olmayan uygulamalardır. Cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ekonomik temelleri sosyal alana yayılarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha da artırabilmektedir. Nitekim iş gücüne katılım, istihdam edilme, eşit işe eşit ücret alma noktasında cinsiyet eşitliğinin sağlanması toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında oldukça hayatidir. Günümüz eğilimleri göz önüne alındığında, ekonomik anlamda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik oldukça derindir ve bu eşitsizliğin ortadan kalkmasının uzun zaman alması muhtemeldir. Cinsiyet eşitsizliği, sadece sosyal adalet ve insan onuru

Kaynakça

Angelov, Nikolay, Per, Johansson, & Erica Lindahl (2016). Parenthood and the gender gap in pay. *Journal of Labor Economics*, *34*(3), 545–579.

Asoy, Elif (2021). Toplumda oluşan yeni bir bilgi çağlayanı cinsiyete dayalı ücret farkının daralmasının nedenlerinden biri olabilir mi?. *Çalışma ve Toplum*, *2*(69), 1181–1200.

Aşkın, Elif Özlem (2015). Kadınların işgücü piyasasındaki konumlarını etkileyen faktörler, *Gazi-osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *10*(1), 43–66.

Birleşmiş Milletler. (2022). https://turkiye.un.org/index.php/tr/91588-daha-iyi-yeni-normalde-esit-degerde-ise-esit-ucret-prensibi-hayata-gecirilmeli

Blau, Francine D., & Lawrence M. Kahn, (2017). The gender wage gap: extent, trends, and explanations, *Journal of Economic Literature*, *55*(3), 789–865.

Boler, Esther A., Javorcik, Beata S., & Ulltveit-Moe, Karen Helene (2018). Working across time zones: exporters and the gender wage gap. *Journal of International Economics*, *111*, 122–133. DOI:10.1016/j.jinteco.2017.12.008.

Bolotnyy, Valentin, & Emanuel, Natalia (2020). *Why do women earn less than men? Evidence from bus and train operators*, Working Paper, Erişim adresi:https://scholar.harvard.edu/bolotnyy/publications/why-do-women-earn-less-men-evidence-bus-and-train-operators-job-market-paper

Cohen, Philip N., & Huffman, Matt L . (2007). Working for the woman? Female managers and the gender wage gap. *American Sociological Review*, *72*(5), 681–704.

Guido Cozzi, Francesconi, Marco, Lundberg, Shelly, Mantovan, Noemi, & Sauer, Robert M. (2018). Advancing the economics of gender: new insights and a roadmap for the future. *European Economic Review, 109*, 1–8.

CRDCN, (2013). Why do women earn less than men? A synthesis of findings from Canadian microdata, Erişim adresi:https://crdcn.ca/publication/why-do-women-earn-less-than-men-a-synthesis-of-findings-from-canadian-microdata/

Dohmen, Thomas, & Falk, Armin (2011). Performance pay and multidimensional sorting: productivity, preferences, and gender. *American Economic Review*, *101*(2), 556–90.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü. (2021). *Trade and gender a framework of analysis*, OECD Trade Policy Paper, No. 246.

Gneezy, Uri, Niederle, Muriel, & Rustichini, Aldo (2003). Performance in competitive environments: gender differences. *The Quarterly Journal of Economics*, *118*(3), 1049–1074.

Hultin, Mia, & Szulkin, Ryszard (1999). Wages and unequal access to organizational power: an empirical test of gender discrimination. *Administrative Science Quarterly*, *44*(3), 453– 472.

International Labor Organisation. (2018). Women and men in the informal economy: A statistical picture, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/d ocuments/publication/wcms_626831.pdf

International Labor Organisation. (2021). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_814507.pdf

International Labor Organisation. (2022b). ILO Monitor on the world of work.

International Labor Organisation. (2022a). https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Employment/barriers-women#intro

International Labor Organisation. (2022c). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@nylo/documents/genericdocument/wcms_674612.pdf

International Labor Organisation. (2022d). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_756659.pdf

İş ve İşçi Bulma Kurumu. (2009). https://www.ab.gov.tr/files/CSD/kadin_istihdami_compendium.pdf

İş ve İşçi Bulma Kurumu. (2022). https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/uluslararasi-iliskiler-ve-projeler/projeler/

Kleven, Henrik, Landais, Camille, & Sogaard, Jakob E. (2018). *Children and gender inequality: evidence from Denmark*. Working Paper, No: 24219.

Lazear, Edward P., & Rosen, Sherwin (1990). Male-female wage differentials in job ladders. *Journal of Labor Economics*, *8*(1), 106–S123.

National Board of Trade Sweden. (2017). Trade and social sustainability: an overview and analysis, Stockholm. https://www.government.se/government-agencies/national-board-of-trade/

Perlman, Daniel, Adamu, Fatima, & Wodon, Quentin (2018a). Why do adolescent girls drop out of school in Niger? A combined quantitative and qualitative analysis. *Marchés et Organisations, 32*(2) 179–194.

Perlman, Daniel, Adamu, Fatima, & Wodon, Quentin (2018b). *Understanding and ending child marriage: insights from hausa communities. girls' education and child marriage in West and Central Africa notes series*, Washington, DC, The World Bank.

Psacharopoulos, George., & Tzannatos, Zafiris (1992). *Women's employment and pay in Latin America: overview and methodology*, Washington D. C., World Bank.

Mas, Alexandre, & Pallais, Amanda (2017). Valuing alternative work arrangements, *American Economic Review*, *107*(12), 3722–3759.

Reuben, Ernesto, Wiswall, Matthew, & Zafar Basit (2017). Preferences and biases in educational choices and labour market expectations: shrinking the black box of gender. *The Economic Journal*, *127*(604), 2153–2186.

Sosyal Güvenlik Kurumu. (2022). https://www.sgkkadinistihdaminindesteklenmesi.org/

Şen, Mustafa (2018). Cinsiyete dayali ücret eşitsizliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye kapsaminda değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *18*(41) , 295–324.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf

Toksöz, Gülay, & Memiş, Emel (2018). İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, CEİD yayınları, 1.bs, Ankara

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). İşgücü istatistikleri mikro veri seti, https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/isgucu.pdf

World Economic Forum. (2021). Global Gender Gap Report. https://www.weforum.org/

Wodon, Quentin, Montenegro, Claudio, Nguyen, Hoa, & Onagoruwa, Adenike (2018). Missed *opportunities : the high cost of not educating girls. The cost of not educating girls notes series*. World Bank, Washington, DC., World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29956

World Bank, (2018), World Development Report. https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2018

KADINLARIN İŞ YAŞANTISINDA KARŞILAŞTIKLARI KARİYER ENGELLERİ: MEB KADIN YÖNETİCİLERİ

İsa Bahat

Giriş

Günümüzün modern iş yaşantısında, cinsiyet eşitsizliği, özellikle yönetici kadrolarda kadın temsilinin eksikliği bağlamında tartışılan önemli bir konu hâline gelmiştir. Kadınların kariyerlerinde karşılaştıkları engeller hem küresel ölçekte hem de Türkiye özelinde derinlemesine incelenmesi gereken bir meseledir. Özellikle Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde görev yapan kadın yöneticilerin kariyer süreçleri, bu bağlamda önemli bir yer tutmaktadır. Kariyer, bireylerin yaşamlarının büyük bir kısmını harcadıkları ve sosyal, ekonomik ve psikolojik anlamlarda bireye çok şey katan bir olgudur. Kariyer planlaması ise bireyin kariyer yolculuğunu bilinçli bir şekilde sürdürebilmesi için gereklidir. Dünyada kadınların çalışma yaşamındaki yeri, tarihsel, kültürel ve sosyal dinamiklerle şekillenmiştir. Ancak maalesef kadınların iş yaşantısında karşılaştığı engeller, bu dinamiklerin olumsuz bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Cam tavan sendromu, evde karşılaşılan engeller, yönetime bakış açısı, öz güven eksikliği ve kraliçe arı sendromu gibi engeller, kadınların kariyerlerinde ilerlemesini zorlaştırmaktadır. Türkiye'de kadın istihdamına yönelik veriler, kadınların iş yaşantısında karşılaştığı engellere ışık tutan önemli göstergeler sunmaktadır. Ayrıca, MEB bünyesinde çalışan kadın yöneticilerin kariyer süreçleri, bu engellerin eğitim sektöründeki yansımalarını gözler önüne sermektedir. Bu bölümde, kadınların iş yaşantısında karşılaştığı kariyer engelleri üzerine yapılmış literatür taramalarına, araştırmalara ve MEB kadın yöneticileri üzerine yapılan alan çalışmalarına dayalı olarak bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmenin sonunda, konuyla ilgili sonuç ve tartışmalar sunulmuştur.

***Anahtar Kavramlar**: Cam Tavan, Kariyer Engelleri, Kadın Yöneticiler, Kariyer, Kariyer Engelleri.*

dırmaya yönelik alınacak önlemler özellikle kadınların ihtiyaçları temelinde şekillendirilmelidir. Bu bakış açısı kadınları anlama ve beklentilerini karşılama açısından çok önemlidir. Hayatın her alanını erkeklerle paylaşan kadınların iş yaşantısında hak ettiği yeri edinmesi için alınacak önlemlerde eril bakış ortadan kaldırılmalı, kadınların edindikleri haklar "verilmiş, bahşedilmiş bir hak" gibi sunulmaktan vazgeçilmelidir. Yapılacak yasal düzenlemelerle kadınların iş yaşantısındaki konumu güvence altına alınmalıdır.

Kaynakça

Abalkhail, J. M. (2017). Women and leadership: challenges and opportunities in Saudi higher education. *Career Development International, 22*(2), 165-183.

Adamson, S. J., Doherty, N., ve Viney, C. (1998). The meanings of career revisited: Implications for theory and practise. *British Journal of Management, 9*(4), 251-259.

Alkan, Ö. (2014). *Konaklama İşletmelerinde Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Engellerin Kariyer Planlamasına Etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Amaratunga, D., Haigh, R., ve Shanmugam, M. (2006). *Employability of women managers in higher education sector: a study on their leadership qualities*. Research Institute for the Built and Human Environment. University of Salford, UK.

Apaydın, Ç., Gökgül, M., Alan, A. ve Emir, O. (2021). Kraliçe arı sendromu, cam tavan ve yılmazlık arasındaki ilişki: Kadın öğretmenler. *Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies, 4*(2), 130-153.

Arat, N. (1996). *Türkiye'de Kadınların Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Zorlukların Sosyo-Kültürel Nedenleri, Türkiye'de Kadın Olmak.* Say Yayınları.

Atan, E., ve Çetin, M. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan kadın okul yöneticilerinin cam tavana ilişkin algılarının incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 35*, 123-136.

Atay, A. N. (1998). Kadın yöneticilerin kariyer boyutları ve etmenleri, 20. yüzyılın sonunda kadınlar ve gelecek. (Ed: Oya Çitçi). Ankara: TODAİE Yayınları.

Atçeken, Z. (2007). *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitimi ve Öğretimindeki Yeri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Atherwood, S., ve Sparks, C. S. (2019). Early-career trajectories of young workers in the US in the context of the 2008–09 recession: the effect of labor market entry timing. *Plos ONE, 14*(3), e0214234. doi: 10.1371/journal.pone.0214234

Ayan, F. (2000). *Bayan Öğretmenlerin Yöneticilikleri ve Öğretmen Görüşleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. On sekiz Mart Üniversitesi.

Aycan, Z. (2004). Key success factors for women in management in Turkey. Applied Psychology: *An International Review, 3*(53), 453-477.

Aydın, S. (2021). *Yöneticilerin kariyer planlaması ve kişisel başarı algısının belirlenmesine yönelik bir araştırma: Ordu ili Novada AVM örneği*. Giresun Üniversitesi.

Aytaç, S. (1997). *Çalışma Yaşamında Kariyer*. Epsilon Yayıncılık.

Bacak, B. ve Yiğit, Y. (2010). İşe devamsızlığın nedenleri, ekonomik sonuçları ve azaltılması için alınması gereken önlemler. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 5*(1): 29-44.

Bahat, Koçtürk, Ö. (2021). *İş Yaşamında Kadın Olmak: Kadın Yöneticilerin "Cam Tavan Sendromuna" İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Bakioğlu, A., Özcan, K. ve Hacıfazlıoğlu, Ö. (2012). Okul Yöneticilerinin Mentor Yoluyla Yetiştirilme İhtiyacı. *21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Sempozyumu.* Ankara: Ankara Üniversitesi, 109-129.

Bakioğlu, A., (1996). *Profesyonel Gelişme*. Hektograf Çoğaltma.

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., ve Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child Dev. 72*, 187–206.

Baruch, Y. (2001). Employability: A substitute for loyalty?". *Human Resource Development International, 4*(4), 543-566.

Baxter, J. ve Wright, E. O. (2000). The glass ceiling hypothesis: A comparative study of the United States, Sweden, and Australia. *Gender & Society, 14* (2), 275–294.

Berber, M. ve Eser, Y. B. (2008). Türkiye'de kadın istihdamı: Ülke ve bölge düzeyinde sektörel analiz. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. *10*(2), 1-16.

Bimrose, J., McMahon, M., ve Watson, M. (2013). Career trajectories of older women: Implications for career guidance. *Br. J. Guid. Counc. 41*, 587–601. doi: 10.1080/03069 885.2013.779639

Borna, E., Afrasiabihttps, H., Sadati, A. K., ve Gifford, W. (2022). Women's perspectives on career successes and barriers: A qualitative meta-synthesis. *Social Science Information, 61*(2-3), 318-334.

Boyd, K. S. (2012). *Glass Ceiling. In Encyclopaedia of Race, Ethnicity, And Society*. Sage

Brown S. D. ve Lent, R.W., (1996). A social cognitive framework for career choice counseling. *The Career Development Quarterly, 44*(4), 354-366.

Buyruk, H. (2014). Women in the teaching profession: Is it possible to talk about the feminization of teaching in Turkey? *Education Science Society, 12*(47), 96–123.

Cho, Y., Park, J., Han, S. J. ve Ho, Y. (2019). A woman CEO? You'd better think twice!': exploring career challenges of women CEOs at multinational corporations in South Korea. *Career Development International, 24*(1), 91-108.

Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S. ve Vanneman, R. (2001). The glass ceiling effect. *Social Forces, 80*(2), 655-681.

Çağlayan, B. (2019). *Türkiye Olimpik Hazırlık Merkezlerindeki Sporcuların Gelecek Kaygıları ile Bireysel Kariyer Planlamalarının İncelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

Çelebi, N. (2016). A comparative analysis of Turkey and Turkic states in terms of women education and employment. *Route Educational and Social Science Journal, 3*(2), 257-281.

Çelikay, D. (2021). Women managers in auditing sector: The effect of firm characteristics woman. *Kadın Araştırmaları Dergisi, 22*(1), 133 - 150.

Çelikten, M. (2004). Okul müdürü koltuğundaki kadınlar: Kayseri ili örneği. *Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2,* 91-118.

Çelikten, M. (2005). The women at principals' chair in Turkey. *The Journal of American Academy of Business, 6*, 85-94.

Çınkır, Ş. ve Ergin A. (2005). Eğitim yönetiminde kadınlar. *Eğitim Araştırmaları, 18*, 84-96.

Dambrin, C. ve Lambert, C. (2008). Mothering or auditing? The case of two Big Four in France. *Accounting. Auditing and Accountability Journal, 21*(4), 474-506.

Demir, Ö. (2021). Gender Inequality in the labour market: Comparison of Turkey and OECD Countries by multidimensional scaling method. *Journal of Management & Economics, 28*(2), 377–397.

Durst, J., Nyiro, Z., Des, F., ve Foros, J. (2022). Racial glass ceiling: The glass ceiling and the labour-market segmentation of first-in-family Roma graduates in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society & Politics. 8*(2), 12-40.

Ergün, E. (2007). *İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer Planlama ve Bir Uygulama* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Esen, Ö. ve Seren, G.Y. (2022). The impact of gender inequality in education and employment on economic performance in Turkey: evidence from a cointegration approach. *Equality, Diversity and Inclusion, 41*(4), 592-607. https://doi.org/10.1108/EDI-04-2021-0099

Friedman, S. ve Laurison, D. (2020). *The Class ceiling: Why it pays to be privileged*. Policy Press & Bristol University Press

GGP, (2021, Ekim 13) Global Gender Gap Report Insight Report March-2021, World Economic Form, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf.(29.05.2021)

Göcen, C. (2018). Türkiye'de kadının işgücüne katılmadaki yeri ve uluslararası istihdam çabaları. *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, *2*(2), 313-333.

Grant Thorton (2019), "Women in business: building a blueprint for action. https://www.grantthornton.global/globalassets/global-insights--do-not-edit/2019/women-in-business/gtilwib-report_grant-thornton-spreads-low-res.pdf (accessed 06 January 2020).

Greer, T. W. ve Kirk, A. F. (2022). *Overcoming Barriers to Women's Career Transitions: A Systematic Review of Social Support Types and Providers*. Frontiers in Psychology. 13:777110. doi: 10.3389/fpsyg.2022.777110

Grönlund A, Halldén K., ve Magnusson C (2017) A Scandinavian success story? Women's labour market outcomes in Denmark, Finland, Norway and Sweden. *Acta Sociologica 60*(2), 97–119.

Gubler, M., Biemann, T., Tschopp, C., ve Grote, G. (2015). How career anchors differentiate managerial career trajectories: a sequence analysis perspective. J. Career Dev. 412–430. doi: 10.1177/0894845315572891

Gurieva, S. D., Kazantseva, T. V., Mararitsa, L. V., ve Gundelakh, O. E. (2022). Social perceptions of gender differences and the subjective significance of the gender ınequality ıssue. *Psychology in Russia. State of the Art, 15*(2), 65–82. https://doi.org/10.11621/pir.2022.0205

Gündüz Y. (2010). Öğretmen algılarına göre kadın öğretmenlerin kariyer engellerinin incelenmesi. *Journal of Abant İzzet Baysal University, 10*(1), 133-149.

Hull, R. P., ve Umansky, P. H. (1997). An examination of gender stereotyping as an explanation for vertical job segregation in public accounting. *Accounting, Organizations and Society, 22*, 507–528.

Kurtuldu, S. (2020). *Güncel Kariyer Yaklaşımlarının Kariyer Başarısına Etkisi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

İnandı, Y., Özkan, S., Peker, S., ve Atik, Ü. (2009). Kadın öğretmenlerin kariyer geliştirme engelleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *5*(1), 77-96

İnandı, Y., Gün, M. E., ve Gılıç, F. (2017). The study of relationship between women teachers' career barriersand organizational silence: Viewpoint of women and men teachers. *European Journal of Contemporary Education, 6*(3), 542-556.

İnandı, Y., Tunç, B., ve Kılavuz, T. (2018). Women's career barriers and professional alienation: The teachers' case in Turkey. *International Online Journal of Educational Sciences, 10*(3), 133–146.

İrmiş, A. ve Bayrak, S. (2001). İnsan kaynakları yönetimi açısından kariyer yönetimi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1*(1-2), 177-186.

Johnston, C. S., Maggiori, C., ve Rossier, J. (2015). Professional trajectories, individual characteristics, and staying satisfied and healthy. *J. Career Dev. 43*, 81–98. doi: 10.1177/0894845315584161

Karaca, A. (2007). *Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Karcıoğlu, L. ve Leblebici, Y. (2014). Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: "Cam tavan sendromu" üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28*(4), 1-20.

Kılıç, Y. (2018). *Kadınlarda Kariyer Hedeflerinin Yordayıcıları Olarak Aile ve Kariyere Yönelik Tutum Özgecilik ve Dindarlık: Bir Model Test Etme Çalışması.* Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014). Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı önündeki engeller ve çözüm yolları: Bir ampirik uygulama. *Amme İdaresi Dergisi, 47*(1), 107- 130.

Kır, A. ve Salkım Er, A. (2017). Organizasyonlarda kariyer planlaması ve kariyer engelleri. *Electronic Journal of Vocational Colleges, 7*(2), 14-23.

Koray, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de cinsiyet eşitliği politikaları: Sol feminist bir eleştiri. *Çalışma ve Toplum Dergisi, 2*, 13-54.

Korkmaz, M., Alacahan, N. Cesim, D., Yücel, A. ve Aras, G. (2013). Türkiye'de kadın istihdamının Amerika Birleşik Devletleri'ndeki istihdam ile karşılaştırılması*. Turkish Studies, 8*(9), 1845-1863.

Kuzgun, Y. ve Sevim, S. (2004). Kadının çalışmasına karşı tutum ve dini yönelim arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37*(1), 14-27.

Loscocco, K., ve Bird, S. R. (2012). Gendered paths: Why women lag behind men in small business success. *Work and Occupations, 39*(2), 183–219.

Lupu, I. (2012). Approved routes and alternative paths: the construction of women's careers in large accounting firms. Evidence from the French Big Four. *Critical Perspectives on Accounting, 23*(4-5), 351-369.

Maida, A., ve Weber, A. (2022). Female leadership and gender gap within firms: Evidence from an Italian Board Reform. *ILR Review, 75*(2), 488–515. https://doi.org/10.1177/0019793920961995

Melnyk, T. M. (2004). Gender yak nauka ta navchalna dystsyplina. Osnovy teoriyi gender [Gender as a science and academic course. The fundamentals of gender theory]. K.I.S. http://gender.at.ua/_ld/1/186_osnovy_teorii_g.pdf

Merle, A.M. (1999). *Women's Journeys to Educational Administration Positions.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. University of Saskatchewan.

Negiz, N. ve Yemen, A. (2011). Kamu örgütlerinde kadın yöneticiler: Yönetici ve çalışan açısından yönetimde kadın sorunsalı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*, 195-214.

Ogbu, J. U. (1978). *Minority education and caste. The american system in cross-cultural perspective*. Academic Press

Özaydın, M. M. (2013). Sosyal politikanın tarihsel gelişimi. *Sosyal Politika* (ss.28-62) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim fakültesi Yayınları.

Özdemir, Y. ve Mazgal, S. (2012). Bir kariyer tercihi olarak girişimcilikte dışsal faktörlerin etkisi: Sakarya örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 7*(1), 87-102.

Özden, M. C. (2005). *Kariyerim'i Baştan Yarat (İnsan Kaynaklarında Yeni Eğilimler).* İstanbul, Hayat Yayıncılık.

Özülke, F. (2016). İş yaşamında kadın savaşları: Kraliçe arı sendromu. Erişim Tarihi, 13 Ekim 2022, http://fusunozulke.com/kralice-ari-sendromu/.

Padavic, I., Ely, R. J., ve Reid, E. M. (2020). Explaining the persistence of gender ınequality: The work–family narrative as a social defense against the 24/7 work culture. *Administrative Science Quarterly, 65*(1), 61–111. https://doi.org/10.1177/0001839219832310

Rembeza, J. ve Radlińska, K. (2020). Labor market discrimination are women still more secondary workers?. *Journal of Business Economics and Management,* 1-21. https://doi.org/10.3846/jbem.2020.13648

Reskin, B. F. (2000). The proximate causes of employment discrimination. *Contemporary Sociology, 29*(2), 320-330.

Ridgeway C. L. (2009). Framed before we know it: How gender shapes social relations. *Gender & Society, 23*(2), 145–160. https://doi.org/10.1177/0891243208330313

Rudman, L. A. ve Phelan, J. E. (2008) Backlash effects for disconfirming gender stereotypes in organizations. *Research in Organizational Behavior, 28*, 61-79.

Saleem, S., Rafiq, A. ve Yusaf, S. (2017). Investigating the glass ceiling phenomenon: an empirical study of glass ceiling's effects on selection-promotion and female effectiveness. *South Asian Journal of Business Studies, 6*(3), 297-313.

Sanderson, R. E. ve Whitehead, S. (2016). The gendered international school: Barriers to women managers' progression. *Education Training, 58*(3), 328–338. https://doi.org/10.1108/ET-06-2015-0045

Schuh, S. C., Bark, A. S. H., Van Quaquebeke, N., Hossiep, R., Frieg, P. ve Van Dick, R. (2014). Gender differences in leadership role occupancy: The mediating role of power motivation. *Journal of Business Ethics, 120*(3), 363-379.

Schultz, T.P. (2002). Why governments should invest more to educate girls?. *World Development, 30*(2), 207-225.

Seçer, B. ve Çınar, E. (2011). Bireycilik ve yeni kariyer yönelimleri. *Yönetim ve Ekonomi, 18*(2), 49-62.

Shakeshaft, C. (2006). Gender and educational management. The SAGE Handbook of Gender and Education. Ed. Christine Skelton, Becky Francis, and Lisa Smulyan. Thousand Oaks, CA: SAGE. 498-512. Chapter DOI: 10.4135/978-1-84860-799-6.n36.

Skeggs, B. (1997). *Formations Of Class and Gender*. Sage.

Soysal, A. (2010). Türkiye'de kadın girişimciler: Engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61*(1), 83-114.

Soysal, A. ve Söylemez, C. (2015). İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin bireysel kariyer planlamalarına etki eden faktörler: Kilis 7 Aralık Üniversitesi örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, *12*, 23-38.

Szalai, J. (2014). The emerging 'ethnic ceiling': Implications of grading on adolescents' educational advancement in comparative perspective. In J. Szalai & C. Schiff (Eds.), Migrant, Roma and post-colonial youth in education across Europe (pp. 67–83). Palgrave Macmillan. https://doi. org/10.1057/9781137308634_5

Şiyve, O. Ç. (2004). Kadın-Erkek Liderlik Tarzları ve Cam Tavan. Tügiad Elegans Magazine, No 66, March-April. Access Address: www.elegans.com.tr/arsiv/66/ haber018.html (23.01.2017).

Taş, A. ve Aytaç, T. (2021). *Career planning and development*. Anı Publishing.

TBMM, (2022). 27. Dönem sandalye dağılımları. https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi. Erişim tarihi 16.10.2022.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2021). T.C. Dışişleri Bakanlığı 2021 yılı faaliyet raporu. https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/DB-2021-yili-performans-programi.pdf Erişim tarihi 16.10.2022

Tekeli, H. (2011). *Tasavvuf Kültürüne Giriş*. Uludağ Yayınları.

Tok, T. N. ve Yalçın, N. (2017). Okul yöneticileri gözünden kadın okul yöneticileri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *28*(28), 353-366.

Tokol, A. (2013). "Sosyal dışlanma-ayrımcılık". A. İ. Oral, Y. Şişman (ed.). *Sosyal politika* (ss. 150-174) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim fakültesi Yayınları.

Tolay, E. (2020). Kadın astların perspektifinden kadın yöneticiler: Hiyerarşik ilişkiler bağlamında nitel bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 12*(3), 2276-2296.

Thompson, A. (2003). Special series on girls and women in education caring in context: four feminist theories on gender and education. *Curriculum Inquiry, 33*(1).

Turpcu, E. ve Akyurt, H. (2018). Turizm eğitimi alan öğrencilerin kariyer streslerinin belirlenmesi: Giresun Üniversitesi lisans öğrencileri üzerine bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies, 69*, 365-380. doi: 10.9761/JASSS7612.

TÜİKa (2022). İşgücü İstatistikleri, II. Çeyrek: Nisan-Haziran 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-II.-Ceyrek:-Nisan-Haziran-2022-45652

TÜİKb (2022). İstatistiklerle Kadın, 2021. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/ Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635 Erişim tarihi. 16.10.2022

Ünal, A. (2019). *Bireysel Kariyer Planlaması, Kişisel Faktörler ve İş Memnuniyeti: Kadın Polisler Üzerinde Bir Uygulama* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi .

Ünal, I. L. (2003). The contribution of female administrators to the establishment of a "democratic school environment" in primary schools. *Education Science Society, 1*(2), 108–123.

Wirth, L. (2001), *Breaking the Glass Ceiling: Women in Management*. International Labor Office, Geneva.

World Economic Forum (2020). The Global Gender Gap Report 2020.

World Economic Forum (2017), "The global gender gap report 2017", available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf (accessed 17 July 2021).

Wrigley, B. J. (2002). Glassceiling? Whatglass ceiling? A qualitative study of how women view the glass ceiling in public relations and communications management. *Journal Of Public Relations Research, 14*(1), 27–55.

Yücedağ, F. ve Günbayı, İ. (2016). Eğitim yöneticiliğinden ayrılmış kadınların yaşadığı sorunlara ilişkin görüşleri: fenomenolojik bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5*(4), 86-99.

Zacher, H., Rudolph, C. W., Todorovic, T., ve Ammann, D. (2019). Academic career development: A review and research agenda. *Journal of Vocational Behavior, 110,* 357-373.

Zafarullah, H. (2000). Through the brick wall, and the glass ceiling: Women in the civil service in Bangladesh. *Gender, Work & Organization, 7*(3), 197-209.

Zel, U. (2002). İş arenasında kadın yöneticilerin algılanması ve kraliçe arı sendromu. *Amme İdaresi Dergisi, 35*(2), 39-48.

İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARINDA KADININ KONUMLANDIRILMASI

Sultan Selen Kula

Giriş

Günümüz modern toplumunda, insanların eğitime bakış açısı ve eğitimden beklentileri değişim göstermiştir. 21. yüzyılda, birbirinden pek çok farklı özelliğe sahip öğrencilere, ihtiyaçlarına uygun biçimde etkili öğretimi sağlamanın yanı sıra bireylerin farklı olan özelliklerini törpülemeden özgün taraflarını koruyabilmesi, bu özgün tarafları ile toplumsal süreçlerin ortağı olabilmesi eğitim kurumlarının temel amaçları arasında yer almaktadır. Toplumsal mekanizmaların, yapıların ve pratiklerin bireysel farklılıklar ve çeşitliliği yansıtabilmesini ifade eden kapsayıcılık çoğunlukla insan hakları temelinde ele alınmakta olup farklılıkların kabulü ile bireylerin yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını desteklemektedir. Tüm kapsayıcı söylemlerin, politika ve projelerin aksine dünyada geniş kitleleri etkileyen ve hatta kimi toplumlarda meşrulaştırılan ayrımcılık türlerinin başında cinsiyet ayrımcılığı gelmektedir. Cinsiyet ayrımcılığı hâlâ günümüzün modern toplumlarının en temel sorunlarından biridir. Kadınlar genel olarak toplumların genelinde cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmakta ve erkeklerin gerisinde konumlandırılmaktadır. Bu gerçekten hareketle, bu çalışmada kadınların toplumsal konumu ders kitapları üzerinden ele alınmaya çalışılacak, çocuklara yönelik ders kitaplarında kadınların nasıl konumlandırıldığı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İlköğretim Ders Kitapları, Kadın, Kapsayıcı Eğitim, Toplumsal Cinsiyet.*

1. Eğitimde Ders Kitaplarının Önemi

Günümüz modern toplumunda, insanların eğitime bakış açısı ve eğitimden beklentileri değişim göstermiştir. 21. yüzyılda, birbirinden pek çok farklı özelliğe sahip öğrencilere, ihtiyaçlarına uygun biçimde etkili öğretimi sağla-

Kaynakça

Ainscow, Mel. (2005). Developing inclusive education systems: what are the levers for change?. *Journal of Educational Change*, 6(2), 109-124.

Atay, Mesude. & Danju, İpek. (2012). Analysis of 1st grade and 5th grade textbooks and primary school students' views about personal traits in gender role in society. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* 47, 64 -73.

Balcı, Emine., & Sel, Burcu. (2017). İlkokul ders kitaplarında yer alan çocuk edebiyatı ürünlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişki bir araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 723-740.

Bayram, Ebru Buket. (2018). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin bilim insanı imajları ve bu imajların oluşmasında ders kitabı ve öğretmenlerin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Bayburt Üniversitesi. Bayburt.

Budak, Yusuf., Gençtanırım Kurt, Dilek., & Kula, Sultan Selen. (2018). Bilişsel gelişimde farklı bir görüş geliştiren Henry Wallon ve Jean Piaget'nin görüşlerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 415-436. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/39596/425918

Carlson, Marie., & Kancı, Tuba. (2017). The nationalised and gendered citizen in a global world - examples from textbooks, policy and steering documents in Turkey and Sweden. *Gender and Education*, 29(3), 313–33.

Çelik, Tuğba., Yenmez Aydoğan, Arzu., & Gökçe, Semirhan. (2019). Ortaokul matematik ders kitaplarındaki dilsel ve görsel metinlerin toplumsal cinsiyet rollerine göre incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38(2), 206-224.

Demirel, Emel. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Doğan, Hilmi. (2015). Farklı ülkelerden 11-13 yaş aralığındaki öğrencilerin bilim ve bilim insanı hakkındaki görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Doğan, Yasin., & Torun, Fatma. (2018). Sosyal bilgiler ders kitapları nereye doğru gidiyor?. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences,* 4(2), 111-125.

Doğanay, Gülşah., & Çopur, Zeynep. İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında işlenen aile içi rollerin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi,* 7(1), 57-73.

Durukan, Ümmügülsüm & Köseoğlu, Esra. (2017). Fen bilimleri ders kitaplarında yer alan bilim insanları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* 9(Kadın Özel Sayısı), 321-344.

Dündar, Sibel. (2021). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.

Ersöz, Aysel Günindi. (2010). Türk atasözleri ve deyimlerinde kadina yönelik toplumsal cinsiyet rolleri. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 167-182.

Esen, Yasemin. (2003). Okul bilgisi ve ders kitapları. Ed. Melike Türkan Bağlı ve Yasemin Esen. *Ders kitaplarında insan hakları: insan haklarına duyarlı ders kitapları için*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

Esen, Yasemin., & Bağlı, Melike Türkan. (2002). İlköğretim ders kitaplarındaki kadın ve erkek resimlerine ilişkin bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 143-154.

Fidan, Sinem. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Greeff, Abraham. (2000). Characteristics of families that function well. *Journal of Family*, 21(8), 948-962.

Gülersoy, Ali Ekber. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of Trends In Arts, Sports and Science Education*, 2 (1), 8-26.

Gümüşoğlu, Firdevs. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.

Güney, Nail. (2016). 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet incelemesi. *Journal of Turkish Studies*, 11(3).

Güvenli, Gülsün. & Uğur Tanrıöver, Hülya. (2009). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. G. Tüzün (Editör). *Ders kitaplarında insan hakları II: Tarama sonuçları* içinde (ss. 97-114). Birinci Basım. Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul

İncikabı Lütfi., & Ulusoy, Fadime. (2019). Gender bias and stereotypes in Australian, Singaporean and Turkish mathematics textbooks. *Turkish Journal of Education*, 8(4), 298–317.

Karaboğa, Mehmet Tahir. (2020). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Cinsiyet Rolleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 4847-4881.

Karaçam, Sedat., Aydın, Fatih., & Digilli, Azize. (2014). Fen ders kitaplarında sunulan bilim insanlarının basmakalıp bilim insanı imajı açısından değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 33(2), 606-627.

Karakuş, Emel., Mutlu, Esra. & Diker Coşkun, Yelkin. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından öğretim programlarının incelenmesi. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (17), 30-53.

Kasa, Başak., & Şahan, Birsen. (2016). İlkokul Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Journal of Human Sciences,* 13(3), 4152-4167. DOI:10.14687/jhs.v13i3.3968

Kılıç, Durmuş. (2008). Ders kitabının öğretimdeki yeri. Özcan Demirel ve Kasım Kıroğlu (Ed.). *Ders kitabı incelemesi.* Ankara: Pegem Akademi.

Kılıç, Abdurrahman., & Seven, Serdal. (2011). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*, 8. Basım, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kırbaşoğlu Kılıç, Latife & Eyüp, Bircan. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet roller üzerine bir inceleme, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 129-148.

Kitiş Çınar, Emine. (2013). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. Yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Denizli.

Korkmaz, Hünkar., & Kavak, Gözde. (2010). İlköğretim öğrencilerinin bilime ve bilim insanına yönelik imajları. *İlköğretim Online,* 9(3), 2-26.

Kozallık-Çebi, Rüveyda Hicran. & Kargı, Birkan. (2019). Türkçe ve Almanca ilköğretim ana dil ders kitaplarında toplumsal cinsiyete bir bakış. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 50-74. DOI: 10.26466/opus.544676

Kula, Sultan Selen. (2021). Mutlu ve başarılı çocuk yetiştirme. İçinde N. Çetin & E. Şener (Eds), *Kadın ve Aile* (s. 371-400). Nobel Yayıncılık.

Küçük, Mehmet., & Bağ, Hasan. (2016). 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin bilim insanı imajlarının karşılaştırılması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 125-138.

Kükrer, Mustafa. Kıbrıs, İbrahim. (2017). CEDAW öncesi ve sonrası ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği faktörünün değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 1369-1383.

Mccabe, Janice., Faırchıld, Emily., Grauerholz, Liz., Pescosolıdo, Bernice A., & Tope, Daniel. (2011). Gender ın twentıethcentury chıldren's books, patterns of disparity in titles and central characters. *Gender & Socıety*, 25(2), 197-226.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara. https://mufredat.meb.gov.tr adresinden alınmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2020). *Ders kitapları il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerine gönderildi.* http://www.meb.gov.tr/ders-kitaplari-il-ve-ilce-milli-egitim-mudurluklerine-gonderildi/haber/21222/tr adresinden alınmıştır.

Misra, Nishi. (2013). Impact of gender and education on gender role identity, gender role perception and psychological mindedness of college students. *Research Journal of Social Science and Management*, 2(12), 91-99.

Özdemir, Emine. (2018). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik: Ortaokul matematik ders kitapları üzerine bir içerik analizi.* Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri, Mersin.

Özdemir, Emine., & Balcı Karaboğa, Ayşe. (2019). Ortaokul matematik ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3), 760-781.

Özgelen, Sinan. (2012). Turkish young children's views on science and scientists. *Educational Sciences: Theory and Practice,* 12(4), 3211-3225.

Özkan, Recep. (2013). İlköğretim ders kitaplarında kadın figürü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (5), 617-631.

Roberts, Scott. (2014). Effectively using social studies textbooks in historical inquiry. *Social Studies Research and Practice.* 9(1), 119-128.

Sakız, Halis. (2019). Kapsayıcılık Paradigması Çerçevesinde Göçmen Bireyler. In H. Sakız & H. Apak (Eds), *Türkiye'de Göçmen Kapsayıcılığı: Sorundan Fırsata Dönüşüm Önerileri* (S. 1-16). Pegem.

Sancar, Serpil. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarıtaş, Emel., & Şahin, Ümran. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (48), 463-477.

Sönmez, Kadir. & Dikmenli, Yurdal. (2021). İlkokul sosyal bilgiler ders kitabının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 10(1), 434-458.

Tanrıöver, Hülya Uğur. (2003). Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı. *Ders kitaplarının insan hakları: Tarama sonuçları,* 106-122.

Tezcan, Mahmut. (1996). *Eğitim Sosyolojisi*. (10. Basım). Feryal Matbaası. Ankara.

Tezer Asan, Hatice. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. *Fe Dergi*, 2(2), 65-74.

Türkmen, Hakan. (2008). Turkish primary students' perceptions about scientist and what factors affecting the image of the scientists. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 4(1), 55-61.

Yorgancı, Fatma. (2008). *İlköğretim ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerinin inşası.* Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

ÇİZGİ FİLMLERDE KADININ KONUMLANDIRILMASI

Rabia Sarıca

Giriş

Kitle iletişim araçları son yüzyılda büyük gelişme ve yayılım göstermiştir. Özellikle televizyon; erişilebilir bir araç olarak günümüzde hemen hemen her evde bulunmaktadır. İnternet ve sosyal medyanın da etkisiyle televizyon başında eskiye nazaran daha az vakit geçirilse de milyarların eve kapandığı Covid 19 pandemisi sürecinde bu aygıt popülerliğini tekrar elde etmiştir. Özellikle eğitimin devam etmesine yönelik etkili bir şekilde kullanılabilmesi önemlidir. Televizyon sektörü de elbette yenilik ve gelişmelere ayak uydurarak izleyicilerin dikkatini canlı ve kendisi üzerinde tutmaya çalışmaktadır. Kablolu/kablosuz yayınlar, artan platform sayıları ve bunlara uygun fiyatlarla üyelik, tematik kanallar, belgeselden animasyon filmlere geniş yelpazede sunulan program çeşitliliği bu gelişmelerden bazılarıdır. Çizgi filmler ise tüm televizyon kanalları ve platformların tercih ettiği, hedef kitlesi çocuklar olan bir program türüdür. Çizgi filmler; çocukların hayatlarının vazgeçilmez parçası durumundadır. Çizgi filmler; genellikle eğlendirmek, vakit geçirmek gibi amaçlarla tercih edilse de günümüzde bu kullanımın çok daha ötesine geçmiş ve ekonomik değeri yadsınamaz bir pazara dönüşmüştür. Çizgi filmlerin çocuklar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ise tartışılmaya devam etmektedir. Kadın Çalışmaları ve Temsili ana temasıyla yola çıkmış bu kitabın bu bölümünün konusunu ise en genel haliyle çizgi filmlerde kadın konusu oluşturmuştur. Çizgi filmlerdeki kadın karakterler, özellikleri ve bunların sunuluş şekli çocukların toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmeleri ve kadınlara yönelik algı bakımından çok önemlidir. Dolayısıyla Çizgi Filmlerde Kadının Konumlandırılması konusu altı alt başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar sırasıyla şu şekildedir: 1) Kitle İletişim Araçları Bağlamında Televizyon ve Çizgi Filmler 2) Çizgi Filmlerin İşlevleri 3) Çizgi Filmlerin Çocuk Gelişimindeki Yeri ve Önemi 4) Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Rolleri 5) Çizgi Filmlerde Kadın Konusu ile İlgili Ülkemizde Yapılan Çalışmalar ve Sonuçları 6) Sonuç.

lanan veya soyut konuların öğretiminde bu strateji uygulanabilir. Öğretmenler, çizgi film karakterlerinin ilköğretim düzeyinde matematik dersinde öğrenci başarısını destekleyici şekilde uyarlanabileceğini düşünmektedir ve bu eğitsel kullanıma eğitim programı tasarımında yer verilerek çocukların çok sevdiği karakterler tercih edilmelidir (Turan, 2014). Çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet rollerine de dikkat edilmelidir. Toplumun farklı kesimlerinden ve özellikle dezavantajlı kadınların hikâyelerine çizgi filmlerde yer verilebilir. Erkeklik ve kadınlık rolleri birbiri ile yarışan rakip anlayıştan ziyade hayatı paylaşan, birbirini destekleyen ve geliştiren bir anlayışta sunulabilir. Cinsiyetlerin farklı, zayıf ve güçlü yönleri çizgi filmlerde objektif bir şekilde ele alınmalıdır. Kadınlara yönelik sosyal sorunlar ve çözüm önerileri çizgi filmlerde işlenebilir.

Kaynakça

Bahrani, T. & Sim, T. S. (2012). Audıovısual News, Cartoons, And Fılms As Sources Of Authentic Language Input And Language Proficıency Enhancement. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, *11*(4), 56-64.

Borzekowski, D.L.G. (2018). A quasi-experiment examining the impact of educational cartoons on Tanzanian children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 54, 53-59. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2017.11.007.

Çoban Keneş, H. (2015). Punky ve Afacan Toto İsimli Çizgi Filmlerde 'Öteki'nin Temsili. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, II(49), 31–50. DOI: 10.17064/iüifhd.56486.

Demir, R. (2021). "Canım Kardeşim Benim-Uzaylılar Mı Gelmiş?" Çizgi Filmine Folklorik Bir Bakış. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 71–83.

Duman, A. E. & Koçtürk, N. (2021). Yerli Yapım Bir Çizgi Filmin Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından İncelenmesi: Pırıl. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 83–92.

Emre Kaya, E. & - Atuk, F. G. (2020). Çocuklarda Din Dilinin Oluşturulması: Çizgi Filmler Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(12), 51–92.

Güler, D. (1989). Çocuk, Televizyon ve Çizgi Film. *Kurgu*, 5, 163–179.

İşliyen, M. (2020). Çocuk, Televizyon ve Cinsellik: Çizgi Filmler Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* (e-gifder), *8*(1), 442–477.

Kalaycı, N. (2015). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Bir Çizgi Film Çözümlemesi: PEPEE. *Eğitim ve Bilim*, *40*(177), 243-270.

Kamacıoğlu, B. (2017).Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü ve Hayao Miyazaki Çizgi Filmleri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, *7*(2), 1-18. https://doi.org/10.20488/www-std-anadolu-edu-tr.393478.

Karakaş, R. (2012). The Use of Cartoons For Developing the Skills of Understanding and Analyzing of Children in Preschool Period. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* 46, 3026 – 3030.

Karakuş, N. (2016). Maysa ve Bulut İsimli Animasyon Çizgi Filmin Kültürel Ögeler Açısından İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(34), 134–149.

Kaşkaya, M. & Özdemir Eren, N. H. (2020). Animasyon Filmlerinde Kadın Karakterler. *Turkish Studies*, *15*(2), 1039–1053. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42096.

Kaya, T. (2014). Tematik Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Yerel ve Küresel İzler. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 63–78.

Kol, S. (2021). An Analysis of Cartoons Prepared for Early Childhood Period in Terms of Child Development. *Participatory Educational Research (PER)*, *8*(4), 346-358. http://dx.doi.org /10.17275/per.21.94.8.4

Muratoğlu Pehlivan, B. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Türk Çizgi Filmlerinde Anne ve Baba Temsili Üzerine Bir Çalışma. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, *1*(2), 15-27.

Ogle, A. D., Graham, D. J., Lucas-Thompson, R. G. & Roberto, C. A. (2017). Influence of Cartoon Media Characters on Children's Attention to and Preference for Food and Beverage Products. *Journal of the Academy of Nutrıtıon and Dietetics*, *117*(2), 265-272.

Olumorin, C. O. , Aderoju, M. A. & Onajah, A. O. (2018). Students Awareness and Utilization of Educational Broadcasts to Learn in Ogbomoso, Oyo State Nigeria. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, *19*(3), 182-192.

Özdemir, M. (2010). Türkiye'deki Reklâmlarda Toplumsal Cinsiyet ve Sunumu. *Millî Folklor*, 22(88), 101-111.

Özer Aytekin, K. (2020). Analysis of Science İmages Presence in Cartoons (A Turkish TV channel case). *European Journal of Educational Research*, *9*(3), 1347-1366. https://doi.org/10.12973/eu-jer.9.3.1347.

Özkar, M. & Aytaş M. (2021).Okul Öncesi Çocuklara Yönelik Hazırlanan Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yansıtılması: Rafadan Tayfa ve Canım Kardeşim. *Online Journal of the Faculty of Communication Sciences*, *29*(1), 37–58.

Öztürk, B. & Çetinkaya, A. (2021). Pandemi Döneminde Bir Eğitim Aracı Olarak Televizyon: TRT EBA TV. *İNİF E- Dergi*, 6(1), 140-162.

Pazarbaşı, B. (2018). Televizyonda Yayınlanan ve Ana Teması Şiddet Olan Çizgi Filmlerin İçerik Analizi. *Intermedia International e-Journal*, *5*(8), 28-41.

Singer, N. (2022). Cartoons as the Incidental Vocabulary Acquisition Tool for English Language Learners. *Arab World English Journal*, *13*(1) 330- 341.

DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol13no1.21

Şahin, S. & İlhan, V. (2019). İlkokul Öğrencilerinin Çizgi Film İzleme Pratikleri ve Çizgi Film Karakterlerine İlişkin Algıları. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 34, 26–48.

DOI: 10.17829/turcom.423391.

Şen, B. & Deniz, Ü. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının İzlediği Rafadan Tayfa Çizgi Filminin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies Social Sciences*, *14*(5), 2019, 2547–2563. DOI: 10.29228/TurkishStudies.32701

Şenol, D., Erdem, S., Uzun, Z. & Erdem, E. (2016). Toplumsal Cinsiyetin Bir Aktarım Aracı Olarak Çizgi Filmler: Sindirella ve Pamuk Prenses Örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 62–87.

Şimşek İşliyen, F. &İşliyen, M. (2019). Çizgi Filmlerin Eğitici Rolü Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Aksaray Örneği, (Editör) Lokman Zor. *Medya Kadın Çocuk*, Ankara: Akademisyen Kitabevi, s. 147–175.

Tarekegn, A. & Endris, S. (2019). The Relationship between Hours of Television Watching and Academic Achievement of Secondary School Students: The Case of Some Selected Secondary Schools in Harer City. *IJELS*, *7*(3), 61-66.

TDK (2023). Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/ , Erişim tarihi: 28.08.2023.

Temizyürek, F. & Acar, Ü. (2014). Çizgi Filmlerdeki Subliminal Mesajların Çocuklar Üzerindeki Etkisi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3(3), 25 – 39.

Tong, Y., Danovitch, J. Wang, F., Williams, A. & Li, H. (2021). Unsafe to eat? How familiar cartoon characters affect children's learning about potentially harmful foods. *Appetite*, 167, 1-10 . https://doi.org/10.1016/j.appet.2021.105649.

Turan, B. (2014). The Opinions Of Teachers On The Use Of Cartoon Character In The Mathematics Lesson. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 141, 1386 – 1391.

DOI: 10.1016/j.sbspro.2014.05.239

Türkmen, M. (2021). How Much Do Children Interpret Television and Animated Film Contents? *International Journal of Progressive Education*, *17* (1), 458-478.

Ugalde, L., o Martínez-de-Morenti, J-I. & Medrano, M-C. (2017). Adolescents' TV Viewing Patterns in the Digital Era: a Cross-cultural Study. *Comunicar*, *25*(50), 67-75. doi: https://doi.org/10.3916/C50-2017-06.

Uğucu, G., Akdeniz Uysal, D. , Güzel Polat, Ö., Artuvan, Z. Polat Kulcu, D. Aksu, D., Altıntaş, M. G., Çetin, H. & Örekici Temel, G. (2022). Effects of Cartoon Watching and Bubble-Blowing During Venipuncture on Pain, Fear, and Anxiety İn Children Aged 6–8 Years: A Randomized Experimental Study. *Journal of Pediatric Nursing*, 65, 107-114.

Ünal, F., Tarhan, S. & Çürükvelioğlu Köksal, E. (2017). Toplumsal Cinsiyet Algısını Yordamada Cinsiyet, Sınıf, Bölüm ve Toplumsal Cinsiyet Oluşumunun Rolü. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(1), 227-236.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları Dergisi İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi*, 35, 29-56.

Yağan Güder, S., Ay, A., Saray, F., & Kılıç, İ. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının İzledikleri Çizgi Filmlerin Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları Açısından İncelenmesi: Niloya örneği. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, *5*(2), 96-111. DOI: 10.14689/issn.2148-2624.1.5c2s5m

Yağlı, A.(2013). Çocuğun Eğitiminde Ve Sosyal Gelişiminde Çizgi Filmlerin Rolü: Caillou ve Pepee örneği. *Turkish Studies*, *8*(10), 707-719.

Yılmaz, D. V., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L., Eroğlu, K., (2009). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *6*(1), 775-792.

Zhang, Q., Cao, Y., Tian, J.J., El-Lim, K. & Gentile, D. A. (2020). Effects of Prosocial Cartoon Models on Aggressive Cognitions and Aggressive Behaviors. *Children and Youth Services Review*, 118, 1-8. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105498.

Zhang, X., Browning, M. H. E. M. , Luo, Y. & Li, H. (2022). Can Sports Cartoon Watching in Childhood Promote Adult Physical Activity and Mental Health? A Pathway Analysis in Chinese Adults. *Heliyon*, *8*(5), e09417(1-6). https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09417

KADIN VE SPOR

Sevde Mavi Var

Giriş

Ülkemizde ve dünyada kadınların sporda yer alması diğer birçok alanda olduğu gibi oldukça geç ve zor bir şekilde olmuştur. Antik olimpiyat oyunlarından başlayarak devam eden bu durum modern olimpiyat oyunlarının başında bile devam etmiştir. Antik olimpiyat oyunlarında (MÖ 776- MS 393) kadınlar yarışlarda yer almıyorken, modern olimpiyatlara geçildiğinde de (1896) kadınlar olimpiyata yarışmacı olarak dâhil edilmemiştir. Modern olimpiyatların kurucusu olan Baron Pierre De Coubertin kadınların modern olimpiyat oyunlarında yer almaması gerektiğini, antik olimpiyat oyunlarında olduğu gibi sadece alkışlayıp erkeklere çelenk takmasını savunanlardan olmasını istemesi spor tarihinde çok dikkat çekmiş ve bu konunun tartışmalara yol açmasına neden olmuştur. Kadınların spora katılımındaki geçmişte yaşanan bu olaylara bağlı olarak günümüzde hâlâ birçok bölgede ve ülkede kadınların spora katılımı erkeklere göre düşük düzeydedir. Gelişmiş ülkelerde kadınların spora katılımının özelikle sosyokültürel açıdan daha düşük ülkelere göre daha fazla olduğunu görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: *Egzersiz, Kadın, Sağlık, Spor.*

1. Kadın ve Spor

"Kadının asla yarıştırılmadığı, yalnızca zayıf, sınırlı ve dolaylı rollere mahkûm edildiği antik olimpiyat oyunlarının Yakın Çağ'da yeniden başlatılan modern benzerinin de başlangıçta kadın sporcu katılımına fırsat vermediği hafızalarda tazelenmesi gereken bir gerçektir." (Aybek ve Yıldıran, 2016). Coubertin kadınların spora katılmasını istememesine rağmen, kadınlar 1900 yılında modern olimpiyatların ikincisi olan Paris'teki olimpiyat oyunlarına tenis ve golf olmak üzere iki spor branşında katılmışlardır (Emery, 1984).

Kadınların spor yarışmalarına resmî olarak katılmaları önünde birtakım engeller oluşmuş ve dolayısıyla kadınların spora katılımı erkeklere göre daha

Bu nedenle kadınların kendilerini daha mutlu, öz güvenli, rahat, sakin ve iyi hissetmeleri açısından yaşam boyu düzenli spor yapmaları oldukça önemlidir.

Sonuç

Kadınların spor alanında yer almaları geç olmasına rağmen, günümüzde kadınların spora katılımı ve spor yapma farkındalıkları her geçen gün artmaktadır. Kadınların psikolojik, ruhsal, fizyolojik ve fiziksel sağlığı açısından spor yapmaları sağlıklı, mutlu ve güçlü olmaları açısından çok önemlidir. Çünkü her ne kadar kadın-erkek eşitliğinden bahsedilse de günümüzde bizim toplumumuz da dâhil olmak üzere birçok toplumda hâlen kadınlara yüklenen roller erkeklerden daha fazladır. Annelik, ev işleri, çalışma hayatı gibi durumlar kadınlarımızın üzerinde büyük yük ve yorgunluklar oluşturmaktadır. Bu nedenle kadınların daha güçlü, daha sağlıklı, daha üretken ve bunları yaparken de daha mutlu olabilmeleri açısından düzenli spor yapmaları kadınlara oldukça fayda sağlayacaktır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında tüm kadınların çocukluk yaşlarından itibaren yaşam boyu her dönemde spor yaparak, sporu yaşam felsefesi hâline getirmeleri ve sporun sunduğu kazanımları değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu nedenle kadınlarımızın günlük yaşantısında düzenli ve doğru planlanmış egzersizlere yer ayırmaları oldukça önemlidir. Böylelikle düzenli yapılan egzersizler sonucunda kadınların genel sağlık durumlarına olumlu katkı sağlanarak, kadınların yaşam boyu her dönemde ihtiyacı olan fizyolojik ve psikolojik olarak iyi hissetmeleri sağlanacaktır. Bu nedenle kadınlar yaşamlarının tüm dönemlerinde sporun sunduğu bu güzelliklerden faydalanmalı, her zaman her dönemde spor yaparak, sporu yaşam felsefesi hâline getirmelidirler.

Kaynakça

Abbaspour, Z., Rostami, M., Najjar, S.H. (2006). The Effect of Exercise on Primary Dysmenorrhea. Journal of Research in Health Sciences. 6(1): 26-31.

Ağaoğlu, Seydi (2015). Kadın Sağlığı ve Egzersiz. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 6(2), 67-72.

Akın, Yiğit & Gülüm, Mehmet. (2014). Spor ve Kadın Cinselliği. Kadın Cinsel Sağlığı. 59, 309-311.

Aktaş, İsmail & Erhan, S. Erim. (2015). Spor Yapan ve Spor Yapmayan Bireylerin Benlik Saygısı ve Risk Alma Düzeylerinin İncelenmesi (Erzurum İli Örneği). Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(2), 40-51.

Akyol, Pelin & İmamoğlu, Osman. (2018). Kadınlarda Aerobik Step Egzersizinin Stres Düzeyi, Yaşam Kalitesi ve Mensturasyon Durumu Üzerine Etkisi. Electronic Turkish Studies. 13-27.

Aparicio-ting Fabiola E.; Farris, Megan; Courneya, Kerry S.; Schiller, Ashley; Friedenreich, Christene M. (2015). Predictors of Physical Activity at 12 Month Follow-Up After a Supervised Exercise Intervention in Postmenopausal Women. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity. 1-12.

Ardıç, Füsun (2014). Egzersizin Sağlık Yararları. Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, 60, 9-14.

Arslan, Emin; Yılmaz, İlker; Aras, Özgen (2009). Elit Kadın Basketbol Oyuncularında ve Düzenli Spor Yapan Kadınlarda Vücut Kompozisyonu ve Esneklik İlişkisi: Pilot Çalışma. Fizyoterapi Rehabilitasyon Dergisi. 20(2), 83-88.

Arslan, Erşan; Dicle, Aras; Sema, Can. (2016). Sporcu ve Sedanter Kadınlarda Günlük Enerji Harcaması ve Fiziksel Aktivite Düzeylerinin Karşılaştırılması. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 14(1), 53-61.

Arslan, Sibel & Çalılık, Tuğçe (2018). Yaşam Boyu Spor Bağlamında Kadınların Spora Yönelmesinde Etkili Olan Unsurlar (Kırıkkale İli Örneği). Asos Journal. 76, 66-76.

Aşçı, Fevziye Hülya; Koca, Canan; Bulgu, Nefise (2008). Türkiye'de Kadınların Fiziksel Aktiviteye Katılımlarının Toplumsal Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Analizi: Fiziksel Aktiviteye Katılım Kadının Toplumsal Konumunu Güçlendirici Bir Etkiye Sahip Olabilir mi? TÜBİTAK, Araştırma Projesi, 2008, No: 106K345.

Atasoy, Murat; Karabulut, Ebru Olcay; Var, Levent (2018). The Research on The Negative Evaluation Anxiety of Taekwondo Players By Different Variables. Turkish Journal of Sport and Exercise, 20(3), 158-162.

Atılgan, Esra; Tarakcı, Devrim; Polat, Başak; Algun, Z. Candan (2015). Sağlıklı Kadınlarda Yoga Temelli

Aybek, Aycen & Yıldıran, İbrahim (2016). Baron Pierre de Coubertin'in Olimpizm Felsefesinde Kadın: Nedenler ve Sonuçlar. Kitapta bölüm. *Spor Yayınevi ve Kitapevi,* Ankara. ss. 58-77.

Bağır, S. ve Geri, S. (2006). Moskova Meslek Okulundaki Öğrencilerin Serbest Zaman Periyodunda Fiziksel Aktivitelere Olan İlgileri. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı.

Barakat, Ruben; Perales, Maria; Garatachea, Nuria; Ruiz, Jonatan R.; Lucia, Alejandro. (2015). Exercise During Pregnancy. A Narrative Review Asking: What Do We Know? Br J Sports Med;49(21):1377-1381.

Body, J.J., Bergmann, P., Boonen, S., Boutsen, Y., Bruyere, O., Devogelaer, J.P., et al. (2011). Non-Pharmacological Management of Osteoporosis: a Consensus of The Belgian Bone Club. Osteoporos Int, 22:2769-88.

Bulgu, Nefise; Arıtan, Canan Koca; Aşçı, F. Hülya (2007). Gündelik Yaşam, Kadın ve Fiziksel Aktivite. Spor Bilimleri Dergisi, 18(4), 167-181.

Bush, Elizabeth (2019). Her Fearless Run: Kathrine Switzer's Historic Boston Marathon by Kim Chaffee. *Bulletin of the Center for Children's Books*, *72*(8), 338-339.

Canadian Women and Sport. Web: https://womenandsport.ca//. Erişim tarihi: 20.06.2022.

Chase, Laura Frances (2015). Beyond Boston and Kathrine Switzer: Women's Participation in Distance Running. In Endurance Running (pp. 61-75). Routledge.

Cooper, Pamela (1995). Marathon Women and The Corporation. Journal of Women's History, 7(4), 62-81.

Cordero, Alberto; León, Montse; Andrés, Eva; Ordoñez, Beatriz; Laclaustra, Martin; Grima, Alberto; Pascual, Isaac; Luengo, Emilio; Civeira, Fernando; Pocovi, Miguel; Alegria, Eduardo Casasnovas, Jose (2009). Gender Differences in Obesity Related Cardiovascular Risk Factors in Spain. Preventive Medicine, 48(2), 134-139.

Cruz-Ferreira, Ana; Fernandes, Jorge; Laranjo, Luis; Bernardo, Lisa; Silva, Antonio (2011). A Systematic Review of The Effects of Pilates Method of Exercise in Healthy People. Arch Phys Med Rehabil. 92: 2071-2081.

Daniels, Elizabeth & Leaper, Campbell. (2006). A Longitudinal İnvestigation of Sport Participation, Peer Acceptance, and Self-Esteem Among Adolescent Girls and Boys. Sex Roles, 55.11: 875-880.

Dashper, Katherine (2016). Strong, Active Women:(Re) Doing Rural Femininity Through Equestrian Sport and Leisure. *Ethnography*, *17*(3), 350-368.

Doğan, Başak & Eser, Mümin (2013). Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Yöntemleri: Nazilli MYO Örneği. Electronic Journal of Vocational Colleges, 1, 29-39.

Dunn, L. Andrea; Trivedi, H. Madhukar; Kampert, B. James; Clark, G. Camilia; Chambliss, O. Heather (2005). Exercise Treatment For Depression Efficacy and Dose Response. American Journal of Preventive Medicine, 28: 1-8.

Edmonds, Keith. (2018). Dewhurst's Textbook of Obstetrics & Gynaecology. John Wiley & Sons. Emery, Lynne (1984). Women's Participation in The Olympic Games: A Historical Perspective. Journal of Physical Education, Recreation & Dance, 55(5), 62-72.

Egzersizlerin Esneklik, Yaşam Kalitesi, Fiziksel Aktivite ve Depresyon Üzerine Etkilerinin Araştırılması. Journal of Exercise Therapy and Rehabilitation. 2(2), 41-46.

Emery, Kim; De Serres, Sophie; McMillan, Ann; Côte, Julie (2010). The Effects of a Pilates Training Program on Arm–Trunk Posture and Movement. Clinical Biomechanics. 25:124-130.

Ergin, Ayla Berkiten (2014). Obezitenin Kadın Sağlığı ve Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 1(1), 41-54.

Eruzun, Cenan (2017). Kadınların Spor Etkinliklerine Katılmalarının Boş Zaman Tatmini ve Yaşam Kalitesine Etkilerinin Araştırılması: B-Fit Spor Merkezleri Üyeleri Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Eyigor, Sibel; Karapolat, H; Yeşil, H; Uslu, R; Durmaz, B. (2010). Effects of Pilates Exercises on Functional Capacity, Flexibility, Fatigue, Depression and Quality of Life in Female Breast Cancer Patients: A Randomized Controlled Study. Eur J Phys Rehabil Med. 46:481-487.

Fejgin, Naomi (2001). Participation in High School Competitive Sports: A subversion of Scholl Mission or Contribution to Academic Goals?. In: Contemporary Issues in Sociology of Sport (Ed.: A Yiannakis, MJ Melnick). Human Kinetics. Champaign, IL.

Ferguson, Brad. (2014). ACSM's Guidelines For Exercise Testing and Prescription 9th Ed. 2014. The Journal Of The Canadian Chiropractic Association, 58 (3), 328.

Forrest, David & Mchale, Ian (2009). Publicy Policy, Sport and Happiness: An Empirical Study. Arbeitskreis: Sport and Urban Economics.

Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB).2018 İstatistikler.Web: https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/175/105/Istatistikler Erişim Tarihi: 05.06.2022

Göğer, Seda; Cingil, Dilek & Kılavuz Ören, Gönül (2019). Bir Spor Merkezine Kayıtlı Kadınların Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları, Fiziksel Aktivite Düzeyleri ve Obezite Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. Sağlık ve Toplum, 1, 89-97.

Grabara, Malgorzata & Szopa, Janusz (2015). Effects of Hatha Yoga Exercises on Spine Flexibility in Women Over 50 Years Old. J. Phys. Ther. Sci. 27:361-365.

Green, Eileen; Hebron, Sandra; Woodward, Diana (1995). Women's Leisure Today. (C Critcher, P Bramham, A Tomlinson, Ed.), Sociology of Leisure: A Reader (s. 130-140). London: E & FN Spon.

Gürbüz, S. ve Tank, F. (2006). Ankara Üniversitesi Öğrencilerinin Ankara Üniversitesi Tarafından Sunulan Spor Olanaklarından Yararlanma Düzeyi. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı.

Güven Ülger, Özlem; Atay, Sibel; Arslan, Emine; Başoğlu, Bahar; Vardar Yağlı, Naciye; Baş Aslan, Ümmühan (2007). Sağlıklı Kadınlarda Hatha Yoganın Esneklik ve Denge Üzerine Etkileri. Fizyoter Rehabil. 18:72-78.

Harvey, Samuel B.; Overland, Simon; Hatch, Stephani L.; Wessely, Simon; Mykletun, Arnstein; Hotopf, Matthew (2018). Exercise and the Prevention of Depression: Results of The HUNT Cohort Study. American Journal of Psychiatry, 175(1), 28-36.

Hayes, Lawrence D.; Grace, Fergal M.; Sculthorpe, Nick et al. (2013). The Effects of a Formal Exercise Training Programme on Salivary Hormone Concentrations and Body Composition in Previously Sedentary Aging Men. Springer Plus. 2 (18).

Hekim, Mesut. (2014). Küresel Bir Sorun Olan Hareketsiz Yaşam Tarzının Ortaya Çıkardığı Sağlık Sorunları ve Hareketsiz Yaşam Tarzından Kaynaklanan Sağlık Sorunlarının Önlenmesinde Fiziksel Aktivitenin Önemi. II. Uluslararası Davraz Kongresi Bildiri Kitabı.

Huang, Haifang & Humphreys, Brad R. (2012). Sports Participation and Happiness: Evidence From U.S. Microdata. Journal of Ecomomic Psychology, 33(4), 776-793.

Keskin, Özkan. (2014). Effects of Physical Education and Participationto Sports on Social Development in Children. Journal of International Multidisciplinary Academic Researches, 1, 1-6.

Khalatbari, Javad & Salimynezhad, Samira (2013). The Effect of Relaxation on Premenstrual Syndrome in Dormitory Students of Azad Tonekabon University of Iran. Procedia-Social and Behavioral Sciences. Elsevier; 84: 1580–1584.

Koca, Canan (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi: Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması. Ankara: CEID Yayınları:11, Nika Yayınları.

Koçak, Funda; Tuncel, Fehmi; Tuncel, Semiyha (2010). Determining The Health-Exercise/Physical Activity Levels of Turkish Women. AIESEP International Congress Book, A Coruna, Spain.

Koyun, Ayşe; Taşkın, Lale; Terzioğlu, Füsun (2011). Yaşam Dönemlerine Göre Kadın Sağlığı ve Ruhsal İşlevler: Hemşirelik Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 3(1): 67-99.

Kulie, Teresa; Slattengren, Andrew; Redmer, Jackie; Counts, Helen; Eglash, Ellie; Schrager, Sarina (2011). Obesity and Women's Health: An Evidence-Based Review. Journal of American Board Family Medicine. 24: 75-85.

Kuo, Yi-Liang; Tully, Elizabeth; Galea, Mary (2009). Sagittal Spinal Posture After Pilates-Based Exercise in Healthy Older Adults. Spine. 34(10), 1046-1051.

LeMura, Linda; Duvillard, Serge; Andreacci, Joseph; Klebez, Jodi; Chelland, Sara; Russo, Joseph (2000).

Levine, Michele (2017). Aussies are Losing Their Competitive Spirit For Sport. Roy Morgan Research. Article no: 7182.

Lim, Edwin Choon Wyn; Poh, Ruby Li Choo; Low, Ai Ying; Wong, Wai Pong. (2011). Effects of Pilates Based Exercises on Pain and Disability in Individuals With Persistent Nonspecific Low Back Pain: a Systematic Review With Meta-Analysis. J Orthop Sports Phys Ther. 41:70-80.

Lipid and Lipoprotein Profiles, Cardiovascular Fitness, Body Composition, and Diet During and After Resistance, Aerobic and Combination Training in Young Women. European Journal of Applied Physiology. 82: 451-8.

Mavi Var, Sevde & Marangoz, İrfan (2018). Leg Volume and Mass Scales of Elite Male and Female Athletes in Some Olympic Sports. World Journal of Education. 8(4), 54-58.

Mayo Clinic. Web: https://www.mayoclinic.org/healthy-lifestyle/womenshealth/in-depth/womens-health Erişim tarihi: 08.06.2022

Menteş, E. Bekir & Karacabey, Kürat. (2011). Adolesan Dönemde Obezite ve Egzersiz. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 8(2), 963-977.

Montgomery, Paul G.; Pyne, David B.; Hopkins, Will G. et al (2008). The Effect of Recovery Strategies on Physical Performance and Cumulative Fatigue in Competitive Basketball. J Sports Sci. 26:1135-1145.

Nicoloff, George & Schwenk, Thomas L. (1995). Using Exercise to Ward Off Depression. The Physician and Sports Medicine, 23(9), 44-58.

Osei-Tutu, Kannin B. & Campagna, Phil D. (2005). The Effects of Short-Vs. Long-Bout Exercise on Mood, VO2max., and Percent Body Fat. Preventive Medicine, 40(1), 92-98.

Ota ,Masanori; Okudo, Tatsuya; Matsushima, Yasuyuki; Ikeda, Masaharu (2004).The Effect of Lifestyle Modification on Physical Fitness and Work Ability in Different Workstyles. UOEH. 26(4):411-21

Özdemir, Nurgül; Güreş, Ali; Gürbüz, Nermin (2015). Sporun Kadınlarda Yalnızlık ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkileri. UHBAB Journal, 4(13).

Paffenbarger Jr, Ralph; Blair, Steven N.; Lee, I.-Min (2001). A History of Physical Activity, Cardiovascular Health and Longevity. Int J Epidemiol. 30, 1184-92.

Pate , Russell R.; Davis, Michael G.; Robinson Thomas N. et al. (2006). Promoting Physical Activity İn Children And Youth: A Leadership Role For Schools: A Scientific Statement From The American Heart Association Council on Nutrition, Physical Activity, and Metabolism (Physical Activity Committee) in collaboration with the Councils on Cardiovascular Disease in the Young and Cardiovascular Nursing. Circulation 114: 1214–1224.

Pauline, Gina (2014). Women's Participation in Endurance Events: An Example of How Far We Have Come. Journal of Physical Education, Recreation & Dance, 85(1), 4-6.

Pepe, Kadir; Oflaz Hergül, Evrim; Koç, İlhami (2006). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Okuyan Öğretmen Adaylarının Boş Zaman Anlayış ve Alışkanlıklarının Araştırılması. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı.

Raymond-Barker, Philippa; Petroczi, Andrea; Quested, Eleanor (2007). Assessment of Nutritional Knowledge in Female Athletes Susceptible To The Female Athlete Triad Syndrome. Journal of Occupational Medicine and Toxicology. BioMed Central Ltd. 2(10): 1-11.

Roubenoff, Ronenn & Hughes, Virginia A. (2000). Sarcopenia Current Concepts. J Gerontol A Biol Sci Med Sci. 55:716–24.

Salar, Burcu; Hekim, Mesut; Tokgöz, Mehmet (2012). 15-18 Yaş Grubu Takım ve Ferdi Spor Yapan Bireylerin Duygusal Durumlarının Karşılaştırılması. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(6), 123-135.

Sarsan, Ayşe; Alkan, Hakan; Başer, Sevin; Yıldız, Necmettin; Özgen, Merih; Ardıç, Füsun (2013). Obez Kadınlarda Aerobik Egzersiz Programının Solunum Fonksiyonları ve Kardiyorespiratuar Kapasite Üzerine Etkisi. Turkish Journal of Physical Medicine & Rehabilitation/Turkiye Fiziksel Tip ve Rehabilitasyon Dergisi, 59 (2).

Sevinç, Duygu & Tetik, Sibel. (2018) The Effects of a 12-Week Step-Aerobic and Pilates Exercise Program on The Physıcal Parameters of Sedentary Women. The Online Journal of Recreation and Sports, 7(3) 20-30.

Sevinç, Duygu; Kıshalı, Necip; Çolak, Mergül. (2014). Effects of 8 Week Step-Aerobic Exercises on (State and Trait) Anxiety Levels and Quality of Life of Women. Turkish Journal of Sport and Exercise, 16.3: 31-35.

Shedden, Mariana & Kravitz, Len (2006). Pilates Exercise: A Research-Based Review. J Dance Med Sci. 10:111-116.

Short, Kevin; Vittone, Janet; Bigelow, Maureen; Proctor, David; Nair, Sreekumaran (2004). Age and Aerobic Exercise Training Effects an Whole Body and Muscle Protein Metabolism. American Journal of Physiology-Endocrinology and Metabolism. 286: 92-101.

Smith, Haley. (2012). Obesity and Its Complications in Women. SA Pharmaceutical Journal. 79(10):26-30.

Suniaga, Santiago; Rolvien, Tim; Vom Scheidt, Annika; Fiedler, Imke A.K.; Bale, Hrishikesh, A.; Huysseune, Ann; Witten, Eckhard; Amling, Michael; Busse, Björn. (2018). Increased Mechanical Loading Through Controlled Swimming Exercise İnduces Bone Formation and Mineralization in Adult Zebrafish. Sci Rep. 8(1):1-13.

Tarhan, Nevzat (2005). Mutluluk Psikolojisi. İstanbul: Timaş Yayınları.

Taşkın, Lale (2007). Doğum ve Kadın Sağlığı Hemşireliği. 8. Baskı. Ankara: Akademisyen Kitabevi; p.4-23.

Tekin, Ali; Tekin, Gülcan; Çalışır, Melih; Bayrakdaroğlu, Serdar (2015). Düzenli Aerobik Egzersiz Programının Üniversiteli Obez Kız Öğrencilerin Fiziksel, Motorik ve Psiko-Sosyal Parametrelerine Etkisi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi. 6 (1), 19-29.

TUİK (2021). Türkiye İstatistik Kurumu Erişim web: https://data.tuik.gov.tr /Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221. Erişim tarihi: 25.06.2022.

Utter Alan, C; Whitcomb, D.C.; Nieman, D.E.; Butterworth, D.E.; Vermillion, S.S. (2000). Effects of Exercise Training on Gallbladder Function in an Obese Female Population. Med Sci Sports Exercise. 32: 41-45.

Var, Levent (2018). Kırşehir'de Yaşayan Bazı Kadınların Spor Yapma ve Yapmama Nedenleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(3), 2320-2328.

Visnapuu, Milvi & Jürimäe, Toivo (2008). The İnfluence of Basic Body and Hand Anthropometry on The Results of Different Throwing Tests in Young Handball and Basketball Players. Anthropol Anz. 2008; 66:225-236.

Walseth, Kristin (2006). Young Muslim Women and Sport: The Impact of Identity Work. Leisure Studies. 25(1), 75–94.

Weuve, Jennifer; Kang, Jae Hee; Manson, E. Joann; Monique M. B. Breteler; James H. Ware; Francine Grodstein (2004). Physical Activity, Including Walking and Cognitive Function in Older Women. The Journal of American Medical Association, 292(12):1454-1461.

WHO (2017). World Health Organization. Women's Health, Erişim Tarihi: 12.06.2022Web: http://www.who.int/topics/womens_health/en/

Wilmore, Jack H.; Knuttgen, Howard G. (2003). Aerobic Exercise and Endurance: İmproving Fitness For Health Benefits. Phys Sportsmed. 31(5):45-51.

Yalçınkaya, Meltem; Gök Özer, Fadime; Yavuz Karamanoğlu, Ayla. (2007). Sağlık Çalışanlarında Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Değerlendirilmesi. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni. 6(6), 409-420.

Yaprak, Pınar & Amman, M. Tayfun (2009). Sporda Kadınlar ve Sorunları. Türkiye Kick Boks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi, 2(1), 39-49.

Yılmaz Yelvar, Gül Deniz; Baltacı, Gül; Bayrakcı Tunay, Volga; Atay, Ahmet Özgür (2015). The Effect of Postural Stabilization Exercises on Pain And Function in Females With Patellofemoral Pain Syndrome. Acta Orthop Traumatol Turc. 49:166-174.

Yılmaz, Aynur & Ulaş, Mehmet (2016). Kadınların Rekreatif Alanlarda Fiziksel Aktivite Yapma Amaçları ve Karşılaştıkları Sorunlar. Spor Bilimleri Dergisi, 27(3), 101-117.

Yüksel, Murat (2014). Cinsiyet ve Spor. Tarih Okulu Dergisi, 7(19), 663-684.

Zorba, Erdal; Yaman, R.; Yıldırım, S.; Saygın, Ö. (2000). 18-24 Yaş Grubu Sedanter Kadın Öğrencilerde 8 Haftalık Step Uygulamasının Bazı Fiziksel Uygunluk ve Antropometrik Değerlere Etkisi. 1. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Kongresi, Ankara, 2000.

AİLE İÇİ ŞİDDET

Davut Aydın - Evren Erzen

Giriş

Aile, bireye huzur veren, bireyin gündelik yaşamın sorunlu ilişki ve gerilimlerinden kurtulmak için sığındığı güvenli bir limandır. Bu açıdan bakıldığında aile, zihin ve ruh dünyasını besleyen önemli bir öğrenme kaynağı ve çok güçlü bir sosyal destek ortamıdır. Ailenin güven ve mutluluk üreten bir ortama dönüşmesi ancak bu şekilde konumlandırılmasıyla mümkündür. Ancak, ailenin güven veren ve mutluluk üreten bir ortama dönüşmesi; sosyal, ekonomik ve psikolojik birçok nedenden dolayı bazen mümkün olamamaktadır. Böyle zamanlarda aile yapısı kırılgan hâle gelmekte, bireyler için güven, huzur ve mutluluk üretmesi gereken aile bağlarının zayıfladığı görülmektedir. Aile bağları sarsılan bireylerin birbirlerine yönelik bakışları olumsuz yönde değişmekte, ortaya çıkan güvensizlik duygusu telafisi mümkün olmayan kopuşlara yol açmaktadır. Medyada ortaya çıkan haberler kadar, yakın çevremizde doğrudan tanık olduğumuz aile sorunları, özellikle aile içi şiddet sahneleri orta ve uzak bir gelecekte milletimizin bekası için büyük riskler içermektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında sorunlu ve kırılgan aile yapısı, sadece aile fertleri için değil, aynı zamanda milletimizin istikbali için de varoluşsal bir sorundur. Aileyi korumak ve kurtarmak, milletin geleceğini korumak ve kurtarmak fikriyatıyla eşdeğer hâle geldiğinden konuya köklü çözümler bulmak zorundayız. Çözüm noktasında aileyi ayakta tutacak ve onu geleceğe güvenle taşıyacak çok sayıda araçtan bahsedilebilir. Bu araçların en başta geleni, ancak en çok ihmal edileni psikolojidir. O hâlde derde deva, sadra şifa olabilecek bir aile sistemi oluşturulurken psikolojinin sunduğu imkânlardan nasıl yararlanabiliriz? Bu kritik sorunun cevabını vermeden önce ülkemizde aile sorunlarına ilişkin geniş bir okuma ve değerlendirme yapmak zorundayız. Zira son yıllarda aile içinde ortaya çıkan sorunların önemli bir bölümü, doğru çözümü yanlış yerde aramaktan kaynaklanmaktadır. “Kem âlâtla kemâlât olmaz” sözü, her konuda olduğu gibi aile konusunda da doğru çözümler üzerinden gitmediğimizde olumlu sonuçlara ulaşamayacağımızı bize hatırlatmaktadır.

Aile içi şiddet konusunda toplumun genel olarak şiddete karşı olduğu görülmektedir. Şiddeti destekleyen grupların toplum içerisinde söz sahibi olmadıkları veya bu görüşlerini açıkta ifade edebilecek bir ortam bulamadıkları belirlenmiştir. Buna karşın şiddetin yaygın olması, söylem düzeyindeki karşı olma haliyle eylem düzeyindeki uygulamalar arasındaki tutarsızlığın bir sonucudur.

Yaşanan şiddetin nedeninin belirlenmesine yönelik yürütülen çok sayıda araştırmada şiddete tanık olmanın veya maruz kalmanın, eğitim seviyesinin, ekonomik durumun, bireyin şiddete olan eğilimin ve dinin bu şiddetin kaynağı olabileceğine yönelik bulgular elde edilmiştir. Fakat biyolojik faktörün varlığına ilişkin yürütülen araştırmaların etkisi çoğunlukla göz ardı edilmiştir.

Çalışmada karşılıklı iletişimin aile içi şiddeti ortadan kaldırma potansiyeli en yüksek faktör olduğu, bunun için empati yapılması gerektiği belirtilmiştir. Fakat empatinin gerçekleştirilebilmesi için her iki cinsiyetin değiştirilmesi mümkün olmayan faktörlerinin taraflarca kabul edilmesinin yararlı ve gerekli olduğu ifade edilmiştir. Taraflar karşı cinsin özelliklerini bilir ve kabul ederlerse hem değiştiremeyecekleri faktörler için öfke duymayı bırakabilecek hem de davranışlarını buna göre düzenleyebileceklerdir.

Bu bağlamda içeriği iletişim becerilerinin geliştirilmesinin yanı sıra biyolojik gerçeklerin de öğretilmesini kapsayan bir evlilik öncesi eğitim programının zorunlu hâle getirilmesinin, hatta liselerde insan psikolojisine ilişkin bu temel bilgilerin zorunlu bir psikoloji dersiyle öğretilmesinin yararlı olacağı savunulmaktadır.

Kaynakça

Akalın, A., ve Arıkan, Ç. (2017). 15-49 Yaş Grubu Kadınlarda Aile İçi Şiddet Sıklığı Ve Şiddetin Depresyona Etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(2), 1–10.

Akın, M. (2019). Aile İçi Şiddet. *Journal Of Istanbul University Law Faculty*, *71*(1), 27–41. Https://Doi.Org/10.17719/Jisr.2019.3260

Alacadağlı, E. (2021). Kentlileşmeden Kentleşme Ve Kadına Şiddetin Sosyal Dinamikleri. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *18*(43), 7107–7138. Https://Doi.Org/10.26466/Opus

Alkan, Ö., Yılmaz, F. C., Ve Abar, A. (2020). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddeti Etkileyen Faktörlerin Sıralı Probit Regresyon Modeliyle Belirlenmesi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi*, *9*(5), 3338–3360.

Altıparmak, İ. B. (2018). Sosyal Öğrenmenin Aile İçi Şiddete Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(34), 233–262. Https://Doi.Org/10.21550/Sosbilder.339808

Altıparmak, İ. B. (2019). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boyutları: Ankara Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(1), 55–76. Https://Doi.Org/10.18026/Cbayarsos.544775

Altun, A., Ve Gencel Bek, M. (2013). Haberlerde Aile İçi Şiddetin Temsili. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, *2*(13), 1–34.

Altun, A., Gencel Bek, M., Ve Esen Altun, E. (2007). Aile İçi Şiddet Haberlerinin Üretim Süreci ve Medya Profesyonelleri. *İletişim Araştırmaları*, *5*(2), 1–11.

Anadolu Ajansı. (2009). Eşiyle Kavga Etti Arabayı Uçuruma Sürdü! Https://Www.Haberturk.Com/Yasam/Haber/188428-Esiyle-Kavga-Etti-Arabayi-Ucuruma-Surdu Adresinden Erişilmiştir.

Aşkın, E. Ö., Ve Aşkın, U. (2017). Kadına Yönelİk Aİle İçİ Şİddet Ve Yoksul İlİşkİsİ: Aile İçİ Şİddet Mağduru Kadınlar Üzerİne Araştırma. *Kapadokya Akademİk Bakış*, *1*(2), 16–37. Https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Car/İssue/33536/352608 Adresinden Erişilmiştir.

Ayhan, F., Ve Özkan, B. (2016). Aile İçi Şiddetin Ergenler Üzerindeki Etkisi. *Journal Of Human Sciences*, *13*(3), 3753–3767. Https://Doi.Org/10.14687/Jhs.V13i3.3923

Ayrancı, Ü., Günay, Y., ve Ünlüoğlu, İ. (2002). Hamilelikte Aile İçi Eş Şiddeti: Birinci Basamak Sağlık Kurumuna Başvuran Kadınlar Arasında Bir Araştırma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *3*, 75–87.

Babahanoğlu, R., Ve Özdemir, S. G. (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi Konusunda Sosyal Hizmet Ve Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(2), 1067–1088. Http://Dx.Doi.Org/10.17218/Hititsosbil.280831

Bayındır, N. (2010). Aile İçinde Yaşanan Şiddete Karşı Çocuğun Gösterdiği Tepkiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(2), 1–9. Https://Doi.Org/10.20875/Sb.06454

Bilican Gökkaya, V., Ve Öztürk, M. (2021). Çocukluktaki Aile İçi Şiddet Öyküsü İle Flört Şiddeti Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(4), 219–240. Https://Doi.Org/10.18026/Cbayarsos.959425

Brizendine, L. (2014a). *Erkek Beyni* (4th Ed.). İstanbul: Say.

Brizendine, L. (2014b). *Kadın Beyni* (12th Ed.). İstanbul: Say.

Conservapedia. (2021). List Of Atheist Shooters And Serial Killers. Https://Www.Conservapedia.Com/List_Of_Atheist_Shooters_And_Serial_Killers Adresinden Erişilmiştir.

Çalı, H. H. (2012). Aile İçi Şiddet: Bir Kamu Politikası Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*(2), 1–25.

Çalışkan, A., Ve Süzer Özkan, F. (2021). İnfertil Kadınların Yaşadıkları Aile İçi Şiddet Ve Baş Etme Yöntemleri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, *12*(4), 297–306. Https://Doi.Org/10.14744/Phd.2021.46503

Can, M. K. (2010). *Sağlık Çalışanının Aİle İçİ Şİddet Olgusuna Bakış Açısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Cengiz Özyurt, B., Ve Deveci, A. (2011). Manisa'da Kırsal Bir Bölgedeki 15-49 Yaş Evli Kadınlarda Depresif Belirti Yaygınlığı Ve Aile İçi Şiddetle İlişkisi. *Turkish Journal Of Psychiatry*, *22*(1), 10–16. Https://Doi.Org/10.5080/U6350

Çetinkaya Duman, Z., Özdağ, Ş., Ve Özcan, A. (2003). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkisi Konusunda Hemşire Öğrencilerinin Görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, *6*(2), 50–56.

Demir, S., Ve Yeşiltepe Oskay, Ü. (2015). Aile İçi Şiddetin Kadın Üreme Sağlığına Etkisi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *5*(1), 35–38.

Demircioğlu, S. (2021). Türkiye'de Covid-19 Salgınının Aile İçi Şiddete Etkisi. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 53–68.

Dha. (2021). "Çocuk Olmuyor" Tartışmasında Eşini Öldürdü. Https://Www.Ntv.Com.Tr /Turkiye/Cocuk-Olmuyor-Tartismasinda-Esini-Oldurdu,Qxwbgmzlwkisxkr8we3qxw Adresinden Erişilmiştir.

Dinçer, G. (2010). *Kadına Yönelik Şiddet (Düzce Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Dinçer, O. (2014). *Eşitlik Tahayyülünün Müşterek Kurgusu Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonunun Çalışma Öncelikleri Ve Çıkan Politika Metinleri Üzerine Bir Analiz*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Doğrucan, A., Ve Yıldırım, Z. (2020). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(2), 122–138.

Duran, S., Ve Ünsal, G. (2012). Öğrencilerin Aile İçi Şiddete Maruz Kalma Oranı İle Başkalarına Karşı Şiddet Kullanımı Ve Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişki. *Literatür Sempozyum Psikiyatri Nöroloji Davranış Bilimleri Dergisi*, *1*, 2–8.

Ekşi, B. (2005). Evliliğe Hazırlık Aşamasındaki Karı-Koca Adaylarının Evlilik Ve Anne Baba Olma Üzerine Düşünceleri. *Aile Ve Toplum*, *7*(2), 1–10.

Ercan Şahin, N., Aslan, F., Ve Emiroğlu, O. N. (2018). Aile İçi Şiddetin Önlenmesi İçin Bir Model Önerisi: Halk Sağlığı Hemşiresinin Ev Ziyareti İle Aile İzlemi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *5*(3), 247–259. Https://Orcid.Org/0000-0002-3577-4183 Adresinden Erişilmiştir.

Erden, G., Ve Akdur, S. (2018). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Ve Kadın Cinayetleri. *Klinik Psikoloji Dergisi*, *2*(3), 128–139. Https://Doi.Org/10.31828/Kpd260244 3808092018m000003

Genç, Y., Taylan, H. H., Adıgüzel, Y., Ve Kutlu, İ. (2017). Aile İçi Şiddetin Ergenlerin Şiddet Eğilimlerine Etkisi: Antalya Liseleri Örneği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(2), 409–422. Https://Doi.Org/10.19126/Suje.311083

Grey, J. (1999). *Erkekler Mars'tan Kadınlar Venüs'ten*. İstanbul: Altın Kitaplar.

Haberler. (2015). İncil Ayetlerini Kur'an'dan Zannedip Eleştiren Hollandalılar Faka Bastı. Https://Www.Youtube.Com/Watch?V=Vfcqd03f0l8 Adresinden Erişilmiştir.

Habertürk. (2021). Rezidansta Kocasını Öldürmüştü! Çok Önemli İddialar! Https://Www.Haberturk.Com/Vahsetin-Perde-Arkasi-Son-Dakika-Rezidansta-Kocasini-Oldurmustu-Cok-Onemli-İddialar-3125709 Adresinden Erişilmiştir.

Haskan Avcı, Ö. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Evlilik Öncesi İlişkilerde Problem Yaşadıkları ve Eğitim Almak İstedikleri Konular. *Ege Eğitim Dergisi*, *15*(1), 279–299.

Hürriyet. (2021). Uluslararası Ödüllü Kades İle Şiddet İhbarlarına Anında Müdahale Ediliyor. Https://Www.Hurriyet.Com.Tr/Gundem/Uluslararasi-Odullu-Kades-İle-Siddet-İhbarlarina-Aninda-Mudahale-Ediliyor-41946368 Adresinden Erişilmiştir.

İbiloğlu, A. O. (2012). Aile İçi Şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *4*(2), 204–222. Https://Doi.Org/10.5455/Cap.20120413

İçli, T. G. (1994). Aile İçi Şiddet: Ankara-İstanbul Ve İzmir Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *11*(1), 7–20.

İha. (2016). Kız Arkadaşını ve Kendini 50 Metrelik Uçurumdan Ölüme Sürükledi. Https://Www.Sozcu.Com.Tr/2016/Gundem/Kiz-Arkadasini-Ve-Kendini-50-Metrelik-Ucurumdan-Olume-Surukledi-1367287/

İlhan, S. T., Ve Işık, Ş. (2019). Evliliğin İlk Yıllarında Evlilik Yaşamı Deneyimi Ve Evliliğe İlişkin Algılar: Sorunlar, Zorluklar Ve İhtiyaçlar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, *7*(4), 1–19. Https://Doi.Org/10.14689/İssn.2148-2624.1.7c.4s.6m

İncecik, Y., Kurdak, H., Özcan, S., Akpınar, E., Saatçi, E., Ve Bozdemir, N. (2009). Eş Şiddeti Ve Aile Hekimliği. *Turkish Journal Of Family Medicine And Primary Care*, *3*(1), 1–8.

Irmak, Ç., Ve Altıntaş, M. (2017). Aile İçi Şiddet Mağduru Kadınlarda Ruhsal Dayanıklılık, Bağlanma Biçimleri, Başa Çıkma Tutumları Ve Psikopatoloji. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *18*(6), 561–570. Https://Doi.Org/10.5455/Apd.261145

Kanbay, Y., Işık, E., Yavuzaslan, M., Ve Keleş, S. (2012). Hemşirelik Öğrencilerinin Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle İlgili Görüş Ve Tutumlarının Belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *1*(2), 107–119.

Kandemirci, D., ve Kağnıcı, D. Y. (2014). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Baş Etme: Çok Boyutlu Bir İnceleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, *17*(33), 1–12.

Karaçam, Z., Çalışır, H., Dündar, E., Altuntaş, F., Ve Avcı, H. C. (2007). Evli Kadınların Aile İçi Şiddet Görmelerini Etkileyen Faktörlerve Kadınların Şddete İlişkin Bazı Özellikleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, *22*(2), 71–88.

Karakoç, B., Gülseren, L., Çam, B., Gülseren, Ş., Tenekecı, N. Ve Mete, L. (2015). Prevalence Of İntimate Partner Violence And Associated Factors. *Noropsikiyatri Arsivi*, *52*(4), 324–330. Https://Doi.Org/10.5152/Npa.2015.7535

Kitiş, Y., Ve Şanlıoğlu Bilgici, S. (2007). Bir Aile İçi Şiddet Olgusu; Sır Tutma İlkesi İle Şiddeti İhbar Etme Yükümlülüğü Arasındaki Etik İkilem. *Aile Ve Toplum*, *3*(11), 7–11. Https://Doi.Org/10.21560/Spcd.00934

Kol, E., Ve Topgül, S. (2021). Sosyal Hizmet Alanında Kadına Yönelik Aile İçi Şiddette Tidal Model Önerisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *26*(4), 435–444.

Kurt, E., Yorguner Küpeli, N., Sönmez, E., Bulut, N. S., Ve Akvardar, Y. (2018). Psikiyatri Polikliniğine Başvuran Kadınlarda Aile İçi Şiddet Yaşantısı. *Noropsikiyatri Arsivi*, *55*(1), 22–28. Https://Doi.Org/10.29399/Npa.14812

Kurt, G., Dönmez, S., Eren, Ö., Balcı, E., Ve Günay, O. (2017). Üç Farklı Disiplinde Okuyan Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İstismar, İhmal Ve Aile İçi Şiddet Algıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(50), 4105–4414.

Kurtuldu, Ö. R. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ve Kadına Karşı Aile İçi Şiddetle Mücadele Kampanyaları; Sabancı Vakfı "İş Dünyası Aile İçi Şiddete Karşı" Projesi Analizi. *Marmara Üniversitesi Kadın Ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 97–110. Https://Doi.Org/10.26695/Mukatcad.2018.20

Lök, N., Başoğul, C., Ve Öncel, S. (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri Ve Psikososyal Desteğin Önemi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *8*(2), 155–161. Https://Doi.Org/10.18863/Pgy.05252

Mavili Aktaş, A. (2006). *Aile İçi Şiddet: Kadının Ve Çocuğun Korunması*. Ankara: Elma Yayıncılık.

Mor Çatı. (2013). Öykümüz. Https://Morcati.Org.Tr/Neler-Yapiyoruz/Biz-Kimiz/ Adresinden Erişilmiştir.

Naçar, M., Baykan, Z., Poyrazoğlu, S., Ve Çetinkaya, F. (2009). Kayseri İlinde İki Sağlık Ocağı Bölgesinde Kadına Yönelik Aile Şiddet. *Taf Preventive Medicine Bulletin*, *8*(2), 131–138.

Nations, U. (1992). *General Recommendation No. 19: Violence Against Women*. Https://Www .Refworld.Org/Docid/52d920c54.Html Adresinden Erişilmiştir.

Okuyan, M. (2007). Kadına Yönelik Şiddete Kur'ân'ın Bakışı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *23*(23), 93–134.

Okuyan, M. (2021). *Kur'an Meal - Tefsir - Geniş Açıklamalı*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları.

Resmi Gazete. (2012). Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. Https://Www.Resmigazete.Gov.Tr/Eskiler/2012/03/20120320-16.Htm Adresinden Erişilmiştir.

Özateş, Ö. S. (2009). Bir Sosyal Hizmet Müdahalesi Olarak Aile İçi Şiddet Mağduru Kadın Sorununda Feminist Etik Yaklaşım. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, *20*(2), 99–107.

Özdemir, A. A., Ve Kavak Budak, F. (2021). Eşler Arasındaki İletişim Becerilerinin Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete Etkisi. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, *13*(2), 406–411. Https://Doi.Org/10.5336/Nurses.2020-77190

Özgentürk, İ., Kağrın, V., Ve Baltacı, H. (2012). Aile İçi Şiddet Ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, *14*(4), 55–77.

Öztürk, A. B. (2014). *Erkeklik Ve Kadına Yönelik Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara. Http://Www.Openacce ss.Hacettepe.Edu.Tr:8080/Xmlui/Bitstream/Handle/11655/2534/17e1df7c-Bfce-440b-9ec6-4d73e662f62d.Pdf?Sequence=1 Adresinden Erişilmiştir.

Page, A. Z., Ve İnce, M. (2008). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, *11*(22), 81–94.

Polat, O. (2017). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, *22*(1), 15–26. Https://Doi.Org/10.14527/9786058006096.01

Resmi Gazete. (1985). *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*. Ankara. Https://İnsanhaklarimerkezi.Bilgi.Edu.Tr/Media/Uploads/2015/08/03/Kadinlarakarsiayr imciliginonlenmesisozlesmesi.Pdf Adresinden Erişilmiştir.

Resmi Gazete. (2012). Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. Https://Www.Resmigazete.Gov.Tr/Eskiler/2012/03/20120320-16.Htm Adresinden Erişilmiştir.

Şahin, Z. (2018). *Aile İçi Şiddet Mağduru Olan Kadınlarda Kendilik Algısı, Psikopatoloji Ve Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Işık Üniversitesi, İstanbul.

Sert, N. (2019). Kadına Şiddette Türkiye İlk Sırada. Https://Www.Haberturk.Com/Kadina-Siddette-Turkiye-İlk-Sirada-2543430-Ekonomi Adresinden Erişilmiştir.

Sevim, Y., Ve Ataş, S. (2016). Üniversite Gençlerinde Şiddet Eğilimliliği Ve Öğrencilerin Aile İçi Şiddete Bakış Açıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *25*(1), 285–301. Https://Doi.Org/10.18069/Fusbed.62456

Seyrek, M., Ve Gencer, C. (2022). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Veri Madenciliği İle Analizi: Türkiye Uygulaması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, *15*(1), 75–81. Https://Doi.Org/10.17 671/Gazibtd.734136

Sis Çelik, A., Türkoğlu, N., Ejder Apay, S., Aydın, A., Ve Pasinlioğlu, T. (2015). Ebe Ve Hemşirelere Verilen Eğitimin Kadına Yönelik Aile Şiddete İlişkin Tutumlarına Etkisi. *Sağlık Bilimleri Ve Meslekleri Dergisi*, *2*(2), 138–148. Https://Doi.Org/10.17681/Hsp.37772

Sondakika. (2021). Kız Arkadaşıyla Tartıştı, Minibüsü Uçurumdan Aşağı Sürdü. Https://Www.Sondakika.Com/Haber/Haber-Kiz-Arkadasiyla-Tartisti-Minibusu-Ucurumdan-14111793/ Adresinden Erişilmiştir.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2009a). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*. Ankara. Http://Kasaum.Ankara.Edu.Tr/Wp-Content/Uploads/Sites/34/2013/11/Aile-İci-Siddet-Hunee-2008-Anarapor.Pdf Adresinden Erişilmiştir.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2009b). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara. Http://Www.Openaccess.Hacettepe.Edu.Tr:8080/Xmlui/Bitstream/Handle/11655/23338/Kksa-Tranaraporkitap26mart.Pdf?Sequence=1&İsallowed=Y Adresinden Erişilmiştir.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2010). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı*. Ankara.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2016). *Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı*.

T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. (1995). *Aile İçi Şiddetin Sebep Ve Sonuçları*. Ankara: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. Http://Www.Ceidizleme.Org/Ekutuphaneresim/Dosya/558_1.Pdf Adresinden Erişilmiştir.

Tel, H., Kocataş, S., Güler, N., Tel Aydın, H., Ve Akgül Gündoğdu, N. (2019). Evli Kadınların Aile İçi Şiddete Maruz Kalma Durumu Ve Etkileyen Faktörler. *Ibad Sosyal Bilimler Dergisi*, 256–264. Https://Doi.Org/10.21733/İbad.611511

Tezel Şahin, F., Ve Özyürek, A. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Aile İçi Şiddete Yönelik Görüşleri. *Akademik Bakış*, (40), 1–18.

Tunçel, E. K., Dündar, C., Ve Pekşen, Y. (2014). Ebelik Ve Hemşirelik Öğrencilerinin Aile İçi Şiddet Konusunda Bilgi Ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Genel Tıp Dergisi*, *17*(2), 105–110.

Ünal, B., Ve Gülseren, L. (2020). Covıd-19 Pandemisinin Görünmeyen Yüzü: Aile İçi Kadına Yönelik Şiddet. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, *23*, 89–94. Https://Doi.Org/10.5505/Kpd.2020.37973

Vahip, I., Ve Doğanavşargil, Ö. (2006). Aile İçi Fiziksel Şiddet Ve Kadın Hastalıklarımız. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *17*(2), 107–114.

Vatan Gazetesi. (2005). Çocuğu Olmuyor Diye Tartıştığı Eşini Öldürdü. Https://Www.Gazetevatan.Com/Yasam/Cocugu-Olmuyor-Diye-Tartistigi-Esini-Oldurdu-67016 Adresinden Erişilmiştir.

Vural, P. I., İnangil, D., Ve Körpe, G. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Şiddete Ve Aile İçi Şiddete Yönelik Tutumları Ve İlişkili Faktörler. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, *3*(3), 272–279. Https://Doi.Org/10.38108/Ouhcd.777785

Wikipedi. (2022). Kadınların Oy Hakkının Zaman Çizelgesi. Https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Kadınların_Oy_Hakkının_Zaman_Çizelgesi Adresinden Erişilmiştir.

Wikipedia. (2020). Şönim. Https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Şönim#:~:Text=Şiddet Adresinden Erişilmiştir.

Yaman Efe, Ş. (2012). Acil Servis Hemşirelerinin Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete İlişkin Rol Ve Sorumlulukları. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, *26*(1), 49–54.

Yaman Efe, Ş., Ve Ayaz, S. (2010). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Ve Kadınların Aile İçi Şiddete Bakışı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *11*, 23–29.

Yavuz Gümüş, S. (2011). *Saldırganlık İle Aile İçi Şiddet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul. Http://193.255.56.48/Xmlui/Handle/1/272 Adresinden Erişilmiştir.

Yıldırım, İ. (2021). Türkiye'de Aile İçi Şiddet Sarmalı Ve Bir Çözüm Önerisi Olarak Evlilik Kursu. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*, 28–52.

Yılmaz, A. (2005). Türk Romanında Aile İçi Şiddet Teması. *Türkbilig*, *10*, 131–149.

Yılmaz, H. (2010). Aile İçi Şiddet ve Huzur/Din Eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *14*(1), 93–124.

DİJİTALLEŞMENİN KADININ İŞ GÜCÜ PİYASASINDAKİ KONUMU ÜZERİNE ETKİLERİ

Feride Fatma Bilgili

Giriş

Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde baş döndürücü bir hız yaşanmaktadır. Bilgisayar ve internetin kullanımının oldukça yaygınlaştığı endüstri 4,0 olarak da adlandırılan bu dönem toplumsal ve ekonomik yapıları her alanda dönüşüme uğratmıştır. Dijitalleşmenin yaygınlık kazanması gündelik yaşamı olduğu kadar iş yaşamını da dönüştürmüştür. Dijital teknolojilerin iş piyasasına girmesi birçok avantajı da beraberinde getirmiştir. Bu avantajlardan biri de kadınların iş yaşamındaki konumlarını güçlendirmesidir. Dijitalleşme çeşitli toplumsal, ekonomik ve kültürel nedenlerle iş yaşamına katılma imkânı bulamayan kadınların iş yaşamına katılımları için çeşitli fırsat ve olanaklar ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma dijitalleşen iş gücü piyasasında kadınların mevcut konumları belirlenerek dijitalleşmenin kadın istihdamı üzerine olan etkileri belirlenmeye çalışılacaktır. Yapılan literatür taraması ve elde edilen istatistiki veriler ışığında elde edilen bulgulara göre dijitalleşme kadının iş gücü piyasasındaki konumu üzerine olumlu etkiler ortaya çıkarmış olsa da kadınların iş gücü piyasasındaki konumlarını güçlendirmeye yönelik birtakım yapısal ve yasal iyileştirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmayla dijitalleşen iş yaşamında kadınların karşılaştığı sorun alanlarını belirlemek ve kadınların konumlarının iyileştirilmesi için üst politika metinlerinin oluşmasına destek olmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Dijitalleşme, İş Gücü Piyasası, Kadın İş Gücü, Dijital İş İmkânı*

ancak çeşitli nedenlerle girişimcilik faaliyetlerinde bulunma fırsatı elde edemeyen kadınların bu amacını gerçekleştirmesinin önünü açmıştır. Son zamanların yükselen trendi olan dijital girişimcilik sistemi kadınların bu alana girmesini kolaylaştırmıştır. Son zamanlarda çok sayıda kadın dijital girişimcilik alanında önemli başarılar kazanarak yerel ekonomiye ve ülke kalkınmasına fayda sağlamıştır.

Dijital çağ, kadınların iş yaşamına girmesi ve iş yaşamında var olmasının önünü açmış olsa da kadınların dijital iş dünyasında karşı karşıya olduğu pek çok sorun da bulunmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi kadınların dijital imkânlara erişiminin kısıtlı olması ve dijital okuryazarlık seviyelerinin düşük olmasıdır. İstatistiklere göre kadınların teknolojik cihazlara ve internete erişimi ve bunları kullanma becerileri istenen seviyenin altında kalmaktadır. Bu durum da kadınların dijital iş piyasasına girmesi önünde önemli bir engel teşkil etmesidir. Diğer bir sorun alanı da e-ticaret sistemiyle satış yapan kadınlar için gerekli yasal düzenlemelerin ve mali teşviklerin yetersiz oluşudur. Evde üretim yaparak internet üzerinden pazarlama yapan kadınlar için kayıt dışılık, iş güvencesinin ve sosyal haklarının yetersiz olması gibi yasal eksiklikler söz konusudur. Bunun yanında sermaye eksikliği, eğitim yetersizliği ya da maddi teşviklerin düşük oluşu gibi sorunların bir an önce politika yapıcılar tarafından ele alınıp bu alandaki sorunların giderilmesi kadın istihdamı açısından oldukça önemlidir.

Ekonomik kalkınma açısından önemli bir potansiyel oluşturan kadınların dijital iş yaşamındaki sorunlarının tespit edilip bu yönde gerekli düzenlemelerin yapılması, kadının toplumdaki konumunun güçlenmesi açısından ivedilikle yerine getirilmesi gereken öncelikli bir konudur. Son dönemlerde kadınların toplumdaki konumunu iyileştirmeye yönelik hedefler çeşitli politika belgelerinde yer almaya başlamıştır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için toplumsal ve politik destek oldukça önemlidir. Kadınların toplumsal ve ekonomik yönden güçlenmesi için tüm kurumlar arasında koordinasyon ve toplumsal uzlaşının sağlanması gerekmektedir. Unutmayalım; güçlü kadınlar güçlü bireylerin güçlü ailelerin ve güçlü toplumların temelidir..

Kaynakça

Alp, Gözde Toprakçı ve Aksoy, Beyhan (2018). Kadın Girişimciliği ve İstihdam. *Sosyal Politika ve Çalışma İlişkilerinde Güncel Sorunlar,* (ed. Mete Kaan Namal), Ankara: *Gazi Kitabevi,* ss. 215-239.

Arslan, Gülşah Topbaş (2018). Çalışmanın Evrimi: Sanayi Toplumundan Sanayi Ötesi Topluma Geçiş. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* cilt:2, sayı:1, ss. 145-162.

Bayrakçı, Eylem ve Köse Sepil (2019). Kadın Girişimciliğinde "Bir Tık" Ötesi: Kadın Dijital Girişimciler Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, cilt. 3(6), ss.* 95-106.

Berkün, Sanem vd. (2015). Kadın İstihdamını Artırmada Alternatif Bir Değerlendirme: Evde Çalışma. *IAAOJ, Social Science,* cilt. 2(2), ss. 43-61.

Bueno, Claudio Celis (2017). *The Attention Economy; Labour, Time and Power in Cognitive Capitalism*, London: Rowman.

Boutang. Yann Moulier, (2011). *Cognitive Capitalism*, Cambridge: Polity Press.

Castells. Manuel, (1996). *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi,* (çev. Ebru Kılıç), 1. Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

*Dedeoğlu, Saniye ve Şahankaya Aslı (2015). Türkiye'de iş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları 2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet, (*ed. Saniye Dedeoğlu ve Âdem Yavuz Elveren), Ankara: İmge Kitabevi.

Dedeoğlu. Saniye (2000), Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Türkiye'de Aile Ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim Dergisi,* sayı. 86, ss. 139-170.

Ecevit. Yıldız, (1999). Türkiye'de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Erdut. Tijen (2011). Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* sayı. 2, ss. 55-82.

Eyel. Cafer Şafak ve Sağlam. Hande (2021). Dijital Dönüşüm ve Girişimcilikteki Değişim: Dijital Girişimcilik. Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 6, ss. 1-16.

Gregory. Raymond (2003). *Women and Workplace Discrimination, Overcoming Barriers to Gender Equality*, London: Rutgers University Press.

Güler. Meltem (2018). Dijitalleşen Kapitalizmin Yeni Aktörleri: Youtuberlar. *Intermedia International e-Journal, cilt: 5(9), ss.145-183.*

Jaumotte. Florence (2003). *Female Labour Force Participation: Past Trends And Main Determinants İn OECD Countries*, OECD Economics Department Working Papers, no.376, ss. 1-66.

Johansson. Börje, vd. (2006). Entrepreneurship, Clusters and Policy in the Emerging Digital Economy. *The Emerging Digital Economy,* (ed. Börje Johansson, Charlie Karlsson Roger Stough, Newyork: Springer, ss. 1-21.

Karaaslan, İlknur (2021). Dünyada ve Türkiye'de Emek Piyasasında Dijitalleşme ve Kamu İstihdam Hizmetlerinin Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* cilt. 19, sayı. 2, ss. 173-193.

Kaygın. Erdoğan ve Güven. Bülent (2015). *Güçlü Kadınlar: Türkiye'de Kadının Girişimciliği*, İstanbul: Veritaş Yayıncılık.

Keniston. Kenneth (2003). *Introduction*: The four digital divides. (ed.K. Keniston ve D. Kumar), *The Four Digital Divides,* Delhi: Sage Publishers, ss. 1-34.

Keskin, Sevtap (2014). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, cilt. 9, sayı.1, ss. 71-94.

Kılıç. Dilek, Öztürk. Selcen (2014). Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi, cilt. 47, sayı. 1, ss. 107-130.*

Kılıçbay. Barış, (2005). Bir Teknoloji Söyleminden Parçalar: Enformasyon ve İletişim Teknolojileri Kuramlarına Tarihsel Bakış, *İnternet, Toplum, Kültür*, (der. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay), Ankara: Epos Yayınları, ss.1-15.

Kişi. Nermin (2018). Dijital Çağda Yeni Bir Girişimcilik Yaklaşımı: Dijital Girişimcilik. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* cilt. 19, sayı.2, ss. 389-399.

Kocacık. Faruk, Gökkaya. Veda, (2005). Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* cilt. 6, sayı. 1, ss. 195-219.

Kuşay. Yeliz (2017). İş Gücü Alanı Olarak Sosyal Medyanın Kullanımı Ve Girişimci Kadınlar. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, cilt. 1, ss. 23-33.*

Memiş. Emel (2018). *Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu", Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitim Rehberi,* Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları, ss. 25-36.

Miçooğulları. Ünal (2018). Yeni Ekonomide Dijital Emek. *International Journal of Labour Life and Social Policy*, cilt. 1, sayı. 1, ss. 5-17.

Özcan. Mehmet, Keskin. Bekir (2020). Dijitalizasyon Bağlamında Sosyal Dönüşüm. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, cilt.16, sayı.29, ss. 2214-2229.*

Özer. Mustafa ve Biçerli. Kemal (2004). Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi**,** *Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 55-86.*

Tekin. İlknur Çevik, Küsbeci. Polathan (2021). Dijital Dönüşüm Sürecinde Yükselen Bir Değer: Dijital Girişimcilik. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi, cilt. 4, sayı. 1*, ss.81-102.

Taş. H. Yunus (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi'nin (Endüstri 4.0) Çalışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* cilt. 9, sayı. 16, ss. 1817-1836.

Schmitz. Susanne (1996). *Race And Gender Dıscrımınatıon Across Urban Labor Markets,* New York: Routledge.

Yankın. Bilal Fahri (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* cilt. 7, sayı.2, ss. 1-38.

Yılmaz. Zekeriya (2021). Dijital Girişimcilik*, İşletmecilikte Dijital Dönüşüm*, (ed. İnci Erdoğan Tarakçı ve Bora Göktaş), İstanbul: Efe Akademi Yayınları, ss. 41-61.

Yılmaz. Merve, Zoğal Yeliz (2015). Kadının İşgücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, ss. 1-25.

Walby. Sylvia (2009). *Globalization and Inequalities,* London: SAGE Publications.

Raporlar ve İnternet Adresleri:

- Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu (2021). World Economic Forum
- https://www.ilo.org
- https://www.tuik.gov.tr/*nüfus verileri*
- https://www.tuik.gov.tr/Hanehalki-Bilisim-TeknolojileriKullanim-Arastirmasi
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü e-bülten 2021
- Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023)
- On birinci Kalkınma Planı 2019-2023. Kadının Kalkınmadaki Rolü Özel İhtisas komisyonu Raporu (2018), T.C Kalkınma Bakanlığı
- NEET (Ne Eğitimde Ne de İstihdamda Yer Alabilen Kadınlar) Kadınları İçin "Geleceğini Kuran Genç Kadınlar Projesi" Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Dünden Bugüne
TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

Editör
Prof. Dr. Hasan Köni - Dr. Yıldırım Deniz

TESAM
Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Merkezi
Center for Economic, Political and Strategic Research

nobel

Dünden Bugüne Türkiye-ABD İlişkileri
Editör: Prof. Dr. Hasan Köni-Dr. Yıldırım Deniz

Tesam Kitaplığı No.: 19
ISBN: 978-605-72521-6-6
E-ISBN: 978-605-72521-7-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Yayına Hazırlayan: TESAM
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Köni, Hasan., Deniz, Yıldırım.
Dünden Bugüne Türkiye-ABD İlişkileri / Editör: Hasan Köni-Yıldırım Deniz
1. Basım, X + 192 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-72521-6-6
E-ISBN: 978-605-72521-7-3
1. Türkiye-ABD İlişkileri 2. Soğuk Savaş 3. Truman Doktrini 4. Grand Strateji 5. Missouri Zırhlısı.

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77-**Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com-esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com-info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

BİRİNCİ KISIM
GİRİŞ: GENEL ÇERÇEVE

AMERİKAN ULUSAL ÇIKARLARI VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ **3**
Hasan Köni

Giriş 3
1. Amerikan Ulusal Çıkarları 4
1.1. ABD'nin Ulusal Kararlar Sistemi 4
1.2. Amerikan Başkanlarının Dış Politika Kararları 5
1.3. Başkanların Kendi Çıkarlarının Ulusal Çıkardan Önde Geldiği Durumlar 6
2. Amerikan Ulusal Çıkarlarının Türkiye-ABD İlişkilerine Yansımaları 8
2.1. Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Süreci 9
2.2. Kıbrıs Sorunu ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi 10
2.3. 1980-2000 Yılları Arası Türk-Amerikan İlişkileri 11
2.4. Dünyada Müslüman Dinî Akımların Yükselmesi 12
2.5. 2000'li Yıllarda Yaşanan Gelişmeler 13
Sonuç 18
Kaynakça 19

İKİNCİ KISIM
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE DÖNEMSEL BAKIŞ

19. YÜZYILDA OSMANLI-ABD İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGIÇ SÜRECİ **23**
Yıldırım Deniz

Giriş 23
1. Akdeniz Ticareti İle Başlayan İlişkiler 24
2. Osmanlı Devleti İle Doğrudan İlişkilerin Kurulması: Ticaretle Gelişen İlişkiler 26
3. Misyonerlik Faaliyetleri 29
Sonuç 32
Kaynakça 33

HARRY S. TRUMAN'IN İLK DÖNEMİNDE (1945-1948) TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN ABD PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ 35
Murat Toman
Özet 35
Giriş 36
1. Kavramsal ve Teorik Çerçeve 37
1.1. Grand Strateji Kavramı: Tarihsel Süreç Analizi 37
1.2. Teorik Çerçeve: Truman'ın Amerikan Grand Stratejisi 39
2. Truman'ın Anti Komünizm Odaklı Dış Politikası 42
2.1. Potsdam Konferansı: SSCB'nin Marjinalleştirilmesi 43
2.2. Atom Bombası: SSCB'ye Gözdağı 45
2.3. Truman Doktrini: Soğuk Savaş'ın İlanı 46
2.4. Marshall Yardımları: Avrupa'yı Komünizmden Kurtarma Projesi 49
3. Amerikan Grand Stratejisi Çerçevesinde Truman'ın Türkiye'ye Yönelik Politikaları 51
3.1. Truman Doktrini'ne Giden Süreç: SSCB Tehdidi 51
3.2. Truman Doktrini: Liberal Dünya Düzeni İçin Mücadele 58
Sonuç 61
Kaynakça 62

YAKINLAŞMADAN DOSTLUĞA TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1945-1952) 69
Ferit Yücebaş
Giriş 69
1. Yakınlaşma Dönemi 70
1.1. II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-ABD İlişkileri 70
1.2. Yalta ve Potsdam Konferanslarının İkili İlişkilere Etkisi 71
2. Yeni Dünya Düzeni ve İlişkilerin Başlangıcı 73
2.1. Yeni Dünya Düzeninin Ortaya Çıkması ve Türkiye-ABD İlişkileri 73
2.2. Missouri Zırhlısı'nın İstanbul'u Ziyareti ve İkili İlişkilere Etkisi 74
2.3. Montrö Sözleşmesi'nin Tadili Meselesi ve Türkiye-ABD İlişkilerine Etkisi 75
2.4. Truman Doktrini ve İkili İlişkilere Etkisi 77
2.5. Marshall Planı ve İkili İlişkilere Etkisi 80
2.6. Kore Savaşı (25 Haziran 1950) ve Türkiye-ABD İlişkilerine Etkisi 81
3. NATO Üzerinden İttifakın Kurulması 83
3.1. Türkiye'nin NATO Üyeliği ve İkili İlişkilere Etkisi 83
3.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Kültürel İlişkiler 84
3.3. 1950-1951 Yılları Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve İkili İlişkilere Etkisi 85

Sonuç ... 87
Kaynakça ... 88

MISSOURI ZIRHLISI'NDAN KÖRFEZ SAVAŞI'NA TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1945-1991) ... 91
Murat Kasapsaraçoğlu

Giriş ... 91
1. Soğuk Savaş'ın Gergin Dönemi'nde Türkiye-ABD İlişkileri (1945-1962) ... 92
1.1. Türkiye'nin Batı İttifakı'na Yönelmesi: Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ... 92
1.2. Türkiye'nin Kore Savaşı'na Asker Göndermesi ve NATO Üyeliği ... 93
1.3. Türkiye-ABD İlişkilerinin Orta Doğu'ya Yansımaları ... 94
1.4. İkili Anlaşmalar ... 96
1.5. 1960 Darbesi ve ABD ... 97
2. Soğuk Savaş'ın Yumuşama Dönemi'nde Türkiye-ABD İlişkileri (1962-1979) ... 97
2.1. Küba Füze Krizi ve Türkiye ... 98
2.2. Kıbrıs Sorunu ... 98
2.3. Türkiye'de Yükselen Sol ve Anti Amerikancılık ... 98
2.4. Haşhaş Sorunu ve Yeniden Kıbrıs ... 99
3. Soğuk Savaş'ın Son Dönemi'nde Türkiye-ABD İlişkileri (1979-1991) ... 101
3.1. Askerî Cunta Dönemi ... 101
3.2. ANAP Dönemi ... 101
Sonuç ... 103
Kaynakça ... 105

DIŞ POLİTİKADA ANALİZ DÜZEYİ ÇERÇEVESİNDEN TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİ ANLAMAK: 1980'Lİ YILLAR ... 107
Cansu Güleç

Giriş ... 107
1. Dış Politika'da Analiz Düzeyi Tartışmaları ... 109
2. 1980'li Yıllarda Türkiye-ABD İlişkileri ... 112
2.1. Türkiye-ABD İlişkileri: Birey Düzeyinde Bir Analiz ... 114
2.2. Türkiye-ABD İlişkileri: Devlet Düzeyinde Bir Analiz ... 117
2.3. Türkiye-ABD İlişkileri: Sistem Düzeyinde Bir Analiz ... 121
Sonuç ... 124
Kaynakça ... 126

ÜÇÜNCÜ KISIM
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE YAŞANAN SORUNLAR

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE DÖNEMSEL BAKIŞ: YAŞANAN SORUNLAR VE KIRILMA NOKTALARINA NİCEL BİR YAKLAŞIM 131
Zuhal Çalık Topuz

Giriş 131
1. Türkiye-ABD İlişkilerinin Doğası 133
2. Birlemiş Milletler Genel Kurulu Oy Verilerinin Önemi 135
3. Türkiye-ABD İlişkilerinin BM Genel Kurulu Oy Verilerine Göre Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi 137
3.1. 1950-1960 Dönemi 138
3.2. 1960-1980 Arası Dönem 139
3.3. 1980-2000 Arası Dönem 140
3.4. 2000 sonrası Dönem 141
Sonuç 144
Kaynakça 145

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDEKİ SORUNLAR VE KIRILMA NOKTALARI .. 149
Ekrem Yaşar Akçay

Giriş 149
1. Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerindeki Sorunlar ve Kırılma Noktaları 150
1.1. Küba Krizi ve Jüpiter Füzelerinin Sökülmesi 151
1.2. Johnson Mektubu 152
1.3. 1975 ABD Ambargosu 152
2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Amerikan İlişkilerindeki Sorunlar ve Kırılma Noktaları 154
2.1. 1 Mart 2003 Tezkeresinin Reddi ve Çuval Olayı 154
2.2. Suriye İç Savaşı 156
2.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi 159
2.4. Halkbank Olayı 161
2.5. Rahip Brunson Olayı ve Türk Ekonomisine Etkisi 162
2.6. S-400 ve F-35 Krizleri 164
2.7. Cemal Kaşıkçı Olayı 165
Sonuç 166
Kaynakça 168

RUSYA FEDERASYONU İLE
TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞMESİ VE ABD 173
Kemal Gökçay-Recep Kemal Kuzu

Giriş 173
1. SSCB'den Rusya Federasyonu'na: Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikada Yeni Arayışlar 175
2. Türk-Rus İlişkilerinde Ekonominin Artan Rolü 180
3. 21. Yüzyılda Gelişen Türk-Rus İlişkileri ve ABD İlişkilerine Yansımaları 183
4. 2010 Sonrası Değişen Koşullar: Türk-Rus İlişkileri Gelişirken Türk-Amerikan İlişkileri Geriliyor 185
4.1. Suriye İç Savaşı'nın Türkiye-ABD ve Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi 186
4.2. S-400 Hava Savunma Sistemine Giden Süreç 187
4.3. Ukrayna Savaşı 189
Sonuç 189
Kaynakça 190

AMERİKAN ULUSAL ÇIKARLARI VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

Hasan Köni

Giriş

Klasik ulusal güvenlik tanımına göre ulusal güvenlik, bir devletin egemenliğini ve güvenliğini, vatandaşları, ekonomisi ve kurumlarını korumanın hükûmetin görevi olması demektir. İlk başlarda konu ele alındığında askerî bir saldırıya karşı koymak gibi kabul edilen bu kavram günümüzde askerî hususlar dışındaki konuları da kapsar hâle gelmiştir. Örneğin yeni yaklaşımlar terörizmden korunmak, suçların azaltılması, ekonomik güvenlik, enerji güvenliği, çevre güvenliği, gıda güvenliği, kamu güvenliği ve insan güvenliğini kapsamaktadır. Sayılanların yanında diğer ulus devletlerin faaliyetleri, narkotik karteller, suç örgütleri ve doğal afetlerin etkileri de ulusal güvenlik riskleri içindedir.

Hükûmetler askerî, siyasi, ekonomik ve diplomatik önlemlerle ulus devletin güvenliğini korumaktadırlar. Hükûmetler aynı zamanda bölgesel ve uluslararası güvenlik boyutlarını da dikkate almak zorundadırlar.

Ulusal güvenlik kavramı ile yakın anlatım taşıyan bir başka kavramda ulusal çıkar kavramıdır. Ulusal çıkar, bir ulusun gerçekleştirmek istediği değerlerini, amaçlarını ve diğer çıkarlarını korumak diye adlandırılabilir. Genel olarak ulusal çıkar ekonomik, kültürel, siyasal ve güvenlik konularında öne çıkar. Örneğin, Türkiye'nin NATO'nun baskılarına karşın Rusya ile yakın ilişkilerde bulunması ve enerji teminindeki tutumu Türkiye'nin çıkarınadır. Amerika'nın Çin ekonomisine karşı aldığı gümrük yaptırımları Amerikan üreticilerini rekabetten korumak içindir.

Genel kavramları açıklayan bu girişten sonra ulusal çıkar konusunda çok hassas olan ve dünyadaki bir numaralı pozisyonunu kaybetmemek ve

Kaynakça

Baharciçek, A. (2010). From neutrality to alignement: The formation of NATO and Turkish binds for membership. *Akademik Yaklaşım Dergisi,1*(1), 57-68.

MFA News (2023). US hegemony and its perils. Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China. Erişim tarihi: 23 Temmuz 2023, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230220_11027664.html

Parry R. (2012). *American stolen narrative: From Washington and Madison to Nixon, Regan and the Bushes to Barack Obama*. Virginia: Media Consortium Arlington.

Robinson, K. (2023). Turkey's groving foreign ambitions. *Council on Foreign Relations*, Erişim tarihi: 11 Temmuz 2023, https://www.cfr.org/backgrounder/turkeys-growing-foreign-policy-ambitions

Tahiroğlu M. (2023). Why Turkish citizens blame the US for Ukraine war. Project on Middle East Democracy, Erişim tarihi: 22 Temmuz 2023, https://pomed.org/publication/why-turkish-citizens-blame-the-united-states-for-ukraine-war/

Weir A. (2014). *Against our better judgment: The hidden history of how the US was used to create Israel*. Vancouver: WA.

Zanetti, J. And Thomas, C. (2023). Turkey (Türkiye) Major Issues and US Relations. Congressional Resarch Service. Erişim tarihi: 18 Temmuz 2023, https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44000

19. YÜZYILDA OSMANLI-ABD İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGIÇ SÜRECİ

Yıldırım Deniz

Giriş

Türkiye ile Amerika Birleşik Devleti (ABD) arasındaki ilişkilerin temelleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından yaklaşık bir asır önce Osmanlı Devleti Dönemi'nde atılmıştır. İlişkilerin başlangıcı, üç kıtada at koşturan bir "cihan devleti" olan Osmanlı Devleti'nin son demlerine denk gelmiştir. İki devlet arasında ilişkilerin başladığı dönem olan 19. yüzyıl, aynı zamanda Osmanlı'nın tersine ABD'nin büyüyen bir güç olmaya başladığı bir dönem olmuştur.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nden çok farklı bir seyir takip etmiştir. İki devlet arasında ilişki kurulması için girişimlerde bulunan taraf 19. yüzyılın başlarında ABD olmuştur. Ancak yönünü Avrupa kıtasına dönmüş ve ayakta kalma mücadelesi veren Osmanlı Devleti bu genç devleti önceleri görmezden gelmiştir. Ancak yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası sistemde dengelerin değişmeye başlamasıyla bu durum tersine dönmüş ve bu sefer Osmanlı Devleti, ABD ile ilişkilerini geliştirme çabalarına girmiştir.

Bu çalışmada, ABD ile Osmanlı Devleti arasında 19. yüzyılın başlarında kurulan ve gelişen ilişkiler ele alınacaktır. Öncelikle ABD'nin Akdeniz'de ticaret yapan gemilerinin güvenliğini sağlama amacıyla her ne kadar bu tarihlerde bağları zayıflamış olsa da Osmanlı Devleti'ne bağlı eyaletler üzerinden kurulmaya çalışılan ilişkiler ele alınacaktır. Ardından ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi temelinde diplomatik ilişkilerin nasıl başladığı ele alınacaktır. Son olarak da özellikle Anadolu'da faaliyet gösteren

ilişkiler, oldukça farklı bir seyir takip ederek gelişmiştir. Diplomasinin arkadan takip ettiği bir süreç içerisinde gelişen ilişkiler sivil inisiyatifin sahada aktif bir biçimde rol aldığı öncelikle ekonomik ve ticari ilişkiler üzerinden başlamış ve zaman içerisinde ABD'li misyonerlerin de devreye girmesiyle sosyal ve kültürel boyutlarda da ilişkiler ilerletilmiştir. Sivil aktörlerin çabalarının devamında diplomatik ilişkiler başlatılmış ve devamında bu zeminde ilerleme sağlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında 19. yüzyılın başlarından itibaren ABD'nin ilişkileri geliştirme amacıyla adımlar atan taraf olduğu görülmektedir. Hamiltoncu bir dış politika çizgisi takip eden ABD, önceleri Akdeniz'de ticaret yapan ABD'li ticaret gemilerinin güvenliğini sağlama adına Osmanlı Devleti'ne bağları zayıflamış olan Garp Ocakları üzerinden bağ kurmaya çalışmıştır. Ancak bu dönemde gündemini Avrupalı devletleri merkez alarak belirlemiş olan Osmanlı Devleti ABD'nin girişimlerini görmezden gelmişse de gelişen ticari bağların devamında diplomatik ilişkiler başlatılabilmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1827'de yaşanan Navarin Baskını sonrasında Avrupalı devletlerin yerine ABD'yi ikame etme adına ilişkilerini geliştirmek istemesi sonucunda 1830 yılında diplomatik ilişkiler başlatılmış ve devamında iki devlet arasında ilişkiler ilerletilmiştir.

Avrupa'da kendine yaşam alanı bulmada zorlanan Protestan mezhebinin özgürce kurumlaşabildiği ABD, 19. yüzyılın başlarından itibaren misyonerler aracılığıyla Osmanlı topraklarında faaliyetler yürütmüştür. Yüzyılın başlarından itibaren açılan okullar, kiliseler ve hastaneler aracılığıyla Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten misyonerler iki devletin ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Dünya genelindeki yatırımlarının yaklaşık 1/3'ünü Osmanlı topraklarına yapan misyonerlerin, özellikle Anadolu'ya ayrı bir önem verdikleri görülmektedir. Genele vurulduğunda tüm yatırımların 1/4'ünün Anadolu'ya yapılmış olması bölgeye verilen önemi göstermektedir.

Kaynakça

Akter, A. (2019). Armenian Migration to the United States of America in the Last Quarter of the Nineteenth Century. *Atatürk Yolu Dergisi, 65*, 31-55.

Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan ilişkileri*. Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Bodur, H. E. (1991). Modern kapitalizmin doğmasında dinin rolü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10*, 80-108.

Erhan, Ç. (2015). Türk – Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri. (2. Baskı). Ankara: İmge Yayınları.

Ilgar, İ. (1969). İlk Türk-Amerikan Ticaret Anlaşması. *Hayat Tarih Mecmuası, 2*(9).

Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan misyoner okulları*. İstanbul: Arba Yayınları.

Köprülü, O. F. (1987). Tarihte Türk-Amerikan münasebetleri. *Belleten*, *51*(200) , 927-948.

Kurat, A. N. (1964). Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri münasebetleri (1774-1816). *Tarih Araştırmaları Dergisi, 2* (2) , 175-213.

Kuzucu S. (2015) XVIII. Yüzyılda uluslararası bir sorun olarak Garp Ocakları'nın Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri. *Gazi Akademik Bakış, 9*(17), 165-18.

Leland, G. (1932). American relations with Turkey 1830-1930. Philadephia.

Sander, O. ve Fişek, K. (1977). *ABD Dışişleri belgeleriyle Türk-ABD silah ticaretinin ilk yüzyılı 1829-1929*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Şafak N. (2003). *Osmanlı – Amerikan ilişkileri*. İstanbul: OSAV.

Türkmen, F. (2012). *Kırılgan ittifaktan model ortaklığa: Türkiye – ABD ilişkileri*. İstanbul: Timaş Yayınları.

HARRY S. TRUMAN'IN İLK DÖNEMİNDE (1945-1948) TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN ABD PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

Murat Toman

Özet

II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk-Amerikan ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinin başında Türkiye'nin en başından itibaren ulusal çıkarları öne çıkaran tutumu ve ülke ilişkileri eşit stratejik müttefiklik çerçevesinde ele alma eğilimi gelmektedir. Buna karşılık ABD kendi çıkarları çerçevesinde şekillendirdiği dış politika yaklaşımı ile Türkiye'yi bazen vazgeçilmez bazen de sorunlu bir ülke olarak görmüştür. ABD'nin bu yaklaşımı ulusal güvenlik stratejisini genellikle güçler dengesi denklemine oturtan ve ABD'yi ulusal güvenliğinin korunmasında stratejik ortak, destek noktası gören Türkiye adına ciddi hayal kırıklığı olmuştur. Bu çalışmada, iki ülke ilişkileri bağlamında özellikle Türk akademisyenler tarafından Altın Çağ olarak nitelendirilen 1945-1948 yılları arasına odaklanılmıştır ve söz konusu dönemdeki ilişkilere tamamen Amerikan perspektifinden bakılmıştır. Bu çalışma, mevcut literatüre, Truman Dönemi'nde Türk-Amerikan ilişkilerine ilişkin ABD perspektifinden detaylı bir analiz sunarak ve bu süreçteki karşılıklı etkileşimleri ele alarak katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada, iki ülke arasındaki stratejik ortaklık ve müttefik ilişkisinin temellerinin atıldığı önemli bir dönemi aydınlatmak adına vaka analiz yaklaşımı yöntemi kullanılmıştır. Amerikan perspektifini yansıtmak adına da tamamen Amerikan perspektifini yansıtan birincil kaynaklar, hatıratlar, arşiv belgeleri gibi kaynaklar kullanılmıştır. Aynı zamanda dönemi Amerikan perspektifinden ele almış ikincil kaynak olarak nitelendirilen kitaplar, makaleler, raporlar ve benzeri çalışmalar bu çalışmanın temel iddiasını güçlendirmek adına kullanılmıştır.

Bununla birlikte Truman, Türkiye'ye özgürlük, demokrasi, refah ve insan haklarını önceleyen bir yönetim modeli getirmek için destek çıkmamıştır. Truman'ın hedefi, kesinlikle ABD'yi küresel sistemin lideri olarak gören Amerikan grand stratejisi ile uyumluydu. O, Türkiye'nin yeni düşman komünizme karşı mücadelede yer almasını ve Amerikan çıkarları çerçevesinde hareket etmesini istemiştir. Zira her iki ülkede özellikle Türkiye ABD'nin Orta Doğu'da var oluşunun sigortası olabilecek ülkelerdi. Doğal olarak Truman açıkladığı doktrininde Polonya, Çekoslovakya, Romanya veya Bulgaristan'a yönelik yardım paketi açıklamamıştır. Türkiye'yi desteklemesinin en temel nedeni, özellikle Türkiye'nin Amerikan çıkarları için vazgeçilemez noktada yer almasıdır. Bu pragmatist yaklaşım ilk dönemde hem ABD'nin hem de Türkiye'nin işine gelmiştir. 1945-1948 yılları arası bu sebepten dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerin altın dönemi olarak nitelendirilmektedir.

İki ülke arasındaki ilişkiler her ne kadar 1948-1953 yılları arasında da pozitif seyir gösterse de iki ülke arasındaki ilişkiler 1953 yılından itibaren ivme kaybetmiştir. Bu ivme kaybının temel nedenleri de her iki tarafın bakış açısına göre değişmektedir. Dolayısıyla 1948 yılından günümüze Türk-Amerikan ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Sonuç olarak Truman'ın Türkiye politikası, başta FDR olmak üzere önceki Amerikan başkanlarının düşünceleri ve politikalarının bir devamı niteliğindeydi. Türkiye'nin liberal dünya düzenine entegrasyonu ve Sovyet baskısına karşı direnişi, ABD'nin bölgedeki jeopolitik çıkarlarını güvence altına almasına ve aynı zamanda Türkiye'nin Batı dünyasıyla daha sıkı bağlar kurmasına yardımcı oldu. Bu nedenle Truman Dönemi Türkiye-ABD ilişkileri, tarihsel perspektifte önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

Art, R. J. (2004). *A Grand Strategy for America* . Ithaca: Cornell University Press.

Art of War. (2008). (G. Mendell, & W. Craighill, Çev.) Kingston: Legacy Books.

Ataöv, T. (1965). *Turkish Foreign Policy 1939-1945.* Ankara : AÜ SBF Yayınları.

Atmaca, A. Ö. (2014). The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years. *All Azimuth, 3*(1), 19-34.

Avey, P. C. (2012, Spring). Confronting Soviet Power: U.S. Policy during the Early Cold War. *International Security, 36*(4), 151-188.

Baime, A. J. (2017). *The Accidental President: Harry S. Truman and Four Months that Changed World.* Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

Balzacq, T., Dombrowski, P., & Reich, S. (Dü). (2019). *Comparative Grand Strategy A Framework and Cases* . Oxford: Oxford University Press.

Balzacq, T., & Peter Dombrowski, S. R. (2017). Is Grand Strategy a Research Program? A Review Essay. *Security Studies, 40*(1-2), 295-324.

Barlas, D., & Yılmaz, Ş. (2016). Managing the transition from Pax Britannica to Pax Americana: Turkey's relations with Britain and the US in a turbulent era (1929–47). *Turkish Studies, 17*(3), 449-473.

Barlas, D., Yılmaz, S., & Güvenç, S. (2020). Revisiting the Britain-US-Turkey triangle during the transition from Pax Britannica to Pax Americana (1947-1957). *Southeast European and Black Sea Studies*, 1-19.

Behrman, G. (2007). *The Most Noble Adventure: The Marshall Plan and the Time When America Helped Save Europe .* New York: Free Press.

Blum, J. M. (1973). *he Price of Vision: The Diary of Henry A. Wallace, 1942–1946.* Boston: Houghton Mifflin.

Brands, H. (2012). *The Promise and Pitfalls of Grand Strategy .* Carlisle: Strategic Studies Institute.

Brands, H. (2014). *What Good is Grand Strategy?* Ithaca: Cornell University Press.

Bremer, F. J. (2012). *First founders: American Puritans and Puritanism in an Atlantic world.* Manchester: University of New Hamisphere Press.

Borgwardt, E., Nichols, C. M., & Preston, A. (Dü). (2021). *Rethinking American Grand Strategy.* Oxford: Oxford University Press.

Clausewitz, C. v. (2007). *On War.* (M. Howard, & P. Paret, Çev.) Oxford: Oxford University Press.

Clifford, C. (1946, September 24). *Harry S. Truman Library and Museum.* American Relations With The Soviet Union: https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/report-american-relations-soviet-union-clark-clifford-clifford-elsey-report?documentid=NA&pagenumber=1 adresinden alındı.

Corbett, J. (2004). *Some Principles of Maritime Strategy.* New York: Dover Publication.

Donovan, R. J. (1977). *Conflict and Crisis: The Presidency of Harry S. Truman.* New York : W.W. Norton&Company.

Earle, E. M. (Dü.). (1942). *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler.* Princeton: Princeton University Press.

Earle, E. M. (1966). Introduction. E. M. Earle içinde, *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler* (s. viii). New York: Antheum.

Fettweis, C. J. (2022). *The Pursuit of Dominance: 2000 Years of Superpower Grand Strategy.* Oxford: Oxford University Press.

Frazier, R. (2009). "Universalism," and the Truman Doctrine. *Journal of Cold War Studies, 11*(2), 3-34.

Freedman, L. (1979, April). Has Strategy Reached a Dead-End? *Futures*, 122-131.

Furey, C. M., & Scherer, M. (2017, February 13). *Theologies of American exceptionalism: Winthrop and Cavell*. February 2023 tarihinde The Immanent Frame: https://tif.ssrc.org/2017/02/13/winthrop-and-cavell/ adresinden alındı.

FRUS Vol VII. (1946). Foreign Relations of the United States, 1946. *The Near East and Africa 1946 Volume VII*. Washington: United States Government Printing Office.

FRUS Vol II. (1945). General: political and economic matters. Washington, DC: Foreign relations of the United States, diplomatic papers.

FRUS Volume VI. (1945). Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945. *The British Commonwealth, The Far East Volume VI*. Washington: United States Government Printing Office.

FRUS Volume VIII. (1945). Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, . *The Near East and Africa* . Washington: United States Government Printing Office.

FRUS Vol V. (1947). The Near East Africa Volume V. Washington: United States Government Printing Office.

Gaddis, J. L. (2018). *On Grand Strategy.* New York: Penguin Press.

Gaddis, J. L. (1972). *The United States and the Origins of the Cold War 1941-1947.* New York: Columbia University Press.

Geissler, S. (2015). *God and sea power : the influence of religion on Alfred Thayer Mahan.* Annapolis: Naval Institute Press.

Gray, C. S. (2011). Harry S. Truman and the Forming of American Grand Strategy in the Cold War, 1945–1953. W. Murray içinde, *he Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War .* New York : Cambridge University Press.

Hanania, R. (2022). *Public Choice Theory and the Illusion of Grand Strategy: How Generals, Weapons Manufacturers, and Foreign Governments Shape American Foreign Policy.* New York: Routledge .

Hasegawa, T. (2005). *Racing the enemy: Stalin, Truman, and the surrender of Japan.* Cambridge: Harvard University Press.

Hart, G. (2004). *The Fourth Power: A Grand Strategy for the United States in the Twenty-First Century.* Oxford : Oxford University Press.

Hemmer, C. M. (2016). *American Pendulum: Recurring Debates in U.S. Grand Strategy.* Ithaca: Cornell University Press.

Hobson, C. (2015). Revolution, War and Transformations in International Politics since 1776. C. Hobson içinde, *The Rise of Democrcy.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Hoffman, S. (2005). American Exceptionalism: The New Version. M. Ignatieff içinde, *American Exceptionalism And Human Rights* (s. 225-240). Princeton: Princeton University Press.

Holloway, D. (2010). Nuclear Weapons and the Escalation of the Cold War, 1945–1962. M. P. Leffler, & O. A. Westad içinde, *Cambridge History of the Cold War: Origins, Vol. 1 .* New York: Cambridge University Press.

Hurewitz, J. (1962). Russia and the Turkish Straits: A Revaluation of the Origins of the Problem. *World Politics, 14*(4), 605-632.

Iatrides, J. O. (2005). George F. Kennan and the Birth of Containment: The Greek Test Case. *World Policy Journal, 22*(03), 126-145.

Ikenberry, J. G. (2001). American Grand Strategy in the Age of Terror. *Survival:Global Politics and Strategy, 43*(4), 19-34.

İnanç, G., & Yılmaz, Ş. (2012). Gunboat Diplomacy: Turkey, USA and the Advent of the Cold War. *Middle Eastern Studies, 48*(3), 401-411.

Kennan, G. F. (1946, February 22). *Telegram, George Kennan to James Byrnes ["Long Telegram"]*. Harry S. Truman Library and Museum: https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/telegram-george-kennan-james-byrnes-long-telegram?documentid=-NA&pagenumber=1 adresinden alındı

Kennedy, P. (1991). "Grand Strategy in War and Peace: Toward a Broader Definition,". P. Kennedy, & P. Kennedy (Dü.) içinde, *Grand Strategies in War and Peace.* New Heaven: Yale University Press.

Kennedy P. (1992). Grand Strategies and Less-than-Grand Strategies: A Twentieth-Century Critique. L. Freedman içinde, *War, Strategy, and International Politics: Essays in Honour of Sir Michael Howard* (s. 228). Oxford: Clarendon Press.

Koh, H. H. (2005). America's Jekyll-and-Hyde Exceptionalism. M. Ignatieff içinde, *American Exceptionalism and Human Rights* (s. 111-143). Princeton: Princeton University Press.

Larson, D. W. (1985). *Origins of Containment: A Psychological Explanation.* Princeton: Princeton Univerisity Press.

Layne, C. (2007). *The Peace of Ilusions: American Grand Strategy from 1940 to Present.* Ithaca: Cornell University Press.

Leffler, M. P. (1992). *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War .* Stanford CA: Stanford University Press.

Leinonen, J. (2012). *Beginning of the Cold War as a Phenomenon of Realpolitik .* Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Levering, R. (1976). *American Opinion and the Russian Alliance, 1939-1945.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Levering, R. B. (2016). Toward Cold War thinking: editorial reactions to Churchill's iron curtain speech in North Carolina newspapers. *Journal of Transatlantic Studies, 14*(4), 340-349.

Link, A. S. (1979). *Woodrow Wilson: Revolution, War, and Peace.* Wheeling, IL: Harlan Davidson, Inc.

Lynch, A. (2002). Woodrow Wilson and the principle of 'national self-determination': a reconsideration. *Review of International Studies*(28), 419-436.

Luttwak, E. N. (1979). *The Grand Strategy of the Roman Empire: From the First Century A.D. to the Third.* Baltimore: John Hopkins University.

MacFie, A. L. (1987, January). The Straits Question at the Potsdam Conference: The British Position. *Middle Eastern Studies, 23*(1), 75-82.

Marshall, G. C. (1947, June 05). *Speech by George C. Marshall, "European Initiative Essential to Economic Recovery.* Harry S. Truman Library and Museum: https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/speech-george-c-marshall-european-initiative-essential-economic-recovery adresinden alındı.

Martel, W. C. (2015). *Grand Strategy in Theory and Practice: The Need for an Effective American Foreign Policy.* Boston: Cambridge University Press.

MchGhee, G. (1990). *The US-Turkish-NA TO Middle East Connection How the Truman Doctrine Contained the Soviets in the Middle East.* New York: Palgrave Macmillan.

McCullough, D. (1992). *Truman.* New York: Simon and Schuster.

Mead, W. R. (2008). *Power, terror, peace, and war: america's grand strategy in a world at risk.* New York : Vintage Books.

Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Powers.* New York : Norton.

Messer, R. L. (1982). *The End of an Alliance:Roosevelt, Truman, and the Origins of the Cold War.* Chapell Hill: University of North Carolina.

Messer, R. L. (1998). New Evidence on Truman's Decision. K. Bird, & L. Lifshultz (Dü) içinde, *Hiroshima's Shadow.* Stony Creek: The Pamphleteer's Press.

Meyers, G. J. (1928). *Strategy.* Washington DC: Byron S. Adams.

Milevski, L. (2016). *The Evolution of Modern Grand Strategic Thought.* Oxford: Oxford University Press.

Miller, B. (2020). *Grand Strategy from Truman to Trump.* Chicago: The University of Chicago Press.

Millis, W. (1952). *The Forrestal Diaries:Inner History of the Cold War.* London: Cassell.

Miscamble, W. D. (2009). Roosevelt, Truman and the Development of Postwar Grand Strategy. *Orbis, 53*(4), 553-570.

Murphy, R. D. (1964). *Diplomat Among Warriors: The Unique World of a Foreign Service Expert.* Garden City NY: Doubleday .

Murray, W. (2011). Thoughts on Grand Strategy. R. H. Murray (Dü.) içinde, *The Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War.* Oxford: Oxforf University Press.

Murray, W. R. H., & Lacey, J. (2011). *The Shaping of Grand Sttrategy: Policy, Diplomacy and War.* Cambridge: Cambridge University Press.

Nau, H. R. (2013). *Conservative Internationalism Armed Diplomacy Under Jefferson, Polk, Truman, and Reagan .* Princeton: Princeton University Press.

Norman A. Graebner, R. D. (2010). *America and the Cold War.* Santa Barbara: Praeger.

Özkan, R. Ö. (2010, January). The Soviet Territorial Demands From Turkey. Ankara: Unpublished Master Degree Thesis

Pach, C. J. (1991). *Arming the Free World: The Origins of the United States Military Assistance Program .* Durham : University of North Carolina Press.

Parrish, S. D., & Mikhail M. Narinsky. (1994). *New Evidence on the Soviet Rejection of the Marshall Plan, 1947: Two Reports," Working Paper no. 9.* Cold War International History Project.

Parrish, S. (1995). oviet Reaction to the Marshall Plan: Opportunity or Threat? *Problems of Post Communism, 42*(5), 18-24.

Posen, B. R., & Ross, A. L. (1996, Winter). Competing Visions for U.S. Grand Strategy. *International Security, 21*(3), 5-53.

Roberts, G. (2007). Stalin at the Tehran, Yalta, and Potsdam Conferences. *Journal of Cold War Studies, 9*(4), 6-40.

Ruggie, J. G. (2005). American Exceptionalism, Exemptionalism, and Global Governance. M. Ignatieff içinde, *American Exceptionalism And Human Rights* (s. 304-338). Princeton: Princeton University Press.

Service, R. (2003). *A History of Modern Russia.* Cambridge: Harvard University Press

Seydi, S. (2006). Making a Cold War in the Near East: Turkey and the Origins of the Cold War, 1945–1947. *Diplomacy and Statecraft, 17*(1), 113-141.

Seydi, S. (2010). *The Turkish Straits and the Great Powers.* Istanbul: The Isis Press.

Smith, T. (1995). *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century.* Princeton: Princeton University Press.

Spalding, E. E. (2006). *The First Cold Warrior: Harry Truman, Containment, and the Remaking of Liberal Internationalism* Kentucky: University Press of Kentucky.

Svanidze, B. (1953, February 2). *The Atlantic*. The Atlantic: https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1953/02/my-uncle-joseph-stalin/641977/ adresinden alındı

Synder, J. (1991). *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition.* Ithaca: New York.

Tata, S. (2022). *Reflections on Grand Strategy The Great Powers in the Twenty-first Century.* Reston: Palgrave Macmillan.

Theoharis, A. (1971). The Truman Presidency: Trial and Error. *The Wisconsin Magazine of History, 55*(1), 49-58.

Truman, H. S. (1947, Mart 12). *Truman Doctrine: President Harry S. Truman's Address before a Joint Session of Congress,.* Avalon Project: http://avalon.law.yale.edu/ 20th_century/ trudoc.asp. adresinden alındı.

Truman, H. S. (1947, March 12). *President Truman's Message to Congress; March 12, 1947, Document 171.* National Archives: https://www.archives.gov/milestone-documents/ truman-doctrine#transcript adresinden alındı.

Truman, H. S. (1955). *Memoirs: Years of Decision.* Garden City NY: Doubleday.

Truman, H. S. (1956). *Memoirs: Year of Trails and Hope.* Garden City: Doubleday.

Xydis, S. (1967). The Truman Doctrine in Perspective. *Balkan Studies*(2), 239-262.

Wehle, L. B. (1946, January). International Administration of European Inland Waterways. *The American Journal of International Law, 40*(1), 100-120.

Westerfield, H. B. (1955). *Foreign Policy and Party Politics.* New Heaven: Yale University Press.

Whelan, J. G. (1959, Spring). George Kennan and his Influence on American Foreign Policy. *The Virginia Quarterly Review, 35*(2).

Wilson, W. (1917, April 02). President Wilson's Declaration of War Message to Congress,. Washington: Records of the United States Senate; Record Group 46; National Archives.

Wilson, W. (1918, January 08). President Wilson's Message to Congress, January 8, 1918. Washington: Records of the United States Senate; Record Group 46; Records of the United States Senate; National Archives.

YAKINLAŞMADAN DOSTLUĞA TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1945-1952)

Ferit Yücebaş

Giriş

Osmanlı Devleti zamanında başlayan Türkiye-ABD ilişkileri Cumhuriyet Dönemi'nde bazı ikili antlaşmaların[1] imzalanmasıyla devam etmiştir. ABD, I. ve II. dünya savaşları arasında yalnızlık politikasını sürdürme kararı aldığından Millî Mücadele Dönemi'nde Ankara Hükûmeti ile ikili ilişkilerden kaçınmış ve onu tanımaktan uzak bir politika sergilemiştir (Köse, 2010, s. 16). Türkiye ile ikili ilişkilerin diğer batılı devletlere göre uzun bir gecikmeden sonra başlaması bu politikaya dayandırılmıştır (Soysal, 2000, I, s. 328). Cumhuriyet'in ilk yıllarında imzalanan antlaşmalarla sunî de olsa ikili ilişkilerin yürütüldüğü görülmüştür.

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile uluslararası gelişmelere sessiz kalamayacağını anlayan ABD yönetimi yalnızlık politikasını terk etmiştir. Bilindiği üzere bu savaş, Ahmet Şükrü Esmer'in ifadesi ile topyekûn bir savaş

1 Bu antlaşmalar, Şarki-Anadolu Demiryolları Antlaşması (Chester Projesi) 9 Nisan 1923 (TBMM ZC, D: I, C. 29, B: 21, (09.04.1339), s. 23), İadei Mücrimin Anlaşması (Suçluların İadesine Dair Antlaşma) 6 Ağustos 1923'te imzalanmış ve 1934'te yürürlüğe girmiştir (Köse, 2010, s. 20; Soysal, 2000, I, s. 329). Bu antlaşmaların haricinde 23 Mart 1925'te İkâmet ve Şehbenderi (Konsolosluk) ile ticari hususlara ilişkin anlaşma (BCA, 030.18.1.1/13.16.18. s. 2) ve Lozan Antlaşması'nın tasdik edilmemesi hasebiyle siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin aksamaması için 20 Ağustos 1927'de son bulan geçici anlaşma (Modus Vivendi) imzalanmıştır (BCA, 030.18.1.1/25.49.6. s. 2). Bu geçici antlaşma Ocak 1928'de üç ay, Nisan 1928'de on iki ay ve Nisan 1929'da tekrar on iki ay uzatılmıştır (Tomalı, 2021, s. 425). 11 Mart 1928'de ise Ankara ile New York arasında tesis edilen Telsiz-Telgraf Anlaşması, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir (BCA, 030.18.1.1/28.15.19). 1 Ekim 1929'da ise Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması ile (TBMM ZC, D: III, C. 18, B: 46, (12.04.1930), s. 37) 28 Ekim 1931'de Oturma Antlaşması imzalanmıştır (bu antlaşma 15 Şubat 1933'te yürürlüğe girmiştir) (Soysal, 2000, I, s. 330). Montrö Sözleşmesi'ne gözlemci heyeti göndererek katılan ABD, sözleşmeyi onaylamıştır. II. Dünya Savaşı öncesi imzalanan diğer bir antlaşma ise 1939 yılında imzalanan ticaret antlaşmasıdır (BCA, 030.18.1.2/116.45.1).

edilmemesi hâlinde ABD'nin Yakın ve Orta Doğu'yu kontrol etmesinin zorlaşacağı ABD yöneticileri tarafından üzerinde durulan önemli bir konu olmuştur. Bu doktrinden sonra bu sefer Marshall Planı adı altında Türkiye'ye yardımlar yapılmıştır. Bu yardımlar hem ABD tarafından doğrudan hem de Avrupa üzerinden dolaylı olarak gerçekleştirilmiştir. Yine bu yardım kapsamında ABD'ye çeşitli alanlarda uzman kişiler gönderildiği gibi ABD'den de Türkiye'ye birtakım incelemelerde bulunmak üzere uzmanlar gelmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlayan diğer bir gelişme ise Türkiye'nin Kore Savaşı'na önemli bir askerî birlik göndererek ABD ile beraber aynı safta savaşması olmuştur. Bu savaşta Türk birliğinin gösterdiği kahramanlıklardan dolayı hem ABD hem de diğer ülkeler tarafından Türkiye'den övgüyle bahsedilmiştir. Türkiye, NATO'nun kuruluş aşamasında bu kuruluşa üye olmak için girişimlerde bulunmuş fakat bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Daha sonra Kore Savaşı'nda gösterilen başarıların da etkisi ile 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olmuştur. Böylece Sovyet tehditlerine karşı kendini güvende hisseden Türkiye yalnız kalma korkusundan da kurtulmuştur.

Kaynakça

Arşiv

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) (Toplam 39 Belge)

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Son Posta

Tanin

Ulus

Vakit

Yeni İstanbul

Zafer

Kitap ve Makaleler

Abadan, Y. (1945). "Boğazlar Rejimi ve Amerika", *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1945.

Ahmad, F. (1993). *The Making of Modern Turkey*. The Making of the Middle East, London and New York: Routledge.

Armaoğlu, F. (2019). *Türk Dış Politikası Tarihi*. (Ed. Can Uyar), İstanbul: Kronik Yayınları.

Atay, F. R. (1947). "Barış Kurucu Amerika", *Ulus*, 15 Mart 1947.

Atmaca, A. Ö. (2014). "The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisit the Cold War Years", *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 3(1), 19-34.

Deringil, S. (2003). *Denge Oyunu (II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası).* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Emeç, S. R. (1946). "Bir Barış ve Bir Dostluk Sembolü", *Son Posta*, 5 Nisan 1946.

Erhan, Ç. (2001). "ABD ve NATO ile İlişkiler: 1945-1960 Dönemi", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (C. 1: 1919-1980), (Ed. Baskın Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, 522-575.

Erim, N. (1947). "Amerika'nın Kararlı Durumu", *Ulus*, 13 Mart 1947.

Erkmen, A. (2020). *Soğuk Savaş Yıllarında Türk Amerikan İlişkileri (1945-1990).* Ankara: İKSAD Yayınevi.

Fleming, D. F. (1966). "Costs and Consequences of the Cold War", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, C. 366, 127-138, https://www.jstor.org/stable/1036172, 04.02.2023.

Foreign Relations of the United States Diplamatic Papers (FRUS), (1945). "Turkey: America's Approach to the Soviet Union's Demands for the Revision of the Turkish Straits Regime and Other Issues Affecting Turkish and Soviet Relations", C. 8, 1219-1311. http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1945v08/reference/frus.frus1945v08.i0015.pdf. 13.02.2023.

Foreign Relations of the United States Diplamatic Papers (FRUS), (1947). "United States Economic and Military aid to Greece and Turkey: The Truman Doctrine", C. 5, 1-447. http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1947v05/reference/frus.frus1947v05.i0006.pdf. 13.02.2023

Foreign Relations of the United States Diplamatic Papers (FRUS), (1950). "Turkey: Principal Policies and Problems in the Relations of the United States With Turkey", C. 5, 1224-1354. http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs/1950v05/reference/frus.frus1950v05.i0016.pdf

Gönlübol, M. Ülman, A. H. vd. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965),* Ankara: Siyasal Kitabevi.

https://history.state.gov/departmenthistory/short-history/worldin1945

Kanat, N. Ç. A. (2006). *Türkiye Amerika İlişkileri ve Basındaki Yansımaları (1945-1952)*, (Tez No. 2187595) [Yüksek Lisans Tezi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Karakaş, N. (2009). "Amerikan "Ödünç Verme ve Kiralama" Yardımlarında Türkiye", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 24(1), 21-52.

Kardaş, A. (2015). *Cumhuriy1et Dönemi'nde Van Gölü Havzasında Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Knight, J. (1975). "American Statecraft and the 1946 Black Sea Straits Controversy", *Political Science Quarterly,* 90(3), 451-475. https://www.jstor.org/stable/2148296, 13.02.2023.

Koçlar, B. (2022). *Recep Peker (Bir İnkılâpçının Hikâyesi)*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Köse, H. (2010). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Amerika İlişkileri (1945-1950)*, (Tez No. 264649) [Yüksek Lisans Tezi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Kuniholm, B. (1991). "Turkey and the West", *Foreign Affairs,* 70(2), 34-48, https://www.jstor.org/stable/20044708, 05.02.2023.

Larrabe, F. S. (2010). "Troubled Partnership: U.S. Turkish Relations in an Era of Global Geopolitical Change", file:///C:/Users/Acer/Downloads/mg899af.8.pdf, 04.02.2023.

Leffler, Melvyn P. (1985). "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952", *The Journal of American History*, C. 71, 807-825, https://www.jstor.org/stable/1888505, 04.02.2023.

Lippe, John M. V. (2000). "Forgotten Brigade of the Forgotten War: Turkey's Participation in the Korean War", *Middle Eastern Studies,* 36(1), 92-102, https://www.jstor.org/stable/4284053, 04.02.2023.

Morgenthau, H. J. (1969). *A New Foreign Policy for the United States. Frederick A. Praeger*, Council on Foreign Relations, New York.

Nadi, N. (1947). "Bir Dönüm Noktası", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1947.

Prentzas, G. S. (2009). *The Marshall Plan*, New York: Chelsea House.

Sadak, N. (1947). "Dünya Siyasetinde Yüzyılın En Ehemmiyetli Dönüm Noktası", *Akşam*, 14 Mart 1947.

Sadak, N. (1949). "Turkey Faces the Soviets", Foreign Affairs, 27(3), 449-461.

Sander, O. (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965).* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Satterthwaite, Joseph, C. (1972). "The Truman Doctrine: Turkey", *Annals of the American Academy of Political and Social Science, America and the Middle East*, Sayı: 40, 74-84, Sage Publications. http://www.jstore..org/pss/1039114, 04.02.2023.

Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945).* C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1945-1990).* C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Spalding, E. E. (2006). *The First Cold Warrior: Harry Truman, Containment, and the Remaking of Liberal Internationalism*, The University Press of Kentucky.

Tomalı, A. (2022). "II. Dünya Savaşı'nda Türk-Amerikan İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1939-1945), *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 70, 420-447.

Turan, K. (1946). "Bir Tören Bir Ziyaret", *Ülkü*, 10(110), 16 Nisan 1946.

Tüter, M. (2015). "Türk-Amerikan İlişkilerinin Kökenleri", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(2), 153-176.

Us, A. (1945). "Boğazlar Meselesi", *Vakit*, 13 Ekim 1945.

Us, A. (1945). "Üçler Konferansı", *Vakit*, 1 Haziran 1945.

Uslu, N. (2000). "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, 6(2), 203-232.

Váli, Ferenc A. (1971). *Bridge Across the Boshporus: The Foreign Policy of Turkey*, The John Hopkins Press, Baltimore.

Warner, G. (1980). "The Korean War", *International Relations (Royal Institute of International Affairs)*, 56(1), 98-107, https://www.jstor.org/stable/2615722, 04.02.2023.

Yücebaş, F. (2021). "Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkilerinde Eksen Kayması (1939-1953)", *Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*. (Ed. İlyas Topsakal, Alperen Kürşat Zengin), Ankara: TESAM (Nobel) Yayınları, 115-136.

MISSOURI ZIRHLISI'NDAN KÖRFEZ SAVAŞI'NA TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1945-1991)

Murat Kasapsaraçoğlu

Giriş

İki savaş arası dönemde (1918-1939) göreceli olarak bağımsız bir dış politika yürüten Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Soğuk Savaş Dönemi'nde (1945-1991) ise dış politikada bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. Bu tercihin oluşmasında küresel gelişmeler ve dinamikler kadar Türkiye'nin kendi iç dinamikleri de etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Türkiye'ye yönelik Sovyet talepleri sonucunda Türkiye, Batı dünyası ve ABD ile ortak bir çatı altında yer almayı dış politikasının ana hedefi hâline getirmiştir. Türkiye'nin Amerikanlaşma süreci ise Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Türkiye'yi yöneten CHP hükûmetleri döneminde başlamış ve 1950-60 döneminde yönetecek olan DP hükûmetleri döneminde hızlanarak devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın Yumuşama (Detant) Dönemi'ne girdiği 1962 Küba Füze Krizi sonrası dönemde ise Türkiye-ABD ilişkileri oldukça iniş çıkışlı bir süreçten geçmiştir. Özellikle 1964 Kıbrıs Krizi sırasında ABD Başkanı Johnson'dan Başbakan İsmet İnönü'ye gelen tehditvari mektubun ardından Türkiye uluslararası alandaki yalnızlığını fark etmiş ve ABD merkezli dış politikasının yerine özellikle ekonomik alanda iki süper güç arasında daha dengeli ilişkilere sahip olabileceği bir dış politika arayışına girmiştir.

12 Eylül 1980 darbesi ise Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. 1980 darbesinden sonra Türkiye'nin yeniden Amerikanlaşma sürecine girmesi ve Soğuk Savaş koşullarının da değişmeye başlaması iki ülke ilişkilerinin yeniden gelişmesini beraberinde getirmiştir. Türkiye, 1980-83 yılları arasında askerî cunta tarafından, 1983-1991 yılları arasında ise Turgut Özal'ın ANAP'ı tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde yine ABD ile

Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye-ABD ilişkilerinde dönüm noktası olan bir başka olay ise 1980 Darbesi olmuştur. Özellikle 1960'lı yılların ortalarından 1980'li yıllara kadar gergin geçen iki ülke arası ilişkiler 1980 darbesinden sonra tekrar rayına girmiştir. Bu durum darbeyi gerçekleştiren cuntanın lideri Kenan Evren tarafından Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadına dönüşünün önündeki veto kararını kaldıran Rogers Planı'na onay vermesiyle başlamış ve 1983 seçimlerinde Özal'ın başbakanlığında iktidara gelen ve 1991 seçimlerine kadar ülkeyi yöneten ANAP Dönemi'nde de devam etmiştir. Yine bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinin en önemli izdüşümü Orta Doğu'da görülmüştür. ANAP iktidarı Türkiye'nin siyasi ve ekonomik hedeflerine ulaşmasını sağlayabilmek amacıyla bölgede ABD ile ortak hareket etmiştir. Bu desteğin en önemli örneği ise 1990 yılında meydana gelen I. Körfez Savaşı olmuştur. Savaş sırasında Türkiye Irak'a karşı ABD liderliğindeki koalisyon güçlerini desteklemiş, ABD uçaklarının İncirlik Üssü'nü kullanmasına onay vermiş, Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatmış ve savaş sonrasında Irak'a uygulanan ambargoya destek vermiştir. Bunun sonucunda da özellikle Kuzey Irak'ta meydana gelen güç boşluğunda güçlenen terör örgütlerinden de en fazla zararı Türkiye görmüştür.

Özetlemek gerekirse Türkiye, Soğuk Savaş'ın süper güçler arasındaki gerginlik yaşanan 1945-1962 yılları arasında SSCB ve komünizm karşıtı ve dolayısıyla da ABD yanlısı politikalar izlemiştir. Süper güçler arasındaki yumuşama döneminde ise iki büyük devletle ilişkilerini dengelemeye çalışmış ve bu durum Türkiye-ABD ilişkilerinde sorunları beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş'ın yeniden ısındığı 1980'li yıllarda ise Türkiye yeniden ABD odaklı politikalara geri dönmüştür. Kısacası, iki süper güç arasında gerginlik arttıkça Türkiye-ABD ilişkileri güçlenmiş gerginlik azaldıkça iki ülke arasındaki ilişkiler zayıflamıştır.

Kaynakça

Akçay, E. Y. (2016). Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri. *The Turkish Yearbook of International Relations,* 47, 45-58.

Arcayürek, C. (1989). *Darbeler ve Gizli Servisler.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2017). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Birand, M.A. (1999). *12 Eylül: Türkiye'nin Miladı*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi 1908–2005*. Ankara: İmge Kitabevi.

Cemal, H. (2013). *Özal Hikayesi.* İstanbul: Everest Yayınları.

Daban, C. (2018). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (33), 77-96.

Devletoğlu, J. (2010). İngiliz arşivlerinde 12 Eylül'ün ayak sesleri. İstanbul: Doğan Kitap.

Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Yayınevi.

Ertosun, E. (2016). Turgut Özal'ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan'a Yönelik Zeytindalı Diplomasisi Örneği. *Bilge Strateji,* 8, 15, 33-57.

FO 371. 121793 / 128242 / 130181

FRUS 1951. C.5. S. 8 / 1955-57 C.16. S. 8 / C.13. S. 13 / C.24. S. 13 / 1958-60 C.12. S. 9 / 1969-72

Gerger, H. (2012). *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği*. İstanbul: Yordam Kitap.

Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Mozaik Yayınları.

Kasapsaraçoğlu, M. (2021). Amerikan Belgelerinde Türkiye'nin İç Politikası: Ecevit ve Demirel Hükûmetleri Dönemi (1974-1980). *Gazi Akademik Bakış,* 14 (28), 21-42.

Kasapsaraçoğlu, M. (2019). Definition of Turkey's National Interests in the Early Cold War Era: Divergence and Convergence Between DP and RPP in the 1950s. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 74 (4), 1353-1375.

Kasapsaraçoğlu, M. (2015), Harmonization of Turkey's Political, Economic and Military Interests in the 1950s: Reflections of Turkey's Middle East Policy. *Turkish Studies*, 16 (3): 332-348.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası 1945-1970.* Ankara: Barış Kitap.

Oran, B. (2006). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sander, O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: İmge Yayınları.

TBMM, t.9.s. 1.v.5 / TBMM, t.10.s. 3.v.17

Yetkin, Ç. (2011). *Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika*. Ankara: Kilit Yayınları.

DIŞ POLİTİKADA ANALİZ DÜZEYİ ÇERÇEVESİNDEN TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİ ANLAMAK: 1980'Lİ YILLAR

Cansu Güleç

Giriş

Bu çalışmanın amacı, 1980'li yıllarda Türkiye'nin Amerikan politikasını şekillendiren ve etkileyen faktörlerin farklı analiz düzeyleri çerçevesinde nasıl incelenebileceğini ortaya koymaktadır. Dış politika alanında çalışan araştırmacılar, disiplinin geniş kapsamı göz önüne alındığında kavramlar ile ilgili detaylı soruları sormadan önce araştırmalarının odağını belirlemelidir. Araştırmacılar bunu yaparken analizlerini genel bir çerçeveye dayandırmalı ve analiz düzeyiyle ilgili seçenekleri belirlemelidir. Zira dış politikada, bir sosyal olgu, olayı veya fikri ve onu etkileyen tüm faktörleri aynı anda analiz etmek son derece güçtür. Hem analitik bir çerçeve oluşturmak hem de genel ve kapsayıcı bir açıklama ortaya koymak amacıyla bu çalışmada analiz düzeyine ilişkin temel çerçeve "birey, devlet ve sistem" olarak belirlenmiştir.

1980'ler ABD ile SSCB arasındaki gerilimin tekrar yükseldiği Soğuk Savaş koşullarında Türk-Amerikan askerî ittifakının devamlılığının sürdüğü yıllar olmuştur. 1979 İran Devrimi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve Orta Doğu ülkelerindeki belirsizlikler, Türkiye'yi ABD için önemli bir devlet hâline getirmiştir. Bu dönemde Amerikalı liderler Türkiye'ye stratejik önem atfetmeye devam etmişlerdir. Türkiye, NATO ittifakının bir üyesi olarak İspanya ve Portekiz ile birlikte bir güney kanat ülkesi olarak görülse de hem Amerikalıların Orta Doğu bölgesine nüfuz etmesinde hem de SSCB'nin etki alanının genişlemesine engel olması bakımından önem teşkil etmekteydi. Türkiye, aynı zamanda Sovyet deniz gücünü Karadeniz'e hapsederek Doğu Akdeniz dengesini Batı'nın lehine sağlayan bir aktördü. Diğer yandan bu dönemde Türk politika yapıcılar, NATO ittifakı ile desteklenen Türkiye-ABD

Sovyetler Birliği tarafından işgali gibi bölgede yaşanan önemli gelişmelerin ardından, İttifak'ın askerî kapasitesi için önemli olduğu bu dönemde ikili ilişkileri şekillendiren faktörleri de oluşturmuştur. Washington yönetimi Türkiye'yi 1980'lerde siyasi ve ekonomik anlamda desteklemiştir. Bu dönemde Başkan Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin Orta Doğu'da Sovyet komünizminin ve İran İslam Devrimi'nin yayılmasını durdurmak için Batı yanlısı Müslüman ülkeleri bir "kalkan" olarak kullanmayı ön plana çıkardığı, "Yeşil Kuşak Projesi"nin gerçekleştirilmesinde kilit rol oynayan Türkiye ile daha yakın iş birliği gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş'ın son on yılında ABD'den gelen askerî yardımlar dengeli bir seyir izlerken Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımlarda keskin bir düşüş yaşanmıştır. Nitekim 1983 yılında iktidara gelen Başbakan Turgut Özal'ın ikili ticaret hacmini artırmaya ve ABD'ye giren Türk ihraç mallarına uygulanan ticaret kotalarını kaldırmaya yönelik ısrarlı çabalarına rağmen kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu arada SEİA kapsamında geliştirilen Türk-Amerikan F-16 savaş uçağı projesi başlatılmış ve sonuçlandırılmıştır. Ayrıca Ankara, Başkan Ronald Reagan'ın Türkiye de dâhil olmak üzere bazı NATO ülkelerine acil müdahale kuvveti konuşlandırmaya yönelik stratejik girişimlerinde önemli bir aktör olarak görülmüştür. Bu dönemde Kıbrıs Sorunu'ndan kaynaklanan askerî ve savunma sanayi iş birliği sorunlarında gelişmeler yaşanırken Ermeni iddiaları ve insan hakları sorunlarına ilişkin konular ikili ilişkileri gerginleştiren konular olmuştur.

Sonuç olarak bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında Amerika ile olan ilişkilerini belirleyen faktörler hem Türk karar alıcıları, dönemin devlet içi unsurları hem de uluslararası gelişmeler tarafından şekillendirilmiştir. Bu nedenle ikili ilişkilerin belirtilen bu üç düzey çerçevesinde analiz edilmesi, her bir seviyenin hangi boyutları ile ilişkilere katkı sağladığını anlamak adına önemli bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Abramowitz, M. (2013). "Remembering Turgut Ozal: Some Personal Recollections", *Insight Turkey* Vol. 15/N0.2 ,37-46.

Altunışık M.B. and Tür, Ö. (2005), *Turkey Challenges of continuity and change.* NY: Taylor & Francis.

Aral, B. (2001). "Dispensing with Tradition? Turkish Politics and International Society during the Ozal Decade, 1983-93", *Middle Eastern Studies,* Vol.37, No.1, 72-88.

Ataman, M. (2002). "Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations,* Vol.1, No.1, 120-153.

Ataman, M. (2003). "Pragmatik Bir Dış Politika: Özal'ın Batı'ya Bakışı", *Liberal Düşünce* 01 (29), 127 – 136.

Atmaca, A. Ö. (2014). "The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years", *All Azimuth* Vol.3, No.1, 19-34.

Aydın, M. (1996). "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt 51, No.1, 71-114.

Aydın, M. (2005). "Turkish Foreign Policy at the End of the Cold War; Roots and Dynamics", *Turkish Yearbook of International Relations* Volume XXXVI, 1-36.

Aydın, S. ve Taşkın, T. (2014). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Aykan, M. B. (1993). "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the1950s to the 1990s*", International Journal of Middle East Studies Vol: 25,* No: 1, 91-110.

Aykan, M. B. (1996). "Turkish Perspectives on Turkish-Us Relations Concerning Persian Gulf Security in The Post-Cold War Era: 1989-1995", *Middle East Journal* Volume 50, No. 3, 344-358.

Breuning, M. (2007). *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, NewYork: Palgrave Macmillan.

Çuhadar, Ç. E., Kaarbo, J., Kesgin, B., and Özkeçeci-Taner, B. (2017). "Personality or Role? Comparisons of Turkish Leaders Across Different Institutional Positions", *Political Psychology,* Vol. 38, No. 1, 39-54.

Çuhadar, Ç. E., Kaarbo, J., Kesgin, B., and Özkeçeci-Taner, B. (2020). "Turkish leaders and their foreign policy decision-making style: a comparative and multi-method perspective", *Turkish Studies,* 22:1, 1-27.

Dağı, D. İ. (1996). "Democratic Transition in Turkey, 1980-83: The Impact of European Diplomacy" *Middle Eastern Studies* Vol. 32, No. 2, 124-141.

Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi,* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Erdoğan, E. (2020). "Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analizi ve Araştırma Yöntemi Tercihleri", içinde Bezen Balamir Coşkun, İnan Rüma (eds.) *Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ertosun, E. (2016). "Change and Leadership in Foreign Policy: The Case of Turgut Ozal's Premiership in Turkey, 1983 – 1989", *Mediterranean Quarterly* 27:2, 47-66.

Hale, W. (2103), *Turkish Foreign Policy since 1774 3rd edition.* NY: Routlegde.

Hermann, M.G. (2001). "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework," *International Studies Review* 3, no. 2 (2001): 47-81.

Hermann, M.G., Preston, T, Korany, B and Shaw, T.M. (2001). "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals," *International Studies Review* 3, no. 2 (2001): 83-131.

Kavuncu, S. (2010). "A Problem in Turkey-US Relations in the 1980's: Armenian Draft Resolutions", *Review of Armenian Studies* No. 21, 97-126.

Neck, L. (2018). "Studying Foreign Policy Comparatively" in *Studying Foreign Policy Comparatively Cases and Analysis Fourth edition*. Rowmann & Littlefield.

Singer, J.D. (1961). "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", *World Politics,* Vol. 14, No. 1, *The International System: Theoretical Essays,* 77-92.

Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası.* İstanbul: Der Yayınları.

Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.

Taner, M. (2021), "Generative Mechanisms of Turkish-American Defense Relations: 1973-1980, A Critical Realist Approach", Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ.

Temby, O. (2013). "What are levels of analysis and what do they contribute to international relations theory?", *Cambridge Review of International Affairs*, 1-22.

Uslu, N. (1997). "The Cooperation Amid Problems: Turkish-American Relations in the 1980's", *Turkish Yearbook of International Relations* 27, 13-30.

Uzgel, İ. (2010), "ABD ve NATO'yla İlişkiler" içinde Baskın Oran (ed.) *Türk. Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne. Olgular, Belgeler, Yorumlar CİLT II* (1989-2001), İstanbul: İletişim Yayınları.

Waltz, K.N. (1959). *Man, The State, and War: A Theoretical Analysis.* New York: Columbia University Press.

Wohlstetter, A. (1981). "Meeting the Threat in the Persian Gulf," *Survey,* Vol. 25, No. 2, 128-188.

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE DÖNEMSEL BAKIŞ: YAŞANAN SORUNLAR VE KIRILMA NOKTALARINA NİCEL BİR YAKLAŞIM

Zuhal Çalık Topuz

Giriş

1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini[1] ve ardından Türkiye'nin 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne (NATO) katılması ile iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve askerî iş birliği alanlarında önemli ilişkiler kurulmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliği ile uzun süredir devam eden güvenlik arayışı sona ererken Türk-Amerikan ittifakı da kurumsallaşmıştır (Yılmaz, 2012). Soğuk Savaş yıllarında Türkiye, uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan nedenlerle Batı Bloku'nun önemli bir parçası hâline gelmiş ve Orta Doğu'ya yönelik Sovyet yayılmacılığının kontrol edilmesinde Türkiye'nin rolü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) için çok belirgin olmuştur. Sovyet tehdidinin getirdiği güvenlik odaklı ittifakın aksine Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sisteminin yeni yapısı gereği iki ülke arasında çok bölgeli ve çok yönlü büyüyen bir ittifakın nasıl yeniden tanımlanacağı üzerinde durulmuştur. Bu dönemde Türkiye, ABD ile ittifakını geliştirmek için 1990 yılında ABD'nin Irak'ı işgalini destekleyerek stratejik önemini korumaya çalışmıştır (Yılmaz, 2011, s. 244). 11 Eylül saldırıları "uluslararası terörizmle" mücadele kapsamında iki ülke arasında birçok alanda iş birliğine olanak verirken stratejik çıkarların farklılaşmasına da neden olmuştur. Bu dönemden sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin kırılganlığı da daha çok artmıştır. Özellikle Türkiye'nin çevresindeki gelişmeler söz konusu olduğunda -Yunanistan, Kıbrıs

1 Truman Doktrini ile Türk-Amerikan ilişkilerinin temeli, Sovyet ve komünist yayılmacılığını önleme temelinde ilerlemiştir (Uslu, 2000, s. 98).

Bir vaka örneği olarak Türkiye-ABD ilişkilerinin değerlendirilmesinde BM Genel Kurulundaki oy verilerinin bir araç olarak kullanılması, bu çalışmanın devletlerin dış politika tercihlerini ve stratejik ittifaklarının yansımasının değerlendirilmesinde önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, iki devletin BM Genel Kurulundaki oy verileri incelenerek dış politika tercihlerinin uyumu görselleştirilmiş ve iki devlet arasındaki dış politik gelişmelerin oy verilerine yansıması ele alınmıştır. Sonuç olarak iki ülkenin BM Genel Kurulundaki oy verilerinin dış politika davranışlarına yansıdığı görülmektedir. İlişkilerin seyrinin olumlu gittiği dönemlerde oy verilerinin benzerliğinde bir artış gözlenirken sorunlu dönemlerde ise bir düşüş yaşanmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan kırılma noktaları olarak nitelendirilen belli sorunlar arasında olan Kıbrıs Sorunu, Körfez Savaşları gibi sorunların BM Genel Kurulundaki oy verilerinde yansıdığı görülmektedir. İki ülke arasında sorunlar yaşandığı dönemlerde genellikle oy farklılıkları yaşanmış ve siyasal yakınlık azalmıştır.

Kaynakça

Altunışık Benli M. (2013). The Middle East in Turkey-USA Relations: Managing the Alliance, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 15(2), 157-173.

Arı, T. (2010). *Yükselen Güç: Türkiye-ABD İlişkileri ve Orta Doğu*. Marmara Kitap Merkezi.

Aydın, M. (2009). Reconstructing Turkish–American relations: divergencies versus convergencies. *New Perspectives on Turkey*, 40, 125–146.

Aydın, M. (2020). Türkiye-ABD İlişkilerinde Neler Oluyor? https://www.uikpanorama.com/blog/2020/12/21/panorama-soruyor-turkiye-abd-iliskilerinde-neler-oluyor/, Erişim Tarihi: 27.02.2023.

Bailey, M. A. Strezhnev, A. and Voeten, E. (2017). Estimating Dynamic State Preferences from United Nations Voting Data. *Journal of Conflict Resolution*, 61(2), 430-456.

Bal, İ. (2004). *Turkey-USA Relations and Impacts of 2003 Iraq War. Turkish Foreign Policy in Post-Cold War Era*, Florida: Brown Walker Press.

Balcı, A. (2013). Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Battır, O. ve Yiğittepe, L. (2021). Trump Sonrası Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri: Güvenlik Politikaları Bağ Değerlendirme. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(80), 1391-1402.

Bernstein, B. J. (1980). "The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiter's in Turkey?," *Political Science Quarterly*, 95(1), 97-125.

BM Antlaşması, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf (Erişim Tarihi, 5.01.2023).

Buharalı, C. (2009), 'Turkey and US: from shallow to deep waters', *Private View*, TÜSİAD, 52 – 59.

Criss, N. B. (2002). A Short History of Anti-Americanism and Terrorism: The Turkish Case. *The Journal of American History*, 89(2), 472-484.

Doğan, Z. (2019). Türkiye-ABD İlişkilerinin temel dinamikleri ve stratejik ittifak boyutu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2019, 9(2), 133-156.

Gordon, P. H. and Taşpınar, Ö. (2008). *Winning Turkey: How America, Europe, and Turkey Can Revive a Fading Relationship*, Washington, DC: The Brookings Institution,

Gürsoy, S. İ. (2021). Turkey-US Relations (2016-2020): Transformation of the Asymmetrical Alliance. Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 5(2), 133-144.

İşyar, Ö. G. (2005). An analysis of Turkish-American relations from 1945 to 2004: Initiatives and reactions in Turkish foreign policy. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 4(3), 21-52.

Kanat, K. B. (2014). A New Turkish–American Partnership in Progress: The Nature of Bilateral Partnership during Two Periods of Crisis. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(2), 223-242.

Kara, M. (2022) Turkish-American strategic partnership: is *Turkey* still a faithful ally?, *Southeast European and Black Sea Studies*, 1-21.

Kardaş, Ş. (2011). Turkish-American relations in the 2000s: Revisiting the basic parameters of partnership?. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 16(3), 25-52.

Köse, T. (2021). "Are Turkey and US really ready to ease tension?", SETA. https://www.setav.org/en/are-turkey-and-us-really-ready-to-ease-tension/

Kurşun, A. M. and Parlar Dal, E. (2017). An Analysis of Turkey's and BRICS' Voting Cohesion in the UN General Assembly during 2002–2014. *Global Policy*, 8(2), 191-201.

Kurt, V. (2018). Özal'ın Dış Politikası: Uluslararası Siyaset, Değişim Ve Süreklilik, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15(55), 157-171

Kurtbağ, Ö. (2015). Obama Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri: Model Ortaklıktan Eksen Kaymasına İniş Çıkışlar ve Ayrışan Çıkarlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 185-207.

Larrabee F. S. and Lesser, I. O. (2002). *Turkish Foreign Policy in an age of Uncertainty*, Santa Monica: Rand Corporation.

Larrabee, F. S. (2010). *Troubled Partnership. US-Turkish Relations in an Era of Global Geopolitical Change*. Santa Monica: Rand Corporation.

Martin, L. (2022). Constructing a realistic explanation of Turkish-US relations, *Turkish Studies*, 23(5), 765-783.

Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye- ABD- NATO İlişkileri, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(11), 29-45.

Onis, Z. (2004). Turkey and the Middle East After September 11: The Importance of the EU Dimension. http://turkishpolicy.com/images/stories/2003-04-EUforeignpolicy/TPQ2003-4-onis.pdf. (Erişim Tarihi, 14.09.2022)

Örmeci, O. (2020). Turkish-American relations in the post-cold war era. in Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations (eds. by Ozan Örmeci & Hüseyin Işıksal), Berlin: Peter Lang, 2020, pp. 61-115

Özata, M. (2017). Türk-Amerikan İlişkileri (1971-1984) Amerikan Belgeleriyle Stratejik Müttefikliğin Buhran Yılları, İstanbul: İdeal Yayıncılık.

Park B. (2007). US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23(1), 41-54,

PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG, İçişleri Bakanlığı, 2017, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/deneme/YAYINLAR/%C4%B0%C3%87ER%C4%B0K/pyd_arapca.pdf.

Rubin, B. ve Kirişçi, K.(der.) (2002), *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Russett, B. M. (1965). *World Politics in the General Assembly.* New Haven: Yale University Press.

Sander, O. (2006), Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara: İmge Kitabevi, 3. Baskı.

Signorino, C. S. and Ritter J. M. (1999). Tau-b or not tau-b: Measuring the similarity of foreign policy positions., *International Studies Quarterly,*43 (1), 115-144.

Şenol, D.; Erdem, S. ve Erdem, E. (2016). "IŞİD: Küresel bir terör örgütü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 277-292.

Tol, G. and Pearson, W. R. (2016). Turkey-US Relations and the Next Administration. Middle East Institute. https://www.jstor.org/stable/resrep17606. (Erişim Tarihi: 23.02.2023).

Uzgel, İ. (2010). 1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2 ABD ve NATO'yla İlişkiler İstanbul: İletişim Yayınları.

Üstün, K. (2020). US-Turkey Relations Endure Despite Crises. *Insight* Turkey, 22(2), 23-32.

Üstün, K. and Kanat, K. (2012). US-Turkey relations: Arab spring and the search for model partnership. *SETA Foundation Perspective*, 1-6.

Walker, Joshua W. (2008) Reexamining the U.S.-Turkish Alliance, *Washington Quarterly*, 31(1), 93-109.

Yeşiltaş, M. ve Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita, Bilgi, 23, 9-34.

Yılmaz, N. (2011). "From Strategic To Model Partnership: Effects Of Turkey's Independent Foreign Policy", Kanat, Kılıç Buğra; Üstün, Kadir; Yılmaz, Nuh (Ed.). History, Politics and Foreign Policy In Turkey., Seta.

Yılmaz, N. (2011). US-Turkey relations: model partnership as an empty signifier. *Insight Turkey*, 13 (1), 19-25.

Yılmaz, Ş. (2012). Turkey's quest for NATO membership: The institutionalization of the Turkish-American alliance. *Southeast European and Black Sea Studies* 12(4), 481–95.

Yuvacı, A. and Kaplan, M. (2013). Of East or West? Turkey's United Nations General Assembly Voting Preferences on Arms Control, North-South Economic Issues and Human Rights, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(3), 69-95.

Zanotti, J. (2023). *Turkey: Background and US relations in brief*. Washington United States: Congressional Research Service. https://sgp.fas.org/crs/mideast/R41368.pdf (Erişim Tarihi: 23.02.2023).

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDEKİ SORUNLAR VE KIRILMA NOKTALARI

Ekrem Yaşar Akçay

Giriş

1800'lerin başında Osmanlı Devleti Dönemi'nde başlayan Türk-Amerikan ilişkileri II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmeye ve güçlenmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin faaliyetlerini ve Komünizm tehdidini ortak düşman olarak kabul eden Türkiye ve ABD savaş sonrasından itibaren stratejik ortak olmuşlardır (Özel Özcan ve Çelik, 2020, s. 1096).

Soğuk Savaş Dönemi'nde ortak düşman/tehdit nedeniyle gelişen Türk-Amerikan ilişkilerinde bazı sorunlar yaşanmıştır. Buna karşı ilişkilerinde herhangi bir kopma olmamıştır. Çünkü iki taraf için de Sovyetler Birliği önemli bir tehdit olmuş ve Soğuk Savaş Dönemi'nde tehdit devam ettiği için ilişkiler zedelense de iki taraf arasında herhangi bir kopuş yaşanmamıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ise özellikle ortak tehdit olarak kabul edilen Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD'nin tek küresel/süper güç olması ve Türkiye ile ABD'nin uluslararası politikayı algılama ve analiz etmedeki farklı bakış açıları nedeniyle Türk-Amerikan ilişkilerinde sorunlar ve kırılma noktaları daha fazla kendini göstermiştir.

Bu çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunlar ve kırılma noktalarını ele almıştır. Çalışma iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunlar ve kırılma noktaları incelenmiştir. Birinci bölüm, üç kısımdan oluşmuştur. Birinci kısımda 1962'de ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan Küba Krizi ve sonrasında Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzelerinin sökülmesi olayı incelenmiştir.

Türkiye'de savunma ve güvenlik alanında ve teknolojide yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin uluslararası konjonktürde imajını artırdığı gibi güç ve kapasitesinin de artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye çok boyutlu ve pro aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Böylesi bir ortamda da Türk-Amerikan ilişkileri gerilmiştir. Öyle ki son dönemlerde yaşanan sorunlar nedeniyle Türk ekonomisi ciddi zarar görmüştür. Bu durum Türkiye'nin ABD odaklı, ABD'yi tamamlayıcı dış politikasını ortadan kaldırmış ve Türkiye'yi farklı alternatiflere yönlendirmiştir. Artık Türkiye için ABD yerini doldurulamayacak bir müttefik olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ile ABD arasında yaşanan sorunları çözmek imkânsız hâle gelmiştir.

Bu açıdan bakıldığında Türk-Amerikan ilişkilerinin yakın zamanda yeniden eski hâline geleceği zor görünmektedir. İlişkilerin gelişmesi hem Türkiye'nin hem de ABD'nin birbirlerine karşı tutum ve algılarındaki değişmeye bağlı olacaktır. Bunun için iki tarafın ortak değerleri ön plana çıkardığı ve birbirlerinin dış politikalarındaki hassasiyetleri dikkate aldıkları politikalar geliştirerek ilişkileri güçlendirecek adımlar atmaları gerekmektedir. Bunun için Türkiye ile ABD'nin daha yoğun diyalog içinde olacakları platformlar oluşturulmalı, Türkiye yoğun bir kamu diplomasisi ve lobicilik faaliyeti yerine getirmelidir.

Kaynakça

Ağır, B. S. (2007). Bush doktrini: Küresel bir Hegemonik istikrar arayışı mı?. *Uluslararası İlişkiler*, *3*(12), 71-100.

Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk Amerikan münasebetleri (açıklamalı).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ahval. (2018). U.S.-Turkey diplomacy 'good start' for Manbij resolution. Erişim tarihi 01.12.2022, https://www.ahvalnews.com/tr/node/8406,

Arı, T. (2006). Türkiye'nin Orta Doğu politikası ve ABD ile ilişkiler. Zeynep Dağı (ed.), *Doğudan Batıya Dış Politika: AK Partili Yıllar*, Ankara: Orion Yayınları.

Ataman, M. (2017). *July 15 coup attempt ın Turkey context, causes and consequences,* Ankara: SETA Yayınları.

Ayata, B. (2015). Turkish Foreign Policy in a changing Arab World: Rise and fall of a regional actor?. *Journal of European Integration*, *37*(1), 95-112.

Bağcı, H. and Kardas, Ş. (2004) Post-September 11 impact: The strategic ımportance of Turkey Revisited. İdris Bal (ed.), *Turkish Foreign Policy in Post-Cold Era*, Florida: Brown Walker Press.

Byaslan, A. (2017). Başbakan Yıldırım: Bu dava hukuki olmaktan çıkmıştır. Erişim tarihi 15.12.2022, https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/basbakan-yildirim-bu-dava-hukuki-olmaktan-cikmistir/987173.

BBC. (2017). 2017'de Türk dış politikası: Trump'la gerilim, Putin'le iş birliği. Erişim tarihi 15.12.2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42423366.

BBC. (2018). Erdoğan: Afrin operasyonu sahada fiilen başlamıştır, bunu Münbiç takip edecek. Erişim tarihi 01.12.2022, http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42758885.

Bila, F. (2004). Sivil darbe girişimi ve Ankara'da Irak savaşları. 5. Baskı, Ankara: Ümit Yayınları.

Bölme, S. M. (2012). Soğuk Savaşta NATO-ABD-Türkiye üçgeninde askerî üsler: Süreklilik ve değişim. *Uluslararası İlişkiler, 9*(34), 51-71.

Bölükbaşı, D. (2005). 1 Mart vakası, Irak tezkeresi ve sonrası, 6.Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.

Bölükbaşı, S. and Burkett, W. (1988). The superpowers and the third world: Turkish-American relations and Cyprus. New York: University Press of America.

Bostanoğlu, B. (1999). Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası. İstanbul: İmge Kitabevi.

Clawson, P. (2016). *Syrıan Kurds as a U.S. ally cooperation & complications*, Washington: The Washington Institute for Near East Policy.

Çelebi, Ö. ve Demirağ, Y. (2011). Türk Dış Politikası son on yıl. Ankara: Palme Yayınları.

Çelik, M. (2021). ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu ve Yahudi lobiciliği. *Tarih Okulu Dergisi,* (50), 121-144.

Çelikaslan, M. N. (2021). Türk-Amerikan ilişkileri: Halkbank meselesi. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* (4), 61-73.

Deniz, Y. ve Özdal, B. (2023). Neoklasik Realit teori çerçevesinde Barack H. Obama Dönemi'nde Türkiye-ABD ilişkilerinin analizi. *TESAM Akademi Dergisi, 10*(1), 295-325.

Department of Justice. (2018). Turkish banker Mehmet Hakan Atilla sentenced to 32 months for conspiring to violate U.S. sanctions against Iran and other offenses. Erişim tarihi 04.12.2022, https://www.justice.gov/usao-sdny/pr/turkish-banker-mehmet-hakan-atilla-sentenced-32-months-conspiring-violate-us-sanctions.

DW. (2018). US blocks weapons sales to Turkish president's security guards. Erişim tarihi 04.12.2022, http://www.dw.com/en/us-blocks-weapons-sales-to-turkish-presidents-security-guards/a-40572110.

Dyussembekova, Z. (2017). Syrian peace talks in Astana end with support for ceasefire, further talks in Geneva. Erişim tarihi 01.12.2022, https://astanatimes.com/2017/01/syrian-peace-talks-in-astana-end-with-support-for-ceasefire-further-talks-in-geneva/

Efegil, E. (2016). AK Parti hükûmetinin Orta Doğu politikası ve ABD yönetimi ile Batılı uzmanların eleştirileri. *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 46-47.

Ekşi, M. (2006). AK parti döneminde Orta Doğu'da Türk-Amerikan ilişkilerinin jeo-kültürel ekseni: İslami kimlik. *Gazi Akademik Bakış*, *9*(18), 59-77.

Erdem, M. (2014). US presıdent L.B. Johnson's letter of 1964 and ıts ımpact on Turkısh publıc opınıon. *The Journal of International Social Research, 7*(33), 306-314.

Erem, O. (2018). Trump'ın ilk yılında ABD-Türkiye ilişkileri nasıl bir seyir izledi?. Erişim tarihi 15.12.2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42619400.

Ergin, S. (2018). Rahip Brunson krizinin bıraktığı izler. Erişim tarihi 09.12.2022, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/rahip-brunson-krizinin-biraktigi-izler-41032054.

Filkins, D. (2003). Threats and responses: Ankara, Turkish deputies refuse to accept American troops. Erişim tarihi: 01.12.2022, http://www.nytimes.com/2003/03/02/world/threats-and-responses-ankara-turkish-deputies-refuse-to-acceptamerican-troops.html.

Fuellıng, C. (2017). To the brink: Turkish and Cuban missile crisis during the height of the Cold War. *International Social Science Review*, *93*(3), 1-15.

Göktepe, C. (2005). The Cyprus crisis of 1967 and its effects on Turkey's foreign relations. *Middle Eastern Studies*, (41), 431-444.

Habertürk. (2013). İşte göz altına alınan isimler. Erişim Tarihi 13.04.2023, https://www.haberturk.com/gundem/haber/904362-iste-gozaltina-alinan-isimler.

Haber Türk. (2021). Türkiye ABD arasındaki F-35 düğümünde neler yaşandı?. Erişim tarihi 14.12.2022, https://www.haberturk.com/son-dakika-turkiye-ile-abd-arasindaki-f-35-dugumunde-neler-yasandi-3226060.

Hıdır, Ö. (2018). Rahip Brunson olayı ve ABD siyasetinde Evanjelik etki. Erişim Tarihi 14.04.2023, https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rahip-brunson-olayi-ve-abd-siyasetinde-evanjelik-etki/1215528.

İnce, N. and Olson, R. (1977). Turkish foreign policy: 1960-1964: Continuity, change and the Cyprus Crisis. *Istituto per l'Oriente C. A. Nallino*, *57*(7-8), 269-286.

Independent. (2018). Fethullah Gulen is facing extradition to Turkey by Donald Trump – so he should read up about his country. Erişim tarihi 04.12.2022, http://www.independent.co.uk/voices/robert-fisk-gulan-turkey-erdogan-isis-extradition-middle-east-terrorist-raqqa-kurdish-america-a7838861.htm.

Kıyanç, S. (2020). Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'deki ABD üs ve tesisleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* (101), 203-252.

Kibaroğlu, M. (2013). İran'ın nükleer programı ve Türkiye. *Bilge Strateji, 5*(9), 1-8.

Koç, Z. (2018). Kaşıkçı sonrası Türkiye-ABD ilişkileri. Erişim tarihi 08.12.2022, https://www.sharqforum.org/2018/11/30/kasikci-sonrasi-turkiye-abd-iliskileri/?lang=tr.

Kurt, V. (2018). Pentagon'un Türkiye raporu ne söylüyor?. Erişim tarihi 02.12.2022, https://www.setav.org/pentagonun-turkiye-raporu-ne-soyluyor/

Miller, J. E. (2000). Foreign relations of the United States: Cyprus, Greece & Turkey. Washington: Government Printing Office.

Orton, K. (2017). *The forgotten foreign fighters: The PKK in Syria*, London: The Henry Jackson Society.

Örmeci, O. (2020). Türk-Amerikan ilişkilerin 8 büyük kriz. *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences, 3*(2), 63-84.

Özdağ, Ü. (2008). Türk ordusunun Kuzey Irak operasyonları 1984'ten bugüne, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Özdemir, Ç. (2018). Kaşıkçı cinayeti, ABD'deki güç çekişmeleri ve Türkiye. Erişim tarihi 08.12.2022, https://www.setav.org/analiz-cemal-kasikci-cinayeti-ve-ortadogu-siyasetinin-gelecegi/.

Özel Özcan, M. S. ve Çelik, H. (2020). An analysis of Turkish-American relations from a historical perspective. *History Studies, 12*(3), 1095-1111.

Özkır, Y. (2018). Türkiye'nin Kaşıkçı cinayetine yaklaşımı uluslararası kamuoyunda takdir ediliyor. Erişim tarihi 08.12.2022, https://www.setav.org/turkiyenin-kasikci-cinayetine-yaklasimi-uluslararasi-kamuoyunda-takdir-ediliyor/.

Parlak, Z. (2017). Türkiye-ABD ilişkileri: Kısa tarihçe ve günümüz. Sertif Demir, Poyraz Gürson ve Ayça Eminoğlu (ed.), *Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*, Ankara: Barış Kitap.

Parris, M. (2005). Allergic partners: Can US-Turkish relations be saved?. Erişim tarihi 30.11.2022, http://www.Türkishpolicy.com/images/stories/2005-01-TRUSrelations/TPQ2005-1-parris.pdf.

Public Law. (1974). Decision 93-559. Erişim tarihi 08.12.2022, https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-88/pdf/STATUTE-88-Pg1795.pdf.

Resmi Gazete. (2003). Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a gönderilmesine; bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askerî harekât çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk Hava Sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına, Anayasanın 92 nci Maddesi uyarınca 6 ay süreyle izin verilmesine dair karar. Erişim tarihi: 01.12.2022, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc087/karartbmmc087/karartbmmc08700763.pdf.

Schimdt, M. S. (2018). There's something going on in Turkey,' U.S. colonel was told during coup attempt. Erişim tarihi 09.12.2022, https://www.nytimes.com/2016/08/03/world/europe/turkey-coup-incirlik-air-base.html

Seren, M. (2015). Türkiye'nin füze savunma sistemi ihale süreci, temel dinamikler ve aktörler. İstanbul: SETA Yayınları.

Silleli, T. (2005). Büyük oyunda Türkiye-Irak ilişkileri. 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Yayınları.

Şahin, H. (2002). *Johnson Mektubu: Türk-ABD ilişkilerini değiştiren olayın perde arkası*. İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.

Telci, İ. N. (2018). Analiz: Cemal Kaşıkçı cinayeti ve Orta Doğu siyasetinin geleceği. Erişim tarihi 08.12.2022, https://www.setav.org/analiz-cemal-kasikci-cinayeti-ve-ortadogu-siyasetinin-gelecegi/.

The Defense Post. (2018). US offers rewards of up to $5 million for information on 3 senior PKK leaders. Erişim tarihi 15.12.2022, https://www.thedefensepost.com/2018/11/06/us-rewards-pkk-leaders-karyilan-bayik-kalkan/.

The Economist. (2018). After the coup, Turkey turns against America. Erişim tarihi 09.12.2022, https://www.economist.com/news/europe/21702337-turkish-media-and-even-government-officials-accuse-america-being-plot-after.

The New York Times. (2015). Turkey and U.S. plan to create Syria safe zone free of ISIS. Erişim tarihi 01.12.2022, https://www.nytimes.com/2015/07/28/world/middleeast/turkey-and-us-agree-on-plan-to-clear-isis-from-strip-of-northern-syria.html.

The White House. (2018). Statement from President Donald J. Trump on standing with Saudi Arabia. Erişim tarihi 08.12.2022, https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-donald-j-trump-standing-saudi-arabia/.

The White House. (2001). The national security strategy of the United States of America, Washington.

Türkmen, F. (2012). Türkiye ABD ilişkileri: Kırılgan ittifaktan model ortaklığa. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ünal, A. (2018). US should resolve distrust with Turkey before discussing safe zone, Deputy PM Bozdağ says. Erişim tarihi 05.12.2022, https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2018/01/29/us-should-resolve-distrust-with-turkey-before-discussing-safe-zone-deputy-pm-bozdag-says

Uslu, N. (2003b). The Turkish-American relationship between 1947 and 2003: A history of a distinctive alliance. New York: Nova Science Publishers Inc.

Üstün, K. (2018). Brunson sonrası Türk-Amerikan ilişkileri. Erişim tarihi 03.12.2022, https://kriterdergi.com/dis-politika/brunson-sonrasi-turk-amerikan-iliskileri.

Yetkin, M. (2004). Tezkere Irak krizinin gerçek öyküsü. 2.Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, B. (2017). Trump dönemi ve körfez krizi bağlamında Türkiye'nin Orta Doğu politikası. *Ormer Perspektif Serileri*, (20), 1-8.

Yılmaz, M. E. (2010): Past hurts and relational problems in the Cyprus conflict. *International Journal of World Peace*, *27*(1), 35-62.

Yılmaz, E. E. (2022). 2016 yılından günümüze Türkiye-ABD ilişkilerinin güvenlik bağlamında değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* (73), 53-71.

Yücel, H. (2020). Türk-Amerikan ilişkilerinde S-400 krizi. *SETA Analiz,* (302), 1-30.

RUSYA FEDERASYONU İLE TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞMESİ VE ABD

Kemal Gökçay-Recep Kemal Kuzu

Giriş

Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti ilişkilerinin resmî başlangıcı Soğuk Savaş'ın son bulması, SSCB'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla başlamış olsa da Türk-Rus ilişkilerinin tarihi asırları aşan bir geçmişe sahiptir. 15. yüzyıla dayanan tarihi geçmişte çok sayıda savaş, ittifak, dostluk/yardım ve 20. yüzyıla gelindiğinde ise Soğuk Savaş'la geçen ilişkiler yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı mücadelesinde yeni kurulan devleti tanıyan ve yardımda bulunan Sovyet Rusya'sı Türk-Rus ilişkilerinin önemli kilometre taşlarından birisini oluşturmuştur. 1921 yılında imzalanan Türk-Rus Dostluk Antlaşması ikili ilişkilerin resmiyet kazanmasını sağlamış ve Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı mücadelesinde Batı ile olan ilişkilerinde önemli bir avantaj sağlamıştır. Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla kurulan yeni Cumhuriyet'in Batı ile olan ilişkilerinde her zaman önemli bir denge unsuru olan Sovyet Rusya ile ilişkiler II. Dünya Savaşı sonuna kadar ciddi bir problem yaşamamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan Soğuk Savaş ortamında SSCB'nin ve ABD'nin başını çektiği iki kutuplu yeni sistem, yaklaşık yarım yüzyıl boyunca tüm dünyayı derinden etkilemiştir. Türkiye ise bu yeni sistemde en çok etkilenen ülkelerin başında gelmiştir. Batı ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan hissettiği tehdit her geçen gün artmıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından süresi biten Dostluk Antlaşması'nı "değişen koşullar gerekçesiyle" uzatmayan SSCB, Türkiye'ye nota vererek Montrö Sözleşmesi'nde kendi lehine değişiklikler talep ederken Türk-Sovyet sınırında da değişiklik isteyerek Kars, Ardahan ve Artvin'in Sovyetler Birliği'ne bıra-

atlatılmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın son bulması, SSCB'nin dağılması ve Türkiye'nin yaklaşık yarım yüzyıl boyunca hissettiği tehdidin ortadan kalkmasından sonra Türk dış politikasında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir.

Öncelikle eski Sovyet coğrafyasıyla ilgilenen Türkiye geleneksel dış politikasından sıyrılarak çok yönlü yeni bir dış politika denemesine gitmiştir. 1990-2000 arası dönem bu yeni politikanın deneme dönemi olarak adlandırılabilir. Ancak bu denemede başarılı olamayan Türkiye, Rusya ile gergin ilişkiler yerine daha pragmatik bir dış politika izlemeye başlamış ve Rusya ile tarihinde çok az rastlanabilecek düzeyde ilişkiler geliştirmiştir. Rusya ile gelişen ilişkiler Türk-Rus çıkarları açısından "kazan-kazan" olarak değerlendirilse de aynı dönem Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin bozulmasına denk gelmektedir. Bu durum bizlere Soğuk Savaş Dönemi'nde de örneğine rastladığımız bir politikayı hatırlatmaktadır. Öyle ki Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin ABD ile zaman zaman ters düştüğü dönemlerde Sovyet Rusya ile yakınlık kurulduğu görülmüştür. Ancak yeni dönemde sürdürülen politika önceki dönemlere kıyasla daha istikrarlı görünmektedir. Son dönemde yaşanan gerek siyasi gerekse ekonomik ve ticari ilişkilerin -özellikle enerji alanında yapılan iş birliği- çeşitliliği ve derinliği göz önünde bulundurulduğunda Türk-Rus ilişkilerinin gelecekte de artarak devam edeceğini söylemek mümkündür.

Aynı dönemin ABD ile olan krizlerin ya da genel olarak Batı ile yaşanan sorunların bir yansıması ve yakın geçmişte tartışılan "eksen kayması" veya "Batı'dan kopma" olarak değerlendirmek yerine Türkiye'nin dış politikada çıkarına dayalı, rasyonel ve pragmatik bir yol izlediğini değerlendirmek daha gerçekçi olacaktır. Benzer şekilde Rusya ile enerji konusunda ciddi bir bağımlılığı olan Türkiye'nin son yıllarda enerji tedarik ağlarını çeşitlendirmesi ve Rus tekelini azaltmaya gitmesi yine bu dış politika anlayışının bir gereğidir.

Kaynakça

Başaran, A. (2015), 'Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşim: Türk-Rus İlişkleri Örneği', *Avrasya Etüdler*, 48/2015-2 (101-142)

Bozkurt, G. S. (2010), 'Türkiye-Rusya İlişkileri: Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu Iş birliğine', Türkiye'nin Dış Politikası (Der: Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil), Nobel Yayıncılık, Ankara.

Brzezinski, Z. (1997), 'Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri', (Çev: Yelda Türedi), İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Duman, M.; Samadov, N. (2003), 'Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İktisadi ve Ticari İlişkilerin Yapısı Üzerine Bir İnceleme', *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (6) 2003 / 2: 25-47.

Hüseyinov, F. (2003), 'Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları',

http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf (01.03.2023)

İmanov, V. (2010), 'Türk-Rus İlişkilerinde Yakınlaşma Dönemleri', Türkiye'nin Dış Politikası (Der: Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil), Nobel Yayıncılık, Ankara.

İşyar, Ö. G. (2018), 'Avrasya ve Avrasyacılık', Dora yayın, Bursa.

Özbay, F. (2011), 'Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010', *Bilge Strateji*, 2 (4), Bahar 2011, 35-77.

Özel S.; Uçar, B. G. (2019), 'Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Boyutu', *Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi* (EDAM), Temmuz 2019.

Özkan, G. (2010), 'Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları', *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12/1 (2010), 109-1322.*

Özkan, G. (2010), 'Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları', *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12/1 (2010), 109-1322.*

Tellal, E. (2005), 'Rusya'yla İlişkiler', 'Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar' (Ed: Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul.

UNHCR, BM Mülteci Örgütü, Türkiye (2023), Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar, https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar (01.04.2023).

Yılmaz, M. E. (2010), Soğuk Savaş Sonrasi Dönemde Türk-Rus İlişkileri, Akademik Fener Dergisi, Yıl:2010, Cilt:8, Sayı:13, ss27-42, (https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-d3c9c4ec-dc58.pdf) (01.03.2023)

Yılmaz, M. E., Soğuk Savaş Sonrasi Dönemde Türk-Rus İlişkileri (https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-d3c9c4ec-dc58.pdf)

MacFarquhar, N. (2011). 'Arab League Votes to Suspend Syria Over Crackdown'', The New York Times, 12 Kasım 2011. https://www.nytimes.com/2011/11/13/world/middleeast/arab-league-votes-to-suspend-syria-over-its-crackdown-on-protesters.html

Küçükkeleş, M. (2012). 'Arap Birliğinin Suriye Politikası', Seta Analiz, Mart 2012, http://file.setav.org/Files/Pdf/20121122111445_seta.arap_birliginin_suriye_politikasi.pdf

Esen, H. (2016). 'Suriye'de diplomasi çıkmazı', ***Anadolu Ajansı***, 14.10.2016. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-diplomasi-cikmazi/664658

Annan görevi bıraktı, ***Aljazeera Türk***, 02.08.2012. http://www.aljazeera.com.tr/haber/annan-gorevi-birakti

ABD ve Almanya Türkiye'deki Patriot Füzelerini Çekiyor, BBC News Türkçe, 17 08.2015 ttps://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150817_patriot_fuzeleri_abd_almanya

Dünden Bugüne Tüm Suriye Zirveleri, ***Stratejik Ortak***, 4 Nisan 2018. https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html

ABD ve Almanya Patroit Füzelerini Çekiyor, BBC News Türkçe, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150817_patriot_fuzeleri_abd_almanya

DÜNYA GÖÇ HAREKETLERİNDE SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN YERİ
Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişen Ülkelere Doğru Kalifiye Eleman Göçü
Dünya Göç Hareketleri Dizisi – 5

Editörler
Prof. Dr. Harun Gümrükçü
Patricia Beck
Malike Gümrükçü

nobel

DÜNYA GÖÇ HAREKETLERİNDE SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN YERİ
Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişen Ülkelere Doğru Kalifiye Eleman Göçü
Dünya Göç Hareketleri Dizisi – 5

Editörler: Prof. Dr. Harun Gümrükçü - Patricia Beck - Malike Gümrükçü

Yayın No.: 4748
Uluslararası İlişkiler No.: 220
ISBN: 978-625-397-075-8
E-ISBN: 978-625-397-076-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Melihhan Fakir -melihhan.fakir@std.antalya.edu.tr
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gümrükçü, Harun., Beck, Patricia., Gümrükçü, Malike.
DÜNYA GÖÇ HAREKETLERİNDE SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN YERİ
Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişen Ülkelere Doğru Kalifiye Eleman Göçü -Dünya Göç Hareketleri Dizisi - 5/
Editörler: Harun Gümrükçü - Patricia Beck - Malike Gümrükçü
1. Basım, XXII + 318 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-075-8
E-ISBN: 978-625-397-076-5
1. Dünya Göç Hareketleri 2. Sağlık Profesyonelleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

PROJEYE DESTEK VEREN ÖĞRENCİLER:
STUDENTS SUPPORTING THE PROJECT: iii

BÖLÜM YAZARLARI
CHAPTER AUTHORS v

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD vii

BİLİM KURULU
SCIENCE BOARD ix

KISALTMALAR LİSTESİ
LIST OF ABBREVIATIONS xxi

ÖN SÖZ 3
Harun Gümrükçü - Patricia Beck - Malike Gümrükçü

PREFACE 11
Harun Gümrükçü - Patricia Beck - Malike Gümrükçü

HİZMET SEKTÖRÜNDE KÜRESEL DEĞİŞİM
VE SAĞLIK ELEMANLARININ GÖÇÜ 19
Harun Gümrükçü - Malike Gümrükçü

Özet 19
Abstract 20
Sorunun Ortaya Konuşu 20
Yöntem ve Görgül Bilgi 24
Sağlık Elemanlarının Sınır Ötesi Göçü Bağlamında Hizmet Sektörü 26
Hizmet Ticareti ve Hizmet Ticaretinde Sağlık Elemanlarının Sınır Ötesi Göçünün Yeri 27
Yapısal Değişimler ve Yeni Yaşam Perspektifleri Çerçevesinde Sağlık Elemanları Göçünün Değerlendirilmesi 32
Hızlanan Toplumsal Dönüşümler 32
Sağlık Elemanlarının Sınır Ötesi Göçü Işığında Güncel Temel Sorunlar ve Tartışmalar 39
Küreselleşmenin Etkileri 40
Küreselleşme ve İş Gücü Göçü 42
Sağlık Elemanı İş Gücü Temininde İzlenen Yollar 44
Sağlık Elemanı Yabancı İş Gücü Temini 44
Mezunların Göçü 45

Aile Birleşimi 45
Sığınmacılar 46
Alman Vatandaşlığına Geçişi Kolaylaştırma 46
Yabancı İş Gücünün İstihdamı 46
Yasalardan Kaynaklanan Kısıtlama ve Engeller 48
Milliyet ve Cinsiyet Bağlamında İşletme İçi Yükselme Olanakları ve Pozisyonlar 48
Çıkarabilecek Sonuçlar 50
Kaynakça 52

THE GLOBAL CHANGES AND THE MIGRATION OF HEALTH PROFESSIONALS 57

Harun Gümrükçü - Malike Gümrükçü

Abstract 57
Introduction 58
Method and Empirical Knowledge 61
Service Sector in the Context of Cross-Border Migration of Health Professionals 63
Trade in Services and Cross-Border Migration of Health Professionals in Trade in Services 64
Evaluation of Health Worker Migration within The Framework of Structural Changes and New Life Perspectives 69
Accelerating Social Transformations 69
Growth in Migrating Population and Employment 69
Globalization Process 71
Qualified Labor Shortage 74
Current Key Issues and Debates in the Light of Health Professionals' Cross-Border 76
Pathways for Health Workforce Supply 81
Health Personnel Foreign Labor Supply 81
Migration of Graduates 81
Family Reunification 82
Refugees 82
Facilitating the Transition to German Citizenship 83
Employment of Foreign Labor 83
Legal Restrictions and Obstacles 84
Internal Promotion Opportunities and Positions in the Context of Nationality and Gender 85
Implications 86
References 88

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SAĞLIK ÇALIŞANLARININ GÖÇÜ 93
Ayşegül Ilgaz - Sebahat Gözüm

Özet 93
Abstract 93
Giriş 94
Dünyada Sağlık Çalışanlarının Durumu 95
Küreselleşme ve Sağlık Çalışanlarının Göçüne Yönelik Politikalar 97
Tarihsel Süreçte Sağlık Çalışanlarının Göçü 98
Günümüzde Sağlık Çalışanlarının Göçünde İtici ve Çekici Faktörler 105
Göç Eden Sağlık Çalışanlarının Uyum Süreçleri ve Deneyimleri 107
Kaynakça 111

MIGRATION OF HEALTHCARE PROFESSIONALS IN A GLOBAL WORLD .. 117
Ayşegül Ilgaz - Sebahat Gözüm

Abstract 117
Introduction 118
Policies for Globalization and Migration of Healthcare Professionals 120
Migration of health workers in the historical process 121
Push and Pull Factors in Migration of Healthcare Workers Today 128
Adaptation Processes and Experiences of Migrant Health Workers 130
References 134

GÖÇ VE MENTAL SAĞLIK 139
Ayşe Berna Sarı Arasıl

Özet 139
Abstract 139
Giriş 139
Metodoloji 140
Psikolojik Bozukluklar 141
Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) 141
Depresyon 142
Kaygı 143
Göçmenlerin İyi Oluşlarını Artırmaya Yönelik Hususlar ve Uygulamalar 144
Öz Güven 145
Sosyal Destek 146
Psikolojik Dayanıklılık 147
Sonuç 148
Kaynakça 148

MIGRATION AND MENTAL HEALTH 157
Ayşe Berna Sarı Arasıl

Abstract 157
Introduction 157
Method 158
Psychological Disorders 158
Post-traumatic Stress Disorder (PTSD) 158
Depression 159
Anxiety 160
Factors and Interventions Promoting the Mental Well-being of Immigrants 160
Self-esteem 161
Social Support 161
Resilience 162
Conclusion 162
References 163

TÜRKİYE'DEN BİRLEŞİK KRALLIK'A GÖÇ EDEN HEMŞİRELER NEDENLER VE DENEYİMLER 171
Seher Yurt - Sevim Şen

Özet 171
Abstract 171
Giriş 172
Sağlık Çalışanlarının Birleşik Krallık'a Göçü 174
Türkiye'den Birleşik Krallık'a Göç Eden Hemşirelerin Göç Nedenleri ve Genel Memnuniyetlerine Yönelik Görüşme Raporu 178
Hemşirelerin Göç Etme Eğilimini İnceleyen Araştırmalar 182
Kaynakça 185

REASONS AND EXPERIENCES FOR NURSES IMMIGRANT FROM TURKEY TO THE UNITED KINGDOM 189
Seher Yurt - Sevim Şen

Abstract 189
Introduction 190
Immigration of Healthcare Professionals to the UK 192
Interview Report on the Reasons for Migration and General Satisfaction of Nurses Migrating from Turkey to the UK 195
Studies Examining the Migration Tendency of Nurses 200
References 203

COVID 19 PANDEMİSİNDE NORMALLEŞME VE GÖÇ (KURUMSAL ÖLÇEKTE MİKRO BİR MODELLEME) 207
Ali Öztürk - Hasan Basri Savaş 207

Özet 207
Abstract 207
Giriş 208
Korona Virüs Üzerine Genel Bir Değerlendirme 210
Pandeminin Dünyada ve Ülkemizde Yol Açtığı Sorunlar 210
Göç ve Pandemi 211
Krizde Gelinen Nokta, Çare Arayışları ve Krizler 213
Üniversiteleri Bekleyen Zorluklar, Tespit ve Öneriler (ALKÜ Örneğinde) 214
Araştırmanın Yöntemi, Önemi ve Modeli 217
Çalışma Grubu 218
Veri Toplama Araçları 218
Veri Analizleri (Uzman Görüşler) 219
Üniversitelerin Açılması ve Riskleri 219
Öğrencilerin Şehirle Teması ve Barınma Sorunu 220
Beslenme Sorunu 220
Ulaşım Sorunu 221
Eğlence Merkezleri, Turizm vb. Sorunlar 221
Sağlıkla İlgili Önlemler 222
Kampus, Mekânlar, Ders ve Dersliklerle İlgili Düzenlemeler 222
Psikolojik ve Zihinsel Destek, Yönlendirme ve Bilgilendirme Faaliyetlerine Dair İmkân ve Önlemler 223
Demokratik Haklar ve Alınan Önlemler Arasındaki İlişki 224
Göç ve Pandemi Sürecinde Normalleşme 224
Sonuç ve Öneriler 225
Kaynakça 227

NORMALIZATION AND MIGRATION IN THE COVID 19 PANDEMIC (AN INSTITUTIONAL-SCALE MICRO-MODELLING) 231
Ali Öztürk - Hasan Basri Savaş

Abstract 231
Introduction 231
A general assessment on the coronavirus 233
Problems caused by the pandemic in the world and in our country 234
Migration and Pandemic 235
The point reached in the crisis (required for the search for solutions and crises) 237

Challenges awaiting universities, determinations and recommendations (in the case of ALKU) 238
The importance of method, and model of the research 241
Working Group 242
Data collection tools 242
Data Analysis (Expert opinions) 243
Opening of universities and their risks 243
Students' contact with the city and housing problem 244
Nutrition problems 245
Transportation problem 246
Entertainment centers, tourism and problems 246
Health precautions 247
Arrangements regarding campus, sites, courses and classrooms 247
Opportunities and measures for psychological and mental support, guidance and information activities 249
The relationship between democratic rights and measures taken 249
Normalization in the migration and pandemic process 250
Conclusion and Recommendations 251
References 253

ALMANYA'DA ULUSLARARASI HEMŞİRELERİN İŞE ALINMASI VE ENTEGRASYONU 257
Patricia Beck
Çeviri: Şeyma Kuru 257

Özet 257
Abstract 257
Giriş 258
Almanya'da Hemşire Sayısının Yetersizliği 258
Alman Sağlık Sisteminde Yurt Dışından Gelen Hemşireler 261
Uluslararası Hemşirelerin İşe Alınması ve Tanınması 264
Yurt Dışından Gelen Bakım Veren Uzman Sağlık Çalışanlarının Entegrasyonu 265
Sonuca Dönük Genel Bakış 266
Kaynakça 267

RECRUITMENT AND INTEGRATION OF INTERNATIONAL NURSES IN GERMANY 273
Patricia Beck

Abstract 273
Introduction/ Problem definition 273

Nursing Shortage in Germany 274
Nurses from Abroad in the German Health Care System 276
Recruitment and Recognition of International Nurses 279
Integration of International Nurses 280
Summary and Outlook 281
References 282

ALMANYA'DA YAŞLI BAKIMINDA TÜRKİYE'DEN GÖÇMENLER 287
Nilüfer Keskin Akçadağ - Anna Mratschkowski

Özet 287
Abstract 287
Giriş 288
Türk Kökenli Göçmenler İçin Bakım ve Sağlık İhtiyacı İle Eylem Önerileri 293
Kaynakça 297

MIGRANTS FROM TURKEY IN GERIATRIC CARE IN GERMANY 303
Nilufer Keskin Akçadağ - Anna Mratschkowski

Abstract 303
Introduction 303
Need for care and health as well as recommendations for action for migrants of Turkish origin 309
References 313

DİZİN 315

INDEX 317

HİZMET SEKTÖRÜNDE KÜRESEL DEĞİŞİM VE SAĞLIK ELEMANLARININ GÖÇÜ

Harun Gümrükçü - Malike Gümrükçü

Özet

Günümüzde en hızlı gelişme gösteren ve küresel ölçekte ciddi ilerlemelerin yaşandığı hizmet sektörü, "insan zekâsına olan talebin gün geçtikçe artmasıyla" orantılı olarak sürekli büyümektedir. Bu artan büyümede uluslararası işlemlerin rekabet edilebilir koşullara göre daha da ucuzlaması, bireylerin hareketliliğinin küresel düzeyde daha da hızlanması, ulaşım olanaklarının artan bir tempoyla çoğalması ve iletişim bağlarının her geçen gün daha da kolaylaşması hizmet ticaretinin önemini ve hazmını giderek artırmaktadır. Hizmet edinimi ve sunumu ulusal sınırlar içerisinde ve sınırların ötesinde olmaktadır. Bu sektör içerisinde kendine has bir konumu olan sağlık hizmetleri göçü, özellikle son gelişmeler ışığında ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede post endüstriyel bir toplum olan Almanya, sağlık elemanları göçü ihtiyacı bakımından bir örnek olarak analiz edilecektir. Almanya'nın yasalarında 2023 yılında yapılan değişikliklerle bu ülkenin vatandaşlığına geçiş olanaklarının daha da kolaylaştırılması, sağlık elemanları için çekici güç niteliğinde olmuştur. Ayrıca sağlık kurumları bu girişimleri, yurt dışından sağlık elemanı bulma ve Almanya'da işe yerleştirme ajanslarıyla yaptıkları antlaşmalar aracılığıyla yurt dışından sağlık elemanları alımı, Almanca kursunu destekleme, uçak masraflarını karşılama ve 3 yıla kadar iş garantisi verme gibi olanaklarla desteklemektedirler. Buna karşın Almanya'da çalışmak isteyen sağlık elemanlarının karşılaşabilecekleri engeller arasında dil zorluğu (B2 seviyesi ve üstü), ırkçılık, yabancılaştırma, mesleki yetersizlik gibi sebepler de bulunmaktadır. Sağlık çalışanları işlerinde başarılı olabilmeleri ve orta/orta üstü kademelerde çalışabilmeleri için etkili iletişim kurabilme, ekip hâlinde çalışabilme, konuştukları dilin sadece yapısal özelliklerinden ziyade bağlam ve içeriğine de hâkim olma gibi özelliklere sahip olduklarında mesleklerinde yükselme olanakları da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık elemanlarının sınır ötesi göçü, Küresel değişimin hizmet sektörüne etkileri, Almanya'da yabancı iş gücü istihdamı, İş koşulları, İşe yerleştirme, Ayrımcılık.

Abstract

The service sector, which is currently experiencing the fastest growth and significant progress on a global scale, continues to expand in 'proportion to the increasing

tedirginlik ve güvensizliğin genel olarak özellikle sağlık çalışanları arasında da olduğu fark edilmektedir.

Yabancı hemşirelerle yerli hemşirelerin birlikte çalışması konseptinin uygulanmasıyla beraber çalışanlar arasındaki iletişim daha önemli bir unsur hâline gelmektedir. Hâlbuki ilginç olan, bu konseptin işletmeye dair Alman olmayan çalışanlara yabancı tercümanlar aracılığıyla anlatılması olmamalıdır. Bunun sebebi, onların sağlık kurumlarının günlük çalışması içinde yer almıyor olmalarıdır. Bu durum, dile hâkim olan kişinin kendi isteklerini kabul ettirme olanağına sahip olması sonucunu doğurmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, beraberce çalışma konseptinin herkes tarafından anlaşılmasını sağlamak için dilsel yeterliliğin olması gerekmektedir. Aksi takdirde dil sorunu nedeniyle bu kişiler kendilerini zaten yeterince ifade edememektedirler. Bunun için göçmen sağlık elemanlarının Alman dilini öğrenmek zorunda oldukları görüşü, yukarıda da birkaç kez vurgulandığı gibi ön plana çıkmaktadır.

Bu arada bazı Alman hastalar, hasta bakıcılarının Alman olmalarını tercih etmektedirler. Bu durum yabancı hasta bakıcısı sayısının artmasıyla giderek daha da fazlalaşacatır. Bunu, hastaların sorulara cevap verirken cevaplama tarzından fark etmek mümkündür. Bazı insanlar vardır ki insana ilk karşılaşmada sempatik gelir ve onunla anlaşabilirsiniz. Bazı insanlar da var ki herhangi bir nedenle ilk karşılaşmada anlaşamayacağınızı bilirsiniz. Bunun yabancı olup olmamakla da ilgisi yoktur. O zaman bu hususta bir şeyleri ayırmak gerekir ki o da iyi gitmeyen her şeyi yabancı olmaya bağlamamak gerektiğidir. Örneğin hemşirelerde durum daha farklı olup yabancı hemşireler tarafından bu konu daha çok dillendirilmektedir. Onlar da bu tür şeyleri hissediyorlar veya yüzlerine benzeri ifadeler söyleniyor. Bazen tam tersi de söz konusu olmakla beraber Alman hemşirelerle iyi geçinemeyen yabancı hastalar da olmakta ve bunun sonucunda anlaşmazlıklar her zaman görülebilmektedir. Böyle durumlarda kötü ilişkilerden yabancı olmayı sorumlu tutmak mantıksızdır. İnsanlar din, dil, ırk, renk, cinsiyet vd. ayırt etmeksizin birbirlerini sevmek zorunda değildir ancak saygı duymak zorundadırlar. Bu durumu yabancı düşmanlığı için gerekçe göstermek ise ırkçılara yapılabilecek en büyük iyiliktir.

Özetle belirtmek gerekirse, çalışanlar üzerinde baskı arttıkça ve daha az personel daha çok hastaya bakmak zorunda kaldıkça hastaların hoşnutsuzluğu artmakta ve personelden yakınmakta, bu sırada günah keçisi ise hep yabancılar olarak işaret edilmektedir.

Kaynakça

AB Komisyonu- the working time directive /93/104/EC.

Albrow, M., 1996: The Global Age: State and Society Beyond Modernity, Cambridge (Almancası: Abschied vom Nationalstaat, Frankfurt/M., (1998).

Alman İstatistik Kurumu

Altvater, E. ve Mahnkopf, B., 1997: Grenzen der Globalisierung. Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft, 3. Baskı., Münster

Arif ÖZSAĞIR ve Aliye AKIN Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi, Yaz-2012 Cilt:11 Sayı: 41 (311-331) www.esosder.org, Summer -2012 Volume:11 Issue:41.

Beck, U., 1998: "Wie wird Demokratie im Zeitalter der Globalisierung möglich? – Eine Einleitung", ders. (yay.): Politik der Globalisierung, Frankfurt/ M., vd.

Çeştepe, H. ve Havanur, E, 2010: "Hizmet Ticaretinin Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri", Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, sayı 4, cilt 2, Bartın.

Dangschat, J., 1997: "Warum ziehen sich Gegensaetze nicht an? Zu einer Mikro-Meso- Makro- Theorie ethnischer und rassischer Konflikte im städtischen Raum": Backes, O., Dollase, R., Heitmeyer, W. (yay.), Ethnisch-kulturelle Konflikte İn der Stadt, Frankfurt/M.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005). Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/oik559.pdf. DPT, 2000.

Fickinger, Nico, 15. Dezember 1990: "Nomaden auf dem Weg in die Selbst-GmBH. Vom abhaengig Beschaeftigten zum Eigenunternehmen: Die Arbeitswelt wandelt sich", FAZ.

Giddens. A., 1997: Jenseits von Links und Rechts. Die Zukunft radikaler Demokratie. (Özgün Başlık: Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics), 2. Baskı, Frankfurt/M.

Gümrükçü, H., 1986: "Beschäftigung und Migration in der Türkei unter Berücksichtigung der Auswirkungen der Auswanderung auf die Volkswirtschaft der Bundesrepublik Deutschland", Nürnberg 1986.

Gümrükçü, H., 1987: "Die inflationäre Entwicklung und ihre Bekämpfung im monetaristischen Anpassungsprozeß der Türkei 1980-1987", Nord-Süd aktuell, 1. Jg., Nr. 2.

Gümrükçü, H., 1999: "Globalisierung im Spannungsverhältnis zwischen Entgrenzung und Grenzverschiebung sowie zwischen Entnationalisierung der Kapital- und Handelsströme und Nationalisierung der Arbeitsmärkte", ITES-Jahrbuch 1999-2000 Globalisie-rung: Grenzen und Perspektiven, Schriften des Instituts für Türkisch-Europäische Studien, Hamburg. Europa-Reihe 12, Hamburg-İstanbul, September 1999.

Gümrükçü, H., 1999: "Grundlagen und Funktionen der Assoziierung im Zusammenhang mit dem Beitrittsstreit", ITES-Jahrbuch 1998-1999 Assoziationsfreizügigkeit E(W)G-Türkei und transnationale Migration im Zeitalter der Globalisierung. Schriften des Instituts für Türkisch-Europäische Studien, Hamburg, Hamburg/İstanbul, März 1999.

Gümrükçü, H., 2001: "Die Zollunion zwischen der Türkei und der EU - Eine Analyse im Lichte der Globalisierung", ITES-Jahrbuch 2000-2001 Globalisierung: Wirtschaftliche Herausforderung und Chancen für die Türkei. Schriften des Instituts für Türkisch-Europäische Studien, Hamburg, Hamburg-İstanbul März 2001.

Gümrükçü, H., 2001: "Rezeption des Assoziationsratsbeschlusses Nr. 1/80 in der bundesdeutschen Rechtsprechung von 1981 bis 1993", Harun Gümrükçü/Rolf Gutmann/Manfred Zuleeg (yay.): ITES-Jahrbuch 2001-2002.

Gümrükçü, H., Mayıs 2002: Türkiye ve Avrupa Birliği. İlişkinin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü, Avrupa-Türkiye Araştırmaları Yayın Serisi, Yayın No. 15, Hamburg/İstanbul.

Gümrükçü, H., 2003: "Personalpolitik im Zusammenhang mit dem Wandel des Arbeitsmarktes und der Migration – Grundlagen der Personalpolitik", Harun Gümrükçü/Rolf Gutmann (yay.), Ocak 2003: Globalisierung, Zuwanderung und Interkulturelle Kompetenz, Hamburg-İstanbul.

Gümrükçü, H., Kasım 2012: "Avrupa Yolundaki Türkiye" (Die Türkei auf dem Wege nach Europa), Gümrükçü/Voegeli (yay.), Vizesiz Avrupa Yolunda Türkiye (Die Türkei auf dem Weg zu einem Visumfreien Europa), Ankara 2012.

Gümrükçü, H. ve Bayram, O., 2021: "Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında İzin Hakları Düzenlemelerinde Yenilikçi Değişimler ve Bu Değişimlerin Türkiye'ye Yansımaları".

Gümrükçü, H. vd., 2022: "Sınırsızlaşma ile İşüçü Piyasalarının Ulusallaşması Arasındaki Gerilim ilişkisi İçinde Küreselleşme", Gümrükçü; Uysal; Ercan Sadi ve Soylu (yay.), Küreselleşme ve Avrupa Birliği. Dünya Göç Hareketleri Dizisi -1, Ankara.

Gümrükçü, Harun ve Seda Soylu, Zeynep; 2022: "Avrupa Birliği Hukuk-Ekonomi ve Korona Pandemisi. Yüksek Mahkemeler Arası Karar Çatışmaları: Yeniden Nasyonalleşme ile Avrupalılaşma Perspektifi Arasında Gelgitler ve Zamanın Ruhu", Gümrükçü; Uysal; Ercan Sadi ve Seda Soylu (yay.), Küreselleşme ve Avrupa Birliği. Dünya Göç Hareketleri Dizisi -1, Ankara Temmuz 2022.

Haugler, I., 1998: "Trends und Interdependenzen globaler Entwicklung", Haugler. I., Messner,. ve Nuscher F. (yay.), Globale Trends 1998.

Hübner, K., 1998: Der Globalisierungskomplex: Grenzenlose Ökonomie-grenzenlose Politik?, Berlin: Ed. Sigma, Forschung aus der Hans-Böckler-Stifung.

Iring, F., 1998: "Globalisierung, Nachhaltigkeit und die Demokratie", in: Universitas, 52. Jg., Nr. 610

McGrew, A. ve Lewis, P. U. A., 1992: Globalisation and the Nation. Cambridge.

Ohmae, Kenichi, 1991: Die neue Logik der Weltwirtschaft. Zukunftsstrategien der internationalen Konzernen. Amerikan dilinden Sabine Wiermann tarafından çev., Hamburg.

Podsiadlowski, Astrid, 1996: "Interkulturelle Kompetenz", Managment, Nr. 1 / 2.

Pries, L., (yay.), 1998: Transnationale Migration, Soziale Welt, Sonderband 12, Baden-Baden.

Sassen, S., 1999: The Mobility of Labour and Capital: A Study in International Investment and Labour Flow, New York

Siemons, Mark, 24.12.1999: "Besser als Marx. Der letzte Gegner der bürgerlichen Gesellschaft organiert sich", FAZ.

TÜİK 2023 verileri

World Trade Report, 2007.

Kaynak Olarak Kullanılan Websiteler

https://de.statista.com/statistik/daten/studie/165940/umfrage/verteilung-der-erwerbstaetigen-nach-wirtschaftssektoren-in-den-usa/#:~:text=Im%20Jahr%202021%20waren%20in,79%2C2%20Prozent%20im%20Dienstleistungssektor

https://de.statista.com/statistik/daten/studie/216166/umfrage/erwerbstaetige-nach-wirtschaftssektoren-in-der-tuerkei/

https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/hizmet-ticaret-istatistikleri

https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61698/erwerbstaetige-nach-wirtschaftssektoren/

https://www.google.com/search?q=t%C3%BCrkiye%27nin+hizmet+ihracat%C4%B1+ne+kadard%C4%B1r+2022&biw=1494&bih=722&ei=wkUpZOTRAqTdxc8PoZafoAI&oq=T%C3%BCrkiye%27nin+Hizmet+ihracat%C4%B1+ne+kadard%C4%B1r%3F&gs_lcp=Cgxnd3Mtd2l6LXNlcnAQARgAMgcIIRCgARAKMgcIIRCgARAKMgcIIRCgARAKMgcIIRCgARAKMggIIRAWEB4QHToFCAAQogQ6BAghEBVKBAhBGAFQsQxY99ECYLKbA2gBcAB4AIABpAGIAbgYkgEEMC4yN5gBAKABAcABAQ&sclient=gws-wiz-serp

www.dpt.gov.tr 2007, 4 Nisan 2008 verisidir.

THE GLOBAL CHANGES AND THE MIGRATION OF HEALTH PROFESSIONALS

Harun Gümrükçü - Malike Gümrükçü

Abstract

Today, the service sector, which shows the fastest development where serious progress is experienced on a global scale, is constantly growing in proportion to the 'increasing demand for human intelligence'. In this increasing growth, the fact that international transactions are getting cheaper despite of competitive conditions, the mobility of individuals is getting faster at the global level, transportation facilities are increasing at an increasing pace and communication channels are becoming progressively easier day by day increases the importance and satisfaction of service trade. Service acquisition and delivery take place within and beyond national borders. Health services migration, which has a unique position within this sector, stand out especially in light of recent developments. In this framework, Germany, a post-industrial society, will be analyzed as an example of the need for healthcare migration. The changes in Germany's laws and regulations in 2023, which made it easier to obtain citizenship in this country, have been an attractive force for healthcare professionals. In addition, healthcare institutions support recruiting healthcare professionals from abroad through agreements with recruitment and placement agencies in Germany, supporting German language courses, covering airfare costs, and providing job guarantees for up to 3 years. However, health professionals who want to work in Germany face obstacles such as language difficulties (B2 level and above), racism, alienation, and professional incompetence. In order to be successful in their jobs and to be able to work at middle/upper-middle levels, healthcare professionals need to possess effective communication skills, ability to work in teams, and have a good command of the context and content of the language they speak rather than solely its structural features.

Keywords: Cross-border migration of healthcare professionals, the impacts of global change on the service sector, employment of foreign workers in Germany, working conditions, job placement, discrimination.

Introduction

The last half century has witnessed extraordinarily profound changes at the global level. Technical innovations have made it possible for news of all kinds to circulate around the world at the speed of light, and information is disseminated just as quickly and effectively. According to Giddens, in this context, there is a "transformation of

References

AB Komisyonu- the working time directive /93/104/EC.

Albrow, M., 1996: "The Global Age: State and Society Beyond Modernity, Cambridge (Almancası: Abschied vom Nationalstaat", Frankfurt/M., (1998).

Alman İstatistik Kurumu.

Altvater, E. Ve Mahnkopf, B., 1997: Grenzen der Globalisierung. Ökonomie, Ökologie und Politik in der Weltgesellschaft, 3. Baskı., Münster.

Arif ÖZSAĞIR ve Aliye AKIN Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi, Yaz-2012 Cilt:11 Sayı: 41 (311-331) www.esosder.org, Summer -2012 Volume:11 Issue:41.

Beck, U., 1998: "Wie wird Demokratie im Zeitalter der Globalisierung möglich? – Eine Einleitung", ders. (yay.): Politik der Globalisierung, Frankfurt/ M., vd.

Çeştepe, H. ve Havanur, E, 2010: "Hizmet Ticaretinin Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri", Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, sayı 4, cilt 2, Bartın.

Dangschat, J., 1997: "Warum ziehen sich Gegensaetze nicht an? Zu einer Mikro-Meso- Makro- Theorie ethnischer und rassischer Konflikte im städtischen Raum": Backes, O., Dollase, R., Heitmeyer, W. (yay.), Ethnisch-kulturelle Konflikte İn der Stadt, Frankfurt/M.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005). Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, http://ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/oik559.pdf. DPT, 2000.

Fickinger, Nico, 15. Dezember 1990: "Nomaden auf dem Weg in die Selbst-GmBH. Vom abhaengig Beschaeftigten zum Eigenunternehmen: Die Arbeitswelt wandelt sich", FAZ.

Giddens. A., 1997: Jenseits von Links und Rechts. Die Zukunft radikaler Demokratie. (Özgün Başlık: Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics), 2. Baskı, Frankfurt/M.

Gümrükçü, H., 1986: "Beschäftigung und Migration in der Türkei unter Berücksichtigung der Auswirkungen der Auswanderung auf die Volkswirtschaft der Bundesrepublik Deutschland", Nürnberg 1986.

Gümrükçü, H., 1987: "Die inflationäre Entwicklung und ihre Bekämpfung im monetaristischen Anpassungsprozeß der Türkei 1980-1987", Nord-Süd aktuell, 1. Jg., Nr. 2.

Gümrükçü, H., 1999: "Globalisierung im Spannungsverhältnis zwischen Entgrenzung und Grenzverschiebung sowie zwischen Entnationalisierung der Kapital- und Handelsströme und Nationalisierung der Arbeitsmärkte", ITES-Jahrbuch 1999-2000 Globalisie-rung: Grenzen und Perspektiven, Schriften des Instituts für Türkisch-Europäische Studien, Hamburg. Europa-Reihe 12, Hamburg-İstanbul, September 1999.

Gümrükçü, H., 1999: "Grundlagen und Funktionen der Assoziierung im Zusammenhang mit dem Beitrittsstreit", ITES-Jahrbuch 1998-1999 Assoziationsfreizügigkeit E(W)G-Türkei und transnationale Migration im Zeitalter der Globalisierung. Schriften des Instituts für Türkisch-Europäische Studien, Hamburg, Hamburg/İstanbul, März 1999.

Gümrükçü, H., 2001: "Die Zollunion zwischen der Türkei und der EU – Eine Analyse im Lichte der Globalisierung", ITES-Jahrbuch 2000-2001 Globalisierung: Wirtschaftliche Herausforderung und Chancen für die Türkei. Schriften des Instituts für Türkisch-Europäische Studien, Hamburg, Hamburg-İstanbul März 2001.

Gümrükçü, H., 2001: "Rezeption des Assoziationsratsbeschlusses Nr. 1/80 in der bundesdeutschen Rechtsprechung von 1981 bis 1993", Harun Gümrükçü/Rolf Gutmann/Manfred Zuleeg (yay.): ITES-Jahrbuch 2001-2002.

Gümrükçü, H., Mayıs 2002: Türkiye ve Avrupa Birliği. İlişkinin Unutulan Yönleri, Dünü ve Bugünü, Avrupa-Türkiye Araştırmaları Yayın Serisi, Yayın No. 15, Hamburg/İstanbul.

Gümrükçü, H., 2003: "Personalpolitik im Zusammenhang mit dem Wandel des Arbeitsmarktes und der Migration – Grundlagen der Personalpolitik", Harun Gümrükçü/Rolf Gutmann (yay.), Ocak 2003: Globalisierung, Zuwanderung und Interkulturelle Kompetenz, Hamburg-İstanbul.

Gümrükçü, H., Kasım 2012: "Avrupa Yolundaki Türkiye" (Die Türkei auf dem Wege nach Europa), Gümrükçü/Voegeli (yay.), Vizesiz Avrupa Yolunda Türkiye (Die Türkei auf dem Weg zu einem Visumfreien Europa), Ankara 2012.

Gümrükçü, H. ve Bayram, O., 2021: "Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları Işığında İzin Hakları Düzenlemelerinde Yenilikçi Değişimler ve Bu Değişimlerin Türkiye'ye Yansımaları".

Gümrükçü, H. vd., 2022: "Sınırsızlaşma ile İşüçü Piyasalarının Ulusallaşması Arasındaki Gerilim ilişkisi İçinde Küreselleşme", Gümrükçü; Uysal; Ercan Sadi ve Soylu (yay.), Küreselleşme ve Avrupa Birliği. Dünya Göç Hareketleri Dizisi -1, Ankara.

Gümrükçü, Harun ve Seda Soylu, Zeynep; 2022: "Avrupa Birliği Hukuk-Ekonomi ve Korona Pandemisi. Yüksek Mahkemeler Arası Karar Çatışmaları: Yeniden Nasyonalleşme ile Avrupalılaşma Perspektifi Arasında Gelgitler ve Zamanın Ruhu", Gümrükçü; Uysal; Ercan Sadi ve Seda Soylu (yay.), Küreselleşme ve Avrupa Birliği. Dünya Göç Hareketleri Dizisi -1, Ankara Temmuz 2022.

Haugler, I., 1998: "Trends und Interdependenzen globaler Entwicklung", Haugler. I., Messner,. Ve Nuscher F. (yay.), Globale Trends 1998.

Hübner, K., 1998: Der Globalisierungskomplex: Grenzenlose Ökonomie-grenzenlose Politik?, Berlin: Ed. Sigma, Forschung aus der Hans-Böckler-Stifung.

Iring, F., 1998: "Globalisierung, Nachhaltigkeit und die Demokratie", in: Universitas, 52. Jg., Nr. 610

McGrew, A. Ve Lewis, P. U. A., 1992: Globalisation and the Nation. Cambridge.

Ohmae, Kenichi, 1991: Die neue Logik der Weltwirtschaft. Zukunftsstrategien der internationalen Konzernen. Amerikan dilinden Sabine Wiermann tarafından çev., Hamburg.

Podsiadlowski, Astrid, 1996: "Interkulturelle Kompetenz", Managment, Nr. 1 / 2.

Pries, L., (yay.), 1998: Transnationale Migration, Soziale Welt, Sonderband 12, Baden-Baden.

Sassen, S., 1999: The Mobility of Labour and Capital: A Study in International Investment and Labour Flow, New York

Siemons, Mark, 24.12.1999: "Besser als Marx. Der letzte Gegner der bürgerlichen Gesellschaft organiert sich", FAZ.

World Trade Report, 2007.

Websites Used as Source

https://de.statista.com/statistik/daten/studie/165940/umfrage/verteilung-der-erwerbstaetigen-nach-wirtschaftssektoren-in-den-usa/#:~:text=Im%20Jahr%202021%20waren%20in,79%2C2%20Prozent%20im%20Dienstleistungssektor

https://de.statista.com/statistik/daten/studie/216166/umfrage/erwerbstaetige-nach-wirtschaftssektoren-in-der-tuerkei/

https://ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/hizmet-ticaret-istatistikleri

https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61698/erwerbstaetige-nach-wirtschaftssektoren/

https://www.google.com/search?q=t%C3%BCrkiye%27nin+hizmet+ihracat%C4%B1+ne+kadard%C4%B1r+2022&biw=1494&bih=722&ei=wkUpZOTRAqTdxc8PoZafoAI&oq=T%C3%BCrkiye%27nin+Hizmet+ihracat%C4%B1+ne+kadard%C4%B1r%3F&gs_lcp=Cgxnd3Mtd2l6LXNlcnAQARgAMgcIIRCgARAKMgcIIRCgARAKMgcIIRCgARAKMgcIIRCgARAKMggIIRAWEB4QHToFCAAQogQ6BAghEBVKBAhBGAFQsQxY99ECYLKbA2gBcAB4AIABpAGIAbgYkgEEMC4yN5gBAKABAcABAQ&sclient=gws-wiz-serp

www.dpt.gov.tr 2007, Data for 4 April 2008.

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA SAĞLIK ÇALIŞANLARININ GÖÇÜ

Ayşegül Ilgaz - Sebahat Gözüm

Özet

Küreselleşme, bireylerin hareketliliğini içeren dinamik bir süreç olup birçok ülkede sağlık çalışanlarının hareketliliğine neden olmuştur. Sağlık alanındaki teknolojik gelişmeler, maliyetlerin artması, rekabetin yoğunlaşması, hasta ve hasta yakınlarının bilinçlenmesi, hasta ve sağlık çalışanlarının memnuniyetsizliği gibi nedenlerle sağlık kurumları küreselleşme sürecine girmiştir. Bu süreçte bireyler ise ekonomik, kültürel, çevresel, sosyal ve ailevi vb. nedenlerle anavatanını terk ederek başka bir ülkeye göç etmeye başlamıştır. Son yıllarda birçok ülkeyi yakından ilgilendiren bir durum olan ve popülaritesi artan uluslararası sağlık çalışanı göçü, gelişmiş ülkelerin lehine bir durum oluştururken göç edilen ülkelerin sağlık sistemleri zarar görmektedir.

Dünyada nüfusun yaşlanması, kronik hastalıkların artması gibi nedenlerle sağlık çalışanlarına olan ihtiyaç artmaktadır. Birçok ülkede sağlık çalışanı sayısı yetersiz olup ülkeler ve bölgeler arasında da sağlık çalışanı dağılımında eşitsizlik mevcuttur. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler, sağlık sektöründeki artan talep ve arz arasındaki dengesizliği azaltmak için uluslararası sağlık çalışanı kaynağına başvurmaktadır. Bu nedenle ülkelerin sağlık sistemleri, sağlık çalışanlarının hem girişini hem de çıkışını yönetmek durumundadır.

Sağlık çalışanlarının göçü ile birlikte dünya çapında doktor, hemşire, ebe, eczacı, diş hekimi ve diğer sağlık çalışanı sayısındaki yetersizlik küresel bir krizi ortaya koymaktadır. Nüfusun ihtiyaçlarına cevap veren geleceğin sağlık iş gücünün oluşturulması için mevcut sağlık çalışanı sayısının artırılması, eğitim ve sağlık sektörü arasındaki etkileşimin güçlendirilmesi, sağlık, ekonomi ve ticaret sektörü dâhil olmak üzere birden çok sektörün birlikte çalışması önemlidir. Bu bölümde ülkelere göre sağlık çalışanlarının sayısı, sağlık çalışanının göçüne yönelik politikalar, tarihsel süreçte sağlık çalışanlarının göç ettiği ülkeler ve göç eden meslek grupları, sağlık göçünde itici ve çekici faktörler ile göç eden sağlık çalışanlarının uyum süreçleri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel sağlık, Göç, Sağlık çalışanı, Küreselleşme

Abstract

Globalization is a dynamic process that includes the mobility of individuals and has led to the mobility of health workers in many countries. Health institutions have

Sonuç olarak, birçok ülkede sağlık çalışanı sayısı yeterli değildir. Ayrıca ülkelere göre dağılımında da eşitsizlikler mevcuttur. Her geçen gün gelişmiş ülkelere olan sağlık göçü artmaktadır. Uluslararası kuruluşlar sağlık göçünü ele alan politikalar geliştirmektedir. Kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkan sağlık göçü, hem göç alan hem de göç veren ülkeler için maksimum yararın sağlanması şeklinde planlanmalıdır. Sağlık, çalışma ve ticaret sektörü dâhil olmak üzere birçok sektörün iş birliği içinde stratejiler geliştirmesi, sağlık çalışanlarının göç etme özgürlüğüne saygı duyulması, ülkelerin sağlık çalışanlarının göçüne ilişkin ikili ve üçlü anlaşmalar yapması önemlidir. Ayrıca sağlık göçüne ilişkin istatistiklerin yayınlanması ve ülkelere göre karşılaştırılabilirliğin iyileştirilmesi gereklidir. Yine sağlık insan gücü göçü veren ülkelerin yaşadığı güçlüklerin iyi raporlanması ve kalifiye çalışanlar için ülkede kalma veya bir süre sonra dönme motivasyonlarını artırıcı politikalara gereksinim olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Alexis, O. (2015). Internationally recruited nurses' experiences in England: A survey approach. *Nurs Outlook*, *63*(3), 238-244. https://doi.org/10.1016/j.outlook.2014.10.005

Apostu, S. A., Vasile, V., Marin, E., & Bunduchi, E. (2022). Factors Influencing Physicians Migration—A Case Study from Romania. *Mathematics*, *10*(3), 505.

Baral, R., & Sapkota, S. (2015). Factors influencing migration among Nepalese nurses. *Journal of Chitwan Medical College*, *5*(2), 25-29.

Bobek, A., & Devitt, C. (2017). Ethnically diverse workplaces in Irish hospitals: Perspectives of Irish and foreign-born professionals and their managers. *Employee Relations*, *39*, 00-00. https://doi.org/10.1108/ER-04-2016-0067

Buchan, J., & O'May, F. (2008). The changing hospital workforce in Europe. In M. McKee & J. Healy (Eds.), *Hospitals in a changing Europe* (pp. 226-239). Open University Press.

Covell, C. L., Neiterman, E., & Bourgeault, I. L. (2016). Scoping review about the professional integration of internationally educated health professionals. *Human Resources for Health*, *14*(1), 38. https://doi.org/10.1186/s12960-016-0135-6

de Vries, D. H., Steinmetz, S., & Tijdens, K. G. (2016). Does migration 'pay off' for foreign-born migrant health workers? An exploratory analysis using the global WageIndicator dataset. *Human Resources for Health*, *14*(1), 40. https://doi.org/10.1186/s12960-016-0136-5

Dussault, G., Fronteira, I., Cabral, J. (2009). World Health Organization Migration of health personnel in the WHO European Region. Instituto de Higiene e Medicina Tropical, Lisbon. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/95689/E93039.pdf

Dywili, S., Bonner, A., & O'Brien, L. (2013). Why do nurses migrate? – a review of recent literature. *J Nurs Manag*, *21*(3), 511-520. https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2011.01318.x

Efendi, F., Chen, C. M., Nursalam, N., Indarwati, R., & Ulfiana, E. (2016). Lived experience of Indonesian nurses in Japan: A phenomenological study. *Jpn J Nurs Sci*, *13*(2), 284-293. https://doi.org/10.1111/jjns.12108

Gao, F., Tilse, C., Wilson, J., Tuckett, A., & Newcombe, P. (2015). Perceptions and employment intentions among aged care nurses and nursing assistants from diverse cultural backgrounds: A qualitative interview study. *J Aging Stud*, *35*, 111-122. https://doi.org/10.1016/j.jaging.2015.08.006

Gerlinger, T., & Schmucker, R. (2007). Transnational migration of health professionals in the European Union. *Cad Saude Publica*, *23 Suppl 2*, S184-192. https://doi.org/10.1590/s0102-311x2007001400008

Goel, K., & Penman, J. (2015). Employment experiences of immigrant workers in aged care in regional South Australia. *Rural Remote Health*, *15*(1), 2693.

Görgün, M. (2017). Küreselleşme sürecinde göçmen ilişkileri ağinin önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22*(Göç Özel Sayısı), 1317-1327.

Hajian, S., Yazdani, S., Jadidfard, M.-P., & Khoshnevisan, M. H. (2020). Factors influencing the migration intention of health professionals in low and middle income countries: Critical review with a theoretical model. *Journal of Contemporary Medical Sciences*, *6*. https://doi.org/10.22317/jcms.v6i6.897

Hüsmenoğlu, M., & Tuna, R. (2020). Küreselleşme ile Başlayan Hemşire Göçü: Bulgaristan Durum Analizi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *17*(2), 199-202.

IOM. (2021). *Migration of Health Workers*. https://www.iom.int/migration-health-workers

Jirovsky, E., Hoffmann, K., Maier, M., & Kutalek, R. (2015). "Why should I have come here?" – a qualitative investigation of migration reasons and experiences of health workers from sub-Saharan Africa in Austria. *BMC Health Services Research*, *15*(1), 74. https://doi.org/10.1186/s12913-015-0737-z

Klingler, C., & Marckmann, G. (2016). Difficulties experienced by migrant physicians working in German hospitals: a qualitative interview study. *Hum Resour Health*, *14*(1), 57. https://doi.org/10.1186/s12960-016-0153-4

Leone, C. (2018). *EU nurse mobility to the UK: a multilevel analysis of Portuguese nurses in England* King's College]. England.

Leone, C., & Trust, N. (2019). *Lived Experience of Migrant Health Workers. Draft Evidence Brief No. 13*. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/health-workforce/eag2/2nd-review-of-code-relevance-and-effectiveness-evidence-brief-13-lived-experience.pdf?sfvrsn=d581a09b_2

Li, H., Nie, W., & Li, J. (2014). The benefits and caveats of international nurse migration. *International Journal of Nursing Sciences*, *1*(3), 314-317. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2014.07.006

Maier, C., Glinos, I., Matthias, W., Jeni, J., & Gilles, D. (2011). Cross-country analysis of health professional mobility in Europe: the results.

Migration Policy Institute. (2020). *Immigrant Health-Care Workers in the United States*. https://www.migrationpolicy.org/article/immigrant-health-care-workers-united-states-2018#:~:text=Immigrants%20are%20overrepresented%20among%20certain,percent%20of%20home%20health%20aides.

Motala, M. I., & Van Wyk, J. M. (2019). Experiences of foreign medical graduates (FMGs), international medical graduates (IMGs) and overseas trained graduates (OTGs) on entering developing or middle-income countries like South Africa: a scoping review. *Hum Resour Health*, *17*(1), 7. https://doi.org/10.1186/s12960-019-0343-y

Motlhatlhedi, K., & Nkomazana, O. (2018). Home is home-Botswana's return migrant health workers. *PloS One*, *13*(11), e0206969. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206969

Moyce, S., Lash, R., & Siantz, M. (2015). Migration Experiences of Foreign Educated Nurses: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Transcultural Nursing*, *27*. https://doi.org/10.1177/1043659615569538

Newton, S., Pillay, J., & Higginbottom, G. (2012). The migration and transitioning experiences of internationally educated nurses: a global perspective. *J Nurs Manag*, *20*(4), 534-550. https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2011.01222.x

Oda, H., Tsujita, Y., & Irudaya Rajan, S. (2018). An analysis of factors influencing the international migration of Indian nurses. *Journal of International Migration and Integration*, *19*(3), 607-624.

OECD. (2019). *Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students*. https://www.oecd.org/migration/mig/workforce.htm

OECD. (2021a). *OECD Data. Doctors. Nurses.* https://data.oecd.org/healthres/doctors.htm#indicator-chart

OECD. (2021b). *Health at a Glance 2021. OECD Indicators*. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/ae3016b9-en.pdf?expires=1645604283&id=id&accname=guest&checksum=CEAB00C6C41FF2ABF720A3CA08515883

Ognyanova, D., Maier, C., Young, R., & Busse, R. (2014). Why do health professionals leave Germany and what attracts foreigners? A qualitative study. In (pp. 203).

Okumuş, N., Eğin, E., Kosdak, M., & Çipil, Z. (2016). *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık İnsan Gücü Planlama Daire Başkanlığı. Sağlık Çalışanlarının Uluslararası Göçü/ İstihdamı*. https://shgm.saglik.gov.tr/Eklenti/4456/0/saglik-personeli-uluslararasi-isitihdami-bulten-10052016-pdfpdf.pdf

Primeau, M. D., Champagne, F., & Lavoie-Tremblay, M. (2014). Foreign-trained nurses' experiences and socioprofessional integration best practices: an integrative literature review. *Health Care Manag (Frederick)*, *33*(3), 245-253. https://doi.org/10.1097/hcm.0000000000000018

Vikipedi. (2021). *Küreselleşme*. https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCreselle%C5%9Fme#cite_note-1

Walton-Robert, M., & Irudaya Rajan, S. (2020). *Global Demand for Medical Professionals Drives Indians Abroad Despite Acute Domestic Health-Care Worker Shortages*. https://www.migrationpolicy.org/article/global-demand-medical-professionals-drives-indians-abroad

WHO. (2008). S*ixty-first world health assembly. Resolutions and decisions annexes* https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA61-REC1/A61_REC1-en.pdf

WHO. (2014). *Migration of health workers who code of practice and the global economic crisis*. https://www.who.int/hrh/migration/14075_MigrationofHealth_Workers.pdf

WHO. (2016). *Global strategy on human resources for health: Workforce 2030*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/250368/9789241511131-eng.pdf

WHO. (2021). *Addressing the international migration of health workers*. https://www.who.int/activities/addressing-the-international-migration-of-health-workers

WHO Secretariat. (2006). *International migration of health personnel: a challenge for health systems in developing countries*. https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA59/A59_18-en.pdf

Yıldırım, T. (2009). Sağlık çalışanları ve uluslararası göç: Göç nedenleri üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, *62*(3), 87-94.

Yıldız, H., & Turan, M. (2010). Küreselleşme ve sağlık. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *36*(1), 39-41.

Ziaei, Z., Hassell, K., & Schafheutle, E. I. (2015). Work experiences of internationally trained pharmacists in Great Britain. *Int J Pharm Pract*, *23*(2), 131-140. https://doi.org/10.1111/ijpp.12122

MIGRATION OF HEALTHCARE PROFESSIONALS IN A GLOBAL WORLD

Ayşegül Ilgaz - Sebahat Gözüm

Abstract

Globalization is a dynamic process that includes the mobility of individuals and has led to the mobility of health workers in many countries. Health institutions have entered the globalization process for reasons such as technological developments in the field of health, increase in costs, intensification of competition, awareness of patients and their relatives, and dissatisfaction of patients and healthcare professionals. In this process, individuals have started to migrate to another country by leaving their homeland for economic, cultural, environmental, social and familial reasons. International health worker migration, which is a situation that closely concerns many countries in recent years and whose popularity has increased, creates a situation in favor of developed countries, while the health systems of the countries that migrated are damaged.

The need for health workers is increasing due to the aging of the population and the increase in chronic diseases in the world. In many countries, the number of health workers is insufficient and there is an inequality in the distribution of health workers between countries and regions. Both developed and developing countries are resorting to international health worker sourcing to reduce the imbalance between increasing demand and supply in the health sector. For this reason, the health systems of countries have to manage both the entry and exit of health workers.

With the migration of health workers, the inadequacy of the number of doctors, nurses, midwives, pharmacists, dentists and other health workers around the world reveals a global crisis. It is important to increase the number of existing health workers, to strengthen the interaction between the education and health sector, and to work together from multiple sectors, including health, economy and trade, in order to create the future health workforce that responds to the needs of the population. In this section, the number of health workers by country, policies for the migration of health workers, the countries in which health workers migrated in the historical process and the migrating occupational groups, the push and pull factors in health migration and the adaptation processes of immigrating health workers will be discussed.

Keywords: Global health, immigration, health workers, globalization

As a result, the number of health workers is not sufficient in many countries. There are also inequalities in the distribution by country. Health migration to developed countries is increasing day by day. International organizations are developing policies that address health migration. Health migration, which is an inevitable phenomenon, should be planned to provide maximum benefit for both receiving and sending countries. It is important that many sectors, including the health, labor and trade sectors, develop strategies in cooperation, that the freedom of migration of health workers is respected, and that countries make bilateral and tripartite agreements on the migration of health workers. It is also necessary to publish statistics on health migration and improve comparability by country. Again, it is thought that there is a need for good reporting of the difficulties experienced by the countries that migrate health workforce and policies that increase the motivation of qualified workers to stay in the country or to return after a while.

References

Alexis, O. (2015). Internationally recruited nurses' experiences in England: A survey approach. *Nurs Outlook*, *63*(3), 238-244. https://doi.org/10.1016/j.outlook.2014.10.005

Apostu, S. A., Vasile, V., Marin, E., & Bunduchi, E. (2022). Factors Influencing Physicians Migration—A Case Study from Romania. *Mathematics*, *10*(3), 505.

Baral, R., & Sapkota, S. (2015). Factors influencing migration among Nepalese nurses. *Journal of Chitwan Medical College*, *5*(2), 25-29.

Bobek, A., & Devitt, C. (2017). Ethnically diverse workplaces in Irish hospitals: Perspectives of Irish and foreign-born professionals and their managers. *Employee Relations*, *39*, 00-00. https://doi.org/10.1108/ER-04-2016-0067

Buchan, J., & O'May, F. (2008). The changing hospital workforce in Europe. In M. McKee & J. Healy (Eds.), *Hospitals in a changing Europe* (pp. 226-239). Open University Press.

Covell, C. L., Neiterman, E., & Bourgeault, I. L. (2016). Scoping review about the professional integration of internationally educated health professionals. *Human Resources for Health*, *14*(1), 38. https://doi.org/10.1186/s12960-016-0135-6

de Vries, D. H., Steinmetz, S., & Tijdens, K. G. (2016). Does migration 'pay off' for foreign-born migrant health workers? An exploratory analysis using the global WageIndicator dataset. *Human Resources for Health*, *14*(1), 40. https://doi.org/10.1186/s12960-016-0136-5

Dussault, G., Fronteira, I., Cabral, J. (2009). World Health Organization Migration of health personnel in the WHO European Region. Instituto de Higiene e Medicina Tropical, Lisbon. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/95689/E93039.pdf

Dywili, S., Bonner, A., & O'Brien, L. (2013). Why do nurses migrate? – a review of recent literature. *J Nurs Manag*, *21*(3), 511-520. https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2011.01318.x

Efendi, F., Chen, C. M., Nursalam, N., Indarwati, R., & Ulfiana, E. (2016). Lived experience of Indonesian nurses in Japan: A phenomenological study. *Jpn J Nurs Sci*, *13*(2), 284-293. https://doi.org/10.1111/jjns.12108

Gao, F., Tilse, C., Wilson, J., Tuckett, A., & Newcombe, P. (2015). Perceptions and employment intentions among aged care nurses and nursing assistants from diverse cultural backgrounds: A qualitative interview study. *J Aging Stud*, *35*, 111-122. https://doi.org/10.1016/j.jaging.2015.08.006

Gerlinger, T., & Schmucker, R. (2007). Transnational migration of health professionals in the European Union. *Cad Saude Publica*, *23 Suppl 2*, S184-192. https://doi.org/10.1590/s0102-311x2007001400008

Goel, K., & Penman, J. (2015). Employment experiences of immigrant workers in aged care in regional South Australia. *Rural Remote Health*, *15*(1), 2693.

Görgün, M. (2017). Küreselleşme sürecinde göçmen ilişkileri ağinin önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *22*(Göç Özel Sayısı), 1317-1327.

Hajian, S., Yazdani, S., Jadidfard, M.-P., & Khoshnevisan, M. H. (2020). Factors influencing the migration intention of health professionals in low and middle income countries: Critical review with a theoretical model. *Journal of Contemporary Medical Sciences*, *6*. https://doi.org/10.22317/jcms.v6i6.897

Hüsmenoğlu, M., & Tuna, R. (2020). Küreselleşme ile Başlayan Hemşire Göçü: Bulgaristan Durum Analizi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, *17*(2), 199-202.

IOM. (2021). *Migration of Health Workers*. https://www.iom.int/migration-health-workers

Jirovsky, E., Hoffmann, K., Maier, M., & Kutalek, R. (2015). "Why should I have come here?" – a qualitative investigation of migration reasons and experiences of health workers from sub-Saharan Africa in Austria. *BMC Health Services Research*, *15*(1), 74. https://doi.org/10.1186/s12913-015-0737-z

Klingler, C., & Marckmann, G. (2016). Difficulties experienced by migrant physicians working in German hospitals: a qualitative interview study. *Hum Resour Health*, *14*(1), 57. https://doi.org/10.1186/s12960-016-0153-4

Leone, C. (2018). *EU nurse mobility to the UK: a multilevel analysis of Portuguese nurses in England* King's College]. England.

Leone, C., & Trust, N. (2019). *Lived Experience of Migrant Health Workers. Draft Evidence Brief No. 13*. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/health-workforce/eag2/2nd-review-of-code-relevance-and-effectiveness-evidence-brief-13-lived-experience.pdf?sfvrsn=d581a09b_2

Li, H., Nie, W., & Li, J. (2014). The benefits and caveats of international nurse migration. *International Journal of Nursing Sciences*, *1*(3), 314-317. https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijnss.2014.07.006

Maier, C., Glinos, I., Matthias, W., Jeni, J., & Gilles, D. (2011). Cross-country analysis of health professional mobility in Europe: the results.

Migration Policy Institute. (2020). *Immigrant Health-Care Workers in the United States*. https://www.migrationpolicy.org/article/immigrant-health-care-workers-united-states-2018#:~:text=Immigrants%20are%20overrepresented%20among%20certain,percent%20of%20home%20health%20aides.

Motala, M. I., & Van Wyk, J. M. (2019). Experiences of foreign medical graduates (FMGs), international medical graduates (IMGs) and overseas trained graduates (OTGs) on entering developing or middle-income countries like South Africa: a scoping review. *Hum Resour Health*, *17*(1), 7. https://doi.org/10.1186/s12960-019-0343-y

Motlhatlhedi, K., & Nkomazana, O. (2018). Home is home-Botswana's return migrant health workers. *PloS One*, *13*(11), e0206969. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206969

Moyce, S., Lash, R., & Siantz, M. (2015). Migration Experiences of Foreign Educated Nurses: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Transcultural Nursing*, *27*. https://doi.org/10.1177/1043659615569538

Newton, S., Pillay, J., & Higginbottom, G. (2012). The migration and transitioning experiences of internationally educated nurses: a global perspective. *J Nurs Manag*, *20*(4), 534-550. https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2011.01222.x

Oda, H., Tsujita, Y., & Irudaya Rajan, S. (2018). An analysis of factors influencing the international migration of Indian nurses. *Journal of International Migration and Integration*, *19*(3), 607-624.

OECD. (2019). *Recent Trends in International Migration of Doctors, Nurses and Medical Students*. https://www.oecd.org/migration/mig/workforce.htm

OECD. (2021a). *OECD Data. Doctors. Nurses.* https://data.oecd.org/healthres/doctors.htm#indicator-chart

OECD. (2021b). *Health at a Glance 2021. OECD Indicators*. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/ae3016b9-en.pdf?expires=1645604283&id=id&accname=guest&checksum=CEAB00C6C41FF2ABF720A3CA08515883

Ognyanova, D., Maier, C., Young, R., & Busse, R. (2014). Why do health professionals leave Germany and what attracts foreigners? A qualitative study. In (pp. 203).

Okumuş, N., Eğin, E., Kosdak, M., & Çipil, Z. (2016). *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık İnsan Gücü Planlama Daire Başkanlığı. Sağlık Çalışanlarının Uluslararası Göçü/ İstihdamı*. https://shgm.saglik.gov.tr/Eklenti/4456/0/saglik-personeli-uluslararasi-isitihdami-bulten-10052016-pdfpdf.pdf

Primeau, M. D., Champagne, F., & Lavoie-Tremblay, M. (2014). Foreign-trained nurses' experiences and socioprofessional integration best practices: an integrative literature review. *Health Care Manag (Frederick)*, *33*(3), 245-253. https://doi.org/10.1097/hcm.0000000000000018

Vikipedi. (2021). *Küreselleşme*. https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCreselle%C5%9Fme#cite_note-1

Walton-Robert, M., & Irudaya Rajan, S. (2020). *Global Demand for Medical Professionals Drives Indians Abroad Despite Acute Domestic Health-Care Worker Shortages*. https://www.migrationpolicy.org/article/global-demand-medical-professionals-drives-indians-abroad

WHO. (2008). S*ixty-first world health assembly. Resolutions and decisions annexes* https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA61-REC1/A61_REC1-en.pdf

WHO. (2014). *Migration of health workers who code of practice and the global economic crisis*. https://www.who.int/hrh/migration/14075_MigrationofHealth_Workers.pdf

WHO. (2016). *Global strategy on human resources for health: Workforce 2030*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/250368/9789241511131-eng.pdf

WHO. (2021). *Addressing the international migration of health workers*. https://www.who.int/activities/addressing-the-international-migration-of-health-workers

WHO Secretariat. (2006). *International migration of health personnel: a challenge for health systems in developing countries*. https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA59/A59_18-en.pdf

Yıldırım, T. (2009). Sağlık çalışanları ve uluslararası göç: Göç nedenleri üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, *62*(3), 87-94.

Yıldız, H., & Turan, M. (2010). Küreselleşme ve sağlık. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *36*(1), 39-41.

Ziaei, Z., Hassell, K., & Schafheutle, E. I. (2015). Work experiences of internationally trained pharmacists in Great Britain. *Int J Pharm Pract*, *23*(2), 131-140. https://doi.org/10.1111/ijpp.12122

GÖÇ VE MENTAL SAĞLIK

Ayşe Berna Sarı Arasıl

Özet

Göç, pek çok kişinin sağlığını yakından etkileyen bir süreçtir. Bu süreçte göç öncesi, göç süreci ve göç sonrası yaşantılar psikolojik iyi oluşu da yakından etkiler. Göçmenlerde en sık görülen psikolojik rahatsızlıklar; travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve kaygı olarak rapor edilmektedir. Bununla beraber göçmenlerin iyi oluşlarını artırma ve psikolojik bozukluklardan koruma potansiyeli olan çeşitli faktörler de mevcuttur. Bu faktörler arasında ise kritik rol oynayan öz güven, öz şefkat, sosyal destek ve psikolojik dayanıklılık sıralanabilir. Bu çalışmada hem bahsi geçen psikolojik bozukluklar hem de potansiyel koruyucu faktörler göç süreci ve kişisel farklılıkları da gözetilerek aktarılmıştır. Ayrıca göçmenlerde psikolojik bozuklukları azaltmak ve göçmenlerin iyi oluşlarını desteklemek adına yapılan veya literatür kapsamında yapılması uygun görülen uygulamalardan da bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Travma sonrası stres bozukluğu, Kaygı, Depresyon, İyi oluş, Psikolojik dayanıklılık

Abstract

Migration is a process which closely affects the health of many people. In this period, pre-migration, migration and post-migration stages are closely associated with mental well-being as well. The most commonly reported psychological disorders among immigrants are post-traumatic stress disorder, depression and anxiety. Furthermore, there are several factors which can potentially increase immigrants' well-being and shield them from psychological disorders. Among these factors self-esteem, self-compassion, social support and resilience may have a crucial role. In this section, the above-mentioned disorders and potential shielding factors are presented considering the migration process and individual differences. Additionally, interventions (in use or recommended) in order to ameliorate psychological disorders and increase the well-being of immigrants are also mentioned.

Keywords: Migration, Post-traumatic Stress Disorder, Anxiety, Depression, Well-being, Resilience

Giriş

Göç kavramı oldukça kapsamlı olmakla beraber basitçe yaşanılan yerin değiştirilmesi olarak ifade edilebilir (Özer, 2004; Virupaksha vd., 2014, s. 233). Tüm dünyayı

göç sonrası sağlıklı bir adaptasyon süreci ve devamı için psikolojik dayanıklılığın önemini vurgular niteliktedir (Abbott vd., 1999; Babatunde-Sowole vd., 2016).

Sonuç

Bütün dünyayı etkilemekte olan göç hareketi çerçevesinde göç öncesi, göç eylemi ve göç sonrası olarak adlandırılan göç sürecinde bulunan (Bhurga, 2004) kişilerin iyi oluşlarını gözetmek önem arz etmektedir. Göçmenler için uyumlu bir adaptasyon süreci ve iyi oluş sağlanırken psikolojik sağlığın yeri de gözetilmelidir. Bu bağlamda göç sürecinde ortaya çıkan psikolojik rahatsızlıkların anlaşılması, tedavi edilmesi ve mümkün ise engellenmesi gereklidir. Göçmenlerde en sık rastlanılan psikolojik rahatsızlıklar: TSSB, depresyon ve kaygı olarak raporlanmıştır (Bhurga, 2004; Butler vd., 2015; Fazel vd., 2005). Bu rahatsızlıkları, göç öncesi tecrübeler kadar göç süreci ve göç sonrası da tetikleyebilmektedir (Heptinstall vd., 2004; Hynie, 2018; Schweitzer vd., 2011). Bu rahatsızlıkların önüne geçmek amacıyla müdahale yöntemleri geliştirme ve uygulama odaklı birçok çalışma da yürütülmüştür (Johansson Blight vd., 2009; Khanlou vd., 2002; Özcan, 2019; Siriwardhana vd., 2021). Bu çalışmalar, erken müdahalenin de önemini vurgulamaktadır (Wrede vd., 2021). Yapılan çalışmalar, psikolojik iyi oluşu artırmak için bahsi geçen psikolojik rahatsızlıkların önlenmesine yönelik koruyucu kalkan görevi de sağlayabilecek olan faktörlerden; öz güvenin (Lönnqvist vd., 2015; Mann vd., 2004; Virupaksha vd., 2014), sosyal desteğin (Gleeson vd., 2020; Khatiwada vd., 2021; Reavell ve Fazil, 2017) ve psikolojik dayanıklılığın (Hosseini vd., 2007; Siriwardhana vd., 2021) altını çizmektedir. Sonuç olarak göç öncesi, göç eylemi ve göç sonrası hem çocuk hem yetişkin göçmenlerin fiziksel sağlıkları için olduğu kadar psikolojik iyi oluşları için de büyük önem taşır. İlerleyen çalışmalar da sağlıklı bir adaptasyon, etkin bir göç süreci için koruyucu faktörler çerçevesinde etkili ve yaygın müdahale teknikleri geliştirmeye odaklanmalıdır.

Kaynakça

Abbott, M. W., Wong, S., Williams, M., Au, M., & Young, W. (1999). Chinese migrants' mental health and adjustment to life in New Zealand. Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 33(1), 13-21.

Acarturk, C., Cetinkaya, M., Senay, I., Gulen, B., Aker, T., & Hinton, D. (2018). Prevalence and predictors of posttraumatic stress and depression symptoms among Syrian refugees in a refugee camp. The Journal of nervous and mental disease, 206(1), 40-45.

Aksel, Ş., Gün, Z., Irmak, T. Y., & Cengelci, B. (2007). Migration and psychological status of adolescents in Turkey. Adolescence, 42(167).

Altınyelken, H. K. (2009). Migration and self-esteem: A qualitative study among internal migrant girls in Turkey. Adolescence, 44(173), 149-163.

Aragona, M., Pucci, D., Mazzetti, M., & Geraci, S. (2012). Post-migration living difficulties as a significant risk factor for PTSD in immigrants: a primary care study. Italian Journal of Public Health, 9(3).
Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. Acta psychiatrica scandinavica, 109(4), 243-258.

Aysa-Lastra, M., & Cachón, L. (2015). Immigrant vulnerability and resilience. Comparative perspectives on Latin American immigrants during the Great Recession.

Babatunde-Sowole, O., Power, T., Jackson, D., Davidson, P. M., & DiGiacomo, M. (2016). Resilience of African migrants: An integrative review. Health care for women international, 37(9), 946-963.

Brailovskaia, J., Schönfeld, P., Kochetkov, Y., & Margraf, J. (2019). What does migration mean to us? USA and Russia: Relationship between migration, resilience, social support, happiness, life satisfaction, depression, anxiety and stress. Current Psychology, 38(2), 421-431.

Barrett, P. M., Turner, C. M., & Sonderegger, R. (2000). Childhood anxiety in ethnic families: Current status and future directions. Behaviour Change, 17(3), 113-123.

Bhugra, D. (2003). Migration and depression. Acta Psychiatrica Scandinavica, 108, 67-72.

Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. Acta psychiatrica scandinavica, 109(4), 243-258.

Bustamante, L. H., Cerqueira, R. O., Leclerc, E., & Brietzke, E. (2017). Stress, trauma, and posttraumatic stress disorder in migrants: a comprehensive review. Brazilian Journal of Psychiatry, 40, 220-225.

Butler, M., Warfa, N., Khatib, Y., & Bhui, K. (2015). Migration and common mental disorder: an improvement in mental health over time?. International Review of Psychiatry, 27(1), 51-63.

Cantekin, D., & Gençöz, T. (2017). Mental health of Syrian asylum seekers in Turkey: The role of pre-migration and post-migration risk factors. Journal of Social and Clinical Psychology, 36(10), 835.

Carta, M. G., Bernal, M., Hardoy, M. C., & Haro-Abad, J. M. (2005). Migration and mental health in Europe (the state of the mental health in Europe working group: appendix 1). Clinical practice and epidemiology in mental health, 1(1), 1-16.

Ceri, V., Özlü-Erkilic, Z., Özer, Ü., Kadak, T., Winkler, D., Dogangün, B., & Akkaya-Kalayci, T. (2017). Mental health problems of second generation children and adolescents with migration background. International Journal of Psychiatry in Clinical Practice, 21(2), 142-147.

Chou, K. L. (2009). Pre-migration planning and depression among new migrants to Hong Kong: The moderating role of social support. Journal of Affective Disorders, 114(1-3), 85-93.

Clucas, C. (2020). Understanding self-respect and its relationship to self-esteem. Personality and Social Psychology Bulletin, 46(6), 839-855.

Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). Depression and anxiety, 18(2), 76-82.

Dobson, M. E. (2009). Unpacking children in migration research. Children's Geographies, 7(3), 355-360.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 9-22.

El Baba, R., & Colucci, E. (2018). Post-traumatic stress disorders, depression, and anxiety in unaccompanied refugee minors exposed to war-related trauma: a systematic review. International journal of culture and mental health, 11(2), 194-207.

Fazel, M., Wheeler, J., & Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: a systematic review. The Lancet, 365(9467), 1309-1314.

Foa, E. B. (2006). Psychosocial therapy for posttraumatic stress disorder. J Clin Psychiatry, 67(Suppl 2), 40-45.

Foo, S. Q., Tam, W. W., Ho, C. S., Tran, B. X., Nguyen, L. H., McIntyre, R. S., & Ho, R. C. (2018). Prevalence of depression among migrants: a systematic review and meta-analysis. International journal of environmental research and public health, 15(9), 1986.

Ghasemy, F. (2020). Self-compassion as a predictor of mental health in Iranian refugees in the Netherlands (Master's thesis, University of Twente).

Gleeson, C., Frost, R., Sherwood, L., Shevlin, M., Hyland, P., Halpin, R., … & Silove, D. (2020). Post-migration factors and mental health outcomes in asylum-seeking and refugee populations: a systematic review. European Journal of Psychotraumatology, 11(1), 1793567.

Gross, J. J. (2014). Emotion regulation: conceptual and empirical foundations.

Gutierrez-Vazquez, E., Flippen, C., & Parrado, E. (2018). Migration and depression: a cross-national comparison of Mexicans in sending communities and Durham, NC. Social Science & Medicine, 219, 1-10.

Haber, M. G., Cohen, J. L., Lucas, T., ve Baltes, B. B. (2007). The relationship between self-reported received and perceived social support: A meta-analytic review. American Journal of Community Psychology, 39(1–2), 133–144. https://doi.org/10.1007/s10464-007-9100-9

Harter, S. (1993). Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents. In Self-esteem (pp. 87-116). Springer, Boston, MA.

Hashemi, N., Marzban, M., Sebar, B., & Harris, N. (2021). Perceived discrimination and subjective well-being among Middle Eastern migrants in Australia: the moderating role of perceived social support. International Journal of Social Psychiatry, 67(2), 110-119.

Henkelmann, J. R., de Best, S., Deckers, C., Jensen, K., Shahab, M., Elzinga, B., & Molendijk, M. (2020). Anxiety, depression and post-traumatic stress disorder in refugees resettling in high-income countries: systematic review and meta-analysis. BJPsych open, 6(4).

Heptinstall, E., Sethna, V., & Taylor, E. (2004). PTSD and depression in refugee children. European child & adolescent psychiatry, 13(6), 373-380.

Herman, J. L. (1992). Complex PTSD: A syndrome in survivors of prolonged and repeated trauma. Journal of traumatic stress, 5(3), 377-391.

Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., & Yuen, T. (2011). What is resilience?. The Canadian Journal of Psychiatry, 56(5), 258-265.

Hosseini, A., Kakuma, R., Ghazinour, M., Davern, M., Evans, W. P., & Minas, H. (2017). Migration experience, resilience and depression: a study of Iranian immigrants living in Australia. International Journal of Culture and Mental Health, 10(1), 108-120.

Husain, N., Creed, F., & Tomenson, B. (1997). Adverse social circumstances and depression in people of Pakistani origin in the UK. The British Journal of Psychiatry, 171(5), 434-438.

Hynie, M. (2018). The social determinants of refugee mental health in the post-migration context: A critical review. The Canadian Journal of Psychiatry, 63(5), 297-303.

Johansson Blight, K., Ekblad, S., Lindencrona, F., & Shahnavaz, S. (2009). Promoting mental health and preventing mental disorder among refugees in Western countries. International Journal of Mental Health Promotion, 11(1), 32-44.

Jore, T., Oppedal, B., & Biele, G. (2020). Social anxiety among unaccompanied ar e refugees in Norway. The association with pre-migration trauma and post-migration acculturation related factors. Journal of Psychosomatic Research, 136, 110175.

Kashyap, S., Page, A. C., & Joscelyne, A. (2019). Post-migration treatment targets associated with reductions in depression and PTSD among survivors of torture seeking asylum in the USA. Psychiatry Research, 271, 565-572.

Khanlou, N., & Canada. Status of Women Canada. Policy Research. (2002). Mental health promotion among newcomer female youth: Post-migration experiences and self-esteem. Ottawa: Status of Women Canada.

Khatiwada, J., Muzembo, B. A., Wada, K., & Ikeda, S. (2021). The effect of perceived social support on psychological distress and life satisfaction among Nepalese migrants in Japan. PloS One, 16(2), e0246271.

Kim, E., Yun, M., Jun, J. Y., & Park, W. S. (2019). Pre-migration trauma, repatriation experiences, and PTSD among North Korean refugees. Journal of Immigrant and Minority Health, 21(3), 466-472.

Leary, M. R., & Kowalski, R. M. (1995). Social anxiety. Guilford Press.

Lee, D. S., Frisby, W., & Ponic, P. (2014). Promoting the mental health of immigrant women by transforming community physical activity. Making It Better: Gender Transformative Health Promotion, 111.

Lev-Wiesel, R., & Kaufman, R. (2004). Personal characteristics, unemployment, and anxiety among highly educated immigrants. International Migration, 42(3), 57-75.

Letiecq, B. L., Grzywacz, J. G., Gray, K. M., & Eudave, Y. M. (2014). Depression among Mexican men on the migration frontier: The role of family separation and other structural and situational stressors. Journal of Immigrant and Minority Health, 16(6), 1193-1200.

Li, S. S., Liddell, B. J., & Nickerson, A. (2016). The relationship between post-migration stress and psychological disorders in refugees and asylum seekers. Current psychiatry reports, 18(9), 1-9.

Liang, D., Teng, M., & Xu, D. (2019). Impact of perceived social support on depression in Chinese rural-to-urban migrants: The mediating effects of loneliness and resilience. Journal of community psychology, 47(7), 1603-1613.

Lindert, J., von Ehrenstein, O. S., Priebe, S., Mielck, A., & Brähler, E. (2009). Depression and anxiety in labor migrants and refugees–a systematic review and meta-analysis. Social science & medicine, 69(2), 246-257.

Lönnqvist, J. E., Leikas, S., Mähönen, T. A., & Jasinskaja-Lahti, I. (2015). The mixed blessings of migration: Life satisfaction and self-esteem over the course of migration. European Journal of Social Psychology, 45(4), 496-514.

Mann, M. M., Hosman, C. M., Schaalma, H. P., & De Vries, N. K. (2004). Self-esteem in a broad-spectrum approach for mental health promotion. Health education research, 19(4), 357-372.

Mirsky, J. (2009). Mental health implications of migration. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 44(3), 179-187.

Nakash, O., Nagar, M., Shoshani, A., & Lurie, I. (2017). The association between perceived social support and posttraumatic stress symptoms among Eritrean and Sudanese male asylum seekers in Israel. International journal of culture and mental health, 10(3), 261-275.

Neff, K. (2003). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. Self and identity, 2(2), 85-101.

Neff, K. D. (2011). Self-compassion, self-esteem, and well-being. Social and personality psychology compass, 5(1), 1-12.

Oflaz, F., Özcan, C. T., Taştan, S., Çiçek, H., Aslan, Ö., & Vural, H. (2010). Hemşirelerin travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini tanıma durumları. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 1(1), 1-6.

Okumura, A., Espinoza, M. D. C., Boudesseul, J., & Heimark, K. (2022). Venezuelan forced migration to Peru during sociopolitical crisis: an analysis of perceived social support and emotion regulation strategies. Journal of International Migration and Integration, 23(3), 1277-1310.

Özcan, Ö. Ü. Z. (2019). Göçün travmatik etkilerini azaltmada sosyal desteğin rolü üzerine deneysel bir araştırma. Bilimname, 2019(37), 1001-1028.

Özer, İnan (2004), Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Bursa: Ekin Kitabevi.

Pascoe, E. A., & Smart Richman, L. (2009). Perceived discrimination and health: a metaanalytic review. Psychological bulletin, 135(4), 531.

Potochnick, S. R., & Perreira, K. M. (2010). Depression and anxiety among first-generation immigrant Latino youth: key correlates and implications for future research. The Journal of nervous and mental disease, 198(7), 470.

Rachman, S. (1998). Anxiety, Hove, East Sussex.

Rapee, R. M., & Heimberg, R. G. (1997). A cognitive-behavioral model of anxiety in social phobia. Behaviour Research and Therapy, 35(8), 741–756.

Roebers, C. M., & Schneider, W. (1999). Self-concept and anxiety in immigrant children. International Journal of Behavioral Development, 23(1), 125-147.

Ruiz-Castell, M., Kandala, N. B., Perquin, M., Bocquet, V., Kuemmerle, A., Vögele, C., & Stranges, S. (2017). Depression burden in luxembourg: Individual risk factors, geographic variations and the role of migration, 2013–2015 European Health Examination Survey. Journal of affective disorders, 222, 41-48.

Ryan, L., Leavey, G., Golden, A., Blizard, R., & King, M. (2006). Depression in Irish migrants living in London: case-control study. The British Journal of Psychiatry, 188(6), 560-566.

Sarason, B. R., Sarason, I. G., & Pierce, G. R. (1990). Traditional views of social support and their impact on assessment.

Schweitzer, R. D., Brough, M., Vromans, L., & Asic-Kobe, M. (2011). Mental health of newly arrived Burmese refugees in Australia: contributions of pre-migration and post-migration experience. Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 45(4), 299-307.

Schweitzer, R. D., Vromans, L., Brough, M., Asic-Kobe, M., Correa-Velez, I., Murray, K., & Lenette, C. (2018). Recently resettled refugee women-at-risk in Australia evidence high levels of psychiatric symptoms: individual, trauma and post-migration factors predict outcomes. BMC medicine, 16(1), 1-12.

Silove, D., Sinnerbrink, I., Field, A., Manicavasagar, V., & Steel, Z. (1997). Anxiety, depression and PTSD in asylum-seekers: associations with pre-migration trauma and post-migration stressors. The British Journal of Psychiatry, 170, 351.

Silveira, E., & Allebeck, P. (2001). Migration, ageing and mental health: an ethnographic study on perceptions of life satisfaction, anxiety and depression in older Somali men in east London. International Journal of social welfare, 10(4), 309-320.

Solgun, C., & Durat, G. (2017). Göç ve ruh sağlığı. Journal of Human Rhythm, 3(3), 137-144.

Steel, Z., Chey, T., Silove, D., Marnane, C., Bryant, R. A., & Van Ommeren, M. (2009). Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict and displacement: a systematic review and meta-analysis. Jama, 302(5), 537-549.

Stein, M. B., & Stein, D. J. (2008). Social anxiety disorder. The lancet, 371(9618), 1115-1125.

Stompe, T., Holze, D., & Friedmann, A. (2010). Pre-migration and mental health of refugees. Mental health of refugees and asylum seekers, 23-38.

Strohmeier, D., & Dogan, A. (2012). Emotional problems and victimisation among youth with national and international migration experience living in Austria and Turkey. Emotional and Behavioural Difficulties, 17(3-4), 287-304.

Siriwardhana, C., Roberts, B., & McKee, M. (2021). Vulnerability and Resilience. International Organization for Migration (IOM) Development Fund.

Takil, N. B. (2016). The Use of" Ask, Write, Throw" Technique as a Writing Skill Practice When Teaching Turkish as a Foreign Language. Educational Research and Reviews, 11(7), 426-436.

Teodorescu, D. S., Heir, T., Hauff, E., Wentzel-Larsen, T. O. R. E., & Lien, L. (2012). Mental health problems and post-migration stress among multi-traumatized refugees attending outpatient clinics upon resettlement to Norway. Scandinavian journal of psychology, 53(4), 316-332.

Van der Ham, A. J., Ujano-Batangan, M. T., Ignacio, R., & Wolffers, I. (2014). Toward healthy migration: An exploratory study on the resilience of migrant domestic workers from the Philippines. Transcultural psychiatry, 51(4), 545-568.

Vangelisti, A. L. (2009). Challenges in conceptualizing social support. Journal of social and personal relationships, 26(1), 39-51.

Ventriglio, A., & Bhugra, D. (2015). Migration, trauma and resilience. In Trauma and Migration (pp. 69-79). Springer, Cham.

Virupaksha, H. G., Kumar, A., & Nirmala, B. P. (2014). Migration and mental health: An interface. Journal of natural science, biology, and medicine, 5(2), 233.

Watters, C., & Ingleby, D. (2002). Good practice in mental health and social care for refugees and Asylum seekers. University of Kent and Utrecht University.

Wrede, O., Löve, J., Jonasson, J. M., Panneh, M., & Priebe, G. (2021). Promoting mental health in migrants: a GHQ12-evaluation of a community health program in Sweden. BMC public health, 21(1), 1-8.

Zhan, X., Li, S., Liu, C., & Zhang, L. (2014). Effect of migration on children's self-esteem in rural China. China & World Economy, 22(4), 83-101.

MIGRATION AND MENTAL HEALTH

Ayşe Berna Sarı Arasıl

Abstract

Migration is a process which closely affects the health of many people. In this period, pre-migration, migration and post-migration stages are closely associated with mental well-being as well. The most commonly reported psychological disorders among immigrants are post-traumatic stress disorder, depression and anxiety. Furthermore, there are several factors which can potentially increase immigrants' well-being and shield them from psychological disorders. Among these factors self-esteem, self-compassion, social support and resilience may have a crucial role. In this section, the above-mentioned disorders and potential shielding factors are presented considering the migration process and individual differences. Additionally, interventions (in use or recommended) in order to ameliorate psychological disorders and increase the well-being of immigrants are also mentioned.

Keywords: Migration, Post-traumatic Stress Disorder, Anxiety, Depression, Well-being, Resilience

Introduction

Although migration is an extensive term, it can simply be defined as changing the base of residence (Özer, 2004; Virupaksha et al., 2014). Migration influences the whole world and surely it has a great impact on the well-being of immigrants (Bhurga 2004; Virupaksha et al., 2014). People might be migrating for a better life (see push-pull theory, Lee, 1966) yet the migration process can be very distressing (Bhurga, 2004). This distressing experience can cover pre-migration, the action itself and post-migration periods (Bhurga, 2004; also see Solgun & Durat, 2017). Hence, the well-being of immigrants should focus on the preparation, action and further periods of migration.

The stress experienced during the migration can be related to the lack of preparation, adaptation problems, procedural difficulties, language barrier or cultural discrepancies (Virupaksha et al., 2014). Furthermore, the immigrants experience various changes in their lives such as changes in the family structure, eating habits, and climate. All those changes and leaving loved things and loved ones behind can create a feeling of loss (Carta et al., 2005). This feeling can be a great risk factor for mental health.

In the following sections, the most commonly observed psychological disorders (post-traumatic stress disorder, PTSD, depression, anxiety; Bhurga, 2004; Bustamante

immigrants are PTSD, depression and anxiety (Bhurga, 2004; Butler et al., 2015; Fazel et al., 2005). These disorders can be triggered by pre-migration experiences, but also experiences during the migration and post-migration can be influential (Heptinstall et al., 2004; Hynie, 2018; Schweitzer et al., 2011). Interventions conducted to avoid or prevent these disorders emphasize the importance of timing and early interventions are encouraged (Wrede et al., 2021). Current studies highlight the importance of self-esteem (Lönnqvist et al., 2015; Mann et al., 2004; Virupaksha et al., 2014), social support (Gleeson et al., 2020; Khatiwada et al., 2021; Reavell & Fazil, 2017) and resilience (Hosseini et al., 2007; Siriwardhana et al., 2021) as well. In conclusion, the experience of migration is important on the well-being of both adult and children immigrants including mental health. Future studies should focus on providing effective interventions targeting at protecting and improving mental well-being of immigrants considering the risk factors and shielding practices.

References

Abbott, M. W., Wong, S., Williams, M., Au, M., & Young, W. (1999). Chinese migrants' mental health and adjustment to life in New Zealand. Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 33(1), 13-21.

Acarturk, C., Cetinkaya, M., Senay, I., Gulen, B., Aker, T., & Hinton, D. (2018). Prevalence and predictors of posttraumatic stress and depression symptoms among Syrian refugees in a refugee camp. The Journal of nervous and mental disease, 206(1), 40-45.

Aksel, Ş., Gün, Z., Irmak, T. Y., & Cengelci, B. (2007). Migration and psychological status of adolescents in Turkey. Adolescence, 42(167).

Altınyelken, H. K. (2009). Migration and self-esteem: A qualitative study among internal migrant girls in Turkey. Adolescence, 44(173), 149-163.

Aragona, M., Pucci, D., Mazzetti, M., & Geraci, S. (2012). Post-migration living difficulties as a significant risk factor for PTSD in immigrants: a primary care study. Italian Journal of Public Health, 9(3). Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. Acta psychiatrica scandinavica, 109(4), 243-258.

Aysa-Lastra, M., & Cachón, L. (2015). Immigrant vulnerability and resilience. Comparative perspectives on Latin American immigrants during the Great Recession.

Babatunde-Sowole, O., Power, T., Jackson, D., Davidson, P. M., & DiGiacomo, M. (2016). Resilience of African migrants: An integrative review. Health care for women international, 37(9), 946-963.

Brailovskaia, J., Schönfeld, P., Kochetkov, Y., & Margraf, J. (2019). What does migration mean to us? USA and Russia: Relationship between migration, resilience, social support, happiness, life satisfaction, depression, anxiety and stress. Current Psychology, 38(2), 421-431.

Barrett, P. M., Turner, C. M., & Sonderegger, R. (2000). Childhood anxiety in ethnic families: Current status and future directions. Behaviour Change, 17(3), 113-123.

Bhugra, D. (2003). Migration and depression. Acta Psychiatrica Scandinavica, 108, 67-72.

Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. Acta psychiatrica scandinavica, 109(4), 243-258.

Bustamante, L. H., Cerqueira, R. O., Leclerc, E., & Brietzke, E. (2017). Stress, trauma, and posttraumatic stress disorder in migrants: a comprehensive review. Brazilian Journal of Psychiatry, 40, 220-225.

Butler, M., Warfa, N., Khatib, Y., & Bhui, K. (2015). Migration and common mental disorder: an improvement in mental health over time?. International Review of Psychiatry, 27(1), 51-63.

Cantekin, D., & Gençöz, T. (2017). Mental health of Syrian asylum seekers in Turkey: The role of pre-migration and post-migration risk factors. Journal of Social and Clinical Psychology, 36(10), 835.

Carta, M. G., Bernal, M., Hardoy, M. C., & Haro-Abad, J. M. (2005). Migration and mental health in Europe (the state of the mental health in Europe working group: appendix 1). Clinical practice and epidemiology in mental health, 1(1), 1-16.

Ceri, V., Özlü-Erkilic, Z., Özer, Ü., Kadak, T., Winkler, D., Dogangün, B., & Akkaya-Kalayci, T. (2017). Mental health problems of second generation children and adolescents with migration background. International Journal of Psychiatry in Clinical Practice, 21(2), 142-147.

Chou, K. L. (2009). Pre-migration planning and depression among new migrants to Hong Kong: The moderating role of social support. Journal of Affective Disorders, 114(1-3), 85-93.

Clucas, C. (2020). Understanding self-respect and its relationship to self-esteem. Personality and Social Psychology Bulletin, 46(6), 839-855.

Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). Depression and anxiety, 18(2), 76-82.

Dobson, M. E. (2009). Unpacking children in migration research. Children's Geographies, 7(3), 355-360.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 9-22.

El Baba, R., & Colucci, E. (2018). Post-traumatic stress disorders, depression, and anxiety in unaccompanied refugee minors exposed to war-related trauma: a systematic review. International journal of culture and mental health, 11(2), 194-207.

Fazel, M., Wheeler, J., & Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: a systematic review. The Lancet, 365(9467), 1309-1314.

Foa, E. B. (2006). Psychosocial therapy for posttraumatic stress disorder. J Clin Psychiatry, 67(Suppl 2), 40-45.

Foo, S. Q., Tam, W. W., Ho, C. S., Tran, B. X., Nguyen, L. H., McIntyre, R. S., & Ho, R. C. (2018). Prevalence of depression among migrants: a systematic review and meta-analysis. International journal of environmental research and public health, 15(9), 1986.

Ghasemy, F. (2020). Self-compassion as a predictor of mental health in Iranian refugees in the Netherlands (Master's thesis, University of Twente).

Gleeson, C., Frost, R., Sherwood, L., Shevlin, M., Hyland, P., Halpin, R., … & Silove, D. (2020). Post-migration factors and mental health outcomes in asylum-seeking and refugee populations: a systematic review. European Journal of Psychotraumatology, 11(1), 1793567.

Gross, J. J. (2014). Emotion regulation: conceptual and empirical foundations.

Gutierrez-Vazquez, E., Flippen, C., & Parrado, E. (2018). Migration and depression: a cross-national comparison of Mexicans in sending communities and Durham, NC. Social Science & Medicine, 219, 1-10.

Haber, M. G., Cohen, J. L., Lucas, T., ve Baltes, B. B. (2007). The relationship between self-reported received and perceived social support: A meta-analytic review. American Journal of Community Psychology, 39(1–2), 133–144. https://doi.org/10.1007/s10464-007-9100-9

Harter, S. (1993). Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents. In Self-esteem (pp. 87-116). Springer, Boston, MA.

Hashemi, N., Marzban, M., Sebar, B., & Harris, N. (2021). Perceived discrimination and subjective well-being among Middle Eastern migrants in Australia: the moderating role of perceived social support. International Journal of Social Psychiatry, 67(2), 110-119.

Henkelmann, J. R., de Best, S., Deckers, C., Jensen, K., Shahab, M., Elzinga, B., & Molendijk, M. (2020). Anxiety, depression and post-traumatic stress disorder in refugees resettling in high-income countries: systematic review and meta-analysis. BJPsych open, 6(4).

Heptinstall, E., Sethna, V., & Taylor, E. (2004). PTSD and depression in refugee children. European child & adolescent psychiatry, 13(6), 373-380.

Herman, J. L. (1992). Complex PTSD: A syndrome in survivors of prolonged and repeated trauma. Journal of traumatic stress, 5(3), 377-391.

Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., & Yuen, T. (2011). What is resilience?. The Canadian Journal of Psychiatry, 56(5), 258-265.

Hosseini, A., Kakuma, R., Ghazinour, M., Davern, M., Evans, W. P., & Minas, H. (2017). Migration experience, resilience and depression: a study of Iranian immigrants living in Australia. International Journal of Culture and Mental Health, 10(1), 108-120.

Husain, N., Creed, F., & Tomenson, B. (1997). Adverse social circumstances and depression in people of Pakistani origin in the UK. The British Journal of Psychiatry, 171(5), 434-438.

Hynie, M. (2018). The social determinants of refugee mental health in the post-migration context: A critical review. The Canadian Journal of Psychiatry, 63(5), 297-303.

Johansson Blight, K., Ekblad, S., Lindencrona, F., & Shahnavaz, S. (2009). Promoting mental health and preventing mental disorder among refugees in Western countries. International Journal of Mental Health Promotion, 11(1), 32-44.

Jore, T., Oppedal, B., & Biele, G. (2020). Social anxiety among unaccompanied ar e refugees in Norway. The association with pre-migration trauma and post-migration acculturation related factors. Journal of Psychosomatic Research, 136, 110175.

Kashyap, S., Page, A. C., & Joscelyne, A. (2019). Post-migration treatment targets associated with reductions in depression and PTSD among survivors of torture seeking asylum in the USA. Psychiatry Research, 271, 565-572.

Khanlou, N., & Canada. Status of Women Canada. Policy Research. (2002). Mental health promotion among newcomer female youth: Post-migration experiences and self-esteem. Ottawa: Status of Women Canada.

Khatiwada, J., Muzembo, B. A., Wada, K., & Ikeda, S. (2021). The effect of perceived social support on psychological distress and life satisfaction among Nepalese migrants in Japan. PloS One, 16(2), e0246271.

Kim, E., Yun, M., Jun, J. Y., & Park, W. S. (2019). Pre-migration trauma, repatriation experiences, and PTSD among North Korean refugees. Journal of Immigrant and Minority Health, 21(3), 466-472.

Leary, M. R., & Kowalski, R. M. (1995). Social anxiety. Guilford Press.

Lee, D. S., Frisby, W., & Ponic, P. (2014). Promoting the mental health of immigrant women by transforming community physical activity. Making It Better: Gender Transformative Health Promotion, 111.

Lev-Wiesel, R., & Kaufman, R. (2004). Personal characteristics, unemployment, and anxiety among highly educated immigrants. International Migration, 42(3), 57-75.

Letiecq, B. L., Grzywacz, J. G., Gray, K. M., & Eudave, Y. M. (2014). Depression among Mexican men on the migration frontier: The role of family separation and other structural and situational stressors. Journal of Immigrant and Minority Health, 16(6), 1193-1200.

Li, S. S., Liddell, B. J., & Nickerson, A. (2016). The relationship between post-migration stress and psychological disorders in refugees and asylum seekers. Current psychiatry reports, 18(9), 1-9.

Liang, D., Teng, M., & Xu, D. (2019). Impact of perceived social support on depression in Chinese rural-to-urban migrants: The mediating effects of loneliness and resilience. Journal of community psychology, 47(7), 1603-1613.

Lindert, J., von Ehrenstein, O. S., Priebe, S., Mielck, A., & Brähler, E. (2009). Depression and anxiety in labor migrants and refugees–a systematic review and meta-analysis. Social science & medicine, 69(2), 246-257.

Lönnqvist, J. E., Leikas, S., Mähönen, T. A., & Jasinskaja-Lahti, I. (2015). The mixed blessings of migration: Life satisfaction and self-esteem over the course of migration. European Journal of Social Psychology, 45(4), 496-514.

Mann, M. M., Hosman, C. M., Schaalma, H. P., & De Vries, N. K. (2004). Self-esteem in a broad-spectrum approach for mental health promotion. Health education research, 19(4), 357-372.

Mirsky, J. (2009). Mental health implications of migration. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 44(3), 179-187.

Nakash, O., Nagar, M., Shoshani, A., & Lurie, I. (2017). The association between perceived social support and posttraumatic stress symptoms among Eritrean and Sudanese male asylum seekers in Israel. International journal of culture and mental health, 10(3), 261-275.

Neff, K. (2003). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. Self and identity, 2(2), 85-101.

Neff, K. D. (2011). Self-compassion, self-esteem, and well-being. Social and personality psychology compass, 5(1), 1-12.

Oflaz, F., Özcan, C. T., Taştan, S., Çiçek, H., Aslan, Ö., & Vural, H. (2010). Hemşirelerin travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini tanıma durumları. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 1(1), 1-6.

Okumura, A., Espinoza, M. D. C., Boudesseul, J., & Heimark, K. (2022). Venezuelan forced migration to Peru during sociopolitical crisis: an analysis of perceived social support and emotion regulation strategies. Journal of International Migration and Integration, 23(3), 1277-1310.

Özcan, Ö. Ü. Z. (2019). Göçün travmatik etkilerini azaltmada sosyal desteğin rolü üzerine deneysel bir araştırma. Bilimname, 2019(37), 1001-1028.

Özer, İnan (2004), Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Bursa: Ekin Kitabevi.

Pascoe, E. A., & Smart Richman, L. (2009). Perceived discrimination and health: a metaanalytic review. Psychological bulletin, 135(4), 531.

Potochnick, S. R., & Perreira, K. M. (2010). Depression and anxiety among first-generation immigrant Latino youth: key correlates and implications for future research. The Journal of nervous and mental disease, 198(7), 470.

Rachman, S. (1998). Anxiety, Hove, East Sussex.

Rapee, R. M., & Heimberg, R. G. (1997). A cognitive-behavioral model of anxiety in social phobia. Behaviour Research and Therapy, 35(8), 741–756.

Roebers, C. M., & Schneider, W. (1999). Self-concept and anxiety in immigrant children. International Journal of Behavioral Development, 23(1), 125-147.

Ruiz-Castell, M., Kandala, N. B., Perquin, M., Bocquet, V., Kuemmerle, A., Vögele, C., & Stranges, S. (2017). Depression burden in luxembourg: Individual risk factors, geographic variations and the role of migration, 2013–2015 European Health Examination Survey. Journal of affective disorders, 222, 41-48.

Ryan, L., Leavey, G., Golden, A., Blizard, R., & King, M. (2006). Depression in Irish migrants living in London: case-control study. The British Journal of Psychiatry, 188(6), 560-566.

Sarason, B. R., Sarason, I. G., & Pierce, G. R. (1990). Traditional views of social support and their impact on assessment.

Schweitzer, R. D., Brough, M., Vromans, L., & Asic-Kobe, M. (2011). Mental health of newly arrived Burmese refugees in Australia: contributions of pre-migration and post-migration experience. Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 45(4), 299-307.

Schweitzer, R. D., Vromans, L., Brough, M., Asic-Kobe, M., Correa-Velez, I., Murray, K., & Lenette, C. (2018). Recently resettled refugee women-at-risk in Australia evidence high levels of psychiatric symptoms: individual, trauma and post-migration factors predict outcomes. BMC medicine, 16(1), 1-12.

Silove, D., Sinnerbrink, I., Field, A., Manicavasagar, V., & Steel, Z. (1997). Anxiety, depression and PTSD in asylum-seekers: associations with pre-migration trauma and post-migration stressors. The British Journal of Psychiatry, 170, 351.

Silveira, E., & Allebeck, P. (2001). Migration, ageing and mental health: an ethnographic study on perceptions of life satisfaction, anxiety and depression in older Somali men in east London. International Journal of social welfare, 10(4), 309-320.

Solgun, C., & Durat, G. (2017). Göç ve ruh sağlığı. Journal of Human Rhythm, 3(3), 137-144.

Steel, Z., Chey, T., Silove, D., Marnane, C., Bryant, R. A., & Van Ommeren, M. (2009). Association of torture and other potentially traumatic events with mental health outcomes among populations exposed to mass conflict and displacement: a systematic review and meta-analysis. Jama, 302(5), 537-549.

Stein, M. B., & Stein, D. J. (2008). Social anxiety disorder. The lancet, 371(9618), 1115-1125.

Stompe, T., Holze, D., & Friedmann, A. (2010). Pre-migration and mental health of refugees. Mental health of refugees and asylum seekers, 23-38.

Strohmeier, D., & Dogan, A. (2012). Emotional problems and victimisation among youth with national and international migration experience living in Austria and Turkey. Emotional and Behavioural Difficulties, 17(3-4), 287-304.

Siriwardhana, C., Roberts, B., & McKee, M. (2021). Vulnerability and Resilience. International Organization for Migration (IOM) Development Fund.

Takil, N. B. (2016). The Use of" Ask, Write, Throw" Technique as a Writing Skill Practice When Teaching Turkish as a Foreign Language. Educational Research and Reviews, 11(7), 426-436.

Teodorescu, D. S., Heir, T., Hauff, E., Wentzel-Larsen, T. O. R. E., & Lien, L. (2012). Mental health problems and post-migration stress among multi-traumatized refugees attending outpatient clinics upon resettlement to Norway. Scandinavian journal of psychology, 53(4), 316-332.

Van der Ham, A. J., Ujano-Batangan, M. T., Ignacio, R., & Wolffers, I. (2014). Toward healthy migration: An exploratory study on the resilience of migrant domestic workers from the Philippines. Transcultural psychiatry, 51(4), 545-568.

Vangelisti, A. L. (2009). Challenges in conceptualizing social support. Journal of social and personal relationships, 26(1), 39-51.

Ventriglio, A., & Bhugra, D. (2015). Migration, trauma and resilience. In Trauma and Migration (pp. 69-79). Springer, Cham.

Virupaksha, H. G., Kumar, A., & Nirmala, B. P. (2014). Migration and mental health: An interface. Journal of natural science, biology, and medicine, 5(2), 233.

Watters, C., & Ingleby, D. (2002). Good practice in mental health and social care for refugees and Asylum seekers. University of Kent and Utrecht University.

Wrede, O., Löve, J., Jonasson, J. M., Panneh, M., & Priebe, G. (2021). Promoting mental health in migrants: a GHQ12-evaluation of a community health program in Sweden. BMC public health, 21(1), 1-8.

Zhan, X., Li, S., Liu, C., & Zhang, L. (2014). Effect of migration on children's self-esteem in rural China. China & World Economy, 22(4), 83-101.

TÜRKİYE'DEN BİRLEŞİK KRALLIK'A GÖÇ EDEN HEMŞİRELER NEDENLER VE DENEYİMLER

Seher Yurt - Sevim Şen

Özet

Küresel boyuttaki göç hareketleri ve nedenleri profesyonel sağlık çalışanları için de geçerli olmakla beraber 21. yüzyılda gelişmiş ülkelerin yaşlanan nüfusu, doğurganlık oranındaki azalmalar, ekonomik zorlanmalar, daha iyi yaşam ve çalışma koşullarını arama gibi faktörler, farklı ülkelerde yetişen profesyonel sağlık çalışanlarının göçünü cazip hâle getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü sağlık çalışanlarında uluslararası göçün arttığını, OECD ülkelerinde çalışan göçmen doktor ve hemşire sayısında son on yılda %60'lık bir artış olduğunu bildirmektedir. Bu ülkelerin, göçü cazip hâle getiren politikalar sunmasıyla çalışma ve ücretlendirme koşullarının esnek olması ve toplumsal refah düzeyinin iyi olması göçü gittikçe daha cazip hâle getirmektedir. Bu durum, göç veren ülkeler için nitelikli profesyonel sağlık çalışanlarının ve insan kaynağına yapılan yatırımın kaybına ve geride kalan ülkelerin sağlık, insan hakları ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmaları için tehdit oluşturmaktadır. Eldeki veriler, bu göç hareketinin giderek hız kazanacağına işaret etmektedir. Devletlerin sağlık hizmetlerinin sunulmasında önemli rolleri vardır. Özellikle göç veren ülkelerin, göçü cazip hâle getiren ülkelerin politikalarına karşı güçlü politikalar oluşturmaları ve bunları da yaşama geçirmeleri gerekmektedir. Bu sürecin farkında olan özel girişimciler için de yeni bir iş alanı doğmuştur. Göç için kurulan bu aracı firmalar, göç sürecini kolaylaştırarak bu süreçten hem ekonomik kazanç sağlamakta hem de göçü hızlandırmaktadır. Göç ile ilgili çalışmalar ağırlıklı olarak sayısal veriler sunmaktadır ancak göç olgusu, göç eden profesyonel çalışanlar için baş edilmesi gereken birçok zorluğu da içermektedir. Bunlar; dil bilmemek, kültürel ve yaşam koşullarına uyumlanma, aidiyet duygusu ve geride bırakılan; ülke, aile ve sosyal çevreye yönelik özlemler olabilmektedir. Bu bölümde hem sayısal verilerle profesyonel sağlık çalışanlarının göç durumu ortaya konulmuş hem de göç eden hemşirelerle yapılan görüşme raporları sunularak göçe dair çok yönlü bakışın geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hemşire, Göç, Birleşik Krallık, Sağlık çalışanı

Abstract

Global migration and its causes are also valid for health professionals. In the 21st century, factors such as the aging population of developed countries, decreases in

gerçekleştiğini, bu iyileştirmeler nedeniyle Güneydoğu Asya ülkelerinin dışına da hemşire göçünün hızlanabileceğini belirtmiştir (Kyoko et al., 2020).

Sağlık çalışanlarının uluslararası göçü sağlık politikasının önemli bir bileşeni hâline gelmiştir. Küresel nüfusun yaşlanmasıyla birlikte bireylerin bakım hizmetlerinin artacağı ve bu nedenle birçok ülkede sağlık çalışanlarının iş gücü sıkıntısının artacağı öngörülmektedir. 2050 yılına kadar 60 yaş ve üzeri insanların dünya nüfusu içindeki oranı %12'den yaklaşık %21'e yükseleceği belirtilmektedir. Sağlık hizmetlerine olan talebin karşılanması için öncelikle yeterli sayıda sağlık çalışanının sağlanması önem arz etmektedir (Szpakowski et al., 2019). Bu nedenle yüksek gelirli ülkeler uluslararası işe alım yoluyla sağlık çalışanlarının uluslararası göçünü cazip hâle getirmektedir (Vafeas & Hendricks, 2018). Bu durum sağlık çalışanlarının yüksek gelirli ülkelerde artmasına ancak düşük gelirli ülkelerde ise hissedilir şekilde azalmasına sebep olmaktadır (Prescott & Nichter, 2014). Kavimler Göçü ile başlayan insan hareketliliği yüzyıllar boyunca değişen çevre, teknoloji ve küreselleşme ile çok daha karmaşık hâle gelmiştir. Bu nedenle göç istatistiklerinin yanı sıra sağlık çalışanlarının göç ve göç etme eğilimini etkileyen etmenlerin sosyolojik, psikolojik ve fizyolojik boyutlarını da içerecek şekilde ayrıntılı incelenmesi sağlık politikalarının şekillenmesine ışık tutacaktır.

Kaynakça

Alameddine, M., Kharroubi, S. A., Dumit, N. Y., Kassas, S., Diab-El-Harake, M. & Richa, N. (2020). What made Lebanese emigrant nurses leave and what would bring them back? A cross-sectional survey. *International Journal of Nursing Studies*, *103*, 103497. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2019.103497

Baker, C. (2021). NHS staff from overseas: statistics. In *Commons Library Research Briefing*. https://doi.org/10.1136/bmj.j1828

Bennett, D. & Hylton, R. (2021). *Nurse migration : Job satisfaction and organizational commitment among nurses in the Caribbean*. *12*(2), 213–216. https://www.proquest.com/docview/2557261210/fulltextPDF/601DD686188C4142PQ/1?accountid=207160 tarihi: 22 Haziran 2020.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme 2021 Raporu" (PDF). hdr.undp.org (İngilizce). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. 8 Eylül 2022. ss. 272-276. Erişim tarihi: 02 Ekim 2022

Connell, J. (2008). The international migration of health workers. In P. Boyle (Ed.), *News.Ge* (First publ). Routledege Taylor&Francis Group.

Dikici, E. (2021). Migration, Integration and Education Nexus: Turks in the United Kingdom. *Milli Egitim*, *50*(Special Issue 1), 969–990. https://doi.org/10.37669/milliegitim.941937

Humphries, N., Connell, J., Negin, J. & Buchan, J. (2019). Tracking the leavers: Towards a better understanding of doctor migration from Ireland to Australia 2008-2018. *Human Resources for Health*, *17*(1), 1–11. https://doi.org/10.1186/s12960-019-0365-5

Hüsmenoğlu, M. & Tuna, R. (2020). Nurse Migration Starting with Globalization: Bulgaria Status Analysis. *Journal of Education and Research in Nursing*, *17*(2), 199–202. https://doi.org/10.5222/head.2020.88709

Kyoko, S., Naruse, K. & Puangrat, B. (2020). Does the mutual recognition agreement on nursing services accelerate nurse migration in member countries of the Association of Southeast Asian Nations? *Nursing Open*, *7*(4), 1187–1196. https://doi.org/10.1002/nop2.504

MAC. (2021). *MAC Annual Report* (Issue December).

Mutluay, B. (2019). *12 EYLÜL 1980 sonrası Türkiye'den Birleşik Krallık'ye politik göç (1980-1989)*. Hacettepe Üniversitesi.

Okumuş, N., Eğin, E., Kosdak, M. & Çipil, Z. (2016). Sağlık Çalışanlarının Uluslararası Göçü / İstihdamı. *T. C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık İnsan Gücü Planlama Daire Başkanlığı*, *2*, 1–16.

Prescott, M. & Nichter, M. (2014). Transnational nurse migration: Future directions for medical anthropological research. *Social Science and Medicine*, *107*, 113–123. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.02.026

Rolle Sands, S., Ingraham, K. & Salami, B. O. (2020). Caribbean nurse migration-A scoping review. *Human Resources for Health*, *18*(1), 1–11. https://doi.org/10.1186/s12960-020-00466-y

Shah, R. S. (2015). The international migration of health workers ethics, rights and justice. In *Paper Knowledge . Toward a Media History of Documents* (Vol. 3, Issue April). Palgrave Macmillan.

Szpakowski, R., Dykowska, G., Fronczak, A., Zając, P. & Czerw, A. (2019). Migrations of nurses and doctors from Poland: Data for the years 2014–2020 based on the sample of the capital city of Warsaw. *Archives of Medical Science*, *15*(4), 811–820. https://doi.org/10.5114/aoms.2017.72406

The World Bank. (2022). *World Bank Open Data*. https://data.worldbank.org/

UK Parliament House of Commons Library. (2022). *Migration statistics*. https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06077/

Vafeas, C. & Hendricks, J. (2018). A heuristic study of UK nurses' migration to WA: Living the dream downunder. *Collegian*, *25*(1), 89–95. https://doi.org/10.1016/j.colegn.2017.04.001

Word Health Organization. (2016). Global strategy on human resources for health: Workforce 2030. In *World Health Organization*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/250368/9789241511131-eng.pdf

World Health Organization (WHO). (2020). *State of the world's nursing*. https://doi.org/10.18356/ed56dc67-en

World Health Organization (WHO). (2022a). *Health workforce*. https://www.who.int/teams/health-workforce/migration

World Health Organization (WHO). (2022b). *Managing health workforce migration-the global code of practice*. https://www.who.int/teams/health-workforce/migration/practice

World Health Organization (WHO). (2022c). *Monitoring progress on implementation of the WHO global code*. https://www.who.int/teams/health-workforce/migration/code-nri

REASONS AND EXPERIENCES FOR NURSES IMMIGRANT FROM TURKEY TO THE UNITED KINGDOM

Seher Yurt - Sevim Şen

Abstract

Global migration and its causes are also valid concerns for health professionals. In the 21 st century, factors such as the aging population of developed countries, decreases in fertility, economic crisis, and better living and working conditions make immigration attractive to health professionals trained in different countries. The World Health Organization reports that international migration among healthcare workers has increased and number of immigrant doctors and nurses working in OECD countries has increased by 60% in the last ten years. The fact that these countries offer policies that make immigration attractive, working and remuneration conditions are flexible, and the social welfare level is good make immigration more and more appealing. This situation results in the loss of qualified health professionals and investment in human resources for the countries of emigration and the loss of investment poses a threat for the remaining countries to achieve their health, human rights, and sustainable development goals. The available data indicates that this migration movement will gradually gain momentum. States have an important role in the delivery of health services. In particular, countries of immigration need to create strong policies against the policies of countries that make immigration attractive and implement these policies. A new business area has also emerged for private entrepreneurs who are aware of this process. These intermediary firms established for migration facilitate the migration process, both gaining economically from this process and accelerating migration. Studies on migration mainly provide numerical data. However, the phenomenon of migration also includes many challenges for migrant professionals: language, adaptation to cultural and living conditions, sense of belonging, connecting to the country left behind longings for family and social environment. In this section, the immigration status of health professionals is revealed with numerical data, and it is aimed to develop a multi-faceted view on immigration by presenting the interview report with migrating nurses.

Keywords: Nurse, Migration, UK, Health Worker

2014). Human mobility, which started with the migration of tribes, has become much more complex with the changing environment, technology and globalization over the centuries. For this reason, in addition to migration statistics, a detailed examination of the factors affecting the migration and migration tendency of health workers, including sociological, psychological and physiological dimensions, will shed light on the shaping of health policies.

References

Alameddine, M., Kharroubi, S. A., Dumit, N. Y., Kassas, S., Diab-El-Harake, M. & Richa, N. (2020). What made Lebanese emigrant nurses leave and what would bring them back? A cross-sectional survey. *International Journal of Nursing Studies*, *103*, 103497. https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2019.103497

Baker, C. (2021). NHS staff from overseas: statistics. In *Commons Library Research Briefing*. https://doi.org/10.1136/bmj.j1828

Bennett, D. & Hylton, R. (2021). *Nurse migration : Job satisfaction and organizational commitment among nurses in the Caribbean*. *12*(2), 213–216. https://www.proquest.com/docview/2557261210/fulltextPDF/601DD686188C4142PQ/1?accountid=207160 tarihi: 22 Haziran 2020.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme 2021 Raporu" (PDF). hdr.undp.org (İngilizce). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. 8 Eylül 2022. ss. 272-276. Erişim tarihi: 02 Ekim 2022

Connell, J. (2008). The international migration of health workers. In P. Boyle (Ed.), *News.Ge* (First publ). Routledege Taylor&Francis Group.

Dikici, E. (2021). Migration, Integration and Education Nexus: Turks in the United Kingdom. *Milli Egitim*, *50*(Special Issue 1), 969–990. https://doi.org/10.37669/milliegitim.941937

Humphries, N., Connell, J., Negin, J. & Buchan, J. (2019). Tracking the leavers: Towards a better understanding of doctor migration from Ireland to Australia 2008-2018. *Human Resources for Health*, *17*(1), 1–11. https://doi.org/10.1186/s12960-019-0365-5

Hüsmenoğlu, M. & Tuna, R. (2020). Nurse Migration Starting with Globalization: Bulgaria Status Analysis. *Journal of Education and Research in Nursing*, *17*(2), 199–202. https://doi.org/10.5222/head.2020.88709

Kyoko, S., Naruse, K. & Puangrat, B. (2020). Does the mutual recognition agreement on nursing services accelerate nurse migration in member countries of the Association of Southeast Asian Nations? *Nursing Open*, *7*(4), 1187–1196. https://doi.org/10.1002/nop2.504

MAC. (2021). *MAC Annual Report* (Issue December).

Mutluay, B. (2019). *12 EYLÜL 1980 sonrası Türkiye'den Birleşik Krallık'ye politik göç (1980-1989)*. Hacettepe Üniversitesi.

Okumuş, N., Eğin, E., Kosdak, M. & Çipil, Z. (2016). Sağlık Çalışanlarının Uluslararası Göçü / İstihdamı. *T. C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık İnsan Gücü Planlama Daire Başkanlığı*, *2*, 1–16.

Prescott, M. & Nichter, M. (2014). Transnational nurse migration: Future directions for medical anthropological research. *Social Science and Medicine*, *107*, 113–123. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.02.026

Rolle Sands, S., Ingraham, K. & Salami, B. O. (2020). Caribbean nurse migration-A scoping review. *Human Resources for Health*, *18*(1), 1–11. https://doi.org/10.1186/s12960-020-00466-y

Shah, R. S. (2015). The international migration of health workers ethics, rights and justice. In *Paper Knowledge . Toward a Media History of Documents* (Vol. 3, Issue April). Palgrave Macmillan.

Szpakowski, R., Dykowska, G., Fronczak, A., Zając, P. & Czerw, A. (2019). Migrations of nurses and doctors from Poland: Data for the years 2014–2020 based on the sample of the capital city of Warsaw. *Archives of Medical Science*, *15*(4), 811–820. https://doi.org/10.5114/aoms.2017.72406

The World Bank. (2022). *World Bank Open Data*. https://data.worldbank.org/

UK Parliament House of Commons Library. (2022). *Migration statistics*. https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06077/

Vafeas, C. & Hendricks, J. (2018). A heuristic study of UK nurses' migration to WA: Living the dream downunder. *Collegian*, *25*(1), 89–95. https://doi.org/10.1016/j.colegn.2017.04.001

Word Health Organization. (2016). Global strategy on human resources for health: Workforce 2030. In *World Health Organization*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/250368/9789241511131-eng.pdf

World Health Organization (WHO). (2020). *State of the world's nursing*. https://doi.org/10.18356/ed56dc67-en

World Health Organization (WHO). (2022a). *Health workforce*. https://www.who.int/teams/health-workforce/migration

World Health Organization (WHO). (2022b). *Managing health workforce migration-the global code of practice*. https://www.who.int/teams/health-workforce/migration/practice

World Health Organization (WHO). (2022c). *Monitoring progress on implementation of the WHO global code*. https://www.who.int/teams/health-workforce/migration/code-nri

COVID-19 PANDEMİSİNDE NORMALLEŞME VE GÖÇ (KURUMSAL ÖLÇEKTE MİKRO BİR MODELLEME)[1]

Ali Öztürk - Hasan Basri Savaş

Özet

Korona virüsü salgınının yol açtığı yıkıcı sonuçlar günümüzde hâlen devam etmekte ve salgına karşı bütün çalışmalara rağmen süreç bitmiş değildir. Dahası, bütün çabalara rağmen hâlâ iyi bir tahminde bulunabilmek pek mümkün değildir. Henüz kesin bir tedavi yöntemi bulunamamıştır. Başlangıçta tek silahımız sıkı tedbirlerken şimdi ise aşılar hızla uygulamaya geçirildi. İyi senaryolar için umutlu olmak istenilmekte ve en önemlisi artık normalleşmeye geçiş istenmektedir. Nitekim bu da başta ülkemiz olmak üzere neredeyse tüm dünyada büyük ölçüde gerçekleşmiştir. Zira bu kadar olağanüstülük hiçbir açıdan sürdürülebilir değildir. Bu yüzden okulların açılmasına karar verilmiştir Elbette, iyimserlik önemli ancak yine en kötü durumlara hazırlıklı olmak gerekmektedir. Üstelik üniversitelere bu konuda daha büyük görevler düşmektedir. Birçok konuyla birlikte göç olgusuyla pandemi arasında büyük bir ilişki olduğu bilinmektedir. Zira göçler, insan sağlığını etkileyen ve Covid-19 pandemisi sürecinde normalleşmeyi belirleyecek önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bu makalenin amacı, bu çerçevede genelde üniversitelere özelde ise Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesine (ALKÜ) muhtemel riskler ve çözüm önerilerine yönelik sistemli bir senaryo çizmek ve nitel araştırma tekniklerine dayalı uzman görüşleriyle bu sistemli örgüyü disiplinler arası bir perspektiften olgunluğa kavuşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Göçmen sağlığı, Normalleşme, ALKU.

Abstract

The devastating consequences of the corona virus pandemic continue today. Despite all the efforts against the pandemic, the process is not over. Moreover, despite all efforts, it is still not possible to make a good estimate. A definitive treatment management has not been found yet. In the beginning, our only weapon was strict measures. Now, vaccines have been implemented rapidly. It is desirable to be hopeful

[1] Bu kitap bölümünün bir kısmı daha önce uluslararası alan indeksli dergide, İngilizce olarak aşağıdaki künye ile yayınlanmıştır. Bu makalenin Türkçe tercümesi yazarlar tarafından geliştirilerek yeniden düzenlenmiş, araştırma devam ettirilmiş, veriler güncellenmiş ve göç odaklı olarak kitap bölümü hâline dönüştürülmüştür. Makale künyesi: " COVID-19 Pandemic and Precautions and Risks for Institutional Normalization (In the Example of ALKU Professional Opinion). ELECTR J MED ED TE, 2022, Volume 15, Issue 2, Article No: em2202. https://doi.org/10.29333/ejmets/11536"

Çıkar Çatışması:

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Verilere Ulaşım:

Yazarlardan talep edilerek araştırmaya ait bütün ham verilere ulaşılabilir.

Yazar Katkıları:

Yazarların hepsi çalışmanın tasarımı, araştırmanın yapılması, yazılması, literatür taraması ve tartışma kısımlarına katkı sunmuşlardır.

Finansal Destek:

Çalışmada finansal bir destek bulunmamaktadır. Araştırma için gerekli masraflar yazarlar tarafından karşılanmıştır.

Teşekkür

Araştırmanın başında ekibimizde yer alan daha sonra proje yoğunluğu sebebiyle, kendi isteği ile bu çalışmadan feragat eden Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Enes Sözen'e katkıları için çok teşekkür ederiz.

Kaynakça

Aydın Kılınç Z, Dag E. Türkiye'de İlk 2 Ay Boyunca Covid-19 Salgınına Genel Bakış. Turk J Health S. 2020:1:(1):2-17.

Betts, Alexander. (2014). The global governance of crisis migration, httpswww.fmreview.orgsitesfmrfiles-FMRdownloadsencrisisbetts.pdf. Erişim tarihi: 16.12.2018.

Bojorquez-Chapela I, Strathdee SA, Garfein RS, et al. The impact of the COVID-19 pandemic among migrants in shelters in Tijuana, Baja California, Mexico. BMJ Global Health 2022;7:e007202. Doi:10.1136/ bmjgh-2021-007202

Cakir Z, Savas HB. A Mathematical Modelling Approach in the Spread of the Novel 2019 Coronavirus SARS-CoV-2 (COVID-19) Pandemic. Electron J Gen Med. 2020;17(4):em205. https://doi.org/10.29333/ejgm/7861.

Cakir Z, Savas HB. A mathematical modelling for the COVID-19 pandemic in Iran. Ortadogu Tıp Derg. 2020;12(2):206-210. https://doi.org/10.21601/ortadogutipdergisi.715612.

Cakir Z, Savas HB. Mathematical modeling for the course of COVID-19 pandemics in Libya. American Institute of Physics C.P. 2021;2325;(1):020056. https://doi.org/10.1063/5.0040372.

Cross F. L., Gonzalez Benson O. (2020). The coronavirus pandemic and immigrant communities: A crisis that demands more of the social work profession. *Affilia-Journal of Women and Social Work*, 36(1), 113-119. https://doi.org/10.1177/0886109920960832.

https://islamansiklopedisi.org.tr/taun Erişim Tarihi: 23. 11. 2020

https://www.migrationdataportal.org/themes/migration-data-relevant-covid-19-pandemic erişim tarihi: 19.11.2022

https://www.migrationdataportal.org/themes/migration-data-relevant-covid-19-pandemic erişim tarihi: 19.11.2022

https://www.worldometers.info/coronavirus/. İnternet kaynağı. Erişim tarihi: 08.11.2022.

https://www.worldometers.info/coronavirus/country/turkey/. İnternet kaynağı. Erişim tarihi: 08.11.2022.

Knobler C.M., Gelbart, W.M. (2009). Physical chemistry of DNA viruses. Annu. Rev. Phys. Chem, 60, 367–383.

Nas, F. (2019). Göç ve Demokrasinin Geleceği. OPUS International Journal of Society Researches , 13 (19) , 2125-2149 . DOI: 10.26466/opus.592954

Ozturk A, Savas HB, Sozen ME. COVID-19 Pandemic and Precautions and Risks for Institutional Normalization (In the Example of ALKU Professional Opinion). ELECTR J MED ED TE, 2022, Volume 15, Issue 2, Article No: em2202. https://doi.org/10.29333/ejmets/11536

Ozturk A. COVID19 Pandemisi Sürecinde Sosyal İzolasyon, Fiziki Mesafe ve Sosyal Sağlık Durumu. Turk J Health S. 2020:1:(1):42-48.

ÖZTÜRK, A. (2018). "Göç ve Kriz", Göç Sosyolojisi-Farklı Boyutlarıyla Göç, Ed. Rıdvan Şimşek, Akademisyen Kitapevi, ss. 95-107.

Öztürk, A. (2020). Siber Küresel: Nano-İnsan, Sanalite Toplum ve Diji-Topluluklar (Qu-Post Pandemi Sonrası Dünya) . Çocuk ve Medeniyet , 5 (9) , 55-71 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57383/813174

Öztürk, A. (2022) Göçün Şeytanlaştırılması ve Lanetli Görünürlük Enstrümanları (İndirgemeci ve Manipülatif Vitrin Kurgusu Bağlamında) DÜNYA GÖÇ HAREKETLERİNDE YERELLEŞME VE KÜRESELLEŞME Din ve Sanatın Göçünden Buğdayın Göçüne Dünya Göç Hareketleri Dizisi – 2, Nobel, Ankara.

Savas HB, Cakir Z, Sozen ME. Comparison of Estimated and Real COVID-19 Cases and Deaths for 45 Days. J Clin Exp Invest. 2021:12:1:em00765. https://doi.org/10.29333/jcei/9565.

Savas HB, Sozen ME. Preventive Nutritional Style for New Type 2019 Coronavirus SARS-CoV-2 (COVID-19) Pandemic). Int J Acad Med Pharm, 2021;3(1);88-91. http://dx.doi.org/10.29228/jamp.47018.

Weiss, S.R., Leibowitz, J.L. (2011). Coronavirus pathogenesis. Adv Virus Res, 81, 85-164.

NORMALIZATION AND MIGRATION IN THE COVID 19 PANDEMIC (AN INSTITUTIONAL-SCALE MICRO-MODELLING)[1]

Ali Öztürk - Hasan Basri Savaş

Abstract

The devastating consequences of the corona virus pandemic continue today. Despite all the efforts against the pandemic, the process is not over. Moreover, despite all efforts, it is still not possible to make a good estimate. A definitive treatment management has not been found yet. In the beginning, our only weapon was strict measures. Now, vaccines have been implemented rapidly. It is desirable to be hopeful for good scenarios. Most importantly, normalization is now desired. That's why we see the smallest improvement as an opportunity. Because such extraordinariness is not sustainable in any way. That's why it was decided to open schools. Of course, optimism is important, but it is still necessary to be prepared for the worst. Moreover, universities have greater responsibilities in this regard. Along with many issues, it is known that there is a great relationship between the phenomenon of migration and the pandemic. Migration is one of the most important factors that affect human health and determine normalization during the Covid-19 pandemic process. The aim of this article is to draw a systematic scenario for universities in general, and Alanya Alaaddin Keykubat University (ALKU) in particular, for possible risks and solution proposals, and to bring this systematic structure to maturity from an interdisciplinary perspective with expert opinions based on qualitative research techniques.

Keywords: Immigration, Normalization, Pandemic, Institution, ALKU.

Introduction

Covid 19 (severe acute respiratory syndrome coronavirus-2 (SARS-CoV-2)) is defined as a viral and contagious respiratory disease that emerged from the Far East at the end of 2019 and spread very rapidly all over the world. Then the need for hospitalization, intensive care and intubation at certain rates, which affect the world

1 This chapter has been previously published in an internationally indexed journal in English with the citation below. The Turkish translation of this article was developed and rearranged by the authors, the research was continued, the data was updated and it was converted into a book chapter with a focus on migration. first version of the article and tag printing: "COVID-19 Pandemic and Precautions and Risks for Institutional Normalization (In the Example of ALKU Professional Opinion). ELECTR J MED ED TE, 2022, Volume 15, Issue 2, Article No: em2202. https://doi.org/10.29333/ejmets/11536"

We would like to Dr. Mehmet Enes Sözen, who was in our team at the beginning of the research and contributed to the study. However, he had to leave due to his busy works.

References

Aydın Kılınç Z, Dag E. Türkiye'de İlk 2 Ay Boyunca Covid-19 Salgınına Genel Bakış. Turk J Health S. 2020:11):2-17.

Betts, Alexander. (2014). The global governance of crisis migration, httpswww.fmreview.orgsitesfmrfiles-FMRdownloadsencrisisbetts.pdf. Erişim tarihi: 16.12.2018.

Bojorquez-Chapela I, Strathdee SA, Garfein RS, et al. The impact of the COVID-19 pandemic among migrants in shelters in Tijuana, Baja California, Mexico. BMJ Global Health 2022;7:e007202. Doi:10.1136/ bmjgh-2021-007202

Cakir Z, Savas HB. A Mathematical Modelling Approach in the Spread of the Novel 2019 Coronavirus SARS-CoV-2 (COVID-19) Pandemic. Electron J Gen Med. 2020;17(4):em205. https://doi.org/10.29333/ejgm/7861.

Cakir Z, Savas HB. A mathematical modelling for the COVID-19 pandemic in Iran. Ortadogu Tıp Derg. 2020;12(2):206-210. https://doi.org/10.21601/ortadogutipdergisi.715612.

Cakir Z, Savas HB. Mathematical modeling for the course of COVID-19 pandemics in Libya. American Institute of Physics C.P. 2021;2325;(1):020056. https://doi.org/10.1063/5.0040372.

Cross F. L., Gonzalez Benson O. (2020). The coronavirus pandemic and immigrant communities: A crisis that demands more of the social work profession. *Affilia-Journal of Women and Social Work*, 36(1), 113-119. https://doi.org/10.1177/0886109920960832.

https://islamansiklopedisi.org.tr/taun Erişim Tarihi: 23. 11. 2020

https://www.migrationdataportal.org/themes/migration-data-relevant-covid-19-pandemic erişim tarihi: 19.11.2022

https://www.migrationdataportal.org/themes/migration-data-relevant-covid-19-pandemic erişim tarihi: 19.11.2022

https://www.worldometers.info/coronavirus/. İnternet kaynağı. Erişim tarihi: 08.11.2022.

https://www.worldometers.info/coronavirus/country/turkey/. İnternet kaynağı. Erişim tarihi: 08.11.2022.

Knobler C.M., Gelbart, W.M. (2009). Physical chemistry of DNA viruses. Annu. Rev. Phys. Chem, 60, 367–383.

Nas, F. (2019). Göç ve Demokrasinin Geleceği. OPUS International Journal of Society Researches , 13 (19) , 2125-2149 . DOI: 10.26466/opus.592954

Ozturk A, Savas HB, Sozen ME. COVID-19 Pandemic and Precautions and Risks for Institutional Normalization (In the Example of ALKU Professional Opinion). ELECTR J MED ED TE, 2022, Volume 15, Issue 2, Article No: em2202. https://doi.org/10.29333/ejmets/11536

Ozturk A. COVID19 Pandemisi Sürecinde Sosyal İzolasyon, Fiziki Mesafe ve Sosyal Sağlık Durumu. Turk J Health S. 2020:11):42-48.

ÖZTÜRK, A. (2018). "Göç ve Kriz", Göç Sosyolojisi-Farklı Boyutlarıyla Göç, Ed. Rıdvan Şimşek, Akademisyen Kitapevi, ss. 95-107.

Öztürk, A. (2020). Siber Küresel: Nano-İnsan, Sanalite Toplum ve Diji-Topluluklar (Qu-Post Pandemi Sonrası Dünya) . Çocuk ve Medeniyet , 5 (9) , 55-71 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/cm/issue/57383/813174

Öztürk, A. (2022) Göçün Şeytanlaştırılması ve Lanetli Görünürlük Enstrümanları (İndirgemeci ve Manipülatif Vitrin Kurgusu Bağlamında) DÜNYA GÖÇ HAREKETLERİNDE YERELLEŞME VE KÜRESELLEŞME Din ve Sanatın Göçünden Buğdayın Göçüne Dünya Göç Hareketleri Dizisi – 2, Nobel, Ankara.

Savas HB, Cakir Z, Sozen ME. Comparison of Estimated and Real COVID-19 Cases and Deaths for 45 Days. J Clin Exp Invest. 2021:12:1:em00765. https://doi.org/10.29333/jcei/9565.

Savas HB, Sozen ME. Preventive Nutritional Style for New Type 2019 Coronavirus SARS-CoV-2 (COVID-19) Pandemic). Int J Acad Med Pharm, 2021;3(1);88-91. http://dx.doi.org/10.29228/jamp.47018.

Weiss, S.R., Leibowitz, J.L. (2011). Coronavirus pathogenesis. Adv Virus Res, 81, 85-164.

ALMANYA'DA ULUSLARARASI HEMŞİRELERİN İŞE ALINMASI VE ENTEGRASYONU

Yazar: Patricia Beck[1]

Çeviri: Şeyma Kuru[2]

Özet

Gerçekleşen demografik değişim ve hemşire sayısının dramatik bir şekilde eksik olması, Alman sağlık sistemi için büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Federal Hükûmet, sağlık sisteminde artan hemşirelik talebinin gelecekte karşılanabilmesini sağlamak için yurt dışından profesyonel hemşire alımını politik bir önlem olarak görmektedir. Bu amaçla siyasi düzeyde yasal düzenlemelerin yanı sıra, çeşitli danışmanlık ve destek seçenekleri de hayata geçirilmiştir. Bunlar, yurt dışından profesyonel hemşirelerin işe alım ve tanınma süreciyle bağlantılı olarak ülkeye girişini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda araştırmalar bütünleştirici önlemlerin olumlu etkisini kanıtlamakta ancak Almanya'daki iş yerlerinde sürdürülebilir entegrasyon için alan çapında önlem eksikliği vardır. Ek zaman, finans ve insan kaynaklarına yatırım yapıp yapmama ve ne ölçüde yatırım yapılacağına sağlık sektöründeki sorumlu aktörlerin karar vermesi uygundur.

Anahtar Kelimeler: Eksiklik, Almanya, Göç, Uluslararasılaşma, Bakım, İş entegrasyonu

Abstract

The demographic shift and severe shortage of nurses present a significant obstacle for the German healthcare system. The government views recruiting nurses from overseas as a policy initiative to guarantee that future demand for nursing care in the health sector can be satisfied. In pursuit of this objective, legislation has been enacted at the political level, and various counselling and support programmes have been established. These measures are intended to facilitate the entry of nursing professionals from overseas, related to the recruitment and recognition process. Meanwhile, research shows that integrative measures have a positive impact, but Germany lacks comprehensive measures for enduring workplace integration. It is the responsibility of healthcare stakeholders to determine whether and to what degree they should invest in extra time, financial resources, and personnel.

Keywords: Nursing Shortage, Germany, Migration, Internationalisation, Work Integration

[1] Zugehörigkeit: ifgs Institut für Gesundheit & Soziales, (FOM)

[2] Antalya Bilim Üniversitesi Psikoloji Bölümü Araştırma Görevlisi

ve uzun vadede bu personelleri bu alt sektörde tutmak giderek zorlaşmaktadır. Federal Hükûmet, bir yandan hemşirelik mesleğinin bir bütün olarak çekiciliğini daha da artırmayı amaçlarken diğer yandan uluslararası profesyonel hemşirelerin işe alınmasını, vasıflı işçileri güvence altına almak açısından bir strateji olarak görmektedir. Bu yeni bir fenomen olmamakla birlikte son yıllarda özellikle göçmen profesyonellerin sayısı -özellikle üçüncü ülkelerden gelen- muazzam bir artış göstermiştir. Bunun yanı sıra yurt dışından gelen çalışanları işe alma ve tanıma süreçleri son derece karmaşıktır. Bu nedenle gelecekte bürokratik engellerin azaltılmasının ve prosedürlerin karmaşıklığının acilen basitleştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Sistematik engellere ek olarak, hemşirelik mesleğinin farklı algıları ve beklentileri ile dilsel, kültürel ve niteliklerle ilgili farklılıklar kültürler arası iş birliğini zorlaştırabilir. Bu nedenle işe alınan vasıflı işçilerin bir şirket entegrasyon yönetimi çerçevesinde hazırlanması ve görevlendirilmesi çok önemlidir . Bununla birlikte şimdiye kadar sağlık kurumlarında işe alınan profesyonel çalışanların sosyal ve operasyonel entegrasyonu için sadece bireysel önlemler alınmıştır. Çoğunlukla sosyal ve iş yeri entegrasyon yönetimi için ek kaynakların yanı sıra bütünsel ve sürdürülebilir kavramların eksikliği söz konusudur. Ayrıca hem kültürler arası eğitim gibi bireysel önlemler hem de entegrasyon yönetiminin getirilmesi gibi organizasyonel önlemler gereklidir. Burada işe alınan profesyonel hemşireler Almanya'daki yaşama ve iş hayatına hazırlanırken onların uzun vadeli çalışmalarını da sağlamak için acil bir eyleme ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Göçmen bakım veren sağlık çalışanlarına ve bakım sektöründeki işçi aracılarının artan payına ilişkin, veri durumu yetersiz olduğundan daha fazla araştırma gereklidir. Ek olarak, sağlık kurumlarının göçmen profesyonel çalışanların uyum ve entegrasyon konularına daha fazla dikkat etmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca neyin etkili ve umut verici olduğunu belirlemek için entegrasyon önlemleri değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Beck, P., Mratschkowski A., Matusiewicz, D. (2022): Interkulturelle Öffnung im Gesundheitswesen fördert einen solidarischen Umgang. Gesundheitswesen. 84: 333–335. https://doi.org/10.1055/a-1236-3630.

Bertelsmann Stiftung (2021): Pflegereport 2030, eingesehen unter: https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/themenreport-pflege-2030 [Erişim: 26.082021].

BMG (2022): Anzahl der Pflegebedürftigen und über 80-Jährigen in Deutschland bis zum Jahr 2060 (in Millionen) Statista, eingesehen unter: Pflegebedürftigen und über 80-Jährigen in Deutschland bis 2060 | Statista [Erişim: 26.09.2022].

BMWi (2020): Kriterien zur Analyse von Drittstaaten zur Gewinnung von Auszubildenden in der Pflege, eingesehen unter: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/kriterien-zur-analyse-von-drittstaaten-zur-gewinnung-von-auszubildenden-fuer-die-pflege.pdf?__blob=publicationFile&v=10 [Erişim: 26.08.2021].

Bonin, H.; Braeseke G.; Ganserer A. (2015): Internationale Fachkräfterekrutierung in der deutschen Pflegebranche Chancen und Hemmnisse aus Sicht der Einrichtungen, eingesehen unter: https://www.ber-

telsmann-stiftung.de/fileadmin/files/Projekte/28_Einwanderung_und_Vielfalt/Studie_IB_Internationale_Fachkraefterekrutierung_in_der_deutschen_Pflegebranche_2015.pdf [Erişim: 26.08.2021].

Böse, C.; Schmitz, N. (2021): Auswertung der amtlichen Statistik zum Anerkennungsgesetz des Bundes für 2020. Ergebnisse des BIBB-Anerkennungsmonitorings, Bonn, eingesehen unter: https://datapool-bibb.bibb.de/pdfs/Boese_Schmitz_2021_Anerkennungsgesetz_Monitoring.pdf [Erişim: 13.09.2022].

Bundesagentur für Arbeit (2018): Fachkräfteengpassanalyse, eingesehen unter: https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/201806/arbeitsmarktberichte/fk-engpassanalyse/fk-engpassanalyse-d-0-201806-pdf.pdf?__blob=publicationFile [Erişim: 26.08.2021].

Bundesagentur für Arbeit (2021): Arbeitsmarktsituation im Pflegebereich, eingesehen unter: https://statistik.arbeitsagentur.de/DE/Statischer-Content/Statistiken/Themen-im-Fokus/Berufe/Generische-Publikationen/Altenpflege.pdf?__blob=publicationFile&v=7 [Erişim: 26.08.2021].

Bundesagentur für Arbeit (2022): Arbeits- und Fachkräftemangel trotz Arbeitslosigkeit, eingesehen unter: Arbeits-und-Fachkraeftemangel-trotz-Arbeitslosigkeit.pdf;jsessionid=34D3166DBC1B8A1EBB676E4577D9ECFB (arbeitsagentur.de) [Erişim: 26.08.2021].

Deutsches Ärzteblatt (2021): Pflegemangel im Fokus; 118 (33-34): A-1500 / B- 1244, eingesehen unter: https://www.aerzteblatt.de/nachrichten/sw/pflegenotstand?s=&p=1&n=1&aid=220864 [Erişim: 26.08.2021].

Handtke O, Schilgen B, Mösko M. Culturally competent healthcare – a scoping review of strategies implemented in healthcare organizations and a model of culturally competent healthcare provision. PloS One. 2019;14:e0219971.

Heß, Barbara (2021): Potenziale von Asylantragstellenden: Analyse der „SoKo"-Sozialstrukturdaten. Halbjahresbericht 2021. Berichtsreihen zu Migration und Integration, Reihe 3, Nürnberg: Forschungszentrum Migration, Integration und Asyl des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge, eingesehen unter: Potenziale von Asylantragstellenden: Analyse der „SoKo"-Sozialstrukturdaten (bamf.de) [Erişim: 26.08.2021].

International Council of Nurses (2021): International Council of Nurses policy brief: The global nursing shortage and Nurse Retention, eingesehen unter: ICN Policy Brief_Nurse Shortage and Retention_0.pdf [Eişim: 14.12.2021].

Isfort, Michael; Gessenich, Helga; Tucman, Daniel (2022): Berufseinmündung und Berufsverbleib in der Pflege in NRW. Eine Analyse der Einstiegs-, Bindungs- und Haltefaktoren im Berufsfeld der Pflege einschließlich der Ermittlung relevanter Gehaltsstrukturen und -daten. Hrsg. Von Deutsches Institut für angewandte Pflegeforschung e.V. (DIP), Köln, eingesehen unter: https://www.dip.de/fileadmin/data/pdf/Pressemitteilungen_Institut/Berufseinm%C3%BCndung_Studienbericht.pdf [Erişim: 14.12.2021].

Mediendienst Integration (2021): Factsheet Zuwanderung von Pflegekräften und Ärztinnen & Ärzten. Das Wichtigste In Kürze, eingesehen unter: https://mediendienst-integration.de/fileadmin/Dateien/Pflege_Fachkraefte_Ausland_Mediendienst_Factsheet_neu_2021.pdf [Erişim: 14.12.2021].

OECD (2021): International migration and movement of nursing personnel to and within OECD countries – 2000 to 2018. Developments in countries of destination and impact on countries of origin, eingesehen unter: International migration and movement of nursing personnel to and within OECD countries – 2000 to 2018 : Developments in countries of destination and impact on countries of origin | en | OECD [Erişim: 14.12.2021].

Primeau, M. D., Champagne, F.; Lavoie-Tremblay, M. (2014): Foreign-Trained Nurses' Experiences and Socioprofessional Integration Best Practices: An Integrative Literature Review. The Health Care Manager, 33(3), S. 245-253, doi: 10.1097/HCM.0000000000000018.

Pütz, R. et al. (2019): Betriebliche Integration von Pflegefachkräften aus dem Ausland. Innenansichten zu Herausforderungen globalisierter Arbeitsmärkte. Studie der Hans-Böckler-Stiftung, Nr. 416.

Hans-Böckler-Stiftung, Düsseldorf, eingesehen unter: https://www.boeckler.de/pdf/p_study_hbs_416.pdf [Erişim: 04.09.2022].

Rand, S., Pütz, R., Larsen C. (2019a): Die Herausbildung eines globalisierten Pflegearbeitsmarktes in Deutschland, in: Pütz et al. (Hrsg.): Betriebliche Integration von Pflegefachkräften aus dem Ausland, eingesehen unter: Innenansichten zu Herausforderungen globalisierter Arbeitsmärkte. Studie der Hans-Böckler-Stiftung, Nr. 416. Hans-Böckler-Stiftung, Düsseldorf, S. 20-54, eingesehen unter: https://www.boeckler.de/pdf/p_study_hbs_416.pdf [Erişim: 04.09.2022].

Rand, S., Pütz, R., Larsen C. (2019b): Dimensionen und Spanungsfelder betrieblicher Integration auf globalisieren Pflegearbeitsmärkten. Das Beispiel Deutschland, in: Pütz et al. (Hrsg.): Betriebliche Integration von Pflegefachkräften aus dem Ausland, eingesehen unter: Innenansichten zu Herausforderungen globalisierter Arbeitsmärkte. Studie der Hans-Böckler-Stiftung, Nr. 416. Hans-Böckler-Stiftung, Düsseldorf, S. 171-196; eingesehen unter: https://www.boeckler.de/pdf/p_study_hbs_416.pdf [Erişim: 04.09.2022].

Roth, C., Berger, S., Krug, K. et al. (2021): Internationally trained nurses and host nurses' perceptions of safety culture, work-life-balance, burnout, and job demand during workplace integration: a cross-sectional study. BMC Nursing 20, 77. https://doi.org/10.1186/s12912-021-00581-8

Sachverständigenrat für Integration und Migration (SVR) (2022) Systemrelevant. Migration als Stütze und Herausforderung für die Gesundheitsversorgung in Deutschland. Jahresgutachten 2022, eingesehen unter: Jahresgutachten 2022 des SVR (svr-migration.de) [Erişim: 04.09.2022].

Schenk, L., Molzberger, K., Peppler, L. et al. (2022a). Organisationaler Wandel durch Migration. Forum 37, 280–284 https://doi.org/10.1007/s12312-022-01108-1.

Schenk, L., Sonntag, P.-T., Beck, P., Khan, Z., Peppler, L., Schouler-Ocak, M. (2022b): Organisational and staff-related effects on cultural competence in the hospital setting: a cross-sectional online survey of nursing and medical staff. BMC Health Services Research 22(1). Doi: 10.1186/s12913-022-07947-x.

Smith, Jamie B., Herinek, D., Woodward-Kron, R., Ewers, M. (2022): Nurse Migration in Australia, Germany, and the UK: A Rapid Evidence Assessment of Empirical Research Involving Migrant Nurses. Policy, Politics, & Nursing Practice 23(3): 175–94. https://doi.org/10.1177/15271544221102964.

Statistisches Bundesamt (2020). Anzahl der Pflegebedürftigen in Deutschland in den Jahren 1999 bis 2019 (in 1.000). Statista, eingesehen unter: Anzahl Pflegebedürftige in Deutschland | Statista [Erişim: 04.09.2022].

World Health Organisation (2020): State of the World's Nursing Report- , eingesehen unter: 2020. https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789240003279 [Erişim:04.05.2022].

RECRUITMENT AND INTEGRATION OF INTERNATIONAL NURSES IN GERMANY

Patricia Beck

Abstract

The advancing demographic change and dramatic shortage of nursing staff are a The demographic shift and severe shortage of nurses present a significant obstacle for the German healthcare system. The government views recruiting nurses from overseas as a policy initiative to guarantee that future demand for nursing care in the health sector can be satisfied. In pursuit of this objective, legislation has been enacted at the political level, and various counselling and support programmes have been established. These measures are intended to facilitate the entry of nursing professionals from overseas, related to the recruitment and recognition process. Meanwhile, research shows that integrative measures have a positive impact, but Germany lacks comprehensive measures for enduring workplace integration. It is the responsibility of healthcare stakeholders to determine whether and to what degree they should invest in extra time, financial resources, and personnel.

Keywords: Nursing Shortage, Germany, Migration, Internationalisation, Work Integration

Introduction/ Problem definition

Nursing care in Germany is increasingly reaching its limits and the pressure within politics and society is increasing. In particular, the effects of the Corona pandemic have brought the social significance of the nursing profession and the challenges within the sector into focus (cf. SVR 2022, p. 17 ff.). Due to demographic change, the population is ageing and the number of people needing care is increasing. At the same time, there is a lack of skilled nursing staff in this country, but also worldwide (cf. BMG 2022, cf. Statista 2022). This raises the question of how the care system can be secured in the future. One of the most pressing responsibilities of health and care policy is to identify viable solutions as quickly as possible (Bertelsmann Stiftung 2021, p. 10). One strategy that has received political attention for years is the recruitment of nursing professionals from overseas (Bonin et al. 2015 p. 32, SVR 2022, p. 17 ff.). The Federal Government is employing several measures to enhance the attractiveness of the nursing profession and to establish a position on the competitive global market for skilled workers. Above all, the recruitment of skilled workers from third countries has increased significantly

pursuing the recruitment of international nurses. Securing skilled workers has long been a goal for many organisations who have turned to hiring professionals from abroad. While this is not a new trend, in recent years there has been a significant increase in the number of immigrant professionals, particularly from third countries. Nevertheless, the bureaucratic hurdles and complexity of the recruitment and recognition process remains extremely high.

Nevertheless, the bureaucratic hurdles and complexity of the recruitment and recognition process remains extremely high. This urgently needs to be simplified in order to reduce the obstacles for professionals wishing to work in Germany.

In addition to systematic obstacles, differing perceptions and expectations of the nursing profession as well as linguistic, cultural and qualification-related differences can challenge cross-cultural cooperation. Therefore, the preparation and induction of the recruited skilled workers within the framework of a company integration management is of central importance. However, so far, health care institutions have only implemented isolated initiatives towards the social and operational integration of newly recruited professionals, if they have done so at all. For the most part, there is a lack of holistic and sustainable concepts as well as additional resources for social and workplace integration management. In addition, both individual measures like intercultural training and familiarization measures such as the introduction of integration management are necessary. There is a pressing requirement for action to prepare the nursing professionals recruited to live and work in Germany and to maintain their employment in the long run.

Further research is required as there is inadequate data on international nursing professionals as well as on the increasing use of labour intermediaries in the care sector. Moreover, it is crucial for healthcare institutions to prioritize the familiarization and integration of immigrant professionals. Integration measures need to be assessed to establish their efficacy and potential.

References

Beck, P., Mratschkowski A., Matusiewicz, D. (2022): Interkulturelle Öffnung im Gesundheitswesen fördert einen solidarischen Umgang. Gesundheitswesen. 84: 333–335. https://doi.org/10.1055/a-1236-3630.

Bertelsmann Stiftung (2021): Pflegereport 2030, eingesehen unter: https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/themenreport-pflege-2030 [Erişim: 26.082021].

BMG (2022): Anzahl der Pflegebedürftigen und über 80-Jährigen in Deutschland bis zum Jahr 2060 (in Millionen) Statista, eingesehen unter: Pflegebedürftigen und über 80-Jährigen in Deutschland bis 2060 | Statista [Erişim: 26.09.2022].

BMWi (2020): Kriterien zur Analyse von Drittstaaten zur Gewinnung von Auszubildenden in der Pflege, eingesehen unter: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Studien/kriterien-zur-analyse-von-drittstaaten-zur-gewinnung-von-auszubildenden-fuer-die-pflege.pdf?__blob=publicationFile&v=10 [Erişim: 26.08.2021].

Bonin, H.; Braeseke G.; Ganserer A. (2015): Internationale Fachkräfterekrutierung in der deutschen Pflegebranche Chancen und Hemmnisse aus Sicht der Einrichtungen, eingesehen unter: https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/Projekte/28_Einwanderung_und_Vielfalt/Studie_IB_Internationale_Fachkraefterekrutierung_in_der_deutschen_Pflegebranche_2015.pdf [Erişim: 26.08.2021].

Böse, C.; Schmitz, N. (2021): Auswertung der amtlichen Statistik zum Anerkennungsgesetz des Bundes für 2020. Ergebnisse des BIBB-Anerkennungsmonitorings, Bonn, eingesehen unter: https://datapool-bibb.bibb.de/pdfs/Boese_Schmitz_2021_Anerkennungsgesetz_Monitoring.pdf [Erişim: 13.09.2022].

Bundesagentur für Arbeit (2018): Fachkräfteengpassanalyse, eingesehen unter: https://statistik.arbeitsagentur.de/Statistikdaten/Detail/201806/arbeitsmarktberichte/fk-engpassanalyse/fk-engpassanalyse-d-0-201806-pdf.pdf?__blob=publicationFile [Erişim: 26.08.2021].

Bundesagentur für Arbeit (2021): Arbeitsmarktsituation im Pflegebereich, eingesehen unter: https://statistik.arbeitsagentur.de/DE/Statischer-Content/Statistiken/Themen-im-Fokus/Berufe/Generische-Publikationen/Altenpflege.pdf?__blob=publicationFile&v=7 [Erişim: 26.08.2021].

Bundesagentur für Arbeit (2022): Arbeits- und Fachkräftemangel trotz Arbeitslosigkeit, eingesehen unter: Arbeits-und-Fachkraeftemangel-trotz-Arbeitslosigkeit.pdf;jsessionid=34D3166DBC1B8A1EBB676E4577D9ECFB (arbeitsagentur.de) [Erişim: 26.08.2021].

Deutsches Ärzteblatt (2021): Pflegemangel im Fokus; 118 (33-34): A-1500 / B- 1244, eingesehen unter: https://www.aerzteblatt.de/nachrichten/sw/pflegenotstand?s=&p=1&n=1&aid=220864 [Erişim: 26.08.2021].

Handtke O, Schilgen B, Mösko M. Culturally competent healthcare – a scoping review of strategies implemented in healthcare organizations and a model of culturally competent healthcare provision. PloS One. 2019;14:e0219971.

Heß, Barbara (2021): Potenziale von Asylantragstellenden: Analyse der „SoKo"-Sozialstrukturdaten. Halbjahresbericht 2021. Berichtsreihen zu Migration und Integration, Reihe 3, Nürnberg: Forschungszentrum Migration, Integration und Asyl des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge, eingesehen unter: Potenziale von Asylantragstellenden: Analyse der „SoKo"-Sozialstrukturdaten (bamf.de) [Erişim: 26.08.2021].

International Council of Nurses (2021): International Council of Nurses policy brief: The global nursing shortage and Nurse Retention, eingesehen unter: ICN Policy Brief_Nurse Shortage and Retention_0.pdf [Eişim: 14.12.2021].

Isfort, Michael; Gessenich, Helga; Tucman, Daniel (2022): Berufseinmündung und Berufsverbleib in der Pflege in NRW. Eine Analyse der Einstiegs-, Bindungs- und Haltefaktoren im Berufsfeld der Pflege einschließlich der Ermittlung relevanter Gehaltsstrukturen und -daten. Hrsg. Von Deutsches Institut für angewandte Pflegeforschung e.V. (DIP), Köln, eingesehen unter: https://www.dip.de/fileadmin/data/pdf/Pressemitteilungen_Institut/Berufseinm%C3%BCndung_Studienbericht.pdf [Erişim: 14.12.2021].

Mediendienst Integration (2021): Factsheet Zuwanderung von Pflegekräften und Ärztinnen & Ärzten. Das Wichtigste In Kürze, eingesehen unter: https://mediendienst-integration.de/fileadmin/Dateien/Pflege_Fachkraefte_Ausland_Mediendienst_Factsheet_neu_2021.pdf [Erişim: 14.12.2021].

OECD (2021): International migration and movement of nursing personnel to and within OECD countries – 2000 to 2018. Developments in countries of destination and impact on countries of origin, eingesehen unter: International migration and movement of nursing personnel to and within OECD countries – 2000 to 2018 : Developments in countries of destination and impact on countries of origin | en | OECD [Erişim: 14.12.2021].

Primeau, M. D., Champagne, F.; Lavoie-Tremblay, M. (2014): Foreign-Trained Nurses' Experiences and Socioprofessional Integration Best Practices: An Integrative Literature Review. The Health Care Manager, 33(3), S. 245-253, doi: 10.1097/HCM.0000000000000018.

Pütz, R. et al. (2019): Betriebliche Integration von Pflegefachkräften aus dem Ausland. Innenansichten zu Herausforderungen globalisierter Arbeitsmärkte. Studie der Hans-Böckler-Stiftung, Nr. 416. Hans-Böckler-Stiftung, Düsseldorf, eingesehen unter: https://www.boeckler.de/pdf/p_study_hbs_416.pdf [Erişim: 04.09.2022].

Rand, S., Pütz, R., Larsen C. (2019a): Die Herausbildung eines globalisierten Pflegearbeitsmarktes in Deutschland, in: Pütz et al. (Hrsg.): Betriebliche Integration von Pflegefachkräften aus dem Ausland, eingesehen unter: Innenansichten zu Herausforderungen globalisierter Arbeitsmärkte. Studie der Hans-Böckler-Stiftung, Nr. 416. Hans-Böckler-Stiftung, Düsseldorf, S. 20-54, eingesehen unter: https://www.boeckler.de/pdf/p_study_hbs_416.pdf [Erişim: 04.09.2022].

Rand, S., Pütz, R., Larsen C. (2019b): Dimensionen und Spanungsfelder betrieblicher Integration auf globalisieren Pflegearbeitsmärkten. Das Beispiel Deutschland, in: Pütz et al. (Hrsg.): Betriebliche Integration von Pflegefachkräften aus dem Ausland, eingesehen unter: Innenansichten zu Herausforderungen globalisierter Arbeitsmärkte. Studie der Hans-Böckler-Stiftung, Nr. 416. Hans-Böckler-Stiftung, Düsseldorf, S. 171-196; eingesehen unter: https://www.boeckler.de/pdf/p_study_hbs_416.pdf [Erişim: 04.09.2022].

Roth, C., Berger, S., Krug, K. et al. (2021): Internationally trained nurses and host nurses' perceptions of safety culture, work-life-balance, burnout, and job demand during workplace integration: a cross-sectional study. BMC Nursing 20, 77. https://doi.org/10.1186/s12912-021-00581-8

Sachverständigenrat für Integration und Migration (SVR) (2022) Systemrelevant. Migration als Stütze und Herausforderung für die Gesundheitsversorgung in Deutschland. Jahresgutachten 2022, eingesehen unter: Jahresgutachten 2022 des SVR (svr-migration.de) [Erişim: 04.09.2022].

Schenk, L., Molzberger, K., Peppler, L. et al. (2022a). Organisationaler Wandel durch Migration. Forum 37, 280–284 https://doi.org/10.1007/s12312-022-01108-1.

Schenk, L., Sonntag, P.-T., Beck, P., Khan, Z., Peppler, L., Schouler-Ocak, M. (2022b): Organisational and staff-related effects on cultural competence in the hospital setting: a cross-sectional online survey of nursing and medical staff. BMC Health Services Research 22(1). Doi: 10.1186/s12913-022-07947-x.

Smith, Jamie B., Herinek, D., Woodward-Kron, R., Ewers, M. (2022): Nurse Migration in Australia, Germany, and the UK: A Rapid Evidence Assessment of Empirical Research Involving Migrant Nurses. Policy, Politics, & Nursing Practice 23(3): 175–94. https://doi.org/10.1177/15271544221102964.

Statistisches Bundesamt (2020). Anzahl der Pflegebedürftigen in Deutschland in den Jahren 1999 bis 2019 (in 1.000). Statista, eingesehen unter: Anzahl Pflegebedürftige in Deutschland | Statista [Erişim: 04.09.2022].

World Health Organisation (2020): State of the World's Nursing Report- , eingesehen unter: 2020. https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789240003279 [Erişim:04.05.2022].

ALMANYA'DA YAŞLI BAKIMINDA TÜRKİYE'DEN GÖÇMENLER

Nilüfer Keskin Akçadağ - Anna Mratschkowski

Özet

Modern bir göçmen ülkesi olarak Almanya, kendisini göçmenlerin ihtiyaçlarına göre hazırlamak amacıyla yaşlıların bakımına entegre etmeye ilişkin adımlar atmaktadır. Bu konu, son derece tartışmalı ve demografik değişim nedeniyle ülke çapında giderek daha önemli hâle gelmektedir.

Türk kökenliler, şu anda Almanya'daki en büyük göçmen grubunu temsil etmekte olduğundan dolayı bu nüfus grubunun durumunu ayrı ayrı değerlendirmekte fayda vardır. İlk nesil göçmenler için artık yaşlı bakımına büyük bir ihtiyaç vardır. Almanya'da kültüre duyarlı bakım talebi yeni değil fakat genellikle hem tıbbi hem de hemşirelik hizmetlerine (dil ve diğer) erişimde bir engel bulunmaktadır. Sonuç olarak, gerekli bilgiler nadiren Türk göçmenlerin ihtiyaçlarına göre uyarlanmaktadır.

Bu makale, Almanya'da yaşlı bakımındaki Türk kökenli göçmenlerin durumunu incelemektedir. Bu alanda yapılan araştırmaların durumu sunulmakta ve eylem önerileri bu temelde oluşturulmaktadır. Ayrıca Almanya'daki göçmenlerin ele alınması, bu bağlamda teorik bir kavramla sınıflandırılmaya çalışılmaktadır.

Abstract

As a modern immigration country, Germany is currently taking steps towards integration in the care of the elderly in order to orientate itself towards migrants needs. The topic is highly explosive and becoming more and more important nationwide due to demographic change.

People of Turkish origin currently represent the largest migrant group in Germany-worth taking a closer look at this population separately. First generation migrants needs geriatric care on a larger extent at present time.

The demand for culturally sensitive care is not new in Germany, but (linguistic and other) access barriers to both medical and nursing services reprsent a challenge in most cases. As a result, the relevant information is rarely adapted to the needs of Turkish migrants.

Present article examines the situation of migrants of Turkish origin in geriatric care in Germany. The state of research in this area is presented and recommendations for action are derived on this basis. In addition, an attempt to classify the handling of migrants in Germany in this context in a theoretical concept has been undertaken.

uzlaşma sürecinde geleneksel örgüt kültürünü şekillendirme sürecine katılmalarını sağlamaktadır (Beck et al., 2022).

Türk kökenli göçmenlerin her düzeyde katılımının mümkün olması amacıyla bahsedilen erişim engellerini ortadan kaldırmak için sağlık kurumları ile bakım hizmetlerinin ve aynı zamanda göçmen örgütlerinin kültürler arası olması fiilen birlikte gerçekleşmelidir (Hahn, 2011, s.72).

Aşkın (2018: 681), gerçek dünya perspektifinden göçmenlerin ve yaşlıların bakımını, bu alandaki girişimlerin belirlenmesi sürecinde görüşmelerin temeli olarak görmektedir. Her şeyden önce yapısal zorlukların, yaşlı göçmenlerin entegrasyonunu engellediği gösterilmiştir. Kültürel ve dilsel engellerin aksine, geriatri bakımında kültürler arası olma tartışmasında bu zorluklara nadiren değinilmektedir.

Bakım alanındaki girişimler, en üst seviyede bireyselleştirilmeli ve bu girişimler yalnızca göçmenlerin hususi bir özelliği olarak göçü değil aynı zamanda sosyoekonomik durum, barınma durumu, ağ oluşturma, kimlik, cinsel yönelim ve diğer ilgili özellikleri de dikkate almalıdır (Tezcan-Güntekin vd., 2022: 170).

Almanya'da göçmenlerin bakımlarının ele alınmasını teorik bir kavram içinde sınıflandırabiliriz. Bu objektif, ihtiyaç odaklı bütünleşme kavramıdır (Mratschkowski/ Maletzky, 2020). Bu da Göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanmasının, onların ev sahibi ülkede daha iyi bütünleşmeleriyle giderilebileceği belirtmektedir. Uygulama sürecinde bu durum, göç alan ülkenin yaşlı bakımında göçmenlerin ihtiyaçlarının dikkate alınma sürecini bütünleşmesini sağlamak için gerekli olduğu anlamına gelmektedir.

Kaynakça

Ahci, R. / Bräutigam, C. / Cirkel, M. (2017): Gemeinsam zuhause? Birklikte evde? Wohnalternativen für pflegebedürftige türkische Migrantinnen und Migranten, Forschung Aktuell, No. 10/2017, Institut für Arbeit und Technik (IAT), Gelsenkirchen.

Askin, B. (2018): Kultursensible Altenhilfe und Pflege in der Migrationsgesellschaft. In: Blank, B. et al. (Hrsg.): Sozialarbeit in der Migrationsgesellschaft. Wiesbaden: Springer.

Baykara- Krumme, H./Montel- Klingebiel, A./ Schimany, P. Hrsg. (2012): Vielen Welten des Alterns, Ältere Migranten im alternden Deutschland, Heidelberg.

Beck, P. / Mratschkowski, A. / Matusiewicz, D. (2022): Interkulturelle Öffnung im Gesundheitswesen fördert einen solidarischen Umgang. In: Gesundheitswesen 2022; 84(04): 333-335. DOI: 10.1055/a-1236-3630

Butterwegge, C./Hentges, G. Hrsg. (2009): Zuwanderung im Zeichen der Globalisierung. Migrations- Integrations- und Minderheitspolitik. 4. aktualisierte Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden

Erath, P. / Balkow, K. (2016): Einführung in die Soziale Arbeit. 1. Auflage, Kohlhammer Stuttgart

Fischer, V./ Springer, M. (2011): Handbuch Migration und Familie. Grundlagen für die Soziale Arbeit mit Familien. Wochenschau Verlag, Schwalbach

Fuchs, M. (2015): Migration, Alter, Identität: Zur Selbstbeschreibung älterer Menschen mit Einwanderungsgeschichte, Springer Fachmedien Wiesbaden

Hahn, K. (2011): Alter, Migration uns Soziale Arbeit. Zur Bedeutung von Ethnizität in Beratungsgesprächen der Altenhilfe, Bielefeld

Keskin, N. (2010): Probleme der Integration türkischer Migranten der zweiten und dritten Generation, Tectum Marburg

Köster, W. (2011): Weniger, Bunter, Älter. Den demografischen Wandel aktiv gestalten, OLZOG-Verlag München

Lefringhausen, K. (Hrsg.) (2005): Integration mit aufrechtem Gang. Wege zum interkulturellen Dialog.

Mratschkowski, A.; Maletzky, M. (2020): Von „Fordern und Fördern" der Zugewanderten zu einem gegenstandsnahen bedürfnisorientierten Integrationskonzept. In: Mratschkowski, A. (Hrsg.): Integration Geflüchteter in Deutschland. Baden-Baden: Nomos

Schäfer, J.E. (2009): Alter und Migration. Tagungsband der 15. Gerontopsychiatrischen Arbeitstagung des Geriatrischen Zentrums an der Universitätsklinik Tübingen. Mabuse- Verlag, Frankfurt am Main

Schenk, D./ Habermann, M. (2020): Migration und Alter. Praxiswissen Gerontologie und Geriatrie Kompakt. DE GRUYTER Berlin

Schührer, S. (2018): Türkeistämmige Personen in Deutschland. Erkenntnisse aus der Repräsentativuntersuchung „Ausgewählte Migrantengruppen in Deutschland 2015" (RAM), Bundesamt für Migration und Flüchtlinge

Strumpen, S. (2018): Ältere Pendelmigranten aus der Türkei. Alters- und Versorgungserwartungen im Kontext von Migration, Kultur und Religion. Bielefeld: Transcript.

Tezcan-Güntekin, H. / Yilmaz-Aslan, Y. / Erdogdu, I. (2019): Abschlussbericht für das Projekt Selbsthilfe Aktiv-(Inter-)Aktive Selbsthilfe für türkeistämmige pflegende Angehörige demenzkranker Menschen. Berlin: Alice Salomon Hochschule Berlin

Tezcan-Güntekin et al. (2022): Perspektive türkeistämmiger pflegender Angehöriger von Menschen mit Demenz auf Pflege- und Wohnarrangements. In: Teti, A. / Nowossadeck, E. / Fuchs, J. / Kühnemund, H. (Hrsg.): Wohnen und Gesundheit im Alter. Wiesbaden: Springer.

Tezcan-Güntekin, H. (2018): Stärkung der Selbstmanagement-Kompetenzen pflegender Angehöriger türkeistämmiger Menschen mit Demenz. Bielefeld: Universität Bielefeld.

Ulusoy, N., Gräßel, E. (2010): Türkische Migranten in Deutschland aus der Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie

Vanderheiden, E./ Mayer, C.H. (2014): Handbuch Interkulturelle Öffnung. Grundlage, Best Practice, Tools. Vandenhoeck & Rubrecht

Online

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (2012): Pflegebedürftigkeit und Nachfrage nach Pflegeleistungen von Migrantinnen und Migranten im demographischen Wandel. Forschungsbericht 12

Pflegebedürftigkeit und Nachfrage nach Pflegeleistungen von Migrantinnen und Migranten im demographischen Wandel (bamf.de) Zugriff am 02.12.2020)

PDF

Tezcan-Güntekin, H. / Razum, O. (2017): Pflege von Menschen mit Migrationshintergrund. In: Jacobs, K. / Kuhlmey, A. / Greß, S. / Klauber, J. (Hrsg.): Pflege-Report 2017. Schwerpunkt: Die Versorgung der Pflegebedürftigen. Stuttgart: Schattauer.

Karahan, E. 2009: Aus Migazin: Mangelnde Betreuungsmaßnahmen - Zahl der älteren Migranten in Deutschland steigt weiter an. http://www.migazin.de/2009/01/06/zahl-der-alteren-migranten-in-deutschland-steigt-weiter-an-%E2%80%93-es-fehlt-an-geeigneten-betreuungsmasnahmen/(Zugriff am 10.10.2020)

Sachverständigenrat deutscher Stiftungen für Integration und Migration (2015): In Vielfalt altern: Pflege und Pflegegrenzen im Einwanderungsland Deutschland. Policy Brief des SVR-Forschungsbereichs 2015-2.

Sonntag, P. T.; Krobisch, V., Ruf, V., Schenk, L. (2015): Ambulante pflegerische Versorgung älterer (türkeistämmiger) Migrantinnen und Migranten in Berlin. Eine Online-Befragung von Pflegediensten. Endbericht für das ZQP. Berlin: Zentrum für Qualität und Pflege (Hrsg.).

Tezcan-Güntekin, H. / Özer-Erdogdu, I. (2021): Methodische Herausforderungen bei der qualitativen Forschung mit pflegenden Angehörigen türkeistämmiger Menschen mit Demenz. In: Nover S. U. / Panke-Kochinke B. (Hrsg.): Handbuch Qualitative Pflegeforschung. Eigensinn, Morphologie, Forschungswege. S. 207-216.

Tezcan-Güntekin, H. / Özer-Erdogdu, I. / Aksakal, T. / Yilmaz-Aslan, Y. (2022): Perspektive türkeistämmiger pflegender Angehöriger von Menschen mit Demenz auf Pflege- und Wohnarrangements. In: Tei et al.: Wohnen und Gesundheit im Alter. Vechtaer Beiträge zur Gerontologie.

Tezcan-Güntekin, H. (2017): Türkeistämmige Menschen mit Demenz: pflegende Angehörige stärken. NDV – Abhandlungen.

Tezcan-Güntekin, H. / Razum, O. (2017): Pflege von Menschen mit Migrationshintergrund. In: Jacobs, K. / Kuhlmey, A. / Greß, S. / Klauber, J. / Schwinger, A. (Hrsg.): Pflege-Report 2017. Stuttgart: Schattauer.

MIGRANTS FROM TURKEY IN GERIATRIC CARE IN GERMANY

Nilufer Keskin Akcadag - Anna Mratschkowski

Abstract

As a modern immigration country, Germany is currently taking steps towards integration in the care of the elderly in order to orientate itself towards migrants needs. The topic is highly explosive and becoming more and more important nationwide due to demographic change.

People of Turkish origin currently represent the largest migrant group in Germany-worth taking a closer look at this population separately. First generation of migrants needs geriatric care on a larger extent at present time.

The demand for culturally sensitive care is not new in Germany, but (linguistic and other) access barriers to both medical and nursing services reprsent a challenge in most cases. As a result, the relevant information is rarely adapted to the needs of Turkish migrants.

Present article examines the situation of migrants of Turkish origin in geriatric care in Germany. The state of research in this area is presented and recommendations for action are derived on this basis. In addition, an attempt to classify the handling of migrants in Germany in this context in a theoretical concept has been undertaken.

Introduction

Germany is the country that took the first step towards ensuring "elderly care" and that has seen social work boom since the 1980s (Erath and Balkow 2016, p. 44).

Social, but also demographic change in Germany shows how the country and it's society has changed. According to Herberger (Vanderheiden and Mayer 2014, p. 285), without immigration from other countries, Germany would shrink as a result of the low birth rate. Both conceptually and institutionally, municipalities and states have begun to address the resulting structural deficits in Social work in the area of elderly care (Erath and Balkow 2016, p. 44).

The reality of the sentence "guest workers were called, people came"[1] (Max Frisch 1965) had a negative impact on many migrants in Germany (Keskin 2010). Among

1 All quotes in the text were translated by the authors of this article.

intercultural opening in geriatric care. Measures in the field of care should have a high degree of individualization and not only consider migration as a special feature of those affected, but also socio-economic status, housing situation, networking, identity, sexual orientation, and other relevant characteristics (Tezcan-Güntekin et al. 2022, p. 170).

We can classify handling of migrants in Germany in a care context using a theoretical concept known as the objective, needs-oriented integration concept (Mratschkowski and Maletzky 2020). This concept states that satisfaction of migrants' needs can be conducive to their better integration in the receiving country. In practice, this means that considering migrants needs in the receiving country's elderly care is essential to promote integration.

References

Ahci, R. / Bräutigam, C. / Cirkel, M. (2017): Gemeinsam zuhause? Birklikte evde? Wohnalternativen für pflegebedürftige türkische Migrantinnen und Migranten, Forschung Aktuell, No. 10/2017, Institut für Arbeit und Technik (IAT), Gelsenkirchen.

Askin, B. (2018): Kultursensible Altenhilfe und Pflege in der Migrationsgesellschaft. In: Blank, B. / Gögercin, S. / Sauer, K. / Schramkowski, B. (Hrsg.): Sozialarbeit in der Migrationsgesellschaft. Grundlagen – Konzepte – Handlungsfelder, Wiesbaden: Springer.

Baykara- Krumme, H. / Montel- Klingebiel, A. / Schimany, P. (Hrsg). (2012): Vielen Welten des Alterns, Ältere Migranten im alternden Deutschland, Heidelberg: Springer VS.

Beck, P. / Mratschkowski, A. / Matusiewicz, D. (2022): Interkulturelle Öffnung im Gesundheitswesen fördert einen solidarischen Umgang. In: Gesundheitswesen 2022; 84(04): 333-335.

Butterwegge, C. / Hentges, G. (Hrsg). (2009): Zuwanderung im Zeichen der Globalisierung. Migrations- Integrations- und Minderheitspolitik. 4. aktualisierte Auflage, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Erath, P. / Balkow, K. (2016): Einführung in die Soziale Arbeit. 1. Auflage, Stuttgart: Kohlhammer.

Fischer, V. / Springer, M. (2011): Handbuch Migration und Familie. Grundlagen für die Soziale Arbeit mit Familien, Schwalbach: Wochenschau Verlag.

Fuchs, M. (2015): Migration, Alter, Identität: Zur Selbstbeschreibung älterer Menschen mit Einwanderungsgeschichte, Wiesbaden: Springer Fachmedien.

Hahn, K. (2011): Alter, Migration und Soziale Arbeit. Zur Bedeutung von Ethnizität in Beratungsgesprächen der Altenhilfe, Bielefeld: transcript.

Karahan, E. (2009): In: Migazin: Mangelnde Betreuungsmaßnahmen - Zahl der älteren Migranten in Deutschland steigt weiter an. Online: http://www.migazin.de/2009/01/06/zahl-der-alteren-migranten-in-deutschland-steigt-weiter-an-%E2%80%93-es-fehlt-an-geeigneten-betreuungsmasnahmen/ (10.10.2020).

Keskin, N. (2010): Probleme der Integration türkischer Migranten der zweiten und dritten Generation, Marburg: Tectum.

Kohls, M. (2012): Pflegebedürftigkeit und Nachfrage nach Pflegeleistungen von Migrantinnen und Migranten im demographischen Wandel. Forschungsbericht 12, Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.

Köster, W. (2011): Weniger, Bunter, Älter. Den demografischen Wandel aktiv gestalten, München: OLZOG-Verlag.

Lefringhausen, K. (Hrsg.) (2005): Integration mit aufrechtem Gang. Wege zum interkulturellen Dialog. Wuppertal: Peter Hammer Verlag.

Mratschkowski, A. / Maletzky, M. (2020): Von „Fordern und Fördern“ der Zugewanderten zu einem gegenstandsnahen bedürfnisorientierten Integrationskonzept. In: Mratschkowski, A. (Hrsg.): Integration Geflüchteter in Deutschland. Baden-Baden: Nomos.

Sachverständigenrat deutscher Stiftungen für Integration und Migration (2015): In Vielfalt altern: Pflege und Pflegegrenzen im Einwanderungsland Deutschland. Policy Brief des SVR-Forschungsbereichs 2015 (2).

Schäfer, J. E. (2009): Alter und Migration. Tagungsband der 15. Gerontopsychiatrischen Arbeitstagung des Geriatrischen Zentrums an der Universitätsklinik Tübingen. Frankfurt am Main: Mabuse- Verlag.

Schenk, D. / Habermann, M. (2020): Migration und Alter. Praxiswissen Gerontologie und Geriatrie Kompakt. Berlin: DE GRUYTER.

Schührer, S. (2018): Türkeistämmige Personen in Deutschland. Erkenntnisse aus der Repräsentativuntersuchung „Ausgewählte Migrantengruppen in Deutschland 2015“ (RAM), Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.

Sonntag, P. T. / Krobisch, V. / Ruf, V. / Schenk, L. (2015): Ambulante pflegerische Versorgung älterer (türkeistämmiger) Migrantinnen und Migranten in Berlin. Eine Online-Befragung von Pflegediensten. Endbericht für das ZQP. Berlin: Zentrum für Qualität und Pflege (Hrsg.). Online: https://www.zqp.de/portfolio/studie-pflegeangebote-fuer-migranten/ (10.03.2023).

Strumpen, S. (2018): Ältere Pendelmigranten aus der Türkei. Alters- und Versorgungserwartungen im Kontext von Migration, Kultur und Religion. Bielefeld: Transcript.

Tezcan-Güntekin, H. / Yilmaz-Aslan, Y. / Erdogdu, I. (2019): Abschlussbericht für das Projekt Selbsthilfe Aktiv - (Inter-)aktive Selbsthilfe für türkeistämmige pflegende Angehörige demenzkranker Menschen. Berlin: Alice Salomon Hochschule Berlin.

Tezcan-Güntekin, H. / Özer-Erdogdu, I. (2021): Methodische Herausforderungen bei der qualitativen Forschung mit pflegenden Angehörigen türkeistämmiger Menschen mit Demenz. In: Nover S. U. / Panke-Kochinke B. (Hrsg.): Handbuch Qualitative Pflegeforschung. Eigensinn, Morphologie, Forschungswege, Baden-Baden: Nomos: . 207-216.

Tezcan-Güntekin, H. (2017): Türkeistämmige Menschen mit Demenz: pflegende Angehörige stärken. In: Nachrichtendienst des Deutschen Vereins für Öffentliche und Private Fürsorge 2017 (9): 408-410.

Tezcan-Güntekin, H. / Razum, O. (2017): Pflege von Menschen mit Migrationshintergrund. In: Jacobs, K. / Kuhlmey, A. / Greß, S. / Klauber, J. / Schwinger, A. (Hrsg.): Pflege-Report 2017. Stuttgart: Schattauer.

Tezcan-Güntekin, H. / Özer-Erdogbu, I. / Aksakal, T. / Yilmaz-Aslan, Y. (2022): Perspektive türkeistämmiger pflegender Angehöriger von Menschen mit Demenz auf Pflege- und Wohnarrangements. In: Teti, A. / Nowossadeck, E. / Fuchs, J. / Kühnemund, H. (Hrsg.): Wohnen und Gesundheit im Alter. Wiesbaden: Springer.

Tezcan-Güntekin, H. (2018): Stärkung der Selbstmanagement-Kompetenzen pflegender Angehöriger türkeistämmiger Menschen mit Demenz. Bielefeld: Universität Bielefeld.

Ulusoy, N. / Gräßel, E. (2010): Türkische Migranten in Deutschland. In: Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie 45 (5): 330-338.

Vanderheiden, E. / Mayer, C. H. (2014): Handbuch Interkulturelle Öffnung. Grundlage, Best Practice, Tools. Göttingen: Vandenhoeck & Rubrecht.

EĞİTİM DİPLOMASİSİ

Dünyadan Örnekler - Türkiye İçin Öneriler

Dr. Ercan Akar

nobel bilimsel

EĞİTİM DİPLOMASİSİ
Dünyadan Örnekler - Türkiye İçin Öneriler

Dr. Ercan Akar

Yayın No.: 1956
ISBN: 978-625-393-201-5
E-ISBN: 978-625-393-202-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Akar, Ercan.
EĞİTİM DİPLOMASİSİ Dünyadan Örnekler - Türkiye İçin Önerilerr / Ercan Akar
1. Basım, XVI + 204 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-201-5
E-ISBN: 978-625-393-202-2
1. Eğitim Diplomasisi 2. Kamu Diplomasisi 3. Yumuşak Güç

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **V**

TABLO LİSTESİ ..... **İX**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **Xİ**

GRAFİK LİSTESİ ..... **Xİİİ**

KISALTMALAR ..... **XV**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
EĞİTİM DİPLOMASİSİ **7**

1. Eğitim Diplomasisi Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 10
2. Eğitim Diplomasisinin Tanımı ve Genel Çerçevesi 17
   - 2.1. Eğitim Alanında Uluslararası Resmî İlişkiler 23
   - 2.2. Resmî Yurt Dışı Okulları 23
   - 2.3. Eğitim Müşavirlikleri ve Ataşelikleri 24
   - 2.4. Yükseköğretimde Uluslararasılaşma 24
   - 2.5. Uluslararası Eğitim 24
   - 2.6. Uluslararası Eğitim Zirveleri 25
   - 2.7. Eğitim Alanında Uluslararası Değişimler 25
   - 2.8. Eğitim Bursları 26
   - 2.9. Uluslararası Eğitim Fuarları 26

İKİNCİ BÖLÜM
EĞİTİM DİPLOMASİSİNDE ÖNE ÇIKAN ÖRGÜTLENME VE ÜLKELER **27**

1. Amerika Birleşik Devletleri 35
2. Birleşik Krallık 49
3. Avustralya 60
4. Kanada 72
5. Avrupa Birliği 85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN EĞİTİM DİPLOMASİSİ 111

1. Türk Eğitim Diplomasisinde Doğrudan Faaliyet Gösteren Kurumlar 112
   1.1. Millî Eğitim Bakanlığı 112
      1.1.1. Yükseköğretim ve Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğü (YYEGM) 113
      1.1.2. Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (ABDİGM) 117
      1.1.3. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (DÖGM) 118
   1.2. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 121
   1.3. Dışişleri Bakanlığı (Yurt Dışı Tanıtım ve Kültür İşleri GM - Kültürel Diplomasi GM Yardımcılığı) 125
   1.4. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) 130
   1.5. Diyanet İşleri Başkanlığı (Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü - Türkiye Diyanet Vakfı) 134
   1.6. Türkiye Maarif Vakfı (TMV) 141
2. Türk Eğitim Diplomasisine Dolaylı Olarak Katkıda Bulunan Kurumlar 147
   2.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı - Yunus Emre Enstitüsü) 147
   2.2. Gençlik ve Spor Bakanlığı (Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü) 154
   2.3. İçişleri Bakanlığı (Göç İdaresi Başkanlığı - GİB) 155
   2.4. Dışişleri Bakanlığı (Diplomasi Akademisi) 156
   2.5. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu - TÜBİTAK) 157
   2.6. Ticaret Bakanlığı (Türkiye İhracatçılar Meclisi - TİM ve Hizmet İhracatçıları Birliği - HİB) 158
   2.7. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (Eğitim Ekonomisi İş Konseyi) 160
   2.8. Uluslararası/Yurt Dışı Eğitim Danışmanlık/Fuarcılık Şirketleri 160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN EĞİTİM DİPLOMASİSİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRME 163

1. Eğitim Diplomasisi Bağlamında Türkiye'nin Görünümü 163
2. Türk Eğitim Diplomasisine Yönelik Öneriler 169

SONUÇ 179

KAYNAKÇA 185

YAZAR HAKKINDA 203

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Eğitim Alanında Yumuşak Güç Sıralaması (İlk 5 Ülke) 30
Tablo 2. Başka Ülkede Üniversite Eğitimi Almış Dünya Liderleri Sayısı 33
Tablo 3. Bölgelere Göre Fulbright Komisyonları 37
Tablo 4. Önde Gelen ABD Üniversitelerinin Farklı Sıralamalardaki Yerleri 40
Tablo 5. Avustralya'daki Uluslararası Öğrencilerin Geldikleri İlk 10 Ülke (2020) 61
Tablo 6. AB Üyesi Devletlere Gelen Uluslararası Öğrenciler (2020) 86
Tablo 7. Almanya ve Fransa'nın Uluslararası Öğrenci Sayıları (2020) 87
Tablo 8. Uluslararası Öğrenci Sıralamasında İkinci Onluk Dilimde Yer Alan AB Üyesi Ülkeler 87
Tablo 9. Uluslararası Öğrenci Sıralamasında Üçüncü Onluk Dilimde Yer Alan AB Üyesi Ülkeler 88
Tablo 10. MEB Yurt Dışı Temsilciliklerinin Bulunduğu Yerler 114
Tablo 11. MEB Yurt Dışı Eğitim Kurumları 115
Tablo 12. Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri 120
Tablo 13. Uluslararası İlahiyat Programı'ndaki Mezun ve Aktif Öğrenci Sayıları 136
Tablo 14. Uluslararası İlahiyat Programının Devam Ettiği Üniversiteler 137
Tablo 15. Türkiye Diyanet Vakfı'nın Yurt Dışı Eğitim Ağı 138
Tablo 16. Uluslararası İmam Hatip Liseleri Burs Programı Kapsamındaki Okullar 140
Tablo 17. Türkiye Maarif Vakfının Eğitim Faaliyeti Yürüttüğü Ülkeler 143
Tablo 18. TİKA Koordinatörlükleri 149
Tablo 19. Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri 151
Tablo 20. Türk Eğitim Diplomasisi Kurumlarının Faaliyetleri 165

KAYNAKÇA

"A warm welcome to international students, https://ministers.education.gov.au/farrell/warm-welcome-international-students, (29.11.2022).

"As coronavirus spreads, 'it's time to go home' Scott Morrison tells visitors and international students", 3 April 2020, https://www.abc.net.au/news/2020-04-03/coronavirus-pm-tells-international-students-time-to-go-to-home/12119568, (23.05.2022).

"Australia - Educating Globally", Advice from the International Education Advisory Council, February 2013, https://internationaleducation.gov.au/International-network/Aust ra-lia/InternationalStrategy/theCouncilsReport/Documents/Australia%20%E2%80%93%20Educating%20Globally%20FINAL%20REPORT.pdf, (30.06.2021).

"Australia in Brief", Australian Governmet - Department of Foreign Affairs and Trade, 52nd Edition, revised and updated in February 2021, https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/australia-in-brief-2021.pdf, (07.01.2022).

"Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Erasmus Programı 30 yıldır yaşamları zenginleştiriyor Erasmus+'ın 30. Yıldönümü kutlanıyor", https://www.avrupa.info.tr/tr/pr/erasmus-programi-30-yildir-yasamlari-zenginlestiriyor-erasmusin-30-yildonumu-kutlaniyor-6965, (07.08.2021).

"Bakan Çavuşoğlu: Maarif Vakfımız dünyanın en büyük 5. eğitim kurumu haline geldi", TRT Haber, https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-maarif-vakfimiz-dunyanin-en-buyuk-5-egitim-kurumu-haline-geldi-676396, (01.03.2022).

"British Council launches a new Education UK website", https://www.gov.uk/ government/news/british-council-launchs-new-education-uk-website, (07.01.2021).

"Education is GREAT", https://www.gov.uk/government/news/education-is-great, (07.01.2021).

"Erasmus was born out of a dissappointment", ETN Magazine, https://www.etnmagazine.eu/erasmus/erasmus-was-born-out-of-a-disappointment-sofia-corradi-from-student-to-mother-erasmus/, (07.08.2021).

"Expert body to push for new international education strategy", 19 January 2023, https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20230119103901342, (05.03.2023).

"Maarif mezunlarının üniversite rotası Türkiye", Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr /tr/egitim/maarif-mezunlarinin-universite-rotasi-turkiye/1579677, (01.03.2022).

"Maarif Vakfı, Türkiye'nin küresel eğitim markası haline geldi", Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/egitim/maarif-vakfi-turkiyenin-kuresel-egitim-markasi-haline-geldi/1597869, (01.03.2022).

"Misafir Öğrencilere Maarif'ten Burs", Önder, https://onder.org.tr/tr/Haber/misafir-ogrencilere-maarif%e2%80%99ten-burs-hbed1ab, (01.03.2022).

"New way forward for international education", 26 November 2021, https://www.tra deminister.gov.au/minister/dan-tehan/media-release/new-way-forward-international-education, (23.05.2022).

"Sınırları Aşan" Uluslararası Kardeş Okul Projesi Uygulama Kılavuzu, MEB DÖGM, 2018.

"TDV ile TMV arasında iş birliği protokolü", Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/ turkiye/tdv-ile-tmv-arasinda-is-birligi-protokolu/1365207#, (19.02.2022).

"The History of Colombo Plan", https://colombo-plan.org/history/, (07.01.2022).

"Ticaret Bakanlığı bünyesinde Uluslararası Hizmet Ticareti Genel Müdürlüğü kuruldu", https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakanligi-bunyesinde-uluslararasi-hizmet-ticareti-genel-mudurlugu-kuruldu, (23.05.2022).

"TMV Başkanı Akgün: Vakfımız Türkiye menşeli küresel bir eğitim markası haline dönüşmüştür", Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-maarif-vakfi-baskani-akgun-vakfimiz-turkiye-menseli-kuresel-bir-egitim-markasi-haline-donusmustur/2184153, (01.03.2022).

"Towards an International Education Strategy 2.0", https://ihecommission.uk/resources/, (30.10.2021).

"Turkish Maarif seeks international recognition with its education model", Daily Sabah, https://www.dailysabah.com/turkey/education/turkeys-maarif-seeks-intl-recognition-with-its-education-model, (11.02.2023).

"Türkiye 2023'e kadar uluslararası öğrenci sayısını 300 bine yükseltmeyi hedefliyor", Anadolu Ajansı, 10.12.2021, https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-2023-e-kadar-uluslararasi-ogrenci-sayisini-300-bine-yukseltmeyi-hedefliyor/2443790, (23.05.2022).

"Türkiye, Maarif okullarıyla uluslararası diploma veren ülkeler arasına giriyor", Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-maarif-okullariyla-uluslararasi-diploma-veren-ulkeler-arasina-giriyor/2382251, (11.02.2023).

"Türkiye, Maarif Vakfının uluslararası eğitim ağıyla dünyada ilk beş ülke arasına girdi", Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/egitim/turkiye-maarif-vakfinin-uluslararasi-okul-agiyla-dunyada-ilk-bes-ulke-arasina-girdi/2377719, (01.03.2022).

"Why is it called Erasmus?", ETN Magazine, https://www.etnmagazine.eu/erasmus/why-is-it-called-erasmus-not-only-after-erasmus-of-rotterdam/, (07.08.2021).

05/05/2007 Tarihli ve 5653 Sayılı Yunus Emre Vakfı Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5653.pdf, (23.04.2022).

1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf, (01.05.2022).

15/07/2018 tarih ve 4 Numaralı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Madde 521, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715-1.pdf, (23.04.2022).

17/06/2016 tarihli ve 6721 sayılı Türkiye Maarif Vakfı Kanunu, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6721.pdf, (01.03.2022).

2022 HEPI Soft-Power Index, Higher Education Policy Institute, 2022, https://www.hepi.ac.uk/2022/08/22/2022-hepi-soft-power-index-uk-slips-further-behind-the-us-for-the-fifth-year-running/, (07.01.2023).

2023 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız, https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2023-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf, (22.02.2023).

6528 Nolu Millî Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 28941 Sayılı Resmî Gazete, 14 Mart 2014 Cuma.

AB Komisyonu Üyelerine İlişkin Özet Bilgiler, https://www.ab.gov.tr/siteimages/ birimler/kpb/ab_komisyonu_uyeleri_ocak_2020.pdf, (07.08.2021).

ABDİGM Görevlerimiz, http://abdigm.meb.gov.tr/www/gorevlerimiz/icerik/18, (09.12.2021).

Abdulcelil Işık - Engin Güneş, "Türk tarihinde özel yeteneklilerin eğitimi: Osmanlı enderun mektebi", *Journal of Gifted Education and Creativity*, 4(3), 2017, ss. 1-13.

About Chevening, https://www.chevening.org/about/, (30.10.2021).

About CICIC, https://www.cicic.ca/1293/about_the_canadian_information_centre_for_ international_credentials_cicic.canada, (29.11.2022).

About International Education Promotion, https://www.international.gc.ca/education /about_us-a_propos_de_nous.aspx?lang=eng, (29.11.2022).

About Marshall Scholarship, https://www.marshallscholarship.org/about, (30.10.2021).

About Study Australia, https://www.studyaustralia.gov.au/english/footer/about-us/about-us, (06.07.2022).

About the Advisory Council, https://internationaleducation.gov.au/international-network/ australia/InternationalStrategy/IEAC2/About%20IEAC/Pages/AboutIEAC.aspx, (14.02.2022).

About us, https://cscuk.fcdo.gov.uk/about-us/, (30.10.2021).

Activation Plans, https://www.austrade.gov.au/ArticleDocuments/6719/MIP-Activation-Plans-Roadmap.pdf.aspx, (23.05.2022).

Advisory Panel, https://www.international.gc.ca/education/advisory-consultation.aspx?lang= eng, (07.09.2022).

Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, 4. basım, Vadi Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 142-143.

Ahmet Yesevi Üniversitesi, https://www.ayu.edu.tr/, (30.12.2021).

Antonio Ferreira de Lima Júnior, "The role of international educational exchanges in public diplomacy", *Place Branding and Public Diplomacy*, 3(3), 2007, ss. 234-251.

Austrade, https://www.austrade.gov.au/, (17.04.2022).

Australia Awards, https://www.dfat.gov.au/people-to-people/australia-awards, (07.01.2022).

Australia Global Alumni Engagement Strategy, https://www.dfat.gov.au/sites/ default/files/australia-global-alumni-engagement-strategy-2016-2020.pdf, (30.01.2022).

Australia Global Alumni, https://www.globalalumni.gov.au/, (30.01.2022).

Australia's Assistance for Education, https://www.dfat.gov.au/development /topics/development-issues/education-health/education, (14.02.2022).

Australia's Development Program, https://www.dfat.gov.au/development/australias-development-program, (14.02.2022).

Australian Export Awards, International Education and Training Finalists, https://www .exportawards.gov.au/stories/international-education-and-training, (23.05.2022).

Australian International Education 2025, Australian Trade and Investment Commission, https://www.austrade.gov.au/australian/education/services/australian-international-education-2025/aie2025-roadmap, (17.04.2022).

Australian International Education Strategy, https://www.education.gov.au/australian-strategy-international-education-2021-2030, (06.07.2022).

Australian International Education, https://www.education.gov.au/international-education, (30.01.2022).

Australian Startegy for International Education 2021-2030, https://www.education.gov.au/ australian-strategy-international-education-2021-2030/resources/australian-strategy-international-education-2021-2030, (23.05.2022).

Australian Trade and Investment Commission (Austrade), Entity Resources and Planned Performance, 2019-2020, https://www.austrade.gov.au/about/corporate-information/ portfolio-budget-statements, (17.04.2022).

Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum Ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum Ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, https://www.mevzuat.gov.tr/ mevzuatmetin/19.5.4.pdf, (04.02.2022).

Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonunun Çalışma Esas ve Usulleri ile Bu Komisyon Tarafından Yurt Dışında Görevlendirilecek Personelin Nitelikleri ile Hak ve Yükümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin Karar, 3 Temmuz 2003 tarihli ve 25157 sayılı Resmî Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030703.htm#7, (09.12.2021).

Beşinci Yılında Türkiye Maarif Vakfı 2016-2022, Haziran 2021, https://turkiyemaarif.org/uploads/editions/files/164367ea1867df.pdf, (11.02.2023).

Bilateral Cooperation, https://www2.ed.gov/about/inits/ed/internationaled/bilateral.html, (30.10.2020).

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, https://turkey.unfpa.org/tr/resources/kimseyi-geride-birakma?page=6, (07.08.2021).

Brandfinance, Brandirectory, Global Soft Power Index 2022, Education & Science Ranking, 2022, https://brandirectory.com/softpower/2022/ranking?region=1&metric=10&statement=0, (09.05.2023).

Bringing Education in Canada to the World, Bringing the World to Canada: An International Education Marketing Action Plan for Provinces and Territories, A Response to the Council of the Federation from Provincial and Territorial Ministers of Education and of Immigration, June 2011, http://www.cmec.ca/Publications/Lists/Publications/Attachments/264/COF_Bringing_Ed_to_Canada_Eng_final.pdf, (15.08.2022).

British Council About Us, https://www.britishcouncil.org/about-us, (25.11.2021).

British Council, https://www.gov.uk/government/organisations/british-council, (25.11.2021).

Building on Success: International Education Strategy 2019-2024, https://www.international.gc.ca/education/assets/pdfs/ies-sei/Building-on-Success-International-Education-Strategy-2019-2024.pdf, (27.10.2022).

Canada International Education, https://www.tradecommissioner.gc.ca/sectors-secteurs/education.aspx?lang=eng, (29.11.2022).

Canada's International Education Strategy (2014-2019), Harnessing our knowledge advantage to drive innovation and prosperity, 2014, https://www.international.gc.ca/education/assets/pdfs/overview-apercu-eng.pdf, (07.09.2022).

Canada's International Education Strategy, https://www.international.gc.ca/education/strategy-strategie.aspx?lang=eng, (27.10.2022).

Canadian Curriculum Schools Abroad, https://www.international.gc.ca/education/abroad-etranger.aspx?lang=eng, (29.11.2022).

Childhood Education International, "Our History", https://ceinternational1892.org/timeline/, (03.07.2021).

Childhood Education International, "What is Education Diplomacy?" Brochure, https://ceinternational1892.org/wp-content/uploads/2023/02/What-is-Education-Diplomacy.pdf, (10.04.2020).

CICIC Offshore Schools and Internatinal Education Resources, https://www.cicic.ca/981/ search_the_directory_of_offshore_schools_and_international_education_resources.canada, (29.11.2022).

CMEC International Education and Engagement Strategy 2019-2022, https://www.cmec.ca/docs/International/CMEC%20International%20Education%20and%20Engagement%20Strategy%202019-22_EN.pdf, (27.10.2022).

CMEC International, https://www.cmec.ca/148/International.html, (27.10.2022).

CMEC Strategic Plan 2017-2021, https://www.cmec.ca/docs/SPlan_CMEC_EN.pdf, (27.10.2022).

Commisioner Mariya Gabriel, Responsibilities. https://ec.europa.eu/commission/ commissioners/2019-2024/gabriel_en, (07.08.2021).

Communication for the Commission on a European Strategy for Universities, 18.01.2022, Publications Office, European Commission.

Cooperation With Other Countries, https://sites.ed.gov/international/what-we-do/coope ration-with-other-countries/, (30.10.2020).

Coordinating Council, https://internationaleducation.gov.au/International-network/Australia/InternationalStrategy/Documents/ToR%20Coordinating%20Council_June%202015.pdf, (30.06.2021).

Council for International Education, https://www.education.gov.au/council-international-education, (17.04.2022).

Councils of Ministers of Education Canada, https://www.cmec.ca/148/International.html, (15.08.2022).

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, https://www.r esmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710-1.pdf, (04.02.2022).

Çukurova Üniversitesi Uluslararasılaşma Strateji Belgesi, https://www.cu.edu.tr/s torage/uluslararasilasma/xJfCC4Se8YwlOTiQb15pvdo4wJexbiPzhPTEqB8R.pdf.

D. T Stallings, "A Brief History of the U.S. Department of Education 1979-2002", *Phi Delta Kappan*, 83(9), 2002, ss. 677-683.

Dario Nicolella, *Erasmus+ 2021-2027*, https://www.adriatic-ionian.eu/wp-content/uploads/2021/04/General-presentation-of-Erasmus-2021-2027.pptx, (17.08.2021).

Department of State and Department of Education, Joint Statement of Principles in Support of International Education, https://educationusa.state.gov/sites/default/files/intl_ed_joint_statement.pdf, (07.09.2020).

Devrim Vural Yılmaz, "Geleceğin Diplomatik İnşası: Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Yükseköğretimi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 57, ss. 138-150.

Dış Görev Yönlendirme Kursu, http://diab.mfa.gov.tr/disgorev-yonlendirme.tr.mfa, (19.05.2022).

Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/erasmus_52450.html, (07.08.2021).

Dışişleri Bakanlığı Türkiye Bursları, https://www.mfa.gov.tr/hukumet-burslari.tr.mfa, (13.01.2022).

Dışişleri Bakanlığı UNESCO, https://www.mfa.gov.tr/unesco2019.tr.mfa, (13.01.2022).

Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/erasmus_52450.html, (17.08.2021).

Digital Education Action Plan (2021-2027), https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en, (07.08.2021).

Digital Education Hub, https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan/european-digital-education-hub_en, (07.08.2021).

Diplomasi Akademisi Faaliyet Raporları, http://diab.mfa.gov.tr/faaliyet-raporlari.tr.mfa, (19.05.2022).

Diplomasi Akademisi Faaliyetler, http://diab.mfa.gov.tr/faaliyetler.tr.mfa, (19.05.2022).

Diplomasi Akademisi Hakkımızda, http://diab.mfa.gov.tr/hakkimizda.tr.mfa, (19.05.2022).

Directorate-General Education, Youth, Sport and Culture Organization Chart. Ref. Ares(2021)3240872-17/05/2021. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/organisation_chart_eac_eacea_rea-may21_en_3.pdf, (07.08.2021).

Discussion Paper for the Development of an International Education Strategy for Australia, International Education Advisory Council, April 2012, https://internationaleducation.gov.au/International-network/Australia/InternationalStrategy/IEAC2/Consultation (IEAC)/Documents/InternationalEducationAdvisoryCouncilDiscussionPaper.pdf, (30.06.2021).

Diyanet Bursları, https://diyanetburslari.tdv.org/, (19.02.2022).

Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararasılaşma Stratejisi, https://international.deu.edu.tr/ uluslararasilasma-stratejisi/.

Dünyada Maarif, https://turkiyemaarif.org/dunyada-maarif, (01.03.2022).

Education and Research Counsellor, https://www.education.gov.au/international-education-engagement/education-and-research-counsellor-profiles, (14.02.2022).

Education Development Cooperation, https://www.dfat.gov.au/about-us/publications/ development-cooperation-fact-sheets-for-country-regional-and-sector-thematic-programs/education, (14.02.2022).

Education Fact Sheet, https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/development-cooperation-fact-sheet-education.pdf, (14.02.2022).

Education Sector Advisory Group, https://www.gov.uk/government/groups/education-sector-advisory-group, (23.12.2020).

Eğitim Diplomasisi Çalıştayı, TASAM, 2016, https://tasam.org/tr-TR/Etkinlik/5770/egitim_diplomasisi_calistayi, (15.06.2020).

Eğitim Diplomasisi Çalıştayı, TASAM, 2016, Vizyon Belgesi, https://tasam.org/Files/ Etkinlik/File/VizyonBelgesi/SGPK_EGID_EgitimVizyon_TR_pdf_efa9f6f6-f1b2-402e-b53e-9b4df84e5a63.pdf, (15.06.2020).

Eğitim Ekonomisi İş Konseyi, https://www.deik.org.tr/egitim-ekonomisi-is-konseyi-egitim-ekonomisi-is-konseyi?pm=28, (23.05.2022).

Encyclopedia Britannica, https://www.britannica.com/biography/Erasmus-Dutch-humanist, (07.08.2021).

Engagement Strategy, https://www.dfat.gov.au/people-to-people/global-alumni/Pages/global-alumni, (30.01.2022).

Erasmus+ 2021-2027, Publications Office of the European Union, Luxembourg, PDF ISBN 978-92-76-29661-4, 2021.

Erasmus+ Programme Guide, Version 3: 12-05-2021, European Commission, 2021.

Ercan Akar - Muharrem Gürkaynak, "Ülke Markalama Bağlamında Türkiye'nin Eğitim Diplomasisine Yönelik Bir Değerlendirme", *İletişim ve Diplomasi*, 7 (Kamu Diplomasisi ve Ülke Markalama Özel Sayısı), 2022, ss. 137-164.

Ercan Akar -Muharrem Gürkaynak, "Bir Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Avrupa Birliği Erasmus+ Programı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 2022, ss. 263-294.

Erman Akıllı, "The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 3, 2018, ss. 893-905.

EU Speech at Bloomberg, https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg, (14.03.2021).

European Commission - Fact Sheet, From Erasmus to Erasmus+: a story of 30 years. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_17_83, (07.08.2021).

European Digital Education Hub, https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan/action-14-european-digital-education-hub, (07.08.2021).

European Education and Culture Executive Agency, Eurydice, The European higher education area in 2020: Bologna process implementation report, Publications Office, 2020, https://data.europa.eu/doi/10.2797/756192, (17.08.2021).

European Education Area explained, https://education.ec.europa.eu/about-eea/the-eea-explained, (17.08.2021).

European Green Deal, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en, (17.08.2021).

Exchange Programs, International Visitor Leadership Program, https://exchanges.state.gov/non-us/program/international-visitor-leadership-program-ivlp, (30.10.2020).

Export Strategy: Made in the UK, Sold to the World Report, 17 November 2021, Department of International Trade, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1033912/made-in-the-uk-sold-to-the-world.pdf, (12.12.2020).

Fall Economic Statement 2018, https://www.budget.canada.ca/fes-eea/2018/docs/statement-enonce/fes-eea-2018-eng.pdf, (07.09.2022).

Fatma Demir, "Değişen Dünyada Diplomasi, Eğitim ve Diplomatik Dil", *Umay Türkeş Günay Armağanı Kitabı*, 1.Baskı, Hiperyayın, İstanbul, 2019, ss. 232-243.

Fevziye Sayılan, "Küresel Aktörler (DB ve GATS) ve Eğitimde Neo-liberal Dönüşüm", *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni*, 4, 2006, ss. 44-51.

First UK 'international education champion' appointed, https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200608091324725, (28.08.2021).

Francisco J. Rodríguez Jiménez - Elisa Gavari Starkie, "Education inside cultural diplomacy: challenges and discussions", *Comparative and International Education Review*, 23, 2019, ss. 47-56.

Fuarcılık Sektör İncelemesi Raporu, Rekabet Kurumu, 2019.

Fulbright Commissions, Bureau of Educational and Cultural Affairs, https://eca.state.gov/fulbright/about-fulbright/funding-and-administration/fulbright-commissions, (06.07.2020).

GİB Başkanlık, https://www.goc.gov.tr/baskanligin-gorevleri, (01.05.2022).

GİB Yabancı Öğrenci, https://www.goc.gov.tr/arama/ara/yabanc%C4%B1%20%C3%B6%C4%9Frenci, (01.05.2022).

Giulio M. Gallarotti, "Pedagogical Offensives: Soft Power, Higher Education and Foreign Policy", *Journal of Political Power*, 15, 3, 2022, ss. 495-513.

Global Affairs Canada, https://www.international.gc.ca/global-affairs-affaires-mondiales/home-accueil.aspx?lang=eng, (27.10.2022).

Global and Cultural Competency, https://sites.ed.gov/international/global-and-cultural-competency/, (30.10.2020).

Global Migration Indicators 2018 Report, Global Migration Data Analysis Centre, International Organization for Migration, Berlin, 2018.

Global Soft Power Index 2022 Report, Brand Finance, 2022.

Global Strategic Framework, https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/australia-awards-global-strategic-framework-2021-24.pdf, (30.01.2022).

Global Strategy, 2016. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, (07.08.2021).

Guide to the Bologna Process, January 2005, https://www.unl.pt/data/qualidade/ bolonha/guide-to-the-bologna-process.pdf, (17.08.2021).

Güçlü Yarınlar İçin, 2023 Eğitim Vizyonu, Millî Eğitim Bakanlığı.

Gülşen Yılmaz - Nezahat Güçlü, "Türkiye'de Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Görünümü", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11, 1, 2021, ss. 244-256.

Gyorgy Szondi, *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences*, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', Netherlands, 2008.

Hantian Wu, "Higher Education Development and Student Mobility During Crises: From a Comparative and Historical Perspective", ECNU Review of Education, 3, 2, 2020, ss. 204-209.

Hasan Kocabıyık, "Değişen Diplomasi Anlayışı, Kamu Diplomasisi Ve Türkiye", *Avrasya Etüdleri*, 55(1), 2019, ss. 163-196.

HİB Eğitim Hizmetleri, https://hib.org.tr/tr/alt-sektorler/egitim-hizmetleri/, (23.05.2022).

House of Commons, Business, Innovation and Skills Committee, "Exporting out of recession: Government Response to the Committee's Third Report of Session 2009-10, 26 March 2010.

Hükûmet Bursları, http://abdigm.meb.gov.tr/www/2023-2024-akademik-yili-hukmet-burslari/icerik/1844, (09.12.2021).

Industrial Strategy, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/245338/bis-13-1208-industrial-strategy-booklet.pdf, (07.01.2021).

Industrial Strategy: government and industry in partnership, https://assets. publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/340600/bis-13-1081-international-education-global-growth-and-prosperity-revised.pdf, (07.01.2021).

International Affairs Office, https://sites.ed.gov/international/, (07.09.2020).

International Education Council, Terms of Reference, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/498609/international-education-council-terms-of-reference-February-2016.pdf, (07.01.2021).

International Education Engagement, https://www.education.gov.au/international-education-engagement, (14.02.2022).

International Education Publications, https://www.international.gc.ca/education/reports-rapports.aspx?lang=eng, (29.11.2022).

International Education Strategy: 2021 update, Supporting recovery, driving growth, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/958990/International-Education-Strategy-_2021-Update.pdf, (08.05.2021).

International Education Strategy: Global Potential, Global Growth, March 2019, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/799349/International_Education_Strategy_Accessible.pdf, (08.05.2021).

International Education, HM Government, https://assets.publishing.service.gov.uk/ government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/225562/international-education-industrial-strategy-infographics.pdf, (12.12.2020).

International Education: A Key Driver of Canada's Future Prosperity, Advisory Panel on Canada's International Education Strategy, Final Report, August 2012, https://www .international.gc.ca/education/assets/pdfs/ies_report-rapport_sei-eng.pdf, (07.09.2022).

International Education: Global Growth and Prosperity, An Accompanying Analytical Narrative, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/340601/bis-13-1082-international-education-accompanying-analytical-narrative-revised.pdf, (23.12.2020).

International Graduate Outcomes 2019, Universities UK International, https:// www.universitiesuk.ac.uk/sites/default/files/uploads/UUKi%20reports/international_graduate_outcomes.pdf, (15.06.2021).

International Strategy, https://sites.ed.gov/international/international-strategy-2/, (11.10. 2021).

International Visitors and Dignitaries, https://sites.ed.gov/international/what-we-do/international-visitors/, (30.10.2020).

Investing in Young Canadians, Budget 2019, https://www.budget.canada.ca/2019/docs/youth-jeunes/youth-jeunes-en.pdf, (27.10.2022).

İçişleri Bakanlığı Hakkımızda, https://www.icisleri.gov.tr/hakkimizda, (01.05.2022).

İstanbul Education Summit 2021, https://www.istanbuleducationsummit.com/summit-2021, (01.03.2022).

İstanbul Education Summit 2022, https://www.istanbuleducationsummit.com/zirve-2022, (01.03.2022).

İstanbul Education Summit About, https://www.istanbuleducationsummit.com/hakkimizda, (01.03.2022).

İstanbul Education Summit Konuşmacılar 2022, https://www.istanbuleducations ummit.com/konusmacilar-2022, (01.03.2022).

İstanbul Education Summit Speakers 2021, https://www.istanbuleducationsummit.com/speakers-2021, (01.03.2022).

İstanbul Üniversitesi Uluslararsılaşma Politikası, https://uaik.istanbul.edu.tr/tr/c ontent/istanbul-universitesi-uluslararasilasma-politikasi/istanbul-universitesi-uluslararasilasma-politikasi.

Jagdish Chandra Sharma, "Education - The Neglected Tool of Indian Diplomacy", *Indian Foreign Affairs Journal*, 7(3), 2012, ss. 296-310.

John Field, *European Dimensions, Education, Training and European Union*, Higher Education Policy Series 39, Jessica Kingsley Publishers, London, 1998.

Journal of Research in Childhood Education, "Aims and Scope", https://www.tandfonline.com/action/journalInformation?show=aimsScope&journalCode=ujrc20, (10.04.2020).

Kardeş Okul Projesi Konulu Genelge, http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1201.pdf, (19.12.2021).

Keith Dinnie, Nation Branding: Concepts, Issues, Practice, 1st Edition, Butterworth-Heinemann, Great Britain, 2008.

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, https://www.manas.edu.kg/tr, (30.12.2021).

Krishna Bista, Ghanashyam Sharma - Uttam Gaulee, "International Student Mobility: Examining Trends and Tensions", *International Student Mobility and Opportunities for Growth in the Global Market*, Ed. Krishna Bista, Hershey, 2018, ss. 1-14.

Kuan-Tzu, "Balık Tutmasını Öğretmek", https://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/dizeler/balik-tut.html, (23.05.2023).

Kültürel Diplomasi 2019, https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/TKGM-Prestij-Kitab%C4%B1-R1.pdf, (13.01.2022).

Kültürel Diplomasi Faaliyetlerimiz, https://www.mfa.gov.tr/kulturel-diplomasi-faaliyetlerimiz.tr.mfa, (13.01.2022).

Kyria Rebeca Finardi - Ramon Andres Ortiz Rojo, "Globalization, Internationalization and Education: What is the Connection?", IJAEDU: International E-Journal of Advances in Education, 1, 1, 2015, ss. 18-25.

Learn about education in Canada, https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/new-immigrants/new-life-canada/education.html, (15.08.2022).

Lokman Hekim Üniversitesi Uluslararasılaşma Strateji Belgesi, https://www.lokmanhekim.edu.tr/idari-birimler/strateji-gelistirme-ve-kalite-guvence-koordinatorulugu/uluslararasilasma-strateji-belgesi/, (30.12.2021).

Lonnie R. Johnson, "The Fulbright Program in Brief: Structure, History and Funding", 2016, https://www.fulbright.fi/serve/fulbright-program-brief-structure-history-and-funding, (06.07.2020).

Luca De Bendictis - Silvia Leoni, "Gender Bias in the Erasmus Network of Universities", *Applied Network Science*, 2020, 5:64, s. 1; European Commission - Fact Sheet, From Erasmus to Erasmus+: a story of 30 years, https://ec.europa.eu/commission/ presscorner/detail/en/MEMO_17_83, (07.08.2021).

Maarif Ajansı, http://maarifagency.com/, (01.03.2022).

Madalina Akli, "The Role of Study-Abroad Students in Cultural Diplomacy: Toward an International Education as Soft Action", *International Research and Review: Journal of Phi Beta Delta*, 2-1, 2012.

Mahmut Özer, "Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2, 1, 2012, ss. 10-13.

Margaret J. Wyszomirski, Christopher Burgess - Catherine Peila, *International Cultural Relations: A Multi-Country Comparison*, Ohio State University, Columbus, 2003.

Mary Hayden, Jeff Thompson - George Walker (Eds.), *International Education in Practice: Dimensions for Schools and International Schools*, 1st Edition, Routledge, London, 2002.

Master Licence Signed, https://www.cmec.ca/docs/International/MASTER%20LICENCE%20SIGNED_EN.pdf, (15.11.2022).

MEB Kısa Tarihçe, https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8852, (09.12.2021).

MEB Teşkilat, http://www.meb.gov.tr/meb/teskilat.php, (30.12.2021).

MEB Yurt Dışı Görevlendirme, https://yyegm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-gorevlendirme/ icerik/188, (09.12.2021).

MEB Yurt Dışı Okullarımız, https://yyegm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-okullarimiz/icerik/366, (09.12.2021).

MEB Yurt Dışı Temsilciliklerimiz, http://abdigm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-temsilciliklerimiz /icerik/27, (09.12.2021).

Meltem Özel, *Türkiye'de Kültürel Diplomasi ve Eğitim Diplomasisi: Uluslararası Değişim Programları Ekseninde,* Nobel Bilimsel, Ankara, 2021.

Merkez Teşkilat, https://www.mfa.gov.tr/data/merkez-teskilat.pdf, (13.01.2022).

Metin Çelik, "International Schools in the Context of Cultural Diplomacy: Actors and New Approaches", *Education Policies in the 21st Century,* (eds) Birol Akgün ve Yusuf Alpaydın, Maarif Global Education Series, Palgrave Macmillan, Singapore, 2022.

Metin Kaya, "Eğitim Diplomasisi: Kavramsal Bir Çerçeve", *Türkiye Eğitim Dergisi*, 2019, 4 (1) , ss. 1-12.

Mevlana Değişim Programı, https://mevlana.yok.gov.tr/, (30.12.2021).

Mezun Dernekleri, https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/mezun-dernekleri, (04.02.2022).

Mezunlar Listesi, Türkiye Mezunları, https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/mezunlar, (09.05.2023).

Mission Vision Values, https://cbie.ca/who-we-are/mission-vision-values/, (29.11.2022).

Molly Bettie, "Exchange diplomacy: theory, policy and practice in the Fulbright program", *Place Branding and Public Diplomacy*, Palgrave Macmillan, 16(3), 2020, ss. 212-223.

Murat Tuğluca, "Osmanlı Hukukunun Yeniden Üretiminde Balkan Fetihleri Ve İstimâlet Politikası", *Studies of The Ottoman Domain*, 4(6), 2014, ss. 21-38.

Mutual Educational and Cultural Exchange Program, United States Code, Fulbright-Hays Act, https://www2.ed.gov/about/offices/list/ope/iegps/fulbrighthaysact.pdf,(17.07.2020).

Nail Olpak, "Dünyayı Eğitimle Güzelleştiriyoruz", *Business Diplomacy*, DEİK Türkiye's Business Diplomacy Journal, Eylül-Ekim 2022, Issue 19.

National Strategy for International Education 2025, https://nla.gov.au/nla.obj-3072804430/view, (17.04.2022).

Note from the meeting on 3 December 2015, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/498610/minutes-of-international-education-council-meeting-3-December-2015.pdf, (14.03.2021).

OECD, "What is the Profile of Internationally Mobile Students?", *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, 2021, ss. 212-223.

Official Journal of the European Union, 2014. REGULATION (EU) No 234/2014 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 11 March 2014 establishing a Partnership Instrument for cooperation with third countries. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0234&from=EN, (07.08.2021).

Official Journal of the European Union, 2016, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN#d1e4373-47-1; Education, Training and Youth in the EU, https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/education-training-and-youth_en, 07.08.2021).

Origins of the Erasmus Programme, Interview with Hywel Ceri Jones, https://www.e rasmusplus.org.uk/blog/origins-of-the-erasmus-programme-%E2%80%93-interview-with-hywel-ceri-jones, (07.08.2021).

Osman Sabancı, - Safiye Sarıcı Bulut, - H. Elif Dağlıoğlu, "Gifted education program in enderun system", *Journal for the Education of Gifted Young Scientists*, 5(3), 2017, ss. 49-69.

Our History, https://www.britishcouncil.org/about-us/history, (25.11.2021).

Our Strategy, https://www.britishcouncil.org/about-us/our-strategy, (25.11.2021).

People-to-people, https://www.dfat.gov.au/people-to-people, (07.01.2022).

Plans to boost international student numbers and income, https://www.gov.uk/government/news/plans-to-boost-international-student-numbers-and-income, (08.05.2021).

Programme Statements, DB2021. HEADING 4: Global Europe, Partnership instrument for cooperation with third countries (PI) https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/about_the_european_commission/eu_budget/db_2021_programme_statement_partnership_instrument_for_cooperation_with_third_countries_pi.pdf, (07.08.2021).

QS World University Rankings 2021, https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021, (15.08.2022).

Randall Bennet Woods, *Fulbright: A Biography*, Cambridge University Press, New York, 1995, s. 129.

Report on theEuropean Education Area: a shared holistic approach, European Parliament Plenary Sitting on 18.10.2021, A9-0291/2021.

Ronald Peter Barston, *Modern Diplomacy*, 5th edition, Routledge, London, 2019.

Ryan Touhey, "A Most Canadian Odyssey: Education Diplomacy and Federalism, 1844-1984, by John Allison", *Historical Studies in Education Revue d'historie de l'education, Book Reviews*, 29, 2, 2017, ss. 162-164.

Sadi Irmak, "Atatürk'ü Anarken", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Kasım 1984, s. 165.

Scopus, keyword= *education diplomacy* in *Journal of Research in Childhood Education*, https://www.scopus.com/results/results.uri?sort=plf-f&src=s&st1=%22education+diplomacy%22&nlo=&nlr=&nls=&sid=22ef33eea6b3e4497e31b2dac06c24ca&sot=b&sdt=cl&cluster=scoexactsrctitle%2c%22Childhood+Education%22%2ct&sl=36&s=TITLE-ABS-KEY%28%22education+diplomacy%22%29&origin =resultslist&zone=lef tSideBar&editSaveSearch=&txGid=79e60495e231e1a56d6c7b4d5ccf317d, (09.05.2023).

Scopus, keyword=*education diplomacy*, https://www.scopus.com/results/results.uri?sort=plf-f&src=s&st1=%22education+diplomacy%22&sid=a8e0175072ec7f4c113d90303a085246&sot=b&sdt=b&sl=36&s=TITLE-ABS-KEY%28%22education+diplomacy%22%29&origin=searchbasic&editSaveSearch=&yearFrom=Before+1960&yearTo=Present, (09.05.2023).

Scopus, keyword=*education diplomacy*, limit to=*education diplomacy+soft power+public diplomacy*, https://www.scopus.com/results/results.uri?sort=plf-f&src=s&st1=%22education+diplomacy%22&nlo=&nlr=&nls=&sid=519f5032d7a2f09fbe9a74f6c600d146&sot=b&sdt=cl&cluster=scoexactkeywords%2c%22Education+Diplomacy%22%2ct%2c%22Soft+Power%22%2ct%2c%22Public+Diplomacy%22%2ct&sl=36&s=TITLE-ABS-KEY%28%22education+diplomacy%22%29&origin=resultslist&zone=leftSideBar&editSaveSearch=&txGid=e871b229ed34700a87e9e7fa0c920b2e, (09.05.2023).

Sir Steve Smith appointed UK's 'international education champion', https://www.tim eshighereducation.com/news/sir-steve-smith-appointed-uks-international-education-champion, (28.08.2021).

Study Australia, https://www.studyaustralia.gov.au/, (06.07.2022).

Study in Canada as an International Student, https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/study-canada.html?_ga=2.252707145.1160912607.1517234482-1177322266.1514990229%20, (15.11.2022).

Study in Canada, EduCanada, https://www.educanada.ca/index.aspx?lang=eng, (15.11.2022).

Study in the UK, https://study-uk.britishcouncil.org/, (25.11.2021).

Study in Türkiye, https://www.studyinturkiye.gov.tr/, (30.12.2021).

Studying Abroad, https://travel.gc.ca/travelling/living-abroad/studying?_ga=2.187436524.532577203.1508350412-323903708.1464378540, (29.11.2022).

Succeeding Globally Through International Education and Engagement, U.S. Department of Education International Strategy 2012-2016, November 2012, https://www2.ed.gov/about/inits/ed/internationaled/international-strategy-2012-16.pdf, (21.03.2020).

Succeeding Globally Through International Education and Engagement, U.S. Department of Education International Strategy, Updated November 2018, https://sites.ed.gov/international/files/2018/11/Succeeding-Globally-Through-International-Education-and-Engagement-Update-2018.pdf, (21.03.2020).

Succeeding Globally Through International Education and Engagement, U.S. Department of Education International Strategy, Updated March 2022, https://sites.ed.gov/international/files/2022/04/ED-IAO-International-Education-Strategy-2022.pdf, (03.12.2022).

Summary of the Multiannual Indicative Programme 2018-2020 for the Partnershıp Instrument. https://www.gtai.de/resource/blob/32966/3c806e49c339b0dda1d8389d28ded4be/pro201806075003-data.pdf, p. 33, (07.08.2021).

Summer School, https://www.yee.org.tr/en/content/summer-school, (23.04.2022).

TDV Hakkımızda, https://tdv.org/tr-TR/kurumsal/, (19.02.2022).

TDV Yurt Dışı Eğitim Faaliyetleri, https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/egitim-kultur/#yurtdisi, (19.02.2022).

Temel Bilgiler, https://mevlana.yok.gov.tr/temel-bilgiler, (30.12.2021).

Tercihim Türkçe, https://www.yee.org.tr/tr/turkce/tercihim-turkce, (23.04.2022).

The Bologna Process and the European Higher Education Area, https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/bologna-process, (17.08.2021).

The Consortium, https://cbie.ca/member-community/the-consortium/, (07.09.2022).

The EU in support of the Bologna process, European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Publications Office, 2018.

The Nature of International Education in Australian Universities and its Benefits, Strategy Policy and Research in Education Limited, September 2009.

The SAGE Handbook of Diplomacy, (Eds.) Costas M. Constantinou, Pauline Kerr - Paul Sharp, SAGE Publications, UK, 2016.

The Value of International Education to Australia, Deloitte Access Economics, Australian Government, 2015.

TİKA Eğitim, https://www.tika.gov.tr/tr/ara?s=e%C4%9Fitim; Türkiye Kalkınma Yardımları Raporları, https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/turkiye_kalkinma_yardimlari_raporlari-24, (23.04.2022).

TİKA Faaliyet Raporları, https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22, (23.04.2022).

TİKA Faaliyet Raporu 2022, Ankara 2023, https://www.tika.gov.tr/upload/old/2023/FAAL%C4%B0YET%20RAPORU/T%C4%B0KA%202022%20%C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf, , (09.05.2023).

TİKA Koordinatörlükler, https://www.tika.gov.tr/tr/koordinatorlukler, (23.04.2022).

TİKA Teşkilat Şeması, https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/teskilat_semasi-14645, (23.04.2022).

TİM Hakkımızda, https://tim.org.tr/tr/hakkimizda, (23.05.2022).

TMV Fuarlar, https://turkiyemaarif.org/search?q=fuar, (01.03.2022).

TMV İstihdama Yönelik Burs, https://turkiyemaarif.org/announcements/istihdama-yonelik-lisans-burs-programi, (09.05.2023).

TMV Kısmi Bursluluk ve Araştırma Destek Programı, https://turkiyemaarif.org/ announcements/kismi-bursluluk-ve-arastirma-destek-programi-basvuru-ilani, (09.05.2023).

TMV Mali İşler ve Muhasebe Bursu, https://turkiyemaarif.org/announcements/mali-isler-ve-muhasebe-sorumlusu-uyum-ve-gelistirme-program, (09.05.2023).

TMV Öğretmen Adayları İçin Burs, https://turkiyemaarif.org/announcements/ogretmen-adaylari-istihdama-yonelik-yuksek-lisans-bursluluk-programi, (09.05.2023).

TMV Yayınlarımız, https://turkiyemaarif.org/category/yerel-yayinlar, (01.03.2022).

Turkish Proficiency Exam, https://www.yee.org.tr/en/content/turkish-proficiency-exam-tys, (23.04.2022).

TÜBİTAK Eğitim Burs Programları, https://www.tubitak.gov.tr/tr/burslar/lisansustu/egitim-burs-programlari#burslar_lisansustu_ana_sayfa_akordiyon-block_1-0, (17.11.2022).

TÜBİTAK Yurt Dışı Doktora Burs Programı, https://www.tubitak.gov.tr/tr/ burslar/lisansustu/egitim-burs-programlari/icerik-2213-a-yurt-disi-doktora-burs-programi, (17.11.2022).

TÜBİTAK Yurt Dışı Müşterek Doktora Burs Programı, https://www.tubitak.gov.tr/tr/burslar/lisansustu/egitim-burs-programlari/icerik-2213-b-yurt-disi-musterek-doktora-burs-programi, (17.11.2022).

Türkçe Öğretimi, https://www.yee.org.tr/tr/turkce/turkce-ogretimi, (23.04.2022).

Türkçeyi Yunus Emre Enstitüsünde Öğren, https://www.yee.org.tr/tr/faaliyet/turkceyi-yunus-emre-enstitusunde-ogren, (23.04.2022).

Türkiye Bursları Broşür, https://tbbsweb.azureedge.net/tbbsweb/Page/About/m edyatanitim/brochure/Turkish.pdf, (04.02.2022).

Türkiye Bursları, https://www.turkiyeburslari.gov.tr/, (04.02.2022).

Türkiye Kalkınma Yardımları 2021 Yılı Verileri, TİKA Ankara, 2022, https://www. tika.gov.tr/upload/2022/TurkiyeKalkinma2021Veriler.pdf, (23.04.2022).

Türkiye Maarif Vakfı Tanıtım Kataloğu, https://turkiyemaarif.org/uploads/ TanitimKataloguTR.pdf, (01.03.2022).

Türkiye Mezunları Hakkımızda, https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/hakkimizda, (04.02.2022).

Türkiye Mezunları, https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/, (04.02.2022).

Türkiye'nin Girişimci ve İnsani Dış Politikası, https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa, (13.01.2022).

Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği, https://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-kalkinma-isbirligi.tr.mfa, (13.01.2022).

Types of Diplomacy, Diplo Foundation, https://www.diplomacy.edu/topics/types-of-diplomacy/, (15.06.2020).

U.S. Department of Education, https://www.encyclopedia.com/education/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/us-department-education, (17.07.2020).

U.S. Leadership on Education Diplomacy, 2015, https://2009-2017.state.gov/s/p/236861.htm, (05.08.2018).

UAİHL Kılavuzu, https://diyanetburslari.tdv.org/wp-content/uploads/2023/01/UAIHL-Basvuru-Kilavuzu-2023-TR.pdf, (19.02.2022).

UEDucation Magazine, Uluslararası Eğitim Danışmanları Derneği - UED, Sayı: 4.

UİLP Kılavuzu, https://diyanetburslari.tdv.org/wp-content/uploads/2023/01/UILP-Basvuru-Klavuzu-2023-TR.pdf, (19.02.2022).

UİLUP Kılavuzu, https://diyanetburslari.tdv.org/wp-content/uploads/2023/01/UILUP-Basvuru-Kilavuzu-2023-TR.pdf, (19.02.2022).

UİP Tanıtım, https://disiliskiler.diyanet.gov.tr/Documents/U%C4%B0P%20PROGRAM%202023%20.pdf, (19.02.2022).

Uluslararası AİHL Mezun Destek Programı, https://diyanetburslari.tdv.org/uihl-mezun-destek-programi/, (19.02.2022).

Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri Listesi, http://religiouseducation.meb.gov.tr/wp-content/uploads/Uluslararas%C4%B1-Imam-Hatip-Liseleri-T%C3%BCrk%C3%A7e-1-1.pdf, (19.12.2021).

Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri Tanıtım, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, http://religiouseducation.meb.gov.tr/wp-content/uploads/UAIHL_TR.pdf, (19.12.2021).

Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi Programı, https://diyanetburslari.tdv.org/uluslararasi-imam-hatip-lisesi-programi/, (19.02.2022).

Uluslararası Din Eğitimi Portalı, http://religiouseducation.meb.gov.tr/?lang=tr, (19.12.2021).

Uluslararası Eğitim ve Öğretim Daire Başkanlığı'nın Görevleri, http://dogm.meb.gov.tr/www/mustafa_yildiz/idari_personel/5, (19.12.2021).

Uluslararası Genç Diplomatlar Eğtim Programı, http://diab.mfa.gov.tr/uluslararasi-genc-diplomatlar.tr.mfa, (19.05.2022).

Uluslararası Hizmet Ticareti Genel Müdürlüğü Görevlerimiz, https://uhtgm.ticaret.gov.tr/kurumsal/gorevlerimiz, (23.05.2022).

Uluslararası İlahiyat Lisans Programı, https://diyanetburslari.tdv.org/uluslararasi-ilahiyat-lisans-programi/, (19.02.2022).

Uluslararası İlahiyat Lisansüstü Burs Programı, https://diyanetburslari.tdv.org/uluslararasi-ilahiyat-lisansustu-burs-programi/, (19.02.2022).

Uluslararası İlişkiler Terminolojisi, T.C. Dışişleri Bakanlığı Tercüme Dairesi Başkanlığı, https://www.mfa.gov.tr/data/Terminoloji/uluslararasi-iliskiler-terminolojisi-turkce-ingilizce-frans%C4%B1zca.pdf , (15.06.2020).

Uluslararası İmam Hatip Liseleri Vizyon Belgesi, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2021, http://dogm.meb.gov.tr/pdf/Vizyon_Belgesi_UA.pdf, (19.12.2021).

Uluslararası Kardeş Okul Uygulaması Konulu Genelge, http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/2015.pdf, (19.12.2021).

Uluslararası Öğrenci Akademisi, https://www.turkiyeburslari.gov.tr/akademi, (04.02.2022).

Uluslararası Öğrenci Hareketliliği, https://www.ytb.gov.tr/daireler/uluslararasi-ogrenciler/uluslararasi-ogrenci-hareketliligi/, (04.02.2022).

Uluslararası Öğrenciler İçin Yurt Başvurusu, https://www.turkiye.gov.tr/genclik-ve-spor-uluslararasi-ogrenciler-icin-yurt-basvurusu, (01.05.2022).

UN Sustainable Development Goals LNOB, https://unsdg.un.org/2030-agenda/universal-values/leave-no-one-behind, (07.08.2021).

Understandings Between The Council Of Ministers Of Education, Canada And The Department Of External Affairs, https://www.cmec.ca/Publications/Lists/Publications/Attachments/159/ententes.en.PDF, (15.11.2022).

UNESCO Institute for Statistics Glossary, "internationally mobile students", https://glossary.uis.unesco.org/glossary/en/home, (07.09.2019).

UNESCO Institute for Statistics, "Inbound internationally mobile students by continent of origin", 2020, http://data.uis.unesco.org/, (09.05.2023).

UNESCO Institute for Statistics, Global Flow of Tertiary-Level Students, http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow, (09.12.2021).

UNESCO UIS Glossary Term, "internationally mobile student", https://uis.unesco.org/en/glossary-term/internationally-mobile-students, (07.09.2019).

United States Department of Education, https://www.ed.gov/ , (17.07.2020).

United States Department of Education, The Federal Role in Education, https://www2.ed.gov/about/overview/fed/role.html, (17.07.2020).

University of York, https://features.york.ac.uk/education-is-the-passport-to-the-future-for-tomorrow-belongs-to-those-who-prepare-for-it-today-malcolm-x/index.html#group-section-Welcome-IlEFWKtZ8j, (23.05.2023).

Ülkemizin Yurt Dışında Tanıtımı, https://www.mfa.gov.tr/ulkemizin--yurtdisinda-tanitimi.tr.mfa, (13.01.2022).

Wadim Strielkowski, Veronica Grebennikova, Elena Razinkina - Ekaterina Rudenko, "Relationship Between Globalization and Internationalization of Higher Education", *E3S Web of Conferences*, 301, 03006, 2021, ss. 1-9.

Welcome to Canada, 2013, https://www.canada.ca/content/dam/ircc/migration/ircc/english/pdf/pub/welcome.pdf, (15.08.2022).

What is CMEC?, https://www.cmec.ca/11/About_Us.html, (15.08.2022).

What We Do, International Affairs Office, https://sites.ed.gov/international/what-we-do/, (07.09.2020).

William Benton, "Education As An Instrument of American Foreign Policy", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 366, 1, 1966, ss. 33-40.

Xiuli Wang, *Winning American Hearts and Minds: China's Image Building Efforts in the 21st Century*, Springer, Singapore, 2020.

Yabancı Diplomatlara Yönelik İkili Eğitim Programları, http://diab.mfa.gov.tr/yabanci-diplomatlara-ikili-egitim.tr.mfa, (19.05.2022).

Yabancı Hükûmet Özel Bursları, http://abdigm.meb.gov.tr/www/yabanci-hukumet-ozel-burslari/icerik/78, (09.12.2021).

Yabancı Öğrenci Sınavı, https://www.yee.org.tr/en/content/foreign-student-examination-yos, (23.04.2022).

Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Dikkatine, https://kygm.gsb.gov.tr/Duyuru/235622/yabanci-uyruklu-ogrencilerin-dikkatine.aspx, (01.05.2022).

Yana Ostashova, "Higher Education As A Soft Power Tool of State's Foreign Policy", *Proceedings of the International Conference Digital Age: Traditions, Modernity and Innovations ICDATMI 2020*, 489, 2020, ss. 259-265.

Yavuz Selim Kıran - Şuay Nilhan Açıkalın, "New tools of soft power: Turkey's education and science diplomacy", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(4), 2021, ss. 977-985.

YEE Ders Materyalleri, https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar/dersmateryalleri, (23.04.2022).

YEE Kurumsal, https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu, (23.04.2022).

YEE Türkçe Öğretim Setleri, https://www.yee.org.tr/tr/turkce/turkce-ogretim-setleri, (23.04.2022).

YEE Türkçe, https://turkce.yee.org.tr/en/; Learn Turkish, https://learnturkish.com/ byyourself/, (23.04.2022).

Ying Fan, "Branding the Nation: What is Being Branded?", Journal of Vacation Marketing, 12, 1, 2006, ss. 5-14.

YLSY Tanıtım Broşürü, http://yyegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_12/11183627_YLSY_Tanitim_Brosuru.pdf, (09.12.2021).

Youth Participation Strategy, SALTO Participation and Information Resource Center, https://www.salto-youth.net/rc/participation/ypstrategy/, (17.08.2021).

YÖK Dil Eğitimi, https://uluslararasi.yok.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/dil-egitimi, (30.12.2021).

YÖK İdari Birimler, https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler, (30.12.2021).

YÖK Sanal Fuarları, https://uluslararasi.yok.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/study-in-turkey-sanal-fuar, (30.12.2022).

YÖK Tarihçe, https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce, (30.12.2021).

YÖK Tez Merkezi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp.

YTB Başkanlığımız, https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanlik, (04.02.2022).

YTB Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, https://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2010/04/20100406-1.htm, (04.02.2022).

YTB Uluslararası Öğrenciler, https://www.ytb.gov.tr/daireler/uluslararasi-ogrenciler, (04.02.2022).

YTB, "Uluslararası Öğrenci Hareketliği", https://ytb.gov.tr/daireler/uluslararasi-ogrenciler/uluslararasi-ogrenci-hareketliligi, (09.05.2023).

Yurt Dışı Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı, https://disiliskiler.diyanet.gov.tr/sayfa/48/Yurt-Disi-Egitim-ve-Rehberlik-Daire-Baskanligi-gorevleri, (19.02.2022).

Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları, https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa, (13.01.2022).

Yurt Dışındaki Türk Kültür Merkezleri, Türkçe ve Türkiye Çalışmaları, https://www.mfa.gov.tr/turk-kultur-merkezleri-turkce-egitim-merkezleri.tr.mfa, (13.01.2022).

Yükseköğrenim Özel Barınma Hizmetleri Yönetmeliği, 09/09/2022 Tarihli ve 31948 Sayılı Resmî Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220909-1.htm, (09.05.2023).

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, YÖK İstatistik 2022, https://istatistik.yok.gov.tr/, (23.05.2022).

Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi 2018-2022, YÖK, 30 Haziran 2017, https://www.yok.gov.tr/Documents/AnaSayfa/Yuksekogretimde_Uluslararasilasma_Strateji_Belgesi_2018_2022.pdf, (30.12.2021).

EĞİTİMDE YENİ PARADİGMALAR

Editörler:
Doç. Dr. Ahmet Melih Güneş
Doç. Dr. Eyup Yünkül

nobel

EĞİTİMDE YENİ PARADİGMALAR

Editörler: Doç. Dr. Ahmet Melih Güneş - Doç. Dr. Eyup Yünkül

Yayın No. 4903
Eğitim No. 1013
ISBN: 978-625-397-387-2
E-ISBN: 978-625-397-386-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güneş, Ahmet Melih., Yünkül, Eyup.
Eğitimde Yeni Paradigmalar / Editörler: Ahmet Melih Güneş - Eyup Yünkül
1. Basım, VIII + 610 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-387-2
E-ISBN: 978-625-397-386-5
1. Öğrenme Dönüşümü 2. Teknoloji ve Eğitim 3. Yenilikçi Eğitim Yaklaşımları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **İİİ**

DEĞİŞEN ALAN EĞİTİMİ BİLGİSİ PERSPEKTİFİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME **1**
Ayşe Zeynep Şen

ETKİLİ ÖĞRETMENİ ANLAMAK:
TEORİK PERSPEKTİFTEN PRATİK ÇÖZÜMLERE **29**
Sümer Aktan

DÜŞÜNME BECERİLERİNİ GELİŞTİRMEK ÜZERİNE **47**
Erdoğan Tezci

MIKNATIS OKULLAR **77**
Mehmet Akif Erdener

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİNDE 21. YÜZYIL BECERİLERİ:
BİLGİ-İŞLEMSEL DÜŞÜNME **95**
Tuba Özgül - Dilek Altun

SOSYAL BECERİ EĞİTİMİ: HAYDİ, OYUN OYNAYALIM! **111**
Eyüp Yılmaz

İLKOKULDA SOSYAL BECERİ EĞİTİMİ İÇİN ALTERNATİF BİR YÖNTEM:
YARATICI DRAMA **131**
Özkan Çelik

BİR OYUNDAN DAHA FAZLASI: AKIL VE ZEKÂ OYUNLARI **149**
Ahmet Melih Güneş

OKULLARDA MÜZİKLE TERAPİ **165**
Fahri Sezer

SATIR ARALARINI OKUMA 181
Barış Esmer

DİJİTAL HİKÂYE YAZIMINDAN YAPAY ZEKÂ OKURYAZARLIĞINA 221
Olcay Özdemir

YAZMANIN PEDAGOJİSİ 249
Yasemin Kuşdemir

FEN SINIFLARINDA ANLAM OLUŞTURMA YAKLAŞIMI VE ÖĞRETİM İÇİN ÖRNEKLER 265
Aysel Kocakülah

FEN EĞİTİMİNDE GELECEĞİ DÜŞÜNME BECERİSİ 293
Muhammet Özdemir

PERFORMANS SANATLARI MERCEĞİNDEN BİYOLOJİYİ ÖĞRENMEK 319
Taner Özcan

3B BASKILI MODELLERLE ARGÜMAN TEMELLİ NANOBİLİM ÖĞRETİMİ 333
Ruhan Benlikaya - Hasene Esra Yıldırır - Mehmet Emin Korkusuz - Duygu Işık Erol

MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE MOBİL ÖĞRENME UYGULAMALARI 361
Mehmet Ali Kandemir

ENDÜSTRİ 1.0'DEN EĞİTİM 4.0 VE TOPLUM 5.0'A 385
Ayşen Karamete

TEKNOLOJİ İLE ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME ORTAMLARI VE TEKNOLOJİ İLE ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME ORTAMLARINDA UZAMSAL MUHAKEMEYİ GELİŞTİRME 407
Hülya Gür

ÇEVRİMİÇİ ORTAMLARDA ARGÜMANTASYON TABANLI ÖĞRETİM 437
Mehtap Pıtıraklı Erdoğan - Eyup Yünkül

GÜNCEL BİR E-ÖĞRENME YAKLAŞIMINI ÖĞRETMEN EĞİTİMİNE UYGULAMAK: MİKROÖĞRENME 451
Nazlı Ruya Taşkın Bedizel

EĞİTİMDE METAVERSE: UYGULAMA ÖRNEKLERİ 479
Kıvanç Topraklıkoğlu - Gülcan Öztürk

EĞİTİMDE OYUNLAŞTIRMADA DİJİTAL ARAÇLARIN KULLANIMI 515
Ayşe Gül Çirkinoğlu Şekercioğlu - Eyup Yünkül

EĞİTİMDE ETKİLEŞİMİ SAĞLAMAK: BUZ KIRICILAR 535
Ayşe Bağrıacık Yılmaz

YAPAY ZEKÂ VE EĞİTİMDE KULLANIMI 551
Zeynel Abidin Mısırlı

YAPAY ZEKÂNIN EĞİTİM DÜNYASINDAKİ POTANSİYEL KONUMU: TANIMLAR, YÖNELİMLER VE İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNDEN BAZI UYGULAMA ÖRNEKLERİ 571
Serhat Güzel - Alp Kaan Kılınç - Hakan Selvaslı

ÖZ GEÇMİŞLER 599

BÖLÜM 1

DEĞİŞEN ALAN EĞİTİMİ BİLGİSİ PERSPEKTİFİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME

Ayşe Zeynep Şen

Öğretmenlik mesleğine dair önde gelen inanışların başında, "Bilen öğretir." ifadesi yer almaktadır. Ancak her zaman bir konuyu hakkıyla öğretebilmek için o konuya ait teorik bilgiye hâkim olmak yeterli midir? Yıllar içinde durumun böyle olmadığı, öğretmenlerin başarılı olmaları için farklı bilgi türlerine sahip olmaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu bilgilerden birisi de alan eğitimi bilgisi (AEB) olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümün amacı öncelikle AEB kavramını okuyucuya tanıtmaktır. Ardından AEB konusunda öne çıkan bazı modellere ve öğretmen eğitiminde AEB'ye nasıl katkı sağladığına dair bir anlayış kazandırmaktır.

"Öğrencilerimin bir fen kavramını daha iyi öğrenmesi için neler yapmalıyım? Hangi materyaller bana yardımcı olur? Öğrencilerim hâlihazırda neler biliyor ve hangi konuları öğrenmekte zorlanıyor? Öğrencilerimin neyi ne kadar öğrendiğini en iyi nasıl ölçebilirim?" şeklindeki sorular, her öğretmenin kafasını karıştıran ve öğretmenleri ilgili konunun teorik kısmını bilen uzmanlardan ayıran kritik noktalardır (Magnusson vd., 1999 s. 95). Öğretmenin yukarıdaki sorulara verebileceği olası cevaplar, yaygın ismiyle pedagojik alan bilgisi (PAB) olarak adlandırılmıştır. Ancak AEB olarak adlandırmasının, içeriği daha doğru yansıttığı düşünülmektedir. PAB yerine AEB şeklinde çevrilmesinin temel nedeni hem Türkçeye daha uygun olması hem de kavramı daha anlaşılır biçimde sunmasından kaynaklanmaktadır. AEB, fizik bölümü mezunu bir kişinin neden her zaman iyi bir fizik öğretmeni olamayacağını açıklar (Brandt, 1992 s. 18). Öğretmenler; biyolog, tarihçi ve yazarlardan sadece alan bilgisi yönüyle değil; var olan bu bilgiyi nasıl anlamlı bir şekilde organize ederek kullandıkları yönüyle de ayrışırlar (Cochran vd., 1991). Burada önemli nokta, öğretmenin bir konuya

- AEB zamanla birçok farklı sınıf ortamında ve öğrencilerle olan deneyim sonucunda gelişir (Cochran vd., 1993; van Driel vd., 1998). AEB gelişiminde ve sergilenmesinde önemli fırsatlar sunan *öğretmenlik uygulaması* dersinde öncelikle öğretmen adaylarının öğrenme bağlamı açısından farklı okullarda deneyim kazanmalarının sağlanması önerilebilir. Göreve başladıklarında akademik başarı, sosyokültürel düzey gibi değişkenler açısından farklı okul türlerinde görev yapma olasılıklarına karşın lisans düzeyinde bu okul türlerine yönlendirilmeleri önerilebilir. Hatta lisans eğitimine artı bir yıl eklenerek son yıl tamamen okul ortamında stajyerlik süresi uzatılabilir. Bu sürenin de güncel olan İUM'de yer alan sAEB'nin Planlama-Öğretme-Yansıtma döngüsü üzerinde deneyim kazanmasını sağlayacak nitelikte olması önemlidir. Öğretmen adayının bu döngü boyunca hareket etmeyi öğrenmesiyle dersi planlarken sonraki basamakları da kurgulamasının AEB'sine büyük ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Alonzo, A.C., Berry, A. & Nilsson, P. (2019). Unpacking the complexity of science teachers' pck in action: enacted and personal PCK. In Repositioning Pedagogical Content Knowledge in *Teachers' Knowledge for Teaching Science*; Hume, A., Cooper, R., Boroswki, A., (Eds), 271-286.

Aydın, S. (2012). *Examination of chemistry teachers' topic-specific nature of pedagogical content knowledge in electrochemistry and radioactivity* (Unpublished doctoral dissertation). Middle East Technical University, Ankara, Turkey.

Behling, F., Förtsch, C., & Neuhaus, B. J. (2022). The refined consensus model of pedagogical content knowledge (PCK): Detecting filters between the realms of PCK. *Education Sciences, 12*(592). https://doi.org/10.3390/educsci12090592

Belge Can, H. (2021). Enacted pedagogical content knowledge profiles of chemistry teachers. *Journal of Educational Issues, 7*(1), 565-583. https://doi.org/10.5296/jei.v7i1.18643

Brandt, R. (1994). On research on teaching: A conversation with Lee Shulman. *Educational Leadership*, *49*(7), 14-19.

Carlson, J., & Daehler, K.R. (2019). The refined concensus model of pedagogical content knowledge in science education. In *Repositioning Pedagogical Content Knowledge in Teachers' Knowledge for Teaching Science*; Hume, A., Cooper, R., Boroswki, A., (Eds.); 77-92, Springer.

Cochran, K. F., King, R. A., & De Ruiter, J. A. (1991). *Pedagogical content knowledge: A tentative model for teacher preparation.* Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, Chicago, IL.

Fernandez-Balboa, J., & Stiehl, J. (1995). The generic nature of pedagogical content knowledge among college professors. *Teaching and Teacher Education, 11*(3), 293-306.

Friedrichsen, P. M. & Dana, T. M. (2003). Using a card-sorting task to elicit and clarify science teaching orientations. *Journal of Science Teacher Education, 14*(4), 291-309.

Gess-Newsome J. (1999) Pedagogical content knowledge: An introduction and orientation. In: Gess-Newsome J., Lederman N.G. (eds) *Examining pedagogical content knowledge*. Science & Technology education library, (3-17). Kluwer Academic.

Gess-Newsome, J. (2015). A model of teacher professional knowledge and skill including PCK: Results of the thinking from the PCK summit. In A. Berry, P. Friedrichsen, & J. Loughran (Eds.), *Re-examining pedagogical content knowledge in science education*. Routledge.

Howey, K. R., & Grossman, P. L. (1989). A study in contrast: sources of pedagogical content knowledge for secondary English. *Journal of Teacher Education, 40*(5), 24-31. https://doi.org/10.1177/002248718904000504

Kind, V. (2009). Pedagogical content knowledge in science education: Perspectives and potential for progress. *Studies in Science Education, 45*(2), 169-204.

Liepertz, S. & Borowski, A. (2019). Testing the consensus model: relationships among physics teachers' professional knowledge, interconnectedness of content structure and student achievement, *International Journal of Science Education*, *41*(7), 890-910. https://doi.org/10.1080/09500693.2018.1478165

Loughran, J., Mulhall, P., & Berry, A. (2004). In search of pedagogical content knowledge in science: Developing ways of articulating and documenting professional practice. *Journal of Research in Science Teaching, 41*(4), 370–391.

Magnusson, S., Krajcik, J., & Borko, H. (1999). Nature, sources and development of pedagogical content knowledge for science teaching. In J. GessNewsome & N. G. Lederman (Eds.), *Examining pedagogical content knowledge: The construct and its implications for science education* (95-132). Kluwer Academic.

Marks, R. (1990). Pedagogical content knowledge: from a mathematical case to a modified conception. *Journal of Teacher Education, 41*(3), 3-11.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: a framework for teacher knowledge. *Teachers College Record, 108*(6), 1017-1054. https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x

Nakiboglu, C., & Sagesen, Ö. (2002). Egitim fakültelerinin yeni yapılanmasının öğrenci boyutu açısından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 10*(2), 309-316.

Neumann, K., Kind, V., & Harms, U. (2019). Probing the amalgam: The relationship between science teachers' content, pedagogical and pedagogical content knowledge. *International Journal of Science Education, 41*(7), 847-861. https://doi.org/10.1080/09500693.2018.1497217

Nilsson, P. (2008). Teaching for understanding: The complex nature of pedagogical content knowledge in preservice education. *International Journal of Science Education, 30*(10), 128-1299.

Nolen, P. A., McCutchen, D., & Berninger, V. (1990). Ensuring tomorrow's literacy: a shared responsibility. *Jorunal of Teacher Education, 41*(3), 63-72. https://doi.org/10.1177/002248719004100308

Park, S., & Oliver, J. S. (2008a). National Board Certification (NBC) as a Catalyst for teachers' learning about teaching: The effects of the NBC process on candidate teachers' PCK development. *Journal of Research in Science Teaching, 45*(7), 812-834.

Park, S., & Oliver, J. S. (2008b). Revisiting the conseptualisation of pedagogical content knowledge (PCK): PCK as a tool to understand teachers as professionals. *Research in Science Education, 38*(3), 261-284.

Roy, S. & Bairayga, S. (2019). Conceptualisation of pedagogical content knowledge (PCK) of science from Shulman's notion to Refined Consensus Model (RCM): A journey. *Education India Journal: A Quarterly Refereed Journal of Dialogues on Education, 8*(2), 9-53.

Shulman, L. (1986). Those who understand: knowledge growth in teaching. *Educational Researcher, 15*(2), 4-14.

Shulman, L. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review, 57*(1), 1-22.

Smith, D. C., & Neale, D. C. (1989). The construction of subject matter knowledge in primary science teaching. *Teaching and Teacher Education, 5,* 1-20.

Sorge, S., Stender, A., & Neumann, K. (2019). The development of science teachers‘ professional competence. In Repositioning Pedagogical Content Knowledge in Teachers' Knowledge for Teaching Science; Hume, A., Cooper, R., Boroswki, A., (Eds)., Springer: pp. 149-164.

Spalding, E., Klecka, C. L., Lin, E., Wang, J., & Odell, S. J. (2011). Learning to teach: It's complicated but ıt's not magic. *Journal of Teacher Education, 62*(1), 3-7. https://doi.org/10.1177/0022487110384196

Tamir, P. (1988). Subject matter and related pedagogical knowledge in teacher education. *Teaching & Teacher Education, 4*(2), 99-110.

(URL-1): https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Kimya_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf adresinden 25.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

van Driel, J. H., Verloop, N., & de Vos, W. (1998). Developing science teachers' pedagogical content knowledge. *Journal of Research in Science Teaching, 35*(6), 673-695.

BÖLÜM 2

ETKİLİ ÖĞRETMENİ ANLAMAK: Teorik Perspektiften Pratik Çözümlere

Sümer Aktan

► Giriş

Öğrenme ve öğretim sürecinin daha etkili olması, özellikle son on yıldır oldukça yoğun bir şekilde tartışılmaktadır (Allen vd., 2013; Darling-Hammond, Jaquith ve Hamilton, 2012; Hamre vd., 2012; Stronge, 2018; Taylor ve Tyler, 2012). Bu tartışmaların odak noktasında, okullarımızda ve sınıflarda ne/neleri yaparsak öğrencilerimiz daha yüksek bir akademik başarı gösterir sorusu yer almaktadır. Bir diğer ifade ile öğretim sürecinin kalitesini arttırmak aynı zamanda öğrencilerin akademik başarısını, öz yeterliliğini, benlik algılarını geliştirmek ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Soru tartışılırken önerilen çözüm önerileri içinde farklı perspektifler olsa da bütün yollar en nihayetinde öğretmenin niteliklerine ve sınıf içinde yapılan öğretim sürecinin niteliğinde birleşmektedir. O hâlde ilk olarak tartışılması gereken konu, etkili öğretimin ne olduğu ve daha da önemlisi etkili bir öğretim sürecinin nasıl icra edilebileceğidir. Bu bölümde, etkili bir öğretime neden ihtiyaç duyduğumuz ve bu sürecin nasıl icra edileceğine ilişkin teorik bir perspektif betimlenmeye çalışılmıştır. Bölüm aynı zamanda bu süreç içinde öğretmenlere pratik olarak uygulayabilecekleri öneriler de sunmaktadır.

► Öğrenme Sürecini Anlamak

Etkili öğretimi irdelemeden önce öğrenme sürecine ilişkin bazı noktaların üzerinde durmanın faydalı olacağını düşünüyorum. Genellikle ülkemizde eğitim fakültelerinde öğrenme kavramı, davranışçı bir perspektif üzerinden ve Sela-

bu sefer öğrenci grubunun arkadaşı olması gerektiği, saygının sevgiden daha önemli olduğu ilkesinin daima akılda tutulmasının gerektiği sürekli hatırlanmalıdır. Öğretim sürecindeki devrimin bilişselden ziyade duyuşsal alana hitap etmesi gerektiği de burada yeniden vurgulanmalıdır. John Dewey, 1899 yılında kaleme aldığı *School and Society* [Okul ve Toplum] adlı eserinde ifade ettiği şu husus, tüm öğretmenler ve eğitimciler için de temel bir düstur olmalıdır: "İyi bir anne baba, kendi çocukları için istediği nitelikli eğitimi toplumun tüm çocukları için de istemelidir. Bunun dışındaki bir düşünce, demokrasimiz için tehdit edici olur." ifadesinin benzeri şu şekilde ifade edilebilir: En iyi öğretmenler, kendi çocukları için talep ettikleri nitelikli eğitimi, sınıflarında öğrencilerine verebilmelidirler. Bu ilke, sınıflarda başlatılacak öğrenme devriminin pusulası olarak hepimize yol gösterecektir.

► Kaynakça

Allen, J., Gregory, A., Mikami, A., Lun, J., Hamre, B., & Pianta, R. (2013). Observations of effective teacher–student interactions in secondary school classrooms: Predicting student achievement with the classroom assessment scoring system. *School Psychology Review*, *42*(1), 76-98.

Ambrose, S.A., Bridges, M. W., DiPietro, M., Lovett, M. C., & Norman, M. K. (2010). *How learning works: Seven research-based principles for smart teaching*. John Wiley & Sons.

Anderman, E. M., & Wolters, C. A. (2006). Goals, values, and affect: Influences on motivation. In P. A. Alexander & P. H. Winne (Eds.), *Handbook of educational psychology* (2nd ed., pp. 369–389). Erlbaum

Anderman, E., Gray, D., & Chang, Y. (2013). Motivation and classroom learning. In W. Reynolds, G. Miller, & I. Weiner (Eds.) Handbook of psychology (Vol. 7, 2nd ed., pp. 99–116). Hoboken, NJ: Wiley.

Anderson, J. R. (2005). *Cognitive psychology and its implications* (6th ed.). New York: Worth.

Attanasio, O., Boneva, T., & Rauh, C. (2022). Parental beliefs about returns to different types of investments in school children. *Journal of Human Resources*, *57*(6), 1789-1825.

Baker, J. A. (2006). Contributions of teacher–child relationships to positive school adjustment during elementary school. *Journal of School Psychology*, *44*(3), 211-229.

Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, *37*(2), 122.

Brewster, A. B., & Bowen, G. L. (2004). Teacher support and the school engagement of Latino middle and high school students at risk of school failure. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *21*(1), 47-67.

Corno, L.M., & Anderman, E. (2015). *Handbook of educational psychology* (3rd ed.). Taylor and Francis.

Darling-Hammond, L., Flook, L., Cook-Harvey, C., Barron, B., & Osher, D. (2020). Implications for educational practice of the science of learning and development. *Applied Developmental Science, 24*(2), 97-140.

Darling-Hammond, L., Jaquith, A., & Hamilton, M. (2012). *Creating a comprehensive system for evaluating and supporting effective teaching*. Stanford, CA: Stanford Center for Opportunity Policy in Education.

Dewey, John (1897) My pedagogic creed, *The School Journal*, *54*(3) (January 16, 1897). 77-80.

Eggen, P. D. & Kauchak, D. P. (2016). *Educational psychology: Windows on classrooms*. Pearson.

Erdener, M. A. (2022). Sınıfta motivasyon ve öz düzenleme. Mehmet Akif Erdener (Ed). İçinde *Çağdaş sınıf yönetimi yaklaşımları*. Vizetek Yayıncılık.

Erdener, M. A., Sezer, F., & Tezci, E. (2017). Determination of frequent student problems areas in middle schools. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(2), 303-320.

Gottfredson, D. C., Marciniak, E. M., Birdseye, A. T., & Gottfredson, G. D. (1995). Increasing teacher expectations for student achievement. *The Journal of Educational Research*, *88*(3), 155-163.

Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2006). Student-Teacher Relationships. In G. G. Bear & K. M. Minke (Eds.), *Children's needs III: Development, prevention, and intervention* (pp. 59–71). National Association of School Psychologists.

Hamre, B. K., Pianta, R. C., Burchinal, M., Field, S., LoCasale-Crouch, J., Downer, J. T., & Scott-Little, C. (2012). A course on effective teacher-child interactions: Effects on teacher beliefs, knowledge, and observed practice. *American Educational Research Journal*, *49*(1), 88-123.

Koban, D., Fukuzawa, M., Slocum, R., Fletcher, M., & Pleuss, J. (2020). Differential effects of incentivized homework on student achievement in undergraduate Mathematics. *Primus*, *30*(5), 501-519.

Lawson, M. J., Vosniadou, S., Van Deur, P., Wyra, M., & Jeffries, D. (2019). Teachers' and students' belief systems about the self-regulation of learning. *Educational Psychology Review*, *31*(1), 223-251.

Palacios-Barrios, E. E., & Hanson, J. L. (2019). Poverty and self-regulation: Connecting psychosocial processes, neurobiology, and the risk for psychopathology. *Comprehensive Psychiatry*, *90*, 52-64.

Park, S. Y. (2005). Student engagement and classroom variables in improving mathematics achievement. *Asia Pacific Education Review*, *6*(1), 87-97.

Rosenshine, B. (1976). Recent research on teaching behaviors and student achievement. *Journal of Teacher Education*, *27*(1), 61-64.

Rosenshine, B. (1983). Teaching functions in instructional programs. *The Elementary School Journal*, *83*(4), 335-351.

Rosenshine, B. (2010). *Principles of instruction*. Educational Practices Series-21. UNESCO International Bureau of Education.

Rosenshine, B. (2012). Principles of instruction: Research-based strategies that all teachers should know. *American Educator*, *36*(1), 12-39.

Rubie-Davies, C. M. (2007). Classroom interactions: Exploring the practices of high- and low-expectation teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 77, 289-306. DOI: 10.1348/000709906X101601

Rubie-Davies, C. M. (2008). Teacher expectations. In T. Good (Ed.), *21st century education: A reference handbook* (pp. I-254–I-265). Thousand Oaks, CA: SAGE. DOI: 10.4135/9781412964012.n27

Rubie-Davies, C. M. (2010). Teacher expectations and perceptions of student attributes: Is there a relationship? *British Journal of Educational Psychology, 80*, 121-135. DOI:10.1348/000709909X466334

Savina, E. (2021). Self-regulation in preschool and early elementary classrooms: Why it is important and how to promote it. *Early Childhood Education Journal*, *49*(3), 493-501.

Schlechty, P. C. (2001). *Shaking up the school house: How to support and sustain educational innovation.* The Jossey Bass.

Schunk, D. ve Ertmer, P. (2000). Self-regulation and academic learning: Self-efficacy enhancing interventions. In M. Boekaerts, P. Pintrich, & M. Zeidner (Ed.), *Handbook of Self-Regulation* (631-649). Academic Press.

Silberman, C. (1971). *Crisis in the classroom: The remaking of American education.* Vintage.

Simonsmeier, B. A., Flaig, M., Deiglmayr, A., Schalk, L., & Schneider, M. (2022). Domain-specific prior knowledge and learning: A meta-analysis. *Educational Psychologist, 57*(1), 31-54.

Stronge, J. H. (2018). *Qualities of effective teachers*. ASCD.

Taylor, E. S., & Tyler, J. H. (2012). The effect of evaluation on teacher performance. *American Economic Review*, *102*(7), 3628-51.

Trouilloud, D. O., Sarrazin, P. G., Martinek, T. J., & Guillet, E. (2002). The influence of teacher expectations on student achievement in physical education classes: Pygmalion revisited. *European Journal of Social Psychology*, *32*(5), 591-607.

Whitaker, T. (2013). *What great teachers do differently: 17 things that matter most*. Routledge.

Zimmerman, B. J. (1989). A social cognitive view of self-regulated academic learning. *Journal of Educational Psychology, 81*(3), 329-339.

BÖLÜM 3

DÜŞÜNME BECERİLERİNİ GELİŞTİRMEK ÜZERİNE

Erdoğan Tezci

► Giriş

Toplumların ihtiyaç duyduğu nitelik ve nicelikte insan gücü yetiştirmesi, okullardan beklenen en temel görevlerdendir. İhtiyaç duyulan niteliklerden biri de kuşkusuz düşünme becerileridir. Bu nedenle de çoğu gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, okul öncesi eğitimden ortaöğretime kadar programlarında düşünme becerilerine yer verdikleri gözlenmektedir. Hatta düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik alandan bağımsız düşünme eğitimi programları geliştirilerek yetişkinlere bile uygulandığını görmek mümkündür. Bununla birlikte düşünme becerilerinin öğretimi ve geliştirilmesine yönelik alanyazında çok sayıda araştırma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Bunun başlıca nedenleri, bu becerilerin öğretiminde ve geliştirilmesinde yeterli düzeyde tatmin edici kanıtlara ulaşılamaması, gün geçtikçe artan önemi, gerçek yaşam durumlarında bu beceriye duyulan ihtiyacın gün geçtikçe artması, demokratik ve katılımcı bir toplumun bireylerin mutluluğuna sağladığı katkılar sayılabilir. 21. yüzyılda bireylerin kendi ülkesinin etkin vatandaş olması ve global dünyada yaşama ve ayakta kalmak için hem bireysel açıdan hem de ülkeler açısından hayati bir öneme sahiptir (Tezci, 2003; Tezci ve Dikeli, 2021; Tezci ve Talu, 2022; Dilekli ve Tezci, 2023).

Düşünme becerilerinin bireye ve topluma sağladığı katkıların gün geçtikçe daha fazla önem kazanması nedeni ile ya da başka sebeplerle olsun gelişimine önem verilmeye başlandığı görülmektedir. Birçok ülke programlarında düşünme becerilerinin geliştirilmesi için çalışma yürüttükleri ve düşünmenin geliştirilmesine yönelik eğitim programlarının hazırlandığı görülmektedir (Örneğin

▶ Kaynakça

Adey, P., & Shayer, M. (1994). *Really raising standards: Cognitive intervention and academic achievement*. London: Routledge.

Ahmad, M., Mansor, N. R., Rashid, R. A., Ain, N., Zakaria, C. R., & Sung, C. M. (2021). Implementation of digital games in advancing students' higher-order thinking skills: A review. *Journal of Physics: Conference Series,* 1793, (1) Artcile No. 012069. IOP Publishing.

Alnesyan, A. (2012). *Teaching and learning thinking skills in The Kingdom of Saudi Arabia: A case studies from seven primary schools*. Unpublished PhD. Dissertation. Universty of Exeter, UK.

Aliakbari, M., & Sadeghdaghighi, A. (2012). Performance-based assessment of students' critical thinking skills: The case of Iranian MA and BA TEFL students. In *International Conference on Language, Medias and Culture* 33, 55-60. http://www.paaljapan.org/conference2011/ProcNewest2011/pdf/poster/P-11.pdf adresinden 22.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Baron, J., & Sternberg, R. (Eds) (1987) *Teaching thinking skills*. New York: W. H. Freeman.

Beaty, R. E., Nusbaum, E. C., & Silvia, P. J. (2014). Does insight problem solving predict real-world creativity? Psychology of Aesthetics, *Creativity, and the Arts, 8*(3), 287–292. doi:10.1037/a0035727.

Bloom, B. S., & Krathwohl, D. R. (2020). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Book 1, Cognitive domain*. Longman.

Brookhart, S. M. (2010). *How to assess higher-order thinking skills in your classroom*. Alexandria, VA: ASCD.

Cassalia, A. (2023). Divergent thinking for advanced learners, Grades 3–5. *Taylor & Francis eBooks DRM Free Collection*.

Clayson, D. E. (2009). Student evaluations of teaching: Are they related to what students learn? A meta-analysis and review of the literature. *Journal of Marketing Education*, *31*(1), 16-30.

Clotfelter, C. T., Ladd, H. F., & Vigdor, J. L. (2006). Teacher-student matching and the assessment of teacher effectiveness. *Journal of human Resources*, *41*(4), 778-820.

CMEC. (2005). Council of Ministers of Education, Canada. https://www.cmec.ca/680/ElementarySecondary_Education.html adresinden alınmıştır

Coles, M. J. (1993) Teaching thinking: principles, problems andprogrammes, educational psychology: an ınternational *Journal of Experimental Educational Psychology, 13*(3-4), 333-344. DOI: 10.1080/0144341930130310.

Costa, L. A. (2001). *Developing minds: A resource book for teaching thinking.* ASCD. Melbourne. AU.

Cropley, D. H & Patson, T. J. (2019). Supporting creative teaching and learning in the classroom: Myths, models, and measures. (Ed: Mullen, C. A.). *Creativity under duress in education?* (ss. 267-288). Blacksburg, VA: Springer.

Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention.* New York, NY: Harper Collins.

De Bono, E. (1985*). De Bono's thinking course*. London: Ariel.

DfES (2003). *Department of education and skills. key stages 2. National Strategy. National Massages about teaching thinking*. London: DfES. http://dera.ioe.ac.uk/9196/ adresinden 25.08.2020 tarihinde alınmıştır.

Dilekli, Y. (2015). *Öğretmenlerin düşünmeyi öğretmeye yönelik yaptıkları sınıf içi uygulamaları, özyeterlik düzeyleri ve öğretim stilleri arasındaki ilişki.* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Balikesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dilekli, Y. (2019). *Etkinliklerle düşünme öğretimi.* Ankara: Pegem Akademi

Dilekli, Y., & Tezci, E. (2015). Öğretmenlerin düşünme becerisi öğretimine yönelik özyeterlik algısı ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Social Science, 38,* 135-153.

Dilekli, Y., & Tezci, E. (2016). The relationship among teachers' classroom practices for teaching thinking skills, teachers' self-efficacy towards teaching thinking skills and teachers' teaching styles. *Thinking Skills and Creativity*, *21*, 144-151.

Dilekli, Y., & Tezci, E. (2018). Adaptation of teachers' self-efficacy towards teaching thinking skills scale into English. *Journal of Education and Training Studies*, *6*(11), 260-270.

Dilekli, Y., & Tezci, E. (2019). Adaptation of teachers' teaching thinking practices scale into English. *European Journal of Educational Research*, *8*(4), 943-953.

Dilekli, Y., & Tezci, E. (2020). A cross-cultural study: Teachers' self-efficacy beliefs for teaching thinking skills. *Thinking Skills and Creativity*, *35*, 1-13.

Dilekli, Y., & Tezci, E. (2023). Measuring, assessing and evaluating thinking skills in educational settings: A necessity for twenty-first century. (Ed. Rezaei, N.) *Integrated Education and Learning* (pp. 395-415). Cham: Springer International Publishing.

Erdener, K. (2018). Öğrenme ve öğrenmenin aktarılması. In M. A. Erdener & B. Yıldız, (Trans. Eds.). *İnsanlar Nasıl Öğrenir?* (51-78). Ankara: Nobel Yayınları

Erdener, M. A. (2022). Motivation and self-regulation in the classroom (Sınıfta motivasyon ve öz düzenleme). (Mehmet Akif Erdener, Ed.) *Contemporary classroom management approaches: Communication, discipline, technology and thinking skills (Çağdaş sınıf yönetimi yaklaşımları: İletişim, disiplin, teknoloji ve düşünme becerileri).* (109-131), Ankara: Vize Publishing.

Gawain, S. (1992). *Yaratıcı imgeleme*. (çev. S. Ayabaşı). İstanbul: Akaşa Yay.

Gelen, İ. (2004). Bilişsel farkındalık stratejilerinin Türkçe dersine ilişkin tutum, okuduğunu anlama ve kalıcılığa etkisi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı (6–9 Temmuz), bildir metinleri,* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.

Glatzeder, B. M., & Von Müller, V. G. A. (eds) (2010). *Building blocks for a conceptual framework.* New York: Springer.

Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist, 5*(9), 444-454.

Johnson, S., & Siegel, H. (2010). *Teaching thinking skills*. NY: Continuum.

Jones, H. (2008). Thoughts on teaching thinking: Perceptions of practitioners with a shared culture of thinking skills education. *Curriculum Journal*, *19*(4), 309-324.

Karimi, Z., Windmann, S., Güntürkün, O., & Abraham, A. (2007). Insight problem solving in individuals with high versus low schizotypy. *Journal of Research in Personality, 41*(2), 473–480. doi:10.1016/j.jrp.2006.03.008

Kim, H. S. (2002). We talk, therefore we think? A cultural analysis of the effect of talking on thinking. *Journal of Personality and Social Psychology*, *83*(4), 828-842.

Koehler, M. J., & Mishra, P. (2015). *The SAGE encyclopedia of educational technology*. Thousand Oaks: Ssge Pub.

Lipman, M. (1983). *Thinking skills fostered by philosophy for children*. Montclair: Institute for the Advancement of Philosophy for Children.

Marzano, R., Brandt, R. S, Hughes, C. S., Jones, B. F., Presseisen, B. Z., Rankin, S. C., & Suhor, C. (1988). *Dimensions of thinking: A framework for curriculum and instruction.* Alexandria.VA: Association for Supervision and Curriculum Development,

McGrane, P. A., & Sternberg, R. J. (1992). Discussion: Fatal vision–The failure of the schools in teaching children to think. (Ed. C. Collins & J. N. Mangieri). *Teaching thinking: An agenda for the 21st century* (333–344). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

McGuinness, C. (1990), Talking about thinking: The role of metacognition in teaching thinking, (Eds K. J. Gilhooly, M. T. G. Keane, R. H. Logie, and G. Erdos), *Lines of Thinking*, Vol. 2, (ss. 301–312) Chichester: Wiley.

McGuinness, C. (1999). *From thinking skills to thinking classrooms: A review and evaluation of approaches for developing pupils' thinking.* London: Department for Education and Employment.

MEB (2005). *İlköğretim programları (1-5. Sınıflar).* Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

Mullen, C. A. (2019). *Creativity theory and action in education*. Springer

Nispet, D. J. (1990). *Teaching thinking: An introduction to the research literature*. UK. Scottish Council for Research in Education.

Nair, S., & Ngang, T. K. (2012). Exploring parents' and teachers' views of primary pupils' thinking skills and problem solving skills. *Creative Education*, *3*(1), 30-35.

Nispet, D. J. (1993). The thinking curriculum. *Educational Psychology, 13*(3-4) 281–290.

Onosko, J. J. (1991). Barriers to the promotion of higher-order thinking in social studies. *Theory & Research in Social Education*, *19*(4), 341-366.

Perkins, D. N., & Ritchhart, R. (2004). Learning to think: The challenges of teaching Thinking. (Ed. Sternberg, R.) *The Cambridge handbook of thinking and reasoning* (775-802), Mawah, NJ: Erlbaum.

Presseisen, B. Z. (1987). *Thinking skills throughout the cirriculum*. Bloomington IA: Phi Lamda Theta.

Ritchhart, R., & Perkins, D. (2000). Life in the mindful classroom: Nurturing the disposition of mindfullness. *Journal of Socail Issues, 56*(1), 27-47.

Ritchhart, R., & Perkins, N.D. (2004). Learning the think: the challenges of teaching thinking. (Eds: Hoyak, K. ve R., G., Morrison). *The Cambridge handbook of thinking and reasoning.* (775-802). Cambridge University Press: UK.

Rıza, E. T. (1999). *Yaratıcılığı geliştirme teknikleri.* İzmir: Anadolu Matbaası.

Rıza, E. T. (2003). *Eğitim teknolojisi uygulamaları ve materyal geliştirme*. İzmir: Birleşik Matbaası.

Schwartz, R., & Parks, D. (1994). *Infusing the teaching of critical and creative thinking in elementary instruction.* Pacific Grove, CA: Critical Thinking Press.

Sezer, F. (2012). Examining of teacher burnout level in terms of some variables. *International Online Journal of Educational Sciences*, *4*(3), 617-631.

Sezer, F. (2016). Causes of failure from students' point of view. *Journal of Human Sciences*, *13*(3), 4818-4830.

Sezer, F. (2018). Teachers'perceptions for problematic student behaviors: Examination according to teachers' burnout situations. *European Journal of Education Studies, 4*(6), 378-393.

Sezer, F., Aktan, S., Tezci, E., & Erdener, M. A., (2017). Examination of teachers' lifestyles and classroom management profiles in terms of some variables. (Öğretmenlerin yaşam stilleri ve sınıf yönetim profillerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi.) *Turkish Studies, 12*(33), 167-184. (Kontrol No. 3743175)

Sezer, F., & İşgör, İ. Y. (2010). İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin problem alanlarının tespiti (Erzurum İli Örneği). *Millî Eğitim Dergisi*, *40*(186), 235-248.

Scouller, K. (1998). The influence of assessment method on students' learning approaches: Multiple choice question examination versus assignment essay. *Higher Education*, *35*(4), 453-472.

Supon, V. (1998). Penetrating the barriers to teaching higher thinking. *The Clearing House*, *71*(5), 294-296.

Swartz, R., & Parks, S. (1994). *Infusing the teaching of critical and creative thinking into content instruction: A lesson design handbook for the elementary grades.* Pacific Grove, CA: Critical Thinking Books and Software.

Tebbs, J. (2000). *Assesing teachers' self-efficacy towards teaching thinking.* Phd Dissertation. University of Connecticut University, Connecticut.

Tezci, E. (2003). Dijital bölünme ve ortaya çıkardığı sonuçlar. *Polis Bilişim Sempozyumu Bildiri Metinleri.* Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 280, 55-59.

Tezci, E. (2011). Öğretim materyallerinin tasarımı (Ed: Perkmen, S ve Tezci, E.) *Eğitimde teknoloji entegrasyonu* (ss. 15-57). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Tezci, E., & Dilekli, Y. (2021). Düşünme becerileri. (Ed: Ormancı, Ü. ve Çepni, S. Ed.). *Kuramdan uygulamaya 21. Yüzyıl becerileri ve öğretimi* içinde (113-129). Ankara: Nobel akademik yayıncılık.

Tezci, E., & Talu, A. A., (2022). Sınıfta düşünme becerilerinin geliştirilmesi. (Mehmet Akif Erdener, Ed.) *Contemporary classroom management approaches: Communication, discipline, technology and thinking skills (Çağdaş sınıf yönetimi yaklaşımları: İletişim, disiplin, teknoloji ve düşünme becerileri).* (109-131), Ankara: Vize Publishing.

Torrance, E. P. (1974). *Torrance test of creative thinking: Directions manual and scroing guide, verbal test booklet A*. Lexington, Massachusettes: Personal Press.

Torrance, E. P. (1995). *Why to fly? A philosophy of creativity*. New Jersey: Norwood Ablex.

Türk Dik Kurumu [TDK] (2020). *Türkçe sözlük.* Ankara: Türk Dik Kurumu Yay.

Webb, M. E., Little, D. R., Cropper, S. J., & Roze, K. (2017). The contributions of convergent thinking, divergent thinking, and schizotypy to solving insight and non-insight problems. *Thinking & Reasoning*, *23*(3), 235-258.

Yildirim, A. (1994). Promoting student thinking from the practitioner's point of view: Teachers' attitudes toward teaching thinking. ERIC Number: ED370934, 1-20.

Yünkül, E. (2019). Çoklu ortam öğrenme materyalinin akademik başarıya ve kalıcılık düzeyine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *27*(2), 727-736.

Yünkül, E., Durak, G., Çankaya, S., & Mısırlı, Z. A. (2017). The effects of scratch software on students' computational thinking skills. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, *11*(2), 502-517.

Zhang, L. (2006). Preferred teaching styles and modes of thinking among university students in Mainland China. *Thinking Skills and Creativity, 1,* 95–107.

BÖLÜM 4

MIKNATIS OKULLAR

Mehmet Akif Erdener

► Giriş

Amerikan eğitim sisteminde eğitim programları, federal hükûmet tarafından belirlenmektedir ve belirlenen bu eğitim, eyalet yasaları çerçevesinde düzenlenmekte ve denetlenmektedir. Amerikan eğitim modelinin temel amacı, Amerikan vatandaşlarının din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin standart bir eğitim sistemi geliştirilerek herkese eşit ve kaliteli eğitim imkânı sağlamaktır (National Statistic for Education Statistics, 2004). Ancak Amerikan eğitim sisteminin herkese eşit ve kaliteli eğitim imkânı sağlama amacı karşılanamamış ve farklı arayışlar söz konusu olmuştur. 1960'larda özellikle Amerika'da Afro-Amerikan vatandaşların kamusal alanda hak arayışları başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Amerikan eğitim sisteminin herkese eşit eğitim imkânı tanımadığı bir dönem olarak öne çıkmıştır ve devlet okullarının eğitim kalitesi hem eğitimciler hem de aileler tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Bu ihtiyacın sonucunda ise yeni bir eğitim politikası ürünü olan ve mıknatıs (*magnet)* okulları olarak adlandırılan devlet okulu modeli ortaya çıkmıştır ve bu okulların birincil önceliği eğitimdeki ırk ayrımını engellemek olmuştur (Hesapçıoğlu ve Çelebi, 2011).

Mıknatıs okullar, belirli çalışma alanlarına veya akademik programlara odaklanan uzmanlaşmış devlet okullarıdır. Çeşitli ebeveyn gruplarına hitap edecek yüksek kaliteli eğitim seçenekleri sunarak ayrımcılığın kaldırılmasını teşvik etmek için kentsel bölgelerde mıknatıs okullar kurulmuştur. Tematik öğretim programları ve gönüllü kayıt ile karakterize edilen mıknatıs okullar, genellikle ırksal entegrasyonu ve akademik başarıyı artırmaya yönelik bir mahalle okulu çabası-

Maalesef derslik başına düşen öğrenci sayısı çok fazla olmakla birlikte, ülkemizde bölgesel farklardan kaynaklı fırsat eşitliği problemleri de yaşanmaktadır. Bu sorunlara gerekçe olarak eğitime aktarılan bütçedeki payın düşüklüğü gösterilmektedir. Eğitimdeki sorunları öncelikle altyapı ve kaynak eksikliğini ortadan kaldırarak gidermeliyiz. Bir başka sorun ise okullardaki yoğun bürokratik yapılanmadır, bunun neticesinde eğitim kalitesi düşmektedir. Türk eğitim sistemi tarihine bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim bürokrasisinin kurulduğu 1869 tarihinden itibaren bürokrasi, gün geçtikçe daha merkezî bir yerde konumlanmaya başlamıştır (Aktan, 2018). Bu bürokratik miras, Cumhuriyet Dönemi'ne de miras kalmıştır ve bürokratik yapı her geçen gün güçlenmiştir. Kuşkusuz bürokrasinin belli konularda işleri daha kolay bir hâle getirdiği söylenebilir ama aşırı merkezî bir bürokratik yapının eğitimde asıl odak noktası olması gereken bazı değişkenleri ikinci plana attığını da belirtmek gerekmektedir. Okullarda eğitimin kalite ve niteliğini geliştirmekle sorumlu olan müfettişlerin okulu sadece bürokratik bir yapı olarak görmeleri, bu açıdan iyi bir örnek olabilir. Türkiye'de eğitim sisteminin yeniden inşası ve okulların öğrenci öğrenmesine, kaliteye odaklanmasında mıknatıs okullar benzeri bir yapılanmanın etkili olabileceği ileri sürülebilir. Amerikan eğitim sistemindeki gibi özel proje ve hibelerle desteklenen mıknatıs okul benzeri kurumların hem program içerikleri ile öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermesi hem diğer devlet okullarına göre özerk yapıları sayesinde bürokratik sorunları daha kolay aşabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır (Hesapçıoğlu ve Çelebi, 2011).

► Kaynakça

Aktan, S. & Tezci, E. (2013). Matematik motivasyon ölçeği (MMÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Social Science, 6*(4), 57-77.

Aktan, S. (2019). Investigation of classroom teaching, self-efficacy and motivation in social studies classrooms. *International Journal of Research in Education and Science* (*IJRES*), 5(2), 639-656

Aktan, S. (2018). *Curriculum studies in Turkey: A historical perspective*. Palgrave MacMillan.

Ballou, D. (2007). *Magnet schools and peers: Effects on mathematics achievement* (Unpublished paper). Vanderbilt University, Nashville, TN. Retrieved from https://eric.ed.gov/?id=ED504971

Bauch, P., & Goldring, E. (1995). Parent involvement and school responsiveness: Facilitating the home-school connection in schools of choice. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, *17*(1), 1–22.

Beal, H.K., & Hendry, P.M. (2012). The ironies of school choice: Empowering parents and reconceptualizing public education. *American Journal of Education*, *118*, 521–550.

Betts, J., Kitmitto, S., Levin, J., Bos, J. & Eaton, M. (May, 2015). What happens when schools become magnet schools? A longitudinal study of diversity and achievement. U.S. Department of Education, Report: ED-04-CO-0025/0013

Bifulco, R., Ladd, H.F., & Ross, S.L. (2009). The effects of public school choice on those left behind: Evidence from Durham, North Carolina. *Peabody Journal of Education*, *84*(2), 130–149.

Blank, R., Levine, R., & Steel, L. (1996). After fifteen years: Magnet schools in urban education. In B. Fuller, R. Elmore, & G. Orfield (Eds.), *Who chooses? Who loses? Culture, institutions, and the unequal effects of school choice* (pp. 154–172). New York, NY: Teachers College Press.

Borg, J. R., Borg, M. O., & Stranahan, H. A., (2011). Closing the achievement gap between high-poverty schools and low-poverty schools. *Research in Business and Economics Journal, 5*, 1-24.

Charlotte-Mecklenburg Public Schools. (1994). *Magnet assistance program enrollment and participation report*. Charlotte, NC. Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED381908.pdf

Christenson, B., Eaton, M., Garet, M., Miller, L, Hikawa, H., & Dubois, P. (2003). *Evaluation of the Magnet Schools Assistance Program, 1998 grantees*. Washington, D.C.: American Institutes for Research.

Dalkıran, M., & Erdener, M. A., (2018). The relationship between job motivation of teachers and 4+4+4 education system which was assessed in terms of transformational leadership. *International Journal of Eurasia Social Sciences, 9*(34), 2106-2133.

Dalton, B., Sable, J., & Hoffman, L. (2006). *Characteristics of the 100 largest public elementary and secondary school districts in the United States: 2003–04* (NCES 2006–329). U.S. Department of Education. Washington, DC: National Center for Education Statistics.

Eaton, S. & Crutcher, E. (1996). Magnets, media and mirages. In G. Orfield & S. Eaton (Eds.), *Dismantling desegregation. The quiet reversal of Brown v. Board of Education* (pp. 265–290). New York, NY: New Press.

Erdener, M. A., & Knoeppel, R. C., (2018). Parents' perceptions of their involvement in schooling. *International Journal of Research in Education and Science, 4*(1), 1-13., doi: 10.21890/İjres.369197 (Yayın No: 3743331)

Erdener, M. A., & Dalkıran, M., (2017). Job motivation level for elementary school teachers who made field changes. *European Journal of Education Studies, 3*(11), 691-709. doi: 10.5281/zenodo.1095213

Erdener, M. A., Sezer, F., & Tezci, E., (2017). Determination of frequent student problems areas in middle schools. *Erzincan Üniversitesi Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(2), 303-320., doi: 10.17556/Erziefd.304220 (Yayın No: 3639491)

Erdener, M. A. (2016). Principals and teachers practices about parent involvement in schooling. *Universal Journal of Educational Research, 4*(12A), 151-159., doi: 10.13189/ujer.2016.041319 (Yayın No: 2981226)

Erdener, M. A. (2014). The factors which contribute or limit parent involvement in schooling. *NWSA-Education Sciences, 9*(1), 36-47.

Frankenberg, E., & Le, C.Q. (2008). The post-Parents Involved challenge: Confronting extralegal obstacles to integration. *Ohio State Law Journal*, *69*(5), 1015–1072.

Gamoran, A. (1996). Student achievement in public magnet, public comprehensive and private city high schools. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, *18*, 1-18.

Gavarkavich, D., Hawn Nelson, A., Marcus, A., & Alvarado, L. (2016). *Magnet school identification by state*. Charlotte, NC: UNC Charlotte Urban Institute.

Goldring, E.B., & Smrekar, C. (2000). Magnet schools and the pursuit of racial balance. *Education and Urban Society*, *33*(1), 17–35.

Glenn, C., McLaughlin, K., & Salganik, L. (1993). *Parent information for school choice*. Boston, MA: Center on Families, Communities, Schools and Children's Learning.

Goldring, E.B. (2009). Perspectives on magnet schools. In M. Berends, M.G. Springer, D. Ballou & H. J. Walberg (Eds.). *Handbook of research on school choice* (pp. 361–378). New York, NY: Routledge.

Harris, J. C. (2022). Integrating urban schools in a modern context: Roadblocks and challenges with the use of magnet schools. *Urban Education, 57*(3), 365-400. DOI: 10.1177/0042085918802616journals.sagepub.com/home/uex

Hesapçıoğlu, M., & Çelebi, N., (2011). Magnet ve charter okullarının eğitim ve finans yapıları. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 33,* 79-101

Judson, E. (2014). Effects of transferring to STEM-focused charter and magnet schools on student achievement. *The Journal of Educational Research, 107*, 255–266. doi:10.1080/00220671.2013.823367

Kafer, K. (2005, April). *Choices in education: 2005 Progress report* (Backgrounder, No. 1848). Washington, D.C.: Heritage Foundation.

Kelly, R. A. (2004). *Principal leadership and school climate: The effects on student achievement in magnet schools.* [Unpublished manuscript] Georgia Southern University

Koedel, C., Betts, J. R., Rice, L. A., & Zau, A. C. (2009). The integrating and segregating effects of school choice. *Peabody Journal of Education*, *84*(2), 110–129.

Levine, R. (1997). *Research on magnet schools and the context of school choice.* Paper presented at the Citizens' Commission on Civil Rights Issues Forum: Magnet Schools and the Context of School Choice: Implications for Public Policy, Washington D.C.

Metz, M.H. (1986). *Different by design: The content and character of three magnet schools*. New York: Routledge, Keegan & Paul.

Morgan, T. & Kerrigan, J. J. (1976). 530 F.2d 401 (1st Circuit), United States Court of Appeals.

Morris, J. & Goldring, E. (1999). Are magnet schools more equitable? An analysis of the disciplinary rates of African-American and White students in Cincinnati magnet and nonmagnet schools. *Equity & Excellence in Education*, *32*, 59–65.

National Center for Education Statistics. (2000). *Overview of public elementary and secondary schools and districts: School year 1997–98*. Washington D.C.: Aronstamm Young, B.

National Statistic for Education Statistics (2004). 15 Mayıs 2004 tarihinde http://www.nces.ed.gov adresinden alınmıştır.

Pack, G. (2017). The case for magnet schools. In R. Fox, & N. Buchanan (Eds.), *Handbook of School Choice* (pp. 180–193). New York, NY: John Wiley and Sons.

Plank, S., Schiller, K., Schneider, B., & Coleman, J. (1992). *Choice in education: Some effects.* Paper prepared for the Economic Policy Institute symposium Choice: What role in American Education? Washington, D.C.

Polikoff, M., & Hardaway, T. (2017). *Don't forget about magnet schools when thinking about school choice.* Washington, D.C.: Brookings Institution.

Roda, A., & Wells, A.S. (2013). School choice and racial segregation: Where white parents' good intentions, anxiety, and privilege collide. *American Journal of Education*, *119*, 261–293.

Rossell, C. (2003). The desegregation efficacy of magnet schools. *Urban Affairs Review*, *38*(5), 697–725.

Sable, J., Plotts, C., & Mitchell, L. (2010). *Characteristics of the 100 largest public elementary and secondary school districts in the United States: 2008–09 (NCES 2011–301)*. Washington, DC: U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics.

Schneider, M., Teske, P., & Marschall, M. (2000). *Choosing schools*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Sezer, F., Erdener, M. A., & Tezci, E., (2019). Educators' awareness and solutions approaches regarding often encountered student problems. *The Journal of Social Sciences Institute, 45*(1), 87-116.

Siegel-Hawley, G., & Frankenberg, E., (February, 2012). Reviving magnet schools: Strengthening a successful choice option: A research brief. Report for the Magnet Schools of America (MSA). Civil Rights Project/Proyecto Derechos Civiles

Smrekar, C., & Goldring, E. (1999). *School choice in urban America: Magnet schools and the pursuit of equity.* New York, NY: Teachers College Press.

Smrekar, C., & Goldring, E. (2009). Unitary status, neighborhood schools, and resegregation. In C. Smrekar & E. Goldring (Eds.), *From the courtroom to the classroom: The shifting landscape of school desegregation* (Introduction). Cambridge, MA: Harvard Education Press.

Smrekar, C., & Goldring, E. (2009). Unitary status, neighborhood schools, and resegregation. In C. Smrekar & E. Goldring (Eds.). *From the courtroom to the classroom: The shifting landscape of school desegregation* (Introduction). Cambridge, MA: Harvard Education Press.

Smrekar, C., & Honey, N. (2015). The desegregation aims and demographic contexts of magnet schools: How parents choose and why siting policies matter. *Peabody Journal of Education*, *90*, 128–155.

Snyder, T.D., de Brey, C., & Dillow, S.A. (2018). *Digest of education statistics 2016.* Washington, D.C.: U.S. Department of Education.

Steel, L., & Levine, R. (1994). *Educational innovation in multiracial contexts: The growth of magnet schools in American education*. Palo Alto, CA: American Institutes for Research.

United States Department of Education. (2018). *Magnet Schools Assistance Program (MSAP).*Washington, D.C.: Office of Innovation & Improvement. Retrieved from https://innovation.ed.gov/what-we-do/parental-options/magnet-school-assistance-program-msap/

Walton, M., & Ford, E. (2014). Magnet schools assistance program grantee data analysis report. Retrieved from https://www2.ed.gov/programs/magnet/granteedata.pdf

Wang, J. Herman, J. L. & Dockterman, D., (2018) A research synthesis of magnet school effect on student outcomes: Beyond descriptive studies. *Journal of School Choice, 12*(2), 157-180, DOI: 10.1080/15582159.2018.1440100

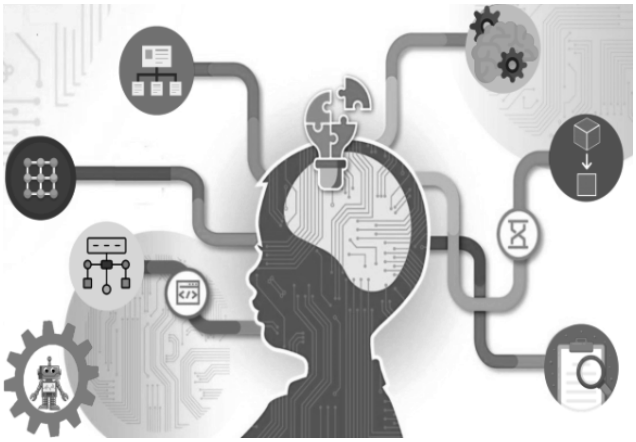
Wang, J., Schweig, J. D., & Herman, J. L. (2017). Is there a magnet school effect? A multisite study of MSAP-funded magnet schools. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*, *22*(2), 77–99.

Witte, J., Bailey, A., & Thorn, C. (1993). *Third year report: The Milwaukee parental choice program*. Madison, WI: Wisconsin Department of Public Instruction.

BÖLÜM 5

ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİNDE 21. YÜZYIL BECERİLERİ: Bilgi-işlemsel Düşünme

Tuba Özgül - Dilek Altun

► Giriş

Dijital çağda eğitimin rolü ve fonksiyonu; ekonomik, çevresel ve sosyal bağlamlarda daha kritik bir noktaya gelmiştir (Wing, 2006). Dijital teknolojide yaşanan hızlı değişim, günlük yaşamda ihtiyaç duyulan bilgi ve becerileri değiştirmekte ve bu bağlamda yeni meslekler ortaya çıkmaktadır (Bers, 2018). Bugünün çocuklarının gelecekteki zorlukların üstesinden gelebilmeleri için vatandaş, çalışan, yönetici, ebeveyn, gönüllü ve girişimci gibi farklı rollere hazırlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda her çocuk, erken çocukluk döneminden itibaren 21. yüzyıl becerileri ile donanımlı hâle gelmeleri için desteklenmesi

Ekler

1. https://k12cs.org/
2. http://www.allyouneediscode.eu/
3. https://code.org/
4. http://scratchjr.org/

Önerilen Kaynaklar

Kitaplar

Ataş, H. ve Akbay, B. (2016). *Çocuklar için Scratch ile kodlama.* Abaküs Kitap.

Özdemir, S. (2012). *Çocuklar için kodlama.* ODTÜ Yayıncılık.

Web sayfaları

1. https://www.playosmo.com/en/coding
2. www.primotoys.com
3. https://education.lego.com/en-us/
4. http://www.projectpixelpress.com/floors
5. https://teachablemachine.withgoogle.com
6. http://www.earlycoders.org/
7. https://digitalpromise.org/
8. http://www.robotkodlama.org/
9. https://www.nsta.org/connected-science-learning
10. https://teachyourkidscode.com/

► Kaynakça

Altun, D. (2019). An investigation of preschool children's digital footprints and screen times and of parents sharenting and digital parenting roles. *International Journal of Eurasia Social Sciences, 10*(35), 79-97.

Altun, D., Tantekin-Erden, F., Özgül, T. & Güvelioğlu, E. (2022). COVID-19 sürecinde dünyada dijital destekli Erken Çocukluk Eğitimi Uygulamaları. In F. Tantekin Erden & D. Altun (Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Dijital Teknoloji: Uygulamalar, Araştırmalar ve Eğilimler* (pp. 98-134). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Angeli, C., Voogt, J., Fluck, A., Webb, M., Cox, M., Malyn-Smith, J., & Zagami, J. (2016). A K-6 computational thinking curriculum framework: Implications for teacher knowledge. *Journal of Educational Technology & Society, 19*(3), 47-57.

Apostolellis, P., Stewart, M., Frisina, C., & Kafura, D. (2014). RaBit EscAPE: A board game for computational thinking. *In Proceedings of the 2014 conference on Interaction design and children* (pp. 349-352).

Australian Curriculum and Assessment Authority. (2015). Information and Communication Technology (ICT) capability. https://www.australiancurriculum.edu.au/f-10-curriculum/general-capabilities/information-and-communication-technology-ict-capability/

Bakala, E., Gerosa, A., Hourcade, J. P., & Tejera, G. (2021). Preschool children, robots, and computational thinking: A systematic review. *International Journal of Child-Computer Interaction, 29,* 100337. https://doi.org/10.1016/j.ijcci.2021.100337

Barr, V., & Stephenson, C. (2011). Bringing computational thinking to K-12: What is involved and what is the role of the computer science education community? *Acm Inroads, 2*(1), 48-54.

Barron-Estrada, M. L., Zatarain-Cabada, R., Romero-Polo, J. A., & Monroy, J. N. (2022). Patrony: A mobile application for pattern recognition learning. *Education and Information Technologies, 27*(1), 1237-1260.

Bati, K. (2022). A systematic literature review regarding computational thinking and programming in early childhood education. *Education and Information Technologies, 27*(2), 2059-2082

Bell, T., Alexander, J., Freeman, I., & Grimley, M. (2009). Computer science unplugged: School students doing real computing without computers. *The New Zealand Journal of Applied Computing and Information Technology, 13*(1), 20-29.

Bers, M. U. (2012). *Designing digital experiences for positive youth development: From playpen to playground.* New York: Oxford University Press.

Bers, M. U. (2018). Coding and Computational Thinking in Early Childhood: The Impact of ScratchJr in Europe. *European Journal of STEM Education, 3*(3), 1-13. https://doi.org/10.20897/ejsteme/3868

Bocconi, S., Chioccariello, A., Dettori, G., Ferrari, A., Engelhardt, K., Kampylis, P., & Punie, Y. (2016). *Developing computational thinking in compulsory education*. European Commission, JRC Science for Policy Report.

Caeli, E. N., & Yadav, A. (2020). Unplugged approaches to computational thinking: A historical perspective. *TechTrends, 64*(1), 29-36.

Cetin, I., & Dubinsky, E. (2017). Reflective abstraction in computational thinking. *The Journal of Mathematical Behavior, 47,* 70-80.

Code.org. (2017). Computer science pledges and announcements. https://codeorg.medium.com/computer-science-pledges-and-announcements-8f6aaf33239e

Demir, Ö., & Seferoğlu, S. S. (2017). Yeni kavramlar, farklı kullanımlar: Bilgi-işlemsel düşünmeyle ilgili bir değerlendirme. *Eğitim Teknolojileri Okumaları, 41*, 801-830.

Digital News Asia. (2015). IDA launches $1.5m pilot to roll out tech toys for preschoolers. https://www.digitalnewsasia.com/digital-economy/ida-launches-pilot-to-roll-out-tech-toys-for-preschoolers?page=1

Doleck, T., Bazelais, P., Lemay, D. J., Saxena, A., & Basnet, R. B. (2017). Algorithmic thinking, cooperativity, creativity, critical thinking, and problem solving: Exploring the relationship between computational thinking skills and academic performance. *Journal of Computers in Education, 4,* 355-369.

Earlycode (2021). *Developing teaching materials for preschool teaching undergraduates on computational thinking and introduction to coding*. http://earlycoders.org

European Schoolnet (2015). *Computing our future: Computer programming and coding priorities, school curricula, and initiatives across Europe*. http://www.eun.org/resources/detail?publicationID=661

Fayer, S., Lacey, A., &Watson, A. (2017). *STEM occupations: Past, present, and future. Spotlight on Statistics*. U.S. Bureau of Labor Statistics.

Gülbahar, Y. Kert, S. B., & Kalelioğlu F. (2019). Bilgi işlemsel düşünme becerisine yönelik öz yeterlik algısı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi, 10*(1), 1-29.

Güneş, E., Altun, D., Üstündağ, M.T., Uysal, M., & Tanrıverdi, M. (2022). Erken çocukluk döneminde bilgi-işlemsel düşünme becerileri. In F. Tantekin Erden & D. Altun (Ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Dijital Teknoloji: Uygulamalar, Araştırmalar ve Eğilimler* (pp. 295-321). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Hsu, T. C., Chang, S. C., & Hung, Y. T. (2018). How to learn and how to teach computational thinking: Suggestions based on a review of the literature. *Computers & Education, 126*, 296-310.

Kalelioglu, F., Gülbahar, Y., & Kukul, V. (2016). A framework for computational thinking based on a systematic research review. *Baltic Journal of Modern Computing, 4*(3), 583- 596.

Kazakoff, E. R., Sullivan, A., & Bers, M. U. (2013). The effect of a classroom-based intensive robotics and programming workshop on sequencing ability in early childhood. *Early Childhood Education Journal, 41*, 245-255.

Kivunja, C. (2014). Do you want your students to be job-ready with 21st century skills? change pedagogies: A paradigm shift from vygotskyian social constructivism to critical thinking, problem solving and Siemens' digital connectivism. *International Journal of Higher Education, 3*(3), 81-91. http://dx.doi.org/10.5430/ijhe.v3n3p81

Kontkanen, S., Dillon, P., Valtonen, T., Renkola, S., Vesisenaho, M., & Vaisanen, P. (2016). Pre-service teachers' experiences of ICT in daily life and in educational contexts and their proto-technological pedagogical knowledge. *Education and Information technologies, 21*, 919-943.

Kozikoğlu, İ., & Altunova, N. (2018). Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerine ilişkin öz-yeterlilik algılarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini yordama gücü. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 8*(3), 522-531.

Lin, W.S., & Wang, C.H. (2012). Antecedences to continued intentions of adopting e-learning system in blended learning instruction: A contingency framework based on models of information system success and task-technology fit. *Computers & Education, 58*(1), 88-99.

Livingstone, S. (2012). Critical reflections on the benefits of ICT in education. *Oxford Review of Education, 38*(1), 9-24. https://doi.org/10.1080/03054985.2011.577938

Lodi, M., & Martini, S. (2021). Computational thinking, between Papert and Wing. *Science & Education, 30,* 883–908 (2021). https://doi.org/10.1007/s11191-021-00202-5

Madigan, S., Eirich, R., Pador, P., McArthur, B. A., & Neville, R. D. (2022). Assessment of changes in child and adolescent screen time during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *JAMA pediatrics, 176*(12), 1188-1198. https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2022.4116

Malaysia Digital Economy Corporation (2016). *Creating a nation of digital makers key to Malaysia's future success*. https://www.mdec.my/news/mydigitalmaker

Murcia, K. J., & Tang, K. S. (2019). Exploring the multimodality of young children's coding. *Australian Educational Computing, 34*(1) 1-15.

National Research Council. (2012). *Education for Life and Work: Developing Transferable Knowledge and Skills in the 21st Century.* The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/13398

P21. (December, 2009). Framework for 21st century learning definitions. Partnership For 21st Century Skills (P21). http://www.21stcenturyskills.org

Papert, S. (1987). Information technology and education: Computer criticism vs. technocentric thinking. *Educational researcher, 16*(1), 22-30. https://doi.org/10.1147/sj.393.0720

Pugnali, A., Sullivan, A., & Bers, M. U. (2017). The impact of user interface on young children's computational thinking. *Journal of Information Technology Education. Innovations in Practice, 16*, 171.

Rompapas, D., Steven, Y., & Chan, J. (2021). *A Hybrid Approach to Teaching Computational Thinking at a K-1 and K-2 Level*. Proceedings of the CTE-STEM.

Sayın, Z., & Seferoğlu, S. (2016), Yeni bir 21. yüzyıl becerisi olarak kodlama eğitimi ve kodlamanın eğitim politikalarına etkisi, *Akademik Bilişim*, s. 1-13.

Schina, D., Esteve-Gonzalez, V., & Usart, M. (2021). *Teachers' perceptions of bee-bot robotic toy and their ability to integrate it in their teaching.* Springer International Publishing.

Selby, C., & Woollard, J. (2013). *Computational thinking: the developing definition*. University of Southampton.

Smith, M. (2016). Computer Science for all. The White House Blog. https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2016/01/30/computer-science-all

Shute, V.J., Sun, C., & Asbell-Clarke, J. (2017). Demystifying computational thinking. *Educational Research Review, 22*, 142-158.

Sesame Workshop. (2009). Sesame workshop and the PNC Foundation join White House effort on STEM. http://www.sesameworkshop.org/newsandevents/pressreleases/stemeducation_11212009

Sullivan, A., & Bers, M. U. (2017). Dancing robots: Integrating art, music, and robotics in Singapore's early childhood centers. *International Journal of Technology and Design Education, 28*, 325–346. https://doi.org/10.1007/s10798-017-9397-0

Şahin, M., & Koca, Y. (2016). European Union lifelong learning key competences in early childhood education. *International Journal of Innovative Research in Education, 3*(3), 135-142.

Tanın, K. (2021). *STEM etkinliklerinin okul öncesi öğretmen adaylarının bilgi işlemsel, eleştirel ve çok boyutlu 21.yüzyıl becerilerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Toptal, G. (2021). *Türkçe öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerileri özyeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Tuğluk, M. N., & Özkan, B. (2019). MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programının 21. yüzyıl becerileri açısından analizi. *Temel Eğitim, 1*(4), 29-38.

U.S. Department of Education, Office of Educational Technology. (2010). *Transforming American education: Learning powered by technology*. Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of Educational Technology. http://www.ed.gov/technology/netp-2010

Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES),51* (1), 183-201. http://doi.org/10.30964/auebfd.405860

Wing, J. (2006). Computational thinking. *Communications of the ACM, 49*(3), 33-35. http://dx.doi.org/10.1145/1118178.1118215

BÖLÜM 6

SOSYAL BECERİ EĞİTİMİ: Haydi, Oyun Oynayalım!

Eyüp Yılmaz

► Sosyal Beceri Kavramı

Sosyal bir varlık olan insanoğlunun gidermek zorunda olduğu psikolojik ve fizyolojik ihtiyaçları olduğu gibi sosyal gereksinimleri de vardır. Sosyal hayatta karşılaşılan basit ya da karmaşık problemlerin çözüme kavuşturulabilmesi, kişilerarası iletişim kurabilme, toplumsal yaşamın bir parçası olabilme, duygudaşlık kurabilme, yardım isteme-yardım etme ya da beden dilini etkin bir şekilde kullanabilme bu sosyal gereksinimlerden bazılarıdır. Dolayısıyla gelişmiş bir sosyal beceriye sahip olma durumunu, bir buzkıran gemisine benzetebiliriz. Çünkü bireyler, içerisinde yer aldıkları sosyal hayatta başarılı ve etkin olmalarının ve tatmin edici sosyal ilişkiler kurabilmelerinin önündeki engelleri bu becerileri sayesinde âdeta kıra kıra ilerlerler. Nitekim sosyal ve problem çözme becerisi gelişmiş bireyler, bu becerilere sahip olmayanlara göre değişen sosyal durumlara çok daha kolay adapte olabilmektedirler (Jurevičienė vd., 2012).

Sosyal beceri kavramına ve boyutlarına ilişkin yapılan tanımlamalar incelendiğinde alanyazında bir fikir birliğinin olduğunu söylemek güçtür. Gresham'a (2002) göre sosyal beceriye sahip olmak bireylere, etkili iletişim kurabilme, insanların tepkisini çekecek davranışlardan kaçınabilme ve sosyal kabul, popülerlik ve bireylerde olumlu algı oluşturabilme gibi önemli sosyal sonuçlar kazandırır. Karataş (2021) ise sosyal beceriyi bireylerin sosyal ortamlarda anlaşmasına ve uyum sağlamasına yardımcı olan davranış bileşenleri (*pozitif sosyal ilişkileri başlatma ve sürdürebilme, akran kabulü, tatmin edici bir okul uyumu yakalayabilme ve daha büyük sosyal çevrelere uyum sağlayabilme*) olarak tanım-

▶ Kaynakça

Akın Sarı, B. (2018). Mizaç özellikleri ve gelişime etkileri. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, *4*(1), 5-9.

Arı, M., & Yaban, E. H. (2012). 9-11 yaşındaki çocukların sosyal problem çözme becerilerinde cinsiyet ve yaş farklılıkları. *Eğitim ve Bilim*, *37*(164), 188-203.

Bacanlı, H. (2014). *Sosyal beceri eğitimi* (5. Baskı). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Barnard, W. M. (2004). Parent involvement in elementary school and educational attainment. *Children and Youth Services Review, 26,* 39-62.

Benner, A. D., Boyle, A. E., & Sadler, S. (2016). Parental involvement and adolescents' educational success: The roles of prior achievement and socioeconomic status. *Journal of Youth and Adolescence*, *45*, 1053-1064.

Bosacki, S., & Wilde Astington, J. (1999). Theory of mind in preadolescence: Relations between social understanding and social competence. *Social Development*, *8*(2), 237-255.

Boz, M., Uludağ, G., & Tokuç, H. (2018). Aile katılımlı sosyal beceri oyunlarının okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal becerilerine etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *38*(1), 137-158.

Cowen, E., Pedersen, A., Babigian, H., Izzo, I., & Trost, M. (1973). Long-term follow-up of early detected vulnerable children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 41*, 438–446.

Çetin, A., & Alkan-Ersoy, Ö. (2017). 12-14 Yaş arası ergenlerin sosyal beceri düzeyi ile ebeveynlerine bağlanma güvenliği arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, *7*(2), 419-440.

Dekovic, M., Slagt, M.I., Asscher, J.J., Boendermaker, L., Eichelsheim, V. I., & Prinzie, P. (2011). Effects of early prevention programs on adult criminal offending: A meta analysis. *Clinical Pschology Review, 31*(4), 532-544.

Demirel-Yılmaz, E., Gençer, A. G., Ünal, Ö., & Aydemir, Ö. (2014). Enneagram'dan dokuz tip mizaç modeli'ne: bir öneri. *Eğitim ve Bilim*, *39*(173), 396-417.

Demirezen, M. (2003). Yabancı dil ve anadil öğreniminde kritik dönemler. *TÖMER Dil Dergisi*, *118*, 5-15.

Dodge, K. A., & Feldman, E. (1990). Issues in social cognition and sociometric status. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood* (pp. 119–155). Cambridge University Press.

Duran, M., Çeliköz, N., & Özdemir Topaloğlu, A. (2013). Ortaokul öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerinin belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *14*(2), 121-137.

Durualp, E. (2014). Ergenlerin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin cinsiyet ve sınıfa göre incelenmesi. *International Journal of Social Science*, *26*, 13-25.

Fernandes, C., Monteiro, L., Santos, A. J., Fernandes, M., Antunes, M., Vaughn, B. E., & Veríssimo, M. (2019). Early father–child and mother–child attachment relationships: Contributions to preschoolers' social competence. *Attachment & Human Development*, *22*(6), 687-704.

Gresham, F. M. (1988). Social Skills: Conceptual and applied aspects of assessment, training, and social validation. In J. C. Witts, S. N. Elliot, & Gresham, F. M. (Eds.), *Handbook of behaviour therapy in education* (pp. 523-546). Plenum Press.

Gresham, F. M. (2002). Teaching social skills to highrisk children and youth: Preventive and remedial strategies. In M. R. Shinn, H. M. Walker, G. Stoner (Eds.). *Interventions for academic and behavior problems. II: Preventive and remedial approaches* (pp. 403–432). Bethesda, MD: National Association of School Psychologists.

Gresham, F. M. (2016). Social skills assessment and intervention for children and youth. *Cambridge Journal of Education*, *46*(3), 319-332.

Günüç, S. ve Yılmaz, E. (2021). *Eyvah! Çocuğum oyun bağımlısı mı?* Ankara*:* Eğiten Kitap.

Jurdi, S., Garcia-Sanjuan, F., Nacher, V., & Jaen, J. (2018). Children's acceptance of a collaborative problem solving game based on physical versus digital learning spaces. *Interacting with Computers, 30*(3), 187–206.

Jurevičienė, M., Kaffemanienė, I., & Ruškus, J. (2012). Concept and structural components of social skills. *Baltic Journal of Sport and Health Sciences*, *3*(86), 42-52.

Kapkıran, N. A., İvrendi-Bora, A., & Adak, A. (2006). Okul öncesi çocuklarında sosyal beceri: Durum saptaması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(19), 19-27.

Karataş, Z. (2021). Sosyal beceriye giriş. İçinde M. E. Deniz ve A. Eryılmaz (Ed.) *Sosyal beceri eğitimi* (3. Baskı), (ss. 2-29). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Kılıç, K. M., & Güngör Aytar, F. A. (2017). Erken çocuklukta sosyal becerilere sosyal beceri eğitiminin etkisi, sosyal becerilerle mizaç arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, *42*(191), 185-204.

Khowaja, K., & Salim, S. S. (2019). Serious game for children with autism to learn vocabulary: An experimental evaluation. *International Journal of Human–Computer Interaction, 35*(1), 1–26.

Kohlberg, L., LaCross, J., & Ricks, D. (1972). The predictability of adult mental health from childhood behavior. In B. Wolman (Ed.), *Manual of child psychopathology* (pp. 1217–1284). McGraw-Hill.

Laugeson, E. A., Frankel, F., Gantman, A., Dillon, A. R., & Mogil, C. (2012). Evidence-based social skills training for adolescents with autism spectrum disorders: The UCLA PEERS program. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *42*, 1025-1036.

Lee, R. L. T., Lane, S., Brown, G., Leung, C., Kwok, S. W. H., & Chan, S. W. C. (2020). Systematic review of the impact of unstructured play interventions to improve young children's physical, social, and emotional wellbeing. *Nursing & Health Sciences, 22*(2), 184–196.

Lodder, G. M. A., Goossens, L., Scholte, R. H. J., Engels, R. C. M. E., & Verhagen, M. (2016). Adolescent loneliness and social skills: Agreement and discrepancies between self-, meta-, and peer-evaluations. *Journal of Youth and Adolescence, 45*, 2406–2416.

Lynch, S. A., & Simpson, C. G. (2010). Social skills: Laying the foundation for success. *Dimensions of Early Childhood*, *38*(2), 3-12.

Maleki, M., Mardani, A., Mitra Chehrzad, M., Dianatinasab, M., & Vaismoradi, M. (2019). Social skills in children at home and in preschool. *Behavioral Sciences*, *9*(74).

McClelland, M. M., Morrison, F. J., & Holmes, D. L. (2000). Children at risk for early academic problems: The role of learning-related social skills. *Early Childhood Research Quarterly*, *15*(3), 307-329.

Nilsen, W., Karevold, E., Røysamb, E., Gustavson, K., & Mathiesen, K. S. (2013). Social skills and depressive symptoms across adolescence: Social support as a mediator in girls versus boys. *Journal of Adolescence*, *36*(1), 11-20.

Olivares-Olivares, P. J., Ortiz-González, P. F., & Olivares, J. (2019). Role of social skills training in adolescents with social anxiety disorder. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, *19*(1), 41-48.

Öztürk, F. D., &Tortop, H. S. (2019). Okul öncesi 4-6 yaş grubu çocukların bağlanma stilleri ile sosyal beceri düzeyi ve oyun davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Gifted Education and Creativity*, *6*(2), 75-85.

Özyürek, A., & Özkan, İ. (2015). Ergenlerin algıladıkları anne baba tutumları ile sosyal beceri düzeyleri arasindaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, Special Issue 3, 73-88.

Parlatan, M. E. & Aslan, D. (2020). Erken çocuklukta sosyal becerileri etkileyen etmenler. İçinde D. Aslan (Ed.) *Erken çocuklukta sosyal beceri eğitimi* (ss.131-148). Ankara: PegemA Yayıncılık.

Powless, D. L., & Elliott, S. N. (1993). Assessment of social skills of Native American preschoolers: Teachers' and parents' ratings. *Journal of School Psychology, 31*(2), 293–307.

Samancı, O., & Uçan, Z. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(1), 281-288.

Sebanc, A. M., Pierce, S. L., Cheatham, C. L., & Gunnar, M. R. (2003). Gendered social worlds in preschool: Dominance, peer acceptance and assertive social skills in boys' and girls' peer groups. *Social Development*, *12*(1), 91-106.

Sertelin Mercan, Ç., & Yavuzer, H. (2017). Bilişsel-davranışçı yaklaşımla bütünleştirilmiş sosyal beceri eğitiminin ergenlerin sosyal kaygı düzeyine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *16*(63), 1187-1202.

Tompkins, V., & Villaruel, E. (2022). Parent discipline and pre-schoolers' social skills. *Early Child Development and Care*, *192*(3), 410-424.

Uysal, A., & Kaya Balkan, İ. (2015). Sosyal beceri eğitimi alan ve almayan okul öncesi çocukların, sosyal beceri ve benlik kavramı düzeyleri açısından karşılaştırılması. *Psikoloji Çalışmaları*, *35*(1), 27-56.

Vaughn, S., & Hogan, A. (1990). Social competence and learning disabilities: A Prospective Study. In H. L. Swanson, B. K. Keogh (Eds.), *Learning disabilities: Theoretical and Research Issues* (pp. 175– 191). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Whitted, K. S. (2011). Understanding how social and emotional skill deficits contribute to school failure. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, 55*(1), 10–16.

Yaşar Ekici, F. (2017). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki aile katılım çalışmalarına katılan ve katılmayan ailelerin çocuklarının sosyal beceri ve problem davranışları arasındaki ilişki. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(1), 543-562.

Yılmaz, E., & Griffiths, M. D. (2023). Children's social problem-solving skills in playing videogames and traditional games: A systematic review. *Education and Information Technologies*, 1-34.

Yılmaz, E., Yel, S., & Griffiths, M. D. (2022). Comparison of children's social problem-solving skills who play videogames and traditional games: A cross-cultural study. *Computers & Education*, *187*, 104548.

Zaragoza, N., Vaughn, S., & Mcintosh, R. (1991). Social skills interventions and children with behavior problems: A review. *Behavioral Disorders*, *16*(4), 260-275.

BÖLÜM 7

İLKOKULDA SOSYAL BECERİ EĞİTİMİ İÇİN ALTERNATİF BİR YÖNTEM: Yaratıcı Drama

Özkan Çelik

► Giriş

Sosyal bir varlık olarak insan, yaşantısını toplum içerisindeki diğer bireylerle sosyalleşmenin gerekliliklerini yerine getirerek sürdürmek zorundadır. Sosyalleşme, güçlü bir etkileşim gerektirir ve bireyin yaşantısı boyunca devam eden bir süreci tanımlar. Birey, toplumsal yapı içerisindeki varlığını ancak bu şekilde belli edebilir ve uyum sağlayarak o toplumun etkin bir üyesi olabilir. Burada sözü edilen toplumdan sadece büyük yapılar anlaşılmamalıdır. Aile, arkadaş grubu, sınıf arkadaşları, iş arkadaşları, akraba, mahalle vb. çevreler gibi bireyin farklı bireylerle bir arada bulunmak ve hareket etmek durumunda olduğu sosyal yapılar da bu kavrama dâhil edilmelidir. Sosyalleşme, bu anlamda sadece bireyin varlığı için değil toplumun bireyi kabullenmesi, sürekliliğini ve huzurunu sağlayabilmesi açısından da arzulanan bir durumdur. Bireylerin sosyalleşmeye yönelik etkileşimleri çok fazla değişkenden etkilenebildiği için bu kavrama ilişkin oldukça karmaşık bir bağlamdan söz edilebilir. Daha net bir ifadeyle insanların içinde bulundukları çevre koşullarından tutun da ebeveyn yaklaşımlarına kadar, okul ortamlarından iş ortamlarına kadar, öğrenme biçimlerinden bazı öğrenme güçlüklerine kadar, edindikleri deneyimler, etkileşimler, tecrübeler, travmalar vs. sosyalleşme davranışlarında belirleyici olabilmektedir. Bu kadar değişkenin etki etmesi sonucu doğal olarak her birey sosyalleşme hususunda aynı olanaklara sahip olmadığı için, aynı başarıyı da gösteremeyebilir.

Toplum içerisindeki diğer insanlarla uyumlu, güvenli, duyarlılık barındıran, karşılıklı yararın görüldüğü sosyal etkileşimin sağlanabilmesi hususunda

7. Değerlendirme

8. Etkinlik:

Öğrenciler ikişerli grup olurlar. Kendi aralarında özel bir selamlaşma biçimi geliştirmeleri söylenir. Geliştirdikleri selamlaşmayı sınıfa tanıtabilirler.

9. Etkinlik:

Öğrenciler, çember biçiminde otururlar. Öğretmen, herhangi bir öğrenciye ip yumağı verir. Yumağı alan öğrenci, öncelikle insanların selamlaşmasının neden önemli olduğu hususunda bir cümle kurar ve ipin ucunu tutarak yumağı gruptan bir arkadaşına doğru yuvarlar. Yumağı alan öğrenci de aynı şekilde selamlaşmanın önemine ilişkin bir cümle kurar, o da ipi tutar, yumağı bir başkasına yuvarlar. Bu şekilde örümcek ağına benzer bir şekil oluşur. Son öğrenci yumağı aldıktan sonra, kendisine selam verilmemesi durumunda ne hissedeceğine dair bir cümle paylaşır ve bu sefer en son yumağı kendisine gönderene geri yuvarlar. Bu şekilde devam ederek de ağ çözülür ve öğrencilerin iki konudaki duygu ve düşünceleri değerlendirilir.

Ekler:

Ek-1. Selamlaşma Durumları

Sabah okula gitmek için evden çıkarken kapıda, komşunuz Orhan Bey ile karşılaştın.

Uzun süredir görmediğin, mahalleden sevdiğin bir arkadaşını gördün.

Sadece yazları yanına gidebildiğin dedenin evine uzun bir aradan sonra girdin.

Öğretmenini yolda gördün.

İsmini bilmediğin ama mahallenizde oturduğunu bildiğin teyzeyle karşılaştın.

Yolda karşılaştığın bir polis memuruna yolu sormak istedin.

Akşam baban eve geldi.

Ödev: Çocuklara, hafta içerisinde olabildiğince fazla kişiyle selamlaşmaları görevi verilir. Çocuklar ilk kez selamlaştıkları kişileri not edebilirler. Sınıfta bunun onlara ne hissettirdiği ya da hayatlarında neyi değiştirdiği tartışılabilir.

► Kaynakça

Adıgüzel, Ö. (2018). *Eğitimde yaratıcı drama.* Yapı Kredi Yayınları.

Akkök, F. (1996). *İlköğretimde sosyal becerilerin geliştirilmesi (Öğretmen el kitabı).* T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Avcıoğlu, H. (2012). Zihinsel yetersizliği olan çocuklara sosyal beceri kazandırmada işbirliğine dayalı öğrenme ve drama yöntemlerinin etkililiği. *Eğitim ve Bilim, 37*(163), 110-125.

Bacanlı, H. (1999). *Sosyal beceri eğitimi.* Nobel Yayın Dağıtım.

Bandura, A. (1977). *Social learning theory.* General Learning Press.

Battalio, R., & Stephens, J. T. (2005). Social skills training: Teacher practices and perceptions. *Beyond Behavior, 14*(2), 15-20.

Campbell, G. (2008). Social skills training: Evaluating its effectiveness for students with learning disabilities, emotional, and behavioral disorders. *Journal of the American Academy of Special Education Professionals, Fall*, 5-25.

Craig, A. B., Brown, E. R., Upright, J., & DeRosier, M. E. (2016). Enhancing children's social emotional functioning through virtual game-based delivery of social skills training. *Journal of Child and Family Studies, 25*, 959-968. https://doi.org/10.1007/s10826-015-0274-8

Çelik, Ö. (2022). Drama ile ilgili temel kavramlar. N. Aykaç (Ed.) içinde, *Erken çocukluk eğitiminde drama ve uygulama örnekleri* (s. 27-42). Pegem Akademi.

Docksai, R. (2010). Teaching social skills. *The Futurist, 44*(3), 12-13.

Dowd, T., & Teirney, J. (2005). *Teaching social skills to youth: A step-by-step quide to 182 basic to comple skills plus helpful techniques* (2nd ed.). Boys Town Press.

Elliott, S. N., & Busse, R. T. (1991). Social skills assessment and intervention with children and adolescents: Guidelines for assessment and training procedures. *School Psychology International, 12*(1-2), 63-83. https://doi.org/10.1177/0143034391121006

Elliott, S. N., Malecki, C. K., & Demaray, M. K. (2001). New directions in social skills assessment and intervention for elementary and middle school students. *Exceptionality, 9*(1-2), 19-32. https://doi.org/10.1080/09362835.2001.9666989

Flair, I. (2022). *Social skills.* Salem Press. https://discovery.ebsco.com/c/vzjnii/viewer/html/g4ds2fhb4b adresinden Temmuz 2023 tarihinde alındı.

Freeman, G. D., Sullivan, K., & Fulton, C. R. (2003). Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior. *The Journal of Educational Research, 96*(3), 131-138. https://doi.org/10.1080/00220670309598801

Gresham, F. M. (1992). Social skills and learning disabilities: Causal, concomitant, or correlational? *School Psychology Review, 21*(3), 348-360.

Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (1984). Assessment and classification of children's social skills: A review of methods and issues. *School Psychology Review, 13*(3), 292-301.

Guralnick, M. J., & Neville, B. (1997). Designing early intervention programs to promote Children's social competence. In M. J. Guralnick (Ed.), *The effectiveness of early intervention* (s. 579-610). Brookes.

Güven, İ., & Adıgüzel, Ö. (2016). Developing social skills in children through creative drama in education. In C. Sharma (Ed.), *Drama and theatre with children: International perspectives* (s. 55-65). Routledge.

Kaf, Ö. (2000). Hayat bilgisi dersinde bazı sosyal becerilerin kazandırılmasında yaratıcı drama yönteminin etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(6), 173-184.

Korinek, L., & Popp, P. A. (1997). Collaborative mainstream integration of social skills with academic instruction. *Preventing school failure: Alternative Education for children and youth, 41*(4), 148-152. https://doi.org/10.1080/10459889709603284

McCaslin, N. (2006). *Creative drama in the classroom and beyond.* Allyn & Bacon.

McNaughton, M. J. (2004). Educational drama in the teaching of education for sustainability. *Environmental Education Research, 10*(2), 139-155. https://doi.org/10.1080/13504620242000198140

Michelson, L., Sugai, D. P., Wood, R. P., & Kazdin, A. E. (1983). *Social skills assessment and training with children: An empirically based handbook.* Springer Science+Business Media.

Neelands, J. (1992). *Learning through imagined experience: The role of drama in the national curriculum.* Hodder & Stoughton Educational.

Önalan-Akfırat, F. (2006). Sosyal yeterlilik, sosyal beceri ve yaratıcı drama. *Yaratıcı Drama Dergisi, 1*(1), 39-58.

Pelco, L. E., & Reed-Victor, E. (2007). Self-regulation and learning-related social skills: Intervention ideas for elementary school students. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, 51*(3), 36-42. https://doi.org/10.3200/PSFL.51.3.36-42

Pinciotti, P. (1993). Creative drama and young children: The dramatic learning connection. *Arts Education Policy Review, 94*(6), 24-28. https://doi.org/10.1080/10632913.1993.9936938

Price, L., & Hishon, K. (2017). *The drama classroom companion.* Theatrefolk Inc.

Rashid, T. (2010). Development of social skills among children at elementary level. *Bulletin of Education and Research, 32*(1), 69-78.

Rinn, R. C., & Markle, A. (1979). Modification of social skill deficits in children. In A. S. Bellack (Ed.), *Research and practice in social skills training* (s. 107-129). Springer.

Salcedo, V. D. (2017). The use of creative dramatics to improve social skills in kindergarten. *International Conference on Law, Business, Education and Corporate Social Responsibility (LBE-CSR-17)*, (s. 161-164). Manila. http://doi.org/10.17758/URUAE.UH0117830

Samancı, O., & Uçan, Z. (2017). Çocuklarda sosyal beceri eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(1), 281-288.

San, İ. (2006). Yaratıcı dramanın eğitsel boyutları. Ö. Adıgüzel (Ed.) içinde, *Yaratıcı drama 1985-1998 yazılar* (s. 113-122). Naturel.

Segrin, C., & Givertz, M. (2003). Methods of social skills training and development. In J. O. Greene, & B. R. Burleson (Eds.), *Handbook of communication and social interaction skills* (s. 135-176). Lawrence Erlbaum Associates.

Selimović, Z., Selimović, H., & Opić, S. (2018). Development of social skills among elementary school children. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE), 6*(1), 17-30.

Sharma, C. (2015). Co-creating joyful learning and augmenting social skills in children by employing creative drama. In T. Dragonas, K. J. Gergen, S. McNamee, & E. Tseliou (Eds.), *Education as social construction: Contributions to theory, research and practice* (s. 140-155). WorldShare Books.

Spence, S. H. (2003). Social skills training with children and young people: Theory, evidence and practice. *Child and Adolescent Mental Health, 8*(2), 84-96.

Steedly, K. M., Schwartz, A., Levin, M., & Luke, S. D. (2008). Social skills and academic achievement. *Evidence for Education, 3*(3), 1-8.

Suswandari, M., Siswandari, Sunardi, & Gunarhadi. (2020). Social skills for primary school students: Needs analysis to implement the scientific approach based curriculum. *Journal of Social Studies Education Research, 11*(1), 153-162.

Tan, J. L., Hoe-Lian Goh, D., Ang, R. P., & Huan, V. S. (2016). Learning efficacy and user acceptance of a game-based social skills learning environment. *International Journal of Child-Computer Interaction, 9*(10), 1-19.

Uzun, H. (2020). Sosyal beceri eğitimi. D. Aslan (Ed.) içinde, *Erken çocuklukta sosyal beceri eğitimi* (s. 247-278). Pegem Akademi.

Üstündağ, T. (2014). *Yaratıcı drama öğretmenimin günlüğü.* PegemA.

Wagner, B. J. (2002). Understanding drama-based education. In G. Bräuer (Ed.), *Body and language: Intercultural learning through drama* (s. 4-18). Ablex Publishing.

Woolland, B. (2010). *Teaching primary drama.* Pearson.

BÖLÜM 8

BİR OYUNDAN DAHA FAZLASI: Akıl ve Zekâ Oyunları

Ahmet Melih Güneş

► Giriş

Hollandalı tarihçi ve modern kültür tarihi kuramcılarından olan Johan Huizinga (1872-1945), 1938 yılında yayınladığı *Homo Ludens* isimli eserinde oyun kavramını derinlemesine incelemiş ve oyunun insan yaşamında oynadığı rolü ayrıntılı bir şekilde betimlemiştir. Belki de dünya tarihinde ilk defa sistematik ve bilimsel olarak oyun kavramı böyle ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Oyunu kültürün bir yansıması olarak ele alan Huizinga için oyun, kültürden de eski bir yapıdır ve oyunun doğasını çözümlemek, kültürün nasıl geliştiğine ilişkin karanlıkta kalan soruların aydınlatılmasında önemli bir rol oynayabilir. Johan Huizinga'nın oyun kavramına yönelik bu kapsamlı tahlili, kültürün yapısını ve doğasını anlamada önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 19. yüzyıl pedagojisinde ve bilhassa İtalyan progressivist okulunda gelişen Montessori pedagojisinde önemli bir yer tutan oyun kültürü, günümüzde farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Bu boyutlardan biri de akıl ve zekâ oyunlarıdır. Oyunun sadece çocuğun duyuşsal ve psikomotor becerilerine değil aynı zamanda bilişsel yeterliliklerini geliştirme konusunda da önemli bir boşluğu dolduran akıl ve zekâ oyunları, eğitim sisteminde her geçen gün daha fazla dikkat çekmekte ve üzerine önemli çalışmalar yapılan bir araştırma sahası hâline gelmektedir.

► Oyun Nedir?

Oyun, çocukların sosyalleşmelerini, davranışlarını düzenlemelerini, duygusal ve gelişimsel sorunlarına çözüm bulmalarını, soyut kavramları gerçekler-

▶ Kaynakça

Ayan, S., Memiş, U. A., Eynur, B. R., & Kabakçı, A. (2012). Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklarda oyuncak ve oyunun önemi. *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık ve Tıp Bilimleri Dergisi, 2*(4), 80-89.

Bottino, R. M., & Ott, M. (2006). Mind games, reasoning skills, and the primary school curriculum. *Learning, Media and Technology, 31*(4), 359–375. https://doi.org/10.1080/17439880601022981

Bray, J.N., Lee, J., Smith L.L., & Yorks, L. (2000). *Collaborative inquiry into practice: Action, reflection and meaning making*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

British Mueseum (2022). 19.05.2023 tarihinde https://blog.britishmuseum.org/top-10-historicalboardgames/#:~:text=The%20Royal%20Game%20of%20Urandtext=Wood%20and%20shell%2C%20found%20in,Babylonian%20astronomer%20in%20177%20BC adresinden alınmıştır.

Charlier N., & De Fraine B. (2013). Game-based learning as a vehicle to teach first aid content: A randomized experiment. *J Sch Health, 83*, 493–499. https://doi.org/10.1111/josh.12057

Csikszentmihalyi, M. (2014). *Flow and the foundations of positive psychology*. Holland: Springer.

Dempsey, J. V., Haynes, L. L., Lucassen, B. A., & Casey, M. S. (2002). Forty simple computer games and what they could mean to educators. *Simulation Gaming, 33*(2), 157-168. https://doi.org/10.1177/1046878102332003

Dünya Ekonomik Forumu [WEF] (2023). 30.03.2023 tarihinde https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/ adresinden erişilmiştir.

Fleer, M. (2013). *Theorising play in the early years*. UK: Cambridge University Press.

Güneş, A. M. (2023). Öğretmen adaylarının akıl ve zeka oyunlarına yönelik metaforik algıları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(2), 424-435. https://doi.org/10.33206/mjss.1217646

Kafai, Y. B. (2006). Playing and making games for learning: ınstructionist and constructionist perspectives for game studies. *Games and Culture, 1*(1), 36-40. https://doi.org/10.1177/1555412005281767

Keesee, G. (2012). *Educational games.* 08.11.2022 tarihinde http://teachinglearningresources.pbworks.com/w /page / 35130965/Educational%20Games adresinden alınmıştır.

Kirriemuir, J., & McFarlane, A. (2004). *Literature review in games and learning*. *Report 8, Futurelab series*. 17.10.2022 tarihinde https://telearn.archives-ouvertes.fr/hal-00190453/document adresinden alınmıştır.

McFarlane, A., Sparrowhawk, A., & Heald, Y. (2002). *Report on the educational use of games*. TEEM (Teachers evaluating educational multimedia), Cambridge.

Nakao, M. (2019). Special series on "effects of board games on health education and promotion" board games as a promising tool for health promotion: a review of recent literature. *BioPsychoSocial Medicine, 13*(5), 1-7. https://doi.org/10.1186/s13030-019-0146-3

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon 9*(5), 1-5.

https://doi.org/10.1108/10748120110424816

Riggs, A. E., & Young, A. G. (2019). Developmental changes in children's normative reasoning across learning contexts and collaborative roles. *Dev Psychol, 52*, 1236-1246. https://doi.org/10.1037/dev0000119

Rosas, R., Nussbaum, M., Cumsille, P., Marianov, V., Correa, M., Flores, P., Grau, V., Lagos, F., López, X., López, V. N., Rodriguez, P., & Salinas, M. (2003). Beyond nintendo: Design and assessment of educational video games for first and second grade students. *Computers and Education, 40* (1), 71-94. https://doi.org/10.1016/S0360-1315(02)00099-4

Savannah African Art Museum (2022). 22.01.2023 tarihinde https://www.savannahafricanart-museum.org/2020-workshops/05-2. adresinden erişilmiştir.

Smith, J. H. (2006). The games economists play-implications of economic game theory for the study of computer games. *Game Studies, 6*(1), 1-15.

Sulistianingsih, E., Febriani, R., & Pradjarto, J. C. S. (2019). The effect on interactive board games (ibg) on vocabulary achievement. *Langkawi Journal of The Association for Arabic and English, 5*(2), 127-139. http://dx.doi.org/10.31332/lkw.v5i2.1458.

Yang, Y. T. C. (2012). Building virtual cities, inspiring intelligent citizens: Digital games for developing students' problem solving and learning motivation. *Computers & Education, 59*(2), 365-377. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.01.012.

Zhu, D. (2012). Using games to improve students' communicative ability. *Journal of Language Teaching and Research 3*(4), 801-805. https://doi.org/10.4304/jltr.3.4.801-805

Yararlanılan Görseller

Fotoğraf 10-11. Qbitz

Fotoğraf 12. Olimpiyat Sınavı. 11.20.2023 tarihinde https://docplayer.biz.tr/58266710-Sivas-fen-lisesi-ortaokul-2-matematik-olimpiyati-sinavi-a-a-55-b-50-c-45-d-40-e-35.html adresinden erişilmiştir.

Fotoğraf 13. Noodlers

Fotoğraf 14. 8. Sınıf Matematik Test Kitabı

Fotoğraf 15. Secret Code

Fotoğraf 16. 8. Sınıf Matematik Test Kitabı

Fotoğraf 17. Kendoku

BÖLÜM 9

OKULLARDA MÜZİKLE TERAPİ

Fahri Sezer

► Giriş

İnsanlığın gelişimi sürecinde müzik, yaşamın merkezinde yer almış ve çoğunlukla "ruhun gıdası" olarak adlandırılmıştır. Müziğin insanlık tarihi boyunca birçok fizyolojik ve psikolojik sorunların tedavisinde kullanılmış olması, ruhun gıdası olarak adlandırılmasını haklı çıkarmıştır. Müziğin insan yaşamında bu kadar önemli bir rol almasındaki en dikkat çekici faktör kuşkusuz, müziğin insanları psikolojik olarak etkileyebilme gücünün olmasıdır (Bonde ve Wigram, 2002; Gouk; 2000; Sezer, 2019). Platon'un müzik için "evrene ruh, zihne kanat; hayal gücüne uçuş ve her şeye hayat veren" şeklindeki açıklaması (Watson, 1991, s. 45) onun önemini ve gücünü vurgulamada dikkat çekici olmuştur.

Tarihsel süreçte müziğin bu gücünün keşfedilmesi, birçok rahatsızlığın tedavisinde kullanılmasına katkı sunmuştur. Özellikle insan zihninin müziğe karşı verdiği sinirsel tepkiler, onun insan üzerindeki etki gücünü gösteren önemli bir yönü olmuştur (McAdams ve Matzkin, 2001). Müzik enstrümanlarının ortaya çıkardığı seslerin insanda duyguları uyandırdığı ve beyindeki kohleaya bölgesine ulaşması ile nöral aktiviteye dönüşüm gerçekleştiği ve böylece müzik ile gerçekleşen bu sinirsel etkileşimin her beyin yarım küresinde farklı bir fiziksel etki yarattığı görülmüştür. Bu alanda yapılan araştırmalar, sesin sol yarım kürede zamansal bir çözünürlüğe tabi tutulurken sağ yarım kürede ise daha hassas frekans çözünürlüğüne sahip olduğunu göstermiştir (Stewart vd., 2006; Birkan, 2014). Ayrıca müzikle birlikte beyin korteksinin farklı bölgelerinde farklı fiziksel reaksiyonlar oluştuğu, enstrümandan çıkan

▶ Kaynakça

Adamek, M. (2002). In the beginning: A review of early special education services and legislative/ regulatory activity affecting the teaching and placement of special learners. In B. Wilson (Ed.), *Models of music therapy interventions in school settings* (2nd ed.). Silver Spring, MD: American Music Therapy Association.

Adamek, M., & Darrow, A. A. (2008). Music therapy in special education. In W. Davis, K. Gfeller, & M. Thaut (Eds.), *An introduction to music therapy theory and practice* (3rd ed., pp. 405-426). Silver Spring, MD: American Music Therapy Association.

Ak, A.Ş. (1997). *Avrupa ve Türk-İslâm medeniyeti'nde müzikle tedavi tarihi, gelişimi ve uygulamaları*. Öz Eğitim Basın Yayın Dağıtım Ltd. Şti.İstanbul.

Alley, J. (1977). Education for the severely handicapped: The role of music therapy. *Journal of Music Therapy*, *14*, 50-59.

Altınölçek, H. (1998). *Bir iletişim aracı olarak müzik ve müzikle tedavi yöntemleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

AMTA (2021). https://www.musictherapy.org/ sayfasından 02.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Berk, L. E. (2013). *Child Development*. (9th ed.). Boston, MA: Pearson.

Birkan, Z. I. (2014). Müzikle tedavi, tarihi gelişimi ve uygulamalari. *Ankara Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi, 1,* 37-49*.*

Bonde, L. O., & Wigram, T. (2002). *A comprehensive guide to music therapy: Theory, clinical practice, research and training*. Jessica Kingsley Publishers.

Boşnak, M., Kurt, A. H., & Yaman, S. (2017). Beynimizin müzik fizyolojisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *12*(1), 35-44.

Çelikkol, Ö. (2007). *Kelime kazanımında müziğin etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*, *196*, 129-136.

Gouk, P. (2017). *Musical healing in cultural contexts*. Routledge.

Güngör, Ş. (1999). *Cerrahi girişim yapılacak vakalarda: preoperatif dönemde müzik terapi ve dokunma terapisi içeren hemşirelik uygulamalarının hasta üzerindeki etkilerinin araştırılması*. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Hallam, S. (2010). The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. *International Journal of Music Education*, *28*(3), 269-289.

Haque, A. (2004). Psychology from Islamic perspective: Contributions of early Muslim scholars and challenges to contemporary Muslim psychologists. *Journal of Religion and Health, 43*(4), 357-377.

Isgandarova, N. (2015). Music in Islamic spiritual care: A review of classical sources. *Religious Studies and Theology*, *34*(1), 101-114.

Jellison, J. A. (2000). A content analysis of music research with disabled children and youth (1975-1999): *Applications in special education. In Effectiveness of music therapy procedures: Documentation of research and clinical practice* (pp. 199-264). Silver Spring, MD: American Music Therapy Association.

Kabalak, A.A. (2017). Effect of music on palliative care patients: Historical development of therapy with Turkish music. *Journal of Traditional Medical Complementary Therapies*, *1*(3), 146-154. DOI: 1 0.5336/jtracom.201 7-571 90

Kipay, S.S (2018). Treatment with Music during the Old Turkish Period and in Anatolia.1–14. *http://www.academia.edu/4108201/* adresinden 15.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Koelsch, S. (2009). A neuroscientific perspective on music therapy. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1169*(1), 374-384.

McAdams, S.,& Matzkin, D. (2001). Similarity, invariance, and musical variation. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *930*(1), 62-76.

McCormick,J. L. (1988). Report: Status of public school music therapy. *Music Therapy Perspectives*, *5*, 73-77.

Meadows, T. (1997). Music therapy for children with severe and profound multiple disabilities: A review of literature. *Australian Journal of Music Therapy*, *8*, 3-17.

Merriam, A. P., & Merriam, V. (1964). *The anthropology of music*. Northwestern University Press.

Pellitteri, J. (2000). Music therapy in the special education setting. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, *11*, 379-391.

Petruta-Maria, C. (2015). The role of art and music therapy techniques in the educational system of children with special problems. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *187*, 277-282.

Porges, S. W. (2001). The polyvagal theory: phylogenetic substrates of a social nervous system. *International Journal of Psychophysiology*, *42*(2), 123-146.

Radvansky, G. A., Fleming, K. J., & Simmons, J. A. (1995). Timbre reliance in nonmusicians' and musicians' memory for melodies. *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*, *13*(2), 127-140.

Riley, M., Colson, T. L., & Smothers, M. (2019). Music therapy's role in the education system. Kentucky Teacher Education Journal: *The Journal of the Teacher Education Division of the Kentucky Council for Exceptional Children*, 6(1), 5-19.

Sabry, W. M., & Vohra, A. (2013). Role of Islam in the management of psychiatric disorders. *Indian journal of psychiatry*, *55*(2), 205-214.

Sezer, F. (2009a). *Müzikle terapinin sınav kaygısı, öfke ve psikolojik belirtiler üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Sezer, F. (2009b). The effect of music therapy to reduction of high school students' examination anxiety. *Education Sciences*, *4*(3), 859-871.

Sezer, F. (2010). The effect of music therapy to anger of high school students'. *Education Sciences*, *5*(4), 1595-1612.

Sezer, F. (2011). Öfkeve psikolojik belirtiler üzerine müziğin etkisi. *Uluslararası insanbilimleri dergisi*, *8*(1), 1472-1493.

Sezer, F. (2012). The psychological impact of Ney music. *The Arts in Psychotherapy*, *39*(5), 423-427.

Sezer, F. (2013). Psikolojik danışma alanındaki uzmanların müzik terapisine ilişkin görüşleri. *International Journal of Human Sciences*, *10*(2), 219-232.

Sezer, F. (2019). *Müzikle terapi. Tarihi etkileri model ve teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Smith, D. S., & Hairston, M. J. (1999). Music therapy in school settings: *Current practice. Journal of Music Therapy*, *36*(4), 274-292.

Solomon, A. (1980). Music in special education before 1930: Hearing and speech development. *Journal of Research in Music Education*, *28*, 236-242.

Steele, A. L. (1977). The application of behavioral research techniques to community music therapy. *Journal of Music Therapy*, *14*, 102-115.

Stewart, L., von Kriegstein, K., Warren, J. D., & Griffiths, T. D. (2006). Music and the brain: Disorders of musical listening. *Brain*, *129*(10), 2533-2553.

Thaut, M. (2013). *Rhythm, music, and the brain: Scientific foundations and clinical applications*. Routledge.

Thaut, M. H., Peterson, D. A., & McIntosh, G. C. (2005). Temporal entrainment of cognitive functions: Musical mnemonics induce brain plasticity and oscillatory synchrony in neural networks underlying memory. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1060*(1), 243-254.

Wade, D. T., & Halligan, P. W. (2017). The biopsychosocial model of illness: A model whose time has come. *Clinical rehabilitation*, *31*(8), 995-1004.

Watson, D. (Ed.). (1991). *The Wordsworth dictionary of musical quotations*. Ware, UK: Wordsworth.

BÖLÜM 10

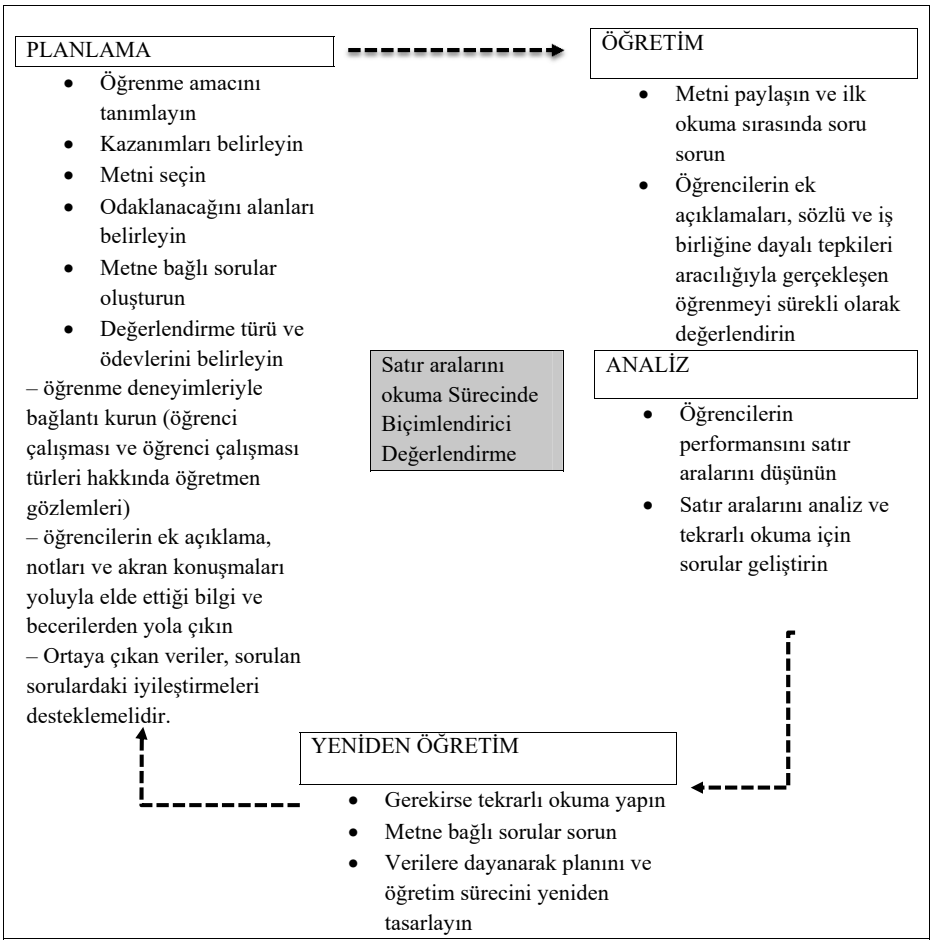
SATIR ARALARINI OKUMA

Barış Esmer

► Giriş

Okuma eğitimi araştırmacıları uzun yıllardır okumanın gelişimine yönelik en iyi uygulamaları geliştirmek için çalışmaktadır. Bu uygulamalar ile öğrencilerin metinle yüzeysel olarak anlam bağı kurmasının yanı sıra, metni derinlemesine anlama ve yorumlamaları beklenmektedir. Nitekim 21. yy.da okuryazarlık, metinleri yüzeysel olarak anlamanın ötesinde bir kavram hâline gelmiştir. Öğrencilerin yüzeysel anlamanın yanı sıra çıkarımsal anlamayı gerçekleştirebilmeleri için belirli stratejileri kullanması gerekmektedir. Bu stratejilerin uygulanması ile öğrencilerin iyi okuyucu ve anlam kurucu olması amaçlanmaktadır. Buna rağmen en iyi uygulamaları kolay bir şekilde öğretim sürecine aktarmak zor olabilmektedir. Bununla birlikte okuryazarlıkta güncel konular ile ilgili çalışmalar her yıl araştırılarak ortaya konmaktadır. Cassidy, Grote-Garcia, Ortlieb ve Loveless (2017) ve Cassidy, Ortlieb ve Grote-Garcia (2018), "Close reading" konusunun 2017 ve 2018 yıllarında öncelenmesi gereken başlıklar arasında olduğunu belirtmiştir. Bu kavram, Türkçe alanyazına Güçlüer ve Baştuğ (2022) tarafından derinlemesine okuma olarak aktarılmıştır. Bu bölümde ise "close" kelimesi; doğrudan görünmeyen, söylenmeyen, saklı olan şeyleri ortaya çıkarmak anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda metin içerisinde doğrudan görünmeyen, tekrar tekrar okunduğunda belirginleşen, yazarın dili, üslubu, seçilen kelimelerini değerlendirmeyi içeren, saklı kalmış anlamların belirlenmesi için, *satır aralarını okuma* kavramı tercih edilmiştir.

lendirmeyi önermektedir. Biçimlendirici değerlendirme; öğretmenlerden standartları belirlemelerini, öğretimi planlamalarını, öğretmelerini, öğrenci performansını değerlendirmelerini, ulaşılan bilgileri analiz etmelerini ve ihtiyaçlara göre öğretim adımlarını veya düzeltmeleri yapmalarını gerektiren bir süreçtir.

Şekil 5. Satır Aralarını Okumada Biçimlendirici Değerlendirme

► Kaynakça

Anderson, R.C., & Nagy, W. E. (1992). The vocabulary conundrum. *American Educator, 16*(4), 14-18.

Appleman, D. (2009). *Critical encounters in high school English: Teaching literary theory to adolescents*. Teachers College Press.

Aukerman, M., & Schuldt, L. C. (2016). Closely reading" Reading closely". *Language Arts,* 93(4), 286-299.

Block, E. (1986). The comprehension strategies of second language readers. *Tesol Qarterly, 20*(3), 463-494. http://www.jstor.org/stable/3586295.

Boudreaux-Johnson, M., Mooney, P., & Lastrapes, R. E. (2017). An evaluation of close reading with at-risk fourth-grade students in science content. *Journal of At-Risk Issues, 20*(1), 27-35.

Boyles, N., & Scherer, M. (2012). Closing in on close reading. On developing readers: Readings from educational leadership, *EL Essentials*, 89-99.

Bressler, C. (2007). *Literary criticism: An introduction to theory and practice.* Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Brewer, M. (2019). The closer the better? The perils of an exclusive focus on close reading. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 62*(6), 635-642.

Brown, S., & Kappes, L. (2012). *Implementing the Common Core State Standards: A primer on "close reading of text."* Washington, DC: Aspen Institute https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED541433.pdf

Carillo, E. (2016). Reimagining the role of the reader in the Common Core State Standards. *English Journal, 105(*3), 29–35.

Cassidy, J., Grote-Garcia, S., Ortlieb, E., & Loveless, D. J. (2017). What's hot in literacy for 2017: Topics garnering attention in 2017. *Literacy Research and Instruction, 56*(4), 311-321. http://dx.doi.org/10.1080/19388071.2017.1339544.

Cassidy, J., Ortlieb, E., & Grote-Garcia, S. (2019). What's hot in literacy 2018: Going digital and disciplinary. *Literacy Research and Instruction, 58*(1), 1-11. https://doi.org/10.1080/19388071.2019.1526860

Chall, J., & Jacobs, V. (2003, Spring). The classic study on poor children's fourth-grade slump. *American Educator, 27*(1), 14-15. https://www.aft.org/periodical/american-educator/spring-2003/classic-study-poor-childrens-fourth-grade-slump

Curriculum Development Council. (2014). Chapter 3b: Reading to learn. *Basic education curriculum guide: To sustain, deepen and focus on learning to learn (Primary 1-6).* Hong Kong: Curriculum Development Council. http://www.edb.gov.hk/en/curriculum-development/4-key-tasks/reading-to-learn/index.html

Curriculum Planning & Development Division (2020). *English language syllabus: Primary.* Implementation starting with 2020 primary one cohort. Singapore: Ministry of Education.

Dalton, B. (2013). Engaging children in close reading. Multimodal commentaries and illustration remix. *The Reading Teacher, 66*(8), 642-649. Doi:10.1002/TRTR.1172

Ensley, A., & Rodriguez, S. C. (2019). Annotation and agency: Close reading in the primary grades. *The Reading Teacher, 73*(2), 223-229. doi:10.1002/trtr.1812

Fang, Z. (2016). Teaching close reading with complex texts across content areas. Research in the *Teaching of English, 51*(1), 106. https://www.jstor.org/stable/24889936

Fang, Z., & Pace, B. G. (2013). Teaching with challenging texts in the disciplines: Text complexity and close reading. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 57*(2), 104-108. https://doi.org/10.1002/JAAL.229

Fisher, D., & Frey, N. (2012a). Close reading in elementary schools. *The Reading Teacher, 66*(3), 179-188. https://doi.org/10.1002/TRTR.01117

Fisher, D., & Frey, N. (2012b). Text complexity and close reading. *Engaging the Adolescent Learner*, 1-11.doi:10.1598/e-ssentials.8015

Fisher, D., & Frey, N. (2014a). Closely reading informational texts in the primary grades. *The Reading Teacher, 68*(3), 222-227. https://doi.org/10.1002/trtr.1317.

Fisher, D., & Frey, N. (2014b). Contingency teaching during close reading. *The Reading Teacher, 68*(4), 277-286. https://doi.org/10.1002/trtr.1298

Fisher, D., & Frey, N. (2014c). Student and teacher perspectives on a close reading protocol. *Literacy Research and Instruction, 53(*1), 25-49. https://doi.org/10.1080/19388071.2013.818175

Fisher, D., Frey, N., & Hattie, J. (2017). *Visible learning for literacy, grades K-12: Implementing the practices that work best to accelerate student learning*. Corwin.

Hinchman, K. A., & Moore, D. W. (2013). Close reading: A cautionary interpretation. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 56*(6), 441-450.

Houck, L. C. (2017). *An exploration of close reading strategies and 3 rd grade comprehension*. Rowan University. https://rdw.rowan.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3352&context=etd

Katz, L. A., & Carlisle, J. F. (2009). *Teaching students with reading difficulties to be close readers: A feasibility study.* https://www.researchgate.net/profile/Joanne-Carlisle/publication/26328467_Teaching_Students_With_Reading_Difficulties_to_be_Close_Readers_A_Feasibility_Study/links/00463521ca1e18f684000000/Teaching-Students-With-Reading-Difficulties-to-be-Close-Readers-A-Feasibility-Study.pdf

LaBerge, D., & Samuels, S. J. (1974). Toward a theory of automatic information processing in reading. *Cognitive Psychology, 6,* 293–323. https://doi.org/10.1016/0010-0285(74)90015-2

Lapp, D., Grant, M., Moss, B., & Johnson, K. (2013). Students' close reading of science texts: What's now? What's next?. *The Reading Teacher, 67*(2), 109-119. https://doi.org/10.1002/TRTR.1191

Lapp, D., Moss, B., Grant, M., & Johnson, K. (2015). *A close look at close reading: Teaching students to analyze complex texts, Grades K–5.* ASCD.

Lassonde, C. (2009). Recognizing a "different drum" through close-reading strategies. Networks: *An online Journal for Teacher Research, 11*(1), 188-188. https://newprairiepress.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1112&context=networks

Luke, A., & Freebody, P. (1990). Literacies programs: Debates and demands in cultural context. Prospect: *Australian Journal of TESOL, 5*(7), 7–16.

Mesmer, H. A., & Rose-McCully, M. M. (2018). A closer look at close reading: Three under-the-radar skills needed to comprehend sentences. *The Reading Teacher, 71*(4), 451-461.

Ministry of Ontario (2006). The Ontario Curriculum Grades 1-8 Language https://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/elementary/language18currb.pdf

Minnery, A., & Smith, A. T. (2018). Close sentence reading to foster decoding and comprehension. *The Reading Teacher,* 71(6), 743-748.

Oczkus, L. (2014). *Just the Facts: Close reading and comprehension of informational text.* Huntington beach: Shell Educational Publishing, Inc.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2016). PISA 2015: *Results in focus. PISA.* https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). PISA 2018: *Results in focus. PISA*. https://www.oecd.org/pisa/PISA%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf

Paris, S. G., Lipson, M. Y., & Wixson, K. K. (1983). Becoming a strategic reader. Contemporary *Educational Psychology, 8*(3), 293-316.

Paris, S. G., Wasik, B. A. & Turner, J. C. (1991). The development of strategic readers. In R. Barr, M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, & P. D. Pearson (Eds.). *Handbook of Reading Research II* (pp. 609-640). Lawrence Erlbaum Associates.

Partnership for Assessment of Readiness for College and Careers. (2011). *Model content frameworks: English language arts/ literacy, grades 3–11.* www.parcconline.org/parcc-content-frameworks

Paul, C. M. (2018). Building disciplinary literacy: An analysis of history, science and math teachers' close reading strategies. *Literacy, 52*(3), 161-170. https://doi.org/10.1111/lit.12127

Paul, R., & Elder, L. (2008). *How to read a paragraph: The art of close reading*. Dillon Beach, CA: The Foundation for Critical Thinking.

Perfetti, C. A. (1985). *Reading ability.* Oxford.

Pressley, M., & Afflerbach, P. (1995). *Verbal protocols of reading: The nature of constructively responsive reading.* Hillsdale, NJ: Erlbaum

Republic of Estonia Ministry of Education and Resarch (2014). *National curriculum for basic schools.* https://www.hm.ee/en/national-curricula?view_instance=0&current_page=1

Rosenblatt, L. M. (1993). The transactional theory: Against dualisms. *College English, 55*(4), 377-386.

Rosenblatt, L. M. (2013). The transactional theory of reading and writing. In D. E. Alvermann, N. J. Unrau & R. B. Ruddell (Eds.). *Theoretical Models and processes of Reading* (6th edt, pp. 923-956). International Reading Association

Roskos, K., & Neuman, S. B. (2014). Best practıces in reading: A 21st century skill update. *The Reading Teacher, 67*(7), 507–511. http://www.jstor.org/stable/24573611

Samuels, S. J. (2006). Reading fluency: Its past, present, and future. In T. V. Rasinski, C. L. Z. Blachowicz & K. Lems (Eds.), *Fluency instruction: Research-based best practices* (pp. 7-20). London: Guilford.

Santori, D., & Belfatti, M. (2017). Do text-dependent questions need to be teacher-dependent? Close reading from another angle. *The Reading Teacher, 70*(6), 649-657.

Shanahan, T. (2012). *What is Close Reading? Shanahan on Literacy*. http://adesocialstudiesplace.pbworks.com/w/search?q=close+reading.

Shanahan, T. (2014). This is NOT close reading (but we'll tell you what is). *Instructor, 123*(4), 28–30.

Shanahan, T., Fisher, D., & Frey, N. (2012). The challenge of challenging text. *Educational Leadership, 69(*6), 58–62.

Sisson, D., & Sisson, B. (2014). *Close reading in elementary school: Bringing readers and texts together*. Routledge.

Smith, B. (2016). What was "close reading"?: A century of method in literary studies. *Minnesota Review, 2016*(87), 57–75. doi:10.1215/00265667-3630844.

Snow, C., & O'connor, C. (2013). Close reading and far-reaching classroom discussion: Fostering a vital connection. *Journal of Education, 196*(1), 1-8.

Wolfe, J. (2008). Annotations and the collaborative digital library: Effects of an aligned annotation interface on student argumentation and reading strategies. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning, 3,* 141-164.

BÖLÜM 11

DİJİTAL HİKÂYE YAZIMINDAN YAPAY ZEKÂ OKURYAZARLIĞINA

Olcay Özdemir

► Giriş

Günümüzde gelişen ve değişen teknolojiler, birçok alanda olduğu gibi eğitim alanındaki araştırma, çalışma ve yönelimleri de etkilemektedir. Bu yönde yapılan araştırmalarda hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin dijital çağa ayak uydurma zorunluluğu göz ardı edilemez. Şu ana kadar geleneksel sınıf ortamlarında yürütülen eğitimlerin insan hayatına katkısı tartışılamaz ancak dijital çağın gerekliliklerine de sınıf ortamında uyumun gerekliliği yadsınamaz.

Okuryazarlık, bir alana ilişkin içeriği bilme, anlama, uygulama, kullanma ve değerlendirme gibi becerileri yerine getirmekle ilişkilidir. Dijital çağın getirdikleri ile okuryazarlık alanında yapılan çalışmalarda dijital okuryazarlık alanlarının genişlediği görülmektedir. Bu okuryazarlık alanları, yaş düzeylerinin erken çocukluk döneminden başlaması, eğitimcilere ciddi yükümlülükler getirmektedir. Bu nedenle bilişim teknolojilerinin eğitimciler tarafından çok iyi kullanılarak öğrenme ortamlarının zenginleştirilmesi artık zorunlu hâle gelmiştir. Bunun ötesinde yapılan yapay zekâ çalışmalarına bağlı olarak dijital okuryazarlığın yerini artık yapay zekâ okuryazarlığı almaya başlamıştır. Yapay zekâ, çok ulaşılamaz ve endişe verici bir gelişim gibi görünse de sürece uyum sağlamak mümkündür. Dijital okuryazarlık kavramı ile hayatımızda yer alan dijital hikâyeler ve bu hikâyelerin yazımı, öğretmen ve her yaş düzeyinden öğrencinin sürece uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla diğer okuryazarlık becerileri gibi yapay zekâ okuryazarlığı da bireyler için kaçınılmaz bir beceri hâlini alacaktır. Bu sürecin sağlıklı yürütülebilmesi için öncelikle öğretmenlerin

▶ Kaynakça

Ahmad, M. A., Teredesai, A., & Eckert, C. (2020). Fairness, accountability, transparency in AI at scale: Lessons from national programs. *In Proceedings of the 2020 Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* (s.690-690). https://doi.org/10.1145/3351095.3375690

Alam, A. (2021). Possibilities and apprehensions in the landscape of artificial ıntelligence in education. *In 2021 International Conference on Computational Intelligence and Computing Applications (ICCICA),* (s.1-8). https://doi.org/10.1109/ICCICA52458.2021.9697272

Armoni, M., & Gal-Ezer, J. (2014). Early computing education: Why? What? When? Who?. *ACM Inroads*, *5*(4), 54-59. https://doi.org/10.1145/2684721.2684734

Ayanwale, M. A., Sanusi, I. T., Adelana, O. P., Aruleba, K. D., & Oyelere, S. S. (2022). Teachers' readiness and intention to teach artificial intelligence in schools. *Computers and Education: Artificial Intelligence,* 3, 100099. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100099

Barab, S., Zuiker, S., Warren, S., Hickey, D., Ingram-Goble, A., Kwon, E. J., …Herring, S. C. (2007). Situationally embodied curriculum: Relating formalisms and contexts. *Science Education*, *91*(5), 750–782. https://doi.org/10.1002/sce.20217

Bawden, D. (2008). Origins and concepts of digital literacy in Digital literacies: Concepts, Policies and Practices.

Bieri, P. (1988). Thinking machines: Some reflections on the Turing test. *Poetics Today*, *9*(1), 163-186. https://doi.org/10.2307/1772893

Bjola, C. (2022). AI for development: Implications for theory and practice. *Oxford Development Studies, 50*(1), 78-90. https://doi.org/10.1080/13600818.2021.1960960

Boase, J. (2008). Personal networks and the personal communication system: Using multiple media to connect. *Information, Communication & Society*, *11*(4), 490-508. https://doi.org/10.1080/13691180801999001

Bonsignore, E., Quinn, A. J., Druin, A., & Bederson, B. B. (2013). Sharing stories "in the wild" a mobile storytelling case study using storykit. ACM Transactions on Computer-Human *Interaction (TOCHI)*, *20*(3), 1-38. https://doi.org/10.1145/2491500.2491506

Bruce, B. C., & Casey, L. (2012). The practice of inquiry: A pedagogical 'sweet spot' for digital literacy?. *Computers in the Schools*, *29*(1-2), 191-206. https://doi.org/10.1080/07380569.2012.657994

Buckingham, D., & A. Burn. (2007). Game Literacy in Theory and Practice. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia 16*(3), 323–349, 17.02.2023 tarihinde https://www.learntechlib.org/p/24376/ adresinden alındı.

Chassignol, M., Khoroshavin, A., Klimova, A., & Bilyatdinova, A. (2018). Artificial Intelligence trends in education: a narrative overview. *Procedia Computer Science*, *136*, 16-24. https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.08.233

Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *Ieee Access*, *8*, 75264-75278. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988510

Chen, X., Xie, H., & Hwang, G. J. (2020). A multi-perspective study on artificial intelligence in education: Grants, conferences, journals, software tools, institutions, and researchers. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 1, 100005. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2020.100005

Chen, X., Xie, H., Zou, D., & Hwang, G. J. (2020). Application and theory gaps during the rise of artificial intelligence in education. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 1, 100002. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2020.100002

Chen, X., Zou, D., Xie, H., Cheng, G., & Liu, C. (2022). Two decades of artificial ıntelligence in education: Contributors, collaborations, research topics, challenges, and future directions. *Educational Technology & Society*, *25*(1), 28-47, 17.12.2022 tarihinde https://scholars.ln.edu.hk/ws/portalfiles/portal/41220986/25_1_03.pdf adresinden alındı.

Coghlan, S., Miller, T., & Paterson, J. (2021). Good proctor or "big brother"? Ethics of online exam supervision technologies. *Philosophy & Technology*, *34*(4), 1581-1606. https://doi.org/10.1007/s13347-021-00476-1

Cope, B., Kalantzis, M., & Searsmith, D. (2021). Artificial intelligence for education: Knowledge and its assessment in AI-enabled learning ecologies. *Educational Philosophy and Theory, 53*(12), 1229-1245. https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1728732

Copeland, B. J. (2000). The turing test. *Minds and Machines*, 10(4), 519-539, 09.12.2022 tarihinde https://link.springer.com/article/10.1023/A:1011285919106 adresinden alındı.

Cooper, G., Park, H., Nasr, Z., Thong, L. P., & Johnson, R. (2019). Using virtual reality in the classroom: preservice teachers' perceptions of its use as a teaching and learning tool. *Educational Media International*, *56*(1),1-13. https://doi.org/10.1080/09523987.2019.1583461

Crowe, D., LaPierre, M., & Kebritchi, M. (2017). Knowledge based artificial augmentation intelligence technology: Next step in academic instructional tools for distance learning. *TechTrends*, *61*(5), 494-506. https://doi.org/10.1007/s11528-017-0210-4

Dadhich, P. (2020). Impact of artificial Intelligence on the current education system, 27.12.2022 tarihinde https://wire19.com/impact-of-artificial-intelligence-on-education-system/ adresinden alındı.

Daugherty, L., Dossani, R., Johnson, E. E., & Oguz, M. (2014). *Using early childhood education to bridge the digital divide.* Rand Corporation, 09.03.2023 tarihinde https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE119.html adresinden alındı.

de Jong, T. (2006). Scaffolds for scientific discovery learning. Handling complexity in learning environments:*Theory and research*, 20.01.2023 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=buY4icX3LbAC&oi=fnd&pg=PA107&ots=mmQvsHzAUZ&sig=uQSkhwV28H8Ap-dyrBGadqzXMjM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false adresinden alındı.

Dong, Y., Hou, J., Zhang, N., & Zhang, M. (2020). Research on how human ıntelligence, Consciousness, and cognitive computing affect the development of artificial intelligence. *Complexity*, 1680845, 1-10. https://doi.org/10.1155/2020/1680845

Druga, S., Vu, S. T., Likhith, E., & Qiu, T. (2019). Inclusive AI literacy for kids around the world. *In Proceedings of FabLearn* 2019). https://doi.org/10.1145/3311890.3311904

du Boulay, B. (2016). Recent meta-reviews and meta–analyses of AIED systems. International. *Journal of Artificial Intelligence in Education*, *26*, 536–537. https://doi.org/10.1007/s40593-015-0060-1

du Boulay, B. (2022). *Artificial intelligence in education and ethics. In Handbook of Open, Distance and Digital Education*. Singapore: Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/s40593-015-0060-1

Eisenberg, M. B., C. A. Lowe, & K. L. Spitzer. (2004). *Information Literacy: Essential Skills for the Information Age*. Eric Id: ED427780, ERIC. https://doi.org/10.14429/djlit.28.2.166

Fitzgerald, M. S. (2020). Overlapping opportunities for social-emotional and literacy learning in elementary-grade project-based instruction. *American Journal of Education*, *126*(4), 573-601. https://doi.org/10.1086/709545

Hashim, H. (2018). Application of technology in the digital era education. *International Journal of Research in Counseling and Education*, *2*(1), 1-5. https://doi.org/10.24036/002za0002

Hung, C.-M., Hwang, G.-J., & Huang, I. (2012). A project-based digital storytelling approach for improving students' learning motivation, problem-solving competence and learning achievement. *Educational Technology and Society*, *15*(4), 368–379, 06.03.2023 tarihinde https://www.proquest.com/docview/1287024902?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true adresinden alındı.

Hwang, G. J. (2003). A conceptual map model for developing intelligent tutoring systems. *Computers & Education*, *40*(3), 217-235. https://doi.org/10.1016/S0360-1315(02)00121-5

Hwang, G. J. (2014). Definition, Framework and Research Issues of Smart Learning Environments - A context-aware ubiquitous learning perspective. *Smart Learning Environments*, *1*(1), 1-14. 09.04.2023 tarihinde https://link.springer.com/article/10.1186/s40561-014-0004-5 adresinden alındı.

Hwang, G. J., Xie, H., Wah, B. W., & Gašević, D. (2020). Vision, challenges, roles and research issues of artificial intelligence in Education. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 1, 100001. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2020.100001

Griffin, P., & Care, E. (Eds.). (2014). Assessment and teaching of 21st century skills: Methods and approach. Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2324-5

Guan, C., Mou, J., & Jiang, Z. (2020). Artificial intelligence innovation in education: A twenty-year data-driven historical analysis. *International Journal of Innovation Studies*, *4*(4), 134-147. https://doi.org/10.1016/j.ijis.2020.09.001

Janssen, N., Knoef, M., & Lazonder, A. W. (2019). Technological and pedagogical support for pre-service teachers' lesson planning. *Technology, Pedagogy and Education*, *28*(1), 115-128. https://doi.org/10.1080/1475939X.2019.1569554

Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*, *1*(9), 389-399, 14.12.2022 tarihinde https://www.nature.com/articles/s42256-019-0088-2 adresinden alındı.

Kandlhofer, M., Steinbauer, G., Hirschmugl-Gaisch, S., & Huber, P. (2016, October). Artificial intelligence and computer science in education: From kindergarten to university. *In 2016 IEEE Frontiers in Education Conference (FIE)* (s. 1-9). https://doi.org/10.1109/FIE.2016.7757570

Kulik, J. A., & Fletcher, J. (2016). Effectiveness of intelligent tutoring systems: A metaanalytic review. *Review of Educational Research*, *86*, 42–78. https://doi.org/10.3102/0034654315581420

Kuprenko, V. (2020). Artificial intelligence in education: Benefits, challenges, and use cases, 17.12.2022 tarihinde https://medium. com/towards-artificialintelligence/artificial-intelligence-in-education-benefits-challenges-and-use-cases-db52d8921f7a adresinden alındı.

Lane, D. (2021). *Machine learning for kids: A project-based introduction to artificial intelligence.* No Starch Press, 17.12.2022 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=g3ISEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR15&ots=b1igo0F0Fy&sig=lfnxDD45LYQab4w8klNmqVQKRSw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false adresinden alındı.

Li, J., Cheng, H., Guo, H., & Qiu, S. (2018). Survey on Artificial Intelligence for Vehicles. *Automotive Innovation*, *1*(1), 2-14. https://doi.org/10.1007/s42154-018-0009-9

Limna, P. (2022). Artificial Intelligence (AI) in the Hospitality Industry: A Review Article. *International Journal of Computing Sciences Research*, 6. https://doi.org/10.25147/ijcsr.2017.001.1.103

Limna, P., Jakwatanatham, S., Siripipattanakul, S., Kaewpuang, P., & Sriboonruang, P. (2022). A review of artificial intelligence (AI) in education during the digital era. *Advance Knowledge for Executives, 1*(1), 1-9. 14.12.2022 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4160798 adresinden alındı.

Lin, P., & Van Brummelen, J. (2021). Engaging teachers to Co-design integrated AI curriculum for K-12 classrooms. *In Proceedings of the 2021 CHI conference on human factors in computing systems* (s. 1–12). https://doi.org/10.1145/3411764.3445377

Long, D., & Magerko, B. (2020, April). What is AI literacy? Competencies and design considerations. *In Proceedings of the 2020 CHI conference on human factors in computing systems* (s. 1-16). https://doi.org/10.1145/3313831.3376727

Luan, H., Geczy, P., Lai, H., Gobert, J., Yang, S.J., Ogata, H., Baltes, J., Guerra, R., Li, P., & Tsai, C.C. (2020). Challenges and Future Directions of Big Data and Artificial Intelligence in Education. *Frontiers in Psychology*, 11, 580820. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.580820

Ma, W., Adesope, O. O., Nesbit, J. C., & Liu, Q. (2014). Intelligent tutoring systems and learning outcomes: A meta-analysis. *Journal of Educational Psychology*, 106, 901. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0037123

Makridakis, S. (2017). The forthcoming artificial ıntelligence (aı) revolution: Its impact on society and firms. *Futures*, *90*, 46-60. https://doi.org/10.1016/j.futures.2017.03.006

Marr, B. (2018). How is AI used in education-Real world examples of today and a peek into the future. *Forbes Magazine*, 25,09.04.2023 tarihinde https://www.forbes.com/sites/bernardmarr/2018/07/25/how-is-ai-used-in-education-real-world-examples-of-today-and-a-peek-into-the-future/#38e7055 adresinden alındı.

McBride, C. (2015). *Children's literacy development: A cross-cultural perspective on learning to read and write*. Routledge.

McMillan, S. (1996). Literacy and Computer Literacy: Definitions and Comparisons. *Computers & Education 27*(3-4), 161–170. https://doi.org/10.1016/S0360-1315(96)00026-7

Mitchell, M. (2019). *Artificial intelligence: A guide for thinking humans*. Penguin UK.

Mohaghegh, M. (2019). The Role of Artificial Intelligence in the Future of Education. *Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences*, *11*(1), 65-67. https://doi.org/10.30476/ijvlms.2020.85472.1021

Moumoutzis, N., Christoulakis, M., Pitsiladis, A., Maragoudakis, I., Christodoulakis, S., Menioudakis, M., ... & Tzoganidis, M. (2017, April). Using new media arts to enable project-based learning in technological education. *In 2017 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)* (s. 287-296). https://doi.org/10.1109/EDUCON.2017.7942861

Moore, D. R. (2011). Technology literacy: The extension of cognition. *International Journal of Technology and Design Education*, *21*, 185-193. https://doi.org/10.1007/s10798-010-9113-9

Murphy, R. F. (2019). Artificial intelligence applications to support K-12 teachers and teaching. *Rand Corporation*, 10, 09.04.2023 tarihinde https://eric.ed.gov/?id=ED594871 adresinden alındı.

National Council of Teachers of English. (1992). Teaching storytelling: A position statement from the committee on storytelling, 17.02.2023 tarihinde https://ncte. org/statement/teachingstorytelling/ adresinden alındı.

Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Chu, S. K. W., & Qiao, M. S. (2021). Conceptualizing AI literacy: An exploratory review. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100041. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100041

Ng, D. T. K., Luo, W. Y., Chan, H. M. Y., & Chu, S. K. W. (2022). Using digital story writing as a pedagogy to develop AI literacy among primary students*. Computers & Education: Artificial Intelligence,* 3, 100054. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100054

Nilsson, N. J. (1998). *Artificial intelligence: A new synthesis*. Morgan Kaufmann.

OECD. (2009). *Creating effective teaching and Learning environment – first results from TALIS.* Paris: OECD, 09.04.2023 tarihinde https://www.oecd.org/education/school/43044074.pdf adresinden alındı.

Ouyang, F., & Jiao, P. (2021). Artificial Intelligence in Education: The Three Paradigms. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100020. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100020

Owoc, M. L., Sawicka, A., & Weichbroth, P. (2019, August). Artificial intelligence technologies in education: benefits, challenges and strategies of implementation. *In IFIP International Workshop on Artificial Intelligence for Knowledge Management* (s. 37-58). Cham: Springer International Publishing, 12.12.2022 tarihinde chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://arxiv.org/pdf/2102.09365.pdf adresinden alındı.

Özdemir, M. (2016). An Examination of the Techno-Pedagogical Education Competencies (TPACK) of Pre-Service Elementary School and Preschool Teachers. *Journal of Education and Training Studies, 4*(10), 70-78, 17.05.2023 tarihinde https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1111352.pdf adresinden alındı.

Pedaste, M., Mäeots, M., Siiman, L. A., De Jong, T., Van Riesen, S. A., Kamp, E. T., ... & Tsourlidaki, E. (2015). Phases of inquiry-based learning: Definitions and the inquiry cycle. *Educational Research Review*, *14*, 47-61. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2015.02.003

Phillips L (2010). *Young children's active citizenship: storytelling, stories, and social actions.* (Yayınlanmamış yükseks lisans tezi), Queensland University of Technology, Australia, 17.05.2023 tarihşnde https://eprints.qut.edu.au/38881/ adresinden alındı.

Plitnichenko, L. (2020). 5 Main Roles of Artificial Intelligence in Education, 17.12.2022 tarihinde https://elearningindustry.com/5-main-roles-artificial-intelligence-in-education adresinden alındı.

Pokrivcakova, S. (2019). Preparing teachers for the application of AI-powered technologies in foreign language education. *Journal of Language and Cultural Education*, *7*(3), 135-153. https://doi.org/10.2478/jolace-2019-0025

Popenici, S. A., & Kerr, S. (2017). Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *Research and Practice in Technology Enhanced Learning*, *12*(1), 1-13. https://doi.org/10.1186/s41039-017-0062-8

Quah, C. Y., & Ng, K. H. (2022). A systematic literature review on digital storytelling authoring tool in education: January 2010 to January 2020. *International Journal of Human–Computer Interaction*, *38*(9), 851-867. https://doi.org/10.1186/s41039-017-0062-8

Raisch, S., & Krakowski, S. (2021). Artificial intelligence and management: The automation–augmentation paradox. *Academy of Management Review*, *46*(1), 192-210. https://doi.org/10.5465/amr.2018.0072

Robin, B. (2006). The educational uses of digital storytelling. *In Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (s. 709–716). Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Orlando, Florida, USA, 12.12.2022 tarihinde https://www.learntechlib.org/primary/p/22129/ adresinden alındı.

Robin, B. R. (2016). The power of digital storytelling to support teaching and learning. Digital *Education Review*, *30*, 17–29, 27.12.2022 tarihinde https://files.eric.ed. gov/fulltext/EJ1125504.pdf adresinden alındı.

Roll, I., & Wylie, R. (2016). Evolution and Revolution in Artificial Intelligence in Education. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, *26*(2), 582. https://doi.org/10.1007/s40593-016-0110-3

Ross, P. (1987). Intelligent tutoring systems. *Journal of Computer Assisted Learning*, *3*(4), 194-203. https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.1987.tb00331.x

Rubegni, E., Landoni, M., & Jaccheri, L. (2022, July). Design for change with and for children: How to design digital StoryTelling tool to raise stereotypes awareness. *In Proceedings of the 2020 ACM Designing Interactive Systems Conference* (ps. 505-518). https://doi.org/10.1145/3357236.3395470

Russell, S., & P. Norvig. (2002). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, Prentice Hall.

Sadauskas, J., Byrne, D., & Atkinson, R. K. (2015, April). Mining memories: Designing a platform to support social media based writing. *In Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems* (s. 3691-3700). https://doi.org/10.1145/2702123.2702383

Sadiku, M. N., Tolulope J., Ashaolu, Majebi, A. A. & Musa, S. (2021). Artificial intelligence in education, *International Journal of Scientific Advences*, *2*(1), 5-11, 19.12.2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/349677958_Artificial_Intelligence_in_Education adresinden alındı.

Sanusi, I. T., Oyelere, S. S., & Omidiora, J. O. (2022). Exploring teachers' preconceptions of teaching machine learning in high school: A preliminary insight from Africa. *Computers and Education Open*, *3*, Article 100072. https://doi.org/10.1016/j.caeo.2021.100072

Scanlon, E., Anastopoulou, S., Kerawalla, L., & Mulholland, P. (2011). How technology resources can be used to represent personal inquiry and support students' understanding of it across contexts. *Journal of Computer Assisted Learning*, *27*(6), 516-529. https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2011.00414.x

Scheetz, J., He, M., & van Wijngaarden, P. (2021). Ophthalmology and the emergence of artificial intelligence. *Med J Aust*, *214*(4), 155. https://doi.org/10.5694/mja2.50932

Sears, A. (2018). The role of artificial intelligence in the classroom. 09.03.2023 tarihinde https://elearningindustry.com/artificial-intelligence-in-the-classroom-role adresinden alındı.

Shabbir, J., & Anwer, T. (2018). Artificial intelligence and its role in near future. arXiv preprint arXiv:1804.01396. https://doi.org/10.48550/arXiv.1804.01396

Sharifi, A., Ahmadi, M., & Ala, A. (2021). The impact of artificial intelligence and digital style on industry and energy post-COVID-19 pandemic. *Environmental Science and Pollution Research, 28*, 46964-46984. https://doi.org/10.1007/s11356-021-15292-5

Stefnisson, I., & Thue, D. (2017). Authoring tools should be mixed-initiative systems. *In Proceedings of the ICIDS 2017 Workshop on Authoring for Interactive Storytelling*. Madeira, Portugal: Springer International Publishing. 17.12.2022 tarihinde http://www.narrativeandplay.org/ais/2017/papers/1-Stefnisson.pdf adresinden alındı.

Steinbauer, G., Kandlhofer, M., Chklovski, T., Heintz, F., & Koenig, S. (2021). A differentiated discussion about AI education K-12. KI-Künstliche Intelligenz. https://doi.org/10.1007/s13218-021-00724-8

Su, J., Zhong, Y., & Ng, D. T. K. (2022). A meta-review of literature on educational approaches for teaching AI at the K-12 levels in the Asia-Pacific region. *Computers and Education: Artificial Intelligence,* 100065. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100065

Su, J., & Yang, W. (2022). Artificial intelligence in early childhood education: A scoping review. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 100049. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100049

Sun, Z., Sandoval, L., Crystal-Ornelas, R., Mousavi, S. M., Wang, J., Lin, C., ... & John, A. (2022). A review of earth artificial intelligence. *Computers & Geosciences*, 105034. https://doi.org/10.1016/j.cageo.2022.105034

Sutton, H. (2019). Minimize online cheating through proctoring, consequences. *Recruiting & Retaining Adult Learners, 21*(5), 1-5. https://doi.org/10.1002/nsr.30434

Smyrnaiou, Z., Georgakopoulou, E., & Sotiriou, S. (2020). Promoting a mixed-design model of scientific creativity through digital storytelling—the CCQ model for creativity. International *Journal of STEM Education*, *7*(1), 1-22. https://doi.org/10.1186/s40594-020-00223-6

Tarman, B., & Kuran, B. (2015). Examination of the cognitive level of questions in social studies textbooks and the views of teachers based on bloom taxonomy. *Educational Sciences: Theory & Practice, 15*(1), 213-222. https://doi.org/10.12738/estp.2015.1.2625

Touretzky, D. (2020). Five Big Ideas in AI. Featured in NSF Video Showcase, 17.02.2023 tarihinde https://www. cs. cmu. edu/news/five-big-ideas-ai-featured-nsf-video-showcase adresinden alındı.

Touretzky, D., Christina, G.-M. C., Breazeal, C., Martin, F., & Seehorn, D. (2019). A year in K-12 AI education. *AI Magazine*, *40*(4), 88–90, 2019. https://doi.org/10.1609/aimag.v40i4.5289

Tsai, Y. S., & Gasevic, D. (2017, March). Learning analytics in higher education---challenges and policies: a review of eight learning analytics policies. *In Proceedings of the seventh international learning analytics & knowledge conference* (s. 233-242). https://doi.org/10.1145/3027385.3027400

Vazhayil, A., Shetty, R., Bhavani, R. R., & Akshay, N. (2019, December). Focusing on teacher education to introduce ai in schools: Perspectives and illustrative findings. *In 2019 IEEE tenth international conference on technology for education* (T4E) (ss. 71–77). https://doi.org/10.1109/T4E.2019.00021

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.

Wong, G. K., Ma, X., Dillenbourg, P., & Huan, J. (2020). Broadening artificial intelligence education in K-12: where to start? *ACM Inroads, 11*(1), 20-29. https://doi.org/10.1145/3381884

Yang, W. (2022). Artificial Intelligence education for young children: Why, what, and how in curriculum design and implementation. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100061. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100061

Yufeia, L., Salehb, S., Jiahuic, H., & Syed, S. M. (2020). Review of the Application of Artificial Intelligence in Education. *Integration (Amsterdam), 12*(8), 1-15. https://doi.org/10.53333/IJICC2013/12850

Zak, P. J. (2014). Why your brain loves good storytelling. *Harvard Business Review*, 28, 1-5, 09.03.2023 tarihinde chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.paladinww.com/uploads/6/5/0/8/65089471/why_your_brain_loves_good_storytelling__1_.pdf adresinden alındı.

Zhang, K., & Aslan, A. B. (2021). AI technologies for education: Recent research & future directions. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100025. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100025

Zhao, L., Wu, X., & Luo, H. (2022). Developing AI literacy for primary and middle school teachers in China: Based on a structural equation modeling analysis. *Sustainability*, *14*(21), 14549. 9. https://doi.org/10.3390/su142114549

BÖLÜM 12

YAZMANIN PEDAGOJİSİ

Yasemin Kuşdemir

► Giriş

Yüzyıllar boyunca okuryazarlık deyince akla ilk gelen, okuma olmuştur. Buna karşılık son zamanlarda bir okuryazarlık faaliyeti olan yazı yazmaya yönelik algı ve eğilimde de bir değişim olduğu belirtilebilir. Yirmi birinci yüzyıl *yazının, bilginin ve haberlerin* "kullanılabilir, paylaşılabilir, farklı biçimlere dönüştürülebilir" temel kabulünden hareketle dinamik bir dil potansiyeline sahiptir. Bu yoğun paylaşım ve etkileşim ortamında yazma hem bilginin dönüşümü ve evrimine hem de tasarım ve üretimine yönelik bir dil eylemidir. Dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan geleneksel tartışma, bir düşünce üzerinde konuşabilmek için o düşüncenin düzenli bir bütün hâlinde anlatılması ihtiyacını zorunlu kılmaktadır. Böylece fikirlerin yazılı hâle getirilmesi, düşüncenin özel bir biçime bürünmesini de gerektirmektedir. Yazı ile kastedilen şeyin ilk anlamı; anlatıcının bir müdahalesi olmadan anlaşılabilen, sözü temsil eden, sınırları belli, kalıcı görsel ögelerin (harfler, işaretler) meydana getirdiği bir semboller sistemidir. *Yazı yazan insan,* kendisiyle ve dış dünya ile olan ilişkisini fark etmekte; bunu metnine yansıtabilmektedir. Bu, yazmanın dönüştürücü gücüdür. Çünkü *yazma, bir var olma eylemi olarak* anlaşılabilirse hem kişinin hem toplumun değişimi için bir anahtar role sahip olabilir.

Tecrübenin doğrudan bir temsilinden ziyade bir zanaatkârlığıdır, tecrübe ile kazanılmış fikirleri düzenleyerek yeni kavramsal yapılandırmaları serbest (Oarker, 2015, s. 78) bırakan yazma, eş zamanlı iki süreci içermektedir: İlki kompozisyon oluşturma, ikincisi dil bilgisi, cümleyi oluşturma ve düzenleme

▶ Kaynakça

Ahmed, A. & Van Viegen, S. (2022). Critical literacy and writing pedagogy. J. Zacher Pandya, R. Alberto Mora, J. H. Alford, N. A. Golden, R. Santiago De Roock (Edt.) *The handbook of critical literacies* içinde (1. Baskı, s. 94-104.). Routledge.

Alves, R. A. & Limpo, T. (2015). Progress in written language bursts, pauses, transcription, and written composition across schooling. *Scientific Studies of Reading*, *19*(5), 374-391. https://doi.org/10.1080/10888438.2015.1059838

Hayes, J. & Flower, L. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition and Communication, 32*(4), 365-387. https://doi.org/10.2307/356600

Berninger, V. W., Vaughan, K., Abbott, R., Begay, K., Byrd, K. & Curtin, G. (2002). Teaching spelling and composition alone and together: Implications for the simple view of writing. *Journal of Educational Psychology*, *94*, 291–304. https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.2.291

Berninger, V. W., Abbott, R. D., Whitaker, D., Sylvester, L. & Nolen, S. B. (1995).Integrating low-and high-level skills in instructional protocols for writing disabilities. *Learning Disabilies Quarterly*, *18*, 293–309. https://doi.org/10.2307/1511235

Blikstad-Balas, M., Roe, A. & Klette, K. (2018). Opportunities to write: An exploration of student writing during language arts lessons in Norwegian lower secondary classrooms. *Written Communication*, *35*(2), 119-154. https://doi.org/10.1177/0741088317751123

Bradbury, J. (2020). *Narrative psychology and Vygotsky in dialogue*. (1. Baskı). Routledge.

Delpit, L. D. (1987). Skills and other dilemmas of a progressive black educator. *Equity and Choice*, *3*(2), 9-14. https://doi.org/10.17763/haer.56.4.674v5h1m125h3014

Duran, E. & Özdil, Ş. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, *8*(1), 21-31. https://doi.org/10.35233/oyea.696288

Flower, L. & Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition And Communication*, *32*(4), 365-387. https://doi.org/10.2307/356600

Flynn, N. & Stainthor, R. (2006). *The learning and teaching of reading and writing.* (1. Baskı). Whurr Publishers Limited/WILEY

Graham, S. & Perin, D. (2007). A meta-analysis of writing instruction for adolescent students. *Journal Of Educational Psychology*, *99*(3), 445-476. https://doi.org/10.1037/0022-0663.99.3.445

Graham, S., McKeown, D., Kiuhara, S. & Harris, K. R. (2012). A meta-analysis of writing instruction for students in the elementary grades. *Journal Of Educational Psychology*, *104*(4), 879-896. https://doi.org/10.1037/a0029185

Graves, D. (1983). *Writing: Teachers and children at work*. (1. Baskı). Heinemann

Gülli, G. & Kuşdemir, Y. (2021). İlkokul öğrencilerinin yazılı anlatım becerileri ile yazma öz yeterlik inançlarının incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, *9*(1), 15-33.

https://doi.org/10.47215/aji.819217

Hasan, M. K. & Akhand, M. M. (2010). Approaches to writing in EFL/ESL context: Balancing product and process in writing class at tertiary level. *Journal of NELTA, 15*(1-2), 77-88.

Huertas Abril, C. A. (2021). Developing speaking with 21st century digital tools in the English as a foreign language classroom: New literacies and oral skills in primary education. *Aula Abierta*, *50*(2), 625-633. https://doi.org/10.17811/rifie.50.2.2021.625-634

Ivanič, R. (2004). Discourses of writing and learning to write. *Language and Education*, *18*(3), 220-245. https://doi.org/10.1080/09500780408666877

Jago, C., Shea, R.H., Scanlon, L. & Aufses, R.D. (2010). *Literature and composition: Reading - writing – Thinking*. (1.Baskı). Bedford/St. Martin's

Kiili, C., Bråten, I., Kullberg, N. & Leppänen, P. H. (2020). Investigating elementary school students' text-based argumentation with multiple online information resources. *Computers & Education*, *147*, 2-15. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103785

Kellogg, R. (1994). *The Psychology of Writing*.(1. Baskı). Oxford University Press.

Leahy, A., Cantrell, M., & Swander, M. (2014). Theories of creativity and creative writing pedagogy. S. Earnshaw (Ed.), *The handbook of creative writing*. (2. Baskı, s. 11-23) içinde. Edinburgh University Press.

McCutchen, D. (2016). Cognitive factors in the development of children's writing. C. MacAuthur, S. Graham ve J. Fitzgerald (Edt.) *Handbook Of Writing Research* içinde (2. Baskı, s. 115–130). Guilford.

Moore, D. S. (1997).New pedagogy and new content: The case of statistics. *International Statistical Review*, *65*(2), 123-137.

Ng, D. T. K., Luo, W., Chan, H. M. Y. & Chu, S. K. W. (2022). Using digital story writing as a pedagogy to develop AI literacy among primary students. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, *3*, 1-14.https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100054

Olive, T. (2012). Working memory in writing. Past, present, and future contributions of cognitive writing research to cognitive Psychology. V. Berninger (Ed.), *Past, present and future contributions of cognitive writing research to cognitive psychology* (1. Baskı, s. 485-503) içinde. Taylor and Francis.

Olson, D.R. (2009). History of schools and writing. C. Bazerman (Ed.), *Handbook of research on writing: History, society, school, individual, text* içinde (Baskı, s. 346-358). Lawrence Erlbaum Associates Taylor & Francis Group

Parker, I. (2015). *Psychology After The Crisis: Scientific Paradigms And Political Debate.* (1. Baskı). Routledge.

Rijlaarsdam, G. & Van Den Bergh, H. (2004). Effective learning and teaching of writing: Student involvement in the teaching of writing. G. Rijlaarsdam, H. Van Den Bergh, M. Couzijn (Ed.), *Effective learning and teaching of writing A handbook of writing in Education* (2. Baskı, s. 1-16) içinde. Kluwer Academic Publishers.

Robinson, M.B. , Jerskey, M. & Fulwiler, T. (2021). *Writing guide with handbook texas* (1. Baskı). Open Stax.

Scardamalia, M. & Bereiter, C. (1987). Knowledge telling and knowledge transforming in written composition. S. Rosenberg (Ed.), *Advances in Applied Psycholinguistics Vol 2: Reading, writing and language learning* içinde (1. Baskı, s. 142-175) Cambridge University Press.

Sharp, L. A. (2016). Acts of writing: A compilation of six models that define the processes of writing. *International Journal of Instruction*, *9*(2), 77-90. https://doi.org/10.12973/iji.2016.926a

Süğümlü, Ü. & Alver, M. (2021). Öğrencilerin yazma özerkliği becerileri ve yazma kaygılarının nitel ve nicel yöntemlerle incelenmesi. *Journal of Mother Tongue Education*, *9*(2) 470-491. https://doi.org/10.16916/aded.871406

Siraj-Blatchford, I. Sylva, K., Muttock, S. Gilden, R. & Bell, D. (2002). *Researching effective pedagogy in the early years*. Brief No: 356. https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/4650/1/RR356.pdf

Temel, S. & Katrancı, M. (2019). İlkokul öğrencilerinin yazılı anlatım becerileri, yazmaya yönelik tutumları ve yazma kaygıları arasındaki ilişki. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, *7*(17), 322-356. https://doi.org/10.33692/avrasyad.590688

Tompkins, G. E. (2004). *Teaching writing: Balancing product and process.* (4. Baskı). Upper Saddle River, NJ: Merrill/Prentice Hall.

Ulu, H. (2018). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin yazma eğilimleri, tutumları ile yazma başarıları arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *26*(5), 1601-1611. https://doi.org/10.24106/kefdergi.2171

Wagner, R. K., Puranik, C. S., Foorman, B., Foster, E., Wilson, L. G., Tschinkel, E. & Kantor, P. T. (2011). Modeling the development of written language. *Reading And Writing, 24*, 203-220. https://doi.org/10.1007/s11145-010-9266-7

Watkins, C. & Mortimore, P. (1999). Pedagogy: What do we know? P. Martimore (Ed.), *Understanding pedagogy and its impact on learning* (1. Baskı, s. 1-19) içinde. Paul Chapman/Sage.

Wen, X. & Walters, S. M. (2022). The impact of technology on students' writing performances in elementary classrooms: A meta-analysis. *Computers and Education* Open, 3, 100082. https://doi.org/10.1016/j.caeo.2022.100082

Yeh, E. & Mitric, S. (2023). Bridging activities: Social media for connecting language learners' in-school and out-of-school literacy practices. *International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching*, *10*(3), 48-66. https://doi.org/10.4018/IJCALLT.2020070104

BÖLÜM 13

FEN SINIFLARINDA ANLAM OLUŞTURMA YAKLAŞIMI VE ÖĞRETİM İÇİN ÖRNEKLER

Aysel Kocakülah

► Giriş

Geçtiğimiz son birkaç yılda yaşadığımız pandemi deneyimi ile hayatımızın tüm alanları ve özellikle de eğitim süreci büyük bir değişim yaşamış, aniden ve zorunlu bir şekilde öğrenci ve öğretmenler, ekran karşısında birbirleri ile iletişim kurmaya çalışmıştır. Daha önce tahta ve sıralardan ibaret olan geleneksel sınıf ortamı, bir anda teknolojinin katkılarıyla bilgisayar ekranında beliren sanal semboller ve belki de hiçbir eğitimcinin daha önce deneyimlemediği koşulları ve zorlukları oldukça farklı olan bir sınıf ortamına dönüşmüştür. Ancak iki durumda da ortak olan en önemli araç, insanların birbirleri ile iletişim kurmasını sağlayan *dil* olmuştur. Şüphesiz ki bu özel aracı doğru ve etkili bir biçimde kullanabilen öğretmenler, aradaki ekranı bir engel olmaktan çıkarabilmiş ve öğrencileri ile anlamlı ve doğru bir iletişim kurabilmişlerdir. Bu bölümde, özellikle fen sınıflarında kullanılması gereken etkili ve doğru iletişim yaklaşımlarının doğası ile ilgili teorik bilgiler verilecek ve ardından da sınıf içi iletişim yaklaşımları, örneklerle desteklenecektir. Bölümdeki örnekler ve yaklaşım, fen sınıflarındaki uygulamaları içermektedir ancak diğer alanlardaki öğretmen ve öğretmen adayları için de iletişim becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

► Sosyokültürel Öğrenme

Kişilerin ne öğrendiği ile değil nasıl öğrendiği ile ilgilenen, bilgi ve öğrenmenin doğası ile ilgili felsefi bir yaklaşım olan yapılandırmacılığa (Richardson,

Öğretmenler, diyaloğa dayalı iletişim ile otoriter konuşmaları birbirine karıştırmamaya da dikkat etmelidirler. Bilimsel görüşe odaklanacak şekilde öğrencilere sırası ile söz verip bu sırada öğrencilerin bilimsel görüşten ayrılan cevaplarını görmezden gelerek diyaloğa dayalı etkileşim oluşturduğunu sanan bir öğretmen, aslında otoriter iletişim yaklaşımını kullanıyor demektir. Bu nedenle öğretmenlerin konuşma yapıları ve öğretim yapacakları o ders ile ilgili hedeflerinin ne olduğunu iyi analiz etmeleri gerekmektedir. Hedefler iyi bir şekilde belirlendiğinde dersin bölümleri de ortaya çıkmış olacak ve öğretmenlerin hangi iletişim yaklaşımını benimsemeleri gerektiği de belli olacaktır.

Öğretmenler, öğrencilerinin söyleyeceklerini dinleyerek diyaloğa dayalı konuşmalar ile zaman kaybı yaşayıp programda geri kalma endişesi taşıyabilirler. Bu tür bir endişeyi sürekli yaşamamak adına öğretmenlerin programdaki hangi kavramların günlük anlamları ile bilimsel anlamları arasında ciddi farklılıklar olduğunu belirleyip özellikle bu kavramların ait olduğu konular için diyaloğa dayalı etkileşimler ile farklı bakış açılarını karşılaştırmak ya da bilişsel çatışma oluşturmak için fazladan zaman harcamaları değerli olabilir. Ancak bunu yaparken öğretmenler, öğrencilerine arkadaşlarının söylediklerini dikkate almalarını söyleyip basitçe ne düşündüklerini sormanın yanında açıklamalarını gerekçe ve kanıtlar ile belirtmelerini de istemelidir. Böylelikle öğrencilerin güçlü bir kavramsal değişim ve kalıcı öğrenme yaşama olasılığı arttırılmış olacaktır. Son olarak, anlam oluşturmaya dayalı sınıf içi etkileşim hedeflenen dersler için öğrencilerin konu hakkında düşünme biçimlerini ortaya çıkarabilecek ve sonraki öğrenmelerini kolaylaştıracak şekilde iyi tasarlanmış etkinlikler ve ders materyallerini öğretmenler önceden titizlikle araştırıp seçimini yapmalıdır.

► Kaynakça

Aguiar, O. G., Mortimer, E. F., & Scott, P. (2010). Learning from and responding to students' questions: The authoritative and dialogic tension. *Journal of Research in Science Teaching*, *47*(2), 174-193.

Aguiar, O., & Mortimer, E. (2013). Promoting productive dialogic teaching in the classrooms: A challenge to science education. In *Esera 2013 Conference Procceddings, Cyprus*.

Akman, İ. (2009). *Fen bilgisi öğretmeni adaylarının etkileşime dayalı anlam oluşturabilme düzeyleri.* (Yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Andersson, J., & Enghag, M. (2017). The relation between students' communicative moves during laboratory work in physics and outcomes of their actions. *International Journal of Science Education*, *39*(2), 158-180.

Bakhtin, M. M. (1986). The problem of speech genres (V. McGee, Trans.). In C. Emerson & M. Holquist (Eds.), *Speech genres and other late essays* (pp. 60-102). Austin: University of Texas Press.

Bansal, G. (2018). Teacher discursive moves: Conceptualising a schema of dialogic discourse in science classrooms. *International Journal of Science Education*, *40*(15), 1891–1912.

Barnes, D., & Todd, F. (1995). *Communication and learning revisited*. Portsmouth: Heinemann.

Borazan, A. (2019). *Ortaokul 8. sınıflarda anlam oluşturma etkileşimlerine dayalı öğretimin etkileri: Maddenin halleri ve ısı ünitesi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Bostan Sarıoğlan, A. (2013). *Tork, açısal momentum ve Kepler yasalarına ilişkin yapılan öğretimin ortaöğretim onbirinci sınıf öğrencilerinin anlam oluşturma süreçlerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Brooks, J. G., & Brooks, M. G. (1993). *In search of understanding: The case for constructivist classrooms*. Virginia: ASCD Alexandria.

Campbell, T., Oh, P. S., & Neilson, D. (2012). Discursive modes and their pedagogical functions in model-based inquiry (MBI) classrooms. *International Journal of Science Education*, *34*(15), 2393-2419.

Cazden, C. B. (2001). *Classroom discourse: The language of teaching and learning* (2nd ed.). Portsmouth: Heinemann.

Chin, C. (2006). Classroom interaction in science: Teacher questioning and feedback to students' responses. *International Journal of Science Education*, *28*(11), 1315-1346.

Correnti, R., Stein, M. K., Smith, M., Scherrer, J., McKeown, M., Greeno, J., & Ashley, K. (2015). Improving teaching at scale: Design for the scientific measurement and development of discourse practice. In L. Resnick, C. Asterban, & S. Clarke (Eds.), *Socializing intelligence through academic talk and dialogue* (pp. 315–334) AERA.

Furberg, A., & Arnseth, H. C. (2009). Reconsidering conceptual change from a socio-cultural perspective: Analyzing students' meaning making in genetics in collaborative learning activities. *Cultural Studies of Science Education*, *4*(1), 157-191.

Howe, C., & Abedin, M. (2013). Classroom dialogue: A systematic review across four decades of research. *Cambridge Journal of Education*, *43*(3), 325-356.

Jones, M. G., & Brader-Araje, L. (2002). The impact of constructivism on education: Language, discourse and meaning. *American Communication Journal*, *5*(3), 89. Retrieved from http://acjournal.org/holdings/vol5/iss3/

Khoza, H. C., & Msimanga, A. (2021). Understanding the nature of questioning and teacher talk moves in interactive classrooms: A case of three South African teachers. *Research in Science Education*, *52*(6), 1-18.

Kocakülah, S., Üstünlüoğlu, E., & Kocakülah, A. (2005). The effect of teaching in native and foreign language on students' conceptual understanding in science courses. *Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching, 6*(2), 1-30.

Kubli, F. (2005). Science teaching as a dialogue: Bakhtin, Vygotsky and some applications in the classroom. *Science & Education*, *14*(6), 501-534.

Kural, M., & Kocakülah, M. S. (2016). Teaching for hot conceptual change: Towards a new model, beyond the cold and warm ones. *European Journal of Education Studies*, *2*(8), 1-40.

Leach, J., & Scott, P. (2003). Individual and sociocultural views of learning in science education. *Science & Education*, *12*(1), 91- 113.

Lehesvuori, S., Ramnarain, U., & Viiri, J. (2018). Challenging transmission modes of teaching in science classrooms: Enhancing learner-centredness through dialogicity. *Research in Science Education, 48*(5), 1049–1069.

Lemke, J. L. (1990). *Talking science: Language, learning and values*. Norwood: Ablex Publishing Corporation.

Liu, C. H., & Matthews, R. (2005). Vygotsky's philosophy: Constructivism and its criticisms examined. *International Education Journal*, *6*(3), 386-399.

Martin, J., Xu, L., & Seah, L. H. (2021). Discourse analysis and multimodal meaning making in a science classroom: Meta-methodological insights from three theoretical perspectives. *Research in Science Education*, *51*(1), 187–207.

Mehan, H. (1979). *Learning lessons: Social organizations in the classroom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mercer, N., & Littleton, K. (2007). *Dialogue and the development of children's thinking: A sociocultural approach*. London: Routledge

Michaels, S., & O'Connor, C. (2013). *Meaning making in secondary science classrooms*. Cambridge: Open University Press.

Mortimer, E., & Scott, P. (2003). *Meaning making in secondary science classrooms*. Berkshire: McGrawHill Professional Publishing.

Nassaji, H., & Wells, G. (2000). What's the use of triadic dialogue? An investigation of teacher-student interaction. *Applied Linguistics, 21*(3)*,* 376–406.

Önol, M., & Kocakülah, S. (2021). Anlam oluşturma yaklaşımına dayalı öğretimin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin enerji dönüşümü kavramına ilişkin kavramsal değişimlerine etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, *17*(1), 20-38.

Özdemir, E., & Kocakülah, S. (2021). The effect of metacognitive supported argument-based learning approach on conceptual change and metacognition in physics education. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *15*(1), 144-185.

Redish, E. F. (2004). A theoretical framework for physics education research: Modeling student thinking. In E. F. Redish and M. Vicentin, (Eds.). *Proceedings of the Enrico Fermi Summer School Course*, CLVI (pp. 1–63). Bologna, Italy.

Richardson, V. (2003). Constructivist pedagogy. *Teachers College Record*, *105*(9), 1623-1640.

Salloum, S., & Bou Jaoude, S. (2020) Language in teaching and learning science in diverse Lebanese multilingual classrooms: Interactions and perspectives, *International Journal of Science Education, 42(*14), 2331-2363.

Scott, P. H., Mortimer, E. F., & Aguiar, O. G. (2006). The tension between authoritative and dialogic discourse: A fundamental characteristic of meaning making interactions in high school science lessons. *Science Education*, *90*(4), 605-631.

Seah, L. H., & Yore, L. D. (2017). The roles of teachers' science talk in revealing language demands within diverse elementary school classrooms: A study of teaching heat and temperature in Singapore. *International Journal of Science Education*, *39*(2), 135–157.

Sickel, A. J., Witzig, S. B., Vanmali, B. H., & Abell, S. K. (2012). The nature of discourse trought 5E lessons in a large enrolment college biology course. *Research in Science Education, 43*(2), 637-665.

Sinclair, J. M., & Coulthard, M. (1975). *Towards an analysis of discourse: The English used by teachers and pupils*. Oxford: Oxford University Press.

Şekercioğlu, A. G. Ç., & Demirci, N. (2009). Akran öğretimi yönteminin üniversite öğrencilerinin elektrostatik konusundaki başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Education Sciences*, *4*(1), 240-256.

Tobin, K., Roth, W. M., & Brush, S. (1995). Teaching physics to prospective elementary teachers: Bridging gaps or widening chasms. *Research in Science Education*, *25*, 267-281.

Watters, J. J., Diezmann, C. M. (2016). Engaging elementary students in learning science: An analysis of classroom dialogue. *Instructional Science*, *44*(1), 25–44.

Wegerif, R. (2006). Dialogic education: What is it and why do we need it?. *Education Review*, *19*(2), 58-66.

Wertsch, J. V. (1991). A sociocultural approach to socially shared cognition. L. B. Resnick, J. M. Levine, S. D. Teasley (Eds.), Perspectives on socially shared cognition, *American Psychological Association*, Washington, DC.

Yıldırır, H. E., & Nakiboğlu, C. (2014). Kimya öğretmen ve öğretmen adaylarının derslerinde kullandıkları argümantasyon süreçlerinin incelenmesi, *Abant İzzet Baysal Eğitim Fakültesi Dergisi*, *14*(2), 124-154.

Yilmaz, K. (2008). Constructivism: Its theoretical underpinnings, variations, and implications for classroom instruction. *Educational Horizons*, *86*(3), 161–172.

Zarnikhi, A. (2005). Language development and scientific development: A case study of physics terminology creation in Persian. *International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*, *11*(2), 293-309.

BÖLÜM 14

FEN EĞİTİMİNDE GELECEĞİ DÜŞÜNME BECERİSİ

Muhammet Özdemir

► Giriş

Gelecek, şu an bilinemeyen ancak hayal edilebilen bir kavramdır. Hayallerimizin bir kısmı bazen gerçekleşirken bazen de gerçekleşmeyebilir. Gelecek bilinemez ancak farklı bakış açılarıyla, gelecek hakkında öngörüde bulunulabilir. Gelecek çalışmaları, bireylerin geleceğe ilişkin imgelerinin şimdiki zaman ve geçmiş zamanla ilişkilendirilerek algılarını belirlemek için yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalarda bilgiyi somutlaştırmak için kullanılan gelecek konisi, bugünü ve geleceği zamanla ilgili kavramlarla ilişkilendiren görsel gösterim olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleceği düşünme becerisi, bireyin geçmişte ve bugün sahip olduğu inançlara ve varsayımlara dayalı olarak gelecek hakkında geleceği planlama, tasarlama ve düşünme becerisi olarak ifade edilebilir. Geleceği düşünme becerisini geliştirmede çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Gelecek çarkı, tahmin etme, tersine tahmin etme ve beyin fırtınası geleceği düşünme becerisini geliştirmede kullanılabilecek teknikler arasında yer almaktadır. Gelecek araştırmalarının temelleri altı aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar; haritalandırma (mapping), öngörü (anticaption), zamanlama (timing), derinleştirme (deepeing), alternatifler oluşturma (creating alternatives) ve dönüştürmedir (transforming). Geleceği düşünme becerisi, fen eğitiminde öğrencilere kazandırılması gereken önemli becerilerdendir. Bilim ve teknolojideki gelişmeler, gelecek hakkındaki düşüncelerimizi etkiler. Bireylerin kararlarına etki eden sosyal, politik, ekonomik ve kişisel görüşler gibi faktörler de geleceğe yönelik düşünmeyi ve öğrenmeyi etkilemektedir. Fen eğitiminde iklim değişikliği, yapay

7. Meraklı olun: Geleceği düşünme, öğrencilerden etraflarında olup bitenleri gözlemlemeleri, incelemeleri, duymaları, koklamaları ve hissetmeleri için çevrelerini incelemelerini istemektedir. Geleceği düşünme, öğrencilerin gerçekleşmesi yakın teknolojiler, yeni ürünler ve hizmetler gibi geleceğe giden potansiyel yolları gösteren değişim işaretlerine dikkat etmeye yönlendirmektir. Günümüzde bu sinyaller, her yerdedir ve öğrenciler, yeni değişim kaynaklarını keşfederek ufuklarını genişletmeye teşvik edilmelidirler.

8. Hayal gücünü ortaya çıkarın: Bilim genellikle gerçekler ve mantıkla ilişkilendirilmektedir ancak geleceği düşünmek, hayal gücü gerektirmektedir. Dolayısıyla bilim de hayal gücü gerektirmektedir. Birçok yenilik ve keşif, sadece yıllar önce tamamen imkânsız görünmekteydi. Geleceği düşünme ile ilgili etkinlikler aracılığıyla sınıfa keşif, tahmin ve hayal gücü duygusu getirilebilir. İmkânsız gibi görüneni hayal etmek için alışılmışın dışında düşünmek gerekmektedir.

9. Bilinçli seçimler yapın: Geleceği düşünme, yalnızca bir ilham kaynağı değil, aynı zamanda tercih ettiğiniz gelecek, kendi değerleriniz ve inançlarınız üzerine düşünmenin bir yoludur. Dışarıdaki birçok gelecek ihtimalinden hangisinin gerçekleştiğini görmek isterdiniz ve neden? Bu geleceğin gerçeğe dönüşme olasılığını artıracak gerekli eylemler nelerdir? Gelecek düşüncesi sadece düşünmekle ilgili değildir, aynı zamanda bilinçli eylemlerle de ilgilidir.

10. Etkileyici hikâyeler oluşturun: Gelecek hakkında düşünmek, ilginç fikirleri harekete geçirmektedir. Öğrenciler; görseller, oyunlar, şarkılar veya bu gelecek senaryolarını hayata geçirmeye yardımcı olan çeşitli yollarla fikirlerini paylaşmaya teşvik edilmelidirler. Fikirlerinizi paylaşma şeklinizle yaratıcı olarak başkalarını da dâhil edebilir ve onları da daha sürdürülebilir geleceği hayal etmeleri için teşvik edebilirsiniz.

► Kaynakça

Amara, R. (1981). The futures field: searching for definitions and boundaries. *Futures*, *15*(2), 25–29.

Amer, M., Daim, U., & Jetter, A. (2013). A review of scenario planning. *Futures*, *46*, 23–40.

Anderson, B. (2010). Preemption, precaution, preparedness: Anticipatory action and future geographies. *Progress in Human Geography*, *34*(6), 777–798. https://doi.org/10.1177/0309132510362600

Angheloiu, C., Sheldrick, L., & Tennant, M. (2020). Future tense: Exploring dissonance in young people's images of the future through design futures methods. *Futures*, *117*, 102527.

Barelli, E., Branchetti, L., Tasquier, G., Albertazzi, L., & Levrini, O. (2018). Science of complex systems and citizenship skills: A pilot study with adult citizens. *EURASIA Journal of Mathematics. Science and Technology Education*, *14*(4), 1533–1545. https://doi.org/10.29333/ejmste/84841

Bell, W. (1997). *Foundations of futures studies. Human science for a new era (Vol. I)*. Transaction Publishers.

Bell, W. (2003). *Foundations of futures studies: History, purposes, and knowledge*, Transaction Publishers.

Benasayag, M., & Schmit, G. (2006). *Les passions tristes: Souffrance psychique et crise sociale.* La Découverte press.

Bishop, P., Hines, A., & Collins, T. (2007). The current state of scenario development: An overview of techniques. *Foresight, 9*(1), 5–25. https://doi.org/10.1108/14636680710727516

Blandford, R. D., & Thorne, K. S. (2020). Post-pandemic science and education. American *Journal of Physics*, *88*, 518–520.https://doi.org/10.1119/10.0001390

Bol, E., Laherto, A., Levrini, O., Erduran, S., Conti, F., Tola, E. İ. Tasquier, A., Rasa, G. & Pucetaite, R. (2023). Future-oriented science education manifesto. https://doi.org/10.5281/zenodo.7519150

Branchetti, L., Cutler, M., Laherto, A., Levrini, O., Palmgren, E. K., Tasquier, G., & Wilson, C. (2018). The I SEE project: An approach to futurize STEM education. *Visions for Sustainability*, *9*, 10–26. https://doi.org/10.13135/2384-8677/2770

Buntting, C.M. (2010). Introducing and expanding a futures focus in science classroom. *New Zealand Science Teacher*, *125*, 34-37.

Carter, L., & Smith, C. (2003). Re-visioning science education from a science studies and futures perspective. *Journal of Future Studies*, *7*(4), 45–54.

Cook, J. (2016). Young adults' hopes for the long-term future: From re-enchantment with technology to faith in humanity. *Journal of Youth Studies*, *19*(4), 517–532. https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1083959

Cornish, E. (1977). *The study of the future: An introduction to the art and science of understanding and shaping tomorrow's world*. Transaction Publishers.

Cuzzocrea, V., & Mandich, G. (2016). Students' narratives of the future: Imagined mobilities as forms of youth agency?. *Journal of Youth Studies*, *19*(4), 552–567. https://doi.org/10.1080/13676261.2015.1098773

Dator, J. (2019). What futures studies is, and is not. *Jim Dator: A noticer in time. Selected work*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-17387-6_1

Dirik, Ç. (2022). *İletişim ve medya alanında uluslararası araştırmalar*. Ankara: Eğitim Yayınevi.

Dufva, M., Kettunen, O., Aminoff, A., Antikainen, M., Sundqvist-Andberg, H., & Tuomisto, T. (2016). Approaches to gaming the future: Planning a foresight game on circular economy. *In Games and Learning Alliance: 4th International Conference, GALA* 2015, Rome, Italy, December 9-11, 2015, Revised Selected Papers 4 (pp. 560-571). Springer International Publishing.

Durance, P., & Godet, M. (2010). Scenario building: Uses and abuses. *Technological Forecasting and Social Change*, *77*, 1488–1492.

Eurobarometer (2015). Eurobarometer qualitative study-"Public opinion on future innovations, science and technology". Aggregate Report. http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/quali/ql_futureofscience_en.pdf

European Commission. (2015). *Science education for responsible citizenship. Report to the European Commission of the expert group on science education*. Publications Office of the European Union.

Fergnani, A., & Jackson, M. (2019). Extracting scenario archetypes: A quantitative text analysis of documents about the future. *Future & Foresight Science*, *1/2*, 1–14. https://doi.org/10.1002/ffo2.17

Gordon, A. V., Ramic, M., Rohrbeck, R., & Spaniol, M. J. (2020). 50 Years of corporate and organizational foresight: Looking back and going forward. *Technological Forecasting and Social Change*, 154/119966. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2020.119966

Heggli, G., Haukanes, H., & Tjomsland, M. (2013). Fearing the future? Young people envisioning their working lives in the Czech Republic, Norway and Tunisia. *Journal of Youth Studies, 16*(7), 916–931. https://doi.org/10.1080/13676261.2013.766682

Hodson, D. (2003). Time for action: Science education for an alternative future. International *Journal of Science Education*, *25*(6), 645–670. https://doi.org/10.1080/09500690305021

Hoffman, J. (2014). Alternative futures of China: A macrohistorical approach. *Futures.* 57, 14-27.

Inayatullah, S. (2013). *Futures studies: theories and methods*. There's a future: Visions for a better world, 30, 36-66.

Jensen, B. B., & Schnack, K. (1997). The action competence approach in environmental education. *Environmental Education Research*, *3*(2), 163–178. https://doi.org/10.1080/1350462970030205

Jones, A., Buntting, C., Hipkins, R., McKim, A., Conner, L., & Saunders, K. (2012). Developing students' futures thinking in science education. *Research in Science Education*, *42*, 687-708.

Kaboli, S. A., & Tapio, P. (2018). How late-modern nomads imagine tomorrow? A Causal Layered Analysis practice to explore the images of the future of young adults. *Futures*, *96*, 32-43.

Kousa, T. (2011). Evolution of futures studies. *Futures*, *43*(3), 327–336. https://doi.org/10.1016/j.futures.2010.04.001

Leahy, T., Bowden, V., & Threadgold, S. (2010). Stumbling towards collapse: Coming to terms with the climate crisis. *Environmental Politics*, *19*(6), 851–868. https://doi.org/10.1080/09644016.2010.518676

Levrini, O., Tasquier, G., Branchetti, L., & Barelli, E. (2019). Developing future-scaffolding skills through science education. *International Journal of Science Education*, *41*(18), 2647–2674. https://doi.org/10.1080/09500693.2019.1693080

Levrini, O., Fantini, P., Barelli, E., Branchetti, L., Satanassi, S., & Tasquier, G. (2020). The present shock and time teappropriation in the pandemic era: Missed opportunities for science education. *Science & Education*, *30*,1-31 https://doi.org/10.1007/s11191-020-00159-x

Lloyd, D., & Wallace, J. (2004). Imaging the future of science education: the case for making futures studies explicit in student learning. *Studies in Science Education*, *40*, 139–178.

Lombardo, T. (2010). Wisdom facing forward: What it Means to have heightened future consciousness. *The Futurist*, *44*(5), 34-42.

Masini, E. (2006). Rethinking futures studies. *Futures*, *38*(10), 1158-1168.

Miller, R. (2018). Tran*sforming the future: Anticipation in the 21st century.* Taylor & Francis.

Mogensen, F., & Schnack, K. (2010). The action competence approach and the 'new' discourses of education for sustainable development, competence and quality criteria. *Environmental Education Research*, *16*(1), 59–74. https://doi.org/10.1080/13504620903504032

Norgaard, K. M. (2011). *Living in denial: Climate change, emotions, and everyday life*. MIT Press.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). *The future of education and skills: Education 2030*. OECD Publishing.

Ojala, M. (2012). Hope and climate change: The importance of hope for environmental engagement among young people. *Environmental Education Research, 18*(5), 625–642. https://doi.org/10.1080/13504622.2011.637157

Osborne, J., & Collins, S. (2000). Pupils' and parents' views of the school science curriculum. *School Science Review*, *82*(298), 23–31.

Paige, K., Lloyd, D., & Chartres, M. (2008). Moving towards transdisciplinarity: an ecological sustainable focus for science and mathematics pre-service education in the primary/middle years. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, *36*(1), 19–33.

Paige, K., & Lloyd, D. (2016). Use of future scenarios as a pedagogical approach for science teacher education. *Research in Science Education*, *46*(2), 263–285. https://doi.org/10.1007/s11165-015-9505-7

Passig, D. (2001). To Study and to teach the future. *Journal of Jewish Education*, *66*(3), 41–50.

Petridis, P., Hadjicosta, K., Guang, V. S., Dunwell, I., Bigdeli, A., Bustinza, O. F., & Uren, V. (2015). State of the art in business games. *International Journal of Serious Games*, *2*, 55-68.

Pihkala, P. (2017). Environmental education after sustainability: Hope in the midst of tragedy. *Global Discourse*, *7*(1),109–127. https://doi.org/10.1080/23269995.2017.1300412

Poli, R. (2017). *Introduction to anticipation studies (Vol. 1).* Springer.

Poussa, L. (2021). *How to popularize futures thinking? Designing a training concept to support people's sense of agency toward the future*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Laurea University of Applied Sciences.

Raford, N. (2015). Online foresight platforms: evidence for their ımpact on scenario planning and strategic foresight. *Technological Forecasting and Social Change*, *97*, 65-76.

Rawnsley, D. (2000). A futures perspective in the school curriculum. *Journal of Educational Enquiry, 1*(2), 39–57.

Rickards, L., Ison, R., Fünfgeld, H., & Wiseman, J. (2014). Opening and closing the future: Climate change, adaptation, and scenario planning. *Environment and Planning C: Government and Policy*, *32*(4), 587–602. https://doi.org/10.1068/c3204ed

Rubin, A. (2013). Hidden, inconsistent, and influential: Images of the future in changing times. *Futures*, *45*, 38-44.

Rychen, D., & Salganik, L. (2003). *Key competencies for a successful life and a well-functioning society*. Hogrefe and Huber Publishing.

Sweeney, J. (2017). Game On: Foresight at play with the United Nations. *Journal of Futures Studies, 22*(2), 27–40.

Tapinos, E., & Pyper, N. (2018). Forward looking analysis: Investigating how individuals 'do'foresight and make sense of the future. *Technological Forecasting and Social Change*, *126*, 292-302. http://dx.doi.org/10.1016/j.techfore.2017.04.025

Threadgold, S. (2012). 'I reckon my life will be easy, but my kids will be buggered': Ambivalence in young people's positive perceptions of individual futures and their visions of environmental collapse. *Journal of Youth Studies*, *15*(1), 17–32. https://doi.org/10.1080/13676261.2011.618490

TDK (Türk Dil Kurumu) (2015). *Genel açıklamalı sözlük*. TDK Yayınları

Ubbels, B., Rodenburg, C., & Nijkamp, P. (2003). A multi-layer scenario analysis for sustainable international transport. *Transportation Planning and Technology, 26*, 69–103.

Vidergor, H. E. (2018). *The multidimensional curriculum: Teaching learners to take control of their future.* the Netherlands: Brill-Sense Publishers.

Vidergor, H. E., Givon, M., & Mendel, E. (2019). Promoting future thinking in elementary and middle school applying the Multidimensional Curriculum Model. *Thinking Skills and Creativity*, *31*, 19-30.

Voros, J. (2003). A generic foresight process framework. *Foresight*, *5*(3), 10–21. https://doi.org/10.1108/14636680310698379

Wright, G., & Goodwin, P. (1999). Future-focused thinking: Combining scenario planning with decision analysis. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, *8*(6), 311-321.

BÖLÜM 15

PERFORMANS SANATLARI MERCEĞİNDEN BİYOLOJİYİ ÖĞRENMEK

Taner Özcan

► Biyolojinin Anlamı

Yunanca "bios" (hayat) ve "logos" (kelime, bilgi) kelimelerinden köken alan Biyoloji hem ülkemizde hem de dünyada önde gelen Fen alanlarından birini oluşturmaktadır. Biyoloji; canlıları inceleyen bilim dalı ve bazı kaynaklarda da "Dirimbilim" ya da "Canlı Bilimi" olarak da geçmektedir. Daha eski dönemlere gittiğimizde Biyoloji alanının aslında botanik (bitki bilimi), zooloji (hayvan bilimi), mikrobiyoloji (mikrop bilimi) gibi farklı dallardan oluştuğu, 19. yüzyıla geldiğimizde ise ayrı ayrı çalışma alanları olarak kendi içinde çalışmalarına devam etse de tek bir çatı altında yani biyoloji çatısı altında birleştirildiklerini görüyoruz.

Biyoloji, canlı organizmaların yapısını, işleyişini ve evrimini inceleyen doğal bilimlerin bir dalıdır. Biyolojik araştırmalar, tarihin en eski dönemlerinden bu yana insanlar tarafından yapılmaktadır. Bilinen ilk biyolojik araştırmalar, Antik Mısır ve Mezopotamya'da yapılmıştır. Antik Yunan'da, biyolojik araştırmalar ve felsefi tartışmalar, büyük düşünürlerden biri olan Aristoteles tarafından yapılmıştır. Aristoteles, canlı organizmaları sınıflandırmak için kullanılan ilk sistemlerden birini geliştirmiştir. Günümüz şartlarını düşündüğümüzde Aristoteles'in yaptığı sınıflandırma oldukça yapay olsa da aslında sınıflandırmanın temel yapılarını ortaya koymuştur. Nasıl ki bir binanın en önemli kısmı ve binayı ayakta tutacak kısmı, temeli ise Aristoteles de biyolojik sınıflandırmanın temellerini atan ilk kişilerin başında gelmektedir.

Orta Çağ boyunca, kilisenin de baskısıyla diğer bilimlere olduğu gibi biyolojiye olan ilgi de azalmıştır. Ancak Rönesans Dönemi, bilim ve araştırmalara

nekleri veya bitki resimleri sunulabilir ve bu dokuların nasıl göründüğü hakkında ilham almaları sağlanabilir.

3. Yaratıcı Düzenleme: Öğrenciler, yaratıcı malzemeleri kullanarak bitkisel dokuları temsil edecek sanat eserlerini hazırlarlar. Öğrenciler, bitkisel dokuların farklı yapılarını ve özelliklerini yansıtmak için renk, şekil ve desenleri kullanabilirler.
4. Bitkisel Doku Sanat Sergisi: Etkinlik sonunda, öğrencilerin hazırladığı sanat eserlerini bir "Bitkisel Doku Sanat Sergisi" olarak sınıfta veya okulun sergi alanında sergileyin. Eserlerin yanına öğrencilerin eserleri hakkında kısa açıklamalar da ekleyebilirsiniz.
5. Sunum ve Tartışma: Sergi açılışında, her öğrenci kendi eserini sınıf arkadaşları ve öğretmenlere sunabilir. Sunumlar sırasında, öğrenciler eserlerini hazırlarken nelere dikkat ettiklerini ve bitkisel dokuların yapısı ve işlevleri hakkında nasıl ilham aldıklarını açıklayabilirler.
6. Değerlendirme: Eserlerin sergilenmesi ve sunumların ardından, öğrencilerin katılımını takdir edebilir ve eserlerini değerlendirebilirsiniz. Eserleri değerlendirirken bitkisel dokuların doğru şekilde temsil edilip edilmediğini ve öğrencilerin konuyu ne kadar anladığını göz önünde bulundurabilirsiniz.

► Kaynakça

Akdeniz, A.R., Ayas, A., & Çepni, S. (1994). Fen bilgisi eğitiminde laboratuvarın yeri ve önemi. *II. Çağdaş Eğitim Dergisi*, *206*, 24-28.

Atılboz, N.G. (2004). Lise 1. sınıf öğrencilerinin mitoz ve mayoz bölünme konuları ile ilgili anlama düzeyleri ve kavram yanılgıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 147-157.

Çakıroğlu, E. (2021). Biyosanat: Selin Balcı ve Ayşe Gül Süter'in biyosanat projelerinin incelenmesi. *Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 26*, 75-89.

Danino, T., & Kim, K. (2015). http://www.taldaninoart.com/invaders adresinden 07.05.2023 tarihinde erişilmiştir.

Ergin, A. (1995). *Öğretim teknolojisi ve iletişim*. Ankara: Pegem Yayınları.

Güneş, M. H., & Güneş, T. (2005). İlköğretim öğrencilerinin biyoloji konularını anlama zorlukları ve nedenleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 169-175.

Hildebrand, A. C. (1991). Confusing chromosome number and structure:A common student Erroe. *Journal of Biological Education, 25*, 193-200.

Kac, E. (2000). "GFP Bunny". Eduardo Kac: Telepresence, Biotelematics, and Transgenic Art, ed. Dobrila, P.T.ve Kostic, A., Maribor, Slovenia: Kibla, ss. 101-131. 07.05.2023 tarihinde http://www.ekac.org/gfpbunny.html adresinden erişilmiştir.

Karabaş, P.A., & İşleyen, F. (2016). Performans sanatının doğuşu ve günümüze yansımaları. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 2* (2), 340-350.

Kılıç, R. (1997). Görsel öğretim materyalleri tasarım ilkeleri. *Millî Eğitim Dergisi*, *136*, 74.

Longden, B. (1982). Genetics are there inherentlearning difficulties. *Journal of Biological Education 16*, 135-142.

Martinez, E. H. V., & Demiral, A. (2014). 20. ve 21. yy.'da sanatta malzeme olarak beden, performans sanatı. *Sanat & Tasarım Dergisi, 6*, 192-213.

Mitchell, R. (2010). *Bioart and the vitality of media.* Seattle: University of Washington Press.

Muniz, V., & Danino, T. (2014). 07.05.2023 tarihinde https://www.cnet.com/pictures/transforming-cancer-cells-and-bacteria-into-worksof-art-pictures/8/ http://www.taldaninoart.com/colonies adresinden erişilmiştir.

Radomska, M. (2016). *Uncontainable life: A biophilosophy of bioart.* (Doktora tezi). Linköping Üniversitesi. Erişim adresi: https://www.dissertations.se/dissertation/d1cbe3fac1/.

Stewart, H. (1982). Difficulties experienced by high school students lerning basic mendelian genetics.*The American Biology Teaching, 44*, 80-89.

Stewart, H. (1983). Student problem solving in high school genetics. *Science Education 67*, 523-540.

Stracey, F. (2009). Bio-art: The ethics behind the aesthetics. *Nature Reviews Molecular Cell Biology, 10*, 496–500.

Tauber, R.T., & Mester, C.S. (2007). *Acting lessons for teachers: using performance skills in the classroom* (2nd ed.). Westport, Conn.: Praeger.

Tekkaya, C., Özkan Ö., Sungur S., & Uzuntiryaki E. (2000). *Öğrencilerin biyoloji konularını anlama zorlukları*. IV. Fen Bilimleri Eğitim Kongresi Bildirileri, 5-9 Ankara.

Thacker, E. (2005). *The global genome biotechnology, politics and culture*. Cambridge: The MIT Press.

Thompson, J. (2003). 'I will tear you to pieces': the classroom as theatre. In D. Booth & K. Gallagher (Eds.), *How theatre educates: convergences and counterpoints with artists, scholars and advocates* (pp., 282). Toronto; Buffalo: University of Toronto Press.

Travers, R.M.W. (1979). Training the teacher as a performing artist. *Contemporaiy Education, 57*(1), 14-18.

TÜBİTAK 6. Bilim Şenlikleri Destekleme Programları. (2019). 15.06.2023 tarihinde https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/303/4006_bilim_fuarlari_kilavuzu.pdf adresinden erişilmiştir.

Vaage, S. N. (2016). Amplifying ambiguities art on fringes of biotechnology. Doktora Tezi, Bergen Üniversitesi. Erişim adresi: https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/1956/12674.

Ventura, A. (2013). "Painting with Bacteria", Arts at MIT Sanal Dergi, 07.05.2023 tarihinde https://arts.mit.edu/cast/publications/articles/page/5/ https://arts.mit.edu/painting-with-bacteria/ adresinden erişilmiştir.

Yaman, M., & Soran, H. (2000). Türkiye'de Ortaöğretim kurumlarında biyoloji öğretiminin değerlendirilmesi. *Hacettepe Eğtitim Fakültesi Dergisi, 18*, 229-237.

Yetişen, A., Davis, J., Coşkun, F.A., Church, M.G., & Yun, H.S. (2015). Bioart. *Trends in Biotechnology, 33*(12), 724-734.

Yiğit, N., & Akdeniz, A.R. (2000). Fizik öğretiminde bilgisayar destekli materyallerin geliştirilmesi. *IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi*, Ankara.

http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325.

https://sozluk.gov.tr/.

BÖLÜM 16

3B BASKILI MODELLERLE ARGÜMAN TEMELLİ NANOBİLİM ÖĞRETİMİ

Ruhan Benlikaya - Hasene Esra Yıldırır
Mehmet Emin Korkusuz - Duygu Işık Erol

Nanobilim ve nanoteknoloji (NBT), son yirmi yılda benzeri görülmemiş şaşırtıcı bir keşif oranı ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasıyla gelişen bilimsel araştırma ve inovasyon alanı hâline gelerek bilgisayar, elektronik, tarım, gıda, ilaç, tekstil, sağlık, çevre, kozmetik, savunma, otomotiv gibi geniş bir yelpazeyi kapsayan sayısız uygulama alanındaki ürünler ile günlük hayatımızı etkilemeye başlamıştır. Eğitimciler ve politikacılar; bu etkilerin gelecek yıllarda katlanarak artma ihtimali, nitelikli iş gücü sağlamaya yönelik endüstriyel talepler ve nano-okuryazar bir toplum oluşturma ihtiyacı nedeniyle NBT'yi eğitim programlarına dâhil etmenin önemini kabul etmektedir. Bu entegrasyona yönelik çeşitli öğretim düzeylerinde programları iyileştirme/güncelleme çalışmaları tüm dünyada yapılmaktadır. NBT öğretiminde "Büyük Fikirler" projesinde belirtilen konularda sorgulamaya dayalı öğrenme, probleme dayalı öğrenme, projeye dayalı öğrenme ve keşfederek öğrenmeyi içeren daha fazla deneysel çalışmaya ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Argümantasyon, sorgulamaya dayalı ve keşfederek öğrenmelerin gerçekleştiği hem bilişsel hem de sosyal bir süreçtir. NBT'nin etkisiyle de günden güne iyileşen 3B baskı teknolojisinin birçok alanda ana teknoloji hâline geleceği açıktır. Bu teknoloji ile üretilen modeller, öğretimde algılanamayan küçük nesnelerin ve süreçlerin kavramsallaştırılmasındaki zorluğu ortadan kaldırmak için kullanılabilir.

7. Hafta	Gecko kertenkelesi	Gruplara, ilgili TGA formu ve oyun hamuru dağıtılmıştır. Gruplardan oyun hamurları ile Gecko'nun ayak modelini yaparak bu modellerle çeşitli yüzeylerde baş aşağı düşmeden nasıl hareket edebildiğini tartışmaları ve tahminlerini şablona yazmaları istenmiştir. Tahminlerin ardından gruplara 30 cm uzunluğunda iki şerit kurdeleye düğümler atılarak geçirilmiş 3B baskılı seta örnekleri (Model-8) verilip harekete ait gözlemlerini TGA formuna not etmeleri istenmiştir. Gözlemleri ile tahminleri üzerine grup içinde tartışarak Gecko'nun hareketi esnasında ortaya çıkan yüzey alanı değişimi ve etkileşimlerin Gecko'nun yürüyüşüne etkilerini açıklamaları beklenmiştir. "Seta yapısının uç kısmında daha küçük tüycükler bulunuyorsa, bu kertenkelenin hareket ettiği yüzeye tutunmasını/uzaklaşmasını nasıl etkiler?" sorusu ile ilgili grupların argümanlarını paylaşıp farklı fikirlerdeki gruplar ile tartışmaları sağlanmıştır. Ders sonunda genel bir sınıf tartışması yapılarak ortaya çıkan argümanlar değerlendirilmiş ve öğrencilerin bilimsel olarak doğru bilgilere ulaşmaları sağlanmıştır.
8. Hafta	Son test uygulaması	Öğretim sonunda YÖEKAT tekrar uygulanmış ve ikili görüşmeler yapılmıştır.

Öğrenme Ürünlerine Katkılar

Öğretim sonucunda kavram yanılgısı ifadelerinde gözlenen olumlu yöndeki değişiminin diğer gruplara oranla 3B modellerin kullanıldığı argüman temelli öğretim grubunda daha yüksek olduğu gözlenmiştir. İlgili gruptaki öğrencilerin tümü, gerçekleştirilen derslerin fen derslerine karşı bakış açılarını olumlu yönde değiştirdiğini ifade etmiştir. Öğretimde, yapısında mikro/nano yapılar içeren ilgi çekici canlıların ve özelliklerinin incelenmesi de bu sonuca katkı sağlamış olabilir. Öğrenciler ayrıca çalışmadaki 3B baskılı modellerin kavramları somutlaştırdığı ve öğrenmeyi kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.

► Kaynakça

Akbaba, A. & Akbulut, E. (2021). 3 boyutlu yazıcılar ve kullanım alanları. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (3), 19-46.

Al Hamidi, Y. M., Abdulla, S., & Hassan, I. (2017, June). Creating a functional model of a jet engine to serve as a testbed for mechanical engineering students' capstone design work. Paper presented at *2017 ASEE Annual Conference & Exposition*, Columbus, Ohio.

Aydede, M. N., & Matyar, F. (2009). Fen bilgisi öğretiminde aktif öğrenme yaklaşımının bilişsel düzeyde öğrenci başarısına etkisi. *Journal of Turkish Science Education*, *6*(1), 115-127.

Aydeniz, M., & Doğan, A. (2016). Exploring the impact of argumentation on pre-service science teachers' conceptual understanding of chemical equilibrium. *Chemistry Education Research and Practice*, *17*(1), 111-119.

Aydeniz, M., Pabuçcu, A., Çetin, P. & Kaya, E., (2012). Argumentation and students conceptual understanding of properties and behaviors of gases. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *10*(6), 1303-1324.

Aydın, L., Küçük, S. & Kenar, H. (2015). Doku ve organ biyo yazdırma amaçlı 3B biyo yazıcı tasarımı ve geliştirilmesi. *Vogue*, *15*(18), 153-157.

Bakanlığı, M. E. (2018). İlköğretim fen bilimleri dersi öğretim programı. *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara*.

Baykara, T. (2016). *Nanoteknolojiler dünyasına doğru*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Benlikaya, R. & Kahrıman, M. (2021). Chemical inferences drawn from volcanic pumice. *Celal Bayar University Journal of Science, 18*(2), 225-231.

Benlikaya, R. (2020). Nanoscience education. H. Gür (Ed.) *Academic Studies in Educational Sciences* içinde (191-213), Lyon: Livre de Lyon.

Böttcher, F., & Meisert, A. (2011). Argumentation in science education: A model-based framework. *Science Education, 20,* 103-140.

Bryan, L. A., Sederberg, D., Daly, S., Sears, D., & Giordano, N. (2012). Facilitating teachers' development of nanoscale science, engineering, and technology content knowledge. *Nanotechnology Reviews*, *1*(1), 85-95.

Cano, L. M. (2015). *3D printing: A powerful new curriculum tool for your school library*. California: ABC-CLIO, LLC.

Chua, K. H. & Karpudewan, M. (2020). Integrating nanoscience activities in enhancing Malaysian secondary school students' understanding of chemistry concepts. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 16*(1), 1-14.

Cochran, J. A., Cochran, Z., Laney, K., & Dean, M. (2016). Expanding geometry understanding with 3D printing. *Mathematics Teaching in the Middle School, 21*(9), 534-542.

Çelikel, S. & Uçar, S. (2020). Biyomimikri: Doğayla uyumlu yeni bir tasarım modeli. *E-journal of New World Sciences Academy*, *15*(2), 51-60.

Çetin, P. S. (2021). Effectiveness of inquiry based laboratory instruction on developing secondary students' views on scientific inquiry. *Journal of Chemical Education*, *98*(3), 756-762.

Çetin, P. S., & Eymur, G. (2018). Beyond the writing aspect of Argument-Driven Inquiry: Investigating students' cognitive and affective expectations. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, *7*(1), 94-110.

Çetin, P. S., Metin, D., & Kaya, E. (2016). Laboratuvar uygulamalarında yeni bir yaklaşım: Argüman temelli sorgulayıcı araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(2), 223-242.

Çiğdemoğlu, C., Arslan, H. O., & Çam, A. (2017). Argumentation to foster pre-service science teachers' knowledge, competency, and attitude on the domains of chemical literacy of acids and bases. *Chemistry Education Research and Practice*, *18*(2), 288-303.

Dawson, V. M., & Venville, G. J. (2010). Teaching strategies for developing students'argumentation skills about socioscientific ıssues in high school genetics. *Research in Science Education*, *40,* 133-148.

Demiral, Ü., & Çepni, S. (2018). Examining argumentation skills of preservice science teachers in terms of their critical thinking and content knowledge levels: An example using GMOs. *Journal of Turkish Science Education, 15*(3), 128-151.

Dorouka, P., Papadakis, S., & Kalogiannakis, M. (2021). The contribution of the health crisis to young children's nano-literacy through steam education. *Hellenic Journal of STEM Education*, *2*(1), 1–7.

Duschl, R., & Osborne, J. (2002). Supporting and promoting argumentation discourse in science education. *Studies in Science Education*, *38*(1), 39-72.

Enghag, M., & Schenk, L. (2016). Students' arguments of risks and benefits in a debate about nanotechnology as a socioscientific issue included in a teaching sequence in secondary school. In *ESERA 2015 conference, Helsinki, Finland, 31 August to 4 September, 2015* (Vol. 8, pp. 1191-1198). University of Helsinki.

Erhel, Ş., & Ayas, A. (2016). Teaching geometrical shapes and spatial reasoning with 3D printing. *Journal of Educational Technology Development and Exchange, 9*(1), 1-14.

Erkoç, Ş (2020). *Nanobilim ve nanoteknoloji* (2. Basım). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Erol Işık, D. (2020). *Doğadaki mikro ve nanoyapıların 3B baskılı modellerinin oluşturulması ve argüman temelli nanobilim öğretiminde kullanılması*. (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Eşkin, H., & Ogan-Bekiroglu, F. (2013). Argumentation as a strategy for conceptual learning of dynamics. *Research in Science Education, 43*(5), 1939-1956.

Garcia-Mila, M., & Andersen, C. (2008). Cognitive foundation in the study of argumentation in science classrooms. *Argumentation in science education: Perspectives from classroom-based research* (s. 29-45). NewYork: Springer.

Golub, M., Guo, X., Jung, M., & Zhang, J. (2016). 3D printed ABS and carbon fiber reinforced polymer specimens for engineering education. *Rewas 2016: Towards Materials Resource Sustainability*, 281-285.

Güleryüz, H., Dilber, R. & Erdoğan, İ. (2019). STEM uygulamalarında öğretmen adaylarının 3d yazıcı kullanımı hakkındaki görüşleri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 1-8.

Güneş, H., & Korkusuz, M.E. (2014). Geliştirilen çevrimiçi Elektrogame oyununun 4. Basamak bilişim teknolojileri dersi başarısına etkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 49-60.

Homburger, S.A., Drits-Esser, D., Malone, M., & Stark, L.A. (2021). Building argumentation skills in the Biology classroom: An evolution unit that develops students' capacity to construct arguments from evidence. *The American Biology Teacher*, *83*(2), 104-111.

Hosbein, K. N., Alvarez-Bell, R., Callis-Duehl, K. L., Sampson, V., Wolf, S. F., & Walker, J. P. (2020). Development of the investigation design, explanation, and argument assessment for general chemistry I laboratory. *Journal of Chemical Education*, *98*(2), 293-306.

Hurst, A. L., & Childers, C. C. (2020). 3D printing enhances stem learning outcomes among undergraduate students. *Journal of Educational Technology Development and Exchange, 13*(1), 1-14.

Jimenez-Aleixandre, M. P., & Erduran, S. (2007). Argumentation in science education: An overview. *Argumentation in science education: Perspectives from classroom-based research* (s. 3-27). New York: Springer.

Jiménez-Aleixandre, M. P., Bugallo Rodríguez, A., & Duschl, R. A. (2000). "Doing the lesson" or "doing science": Argument in high school genetics. *Science education*, *84*(6), 757-792.

Kaliakin, D. S., Zaari, R. R., & Varganov, S.A. (2015). 3D printed potential and free energy surfaces for teaching fundamental concepts in physical chemistry. *Journal of Chemical Education*, *92*(12), 2106-2112.

Karaduman, H. (2018). Soyuttan somuta, sanaldan gerçeğe: Öğretmen adaylarının bakış açısıyla üç boyutlu yazıcılar. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 273-303.

Karışan, D. (2011). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının iklim değişiminin dünyamıza etkileri konusundaki yazılı argümantasyon yeteneklerinin incelenmesi.* (Yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Karışan, D., Yılmaz Tüzün, Ö., & Zeidler, D. L. (2017). Quality of preservice teachers argumentation in socioscientific issues context. *Journal of Human Sciences*, *14*(4), 3504-3520.

Katchevich, D., Hofstein, A., & Mamlok-Naaman, R. (2013). Argumentation in the chemistry laboratory: Inquiry and confirmatory experiments. *Research in Science Education*, *43*, 317-345.

Keogh, B., & Naylor, S. (2007). Talking and thinking in science. *School Science Review*, *88*(324), 85-90.

Kind, P. M., Kind, V., Hofstein, A., & Wilson, J. (2011). Peer argumentation in the school science laboratory- exploring effects of task features. *International Journal of Science Education*, *33*(18), 2527-2558.

Kuzu Demir, E. B., Çaka, C., Tuğtekin, U., Demir, K., İslamoğlu, H., & Kuzu, A. (2016). Üç boyutlu yazdırma teknolojilerinin eğitim alanında kullanımı: Türkiye'deki uygulamalar. *Ege Eğitim Dergisi, 17*(2), 48-503.

Lieber, L., & Graulich, N. (2022). Investigating students' argumentation when judging the plausibility of alternative reaction pathways in organic chemistry. *Chemistry Education Research and Practice*, *23*(1), 38-54.

Lin, S. Y., Wu, M. T., Cho, Y.I., & Chen, H. H. (2015). The effectiveness of a popular science promotion program on nanotechnology for elementary school students in I-Lan city. *Research in Science & Technological Education*, *33*(1), 22–37.

Magana, A. J., Brophy, S. P., & Bryan, L. A. (2012). An integrated knowledge framework to characterize and scaffold size and scale cognition. *International Journal of Science Education, 34*(14), 2181-2203.

Manou, L., Spyrtou, A., Hatzikraniotis, E., & Kariotoglou, P. (2022). What does "Nanoscience–Nanotechnology" mean to primary school teachers?. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *20*(6), 1269-1290.

Martin, R. L., Bowden, N. S., & Merrill, C. (2014). 3D printing in technology and engineering education*. Technology and Engineering Teacher, 73*(8), 30-35.

McNeill, K.L., & Pimentel, D.S. (2010). Scientific discourse in three urban classrooms: The role of the teacher in engaging high school students in argumentation. *Science Education*, *94*(2), 203-229.

Menon, D. & Devadas, M.S. (2019). Engaging preservice secondary science teachers in an NGSS-based energy lesson: A nanoscience context. *Journal of Chemical Education*, *96*(3), 528-534.

Michailidi, E. & Stavrou S. (2022). Supporting the implementation of a nanotechnology teaching-learning sequence through post-induction science teacher mentoring*, International Journal of Science Education, 44(*2), 297-323.

Moeck, P., Stone-Sundberg J., Snyder T. J. & Kaminsky, W. (2014). Enlivening 300 level general education classes on nano-sience and nano-technology with 3-B printed crystallographic models. *Journal of Materials Education*, *36*(3-4)*,* 77-96.

Nussbaum, E.M. (2008). Collaborative discourse, argumentation, and learning: Preface and literature review. *Contemporary Educational Psychology*, *33*(3), 345-359.

Nussbaum, E. M., Sinatra, G. M., & Poliquin, A. (2008). Role of epistemic beliefs and scientific argumentation in science learning. *International Journal of Science Education*, *30*(15), 1977-1999.

Osborne, J. (2014). Teaching scientific practices: Meeting the challenge of change. *Journal of Science Teacher Education, 25*(2), 177–196.

Osborne, J., Erduran, S., & Simon, S. (2004a). TAPping into argumentation: Developments in the application of Toulmin's argument pattern for studying science discourse. *Science Education*, *88*(6), 915-933.

Osborne, J., Erduran, S., & Simon, S. (2004b). Enhancing the quality of argumentation in school science. *Journal of Research in Science Teaching, 41*(10), 994-1020.

Park, S. (2014). 3D printing industry trends. *International Journal of Advanced Culture Technology*, *2*(1), 30-32.

Peikos, G., Spyrtou, A., Pnevmatikos D. & Papadopoulou P. (2022). A teaching learning sequence on nanoscience and nanotechnology content at primary school level: Evaluation of students' learning, *International Journal of Science Education, 44*(12), 1932-1957.

Rahmawati, Y., Amalia, R., & Budi, S. (2020). Challenging students' critical thinking skills: Integrating socio-critical and problem-oriented approach in nanoscience and nanotechnology learning. *Universal Journal of Educational Research*, *8*(1), 98-104.

Saidi, T., & Sigauke, E. (2017). The use of museum based science centres to expose primary school students in developing countries to abstract and complex concepts of nanoscience and nanotechnology. *Journal of Science Education and Technology*, *26*(5), 470–480.

Sakhnini, S., & Blonder, R. (2015). Essential concepts of nanoscale science and technology for high school students, based on a Delphi study by the expert community. *International Journal of Science Education, 37*(11), 1699–1738.

Sampson, V., & Walker, J. P. (2012). Argument-driven inquiry as a way to help undergraduate students write to learn by learning to write in chemistry. *International Journal of Science Education*, *34*(10), 1443-1485.

Scholtz, Z., Braund, M., Hodges, M., Koopman, R., & Lubben, F. (2008). South African teachers' ability to argue: The emergence of inclusive argumentation. *International Journal of Educational Development, 28*(1)21-34.

Seyhan, H. G., & Türk, G. E. (2022). The effect of argumentation-supported problem-based learning method in teaching chemical equilibrium and Le-Chatelier's principle. *Mimbar Sekolah Dasar, 9*(3), 413-430.

Short, H., Lundsgaard, M., & Krajcik, J. (2009). *The development of argumentation skills and content knowledge of intermolecular forces using a nanoscience context* [Poster presentation]. The international conference great challenges and great opportnities in science teaching, Hyatt regency orange county, Garden Grove, CA.

Simon, S., Erduran, S., & Osborne, J. (2006). Learning to teach argumentation: Research and development in the science classroom*. International Journal of Science Education*, *28*(2-3), 235-260.

Simon, S., Richardson, K., Howell-Richardson, C., Christodoulou, A., & Osborne, J. (2009). *Professional Development in the use of discussion and argument in secondary school science departments*. ESERA Conference (s. 1-10). İstanbul: ESERA Conference Proceedings.

Sockman, B., Ristvey, J. & Jones, C. (2012). Student understanding of nanoscience through the Gecko's surface to surface interactions. *International Journal of Engineering Education, 28*(5), 1068-1077.

Sönmez, E., Kabataş Memiş, E., & Yerlikaya, Z. (2021). The effect of practices based on argumentation-based inquiry approach on teacher candidates' critical thinking. *Educational Studies*, *47*(1), 59-83.

Stevens, S. Y., Sutherland, L. M. & Krajcik, J.S. (2009). *The big ideas in nanoscale science and engineering: A guidebook for secondary teachers*. NSTA Press.

Swarat, S., Light, G., Park, E. J. & Drane, D., (2011). A typology of undergraduate students' conceptions of size and scale: Identifying and characterizing conceptual variation. *Journal of Research Science Teaching, 48*(5), 512–533.

Şenel Zor, T. & Aslan, O. (2018). The effect of activity-based nanoscience and nanotechnology education on pre-service science teachers' conceptual understanding. *Journal of Nanoparticle Research, 20*(75), 1-22.

Tatari, E. & Bayburtlu, I. (2022). Tekstil ve giyimde biyomimetrik: Görsel ve işlevsel etkiler, *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, *7*(4), 330-348.

Taylor, A. & Jones, G. (2009). Proportional reasoning ability and concept of scale: Surface area to volume relationships in science. *International Journal of Science Education, 31*(9), 1231-1247.

Topçu, M. S., & Atabey, N. (2017). Sosyobilimsel konu içerikli alan gezilerinin ilköğretim öğrencilerinin argümantasyon nitelikleri üzerine etkisi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(1), 68-84.

Toulmin, S. (1958). *The uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ulu, C. (2019). Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımına dayalı laboratuvar uygulamalarının üstbilişsel bilgi ve becerilere etkisi. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, *2*(1), 11-23.

Vincent, F.S., & Thomas P.V. (2014). 3D printed molecules and extended solid models for teaching symmetry and point groups. *Journal of Chemical Education, 91*(8), 1174-1180.

Walker, J.P., Sampson, V., & Zimmerman, C.O. (2011). Argument-driven inquiry: An introduction to a new instructional model for use in undergraduate Chemistry labs. *Journal of Chemical Education*, *88*(8), 1048-1056.

Wan, A., & Ivy, J. (2022). Adding a new dimension to teaching mathematics educators. In *Research Anthology on Makerspaces and 3D Printing in Education* (pp. 749-771). IGI Global.

Wisdom, S., & Novak, E. (2019). Using 3D printing to enhance STEM teaching and learning: Recommendations for designing 3D printing projects. In *Integrating 3D Printing into Teaching and Learning* (pp. 187-205). Brill.

Xie, C., & Pallant, A. (2011). The molecular workbench software: An innovative dynamic modeling tool for nanoscience education. *Models and modeling: Cognitive tools for scientific inquiry*, 121-139.

Yaman, F. (2018). Effects of the science writing heuristic approach on the quality of prospective science teachers' argumentative writing and their understanding of scientific argumentation. *International Journal of Science and Mathematics Education*, *16*, 421-442.

Yaman, F. (2020). Pre-service science teachers' development and use of multiple levels of representation and written arguments in general chemistry laboratory courses. *Research in Science Education*, *50*(6), 2331-2362.

Yaman, F., Çıkmaz, A., Şahin, E., & Hand, B. (2019). Teoriden uygulamaya argümantaston tabanlı bilim öğrenme (ATBÖ) yaklaşımı: Kimya laboratuvarlarında uygulama örneği. *Trakya Eğitim Dergisi*, *9*(2), 260-286.

Yawson, R. M. (2012). An epistemological framework for nanoscience and nanotechnology literacy. *International Journal of Technology and Design Education, 22*(3), 297–310.

Yıldırım, G., Yıldırım, S. & Çelik, E. (2018). Yeni bir bakış-3 boyutlu yazıcılar ve öğretimsel kullanımı: Bir içerik analizi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(25), 163-184.

Yıldırım, T. (2021). Nanoteknoloji öğretimi üzerine yapılan çalışmaların uluslararası literatür kapsamında tematik incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* (*52*), 77-96.

Yıldırır, H.E. (2013). *Sınıf ortamında argümantasyona dayalı öğrenme ortamının değerlendirilmesi: Deneyimli kimya öğretmenleri ile kimya öğretmen adaylarına ilişkin durum çalışması*. (Doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Yılmaz, F., Arar, M.E. & Koç, E. (2013). 3D baskı ile hızlı prototip ve son ürün üretimi. *Metalurji Dergisi, 168*, 35-40.

Zhao, D., Tian, Q., Wang, M., & Jin, Y. (2014). Study on the hydrophobic property of shark-skin-inspired micro-riblets. *Journal of Bionic Engineering*, *11*(2), 296–302.

BÖLÜM 17

MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE MOBİL ÖĞRENME UYGULAMALARI

Mehmet Ali Kandemir

► Uygulama Adı: Moose Math Yaş Aralığı: 2-7

Destek: Apple App Store, Google Play Store, Amazon App Store

Erişim: https://www.duckduckmoose.com/educational-iphone-itouch-apps-for-kids/moose-math/

► Uygulama Adı: Geometry Pad Yaş Aralığı: 4+

Destek: Apple App Store, Google Play Store, Amazon App Store

Erişim: https://apps.apple.com/us/app/geometry-pad/id517461177

► Uygulama Adı: Mathpid Yaş Aralığı: 3+

Destek: Apple App Store, Google Play Store

Erişim: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.wjthinkbig.mathpid&hl=en

► Uygulama Adı: Pure Math Math, Brain Memory Yaş Aralığı: 7+

Destek: Apple App Store, Google Play Store

Erişim: https://play.google.com/store/apps/details?id=com.wjthinkbig.mathpid&hl=en

► Uygulama Adı: Math4Mobile Yaş Aralığı: 12+

Destek: Apple App Store, Web

Erişim: https://www.math4mobile.com/

► Önerilen Kitaplar

1) Yıldız E., & Arpacı, İ. (2021). *Matematik eğitiminde yenilikçi teknolojiler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
2) Akgündüz, D. (2019). *Fen ve matematik eğitiminde teknolojik yaklaşımlar. A*nı Yayıncılık.
3) Ünlü, M. (2022). *Uygulama örnekleriyle matematik öğretiminde yeni yaklaşımlar*. Pegem Akademik Yayıncılık.

► Kaynakça

Abidin, N., & Tho, S. (2018). The development of an innovative resonance experiment using smartphones with free mobile software applications for tertiary education. *International Journal of Education and Development Using Information and Communication Technology*, *14*(1), 164–176.

Aguilar, M. S., & Puga, D. E. (2015). Mobile help seeking in mathematics: An exploratory study with Mexican engineering students. In H. Crompton, & J. Traxler (Eds.), *Mobile learning and mathematics. foundations, design, and case studies* (pp.176-186). Routledge.

Aripin, I. (2018, December). Mobile learning development of games based model using RPG Maker MV in ecosystem concept. In *International Conference on Mathematics and Science Education of Universitas Pendidikan Indonesia* (Vol. 3, pp. 29-34).

Atan, M., & Shahbodin, F. (2018). Significance of mobile learning in learning Mathematics. In *MATEC Web of Conferences* (Vol. 150, p. 05049). EDP Sciences.

Attewell, J. (2005). Mobile technologies and learning. *London: Learning and skills development agency*, *2*(4), 44-75.

Borba, M. C., Askar, P., Engelbrecht, J., Gadanidis, G., Llinares, S., & Aguilar, M. S. (2016). Blended learning, e-learning and mobile learning in mathematics education. *Zentralblatt für Didaktik der Mathematik (ZDM)*, *48*, 589-610.

Bottino, R. M., & Kynigos, C. (2009). Mathematics education & digital technologies: Facing the challenge of networking European research teams. *International Journal of Computers for Mathematical Learning*, *14*, 203-215.

Buck, J. L., McInnis, E., & Randolph, C. (2013, March). The new frontier of education: The impact of smartphone technology in the classroom. In *American Society for Engineering Education* (Vol. 1, No. 1, pp. 1-11).

Clark, W., & Luckin, R. (2013). What the research says: iPads in the classroom. *London Knowledge Lab, Institute of Education, University of London*, 1-31.

Carr, J. M. (2012). Does math achievement h'APP'en when iPads and game-based learning are incorporated into fifth-grade mathematics instruction?. *Journal of Information Technology Education: Research*, *11*(1), 269-286.

Cochrane, T. (2010). Exploring mobile learning success factors. *Research in Learning Technology*, *18*(2), 133–148. https://doi.org/10.3402/rlt.v18i2.10758

Crompton, H., & Burke, D. (2017). Research Trends in the Use of Mobile Learning in Mathematics. In Management Association, I. (Ed.), Blended Learning: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications (pp. 2090-2104). IGI Global. http://doi:10.4018/978-1-5225-0783-3.ch101

Crompton, H., Burke, D., & Gregory, K. H. (2017). The use of mobile learning in PK-12 education: A systematic review. *Computers & Education*, *110*, 51-63.

Daher, W. (2011). Learning mathematics in the mobile phone environment: Students' emotions. *Journal of Interactive Learning Research, 22*(3), 357–378.

Daher, W., & Baya'a, N. (2012). Characteristics of middle school students learning actions in outdoor mathematical activities with the cellular phone. *Teaching Mathematics and Its Applications, 31*(3), 133–152. https://doi.org/10.1093/teamat/hrr018

Drijvers, P., Ball, L., Barzel, B., Heid, M. K., Cao, Y., & Maschietto, M. (2016). *Uses of technology in lower secondary mathematics education: A concise topical survey*. Springer Nature.

Eliasson, J., Pargman, T. C., Nouri, J., Spikol, D., & Ramberg, R. (2011). Mobile devices as support rather than distraction for mobile learners: Evaluating guidelines for design. *International Journal of Mobile and Blended Learning (IJMBL)*, *3*(2), 1-15.

Emin, A., Gerboğa, A., Güneş G. & Kayacıer, M. (2021). *Ortaöğretim 12. Sınıf Matematik Ders Kitabı.* Ankara: MEB

Enriquez, A. G. (2010). Enhancing student performance using tablet computers. *College teaching*, *58*(3), 77-84.

Fabian, K., Topping, K. J., & Barron, I. G. (2016). Mobile technology and mathematics: Effects on students' attitudes, engagement, and achievement. *Journal of Computers in Education*, *3*, 77-104.

Fabian, K., Topping, K. J., & Barron, I. G. (2018). Using mobile technologies for mathematics: Effects on student attitudes and achievement. *Educational Technology Research and Development*, *66*, 1119-1139.

Furió, D., González-Gancedo, S., Juan, M., Seguí, I., Costa, M., & others (2013). The effects of the size and weight of a mobile device on an educational game. *Computers & Education*, *64*, 24-41.

Galligan, L., Loch, B., McDonald, C., & Taylor, J. (2010). The use of tablet and related technologies in mathematics teaching, *Australian Senior Mathematics Journal*, *24*(1), 38-51.

Geer, R., White, B., Zeegers, Y., Au, W., & Barnes, A. (2017). Emerging pedagogies for the use of iPads in schools. *British Journal of Educational Technology*, *48*, 490–498. doi:10.1111/bjet.12585

Güler, M., Bütüner, S. Ö., Danişman, Ş., & Gürsoy, K. (2022). A meta-analysis of the impact of mobile learning on mathematics achievement. *Education and Information Technologies*, *27*,1725–1745.

Haag, J., & Berking P. (2015). Design considerations for mobile learning. In Y. Zhang (Ed.), *Handbook of mobile teaching and learning* (pp. 41–60). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-642-54146-9

Hilton, A. (2018). Engaging primary school students in mathematics: Can iPads make a difference? *International Journal of Science and Mathematics Education, 16*(1), 145-165.

Hohenwarter, M. (2006, July). Dynamic investigation of functions using GeoGebra. In *Proceedings of Dresden International Symposium on Technology and its Integration into Mathematics Education* (pp. 1-5).

Hoyles, C. (2016). Engaging with mathematics in the digital age. In *Cuadernos de investigaci_on y formaci_on en educaci_on matematica 15: Trabajos de la XIV CIAEM* (pp. 225e236). Universidad di Costa Rica.

Kim, K.-J., & Frick, T. W. (2011). Changes in student motivation during online learning. *Journal of Educational Computing Research*, *44*(1), 1–23.

Kosheleva, O., Rusch, A., & Loudina, V. (2006, March). *Case study in technology enhanced classroom: statistical analysis of effects of Tablet PC technology in math education of future teachers. Paper presented at the 17th International Conference of the Society for Information Technology and Teacher Education*, Orlando, FL.

Kukulska-Hulme, A. (2010). Mobile learning for quality education and social inclusion. Policy Brief. *UNESCO Institute for Information Technologies in Education (IITE)*.

Lai, C.-H., Yang, J.-C., Chen, F.-C., Ho, C.-W., & Chan, T.-W. (2007). Affordances of mobile technologies for experiential learning: The interplay of technology and pedagogical practices. *Journal of Computer Assisted Learning*, *23*(4), 326–337.

Larkin, K. (2013). Mathematics Education: Is there an App for that? In V. Steinle, L. Ball & C. Bardini (Eds). *Mathematics education: Yesterday, today and tomorrow*. (Proceedings of the 36th annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia). Melbourne, VIC: MERGA.

Larkin, K., & Calder, N. (2016). Mathematics education and mobile technologies. *Mathematics Education Research Journal*, *28*(1), 1-7.

Liu, M., Scordino, R., Geurtz, R., Navarrete, C., Ko, Y. & Lim, M. (2014). A Look at Research on Mobile Learning in K-12 Education from 2007 to the Present. *Journal of Research on Technology in Education*, *46*(4), 325-372.

Microsoft Corporation (2007). *Students integrate tablet PCs into high school math curriculum to improve learning*. http://www.informationweek.com/whitepaper/WindowsMicrosoft/wp100046?articleID=100046

Milli Eğitim Bakanlığı(MEB) (2018). *Ortaöğretim matematik dersi öğretim programı.* http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201821102727101 OGM%20MATEMAT%C4%B0K%20PRG%2020.01.2018.pdf

Moses, O.O. (2008). Improving mobile learning with enhanced Shih's model of mobile learning. *US-China Education Review, 5*(11), 1-7.

Motiwalla, L. F. (2007). Mobile learning: A framework and evaluation. *Computers & Education*, *49*(3), 581-596. http://dx.doi.org/10.1016/j.compedu.2005.10.011

Muir, T., & Geiger, V. (2016). The affordances of using a flipped classroom approach in the teaching of mathematics: A case study of a grade 10 mathematics class. *Mathematics Education Research Journal*, *28*, 149-171.

Nantel, R. (2001). *How to determine your readiness for mobile e-learning*. Brandon-Hall. com.

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA: Author

National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2002). *The Technology Principle: Principles and Standards for School Mathematics.* Reston, VA: NCTM.

National Council of Teachers of Mathematics. (NCTM) (2015). *Strategic use of technology in teaching and learning mathematics*. http://www.nctm.org/Standards-and-Positions/Position-Statements/Strategic-Use-of- Technology-in-Teaching-and-Learning-Mathematics/

O'Malley, C., Vavoula, G., Glew, J. P., Taylor, J., Sharples, M., Lefrere, P., ... & Waycott, J. (2005). Pedagogical methodologies and paradigms: Guidelines for learning/ teaching/ tutoring in a mobile environment. MOBIlearn Report UoN,UoB,OU/WP4/1.2. http://www.mobilearn.org/download/results/public_deli verables/MOBIlearn_D4.1_Final.pdf

O'Malley, C., Vavoula, G., Glew, J. P., Taylor, J., Sharples, M., and Lefrere, P. (2003) *Guidelines for learning/teaching/tutoring in a mobile environment*, MOBIlearn/Giunt, Ricerca, Italy.

Petty, D. D. (2007). Integration and Perception of Tablet PC Mathematics Software in Elementary Mathematics Education. *Dietrich College of Humanities and Social Sciences at Research Showcase@ CMU*. http://repository.cmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1096&context=hsshonors

Prensky, M., 2010. *Teaching Digital Natives. Partnering for Real Learning*. Corwin A SAGE Company, Thousand Oaks, Ca, USA.

Roblyer, M. D., & Doering, A. H. (2010). *Integrating educational technology into teaching* (5th ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon/Pearson.

Schreyer-Bennethum, L., & Albright, L. (2011). Evaluating the incorporation of technology and application projects in the higher education mathematics classroom. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, *42*(1), 53-63.

Sharples, M., Taylor, J., & Vavoula, G. 2007. A Theory of Learning for the Mobile Age. In R. Andrews and C. Haythornthwaite (eds.) *The sage handbook of elearning research*. Sage, London, UK.

Soykan, E., &Uzunboylu, H. (2015). New trends in mobile learning area: The review of published articles on mobile learning indirect science database. *World Journal on Educational Technology, 7*(1), 31-41. https://doi.org/10.18844/wjet.v7i1.22

Špilka, R., & Maněnová, M. (2013). Screencasts as web-based learning method for math students on upper primary school. In *Proceedings of the 4th European Conference of Computer Science (ECCS 2013)* (pp. 246-250).

Tangney, B., Weber, S., O'Hanlon, P., Knowles, D., Munnelly, J., Salkham, A., ... & Jennings, K. (2010, October). MobiMaths: An approach to utilising smartphones in teaching mathematics. In *Proceedings of mlearn2010: 10th world conference on mobile and contextual learning* (pp. 9-15). University of Malta.

Thomas, K., & Muñoz, M. A. (2016). Hold the phone! High school students' perceptions of mobile phone integration in the classroom. *American Secondary Education*, *44*, 19-37.

Trouche, L., & Drijvers, P. (2010). Handheld technology for mathematics education: Flashback into the future. *Zentralblatt für Didaktik der Mathematik(ZDM)*, *42*, 667-681.

Twining, P., Evans, D., Cook, D., Ralston, J., Selwood, I., Jones, A., ... & Sheehy, K. (2005). *Tablet PCs in schools: Case study report: A report for Becta by the Open University*. Becta.

United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO) (2012). *Turning on Mobile Learning in Latin America: Illustrative Initiatives and Policy Implications*. [Working Paper Series on Mobile Learning]. http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002160/216080e.pdf

Wagner, E. D. (2005). Enabling mobile learning. *EDUCAUSE Review, 40*(3), 40–53.

Walker, R. (2013). I don't think I would be where I am right now. Pupil perspectives on using mobile devices for learning, *Research in Learning Technology*, *21*, 1-12.

Wang, Y. S., Wu, M. C., & Wang, H. Y. (2009). Investigating the determinants and age and gender differences in the acceptance of mobile learning. *British Journal of Educational Technology*, *40*(1), 92-118.

Wijers, M., Jonker, V., & Drijvers, P. (2010). MobileMath: exploring mathematics outside the classroom. *Zentralblatt für Didaktik der Mathematik (ZDM)*, *42*, 789-799.

Zaranis, N., Kalogiannakis, M., & Papadakis, S. (2013). Using Mobile Devices for Teaching Realistic Mathematics in Kindergarten Education. *Creative Education*, *4*(7), 1-10.

Zhang, M., Trussell, R. P., Gallegos, B., & Asam, R. R. (2015). Using math apps for improving student learning: An exploratory study in an inclusive fourth grade classroom. *TechTrends*, *59*, 32-39.

BÖLÜM 18

ENDÜSTRİ 1.0'DEN EĞİTİM 4.0 VE TOPLUM 5.0'A

Ayşen Karamete

Endüstri devrimi, 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de başlayan, çok kısa sürede de Avrupa'ya ve ardından dünya geneline yayılan bir dönüşüm sürecidir (Ashton, 1997). 19. yüzyılın ortaları, demir yolu, telgraf, buharlı gemi başta olmak üzere modern ulaşım ve iletişim tesislerinin doğuşuyla birlikte bir dönüşüm sürecine tanıklık etmiştir (Jensen, 1993). Endüstri devrimi (Sanayi Devrimi, Industrial Revolution [IR]) olarak adlandırılan bu dönemin en önemli özelliği; el işçiliğinden makine üretimine geçişin gerçekleşmiş olması, tarım toplumundan endüstriyel topluma geçilmiş olması olarak tanımlanabilir. Bu dönem ile yeni enerji kaynakları kullanılmaya başlanmış ve fabrikalar yaygınlaşmıştır.

Endüstri devrimi; iş, eğitim, yönetim ve günlük yaşam gibi toplumsal yaşamın birçok alanında hızlı ve köklü değişimlere yol açmıştır (Blinder, 2006). Eğitim sistemi, endüstri devriminden en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Bu dönüşüm ile "okul" kavramının da âdeta yeniden tanımlandığı söylenebilir. Endüstri devriminden önceki zamanlarda eğitim, toplumun elit kesimlerinin çocuklarına sağladığı bir imkândı. Dolayısıyla sadece ekonomik olarak durumu daha iyi olan ailelerin çocukları, eğitim alma hakkına sahipti. Ancak endüstri devrimi ile birlikte fabrika işçilerinin hem okuryazarlık hem de matematik becerilerinin geliştirilmesinin gerekliliği, eğitimin yaygınlaştırılmasını ve beraberinde zorunlu eğitim kanunlarının çıkarılmasına, dolayısıyla da günümüzdeki anlamıyla okul kavramının olgunlaşmasına bir temel hazırlamıştır.

karmaşık hâle geldiği bir ortamda, başarılı ve sürdürülebilir bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olabilir.

Resim 5. Eğitim 4.0'da karmaşık düşünme

► Kaynakça

Ashton, T. S. (1997). *The industrial revolution 1760-1830*. OUP Catalogue.

Asian Development Bank. (2021). *Reaping the benefits of industry 4.0 through skills development in Indonesi*a. Asian development bank.

Bhagavan, M. R. (1990). Technological advance in the Third World: strategies and prospects.

Bialek, H., Mandel, L. A., & Nabokov, P. (1976). *Peer instruction implementation manual*. ERIC Document Reproduction Service No. ED, 123360.

Bilgiç H.G., Doğan D., & Seferoğlu S.S. (2021). *Yükseköğretim kurumlarında dijitalleşme süreci: harmanlanmış öğrenme ile zenginleştirilen ortamlar* Ed. (İşman A., Aydın C. H., Çiçek O., Silman F. Öztunç M.) Yükseköğretimde Kalite ve Akreditasyon Çalışmaları 2021 (pp.122-140), Publisher: Eğitim Yayınevi.

Blaschke, L. M., Kenyon, C., & Hase, S. (Eds.). (2014). *Experiences in self-determined learning*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Blinder, A. P. (2006). Offshoring: The next industrial revolution? *Foreign Affairs*, *85*(2), 113-128.

Bloem, J., Van Doorn, M., Duivestein, S., Excoffier, D., Maas, R., & Van Ommeren, E. (2014). The fourth industrial revolution. *Things Tighten*, *8*(1), 11-15.

Bonfield, C. A., Salter, M., Longmuir, A., Benson, M., & Adachi, C. (2020). Transformation or evolution?: *Education 4.0, teaching and learning in the digital age. Higher education pedagogies, 5*(1), 223-246.

Bruwer, R., & Rudman, R. (2015). Web 3.0: Governance, risks and safeguards. *Journal of Applied Business Research (JABR), 31*(3), 1037–1056. https://doi.org/10.19030/jabr.v31i3.9241

Buchanan, R. A. (2022, August 25). History of technology. *Encyclopedia Britannica*. https://www.britannica.com/technology/history-of-technology

Büyükuslu, A. R. (2020). *Toplum 5.0 süper akıllı toplum yeni dünya düzeninin yeni sosyal gelişim manifestosu*, İstanbul: Der Yayınları.

Coşkun, S., Kayıkcı, Y., & Gençay, E. (2019). Adapting engineering education to industry 4.0 vision. *Technologies, 7*(1), 10.

Demir, A. (2018). Endüstri 4.0'dan Eğitim 4.0'a değişen eğitim öğretim paradigmaları. *Electronic Turkish Studies*, *13*(15), 147-171.

Diwan, P. (2017). *Is Education 4.0 an imperative for success of 4th industrial revolution?,* https://pdiwan.medium.com/is-education-4-0-an-imperative-for-success-of-4th-industrial-revolution-50c31451e8a4 adresinden 24.03.2023tarihinde alınmıştır.

Durmuş, A. (2019). *Endüstri 4.0 Eğitim 4.0 Liderlik 4.0 Toplum 5.0*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Fisk, P. (2017). *Education 4.0… the future of learning will be dramatically different, in school and throughout life*. https://www.peterfisk.com/2017/01/future-education-young-everyone-taught-together/ adresinden 23.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Foresti, R., Rossi, S., Magnani, M., Bianco, C. G. L., & Delmonte, N. (2020). Smart society and artificial intelligence: Big data scheduling and the global standard method applied to smart maintenance. *Engineering, 6*(7), 835-846.

Gerstein, J. (2014) Moving from Education 1.0 through Education 2.0 towards Education 3.0. In: Blaschke, L.-M., Kenyon, C., Hase, S. (et al.) *Experiences in Self-Determined Learning*. Create Space Independent Publishing Platform, 83-99

Grieco, A., Caricato, P., Gianfreda, D., Pesce, M., Rigon, V., Tregnaghi, L., & Voglino, A. (2017). An industry 4.0 case study in fashion manufacturing. *Procedia Manufacturing, 11*, 871-877.

Hariharasudan, A., & Kot, S. (2018). A scoping review on Digital English and Education 4.0 for Industry 4.0. *Social sciences, 7*(11), 227-240.

Harkins, A. M. (2008). Leapfrog principles and practices: Core components of education 3.0 and 4.0. *Futures Research Quarterly, 24*(1), 19-31.

Hermann, M., Pentek, T., & Otto, B. (2016). Design principles for industry 4.0 scenarios. *In 2016 49th Hawaii international conference on system sciences (HICSS)* (3928-3937). IEEE.

Hiemstra, R., & Sisco, B. (1990). *Individualizing Instruction. Making Learning Personal, Empowering, and Successful*. Jossey-Bass, Inc., Publishers, 350 Sansome Street, San Francisco, CA 94104.

Huk, T. (2021). From education 1.0 to education 4.0-challenges for the contemporary school. *The New Educational Review*, 66, 36-46.

Hussin, A. A. (2018). Education 4.0 made simple: Ideas for teaching. *International Journal of Education and Literacy Studies*, *6*(3), 92-98.

Issa, T., & Isaias, P. (2015). *Artificial Intelligence Technologies and the Evolution of Web 3.0*. IGI Global, USA.

Jensen, M. C. (1993). The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. *The Journal of Finance, 48*(3), 831-880.

Jull, J. (1999). The second industrial revolution. The history of a concept. *Rivista internazionale di storia della storiografia*, *36*, 81-90.

Keats, D., & Schmidt, J. P. (2007). The genesis and emergence of Education 3.0 in higher education and its potential for Africa. *First Monday, 12*(3), 3-5.

Kharbach, M. (2016), Education Technology and Mobile Learning. 9 fundamental digital skills for 21st century teachers. https://www.educatorstechnology.com/2016/12/9-fundamental-digital-skills-for-21st.html adresinden 15.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Knowles M. (1984). *Andragogy in Action.* San Francisco: Jossey-Bass

Leopold, T. A., Ratcheva, V., & Zahidi, S. (2016). *The future of jobs: employment, skills, and workforce strategies for the Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.

Light, D. (2012). Principals for Web 2.0 Success: 10 Ways to Build Vibrant Learning Communities with the Read/Write Web. *Learning & Leading with Technology, 39*(8), 18-20.

Mokyr, J., (1998). *The second industrial revolution, 1870-1914*. Storia dell'economia Mondiale, 21945(1).

Moravec, J. W. (2008). Moving beyond Education 2.0. Education Futures. https://www2.educationfutures.com/blog/2008/02/moving-beyond-education-20/ adresinden 24.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Motyl, B., Baronio, G., Uberti, S., Speranza, D., & Filippi, S. (2017). How will change the future engineers' skills in the Industry 4.0 framework? A questionnaire survey. *Procedia manufacturing, 11*, 1501-1509.

Nicol, D.J., & Boyle, J.T. (2003). Peer instruction versus class-wide discussion in large classes: a comparison of two interaction methods in the wired classroom. *Studies in Higher Education*, *28*(4), 457-473

O'reilly, T. (2009). *What is web 2.0. O'Reilly Media*, Inc.

Paravizo, E., Chaim, O. C., Braatz, D., Muschard, B., & Rozenfeld, H. (2018). Exploring gamification to support manufacturing education on industry 4.0 as an enabler for innovation and sustainability. *Procedia manufacturing*, *21*, 438-445.

Peters, M. A. (2017). Technological unemployment: Educating for the fourth industrial revolution. *Journal of Self-Governance and Management Economics, 5*(1), 32-41.

Puncreobutr, V. (2016). Education 4.0: New challenge of learning. *St. Theresa Journal of Humanities and Social Sciences, 2*(2), 92-97.

Ramírez-Montoya, M. S., Castillo-Martínez, I. M., Sanabria-Z, J., & Miranda, J. (2022). Complex thinking in the framework of Education 4.0 and Open Innovation—A systematic literature review. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, 8*(1), 4.

Rifkin, J. (2011). *The third industrial revolution: How lateral power is transforming energy, the economy, and the world*. Macmillan.

Rudman, R., & Bruwer, R. (2016), *Defining Web 3.0: opportunities and challenges,* The Electronic Library, Vol. 34 No. 1, pp. 132-154. https://doi.org/10.1108/EL-08-2014-0140

Özkan, M., Al, A., & Yavuz, S. (2018). Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Dördüncü Sanayi- Endüstri Devrimi'nin Etkileri ve Türkiye. *International Journal of Political Science and Urban Studies, 6*(2), 126-156. DOI: 10.14782/ipsus.460135

Sagayaraj, K. L. (2019). Industry 4.0 A Systematic Literature Review of Analyzing the On-Trend and Future Perception in the Industry. *International Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (www.jetir.org), 6*(12), 417-422, http://www.jetir.org/papers/JETIR1907V67.pdf

Schwab, K. (2017). *The fourth industrial revolution*. Currency.

Sekercioglu, A. G. Ç. & Demirci, N. (2009). akran öğretimi yönteminin üniversite öğrencilerinin elektrostatik konusundaki başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Education Sciences, 4*(1), 240-256.

Sezgin, S. (2018). *The third industrial revolution: How lateral power is transforming energy, the economy, and the world*. Turkish Journal of Business Ethics.

Solomon, G., & Schrum, L. (2007). *Web 2.0: New tools, new schools*. International Society for Technology in Education (ISTE).

Solomon, G., & Schrum, L. (2014). *Web 2.0 how-to for educators*. International Society for Technology in Education (ISTE).

Vinitha, K., Prabhu, R. A., Bhaskar, R., & Hariharan, R. (2020). *Review on industrial mathematics and materials at Industry 1.0 to Industry 4.0*. Materials Today: Proceedings, 33, 3956-3960.

Watson, W. R., Watson, S. L., & Reigeluth, C. M. (2015). Education 3.0: Breaking the mold with technology. *Interactive Learning Environments, 23*(3), 332-343.

World Economic Forum, V. (2020). The future of jobs report 2020. Retrieved from Geneva.

Wrigley, E. A. (2018). Reconsidering the industrial revolution: England and Wales. *Journal of Interdisciplinary History, 49*(1), 9-42.

BÖLÜM 19

TEKNOLOJİ İLE ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME ORTAMLARI VE TEKNOLOJİ İLE ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME ORTAMLARINDA UZAMSAL MUHAKEMEYİ GELİŞTİRME

Hülya Gür

► Geleceğin Öğrenme Sınıfları Pedagojisi

Eğitim sistemi, dinamik olduğundan yeni şartlara göre uyumlandırılması gerekmektedir. Hem pandemi hem de deprem gibi beklenmedik olaylar, eğitim sistemimizi ve öğrenme-öğretme pedagojimizi tekrar gözden geçirmemizi gerekli kılmıştır. Artık neredeyse her ortam, bir sınıf olarak eğitim-öğretim ortamı olarak kullanılabilecektir ancak yine de belli bir program dâhilinde olması gerekmektedir. Sınıflar tekrar yapılandırılırken yenilikçi pedagojilerin de işe koşulması ve disiplinler arası olması ve öğrenene de esneklik sağlaması, problem çözmeye, sorgulamaya dayalı öğrenmeye imkân vermesi, teknolojiyi verimli ve etkin kullanabilmesi ve tabii ki öğrenenin sahip olduğu becerilerin de bilinmesi gereklidir. Öğrenenlerin iş birliği içinde çalışma, öğrenmelerinde kendi öğrenmelerinden sorumlu olmaları, etkileşimli olma gibi 21. yy. becerilerine sahip olmaları gerekmektedir.

Geleceğin öğrenme sınıfları, geleneksel sınıf yapılarından farklı bir pedagojik yaklaşımı benimsemelidir. Geleceğin öğrenme sınıfları pedagojisi, öğrenme sürecini öğrenci merkezli hâle getirerek öğrencilerin öğrenmeyi keşfetmelerine, araştırmalarına, yaratıcı düşünmelerine ve eleştirel düşünmelerine olanak sağlar. Bu pedagoji, öğretmenin öğrencilerin öğrenme deneyimlerini yönlendirmesine yardımcı olmak yerine, öğrencilerin kendi öğrenme yollarını keşfetmelerine ve ilerlemelerine izin verir. Geleceğin öğrenme sınıfları pedagojisi ayrıca,

10. **Esneklik:** İyi bir öğrenme alanı, öğrencilere esnek bir öğrenme programı sunar. Öğrencilerin kendi öğrenme hızlarına göre çalışmalarını ve öğrenme sürecini yönetmelerini sağlayan bir ortam olmalıdır.
11. **İş Birliği**: İyi bir öğrenme alanı, öğrencilerin iş birliği yapabilecekleri bir ortam sağlar. İş birliği, öğrencilerin birbirlerinden öğrenmelerini sağlar ve öğrenme sürecinin daha keyifli hâle gelmesine yardımcı olur.
12. **Organize**: İyi bir öğrenme alanı, öğrencilerin materyalleri ve kaynakları kolayca bulmalarını sağlayan organize bir yapıya sahip olmalıdır. Bu sayede öğrenciler, öğrenme materyallerine kolayca erişebilir ve öğrenme sürecini daha verimli bir şekilde yönetebilirler.

► Kaynakça

Bruton, R. (2017). *Stem Education Policy Statement 2017-2026*. https://www.education.ie/en/The Education-System/STEM-Education-Policy adresinden 13.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Greenhow, C., Lewin, C., & Willet, K. B. S. (2021). The educational response to Covid-19 across two countries: A critical examination of initial digital pedagogy adoption. *Technology Pedagogy and Education, 30*(1), 7–25. https://doi.org/10.1080/1475939X.2020.1866654.

Johnson-Glenberg, M. C. (2019). The Necessary Nine: Design Principles for Embodied VRand Active Stem Education. In P. Díaz, A. Ioannou, K. K. Bhagat, & J. M. Spector(Eds.), *Learning in a Digital World: Perspective on Interactive Technologies forFormal and Informal Education* (pp. 83-112). Singapore: Springer Singapore.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). 2023 Eğitim Vizyonu. Erişim: https://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf adresinden 11.03.2023 tarihinde alınmıştır.

[MEB] (2020). FCL Nedir? Future Classroom Lab (FCL) Geleceğin Sınıfı Tasarlama Projesi Tanıtım Sayfası.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2020a). Araştırma ve uygulamalarla aktif öğrenme. Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye. http://fclturkiye.eba.gov.tr/2020/07/09/arastirma-ve-uygulamalariyla-aktif-ogrenme/ adresinden 12.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2020b). Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Uluslararası Projeler. Erişim: http://yegitek.meb.gov.tr/www/uluslararasi-projeler/kategori/78 adresinden 09.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Colton, S., Smith, C. E., & Ludovic, A. S. (2020). Designing a future classroom laboratory for exploring the science of teaching and learning, *International Journal of Design for Learning*, *11*(3), 36-46.

Rusticus, S.A., Pashootan, T., & Mah, A. (2023). What are the key elements of a positive learning environment? Perspectives from students and faculty. *Learning Environment Resources*, *26*, 161–175. https://doi.org/10.1007/s10984-022-09410-4

Anderson, O. R., Love, B. C., & Tsai, M.-J. (2014). Neuroscience perspectives for science and mathematics learning in technology-enhanced learning environments. *International Journal of Science and Mathematics Education, 12*, 467–474. https://doi.org/10.1007/s10763-014-9540-2

Fowler, S., Cutting, C., Kennedy, J., Leonard, S. N., Gabriel, F., & Jaeschke, W. (2021). Technology enhanced learning environments and the potential for enhancing spatial reasoning: A mixed methods study. *Mathematics Education Research Journal, 34*, 887–910. https://doi.org/10.1007/s13394-021-00368-9

Kurvinen, E., Kaila, E., Laakso, M.-J., & Salakoski, T. (2020). Long term effects on technology enhanced learning: The use of weekly digital lessons in mathematics. *Informatics in Education, 19*(1), 51–75.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2020). FCL Nedir? Future Classroom Lab (FCL)-Geleceğin Sınıfını Tasarlama Projesi Tanıtım Sayfası. Erişim:

http://fclturkiye.eba.gov.tr/fclnedir/#:~:text=Future%20Classroom%20Lab%206%20farkl%C4%B1,%C4%B0%C5%9F%20Birli%C4%9Fi%20ve%20Geli%C5%9Ftirme%20alanlar%C4%B1d%C4%B1r adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2020a). Araştırma ve uygulamalarıyla aktif öğrenme.Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye.

Erişim: http://fclturkiye.eba.gov.tr/2020/07/09/arastirma-ve-uygulamalariyla-aktif-ogrenme/ adresinden 19.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2020b). Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Uluslararası Projeler. Erişim: http://yegitek.meb.gov.tr/www/uluslararasi-projeler/kategori/78 adresinden 22.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2021). Kuramdan Uygulamaya Geleceğin Sınıfını Tasarlama Rehberi, Ankara: Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü. http://fclturkiye.eba.gov.tr/wp-content/uploads/2021/03/Kuramdan UygulamayaGelece%C4%9FinS%C4%B1n%C4%B1f%C4%B1n%C4%B1-Tasarlama.pdf adresinden 09.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2022). Matematik Platformu: 7. Sınıf 5. Ünite Çokgenler. https://matematik.eba.gov.tr/konular?sinif=7.+S%C4%B1n%C4%B1f&sayfa=1&unite=207&konu=216&tarihDESC adresinden 09.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Ng, O.-L., Shi, L., & Ting, F. (2020). Exploring differences in primary students' geometry learning outcomes in two technology-enhanced environments: Dynamic geometry and 3D printing. *International Journal of STEM Education, 7*(1), 1–13. https://doi.org/10.1186/s40594-020-00244-1

Saralar-Aras, İ. (2022). *RETA model for mathematics teaching: From the United Kingdom to Turkey. In Global Perspectives and Practices for Reform-based Mathematics Teaching* (pp.42-78). IGI Global.

Steelcase Education. (2014). *Learning Spaces Classroom: Insights and Applications Guide – Classroom Section*.

Retrieved from https://www.steelcase.com/content/uploads/2018/05/Insights-and-Applications-Guide-ClassroomSection.pdf

BÖLÜM 20

ÇEVRİMİÇİ ORTAMLARDA ARGÜMANTASYON TABANLI ÖĞRETİM

Mehtap Pıtıraklı Erdoğan - Eyup Yünkül

21. yüzyılın getirdiği teknolojik gelişmeler ve bilgiye ulaşım hızı ile beraber dünyadaki bireylerden düşünme becerilerine sahip olmaları beklenmektedir. Tüm bu gelişmeler ile birlikte, bilgiye ulaşma ve bilgiyi paylaşma konusunda bilginin önemi giderek azalmış ancak bilgiyi sorgulama ve düşünmeyi öğrenme önem kazanmıştır (Tümkaya, 2011). Düşünme becerileri literatürde birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Presseisen'e (1984) göre düşünmenin temel becerileri; problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme süreçlerini içermektedir (Seferoğlu & Akbıyık, 2006). Eleştirel düşünmenin en basit hâliyle tanımına baktığımızda "iyi düşünebilme" kavramı ile eşleştiğini görürüz (Pithers ve Soden, 2000). Ennis (1985), eleştirel düşünme için yaptığı tanımlamada, inanılması gerekenler ile yapılacak olanlara ait kararlar verirken gerçekleşen düşünmelerin inşa edilmesi çıkarımını yapmaktadır (Şenşekerci ve Bilgin, 2008). Eleştirel düşünmenin tanımı ile ilgili literatürde çok fazla bilgi bulunmaktadır ve bu bilgiler aslında eleştirel düşünmenin her bir çalışmada ilgilenilen boyutu ile alakalıdır. Facione (1990), birçok bilim insanının ve uzmanın katılımı ile gerçekleştirdiği toplantı sonrasında oy birliği ile kabul gören bir rapor yayınlayarak eleştirel düşünmeyi tanımlamıştır. Tanımda eleştirel düşünme, bir problemi çözmek veya karar alma sürecinde kendi denetimimizi yaparak yargıya varmaktır. Bu rapora göre eleştirel düşünme; analiz, sonuç çıkarma, değerlendirme gibi birkaç bilişsel yeteneği içerir. Analiz, bir kavramı veya fikri anlamlandırabilmek için onu oluşturan parçalarına ayırma yeteneğidir. Sonuç çıkarma, bilinen ile bilinmeyenler arasındaki hesabı yaparak bir sonuca varabilme yeteneğidir. Değerlendirme ise

davranışı kazanırken (Gül, Apaydın, Çobanoğlu ve Tağrikulu, 2018), sadece bu ortamlarda değil günlük yaşamlarına da entegre edebilecekleri olumlu davranış kazanmış olacaklardır. Nitekim Murpy (1997), internete dayalı eğitimi; internet tabanlı ortamlarda zaman ve mekândan bağımsız gerçek zamanlı istendik davranış geliştirme olarak tanımladığı görülmektedir (Mutlu, Öztürk ve Çetinöz, 2002). İnternet ortamlarının öğrencilerin problem çözme, iletişim ve eleştirel düşünme becerilerini de arttırdığı görülmektedir (Ergün, 1998).

Son yıllarda, öğretimde çevrimiçi argümantasyon konusu, araştırmacıların ilgisini çekmiştir. COVID-19 pandemisi nedeniyle uzaktan eğitim süreçlerinin artmasıyla birlikte, çevrimiçi argümantasyonun öğretimdeki öneminin daha da arttığını söylemek mümkündür. Tüm bunlardan hareketle argümantasyon tabanlı öğretimin de benzer istendik davranışların kazandırılmasında etkili olması ve çevrimiçi ortamlarla bir arada kullanılması ile hem öğrenciler için etkili bir tartışma ortamı sağlanacak hem de internetin sağladığı hızlı erişim, hızlı dönüt, zaman ve mekânda sınırsızlık anlamlı şekilde kullanılmış olacaktır.

▶ Kaynakça

Acar, Ö., Tola, Z., Karaçam, S., & Bilgin, A. (2016). Argümantasyon destekli fen öğretiminin 6. sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına bilimsel düşünme becerilerine ve bilimin doğası anlayışlarına olan etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*, 730-749.

Akyüz, M. (2018). *Argümantasyon tabanlı öğrenme ortamlarının sınıf öğretmen adaylarının kavramsal anlamalarına etkisi genetiği değiştirilmiş organizmalar örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Aslan, S. (2010). *Ortaöğretim 10. sınıf öğrencilerinin üst bilimsel süreç ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine bilimsel tartışma odaklı öğretim yaklaşımının etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Atienza, M. (2014). Hukukta Argümantasyon. *Hukuk Kuramı*, 16-20.

Aufschnaiter, C. V., Erduran, E., Osborne, J., & Simon, S. (2008). Arguing to learn and learning to argue: Case studies of how students' argumentation relates to their scientific knowledge. *Journal of Research in Science Teaching, 45*(1), 101–131.

Bağ, H., & Çalık, M. (2017). İlköğretim düzeyinde yapılan argümantasyon çalışmalarına yönelik tematik içerik analizi. *Eğitim ve Bilim, 42*(190), 281-303.

Baydaş, Ö., Hasançebi, F. Y., & Kilis, S. (2018). Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımında üniversite öğrencilerinin tartışma süreçlerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(3), 564-581.

Bruner, J. (1996). *The culture of education*. Harvard University Press.

Can, Ö. S., İşleyen, T., & Demir, B. K. (2017). Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının olasılık öğretimi üzerine etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(24), 559-572.

Ceylan, K. E. (2012). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerine dünya ve evren öğrenme alanında bilimsel tartışma (argumantasyon) odaklı yöntem ile öğretimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Çelik, T., Gökçe, S., Yenmez, A. A., & Özpınar, İ. (2017). Online argümantasyon: Eleştirel okuma özyeterlik algısı. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 117-134.

Çetinkaya, E., & Taşar, M. F. (2017). Fen bilimleri eğitimi alanında Türkiye merkezli argümantasyon araştırmalarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(2), 353-381.

Çınar, D. (2013). *Argümantasyon temelli fen öğretiminin 5. sınıf öğrencilerinin öğrenme ürünlerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Çirkinoğlu Şekercioğlu A. G., & Aksu, S, (2020, May), *Fen Bilgisi eğitimi öğrencilerinin drama ve argümantasyon yöntemlerine yönelik tutumları*. Paper presented in the Balkan Zirvesi 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Edirne, Turkey.

Demirel, R. (2016). Argümantasyon destekli öğretimin öğrencilerin kavramsal anlama ve tartışma istekliliklerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(3), 1087-1108.

Durak, G., Çankaya, S., & Yünkül, E. (2014). Eğitimde eğitsel sosyal ağ sitelerinin kullanımı: Edmodo örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 41*, 309-316.

Duran, M., Doruk, M., & Kaplan, A. (2017). Argümantasyon tabanlı olasılık öğretiminin ortaokul öğrencilerinin başarılarına ve kaygılarına etkililiğinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 13*(1), 55-87.

Ennis, R. H. (1985). A logical basis for measuring critical thinking skills. *Educational Leadership, 43*(2), 44-48.

Erduran, S. (2008). Methodological foundations in study of argumentation in science education. Erduran S. & Jimenez Aleixandre M. P. (Eds.), *Argumentation in Science Education- Perspectives from Classroom Based Research* (pp. 47-69). UK. Springer Science.

Erduran, S., Ardaç, D., & Güzel, B. Y. (2006). learning to teach argumentation: Case studies of pre-service secondary science teachers. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 2*(2), 1-13.

Ergün, M. (1998). İnternet destekli eğitim. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 1-10.

Erkan, M. (2008). Eleştirel düşünme ve biyoloji eğitiminde yazarak öğrenmenin eleştirel düşünme yeteneği üzerine etkileri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 5*(1), 1-10.

Eroğlu, E., & Yıldırım, H. İ. (2020). Argümantasyon tabanlı öğrenme yaklaşımının 6. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutum, davranış ve başarılarına etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(1), 42-68.

Eyceyurt Türk, G., Tüysüz, M., & Tüzün Ü. N. (2018). Organik kimya kavramlarının öğretiminde düşünce deneyleri temelli argümantasyonun lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 26*(6), 2021-2032.

Facione, P. A., & American Philosophical Association. (1990). *Critical thinking: A statement and instruction. research finding and recommendations*. Millibrae, CA: Insight Assessment.

Fettahlıoğlu, P. (2016). Çevrim içi argümantasyon uygulaması ile destekli argümantasyona dayalı öğrenme yaklaşımının çevreye yönelik bilgi ve farkındalık becerisi üzerine etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi, 12*(6), 1311-1336.

Fettahlıoğlu, P., & Kaleci, D. (2015). Eleştirel düşünme beceri gelişiminde online argümantasyon uygulaması. Akademik Bilişim Konferansı, Eskişehir.

Freeley, A. J., & Steinberg, D. L. (2005). *Argumentation and debate: Critical thinking for reasoned decision making.* Belmont USA: Thomson Wadsworth.

Gökçe, S., Yenmez, A. A., & Çelik, T. (2020). Argümantasyon tabanlı öğrenme: Öğretmen adaylarının matematik soruları eşliğinde online etkileşimleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 53*, 458-487.

Gül, A. C., Apaydın, Z., Çobanoğlu, E. O., & Tağrikulu, P. (2018). Fen öğretiminde Toulmin argümantasyon modelinin sınıf dışı (outdoor) eğitim süreci ile bütünleştirilmesi: Örnek etkinlikler. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3*(2), 103-120.

Gültepe, N. (2011). *Bilimsel tartışma odaklı öğretimin lise öğrencilerinin bilimsel süreç ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.

İnam, A., & Güven, S. (2019). Argümantasyon yönteminin kullanıldığı deneysel çalışmaların analizi: Bir meta-sentez çalışması. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences, 5*(1), 155-173.

Jimenez Alexandre, M. P., & Puig, B. (2011, September). *The role of justification in integrating evidence in arguments: making sense of gene expression*. Paper presented in the Esera Meeting, LYON.

Kabataş Memiş, E. (2011). *Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının ve öz değerlendirmenin ilköğretim öğrencilerinin fen ve teknoloji dersi başarısına ve başarının kalıcılığına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Karakaş, H., & Sarıkaya, R. (2019). Çevre-enerji konularına yönelik gerçekleştirilen argümantasyon temelli öğretimin sınıf öğretmeni adaylarının argüman oluşturabilmelerine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 48*, 346-373.

Kardaş, N. (2013). *Fen eğitiminde argümantasyon odaklı öğretimin öğrencilerin karar verme ve problem çözme becerilerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Kaya, O. N., & Kılıç, Z. (2008). Etkin bir fen öğretimi için tartışmacı söylev. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(3), 89-100.

Kaya, O. N., & Kılıç, Z. (2010). Fen sınıflarında meydana gelen diyaloglar ve öğrenme üzerine etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 18*(1), 115-130.

Koçak, K. (2014). *Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının öğretmen adaylarının çözeltiler konusunda başarısına ve eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Köseoğlu, F., Tümay, H., & Akben, N. (2007). *Argümantasyona dayalı öğretim uygulamaların öğrencilerin asitlik bazlık kuvveti derişim ve pH konusundaki kavramsal değişimlerine ve kimyaya karşı tutumlarına etkisi*. I. Ulusal Kimya Eğitimi Kongresi (pp.115-117). İstanbul, Türkiye.

Kuhn, D. (1992). Thinking as argument. *Harvard Educational Review, 62*(2), 155–178.

Namdar, B., & Salih, E. (2017). Fen bilgisi öğretmeni adaylarının teknoloji destekli argümantasyona yönelik görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(3), 1384-1410.

Monks, J., & Schmidt, R. (2010). *The impact of class size and number of students on outcomes in higher education.* Cornell Higher Education Research Institute (CHERI). Erişim tarihi: 01.02.2013, http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1145&context=workingpapers.

Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı*. Erişim adresi: http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FEN%20B%C4%B0L%C4%B0MLER%C4%B0%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI2018.pdf

Murpy, K. (1997). *Enhancing interaction in Turkish distance education*. In Turkey's First International Distance Education Symposium, 417-421.

Mutlu, M. E., Öztürk, M. C., & Çetinöz, N. (2002, Mayıs). *Alternatif eğitim araçlarıyla zenginleştirilmiş internete dayalı eğitim modeli*. Açıköğretim Fakültesi'nin 20. kuruluş yılı nedeniyle, uluslararası katılımlı Açık ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Osborne, J., Erduran, S., & Simon, S. (2004). Enhancing the quality of argumentation in school science. *Journal of Research in Science Teaching, 41*(10), 994-1020. DOI: 10.1002/tea.20035.

Öğreten, B., & Sağır, Ş. U. (2014). Argümantasyona dayalı fen öğretiminin etkililiğinin incelenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi, 11*(1), 75-100.

Özkök, A. (2009). *Çevrimiçi öğrenme ortamlarında disiplinlerarası yaklaşım*. Akademik Bilişim Konferansı. Şanlıurfa.

Parlak, B. (2017). Dijital çağda eğitim: Olanaklar ve uygulamalar üzerine bir analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(15), 1741-1759.

Pearson, J., & Trinidad, S. (2005). OLES: An instrument for refining the design of e-learning environments. *Journal of Computer Assisted Learning, 21*, 396-404.

Pithers, R. T., & Soden, R. (2000). Critical thinking in education: A review. *Educational Research, 42*(3), 237-249.

Presseisen, B. Z. (1984). Thinking skills: Meanings, models, and materials. A. Costa (Ed.), *Developing Minds* (s. 43-48). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Seferoğlu, S. S., & Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30*(30), 193-200.

Sinecan, M. (2010). Uzaktan eğitimde Moodle kullanımı ve kurulumu. *Akademik Dizayn Dergisi, 1*, 14-21.

Şenşekerci, E., & Bilgin, A. (2008). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(14), 15-43.

Tonus, F. (2012). *Argümantasyona dayalı öğretimin ilköğretim öğrencilerinin eleştirel düşünme ve karar verme becerileri üzerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Toulmin, S. E. (2003). *The uses of argument*. Cambridge University Press.

Toulmin, S., Rieke, R., & Janik, A. (1984). *An introduction to reasoning* (2nd edition). New York, NY: Macmillan.

Tümkaya, S. (2011). Fen bilimleri öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ve öğrenme stillerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(3), 215-234.

Tüzün, Ü. N., & Köseoğlu, F. (2018). Bilim eğitiminde düşünce deneyleri temelli online argümantasyonla lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi. *Journal of The Turkish Chemical Society Chemical Education, 3*(2), 77-98.

Tüzün, Ü. N., & Tüysüz, M. (2019). Mobil argümantasyon ile özel yetenekli bireylere adli bilimler öğretimi. *Bilim Armonisi Dergisi, 2*(2), 25-34.

Yılmaz Özcan, N. (2019). *Argümantasyon temelli sosyal bilgiler öğretiminin öğrencilerin akademik başarı, tutum ve eleştirel düşünme becerisine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ordu Üniversitesi, Ordu.

Walker, S. L., & Fraser, B. J. (2005). Development and validation of an instrument for assessing distance education learning environments in higher education: The Distance Education Learning Environments Survey (DELES). *Learning Environments Research: An International Journal, 8*(3), 289-308.

Westerlund, J. (2008). Class size and student evaluations in Sweden. *Education Economics, 16*(1), 19-28.

Yıldırır, H.E. (2020). Secondary school students initial and changes in cognitive structures of argument and related concepts. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, *6*(2), 231-249.

Zengin, F. K., Keçeci, G., & Kırılmazkaya, G. (2012). İlköğretim öğrencilerinin nükleer enerji sosyo-bilimsel konusunu online argümantasyon yöntemi ile öğrenmesi. *NWSA-Education Sciences, 7*(2), 647-654.

BÖLÜM 21

GÜNCEL BİR E-ÖĞRENME YAKLAŞIMINI ÖĞRETMEN EĞİTİMİNE UYGULAMAK: Mikroöğrenme

Nazlı Ruya Taşkın Bedizel

► Giriş

15. yüzyılda icat edilen matbaa, bilgi ve fikirlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak bilginin yayılma biçiminde bir devrim yaratmıştır. İnternet ve teknolojideki gelişmeler de her konudaki bilgiyi parmaklarımızın ucuna getirerek okuma ve öğrenme şeklimizi değiştirmiştir. Dijital çağda bireylerden artık sadece metinleri değil hem statik hem de dinamik birçok farklı görselleştirmeyi işleyip anlamaları beklenmektedir. Geleneksel öğrenme aktivitelerinin ve teorik kavramların etkisiz hâle gelmeye başladığı günümüzde bireylerin %96'sı bilgiye ihtiyaç duydukları anda çevrimiçi bilgi arama eylemini gerçekleştirmektedir. Dijital 2021: Küresel Genel Bakış Raporu'na göre, modern cihazların kullanıcısı günde dört saatten fazlasını akıllı telefon başında, sosyal ağların kullanıcısı ise günde iki saat yirmi beş dakikasını bu platformlarda geçirmektedir. Hem bilginin sürekli güncellenmesi ve artması hem de yeni nesillerin bilişsel tercihlerinin öncekilerden farklı olması nedeniyle özellikle teorik yükün ağır olduğu alanlarda sadece kitapları veya yazılı materyalleri kullanarak öğrenmek de oldukça zor ve sıkıcı hâle gelmektedir. Bu nedenle, teknolojik gelişmelerin öğrenmeyi geliştirmek için sosyokültürel değişimlerde yenilik olanakları açarak büyük önem kazandığı görülmektedir. İnternet sayesinde artık dünyanın her yerinden erişilebilen çevrimiçi kurslar, oyunlar, sanal simülasyonlar ve video eğitimleri gibi yeni yollarla öğrenmek mümkündür.

19 ve 20. yüzyılların büyük bir bölümünde popüler olan endüstriyel eğitim modeli, öğrenenleri belirli bir iş veya işlev için gerekli bilgi ve becerilerle

5. *Öğrenme çıktılarını değerlendirme*: Mikroöğrenme, içeriği iletmenin etkili bir yolu olabilir ancak öğrenenlerin ihtiyaç duydukları bilgi ve becerileri gerçekten edinip edinmediklerini değerlendirmek önemlidir. Öğrenenlere geri bildirim sağlayan ve eğitmenlerin zaman içindeki ilerlemeyi izlemesine yardımcı olan değerlendirmeler veya sınavlar oluşturulmalıdır.
6. *Mikroöğrenmeyi daha büyük kurslara veya programlara entegre etme*: Mikroöğrenme, hizmet öncesi öğretmen eğitimi için değerli bir araç olabilir ancak tek öğretim modu olmamalıdır. Öğrenenlere çeşitli öğrenme deneyimleri ve öğrendiklerini uygulama ve geliştirme fırsatları sağlamak için mikroöğrenme modüllerini daha büyük kurslara veya programlara entegre etmek yararlıdır.

Bu en iyi uygulama önerilerini izleyerek hizmet öncesi öğretmen eğitimi programları, mikroöğrenmeyi etkili bir şekilde müfredatlarına dâhil edebilir ve öğrenenlere eğitim ortamlarında başarılı olmak için ihtiyaç duydukları bilgi ve becerileri sağlayabilir. Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde mikroöğrenmenin kullanımı artmaya devam ettikçe, mikroöğrenmenin çıktıları üzerindeki etkisini anlamak için daha fazla araştırma yapılmasına gereksinimin de artacağı düşünülmektedir.

► Kaynakça

Acuña, M. (2018). Microlearning: Methodology for creating digital content capsules. *Evirtualplus*. https://www.evirtualplus.com/microlearning adresinden erişilmiştir.

Allela, M. (2021). Introduction to microlearning. *Commonwealth of Learning (COL).* http://oasis.col.org/handle/11599/3877 adresinden erişilmiştir.

Allela, M. A., Ogange, B. O., Junaid, M. I., & Charles, P. B. (2020). Effectiveness of multimodal microlearning for in-service eacher training. *Journal of Learning for Development*, *7*(3), 384–398. DOI:10.56059/jl4d.tv7i3.387

Alliger, G. M., & Janak, E. A. (1989). Kirkpatrick's levels of training criteria: Thirty years later. *Personnel Psychology, 42*(2), 331–342. DOI: 10.1111/j.1744-6570.1989.tb00661.x

Alqurashi, E. (2017). Microlearning: A pedagogical approach for technology integration [special issue]. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 942–947.

Aslan, S., & Reigeluth, C. M. (2013). Educational technologists: Leading change for a new paradigm of education. *Tech Trends*, *57*(5), 18–24.

Baumgartner, P. (2013). Educational dimensions of microlearning-Towards a taxonomy for microlearning. https://www.semanticscholar.org/paper/Abstract-(2013-in-Druck)%3A-Educational-Dimensions-of-Baumgartner/836b52598a2f1aca8a068c1a392a53e0b4ea55f5 adresinden erişilmiştir.

Bersin, J. (2017). The disruption of digital learning: Ten things we have learned. https://joshbersin.com/2017/03/the-disruption-of-digital-learning-ten-things-we-have-learned/ adresinden erişilmiştir.

Beste, T. (2021). Knowledge transfer in a project-based organization through microlearning on cost-efficiency. *The Journal of Applied Behavioral Science*, *59*(2), 288-313. DOI: 10.1177/00218863211033096

Bruck, P. A., Motiwalla, L., & Foerster, F. (2012). Mobile learning with Micro-content: A framework and evaluation. *Bled eConference*, *25*, 527–543. https://aisel.aisnet.org/bled2012/2

Clark, H., Jassal, P. K., Van Noy, M., & Paek, P. L. (2018). A new work-and-learn framework. In D. Ifenthaler (Ed.), *Digital workplace learning* (pp. 23–41). New York: Springer. DOI:10.1007/978-3-319-46215-8_3

Conopoima Moreno, Y., & Ferreira Lorenzo, G. L. (2021). Educational pills as a learning resource in virtual environments. *Revista Electrónica Formación y Calidad Educativa (REFCalE), 9*, 17-30.

Dahiya, S. & Bernard, A. (2021). Microlearning: the future of CPD/CME. *Journal of European CME*, *10*(1), 1-2. DOI: 10.1080/21614083.2021.2014048

Dahlmanns, S., Kuehn, A., Kuxdorf-Dixon, I., Gebel, T., Ulbrich, C., Langner, H., & Ritter, M. (2020). Create. Distribute. Evaluate: Prototyping holistic lightweight digital components to support microlearning. *European Conference on e-Learning* (pp. 139-XVI). Academic Conferences International Limited.

De Gagne, J. C., Park, H. K., Hall, K., Woodward, A., Yamane, S., & Kim, S. S. (2019). Microlearning in health professions education: Scoping review. *JMIR Medical Education*, *5*(2), 1-10. e13997. DOI: 10.2196/13997

Digital. (2021). *Global overview report.* https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report adresinden erişilmiştir.

Dolasinski, M. J., & Reynolds, J. (2020). Microlearning: a new learning model. *Journal of Hospitality & Tourism Research, 44*(3), 551–561. DOI: 10.1177/1096348020901579

Giurgiu, L. (2017). Microlearning an evolving e-learning trend. *Buletin Scientific, 22*(1), 18–23. DOI: 10.1515/bsaft-2017-0003

Göschlberger, B., & Bruck, P. A. (2017). Gamification in mobile and workplace integrated microlearning. In M. Indrawan-Santiago, M. Steinbauer, I. Luiz Salvadori, I. Khalil, & G. Anderst-Kotsis (Eds.), *iiWAS '17: Proceedings of the 19th International Conference on Information Integration and Web-based Applications & Services* (pp. 545–552). 10.1145/3151759.3151795.

Greany, K. (2018). Profile of a modern learner [infographic]. https://www.elucidat.com/blog/modern-learner-profile-infographic/?utm_campaign=elearningindustry.com&utm_source=%2Fmicrolearning-examples-effective-elearning-learning-modern&utm_medium=link adresinden erişilmiştir.

Grevtseva, Y., Willems, J., & Adachi, C. (2017). Social media as a tool for microlearning in the context of higher education. *Proceedings of 4th European Conference on Social Media*, 131–139.

Gün Şahin, Z., & Kırmızıgül, H. G. (2023). Experiences of a mathematics teacher implementing micro learning during emergency distance teaching. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 31*(2), 218-229. DOI: 10.24106/kefdergi.1271489.

Horst, R., & Dörner, R. (2019). Mining virtual reality nuggets: A pattern-based approach for creating virtual reality content based on microlearning methodology. *2019 IEEE International Conference on Engineering, Technology and Education* (TALE), 1–8. DOI: 10.1109/TALE48000.2019.9225867.

Hug, T. (2006). Microlearning: A new pedagogical challenge (Introductory Note). In T. Hug, M. Lindner, & P. A. Bruck, (Eds*.), Microlearning: Emerging Concepts, Practices and Technologies After E-Learning: Proceedings of Microlearning Conference 2005: Learning & Working in New Media* (pp. 8-11). Innsbruck, áustria: Innsbruck University Press.

Hurhish, A., & Sterlikova, M. (2022). Sustaining connections: in-class learning and game-based learning in ELT. *Grail of Science, 12*(13), 476-480. DOI: 10.36074/grail-of-science.29.04.2022.083

Ibrahim, N., Halim, S. A., & Ibrahim, N. (2012, December). The design of persuasive learning pills for m-learning application to induce enthusiastic learning habits among learners. *ICEED 2012 - 2012 4th International Congress on Engineering Education - Improving Engineering Education: Towards Sustainable Development.* DOI: 10.1109/ICEED.2012.6779277.

Inie, N., & Lungu, M. F. (2021). Aiki-turning online procrastination into microlearning. *Proceedings of the 2021 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1–13. DOI: 10.1145/3411764.3445202

Jahnke, I., Lee, Y. M., Pham, M., He, H., & Austin, L. (2020). Unpacking the inherent design principles of mobile microlearning. *Technology, Knowledge and Learning*, *25*(3), 585-619. DOI: 10.1007/s10758-019-09413-w

Javorcik, T., & Polasek, R. (2019). Transformation of e-learning into microlearning: New approach to course design*. AIP Conference Proceedings* (Vol. 2116, No. 1, p. 060016). AIP Publishing LLC. DOI: 10.1063/1.5114051.

Javorcik, T., Kostolanyova, K., & Havlaskova, T. (2023). Microlearning in the education of future teachers: Monitoring and evaluating students' activity in a microlearning course, *The Electronic Journal of e-Learning, 21*(1), 13-25.

Kao, R. (2019). Tips on constructing inclusive and equitable guided microlearning inquiry questions to clarify topics in general biology. *Preprints*, 2019120236. DOI: 10.20944/preprints201912.0236.v1.

Kabir, F. S., & Kadage, A. T. (2017). ICTs and educational development: The utilization of mobile phones in distance education in Nigeria. *Turkish Online Journal of Distance Education,18*(1), 63–76.

Kaya, Y., Günay, R., & Damgacı, F.K. (2015). Kirkpatrick dört düzey program değerlendirme modeli. INES JOURNAL *Uluslarası Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(5), 29-97. DOI: 10.16991/INESJOURNAL.132.

Khlaif, Z., & Salha, S. (2021). Using TikTok in education: A form of micro-learning or nano-learning? *Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences*, *12*(3), 213-218. DOI: 10.30476/ijvlms.2021.90211.1087.

Kohnke, L., & Foung, D. (2023). Exploring microlearning for teacher Professional development: Voices from Hong Kong: Tafazoli, D., Picard, M. (Eds.) In *Handbook of CALL Teacher Education and Professional Development*. Springer, Singapore. DOI: 10.1007/978-981-99-0514-0_17

Kovachev, D., Cao, Y., Klamma, R., & Jarke, M. (2011, December 8–10). Learn-as-you-go: New ways of cloud-based micro-learning for the mobile web. *International conference on web-based learning*, 51–61. Hong Kong, China.

Leong, K., Sung, A., Au, D., & Blanchard, C. (2020). A review of the trend of microlearning. *Journal of Work-Applied Management, 13*(1), 88-102*.* DOI: 10.1108/JWAM-10-2020-0044

Lin, J., Sun, G., Shen, J., Pritchard, D., Cui, T., Xu, D., ... & Chen, S. (2020). Deep-cross-attention recommendation model for knowledge sharing micro learning service. *International Conference on Artificial Intelligence in Education*, 168–173. Springer. DOI: 10.1007/978-3-030-52240-7_31

Maddox, T. (2018, November). *Chief learning officer. Microlearning and the brain*. https://www.chieflearningofficer.com/article-author/todd-maddox/

Mason, L. (2018). Multiplicity in the digital era: Processing and learning from multiple sources and modalities of instructional presentations. *Learning and Instruction*, *57*, 76-81. DOI: 10.1016/j.learninstruc.2018.03.004

McNeill, L., & Fitch, D (2022). Microlearning through the lens of Gagne's nine events of instruction: A qualitative study. *Tech Trends*, *67*, 521-533. DOI: 10.1007/s11528-022-00805-x

Mohammed, G. S., Wakil, K., & Nawroly, S. S. (2018). The efectiveness of microlearning to improve students' learning ability. *International Journal of Educational Research Review*, *3*(3), 32–38. DOI: 10.24331/ijere.415824

Nikou, S. A., & Economides, A. A. (2018). Mobile-based micro-Learning and Assessment: Impact on learning performance and motivation of high school students. *Journal of Computer Assisted Learning, 34*(3), 269–278.

Omer, A. H. (2017). What is microlearning and what are the most important microlearning features? eLearning Industry. https://elearningindustry.com/mostimportant-microlearning-features adresinden erişilmiştir.

Qian, Q., Yan, Y., Xue, F., Lin, J., Zhang, F., & Zhao, J. (2021). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) learning online: A fipped classroom based on micro-learning combined with case-based learning in undergraduate medical students. *Advances in Medical Education and Practice*, *12*, 835. DOI: 10.2147/AMEP.S294980

Sankaranarayanan, R., Leung, J., Abramenka-Lachheb, V., Seo, G. & Lachheb, A. (2023). Microlearning in diverse contexts: A bibliometric analysis. *TechTrends, 67*, 260–276. DOI: 10.1007/s11528-022-00794-x

Seyhan, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının covid-19 salgını sürecinde uzaktan eğitim deneyimleri ve görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, *7*(3), 65-93 . DOI: 10.51948/auad.910385

Shail, M. S. (2019). Using micro-learning on mobile applications to increase knowledge retention and work performance: A review of literature. *Cureus*, *11*(8), 1-9. e5307.

Simanjuntak, F. P., & Haris, D. (2023). Development of digital-based learning modules using the microlearning method to improve mathematical literacys for 7th graders at SMP Swasta Bina Bersaudara Medan. *Asian Journal of Applied Education (AJAE), 2*(1), 27–48. DOI: 10.55927/ajae.v2i1.2788

Singh, R. P. (2014). 17 Awesome resources on micro-learning. ELearning Industry. https://elearningindustry.com/awesome-resources-on-micro-learning adresinden erişilmiştir.

Skalka, J., Drlík, M., Obonya, J., & Cápay, M. (2020). Architecture proposal for micro-learning application for learning and teaching programming courses. *2020 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON)*, 980–987. DOI: 10.1109/EDUCON45650.2020.9125407

Wang, T., Towey, D., Ng, R. Y. kwan, & Gill, A. S. (2021). Towards post-pandemic transformative teaching and learning: case studies of microlearning implementations in two post-secondary educational institutions. *SN Computer Science, 2*(4), 1-7. DOI: 10.1007/s42979-021-00663-z.

Yıldırım Sozmen, E. (2022). Perspective on pros and cons of microlearning in health education. *Essays Biochem*istry, *66*(1), 39–44. DOI: 10.1042/EBC20210047

Yıldırım Sözmen, E., Karaca, O. & Batı, A.H. (2021): The effectiveness of interactive training and microlearning approaches on motivation and independent learning of medical students during the COVID-19 pandemic, *Innovations in Education and Teaching International*. DOI: 10.1080/14703297.2021.1966488

Zamata-Aguirre, H. R., Choquehuanca-Quispe, W., Machaca-Huamanhorcco, E., Salas Begazo, A. N., & Bernedo Málaga, V.W. (2023). Towards the development of learning through microlearning. *Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar*, 7(1), 3939-3954. DOI: 10.37811/cl_rcm.v7i1.4711

Zhang, J., & West, R. E. (2020). Designing microlearning instruction for Professional development through a competency based approach. *Tech Trends*. DOI: 10.1007/s11528-019-00449-4

Zhao, F. (2021). Research on the application of computer in the construction of higher mathematics network teaching mode platform. *Journal of Physics: Conference Series*,1744(3), p. 032068. IOP Publishing. DOI: 10.1088/1742-6596/1744/3/032068

BÖLÜM 22

EĞİTİMDE METAVERSE: Uygulama Örnekleri

Kıvanç Topraklıkoğlu - Gülcan Öztürk

► Giriş

COVID-19 salgını nedeniyle eğitim ve öğretim faaliyetleri fiziksel ortamda yüz yüze gerçekleştirilmek yerine dijital platformlar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Afacan & Nazmi, 2020). Bu süreçte eğitim ve öğretim faaliyetleri, çeşitli uzaktan eğitim ortamları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Uzaktan eğitim ve öğretim faaliyetleri, yüz yüze öğretimin yerini tutmamıştır (Başaran vd., 2020; Costado Dios ve Piñero Charlo, 2021; Pokhrel ve Chhetri, 2021). Yüz yüze öğretimdeki sosyal öğrenmenin ve etkileşimin uzaktan eğitim ortamlarında sağlanamaması nedeniyle, öğretim ortamları arasındaki yarışı yüz yüze öğretim ortamları kazanmıştır (Sjølie vd., 2022). Bu noktada Metaverse, ev ya da iş olmayan bir üçüncü ortam yaratmıştır ve eğitim araştırmacılarını bilinen eğitim sisteminden farklı bir ekosistemin getirilerinin neler olabileceğinin araştırılmasına teşvik etmeye başlamıştır (Hopkins, 2022). Metaverse, üç boyutlu (three dimensional [3D]), küresel, birbirine bağlı, sürükleyici ve gerçek zamanlı çevrimiçi öğrenme deneyimi sunma potansiyeli taşımaktadır (Nalbant ve Uyanık, 2021). Bu bölümde Metaverse kavramının tanımı yapıldıktan sonra eğitim ve öğretim faaliyetlerinde kullanılabilecek Metaverse uygulama örneklerinin tanıtımı yapılmıştır.

► Metaverse

Metaverse kavramı, ilk olarak, 1981 yılında Amerikalı matematikçi Vernor Vinge'nin *True Names* adlı romanında ortaya çıkmıştır (Sun vd., 2022). Roman-

ları, (5) 3D çizim ve tasarım uygulamaları, (6) mühendislik ve mimari öğrenme uygulamaları başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Uygulama örnekleri tanıtılırken uygulamanın ne olduğu, uygulamanın özellikleri, uygulamalardan yararlanılabilecek alanların neler olduğu ve uygulamaların derslerde kullanımının nasıl olabileceği konularına değinilmiştir. Öğretimlerinde metaverse uygulamalarını kullanmayı düşünen araştırmacılar ve öğretmenler için bu bölümün yol gösterici olacağı söylenebilir.

Meta Quest 2 sanal gerçeklik gözlüğüne sahip olan ya da olmayı düşünen öğretmenler veya öğrenciler, cihaz için kendi uygulamalarını tasarlamak da isteyebilirler. Bunun için Unity gibi bir oyun motoru ve sanal gerçeklik uygulaması oluşturmak için geliştirilmiş XR Interaction Toolkit gibi eklentiler kullanılabilir. Bu sayede öğretilmek ya da öğrenilmek istenen konuya yönelik daha kullanışlı ve özelleştirilmiş uygulamalar tasarlanabilir, öğretim amaçlı kullanılabilecek daha fazla sanal gerçeklik uygulaması geliştirilebilir.

► Kaynakça

Afacan, E., & Nazmi, A. (2020). A sociological overview of outstanding diseases through the coronavirus example (COVID-19). *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE), 7*(5), 1-14. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1128143

Akour, I. A., Al-Maroof, R. S., Alfaisal, R., & Salloum, S. A. (2022). A conceptual framework for determining Metaverse adoption in higher institutions of gulf area: An empirical study using hybrid SEM-ANN approach. *Computers and Education: Artificial Intelligence, 3,* 100052. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100052

Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E., & Şahin, E. (2020). A study on effectiveness of distance education, as a return of coronavirus (COVID-19) pandemic process. *Academia Journal of Educational Research, 5*(2), 368-397. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1152012

Bogusevschi, D., Muntean, C., & Muntean, G. M. (2020). Teaching and learning physics using 3D virtual learning environment: A case study of combined virtual reality and virtual laboratory in secondary school. *Journal of Computers in Mathematics and Science Teaching, 39*(1), 5-18. http://www.newtonproject.eu/wp-content/uploads/2019/07/SITE2019_DBogusevschi_CameraReady.pdf

Costado Dios, M.T., & Piñero Charlo, J.C. (2021). Face-to-face vs. e-learning models in the COVID-19 era: Survey research in a Spanish university. *Education Sciences, 11*(6), 293. https://doi.org/10.3390/educsci11060293

Erkli, Y. T. (2022). Social Media Influencers: The Perspective of elaboration likelihood model. *Journal of Academic Tourism Studies, 3*(1), 1-12. http://dx.doi.org/10.29228/jatos.57482%09

Han, S. L., & Lim, C. I. (2020). Research trends on augmented reality education in Korea from 2008 to 2019. *Journal of Educational Technology, 36*(3), 505-528. https://doi.org/10.17232/KSET.36.3.505

Hopkins, E. (2022). Virtual commerce in a decentralized blockchain-based metaverse: Immersive technologies, computer vision algorithms, and retail business analytics. *Linguistic and Philosophical Investigations, 21*, 203-218. https://doi.org/10.22381/lpi21202213

Hughes, I. (2022). The metaverse: Is it the future? *Itnow, 64*(1), 22-23. https://doi.org/10.1093/itnow/bwac011

Hwang, G. J., & Chien, S. Y. (2022). Definition, roles, and potential research issues of the metaverse in education: An artificial intelligence perspective. *Computers and Education: Artificial Intelligence, 3,* 100082. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100082

Kim, J. (2021). Advertising in the metaverse: Research agenda. *Journal of Interactive Advertising, 21*(3), 141-144. https://doi.org/10.1080/15252019.2021.2001273

Lamb, H. (2022). Second Life lessons. *Engineering & Technology, 17*(4), 1-9. https://doi.org/10.1049/et.2022.0407

Lee, S. (2021). *Log in Metaverse: Revolution of human space time revolution*. Spri.kr. https://spri.kr/posts/view/23165?code=issue_reports

Molina-Carmona, R., Pertegal-Felices, M. L., Jimeno-Morenilla, A., & Mora-Mora, H. (2018). Virtual reality learning activities for multimedia students to enhance spatial ability. *Sustainability, 10*(4), https://doi.org/10.3390/su10041074

Nalbant, K. G., & Uyanık, Ş. (2021). Computer vision in the metaverse. *Journal of Metaverse, 1*(1), 9-12. https://dergipark.org.tr/en/pub/jmv/issue/67581/1051377

Park, H. R., & Sohm, E. N. (2020). Korean research trends on the educational effects of media based on virtual reality and augmented reality technology. *Journal of Learner-Centered Curriculum and instruction, 20*(5), 725-741. https://10.18178/ijiet.2020.10.9.1439

Pokhrel, S., & Chhetri, R. (2021). A literature review on impact of covid-19 pandemic on teaching and learning. *Higher Education for the Future, 8*(1), 133-141. https://doi.org/10.1177/23476311209834

Rojas-Sánchez, M. A., Palos-Sánchez, P.R., & Folgado-Fernández, J.A. (2022). Systematic literature review and bibliometric analysis on virtual reality and education. *Education and Information Technologies, 2022*, 1-38. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11167-5

Rospigliosi, P. A. (2022). Metaverse or simulacra? Roblox, Minecraft, meta and the turn to virtual reality for education, socialisation and work. *Interactive Learning Environments, 30*(1), 1-3. https://doi.org/10.1080/10494820.2022.2022899

Shalf, J. (2020). The future of computing beyond Moore's Law. *Philosophical Transactions of the Royal Society A, 378*(2166). https://doi.org/10.1098/rsta.2019.0061

Sjølie, E., Espenes, T. C., & Buø, R. (2022). Social interaction and agency in self-organizing student teams during their transition from face-to-face to online learning. *Computers & Education, 189*. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104580

Stokel-Walker, C. (2022). Welcome to the metaverse. *New Scientist, 253*(3368), 39-43. https://doi.org/10.1016/S0262-4079(22)00018-5

Suh, W., & Ahn, S. (2022). Utilizing the Metaverse for learner-centered constructivist education in the post-pandemic era: An analysis of elementary school students. *Journal of Intelligence, 10*(1), 17. https://doi.org/10.3390/jintelligence10010017

Sun, M., Xie, L., Liu, Y., Li, K., Jiang, B., Lu, Y., ..., & Yang, D. (2022). The metaverse in current digital medicine. *Clinical eHealth, 5*, 52-57. https://doi.org/10.1016/j.ceh.2022.07.002

Yemenici, A. D. (2022). Entrepreneurship in the world of metaverse: Virtual or real? *Journal of Metaverse, 2*(2), 71-82. https://dergipark.org.tr/en/pub/jmv/issue/71114/1126135

Zyda, M. (2022). Let's rename everything "the metaverse!". *Computer, 55*(3), 124-129. https://10.1109/MC.2021.3130480

Görsel Kaynakçası

Şekil 1: https://www.oculus.com/experiences/quest/2514011888645651/ adresinden alınmıştır.

Şekil 2: https://www.oculus.com/experiences/quest/2514011888645651/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 3: https://www.oculus.com/experiences/quest/3092079454190601/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 4: https://www.oculus.com/experiences/quest/3092079454190601/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 5:https://www.oculus.com/experiences/quest/1760132027421053/?locale=tr_TR adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 6: https://www.oculus.com/experiences/quest/1760132027421053/?locale=tr_TR adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 7: https://www.oculus.com/experiences/quest/3973230756042512/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 8: https://www.oculus.com/experiences/quest/3973230756042512/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 9: https://www.oculus.com/experiences/quest/5520452821357227/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 10: https://www.oculus.com/experiences/quest/5520452821357227/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 11: https://www.oculus.com/experiences/quest/2849273531812512/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 12: https://www.oculus.com/experiences/quest/2849273531812512/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 13: https://www.oculus.com/experiences/quest/2926036530794417/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 14: https://www.oculus.com/experiences/quest/2926036530794417/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 15: https://www.oculus.com/experiences/quest/2038368596280231/?locale=tr_TR adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 16: https://www.oculus.com/experiences/quest/2038368596280231/?locale=tr_TR adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 17: https://www.oculus.com/experiences/quest/3392175350802835/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 18: https://www.oculus.com/experiences/quest/3392175350802835/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 19: https://www.oculus.com/experiences/quest/6218475558223281/ adresinden alınmıştır.

Şekil 20: https://www.oculus.com/experiences/quest/6218475558223281/ adresinden alınmıştır.

Şekil 21: https://www.oculus.com/experiences/quest/8875714305775804/ adresinden alınmıştır.

Şekil 22: https://www.oculus.com/experiences/quest/8875714305775804/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 23: https://www.oculus.com/experiences/quest/1587090851394426/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 24: https://www.oculus.com/experiences/quest/1587090851394426/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 25: https://www.oculus.com/experiences/quest/3899112273551602/ adresinden alınmıştır.

Şekil 26: https://www.oculus.com/experiences/quest/3899112273551602/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 27:https://www.oculus.com/experiences/quest/2322529091093901/ adresinden alınmıştır.

Şekil28: https://www.oculus.com/experiences/quest/2322529091093901/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 29: https://www.oculus.com/experiences/quest/2280319701979278/?locale=tr_TR adresinden alınmıştır.

Şekil 30:https://www.oculus.com/experiences/quest/2280319701979278/?locale=tr_TR adresinden alınmıştır.

Şekil 31:https://www.oculus.com/experiences/quest/7860400317363640/ adresinden alınmıştır.

Şekil 32:https://www.oculus.com/experiences/quest/7860400317363640/ adresindeki videodan ekran görüntüsü alınmıştır.

Şekil 33:https://www.oculus.com/experiences/quest/4178846312215481/ adresinden alınmıştır.

Şekil 34:https://www.oculus.com/experiences/quest/4178846312215481/ adresinden alınmıştır.

BÖLÜM 23

EĞİTİMDE OYUNLAŞTIRMADA DİJİTAL ARAÇLARIN KULLANIMI

Ayşe Gül Çirkinoğlu Şekercioğlu - Eyup Yünkül

▶ Oyun Nedir? Oyunun Tanımı ve Özellikleri

Yaşam, bir oyun mudur yoksa oyun bir yaşam mıdır? Belki de yaşam, başrolünde kendimizin oynadığı bir oyundur. Peki, oyun nedir? Bu kavramı nasıl tanımlarız? Türkçede "oyun", Almancada "spiel" ve Fransızcada ise "jeu" şeklinde tek bir kelime ile seslendirilen oyun kavramının İngilizce sözlüklerde "play" ve "game" biçiminde iki farklı terim olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Eğitim bilimleri sözlüğünde oyun, iki farklı şekilde tanımlanmıştır. Birinci tanıma göre oyun; "Sonraki bir amaç ya da ileriye dönük bir doyurma düşüncesi olmadan yalnızca eğlenmek için yapılan her türlü etkinlik" şeklinde tanımlanmıştır. Birinci tanımın İngilizce karşılığı "play" kelimesidir. İkinci tanım ise "Belli türden öğrenmeler için özel olarak düzenlenmiş bir oyunun yapısı ve kurallarına uyarak, birtakım amaçlara ulaşmak için, öğrencilerin daha önce öğrendiklerini uygulama ve pekiştirmelerine yarayan bir öğrenme ya da öğretme tekniğidir." şeklinde olup İngilizce seslendirmesi "game"dir. Oyun kavramının üçüncü anlamı ise mecaz içermektedir; Berne (1910-1970) bunu, "iki ya da daha çok kişi arasındaki üstü kapalı bir dizi dokundurmalar" şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımda kişilerin amaçları örtük olup biri ötekinin zayıf yanlarını yakalayıp bir tür doyum sağlar ve bunun sonucunda her iki tarafta da iyi ya da kötü duyguların doğması ile sonuçlanır (Öncül, 2000). Bu bölüm boyunca yapılan bütün açıklamalar, oyun kavramının ikinci tanımı olan İngilizcesi "game" olan kavram ile ilgili olacaktır.

Oyunun bilişsel gelişime etkileri ile ilgili ilk çalışmalar, bilişsel yapılandırmacılık kuramının öncüsü Piaget ve sosyal yapılandırmacılık kuramı ile ilgili

matematiksel kavramları anlamalarına yardımcı olurken aynı zamanda öğrencilerin matematikle ilgili öz güvenini artırabilir ya da bir fizik konusunun öğretiminde öğrencilerin dikkatini çekmek üzere konu ile ilgili bir oyundan faydalanılması, ilgi ve motivasyonlarını artırırken bir yandan da öğrencilerin aktif katılımlarının sağlanması sebebiyle öğretimin etkili olmasını sağlayacaktır. Dijitalleşen dünyada öğretim etkinliklerine oyunların eklenmesi kaçınılmaz olmalıdır.

► Kaynakça

Arslan, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin başarı hedef yönelimlerinin çeşitli değişkenler açısından belirlenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *6*(2), 394-411.

Aycan, Ş., Türkoğuz, S., Arı, E., & Kaynar, Ü. (2002). Periyodik cetvelin ve elementlerin tombala oyun tekniği ile öğretimi ve bellekte kalıcılığının saptanması. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, ODTÜ, Ankara.

Bae, J. H., & Lee, H. (2015). Development of Learner-Centric Teaching-Learning Application Model for Ubiquitous Learning. In *Advances in Computer Science and Ubiquitous Computing: CSA & CUTE* (pp. 353-359). Springer Singapore.

Bajdor, P., & Dragolea, L. (2011). The gamification as a tool to improve risk management in the enterprise. *Annales Universitatis Apulensis: Series Oeconomica*, *13*(2), 574-583.

Bandura, A. (2019). The social learning theory of aggression. In *The War System* (pp. 141-156). Routledge.

Barata, G., Gama, S., Jorge, J. A., & Gonçalves, D. J. (2014). *Relating gaming habits with student performance in a gamified learning experience.* In Proceedings of the first ACM SIGCHI annual symposium on Computer-human interaction in play - CHI PLAY '14. https://doi.org/10.1145/2658537.2658692. ACM, (pp. 17–25).

Barlow, N. (2006). Types of ARG. In IGDA Alternate Reality Games SIG (Ed.). *Alternate Reality Games White Paper* (pp.15-20). The International Game Developers Association. Retrieved from http://www.christydena.com/wp-content/uploads/2007/11/igda-alternaterealitygameswhitepaper-2006.pdf

Borges, S.d.S., Reis, H. M., Durelli, V. H., Bittencourt, I. I., Jaques, P. A., & Isotani, S. (2013). *Gamificação aplicada à educação: um mapeamento sistemático*. In Brazilian Symp. on Computers in Education. https://doi.org/10.5753/cbie.sbie.2013.234, (Vol. 24. Sociedade Brasileira de Computação, p. 234).

Campillo-Ferrer, J. M., Miralles-Martínez, P., & Sánchez-Ibáñez, R. (2020). Gamification in higher education: Impact on student motivation and the acquisition of social and civic key competencies. *Sustainability*, *12*(12), 4822.

Chazan, D. J., Pelletier, G. N., & Daniels, L. M. (2022). Achievement goal theory review: An application to school psychology. *Canadian Journal of School Psychology*, *37*(1), 40-56.

Christy, K.R., & Fox, J. (2014). Leaderboards in a virtual classroom: A test of stereotype threat and social comparison explanations for women's math performance. *Computers & Education, 78*, 66–77.

Codish, D., & Ravid, G. (2014). *Personality based gamification-educational gamification for extroverts and introverts.* In CHAIS Conference for the Study of Innovation and Learning Technologies, vol. 1. https://www.openu.ac.il/innovation/chais2014/download/E2-2.pdf, (pp. 36–44).

Çankaya, S., & Karamete, A. (2008). Eğitsel bilgisayar oyunlarının öğrencilerin matematik dersine ve eğitsel bilgisayar oyunlarına yönelik tutumlarına etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(2),115-227.

Deemer, S. A. (2004). Using achievement goal theory to translate psychological principles into practice in the secondary classroom. *American Secondary Education*, *32*(3), 4-15.

Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). *From game design elements to gamefulness: Defining gamification*. In Proceedings of the 15th international academic MindTrek conference: Envisioning future media environments (pp. 9–15). Tampere, Finland: ACM.

Dichev, C., & Dicheva, D. (2017). Gamifying education: what is known, what is believed and what remains uncertain: A critical review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 14*(1), 1-36.

Djaouti, D., Alvarez, J., Jessel, J. P. & Rampnoux, O. (2011). Origins of serious games. In M. Ma, A. Oikonomou, & L. Jain (Eds.), *Serious games and edutainment applications* (pp. 25–43). London, England: Springer.

Dominik, M. (2008). *The alternate reality game: Learning situated in the realities of the 21st century. In Proceedings of EdMedia: World Conference on Educational Media and Technology* (pp. 2358-2363). Vienna, Austria: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Retrieved from https://www.learntechlib.org/p/28694/

Faria, A. J. (1998). Business simulation games: Current usage levels-An update. *Simulation & Gaming, 29*(3), 295–308.

Faria, A. J., & Wellington, W. J. (2004). A survey of simulation game users, former-users, and never-users. *Simulation & Gaming, 35*(2), 178–207.

Fardo, M.L. (2014). *A gamificação como estratégia pedagógica: Estudo de elementos dos games aplicados em processos de ensino e aprendizagem*. Master's thesis, Universidade de Caxias do Sul.

Fartisia, O. N. P., & Laily, N. (2022, January). *Relationship of Motivation to the Level of Confidence in Working on the Final Level Student's Thesis*. In Journal Universitas Muhammadiyah Gresik Engineering, Social Science, and Health International Conference *(UMGESHIC)* (Vol. 1, No. 2, pp. 979-988).

Filgona, J., Sakiyo, J., Gwany, D. M., & Okoronka, A. U. (2020). Motivation in learning. *Asian Journal of Education and Social Studies*, *10*(4), 16-37.

Gagné, M., Parker, S. K., Griffin, M. A., Dunlop, P. D., Knight, C., Klonek, F. E., & Parent-Rocheleau, X. (2022). Understanding and shaping the future of work with self-determination theory. *Nature Reviews Psychology*, *1*(7), 378-392.

Gençer, S., & Karamustafaoğlu, O. (2014). 'Durgun elektrik' konusunun eğitsel oyunlarla öğretiminde öğrenci görüşleri. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED), 4*(2), 72-87.

Geng, G., & Pelton, L. E. (2022, April). Exploring the Impact of Entrepreneurial Orientation and Sense of Belongingness on Consumers' Purchase Intentions from Direct Selling Agents and Warehouse Clubs. In *From Micro to Macro: Dealing with Uncertainties in the Global Marketplace: Proceedings of the 2020 Academy of Marketing Science (AMS) Annual Conference* (pp. 447-460). Cham: Springer International Publishing.

Gilad, B. (2008). *Business war games: How large, small, and new companies can vastly improve their strategies and outmaneuver the competition*. Pompton Plains, NJ: Career Press.

Gilliam, M., Jagoda, P., Fabiyi, C., Lyman, P., Wilson, C., Hill, B., & Bouris, A. (2017). Alternate reality games as an informal learning tool for generating STEM engagement among underrepresented youth: A qualitative evaluation of the source. *Journal of Science Education and Technology, 26*(3), 295-308.

Goldberg, L.R. (1992). The development of markers for the big-five factor structure. *Psychological Assessment, 4*(1), 26-42.

Groh, F. (2012). *Gamification: State of the art definition and utilization*. Institute of Media Informatics Ulm University, Proceedings of the 4th Seminar on Research Trends in Media Informatics, 39-46.

Haaranen, L., Ihantola, P., Hakulinen, L., & Korhonen, A. (2014). *How (not) to introduce badges to online exercises*. In ACM Tech. Symp. on Computer Science Education. https://doi.org/10.1145/2538862.2538921. ACM, (pp. 33–38).

Hagger, M. S., Hankonen, N. E., & Ryan, R. M. (2020). Changing behavior using self-determination theory. *The handbook of behavior change*.

Hakulinen, L., & Auvinen, T. (2014). *The effect of gamification on students with different achievement goal orientations*. In 2014 International Conference on Teaching and Learning in Computing and Engineering (LaTiCE). https://doi.org/10.1109/latice.2014.10. IEEE, (pp. 9–16).

Hanus, M. D., & Fox, J. (2015). Assessing the effects of gamification in the classroom. *Computers & Education, 80*, 152–161.

Hassan, M. A., Habiba, U., Majeed, F., & Shoaib, M. (2021). Adaptive gamification in e-learning based on students' learning styles. *Interactive Learning Environments*, *29*(4), 545-565.

Jackson, J. R. (1959). Learning from experience in business decision games. *California Management Review, 1*(2), 92–107.

Jia, Y., Xu, B., Karanam, Y., & Voida, S. (2016). *Personality-targeted gamification: a survey study on personality traits and motivational affordances*. In Proceedings of the 2016 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems - CHI '16. https://doi.org/10.1145/2858036.2858515. ACM.

Karamustafaoğlu, O., & Kaya, M. (2013). Eğitsel oyunlarla 'Yansıma ve Aynalar' konusunun öğretimi: Yansımalı koşu örneği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi, 3*(2), 41-49.

Kim, S., Song, K., Lockee, B., & Burton J. (2018). *Gamification in Learning and Education, in "Advances in Game-Based Learning"*. Springer International Publishing. DOI 10.1007/978-3-319-47283-6_4

Kiryakova, G., Angelova, N., & Yordanova, L. (2014, October). Gamification in education. In *Proceedings of 9th international Balkan education and science conference* (Vol. 1, pp. 679-684).

Knutas, A., Ikonen, J., Nikula, U., & Porras, J. (2014). *Increasing collaborative communications in a programming course with gamification: A case study*. In Proceedings of the 15th International Conference on Computer Systems and Technologies.

Köroğlu, H., & Yeşildere, S. (2002). İlköğretim II. kademede matematik konularının öğretiminde oyunlar ve senaryolar. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, ODTÜ, Ankara.

Krause, M., Mogalle, M., Pohl, H., & Williams, J.J. (2015). *A playful game changer: Fostering student retention in online education with social gamification*. In ACM Conference on Learning@Scale. https://dl.acm.org/citation.cfm?id=2724665. ACM, (pp. 95–102).

López-Fernández, D., Ezquerro, J. M., Rodríguez, J., Porter, J., & Lapuerta, V. (2019). Motivational impact of active learning methods in aerospace engineering students. *Acta Astronautica*, *165*, 344-354.

Liu, J., Zhang, X., Meng, F., & Lai, K. H. (2020). Deploying gamification to engage physicians in an online health community: An operational paradox. *International Journal of Production Economics, 228*, 1-10.

Manik, S., Sembiring, M., Padang, I., & Manurung, L. (2022). Theory of Bandura's Social Learning in the Process of Teaching at SMA Methodist Berastagi Kabupaten Karo. *Jurnal Visi Pengabdian Kepada Masyarakat*, *3*(2), 85-96.

McGonigal, J. (2011). *Reality is broken: Why games make us better and how they can change the world*. New York, NY: Penguin.

Mekler, E. D., Brühlmann, F., Tuch, A. N., & Opwis, K. (2017). Towards understanding the effects of individual gamific. elements on intrinsic motivation and performance. *Computer in Human Behavior, 71*, 525–534.

Mohkamkar, F., Salimi, L., & Fallah, V. (2021). Development of an Environmental Curriculum Model Based on Self-Management in High School: A Qualitative Study. *Iranian Journal of Educational Sociology*, *4*(3), 194-203.

Navy, S. L. (2020). Theory of human motivation-Abraham Maslow. *Science Education in Theory and Practice: An Introductory Guide to Learning Theory*, 17-28.

Nicolopoulou, A. (2004). Oyun, bilişsel gelişim ve toplumsal dünya: Piaget, Vygotsky ve sonrası (Çev. Bağlı, M.T.). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37*(2), 137-169.

Núñez, J. L., & León, J. (2020). "Autonomy support in the classroom: A review from self-determination theory": Correction to Nuñez & León, 2015. *European Psychologist, 25*(1), 73. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000399

O'Donovan, S., Gain, J., & Marais, P. (2013). *A case study in the gamification of a university-level games development course.* In Proceedings of the South African Institute for Computer Scientists and Information Technologists Conference on - SAICSIT '13. https://doi.org/10.1145/2513456.2513469. ACM, (pp. 242–251).

Olbrish, K. (2011). *The ABC's of ARGs: Alternate reality games for learning*. eLearn Magazine. Retrieved from https://elearnmag.acm.org/archive.cfm?aid=2019544

Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. (Birinci baskı) Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Park, S. H. S. (2022). Gamification and game based learning in online education. *Technology and the Curriculum: Summer 2022*.

Pedro, L.Z. (2016). *Uso de gamificação em ambientes virtuais de aprendizagem para reduzir o problema da externalização de comportamentos indesejáveis*. PhD thesis, Universidade de São Paulo.

Reeves, B., & Read, J. L. (2009). *Total engagement: How games and virtual worlds are changing the way people work and businesses compete*. Boston, MA: Harvard Business Press.

Roopa, D., Prabha, R., & Senthil, G. A. (2021). Revolutionizing education system with interactive augmented reality for quality education. *Materials Today: Proceedings*, *46*, 3860-3863.

Rumjaun, A., & Narod, F. (2020). Social Learning Theory-Albert Bandura. *Science education in theory and practice: An introductory guide to learning theory*, 85-99.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary educational psychology*, *61*, 1-11.

Senemoğlu, N. (2004), *Gelişim öğrenme ve öğretim*. (10. Baskı) Ankara: Gazi Kitapevi.

Shernoff, D. J., Csikszentmihalyi, M., Shneider, B., & Shernoff, E. S. (2003). Student engagement in high school classrooms from the perspective of flow theory. *School psychology quarterly*, *18*(2), 158-176.

Siklander, P., & Harmoinen, S. (2022). Ice age is approaching: Triggering university students' interest and engagement in gamified outdoor playful learning activities. In *Science and drama: Contemporary and creative approaches to teaching and learning* (pp. 125-143). Cham: Springer International Publishing.

Skinner, E. A., Kindermann, T. A., Vollet, J. W., & Rickert, N. P. (2022). Complex Social Ecologies and the Development of Academic Motivation. *Educational Psychology Review*, *34*, 2129–2165.

Smith, C. M., & Sweet, J. (2021). Analyzing the relationship between maslow's hierarchy of needs and consumer spending patterns. *Journal of Financial Service Professionals*, *75*(4), 68-79.

Stubbé, H. E., & Theunissen, N. C. (2008, June). Self-directed adult learning in a ubiquitous learning environment: A meta-review. In *Proceedings of the First Workshop on Technology Support for Self-Organized Learners* (pp. 5-28).

Tarhan, G., & Öztürk, G. (2022). Flipped learning and gamification in informationtechnologies and software course. *International Journal of Contemporary Educational Research, 9*(1), 62-77.

Tvarozek, J., & Brza, T. (2014). *Engaging students in online courses through interactive badges*. International Conference on e-Learning, September, Spain. https://pdfs.semanticscholar.org/fe68/5176c8d4bf7f6507f3870815f56a65097c89.pdf, (pp. 89–95).

Ulrich, F., & Helms, N. H. (2017). Creating evaluation profiles for games designed to be fun: An interpretive framework for serious game mechanics. *Simulation & Gaming, 48*(5), 695-714. doi:10.1177/1046878117709841

Van Grove, J. (2011). *Gamification: How competition is reinventing business, marketing & everyday life*. 25.06.2023 tarihinde http://mashable.com/2011/07/28/gamification/#jwRDwxY4Okqq adresinden erişilmiştir.

Varisano, I. A. (2021). *Grit, Success, and Retention Among Boxers in the National Collegiate Boxing Association* Doctoral dissertation, Grand Canyon University.

Vygotsky, L. S. (1967) Play and its role in the mental development of the child. *Soviet Psychology, 5*(3), 6-18.

Wang, M., Wang, M., Cui, Y., & Zhang, H. (2021). Art teachers' attitudes toward online learning: an empirical study using self determination theory. Frontiers in psychology, 12, 1-11.

Werbach, K., & Hunter, D. (2012). *For the win: How game thinking can revolutionize your business*. Philadelphia, PA: Wharton Digital Press.

Yahya, S., Ahmad, E., & Abd Jalil, K. (2010). The definition and characteristics of ubiquitous learning: A discussion. *International Journal of Education and Development using ICT*, *6*(1), 117-127.

Zyda, M. (2005). From visual simulation to virtual reality to games. *Computer, 38*(9), 25–32. doi:10.1109/MC.2005.297

Zichermann, G., & Linder, J. (2013). T*he gamification revolution: How leaders leverage game mechanics to crush the competition*. New York, NY: McGraw Hill.

BÖLÜM 24

EĞİTİMDE ETKİLEŞİMİ SAĞLAMAK: BUZ KIRICILAR

Ayşe Bağrıacık Yılmaz

► Giriş

COVID-19 pandemisinin başlattığı dönüşüm, eğitim ortamlarının yeniden şekillendirilmesini zorunlu kılmış ve tüm kademelerde uzaktan öğrenmeyi daha yaygın hâle getirmiştir. Uzaktan eğitim, geçmişi yüz yıllar öncesine dayanan (Holmberg, 2008), dünya genelinde özellikle lisans ve lisansüstü düzeylerinde son yıllarda gittikçe yaygın olarak kullanılmaya başlanan bir eğitim şeklidir. Ancak gerek ülkemizde gerekse dünya çapında her kademeden birçok öğretim elemanı ve öğrencinin uzaktan eğitim ile tanışması pandemi yoluyla gerçekleşmiştir. Pandemi ile başlayan uzaktan eğitim dalgasının durulduğu esnada ülkemiz büyük bir deprem ile sarsılmış ve uzaktan eğitim yeniden eğitim sektörü için bir çare olarak görülmüştür. Böylece ülkemizde eğitimcilerin ve eğitim kurumlarının uzaktan eğitim ile her an baş başa kalabileceği bir kez daha anlaşılmıştır.

Pandemi dönemindeki uzaktan eğitim süreçlerinin ilk aşamalarında kurumlar özellikle teknik altyapı sorunları ile karşılaşmış ve bu sorunları çözmeye öncelik vermiştir. Sorunlarla başa çıkabilmek için paydaşlar, var olan pedagojik ve teknik becerilerini kullanmıştır (YÖK, 2021). Ancak zamanla salgının seyri hafiflemiş, teknik sorunlara ilk tepkiler verilmiş ve artık uzaktan eğitim pedagojisine ağırlık vermek bir gereklilik hâline gelmiştir (Assunção-Flores ve Gago, 2020; YÖK, 2021). Bir başka deyişle artık kurumlar sadece sunucuların, yazılımların, sanal sınıf alt yapısının vb. yeterli olmasının nitelikli bir uzaktan eğitim için yeterli olmayacağını idrak etme aşamasına gelmiştir. Bu noktada kurumla-

Hayal et!*
Amaç: Monoton dersi canlandırma, etkileşim, yaratıcılık *Yöntem:* Yüz yüze veya çevrimiçi *Süre:* 10-15 dk. **Yönerge** Öğrencilere, "Bugün, bir renk olsaydı sizce ne olurdu?", "Siz bir şarkı olsaydınız hangi şarkı olurdunuz?", "Sizce mutluluğun tadı nasıldır?" gibi sorular yöneltilir. Öğrenciler birbirlerinin fikrine saygı çerçevesinde yorum yapabilir. Örneğin "Bugün benim için siyah çünkü işler hep ters gidiyor." şeklinde açıklayan öğrenciye diğer öğrenciler veya öğretim elemanı, "Gün çok uzun, umarım gün sonunda rengin değişir." gibi yorumlarla destek olabilir. Öğretim elemanı, "Başka siyah hisseden var mı?" veya "Hiç siyah hissedip aydınlıkla sonuçlandığı oldu mu?" gibi sorularla öğrencileri yönlendirebilir. *Chlup ve Collin'sin (2010) buz kırıcı etkinliklerinden uyarlanmıştır.

Ne görüyorsun?
Amaç: Monoton dersi canlandırma, etkileşim, yaratıcılık *Yöntem:* Çevrimiçi *Süre:* 10 dk. **Yönerge** Öğrencilerden derse katıldıkları ortamda karşılarında ne/neler gördüklerini, öğrenim yönetim sisteminin sohbet kısmına yazmaları istenir. Bazı öğrenciler yemek yapan bir anne, bazıları kafede bir garson, bazıları ise odasına astığı afişi görüyor olabilir. Dileyen öğrenciler, gördükleri şeyin kendilerinde hangi duyguyu uyandırdığı konusunda (dikkatimi dağıtıyor, beni motive ediyor vb.) yorumda bulunabilirler. Öğrencilerden biri örneğin dikkatinin dağıldığını söylediğinde, "Başka kimlerin karşısındaki öge dikkatini dağıtıyor?" şeklinde sorular yöneltilebilir. Böylece her ne kadar buz kırıcıların amacı bu olmasa da çalışma ortamı uygun olmayan öğrenciler de belirlenebilir.

► Kaynakça

Assunção Flores, M., & Gago, M. (2020). Teacher education in times of COVID-19 pandemic in Portugal: National, institutional and pedagogical responses. *Journal of Education for Teaching*, 46(4), 507-516.

Avcı, F., & Akdeniz, E. C. (2021). Koronavirüs (Covid-19) salgını ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar konusunda öğretmenlerin değerlendirmeleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 3*(4), 117-154. https://dergipark.org.tr/en/pub/usbed/issue/61198/838968

Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., ... & Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education, 15*(1), 1-126. http://www.asianjde.com/ojs/index.php/AsianJDE/article/view/462

Bulut, S., & Susar Kırmızı, F. (2021). Opinions of classroom teachers on Turkish lesson in distance education during the covid-19 pandemic. *Journal of Open Education Practice and Research*, 7(4), 1-30. https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/65554/960960

Chlup, D. T., & Collins, T. E. (2010). Breaking the Ice: Using Ice-breakers and Re-energizers with Adult Learners. *Adult Learning, 21*(3–4), 34–39. https://doi.org/10.1177/104515951002100305

Chou, C. C. (2004). A model of learner-centered computer-mediated interaction for collaborative distance learning. *International Journal on E-learning, 3*(1), 11-18. https://www.learntechlib.org/primary/p/12780/

Conrad, R. M., & Donaldson, J. A. (2004). *Engaging the online learner: Activities and resources for creative instruction*. John Wiley & Sons.

Çakır, R., & Akıncan, E. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde görev alan öğretim elemanlarının performanslarını arttırmaya yönelik görüş ve öneriler. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi,* 7(2), 134-165. https://doi.org/10.32570/ijofe.1012742

Çardak, U., & Güler, Ç. (2022). Uzaktan eğitim ve uzaktan öğretmen yetiştirme bağlamında akademisyen uygulama, görüş ve önerileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(Özel Sayı), 323-353. https://doi.org/10.33711/yyuefd.1068111

Dixon, J., Crooks, H., & Henry, K. (2006). Breaking the ice: Supporting collaboration and the development of community online. *Canadian Journal of Learning and Technology, 32*(2). https://www.learntechlib.org/p/42943/

Dressel, D. P. (2020). Breaking the ice to build relationships: Using icebreakers to create new relationships, promote emotional safety, and incorporate social and emotional learning: *Journal of Physical Education, Recreation & Dance, 91*(5), 51-54. http://e-science.net/index.php/EJLHSS/article/view/8

Forbess-Greene, S. (1983). *The Encyclopedia of Icebreakers: Structured Activities that Warmup, Motivate, Challenge, Acquaint, and Energize.* USA: Pfeiffer.

Hawkins, A., Barbour, M. K., & Graham, C. R. (2011). Strictly business: Teacher perceptions of interaction in virtual schooling. *International Journal of E-Learning & Distance Education,* 25(2). https://www.learntechlib.org/p/36511/

Holmberg, B. (2008). *The Evolution, Principles and Practices of Distance Education,* (11). Oldenburg: Bibliotheks-und Informations system der Universitat Oldenburg.

Kandemir, B., & Kılıç Çakmak, E. (2020). Çevrimiçi öğrenme ortamlarında öğrenen içerik etkileşimi, çevrimiçi öğrenme. E. Kılıç Çakmak & S. Karataş (Eds*.), Çevrimiçi öğrenme: Farklı bakış açıları* içinde (s. 123-139). Ankara: Pegem.

Karataş, E., Karataş, S., & Kaya, Z. (2012). Uzaktan eğitim. (Ed. Zeki Kaya) *Öğrenme ve öğretme kuramlar, yaklaşımlar, modeller* içinde (s. 351-381). Ankara: Pegem.

Knowles, M. S., Holton, E., & Swanson, R. (2014). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development.* Burlington, MA: Elsevier.

Kruszewska, A., Nazaruk, S., & Szewczyk, K. (2022). Polish teachers of early education in the face of distance learning during the COVID-19 pandemic–the difficulties experienced and suggestions for the future. *Education 3-13, 50*(3), 304-315. https://doi.org/10.1080/03004279.2020.1849346

Mepieza, R. Y. (2023). The power of ice breaker activity: Examining the impact of icebreakers on student participation and engagement in the classroom. *European Journal of Learning on History and Social Sciences, 1(*1), 22-36. http://e-science.net/index.php/EJLHSS/article/view/8

Moore, M. G. (1993). Theory of transactional distance. *Theoretical principles of distance education*, 22.

Moore, M. G., & Kearsley, G. (2005). *Distance education: A systems view of online learning.* Cengage Learning.

Nandi, D., Hamilton, M., & Harland, J. (2012). Evaluating the quality of interaction in asynchronous discussion forums in fully online courses. *Distance education, 33*(1), 5-30. https://doi.org/10.1080/01587919.2012.667957

Özdemir Baki, G. Ö., & Çelik, E. (2021). Ortaokul matematik öğretmenlerinin uzaktan eğitimde matematik öğretim deneyimleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 12*(1), 293-320. https://doi.org/10.51460/baebd.858655

Saba, F., & Shearer, R. L. (1994). Verifying key theoretical concepts in a dynamic model of distance education. *American Journal of Distance Education, 8*(1), 36-59. https://doi.org/10.1080/08923649409526844

Şat, M., İlhan, F., & Yükseltürk, E. (2022). Web tools as e-icebreakers in online education. *Journal of Educational Technology and Online Learning, 5(*3), 721-737. https://doi.org/10.31681/jetol.1084512

Sekreter, S. M., Çetin, E. İ., & Samut, P. K. (2021) Covid 19 pandemisi ile başlayan acil uzaktan eğitim sürecinin öğretim elemanları perspektifinden değerlendirilmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 11*(3), 444-455. https://dergipark.org.tr/en/pub/higheredusci/issue/67698/884839

Sezgin, S. (2021). Acil uzaktan eğitim sürecinin analizi: Öne çıkan kavramlar, sorunlar ve çıkarılan dersler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(1), 273-296. https://doi.org/10.18037/ausbd.902616

Solmaz, E. (2020). Çevrimiçi öğrenme ortamlarında öğrenen öğrenen etkileşimi. E. Kılıç Çakmak & S. Karataş (Eds*.) Çevrimiçi Öğrenme: Farklı Bakış Açıları* içinde (s. 85-115), Ankara: Pegem.

Şeren, N., Tut, E., & Kesten, A. (2020). Korona virüs sürecinde uzaktan eğitim: Temel eğitim bölümü öğretim elemanlarının görüşleri. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 15(6). http://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.46472

Wedemeyer, C. A. (1981). Learning at the back door: Reflections on nontraditional learning in the lifespan. IAP.

Yang, C., & Xu, D. (2023). Predicting student and instructor e-readiness and promoting e-learning success in online EFL class during the COVID-19 pandemic: A case from China. *Plos one, 18*(5), e0284334. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0284334

Yılmaz, E., & Bağrıacık Yılmaz, A. (2023). Conducting social studies course with distance education: Reviewing the literature and experiences of classroom teachers. *Participatory Educational Research*, *10*(2), 236-254. https://doi.org/10.17275/per.23.38.10.2

YÖK, (2021). Küresel salgında eğitim ve öğretim süreçlerine yönelik uygulamalar rehberi. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2021/kuresel-salginda-egitim-ve-ogretim-sureclerine-yonelik-uygulamalar-kilavuzu-2021.pdf

Zulkifli, C. N., & Idris, M. P. (2021). An investigation on university students' perceptions about icebreakers in classrooms. *Voice of Academia (VOA), 17*(1), 10-19. https://ir.uitm.edu.my/id/eprint/46510/1/46510.pdf

Wordwall (2023). Buz kırıcı sorular – çarkıfelek. https://wordwall.net/tr/resource/29032616/rehberlik/buz-k%c4%b1r%c4%b1c%c4%b1-sorular

BÖLÜM 25

YAPAY ZEKÂ VE EĞİTİMDE KULLANIMI

Zeynel Abidin Mısırlı

► Giriş

Yapay zekâ (AI), 21. yüzyılın en önemli ve etkili olgularından biridir. Pazarlama, psikoloji, bilişsel bilim, bilgisayar bilimi, tıp ve mimarlık gibi çeşitli alan ve alanlarda devrim yarattı. Peki yapay zekâ tam olarak nedir? Yapay zekâyı nasıl tanımlayabiliriz? Yapay zekânın hayatımıza girmesi yaşamlarımızı ve toplumumuzu nasıl etkiliyor? Bu bölümde, çeşitli perspektiflerden ve bağlamlardan yapay zekânın farklı tanımlarını inceleyerek bu sorulara yanıtlar bulunmaya çalışılacaktır.

► Yapay Zekâ

Yapay zekâ, insan tarafından yapıldığında zeki olarak adlandırılan davranışların makine tarafından yapılmasıdır. Yapay zekâ hakkında çok sayıda tanım vardır. İnsan aklının nasıl çalıştığını göstermeye çalışan bir teori veya yapay zekânın amacı, insan zekâsını bilgisayar aracılığıyla taklit etmektir gibi tanımlar bulunmaktadır (Pirim, 2006). Bir diğer tanıma göre ise yapay zekâ yaygın olarak "akıllıca hareket eden yazılımlar" olarak tanımlanmaktadır (Paschen, Kietzmann ve Kietzmann, 2019). Bu tanım, yapay zekâ sistemlerinin akıllı davranışlar sergileme ve karar verme yeteneğini vurgulamaktadır. Önceki görüşlerden ayrılarak, yapay zekânın teknolojik bir olgu olduğu anlayışıyla uyumludur. Ancak dikkat çeken bir başka tanım ise uygulamalı matematikçi Richard Bellman tarafından 1978 yılında yapay zekâyı "öğrenme, karar verme ve problem

▶ Kaynakça

Akgun, S. & Greenhow, C. (2021). Artificial intelligence in education: Addressing ethical challenges in k-12 settings. *Ai and Ethics, 2*(3), 431-440. https://doi.org/10.1007/s43681-021-00096-7

Banerjee, M., Chiew, D., ... & Zaman, S. (2021). The impact of artificial intelligence on clinical education: Perceptions of postgraduate trainee doctors in London (UK) and recommendations for trainers. *BMC Med Educ 21*, 429. https://doi.org/10.1186/s12909-021-02870-x

Chan, K. & Zary, N. (2019). Applications and challenges of implementing artificial intelligence in medical education: Integrative review. *Jmir Medical Education, 5*(1), e13930. https://doi.org/10.2196/13930

Chhabra, K., Reche, A., Madhu, P., & Madhu, P. (2021). Artificial intelligence in diagnosis of oral potentially malignant lesions-need of the hour. *Journal of Pharmaceutical Research International,* 83-90. https://doi.org/10.9734/jpri/2021/v33i58a34092

Chounta, I., Bardone, E., Raudsep, A., & Pedaste, M. (2021). Exploring teachers' perceptions of artificial intelligence as a tool to support their practice in estonian k-12 education. International *Journal of Artificial Intelligence in Education, 32*(3), 725-755. https://doi.org/10.1007/s40593-021-00243-5

Domingos, P. (2016). The master algorithm: How the quest for the ultimate learning machine will remake our world. *Choice Reviews Online, 53*(7), 53-3100. https://doi.org/10.5860/choice.194685

Fang, B. (2023). Artificial intelligence for waste management in smart cities: A review. *Environmental Chemistry Letters, 21*(4), 1959-1989. https://doi.org/10.1007/s10311-023-01604-3

Fırat, M. (2023). What ChatGPT means for universities: Perceptions of scholars and students. *Journal of Applied Learning & Teaching, 6*(1), 57-63. Advance Online Publication. https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.22

Fu, S. & Fu, S. (2021). Container multimodal cooperative transportation management information system based on artificial intelligence technology. *Mathematical Problems in Engineering*, 1-14. https://doi.org/10.1155/2021/1272221

Harapan, A., Indriani, D., Rizkiya, N., & Azbi, R. (2021). Artificial intelligence in architectural design. *International Journal of Design, 1*(1), 1-6. https://doi.org/10.34010/injudes.v1i1.4824

Jianjun, H., Yao, Y., Hameed, J., Kamran, H., Nawaz, M., Aqdas, R., … & Patwary, A. (2021). The role of artificial and nonartificial intelligence in the new product success with moderating role of new product innovation: A case of manufacturing companies in china. *Complexity, 2021*, 1-14. https://doi.org/10.1155/2021/8891298

Kim, J., Lee, H., & Cho, Y. (2022). Learning design to support student-ai collaboration: Perspectives of leading teachers for ai in education. *Education and Information Technologies, 27*(5), 6069-6104. https://doi.org/10.1007/s10639-021-10831-6

Kwon, H. (2023). Implementing artificial intelligence education for middle school technology education in republic of korea. *International Journal of Technology and Design Education.* https://doi.org/10.1007/s10798-023-09812-2

Lainjo, B. & Tsmouche, H. (2023). Impact of artificial intelligence on higher learning institutions. *International Journal of Education Teaching and Social Sciences, 3*(2), 96-113. https://doi.org/10.47747/ijets.v3i2.1028

Liu, Z. & Lei, X. (2022*). Research on the nonlinear influence of artificial intelligence on employee development in manufacturing enterprise.* Proceedings of the 2022 3rd International Conference on E-Commerce and Internet Technology (ECIT 2022), 169-182. https://doi.org/10.2991/978-94-6463-005-3_18

Lukianets, H. & Lukianets, T. (2023). Promises and perils of ai use on the tertiary educational level. *Грааль Науки, (25),* 306-311. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.03.2023.053

Mirza, M. (2014). Conditional generative adversarial nets. 20.07.2023 tarihinde https://arxiv.org/abs/1411.1784 adresinden erişilmiştir. https://doi.org/10.48550/arxiv.1411.1784

Monett, D., Lewis, C., Thórisson, K., Bach, J., Baldassarre, G., Granato, G., … & Winfield, A. (2020). Special issue "on defining artificial intelligence" commentaries and author's response*. Journal of Artificial General Intelligence, 11*(2), 1-100. https://doi.org/10.2478/jagi-2020-0003

Nazaretsky, T., Ariely, M., Çukurova, M., & Alexandron, G. (2022). Teachers' trust in ai-powered educational technology and a professional development program to improve it*. British Journal of Educational Technology, 53*(4), 914-931. https://doi.org/10.1111/bjet.13232

Nazaretsky, T., Cukurova, M., & Alexandron, G. (2022). *An instrument for measuring teachers' trust in ai-based educational technology.* LAK22: 12th International Learning Analytics and Knowledge Conference. https://doi.org/10.1145/3506860.3506866

Nwana, H.S. (1990). Intelligent tutoring systems: An overview. *Artificial Intelligence Review 4*, 251–277. https://doi.org/10.1007/BF00168958

Paschen, J., Kietzmann, J., & Kietzmann, T. (2019). Artificial intelligence (ai) and its implications for market knowledge in b2b marketing. *Journal of Business and Industrial Marketing, 34*(7), 1410-1419. https://doi.org/10.1108/jbim-10-2018-0295

Pavlik, J. (2023). Collaborating with chatgpt: Considering the implications of generative artificial intelligence for journalism and media education. *Journalism & Mass Communication Educator, 78*(1), 84-93. https://doi.org/10.1177/10776958221149577

Pirim, H., (2006) Yapay Zekâ. *Journal of Yasar University, 1*(1), 81-93. https://journal.yasar.edu.tr/wpcontent/uploads/2011/07/no1_vol1_07_harun_pirim.pdf

Radford, A. (2015). Unsupervised representation learning with deep convolutional generative adversarial networks. 17.07.2023 tarihinde https://arxiv.org/abs/1511.06434 adresinden erişilmiştir. https://doi.org/10.48550/arxiv.1511.06434

Reddy, T., Williams, R. & Breazeal, C. (2022). *"LevelUp – Automatic Assessment of Block-Based Machine Learning Projects for AI Education*," IEEE Symposium on Visual Languages and Human-Centric Computing (VL/HCC), Roma, Italy. DOI: 10.1109/VL/HCC53370.2022.9833130.

Sapci, A. & Sapci, H. (2020). Artificial intelligence education and tools for medical and health informatics students: Systematic review. *Jmir Medical Education, 6*(1), e19285. https://doi.org/10.2196/19285

Shirin, A. (2022). Artificial intelligence technology on teaching-learning: Exploring bangladeshi teachers' perceptions. *Embedded Selforganising Systems, 9*(4), 3-9. https://doi.org/10.14464/ess.v9i4.553

Sun, X. (2021). 5g joint artificial intelligence technology in the innovation and reform of university english education. *Wireless Communications and Mobile Computing*, 1-10. https://doi.org/10.1155/2021/4892064

Xian, F. (2022). *Quantifying the impact of artificial intelligence technology on China's manufacturing employment*. International Conference on Computer, Artificial Intelligence, and Control Engineering (CAICE 2022). https://doi.org/10.1117/12.2640987

Yıldırım, F., Onur, B., & Kunduracı, S. (2023). Artificial intelligence optimization algorithms in the finance sector. *Uluslararasi Akademik Birikim Dergisi, 6*(2), 281-289. https://doi.org/10.53001/uluabd.2023.68

Yang, H., & Kyun, S. (2022). The current research trend of artificial intelligence in language learning: A systematic empirical literature review from an activity theory perspective. *Australasian Journal of Educational Technology, 38*(5), 180–210. https://doi.org/10.14742/ajet.7492

Yuspin, W., Boediono, A., Budiono, A., & Gulyamov, S. (2022). The law alteration on artificial intelligence in reducing islamic bank's profit and loss sharing risk. *Jurnal Ilmiah Hukum Legality, 30*(2), 267-282. https://doi.org/10.22219/ljih.v30i2.23051

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16*(39), 1-27. https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0

BÖLÜM 26

YAPAY ZEKÂNIN EĞİTİM DÜNYASINDAKİ POTANSİYEL KONUMU: Tanımlar, Yönelimler ve İngilizce Öğretiminden Bazı Uygulama Örnekleri

Serhat Güzel - Alp Kaan Kılınç - Hakan Selvaslı

► Giriş

Bilgisayar bilimi ve mühendisliğinin bir alanı olan yapay zekâ, normal şartlarda insan zekâsı gerektiren işleri yapabilecek makineler üretilmesi fikri ile ortaya çıkmıştır. Kavram olarak yapay zekâya ilişkin ilk tartışmalar, Antik Yunan zamanlarına kadar uzansa da günümüzdeki yapay zekâ tanımı ilk kez 1950'li yıllarda bir grup bilim insanı tarafından yapılmıştır. Bu bilim insanları, düşünme yetisine sahip makinelerin yaratılıp yaratılamayacağı sorusuna cevap aramak için bir konferans düzenleme kararı almışlardır. Tarihte bir dönüm noktası olarak belirlenebilecek bu an, yapay zekânın doğuşu olarak anılacaktır.

Bugün, önceki sanayi devrimlerine benzemeyen ve insanlığı tam olarak hangi noktalara taşıyacağını tahmin etmenin kolay olmadığı bir devrimle karşı karşıyayız: Dördüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0). Bu sürecin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda giderek büyüyen dönüştürücü etkileri kaçınılmazdır. Dünya Ekonomik Forumu Kurucusu ve Başkanı Klaus Schwab'a (2016) göre devrimin henüz başlangıç yıllarında dahi dünyadaki politik düzen, kurumlar, eğitim ve ulaşım gibi birçok alanda eşi görülmemiş dönüşümler yaşanmaktadır. Giderek artan dijitalleşmenin, robotların, bilişim teknolojilerindeki gelişmelerin ve yapay zekâ teknolojisinin kimi zaman heyecanlandıran, kimi zamansa ürküten hızı göz önüne alındığında bundan onlarca yıl sonrasını düşünebilmek bir

etkileri olacağının bulunması önem arz eden durumlardan bir tanesi olarak görülebilir. Bunun ardından, bilimsel yazma süreçlerinde ChatGPT'nin kullanıldığı durumlarda insan yaratıcılığının nasıl bir rol oynayacağı konusu da araştırılması gerek bir durum olarak düşünülmektedir. Son olarak, akademik dünyanın öğrenme ve öğretim konularında son teknolojik gelişmelerin yaratabileceği tehditlere en etkin şekilde nasıl reaksiyon gösterebileceği konusu da üzerinde çalışılması gereken noktalardandır. Özetle, dördüncü sanayi devriminin ve yapay zekâ teknolojisinin sistemler üzerindeki dönüştürücü etkileri göz ardı edilmemesi gereken bir gündem konusudur. Önümüzdeki süreçte; politika yapıcıları, akademisyenler, öğreticiler ve teknik uzmanlar ile birlikte kapsamlı çalışmalar/uygulamalar yürütülmesinin eğitim vizyonu açısından önemi dikkate alınmalıdır.

► Kaynakça

Ali, A. M. E. T., Abdulla, H. M. D., & Snasel, V. (2011, April). Overview and comparison of plagiarism detection tools. In Dateso (pp. 161-172).

Ali, Z. (2020, February). *Artificial intelligence (AI): A review of its uses in language teaching and learning*. In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 769(1). IOP Publishing.

Baker, R. S., & Yacef, K. (2009). The state of educational data mining in 2009: A review and future visions. *Journal of Educational Data Mining, 1*(1), 3-17.

Buchanan, B. G. (2005). A (Very) Brief History of Artificial Intelligence. *AI Magazine, 26*(4), 53. https://doi.org/10.1609/aimag.v26i4.1848

Cassidy, C. (2023, January 10). *Australian Universities to Return to Pen and Paper Exams After Students Caught Using AI to Write Essays*. The Guardian. https://www.theguardian.com/australia-news/2023/jan/10/universities-to-return-to-pen-and-paper-exams-after-students-caught-using-ai-to-write-essays

Chechitelli, A. (2023, January 13*). Sneak preview of Turnitin's AI writing and ChatGPT detection capability*. https://www.turnitin.com/blog/sneak-preview-of-turnitins-ai-writing-and-chatgpt-detection-capability

Chen, T. F. (2016). *E-Learning 3.0: Technologies, applications, benefits, trends, and challenges*. Kadry, S. ve El Hami, A. (Der.). E-Systems for the 21st century: Concept, developments, and applications, 2 (106-176). Apple Academic Press.

Chen, L., Chen, P. & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access, 8*, 75264-75278.

D'Mello & Graesser (2012). Dynamics of affective states during complex learning. Learning and Instruction, 22(2), 145-157. https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2011.10.001

Dwivedi, Y., Kshetri, N., Hughes, L., Slade, E. L., Jeyaraj, A., Kar, A. K., Baabdullah, A. M., Koohang, A., Raghavan, V., Ahuja, M., Albanna, H., Albashrawi, M. A., Al-Busaidi, A. S., Balakrishnan, J., Barlette, Y., Basu, S., Bose, I., Brooks, L., Buhalis, D., ... Wright, R. (2023). "So what if ChatGPT wrote it?": Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy. *International Journal of Information Technology and Management, 71*(102642), [102642]. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642

Gonella, L. & Pantò, E. (2008). *Didactic architectures and organization models: A process of mutual adaptation*. eLearning papers, 9.

González-Calatayud, V., Prendes-Espinosa, P., & Roig-Vila, R. (2021). Artificial intelligence for student assessment: A systematic review. *Applied Sciences, 11*(12), 5467.

Göçen, A., & Aydemir, F. (2021). Artificial intelligence in education and schools. *Research on Education and Media, 12*(1), 13-21.

Hwang, G. & Chang, C. (2021). A review of opportunities and challenges of chatbots in education. *Interactive Learning Environments*, DOI: 10.1080/10494820.2021.1952615

Koedinger, K. R., Booth, J. L., & Klahr, D. (2013). Instructional complexity and the science to constrain it. *Science, 342* (6161), 935-937.

Kuhail, M. A., Alturki, N., Alramlawi, S. & Alhejori, K. (2023). Interacting with educational chatbots: A systematic review. *Education and Information Technologies, 28*, 973-1018. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11177-3

Lee, K. F. (2018). *AI super-powers: China, Silicon Valley, and the new world order*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

Limna, P., Jakwatanatham, S., Siripipattanakul, S., Kaewpuang, P., & Sriboonruang, P. (2022). A review of artificial intelligence (AI) in education during the digital era. *Advance Knowledge for Executives, 1*(1), 1-9.

McCallum, S. (2023, April 1). *ChatGPT Banned in Italy Over Privacy Concerns*. BBC News. https://www.bbc.com/news/technology-65139406

Miranda, P., Isaias, P. & Costa, C. J. (2014). E-Learning and web generations: Towards Web 3.0 and E-Learning 3.0. *International Proceedings of Economics Development and Research*, 81, 92.

Nagarhalli, T. P., Vaze, V. & Rana, N. K. (2020). *A review of current trends in the development of chatbot systems*. 6th International Conference on Advanced Computing and Communication Systems (ICACCS), Coimbatore, India, 706-710. DOI: 10.1109/ICACCS48705.2020.9074420.

Naik, R. R., Landge, M. B., & Mahender, C. N. (2015). A review on plagiarism detection tools. *International Journal of Computer Applications, 125*(11), 16-22.

OpenAI (2023). chat.openai.com/chat

Ouyang, F., & Jiao, P. (2021). Artificial intelligence in education: The three paradigms. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 1-6. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100020

Phobun, P. & Vicheanpanya, J. (2010). Adaptive intelligent tutoring systems for e-learning systems. *Procedia Social and Behavioral Sciences, 2,* 4064-4069. DOI: 10.1016/j.sbspro.2010.03.641

Picciano, A. G. (2019). Artificial Intelligence and the Academy's Loss of Purpose. *Online Learning, 23*(3), 270-284.

Qu, J., Zhao, Y., & Xie, Y. (2022). Artificial intelligence leads the reform of education models. *Systems Research and Behavioral Science, 39*(3), 581-588.

Roll, I. & Wylie, R. (2006). Evolution and revolution in artificial intelligence in education. *International Artificial Intelligence in Education Society, 26*, 582-592. DOI: 10.1007/s40593-016-0110-3

Schaldenbrand, P., Lobczowski, N. G., Richey, J. E., Gupta, S., McLaughlin, E. A., Adeniran, A., & Koedinger, K. R. (2021, June). *Computer-supported human mentoring for personalized and equitable math learning*. In Artificial Intelligence in Education: 22nd International Conference, AIED 2021, Utrecht, The Netherlands, June 14–18, Proceedings, Part II (pp. 308-313). Cham: Springer International Publishing.

Schute, V. J. & Psotka, J. (1994). *Intelligent tutoring systems: Past, present, and future*. Armstrong Lab Brooks Afb Tx Human Resources Directorate.

Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution.* Geneva: World Economic Forum.

Schwab, K. & Davis, N. (2019). *Dördüncü sanayi devrimini şekillendirmek*. İstanbul: Optimist Yayın Grubu.

Sharadgah, T. A., & Sa'di, R. A. (2022). A systematic review of research on the use of artificial intelli-gence in English language teaching and learning (2015-2021): What are the current effects? *Journal of Information Technology Education: Research*, 21, 337-377. https://doi.org/10.28945/4999

Siemens, G., & Long, P. (2011). Penetrating the fog: Analytics in learning and education. *EDUCAUSE Review, 46*(5), 30-40.

Susnjak, T. (2022). *ChatGPT: The End of Online Exam Integrity? ArXiv preprint* arXiv: 2212.09292.

UK Department for Education. (2023, March 29). *Generative artificial intelligence in education*. https://www.gov.uk/government/publications/generative-artificial-intelligence-in-education

Underwood, J. (2017). *Exploring AI language assistants with primary EFL students*. CALL in a climate of change: Adapting to turbulent global conditions–short papers from EUROCALL, 317-321.

Xu, X., Dugdale, D. M., Wei, X., & Mi, W. (2022). Leveraging Artificial Intelligence to Predict Young Learner Online Learning Engagement. *American Journal of Distance Education*, 1-14. DOI: 10.1080/08923647.2022.2044663

Yang, H., Kim, H., Lee, J., & Shin, D. (2022). Implementation of an AI chatbot as an English conversation partner in EFL speaking classes. *ReCALL, 34*(3), 327-343. DOI: 10.1017/S0958344022000039

What is the History of Artificial Intelligence (AI)? (2023, April 2). https://www.tableau.com/data-insights/ai/history

EKONOMİ YALAN SÖYLER Mİ? KENDİYLE ÇELİŞEN İKTİSAT

Utku Altunöz

nobel bilimsel

EKONOMİ YALAN SÖYLER Mİ? KENDİYLE ÇELİŞEN İKTİSAT

Utku Altunöz

Yayın No.: 1886
ISBN: 978-625-393-090-5
E-ISBN: 978-625-393-091-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Altunöz, Utku.
Ekonomi Yalan Söyler mi? Kendiyle Çelişen İktisat / Utku Altunöz
1. Basım, X + 176 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-090-5
E-ISBN: 978-625-393-091-2
1. Ekonomi 2. İktisat

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093 Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21
Yenimahalle/ANKARA Tel: 0312 385 54 10

İÇİNDEKİLER

1. BASKIYA ÖN SÖZ iii

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM
EKONOMİK VERİLERE KONU OLAN TEMEL KAVRAMLAR 5

1.1. Baz Etkisi (Base Effect) Kavramı 5
1.2. Reel ve Nominal GSYH Kavramları 6
1.3. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) 6
1.4. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 7
1.5. Swap 8
1.6. Dolarizasyon 8
1.7. Oxfam ve Inequality Lab (WIL) Dünya Eşitsizlik Laboratuvarı) 9
1.8. Birleşmiş Milletler (United Nations, UN) ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü (United Nations Department of Economic and Social Affairs, DESA) 10
1.9. İş ve İşçi Bulma Kurumu (İŞKUR) 11
1.10. Hane Halkı İşgücü Araştırması (HİA) 12
1.11. Uluslararası Karşılaştırılabilirliğin Sağlanması Amacıyla Tüm Ülkelerde Geçerli olan Emek Piyasası Tanım ve Kavramlar 12
1.12. CDS(Colleteral Default Swap) 13

2. BÖLÜM TEMEL MAKROEKONOMİK VERİLER VE EKONOMİ TEORİLERİ KOSKOCA BİR YALAN MI? 17

EKONOMİK BÜYÜME 19
2.1. BüyümeVerileri, Hormonlu Büyüme ve Ekonomiye Yansımayan Makroekonomik Göstergeler… 19
İŞSİZLİK 23
ENFLASYON
Hesaplamalarında İnandırıcılık Sorunu 27
MERKEZ BANKASI REZERVLERİ
Brüt-Net Ayırım ve TCMB'nin Rezerv Seviyesi Üzerine Notlar.. 35
GELİR DAĞILIMI MASALLARI VE GERÇEKLER 41

SİMON KUZNETS HAKLI MI? BÜYÜME VE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ DAİMA TERS U ŞEKLİNDE MİDİR? 48
EKONOMİDE OYUN TEORİSİNİN YERİ VE OYUN TEROİSİNE YAPILAN ELEŞTİRİLER 50
EKONOMİDE KADIN-ERKEK GERÇEKTEN EŞİT Mİ? TÜRKİYE'DE DURUM NE? 51
TÜRKİYE'NİN EKONOMİK MODEL ARAYIŞI VE ÇİN MODELİ SAFSATASI 54
FAİZLER DÜŞÜYOR AMA HANGİ FAİZLER? 55
FAİZ LOBİSİ YALANLARI 55
ASGARİ ÜCRET NOMİNAL OLARAK ARTMAKTA PEKİ YA REEL OLARAK? 57
PARA TARAFSIZ OLUR MU? PARANIN YANSIZLIĞI 59
EKONOMİ ÖĞRENİRKEN CETERİS PARİBUS VARSAYIMLARLA ANALİZLER YAPARIZ; ANALİZE KONU İNSANLARI HOMO ECONOMİCUS KABUL EDERİZ. PEKİ BU NE KADAR GERÇEKÇİ? 62
FAİZLER DÜŞÜRÜLEREK YATIRIMLAR ARTSAYDI TÜRKİYE'DE YATIRIM YAPACAK ALAN BULAMAZDIK 66
ULUSAL PARA DEĞERSİZLEŞİNCE İHRACAT ARTAR, İTHALAT AZALIR TEORİSİ NEDEN DAİMA GERÇEĞİ YANSITMIYOR? 70
İMKÂNSIZ ÜÇLÜNÜN TÜRKİYE'DE ÇALIŞMAYACAĞI SAFSATASI 73
TÜRKİYE'NİN ORTA GELİR TUZAĞININ DIŞINDA OLDUĞU YALANI 75
EKONOMİK BÜYÜME (YÜKSEK GSYH ARTIŞI) KALKINMA ANLAMINA GELİR DÜŞÜNCESİNDEKİ GERÇEK DIŞILIK 77
PARA YARATMA SÜRECİNDEKİ ANLAŞMAZLIK…PARA İÇSEL Mİ? DIŞSAL MI? 78
PİYASALARIN SÜPRÜLMESİ (SÜREKLİ TEMİZLENMESİ) 79
REEL-NOMİNAL AYIRIMINI BİLMEZSEN PARASAL YANILMA TUZAĞINA DÜŞERSİN 80
ENFLASYON İLE HAYAT PAHALLILIĞI AYNI KAVRAM İDDİASINDAKİ ÇELİŞKİ 81
KUR KORUMALI MEVDUAT DAHİYANE BİR BULUŞ MU? DOLARİZASYONU VE ENFLASYONU DİZGİNLEYEBİLİR Mİ? 82
'KAPASİTE KULLANIM ORANI ARTTI' CÜMLESİNİNDEKİ SORU İŞARETLERİ 85
BÜTÇE AÇIĞININ KAPATILMASINDA PARA BASMAK İÇ BORÇLANMADAN DAHA ENFLASYONİSTTİR TEZİ HER DAİM DOĞRU MU? 86
WAGNER KANUNU, DIŞLAMA ETKİSİ (CROWDING OUT) VE SIÇRAMA TEZİ KARMAŞASINDA KAMU HARCAMALARI 89
İŞSİZLİK İLE ENFLASYON ARASINDA DEĞİŞ TOKUŞ SÖZ KONUSU OLUP ENFLASYONU ARTTIRARAK İŞSİZLİĞİ AZALTABİLİRİZ İDDİASI 93

EKONOMİDE UZLAŞILAMAYAN KONU: ENFLAYON-FAİZ İLİŞKİSİ
FISHER HİPOTEZİ VE GIBSON PARADOKSU (ÇELİŞKİSİ) 96

EKONOMİ BÜYÜRSE İŞSİZLİK AZALIR TEZİ VE OKUN YASASININ GEÇERLİLİĞİ
ÜZERİNE NOTLAR 99

LUCAS KRİTİĞİ(ELEŞTİRİSİ) VE RASYONEL BEKLENTİLER MASALI 100

EKONOMİDE VE FİNANS BİLİMLERİNDE BALON NEDİR?
NEYİN GÖSTERGESİDİR? PEKİ YA VOLATİLİTE? 102

ETKİN PİYASA HİPOTREZİ Mİ ASİMETRİK BİLGİ Mİ? HANGİSİNE İNANALIM? 106

DEĞERİN KAYNAĞI OLAN EMEKTEN MARJİNAL FAYDANIN TÜREVİ OLAN EMEĞE… 107

KALDOR-PASINETTİ TASARRUF TEOREMİ: TASARRUFLAR ÜZERİNE
ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME 108

DORNBUSCH'UN HEDEF AŞIMI (OVERSHOTING) ETKİSİNİN TARTIŞMALI
VARSAYIMLARI 109

YARATICI YIKIM 110

TEMEL GELİR VE REFAH DEVLETİ (BASIC INCOME VS. WELFARE STATE 111

DEVAMLI MAKSİMUM KÂR GÖLGESİNDEKİ EKONOMİ BİLİMİ ETİK
(AHLÂKİ) DEĞERLERİ KOLLAYABİLİR Mİ? 112

PIGOU ETKİSİ…ENFLASYONDAKİ DÜŞÜŞ BİREYLERİN REEL SERVETİNİ
ARTIRARAK TÜKETİM ARTIŞINA NEDEN OLUR (MU).? 115

CARİ AÇIK FİNANSE EDİLİRSE SORUN OLMAKTAN ÇIKAR SAFSATASI 116

2000 VE 2001 KRİZLERİNDE IMF'NİN ROLÜ….FISCHER'IN TÜRKİYE
ÜZERİNE KURDUĞU TEZLER KOCAMAN BİR YALAN MIYDI? 117

VERGİ DEĞİŞİKLİKLERİ İLE OLUŞAN BÜTÇE AÇIKLARI TASARRUFLARI
ARTIRIR MI? RİCARDOCU DENKLİK TEOREMİNDEKİ ÇELİŞKİLER 118

ANORMAL ARTIŞLARDA KUR NEDEN ESKİ SEVİYESİNE DÖNMEZ?
YA ENFLASYON? HISTERESIS (HİSTERİ) ETKİSİNİN GÖZ ARDI EDİLMESİ 120

ÖDÜLLER BUGÜNKÜ DEĞERİNE İNDİRGENİRKEN SABİT ORANLI
İNDİRGEME Mİ HİPERBOLİK İNDİRGEME Mİ ? 120

KÜRESEL GÖÇ OLGUSUNU ANLAMAK..DENGELEME VE İTME
(PUSH AND PULL) TEORİSİ 121

İNSAN SERMAYESİ TEORİSİ VE YAPILAN ELEŞTİRİLER 122

ÇELİŞKİLERİYLE KULÜP MALLARI TEORİSİ 123

GERÇEK DÜNYADA İŞLEM MALİYETLERİNİN SIFIR OLMAMASININ İMKÂNSIZLIĞI VE MÜLKİYET HAKLARININ BELİRLENMESİNDEKİ ZORLUKLAR GÖLGESİNDE COASE TEORİSİ 125

DAMLAMA (TRICKLE DOWN) TEORİSİ: ZENGİN DAHA DA ZENGİNLEŞİRSE ALT GELİRLİLER EKONOMİK BÜYÜME VE REFAHTAN DAHA FAZLA FAYDALANIR MASALI 126

STOLPER-SAMUELSON TEOREMİ GERÇEK DÜNYADA KARŞILIK BULUR MU? 128

ZOMBİ ŞİRKETLER…EKONOMİ İÇİN İYİ Mİ KÖTÜ MÜ? 129

KÖTÜ ÇOCUK TEOREMİ (ROTTEN KID THEOREM) 130

SİMPSONS PARADOKSU 130

ARAMA VE EŞLEŞME TEORİSİ (SEARCH AND MATCHING THEORY) 131

CREDIT DEFAULT SWAP (CDS) VE KREDİ NOTLARININ ÖNEMSİZ OLMASI MASALI 134

ÜCERTLER DENİLDİĞİ GİBİ YAPIŞKAN MI? 138

BALASSA-SAMUELSON HİPOTEZİNİN GEÇERLİLİĞİ KONUSUNDA SORU İŞARETLERİ 139

FAİZİN ZAMAN TERCİHİ TEORİSİ (TIME PREFERENCE THEORY OF INTEREST) NEDEN ÇALIŞMAZ? 140

YAP-İŞLET-DEVRET MODELİ KAMU YATIRIMLARI İÇİN EN İYİ TERCİHTİR MASALI 142

BÖLÜM 3
EKONOMİ BİLİMİNİN EN BİLİNDİK PARADOKSLARI (ÇELİŞKİLERİ) 145

TASARRUF PARADOKSU 145

SİLAHLARA KARŞI TEREYAĞI PARADOKSU 146

TRIFFIN PARADOKSU 147

HECKSHER-OHLIN TEORİSİ VE LEONTIEF PARADOKSU 147

EASTERLIN PARADOKSU 148

ELMAS-SU PARADOKU 149

GİFFEN PARADOKSU 150

LUCAS PARADOKSU 150

EDGEWORTH PARADOKSU 152

JEVONS PARADOKSU 152

SAINT PETERSBURG PARADOKSU 153

BERNOULLI PARADOKSU 154

HOTELLING LAW (HOTELLING YASASI) 155
HOME BIAS (YERLİ ÖNYARGI) PARADOKSU 156
OYLAMA(SEÇMEN) PARADOKSU ya da DOWNS PARADOKSU 156
GERİYE EĞİK EMEK ARZ EĞRİSİ PARADOKSU (BAC KWARD-BENDING LABOR SUPPLY CURVE) 158
ALLAIS PARADOKSU 159
EMEK PARADOKSU (TOIL PARADOX) 160

SONUÇ 161

KAYNAKLAR 163

KAYNAKLAR

Akerlof, G. A., & Yellen, J. L. (1985). A Near-rational Model of the Business Cycle, with Wage and Price Inertia. The Quarterly Journal of Economics, 100(Supplement), 823-838.

Akerlof, G., & Yellen, J. (1985). A Near-rational Model of the Business Cycle, with Wage and Price Inertia. The Quarterly Journal of Economics, 100(5), 823-838.

Aktaş, A. (2021). TÜİK'e açık çağrı; gelin bu kuşkuları giderin!, Dünya Gazetesi (6.12.2021), Çevrim içi, https://www.dunya.com/kose-yazisi/tuike-acik-cagri-gelin-bu-kuskulari-giderin/641895, Erişim Tarihi: 15.1.2022.

Aktaş, A.(2021). Söz TÜİK'te..., Dünya Gazetesi (15.12.2021), Çevrim içi, https://www. dunya.com/kose-yazisi/soz-tuikte/642865, Erişim Tarihi:15.1.2022.

Alçın, S. ve Billur G. (2015). "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi. 37(2). 27-45.

Alesina, A., & Barro, R. (2001). Dollarization. The American Economic Review, 91(2), 381-385.

Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S., & Volosovych, V. (2008). Why doesn't capital flow from rich to poor countries? An empirical investigation. The Review of Economics and Statistics, 90(2), 347-368.

Allais, M. (1953). Le comportement de l'homme rationnel devant le risque: critique des postulats et axiomes de l'école Américaine. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 503-546.

Altunoz, U. (2023). Kripto paraların volatilite dinamiklerinin ve spekülatif balon varlığının analizi: bitcoin, ethereum ve ripple örneği. İstanbul İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics, 73(1), 615-643.

Altunöz, U. (2020). Türkiye Ekonomisi İçin Orta Gelir Tuzağı Analizi. Vergi Dünyası Dergisi, 1(470), 23 - 38.

Altunöz, U. (2015), "Reel Büyüme ve İşsizlik Bağlamında Türkiye İçin Okun Yasası", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 1(14), 47-67.

Altunöz, U. (2020). Hile ekonomisi, finansal piyasalarda yatırımcı psikolojisi ve finansal skandallar. Seçkin Yayınları, 2. Baskı.

Altunöz, U. (2021). Kredi Temerrüt Takaslarının (Cds) Belirlenmesinde Makroekonomik Göstergelerin Gücü: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Ardl Analizi. Global Journal of Economics and Business Studies, 10 (19), 110-126.

Altunöz, U. (2021). Theoretical and Empirical Analysis of Growth, Poverty and Inequality in Emerging and Transition Economies. Fiscaoeconomia, 5(3), 1028-1051

Altunöz, Utku (2015). "Kuznet Eğrisi Bağlamında Türkiye'de Finansal Gelişme v e Gelir Eşitsizliği İlişkisinin Analizi", Editors: Selahattin Sarı, Alp H. Gencer ve İlyas Sözen, International Conference on Eurasian Economies, Kazan, 871-875.

Altunöz, Utku (2020), Faiz Haddi-Enflasyon İlişkisi ve Türkiye'de Gibson Çelişkisinin Analizi: Keynes-Wicksell ve Fisher Örneği, Sayıştay Dergisi, 33 (118), 153-178.

Altunöz, U.(2010). Parasal Aktarım mekanizması, Bankacılar Dergisi, Sayı:73, 54-67.

Altunöz, U.(2013). Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:XXXII, Sayı:2,25-53.

Altunöz, U.(2018). Phillips Eğrisi ve Sınır Testi Sınaması: Türkiye Örneği Fiscaoeconomia International Congress on Social Sciences, 362-374.

Altunöz, U.(2020) Neoklasik İktisadın eleştirisi: Post Otistik İktisat, Seçkin yayınları, Ankara.

Altunöz, U.(2021). Bütçe Açığı Enflasyonist mi? Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik Bağlamında Türkiye'nin Enflasyon, Para Arzı ve Bütçe Açığı Analizi, Bankacılar Dergisi, Sayı:117, 134-155.

Altunöz, U. (2022). Reel Kur ve Dış Ticaret Dengesi Bağlamında Marshall -Lerner Koşulu Ve J Eğrisi Hipotezi'nin Geçerliliği: Türkiye Eknomisi İçin Ekonometrik Analizi, 5th International Başkent Congress on Physıcak, Social and Healt Science, 126-143.

Arrow, Kenneth, Partha Dasgupta, Lawrence Goulder, Gretchen Daily, Paul Ehrlich, Geoffrey Heal, Simon Levin, Karl-Göran Mäler, Stephen Schneider, David Starrett, and Brian Walker. 2004. "Are We Consuming Too Much?" *Journal of Economic Perspectives*, 18 (3): 147-172.

Arslan, H.B.(2001). Politika faizi ve piyasa faizi arasındaki uyumsuzluk, (Çevrim içi), https://www.dunya.com/kose-yazisi/politika-faizi-ve-piyasa-faizi-arasindaki-uyumsuzluk/644057, Erişim tarihi: 18.3.2022.

Arslan, B.H.(2022). 5 soruda Türkiye'nin CDS'leri, Dünya Gazetesi, Çevrim içi, https://www.dunya.com/kose-yazisi/5-soruda-turkiyenin-cdsleri/663809, Erişim Tarihi:21.9.2022.

Arslan, E.G.(2013). Ekonomik Büyümei kalkınma ve Gelir Dağılımı, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl 6, Sayı 2, 45-52.

Atkinson, A. (1970). "On the measurement of inequality." Journal of Economic Theory, Volume 2, Issue 3, Pages 244-263.

Atkinson, A. B. (1996). The distribution of income: evidence, theories and policy. De Economist, 144(1), 1-21.

Atkinson, A. B. (2002). Top incomes in the United Kingdom over the twentieth century. University of Oxford Discussion Papers in Economic and Social History, 43.

Atkinson, A. B., Gordon, J. P. F. & Harrison, A. (1989). Trends in the shares of top wealth-holders in Britain, 1923-1981. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 51(3), 315-332.

Aumann, R. J., & Brandenburger, A. (1995). Epistemic conditions for Nash equilibrium. Econometrica, 63(5), 1161-1180.

Aydın, Y. (2016). Para Arzının Belirlenmesi. Türkiye'de Para ve Kur Politikası, Ed: Yılmaz Aydın, İstanbul, Der Yayınları, ss. 17-44.

Aydın, Y., Dayıoğlu, T ve Güner, A.(2019). Para Arzının İçselliği: Teori ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme, Cilt: 12, Sayı:66, 1008,1012.tomer

Bakış, O.(2018). Yeni GSYH Serilerinin Getirdiği Farklılıklar ve Sorunlar, Marmara İktisat Dergisi, Cilt: 2/, Sayı: 1, 15-42.

Balassa, B. (1964). The Purchasing-Power Parity Doctrine: A Reappraisal. The Journal of Political Economy, 72(6), 584-596.

Ball, L. (2009) "Hysteresis in Unemployment: Old and New Evidence", *National Bureau of Economic Research WorkingPaper*, 14818, 102-112.

Ball, L. (2009). Hysteresis in Unemployment: Old and New Evidence. National Bureau of Economic Research.

Banerjee, R. & Hofmann, B. (2018). "The Rise of Zombie Firms: Causes And Consequences". BIS Quarterly Review, September 2018, 67-78.

Barro, R. (1990) Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. Journal of Political Economy, 98, 102-125.

Barro, R. J. (1974). Are Government Bonds Net Wealth? Journal of Political Economy, 82(6), 1095-1117.

Barro, R.J. (1989) "The Ricardian Approach to Budget Deficits" Journal of Economic Perspectives", 3(2): 37-54.

Baumol, W. J. (1957). Speculation, profitability, and stability. The Review of Economics and Statistics, 39(3), 263-271

Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Becker, G. S. (1974). A Theory of Social Interactions. Journal of Political Economy, 82(6), 1063-1093.

Becker, G. S. (1981). A Treatise on the Family. Harvard University Press.

Bedir, S. Ve A. Tural (2014). Bütçe Açığı ve Enflasyon: Türkiye İçin Bir Sınır Testi Yaklaşımı, International Conference on Eurasian Economies.

Berg, A., & Borensztein, E. (2000). The Pros and Cons of Full Dollarization. IMF Working Paper, WP/00/50.

Bernoulli, D. (1738). Specimen theoriae novae de mensura sortis. Comentarii Academiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae, 5, 175-192.

Bivens, Josh, and Lawrence Mishel. 2013. "The Pay of Corporate Executives and Financial Professionals as Evidence of Rents in Top 1 Percent Incomes." *Journal of Economic Perspectives*, 27 (3): 57-78.

Blanchard, O. J. & Watson, M.W. (1982). Bubbles, rational expectations, and financial markets. Working paper no:945. National Bureau of Economic Research Blanchard, O. J. (1979). Speculative bubbles. crashes and rational expectations, Economic Letters, 3(4):263-271

Blanchard, O. J., & Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European Unemployment Problem. NBER Macroeconomics Annual, 1, 15-78.

Bleakley, H., J.C. Fuhrer (1997), "Shifts in the Beveridge Curve, Job Matching, and Labor Market Dynamics", New England Economic Review Sept./Oct., 319.

Bordo, M. D., & James, H. (2000). The International Monetary Fund: Its Present Role in Historical Perspective. National Bureau of Economic Research.

Borjas, G. J. (1989). Economic theory and international migration. The International Migration Review, 457-485.

Bouvet, F. (2009). The Beveridge Curve in Europe: New evidence using national and regional data. Applied Economics, 41-27.

Bozkurt,İ. Ve Kaya, M.V.(2018). Arap Baharı Coğrafyasından >Gelen Haberlerin CDS Primlerine Etkisi: Türkiye Örneği, UİİİD-IJEAS, 2018 (20):1-16 ISSN 1307-9832, 2-16.

Ulusoy, A. & Yılmaz, H. (2017). Kredi Notu Eleştirilerini Test Eden Mekanizma: CDS Primleri. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13 (1), 61-77.

Böhm-Bawerk, Eugen von. (1889). "The Positive Theory of Capital". Bu eser, Böhm-Bawerk'ın zaman tercihi teorisini detaylıca açıkladığı yerdir.

Brandon, Kyle I. ve Frank A. Fernandez,(2004).Finanacial Innıvation and Risk Management: An Introduction to Credit Derivatives, SIA Research Reports, Volume: 5, No:13, December 8, 2004

Brandon, K. I. ve Frank A. F.(2004)., "Finanacial Innıvation and Risk Management: An Introduction to Credit Derivatives", SIA Research Reports, Volume: 5, No:13.

Brunnermeier, M. K. (2008), Bubbles. The New Palgrave Dictionary of Economics, 2 ed., eds. S. Durlauf and L. Blume.

Buchanan, J. M. (1965). An Economic Theory of Clubs. Economica, 32(125), 1-14.

Caballero, R. J., Hoshi, T., & Kashyap, A. K. (2008). "Zombie Lending and Depressed Restructuring in Japan." American Economic Review, 98(5), 1943-1977.

Cahnce,L., Pikkety,T., saez,E. ve Zucman,G.(2021). World Inequality Report, Inequality Lab.

Calvo, G., & Reinhart, C. (2000). Fear of floating. NBER Working Paper, 7993,1-56.

Campbell, J. Y. & Shiller,R.J. (1987). Cointegration and tests of present value models, Journal of Political Economy, 95(5), 1062–88

Caselli, F., & Feyrer, J. (2007). The Marginal Product of Capital. The Quarterly Journal of Economics, 122(2), 535-568.

Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2014). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. Palgrave Macmillan, London.

Coase, R. H. (1960). The Problem of Social Cost. Journal of Law and Economics, 3, 1-44.

Conkar, M. K. ve Vergili, G. (2017). Kredi temerrüt swapları ile döviz kurları arasındaki ilişki: türkiye için amprik bir analiz. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(4), 59-66.

COPPOCK, L. and POITRAS, M., (2000), "Evaluating the Fisher Effect in Long-Term Cross-Country Averages", International Review of Economics and Finance, 9 (2), 181-192.

Coval, J. D., & Moskowitz, T. J. (1999). Home Bias at Home: Local Equity Preference in Domestic Portfolios. The Journal of Finance, 54(6), 2045-2073.

Cural,M.(2009)OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahalele, ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ, EKİM 2009, 4(2), 73-97.

Çağlı, E. Ç. & Mandacı, E. M. (2017). Borsa İstanbul'da rasyonel balon varlığı: Sektör Endeksleri Üzerine Bir Analiz. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 54 (629), 63-76.

Çevik,F.S.(2005). Beklentilerin Rolü ve Phillips Eğrisi, Mevzuat Dergisi, Yıl:8, Sayı:95, 1-12.

De Nicolo, G., Honohan, P., & Ize, A. (2005). Dollarization of the banking system: Good or bad? Journal of Banking & Finance, 29(7), 1697-1727.

Dececi, E.82921). ürkiye asgari ücrette Bulgaristan'ın da gerisine düşerek Avrupa sonuncusu oldu, Sözcü Gazetesi, (çevrim içi), https://www.sozcu.com.tr/2021/ekonomi/turkiye-asgari-ucrette-bulgaristanin-da-gerisine-duserek-avrupanin-dibine-yerlesti-6717794/, Erişim:18.3.2022.

Deininger, K., & Squire, L. (1998). "New ways of looking at old issues: inequality and growth." Journal of Development economics, 57(2), 259-287.

Demarzo, P. M., Kaniel R. & Kremer, I. (2008). Relative eealth concerns and financial bubbles, Review of Financial Studies, 21(1), 19-50.

DESA(2020), Women and men in the labour force, (Çevirim içi), https://worlds-women-2020-data-undesa.hub.arcgis.com/apps/women-and-men-in-the-labour-force/explore, Erişim Tarihi: 11.3.2022.

DHMI (2022) Zafer Havalimanı Hava Seyrürsefer Müdürlüğü, (çevrim içi), https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/HavaTrafik/ZaferHavalimaniHSMudurlugu.aspx, Erişim Tarihi:25.8.2022.

Diamond, P. A. (1982). Aggregate Demand Management in Search Equilibrium. Journal of Political Economy, 90(5), 881-894.

DİSK (2021). Yasak kalktı, ekonomi açıldı, işsizlik fırladı!, (çevrim içi), http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/iSSiZLiK-ve-iSTiHDAMIN-GoRuNuMu-EYLUL-2021-1.pdf, Erişim Tarihi: 5.1.2022.

DİSK (2022). Asgari Ücret Gerçeği 2022 Raporu, (Çevrim içi), http://arastirma.disk.org.tr/?p=7995, Erişim Tarihi:18.3.2022.

DİSK-AR Araştırma Bülteni (2021). 17. Haziran 2021, Çevrim içi: http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/DISK-AR-Turkiye-Gelir-Esitsizliginde-Avrupa-birincisi-Arastirma-Bulteni.pdf

DİSK-AR(2021). İşsizlik ve İstihdamın Görünümü, İşsizlik Muamması!, (çevrim içi), http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/11/ISSIZLIK-VE-ISTIHDAMIN-GORUNUMU-KASIM-2021.pdf, Erişim Tarihi:7.1.2022.

DİSK-AR(2022). Asgari Ücret Gerçeği, 2022 Raporu, DİSK, İstanbul,1-48.

Dixit, A. K., & Pindyck, R. S. (1994). Investment under Uncertainty. Princeton University Press.

Dornbusch, R. (1976). Expectations and Exchange Rate Dynamics. Journal of Political Economy, 84(6), 1161-1176.

Dow and Meraux (1958). "The Excess Demand for Labor: A Study of Conditions in Great Britain, 1946-1956". Oxford Economic Papers 10 (1), p. 1-33.

Downs, A. (1957). An Economic Theory of Democracy. Harper.

Easterlin, R. "Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence", in: David, Paul Allan ve Melvin Warren Reder (Ed.), Nations and Households in Economic Growth, New York: Academic Press, 1974, ss. 89-125. Easterlin, Richard. "Happiness, Growth, And Public Policy", Economic Inquiry, 51(1), 2013, 1–15.

Edgeworth, F. Y. (1925). Papers Relating to Political Economy. Macmillan.

Eğilmez, M (2021). Baz Etkisiyle Büyüme, (Çevrim içi), https://www.mahfiegilmez.com/2021/09/baz-etkisiyle-buyume.html, Erişim Tarihi: 2.1.2022.

Eğilmez, M.(2019). Baz Etkisi Her Zaman Lehte Çalışmaz, (çevrim içi) https://www.mahfiegilmez.com/2019/12/baz-etkisi-her-zaman-lehte-calsmaz.html, Erişim Tarihi:17.1.2022.

Eğilmez, M.(2022). Faiz İndiriminin Maliyeti, (Çevrim içi) https://www.mahfiegilmez.com/2022/01/faiz-indirimin-maliyeti.html, 19.3.2022.

Eğilmez,M. (2021). IMF'nin SDR Tahsisleri ve Türkiye'nin Durumu, (Çevrim içi), https://www.mahfiegilmez.com/2021/08/imfnin-sdr-tahsisleri-ve-turkiyenin.html, Erişim Tarihi: 12.2.2022.

Eichengreen, B., & Wyplosz, C. (1993). The unstable EMS. Brookings Papers on Economic Activity, 1993(1), 51-143.

Eichengreen, B., Hausmann, R., & Panizza, U. (2005). The Pain of Original Sin. In Other people's money: Debt denomination and financial instability in emerging market economies. University of Chicago Press.

Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2011), "When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China", NBER Working Paper Series, 16919, National Bureau of Economic Reseaarch, March.

Eldemerdash, H., ve Ahmed, K.I.S. (2019). Wagner's law vs. Keynesian Hypothesis: New Evidence for Egypt. International Journal of Arts and Commerce, 8(9), 1-18.

ELSTER Jon (1982). "Marxism, Functionolism and Game Theory", Theory and Society, 11(4), p.453-482.

End, Poverty (2022), Women, Business and the Law, (çevrim içi) https://live.worldbank.org /events/women-business-law-2022, Erişim Tarihi: 10.3.2022.

Eren, B. (2017). Gelişmekte Olan Ülkelerde Rezerv Talebini Etkileyen Faktörler ve Rezerv Yeterliliği, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

FABER, Malte, REINER Manstetten ve THOMAS Petersen (1997). "Homo Oeconomicus and Homo Politicus. Political Economy. Constitutional Interest and Ecological Interest", Kyklos, 50 (4): 457-483.

Fisher, Irving (1930), The Theory of Interest, New York: Macmillan.

Fisher, Irving. "The Debt-Deflation Theory of Great Depressions." *Econometrica*, vol. 1, no. 4, 1933, pp. 337–57. *JSTOR*, https://doi.org/10.2307/1907327. Accessed 22.9. 2023.

Flood, R. P. & Garber P.M. (1980). Market fundamentals versus price-level bubbles: The first test. Journal of Political Economy, 88(4):745-770.

Flood, R. P., & Garber, P. M. (1984). Collapsing exchange-rate regimes: Some linear examples. Journal of International Economics, 17(1-2), 1-13.

French, K. R., & Poterba, J. M. (1991). Investor Diversification and International Equity Markets. The American Economic Review, 81(2), 222-226.

Friedman, M. (1953). Essays in positive economics, University of Chicago Press, United States.

Friedman, M. (1968). The role of monetary policy. American Economic Review, 58(1), 1-17.

Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. American Economic Review, 58(1), 1-17.

Friedman, M. (1969). The Optimum Quantity of Money and Other Essays. Chicago: Aldine.

Friedman, M. (1975), "The Case for A Monetary Rule", M. FRIEDMAN, An Economist's Protest içerisinde, Thomas Horton, New Jersey.

Friedman, M. (1988) Kapitalizm ve Özgürlük, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Friedman, M. and Schwartz, A.J. (1976). "From Gibson to Fisher: Explorations in Economic Research", Occasional Papers of the NBER, 3 (2), pp. 288-289.

Fudenberg, D., & Tirole, J. (1991). Game theory. MIT Press.

Garber, P.M. (2000). Famous first bubbles: The Fundamentals of Early Manias, MIT Press, Cambridge, MA.

Genberg, H. ve Laurent, L.P. (2003) "An Open Economy New Keynesian Phillips Curve: Evidence from Hong Kong", *HEI Working Paper*, 3, 12-21. Hamilton, J.D. (2001), "A Parametric Approach to Flexible Nonlinear Inference", *Econometrica*, 68, 537-573.

Gibson, A.H. (1923), "The Future Course of High Class Investment Values", Banker's Magazine (London), 115, 15-34.

Gill, I. ve Kharas, H. (2007), "An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth", The World Bank, Washington DC, USA

Hall, S. G., Zacharias P. & Martin S. (1999). Detecting periodically collapsing bubbles: A Markovswitching unit root test. Journal of Applied Econometrics, 14(2), pp. 143–54.

Hancı, G. (2014). Kredi Temerrüt Takasları ve BİST-100 Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Üretim Ekonomisi Kongresi. 21-22 Mart 2014.

Hancı, G. (2014). Kredi Temerrüt Takasları ve BİST-100 Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Üretim Ekonomisi Kongresi. 21-22 Mart 2014.

Hanke, S. H., & Schuler, K. (2002). Currency boards and dollarization. Economic Notes, 31(1), 1-53.

Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. Science, 162(3859), 1243-1248.

Hardouvelis, G. A. (1988). Evidence on stock market speculative bubbles: Japan, the United States, and Great Britain. Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review, (Sum), 4–16.

Hart, Oliver D. & Kreps, D (1986). Price destabilizing speculation. Journal of Political Economy, 94(5), pp. 927- 952.

Hausman, Daniel M. (2013). "Philosophy of Economics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2013 Edition), Edward N. Zalta (ed.), (çevirim içi) http://plato.s tanford.edu/archives/win2013/entries/economics/, Erişim Tarihi: 15.9.2023.

Hayek, F. A. (1981). Law, legislation and Liberty: The Political Order of a Free People (Vol. 3). University of Chicago Press.

Heckscher, E.E. (1919). The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income. Economisk Tidskrift. Reprinted in Heckscher, E.E & Ohlin, B. (1991). Heckscher-Ohlin Trade Theory. (Translated, Edited and Introduced by Flam, H. & Flanders, H.J.). Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Hicks, J. R. (1932). The Theory of Wages. Macmillan and Co.

Hotelling, H. (1929). Stability in Competition. Economic Journal, 39, 41-57.

Hull, John C. 2012. Options, Futures and Other Derivatives. 8. b. United Kingdom: Pearson Education Limited.

Hutcheson, F. (1725). An Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue.

International Labour Organization (2023). About the ILO. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm

International Monetary Fund (2023). About the IMF. https://www.imf.org/en/About

Jensen, M.C. (1978) Some Anomalous Evidence Regarding Market Efficiency. Journal of Financial Economics, 6, 95-101.

Jensen, R. T., & Miller, N. H. (2008). Giffen behavior and subsistence consumption. The American Economic Review, 98(4), 1553-1577.

jevons, W. S. (1865). The Coal Question: An Inquiry Concerning the Progress of the Nation, and the Probable Exhaustion of Our Coal-Mines. Macmillan and Co.

Jevons, W. S. (1871). Theory of Political Economy. London: Macmillan and Co.

Joseph Stiglitz & Amartya K. Sen & Jean-Paul Fitoussi, 2009. "The measurement of economic performance and social progress revisited: Reflections and Overview," Working Papers hal-01069384, HAL.1-65.

Kahneman, D. (2011). Thinking, Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. Econometrica, 47(2), 263-291.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. Econometrica, 47(2), 263–291.

Kaldor, N. (1955). Alternative theories of distribution. Review of Economic Studies, 23(2), 83-100.

Kaldor, N. (1956). A model of economic growth. Economic Journal, 67(268), 591-624.

Kanbur, R., & Lustig, N. (2000). Why is Inequality Back on the Agenda? The World Bank.

Karar Gazetesi (2022). Borsa İstanbul'daki yabancı hisse oranı şaşırttı: Böylesi hiç görülmedi, (Çevrim içi). https://www.karar.com/ekonomi-haberleri/borsa-istanbuldaki-yabanci-payi-orani-sasirtti-boylesi-hic-gorulmedi-1660575, Erişim Tarihi: 2.9.2022.

Kaya, M. ve Öz, E.(2016). Enflasyon, Bütçe Açığı ve Para Arzı İlişkisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi: 1980-2014 Dönemi, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:23, Sayı:3, 640-651.

Kesbiç, C. Yenal ve Esat Bakımlı (2004), "Hazine Borçlanmalarının Özel Kesime Aktarılabilecek Fonlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Analiz", Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar, (Eylül, 2004), Sayı: 486, Yıl: 41, ss. 34-54.

Keynes, J. M. (1930 [1963]). Economic possibilities for our grandchildren. In J. M. Keynes (Eds.), Essays in persuasion (pp. 358–373). New York, NY: W.W. Norton Company.

Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest, and Money. London: Macmillan.

Kindleberger, Charles P., & Robert Aliber (2005). Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises. John Wiley & Sons, New Jersey, 5th edition.

Kohn, M. (1978). Competitive speculation. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 46(5), pp.1061-1076

Koy, A. & Ekim Dertli, S. (2016). Borsa İstanbul Sektör Endekslerinin Volatilite Modellemesi. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 5 (2), 1-23.

Koy, A. & Ekim, S. (2016). Borsa İstanbul sektör endekslerinin volatilite modellemesi. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 1-23.

Krugman, P. (1994). Past and prospective causes of high unemployment. Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City, Fourth Quarter, 23-43.

Kutbay, H. ve Gerede, C. (2019). "Sıçrama Tezinin Türkiye'de Geçerliliği: Darbeler Bakımından Bir Analiz", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (2): 1575-1990.

Kuznets, S. (1955), "Economic Growth and Ineome Inequality", American Economic Review, 45-1, 1-28.

Kydland, F. E., & Prescott, E. C. (1977). Rules rather than discretion: The inconsistency of optimal plans. Journal of Political Economy, 85(3), 473-491.

Laibson, D. (1997). Golden Eggs and Hyperbolic Discounting. The Quarterly Journal of Economics, 112(2), 443-478.

Laver, M., & Schofield, N. (1990). Multiparty government: The politics of coalition in Europe. Oxford University Press.

Lee, E. S. (1966). A theory of migration. Demography, 3(1), 47-57.

Leeper, E. (1991). Equilibria under 'Active' and 'Passive' Monetary and Fiscal Policies. Journal of Monetary Economics, 27, 129-147

Lucas, R. (1976). "Econometric Policy Evaluation: A Critique". In Brunner, K.; Meltzer, A. (eds.). The Phillips Curve and Labor Markets. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy. 1. New York: American Elsevier. s. 19–46.

Lucas, R. E. (1976). Econometric policy evaluation: A critique. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, 1(1), 19-46.

Lucas, R. E. (1990). Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?. American Economic Review, 80(2), 92-96.

Lucas, R.E., Jr. ve Rapping, L.A. (1969) "Price Expectations and the Phillips Curve", *The American Economic Review*, 59, 3.

Mandeville, B. (1724). The Fable of the Bees: or, Private Vices, Public Benefits.

Mankiw, N. G. (2000). The Savers-Spenders Theory of Fiscal Policy. American Economic Review, 90(2), 120-125.

Mankiw, N. G. (2021). Principles of Economics. Cengage Learning.

Mankiw, N. G., & Romer, D. (1991). New Keynesian economics. MIT Press.

Marx, K. (1867). Das Kapital. Hamburg: Verlag von Otto Meisner.

Meese, R., A. (1986).Testing for bubbles in exchange markets: A case of sparkling rates?". Journal of Political Economy, 94(2), 345,373.

Menger, C. (1871). Principles of Economics. Ludwig Won Mises Ins.(Çevrim içi). chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cdn.mises.org/Principles%20of%20Economics_5.pdf, Erişim Tarihi:21.9.2023.

Menger, C. (1985). Investigations Into The Method of the Social Sciences. New York, London: New York University Press.

MILLION, N., (2003), "The Fisher Effect Revisited Through an Efficient Non Linear Unit Root Testing Procedure", Applied Economics Letters, 10 (15), 951-954.

MISES, L.(1963,2008), İnsan Eylemi, çev: İsmail Aktar, Liberte Yayınları, Ankara 2008.

Milanovic, B. (2016). "Global inequality: A new approach for the age of globalization." Harvard University Press.

Miles, M.A. (1979).The Effect of Devaulation and The Trade Balance of Payment: Some Result. Journal of Political Economy, 87(31): 600-622.

Mill, James, 1824, *An Essay on Government*, reprinted in Lively and Rees 1978, 53–95.

Modigliani, F., & Brumberg, R. (1954). Utility analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. Post-Keynesian Economics, 388-436.

Mohsen Bahmani-Oskooee & Artatrana Ratha (2004) The J-Curve: a literature review, Applied Economics, 36:13, 1377-1398.

Mortensen, D. T., & Pissarides, C. A. (1994). Job Creation and Job Destruction in the Theory of Unemployment. The review of economic studies, 61(3), 397-415.

Musgrave, R. A. ve Musgrave, P. B. (1976). Public Finance in Theory and Practice, Second Ed., Tokyo, Kosaido Printing: 7.

Nash, J. F. (1950). Equilibrium points in n-person games. Proceedings of the National Academy of Sciences, 36(1), 48-49.

Obstfeld, M. (1995). International currency experience: New lessons and lessons relearned. Brookings Papers on Economic Activity, 1995(1), 119-220.

Obstfeld, M., & Rogoff, K. (1996). Foundations of International Macroeconomics. MIT Press.

Ohlin, B. (1933). Interregional and International Trade. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Okun, Arthur. M. 1962, "Potential Gnp: Its Measurement and Significance", Proceedings of the Business and Economic Statistics Section of the American Statistical Association.

Oran, A. (2011). Balonları daha iyi tanımaya çalışmak: Balon tanımları, modelleri ve lale çılgınlığı örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1),51-161.

Osborne, M. J., & Rubinstein, A. (1994). A course in game theory. MIT Press.

Ostrom, E. (1990). Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press.

Owalobi-Merces, O. (2015). Re-examining the Wagner's Law Versus Keynesian Hypothesis: Evidence from Nigeria. International Letters of Social and Humanistic Sciences, (57), 142-146.

Oxfam(2020), World's billionaires have more wealth than 4.6 billion people, (Çevrim içi). https://www.oxfam.org/en/press-releases/worlds-billionaires-have-more-wealth-46-billion-people, Erişim Tarihi: 8.3.2022.

Pasinetti, L. (1962). Rate of profit and income distribution in relation to the rate of economic growth. Review of Economic Studies, 29(4), 267-279.

Peacock, A. ve Wıseman, J. (1967). The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom, Allen and Unwin, London.

Phelps, E. S. (1967). Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time. Economica, 34(135), 254-281.

Phillips, A.W. (1954) "Stabilization Policy in a Closed Economy", *Economic Journal,* 290-323.

Pınar, A. (2012). Maliye Politikası Teori ve Uygulama, 5. Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi.

Piketty, T. (2014). "Capital in the Twenty-First Century." Harvard University Press.

Piketty, T., Saez, E., & Stantcheva, S. (2014). Optimal Taxation of Top Labor Incomes: A Tale of Three Elasticities. American Economic Journal: Economic Policy, 6(1), 230-271.

Pissarides, C. A. (2000). Equilibrium Unemployment Theory. MIT press.

Portes, R., & Rey, H. (2005). The determinants of cross-border equity flows. Journal of International Economics, 65(2), 269-296.

Prasad, E. S., Rajan, R. G., & Subramanian, A. (2007). Foreign Capital and Economic Growth. Brookings Papers on Economic Activity, 2007(1), 153-209.

Rappoport, P. & White, E. (1994). Was the crash of 1929 expected?. The American Economic Review, 84(1), 271–81

Ricardo, D. (2001 [1817]). Principles of Political Economy And Taxation (3 ed.). Ontario: Batoche.

Richard A. Easterlin, :"Does Economic Growth Improve the Human Lot?" in Paul A. David and Melvin W. Reder, eds., Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz, New York: Academic Press, Inc., 1974.

Riker, W. H., & Ordeshook, P. C. (1968). A Theory of the Calculus of Voting. American Political Science Review, 62(1), 25-42.

Robert M. Solow, A(1956). Contribution to the Theory of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 70, Issue 1, 65–94.

Robinson, J(1951) Collected Economic Papers, six volumes. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1951-1980'dan aktaran: Antonio Garrido, "Joan Robinson and the Post-Autistic Economics Movement", Post-Autistic Economics Review, Issue no.22, November 2003.

Roger, S. (1993). "The Management of Foreign Exchange Reserves." Erişim:Şubat 2016, Bank for International Settlements Çalışma Tebliği, 38.http://www.bis.org/publ/econ38.pdf

Rogoff, K. (1983). On the effects of sterilized intervention: An analysis of weekly data. Journal of Monetary Economics, 12(2), 133-150.

Rousseas, S. (1998): Post Keynesian Monetary Economics, 3üncü baskı, Macmillan, Londra.

Samuelson, P. A. (1964). Theoretical Notes on Trade Problems. The Review of Economics and Statistics, 46(2), 145-154.

Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2018). Economics. McGraw-Hill Education.

SAMUELSON, Paul (1997). Economics, USA, Mc Graw Hill.

Sandfor, C.T. (1992). Economics of Public Finance: An Economic Analysis of Government Expenditure and Revenue in the United Kingdom, Third Edition, Pergamon Press.

Sargent, T. ve Wallace, N. (1981), Some Unpleasant Monetarist Arithmetic, Quarterly Review Federal Reserve Bank of Minneapolis, 1-17.

Sargent, T., & Wallace, N. (1975, April). Rational ' Expectation, the Optimal Monetary Instrument and The Optimal Money Supply Rule. Journal of PoliticalEconomy, PP:241-54.

Sargent, T.J. (1973) "Rational Expectations, The Real Rate of Interest, and The Natural Rate of Unemployment", *Brookings Papers onEconomic Activity*, Sayı 2, 429-480.

Sarı,L (2021). Türkiye'nin %42's Asgari Ücretle Çalışıyor!, (çevrim içi), https://www.v eripie.com.tr/turkiyenin-42si-asgari-ucretle-calisiyor/, Erişim Tarihi: 6.3.2022.

Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. The American Economic Review, 51(1), 1-17.

Schumpeter, J. A. (1951) The Creative Response in Economic History, Essays on Entrepreurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism, 216-226, ed. Richard V. Clemence, New Brunswick, Transaction Publishers.

Sen A. (1999). Development as Freedom. New York: Alfred Knopf.

SGK (2021). 2020 Sigortalı ve İşyeri İstatistikleri, Çevrim içi: http://www.sgk.gov.tr/wps/ portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari, Erişim Tarihi: 6.3.2022.

Shiller, R. J. (1981). Do stock prices move too much to be justified by subsequent changes in dividends?. The American Economic Review, 71(3), 421-436

Shiller, R. J. (2005). Irrational exuberance. 2nd ed. Princeton, N.J., Princeton University Pres.

Shimer, R., & Smith, L. (2000). Assortative Matching and Search. Econometrica, 68(2), 343-369.

Sims, A. C. (1993).A Simple Model for Study of the Determination of the Price Level and the Interaction of Monetary and Fiscal Policy. Working Paper.

Smith, A. (1759). The Theory of Moral Sentiments.

Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell. ↩

Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations.

Smith, Adam, 1776. "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations," History of Economic Thought Books, McMaster University Archive for the History of Economic Thought, number smith1776..

Smith, T. W,. Son, J. & Schapiro, B. (2015). *General social survey final report: trends in psychological well-being, 1972-2014*, (çevrim içi), https://www.norc.org/PDFs/GSS% 20Report /GSS_PsyWellBeing15_final_formatted.pdf, Erişim tarihi:17.9.2022.

Solow, R. M. (1979). Another possible source of wage stickiness. Journal of Macroeconomics, 1(1), 79-82.

SOLOW, Robert (1985). "Economic History and Economics", The American Economic Review, vol.75, no.2, pp. 328-331.

Standing, G. (2008). The ILO: An Agency for Globalization? Development and Change, 39(3), 355-384.

Stavins, R. N. (2011). The Problem of the Commons: Still Unsettled after 100 Years. American Economic Review, 101(1), 81-108.

Stiglitz, J. E. (1986). The New Development Economics. World Development, 14(2), 257-265.

Stiglitz, J. E. (1986). Theories of Wage Rigidity. In: Keynes' Economic Legacy. Praeger, New York, 153-206.

Stiglitz, J. E. (2012). The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. W. W. Norton & Company.

Stolper, Wolfgang F., and Paul A. Samuelson. 1941. "Protection and Real Wages." The Review of Economic Studies 9(1): 58-73.

Storz, Manuela and Koetter, Michael and Setzer, Ralph and Westphal, Andreas, Do We Want These Two to Tango? On Zombie Firms and Stressed Banks in Europe (October 11, 2017),2-47. ECB Working Paper No. 2104, Available at SSRN: https://ssrn.com/ abstract=3052072, Erişim:24.9.2023.

Sugözü, H.İ. ve Yiyit, M.(2010). Borçlanmanın Enflasyona Etkisi Üzerine Teorik Yaklaşımların Temel Özellikleri, Maliye Dergisi, Sayı:158, 365-373.

Şahin, E., E. ve Özkan, O. (2018). Kredi temerrüt takası, döviz kuru ve BİST100 endeksi ilişkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(3), 1939-1945. doi: 10.17218/hititsosbil.450178.

Tanrıöver, B. & Biçer, B. (2015). Yapısal Şokların Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Beveridge Eğrisi Tahmini. International Journal of Academic Values Studies, (1), 12-25.

Teo, E., Thangavelu, S. M. ve Quah, E. (2005). Singapore's Beveridge Curve: A comparative study of the unemployment and vacancy relationship for selected East Asian countries. SCAPE Working Paper, 2005/08, 1-17.

Thaler, R. H. (2015). Misbehaving: The Making of Behavioral Economics. W. W. Norton & Company.

The Census Bureau(2022). Poverty Data, (çevrim içi), https://www.census.gov/topics/income-poverty/poverty/data.html, Erişim Tarihi:4.10.2022.,(çevrim içi)

Tirole, J. (1988). The Theory of Industrial Organization. MIT Press.

Tobin, D. (2005). Economic Liberalisation, the Changing Role of the State and "Wagner's Law": China's Development Experience Since 1978. World Development, 33.

TOMER, John (2001). "Economic Man vs. Heterodox Men: The Concepts of Human Nature in Schools of Economic Thought", Journal of Socio-Economics, 30(4), ss. 281–293.

TOMER, John (2001). "Economic Man vs. Heterodox Men: The Concepts of Human Nature in Schools of Economic Thought", Journal of Socio-Economics, 30(4), ss. 281–293.

Tooke, T. (1844). An Inquiry into the Currency Principle. London: Longman, Brown, Green and Longmans.

Tsai Pan-Long (1995), "Foreign Direct Investment And Income Inequality: Futrher Evidence", World Development, Vol:23, Issue:3, pp:469-483.

Turgut, A.(2006). Finansal Krizlerde IMF'nin Rolü ve Önemi: 1997 Asya ve 2000 -2001 Türkiye Krizleri, Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, Yıl:9, Sayı:10, 1-14.

TÜİK (2016). Dönemsel GSYH Haber Bülteni, (çevrim içi) http://www.tuik.gov.tr /PreHaberBultenleri.do?id=21513, Erişim tarihi: 2.2.2022).

TÜİK (2021) Hanehalkı İşgücü Araştırması Hakkında Kamuoyu Duyurusu, (çevrim içi), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.tuik.gov.tr/indir/duyuru /hia_duyuru_tr.pdf, Erişim Tarihi: 4.9.2023.

TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2020

TÜİK(2019). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, (Çevrim içi), https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Income-and-Living-Conditions-Survey-2019-33820, Erişim Tarihi: 4.9.2023.

Uygur, E. (2001), "Türkiye'de Enflasyon", Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ed: Şahinöz, A., İmaj Yayınevi, Ankara, 357-413.

Von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1944). Theory of games and economic behavior (3rd ed.). Princeton University Press.

Wagner, A. (1883) Three extracts on public finance, in Classics in the Theory of Public Finance (Eds) R.A. Musgrave ve A.T. Peacock (1958), MacMillan, London, 119-36.

Wagner, A. (1958) Three extracts on public finance, in Classics in the Theory of Public Finance (Eds) R.A. Musgrave ve A.T. Peacock (1958), MacMillan, London, 119-36.

Wagner, A. (1964). Three Extracts on Public Finance. Musgrave, R. ve Peacock, A. (Ed.), Classics in the Theory of Public Finance in (8-17) London: Macmillan.

Weber,M.(1095/ 1999). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. (İngilizceden Çev. Zeynep Gürata), Ayraç yayınları, Ankara. Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. MetaLibri Digital Library.

WEINTRAUB, Roy E. (1999). "How Should we Write The History of Twentieth Century Economics?" *Oxford Review of Economic Policy,* vol.15, p.139-152.

WEISTROFFER, Christan. (2009), Credit default swaps. Deutsche Bank Research.vrand

Westerlund, J., & Becker, M. (2009). Testing for Purchasing Power Parity in Cointegrated Panels. The Manchester School, 77(s1), 144-166.

Wicksell, K. (1936). Interest and Prices, (Translated from the German: Richard F. Khan), R&R Clark Limited Edinburg, Great Britain.

Wicksell, K. (1936). Interest and Prices, (Translated from the German: Richard F. Khan), R&R Clark Limited Edinburg, Great Britain.

Wildavsky, A. (1975). Budgeting: A Comparative Theory of Budgeting Processes, Boston: Little, Brown & Company.

Williamson, O. E. (1981). The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach. American Journal of Sociology, 87(3), 548-577.

Woodford, M. (1998). "Doing Without Money: Controlling Inflation In A Post-Monetary World", Review of Economic Dynamics, 1, pp 173–219.

World Economic Forum (2021). Global Gender Gap Report

Yaman, B. (2003). Uluslararası Rezervler, Türkiye İçin Rezerv Yeterliliği ve Optimum Rezerv Seviyesi Uygulaması. Uzmanlık Yeterlik Tezi. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

Yarar, O.(2022). Uzakdoğu'da kredi derecelendirme notları, Dünya Gazetesi, (çevrim içi), https://www.dunya.com/kose-yazisi/uzakdoguda-kredi-derecelendirme-notlari/665640, Erişim Tarihi: 15.9.2022.

Yıldırım, U. ve Aksoy E. (2022). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisi(2004-2020). Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, (6)1, 15-33.

Zou, H.& Sun, L. (2012). The influence of insvestor sentiment on stock return and Its volatility under different market states, 2012 Fifth International Conferance On Business Inteligence and Financial Engineering, 337-341.

ENGELLİ AİLESİNDE BOŞANMA

Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Boşanmış Annelerin Boşanma Yaşantıları

Serdarhan Duru - Veli Duyan

nobel bilimsel

ENGELLİ AİLESİNDE BOŞANMA

Serdarhan Duru - Veli Duyan

Yayın No.: 1848
ISBN: 978-625-398-243-0
E-ISBN: 978-625-398-242-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak
faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında
yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Duru, Sedarhan., Duyan, Veli.
Engelli Ailesinde Boşanma/ Sedarhan Duru - Veli Duyan
1. Basım, XII + 422 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-243-0
E-ISBN: 978-625-398-242-3
1. Engelli 2. Zihinsel Engelli 3. Boşanma 4. Tek Ebeveynli Aile

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ vii
SİMGELER VE KISALTMALAR ix
ŞEKİLLER x
ÇİZELGELER x
BÖLÜM I 1
GİRİŞ 1
ARAŞTIRMANIN DOĞASI 5
BÖLÜM II. ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLEYİ VE BOŞANMAYI
İNSAN GELİŞİMİNİN BEŞ BOYUTUYLA ANLAMAK
1.Ekolojik Değerlendirme: İnsan Gelişiminin Beş Boyutu 7
2.Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin İnsan Gelişiminin Beş Boyutuna Göre Değerlendirilmesi 9
3.Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Aile Yaşamına Genel Bakış.. 18
4.Aile, Evlilik ve Boşanma 22
5.Boşanmanın İnsan Gelişiminin Beş Boyutuna Göre Değerlendirilmesi 31
BÖLÜM III 51
ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERDE BOŞANMA
AİLELERLE SOSYAL HİZMET BAĞLAMI 51
BÖLÜM IV 67
ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN BOŞANMIŞ ANNELERİN BOŞANMA YAŞANTILARI 67
1. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneleri Tanıtıcı Bilgiler: Birincisi, ben bir insanım. Ondan sonra bir kadınım. Sonra bir anneyim 68
2. Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları 74
2.1. Fiziksel Boyut: Çocuklarımla beraber büyüdüm 75
2.2. Sosyal Boyut: Düğünde yalnızdım, bayramda yalnızdım, iyi günde kötü günde yalnızdım 88
2.3 Bilişsel Boyut 119
2.4 Duyuşsal Boyut 123
2.5. Tinsel Boyut 137
2.6.Boşanmaya Yol Açan Faktörler: Önceden kocalı kocasızdım şimdi kocasız kocasızım 140
2.7.Zihinsel Engelli Çocuğun Boşanma Sürecine Etkisi 148

3. Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları 158
3.1. Fiziksel Boyut 158
3.2. Sosyal Boyut 160
3.3. Bilişsel Boyut 172
3.4. Duyuşsal Boyut 177
3.5. Tinsel Boyut 181
4. Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantıları 181
4.1. Fiziksel Boyut 182
4.2. Sosyal Boyut 191
4.3. Bilişsel Boyut 224
4.4. Duyuşsal Boyut 249
4.5. Tinsel Boyut 263
BÖLÜM V 273
ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN BOŞANMIŞ ANNELERİN BOŞANMA YAŞANTILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME 273
BÖLÜM VI 341
ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN BOŞANMIŞ ANNELERİN BOŞANMA YAŞANTILARINA İLİŞKİN SONUÇ VE ÖNERİLER 341
KAYNAKLAR 387

ÖN SÖZ

Zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma yaşantıları konusunda bilgi eksikliğinin bulunması ve sosyal hizmet literatüründe bu konuyla ilgili bilgiye ihtiyaç duyulması bu kitabın hazırlanmasına karar vermede etkili olmuştur. Bu çalışmayla zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma sürecindeki fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutta deneyimleri ve baş etme stratejileri keşfedilerek çözüm önerileri tartışılmıştır.

Bu kitap; farklı deneyimlerle şekillenen, bazen bir film repliğiyle, bazen dolmuş durağında işitilen bir sözle, bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde tanık olunan olaylarla ve gözlemlerle çıkılan ve derinleşen uzun bir yolculuğun sonucudur. Bu uzun yolculukta, yollarımızın kesiştiği, "iyi ki var" dediğimiz insanların katkılarıyla zenginleşmiş ve nihai hâlini almıştır.

Kitabın ilk bölümünde kuramsal bakış açısı hakkında bilgi verilerek zihinsel engelli çocuğu olan aileler fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal, tinsel, açıdan değerlendirilmiştir. Bu konunun ardından, zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin aile yaşamını ve refahını etkileyen ve boşanmayla doğrudan ilgili olan aile ilişkileri, evlilik uyumu, aile içi roller, aile gereksinimleri ve yaşam doyumu konuları ele alınmıştır. Çalışmanın ilerleyen kısmında boşanma kavramı nedenleriyle birlikte tartışılarak boşanmanın fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal, tinsel, boyutu üzerinde durulmuştur. Ardından zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde boşanmaya ilişkin literatüre yer verilmiştir. Son olarak zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle ve boşanma süreciyle ilgili olarak ailelerle sosyal hizmet bağlamı ele alınmıştır. Literatürün ardından araştırma sürecinde ulaşılan zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrası yaşantıları incelenmiştir.

Bu kitap; 2023 yılında Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünde hazırlanan "Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Boşan-

mış Annelerin Boşanma Yaşantılarının İncelenmesi" isimli doktora tezinin yeniden düzenlenmiş hâlini içermektedir.

Çalışma sürecinde boşanma deneyimlerine ilişkin duygu ve düşüncelerini tüm samimiyetiyle paylaşan ve zamanlarını ayıran annelere teşekkür ediyoruz. İsimlerini buraya sığdıramadığımız ve bu çalışmaya katkıda bulunan, hayatımıza dokunan, iz bırakan herkese sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Serdarhan Duru

Veli Duyan

Ankara, 2023

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASAGEM	T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
COVID-19	Yeni Koronavirüs Hastalığı
CP	Serebral Palsi
ÇÖZGER	Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu
DS	Down Sendromu
EYS	Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
ICF	International Classification of Functioning, Di sability and Health
MAXQDA	Nitel ve Karma Yöntemler İçin Profesyonel Veri Analizi Yazılımı
MEB	T.C. Millî Eğitim Bakanlığı
MR	Mental Retardation (Zekâ Geriliği)
n	Frekans
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SED	Sosyal ve Ekonomik Destek
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TAYA	Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TBNA	Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması
TMK	Türk Medeni Kanunu
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

ŞEKİLLER

Şekil 1. Zihinsel Engelli Çocuğun Boşanma Sürecine Etkisi 157

ÇİZELGELER

Çizelge 1. Türkiye'de Evlilik Süresine Göre Boşanma Oranları 31
Çizelge 2. Boşanmaya Yol Açan Faktörler..... 146

Uzaktı dön yakındı dön çevreydi dön
Yasaktı yasaydı töreydi dön
İçinde dışında yanında değilim
İçim ayıp dışım geçim sol yanım sevgi
Bu nasıl yaşamaydı dön

...

Kestim kara saçlarımı n'olacak şimdi
Bir şeycik olmadı -Deneyin lütfen-

...

Gülten Akın (s. 12, 2016).

BÖLÜM I

GİRİŞ

Zihinsel engelli çocuğun aileye dâhil olması, bakımı, eğitimi ve gelişim süreci, birçok ailenin duygusal, sosyal ve ekonomik güçlükler yaşamasına, stres ve kaygı nedeniyle sinir sisteminde bozukluklara, fizyolojik sorunların açığa çıkmasına, dalgınlık, unutkanlık, öfke, saldırganlık ve depresyon gibi duygusal güçlüklerin yaşanmasına yol açmaktadır (Yıldırım Sarı, 2007). Ebeveynler farklı nedenlerle farklı düzeylerde depresyon, kaygı, suçluluk ve yetersizlik hissetmektedir (Orsmond ve Seltzer, 2007). Ailelerin zihinsel engelli çocuğun bakımı ve gelişimi için daha fazla kaynağa, zamana ve enerjiye ihtiyaç duyması (Bahar ve ark., 2009), engellilikle ve bu sürecin getireceği yaşantıyla ilgili bilgi eksikliği ve belirsizlik yaşaması, sosyal çevreden uzak kalması, tıbbi harcamaların artması ve tedavi süreci ebeveynlerin stres yaşamalarına yol açmaktadır (Fen Gau ve ark., 2008; Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003; Tsai ve Wang 2009). Engelli çocuğu olan aileler çocuklarının geleceğiyle ilgili endişe duymaktadır (Holroyd, 2003; Chen, 2000; Minnes ve Woodford, 2004). Engelli çocuğu olan ailelerin sosyal hayata katılım süreçleri bu durumdan etkilenmekte (Olsson ve Hwang, 2003; Tarsuslu Şimşek ve ark., 2015; Yavuz, 2018b), aileler sosyal dışlanma ve güçlüklerle karşılaşabilmektedir (Yüksel ve Uyanık, 2021).

Aileye yeni bir üyenin katılması, ailede yenilikleri beraberinde getirirken aileye yeni katılan üyenin engelli olması, aile yaşamının ve aile içi ilişkilerin etkilenmesine neden olmaktadır. Aile sisteminde yer alan bireylerden özellikle zihinsel engelli çocukla doğrudan ilgilenen anne ve babanın aile içi ilişkileri, düşünceleri, duyguları, davranışları bu süreçte doğrudan etkilenmektedir (Bahar ve ark., 2009; Cavkaytar ve ark., 2012; Karadağ, 2014; Lee, 2009; Ohan ve ark., 2000; Özkan Bardakçı ve Kutluata, 2021; Reichman ve ark., 2008; Shin, 2002). Zihinsel engelli çocuğun bakımı, eğitimi ve gelişim süreci özellikle anneyi fiziksel, sosyal,

duyuşsal, tinsel ve bilişsel boyutlarıyla daha fazla etkilemektedir (Balcı ve ark., 2019; Görmez, 2017; Kılıç, 2009; Yüksel ve Uyanık, 2021). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin aile dinamikleri olumsuz etkilenmekte (Altuğ Özsoy ve ark., 2006; Kurt ve ark., 2008; Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003; Tunç, 2011) aile üyeleri arasında sorunlar yaşanmakta, ebeveynler diğer çocuklarına zaman ayırmakta güçlük yaşayabilmektedir (Balcı ve ark., 2019).

Zihinsel engelli çocuk ailede yaşanan duygusal, sosyal, ekonomik, bilişsel, tinsel dönüşümü etkilerken bazı ebeveynlerin evlilik ve aile ilişkisi bozulabilmekte ve bu durum boşanmalara yol açabilmektedir (Karadağ, 2014; Reichman ve ark., 2008). Engelli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuğu normal gelişim gösteren anne-babalara göre evliliklerinden daha az memnun olduğunu, evliliklerinde daha fazla zorluklarla karşılaştığını ve uyum sorunları yaşadıklarını gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Bahar ve ark., 2009; Cavkaytar ve ark., 2012; Lee, 2009; Plumb, 2011; Woodman ve ark., 2015).

Engelli çocuğu olan ailelerde engelli çocuğu olmayan ailelere kıyasla boşanma oranlarının daha yüksek olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Bauman ve ark., 2006; Blackburn ve ark., 2010; Clarke ve McKay, 2008; Dereli ve Okur, 2008; Reichman ve ark., 2008; Risdal ve Singer, 2004; Sebrechts ve Breda, 2012; Wasi ve ark., 2007). Engelli çocuğu olan annelerin boşanma ihtimalinin çocuğun özel sağlık şartlarına göre arttığını ya da azaldığını (Swaminathan ve ark, 2006) gösteren araştırmalar olduğu gibi karşı görüş olarak, engelli çocuğu olan ailelerde boşanma oranlarının çocuğu engelli olmayan ailelere göre önemli ölçüde yüksek olmadığını (Seltzer ve ark., 2001) ve ulusal boşanma oranlarından farklılaşmadığını belirten araştırmalar da vardır (Buchanan ve ark., 1979; Kulagina, 2003, s.46; Starr, 1981). Bu noktada zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde boşanmanın kaynağında sadece engelli çocuğun olduğunu düşünmek doğru değildir. Boşanmayı etkileyen çok sayıda önemli faktör bulunmaktadır. Bu hususta birçok araştırma engelli çocuğu olan ailelerin aile ilişkilerini olumsuz etkilediğini belirtse de kötü aile ilişkilerinin ve evliliklerin engelli çocuğu ne derece olumsuz etkilediği ve ne gibi sorunlara yol açtığı dikkatlerden kaçmaktadır (Sobsey, 2004).

Özel ihtiyaçları olan, fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel açıdan hassas olan zihinsel engelli çocuğu olan aileler ve zihinsel engelli çocuk boşanma sürecinde stres faktörlerinden daha fazla etkilenmektedir (Bilici, 2014). Ayrıca ebeveynlerin boşanmasıyla birlikte tek ebeveynle yaşamak engelli birey açısından ve tek ebeveyn açısından farklı dinamikleri içermektedir (Özbulut ve Özgür Sayar, 2009). Tek ebeveynli bir ailede özellikle de çocuğun velayetinin önemli ölçüde kadınlar tarafından üstlenildiği, çocuğun bakım ve sorumluluklarının kadına atfedildiği bir sosyal yapıda zihinsel engelli çocuğuyla birlikte yaşayan tek ebeveyn olan annelerin bu hassas ve karmaşık boşanma sürecinin açıklığa kavuşturulması, fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel açıdan incelenmesi, baş etme stratejilerinin neler olduğunun keşfedilmesi gerekmektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle ilgili literatür incelendiğinde, zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin sorun ve gereksinimleri, stres, depresyon, kaygı, tükenmişlik düzeyleri, aile yüklenmesi, psikolojik belirtileri, sosyal destek algıları gibi önemli konularda araştırmaların yapılmış olduğu belirlenmiştir (Fen Gau ve ark., 2008; Orsmond ve Seltzer, 2007; Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003; Tsai ve Wang 2009; Yıldırım Sarı, 2007). Fakat engelli çocuğu olan ailelerin boşanma ya da ayrı yaşamalarının nedenleri araştırılmamış önemli bir konudur (Oğultürk, 2012, s. 141). Yapılan literatür taramasında da bu konuyla ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Türkiye'de engelli nüfusa ilişkin veriler incelendiğinde (ASPB, 2022) zihinsel engelli nüfusun toplam nüfus içerisinde önemli bir yerinin olduğu söylenebilir. Engelli bireyin sosyal çevresi, arkadaşlık ve akrabalık ilişkileri dikkate alındığında engelliliğin sadece bireysel değil toplumsal bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'de ADNKS verileri incelendiğinde kaba boşanma hızının arttığı, evlenme oranlarının azaldığı, boşanmaların evlilikten sonra yıllara göre daha geç sürede gerçekleştiği görülmektedir (TÜİK, 2011-2021). Bu bağlamda boşanmanın sosyal anlamının zamanla önem kazandığı görülmektedir.

Boşanmanın gerçekleşme ihtimali tüm aileler için eşit düzeyde değildir ve boşanmış aileler pek çok alanda farklılık göstermektedir (Emery, 2012). Bu araştırmayla zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin deneyimleri incelenerek örneklem grubu daraltılmıştır. Daraltılan bu örneklem grubunun kendine özgü aile yapılarında hangi alanlarda ne gibi deneyimlerin yaşandığını keşfetmek kanıta dayalı bir bakış açısı sunmakla birlikte özellikle zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle yapılacak sosyal hizmet uygulamaları için zemin oluşturacağı düşünülmektedir.

Fenomenolojik desende gerçekleştirilen bu nitel araştırmanın amacı, zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma sürecindeki deneyimlerine ilişkin algılarının kendi bakış açılarıyla belirlenmesi; fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal, tinsel boyutlarıyla değerlendirilmesi; boşanmadan önce aile yaşamının incelenmesi, boşanma fikrinin oluşmasına ilişkin deneyimlerle birlikte boşanma sürecinde ve boşanma sonrasında yaşadıkları güçlüklerin ve geliştirdikleri baş etme stratejilerinin keşfedilmesidir.

Engelli çocuğun aile yapısına etkisi kültüre, sosyal çevreye, inanç sistemine, düşünce yapısına, toplumun duygusal hafızasına, ekonomik gelişmelere ve ülkelere göre farklılık gösterebileceği gibi boşanmanın da nedenleri ve sonuçları bahsi geçen faktörlerden etkilenmektedir. Fakat burada önemli olan nokta, ebeveynlerin boşanmasında ya da ayrı yaşamasında bir çocuğun engelinin öneminden çok engelli çocuğu olan ailelerin içinde yaşadıkları bağlama, engelli çocuğu olan bir kadının boşanma sürecinde ve sonrasında neler deneyimlediğine, bunlarla nasıl baş ettiği konularına odaklanılması gerektiğidir. Kaynağını aile yapısından ve sosyal çevreden alan sorunların en aza indirilmesi hâlinde boşanma nedenlerinin ve boşanmanın olumsuz sonuçlarının açığa çıkması önlenebilir. Aile refahı, kadın refahı, engelli refahı alanında doğrudan ve başat rol üstlenen sosyal hizmet disiplini açısından engelli bireyin dâhil olduğu aile sisteminin boşanma bağlamında incelenmesi önemlidir.

Bu araştırmanın problemi, zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma sürecindeki deneyimlerine ilişkin al-

gılarının belirlenmesine; annelerin boşanma öncesinde, boşanma sürecinde ve boşanmadan sonra fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal, tinsel boyutlarıyla boşanma deneyimlerinin incelenmesine ve geliştirdikleri baş etme stratejilerinin keşfedilmesine duyulan gereksinim ile ulaşılması gereken çözüm önerileridir. Zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma sürecindeki deneyimlerinin bilimsel bir bakış açısıyla ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. *Zihinsel engelli çocuğu olan anneler boşanma sürecinde zihinsel engelli çocuğun varlığından nasıl etkilenmektedir?* sorusunun cevabı yapılan araştırmayla bulunmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN DOĞASI[1]

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin boşanma deneyimlerinin kendi algılamaları doğrultusunda anlaşılmasına, sorunlarının ve ihtiyaçlarının yine kendi bakış açılarıyla belirlenmesine, literatürde yer alan temel bilgileri ayrıntılandırmaya gereksinim duyulmuştur. Bunun için araştırmanın doğasına uygun olarak zihinsel engelli çocuğu olan annelerin boşanmadan önce, boşanma sürecinde ve boşanma sonrasında deneyimleri fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel bağlamda annelerin kendi bakış açılarıyla ve ifadeleriyle ayrıntılı bir biçimde keşfetmek için nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Araştırmada nitel araştırma deseninin temel yaklaşımlarından biri olan fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılarak farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara yönelik deneyimler ele alınmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 78). Katılımcıların deneyimleri tanımladıkları şekliyle incelenerek deneyimlerin özüne ulaşılmıştır (Giorgi, 2009; Moustakas, 1994).

Amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yolu ile çalışma grubuna ulaşılmıştır. Amaçlı örnekleme türlerinden kartopu örnekleme yoluyla seçilen, zihinsel engelli çocuğu olan, boşanmış, on sekiz yaşını doldurmuş ve engelli olmayan anneler, araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Engelli çocuğu olan

1 *Araştırmanın yöntemi ile ilgili detaylı bilgi için şu çalışmaya bakılabilir:*

Duru, S. (2023). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Boşanmış Annelerin Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantılarının İncelenmesi, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

boşanmış annelerle yapılan görüşmeler doygunluk noktasına ulaşılana kadar devam etmiştir. Araştırmaya katılması planlanan kadınlardan 34'üne ulaşılarak araştırma hakkında bilgi verilmiş, 2 kadın bu araştırmaya katılmada gönüllü olmamıştır. 2 kadın ile pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmeler analiz sürecine dâhil edilmemiştir. Araştırma kapsamında 30 kadının gönüllü katılımı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış, derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından hazırlanmış, derinlemesine görüşmelerle zihinsel engelli çocuğu olan annelerin boşanma yaşantıları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın etik çerçevesi "faydacı kuram" bağlamında yapılandırılmış, meslektaşlar, sahada birlikte çalışılan profesyoneller, zihinsel engelli çocuğu olan aileler ve zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış anneler üzerindeki fayda ve sınırlılıklar gözetilmiştir. Katılımcıların belirlenmesi sürecinde "Bilgilendirilmiş Onam"a başvurulmuştur. Sahadan veri toplama sürecinde "zarardan kaçınma" ilkesine göre hareket edilmiştir. Raporlama sürecinde ise katılımcının "gizliliği" esas alınmıştır. Katılımcıların mahremiyet haklarını korumak ve bu hususta tedbir almak amacıyla araştırmanın raporlanmasında katılımcılara görüşme sırasına göre numara verilmiş ve kimlikleri gizli tutulmuştur. Verilerin analizi sürecinde, kişiye özgü durumların ve demografik bilgilerin açığa çıkmasıyla ilgili bir tehdit olması nedeniyle detaylı bilgilere (mekân, zaman, isim, tarih vb.) yer verilmemiştir. Katılımcıların ifadeleri değiştirilmeden paylaşılmıştır.

BÖLÜM II

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLEYİ VE BOŞANMAYI İNSAN GELİŞİMİNİN BEŞ BOYUTUYLA ANLAMAK

Kitabın bu bölümünde öncelikle "Ekolojik Değerlendirme: İnsan Gelişiminin Beş Boyutu" hakkında bilgi verilerek zihinsel engelli çocuğu olan aileler ve boşanma olgusu fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutlarıyla değerlendirilmiş literatürdeki çalışmalar bu temalar odak alınarak incelenmiştir. Çalışmada zihinsel engelli çocuğu olan annelerin boşanma deneyimleri incelendiği için hem zihinsel engelli çocuğu olan aileler hem de boşanma olgusu insan gelişiminin beş boyutu temelinde incelenmiştir.

1. Ekolojik Değerlendirme: İnsan Gelişiminin Beş Boyutu

Ekolojik değerlendirme, sosyal hizmet bakış açısıyla çevresel, kişiler arası ve intrapsişik faktörlerin değerlendirmesini kolaylaştıran ve sistemli bir hâlde ele alınmasına olanak sağlayan fiziksel boyut, sosyal boyut, bilişsel boyut, duyuşsal boyut ve tinsel boyut olmak üzere beş gelişim boyutunu kapsamaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, bütüncül bir değerlendirmeyle müracaatçı sisteminin güçlü yönlerini ve sınırlılıklarını anlamasına yardımcı olur. Bu bakış açısı bütüncül bir değerlendirmeye olanak tanımaktadır (Derezotes, 2000). Ekolojik yaklaşım, sosyal hizmet uygulamalarında genel kabul gören bir bakış açısıyla bireyin ve çevresinin değerlendirilmesi için bir çerçeve sunmaktadır (Payne, 2020). Temelini sistem kuramıyla aynı varsayımlardan almakla birlikte ayrı kavramsal çerçeveye sahiptir. Bireyi çevresi içinde ele alan yaklaşım, kültürü ve farklılıkları göz önünde bulundurarak bireyin bireylerle, ailelerle ve toplumla arasındaki etkileşime ve kesişim noktalarına odaklanır (Teater, 2014).

Gelişim boyutlarının ekolojik değerlendirmesinde "biyogenetik faktörler, ailevi faktörler, kültürel faktörler, çevre koşulları,

kaynaklar ve fırsatlar, öz bakım ve gelişim modelleri, sağlık ve gelişimin güncel göstergeleri" olmak üzere yedi ana hat bulunmaktadır. İnsan gelişiminin beş boyutundaki güçlü yönler ve sınırlılıklar müracaatçı sisteminin değişim sürecinde odaklanılması gereken gelişim boyutları hakkında bilgi vermektedir (Derezotes, 2000):

Fiziksel gelişim boyutu kişinin cinsiyeti, yaşı, cinselliği, sağlık sorunları, fiziksel güçleri, fiziksel gelişim için kaynaklara ve fırsatlara erişimi, öz bakımı, uykusu, fiziksel aktiviteleri, beslenme alışkanlıkları, madde kullanımı, tıbbi gereksinimlerin karşılanması, bedensel sağlığı ve vücudunun farkında olması gibi fiziksel sağlıkla ilgili konuları kapsamaktadır. Akıl, ruh ve biyolojik unsurlar arasındaki ilişki fiziksel sağlığın göstergesidir.

Sosyal gelişim boyutu, kişinin sosyal çevresiyle, ailesi, akrabaları, arkadaşları ve toplumdaki diğer insanlarla etkileşimini, içedönük ya da dışa dönük olma kalıplarını, aile içi rol modelleri, sosyoekonomik statüleri, sosyalizasyon için sağlanan fırsatları, sosyal alanda zaman kullanımını, girişken iletişim kalıplarını ve sosyal etkileşim sınırları gibi sosyal bağlamı içermektedir. İnsanın aidiyet hissetmesi, bireyselleşmesi ve kendini güvende hissettiği alanlarda var olmasıyla ilgilidir. Etkili iletişim, karşılıklı ilişki geliştirmek, güç dengesinin kurulması, çevreyi etkileme ve kaynaklara erişim gibi sosyal hedefleri de kapsamaktadır.

Bilişsel gelişim boyutu toplumun bilişsel gelişim modelleriyle bağlantılı olarak bireyin kendisi ve diğer insanlar hakkındaki düşüncelerini, zekâ potansiyelini, bilişsel gelişimi için kütüphane, kitap, okul gibi kaynaklara erişimini, bilgiye ulaşma çabalarını, evren hakkındaki inançlarını, bilişsel aktivitelere ayrılan zaman dengesini, problem çözme, çatışma çözme, karar verme, baş etme becerilerini içerir.

Duyuşsal gelişim boyutu, bireyin kendisi hakkında farkındalık geliştirmesi, kendini kabulü ve hissetme kapasitesiyle ilgilidir. Toplumun duygusal gelişim modellerini ve kabullerini, duyguların diğer insanlarla paylaşılması için olanakları, yardımcı olabilecek profesyonellerin ulaşılabilirliğini, sosyal alanda ve yalnız

geçen zaman arasındaki dengeyi, duyguları ifade edebilme becerisini ve esnekliği içerir. Bireyin duygularının farkına varması ve duygularını kabul etmesi güçlenmesine ve özgürleşmesine imkân tanır.

Tinsel gelişim boyutu yaşananların ne anlam ifade ettiğini sorgulamak, iç dünyada yaşanan inanç, duygu ve düşüncelerle ilgili sorgulamalar, yaşama ve yaşamın anlamına dair sorgulamalarla ilgilidir. Tinsellik bireyin dünya ve kendisi arasında kurduğu bağı, idealizm duygusunu, kutsalın takdirini, yaşamın anlamı ve amacıyla ilgili duyguyu, toplumun tinsel manevi gelişim modellerini, meditasyona ayrılan zamanın dengesini, bireyin gizli kalmış yönünü keşfetmeyi, iyilik hâlini sağlamayı, hayata ve ölüme karşı bakış açısını ve iç huzuru içermektedir.

2. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin İnsan Gelişiminin Beş Boyutuna Göre Değerlendirilmesi

Zihinsel engelli çocuğu olan aileler fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutlarıyla incelenmiştir.

Fiziksel Boyut

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle ilgili literatür fiziksel boyut açısından incelendiğinde, zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların fiziksel sağlığına ve bakım yüküne odaklanan çalışmaların yoğun olduğu görülmektedir.

Fiziksel Sağlık: Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde görülen stres, kaygı ve depresyon fiziksel sağlık sorunlarına yol açmakta, uyku düzensizliği (Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003), cinsel doyumun azalması ve cinsel yaşamın olumsuz etkilenmesi (Rowshan, 2003), çarpıntı, yüksek nabız (Beck ve Emery, 2006), alkol-madde kullanım sıklığının arttığı görülmektedir (Trute ve ark., 2007; Yıldırım ve ark., 2012; Seltzer ve ark., 2001).

Bakım Yükü: Kronik rahatsızlığı olanlara bakım veren aile üyelerinin bu hastalık sebebiyle karşılaştığı zorluklar bakım veren yüküdür (Görmez, 2017). Engelli bir çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenmek bakım veren bireylerin ve ailenin yaşamında sı-

nırlamalar ve değişimler getirmekle birlikte yorgunluk gibi fiziksel sağlık sorunlarına da yol açmaktadır (Karahan ve İslam 2013). Çocuğunun engelli olma nedenini doğumla ve hamilelik süreciyle ilgili sorunlar olarak belirten anne babaların bakım yükü diğer anne babalara oranla daha yüksektir (Karaaslan ve Çelebioğlu, 2020). Çocuğu için engelli maaşı almayan kadınların, fiziksel güçlük yaşama durumları çocuğu için engelli maaşı alanlara göre daha yoğundur (Yüksel ve Uyanık, 2021).

Sosyal Boyut

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle ilgili literatür sosyal boyut açısından incelendiğinde, zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların sosyal çevreleriyle ilişkilerine, toplumsal cinsiyet rollerine, ekonomik durumlarına odaklanan çalışmaların olduğu görülmektedir.

Sosyal Çevreyle İlişkiler: Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği duygusal deneyimlerinin yanı sıra ailelerin sosyal çevreleriyle ilişkileri ve çevrelerinden aldıkları bazı tepkiler, toplumun engelli çocuğa ve ailesine yönelik olumsuz tutum ve yargıları, özellikle kadınların annelik deneyimini zorlaştırmaktadır (Meşe, 2013; Özkan Bardakçı ve Kutluata, 2021). Ebeveynler toplumdaki yanlış algı ve inanışlar nedeniyle kendini toplumdan soyutlamakta (Cin ve ark., 2017) bu karşılıklı etkileşim zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin sosyal yaşamında olumsuz yaşam deneyimlerine neden olmaktadır.

Engelli çocuğu olan annelerin yarısından fazlası engelli çocuğu olduğu için insanların kendisine acıyarak baktığını düşünmektedir (Yüksel ve Uyanık, 2021). Bir başka çalışmada bakım verenler çocuğunun engeli nedeniyle çevresinin kendine acıdığını (%23,4), dışladığını (%6,4) ve gülerek alay ettiğini (%8,5) belirtmektedir (Cangür ve ark., 2013). Zihinsel engelli çocuğu olan aileler çocuğun artan bakım ve sorumlulukları karşısında iş gücüne katılımda sorunlar yaşarken ekonomik anlamda, engelli çocuklarıyla fiziksel çevrelerinde vakit geçirme konusunda kısıtlılık yaşadıkları için mekânsal anlamda, sosyal çevrenin bakış açısı, tutumları ve yargıları nedeniyle kültürel anlamda sosyal dışlanma yaşayabilmektedir.

Sosyal Destek Algısı: Bir kaynak olarak sosyal destek, bireylerin işlevselliğini artıran, bireylerin fiziksel ve zihinsel açıdan rahat ve sosyal çevreleriyle bütünleşik olabilmeleri için ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı karşılamak için insanlar sosyal ağlarındaki insanlardan belli destekleyici davranışlar görürler. Bu ağlardan yardımlaşma grupları ve kamu hizmetleri resmî sosyal destek mekanizmalarını oluştururken aile, akrabalar, arkadaşlar, akran grupları resmî olmayan sosyal destek mekanizmasını oluşturmaktadır (Malecki ve Demaray, 2002; Schwarzer ve Buchwald, 2004). Sosyal destek anne babaya destek vererek geleceğe olumlu bir şekilde yönelmesini sağlar (Ekas, 2010, s. 1275). Sosyal desteğin depresyon düzeyini (Bahar ve ark., 2009), kaygıyı (Coşkun ve Akkaş, 2009), umutsuzluk düzeyini (Karadağ, 2009), aile stresini ve aile yükünü (Jones ve Passey, 2004; Sivrikaya ve Tekinarslan, 2013) azalttığı bilinmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Rolleri: Engelli çocuğu olan ailelerin aile yaşamı toplumsal cinsiyet olgusundan etkilenmekte, kadınlar ve erkekler toplumsal cinsiyet bağlamında kendilerine biçilen rol ve görevler konusunda sorumluluk almaktadır (Işık ve Akbaş, 2019). Bazı toplumlarda kültürel olarak engelli çocukların pratik ve ekonomik düzeyde bakımına destek olmakla ilgili babalardan beklenti bulunmakta, çocuklarının bilişsel ve toplumsal gelişimine katkıları üzerinde durulmaktadır (Towers, 2007; Flippin ve Crais, 2011). Engelli çocuğu olan ailelerde karar verme sürecinde babaların aktif rol aldığı gösteren araştırmalarla birlikte (Işık ve Akbaş, 2019) kadınların erkeklere oranla daha aktif rol aldığını belirten araştırmalar da bulunmaktadır (Grant ve Whittell, 2000, s. 266-277).

Ekonomik Konular: Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin ekonomik yük nedeniyle zorluk yaşadıkları ve birçoğunun ekonomik desteğe ihtiyaç duyduğu (Chen 2000) ailenin sosyokültürel ve ekonomik düzeyi azaldıkça yaşadığı sorunların arttığı (Stoneman, 2007) engelli çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak için ayrılan zaman nedeniyle anne babaların kariyer gelişiminin sınırlandığı ve bu durumun da aile ekonomisini dolaylı yoldan etkilediği anlaşılmaktadır (Gona ve ark., 2010). Ekonomik yük gelirin aile üye-

leri arasında eşit dağıtılmamasına, babaların ek işler yapmasına yol açmakta (Atagün ve ark., 2011) çocuğun tedavisi ve eğitimi için yapılan harcamalar babalarda finansal stresin artmasına neden olmaktadır (Benjamin, 2016; Ersoy Quadır ve Temiz, 2018). Annelerin gelir düzeyinin artması sürekli kaygı düzeylerini azaltmaktadır (Coşkun ve Akkaş, 2009).

Bilişsel Boyut

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle ilgili literatür bilişsel boyut açısından incelendiğinde, zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların eğitimlerini, bilgi ihtiyaçlarını, problem çözme becerilerine, bilişsel bozukluklarını ele alan çalışmalar olduğu görülmektedir.

Eğitim: Eğitim, engelli çocuğu olan ailelerin süreci anlamlandırmaları ve uyum sağlamaları, kendi duygu ve düşüncelerini anlayıp ifade edebilmeleri, çocuklarının durumunu kabul etmeleri ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik etkili davranmaları, zorluklarla baş etme konusunda destek mekanizması geliştirebilmeleri için önemli bir faktördür (Yıldırım ve Conk, 2005; Çoşkun ve Akkaş 2009). Annelerin eğitim düzeyi arttıkça sürekli kaygı düzeyi azaltmakta (Çoşkun ve Akkaş 2009), sosyal destek algıları artmaktadır (Erhan, 2005; Görgü, 2005; Karadağ, 2009; İlhan, 2014). Buna karşın annelerin eğitim düzeyi ile algıladıkları sosyal destek arasında anlamlı farkın olmadığını tespit eden araştırmalar da vardır (Bilgin, 2012; Kahriman ve Bayat, 2008). Engelli çocuğu olan anne babaların eğitim düzeyinin yaşam doyumu üzerinde olumlu etkisi olduğunu bildiren araştırma (Akandere, 2009) olmasına karşın eğitim düzeyinin yaşam doyumu ile ilişkili olmadığını tespit eden araştırmalar bulunmaktadır (Başgöze ve Kağan, 2020; Taş, 2011). Anne babanın eğitim düzeyi arttıkça aile yükünün azaldığını (Bildirici, 2014) bildiren araştırma olduğu gibi eğitim düzeyinin aile yüküne etkisi olmadığını bildiren araştırmalar da bulunmaktadır (Kaçan-Softa ve ark., 2016; Karaaslan ve Çelebioğlu, 2020). Eğitim düzeyinin farklı bağlamlarda farklı sonuçlar ortaya koyması araştırma örneklemlerinin bulunduğu konumun, kültürün, aile yapısının ve çocuklarla ilgili değişkenlerin çeşitli-

liğinden kaynaklanabilir. İlkokul mezunu anne babalar daha fazla psikolojik sorun yaşamakta, eğitim düzeyi arttıkça anne babanın bilinci ve stresle baş edebilme kapasitesi artmaktadır (Karaaslan ve Çelebioğlu, 2020). Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların eğitim düzeyleri arttıkça aleksitimi düzeyleri azalmaktadır (Genç, 2015).

Bilgi İhtiyacı: Engelli çocuğu olan annelerin en çok bilgi gereksinimleri bulunmaktadır (Öztürk, 2011). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin %74,1'i zihinsel engellilik konusunda bilgi sahibiyken %25,9'unun hiç bilgisi yoktur (Kurt ve ark., 2008). Farklı bir araştırmada zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin %57,3'ünün zihinsel engel hakkında önceden bilgi sahibi oldukları, %42,7'sinin ise önceden bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir. Tanı sürecinde ailelerin büyük çoğunluğu (%79,5) doktordan, bir kısmı ise (%14) psikologdan bilgi aldığını ifade etmiştir (Altuğ-Özsoy ve ark., 2006). Bir diğer araştırmada ailelerin %89,1'inin bilgi sahibi olduğunu ve %56,4'ü bu bilgiyi doktordan, %40'ı ise psikologdan aldığını belirtmiştir (Lafçı ve ark., 2014).

Sorun Çözme Becerileri: Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların yaşam doyumu ve problem çözme becerileri arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken yaş, eğitim düzeyi ve çocuğun çoklu engel durumunun yaşam doyumu ve problem çözme becerileriyle ilişkili olmadığı belirlenmiştir (Başgöze ve Kağan, 2020). Problem çözme becerisinin cinsiyete göre farklılaşmamaktadır (Başgöze ve Kağan, 2020; Güner, 2006; Kaya, 2014; Tavlı, 2009; Vatan ve Dağ, 2009).

Duyuşsal Boyut

Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynler çocuğun engeli nedeniyle psikolojik sorunlar yaşamaktadır (Metin Karaaslan ve Çelebioğlu, 2020; Özkan Bardakçı ve Kutluata, 2021). Psikolojik sorunların temelini yaşanan duygular oluşturmaktadır. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin roller (İçmeli ve ark., 2008) ve duygusal tepki verebilme bakımından sağlıksız işleve sahip olduğu tespit edilmiştir (İçmeli ve ark., 2008).

Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların yaşadığı stres, tükenmişlik, suçluluk, düşük benlik saygısı, utanç ve öz güven sorunları, üzüntü, hayal kırıklığı ve şok duygu durumlarına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Stres: Aile için engelli bir çocuk stres kaynağı olabilir (Kirby ve ark., 2015; Peer ve Hillman, 2014; Uğuz ve ark., 2004). Zihinsel ya da bedensel engelli çocuğu olan anne babalar ve özellikle de anneler engelli çocuğu olmayan anne babalara oranla daha fazla stres yaşamaktadır (Esdaile ve ark., 2003; Glidden ve ark., 2003; Hasting, 2003; Uğuz ve ark., 2004; Yıldırım Sarı, 2007).

Çocuğun engel düzeyinin ağırlaşması (Eren ve Doğan, 2020; Karpat ve Girli, 2012) ve bakım yükü ailelerin stres düzeyini artırmaktadır (Arslan ve ark., 2002). Engelin şiddetinin yanı sıra, ailenin eğitim seviyesi, gelir düzeyi, çocuğun yaşı, çocuğun tanısının kabullenilmesi, damgalanma ile baş etme yöntemleri ve kaynaklara erişim stres düzeyini etkilemektedir (Gupta ve ark., 2004; Isa ve ark., 2013; Kaytez ve ark., 2015). Çocuğun bakım ve gelişimi için ailelerin daha fazla kaynağa, zamana ve enerjiye ihtiyaç duyması (Bahar ve ark., 2009), bilgi eksikliği, sağlık çalışanlarından destek alamama, uzun süreli bakım, tıbbi harcamalar, hastane süreçleri, sosyal izolasyon stres kaynakları arasındadır (Bilgin ve Gözüm 2009; Fen Gau ve ark., 2008; Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003; Tsai ve Wang 2009).

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı streste sosyal destek belirleyici bir rol üstlenmektedir. Ailelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça aile stresinin ve bakım veren yükünün azaldığı görülmektedir (Boyd, 2002; Jones ve Passey, 2004; Oğultürk, 2012; Sivrikaya ve Çiftci Tekinarslan, 2013).

Tükenmişlik: Annelerin engelli çocuğun bakım yükünü önemli ölçüde yüklenmesi ve sorumluluklarının artması, evde başka engelli çocuğun olması, ekonomik sorunlar, zihinsel engelin şiddetinin artması tükenmişlik yaşamalarına yol açmaktadır (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017; Bumin ve ark., 2008; Dereli ve Okur, 2008; İçmeli ve ark., 2008; Karadağ, 2009; Şengül ve Baykan, 2013; Uğuz ve ark., 2004;). Zihinsel engelli çocuğu olan her on anne babadan biri tükenmişlik yaşamaktadır (Gürkan ve Altay, 2021).

Suçluluk: Engelli çocuğu olan ailelerde görülen yoğun duygulardan bir diğeri de suçluluktur. Çocuğun engelinden dolayı kendini suçlu hisseden ailelerin oranı araştırmalarda farklılık göstermekle birlikte yaklaşık beş çocuktan ikisinin anne babası kendini suçlu hissetmektedir (Ayyıldız ve ark., 2012; Bahar ve ark., 2009; Karadağ, 2009; Özsoy ve ark., 2006). Bazı araştırmalarda ise suçluluk duygusu yaklaşık beş çocuktan birinin ailesinde (Keskin ve ark., 2010) ve dört çocuktan birinin ailesinde (Akandere ve ark., 2009) görülmektedir.

Benlik Saygısı: Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin benlik saygıları engelli çocuğu olmayan annelere göre anlamlı düzeyde düşüktür (Argyrakouli ve Zafiropoulou, 2003; Dereli, 2012). Bunun temelinde anne babaların suçluluk duygusu, kendilerini başarısız hissetmeleri, sosyal çevrenin olumsuz bakış açısı ve çocuğun engelinden dolayı anne babayı suçlaması, çocuğun engeli nedeniyle sorunlar yaşanması, sosyal hayata ve çalışma hayatına daha az zaman ayırabilmeleri, geleceğe ilişkin planların sınırlandırılmış olmasından kaynaklanabilmektedir (Deniz ve ark., 2009; Duyan, 2007; Vural-Batık, 2012).

Utanç ve Öz Güven Sorunları: Çocuğun eğitiminin yetersizliği, duygusal sorunların yaşanması, çocuğun davranışlarının düzenlenememesi ve kontrol edilememesi, sosyal çevre ile iletişimin azalması, uzun süreli bakım, çocuğun eğitiminde yaşanan başarısızlıklar annelerin öz güvenini düşürmektedir (Greenspan ve Wieder, 2006). Her on anneden biri utanç duyduğunu bildirmektedir (Keskin ve ark., 2010). Engelli bireylerin kardeşleri de bu süreçten etkilenmekte %8,8'i gerileme belirtileri gösterirken %6,9'u utanç duyduğunu bildirmektedir (Balcı ve ark., 2019).

Gelecek Endişesi: Engelli çocuğunun geleceği için kaygılı olduğunu ve endişe taşıdığını belirten ailelerin oranı (kaynak sırasıyla: %75,8; %43,8; %49,1; %67,3; %54,5; %92,9) araştırmalarda (Karadağ, 2009; Keskin ve ark., 2010; Kurt ve ark., 2008; Lafçı, 2014; Özsoy ve ark., 2006; Yüksel ve Uyanık, 2021) farklılık göstermekle birlikte ailelerin önemli bir kısmının yaşadığını söylemek mümkündür. Ailelerin çoğunluğu (%86,7) kendileri

öldükten sonra engelli çocuğunun bakımını kimin üstleneceği konusunda endişe duymaktadır (Yüksel ve Uyanık, 2021). Ailelerin zihinsel engelli çocuğun durumuna ilişkin üzüntüsü zamanla azalsa bile zihinsel engelli çocuğun bakımı, ihtiyaçları ve gelecekle ilgili endişesinde bir değişiklik olmamaktadır (Baxter ve ark., 2000).

Hayal Kırıklığı ve Şok: Engelli çocuğu olduktan sonra her beş anne babadan yaklaşık ikisinin hayal kırıklığı yaşadığı (Balcı ve ark., 2019; Özsoy ve ark., 2006) bakım verenlerin yarısının geleceğe ilişkin hayallerinin değiştiği, bu hayallerin yaşam alanı (%4,6), iş yaşamı (%16,7) ve özel hayatla (%8,37) ilgili olduğu (Cangür ve ark., 2013) görülmektedir. Anne babaların engelli çocuğu olduğunu öğrendikten sonra yaşadığı ilk duygulardan birisi de şok ve şaşkınlıktır (Erbilir Gönültaş, 2019). Balcı ve ark., (2019) anne babaların %31,3'ünün şok yaşadığını bildirirken Gürkan ve Altay (2021), anne babaların %9,2'sinin şok yaşadığını belirtmiştir.

Ebeveyn Kabul-Ret Durumu: Ebeveyn kabulü çocuğa sevgi, şefkat, destek ve çocuğun bakımını yerine getirmeyi belirtirken ebeveyn reddi bu duygu ve davranışların olmadığı, çocuğun sevgi ihtiyacından yoksun kaldığı ve ihmal edildiği fiziksel ve psikolojik açıdan incitici davranışları ifade eder (Rohner ve Khalaque, 2005). Çocukları anne babaları tarafından kabul edilmesinin ya da reddedilmesinin sonucu olarak çocuğun kişiliği ve sosyokültürel sistemlerle ilişkilerindeki değişkenleri açıklar (Öngider, 2013a). Engelli çocuğu olan ailelerin algıladığı sosyal destek ve aldıkları rehberlik hizmetlerinin ailelerin çocukların bireysel farklılıklarını kabul düzeylerini ve yılmazlık düzeylerini artırmaktadır (Aydın ve Yamaç, 2014).

Ruh Sağlığı: Zihinsel engelli çocuğu olan anneler toplumun genelinden daha fazla oranla ruh sağlığı sorunları yaşamakta (Tonge ve ark., 2004), annelerin %22'si çocuğundan kaynaklanan sorunlar nedeniyle ruh sağlığıyla ilgili olarak sağlık profesyonellerine başvurmakta (Emerson, 2003) engelli çocukların yaşamış oldukları engelin şiddeti ailelerin ruh sağlığını etkilemektedir (Khamis, 2007; O'Keeffe ve O'Hara 2008).

Depresyon: Engelli çocukların gereksinimleri aile üyelerinin yaşam biçimlerini etkileyerek aile içinde yoğun anksiyete ve depresyona yol açabilir (Bahar, 2009). Engelli çocuğu olan annelerin depresyon düzeyleri engelli çocuğu olmayan annelerin depresyon düzeylerinden daha yüksektir (Demir ve ark., 2010; Esdaile ve ark., 2003; Glidden ve ark., 2003; Hasting, 2003). Çalışan annelerin %31,2'si çalışmayan annelerin ise %66,3'ü depresif bulgular göstermektedir (Demir ve ark., 2010). Bakım veren babaların depresyon puanı annelerden daha yüksektir ve ilkokul mezunu bakım verenlerin hem bakım yükü hem de depresyon puanları yüksektir (Ören ve Aydın, 2020).

Kaygı ve Anksiyete: Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri yüksektir (Coşkun ve Akkaş, 2009; Dereli, 2012). Zihinsel ya da bedensel engelli çocuğu olan anne babaların kaygı düzeyleri, engelli çocuğu olmayan anne babalara göre daha yüksektir (Glidden ve Schoolcraft, 2003; Hall ve ark., 2007; Macias ve ark., 2003). Engelli çocuğu olan annelerin eğitim düzeyleri ve gelir düzeyleri yükseldikçe sürekli kaygı düzeyinin azaldığı ve sosyal destek düzeyi arttığı belirlenmiştir (Coşkun ve Akkaş, 2009).

Tinsel Boyut

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde engelli çocuğun varlığını anlamlandırma ve olumlu-olumsuz "dinî başa çıkma" süreçleri tinsel boyutun bir yansımasıdır.

Tinsellik, kronik hastalıklarla baş etme sürecinde güçlendirici bir kaynaktır. Kronik hastalarla yapılan farklı araştırmalarda tinselliğin artmasıyla birlikte yaşam doyumunun ve yaşam kalitesinin arttığı, depresyonun, umutsuzluğun ve kaygı düzeyinin azaldığı görülmüştür (Tuncay, 2007). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde din ve toplumsal inançlar ailenin yaşam kalitesini de etkilemektedir (Smith-Bird ve Turnbull, 2005). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin inanç düzeyi arttıkça kaygı düzeylerinin azaldığı (Huang ve ark., 1998) maneviyatın engelli çocuğa ilişkin duygusal yük ve bakım yüküyle baş etmelerinde anneler için yardımcı bir etken olduğu görülmektedir (Kara, 2008). Bazı aileler

çocuklarının engelliliğini yaratıcının bir lütfu ya da kaderleri olarak görmektedir (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017). Engelli çocuklarının kendilerine yaratıcı tarafından verilmiş bir ceza olarak gören aileler de vardır (Searn ve Todd, 2000).

3. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Aile Yaşamına Genel Bakış

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile refahını ve boşanma deneyimlerini anlayabilmek için çalışmanın bu bölümünde zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin aile yaşamını ve refahını etkileyen ve boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrasını etkilediği düşünülen aile ilişkileri, evlilik uyumu, aile içi roller, aile gereksinimleri ve yaşam doyumu konularına yer verilmiştir.

Aile İlişkileri

Engelli bir çocuğun aile sistemine dâhil olması aile sistemini yeniden yapılandırmakta (Özkan Bardakçı ve Kutluata, 2021) ailenin gelecek hayallerini ve planlarını etkilemektedir (Cangür ve ark., 2013). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin (%45) aile dinamikleri olumsuz etkilenmekte (Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003) aile üyeleri arasında sorunlar yaşanmakta (%65,6) ve anne babalar (%56,3) diğer çocuklarına zaman ayırmakta güçlük yaşamaktadır (Balcı ve ark., 2019). Engelli çocuğun aile sistemine dâhil olmasıyla yaşanan duygusal, sosyal, ekonomik, bilişsel, tinsel dönüşümle birlikte bazı ailelerin evlilik ve aile ilişkisi bozulabilmekte ve bu durum ayrılıklara yol açabilmektedir (Karadağ, 2014; Reichman ve ark., 2008).

Aile üyelerinin destekleyici olmayan tavır ve tutumları aile içinde sorunların yaşanmasına, uyumun bozulmasına ve iletişim sorunlarının yaşanmasına (Özşenol ve ark, 2003). Zihinsel engelli bir çocuğun aile sistemine dâhil olmasıyla ailede görülen fiziksel, duygusal, sosyal ve ekonomik sorunlar aile içi ilişkileri etkilediği bildirilirken (Aydın ve Sönmez, 2014; Hassall ve ark., 2005; Lafçı ve ark., 2014; Ohan ve ark., 2000; Shin, 2002) buna karşın bazı araştırmalarda engelli çocuğu olan ailelerde evlilik ilişkisinin olumsuz etkilenmeyeceği, sosyal destek ağının ve dinî inançların

güçlü olduğu evlilik ilişkilerine katkısı olabileceği belirtilmiştir (Dunst, 2000; Hasting ve Brown, 2002; Todd ve Jones, 2005).

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin evlilik yaşamının çocuğun engelinden kısmen etkilendiği görülmektedir (Altuğ Özsoy ve ark., 2006). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin Aile Değerlendirme Ölçeği ile incelendiği bir araştırmada problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler alt boyutlarının tümünde sonuçlar sağlıksız aile yapısına işaret etmiştir (Oğultürk, 2012; Yavuz, 2018a).

Evlilik Uyumları

Duyuşsal, tinsel, cinsel ve sosyal boyutlarıyla evlilik uyumu eşlerin psikolojik ve fiziksel sağlıklarını etkilerken (Kalkan, 2002) ailede olumlu iletişim, cinsel uyum, karşılıklı memnuniyet ve yaşam doyumu evlilik uyumunda önemli rol oynamaktadır (Ende İnce ve Güdücü Tüfekçi, 2015; Goel ve Narang, 2012).

Aile yaşamında eşlerin depresyon yaşaması, evlilik uyumlarını olumsuz etkilenmekte (Johnson ve Jacob, 2000). Eşlerin evlilik uyumu azaldıkça kaygı ve depresyon düzeyleri artmaktadır (Kılıç ve ark., 2013). Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların evlilik uyumları azaldıkça algıladıkları stres artmaktadır (Köksal ve Kabasakal, 2012). Bu noktada kaygı, depresyon, stres ve evlilik uyumu ilişkisi, zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde döngüsel olarak birbirini etkileyen bir yapıda seyredebilir.

Ailedeki engelli çocuk sayısı arttıkça annelerin evlilik uyumlarının azaldığı (Güler, 2021) ailelerin eğitim düzeyi arttıkça evlilik uyumunun arttığı (Can, 2015) görülmektedir. Yakın ilişki desteği, iyimser yaklaşım ve duygusal destek zihinsel engelli çocuğu olan annelerin evlilik uyumlarını etkilemektedir (Şardağ, 2010).

Engelli çocuğu olan ailelerin zorluklarla karşılaştığında yaşadıkları stresin, engelli çocuğu olmayan ailelere oranla boşanma ya da ayrı yaşama oranlarında artışa neden olabilmektedir (Patterson, 2002; Seltzer ve ark., 2001). Engelli çocuğu olduktan sonra evlilik uyumunda sorunlar yaşanmakla birlikte engelli çocuğu

olan ailelerde aşk, umut ve mutluluk alanlarında olumlu değişimlerin yaşandığını bildiren çalışmalar da vardır (Kearney ve Griffin, 2001; Marsh, 2003). Anne babaların üçte biri (%35,1) engelli çocukları olduktan sonra birbirlerine daha çok bağlandıklarını (Tarsuslu Şimşek ve ark., 2015), engelli çocukla birlikte ortaya çıkan sorunlarla baş etmek için birbirlerine daha çok destek olduklarını belirtmişlerdir (Karpat ve Girli, 2012).

Aile İçi Roller

Engelli çocuğun aile sistemine dâhil olmasıyla birlikte anne babaların aile işlevleri ve rolleri de bu durumdan etkilenmekte (Çakaloz ve Kurul, 2005; O'Keeffe ve O'Hara 2008) çocuğun bakımıyla ilgili sorumluluğu önemli ölçüde anneler üstlendiği için annelerin diğer rollerini daha az yerine getirdikleri, sosyal hayata katılımlarında azalma olduğu görülmektedir (Cangür ve ark., 2013). Engelli çocuğun koruma ve bakımı konusunda daha fazla emeğe ve zamana ihtiyaç duyulduğu için eşler birbirlerine yeterince zaman ayıramamakta ve aile içi rollerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmekte zorlanmaktadır (Cavkaytar ve ark., 2012).

Engelli çocuğu olan ailelerin aile işlevleri değerlendirildiğinde aile rollerinin sağlıksız işleve sahip olduğu belirlenmiştir (İçmeli ve ark., 2008; Özşenol ve ark., 2003). Ailelerin yaşadığı stres sosyal yaşamı ve aile yaşamını etkilemekte ve yaşadıkları olumsuz duygular, aile üyelerinin rollerini yerine getirmeyi zorlaştırmaktadır (Akçakın ve Erden, 2001; İlhan, 2009). Evdeki iş bölümüne ilişkin belirsizliğin olduğu ve anne babaların diğer çocuklarına yeterli ilgi gösteremediği (Lafçı ve ark., 2014) anlaşılmaktadır.

Aile Gereksinimleri

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin bakımını üstlendikleri engelli çocuğun kendi vefatlarından sonra bakımına ilişkin geleceği planlama gereksinimleri, hizmetlerin sürekliliğini sağlamak için ekonomik destek gereksinimleri, sosyal çevrelerinden sosyal destek gereksinimleri, karşılaştıkları duygusal stres ve yükle başa çıkmak için duygusal desteğe, çocuklarının zihinsel engellilik durumu ve hizmetlere ilişkin bilgiye gereksinimleri vardır (İça-

ğasıoğlu Çoban, 2002; Demirbilek, 2013). Engelli çocuğu olan aileler, iletişim sorunları, sosyal beceri geliştirme, çocuk eğitimi, tedavi süreci için bilgi edinme gibi nedenlerle uzman desteğine ihtiyaç duyarlar (Özşenol ve ark., 2003).

Engelli çocuğu olan annelerin aile gereksinimi olarak maddi destek, manevi destek, rapor alımlarında yaşanan sorunların giderilmesi, ücretsiz sosyal hakların sağlanması ve engellilere uygun çevre düzenlemesiyle ilgili gereksinimlerinin olduğu görülmektedir. Annelerin gereksinimleri arttıkça algıladıkları yükün de arttığı anlaşılmaktadır (Öztürk, 2011). Ailelerin ekonomik durumuna, mesleğine ve çocuğun engel türüne göre gereksinimleri ve yükü de farklılaşmaktadır (Öztürk, 2011). Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların öğrenim düzeyleri ile aile gereksinimleri arasında farklılaşmanın olmadığını belirleyen araştırmaya (Kumcağız ve ark., 2018) karşın annelerin, ilkokul mezunlarının ve çalışmayanların aile gereksinimlerinin fazla olduğunu tespit eden (Kaytez ve ark., 2015) araştırma bulunmaktadır.

Yaşam Doyumları

Engelli çocuğu olan babaların yaşam doyumları, çocuğu engelli olmayan babaların yaşam doyumlarına göre daha düşük düzeydedir (Aysan ve Özben, 2007; Yavuz, 2018a). Çocuğun engelliliği, anne babanın durumluk-sürekli kaygı durumunu ve yaşam doyumunu etkilemektedir. Durumluk-sürekli kaygı durumunun artması yaşam doyumunu azaltmaktadır (Deniz ve ark., 2009).

Zihinsel engelli çocuğu olan babaların yaşam doyumlarında yaş gruplarına göre farklılıklar vardır (Seçil, 2011). Yaş gruplarına bakıldığında, 51 yaş ve üzeri babaların yaşam doyumu düzeyleri 36-50 yaş grubundaki babaların yaşam doyumu düzeylerinden yüksektir (Akandere ve ark., 2009). Zihinsel engelli çocuğu olan anneler demografik olarak incelendiğinde, çalışan annelerin, gelir düzeyi yüksek olan ve çocuğun bakımında profesyonel yardım alan anne ve babaların yaşam doyumu yüksektir (Kaçan Softa ve ark., 2016) aile geliri düşük olan anne babaların ise yaşam doyumu aile geliri yüksek durumdaki anne babalara göre anlamlı düzeyde düşüktür (Genç, 2015; Yıldız, 2010). Ailenin gelir se-

viyesinin yaşam doyumuyla ilgili önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların yaşam doyumlarının cinsiyete göre farklılaşmadığını gösteren (Arslan ve ark., 2002; Genç, 2015; Karaçay, 2011; Lavallee ve ark., 2007; Sarıkaya, 2011) araştırmaların yanı sıra farklılaştığına işaret eden çalışmalar (Akarsu, 2014; Kaner, 2004) da bulunmaktadır.

4. Aile, Evlilik ve Boşanma

Çalışmanın bu kısmında, boşanma olgusuna daha genel bir bakış açısı geliştirmek amacıyla aile ve evlilik tanımları yapılarak değişen toplumda aile ve evlilik konuları ele alınmıştır. Ardından boşanma, boşanmanın nedenleri ve aile yaşam döngüsü ele alınmıştır.

Aile ve Evlilik

Aile, (1) *"Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik"* (2) *"Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü"* (3) *"Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü"* (TDK, 2022) şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal bir sistem olarak aile, kendi kültürel değerleri, ilkeleri olan, temel işlevlere sahip bir yapıdır (Hallaç ve Öz, 2014, s. 144). Bu yapı, bireyin tinsel, duyuşsal, sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yere sahiptir (Aslantürk ve Kesen, 2020). Aile; evlilik, birlikte yaşama, güç ilişkileri, emek, cinsellik, ebeveynlik, ilişkiler, akrabalık, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik işleyiş, otorite gibi birbirinden farklı bağlamdaki bileşenleri doğrudan ya da dolaylı bir biçimde kapsar (Gittins, 2011, s. 190).

Türk Medeni Kanunu, evlenmeyle eşler arasında evlilik birliğinin kurulduğunu, eşlerin bu birliğin mutluluğunu el birliğiyle sağlama, çocukların bakım, eğitim ve gözetimine beraberce özen gösterme konusunda yükümlü olduğunu, birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve birbirine yardımcı olmak zorunda olduğunu belirtir. Evlilik birliğinin birlikte yönetilmesi gerektiğini vurgular (TMK, 2001, m. 185 - m. 187). Aile, hayatın doğal akışında

kurulmuş toplumsal bir birim iken evlilik insanların ürettiği bir kurumdur ve yetişkin bireylerin toplum tarafından cinsel ilişki yaşamasının meşrulaştırılması, birbirlerine karşı görev ve sorumluluk üstlenmesidir (Toprak Gültekin ve Parlar, 2019, s. 40). Evlilik, iki ya da daha fazla bireyin birbirlerine ve akrabalarına karşı haklarını ve sorumluluklarını belirleyen, kültürel yaptırımı olan birliğe işaret etmektedir (Haviland ve ark., 2017, 415-462). Evliliğin, cinsel yaşamın sağlıklı bir biçimde düzenlenmesi, soy çizgisi, roller, iş bölümü, ekonomik üretim ve tüketimin düzenlenmesi, güven, korunma, dayanışma, sosyal statü edinme gibi işlevleri vardır (Özgüven, 2000).

Çatışma teorisyenleri tarafından toplumdaki eşitsiz erkek egemen ilişkinin korunma aracı olarak görülen evlilik, kuşaklar boyunca babanın, erkek kardeşlerin ve kocanın ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu tutulan kadının bağımlılık ilişkisinden kurtulmasıyla köklü bir değişim göstermektedir (Kasapoğlu, 2012). Evliliğe bakış açısının değişmesi aile algısını da beraberinde dönüştürmektedir.

Çağdaş toplumda ve geleneksel toplumda aile yapısı bireylerin birbirinden farklı isteklerinden ve üstlendiği rollerden kaynaklanan nedenlerle farklı özellikler göstermektedir (Bozkurt, 2013). Aile kavramı detaylı bir biçimde incelendiğinde çok kültürlü, etnik farklıkların olduğu toplumlarda akraba grupları, yalnız anne-babalar, evlat edinenler, koruyucu ailelik yapanlar, eşcinsel partnerler, boşananlar, yeniden evlenenler, üvey aileler şeklinde farklılaşabilir (Walker, 2011, s. 163). Birlikte yaşama şekillerinin farklılığı, yaşam tarzı ve organizasyonu bakımından çeşitli aile tiplerinden söz edilebilir. Toplumda kadın, erkek ve varsa çocuklardan oluşan çekirdek aile; tek bir ebeveyn ve çocuktan/çocuklardan oluşan tek ebeveynli aile; sadece kadın ve erkekten oluşan çocuksuz aile; birden fazla kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile (Gladdinng, 2002) Türkiye'de karşılaşılan aile yapılarıdır.

Birden fazla kuşağın birlikte yaşadığı, örflerin ön planda tutulduğu, güçlü akrabalık ilişkilerinin hâkim olduğu, babanın aile reisi olduğu aile modeli geniş ailedir (Ünal, 2013, s. 590). Yirminci yüzyılın yarısına kadar varlığını sürdüren geniş aile modelinde

güçlü otoriter ilişki söz konusudur. Bu otoriter yapı aile üyelerinin kiminle evleneceğine karar verebilir ve genellikle bireyler ortak kültürel geçmişe ve sosyal çevreye sahip kişilerle evlendirilir. Geleneksel yapıda ailede sorunun yaygınlığına rağmen geleneksel ve dinî kuralların etkisiyle boşanma tabu hâline getirilir ve aile birliğinin her koşulda sürdürülmesi beklenir (Rothrauff, 2005, s. 63; Aydın ve Baran, 2010).

Çekirdek aile modeli ise anne baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan, tarihsel sürecin her aşamasında görülmekle birlikte sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte yaygınlaşan aile modelidir. Otoriter yapı eşittir ve kadının da çalışma hayatında yeri vardır (Ünal, 2013, s. 590).

Tek ebeveynli aile, ölüm, boşanma, uzun süreli ayrılık (Acar, 2013; Boylu ve Öztop, 2013, s. 89), istemeden ya da isteyerek evlilik dışı çocuk sahibi olma (Giddens, 2005) gibi çeşitli nedenlerle çocuğu/çocuklarıyla birlikte yaşayan tek bir anne veya babanın oluşturduğu aile modelini belirtmektedir (Gladding, 2012; Chanda ve Pujar, 2018, s. 226). Türkiye'de tek ebeveynli ailelerin çoğunluğu boşanma sonucu ve eşin vefatı sonucu oluşmaktadır (Demir ve Çelebi, 2017). Tek ebeveynli aile literatürde (Demirbaş ve Dağcı, 2020) parçalanmış aile şeklinde de tanımlanmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin mal rejimi ve nafaka ile alakalı sorunlar yaşayabildiği, finansal zorlukların yanı sıra sosyal hareketlilikte azalma yaşandığı, boşanma nedeniyle tek ebeveynli olan ailelerin sosyal etkinliklere katılmaya çekindiği, duygusal yönden sorunlar yaşadığı, psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu fakat destek mekanizmalarına erişimlerinin yetersiz olduğu görülmektedir (Richards ve Schmiege, 1993; TAYA, 2011).

Değişen Toplumda Aile ve Evlilik

Sanayi Devrimi'yle birlikte üretim araçlarının değişimi, teknolojik gelişmeler, toplumsal yaşama bakış açısının değişimi, göç ve kentleşme süreci, ekonomik değişimler toplumda yeni yaşam tarzlarını beraberinde getirmiş bu değişim aile yapısına yansımıştır. Kadının ekonomik bağımsızlığı ve özgürlüğü evliliğin bir bağımlılık değil bağlılık zemininde gerçekleşmesini sağlamış,

evliliğe ve aileye yüklenen anlamı ve ailenin işlevlerini farklılaştırmıştır. Bununla birlikte bireyler, evlilikte tercih edeceği kişinin duygusal, sosyal, cinsel, bilişsel boyutlarıyla doyum sağlayabileceği, karşılıklı kişisel beklentilerini uyum içinde karşılayabilecekleri nitelikte tercihlere yönelmiştir (Sprecher ve ark., 1998, s. 33; Canatan ve Yıldırım, 2009). Kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin üretildiği ve diğer kuşaklara aktarıldığı aile, hareketli bir kurum olduğu için toplumla ve akrabalık sistemiyle birlikte dönüşmektedir (Engels, 2019, s. 36). Soyun sürdürülmesinin amaçlandığı aile tipi zamanla birbiriyle iletişim kurabilen, duyguları esas alan, rol ve sorumluluk paylaşımında birlikteliğin olduğu aile tiplerine dönüşmektedir (Kayma Güneş, 2007).

Sosyal, siyasi, kültürel, demografik, ekonomik nedenlerle aile üyelerinin rollerinde yaşanan değişim ailenin değerlerini ve aile sistemini de etkilemiştir (Tekin Epik ve ark., 2017; Coşan, 2018; Karaca Aydın, 2019). Ailenin, toplum dinamikleriyle etkileşim hâlinde bir değişim içerisinde olduğu ve yeni biçimler aldığı görülmektedir. Modernleşmeyle birlikte aile sisteminin yapısal değişimi ev içi ilişkilere, otoritenin ve cinsiyet rollerinin paylaşımına yansımaktadır. Geleneksel kuralların ve tercihlerin etkisinin azalmasıyla birlikte günümüzde evlilik, zamanla yerini bireyselleşen istek ve arzuların ön planda olduğu birlikteliğe bırakmıştır. Bireylerin seçim özgürlüklerinin önemsendiği günümüzde aile yapısı eşlerin anlayışı, duygusal ve sosyal ilişkileri üzerine inşa edilse de bireyselleşen istek ve arzular karşılanmadığı zaman aile içerisinde kurulan ilişki tehlikeye girebilmektedir (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012). Aile ve evlilik kurumlarının değişen yapısı ve işlevleri evlenmeye ve boşanmaya yüklenen anlamı da beraberinde değiştirmiştir (Elitok, 2019). Toplumda boşanmaya karşı verilen tepkilerin ve ön yargının azalması, yeni çiftlerin çocuk sahibi olma eğiliminin az olması, kadınlara sağlanan olanakların artması ve sunulan hizmetlerin geliştirilmesi ve sosyal politikalar da aile yapısının dönüşmesinde rol oynamaktadır (Schaefer, 2013, s. 325). Ailenin yapısı değiştikçe işlevleri de değişim göstermiştir. Toplumun merkezîleşmesiyle birlikte devlet tarafından oluşturulan okullar, yurtlar, çocuk eğitimevi, kadın sığınma evleri gibi ku-

rumlar aracılığıyla bu işlevleri ikame edecek yapılar oluşturulmuş ailenin temelde sevgisini göstermek, çocukları sosyalleştirmek gibi temel sorumlulukları devam etmiştir (Emery, 2012).

Boşanma oranları ile işsizlik oranları arasındaki ilişki incelendiğinde stres ve anksiyeteye bağlı olarak işsizliğin artmasının uzun dönemde boşanma oranlarını artırdığı görülmektedir (Sandalcılar, 2012; Ruspini, 2013, s. 800; Bayrak, 2019; Koç, 2019). Ayrıca kadınların eğitim düzeyi arttıkça boşanma oranlarının arttığı (Adamsons, 2013) kadın istihdam oranları arttıkça boşanma oranlarının arttığı (Bremmer ve Kesselring, 2002; Poortman, 2005; Üçler ve Kızılkaya, 2014) görülmektedir. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça ilk evlenme yaşı artmakta ve eğitimli kadınlar genellikle eş seçiminde kendileri karar vermektedir, aile içi rol dağılımları farklı şekilde algılanmakta ve eşlerin aile içinde alınan kararlara katılım oranı da artmaktadır (Duran ve Hamamcı, 2010, s. 89). Boşanma oranlarının artmasıyla birlikte tek ebeveynli aile sayısı da her geçen gün artmaktadır. İşsizliğin artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, kadın istihdam oranlarının artması gibi toplumsal faktörler aile yapısını etkileyen önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu değişim süreci aile yapısını da dönüştürmektedir.

TÜİK (2017) veri setleri üzerinde yapılan bir çalışmada, kaba evlenme hızı, nüfus artış hızı ve yüksek eğitimli bireylerin sayısının boşanmayı artırıcı bir etkisinin olduğu, kaba doğum hızı ve okuma yazma bilmeyenlerin sayısının boşanmayı azaltıcı bir etkisinin olduğu saptanmıştır (Koç, 2019).

Ailenin temel işlevleri arasında yer alan ekonomik birliktelik ve çocuğun bakımı gibi temel işlevlerin zamanla farklı kurumlara devredilmesi bireyselliği teşvik etmiş, istek ve arzuların görünürlüğünü artırmıştır. Bu istek ve arzuların karşılık bulmaması aile birliğini sarsmış ya da boşanmalara yol açmıştır (Timurturkan, 2020, s. 202). Bireyin kendi bağımsızlığını güvence altına alma çabası, hak savunuculuğu yapan ve kendine yetebilen birey anlayışıyla aile üyeleri arasında keskin sınırlar çizilmiş ve bu bireyselleşme aile ilişkilerini yıpratmıştır (Öz, 2019, s. 803). Sosyal

değişme, toplumsal değerlerin ve yapıların değişimine işaret eder ve ailenin yapısal, işlevsel ve ilişkisel değişimini de içerir. Bu değişim bir yönüyle, aile içi rol ve statü değişimi ile aile işlevlerinin, çocuğun ve ailenin değişen değerini, boşanma algısını ve boşanma nedenlerindeki değişimi de kapsar (Taylan ve Danış, 2016). Ailenin toplumsal dönüşümü sadece Türkiye için değil diğer ülkeler için de söz konusudur. Bu noktada dünyada ve Türkiye'de aile büyüklüğü ve hane kompozisyonunu incelemek bu dönüşümü görmek açısından yerinde olacaktır.

Ortalama hane halkı büyüklüğü, hane başına düşen ortalama insan sayısıyla hesaplanır. Almanya, Norveç ve Danimarka'da hane başına 2 kişi düşerken İsveç'te 1,8, Türkiye'de 3,5 ve Meksika'da neredeyse 4 kişi düşmektedir ve ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Çocuksuz haneler bakımından Meksika en düşük orana (%41,3) sahipken Türkiye üç (%14,4) veya daha fazla (%13,8) çocuğu olan hanelerin en yüksek oranına sahiptir. Tüm ülkelerde, bir veya iki çocuğu olan hanelerin oranı sırasıyla yaklaşık %15 ve %13 ve üç çocuklu hanelerin oranı ortalama %5'tir. 6 yaşını doldurmamış en az bir çocuğu olan hanelerin oranı genellikle %10-13 civarında olup en yüksek oran %25 ile Türkiye'dedir (OECD, 2016). Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü 2008 yılında 4 kişi iken 2021 yılı itibarıyla 3,23 kişiye düşmüştür (TÜİK, 2021). Bu durum hane halkının azaldığını açık bir biçimde göstermektedir.

OECD ülkelerinde çoğu çocuk (%80'den fazla) iki ebeveynli hanelerde yaşıyor. Oranlar ülkelere göre değişiklik göstermekle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde %70'ten az, Türkiye, İsviçre ve Yunanistan'da %90 veya daha fazla çocuk iki ebeveynli hanelerde yaşıyor. Letonya'da tek ebeveynle yaşayan çocukların oranı %28 iken Belçika, Litvanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık dört çocuktan biri tek bir ebeveynle yaşıyor (OECD, 2016). Veriler incelendiğinde Türkiye'de tek ebeveynli aile oranını OECD ülkelerine kıyasla düşük olduğu fakat aile yapısındaki değişimler incelendiğinde yıllar içerisinde Türkiye'deki tek ebeveynli aile oranının arttığı anlaşılmaktadır.

Evlilik oranları OECD ülkeleri arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde (Şili, İtalya, Portekiz ve Slovenya gibi bazı ülkelerde kaba evlilik oranları çok düşüktür ve 1000 kişi başına 3,5'ten daha az evlilik vardır. Macaristan, Letonya, Litvanya ve Türkiye'de oranlar 1000'de 7'ye yakın olmak üzere iki kat daha yüksektir. Çoğu OECD ülkesinde, kaba evlilik oranları 1000'de 4 ila 5,5 evlilik arasında bir yerdedir ve OECD ortalaması 4,6'dır. OECD ülkelerinin tamamına yakınında evlilik oranları son birkaç on yılda düşmektedir. 1970 yılında OECD ülkelerinin çoğunda 1000 kişi başına 7 ila 10 arasında değişen kaba evlenme hızı varken 1995 yılı itibarıyla bu oran, 1000 kişi başına yaklaşık 5 ila 7 evliliğe düşmüştür. İlk evlilik yaşları incelendiğinde ise ülkelere göre farklılıklar dikkat çekicidir. İlk evlenme yaşı İskandinav ülkelerinden olan İsveç'te kadınlar için 34,1 erkekler için 36,7 iken İsrail ve Türkiye'de kadınları için 25, erkekler için ise 28 veya daha azdır (OECD, 2022). Evlilik oranlarının yüksek olduğu Türkiye'de 2010 yılında kadınlar için 23,7 olan ortalama ilk evlenme yaşının 2019 yılında 24,8 e yükseldiği, aynı süre içinde erkeklerin için 27 olan ilk evlenme yaşının 27,8'e çıktığı görülmüştür (TÜİK, 2020). Dünyada 18 yaş öncesi gerçekleşen evlilik oranlarının azaldığı, 2000 yılında 20-24 yaş aralığındaki kadınların üçte biri 18 yaşından önce evlenirken bu oran 2017 yılında beşte bire kadar düşmüştür (UNICEF, 2019b). Bu veriler aile yapılarının tarihsel süreçte dönüşümüne ilişkin fikir vermesi bakımından önemlidir.

Türkiye'de 1974 yılı öncesinde yapılan evliliklerin yaklaşık %35'i imam nikâhı ile başlarken 1999-2003 tarihleri arasında bu oran %13'e düşmüştür. TNSA (2003) verilerine göre hem resmî hem imam nikâhı ile gerçekleşen evliliklerin oranı %91 iken (Civelek ve Koç, 2007) bu oranın 2014 yılında (HÜNE, 2015) %95'e yükseldiği, sadece imam nikâhıyla gerçekleştirilen evliliklerin 2003 yılı verilerine göre %6 düzeyindeyken (Civelek ve Koç, 2007) 2014 yılında %2,23 düzeyine düştüğü görülmektedir (HÜNE, 2015).

Türkiye'de son 50 yılda çekirdek aile oranı %11, dağılmış aile oranı %57 artarken geniş aile oranı %138 azalmıştır (TAYA,

2018, s. 50). Türkiye'de hane halkı tiplerine göre aile yapısının değişimi incelendiğinde 2014 yılında %13,9 olan tek kişilik hane halkı oranının artarak 2020 yılında %17,9 olduğu; tek çekirdek aileden oluşan hane halkı oranının 2014 yılında %67,4 iken 2020 yılında %65,2 olduğu; tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek ailenin 2014 yılında %7,6 iken 2020 yılında %9,7 olduğu; geniş ailenin oranı 2014 yılında %16,7 iken 2020 yılında %14'e düşmüştür (TÜİK, 2021). Türkiye'de kaba evlenme hızı ve evlenme oranları azalmakta, ailelerin yaşam süresi uzarken (Çizelge 1) boşanma oranları artmakta, ilk evlenme yaşı yükselmektedir. Bu veriler Türkiye'de aile yapısına ve evliliğe karşı tutumun değiştiğine işaret etmektedir.

Boşanma ve Boşanmanın Nedenleri

Ailenin kültürel ve dönemsel özelliklerden etkilenen yapısı dikkate alındığında sabit bir varlık olmadığı, geniş sosyal destek ağına, işlev ve taleplere sahip olduğu, sosyal ve ekonomik taleplere yanıt veren bir sistem olduğu görülmektedir. Ailenin bu yapısı boşanmanın tanımının sabit bir zeminde ele alınmasını zorlaştırmaktadır (Emery, 2012). Boşanma, bir evliliğin yasal olarak feshidir (Barker, 2003). Boşanma evlilik sürecinin bitmesi, birlikte yaşayan kişilerin ayrılması ve ebeveynler arasındaki duygusal bağın sona ermesi durumları için kullanılmaktadır (Emery, 2019, s. 13).

Boşanma, sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik boyutları olan ve tek bir etkenle açıklanamayacak karmaşık bir olgudur (Kaplan ve ark., 2016). Böylesine karmaşık bir olguyu da tek bir nedene bağlamak doğru olmayacaktır.

Türkiye'de boşanma şiddetli geçimsizlik, terk, zina, aldatma, şiddet, saldırganlık, kötü ve zararlı alışkanlıklar, ekonomik sorunlar, cana kast, kötü muamele, suç işleme, haysiyetsiz hayat sürme, akrabaların aile hayatına karışması, beklentilerin karşılanamaması, fikrî anlaşmazlıklar, kültürel ve kişisel farklılıklar, kıskançlık, dürüst olmama, cinsel sorunlar, akıl sağlığının yerinde olmaması, ailede yaşanan iletişim sorunları, sevgi saygının azalması, eşin ilgisizliği, karakter özellikleri, kişilik bozuklukları, evlenen ki-

şilerin ailelerinin onayının olmaması, yeni bir insanla birlikte olma isteği gibi birçok faktöre bağlı olarak gerçekleşebilmektedir (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018; Aktaş, 2011; ASAGEM, 2009; Bulut, 2008; Can ve Aksu, 2016; Çevik, 2020; Fisher, 2004; Sucu, 2007; Uçan, 2007).

Boşanma nedeni olarak zina, sözel veya fiziksel şiddet, kötü alışkanlıklar, maddi sorunlar kadınlar tarafından daha çok neden olarak gösterilirken terk, akrabaların aile hayatına karışması, fikir uyuşmazlıkları erkekler tarafından daha çok neden olarak gösterilmektedir (Aktaş, 2011). İşsizlik nedeniyle geçimini sağlayamama aile içinde sorunlara neden olabilmekte ve boşanmaya yol açmaktadır (Bayrak, 2019; Koç, 2019; Topbaş ve Kurt, 2007). Türk Medeni Kanunu'nda boşanma nedenlerine zina (Madde 161), cana kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış (Madde 162), suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme (Madde 163), terk (Madde 164), akıl hastalığı (Madde 165), evlilik birliğinin sarsılması (Madde 166) olmak üzere altı başlıkta yer verilmektedir (Türk Medeni Kanunu, 2001).

Aile Yaşam Döngüsü Bağlamı

Aile yaşam döngüsü ailelerin gelişim aşamalarını ve yaşam seyrini belirten bir süreçtir. Evlilik ve aile hayatı farklı gelişim dönemlerini kapsar. Bir sistem olarak aile birlikte gelişen bireylerin oluşturduğu bir bütün olduğu için her bir gelişim evresinin gelişimsel görevlerini ve gereksinimlerini anlamak, duygusal, fiziksel, sosyal, bilişsel, tinsel ihtiyaçlarını ve sorunlarını anlamak önemlidir (Gazioğlu-İşmen, 2011). Aile yaşam döngüsü modeli, çocuksuz-yeni evli çiftler (iki yıl), bebekli aileler (iki-beş yıl), okul öncesi dönemde çocuğu olan aileler (üç-beş yıl), okula giden çocuğu olan aileler (yedi yıl), ergenlik çağında çocuğu olan aileler (yedi yıl), hareket eden merkezler olarak aile-otel aile (sekiz yıl), orta yaşlı anne baba-boş yuva dönemi (on beş yıl ve daha fazlası), aile üyelerinin yaşlanması-emeklilikten ölüme (on, on beş yıl ve daha fazlası) aşamaları kapsamaktadır. Her evrede ailede roller ve ailenin kritik gelişimsel görevleri farklılaşmaktadır (Carter ve Goldrick, 1999; Duvall, 1972).

Çizelge 1. Türkiye'de Evlilik Süresine Göre Boşanma Oranları

Yıl	1 yıldan az	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	16 yıldan fazla
2011	3,5	36,7	20,6	14,8	24,4
2012	3,3	36,3	21,2	14,8	24,4
2013	3,5	36,8	21,5	14,1	24,1
2014	3,6	36	21,8	13,7	24,9
2015	3,6	35,7	21,5	13,9	25,3
2016	3,6	35,5	21	14,2	25,7
2017	3,2	35,5	20,7	14,4	26,2
2018	3	34,6	20,4	15	27
2019	2,6	33,4	20,6	15,8	27,6
2020	2,2	33,1	20,7	15,9	28,1
2021	2,3	31,3	20,9	15,9	29,6

Kaynak: TÜİK (2011-2021) Evlenme ve Boşanma İstatistikleri

Türkiye'de son 11 yılda evlilik süresine göre boşanma oranları incelendiğinde (Çizelge 1) boşanmaların en çok evliliğin 1-5 yılları arasına gerçekleştiği ve 6-10 yıl arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yanı sıra veriler incelendiğinde dikkat çekici bir diğer önemli nokta da ailenin ömrünün uzadığıdır. Boşanma oranları artmasına rağmen evli kalma süreleri son 11 yılda uzamaya başlamıştır.

Boşanmanın İnsan Gelişiminin Beş Boyutuna **Göre Değerlendirilmesi**

Çalışmanın bu bölümünde boşanma olgusu fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal, tinsel boyutlarıyla incelenecektir.

Fiziksel Boyut

Boşanma olgusu fiziksel boyutuyla incelendiğinde literatürde boşanmanın fiziksel sağlığa etkisi, fiziksel çevre ve kır / kent etkisi, cinsel yaşamla ilgili çalışmalar dikkat çekmektedir.

Fiziksel Sağlık: Boşanma fiziksel ve ruhsal sağlığı etkilemektedir. Tüm nedenlere bağlı ölüm riskini artırdığı iddia edilen boşanmanın ardından kadınlarda yaşlı yetişkinlere göre daha fazla

ölüm riskine yol açtığı belirlenmiştir (Sbarra ve ark. 2011). Boşanmayla birlikte stres, depresyon, uyku düzensizlikleri yaşanmakta, bağışıklık sisteminin zayıfladığı, madde kullanımının ve ölüm riskinin arttığı görülmektedir (Webb ve ark., 2010, s. 544).

Boşanma erkeklerde uyku sorunları, yemek düzeninin bozulması, sağlıksız beslenme, cinsel yaşamda düzensizlik, alkol ve uyuşturucu gibi bağımlılığa neden olabilecek maddelerin kullanımını artırma, riskli ve sağlıksız davranışlarda bulunma, sindirim sistemi sorunlarına yol açabilmektedir (Hetherington, 2003). Boşanmış kadınların yaşadığı fiziksek sağlık sorunlarına bakıldığında ise erken menopoz, düzensiz beslenmeye bağlı olarak gelişen obezite, stresten ve psikosomatik hastalıklardan kaynaklanan kalp-damar hastalıkları, hipertansiyon, kanser, ülser, migren riski görülmektedir (Acar, 2013; Oğurtan, 2011). ABD'de 3.5 milyondan fazla insanın periferik arter hastalığı, serebrovasküler hastalık, abdominal aort anevrizması ve koroner arter hastalığı açısından değerlendirildiği bir araştırmada evlilerin boşanmış kişilere ya da bekârlara oranla kalp damar hastalıklarına yakalanma ihtimalinin %12 daha az olduğu tespit edilmiştir (Alviar ve ark., 2014).

Boşanma sürecinde fiziksel etkenlerden birisi de yaştır. Genç yaşta evlenenlerin boşanma riskleri daha yüksektir (Poortman ve Kalmijn, 2002; Şen, 2013). 15-19 ve 20-24 yaş gruplarındakilerin yaşadığı ekonomik sınırlılıklar, bir mesleği olsa dahi kariyerinin olmaması, tecrübesizlik, sosyal çevresi ve ailesi tarafından yanlış bilgi ve yönlendirmeler boşanma riskini etkileyebilir. Yaş ilerledikçe boşanma sayısı azalmaktadır (Yeşilyurt, 2005).

Boşanmayla birlikte çocuğuyla iletişim sıklığı azalan erkeklerin "babalık" konumunu sürdürememe düşüncesiyle "rol kaybı" yaşadıkları, sosyal ortamlara girmekten çekindikleri, sinirlilik, iş yaşamında performans azalması, sağlığa zararlı davranışlar görülmektedir (Wickrama ve Wheeler, 2013, s. 386). Kadınların ise boşanma sonrasında fiziksel görünümlerini, fiziksel çevrelerini ve evlilikle ilgili eşyalarını değiştirdikleri anlaşılmıştır (Gregson ve Ceynar, 2009).

Fiziksel Çevre ve Kır / Kent Etkisi: Kentleşme süreci, kadınların şehir alanında köy alanına göre sınırlandırıcı etmenlerden kurtulmasını sağlamış ve dikey yükselme olanaklarını artırmıştır. Sekülerleşmeyle birlikte dinin günlük yaşamdaki rolünün azalması, kadın hareketinin yaygınlaşması, eşit hak taleplerinin kamusal alanda karşılığının olması ve bütün bu olgulara bağlı olarak yaşanan sosyal değişme evlilik, aile ve boşanma olgularına doğrudan yansımıştır (Weiner, 2013). Dinî bağlılığı olan, evlenmeden önce partneriyle birlikte yaşamayan ve kırsal bölgede yaşayan kadınların diğer kadınlara oranla boşanma riski daha azdır. Geleneksel normlar ve sosyal uyum boşanmayı engelleyici unsurlardır (Poortman ve Kalmijn, 2002).

Kentleşme sürecinde fiziksel çevre sosyal ilişkileri de etkilemiş özellikle metropollerde ve büyük kentlerde "aile apartmanları" ortadan kalkmıştır (TAYA, 2018). Kırsal bölgede sosyal kontrolün yaygınlığı, aile içi sorunlara aile büyüklerinin müdahale etmesi, dinsel ve geleneksel yapının aile bütünlüğünün desteklemesi gibi nedenlerle kırsal alanda boşanma riski kentsel alana göre daha düşüktür. Kentsel alanda özellikle sanayileşmeyle birlikte açığa çıkan özgürlük anlayışı evlilik ve aile üzerindeki dinî ve geleneksel bakış açısını zayıflatmış, böylece kentsel bölgelerde boşanma riskinin artmasına yol açmıştır (Yörükoğlu, 2000). Kadınlar boşanma sonrasında kırsal bölgelerde sosyal desteğe ve sosyal yardımlara erişebilirken kentsel mekânda kadının iş gücüne katılımı beklenmektedir (Soygan, 2019). Bu hususlarla birlikte fiziksel çevrenin sosyalizasyon ve ekonomik süreçlere etkisi dikkate alınmalıdır.

Cinsel Yaşam: Cinsel yaşamın içeriği, cinsel ilişki sıklığı, cinsel işlev bozuklukları evliliği etkilemekte ve cinsel sorunların çözülmemesi çiftlerin boşanma kararı almasına neden olmaktadır (Emery, 2013b). Fiziksel çekicilik ve cinsel yaşam evlilikte mutluluğu etkileyen faktörler arasında yer aldığı için çiftler arasında yaşanan iletişimsizlik ve çatışmalar bir taraftan cinsel yaşamı etkilerken cinsel yaşamdaki sorunlar da çatışmalara, duygusal uzaklaşmalara neden olmaktadır (Gülsün ve ark., 2009, s. 68). Boşanma sonrasında cinsel yaşam da etkilenmekte özellikle er-

keklerde rastgele cinsel ilişki, cinsel işlev bozukluğu, cinsel yolla bulaşan hastalıklar görülebilmektedir (Hetherington, 2003). Bu boyutlarıyla cinsel sağlık ve cinsel yaşam konusu hem boşanmanın nedenleri arasında olması bakımından hem de sonuçlarını etkilemesi bakımından önemlidir.

Sosyal Boyut

Boşanma olgusu sosyal boyutuyla incelendiğinde literatürde boşanmayla birlikte sosyal destek algısıyla ilgili değişimler, sosyal dışlanma, toplumsal cinsiyet rolleri, bağlanma, ekonomik konular, işsizlik, kadının iş gücüne katılımı, boşanma sonrası yaşanan ekonomik güçlükler, sosyal yardımlara erişim, hukuki konular, boşanmanın hukuki nedenleri, tazminat ve nafaka, koruma ve bakım, ebeveyn ve çocuk ilişkisiyle ilgili konular, boşanma sonrası yaşama uyum, ebeveyne yabancılaşma sendromu dikkat çekmektedir.

Sosyal Destek Algısı: Boşanma sürecinde bireyin taşınması ve eski eşinden ayrı bir yaşam kurması sosyal çevresinin değişmesine yol açmakta (Wang ve Amato, 2000) eski eşle ortak arkadaşlar ve eski eşin aile ve akrabalarıyla kurulan ilişkiler zayıflamaktadır. Bireyin sosyal ağlarında ve sosyal etkileşimlerinde daralmalara neden olmaktadır (Kramrei ve ark., 2007). Sosyal çevrenin değişimine uyum sağlama, önceki sosyal çevresinden uzaklaşıp yeni bir sosyal çevre oluşturma bireysel özelliklere göre farklılıklar göstermektedir. Bu noktada bireyin eğitimi, iş yaşamı ve geliriyle ilgili özellikleri bireyin bağımsızlığını ve değerlilik algısını etkilediği için baş etme sürecine katkı sağlamaktadır. Boşanma sürecinde algılanan sosyal destek baş etme sürecinde bireyi iyi hissettirmektedir (Wang ve Amato, 2000, s. 656).

Erkekler boşanma sürecinde sosyal çevrelerini değiştirmekte ve sosyal hayata uyum sağlama konusunda ön yargılarla karşılaşmaktadır (Uray, 2021). Kadınlar ise evlilik hayatlarında ve boşandıktan sonra ruhsal sorunlar yaşamış ve sorunlarını aileleri (%45) ve arkadaşları (%42,5) ile paylaşmışlardır (Bulut, 2002). Ailesinden sosyal destek alan bireylerin çatışma durumları azalmakta, bilişsel çarpıtmaları arttıkça sosyal destek düzeyleri azalmaktadır

(Kaynar, 2016). Bu olumsuz tutum ve davranışlarda kültürel değerlerin etkisinden söz edilebilir. Toplumda boşanmış kişinin bir evliliği sürdüremeyecek, idare edemeyecek ve beceriksiz şeklinde etiketlenmesi, boşanma nedeniyle çocukların annesiz ya da babasız kalacaklarına ilişkin olumsuz tutum ve düşünceler kültürel alt yapının sosyal kaynakları konumundadır (Oy, 2008).

Sosyal Dışlanma: Boşanma sonrasında sosyal dışlanma, sosyal baskı ve sosyal kontrol mekanizmaları insanların hayatında eskisine göre daha fazla ön plandadır (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2016). Bunun yanı sıra boşanan kişilerin sosyal ilişkileri zayıflamakta ve toplum tarafından damgalanmaktadır (Kalmijn ve Uunk, 2007, s. 447). Boşanmış, ayrı yaşayan ya da hiç evlenmemiş kişileri mutsuz edebilecek sosyal riskler, evlilere göre daha fazladır. Evliler kendi sosyal destek sistemlerinin yanı sıra eşlerinin sosyal destek sisteminden de yararlanarak sosyal bütünleşme için daha fazla olanağa sahip olabilirken boşananlar fiziksel, duyuşsal ve bilişsel sorunlarla daha fazla karşılaşabilmektedir. Bu durum sosyal ilişkilerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri konusunda da çeşitli sorunlara neden olmaktadır (Dush ve Amato 2005).

Toplumsal Cinsiyet Rolleri: Ev içinde görülen toplumsal cinsiyet düzeni eşlerin çalışma ve gelir elde etme durumuna göre değişmektedir. Kadının ekonomik gücünün erkekten üstün olduğu durumlarda erkek egemen toplumsal cinsiyet anlayışı "çelişkiye" neden olabilmektedir (Connell, 2017, s. 188; Sancar, 2009, s. 124). Gelir düzeyi yüksek, kocasından fazla para kazanan kadınlar erkekler tarafından erkeklik rollerine "tehdit" olarak algılanmaktadır (Adamsons, 2013). Nitekim boşanma oranlarının artmasının, kadının eğitim düzeyi ve istihdamda yer almasıyla ilişkili olduğunu tespit eden araştırmalar vardır (Alptekin ve Luo, 2015; Bremmer ve Kesselring, 2004, s. 188; Fisher, 2004; İğdeli ve Ay, 2021; Koç, 2019). Boşanma sürecinde erkekler en önemli boşanma nedeni olarak eşin beklentilerini karşılamaması, ilgi ve sevgi gösterilmemesi, kadınlık ve erkeklik rolleriyle ilgili faktörleri belirtmektedir (Elitok, 2019). Bu durum toplumsal cinsiyet rejiminde yaşanan "çelişkinin" boşanmayı nedenleri ve sonuçları itibarıyla etkilediğine işaret etmektedir.

Boşanma kararının genellikle kadınlar tarafından verildiği boşanma davalarının artışı ile "erkeklik krizi" arasında ilişki kurulmakta, kadınların kamusal alanda aktifleşmesinin kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olarak bağımsızlığını elde etmesi, tetikleyici faktörler arasında değerlendirilmektedir (Morgan, 2006, s. 111). Kadının istihdam alanlarında yer edinmesi, erkeklik krizini derinleştirmekte (Beynon, 2002, s. 88), "mütehakkim beyaz erkek" imgesinin sorgulanmasına yol açmaktadır (Robinson, 2000).

Bağlanma: İnsan yaşamında anne baba ve çocuk ilişkisinden sonra önemli bir bağlanma sistemi olarak evlilik, boşanma deneyimiyle sonlanmaktadır (Akkaya, 2010). Evlilik kalitesini anlamlandırmak eşlerin bağlanma tarzlarıyla ilişkilidir. Güvenli bağlanmanın evlilik kalitesiyle olumlu ilişkisi bulunurken (Hollist ve Miller, 2005, s. 52) güvensiz bağlanmanın eşin olumsuz davranışlarıyla ilişkisi bulunmuştur. Güvensiz bağlananların genellikle eşinin davranışlarını tepkisel değerlendirme eğiliminde olduğu, güvenli bağlananların yapıcı değerlendirme eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Feeney, 2002). Güvenli bağlanma tarzı geliştiren kişilerin ilişki doyumlarının yüksek (Eğeci ve Gençöz, 2006), güvenli ve kaygılı bağlanma tarzı geliştiren kişilerin evlilik uyumları güvensiz bağlanma tarzı geliştirenlere göre yüksek bulunmuştur (Tutarel Kışlak ve Çavuşoğlu, 2006, s. 66). Güvenli bağlanma tarzı geliştirenlerin sosyal işlevselliği, çift uyumu ve evlilik doyumu yüksek düzeydedir. Her iki eşin güvensiz bağlanma tarzı geliştirdiği çift grubunda eşlerden biri güvenli bağlanma tarzı geliştirmiş gruba göre daha fazla şiddete maruz kaldığı, çiftlerin ikisinin de güvensiz bağlanma tarzına sahip olduğu durumlarda evlilik süresinin daha uzun olduğu belirlenmiştir (Gündoğan, 2015). Evliliğinde sorun yaşayan çiftlerde, kadınların bağlanma tarzında güvensiz ve kaygılı oldukları, erkeklerin ise güvensiz bağlanma tarzına sahip oldukları görülmüştür (Erdoğan, 2007).

Ekonomik Konular: Boşanma beraberinde ekonomik sorunları ve yaşam standartlarının değişimini getirmektedir (Asanjarani ve ark., 2017). Yaşanan ekonomik güçlükler evlilik uyumunu bozmakta, sorun çözme becerilerini ve öfke yönetimini olumsuz etkilemekte (Karney ve Bradbury, 2000), boşanmayı artırmaktadır

(Goli ve Zahed, 2006; Rogers ve Deboer, 2001). Bu karşılıklı ilişki ailede ekonomik dengelerin önemini artırmaktadır. Ekonomik boyut hem boşanmanın nedenleri arasında olması itibarıyla hem de boşanma sonrası ortaya çıkan sonuçları etkilemesi itibarıyla önemli bir alanı oluşturmaktadır.

İşsizlik: İşsizlik ve boşanma arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi vardır (Bayrak, 2019; Goli ve Zahed, 2006). İşsizlik hem kadınlar hem de erkekler için boşanmaya yol açan bir değişken olmakla birlikte erkek işsizliği kadın işsizliğine göre daha yüksek oranda boşanma tetikleyicisidir. Bu durum toplumsal cinsiyet rolleriyle, toplumda erkeğe atfedilen "evin geçimini sağlama" rolünün yerine getirilemeyişiyle ilgilidir (Ruspini, 2013, s. 800). İşsizlik ailede ekonomik bir kayba neden olmasının yanı sıra aile üyelerinin sosyal yaşamlarında olumsuzluklara, işsiz aile üyesinin öz saygısını yitirmesine neden olmaktadır (Hansen, 2005, s. 126).

Türkiye'de 26 alt bölge temel alınarak işsizlik ve boşanma sayısı verileri üzerinden gerçekleştirilen ve 2004-2010 yıllarını içeren bir araştırmada işsizliğin hem kısa hem de uzun vadede boşanmayı etkilediği, işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde boşanma oranlarının azaldığı saptanmıştır. Bu durum boşanma sonrası ortaya çıkacak maddi ve manevi maliyetlerle açıklanmıştır (Sandalcılar, 2012). Bu araştırmadan farklı olarak, Türkiye'de 26 alt bölge temel alınarak kaba boşanma hızının belirleyicileri üzerinden gerçekleştirilen ve 2007-2015 yıllarını içeren bir araştırmada kadının iş gücüne katılımı ve işsizlik oranının kaba boşanma hızını artırdığı, erkek işsizlik oranı ile boşanma oranları arasında ters yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Fakat erkek işsizlik oranında bu durumun tersinin geçerli olduğu belirtilmiştir. Bu durum, Türkiye'de erkeklerin işsizlik yaşamalarının eşleri dayanışmaya yönelttiğiyle açıklanmıştır (Erkan, 2017). Türkiye'de işsizlik ve boşanma verileri üzerinden gerçekleştirilen ve 1980-2017 yıllarını içeren farklı bir araştırmada işsizlik ve boşanma arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır (Bayrak, 2019). Türkiye'de 4 alt bölgede boşanmanın sosyodemografik belirleyicileri üzerinden gerçekleştirilen ve 2008-2017 yılları arasını kapsayan

bir incelemede gelir düzeyinin artması, tarım sektöründe kadın istihdamının artması, erkeğin işsizlik düzeyinin artması boşanma olasılığını artırmaktadır (İğdeli ve Ay, 2021).

Kadının İş Gücüne Katılımı: İş gücüne katılan kadınların boşanma oranları çalışmayan kadınlara oranla daha yüksektir (Poortman, 2005; Sucu, 2007, s. 27). İş gücüne katılan kadının birçok rol üstlendiği, stres yaşadığı, ev ve iş hayatı arasında denge sağlamakta güçlük çektiği anlaşılmaktadır (Sucu, 2007, s.27). Kadınların iş gücüne katılımıyla birlikte ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları boşanma riskini artırmakta, eşten beklentileri yükseltmektedir. Kazanılan paranın aile içinde bölüşümü ve harcama alanları aile içindeki tartışmaların konusu olmaktadır (Bremmer ve Kesselring, 2004, s. 188; Fisher, 2004).

OECD ülkelerinde (Alptekin ve Luo, 2015) ve Türkiye'de kadınların iş gücüne katılımı arttıkça boşanma oranları artmakta (İğdeli ve Ay, 2021; Koç, 2019; Üçler ve Kızılkaya, 2014), doğurganlık hızları azalmaktadır (Üçler ve Kızılkaya, 2014).

Boşanma Sonrası Yaşanan Ekonomik Güçlükler: Yeni konut için ihtiyaç duyulan harcamalar, yaşam tarzındaki değişimlerle birlikte ihtiyaçların farklılaşması, çocukların varlığı, iş gücüne katılım gibi değişkenler boşanma sürecinin ardından bireyleri ekonomik yönden etkilemekte (Jürgen ve Hummelsheim, 2009), yaşam tatminlerini azaltmaktadır (Aydıner Boylu, 2014).

Erkeklerin boşanma sürecinde ekonomik olarak zorlandıkları görülmüştür (Uray, 2021). Boşanma sonrasında ise kadınların (%65,8) ekonomik zorluk yaşama oranları erkeklere (%26,8) kıyasla daha fazla; çocuğu olanların (%51) ekonomik zorluk yaşama oranları çocuğu olmayanlara (%34,8) kıyasla daha fazladır. Boşanma sonrası maddi olanakları sınırlı kişilerin daha fazla ekonomik güçlük ve sorun yaşadığı belirlenmiştir (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018).

Boşanma, sonraki süreçte ailenin ekonomik durumuna göre tarafların en az birisine veya her ikisine ekonomik yük getirmektedir (Giddens, 2000; Rogers ve Deboer 2001). Ekonomik yük, erkekler açısından nafaka ve tazminat ödeme kadınlar için ise ev-

liyken iş gücüne katılmamış olmaktan kaynaklanan farklılaşmalar görülmektedir (Greenstein ve Davis 2006).

Sosyal Yardımlara Erişim: Tek ebeveyn olan kadınların iş gücüne katılım, sağlık hizmetlerine erişim, konut ve sosyal yardımlara erişimlerinin yetersiz olduğu belirlenmiştir (Eamon ve Wu, 2011). Türkiye'de hanelerin geçimine katkı niteliğinde ayni ya da nakdi yardım alanların oranı %12 iken, borç ya da kredi alanların oranı %33'tür. Çekirdek ailelerin %9,4'ü, Geniş ailelerin %12,6'sı, dağılmış ailelerin ise %17,1'i sosyal yardımlardan yararlanmaktadır (TAYA, 2016, s.23-24). Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) alan ailelerin önemli bir kısmı tek ebeveynli ailelerden oluşmakta, tek ebeveyn olan kadınların gelirlerinin düzensiz olduğu, çocuğun bakım sorumluluğunu üstlendiği için bir işte çalışma konusunda sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir (Buz ve Sevin, 2018). Boşanan kadınların kırsal bölgede sosyal çevreden aldığı sosyal ve maddi desteklerden yararlanabilirken kentte kadınların iş gücüne dâhil olması beklenmektedir. Sosyal destek ve yardımlar bağlamında mekânsal farklılıklar olabilmektedir (Soygan, 2019).

Hukuki Konular: Evlilik ve boşanma, hukuki sisteminde kanun koyucu tarafından belirlenen ilkelerle belirlenir. Boşanma belirli nedenlere ve hâkim kararına dayandığı sistemde kanundaki nedenlere dayanılarak ve hâkim kararıyla gerçekleşir (Genç Güntürk, 2019). Alman, Avusturya ve İsviçre hukukunda da aile toplumun temeli olarak görülmekte, aile hukukundan doğan uyuşmazlıklar diğer hukuki uyuşmazlıklardan ayrı olarak farklı usul ilkelerine bağlanmaktadır. Ailelerin hukukunu ilgilendiren davalarda ailenin korunması amacıyla hâkime daha fazla yetki ve sorumluluk verilmektedir (Ercan, 2016). Boşanma hem nedenleri bakımından hem de boşanma sonrasındaki süreç için belirlenen düzenlemeler bakımından hukuki boyutuyla ele alınabilir.

Boşanmanın Hukuki Nedenleri: Boşanma nedenleri bakımından hukuki boyutuyla incelendiğinde zina (Madde 161), cana kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış (Madde 162), suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme (Madde 163), terk (Madde 164), akıl

hastalığı (Madde 165), evlilik birliğinin sarsılması (Madde 166) olmak üzere altı esas nedenin varlığı görülmektedir (Türk Medeni Kanunu, 2001).

Tazminat ve Nafaka: Tazminat ve nafaka konusu Türk Medeni Kanunu'nda düzenlenmiştir. Boşanma nedeniyle menfaatleri zarar gören kusursuz veya daha az kusurlu olan kişi, karşı taraftan uygun miktarda maddi tazminat, boşanmayan neden olan olaylar yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan kişi uygun miktarda manevi tazminat talep edebilir. Boşanma nedeniyle yoksulluğa düşecek ve kusuru daha az olan kişi, geçimini sağlamak için karşı taraftan mali gücü oranında süresiz olarak yoksulluk nafakası talep edebilir. Nafaka miktarı çocuğun ihtiyaçları, çocuğun gelirleri, anne ve babanın hayat koşulları ve ödeme güçleri göz önünde bulundurularak takdir edilir (Türk Medeni Kanunu, 2001). Boşanma davası açıldığında evlilik devam ederken eşlerin barınma ve geçimiyle ilgili, geçici olarak tedbir nafakası verilebilir. Çocuk adına çocuğa fiilen bakan anne ya da baba, çocuğun bakımı, sağlığı, eğitimi ve ihtiyaçlarını karşılamak için iştirak nafakası talep edebilir. Boşanma davasının sonucunda çocuğun velayetinin hangi tarafa verileceği belirlendiğinde iştirak nafakasına hâkim re'sen karar verir (Bozdağ, 2015, s. 31).

Koruma ve Bakım (Velayet): Velayet hakkı, çocuğun istisnai olarak ergin olan kısıtlıların korunması, temsili, bakımı, korunmalarının sağlanması için kişilikleri ve mallarıyla ilgili olarak anne babanın sahip oldukları sorumluluklar ve haklardır. Velayet, çocuğun fiziksel, bilişsel, tinsel, ahlaki ve sosyal gelişiminin sağlanması, eğitilmesi, çocuğun menfaatine, mal varlığının yönetilmesi gibi hakları içerir (Dural ve ark., 2020; Gemalmaz, 2002; Serozan, 2005; Yıldırım, 2014).

Türkiye'de boşanma sonucunda çocuğun velayetinin kime verileceğine ilişkin karar hâkimin takdir yetkisindedir. Bu süreçte hâkim aile mahkemesinde çalışan sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve pedagogdan uzman desteği alabilir (Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, 2003). Aile mahkemesinde uzman istihdam edilmediği durumlarda ise "sosyal çalışma görevlileri"nden çocuğun velayetine ilişkin uzman

raporu talep edilebilir ve görevlendirilen meslek elemanları çocuğun velayetine ilişkin kanaat bildirirler (Çocuk Koruma Kanunu, 2005). Çocuğun velayet durumu, çocuğun yüksek yararı dikkate alınarak, bu süreçten en az etkilerle kurtulması için alınan bir karar olarak düşünülebilir (Abugalı, 2018, s. 333).

Velayet konusunun değerlendirilmesi eşler ve çocuk açısından zorlayıcıdır. Bu süreçte eşler, çocukları bir intikam aracı olarak kullanabilir, çocuklar taraf olmaya zorlanabilir, öfkelerini çocuklara yöneltebilir, gerçek olmayan iddialar dile getirebilir, velayet konusu nedeniyle fiziksel ve duygusal zarar verici davranışlarda bulunabilir, çocuk bazı çıkarlar karşılığında "pazarlık konusu" yapılabilir (Karaman, 2018, s. 22). Anlaşmalı boşanan eşlerin boşanma sürecinde daha az çatışma yaşadığı, anlaşmalı boşananların çekişmeli boşananlara kıyasla daha çok ortak velayeti tercih ettikleri, demokratik tutum sahibi eğitim ve gelir düzeyi daha yüksek ailelerin daha çok ortak velayeti tercih ettikleri, erkeklerin kadınlara kıyasla daha çok ortak velayeti tercih ettikleri görülmektedir. Çalışan anneler çocuğun tinsel ve fiziksel sağlığıyla ilgili konularda babalarla ortak karar almayı tercih etmekte ve çocuğun ahlaki eğitimi, tinsel ve fiziksel sağlığı için ortak velayeti tercih etmektedir (Kiremitçi, 2014).

Velayet hakkı verilen anne ya da baba çocuğun bakımı, beslenmesi, giyimi, eğitimi, ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal etkinlikleriyle ilgilenir. Şahsi ilişki kurma hakkı verilen anne ya da baba ise mahkeme tarafından belirlenen sürelerde çocuğu ile görüşürken velayet sahibi ebeveyne kıyasla daha az zorluk yaşamaktadır (Koçoğlu ve ark., 2018). Çocuklarının velayetini üstlenen ebeveynin ekonomik sorun yaşama oranı (%62,3) velayeti almayan ebeveyne oranla (%37,2) daha yüksektir. Çocuklarının velayetini üstlenen ebeveyn (%29,9) velayeti almayan ebeveynden (%15,3) daha fazla çevre baskısı yaşamaktadır. Bunun yanı sıra çocuklarının velayetini üstlenen ebeveyn (%13,2) velayeti almayan ebeveynden (%5,1) daha fazla aile baskısı yaşamaktadır (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018).

Ebeveyn ve Çocuk İlişkisiyle İlgili Konular: Boşanma, eşleri ilgilendirdiği kadar çocukları da ilgilendiren bir konudur. Bo-

şanmayla birlikte anne baba arasında ayrılık süreci yaşanırken ve eş rolü sonlanırken çocukların anne babalarıyla çocuk-ebeveyn ilişkileri ve rolleri devam etmektedir (Timurturkan, 2012). Evlilik sürecinde aile içinde yaşanan çatışmalar çocuğun psikolojik uyumunu ve gelişimini etkilerken (Öngider-Gregory, 2016) boşanma sonrası çocukların alıştıkları yaşam düzeni değişmektedir (Karakaya, 2018). Boşanma oranlarında görülen artış çocuğun refah seviyesini düşürmektedir (Amato, 2005). Çocuklar, anne babanın evlilik sürecinde ve boşanma sürecinde yaşananlardan etkilenmekte, boşanma sonrasında ebeveyn çocuk ilişkisi farklı bir boyuta taşınmaktadır.

Ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşim erken çocukluk ve ergenlik öncesi dönemde güçlü olduğu için ailedeki değişimler çocukları daha fazla etkilemektedir (Hong ve Espelage, 2012, s. 318). Boşanmış ailelerin çocuklarıyla boşanmamış ailelerin çocuklarının karşılaştırıldığı araştırmalar boşanmış aile çocuklarının okul öncesi dönemden yetişkinlik yıllarına kadar birçok duyuşsal ve sosyal sorunlar ile ruh sağlığı sorunları yaşayabileceğini göstermiştir (Amato, 2014).

Boşanma, çocukları ve ergenleri önemli ölçüde etkileyen stresli bir yaşam olayıdır (Aggarwal ve ark., 2007). Boşanma sonucu yaşanan değişimler çocuklarda kaygı, depresyon, öfke, suçluluk, kızgınlık, endişe, üzüntü, korku, yalnızlık, yadsıma, benlik saygısında azalma, terk edilme korkusu, ebeveyni suçlama, itaatsizlik, düşük öz denetim, saldırganlık ve travmalara yol açabilir (Avşar, 2019; Aydın ve Nazlı, 2014; Cohen, 2002; Hong ve Espelage, 2012, s. 318; Emery, 2013, s. 44; Erdim ve Ergün, 2016, s. 71; Gander ve Gardiner, 2004, s. 309; İlgar, 2003; Serin ve Öztürk, 2007; Uçan, 2007). Çocuğun mizacı, aile yapısının işleyişi, destek sisteminin etkililiği stresin çocuğa yaptığı olumsuz etkiyi dengeleyebilir (Webb, 2011, s. 311).

Ergenlik dönemi hayatın her alanını etkilemektedir. Bu dönemde gerçekleşen boşanma ergenin benlik bilincini etkiler ve davranışsal sorunları artırır (Hamama ve Ronen-Shenhav, 2012). Ailesi boşanan ergenlerin benlik saygısı yükseldikçe bilişsel çar-

pıtmalarının azaldığı, boşanma nedeniyle kendini öfkeli ve suçlu hissedenlerin hissetmeyenlere göre benlik saygısının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Kuyucu, 2007). Boşanmayla birlikte ergenlerde yas, kayıp ve öfke tepkilerine sık rastlanmaktadır. Ailedeki değişimler, ekonomik sorunlar ve ebeveynler arasındaki zayıf ilişkileri fark ettiklerinde ebeveynlerini suçlarlar. Ebeveynleri arasındaki zayıflayan ilişki nedeniyle kendi iletişim kurma becerilerinden şüphe duyabilirler (Hines ve Mack, 2007).

Ebeveynleri boşanmış ergenlerin anksiyete düzeylerinin (Altuntaş, 2012), ebeveynleri boşanmamış çocuklardan yüksek olduğu bulunmuştur. On bir-on yedi yaş grubunda olup ebeveynleri boşanmış ergenlerin yaşam doyumları ebeveynleri boşanmamış ergenlere göre daha düşüktür (Richardson ve McCabe, 2001).

Boşanma sürecinde çocuğun geleceğine ilişkin bakım ve duygusal ihtiyaçlarının belirsiz alanlarda kalması ruh sağlığını bozar (Alyanak, 2008; Demir-Dağdaş ve ark., 2017). Çocukların anne ile baba arasındaki çatışmaya dâhil edilmemesi ve anne babanın sorumluluklarını bilerek belli sınırlar içinde davranması çocuğun ruh sağlığının korunması bakımından önemlidir (Karadağ ve Foto Özdemir 2021).

Boşanma sonrasında çocukların bilişsel olarak problem çözme becerilerinde gerileme, akademik başarıda azalma, okulda sorunlar yaşama, eğitsel kazanım amaçlarına ulaşmada sorunlar yaşama, evlenme ve çocuk sahibi olma konusunda olumsuz düşünceler görülebilir (Aydın ve Nazlı, 2014; Cohen, 2002; Demir-Dağbaş ve ark., 2017; Emery, 2013, s. 44; Erdim ve Ergün, 2016, s. 71; İlgar, 2003). Boşanma sürecinde ergenlik döneminde olan çocukların bilişsel olarak kimliklerini özellikle yakın ilişkiler bağlamında birleştirmeleri zorlayıcı olabilmektedir (Emery, 2013, s. 75). Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların ebeveynleri evli çocuklara kıyasla ebeveynleri tarafından reddedildikleri algısının yüksek olduğu, özyeterlilik düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocukların duygusal duyarlılık düzeyi arttıkça kabul ve ret düzeyi artmaktadır. 9-11 yaş grubundaki çocukların anne babalarına ilişkin kabul edilme algıları daha olumsuzdur (Kabaoğlu, 2011).

Boşanma sonrasında çocuklarda sosyal olarak suça sürüklenebildikleri (Emery, 2013, s. 44; Erdim ve Ergün, 2016, s. 71), aile ilişkilerinde sorun yaşadıkları (Demir-Dağdaş ve ark., 2017), okul öncesi çağda olan boşanmış ebeveyne sahip çocukların akranlarına kıyasla yıkıcı davranışlar sergiledikleri ve sorun çıkardıkları, hayal güçlerinin daha zayıf olduğu görülmüştür (Bretherton, 2013, s. 43).

Boşanma sonrasında çocuklarda fiziksel olarak uykuyla ilgili sorunlar, kendi kendini tatmin, psikolojik ve fiziksel sağlık sorunları, yemek yeme bozuklukları görülebilmektedir (Aydın ve Nazlı, 2014; Cohen 2002).

Boşanma Sonrası Yaşama Uyum: Boşanma çocuğun psikolojik durumunu, ruh sağlığını, sosyal ilişkilerini ve sosyal uyumunu, fiziksel sağlığını, akademik başarısını önemli ölçüde etkilemektedir (Anthony ve ark., 2014; Havermans ve ark., 2014; Isaacs, 2002). Boşanma sürecinde çocuğun bulunduğu gelişim dönemi, ebeveynlerin tutum ve davranışları çocuğun boşanma sürecine uyumunu etkilemektedir (Karakaya, 2018).

Çocuklar, hayat düzeni bozulduğu, anne babasından birinden ayrı kaldığı, yakın gelecekte olacaklarla ilgili belirsizlik yaşadığı için sorunlar yaşar. Boşanmış ailede çocuk, yaşına, gelişim özelliğine, anne babasının kendine ayırdığı zamana ve ilgisine bağlı olarak farklı düzeylerde etkilenir (Yavuzer, 2017).

Boşanma sonrasında yeni evliliklerle birlikte oluşan "karma aile" ya da "yeniden yapılandırılmış ailelerde" çocukların aile bağlantılarını yeniden kurmaları ve sürdürmeleri beklenmektedir. Velayet anlaşmaları sonucunda çocuk belirli zaman dilimlerinde ev değiştirmesi, öncesinde kendi yaşam alanı olan mekânları yeni üvey kardeşleriyle paylaşması ve bu durumun üvey kardeşte ya da çocukta memnuniyetsizlik yaratması gibi deneyimler yaşayabilir. Boşanmış ailelerde çocuklar "geleneksel" çekirdek aileye mensup çocukların yaşamadığı, daha düşük sosyoekonomik statü, velayet tartışmaları, bölünmüş bağlılık, mekânsal değişiklikler, vasi olmayan ebeveyn ile iletişimin azalması ya da kopması, üvey ebeveyne üvey kardeşlere uyum süreci, yeni yaşam alanında

yeni kuralların ve yaşam tarzının olması, ön yargı gibi stres faktörleriyle karşılaşabilir (Webb, 2011, s. 306).

Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu: Boşanma sürecinde ve sonrasında genellikle velayeti alan ebeveynin bazı durumlarda ise diğer ebeveynin çocuğu bilinçli ve programlı bir şekilde diğer ebeveyne karşı yabancılaştırdığı bozukluk durumu ebeveyne yabancılaşma sendromu olarak ifade edilmektedir (Gardner, 2004; Vassiliou ve Cartwright 2001, s. 181). Bu hususta herhangi bir suçluluk ya da kararsızlık göstermeden diğer ebeveynini reddeden ve iletişim kurma konusunda direnç gösteren çocuk yabancılaştırılmış çocuktur (Kelly ve ark., 2001, s. 254). Ebeveyne yabancılaşma sendromu çocuğun davranışlarına göre hafif, orta ve ağır düzey olmak üzere üç sınıfta tanımlanır. Hafif düzeyde çocuk yabancılaştırıldığı ebeveyn ile yüzeysel ve hoşnutsuz bir iletişim hâlindedir. Orta düzeyde çocuk yabancılaştırıldığı ebeveyne saygısız ve yıkıcı tepkiler verir ve iletişim kurmak daha zorlayıcıdır. Ağır düzeyde ise çocuk yabancılaştırıldığı ebeveyne karşı düşmanca davranışlar gösterir ve iletişim kurmak imkânsızdır. Bazı durumlarda çocuk yabancılaştırılan ebeveyne karşı kanıtlarla desteklenmeyen, şiddet ve istismar gibi ağır suçlamalar yöneltebilir (Gardner, 2004). Ebeveyne yabancılaşma sendromu ebeveynlerin çatışmalı ilişkisinin bir parçası olarak görüldüğü için tanımlanmamaktadır. Ebeveyne yabancılaşma sendromunun tanımlanmaması ruh sağlığı ve adli alan açısından belirsizliklere neden olmaktadır. Adli süreçte ebeveyne yabancılaşma sendromunun görüldüğü velayet davalarında hazırlanan raporlar, yabancılaşan ebeveyni çocukla temas kurmaktan uzaklaştırmaktadır (Boch-Galhau, 2018, s. 728).

Bilişsel Boyut

Boşanma olgusu bilişsel boyutuyla incelendiğinde literatürde boşanmanın zihinsel sağlığa ve sorun çözme becerilerine etkisi, eğitim düzeyiyle ilişkisi, bilişsel çarpıtma konularının ön plana çıktığı görülmektedir.

Zihinsel Sağlık ve Sorun Çözme Becerileri: Boşanma sürecinde ve sonrasında yaşanan stres zihinsel sağlığı etkilemektedir.

Bu nedenle boşanan kişilerin evliliklerinin niteliği, yıpratıcı ve sorunlu bir ilişkiden çıkıp çıkmadıkları, boşanma sonrası deneyimleri ve bu deneyimlerin ne düzeyde strese yol açtığı önemlidir (Graham ve ark., 2006). Zihinsel sağlıkla birlikte problem çözme becerilerinin gelişmiş olması hem evlilik doyumunu (Hünler ve Gençöz, 2003) hem de boşanma sürecinde ve boşanmadan sonraki süreçte karşılaşılan sorunların çözülmesini etkilemektedir.

Eğitim: Aile birliğinin devamını ve boşanmayı etkileyen faktörlerden biri de eğitim düzeydir (ASPB, 2014, s. 54). Eğitim seviyesi düştükçe boşanmalar artmaktadır (Eyce, 2002). Eğitim ve gelir düzeyi düşük erkekler daha çok boşanırken, eğitim ve gelir düzeyi yüksek erkekler daha az boşanmaktadır. Eğitim ve gelir düzeyi düşük kadınların boşanma riski erkekler kadar yüksekken, eğitim ve gelir düzeyi yüksek kadınların boşanma riski normalden daha fazladır (Adamsons, 2013).

TÜİK 2017 verileri üzerinden yapılan bir başka araştırmada kaba evlenme hızının, nüfus artış hızının ve yüksek eğitimli birey sayısının boşanma oranını artırıcı etkisi olduğu, kaba doğum hızının ve okuma yazman bilmeyenlerin sayısının ise negatif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir (Koç, 2019). 16 Avrupa Ülkesinin ve ABD'nin 1989-1999 yılları arasındaki boşanma ve eğitim veri setlerinin kullanıldığı, boşanma ve eğitim durumları arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada Estonya, Finlandiya, Batı Almanya, Macaristan, İsveç ve İsviçre'de kadınların eğitim durumlarının boşanma üzerinde bir etkisi bulunmamışken Fransa, Yunanistan, İtalya, İspanya ve Polonya'da eğitim seviyesi yüksek olan kadınların boşanma olasılıklarının arttığı saptanmıştır (Härkönen ve Dronkers, 2006).

Erkeğin eğitim düzeyinin artması, kötü alışkanlıklar, aile sırlarının ifşa edilmesi, akrabaların aile içi ilişkilere müdahalesi gibi yanlış davranışları azaltmakla birlikte uyumsuzluktan kaynaklanabilecek anlaşmazlıkları artırmaktadır (Salman ve Uzunboylu, 2011). Kadının eğitim düzeyinin artması, ilk evlenme yaşını artırmakta, eş seçiminde kendi kararlarını vermelerini sağlamakta, ailedeki rol ve sorumlulukları algılamasını ve aile içindeki kararlara katılımını artırmaktadır (Duran ve Hamamcı, 2010).

Bilişsel Çarpıtma: Kişinin boşanmayla ve evlilikle ilgili yerleşik inançları ve tutumları boşanma sonrası yaşama uyumu etkileyen önemli faktörlerdendir (Munoz-Eguileta, 2007; Sayan Karahan, 2021; Wang ve Amato 2000). Bu noktada, bilişsel hataların da evlilik ve boşanma sürecini etkileyeceği düşünülmektedir.

Bilginin yanlış veya etkisiz bir şekilde işlendiği, hep ya da hiç tarzı düşünme, aşırı genellemeler, seçici soyutlamalar ve kişiselleştirme şeklinde açığa çıkan, düşüncelerdeki hatalar bilişsel çarpıtmaları oluşturmaktadır (Beck, 2001). Boşanma sürecinde kişilerin bilişsel çarpıtmaları incelendiğinde, kadınların erkeklere oranla kendilerini daha fazla suçladığı, eğitim düzeyi düşük olanların daha fazla bilişsel çarpıtmalarının olduğu, bilişsel çarpıtma düzeyi arttıkça sosyal destek düzeyinin azalarak, korku, öfke ve çaresizlik gibi olumsuz duyguların yaşandığı belirlenmiştir. Boşanma sürecinde olanların zihin okuma düzeyleri arttıkça korku, üzüntü ve çaresizlik duygularının düzeyleri artmaktadır. Bilişsel çarpıtma düzeyi arttıkça öfke ve çaresizlik duygu düzeyleri artmaktadır (Kaynar, 2016). İlişkideki inançlar eğitim seviyesine göre değişirken, yaşa ve cinsiyete göre farklılaşmamakta, eğitim deneyimi yaşama karşı gerçekçi bakış açısı ve problem çözme becerisi kazanma konusunda önemli bir faktör olarak görülmektedir (Hamamcı, 2005).

Duyuşsal Boyut

Boşanma, hukuki boyutuyla evliliğin sonlandırılmasıyla sınırlı değildir. Boşanmayla birlikte duygusal bağlara da son verilmektedir ve insan yaşamı ve romantik ilişkiler için önemli yaşam olaylarındandır (Kayma Güneş, 2007; Sağlam, 2011, s. 12). Eş ile kurulan duyuşsal bağlamın çözülmesi yasal çözülmeden daha fazla zaman aldığı için boşanma, insan yaşamını ve romantik ilişkileri etkileyebilecek birçok psikolojik ve sosyal soruna yol açabilecek ani duyuşsal değişime neden olmaktadır (Sağlam, 2011, s. 12). Boşanma sürecinde aile üyeleri farklı stres kaynaklarıyla karşılaşmakta, duyguları ve ruh sağlığı bu süreçte olumsuz etkilenmektedir (Acar, 2013).

Boşanmış erkeklerin depresyona girme riski evli babalardan daha fazladır. Boşanmayla birlikte görülen rol kaybı hissi, çocuk-

la iletişimin azalması, kendini küçük görme düşüncesinin artması, boşanma nedeniyle kendini suçlama, yoğun kayıp duygusu depresyona zemin hazırlamaktadır. Erkekler kadınlardan daha çok kendilerini toplumdan soyutlamakta, kararsızlık yaşamakta, iş yaşamında performans düşüklüğü yaşamakta ve sağlığa zarar verici davranışlarda bulunmaktadır (Wickrama ve Wheeler, 2013, s. 386).

Boşanma sürecinde ebeveynlerin duygularını tanımaları, yaşanan duyguların normal olduğunu kabul etmeleri ve duygusal uyum süreciyle ilgili bilgi edinmeleri gerekir. Boşanma sürecinde yaşanan öfke ve kırgınlık normal duygulardır. Duygusal yaşantıyı normalleştirmek ve ebeveynlerin bu süreci anlamlandırmasına çalışmak duyguları kabul etmelerine ve duygusal anlayış geliştirmelerine yardımcı olur. Duygusal anlayış, duygusal yaşantılarımızın farkına varmak, kontrolünü sağlamaya çalışmak ve anlamaya çalışmakla elde edilebilir (Emery, 2019, s. 72-74). Boşanmanın ruh sağlığını etkilediği, depresyon, kaygı ve anksiyeteye yol açtığı görülmektedir:

Ruh Sağlığı: Boşanma yaşantısı ruh sağlığında olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Webb, 2010). Boşanan bireylerin ruh sağlığı bozukluğu gösterme olasılığı evli bireylerden daha yüksektir (Nazlı, 2009). Boşanma sürecinde ve sonrasında bireyler genellikle strese ve anksiyeteye bağlı gelişen depresyon yaşamaktadır (Abalı, 2006; Atkinson ve ark., 2010; Chanda ve Pujar, 2018; Sharma, 2011, s. 125; Webb, 2010).

Tinsel Boyut

Kişinin yaşadığı dünyada ve çevresinde olup bitenleri anlamlandırmasındaki etkenlerden biri olarak maneviyat ve manevi destek kişinin baş etme stratejileri içerisinde önemli bir yere sahiptir (Yurdakul, 2022). Bireylerin zorluklarla baş etme sürecinde "kutsal olarak tanımladığına" yöneldiği, teselli aradığı, olanları anlamlandırmaya çalıştığı ve farklı görünümlerle somutlaştırdığı dinî tutum, davranış ve stratejiler dinî başa çıkma olarak ifade edilmektedir (Pargament ve ark., 2013). Dinî başa çıkma konusu olumlu ve olumsuz dinî başa çıkma olarak iki farklı düzlemde

değerlendirilmektedir. Olumlu dinî başa çıkma, zorluklarla başa çıkarken Tanrı'ya yönelmeyi, hayra yormayı, dinî yalvarmayı, dinî yakınlaşmayı, dinî dönüşümü ve dinî istikamet arayışını kapsamaktadır. Olumsuz dinî başa çıkma ise kişiler arası dinî hoşnutsuzluk boyutunu, manevi hoşnutsuzluk boyutunu ve şerre yorma boyutunu kapsamaktadır (Ferah, 2019).

BÖLÜM III

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERDE BOŞANMA

Ailenin gelişim sürecinde yaşanan beklenmedik ve öngörülemeyen her türlü durum, ani değişim, travma, hastalık, kronik hastalık ve engel gibi yaşam olayları ailenin mutluluk düzeyini olumsuz etkilemekte ve aile işlevlerine zarar vermektedir (Kurt, 2001; Plumb, 2011; Woodman ve ark., 2015). Ailede engelli bir çocuğun olması, evlilik doyumunda azalma, kaygı, stres, depresyon, suçlama (Barlow ve ark., 2006; Esdaile ve ark., 2003; Greenspan ve Wieder, 2004) gibi aile içinde çatışmalara zemin hazırlayacak aile işlevlerini olumsuz etkileyecek ve boşanmaya yol açacak birçok faktöre neden olmaktadır (Palancı, 2018). Biyopsikososyal değişimlerin hızlı yaşandığı çocukluk çağında kronik bir sağlık sorunuyla yaşamak, rutinleri değiştirmek, tedavinin gerektirdiği yaşam tarzını benimsemek çeşitli zorluklara yol açmaktadır (Santos ve ark., 2018). Stres kaynakları karşısında bireyler başa çıkma stratejilerini harekete geçirirken olumsuz başa çıkma stratejileri geliştirebilir bu nedenle evi terk etmeyi ya da aile ilişkileri sağlıksız olduğu için boşanmayı bir seçenek olarak düşünebilirler.

Engelli bir çocuğa sahip olmak aile işlevlerinde (Özşenol ve ark., 2003) ve evlilik ilişkisinde (Risdal ve Singer, 2004) sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunlar öfke, kaygı, şok, inkâr, hayal kırıklığı, suçlama, kızgınlık, ümitsizlik, depresyon, anksiyete, tükenmişlik, izolasyon, stres, paranoid düşünceler gibi duygusal ve psikolojik sorunlar (Bahar ve ark., 2009; Barlow ve ark., 2006; Bilal ve Dağ, 2005; Coşkun v ark., 2009; Greenspan ve Wieder, 2004; Esdaile ve ark., 2003; Glidden ve ark., 2003; Hasting, 2003; Karahan ve İslam 2013; Macias ve ark., 2003; Nachshen ve ark., 2005; Okanlı ve ark., 2004; Searn ve Todd, 2000; Yıldırım, Hacıhasanoğlu-Aşılar ve Karakurt, 2012); sosyal çevreden alınan olumsuz tepkilerle sosyal sorunlar (Ayyıldız, 2012; Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017; Karadağ, 2009); engelli çocuğun aileye getirdiği

ek masraflar ve genellikle bakım vericinin çalışma yaşamından uzak kalmasıyla birlikte yaşanan ekonomik sorunlar (Benjamin, 2016; Chen 2000; Ersoy Quadır ve Temiz, 2018; Kizir ve Çiftçi Tekinarslan, 2018); bakım yükü ve sağlık sorunları nedeniyle fiziksel sorunlar (Beck ve Emery, 2006; Kılıç, 2009; Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003) gibi temel risk faktörleriyle birleştiğinde boşanma olasılığını artırmaktadır (Hatton ve ark., 2009).

Ailede engelli bir çocuğun olması evlilik ilişkilerini bozmakta, eşlerden birinin evi terk etmesine ve boşanmaya neden olabilmektedir (Bahar ve ark., 2009; Kahriman-Bayat, 2008; Mauldon, 1992; Özbulut ve Özgür Sayar, 2009; Şahbikan, 2019; Telford ve Sawey, 1981). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yarısına yakınının (%45) aile dinamikleri bozulmaktadır (Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003). Çocuğun engelinden dolayı annenin kendini suçlaması aile içinde rolleri ve duygusal tepkileri etkilemekte, babanın anneyi suçlaması ise duygusal işlevlerle birlikte aile içi iletişimi olumsuz etkilemektedir (Özşenol ve ark., 2003).

Engelli çocuğu olan ailelerde çocuk engel tanısı aldıktan sonra eşle (%14,1) iletişimde gerileme görülmüştür (Cangür ve ark., 2013). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin %41'i aile içi iletişimde hiçbir zaman bozulma yaşanmadığını, %9,8'i çoğu zaman %8'i ise her zaman aile içi iletişimde bozulma yaşandığını belirtmiştir. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin %45'i zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın eşler arası ilişkiyi hiçbir zaman olumsuz etkilemediğini, %12,5'i çoğu zaman ve %7,1'i her zaman olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Kurt ve ark., 2008). Farklı bir araştırmada, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin %54,6'sı, engelli çocukları doğduktan sonra eşleriyle ilişkilerinde değişiklik olmadığını, %28,5'i eşiyle bağlarının güçlendiğini, %16,9'u ise eşinin kendisinden uzaklaştığını belirtmiştir (Tunç, 2011). Gaziantep'te gerçekleştirilen ve örneklem grubunda zihinsel engelli çocuğu olan 90 anne ve engelli çocuğu olmayan 90 annenin olduğu bir araştırmanın demografik bilgileri incelendiğinde engelli çocuğu olan annelerin boşanma oranı %21,1 iken engelli çocuğu olmayan annelerin boşanma oranı %4,4 olarak belirlenmiştir (Şahbikan, 2019). Rusya'da engelli çocukların aileleriyle ile ilgili

bir araştırmada, her üç evlilikten ikisinin boşanmayla sonuçlandığı fakat bu oranın Moskova'daki boşanma oranına yakın olduğu, ebeveynlerin %4,5'inin engelli çocuktan kaynaklanan nedenlerle boşandıkları görülmektedir. Engelli çocuğu olan ebeveynler, engelli çocukları dünyaya geldikten sonra evlilik ilişkilerinin büyük oranda (%77,5) aynı kaldığını, bazı aileler (%8,1) evlilik ilişkilerinin düzeldiğini, her on aileden biri (%10,3) ise evlilik ilişkilerinin zamanla kötüleştiğini bildirmiştir (Kulagina, 2003, s.46). Zihinsel engelli çocuğu olup boşanmış ya da ayrı yaşayan ebeveynlerin %70,6'sı engelli çocuğu nedeniyle boşandığını ya da ayrı yaşadığını belirtirken %29,4'ü boşanma ya da ayrı yaşamasının nedeninin engelli çocuğu olmadığını ifade etmiştir. Boşanma ya da ayrı yaşama durumunda çocuğun bakımının anne odaklı devam ettiği anlaşılmaktadır (Oğultürk, 2012). Veriler zihinsel engelli çocuğun aile sistemine dâhil olmasıyla birlikte yaklaşık her on aileden birinin aile içi iletişimde sorun yaşadığına işaret etmektedir.

Engelli çocuğu olan ailelerde engelli çocuğu olmayan ailelere kıyasla boşanma oranlarının daha yüksek görüldüğü belirtilmektedir (Bauman ve ark., 2006; Blackburn ve ark., 2010; Clarke ve McKay, 2008; Dereli ve Okur, 2008; Emerson ve Hatton, 2007; Franklin, 1977; Powers, 2003; Reichman ve ark., 2008; Risdal ve Singer, 2004; Sebrechts ve Breda, 2012; Wasi ve ark., 2007). Bazı araştırmalar, engelli çocuğu olan ailelerde görülen boşanma oranının normal nüfusun üç katı kadar olduğunu belirtmektedir (Love, 1973). Büyük örneklemlerle yapılan epidemiyolojik metodolojilerle yürütülen araştırmalar çocukların kronik hastalıklarının ya da engelliliklerinin boşanma ihtimalini artırdığını saptamıştır (Corman ve Kaestner, 1992; Joesch ve Smith, 1997; Mauldon, 1992). Engelli çocukların ebeveynleriyle ilişkilerine odaklanan bir araştırmada, fiziksel veya zihinsel engelli olan, gelişimsel fonksiyonlarında bozukluklar görülen, sağlık sorunları yaşayan çocukların ebeveynlerinin evli olma veya birlikte yaşama ihtimallerini azalttığı, boşanma ihtimalini artırdığı ve boşanmanın aile yaşam döngüsünde daha erken dönemde gerçekleştiği belirlenmiştir (Reichman ve ark., 2004). Temsilî örneklem

üzerinden yürütülen bir meta analiz çalışmasında, engelli çocuğu olan ebeveynlerin evlilik ilişkisinin olumsuz etkilendiği fakat engelli çocuğun evlilik üzerindeki etkisinin tahmin edilenden daha az boyutta olduğu, analizlere göre engelli çocuğu olan ailelerde evliliğin boşanmayla sonuçlanma olasılığının genel nüfusa göre %6 daha fazla olduğu belirlenmiştir (Risdal ve Singer, 2004). Büyük örneklem grubuyla yapılan farklı bir araştırmada engelli çocuğu olan ailelerde boşanma riski engelli çocuğu olmayan ailelere göre %4,9 daha fazladır ve çocuğun yaşı 6-9 yaş aralığında olduğu ailelerde bu risk %9,5'e yükselmektedir (Mauldon, 1992).

Engelli çocuğu olan annelerin boşanma ihtimalinin çocuğun özel sağlık şartlarına göre arttığı ya da azaldığı (Joesch ve Smith, 1997; Swaminathan ve ark, 2006), örneğin görme ve ortopedik engelli çocuğu olan ebeveynlerin ulusal boşanma oranlarından daha yaygın boşanma oranları görülürken işitme engelli çocukları olan ebeveynlerin boşanma oranlarının ulusal boşanma oranlarından farklılaşmadığı görülmüştür (Hodapp ve Krasner, 1995). Otizmli çocukların ailelerinde beş evlilikten yaklaşık dördünde ebeveynlerin boşandığı tahmin edilmektedir (Leimbach, 2006, s.10). Çocuğunda otizm spektrum bozukluğu görülen 391 ebeveyn ile engelli çocuğu olmayan ebeveynlerinde boşanmanın ortaya çıkışı ve boşanmanın zamanlamasının karşılaştırıldığı bir araştırmada otizm spektrum bozukluğu görülen çocukların ebeveynlerini boşanma oranı %23,5 iken engelli çocuğu olmayan ebeveynlerin boşanma oranı %13,8'dir. Boşanma oranı, çocuğunda otizm spektrum bozukluğu görülen ebeveynler için çocuğun çocukluk, ergenlik ve erken yetişkinlik boyunca yüksek kalırken karşılaştırma grubunda çocuğun çocukluğundan (yaklaşık 8 yaşından) sonra düşüş göstermiştir (Hartley ve ark., 2010).

Bahsedilen araştırmalara karşı görüş olarak engelli çocuğun olduğu ailelerde engelli çocuğun olmadığı ailelere göre önemli ölçüde yüksek olmadığını (Schufeit ve Wurster, 1976; Seltzer ve ark., 2001) ve ulusal boşanma oranlarından farklılaşmadığını belirtmektedir (Buchanan ve ark., 1979; Kulagina, 2003, s.46; Starr, 1981). Down sendromlu çocukların ebeveynleriyle yapılan bir araştırmada Down sendromlu çocukların ailelerinde

engelli çocuğu olmayan ailelere kıyasla boşanma oranları daha düşük bulunmuştur (Urbano ve Hodapp, 2005). Engelli çocuğu olan ailelerde ebeveynlerin boşanması ve ayrı yaşamasıyla ilgili bulgular çelişkiye neden olmaktadır. Bu çelişki, kaynağını metodolojik sorunlardan alabileceği gibi, engelliliğin türü ve derecesi ile ilgili de olabilir. Ayrıca engelli çocuğun aile yapısına etkisi, etnik gruplara, sosyal sınıflara, yerel ve ülkelere göre farklılık gösterebilir (Lundeby ve Tøssebro, 2008). Örneğin ABD'de engelli çocuğu olan ailelerde boşanma ihtimali beyaz ailelerde daha yüksek iken siyah ailelerde normal nüfus grubundan farklılaşmamaktadır (Corman ve Kaestner, 1992; Hodapp ve Krasner, 1995). Sosyokültürel bağlamla ilgili bir örnek vermek gerekirse, Çinli kadınların evlilik doyumları düşük olsa bile sosyal damgalanma, ekonomik güvensizlik ve geleceğe ilişkin endişeler nedeniyle evliliklerini sürdürme eğiliminde olduğunu gösteren araştırma bulunmaktadır (Kung ve ark., 2004). Bunun yanı sıra engelli çocuğu olan ve olmayan ailelerin boşanma oranlarındaki farklılıkların sosyal sınıf kontrol edildikten sonra pek değişmediği çalışmalar da bulunmaktadır (Boyce ve ark., 1995). Norveç'te engelli çocuğu olan ailelerin boşanma oranının normal nüfusta görülen boşanma oranlarından farklılaşmadığı, engelin derecesinin ve türünün önemli bir farklılığa neden olmadığı saptanmıştır. Engelli çocuğu olan ailelerde engelli çocuğun varlığının aile ilişkilerini zorlaştırması mutlaka boşanmaya yol açtığı anlamına gelmemektedir (Lundeby ve Tøssebro, 2008). Amerika'da yapılan bir araştırmada zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin boşanma oranının genel nüfusa oranla daha düşük düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte ilk çocukları zihinsel engelli erkek çocuğu olan genç ebeveynlerin boşanma riski altında olduklarını belirtmişlerdir. İlk çocuğunu otuzlu yaşlarının başlarında doğuran ve çocuğu zihinsel engelli olan annelerin, zihinsel engelli çocuğunu daha sonraki yaşlarda doğurmuş aynı yaştaki arkadaşlarına oranla boşanma riskleri daha yüksek bulunmuştur (Roesel ve Lawlis, 1983). Boşanmayla ilgili yapılan araştırmalar okul öncesi ve okul çağında çocukları olan ebeveynlere odaklandığı için engelli çocuğu olan ailelerde boşanma olgusunda engelli çocuğun yaşam boyu etkisiyle ilgili sağlıklı bilgiye erişim konusunda sınırlılıklar

bulunmaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de boşanma ve zihinsel engellilerle ilgili istatistikler incelendiğinde ulusal ve uluslararası veri tabanlarında boşananların içinde engelli çocuğu olanların oranlarına ilişkin ayrıştırılmış bir veriye rastlanmamıştır.

Bu konuyla ilgili ulusal ve uluslararası verilerin bulunmaması hem yurt dışında hem de Türkiye'de medyada spekülasyonlara neden olmakta, engelli çocuğu olan ailelerde %80 gibi yüksek boşanma oranlarından bahsedilmektedir (Çukurova Press, 2019; Doherty, 2008; Haberler, 2019; Solomon ve Thierry, 2006).

Güncel bilgilerin ortaya konulması amacıyla 2005-2022 yılları arasında zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle nicel desende yapılmış araştırmalarda (Işıkhan, 2005; Yıldırım ve Conk, 2005; Çürük, 2008; Bodur ve Durduran, 2009; Bahar ve ark., 2009; Demir ve ark., 2010; Keskin ve ark., 2010; Öztürk, 2011; Tunç, 2011; Oğultürk, 2012; Ayyıldız ve ark., 2012; Aktürk, 2012; İnalı, 2012; Kaya, 2014; Genç, 2015; Tarsuslu Şimşek ve ark., 2015; Kaçan Softa ve ark., 2016; Ertan, 2017; Yavuz, 2018b; Deveci ve Ahmetoğlu, 2018; Aytekin, 2018; Işık ve Akbaş, 2019; Ören ve Aydın, 2020; Tosun, 2021; Gürkan ve Altay, 2021; Yüksel ve Uyanık, 2021) ailelerin demografik yapıları, araştırmaların örneklem grupları, çocuğun engel türü, araştırmanın yapıldığı il ve kurum standartları, araştırmaya katılanların medeni durumları incelenmiştir. Bahsi geçen araştırmaların yayımlandığı yıllar temel alınarak, örneklemin bulunduğu ilin kaba boşanma hızı, Türkiye'de kaba boşanma hızı ve Türkiye'de tek ebeveynli hane halkı oranları incelendiğinde; zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle yapılan çalışmalarda örneklem grubunun genellikle annelerden oluştuğu görülmektedir. Bu durumun kaynağında, verilerin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri aracılığıyla toplanması, çocuğun eğitim ve bakım süreçlerinin anneler tarafından takip edilmesi, babaların genellikle eğitim sürecine uzak kalması gibi nedenler yer almaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yüklediği çocuğun bakım ve eğitim sorumluluğu açıkça görülmektedir. Engelli çocuğu olan ailelerle yapılan çalışmaların veri kaynağının

önemli ölçüde kadınlardan oluşması, bu alanda biriken bilginin odağında kadınların bakış açısını yansıttığını göstermektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle yapılan çalışmalarda ailelerin sorunları, stresle başa çıkma tarzları ve depresyon düzeyleri, kaygı ve sosyal destek düzeylerinin karşılaştıkları problemlere göre incelenmesi, depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzları, sağlık hizmetlerinden yararlanmaları ve beklentileri, depresyon düzeyleri, kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri, ailelerin gereksinimleri ve aile yükü, yaşam kalitesini etkileyen etmenler, aile işlevleri, stresle baş etme yöntemleri, kaygı düzeyi ve baş etme stratejileri, yaşam kalitesi ve tükenmişlik düzeyi, problem çözme ve dinî başa çıkma, yaşam doyumlarının ve aleksitimi düzeylerinin incelenmesi, başka çocuk yapma isteği ve anne-baba birlikteliğine etkisi, aile yükü ve yaşam doyumları, sosyal kaygı ve algılanan sosyal destek, sosyal dışlanma, algılanan sosyal destek, depresyon ve umutsuzluk düzeyleri ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişki, evlilik yaşamına toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım, bakım veren yükü ve depresyon durumları, ebeveyn kabul-ret düzeyi ile problem davranışları arasındaki ilişki, çocuk yetiştirme tutumları, yaşadıkları güçlüklerle ilgili konulara odaklanıldığı anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmaların demografik bilgileri incelendiğinde boşanma oranlarının yıllara göre arttığı ve araştırmanın yapıldığı yere göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Kırsal kesimde boşanma oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmanın yapıldığı yılda tek ebeveynli ailelerin oranları ile kıyaslandığında araştırmalara katılan zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin tek ebeveynli ailede yaşama oranları genellikle ulusal oranlardan düşük ya da birbirine yakın oranlarda değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Kaba boşanma hızıyla kıyaslandığında ise kaba boşanma hızından daha fazla boşanma oranları dikkat çekmektedir.

Burada iki önemli konunun dikkatten kaçmaması ve verilerin sınırlılığı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Birincisi zihinsel engelli çocuğu olmayan ailelerde boşanma ile zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde ayrıştırılmış bir boşanma oranı bulunmadı-

ğı için ulusal veri tabanı TÜİK (2005-2021) ten alınan verilerde engelli çocuğu olup boşanmış aileler de dâhil olmak üzere bütün ailelerin boşanma oranları dâhildir. Bu durumda genel nüfus içerisinde zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin boşanma oranı da dâhil olduğu için bu oranı etkileyen bir unsur olduğu düşünülebilir. İkincisi zihinsel engelli çocuğun yaşadığı ilde yapılan araştırmalar çok küçük bir grubu temsil etmektedir.

Özel ihtiyaçları olan ve duygusal, sosyal, bilişsel açıdan daha hassas olan engelli çocuklar boşanma sürecinde stres faktörlerinden daha fazla etkilenmektedir (Bilici, 2014). Boşanmış bir ailede tek ebeveynle yaşamak hem engelli birey açısından hem de tek ebeveyn açısından sorumluluğun paylaşımı, psikolojik ve duygusal etkileşimler, ekonomik etkenler gibi farklı dinamikler taşımaktadır. Boşanmış ebeveynlerin olduğu tek ebeveynli bir ailede engelli çocuğun bulunması daha hassas ve karmaşık bir karar verme ve uygulama sürecini beraberinde getirmektedir (Özbulut ve Özgür Sayar, 2009). Tek ebeveynli bir ailede özellikle de çocuğun velayetinin büyük oranda kadınlar tarafından üstlenildiği, çocuğun bakım ve sorumluluklarının kadınlara verildiği bir sosyal yapıda zihinsel engelli çocuğuyla birlikte yaşayan tek ebeveyn olan annelerin bu hassas ve karmaşık sürecinin anlaşılması gerekmektedir.

Engelli çocuğu olan ailelerin aile ilişkilerinin, aile işlevlerinin, (Günsel, 2010; Özyurt, 2011; Pilusa, 2006; Şardağ, 2010) evlilik doyumlarının engelli çocuğun varlığından olumsuz etkilendiğini ortaya koyan çalışmalar olmasına rağmen engelli çocuğu olan ailelerin boşanma ya da ayrı yaşamalarının nedenleri araştırılmamış bir konudur (Oğultürk, 2012, s. 141). Yapılan literatür taramasında da bu konuyla ilgili nitel bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Engelli çocuğu olan ailelerde sağlıklı ya da sağlıksız işlevlere sahip evlilik yaşantıları görülebilir. Veriler engelli çocuğu olan ailelerde boşanma oranlarının farklılaşmadığını ya da az bir oranla engelli çocuğu olan ailelerde boşanma oranlarının fazla olduğunu göstermektedir. Bu durumla ilgili veriler ve bulgular yaygın olmakla birlikte boşanmanın kaynağında sadece engelli çocuğun

olduğunu söylemek doğru değildir. Boşanmayı etkileyen çok sayıda önemli faktör bulunmaktadır. Bu hususta birçok araştırma engelli çocuğu olan ailelerin aile ilişkilerini olumsuz etkilediğini belirtse de kötü aile ilişkilerinin ve evliliklerin engelli çocuğu ne derece olumsuz etkilediği ne gibi sorunlara yol açtığı dikkatlerden kaçmaktadır (Sobsey, 2004). Bu araştırmayla, göz ardı edilen bu konu da gündeme alınmış ve incelenmiştir.

Engelli çocuğun aile yapısına etkisi kültüre, sosyal çevreye, inanç sistemine, düşünce yapısına, toplumun duygusal hafızasına, ekonomik gelişmelere ve ülkelere göre farklılık gösterebileceği gibi boşanmanın da nedenleri ve sonuçları bahsi geçen faktörlerden etkilenmektedir. Fakat burada önemli olan nokta, ebeveynlerin boşanmasında ya da ayrı yaşamasında bir çocuğun engelinin öneminden çok engelli çocuğu olan ailelerin içinde yaşadıkları bağlama, engelli çocuğu olan bir kadının boşanma sürecinde ve sonrasında neler deneyimlediğine, bunlarla nasıl baş ettiği konularına odaklanması gerektiğidir. Bu deneyimlerin açıklığa kavuşturulması, ailelerle ilgili sosyal politikaların yapılandırılmasına ve sosyal hizmetlerin sunumuna katkı sağlaması bakımından önemlidir.

AİLELERLE SOSYAL HİZMET BAĞLAMI

Çalışma kapsamında ailelerle sosyal hizmet bağlamı, çalışmanın hem zihinsel engelli çocuğu olan kadınları hem de boşanma konusunu ele alması bakımından her iki düzlemde de önem taşımaktadır. Bu nedenle ailelerle sosyal hizmet bağlamı zihinsel engelli çocuğu olan aileler bağlamında ve boşanma bağlamında ele alınmıştır.

Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerle Sosyal Hizmet

Türkiye'de doğrudan odağına aileyi alan kurumların yanı sıra çocuk, engelli, yaşlı, kadın gibi sosyal refah alanlarında hizmet sunan kurumlar ve uygulamalar aileye de hizmet sunmaktadır. Türkiye'de sunulan sosyal hizmetler aile temel alınarak yapılandırılmıştır (Demirbilek, 2016, s. 37). Sosyal hizmet disiplini aile refahını sağlamak için ailelere yönelik sosyal hizmet uygulama-

ları, sosyal yardımlar, ailelere yönelik danışmanlık ve hizmetler, koruyucu önleyici yaklaşımları gündemine almaktadır (Çevik, 2020). Türkiye'de aile, kadın, çocuk, engelli, yaşlı gibi farklı nüfus gruplarıyla farklı sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle çalışmaktadır.

Çağdaş sosyal hizmet uygulamaları, tümevarımcı bir anlayışla birey ve aile üzerinden hareket ederek sosyal refahı sağlamaya yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmalar ailenin sosyal düzlemde dinamik ve güçlü bir unsur olarak işlevsel ve sağlıklı bir biçimde yaşamını sürdürmesine olanak tanımaktadır (Stromwall ve Hurdle, 2003, s. 210). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle çalışırken aile üyelerinin birbiriyle ilişkilerini, ailenin sosyal işlevselliğini, duygusal ve ekonomik sorunlarını ve ihtiyaçlarını belirlemek ve aksiyon almak sosyal hizmet uygulamaları için önemlidir.

Ebeveynlerin engelli çocuğuyla birlikte yaşamaları ve uyum sağlamaları konusunda ebeveynlerin kabul düzeyini artırmak ve çocuğun eğitim süreci hakkında ebeveynlere bilgi vererek çocuğun eğitimi için ihtiyaç duyulan kaynaklara ve araçlara ulaşılmasını sağlamak sosyal hizmet uzmanının temel rollerindendir (Rothschild, 1986, s. 42). Sosyal hizmet uzmanlarının özel eğitim sürecinde ebeveynlerle iletişim kurma, danışmanlık yapma, çocukların sosyal gelişimlerini değerlendirme, çocuklar için savunuculuk yapma, özel eğitim öğretmeni, kurum yönetimi ve ailelerle çocuklar için geliştirilen program hedeflerini gerçekleştirmeye çalışma görevleri arasındadır. Bunun yanı sıra sosyal hizmet uzmanı çocuğa, anne ya da babasına veya bütün aileye danışmanlık yapabilir. Özel eğitim programlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının üstlendiği rol ve işlevler okul sosyal hizmet uzmanının üstlendiği rol ve işlevlerle benzerlik göstermektedir fakat sosyal hizmet uzmanının engellilik türleri, engellilik süreci ve engelli aileleriyle ilgili uzmanlaşmış bilgiye, beceriye ve hassasiyete sahip olması gerekmektedir (Webb, 2011, s. 272).

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanı bu engel durumunun aile dinamiklerini nasıl etkilediğini

ve çocuğun durumuyla ilgili yaşanan duyguları, aile içindeki iletişim süreçlerini anlaması gerekmektedir (Beder, 2006). Zihinsel engelli çocuğu olan aileler engelin teşhisinden önce duydukları belirsizlik, tanı için giriştikleri arayış, tanıyla birlikte yaşanan yoğun duygular ve duygu karmaşası aileler için zorlu sürecin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu süreçte hem bilişsel olarak engellilikle ilgili bilgi ve danışmanlığa hem tanı ve tedavi süreciyle ilgili ekonomik ve sosyal desteğe, yaşanan duygusal ve tinsel süreçlerle ilgili psikolojik desteğe ve rehberliğe ihtiyaç duymaktadırlar.

Sosyal hizmet uzmanı, zihinsel engelli çocuğu olan ailede yaşanan stresle baş etme, duygusal boşalımların sağlanması, eşler arasındaki rol paylaşımı ve sağlıklı iletişim, ailedeki engelli olmayan diğer çocuklarla iletişi ve çocukların durumu, engelli çocuğun geleceğini planlama gibi konularda danışmanlık hizmeti sunar (İçağasıoğlu Çoban, 2002, s. 30). Özellikle eğitim kurumlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları farklı gelişimsel özellikleri olan engelli çocuklarla ve engelli çocukların aileleriyle çalışmaktadırlar (Jonson-Reid ve ark., 2004, s. 6). Çalışma sürecinde sosyal hizmet uzmanlarının bu konuyu dikkatten kaçırmaması önemlidir.

Sosyal hizmet uzmanı engelli çocuğu olan ailelerle çalışırken bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları yoluyla ailelerde görülen kaygı, depresyon, stres, benlik saygısı gibi konularda çalışabilir (Duyan, 2007). Ailede algılanan eksiklik ve sorunları görmekle birlikte ailenin güçlü yönlerine odaklanarak çocuğun ve ailenin ihtiyaçlarını belirlemeye ve sorunlarını çözmeye yardımcı olur.

Boşanma ve Ailelerle Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet disiplini, kadın refahını, çocuk refahını, erkek refahını yakından ilgilendiren ve toplumsal düzlemde önemli bir yer edinen boşanma olgusunun nedenlerini ve sonuçlarını odağına alan uygulamalar yürütmekte ve hizmetler geliştirip sunmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal hizmet alanında aile üyelerinin gerek boşanma nedenleri gerekse boşanmanın sonuçlarından kaynaklanan sosyal, duygusal, fiziksel, ekonomik, tinsel, bilişsel, hukuki,

ebeveyn çocuk ilişkisi boyutlarıyla ilgili mesleki çalışmalar yürütülmektedir.

Sosyal hizmet uzmanının bağlantı kurucu, savunucu, öğretici, danışman, vaka yöneticisi, iş yükü yöneticisi, personel geliştiricisi, yönetici, sosyal değişim ajanı ve meslek elemanı olarak rol ve işlevleri bulunmaktadır (Duyan, 2010, s. 22; Sheafor ve Horejsi, 2003). Bu rol ve işlevlerle sosyal hizmet uzmanı tek ebeveynli ailelerle çalışırken ailelerin ihtiyacını karşılamaya ve sorunlarını çözmeye yönelik profesyonel destek sağlar. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanları sosyal hizmet bakış açısıyla aile üyelerinin güçlendirilmesi, mücadele ederken etkili başa çıkma stratejileri geliştirmeleri için aile üyeleriyle iş birliği içinde çalışır (Afyonoğlu ve ark., 2021).

Boşanma sonrasındaki süreç için sosyal hizmetin kaynak yönetimi işlevine göre müracaatçı sisteminin hâlihazırda kullanmadıkları kaynaklara ulaşmalarına ve kaynakların geliştirilmesine olanak sağlanır (Duyan, 2003, s. 17). Bu süreçte doğrudan ailelerle çalışan, ailenin ve çocuğun yararına uygun eğitsel programları düzenleyen sosyal hizmet uzmanı, danışmanlık rolünün bir gereği olarak çocukların yaşadığı güçlüklerin tespit edilmesine özen gösterir. Savunucu rolünün gereği olarak, aileye ve çocuğa, haklarının farkında olarak eğitsel ya da sosyal sistemlerdeki aksaklıkların üstesinden gelmeleri için destek olur (Zastrow, 2015, s. 495). Bağlantı kurucu rolünün gereği olarak sosyal hizmet uzmanı, boşanma sürecinde çiftlere, özellikle ihtiyaçlarını karşılama konusunda sorun yaşayan, sosyal ve ekonomik güvencesi olmayan kişilere toplumdaki kaynaklar hakkında bilgi vererek ve yönlendirir. Arabulucu rolünün gereği olarak sosyal hizmet uzmanı aile içi ilişkilerde yaşanan iletişim sorunlarının giderilmesi, sağlıklı iletişim kurulması için çalışmalar yapar (Kayma Güneş, 2007, s. 52).

Boşanmayı düşünen kişiler için aile danışmanlığı öncelikli bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Ailenin çatışma yaşamasına neden olan sorunun tanımlanması, soruna alternatif çözümler üretilmesi, çözümlerin avantajları ve dezavantajlarıyla gözden geçirilmesi,

çözümün uygulanması için müracaatçı sistemiyle iş birliği içerisinde çözüm belirlenmesi ve gerekli değerlendirmelerin yapılması bu uygulama sürecinin kapsamını oluşturmaktadır (Zastrow, 2008, s. 189). Ebeveynler aile içinde yaşanan sorunlarına çözüm üretemedikleri için boşanmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla boşanma sürecine başvurmadan koruyucu önleyici bir yaklaşım olarak aile danışmanlığı uygulamasının önemi artmaktadır (Duyan ve Özdemir, 2018). Türkiye'de bir sosyal hizmet uygulaması olarak aile danışmanlığı uygulamaları evlilik öncesi, boşanma aşaması ve sonrasındaki eğitim ve rehberlik süreçlerini içermektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı her ilde ücretsiz olarak bu hizmeti sunmaktadır. Fakat Türkiye'de vatandaşların sunulan bu hizmet konusunda bilgisinin olmaması, aileyle ilgili konu ve sorunlarda yardım arama davranışının gelişmemiş olması, yardım mekanizması olarak aile büyüklerinin referans alınması gibi nedenler aile danışmanlığı için başvuranların %2 gibi çok düşük oranlarda kalmasına yol açmaktadır (Çevik, 2020).

Türkiye'de sosyal hizmet uzmanları aile mahkemelerinde görev alarak mahkeme tarafından istenen konular hakkında taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin tarafları dinleyip sosyal inceleme yaparak buna ilişkin rapor hazırlar ve mahkemeye sunar. Mahkeme talep ettiği takdirde duruşmada hazır bulunur. Sosyal hizmet uzmanının aile mahkemesindeki konumu ve rolü 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanunda belirtilmiştir (Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, 2003). Sosyal hizmet uzmanı taraflarla ve dava konusu kişilerle yüz yüze görüşme, ev ziyareti, sosyal çevreyle yapılan görüşmeler, okul gibi alanlardan yapılan gözlem ve mesleki görüşmeler, dosya içeriğinden elde edilen bilgilerle raporunu hazırlar (Doğan, 2004).

Aile mahkemelerinde profesyonel meslek elemanlarından görüş alınması günümüzde oranları artan boşanma davalarında bireyin ve toplumun yararına alınan kararlara katkı sağlamaktadır (Genç Güntürk, 2019). Adli sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları çeşitli vakalarda bilirkişi olarak görev

alırlar. Adli sosyal hizmet alanında bilirkişi olarak çalışan sosyal hizmet uzmanları çocuğun icra kanalıyla görülmesi, icra yoluyla çocuk teslimi (%6) ve boşanma davasında uygun velayet belirleme (%84) konularında çalışmaktadırlar (Bilgin ve Kılıç, 2018, s. 163).

Aile mahkemelerinde sosyal hizmet uzmanı ekiple çalışma becerilerini kullanarak meslek elemanlarıyla eş güdüm içerisinde aile üyelerinin refahı için çalışır. Sosyal hizmet uzmanı bu çalışmayı yürütürken sosyal hizmetin etik ilke ve kurallarını dikkate alarak alana özgü bilgisiyle uygulama yürütür. Ailelerle sosyal hizmet uygulamaları gerçekleştirilirken aile üyelerinin bilgileri, içinde bulundukları sosyal, duygusal, kültürel, ekonomik durum, tarafların yaşadığı sorunun nedenleri, etkileri ve sonuçları, ailenin sosyal ilişkileri dikkate alınır. Bireyler süreç hakkında bilgilendirilerek toplum kaynaklarını ve sosyal destek ağlarını kullanmaları için teşvik edilir. Velayetle ilgili durumlarda çocukların süreçten etkilenmelerini en aza indirerek süreci sağlıklı bir şekilde geçirmelerine yardımcı olur (Atamtürk, 2014). Sosyal hizmet uzmanı boşanma davalarında çocukların mahkemeye hazırlanması, çocukların görüşü alınırken yanlarında bulunma, velayet, kişisel ilişkinin düzenlenmesi gibi konularda hem çocukla hem aileyle doğrudan çalışmaktadır. Ayrıca boşanma sürecinde çocuklarla sosyal hizmet uygulamalarıyla birlikte ailelerle yapılan çalışmalarda aile danışmanlığı, boşanma arabuluculuğu, ebeveyn çocuk ilişkisinin güçlendirilmesi, ebeveyn çatışmalarının ve sorunlarının çözüme kavuşturulması sosyal hizmet uygulamaları bakımından önemlidir (Karakaya, 2018). Boşanma sürecinde ve sonrasında ailenin kaynakları sınırlıysa aile üyeleri ve özellikle de çocukların yaşadığı stres durumsal ya da gelişimsel krize dönüşebilir. Boşanmayla birlikte anne ya da babasından ayrı kalan, kardeşiyle ayrı kalabilen çocuklar güçlendirmeye ve baş etme mekanizmalarına ihtiyaç duyarlar. Bu süreçte çocuklarda baş etme mekanizmalarının harekete geçirilmesi, uzun dönem zararların önlenmesi ve en az düzeye indirilmesi için gerekli sosyal hizmet müdahaleleriyle yardım sağlanır. Boşanmayla birlikte çocuğun gelişim özellikleri-

ne uygun olarak stresle baş etme konusunda destek özellikle destek grupları yöneten sosyal hizmet uzmanları tarafından sağlanır (Johnson, 2013, s. 62).

Boşanmayla birlikte ön plana çıkan bir alan da çocuklarla sosyal hizmet uygulamalarıdır.

Çocuklarda boşanma sürecinde ve sonrasında görülebilecek olumsuz etkilerin en aza indirilmesi için uygulanan grup çalışmaları önemlidir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları "Boşanmış Aile Çocuklarına Müdahale Programı, (Children of Divorce Intervention Program, CODIP)", "Çocuk Destek Grubu (Child Support Group, CSG)", "Stres Yönetimi ve Alkol Farkındalık Programı, (The Stress Management and Alcohol Awareness Program, SMAAP)" "Çocuklar için Depresyon Önleme Programı, (Depression Prevention Program for Children, DPPC)", Geçiş Sürecindeki Aileler, (Families in Transition)", "Aile Türleri Projesi, (The Family Styles Project)" gibi birçok grup çalışması yürütebilir (Arslan, 2018). Çocuğun boşanma sürecinde ve sonrasında günlük yaşamına ve rutinlerine sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi, benlik saygısının korunması, sosyal çevresiyle ilişkilerinin niteliğinin ve sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi için çocuklarla sosyal hizmet uygulamalarının planlanması ve akademik başarısının etkilenmemesi için okul sosyal hizmet uygulamaları da önem arz etmektedir. Ebeveynleri boşanmış çocuk ve ergenlerle çalışan okul sosyal uzmanının öğrencilerle kurduğu empatik ilişki çocuğun anlaşıldığı hissini duyması ve ihtiyaçlarını, sorunlarını ifade edip çözüm aramasını sağlamaktadır (Karakaya, 2018). Boşanma sürecinde çocuklarla sosyal hizmet uygulamalarında dikkat edilmesi gereken önemli konulardan birisi de ebeveyne yabancılaşma sendromudur. Ebeveyne yabancılaşma sendromunun sosyal hizmet uzmanı tarafından dikkate alınması özellikle velayet değerlendirme sürecinde bu hususa özen gösterilmesi önemlidir (Paslı, 2020, s. 48).

BÖLÜM IV

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN BOŞANMIŞ ANNELERİN BOŞANMA YAŞANTILARI

Bütün mutlu aileler birbirine benzer;
her mutsuz ailenin ise kendine özgü bir
mutsuzluğu vardır (Tolstoy, 2011).

Zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma yaşantılarının, fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel olmak üzere beş gelişim boyutu çerçevesinde ele alındığı bu araştırmanın bulgularının analizi sonucunda "Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları", "Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları", "Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantıları" olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır. Annelerin boşanma deneyimlerinin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi için annelerin deneyimleri fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutta analiz edilmiştir. Annelerin deneyimleri beş gelişim boyutunda ayrı kategorilere ayrılıp değerlendirilmiş olmakla birlikte gelişim boyutlarının birbiriyle ortak noktalarının olduğu durumlar görülmektedir. Beş gelişim boyutundaki sınırlar keskin ve birbirinden tam anlamıyla bağımsız değildir. Bulgular ele alınırken gerekli yerlerde bu ortak noktalara işaret edilmiştir.

Bulgulara ilişkin katılımcı ifadelerinin sonunda okuyucuya katılımcılar hakkında tanıtıcı bilgi sunması bakımından "yedinci katılımcı, kırk bir yaşında" şeklinde ifade edilebilecek "K07-41" gibi kısaltılmış bilgi yer almaktadır. Katılımcıların gizliliğinin sağlanması amacıyla çalışmada geçen isimler, yer ve konum bildiren ifadeler değiştirilmiştir.

Öncelikle çalışma grubundaki kadınları tanıtıcı bilgilere ve yarı yapılandırılmış görüşme sürecine ilişkin katılımcı görüşlerine yer verilmiş. Ardından bulguların analizi sonucunda ortaya çıkan temalar bağlamında bulgular paylaşılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelere katılan ve yaşantılarını paylaşan zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış anneleri tanıtıcı bulgularda; yaş, eğitim durumu, evlenme biçimi, evlendiği yaş, evlilik süresi ve boşanmanın üzerinden geçen süreyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1. Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Anneleri Tanıtıcı Bilgiler: *Birincisi, ben bir insanım. Ondan sonra bir Kadınım. Sonra bir anneyim.*

Araştırma sürecinin başında katılımcılardan kendilerini tanıtmaları istendiğinde genellikle yaş, çocuk sayısı, engelli çocuğun durumuna ilişkin kısa bilgi verdikleri görülmektedir. Çalışan katılımcılar çalıştıkları işe ilişkin bilgi vermektedirler. Bazı katılımcılar kendilerini tanıtma sürecinde evlilik ve boşanma yıllarına ya da yaşlarına ilişkin kısaca bilgi vermişlerdir.

Birincisi, ben bir insanım. Ondan sonra bir kadınım. Sonra bir anneyim. Bu böyle, zaten sıralama devam ediyor. (K20-39)

Ben bir çocuk annesi, özel gereksinimli bir çocuk annesi, öğretmenim. Elli yaşındayım. Kızım bir yaşındayken babasıyla yollarımızı ayırdık. Benim doğum sürecim sıkıntılıydı. Ani ve erken doğum yaptım. Bu esnada kızım dördüncü evre beyin kanaması geçirdi ve beyin hasarı oluştu. (K11-50)

Katılımcıların kendilerini tanımlarken "mücadele" ve "yaşam savaşı" vurguları zihinsel engelli bir çocukla birlikte boşanma süreciyle baş etmek için gösterdikleri çabayı yansıtmaktadır. Mücadele ve yaşam savaşı vurgusu aynı zamanda yaşamda varoluş biçimlerini ve yaşama karşı bakış açılarını da ifade etmektedir.

Otuz sekiz yaşındayım. Bir engelli kızım var. On üç senedir eşimden ayrıyım. Tek başıma büyüttüm. Yani böyle, hayatımız böyle devam ediyor yani mücadeleyle kızımla birlikte. (K03-38)

Ben, 58 doğumluyum. Yani nasıl bahsedeyim, memurdum, şu an emekliyim. Çocuğumla bir yaşından beri tek başıma ilgileniyorum. Bana yardım eden kimse olmadı ailemde. Tek başıma işte yaşam mücadelesi veriyoruz. Hani zor bir hayatımız var. (K06-63)

Boşanma yaşantıları ile ilgili görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin yaş aralığı 38-69 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 47.53'tür. 8 katılımcı 38-42 yaşları arasında, 9 katılımcı 43-47 yaşları arasında, 8 katılımcı 48-52 yaşları arasında, 5 katılımcı 53-69 yaşları arasındadır. Görüşme yapılan annelerin yaşlarının ortanca değeri 47'dir.

Katılımcıların eğitim durumları ilkokul ile üniversite arasında değişmektedir. 7 katılımcı ilkokul, 1 katılımcı ortaokul, 9 katılımcı lise, 2 katılımcı ön lisans, 10 katılımcı üniversite mezunudur. 1 katılımcının eğitim durumu bilinmemektedir.

Katılımcıların evlilik biçimleri incelendiğinde 22 katılımcının görücü usulü evlendiği, 7 katılımcının tanışarak severek evlendiği, 1 katılımcının ise kaçarak evlendiği görülmektedir. Görücü usulü evlenen katılımcılardan 3'ü akraba evliliği yapmıştır. Katılımcıların ilk evlendikleri yaş dikkate alındığında 16-35 yaşları arasında değiştiği görülmektedir. 12 katılımcı 16-18 yaşları arasında, 7 katılımcı 19-21 yaşları arasında, 5 katılımcı 22-24 yaşları arasında, 6 katılımcı 25-35 yaşları arasında evlenmiştir. Görücü usulüyle evlenen katılımcıların genellikle erken yaşta evlilik yaptığı görülmektedir. Katılımcıların ortalama 21.5 yaşında evlendiği anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan annelerin ilk evlendikleri yaşın ortanca değeri 19'dur.

Katılımcıların evlilik süreleri 1 yıl ile 27 yıl arasında değişmektedir. 5 katılımcının evlilik süresi 1-5 yıl arasında, 4 katılımcının evlilik süresi 6-10 yıl arasında, 6 katılımcının evlilik süresi 11-15 yıl arasında, 8 katılımcının evlilik süresi 16-20 yıl arasında, 6 katılımcının evlilik süresi 21-25 yıl arasındadır. 1 katılımcının evlilik süresi ise 27 yıldır. Katılımcıların ortalama evlilik süreleri 14.4 yıldır. Evlilik sürelerinin ortanca değeri 15.5 yıldır.

Katılımcıların boşanmalarının üzerinden geçen süre 1 yıl ile 28 yıl arasında değişmektedir. 7 katılımcının boşanmasının üzerinden geçen süre 1-5 yıl arasında, 6 katılımcının boşanmasının üzerinden geçen süre 6-9 yıl, 11 katılımcının boşanmasının üzerinden geçen süre 11-15 yıl, 4 katılımcının boşanmasının üzerinden geçen süre 17-21 yıl, 1 katılımcının boşanmasının üzerinden

geçen süre 25 yıl, 1 katılımcının boşanmasının üzerinden geçen süre ise 28 yıldır. Katılımcıların boşanmalarının üzerinden geçen süre ortalama 11.23 yıldır. Boşanmasının üzerinden geçen sürede ortanca değer 11.5'tir.

"Nikâhta keramet var."

Evlenme biçimleriyle ilgili paylaşımlar incelendiğinde katılımcıların genellikle görücü usulüyle evlendikleri, bazılarının severek evlendiği, bir katılımcının ise kaçarak evlendiği görülmektedir.

Katılımcıların genellikle "görücü usulü" evlendikleri görülmektedir. Bu süreçte geleneksel yapının etkileri görülmekle birlikte nişanlılık döneminde kadın erkeği tanımaya başlasa ve evlilik konusunda tereddütleri olsa da kadının geri dönülmez bir yolda olduğunu düşündüğü ve sosyal çevresi tarafından evlilik konusunda teşvik edildiği için evlenmeyi kabul ettiği anlaşılmaktadır. Genellikle sosyal çevrenin önerileriyle evlenilecek kişilerle görüşülmektedir. Görücü usulüyle evlenirken eşlerin birbirini tanımak için vakitlerinin olmadığı ve eşlerini iyi tanıyamadıkları için aile içi ilişkilerde sorun yaşadıkları görülmektedir. Görücü usulüyle gerçekleşen evlilikler erken yaşta gerçekleşmektedir.

Ben, 17 yaşındaydım. Biz görücü usulü diyelim yani. Şey olaraktan gördük ama biz birbirimizi ama dediğim gibi insan tabii evlenmeden nişanlandığım zaman da fark etmiştim, şeyleri ama o zaman da zaten biliyorsunuz nişanlandıktan sonra o kız ayrılamaz, evlenmesi gerekiyor, nişanlı kız bir daha geri şey yapamaz, kimse istemez. Yalan konuştuğunu fark etmiştim. Annemle tabii konuşamamıştım. Teyzeme söylemiştim. "Teyze, ben sevmiyorum. Arada sanki yalan konuşuyor. Onu hissediyorum. Napayım? Bırakmak istiyorum." deyince teyzem de "Olmaz. Nikâhta keramet var." İşte, nişanlanan kızı bir daha böyle herkes istemez. Sustuk, yani. (K10-69)

Aramızda 10 yaş vardı. Görücü usulü evlendim. Yani "Elin iyisinden bizim kötümüz iyidir." denilerek verildim işin açıkçası. Onun kötü alışkanlıklarını, kötü huylarını biliyordu ailem. Uzaktan akrabayız… (K19-42)

Ailenin baskıcı yapısı, erken yaşta ve görücü usulü evliliklerde, evlenmek ve "aileden kurtulmak" için etkili bir faktördür. Anne-babalar evlatlarının "başına bir şey gelmeden" evlendirmek amacıyla en kısa zamanda uygun gördükleri kişilerle evlenmelerini istemektedirler. Evlenme sürecinde evlenecek kişinin rızasına bakılmadan genellikle baba tarafından evlenmenin uygun görüldüğü bir durum söz konusudur.

On yedime de gelince evlendim tabii görücü usulüydü. Hani köyde yetişen bir insan nasıl olabilir ki, yani baba hemen veriyor. Sorma etme yok. (K23-42)

Ben 17 yaşında evlendim. Biraz küçük evlendim. Zaten aile baskısı, baskılı bir ailede büyüdüm yani. Annem, daha çok otoriter bir kadındı… İşte, yok başına bir şey gelir. Bir an önce evlendirelim. İşte yuvasını kursun bilmem ne? O amaçla beni evlendirdiler… Sıkıntılar çok yaşıyorduk. Annem, rahatsızdı. Sürekli rahatsızlıkları vardı. Beni çok eziyordu. Çok kısıyordu. İşte bir arkadaşıma göndermez. Hiçbir yere göndermezdi. Her şeyden böyle baskı altındaydım. Ben de sanki evliliği bir kurtuluş gibi gördüm. Evlenirsem kurtulurum, diye düşündüm. (K04-54)

Yani ben biraz aileme kızdım. Yani çok baskıcılardı. Yani evleneyim de kendi yuvamı kurayım, bu şeyden kurtulayım diye evlendim işin doğrusu… Evleneceğim gün vazgeçsem mi diye kafamdan geçti. Hani ailem de zaten ondan hiç hoşlanmadılar. "Sen kesin kararlı mısın bu adamla evlenmeye?" dediler. Ama ben onlara diyemedim, yani sizin yüzünüzden ben bu evliliği yapıyorum, diyemedim. Çünkü desem evlenmeme izin vermezlerdi. Yok iyi insan, yani evlenicem dedim. (K06-63)

Bazı katılımcılar eski eşleriyle tanışarak ve birbirlerini severek evlendiklerini belirtmişlerdir. Tanışmalarında aynı şehirde ikamet etmek, aynı üniversitede okumak gibi sosyal ortamlardan ve internetten tanışmak gibi sosyal medya kullanımından kaynaklanan faktörler etkili olmuştur.

Biz internette tanıştık o zamanlar. Hani ilk günler her şey güzel, her şey iyi gözüküyordu. İyi tanımadık da tabii ki 6 ay falan görüştük. Evlenmeyi istedi, ondan sonra evlendik. (K05-39)

Sevdim ya da sevdiğimi düşündüm yani. Ailemin istemediği bir evlilikti bu. Ama işte benim diretmemle, zorumla gerçekleşen bir evlilikti. Zaten şöyle söyleyeyim 17 yaşında evlendim. On yedim bitmeden de anne oldum. Çünkü hemen hamile kalmışım, yani bilmiyordum. Ondan sonra öyle, yani küçük yaşta evlilik, küçük yaşta annelik. (K08-50)

Bir katılımcı geleneksel sosyal yapı içerisinde aile içinde şiddet ve baskı gördüğü ve zorla başka biriyle evlendirilmeyi istemediği için tanımadığı birisiyle "kaçarak evlendiğini" belirtmektedir.

Annem yaptı açıkçası. Kardeşinin oğluymuş, tanımıyordum ben de. Dayım olduğu hâlde tanımıyordum. Ondan sonra beşik kertmesi diyorlar ya hani eskiden. Babam vermek istemedi, annem zorla verdi. Ondan sonra babam ayrı döverdi, annem ayrı döverdi. Onların baskısı… Annem dayının oğluyla neden konuşmuyordun derdi. On iki yaşındasın ne konuşacaksın doğru düzgün bilmiyorsun… Ondan sonra o baskılar yüzünden işte köy yerinde de bunun yengesi falan vardı eşimin, o tanıştı, yani o söyledi benim yeğenim var dedi hiç tanımadan kaçtım. (K02-50)

Bazı Sosyodemografik Bilgiler

Boşanma yaşantıları ile ilgili görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin 5'i bir işte çalışmaktadır. Ayrıca katılımcıların 4'ü memur, 1'i kapıcı, 1'i temizlik personelidir. 19 katılımcı ise bir herhangi bir işte çalışmamaktadır. Katılımcıların gelir kaynaklarına bakıldığında, çalışanlar maaş ile geçimini sağlarken çalışmayan katılımcıların genellikle evde bakım maaşı, gündelik işler, emekli maaşı, nafaka, sosyal yardımlar, sosyal çevreden gelen ekonomik destek ve yardımlar ile geçimlerini sağladıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılardan 16'sı engelli çocuğu için evde bakım ücreti alırken 13'ü evde bakım ücreti almamaktadır. 1 katılımcı evde bakım ücreti için başvuru yapacağını bildirmiştir.

Katılımcılar hanede yaşayan kişi sayısı bakımından incelendiğinde, katılımcıların hanede yaşayan kişi sayısı 1-5 kişi arasında değişmektedir. 12 katılımcı hanede 2 kişi yaşadığını, 6 katılımcı

hanede 3 kişi yaşadığını, 7 katılımcı hanede 4 kişi yaşadığını, 2 katılımcı hanede 1 kişi yaşadığını, 3 katılımcı hanede 5 kişi yaşadığını belirtmiştir. Hanede yaşayan kişi sayısı ortalama 2.9'dur.

Katılımcılar çocuk sayısı bakımında incelendiğinde, katılımcıların çocuk sayısı 1-4 çocuk arasında değişmektedir. 10 katılımcının 1 çocuğu, 8 katılımcının 2 çocuğu, 11 katılımcının 3 çocuğu, 1 katılımcının 4 çocuğu bulunmaktadır. Katılımcıların çocuk sayısı ortalama 2.1'dir. 1'den fazla çocuğu olan 20 katılımcı bulunmaktadır. Bu 20 katılımcıdan 6'sı son çocuğunun istenmeyen gebelik olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılar zihinsel engelli çocuk sayısı bakımından incelendiğinde, katılımcıların zihinsel engelli çocuk sayısı 1-2 çocuk arasında değişmektedir. 27 katılımcının 1 çocuğu, 3 katılımcının 2 çocuğu zihinsel engellidir. 30 katılımcının 33 zihinsel engelli çocuğu bulunmaktadır. Katılımcıların zihinsel engelli çocuklarının yaş aralığı 10-37 yaşları arasında değişmekte olup yaş ortalaması 20.36'dır. 8 çocuğun yaşları 10-14 yaş arasında, 12 çocuğun yaşları 16-20 yaş arasında, 8 çocuğun yaşları 22-26 yaş arasında, 5 çocuğun yaşları 28-37 yaş arasındadır. Görüşme yapılan annelerin zihinsel engelli çocuklarının yaşlarının ortanca değeri 19'dur.

Katılımcıların zihinsel engelli çocuklarının 15'i kadın, 18'i erkektir. Katılımcıların zihinsel engelli çocuklarının engel durumu incelendiğinde zihinsel engele eşlik eden çoklu yetersizlik dikkat çekmektedir. Zihinsel engele eşlik eden yetersizlikler arasında yoğun olarak otizm olmakla birlikte serebral palsi, sipina bifida, işitme kaybı, bedensel engel, down sendromu görülmektedir.

Katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler kodlandıktan sonra kodlamaların bulunduğu belgeler için benzerlik analizi yapılmıştır. Belgeler için benzerlik analizi, belgeler için kodlar ve değişken değerlerine dayalı benzerlik veya mesafe matrisi oluşturmaktadır. Değer 1'e yaklaştıkça benzerlik artmakta, değer 1'den uzaklaştıkça benzerlik azalmaktadır. Benzerlik analizi, belgelerde benzer kodların atanıp atanmadığını görmek, belgelerin kodlar üzerinden benzerliğini anlamak açısından önemlidir.

Benzerlik analizinde en düşük benzerlik değeri .76 iken en yüksek benzerlik değeri .91'dir. Belgelerde, genellikle benzer

kodlar atandığı görülmektedir. Bu durumda araştırma için görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin yaşantılarının önemli ölçüde benzer kodlanabilecek paylaşımlarda bulunduğu söylenebilir. Bu durum, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin genel itibarıyla aynı çerçevede gerçekleştirildiğini, soruların ve sorulara verilen yanıtların benzer içerikleri kapsadığını, görüşmelerin belirli bir bağlamdan uzaklaşmadan gerçekleştirildiğini, kodlamalarda da bu yapılandırmanın görüldüğünü yansıtmaktadır.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde sıklıkla geçen kelimelerin boşanma, engelli, kabul, sosyal, kötü, şiddet, duygusal, psikolojik, eğitim, destek, maddi, evlilik, nafaka, sıkıntı, para, yemek, aile, ev, ekonomik, insan, baba, zihinsel, fiziksel, boşandıktan, özel, anne, kızım, tedavi, sorun, neden, şükür gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu kavramların araştırmanın amacıyla, temalarla, kategorilerle ve kodlarla önemli ölçüde örtüştüğü görülmektedir.

Yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde sıklıkla geçen kelime gruplarından zihinsel engelli, özel eğitim, boşanma kararı, sosyal hizmet, aile içi, psikolojik destek, görücü usulü, maddi konularda, aile danışmanı, engelli kızım, maddi sorunlar, bakım aylığı, anlaşmalı boşanma, boşanma sonrası, şiddet uyguluyor, gelişim geriliği, ekonomik destek, fiziksel şiddet, maddi manevi gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Bu kelime gruplarının araştırmanın amacıyla, temalarla, kategorilerle ve kodlarla önemli ölçüde örtüştüğü görülmektedir.

2. Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları

Çalışmanın ilk teması "Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları"dır. Bu temada çalışmaya katılan annelerin boşanma öncesi süreçte fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutta deneyimlerine yer verilmiştir. Annelerin deneyimleri boşanma öncesine, boşanma sürecine ve boşanma sonrasındaki sürece göre farklılaştığı için temalar yapılandırılırken bu husus dikkate alınmıştır. "Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları" teması "Fiziksel Boyut", "Sosyal Boyut", "Bilişsel Boyut", "Duyuşsal Boyut" ve

"Tinsel Boyut", "Boşanmaya Yol Açan Faktörler", "Zihinsel Engelli Çocuğun Boşanma Sürecine Etkisi" kategorilerinden oluşmuştur. Her bir kategoriye ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

2.1. Fiziksel Boyut: Çocuklarımla beraber büyüdüm.

Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları temasının ilk kategorisi olan fiziksel boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar fiziksel sağlık, fiziksel şiddet, bakım yükü, cinsel yaşam, fiziksel çevre; kır/kent etkisidir.

Fiziksel Sağlık: "*Evliliğin ne olduğunu da anlayamadım, anneliğin ne olduğunu da anlayamadım.*"

Fiziksel sağlıkla ilgili konular dikkate alındığında hamilelik sürecinde sağlık, hastalıklar (bel ve boyun ağrıları, yüz felci), uykusuzluk, yorgunluk ve sağlık hizmetlerine erişim konuları ön plana çıkmaktadır. Erken yaşta evlilikle birlikte erken yaşta çocuk sahibi olmak, ekonomik ve fiziksel koşulların yetersizliği kadınların fiziksel sağlığını etkileyen en önemli faktörlerdir. Bir katılımcı bu hususu şöyle ifade etmektedir.

İki yıl sonra hamile kaldım. İkiz annesi, prematüre doğan ikiz bebeklerim vardı. Yedi yıl işte ikizlere baktım. Köy hayatında işte günlük elinde yıka, elinde yap her şeyi. Çamaşır makinesi yok. İşte, elektrik süpürgesi yok. Sobanın üzerinde suyu ısıt. Çocukların bezi, çamaşırı, sürekli sağlık problemleri, sürekli işte ailede tek başına o yaşta, yani 18, 19 yaşında anne olmuş birisi olarak çocuklarımla beraber büyüdüm. (K13-49)

Bazı katılımcılar hamilelik sürecinde kilo kaybı, mide bulantısı, taşikardi gibi sağlık sorunları yaşadıklarını belirtmektedirler. Sağlık sorunu yaşayan katılımcıların bebekleri genellikle erken doğumla dünyaya gelmiştir.

Bu arada çok kötü bir hamilelik geçirmiştim. Hamileliğim boyunca 27 kilo verdim. Sürekli mide bulantısı vardı bende. Çocuğum 2002'de dünyaya geldi. Normalde 2003 Ocak ayında doğması gerekirken ben çok kilo kaybettiğim için, vücudumda artık embriyoyu taşıyacak güç kalmadığı için ultrason hocamız var,

onun da onayıyla akciğer ve vücudunun yeteri kadar geliştiğini söylediler… Hani artık benim hayatım tehlikeye girmeye başlamıştı. Çünkü sürekli taşikardi geçiriyordum. (K12-46)

Hamilelik sürecinde bazı katılımcılar sağlık durumlarını düzenli takip etmek için sağlık ocağına gitmektedirler. Bazı katılımcılar hamilelik sürecinde hem kendi sağlık durumunun iyi olduğunu hem de bebeğinin sağlık durumunun iyi olduğunu, bir sorun yaşamadıklarını belirtmektedir. Az sayıda katılımcı hamilelik öncesinde tedavi gördüğünü belirtmektedir. Katılımcıların bir kısmının hamilelik sürecine ilişkin "yalnızlık" vurgusu dikkat çekmektedir.

İnanın, çok şükür oğlum karnımdayken beni hiç üzmemişti, çok güzeldi her şey. Hatta teşekkür edip duruyordum ona. Hiç yormamıştı yani. Ne mide bulantısı ne şey çok büyük olup benim zor taşımama sebep olacak değildi. Çalışma hayatıma devam ettim son günüme kadar. Karnım çok büyümemişti, sağlıklıydı bence. Normal doğum oldu. Sağlıklı doğdu üç kilo. (K27-43)

Valla ilk yıllarda biz zaten hemen düşünmedik ondan sonra karar verdik, artık zamanı diye fakat olmayınca sanırım üç yıl kadar tedavi sürecimiz sürdü. Benim açımdan tedavi gördüğümüz süreç çok hassas, gerginlik dolu bir süreçti. Çünkü dikkat edilmesi gereken çok fazla şey oluyordu. Kullandığım ilaçlar vardı ve ben çok fazla eşimi yanımda görmedim o süreçte. (K11-50)

Kadınların erken yaşta evlilik yapmaları, erken yaşta çocuk sahibi olmaları, yaşam koşullarını kolaylaştıracak teknolojik araç gereçlere sahip olmamaları, eşin ilgisizliği ve sorumsuzluğu, stres ve bakım yükünün fazla olması fiziksel sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Genellikle strese ve bakım yüküne bağlı olarak yüz felci, bel ve boyun ağrıları gibi sağlık sorunları görülmektedir. Kalp ritminde düzensizlik, tiroid, romatoid artrit gibi hastalıklara da rastlanmaktadır.

Çok büyük bir atak geçirdim. 40 gün yürüyemedim. Tabii beyin denge merkezi olduğu için. Kulak ve beyin. Şey yapamadım yani berbat bir süreçti… Benim on beş gün hastanede kalmam gerekirken ben o kadar güçlü bir insandım ki doktoruma şey de-

dim "Yani benim çocuklarım çok küçük. Bana ihtiyaçları var." Ben ameliyat oldum. Bir-bir buçuk gün sonra taburcu olup eve geldim. En azından evde dedim şey yapayım. Ben her gün gelip gidicem bu pansumana, kontrole. Çocuklarım beni evde görsünler. (K22-47)

Katılımcıların bazıları bel ve boyun ağrıları ile yüz felci yaşadıklarını, bunun aldatma, eşin çocuğun özel durumunu kabullenmeyişi, maddi sorunların yol açtığı strese ve bakım yüküne bağlı olarak geliştiğini ve tedavi gördüklerini belirtmektedirler.

Bu şeyleri tek başıma yaşadığım için bu üzüntüleri, bu sıkıntıları ben tekrarlayan yüz felçleri geçirmeye başladım… İşte bir süre düzeliyordum, bir süre sonra tekrar atak geçiriyordum, tekrar yüz felci. Ve dört kez, tam dört kez yüz felci geçirdim. Dördüncüsünde artık kortizonla da düzelmedi… Psikolojik tedavilerle atlatıyordum fakat kızım dünyaya geldikten sonra, kızım sekiz aylıkken yine büyük bir strese dayalı olarak bir atak geçirdim. O kalıcı oldu… Stres kaynağı tamamen işte eşimin kabullenmeyişi, çocuğun durumunu… İşte maddi olarak sıkıntılar. Her şey, yani üst üsteydi. (K22-47)

Sağlık sorunları yaşanan süreçte sağlık hizmetlerine erişebilmek için sosyal desteği ve eş desteği olmayan katılımcı tedavi görmediğini, kendi imkânları ve edindiği bilgilerle iyileşmeye çalıştığını belirtmektedir.

Anlıcan hocam pek güzel bir şey de yaşamadım. Hani üzüntümden, sıkıntımdan iki sefer yüz felci geçirdim yani. Onun için evliliğin ne olduğunu da anlayamadım, anneliğin ne olduğunu da anlayamadım. Hiçbir şey anlayamadım. Tedavi de görmedim. Götüren olmadı çünkü. Ben sadece kendi kendime tedavi ettim. (K23-42)

Katılımcılar evliliğin ilk döneminde uykuyla ilgili bir sorun yaşamadıklarını, çocuk dünyaya geldikten sonra uyku düzenlerinin bozulduğunu, "uykusuzluk" yaşadıklarını ifade etmektedirler. Özellikle çocuğun bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanmasına vakit ayırdıkları için uyuyamadıklarını ve bu süreçte eşlerinden destek göremediklerini belirtmektedirler.

Bir gün yalvardım. "Ya ne olur. Uykusuzum. Gözlerim bozuldu. Gözlerimi açamıyorum uykusuzluktan. Bir 5 dakika bak, dedim. Uyuyayım bir." Çocuğu susturamamış. Bir tane patlatmış. Yeter artık ne ağlıyorsun diye. (K13-49)

Uykularım berbattı. Hiçbir desteğim yoktu çünkü. Yani uyanırdı çocuğum ama hiçbir desteğimde yoktu. Ertesi gün de işe gidiyordum. Ve böyle sağlıklı bir uyku düzenim yoktu (tanıdan) öncesi ve sonrasında. (K27-43)

Bazı katılımcılar bakım konusunda sosyal çevrelerine güvenemedikleri için uyku uyumak için yardım aramadığını, depresyonda ve stresli olduğu dönemlerde uykusuzluk yaşadığını belirtmektedir.

Ben gece yatıyım mesela uykusuz dönemler oluyor. Çocuğun hastalanıyor ben gidiyim yatıyım da sen bak falan asla demedim. Hâlâ daha kimseye güvenmem, yani çocuğumun her şeyiyle ben ilgilenirim. Çünkü ben öyle alışmışım öyle huzur buluyorum yani. (K30-51)

Baya stresli olduğum zaman uyuyamıyorum. Mesela uyudum. Gece ortasında uyanıyorum. Nasıl desem beynim uyanık oluyor. Sanki bir şeyler yaşıyorum, sanki birisi uyandırıyor. (K05-39)

Katılımcılar çocuğun bakım yükü, çocuğun eğitim sürecinin takibi ve günlük rutinlerinin yoğunluğu nedeniyle fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak "yorgunluk" yaşadıklarını belirtmektedirler.

Ben on ikide evden çıkıyorum, çocuğun kıyafetlerinden çorba kavanozuna varana kadar hazırlıyorum. Saat beş gibi eve geliyorum ve çocukla birlikteyim. Fizikselden veya bireyselden sonra bir ara saati var. O ara çocuğun öz bakımını yapıyorum. Tekrar eğitime alınıyor, fizik tedaviye. Ben saat beş gibi eve geliyorum ve çok yorgunum. Bu durumlarda… Ben kendim için söylüyorum. Duygu problemi yaşıyoruz. Neden? Çünkü o ara çok duygusal oluyorsun. Normal bir birey değilsin artık. (K20-39)

Ben fiziken çok yoruluyordum bir kere. Bedenen de çok yoruluyordum. Beynen de çok yoruluyordum. (K04-54)

Katılımcılar genellikle "sağlık hizmetlerine erişim" ile ilgili yasal ve maddi açıdan bir sorun yaşamadıklarını ifade etmektedirler. Sağlık hizmetlerine erişebilmektedirler. Sağlık hizmeti alma sürecinde ve hastaneye gitme konusunda eşleri tarafından "yalnız" bırakılmak ve destek görmemek kadınlar için fiziksel ve duyuşsal açıdan zorlayıcı olmaktadır. Bir katılımcı babasının sağlık güvencesinden ve yasal haklarından yararlanma konusunu gerekçe göstererek önce yasal olarak boşandığını ardından şartlar olgunlaştıktan sonra eşinden ayrıldığını belirtmektedir.

Sadece benim kafamda, ben, babamın sağlık güvencesinden yararlanıcam. Onu düşünüyorum. Başka bir düşünce yok yani. Ondan sonra neyse işte biz boşandık. Biz boşandıktan sonra ben babamın sağlık güvencesinden yararlandım. Biz şubat ayında bunu gerçekleştirdik. Ondan sonra bu şubattan hazirana kadar geçen sürede zaten çok kötü kavgalarımız vardı. Kızımda o sene üniversiteye gidiyordu… Kızıma dedim ki; benim daha dayanacak gücüm kalmadı. "Anne" dedi "Haziranda işte ara tatile giriyoruz, sen beni bekle." dedi... Çocukların ikisi de artık kızım büyüdü. Üniversiteye gidiyor. Oğlum da işte ortaokulu bitirdi. Liseye başlayacak. Bana dediler ki; ayrıl babamızdan. (K04-54)

Fiziksel Şiddet: *"Çocuk anlamasın diye bağıramıyodum sesimi bile çıkaramıyodum bile ya!"*

Katılımcıların önemli bir kısmı boşanma öncesi süreçte eski eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Katılımcıların maruz kaldığı fiziksel şiddet aile içi ilişkilerini olumsuz etkilemekte, boşanma sürecine zemin hazırlamakta, kadınların kendilerine zarar vermesine, intihar girişiminde bulunmasına yol açabilmektedir. Fiziksel şiddet uygularken eski eşin evde eşyalara zarar verdiği, çocukların bu durumdan olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Bazı katılımcılar hamilelik sürecinde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Katılımcılar fiziksel şiddetin temelinde basit konuların yer aldığını, erkeğin engelli çocuğu için harcama yapması beklenirken gereksiz harcamaları, erkeğin alkol kullanımı, ekonomik sorunlar gibi konuların gündeme gelmesinin şidde-

te yol açtığını belirtmişlerdir. Fiziksel şiddetle birlikte psikolojik ve sözel şiddet de görülmektedir. Psikolojik ve sözel şiddetle ilgili bulgular duyuşsal boyutta detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu arada işte, şiddetti, sürekli evi bırakıp işte annesiyle gitme orada kalma, onlar da oldu. Bir gün artık dedim, yeter. Ben dayanamıyorum. Sen bana karışamazsın, dedi. Boğazımı sıktı. Ben artık dedim ki, yeter artık öleyim de kurtulayım. Çünkü başka çarem yoktu. Boğazımı sıktı. Duvara dayandım. Artık ben bayılmak üzereyken o an bir bıraktı. Dedim ki, öldür artık da kurtulayım. Yoksa hani, bu işin başka türlüsü yok. Ondan sonra yere yığılmışım. Pis kanınla elimi kirletemem, dedi. Ömür boyu senin için hapis yatmaya değmez, dedi… (K13-49)

Bir gün bıraktım artık. Dedim ki, yani ya yüzümü korumaya çalışıyordum, moru elime yüzüme şey yaparsa, elim yüzüm bari, hani etraftan şey yapmasın. Bir gün bıraktım yani, dedim nereye gelirse gelsin. Nereye vuruyorsa vursun… Her tarafıma vurdu… (K07-41)

Aile içerisinde eşinin yakın akrabaları tarafından şiddete maruz kalan ve eşi şiddete müdahale etmediği için boşanmaya karar veren katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

Ben, 16 yıllık evliydim. 16 yıl sonra kaynım beni dövdü. Ondan sonra ben ayrılmaya karar verdim… Kaynımın beni dövmesi, eşimin orada bana sahip çıkmaması. Kaynım beni orada dövüyor ama eşimle orada aynı ortamdayız. Eşim de orada oturuyor. Kalkıp da elinden almayışı. Hani bu soruyu kendine sorduğumda, "Neden kalkıp ayağa beni almadın?" dediğimde "Beni mi dövseydi?" Hani, sen dövüleceksin, yıpranacaksın, çalışacaksın ama bu evde köle misali götüreceksin bu evliliği. Çocuklara böyle bakacaksın yani, hani. Yokluğuyla, varlığıyla, her şeyiyle, yani hepsiyle dayandım. (K15-49)

Az sayıda katılımcı, eski eşinin yanı sıra zihinsel engelli çocuğu tarafından da şiddete maruz kalabildiğini belirtmektedir.

Çocuğum da baba gibi arada şiddet uyguluyor arada bir sorunlu bir çocuk yani. Öyle, o da böyle olunca benim hayatım iyice mahvoldu. O arada zaten eşim bizi bırakıp gitti. (K28-45)

Evde yaşanan fiziksel şiddet zihinsel engelli çocuğun gelişimini olumsuz etkilemektedir. Bazı katılımcılar, çocuklarının etkilenmemesi için şiddete maruz kaldığını gizlemeye çalıştıklarını, şiddete karşı ses çıkarmadıklarını belirtmektedir.

Doktorlar evcilik oynayalım diyorlarmış. Sen babam ol, sen de annem ol ben de çocuk oluyorum diyormuş doktorlara. Çocukla evcilik oynuyorlar orada doktorlar. Hani benim kızla birini ben yapıyorlarmış, erkeği babası yapıyormuş, birini kardeşi yapıyormuş kızım. Biri de kendi oluyormuş. Yani o kadar şey yapmış çocuk doktorlara, haydi oyun oynayacağız, sen anneme vur, biz odaya saklanalım, annem bizi çıkarsın, demiş. Doktorlar ağlaya ağlaya yanıma geldi. (K01-47)

Ya çocuğun yanında yapma, o çocuğun yanında benim kafama kafama indiriyo. Ya çocuk anlamasın diye bağırmıyodum, sesimi çıkarmıyodum bile ya. Anladınız mı sesimi çıkarmıyodum. Çoğu zaman beni dövmesine izin veriyodum oğlum korkmasın diye. Bu, çok kötü bi durum biliyo musunuz… (K08-50)

Bir katılımcı (K19-42) şiddete maruz kaldığında çocuğunun, diğer bir katılımcı ise (K07-41) kendisi de kayın pederinden şiddet gördüğü için kayınvalidesinin kendisini savunduğunu belirtmektedir.

Aklıma gelen en iyi şey ne biliyor musunuz? Kayınvalidem hani benim akrabamdı ya, kayınvalidem bir gün demişti ki, kayınbabam da onu dövmüştü bir gün. Merdivenlere oturmuş böyle, bana demişti ki "Kızım dedi, bak ben bundan çok çektim." dedi. Sen daha fazla çekmeden bırak, çek git, dedi. Keşke onun lafını dinleseydim, dedim. (K07-41)

Fiziksel şiddete maruz kalan katılımcılar, "rencide olmamak için" şiddetin izlerini sosyal çevrelerine ve akrabalarına göstermemek için şiddete maruz kaldığını gizli tutmaktadır. Şiddetin gizli tutulması, sosyal destek alamamalarına yol açmaktadır.

O kadar kötü zamanlar yaşadım ki diğer evde de işte kavga edip beni tartaklayıp atıyordu dışarıya… Söylemesi biraz gıcık ama annenizin babanızın yanına gidemiyorsunuz. Bir de o kadar rencide edici bir şey ki dayak yediğinizi birinin duymasını istemi-

yorsunuz, görmesini istemiyorsunuz. Böyle valla ben o kışta kömürlük vardı oraya böyle büzüşürdüm. Kimse görmesin beni diye. Bir gün mesela amcamın kızı gördü. Erken hastaneye gidiyormuş sabah altı falan. Geçti, "Sen napıyorsun orda?" dedi. Yani ben orda o an ona nasıl cevap vereceğimi şaşırdım. Sonra çünkü elimde, yüzümde morluklar da vardı tabii ki. Ondan sonra ağladım… Amcamın kızı tabi hastaneye gitmekten de vazgeçti. Aldı beni eve götürdü. Dedim ki sadece şey dedim. Abla sakın annenlere falan söyleme nolursun dedim… Aslında korktuğumdan değil belki de o olayın dayak yemenin işte onları duymanın böyle insanı aşağılayıcı bir şey olduğu için belki. (K08-50)

Bir katılımcı yaşadığı şiddeti babasıyla paylaşmaktan çekindiğini annesiyle paylaştığında ise destek görmediğini belirtmektedir.

Fiziksel de olabiliyordu arada. Psikolojik şiddetlerine maruz kalıyordum. Ve ben bunu ailemle paylaştığımda babama zaten şey babama bahsetmedim. Annemle paylaştığımda, işte geçici bir süreç olabilir, şey yapabilir, o da çok bunalmıştır, düzelir gibi şeylerle, yaklaşımlarla hep karşılaştım. Ama aksine daha artarak şey yaptı. (K22-47)

Az sayıda katılımcı ise evlilik hayatında şiddetin olmadığını belirtmişlerdir.

Evliliğimizde kesinlikle şiddet falan asla yoktu. (K30-51)

Bakım Yükü: *"Bütün yük benim üstümdeydi."*

Zihinsel engelli çocuğun bakımı, hastane ve tedavi süreçleri, eğitim süreci zihinsel engelli çocuğu olan annelerin bakım yükünün önemli alanlarını oluşturmaktadır. Katılımcılar genellikle bu süreçte eşlerinden destek görmediklerini, "yalnız" bırakıldıklarını belirtmektedir. Bazı katılımcılar eski eşlerinin hastane sürecinde kendilerine destek olduğunu, onun dışında bakım yükünün kendilerinde olduğunu belirtmişlerdir. Bakım yükünün dağılımında cinsiyetçi iş bölümü görülmektedir. Katılımcılar çocuğun uyku saatine, ilaç saatine, eğitimine ve bakımına özen göstermek için sosyal ve ekonomik hayatlarını, bir işte çalışıyorlarsa işe gidiş

geliş saatlerini, çalıştıkları işin çalışma koşullarını çocuklarına göre düzenlemektedir. Bakım yükü, zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin çalışma yaşamına katılmalarını ve kariyer planlarını olumsuz etkileyen en önemli faktördür.

Bakım yükü, katılımcıların fiziksel olarak bel ve boyun ağrıları gibi sağlık sorunları yaşamalarına neden olmaktadır. Engelli çocuğu olan kadınlar engelli çocuğun bakımı, ev işleri, yoğun duygular ve duyuşsal yükle mücadele ederken hakları konusunda mücadele etmeye de vakit ayıramamaktadırlar. Araştırmaya katılan anneler zihinsel engelli çocuğun bakım yüküyle birlikte eski eşlerinin bakım yükünü taşıdıklarını ifade etmekte, eşlerini bu noktada "ikinci bir engelli çocuk gibi" görmektedirler.

Evliyken de hani, zaten dediğim gibi hep oğlumun başta hastanelerine koşturdum hep tek başıma çocuk dört yaşına gelinceye kadar. Dört yaşından sonra da okul için hep koşturdum. Gittim, geldim. (K10-69)

Bu çocuğun her tür öz bakımını, her tür şeyini, ihtiyacını ben gideriyorum, ben karşılıyorum. (K22-47)

Çocuğun bakım yükünün yanı sıra evde kadınlardan beklenen yemek, çamaşır, ütü, temizlik gibi ev içi görevler katılımcılar için güçlüklere yol açmaktadır. Araştırmaya katılan anneler, çocuğun bakımı konusunda babanın ilgisizliğinin ve sorumsuzluğunun aile içi ilişkileri olumsuz etkilediğini belirtmektedirler.

Eşimle ilişkilerimiz çok kötüydü, çok kötüydü. Yani hiçbir ilgisi olmayan… Biz şey yetiştirildik, hocam. İşte, eşine hizmet et. İşte, onu yap. Bunu yap. (K13-49)

Zaten çok öyle çocuklarla hani, ilgili, alakalı bir baba değildi. Hani, her şeyleriyle ilgileniyim. Bütün yük benim üstümdeydi. Bütün evin sorumluluğunu ben yükleniyordum. O sadece işte sabah işe giden, akşam gelen, hiçbir şeyle ilgilenmeyen. (K04-54)

Çocuğumun doktor randevuları olurdu bu kafamda o kadar netleşmiş çizgi ki. Nöroloji doktoruna götürürdük. Hep kuzenlerimden biriyle giderdim. Bir gün dedi ki "Kızım bunların hangisi çocuğunun babasıydı?" dedi "Hocam hiçbiri." dedim. "Nasıl?" dedi, "Gelmiyor hocam, getiremiyorum." dedim. Yani her yere

diyebilirim ki kendim gidiyordum. Hep bir bahane işten izin alamıyorum, işte bir şey. Böyle nadirdi bizimle geldiği böyle raporlar falan olduğu zaman. (K08-50)

Çocuğun bakım yükü araştırmaya katılan annelerin yeni bir çocuk istemeye ilişkin görüşlerini olumsuz etkilemektedir. Zihinsel engelli çocuktan sonra istenmeyen gebelikler dikkat çekmektedir. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir.

Ben üçüncü çocuğuma istem dışı hamile kaldım ve doğurmak istemedim. Zaten engelli bir kızım vardı. Ve ona nasıl bakacaktım? Bu yüzden hiç doğurmak istemedim ama işte aile büyükleri, günahtır, bilmem nedir falan diyerek beni zorla ikna ettiler. Ben, yoksa aldırmayı düşünüyordum, bir kere çocuğumu… Ben tabii ki bu durumda size yardımcı olmayan da bir eş olunca hâliyle gözüm korktu yani. (K04-54)

Cinsel Yaşam: *"Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım."*

Katılımcıların önemli bir kısmı evlilik sürecinde cinsel yaşamlarını isteyerek ve severek yaşamadıklarını, cinselliği bir görev olarak düşündüklerini ve görevi yapar gibi cinselliği yaşadıklarını, cinsel doyum yaşanmadığını belirtmektedir. Erkeğin cinsel birliktelik talebini ya da cinsel isteklerini reddetmesi durumunda şiddete maruz kaldığını belirten katılımcılar vardır.

İstemediğim için içkili olduğu için ben isteksiz ama derler ya gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım diye bir laf var hani affedersiniz. Onun gibi. Yani öyle isteyerek, bu benim eşimdir hani mutlu, mesut hiçbir zaman olmadı. Yani evliyseniz evin içinde yaşıyorsanız mecbursunuz. Bazı şeyleri kabulleniyorsunuz yani. (K10-69)

Katılımcıların bir kısmı, özellikle erken yaşta evlilik ve sağlık okuryazarlığının olmaması nedeniyle cinsel sağlıkla ilgili bilgi eksikliği yaşadığını belirtmektedir.

Sevmiyordun da neden 3 tane çocuk yaptın? Bir evdesin. Bir yer bilmiyorsun. Bir yere çıkmıyorsun. Korunma nedir? Hiç bilmiyorsun. Mecbursun o evde, o yatak hayatını yaşamaya. (K15-49)

Ben hiçbir şeyi bilmediğim için gerçi şu an daha güzel tüm çocuklar her şeyi biliyor. Ben hamile kalmışım karnım ağrıyor diye gittim ama nasıl biliyor musunuz çok ilginç. Ben regl olmuyorum diyorum ki herhâlde evlenince böyle oluyor diyorum. Cidden hiçbir şey bilmiyorum yani bu kadar aptal olabilir insan. Herhâlde evlenince böyle şeyler oluyor. Sonra benim karnım ağrıyor diye doktora gittim. Doktor bana hamilesin dedi. Saçmalamayın mümkün değil diyorum… İlk zamanlarda ben zaten cinselliğin ne olduğunu bilmiyordum yani. (K08-50)

Daha az sayıda katılımcı, cinsel yaşamlarının sağlıklı olduğunu, sorun yaşamadıklarını belirtmektedirler.

İyiydi hocam. İyi, normal yani. Özel bir öyle cinsel problemimiz, isteksizliğimiz, mutsuzluğumuz yoktu yani. (K12-46)

Yani orada bir sıkıntımız yoktu, bizim. Yani çünkü sonuçta birbirimizi… Benden 9 yaş küçük bir insanla evlendim. Severek evlenmişim. Orada bir sıkıntımız yoktu. Sorunumuz yoktu herhangi bir. (K18-46)

Katılımcılar, erkeklerin pornografik içerikler izlemelerinin, evlilik öncesinde geneleve gitme alışkanlıklarının, alkol kullanımlarının ve aldatmanın cinsel yaşamda tatmin düzeyini düşürdüğünü bildirmektedir.

Yani çok tatmin edici değil. Çünkü duygusal bir, şöyle söyleyim benim eşim bahsetmiştim çok geç evlenen bir insan. Dolayısıyla bir genelev kültürü olan bir erkek. Dolayısıyla da ilişkisi o yönde, beklentileri çok dar. Alışmış olduğu şey farklı, yaşantısı farklı geçmişinden gelen. Dolayısıyla benim açımdan çok tatmin edici değildi öyle söyleyim. (K11-50)

Kendisiyle birlikte olduğum zaman, yani erken boşalması oluyodu. Ben yirmi yıllık evlilik hayatım boyunca beş parmaktır herhâlde benim boşalma sayım. Bu kendisinin noluyo, onu (pornografik içerikler) izlediği zaman eforu oraya sarf ediyo. Ondan sonra iltifat yok karısına. İşte... Bana göre cinsellik sadece yatak odasında değil. Gün boyu onu düşündüğünü, onunla ilgilendiğini, onun hislerini önemsediğini göstermek ve en sonunda orda taçlandırmaktır. (K20-39)

Bunun yanı sıra kadınların cinsel yaşamla ilgili paylaşımlarında "kendini çocuğuna adamanın" vurgulanması kendini çocuğuna adamanın ve çocukla birlikte geçen uzun sürenin cinsel yaşamı olumsuz etkilediğine işaret etmektedir.

Sonra çocuğum doğduktan sonra ve çocuğumla ben mücadele etmeye başladıktan sonra tabii ki benim daha farklı bir dünyam oldu. Ya işte her şekilde kendimi çocuğuma adapte ettim… Bir de böyle alkol falan olduğu zaman tabii ki. Şöyle düşünün alakasız tam tersini düşünün, yani ayakta duramayan bir kadınla sevişmek ister misiniz siz yani. Hah ama bazen mecburen de yatıyordum yani böyle. Bazen daha sonraları gerçekten sadece konuşmasın, kavga çıkmasın diye ya böyle çok iğrenç ama böyle diyordum gerçekten. İşini bitir ve defol üzerimden diyordum. Eğer bu sevişmekse sevişmek işte. (K08-50)

Bazı katılımcılar eski eşleriyle cinsel yaşamlarını evliyken sonlandırmışlardır. Bazı katılımcılar ise cinsel birlikteliklerinin yok denecek kadar az ya da hiç olmadığını belirtmişlerdir. Bir katılımcı (K26-49) evde yatakları ayırmanın ve ayrı uyumaya başlamanın "tensel ve cinsel yabancılaşmayı başlattığını" belirtmektedir.

Evliliğimizin son beş-altı senesi artık, yani yok gibi bir şeydi. Daha önce normaldi. (K24-47)

Cinsel yaşamı etkileyen faktörlerden birisi olarak erkeğin pornografik içerikler izlemesi dikkat çekmektedir. Erkeğin pornografik içerikler izlemesi bir katılımcının kız çocuklarıyla ilgili endişe yaşamasına yol açmıştır. Katılımcı, eşinin "pornografik içerikler" izlemesini "aldatma" olarak değerlendirmektedir.

Pornografik filmler izlemeye başlamıştı. Hâliyle bilgisayar kız çocuklarının odasında ve hâliyle o resimleri bilgisayara indirmeye başladı. E şimdi ben artık çocukların başında nöbet tutmaya başladım. Hani çocuklarıma bir şey yapar mı vesaire diye… En büyük aldatma şey değil mi pornografik filmler. Mesela nedir onları açıyor aynısını bana izlettirmeye çalışıyordu. Bu da bir aldatma yani elin adamları, elin kadınlarını çırılçıplak izlemek mantıklı bir şey mi? Değil. Bu da bir aldatmaya giriyor. Bunu

neden yaptığını sorduğumda fantezi olarak söylüyordu. Bu da benim midemi bulandırmaya başlamıştı artık. (K14-49)

Araştırmaya katılan annelerden bazıları, evlilik sürecinde cinsel yaşamlarında şiddete, iftiralara ve "kadınlık gururunu zedeleyici" ithamlara maruz kaldıklarını "kadınlığın aşağılandığını" belirtmektedirler.

Onun, benim hiç bilmediğim bir yönünü gördüm. Kendisinde bir bağımlılık varmış. Nasıl bir bağımlılık diye sorarsanız pornografik videolar izleme bağımlılığı… Bunun için, çocuğum doğmadan önce bunlarla mücadele ediyorum ve bunda da kendinde olan eksikliği göstermemek için beni kullandı. Bunda da beni kullandı. Örnek veriyorum "Niye bunlara bakıyorsun, niye yapıyorsun." dediğim zaman "Kadın ol da izletme! Kadın ol da yaptırma! Kadın ol!" Ya insan kendini sorguluyor, kadın nasıl olunur? (K20-39)

Sürekli aşağılama, hakaretler. "Yapacağım" (aldatma olayından söz ediyor) dedi. "Sen, bu çocuklara bakacaksın. Ben de hayatımı yaşamaya devam edeceğim." dedi. (K13-49)

Artık dayanamıyordum hakaretlerine, kadınlık gururumu zedeliyordu. Çok ağır laflar ediyordu, kaldıramıyordum üstüne de dayak gelince ben bunları hak edecek hiçbir şey yapmadığım için böyle bir karar aldım… Zorla yapıyordu, dayak atarak yapıyordu bazı şeyleri. Ben istemediğim zaman olur da insan istemez yorgun olursun asla dinlemezdi, sen kimle beraber oldun, sen benle beraber olmuyorsun, kimle beraber oldun da buraya geldin, derdi zorla ilişkiye girerdi benle… O iş olana kadar da bitene kadar da aynı kelimeleri sarf ediyordu. O yüzden benim kadınlık gururumu çok zedeledi o da. (K02-50)

Bazı katılımcılar kendisi cinsel birliktelik istemediği hâlde "evlilik içi tecavüze" maruz kaldığını ve bu sürecin travmaya neden olduğunu bildirmektedirler.

Son çocuğuma hamile kalışım benim için bir travmaydı. Kesinlikle… Yani zoraki yaşanan bi şeylerdi. Ben çünkü her anlamda her şeyden vazgeçtiğim için, oğlumu odağa aldığım için ben karı koca olmayı da reddeden bir insandım… Ben kaç defa aldırmaya

da gittim… Bu cinsel saldırılarından dolayı zaten karakolda anlattığımda direkt 6 ay uzaklaştırma verildi. (K19-42)

Fiziksel Çevre: Kır / Kent Etkisi

Fiziksel çevre katılımcıların evlilik süreçlerini, boşanma süreçlerini ve zihinsel engelli çocukları için sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim süreçlerini etkilemektedir. Katılımcılar kırsal kesimde yaşamını sürdürmenin erken yaşta evlenmelerine zemin hazırladığını, aile tarafından şiddet ve baskıların daha yoğun olduğunu, hayatı kolaylaştırıcı ev araç gereçlerine erişimi sınırlandırdığını belirtmişlerdir. Kırsal kesimde boşanmış kadına kötü gözle bakıldığı için boşanmak istedikleri hâlde boşanamadıklarını belirtmişlerdir.

Bir katılımcı çocuğunun tedavisi ve eğitimi için eşiyle birlikte kentte yaşamaya razı olduğunu ve eşi kentte yaşadığı için boşanma sürecini geciktirdiğini belirtmiştir.

O an şey düşündüm sadece. Hani kızım eğitimsiz kalacak. Ben zannediyordum ki kızım işte tedavi görecek, düzelecek ve ben ona engel olacağım diye korkum vardı. Kızım bir yerlere gelirse ben bunlara katlanmadım diye benim çocuğum tedavisiz kalacak. İlk etapta düşündüğüm şeyler onlardı. (K13-49)

Bir katılımcı ise uzun süre köyde yaşadığı ve kent hayatına alışkın olmadığı için kendini güçsüz hissettiğini ve bu durumun boşanmakla ilgili tereddüt etmesine yol açtığını belirtmiştir.

İşte benim o zaman şu korkum vardı: Ben ilkokul mezunuyum. Ben köyden gelin geldim. Evden bir yere kendi başıma çıkıp bir şey yapamadım. Bunları söyledim doktoruma. "Ben ne yapabilirim? Ben ayaklarımın üstünde nasıl durabilirim, çocuklarımı bırakamam onlara." Bana dediği şu: "Sen, dedi tedavini ol, evden ayrıl. Gerisi çorap söküğü gibi gelecek. (K24-47)

2.2. Sosyal Boyut: *Düğünde yalnızdım, bayramda yalnızdım, iyi günde kötü günde yalnızdım.*

Katılımcıların Boşanma Öncesi Yaşantıları temasının ikinci kategorisi olan sosyal boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar

sosyal çevreyle ilişkiler, sosyal hayata katılım, aile içi ilişkiler, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik durumdur.

Sosyal Çevreyle İlişkiler

Katılımcıların boşanma öncesi yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde sosyal çevreyle ilgili kodda ön plana çıkan konular sosyal çevre tarafından sağlanan sosyal destek, sosyal dışlanma, kök aileyle ilişki ve eşin ailesiyle ilişkidir.

Katılımcılar tarafından boşanma öncesi süreçte sosyal çevreyle ilişkiler kodunda ifade edilen konulardan biri "sosyal destek"tir. Katılımcıların bir kısmı boşanma öncesi süreçte komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin olduğunu, bina, site ya da lojmanda yaşayan katılımcılar komşularıyla ve akrabalarıyla sosyalleştiklerini ve destek aldıklarını belirtmişlerdir. Genellikle geniş aile içerisinde eşleriyle birlikte yaşamlarını sürdüren katılımcıların sosyal çevreleriyle ilişkileri daha sınırlıdır. Geniş aileyle birlikte yaşamını sürdüren katılımcılardan biri (K24-47) masraf olduğu gerekçesiyle misafir kabul etmenin eş ve eşin ailesi tarafından engellendiğini belirtmiştir.

Allah razı olsun hepsinden. Hepsinin de desteği oldu maddi manevi, yani maddiyattan çok manevi destekleri çok oldu. Çünkü hiçbir şekilde beni yalnız bırakmadılar. İlk oğlumla orda yaşadığım zamanlar onlar da benimle sabahlıyorlardı, komşularım, ailem. (K28-45)

Gelemezdi kimse yanıma… İstemezlerdi. Onlar yokken geleni de geldiklerinde kovarlardı. Komşuluk ilişkilerim olmadı. Arkadaşlık ilişkilerim olmadı. İstemezlerdi. Sebebi de işte masraf oluyo, çay neden demledin veya bu keki neden yaptın… (K24-47)

Katılımcılar tarafından boşanma öncesi süreçte sosyal çevreyle ilişkiler kodunda ifade edilen bir diğer konu "sosyal dışlanma"dır. Sosyal dışlanma boşanma öncesi süreçte özellikle zihinsel engelli çocuğun kreşe gitmesi ve sosyal hayata katılması sürecinde zihinsel engelli çocuğa yönelik olarak görülebilmektedir.

2 yıl da kreşe gönderdim kızımı. Olumsuz hareketlerini, orda arkadaşlarla kaynaşsın diye. Sonra anasınıfında öğretmen çocu-

ğu benimseyemiyo ve veliyi yıldırma politikasına geçiyo. Şöyle, çocuğunuza ben işte yapamıyacam, bakamıyacam, sınıfta çocuğunun başına bir şey gelirse ben mesul değilim. (K20-39)

Çalışmak zorundayım, mecbur kreşe veriyorum. Atanmadım hiçbir zaman özel sektördeydim. Dokuz-altı kreşe gidiyor. Hani her gün işten dönüyorum, oğlumu alıyorum bir dünya şikâyet dinliyorum, bir de onları sırtlayıp eve gidiyorum. Bayağı bir iki buçuk yılımız da böyle geçti. İşte kreş bulamıyorsun, başka iş değiştiriyorsun. En son gittiğimiz kreşte şikâyetler falan. Bir tane maaşla napabilirim tek başıma. (K27-43)

Katılımcılar tarafından boşanma öncesi süreçte sosyal çevreyle ilişkiler kodunda ifade edilen bir diğer konu "kök aileyle ilişki"dir. Katılımcıların birçoğu, doğum süreci, hastane işlemleri, sağlık hizmetlerine erişim, çocuğun bakımı, eşin iş bulması ve çalışması konularında kök ailelerinden sosyal destek aldıklarını belirtmişlerdir.

Ailem, abilerim başka şehirde yaşıyordu. Ondan sonra konuştum, ısrarcı oldum çocuklarım için götürün beni buradan, iş bulun eşime falan diye. Sağ olsun yardımcı oldu ailem buraya geldik. Eşim işe girdi. İlk başlangıçta biraz sıkıntılar yaşadık, daha sonra düzene soktuk hayatımızı. (K28-45)

Görücü usulüyle ve babasının ısrarı ve onayıyla evlenen katılımcılar aile yaşamlarında yaşadıkları sorunlardan dolayı babalarının kendilerini sorumlu hissettiği ve aile içindeki maddi-manevi eksiklikleri kendilerinin gidermeye çalıştığını bildirmektedir. Bir katılımcı (K19-42), bu çabaların eşinden ayrılmaması, boşanma kararı almaması için gösterildiğini belirtmektedir.

Düğünde yalnızdım, bayramda yalnızdım, iyi günde kötü günde yalnızdım... Yeter ki ayrılmayayım. Babam, o insanın eksiklerini kapatmak için çok çaba sarf etti. Belki de bir nevi vicdanını rahatlatmak için. Bile bile ateşe attı. Çünkü ben babama söylemiştim beni istemeye geldiklerinde, "Bak dedim bu insanın elinde ben içki şişesi gördüm, parkta kızlarla gördüm. Beni veriyosun ama ateşe atıyo olmayasın?" dedim. "Kefili benim kızım." dedi… Ama o ilgi değil vicdanını rahatlatmak. Ben ateşe attım, ben ihtiyaçlarını karşılıyım… (K19-42)

Az sayıda katılımcı ise kök ailelerinin ekonomik durumlarının iyi olmadığını, ilgisiz olduklarını, baskıcı olduklarını iddia ederek kök ailelerine sorunlarını anlatamadığını ve destek alamadığını belirtmektedir. Bir katılımcı (K02-50) ailesinden sevgi ve ilgi görmediği için eşine katlandığını belirtmiştir.

Oğlan kardeşim küçüktü o zaman, o çalışıyordu. O liseyi bitirdi ama fazla okumadı. Pazarda çalışıyordu. Anneme o destek çıkıyordu. Babamdan aldıkları, dedemden aldığı maaşlarla borçlarını ödediler. Onlara yani hiçbir derdimi hiçbir sıkıntımı anlatmadım. (K10-69)

Annem de çok ilgisizdi zaten ta baştan beri. Hiç anne baba sevgisi görmedim, yaşamadım çocuktum çünkü. Ben tabii çocukken çok ezdiler beni, aile sevgim de yoktu benim. Çok sevgisiz büyüdüm aslında ben belki de bu adama o yüzden katlandım, kimsem yoktu çünkü. (K02-50)

Katılımcılar tarafından boşanma öncesi süreçte sosyal çevreyle ilişkiler kodunda ifade edilen bir diğer konu "eşin ailesiyle ilişki"dir. Eşin ailesiyle ilişkilerde kültürel farklıların ilişkilere etkisi görülmektedir. Bunun yanı sıra eşin ailesinin aile içi ilişkilere karıştığı, kadınların sosyal çevreleriyle ilişkilerine müdahale ettiği görülmektedir.

İşte kızımın babasına babaannesi şey derdi, "Hadi oğlum bize gidelim. Bizde yat." İnanın yeminle söylüyorum. Kızım şu an otuz yaşında, babaanne hâlâ ismini duyunca sinirleri bozuluyor. Hâlâ çocuğun içinde o var. (K13-49)

Aile biraz despottu, eşimin ailesi. Çok bir dışarı çıkmama izin vermezdi. Çok bir başkalarıyla görüşmemize izin vermezdi. Kendi çaplarında bir aileydi. (K15-49)

Bunun yanı sıra bazı katılımcılar eşinin ailesinin zihinsel engelli çocuğunun tedavi sürecine müdahale ettiğini, doktora ve eğitime götürmemesi için telkinde bulunduklarını belirtmişlerdir.

Eşimin ailesi, önceden de böyle hani şeydi, tepkiliydi. Biz mesela çocuğu tedaviye götürdüğümüzde âdeta kavga çıkarıyorlardı. Yani istemiyorlardıki biz çocuğu tedavi edelim. Bir problem çıkartıyorlardı… Yani diyorlardı ki hani ilaçları ver, ilaçları ve-

rirsen o ilaçla iyileşir bu çocuk. Yok, boşu boşuna oralara götürme. Bir anlamı yok. "Zaten çocuk engelli götürsen nolacak, götürmesen nolacak!" diye bi tepkisi vardı. (K21-40)

Tabii onlar da (eşin ailesi) aynı şeyi söyleyince benim rahmetli oldu işte eltim. O çok dobraydı, o da öğretmen. "Kendine gel!" dedi. "Ben de öğretmenim." dedi. "Gerçekten bu çocuğun şeye ihtiyacı var. Çocuğunu mahvedeceksin, çocuğunu!" dedi. Ona bir çıkıştı. "Sen dedi ne yapamaya çalışıyosun!" dedi. "Bu çocuk gidecek, şey eğitimini alacak." dedi. "Sen dedi, hayatı niye zorlaştırıyosun!" Sonra "İyi, tamam dedi naparsanız yapın." "Ben dedi, ben yokum." dedi. "Eşim götürüyosa götürür." dedi. Hemen ben gittim. (K22-47)

Sosyal Hayata Katılım: *"Kızımın özel durumundan dolayı benim elimi ayağımı çekme durumum oldu maalesef."*

Annelerin boşanma öncesi yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde yer alan bir diğer kod sosyal hayata katılımdır. Katılımcıların eşleriyle ve eşlerinin akrabalarıyla ilişkileri, geniş ailede yaşama durumları, zihinsel engelli çocuklarının bakım, tedavi ve eğitim süreçleri sosyal hayata katılımlarını etkileyen faktörlerdir.

Arkadaş çevrem, sosyal çevrem yoktu. Sadece kaynanamın kız kardeşi, işte oğlan kardeşi, yani aile içi sosyal olarak git-gel ve komşularım vardı. Sosyal hayatım hiç yoktu. Hiç yoktu yani sosyal hayatım benim. (K15-49)

Biraz tabii kızımın özel durumumdan dolayı benim elimi ayağımı çekme durumum oldu maalesef ki. Yaklaşık bir iki yıl kadar tamamen işte kızımın durumunda tamamen kendimi kapattım. Yani dış dünyayla bütün ilişkileri kesip, onun durumunu algılamaya çalıştım. (K18-46)

Katılımcılar genellikle eşlerinin sosyal hayata katılmadığını, birlikte sosyal etkinliklere katılmadıklarını, eşleriyle ilişkilerinin etkisiyle sosyal çevreleriyle de ilişki kuramadıklarını ve geliştiremediklerini belirtmişlerdir.

Hiç park yok, bahçe yok. Bir gidersek annesi bir de gidersek annemgile. O da hani saatli. (K01-47)

Zaten öyle bir evlilik hayatımız boyunca hiçbir zaman birlikte çocuklarıyla bir tatilimiz olmadı. Hiç öyle bir hayatımız olmadı yani. Bir tatili birlikte paylaşımımız hiç olmadı… Çocuklar büyümeye başladıktan sonra birlikte yaşamak istediği bir şey olmadı ki. O hep kendi kendine yaşıyordu, yani her şeyi. (K04-54)

Bazı katılımcılar hem zihinsel engelli çocuklarının gelişimi için bilgi edinmek hem de sosyalleşmek amacıyla sivil toplum kuruluşlarına, etkinliklere ve eğitimlere katıldığını belirtmişlerdir.

Ben işten de ayrıldıktan sonra sosyal şeyimi hiç şey yapmadım, bozmadım. Tabii destek de almaya başlayınca terapiler. Bu arada kurslara gittim çocukların okulda olduğu sürede. (K22-47)

Daha az sayıda katılımcı zihinsel engelli çocuğuyla birlikte sosyal etkinliklere katıldığını, sosyal hayatta etkin olduğunu, tatile çıktığını belirtmiştir.

Ben, oğlumu bebekliğinden beri her yere götürdüm. Yani şey yapmadım hiç. Oğlum çok fazla itelendiğini, dışlandığını şey değil… Kalabalığı çok sever. Düğünü çok sever. Eğlenceyi çok sever. (K17-45)

Bir katılımcı bakıcı desteği aldığı bir dönemde eski yaşadığı sosyal çevreye dönmesinin onu sosyal olarak daha iyi hissettirdiğini ifade etmiştir.

O dönemlerde çok iyiydi yani. Bir de kendi doğduğum mahalleme geri taşınınca eski arkadaşlarımın hepsiyle bağlantı kurup, görüşüp bu sefer ben dışarıya yöneldim desem doğru olur. Annemin babamın bakıcısı vardı, kızımla da ilgileniyordu. Ben de biraz nefes alabiliyordum. Bu şekilde yaşıyordum. Destek çevrem iyiydi o zamanlar. (K26-49)

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde zihinsel engelli çocuğu olanlarla çalışan bir katılımcı (K09-54) ailelere sosyal hayata katılmaları konusunda tavsiyelerde bulunduğunu fakat genellikle babaların çok mutsuz göründüğünü, annelerin daha iyi göründüğünü şu şekilde ifade etmiştir.

Sonuçta yüzleri asık, suratları böyle hiç memnun falan değiller. Annelerde yine bir ışıltı görüyorsun ama babalarda hiçbiri

öyle değil. Belki ben otistik öğrencilerim olduğu için ağır oluyor. Babalar da mutlu değil, yüz ifadelerinden belli oluyor. Hiç gülmüyorlar. (K09-54)

Aile İçi İlişkiler

Annelerin boşanma öncesi yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde aile içi ilişkilerle ilgili kodda ön plana çıkan konular eşlerin birbirleriyle ilişkisi, babanın çocuklarla ilişkisi, annenin çocuklarla ilişkisi, çocukların kardeş ilişkileri, zihinsel engelli çocuğa tanı konulma sürecinde ilişkiler, geniş ailede yaşamdır.

Eşlerin Birbirleriyle İlişkisi: "*Evde iki yabancı gibi*"

Katılımcıların eşleriyle duygusal yakınlıklarının olmaması, kadınların vakitlerinin önemli bir kısmını çocuklarının bakımına, hastane işlemlerine, eğitimine ayırması, kadınların bakım yükünün fazla olması, ev içi işlerde cinsiyetçi iş bölümü, kadının kendisini çocuğuna "adaması", erkeğin psikolojik baskısı, erkeğin zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenmemesi, erkeğin ilgisiz ve sorumsuz davranışları, fiziksel şiddet, maddi sorunlar, eşlerin birbirleriyle ilişkilerini etkilemektedir.

Duygusal yakınlık diye bir şey yoktu. Yani evde iki yabancı gibiydik. Yani niye evlendi, evlenmek istedi bilmiyorum. (K06-63)

15 yıl ve bu süreçte eşime bey dedim hep içimden gelmedi. Hep böyle dış kapının dış mandalı gibi hep bi misafir gelmiş gibi öyle bir hayat. İşte evin işini yaparsın, çocuklara bakarsın ve bunlar görevinmiş gibi bana hep hissettirdi. Ee çocuğuna falan adıyosun kendini. Sonra hayatın kısıtlanmaya başlayınca bi de psikolojik olarak sana hep baskı gelince… (K14-49)

Kadının vaktini ve enerjisini önemli ölçüde engelli çocuğuna ayırması ve kendini çocuğuna adaması, çocuğun eğitimi ve tedavisi için araştırma sürecine girmesi, erkeğin çocuğun özel durumunu kabullenmemesi, evi terk etmesi, vaktini ev dışı alanlarda geçirmesi ve "evden kaçması", eşine ve çocuğuna karşı ilgisiz ve sorumsuz davranması, çocuğun eğitim ve tedavi süreçlerinde

yaşanan anlaşmazlıklar, eşler arasındaki ilişkilerde kaynağını zihinsel engelli çocuktan alan durumlardır.

Evde bir engelli çocuk olunca normal bir hayatınız hiçbir şekilde olmuyor. Ya, normal bir evlilikten ziyade normal bir hayatınız olmuyor. Çünkü önce onu düşünmen lazım. (K17-45)

Agresif oluyordu. Daha agresif oluyordu. Anlatamıyordun ki. O çocuğa nasıl davranması gerektiğini hiçbir zaman bilemedi, engelli kızıma. Onlan bir ilişki hiç kuramadı yani. Hiçbir zaman. Kurmayınca nasıl yansıyacak? Hep işte kavgalı, dövüşlü, yani geçti hayatımız. (K04-54)

Kızım tanı aldı, ilişkilerimiz, tabii çok bozuldu. Bir kere babası kabullenemedi. Kabullenmek çok zor geldi. Benim kızım değişecek, düzelecek dedi. Sen boş boşuna çocuğu sürüklüyorsun, onu itekliyorsun. Onun raporunu iptal ettir, götürme öyle yerlere gibi zorluklar yaşadım… 3-4 yaşına kadar idare etmeye çalıştım. Ama artık 4 sene sonra yavaş yavaş ister istemez çatışma kopuşlar başladı. Aslında kopuş şöyle de oldu... Doktor televizyonu kaldırın deyince televizyonu ortadan kaldırdım yatak odasına aldım. Baba orda ister istemez kendine bir evren kurdu. Biz salonda kaldık. Hani kopuş sürecimiz tesadüfen başlamış da oldu. (K26-49)

Eşler arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli konulardan birisi de "aldatma"dır. On üç katılımcı eşi tarafından aldatıldığını ifade etmektedir. Bu durum eşlerin sosyal, duygusal ve fiziksel yaşantılarına yansımakta, cinsel hayatlarını olumsuz etkilemekte ve boşanmaya yol açmaktadır. Aldatmayla ilgili bulgulara boşanma nedenlerinde daha kapsamlı yer verilmiştir.

Aldatma şeyini öğrenene kadar hiç bizim aramızda hiçbir sorun yoktu. Yani ben de eşim de birbirimize çok iyi davranan insanlardık. (K21-40)

Erkeğin kıskançlığı aile içinde eşle ilişkileri olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Erkeğin kıskançlığı ev içinde kısıtlamalara, sosyal hayatla ilgili kısıtlamalara ve sosyal çevreyle ilişkilerin sınırlandırılmasına yol açmaktadır.

Böyle bildiğiniz şizofreniye bağlı çok aşırı kıskançlık yapmaya başladı. Dışarı çıkmamıza asla izin vermezdi. Dışarı çıktığımızda

kapıları kitlerdi, içeri almazdı. Dışarıda kaldığımız günler oldu kızımla, çocuğumla. (K28-45)

Eşim aşırı derecede kıskanç biriydi yani. Perdeleri açtırmaz. Kapıları açtırmaz. Hiçbir yere göndermez. Komşuya göndermez. Arkadaşa göndermez. Bir yere götürmez, getirmez. Yani 22 yıl evlilik yaşadım, eşimlen, eski eşimlen. Hiç hoş şeyler yaşamadım. (K04-54)

Bazı katılımcılar çocuksuz dönemde eşleriyle ilişkilerinin iyi olduğunu, çocukları olunca aile içi rollerin ve sorumlulukların gelişmeye başladığını, aile içinde yaşanan sorunları kendileri çözebildiğini ve eşleriyle uzlaşabildiklerini belirtmişlerdir.

O süreçte eşimle ilişkilerim güzeldi. Çünkü benim gözüm kızımdan başka hiçbir şey görmüyordu. Yaptıklarıyla hiç ilgilenmiyordum. Yani… Kızıma odaklamıştım açıkçası. Artık o saçma sapan davranışları da gözüme batmıyordu herhâlde. Genel olarak iyiydik yani. Öyle çok akut bi problem yoktu ortada. (K12-46)

Zaman zaman sıkıntılar yaşasak da üstesinden gelmeyi bildik. Çünkü yaklaşık 21 yıl süren bir evlilikti… Yani iki farklı insan neticede her ne kadar akrabalık bağı olsa da farklı kültürde yetişmiş, farklı fikir çatışması birçok şey. İşin içine aileler girdi, ailelerin farklılığı derken hani zaman zaman sıkıntılar yaşadık ama birbirimizle uzlaşmayı, anlaşmayı bildik. (K26-49)

Babanın Çocuklarla İlişkisi: "*Ha çam ağacı ha o!*"

Katılımcıların bazıları, boşanma öncesi süreçte eşlerinin çocuklarıyla ilişkisinin yüzeysel olduğunu belirtmişlerdir. Baba tarafından çocuklara gösterilen ilgi ve sevginin çok sınırlı olduğu, babaların sosyal hayata katılım konusunda destek sağlamadığı anlaşılmaktadır. Eşlerinden fiziksel şiddet gördüğünü belirten katılımcılardan bazıları çocuklarının da şiddete maruz kaldığını bildirmişlerdir. Bazı katılımcılar, kendilerine gösterilen ilgisiz ve sorumsuz davranışların çocuklarına da yansıdığını eşlerinin çocuklarına karşı tepkisiz ve ilgisiz davrandığını belirtmektedir.

Hani binde bir aklına gelirdi bir çocukları severdi öyle hani. Küçük kızım hastanede yattı onun yüzünden… Dövdü, çok döv-

dü… Tek kızımı dövdü. Ama sürekli. Hiç gülme çocuklarına, sevgi ilgi yoktu. O da şiddet, o da kötülük. (K01-47)

Soğuk soğuk. Sadece evde duran ha ağaç ha o. Öyle diyorum ha çam ağacı ha o. Öyle hiçbir şeyden alakası ne dersin nasıl, öğretmenler toplantısı olur ne gider… Her tarafa ben koşturuyordum. Tek vakit geçirdiklerini valla ben hiç hatırlamıyorum. Oğlana da sorsanız aynıdır. Babanla ne yapıyorsun hiçbir şey hatırlamıyordur... (K09-54)

Ben, çocuklarımın üzerindeyim. Şimdiki aynı nasılsam aynı o zaman da öyleydim ama eşimin öyle bir şeyi yoktu. Yani çocuklarına karşı bir sorumluluğu, işte baba sevgisi, benim çocuğummuş, hastalanmış ya da işte iyi miymiş, bugün bir gezmeye mi gidelim ya da şunu mu yapalım? (K15-49)

Çok az sayıda katılımcı eşlerinin çocuklarına karşı sevgisini ve ilgisini gösterdiğini, birlikte vakit geçirmeye çalıştığını belirtmektedir.

Yani çok seviyodu çocuğunu. Şey yapıyo, sahipleniyor gibi. Yardımcı olmaya çalışıyordu. O süreçte öyleydi. (K22-47)

Annenin Çocuklarla İlişkisi

Katılımcıların bazıları, boşanma öncesi süreçte zihinsel engelli çocuklarıyla ilişkilerini "kendini adama" derecesinde gerçekleştirmektedir. Yaşamlarını zihinsel engelli çocuklarına göre şekillendirmekte ve planlamaktadır. Katılımcıların bazıları, zihinsel engelli çocuklarıyla ilişkilerinin kendilerini iyi hissettirdiğini, onların varlığıyla mutlu olduklarını ve kendilerinin çocukları tarafından anlaşıldıklarını onlardan destek ve güç aldıklarını bildirmişlerdir.

Belki becerileri çok zayıf ama insanın gözünden, bakışından anlıyor. Konuşmadan mutlu olduğumu, üzgün olduğumu, sinirli olduğumu anlıyor. Her şeyi anlıyor mesela gelip beni öpmeye çalışıyor, sarılmaya çalışıyor, beni mutlu etmeye çalışıyor. (K05-39)

Bu dünyada yaptığım en güzel şey benim, kızımdır. Bilmiyorum, hani bazı insanlar bu duygularımı söylediğim zaman bana

işte kendini kandırıyosun, bence senin yaşadıklarından dolayı akli dengen yerinde değil muamelesi yapıyorlar ama çok samimi söylüyorum, belki sizin bu işin içinde olduğunuzdan anlarsınız, gerçekten kızım iyi ki var ve iyi iki bu tanılarıyla birlikte. Söylüyorum bunu! İyi ki var yani. Benim için çok büyük aydınlık oldu kızım. (K12-46)

Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuğun bakım ve eğitim süreçlerine daha yoğun vakit ayırdığı için sağlıklı çocuklarıyla ilgilenmekte güçlükler yaşadığını belirtmektedir.

Bu arada öbür çocuklarım okula gidiyor, mesela onlara hiç zaman ayıramadım. Hiç. Çünkü büyük kızım TRT Çocuk Korosuna gidiyordu mesela. Küçük kızım ortaokulda mesela voleybola gidiyordu ki kızım daha hâlâ söylüyor. "Anne, sen benim hiçbir maçıma gelmedin. Antrenmanıma gelmedin." diyor. Düşünüyorum. Çok haklı. Gerçekten gitmemişim. Çok üzüldüm. Ama dedi, "Üzülme" dedi. "Ben kendi kendime durmayı öğrendim." dedi. (K10-69)

Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuklarıyla ilgilenmenin yanı sıra sağlıklı çocuklarıyla da ilgilendiklerini, çocuklarının bakım, eğitim süreçlerini kendilerinin takip ettiğini belirtmektedir.

Hep ben ilk etapta ilgilendim. O, işte "Ben gidiyorum ya, izin alamam ya, nöbetim var, şu bu." derdi. Bütün sorumluluk bana aitti yani. Çocuk okurkene de hatta üniversiteyi 1 sene kazanamadı. Dershaneye ben yolladım işte gitsin tekrardan, hatta paralı okusun çocuk hani tek çocuk. Yok öyle böyle derkene gizliden yazdık Amasya'da okudu. Amasya çıkınca zaten bir şaşırdı. O yazdırmadı, ben her şeyi gizliden yaptım ve çocuğu da hani ordan kurtardım. (K09-54)

Çocukların Kardeş İlişkileri

Katılımcıların çocuk sayısı dikkate alındığında 30 katılımcıdan 10 katılımcının 1 çocuğu olduğu, 20 katılımcının 1'den fazla çocuğu olduğu görülmektedir. 20 katılımcının çocuklarının kardeş ilişkileri incelendiğinde, engelli bir kardeşin varlığını kabul etmenin zorluğu, engelli kardeş ve babanın etkisiyle erken evlen-

menin gerçekleşebildiği görülmektedir. Bazı katılımcılar sağlıklı çocuklarının gelişim sürecinde elde etkileri kazanımların zihinsel engelli çocuklarına da olumlu etkilerinin olduğunu bildirmektedir.

Büyük kızım hem çalıştı hem okula devam etti ama kardeşlerinin engelli çocuğu kabul etmesi o kadar zor ki, çok zor. Çünkü kimseden yardım almıyorsunuz. Hiç kimse destek olmuyor size… kızlarım evlenmişti. Onlar biraz erken, hem baba hem kardeş şeyinden erken evlilik yaptılar. (K10-69)

İnanın oğlum yürüdüğü zaman, kızıma dedim ki "Oğlumla beraber yürüsün, Ya Rabbim anlayarak yürüsün." İnanın ikisi de karşımdan yürüyerek geldi. Ve ben çok mutlu oldum. Adak adamıştım, hatta unutmuyorum. Ve kızımın bütün olumsuz yanlarını, biz oğlumdan fırsat alarak olumsuzları olumluya çevirdik. (K20-39)

Bazı katılımcılar sağlıklı çocuğunun zihinsel engelli çocuğunun bakım ve eğitim sürecinde kendilerine yardımcı ve destek olduklarını bildirmişlerdir.

En azından hani, yemek yediremiyor hocam ama yanına bir arkadaş olması, ne bileyim? Ona bir su içirmesi, pipetle bile su içirmesi bile evet benim için büyük yardımdır. Yanında biri olması, en azından acil bir şey olduğunda araması, birbirlerine destek olması evet güzel. (K13-49)

Katılımcıların bazıları, kardeş ilişkilerinde kardeş kıskançlığının olabildiği durumları bildirmişlerdir. Katılımcılar kardeş ilişkilerini kullanarak çocuklarına beceri kazandırmaya çalıştıklarını belirtmektedirler.

Oğlumuz oldu ama bu arada kızım (zihinsel engelli olan), aşırı derece de kıskandı. Çok kıskandı. Hatta yemeden içmeden kesildi. Bir deri bir kemik kaldı. Şeyinden, kıskançlığından… Yedi yaşındayken benim oğlum da o zaman iki yaşındaydı. Aralarında beş yaş var. Oğluma öğretirken kızıma da öğrettim. (K04-54)

Zihinsel Engelli Çocuğa Tanı Konulma Sürecinde İlişkiler: "*Kalırsa el beğensin, ölürse toprak beğensin.*"

Annelerin boşanma öncesi yaşantılarında ön plana çıkan konulardan bir diğeri zihinsel engelli çocuğa tanı konulma sürecinde ilişkilerdir. "Tanı öncesi" aşama dikkate alındığında zihinsel engelli çocuğu olan annelerin eğer ilk çocukları sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmiş ve gelişimi normal seyrindeyse daha sonra dünyaya gelen çocuğun durumunda özel bir durum söz konusu olduğunda bu durumu fark etmektedirler. Katılımcıların tamamına yakını, çocuklarının özel durumunu ilk önce kendilerinin fark ettiklerini, şüphelendikleri için doktora gitmek istediklerini, babaların bu süreci ilk başta da kabullenmediği için doktora gitmek istemediklerini, geniş ailede yaşam söz konusuysa yakın çevre ve akrabaların da bu süreçte doktora gitmeyi istemediğini bildirmişlerdir. Geniş ailede yaşayan ve sosyal çevresinde çocukların gelişim sürecini gözlemleyen katılımcılar, çocuğunun gelişim sürecinin daha çok farkında olduğunu bildirmişlerdir. Tanı öncesi süreçte sağlık hizmetlerine başvurmakla ilgili anlaşmazlıklar aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Birini normal olarak büyüttük tabii arkasından hemen ikincisi gelince onunla bu gelişimini takip ettiğimizde geriden geldiğini fark ettik. Sonrası işte doktorlar vs. tahliller yapıldı ve çocuğun hiçbir şeyi yoktu. Doğumhanede oksijensiz kalmış dediler. Normal bir doğum olmuştu tabii ben bunu genç yaşta zihinsel engelli olarak fizik tedavi alarak da o zaman emeklemiyordu. (K14-49)

Görebildiğimiz hiçbir problem yoktu, gelişimi de çok normaldi. Ta ki biraz büyüyene kadar, ben 6 aydan sonra kızımdaki farkı fark etmiştim aslında. Çünkü ben kalabalık bir ailede büyüdüm. Hani etrafımda çok kuzenim, çocuklar vardı, küçük bebekler filan. Kızım bi garipti. Ben hemen anladım… Annelik hissi mi dersiniz, yani ben kalabalık aileye yoruyorum bunu ama benim çocuğum bi farklıydı yani. (K12-46)

Zihinsel engelli çocuğa tanı konulma sürecindeki ilişkileri şekillendiren konulardan birisi "annenin tanıya tepkisi"dir. Annele-

rin bu süreçte şok, acı, üzüntü, inkâr, gelecek endişesi, suçlama gibi duygu durumlarını yaşadıkları görülmektedir. Bu duyguları yaşamanın yanı sıra katılımcılar tanı almayla birlikte vakit kaybetmeden tedavi ve eğitim imkânlarını araştırmaya başlamışlardır.

Katılımcılar genellikle tanıyla ilgili bilgiyi aldıkları anda şok tepkisi göstermektedir. Engellilikle ilgili bilgi sahibi olan ve bu alanda çalışan bir katılımcı tanıyla birlikte yaşayacakları konusunda bilgi sahibi olduğu için tanı alma sürecinde daha fazla etkilendiğini bildirmiştir. Katılımcıların şok tepkileri ile ilgili paylaşımları şu şekildedir:

Doktorlar bazen ciddi anlamda bilmiyorum o kadar acımasız olduklarını düşünüyorum. Gitti tetkiklere baktı. Doktor bana sizin çocuğunuz ömür boyu yürüyemez, konuşamaz, en son da size bağımlı yaşayacak, dedi. En son ben onun sesini duymadım, bayıldım. (K08-50)

Cesaretimi toplayıp doktora gittim. Oğlum artık iki yaşındaydı… Yalnız doktora girdiğimde, tabuta girdim… Benim için orada o anda hani şey olur ya, savaş filmlerinde askerlerin yanına bir bomba düşer, kolları bacakları kopar ama o acıyla, sıcaklıkla hissetmez ya tüm sesler uğuldar, tüm görüntüler flulaşır öyle bir şey oldum ben. Kekelemeye başladım. Ne diyosunuz? Şimdi ben özel eğitim öğretmeni olarak ağırın ömür boyu bakıma muhtaç olduğunu biliyorum… 10 yıllık deneyim şunu öğretti. İstenmezler, kabul görmezler, yalnızlaşırlar, sen ve o da reddedilirsin. Kimse kalmaz, kaldı ki eğitim sorununu biliyorsun. Maddi kaynakları ve yetersizlikleri biliyorsun manevi kısmı biliyorsun hepsini biliyorsun. Ölürken insanın geçmiş filmi gözünün önünden geçer ya benim gelecek filmim gözümün önünden geçti… Benim özel eğitim öğretmeni olduğumu bildiği için kabul edebileceğimi düşündü ama başarısız oldu. Orada ben özel eğitim öğretmeni değilim, çocuğumun annesiyim. (K27-43)

Katılımcıların önemli kısmı tanıdan sonra üzüntü ve hayal kırıklığı yaşadığını, acı duyduğunu bildirmiştir. Katılımcılar üzülmenin kendilerine ve çocuklarına yarar sağlamadığını ve harekete

geçmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bir katılımcı (K24-47) çocuğunun özel durumunu kabullendiğinde acılarının ve üzüntülerinin hafiflediğini bildirmiştir.

Maddi, manevi tabii ki baya bir yıprandık… Bir sürü hayal kırıklıkları, acılar yaşadık. (K13-49)

Ben tabii çok kötü hissettim kendimi. Tabii ilk başlarda bi böyle çok üzüldüm. Ama sonradan üzülmemin işe yaramayacağını, hani elimden ne geliyorsa onu çocuk için yapmam gerektiğini, onunla ilgili kitaplar okudum. (K06-63)

Tedavisi için işte iki yaşındayken tanı konuldu… Daha sonra ben bunu işte kabullendim. Artık üç yaşında mı dört yaşında falan kabullendim. Bu dedim tamam bu şekilde devam edecek. Bu yaşadığım üzüntüler, çektiğim acılar bir nebze hafifledi kabullenince. (K24-47)

Zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenmemek tedavi ve eğitim sürecine başlamak için katılımcıların hem daha geç harekete geçmelerine neden olmaktadır hem de acılarını ve üzüntülerini artırmaktadır. Katılımcıların bazıları çocuklarının etiketlenmesinden çekindiği, ilerleyen zamanlarda eğitim ve iş hayatında sorun yaşayabileceğini düşündüğü için özel eğitime başvurmak istemediklerini ve kabullenemediklerini bildirmişlerdir. Gelecek endişesi, "tek başına" baş etmenin zorluğu, zihinsel engelli çocukla ilgili bilgi eksikliği, maddi ve manevi kaynakların eksikliği, sosyal destek mekanizması çocuğun özel durumunu kabullenme sürecini etkilemektedir.

Yani kötü bir zamandı. Yani kabullenemiyorsun falan. Hani, bakıyorum diyorum ki: Benim çocuğumun eli ayağı düzgün, bir engeli yok, hiçbir şeysi yok gibi geliyor insana ama tabii biraz kabullenmem baya bir zaman aldı. Özel eğitime göndermek istemedim. Baya bir sıkıntı yaşadık. Özel eğitim merkezi bulduk, gittik kuruma, kurumla konuştuk ama tek düşündüğüm hani bilmiyorum ya engelli şeysini dedim ki; ileride ben buraya getirirsem hep engelliler var burada. Benim çocuğumun nüfus cüzdanına eskiden öyle derlerdi, hani engelli yazar. Hiçbir yere gidemez. Çalışamaz. Okuyamaz. Hani, engel olur bu tür şeyler diye, hep böyle düşünmüştüm. (K03-38)

Raporu aldım çok kötü sarsıldım zaten. Bir süre ailem kaldı altı ay kadar. Psikolojik olarak hiç iyi değildim. Kaçıyordum. İşe gidiyordum sabah sonra geliyordum işten oğlumun yemeğini yedirip, uyutup kaçıyordum evden gidiyordum. Kabul etmek istemiyordum. İlk altı ay sürekli iç konuşmam şey diyordu. Kafayı yiyicem ben bununla tek baş edemem. Maddi kaynağım yetersiz, manevi kaynağım yetersiz tek başımıza hayatımızı idame ettiremeyiz. (K27-43)

Bir katılımcı eşiyle ilişkilerinin iyi olmadığı ve sürekli kavga ettikleri için bu süreçte çocuğunun etkilendiğini düşünmüş, bu konuda kendini ve eşini suçlamıştır. Tanıdan sonra boşanma kararı aldığını bildirmiştir.

Eşimle zaten ilişkimiz iyi değildi. Zaten onu öğrendikten sonra bizim yüzümüzden oldu diye düşündüm. O nöbet geçirince. Çünkü kavgamızdan sonra olduğu için zaten doktor da dedi "Büyük bir travma geçirmiş." dedi. Ondan sonra öyle deyince ben de o zaman boşanmayı tamamen kararlaştırdım. Ama hani aile yuvayı bozma falan dediler, bir sene falan yine öyle devam ettim baktım olacak gibi değil boşandık. (K02-50)

Katılımcıların önemli kısmı tanıdan sonra "tedavi ve eğitim imkânlarını araştırmaya" başladıklarını belirtmiştir. Ailenin ve eşin tedavi sürecinde destek olmamaları, hastaneye gitmeyi istememeleri katılımcıları ve aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Tedavi ve eğitim imkânlarına erişmek için şehir değiştiren ve boşanma sürecini geciktiren katılımcılar bulunmaktadır.

Tabii ben, bu süreçte hastaneye gidip gelmeye başladım. Çocuğu götürmeye kendi başıma. Aile istemiyor. Tedaviyi istemedi. Ben çabalarımla çok uğraştım kızımı tedavi ettireyim diye ama bir yerde artık ben de yorulmuştum, bıraktım. (K15-49)

Dedim ki bu öyle olmayacak bir de bilmiyorsun ya bir de zihinsel engelli etrafında kimse yok, ne olduğunu anlamıyorsun, bu öyle olmaz dedim. Araştırdım, buraya geldik tayin falan. Kız yedi yaşına geldi. Dedim bunun okulu falan var. O zaman bunun okulunu falan bulmak bu kadar yaygın değildi. (K09-54)

Zihinsel engelli çocuğa tanı konulma sürecindeki ilişkileri şekillendiren konulardan diğeri "babanın tanıya tepkisi"dir. Babaların bu süreçte şok, üzüntü, hayal kırıklığı, suçlama, utanç, ilgisizlik, inkâr gibi duygu durumlarını yaşadıkları ve terk etme, evden ayrı yaşama gibi tepkiler verdikleri görülmektedir.

Eşim de durumu öğrendi benim yanımda. Onun gereksiz bir konuşması oldu… "Kalırsa el beğensin, ölürse toprak beğensin." gibi bi kelime kullandı. Ama benim o kullandığı kelimeye üzülmem de kısa sürdü. Şunu anladım, duygusal düşünmemeye bakıyorum. Demek ki ben bir şeyleri kabul etmezsem bu cahil kabul etmeyeceğini anladım. (K20-39)

Kızımın babası hiç duymamıştı, yani oradan çıktığımızda şok hâlindeydik. Hani rapor çıkacak, süreç başlayacak. Teşhis ilk konduğunda çok şaşkındık. (K26-49)

Tabii ki o da üzüldü… (K05-39)

Çocuğunun engelli olduğunu öğrenen babanın hayal kırıklığı yaşadığını ve kendilerini terk ettiğini K07-41 ve K16-41 şu şekilde ifade etmiştir.

Eşim geldi, güya elinden tutup götürecekmiş de çocuğu falanmış da fişmanmış da. Kızım tabi çok özürlü bir çocuk olunca bütün hayalleri yıkılmış da öyle bir çocuğun psikolojisini kaldıramazmış da. Çocuğu bıraktı gitti. Terk etti… Sonra da 2 yıl sonra ayrıldık. (K07-41)

Kızım üç yaşlarındayken tanı konuldu. Tanıyı öğrendiğimiz gün eşim evi terk etti. Hiçbir şey söylemeden gitti. Köye gitmiş. 6 ay sonra da köyden bir kızla evlenmiş… (K16-41)

Bazı katılımcılar çocuğunun zihinsel engelli olması nedeniyle eşleri ve eşlerinin aileleri tarafından suçlandıklarını ve mahkemede bu konunun gündeme getirildiğini, bu suçlama üzerinden kendilerine psikolojik şiddet uygulandığını belirtmektedirler.

O dönemde hani iyi bir anne olsaydın bu çocuk böyle olmazdı gibi şeyler söylemeye başladı. Sen okumuş insansın. Biliyosun neyin ne olduğunu, bunu söylemesinin amacı maksat bana psikolojik baskı uygulamaktı. (K14-49)

Aynı zamanda babası da hiçbir şekilde kabullenmiyordu çocuğunun engelli oluşunu ve hep diyordu ki soranlara "Doğumda düşürmüşler çocuğu, ondan böyle olmuş." Hâlbuki, hiç öyle düşürme falan da yok. Herkese öyle söylüyorlardı. (K04-54)

Bazı katılımcılar çocuğunun zihinsel engelli olması nedeniyle ailelerin utandıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar eşleri utandığı ve çekindiği için çocuklarının eğitim sürecinde yalnız kaldıklarını belirtmişlerdir.

Çocuğundan utanıp RAM'a götürmeyen aileler tanıdım. Öyle veliler, komşularımız falan vardı. (K30-51)

Ama işin ilginci ne biliyo musunuz? Adam okuldan içeriye girmiyo. Mesela işte okulun diğer fizyoterapistler, eğitimcisi, grup öğretmeni diyo ki yani babası da gelsin, babasıyla da konuşalım, tanışalım. Ya var ya adam arabanın içinde oturuyodu, biri ona doğru geliyo mu hemen gidiyodu. Daha sonra bizi okula götürmeyi de bıraktı. (K08-50)

Katılımcıların çoğunluğu eşlerinin ilgisizliğini ve sorumsuzluğunu dile getirmektedir. Bu ilgisizlik çocuğun hastane ve eğitim süreçlerinde yoğun biçimde hissedilmektedir. Babanın ilgisizliği annenin bakım yükünü artırdığı gibi çocukla ilgili bakım dışı rol ve sorumluluklarını da artırmaktadır. Anneler çocuklarının bakımı dışında bütün süreçlerde genellikle "tek başlarına" rol ve sorumluluk üstlenmektedirler.

İki yıl boyunca ben sürekli hastanelere gittim. Tanı konulsun, işte tedavi edilsin. Hep özellere gittim. Hep tek başıma gittim. Babasıyla babaannesi "Gitme! Niye gidiyosun? Evde de çocuklar var. Biz aç kalıyoruz. Olursa olur, ölürse ölür." Bu kelimeyi kullandılar hep bana. (K24-47)

Aslında on bir aylıkken öğrendim. Oğlum kucağımda merdivenlerden nasıl bir ağlayarak iniyorum. Babasının şunu söylediğini hatırlıyorum. "Ne ağlıyorsun ya gören de birşey oldu zannedicek." (K08-50)

O zaten hastaneye falan gelmediği için, her şeye ben koşturduğum için sanki o dünyada var mı yok mu, ben kendi içimde neler

yaşıyorum bilmiyorum… Hep kendi âleminde, hep kendi başına. Hani bekâr olur da herkes kendi hayatını yaşar ya öyle. (K09-54)

Katılımcıların çoğunluğu, çocuklarının zihinsel engelini ve özel gereksinimini eşleri tarafından kabullenilmediğini bildirmişlerdir. Bu durumun eş tarafından kabullenilmeyişi, annelerin bu süreçte "yalnız" kalmasına, annenin eş ve eşin akrabaları tarafından suçlanmasına, babanın zihinsel engelli çocuğuna şiddet uygulamasına, özel eğitim sürecine katılmasını engellemeye, babanın tanı ve tedavi süreçlerini reddetmesine, çocukla ilgili bütün rol ve sorumlulukların anne tarafından üstlenilmesine, çocuk için engelli raporu alınmasını engellemeye yol açmaktadır. Babanın çocuğun engel durumunu kabullenmeyişi eşler arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

O kabullenmedi. Belki de sorun ondan başladı. O kesinlikle çocuğunun engelli olduğunu kabullenmedi. Ya hep beni suçlama… İşte "Çocuğu sütten kestin 13 aylıkken, 14 aylıkken nöbeti başladı." Mesela onda bile beni suçladı… 20 günlükken büyük oğlum yere düşürdü çocuğu. O yüzden büyük oğlumu suçladı. (K19-42)

Tahammülü yoktu kızıma. Yani onun özel durumunu asla kabul etmedi. Şöyle, mesela çocuğuma bağırmasına katlanamıyordum… Hiçbir şeyden haberi olmayan tanı almış bir çocuğa senin zulmetmeye hakkın yok. Onu döktü diye bağırıyor, başka bişi için bağırıyor, ya her şey için fark etmez. (K12-46)

Geniş Ailede Yaşam

Katılımcılardan bazıları evlendikten sonra eşlerinin kök aileleriyle birlikte yaşamışlardır. Geniş ailede yaşam genellikle evliliklerinin ilk yıllarında çocuklarının doğumuna kadar, bazı katılımcılar da ise daha uzun süre devam etmiştir. Geniş ailede yaşam ailenin ekonomik sorunlarını artırmakta, sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlandırmakta, ev içerisinde iş yükünü artırmakta, annelerin çocuklarına zaman ayıramamasına neden olmakta, akrabaların aile içi konulara müdahale etmesine yol açmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun tanı süreçlerinde ve hastane süreçlerine,

eğitim süreçlerine müdahale etmeleri aile içi anlaşmazlıklara ve sorunlara yol açmaktadır.

Aynı evde yaşıyoruz… Yani diyorum ya on üç kişi ve dışarıdan bir kaynım daha vardı evli olan. Onlar da gidip geliyordu. Sürekli evin içi böyle bulgur kazanı gibi. Ben, böyle çocuklarıma çok zaman ayıramadım. Onlara yemek yap, bulaşık yıka, çamaşır yıka. (K15-49)

Ben, o evde bi insan değil de bi hizmetçiyim gibi. Ya benim hiçbir yerde fikrim sorulmuyodu. Hiçbir zaman önemsenmiyodum. Ben, canımın istediğini bile alıp yiyemiyodum… Ben bunun eğitimi için özel eğitime götürdüm. Üç yıl boyunca kendim bekledim orda. Sürekli hakaretler, aşağılamalar, kavgalar. Kayınvalidem gittiğim yeri biliyo mesela randevum da var. O gün söylüyorum, gidicem diyorum. Çevreye, komşulara dediği laf şunlar: "Gelin çocuğu alıp gidiyo ama nereye gittiği belli değil." Bu tarz konuşmalar, bu tarz hakaretler, aşağılamalar, incitici sözler… Ama ben çocuğumun tedavisine odaklandığım için işte herhangi bi şeye girmiyodum, tartışma veya münakaşa edersem hiç götüremem... Daha sonra oğlum altı-yedi yaşlarındayken falan evliliğimiz tamamen çatırdadı. (K24-47)

Toplumsal Cinsiyet Rolleri: *"Ne yapacaksın, kadınların çilesi de bu."*

Annelerin boşanma öncesi yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde yer alan bir diğer kod toplumsal cinsiyet rolleridir. Bazı katılımcılar toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsiyetçi iş bölümünün erkek tarafından çalışmak ve eve gelir getirmek, kadın tarafından çocuğun bakımı, tedavisi ve eğitimini takip etmek şeklinde yapılandırıldığını belirtmektedir. Bu iş bölümünde erkekler çocuğun bakım, tedavi ve eğitim sürecinden uzak kaldığı için süreci kabullenememekte ve algılayamamaktadırlar.

Onun zihniyeti şu şekildeydi: "Ben çalışıyorum, para getiriyorum, aç kalmıyorsunuz. Ben görevimi yaptım, bitti!" Onun düşüncesi bu şekildeydi. "Ben para getiriyorum, aç değilsiniz." (K24-47)

Bir şey yapılmalı. Sadece anneler yetmiyor. Ha bir de şey babalar eğitilmeli bence. Erkekleri suçladığım için değil. Anne çocuklarla bir arada olduğu için zaten mecburen bir yola giriyor. Oysa baba zaten dışarıda çalışan, para getiren, çocukları seven hani çok algılayamıyor süreci. Babasının da süreci algılayabilmesi için de çok ciddi bir süreç gerekiyor. Bunu bazen her kadın anlatamıyor. Oysa profesyonelden destek alınması ilk teşhis koyulduğunda bir profesyonel babaya hatta çocuğun yakın çevresi eğitilmeli. (K26-49)

Bazı katılımcılar yapılan bu cinsiyetçi iş bölümünde erkeklerin rol ve sorumluluklarını yerine getirmediğini, bu nedenle maddi konularda ve aile içi ilişkilerde sorun yaşadıklarını belirtmektedir.

En büyük konumuz maddiyattı. Diyelim hani bir adamın görevi evine bakmak di mi… Kadının da görevleri belli. Ama o, onu yapmıyordu. Ben diyorum ya, bazen ben kızımı komşumda doyuruyodum. (K25-45)

Aile içinde yapılan iş bölümünde cinsiyetçi bir bakış açısı gözetilmeden eşitlikçi bir anlayışla iş bölümü yapılması hâlinde erkeğin yapılan iş bölümüne göre davranmadığı, rol ve sorumluluklarını yerine getirmediği görülmektedir.

Hep şey derdim "Emzirmek dışında tüm sorumlulukta eşitiz." derdim o da "Evet haklısın." derdi. Çocuk doğduktan sonra böyle olmadı. Öncesinde konuşmama rağmen her şey sadece benim sorumluluğumdaydı. Ondan bir şeyleri rica etmek zorunda kalıyordum… Hem eve yetiş, çocuğa yetiş. Tabii bunlar onu rahatsız ediyormuş sanırım. Böyle keyifsiz, yüzü asık yapıyormuş. Ama bana göre dengeydi hani bu. Velhasıl çatışmalar başladı. Benim uykusuz gecelerim, anlayış görmememem… (K27-43)

Bir katılımcı aile içi ilişkilerde yaşadığı sorunların sosyal çevresi tarafından "kadınların çilesi" olarak görüldüğünü şu şekilde belirtmiştir.

Akrabaları, zaten böyle sonradan iyi olur derlerdi, sonradan düzelir bir şey olmaz, ne yapacaksın kadınların çilesi de bu derlerdi. Senin de kaderin buymuş, ne yapacaksın iki tane çocuğun var derlerdi. (K01-47)

Toplumsal cinsiyet rolleri, katılımcıların eşlerinin erkek çocuk beklentisi ve çocuğa isim verme konusunda da dikkat çeken bir konudur. Bir katılımcı (K09-54) boşanma kararını kendisinin aldığını ve boşanma davasını açtığında eşinin bunu "erkeklik gururuna" yediremediği için reddettiğini şu şekilde belirtmiştir.

Aldattığı için boşanıyorum dedim. O zaten şok geçirdi. Çünkü sen beni boşayamazsın ben seni boşucam dedi. Ben ona dava açtım. O benim davamı aldırttı avukattan. Ben açıcam dedi açtı. Avukat parasını da benden aldı. Yani hani nasıl diyim erkeklik gururu ben açıcam dedi. İyi aç dedim, parasını da benden aldı, öylelikten yani inanamadı, sanki ona muhtacım boşanamıcam zannetti. (K09-54)

Ekonomik Durum

Annelerin boşanma öncesi yaşantılarında sosyal boyutta ön plana çıkan konulardan bir diğeri ekonomik durumdur. Annelerin boşanma öncesi yaşantılarında ekonomik durumla ilgili olarak ele alınan kodlar kadının iş gücüne katılımı, erkeğin iş gücüne katılımı, ekonomik sorunlar, ekonomik destek, hizmetlere erişimdir.

Kadının İş Gücüne Katılımı: "*Engelli bir kızım olduğu için hayatım boyunca çalışamadım.*"

Katılımcıların önemli bir kısmı, boşanma öncesi süreçte zihinsel engelli çocuğu olduğu, çocuğunun bakımıyla ilgilendiği için çalışamadığını bildirmektedir.

Bir de ekonomik özgürlüğüm olmadığı için, çünkü engelli bir kızım olduğu için hayatım boyunca çalışamadım. Eğer engelli bir kızım olmasaydı ben mutlaka çalışırdım. (K04-54)

Çalışan katılımcılar çalışma koşullarını "çocuğun özel durumuna göre" düzenlemektedirler. Genellikle çalışmak için çocuğunun eğitim aldığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi, sivil toplum kuruluşu, uygulama okulu, çalışma yaşamında esnekliğe uygun özel sektör kurumları tercih etmektedirler. Ya da çocuğuyla gidip gelebileceği, evden çalışabileceği işleri tercih etmektedir-

ler. Uygun şartlarda iş bulamayan katılımcılar çalışamadıklarını belirtmişlerdir. Uygun koşullarda çalışıp birikim yapan katılımcılar boşanmak için ekonomik şartların olgunlaşmasını beklemektedirler.

Ben dernekte çalıştım. Büro yönetimini ilk okudum. Orda memurluk yaptım. Kızımlan beraber gidip geldiğim için hani yanımda götürdüm, orda da eğitim vardı. İlk derneğe öyle girdim. Önce kurucu temsilcisinde işte yönetim kuruluna girdim, sonra memurluk falan derken orada yirmi küsur sene falan çalıştım. (K09-54)

Kızımın anaokulunda başladım. Engelli iş eğitim uygulamaları var engelli çocukların ona başvurduk. Ondan sonra okul döneminde ben tabii gidip yanında kalıyordum. Okuldakilerle de kaynaşınca okulda servis hostesliğine başladım. Hem çocuğumun yanında kalıyordum gözümün önünde oluyordu hem de para biriktirmeye başlamıştım. O şekilde birikimle kendi evimin eşyalarını aldım vesaire, işte biraz birikim sağladım. Sonra belli şartlar oluşunca ayrılmaya karar verdim. (K14-49)

Katılımcı (K08-50) çalışma yaşamını çocuğunun özel durumunu göz önünde bulundurarak genellikle çocuğunun özel eğitim aldığı kurumda çalışma deneyimleri olmuştur. İşten ayrılma durumunda sosyal çevrenin ve ailenin desteğiyle çocuğunun bakımını sürdürebileceği koşullarda çalışmışlardır. Genellikle erkeğin düzenli gelir elde etmediği ya da finansal kaynakları yönetemediği durumlarda ekonomik sorunlar yaşanmaktadır.

Boşanma öncesi dönemde çalışan kadınlar, ekonomik olarak sorun yaşamadıklarını, maddi durumlarının iyi olduğunu bildirmektedir. Ekonomik olarak sorun yaşamayan katılımcıların genellikle kendilerinin ve eşlerinin düzenli gelir getirici bir işte çalıştıkları ve ihtiyaçlarını karşılayabildikleri görülmektedir.

Ekonomik durum, benden kaynaklı olarak çok çok iyiydi İstanbul şartlarında. Öyle söyleyeyim. Çünkü benim çok iyi bir işim vardı. Oradan gelen gelir işte, onun da kendi işleri vardı. (K18-46)

Yani ben kendi evimi almıştım. Çalışıyordum, maaşım vardı. (K06-63)

Zihinsel engelli çocuğu tanı almadan önce çalışan katılımcıların, çocukları tanı aldıktan sonra iş yaşamından ayrıldıkları ve kariyer hedeflerini değiştirdikleri görülmektedir.

Kızımın tanı almasıyla birlikte tabi birazcık iş hayatıma ara… ya ara demiyim de iş hayatımı daha kısıtlı hâlde götürmeye çalıştım bir dönem. Sonra tabii ki kızım birazcık daha büyüyünce, kimseye emanet edemeyeceğim zamana gelince mecburen iş hayatımı bitirmek zorunda kaldım yani… Bakıcı… Denedik bir süre ben ve maalesef çok verim alamadığım için çocuğumun iyiliği için, hayatta kalması için mecburen iş hayatını bitirip işte kızımla beraber yaşamaya başladık. (K12-46)

Uzun yıllar muhasebecilik yaptım. Kızımın bu durumu ortaya çıktıktan sonra bırakmıştım. (K18-46)

Bu arada çalışıyodum ben, oğlumun durumundan sonra ben işimden ayrılmak durumunda kaldım. Tamamen oğluma odaklanmıştım o zaman. (K22-47)

Çalışan katılımcılar ailede yaşanan ekonomik sorunlar, eşin para yönetimini yapamaması ve gereksiz harcamaları nedeniyle ve zihinsel engelli çocuklarının tedavi ve eğitim hizmetlerini daha iyi şartlarda almaları için zorlu şartlar altında çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Ona bağımlı olduğum için o zaman dedim ya sosyal güvencemiz yoktu. Mecbur, işte baba para verecek de ben götürücem. Ben, bu arada tabi kendi kendime dişimi tırnağıma takıp gece gündüz dantel örüyordum. Bir şeyler yapıyordum, babadan gizli ki para biriktirip çocuğumu özel doktora götürebiliyim. (K04-54)

Kadın "Aman gözü de karaymış." dedi böyle. Aslında karaymış değil çaresizmiş kısmı daha uygun. (K08-50)

Hani devletin ödediği her çocuğa para çıktı sigortalıya da. Zaten bir servis parası var. Servis parasını alabilmek için on sene kuyu gibi bir yerde mantı, erişte yapıp onları sattım ki bir 100 TL alayım, diye. (K10-69)

Erkeğin İş Gücüne Katılımı: "*Serbest çalışırdı. benim paramı da alırdı, kendi parasını da alırdı.*"

Katılımcılar genellikle eşlerinin gelirlerinin düzensiz olduğunu, kendilerine yetmediğini ve ekonomik sorunlar yaşadıklarını bildirmişlerdir. Erkeğin kazancının düzensiz ve az olması, kazandığı parayı gereksiz harcamakla ilgili sorunlar aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Erkeğin düzensiz bir gelir elde etmesi, çocuğun bakım yükü nedeniyle kadının iş yaşamına katılmakla ilgili yaşadığı sınırlılıklar, zihinsel engelli çocuğun mama, tedavi, cihaz, eğitim gibi özel gereksinimleri ailenin ekonomik yükünü artırmakta, bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Bazı katılımcılar eşlerinin ek gelir elde etmek için ek işler yaptığını, eşlerinin erken emekli olmasının, çalışmamasının ekonomik zorluklara yol açtığını bildirmiştir. Çok az sayıda katılımcı eşinin düzenli bir işte çalıştığını ve iyi bir gelir elde ettiğini bildirmiştir.

Serbest çalışırdı. Benim paramı da alırdı, kendi parasını da alırdı ama eve de o zamanlarda hiçbir şey yapmazdı. (K02-50)

Babası bize hiç danışmadan etmeden emekli olmuş. Yani sigortası dolmuş. Hâlbuki çok gençti. Çalışması gerekirken… Zaten evimiz kira, o emekli olmuş çok az bir parayla. İşten de çıktı. Ben bu sıkıntılar için oğlum oraya 1 sene gitti. 2. sene saatli aldılar… Benim çocuğum gerilemeye başladı. (K10-69)

Ekonomik Sorunlar: "*Parayı kullanmasını bilemeyen bir eş.*"

Zihinsel engelli çocuğun bakım yükü nedeniyle anneler iş gücüne katılımla ilgili sınırlılıklar yaşamakta, çalışma yaşamlarını ve kariyer planlarını çocuklarının özel gereksinimlere göre düzenlemektedir. Zihinsel engelli çocuk için ek ihtiyaçlar ve masraflar aileye ekonomik bir yük de getirmektedir. Erkeğin iş gücüne katılımda düzensiz gelir elde etmesi, para yönetimi ve harcamalar konusunda bilinçsiz davranışlar, bahis ve kumar oyunları, borçlar ailelerin ekonomik sorunlarını derinleştirmektedir. Erkek iş gücüne katılım bir gelir etse dahi aile yaşamında gösterdiği so-

rumsuz davranışları para harcama konusunda da gösterdiği için eşler arasında yaşanan iletişimde ve ilişkide gerilim artmaktadır. Ekonomik sorunların bir sonucu olarak eve haciz gelmesi, kredi ve kredi kartı borçları aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Katılımcıların çoğunluğu ekonomik sorunlar yaşamaktadır.

Yine böyle kredi borçları var. Kaynım işte geldi. Kredi borçları… Çalışma, iş konusunda bir işe başlamasını şey yaptıydık. Yani bizim ayrılma sebebimizin başı iş tabi ki oluyor. Artık içmesini de bir kenara bıraktım. Eve bir para gelmesi lazım. Ben, çocuklarla anca gidiyorum, geliyorum. Para yok çünkü. Eve haciz geliyor. Çocuğuma ben, engelli oğluma ekmeğe ısıtıp sana yağ sürdürüp yedirdim. Çocuğuma düşünün yani onun yüzünden. Eve almadığı bir eşya yüzünden. Eşyayı almış, gitmiş başka bir yerde satmış. (K10-69)

Düzenli bir işi var ama parayı kullanmasını bilemeyen bir eş. (K23-42)

Bizim evde elektrik tesisatı kırıldı. Elektrik faturası ödenmedi. Su saati sökülürdü. Götürürlerdi. Çamaşırlarımız ortada kalırdı. Ben taa anneme çamaşır taşırdım yıkamaya. Elektrik saatimiz sökülürdü. İcraya giderdi. Oğlumu sünnet ettim. Sünnette toplanan altınlar var. Onları bozdurdum. Gittim, elektrik saatimi icraları kapattım. Getirdim yani açtırdım. (K04-54)

Ekonomik Destek

Katılımcıların bazıları, boşanma öncesi süreçte "eşlerinin ailesinden ekonomik destek" kredi kartı borçlarını ödeme, evin mutfak ihtiyaçlarını karşılama şeklindedir. Kadının boşanmasını önlemek, aile içindeki huzuru sağlamak amacıyla eşin ailesinin ekonomik destek sağlamaya çalıştığı görülmektedir.

Gidiyor mesela işte para da yok evde. Hani öyle yiyecek, içecek, şuymuş buymuş yok. Şimdi annesigile gidiyor azıcık çay getiriyor, azıcık şeker getiriyor annesigilden, makarna getiriyor, yiyecek getiriyor. Bununla bir hafta geçineceksin. (K01-47)

Kaynanam gelecek. Bana beş lira, on lira verecek. Pazardan gidicem, iki sebze alcam. Çocuklara yemek pişircem. Hep ömrüm öyle geçti. Yirmi iki yılımı öyle geçirdim. (K04-54)

Bir katılımcı (K10-69) ise eşinin kardeşi tarafından kredi kartı borçlarının ödendiğini fakat kayınpederi tarafından ekonomik olarak destek sağlanmadığını şu şekilde ifade etmiştir.

Kaynım gelmişti. Kaynım, ben dedi. Onun kredi borçlarını… "Sana para yollayacağım." dedi bana. Sen, dedi. Şey yapma, dedi. Sonra telefon etti. Ben abimin borcunu bitireceğim. İşte kredi borcunu bitireceğim, dedi… Kayınpederim bana aç kalsanız, dedi dilenseniz bir dilim ekmek vermeyeceğim, dedi. Ne kadar ağır bir şey biliyor musun? İşte yani o kadar zor ki, nasıl diyeyim size? Kendinizi o kadar kötü hissediyorsunuz ki hiç güvenecek kimseniz, Allahtan başka kimse olmadığını anlıyorsunuz. (K10-69)

Katılımcıların bazıları, boşanma öncesi süreçte "kök ailelerinin ekonomik destek" sağladığını belirtmişlerdir. Kök ailenin ekonomik desteği, mutfak ihtiyaçlarını, çocukların temel ihtiyaçlarını, kırtasiye, giysi, kömür ve yakacak ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

Düşünsenize benim birçok şeyimi ailem karşılıyor. Kömürüm bitiyor, gidiyor ordan alıyorum, doğru düzgün yemek bile yapmıyorum. Annem yapıyor kızım sen çocukla uğraşıyorsun bilmem ne diye. (K08-50)

Çoluk çocuk battaniye altında. Soğukta üşürlerdi. İstediklerini giyemezlerdi. Almazdı ki hiçbir şey. Ben hep kardeşim para verirdi. Ben alırdım. Okullar açıldığı zaman kardeşim kırtasiye ihtiyaçlarını görürdü. Annemgil hep evden bir şeyler koyar, getirirlerdi. Onlarla idare. Yani, hayatım boyunca onların desteğiyle o evlilik yıllarım da öyle geçti. (K04-54)

Katılımcıların bazıları, boşanma öncesi süreçte "sosyal çevrelerinin ekonomik destek" sağladığını belirtmişlerdir. Sosyal çevrelerinde engelli refahı alanında çalışan sivil toplum örgütleri, komşular, yakın akrabalar maddi destek sağlamaktadırlar.

Dediğim gibi dernekteki arkadaşların yardımları… (K10-69)

Hizmetlere Erişim

Katılımcıların hizmetlere erişimi ile ilgili konuda kreş hizmetlerine erişim, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim, sağlık hizmetlerine erişim konuları ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların bakım yükünü azaltmak, çocukların gelişimini desteklemek bakımından "kreş hizmetlerine erişim" önemlidir. Çocuklar kreş hizmeti aldığı süreçte kreş yöneticileri ve çalışanları tarafından ayrımcı davranışlara maruz kalabilmektedir. Hizmetlere erişim konusunda katılımcıların önemli bir rol ve sorumluluk üstlendiği anlaşılmaktadır.

İki yıl da kreşe gönderdim kızımı. Olumsuz hareketlerini, orada arkadaşlarla kaynaşsın diye. (K20-39)

Çocuğu kreşe götürüyordum, eğitime götürüyordum tüm çaba bendeydi. (K29-56)

Bazı katılımcılar çocuklarının özel gereksinimiyle ilgili durumun kreşte öğretmenleri tarafından fark edildiğini ve özel eğitim için yönlendirildiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun kaynağında annenin ve sosyal çevrenin bu konudaki bilgi eksikliği ve babasının ilgisizliği bulunmaktadır. Bir katılımcı (K27-43) çalışmak zorunda olduğu için çocuğunu kreşe verdiğini ve çocuğundan dolayı şikâyet işittiğini, bunun psikolojik yükünün olduğunu bildirmiştir.

Birinci sınıf çağına gelince öğretmeni dedi ki "Bu ilkokul çocuğu değil, bunun kreşe gitmesi gerekiyor." dedi. "Anaokuluna gitsin ki orda el becerileri gelişsin." dedi. Sonra anaokuluna gönderdim. Anaokulundaki öğretmen dedi ki "Biz bu şekilde bu çocuğu kabul etmeyiz. Hani özel eğitim dersi alsın." (K23-42)

Katılımcıların bakım yükünü azaltmak, çocukların gelişimini desteklemek bakımından önemli olan konulardan bir diğeri "özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim"dir. Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim konusunda ekonomik sorunlar ve maddi konular önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda maddi ve sosyal destek almayan, profesyoneller tarafından yönlendirilmeyen katılımcılar zorluklarla karşılaşmışlardır. Özel eğitim ve

rehabilitasyon hizmetleri ile ilgili konularda da anneler "yalnız" bırakıldıklarını vurgulamaktadırlar. Katılımcılar şu an rehabilitasyon hizmetlerinin önceki dönemlere kıyasla daha yaygın, erişilebilir ve maddi açıdan uygun olduğunu bildirmişlerdir. Babanın çocuğun zihinsel engelli olmasını kabullenememesi hizmetlere erişimi olumsuz etkilemektedir. Çocukları için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden hizmet alan anneler genellikle aldıkları hizmetin çocuklarının gelişimine olumlu katkıları olduğunu belirtmişlerdir.

O ara hiçbir yerden destek almadım. İşte özel eğitime gidecektim… O zaman da Ankara'da bir tane özel eğitim okulu varmış. Onu da hastanede söylemişlerdi. İşte tabi artık bu süreçte oğlum beş yaşına filan geldi. Ben okul araştırıyorum devamlı. Rehabilitasyon merkezi daha kapıdan girerken bana işte babasının sigortalı, emekli sandığı olup olmadığını sordular. Ben de sigortalı deyince siz buraya gelemezsiniz. Oranın fiyatı o zamanlar 500 TL'ydi ve babasının 300 TL aylığı vardı ve ben araştırmaya girdim. Bunları hep ben tek başıma yaptım yani. (K10-69)

Katılımcılar bir profesyonelin yönlendirmesi ve bilgilendirmesiyle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine eğitim için gittiklerini belirtmektedir. Katılımcılar zihinsel engelli çocuğunun eğitim alması için maddi olanlarını sonuna kadar kullanmaya çalışmışlardır.

Arabamı sattım. Sonra kızımı uzun vadeli bir özel eğitime başlattım raporu çıkana kadar. Yani şöyle söyliyim size, o yıllarda bir araba parasına bir buçuk yıl haftada yaklaşık otuz saat derse anlaştım okulla, kurumla. Sonra rapor çıkınca o raporu da üstüne ekleyerek, bu süreci iki yıl okul parası hiç ödemeden özel dersle haftada otuz saat bireysel ders aldırarak başladım. (K12-46)

Bir katılımcı (K13-49) eşinden ayrı yaşamaya başladıktan sonra bulunduğu ilde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi olmadığı için eşinin bulunduğu ile dönmek zorunda olduğunu ve çocuğunun eğitimi için eşiyle birlikte tekrar birlikte yaşamaya "katlandığını" bir süre birlikte yaşadığını belirtmiştir.

Bu ayrılıp birleşme sürecinden sonra işte ben çocuklarım üniversitede tedavi görsün. Oralarda özel eğitim alsın diyerekten

ben tekrar barışma yoluna gittim.O arada ailemin durumu biraz iyiydi. Araba istedi. "Araba getirirsen, arabayla gelirsen, bankada hesabın olursa o şekilde kabul ederim." dedi ve ben o şekilde gittim. Tekrar kabul ettim. Gittim. Dört yıl orda çocuklarım eğitim aldı… Zaten evden kovuyordu. Ailemle yaşadığım yerde tedavi merkezi olmadığı için… Kızım için katlanıyordum. Yeter artık hani, ne olacaksa olsun. İsteyen istediğini bilsin ve ben çocuğum için hayatta kalacağım. Çocuğum için mücadele edeceğim. Ne gerekiyorsa yapacağım diye düşündüm. (K13-49)

Bazı katılımcılar özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimle ilgili eşlerinin ve eşlerinin ailelerinin kendilerine tepki gösterdiğini, bu hizmetten yararlanmalarını engellemeye çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Kızıma özel eğitim gerekti. Başta işte kaynanamgil istemedi, özel eğitimi. "Bizim çocuğumuz deli mi? Niye gidiyor özel eğitime?" Sürekli bu vardı dillerinde… Ben bir türlü aileyi yenemiyordum. (K15-49)

Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuğu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden eğitim aldığı için çocuklarının damgalanabileceğine ilişkin kaygı yaşarken bazı katılımcılar tarafından özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri zihinsel engelli çocuğu olan annelerin birbirleriyle tanışıp sosyalleşebilmeleri için bir alan olarak görülmektedir.

Oğlumu rehabilitasyon merkezine götürüyordum. İnsanlarla tanışmaya başladım. Farklı kültürleri gördüm. Bazı şeyleri yavaş yavaş teker teker öğrendim. (K05-39)

Bir katılımcı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin ticari kaygılarla işletildikleri için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine güvenmediğini ve çocuğunu bu nedenle eğitim sürecine dâhil etmediğini şu şekilde ifade etmiştir.

Ben zamanla özel eğitimlerin yani böyle para kazancı, yani çocukları ticari amaçlı gördüklerine inandım ve ben 3, belki 4 yıldır yollamıyorum çocuğumu… Bir özel eğitimin bana işte "Çocuğunuzu bize yazdırın biz size ayda şu kadar para verelim." teklifiyle de karşılaştım. O yüzden özel eğitimlerin hani şey, ciddiyetine inanmıyorum artık. Göndermiyorum o yüzden. (K25-45)

Katılımcıların bir kısmı, zihinsel engelli çocuklarının eğitimi için ekonomik zorluklar yaşadıklarını ve maddi kaynaklara ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Çocuğunun eğitim masraflarını karşılamak için gündelik işlerde çalışmaya başlayan, ekonomik sorunların yanı sıra eşi ve ailesini eğitim için ikna etmeye çalışmak katılımcılar için zorlayıcı birer faktördür. Bir katılımcı (K08-50) çocuğunun eğitim masraflarını karşılamak için çalışmak istediği için eşi tarafından boşanmakla tehdit edildiğini bildirmiştir.

Temizlik tarzı işler yapacağım. Babam çıldırdı. Ben babama dedim ki, "Konuşmayacaksın." Ya çünkü o zaman işte ne kadarsa miktar "Ya bu parayı vereceksin ya da konuşmayacaksın." baba dedim. Ya ne faydası olacak da bilmem ne… Dedim ki bak, "Ben keşke diyeceğim hiçbir şeyi bırakamam." dedim. Temizlikse temizlik. Gidicem dedim. Eşime söyledim, boşarım seni dedi. Ben sana ne dedim, boşarsan yol şurda dedim. Umrumda değilsin dedim. Gidicem çalışıcam. Dedim ki sen ödeyebiliyor musun çocuğun… okula götürücem ödeyebiliyor musun, ödeyemiyorsun. Ne konuşuyosun o zaman dedim. Ben çocuğumu dedim senin lafınla tehlikeye mi atıcam! (K08-50)

Üniversitede eğitim alındığını duydum. Oraya götürdüm. Orada saatli eğitim aldı. Orada bitti. Yani ben, uzun bir süre nasıl diyeyim size? Çünkü gerçekten paramız yoktu. Evde çok sıkıntılarım vardı. Bir taraftan içen bir adamla uğraşmak, bir taraftan okuyan iki tane ergenlik döneminde kızınız var. (K10-69)

Katılımcıların hem kendi refahları hem de zihinsel engelli çocuklarının refahları için ön plana çıkan bir diğer konu "sağlık hizmetlerine erişim"dir. Katılımcılar genellikle sağlık hizmetlerine erişimle ilgili sorun yaşamamaktadır. Sağlık hizmetlerine erişimle ilgili sorun yaşayan az sayıda katılımcı, sorunların kaynağında yer alan faktörlerin eşin düzenli bir işte çalışmaması ve sağlık sigortasının olmaması şeklinde bildirmişlerdir. Sağlık hizmeti alınamadığında katılımcılar birikimlerini harcamakta, bu sorunu kendi çabalarıyla çözmeye çalışmaktadır.

Benim bileziklerim vardı ben bu çocuk için bi şey vermiyolardı, mesela tedavi ettiricem, götürücem dediğim zaman bana yol parası dahi vermezdi. Ben ne yapardım? Bileziklerim vardı

onları bozdururdum, gider çocuğumun tedavisini yaptırırdım. Bir yıl boyunca kendim mesela bir ilaç vardı… Onu kendi çabamla, ufaktan artırdıklarımla, işte altınlarımla her ay ilacını aldım düzenli. Ya maddi yönde bi sıkıntı yoktu. (K24-47)

Çok sıkıntı süreçlerdi. Bir hastalanınca doktora gidemezdik. Götüremezdik veya paramız olacak da götürecez, zor şartlarda falan... (K04-54)

Bazı katılımcılar sağlık hizmetlerine erişim konusunda sorun yaşamadığını ve eşlerinin kendilerine destek olduğunu bildirmiştir.

Hastanelere gittiğimiz zaman, ki o zamanlarda şimdiki gibi devlet imkân vermiyo, özellere ücretli gidiliyodu. O dönemlerde biz hep ücretli gidiyoduk. O… Ben de o ara ilaç kullanmadığım için yanımda geliyodu çok şükür. O durumları yapıyodu. Onu inkâr edemem. (K20-39)

2.3. Bilişsel Boyut

Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları temasının üçüncü kategorisi olan bilişsel boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar bilgi ihtiyacı, eğitim, kişisel gelişim, sorun çözme becerileridir.

Bilgi İhtiyacı

Annelerin boşanma öncesi yaşantılarında, bilişsel boyut kategorisinde bilgi ihtiyacı ile ilgili kodda ön plana çıkan konular engellilik, sağlık, aile içi iletişimdir.

Katılımcıların "engellilikle" ilgili bilgi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Katılımcılar genellikle çevrelerinde daha önce zihinsel engelli kimse olmadığı için zihinsel engellilikle ilgili bir deneyim ve gözlemlerinin olmadığını bu nedenle bilgi eksikliği yaşadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların engellilik türleri, engelli bireylere yönelik eğitimler, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim, engelli hakları, çocukların motor gelişimi, gelişim dönemleri ile ilgili bilgi ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu bilgi ihtiyacını karşılamak katılımcıları iyi hissettirmektedir.

Kızımın eğitimiyle alakalı, özel çocuklarla alakalı ordan kitaplar alıp okudum. Ve bu bana çok iyi geldi. Hani derler ya, hani bilgiyi kaynağından öğrenmek lazım, suyu gözünden içmek gibi… (K20-39)

"Şunu yapıyor mu, bunu yapıyor mu?" motor gelişimiyle ilgili. Benim de bilemediğim şeyler vardı, mesela "Kavanoz kapağı açıp kapatabilir mi?" diye sordu… Bizim ailede de öyle engelli kimse olmadığı için biz de bilmiyoruz. Biz hani hiç aklımıza böyle şeyler gelmiyo. (K25-45)

Katılımcıların "sağlıkla" ilgili konulardaki bilgi ihtiyacı bir diğer konudur. Zihinsel engelli çocuklarıyla ve kendileriyle ilgili temel sağlık konularında bilgi eksikliği yaşadıkları görülmektedir.

14 aylıkken havale geçirmeye başladı. Havalenin ne olduğunu bilmiyorum ve ben sadece çocuğum nöbet geçirdiğinde, ilk geçirdiğinde başında oturup ağladım. Hastaneye götürdük ve eşim olacak insan gene yanımızda yok. Gece saat 11 ve biz yalnızız… Sonrasında da epilepsiyi araştırmaya başladım. Nedir? Ne değildir? Nöbetlerde napılır? Diazem nasıl yapılır? Hepsini çok güzel bi şekilde ilk müdahaleyi öğrendim. (K19-42)

Katılımcıların bilgi eksikliği yaşadıkları diğer konu da "cinsel sağlık"la ilgilidir.

Sevmiyordun da neden 3 tane çocuk yaptın? Ama ben, bir evdesin. Bir yer bilmiyorsun. Bir yere çıkmıyorsun. Korunma nedir? Hiç bilmiyorsun. (K15-49)

Yani bilmiyorum aslında çok enteresan biliyor musunuz? İlk zamanlarda ben zaten cinselliğin ne olduğunu bilmiyordum yani. (K08-50)

Katılımcıların "aile içi iletişimle" ve "çocuğa yönelik davranışla" ilgili bilgi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Özellikle engelli çocukla iletişim kurarken nasıl davranması gerektiğine ilişkin bilgi eksikliği görülmektedir.

O, hiç kimseye bir şey sormazdı veya kızımla gittiğimiz zaman, kızımın böyle yerlere yatma huyu vardı. Bağırma huyları vardı. O zaman falan babası resmen o çocuğa nasıl davranması

gerektiğini bilmezdi… Agresif oluyordu. Daha agresif oluyordu. Anlatamıyordun ki. O çocuğa nasıl davranması gerektiğini hiçbir zaman bilemedi, engelli kızıma. (K04-54)

Şimdi bir yandan çocuğumla ilgili bir durum var bir yandan eşimle ilgili durum var. İki tane kocaman problem var önümde. Ne yapacağımı bilmiyorum. (K27-43)

Eğitim

Katılımcıların eğitim durumları ilkokul ile üniversite arasında değişmektedir. 7 katılımcı ilkokul, 1 katılımcı ortaokul, 9 katılımcı lise, 2 katılımcı ön lisans, 10 katılımcı üniversite mezunudur. 1 katılımcının eğitim durumu bilinmemektedir. Açık öğretimin esnek olması lise, ön lisans ve üniversite eğitiminde katılımcılar için bir avantaj sağlamaktadır. Katılımcıların eğitim süreçlerini etkileyen en önemli faktör zihinsel engelli çocuklarının gelişimleri için bilgi ihtiyaçlarının olmasıdır. Bu bilgi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için katılımcılar, özel eğitim ve çocuk gelişimi gibi alanlarda kurslara, atölyelere ve panellere katılmışlardır.

Çocuk gelişimini kızdan sonra okumaya karar verdim. Çünkü hani ilk etapta büro yönetimi bana yeter dedim dernek işi için. Sonra dedim ki yok ben çocuk gelişimini de okuyup daha ileri olmam lazım. Çocuk gelişimini okudum. (K09-54)

Ben, çocuğa eğitim alırken üniversitede profesör annelere eğitim verdi. Yani o aldığım şeylerle ben gördüm ki bir tek ben değilmişim. Ben, üçüncü çocuğa niye doğum yaptım diye kendimi suçluyordum. Ama orada gördüm ki ilk çocuğu engelli, orada profesörün çocuğu da engelli. Yani bana değil sadece herkese. Çocuğuma nasıl davranacağımı öğrendim. Tabii bu arada ben, hep araştırmaya girdim. Acaba hani ben, çocuğum için ne yapabilirim? Ne edebilirim? Nasıl yardımcı olabilirim? diye… Ben, panellere çok katıldım. (K10-69)

Bazı katılımcıların eğitim almaları ve kariyer süreçleri eşleri tarafından sınırlandırılmaktadır. Bir katılımcı eğitime katılım ve kariyer imkânının eşi tarafından sınırlandırıldığını şu şekilde ifade etmiştir.

İş imkânım güzel olabilirdi ya da daha güzel kendimi geliştirebilirdim aslında okusaydım dışarda burda daha güzel yerlerde olabilirdim. Çünkü önüme hep engel koydu, okumama da izin vermedi. Ben yazılmak istedim engel oldu, her şeyime engel oldu bu adam aslında. Burda da güzel bir yerde olabilirdim şu anda. (K02-50)

Kişisel Gelişim

Katılımcıların kişisel gelişimleri için vakit ayırdıkları görülmektedir. Katılımcıların kişisel gelişimlerinde temel motivasyon kaynağı zihinsel engelli çocuğun eğitimi ve gelişimidir. Katılımcıların bilişsel olarak kendilerini geliştirebilmek için eğitimlere katıldıkları, kitap okudukları, ehliyet aldıkları, destek programlarına katıldıkları görülmektedir.

Yani dış dünyayla bütün ilişkileri kesip onun durumunu algılamaya çalıştım. Onun durumunu algılayıp onunla ilgili eğitimlerini okudum bol bol. Okuldan destek aldım. (K18-46)

Ama oğlum benim dönüm noktamdı. Beni çok olgunlaştırdı, çok bana bir şeyler kattı. Bu kadar bilinçli değildim, tecrübeli değildim. (K19-42)

Bu arada kurslara gittim çocukların okulda olduğu sürede. Kurslara gittim, AÇ-EV'in anne destek eğitim programlarına katıldım. (K22-47)

Sorun Çözme Becerileri

Katılımcılar hem aile içi iletişimlerinde hem de zihinsel engelli çocuklarının eğitim tedavi ve gelişim süreçlerinde yaşadıkları sorunlarda sürekli "mücadele" içerisinde olduklarını belirtmektedir. Bu mücadele, katılımcıların sorunlar hakkında düşünme, neyi nasıl yapacaklarına karar verme, çözüme ulaşabilmek için kaynakları kullanabilme becerilerini geliştirmektedir. Katılımcıların çoğunluğu ailede yaşanan sorunları ve eşlerinin yaşadığı sorunları kendilerinin çözmeye çalıştığını bildirmektedir.

Tek başıma her şeyi yaptım. Yani o insan varmış yokmuş benim için hiç önemli değildi yani. Çünkü anlatamaz bir şeyi. Onun sorunlarını bile ben çözmeye çalışıyordum, artık. (K10-69)

Yani her zaman için sorunlarımı ben çözmeye çalışıyordum. Sıkıntı nereden gelir, nasıl çözebilirim diye baktım yıllarca. Kendimi değiştirmeye çalışıyordum. Bilmediğim şeyleri öğrenmeye, sorunları çözmeye çalışıyordum… (K05-39)

Çok böyle hani, her şeyi öğrenir. Çok araştırırdım. Yapardım. Hani, daha becerikliydim yani. Çok becerikliydim. (K04-54)

Katılımcıların çoğunluğu sorun çözme sürecinde kendilerini yalnız hissettikleri ve sorunlarını çözerken eşlerinden destek almadıkları ve dayanışma olmadığı için boşanmayla ilgili kararlarını eyleme geçirdiklerini vurgulamaktadır.

Baktım oradan bir ilerleme kaydedemeyeceğiz onunla. Ben, dedim. Hani, çocukların geleceğini düşünmek zorunda olduğumu düşünüp hemen kendi ailemin yanına… Artık sorunlarını çözmekle ilgili baş başa bıraktım onu. O da kendi çabasıyla çözmeye çalıştı falan filan. (K18-46)

Biz kadınlar, çocuğumuz doğduğunda onun hastalığıyla çok mücadele ediyoruz. Sadece anne oluyoruz. Noluyo, koca var mı yok mu, yanımızda mı değil mi? Perde çekiyoruz gözümüze. Çocuğum iyi olsun, çocuğumun ilacı, çocuğumun eğitimi vesaire, ne zamanki çocuğumuz biraz ayakları üstünde duruyo, bi bakıyoruz ki kocamız yok! Bi bakıyoruz ki biz bu savaşın içinde yalnızız. Bu maratonda hep tek başımıza koşuyoruz. Bu yüzden ayrılan, kendinin farkına varıp ayrılan çok fazla arkadaşım var. (K19-42)

2.4. Duyuşsal Boyut

Katılımcıların Boşanma Öncesi Yaşantıları temasının dördüncü kategorisi olan duyuşsal boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar olumsuz duygular, olumlu duygular, duygusal ve sözel şiddet, ruh sağlığı sorunları, profesyonel destektir.

Olumsuz Duygular

Araştırma için görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma öncesinde yoğun olarak olum-

suz duygular yaşadıkları görülmektedir. Bu olumsuz duygular; acı, hüzün, suçluluk, çaresizlik, korku, kaygı, kırgınlık, keder, değersizlik gibi duygulardır.

Suçluluk, çaresizlik, korku, kaygı... Bahsettiğim duyguların bedenleşmiş hâliyle karşı karşıyaydım. (K16-41)

Keder diyebilirim. Son yıllarım çok… hep öyle geçti. (K25-45)

Katılımcıların bir kısmı çocuklarını düşündükleri için eski eşlerine katlandıklarını ve bu olumsuz duyguları yaşadıklarını belirtmektedirler.

Yani çok acılar çektim ben anlatılmaz ki. Yani ben detaylı anlatırsam buna ne süre yeter ne zaman yeter ben çok acılar çektim çocuklarım mutlu olsun diye neler yapardım hani gülsün diye. Bir kadının yapabileceği her şeyi yapardım çocuklarım yüzü gülsün mutlu olsun diye. (K28-45)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan birisi "kendini adama"dır. Katılımcılar evlendikten sonra kendileri için değil eşleri ve çocukları için yaşadıklarını bildirmişlerdir. Katılımcılar kendilerini çocuklarına adadıkları için çalıştıkları işten ayrıldıklarını, kariyer planlarını değiştirdiklerini, sosyal çevreleriyle ilişkilerini sürdürmediklerini belirtmişlerdir.

Kendimin ne olduğunu bilemedim. İşte oğlum olunca sırf her şeyimi oğluma adadım. Kendimi yani… (K10-69)

Ben, o dönemde işten ayrıldım. Ayrılmak zorunda kaldım daha doğrusu çünkü kızım küçük, ben tekrar hamileyim. Çocukları bırakacak bir yerim yoktu. Öyle söyleyim. Tabii işten ayrılıp onlara tamamen kendimi adadım… Herhangi bir ilişkim ya da görüştüğüm herhangi bir insan olmadı. (K18-46)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "üzüntü"dür. Katılımcılar zihinsel engelli çocukları için teşhis aldıktan sonra yoğun olarak üzüntü yaşadıklarını, çocuklarının özel durumunu kabullenince üzüntülerinin azaldığını belirtmişlerdir. Yaşanan ekonomik sorunlar, yoksulluk, aileden ve sosyal çevreden destek görmeme, aile için-

de eşi tarafından hak ettiği değeri görmeme üzüntüye yol açmaktadır. Yoğun yaşanan üzüntü nedeniyle yüz felci geçiren (K23-42), sağlık sorunları yaşayan katılımcılar vardır.

Yani bunaldım derken şöyle ağladım, çok ağladım. Gece ağladım. Gündüz ağladım ama ağlamanın bir faydası olmadığını anladım… Evlendiğim, ilk çocuğum öldükten sonra tekrar çocuğum olmamıştı. O zaman eşim bana "Çocuğumuz olmayacak. Ayrılalım." demişti. Keşke güvenebileceğim bir ailem olsaydı da ayrılabilseydim diye çok yoğun bir üzgünlüğüm oldu. (K10-69)

2 yaşındayken tanı konuldu Cerrahpaşa'da. Ondan sonra ilaçlarla tedavilere başladık. Süreç devam etti. Sürekli ataklar geçiriyordu. Daha sonra ben bunu işte kabullendim. Artık 3 yaşında mı 4 yaşında falan kabullendim. "Bu dedim tamam bu şekilde devam edecek." Bu yaşadığım üzüntüler, çektiğim acılar bir nebze hafifledi kabullenince. (K24-47)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "korku"dur. Katılımcılar maruz kaldığı fiziksel şiddet, tehdit, ekonomik sorunlar ve eşin borçları gibi nedenlerle korku yaşadıklarını bildirmişlerdir.

Her gün sopayla, dayakla, işkenceyle öyle geçerdi. Korkudan evden dışarıya bile hiç çıkamazdık çoluk çocuk. (K01-47)

Onlar (çocuklar) dedi ki; biz anneannemin yanına taşınalım. Biz istemiyoruz burada yaşamak. Korkuyoruz, dediler. Çünkü eşim bir silah getirmiş. 2 tane silah birden. Ben gece kalkıyorum. Korkudan bu, diyorum. Gece, diyorum, kalkacak birimizi vuracak, öldürecek. Alıyorum, birini bir yere saklıyorum, birini bir yere saklıyorum. Sabaha kadar kalbim küt küt atıyor. (K04-54)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "strestir. Hamilelik sürecinde çocuğun sağlığıyla ilgili riskler, zihinsel engelli çocukla ilgili tanı alma süreci, eşin çocuğun özel durumunu kabullenememesi, çocuğun bakım yükü, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, boşanmayla ilgili oluşan fikirler, zihinsel engelli çocuğun bakım, tedavi ve eğitim sürecinde "tek başına mücadele etmek", ekonomik sorunlar ve sosyal desteğin olmaması strese neden olmaktadır. Stres ka-

tılımcılarda bel fıtığı (K21-40), baş ağrısı (K28-45), uykusuzluk (K05-39), yüz felci (K22-47) (K23-42) gibi sağlık sorunlarına yol açmaktadır.

Başladım yüz felci geçirmeye. Psikolojik tedavilerle atlatıyordum fakat kızım dünyaya geldikten sonra 8 aylıkken yine büyük bir, strese dayalı olarak bir atak geçirdim. O kalıcı oldu… Stres kaynağı tamamen işte eşimin kabullenmeyişi, çocuğun şeyi, kızımın şeyinin devamı. İşte maddi olarak sıkıntılar. (K22-47)

Stres kaynağım var. Şimdi bir yandan çocuğumla ilgili bir durum var, bir yandan eşimle ilgili durum var. İki tane kocaman problem var önümde. Ne yapacağımı bilmiyorum. Yani çocuğumu tamam doktora götüreyim ama söyleneceklere ne diyeyim… Ondan sonra evde de sürekli çatışmalar var, çocuğumla ilgilenemiyorum, hayal ettiğim istediğim hiçbir şeyi yapamıyorum. (K27-43)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "endişe" ve özellikle "gelecek endişesi"dir. Maddi sorunlar, gelir-gider dengesinin sağlanamaması (K12-46), zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecine katılımıyla ilgili konular (K19-42), zihinsel engelli çocuktan sonraki gebelikte tekrar engelli çocuğu olacağına ilişkin şüpheler (K04-54), annenin kendisine bir şey olursa çocuğunun bakımına ve geleceğine ilişkin kaygıları, zihinsel engelli çocuğunun geleceğine ilişkin kaygılar, boşanma düşüncesiyle birlikte gelişen ve çocuğun bakım ve sorumluluğunu tek başına devam ettirip ettiremeyeceğine ve zihinsel engelli çocuğun gelecekte boşanmayı sorgulayabileceğine ilişkin kaygılar gelecek endişesine yol açmaktadır.

Bu özel çocuk, bende şöyle bir sıkıntı oldu, bütün velilerde olmuş mudur, bilmiyorum konuştuklarınızda. "Ben, bana bişi olursa nolacak?" kaygısı oluyor bizde. (K20-39)

Aslında her şeyi tek başıma yapmış olmama rağmen hani tek başıma kalınca napıcam? Yani bunun tedirginliğini de yaşadım, yaşamadım desem kocaman bir yalan olur… Yalnız mesela işte hani o şekilde evli oluyorsunuz, evli. Bir; böyle bir sıkıntı var. İkincisi, mesela diyorum ki oğlum büyüdükçe hani "Niye böy-

le bir şey yaptın?" der. Hani tedirginliklerim bununla da ilgili. (K08-50)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "mutsuzluk"tur. Katılımcılar genellikle eşleriyle yaşanan iletişim sorunları, aile içi ilişkilerdeki sorunlar, artan bakım yüküne eşin destek olmayışı (K26-49), şiddet (K01-47; K04-54) gibi nedenlerle özellikle evli kaldıkları sürenin son yıllarını mutsuz geçirdiklerini belirtmişlerdir.

Bir de işte herkes ailesiyle mutlu mesut bir yerlere giderken biz hiç çocuklarımızla bir arada eşimlen hiçbir yere gidemezdik, gezemezdik. Hep kavga, dövüş, kıyamet. Hep böyleydi hayatım. Ben hep yani, o yokken o işe gittikten sonra ben o mutluluğu komşumda, arkadaşımda işte onlarda buluyordum. Birkaç samimi komşularım vardı. (K04-54)

Mutsuzluk yaşadım yani. Hiç mutlu değildim. 2 yabancı gibiydik bir evde. Ama hani ailemin dırdırından kurtulmuştum sadece ama bu sefer de tuhaf bir insanla aynı evde yaşıyordum. (K06-63)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "yalnızlık"tır. Erkeğin, hamilelik sürecinde destek olmaması (K11-50), zihinsel engelli çocuğun tanı alması aşamasında tanıyı kabullenmemesi, çocuğun eğitim ve tedavi süreçlerinde destek olmaması katılımcıların duygusal yüklerini artırmakta ve yalnız hissetmelerine yol açmaktadır.

Yalnızlık… Mahkumiyet de diyebiliriz ona. Açık cezaevi gibiydi. (K19-42)

Ben tabii bu süreci yapayalnız şey yapmaya başladım, içimde yaşamaya başladım. Psikolojik olarak çok içimde yaşamaya başladım olayları. (K22-47)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "nefret ve tiksinti"dir. Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, aldatma, kavgalar nefrete ve tiksintiye yol açmaktadır.

Sürekli kavgamız vardı, sürekli. Artık nefret ediyodum. Eşimden nefret ediyodum, tiksiniyodum, görmeye tahammül edemiyo-

dum. Gerçekten yani hiç kalbim sızlamadı bile. Umursamadım yani. O kadar nefret etmiştim artık yani benden uzak olsun da ne yaparsa yapsın. (K24-47)

Sekiz sene önce hissettim ben aldatıldığımı. Hatta gözümle gördükten sonra bile ben yine boşanmadım. Hani… Çünkü çok seviyodum. Gözümle gördükten sonra, yakaladıktan sonra 2 sene sabrettim. Yani baktım ki yok, artık ona karşı sevgim yok. Ona karşı bir nefretim de yok. Sadece tiksiniyodum, görmek istemiyodum. Ondan sonra "Tamam" dedim. Yok ben bu insanla artık aynı evde yaşayamayacağım. (K21-40)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "huzursuzluk"tur. Katılımcılar (K12-46; K15-49) genel itibarıyla evlilik hayatlarını huzursuz olarak nitelendirmektedir. Geniş ailede yaşamın, aile içinde kadına değer verilmemesinin ve kayınvalidenin aile içi ilişkilere karışmasının getirdiği sorunları bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir.

Kayınvalidem huzursuzluk yapıyodu. Bana huzur vermiyodu. Ben, o evde bi insan değil de bi hizmetçiyim gibi. Ya benim hiçbir yerde fikrim sorulmuyodu. Hiçbir zaman önemsenmiyodum. Ben, canımın istediğini bile alıp yiyemiyodum. Alıyodum canımın istediğini gizliden, kendim yatak odamda yiyodum. Hamilelik dönemlerimde bunu çok yaşadım. (K24-47)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "erkeğin kıskançlığı"dır. Katılımcılar (K14-49; K10-69; K25-45; K28-45; K02-50) eşleri tarafından kıskanıldıklarını ve bu nedenle aile içi ilişkilerinin zarar gördüğünü, şiddete maruz kaldıklarını, evden dışarı çıkamadıklarını, dışarı çıktıklarında takip edildiklerini belirtmişlerdir.

Bir de kıskançlığı da vardı. Aşırı kıskançtı. Hani mesela ne diyim, hani öz dayımdan kıskanırdı, ablamın kocası eniştemden kıskanırdı. Ya da böyle bi telefonum çaldı; ben o zamanlar temizliğe gidiyorum. Beni arıyorlar adres veriyorlar şuraya gel diye. Ya da şuradan gel dedikleri zaman hemen gelir telefona kulağını dayardı kimle konuşuyosun diye. İşte dışarıdaki biriyle; yani bakkal diyelim, bakkala gidip de orda konuşmamı bile kıskanırdı.

Diyorum ya en basiti şu; öz dayımdan beni kıskanır. Öyle hastalık derecesinde bi kıskançlığı da vardı. (K25-45)

Nasıl anlatayım size böyle bildiğiniz şizofreniye bağlı çok aşırı kıskançlık yapmaya başladı. Dışarı çıkmamıza asla izin vermezdi. Dışarı çıktığımızda kapıları kitlerdi, içeri almazdı. Dışarıda kaldığımız günler oldu kızımla, çocuğumla. (K28-45)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "çaresizlik"tir. Katılımcıların çaresizlik hissetmesine yol açan olaylar zihinsel engelli çocuğun bakım tedavi eğitim süreçleri ve bu süreçte eş desteğinin olmayışıdır.

Sonra ben o kadar çaresiz kaldım ki tabii ki benim yine psikolojim bozuldu. Napıcam? (K08-50)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "hayal kırıklığı"dır. Bir katılımcı (K20-39) kendi anne-babasının boşandığını, ailesinde boşanma deneyimi olduğu için "aile kurmayı" değerli gördüğünü, beklentilerinin karşılanmadığı ve kendisinin anlaşılmadığı bir ortamda hayal kırıklığı yaşadığını belirtmiştir. Zihinsel engelli çocuğunun gelişimi ve eğitimi ile ilgili hayalleri olup fakat bu hayallerinin gerçekleşmeyeceğinin farkına varmak bazı katılımcılar tarafından hayal kırıklığı olarak nitelendirilmiştir.

Bir sürü hayal kırıklıkları… (K13-49)

Bir gün bulaşık yıkarken oğlumun arkamdan "Anne" diye gelip bacağıma sarılacağını hayal ederdim. Bir gün kalkacak oğlum. Böyle, ta ki rehabilitasyon merkezine yatıp çıkıncaya kadar. (K08-50)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "pişmanlık"tır. Katılımcılar (K14-49; K10-69; K29-56) evlendikleri için pişmanlık duyduklarını bildirmişlerdir.

Evlendiğime pişman oldum yoğun olarak. Tabii böyle severek evlenmeyi isterdim. Ben hani canım eşim, canım kocam öyle kelimeler kullanmadım. İçimden gelmedi çünkü. Pişmanlıkla geçti. (K14-49)

Evlendiğim için pişman oldum. Keşke, dedim ailem destek çıksaydı. Çünkü ben, okumayı çok seviyordum. Göndermediler. Ailem göndermemişti. (K10-69)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "tehdit"tir. Maddi sorunlar yaşayan ve çocuğunun eğitimi gelişimi için kaynak ayırmayan erkeklerin eşlerini boşanmakla tehdit ettikleri görülmektedir.

Temizlikse temizlik. "Gidicem" dedim. Eşime söyledim "Boşarım seni." dedi. "Ben sana ne dedim, boşarsan yol şurda." dedim. "Umrumda değilsin." dedim. Gidicem çalışıcam. Dedim ki "Sen ödeyebiliyor musun? Çocuğu okula götürücem, ödeyebiliyor musun? Ödeyemiyorsun. Ne konuşuyosun o zaman?" dedim. Ben çocuğumu senin lafınla tehlikeye mi atıcam! Zaten başımızda bi problem var. Ben bunu en az hasarla ne kadar kurtarabilirsem, yapabileceğim her şeyi yapıcam dedim. (K08-50)

Bir katılımcı (K28-45) eşi tarafından öldürülmekle tehdit edildiğini ve kızının bu olaydan olumsuz etkilenerek psikiyatrik tedavi gördüğünü şu ifadelerle belirtmiştir.

Hani ben her uyuduğumda tedirgin oluyodum. "Ben siz uyuduktan sonra kesecem sizi asacam." hep böyle tehditlerle. Bıçakla yatardı benim eşim. Yastığın altına bıçak koyardı daha sonra ben gelecem seni kesecem diye benim kızımın psikolojisini bozdu. Kızım rüyalar gördü, okuldan kaçtığı zamanlar oldu. Öğretmen beni arıyordu, siz neden izin vermiyorsunuz gitmesine, bırakın gitsin, çocuğun kafayı yiyecek, yapmayın etmeyin. Gitmek istiyorsa niye engel oluyorsunuz ondan sonra bir sürü sıkıntı. Kızımı psikiyatriye götürdüm, tedavi gördü bi 6 ay falan o biraz toparlandı. (K28-45)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri yoğun duygulardan bir diğeri "değersizlik"tir. Bir katılımcı kendini değersiz hissettiren bir olay sonrası boşanmaya karar verdiğini belirtmiştir.

Kızımla hastanede yatarken ağır bir kelime konuşmuştu kızımın yanında (ağlıyor)… Hastaneye gelmişti, dedim ki "Sen çalıştığın parayı napıyosun? Hani bize de vermiyosun. Faturaları

da vermiyosun ki kira da ödemiyosun. Hani en azından o çocuğa (engelli oğluna) ne yediriyosun, ne içiriyosun?" dedim. Dedi… Orada da yine aynı şeyi söyledi: "Sana hesap mı vericem! Sen kimsin! Köpek kadar değerin yok gözümde." dedi. Ve kızımın yanında bana öyle dedi. Ben dışarı çıktım. Hastane bahçesinde ağlayarak o gün yemin ettim, dedim ki "Burdan çıkınca, sağlığımıza kavuşunca ben o zaman boşanıcam!" dedim. O gün kafama koydum işte boşanmayı. (Ağlıyor) (K25-45)

Olumlu Duygular

Araştırma için görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma öncesinde olumlu duygular yaşadıkları da görülmektedir. Olumlu duygular, olumsuz duygulara kıyasla daha az hatırlanmaktadır. Bu olumlu duygular; huzur, sevgi, mutluluk gibi duygulardır.

Yani benim mutlu olmam için gerçekten elinden gelen her şeyi yapıyodu. İstediğim her şeyi yapıyodu. Yani hiç bi sorun yoktu. Mutluydum. (K21-40)

Eşimle ilişkilerim iyiydi. Ben kayınvalidemle oturuyodum, oturdum 17 yıl boyunca ayrılıncaya kadar. Kayınpederim de yaşıyodu. Kızım 1 yaşında… 1 yaşına girdiğinde kayınpederim vefat etti. O güne kadar huzurluyduk. (K24-47)

Duygusal ve Sözel Şiddet

Araştırma için görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin önemli bir kısmının (K02-50; K04-54; K05-39; K14-49; K10-69; K13-49; K19-42; K24-47; K27-43) boşanma öncesinde duygusal ve sözel şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Katılımcılar ailelerinin ve çocuklarının ihtiyaçları ile ilgili bir talepte bulunduklarında hakaret ve küfür işittiklerini belirtmişlerdir.

Bez istersin, küfreder. Süt istersin, küfreder. Yani 2 yumurta yedireceksin çocuklara bağırır, çağırır. Anamla yatar babam-

la kalkar. Yani çok çok af edersiniz, affınıza sığınıyorum. Ağza alınmayacak küfürler, hakaretler… Bu Facebook macebook çıktı, Instagram çıktı zaten, ordan mesaj atmalar. "Çay koy bilmem naaptığımın kızı." diye çok afedersiniz o tarz hitaplar… (K19-42)

Artık dayanılmaz hâle geldi. Sürekli şiddet uygulama, hakaretler, küfürler, ağza alınmayacak sözler o kadar ağır geldi ki… Bir gün, kopma noktam o oldu… "Bıktım artık senden." dedi. Sen, o kadar kötü yola düş diye uğraştım." dedi. "Sen düşmedin." dedi. "Ben, evden kovdum. Yine gitmiyorsun." Zaten evden kovuyordu. Ailemin yaşadığı yerde tedavi merkezi olmadığı için… Kızım için katlanıyordum. Gitmedin, dedi. Ben seni satacağım. Üzerinden para kazanacağım, dedi. (K13-49)

Ruh Sağlığı Sorunları

Araştırma için görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin önemli bir kısmının boşanma öncesinde ruh sağlığı sorunları yaşadığı bazı katılımcıların eşlerinin ruh sağlığı sorunları yaşadığı görülmektedir. Ruh sağlığı sorunlarının temelinde çocuğun vefat etmesi, zihinsel engelli çocuğun özel durumu, aile içinde yaşanan sorunlar, aile içi şiddet gibi faktörler yer almaktadır.

1 yıl sonra ilk çocuğum dünyaya geldi. 3,5 aylıkken de onu kaybettim, vefat etti. Sonrasında ben çok ciddi bi psikolojik sıkıntı yaşadım. Hani evliliğe katlanma sebebim oğlumdu. Sevgimi oğluma verdim, ilgimi… Hani ona çok bağlandım. Rabbimiz de diyo ya "Kimseyi benden fazla sevmeyin." O konuda benim de hatam oldu. Çok aşırı bağlanmakla oğluma. Derken oğlumu kaybettim hiçbir sebep yokken, doktorlar hiçbir şey bulamazken. Akşam güle oynaya yatırdım, sabah son nefesine uyandım. Ben ciddi psikolojik sorunlar yaşadım. O daha fazla içkiye düştü. (K19-42)

Tabii ki bu süreç benim için hiç kolay geçmedi. Ciddi anlamda kabus gibiydi, psikolojim bozuldu. (K08-50)

Bu ruh sağlığı sorunlarından biri "depresyon"dur. Depresyonun kaynağında stres sonrası vücutta meydana gelen hastalıklar ve değişiklikler, zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabul-

lenme süreci, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, çocuğun bakım ve eğitim sürecinde erkeğin kadını yalnız bırakması etkili olmaktadır.

Depresyon ve depresif belirtiler vardı. Psikoloğa gittim. Nörolojiye ve psikiyatre gittim. (K16-41)

Sürekli mesela baş ağrım vardı. Her doktora gittim yani. Kalp damar hepsine gittim. Hiçbir şeyim yok. Ama ben düşünüyorum, psikiyatra gitmeyi kabul edemiyorum. Depresyona girdim. Her türlü doktora gittim ama bir psikiyatr yardımını, onun desteğini kabul edemedim. (K05-39)

Ruh sağlığı sorunlarından bir diğeri "kaygı ve anksiyete"dir. Zihinsel engelli çocuğun tanı, tedavi ve hastane süreci, eğitimle ilgili konular ve çocuğun geleceğine ilişkin duygu ve düşünceler katılımcıları kaygılandıran faktörlerdendir.

Kızım büyüyene kadar altı-yedi yaşına kadar bilfiil sabahlara kadar uyumadı. Hep ağladı. Bende hep bir soru işte "Nasıl?" Her gece ağlardım yani. Acaba nolucak? Neden böyle oluyor? Napmam gerekiyor? Ama tabii, ben bunları sonra kendim bir şekilde hem kendimi eğittim hem yendim bunu yani. (K04-54)

Boşanma yaşantıları ile ilgili görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin 5'i (K07-41; K08-50; K16-41; K24-47; K28-45) intihar girişiminde bulunmuş, 3'ünün intihara ilişkin görüşleri olmakla birlikte intihar etmemiştir. Boşanma kararına ilişkin aile desteğinin olmaması (K24-47), eş ile ve eşin ailesiyle aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar (K24-47; K08-50), zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin endişeler, eşin şiddeti intihar girişiminin kaynağında yer alan faktörlerdir.

Kavgalar çoğalınca ailemi çağırdım. "Ben artık bu duruma katlanamıyorum. Ben dayanamıyorum artık. Benim çocuğum zaten engelli. Anası da ondan beter. Kendisi de ondan beter. Ben 3 tane ile birden uğraşamıyorum artık." dedim. Yani durumu anlattım. Ailem de dedi işte "Bi kız kocasının evine gelinlikle girer, kefenle çıkar." Bunu, onun yanında söylediler eski eşimin. Ondan sonra bunlar gittikten sonra "Seni ailen bile istemiyor." dedi. "Nereye gideceksin!" dedi. Daha çok, ondan sonra daha

çok böyle kavga eder hâle geldi, daha çok bu başka yaptığı… Her şey 2 katına çıktı, o ben ailemi topladıktan sonra. Ondan sonra arttı yani… İntihar ettim ben… İntihar girişiminde bulundum. İlacı içtim, benim bir tane arkadaşım vardı, o kimseye ulaşamaz zaten diye, ben o sırada ilaç, haptan saydım. 60 tane hap içtim. Saydım etkisi olsun diye… Oraya tedaviye başladım zaten, doktorum bana dedi "Senin düzeltebileceğin bi eğriliğin kalmamış. Tedavini ol, tedavin bittikten sonra ayrıl evden." (K24-47)

Ben ilaç içtim. Yine biz bununla kavga ettik. Bu kardeşimin yanında bana küfür etti. Zaten geceden de yine kavga yapmıştık. Zaten böyle kırgındım, konuşmuyordum. Sonra babamın babam yaşında zihinsel engelli bir kuzeni var. Babamlara gelmiş. Ben de oldum olası oğlumdan, hani özel insanlara diyim böyle yaşı büyük de olsa hep bir anaç ruhum vardır. O hep oraya gelirdi, yemek falan yerdi. Dedim ki annemler yok ama gel ben sana yemek hazırlarım dedim. Neyse yemek falan hazırladım. Yedi sonra, bu eli ayağı tutuyor, her şeyi kocaman adam ama zihinsel problemi var. Ya doğru ya da yanlış ki öyle bir şey yaptıklarını zannetmiyorum çünkü çok iyi baktıklarını biliyorum ama işte dedi ki abim beni dövdü falan dedi. Ondan sonra ben de zaten o akşamdan kalma sinir, kırgınlık diyim. Ondan sonra kardeşlerimin yanında bana küfretti. O kendimi aşağılanmış hissetmem, işte o abinin o konuşmaları falan benim kafam döndü böyle. Niye yaşıyorum ki? Ve şunu düşündüm: Ben çocuğumun ileriki hâlini görmek istemiyorum. Yani şöyle düşündüm. Aslında çok çelişkili bir durum. Nasıl anlatayım ki ya yanlış bir deyim de kullanmak istemiyorum. Ya dedim ki bunun eli ayağı tutuyor, bunu dövüyorlarsa benim çocuğuma ne yapmazlar ki? Hâlbuki kafa, aptal kadın sen başında olmazsan senin çocuğuna ne yapmazlar? Ondan sonra oğlumun nöroloji ilaçları vardı ve o gün de yola gidecekti oğlumun babası. Onları suyun içine attım karıştırdım. Çünkü ben hap yutmakta zorlanırım. Ya iki üç tane içtikten sonra vazgeçerim diye. Çünkü onları çıkarıyorum, midem bulanıyor. Onları erittim ondan sonra içtim. Kardeşim de bizde. Sonra oğlum da benim yatağımda yatıyordu. Gittim oğlumun yanına yattım. Yani benim kafam oğlumun yanında ölmekti galiba… Tabii ki intihar olayı olunca hani adli

vaka gibi polis falan da devreye giriyor ya o zaman soruyor bana niye böyle bir şey yaptınız diyor. Sadece ben oğlumu öne sürdüm biliyor musunuz? Ya işte böyle böyle çocuğumun böyle olmasından dolayı dedim. Diyor ki mesela işte eşiniz sizi mi dövüyor ya da şöyle mi böyle mi. İşte hani huzursuzluğunuz mu var, şiddet tabii ki. Ama ben orda hiçbir şey demedim. Hayır dedim sadece çocuğumdan dolayı dedim. Ben yani orda yalan söyledim. (K08-50)

Profesyonel Destek

Boşanma öncesi süreçte katılımcıların genellikle "aile danışmanlığı" hizmetlerine başvurmadığı ve profesyonel destek almadığı görülmektedir. Aile danışmanlığı için sadece bir katılımcı (K20-39) destek aldıklarını ve sorunlarının çözümü için yararlı olmadığını, bir katılımcı (K26-49) destek almak istediğini fakat eşinin kabul etmediğini bildirmiştir. Katılımcıların genellikle aile danışmanlığının eşleriyle yaşadıkları sorunun çözümüne katkı sağlamayacağını düşündükleri ve bu konuda olumlu düşünceleri olsa bile eşleri aile danışmanlığı istemediği için aile danışmanlığı hizmetine başvurmamışlardır.

Son 3-4 yıldır evliliğimi hani olacak ama nasıl olacak sürekli de şey diyordum; ben mutsuzum, bunu çözmemiz gerekiyor. Evlilik terapistine gidelim, psikologdan destek alalım hani çözüm bulalım. Mesela sen haftanın 5 günü lojmanda kal hafta sonları gel. Bir süre evde kalma çünkü çocuklar da bu durumdan sürekli şikâyet ediyor. Çünkü hep bana kızgın, büyük kızıma sinirli, öfkeli, sürekli şikâyet eder. (K26-49)

Boşanmadan 1-2 yıl önce teklifte bulundum… Hani bir evlilik terapisine başvursak dedim. Bir şeyleri çözemiyoruz senle dedim. Sen değişmiyosun, ben değişmiyorum dedim. Belki bize hani bir yol gösterir falan dedim. Hani bana söylediği laf şuydu "Ben deli değilim, sen delirdiysen git tedavi ol." demişti bana. (K30-51)

Psikiyatrik sorunlar yaşayan katılımcılar genellikle "psikiyatrik destek" almak için profesyonel desteğe başvurduğunu belirtmişlerdir. Boşanma yaşantıları ile ilgili görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin 16'sının psikiyatrik sorunlar

yaşadığı, psikiyatrik sorun yaşayan annelerin 3'ünün profesyonel destek almadığı, 13'ünün profesyonel destek aldığı görülmektedir. 14 katılımcının psikiyatrik sorun yaşamadığı görülmektedir.

Psikiyatrik destek alan katılımcılar genellikle bir doktor ya da sosyal çevresinden birisinin yönlendirmesiyle, varsa intihar girişimi sonrasında psikiyatri hizmetlerine başvurduklarını bildirmişlerdir.

Ameliyat geçirdim. Geçirdikten sonra bana hocamın söylemiş olduğu "Bak, bunu sen çok güçlü olduğun için, manevi olarak da manen çok güçlü olduğun için çok az bi hasarla şey yaptık." Sonrasında işte bunun çok kötü boyutlara varabileceğini söyledi. O yüzden dedi ki "Ciddi anlamda bir destek alman gerekiyo." Ben de üniversiteden destek almaya başladım. O zaman işte ilaç şey yapıldı. (K22-47)

Bir katılımcı profesyonel destek olarak psikiyatriye başvurmayı istediğinde eşi tarafından aşağılandığı ve psikiyatriye gidemediğini bildirmiştir.

Ben iyi değilim. Gece yarıları mezarlığa gidiyorum, çocuğumun ağlama sesini sürekli duyuyorum. Ve ona söylediğimde "Deli misin sen!" "Niye götüreyim ki seni!" hep böyle aşağılama, hep böyle ters konuşma bu şekilde devam etti. Ben tekrar bebeğim olsun diye uzun, 2 yıl boyunca tedavi gördüm, sonuç vermedi vs. baya bi sıkıntılar yaşadım. (K19-42)

Eşlerinin psikiyatriye gitmesi için teklifte bulunan katılımcılar bu teklifin eşleri tarafından genellikle reddedildiğini belirtmişlerdir. Eşlerinin teklifini kabul edip psikiyatrik destek alan erkeklerin aile yaşamlarında yaşanan düzelmeyi ve bu durumun zihinsel engelli çocuğa olumlu etkisini bir katılımcı şu şekilde belirtmiştir.

Psikiyatrla bir görüş bakalım nolcak dedim o da destek almaya başladı. İlaç kullanmaya başladı. Dolayısıyla onun kaygıları, öfkesi azaldıkça, baba düzgün davrandıkça çocuk daha iyi gelişim gösterdi. (K26-49)

Boşanma yaşantıları ile ilgili görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan anneler, genellikle çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki psikologlar ve hastanelerde çalışan psikologlardan "psikolojik destek" aldığı,

çok az sayıda katılımcının psikolojik destek almayı reddettiği, eşlerin ise genellikle psikolojik destek almayı reddettikleri görülmektedir.

Ya psikoloğa gidelim dedim, tedavi olalım birlikte. Sen de git, ben de gideyim, dedim. "Sen delisin, sen git, ben deli değilim." dedi. Hep reddederdi hastaneyi. Oturduk, konuştuk olmadı yani, hiçbir şekilde. (K02-50)

Profesyonel destek alma aşamasında meslek elemanının bilgilendirmesi ve yönlendirmesi boşanma kararını hayata geçirme konusunda katılımcılar için cesaretlendirici olmaktadır.

Özel eğitime gelip, gidiyoruz. Oranın psikoloğuyla, psikiyatriyle de şeydeyim, diyalogdaydım. Orayla görüştüm. Hani, acaba nasıl olur? Ne yapabilirim? İleride bir sorun yaşar mıyım? Bunları da sordum yani. Onun bana verdiği cevap şuydu: "Abla kaç yaşındasın?" 35 yaşındayım. "35 yaşında yaptın yaptın. Yapamadın daha sonrasını yapamazsın. Artık ileriye götüremezsin çünkü yaşın gidiyor, çocuklar var. Ben yapamam duygusuna kapılırsın." anlamında bunu bana söyledi. Ondan sonra ben tamamen kararımı aldım. Ayrıldım. Bitirdim yani. (K15-49)

Bir katılımcı eşinin çocuğunun engel durumunu kabullenmediği için psikolojik destek aramadığını belirtmiştir.

Psikolojik olarak maalesef. Çünkü eşim hiçbir sorun yok gibi şey yapıyodu, yansıtıyodu. İşte "Oğlum birlikte maça gidicez, şöyle yapıcaz, böyle yapıcaz. Çocukta hiçbir şey yok bu çocukta, kim demiş!" falan. Bu düz mantıktaydı yani. Almadı. Hep reddetti. Hep reddetti. Almadı. (K22-47)

2.5. Tinsel Boyut

Tinsel boyut olumlu dinî başa çıkmayı ve olumsuz dinî başa çıkmayı kapsamaktadır.

Olumlu Dinî Başa Çıkma

Katılımcıların bir kısmı boşanma öncesi süreçte yaşantılarını sınav, kader olarak görmekte ve bu süreçte baş edebilmek için

dua ettiğini bildirmektedir. Tinsel yaşantılarını paylaşan, evlenme kararlarını ve eşiyle olan ilişkilerini bir "sınav" olarak gören katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

Neden altı yıl "Senle evlenmem. Dünyada bir tek sen kalsan evlenmem." dediğim adama bile bile körü körüne yanlış yaptım dedim. Hani bu nasıl "Acaba büyük mü konuştum?" dedim. Bunu bana Rabbim yaşattı. Evet dedirtti sonra da 20 yıl sonra da hayır dedirtti. Sonra devam etmeme kararı aldım. Bu da benim sınavımdı belki. Verdim o sınavı diye düşünüyorum. (K30-51)

Çok üzüldüm, evet çok ağladım. Bir iki gün sonra olayı kişiselleştirmeye gerek yok, bu herkesin başına gelebilir, kendi kendime teskin etmek zorundayım. Ve biraz da tevekkül diyelim. Şey oldu, hani Rabbim bana evet bunu bahşetti, imtihan evet ama bununla beraber benim yerimde saymamı da nasip etme diye dua da ettim. (K20-39)

Bir katılımcı, profesyonel destek aldığı süreçte psikoloğun kendini güçlendirmek için ifade ettiği çocuğunun bakımını üstlenebilecek donanımda olduğu için "seçildiği" vurgusunun hayata bakış açısını değiştirdiğini belirtmiştir.

"Allah'ın elinde böyle özel bir çocuk var. Yukardan baktı dedi, Bunu özel birine vermeliyim ki buna gerçekten güzel bakabilsin, sahip çıkabilsin. Ve seni özel seçti ve bu çocuğu sana gönderdi. Şimdi dedi bi düşün bakalım dedi, oğlun senin değil bi başkasının çocuğu olsaydı bu kadar yaşa… tabii ki konuşuyorsunuz, anlatıyorsunuz. Bu kadar mücadelenin sonunda hayatta kalabilir miydi?" dedi. Sonra ben gerçekten kafamda mukayese ettim. İşte şunun olsa yok o bakamazdı ölürdü, yok o, dedim ki hayır benden başka kimse bakamazdı ki dedim. Oğlunuz özel bir çocuk, senin gibi özel bi anneye düştü dedi. Gerçekten bu benim hayatımın dönem noktalarından biri oldu biliyo musunuz? (K08-50)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri olumlu dinî başa çıkma yöntemlerinden bir diğeri "kadere razı olmak ve teslimiyet"tir. Hem zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenme sürecinde hem de eşleriyle olan ilişkileri ve aile yaşamlarıyla ilgili konularda kadere vurgu ve teslimiyet duygusu görülmektedir.

Hatta bir uzmana gittiydim. O bana çocuğumun olmayacağını demişti. Hani miyomdan tedavi gördüm ama o tedaviden sonra işte, birkaç sene sonra çocuğum oldu. Yani kaderimde kısmetimde varmış, diyorum. (K10-69)

Hani, ben de artık şunu kabullenmiştim. Ben evlendim. İşte, Allah bunu bana yazmış. Bu, benim kaderim. Yani, sonuçta 3 tane çocuğum var. Bunu götürmek zorundayım. Ben artık bunu kabullenmiştim. (K15-49)

Katılımcıların boşanmadan önceki süreç için bahsettikleri olumlu dinî başa çıkma yöntemlerinden bir diğeri "dua"dır. Bazı katılımcılar çocuğunun olması için bazı katılımcılar çocuğunun sağlığı için dua ettiğini bazı katılımcılar için boşanabilmek için dua ettiğini belirtmiştir.

Bir de koruyanım kalmadı. Ne biliyim hani… Bana eksikliğini hep gideren bir baba figürü vardı. O gidince (babasının vefatından bahsediyor) ben daha çok yalnız kaldım o insanla (eski eşi). Daha çok eziyet edince, zaten hep istediğim, duasını ettiğim şeydi çok şükür nasip oldu. (K19-42)

Ben keşke aldatsa da bir an önce kurtulsam diye Allah'a dua ediyordum. (K01-47)

Olumsuz Dinî Başa Çıkma

Bir katılımcı aile içi ilişkilerde "Allah korkusu"nun yanlış öğretildiğini ve toplumda dinî boyutuyla kadının haklarının öğretilmediğini şu şekilde ifade etmiştir.

Şöyle bi şey diyim… Allah korkusunu öğretmişler ya, ne kadar yanlış öğretmişlerse… Hani günahtır da şudur da budur da… Hep erkeğin kadın üstündeki hakkı öğretildi bize. Kadının erkek üstündeki hakları öğretilmedi, dinî boyutta da. Hani cahil bir toplum değil ki şey olsun. Onların yetiştirdiği gibi yetişiyosun ama. Ha evet günah boyunda evet 8 yıl karısıydım. 8 yılın sonunda Allah yolunu açık etsin, dedim git evlen, başka kadına git umrumda değil elin elime değmesin! O geldiğinde ben başımı kapatıyodum, tesettürüme giriyodum eve gelen nikâhlı kocam değil gibi. Barda-

ğın ucuyla tutup ona ikramda bulunuyodum. Odamıza geçiyoduk çocuklarla kapımızı kitleyip uyuyoduk. Hani "Ben çocuklarımın annesiyim, yemeğini hizmetini yaparım onun dışında yok bende." diyodum. "Sen ne hâlin varsa gör. İstiyosan evlen." diyodum. Nikâhı da vereyim. O boyutta… (K19-42)

2.6. Boşanmaya Yol Açan Faktörler: *"Önceden kocalı kocasızdım şimdi kocasız kocasızım."*

Boşanmaya yol açan faktörler incelendiğinde, katılımcıların yoğun olarak eşlerinin sorumsuz davranışlarını gerekçe gösterdikleri, ilgisizlik, aldatma, şiddet, evden ayrı yaşama, terk, alkol kullanımı, akrabaların aile içi ilişkilere karışması, ekonomik sorunlar, kıskançlık, fikir uyuşmazlıkları, suçlama, yabancılaşma, kumar, pornografi gibi faktörlerin olduğu görülmektedir. Boşanma genellikle birden fazla faktörün bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Boşanma sadece bir nedene bağlı değildir. Boşanmaya yol açan sorumsuzluk, ilgisizlik, terk etme, akrabaların karışması, ekonomik sorunlar, sözel şiddet, duygusal şiddet, suçlama gibi faktörler zihinsel engelli çocuğun aile içi ilişkilerdeki dinamiğe etkisiyle derinleşmektedir.

Araştırmada görüşlerine başvurulan kadınların belirttiği boşanmaya yol açan faktörlerin dağılımına ilişkin bilgilere Çizelge 2'de yer verilmiştir.

Çizelge 2. Boşanmaya Yol Açan Faktörler

Sözcük Kombinasyonu	Sayı	Sözcük Kombinasyonu	Sayı	Sözcük Kombinasyonu	Sayı
1. Şiddet	26	7. Akrabaların Karışması	6	13. Kıskançlık	3
2. Sorumsuzluk	20	8. Ekonomik Sorunlar	6	14. Pornografi	3
3. Aldatma	10	9. Sözel Şiddet	6	15. Fikir Uyuşmazlığı	2
4. İlgisizlik	10	10. Duygusal Şiddet	5	16. Suçlama	2

5. Fiziksel Şiddet	8	11. Alkol kullanımı	4		
6. Terk Etme	7	12. Geçimsizlik	3		

Çizelge 2'de görülen boşanmaya yol açan faktörlerin frekansları, katılımcıların boşanma nedenlerine ilişkin ifadelerinin sözcük kombinasyonuyla oluşturulmuştur. Şiddet, sorumsuzluk, aldatma, ilgisizlik en yoğun görülen boşanma nedenleridir. Fiziksel şiddet, terk etme, akrabaların karışması, ekonomik sorunlar, sözel şiddet, duygusal şiddet, alkol, evi terk etme, geçimsizlik, çocuktan kaçma, çocuğun özel durumunu kabullenememe, kıskançlık, pornografi, alkol kullanımı, fikir uyuşmazlığı, suçlama boşanmaya yol açan diğer faktörlerdir.

Katılımcıların boşanma süreçleri aile yaşam döngüsü bağlamında değerlendirildiğinde, 5 katılımcının bebekli aileler (0-30 aylık bebeği olanlar) döneminde boşandığı, 2 katılımcının okul öncesi dönemde çocuğu olan aileler (30 ay-6 yaş) döneminde boşandığı, 5 katılımcının okula giden çocuğu olan aileler (6-12 yaş) döneminde boşandığı, 14 katılımcının ergenlik çağında çocukları olan aileler (13-20 yaş) döneminde boşandığı, 4 katılımcının hareket eden merkezler olarak aile döneminde boşandığı görülmektedir.

Katılımcıların boşanma nedenlerine bakıldığında, her bir boşanma olayında birden fazla faktörün etkili olduğu; eşin sorumsuz davranışları (20 katılımcı), aldatma (13 katılımcı), ilgisizlik (10 katılımcı), fiziksel şiddet (8 katılımcı), evi terk etme (7 katılımcı), akrabaların karışması (6 katılımcı), ekonomik sorunlar (6 katılımcı), sözel şiddet (6 katılımcı), duygusal şiddet (5 katılımcı), alkol (4 katılımcı) en yaygın faktörler olarak görülmektedir.

Erkeğin aldatma durumu incelendiğinde, 2 katılımcıdan konuya ilişkin bilgi alınmamıştır. 13 katılımcı aldatmanın yaşandığını bildirmiştir, 1 katılımcı aldatmanın olduğunu düşünmektedir. 14 katılımcı aldatmanın olmadığını belirtmektedir.

Erkeğin alkol kullanım durumu incelendiğinde, 1 katılımcı eşinin alkol bağımlısı olduğunu bildirmektedir. 2 katılımcıdan

konuya ilişkin bilgi alınmamıştır. 1 katılımcı eşinin çok nadir alkol tükettiğini, 14 katılımcı eşinin alkol tüketiminin olduğunu, 12 katılımcı eşinin alkol tüketmediğini belirtmiştir.

Zihinsel engelli bir çocuğun aile içinde aile içi ilişkileri etkilemesinin yanı sıra genellikle sosyal çevrede ve toplumda zihinsel engelli çocuğu olan ailede erkeğin evi terk ederek gittiği, boşanma davasını erkeğin açtığı gibi bir düşünce ve algı olmasına karşı boşanma nedenleri ve boşanmaya karar veren taraf düşünüldüğünde kadınları boşanmaya karar verdiği ve boşanmayı gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

Ben ailelerin, özellikle baba, yani gerçekten ben şöyle tahmin ediyorum: Hani bu durumu tek ben yaşamıyorum. Ben, bundan eminim. Benim gibi yüzlerce belki binlercesi var. Çünkü biraz şöyle oluyo ya, hep şöyle düşünüyolar, hani ayrıldık ya biz, sanki eşim bırakıp gitmiş gibi düşünüyorlar ama tamam ben gönderdim ama onu göndermem için o zemini hazırlayan kendisiydi. Yoksa hiç kimse yuvam yıkılsın istemez yani, düzenim bozulsun istemez. (K08-50)

Katılımcılar genellikle eşlerinin "sorumsuzluğu" nedeniyle boşandıklarını belirtmişlerdir. Eşlerinin sorumsuz davranışlarının temelinde zihinsel engelli çocuğun varlığını kabullenememe, bakım, tedavi ve eğitim süreçlerine katılmama durumu söz konusudur. Eşin sorumsuzluğu, eşin kök ailesiyle ve kadının kendi kök ailesiyle ilişkilerine olumsuz yansıyabilmekte bu süreç de ayrıca aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Bu sorumsuzluk ekonomik konular, işsizlik, sağlık hizmetlerine başvurma, zihinsel engelli çocuğun bakımı, zihinsel engelli çocuğun eğitimi ile konularda ön plana çıkmaktadır. Katılımcılar çocuğun bakımını üstlendiği ve erkeklerin de toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında üstlendikleri eve gelir getirme, ihtiyaçları karşılama, sağlık hizmetlerine erişim gibi konularda rol ve sorumluluklarını yerine getirmediklerini vurgulamaktadırlar.

İşte, oğlumun bu rahatsızlığından sonra eşim zaten çok sorumluluk alan biri değildi. Sorumluluğu olmadığı için de zaten oğlumu bir türlü kabul edemedi. (K10-69)

Ben inanılmaz babadan kaynaklı çocuktan stresliyim zaten üstüne babanın köstek olmasından kaynaklı yaşadığım gerginlikler çok oluyordu ve yanımda olduğunu hiç görmüyordum babanın. Sürekli bir problem yaratıyordu. Doktora gitme gelme ben de dedim ki hani bu insanla bir çocuğu sağlıklı bir şekilde yetiştiremicez şu aşamada bile biz bu kadar çatışıyoruz dedim. (K11-50)

Babalar evde ikinci bir engelli birey gibi… İlgisiz, sorumsuz ve egoistin biriydi. (K16-41)

Hani hiçbir şey beni korkutmuyor, maddiyat mı? Zaten yokluk içinde yaşıyorum. Hani adam üstüme yük. O da bi kambur. Zaten oğlum yeterince yoruyor beni. Daha fazla yorulacak ve dayanacak gücüm kalmamıştı. Hani hastanede tek başınasınız, yoğun bakımın kapısında tek başınasınız. Doğuma yalnız gidiyorsunuz. Bi kadın için hep yalnızsınız. Adam var ama yok… (K19-42)

"Önceden kocalı kocasızdım, şimdi kocasız kocasızım." diyorum kendime… Kocalı kocasızdım şimdi kocasız kocasızım öyle diyince arkadaşlarım gülerdi. Ama o zaman da vardı ama hani erkek olarak üstüne düşen görevleri yapması gerekir ki bir evin erkeği olsun, kocası olsun. (K08-50)

Katılımcıların boşanmayla ilgili gerekçe gösterdiği faktörlerden biri de eşlerinin "ilgisizliğidir". Erkeğin ilgisizliği sorumsuzlukla birlikte kadınlar için yıpratıcı olmaktadır. Erkeğin ilgisiz davranışları hastane ile ilgili süreçlerde, zihinsel engelli çocuğun bakımı ve eğitim, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin konular, ev içi rol ve sorumluluklarla ilgili konularda görülmektedir.

Beni doğuma götürmedi. Yani ben sezaryenle doğum yapacaktım. Gideceğim tarih belli. Ben hastayım dedi adam, gideceğimiz gün. Beni götürmedi. Beni kendi ailem götürdü hastaneye. Ben doğum yaptıktan sonra çocuk dünyaya gelince hastaneye geldi… Arkadaşlarım "Sen mutsuzsun. Bununla ayrılacağın belli falan, bu çocuğu doğurmadan aldır dediler. Ben biraz şeyim, merhametli bir insan olduğum için, yazık günah ayrılırsam da ben bakarım dedim dünyaya getirdim. Hamile olduğumu söylediğimde de "Sana kim hamile kal dedi!" diye bir cevap aldım. Yani sevinmedi yani, bir çocuğu olacak diye. (K06-63)

Şöyle bir şey eve gelmemezlikler oldu. Çoluğu çocuğu benimsemez oldu. Beni görmemezlikten geldi. Evine hiç ondan sonra ne bileyim çocuklarla hiç ilgilenmedi… Hani ben çok kafama takardım hani şöyle bir şey özel eğitime gidiyor ama benim bu çocuğum iş sahibi olabilir mi şöyle böyle çok kafama takılıyordu. Adam hiç tınlamazdı pek ama ben çok üstüne düşerdim çocukların. "Bu çocukların gelecekleri nolacak? Geleceklerini nasıl sağlayabiliriz?" diye ben her gittiğim doktora sorardım. Öğretmenleriyle de diyaloğa geçerdim. Hani o konuda babamız pek ilgisi yoktu açıkçası. (K23-42)

Boşanmaya yol açan faktörlerden bir diğeri aldatmadır. Katılımcılardan 13'ü aldatmanın yaşandığını bildirmiştir, 1 katılımcı da aldatmanın olduğunu düşünmektedir. Bazı katılımcılar aldatıldığını öğrendiğinde ya da fark ettiğinde eşine karşı duygusal ve fiziksel olarak bir yakınlık hissetmemeye başladığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar aldatıldığını öğrendikten sonra bu durumu kabullenemediğini fakat belli bir süre eşlerine "katlandığını" bildirmiştir.

Kendi en yakın akrabasıyla mesela… Bi ilişki yaşadı. Bi tane kız arkadaşı vardı mesela. Onunla bi ilişki yaşıyodu. Ben, kendisinin kız kardeşiyim diyerek gittim o kızla tanıştım. Kız çok delikanlıydı ama! Ha şu var, hiç kıskandınız mı diyin, hiç kıskanmadım! Ben kendisine dedim "Sen evlen, bi çift burma takacağım sana. Yeter ki beni bırak." Ailem müsaade etmiyo ya kendisi beni bıraksın diye istiyodum. (K19-42)

Bundan beş altı sene önce beni aldattığını söyledi. Nasıl aldattığını söyledi… İşte özür diliyorum, bi kerhaneye gittiğini söyledi. Orda aldattığını söyledi. Bunu atlatmam iki ayımı aldı. (K20-39)

Bazı katılımcılar, eşlerinin zihinsel engelli çocuklarını kabullenmemeleriyle aldatma arasında ilişki kurmaktadır.

Bu kabullenemedi. Kabullenemeyince iyice çığırından çıktı. Çıktıktan sonra zaten şey var, hani aldatmalar falan başladı. Tabi nolucak dışarı hayat. (K09-54)

Yani çocukların durumunu hiç kabul edemiyodu zaten. İşte sürekli onlara "Neden bi tane, biriniz de normal olmadınız?" gibi

söylemlerde bulunuyodu. Bu tabi bu şeyi atamadı üzerinden. Yıllar sonra eski sevgilisiyle karşılaşmışlar bi şekilde. Sonrasında bi şeyleri başlamış. Tabii ben farkında değildim. (K22-47)

Boşanmaya yol açan faktörlerden bir diğeri şiddettir. Fiziksel şiddetin yanı sıra duygusal ve sözle olarak şiddete maruz kalmak katılımcıların aile içi ilişkilerini, fiziksel sağlıklarını sosyal çevreleriyle ilişkilerini ve duygusal yaşamlarını olumsuz etkilemekte ve boşanmaya yol açmaktadır.

Biz de kırılma anı o dayaktan sonra, hani zaten bardak doluyor doluyor. Bir damladan sonra taşıyor. O damla beni taşırdı artık. Herkese resti çekmiştim, yani o zaman. İyi ki de çekmişim diyorum, şimdi. Keşke daha önceki yıllarda çekseymiştim. Hayatım iyi olacakmıştı. Hiç pişman olmadım. Zorluklar yaşadım mı? Yaşadım. (K15-49)

Boşanmaya yol açan faktörlerden bir diğeri evden ayrı yaşama, evi terk etmedir. Bir katılımcı (K07-41), hastanede çocuğu doğduktan sonra eşinin engelli bir çocuğunun öğrenmesiyle birlikte hastanede onları terk ettiğini, bırakıp gittiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra katılımcılar genellikle eşlerinin maddi konularda yaşanan sorunlar, aldatma, gece hayatının olması, parayı bilinçsiz bir biçimde harcama gibi nedenlerle evi terk ettiğini, belirli dönemlerde ya da belirli aralıklarla evden gidip sonra döndüklerini belirtmişlerdir.

Evi terk etme olayı böyle sıkıştığı zaman, böyle bir şey olduğu zaman filan dedim ya, eve haciz geldi. Bir şey aldı, sattı. Eve haciz geldi diye. O zaman ben onu arayıp eve haciz geldi. Eşyayı aldı, gitti dediğim zaman eve gelmeden İstanbul'a çekip gitmişti. Arada bir öyle İstanbul'a gider, gelirdi. (K10-69)

Gidiyordu 10-15 gün o herhâlde aldığı maaş bitiyordu, geri geliyordu yani. (K23-42)

Az sayıda katılımcı, eşlerinin işi gerekçe göstererek farklı bir ile ya da farklı bir ülkeye gidip uzun süre dönmediğini fakat arka planda eşlerinin çocuğun engel durumunu kabullenemediği için "çocuktan kaçtığını" belirtmişlerdir.

Gitti ya terk etti gibi. Yurt dışına gitti. E tabii ki oraya gitti haftada bir sefer arıyordu konuşuyordu, sonra yani kendi hayatını yaşadı istediği gibi yaşamıştır o da biliyorum. (K05-39)

İlk beş seneden sonra çocuğa böyle mi falan benim olmaz benim çocuğum engelli olamaz falan hani bu birikim olur. Birikiyor, birikiyor, birikiyor. Son böyle emekli olduktan sonra da daha fazla hani bizi bırakıp memleketine gidiyor, geziyor. Yok ablasına gidiyor, yok Almanya'ya gidiyor. Hani kendisini bekâr hayatı yaşadı o. Son radde gelen şey bunlar. (K09-54)

Boşanmaya yol açan faktörlerden biri alkol kullanımıdır. Alkol bağımlılığı olan bireyler iş yaşamını aksatmakta, sürekli iş değiştirmekte, evde çocuklarına ve eşlerine zaman ayırmamakta, rol ve sorumluluklarını yerine getirmemektedir. Bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Bazı katılımcılar çocuklarının zihinsel engelli olduklarına dair tanı aldıktan sonra eşlerinin daha fazla alkol tükettiğini belirtmişlerdir.

Onun bana hiç desteği yoktu. Ben hep tek başıma götürüyordum, getiriyordum, ilgileniyordum. Hastane olsun, tahlilleri olsun… Mental reterdasyon olduğu çıkınca raporunda zaten baba daha çok içmeye başladı. (K10-69)

Hayır hayır sadece alkol. Hatta kolonya bile içiyordu. Bu içki konusu üzerine oluyordu işte yani insan tamam içebilir, arada bir içer, hani bir arkadaş ortamında içer, bunun öyle bir olayı yoktu. Devamlı içiyim diyordu… Tabi tabi temelde bütün problem alkoldü yani. Kendini bilmemesi, çocuğumu yarım saat teslim edip bir yere gidemiyordum. (K29-56)

Boşanmaya yol açan faktörlerden birisi de akrabaların aile içi ilişkilere karışmasıdır. Eşin yakın akrabaları genellikle aile içi ilişkilere dâhil olmakta, zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecine, sağlık hizmetlerine başvurmasına müdahale etmektedir. Bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Ya ailesinde çok sıkıntı vardı. O da ailesinin ağzına çok bakıyordu. Yani arada ben kalıyordum. Bir oldu. İki oldu. Üçüncüde dedim, yani bu böyle olmayacak… Babası, kaynana gibiydi. Yani bir erkek karışıyordu işin içine. Yani, o bana kaynanalık yapıyordu. (K03-38)

Aileyi ilişkiye karıştırmadığın zaman her şey biraz daha düzelebilirdi belki. (K07-41)

Boşanmaya yol açan faktörlerden biri de yabancılaşmadır. Yabancılaşma ev içerisinde fiziksel yakınlığın kurulamaması ve yatak odalarının ayrılmasıyla başlamaktadır. Yabancılaşma, eşlerin duygu ve düşünce paylaşımlarını azaltmakta, fiziksel, duygusal, tinsel ve bilişsel olarak kendilerini gergin hissetmelerine ve çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Tensel, ussal ve tinsel birliktelik olmuyorsa evlilik de olmuyor. (K16-41)

Ne sorunu olduğunu da anlatmazdı. Hani bir evin içinde iki yabancıydık. Yani iki yabancıydık sadece otel gibi gelip gidiyordu. (K23-42)

Çiftler aynı odada uyumayı bıraktıkları zaman istedikleri kadar birbirlerini sevsinler, o kadar iyi geçinsinler ayrışma orada başlıyor. Ben öyle düşünüyorum. Gerçekten aynı yatakta uyanmayınca tensel, cinsel yani her anlamda yabancılaşma başlıyor bence. (K26-49)

Boşanmaya yol açan faktörlerden biri de kumardır. Erkeğin düzenli bir işinin olmaması ve gelir getirici bir işte çalışsa bile kazanılan paranın ihtiyaçları karşılamaya yönelik harcanmaması ekonomik sorunlara yol açarken bazı katılımcıların eşlerini kumara yöneltmektedir.

Şeyden dolayı boşandık biz zaten. Kumar oynuyormuş. Haberim yoktu, tabii ki. Yokmuş, daha doğrusu o zaman. Çok sonraları haberim oldu. Bizim boşanma sebebimiz; çok büyük borçlar şey yaptı, açtı. Ondan dolayı. Tabi bir de borçları açıp, arabayı kapının önüne bırakıp araba tabii kardeşinin üstüneydi borçlarından dolayı. Kaçtı. Beş ay hiçbir şekilde ulaşamadık. Hani, öldürdüler mi? Çok fazla borcu vardı çünkü. Hiç haberimiz yok. Bu sebepten dolayı boşandık zaten. Kaçtı, gitti. Beş ay hiçbir şekilde ulaşılamadı, ona. (K17-45)

2.7. Zihinsel Engelli Çocuğun Boşanma Sürecine Etkisi

Zihinsel engelli çocuğun boşanma sürecine etkisi incelendiğinde, annenin çocuğun iyilik hâli için boşanması, babanın çocuğun zihinsel engelli olma durumunu kabullenememesi, zihinsel engelli çocuğu olduğu için babanın evi terk etmesi, babanın zihinsel engelli çocuğa yönelik şiddet uygulaması, annenin yalnız bırakılması, annenin suçlanması, babanın sorumsuzluğu, babanın hayal kırıklığı yaşaması, sosyal ve ekonomik haklardan yararlanma, geciktirici bir faktör olarak zihinsel engelli çocuk konuları ön plana çıkmaktadır (Şekil 1).

Çocuğun İyilik Hâli İçin Boşanma: ***"Eşim mi, çocuğum mu gibi bir seçim çıktı ortaya tabii ki çocuğumu seçtim."***

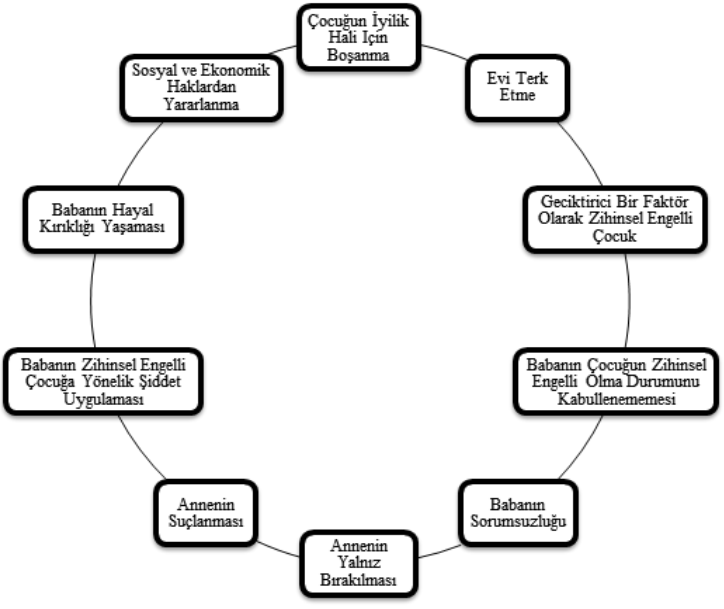
Bazı katılımcılar aile içi ilişkilerde yaşanan sorunların çocuğunun iyilik hâlini olumsuz etkilediğini düşündükleri için boşanmaya karar vermişlerdir. Akrabaların zihinsel engelli çocuğun eğitimine ve sağlık hizmetlerine erişimine müdahale etmesi, maddi sorunlar nedeniyle zihinsel engelli çocuğun sağlık ve eğitimine kaynak ayıramama, çocukların sağlıksız bir ortamda yaşaması, zihinsel engelli çocuğun psikolojik iyilik hâlinin olumsuz etkilenmesi, zihinsel engelli çocuğun evde şiddete maruz kalması ya da şiddete tanık olması, babanın bakım konusunda destek olmaması gibi durumlar çocuğun iyilik hâlini olumsuz etkilediği için katılımcılar boşanma kararı almışlardır.

Şimdi çocuğunu kabullenemeyen ve her fırsatta çocuğa sesini yükselten bir babaya çocuğu belki mahkûm bırakmak istememiş olabilirim yani, hani çünkü bu çocuğun hak ettiği bu değil bu muameleyi görmesi haksızlık olur diye düşünmüş olabilirim, yani ne bileyim boşanmak bizim için bir kurtuluştu. (K12-46)

Kızım, babası dükkândan geldiği zaman babacım diye sarılıp boynuna atlayan, işte öpen, sürekli temas hâlinde. Öyle bi çok sevecenliği var içinde onun. İşte onu görüyodum. Sonra baktım ki bir iki kere kızımı itti. "Yeter artık sevme beni. Bu kadar sevgi istemiyorum ben." İşte vesaire bilmem ne gibi… O ara fark ettim

ki kızıma saygısı yok. Kızımın da gereksiz yere ondan sevgi dilenmeye ihtiyacı yok. (K20-39)

Tabii çocuk evdeki çatışmayı görünce bana sarılıyor, bacağıma sarılıyor. Ben de o sırada ağlıyorum. Ağladığımı görmesin diye onunla ilgilenemiyorum mesela. Karmakarışık bir ortam çocuğum elden gidiyor… Oğlumu kaybediyorum çocuğumu, en çok istediğim şeyi. Sen iyisi mi git senin yapmadıklarını üzülerek, vakit kaybederek oğluma döneceğim sırtım yerine sana sırtımı döneyim oğluma yüzümü döneyim dedim. Yani elimde şöyle bir şey var eşim mi çocuğum mu gibi bir seçim çıktı ortaya tabii ki çocuğumu seçtim. (K27-43)

Şekil 1. Zihinsel Engelli Çocuğun Boşanma Sürecine Etkisi

Baktım oğluma artısı yok. Bizim kavgamızdan, gürültümüzden… Ya ben bi taraftan çocuğu eğitime götürüyorum. Hem eğitim hem işte fizik tedavi iyileştirmeye çalışıyorum ama diğer türlü çocuğun psikolojisini bozuyorum… Baktım bizim bu kavgalarımız dövüşlerimiz tabii şiddette var tabii ki. Oğluma artı katmıyor… Sonra eşim, oğluma yedirdiğim yemeğe karışıyor. Şunu söy-

liyicem: "Çok yedirme. Tuvaletini yapıyo, kokuyo. Bir gün böyle, iki gün böyle. Bi gün yemin ederim elimde kirli bezi aldım, "Bak bunu senin ağzına teperim." dedim. "Bak benim tırnaklarımın içinde senin o pislik dediğin şey." dedim. "Sana noluyo" dedim. "Miden bulanıyosa defol git. Çık dışarıya" dedim… (K08-50)

Babanın Çocuğun Zihinsel Engelli Olma Durumunu Kabullenememesi: *"Benim çocuğum engelli olamaz."*

Bazı katılımcılar aile içi ilişkilerde yaşanan sorunların kaynağında yer alan faktörlerden biri olarak babanın çocuğunun zihinsel engelli olma durumunu kabullenememesini belirtmişlerdir. Çocuğun özel gereksinimlerini kabullenememe, babaların sorumluluk almamasına, evden ayrı yaşamalarına, evi terk etmelerine, sağlık hizmetlerine başvurmamalarına ve annenin sağlık hizmetlerine başvurmasını engellemeye yol açmakta aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

O kabullenmedi. Belki de sorun ondan başladı. O kesinlikle çocuğunun engelli olduğunu kabullenmedi. Ya hep beni suçlama… İşte "Çocuğu sütten kestin on üç aylıkken, on dört aylıkken nöbeti başladı." Mesela onda bile beni suçladı ki ben bunu ona izah ediyodum. Ben rahatsızlandım, vertigo hastalığına yakalandım. Ben ilaç kullanmak için mecburdum sütten kesmeye. Yirmi günlükken büyük oğlum yere düşürdü. O yüzden büyük oğlumu suçladı, çocuk onun yüzünden engelli olmuş diye. Bunun gibi birçok şey… Hani sadece Rabbimin takdiri demek yoktu. "Sizin yüzünüzden bu hâle geldi." (K19-42)

Babası hiçbir şekilde kabullenmiyordu çocuğunun engelli oluşunu ve hep diyordu ki soranlara "Doğumda düşürmüşler çocuğu, ondan böyle olmuş." Hâlbuki, hiç öyle düşürme falan da yok. Herkese öyle söylüyorlardı. O kabullenmiyordu. Hatta, ben doktora götürelim dediğim zaman daha benim çocuğumun bir şeysi yok ki, götürmüyordu ve ben bilfiil kendim bir şekilde işte götürüyordum. (K04-54)

Evi Terk Etme: *"Ben dayanamıyorum."*

Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuğu olduğu için babanın süreci kabullenemediğini, hayal kırıklığı yaşadığını ve evi terk ettiğini, babanın zihinsel engelli çocuğu bir "ayak bağı" olarak gördüğünü, hayatı yaşamak için engelleyici bir faktör olarak değerlendirdiklerini bildirmişlerdir. Az sayıda katılımcı ise maddi olarak sorunlar yaşadıklarını, eşlerinin yeni bir iş için farklı bir ülke ya da ile gittiğini, borçlarından dolayı evi terk ettiklerini bildirmişlerdir.

Eşim geldi, güya elinden tutup götürecekmiş de çocuğu falanmış da fişmanmış da. Kızım tabii çok özürlü bir çocuk olunca bütün hayalleri yıkılmış da öyle bir çocuğun psikolojisini kaldıramazmış da. Çocuğu bıraktı gitti. Terk etti… Doğumdan hemen sonra gitti. Ben 2 yıl hastanelerdeydim. Hastanelerde hiçbir ameliyatında başında durmadı ki. Hiçbir ameliyatında! Sonra edemedim, mahkemeye verdik işte, beraber mahkemeye verdik. Ondan sonra ayrıldık. Ayrıldıktan altı ay sonra evlendi. (K07-41)

Dedim "Sana bir şey soracağım?" "Sor." dedi. "Sen, evi terk edip giderken oğlum için mi terk ettin?" dedim. "Ben, dayanamıyorum." dedi. "Tamam" dedim. Bir tek sorum oydu. "Tamam" dedim ve benim için zaten bitti. Benim çocuğumu kabullenmeyen, benim çocuğumu istemeyeni ben zaten istemem. (K10-69)

Gezmeyi, tozmayı, eğlenmeyi seven bir insandı. İşte, engelli çocuğu olup da ona ayak bağı olmuş. Yani gezmekte tozmakta engel olan birisi. Ben evde çocuğuma bakıyım. O da gezsin tozsun. Hayatına karışılmasın. (K13-49)

Kızım üç yaşlarındayken tanı konuldu. Tanıyı öğrendiğimiz gün eşim evi terk etti. Hiçbir şey söylemeden gitti. Hiçbir şey söylemedi… Köye gitmiş. Altı ay sonra da köyden bir kızla evlenmiş… (K16-41)

İnanın çünkü gördüğüm bazı hikâyeler benim çevremde şu an da benimle aynı konumu paylaşan en az on tane kadın tanıyorum. Otuzlu yaşlarında. Henüz birer tane özel çocuk sahibi ve eşleri tarafından bir şekilde terk edilmişler ve şunu söyleyen çok iyi ko-

numda bir baba bile gördüm. "Benim sağlıklı bir çocuğa ihtiyacım var. Senden boşanıyorum." diyen karısına böyle bir baba bile tanıdım. (K18-46)

Zihinsel Engelli Çocuğa Yönelik Şiddet: *"Tahammülü yoktu kızıma."*

Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuğa yönelik olarak babanın şiddet uyguladığını ve bu durumun aile içinde tartışmalara, ilişkide anlaşmazlıklara yol açtığı bildirilmektedir. Zihinsel engelli çocuğa yönelik şiddetin temelinde de zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenmeme yer almaktadır.

Çocuğun böyle takıntıları çoktu. Hatta bir gün almış, kapıya koymuş dışarı. Bir de gittim çocuk dışarıda ağlıyor. Ona tahammül edemiyor bağırmasına, şeyine. O zaman tabii ki tartışmalarımız oldu. Ondan sonra işte hep koyup gidiyordu. İçip geliyordu. Vurup kafayı yatıyordu. (K10-69)

Çocuğuma kötü davranıyodu. Tahammülü yoktu kızıma. Yani onun özel durumunu asla kabul etmedi. Yaptığı davranışlar yani, ağır bi çocuk gerçekten. Şu an bile kızımın raporu %97. Şöyle, mesela çocuğuma bağırmasına katlanamıyordum… Hiçbir şeyden haberi olmayan tanı almış bir çocuğa senin zulüm etmeye hakkın yok. Yok böyle bi şey yani. (K12-46)

Çocuk ona doğru baksa "Hoşt, köpek sidiği ne bakıyorsun?", derdi… Bir gün yalvardım. "Ya ne olur. Uykusuzum. Gözlerim bozuldu. Gözlerimi açamıyorum uykusuzluktan. Bir beş dakika bak, dedim. Uyuyayım." Çocuğu susturamamış. Bir tane patlatmış. Yeter artık, ne ağlıyorsun diye. Çocuk susmuş bir anda. Ona bakmış. Gittiğim zaman ikisi de ağlıyordu. "Ne oldu?" "Ağladı. Susturamadım. Bir tane vurdum." Sanki ben çaresizim. Sana karşılık veremem, der gibi bakmış çocuk ona. Öyle anlattı. O yüzden ağlıyormuş o da. (K13-49)

Annenin Yalnız Bırakılması: *"Bi bakıyoruz ki biz bu*

savaşın içinde yalnızız. Bu maratonda hep tek başımıza koşuyoruz."

Katılımcılar zihinsel engelli çocuğunun bakımında, eğitiminde, tedavisinde kendilerini yalnız hissetmektedirler. Bu yalnızlık katılımcıların çocuklarıyla birlikte "yalnız yaşamayı" ve "mücadele etmeyi" öğrenmelerine katkı sağlamış, boşanma sonrası için baş etme becerileri geliştirmişlerdir. Katılımcılar kendilerini bu süreçte baş edebilir ve güçlü gördükleri zaman boşanma kararlarını eyleme geçirmişlerdir. Bunun yanı sıra ailede çocuklar baba ile de vakit geçirmediği için boşandıktan sonra genellikle çocuklar babanın "eksikliğini" hissetmemişlerdir.

Bu yıllarda ben tek başıma kızımla yaşamayı öğrenmiştim zaten. (K12-46)

Biz kadınlar çocuğumuz doğduğunda onun hastalığıyla çok mücadele ediyoruz. Sadece anne oluyoruz. Noluyo, koca var mı yok mu, yanımızda mı değil mi… Perde çekiyoruz gözümüze. Çocuğum iyi olsun, çocuğumun ilacı, çocuğumun eğitimi vesaire. Ne zamanki çocuğumuz biraz ayakları üstünde duruyo, bi bakıyoruz ki kocamız yok! Bi bakıyoruz ki biz bu savaşın içinde yalnızız. Bu maratonda hep tek başımıza koşuyoruz. Bu yüzden ayrılan, kendinin farkına varıp ayrılan çok fazla arkadaşım var… (K19-42)

Ben napıcam diye düşünmedim. Çünkü neden biliyor musun? Bu çocuklarla hep tek tabanca olduğum için hiç aklımın ucundan geçmedi. Zaten tek başımaydım. Çocuklarım da hiç tınlamadı zaten bayram gelmiş geçmiş, özel günlerde falan hiç hiç aklımıza gelmez. Çünkü alıştık, alışkanlık olunca öyle oluyor. Bağımlılık olsaydı bu şekilde olmazdı tabii ki çocuklar etkilenirdi. (K23-42)

Annenin Suçlanması: ***"Genelde suçlayıcı tarzda biraz da bunu kullanarak ilerledi bizim evliliğimiz."***

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde anne sadece çocuğun engel durumunun temelinde bir gerekçe olarak görüldüğü için değil, çocuğun bakımını üstlendiği ve çalışamadığı için de suçlanmaktadır. Katılımcılar çocuğun engelli oluşunun genellikle aile

içi ilişkilerde baba tarafından suçlama ve anneye yönelik baskı oluşturma aracı olarak kullanıldığını belirtmişlerdir.

Çocuğun engelli oluşuna ilerleyen süreçte çocuk geliştikçe ve kendisinin de işte bu çocuk neden böyle oldu hani benim suçummuş gibi bu durumu hep benim aleyhime kullandılar. Sen iyi olsaydın bu çocuk böyle olmazdı diye. Yani ne kadar tahsilli olursa olsun böyle düşünmesi beni çok üzüyordu. Bu da tabii ailesinden gelen tepkilerinde kendisini etkilediğini düşünüyorum. Yeri geldi yardımı da oldu ama genelde suçlayıcı tarzda, biraz da bunu kullanarak ilerledi bizim evliliğimiz. (K14-49)

Ya hep beni suçlama… İşte "Çocuğu sütten kestin on üç aylıkken, on dört aylıkken nöbeti başladı." Mesela onda bile beni suçladı ki ben bunu ona izah ediyodum. Ben rahatsızlandım, vertigo hastalığına yakalandım. Ben ilaç kullanmak için mecburdum sütten kesmeye… Hani sadece Rabbimin takdiri demek yoktu. "Sizin yüzünüzden bu hâle geldi." (K19-42)

En son çocukların önünde şu kelimeleri kullandı: "Siz sadece yiyicisiniz." Yiyici derken onun tabirini kullanıyorum. Hani evde sürekli ben getiriyorum siz yiyorsunuz. Evde hiçbir şeye yaramıyorsunuz. Sen istesen çalışabilirsin, bu eve para getirebilirsin." dedi. Ben de dedim ki "Tamam ben çalışayım. Peki beni özel çocuğumla hangi iş yeri kabul edebilir? Mantıklı bir şey söyle bana." (K20-39)

Sorumsuzluk: *"Kendince kurtuldu çocuklarından kaçarak."*

Katılımcılar zihinsel engelli çocuklarının eğitimiyle ve sağlık hizmetlerine erişimleriyle ilgili süreçte eşlerinin desteğini göremediklerini ve bu süreçte eşlerinin sorumsuz davranışlarının çok fazla olduğunu vurgulamaktadırlar. Babanın babalıkla ilgili rol ve sorumluluklarını yerine getirmemesi ve bu sorumluluklardan kaçınması aile ilişkilerini olumsuz etkileyen en önemli faktördür.

Ve bu doğumdan sonra da devam eden yaşattığı o gerilimler, köstek olma durumları, anlayamama durumları, özellikle sağlıkla ilgili aşamalarda doğru kararları verememesi ve sürekli doktora

bile gidip bunu söyleyip doktor buna napıcaktınız böyle bir durumda, yapacak bir şey yok evde, getirmekle en doğru şeyi yaptınız, dediği hâlde bile bunu kabul etmek istemeyişi, vesaire vesaire beni o noktaya getirdi. Yani ben yapamıcam dedim bu insanla. (K11-50)

Sorumluluktan kaçtı karşı taraf, alamadı, şey yaptı. Baktı ki bu şekilde ben kaçabilirim. Kendince… Kendince kurtuldu çocuklarından kaçarak. Sorumluluğu da benim üzerime bıraktı, yıktı. O özgür. Ama benim hayatta mücadele etmem gereken iki tane evladım var. (K22-47)

Sosyal ve Ekonomik Haklardan Yararlanma

Bir katılımcı (K05-39), zihinsel engelli çocuğu için sağlanan sosyal ve ekonomik haklardan yararlanmak için eşi tarafından boşanma teklif edilmesi üzerine bunu kabul etmediğini, daha sonra kendisi bu sosyal ve ekonomik imkânlar sunulduğu için ilk fırsatta boşanmak için başvurduğunu ve eşinden ayrıldığını belirtmektedir. Sağlanan sosyal ve ekonomik imkânlar katılımcıların iyilik hâline katkıda bulunduğu için katılımcılar boşanma sürecinde bu hakları göz önünde bulundurmaktadır.

Kendi işten çıkıp evde kalmak istedi. Sen çalış, boşanalım devletin verdiği desteği alırız, dedi. Bu bana mantıklı gelmedi. Ben kabul etmedim. O zaman boşanayım, kendim yaşayayım, devlet bana destek versin, çocuğuma bakayım, diye düşündüm. Şimdiye kadar çocuklar için görmezden geldim ama bunu kabul edemem. Hayır deyince artık olaylar patladı. O zaman fırsat bulunca hemen ayrılmaya karar verdim. (K05-39)

Boşanmayı Geciktirici Bir Faktör Olarak Zihinsel Engelli Çocuk

Katılımcılar genellikle boşanma kararını daha önce almalarına rağmen ailede zihinsel engelli bir çocuğun olması nedeniyle boşanma kararlarını eyleme geçirmeyi geciktirmişlerdir. Boşanma kararını eyleme geçirmeyi geciktirmenin temelinde, akılda soru

işareti bırakmamak için tüm imkânları değerlendirmek, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin kaygı yaşamak, ekonomik kaygılar yaşamak, boşanmak için şartların olgunlaşmasını beklemek, zihinsel engelli çocuğu olduğu için evliliği sürdürmeye "mecbur olduğunu" düşünmek, çocuğu babasız bırakmamak gibi faktörler etkili olmuştur.

Bu kararı ayrılmadan belki bir on yıl falan önce verdim. Ama ben işte şöyle düşündüm: Ya hani oğlum böyle olduğu için onu babasız bırakmak istemedim… En çok da gerçekten oğlumu babasız bırakmamak. Hani hep diyorum ya en başta da "Ya Allah vurmuş zaten böyle bi de ben babasız bırakmayım." diye. Ama artık bu öyle bi hâle geldi ki, oğlumun da psikolojisi bozulmaya başladı. (K08-50)

Hedef koymuştum ayrılıcam. Ayrılmak için neler yapmam gerekiyor; şunları, bunları yapmam gerekiyor. Planlı ayrılmayı yaptım açıkçası mağdur olmamak açısından. Benim engelli çocuğum var pat diye ayrılırsam mağdur olursun. Çocuğunu da kimseye vermek istemiyorsun, ailenin evine dönmek istemiyorsun hani ailen diyor ki çocuklarını bırak da gel diyo. (K14-49)

Sekiz sene boyunca aldatıldığımı hissettim ve en sonunda da kendi evimde kendi odamda başka bir kadınla yakaladım. Ondan sonra iki sene yine sabrettim yani çocuklarım var diye, engelli bir çocuğum var ve çalışamıyorum. Sabrettim sonunda artık baktım ki yok olmuyor yani, psikolojim bozuluyor. Ondan sonra da boşanmaya karar verdim. (K21-40)

Bir katılımcı (K20-39) kendi anne babasının boşanma deneyimi olduğu için boşanma kararının ardından "akılda soru işareti bırakmamak" adına boşanma kararını eyleme geçirme konusunda beklediğini belirtmiştir.

Benim üç yıl, beklememin son üç yılı çocuklarla alakalı muhakeme yapmam oldu. Neden? Onun da temeline geleyim. Benim annem babam beş yaşındayken ayrıldı. Ve ben hem çocuk olarak yaşamışım bunu hem ebeveyn olarak yaşıyorum. Yani benim gibi bu durumu kimse bu kadar detaylı düşünemez belki de. Hem çocuk gözünden bakıyorum, hislerimle düşünüyorum o anki o kade-

melerimi düşünüyorum ve ben çok küçüktüm ayrıldıklarında ve ben o yaştan beri ayakta durmaya çalışıyorum… Bundan ziyade… Çünkü ben de soru sormuşumdur anneme neden böyle, neden şöyle… Bu sorulara hiçbir soru bırakmamak kaydıyla ilerde kendime sorup bunu da yapabilirdim, bunu da yapsaydım, bunu da denese miydim acaba? Bunlardan hiçbir şekilde kendime soru işareti bırakmadım. (K20-39)

Bir katılımcı (K13-49) yaşadıkları ilde zihinsel engelli çocuğu için eğitim imkânları olduğu, boşanıp kök ailesinin yaşadığı ile giderse çocuğunun eğitimden mahrum kalacağını düşündüğü için boşanma kararını eyleme geçirmeyi geciktirdiğini şu şekilde ifade etmektedir.

O an şey düşündüm sadece. Hani, kızım eğitimsiz kalacak. Ben zannediyordum ki kızım işte tedavi görecek, düzelecek ve ben ona engel olacağım diye korkum vardı. Kızım bir yerlere gelirse ben bunlara katlanmadım diye benim çocuğum tedavisiz kalacak. İlk etapta düşündüğüm şeyler onlardı (K13-49)

Bazı katılımcılar, zihinsel engelli çocukları olduğu için eşleri tarafından kendilerinin evliliği sürdürmeye "mecbur" görüldüğünü belirtmişlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak erkekler eşlerinin kendisine katlanabileceğini, sorumsuz davranışlarda bulunabileceklerini ya da "kendi hayatlarını yaşayabileceklerini" düşünmüşlerdir.

Bütün sorunlarımı, sıkıntılarımı nasılsa bu engelli çocukla beni bırakıp gidemez gibi kendisi istediğini yapıp bütün çocuğun bakımını bana yüklemişti. Yalnız ben yapıyordum. Hani gezdiriyim, tozduruyum, şuraya götürüyüm gibi daha çok kendisi yapardı onları. Eee benden habersiz tatillere giderdi vs. o şekilde farklı şeyler yapıyordu. Ben keşfettiğimde, sorduğumda neden böyle yapıyorsun dediğimde "Derdimi çekmeye mecbursun ben ne yaparsam yaparım." gibi koz olarak bana "Sen bırakıp gidemezsin bizi çekmeye bütün ömür mecbursun." gibi her istediğini yaptırmaya çalışan birisi olarak devam etti hayatına… Hani "Sen benim derdimi çekmeye mecbursun." lafı bardağı taşıran son noktaydı. Ben dedim senin derdini çekmeye mecbur değilim. Tabii belli şartları da oluşturmuştum. (K14-49)

Sinirlendi, küfretti, çekti evden gitti. O inanmadı. "Ayrılamaz! 3 tane çocuk bi de özel bi çocukla nasıl ayrılcak ki!" diye düşündü. (K19-42)

3. Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları

Çalışmanın ikinci teması "Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları"dır. Bu temada çalışmaya katılan annelerin boşanma sürecinde fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutta deneyimleri ile boşanmaya yol açan faktörler ve zihinsel engelli çocuğun boşanma sürecine etkisine yer verilmiştir. Annelerin deneyimleri boşanma öncesine, boşanma sürecine ve boşanma sonrasındaki sürece göre farklılaştığı için temalar yapılandırılırken bu husus dikkate alınmıştır. "Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları" teması "Fiziksel Boyut" "Sosyal Boyut" "Bilişsel Boyut" "Duyuşsal Boyut" "Tinsel Boyut" kategorilerinden oluşmuştur.

Her bir kategoriye ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur. Boşanma süreci genellikle anlaşmalı gerçekleştiği ve çok uzun sürmediği için Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları'nın kapsamı daha sınırlıdır.

3.1. Fiziksel Boyut

Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları temasının ilk kategorisi olan fiziksel boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar fiziksel sağlık, fiziksel şiddet ve cinsel yaşamdır.

Fiziksel Sağlık

Katılımcıların kendi "fiziksel sağlıklarıyla" ilgili olarak boşanma sürecinde genellikle önemli sorunlar yaşamadıkları, sağlık hizmetlerine erişebildikleri görülmektedir. Katılımcıların bazıları, boşanma sürecinde barınmak için yeni bir mekân arayışında olmuşlardır. Kiralık ev ve yaşamı sürdürebilecek nitelikte eşya arama konusunda zorluk yaşamışlardır. Bu süreçte sosyal destek alan ve kök ailesi tarafından desteklenen katılımcılar bu süreci fiziksel açıdan daha rahat geçirmişlerdir.

Bir, çocuk benden ilgi bekliyor. İki, ayrılıyoruz adam evde oturacak ben başka eve çıkıcam ev bulmam gerekiyor, eşya almam ayarlamam gerekiyor. Günlerce gittim ha bu arada da çalışıyor muydum izinli miydim, şimdi tam hatırlayamadım. Bir taraftan da sanırım tabi çalışıyordum. Yaa her şey düşünebiliyor musunuz? Çocuk var, o durumda bir çocuk normal çocuklardan farklı, ihtiyaçları var. Ben evden ayrılıyorum boşanan benim. Boşanan benim derken evden çıkan benim çocuğunu alıp bir taraftan ev arıyorum kiralık ev. Tek başıma uğraşıyorum her şeyle. (K11-50)

Bir katılımcı, sigorta tarafından zihinsel engelli çocuğu için ödenen ilaç ve cihaz ücretinin eşi tarafından engellendiğini, bu durumun kendisine yönelik bir duygusal şiddet aracına dönüştürüldüğünü şu şekilde belirtmiştir.

Benim sigortam falan yok. Dediğim gibi ev hanımıyım. Şey, ilaçları tabii cihazlar filan kullanıyordu kızım. Onlar da biliyorsunuz baya bir maddi değeri var. Şimdi ben, avukata başvurdum. Gerekli dilekçelerimi verdim. Çocuğumun cihazlarını, gerekli şeylerini alıyordum. Ben ilacı yazdırıyorum buradan. Alıyorum. Mal Müdürlüğüne ödeniyordu. Mal Müdürlüğü de babaya ödüyordu. Baba da eczaneye veya ne bileyim? Cihazcıya ödüyordu ve onları yapmayı bıraktı ve eczaneyi arayıp demiş ki "O paraları ben cebimden ödüyorum. Ödemeyeceğim." ve çocuğumun hayati önem taşıyan, epilepsi nöbeti var. Hayati önem taşıyan ilaçların hepsini kesti. (K13-49)

Fiziksel Şiddet

Boşanma sürecinde katılımcıları etkileyen önemli konulardan bir diğeri "fiziksel şiddettir." Boşanma öncesi aşamada fiziksel şiddete maruz kalan katılımcıların bazıları boşanma aşamasında da şiddete maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Fiziksel şiddete maruz kalan bazı katılımcıların (K22-47) deneyimlerinde eski eş uzaklaştırma kararıyla evden uzaklaştırılmış, bazı katılımcılar (K01-47; K02-50) ise silahla tehdit edilmişlerdir. Bazı katılımcılar, çocuklarının olumsuz etkilenmemesi için uğradıkları şiddeti saklamaya çalıştıklarını bildirmişlerdir.

Evi ayırma döneminde fiziksel şeye uğradım. Yani darbeler de aldım. Sözlü de olurdu, fiziksel de olurdu. (K18-46)

Gayri silah attı, sıktı eve. Çocuklar bu silahtan hastalandı. İkisi de uyku yüzü görmeyiverdi, korktular. Hani sürekli anne ölme, anne sakın öldürmesin seni böyle kalkarlardı. Sıçrar kalkarlardı. Tek başlarına hiç korkuları yoktu, korkuyu hiç göstermedim onlara. Kendi yediğim sopayı bile ben bunlara göstermezdim. Odaya oturttururdum onu, çıkma kuzum çıkmayın, derdim. Hani anne babam seni niye böyle derlerdi yok kuzum biz şaka yapıyoruz, derdik. Ağzım yüzüm kan olsa yine silerdim, buralarıma bıçaklar sokardı, hani hiç çocuklarıma göstermezdim. (K01-47)

Cinsel Yaşam

Boşanma sürecinde fiziksel boyutta ele alınan bir diğer deneyim "cinsel yaşam"la ilgilidir. Katılımcıların boşanma öncesi süreçte genellikle sorun yaşadıkları cinsel yaşam konusunda boşanma sürecinde ve boşanmaya yakın dönemde cinsel birlikteliklerini sonlandırdıkları görülmekle birlikte evlilik içi tecavüze maruz kalan bazı katılımcılar bulunmaktadır.

Yastığımın altında bıçakla yatıyordum bana dokunmayacaksın diye. Bir gün annem dedi ki "Kızım bu ne?" Anne, dedim, ya gece akşam yatarken elma yedim, bir yerime batmasın diye oraya koydum, dedim. Böyle bazen son zamanlarda şimdi o evrelerde değil ama mesela evli olmak bir şey değiştirmiyor. Eşim bana tecavüz etti. Ben istemeden bir şey yapılıyorsa ve evet ben ondan sonra cinsellik benim için kabus gibi bir şey oldu. İşte ayrılıcam bilmem ne yapınca o da şey yapıyo. O da vahşileşiyo diyim. Sonra yani o süreçte, cidden ama o süreçte çok kötü şeyler yaşadım. İşte o süreçte zaten o tecavüz olayı da yaşandı… (K08-50)

3.2. Sosyal Boyut

Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları temasının ikinci kategorisi olan *sosyal boyutta* yoğun olarak ifade edilen kodlar boşanmaya ilişkin tepkiler, ekonomik durum ve hukuki konulardır.

Boşanmaya İlişkin Tepkiler: ***Gelinlikle çıktın kefenle gireceksin.***

Annelerin boşanma sürecinde sosyal boyutta yaşantıları incelendiğinde sosyal çevrenin, eşin ailesinin ve kök ailenin boşanmaya ilişkin destekleyici ya da engelleyici bakış açısı ön plana çıkmaktadır.

"Sosyal çevrenin boşanmaya ilişkin tepkileri" incelendiğinde genellikle engelleyici bir bakış açısının varlığı destekleyici bakış açısına göre daha yoğun olarak görülmektedir. Sosyal çevreden gelen tepkiler, kadının "dul" kalacağı, boşanınca ekonomik sorunlar yaşayacağı, boşanmanın kabul edilemez bir durum olduğu ile ilgili ve boşanmış olduğu için çevredeki erkeklerle muhatap olmasını yadırgamaya yöneliktir.

Sen evlendin, gelinlikle çıktın, kefenle gireceksin, diye bir şey vardır ya ailelerde. Hâliyle gittiğiniz yerde hayatınızı idame ettiriyosunuz, dişinizi tırnağınıza takıp çalışıyosunuz. Her şeyi mükemmel yapsan da karşılığını alamıyorsun. (K14-49)

İşte çevrenin baskısı; hani dulluğu kabul etmeyen bi çevreye sahibiz ya… Burası küçük bi yer. İşte dulsun. Birine selam versen yanlış anlarlar. Ben dedim kim ne derse desin. İşte hocayla konuşursun niye konuştun. Ben diyodum "Engelli bi çocuk büyütüyorum. Ben bu çocuğun sıkıntılarında yeri gelecek hocalarla saatlerce konuşucam. Konuşmak zorundayım. Ben bu süreci sağlıklı atlatmak zorundayım." (K19-42)

İşte ben ayrıldığımda, işte herkes işte böyle bi çocukla yalnız kaldın da, napacaksın da, bilmem ne de… Bu benim sorunum dedim ya. Eğer dedim kapınıza dedim ekmek için gelirsem, bence bunları o zaman konuşun dedim. (K08-50)

Bazı katılımcılar, sosyal çevrelerinden boşanmaya ilişkin verilen tepkilerin destekleyici nitelikte olduğunu belirtmişlerdir. Destekleyici tepkilerle karşılaşan katılımcılar boşanma sürecine sosyal ve ekonomik açıdan daha kolay uyum sağlamaktadırlar.

Çevremden aşırı destek gördüm. Herkes çok beni seviyordu ve bana hep diyorlardı ki; sen, daha önce niye boşanmadın? Bana

zaten hep boşanmamı teklif ederlerdi. Sen, bu adamı nasıl çekiyorsun? Nasıl bu evliliğe katlanıyorsun? Böyle bir hayat olmaz. Ayrıl. Ben ayrıldıktan sonra hiç etrafımdan, çevremden ne arkadaşımdan ne eşimden ne dostumdan ne akrabamdan hiçbir kötü tepki almadım. (K04-54)

Dernektekilerin hepsi bayan olduğu için hepsi bana destek oldu… Mesela bankaya gidiyorum, bankaya giderken yanımda durdular. Adamın silahı var, sana bir şey yaparlar, hepsi korkuyor. Hanımefendi geldi parayı alırken. Hoca geldi tapuya imza verirken. (K09-54)

"Eşin ailesinin boşanmaya ilişkin tepkileri" incelendiğinde engelleyici ve destekleyici bakış açılarının varlığı görülmektedir. Eşin ailesinden boşanma sürecini destekleyenler boşanma öncesinde katılımcıyla sosyal ilişkileri güçlü olduğu için ya da katılımcının eşin ailesine ekonomik yük olduğunu düşündükleri için kendilerini rahatlatmak istemektedir.

Ben ayrılacağım zaman bile kendim ayrılamadım. Çünkü hiçbir gelirim yoktu. Evim kira, kızlarım evlenmişti. Onlar biraz erken hem baba hem kardeş şeyinden erken evlilik yaptılar. Oğlumlaydım. Kredi kartı borçları vardı. Çalışmıyordu. Kira veremiyorduk. Kayınvalidemler kira ödemeye başladı. "Tek kavga etmeyin. Kirayı ben ödeyim." dedi. Sonra kirayı verirken ikincisinde, üçüncüsünde "Hep biz mi vereceğiz?" gibi. Hâlbuki kendisi söyledi. Sonra kredi kartları borçları oldu. Kayınvalidem oğluna, "Ayrıl oğlum." dedi. Yani böyle bizi düşünmeden yani, bu çocukla bu kadın ne yapacak diye düşünmeden oğluna "Oğlum ilk ayrılan sen değilsin. Son ayrılan da sen olmayacaksın. Ayrıl. Yeni bir hayata başlayabilirsin." diye bunu söylüyor. Kulaklarınızla duyuyorsunuz. (K10-69)

"Kök ailenin boşanmaya ilişkin tepkileri" incelendiğinde engelleyici bakış açısının daha yoğun olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra kök ailenin boşanmaya karşı destekleyici bir tutumu varsa hem boşanma süreci hem de boşanmadan sonraki süreçte katılımcılar kendilerini sosyal, ekonomik ve duygusal yönden

daha rahat ve güvende hissettiklerini belirtmişlerdir. Kök ailenin boşanmaya ilişkin engelleyici tepkilerinin temelinde ekonomik durum, ihtiyaçların karşılanamayacağına ilişkin kaygılar, boşanma sonrası engelli çocukla yaşanabilecek zorluklara ilişkin kaygılar, ailede daha önce boşanma deneyiminin olmaması, boşanmaya ilişkin toplumsal olarak engelleyici bakış açısı yer almaktadır. Kök ailenin boşanmayı engelleyici bakış açısı boşanmanın geciktirilmesine yol açmaktadır. Kök ailede genellikle babanın daha engelleyici bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Onlar işte nasıl geçinceksin sanki onlara yük olucakmışım gibi hissettiler hani niye ayrılıyorsun bir de ilk ailede ben ayrılan kişi olacaktım hani hiç böyle bir şey yaşanmamıştı. Neye böyle cesaret ettin, engelli çocuğun var neyine güveniyorsun gibi hani mağdur olursun, perişan olursun gibi baktılar. (K14-49)

Benim ailem şunu söyledi: "Sen, oraya gelinliğinle girdin. Kefeninle çıkacaksın." Biliyorsunuz önceki yıllarda bir anne, baba işte ailelerin böyle bir şeyi var, tarzı vardı. Sonra ben dinlemedim. Aman napayım? Maalesef 3 çocuk, 16 yıl, gençliğim gitti. 35 yaşındaydım ayrıldığımda. (K15-49)

Ailem de istemiyodu, bizim ailede pek boşanan olmamıştır. Babam… İşte hani babamın adı Mehmet. "Mehmet'in kızı boşandı mı desinler!" İki tane çocuğun var işte biz sana, babam emekliydi; "Ben hâlâ sizin için çalışıyorum. Size destek olmak için çalışıyorum. Çocukların babası başında dursun." dedi. (K25-45)

Bunun yanı sıra daha az sayıda katılımcı kök ailelerinin boşanmayı destekleyici bakış açısına sahip olduğunu bildirmişlerdir. Boşanma sürecinde desteklenen katılımcılar, ekonomik sosyal ve duygusal olarak kendilerini daha güvende hissetmişlerdir.

Ailem o konuda hiç şey yapmadı. Hep yanımda oldu. Destek oldu. Yani biz elimizden geleni yaparız, dediler. Ellerinden geleni yaptılar o süreçte. Yardımcı oldular. (K13-49)

Ekonomik Durum

Annelerin boşanma sürecinde sosyal boyutta yaşantıları incelendiğinde ekonomik durumla ilgili olarak ekonomik güç, kadının iş gücüne katılımı, ekonomik anlaşmazlıklar, sosyal çevreden ekonomik destek konuları ön plana çıkmaktadır.

Boşanma sürecinde kadının ekonomik güce ve gelire sahip olması, barınmak için bir evin olması ya da ekonomik desteğinin olması katılımcının süreci hızlandırmasında etkili olmaktadır. Boşanma öncesinde çalışmayan bazı katılımcılar boşanma aşamasında ekonomik güce ihtiyaç duyduğu için zihinsel engelli çocuğunun özel durumunu, bakım ihtiyaçlarını dikkate alarak çocuğuyla birlikte bulunabileceği ya da çocuğuna vakit ayırabileceği ortamlarda çalışmaya başlamışlardır. Boşanma sürecinde "ekonomik anlaşmazlıklar" yaşanmaktadır. Bu anlaşmazlıklar erkeğin kredi kartı borçları, ev ya da araba paylaşımı ve mal paylaşımına ilişkin anlaşmazlıklar yer almaktadır.

Ben ayrılmayı kafaya koymuştum. Ailesiyle de konuştum, kardeşleriyle. Sonra bu dediğim gibi işte, onu yaparım bunu yaparım. Sonra bi tane araba var ya, hâlbuki ben kendi paramla aldım. Arabayı isterim dedi, ayrılmak için bana şart koşuyo. Dedim ki sen neyin kafasını yaşıyosun dedim, sen kaç para verdin bu arabaya! Bir, vermiş olsan bile bu araba ne için kullanılıyo dedim. Sen hiç utanmıyo musun dedim. Senin çocuğunu okula götürüyorum, senin çocuğunu taşıyorum bununla dedim. (K08-50)

Bazı katılımcılar, boşanma sürecinde kalacakları ev, mutfak ve eşya ihtiyaçlarıyla ilgili olarak "sosyal çevrelerinden ekonomik destek" aldıklarını bildirmişlerdir.

Ben ayrı eve gittim. Çünkü o evi aldığı için ev benim dedi. Ben de yarı kiraya çıktım. Ha o zaman yönetim kurulundaki arkadaşlar da yardım etti. Kiraya çıkıyorsun emlakçı bilmem ne ailem de destekler yine. Hiçbir eşya almadan çıktım. Bütün eşyalar benim dedi, bütün ev falan ben tek başıma çıktım. (K09-54)

Hukuki Konular

Annelerin boşanma sürecinde sosyal boyutta yaşantıları incelendiğinde hukuki konularla ilgili kodda avukat desteği, anlaşmalı boşanma, çekişmeli boşanma, mal paylaşımı, boşanma sürecinin uzamasıyla yaşanan sorunlar, nafaka, koruma ve bakım (velayet), tazminat alt kodları ön plana çıkmaktadır.

Avukat Desteği

Boşanma sürecinde katılımcıların hukuki konularla ilgili olarak avukat desteği önemli bir yer tutmaktadır. Katılımcıların avukata başvurma süreçlerinde maddi durumları yeterliyse ya da sosyal çevrelerinde avukat varsa onlardan destek aldıkları görülmektedir. Maddi durumu iyi olmayan ya da sosyal çevresinden destek almayan katılımcılar barodan avukat talebinde bulunmuşlardır. Az sayıda katılımcının eşlerinin akrabalarından destek aldığı görülmektedir. Katılımcılar avukattan haklarına ya da boşanma hukukuna ilişkin bir bilgi ya da danışmanlık almamışlardır. Sadece boşanma sürecinde mahkeme işlemlerini hızlandırmak için avukata başvurdukları görülmektedir.

Ertesi gün kaynım geldi. Çıkardı, bana para verdi. Bir avukat bul. Boşan, dedi. Kurtul, dedi. Bu, dedi. Evdeki eşyaları da sattırır, dedi. O şey ile ben başvurdum. (K10-69)

Benim arkadaşımın abisi, adli tıp uzmanı abisi. Hem adli tıp uzmanı hem de şeyi var, avukatlık bürosu var. Oydu benim avukatım. (K17-45)

Avukat işte baroya başvurdum ben şey için, mahkeme için baro bana avukat verdi. Onunla işte başka bir yardım almadım. (K28-45)

Anlaşmalı Boşanma: "Boşanmayı çok istiyodum, adak bile adamıştım."

Boşanma sürecinde, 23 katılımcı anlaşmalı boşanmıştır. Katılımcılar genellikle "bir an önce kurtulmak" ve eski eşleriyle daha fazla muhatap olmamak için mahkemede mal, nafaka ya da farklı bir konuda talepte bulunmamayı tercih etmişlerdir.

Anlaşmalı boşandık. Ben benim derdim bir an önce onun nefes aldığı ortamdan uzaklaşmaktı. Dolayısıyla çok fazla talebim olmadı. Onun da işine geldi ve biz anlaşmalı şekilde bir celsede boşandık. (K11-50)

Mahkeme günü bana şey dedi, hani hâkim çağırmadan önce "İçerde ne söyleyeceksin?" dedi. Ben de dedim ki "Hani neyse o." dedim hani. "Sakın dedim sen de aksini söyleyip" Ben çünkü boşanmayı çok istiyodum. Adak bile adamıştım. "Ne söyleyeceksin?" dedi. "Neyse o." dedim hani "Kâğıtta yazılan neyse odur." dedim. "Ben dedim başka bir şey söylemiyicem." "Sen ne söyleyeceksin?" dedim. "Dedim sakın hani bu işi uzatacak bişi söyleme." dedim. "Tamam." dedi. İçeri girdik, boşandık. (K25-45)

Çekişmeli Boşanma

Boşanma sürecinde, 7 katılımcı çekişmeli boşanmıştır. Çekişmeli boşanmanın temelinde mal paylaşımı ile ilgili anlaşmazlıklar yer almaktadır. Erkeğin boşanmayı kabul etmemesi ve mal paylaşımıyla ilgili yaşanan belirsizliklerle ilgilidir. Bir katılımcı (K22-47) çocuğunun zihinsel engelli olması nedeniyle mahkemede hâkim tarafından eve ihtiyati tedbir kararı konulduğunu ve bunun örnek bir uygulama olduğunu belirtmiştir.

Hiçbir şekilde boşanmayı kabul etmediği için 4 yıl çekişme şey oldu. Bir 4 yıl kadar çekişmeli boşanma davası devam etti. En sonunda ben, orayı daha şey yapmadan hani gel dedim protokolü imzalayalım. Çünkü iş artık karşılıklı böyle gereksiz bir hakaret çıkmazına… Böyle bir duruma düşmeyelim. Protokole isteklerimizi yazalım. Bu şekilde, hatta ben onun sunduğu her isteğe evet dedim ama o benim sunduğum özellikle çocuklarımla ilgili bakımından filan bahsetmiyorum. Görmesiyle, ilgilenmesiyle ilgili alakalı özellikle yaptım ben bunu. Hiçbirisini gerçekleştirmedi. Herhangi bir tanesi bile gerçekleştirmedi. (K18-46)

Amaç ne burada? Evin yüzde elli hissesini şey yapmamak, kaybetmemek. Çünkü mahkeme kanadıyla biz talepte bulunduk. Bu çocukların özel durumlarından dolayı işte hâkim bize üst davayı açtığımız dosyadaki hâkim, çok sağduyulu bir hâkimdi. O, çocukların özel durumundan dolayı İnsan Hakları ve Avrupa Ço-

cuk Hakları Bildirgesi'ne atıfta bulunarak özel durumu olan çocukların yaşam alanlarının onlara tahsis edilmesi ve şeylerinden ötürü ihtiyati tedbir koydu eve ve çocuklara tahsis etti. Satılamaz, üçüncü kişilere devredilemez diye. (K22-47)

Mal Paylaşımı: "Paylaşılacak bir şey kalmadıydı."

Boşanma sürecinde katılımcıları etkileyen hukuki konulardan biri de mal paylaşımıdır. Katılımcıların önemli bir kısmı maddi konularda sorun yaşadıklarını ve birikim olarak az sayıda katılımcının evinin ya da arabasının olduğunu bildirmiştir. Mal paylaşımı ile ilgili sorun yaşayan az sayıda katılımcı evin paylaşımıyla ilgili veya erkeğin mal kaçırmasıyla ilgili sorun yaşadığını belirtmiştir. Katılımcılar genellikle anlaşmalı boşanmayı tercih ettikleri ve mal talebinde bulunmadıkları için mal paylaşımıyla ilgili bir durum söz konusu olmamıştır.

Onların hepsini bitirmişti zaten kumarda. Paylaşılacak bir şey kalmadıydı. Ev hiç almadı zaten. Hep araba alıyordu. Onları da zaten şey yaptı. Aldığı arabaların hiçbiri kendi üzerine değildi. Hepsi annesiyle kardeşinin üzerineydi. (K17-45)

Bi tane ev almıştık ortak. Oturduğu ev vardı zaten ben evlendiğimde, daha sonra ev aldık. Onun hâlen daha, sekiz yıl oldu sanırım davamız sürüyo. Evi ben evden ayrılır ayrılmaz abisine devretmiş. Mal kaçırdı. İşte biz yıllardır onun ispatıyla falan uğraşıyoruz. (K24-47)

Öyle bir malımız olmadığı için bir mal paylaşımımız olmadı. Evimizde yoktu arabamızda yoktu o zaman. (K30-51)

Boşanma Sürecinin Uzamasıyla Yaşanan Sorunlar

Boşanma sürecinde 7 katılımcı boşanma sürecinin uzadığını bildirmiştir. Boşanma sürecinin uzaması genellikle çekişmeli boşanmalarla ilgilidir. Erkeğin boşanmayı kabul etmemesi, boşanma sürecinde annenin zihinsel engelli çocuğun sağlık sorunlarıyla, hastane ve eğitim süreçleriyle ilgilenmesi, nafaka talebinde bulunması boşanma sürecini uzatmıştır. Boşanma süreci uzadığı için eşi tarafından silahla tehdit edilen iki katılımcı bulunmaktadır.

Bizi beş sene boşamadı hükümet beş sene. Ben mahkemeye gidiyorum devlet Allah var bana bedava avukat verdi. Hani her şeyime koşturdular… En sonunda hani beni öldürttürecektiler yani öyle diyeyim sana. Ondan sonra evde bir gece oturuyordum, çocuklarımın hepsi dışardaydılar. Geldiler benim evimi taradılar silahla. (K01-47)

Yani şöyle dediler mahkemeye çıkıp babası falan. İşte iki kez gözlerinden ameliyat oldu. Sonra hastalığı ortaya çıktı. Annesi kucağından düşürdü. Bu çocuk, o yüzden bu hâle geldi diye iftira attılar mahkemede. Nafakasıydı, tazminatıydı, şuydu, buydu derken ben uzattım yani. (K03-38)

Nafaka: "Yakamdan bir düşsün ya istemiyorum."

Boşanma sürecinde nafaka konusu katılımcıların boşanma sürecini etkileyen hukuki, ekonomik ve sosyal yönü olan en önemli faktördür. Genellikle zihinsel engelli çocuğun bakımıyla ilgilenen kadının istihdam sürecine katılamaması ve maddi gelir elde edememesi nafakaya duyduğu ihtiyacı artırmaktadır. Nafaka vermeyi kabul eden erkekler zihinsel engelli çocuğunun özel gereksinimlerini göz önünde bulundurdukları ve çocuğun bakım yükünü üstlenmekten kaçındıkları için nafaka ödemeyi kabul etmektedirler.

"Bak ben bu çocuğa bakıyorum. Ben bu çocukla çalışamam." dedim. "Ben bunu (protokol) hazırlattım. Oku. Eğer, imzalarsan kira bedeli istiyorum." "Yok. Ben bunu ödemem." diyor. "Oğlumu sana vereceğim. Ben işe başlayacağım. Hafta sonları oğlumu senden alacağım." dedim. Çünkü biliyorum bakmayacağını. Ondan sonra o da "Yok, ben bakamam." dedi. "İmzalıyorum" dedi. Öylelikle o kâğıdı imzalattım. (K10-69)

Katılımcılar genellikle erkeğin nafaka ödemek istememesi, boşanma sürecini uzatmamak ve anlaşmalı bir şekilde boşanmak için nafaka almayı talep etmemişlerdir. Bazı katılımcılar eski eşlerinin nafaka ödememek için kendilerini borçlu ve icralık göstermeye çalıştığını bildirmişlerdir. Bazı katılımcılar mahkemede nafaka ödenmesine karar verilmiş olsa bile eşlerinin kendilerine nafaka ödemediğini, kendilerinin de muhatap olmamak için talepte bulunmadıklarını belirtmişlerdir.

Hatta şöyle bir acı tecrübe yaşadık. Hâkim bana beş kere sordu çocuk için bak kendin için bir daha nafaka davası açamazsın çocuğun için açabilirsin ama cüzi miktarda olur, emin misin iyi düşündün mü bak bir daha düşün istersen davayı erteleyelim. Neden böyle bir karar veriyorsun nafaka senin hakkın derken ben sadece şunu söyledim yakamdan bir düşsün ya istemiyorum. (K12-46)

Bitti ve nafaka ödemek istemedi… Hâkim artık çıldırdı ve düşük bir nafaka ile tamam artık dedim ben. Yeter ki kurtulayım. Lanet olsun. Yirmi yıl önce 120 lirayla şeye başlandı. Nafakaya başlandı. Şu an da 149,5 lira nafaka alıyorum. (K13-49)

Katılımcılar genellikle eşlerinden nafaka talep etmeleri hâlinde boşanmayacaklarını düşündükleri, boşanma sürecinin uzayacağını düşündükleri için nafaka talebinde bulunmamaktadır. Bir katılımcı (K26-49), erkeğin çocuğuna ve eşine şiddet eğilimi ve tehditleri olması durumunda kadınların genellikle nafaka talebinde bulunmadığını belirtmiştir.

Nafaka konusunda bana 300 TL nafaka bağlamıştı o zaman mahkeme. Çocuklara da 150'şer TL. Sadece benimkini ödedi. Diğerlerine icra koydurucam dediğimde, eğer onlara icra koydurursan, alırsan, çocukları tamamen alırsın. Okutmam diye tehdit etti beni. Bende çocuklarım sıkıntı yaşamasınlar diye onları istemedim tekrardan. (K24-47)

Babanın çocuğuna ve eşine şiddet eğilimi varsa, baba tehditkarsa anne çok da bir talepte bulunamıyor. Eğer gerçek doğruyu konuşmak gerekirse eğer ben tek çocuk olmasam babamdan kalan mal varlığım olmasa sürünüyordum ve perişandım bu kadar basit. Eğer olmasa birikmişle onun sesini kesemezdim avukatla bile çok zor ikna ettim. Yani babalar otizm sürecinden bağımsız dava açtığında genelde kızgın oluyor, şiddete meyilli oluyor. (K26-49)

Koruma ve Bakım (Velayet): "O bizden kurtulmuştu biz de ondan kurtulmuştuk."

Boşanma sürecinde koruma ve bakım (velayet) konusunda mahkemede genellikle annelerin talebi olduğu babaların velayeti

istemediği görülmektedir. Çok az sayıda katılımcı, çocuklarının velayetinin babaları tarafından istendiğini, bu talebin de anneye psikolojik baskı oluşturmak amacıyla olduğunu belirtmektedir. Görüşülen katılımcılardan sadece bir katılımcı (K02-50) velayetin babada olduğunu belirtmiştir. Velayet babada olmasına rağmen zihinsel engelli çocuk anneyle birlikte yaşamaktadır. Babayla da görüşmektedir.

Katılımcıların velayetle ilgili taleplerinde temel konu çocuğun iyilik hâlinin sağlanmasıdır. Çocuğun bakımı, duygusal, sosyal ve fiziksel bakımdan korunması annelerin önceliğidir. Katılımcılar özellikle zihinsel engelli çocuğun bakım ve gelişimini göz önünde bulundurdukları için eski eşlerinin velayet talebinde bulunmadıklarını belirtmişlerdir.

Kız kardeşi avukattı. Onun avukatıydı aynı zamanda. Bir sürü beni karalama şeyine geçmiş. İşte ben ilkokul mezunuyum. Vasıfsız biriyim. Hiçbir annelik… İyi bir şeyim yok. Kötüyüm ve nafaka vermek istemiyor. Çocuğun annede kalmasını istiyor… Ben, zaten çocuğumu bırakmam asla. En son hâkim çıldırdı. "Hem kadını o kadar kötülüyorsunuz hem de çocuğun velayetini anneye vermek istiyorsunuz. Artı bir de nafaka ödemek istemiyorsunuz. Bu nedir? Bunu anlayamıyorum. Bu nedir? Yeter artık." dedi hâkim. İşte "Onun bakmakla yükümlü olduğu bir annesi var." dedi avukatı. Hâkim Bey de dedi ki "Artık zaten anneye de çocuğa da bakamaz. Madem öyle tutar bir kadın. İkisine de baktırtır. Sen açıkça bundan kurtulmak istiyorum desene." (K13-49)

Velayetini ben aldım. Zaten baba, hiç ilgilenmiyor. İlgilenmedi de bu zamana kadar. Tanımıyor bile babayı. Yani o derece. Hiç tanımıyor… Hâkim normalde bana verdi. Hem küçük olduğu için hem engelli olduğu için ama onlar da inatlaştılar. Onlar da velayeti biz alacağız dediler ama tabii çocuğu kabul etmediler. (K03-38)

Sadece şunu söyledim ben senden hiçbir şey istemiyorum istemeyeceğim de sadece çocuğumun velayetini istiyorum. Tabii ki dedi. Yani tabii ki. O kadar. Gayet normal güle oynaya gidip boşanıp göbek atarak çıktık yani. Karşılıklı o bizden kurtulmuştu biz de ondan kurtulmuştuk. (K12-46)

Bir katılımcı üç çocuğu olduğu ve çocukların bakım yükünü paylaşmak için erkek çocuğun baba tarafından alındığını, çocukları için ortak velayet teklif ettiklerini, ortak velayetin yeni başlayan bir uygulama olmakla birlikte avantajlarının yanı sıra resmî işlemlerde süreci uzattığı için katılımcı tarafından bir dezavantaj olabileceği belirtmiştir.

Üç çocukla tek başıma mücadele veriyordum. Kızımın eğitimleri falan filan derken biz hani kendi aramızda şey dedik, "En azından bir tanesini senden alayım." dedi. Halaları var bekâr. Ben ilgilenirim. Tamam, dedim. İşte çocuğu o aldı, erkek olanı, ortancayı çünkü kızımın eğitimleri vardı. Küçük zaten bebek, bana muhtaç. Mecburen ikinci olanı o aldı… Ortak velayette anlaştık, biz. Ortak velayetimiz var. Şu an da Türkiye'de çok fazla yok, hatta bu ortak velayet… Ben aslında hepsinin velayetini kendim almak istiyordum. Başta kızımdan dolayı. Ortak velayet çünkü bir süre sonra sıkıntı yaratmaya başlıyor. Çünkü mesela birine dekont çıkarıyorsun. Direkt babaya düşüyor filan. Öyle bir sürü şeyle ilgilenmek zorunda kalıyorsun. Sıkıntı değil benim için. Uğraşırım ben, problem değil. Ortak velayeti o teklif etti. Ben de işi yokuşa sürmemek için kabul ettim açıkçası. (K18-46)

Tazminat

Boşanma sürecinde nafakanın yanı sıra tazminat konusu da katılımcıları etkileyen ekonomik ve hukuki bir durumdur. Katılımcıların önemli bir kısmı boşanma sürecini uzatmamak ve çekişmeli boşanmamak için nafakayla birlikte tazminatı da istemediğini belirtmişlerdir. Mal paylaşımında bulunan ve nafaka alan bazı katılımcılar da nafaka aldıkları için tazminat talebinde bulunmadıklarını belirtmişlerdir.

Nafaka filan ben, hiçbir şey istemiyorum, dedim. Yeter ki beni buradan alın. Ben, buradan çıkayım. Bir an önce çıkayım. Nafakaymış, paraymış, hiçbir şey gözümde yok. İşte maddi yıpranmış, ne diyorlar ona? Ne bileyim? Tazminat davasıymış, onların hiçbirini gözüm görmedi. (K15-49)

Nafaka vermemek için kendini bi dünya icralık, borçlu gösterdi. Tazminat vermemek için ki alamadım da zaten. Hâlihazırda bana borçlu görünüyo ama kendi maaşına bi dünya haciz koydurduğu için. Evin üstüne bi dünya haciz koydurmuş. (K19-42)

3.3. Bilişsel Boyut

Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları temasının üçüncü kategorisi olan bilişsel boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar boşanmaya ilişkin düşünceler ve boşanmanın anlamıdır.

Boşanmaya İlişkin Düşünceler: "*O inanmadı. Ayrılamaz! Üç tane çocuk, bir de özel bir çocukla nasıl ayrılcak ki! diye düşündü.*"

Boşanma sürecinde ön plana çıkan boşanmaya ilişkin düşünceler "erkeğin boşanmaya ilişkin düşüncesi" "kadının boşanmaya ilişkin düşüncesi" "engelli çocuğun boşanmaya ilişkin düşüncesi" "engelli olmayan çocuğun boşanmaya ilişkin düşüncesi" şeklindedir.

Erkeğin boşanmaya ilişkin düşüncesi ele alındığında, erkekler genellikle eşlerinin "kendilerine mecbur" olduğunu, boşanamayacağını, zihinsel engelli bir çocukla zorlanacağı için boşanmaya cesaret edemeyeceğini, bir işe girip çalışamayacağını düşünmektedir. Bu nedenle genellikle boşanma davası katılımcılar tarafından açılsa da genellikle erkekler eşlerinin kendilerinden ayrılamayacağını, boşanamayacağını düşünmektedirler. Erkeklerin boşanma kararına öfkelendikleri, kabullenemedikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar eşlerinin boşanma sürecini kabullenemediği için kendilerine psikolojik şiddet uyguladığını bildirmektedir. Aile içi ilişkilerde aldatma, pornografi gibi durumlar varsa katılımcılar bu konuyu gündeme getirerek bunun duyurulmaması karşılığında eşlerini boşanmaya ikna etmişlerdir.

O benim ayrılacağımı hiç düşünmüyordu. Hani cesaret edemez iki çocuğum var ya hani girip bir işe çalışamaz bana bağlı bana mahkum işte "Sen ayrılamazsın benden, boşanmam." derdi hep. Ama bildiğinden de şaşmazdı. Sadece onu nasıl ikna ettim

şey bu sapkınlık, filmler vesaire, ayrılmazsa ben de bu süreci çevremdekilerle paylaşacağımı söyledim. (K14-49)

Sinirlendi, küfretti, çekti evden gitti. O inanmadı. "Ayrılamaz! Üç tane çocuk, bir de özel bir çocukla nasıl ayrılcak ki!" diye düşündü. Evden çekip gitti. Kahveye diye gitti, gece bir gibi geri geldi. Ben kapıyı kilitledim, üstüne anahtarları bıraktım. Ondan sonra polis çağırdım. Derken olaylar büyüdü… Her gün karakol, polisler, şudur budur baya sıkıntılı bi süreçti. Davayı açtım, uzaklaştırma aldım. Bu cinsel saldırılarından dolayı zaten karakolda anlattığımda direkt altı ay uzaklaştırma verildi. Yani o tarz şeyler… Mahkeme süreci başladı. (K19-42)

Kadının boşanmaya ilişkin düşüncesi incelendiğinde, katılımcıların çocuklarının iyilik hâlini düşünerek boşanmaya karar verdikleri ve kendilerini güçlü hissettikleri zaman boşanmayı eyleme geçirdikleri görülmektedir. Katılımcılar boşanma sürecini başlattıklarında vakit kaybetmeden boşanıp çocuklarıyla birlikte kendilerini güvende hissedebilecekleri bir alan oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bazı katılımcıların zihinsel engelli çocuklarının sağlık sigortasından yararlanması ya da babalarının emekli maaşından yararlanabilmeleri için eşlerini önce yasal olarak boşanmaya ikna ettiği, yasal boşanma gerçekleştikten sonra başka bir gerekçeyle fiziksel olarak evlerini ayırdıkları görülmektedir. Bazı katılımcılar kök ailelerinin ve sosyal çevrelerinin boşanmaya ilişkin düşüncelerinden ve tepkilerinden çekindikleri için boşandıklarını saklama eğilimindedirler.

Önceliğim çocuğumdu hep ne yapmalıyım onun için en doğru ne yapabilirim neye ihtiyacı var şimdi sırada ne var. Bir taraftan takibini de rutin hastaneye de ben götürüyordum. Yani o kadar yaşamım doluydu ki… Yapabileceğim en doğru şey ne bir problem varsa şu anda napmalıyım sürekli bunlara kafa yordum ben. (K11-50)

Sekiz sene önce kendisi şöyle bi teklifte bulundu, dedi ki "Bırak beni, ben kendi hayatımı kurayım." Çok da sakin konuşuyor. "Belki ilerde serbest yaşıyıcam zaten. Belki ilerde evlenirim belki evlenmem. Bu şehirden de giderim zaten." dedi. O an ben bi şok.

Neden? Çünkü her şeyi üzülerek belirtiyorum, üstlenmişim zaten. Onun yapacağı tek iş sevgisini göstermek. Ya da emeğe saygı duymak neyse ne! Sevmek zorunda değil, çok da umrumda değil. Ama emek var burda, ortada bi emek var. Ortada bi özel çocuğun var, ona verilen de bi emek var. (K20-39)

Zihinsel engelli çocuğun boşanmaya ilişkin düşüncesi incelendiğinde, genellikle süreci anlamlandıramadıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocuklar genellikle süreci anlamlandıramamakla birlikte boşanma öncesinde babaları tarafından bakım sağlanmadığı ve ilgi gösterilmediği için eksikliklerini hissetmemektedir. Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuklarının boşanma sürecinde mutlu olduklarını, zihinsel engelli çocuklarının boşanma sürecinde annelerini desteklediklerini bildirmişlerdir.

Kızım o zaman ortaokul ikinci sınıftaydı. Bizim bu kararı aldığımızda kızımın çok bir aklı ermiyordu, o zaman. Tabii kızım bir de biliyorsunuz zihinsel engelli. Epilepsi nöbetleri sık geçirdiği için çok bir algılama şeyi yoktu yani. Zaten babası yok. Babası olmadığı için çocuklar, biz babamızdan ayrılıyoruz problemini hiç yaşamadılar. Ha var ha yok. Hani, bizim babamız nerede? Hani, neden gelmedi? Nerede? gibi hiçbir şeyimiz yoktu, yani öyle şeyimiz olmadı bizim. Zaten kızımla sürekli ben ilgilendiğim için hani, baba neredeymiş, nasılmış? Kızım zaten hiç önemsemiyordu ve şimdi zaten hiç önemsemiyor (K15-49)

İnanılmaz mutlu oldu. Boşandıktan sonra tabii babası evdeki eşyalarını topladı, ben daha doğrusu eşyalarımı topladım. Babası da kendi eşyalarını topluyor yani, evin içinde böyle bir durum var, kapının önündeki valizimizi benim çocuğum eliyle dışarı çıkarıp, benim elimden tutup hadi gidelim moduna girdi. Yani burada işimiz bitti, bir an önce gidelim... İki yıl önce babası bir almak istemişti, bir yerde buluşalım da hani ben kızımı alayım götüreyim diye babası geldi arabayı görünce içinde babasını görünce arabadan inip kaçmaya çalıştı, kapıyı kapatmaya çalıştı, yani çocukta babası ile ilgili hiç iyi şeyler hatırlamıyor. O yüzden de çok istemiyor yani. (K12-46)

Az sayıda katılımcı ise zihinsel engelli çocuğunun anne babasının boşanmasını desteklemediği, bazı durumlarda boşanmayı sürecin başında onaylarken sonradan reddettiği, bazı durumlarda ise sürecin başında reddederken sonradan onayladığı görülmektedir.

Anne, dedi. Siz, dedi. Sürekli kavga ediyorsunuz. Gelmesin eve artık, dedi oğlum. Ben de kabul etmiş zannettim ama sonra aslında kabul etmemiş boşanmamızı. Sonra şey dedi. "Keşke boşanmasaydın. Ben, çok pişmanım öyle dediğime." Ben, dedim ki: "Sen, istediğin olmadı. Bu zaten olacaktı. Ben, senin fikrini sordum." Ama tabi ki bunu anlayabilecek bir çocuk değil bu kadar bu olanları. Normal çocuk bile kabul edemezken bu, hiçbir şekilde kabul etmedi. İşte, öfke nöbetleri başladı. Ondan sonra hep şey… Sonrasında beni suçlamaya başladı. (K17-45)

Oğlum çok istemedi boşanmamızı. Oğlumu çok şey yaptı, yaraladığını biliyorum ama sonra konuşurken anlattım her şeyi. Çok akıllı bir çocuk hemen anlıyor zaten. Söyledim yani olmucak, olmuyor yapamıyorum yani sen de zarar görüyorsun ben de. İlk bir iki sene falan çok şey yaptı geri birleşmemizi hayal kuruyordu, şey yapıyordu. Sonradan alıştı, şimdi tepkisi iyi. (K02-50)

Zihinsel engelli olmayan çocukların boşanmaya ilişkin düşüncesi incelendiğinde, genellikle boşanmayı destekleyici bir düşünceye sahip oldukları ve bu süreci destekledikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar çocuklarının şiddete tanık olduğu, babalarının ilgisiz olması ve sorumsuz davranışlarının farkında olması nedeniyle çocuklarının boşanma sürecini daha kolay kabullendiklerini ifade etmişlerdir.

Kızım zaten çok rahatsızdı. Hatta şey anne hiçbir şey yapmayacak mısın hep böyle mi olacak, ne zaman harekete geçeceksin, hani evden gidecekti. Şey demişti kızım, çok küçüktü bir yerde yemek yiyoruz "Anne babam ölsün istemiyorum ama hayatımızda da olsun istemiyorum anne." demişti… İster istemez tüm bilincinize rağmen çocuklarınızı karşı tarafa karşıt olarak kullanabiliyorsunuz. Ya da çocuğun yanında babasından kötü bahsediyorsunuz ama çocuğun ruhunda derin yaralar da açıyorsunuz. Ama bunu yapmamak lazım ölçütünü ayarlamak gerek. (K26-49)

Ya ilgisiz de değildi ama çok kıskanıyor, çok dövüyordu, hakaretleri. Son zamanlarda bıçakla falan başımda beklerdi gece. Kızım gördü en sonunda, ondan sonra kız tamam anne ayrılabilirsin dedi. Ondan sonra kızım da yanımda olunca destek olunca boşanmaya karar verdim. (K02-50)

Bazı katılımcılar, çocuklarının boşanmaya ilişkin başlangıçta tepkilerini belli etmediklerini fakat anne babalarının boşanmalarından ve mutsuz aile yaşamında olumsuz etkilendiklerini bildirmişlerdir.

Çocuğum bana ona sorduğumda "Sen nasıl istersen." demişti bana. Ama bir gün bir paylaşımda gördüğümde neler yaşadığını hissetmeye çalıştım. Şey yazmıştı "Mutlu aileleri mutlu sevgililerden daha çok kıskanıyorum." diye yazmıştı. (ağlıyor) Benim içime oturmuştu. Mesela hani bana gelip bi şey anlatmamıştı. "Anne şunu hissediyorum ya da şunu yaşıyorum." diye hiçbir şeyden bahsetmedi." (K25-45)

Boşanmanın Anlamı: "*Hayata yeniden başlamak*"

Katılımcılar boşanmayı farklı şekillerde anlamlandırmakla birlikte boşanmayı genellikle özgürlük, kurtuluş, olması gereken bir şey olarak olumlu şekillerde anlamlandırmaktadır. Bazı katılımcılar boşanmayı çocukları düşünmek, ferahlık, mutluluk, sevinç ve hürriyet şeklinde tanımlarken az sayıda katılımcı boşanmayı hayal kırıklığı, psikolojik savaş, yolların ayrılması, gelecek endişesi olarak tanımlamaktadır. Boşanma katılımcılar tarafından olumlu bir yaşam deneyimi olarak anlamlandırılmaktadır. Boşanmayı olumlu şekilde anlamlandıran, özgürlük, kurtuluş, olması gereken bir şey, ferahlık, mutluluk, sevinç ve hürriyet olarak tanımlayan katılımcıların paylaşımları şu şekildedir:

Boşanma, hafifleme, özgür bir şekilde yaşam, özgürleşme. (K16-41)

Hayata yeniden başlamak. (K02-50)

Hürriyet. Hürriyetime kavuştum. Öyle diyim ne diyim. Aynı evdesin ama hapishanede yaşıyorsun. O bir odada sen bir odada

hani hiç ortak bir şeyiniz yok. Şimdik gayet iyiyim, hür yaşıyorum. (K09-54)

Az sayıda katılımcının boşanmayı olumsuz tanımlamasının temelinde çocuklarının boşanma sürecinden olumsuz etkilenmesi ve çocuklarına yansıyan süreç yer almaktadır. Boşanmayı hayal kırıklığı, psikolojik savaş ve yolları ayrılması şeklinde tanımlatan katılımcıların paylaşımları şu şekildedir:

Mesela ayrılmak için ne mücadele verdim. Ama ayrıldıktan sonra mesela o, oğlumun babasının resimlerini indirmek. Mesela çok ilginç o zaman o resimleri indirirken çok üzülmüştüm. Keşke böyle olmasaydı diye. Mesela onun sevdiği bi yemeği yapıyodum. İşte hem kızıyodum hem de mesela dediğim gibi aslında daha çok da kızıyodum üzülmekle birlikte. (K08-50)

Psikolojik savaş… Evet. Yirmi beş yıl boyunca aynı yastığa baş koyduğunuz insanın hiç ama hiç tanımadığınız bir yüzünü görüyorsunuz. Ve daha düne kadar güldüğünüz, yediğiniz, içtiğiniz, şey yaptığınız, hayatı paylaştığınız insanın bir anda size düşman olduğunu görüyorsunuz. Sizi bitirmek için var gücüyle elinden gelen her şeyi yapabileceğini görüyorsunuz. Çocuklarına değer vermediğini görüyorsunuz. Önemsemediğini görüyorsunuz. Her şeyin yalan olduğunu görüyorsunuz. Her şeyin bir çıkara, menfaate dayandığını görüyorsunuz. (K22-47)

Yıkık, hayal kırıklığı kocaman. (K27-43)

3.4. Duyuşsal Boyut

Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları temasının dördüncü kategorisi olan duyuşsal boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar olumsuz duygular ile olumlu duygulardır.

Olumsuz Duygular

Katılımcıların duyuşsal boyutla ilgili olarak yoğun olarak olumsuz duygular yaşadıkları görülmektedir. Bu olumsuz duygular, tehdit, endişe, rahatsızlık, kendini suçlama, tükenmişlik ve üzüntüdür. Katılımcıların boşanma sürecinde yaşadıkları duygu-

lardan biri "tehdit"tir. Bir katılımcı boşanmak istediği için eşinin kardeşi tarafından tehdit edildiğini şu şekilde ifade etmektedir.

Kaynımın büyük tepkileri vardı. O zaman işte bana ayrılırsan seni öldürürüm. Yani ben, dinlemiyorum ya, vaatler verildi, kabullenmedim ya, kabul etmedim ya. İşte seni öldürürüm. Tavuk ölüsü kadar gelmen gözüme. İşte mahkemeye gitme. İşte şunu yaparım, bunu yaparım ama ben yani, koymuştum bir kere kafaya. (K15-49)

Bazı katılımcılar boşanma sürecinde eşleri tarafından özellikle "nafaka" konusunda çocukların eğitimi ve maddi konularla tehdit edilmektedirler. Babanın çocuğa ve anneye şiddet eğilimi olduğunda ve tehditkâr olması annelerin boşanma sürecinde talepte bulunmamasına yol açmaktadır.

Nafaka konusunda bana 300 TL nafaka bağlamıştı o zaman mahkeme. Çocuklara da 150'şer TL. Sadece benimkini ödedi. Diğerlerine icra koydurucam dediğimde, eğer onlara icra koydurursan, alırsan çocukları tamamen alırsın. Okutmam diye tehdit etti beni. Ben de çocuklarım sıkıntı yaşamasınlar diye onları istemedim tekrardan. (K24-47)

Babanın çocuğuna ve eşine şiddet eğilimi varsa, baba tehditkarsa anne çok da bir talepte bulunamıyor… Ben şikâyetçi oluyorum, beni eşim tehdit ediyor, korkuyorum diye komiser bizi çağırıp Hanımefendi uzlaşın. (K26-49)

Bir katılımcı eşi tarafından ölüm tehdidi alarak mahkemeye götürüldüğünü ve boşanması, boşanmada bir talepte bulunmaması için tehdit edildiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Bana dedi ki kalk kulağımı yıkatmaya gideceğiz öyle beni kandırdılar. İşte hastalandım dedi, beni götürdü bıçak dayadı kuzum. Burama bıçak dayadı. Şey var, meğerse bir kadını sevmiş, başka kadını. Hani benden hemen boşanıp ona, bana doğruca dese yine boşanırım. Ne yapayım beni istemeyeni. Bıçağı dayadılar bana taksiye attılar, doğruca şeye mahkemeye getirdiler. Ağzımdan şey ifade alacaklar. Çocukları bana vereceksin, evden hiçbir talep almayacaksın. Buradan gidince seni intihar ettireceğim, seni öl-

düreceğim, diyerek benim aşkıma dayanamadı kendi kendini öldürdü diyecekler. (K01-47)

Katılımcıların boşanma sürecinde yaşadıkları duygulardan biri "endişe"dir. Boşanma sürecinde katılımcılar ailelerinden ve sosyal çevrelerinden destek alma, boşanma ve sonrası süreçte baş etme, sosyal çevresi tarafından damgalanma konularında endişeler yaşanmaktadır.

En çok babamdan korkuyordum. Bana acaba destek olur mu, acaba bana neden ayrılıyosun diye sorar mı diye. En büyük destekçim o oldu. (K14-49)

Boşanma sürecinde bir süre "Acaba başarabilir miyim? Ne yaparım? Nasıl yaparım? Nasıl olur?" Çevremden de gördüğüm gibi işte "Dul kadın damgası yerim de işte çevremden bana bi herhangi bi sarkıntılık falan olur mu?" bu korkuyla… (K24-47)

Katılımcıların boşanma sürecinde yaşadıkları duygulardan biri "kendini suçlama"dır. Katılımcıların ailesi ve sosyal çevresi boşanma sürecini desteklemiyorsa ya da kendilerinden kaynaklanan bir durum nedeniyle çevredekiler boşandığını düşünüyorsa ya da aldatılmışsa kendilerinde bir "eksiklik" hissedip kendilerini suçladıkları görülmektedir.

O esnada ben annemi kaybettim. O ayrıldığım dönemde de annem öldü. Ben kendimi suçladım… Annem istemedi benim ayrılığımı. Ben ayrılacağım, artık yeter, dedim. Akşam böyle konuştuk. Yani annemle böyle tartıştık. Sabah böyle ölüm haberi geldi. Ben hâliyle kendimi suçladım. Acaba benim yüzümden mi? Hani ben mi sebep oldum? O konuşmanın üzerine öyle olunca ben kendimi çok suçladım. (K15-49)

Boşanma sürecinde ben hep kendimi suçladım: "Acaba bende eksiklik ne vardı?" diye kendimi hep suçladım. Son iki seneye kadar ben hep kendimi suçladım. "Acaba bende hani yetersiz bi şey mi vardı?" Yani neden başkası diye… (K21-40)

Katılımcıların boşanma sürecinde yaşadıkları duygulardan bir diğeri "tükenmişlik"tir. Zihinsel engelli çocuğun bakımı, eğitimi

ve hastane süreçlerini takip etmenin yanı sıra boşanma sürecinde mahkemeye gitmek, boşanma dosyasını takip etmek katılımcıları duygusal ve psikolojik açıdan olumsuz etkilemekte, tükenmişlik hissetmelerine neden olmakta, depresyon varsa depresyonun etkilerini artırmaktadır.

Bir gün içerisinde sabah mahkemeye gidiyordum, mahkemede onlarla uğraşıyorum. Öğleden sonra çocuğumun hastane randevusu var. Gidiyorsun, çocuğun derdiyle uğraşıyorsun. Yani baya bir beni yormuştu o şeyler, baya bir etkilemişti yani. (K03-38)

Antidepresan kullanmaya başlayalı baya oluyor, on beş yıl falan oluyor kullanalı. Boşanma evresinde... Ondan sonra başladım kullanmaya. Ondan önce de çok doktor, vermişti. Aralıklarla kullanıyordum ama sürekli kullanmıyordum. Ondan sonra sürekli kullanmaya başladım. (K04-54)

Katılımcıların boşanma sürecinde yaşadıkları duygulardan biri de "üzüntü"dür. Katılımcılar boşanma sürecinde eski eşlerinden gördükleri tepkilerin, çocuklarının etkilenmesinin, kadınların suçlanmasının üzüntü verici olduğunu bildirmişlerdir.

Bazen çok üzülüyordum. Sürekli bir şeyler manasız geliyordu, hayatın tadı yoktu… (K05-39)

Erkeğin gerçek yüzünün ortaya çıktığı, öyle dedi bana avukatım daha doğrusu "Bir erkeğin kalitesi boşanmada belli olur.", dedi. Gerçekten öyleymiş. Ondan sonra başka işte şey, kadınların çok üzülmesi. Bunlar. Çok büyük sıkıntı. Bir de şey, kadınlar suçlanıyor hep. Niye? Bilmiyorum. Bunlar üzüntüye neden oluyor. (K17-45)

Olumlu Duygular

Katılımcıların duyuşsal boyutla ilgili olarak olumlu duyguları daha az yaşadıkları görülmektedir. Bu olumlu duygular, mutluluk, huzur, kurtuluş ve çabadır. Bu olumlu duyguların temelinde boşanmayla birlikte eski eşten "kurtulmuş" olmanın verdiği mutluluk ve huzur vardır.

En azından ben çocuğumla mutlu yaşarım dedim. Hani bu adamdan kurtulurum diye mutlu oldum. (K06-63)

Bitecek diye bu ıstırap bitecek diye çok yorgundum fiziksel olarak çok fazla şeyle ilgilenmem gerekti. Aşırı derecede yorgundum fakat bir taraftan da huzurluydum biteceği için. (K11-50)

3.5. Tinsel Boyut

Tinsel boyutta boşanma sürecinde katılımcıların olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine başvurduğu ve genellikle dua ettiği görülmektedir. Dua ettiğini belirten katılımcılar, duayı birisiyle konuşmak, dertlerini anlatmak ve içini dökmek şeklinde görmektedirler.

Önceden bir boşanayım diye, herkes boşanmaktan korkuyo ama ben hep dua ettim geceleri. (K05-39)

Yani o arada zaten bi dua ediyosun, ağlıyosun. Ağlarken de yalnızdım işin ilginç tarafı. (K20-39)

4. Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantıları

Çalışmanın üçüncü teması "Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantıları"dır. Bu temada çalışmaya katılan annelerin boşanma sonrasında fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutta deneyimlerine yer verilmiştir. Annelerin deneyimleri boşanma öncesine, boşanma sürecine ve boşanma sonrasındaki sürece göre farklılaştığı için temalar yapılandırılırken bu husus dikkate alınmıştır. "Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantıları" teması "Fiziksel Boyut" "Sosyal Boyut" "Bilişsel Boyut" "Duyuşsal Boyut" "Tinsel Boyut" kategorilerinden oluşmuştur. Her bir kategoriye ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

4.1. Fiziksel Boyut

Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantıları temasının ilk kategorisi olan fiziksel boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar fiziksel sağlık, bakım yükü, cinsel yaşam, öz bakım, fiziksel çevre (kır/kent) etkisidir.

Fiziksel Sağlık: "*Yaşam mücadelesini omuzlarıma aldım. Artık şu an omuzlarım çöktü.*"

Fiziksel sağlık ile ilgili kodda hastalıklar, bel ve boyun ağrıları, uykusuzluk, sağlık hizmetlerine erişim alt kodları ön plana çıkmaktadır. Annelerin boşanma sonrasında kalp ritim bozukluğu, şeker, mide rahatsızlığı, saç kıran gibi kaynağını stresten ve ruh sağlığından alan sağlık sorunları yaşadıkları görülmektedir. Bu sağlık sorunları kadınlarda yaşın ilerlemesiyle görülmekte, zihinsel engelli çocuğun bakım yükü, olumsuz duyguların yoğun olarak yaşanması ve depresyon gibi durumlar fiziksel sağlığı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu süreçte zihinsel engelli çocuğu olan anneler çocuklarının sağlığını ön planda tuttukları için kendi sağlıkları için vakit ayırmaya ve sağlık hizmetlerine erişmeye öncelik vermemektedir.

O zaman şey başladı; kalp ritim bozukluğu. Şimdi hâlâ da devam ediyor mesela. O zamandan beri düzene girmedi. Şekerimle de ilgili sürekli sıkıntı vardı. Ya düşer ya yükselir. Hiçbir dengesi yoktur. Onlar bozuldu… Öncelikle kendi sağlığımı düşünemedim. Oğlumunki daha ön plandaydı. (K17-45)

Tüm değerlerim düştü. Ben artık gözümü açamıyorum, uyumak istiyorum. Hani bunlar şeydi, sadece ağır depresyonun getirisi değildi. En sonunda işte bir kan tahlili yaptırdığımda B vitamininin sıfır olduğunu, magnezyumun sıfır olduğunu, birçok değerimin düştüğü… Vücutta hani depresyona girince ihtiyacı olan hormonları, mineralleri kullanıyor yoğun bir şekilde ve hepsi eksilmeye başlamıştı. (K27-43)

Bazı katılımcılar fiziksel sağlıklarıyla ilgili olarak, bakım yükünün ve stresin etkisiyle bel fıtığı, boyun fıtığı, sinir sıkışması gibi sağlık sorunları yaşadıklarını bildirmişlerdir.

O kadar kötü ki, yani dediğim gibi yaşam mücadelesini omuzlarıma aldım. Artık şu an, omuzlarım artık çöktü, diyeyim. Bel fıtığı, boyun fıtığı, sinir sıkışması, şey zorlu süreçlerden geçtim. (K13-49)

Hani fiziksel sağlığım yerindeydi. Çok yorgundum. Oğlumu sürekli kucağımda taşıdığım için, nöbetlerde hep ben kucakladığım için, kasılmaları oluyo ya o yüzden bel fıtığım, boyun fıtığım o günlerden beri var. Şu an şiddetli bi şekilde devam ediyo ama çok şükür Rabbime ayaktayım. (K19-42)

Bazı katılımcılar çocuklarının bakım yüküne, yaşadıkları depresyona ve olumsuz duygulara bağlı olarak uykusuz kaldıklarını bildirmişlerdir.

Tabii çocuklar küçüktü o zaman. Çocuklar uyuyordu. Bunları yatırıyordum, uyuyordu. Benim uykum yoktu. Sabaha kadar o film şeridi gibi dönüyordu, dolaşıyordu. Bana geliyordu. Dönüp, dolaşıp bana geliyordu, yani yaşadıklarım, geçmiş hayatım, yıllarım. (K15-49)

Katılımcılar genellikle sağlık hizmetlerine erişim konusunda sorun yaşamadıklarını kendileri ve zihinsel engelli çocukları için sağlık hizmetlerine erişebildiklerini bildirmişlerdir. Sosyal çevresinden destek alan bazı katılımcılar özel hastaneden sağlık hizmeti aldığını belirtmiştir.

Kızımın bedensel bir problemi yok. Dolayısıyla bütün sağlık problemlerimizi ben eski hastanede hallediyorum. Dolayısıyla sağlıksal açıdan bir masrafımız yok. Herkes canla başla altı ayda bir gidiyorum hastaneye dişini de tedavi ediyorlar, kulaklarına da bakıyorlar, nöroloji doktoru da bizi kabul ediyor yani, hani sağlıksal açıdan bir problemimiz yok açıkçası. (K12-46)

SGK var babadan kaynaklı. Kendi babamdan. Çocukların babasından değil. Kendi babamdan. Ulaşabiliyorum. Bir sıkıntı yaşamıyorum o anlamda. (K18-46)

Bakım Yükü: "*Ben oğlumun hayatını yaşıyorum kendi hayatımı yaşamıyorum.*"

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarında fiziksel boyutun önemli bir kısmını bakım yükü oluşturmaktadır. Bakım sürecinde sosyal desteğin olmaması, ağır zihinsel engelli ve bedensel engeli bulunan çocuğun bakımı, hasta yatağının olmaması, cihaz eksikliği, gelir elde etmek için başka bir işte çalışma gibi durumlar bakım yükünü artırmaktadır. Tek ebeveyn olarak çocuğun bakım

sorumluluğunu üstlenmek kadının evden ayrılamamasına, sosyal hayata katılamamasına yol açmakta; çocuğun özel durumunu dikkate alarak iş yaşamında düzenlemeler yapmasına, çalışma saatlerini sınırlandırmasına ya da evden çalışabileceği işleri yapmasına neden olmaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmı çocuklarının bakım yükü nedeniyle gelir getirici düzenli bir işte çalışamamaktadır. Bakım yükünün fiziksel sağlığın yanı sosyal, ekonomik, duygusal ve ruhsal etkileri bulunmaktadır. Bakım yükü, katılımcıların iş yaşamında kariyer planlarını olumsuz etkilemekte, çalışan katılımcıların işten ayrılmasına, ekonomik olarak gelir kaybına yol açmakta, sosyal hayata katılımlarını ve sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlandırmakta, fiziksel sağlıkları bakımından bel fıtığı, boyun fıtığı, kalp ve tansiyon gibi hastalıklara yol açmakta, olumsuz duygular yaşamasına neden olmaktadır.

Bir destek yok, hakikaten çok zor. Eve hasta yatağı aldık. Demir korkuluk olsun da ben dışarı çıktığımda düşme korkusu yaşamasın diye. Çünkü iki defa düştü kafası kırıldı. Mecbur, bırakıp çıkmak zorunda kalıyorum market ihtiyacı vesaire var. Evden çalışsam da gitmem gereken durumlar oluyor… Benim görevim sadece kızıma bakmak mıymış acaba diyorum. Bunu düşündükçe bazen isyan edesim geliyor ama sonra diyorum ki hiçbir anlamı yok. (K14-49)

Bir süre kısıtlı zamanlarda babaanneye bıraktım… Kreşten sonra düzgün bir bakıcı tanıdık birini bulana kadar. Ama ne kadar tanıdık birini bulsanız da güvenemedim kimseye ya, derdini anlatamayan bir çocuk olduğu için sonra çalıştığım yerde çok destek oldular bu konuda bana. (K12-46)

Az sayıda katılımcı zihinsel engelli çocuğunun bakımı için annesinden yardım aldığını belirtmiştir. Genellikle çalışan katılımcılar çevrelerinden bakım konusunda yardım talep etmekte, çalışma saatlerini çocuğuna göre planlamaktadır. Bakıcı desteği alan az sayıda katılımcı bulunmaktadır. Bakıcı desteği alan katılımcılardan biri (K12-46) bakıcıların engelli bir çocuğa bakım vermesiyle ilgili güven sorunu yaşadığını belirtmiştir.

Bu çocuklar ağır yük. (K16-41)

Bazı katılımcılar evlilik hayatları boyunca da çocuğun bakım yükünün yanı ısra sosyal ve ekonomik konularda rol ve sorumlulukları kendileri üstlendiği için boşanma sonrasında zorluk yaşamadıklarını, "eşlerinin yükünden kurtuldukları" için boşandıktan sonra daha iyi hissettiklerini belirtmişlerdir.

Fiziksel zorluğum hiç olmadı; üstümdeki yükler kalktı. Tam tersi işim kolaylaştı. Nasılsa o adamın banka işlerini halleden bendim, faturaları ödeyen bendim, alışverişe verdiği üç kuruş, verirse giden bendim. Benim yüküm ağırdı. İlaca koşan ben, hastaneye koşan ben. Hani yüküm ciddi anlamda hafifledi benim. O insanın yükü kalktı üstümden. Ben bu dışarı işlerinde hiç zorlanmadım. Yalnızlıktan da zorlanmadım. (K19-42)

Şu an duygularımı nasıl anlatıcam, onu, şu an aklıma gelmiyo ama şu an ben oğlumun hayatını yaşıyorum. Kendi hayatımı yaşamıyorum yani. Kendim için hiçbir şey yok. (K24-47)

Boşandıktan sonra bakım yükünü tamamen anneler üstlenmiş durumdadır. Katılımcılar eski eşlerinin boşandıktan sonra da bakıma ilişkin rol ve sorumluluk almadıklarını belirtmişlerdir. Bakım yükünün sürekliliği nedeniyle katılımcılar dinlenemediklerini, kendilerine vakti ayıramadıklarını, fiziksel olarak uykusuzluk ve yorgunluk yaşadıklarını vurgulamaktadırlar.

Benim de rahatlamaya ihtiyacım var. Ben 33 senedir bilfiil kızımlan beraberim. Ben de bir gece yalnız, rahat yatmak istiyorum. Ben, mesela senelerdir akşam yatıp sabah kalktığımı hatırlamıyorum. Hep sabaha kadar kızım benim dolaşır. Yat, kalk, çişti, suydu, problemlerdi. Altına yapar. Üstüne yapar. Gece üçlerde yatak temizlerim. Çiş temizlerim. Yani sabah beşte kalkar, beni uyutmaz. Kalkarız. Otururuz. Yani ben de isterim, böyle normal bir ebeveyn gibi akşam yatıyım, sabah kalkıyım. Artık ben de 54 yaşında bir bayanım. Bazı rahatsızlıklarım var. Biraz babası alsın onu. Bir hafta o baksın. Ben de bir hafta kafamı dinleyim. Rahat ediyim. Yok, öyle bir şey. Hiç, asla öyle bir şey yok. Hep yani, babası kendi rahatına düşkün. (K04-54)

Bakım ile ilgili konuda katılımcıların "kurum bakımına" ilişkin görüş ve düşünceleri değerlendirildiğinde katılımcıların ge-

nellikle çocuklarının iyi şartlarda bakılamayacağını düşündükleri ve çocukları için kurum bakımı hizmetinden yararlanmak istemedikleri görülmektedir.

Yatılı merkezleri asla düşünmedim. Düşünmem de. Düşünmem çünkü bir anne gibi hiç kimse şey yapamaz. Çocuğum nerede ben orada. (K13-49)

Pandemi döneminde palyatifte kaldık. Covid zatürreye çevirmişti, iki ay zorlu bir sürecimiz vardı, oksijen desteği alıyordu. Eve getirirsem öleceğini söylemişlerdi ve palyatif bakım da genelde yaşlıların bulunduğu bir yermiş meğerse hani bakım evinde bakamayanlar geliyorlar son günlerini orda rahat yaşasın rahat rahat ölsün vesaire gibi... Oraya gittiğimde bakım evine çocukların emanet edilmeyeceğini gördüm. İşte bana diyolardı bakım evine bırak hayatına bak diye bunu nasıl söyleyebiliyorlar onu da anlamıyorum. Demek ki annelik duyguları yok. Ve ben oradaki kişileri gördükçe asla bakımevine çocuk bırakılmaz. Ancak ben ölürüm bakacak kimse olmaz o zaman devlet bakımevinde bakar. (K14-49)

Bir katılımcı yaşı ilerlediği, psikolojisi olumsuz etkilendiği ve çocuğunun bakımı için yeterli gücü ve enerjisi olmadığı için çocuğunu kurum bakımına verebileceğini belirtmektedir.

Yatılı verme fikri bu sene önce oluştu bende. Çünkü artık çok yıprandım. Yani psikolojim iyice bozuldu. Çocuk da artık şey oldu, iyice raydan çıktı diyebilirim. Şu an düşünüyorum ama işlemlerime başlayacağım. Yatılı kalabilir diye yazı almam gerekiyormuş hastaneden. Şu an hastane bu pandemiden dolayı işte pek randevu filan vermiyorlar. İşte o yüzden. Yoksa öyle bir girişimde bulunacağım. Artık çünkü sınır noktaya geldim. Bittim, yani tükendim… Zorunlu hâle geldi benim için. Çünkü benim yaşım ilerliyor, o güçleniyor. Yani ben iyice çıktı. Her geçen gün daha da kötüye gidiyor. (K06-63)

Cinsel Yaşam: "*Tamamen orada çocuklarıma adadım hayatımı.*"

Katılımcılar genellikle boşanma sonrası süreçte cinsellikle ilgili bir isteklerinin olmadığını belirtmişlerdir. Boşanma öncesi süreçte eski eşle yaşanan olumsuz cinsel deneyimler, cinsel doyumun olmaması, zihinsel engelli çocukla ilgili rol ve sorumlulukların daha önemli görülmesi ve "kendini çocuğuna adama" gibi faktörlerin etkisiyle katılımcılar genellikle boşanma sonrasında cinsellikle ilgili isteklerinin olmadığını belirtmişlerdir. Az sayıda katılımcı, boşanma sonrasında farklı bir partnerle duygusal yakınlık kurduğunu ve birliktelik yaşadığını belirtmiştir.

Cinsel hayat falan yok. Boşandım kızımla birlikte yaşıyorum yani. Hani öyle bir cinsel ihtiyaç duyduğum oldu mu sorarsanız inanın aklına dahi gelmiyor. Yani hani bu duyguları uyandırmak için karşınızda bir fert olması gerekir. Hani böyle bir karşı cinse ilgi duyabileceğim karşı cins ile ilgili ya bir insanı beğenirsiniz, çok hoşlanırsınız, sonra tabii ikinci kademede cinsel duygular insanda oluşmaya gelişmeye başlar. Hiç böyle bir şey olmadığı için öyle bir duygu yok yani. (K12-46)

Ben tamamen orada çocuklarıma adadım hayatımı. Herhangi bir ilişkim ya da görüştüğüm herhangi bir insan olmadı. (K18-46)

Hayatta bazı şeyler daha ön plana çıkıyor. Cinsellik bizim için daha geri planda ama erkekler için öyle olmadığı için bu aldatmaydı, bilmem ne, başka türlü oluyor. Ama anneler de bu olmuyor önce çocuk sonra aile, engelli bir çocuğun var onu düşünüyorsun. Cinsellik çok çok önemli değil. Ondan sonra da hiç fark etmedi benim için. (K09-54)

Bazı katılımcılar boşandıktan sonra sosyal çevrelerindeki erkekler tarafından tacize maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Bir katılımcı (K22-47) bir erkek tarafından zihinsel engelli çocuğu olduğu için erkekler tarafından kabul edilemeyeceğini ama bir taraftan da cinselliğin bir ihtiyaç olduğunu belirterek tacizde bulunduğunu şu şekilde belirtmiştir:

Sitemdeki benden yaşça büyük bir beyefendinin "Kızım, senin sevilmeye, şey yapmaya ihtiyacın var. İşte senin ama çocukların da şey; ilgi, özel durum olduğu için kimse bu durumda seni kabul

etmez." falan böyle saçma sapan şeyler. Kaldı ki bu insan cahil bir insan da değil. Baya üst konumlarda memurluk yapmış bir insan. İşte şey "Seni rahat da bırakmazlar." şöyledir, böyledir. (K22-47)

Ben ondan sonraki süreçte de belki ayaklarımın üzerine sağlam bastım ama ayrıldıktan sonra farklı şeylerle uğraşıyorsunuz. Üzgünüm ama o zaman size abla, yenge diyen insanlar size farklı gözle bakıyor… Bunu söylemekten aslında utanıyorum. Kendi akrabam bana şunu söyledi. Çünkü ama o dönemde belki ben mi anormalim. Cinsellik benim için hiçbir zaman bir ihtiyaç olmadı. Belki yaşadığım hayatla ilgili olabilir. Bana dedi ki, akrabam uzaktan muzaktan akraba sonuçta, "İhtiyaçlarını nasıl hallediyosun?" dedi. Ben de dedim ki "Kendim hallediyorum." Ondan sonra "Kendin mi hallediyosun?" dedi. Hı hı dedim "Kendim hallediyorum bazen de işte anne baba destek çıkıyo." dedim. Güldü… "Aptal mısın, aptala mı yatıyosun?" dedi. Dedim ki "Anlamadım o ne demek ki?" dedim. Aklımın ucuna bile gelmiyor böyle bi şey. Ondan sonra "Ben ondan bahsetmiyorum, bundan bahsediyorum." diyince… O cinsel hayatımı… Ben buna elimin tersiyle bi tane yapıştırdım, şerefsiz dedim. Sen mi karşılıyıcaksın benim dedim. (K08-50)

Öz Bakım

Katılımcılar genellikle boşanma sonrasında öz bakımlarına dikkat ettiklerini, giyimlerine, makyajlarına ve saçlarına özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların çocuğun bakım yükü, tedavisi, eğitimi ve gelişimi için emek sarf ederken ve vakit ayırırken "kendilerini ihmal" ettikleri söylenebilir. "Bakım verenin kendini ihmali", özellikle duyuşsal ve psikolojik bağlamda fiziksel sağlığa ve kendi hastalıklarının tedavisine vakit ayırma bağlamında sosyal çevreyle ilişkiler, ekonomik olarak gelir elde etme ve harcama bağlamında kendini göstermektedir.

Ben şen şakrak biriyim, hayata küsmüş biri değilim aslında. Gezerim, giyinirim, işe giderken yeri gelir makyajımı yaparım. (K14-49)

Ben, şöyle temiz giyinmeyi, hafif de makyaj yapmayı seviyorum. Yani, saçlarım falan düzgün. (K10-69)

Bazı katılımcılar boşandıktan sonra kendilerini daha iyi hissettiklerini, sağlıklarına dikkat ettiklerini ve beslenmelerine özen gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Ayrıldıktan sonra on sekiz kilo aldım. Bu kilo almış hâlim. Bir deri bir kemik niye? Sofraya oturduğumda sürekli bi kavga kıyamet. Benim de moralim bi bozuk olsun mutfağa küserim, yemek yiyemem. Hani keyfiniz yerinde olsun ki yemek yiyebilesiniz. Hani morali bozuldukça mutfağa geçen bi insan değilim, yemek yiyen bi insan değilim. Ayrıldıktan sonra karnımın doyduğunu hissettim. (K19-42)

Fiziksel Çevre: Kır / Kent Etkisi

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarını etkileyen önemli faktörlerden biri de fiziksel çevredir. Bu konuda ön plana çıkan konu zihinsel engelli çocuğun gelişimi için yaşanılan fiziksel çevrenin imkânlarıyla ve yaşanan çevrenin evliliğe-boşanmaya bakış açısıyla ilgili kültürel kodlarıyla ilgilidir.

Yaşanılan konutta asansörün bulunması, erişilebilir olması, evin çevresinde temel ihtiyaçların karşılanmasına olanak tanıyacak yerlerin bulunması, sağlık hizmetlerine erişimin kolaylıkla sağlanabilmesi boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuğuyla birlikte yaşayan katılımcılar için önemlidir.

Şu an ben diğer evi kiraya verdim onun asansörü yoktu. Biraz da ikinci evi o yüzden aldım. Kızımın rahat edebileceği. Asansör yoktu çünkü biz beşinci kata çıkıyorduk. İşe gidiyorum çocuğu indiricem mesela, beş kat dura dura iniyo, işte çıkamıyor. Şu an zaten hiç orda yaşayamazdık o yüzden biz asansörlü evi tercih ettik. İşte havuz olsun çocuğu havuza götürebileyim. Biraz uzak ben akrabaların bulunduğu muhitten çıkıp daha uygun bir ev alabileceğim bölgeye geldim. (K14-49)

Özel eğitim alanında çalışan bir katılımcı (K27-43) çocuğunun gelişimi ve eğitimi için bir köye yerleşip doğayla iç içe ya-

şadığını, çocuğuyla birlikte köyde gerçekleştirdiği etkinliklerin çocuğunun gelişimine önemli katkılar sağladığını belirtmiştir.

Gittim köyde bir ev buldum. Ucuzdu da kirası. Dedim ev barınmak için. Geceleri uyuyabileceğimiz güvenli bir alan, ısınacak bir yer bu. Her gün sabah kalkıyoruz kahvaltımızı yapıyoruz, çıkıyoruz gidiyoruz oğlumla… Bir gün dağa bir gün çakıla, bir gün toprağa, bir gün denize, bir gün göle. Her gün bir yere gidiyoruz. Olabildiğince oğlumu kimsenin olmadığı yerlere götürüyorum. Anadan üryan soyuyorum her yere bir şeyler değsin, çizsin, baksın. Beynine desin ki ben buradayım kolunum, ayağınım desin. Kişi kendini bilmezse, anasını bilmezse, rakamları sayıları bilse nolur. Önce kendisini bilecek, annesini bilecek her çocuk gibi o yollardan geçecek. Muazzam bir fark oluştu oğlumda. (K27-43)

Fiziksel çevrenin ve özellikle kırsalda yaşamanın insanların kültürüne, evliliğe ve boşanmaya ilişkin algılara etkisi söz konusudur. Boşanma sonrasında bazı katılımcılar "dul kadın" şeklinde damgalandıklarını ve çevrelerinde sorgulandıklarını belirtmişlerdir.

Burada (kırsal bölge) sen çocuğunu özel eğitime götürüyorsun kendi arabanla. Ona bile "Nereden geliyorsun bu saatte?" "Nereye gidiyorsun bu saatte?" Sorguluyorlar. "Hayırdır, bir süslenmişsin." Ya bir temiz giyinmenin nesi süslenmektir? Yani evdeki eşofmanlarımla, pijamalarımla mı dışarı çıkayım? Yani bu tür şeyler bile problem. (K13-49)

Şunu da hiç unutmuyorum. Erkek kardeşim evlenecek. İşte geline kına yakılacak. Herkes dedi o ona sen yak, o ona sen yak. Gelinin annesi dedi ki, "Sen bari yak." Tamam yakayım, dedim. Meğerse öğrendim ki şeymiş, mutlu evliliği olan kişiler kına yakarmış. Ben bunu bilmiyordum. Ablam dedi ki "Çekil kenara, sen yakma." dedi "Ama yak dediler." dedim. "Hayır yakma." dedi. Dediğim gibi sonradan öğrendim ki mutlu evliliği olanlar olurmuş ama o tercih benim değildi ki… (K13-49)

Bizde böyle şeylik var bir yere gittik ya işte "Dul kadın nereye gidiyo, napıyo, kimle konuşuyo?" diye de tepkiler var yani. Köy şeyi olduğu için ama tınlamadım. Ben kendimi bildikten sonra umrumda değil zaten. (K23-42)

4.2. Sosyal Boyut

Katılımcıların Boşanma Sonrası Yaşantıları temasının ikinci kategorisi olan sosyal boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar sosyal çevreyle ilişkiler, sosyal hayata katılım, ebeveynlerin ve çocukların ilişkileri, toplumsal cinsiyet rolleri, ekonomik durum ve hukuki konulardır.

Sosyal Çevreyle İlişkiler

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde sosyal çevreyle ilgili kodda ön plana çıkan alt kodlar sosyal çevre tarafından sağlanan sosyal destek, sosyal çevre yoksunluğu, sosyal dışlanma, kök aileyle ilişki ve boşanılan eşin ailesiyle ilişkidir.

Sosyal Destek: "Hayatımı kolaylaştıran insanlar"

Katılımcıların boşanma sonrasında aldıkları "sosyal destek" sosyal yaşamlarını güçlü kılan en önemli konudur. Katılımcılar sahip oldukları sosyal sermayenin ve dolayısıyla aldıkları sosyal desteğin hayatlarını kolaylaştırdığını, engelli çocuğun ihtiyaçlarını karşılamaya ve maddi ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olduğunu belirtmektedir. Zihinsel engelli çocuğunun eğitimi için engelli refahı alanında faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerine katılan ve derneklerde aktif rol alan katılımcılar sosyal destek aldıklarını vurgulamaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları engellilerin ve annelerinin sosyal hayata katılmaları, ihtiyaçlarının karşılanması ve haklarının savunulması için önemli bir rol üstlenmektedir.

Katılımcıların genellikle boşandıktan sonraki sosyal hayata katılımlarının ve sosyal çevreleriyle ilişkilerinin boşanma öncesine göre daha iyi olduğu görülmektedir.

Hayatımı kolaylaştıran insanlar oldu. Hastane döneminde hiç beklemediğim kişilerden destek gördüm. Mesela çalıştığım şirketteki müşterilerimden destek gördüm. Hatta kızımın tekerlekli sandalyesini aldı. Yürüteç dediğimiz aleti hediye etti. Yani mesela

2 haftada bir yemekler getiriyordu şaşırdık yani beklemediğim bir şeydi… (K14-49)

Derneğe başladığım için çok mutlu oldum. Gerçekten o kadar güzel dostlar edindim. O kadar güzel arkadaşlar edindim ki hani sizden iyi olmasın. Hepsinden Allah bin kere razı olsun. Hâlâ bak şu anda bile ufacık bir şeyimde param yok dediğim anda yarın ne yapacağım? Bir bakarım, biri arar. Hesabına para yatırdık. Hani, oğluna bir şeyler al diye. (K10-69)

Katılımcılar genellikle çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde engelli çocuğu olan farklı annelerle ve ailelerle tanışmakta ve sosyalleşmektedir. Bunun yanı sıra bazı katılımcılar çocukları için hizmet aldıkları özel eğitimi ve rehabilitasyon merkezlerinin yöneticilerinden ve öğretmenlerinden destek aldıklarını belirtmişlerdir. Çok az sayıda katılımcı ise fırsat buldukça akrabalarıyla görüştüğünü belirtmiştir.

Buraya geldiğimizde özel eğitimin tam yanı başına tuttum ben evi. Aramızda bir yol vardı ve özel eğitim müdürüne şunu kullandım: "Benim evimin anahtarı burada. Ben işe gidiyorum. Çocuklarım bu." Hani, o zaman servise bir para yatırıyor ya devlet. "Ben istemiyorum. O size kalsın ama siz, benim çocuklarımı sahiplenin." Hani, bir zarar gelmesin. Kızıma bir cep telefonu almıştım, hani diyalogda olalım diye. Orada bir öğretmenimiz vardı. Sağ olsun çok destek çıktı. "Abla, sen git. Çocuklar kalkınca gelsinler benim yanıma. Ben yedirir, içirir, doyururum. Seni de ararım. Rahat edersin. Kafan rahat eder." (K15-49)

Sosyal çevreye gelince, ne hikmetse benim etrafımda bütün arkadaşlarımın özel çocuğu var. Sağlıklı çocuğu olan, hani sağlıklı aile görüştüğüm bi tek akraba, gelinlerimiz, ailemiz var işte. Özel eğitimde tanıştık. Beş aileyiz. Mesela birbirimize geceli gündüzlü gidip geliriz. Kimse kimseyi mesela "Dul kadınsın, işte kimsenin evine gidemezsin." Ama onlar beni bi bacı olarak görürler, kardeş benimserler çocukları dâhil olmak üzere. Hani öyle sıkı dostluklarım var. (K19-42)

Sosyal Çevre Yoksunluğu: "Konforlu ama yalnız."

Bazı katılımcılar boşanma sonrasında sosyal çevrelerinden destek göremediklerini ve kendilerini yalnız hissettiklerini belirtmişlerdir. Zihinsel engelli çocuğun tanı almasıyla birlikte çalışan annelerin iş yaşamlarına ara vermeleri, çalışmayı bırakmaları ya da çalışma saatlerini çocuklarına göre yeniden düzenlemeleri, sosyal çevreleriyle görüşmek için zamanlarının daha sınırlı olması, zihinsel engelli çocuğun davranışları ve sosyal çevrenin zihinsel engelli çocuğa bakış açısı nedeniyle sosyal çevreyle yapılan görüşmelerin sınırlandırılması annelerin sosyal yaşamlarını etkileyen önemli faktörlerdir. Boşanmayla birlikte genellikle sosyal çevrenin değişmesi ve tek ebeveyn olarak rol ve sorumlulukların daha belirgin hâle gelmesi annelerin sosyal çevreleriyle görüşmeleri için ayırdıkları vakti sınırlandırmaktadır. Hem zihinsel engelli çocuktan hem de boşanmadan kaynağını alan bu faktörler katılımcıların sosyal çevreleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve kendilerini yalnız hissetmelerine yol açmaktadır.

Arkadaşlarımdan uzak kaldım. Komşularımdan ayrı kaldım. Çevrem, tanıdığım, bildiğim ortamdan ayrı kaldım. Gidip gelmem zor. Engelli bir çocuğum var. Şartlar çok el vermiyor. Yani her şey çok zorlaştı. (K04-54)

Yani bana da destek veren bir ailem olsaydı, anlayışlı komşularım olsaydı… Sosyal hayatımız yok gibi bir şey yani. Ben mesela arkadaşlarıma gidemiyorum. Onlar da eskiden mesela bana geliyorlardı ama şimdi onlar da gelemiyorlar. Çünkü çocuğum, üstünü parçalıyor, çıplak geziyor. Yani kocaman, yetişkin çocuk. Düşünün karşınızda çırılçıplak geziyor… Benim de psikolojimi bozuyor böyle bir durum. Etraftaki insanlar da tabii o yüzden evime gelmek istemiyorlar. Şu an anca telefonla görüşüyoruz. (K06-63)

Sosyal Dışlanma: "Kendi hapishanemizde tıkalı kalmıştık."

Katılımcıların sosyal çevreleriyle ilişkilerini ve deneyimlerini şekillendiren iki temel husus vardır. Bunlar boşanmış olmakla ve zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmakla ilgilidir. Bazı katılımcılar sadece boşanmış olduğu için sosyal çevreleriyle olan iliş-

kilerinin olumsuz etkilendiğini ya da sözel olarak tacize maruz kaldığını, az sayıda katılımcı ise zihinsel engelli çocuğu olduğu için sosyal çevreleriyle ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini, kiralık ev bulma, kreş hizmetinden yararlanma gibi konularda sosyal dışlanma yaşadığını belirtmektedir.

Bazı katılımcılar boşandıktan sonra sosyal çevreleri tarafından boşandıkları için dışlanabileceği ya da tacize maruz kalabileceği korkusuyla boşandığını çevresindeki insanlara açıklamamıştır.

Kimseye başta zaten hani, boşandığımı söylemedim. Hiç kimseye söylemedim zaten ben boşandığımı. Sadece apartmanın içindekiler bildi. O da birkaç kişi bildi ki onlar da ta iki sene sonra öğrendiler. Hani, küstü. Annesigilde kalıyor diye geçiştiriyordum. Daha sonra o da tesadüf birinden duymuşlar. Öyle öğrendiler. Kimseye boşandığımı söylemedim. Zaten beraber hiçbir yere gidip gelmediğimiz için ben çocuğumla gittim gittim geldim yani. (K10-69)

E bir de şu var: Korku. Ayrılmışım, eşinden ayrısın acaba biri bir şey mi diyecek? Hani, ben evliyken parmağımda yüzük yoktu. Ayrıldıktan sonra ben yüzük takmaya başladım. Hani, acaba bir şey mi olacak? Biri bana bir şey mi… Bir de bu namus korkusu mu desem, böyle bir şeyim vardı yani. (K15-49)

Bazı katılımcılar sosyal çevreleriyle bir sorun yaşamadıklarını ilişkilerini güçlü bir şekilde devam ettirdiklerini bildirmişlerdir. Sosyal çevreleriyle olan ilişkilerin niteliğinde akrabalık bağlarının güçlü olması ve akran desteği önemli bir rol oynamaktadır.

Hiçbir konuda, mesela şu şekilde, "Aa bu dul kadın. Bu şöyledir, böyledir." diye herhangi bir şeye maruz kalmadım hiçbir zaman. (K24-47)

Zaten babamı kaybetmiştim. Annem de hastalığının zor dönemindeydi. Kendi canıyla uğraşıyordu. Fakat şey kuzenim bana biraz yardımcı oldu. Akrabaları düzenlemek beni anlamaya çalışmak açısından dayımın kızı akrabaları etkilemeye çalışırken baya bir yardımcı oldu. Hatta memleketten dayım geldi, derdimi anlattım toplantı yapıldı. Bu çok iyi oldu. Dediğim gibi destek çevremden boşanırken de şanslıydım. Boşandıktan sonra bir sı-

kıntı olmadı. Şöyle ben aile apartmanında oturuyorum. Doğma büyüme buralıyım zaten, hani şey gibi olmadı, insanlara dul kadın değil de Melahat Abla'nın kızıydım yani. (K26-49)

Bazı katılımcılar ise çocukları zihinsel engelli olduğu için sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar (K22-47; K15-49) çocuklarıyla birlikte en çok eğitim ortamlarında veliler, öğretmenler ve öğrenciler tarafından dışlanmaya maruz kaldıklarını, dolmuş ya da otobüs gibi sosyal alanlarda dışlanmaya maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

O insanlara göre biz ayak bağıydık yani. Hani ortada olunmaması gereken, toplum içinde yanınızda götürmemeniz, gezdirmemeniz gereken, işte bireyler olarak baktılar. Aslında bunu böyle söylesen kimse kabul etmeyecektir. Ama bana hissettirdikleri duygu buydu. (K12-46)

Çok kötüydü. Kimse kalmamıştı yanımda zaten. Kimse anlamıyordu, duymuyordu. Kendi hapishanemizde tıkalı kalmıştık oğlum ile. Kimse gelmiyordu, gitmiyordu. Kimse sormuyordu. Yok evin ters yerde, yok bizim de hayatta yoğunluklarımız var. Yalnızdım yani… Benim başka bir sosyal dışlama kaynağım olduğu için (zihinsel engelli çocuk nedeniyle dışlanma) ona (boşanma nedeniyle dışlanma) gerek kalmıyordu. (K27-43)

Bizim çocuklarımız işte zihinsel olduğu için her yerde rahat edemiyoruz. İnsanların bakışları. Ya tanıyanlar artık bildikleri için onlar o şeyde sıkıntı yok ama bi mesela AVM'ye gittiğin zaman veya bi kafeteryaya, bi çay bahçesine, bi yere gittiğin zaman huzurla oturamıyosun. Rahatça oturup çayını içemiyosun. (K24-47)

Bazı katılımcılar (K15-49; K05-39) kiralık ev ararken zihinsel engelli çocuğu olduğu için ya da boşanmış olduğu için ayrımcılığa maruz kalabilmekte, bu nedenle boşandığını ya da zihinsel engelli çocuğu olduğunu saklama gereği duymaktadır.

Çocuklarla emlakçıya gidiyorum. Emlakçı bazen engelli çocuk görünce yardımcı olmuyor. Hatta çalışıyorum falan diyorum, düzenli gelirim var, evraklarım var. Her şeye bakıyorlar ama çocuğum engelli olduğu için bana yardımcı olmuyorlar. (K05-39)

Kök Aileyle İlişkiler: "Ver çocukları sosyal hizmetlere, bak hayatına."

Boşandıktan sonra "kök ailenin sosyal desteği" ön plana çıkmaktadır. Genellikle anne ve baba bu süreçte yardımcı olmaktadır. Boşandıktan sonra kök ailesi tarafından maddi ve manevi yönden destek alan katılımcılar daha rahat bir yaşam sürdürmektedir. Katılımcıların ekonomik ihtiyaçlarının yanı sıra zihinsel engelli çocuğun bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda desteğe ihtiyaç duydukları ve bu konuda bazı katılımcıların kök ailesinin destek sağladığı görülmektedir.

En çok babamdan korkuyordum. Bana acaba destek olur mu, acaba bana neden ayrılıyosun diye sorar mı diye düşünürken en büyük destekçim o oldu. Maddi anlamda hiçbir şey almadım ama psikolojik olarak sen akıllı kadınsın, ne yaptığını biliyosun, bu kadar yıldan sonra da ayrılıyosan vardır bir bildiğin, dedi. Hani beklentimin dışında bir destek gördüm. (K14-49)

Benim en büyük destekçim ailemdi. Öyle söyleyeyim. Annem, kardeşim, yani tamamen onlardan destek aldım her anlamda… Kendi ailemin şeyleri olduğu için hani evi, maddi olarak iyi olduğu için sıkıntı yaşamadım… Yani inşallah boşanmaya karar veren tüm kadınlar benim gibi şanslı olurlar. İyi bir aileleri olur. Onlara destekçi olan çevreleri olur. Ben, çok sağlıklı bir şekilde atlattım bu durumu. İnşallah tüm kadınlar bu şekilde atlatır. (K18-46)

O tedavi sürecinde, boşandıktan sonra ailemden destek aldım. En büyük destekçim onlardı. Hep onlar yanımdaydı. Hep onlar arkamda durdular… Hiç babayı tanımadı ama baba olarak dayı ve dedeyi biliyor. O yüzden babayı hiç sorgulamıyor. Yani o hissi verdiler ona. Sevgiyle büyüdü zaten. (K03-38)

Görücü usulüyle, babasının ısrarı ve onayıyla evlenen katılımcılar aile yaşamlarında yaşadıkları sorunlardan dolayı babalarının kendisini sorumlu ve suçlu hissettiğini, aile içindeki maddi-manevi eksiklikleri kendilerinin gidermeye çalıştığını bildirmektedir.

Hani babamın istediği oldu ya, akrabası ya, bi de onların yüzünden hani ben acı çektim ve ayrıldım ya babam sanki benim

onun yüzünden acı çekmişim gibi hissetti. Anlatabiliyor muyum? O yüzden kendimi çok kötü hissettim. O yüzden birbirimize karşı acı hissettik. Bunu da birbirimize karşı söyleyemedik ve sanki o hasta olduğu zaman benim yüzümden hasta oldu, ben hasta olduğum zaman sanki onun yüzünden hasta oldum. (K07-41)

Çok az sayıda katılımcı boşandıktan sonra kök ailesiyle birlikte yaşamayı denemiş ve bu süreçte zihinsel engelli çocuğunun eğitimi, bakımı, ev içindeki davranışları gibi konularda anlaşmazlıklar yaşadıkları için birlikte yaşamanın olumsuz bir deneyim olduğunu ve bu nedenle ayrı bir evde yaşamaya karar verdiklerini belirtmişlerdir.

Biz annemin evine geldikten sonra iki oda bir salon bir evde yaşamak zorunda kaldık. Yaşlı bir insan, genç çocuklar bir arada baya bir sıkıntılar oldu. Annem, biraz problemli bir insandı. Her şeyi kabul etmiyordu. Çok titizdi. Hâliyle delikanlı çocuk, kapı çarpıyor. Arkadaşı gelsin istiyor. Geliyor. Gidiyor. Öyle öyle sıkıntılar çok. Yani ben çok böyle iki arada iki dere de kaldım. Böyle sıkıntılar çok yaşadım. Yani bu hiç kolay bir süreç değil. Biz farklı, ayrı bir eve gitmiş olsaydık çocuklarımla beraber çok daha farklı şeyler olurdu ama büyük bir ebeveynin olduğu bir eve gitmek çok daha farklı bir şey. (K04-54)

Yedi katılımcı (K14-49; K12-46; K16-41; K23-42; K24-47; K01-47; K06-63) boşandığı için kök ailesi tarafından dışlandığını, destek görmediğini belirtmektedir. Aileleri boşanmaya olumlu yaklaşan bazı katılımcıların ailelerinde ise zihinsel engelli çocuğun velayetinin alınmasına ve bakımının sürdürülmesine karşı çıkıldığı görülmektedir. Katılımcılar boşandığı için sosyal çevresi ve ailesi tarafından kabul edilse de boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuğunun velayetini aldığı ve bakımını sürdürdüğü için kabul görmemektedir.

Uzaktaki insanlar canınızı yakamıyorlar zaten bu konuda. En yakınlarınız daha çok ıstırap veriyor size. Davranışlarıyla, tavırlarıyla… Yani ben de şöyle yaptım, çocuğumla beraber kendime bir dünya kurdum ve gittiği yere kadar böyle gidicek yani… Ben aynı anne karnından aynı spermlerden dünyaya geldiğim karde-

şimle ters düştüğüm binlerce nokta var ki, bunlardan en acımasızı kızımla ilgili yaptığı yorumdu. O lafı söyledikten sonra bir daha kardeşimi görmedim ben. Yani "Madem boşanacaktın, çocuğu niye aldın?" Kedi yavrusunu, köpek yavrusunu bırakamaz insan. Çocuğum o, yani ne olduğunun, sıfatının bir önemi yok ki. (K12-46)

Ee benim de kardeşlerim babaları varkene hani "dayıcım dayıcım" diyolardı. Çocukların babasından boşandıktan sonra onlar da böyle bir iticilik geldi hani "şunun çocukları" der gibi. Çocukları iteleyiciliği oldu ailemde. Hâlen de var. Hani benim ailem şöyle bir şey hocam "Ver çocukları sosyal hizmetlere, bak hayatına." diye de ben çok teklif aldım. Dedim ben "Hayır, siz bakmayın, ben çocuklarıma bakıcam." dedim. Eşirecem, toplayacam, dedim ama ben bu çocuklarıma bakıcam diye… Ben onların aklına uysaydım şimdi çocuklarımsız mutsuzluk yaşayacaktım, huzursuzluk olacaktı. (K23-42)

Boşanılan Eşin Ailesiyle İlişki: "Öküz öldü, ortaklık bozuldu."

Katılımcıların önemli bir kısmının boşandıktan sonra boşanılan eşin ailesiyle ilişkilerini genellikle sonlandırdıkları, görüşmedikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar eşlerinin aileleri tarafından boşandıkları, evliliği devam ettirmedikleri, eşlerine "katlanmadıkları" gerekçesiyle suçlandıklarını belirtmişlerdir.

Bu arada eşimin tarafı tamamen şey yaptılar, "Torunum, torunum." diyen insan, torunlarını dahi görmüyor şu an. Telefonlarını bile açmıyor. Hani bi tabir vardır, çok özür dilerim "Öküz öldü, ortaklık bozuldu." diye. (K22-47)

Ailesi sanki şey gibi beni suçladı gibi. Hani bu zamana kadar idare ettim de şimdik mi idare edemiyordun diye suçlamalarla da karşılaştım. Hani çocuklarım amcaları çok şey etmezdi ama şimdi tamamen ilişkilerini kestiler. Halaları desen öyle. Baba desen zaten kesmişti ilişkiyi. (K23-42)

Üç katılımcı (K10-69; K12-46; K04-54) boşandıktan sonra boşandığı eşinin anne babasıyla ve akrabalarıyla görüştüğünü ve sosyal destek aldığını belirtmiştir.

Ailesi çok çok iyiydi. Mesela sülalesi gerçekten çok… Ben ayrıldım, bitti. Ben kaynımla görümcemle eltimle dayılarıyla yengeleriyle çok çok iyiyim ve onlar da beni kendi yeğenleri gibi kardeşleri gibi severler. Kaynımdan Allah razı olsun. O bana çok büyük destek oldu… Kaynımın Şile'de evi var. Gidiyoruz oraya. Onlarla Şile'nin içine gidiyoruz. Sahil köylüler kendileri. Yani onlarda arabayla her yeri gezdiriyorlardı. (K10-69)

Ben zaten eşimden ayrıldım ama eşimin ailesi, kayınvalidem beni çok severdi. Ailesi beni çok severdi. Ben tabi, annesi de rahmetlik oldu. Ablası da rahmetlik oldu da daha bir kardeşi var. Bir tane daha erkek kardeşi var. Hepsi benlen görüşürler. Abileriyle görüşüyorlar. Benle görüşüyorlar. Hiçbir zaman bağımız kopmadı. Biz ayrıldıktan niceler sonra benim kayınvalidem kanser oldu da kayınvalideme ben baktım. (K04-54)

Sosyal Hayata Katılım

Katılımcıların boşandıktan sonra boşanma öncesine kıyasla sosyal hayata daha fazla katıldıkları, maddi olarak gelir elde edebildiği ya da elde edilen geliri yönetebildiği için sosyal hayata katılım için kaynak ayırabildikleri görülmektedir. Sosyal çevrelerinden, akrabalarından ya da sağlıklı çocuklarından destek alan katılımcıların hem kendilerinin hem de zihinsel engelli çocuklarının sosyal etkinliklere daha aktif katılabildikleri, kendilerini "özgür" ve "yapabilir" gördükleri ve bu öz güvenle sosyal hayatta daha aktif rol aldıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocukları için eğitim hizmeti alan katılımcılar, hizmet aldıkları eğitim kurumlarında diğer ailelerle ve velilerle tanışarak sosyal bir çevre edinmekte ve sosyal etkinliklere katılabilmektedirler. Bazı katılımcıların, zihinsel engelli çocukları olduğu için kendilerini sosyal hayattan geri çekmedikleri ve sosyal hayata çocuklarıyla birlikte katılmak için özellikle çaba sarf ettikleri görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğun okula başlaması ya da bakım verme konusunda kadına destek olan birisinin olması katılımcıların sosyal hayata katılımını olumlu yönde etkilemektedir. Katılımcılar arasında binek aracı olan ve araç kullanan katılımcıların sosyal hayata daha aktif katılabildiği görülmektedir.

Boşandıktan sonra (sosyal hayatım) daha iyi oldu. Daha rahatlıklan geziyorum. Çünkü kazancım elimde param. Biz işte gidiyorduk, her hafta sonu kadınlar yemek yiyebilmek için, gücümüz vardı ama babası varken çok zordu. (K09-54)

Ben hayatım boyunca onlan hep bir boyunduruk altında yaşıyordum. Ondan ayrıldıktan sonra özgürlüğüme kavuştum. Tatillerime gittim. Liseyi dışardan bitirdim. Onlan olsaydı yapamazdım, öyle bir şeyi. Araba sürmesini öğrendim. Yani, araba kullanmadım. Yani, ben bunların hepsini kendi başıma başardım yani. (K04-54)

Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuğun bakımı, gelir elde etmek için çalışma yaşamına katılma, zihinsel engelli çocuğun özel durumu ve gereksinimiyle ilgili durumlar nedeniyle sosyal etkinliklere katılma konusunda zaman ve maddi kaynak ayıramadıklarını belirtmişlerdir.

Sabah işe giden işten evine giden birisiyim, hani vaktim yok. Gidip birisiyle muhabbet etmeye, gezmeye vaktim yok. Yoksa sosyal ilişkim gayet iyi. İyi olmasa hani müşteri ilişkisi iyi olan bir işte çalışamam… Hayatımız zor. Kolaylaştıran şeyler olsaydı benim binanın altında şey var kültür merkezi, orada yeri geliyo sanatçılar geliyor, yeri geliyo filmler geliyor ama ben çocuğumu bırakıp çocuğumu alıp gidemiyorum. Hani sosyal etkinlik alanlarımız var ama ücretsiz bir bakıcı durumu olsa… (K14-49)

Gerçekten birlikte çok iyi vakit geçiriyoruz. Çok keyifli vakit. Ha çok kötü günlerimiz de oldu. Başlangıçta, şöyle söyliyim, yalnız yaşamaya başladığımız dönemde ekmek almaya gidemediğim için aç yattığım günler çok oldu. Çünki kızımla birlikte markete gitmek demek üstümüzden tramvay geçmesi anlamına geliyor. Hani kelime anlamı bu. Onu göze almaktansa ya ekmeksiz yemek yiyelim ya da aç ne varsa yiyelim yatalım kafasında yaşadım bir süre. Çok zordu. (K12-46)

Boşanma Sonrası Ebeveynlerin ve Çocukların İlişkileri

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde ebeveynlerin ve çocukların ilişkileriyle ilgili kodda

ön plana çıkan alt kodlar boşanılan eşle ilişkiler, babanın çocuklarla ilişkisi, annenin çocuklarla ilişkisi, çocukların kardeş ilişkisidir.

Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan annelerin 23'ü çocuğuyla, 4'ü çocuğu ve anne-babasıyla, 2'si yalnız, 1'i yeniden evlenmiş eşi ve çocuklarıyla yaşamaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan babaların ise 9'u evlenmiş ailesiyle yaşamaktadır. 12'si yalnız (1'i ikinci evliliğini yapıp boşanmış) yaşamaktadır. 4'ü annesiyle-kök ailesiyle, 1'i engelli olmayan çocuğuyla, 1'i sevgilisiyle yaşamaktadır. Babalardan 3'ünün kiminle yaşadığı bilinmemektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan babaların zihinsel engelli çocuğuyla görüşme sıklığı incelendiğinde, 17 babanın zihinsel engelli çocuğuyla görüşmediği, 4 babanın görüştüğü, 6 babanın nadiren görüştüğü, 3 babanın sıklıkla görüştüğü görülmektedir.

Boşanılan Eşle İlişkiler

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde ebeveynlerin ve çocukların ilişkileriyle ilgili kodda boşanılan eşle ilişkiler alt kodu değerlendirildiğinde boşanmış anne babalardan 5'inin çocukları için ihtiyaç olması durumunda görüştüğü, annelerin genellikle eşleriyle görüşmediği ve iletişim kurmadığı, bazı katılımcıların görüşme esnasında eşleri tarafından psikolojik şiddete maruz kaldığı, bazı katılımcıların eski eşleri tarafından kendilerine minnettarlık duyulduğu, 4 babanın eski eşleriyle tekrar evlenmek istediği görülmektedir.

Boşanmış anne babalardan 5'inin çocukları için gerektiği durumlarda görüştüğü görülmektedir. Katılımcılar genellikle eski günlerini hatırlamak, yüz yüze gelmemek ve karşılaşmamak için gerekli olmadıkça görüşmemeyi tercih etmektedirler. Çocuklarının ihtiyaçları ve bakımı için iletişim kurmaktadırlar.

Biz hâlâ görüşüyoruz. Yani telefonla da olsa, çok yüz yüze gelemiyoruz hayat şartlarından dolayı. Ama ben gerçekten olmadığına üzülüyorum. Kendi adıma değil çünkü ben bi şekilde kendimi kurtardım, bi şekilde hayatımızı idame ettiriyorum kızımla bera-

ber ve mutluyuz da yolunda her şey. Çocuğum daha iyi, ilerliyor en azından hani. Benim için en büyük şey bu. (K12-46)

Çocuklardan dolayı, çocuklar ona gittiği zaman yazışmak zorunda kalıyoruz ya; işte oğlumun ilacını verdin mi… İşte dikkat et tuvalete gittiğinde kendini temizleyemiyor vesaire gibi konuşmak zorunda kaldığımda direkt asılma boyutuna geçtiği için kısa kesip engelliyodum. (K19-42)

Katılımcıların genellikle eski eşleriyle iletişim kurmadıkları görülmektedir. Katılımcılar geçmişi hatırlamak ve muhatap olmak istemedikleri için görüşmediklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar tehdit edildiği ve can güvenliği olmadığı için boşandıkları eşleriyle görüşmemektedir.

Yeniden hortladığı zaman tepkim çok şeydi. Ağladım. Geçmişe döndüm. Bir şeyler yaktım. (K13-49)

Şöyle bir şey söyleyim size biz boşanalı sekiz-dokuz yıl oldu. Boşandıktan sonra, o mahkeme salonundan çıktıktan sonra benim onunla bir kelime diyaloğum yoktur. (K30-51)

Az sayıda katılımcı boşandıktan sonra eşleri tarafından psikolojik şiddete maruz kaldığını, sosyal medya ve mesaj yoluyla hakarete uğradığını, telefon numaralarının farklı kişilerle paylaşılarak rahatsız edildiğini belirtmiştir.

İşte veriyor bir kişiye numaramı. Beni rahatsız ettiriyor. Adam da böyle çirkin çirkin, pis pis şeyler. İşte beni arayacaksın. Bana şunu yapacaksın, bunu yapacaksın. Evini biliyorum. Evin şu adreste, gece geleceğim falan. Ben çok korktum. Yalnız yaşıyorum ve çok korktum. Hadi kapıyı açmazsın. Adam kapının önünde bağırırsa millet bana ne der?... Gece kapıma dayanırsa ben ne yapacağım? Ben korkuyorum. Evimde kalamıyorum… Yani böyle değişik insanlara numaramı verip, beni rahatsız ettiren insan. Sonra telefon numaramı değiştirdim. (K13-49)

Hiç görmedim de telefonla da görüşemeyiz. Biz hiç iletişime geçemedik. Efe'den dolayı da geçemedik. Ben iki kere falan denedim hakaret, küfür etti. Bir de şey mesela feyis falan açtım, ordan

da hakaretler falan, hepsini kapattım. Şu anda hiçbir şekilde görüşmüyoruz kendisiyle. (K02-50)

Az sayıda katılımcı, çocuğunun bakımını üstlendiği (K10-69), kendi bakımını üstlendiği ve ihtiyaçlarını karşıladığı için (K04-54) eski eşinin kendisine minnettarlığını ifade ettiğini belirtmiştir.

Bu ameliyatımda yalnız, eve geldi. Görümcem vardı yanında. Ayağımdan ameliyat olduğumda baya bir kötüydüm zaten ayağımdan da. Sonra çiçek alıp gelmiş. Yukarı çıktı, beş dakika. İlk defa. Ondan sonra ağladı. Dedi "Mustafa'yı bırakmadığın için teşekkür ederim." dedi sadece. O kadar. (K10-69)

Dört katılımcı (K14-49; K19-42; K25-45; K30-51) eski eşleri tarafından kendilerine tekrar barışma ve evlenme teklif edildiği fakat kendilerinin eski yaşamlarına dönmek istemedikleri ve bu şekilde mutlu oldukları için eski eşleriyle yeniden evlenmeyi reddettikleri görülmektedir.

Ayrıldıktan sonra kendi kızıyla haber göndermiş. Bana dedi ki "Sen cevap vermedin. Ne zaman geleceksin?"... Ben merak ettim. Nedir bana söyleyeceğin şey? "Ben kabul etmeyeceğini bildiğim için söylemedim bile." dedi. Bana "Tekrar evlenebilir miyiz? Tekrardan birlikte olabilir miyiz?" diye kızıyla haber gönderiyor. Ben de "Zor kurtuldum senden. Bir daha asla olmaz böyle bir şey." dedim. (K14-49)

Sonra kaç kere iş yerime geldi. Hani barışmak istediğini, çocukların başında durmak istediğini. Benim oğlum da kızım da babalarını çok seviyorlardı, düşkünler. Bi de oğlum da özel bi çocuk. Hani anlatamıyosun ve yaşları da küçük, kızım operasyonlar geçirmiş... "Çocuklarımın başında durayım." dedi. "Ben sana karışmıyıcam ister çalış ister çalışma ben sana bi şey demiyicem, yapmıyıcam." Bende "Yok." dedim. Daha sonra telefonda işte tekrar konuşmak istediğini söyledi. Ben dedim ki "Artık ümidini kes. Yoluna bak. Ben dedim aç da kalsam, susuz da kalsam, sürünsem de sana geri dönmem!" dedim. "Ben dedim çok talihsiz kalsam iki çocuğumu da alırım, giderim, hepimizi göle atarım, dedim. Benle dedim, bi daha olmaz!" dedim. (K25-45)

Babanın Çocuklarla İlişkisi: "Bilmiyorum ki bir insanın babasıyla ilişkisi nasıl olur?"

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde ebeveynlerin ve çocukların ilişkileriyle ilgili kodda babanın çocuklarla ilişkisi alt kodu ele alındığında zihinsel engelli olmayan çocukla ilişki ile zihinsel engelli çocukla ilişki ayrı ayrı değerlendirilebilir.

"Zihinsel engelli olmayan çocukla ilişki" dikkate alındığında, anne ile baba boşandıktan sonra bazı çocukların babaları talep ettiğinde babalarına ekonomik destekte bulundukları, babanın anne ile iletişim kurmak istemesi üzerine arabulucu rol üstlendiği görülmektedir. Babanın boşandıktan sonra çocuklarıyla duygusal, fiziksel ve sosyal bir yakınlığı ve bağı kalmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar genellikle, eski eşlerinin ekonomik, sosyal, duygusal bir desteğinin ve yardımının olmadığını vurgulamakta ve çocuklarının babalarıyla iletişim kurmak istemediklerini belirtmektedirler.

Diğer çocuklarımla da (bağı) yok. Hiç yok ama onlardan küçük kızımı değil ama büyük kızımı arar. Para ister. Gider. Para alır, gelir. Bir gün para almak için geldi aşağıya. O arada da benim torunlar geldi. Üç tane erkek torun işte. Böyle çocuklara bakıyor. Dedim ki, yukarıdan. Eve çıkmaz yani. Balkondan "Bak. Bunlar kim?", dedim. Şöyle baktı. "Bunlar senin torunun." dedim ve tanıyamadı torunlarını. (K10-69)

Kendi kızımın doğumunda bile hastanede refakatçi olarak kaldı, babası bakmadı mesela. Ondan dolayı benim büyük kızım babasıyla konuşmuyor. Niye, sen zor zamanımızda bize destek olmadın diye. (K14-49)

Bir katılımcı (K22-47) babanın çocuğuyla görüşüp kendisini karalayıcı ifadeler kullandığı için, bir katılımcı (K24-47) babasının evlilik dışı ilişki yaşadığını onaylamadığı için, bir katılımcı (K26-49) boşanmayla ilgili olarak mahkeme sürecinde tanıklık yaptığı için, bir katılımcı (K28-45) boşanmadan önce çocuğunun babası tarafından şiddete maruz kaldığı ve kendilerini terk ettiği

için, bir katılımcı (K04-54) düğününde babasının yanında olmadığı ve kendisini yalnız bıraktığı için babasıyla görüşmek istemediğini belirtmiştir. Zihinsel engelli olmayan çocuklarıyla görüşen babaların genellikle erkek çocuklarıyla görüşürken kız çocuklarıyla görüşmediği görülmektedir.

Oğlum hep görüşüyor, onların arasında bi sorun yok. Kızımın babayla çok büyük kavgaları oldu, tartışmaları oldu… Bundan üç-üç buçuk yıl önce işte babası eve başka kadın. Yani nasıl söyleyeyim şimdi size bunu, paralı işte… Öyle kadınlar eve getirdiği için kızım da bunu öğreniyor komşulardan, birebir kendisi de işte yakalıyo. Kavga ediyolar. Babası bunu evden atıyo. Kızım o akşam kalp krizi geçirdi… Bu süreçten sonra üç-üç buçuk yıl hiç konuşmadılar. (K24-47)

Büyük kızıma çok kızgın. Kızım çünkü şahit olmak istedi. Hatta hâkim karşısına çıktığı zaman "Çok küçüksün, annenin anlattıkları yeter, anlatmayabilirsin." diye ikna ettik. Kızım mahkemede ifade vermedi fakat karakoldaki ifadelerinden dolayı aslında ona çok kızgındı. (K26-49)

Çünkü babasına karşı çok büyük kızgınlığı var. Kızım evlendiğinde babası misafir geldi düğününe. Bir takı, bir şey, hiçbir şey, bir çöp bile takmadan veya yanımızda... Biz dedik; gel yanımızda dur. Misafirleri karşılayalım. O gün bile yanımızda durmadan kaçtı, gitti. O yüzden babasına karşı bir kırgınlığı var. Torunu kız çocuğu oldu. Gidip görmedi, etmedi. Öyle kırgınlık, yani. (K04-54)

"Zihinsel engelli çocukla babanın ilişkisi" değerlendirildiğinde, babaların çok azının zihinsel engelli çocuklarıyla görüştüğü ve bu görüşmelerin de sınırlı olduğu, genellikle telefonla gerçekleştirildiği görülmektedir. Yüz yüze görüşmelerde ise birkaç saatlik görüşmeler gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda eski eşin ailesi de zihinsel engelli çocuklarla görüşmektedir. Bazı katılımcılar babalarının çocuklarıyla görüşmesinin çocuklara duygusal, bilişsel ve cinsel gelişim açısından zarar verici olabildiğini belirtmişlerdir. Zihinsel engelli çocuk anne babası evli olduğu süreçte

babasıyla sosyal ortamda vakit geçirmediği ve ilgisiz davranışlara maruz kaldığı gibi bu durum anne-baba boşandıktan sonra da devam etmektedir. Boşanma sonrasında baba zihinsel engelli çocuğa yabancılaşmaktadır.

Yirmi bir senedir çocuğuma "Seni Kızılay'a yemeye götüreceğim." diyor. Yirmi bir senedir ve daha hâlâ götürecek, yemeğe gidecek ve geçen gün çocuğuma diyor ki "Geleceğim." dedi. "Top oynayacağım seninle." Ve hâlâ çocuk top elinde "Babam gelecek. Top oynayacağım." diyor. Artık o kadar kızdım ki bir gün. Çocuğun yanında söylemek istemiyorum. Arayacağım. "Bir daha yapamayacağın şeyi benim çocuğuma söyleme." diyeceğim. Benim çocuğum mutlu benimle. Çok mutlu bir çocuk. Çünkü ben onu çok mutlu ediyorum. (K10-69)

Dört sene öncesine kadar çocuklarım iki üç ayda bir kere gidiyodu, gelip alıyodu. Ben de sıkıntı çıkarmıyodum işin aslı. Ta ki oğlum; o uyurken telefonunu veriyo, çocuk uygunsuz şeyler (pornografik görüntüler) izliyo. Çocuk o zaman on üç on dört yaşlarında ergenlik döneminde ve engelli bi çocuk. Doğruyu yanlışı bilmiyor. Ve sonrasında o çocuğun küçük oğluma ve bana karşı dönüşleri oldu. Öyle olunca büyük bi olay yaşadım… Hani benim oğlum bana dokunamaz. Zaten benim bu yönde büyük travmalarım var. Onun bana dokunmasını ben kabullenemedim. (K19-42)

Katılımcıların önemli bir kısmı eski eşlerinin zihinsel engelli çocuklarıyla görüşmediğini, nadiren görüştükleri durumlarda ise eski eşlerinin çocuklarıyla ilgilenmediğini belirtmişlerdir. Katılımcılar genellikle zihinsel engelli çocuklarının boşanma sürecinde babalarından ayrı kalmayı sorgulamadığını, sürecin pek farkında olmadıklarını ve olumsuz etkilenmediklerini belirtmişlerdir.

Oğlumun bağlılığı… Hani babaya karşı bağlılığı pek fazla yok. Sadece babanın yanında olsa bile hani hep, mesela ben bi yere gittiğimde arkadan bakar, beni arar. Onun için pek fazla baba konusunda etkilemedi. (K21-40)

Babaya bağımlılık yoktu. Benim şimdi 5,5 yaşında oğlum var, hani ağzından babamı çok özledim, babama da gideyim diye duy-

madım ben hocam. Hani okuldan gelir anne ben seni çok özledim çünkü baba da o bağımlılık yok. Babada sevgi yok… Böyle bilmiyorum ki bir insanın babasıyla ilişkisi nasıl olur? Adam para verecem diye korkuyo, yemek yedircem diye korkuyo, çocuklar bana kalacak diye korkuyo. (K23-42)

Bir katılımcı (K25-45) zihinsel engelli çocuğunun babasıyla görüşmediği için duygusal olarak etkilenmediğini düşünse de davranışlarından etkilenmiş olabileceğini anladığını şu şekilde belirtmiştir:

Yani oğlumun hani içinde yaşadıkları ya da ne düşünüyo bu konuda bilemiyorum ama… Bi dönem her akşam, benim yan komşum vardı. Her akşam kocası eve gelince onlara gitmek istiyodu. Ben de anlam veremiyodum bi dönem. "Niye diyodum hani, bu kocası gelince onlara gitmek istiyo?" Sonra şey düşündüm hani, onun babasının gelmediğini ama onun eve geldiğini düşündüğü için gitmek istiyo diye düşünmüştüm. (Ağlıyor) Hani çocuğum konuşamadığı için tabii duygularını da anlatamıyo. (K25-45)

Bir katılımcı (K30-51) boşandıktan sonra eski eşinin zihinsel engelli çocuğuyla görüştüğünü ve ihtiyaçlarıyla ilgilendiğini belirtmiştir.

Boşandıktan sonra da bir engelli çocuğumuz var geliyo, görüyo, ilgileniyo ilgisini alakasını kesmedi. (K30-51)

Boşanma sonrasında çocuklarda "Babanın Çocuklarına Yabancılaşması" görülmektedir. Bazı durumlarda "Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu" da söz konusudur.

"Babanın çocuklarına yabancılaşması" genellikle boşanma öncesinde zihinsel engelli çocuğunun özel durumunu kabullenememiş, çocuklarının sorumluluğunu almaktan kaçınan, bakım yükünden ve ekonomik yükten kaçınan babaların çocuklarıyla iletişim kurmaması, duygusal ve sosyal olarak yakınlık hissetmemesi, maddi ve manevi desteğini esirgemesi şeklinde görülmektedir. Babanın çocuklarına ve özellikle zihinsel engelli çocuğuna yabancılaşması, katılımcıların önemli bir kısmı tarafından ifade edilen bir olgudur.

"Kızıma söyle beni aramasın." dedi. Kızım, arada bir arıyordu. Ya bu laf çok zoruma gitti. Yani… Çocuk arıyor babasını. Aramasın mı yani… Arama mı diyeyim yani… (K07-41)

Yıllardır kızımı görmez. Belki bi on yılı da geçmiştir gelip görmediği işte. Burda işte mahkemeye geldi, karşısında oturup baktı. Çocuğun kafasını bile gelip sevmedi ya yani. Mahkeme için geldi ama karşıda oturdu, mahkemeye girdi ve gitti. Yani çocuğu seviyim, göriyim, o bile olmadı. Yani biz oturuyoduk işte tanımıyo mu? Ben, babam, kızım mahkemeyi bekliyoruz. Hiç, geldi, oturdu, karşıdan baktı, gitti. (K29-56)

Sadece mahkemenin verdiği günler vardı babanın görebileceği. Onda da ya bir geldi ya da iki geldi. Yani başka yok. 2009'dan beri hiç yok zaten. En son 2009'da geldi. Çok küçüktü zaten. Geldi, görüştü. Başka da yok, yani… Velayetini ben aldım. Zaten baba, hiç ilgilenmiyor. İlgilenmedi de bu zamana kadar… Elimden gelen her şeyi yaptım da ama kendileri kabul edemediler. İlgilenmek istemedi babası. Yani, bu yaşına kadar da hiç ilgilenmedi. Tanımıyor da yani hiç. Babayı tanımıyor. (K03-38)

"Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu" ise babaya karşı yöneltilmiş bir yabancılaşma sendromu olarak daha az görülmektedir. Genellikle babanın yabancılaşması söz konusu olduğu için çocuğun babaya yabancılaşması daha az sayıda katılımcı tarafından belirtilmiştir. Esasında çocuğun babaya yabancılaşması babanın çocukla kurduğu olumsuz iletişimin, ilgisizliğin ve sorumsuz davranışların bir sonucu olarak görülmektedir. Anne tarafından kasıtlı bir yönlendirme ve algıya bağlı olarak gelişmemiştir.

Kızım da çabuk unuttu. Kızım babasını, aile bireylerini teker teker tanıyabilecek kapasitede. Hani, konuşamasa da herkesi pek de unutmuş değil. Görünce babasını biliyor. Ondan sonra babası ayda yılda bir kere, çok nadir arar. Kızımı ver, der. Kızımı veririm. O da işte "Baba, baba araba al. Et al. Onu al." der. O da "Tamam alacam kızım." der. Bitti, gitti. İşte bu kadar babalık... (K04-54)

"Kızım hadi artık ben yoruldum. Biraz da baban baksın. Tatile babanın yanına git." Çıldırıyor. "Bana onun adını okumayın. O,

benim diş ameliyatıma dahi gelmedi. Onun ben ismini duymak istemiyorum. Baba demeyin bana." (K15-49)

Bir katılımcı ise (K18-46) eski eşinin zihinsel engelli çocuğuyla görüşmediğini, yanına aldığı oğluyla da kendisini görüştürmediğini belirtmiştir. Bu durum da ebeveyne yabancılaşmaya yol açmaktadır.

Kızım biraz babaya düşkün bir çocuktu ve bizim şu an hâlâ çok kötü şeyimiz var. Gelip görmüyor çocuğu. Yani gelip onlarla vakit geçirmiyor. Onlarla vakit geçirmediği gibi bana da kendi oğlumu da göstermiyor. Biz, şu an öyle bir sıkıntı da yaşıyoruz. Yani kızım şu an babayı hatırlamıyor. En son iki sene önce gördü. Düşünün. İki sene önce biz tatildeyken gelip, gördü ve bir daha görmedi. Kendisi de onlardan vazgeçmiş gibi bir davranışta şu an da. Zaten bir tanesi bende, diyor anladığım kadarıyla. (K18-46)

Annenin Çocuklarla İlişkisi: "İyi bir yol arkadaşı"

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde ebeveynlerin ve çocukların ilişkileriyle ilgili kodda annenin çocuklarla ilişkisi alt kodu ele alındığında zihinsel engelli olmayan çocukla ilişki ile zihinsel engelli çocukla ilişki ayrı ayrı değerlendirilebilir.

"Zihinsel engelli olmayan çocukla ilişki" dikkate alındığında, anne ile baba boşandıktan sonra annelerin çocuklarıyla ilişkilerinin güçlendiği görülmektedir. Birlikte sosyal hayata katılmakta, etkinlikler yapmakta, duygusal olarak paylaşımlarda bulunmakta ve birbirlerine destek olmaktadırlar. Boşandıktan sonra annelerin zihinsel engelli olmayan çocuklarıyla ilişkilerinin iyi olduğu, birbirleriyle birlikte vakit geçirdikleri, evlenen çocukların kendilerine destek olduğu, daha sakin ve düzenli bir yaşam sürdürdükleri görülmektedir. Boşanma sonrasında bakım veren olarak annenin yaşadığı fiziksel sağlık sorunlarının zihinsel engelli çocuğun bakım sürecini zorlaştırdığı, bakım veren olarak annenin sosyal hayata katılımında sınırlılıklara yol açtığı görülmektedir.

Oğlumla bizim aramızda güzel bir diyalog var. Babayla biraz resmîdir, asker oluşundan mı kaynaklanıyor mesela şey benim gibi arkadaş gibi. Her şeyimizi paylaşabiliriz, her şeyimizi konuşabiliriz. Ben onun ses tonundan bile anlarım mutlu mu, mutsuz mu?... Birebir onun yanında oldum, birbirimize destek olduk, yaralarımızı sardık. (K30-51)

Ben boşanınca (çocuklarımla ilişkilerimin) daha iyi olacağına inanıyordum. Çünkü benim çocuklarımla birlikteyken kurallarım var. Babaları yanımızdayken hiç kurallarımız yoktu. (K05-39)

"Zihinsel engelli çocukla ilişki" dikkate alındığında annelerin bakım veren rolü çok uzun süre devam ettiği, zihinsel engelli çocuğun bakım, tedavi ve eğitim süreçlerini takip ederken birlikte bir yaşam kurdukları görülmektedir. Katılımcıların boşandıktan sonra çocuklarıyla olan ilişkilerinde çocuklarının gelişimine ve eğitimindeki ilerlemeye vurgu yaptığı görülmektedir.

Ben bi şekilde kendimi kurtardım, bi şekilde hayatımızı idame ettiriyorum kızımla beraber ve mutluyuz da yolunda her şey. Çocuğum daha iyi ilerliyor en azından hani. Benim için en büyük şey bu. Hani kendisi iki kişilik ailemizin bi de köpeğimiz var evde. Evin içinde gayet keyifliyiz, hani oyunlar oynuyoruz, ne biliyim ben ona hayali dünya yaratıyorum. Bazen eşlik ediyo bazen etmiyor ama genel olarak ben azmettiğim yolda kararlı ve mutluyum yani dolayısıyla. Bunun da ödülünü aldığımı düşünüyorum. Çünkü gerçekten çok tatlı bir çocuk. İçgüdüleri çok iyi bir çocuk. Yani mutsuzsanız sizi güldürmek için şebeklik yapar, ağlarsanız mendili getirir gözyaşınızı siler. Hani iyi bir yol arkadaşı… (K12-46)

Sadece diyeceğim şey; ayrıldıktan sonra anneliğimin daha güzel olduğu. Tabii ki ben çocuklarımı hiçbir şekilde ihmal etmedim. Ama onlarla daha kaliteli zaman geçirdim. Daha güzel… Ne bileyim, hayatın tadına vardım ya! Öyle diyim. (K19-42)

Çocukların Kardeş İlişkisi

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarında, sosyal boyut kategorisinde ebeveynlerin ve çocukların ilişkileriyle ilgili kodda

çocukların kardeş ilişkisi alt kodu ele alındığında, 10 katılımcının 1 çocuğu, 8 katılımcının 2 çocuğu, 11 katılımcının 3 çocuğu, 1 katılımcının 4 çocuğu bulunmaktadır. Birden fazla çocuğu olan 20 katılımcıdan 6'sı son çocuğunun istenmeyen gebelik olduğunu belirtmiştir. Az sayıda katılımcı zihinsel engelli çocuğun bakım ve özel gereksinimleri için ayrılan zaman nedeniyle engelli olmayan kardeşin ihmal edilebildiğini, sosyal alanda vakit ayrılamadığını ifade etmektedir. Bu durumun az da olsa kardeşler arasında kıskançlığa yol açtığı görülmektedir. Kardeşlerin yaşı büyüdükçe daha bilgili ve bilinçli oldukları, annelerine bakım konusunda ve sosyal hayata zaman ayırabilmesi konusunda destek oldukları görülmektedir. Birden fazla çocuğu olan katılımcıların bazıları, çocuklarının ilerleyen süreçte zihinsel engelli kardeşlerine bakım vermeleri ve destek olmaları konusunda beklentilerini ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Zihinsel engelli çocuklarının kurum bakımına verilmesini düşünmediği bunun yerine kardeşlerinin bakım vermesini istediği görülmektedir.

Hiçbir zaman da oğlumu da onlara (kardeşlerine) emanet etmedim. Ben çocuklarıma şöyle dedim: "Ben sıkıntı yaşıyorum. Bu sıkıntıyı tek başıma göğüslerim. Siz rahat edin ama ileride bana bir şey olacak olursa benim çocuğuma siz bakın." dedim. Sadece o kadar… Ben nasılsa bu hayata alıştım, dedim. Ben çünkü belli bir yaşta bu çocuğum ama onlar yeni evlenmişti. Eşleriyle yeni birbirlerini tanıma zamanı. Onların hani, benim yüzümden hani oğlumun yüzünden problem yaşamalarını istemedim. Onun için de onlara hani, yavrum dedim. Ben her şeyi göğüslerim elimden geldiği kadar… Bana bir şey olacak olursa sakın dedim. Onu bir yerlere şey yapmayın. Siz bakın diyerekten hiç bırakmadım ve yansıtmamaya da özen gösterdim ve yansıtmadım da zaten. Ayrılma süremizde de o şeyleri de zaten düşündüm. (K10-69)

Toplumsal Cinsiyet Rolleri: "*Hem baba rolünü yapıyormuşum hem anne rolünü yaptığım için hiç etkilenmedim.*"

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili kodda ele alındığında, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların iş yaşamına ve istihdam sürecine dâhil olmasını engellediği görülmektedir. Toplumsal cinsiyetteki bu iş bölümü boşandıktan sonra tek ebeveynli bir ailede olması durumunda engelli bir çocuğun varlığı ve eğitim düzeyinin düşük olması gibi faktörlerle birleşince kadınların çalışma yaşamına katılmadığı görülmektedir.

Bizim ailede bayanlar çalışmaz. Bayanlar çalışmaz. Artı engelli çocuğu olan… Zaten ilkokul mezunuyum. Ne iş yaparım? En fazla temizliğe gidebilirsin veya bir yerde çaycılık yapabilirsin. E çocuğumu bırakıp nereye gideceğim hocam? Tamamen çocuğumun bakıma ihtiyacı var. Ona adapte olmam lazım. (K13-49)

Katılımcılar genellikle boşanmadan önce ve boşandıktan sonra evdeki rol ve sorumlulukları büyük ölçüde kendilerinin üstlendiğini ve boşandıktan sonra bu rol ve sorumlulukları kendilerinin devam ettirdiklerini belirtmişlerdir. Boşandıktan sonra kadınlar kendi güçlerinin ve "yapabilirliklerinin" farkına varmaktadır.

Hiçbir değişiklik olmadı. Zaten ben eskiden onları yapıyormuşum. Hem baba rolünü yapıyormuşum hem anne rolünü yaptığım için hiç etkilenmedim… Onun için çok rahattım. Ben zaten eskiden de baba rolünü yapıyormuşum çocuklara karşı, zaten annesin, ikisi de olduğu için yani hiç zorlanmadım, zorlanan arkadaşlar var mı var ama ben hiç zorlanmadım. Çünkü onları zaten yapıyormuşum da fark etmemişim. (K09-54)

Boşandıktan sonra şöyle iki üç sene sonra şunu fark ettim: Yani bi kadın, bi erkek olmadan da kendi ayakları üzerinde durabilir. Yani kendi kendine yetebilir. Kadının birisi hayatında birinin olması şart değil kendi kendine yetebilir. (K21-40)

Bir katılımcı (K23-42), aile hayatında ve eşiyle yaşadıkları deneyimlerden sonra "erkeklere" karşı olumsuz duygu ve düşünceler geliştirdiğini ifade etmiştir.

Eee erkeğe karşı böyle daha şeyliğim oldu, yani hani erkeğe karşı böyle… Erkek milletini görmek istemiyorum. Hâlbusem ki

hani bir erkek kötü diye her erkek kötü olamaz. Hani bir kadın kötü diye her kadın kötü olamaz ya. (K23-42)

Ekonomik Durum

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarıyla ilgili olarak sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası ekonomik durum kodunda, ekonomik güç, kadının iş gücüne katılımı, ekonomik sorunlar, ekonomik destek, evde bakım parası, sosyal yardımlar, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim alt kodları bulunmaktadır.

Ekonomik Güç

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası ekonomik durumla ilgili kodda ele alındığında, ekonomik güç alt kodunda, boşanma sürecinin ardından kadınların yatırım yapabildikleri, paralarını değerlendirebildikleri, gelir-gider dengesi kurabildikleri, bütün güçlüklere rağmen evliyken ulaşamadıkları ekonomik özgürlüklerine boşanma sürecinin ardından erişebildikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların genellikle kirada yaşadıkları, çok az sayıda katılımcının ailelerinden kalan evde yaşadıkları, bir katılımcının düzenli bir şekilde evde bakım parası almaya başlayınca ev aldığı, bir katılımcının ise oğlunun aldığı evde yaşadığı görülmektedir.

Katılımcıların gelir kaynaklarına bakıldığında, çalışanlar maaş ile geçimini sağlarken çalışmayan katılımcıların genellikle evde bakım parası, gündelik işler, emekli maaşı, nafaka, sosyal yardımlar, sosyal çevreden gelen ekonomik destek ve yardımlar ile geçimlerini sağlamaktadır. Katılımcılardan 16'sı engelli çocuğu için evde bakım parası alırken 13'ü evde bakım parası almamaktadır. 1 katılımcı evde bakım parası için başvuru yapacağını bildirmiştir.

Boşandıktan sonra şöyle bir şey hocam, en azından aldığım paranın ne olduğunu bildim. Nereye harcayacağımı bildim. Kafam dinç oldu. Hani bugün de nerde acaba, çalışıyo mu çalışmıyor mu ki, ev kirasını nasıl ödeyecez diye düşüncelere dalmışlığım yoktu. Kafam çok rahattı yani. (K23-42)

Çalışamıyorum, devletin sosyal yardımlarla işte, bakım maaşı, engelli maaşı onlarla geçimimi sağlıyorum. (K24-47)

Bir katılımcı (K29-56), emekli maaşının masraflarını karşılamaya yettiğini belirtmiştir.

Kendi emekli param, kendi aldığım maaş yetti. (K29-56)

Kadının İş Gücüne Katılımı

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası ekonomik durumla ilgili kodun kadının iş gücüne katılımı alt kodu ele alındığında, katılımcıların 5'i bir işte çalıştığı, katılımcıların 4'ünün memur, 1'inin kapıcı, 1'inin temizlik personeli olduğu, 19 katılımcının ise herhangi bir işte çalışmadığı görülmektedir.

Katılımcıların önemli bir kısmının çocukların bakım yükünü üstlendiği, eğitim düzeyinin yetersiz olduğu, toplumsal olarak kadının çalışmasının uyun görülmediği için çalışamadıkları, çalışan az sayıda katılımcının ise zorlu şartlarda çalıştıkları ve çalışma yaşamalarını çocuklarının özel gereksinimlerine göre düzenledikleri görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyetçi iş bölümü bakış açısının yanı sıra, engelli çocuğun olması, eğitim düzeyinin düşük olması, çocuğun bakım yükü kadının istihdam sürecine katılımını engellemektedir. Katılımcıların boşandıktan sonra genel itibarıyla hanelerine giren maddi gelir azalmıştır. Fakat boşanmadan önce kadınlar eve gelen gelir ve gelirin harcanması konusunda sınırlılıklara sahip oldukları için genellikle ekonomik refahları boşandıktan sonra daha iyi düzeydedir.

Katılımcıların bel fıtığı, boyun fıtığı, yorgunluk ve uykusuzluk gibi fiziksel sağlık sorunları gündelik işleri ve temizlik işlerini yaparken zorlanmasına yol açmaktadır. Kadının çalışma yaşamına dâhil olması yeni sosyal çevre edinmesi, sosyal çevresiyle iletişimini güçlendirmesi ve sosyal destek ağı geliştirmesi bakımından katkı sağlamaktadır.

Bizim çocuklarımıza direkt bütün çocuklara, engelli çocuklara asgari ücretten maaş bağlasa çünkü gerçekten evde akşama ka-

dar. Sabah kalkıyoruz. Çaydı, yemekti, meyvesiydi. Dakika başı çocuk dışarıdan bir şey istiyor. Bunları anneler almak zorunda. Yapmak zorunda. Çalışsam ben o kadar çok iş bulurdum ki ama çocuğumu nereye bırakıp da gideyim. (K10-69)

Özel çocuğum olduğu için bi yerde çalışamıyorum. Hani ben çocuğumu kimseye emanet eden, güvenebilen bi insan değilim. O yüzden çalışamıyorum. (K19-42)

Katılımcıların "zorlu şartlarda" çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu durum kaynağını, eğitim seviyesinin düşük olması, gündelik işlerin zorluğu, çalışılan işlerin beden gücü gerektirmesi, bakım yüküyle fiziksel olarak yıpranan kadının çalışma sürecinde de yıpranması yer almaktadır. Kadınların temizlikçi, aşçı, güvenlik görevlisi gibi emek yoğun işlerde çalıştıkları görülmektedir.

Kızımın sürekli eğitimleri, ayrıldım, iş yok. Kendim ilkokul mezunuyum. Nereye gidebilirsin? Ne yapabilirsin? ... Ben, bina temizliğine gittim. Ev temizliğine gittim. Evimi ayırdım. Evimin kirasıyla… Hiçbir eşyamız yok. Sadece çocukların iki bazası vardı. Üç çocuk, bir anne. O esnada işte, elimden ne gelirse yaptım. (K15-49)

Ev temizliğine gittim. Fabrikaya gittim taş ayıkladım. Belimde bel fıtığı olduğu için sürekli eğildiğim için orada 1 hafta çalıştım, fazla çalışamadım. İşte ev işlerine gittim. Her işi yaptım. Arımla namusumla çocuklarıma bakmak için her işi yaptım, çok uğraştım. (K01-47)

Çalışan katılımcılar, çalışma koşullarını zihinsel engelli çocuklarının özel gereksinimlerini dikkate alarak düzenlemektedirler. Genellikle çocukları için eğitim hizmeti aldıkları kurum ve kuruluşlarla ilgili işlerde çalışmakta, bu imkânı bulamayan katılımcılar çalıştıkları iş yerine yakın kurumlardan çocukları için eğitim hizmeti almakta, az sayıda katılımcı çalışabilmek için kreş hizmetinden yararlanmaktadır. Özel sektörde çalışan bir katılımcı pandemiyle birlikte zihinsel engelli çocuğunun bakımını sürdürmek için evden çalışma modeliyle evinde çalışmaktadır.

Şu anda oğlum özel eğitime gittiğinde ben fırsat bulup ev temizliğine gidiyorum. Ama yoksa da oğlumu bırakıp gitmiyorum hiçbir yere. (K28-45)

Çocuklarımı sabahtan bırakıp da akşam gelen bir anne değilim. Ben öyle iş bulamam çünkü. Korktuğum için ben bu binanın içindeyim hani çocuklarım da gözümün önünde olsun diyerekten ben başka bir iş yapamadım. (K23-42)

Boşanma sonrasında zihinsel engelli çocuğun bütün sorumluluğunu üstlenmeleri ve bakım yükünün ve aileyle ilgili bütün rol ve sorumluluğun sadece annede olması, katılımcıların erken emekli olmalarına, görevde yükselme için ortaya çıkan fırsatların değerlendirilememesine yol açarak çalışan katılımcıların kariyer planlarını da olumsuz etkilemektedir.

Şu an özel bir şirkette yani güvenilir büyük bir şirkette satış temsilcisi olarak başladım. Sağ olsunlar engelli çocuğumla beni kabul ettiler… Biraz da böyle kariyer noktasında geri planda kalmak zorunda kaldım. Neden çünkü sorumluluk yüklemeye çalışıyo iş yeri sana hâliyle çocuğunu bırakıp gidemiyorsun. Biraz kısıtlı bir iş hayatım oldu. Yoksa hani bulunduğum mevkide müdürlüğe kadar gidebilmişken kızımın engellilik durumundan dolayı ben kendimi bilerek geri planda tutmak zorunda kaldım… İş konusu, kariyerimi hep arka plana ittim. Hani çocuğu git bakıcıya ver ya da bakımevine ver sen git çalış dediler onu da yapmadım. Tabii ben hayatımı kızıma yönelik yaşadım. (K14-49)

Babaannemiz artık yaşlandı ve kızım da büyüdü ve kuvvetlendi, sonra bir gün babaanne özel eğitimden gelirken kızımı elinden kaçırmış, çocuk caddeye fırlamış. Ben işteyim ve şoför son anda kaportanın üstündeyken tutabilmişler yani. O gün istifa ettim, yani istifa ettim o gün. Aç susuz fark etmez ki açlıktan ölmeyiz, nasıl olsa ben çalışmazsam ama böyle bırakırsam çocuğum zarar görecek kafasında istifa ettim yani bıraktım işi… İstifa ettim zaten artık dedim çalışmayacağım. (K12-46)

Yani devamlı izin alıp buraya geliyodum. Doktora getiriyodum götürüyodum. Ee şey emeklilik günüm dolar dolmaz ben emekli oldum. Hatta şöyle bir de gelecekken ikinin üçünden oldum onu beklemedim. Yani kırk beş yaşında emekli oldum. (K29-56)

Ekonomik Sorunlar: "Yoğun olarak valla yokluğu yaşadım."

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası ekonomik durumla ilgili kodun ekonomik sorunlar alt kodu incelendiğinde, katılımcıların genellikle kirada oturdukları ve sabit bir gider olarak kira ödemesinde zorlandıkları, ailelerinden ve sosyal çevrelerinden destek alanların bu sorunları daha iyi bir şekilde çözebildiği görülmektedir. Mülk dairede oturanlar ya da ev için bir kira ödemesi yapmayanlar, ailesinden sosyal ve ekonomik destek alanlar daha iyi koşullarda hayatına devam ederken sosyal desteği olmayan katılımcılar ekonomik sorunlar yaşamaktadır. Bu ekonomik sorunlar katılımcıların temel ihtiyaçlarını karşılamasını zorlaştırmakta, evin ısınmasıyla ilgili sorunlar yaşanmakta, daha kötü koşullarda barınmalarına yol açmaktadır. Zihinsel engelli çocuğunun bakımını üstlendiği için çalışamayan ya da kariyer planlarını gerçekleştiremeyen, statü kaybı yaşayan, çalışmayı bırakan katılımcılar ekonomik olarak sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ekonomik sorunların özellikle boşanmanın hemen ardından görüldüğü, ilerleyen süreçte katılımcıların gelir gider dengesini kurmaya çalıştığı görülmektedir.

Ya ekonomik olarak tabii ki de çok büyük sorunlar yaşadık. Yani çok zorlandım çünkü iyi maaşlı çalışan iyi bir statüde bir insanken devletin verdiği maaşla (evde bakım parası) geçinmeye çalışan bir insan hâline geldim. Ve bu yaralayıcı gerçekten. Ama kendi kendime hep şunu söyledim. "Çocuğunun canı mı daha önemli yoksa senin çektiğin acı mı?" Tabii ki çocuğumun canı daha önemli. Bu süreci de böyle kendi kendime atlattım. Çok ağladığım geceler olmuştur ama sabah kalkıp kahvaltı yapmaya başlayınca birçoğunu unuttum zaten. Çünkü çözümü olmayan bir şeye üzülmenin bir anlamı yok. Şu an yapabilecek hiçbir şeyim yok, bu çocuğu kimseye bırakamam. Kimse huyunu suyunu bilmiyor. (K12-46)

Yedi ay boyunca bir lira para girmedi evime. Hani abim kömür alırsa sobam yanıyo, annem pazar parası verirse, ekmek parası verirse ekmek alıyorum… Çok zor bi süreçti ya! Öyle böyle değil… Ve ben ortak mülkte kalıyodum. Şu an sekiz aydır kiradayım.

Tahliye kararı çıkardı. Geçen sene ocak ayında bizi kargatulumba sokağa attı gibi bişi oldu, çocuklarını. Ama o süreçte kira vermiyodum ama üç tane çocuk okula gidiyo. Yemek, içmek, soba derdi var, kömür alıncak. Yani…Borç…Gırtlağa kadar borç derler ya, benimki gırtlağı aşmıştı. Herkese borcum birikti. (K19-42)

Boşanmayla birlikte kadının gelir kaybı yaşaması, kadının tek bakım veren olduğu için iş gücüne katılamaması zihinsel engelli çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmı, zihinsel engelli çocuğunun eğitimi için materyallere, eğitim öğretim araç gereçlerine kaynak ayıramadıkları için kendi imkânları ve becerileri dâhilinde kendileri materyal tasarlamaktadır. Boşanma sonrasında zihinsel engelli çocuğun bakım yüküne ek olarak ekonomik yükünün arttığı, bu durumun strese ve olumsuz duyguların yaşanmasına neden olduğu görülmektedir. Bu süreçte bir baş etme stratejisi olarak maneviyata yönelme, teslimiyet söz konusudur.

Gece yarısı, mesela şu an kızım uyudu ya benim dinlenmem gereken saatte ben evde materyal yapıyorum para vermemek için. Vallahi yani hani oturuyorum, ne bileyim meyve suyu kutularından işte pet şişelerden elime geçen karton ambalajlardan saçma sapan şeylerden evin içinde, hani çocuğumu oyalayabilmek için… Mesela şu an kış dışarı çıkamıyoruz, hava çok soğuk sadece okula gidip gelebiliyoruz parka bile çıkmıyoruz. Yani birazcık daha iplerden örgü yapıp işte basket filesi falan yapıyorum evin içinde. Neden? Bunlara para vermemek için. (K12-46)

Çok sorun yaşadım hocam. Çok yaşadım valla. Hiç hatırlamak istemiyom. Elli liraya muhtaçtım ben. (K23-42)

Maddi sıkıntı çok yaşadım. Çünkü kiracıyım, kiramı ödeyemedim. Hem hastalarımı düşünüyordum. Hem ondan sonra kirayı nasıl ödeyecem? Bakkal borcunu nasıl ödeyecem? Aidatı nasıl ödeyecem? Bir de bunların stresi çok fena beni gerdi. Ben çocuklarımı çoğu zaman terk edip gitmeyi çok düşündüm. Çünkü artık bunaldım. Aşırı derecede bunaldım ama yine de Allah'a sığındım Rabbim bir şekilde yardım edecek dedim. (K28-45)

Ekonomik Destek

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası ekonomik durumla ilgili kodun ekonomik destek alt kodu incelendiğinde, katılımcılardan ikisinin (K10-69; K21-40) kısa bir süre de olsa boşanılan eşin ailesinden ekonomik destek aldıkları, katılımcılardan biri (K04-54;) boşandıkları eşinin çocukları evlenirken maddi destek sağladığı, katılımcılardan biri (K06-63) boşandıktan sonra çocuğunun özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetinden yararlanması için eğitim masrafının yarısını sekiz-on yıl süresince karşıladığı görülmektedir.

İlk defa oğlum evlenirken yardımı oldu. Şöyle, işte evine koltuk aldı. Masa aldı. Bir, iki eşya aldı. Yatak odasını aldı. Kızıma hiçbir yardım da bulunmadı. Ne çeyizine ne evlenirken ne düğününe ne derneğine. Bir tek oğluna işte öyle bir yardımda bulundu. Ondan sonra bir, iki eksikleri olduğu zaman falan yardım etti. Başka parasal yönden ne bize ne onlara kimseye yardımı yok, yani. (K04-54)

Özel eğitime de baya para ödüyorduk o zaman. Tüm gün giriyordu işte sabahtan akşama kadar gidiyodu. O okulun baya faydasını gördük. Oraya da benim zorumla gitti. "O kadar parayı ben veremem." dedi adam. "O zaman yarısını sen vereceksin dedi, senin de çocuğun." dedi bana. İşte bi kısmını o verdi. Bi kısmını ben verdim. O şekilde çocuk oraya sekiz-on sene gitti. (K06-63)

Katılımcıların paylaşımları dikkate alındığında, genellikle babaların boşandıktan sonra anneye ve zihinsel engelli çocuğa ekonomik olarak destek sağlamadığı, maddi anlamda önemli bir katkılarının olmadığı anlaşılmaktadır.

Medikal cihazlar falan gerekti. Hâliyle birkaç bin lira masraf çıkıyor. Babaya yaptırmasını söylediğimde "İşte benim diğer çocuğum var. Parasını sen verirsen yaptırabilirim." gibi evdeki eşi de onu kıskanmaya başlamış. Hastanedeki o süreç ama sen başka bir şey yaşıyosun karşı taraf farklı algılayabiliyor. Bunu mesela babasının üzülüp gibi görünüp ama tedavi masrafları tedavi

dediğimde birkaç bin liralık bir şey sonuçta devlet hastanesinde yatıyosun birkaç bin liralık bir şeyi bile ben almıyorum sen al. Maddi açıdan da çok destek olmadı açıkçası. (K14-49)

Katılımcılar, boşandıktan sonra kök aileleri tarafından kendilerine maddi destek sağlandığını bildirmişlerdir. Babadan kalan miras, babadan kalan emekli maaşı, kardeşin evinde kira bedeli ödemeden ikamet etme, anne-baba ve kardeşlerin maddi yardımlarıyla ihtiyaçlarını karşılayan katılımcılar bulunmaktadır.

Şu an geçimimi ailemin desteğiyle sağlıyorum. Kardeşim var, o sağ olsun destekledi. Ablam, bekâr bir ablam var, o her zaman biz evliyken dahi çocuklarımın bütün ihtiyaçlarını o şey yapardı, karşılardı. Ablam destek oldu. (K22-47)

Ailemin desteğiyle ev tuttum. Eşyalarımı aldım. Birkaç yatak, çocukların yataklarını aldım. Öyle şeylerde abilerim yardım ettiler. Bazılarını yeni sıfır aldım, bazılarını ikinci el aldım. Bir ev yaptım çocuklarım için, kendim için… Annem babam olmasaydı şimdi nasıl yaşayacaktım bilmiyorum. (K05-39)

Az sayıda katılımcı ise anne-babasından ya da kardeşlerinden ekonomik bir destek almadığını belirtmiştir.

Yavrum hani çok zor oluyor. Tek başına kiraydı, elektriğiydi, suyuydu, çocukların geçimiydi. Hani onu istiyorlar, bunu istiyorlar yapmak zorundasın. Her şey başına kalıyor. Ne annemden ne kardeşlerimden gördüm. (K01-47)

Hiçbir şekilde annemlerden bile destek görmedim. Kardeşimden bile görmedim. (K10-69)

Az sayıda katılımcının sosyal çevrelerinden de ekonomik destek aldıkları görülmektedir. Alınan bu destek yiyecek ve ihtiyaç duyulan malzemelerin karşılanmasına yönelik olarak ayni yardımları kapsadığı gibi nakdi yardımlar şeklinde de olabilmektedir.

Yardımlarım geldi, yardımlarımla idare ettim. Hani konunun komşunun verdiğiyle Allah bin kere razı olsun bugünlere geldim. (K23-42)

Evde Bakım Parası

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası ekonomik durumla ilgili kodun evde bakım parası alt kodu incelendiğinde, Katılımcılardan 16'sının engelli çocuğu için evde bakım parası alırken 13'ünün evde bakım parası almadığı, 1 katılımcının ise evde bakım parası almak için başvuru yapacağı görülmektedir.

Evde bakım ücretini bağlattım kendi kızımın bakımını üstlendiğim için. (K14-49)

Ben boşanma kararı aldığımda etraflıca düşündüm. Yani şöyle bir şey, ben boşandığımda benim hiç maaşım yoktu, hiçbir gelirim yoktu. Ama sosyal haklarımı bilen bir insandım. Şu an bakım aylığı alıyorum… Biz eski eşimle evliyken kızım engelli maaşı almıyordu. Ondan sonra boşandım. Ben bütün sosyal haklarımı araştırdım. Evde bakım aylığına bağlandım ve kızım da engelli maaşı aldı. Biz o gün bu gündür sekiz-dokuz yıldır hiç kimseden bir kuruş dahi yardım almadan kendi ayaklarımızın üzerinde duruyoruz. Kızımın maması raporlu, bezi raporlu az çok biliyorsunuzdur engelli ailelerinin durumları işte ilaçları raporlu onları devlet şeysiyle alıyoruz. O şekilde hayatımızı idame ettiriyoruz. (K30-51)

Anneler çocuklarının bakımını üstlendikleri için bu süreçte çalışmak istemekte fakat çalışamamaktadırlar. İş yaşamlarının çocuklarının özel durumunu temel alarak şekillendirmektedirler. Masraflarını karşılarken evde bakım parasıyla ve sosyal yardımlarla karşılamaktadırlar. Bu süreçte engelli çocuk için alınan evde bakım parası ekonomik olarak bir güç sağlamakla birlikte bakım veren olarak anneler, zihinsel engelli çocukları vefat ettikten ya da aldıkları evde bakım parası farklı bir nedenle artık ödenmedikten sonra, hayatlarını devam ettirebilecekleri düzenli bir gelir ya da elde ettikleri bir maddi dayanak olmadığı için geleceğe ilişkin endişe yaşamaktadırlar.

Ben şu an 47 yaşındayım. Belimden rahatsızım, fazla süre ayakta duramıyorum. Benim bu oğluma bi şey olduğu zaman be-

nim bütün gelirim, geçim kaynağım da gidiyo. Ve benim çalışma gibi bi şeyim yok. Bundan sonrası ne olacak? Ben şimdi memlekete gitmiş olsam orda bi evim yok. Kardeşlerimin yanına sığmam. Orda yaşayacağım, yaşamımı devam ettirebileceğim bi yer yok yani. Bilmiyorum… İnşallah öyle bir şey olup da kimseye muhtaç kalmam. (K24-47)

Bir katılımcı evde bakım parası alabilmek için gerekli şartlardan biri olan, hanede yaşayanların gelirlerinin toplamının hanede yaşayan kişi sayısına bölünmesiyle elde edilen miktar asgari ücretin üçte ikisinden az olması gerektiği için aldığı nafakayı iptal etmek durumunda kaldığını belirtmiştir. Bazı katılımcılar babalarından kalan emekli aylığı ile bakım parası arasında tercih yapmak durumunda kaldıklarını bildirmişlerdir.

O sırada anne bakım parası çıktıydı. Ben, ona başvurdum. Nafakayı iptal ettim tabii. Nafaka gözüktüğü için onu bağlamıyorlardı. Ona başvurdum. O arada da oğluma 2022 maaşı bağlandı. (K10-69)

Sosyal Yardımlar

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası ekonomik durumla ilgili kodun sosyal yardımlar alt kodu incelendiğinde, çok az sayıda katılımcının belediye ya da vakıflardan sosyal yardım aldığı görülmektedir.

Ben bu çocuklarımı belediyeynen, sosyal hizmetlerinen, temizlik yaptığım binanın temizliğiylen, ordan burdan çocuklarıma giysi, ayakkabı gibi şeylerle onlarla yararlanıyorum. (K23-42)

Çalışamıyorum, çalışamıyorum. Devletin sosyal yardımlarla işte, bakım maaşı, engelli maaşı, onlarla geçimimi sağlıyorum. (K24-47)

Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetlerine Erişim

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası ekonomik durumla ilgili kodun özel eğitim

ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim alt kodu incelendiğinde genellikle katılımcıların Millî Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden aldıkları hizmetlerin yanı sıra ekonomik durumları ve gelirleri ölçüsünde bazı özel eğitimler almaya çalıştığı fakat ekonomik olarak gelirleri bu hizmete yetmediği için bu eğitimlerin bir sürekliliğinin olmadığı, kendileri her ne kadar eğitim almak için kaynak ayırmaya çalışsa da bunun yetersiz olduğu görülmektedir. Katılımcılar genellikle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde verilen eğitim süresinin yetersiz olduğunu ve bu sürenin artırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Özel eğitime gidecek paramız, sigortamız yoktu. Devlet destek olsaydı, kızıma çocukluğundan beri bakabilseydim. Daha farklı olurdu. (K16-41)

Şimdi benim küçüğüm üç yaşındaydı ben kreşe verdim. Gittim ben bunu sordum soruşturdum kaymakamlıktan, sosyal hizmetlerden en iyi kreşe verdirdim para veriyo muyum vermiyorum. Sosyal hizmetler veriyor sağ olsun. Hani şimdiki aklım olsaydı şimdiki bu düzenim olsaydı keşke ben bu ilk oğlumu da bu tür böyle bir şeylerle ilgilenseydim. (K23-42)

Boşanma Sonrası Hukuki Konular

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları sosyal boyut kategorisinde boşanma sonrası hukuki konular incelendiğinde nafakayla ilgili konu ön plana çıkmaktadır. Boşandıktan sonra 14 katılımcının nafaka aldığı, 16 katılımcının ise nafaka almadığı, alınan nafakanın 250 TL ile 1.100 TL arasında değişmekle birlikte genellikle az miktarda olduğu görülmektedir. Nafaka alan katılımcıların paylaşımları incelendiğinde genellikle nafaka ödemelerinin yapılmadığı, ödemesi yapılan nafakaların ise düzensiz olduğu, nafaka artışının düzenli bir şekilde yapılmadığı, boşanılan eşle muhatap olmamak için bu duruma tepki göstermedikleri anlaşılmaktadır.

Yani taahhütlerin hiçbirisini neredeyse yerine getirmedi. Karar olmasına rağmen nafaka da almadım. İlk başta tedbir nafakasını bir iki kez ödedi. Mahkemeye açtığım tedbir nafakasını ödedi

bir iki kez. O da bir iki kez yani. Çok fazla değil. Ondan sonra bir kuruş para almadık yani. (K18-46)

Sonra boşanma süreci tamamlanınca nafaka 1100 Lira kadar bi şey oldu. O şekilde, çok şükür borcumu harcımı bitirdim. Çocuklarım da kendi yağıyla kavruldu kimseye muhtaç olmadan. (K19-42)

4.3. Bilişsel Boyut

Katılımcıların Boşanma Sonrası Yaşantıları temasının üçüncü kategorisi olan bilişsel boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar bilgi ihtiyacı, eğitim, kişisel gelişim, sorun çözme becerileri, yeniden evlenmeye ilişkin düşünceler, farkındalıklar, geleceğe ilişkin karar vermedir.

Bilgi İhtiyacı

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları bilişsel boyut kategorisinde bilgi ihtiyacı bakımından incelendiğinde yasal haklarla ve çocuğun cinsel sağlığıyla ilgili konu ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların yasal haklar konusunda bilgi eksikliğinin olması dikkat çekmektedir. Bu haklar, kamu kurumlarının sağladığı ayni ve nakdi yardımlar, ekonomik destekler, velayete ve nafakaya ilişkin konular, engelli bir çocuğu olup boşanan kişilerin yararlanabileceği haklar, elektrik, doğal gaz, su, internet gibi ödemelerde fatura indirimleri gibi konuları kapsamaktadır. Katılımcılar, bu bilgi ihtiyacını sosyal medyada oluşturulan topluluk ve gruplardan, sosyal çevrelerinden, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde çocukları için hizmet alan diğer ailelerden, çocuklarının öğretmenlerinden aldıkları bilgilerle gidermeye çalışmaktadırlar.

Ben mesela facebooktan zihinsel engellilerin ya da engellilerin yaşam platformu diye ben katılmıştım. Orda mesela bir paylaşımda devletin bez verdiğini, ödediğinin farkına vardım. Ondan sonra gidip rapor çıkardım devletten bez almaya başladım. (K14-49)

Engelli bir bireye sahip olan ebeveynin hakları konusunda. Çünkü hukukta hiç böyle bir şey yok. Onların boşanma süreç-

lerinde çocukların düzenlerinin korunabileceği hiçbir şey yok… Engelli çocuğun 18 yaşına geldiğinde vesayeti için de dava açmak durumunda kalıyorsunuz. Babanın umrunda değil. Ben dava açtım. Bi de dava görüldü. Onun için de bir sürü evrak ve bir sürü sağlık kurulu raporu. (K22-47)

Az sayıda katılımcı, zihinsel engelli çocuğunun ergenlik döneminde cinsel gelişimiyle ve cinsel sağlığıyla ilgili nasıl davranacağı ve tepki vereceği konusunda bilgi ihtiyacının olduğunu belirtmiştir.

Direkt bana dediler, bizi doktor gibi gör, her şeyi söyleyeceksin ki biz seni aydınlatıcaz. Şu an oğlumun bütün cinsel sıkıntılarını ben arayıp öğretmeniyle konuşuyorum erkek olmasına rağmen. Bunun utanılacak bi şeyi yok! İlk önce bunu bi aşmamız lazım. Hani sağlıklı insanlar diyorum ben kapı arkasında yapıyo, bizim çocuklarımız bilmiyo. Ona kapı arkasında yapması gerektiğini, bazı şeyleri biz öğreticez. Ama ailelerimiz gerçekten çok bilinçsiz. Hani denetleme sıfır. (K19-42)

Eğitim ve Kişisel Gelişim: "*Ne yapabilirim? Neyi değiştirebilirim?*"

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarıyla ilgili olarak bilişsel boyut kategorisinde eğitime önem verdikleri görülmektedir. Katılımcıların boşandıktan sonra kendi eğitimlerine önem verdikleri, seminerlere ve eğitimi programlarına katılarak kendilerini bilişsel yönden geliştirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Zihinsel engelli çocuğunun gereksinimleri doğrultusunda özel eğitim öğretmenliği okuyan, yüksek lisans yapan ve bu alanda çalışan katılımcıların yanı sıra boşandıktan sonra üniversite sınavına hazırlanan, üniversite okuyan, liseyi ve üniversiteyi açıktan okuyan katılımcılar bulunmaktadır. Bazı katılımcılar ise eğitime ve kurslara katılmak istediğini fakat çocuğunun özel gereksinimleri ve bakım yükü nedeniyle eğitime vakit ayırmakta zorlandığını ifade etmektedir. Bu durum bilişsel gelişim için bir sınırlılık oluşturabilmektedir. Eğitimlere önem göstermenin temelinde zihinsel engelli çocuğun

yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra katılımcıların kendilerinin de yaşam kalitesini yükseltme çabalarının olduğu görülmektedir. Katılımcıların psikoloji, özel eğitim, iletişim, zihinsel engelli çocukla iletişim, kamu yönetimi gibi eğitim ve programlara katıldıkları görülmektedir. Çocuğunun eğitim sürecini kendi bilgi ve donanımı sayesinde takip eden katılımcılar profesyonel destek almayı ihmal etmemişlerdir.

Artık ben hani, kendimi geliştirmek, psikoloji kitapları okuyup ne yapabilirim, neyi değiştirebilirim? O psikoloji kitabından aldığım şeyleri uygulamaya çalışmalarım, kızımla olan iletişimimle, ilgilenmemle diğer çocuklarla iletişimimde. (K13-49)

Halk Eğitimde özel eğitim veriliyomuş eğitim olarak. Özel çocuklara eğitim amaçlı. Ben de dedim ki okul müdürümüze, okul aile birliğindeyim. Hocam ben de alabilirim, eğitim almayı çok seviyorum, kendimi geliştirmeyi çok seviyorum. O da dedi ki "Ya ön lisans mezunu olman lazım." O an ön lisans mezunu neydi ya, o an şoktayım. Hem heyecanlıyım hem şoktayım. "Ön lisans yani üniversite mezunu mu?" "Evet." dedi. Ya hocam neden olmasın, ben zaten yaşayarak bu eğitimi almışım. Farklı boyuttan eğitimini alarak neden kendimi taçlandırmayayım ki! Benim bunu almam lazım. Üniversite sınavına katıldım iki yıl önce, kazandım. Örgün eğitim. Bu yıl okulum bitti. (K20-39)

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarıyla ilgili olarak bilişsel boyut kategorisinde önem verdikleri bir diğer konu da kişisel gelişimdir. Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmaları, katılımcıların kendilerini bilişsel anlamda geliştirebilmeleri için teşvik edici bir faktördür. Katılımcılar çocuklarının gelişimi, eğitimi, tanı ve tedavi süreci için yeni bilgiler öğrenmeye ve kitap okumaya ihtiyaç duymaktadır. Annelerin bu süreçte çocuklarının ihtiyacına yönelik eğitimler aldığı, çocuklarının ihtiyacına yönelik kurslara katıldığı ve üniversite okumayı tercih ederken özel eğitimle ya da çocuk gelişimi gibi bölümler tercih ettiği görülmektedir. Katılımcılar, genellikle özel gereksinimli bireylere yönelik konularda eğitimlere katılmaya, yeni bilgiler öğrenmeye, çocuklarının iyi şartlarda yaşaması için yeni bilgiler edinmeye çalışmaktadırlar.

Bazı katılımcılar kendileriyle benzer sorunları yaşayan insanların neler yaşadıklarını da merak edip araştırma yayımlanınca sonuçlarını okumak istediklerini belirtmişlerdir.

O dönemde otorite kim varsa insanların kapısını aşındırdım. Ergoterapiye götürdüm kızımı. Ergoterapi nasıl yapılır onu öğrendim. Kızıma yapanları sürekli soru yağmuruna tutup belki benden nefret ettiler biliyorum ama şu an evde onları ben uygulayabiliyorum kızıma. Ya buna benzer özel eğitimle ilgili ne varsa konuya hâkim olmak istedim. İlk yıllarda özellikle kızım daha küçükken imkânım varken. Çünkü aklı çalışan herkes gibi bu çocuk büyüyünce ben bununla baş başa kalacağım hayatımı ne kadar kolaylaştırırsam, kendimi ne kadar eğitirsem o kadar rahat yaşarım kafasında, gece yarılarına kadar cilt cilt kitaplar okudum, altlarını çizdim, notlar çıkardım, İngilizce kaynakları hastanede çalıştığım için çok şanslıydım, doktorlara tercüme ettirdim. İnsanlar yurt dışında ne yapıyorlar? Bu işin bir tedavisi var mı? Hani ne yapsam daha iyi olur? Yaklaşık dört beş sene gece gündüz buna kafa yordum diyebilirim yani. Çok emek verdim. (K12-46)

Hani bana bu süreçte birçok kitaplar önerdiler, kitaplar okudum, konferanslara katıldım. Şehir dışından gelen profesörler oldu, onlarla toplantılar yaptık. Hani ben kendime bi artılar katmaya çalışıyorum. (K19-42)

Sorun Çözme Becerileri

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarıyla ilgili olarak bilişsel boyut kategorisinde ön plana çıkan bir diğer konu katılımcıların sorun çözme becerileridir. Sorun çözme sürecinde kadınlar tek başlarına sorunlarını çözmek için mücadele etmektedirler. Sorunlarla tek başlarına ilgilenmek sorun çözme kapasitelerini artırmış ve kendilerini değerli hissetmelerini sağlamıştır. Boşanma sonrasında ekonomik gelirin azalması, zihinsel engelli çocuğa daha fazla vakit ayırma ihtiyacının olması, sosyal çevrenin zihinsel engelli çocuğa ve boşanmaya ilişkin tutumlarıyla baş etme konusu sorun çözme becerilerinin kullanıldığı alanlardır.

Yani bu kadar tek başıma mücadele verdiğim için de hiç pişman olmadım. Hatta hastanede o son yaptığı nedir kızına bir medikal cihazı bile çok gören bir insan işte parasını vermeyen bir insan iyi ki de senden ayrılmışım var ya hastanedeyiz zordayız sen para istiyosun bizden. (K14-49)

Ben, kendim çok değerliyim. Çünkü gerçekten değersiz biri değerliyim. Çünkü her şeyi kendim yaparım. Kendim ederim. Kendim çözerim bir sorun olduğu zaman. Hiçbir şeyi kimseden destek almadan yaptım… Çok pozitif, yani gerçekten başkalarının şeyini ben şey yaparım. Konuşurum. Onları rahatlatırım. Çünkü yapım gereği galiba bilmiyorum. Çözüm bulmayı çok seviyorum bir şeyler için. (K10-69)

Boşanma sonrasında genellikle maddi konular başta olmak üzere, ekonomik sorunlar, sosyal çevreyle ve kök aileyle yaşanan sorunlar, boşanılan eşle yaşanan nafakaya ve mahkeme sürecine ilişkin sorunlar, zihinsel engelli çocuğun bakım, eğitim ve tedavi sürecinde yaşanan sorunlar katılımcıların odaklandığı konular olmuştur. Bu süreçte katılımcılar bu konular hakkında düşünme ve çözüme ulaşabilmek için kaynakları kullanabilme becerilerini kullanmışlardır. Katılımcıların boşanma öncesinde olduğu gibi boşandıktan sonra da sorumlulukları kendilerinin üstlendiği görülmektedir. Boşanılan eşin sorumluluk almaması, ilgisiz tutum ve davranışlarda bulunması boşanma sonrasında katılımcıların sorun çözme için gösterdikleri mücadeleyi zorlaştırmaktadır.

Ben bir hayat mücadelesiyle bir engelli çocukla çıkmışım yola. Boşanmak bir de oradan hani, eşten zaten ilgi yok, evin içi zaten belli bir nevi oradan kopup hayata atılıp hani kendimi bir özgür hissedip çocuklarıma sımsıkı sarılıp, hani ileriyi görmek benim amacım buydu… (K15-49)

O zaman beni psikiyatriye sevk ettiler. O da sadece bana şey dedi "Sen dedi bugüne kadar yaşadığın sorunları çözmek yerine, destek görmek yerine dedi hepsinin üstüne örtüyü örtmüşsün. Ve şu an dedi vücudun artık alarm veriyo. Hani, sen kendi ruh sağlığını dinlemediğin için vücudun bu şekilde tepki veriyo." demişti. (K19-42)

Yeniden Evlenmeye İlişkin Düşünceler

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarıyla ilgili olarak bilişsel boyut kategorisinde yeniden evlenmeye ilişkin düşünceler kodunda erkeğin yeniden evlenmeye ilişkin düşüncesi ve kadının yeniden evlenmeye ilişkin düşüncesi alt kodları bulunmaktadır.

Erkeğin Yeniden Evlenmeye İlişkin Düşüncesi

Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan babaların 9'u evlenmiştir ve ailesiyle yaşamaktadır. Babalardan 12'si yalnız (1'i ikinci evliliğini yapıp boşanmış) yaşamaktadır. 4'ü annesiyle-kök ailesiyle, 1'i engelli olmayan çocuğuyla, 1'i sevgilisiyle yaşamaktadır. Babalardan 3'ünün kiminle yaşadığı bilinmemektedir.

Boşandıktan sonra eski eşinin evlendiğini belirten katılımcılar genellikle evliliğin 3 ay - 4 yıl arasında gerçekleştiğini, eski eşlerinin evlendikten sonra genellikle kendileriyle iletişim kurmadığını belirtmişlerdir.

Üç dört sene sonra evlendi. 2011'de falan evlendi. Ondan sonra zaten tamamen bağını kopardı. Yoktu zaten bir bağı, tamamen bitirdi yani. (K03-38)

Ben iki yıl hastanelerdeydim. Hastanelerde hiçbir ameliyatında başında durmadı ki. Hiçbir ameliyatında! Ondan sonra annemle babamla duruyorduk başında. Sonra edemedim, mahkemeye verdik işte, beraber mahkemeye verdik. Ondan sonra ayrıldık. Ayrıldıktan 6 ay sonra evlendi. Şu anda dört çocuğu mu, üç çocuğu mu var... (K07-41)

Bazı katılımcılar boşanılan eşin boşandıktan sonra sorumluluk almamak, rahat bir yaşam tarzı sürdürmek için evlenmediğini belirtmiştir.

Onun evlenmeye şeyi yok ki hocam nerde akşam orda sabah. Çoluk yok çocuk yok napacak. (K23-42)

Kadının Yeniden Evlenmeye İlişkin Düşüncesi: "Benim yüküm ağır, yükümü kolaylaştırmayacaksa, yükümü yük etmiyecekse ben boğulurum."

Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan katılımcılardan 23'ü çocuğuyla, 4'ü çocuğu ve anne-babasıyla, 2'si yalnız, 1'i yeniden evlenmiş eşi ve çocuklarıyla yaşamaktadır.

Boşandıktan sonra evlenmeyen ve zihinsel engelli çocuğuyla yaşamaya devam eden katılımcıların genellikle ikinci bir evlilik yapmaya ilişkin olumsuz düşünceleri bulunmaktadır. Bu düşüncelerin temelinde; sosyal çevreden, zihinsel engelli çocuktan ve katılımcının kendiyle ilgili düşüncelerinden kaynaklanan bazı faktörler söz konusudur. Sosyal çevre tarafından kadının boşandıktan hemen sonra evlenmesinin hoş karşılamaması, boşanmış bir kadınla evlenmekle ilgili toplumda erkeklere yöneltilen baskıcı bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun etkisi değerlendirildiğinde, zihinsel engelli çocuğun bakım yükü, bakım yükü nedeniyle sosyal hayata katılamama ve yeni bir insanla tanışmak için sosyal ortamın olmaması, katılımcıların evlenmeyi düşündükleri kişilerin zihinsel engelli bir çocukla yaşayamayacağına yönelik düşünceler, zihinsel engelli çocuğunu koruma, zihinsel engelli bir çocuğun bakımının ve birlikte yaşamanın zorluğu gibi faktörler dikkat çekmektedir. Katılımcılar, kadının tekrar evlendiğinde özgür davranamayacağını ve rahatlarının bozulacağını düşünmektedir Bazı katılımcılar erkeğe güven duymama, kız çocuğunu koruma, ilk evlilikte yaşanan olumsuz deneyimlerin ikinci evlilikte yaşamaktan endişe duyma gibi nedenlerle yeniden evlenmeyi düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Oğlumla çok rahatım. Kimseye hesap vermiyorum. Kendi kazancımı kendim yiyorum. İstemediğim hiç kimseye hesap vermek istemiyorum, açıkçası artık… Sorumsuz birinden bıkmışım. Bitirmişim. Sorumsuz birini daha çekemezdim. (K10-69)

Boşandıktan sonra iki yıl geçmeden birisi karşıma çıktı. Doktordu ama işte boşandı hemen birisini buldu durumu olmasın diye hani ben şey yapmadım bir de başka şehirde yaşıyordu. Bir arka-

daş vesilesiyle tanışmıştık. Evlenmiş ayrılmış bekâr bir insandı. O ailesiyle arasında evlenmiş ayrılmış çocuklu birisini niye tercih ediyosun diye çocuğuna baskı uygulamaya başladılar. Aslında kafa yapımız da baya uyuşmuştu fikir açısından. Ondan sonrasında da zaten kafama uygun birisini bulamadım... Açıkçası ben de bir anne olarak kendime yakıştıramadığım için bir de iki tane kız çocuğum var evde bekâr onların istemeyeceğini düşünerek ki öyleydi zaten… Artık sorun yaşamak istemiyorum. Çünkü zaten bir kızım var onun sorumluluğu var bir de ek onun şuyu, şunun buyu dedi işte farz et evlendin farklı biri laf etti ben artık dolmuşum hani kaldıramam… (K14-49)

Kimseye güvenemiyorum yalan söyleyemeyeceğim ya da belki karşıma öyle bir insan çıkmadı. Herkes kötüdür demek istemiyorum ama öyle bir insanla tanışacak ne bir ortamım var benim. Çünkü biz sabahleyin sekiz gibi çıkıyoruz kızımla servise binip okula gidiyoruz, okuldan geliyoruz saat üçte kızımın banyosu var her gün banyo yapmak zorunda. Bu bir takıntı yani dışarıdan gelince banyo yapmadan salona bile girmiyor. Yani öyle söyleyeyim kapıdan girer girmez hemen soyunup banyoya dalıyor işte banyosu yemeği bilmem nesi derken zaten benim haşarım çıkıyor. Kızımı kime bırakacağım da nereye gideceğim de kimle tanışacağım. Yani bu aslında detay öbür taraftan da gerçekten 19 yaşında kendini anlatamayan bir kız çocuğuyla yaşadığım eve hiçbir erkeği sokmak istemem yani. (K12-46)

Bazı katılımcılar evlenme niyetiyle bazı arkadaşlıklar edinse de erkeğin evli olduğunu sonradan öğrenmesi ve çocuklarıyla ilgili çekinceler nedeniyle evlenmekten vazgeçmiştir. Çok az sayıda katılımcı ise şimdiye kadar evliliği düşünmediğini fakat bundan sonraki süreçte şartları uygun olursa evlenebileceklerini belirtmişlerdir.

Şimdiye kadar düşünmedim şimdiden sonrasını bilmem. (K21-40)

Aslında evliliği düşündüm. Ama kızımın durumları açısından düşünemedim. Çünkü onun bakımı açısından yani, ben onu kimseye emanet edemezdim… Aslında istiyorum ben evlenmeyi. Şu anda istiyorum mesela artık… (K07-41)

Bir katılımcının (K13-49) boşandıktan sonra yeni bir evlilik yaptığı görülmektedir. Katılımcı, eski eşinin öz çocuğuna babalık görevini, rol ve sorumluluklarını yerine getirmediğini ve yeniden evlenebileceği insanın da benzer davranışta bulunabileceğini düşündüğü için çocuğunu ön planda tuttuğunu ve boşandıktan sonra evlenmek istemediğini belirtmiştir. Ailesinin ve toplumun "boşanmış bir kadın" ile ilgili olumsuz algısı ve baskısı üzerine görücü usulü ikinci bir evlilik gerçekleştirdiğini, ikinci evliliğinde eşinin kendisiyle ve kızıyla ilgilendiğini ve sorumluluklarını yerine getirdiğini, mutlu bir evliliğinin olduğunu bildirmiştir.

Şu anki evlendiğim eşim, benden dört yaş büyüktü hocam. O da hiç evlenmemiş. Yani geldi işte. "Ben ciddi niyetle geldim." dedi. "Kabul edersen ben seninle evlenmek istiyorum." Ben de dedim ki, "Ya, ben bir sürü şeyler yaşadım. Gördüğün gibi bir engelli kızım var. Nasıl bakacaksın? Ne bileyim? Çocuk altını kirletiyor. Her tarafı koku sarıyor. Sen buna katlanır mısın? Veya yemek yerken öksürüyor, tıksırıyor. Her taraf yemek oluyor. Buna katlanır mısın? Öz babası bile katlanmadı." İşte kabul edeceğini falan söyledi. Ben de dedim ki "Nasıl güveneyim." O da dedi ki "Yaşa ve gör." O zaman dedim ben şayet bunlara şu an kabul edersen daha sonra söylemeyi bırak, ima etsen bile ikinci değil on ikinci eşim olsan ben seni boşarım, dedim. Tamam. "Yaşa da gör." dedi. Çok şükür 19 yıllık evliyiz. Bir kere olsun bunu hep söyledim, söylüyorum. Öz babasından görmediği ilgiyi, sevgiyi kızım şu anki eşimden gördü. İletişimleri çok güzel. Dünya kızımın etrafında dönüyor. (K13-49)

İkinci evliliğini yapan (K13-49), eşinin kendisine ve zihinsel engelli çocuğuna ilgi göstermesi, zaman ayırması, sevgisini göstermesi, saygı duyması gibi faktörlerin aile içi ilişkilerini güçlendirdiğini ve çocuğunun duyuşsal, psikolojik sağlığına olumlu katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır.

Her türlü desteğiyle yanımda. Yani dediğim gibi kızım sevgi görmemiş. Ben sevgi görmemişim. İtelenmişiz. Kakalanmışız. Şu anki eşime göre her şey, kızımın istediğine göre, işte benim is-

teklerime saygı duyması, kızıma iyi bir baba olması. Bir de kızım şeydi, işte bir yere gittik de mi? Herkes baba baba dediği zaman kızım ağlamaya başlıyordu. Çok huysuzlanmıştı o süreçte. Anlatamıyor ama ağlıyordu sürekli. Ne zaman eşimle evlenmeye karar verdik? Abimin eşi "Artık bu senin baban." dedi. Ondan sonra baba, baba hiç dilinden düşürmedi ve kızımın huysuzlukları, böyle sebepsiz ağlamaları gitmişti, hocam. Konuşamadığı için anlatamıyor. Ne yapıyor? Sürekli ağlıyor. Huysuz. Yani kızım da şu anki eşimle evlenince psikolojikmen o kadar rahatladı ki onun demek ki baba ihtiyacı vardı ki eşim tamamen karşıladı. (K13-49)

Bir katılımcı ise (K27-43) evlenme teklifi aldığını, oğluyla evlenme teklifi aldığı arkadaşının uyumunu belli bir süre gözlemleyip ona göre karar verebileceğini belirtmiştir.

Bir hafta evvel evlenme teklifi aldım. Evlilik düşünüyoruz. Oğlumun uyumuna bağlı yani. Gözlücez üç beş ay iyice netleşip oturuyorsa niye evlenmeyeyim. (K27-43)

Farkındalıklar: "*Zaten oğlumla verdiğim bi savaş var. Bunun yanı sıra bi de ben oğlumun babasıyla savaş vermişim.*"

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarıyla ilgili olarak bilişsel boyut kategorisinde farkındalıklar kodunda alınan kararı geciktirmemek gerektiği, insanlara hak ettikleri değeri vermek gerektiği, hayatın anlamının sorgulandığı, güç ve güçlü olma isteği, öz güven alt kodları bulunmaktadır.

Bazı katılımcılar, boşanmayla ilgili olarak boşanma kararını daha önce almalarına rağmen eyleme geçme konusunda bekledikleri için pişmanlık yaşadığını ve alınan kararı geciktirmemek gerektiği konusunda farkındalık kazandıklarını belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgili bazı bulgular duyuşsal boyutta pişmanlık duygusu bağlamında da ele alınmıştır.

Zaten oğlumla verdiğim bi savaş var. Bunun yanı sıra bi de ben oğlumun babasıyla savaş vermişim… Ben şimdi diyorum ki ya keşke o ilk bir yıllık ayrı yaşadığımızda bu işi kökünden bitirseydim. Yeminle benim hayatım daha farklı olurdu. Ama ben dü-

zelicek, işte yine diyorum ya, işte oğlum babasız kalmasın, oğlum şöyle olmasın, oğlum böyle olmasın… Ben boşuna mücadele vermişim. Ben enerjimi boşuna harcamışım oraya. Belki bu kadar tükenmiş olmayacaktım şimdi. Ve bu enerjimi diyim, çocuğum için kullanıcaktım. Ama insanlara şunu söylerim ki bi şey, insan değişmiyo. Yani… Eğer bi insan ilgisizse o hep ilgisiz olucaktır. Ne kadar zaman geçerse geçsin düzelmiyicektir. Bunun için valla ne kendilerinden fedakârlık etsinler ne de zamanlarından. (K08-50)

Mesela ikinci bir şans vermeyecekmişsin. Bunu anladım. Sadece zaman kaybıymış. Hani otuzlu yaşlarda boşanmak ayrı bir şey. Mesela ben ilk karar verdiğimde oğlum sekiz yaşındaydı... Boşa zaman kaybıymış, hiçbir şey değişmiyormuş. Hiçbir şey düzelmiyormuş. Baktım, olmadı. Olmuyorsa hiç uzatmanın âlemi yokmuş. İkinci bir şansı vermeyecekmişsin. Hani ikinciyi verdin, beşinciyi niye veriyorsun, mesela? Yeter. Olmuyorsa olmuyordur... (K17-45)

Bazı katılımcılar, yaşadıkları deneyimler doğrultusunda insanlara hak ettiği değeri verme konusunda farkındalık kazandıklarını, insanlara hak ettiklerinden fazla değer verilmemesi gerektiğini ve bu konuda çok fazla fedakârlık yaptıklarını belirtmişlerdir.

Fedakârlık. Çok fedakârlık yaptım. Çoğu şeyleri hani hataları görsem bile görmezden geldim. (K21-40)

En başta insanlara gereğinden fazla değer vermiş olduğum oldu. Gerçekten hak etmedikleri değeri verdiğimi fark ettim. Ondan sonra… Bir şeyin asla değişmeyeceğini gördüm. (K22-47)

Bazı katılımcıların hayatın anlamını sorguladıkları, kendileriyle özdeşleşen "bakım verme"yi yaşama/dünyaya gelme amacı olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar ise boşandığı için evli kaldığı süreyi boşa geçmiş bir süre olarak değerlendirmekte ve hayatı anlamsız görmektedirler. Bu bulgular tinsel gelişim boyutuyla da ilgili olduğu için tinsel gelişim boyutundaki bulgularda da ele alınmıştır.

Gereğinden fazla sorumluluk aldığımı zaten fark etmiştim ama bunun beni son 3 yıldır yıprattığını üzülerek fark etmiş bulunuyo-

rum. Bir de o ara yeri geliyor insan olduğunuzu bile, bu kadar kendini geliştirmeye adapte etmişsiniz, bu kadar eğitime o keza yönelmişken o ara insan olup gerçekten dinlenilmediğinizi fark ediyorsunuz. Ve bu da gerçekten çok acı bişey bu. Hem duygusal yönden hem ruhsal yönden hem fiziki hem cinsellik yönünden. (K20-39)

Yıprandığını hissediyor insan. Boşa geçmiş mesela işte kaç sene geçti? 20 sene. 24 yaşındaydım… Mesela bir ömür boşa gitmiş. Niye boşa gitmiş? Hani, neye gitti bu kadar zaman? Hiçbir anlamı yok. Boşa gitmiş yani, her şey. (K17-45)

Kendime ait bir varlık algım yoktu. Ancak işte bir yemek yemek, çocuğumun karnını doyurmak... (K16-41)

Katılımcıların farkındalık kazandıkları en önemli alan ve en çok üzerinde durdukları konu güçlü olduklarıyla, güçlü olmayı istedikleriyle ve güçlü görünmeye çalıştıklarıyla ilgili paylaşımlarıdır. Boşandıktan sonra geçmişi değerlendirdiklerinde ve bulundukları zamana ilişkin bir değerlendirmede bulunduklarında tek başlarına üstlendikleri rol ve sorumlulukları yerine getirdikleri, ekonomik, sosyal, duygusal ve fiziksel güçlüklere karşı mücadele ettikleri için kendileriyle gurur duydukları ve kendilerini takdir ettikleri görülmektedir. Bu kendileriyle duydukları gurur ve kendilerini takdir etme duygusu kendileriyle barışık olmalarını sağlamaktadır. Yapabilirliklerinin farkında olmaları katılımcıları güçlü kılmaktadır.

Ben, her zaman diyorum. Ben, güçlüyüm ve güçlü bir kadınım. Zaten benim o güçlülüğüm ve kararlılığım olmasaydı mümkün değildi benim bu anıma gelmem. (K15-49)

"Ben gerçekten çok güçlü ve akıllı bir kadınmışım!" diye düşündüm. Ben istedikten sonra yapamayacağım hiçbir şey yok. Kendimi fark ettim yani. (K24-47)

Bir katılımcı (K20-39) kaplumbağanın üstünde parçalanmış kabuğunun atılması örneğiyle bir metafor kullanmıştır. Kaplumbağanın kabuğu kendisini dış tehlikelerden ve etkenlerden ko-

rumak için bir koruyucu iken parçalandığı zarar gördüğü zaman bir yük olarak görmektedir. Kabuk parçalandığında ya da zarar gördüğünde o kabuğu atamaması ondan kurtulamaması bir sorun olarak algılanmaktadır. Katılımcı boşanarak bu yükten "kurtulduğunu" belirtmiştir.

Bu yönden gerçekten tek taraflı ne kadar efor sarf ettiğini fark ediyorsun ve bu çok acı bişi. Bunun için kendime neden eziyet ettiğimi düşünüyorum gene o ara hemen bi olumlu düşünce aklıma geliyor. Bunu fark ettiğime çok mutluyum ve ilerisi için hayat çok güzel. Sonuçta ben çok tatlı bi insanım, çok iyiyim ve hiç kimsenin kötü olmasını, kötü geçinmesini hiç istemeyen biriyim. Herkes mutlu olsun. Kendisi de öyle. Gerçekten bütün samimiyetimle söylüyorum. Ve ben kendimle baş başa kaldığımda çok eğlenebildiğimi zaten fark etmiştim boşanmadan önce ve bunun onun yükünü almadığı, uzattığı acayip bişi oldu. Düşünün kaplumbağanın üstünde sırtı yok, iyi yönden bakıyorum... Hani o kabuk parçalanmıştır ama atamıyordur, bilmiyordur ya. (K20-39)

Katılımcılar bu süreçte güçlü olmaları gerektiğini ve bu mücadeleyi çocukları için verdiklerini, çocuklarının daha iyi şartlarda olmaları ve yaşamaları için güçlü olmaya ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

Kendi ayaklarımın üzerinde durmak zorunda olduğumu hissettim… (K13-49)

Güçlü olmam gerektiğini, kimseden fayda olmadığını, benim bu mücadelede tek başıma, ne kadar sıkıntıları, üzüntüleri şey yapıp bir kenara alıp ne kadar meşgul olursam çocuğuma o kadar faydalı olacağımı düşündüm. Yani kendi kendime moral verdim. (K06-63)

Katılımcılar yaşadıkları deneyimlerin öz güvenlerini artırdığını, yapabilirliklerinin kendilerini güçlü hissettirdiğini vurgulamaktadırlar. Boşandıktan sonra kendilerini özgür hissetmeleri, kendi kararlarını kendilerinin vermesi, rol ve sorumluluklarını önceden de kendilerinin yaptığını ve boşandıktan sonra da devam ettirdiklerini fark etmeleri öz güvenlerini artırmıştır.

Özgür oldum ve kendi başıma her şeyi yapabileceğimi de gördüm ve gerçekten hiçbir şekilde kimseye muhtaç değilim… Herkes bana gıptayla baktı. Boşanmış, o çocukla yaşıyor, gayet güzel giyiniyor… (K10-69)

Ben hayatım boyunca onlan hep bir boyunduruk altında yaşıyordum. Ondan ayrıldıktan sonra özgürlüğüme kavuştum. Tatillerime gittim. İşte dedim ya bak, liseyi dışardan bitirdim. Onlan olsaydı yapamazdım, öyle bir şeyi. Araba sürmesini öğrendim. Yani, araba kullandım. Yani ben bunların hepsini kendi başıma başardım yani. (K04-54)

Geleceğe İlişkin Karar Verme

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarıyla ilgili olarak bilişsel boyut kategorisinde geleceğe ilişkin karar verme kodunda günü kurtarmak, ekonomik güç, eğitim, ehliyet ve araba alma, çocuğun eğitimi ve gelişimi, ev alma alt kodları bulunmaktadır.

Katılımcıların boşandıktan sonra genellikle "günü kurtarmak" için acil ihtiyaçlarını ve önemli konularını gündeme aldıkları ve acil ihtiyaçları üzerine odaklandıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğunun bakımıyla ve eğitimiyle ilgilendiği için genellikle istihdam sürecinin dışında kalan katılımcılar günlük ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmışlardır. Geleceği düşünmek, bakım veren rolünü üstlenen birey olarak kadının vefat etmesi durumunda zihinsel engelli çocuğun bakımının devam ettirilemeyeceği konusunda geleceğe ilişkin endişeye ve bazı katılımcıların moralinin bozulmasına yol açmaktadır.

Yani geleceği düşünmek istemedim. Çünkü düşündüğüm zaman moralim bozuluyodu. İşte, hani ben yaşlansam, ben ölsem bu nolur diye düşününce insan kendini kötü hissediyor. Hani günü yaşamayı düşündüm, gelecekte ne olacak ne bitecek kaygısını düşününce insan, kendisini kötü hissediyo. Bu çocuklara yönelik hiçbir şey yok. (K06-63)

Geleceğimle ilgili valla tek düşüncem ayakta durabilmekti. Çünkü oğlumla çalışamayacağım için onunla ayakta kalabilmekti. (K10-69)

Hiçbir şey düşünmedim ki. Bugün bulduğumuzu bugün yeriz, yarın bulduğumuzu yarın yeriz. Ama Allah büyüktür dedim. Hiç düşünmedim. Hiç o şeylere gelemedim ki. Yani öyle bir düşünceyle hiçbir şeye sahip olamadım. Sadece bugünün telaşıyla, bugünü akşam ettiysem çok şükür bugün akşam oldu derdim. Yarına şey olurdum. Hani geleceğim, gideceğim nolacağmış hiç oralara girmezdim ama çok şükür... (K23-42)

Katılımcıların geleceğe yönelik olarak ekonomik bir güç elde etme, düzenli bir gelirle daha iyi şartlarda yaşama, bir eve sahip olma isteklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Zihinsel engelli bir çocuğun eğitim ve tedavi ihtiyaçları, özel araç gereç ve ilaç ihtiyacı, eğitimin maliyetinin yüksek olması ekonomik olarak güçlü olmalarını gerektirmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı çalışamadığı ve ailesinden destek alamadığı için kirada oturmakta, zihinsel engelli çocuğu olduğu için apartmanda zorlanabilmektedir. Engellilere uygun koşullarda bir barınma imkânına sahip olmayı düşünmektedirler.

Gerçekten hiç kimseye hani böyle ihtiyaç duymadan bir evim, bir de kendimizi oğlumla geçindirebileceğimiz kadar param olmasını çok isterdim. (K10-69)

Hayatımı kolaylaştıracak mesela şimdi bir evim olsaydı şu an rahat ederdim. Arabam olsaydı daha bir rahat ederdim. Maddi konuda tabi ki herkes, iyisini ister ama buna da şükrediyoruz tabi ki. (K15-49)

Ben o bakıcı maaşını birikim yapıyodum. Neden? Kızımın çenesinde sıkıntı var. Ortodonti tedavisi için. Çenede sıkıntı olmadan önce de Allah da biliyo, Kızımın adına 2+1 veya 1+1 ev almayı düşünüyordum. Çocuk ileride dışarda kalmasın diye. (K20-39)

Katılımcılar boşandıktan sonra hem çocuklarının eğitimi hem de kendi eğitimleri için yeni kararlar almışlardır. İyi bir eğitim almanın kendilerini güçlendirici bir faktör olacağını belirtmişlerdir. Eğitim için açık öğretimden liseyi ve daha sonrasında üniversite eğitimini tamamlayan katılımcılar bulunmaktadır.

Eğitimim olsa, insan ilişkilerinde başarılı olsam, hayır diyebilsem... (K16-4)

Kızımla ikimiz hep aynı yatakta yatıyoruz. Ben geceleyin mesela kızımı yatırırken yanında defterler, kitaplar kucağımda hep ders çalışıyordum. O yırtardı mırtardı. Yani annem oradan kızar. Öyle zor şartlarda yaptım ki ama ben hırslı bir insanım. Hırs ettim, yaptım. (K04-54)

Katılımcılar boşandıktan sonra bağımsız hareket edebilmek ve çocuklarıyla istedikleri yere gidip gelebilmek için ehliyet almaya ve araba almaya ihtiyaç duyduklarını ve gelecekleri için araba alma ve ehliyet almayla ilgili hedefler belirleyerek bu doğrultuda ellerinden geleni yaptıklarını belirtmişlerdir.

Ben çocuklarımı iyi bir şekilde büyütmek istiyorum yani. Onun dışında şunu istiyorum: Ehliyet alayım, inşallah kiradan çıkayım, araba alayım. Öyle yaşayayım. (K05-39)

Katılımcıların geleceğe ilişkin aldıkları kararların önemli kısmını çocuklarının eğitim ve gelişimi için yapılacak şeyler kapsamaktadır. Çocuklarının daha iyi şartlarda eğitim almalarını ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeye gelmelerini istemektedirler.

Gelecekle ilgili tek kararım kızımı gidebildiği kadar ileri götürmek kendimle ilgili kararım ya da bir planın var mı derseniz içinde bulunduğum mevcut durumu mutlu, huzurlu, kaygısız endişesiz yaşamaktan hiçbir gelecekte ilgili kararım yok açıkçası. (K12-46)

İşte çocuklarımla bir arada olup, çocuklarımla olmak istedim. Onlar okulunu bitirecek, hep öyle konuşurdum çünkü kızımla. Oğlum küçüktü daha, iki numara oğlan. Onlar çalışacak, işte ben evde bunlara bakıcam. Onların, yani normal bi aile düzeni. (K24-47)

Bundan sonra dediğim kendi ayaklarımın üzerinde durup çocuğumu tek başıma büyütmek, tek derdim buydu yani. (K03-38)

Sorunlara İlişkin Öneriler

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarıyla ilgili olarak bilişsel boyut kategorisinde sorunlara ilişkin öneriler kodunda katılımcıların çözüm önerileri fiziksel, sosyal, bilişsel ve duyuşsal alt kodlarda ele alınmıştır.

Fiziksel Boyuta İlişkin Öneriler: Erken tanı sisteminin oluşturulması, engelli raporuna ek olarak doktordan aylık periyotlarla alınan raporla ulaşılabilen mama, bez gibi desteklerde kolaylık sağlanması, medikal cihaz, hasta yatağı gibi ekonomik yükü olan ve bakım verenin sağlığını koruyucu öneme sahip malzemelerde devlet katkısının artırılması katılımcılar tarafından belirtilen önerilerdir.

Katılımcılar birinci basamak sağlık hizmetlerine başvurduklarında profesyoneller tarafından yeterli bir yönlendirmenin yapılmadığını belirtmektedir. Yeterli yönlendirme ile tanı önceden belirlenebilir ve tedavi süreci hızlandırılabilir. Erken tanı için birinci basamak sağlık hizmetinde hizmet sunan doktor ve hemşirelerin engellilik konusunda duyarlı olması ve gerekli yönlendirmeyi yapması gerekmektedir. Bebekleri ve çocukları için aile hekimliğinden hizmet alan aileler için aşı takibi, boy ve kilo takibinin yanı sıra engelliliğe ilişkin bulguların da değerlendirmeye alınması önemlidir.

Pratisyen hekim böyle bir şüpheyle karşılaştığı zaman aileyi ürkütmeden, korkutmadan belki de çatı altında bunu anlayabilecek bir psikiyatr olan hastaneye yönlendirmeli bence. Çocuğu psikiyatr değerlendirebilir bir de mesela şey denebilir aileye önlem amacıyla gözlem altına alıyoruz diyerek aileyi paniğe sokmadan yapılabilir. Hani çok maliyetli, külfetli bir şey değil diye düşünüyorum. (K26-49)

Katılımcılar evde bakım hizmetlerinin kapsamı konusunda yeterli bilgiye sahip değillerdir ve bu hizmetten yeterince yararlanamadıklarını düşünmektedirler. Evde bakım hizmetleri kapsamıyla ilgili olarak rapor alma sürecinde kolaylık sağlanmasını, süreyle ilgili sorun yaşanmamasını istemektedirler.

Yani ben çocuğumu mesela evde bakım hizmeti için fizyoterapi desteği alıyorum rehabilitasyon merkezlerinden devlet karşılıyor tamam, onun içinde mesela bir sürü rapor çıkartmak zorunda kaldım. Heyet raporu ayrı ee orda mesela belirtilmemiş heyet raporunda evde fizik alması diye mesela sedyeyle taşınabilir tekerlekli sandalye ibaresi var mesela. Rehabilitasyon merkezine gidiyorsun mesela bu rapor yeterli değil neden orda iki kelam etmemişler bu çocuk evde fizik alabilir. Bunu ben mi düşünücem sen doktorsun senin düşünmen lazım değil mi. (K14-49)

Evde bakım hizmeti eve geliyor, doktor geliyor ve bize şunu yazıyor. Diyor ki; sürekli raporu olan çocuk bunu, bu ilaçları kullanmasında hiçbir sakınca yoktur. Sırf bu yazıyı yazmak için geliyor doktor eve. Diyorum ki hocam siz bunu yazabiliyorsanız bu raporu neden bizim eve geldiğinizde sürekli evde yatan çocuk iyileşme şeysi yok o ilaç raporunu, bez raporunu neden… Yok geliyor onu yazıyor. Diyor ki şu hastaneye gidiceksiniz biz gidiyoruz orayla konuşuyoruz, oradaki birim onaylıyor ondan sonra tekrar bölümlere gidiyoruz. Bizim kaç günümüzü alıyor bu rapor çıkartmak. Biz yani bu benim büyük bir sıkıntım yaa. Ben çocuğumu bırakıyorum bir akrabamı buluyorum ya işte çok değer verdiğim aile dostumu buluyorum ben çocuğumu ona bırakıyorum. (K30-51)

Katılımcıların önemli bir kısmı düzenli ve sağlıklı bir barınma alanı ve konut konusunda sorun yaşamaktadır. Konuta sahip olmak için TOKİ'nin yapacağı sosyal konut projelerinden yararlanmak istemektedirler.

Bir evim olsa içine girsem daha güzel olurdu, kiralarda orda burda. (K01-47)

Valla hocam, hani ben isterim ki bu tür şeylerin üstüne TOKİ'den yararlanmalarını isterim. Hani ben bir şey edemedim yapamadım hocam hani yapamadım edemedim, gidemedim hocam. (K23-42)

Sosyal Boyuta İlişkin Öneriler: Boşandıktan sonra çocuğun velayeti annede olmakla birlikte çocuk 18 yaşını doldurduktan sonra engelli çocuğun vesayet davasıyla ilgili bürokratik işlemlerin fazla

olması nedeniyle sorun yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra boşandıktan sonra kadınların çok azı düzenli olarak nafaka almaktadır. Katılımcılar hem boşanma sürecinde hem de boşanma sonrasında adli konularda bilgi almak için danışmanlık hizmetine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu konuda destek sağlanması gerektiğini belirtmektedirler.

Engelli çocuğun 18 yaşına geldiğinde vesayeti için de dava açmak durumunda kalıyorsunuz. Babanın umrunda değil. Ben dava açtım. Bi de dava görüldü. Onun için de bir sürü evrak ve bir sürü sağlık kurulu raporu. (K22-47)

Hani, hâkim ya da savcı demedi ki hani senin çocuğun engelliymiş sen bir dur, mesela şimdi mahkemeye geldin üç gün beş gün sonra gel ya da sen bir benim yanıma gel. Şu hakların var. Hiçbir şekilde öyle bir şey olmadı. Hani mahkemede engelli çocukların ailelerinin ayrılması ile ilgili hiçbir şekilde yön göstermediler mesela bana. (K17-45)

Boşanma sürecinde şiddet ve şiddetli geçimsizlik olduğu için katılımcılar bir an önce boşanmak ve boşanma sürecini uzatmamak adına ya da boşanılan eşten korktukları için nafaka talebinde bulunamadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda hâkimin inisiyatif kullanması gerektiğine ilişkin görüş ve öneriler bulunmaktadır.

Hâkim mesela inisiyatifini kullanıp kızıma ben istemiyorum dediği hâlde nafaka bağlayabilirdi mesela. Çünkü ben istiyorum dediğimde içinde zaten şiddet olan bir boşanma hâkim bu inisiyatifini kullanabilirdi mesela… Mesela mallar varsa ortada onlara tedbir kararı konuluyor. Çocuğun özel durumunu göstererek bu tarz örnek uygulamalar var ama bu tabi bireysel bir şey hâkime kalmış oluyor… Kanunen korunma altına alınması gerekiyor, yani insanların inisiyatifine kalmaması gerekiyor. Ben nafaka istemiyorum dese bile çocuğun eğitim masrafları göz önünde bulundurularak bu yönde yaptırımlar yapılması gerekiyor. (K26-49)

Zihinsel engelli çocuklar ihmal ve istismara açıktır. İhmal ve istismarın önlenmesi için çocukların bakımı ve korunması önemlidir. Bu hususta tedbirlerin alınması ve gerekli denetimlerin aksatılmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra ai-

lelerin bu konuda bilgilendirilmesi, farkındalıklarının artırılması, ihmal ve istismarın önlenmesi için gereklidir.

Geçen bi çocuğumuzu gördük mesela hurda topluyo. Ben sabaha kadar gözyaşları içinde hıçkıra hıçkıra ağladım. Müdürlerimizi aradım, öğretmenleri aradım. Ben dedim bu aileyi şikâyet ederim. Bakım, evde bakım maaşı alıyo. Ya sen bu çocuğu terlikle kış günü, kışın oluyo bu olay, terlikle kış günü nasıl dışarı bırakıp hurda toplatırsın! Çöpleri eşeliyo çocuk! Keşke imkânım olsa dedim, yüreğim olsa ben alsam ben büyütsem o çocuğu. Hani ailelerimiz çok fazla bilinçsiz… Eğitim sıfır. Eğitim, çocuktan önce aileye verilmeli. Ama aile de almaya aç olmalı. (K19-42)

Evde bakım ücretinin verilmesi ve takibi, alınan ücretin suistimal edilmemesi önemlidir. Bunun yanı sıra engelli aylığının alınması için yönetmelikte belirtilen hanenin toplam gelirinin hanede ikamet eden kişi sayısına bölündüğünde kişi başına düşen tutarın asgari ücretin üçte birini geçmemesi gerektiği hususu engelli ailelerini mağdur etmektedir.

Bir dönem aldım sonra kızım evlendikten sonra kişi sayısı azaldığı için ee aldığım para bölünüyor onların belli şeyleri var ondan dolayı şu an almıyoruz. Benim maaşım 100 lira 200 lira fazla çıksa vermiyolar. Aslında bunun kaldırılması gerekiyor devlet tarafından aslında engelli bireyin engelli maaşını bile vermiyolar sigortası var diye, ee çocuk napsın hastalandığında sigortamdan faydalanıyor olmasın mı yani, maaş alalım diye… (K14-49)

Maaşlarımıza zarar gelmesin. Gittim… Ne öğrendim, şimdi evde bakım parası… Aslında burda bir danışıklı dövüş var gibi. Çünkü biçok kişininkini kesmişler. 60 liradan, 100 liradan hiç böyle birdenbire artmaz, 200 lira zam koydular. Ben de o kadar sevindim ki, dedim ki 1800 o oldu, 1000 de oğlumun 2800. Ama şunu öğrendim ki: Bize her yıl denetlemeye gelirler, işte evraklar isterler, evde değişiklik var mı? Asgari ücretin 1/3'ü olması gerekiyormuş ve bizimki 47 lira mı ne fazla geliyor.. Kadın, bana ne dedi biliyo musunuz, şu anda denetime gelemedikleri için dedi alıyorsunuz. Denetime geldiklerinde sizin bu maaşını kesilecek. E napıcaz biz? (K08-50)

Çalışan az sayıda katılımcı, engelli çocukları için yasalarla kendilerine tanınan haklarda memur statüsünde çalışan kişilerle işçi statüsünde çalışan kişilerin izin hakkıyla ilgili bir ayrımın olduğunu ve bu konudaki eksikliğin giderilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bazı katılımcılar, çocuklarının zihinsel engelli tanısı aldıktan sonra aile hekimi gibi her ailenin bir sosyal hizmet uzmanının olması gerektiğini ve süreci sosyal hizmet uzmanının takip etmesi, danışmanlık vermesi ve rehberlik etmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Rehabilitasyonda bilgilendirildim şansıma direkt özel eğitimciyle başladı kızım. Özel eğitimci bir öğretmenle tanıştırıldı, onunla başladı. Müdire Hanım çok ilgiliydi, sürekli konuştu, sürekli bilgilendirmeye çalıştı ama yeterli değil. Aslında yine benim bir önerim var. Bir çocuğa bir teşhis konulduğu zaman keşke bir tane sosyal çalışmacısı olsa aile hekimi gibi. (K26-49)

Az sayıda katılımcı, mahallelerde ev ziyaretlerinin yapılarak hem zihinsel engelli çocuğun takibinin yapılması hem bakım veren olarak anneye psikososyal destek sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Engelli ailelerini ziyarete gelsinler mesela. Çat kapı! Soysal hizmetler, sosyal yardımlaşma… "Merhaba biz geldik bi kahve içmeye." Hani şu var, evde bakım maaşı veriyorum sana çocuğa iyi bakıyor musun gibi değil. Bi arkadaş gibi, bi dost gibi… Hani o şekilde yaklaşılsın… Hani şahsen benim çok hoşuma gider. Bi resmî kurumdan gelinip "Nasılsın? Oğlunla alakalı bi sıkıntın var mı?" Hani sadece bunu sor zaten ben senden aş, ekmek istemem ki… Ama sorulmak insanın hoşuna gider. (K19-42)

Katılımcılar zihinsel engelli çocuklarının bakımını üstlendikleri için çalışamadıklarını, bakım aylığı olarak bir ücret aldıklarının fakat sigorta primlerini yatıramadıkları için emeklilik haklarının olmadığını, yasal haklardan yararlanamadıklarını belirtmişlerdir. Geçimlerini çocukları için aldıkları bakım ücretinden karşılayan katılımcılar çocuklarının vefat etmesi ya da aldıkları ücretin herhangi bir nedenle kesilmesi konusunda kaygı yaşamaktadırlar.

Emekli maaşım olsaydı mesela çocuğuma çok daha fazla imkân sağlayabilirdim. Yani hakkım olan bir şeyi alamamak zedeliyor insanı yani, bu benim hakkım yani şöyle bir eli yağda bir eli balda yaşayan tipler değiliz ki biz. Zaten hani böyle bir çocukla zaten hayat çok zor ama en azından sosyal devlet anlayışında devletin bence birazcık daha bu konuda insanlara ne bileyim, hatta şartsız şurtsuz belirli bir engel düzeyinin üstü için konuşuyorum. Tabi ki haksızlık da etmek istemiyorum, hani %20 engeli olan annelere emekli maaşı bağlansın gibi bir şey söylemiyorum ama hani %80'in %90'ın üzerinde engelli birey annenin en azından hani biz otomatik olarak bir emekli maaşı bağlanmalı bence yani sosyal devletin gereği budur. (K12-46)

Düşünün yani çalışmayan bir bayan ve benim hiçbir gelirim yok ve aileye bakım aylığı adı altında veriyor ama bizi sigortalamıyor biz emekli olamıyoruz öyle şeyimiz yok. (K30-51)

Az sayıda katılımcı, kendilerine bir şey olması ya da yaşları ilerleyip çocuklarına bakamayacak duruma gelmeleri durumunda zihinsel engelli çocukları için hizmet alacakları yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin yaygınlaştırılmasını istemektedir.

Türkiye'de, bu çocukların sayısı gittikçe artıyor ama hiçbir şey yapılmıyor. Biz öldükten sonra yaşayabilecekleri, öyle bir ortamları olmasını isterdim. Yani üzücü bir durum. Hani bu çocuklara yazık… (K06-63)

Katılımcılar, boşanma öncesinde ve boşanma sonrasında bir aile danışmanlığı hizmetinin kamu tarafından ücretsiz bir şekilde tüm ailelere sunulması gerektiğini, bu konuda zihinsel engelli çocuğu olan ailelere öncelik tanınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Kadın veya erkek neyse bilmiyorum, genelde kadınlar bu yönden çok hassas oluyolar. O an eşiyle bir sorun yaşadı veya benim yaşadığım, anlattığım sorunlar var ya hani. Bahsetmiştim özel olarak söylediklerim. O konuda kimseye danışamadıkları olur. Çünkü kimse söyleyemiyor. Onu ona söyleyebilmeli, o seni yönlendirebilmeli. İşte, o an o şöyle yaptı ben ne yapabilirim, o an o şöyle yaptı ben ne yapabilirim. (K20-39)

Keşke eşler karşılıklı otursa konuşsa biz bunu nasıl çözebiliriz deseler. Hatta eşler şey yapsa boşanmaya mı karar verdiler. Sağlıklı bir boşanma için özellikle çocuklar için bir evlilik terapisti, bir uzman eşliğinde sosyal çalışmacı varsa hani sağlıklı bir şekilde boşansalar. Çünkü karı koca boşanıyor fakat çocuklar boşanmıyor. Çocuklar için ister istemez görüşmek iletişim kurmak zorundasın. Yani boşanan çiftlerin çocukları içinde işte beraber yemek mi yenecek, sinemaya mı gidilecek bunlar sağlıklı olmalıdır. Gerektiğinde çocuklar için ortaklığı kurabilse eşler. (K26-49)

Zihinsel engelli çocuğun gündüzlü kısa süreli ve bir gün ya da bir hafta gibi süreli bırakılabileceği kurumların olması, zihinsel engelli çocuğun sosyalleşebilmesi, yeni bir sosyal çevreye dâhil olması, anne babaların çocuklarını bırakarak birbirleriyle birlikte vakit geçirebileceği sosyal ortamlar oluşturması için de yarar sağlayacaktır. Böyle bir sosyal ortamın oluşturulması eş ilişkilerini güçlendirebilecek bir ortam sağlayacaktır. Zihinsel engelli çocuğu olan aileler özellikle tek ebeveynli aileler sağlık hizmetlerine erişirken çocuğunu kısa süreli bırakabileceği bir mekân ya da kurum olmadığı için diş randevusu, hastane randevusu, ameliyat gibi sağlık hizmetlerine erişmekle ilgili sorunlar yaşamaktadırlar. Ankara'da bulunan Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından hizmet sunulan Mola Evleri 0-3 yaş aralığında engelli çocuklar için hizmet sunduğu için daha büyük yaştaki zihinsel engelli çocukların bırakılabileceği bir mekân bulunmamaktadır.

Çocuğu olan aileler için hatta boşanmış anneler babalar yani için bu çocukların hani en azından iş saatlerinde bakılabilecek bi yerlerin açılmasını, eğitim yerinin, bakım yeri gibi; bakım yerine vermek gibi değil de. Mesela anne çalışıyo diyelim saat 9'da versin saat 5'te alsın gibi… Çünkü hadi düşünecek olursak, diyelim ki annedir, tek, yalnızdır, maddi yönden hiçbir desteği yok. Hani ben mesela hemşireyim. Gidip çalışamıyorum, çocuğumu bırakamıyorum. Yani öyle bir yer olsa giderim, çalışırım. (K21-40)

Kesinlikle ebeveynlerin haftada bir erkekse erkek kadınsa kadın ya da karı kocaysa karı koca sosyal bir alan yaratılmalı, çocuğuna sahip çıkılmalı. Onlara ait bir akşam ve ertesi gün olmalı.

Örneğin cuma akşamdan cumartesi öğlen on ikiye kadar hani. (K27-43)

Gözümün arkada kalmayacağı bir yerler olsun isterdim. Mesela şimdi ben hasta oluyorum ama hastaneye gidemiyorum. Çünkü ben çocuğumu kimseye emanet edemem. Kimse de bakamaz. Şimdi benim, belki de bir sürü sağlık problemim var ama ben bilmiyorum hastaneye gitmediğim için. (K06-63)

Bazı katılımcılar, zihinsel engelli çocuklarını bırakacakları bir mekân olmadığı ve bakım yükü fazla olduğu için çalışmakta zorlandıklarını ve çalışamadıklarını, zihinsel engelli çocukları da istihdam sürecine dâhil edebilecek meslek kursları ve atölyelerin, istihdam olanaklarının engelli çocuğu olan tek ebeveynli ailelerin göz önünde bulundurularak tasarlanmasının kendileri için yararlı olacağını ve istihdam sürecine katılabileceklerini belirtmişlerdir.

Tek başıma hani okumuş olsam, işim gücüm olsa kendi ekmeğimi hani kazandım da daha iyi bir işim gücüm olsa daha iyi olurdu. Madem Allah vermiş böyle olacakmış, hani bir işim gücüm olsa daha güzel olurdu. (K01-47)

Çocukların belki el becerilerini geliştirmesi yapabilecekleri küçük işleri, işte bir resim atölyesi, işte galoş atölyesi, bu tarz örnek uygulamalar var. (K22-47)

Bilişsel Boyuta İlişkin Öneriler: Bazı katılımcılar engellilik konusunda tanı alma sürecinden itibaren bilgi eksikliği yaşadıklarını, engellilikle ilgili tanı, tedavi süreçleri, engelli hakları, engelli çocukların eğitimi gibi konularda bilgi eksikliklerini giderecek eğitimlere ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Özellikle babaların bu süreçte eğitimlerle bilgilendirmesi ve süreci anlaması, kabullenmesi önemli görülmektedir. Bunun yanı sıra engelli çocuklara özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen eğitim saatlerinin artırılması önerilmektedir.

Bir şey yapılmalı, sadece anneler yetmiyor. Bir de babalar eğitilmeli bence. Erkekleri suçladığım için değil. Anne çocuklarla bir arada olduğu için zaten mecburen bir yola giriyor. Oysa baba zaten dışarıda çalışan, para getiren, çocukları seven hani çok al-

gılayamıyor süreci. Babasının da süreci algılayabilmesi için de çok ciddi bir süreç gerekiyor. Bunu bazen her kadın anlatamıyor. Oysa profesyonelden destek alınması ilk teşhis koyulduğunda bir profesyonel babaya hatta çocuğun yakın çevresi eğitilmeli. (K26-49)

Engelli bir bireye sahip olan ebeveynin hakları konusunda. Çünkü hukukta hiç böyle bir şey yok. Onların boşanma süreçlerinde çocukların düzenlerinin korunabileceği hiçbir şey yok. (K22-47)

Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuğun gelişim süreciyle ilgili olarak özellikle cinsel gelişimi ve sağlığı konusunda nasıl davranılması ve nasıl yaklaşılması gerektiğiyle ilgili bilgi eksikliği yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Direkt bana dediler, bizi doktor gibi gör, her şeyi söyleyeceksin ki biz seni aydınlatıcaz. Şu an oğlumun bütün cinsel sıkıntılarını ben arayıp öğretmeniyle konuşuyorum erkek olmasına rağmen. Bunun utanılacak bi şeyi yok! İlk önce bunu bi aşmamız lazım. Hani sağlıklı insanlar diyorum ben kapı arkasında yapıyo, bizim çocuklarımız bilmiyo. Ona kapı arkasında yapması gerektiğini, bazı şeyleri biz öğreticez. Ama ailelerimiz gerçekten çok bilinçsiz. (K19-42)

Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecini takip edebilecek ve aileyi ve zihinsel engelli çocuğu eğitim konusunda yönlendirebilecek eğitim konusunda danışmanlık verebilecek bir yapıya ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.

Esasında bir de teşhis konulan çocukların eğitim koçuna ihtiyacı var, demişti bana çok mantıklı gelmişti. Hani bu çocuğun hangi eğitim desteğini alması lazım, neler yapılmış, bundan sonra neler yapılmalı keşke bu devlet kontrolü altında yapılsa böylece suistimallerin önüne de geçilebilir. Çünkü o kadar çok şunu eğittik, bunu yaptık diyen insanlar var ki her yerde. Bir yerde hastalık varsa umut tacirleri de hemen o kadar çok var. Özel sektörden uzak derken özel sektörde işin içinde olabilir. Nasıl bir hastalandığımızda MR çekileceği zaman işte özel sektöre yönlen-

diriliyorsa bu şekilde hani yapılacaklar belirlenip özel sektöre de yönlendirebilir ama özel sektörü devlet kontrol edebilir. (K26-49)

Duyuşsal Boyuta İlişkin Öneriler: Bazı katılımcılar psikolojik desteğe ve aile danışmanlığına ihtiyaç duyduklarını ve bu konuda kendilerine destek ve danışmanlık sağlayacak meslek elemanlarıyla çalışmak istediklerini belirtmişlerdir.

Her aileye bir tane psikolojik danışman sunmaları gerekiyo. Neden diye sorarsanız bu psikolojik danışman, bu çocuk ergenliğe de girecek, özellikle erkek çocuk özelleri daha erken giriyor ergenliğe ve talepleri daha farklı oluyo. (K20-39)

Psikolojik desteğe ihtiyacımız oluyor. Tamam ben mesela kitap okuyarak, şeyleri geliştirerek ben kendimi şey yapabiliyorum ama bazı anneler, bazı insanlar onu da yapamıyor hani... (K21-40)

4.4. Duyuşsal Boyut

Katılımcıların Boşanma Sonrası Yaşantıları temasının dördüncü kategorisi olan duyuşsal boyutta yoğun olarak ifade edilen kodlar olumlu duygular, olumsuz duygular, duygusal ve sözel şiddet, ruh sağlığıdır.

Olumlu Duygular: "O içimdeki çocuğu hiç kimseye öldürtmücem."

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları teması, duyuşsal boyut kategorisinde olumlu duygular incelendiğinde katılımcıların yoğun olarak mutluluk hissettiği görülmektedir. Mutluluğun yanı sıra katılımcılar kendilerini huzurlu, özgür, gururlu, rahat, memnun ve değerli hissetmektedir. Katılımcıların boşanma sonrasında yoğun olarak olumlu duygular yaşadığı görülmektedir.

Ben artık hani, böyle mutluydum çocuklarımla. Hani, bir özgürlüğü elime almıştım. Kendi evimi kurmuştum. Karışan yoktu. Emreden yoktu. Hani, kendi kazancımı artık hani az da olsa kendim getirip evimde hani az da olsa bir çorba kaynatıp çocuklarımla beraber, kapımı kapatıp kimsenin hani başımı ağrıtmadığı bir duyguya kapılmıştım yani böyle. (K15-49)

Ama mutlu biriyim. Şöyle çok negatif bakmam her şeye. (K10-69)

Bir katılımcı (K30-51), yaşadığı güçlüklerle baş etmek için hayata olumlu bir bakış açısıyla baktığını ve bu bakış açısını değiştirmek istemediğini şu şekilde belirtmiştir:

Çevremdeki insanlara bakıyorum durumları sosyal olarak çok iyiler, maddi olarak benden kat kat iyiler yani birinci dereceden akrabalarım diyim. Yani diyolar ki senin yanına geldiğimiz zaman böyle biz hayat buluyoruz, huzur doluyoruz. Hani ben hayata pozitif bakıyorum hâlâ da bakıcam. O içimdeki çocuğu hiç kimseye öldürtmücem. (K30-51)

Katılımcılar yaşadıkları olumlu duyguların çocuklarına ve aile içi ilişkilerine de yansıdığını belirterek, boşanma sonrasında kendilerini daha iyi hissettiklerini vurgulamışlardır. Katılımcıların kendilerini mutlu hissetmelerinin ve olumlu duygular yaşamalarının kaynağında, boşandıktan sonra özgür davranmaları, "yapabilirlikleri" konusunda farkındalık kazanmış olmaları, zihinsel engelli çocuklarının eğitiminde ve gelişiminde ilerleme kaydetmiş olmaları, çocuklarına vakit ayırabilmeleri, eşlerinin sorumsuz ve ilgisiz davranışlarından "kurtulmuş" olmaları yer almaktadır.

Bi insan mutluysa evlatlarına vereceği çok şey var. Ama ağlayan bi anne çocukların önüne et de koysa o çocuklar onu mutsuz yiyo. Biz bunu boşanma sürecinde çok güzel yaşadık. Yeri geldi oğlumun elinden tuttuk halay da çektik. Güldük, eğlendik. Biz gülmeyi unutmuşuz ailecek. Çocuklarım çok mutluydu. Acayip mutlulardı ama… Niye? Anne mutlu. Tamam her gün bulgur da koysa önlerine gülerek, eğlenerek her işi beraber yapıyoruz. (K19-42)

Boşandıktan sonra daha mutlu oldum. En azından huzurluydum. Üstümden bi yük kalkmış gibiydi. (K25-45)

Boşanma sonrasında katılımcıların önemli bir kısmı kendini huzurlu hissettiğini belirtmiştir. Aile içinde şiddet olmadığı ve kendilerine "yeni bir dünya" kurdukları için huzurlu hissettiklerini belirtmişlerdir.

Boşanma deyince ferahlık geliyor. Benim için huzur geliyor… Hiç pişman olmadım ben ayrıldığım için huzurluyum. İyi ki ayrılmışım diyorum… Yani bu kadar tek başıma mücadele verdiğim için de hiç pişman olmadım. (K14-49)

Şu anki hâlimi sorarsanız ha çok çok maddi konusunda tamam çok iyi değildim ama çocuklarımla çok huzurluyum. (K28-45)

Valla daha çok onlara sarıldım, onları daha iyi hani ortam iyi, huzursuzluk yok, bağırma çağırma yok. Hani sessiz sakin, mülayim ortamdı. Zaten ben kavgacı birisi değilim. Hani oğlan da rahatlamıştı. Rahatlıkla evde bir huzur, yaa yemek yerken evde huzur olduğunu anladı. (K09-54)

Katılımcılar boşanma sonrasında kendilerini özgür ve rahat hissettiklerini, boşandıkları için memnun olduklarını vurgulamaktadırlar.

Özgür oldum ve kendi başıma her şeyi yapabileceğimi de gördüm ve gerçekten hiçbir şekilde kimseye muhtaç olmadığımı anladım… Herkes bana gıptayla baktı. (K10-69)

İşte çocuklarım rahat, beni gözü yaşlı görmüyolar, oynuyolar. Yani böyle içim de rahat. Çünkü önceden muallakta kalmıştım evli mi kalsam boşansam mı diye… Boşanınca çok rahat ettim. (K05-39)

Katılımcılar boşandıktan sonra kendilerini değerli hissettiklerini belirtmişlerdir.

Boşanma sürecinde kendimle ilgili fark ettiğim: İnsan olduğum! Değerli olduğum! Meğersem ben çok değerliyim ama benim değerimi anlayan olmamış. (K09-54)

Katılımcıların boşanma sürecinde güçlü oldukları, boşandıktan sonra bir şeyler başarabildikleri, başka insanlara yardım ettikleri, kendi çocuklarıyla ilgili deneyimlerinden yararlanarak başka zihinsel engelli çocukların gelişimine katkıda bulundukları için kendileriyle gurur duydukları görülmektedir.

Ben, en azından benim gibi olan annelere yardım etmeye, bilmeyen annelere yardım etmeye çalıştım. Mesela, çocuğunu okula

göndermeyen annelere yol gösterdim… Kendimle hep neden gurur duydum? Çünkü ben ailemden hiç destek almadan ben dik durdum. Yenilmedim, yani. Allah'ıma şükürler. (K10-69)

O süreçte bir şey fark etmedim de yıllar sonra dönüp baktığımda kendimi çok takdir ettim yani. Tek başıma ne kadar evet sonrasında takdir ettim. (K11-50)

Olumsuz Duygular: "Her hâlükârda yalnızsın. Gene yalnızsın yani."

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları teması duyuşsal boyut kategorisinde olumsuz duygular incelendiğinde katılımcıların yoğun olarak daha önce boşanmadığı için pişmanlık duyduğu görülmektedir. Bu pişmanlığın yanı sıra, üzüntü, stres, korku, endişe, yalnızlık gibi olumsuz duyguların varlığı dikkat çekmektedir. Boşandıktan sonra yaşanan olumsuz duygular genellikle boşanma süreciyle ilgilidir. Az sayıda katılımcının dile getirdiği olumsuz duygular zihinsel engelli çocuğun tanısı ve özel gereksinimleriyle ilgilidir. Bir katılımcı (K27-43) çocuğunun aldığı tanıyla bağlantılı olarak güvensizlik, inanç zedelenmesi ve karamsarlık yaşadığını belirtmiştir.

Güvensizlik, inanç zedelenmesi, karamsarlık. Tanıyla ilişkisi var. Çocuğum tipik gelişim gösterseydi bu kadar yıkılmazdım yani. Çünkü bir sürü boşanmış insan var yani. (K27-43)

Bir katılımcı (K06-63) yaşı ilerlediği ve artık çocuğunun bakımı ve evle ilgili sorumlulukları tek başına yürütmekte zorlandığı için kendini tükenmiş hissetmektedir. Tükenmişlik duygusuyla birlikte çocuğunu kurum bakımına verme düşüncesinin geliştiğini bildirmiştir.

Yatılı verme fikri bu sene önce oluştu bende. Çünkü artık çok yıprandım. Yani psikolojim iyice bozuldu. Çocuk da artık şey oldu, iyice raydan çıktı diyebilirim. Şu an düşünüyorum, ama işlemlerime başlayacağım. Yatılı kalabilir diye yazı almam gerekiyormuş hastaneden. Şu an hastane bu pandemiden dolayı, işte

pek randevu filan vermiyorlar. İşte o yüzden. Yoksa öyle bir girişimde bulunacağım. Artık çünkü sınır noktaya geldim. Bittim yani tükendim. (K06-63)

Dokuz katılımcı, daha önce boşanmadıkları için pişmanlık yaşadıklarını belirtmişlerdir. Evlilik hayatını sürdürmek amacıyla direndikleri ve çaba gösterdikleri için, yaşadıkları sorunlar ve sıkıntılar nedeniyle fiziksel sağlıklarını yitirdikleri için katılımcıların zaman zaman kendilerine kızgınlıklarının olduğu görülmektedir. Katılımcılar boşandıkları takdirde zihinsel engelli çocuklarının bakım ve sorumluluğunu tek başına üstlenmiş olmanın zorlukları hakkında tereddüt yaşamaktadır. Fakat boşandıktan sonra zorluklar yaşamış olmalarına rağmen boşanma kararlarını geç bir zamanda eyleme aktardıkları için pişmanlık yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tabi ki boşanıncaya kadar hep diyodum "Olmaz. İşte çocuk arada perişan olur. Tek başıma bakamam. İlgilenemem. Yetişemem. Maddi manevi" hep düşüncem oydu. Ama boşandıktan sonra "Keşke bunca yıl çekmeseydim." dedim. "Neden daha önce ayrılmadım? (K24-47)

Şu an kendime kızıyorum. Niye bu kadar direndim? Ve o kadar sıkıntıyı çektim ve belki daha sağlıklı olacaktım o kadar sıkıntıyı çekmeseydim. (K13-49)

Herkese resti çekmiştim, yani o zaman. İyi ki de çekmişim diyorum şimdi. Keşke daha önceki yıllarda çekseymiştim. Hayatım iyi olacakmıştı. Hiç pişman olmadım. Zorluklar yaşadım mı? Yaşadım. (K15-49)

Katılımcıların yaşadığı olumsuz duygulardan biri de üzüntüdür. Çalışan katılımcıların tek ebeveyn olarak bir taraftan zihinsel engelli çocuğun bakım ve gereksinimleriyle ilgilenmesi gerekirken bir taraftan çalıştığı işle ilgili yapılması gerekenlere odaklanması, iş yaşamıyla ilgili sorunlar yaşamasına neden olmakta ve bu durum katılımcıları üzmektedir. Zihinsel engelli çocuğun sağlığıyla ilgili sorunlar, evlilik yaşamına uzun yıllar emek verip ardından "gençliğin" ve "yılların" heba edildiğini" düşünme, ailenin birlikteliğini devam ettirmek için harcanan emeğin ve ça-

banın zayi olduğunu düşünme, aidiyet hissetmeme katılımcıların üzüntüsünün kaynağında yer alan bazı etkenlerdir. Yaşanan kayıp duygusu bir eşi kayıp etmenin ötesinde boşa geçtiği düşünülen gençlik dönemine yöneliktir.

Hani on altı yıllık ne de olsa orada bir anım var. Yılların geçmiş, gençliğin gitmiş. Tabii ki bir süreç yaşadım, yani. Üzüntülü anlarım oldu işte yani. Tabi çocuklar küçüktü o zaman. Çocuklar uyuyordu. Bunları yatırıyordum, uyuyordu. Benim uykum yoktu. Sabaha kadar o film şeridi gibi dönüyordu, dolaşıyordu. Bana geliyordu. Dönüp, dolaşıp bana geliyordu, yani yaşadıklarım, geçmiş hayatım, yıllarım… (K15-49)

Üzüntü, hayal kırıklığı. Bundan sonra ne olacak? Oğlum nasıl toparlanacak? Hani, bir boşanma hiç sevinçle sonuçlanır mı? Bilmiyorum. (K17-45)

Üzüldüm. Yirmi yılım gitti ama sıkıntı değil. Rabbim sonumuzu güzel eylesin inşallah. Ama hissettiğim şey, anne olmak, güzeldi. Güzel olmayan şey, bir yere ait olmadığımı hissettim. (K20-39)

Bazı katılımcılar boşanma sonrasında, toplumdaki "dul kadın" algısı ve etiketlenmekten, geleceğe ilişkin yaşana endişeden, çocuklarına eski eşi ya da yakınları tarafından kaçırılacağına ya da zarar verilebileceğine ilişkin yaşanan endişeden dolayı korku yaşadığını belirtmiştir. Bir katılımcı da (K06-63) çocuğunun kendisine ya da bir başkasına zarar vermesinden korktuğunu belirtmiştir.

Ama onlarla birleşince epey bir zaman korktum gidecekler diye, çocuklarımı alıverecekler diye. Korkudan çocuklarımı götürürken bile ellerini sıkı sıkı tutardım. Parka götürürken hani gizli gizli gider gelirdim. Hani biri gelip alıverecekler diye. Yine bu çileyi çekeceğiz diye. (K01-47)

Aslında korkuyosun niye biliyo musun? Dışarıda ben şimdi diyelim ki sizi gördüm sizle gittik yürüdük. Biri bizi görürse benim hakkımda ne düşünür korkusuyla hep aslında bugüne kadar. (K02-50)

Bazen de korkuyorum yanında. Yani hiç kolay bir hayatım yok. Bütün odalar kitleniyor… Bazen böyle asabi hareketler yapıyo

falan. Kafasını, gözünü etrafa çarpacak, kendisine zarar verecek diye korkuyorum…Çünkü kıyafetlerimi yırtıyor. Odanın kapısı açık olsa girecek içeri ne var ne yok hepsini yırtacak, onun için. (K06-63)

Katılımcılar boşanma sonrasında ekonomik olarak geçinmeye, kendilerinin ve çocuklarının geleceğine ilişkin endişe duymaktadır. Bazı katılımcılar, boşandıktan sonra yeniden bir evlilik yapma, maddi olarak kimseye muhtaç olmadan yaşamını sürdürme, kendini bekleyen belirsizlikler, zihinsel engelli çocuğun geleceği, bakım veren olarak annenin kendisinin ölümünden sonra çocuğuna ne olacağı hakkında endişe duymaktadırlar.

Uzun bi süre geçim şeyini yaşadım, geçim derdi. İşte "Yapabilir miyim? Kiramı ödeyebilir miyim? Faturalarımı ödeyebilir miyim?" hep bunları yaşadım. (K24-47)

Kızımın durumunu önce kabullendim ama yapmaya çalışsam da kızım hâlâ konuşmuyor, bir şeyleri daha öğrenemedi. İki üç yaşında bir çocuğa bakar gibi ben kızıma bakıyorum. Yani tek düşüncem bana bir şey olursa benden sonra kızım ne olur düşüncesi. (K29-56)

Katılımcıların önemli bir kısmı boşanma öncesinde hissettikleri yalnızlık duygusunu boşandıktan sonra da devam ettiğini vurgulamışlardır. Boşanma sonrasında aile ve sosyal çevre tarafından yeterli düzeyde maddi ve manevi desteğin sağlanmaması, zihinsel engelli çocuğun ve zihinsel engelli olmayan çocuğun sorumluluklarının annede olması katılımcıların kendilerini yalnız hissetmelerine yol açmaktadır.

Ailem beni istemiyordu "Defol git!" dediler. Aidiyetsizlik, dışlanmışlık, kabul edilmemişlik, öksüzlük hissettim… Her gün anksiyete ve sinir yaşıyordum… Ben hayatımda bir tane eğlendiğim anı hatırlamıyorum. (K16-41)

Her hâlukârda yalnızsın. Gene yalnızsın yani. (K20-39)

Annemle babamı gönderdim. Sonrasında da canım çok acıdı. Oğlumu yatırdıktan sonra mutfakta sıza kalıyordum yani acıdan, ağlamaktan, üzülmekten. Gecenin bir yarısı kendimi yerde bulup

bir kenarımdan kendi kedime tutup "Hadi, yarın yeni bir gün." deyip bu elimi bu elimden tutup kaldırıp yatağıma götürürdüm. (K27-43)

Duygusal ve Sözel Şiddet

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları teması duyuşsal boyut kategorisinde duygusal ve sözel şiddet incelendiğinde bazı katılımcıların boşanma sonrasında eski eşleri tarafından iftira ve hakarete uğradığı, tehdit edildiği, tek taraflı ısrarlı takip ettirildiği, çocuklarla boşanma sonrasında ilgilenmediği, nafaka gibi yasal yükümlülükleri yerine getirmediği görülmektedir. Az sayıda katılımcı, boşanılan eş tarafından çocuklarının bir duygusal şiddet aracı olarak kullanıldığını belirtmişlerdir.

Arayıp sormadı. Yirmi yıl boyunca arayıp sormadı. Anca ne oldu? İşte veriyor bir kişiye numaramı. Beni rahatsız ettiriyor. Adam da böyle çirkin çirkin, pis pis şeyler. İşte beni arayacaksın. Bana şunu yapacaksın, bunu yapacaksın. Evini biliyorum. Evin şu adreste, gece geleceğim falan. Ben çok korktum. Yalnız yaşıyorum ve çok korktum. Hadi kapıyı açmazsın. Adam kapının önünde bağırırsa millet bana ne der? (K13-49)

Çocuğu haftada iki kere baba görebilir, işte şu şu tarihler alabilir diye karar alınıyor ya, o zaman daha ben çocuğu emzirdiğim hâlde sırf beni üzmek, yıpratmak için geliyolardı çocuğu almaya her hafta. Çocuğu alıyolardı o saat dilimi içinde götürüp getiriyolardı… Yani aslında çocuk değildi niyetleri. Beni yıpratmak için intikam duygusu yani. Ben ayrıldım diye bana intikam duygusu beslediler. (K06-63)

Bu arada çocuklarını bir yıldır hiç görmedi, aramadı, şey yapmadı. İki yıl süreyle hiçbir şekilde nafaka ödemedi, tedbir nafakalarını. Bütün yıldırma politikalarını uyguladı. Çocuklarının yaşadığı evin, ben düzenli olarak elektrik, su, telefon faturalarımı ödediğim hâlde abonelikler onun adına açıldığı için internet, telefon, elektrik, doğal gaz, su aklınıza gelebilecek tüm şey… Abonelikleri iptal ettirmiş. Ve çocuğumun doğum gününde, tam da doğum gününde kapıya elemanlar geldi. Elektriği, suyu kapatmak

üzere. Ben de durumu kendilerine şey yaptım. Kızım ağlayarak "Amca nolur." dedi "bugün benim doğum günüm. Nolur… Bugün kesmeyin." falan amcacım dedi. Adam ağlayarak gitti zaten. (K22-47)

Ruh Sağlığı: "Bu yükü artık kaldıramıyorum."

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları teması duyuşsal boyut kategorisinde ruh sağlığı incelendiğinde genellikle boşanma öncesinde depresyon yaşayan katılımcıların boşanma sonrasında da depresyon yaşadığı bunun yanı sıra bazı katılımcıların kaygı ve anksiyete yaşadığı görülmektedir. Bazı katılımcıların intihar teşebbüsünde bulunduğu belirlenmiştir. Katılımcıların genellikle psikiyatri uzmanlarından ve psikologlardan psikolojik destek aldığı görülmektedir.

Boşanma yaşantıları ile ilgili görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin 16'sının psikiyatrik sorunlar yaşadığı, psikiyatrik sorun yaşayan annelerin 3'ünün profesyonel destek almadığı, 13'ünün profesyonel destek aldığı görülmektedir. 14 katılımcının psikiyatrik sorun yaşamadığı görülmektedir.

Katılımcılar hem zihinsel engelli çocuğun tanı alma süreciyle hem de boşanmayla birlikte yaşadıkları deneyimlerle psikolojik sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu süreçte uzun süren evliliğin sonlandırılması, zihinsel engelli çocuğun tanı ve tedavi süreci, boşanmayla birlikte sosyal çevrenin ve fiziksel çevrenin değişmiş olması, yalnızlık, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin kaygılar, çocuğun bakım yükü, yakınların kaybı, ekonomik sorunların yaşanması gibi faktörler ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Zihinsel engelli bir çocuğun gelişim sürecinde kendilerini daha güçlü olmak zorunda hissettiklerini bunun için mücadele ettiklerini, profesyonel desteğe başvurduklarını belirtmişlerdir. Profesyonel destek olarak psikiyatristlerden ve psikologlardan yardım aldıkları bu süreçte ilaç kullandıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra tinsel olarak kader ve teslimiyet anlayışıyla bir baş etme stratejisi geliştiren katılımcılar bulunmaktadır. Boşanmanın yasal olarak gerçekleşmiş olması, zihinsel engelli çocuğun eğitim

süreçlerinin iyileştirilmesi ve sosyal çevrenin desteği bu süreçte katılımcıları güçlendiren etkenlerdir.

Psikolojik sıkıntılar da çok yaşadım, inançlar da hani, ayrılma süreçlerinde. Çünkü hem yeni ayrılmışım hem çocuğumun engelli olduğunu öğrendim. Baya psikolojik sıkıntılardı. Bir iki sene falan ben psikolojik tedavi gördüm. İllaki sorguladım. O zamanlar sorguluyordum. Şimdi sorguluyor muyum? Sorgulamıyorum. Çünkü bir engelli çocuk büyütüyorum. Vardır Allah'ın bir bildiği diyorum. Yani o yüzden hani gücümü, kuvvetimi de ondan aldım. O yüzden hani hiç, ilk zamanlar sorguluyordum ama şimdi sorgulamıyorum artık… Okula falan başladık işte. Hani onu bir yola koydum. Öbür türlü hani, davalarım sonuçlandı, bitti. Tamamen kapandı. Ondan sonra tabi, ben de kendi yoluma bakmaya başladım. Daha rahatladım, yani. Ondan sonra düzeldim zaten. (K03-38)

Psikolojik olarak antidepresan kullanıyorum. Hâliyle kızımdan dolayı biraz işte sinir sistemimiz biraz bozuk olduğu için… Kullandım da hani, öyle çok sabit hani belirgin, belli aralıklarla kullandım ama yani, gerçek anlamda 15 senedir kullanıyorum… Ben tabii ilk ayrıldığımda çok büyük bir travma geçirdim. İnsan tabii ki 22 yıl bir evlilik, alışık olduğu bir semt, ortam, çevre hepsinden ayrılmış oldum. Apayrı bir çevreye geldim. Baya bir travma geçirdim. Yani o kadar kötü oldum ki baya bir kendimi toparlamam çok zor oldu. Kendimi çok yalnız hissettim. Arkadaşlarımdan uzak kaldım. Komşularımdan ayrı kaldım. Çevrem, tanıdığım, bildiğim ortamdan ayrı kaldım. (K04-54)

Az sayıda katılımcı bu süreçte "depresyon" yaşadığını belirtmiştir. Zihinsel engelli çocuğun aldığı tanı, aileden birinin kaybı, sosyal çevrenin ve ailenin boşanmayla ve boşanma sonrası yaşantılarla ilgili tepkileri, aile baskısı, ekonomik sorunlar ve bazı durumlarda bu faktörlerden birden fazla faktörün bir arada bulunması depresyonun temelinde yer almaktadır.

Ben hani annemin yanına geldim. Annemin yanına geldikten sonra da çok büyük psikolojik sorunlar yaşadım. Benim annem çok katı bir insandı. Anlayışsız bir insandı. Ben şimdi, üç çocu-

ğumlan ayrılmış, boşanmış, gelmiş bir kadınım. Mesela bir kalkıcam, bir yürüşe gidicem de mi? Mesela akşam komşuları var annemin. Benim de yaşlarda komşuları vardı. Çağırırlar. Hani, gel. Birlikte yürüyelim. Vay efendim, sen nereye gidiyorsun? Veya çarşıya gidiyorum alışverişe. Gitmiceksin ki veya çabuk gelceksin. Hiçbir yere gitmemi istemezdi. Yani annem öyle baskıcıydı. Genç kızlığımda da öyle baskı yapardı… O yüzden psikolojim de çok bozuktu. Annemden gördüğüm baskı, kızımın yarattığı baskı, ekonomik şeyin baskısı tabi ki üç çocuk okutuyorum. Delikanlı bir çocuk yetiştiriyorum. Ondan sonra engelli bir kızım var. Hayatım çok zor. Yani tabii bunların etkisiyle ben mecbur antidepresan kullanmaya başladım. (K04-54)

Eninde sonunda bir doktora gitmiştim. Doktor açık açık şey demişti hani babamın yanında kızınız ağır depresyonda desteğe ihtiyacı var demiş. Ben de doktora ilaç verin, sabah işe gidicem demiştim. (K27-43)

Az sayıda katılımcı da kaygı ve anksiyete yaşadığını ve bu durumun ruh sağlığını olumsuz etkilendiğini bildirmiştir. Yalnızlık, sosyal çevre desteğinin olmaması, geleceğe ilişkin endişeler, kendisi vefat ettikten sonra zihinsel engelli çocuğuna ne olacağına ilişkin endişeler ve ekonomik sorunlar kaygı düzeyini artırmaktadır.

Her gün anksiyete ve sinir yaşıyordum. (K16-41)

Burda hiç kimseyi tanımıyordum, hiçbir yeri tanımıyordum. Yalnızdım. Tanışacak hiç kimsem yoktu. O senesinde çok bunalıma girmiştim ben. Yani hiçbir zaman psikiyatriste gitmeyi ihtiyaç duymadım ama o anda gitmek istedim. Yani belki sakinleştirir hani, okuldaki arkadaşlar hani velilerin dediği üzerine gittim ben. Orda da doktor ilaç yazdı, kaygı bozukluğu dedi. 2 çocuğumla bir de engelli olduğu için onları çok düşünüyodum. Burda yalnızdım. Maddi yönden çok kötü durumdaydım… Ondan sonra doktor dedi "Kaygı bozukluğu." dedi. İlaç yazdı. Ben o ilacı 2 gün kullandım baktım ki yok, o ilaç beni uyutuyo. Tüm sanki beynimi donduruyo, hiçbir şey düşünemiyorum artık. Yani tüm gün uyumak istiyorum.

İlacı bıraktım. Yeniden hani önceki gibi internetten bişiler araştırmaya, dinlemeye, sakinleşmeye onlara baktım yani. (K21-40)

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları teması duyuşsal boyut kategorisinde ruh sağlığı incelendiğinde boşanma sonrasında dikkat çeken konulardan biri de intihardır. Boşanma yaşantıları ile ilgili görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin 5'i intihar girişiminde bulunmuştur. 3 katılımcının intihara ilişkin görüşleri olmakla birlikte dinî gerekçelerle ve zihinsel engelli çocuğunu düşünerek intihar etmemiştir. 22'sinin hiç intihar girişimi olmamıştır. İntihar girişimi olan katılımcıların hepsinin psikiyatrik sorunlar yaşadığı ve profesyonel destek aldığı görülmektedir.

Bazı katılımcılar Allah inancı nedeniyle intihar edemediğini, engelli bir çocukla birlikte yaşamanın zorluğunu dile getirerek kendilerini yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir.

İlk dönemler o kadar zorluydu ki. Yaşasa ben bu çocukla napıcam? Sürekli ağlıyordu durmak bilmiyor ve hani kızımın çığlıklarından bile kulaklarımın zarar gördüğünü düşünüyorum. Keşke hani göremem belki ama evrende bir oluşum, bir yıldız tut o hâle dönüşme imkânım olsa yani öyle bir şansım olsa ben geriye dönsem duygusu çok hâkimdi ben de. Çünkü şey, intihar falan Allah'a inancından dolayı yapamıyorsun, isyan edemiyorsun. Şeydi, hatta ilk dönemlerinde teşhis konmadan önce ben bu iki çocuk anneliğini beceremiyorum, benden olmuyor duygusu hâkimdi. (K26-49)

Hiçbir şey yapmak istemiyordum. Hani çocuklar olmasa kendim olsam hani ekmek, su yemeden ölüm gelsin, onu isterdim. Hani kendim de yapamazdım. Günah diye kendi kendime al beni Allah'ım. (K01-47)

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları teması duyuşsal boyut kategorisinde ruh sağlığı incelendiğinde boşanma sonrasında dikkat çeken konulardan biri de "profesyonel desteğe başvurma" durumlarıdır. Görüşlerine başvurulan zihinsel engelli çocuğu olan annelerin 16'sının psikiyatrik sorunlar yaşadığı, psikiyatrik sorun yaşayan annelerin 3'ünün profesyonel destek almadığı, 13'ünün profesyonel destek aldığı görülmektedir.

Profesyonel desteğe başvurmayan katılımcılar alacakları desteğin hayatlarında bir şey değiştirmeyeceğini düşündükleri, profesyonel bir destek için görüşmeye vakit bulamadıkları, kendilerini ihmal ettikleri için destek mekanizmasına başvurmadıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise destek almadıklarını fakat destek almalarının kendilerine iyi gelebileceğini, işlevsel olabileceğini belirtmişlerdir.

Bir şey değişmeyecek ki benim yaşantım değişmediği sürece bana psikolojik sizin şu an bana konuştuğunuz gibi psikiyatrist ya da psikolog da bunu yapacak başka bir şey yapmayacak ki. Benim hayatımı değiştirecek bir şey olmadığı sürece benim psikolojik destek almamın hiç anlamı yok. Sizce var mı? Bence yok. (K14-49)

Hiç hiç görüşmedim hocam. Aslında görüşsem çok çok iyi olur belki de. Hani bir türlü vaktim olmadı. Hep çalışmakla günüm geçti. Kendime diyorum ya hocam bir zamanım olmadı. Hep arka plana attım kendimi ben. Çalışmakla geçti benim günüm. Hani çocukları gönderiyim de ben de şu işi tutuyum, bu işi yapıyım çocuklar gelene kadar diye bi şeyindeydim ama diyorum ya kendimi hep arka plana attım. Keşke de atmasaydım. Çocuklarımı da ihmal etmeseydim kendimi de ihmal etmeseydim. (K23-42)

Çünkü hani bana söyledikleri zaten benim bildiğim ama yapamadığım şeyler. Bana diyor ki hani sosyal hayatınız olması gerekli, kendinize zaman ayırmanız gerekli. Bunları zaten ben de biliyorum ama onları yapacak ortam yok. Hani dışardan akıl vermesi kolay da. O bana saçma geldi. O yüzden bende dedim bi daha psikoloğa gitme, zamanını bir de oralardan harcama. Benim için zaman önemli. Bir daha da dedim gitmeyeyim. (K06-63)

Boşanma sonrasında katılımcıların profesyonel olarak psikiyatristten ve psikologdan destek aldıkları fakat bir sosyal hizmet uzmanından ve aile danışmanından destek almadıkları görülmektedir. Bazı katılımcılar zihinsel engelli çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikologlardan destek aldıklarını belirtmişlerdir. Psikiyatrik destek kapsamında doktor tarafından yazılan reçetenin genellikle katı-

lımcılar tarafından düzenli devam etmediğini bazı katılımcılar belirtmiştir. Reçeteye yazılan ilaç tedavisinin katılımcıların kendi görüş ve istekleri doğrultusunda bazen durdurulduğu ve tedaviye devam edilmediği bazen aksatıldığı ve düzensiz kullanıldığı görülmektedir.

Ben zaten her sene psikiyatriye gidiyorum. Diyorum "Ben kendimi biliyorum. Bu yükü aşamıyorum." Bunu biliyorum, insan kendini bilir. Ben öyle düşünüyorum yani. "Bu yükü artık kaldıramıyorum." diyorum. Ondan sonra gidiyorum bir ay yatıyorum sonra sağlam bir şekilde kalkıyorum hastaneden. (K07-41)

Daha sonra gittim tabii ki, psikiyatra gittim, ilaç kullandım. Çok yıllarca ilaç kullandım. Onda dedim yani "Bu ilaç beni tamamen dünyadan koparıyor." Yani üzülsem üzüntümü yaşayamıyorum, sevinsem mutluluğumu yaşayamıyorum. Artık dedim "Ben ilacı bırakmak istiyorum." (K24-47)

Katılımcıların psikolojik destek aldıkları görülmektedir. Psikolojik destek genellikle zihinsel engelli çocuğun öğrenim gördüğü okuldaki psikolojik danışmanlık ve rehberlik servisinden, belediyelerin sunduğu psikolojik destek hizmetlerinden ya da özel eğitim ve rehabilitasyon merkezindeki psikolog tarafından sağlanmaktadır. Çocuğun gelişimine, boşanma sürecine ilişkin danışmanlık hizmeti alınmıştır.

Psikolojik destek sadece dediğim gibi boşanma durumunda hani özel bir para veriyim gidiyim alıyım diye düşünmedim. Sadece okulda gidip gelirken oranın psikoloğuyla sadece şöyle bir sohbet ettik. Hem çocuğun gelişimiyle ilgili görüşmelerimiz devam ediyordu hem de ben bu süreçte ne yapabilirim işte yapabilir miyim gibi o konuda görüşmüştüm. (K14-49)

Özel eğitimdeki psikologlarla çok sık görüştük. Öyle. Zaten şeydi; bizim psikologla bütündür hâlâ mesela, haftaya gideceğiz. Mesela bizim bütün görüşmelerimiz var oğlumla her ay. Mutlaka gidiyoruz biz psikoloğa. On yaşından beri aynı doktora gidiyoruz. Önce oğlumla konuşuyor sonra benimle konuşuyor. Sonra beraber konuşuyoruz. İşte hep beraber. (K17-45)

Özel eğitime gelip gidiyorduk ya bunaldığım zaman oradaki psikiyatri ve psikologla görüşebiliyordum. Yani destek aldığım hepsi buydu. (K15-49)

4.5. Tinsel Boyut

Katılımcıların Boşanma Sonrası Yaşantıları temasının beşinci kategorisi olan tinsel boyutta ifade edilen kodlar olumsuz dinî başa çıkma, olumlu dinî başa çıkma, güç ve gücün anlamı, hayatın anlamını sorgulamak, doğayla temastır.

Olumsuz Dinî Başa Çıkma: "Yaradana bir dönem küsmüş oldum."

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarında, tinsel boyut kategorisinde olumsuz dinî başa çıkmayla ilgili kodda ön plana çıkan alt kodlar isyan ile ilgilidir. Çok az sayıda katılımcı boşanma sonrasında hem zihinsel engelli çocukla hem de boşanmayla ilgili yaşadıkları deneyimlerin "neden kendisinin başına geldiğini" sorgulamakta, aldığı kararların yanlışlığıyla ilgili pişmanlık yaşamakta, kendini farklı insanlarla kıyaslamakta ve bununla ilgili olarak bir dönem "isyan" ettiğini belirtmektedir. İsyan ettiği için sonra pişmanlık duyduğunu belirten katılımcılar vardır.

Benim görevim sadece kızıma bakmak mıymış acaba diyorum. Bunu düşündükçe bazen isyan edesim geliyor ama sonra diyorum ki hiçbir anlamı yok. Çocuğum bu, bir şekilde kaderim bu ya bilmiyorum. (K14-49)

Yaradana bir dönem küsmüş oldum. Neden diye sorguladığım dönemler çok fazla oldu. Kızımla ilgili değil asla, kendimle alakalı. Daha sonrasında aldığım kararlar doğrultusunda ilerleyen bir döngü olduğuna en sonunda idrak ederek... Sonrasında benim aldığım kararların buna sebep olduğuna kanaat getirip aslında küsmemem gerektiğini anladım… Kızımdan dolayı ben asla isyan etmedim. Hayır, asla. O tamamen kendimle ilgili oldu. Kızımla ilgili asla olamaz… Sonuç itibarıyla ben neden ben kısmını kendimle alakalı. "Neden ben böyle bir hayatı yaşadım." şeklinde düşündüm. (K18-46)

O dönemler eve gelince canım sıkılırdı. Belki isyan ederdim Allah affetsin. Derdim ki "Ya benim neyim eksik!" Ben de boylu poslu bi insanım. Etrafımda da hani güzel bi kadın olduğumu her zaman söylerler. "Yani senin neyin eksik! Yani niye böylesin?" diye düşündüğüm zamanlar belki Allah'a isyan etmişimdir farkında olmadan. Ama kızımın hastalığında hastanede yatarken şimdi etraftaki hastaların da hâliyle merak ediyosun onun neyi var, bunun neyi var diye soruyosun. İşte biz nefroloji bölümünde yatıyoruz. Bi çocuğa bakıyosun böbrek nakli ihtimali yok. Hani ölümü bekliyo. Birinin işte yatalak, kalkamıyo. Sonra dedim ki, ya benim dedim çocuğum, hani bi hasta vardı iç organları günden güne eriyomuş ve artık ölümü bekliyo. "Benim dedim hani çocuğum böyle olsa dünya benim olsa nolacak." dedim. (ağlıyor) O zaman dedim ki "En büyük sağlık, zenginlik sağlık." dedim. "Allah'ım beni affet dedim, hani sana isyan ettiysem." diye. (K25-45)

Olumlu Dinî Başa Çıkma: "Sohbet eder gibi Allah'a derdimi anlatıyorum."

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarında, tinsel boyut kategorisinde olumlu dinî başa çıkmayla ilgili kodda ön plana çıkan alt kodlar şükür, dua, imtihan, sabır, kadere razı olmak / teslimiyet, inanç ile ilgilidir.

Bazı katılımcıların zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmakla ve boşanmayla ilgili deneyimlerinde "imtihan" edildiğini düşündüğü ve buna karşı "sabırla" "şükürle" "duayla" karşılık verdikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar kendilerini "seçilmiş bir kişi" ve çocuklarını bir "emanet" olarak nitelemektedirler. Başına gelen bu durumu kişiselleştirmeyen, bu süreçte elinden gelen çabayı ortaya koyarak "tevekkül" ettiğini düşünen katılımcılar bu süreçte tinsel olarak kendilerini güçlü hissetmektedir.

Bu dünyada herkesin bi sınavı olduğunu öğrendik. Yani dertsiz kul yok, herkesin bi derdi var. Benim derdim bana ağırdır ama sizin derdiniz de size ağırdır. O yüzden herkesin bi sınavı olduğunu, bu yaşadığım şeylerin dünyadaki sınavım olduğuna inanmaya başladım ve öyle görüyorum. (K25-45)

Ben Allah'ın sevdiği kuluyum, Allah beni imtihan ediyo, dedim. Bu bir sınavdır geçicek derdim hep öyle dua ederdim ben. Çevremdekilerde derdi sen Allah'ın sevgili kulusun ki rabbim seni ne güzel imtihan ediyo diyo bak evladınla seni imtihan ediyo sen… onların bu sözleri beni çok güçlendiriyodu. Gerçekten öyleydi ben hep Allah'a sığındım. Allah'ım dedim ben senin sevdiğin kulunum imtihan ediyosun beni ben bu sınavı geçicem derdim hep böyle. (K28-45)

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarına ilişkin paylaşımlarında genellikle "şükür" vurgusu dikkat çekmektedir. Katılımcılar maddi açıdan insanlara muhtaç olmadıkları, çocuğunun özel gereksinimlerinin ve sağlık durumunun diğer çocuklara göre daha iyi durumda olduğu, çocuğu tanı aldıktan sonra kendisini geliştirdiği ve bu sürecin kendisine katkıda bulunduğu, kendi sağlık durumu iyi olduğu, boşanma süreciyle birlikte eski eşinden ayrıldığı için şükrettiği görülmektedir.

Çocuğum o zamanlardan çok çok iyi benim oğlum. Allah'a şükürler olsun binlerce. O kadar iyi ki, dediğimi anlıyor, biliyor… Hiçbir zaman sızlanmadım. "Benim niye çocuğum böyle oldu?", demedim. Ben hep şöyle şükrettim; Oğlum iyi ki olmuş. Çünkü çok farklı arkadaşlarım, dostluklarım oldu. Ben, en azından benim gibi olan annelere yardım etmeye, bilmeyen annelere yardım etmeye çalıştım. Mesela çocuğunu okula göndermeyen annelere yol gösterdim… Yenilmedim, yani. Allah'ıma şükürler. (K10-69)

Şimdi bile seviniyorum, inanamıyorum her gün şükrediyorum, her gün Allah'a dua ediyorum, hani bizi cehenneme atıp da Allah'ım hani bizi böyle çocuğumla çoluğumla sapasağlam çıkartmasına (boşanma) çok sevindim yavrum ben. (K01-47)

Bazı katılımcılar çocuğunun özel gereksinimlerini karşılamak ve ona ilgi göstermek için kendisini "seçilmiş" ve "özel" bir kişi olarak görmektedir. Yaşanılan iyi ve kötü olayların öğretici bir süreç olduğunu ve bu süreçte yeni şeyler öğrendiklerini, maneviyatlarını güçlendirdiğini belirtmişlerdir.

Ben seçilmiş bi anneyim Rabbim bana meleğini emanet etti. Allah'ın sevgili kuluyum. Beni çok zor şeylerle imtihan etti, hep-

sinden önemlisi evlat. Hem kaybettim hem yanımdaki meleğim var. Büyük oğlum bana hep diyo, "Sen çok şanslısın anne." diyo, abisinin mezarında ağladığımda. "Dünyada da ahirette de bir meleğin var. Allah'ın sevdiği kulusun." Hani ben de hep o gözle görüyorum, ben Allah'ın sevdiği kuluyum! Şükür Rabbime. Beni bunlarla imtihan etti, kazanan ben olucam inşallah diyorum Allah'ın izniyle. Maneviyatımı güçlendirdi çünkü oğlum bana çok artılar kattı. İlkokul mezunu, evden dışarı çıkmamış, evin tek kızı, tek bildiği yemek yapmak, temizlik yapmak olan biriydim. Ama oğlumdan sonra sosyal çevrem de gelişti, bilgim de gelişti. (K19-42)

Allah inancım sonsuzdur benim. Yani ne geliyorsa başımıza iyi veya kötü onun bize öğrettiği bir şey vardır diye düşünürüm. İyi bir şey geliyorsa da onun vardır bir nedeni kötü bir şey de geliyorsa. Mesela benim oğlum sağlıklı engelli kızım var. Bunu bana Rabbim layık görmüş vermiş… İnsanların şöyle bir şey uzaktan bakarken bile dayanamayacam dediği bir şeye siz şükrediyorsunuz. Bu benim yapım yani herkese bir örnek. Ama bunu gerçek hayatlarında ne kadar uyguluyorlar. İnsan yaşadığı zaman bazı şeylerin hani maneviyatınız daha da güçleniyor. Kızımın diyorum ya sevgisinin dünyada hiçbir karşılığı yok. Hiçbir ölçütü yok yani. Kızımın o yüzünün tebessümünün karşılığı nasıl diyim ya yok yani böyle bir şey yok yani, cenneti yaşatıyor, size o kadar diyebilirim. Tabii onu ben benimsedim, özümsedim. Dedim ki Rabbimin sağlıklı verdiğine de şükürler olsun, kızıma da şükürler olsun yani nasıl diyim başında da söyledim kızım sağlıklı olsa bu kadar sever miydim? (K30-51)

Katılımcıların tinsel olarak kendilerini güçlü hissetmek istedikleri için, boşanma sürecini sağlıklı bir şekilde geçirmek istedikleri için, boşandıktan sonra da eşleriyle bir daha karşılaşmamak ve muhatap olmamak için, çocuklarıyla olan ilişkilerinin iyi olması için dua ettikleri görülmektedir.

Secdeye kapanıp ağladığım zamanlar oldu. Ve Rabbime şöyle bir şeye yalvardım, eğer bu kişi benim hayatımda, gerçekten, zaten bitik bi durumdayım, olduğum durumdan ben ve evlatla-

rımı beter bi duruma getirecekse benim kalbimden alması için dua ettim. Ve emin olun nasıl bir bi şey, ipliği kesersiniz de kopar artık tutamazsınız ya… Ve ben Rabbimden bunu objektif olarak istedim. Kibir, kindar işte nefret duygusuyla istemedim. Yani bu şekilde istedim. Rabbim de bana bunu nasip etti. Şükrediyorum, gerçekten şükrediyorum. Eğer bunu nasip etmese ben hâlâ o… bilmiyorum onun bu yaptığı psikolojinin kölesi mi olucam diyim veya kendimi kullandırıcam mı diyim bilemedim ne… Ama böyle oldu. Ben de bunu hissettim, dua ettim. (K20-39)

Sadece şunu yapıyorum; daha önce bunu yapmazdım. Bazen evin içinde o kadar sıkılıyorum ki diyorum acaba "Ben kafayı mı yedim?" Oturuyorum normal sohbet eder gibi Allah'a derdimi anlatıyorum. Sıkıntılarımı anlatıyorum. (K24-47)

Katılımcıların yaşadıkları süreci bir imtihan olarak görmesi ve sabır göstermesi ve "takdir-i ilahi" olarak görüp teslimiyet göstermesi dikkat çekmektedir. İnançları kendilerini güçlü hissetmelerini sağlamakta ve başa çıkma kapasitelerini artırmaktadır. Bir katılımcı (K27-43) zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın bir ceza ya da imtihan aracı olmadığını vurgulamaktadır.

Her şey bizim planladığımız gibi olmuyor. Şu an Rabbim ne takdir ettiyse o olacak ben elimden geldiğince şu an sabrediyorum. (K14-49)

Bazı durumlarda aşırı sabırsızdım ben. Kızım bana sabrı öğretti. Kızımdan en büyük aldığım ders sabır oldu. Çünkü çok hareketli, çok aktif, çok da sabırsız bi insandım ben. Kızımdan ben gerçekten sabrı öğrendim ve ben bu sabrın bende oluşabileceğine inanamadım. Yani şöyle bakıyorum, gerçekten hâlâ inanamıyorum. Kızım bana sabrı öğretti. (K20-39)

Ben şunu gördüm, şuna inanıyorum; gerçekten derdi veren Allah dermanını da veriyormuş. Şöyle söyliyim; Allah bana gerçekten, Yaradan çok büyük bir sabır ihsan etmiş. Ben, o sabra istinaden o şeye istinaden gerçekten çok güçlü, dimdik ayakta duruyorum, şey yapıyorum. Ve üstesinden birçok zorluğun, birçok zorluğun üstesinde geliyorum. Ve seçilmiş kişi olduğumu düşünüyorum. Herhâlde dedi ki "Bunu gerçekten sen kaldırabilirsin! Sen

şey yapabilirsin. Bu çocukları sen şey yapabilirsin ancak toparlayabilirsin. O yüzden ben sana bunu veriyorum" Ben bu şekilde düşünüyorum. Bu şekilde inanıyorum ve gerçekten de onların bir şeyinin olduğunu düşünüyorum bereketinin. Allah'ın onlara en hani tünelde ışık olmadığı anda bir şey açtığını düşünüyorum, onlar sayesinde. Onların masumiyetleri, onların şeyleri doğrultusunda onları korumak adına, korumak amaçlı bizim yolumuzu açtığını düşünüyorum. (K22-47)

Güç ve Gücün Anlamı: "Güçlü olmak zorundasın. Sallansan da sarsılsan da senin düşme lüksün yok."

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarında, tinsel boyut kategorisinde güç ve gücün anlamıyla ilgili kodda boşanma sonrası ortaya çıkan farkındalıkların "güçlenme" ve "güçlü olma" ile ilgili olduğu görülmektedir. Dernek faaliyetlerine katılmak, sosyal çevre edinmek ve dayanışma içerisinde olmak, çocuğunun engelli olma durumunu ve özel gereksinimlerini kabul etmek ve farkında olmak anneleri güçlü hissettirmektedir. Katılımcıların yapabilirliklerinin, baş etme ve sorun çözme kapasitesinin artmış olması kendilerini değerli hissettirmektedir.

Ben, kendim çok değerliyim. Çünkü gerçekten değersiz biri değerliyim. Çünkü her şeyi kendim yaparım. Kendim ederim. Kendim çözerim bir sorun olduğu zaman. Hiçbir şeyi kimseden destek almadan yaptım… O derneklerde çalışmam, oradaki arkadaşları tanımam beni çok güçlendirdi. Hani insanın çevresindeki arkadaşlar da çok önemliymiş. Onu çok iyi anladım. Çünkü hepsi çok değerli arkadaşlar. (K10-69)

Bir de sanırım Allah'tan gelen bir şey vardı. Çok fazla güçlüyümdür. Fazla iradeliyimdir. Herhâlde onunla ilgili. Hiçbir destek almadım. (K18-46)

Kızım bir varoluş amacı, beni ayakta tutan şey benim için… (K16-41)

Katılımcılar çocuklarına bakım veren rolünde oldukları ve bunun sürekli olduğunu bildikleri için kendilerini güçlü hissetmenin

yanında "güçlü olmak zorunda" hissetmektedirler. Bu durum katılımcılar üzerinde gizli bir baskı oluşturmaktadır.

Güçlü olmak zorundasın. Sallansan da sarsılsan da senin düşme lüksün yok. Senin hasta olma lüksün yok. Hayat devam ediyor. Çocuğunu bir yerlere getirme çabasındasın… Oturup ağlamak kaderi değiştirmiyor. Çocuğunun engelli olduğunu kabul edip yola devam etmek lazım. Çareler aramak lazım. Ben bunu diyorum. (K13-49)

Ben işten eve evden işe gidiyorum ama hani geliyorum çocuğu uyutup hemen kaçıp gidiyorum böyle falan. En sonda bir gün o psikiyatrist masanın köşesine oturdu bir gün şey dedi… Bak dedi sen güçlü olmak zorunda olduğun için devam ediyorsun dedi. Güçlü olmak zorunda olup devam etmek güçlü olmak anlamına gelmiyor, şu anda güçsüzsün sen bunu kabul edemiyorsun dedi. Haklı olarak yaşam mekanizman direnç gösteriyor hani ayakta durmak için ama şu an yani kendine güvenin, birçok şeyin zedelenmiş demişti. (K27-43)

Bazı katılımcılar çocuklarının iyi olması için kendilerinin iyi olması gerektiğini düşündüklerini, güçsüzlüklerini başka insanların görmesini istemediklerini belirtmektedirler. Bu durum güçlü olmak zorunda hissetmenin ve güçlü olma isteğinin temelini oluşturmaktadır.

Ben kendim iyi olmam lazım, ben iyi olursam çocuklarım iyi olacaklar. (K05-39)

İnsanların güçsüzlüğümü görmesini asla istemem, çaresizliğimi görmesini asla istemem. (K08-50)

Hayatın Anlamını Sorgulamak: *"Bir ömür boşa gitmiş. Niye boşa gitmiş… Hiçbir anlamı yok."*

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarında, tinsel boyut kategorisinde hayatın anlamını sorgulamakla ilgili kodda boşandıktan sonra evli kalınan sürenin "boşa geçtiği" ve "zaman kaybı" olduğu düşünülmektedir. Bazı katılımcılar evli kalınan süreyi uzatmak için gösterdikleri çabanın ve verilen emeğin boşa gitmesiyle birlikte "hayatın anlamsızlaştığını" belirtmektedir.

Yıprandığını hissediyor insan. Boşa geçmiş mesela işte kaç sene geçti? Yirmi sene. Yirmi dört yaşındaydım. Mesela bir ömür boşa gitmiş. Niye boşa gitmiş? Hani, neye gitti bu kadar zaman? Hiçbir anlamı yok. Boşa gitmiş yani her şey... Yani, bir de şeydir, imkânlar hep küçülerek gelir. Bir imkânı hani, eline geçen bir fırsatı değerlendirmezsen o bir daha eline geçmiyormuş. Geç gelen fırsat hep küçülerek geliyormuş. Bunu anladım. Hiçbir zaman kaçırılan bir fırsat daha büyük olarak gelmiyor. Onu değerlendirdin değerlendirdin. Değerlendiremedin yok bir daha, gitti o. (K17-45)

Keşke hani göremem belki ama evrende bir oluşum, bir yıldız tut o hâle dönüşme imkânım olsa yani öyle bir şansım olsa ben geriye dönsem duygusu çok hâkimdi ben de. Çünkü şey intihar falan Allah'a inancından dolayı yapamıyorsun, isyan edemiyorsun. (K26-49)

Bir katılımcı ise zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın bir "ceza" ya da "imtihan" aracı olmadığını bildiğini fakat böyle bir şeyin "neden kendi başına geldiğini" sürekli sorguladığını vurgulamaktadır.

Hiçbir çocuğun hakkını yemedim. Şükür vicdanım çok rahat. Yani hani bunun ceza imtihanı olduğunu düşünmüyorum. Bir gün bir tane 16 yaşında otizmli bir çocuğum vardı hiperaktivitesi de olan falan tek başıma baş edemiyordum. Yardımcı istedim bir öğretmenle birlikte alıyorduk. Oğlumun tanısı da vardı o sırada. Diğer öğretmen arkadaş çocuk da çok zor bir çocuktu. Bir gün ona şey dedi "Anlamıyorum naptıysa artık." dedi şöyle sertçe döndüm baktım ona bu bir ceza değil bunu biliyorum. Onun sürecinde neden ben diye bir süreçmiş olduğunu öğrendim. Çünkü akşamına neden ben diyorum niye olmayacaksın. Ayşe'de Ali'de nasıl oluyorsa sende de olacak. Niye olmayacak diyodum ertesi gün tekrar neden ben. Bu bir süreçmiş mecburmuşsun yaşamaya. Ceza ben kime ne yaptım falan düşünüyorsun bunları ama yok, yani böyle bir şeyin cevabı yok. Her şey insan için. Öğreniyorsun tabi bunları süreç içinde. (K27-43)

Bazı katılımcılar zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın ve boşanmanın olgunlaştırıcı bir süreç olduğunu, kendilerini bilişsel,

sosyal ve tinsel açıdan geliştirdiklerini, güçlü yönlerini keşfettiklerini belirtmişlerdir.

Yani bazı şeyleri anlamam için benim yediğim tokat: Bir; kızımın hastalığı diyim. İki; evlilik hayatım diyim. Öyleydi… Yani olgunlaşmamın ya da bazı şeyleri anlamam için bunları yaşadım. Ama bazen derdim "Allah'ım derdim her şeyi bana mı verdin?" İşte engelli bir çocuk, sorumsuz bi koca, sonra kızım da hastalanınca; diğer çocuğum da hasta… "Her şeyi, bütün dertleri, yükleri bana mı verdin?" diye böyle kendi kendime konuşurdum. Ama daha sonradan da hani duymuşsunuzdur: Allah kimseye taşıyamayacağı yük vermezmiş ya. Yani ben bunları yaşayabilirmişim. Yani insanoğlu her şeyi yaşayabilirmiş, katlanabilirmiş. Mesela ablam şey der bana "Ben, senin yaşadıklarını yaşasaydım, kesinlikle ayakta duramazdım." der bana. Bu sayede keşfettiğim şuydu: Gerçekten istersem, istersem güçlüyüm, yapabilirim, başarabilirim. Gerçekten şu anda hani bi şeyim eksik değil. (K25-45)

Doğayla Temas: "Burda olmanın bir anlamı var."

Katılımcıların boşanma sonrası yaşantılarında, tinsel boyut kategorisinde doğayla temasla ilgili kodda bir katılımcının doğayla temas kurması ve bir yaşam kurgulaması hem kendine hem de tanı alan çocuğuna iyi geldiği görülmektedir. Bir katılımcı (K27-43) çocuğu için tanı aldıktan sonra ailesinin sosyal ve ekonomik desteğini alarak doğayla iç içe, çocuğunun doğada bağımsız hareket edebileceği bir yaşam kurmuş ve bu durumun hem kendisi hem de çocuğu için faydalı bir yöntem olduğunu belirtmiştir.

İşte güvensizlikten kastım çok derin ama doğa çok güzeldi şöyle diyim doğada oğluma şifa olsun diye gidiyordum ama o kuş sesleri bile böyle o yeşil… Hiçbir şey, ağlıyordum hep gizli gizli ağlıyordum. Hep ondan sonra ama kendime şey diyordum: "Bak, yapma burda olmanın bir anlamı var. Bunun için burdasın, kuşların sesini duy, dinle." Zorla dinletiyordum kendime ikimize de şifa oldu yani. (K27-43)

BÖLÜM V

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN BOŞANMIŞ ANNELERİN BOŞANMA YAŞANTILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bu bölümünde zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin yaşantılarının incelenmesi amacıyla annelerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular ve çıkarımlar konuyla bağlantılı literatür temel alınarak tartışılmıştır.

Nitel desende fenomenolojik yaklaşımla gerçekleştirilen bu araştırmada zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma sürecindeki deneyimlerinin kendi algı ve bakış açılarıyla belirlenmesi; fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutlarıyla keşfedilmesi amaçlanmıştır. Verilerin analizi sonucunda ulaşılan temalar (1) Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları, (2) Annelerin Boşanma Süreci Yaşantıları, (3) Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantıları şeklinde belirlenmiştir. Boşanma deneyimlerinin bütüncül bir bakış açısıyla keşfedilebilmesi için her bir tema beş gelişim boyutunda değerlendirilmiştir. Tartışma bölümü bu temalar ve kategoriler bağlamında ele alınmış, araştırmanın amacına, temalara ve kavram haritasına uygun olarak bulguların sunum sırasıyla benzer bir akışta sunulmuştur.

Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantıları

Annelerin boşanma öncesi yaşantıları teması, annelerin evlilik yaşantılarınki fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutlara odaklanmaktadır.

Fiziksel Boyut

Fiziksel boyut fiziksel sağlığı, fiziksel şiddeti, bakım yükünü, cinsel yaşamı ve fiziksel çevre etkisini kapsamaktadır.

Fiziksel Sağlık: Araştırmaya katılan annelerin genellikle erken

yaşta evlendikleri ve erken yaşta çocuk sahibi oldukları, fiziksel gelişimlerinin bu durumdan olumsuz etkilendiği, ekonomik koşulların ve yaşanılan ortamın sağlıklı olmaması nedeniyle sağlık sorunları yaşadıkları görülmektedir. Genç yaşta evlenenlerin boşanma riskleri daha yüksektir (Poortman ve Kalmijn, 2002; Şen, 2013). Yüksel ve Yüksel (2014) erken yaşta gerçekleşen evliliklerin fiziksel sağlığı ve ruh sağlığını olumsuz etkilediğini, bireylerin yoksul ve eğitimsiz kalmasına neden olduğunu belirtmiştir. Yapılan araştırmada da erken yaşta evlenen annelerin fiziksel ve ruhsal sağlığının olumsuz etkilendiği, annelerin yoksul ve eğitimsiz kalmalarında erken evliliklerinin önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır.

Bakım yükünün yol açtığı bel-boyun ağrıları ve uykusuzluk; stresin ve üzüntünün yol açtığı yüz felci gibi sağlık sorunları dikkat çekmektedir. Kalp ritminde düzensizlik, tiroid, romatoid artrit gibi sağlık sorunlarına da rastlanmaktadır. Anneler sağlık hizmetlerine erişimle ilgili yasal ya da maddi açıdan bir sorun yaşamamaktadırlar. Annelerin zihinsel engelli çocuğun bakım yükü, çocuğun eğitim sürecinin takibi ve günlük rutinlerinin yoğunluğu nedeniyle fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak yorgunluk yaşadıkları, uykusuz kaldıkları görülmektedir. Bazı annelerin hamilelik döneminde eşlerinden ilgi görmedikleri ve bu süreçte yalnız kaldıkları, eşin ilgisiz ve sorumsuz davranışlarının sağlık hizmetlerine erişimi ve fiziksel sağlığı olumsuz etkilediği görülmektedir. Kılıç'ın (2009) araştırmasına göre, özellikle fiziksel engelli çocuğu olan ailelerin önemli bir kısmı yorgunluk (%90,3), kol ve boyun ağrıları (%85,1) yaşarken, yarısına yakını bel fıtığı (%47,7), migren (%43,1) yaşamaktadır. Yapılan araştırmayla benzer fiziksel sağlık sorunları dikkat çekmektedir.

Fiziksel Şiddet: Annelerin önemli bir kısmı boşanma öncesinde eşi tarafından fiziksel şiddete maruz kalmışlardır. Fiziksel şiddet uygularken eşin evde bulunan eşyalara zarar verdiği ve çocukların bu durumdan olumsuz etkilendiği görülmektedir. Türkiye'de erken yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının %14,6'sı fiziksel şiddete, %27'si duygusal şiddete maruz kalmaktadır (Soylu ve Ayaz, 2013). Fiziksel şiddet kadınların ruh sağlığını olumsuz

etkilemektedir. Psikiyatri kliniğine başvuran kadınların %62'si evliliğinde en az bir kez şiddet görmüştür. Fiziksel şiddete maruz kalan kadınların %73,9'u depresyon, %6,5'i kaygı bozukluğu yaşamaktadır (Vahip ve Doğanavşargil, 2006).

Fiziksel şiddet zihinsel engelli çocuğun gelişimini olumsuz etkilemekte, anneler çocuklarının etkilenmemesi için şiddete maruz kaldığını gizlemeye çalışmakta ya da şiddete karşı ses çıkarmamaktadırlar. Fiziksel şiddete maruz kalan anneler "rencide olmamak" için, şiddetin izlerini sosyal çevrelerine ve akrabalarına göstermemek için şiddete maruz kaldığını gizli tutmaktadırlar. Şiddetin gizli tutulması ise sosyal destek alamamalarına yol açmaktadır. Şiddetin olduğu ailede büyümek çocukların duyuşsal ve bilişsel sağlığını ve gelecekteki sosyal ilişkilerini olumsuz etkilemekte (Holt ve ark., 2008), çocuklarda travma sonrası stres bozukluğuna, depresyona ve anksiyeteye yol açmaktadır (Haj-Yahia ve Abdo-Kaloti, 2008).

Fiziksel şiddetin temelinde babanın engelli çocuğu için harcama yapması beklenirken gereksiz harcamalar yapması ve bunun üzerine yaşanan tartışmalar, babanın alkol kullanımı, cinsel birliktelik talebinin ya da cinsel isteklerin reddedilmesi, babanın ilgisiz ve sorumsuz davranışları üzerine yaşanan tartışmalar, ekonomik sorunların gündeme gelmesi gibi konular yer almaktadır. Hamilelik sürecinde fiziksel şiddete maruz kalan, eşinin yakın akrabaları tarafından şiddete maruz kalan, zihinsel engelli çocuğu tarafından şiddete maruz kalan anneler bulunmaktadır. Bazı durumlarda zihinsel engelli çocuk da babanın uyguladığı fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nda kadınlar açısından şiddetin nedenleri incelendiğinde kadınların üçte biri erkeğin ailesiyle sorun yaşadığı için şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Erkeğin kıskançlığı, yetiştirilme tarzı, fiziksel ve ruhsal sorunları, maddi sorunlar, erkeğin iş yaşamından kaynaklanan sorunlar diğer yaygın nedenlerdir (HÜNE, 2015, s. 149). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde şiddetin merkezinde kaynağını zihinsel engelli çocuktan ve maddi sorunlardan alan bir bakış açısı söz konusudur. Fiziksel şiddet aile içi ilişkileri olumsuz etkilemekte, boşanma sürecine zemin

hazırlamakta, annelerin kendilerine zarar vermelerine ve intihar girişiminde bulunmalarına yol açmaktadır.

Bakım Yükü: Zihinsel engelli çocuğun bakımı, beslenmesi, tedavi ve eğitim sürecinin takibi, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin bakım yükünün önemli alanlarını oluşturmaktadır. Anneler bakım verme sürecinde genellikle eşlerinden destek görmemekte ve "yalnız" bırakılmaktadırlar. Cinsiyetçi iş bölümü bakım yükünü artırmaktadır. Çocuğun bakım yükünün yanı sıra evde kadınlardan beklenen yemek, çamaşır, ütü, temizlik gibi ev içi görevler güçlüklere yol açmaktadır. Çocuğun bakımı konusunda babanın ilgisizliği ve sorumsuzluğu aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların bakım yükü arttıkça psikolojileri (Kirby ve ark., 2015; Karaaslan ve Çelebioğlu, 2020) ve fiziksel sağlıkları olumsuz etkilenmektedir (Neely-Barnes ve Marcenko 2004). Engelli çocuğu olan beş anneden üçü (%59,9) engelli çocuğunun bakımını tek başına yapamadığını belirtmekle birlikte (Yüksel ve Uyanık, 2021) zihinsel engelli çocuğun bakımını genellikle sadece anneler üstlenmektedir (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017; Arslan ve ark., 2002; Demir, 2010; Er, 2006; Oğultürk, 2012; Özgün ve Honig, 2005; Özkan, 2010; TÜİK, 2011). Babalar, engel konusunda kendilerinin sorumlu olmadığını düşünmektedir (Bawalsah, 2016). Bu durum, engelli çocuğun bakımının yeterince iyi düzeyde gerçekleştirilemediğine ve gerçekleştirilemeyeceğine işaret etmektedir.

Zihinsel engelli çocuğun uyku ve ilaç saatine, eğitimine ve bakımına özen göstermek annelerin sosyal ve ekonomik hayatlarını, bir işte çalışıyorlarsa işe gidiş geliş saatlerini, çalıştıkları işin çalışma koşullarını etkilemektedir. Bakım yükü, annelerin çalışma yaşamına katılmalarını ve kariyer planlarını olumsuz etkileyen önemli bir faktördür. Bunun yanı sıra bakım yükü, bel ve boyun ağrıları gibi sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Anneler engelli çocuğun bakımı, ev işleri, yoğun duygular ve duygusal yükle mücadele ederken hakları konusunda mücadele etmeye de vakit ayıramamaktadırlar. Çocuğun bakım yükü annelerin yeni bir çocuk

istemeye ilişkin görüşlerini olumsuz etkilemekte, zihinsel engelli çocuktan sonraki gebeliklerin istenmeyen gebelik olması dikkat çekmektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan anneler bakım verdikleri için çalışamamakta, çalışamadıkları için ekonomik gelişme sağlayamamakta ve refah seviyesini artıramamaktadır. Bu durum bakım yükünü artırarak bir kısır döngüye neden olmaktadır. Erbilir Gönültaş'ın (2019) araştırmasında ekonomik durumu iyi olmayanların bakım yüklerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Cinsel Yaşam: Evli kalınan süreçte cinsel yaşam anneler için isteyerek ve severek yaşanan bir rutin olmadığı gibi, genellikle cinsellik bir görev olarak düşünülmekte ve cinsel doyum yaşanmamaktadır. Erkeğin cinsel birliktelik talebinin ya da cinsel isteklerinin reddedilmesi sonucu kadınlar fiziksel şiddete ya da evlilik içi tecavüze maruz kalabilmektedirler. Erken yaşta evlilik ve sağlık okuryazarlığının olmaması cinsel sağlıkla ilgili bilgi eksikliğine yol açmaktadır. Az sayıda anne cinsel yaşamlarının sağlıklı olduğunu ve bir sorun yaşamadıklarını belirtmektedir. Anneler, eşlerinin pornografik içerikler izlemesinin, evlilik öncesinde geneleve gitme alışkanlıklarının olmasının, alkol kullanımının ve aldatmanın cinsel yaşamda tatmin düzeyini düşürdüğünü bildirmektedirler. Annelerin cinsel yaşamla ilgili paylaşımlarında "kendini çocuğuna adamanın" vurgulanması kendini çocuğuna adamanın ve çocukla birlikte geçen uzun sürenin cinsel yaşamı olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Evde eşlerin yataklarını ayırması ve cinsel yaşamlarını sonlandırması tensel, cinsel ve duygusal yabancılaşmayı başlatmaktadır. Rowshan (2003) zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde cinsel doyumun azaldığını ve cinsel yaşamın olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra araştırmalar (Otoo-Oyortey ve Pobi, 2003; Kidman, 2016) erken yaşta evliliğin cinsel şiddet için bir risk unsuru olduğunu göstermektedir. Fiziksel ve cinsel şiddet genellikle birlikte yaşanmaktadır. Türkiye'de kadınların %36'sı fiziksel şiddete, %12'si cinsel şiddete maruz kalmakta, kadınların %38'i iki şiddet biçiminden en az birine maruz kalmaktadır. Bu durum genellikle cinsel şiddetin fiziksel şiddetle birlikte yaşandığına işaret etmektedir (HÜNE, 2015). Boşanmak için mahkemeye başvuran kadınların

yarısından fazlası (%56) cinsel yaşamlarını kötü olarak değerlendirmektedir. Cinsellikle ilgili sorunlar resmî kayıtlara yansımamakla birlikte boşanmaya neden olan önemli faktörlerdendir (Abalı, 2006). 1500 kişiyle yapılan farklı bir araştırmada erkeklerin beşte biri (%22), kadınların onda biri (%11) cinsel nedenlerin boşanmada etkili olduğunu belirtmiştir (Ruspini, 2013, s. 801).

Fiziksel Çevre (Kır / Kent Etkisi): Fiziksel çevre annelerin evlilik hayatlarını, boşanmaya yaklaşımlarını, zihinsel engelli çocukları için sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimlerini etkilemektedir. Kırsal kesimde yaşamak erken yaşta evliliklere zemin hazırlamakta, kök aile tarafından şiddetin ve baskının yoğun olmasına yol açmaktadır. Kırsal kesimde boşanma tasvip edilen bir davranış olmadığı için kadınların boşanmaya ilişkin çekinceleri ve tereddütleri artmakta, bu durum kendilerini güçsüz hissetmelerine neden olmaktadır. Gökmen ve ark.nın (2019) araştırmasına göre kırda yaşayan insanların evlilik süreleri kentte yaşayanlara göre 1.5 kat fazladır. Bu durumun temelinde kırda yaşayan insanların boşanmaya ilişkin çekinceleri yer aldığı düşünülmektedir. Zihinsel engelli çocuk odağa alınarak düşünüldüğünde, çocuğun eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim imkânını artırdığı için kent yaşamı tercih edildiği görülmektedir.

Sosyal Boyut

Sosyal boyut sosyal çevreyle ilişkileri, sosyal hayata katılımı, aile içi ilişkileri, toplumsal cinsiyet rollerini ve ekonomik durumla ilgili konuları kapsamaktadır.

Sosyal Çevreyle İlişkiler: Bazı anneler ikamet ettikleri muhitte komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerini geliştirmiş, akrabalarıyla sosyalleşmiş ve *sosyal destek* almıştır. Deveci ve Ahmetoğlu (2018), araştırmalarında evli olanların daha çok sosyal destek aldığını, kendilerini ekonomik olarak orta ve yüksek düzey olarak tanımlayanların düşük olarak tanımlayanlara göre daha fazla sosyal destek algıladığını belirlemişlerdir. Çocuğun engel düzeyinin sosyal destek algısını etkilemediğini (Deveci ve Ahmetoğlu, 2018) bildiren araştırmalar olmakla birlikte çocuğun engel düzeyinin algılanan sosyal desteğin azalttığını saptayan araştırma da vardır (Gölalmış

2005). Sosyal çevreyle ilişkileri etkileyen önemli bir konu olarak *sosyal dışlanma* özellikle zihinsel engelli çocuğun kreşe gitmesi ve sosyal hayata katılması sürecinde zihinsel engelli çocuğa yönelik olarak görülebilmektedir. Zihinsel engelli çocuğu ile ilgili olarak annelerin %46,3'ü toplumun bakış açısından rahatsızlık duyduğunu, %38,9'u sosyal çevresiyle iletişimde zorlandığını belirtirken (Karadağ, 2009) farklı bir araştırmada annelerin %62,4'ü toplumun bakış açısından rahatsızlık duyduğunu, %52,8'i sosyal çevresiyle iletişimde zorlandığını belirtmiştir (Ayyıldız, 2012). Bu oranlardaki farklılıklarda örneklem grubunun yaşadığı sosyal çevre, eğitim seviyesi gibi faktörlerin etkili olabileceği göz önünde bulundurulmakla birlikte annelerin zihinsel engelli çocuğuna toplumun bakış açısından etkilendiği anlaşılmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olan aileler sosyal izolasyon yaşamakta (Kearney ve Griffin 2001) ve sosyal çevreden sağlanacak desteğin ailenin yapılanmasında güçlendirici bir rolü olduğu için (Knafl ve Zoeller, 2000) bu süreçte sosyal desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuğun zihinsel engel tanısı almasıyla anne baba sosyal destek arama ya da sorunun çözümüne ilişkin planlama yapma gibi sorun merkezli baş etme sistemlerini harekete geçirmektedir (Lenhard ve ark., 2005). Engelli çocuğu olan ailelerin aile işlevlerinin sağlıklı yürütülebilmesi, stresle başa çıkma becerilerini geliştirebilmesi ve ruhsal iyilik hâline ulaşması için sosyal destek önemlidir (Azar Dea ve Kurdahi Badr, 2010; Tsai ve Wang, 2009).

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin toplumun bakış açısından rahatsız oldukları, çoğunlukla aile üyelerinden sosyal destek aldıkları görülmektedir (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017). Araştırmalarda oranlar birbirine yakın olmakla ve değişmekle birlikte zihinsel engelli çocuğu olan annelerin yarısına yakınının sosyal çevresinden destek görmediği saptanmıştır (Ayyıldız ve ark, 2012; Karadağ, 2009; Kurt ve ark., 2008; Lafçı ve ark., 2014). Çocuk engel tanısı aldıktan sonra sosyal destek sistemleri arasında önemli bir yeri olan akrabalarla iletişimde %21,2, eş ile %14,1, arkadaş ile %21,2 ve komşu ile %19,2 oranında gerileme yaşandığı saptanmıştır (Cangür ve ark., 2013). Bir başka araştırmada ise

ailelerin %37,3'ünün çevrelerinden hiçbir zaman sosyal destek görmedikleri belirlenmiştir (Altuğ Özsoy ve ark., 2006).

Annelerin birçoğu doğum süreci, hastane işlemleri, sağlık hizmetlerine erişim, çocuğun bakımı, eşin iş bulması ve çalışması konularında *kök ailelerinden sosyal destek* almışlardır. Kök ailenin ekonomik durumunun yetersizliği, ilgisizliği, baskıcı tutum ve davranışları kök ailenin sosyal destek sağlamamasına yol açmaktadır. *Eşin ailesiyle ilişkilerde* kültürel farklılıkların ilişkileri olumsuz etkilediği, eşin ailesinin aile içi ilişkilere karıştığı, kadınların sosyal çevreleriyle ilişkilerine müdahale ettiği, zihinsel engelli çocuğunun tedavi ve eğitim süreçlerine müdahale ettiği görülmektedir.

Sosyal Hayata Katılım: Annelerin eşleriyle ve eşlerinin akrabalarıyla ilişkileri, geniş ailede yaşama durumları ve zihinsel engelli çocuklarının bakım, tedavi ve eğitim süreçleri sosyal hayata katılımlarını etkilemektedir. Anneler genellikle eşlerinin sosyal hayata katılmadığını, eşleriyle birlikte sosyal etkinliklere katılmadıklarını, eşleriyle ilişkilerinin etkisiyle sosyal çevreleriyle de ilişki geliştiremediklerini belirtmişlerdir. Bazı kadınlar, zihinsel engelli çocuklarının gelişimi için bilgi edinmek ve sosyalleşmek amacıyla sivil toplum kuruluşlarına, etkinliklere ve eğitimlere katılmaktadırlar. Bakıcı desteği almak, kadınların sosyal hayata katılımlarını artırmakta ve daha iyi hissetmelerini sağlamaktadır. Zihinsel engelli çocuğa sahip aileler konuşabilecek daha fazla arkadaşa (%50,5) ve kendine ayırabilecek daha fazla zamana (%66) ihtiyaç duymakta (Kaytez ve ark., 2015) annelerin önemli bir kısmı (%39,7) kendilerini yalnız hissetmektedir (Demirok ve ark., 2004). Annelerin yalnızlık düzeyleri engelli çocuğun cinsiyeti, doğum sırası ve engelin oluştuğu dönem açısından etkilenmemiştir. Fakat çocuğunun zihinsel engel derecesi ağır olan annelerin yalnızlık düzeyleri, zihinsel engel derecesi hafif ve orta olan annelere göre anlamlı derecede yüksektir (Can Yaşar ve Bıçakçı, 2019).

Aile İçi İlişkiler: Ailede duygusal yakınlığın olmaması, annelerin bakım yükünün fazla olması, ev içi işlerde cinsiyetçi iş bölümü, eşin psikolojik baskısı, eşin ilgisiz ve sorumsuz davranışları,

fiziksel şiddet ve maddi sorunlar, eşlerin birbirleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin %41'i aile içi iletişimde hiçbir zaman bozulma yaşanmadığını, %9,8'i çoğu zaman %8'i ise her zaman aile içi iletişimde bozukluk yaşandığını belirtmiştir. Ailelerin %45'i zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın eşler arası ilişkiyi hiçbir zaman olumsuz etkilenmediğini, %12,5'i çoğu zaman ve %7,1'i her zaman olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Kurt ve ark., 2008). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin %54,6'sı, engelli çocukları doğduktan sonra eşleriyle ilişkilerinde değişiklik olmadığını, %28,5'i eşiyle bağlarının güçlendiğini, %16,9'u ise eşinin kendisinden uzaklaştığını belirtmiştir (Tunç, 2011).

Annenin vaktini ve enerjisini önemli ölçüde zihinsel engelli çocuğuna ayırması ve kendini çocuğuna adaması, çocuğun eğitimi ve tedavisi için araştırma sürecine girmesi, babanın çocuğun özel durumunu kabullenmemesi, evi terk etmesi, vaktini ev dışı alanlarda geçirmesi ve "evden kaçması", eşine ve çocuğuna karşı ilgisiz ve sorumsuz davranması, çocuğun eğitim ve tedavi süreçlerinde yaşanan anlaşmazlıklar, eşler arasındaki ilişkilerde kaynağını zihinsel engelli çocuktan alan durumlardır. Eşler arasındaki ilişkileri etkileyen önemli konulardan biri de aldatmadır. Annelerin yarısına yakını eşi tarafından aldatılmıştır. Bu durum eşlerin sosyal, duygusal ve fiziksel yaşantılarına yansımakta, cinsel hayatlarını olumsuz etkilemekte ve boşanmaya yol açmaktadır. Babanın kıskançlığı eşle ilişkileri olumsuz etkilemekte, ev içinde kısıtlamalara, sosyal hayatla ilgili kısıtlamalara ve sosyal çevreyle ilişkilerin sınırlandırılmasına yol açmaktadır.

Aile sisteminin bir üyesi olarak engelli çocuk, ailenin diğer üyelerini önemli ölçüde etkiler (Reichman ve ark., 2008). Engelli çocuğu olan anne babalar, çocuğu normal gelişim gösteren anne babalara göre evliliklerinden daha az memnundurlar, evliliklerinde daha fazla zorluklarla karşılaşırlar ve uyum sorunları yaşarlar (Bahar ve ark., 2009; Cavkaytar ve ark., 2012; Lee, 2009). Engelli çocuğu olan ailelerin %66,7'si aile içi uyum sorunları yaşadığı (Bahar ve ark., 2009), annelerin %52,7'sinin eşi ile iletişimde sorun yaşadığı (Lafçı ve ark., 2014) görülmektedir.

Babaların çocuklarıyla ilişkisinin yüzeysel olduğu, çocuklara gösterilen ilgi ve sevginin sınırlı olduğu, babaların sosyal hayata katılım konusunda eşe ve çocuklara destek sağlamadığı anlaşılmaktadır. Az sayıda anne eşlerinin çocuklarına karşı sevgisini ve ilgisini gösterdiğini, birlikte vakit geçirmeye çalıştığını belirtmektedir. *Annelerin çocuklarıyla ilişkisi* dikkate alındığında zihinsel engelli çocuklarına kendilerini adamakta, yaşamlarını zihinsel engelli çocuklarına göre şekillendirmekte ve planlamaktadırlar. Bazı anneler zihinsel engelli çocuklarıyla ilişkilerinin kendilerini iyi hissettirdiğini, onların varlığıyla mutlu olduklarını ve kendilerinin çocukları tarafından anlaşıldıklarını, onlardan güç ve destek aldıklarını belirtmişlerdir. Zihinsel engelli çocuğun bakım ve eğitim süreçlerine daha yoğun vakit ayıran anneler sağlıklı çocuklarıyla ilgilenme konusunda güçlük yaşamaktadırlar. *Çocukların kardeş ilişkileri* dikkate alındığında engelli bir kardeşin varlığını kabul etmenin zor olduğu, engelli kardeş ve babanın etkisiyle erken evlenmenin gerçekleşebildiği görülmektedir. Sağlıklı çocukların gelişim sürecindeki kazanımlar zihinsel engelli çocukları olumlu etkilemekte, sağlıklı çocuklar kardeşlerinin bakım ve eğitim sürecinde annelerine yardımcı ve destek olmaktadırlar.

Zihinsel Engelli Çocuğa Tanı Konulma Sürecinde İlişkiler: Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin eğer ilk çocukları sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmiş ve gelişimi normal seyrindeyse daha sonra dünyaya gelen çocuğun durumunda özel bir durum söz konusu olduğunda bu durumu fark etmektedirler. Annelerin tamamına yakını, çocuklarının özel durumunu ilk önce kendileri fark etmiş, şüphelendikleri için doktora gitmek istediklerinde babalar bu durumu kabullenmediği için doktora gitme konusunda güçlük yaşamışlardır. Geniş ailede yaşam söz konusuysa yakın çevre ve akrabalar da bu süreçte doktora gitmeyi istememişlerdir. Geniş ailede yaşayan ve sosyal çevresinde çocukların gelişim sürecini gözlemleyen anneler, çocuğunun gelişim sürecinin daha çok farkındadır.

Engelli çocuğu olan ailelerde çocuk engel tanısı aldıktan sonra eşle (%14,1) iletişimde gerileme görülmüştür (Cangür ve ark., 2013). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin %41'i aile içi ile-

tişimde hiçbir zaman bozulma yaşanmadığını, %9,8'i çoğu zaman %8'i ise her zaman aile içi iletişimde bozulma yaşandığını belirtmiştir. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin %45'i zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın eşler arası ilişkiyi hiçbir zaman olumsuz etkilemediğini, %12,5'i çoğu zaman ve %7,1'i her zaman olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Kurt ve ark., 2008). Farklı bir araştırmada, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin %54,6'sı, engelli çocukları doğduktan sonra eşleriyle ilişkilerinde değişiklik olmadığını, %28,5'i eşiyle bağlarının güçlendiğini, %16,9'u ise eşinin kendisinden uzaklaştığını belirtmiştir (Tunç, 2011).

Tanı öncesinde sağlık hizmetlerine başvurmakla ilgili anlaşmazlıklar aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. *Annelerin* şok, acı, üzüntü, inkâr, gelecek endişesi, suçlama gibi duygu durumlarını yaşadıkları görülmekte, üzülmenin kendilerine ve çocuklarına yarar sağlamayacağını düşünerek vakit kaybetmeden tedavi ve eğitim imkânlarını araştırmaya başladıkları anlaşılmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin üçte biri çocuğuna zihinsel engelli tanısı konulduğunda üzüldüğünü (Güllüpınar ve ark., 2013) yarısından fazlası çocuğunun engeli nedeniyle yaşıtlarından geri kalmasına üzüldüğünü ve ağladığını belirtmektedir (Yüksel ve Uyanık, 2021). Bu konuda annelerin önemli bir kısmı kendini çaresiz hissetmektedir (Akandere ve ark., 2009; Balcı ve ark., 2019).

Zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenmemek tedavi ve eğitim sürecine başlamak için annelerin daha geç harekete geçmelerine neden olmakta, acılarını ve üzüntülerini artırmaktadır. Bazı anneler tanı almak için sağlık hizmetlerine başvurmaları durumunda çocuklarının etiketlenmesinden çekinmekte, ilerleyen zamanlarda eğitim ve iş hayatında sorun yaşayabileceğini düşünmekte ve bu nedenle özel eğitime başvurmak istememektedirler. Gelecek endişesi, "tek başına" baş etmenin zorluğu, zihinsel engelli çocukla ilgili bilgi eksikliği, maddi ve manevi kaynakların eksikliği, sosyal destek mekanizması çocuğun özel durumunu kabullenme sürecini etkilemektedir. Anneler zihinsel engelli çocuklarının özel durumları nedeniyle eşleri ve eşlerinin aileleri

tarafından suçlanmakta ve bu suçlama üzerinden psikolojik şiddete maruz kalmaktadırlar. Ailenin ve eşin tedavi sürecinde destek olmamaları, hastaneye gitmeyi istememeleri aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. *Babalar* bu süreçte şok, üzüntü, hayal kırıklığı, suçlama, utanç, ilgisizlik, inkâr gibi duygu durumları yaşamakta ve terk etme, evden ayrı yaşama gibi tepkiler göstermektedir. Bazı babalar utandıkları ve çekindikleri için çocuklarının eğitim sürecinde anneleri yalnız bırakmaktadırlar.

Engelli çocuğu olduktan sonra her beş anne babadan yaklaşık ikisi hayal kırıklığı yaşamakta (Balcı ve ark., 2019; Özsoy ve ark., 2006) bakım verenlerin yarısı geleceğe ilişkin hayallerini değiştirmekte, bu hayallerin yaşam alanı (%4,6), iş yaşamı (%16,7) ve özel hayatla (%8,37) ilgili olduğu (Cangür ve ark., 2013) görülmektedir. Anne babaların engelli çocuğu olduğunu öğrendikten sonra yaşadığı ilk duygulardan biri de şok ve şaşkınlıktır (Erbilir Gönültaş, 2019). Balcı ve ark., (2019) anne babaların %31,3'ünün şok yaşadığını bildirirken, Gürkan ve Altay (2021), anne babaların %9,2'sinin şok yaşadığını bildirmektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan anne babalar, çocuğuna acınarak bakılması, alay edilmesi, sosyal çevresi tarafından kabullenilmemesi, korkulacak biri olarak görülmesi nedeniyle utanç duyabilmektedirler (Genç, 2015).

Babaların ilgisizliği ve sorumsuzluğu zihinsel engelli çocuğun hastane ve eğitim süreçlerinde yoğun biçimde hissedilmekte, bu durumun annelerin bakım yükünü ve bakım dışı rol ve sorumluluklarını artırmaktadır. Babaların önemli bir kısmı zihinsel engelli çocuğunun özel durumunu kabullenmemekte, bu durum annelerin yalnız kalmasına, annelerin eş ve eşin akrabaları tarafından suçlanmasına, babanın zihinsel engelli çocuğuna şiddet uygulamasına, özel eğitim sürecine katılmasını engellemeye, babanın tanı-tedavi süreçlerini reddetmesine ve aile içi ilişkilerin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

Engelli çocuğu olan ailelerin yarısından fazlası çocuğunun bireysel farklılığını kabul etmemektedir (Işıkhan, 2005). Anne baba kabulü arttıkça zihinsel engelli çocukların problem davra-

nışlarının azaldığı, anne baba reddi arttıkça problem davranışların arttığı saptanmıştır (Tosun, 2021). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile içi ilişkiler, ailenin ekonomik durumu, aile desteği, ailenin sosyal faaliyetlere dâhil olması yaşam kalitesini ve yaşam doyumunu etkileyen faktörlerdendir (Smith-Bird ve Turnbull, 2005). Bunun yanı sıra anne babaların eğitim gruplarına katılması yaşam doyumlarını artırıcı etkiye sahiptir (Deniz ve ark., 2009). Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların yaşam doyumu arttıkça problem çözme becerileri de artmaktadır (Başgöze ve Kağan, 2020). Engelli çocuğu olan anne babaların yaşam kalitesinde bakım yükünün ve sosyal desteğin etkisi görülmektedir (Erbilir Gönültaş, 2019). Aile yükü artıkça yaşam doyumu azalmaktadır (Kaçan Softa ve ark., 2016).

Geniş Ailede Yaşam: Geniş ailede yaşam ailenin ekonomik sorunlarını artırmakta, sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlandırmakta, ev içerisinde iş yükünü artırmakta, annelerin çocuklarına zaman ayıramamasına neden olmakta, akrabaların aile içi konulara müdahale etmesine yol açmaktadır. Geniş ailenin, zihinsel engelli çocuğun tanı süreçlerinde ve hastane süreçlerine, eğitim süreçlerine müdahale etmeleri aile içi anlaşmazlıklara ve sorunlara yol açmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Rolleri: Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri cinsiyetçi iş bölümüyle planlanmış, erkek çalışmak ve eve gelir getirmek, kadın çocuğun bakımı, tedavisi ve eğitimini takip etmek gibi roller üstlenmiştir. Bu iş bölümünde, erkekler çocuğun bakım, tedavi ve eğitim sürecinden uzak kaldığı için süreci kabullenememekte ve algılayamamaktadırlar. Yapılan bu cinsiyetçi iş bölümünde erkekler rol ve sorumluluklarını yerine getirmediği için maddi konularda ve aile içi ilişkilerde sorunlar yaşanmıştır. Aile içinde yapılan iş bölümünde cinsiyetçi bir bakış açısı gözetilmeden eşitlikçi bir anlayışla iş bölümü yapılması hâlinde erkeğin yapılan iş bölümüne göre davranmadığı, rol ve sorumluluklarını yerine getirmediği görülmektedir.

Engelli çocuğu olan ailelerde çocuklarda ilgili rol ve sorumluluklar, iş bölümü ve bakım emeği toplumsal cinsiyet eşitsizliği-

ne dayalı olarak paylaşılmaktadır (Işık ve Akbaş, 2019; Özşenol ve ark., 2003). Geleneksel cinsiyet rollerini üstlenme eğiliminin engelli çocuğu olan ailelerde diğer ailelere oranla daha yaygın olduğu görülmektedir (Roach ve ark., 1999). Ailede erkekler ailenin sosyoekonomik sorunlarıyla ve ihtiyaçlarıyla ilgilenirken kadınlar daha çok çocuğun bakım ihtiyaçlarıyla ilgilenmektedirler. Kadınlar hizmet ve bakım gerektiren ev içi alanda kalarak istihdam sürecinin de dışında kalmaktadırlar (Bütün, 2010 s. 18-19; Davys vd., 2016). Toplumsal cinsiyet rolleri, erkeklerin erkek çocuk beklentisi ve çocuğa isim verme konusunda da dikkat çeken bir konudur. Bunun yanı sıra kadının boşanma kararı alması ve boşanma davası açması "erkeklik gururuna yedirilemeyecek" bir konu olarak gündeme getirilmektedir.

Ekonomik Durum: Zihinsel engelli çocuğun bakım yükü nedeniyle anneler iş gücüne katılımla ilgili sınırlılıklar yaşamakta, çalışma yaşamlarını ve kariyer planlarını çocuklarının özel gereksinimlerine göre düzenlemektedir. Çalışan anneler çalışma koşullarını çocuğun özel durumuna göre düzenlemekte, genellikle çalışmak için çocuğunun eğitim aldığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi, sivil toplum kuruluşu, uygulama okulu, çalışma yaşamında esnekliğe uygun özel sektör kurumları tercih etmektedirler. Çalışan anneler, ekonomik olarak sorun yaşamamakta ve ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler.

Bakım verenlerin bir kısmının (%30,7) çocuğu engel tanısı almadan önce çalışıyorken engel tanısı aldıktan sonra çalışmadığı (%14,9), önemli bir kısmının ise çalışmadığı (%85,1), çalışan bakım verenlerin ise (%8,2) engelli çocuğuyla aynı kurumda olduğu görülmektedir (Cangür ve ark., 2013). Bu durum engelli çocuğuna bakım verenlerin çalışma yaşamını düzenlerken çocuğunun engel durumunu merkeze aldığını açıklayıcı niteliktedir.

Babanın para yönetimini sağlayamaması, gereksiz harcamaları, zihinsel engelli çocuğun tedavi ve eğitim hizmetlerine erişebilmesi için annelerin zorlu şartlar altında çalıştıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğu tanı almadan önce çalışan anneler, çocukları tanı aldıktan sonra çalışmayı bırakmakta ya da kariyer

hedeflerini değiştirmektedirler. *Babanın* düzensiz gelir elde etmesi, işsiz olması, para yönetimi ve harcamalar konusunda bilinçsiz davranışları, borçları, bahis ve kumar oyunları ailelerin ekonomik sorunlarını derinleştirmektedir.

Türkiye'de 1930-2018 dönemini kapsayan ve işsizlik oranları ile boşanma oranları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi inceleyen bir araştırmada, Türkiye'de boşanma oranları ile işsizlik oranları arasındaki ilişki psikolojik stres bağlamında değerlendirilmiştir. İşsizlik stres ve anksiyete sorunlarına neden olmakta ve aile yaşamını olumsuz etkilemektedir (Koç, 2019). Türkiye'de işsizlik ve boşanma verileri üzerinden gerçekleştirilen ve 1970-2005 yıllarını içeren bir araştırmada işsizliğin boşanmanın bir nedeni olduğu saptanmıştır (Topbaş ve Kurt, 2007).

Babanın düzensiz bir gelir elde etmesi, çocuğun bakım yükü nedeniyle annenin iş yaşamına katılmakla ilgili yaşadığı sınırlılıklar, zihinsel engelli çocuğun mama, tedavi, cihaz, eğitim gibi özel gereksinimleri ailenin ekonomik yükünü artırmakta, ekonomik sorunlar yaşamasına yol açmakta, bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde ailelerin yarısından fazlasının engelli çocuğunun sağlık masraflarını karşılamakta zorlandığı, yarısına yakınının eğitim masraflarını ve diğer çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığı ve aile bütçelerinin zorlandığı görülmektedir (Yüksel ve Uyanık, 2021). Zihinsel engelli bir çocuğun (%43,6) aileye ek masraflar getirmesi (Lafçı ve ark., 2014) ailelerin çocuğun masraflarını karşılama konusunda ekonomik güçlükler yaşamasına neden olmakta (Yüksel ve Uyanık, 2021), çocuğu için gereken özel araçları alabilmek (%57,5), terapi, özel eğitim ve bakım gibi masrafları karşılayabilmek (%55,5) için maddi yardıma ihtiyaç duyulmaktadır (Atagün ve ark., 2011; Kaytez ve ark., 2015; Yüksel ve Uyanık, 2021; Wei ve Yu, 2012). Bir başka araştırmada ise çocuğunun terapi, özel eğitim ve bakım gibi masraflarını karşılayabilmek için maddi yardıma ihtiyaç duyanların oranı %60,3, çocuğunun ihtiyaçları olan oyuncakları alabilmek için maddi yardıma ihtiyaç duyanların oranı %56,3'tür. Ailelerin yarısından fazlası (%61,3) yiyecek, ev kirası, giyim, ulaşım ve tıbbi bakım gibi temel masraflarını kar-

şılamak için yardıma ihtiyaç duymaktadırlar (Kumcağız ve ark., 2018).

Ekonomik Destek: Bazı anneler, evli kaldıkları süreçte kredi kartı borçlarını ödeme, evin mutfak ihtiyaçlarını karşılama gibi konularda *eşlerinin ailesinden ekonomik destek* almışlardır. Kadının boşanmasını önlemek, aile içindeki huzuru sağlamak amacıyla eşin ailesinin ekonomik destek sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bazı kadınlar ise evli kaldıkları süreçte mutfak ihtiyaçlarını, çocukların temel ihtiyaçlarını, kırtasiye, giysi, kömür ve yakacak ihtiyaçlarını karşılama konusunda *kök ailesinden ekonomik destek* almaktadır. Bazı durumlarda ise engelli refahı alanında çalışan sivil toplum örgütleri, komşular, yakın akrabalar gibi *sosyal çevre tarafından sağlanan ekonomik destek* dikkat çekmektedir. Ailelerin yarısına yakını (%46) ekonomik destek almadığını (Cin ve ark., 2017) önemli bir kısmı devlet tarafından sağlanan desteklerin yeterli olmadığını bildirmektedir (Yüksel ve Uyanık, 2021).

Hizmetlere Erişim: Annelerin kendi iyilik hâlleri ve zihinsel engelli çocuklarının iyilik hâlleri için ön plana çıkan bir diğer konu *sağlık hizmetlerine* erişimdir. Anneler genellikle sağlık hizmetlerine erişimle ilgili sorun yaşamamaktadır. Eşin düzenli bir işte çalışmaması ve sağlık sigortasının olmaması sağlık hizmetlerine erişimi olumsuz etkilemektedir. Annelerin bakım yükünü azaltmak, çocukların gelişimini desteklemek bakımından *kreş hizmetleri* ile *özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine* erişim önemlidir. Çocuklar kreş hizmeti aldığı süreçte kreş yöneticileri ve çalışanları tarafından ayrımcı davranışlara maruz kalabilmektedirler. Hizmetlere erişebilmek için annelerin önemli ölçüde rol ve sorumluluk üstlendiği anlaşılmaktadır. Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim konusunda ekonomik sorunlar ve maddi konular önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda maddi ve sosyal destek almayan, profesyoneller tarafından yönlendirilmeyen kadınlar zorluklarla karşılaşmışlardır. Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri ile ilgili konularda da anneler "yalnız" bırakıldıklarını vurgulamaktadırlar. Babanın çocuğun zihinsel engelli olma durumunu kabullenememesi hizmetlere başvurmayı ve erişimi olumsuz etkilemektedir. Genellikle bir profesyonelin

yönlendirmesi ve bilgilendirmesiyle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine başvurulmaktadır. Bazı anneler, zihinsel engelli çocuğu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden eğitim aldığı için çocuklarının damgalanabileceğine ilişkin kaygı yaşamaktadır. Bazı anneler özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimle ilgili eşlerinin ve eşlerinin ailelerinin kendilerine tepki gösterdiğini, bu hizmetten yararlanmalarını engellemeye çalıştıklarını, bu durumun aile içi ilişkilere olumsuz yansıdığını belirtmişlerdir.

Bilişsel Boyut

Bilişsel boyut bilgi ihtiyacı, eğitim, kişisel gelişim, sorun çözme becerileri ile ilgili konuları kapsamaktadır.

Bilgi İhtiyacı: Annelerin *engellilik, sağlık* ve *aile içi iletişimle* ilgili bilgi ihtiyaçları dikkat çekmektedir. Annelerin genellikle çevrelerinde daha önce zihinsel engelli kimse olmadığı için zihinsel engellilikle ilgili bir deneyim ve gözlemlerinin olmadığı, bu nedenle bilgi eksikliği yaşadıkları görülmektedir. Engellilik türleri, engelli bireylere yönelik eğitimler, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim, engelli hakları, çocukların motor gelişimi, gelişim dönemleri ile ilgili bilgi ihtiyaçları bulunmaktadır. Anneler zihinsel engelli çocuklarıyla ve kendileriyle ilgili temel sağlık konularında ve cinsel sağlık konusunda bilgi eksikliği yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra *aile içi iletişimle* ve *çocuğa yönelik davranışla* ilgili bilgi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin bilgi ihtiyaçları; çocuğuna bazı becerileri nasıl kazandıracağı, çocuğunun gelişim durumu ve gelişim özellikleri, çocuğunun davranışlarını nasıl kontrol edebileceği, çocuğuyla nasıl oynayacağı, nasıl konuşacağı, yararlanabileceği kurumların neler olduğu gibi konulara ilişkindir (Kaytez ve ark., 2015; Kumcağız ve ark., 2018; Lafçı ve ark., 2014).

Eğitim ve Kişisel Gelişim: Annelerin eğitim ve kişisel gelişim süreçlerini etkileyen en önemli faktör zihinsel engelli çocuklarının gelişimleri için bilgi ihtiyaçlarının olmasıdır. Bilgi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için özel eğitim ve çocuk gelişimi gibi alanlarda kurslara, atölyelere, panellere, destek programlarına katılmakta ve bu alanlarda kitap okumaktadırlar.

Engelli çocuğu olan ailelerde bakım verenlerin eğitim düzeyi yükseldikçe eğitim konularına ilişkin bilgi, eğitimde doğru davranışlar ve uygulamalar, yardım edici davranışları doğru uygulama ve çocuğun eğitimi için zaman ayırma konusunda daha iyi oldukları saptanmıştır (Özkan, 2010). Ayrıca eğitim düzeyinin artması sorun çözme becerilerini de geliştirerek engelli çocuğu olan ailelerin karşılaşabilecekleri sorunlara karşı çözüm geliştirebilmelerine olanak tanımaktadır (Yıldırım ve Conk, 2005; Çoşkun ve Akkaş, 2009).

Sorun Çözme Becerileri: Anneler aile içi ilişkilerinde ve zihinsel engelli çocuklarının eğitim, tedavi ve gelişim süreçlerinde yaşadıkları sorunlarda sürekli "mücadele" etmektedirler. Bu mücadele, annelerin sorunlar hakkında düşünme, karar verme, alternatif çözüm yolları için kaynakları kullanabilme becerilerini geliştirmektedir. Anneler aile içinde yaşanan sorunları kendi çözmeye çalışmakta, nadiren profesyonel destek mekanizmalarına başvurmakta ve yardım aramaktadır. Annelerin çoğunluğu sorun çözme sürecinde kendilerini yalnız hissettikleri ve sorunlarını çözerken eşlerinden destek almadıkları ve dayanışma olmadığı için boşanmayla ilgili kararlarını eyleme geçirme kararı almışlardır.

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerden çocuğunun engel düzeyi hafif olan annelerin ağır düzeyde zihinsel engelli çocuğu olan annelere göre sorun çözme becerilerini daha fazla kullanmaktadır. Çocuğun engellilik düzeyi arttıkça babaların sorun çözme stratejisi kullanmaları azalmaktadır (Sarıkaya, 2011). Zihinsel engelli çocuğu olan babaların farklı eğitim düzeylerinde olmasının sorun çözme becerilerine bir etkisi bulunmamışken (Oğultürk, 2012) çocukların engellilik düzeyleri arttıkça sorun çözme becerilerinin azaldığı görülmüştür. Annelerin ise sorun çözme stratejileri ile eğitim düzeyleri arasında pozitif bir ilişki vardır (Sarıkaya, 2011). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin gelir düzeyi arttıkça sorun çözme becerileri artmaktadır (Kaya, 2014).

Duyuşsal Boyut

Duyuşsal boyut olumsuz duyguları, olumlu duyguları, duygusal ve sözel şiddeti, ruh sağlığı sorunlarını, profesyonel desteği kapsamaktadır.

Olumsuz Duygular: Anneler evlilik sürecinde olumsuz duyguları daha yoğun yaşamaktadırlar. Bu olumsuz duygular; mutsuzluk, üzüntü, acı, hüzün, suçluluk, çaresizlik, korku, kaygı, kırgınlık, keder, huzursuzluk, değersizlik, pişmanlık, hayal kırıklığı, tehdit, nefret ve tiksinti gibi duygulardır. Anneler evlendikten sonra kendileri için değil eşleri ve çocukları için yaşadıklarını bildirmişlerdir. Anneler zihinsel engelli çocukları için teşhis aldıktan sonra yoğun olarak üzüntü yaşadıklarını, çocuklarının özel durumunu kabullenince üzüntülerinin azaldığını belirtmişlerdir. Yaşanan ekonomik sorunlar, yoksulluk, aileden ve sosyal çevreden destek görmeme, aile içinde eşi tarafından hak ettiği değeri görmeme *üzüntüye* yol açmaktadır. Bunun yanı sıra maruz kalınan fiziksel şiddet, tehdit, ekonomik sorunlar ve eşin borçları gibi nedenlerle *korkuya;* hamilelik sürecinde çocuğun sağlığıyla ilgili riskler, zihinsel engelli çocukla ilgili tanı alma süreci, eşin çocuğun özel durumunu kabullenememesi, çocuğun bakım yükü, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, boşanmayla ilgili oluşan fikirler, zihinsel engelli çocuğun bakım, tedavi ve eğitim sürecinde "tek başına mücadele etmek", ekonomik sorunlar ve sosyal desteğin olmaması *strese* yol açmaktadır. Üzüntü ve stres annelerin baş ağrısı, uykusuzluk, yüz felci gibi sağlık sorunları yaşamasına neden olmaktadır. Maddi sorunlar, zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecine katılımıyla ilgili konular, zihinsel engelli çocuktan sonraki gebelikte tekrar engelli çocuğu olacağına ilişkin şüpheler, annenin kendisine bir şey olursa çocuğunun bakımına ve geleceğine ilişkin kaygıları, zihinsel engelli çocuğunun geleceğine ilişkin kaygılar, boşanma düşüncesiyle birlikte gelişen ve çocuğun bakım ve sorumluluğunu tek başına devam ettirip ettiremeyeceğine ve zihinsel engelli çocuğun gelecekte boşanmayı sorgulayabileceğine ilişkin kaygılar gelecek endişesine yol açmaktadır.

Çocuğun sağlıklı gelişim göstermemesinin getirdiği sorumluluk aile üyelerinde başarısızlık, mutsuzluk ve hayal kırıklığı duygularını beslediği ve sosyal çevrenin bakış açısı aile üyelerinin dışlandığı, iyi bir anne baba olmadıkları hissine neden olabilir (Bek ve ark., 2012). Anne babaların yarısından fazlası (%65,2) engelli çocuklarına yeterince zaman ayıramayacağı endişesiyle

engelli çocuğu olduktan sonra başka çocuk istemediğini belirtmiştir (Tarsuslu Şimşek ve ark., 2015). Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, aldatma, kavgalar *nefrete ve tiksintiye;* zihinsel engelli çocuğun bakım tedavi eğitim süreçleri ve bu süreçte eş desteğinin olmayışı *çaresizliğe;* zihinsel engelli çocuğunun gelişimi ve eğitimi ile ilgili hayalleri olup fakat bu hayallerinin gerçekleşmeyeceğinin farkına varmak, aile ilişkilerinde yaşanan sorunlar *hayal kırıklığına* yol açmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı duygular incelendiğinde öfke, kaygı, şok, inkâr, hayal kırıklığı, kendini suçlama, kızgınlık, ümitsizlik duygularının olduğu anlaşılmaktadır (Barlow ve ark., 2006; Greenspan ve Wieder, 2004; Okanlı ve ark., 2004). Bu duyguların yanı sıra ailelerin yaşadığı depresyon, anksiyete, tükenmişlik, izolasyon, belirsizlik, alışılagelmişin dışındaki yaşantılar, stres, paranoid düşünceler, düşük benlik saygısı psikolojik sorunlara yol açmaktadır (Barlow ve ark., 2006; Greenspan ve Wieder, 2004; Karahan ve İslam 2013; Okanlı ve ark., 2004; Yıldırım, Hacıhasanoğlu-Aşılar ve Karakurt, 2012). Bazı aileler engelli çocuğunu istememesi, çocuğuna yönelik saldırgan davranması, eşlerin birbirlerinin istek ve sorunlarına ilgi göstermemesi gibi nedenlerle suçluluk duymaktadırlar (Searn ve Todd, 2000).

Olumlu Duygular: Anneler evli kaldıkları süreçte yaşadıkları olumlu duyguları olumsuz duygulara kıyasla daha az hatırlamaktadırlar. Bu olumlu duygular; huzur, sevgi, mutluluk gibi duygulardır.

Duygusal ve Sözel Şiddet: Annelerin önemli bir kısmı boşanma öncesinde duygusal ve sözel şiddete maruz kalmışlardır. Anneler, ailelerinin ve çocuklarının ihtiyaçları ile ilgili bir talepte bulunduklarında hakaret ve küfür işittiklerini bildirmişlerdir.

Ruh Sağlığı Sorunları: Annelerin önemli bir kısmının boşanma öncesinde depresyon, kaygı ve anksiyete gibi ruh sağlığı sorunları yaşadığı bazı babaların da ruh sağlığı sorunları yaşadığı görülmektedir. Ruh sağlığı sorunlarının temelinde çocuğun vefat etmesi, zihinsel engelli çocuğun özel durumu, aile içinde yaşanan

sorunlar, aile içi şiddet gibi faktörler yer almaktadır. *Depresyonun* kaynağında stres sonrası vücutta meydana gelen hastalıklar ve değişiklikler, zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenme süreci, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, çocuğun bakım ve eğitim sürecinde babanın anneyi yalnız bırakması etkili olmaktadır.

Depresyon düzeyleri incelendiğinde çocuğu engelli olan annelerin çocuğu engelli olmayan annelere göre depresyon düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmektedir (Demir ve ark., 2010; Esdaile ve ark., 2003; Glidden ve ark., 2003; Hasting, 2003). Fiziksel ve zihinsel engelli çocuğu olan annelerin depresyon düzeyi çocuğu zihinsel engelli olan annelere oranla daha yüksektir (Aydın, 2018; Uğuz ve ark., 2004). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin %20'sinde (Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003) farklı bir araştırmaya göre %28,1'inde depresyon sorunlarının yaşandığı bildirilmektedir (Balcı ve ark., 2019).

Kaygı ve anksiyetenin kaynağında ise zihinsel engelli çocuğun tanı, tedavi ve hastane süreci, eğitimle ilgili konular ve çocuğun geleceğine ilişkin duygu ve düşünceler yer almaktadır. Boşanma kararına ilişkin aile desteğinin olmaması, eş ile ve eşin ailesiyle aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin endişeler, eşin şiddeti intihar girişimine yol açmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olan anneler, çocuklarından önce öleceği ve çocuklarına kimsenin bakamayacağı (Oktar ve Yıldız, 2019), çocuğunun cinsel istismara maruz kalacağı (Meşe, 2013), çocuğun çevresi tarafından kabul edilmeyeceği (Keskin ve ark., 2010), çocuğunun kaza geçirebileceği ya da yaralanacağına ilişkin (Kurt ve ark., 2008) kaygı yaşamaktadırlar. Anneler çocuklarının geleceklerine ilişkin belirsizlik hissetmekte ve kaygı yaşamaktadırlar. Bazı anneler çocuklarının işi, evliliği, engelli çocuğa kardeşlerinin bakması ve kurum bakımıyla ilgili planlamalar yapmışlardır (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017).

Anne babaların depresyon, kaygı, suçluluk ve yetersizlik duygularını farklı düzeylerde yaşadıklarını tespit eden çalışmalar bulunmaktadır (Orsmond ve Seltzer, 2007). Anne babaların bakım

yükünün artması psikolojik durumlarını olumsuz etkilemektedir (Metin Karaaslan ve Çelebioğlu, 2020). Bakım verenlerin ve aile yaşamının fiziksel ve sosyal alanlarda sınırlandırılması ve değişimlerin yaşanması, bakım verme sonucu yaşanan yorgunluk ve fiziksel sağlık sorunları duygusal sorunlara da neden olmaktadır (Karahan ve İslam 2013).

Profesyonel Destek: Evli kalınan süreçte aileler yaşanan sorunların çözümüne katkıda bulunmayacağını düşündükleri için ya da anneler başvurmak istese de babalar başvurmak istemediği için genellikle *aile danışmanlığı* hizmetlerine başvurmamışlardır. Psikiyatrik sorunlar yaşayan anneler *psikiyatrik destek* almak için profesyonel desteğe başvurmuşlardır. Annelerin yarısının psikiyatrik sorunlar yaşadığı, psikiyatrik sorun yaşayan annelerin tamamına yakınının genellikle bir doktor ya da sosyal çevresinden birisinin yönlendirmesiyle profesyonel destek aldığı, intihar girişimi varsa psikiyatri hizmetlerine yönlendirildiği görülmektedir. Eşlerinin psikiyatriye gitmesi için teklifte bulunan anneler bu teklifin eşleri tarafından genellikle reddedildiğini bildirmişlerdir. Anneler, genellikle çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki psikologlardan ve hastanelerde çalışan psikologlardan *psikolojik destek* almışlardır. Profesyonel destek sağlayan meslek elemanının boşanma ve sonrası sürece ilişkin anneleri bilgilendirmesi ve yönlendirmesi annelerin boşanma kararlarını hayata geçirmeleri konusunda cesaretlendirici olmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun özel durumunun baba tarafından kabul edilmemesi babanın profesyonel desteğe başvurma ve yardım arama davranışını olumsuz etkilemektedir.

Duygusal ve psikolojik açıdan sorunlar yaşanmasına rağmen bakım verenlerin sadece %18,2'sinin psikolojik destek aldığı (Cangür ve ark., 2013) anne babaların yarısının çocuğun doğumundan sonra psikiyatrik destek aldığı görülmektedir (Keskin ve ark., 2010). Anne babaların yarısından fazlası (%62,1) tedavi gerektirecek düzeyde ruh sağlığı bozukluğu semptomu göstermekte (Kılıç, 2009); yaklaşık dörtte biri (%24,2) psikiyatrik destek alırken (Aktürk, 2012), dörtte üçü (%76,6) psikolojik destek almaktadır (Aytekin, 2018). Ruh sağlığı etkilenen engelli çocuğu olan

ailelerin depresyona yatkın olduğu bilinmektedir. Depresyondaki kişilerin yaklaşık dörtte üçünün pasif ölüm düşünceleri ve intihar düşüncesi bulunmaktadır (Işık ve ark., 2013).

Tinsel Boyut

Tinsel boyut olumlu dinî başa çıkmayı ve olumsuz dinî başa çıkmayı kapsamaktadır.

Olumlu Dinî Başa Çıkma: Annelerin bir kısmı aile içinde yaşadıkları sorunları ve özellikle zihinsel engelli çocuğundan kaynaklanan durumları sınav, kader olarak görmekte ve bu süreçte baş edebilmek amacıyla çocuğunun sağlığı için ya da boşanmak için *dua* ettiğini bildirmektedir. Bunun yanı sıra zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenme sürecinde, eşleriyle olan ilişkileri ve aile yaşamlarıyla ilgili konularda *kadere razı olma* ve *teslimiyet* vurgusu dikkat çekmektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde din ve toplumsal inançlar ailenin yaşam kalitesini de etkilemektedir (Smith-Bird ve Turnbull, 2005). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin inanç düzeyi arttıkça kaygı düzeylerinin azaldığı (Huang ve ark., 1998) maneviyatın engelli çocuğa ilişkin duygusal yük ve bakım yüküyle baş etmelerinde anneler için yardımcı bir etken olduğu görülmektedir (Kara, 2008). Bazı aileler çocuklarının engelliliğini yaratıcının bir lütfu ya da kaderleri olarak görmektedir (Arıcıoğlu ve Gültekin, 2017).

Anne babaların %74,2'sinin engelli çocuğunun durumuyla ilgili kadere rıza gösterdiği (Gürkan ve Altay, 2021), %61,9'unun ise çocuğunun engellilik durumunu takdir-i ilahi olarak gördüğü (Balcı ve ark., 2019), diğer bir araştırmada çocuğunun engellilik durumunu takdir-i ilahi olarak görenlerin oranının %71,88 olduğu (Ocakçı, 2004) anlaşılmaktadır. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde kadınların olumlu dinî başa çıkma tarzını erkeklere göre daha fazla kullandığı, din eğitimi alanların olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini kullandığı görülmektedir (Kaya, 2014).

Olumsuz Dinî Başa Çıkma: Az sayıda anne, *Allah korkusunun* çocukluk döneminde yanlış öğretildiğini ve toplumda dinî boyutuyla kadının haklarının öğretilmediğini bildirmiştir.

Engelli çocuklarının kendilerine yaratıcı tarafından verilmiş bir ceza olarak gören aileler de vardır (Searn ve Todd, 2000). Olumsuz dinî başa çıkma tarzını okuma yazma bilmeyenlerin kullandığı, din eğitimi alanların olumlu dinî başa çıkma yöntemlerini kullandığı görülürken din eğitimi almayanların olumsuz dinî başa çıkma yöntemlerini daha fazla kullandığı görülmektedir (Kaya, 2014).

Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantıları

Annelerin boşanma sürecinde yaşantıları teması, annelerin boşanma aşamasındaki yaşantılarının fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutlarına, boşanmaya yol açan faktörlere, zihinsel engelli çocuğun boşanma sürecine etkisine odaklanmaktadır.

Fiziksel Boyut

Fiziksel boyut fiziksel sağlığı, fiziksel şiddeti ve cinsel yaşamı kapsamaktadır.

Fiziksel Sağlık: Annelerin boşanma aşamasında fiziksel sağlıklarıyla ilgili önemli sorunlar yaşamadıkları, sağlık hizmetlerine erişebildikleri görülmektedir. Anneler bu süreçte barınmak için yeni bir mekân aramış, kiralık ev ve yaşamı sürdürebilecek nitelikte eşya bulma konusunda zorluklar yaşanmıştır. Boşanma aşamasında sosyal destek alan ve kök ailesi tarafından desteklenen anneler fiziksel açıdan daha rahat bir süreç yaşamışlardır.

Fiziksel Şiddet: Evli kalınan süreçte fiziksel şiddete maruz kalan annelerin bazıları boşanma aşamasında da şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddet uygulayan babaların bazıları uzaklaştırma kararıyla evden uzaklaştırılmıştır. Bu aşamada bazı anneler silahla tehdit edildiğini belirtmiştir.

Cinsel Yaşam: Evlilik hayatında cinsel yaşamlarında sorun yaşayan annelerin cinsel birlikteliklerini boşanma aşamasında ve boşanmaya yakın dönemde sonlandırdıkları görülmektedir. Az sayıda anne ise bu süreçte evlilik içi tecavüze maruz kalmıştır.

Evlilik içi cinsel şiddet hem kadınlar için hem erkekler için önemli bir risk faktörü olmakla birlikte araştırmalar yakın ilişki-

lerde ve evlilikte cinsel şiddetin genellikle kadına yönelik gerçekleştiğini göstermektedir (Carney ve Barner, 2012). Evlilikte istek dışı cinsellik evlilik içinde cinsel olarak bir şiddet biçimidir ve genellikle erkekler eşlerini sözel, ekonomik ve duygusal şiddete maruz bırakarak istediklerini elde ederken kadınlar diğer şiddet türlerine maruz kalmamak için evlilikte istek dışı cinsel ilişkiye maruz kalmaktadırlar (Tetik, 2017, s. 8). Kadınların %51,1'i birlikte oldukları kişi tarafından, %40,8'i tanıdığı kişi tarafından cinsel şiddete maruz kalmaktadır (Black ve ark., 2011).

Sosyal Boyut

Sosyal boyut boşanmaya ilişkin tepkileri, ekonomik durumu ve hukuki konuları kapsamaktadır.

Boşanmaya İlişkin Tepkiler: Boşanma aşamasında *sosyal çevrenin, eşin ailesinin ve kök ailenin* boşanmaya ilişkin *destekleyici* ya da *engelleyici* bakış açısı ön plana çıkmaktadır. *Sosyal çevrenin* boşanmayı engelleyici bakış açısı boşanmayı destekleyici bakış açısına göre daha yoğundur. Sosyal çevreden gelen tepkiler, kadının "dul" kalacağı, boşanınca ekonomik sorunlar yaşayacağı, boşanmanın kabul edilemez bir durum olduğu ile ilgilidir. Destekleyici tepkilerle karşılaşan anneler boşanma aşamasında sosyal ve ekonomik açıdan daha rahattırlar.

Türkiye'de aileye önem atfedildiği için aile olumsuz yaşam deneyimleri yaşansa bile değerli görülmektedir. Aile insan ilişkilerini odağa alan yakınlık, sadakat, bağlılık ve dayanışma gibi değerleri temsil ettiği için toplum tarafından korunmaya çalışılmaktadır (Aktaş, 2000, s. 54). Toplum evlilik bunalımının çözümü olarak boşanmayı kabul etse bile çocukların iyilik hâlinin korunamayacağını, kişilik bozukluklarının olacağını, ruh sağlığının olumsuz etkileneceğini düşünerek aileyi koruyucu bir misyon üstlenmektedir (Amato, 1993; Wolf, 2004). Bu durum toplumun boşanmaya karşı bir duruş olarak ailenin desteklenmesini savunmakta ve boşanmayı engelleyici bir bakış açısı sunmaktadır.

Eşin ailesinden boşanma sürecini destekleyenler anneyle daha önce güçlü sosyal ilişkiler kurduğu için ya da annenin eşin aile-

sine ekonomik yük olduğunu düşündükleri için kendilerini rahatlatmak istemektedirler. *Kök ailenin* boşanmayı engelleyici bakış açısının daha yoğun olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra kök ailenin boşanmaya karşı destekleyici bir tutumu varsa anneler boşanma aşamasında ve sonrasında kendilerini sosyal, ekonomik ve duygusal yönden güvende hissetmektedirler. Kök ailenin boşanmaya ilişkin engelleyici tepkilerinin kaynağında ekonomik durum, ihtiyaçların karşılanamayacağına ilişkin kaygılar, boşanma sonrası engelli çocukla yaşanabilecek zorluklara ilişkin kaygılar, ailede daha önce boşanma deneyiminin olmaması, boşanmaya ilişkin toplumsal olarak engelleyici bakış açısı yer almaktadır. Kök ailenin boşanmayı engelleyici bakış açısı boşanmanın geciktirilmesine yol açmaktadır. Kök ailede genellikle baba boşanmayı engelleyici bir role sahiptir.

Boşanma anlamsal olarak önceden hiçbir şekilde kabul edilemez görülürken bu bakış açısı değişmeye başlamış daha kabul edilebilir bir durum olarak algılanmaya başlanmıştır. Boşanmalar arttıkça boşanmaya yüklenen olumsuz anlam da kişisel değişim ve yeni bir hayata başlama fırsatı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Kadınlar için tedirgin edici negatif yüklemlere atıfta bulunan damgalanmaların gittikçe azaldığı söylenebilir (Kasapoğlu, 2011, s. 7).

Ekonomik Durum: Boşanma aşamasında kadının *ekonomik güce* ve gelire sahip olması, barınmak için bir evin olması ya da ekonomik desteğinin olması annelerin boşanma sürecini hızlandırmasını sağlamaktadır. Evli kaldıkları süreçte çalışmayan anneler boşanma aşamasında ekonomik güce ihtiyaç duyduğu için zihinsel engelli çocuğunun özel durumunu, bakım ihtiyaçlarını dikkate alarak çocuğuyla birlikte bulunabileceği ya da çocuğuna vakit ayırabileceği ortamlarda çalışmaya başlamaktadır. Boşanma aşamasında kredi kartı borçları, ev ya da araba paylaşımı ve mal paylaşımı gibi konularda eşle *ekonomik anlaşmazlıklar* yaşanmaktadır. Bazı anneler boşanma aşamasında kalacakları ev, mutfak ve eşya ihtiyaçlarıyla ilgili olarak *sosyal çevrelerinden ekonomik destek* almışlardır.

Hukuki Konular: Boşanma aşamasında avukat desteği, anlaşmalı boşanma, çekişmeli boşanma, mal paylaşımı, boşanma sürecinin uzaması, nafaka, koruma ve bakım (velayet), tazminat konuları ön plana çıkmaktadır. Annelerin ekonomik güçleri varsa ya da sosyal çevrelerinde *avukat* varsa onlardan destek aldıkları, ekonomik sorunlar yaşayan annelerin ise barodan avukat talebinde bulundukları görülmektedir. Anneler boşanma aşamasında avukattan haklarına ya da boşanma hukukuna ilişkin bir bilgi ya da danışmanlık almamışlardır. Sadece boşanma sürecinde mahkeme işlemlerini hızlandırmak için avukata başvurmuşlardır. Annelerin "bir an önce kurtulmak" için mahkemede mal, nafaka ya da farklı bir konuda talepte bulunmamayı tercih ettikleri ve önemli bir kısmının *anlaşmalı boşandığı* görülmektedir. Az sayıda anne eşinin boşanmayı kabul etmemesi ya da mal paylaşımı ile ilgili anlaşmazlıklar yaşandığı için *çekişmeli boşandığını* ve boşanma süresinin uzadığını bildirmiştir.

Hukuki işleyişte yaşanan aksaklıklar, celse sayısının artması, duruşmalar arasında uzun sürelerin olması boşanma sürecinde stresi artırmaktadır. Görücü usulüyle yapılan evliliklerde çekişmeli boşanma oranlarının kişilerin kendi tercihleriyle yaptıkları evliliklere oranla daha yüksektir. Türkiye'de boşanmaların dörtte üçü (%71) anlaşmalı gerçekleşmektedir (TBNA, 2014, s.135-141).

Boşanma aşamasında gündeme gelen nafaka konusu anneleri hukuki, ekonomik ve sosyal yönden etkileyen önemli bir konudur. Zihinsel engelli çocuğun bakımıyla ilgilenen anneler istihdam sürecine katılamamakta ve maddi gelir elde edememektedir. Bu durum nafakaya duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Nafaka vermeyi kabul eden babalar zihinsel engelli çocuğunun özel gereksinimlerini dikkate aldıkları ve çocuğun bakım yükünü üstlenmekten kaçındıkları için nafaka ödemeyi kabul etmektedirler. Bazı anneler genellikle erkeğin nafaka ödemek istememesi ya da boşanma sürecini uzamaması için nafaka almayı talep etmemişlerdir. Bazı anneler ise mahkemenin nafaka kararına rağmen eşlerinin nafaka ödemediğini belirtmişlerdir.

Boşanma sonrasında velayet ve nafaka gibi anlaşmazlık yaşanabilecek konuların yanı sıra psikolojik sorunlar yaşamasına neden olabilecek mahkemede hukuk mücadelesi vermek bireyin rutinlerini yapma, işi için yeterli gücü kendinde bulamama, yeni hayatına uyum sağlayamama, kendini ve hayatı değersiz görme gibi sosyal riskleri de beraberinde getirmektedir (Walzcak ve Burns, 2004).

Boşanma sürecinde nafakanın yanı sıra *tazminat* konusu da ekonomik ve hukuki öneme sahiptir. Annelerin önemli bir kısmı boşanma sürecini uzatmamak ve çekişmeli boşanmamak için nafakayla birlikte tazminatı da istemediğini belirtmişlerdir. Boşanma aşamasında *koruma ve bakım (velayet)* konusunda mahkemede genellikle annelerin talepte bulunduğu ve babaların velayeti istemediği görülmektedir. Anneler çocuğun iyilik hâlinin sağlanması amacıyla velayet talebinde bulunmaktadırlar. Zihinsel engelli çocuğun bakımı, duygusal, sosyal ve fiziksel açıdan korunması annelerin önceliğidir. Dünyada ve Türkiye'de boşanma sonuçları incelendiğinde genellikle çocuk reşit olana kadar velayet anneye verilmektedir. Türkiye'de boşanma davalarının sonucunda çocukların velayetinin %75,8'i anneye, %24,2'si babaya verilmiştir (TÜİK, 2021b). Bu nedenle anne ve çocuktan oluşan tek ebeveynli aileler sayıca fazladır (Karaca Aydın, 2019). Velayetin genellikle anneye verilmesi ataerkil toplumlarda bakım rolünün anneye atfedilmesinden kaynaklanmakta ve çocuğa annenin daha iyi bakım verebileceğine inanılmaktadır (Afyonoğlu ve ark., 2021). Çocuğun engelli olması durumunda velayetin genellikle anneye verildiği nadiren baba tarafından üstlenildiği düşünülmektedir. Görüşülen 30 katılımcıdan sadece 1'i çocuğunun velayetinin babada olduğunu belirtmiştir. Çocuğunun velayeti babada olan anne vaktinin önemli bir kısmını çocuğuyla birlikte geçirmekte ve bakım verme rolüne devam etmektedir.

Bilişsel Boyut

Bilişsel boyut boşanmaya ilişkin düşünceleri ve boşanmanın anlamını kapsamaktadır.

Boşanmaya İlişkin Düşünceler: Babalar genellikle eşlerinin "kendilerine mecbur" olduğunu, boşanamayacaklarını, zihinsel

engelli bir çocukla zorlanacağı için boşanmaya cesaret edemeyeceklerini, bir işe girip çalışamayacaklarını düşünmektedir. Babaların boşanma kararına öfkelendikleri ve kabullenemedikleri, annelere psikolojik şiddet uyguladıkları görülmektedir. Aldatma, pornografi gibi durumlar söz konusuysa anneler bu konuyu gündeme getirerek bunun duyurulmaması karşılığında eşlerini boşanmaya ikna etmektedirler. *Annelerin* çocuklarının iyilik hâlini düşünerek boşanmaya karar verdikleri ve kendilerini güçlü hissettikleri zaman boşanma kararlarını eyleme geçirdikleri görülmektedir. Anneler boşanma sürecini başlattıklarında vakit kaybetmeden boşanıp çocuklarıyla birlikte kendilerini güvende hissedebilecekleri bir alan oluşturmaya çalışmaktadırlar. Kök ailelerinin ve sosyal çevrelerinin boşanmaya ilişkin düşüncelerinden ve tepkilerinden çekindikleri için boşandıklarını saklama eğiliminde olan anneler bulunmaktadır. *Zihinsel engelli çocukların* genellikle boşanma sürecini anlamlandıramadığı, boşanma öncesinde baba tarafından bakım sağlanmadığı ve ilgi gösterilmediği için babanın eksikliğini hissetmedikleri anlaşılmaktadır. Az sayıda anne ise zihinsel engelli çocuğunun boşanmalarını desteklemediğini, bazı durumlarda boşanmayı sürecin başında onaylarken sonradan reddettiği, bazı durumlarda ise sürecin başında reddederken sonradan onayladığı anlaşılmaktadır.

Zihinsel engelli olmayan çocukların genellikle boşanmayı destekleyici bir düşünceye sahip oldukları ve bu süreci destekledikleri görülmektedir. Çocukların şiddete tanık olması, babaların ilgisizliği ve sorumsuz davranışları çocukların boşanma sürecini daha kolay kabullenmelerini sağlamıştır. Boşanmanın çocuklara etkisi yaşa, cinsiyete, destek mekanizmalarına, ebeveynler arasında yaşanan çatışmalara, kardeşe sahip olma durumuna, aile üyeleriyle ilişkilerine ve sosyal çevreye göre farklılık göstermektedir (Amato, 2000). Okul öncesi dönemde olan üç-altı yaş grubunda çocuklar boşanmayı anlamlandırmakta zorlanmakla birlikte ebeveynlerden birinin hayatında olmadığını algılayabilmektedir. Bu durum okul öncesi dönemde nesnelere karşı talebin artmasına, ruhsal bunalımlara, yaşananlar nedeniyle suçluluk hissine, öfke nöbetlerine ve uyku düzeninin bozulmasına yol açmaktadır (Kurdek ve Siesky, 1981).

Boşanmanın Anlamı: Anneler boşanmayı farklı şekillerde anlamlandırmakla birlikte boşanma genellikle özgürlük, kurtuluş, olması gereken bir şey olarak olumlu formlarda anlamlandırılmaktadır. Bazı anneler boşanmayı çocukları düşünmek, ferahlık, mutluluk, sevinç ve hürriyet şeklinde tanımlarken az sayıda anne boşanmayı hayal kırıklığı, psikolojik savaş, yolların ayrılması, gelecek endişesi olarak anlamlandırmaktadır.

Duyuşsal Boyut

Duyuşsal boyut olumsuz duyguları ve olumlu duyguları kapsamaktadır.

Boşanma sürecinde aile üyelerinin stres faktörleriyle karşılaşma riski artmaktadır (Acar, 2013; Öksüzler Cabılar ve Yılmaz, 2022). Ekonomik sorunlar, sosyal çevrenin değişimi, algılanan sosyal desteğin değişimi, uyum sağlama süreci, duygusal faktörler ve eski eşle ilişki tesisi gibi birçok stres faktörü aile üyelerinin stres yaşamasına yol açmaktadır (Sweeper ve Halford 2006; Wang ve Amato, 2000). Aile üyeleri yoğun stresle birlikte kaygı ve depresyonla başa çıkmaya çalışmaktadırlar (Atkinson ve ark., 2010, s. 489-492).

Olumsuz Duygular: Anneler tehdit, endişe, rahatsızlık, kendini suçlama, tükenmişlik ve üzüntü gibi olumsuz duyguları daha yoğun yaşamaktadırlar. Bazı anneler boşanma aşamasında özellikle "nafaka" konusunda çocukların eğitimi ve maddi konularla tehdit edilmektedirler. Anneler ailelerinden ve sosyal çevrelerinden destek alamayacakları, boşanma sonrasında sorunlarla başa çıkamayacakları, sosyal çevreleri tarafından damgalanabilecekleri endişesini taşımaktadırlar. Boşanma kararı veren annelerin ailesi ve sosyal çevresi boşanma sürecini desteklemiyorsa ya da kendilerinden kaynaklanan bir durum nedeniyle çevredekiler boşandığını düşünüyorsa ya da aldatılmışsa kendilerinde bir "eksiklik" hissedip kendilerini suçladıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğun bakımı, eğitimi ve hastane süreçlerini takip etmenin yanı sıra boşanma sürecinde mahkemeye gitmek, boşanma dosyasını takip etmek anneleri duygusal ve psikolojik açıdan olumsuz etkilemekte, tükenmişlik hissetmelerine neden olmakta, depresyon varsa depresyonun etkilerini artırmaktadır. Annelerin boşanma

aşamasında babalardan gördükleri tepkiler, çocukların süreçten olumsuz etkilenmesi, kadınların suçlanması anneler tarafından üzüntü verici konular arasında değerlendirilmektedir.

Olumlu Duygular: Annelerin boşanma aşamasında olumlu duyguları daha az yaşadıkları görülmektedir. Bu olumlu duygular, mutluluk, huzur, kurtuluş ve çabadır. Olumlu duyguların kaynağında boşanmayla birlikte eski eşten "kurtulmuş" olmanın verdiği mutluluk ve huzur vardır.

Tinsel Boyut

Boşanma aşamasında anneler olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine başvurmakta ve genellikle dua etmektedirler. Dua ettiğini belirten anneler, duayı birisiyle konuşmak, dertlerini anlatmak ve içini dökmek şeklinde değerlendirmektedirler. Annelerin boşanma sürecini kolay bir şekilde geçirmek için dua ettikleri görülmektedir.

Boşanmaya Yol Açan Faktörler

Annelerin boşanma nedeni olarak genellikle eşlerinin sorumsuz davranışlarını gerekçe gösterdikleri, ilgisizlik, aldatma, şiddet, evden ayrı yaşama, terk, alkol kullanımı, akrabaların aile içi ilişkilere karışması, ekonomik sorunlar, kıskançlık, fikir uyuşmazlıkları, suçlama, yabancılaşma, kumar, pornografi gibi faktörlerin boşanmada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Boşanma sadece bir nedene bağlı olmadan, birden fazla faktörün etkisiyle gerçekleşmektedir.

Türkiye'de boşanma nedenleri cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde; boşanmış erkeklere ve kadınlara göre en önemli boşanma nedeninin eşlerinin sorumsuz ve ilgisiz davranması olduğu anlaşılmaktadır. Erkeklerin %41,2'si kadınların %24,2'si eşlerinin sorumsuz ve ilgisiz davrandığını belirtmektedir. Erkeklerin %11'i aile büyüklerinin aile içi ilişkilerine karışmasını, %9,7'si evin ekonomik olarak geçimini sağlayamadığını boşanma nedeni olarak ifade etmiştir. Kadınların %19,3'ü aldatmayı, %14,6'sı dayak ve kötü muameleyi boşanma nedeni olarak belirtmektedir (TAYA, 2021).

Türkiye'de 2000-2018 yılları arasında kadınların boşanma nedenlerinin araştırıldığı sistematik bir çalışmada ön plana çıkan boşanma nedenlerinin şiddet ve aldatılma olduğu, aile üyelerinin olumsuz etkisi, ekonomik sorunlar ve cinsel sorunların da önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Bu faktörlerin yanı sıra şiddetli geçimsizlik, kötü alışkanlıklar, ruhsal hastalıklar, sevgi eksikliği, ailede rolleri yerine getirememe, kıskançlık, eşten fazla gelire sahip olma faktörleri de boşanma nedenleri arasında yer almaktadır (Kaplan ve ark., 2018). Türkiye'de en önemli boşanma nedenleri arasında şiddet, zina, alışkanlıklar, yakın çevre, duygusal ilişki, ekonomik sorunlar, cinsel sorunlar yer almaktadır (Keskin, 2007; Sucu, 2007; TBNA, 2014).

Boşanma nedenleri arasında yer alan faktörlerden biri de şiddettir. Boşanan kadınların önemli kısmının şiddete maruz kaldığı (Abalı, 2006; Bulut, 2008), şiddet nedeniyle kendilerini suçladıkları (Gülen ve ark., 2005), görücü usulü istemeyerek evlenenlerin daha çok şiddet gördüğü ve boşanma sonrası ruh sağlığı desteği aldığı anlaşılmaktadır (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018). Boşanma nedenleri arasında yer alan faktörlerden bir diğeri de terk nedeniyle boşanmadır. Terk, eşlerden birinin evlilik birliğinden doğan sorumlulukları yerine getirmemek amacıyla bilinçli ve sürekli bir biçimde ortak yaşam alanından uzaklaşması, ayrılığın en az altı ay sürmesi, haklı bir neden olmadan ortak yaşam alanına dönmemesidir (Ayan, 2007).

Modern toplumda eş ilişkisinin niteliğinin beklentileri karşılayamaması en önemli boşanma nedenidir (Amato ve Hohmann, 2007). Bunun yanı sıra çocuğun yetiştirilme tarzı nedeniyle yaşanan çatışmaların boşanmaya etkisi (%13) görülmektedir (Ruspini, 2013, s. 802). Boşanma kaynağını çocukluk çağı travmalarından da alabilir. Boşanan bireylerin çocukluk çağında maruz kaldığı cinsel istismar (Akyüz, 2020), sağlıksız baba çocuk ilişkisi (Riggio ve Valenzuela, 2011) olduğunu tespit eden araştırmalar bulunmaktadır. Bazı durumlarda kadınlar boşanmak istemesine rağmen evliliğini sürdürmek zorunda kalırlar (Uçan, 2007). Bu durum, kaynağını sosyal, ekonomik, duygusal, bilişsel faktörlerden alabilir. Literatürdeki boşanma nedenlerine ilişkin araştırmalar dikkate

alındığında araştırmada görüşülen ailelerin benzer nedenlerle boşandığı görülmekle birlikte boşanmaya yol açan sorumsuzluk, ilgisizlik, terk etme, akrabaların karışması, ekonomik sorunlar, sözel şiddet, duygusal şiddet, suçlama gibi faktörler zihinsel engelli çocuğun aile içi ilişkilerdeki dinamiğe etkisiyle derinleşmektedir. Nedenlerin odağında zihinsel engelli çocuğun yer aldığı ve boşanma kararına etki ettiği görülmektedir.

Ailelerin boşandıkları dönem aile yaşam döngüsü bağlamında değerlendirildiğinde 14 ailenin ergenlik çağında çocukları olan aileler (13-20 yaş) döneminde boşandığı, 5 ailenin bebekli aileler (0-30 aylık bebeği olanlar) döneminde boşandığı, 2 ailenin okul öncesi dönemde çocuğu olan aileler (30 ay-6 yaş) döneminde boşandığı, 5 ailenin okula giden çocuğu olan aileler (6-12 yaş) döneminde boşandığı, 4 ailenin ise hareket eden merkezler olarak aile döneminde boşandığı anlaşılmaktadır.

Boşanma genellikle evliliğin ilk beş yılında ve beşinci yıl ile dokuzuncu yıllar arasında görüldüğü için aile yaşam döngüsünde genellikle küçük çocuğu olan aile aşamasına denk gelmektedir. Türkiye'de en fazla boşanma talebi ilk çocuğun doğumunu takiben henüz okul öncesi çağda çocuğu olan çiftler arasında olduğu düşünülebilir. Aile yaşamındaki bu kesişim, evlilik doyumuyla da uyumludur (Canel, 2019). Boşanma sürecine kadar eşlerin aile sisteminde birlikte yer aldığı zaman dikkate alındığında yarısından fazlasının (%55,2) çocuğu olan aileler olduğu, üçte birinin (%32,8) yeni evli çiftler olduğu, bir kısmının da ergen çocuğu olan (%5,2) ve çocukların evden ayrıldığı-boş yuva döneminde olan (%4,6) çiftler olduğu görülmektedir. Evliliğin ilerleyen yıllarında boşanma oranları düşmektedir (Nuhoğlu ve Demiröz, 2020).

Aile yaşam döngüsü bağlamında ilgili literatür dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin boşanma sürecinin genellikle ergenlik çağında çocukları olan aileler (13-20 yaş) döneminde gerçekleştiği, aile yaşamının diğer ailelere göre daha uzun sürdüğü görülmektedir. Bu durumun arka planında annenin daha önce boşanma kararı alması

fakat boşanmayı gerçekleştirmek için diğer şartları olgunlaştırmayı beklemesi yer almaktadır. Varsa diğer çocukların büyümesi, ekonomik ve yasal şartların olgunlaşması, sosyal ve ekonomik desteğin sağlanması boşanmayı eyleme geçirmek için anneleri cesaretlendirmektedir.

Annelerden yarısına yakını (13) aldatmanın yaşandığını, (14) anne aldatmanın yaşanmadığını, 1 anne aldatmanın yaşandığını düşündüğünü bildirmiştir. 2 anne ise bu konuda paylaşımda bulunmamıştır. Aldatılan annelerden bazıları aldatıldığını öğrendiğinde ya da fark ettiğinde eşine karşı duygusal ve fiziksel olarak bir yakınlık hissetmemeye başladığını, bu durumu kabullenemediğini fakat belli bir süre eşlerine "katlandıklarına" belirtmişlerdir. Annelerden bazıları eşlerinin zihinsel engelli çocuklarını kabullenmemeleriyle aldatma arasında ilişki kurmaktadır.

Annelerden yarısına yakını (14) eşinin alkol tükettiğini, 12 anne eşinin alkol tüketmediğini, 1 anne eşinin alkol bağımlısı olduğunu bildirmiştir. 3 anne ise bu konuda paylaşımda bulunmamıştır. *Alkol kullanımı* bireylerin iş yaşamını ve aile içi ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Az sayıda anne, çocukları için zihinsel engelli tanısı aldıktan sonra eşlerinin daha fazla alkol tükettiğini bildirmiştir. Boşanmaya yol açan faktörlerden biri de *kumardır*. Erkeğin düzenli bir işinin olmaması ve gelir getirici bir işte çalışsa bile kazanılan paranın ihtiyaçları karşılamaya yönelik harcanmaması ekonomik sorunlara yol açarken bazı babaları kumara yöneltmektedir.

Ailede genellikle babanın *sorumsuzluğu* boşanma kararı almanın temelini oluşturmaktadır. Babaların sorumsuz davranışlarının temelinde zihinsel engelli çocuğun varlığını kabullenememe, bakım, tedavi ve eğitim süreçlerine katılmama durumu söz konusudur. Babanın sorumsuzluğu, kök ailesiyle ve kadının kendi kök ailesiyle ilişkilerine olumsuz yansımakta, bu süreç de aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Annelerin çocuğun bakımını üstlendiği ve babaların toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında üstlendikleri eve gelir getirme, ihtiyaçları karşılama, sağlık hizmetlerine erişim gibi konularda rol ve sorumluluklarını yerine

getirmedikleri görülmektedir. Babanın *ilgisiz davranışları* hastane ile ilgili süreçlerde zihinsel engelli çocuğun bakımı ve eğitim, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin konular, ev içi rol ve sorumluluklarla ilgili konularda görülmektedir. Boşanmaya yol açan faktörlerden bir diğeri *şiddettir*. Fiziksel şiddetin yanı sıra duygusal ve sözel şiddete maruz kalmak aile içi ilişkileri, fiziksel sağlığı, sosyal çevreyle ilişkileri ve duygusal yaşamı olumsuz etkilemektedir.

Babanın *evden ayrı yaşaması* ve *evi terk etmesi* de boşanma sürecinde etkili bir faktördür. Çocuğunun engelli olduğunu öğrendikten sonra ailesini terk eden az sayıda baba bulunmaktadır. Bazı anneler ise eşlerinin maddi konularda yaşanan sorunlar, aldatma, gece hayatının olması, parayı bilinçsiz bir biçimde harcama gibi nedenlerle evi terk ettiğini, belirli dönemlerde ya da belirli aralıklarla evden gidip sonra döndüklerini belirtmişlerdir. Az sayıda anne ise eşlerinin işi gerekçe göstererek farklı bir ile ya da farklı bir ülkeye gidip uzun süre dönmediğini fakat arka planda eşlerinin çocuğun engel durumunu kabullenemediği için "çocuktan kaçtığını" vurgulamıştır. Zihinsel engelli bir çocuğun aile içi ilişkileri etkilemesinin yanı sıra genellikle sosyal çevrede ve toplumda zihinsel engelli çocuğu olan ailede genellikle erkeğin evi terk ederek gittiği, boşanma davasını erkeğin açtığı gibi bir düşünce ve algı olmasına karşı boşanma nedenleri ve boşanmaya karar veren taraf düşünüldüğünde genellikle kadınların boşanmaya karar verdiği ve boşanmayı gerçekleştirdiği görülmektedir.

Eşin yakın akrabaları genellikle aile içi ilişkilere dâhil olmakta, zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecine, sağlık hizmetlerine başvurmasına müdahale etmektedir. Bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Boşanmaya yol açan faktörlerden biri de yabancılaşmadır. *Yabancılaşma* ev içerisinde fiziksel yakınlığın kurulamaması ve yatak odalarının ayrılmasıyla başlamaktadır. Yabancılaşma, eşlerin duygu ve düşünce paylaşımlarını azaltmakta, fiziksel, duygusal, tinsel ve bilişsel olarak kendilerini gergin hissetmelerine ve çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Zihinsel Engelli Çocuğun Boşanma Sürecine Etkisi

Zihinsel engelli çocuğu olup boşanma kararı alan ailede zihinsel engelli çocuğun boşanma sürecine etkisi birkaç bağlamda ön plana çıkmaktadır. Annenin zihinsel engelli çocuğunun iyilik hâlini ve gelişimini düşünmesi, annenin yalnız bırakılması, annenin suçlanması, annenin sosyal ve ekonomik haklardan yararlanmak istemesi, babanın çocuğun zihinsel engelli olma durumunu kabullenememesi, babanın zihinsel engelli çocuğu olduğu için evi terk etmesi, babanın zihinsel engelli çocuğa yönelik şiddet uygulaması, babanın sorumsuzluğu, babanın hayal kırıklığı yaşaması gibi bağlamlar ön plandadır. Ayrıca zihinsel engelli çocuğun varlığı boşanmayı geciktirici bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

Ailede engelli bir çocuğun olması, evlilik doyumunda azalma, kaygı, stres, depresyon, suçlama (Barlow ve ark., 2006; Esdaile ve ark., 2003; Greenspan ve Wieder, 2004) gibi aile içinde çatışmalara zemin hazırlayacak aile işlevlerini olumsuz etkileyecek ve boşanmaya yol açacak birçok faktöre neden olmaktadır (Palancı, 2018). Engelli bir çocuğa sahip olmak aile işlevlerinde (Özşenol ve ark., 2003) ve evlilik ilişkisinde (Risdal ve Singer, 2004) sorunlara neden olmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler konularında sağlıksız aile yapısına sahip oldukları görülmektedir (Oğultürk, 2012; Yavuz, 2018a). Engelli çocuğun aileye getirdiği ek masraflar ve genellikle bakım vericinin çalışma yaşamından uzak kalmasıyla birlikte yaşanan ekonomik sorunlar (Benjamin, 2016; Chen 2000; Ersoy Quadır ve Temiz, 2018; Kizir ve Çiftçi Tekinarslan, 2018); bakım yükü ve sağlık sorunları nedeniyle fiziksel sorunlar (Beck ve Emery, 2006; Kılıç, 2009; Pejovic-Milovancevic ve ark., 2003) gibi temel risk faktörleriyle birleştiğinde boşanma olasılığını artırmaktadır (Hatton ve ark., 2009).

Çocuğun İyilik Hâli İçin Boşanma: Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunların çocuğunun iyilik hâlini olumsuz etkilemesi boşanma kararını almak için önemli bir etkendir. Akrabaların zihinsel en-

gelli çocuğun eğitimine ve sağlık hizmetlerine erişimine müdahale etmesi, maddi sorunlar nedeniyle zihinsel engelli çocuğun sağlık ve eğitimine kaynak ayıramama, çocukların sağlıksız bir ortamda yaşaması, zihinsel engelli çocuğun psikolojik iyilik hâlinin olumsuz etkilenmesi, zihinsel engelli çocuğun evde şiddete maruz kalması ya da şiddete tanık olması, babanın bakım konusunda destek olmaması gibi durumlar çocuğun iyilik hâlini olumsuz etkilediği için anneler boşanma kararı almaktadır.

Babanın Çocuğun Zihinsel Engelli Olma Durumunu Kabullenememesi: Babanın çocuğun özel gereksinimlerini kabullenememesi babanın sorumluluk almamasına, evden ayrı yaşamasına, evi terk etmesine, sağlık hizmetlerine başvurmamasına ve annenin sağlık hizmetlerine başvurmasını engellemesine yol açmaktadır. Bu konular aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Engelle birlikte ailede ortaya çıkan farklı sorunlarda baş etmede yetersizlik duygusunu hissetmek, çocuğa karşı aşırı koruyucu davranmak, engel durumunu reddetmek gibi olumsuz yaşantılar aile dinamiklerini olumsuz etkilemektedir (Taanila, 1996; Lisa-Dixon ve ark., 1995).

Evi Terk Etme: Çocuğu zihinsel engelli olduğu için babanın süreci kabullenemediği, hayal kırıklığı yaşadığı ve evi terk ettiği, babanın zihinsel engelli çocuğu bir "ayak bağı" olarak gördüğü, hayatı yaşamak için engelleyici bir faktör olarak değerlendirdiği durumlar söz konusudur. Az sayıda anne maddi olarak sorunlar yaşadıklarını, eşlerinin yeni bir iş için farklı bir ülke ya da ile gittiğini, borçlarından dolayı evi terk ettiğini belirtmiştir.

Ailede engelli bir çocuğun olması evlilik ilişkilerini bozmakta, eşlerden birinin evi terk etmesine ve boşanmaya neden olabilmektedir (Bahar ve ark., 2009; Kahriman-Bayat, 2008; Mauldon, 1992; Özbulut ve Özgür Sayar, 2009; Şahbikan, 2019; Telford ve Sawey, 1981).

Zihinsel Engelli Çocuğa Yönelik Şiddet: Zihinsel engelli çocuğa yönelik olarak babanın şiddet uygulaması aile içinde tartışmalara, ilişkide anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Şiddetin kaynağında babanın çocuğun özel durumunu kabullenmemesi yer almaktadır.

Annenin Yalnız Bırakılması: Annelerin zihinsel engelli çocuğunun bakımında, eğitiminde, tedavisinde kendilerini yalnız hissetmeleri ve bu süreçte "yalnız yaşamayı" ve "mücadele etmeyi" öğrenmeleri boşanma sonrası için baş etme becerilerini geliştirmiştir. Bu durum annelerin kendilerini baş edebilir ve güçlü görmelerini sağlamış ve boşanma kararlarını eyleme geçirmelerini kolaylaştırmıştır.

Annenin Suçlanması: Çocuğun engelli oluşu genellikle aile içi ilişkilerde baba tarafından suçlama ve anneye yönelik baskı oluşturma aracı olarak kullanılabilmektedir. Bunun yanı sıra annelerden bazıları çocuğunun bakımını üstlendikten sonra çalışamadıkları için de suçlanmaktadırlar.

Sorumsuzluk: Zihinsel engelli çocuğun eğitimiyle ve sağlık hizmetlerine erişimle ilgili süreçte babanın destek sağlamaması, babalıkla ilgili rol ve sorumluluklarını yerine getirilmemesi aile ilişkilerini olumsuz etkilemektedir.

Sosyal ve Ekonomik Haklardan Yararlanma: Zihinsel engelli çocuklar için devlet tarafından sağlanan sosyal ve ekonomik haklar boşanma düşüncesi olan annelerin boşanma kararını hayata geçirmesinde kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

Boşanmayı Geciktirici Bir Faktör Olarak Zihinsel Engelli Çocuk: Anneler genellikle boşanma kararını daha önce almalarına rağmen ailede zihinsel engelli bir çocuğun olması nedeniyle boşanma kararlarını eyleme geçirmeyi geciktirmişlerdir. Boşanma kararını eyleme geçirmeyi geciktirmenin temelinde, akılda soru işareti bırakmamak için tüm imkânları değerlendirmek, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin kaygı ve endişeler, ekonomik kaygılar, boşanmak için şartların olgunlaşmasını beklemek, zihinsel engelli çocuğu olduğu için evliliği sürdürmeye "mecbur olduğunu" düşünmek, çocuğu babasız bırakmamak gibi etkenler bulunmaktadır.

Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantıları

Annelerin boşanma sonrası yaşantıları teması, fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutlara odaklanmaktadır.

Fiziksel Boyut

Fiziksel boyut fiziksel sağlık, bakım yükü, cinsel yaşam, öz bakım ve fiziksel çevre etkisini kapsamaktadır.

Fiziksel Sağlık: Anneler boşanma sonrasında kalp ritim bozukluğu, şeker, mide rahatsızlığı, saç kıran gibi kaynağını stresten alan sağlık sorunları yaşamaktadırlar. Sağlık sorunları kadınlarda yaşın ilerlemesiyle görülmekte, zihinsel engelli çocuğun bakım yükü, olumsuz duyguların yoğun olarak yaşanması ve depresyon gibi durumlar fiziksel sağlığı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu süreçte zihinsel engelli çocuğu olan anneler çocuklarının sağlığını ön planda tuttukları için kendi sağlıkları için vakit ayırmaya ve sağlık hizmetlerine erişmeye öncelik vermemektedir. Bu noktada "bakım verenin kendini ihmali" dikkat çekmektedir. Anneler ve zihinsel engelli çocukları sağlık hizmetlerine erişebilmektedirler.

Kendini ihmal, bir geriatrik sendrom olarak kabul edilmekle birlikte sağlık hizmetlerine erişememenin yanı sıra sağlığa dikkat etmeme, depresyon, alkol kullanımı gibi tıbbi ve psikiyatrik sendrom ile ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır (Pavlou ve Lachs, 2006). Kendini ihmal davranışı yetersiz beslenme, yetersiz sıvı alımı, kişisel bakım ve barınma konusunda hijyene özen göstermeme gibi bireyin sağlığını ve güvenliğini riske atan durumları (Burnett ve ark., 2009; Mosqueda ve Dong, 2011), başkalarıyla iletişim kurma ve toplumsal destek alma konusunda isteksizliği kapsamaktadır (Lachs, 2002).

Boşanma sonrasında kadınlar gelir kaybı, güvencesizlik ve borç yükü nedeniyle ilk üç yıl hafif depresif semptomlar göstermektedir (Wickrama ve Wheeler, 2013, s. 386). Boşanmayla birlikte anksiyete ve depresyon riskinin artması yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir (Aydıner Boylu ve Paçacıoğlu, 2016). Ayrıca 35-45 yaş arası boşanmışlarda evlilere oranla erken ölüm riskinin ve intihar riskinin daha fazla olduğu görülmektedir (Oğurtan, 2011).

Bakım Yükü: Boşandıktan sonra bakım yükünü tamamen anneler üstlenmiş durumdadır. Babalar boşandıktan sonra da bakıma ilişkin rol ve sorumluluk almamaktadırlar. Bakım sürecinde

sosyal desteğin olmaması, ağır zihinsel engelli ve bedensel engeli bulunan çocuğun bakımı, hasta yatağının olmaması, cihaz eksikliği, gelir elde etmek için başka bir işte çalışma gibi durumlar bakım yükünü artırmaktadır. Tek ebeveyn olarak çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenmek kadının evden ayrılamamasına, sosyal hayata katılamamasına yol açmakta; çocuğun özel durumunu dikkate alarak iş yaşamında düzenlemeler yapmasına, çalışma saatlerini sınırlandırmasına ya da evden çalışabileceği işleri yapmasına neden olmaktadır. Annelerin önemli bir kısmı çocuklarının bakım yükü nedeniyle gelir getirici düzenli bir işte çalışamamaktadırlar. Bakım yükü, fiziksel sağlığı, sosyal yaşamı, ekonomik durumu, duygusal yükü ve ruhsal sağlığı olumsuz etkilemektedir. Bakım yükü, annelerin iş yaşamında kariyer planlarını olumsuz etkilemekte, çalışanların işten ayrılmasına neden olmakta, ekonomik olarak gelir kaybına yol açmakta, sosyal hayata katılımlarını ve sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlandırmakta, fiziksel sağlıkları bakımından bel fıtığı, boyun fıtığı, kalp ve tansiyon gibi hastalıklara yol açmakta, olumsuz duygular yaşamalarına yol açmaktadır. Çalışan anneler bakım konusunda genellikle çevrelerinden yardım talep etmektedir. Annelerin çocuklarının iyi şartlarda bakılamayacağını düşündükleri için kurum bakımı hizmetinden yararlanmak istemedikleri görülmektedir.

Zihinsel engelli çocuğun engelinin şiddet düzeyi, çocuğun bakımı için destek alınan kişiler, çocuğun eğitimine katkı durumları aile yükünü etkilemektedir. Eşinden ayrı ya da boşanmış annelerin ve çalışmayan babaların aile yükü daha fazladır (Kaçan Softa ve ark., 2016). Çocuğunun çoklu engeli olan (hem bedensel hem zihinsel) annelerin bakım yükü tek engeli olan çocuğa sahip annelerden daha fazladır (Öztürk, 2011).

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin yarısına yakını (%48,8) çocuklarının bakımına yardımcı olacak kimselerinin olmadığını (Balcı ve ark., 2019), farklı araştırmalarda bu oranın daha da arttığı (%65,7; %69,3) (Demir, 2010; Kumcağız ve ark., 2018), ailelerin yaklaşık üçte birinin (%30,7) zihinsel engelli çocuğunun bakımında destek aldığı görülmektedir (Kumcağız ve ark., 2018). Engelli çocuğu olan annelerin (%92,5) bakım yükünün fazla ol-

duğu anlaşılmaktadır (Balcı ve ark., 2019; Çalışkan ve Bayat, 2016). Engelli çocuğu olan annelerin çocuğunun engeli nedeniyle genel sağlık durumu bozulmakla birlikte 36-50 yaş arası kadınlar, 18-35 yaş arası kadınlara göre daha fazla fiziksel güçlük yaşamaktadır. 8 yaş üstü engelli çocuğu olan kadınların yaşadığı fiziksel güçlüğün 0-2 yaş aralığında çocuk sahibi olan kadınlara göre daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Yüksel ve Uyanık, 2021). Bu durum çocuğun yaşının büyümesiyle birlikte bakım yükünün artmasıyla bağlantılıdır.

Cinsel Yaşam: Boşanma öncesi süreçte eski eşle yaşanan olumsuz cinsel deneyimler, cinsel doyumun olmaması, zihinsel engelli çocukla ilgili rol ve sorumlulukların daha önemli görülmesi ve "kendini çocuğuna adama" gibi faktörlerin etkisiyle annelerin genellikle boşanma sonrasında cinsellikle ilgili isteklerinin olmadığı görülmektedir. Az sayıda anne, boşanma sonrasında farklı bir partnerle duygusal yakınlık kurduğunu ve birliktelik yaşadığını belirtmiştir. Az sayıda anne, boşandıktan sonra sosyal çevrelerindeki erkekler tarafından tacize maruz kaldığını bildirmiştir.

Zihinsel engelli çocuğun bakım yükü anneleri kendilerini tamamen çocuklarına adamasına yol açarken bu durum ailede eşler arasındaki çatışmaları artırmakta ve annelerin kendilerine ve özel yaşamlarına vakit ayıramamalarına neden olmaktadır (Greenspan ve Wieder, 2004; Kizir ve Çifci Tekinarslan, 2018)

Öz Bakım: Boşandıktan sonra annelerin öz bakımlarına dikkat ettikleri, giyimlerine, makyajlarına ve saçlarına özen gösterdikleri görülmektedir. Annelerin çocuğun bakım yükü, tedavisi, eğitimi ve gelişimi için emek sarf ederken ve vakit ayırırken "kendilerini ihmal" ettikleri anlaşılmaktadır. "Bakım verenin kendini ihmali" özellikle duyuşsal ve psikolojik bağlamda fiziksel sağlığa ve kendi hastalıklarının tedavisine vakit ayırma konularında, sosyal çevreyle ilişkiler, ekonomik olarak gelir elde etme ve harcama konularında kendini göstermektedir. Bazı annelerin boşandıktan sonra kendilerini daha iyi hissettikleri, sağlıklarına dikkat ettikleri ve beslenmelerine özen gösterdikleri görülmektedir.

Fiziksel Çevre: Boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuğun gelişimi için yaşanan fiziksel çevrenin imkânları ve yaşanan çev-

renin evliliğe-boşanmaya bakış açısı ve kültürel kodlar fiziksel çevre bağlamında ön plana çıkan önemli konulardır. İkamet edilen konutta asansörün bulunması, erişilebilir olması, evin çevresinde temel ihtiyaçların karşılanmasına olanak sağlayacak yerlerin bulunması, çocuğun gelişimi için doğayla temas hâlinde olmak, sağlık hizmetlerine erişimin kolaylıkla sağlanabilmesi boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuğuyla birlikte yaşayan anneler için önemlidir. Bunun yanı sıra fiziksel çevrenin evliliğe ve boşanmaya ilişkin algıları, boşanmış kadınlara ilişkin kalıp yargıları ve ön yargıları özellikle kırsalda yaşayan kadınlar için zorlayıcı ve ayrımcı bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

Kadınlar boşanma sonrasında kırsal bölgelerde sosyal desteğe ve sosyal yardımlara erişebilirken kentsel mekânda kadının iş gücüne katılımı beklenmektedir (Soygan, 2019). Bu hususlarla birlikte fiziksel çevrenin sosyalizasyon ve ekonomik süreçlere etkisi dikkate alınmalıdır.

Sosyal Boyut

Sosyal boyut sosyal çevreyle ilişkileri, sosyal hayata katılımı, ebeveynlerin ve çocukların ilişkilerini, toplumsal cinsiyet rollerini, ekonomik durumu ve hukuki konuları kapsamaktadır.

Sosyal Çevreyle İlişkiler: Sosyal çevre tarafından sağlanan sosyal destek, sosyal çevre yoksunluğu, sosyal dışlanma, kök aileyle ilişki ve boşanılan eşin ailesiyle ilişki sosyal çevreyle ilişkiler konusunda dikkat çekici unsurlardır. Annelerin boşandıktan sonra aldıkları *sosyal destek* sosyal yaşamlarını güçlü kılan, engelli çocuğun ihtiyaçlarını ve maddi ihtiyaçları karşılama konusunda kolaylaştırıcı bir faktördür. Sivil toplum kuruluşları engellilerin ve annelerinin sosyal hayata katılmaları, ihtiyaçlarının karşılanması ve haklarının savunulması için önemli bir rol üstlenmektedir. Annelerin boşandıktan sonra sosyal hayata katılımları ve sosyal çevreleriyle ilişkileri boşanma öncesine göre daha aktiftir. Anneler genellikle çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde engelli çocuğu olan farklı annelerle ve ailelerle, yönetici ve öğretmenlerle tanışmakta ve sosyalleşmektedir.

Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın, akrabaları, komşuları ve sosyal çevresi tarafından *"zor, çekilmez, katlanılmaz"* bir durum olarak ifade edilmesi, bu anlayışın davranışlara, bakışlara, mimiklere ya da damgalayıcı tutumlara yansıması anneleri olumsuz etkilemekte (Heng-hao, 2009; Meşe, 2013), sosyal hayatta farklı biçimlerde dışlanmaya maruz kalmalarına neden olmaktadır (Olsson ve Hwang, 2003; Yavuz, 2018b). Ebeveynlerin %58'i çocuğunun engeli nedeniyle sosyal ilişkilerinin ve sosyal hayata katılımlarının etkilenmediğini belirtirken %42'si farklı şekillerde etkilendiğini ifade etmektedir (Tarsuslu Şimşek ve ark., 2015). 36-50 yaş arası annelerin karşılaştığı sosyal güçlüklerin 18-35 yaş arası annelere göre daha yoğun olduğu tespit edilmiştir (Yüksel ve Uyanık, 2021).

Zihinsel engelli çocuğun tanı almasıyla birlikte çalışan annelerin iş yaşamlarına ara vermeleri, çalışmayı bırakmaları, sosyal çevreleriyle görüşmek için zamanlarının daha sınırlı olması, zihinsel engelli çocuğun davranışları ve sosyal çevrenin zihinsel engelli çocuğa bakış açısı nedeniyle sosyal çevreyle yapılan görüşmelerin sınırlandırılması annelerin sosyal yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Boşanmayla birlikte genellikle sosyal çevrenin değişmesi ve tek ebeveyn olarak rol ve sorumlulukların daha belirgin hâle gelmesi annelerin sosyal çevreleriyle görüşmeleri için ayırdıkları vakti sınırlandırmaktadır. Hem zihinsel engelli çocuktan hem de boşanmadan kaynağını alan bu faktörler annelerin sosyal çevreleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve kendilerini yalnız hissetmelerine yol açmaktadır.

Boşandıktan sonra kadınların (%31,2) çevre baskısı yaşama oranları erkeklere (%11,9) göre daha fazladır (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018). Farklı bir araştırmada da boşandıktan sonra kadınların ekonomik konularda, konut bulma konusunda, sosyal çevre ve aileden kaynaklanan baskı konularında erkeklere göre daha fazla güçlüklerle karşılaştığı görülmektedir (Aktaş, 2011). Kadınların çocuklarının geleceğine ilişkin endişelerinin ve çevresel tepkiler konusunda kaygılanmasının temelinde de sosyal baskı mekanizmasının yer almakta ve bu faktör boşanma kararı almayı zorlaştırmaktadır (Bulut, 2008; Can ve Aksu, 2016).

Bazı anneler sadece boşanmış olduğu için sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini ya da sözel olarak tacize maruz kaldığını, az sayıda anne ise zihinsel engelli çocuğu olduğu için sosyal çevreleriyle ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini, kiralık ev bulma, kreş hizmetinden yararlanma gibi konularda sosyal dışlanma yaşadığını bildirmiştir. Bazı anneler, boşandıktan sonra sosyal çevreleri tarafından boşandıkları için dışlanabileceği ya da tacize maruz kalabileceği korkusuyla boşandığını çevresindeki insanlara açıklamamıştır.

Boşanmış kadınlar sosyal dışlanmaya maruz kalmakta, sosyal çevrelerinden baskı görmekte, sosyal çevrelerindeki erkeklerle isimleri birlikte anılmakta ve boşanmanın sosyal olumsuzluklarını erkeklere göre daha yoğun yaşamaktadır (Can ve Aksu, 2016). Boşanmış kadınların çalışma hayatında sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları, önceki arkadaşlık ilişkilerini devam ettiremedikleri (Rathi ve Pachauri, 2017), çevresel tepkiler ve ön yargılar nedeniyle utanç ve acı yaşadıkları (Bulut, 2008), sosyal çevresi tarafından yalnızlaştırıldıkları ve bu durumlara karşı olumsuz "dul kadın" imajıyla etiketlenmemek için tedbirli davrandıkları, boşanma sonrası davranışlarına dikkat ettikleri, evli arkadaşlarıyla fazla samimi olmadıkları, daha çok bekâr ya da boşanmış kişilerle ilişki geliştirdikleri, giyimlerine dikkat ettikleri ve kendilerini izole etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Bu stratejileri dedikodudan ve sosyal baskıdan korunma yöntemleri olarak kullanmaktadırlar (Akgül-Sarpkaya, 2013; Uğur, 2014).

Boşandıktan sonra annelerin ekonomik ihtiyaçlarının yanı sıra zihinsel engelli çocuğun bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda desteğe ihtiyaç duydukları ve bu konuda bazı annelerin kök ailesinin destek sağladığı görülmektedir. Boşandıktan sonra kök ailesi tarafından maddi ve manevi yönden destek alan anneler daha rahat bir yaşam sürdürmektedir. Çok az sayıda anne boşandıktan sonra kök ailesiyle birlikte yaşamayı denemiş ve bu süreçte zihinsel engelli çocuğunun eğitimi, bakımı, ev içindeki davranışları gibi konularda anlaşmazlıklar yaşadıkları için birlikte yaşamanın olumsuz bir deneyim olduğunu ve bu nedenle ayrı bir evde yaşamaya karar verdiklerini bildirmişlerdir. Yedi anne boşandığı için

kök ailesi tarafından dışlandığını, destek görmediğini belirtmektedir. Aileleri boşanmaya olumlu yaklaşan bazı annelerin ailelerinde ise zihinsel engelli çocuğun velayetinin alınmasına ve bakımının sürdürülmesine karşı çıkıldığı görülmektedir. Bazı anneler boşandıkları için sosyal çevreleri ve aileleri tarafından kabul edilse de boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuklarının velayetini aldıkları ve bakımını sürdürdükleri için kabul görmemektedirler. Annelerin önemli bir kısmı boşandıktan sonra boşanılan eşin ailesiyle ilişkilerini genellikle sonlandırmış ve görüşmemişlerdir. Martin-West (2019) ailesinden az destek alan ya da aile desteği alamayan boşanmış kadınların, kira ödemelerinde gecikme riskinin (%33) arttığını hem ailesinden hem de kamu kaynaklarından herhangi bir destek alamayan boşanmış kadınların kira ödemelerinde gecikme riskinin daha fazla (%68) olduğunu saptamıştır. Canatan ve ark. (2019), tek ebeveyn kadınların yarısından fazlasının akrabalarından maddi destek almadığını belirtmektedir.

Sosyal Hayata Katılım: Annelerin boşandıktan sonra boşanma öncesine kıyasla sosyal hayata daha fazla katıldıkları, maddi olarak gelir elde edebildiği ya da elde edilen geliri yönetebildiği, sosyal hayata katılım için kaynak ayırabildikleri görülmektedir. Sosyal çevrelerinden, akrabalarından ya da sağlıklı çocuklarından destek alan annelerin ve zihinsel engelli çocuklarının sosyal etkinliklere daha aktif katılabildikleri, kendilerini "özgür" ve "yapabilir" gördükleri ve bu öz güvenle sosyal hayatta daha aktif rol aldıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocukları için eğitim hizmeti alan anneler, hizmet aldıkları eğitim kurumlarında diğer ailelerle ve velilerle tanışarak sosyal bir çevre edinmekte ve sosyal etkinliklere katılabilmektedirler. Zihinsel engelli çocuğun okula başlaması, bakım verme konusunda anneye destek olan birisinin olması, evde arabanın olması, annelerin sosyal hayata katılımını olumlu etkilemektedir. Bazı annelerin ise zihinsel engelli çocuğun bakımı, gelir elde etmek için çalışma yaşamına katılma gibi nedenlerle sosyal etkinliklere zaman ve maddi kaynak ayıramadıkları görülmektedir.

Sosyal desteğin yanı sıra tek ebeveynli ailelerde önemli konulardan birisi de aile üyelerinin sosyal etkinliklere katılmasıdır.

Tek ebeveynli ailelerin sosyal etkinliklere daha az katılması aile üyelerinin psikolojilerini olumsuz etkilemektedir (Acar, 2013). Tek ebeveynli ailelerde kadınların sosyal etkinliklere katılımları ve sosyal çevreleriyle etkileşimleri azalmakta, kadınlar sosyal çevrelerinin olumsuz tepkilerine maruz kalmakla birlikte genellikle sosyal ve psikolojik destek alamamaktadır (Afyonoğlu ve ark., 2021).

Boşanma Sonrası Ebeveynlerin ve Çocukların İlişkileri: Ebeveynlerin ve çocukların ilişkileriyle ilgili olarak boşanılan eşle ilişkiler, babanın çocuklarla ilişkisi, annenin çocuklarla ilişkisi, çocukların kardeş ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan annelerin 23'ü çocuğuyla, 4'ü çocuğu ve anne-babasıyla, 2'si yalnız, 1'i yeniden evlenmiş eşi ve çocuklarıyla yaşamaktadır. Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan babaların 9'u evlenmiş ailesiyle, 12'si yalnız (1'i ikinci evliliğini yapıp boşanmış) yaşamaktadır. 4'ü annesiyle-kök ailesiyle, 1'i engelli olmayan çocuğuyla, 1'i sevgilisiyle yaşamaktadır. Babalardan 3'ünün kiminle yaşadığı bilinmemektedir. Babalardan 17'sinin zihinsel engelli çocuğuyla görüşmediği, 4'ünün görüştüğü, 6'sının nadiren görüştüğü, 3'ünün sıklıkla görüştüğü görülmektedir.

Boşanmış anne babalardan 5'inin çocukları için ihtiyaç olması durumunda görüştüğü, annelerin genellikle eşleriyle görüşmediği ve iletişim kurmadığı, bazı annelerin görüşme esnasında eşleri tarafından psikolojik şiddete maruz kaldığı, bazı annelerin eski eşleri tarafından kendilerine minnettarlık duyulduğu, 4 babanın eski eşleriyle tekrar evlenmek istediği görülmektedir. Anneler genellikle eski günlerini hatırlamak, yüz yüze gelmemek ve karşılaşmamak için gerekli olmadıkça görüşmemeyi tercih etmektedirler. Çocuklarının ihtiyaçları ve bakımı için iletişim kurmaktadırlar. Bazı anneler ise can güvenlikleri olmadığı için boşandıkları eşleriyle görüşmemektedirler.

Boşandıktan sonra babaların zihinsel engelli olmayan çocukla ilişkisinde babaları talep ettiğinde babalarına ekonomik destekte bulunmaları, babanın anne ile iletişim kurmak istemesi üzerine arabulucu rol üstlenmeleri dikkat çekmektedir. Boşandıktan son-

ra babanın çocuklarıyla duygusal, fiziksel ve sosyal bir yakınlığı ve bağı kalmadığı anlaşılmaktadır. Babaların ekonomik, sosyal, duygusal bir desteğinin ve yardımının olmadığı ve çocuklarının babalarıyla iletişim kurmak istemedikleri görülmektedir. Babanın anneyi karalayıcı ifadeler kullanması, babanın evlilik dışı ilişki yaşaması, çocuğun boşanma aşamasında mahkemede tanıklık yapması, babanın şiddet uygulaması, babanın evi terk etmesi, babanın çocuğunun düğününe katılmaması ve çocuklarını yalnız bırakması gibi gerekçelerle çocuklar babalarıyla görüşmek istememektedirler.

Boşanmanın çocuklar üzerindeki psikolojik etkisi iki seviyede ele alınabilir. Birinci seviye, değişime uyum sağlama sürecidir. Değişime uyum sağlama çocuklar için zor olsa da istikrarın daha çabuk sağlanabildiği boşanmalarda daha az strese neden olmaktadır. İkinci seviye ise çocukların uzun vadede psikolojik uyumuyla ilgilidir. Aile etkileşimiyle birlikte çocuğun çeşitli özellikleri de uzun vadedeki sonuçlarla ilgilidir. Çocuklar, anne baba rollerini devam ettiren eski eşlerin arasında bir bağlantı noktası olduğu için evliliğe ve boşanmaya yönelik uzlaşmaya kavuşturulmamış öfke, çocuk yetiştirme tarzlarıyla ilgili tartışmalarda kendini hissettirebilir. Anne babalar bu süreci iyi bir şekilde yönetmelerine rağmen çocuklar annesine ya da babasına gösterdiği sadakat nedeniyle açıklanması zor duygular yaşayabilir (Emery, 2012). Boşanma genellikle çocukların ebeveynlerinden biriyle yaygın olarak da babayla iletişiminin azalmasına neden olur.

Boşandıktan sonra babaların çok azının zihinsel engelli çocuklarıyla görüştüğü ve bu görüşmelerin de sınırlı olduğu, genellikle telefonla gerçekleştirildiği görülmektedir. Yüz yüze görüşmelerde ise birkaç saatlik görüşmeler gerçekleşmektedir. Bazı anneler babaların çocuklarıyla görüşmesinin çocuklara duygusal, bilişsel ve cinsel gelişim açısından zarar verici olabildiğini bildirmiştir. Boşandıktan sonra baba zihinsel engelli çocuğa yabancılaşmaktadır. Babaların zihinsel engelli çocuklarıyla görüşmediği, nadiren görüştükleri durumlarda ise ilgilenmedikleri görülmektedir. Zihinsel engelli çocukların boşanmadan sonra babalarından ayrı kalmayı sorgulamadığı, durumun farkında olmadıkları ve olum-

suz etkilenmedikleri anlaşılmaktadır. Boşanma sonrasında çocuklarda "babanın çocuklarına yabancılaştığı" görülmektedir. "Ebeveyne yabancılaşma sendromu" da söz konusudur. Babanın çocuklarına yabancılaşması genellikle boşanma öncesinde zihinsel engelli çocuğunun özel durumunu kabullenememiş, çocuklarının sorumluluğunu almaktan kaçınan, bakım yükünden ve ekonomik yükten kaçınan babaların çocuklarıyla iletişim kurmaması, duygusal ve sosyal olarak yakınlık hissetmemesi, maddi ve manevi desteğini esirgemesi şeklinde görülmektedir. Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu ise babaya karşı yöneltilmiş bir yabancılaşma sendromu olarak daha az görülmektedir. Genellikle babanın yabancılaşması söz konusu olduğu için çocuğun babaya yabancılaşması daha az sayıda anne tarafından bildirilmiştir. Çocuğun babaya yabancılaşması babanın çocukla kurduğu olumsuz iletişimin, ilgisizliğin ve sorumsuz davranışların bir sonucu olarak görülmektedir. Anne tarafından kasıtlı bir yönlendirme ve algıya bağlı olarak gelişmemiştir.

Boşanmış ailelerde çocukların %15'i (Jonston, 2003; Johnston ve ark., 2005a) ve velayetle ilgili sorun yaşayan ailelerin çocuklarının %21'i ebeveyne karşı yabancılaşma yaşamaktadır (Jonston, 2003). Çatışmalı geçen boşanmalarda ise ebeveyne yabancılaşma sendromu %20'dir (Johnston ve ark., 2005b). Türkiye'de yürütülen bir araştırmada boşanma sonrasında çocukların üçte birinin (%34,4) her iki ebeveyni ile düzenli olarak görüştüğü, %15,5'inde ebeveyne yabancılaşma sendromunun görüldüğü, her dört ebeveynden birinin (%26,6) boşanma sürecinde çocuğunun istismara uğradığını iddia ettiği ve diğer ebeveynle ilişki kısıtlaması istediği, yüksek oranda velayetin annede kalması yönünde kanaat bildirildiği belirlenmiştir (Karadağ ve Foto Özdemir, 2020). Çatışmalı süren boşanma davalarında ebeveyne yabancılaşmanın sıklığı ve yaygınlığı artmakla birlikte araştırma sonuçları farklılıklar göstermektedir.

Boşanmış babaların çocukları babalarını daha az kabul edici olarak algılarken annelerin evli ya da boşanmış olması fark etmeksizin çocukları tarafından aynı düzeyde kabul edici olarak algılanmaktadırlar (Öngider, 2013b). Boşanmış anne babaların

ret düzeyleri daha yüksektir (Çetin, 2018). Engelli çocuğu olan anne babaların algıladığı sosyal destek düzeyi ile çocukların anne babalarının kendilerini kabul-ret düzeyinin, anne babaların çocuklarını kabul-ret düzeyleri üzerinde etkisi olduğu görülmüştür (Balıkçı, 2019). Boşandıktan sonra babaların çocuklarıyla ilgili birçok sorumluluktan uzaklaştığı, çocukların babaları tarafından daha az önemsendiği, daha az istendiği ve sevildiği görülmektedir. Bu durum babaların sadece eşten değil çocuklardan da boşandığına işaret etmektedir (Amato ve Gilberth, 1999).

Annelerin boşandıktan sonra zihinsel engelli olmayan çocuklarıyla ilişkilerinin güçlendiği, birlikte sosyal hayata katıldıkları, duygusal olarak paylaşımlarda bulundukları ve birbirlerine destek oldukları, daha sakin ve düzenli bir yaşam sürdürdükleri görülmektedir. Annelerin zihinsel engelli çocuklarıyla ilişkileri dikkate alındığında bakım veren rollerinin çok uzun süre devam ettiği, tedavi ve eğitim süreçlerini takip ederken birlikte bir yaşam kurdukları görülmektedir.

Az sayıda anne, zihinsel engelli çocuğun bakım ve özel gereksinimleri için ayrılan zaman nedeniyle engelli olmayan çocuğun ihmal edilebildiğini, sosyal alanda vakit ayıramadığını belirtmiştir. Bu durumun az da olsa kardeşler arasında kıskançlığa yol açtığı görülmektedir. Kardeşlerin yaşı büyüdükçe daha bilgili ve bilinçli oldukları, annelerine bakım konusunda ve sosyal hayata zaman ayırabilmesi konusunda destek oldukları görülmektedir. Az sayıda annenin zihinsel engelli kardeşlerine bakım vermeleri ve destek olmaları konusunda çocuklarından beklentileri bulunmaktadır.

Ergenlik dönemindeyken ebeveynleri boşanan çocukların boşanmadan sonraki iki-üç yıllık süreçte boşanma sonrası yaşama uyum sağlama konusunda zorlandıkları belirlenmiştir (Steinberg, 2013, s. 173). Boşanma sürecinde ve sonrasında çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyniyle ilişkisinin düzensizliği, sevgi ve ilginin azalması, destek yoksunluğu gibi faktörler çocuğun boşanma sonrası yaşama uyumunu olumsuz etkilemektedir (Amato, 2000). Çocuğun sorunlarla baş edebilmesi için duygu ve düşüncelerini

ifade edebilmesi, sorunlarının farkına varan ebeveynlerin uygun sorun çözme becerileriyle hareket etmesi ve meslek elemanlarından yardım alınması gereklidir. Zamanında çözüme kavuşturulmayan sorunlar uzun vadede riskli davranışlara dönüşebilir (Cohen, 2002).

Toplumsal Cinsiyet Rolleri: Cinsiyetçi iş bölümü, zihinsel engelli bir çocuğun varlığı ve eğitim düzeyinin düşük olması gibi faktörlerle birleşince kadınların çalışma yaşamına katılmalarını engelleyici bir faktör olarak görülmektedir. Boşanmadan önce ve boşandıktan sonra evdeki rol ve sorumlulukların büyük ölçüde anneler tarafından üstlendiğini ve boşandıktan sonra bu rol ve sorumlulukları annelerin devam ettirdiği görülmektedir. Anneler boşandıktan sonra kendi "güçlerinin" ve "yapabilirliklerinin" farkına varmaktadırlar.

Tek ebeveynli ailelerde kadınlarla yapılan nitel çalışmalarda boşanmış kadınların sosyal yaşamda erkek kadın eşitsizliği yaşadıkları (Kaşvut, 2015), buna rağmen kadınların toplumsal cinsiyet rollerine dayalı geleneksel aile yapısındaki "baba" figürünün eksikliğini telafi etmek için aile yapılarını yeniden inşa etmeye çalıştıkları, aile içi otoriteyi sağlamakta zorlandıkları, otorite figürü arayışında oldukları, çoklu rol birikimi ile çocuk bakımında sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır (Avşar, 2019; Kotwal ve Prabhakar, 2009; Rani, 2006; Gedik, 2018).

Ekonomik Durum: Boşandıktan sonra ekonomik güç, kadının iş gücüne katılımı, ekonomik sorunlar, ekonomik destek, evde bakım parası, sosyal yardımlar, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim konuları ekonomik durumla ilişkili olarak ön plana çıkan konulardır.

Annelerin boşandıktan sonra yatırım yapabildikleri, paralarını değerlendirebildikleri, gelir gider dengesi kurabildikleri, bütün güçlüklere rağmen evliyken ulaşamadıkları ekonomik özgürlüklerine erişebildikleri görülmektedir. Annelerin genellikle kirada yaşadıkları, az sayıda annenin ailelerinden kalan evde yaşadıkları görülmektedir. Çalışan anneler maaş ile geçimini sağlarken çalışmayan anneler genellikle evde bakım parası, gündelik işler,

emekli maaşı, nafaka, sosyal yardımlar, sosyal çevreden gelen ekonomik destek ve yardımlar ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Annelerden 16'sının zihinsel engelli çocuğu için evde bakım parası aldığı, 13'ünün evde bakım parası almadığı, 1 annenin ise evde bakım parası için başvuru yapacağı görülmektedir.

Annelerin 5'inin bir işte çalıştığı, 4'ünün memur, 1'inin kapıcı, 1'inin temizlik personeli olduğu, 19 annenin ise herhangi bir işte çalışmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyetçi iş bölümü ile zihinsel engelli çocuğun bakım yükü istihdam sürecine katılımını engellemektedir. Boşandıktan sonra genellikle hane geliri azalmakla birlikte eve gelen gelirin yönetimi konusunda özgür oldukları ve önceliklerini belirleyebildikleri için ekonomik refahları daha iyi durumdadır. Annelerin çalışması, yeni sosyal çevre edinmeleri, iletişimlerini güçlendirmeleri ve sosyal destek ağlarını geliştirmeleri bakımından annelere katkı sağlamaktadır. Anneler temizlikçi, aşçı, güvenlik görevlisi gibi emek yoğun işlerde zorlu şartlarda çalışmaktadırlar. Boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuğun bütün sorumluluğunun anne tarafından üstlenilmesi ve aileyle ilgili bütün rol ve sorumluluğun sadece annede olması çalışan annelerin erken emekli olmalarına, görevde yükselme için ortaya çıkan fırsatları değerlendirememelerine yol açarak kariyer planlarını ve kariyer gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Boşandıktan sonra yaşanan ekonomik sorunlar annelerin temel ihtiyaçlarını karşılamasını zorlaştırmakta, evin ısınmasıyla ilgili sorunlar yaşanmakta, daha kötü koşullarda barınmalarına yol açmaktadır. Ekonomik sorunlar özellikle boşanmanın hemen ardından görülmekte, ilerleyen süreçte gelir-gider dengesi kurulmaktadır.

Boşanma sonrasında ise kadınların (%65,8) ekonomik zorluk yaşama oranları erkeklere (%26,8) kıyasla daha fazla; çocuğu olanların (%51) ekonomik zorluk yaşama oranları çocuğu olmayanlara (%34,8) kıyasla daha fazladır. Boşanma sonrası maddi olanakları sınırlı kişilerin daha fazla ekonomik güçlük ve sorun yaşadığı belirlenmiştir (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018).

Annelerin önemli bir kısmı, zihinsel engelli çocuğunun eğitimi için materyallere, eğitim öğretim araç gereçlerine kaynak ayı-

ramadıkları için kendi imkânları ve becerileri dâhilinde kendileri materyal tasarlamaktadır. Boşanma sonrasında zihinsel engelli çocuğun bakım yüküne ek olarak ekonomik yük artmakta, bu durum strese ve olumsuz duyguların yaşanmasına yol açmaktadır.

Kadınlar erkeklere göre daha fazla gelir kaybı, borç yükü ve güvencesizlikle karşılaşmakta (Wickrama ve Wheeler, 2013, s.386) yaşam standartları düşmektedir (Coontz, 2006). Boşanma sonrasında kadının hayat standartları (%27) düşerken erkeğin hayat standartları (%10) yükselmektedir (Yalom, 2002). Bu veriler, boşanma sonrası kadının ve erkeğin ekonomik durumundaki değişime işaret etmesi bakımından önemlidir.

Babalar boşandıktan sonra anneye ve zihinsel engelli çocuğa ekonomik olarak destek sağlamamaktadırlar. Bazı anneler kök ailelerinden ekonomik destek almakta, babadan kalan miras ya da emekli maaşıyla, anne-baba ve kardeşlerin maddi yardımlarıyla ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Az sayıda anne sosyal çevrelerinden ekonomik destek almaktadır. Çok az sayıda anne belediye ya da vakıflardan sosyal yardım almaktadır.

Annelerin 16'sı engelli çocuğu için evde bakım parası alırken 13'ü evde bakım parası almamaktadır. 1 anne ise evde bakım parası almak için başvuru yapacağını bildirmiştir. Anneler masraflarını karşılarken evde bakım parasıyla ve sosyal yardımlarla karşılamaktadırlar. Bu süreçte engelli çocuk için alınan evde bakım parası ekonomik olarak bir güç sağlamakla birlikte bakım veren olarak anneler, zihinsel engelli çocukları vefat ettikten ya da aldıkları evde bakım parası farklı bir nedenle artık ödenmedikten sonra hayatlarını devam ettirebilecekleri düzenli bir gelir ya da elde ettikleri bir maddi dayanak olmadığı için geleceğe ilişkin endişe yaşamaktadırlar.

Annelerin zihinsel engelli çocukları için Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Özel Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden aldıkları hizmetlerin yanı sıra ekonomik durumları ve gelirleri ölçüsünde bazı özel eğitimler almaya çalıştığı fakat gelirleri bu hizmetlere yetmediği için sürekliliğin olmadığı görülmektedir.

Kadının tek ebeveyn olduğu ailelerde elde edilen gelirin büyük bir kısmını tüketim harcamalarına ayırmak durumunda kaldığı,

çocuğun ihtiyaçlarını karşılamada ve ekonomik destek mekanizmalarına ulaşmada güçlükler yaşadığı, tasarruf yapmakta zorlandığı ve ekonomik olarak daha kırılgan bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır (Afyonoğlu, 2021; TAYA, 2018, s. 63). Kadının tek ebeveyn olduğu ailelerde kadınların daha yüksek oranda işsizlik yaşamakta, tam zamanlı iş bulmada ve vakit ayırmada sorun yaşamakta ve bunlara bağlı olarak yoksulluk riskleri artmaktadır (Wu ve ark., 2020). Tek ebeveyn olan kadınlar, fatura ve kira gibi temel masraflarını karşılamada (%41), sağlık hizmetlerine erişimde (%38), sağlıklı beslenmek için yeterli gıdaya erişimde (%33), konut ve mesken bulmada (%25) sorun yaşamaktadır (Eamon ve Wu, 2011).

Hukuki Konular: Boşandıktan sonra annelerin 14'ünün nafaka aldığı, 16 annenin ise nafaka almadığı, alınan nafakanın 250 TL ile 1.100 TL arasında değiştiği görülmektedir. Genellikle nafaka ödemelerinin yapılmadığı, ödemesi yapılan nafakaların ise düzensiz olduğu, nafaka artışının düzenli bir şekilde yapılmadığı, boşanılan eşle muhatap olmamak için annelerin bu duruma tepki göstermedikleri anlaşılmaktadır.

Boşanmış kadınların eski eşlerinden kendileri ya da çocukları için nafaka alanların oranı az olmakla birlikte alınan nafakanın düzenli ödenmesi konusunda sorunlar yaşanmaktadır (Soygan ve Gedik, 2019; Uğur, 2014).

Bilişsel Boyut

Bilişsel boyut bilgi ihtiyacını, eğitim ve kişisel gelişimi, sorun çözme becerilerini, yeniden evlenmeye ilişkin düşünceleri, farkındalıkları, geleceğe ilişkin karar vermeyi kapsamaktadır.

Bilgi İhtiyacı: Annelerin kamu kurumlarının sağladığı ayni ve nakdi yardımlar, ekonomik destekler, velayete ve nafakaya ilişkin konular, engelli bir çocuğu olanların yararlanabileceği haklar, boşananların yararlanabileceği haklar, elektrik, doğal gaz, su, internet ödemelerinde fatura indirimleri gibi konularda yasal haklarla ve çocuğun cinsel sağlığıyla ilgili konularda bilgi ihtiyacı vardır. Anneler bilgi ihtiyaçlarını sosyal medyada oluşturulan topluluk ve gruplar, sosyal çevreleri, özel eğitim ve rehabilitasyon merke-

zinde çocukları için hizmet alan diğer aileler ve çocuklarının öğretmenleri aracılığıyla karşılamaktadır. Az sayıda anne, zihinsel engelli çocuğunun ergenlik döneminde cinsel gelişimiyle ve cinsel sağlığıyla ilgili nasıl davranacağı ve tepki vereceği konusunda bilgiye ihtiyaç duymaktadır.

Eğitim ve Kişisel Gelişim: Anneler boşandıktan sonra eğitimlerine ve kişisel gelişimlerine önem vermekte, seminerlere ve eğitimi programlarına katılarak kendilerini bilişsel yönden geliştirmeye çalışmaktadırlar. Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmak annelerin kendilerini bilişsel anlamda geliştirebilmeleri için teşvik edicidir. Zihinsel engelli çocuğunun gereksinimleri doğrultusunda özel eğitim öğretmenliği okuyan, yüksek lisans yapan ve bu alanda çalışan, boşandıktan sonra üniversite sınavına hazırlanan, üniversite okuyan, liseyi ve üniversiteyi açıktan okuyan anneler bulunmaktadır. Eğitimlere önem göstermenin temelinde zihinsel engelli çocuğun yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra annelerin kendi yaşam kalitelerini yükseltme çabaları bulunmaktadır. Anneler psikoloji, özel eğitim, iletişim, zihinsel engelli çocukla iletişim, kamu yönetimi gibi eğitim ve programlara katılmaktadırlar. Anneler çocuklarının gelişimi, eğitimi, tanı ve tedavi süreci için yeni bilgiler öğrenmeye ve kitap okumaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bazı anneler çocuğun bakım yükü nedeniyle eğitimlere katılamamaktadırlar.

Türkiye'de 26 alt bölge temel alınarak kaba boşanma hızının belirleyicileri üzerinden gerçekleştirilen ve 2007-2015 yılları arasını kapsayan bir incelemede kadın eğitim düzeyindeki artışın boşanmayı artırdığı saptanmıştır (Erkan, 2017). Türkiye'de 4 alt bölgede boşanmanın sosyodemografik belirleyicileri üzerinden gerçekleştirilen ve 2008-2017 yılları arasını kapsayan bir incelemede kadın eğitim düzeyindeki artışın boşanmayı artırdığı saptanmıştır (İğdeli ve Ay, 2021). Bu durum kadının eğitim seviyesinin artmasıyla kendisi, çevresi ve boşanma sonrası hayatını başarılı bir şekilde idame ettirebilmesiyle ilgili bilinçli ve daha güçlü olmasıyla ilişkilidir.

Sorun Çözme Becerileri: Anneler boşandıktan sonra sorunlarını çözmek için tek başlarına mücadele etmektedirler. Bu durum

sorun çözme kapasitelerini artırmış, kendilerini yapabilir ve değerli hissetmelerini sağlamıştır. Boşanma sonrasında ekonomik gelirin azalması, zihinsel engelli çocuğa daha fazla vakit ayırma ihtiyacının olması, sosyal çevrenin zihinsel engelli çocuğa ve boşanmaya ilişkin tutumlarıyla baş etme konusu sorun çözme becerilerinin kullanıldığı alanlardır. Boşanma sonrasında ekonomik sorunlar, sosyal çevreyle ve kök aileyle yaşanan sorunlar, boşanılan eşle yaşanan nafakaya ve mahkeme sürecine ilişkin sorunlar, zihinsel engelli çocuğun bakım, eğitim ve tedavi sürecinde yaşanan sorunlar annelerin odaklandığı konular olmuştur. Anneler bu konular hakkında düşünme ve çözüme ulaşabilmek için kaynakları kullanabilme becerilerini kullanmışlardır.

Boşanma sürecindeki bireylerin problem çözme becerilerinin araştırıldığı bir çalışmada erkeklerin problem çözme becerilerinin kadınlara göre daha gelişmiş olduğu ve gelir düzeyi arttıkça problem çözme becerilerinin arttığı belirlenmiştir (Erbay ve ark., 2015).

Yeniden Evlenmeye İlişkin Düşünceler: Boşanma sonrasında babalardan 12'sinin yalnız yaşadığı, 4'ünün annesiyle-kök ailesiyle yaşadığı, 1'inin engelli olmayan çocuğuyla yaşadığı, 1'inin sevgilisiyle yaşadığı görülmektedir. Babalardan 3'ünün kiminle yaşadığı bilinmemektedir. Babalardan 9'u evlenmiş eşiyle yaşamaktadır. Babaların genellikle evliliğin 3 ay-4 yıl arasında evlendiği görülmektedir.

Boşanma sonrasında annelerden 23'ü çocuğuyla, 4'ü çocuğu ve anne-babasıyla, 2'si yalnız, 1'i yeniden evlenmiş eşi ve çocuklarıyla yaşamaktadır. Annelerin boşandıktan sonra yeniden evlenmeye ilişkin olumsuz düşünceleri bulunmaktadır. Bu düşüncelerin temelinde; sosyal çevreden, zihinsel engelli çocuktan ve annenin kendiyle ilgili düşüncelerinden kaynaklanan bazı faktörler söz konusudur. Sosyal çevrenin kadının boşandıktan hemen sonra evlenmesini hoş karşılamaması, boşanmış bir kadınla evlenmekle ilgili toplumda erkeklere yöneltilen baskıcı bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun etkisi değerlendirildiğinde, zihinsel engelli çocuğun bakım yükü, bakım yükü nedeniyle sos-

yal hayata katılamama ve yeni bir insanla tanışmak için sosyal ortamın olmaması, evlenmeyi düşündükleri kişilerin zihinsel engelli bir çocukla yaşayamayacağına yönelik düşünceler, zihinsel engelli çocuğunu koruma, zihinsel engelli bir çocuğun bakımının ve birlikte yaşamanın zorluğu gibi etkenler dikkat çekmektedir. Anneler tekrar evlendiklerinde özgür davranamayacaklarını ve rahatlarının bozulacağını düşünmektedir. Bazı anneler erkeğe güven duymama, kız çocuğunu koruma, ilk evlilikte yaşanan olumsuz deneyimlerin ikinci evlilikte yaşamaktan endişe duyma gibi nedenlerle yeniden evlenmeyi düşünmemektedir. Çok az sayıda anne şimdiye kadar evliliği düşünmediğini fakat bundan sonraki süreçte şartları uygun olursa evlenebileceğini belirtmiştir.

Boşanma aşamasında kadınların sosyal statüleri, sosyoekonomik koşulları ve aile içindeki sorumlulukları savunmasız kalmalarına yol açmaktadır. Boşandıktan sonra kadına atfedilen "dul kadın" etiketi kadın üzerinde baskı oluşturarak boşanma kararı almasını zorlaştırmaktadır (Kaplan ve ark., 2018). Boşanma ya da eşin vefatı nedeniyle tek ebeveyn olan kadınların sosyal normlar ve anneliğe atfedilen değer nedeniyle yeniden evlenme konusunda erkeklere göre daha fazla zorlandığı görülmektedir (Yavuz ve Yüceşahin, 2012).

Toplumsal cinsiyetin yol açtığı sosyal baskı boşanma sonrasında kadınların ve erkeklerin yeniden evlenmeye ilişkin düşüncelerini etkilemektedir. Boşanan erkekler boşanmanın sosyal alanda bir başarısızlık olarak algılanması, boşanan kadınlar boşanmış kadın olarak damgalanmaya açık hâle gelmek ve bu süreçte cinsel bir obje olarak görüldüğü için yeniden evlenmeyi tercih etmektedir (Demirci, 2015). Boşanarak eşinden ayrılanların yeniden evlenme hızları 2001-2019 yılları arası temel alınarak incelendiğinde, yeniden evlenme hızının yıllara göre arttığı anlaşılmaktadır. Boşanmış kadınların yeniden evlenme oranı %84 iken bu oran erkeklerde %72'dir. Bu durum, kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda yeniden evlendiklerini ortaya koymaktadır (Çobanoğlu ve Tek, 2021). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde ise erkeklerin yeniden evlenme sayıları kadınlara göre daha fazladır. Zihinsel engelli çocuğun bakım yükü ve zihinsel

engelli çocuğa bağlı olarak yukarıda bahsi geçen yeniden evliliğe ilişkin endişeler ve yargılar kadınların yeniden evlenmemelerine yol açmaktadır.

Farkındalıklar: Anneler boşandıktan sonra, alınan kararı geciktirmemek gerektiği, insanlara hak ettikleri değeri vermek gerektiği, hayatın anlamı, güç ve güçlü olma isteği, öz güven konularında farkındalık geliştirmişlerdir. Boşanma kararı aldıktan sonra eyleme geçme konusunda bekleyen anneler, alınan kararı eyleme geçirme konusunda bekledikleri için pişmanlık yaşamışlardır. Anneler insanlara hak ettiklerinden fazla değer verilmemesi gerektiği ve bu konuda çok fazla fedakârlık yapılmaması gerektiğine ilişkin anlayış geliştirmişlerdir. Bazı anneler hayatın anlamını sorgularken kendileriyle özdeşleşen "bakım vermeyi" yaşama/dünyaya gelme amacı olarak değerlendirmektedirler. Annelerden bazıları ise boşandığı için evli kaldığı süreyi boşa geçmiş bir süre olarak değerlendirmekte ve hayatı anlamsız görmektedirler. Anneler üstlendikleri rol ve sorumlulukları yerine getirdikleri, ekonomik, sosyal, duygusal ve fiziksel güçlüklere karşı mücadele ettikleri için kendileriyle gurur duymakta ve kendilerini takdir etmektedirler. Bu durum kendileriyle barışık olmalarını sağlamakta, yapabilirliklerinin farkında olmaları anneleri güçlü kılmaktadır. Anneler boşanma sürecinde güçlü olmaları gerektiğine inanmakta ve bu mücadeleyi çocuklarının daha iyi şartlarda yaşamaları amacıyla verdikleri için güçlü olma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu deneyimler annelerin öz güvenlerini artırmakta, yapabilirliklerinin farkında olmak anneleri güçlü hissettirmektedir. Boşandıktan sonra özgür hissetmek, kendi kararlarını vermek, rol ve sorumluluklarını aksatmadan devam ettirmek annelerin öz güvenlerini artırmaktadır.

Geleceğe İlişkin Karar Verme: Anneler boşandıktan sonra genellikle "günü kurtarmak" amacıyla önemli konuları gündeme almakta ve acil ihtiyaçlarına odaklanmaktadırlar. Bu duruma zihinsel engelli çocuğunun bakımı ve eğitimine fazla zaman ayırıp istihdam sürecinin dışında kalmak ve gelecek kaygısı yol açmaktadır. Geleceği düşünmek, bakım veren rolünü üstlenen annenin vefat etmesi durumunda zihinsel engelli çocuğun bakımının

devam ettirilemeyeceği konusunda geleceğe ilişkin endişeye ve moral bozukluğuna yol açmaktadır. Engelli çocuğu olan aileler çocuklarının geleceğine ilişkin endişe duymaktadırlar (Holroyd, 2003; Chen, 2000; Minnes ve Woodford, 2004). Bu endişe zihinsel engelli çocuğu olan tek ebeveynli ailelerde daha da derinleşmektedir.

Annelerin geleceğe yönelik ekonomik güç elde etme, düzenli bir gelirle daha iyi şartlarda yaşama, bir eve sahip olma istekleri ön plana çıkmaktadır. Zihinsel engelli bir çocuğun eğitim ve tedavi ihtiyaçları, özel araç gereç ve ilaç ihtiyacı, eğitimin maliyetinin yüksek olması ekonomik olarak güçlü olmalarını gerektirmektedir. Annelerin önemli bir kısmı çalışamadığı ve ailesinden destek alamadığı için kirada oturmakta, zihinsel engelli çocuğu olduğu için apartmanda zorlanabilmektedir. Engellilere uygun koşullarda bir barınma imkânına sahip olmayı düşünmektedirler. Anneler boşandıktan sonra kendilerini güçlendirmek amacıyla çocuklarının ve kendilerinin eğitimi için yeni kararlar almışlardır. Anneler bağımsız hareket edebilmek ve çocuklarıyla istedikleri yere gidip gelebilmek için ehliyet almaya ve araba almaya ihtiyaç duymakta ve gelecekleri için araba alma ve ehliyet almayla ilgili hedefler belirlemektedirler.

Sorunlara İlişkin Öneriler: Erken tanı sisteminin oluşturulması, engelli raporuna ek olarak doktordan aylık periyotlarla alınan raporla ulaşılabilen mama, bez gibi desteklerde kolaylık sağlanması, medikal cihaz, hasta yatağı gibi ekonomik yükü olan ve bakım verenin sağlığını koruyucu öneme sahip malzemelerde devlet katkısının artırılması anneler tarafından ifade edilen önerilerdir. Anneler boşanma sürecinde ve sonrasında adli konularda bilgiye ve danışmanlığa ihtiyaç duymaktadırlar. Annelere bu konuda destek sağlanması gerekmektedir. İhmal ve istismara açık olan zihinsel engelli çocukların bakımı ve korunması hususunda tedbirlerin alınması, gerekli denetimlerin aksatılmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ailelerin bu konuda bilgilendirilmesi, farkındalıklarının artırılması, ihmal ve istismarın önlenmesi için gereklidir. Meslek elemanları tarafından ev ziyaretlerinin yapılarak hem zihinsel engelli çocuğun takibinin yapılması hem bakım veren ola-

rak anneye psikososyal destek sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra engelli aylığının alınması için yönetmelikte belirtilen hanenin toplam gelirinin hanede ikamet eden kişi sayısına bölündüğünde kişi başına düşen tutarın asgari ücretin üçte birini geçmemesi gerektiği hususu engelli ailelerini mağdur etmektedir. Bu konuyla ilgili düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuklar zihinsel engelli tanısı aldıktan sonra aileyle çalışan sosyal hizmet uzmanının olması gerektiği ve süreci sosyal hizmet uzmanının takip etmesi, danışmanlık vermesi ve rehberlik etmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anneler zihinsel engelli çocuklarının bakımını üstlendikleri için çalışamamakta, bakım aylığı almakta fakat sigorta primlerini yatıramadıkları için emeklilik hakları olmamaktadır. Bakım verenlerin sigortalarının yapılması ve emeklilik hakkının tanınması talep edilmektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan tek ebeveynli aileler sağlık hizmetlerine erişirken çocuğunu kısa süreli bırakabileceği bir mekân ya da kurum olmadığı için diş randevusu, hastane randevusu, ameliyat gibi sağlık hizmetlerine erişmekle ilgili sorunlar yaşamaktadırlar. Zihinsel engelli çocuğun gündüzlü kısa süreli bırakılabileceği kurumların yaygınlaştırılması, zihinsel engelli çocuğun sosyalleşebilmesi, yeni bir sosyal çevreye dâhil olması, anne babaların çocuklarını bırakarak birbirleriyle birlikte vakit geçirebileceği sosyal ortamlar oluşturması için önemlidir. Böyle bir sosyal ortamın oluşturulması eş ilişkilerini güçlendirebilecek bir ortam sağlayacaktır.

Anneler engellilikle ilgili tanı, tedavi süreçleri, engelli hakları, engelli çocukların eğitimi, engelli çocukların gelişimi, cinsel sağlık gibi konularda bilgi eksikliklerini giderecek eğitimlere ihtiyaç duymaktadır. Özellikle babaların bu süreçte eğitimlerle bilgilendirmesi ve süreci anlaması, kabullenmesi bakımından önemlidir. Anneler psikolojik desteğe ve aile danışmanlığına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu konuda destek sağlanması önerilmektedir.

Duyuşsal Boyut

Duyuşsal boyut olumlu duyguları, olumsuz duyguları, duygusal ve sözel şiddeti, ruh sağlığını kapsamaktadır.

Boşanma sürecinde kadınların öfke, korku, üzüntü, çaresizlik gibi duyguları erkeklerden daha yoğun yaşadığı ve kendilerini erkeklerden daha fazla suçladıkları (Kaynar, 2016) boşanma sürecinin ardından sevgisizlik, yalnızlık, çaresizlik, kararsızlık, güvensizlik, kendini boşlukta hissetme, değersizlik, kendine ve çocuğuna karşı suçluluk hissi (Can ve Aksu, 2016; Oğurtan, 2011, s. 50; Sharma, 2011, s. 125) inkâr, kayıp hissi, öfke (Kayma Güneş, 2007) gibi farklı duygu durumlarını yaşadıkları görülmektedir. Erkeklerin ise boşanma süreçlerinde üzüntü, çaresizlik, yalnızlık, umutsuzluk gibi duyguları yaşadıkları fakat güçlü görünmek amacıyla bu duygularını bastırdıkları (Elitok, 2019; Uray, 2021) toplumda ön yargılı tutum ve davranışlara maruz kaldıkları fakat bu durumun kadın deneyimlerinden farklı olduğu (Elitok, 2019) anlaşılmaktadır. Eşlerde yalnızlık ve çaresizlik duyguları görülmektedir (Afyonoğlu ve ark., 2021; Karaca Aydın, 2019; Uğur, 2014). Bunun yanı sıra boşanmayla birlikte depresyon, benlik saygısında azalma ve anksiyete görülebilmektedir (Aydıner Boylu ve Paçacıoğlu, 2016; Sharma, 2011, s. 125). Benlik saygısının ve öz güvenin azalması geleceğe yönelik endişeleri ve karamsarlığı artırmaktadır (Frisby ve ark., 2012). Çekirdek ve geniş aile yapısındaki aile üyeleri boşanmış aile üyelerine göre daha mutludurlar (TAYA, 2018, s. 7).

Olumlu Duygular: Anneler boşandıktan sonra daha çok olumlu duygular yaşamakta, kendilerini genellikle mutlu, huzurlu, özgür, gururlu, rahat, memnun ve değerli hissetmektedirler. Annelerin yaşadıkları olumlu duygular zihinsel engelli çocuklarına ve aile içi ilişkilerine olumlu yansımaktadır. Olumlu duyguların kaynağında, boşandıktan sonra özgür davranmak, "yapabilirlikler" konusunda farkındalık kazanmak, zihinsel engelli çocuğun eğitiminde ve gelişiminde ilerleme kaydetmek, çocuklarına vakit ayırabilmek, sorumsuz ve ilgisiz eşten "kurtulmuş olmak" yer almaktadır. Anneler aile içinde şiddet olmadığı ve kendilerine "yeni bir dünya" kurdukları için huzurlu ve değerli hissetmektedirler.

Olumsuz Duygular: Anneler boşandıktan sonra daha önce boşanmadıkları için pişmanlık duymaktadırlar. Pişmanlığın yanı sıra genellikle boşanma süreci ve zihinsel engelli çocuğu tanı ve özel gereksinimleriyle ilgili olarak üzüntü, stres, korku, endişe, yalnızlık gibi olumsuz duygular dikkat çekmektedir. Bir annede tükenmişlik duygusuyla birlikte çocuğunu kurum bakımına verme düşüncesinin geliştiği görülmektedir. Annelerin evlilik hayatını sürdürmek amacıyla direndikleri ve çaba gösterdikleri için, yaşadıkları sorunlar ve sıkıntılar nedeniyle fiziksel sağlıklarını yitirdikleri için kendilerine kızgınlıkları bulunmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun sağlığıyla ilgili sorunlar, evlilik yaşamına uzun yıllar emek verip ardından gençliğin "heba edildiğini" düşünme, ailenin birlikteliğini devam ettirmek için harcanan emeğin ve çabanın zayi olduğunu düşünme, aidiyet hissetmeme annelerin üzüntü yaşamasına yol açmaktadır. Bazı anneler boşanma sonrasında, toplumdaki "dul kadın" algısı ve etiketlenmekten, geleceğe ilişkin yaşana endişeden, çocuklarına eski eşi ya da yakınları tarafından kaçırılacağına ya da zarar verilebileceğine ilişkin yaşanan endişeden dolayı korku yaşamaktadırlar. Anneler ekonomik açıdan geçinmeye, kendilerinin ve çocuklarının geleceğine ilişkin endişe duymaktadır. Bazı anneler, yeniden bir evlilik yapma, maddi olarak kimseye muhtaç olmadan yaşamını sürdürme, kendini bekleyen belirsizlikler, zihinsel engelli çocuğun geleceği, bakım veren olarak annenin kendisinin ölümünden sonra çocuğuna ne olacağı hakkında endişe duymaktadırlar. Aile ve sosyal çevre tarafından yeterli düzeyde maddi ve manevi desteğin sağlanmaması, çocuğun bütün sorumluluklarının annede olması annelerin kendilerini yalnız hissetmelerine yol açmaktadır.

Boşanma sürecinde duygusal olarak hüzne, öfkeye ve çatışmaya neden olan konulardan birisi de terk etmedir. Tek taraflı ayrılık sürecinin temel sorunlarından biri terk eden ve terk edilen kişinin hüznü farklı şekillerde deneyimlemesidir. En temel fark terk edilen eşin hüznünün terk edeninkinden daha yoğun olmasıdır. Terk eden kişinin hüznü uzun süre önce başladığı için duygusuzmuş gibi gözükebilir. Genellikle terk eden eşin hüznü suçluluk duygusuyla bastırılırken reddedilmiş olmak terk edilen eşin hüznünü

derinleştirir. Terk eden eş terk edilen eşe göre daha az üzüntü, sevgi ve öfke duyarken terk edilen eş üzüntü, sevgi ve öfke duygularını daha fazla yaşamaktadır. Terk eden eşin hüzün döngüsünde sorumluluk, haklılık ve suçluluk duyguları hâkimken terk edilen eşin hüzün döngüsünde umut, kırgınlık/acı ve reddedilme duyguları daha yoğundur. Terk eden ve terk edilen eş aynı anda benzer duygusal tetikleyicilerle karşılaşmadığı için aynı anda aynı duyguları nadiren yaşarlar ve bu durum diğer ebeveynin duygularını sorgulamaya, terk edenin ilgisiz gözükmesine, terk edilenin ise baş edemez gözükmesine neden olur. Ebeveynler evlilik birliğinin sona erdiğini kabullendiğinde ve hüzünleriyle baş ettiklerinde ortak ebeveynlik çatışmaları azalır (Emery, 2019, s. 69-71).

Maddi ve manevi olarak beklentilerin ve sorumlulukların artması tek ebeveynli ailelerde boşanmış annenin evli bir anneye kıyasla depresyona ve strese açık olma ihtimalini artırmaktadır (Chanda ve Pujar, 2018). Boşanmış kadınların kendilerini "bir daha bütün olamayacakmış gibi" hissettikleri, boşanmayı "engelli olma deneyimi" gibi gördükleri belirtilmiştir (Gregson ve Ceynar, 2009). Boşanmayla birlikte ortaya çıkan strese, boşanmanın ahlaka aykırı olduğu ve boşanmayla ilgili dinî görüşler eklenince boşanma daha stresli bir hâl almaktadır (Krumrei ve ark., 2011). Bir başka konu da empatik eğilimle ilgilidir. Evlilerin empatik eğilimleri boşananlara göre incelendiğinde, kadınların empatik eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Yıldırım, 2005).

Duygusal ve Sözel Şiddet: Bazı annelerin boşandıktan sonra eski eşleri tarafından iftira ve hakarete uğradığı, tehdit edildiği, tek taraflı ısrarlı takip ettirildiği, çocuklarla boşanma sonrasında ilgilenmediği görülmekte, babaların nafaka gibi yasal yükümlülüklerini ve babalıktan doğan rol ve sorumluluklarını yerine getirmediği anlaşılmaktadır. Az sayıda anne, eski eşin çocuklarını bir duygusal şiddet aracı olarak kullandığını belirtmiştir.

Ruh Sağlığı: Annelerden 16'sı psikiyatrik sorunlar yaşamaktadır. Psikiyatrik sorunlar yaşayan annelerin 3'ü profesyonel destek almazken 13'ü profesyonel destek almaktadır. Anneler-

den 14'ünün psikiyatrik sorun yaşamamıştır. Boşanma öncesinde depresyon yaşayan anneler genellikle boşanma sonrasında da depresyon yaşamaktadır. Bazı annelerin kaygı ve anksiyete yaşadığı görülmektedir.

Boşanan kadınların bir kısmının boşandıktan sonra ruh sağlığı desteği aldığı, özellikle şiddet nedeniyle boşananların daha fazla ruh sağlığı desteğine başvurduğu görülmüştür (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018; Aktaş, 2011). Ayrıca düşük sosyoekonomik statüdeki kadınların ruh sağlığı açısından incinebilir / hassas olduğu ve daha fazla risk altında olduğu anlaşılmıştır (Belle, 2002). Boşanmış kadınların daha çok, çocukları için ruh sağlığı desteği aldığı, kadınların boşanma sonrası uykusuzluk yaşadığı, erkeklerin ise yaklaşık dörtte birinin ruh sağlığı için bir profesyonelden destek aldığı belirlenmiştir (Aktaş, 2011).

Zihinsel engelli çocuğun tanı alma süreci, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar ve boşanma deneyimleri psikolojik sorunların ortaya çıkmasında etkilidir. Uzun süren evliliğin sonlandırılması, zihinsel engelli çocuğun tanı ve tedavi süreci, boşanmayla birlikte sosyal çevrenin ve fiziksel çevrenin değişmiş olması, yalnızlık, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin kaygılar, çocuğun bakım yükü, yakınların kaybı, ekonomik sorunların yaşanması gibi faktörler ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Anneler zihinsel engelli bir çocuğun gelişim sürecinde kendilerini daha güçlü olmak zorunda hissettikleri ve mücadele ettikleri için profesyonel desteğe başvurmaktadırlar. Bunun yanı sıra genellikle tinsel olarak kader ve teslimiyet anlayışıyla bir baş etme stratejisi geliştirmişlerdir. Boşanmanın yasal olarak gerçekleşmesi, zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecinde ilerleme kaydetmesi ve sosyal çevrenin desteği bu süreçte anneleri güçlendirmektedir.

Zihinsel engelli çocuğun aldığı tanı, aileden birinin kaybı, sosyal çevrenin ve ailenin boşanmayla ve boşanma sonrası yaşantılarla ilgili tepkileri, aile baskısı, ekonomik sorunlar ve bazı durumlarda bu faktörlerden birden fazla faktörün bir arada bulunması depresyonun temelinde yer almaktadır. Yalnızlık, sosyal çevre desteğinin olmaması, geleceğe ilişkin endişeler, kendisi ve-

fat ettikten sonra zihinsel engelli çocuğuna ne olacağına ilişkin endişeler ve ekonomik sorunlar annelerin kaygı düzeyini artırmaktadır. Boşanmış kadınların psikolojik sorunları yaşama riski evli kadınlardan daha fazladır (Turner, 2006). Çocuğu olmayanlar çocuğu olanlara göre daha fazla ruhsal duygusal sorunları yaşamakta, ailedeki çocuk sayısı arttıkça ekonomik sorunları yaşama oranları da artmaktadır (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018). Kadınların boşanma sonrası kendilerini üzgün ve değersiz hissetmeleri, zevk aldığı şeylere ilgilerinin kaybolması ve karamsarlık hissi, boşanma nedeni, çalışma durumu, sosyal destek algısı, çocuk sayısı ve evli kalınan süreye göre değişmektedir (Acar, 2013). Boşanma sonrası çocuğun velayetini alan kadınlar çocuğunu tek başına yetiştirme, çocuğunun geleceği, kalacak yer temini, sosyal çevrenin bakış açısı, erkekler tarafından rahatsız edilebileceği korkusu, yeni birine güven duymanın zorluğu, ekonomik sorunlar ve sosyal hayata katılımla ilgili endişeler yaşamaktadır (ASAGEM, 2009; Can ve Aksu, 2016).

Annelerin beşi intihar girişiminde bulunmuştur. Üç anne ise intihara ilişkin görüşleri olmakla birlikte dinî gerekçelerle ve zihinsel engelli çocuğunu düşünerek intihar etmemiştir. İntihar girişimi olan annelerin psikiyatrik sorunlar yaşadığı ve profesyonel destek aldığı görülmektedir. Soylu ve Ayaz'ın (2013) araştırmasına göre erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının %29'unda intihar düşünceleri, %21'inde intihar girişimi görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde stres, kaygı ve fiziksel şiddetin yanı sıra erken yaşta evliliklerin de olması intihar oranını etkileyen önemli bir faktördür.

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin %28,1'inin depresyon yaşadığı ve %12,5'inin intihar düşüncesine sahip olduğu görülmüştür (Balcı, 2019). Boşanma hem kadınları hem de erkekleri duygusal anlamda etkilemekle birlikte kadınlar ruhsal açıdan daha fazla depresif semptomlar gösterme potansiyeli taşımaktadır (Kalmijn ve Monden 2006). Boşanmayla birlikte kadınların fobik anksiyete (%4,8), depresyon (%17), obsesif kompulsüf belirtiler (%16,5) ve somatizasyon (%15,2) gibi sorunlar yaşadıkları (Canatan ve ark., 2019), boşanmış erkeklerin de evli babalara kıyasla

depresyona girme potansiyellerinin arttığı bildirilmektedir (Wickrama ve Wheeler, 2013). Kadınların kültürel değerleri temel alan çevresel tepkilere, ön yargılara ve çocuklarının geleceğine ilişkin kaygı yaşadığı (Bulut, 2008; Can ve Aksu, 2016), şiddet mağduru kadınların, şiddete maruz kalmayan kadınlara kıyasla daha yüksek oranda travma sonrası stres belirtileri gösterdiği anlaşılmaktadır (Keskin, 2013; Sullivan ve Holt, 2008).

Anneler alacakları profesyonel desteğin hayatlarında bir şey değiştirmeyeceğini düşündükleri, görüşmeye vakit bulamadıkları, kendilerini ihmal ettikleri için profesyonel destek mekanizmasına başvurmamışlardır. Bazı anneler ise destek almalarının kendilerine iyi gelebileceğini düşünmektedirler. Anneler genellikle psikiyatri doktorlarından ve psikologlardan destek almaktadırlar. Sosyal hizmet uzmanından ve aile danışmanından ise hiç destek almamışlardır. Bazı anneler zihinsel engelli çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikologlardan destek almışlardır. Psikiyatristler tarafından önerilen ilaç tedavisinin annelerin görüş ve istekleri doğrultusunda bazen durdurulduğu, aksatıldığı ve düzensiz kullanıldığı görülmektedir. Polat (2012) boşanma aşamasındaki bireylerin aile yakınlarından ve akrabalarından yardım aldığını, psikolog, psikiyatrist ya da aile danışmanından yardım alanların sayısının sosyal çevresinden destek alanlara göre daha az olduğunu belirtmektedir.

Tinsel Boyut

Tinsel boyut olumsuz dinî başa çıkma, olumlu dinî başa çıkma, güç ve gücün anlamı, hayatın anlamını sorgulama, doğayla temas konularını kapsamaktadır.

Boşanma sürecinde ve sonrasında olumsuz manevi yaklaşımlar psikolojik sorunları ve stresi artırmaktadır (Emery, 2013). Boşananların endişeleriyle baş etme stratejileri incelendiğinde aileden alınan manevi desteğin (%34,4) ve eski eşten alınan manevi desteğin (%7) varlığı görülmektedir (Çil, 2019).

Olumsuz Dinî Başa Çıkma: Az sayıda anne, boşanma sonrasında hem zihinsel engelli çocukla hem de boşanmayla ilgili

yaşadıkları deneyimlerin "neden kendisinin başına geldiğini" sorgulamakta, aldığı kararların yanlışlığıyla ilgili pişmanlık yaşamakta, kendini farklı insanlarla kıyaslamakta ve bununla ilgili olarak bir dönem "isyan" ettiğini ve isyan ettiğini düşündüğü için de pişmanlık yaşadığını belirtmektedir. Krumrei ve ark., (2011, s. 974), boşanan kişinin ahlaka aykırı davrandığını düşünmesi ve dinî inançların boşanmayı hoş karşılamaması gibi faktörlerin boşanma sürecinde bir çeşit manevi stresi açığa çıkarabileceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra boşanmayla birlikte eş ile kurulan manevi bağın sonlandırılması da kayıp hissine neden olmaktadır.

Olumlu Dinî Başa Çıkma: Olumlu dinî başa çıkmayla ilgili olarak şükür, dua, imtihan, sabır, kadere razı olmak / teslimiyet, inanç ile ilgili konular ön plana çıkmaktadır. Annelerden bazıları, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmakla ve boşanmayla ilgili deneyimlerinde "imtihan" edildiğini düşünmekte ve buna karşı "sabırla" "şükürle" "duayla" karşılık vermektedir. Bazı anneler kendilerini "seçilmiş bir kişi" ve çocuklarını ise bir "emanet" olarak nitelemektedirler. Başına gelen bu durumu kişiselleştirmeyen, bu süreçte elinden gelen çabayı ortaya koyarak "tevekkül" ettiğini düşünen anneler bu süreçte tinsel olarak kendilerini güçlü hissetmektedirler. Gün (2012, s. 89) Tanrı inancının, kaderin, ahiret inancının, duanın ve ibadet gibi şemaların sorunlarla baş etme sürecinde etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Annelerin boşanma sonrası yaşantılarında maddi açıdan insanlara muhtaç olmadıkları, çocuğunun özel gereksinimlerinin ve sağlık durumunun diğer çocuklara göre daha iyi durumda olduğu, çocuğu tanı aldıktan sonra kendisini geliştirdiği ve bu sürecin kendisine katkıda bulunduğu, kendi sağlık durumu iyi olduğu, boşanma süreciyle birlikte eski eşinden ayrıldığı için şükrettiği görülmektedir. Anneler tinsel olarak kendilerini güçlü hissetmek, boşanma sürecini sağlıklı bir şekilde geçirmek, boşandıktan sonra eşleriyle bir daha karşılaşmamak, çocuklarıyla ilişkilerini geliştirmek için dua etmişlerdir. Bir anne ise zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın bir ceza ya da imtihan aracı olmadığını vurgulamaktadır.

Boşananların dua etmek, tevekkül etmek, ibadet etmek, şükretmek, cenneti hak etmek, yardım istemek ve isyan etmemek gibi olumlu dinî başa çıkma tarzlarına başvurduğu görülmektedir (Bakırtaş ve İmamoğlu, 2022; Baynal, 2018). Boşanan kadınların olumlu dinî başa çıkma davranışları sergilediği ve olumlu dinî başa çıkma düzeyi arttıkça depresyon, anksiyete ve stresin azaldığı belirlenmiştir (Ferah, 2019).

Güç ve Gücün Anlamı: Annelerin yapabilirliklerinin farkında olmaları, baş etme becerilerini geliştirmeleri ve sorun çözme kapasitelerini artırmaları kendilerini güçlü ve değerli hissettirmektedir. Sivil toplum faaliyetlerine katılmak, sosyal çevre edinmek ve dayanışma içerisinde olmak, çocuğunun engelli olma durumunu ve özel gereksinimlerini kabul etmek ve farkında olmak anneleri güçlü hissettirmektedir. Anneler sürekli bakım veren rolünde olduklarını bildikleri ve güçsüzlüklerini başka insanların görmesini istemedikleri için kendilerini "güçlü olmak zorunda" hissetmektedirler. Bu durum anneler üzerinde gizli bir baskı oluşturmaktadır.

Hayatın Anlamını Sorgulamak: Anneler evli kaldıkları sürenin boşa geçtiğini ve geçmişi düşündüklerinde hayatlarının önemli bir kısmının zaman kaybı olduğunu düşünmektedirler. Buna ilişkin düşünceler ve sorgulamalar hayatın anlamsızlaştığını düşündürmektedir. Bazı anneler ise zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın ve boşanmanın olgunlaştırıcı bir süreç olduğunu, kendilerini bilişsel, sosyal ve tinsel açıdan geliştirdiklerini, güçlü yönlerini keşfettiklerini düşünmektedirler.

Doğayla Temas: Doğayla temas kurmanın ve doğayla iç içe bir yaşam kurgulamanın anneye ve zihinsel engelli çocuğa yarar sağladığı görülmektedir. Anne doğada duygusal, fiziksel ve tinsel açıdan kendini daha rahat hissederken zihinsel engelli çocuğun doğada vakit geçirmesi ve fiziksel çevresiyle temas kurması gelişimini olumlu yönde etkilemiştir.

BÖLÜM VI

ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN BOŞANMIŞ ANNELERİN YAŞANTILARINA İLİŞKİN SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Nitel desende fenomenolojik yaklaşımla gerçekleştirilen zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma sürecindeki deneyimlerinin kendi algı ve bakış açılarıyla belirlenmesi; fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel boyutlarıyla keşfedilmesi amacıyla yürütülen araştırmanın bu bölümünde bulguların ve çıkarımların tartışılmasına dayanarak ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir. Araştırmanın sonuçları, "Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantılarına İlişkin Sonuçlar", "Annelerin Boşanma Süreci Yaşantılarına İlişkin Sonuçlar", "Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantılarına İlişkin Sonuçlar" şeklinde ele alınmıştır.

Annelerin Boşanma Öncesi Yaşantılarına İlişkin Sonuçlar

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcılar yapılan görüşmenin kendilerini iyi hissettirdiğine, daha önce başka insanlara anlatamadıkları şeyleri anlatabilecekleri bir alan bulduklarına ilişkin geri bildirimlerde bulunmuşlardır. Bazı katılımcılar, görüşmelerde paylaşılan bilgilerin zihinsel engelli çocuğu olup boşanmaya ilişkin düşünceleri olanlara katkı sağlayacağını düşünmektedir. Bir katılımcı araştırma sürecine katkıda bulunmanın kendisini onurlandırdığını belirtmektedir.

Araştırmaya katılan annelerin genellikle erken yaşta evlendikleri ve erken yaşta çocuk sahibi oldukları, fiziksel gelişimlerinin bu durumdan olumsuz etkilendiği, ekonomik koşulların ve yaşanılan ortamın sağlıklı olmaması nedeniyle sağlık sorunları yaşadıkları görülmektedir. Bakım yükünün yol açtığı bel-boyun ağrıları ve uykusuzluk; stresin ve üzüntünün yol açtığı yüz felci gibi sağlık sorunları bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişimle ilgili yasal ya da maddi açıdan bir sorun yaşanmamaktadır. Annelerin

zihinsel engelli çocuğun bakım yükü, çocuğun eğitim sürecinin takibi ve günlük rutinlerinin yoğunluğu nedeniyle fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak yorgunluk yaşadıkları, uykusuz kaldıkları görülmektedir.

Annelerin önemli bir kısmı boşanma öncesinde eşi tarafından fiziksel şiddete maruz kalmıştır. Fiziksel şiddetin ortaya çıkışında babanın engelli çocuğu için harcama yapması beklenirken gereksiz harcamalar yapması ve bunun üzerine yaşanan tartışmalar, babanın alkol kullanımı, cinsel birliktelik talebinin ya da cinsel isteklerin reddedilmesi, babanın ilgisiz ve sorumsuz davranışları üzerine yaşanan tartışmalar, ekonomik sorunların gündeme gelmesi gibi konular yer almaktadır. Bazı durumlarda zihinsel engelli çocuk da babanın uyguladığı fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddet zihinsel engelli çocuğun gelişimini olumsuz etkilemekte, anneler çocuklarının etkilenmemesi için şiddete maruz kaldığını gizlemeye çalışmakta ya da şiddete karşı ses çıkarmamaktadırlar. Fiziksel şiddete maruz kalan anneler "rencide olmamak için" şiddetin izlerini sosyal çevrelerine ve akrabalarına göstermemek için şiddete maruz kaldığını gizli tutmaktadırlar. Şiddetin gizli tutulması ise sosyal destek alamamalarına yol açmaktadır. Fiziksel şiddet aile içi ilişkileri olumsuz etkilemekte, boşanma sürecine zemin hazırlamakta, annelerin kendilerine zarar vermelerine ve intihar girişiminde bulunmalarına yol açmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğun bakımı, beslenmesi, tanı-tedavi ve eğitim sürecinin takibi, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin bakım yükünün önemli alanlarını oluşturmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun uyku ve ilaç saatine, eğitimine ve bakımına özen göstermek annelerin sosyal ve ekonomik hayatlarını, bir işte çalışıyorlarsa işe gidiş geliş saatlerini, çalıştıkları işin çalışma koşullarını etkilemektedir. Bakım yükü, annelerin çalışma yaşamına katılmalarını ve kariyer planlarını olumsuz etkileyen önemli bir faktördür. Bunun yanı sıra bakım yükü, bel ve boyun ağrıları gibi sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Anneler engelli çocuğun bakımı, ev işleri, yoğun duygular ve duyuşsal yükle mücadele ederken hakları konusunda mücadele etmeye de vakit ayıramamak-

tadırlar. Çocuğun bakım yükü annelerin yeni bir çocuk istemeye ilişkin görüşlerini olumsuz etkilemekte, zihinsel engelli çocuktan sonraki gebeliklerin istenmeyen gebelik olması dikkat çekmektedir. Anneler bakım verme sürecinde genellikle eşlerinden destek görmemekte ve "yalnız" bırakılmaktadırlar. Cinsiyetçi iş bölümü bakım yükünü artırmaktadır. Çocuğun bakım yükünün yanı sıra evde kadınlardan beklenen yemek, çamaşır, ütü, temizlik gibi ev içi görevler güçlüklere yol açmaktadır. Çocuğun bakımı konusunda babanın ilgisizliği ve sorumsuzluğu aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Evli kalınan süreçte cinsel yaşam anneler için isteyerek ve severek yaşanan bir rutin olmadığı gibi, genellikle cinsellik bir görev olarak düşünülmekte ve cinsel doyum yaşanmamaktadır. Erkeğin cinsel birliktelik talebinin ya da cinsel isteklerinin reddedilmesi sonucu kadınlar fiziksel şiddete ya da evlilik içi tecavüze maruz kalabilmektedirler. Erken yaşta evlilik ve sağlık okuryazarlığının olmaması cinsel sağlıkla ilgili bilgi eksikliğine yol açmaktadır. Anneler, eşlerinin pornografik içerikler izlemesinin, evlilik öncesinde geneleve gitme alışkanlıklarının olmasının, alkol kullanımının ve aldatmanın cinsel yaşamda tatmin düzeyini düşürdüğünü bildirmektedir. Annelerin cinsel yaşamla ilgili paylaşımlarında "kendini çocuğuna adamanın" vurgulanması kendini çocuğuna adamanın ve çocukla birlikte geçen uzun sürenin cinsel yaşamı olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Evde eşlerin yataklarını ayırması ve cinsel yaşamlarını sonlandırması tensel, cinsel ve duygusal yabancılaşmayı başlatmaktadır.

Fiziksel çevre annelerin evlilik hayatlarını, boşanmaya yaklaşımlarını, zihinsel engelli çocukları için sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimlerini etkilemektedir. Kırsal kesimde yaşamak erken yaşta evliliklere zemin hazırlamakta, kök aile tarafından şiddetin ve baskının yoğun olmasına yol açmaktadır. Kırsal kesimde boşanma tasvip edilen bir davranış olmadığı için kadınların boşanmaya ilişkin çekinceleri ve tereddütleri artırmakta, bu durum kendilerini güçsüz hissetmelerine neden olmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim imkânını artırdığı için kent yaşamı tercih edilmektedir.

Bazı anneler ikamet ettikleri muhitte komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerini geliştirmiş, akrabalarıyla sosyalleşmiş ve *sosyal destek* almıştır. Sosyal çevreyle ilişkileri etkileyen önemli bir konu olarak *sosyal dışlanma* özellikle zihinsel engelli çocuğun kreşe gitmesi ve sosyal hayata katılması sürecinde zihinsel engelli çocuğa yönelik olarak görülebilmektedir. Annelerin birçoğu doğum süreci, hastane işlemleri, sağlık hizmetlerine erişim, çocuğun bakımı, eşin iş bulması ve çalışması konularında *kök ailelerinden sosyal destek* almışlardır. Kök ailenin ekonomik durumunun yetersizliği, ilgisizliği, baskıcı tutum ve davranışları kök ailenin sosyal destek sağlamamasına yol açmaktadır. Kök ailenin baskıcı yapısı, eğitim seviyesinin düşük olması erken yaşta ve görücü usulü evliliklerin sayısını artırmaktadır. *Eşin ailesiyle ilişkilerde* kültürel farklılıkların ilişkileri olumsuz etkilediği, eşin ailesinin aile içi ilişkilere karıştığı, kadınların sosyal çevreleriyle ilişkilerine müdahale ettiği, zihinsel engelli çocuğunun tedavi ve eğitim süreçlerine müdahale ettiği görülmektedir. Annelerin eşleriyle ve eşlerinin akrabalarıyla ilişkileri, geniş ailede yaşama durumları ve zihinsel engelli çocuklarının bakım, tedavi ve eğitim süreçleri sosyal hayata katılımlarını etkilemektedir. Anneler genellikle eşlerinin sosyal hayata katılmadığını, eşleriyle birlikte sosyal etkinliklere katılmadıklarını, eşleriyle ilişkilerinin etkisiyle sosyal çevreleriyle de ilişki geliştiremediklerini belirtmişlerdir. Bazı kadınlar, zihinsel engelli çocuklarının gelişimi için bilgi edinmek ve sosyalleşmek amacıyla sivil toplum kuruluşlarına, etkinliklere ve eğitimlere katılmaktadırlar. Bakıcı desteği almak, kadınların sosyal hayata katılımlarını artırmakta ve daha iyi hissetmelerini sağlamaktadır.

Ailede duygusal yakınlığın olmaması, annelerin bakım yükünün fazla olması, ev içi işlerde cinsiyetçi iş bölümü, eşin psikolojik baskısı, eşin ilgisiz ve sorumsuz davranışları, fiziksel şiddet ve maddi sorunlar, eşlerin birbirleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Annenin vaktini ve enerjisini önemli ölçüde zihinsel engelli çocuğuna ayırması ve kendini çocuğuna adaması, çocuğun eğitimi ve tedavisi için araştırma sürecine girmesi, babanın çocuğun özel durumunu kabullenmemesi, evi terk etmesi, vaktini ev

dışı alanlarda geçirmesi ve "evden kaçması", eşine ve çocuğuna karşı ilgisiz ve sorumsuz davranması, çocuğun eğitim ve tedavi süreçlerinde yaşanan anlaşmazlıklar, eşler arasındaki ilişkilerde kaynağını zihinsel engelli çocuktan alan durumlardır. Eşler arasındaki ilişkileri etkileyen önemli konulardan biri de aldatmadır. Annelerin yarısına yakını eşi tarafından aldatılmıştır. Bu durum eşlerin sosyal, duygusal ve fiziksel yaşantılarına yansımakta, cinsel hayatlarını olumsuz etkilemekte ve boşanmaya yol açmaktadır. Babanın kıskançlığı eşle ilişkileri olumsuz etkilemekte, ev içinde kısıtlamalara, sosyal hayatla ilgili kısıtlamalara ve sosyal çevreyle ilişkilerin sınırlandırılmasına yol açmaktadır. *Babaların çocuklarıyla ilişkisinin* yüzeysel olduğu, çocuklara gösterilen ilgi ve sevginin sınırlı olduğu, babaların sosyal hayata katılım konusunda eşe ve çocuklara destek sağlamadığı anlaşılmaktadır. Az sayıda anne eşlerinin çocuklarına karşı sevgisini ve ilgisini gösterdiğini, birlikte vakit geçirmeye çalıştığını belirtmektedir. *Annelerin çocuklarıyla ilişkisi* dikkate alındığında zihinsel engelli çocuklarına kendilerini adamakta, yaşamlarını zihinsel engelli çocuklarına göre şekillendirmekte ve planlamaktadırlar. Bazı anneler zihinsel engelli çocuklarıyla ilişkilerinin kendilerini iyi hissettirdiğini, onların varlığıyla mutlu olduklarını ve kendilerinin çocukları tarafından anlaşıldıklarını, onlardan güç ve destek aldıklarını belirtmişlerdir. Zihinsel engelli çocuğun bakım ve eğitim süreçlerine daha yoğun vakit ayıran anneler sağlıklı çocuklarıyla ilgilenme konusunda güçlük yaşamaktadırlar. *Çocukların kardeş ilişkileri* dikkate alındığında engelli bir kardeşin varlığını kabul etmenin zor olduğu, engelli kardeş ve babanın etkisiyle erken evlenmenin gerçekleşebildiği görülmektedir. Sağlıklı çocukların gelişim sürecindeki kazanımlar zihinsel engelli çocukları olumlu etkilemekte, sağlıklı çocuklar kardeşlerinin bakım ve eğitim sürecinde annelerine yardımcı ve destek olmaktadırlar.

Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin eğer ilk çocukları sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmiş ve gelişimi normal seyrindeyse daha sonra dünyaya gelen çocuğun durumunda özel bir durum söz konusu olduğunda bu durumu fark etmektedirler. Annelerin tamamına yakını, çocuklarının özel durumunu ilk önce kendileri

fark etmiş, şüphelendikleri için doktora gitmek istediklerinde babalar bu durumu kabullenmediği için doktora gitme konusunda güçlük yaşamışlardır. Geniş ailede yaşam söz konusuysa yakın çevre ve akrabalar da bu süreçte doktora gitmeyi istememişlerdir. Geniş ailede yaşayan ve sosyal çevresinde çocukların gelişim sürecini gözlemleyen anneler çocuğunun gelişim sürecinin daha çok farkındadırlar. Tanı öncesinde sağlık hizmetlerine başvurmakla ilgili anlaşmazlıklar aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. *Annelerin* şok, acı, üzüntü, inkâr, gelecek endişesi, suçlama gibi duygu durumlarını yaşadıkları görülmekte, üzülmenin kendilerine ve çocuklarına yarar sağlamayacağını düşünerek vakit kaybetmeden tedavi ve eğitim imkânlarını araştırmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenmemek tedavi ve eğitim sürecine başlamak için annelerin daha geç harekete geçmelerine neden olmakta, acılarını ve üzüntülerini artırmaktadır. Bazı anneler tanı almak için sağlık hizmetlerine başvurmaları durumunda çocuklarının etiketlenmesinden çekinmekte, ilerleyen zamanlarda eğitim ve iş hayatında sorun yaşayabileceğini düşünmekte ve bu nedenle özel eğitime başvurmak istememektedirler. Gelecek endişesi, "tek başına" baş etmenin zorluğu, zihinsel engelli çocukla ilgili bilgi eksikliği, maddi ve manevi kaynakların eksikliği, sosyal destek mekanizması çocuğun özel durumunu kabullenme sürecini etkilemektedir. Anneler zihinsel engelli çocuklarının özel durumları nedeniyle eşleri ve eşlerinin aileleri tarafından suçlanmakta ve bu suçlama üzerinden psikolojik şiddete maruz kalmaktadırlar. Ailenin ve eşin tedavi sürecinde destek olmamaları, hastaneye gitmeyi istememeleri aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. *Babalar* bu süreçte şok, üzüntü, hayal kırıklığı, suçlama, utanç, ilgisizlik, inkâr gibi duygu durumları yaşamakta ve terk etme, evden ayrı yaşama gibi tepkiler göstermektedir. Bazı babalar utandıkları ve çekindikleri için çocuklarının eğitim sürecinde anneleri yalnız bırakmaktadırlar. Babaların ilgisizliği ve sorumsuzluğu zihinsel engelli çocuğun hastane ve eğitim süreçlerinde yoğun biçimde hissedilmekte, bu durumun annelerin bakım yükünü ve bakım dışı rol ve sorumluluklarını artırmaktadır. Babaların önemli bir kısmı zihinsel engel-

li çocuğunun özel durumunu kabullenmemekte, bu durum annelerin yalnız kalmasına, annelerin eş ve eşin akrabaları tarafından suçlanmasına, babanın zihinsel engelli çocuğuna şiddet uygulamasına, özel eğitim sürecine katılmasını engellemeye, babanın tanı-tedavi süreçlerini reddetmesine ve aile içi ilişkilerin olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır.

Geniş ailede yaşam ailenin ekonomik sorunlarını artırmakta, sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlandırmakta, ev içerisinde iş yükünü artırmakta, annelerin çocuklarına zaman ayıramamasına neden olmakta, akrabaların aile içi konulara müdahale etmesine yol açmaktadır. Geniş ailenin, zihinsel engelli çocuğun tanı süreçlerinde ve hastane süreçlerine, eğitim süreçlerine müdahale etmeleri aile içi anlaşmazlıklara ve sorunlara yol açmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri cinsiyetçi iş bölümüyle planlanmış, erkek çalışmak ve eve gelir getirmek, kadın çocuğun bakımı, tedavisi ve eğitimini takip etmek gibi roller üstlenmiştir. Bu iş bölümünde, erkekler çocuğun bakım, tedavi ve eğitim sürecinden uzak kaldığı için süreci kabullenememekte ve algılayamamaktadırlar. Yapılan bu cinsiyetçi iş bölümünde erkekler rol ve sorumluluklarını yerine getirmediği için maddi konularda ve aile içi ilişkilerde sorunlar yaşanmıştır. Aile içinde yapılan iş bölümünde cinsiyetçi bir bakış açısı gözetilmeden eşitlikçi bir anlayışla iş bölümü yapılması hâlinde erkeğin yapılan iş bölümüne göre davranmadığı, rol ve sorumluluklarını yerine getirmediği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, erkeklerin erkek çocuk beklentisi ve çocuğa isim verme konusunda da dikkat çeken bir konudur. Bunun yanı sıra kadının boşanma kararı alması ve boşanma davası açması "erkeklik gururuna yedirilemeyecek" bir konu olarak gündeme getirilmektedir.

Çalışan anneler çalışma koşullarını çocuğun özel durumuna göre düzenlemekte, genellikle çalışmak için çocuğunun eğitim aldığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi, sivil toplum kuruluşu, uygulama okulu, çalışma yaşamında esnekliğe uygun özel sektör kurumları tercih etmektedirler. Çalışan anneler, ekonomik olarak sorun yaşamamakta ve ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.

Babanın para yönetimini sağlayamaması, gereksiz harcamaları, zihinsel engelli çocuğun tedavi ve eğitim hizmetlerine erişebilmesi için annelerin zorlu şartlar altında çalıştıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğu tanı almadan önce çalışan anneler, çocukları tanı aldıktan sonra çalışmayı bırakmakta ya da kariyer hedeflerini değiştirmektedirler. *Babanın* düzensiz gelir elde etmesi, para yönetimi ve harcamalar konusunda bilinçsiz davranışları, borçları, bahis ve kumar oyunları ailelerin ekonomik sorunlarını derinleştirmektedir. Babanın düzensiz bir gelir elde etmesi, çocuğun bakım yükü nedeniyle annenin iş yaşamına katılmakla ilgili yaşadığı sınırlılıklar, zihinsel engelli çocuğun mama, tedavi, cihaz, eğitim gibi özel gereksinimleri ailenin ekonomik yükünü artırmakta, ekonomik sorunlar yaşamasına yol açmakta, bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

Bazı anneler, evli kaldıkları süreçte kredi kartı borçlarını ödeme, evin mutfak ihtiyaçlarını karşılama gibi konularda *eşlerinin ailesinden ekonomik destek* almışlardır. Kadının boşanmasını önlemek, aile içindeki huzuru sağlamak amacıyla eşin ailesinin ekonomik destek sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bazı kadınlar ise, evli kaldıkları süreçte mutfak ihtiyaçlarını, çocukların temel ihtiyaçlarını, kırtasiye, giysi, kömür ve yakacak ihtiyaçlarını karşılama konusunda *kök ailesinden ekonomik destek* almaktadır. Bazı durumlarda ise engelli refahı alanında çalışan sivil toplum örgütleri, komşular, yakın akrabalar gibi *sosyal çevre tarafından sağlanan ekonomik destek* dikkat çekmektedir.

Eşin düzenli bir işte çalışmaması ve sağlık sigortasının olmaması sağlık hizmetlerine erişimi olumsuz etkilemektedir. Annelerin bakım yükünü azaltmak, çocukların gelişimini desteklemek bakımından *kreş hizmetleri* ile *özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine* erişim önemlidir. Çocuklar kreş hizmeti aldığı süreçte kreş yöneticileri ve çalışanları tarafından ayrımcı davranışlara maruz kalabilmektedirler. Hizmetlere erişebilmek için annelerin önemli ölçüde rol ve sorumluluk üstlendiği anlaşılmaktadır. Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim konusunda ekonomik sorunlar ve maddi konular önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda maddi ve sosyal destek almayan, profesyoneller tarafından

yönlendirilmeyen kadınlar zorluklarla karşılaşmışlardır. Genellikle bir profesyonelin yönlendirmesi ve bilgilendirmesiyle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine başvurulmaktadırlar. Bazı anneler, zihinsel engelli çocuğu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden eğitim aldığı için çocuklarının damgalanabileceğine ilişkin kaygı yaşamaktadırlar.

Annelerin *engellilik, sağlık* ve *aile içi iletişimle* ilgili bilgi ihtiyaçları dikkat çekmektedir. Annelerin genellikle çevrelerinde daha önce zihinsel engelli kimse olmadığı için zihinsel engellilikle ilgili bir deneyim ve gözlemlerinin olmadığı, bu nedenle bilgi eksikliği yaşadıkları görülmektedir. Engellilik türleri, engelli bireylere yönelik eğitimler, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim, engelli hakları, çocukların motor gelişimi, gelişim dönemleri ile ilgili bilgi ihtiyaçları bulunmaktadır. Anneler zihinsel engelli çocuklarıyla ve kendileriyle ilgili temel sağlık konularında ve cinsel sağlık konusunda bilgi eksikliği yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra *aile içi iletişimle* ve *çocuğa yönelik davranışla* ilgili bilgi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Anneler bilgi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için özel eğitim ve çocuk gelişimi gibi alanlarda kurslara, atölyelere, panellere, destek programlarına katılmakta ve bu alanlarda kitap okumaktadırlar.

Anneler aile içi ilişkilerinde ve zihinsel engelli çocuklarının eğitim, tedavi ve gelişim süreçlerinde yaşadıkları sorunlarda sürekli "mücadele" etmektedirler. Bu mücadele, annelerin sorunlar hakkında düşünme, karar verme, alternatif çözüm yolları için kaynakları kullanabilme becerilerini geliştirmektedir. Anneler aile içinde yaşanan sorunları kendi çözmeye çalışmakta, nadiren profesyonel destek mekanizmalarına başvurmakta ve yardım aramaktadır. Annelerin çoğunluğu sorun çözme sürecinde kendilerini yalnız hissettikleri ve sorunlarını çözerken eşlerinden destek almadıkları ve dayanışma olmadığı için boşanmayla ilgili kararlarını eyleme geçirme kararı almışlardır.

Anneler evlilik sürecinde olumsuz duyguları daha yoğun yaşamaktadırlar. Bu olumsuz duygular; mutsuzluk, üzüntü, acı, hüzün, suçluluk, çaresizlik, korku, kaygı, kırgınlık, keder, huzur-

suzluk, değersizlik, pişmanlık, hayal kırıklığı, tehdit, nefret ve tiksinti gibi duygulardır. Anneler evlendikten sonra kendileri için değil eşleri ve çocukları için yaşadıklarını bildirmişlerdir. Anneler zihinsel engelli çocukları için teşhis aldıktan sonra yoğun olarak üzüntü yaşadıklarını, çocuklarının özel durumunu kabullenince üzüntülerinin azaldığını belirtmişlerdir. Yaşanan ekonomik sorunlar, yoksulluk, aileden ve sosyal çevreden destek görmeme, aile içinde eşi tarafından hak ettiği değeri görmeme *üzüntüye* yol açmaktadır. Bunun yanı sıra maruz kalınan fiziksel şiddet, tehdit, ekonomik sorunlar ve eşin borçları gibi nedenlerle *korkuya;* hamilelik sürecinde çocuğun sağlığıyla ilgili riskler, zihinsel engelli çocukla ilgili tanı alma süreci, eşin çocuğun özel durumunu kabullenememesi, çocuğun bakım yükü, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, boşanmayla ilgili oluşan fikirler, zihinsel engelli çocuğun bakım, tedavi ve eğitim sürecinde "tek başına mücadele etmek", ekonomik sorunlar ve sosyal desteğin olmaması *strese* yol açmaktadır. Üzüntü ve stres annelerin baş ağrısı, uykusuzluk, yüz felci gibi sağlık sorunları yaşamasına neden olmaktadır. Maddi sorunlar, zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecine katılımıyla ilgili konular, zihinsel engelli çocuktan sonraki gebelikte tekrar engelli çocuğu olacağına ilişkin şüpheler, annenin kendisine bir şey olursa çocuğunun bakımına ve geleceğine ilişkin kaygıları, zihinsel engelli çocuğunun geleceğine ilişkin kaygılar, boşanma düşüncesiyle birlikte gelişen ve çocuğun bakım ve sorumluluğunu tek başına devam ettirip ettiremeyeceğine ve zihinsel engelli çocuğun gelecekte boşanmayı sorgulayabileceğine ilişkin kaygılar gelecek endişesine yol açmaktadır. Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, aldatma, kavgalar *nefrete ve tiksintiye;* zihinsel engelli çocuğun bakım tedavi eğitim süreçleri ve bu süreçte eş desteğinin olmayışı *çaresizliğe;* zihinsel engelli çocuğunun gelişimi ve eğitimi ile ilgili hayalleri olup fakat bu hayallerinin gerçekleşmeyeceğinin farkına varmak, aile ilişkilerinde yaşanan sorunlar *hayal kırıklığına* yol açmaktadır. Anneler evli kaldıkları süreçte yaşadıkları olumlu duyguları olumsuz duygulara kıyasla daha az hatırlamaktadırlar. Bu olumlu duygular; huzur, sevgi, mutluluk gibi duygulardır.

Annelerin önemli bir kısmı boşanma öncesinde duygusal ve sözel şiddete maruz kalmışlardır. Anneler, ailelerinin ve çocuklarının ihtiyaçları ile ilgili bir talepte bulunduklarında hakaret ve küfür işittiklerini bildirmişlerdir. Annelerin önemli bir kısmının boşanma öncesinde depresyon, kaygı ve anksiyete gibi ruh sağlığı sorunları yaşadığı bazı babaların da ruh sağlığı sorunları yaşadığı görülmektedir. Ruh sağlığı sorunlarının temelinde çocuğun vefat etmesi, zihinsel engelli çocuğun özel durumu, aile içinde yaşanan sorunlar, aile içi şiddet gibi faktörler yer almaktadır. *Depresyonun* kaynağında stres sonrası vücutta meydana gelen hastalıklar ve değişiklikler, zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenme süreci, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, çocuğun bakım ve eğitim sürecinde babanın anneyi yalnız bırakması etkili olmaktadır. *Kaygı* ve *anksiyetenin* kaynağında ise zihinsel engelli çocuğun tanı, tedavi ve hastane süreci, eğitimle ilgili konular ve çocuğun geleceğine ilişkin duygu ve düşünceler yer almaktadır. Annelerin beşi intihar girişiminde bulunmuş, üçünün intihara ilişkin görüşleri olmakla birlikte intihar etmemişlerdir. Boşanma kararına ilişkin aile desteğinin olmaması, eş ile ve eşin ailesiyle aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin endişeler, aile içi fiziksel ve duygusal şiddet intihar girişimine yol açmaktadır.

Evli kalınan süreçte aileler yaşanan sorunların çözümüne katkıda bulunmayacağını düşündükleri için ya da anneler başvurmak istese de babalar başvurmak istemediği için genellikle *aile danışmanlığı* hizmetlerine başvurmamışlardır. Psikiyatrik sorunlar yaşayan anneler *psikiyatrik destek* almak için profesyonel desteğe başvurmuşlardır. Annelerin yarısının psikiyatrik sorunlar yaşadığı, psikiyatrik sorun yaşayan annelerin tamamına yakınının genellikle bir doktor ya da sosyal çevresinden birisinin yönlendirmesiyle profesyonel destek aldığı, intihar girişimi varsa psikiyatri hizmetlerine yönlendirildiği görülmektedir. Eşlerinin psikiyatriye gitmesi için teklifte bulunan anneler bu teklifin eşleri tarafından genellikle reddedildiğini bildirmişlerdir. Anneler, genellikle çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki psikologlardan ve hastanelerde çalışan psikologlar-

dan *psikolojik destek* almışlardır. Profesyonel destek sağlayan meslek elemanının boşanma ve sonrası sürece ilişkin anneleri bilgilendirmesi ve yönlendirmesi annelerin boşanma kararlarını hayata geçirmeleri konusunda cesaretlendirici olmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun özel durumunun baba tarafından kabul edilmemesi babanın profesyonel desteğe başvurma ve yardım arama davranışını olumsuz etkilemektedir.

Annelerin bir kısmı aile içinde yaşadıkları sorunları ve özellikle zihinsel engelli çocuğundan kaynaklanan durumları sınav, kader olarak görmekte ve bu süreçte baş edebilmek amacıyla çocuğunun sağlığı için ya da boşanmak için *dua* ettiğini bildirmektedir. Bunun yanı sıra zihinsel engelli çocuğun özel durumunu kabullenme sürecinde eşleriyle olan ilişkileri ve aile yaşamlarıyla ilgili konularda *kadere razı olma* ve *teslimiyet* vurgusu dikkat çekmektedir. Az sayıda anne, *Allah korkusunun* çocukluk döneminde yanlış öğretildiğini ve toplumda dinî boyutuyla kadının haklarının öğretilmediğini bildirmiştir.

Annelerin Boşanma Sürecinde Yaşantılarına İlişkin Sonuçlar

Annelerin boşanma aşamasında fiziksel sağlıklarıyla ilgili önemli sorunlar yaşamadıkları, sağlık hizmetlerine erişebildikleri görülmektedir. Anneler bu süreçte barınmak için yeni bir mekân aramış, kiralık ev ve yaşamı sürdürebilecek nitelikte eşya bulma konusunda zorluklar yaşanmışlardır. Evli kalınan süreçte fiziksel şiddete maruz kalan annelerin bazıları boşanma aşamasında da şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddet uygulayan babaların bazıları uzaklaştırma kararıyla evden uzaklaştırılmıştır. Bu aşamada bazı anneler silahla tehdit edildiğini belirtmiştir.

Evlilik hayatında cinsel yaşamlarında sorun yaşayan annelerin cinsel birlikteliklerini boşanma aşamasında ve boşanmaya yakın dönemde sonlandırdıkları görülmektedir. Az sayıda anne ise bu süreçte evlilik içi tecavüze maruz kalmıştır.

Boşanma aşamasında *sosyal çevrenin, eşin ailesinin ve kök ailenin* boşanmaya ilişkin *destekleyici* ya da *engelleyici* bakış açısı

ön plana çıkmaktadır. *Sosyal çevrenin* boşanmayı engelleyici bakış açısı boşanmayı destekleyici bakış açısına göre daha yoğundur. Sosyal çevreden gelen tepkiler, kadının "dul" kalacağı, boşanınca ekonomik sorunlar yaşayacağı, boşanmanın kabul edilemez bir durum olduğu ile ilgilidir. Destekleyici tepkilerle karşılaşan anneler boşanma aşamasında sosyal ve ekonomik açıdan daha rahattırlar. *Eşin ailesinden* boşanma sürecini destekleyenler anneyle daha önce güçlü sosyal ilişkiler kurduğu için ya da annenin eşin ailesine ekonomik yük olduğunu düşündükleri için kendilerini rahatlatmak istemektedirler. *Kök ailenin* boşanmayı engelleyici bakış açısının daha yoğun olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra kök ailenin boşanmaya karşı destekleyici bir tutumu varsa anneler boşanma aşamasında ve sonrasında kendilerini sosyal, ekonomik ve duygusal yönden güvende hissetmektedirler. Kök ailenin boşanmaya ilişkin engelleyici tepkilerinin kaynağında ekonomik durum, ihtiyaçların karşılanamayacağına ilişkin kaygılar, boşanma sonrası engelli çocukla yaşanabilecek zorluklara ilişkin kaygılar, ailede daha önce boşanma deneyiminin olmaması, boşanmaya ilişkin toplumsal olarak engelleyici bakış açısı yer almaktadır. Kök ailenin boşanmayı engelleyici bakış açısı boşanmanın geciktirilmesine yol açmaktadır. Kök ailede genellikle baba boşanmayı engelleyici bir role sahiptir.

Boşanma aşamasında kadının *ekonomik güce* ve gelire sahip olması, barınmak için bir evin olması ya da ekonomik desteğinin olması annelerin boşanma sürecini hızlandırmasını sağlamaktadır. Evli kaldıkları süreçte çalışmayan anneler boşanma aşamasında ekonomik güce ihtiyaç duyduğu için zihinsel engelli çocuğunun özel durumunu, bakım ihtiyaçlarını dikkate alarak çocuğuyla birlikte bulunabileceği ya da çocuğuna vakit ayırabileceği ortamlarda çalışmaya başlamaktadır. Boşanma aşamasında kredi kartı borçları, ev ya da araba paylaşımı ve mal paylaşımı gibi konularda eşle *ekonomik anlaşmazlıklar* yaşanmaktadır. Bazı anneler boşanma aşamasında kalacakları ev, mutfak ve eşya ihtiyaçlarıyla ilgili olarak *sosyal çevrelerinden ekonomik destek* almışlardır.

Boşanma aşamasında avukat desteği, anlaşmalı boşanma, çekişmeli boşanma, mal paylaşımı, boşanma sürecinin uzaması,

nafaka, koruma ve bakım (velayet), tazminat konuları ön plana çıkmaktadır. Annelerin ekonomik güçleri varsa ya da sosyal çevrelerinde *avukat* varsa onlardan destek aldıkları, ekonomik sorunlar yaşayan annelerin ise barodan avukat talebinde bulundukları görülmektedir. Anneler boşanma aşamasında avukattan haklarına ya da boşanma hukukuna ilişkin bir bilgi ya da danışmanlık almamışlardır. Sadece boşanma sürecinde mahkeme işlemlerini hızlandırmak için avukata başvurmuşlardır. Annelerin "bir an önce kurtulmak" için mahkemede mal, nafaka ya da farklı bir konuda talepte bulunmamayı tercih ettikleri ve önemli bir kısmının *anlaşmalı boşandığı* görülmektedir. Az sayıda anne eşinin boşanmayı kabul etmemesi ya da mal paylaşımı ile ilgili anlaşmazlıklar yaşandığı için *çekişmeli boşandığını* ve boşanma süresinin uzadığını bildirmiştir. Boşanma aşamasında gündeme gelen nafaka konusu anneleri hukuki, ekonomik ve sosyal yönden etkileyen önemli bir konudur. Zihinsel engelli çocuğun bakımıyla ilgilenen anneler istihdam sürecine katılamamakta ve maddi gelir elde edememektedir. Bu durum nafakaya duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Nafaka vermeyi kabul eden babalar zihinsel engelli çocuğunun özel gereksinimlerini dikkate aldıkları ve çocuğun bakım yükünü üstlenmekten kaçındıkları için nafaka ödemeyi kabul etmektedirler. Bazı anneler genellikle erkeğin nafaka ödemek istememesi ya da boşanma sürecini uzamaması için nafaka almayı talep etmemişlerdir. Bazı anneler ise mahkemenin nafaka kararına rağmen eşlerinin nafaka ödemediğini belirtmişlerdir. Boşanma sürecinde nafakanın yanı sıra *tazminat* konusu da ekonomik ve hukuki öneme sahiptir. Annelerin önemli bir kısmı boşanma sürecini uzatmamak ve çekişmeli boşanmamak için nafakayla birlikte tazminatı da istemediğini belirtmişlerdir. Boşanma aşamasında *koruma ve bakım (velayet)* konusunda mahkemede genellikle annelerin talepte bulunduğu ve babaların velayeti istemediği görülmektedir. Anneler çocuğun iyilik hâlinin sağlanması amacıyla velayet talebinde bulunmaktadırlar. Zihinsel engelli çocuğun bakımı, duygusal, sosyal ve fiziksel açıdan korunması annelerin önceliğidir.

Babalar genellikle eşlerinin "kendilerine mecbur" olduğunu, boşanamayacaklarını, zihinsel engelli bir çocukla zorlanacağı için

boşanmaya cesaret edemeyeceklerini, bir işe girip çalışamayacaklarını düşünmektedir. Babaların boşanma kararına öfkelendikleri ve kabullenemedikleri, annelere psikolojik şiddet uyguladıkları görülmektedir. Aldatma, pornografi gibi durumlar söz konusuysa anneler bu konuyu gündeme getirerek bunun duyurulmaması karşılığında eşlerini boşanmaya ikna etmektedirler. *Annelerin* çocuklarının iyilik hâlini düşünerek boşanmaya karar verdikleri ve kendilerini güçlü hissettikleri zaman boşanma kararlarını eyleme geçirdikleri görülmektedir. Anneler boşanma sürecini başlattıklarında vakit kaybetmeden boşanıp çocuklarıyla birlikte kendilerini güvende hissedebilecekleri bir alan oluşturmaya çalışmaktadırlar. Kök ailelerinin ve sosyal çevrelerinin boşanmaya ilişkin düşüncelerinden ve tepkilerinden çekindikleri için boşandıklarını saklama eğiliminde olan anneler bulunmaktadır. *Zihinsel engelli çocukların* genellikle boşanma sürecini anlamlandıramadığı, boşanma öncesinde baba tarafından bakım sağlanmadığı ve ilgi gösterilmediği için babanın eksikliğini hissetmedikleri anlaşılmaktadır. Az sayıda anne ise zihinsel engelli çocuğunun boşanmalarını desteklemediğini, bazı durumlarda boşanmayı sürecin başında onaylarken sonradan reddettiği, bazı durumlarda ise sürecin başında reddederken sonradan onayladığı anlaşılmaktadır. *Zihinsel engelli olmayan çocukların* genellikle boşanmayı destekleyici bir düşünceye sahip oldukları ve bu süreci destekledikleri görülmektedir. Çocukların şiddete tanık olması, babaların ilgisizliği ve sorumsuz davranışları çocukların boşanma sürecini daha kolay kabullenmelerini sağlamıştır.

Anneler boşanmayı farklı şekillerde anlamlandırmakla birlikte boşanma genellikle özgürlük, kurtuluş, olması gereken bir şey olarak olumlu formlarda anlamlandırılmaktadır. Bazı anneler boşanmayı çocukları düşünmek, ferahlık, mutluluk, sevinç ve hürriyet şeklinde tanımlarken az sayıda anne boşanmayı hayal kırıklığı, psikolojik savaş, yolların ayrılması, gelecek endişesi olarak anlamlandırmaktadır.

Anneler tehdit, endişe, rahatsızlık, kendini suçlama, tükenmişlik ve üzüntü gibi olumsuz duyguları daha yoğun yaşamaktadırlar. Bazı anneler boşanma aşamasında özellikle "nafaka" konusunda

çocukların eğitimi ve maddi konularla tehdit edilmektedirler. Anneler ailelerinden ve sosyal çevrelerinden destek alamayacakları, boşanma sonrasında sorunlarla başa çıkamayacakları, sosyal çevreleri tarafından damgalanabilecekleri endişesini taşımaktadırlar. Boşanma kararı veren annelerin ailesi ve sosyal çevresi boşanma sürecini desteklemiyorsa ya da kendilerinden kaynaklanan bir durum nedeniyle çevredekiler boşandığını düşünüyorsa ya da aldatılmışsa kendilerinde bir "eksiklik" hissedip kendilerini suçladıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğun bakımı, eğitimi ve hastane süreçlerini takip etmenin yanı sıra boşanma sürecinde mahkemeye gitmek, boşanma dosyasını takip etmek anneleri duygusal ve psikolojik açıdan olumsuz etkilemekte, tükenmişlik hissetmelerine neden olmakta, depresyon varsa depresyonun etkilerini artırmaktadır. Annelerin boşanma aşamasında babalardan gördükleri tepkiler, çocukların süreçten olumsuz etkilenmesi, kadınların suçlanması anneler tarafından üzüntü verici konular arasında değerlendirilmektedir.

Annelerin boşanma aşamasında olumlu duyguları daha az yaşadıkları görülmektedir. Bu olumlu duygular, mutluluk, huzur, kurtuluş ve çabadır. Olumlu duyguların kaynağında boşanmayla birlikte eski eşten "kurtulmuş" olmanın verdiği mutluluk ve huzur vardır.

Boşanma aşamasında anneler olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine başvurmakta ve genellikle dua etmektedirler. Dua ettiğini belirten anneler, duayı birisiyle konuşmak, dertlerini anlatmak ve içini dökmek şeklinde değerlendirmektedirler. Annelerin boşanma sürecini kolay bir şekilde geçirmek için dua ettikleri görülmektedir.

Annelerin boşanma nedeni olarak genellikle eşlerinin sorumsuz davranışlarını gerekçe gösterdikleri, ilgisizlik, aldatma, şiddet, evden ayrı yaşama, terk, alkol kullanımı, akrabaların aile içi ilişkilere karışması, ekonomik sorunlar, kıskançlık, fikir uyuşmazlıkları, suçlama, yabancılaşma, kumar, pornografi gibi faktörlerin boşanmada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Boşanma sadece bir nedene bağlı olmadan birden fazla faktörün etkisiyle

gerçekleşmektedir. Boşanmaya yol açan sorumsuzluk, ilgisizlik, terk etme, akrabaların karışması, ekonomik sorunlar, sözel şiddet, duygusal şiddet, suçlama gibi faktörler zihinsel engelli çocuğun aile içi ilişkilerdeki dinamiğe etkisiyle derinleşmektedir.

Ailelerin boşandıkları dönem aile yaşam döngüsü bağlamında değerlendirildiğinde 14 ailenin ergenlik çağında çocukları olan aileler (13-20 yaş) döneminde boşandığı, 5 ailenin bebekli aileler (0-30 aylık bebeği olanlar) döneminde boşandığı, 2 ailenin okul öncesi dönemde çocuğu olan aileler (30 ay-6 yaş) döneminde boşandığı, 5 ailenin okula giden çocuğu olan aileler (6-12 yaş) döneminde boşandığı, 4 ailenin ise hareket eden merkezler olarak aile döneminde boşandığı anlaşılmaktadır.

Annelerden yarısına yakını (13) aldatmanın yaşandığını, 14 anne aldatmanın yaşanmadığını, 1 anne aldatmanın yaşandığını düşündüğünü bildirmiştir. 2 anne ise bu konuda paylaşımda bulunmamıştır. Aldatılan annelerden bazıları aldatıldığını öğrendiğinde ya da fark ettiğinde eşine karşı duygusal ve fiziksel olarak bir yakınlık hissetmemeye başladığını, bu durumu kabullenemediğini fakat belli bir süre eşlerine "katlandıklarına" belirtmişlerdir. Annelerden bazıları eşlerinin zihinsel engelli çocuklarını kabullenmemeleriyle aldatma arasında ilişki kurmaktadır. Annelerden yarısına yakını (14) eşinin alkol tükettiğini, 12 anne eşinin alkol tüketmediğini, 1 anne eşinin alkol bağımlısı olduğunu bildirmiştir. 3 anne ise bu konuda paylaşımda bulunmamıştır. *Alkol kullanımı* bireylerin iş yaşamını ve aile içi ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Az sayıda anne, çocukları için zihinsel engelli tanısı aldıktan sonra eşlerinin daha fazla alkol tükettiğini bildirmiştir. Boşanmaya yol açan faktörlerden biri de *kumardır*. Erkeğin düzenli bir işinin olmaması ve gelir getirici bir işte çalışsa bile kazanılan paranın ihtiyaçları karşılamaya yönelik harcanmaması ekonomik sorunlara yol açarken bazı babaları kumara yöneltmektedir.

Ailede genellikle babanın *sorumsuzluğu* boşanma kararı almanın temelini oluşturmaktadır. Babaların sorumsuz davranışlarının

temelinde zihinsel engelli çocuğun varlığını kabullenememe, bakım, tedavi ve eğitim süreçlerine katılmama durumu söz konusudur. Babanın sorumsuzluğu, kök ailesiyle ve kadının kendi kök ailesiyle ilişkilerine olumsuz yansımakta, bu süreç de aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Annelerin çocuğun bakımını üstlendiği ve babaların toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında üstlendikleri eve gelir getirme, ihtiyaçları karşılama, sağlık hizmetlerine erişim gibi konularda rol ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri görülmektedir. Babanın *ilgisiz davranışları* hastane ile ilgili süreçlerde zihinsel engelli çocuğun bakımı ve eğitim, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin konular, ev içi rol ve sorumluluklarla ilgili konularda görülmektedir. Boşanmaya yol açan faktörlerden bir diğeri *şiddettir*. Fiziksel şiddetin yanı sıra duygusal ve sözel şiddete maruz kalmak aile içi ilişkileri, fiziksel sağlığı, sosyal çevreyle ilişkileri ve duygusal yaşamı olumsuz etkilemektedir.

Babanın *evden ayrı yaşaması* ve *evi terk etmesi* de boşanma sürecinde etkili bir faktördür. Çocuğunun engelli olduğunu öğrendikten sonra ailesini terk eden az sayıda baba bulunmaktadır. Bazı anneler ise eşlerinin maddi konularda yaşanan sorunlar, aldatma, gece hayatının olması, parayı bilinçsiz bir biçimde harcama gibi nedenlerle evi terk ettiğini, belirli dönemlerde ya da belirli aralıklarla evden gidip sonra döndüklerini belirtmişlerdir. Az sayıda anne ise eşlerinin işi gerekçe göstererek farklı bir ile ya da farklı bir ülkeye gidip uzun süre dönmediğini fakat arka planda eşlerinin çocuğun engel durumunu kabullenemediği için "çocuktan kaçtığını" vurgulamıştır. Zihinsel engelli bir çocuğun aile içi ilişkileri etkilemesinin yanı sıra genellikle sosyal çevrede ve toplumda zihinsel engelli çocuğu olan ailede genellikle erkeğin evi terk ederek gittiği, boşanma davasını erkeğin açtığı gibi bir düşünce ve algı olmasına karşı boşanma nedenleri ve boşanmaya karar veren taraf düşünüldüğünde genellikle kadınların boşanmaya karar verdiği ve boşanmayı gerçekleştirdiği görülmektedir. *Eşin yakın akrabaları* genellikle aile içi ilişkilere dâhil olmakta, zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecine, sağlık hizmetlerine başvurmasına müdahale etmektedir. Bu durum aile içi ilişkileri olumsuz etkile-

mektedir. Boşanmaya yol açan faktörlerden biri de yabancılaşmadır. *Yabancılaşma* ev içerisinde fiziksel yakınlığın kurulamaması ve yatak odalarının ayrılmasıyla başlamaktadır. Yabancılaşma, eşlerin duygu ve düşünce paylaşımlarını azaltmakta, fiziksel, duygusal, tinsel ve bilişsel olarak kendilerini gergin hissetmelerine ve çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olup boşanma kararı alan ailede zihinsel engelli çocuğun boşanma sürecine etkisi birkaç bağlamda ön plana çıkmaktadır. Annenin zihinsel engelli çocuğunun iyilik hâlini ve gelişimini düşünmesi, annenin yalnız bırakılması, annenin suçlanması, annenin sosyal ve ekonomik haklardan yararlanmak istemesi, babanın çocuğun zihinsel engelli olma durumunu kabullenememesi, babanın zihinsel engelli çocuğu olduğu için evi terk etmesi, babanın zihinsel engelli çocuğa yönelik şiddet uygulaması, babanın sorumsuzluğu, babanın hayal kırıklığı yaşaması gibi bağlamlar ön plandadır. Ayrıca zihinsel engelli çocuğun varlığı boşanmayı geciktirici bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunların çocuğunun iyilik hâlini olumsuz etkilemesi boşanma kararını almak için önemli bir etkendir. Akrabaların zihinsel engelli çocuğun eğitimine ve sağlık hizmetlerine erişimine müdahale etmesi, maddi sorunlar nedeniyle zihinsel engelli çocuğun sağlık ve eğitimine kaynak ayıramama, çocukların sağlıksız bir ortamda yaşaması, zihinsel engelli çocuğun psikolojik iyilik hâlinin olumsuz etkilenmesi, zihinsel engelli çocuğun evde şiddete maruz kalması ya da şiddete tanık olması, babanın bakım konusunda destek olmaması gibi durumlar çocuğun iyilik hâlini olumsuz etkilediği için anneler boşanma kararı almaktadır.

Aşağıda sıralanan faktörler zihinsel engelli çocuğun boşanma sürecine etkisini anlamak için anahtar maddelerdir:

- Babanın çocuğun zihinsel engelli olma durumunu kabullenememesi
- Evi terk etme
- Zihinsel engelli çocuğa yönelik şiddet
- Annenin yalnız bırakılması

- Annenin suçlanması
- Sorumsuzluk
- Sosyal ve ekonomik haklardan yararlanma
- Boşanmayı geciktirici bir faktör olarak zihinsel engelli çocuk

Babanın çocuğun özel gereksinimlerini kabullenememesi babanın sorumluluk almamasına, evden ayrı yaşamasına, evi terk etmesine, sağlık hizmetlerine başvurmamasına ve annenin sağlık hizmetlerine başvurmasını engellemesine yol açmaktadır. Bu konular aile içi ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Çocuğu zihinsel engelli olduğu için babanın süreci kabullenemediği, hayal kırıklığı yaşadığı ve evi terk ettiği, babanın zihinsel engelli çocuğu bir "ayak bağı" olarak gördüğü, hayatı yaşamak için engelleyici bir faktör olarak değerlendirdiği durumlar söz konusudur. Az sayıda anne maddi olarak sorunlar yaşadıklarını, eşlerinin yeni bir iş için farklı bir ülke ya da ile gittiğini, borçlarından dolayı evi terk ettiğini belirtmiştir. Zihinsel engelli çocuğa yönelik olarak babanın şiddet uygulaması aile içinde tartışmalara, ilişkide anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Şiddetin kaynağında babanın çocuğun özel durumunu kabullenmemesi yer almaktadır. Annelerin zihinsel engelli çocuğunun bakımında, eğitiminde, tedavisinde kendilerini yalnız hissetmeleri ve bu süreçte "yalnız yaşamayı" ve "mücadele etmeyi" öğrenmeleri boşanma sonrası için baş etme becerilerini geliştirmiştir. Bu durum annelerin kendilerini baş edebilir ve güçlü görmelerini sağlamış ve boşanma kararlarını eyleme geçirmelerini kolaylaştırmıştır. Çocuğun engelli oluşu genellikle aile içi ilişkilerde baba tarafından suçlama ve anneye yönelik baskı oluşturma aracı olarak kullanılabilmektedir. Bunun yanı sıra annelerden bazıları çocuğunun bakımını üstlendikten sonra çalışamadıkları için de suçlanmaktadırlar. Zihinsel engelli çocuğun eğitimiyle ve sağlık hizmetlerine erişimle ilgili süreçte babanın destek sağlamaması, babalıkla ilgili rol ve sorumluluklarını yerine getirilmemesi aile ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Zihinsel engelli çocuklar için devlet tarafından sağlanan sosyal ve ekonomik haklar boşanma düşüncesi olan annelerin boşanma kararını hayata geçirmesinde kolaylaştırıcı rol oynamaktadır.

Anneler genellikle boşanma kararını daha önce almalarına rağmen ailede zihinsel engelli bir çocuğun olması nedeniyle boşanma kararlarını eyleme geçirmeyi geciktirmişlerdir. Boşanma kararını eyleme geçirmeyi geciktirmenin temelinde, akılda soru işareti bırakmamak için tüm imkânları değerlendirmek, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin kaygı ve endişeler, ekonomik kaygılar, boşanmak için şartların olgunlaşmasını beklemek, zihinsel engelli çocuğu olduğu için evliliği sürdürmeye "mecbur olduğunu" düşünmek, çocuğu babasız bırakmamak gibi etkenler bulunmaktadır.

Annelerin Boşanma Sonrası Yaşantılarına İlişkin Sonuçlar

Anneler boşanma sonrasında kalp ritim bozukluğu, şeker, mide rahatsızlığı, saç kıran gibi kaynağını stresten alan sağlık sorunları yaşamaktadırlar. Sağlık sorunları kadınlarda yaşın ilerlemesiyle görülmekte, zihinsel engelli çocuğun bakım yükü, olumsuz duyguların yoğun olarak yaşanması ve depresyon gibi durumlar fiziksel sağlığı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu süreçte zihinsel engelli çocuğu olan anneler çocuklarının sağlığını ön planda tuttukları için kendi sağlıkları için vakit ayırmaya ve sağlık hizmetlerine erişmeye öncelik vermemektedir. Bu noktada "bakım verenin kendini ihmali" dikkat çekmektedir. Anneler ve zihinsel engelli çocukları sağlık hizmetlerine erişebilmektedirler.

Bakım yükü annelerin fiziksel sağlıklarını, cinsel yaşamlarını, iş gücüne katılımlarını, ekonomik kaynaklar elde etmelerini, sosyal hayata katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Boşandıktan sonra bakım yükünü tamamen anneler üstlenmiş durumdadır. Babalar boşandıktan sonra da bakıma ilişkin rol ve sorumluluk almamaktadırlar. Bakım sürecinde sosyal desteğin olmaması, ağır zihinsel engelli ve bedensel engeli bulunan çocuğun bakımı, hasta yatağının olmaması, cihaz eksikliği, gelir elde etmek için başka bir işte çalışma gibi durumlar bakım yükünü artırmaktadır. Tek ebeveyn olarak çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenmek kadının evden ayrılamamasına, sosyal hayata katılamamasına yol açmakta; çocuğun özel durumunu dikkate alarak iş yaşamında düzenlemeler yapmasına, çalışma saatlerini sınırlandırmasına ya

da evden çalışabileceği işleri yapmasına neden olmaktadır. Annelerin önemli bir kısmı çocuklarının bakım yükü nedeniyle gelir getirici düzenli bir işte çalışamamaktadırlar. Bakım yükü, fiziksel sağlığı, sosyal yaşamı, ekonomik durumu, duygusal yükü ve ruhsal sağlığı olumsuz etkilemektedir. Bakım yükü, annelerin iş yaşamında kariyer planlarını olumsuz etkilemekte, çalışanların işten ayrılmasına neden olmakta, ekonomik olarak gelir kaybına yol açmakta, sosyal hayata katılımlarını ve sosyal çevreleriyle ilişkilerini sınırlandırmakta, fiziksel sağlıkları bakımından bel fıtığı, boyun fıtığı, kalp ve tansiyon gibi hastalıklara yol açmakta, olumsuz duygular yaşamalarına yol açmaktadır. Çalışan anneler bakım konusunda genellikle çevrelerinden yardım talep etmektedir. Annelerin çocuklarının iyi şartlarda bakılamayacağını düşündükleri için kurum bakımı hizmetinden yararlanmak istemedikleri görülmektedir.

Boşanma öncesi süreçte eski eşle yaşanan olumsuz cinsel deneyimler, cinsel doyumun olmaması, zihinsel engelli çocukla ilgili rol ve sorumlulukların daha önemli görülmesi ve "kendini çocuğuna adama" gibi faktörlerin etkisiyle annelerin genellikle boşanma sonrasında cinsellikle ilgili isteklerinin olmadığı görülmektedir. Az sayıda anne, boşanma sonrasında farklı bir partnerle duygusal yakınlık kurduğunu ve birliktelik yaşadığını belirtmiştir. Az sayıda anne, boşandıktan sonra sosyal çevrelerindeki erkekler tarafından tacize maruz kaldığını bildirmiştir.

Boşandıktan sonra annelerin öz bakımlarına dikkat ettikleri, giyimlerine, makyajlarına ve saçlarına özen gösterdikleri görülmektedir. Annelerin çocuğun bakım yükü, tedavisi, eğitimi ve gelişimi için emek sarf ederken ve vakit ayırırken "kendilerini ihmal" ettikleri anlaşılmaktadır. "Bakım verenin kendini ihmali" özellikle duyuşsal ve psikolojik bağlamda, fiziksel sağlığa ve kendi hastalıklarının tedavisine vakit ayırma konularında, sosyal çevreyle ilişkiler, ekonomik olarak gelir elde etme ve harcama konularında kendini göstermektedir. Bazı annelerin boşandıktan sonra kendilerini daha iyi hissettikleri, sağlıklarına dikkat ettikleri ve beslenmelerine özen göstermektedirler.

Boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuğun gelişimi için yaşanan fiziksel çevrenin imkânları ve yaşanan çevrenin evliliğe-boşanmaya bakış açısı ve kültürel kodlar fiziksel çevre bağlamında ön plana çıkan önemli konulardır. İkamet edilen konutta asansörün bulunması, erişilebilir olması, evin çevresinde temel ihtiyaçların karşılanmasına olanak sağlayacak yerlerin bulunması, çocuğun gelişimi için doğayla temas hâlinde olmak, sağlık hizmetlerine erişimin kolaylıkla sağlanabilmesi boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuğuyla birlikte yaşayan anneler için önemlidir. Bunun yanı sıra fiziksel çevrenin evliliğe ve boşanmaya ilişkin algıları, boşanmış kadınlara ilişkin kalıp yargıları ve ön yargıları özellikle kırsalda yaşayan kadınlar için zorlayıcı ve ayrımcı bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

Sosyal çevre tarafından sağlanan sosyal destek, sosyal çevre yoksunluğu, sosyal dışlanma, kök aileyle ilişki ve boşanılan eşin ailesiyle ilişki sosyal çevreyle ilişkiler konusunda dikkat çekici unsurlardır. Annelerin boşandıktan sonra aldıkları *sosyal destek* sosyal yaşamlarını güçlü kılan, engelli çocuğun ihtiyaçlarını ve maddi ihtiyaçları karşılama konusunda kolaylaştırıcı bir faktördür. Sivil toplum kuruluşları engellilerin ve annelerinin sosyal hayata katılmaları, ihtiyaçlarının karşılanması ve haklarının savunulması için önemli bir rol üstlenmektedir. Annelerin boşandıktan sonra sosyal hayata katılımları ve sosyal çevreleriyle ilişkileri boşanma öncesine göre daha aktiftir. Anneler genellikle çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde engelli çocuğu olan farklı annelerle ve ailelerle, yönetici ve öğretmenlerle tanışmakta ve sosyalleşmektedir.

Zihinsel engelli çocuğun tanı almasıyla birlikte çalışan annelerin iş yaşamlarına ara vermeleri, çalışmayı bırakmaları, sosyal çevreleriyle görüşmek için zamanlarının daha sınırlı olması, zihinsel engelli çocuğun davranışları ve sosyal çevrenin zihinsel engelli çocuğa bakış açısı nedeniyle sosyal çevreyle yapılan görüşmelerin sınırlandırılması annelerin sosyal yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Boşanmayla birlikte genellikle sosyal çevrenin değişmesi ve tek ebeveyn olarak rol ve sorumlulukların daha belirgin hâle gelmesi annelerin sosyal çevreleriyle görüşmeleri

için ayırdıkları vakti sınırlandırmaktadır. Hem zihinsel engelli çocuktan hem de boşanmadan kaynağını alan bu faktörler annelerin sosyal çevreleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve kendilerini yalnız hissetmelerine yol açmaktadır.

Bazı anneler sadece boşanmış olduğu için sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini ya da sözel olarak tacize maruz kaldığını, az sayıda anne ise zihinsel engelli çocuğu olduğu için sosyal çevreleriyle ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini, kiralık ev bulma, kreş hizmetinden yararlanma gibi konularda sosyal dışlanma yaşadığını bildirmiştir. Bazı anneler, boşandıktan sonra sosyal çevreleri tarafından boşandıkları için dışlanabileceği ya da tacize maruz kalabileceği korkusuyla boşandığını çevresindeki insanlara açıklamamıştır. Boşandıktan sonra annelerin ekonomik ihtiyaçlarının yanı sıra zihinsel engelli çocuğun bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda desteğe ihtiyaç duydukları ve bu konuda bazı annelerin kök ailesinin destek sağladığı görülmektedir. Boşandıktan sonra kök ailesi tarafından maddi ve manevi yönden destek alan anneler daha rahat bir yaşam sürdürmektedir. Çok az sayıda anne boşandıktan sonra kök ailesiyle birlikte yaşamayı denemiş ve bu süreçte zihinsel engelli çocuğunun eğitimi, bakımı, ev içindeki davranışları gibi konularda anlaşmazlıklar yaşadıkları için birlikte yaşamanın olumsuz bir deneyim olduğunu ve bu nedenle ayrı bir evde yaşamaya karar verdiklerini bildirmişlerdir. Yedi anne boşandığı için kök ailesi tarafından dışlandığını, destek görmediğini belirtmektedir. Aileleri boşanmaya olumlu yaklaşan bazı annelerin ailelerinde ise zihinsel engelli çocuğun velayetinin alınmasına ve bakımının sürdürülmesine karşı çıkıldığı görülmektedir. Bazı anneler boşandıkları için sosyal çevreleri ve aileleri tarafından kabul edilse de boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuklarının velayetini aldıkları ve bakımını sürdürdükleri için kabul görmemektedirler. Annelerin önemli bir kısmı boşandıktan sonra boşanılan eşin ailesiyle ilişkilerini genellikle sonlandırmış ve görüşmemişlerdir.

Annelerin boşandıktan sonra boşanma öncesine kıyasla sosyal hayata daha fazla katıldıkları, maddi olarak gelir elde edebildiği ya da elde edilen geliri yönetebildiği, sosyal hayata katılım için

kaynak ayırabildikleri görülmektedir. Sosyal çevrelerinden, akrabalarından ya da sağlıklı çocuklarından destek alan annelerin ve zihinsel engelli çocuklarının sosyal etkinliklere daha aktif katılabildikleri, kendilerini "özgür" ve "yapabilir" gördükleri ve bu öz güvenle sosyal hayatta daha aktif rol aldıkları görülmektedir. Zihinsel engelli çocukları için eğitim hizmeti alan anneler, hizmet aldıkları eğitim kurumlarında diğer ailelerle ve velilerle tanışarak sosyal bir çevre edinmekte ve sosyal etkinliklere katılabilmektedirler. Zihinsel engelli çocuğun okula başlaması, bakım verme konusunda anneye destek olan birisinin olması, evde arabanın olması, annelerin sosyal hayata katılımını olumlu etkilemektedir. Bazı annelerin ise zihinsel engelli çocuğun bakımı, gelir elde etmek için çalışma yaşamına katılma gibi nedenlerle sosyal etkinliklere zaman ve maddi kaynak ayıramadıkları görülmektedir.

Ebeveynlerin ve çocukların ilişkileriyle ilgili olarak boşanılan eşle ilişkiler, babanın çocuklarla ilişkisi, annenin çocuklarla ilişkisi, çocukların kardeş ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan annelerin 23'ü çocuğuyla, 4'ü çocuğu ve anne-babasıyla, 2'si yalnız, 1'i yeniden evlenmiş eşi ve çocuklarıyla yaşamaktadır. Zihinsel engelli çocuğu olup boşanan babaların 9'u evlenmiş ailesiyle, 12'si yalnız (1'i ikinci evliliğini yapıp boşanmış) yaşamaktadır. 4'ü annesiyle-kök ailesiyle, 1'i engelli olmayan çocuğuyla, 1'i sevgilisiyle yaşamaktadır. Babalardan 3'ünün kiminle yaşadığı bilinmemektedir. Babalardan 17'sinin zihinsel engelli çocuğuyla görüşmediği, 4'ünün görüştüğü, 6'sının nadiren görüştüğü, 3'ünün sıklıkla görüştüğü görülmektedir.

Boşanmış anne babalardan 5'inin çocukları için ihtiyaç olması durumunda görüştüğü, annelerin genellikle eşleriyle görüşmediği ve iletişim kurmadığı, bazı annelerin görüşme esnasında eşleri tarafından psikolojik şiddete maruz kaldığı, bazı annelerin eski eşleri tarafından kendilerine minnettarlık duyulduğu, 4 babanın eski eşleriyle tekrar evlenmek istediği görülmektedir. Anneler genellikle eski günlerini hatırlamamak, yüz yüze gelmemek ve karşılaşmamak için gerekli olmadıkça görüşmemeyi tercih etmektedirler. Çocuklarının ihtiyaçları ve bakımı için iletişim

kurmaktadırlar. Bazı anneler ise can güvenlikleri olmadığı için boşandıkları eşleriyle görüşmemektedirler. Boşandıktan sonra babaların zihinsel engelli olmayan çocukla ilişkisinde babaları talep ettiğinde babalarına ekonomik destekte bulunmaları, babanın anne ile iletişim kurmak istemesi üzerine arabulucu rol üstlenmeleri dikkat çekmektedir. Boşandıktan sonra babanın çocuklarıyla duygusal, fiziksel ve sosyal bir yakınlığı ve bağı kalmadığı anlaşılmaktadır. Babaların ekonomik, sosyal, duygusal bir desteğinin ve yardımının olmadığı ve çocuklarının babalarıyla iletişim kurmak istemedikleri görülmektedir. Babanın anneyi karalayıcı ifadeler kullanması, babanın evlilik dışı ilişki yaşaması, çocuğun boşanma aşamasında mahkemede tanıklık yapması, babanın şiddet uygulaması, babanın evi terk etmesi, babanın çocuğunun düğününe katılmaması ve çocuklarını yalnız bırakması gibi gerekçelerle çocuklar babalarıyla görüşmek istememektedirler.

Boşandıktan sonra babaların çok azının zihinsel engelli çocuklarıyla görüştüğü ve bu görüşmelerin de sınırlı olduğu, genellikle telefonla gerçekleştirildiği görülmektedir. Yüz yüze görüşmelerde ise birkaç saatlik görüşmeler gerçekleşmektedir. Bazı anneler babaların çocuklarıyla görüşmesinin çocuklara duygusal, bilişsel ve cinsel gelişim açısından zarar verici olabildiğini bildirmiştir. Boşandıktan sonra baba zihinsel engelli çocuğa yabancılaşmaktadır. Babaların zihinsel engelli çocuklarıyla görüşmediği, nadiren görüştükleri durumlarda ise ilgilenmedikleri görülmektedir. Zihinsel engelli çocukların boşanmadan sonra babalarından ayrı kalmayı sorgulamadığı, durumun farkında olmadıkları ve olumsuz etkilenmedikleri anlaşılmaktadır. Boşanma sonrasında çocuklarda "babanın çocuklarına yabancılaştığı" görülmektedir. "Ebeveyne yabancılaşma sendromu" da söz konusudur. Babanın çocuklarına yabancılaşması genellikle, boşanma öncesinde zihinsel engelli çocuğunun özel durumunu kabullenememiş, çocuklarının sorumluluğunu almaktan kaçınan, bakım yükünden ve ekonomik yükten kaçınan babaların çocuklarıyla iletişim kurmaması, duygusal ve sosyal olarak yakınlık hissetmemesi, maddi ve manevi desteğini esirgemesi şeklinde görülmektedir. Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu ise babaya karşı yöneltilmiş bir ya-

bancılaşma sendromu olarak daha az görülmektedir. Genellikle babanın yabancılaşması söz konusu olduğu için çocuğun babaya yabancılaşması daha az sayıda anne tarafından bildirilmiştir. Çocuğun babaya yabancılaşması babanın çocukla kurduğu olumsuz iletişimin, ilgisizliğin ve sorumsuz davranışların bir sonucu olarak görülmektedir. Anne tarafından kasıtlı bir yönlendirme ve algıya bağlı olarak gelişmemiştir.

Annelerin boşandıktan sonra zihinsel engelli olmayan çocuklarıyla ilişkilerinin güçlendiği, birlikte sosyal hayata katıldıkları, duygusal olarak paylaşımlarda bulundukları ve birbirlerine destek oldukları, daha sakin ve düzenli bir yaşam sürdürdükleri görülmektedir. Annelerin zihinsel engelli çocuklarıyla ilişkileri dikkate alındığında, bakım veren rollerinin çok uzun süre devam ettiği, tedavi ve eğitim süreçlerini takip ederken birlikte bir yaşam kurdukları görülmektedir. Az sayıda anne, zihinsel engelli çocuğun bakım ve özel gereksinimleri için ayrılan zaman nedeniyle engelli olmayan çocuğun ihmal edilebildiğini, sosyal alanda vakit ayıramadığını belirtmiştir. Bu durumun az da olsa kardeşler arasında kıskançlığa yol açtığı görülmektedir. Kardeşlerin yaşı büyüdükçe daha bilgili ve bilinçli oldukları, annelerine bakım konusunda ve sosyal hayata zaman ayırabilmesi konusunda destek oldukları görülmektedir. Az sayıda annenin zihinsel engelli kardeşlerine bakım vermeleri ve destek olmaları konusunda çocuklarından beklentileri bulunmaktadır.

Cinsiyetçi iş bölümü, zihinsel engelli bir çocuğun varlığı ve eğitim düzeyinin düşük olması gibi faktörlerle birleşince kadınların çalışma yaşamına katılmalarını engelleyici bir faktör olarak görülmektedir. Boşanmadan önce ve boşandıktan sonra evdeki rol ve sorumlulukların büyük ölçüde anneler tarafından üstlendiğini ve boşandıktan sonra bu rol ve sorumlulukları annelerin devam ettirdiği görülmektedir. Anneler boşandıktan sonra kendi "güçlerinin" ve "yapabilirliklerinin" farkına varmaktadırlar.

Boşandıktan sonra ekonomik güç, kadının iş gücüne katılımı, ekonomik sorunlar, ekonomik destek, evde bakım parası, sosyal yardımlar, özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişim ko-

nuları ekonomik durumla ilişkili olarak ön plana çıkan konulardır. Annelerin boşandıktan sonra yatırım yapabildikleri, paralarını değerlendirebildikleri, gelir gider dengesi kurabildikleri, bütün güçlüklere rağmen evliyken ulaşamadıkları ekonomik özgürlüklerine erişebildikleri görülmektedir. Annelerin genellikle kirada yaşadıkları, az sayıda annenin ailelerinden kalan evde yaşadıkları görülmektedir. Çalışan anneler maaş ile geçimini sağlarken çalışmayan anneler genellikle evde bakım parası, gündelik işler, emekli maaşı, nafaka, sosyal yardımlar, sosyal çevreden gelen ekonomik destek ve yardımlar ile geçimlerini sağlamaktadırlar. Annelerden 16'sının zihinsel engelli çocuğu için evde bakım parası aldığı, 13'ünün evde bakım parası almadığı, 1 annenin ise evde bakım parası için başvuru yapacağı görülmektedir. Annelerin 5'inin bir işte çalıştığı, 4'ünün memur, 1'inin kapıcı, 1'inin temizlik personeli olduğu, 19 annenin ise herhangi bir işte çalışmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyetçi iş bölümü ile zihinsel engelli çocuğun bakım yükü istihdam sürecine katılımını engellemektedir. Boşandıktan sonra genellikle hane geliri azalmakla birlikte eve gelen gelirin yönetimi konusunda özgür oldukları ve önceliklerini belirleyebildikleri için ekonomik refahları daha iyi durumdadır. Annelerin çalışması, yeni sosyal çevre edinmeleri, iletişimlerini güçlendirmeleri ve sosyal destek ağlarını geliştirmeleri bakımından annelere katkı sağlamaktadır. Anneler temizlikçi, aşçı, güvenlik görevlisi gibi emek yoğun işlerde zorlu şartlarda çalışmaktadırlar. Boşandıktan sonra zihinsel engelli çocuğun bütün sorumluluğunun anne tarafından üstlenilmesi ve aileyle ilgili bütün rol ve sorumluluğun sadece annede olması çalışan annelerin erken emekli olmalarına, görevde yükselme için ortaya çıkan fırsatları değerlendirememelerine yol açarak kariyer planlarını ve kariyer gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Boşandıktan sonra yaşanan ekonomik sorunlar annelerin temel ihtiyaçlarını karşılamasını zorlaştırmakta, evin ısınmasıyla ilgili sorunlar yaşanmakta, daha kötü koşullarda barınmalarına yol açmaktadır. Ekonomik sorunlar özellikle boşanmanın hemen ardından görülmekte, ilerleyen süreçte gelir gider dengesi kurulmaktadır. Annelerin önemli bir kısmı, zihinsel engelli çocuğunun

eğitimi için materyallere, eğitim öğretim araç gereçlerine kaynak ayıramadıkları için kendi imkânları ve becerileri dâhilinde kendileri materyal tasarlamaktadır. Boşanma sonrasında zihinsel engelli çocuğun bakım yüküne ek olarak ekonomik yük artmakta, bu durum strese ve olumsuz duyguların yaşanmasına yol açmaktadır. Babalar boşandıktan sonra anneye ve zihinsel engelli çocuğa ekonomik olarak destek sağlamamaktadırlar. Bazı anneler kök ailelerinden ekonomik destek almakta, babadan kalan miras ya da emekli maaşıyla, anne-baba ve kardeşlerin maddi yardımlarıyla ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Az sayıda anne sosyal çevrelerinden ekonomik destek almaktadır. Çok az sayıda anne belediye ya da vakıflardan sosyal yardım almaktadır. Annelerin 16'sı engelli çocuğu için evde bakım parası alırken 13'ü evde bakım parası almamaktadır. 1 anne ise evde bakım parası almak için başvuru yapacağını bildirmiştir. Anneler masraflarını karşılarken evde bakım parasıyla ve sosyal yardımlarla karşılamaktadırlar. Bu süreçte engelli çocuk için alınan evde bakım parası ekonomik olarak bir güç sağlamakla birlikte bakım veren olarak anneler, zihinsel engelli çocukları vefat ettikten ya da aldıkları evde bakım parası farklı bir nedenle artık ödenmedikten sonra hayatlarını devam ettirebilecekleri düzenli bir gelir ya da elde ettikleri bir maddi dayanak olmadığı için geleceğe ilişkin endişe yaşamaktadırlar. Annelerin zihinsel engelli çocukları için Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Özel Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden aldıkları hizmetlerin yanı sıra ekonomik durumları ve gelirleri ölçüsünde bazı özel eğitimler almaya çalıştığı fakat gelirleri bu hizmetlere yetmediği için sürekliliğin olmadığı görülmektedir.

Boşandıktan sonra annelerin 14'ünün nafaka aldığı, 16 annenin ise nafaka almadığı, alınan nafakanın 250 TL ile 1.100 TL arasında değiştiği görülmektedir. Genellikle nafaka ödemelerinin yapılmadığı, ödemesi yapılan nafakaların ise düzensiz olduğu, nafaka artışının düzenli bir şekilde yapılmadığı, boşanılan eşle muhatap olmamak için annelerin bu duruma tepki göstermedikleri anlaşılmaktadır. Sosyal boyutta kök aileden ve sosyal çevreden alınan sosyal destek ve ekonomik destek kadınları güçlendirmekte ve baş etme becerilerini geliştirmektedir.

Annelerin kamu kurumlarının sağladığı ayni ve nakdi yardımlar, ekonomik destekler, velayete ve nafakaya ilişkin konular, engelli bir çocuğu olanların yararlanabileceği haklar, boşananların yararlanabileceği haklar, elektrik, doğal gaz, su, internet ödemelerinde fatura indirimleri gibi konularda yasal haklarla ve çocuğun cinsel sağlığıyla ilgili konularda bilgi ihtiyacı vardır. Anneler bilgi ihtiyaçlarını sosyal medyada oluşturulan topluluk ve gruplar, sosyal çevreleri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde çocukları için hizmet alan diğer aileler ve çocuklarının öğretmenleri aracılığıyla karşılamaktadır. Az sayıda anne, zihinsel engelli çocuğunun ergenlik döneminde cinsel gelişimiyle ve cinsel sağlığıyla ilgili nasıl davranacağı ve tepki vereceği konusunda bilgiye ihtiyaç duymaktadır.

Anneler boşandıktan sonra eğitimlerine ve kişisel gelişimlerine önem vermekte, seminerlere ve eğitimi programlarına katılarak kendilerini bilişsel yönden geliştirmeye çalışmaktadırlar. Zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmak annelerin kendilerini bilişsel anlamda geliştirebilmeleri için teşvik edicidir. Zihinsel engelli çocuğunun gereksinimleri doğrultusunda özel eğitim öğretmenliği okuyan, yüksek lisans yapan ve bu alanda çalışan, boşandıktan sonra üniversite sınavına hazırlanan, üniversite okuyan, liseyi ve üniversiteyi açıktan okuyan anneler bulunmaktadır. Eğitimlere önem göstermenin temelinde zihinsel engelli çocuğun yaşam kalitesini artırmanın yanı sıra annelerin kendi yaşam kalitelerini yükseltme çabaları bulunmaktadır. Anneler psikoloji, özel eğitim, iletişim, zihinsel engelli çocukla iletişim, kamu yönetimi gibi eğitim ve programlara katılmaktadırlar. Anneler çocuklarının gelişimi, eğitimi, tanı ve tedavi süreci için yeni bilgiler öğrenmeye ve kitap okumaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bazı anneler çocuğun bakım yükü nedeniyle eğitimlere katılamamaktadırlar.

Anneler boşandıktan sonra sorunlarını çözmek için tek başlarına mücadele etmektedirler. Bu durum sorun çözme kapasitelerini artırmış, kendilerini yapabilir ve değerli hissetmelerini sağlamıştır. Boşanma sonrasında ekonomik gelirin azalması, zihinsel engelli çocuğa daha fazla vakit ayırma ihtiyacının olması, sosyal çevrenin zihinsel engelli çocuğa ve boşanmaya ilişkin tutumlarıy-

la baş etme konusu sorun çözme becerilerinin kullanıldığı alanlardır. Boşanma sonrasında ekonomik sorunlar, sosyal çevreyle ve kök aileyle yaşanan sorunlar, boşanılan eşle yaşanan nafakaya ve mahkeme sürecine ilişkin sorunlar, zihinsel engelli çocuğun bakım, eğitim ve tedavi sürecinde yaşanan sorunlar annelerin odaklandığı konular olmuştur. Anneler bu konular hakkında düşünme ve çözüme ulaşabilmek için kaynakları kullanabilme becerilerini kullanmışlardır.

Boşanma sonrasında babalardan 12'sinin yalnız yaşadığı, 4'ünün annesiyle-kök ailesiyle yaşadığı, 1'inin engelli olmayan çocuğuyla yaşadığı, 1'inin sevgilisiyle yaşadığı görülmektedir. Babalardan 3'ünün kiminle yaşadığı bilinmemektedir. Babalardan 9'u evlenmiş eşiyle yaşamaktadır. Babaların genellikle evliliğin 3 ay-4 yıl arasında evlendiği görülmektedir. Boşanma sonrasında annelerden 23'ü çocuğuyla, 4'ü çocuğu ve anne-babasıyla, 2'si yalnız, 1'i yeniden evlenmiş eşi ve çocuklarıyla yaşamaktadır. Annelerin boşandıktan sonra yeniden evlenmeye ilişkin olumsuz düşünceleri bulunmaktadır. Bu düşüncelerin temelinde; sosyal çevreden, zihinsel engelli çocuktan ve annenin kendiyle ilgili düşüncelerinden kaynaklanan bazı faktörler söz konusudur. Sosyal çevrenin kadının boşandıktan hemen sonra evlenmesini hoş karşılamaması, boşanmış bir kadınla evlenmekle ilgili toplumda erkeklere yöneltilen baskıcı bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun etkisi değerlendirildiğinde, zihinsel engelli çocuğun bakım yükü, bakım yükü nedeniyle sosyal hayata katılamama ve yeni bir insanla tanışmak için sosyal ortamın olmaması, evlenmeyi düşündükleri kişilerin zihinsel engelli bir çocukla yaşayamayacağına yönelik düşünceler, zihinsel engelli çocuğunu koruma, zihinsel engelli bir çocuğun bakımının ve birlikte yaşamanın zorluğu gibi etkenler dikkat çekmektedir. Anneler tekrar evlendiklerinde özgür davranamayacaklarını ve rahatlarının bozulacağını düşünmektedir. Bazı anneler erkeğe güven duymama, kız çocuğunu koruma, ilk evlilikte yaşanan olumsuz deneyimlerin ikinci evlilikte yaşamaktan endişe duyma gibi nedenlerle yeniden evlenmeyi düşünmemektedir. Çok az sayıda anne şimdiye kadar evliliği düşünmediğini fakat bundan sonraki süreçte şartları uygun olursa evlenebileceğini belirtmiştir.

Anneler boşandıktan sonra, alınan kararı geciktirmemek gerektiği, insanlara hak ettikleri değeri vermek gerektiği, hayatın anlamı, güç ve güçlü olma isteği, öz güven konularında farkındalık geliştirmişlerdir. Boşanma kararı aldıktan sonra eyleme geçme konusunda bekleyen anneler, alınan kararı eyleme geçirme konusunda bekledikleri için pişmanlık yaşamışlardır. Anneler insanlara hak ettiklerinden fazla değer verilmemesi gerektiği ve bu konuda çok fazla fedakârlık yapılmaması gerektiğine ilişkin anlayış geliştirmişlerdir. Bazı anneler hayatın anlamını sorgularken kendileriyle özdeşleşen "bakım vermeyi" yaşama/dünyaya gelme amacı olarak değerlendirmektedirler. Annelerden bazıları ise boşandığı için evli kaldığı süreyi boşa geçmiş bir süre olarak değerlendirmekte ve hayatı anlamsız görmektedirler. Anneler üstlendikleri rol ve sorumlulukları yerine getirdikleri, ekonomik, sosyal, duygusal ve fiziksel güçlüklere karşı mücadele ettikleri için kendileriyle gurur duymakta ve kendilerini takdir etmektedirler. Bu durum kendileriyle barışık olmalarını sağlamakta, yapabilirliklerinin farkında olmaları anneleri güçlü kılmaktadır. Anneler boşanma sürecinde güçlü olmaları gerektiğine inanmakta ve bu mücadeleyi çocuklarının daha iyi şartlarda yaşamaları amacıyla verdikleri için güçlü olma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu deneyimler annelerin öz güvenlerini artırmakta, yapabilirliklerinin farkında olmak anneleri güçlü hissettirmektedir. Boşandıktan sonra özgür hissetmek, kendi kararlarını vermek, rol ve sorumluluklarını aksatmadan devam ettirmek annelerin öz güvenlerini artırmaktadır.

Anneler boşandıktan sonra genellikle "günü kurtarmak" amacıyla önemli konuları gündeme almakta ve acil ihtiyaçlarına odaklanmaktadırlar. Bu duruma zihinsel engelli çocuğunun bakımı ve eğitimine fazla zaman ayırıp istihdam sürecinin dışında kalmak ve gelecek kaygısı yol açmaktadır. Geleceği düşünmek, bakım veren rolünü üstlenen annenin vefat etmesi durumunda zihinsel engelli çocuğun bakımının devam ettirilemeyeceği konusunda geleceğe ilişkin endişeye ve moral bozukluğuna yol açmaktadır. Annelerin geleceğe yönelik ekonomik güç elde etme, düzenli bir gelirle daha iyi şartlarda yaşama, bir eve sahip olma istekleri ön

plana çıkmaktadır. Zihinsel engelli bir çocuğun eğitim ve tedavi ihtiyaçları, özel araç gereç ve ilaç ihtiyacı, eğitimin maliyetinin yüksek olması ekonomik olarak güçlü olmalarını gerektirmektedir. Annelerin önemli bir kısmı çalışamadığı ve ailesinden destek alamadığı için kirada oturmakta, zihinsel engelli çocuğu olduğu için apartmanda zorlanabilmektedir. Engellilere uygun koşullarda bir barınma imkânına sahip olmayı düşünmektedirler. Anneler boşandıktan sonra kendilerini güçlendirmek amacıyla çocuklarının ve kendilerinin eğitimi için yeni kararlar almışlardır. Anneler bağımsız hareket edebilmek ve çocuklarıyla istedikleri yere gidip gelebilmek için ehliyet almaya ve araba almaya ihtiyaç duymakta ve gelecekleri için araba alma ve ehliyet almayla ilgili hedefler belirlemektedirler.

Erken tanı sisteminin oluşturulması, engelli raporuna ek olarak doktordan aylık periyotlarla alınan raporla ulaşılabilen mama, bez gibi desteklerde kolaylık sağlanması, medikal cihaz, hasta yatağı gibi ekonomik yükü olan ve bakım verenin sağlığını koruyucu öneme sahip malzemelerde devlet katkısının artırılması anneler tarafından ifade edilen önerilerdir. Evde bakım hizmetleri kapsamıyla ilgili olarak rapor alma sürecinde kolaylık sağlanmasını talep etmektedirler. Anneler boşanma sürecinde ve sonrasında adli konularda bilgiye ve danışmanlığa ihtiyaç duymaktadırlar. Annelere bu konuda destek sağlanması gerekmektedir. İhmal ve istismara açık olan zihinsel engelli çocukların bakımı ve korunması hususunda tedbirlerin alınması, gerekli denetimlerin aksatılmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ailelerin bu konuda bilgilendirilmesi, farkındalıklarının artırılması, ihmal ve istismarın önlenmesi için gereklidir. Evde bakım ücretinin suiistimal edilmemesi konusunda izlemin yapılması önerilmektedir. Meslek elemanları tarafından ev ziyaretlerinin yapılarak hem zihinsel engelli çocuğun takibinin yapılması hem bakım veren olarak anneye psikososyal destek sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra engelli aylığının alınması için yönetmelikte belirtilen hanenin toplam gelirinin hanede ikamet eden kişi sayısına bölündüğünde kişi başına düşen tutarın asgari ücretin üçte birini geçmemesi gerektiği hususu engelli ailelerini mağdur etmektedir. Bu konuyla ilgili düzenlemeye ihtiyaç du-

yulmaktadır. Çocuklar zihinsel engelli tanısı aldıktan sonra aileyle çalışan sosyal hizmet uzmanının olması gerektiği ve süreci sosyal hizmet uzmanının takip etmesi, danışmanlık vermesi ve rehberlik etmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anneler zihinsel engelli çocuklarının bakımını üstlendikleri için çalışamamakta, bakım aylığı almakta fakat sigorta primlerini yatıramadıkları için emeklilik hakları olmamaktadır. Bakım verenlerin sigortalarının yapılması ve emeklilik hakkının tanınması talep edilmektedir. Zihinsel engelli çocuğu olan tek ebeveynli aileler sağlık hizmetlerine erişirken çocuğunu kısa süreli bırakabileceği bir mekân ya da kurum olmadığı için diş randevusu, hastane randevusu, ameliyat gibi sağlık hizmetlerine erişmekle ilgili sorunlar yaşamaktadırlar. Zihinsel engelli çocuğun gündüzlü kısa süreli bırakılabileceği kurumların yaygınlaştırılması, zihinsel engelli çocuğun sosyalleşebilmesi, yeni bir sosyal çevreye dâhil olması, anne babaların çocuklarını bırakarak birbirleriyle birlikte vakit geçirebileceği sosyal ortamlar oluşturması için önemlidir. Böyle bir sosyal ortamın oluşturulması eş ilişkilerini güçlendirebilecek bir ortam sağlayacaktır.

Anneler engellilikle ilgili tanı, tedavi süreçleri, engelli hakları, engelli çocukların eğitimi, engelli çocukların gelişimi, cinsel sağlık gibi konularda bilgi eksikliklerini giderecek eğitimlere ihtiyaç duymaktadır. Özellikle babaların bu süreçte eğitimlerle bilgilendirmesi ve süreci anlaması, kabullenmesi bakımından önemlidir. Anneler psikolojik desteğe ve aile danışmanlığına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu konuda destek sağlanması önerilmektedir.

Bilişsel boyutta annelerin eğitim programlarına katılmaları, kendilerini geliştirmek için kurslara ve etkinliklere ilgi göstermeleri, zihinsel engelli çocuklarının ve kendilerinin gelişimi için kitap okumaları baş etme kapasitelerini artırmaktadır.

Anneler boşandıktan sonra daha çok olumlu duygular yaşamakta, kendilerini genellikle mutlu, huzurlu, özgür, gururlu, rahat, memnun ve değerli hissetmektedirler. Annelerin yaşadıkları olumlu duygular zihinsel engelli çocuklarına ve aile içi ilişkilerine olumlu yansımaktadır. Olumlu duyguların kaynağında, bo-

şandıktan sonra özgür davranmak, "yapabilirlikler" konusunda farkındalık kazanmak, zihinsel engelli çocuğun eğitiminde ve gelişiminde ilerleme kaydetmek, çocuklarına vakit ayırabilmek, sorumsuz ve ilgisiz eşten "kurtulmuş olmak" yer almaktadır. Anneler aile içinde şiddet olmadığı ve kendilerine "yeni bir dünya" kurdukları için huzurlu ve değerli hissetmektedirler.

Anneler boşandıktan sonra daha önce boşanmadıkları için pişmanlık duymaktadırlar. Pişmanlığın yanı sıra, genellikle boşanma süreci ve zihinsel engelli çocuğu tanı ve özel gereksinimleriyle ilgili olarak üzüntü, stres, korku, endişe, yalnızlık gibi olumsuz duygular dikkat çekmektedir. Bir annede tükenmişlik duygusuyla birlikte çocuğunu kurum bakımına verme düşüncesinin geliştiği görülmektedir. Annelerin evlilik hayatını sürdürmek amacıyla direndikleri ve çaba gösterdikleri için, yaşadıkları sorunlar ve sıkıntılar nedeniyle fiziksel sağlıklarını yitirdikleri için kendilerine kızgınlıkları bulunmaktadır. Zihinsel engelli çocuğun sağlığıyla ilgili sorunlar, evlilik yaşamına uzun yıllar emek verip ardından gençliğin "heba edildiğini" düşünme, ailenin birlikteliğini devam ettirmek için harcanan emeğin ve çabanın zayi olduğunu düşünme, aidiyet hissetmeme annelerin üzüntü yaşamasına yol açmaktadır. Bazı anneler boşanma sonrasında, toplumdaki "dul kadın" algısı ve etiketlenmekten, geleceğe ilişkin yaşana endişeden, çocuklarına eski eşi ya da yakınları tarafından kaçırılacağına ya da zarar verilebileceğine ilişkin yaşanan endişeden dolayı korku yaşamaktadırlar. Anneler ekonomik açıdan geçinmeye, kendilerinin ve çocuklarının geleceğine ilişkin endişe duymaktadır. Bazı anneler, yeniden bir evlilik yapma, maddi olarak kimseye muhtaç olmadan yaşamını sürdürme, kendini bekleyen belirsizlikler, zihinsel engelli çocuğun geleceği, bakım veren olarak annenin kendisinin ölümünden sonra çocuğuna ne olacağı hakkında endişe duymaktadırlar. Aile ve sosyal çevre tarafından yeterli düzeyde maddi ve manevi desteğin sağlanmaması, çocuğun bütün sorumluluklarının annede olması annelerin kendilerini yalnız hissetmelerine yol açmaktadır.

Bazı annelerin boşandıktan sonra eski eşleri tarafından iftira ve hakarete uğradığı, tehdit edildiği, tek taraflı ısrarlı takip etti-

rildiği, çocuklarla boşanma sonrasında ilgilenmediği görülmekte, babaların nafaka gibi yasal yükümlülüklerini ve babalıktan doğan rol ve sorumluluklarını yerine getirmediği anlaşılmaktadır. Az sayıda anne, eski eşin çocuklarını bir duygusal şiddet aracı olarak kullandığını belirtmiştir.

Annelerden 16'sı psikiyatrik sorunlar yaşamaktadır. Psikiyatrik sorunlar yaşayan annelerin 3'ü profesyonel destek almazken 13'ü profesyonel destek almaktadır. Annelerden 14'ünün psikiyatrik sorun yaşamamıştır. Boşanma öncesinde depresyon yaşayan anneler genellikle boşanma sonrasında da depresyon yaşamaktadır. Bazı annelerin kaygı ve anksiyete yaşadığı görülmektedir. Zihinsel engelli çocuğun tanı alma süreci, aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar ve boşanma deneyimleri psikolojik sorunların ortaya çıkmasında etkilidir. Uzun süren evliliğin sonlandırılması, zihinsel engelli çocuğun tanı ve tedavi süreci, boşanmayla birlikte sosyal çevrenin ve fiziksel çevrenin değişmiş olması, yalnızlık, zihinsel engelli çocuğun geleceğine ilişkin kaygılar, çocuğun bakım yükü, yakınların kaybı, ekonomik sorunların yaşanması gibi faktörler ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Anneler zihinsel engelli bir çocuğun gelişim sürecinde kendilerini daha güçlü olmak zorunda hissettikleri ve mücadele ettikleri için profesyonel desteğe başvurmaktadırlar. Bunun yanı sıra genellikle tinsel olarak kader ve teslimiyet anlayışıyla bir baş etme stratejisi geliştirmişlerdir. Boşanmanın yasal olarak gerçekleşmesi, zihinsel engelli çocuğun eğitim sürecinde ilerleme kaydetmesi ve sosyal çevrenin desteği bu süreçte anneleri güçlendirmektedir.

Zihinsel engelli çocuğun aldığı tanı, aileden birinin kaybı, sosyal çevrenin ve ailenin boşanmayla ve boşanma sonrası yaşantılarla ilgili tepkileri, aile baskısı, ekonomik sorunlar ve bazı durumlarda bu faktörlerden birden fazla faktörün bir arada bulunması depresyonun temelinde yer almaktadır. Yalnızlık, sosyal çevre desteğinin olmaması, geleceğe ilişkin endişeler, kendisi vefat ettikten sonra zihinsel engelli çocuğuna ne olacağına ilişkin endişeler ve ekonomik sorunlar annelerin kaygı düzeyini artırmaktadır.

Annelerin beşi intihar girişiminde bulunmuştur. Üç anne ise intihara ilişkin görüşleri olmakla birlikte dinî gerekçelerle ve zihinsel engelli çocuğunu düşünerek intihar etmemiştir. İntihar girişimi olan annelerin psikiyatrik sorunlar yaşadığı ve profesyonel destek aldığı görülmektedir.

Anneler alacakları profesyonel desteğin hayatlarında bir şey değiştirmeyeceğini düşündükleri, görüşmeye vakit bulamadıkları, kendilerini ihmal ettikleri için profesyonel destek mekanizmasına başvurmamışlardır. Bazı anneler ise destek almalarının kendilerine iyi gelebileceğini düşünmektedirler. Anneler genellikle psikiyatri doktorlarından ve psikologlardan destek almaktadırlar. Sosyal hizmet uzmanından ve aile danışmanından ise hiç destek almamışlardır. Bazı anneler zihinsel engelli çocukları için hizmet aldıkları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan psikologlardan destek almışlardır. Psikiyatristler tarafından önerilen ilaç tedavisinin annelerin görüş ve istekleri doğrultusunda bazen durdurulduğu, aksatıldığı ve düzensiz kullanıldığı görülmektedir. Profesyonel destek hizmetlerine başvurmaları, psikolojik ve psikiyatrik destek hizmetlerinden yararlanmaları ve bu konuda yardım aramaları baş etme kapasitelerini artırmaya yönelik önemli adımlardır.

Az sayıda anne, boşanma sonrasında hem zihinsel engelli çocukla hem de boşanmayla ilgili yaşadıkları deneyimlerin "neden kendisinin başına geldiğini" sorgulamakta, aldığı kararların yanlışlığıyla ilgili pişmanlık yaşamakta, kendini farklı insanlarla kıyaslamakta ve bununla ilgili olarak bir dönem "isyan" ettiğini ve isyan ettiğini düşündüğü için de pişmanlık yaşadığını belirtmektedir.

Olumlu dinî başa çıkmayla ilgili olarak şükür, dua, imtihan, sabır, kadere razı olmak / teslimiyet, inanç ile ilgili konular ön plana çıkmaktadır. Annelerden bazıları, zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmakla ve boşanmayla ilgili deneyimlerinde "imtihan" edildiğini düşünmekte ve buna karşı "sabırla" "şükürle" "duayla" karşılık vermektedir. Bazı anneler kendilerini "seçilmiş bir kişi" ve çocuklarını ise bir "emanet" olarak nitelemektedirler. Başına gelen bu durumu kişiselleştirmeyen, bu süreçte elinden gelen ça-

bayı ortaya koyarak "tevekkül" ettiğini düşünen anneler bu süreçte tinsel olarak kendilerini güçlü hissetmektedirler. Annelerin boşanma sonrası yaşantılarında maddi açıdan insanlara muhtaç olmadıkları, çocuğunun özel gereksinimlerinin ve sağlık durumunun diğer çocuklara göre daha iyi durumda olduğu, çocuğu tanı aldıktan sonra kendisini geliştirdiği ve bu sürecin kendisine katkıda bulunduğu, kendi sağlık durumu iyi olduğu, boşanma süreciyle birlikte eski eşinden ayrıldığı için şükrettiği görülmektedir. Anneler tinsel olarak kendilerini güçlü hissetmek, boşanma sürecini sağlıklı bir şekilde geçirmek, boşandıktan sonra eşleriyle bir daha karşılaşmamak, çocuklarıyla ilişkilerini geliştirmek için dua etmişlerdir. Bir anne ise zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın bir ceza ya da imtihan aracı olmadığını vurgulamaktadır.

Annelerin yapabilirliklerinin farkında olmaları, baş etme becerilerini geliştirmeleri ve sorun çözme kapasitelerini artırmaları kendilerini güçlü ve değerli hissettirmektedir. Sivil toplum faaliyetlerine katılmak, sosyal çevre edinmek ve dayanışma içerisinde olmak, çocuğunun engelli olma durumunu ve özel gereksinimlerini kabul etmek ve farkında olmak anneleri güçlü hissettirmektedir. Anneler sürekli bakım veren rolünde olduklarını bildikleri için kendilerini "güçlü olmak zorunda" hissetmektedirler. Bu durum anneler üzerinde gizli bir baskı oluşturmaktadır.

Anneler evli kaldıkları sürenin boşa geçtiğini ve geçmişi düşündüklerinde hayatlarının önemli bir kısmının zaman kaybı olduğunu düşünmektedirler. Buna ilişkin düşünceler ve sorgulamalar hayatın anlamsızlaştığını düşündürmektedir. Bazı anneler ise zihinsel engelli bir çocuğa sahip olmanın ve boşanmanın olgunlaştırıcı bir süreç olduğunu, kendilerini bilişsel, sosyal ve tinsel açıdan geliştirdiklerini, güçlü yönlerini keşfettiklerini düşünmektedirler.

Doğayla temas kurmanın ve doğayla iç içe bir yaşam kurgulamanın anneye ve zihinsel engelli çocuğa yarar sağladığı görülmektedir. Anne doğada duygusal, fiziksel ve tinsel açıdan kendini daha rahat hissederken zihinsel engelli çocuğun doğada vakit geçirmesi ve fiziksel çevresiyle temas kurması gelişimini olumlu yönde etkilemiştir.

Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde, zihinsel engelli çocuğu olan boşanmış annelerin boşanma öncesi, boşanma süreci ve boşanma sonrasındaki deneyimleri fiziksel, sosyal, bilişsel, duyuşsal ve tinsel açıdan dikkate alınarak ön plana çıkan sorunlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler zihinsel engelli çocuğu olan ailelere, sosyal hizmet uygulamalarına, sosyal hizmet eğitimine, araştırmacılara, politika yapıcılara yönelik olarak sınıflandırılmıştır.

Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelere Yönelik Öneriler

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile içi ilişkileri güçlendirmenin temeli annenin ve özellikle babanın zihinsel engelli çocuğun özel durumunu ve gereksinimlerini algılayıp kabullenmesine dayanmaktadır. Bu süreçte babanın ve annenin birlikte ya da bireysel olarak ayrı ayrı profesyonel destek alması gerekmektedir. Bu destek bireylerin ihtiyacına göre psikolojik destek, psikososyal destek ve psikiyatrik destek şeklinde olabilir.

Zihinsel engelli çocuğun tanı alma süreciyle birlikte mutlaka aile danışmanlığı hizmetine başvurulmalıdır. Çocuğun tanı almasıyla birlikte alanda uzman psikiyatriste anne ve baba birlikte gitmeli çocuğun tanı, tedavi, eğitim ve gelişim sürecini anne ve baba birlikte takip etmelidir.

Aile içinde yapılan rol ve sorumluluk paylaşımı gözden geçirilmeli, bakım yükü, ekonomik yük, duygusal yük dikkate alınarak rol ve sorumluluk dağılımı tekrar planlanmalıdır. Zihinsel engelli çocuğun gelişimi ve eğitimine ilişkin bilgilendirici faaliyetlere, seminerlere ve eğitimlere annenin ve babanın birlikte katılmasına özen gösterilmelidir.

Geniş ailede yaşam ya da yakın akrabaların aile içi ilişkilere müdahale etme durumları söz konusuysa ailenin sınırları gözden geçirilmeli, ailenin mahremiyeti korunarak çekirdek aile dışındaki bireylerin çocuğun tanı-tedavi, eğitim süreçlerine olumsuz etkide bulunabilecek müdahalelerine müsaade edilmemelidir.

Ailede erken yaşta evlilik, işsizlik, sorumsuzluk, ilgisizlik, fiziksel şiddet, aldatma, alkol kullanımı, evden ayrı yaşama, terk, ekonomik sorunlar, suçlama, yabancılaşma gibi risk faktörlerinden biri ya da birkaçı söz konusuysa aile danışmanlığı hizmetine başvurulmalıdır. Boşanmaya ilişkin bir düşünce varsa boşanma danışmanlığı hizmeti alınmalıdır.

Sosyal Hizmet Uygulamalarına İlişkin Öneriler

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle çalışırken ailenin işlevselliğini olumsuz etkileyebilecek erken yaşta evlilik, işsizlik, sorumsuzluk, ilgisizlik, fiziksel şiddet, aldatma, alkol kullanımı, evden ayrı yaşama, terk, ekonomik sorunlar, suçlama, yabancılaşma gibi risk faktörleri varsa koruyucu önleyici tedbirlere başvurulmalıdır. Sosyal hizmet bağlamında müdahale planı hazırlanarak uygulama süreci yürütülmeli ve izleme yapılmalıdır.

Zihinsel engelli çocukların özel durumları ve gereksinimleri konusunda ailelere bilgi verilmeli, süreci anlamaları ve kabullenmeleri bakımından aile üyeleri takip edilerek ihtiyaç duyulan bilgiler için danışmanlık hizmeti sunulmalıdır.

Boşanmayı düşünen aileler için ortak velayet konusunda bilgi verilmeli, boşanma sürecinde ve sonrasında babanın rol ve sorumluluk üstlenmesi için eşler teşvik edilmelidir. Hukuki konularda bilgi eksikliği yaşayan anne ve babalar danışmanlık almaları için avukata yönlendirilmelidir.

İhmal ve istismara açık olan zihinsel engelli çocukların bakımı ve korunması hususunda tedbirlerin alınması, gerekli denetimlerin aksatılmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Evde bakım ücretinin suiistimal edilmemesi konusunda izleme sürecinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Zihinsel engelli çocuğun tanı almasından itibaren meslek elemanları tarafından ev ziyaretleri yapılarak zihinsel engelli çocuğun takibi yapılmalı, aile ilişkileri odağında yaşanabilecek sorunlar göz önünde bulundurularak anneye ve babaya psikososyal destek sağlanmalıdır.

Anneler engellilikle ilgili tanı-tedavi süreçleri, engelli hakları, engelli çocukların eğitimi, engelli çocukların gelişimi, cinsel sağ-

lık gibi konularda bilgi eksikliklerini giderecek eğitimlere ihtiyaç duymaktadır. Ebeveynlerin bu süreçte eğitimlerle bilgilendirilmesi, süreci anlamaları ve kabullenmeleri bakımından önemlidir.

Ailelere kaynak yönetimi ve gelir-gider dengesini koruyabilmeleri için eğitimler verilmelidir.

Ailelere kurum bakımı ve yatılı sosyal hizmet kurumları hakkında bilgi verilerek bu modele ilişkin soruları olan ailelerin soruları cevaplanmalı, gerekli durumlarda havale gerçekleştirilmelidir. Anneler kendilerinden sonra çocuklarına bakılabilecek güvenli kurumların varlığının kendilerini iyi hissettireceğini belirtmektedir. Yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin kapasitelerinin artırılması annelerin kendilerinden sonra çocukların bakımını üstlenecek kurumların varlığını bilmesi ve bu kurumlara güvenmesi önemlidir.

Profesyoneller tarafından engelli bireylere ve engelli çocuğu olan ailelere yönelik cinsel sağlık ve üreme sağlığı, sağlık hakkı, hasta hakları konusunda farkındalık çalışmaları yürütülmelidir.

Zihinsel engelli çocuğu olan tek ebeveynli aileler Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından takip edilerek ebeveynin vefatı ya da kronik hastalığı gibi durumlarda zihinsel engelli çocuk vakit kaybedilmeden korunma altına alınmalıdır.

Toplumda boşanmaya ilişkin farkındalık çalışmaları yapılarak anne babaların boşanan çocuklarına maddi ve manevi açıdan destek olmaları sağlanmalıdır.

Erken yaşta evliliklerin önlenmesine ilişkin farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.

Sosyal yardımlar yapılırken zihinsel engelli çocuğu olan tek ebeveynli aileler gözetilmeli ve bakım verenin farklı bir işte çalışamayacağı ve ek gelir getiremeyeceği dikkate alınmalıdır.

Tek ebeveynli engelli ailelerinde anneler psikiyatrik açıdan destek alma ve psikoloğa gitme ihtiyacı hissetseler ve buna yönelseler bile çocuklarının bakım yükü nedeniyle profesyonel destek almaya vakit ayırmakta güçlük yaşamaktadırlar. Bu nedenle yürütülecek sosyal hizmet uygulamaları, psikolojik destek ve aile

danışmanlığı hizmetlerinin hane ziyaretleri kapsamında gerçekleştirilebilir.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının ailelerle sosyal hizmet bağlamında ve aile danışmanlığıyla ilgili bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaları yapılmalıdır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle çalışan sosyal hizmet uzmanı, psikolog, psikiyatrist, çocuk gelişimci arasında koordinasyon sağlanmalı ve gerekli vakalarda konsültasyon istenmelidir.

Sosyal hizmet merkezlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının iş yoğunları dikkate alındığında, sahada ev ziyaretleri yapılabilmesi için sosyal hizmet uzmanı istihdamı artırılmalıdır.

Özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sosyal hizmet uzmanı çalıştırılmasına özen gösterilmelidir.

Sosyal Hizmet Eğitimine İlişkin Öneriler

Sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin önerilerin gerçekleştirilebilmesi için sosyal hizmet uzmanlarının engelli refahı ve aile refahı alanında bilgi ve becerilerini geliştirmesi önemlidir. Bu bağlamda sosyal hizmet eğitiminde lisans programlarında "Engellilerle Sosyal Hizmet" dersi seçmeli dersler arasında yer almalıdır.

Sosyal hizmet uzmanlarının ailelerle çalışma yapmak için bu konuda bilgi ve becerilerini geliştirmeleri önemlidir. Bu nedenle genellikle eğitim programlarında yer "Ailelerle Sosyal Hizmet" ders içerikleri güncellenmeli ve uygulama saatleri artırılmalıdır. Ailelerle Sosyal Hizmet dersi kapsamında "Engelli Aileleriyle Sosyal Hizmet" bağlamı oluşturulmalı ve bu konu ders izlencelerine eklenmelidir.

Sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet uzmanı adayları "Aile Danışmanlığı" yüksek lisans programlarına yönlendirilmeli, bu alanda eğitim almaları ve mesleki bilgi ve becerilerini artırmaları teşvik edilmelidir.

Araştırmacılara Öneriler

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle ilgili bilgi birikimi annelerden elde edilen verilerden oluşmaktadır. Araştırmalarda babalara odaklanan ve babalardan toplanan verilere ağırlık veren çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu araştırmanın da sınırlılığı arasında yer alan zihinsel engelli çocuğu olan babaların bilimsel araştırmalara katılmama nedenlerine ilişkin araştırmaya ihtiyaç vardır.

Engelli çocuğu olan ailelerde duygu düzenlemeye yönelik farkındalık programlarına ihtiyaç duyulmaktadır ve engelli çocuğu olan ailelerde duyguların düzenlenmesini temel alan araştırmalar yapılmalıdır.

Boşanma sonrasında "Ebeveyne Yabancılaşma Sendromuna" ilişkin literatürde bilgi bulunmakla birlikte boşanmış ailelerde boşanma sonrası yabancılaşmaya ilişkin boşanmış babaların yaşantıları incelenmelidir. Konu "Çocuğa Yabancılaşma" olarak ele alınmalıdır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde bakım veren olarak annenin kendini ihmaline ilişkin bulgular olmakla birlikte bu konunun derinlemesine ayrı bir düzlemde ele alınması gerekmektedir. "Bakım Verenin Kendini İhmali" konusunun araştırılması gerekmektedir.

Politika Yapıcılara Öneriler

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından hazırlanan ve sunulan "Aile Eğitim Programı (AEP)" yeni evlenecek çiftler için zorunlu olarak verilmelidir.

Zihinsel engelli çocuğun tanı almasından itibaren zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin talebine bakılmaksızın ailelere aile danışmanlığı hizmeti kamu tarafından ücretsiz sunulmalıdır.

Engelliliğe ilişkin verilerin ulusal bir veri tabanında toplanması ve güncel olarak kamuoyuyla paylaşılması önemlidir. Bilimsel araştırmalar ve sosyal politikaların geliştirilebilmesi için engellilikle ilgili güncel verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Zihinsel engelli çocuğu olan tek ebeveynli ailelerin bakım yükünün fazla olması, iş yaşamına katılamamaları, yaşlarının ilerlemesiyle birlikte çalışamamaları, engelli çocuğun vefatı nedeniyle bakım ücretlerinin kesilmesi gibi nedenlerle tek ebeveynli aileler kendilerini güvencesiz hissetmektedirler. Bu nedenle sigorta primlerinin yatırılması ve emeklilik hakkı tanınması önerilmektedir.

Kadınlar engelli çocuklarını gündüzlü kısa süreli bakım evlerine bırakamadıkları için kendi sağlıklarını ihmal etmekte, hastaneye gidememekte, ameliyat olamamaktadırlar. Sosyal yaşama katılımlarının artırılması bedensel, duygusal ve ruhsal sağlıklarının korunması için "Mola Evi"ne ihtiyaç duyulmaktadır. Yerel yönetimlerin bu konuda teşvik edilerek engelli çocuğu olan ailelerin çocuklarını kısa süreli bırakabilecekleri ortamlar oluşturulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Yerel yönetimlerin oluşturduğu gündüzlü kısa süreli bakım merkezleri az sayıda olmakla birlikte 3-6 yaş arası çocuklara hizmet sunulduğu ve sayıları sınırlı olduğu için aileler bu hizmetten yeterince yararlanamamaktadır. Yaş sınıflandırması olması gerekmekle birlikte gündüzlü kısa süreli bakım merkezlerine kabulde bir yaş sınırlandırması olmamalıdır. Bu hizmet modelinin geliştirilerek yaş sınıflandırmasına uygun olarak bütün engelli bireyleri kapsaması gerekmektedir. Annelerin sosyal hayata katılımı, psikososyal iyilik hâllerinin artırılması için bu merkezler gereklidir. Anne babaların kendilerine ve eş olarak birbirlerine vakit ayırabilmeleri ve aile içi ilişkileri güçlendirebilmeleri için de önemlidir. Bu kurumların yaygınlaştırılması, zihinsel engelli çocuğun sosyalleşebilmesi, yeni bir sosyal çevreye dâhil olması, anne babaların sosyal ortamlar oluşturması için önemlidir. Bu konuda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları eş güdüm içerisinde çalışmalıdır.

Engellikle ilgili erken tanı sisteminin oluşturulması, engelli çocuğu olan ailelere yönelik erken eğitim konusunda bilgilendirme ve eğitim hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

Engelli raporuna ek olarak doktordan aylık periyotlarla alınan raporla ulaşılabilen mama, bez gibi desteklerde kolaylık sağlan-

ması, medikal cihaz, hasta yatağı gibi ekonomik yükü olan ve bakım verenin sağlığını koruyucu öneme sahip malzemelerde devlet katkısının artırılması önemlidir.

Engelli aylığının alınması için yönetmelikte belirtilen hanenin toplam gelirinin hanede ikamet eden kişi sayısına bölündüğünde kişi başına düşen tutarın asgari ücretin üçte birini geçmemesi gerektiği hususu engelli ailelerini mağdur etmektedir. Bu konuyla ilgili düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Engelli çocuğu olan tek ebeveynli ailelere yönelik TOKİ tarafından sosyal konut programı yapılmalıdır. Konutların yapıldığı ilde ikamet eden, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Sosyal Konut Projesi ve barınma yardım programı kapsamında yürütülen ev yapım yardımı kapsamında daha önce destek almamış, engelli çocuğu olan boşanmış kadınlara konut konusunda maddi destek sağlanması önemlidir.

Evde bakıma destek hizmetleri çeşitlendirilmelidir. Evde engelli çocuğuna bakım veren tek ebeveynlere destek olabilecek profesyonel bakım personeli için bir havuz oluşturularak annelerin ameliyat, hastane, diş tedavisi, düğün ve cenaze gibi sosyal törenlere katılımlarında profesyonel bakım elemanı tarafından evde destek sağlanması gerekmektedir.

Tek ebeveynli aileler engelli çocuk 18 yaşına geldiği zaman vesayet davası açmaktadır. Açılan vesayet davasında evrak işlemleri ve bürokratik işlemler anneler için zorlayıcı olmaktadır. Bu süreçte danışmanlık sağlanması ve evrak işlerinin olabildiğince azaltılması anneler için kolaylaştırıcı olacaktır.

Boşanma sonrasında anneler az miktarda nafaka almaktadırlar. Nafakalardan kesilen harç tutarı annelerin aldığı nafaka tutarını azaltmaktadır. Nafaka tutarından harç kesilmemesi annelere katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

ABALI S (2006). Boşanmak İçin Başvuran Kadınların Evlilikteki Cinsel Yaşamlarını Boşanma Nedeni Olarak Görme Durumları, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ABUGALI G (2018). Türk ve Rus hukukunda çocuğun velayeti. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* **26**(3): 331-392.

ADAMSONS K (2013). Gender and Divorce, E. Emery (Der.). *Cultural Sociology of Divorce: An Encyclopedia.* içinde, s.: 484-488. SAGE Publications

AFYONOĞLU MF, BAYYAR AB, KESEN NF, MORGÜL B (2021). Tek ebeveyn kadınların sorunlarının sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi,* **5**(2): 85-107.

AGGARWAL S, PRABHU CH, ANAND LCA, KOTWAL LCA (2007). Stressful life events among adolescents: The development of a new measure. *Indian Journal of Psychiatry,* **49**(2): 96-102.

AHMETOĞLU E, ARAL N (2005). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Özel Eğitim Kongresi,* Ankara.

AİLE MAHKEMELERİNİN KURULUŞ, GÖREV VE YARGILAMA USULLERİNE DAİR KANUN (2003). 4787 Numaralı Kanun, Tarih: 18/01/2003.

AİLE ve SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2011). Tek Ebeveynli Aileler. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

AİLE ve SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI (2018). Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi. Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Ankara.

AİLE ve SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI (2022). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Mart 2022.

AKANDERE M, ACAR M, BAŞTUĞ G (2009). Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* **22:** 24-32.

AKÇAKIN M, ERDEN G (2001). Otizm tanısı konmuş çocukların anne-babalarındaki ruhsal belirtiler. *Çocuk Ruh Sağlığı Dergisi,* **8**(1): 2-10.

AKGÜL SARPKAYA O (2013). Boşanmış kadınlarda toplumsal baskıya direnme stratejileri: Van örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* **6**(26): 29-50.

AKIN G (2016). Kestim Kara Saçlarımı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

AKKAYA M (2010). Bağlanma Stilleri, Stresle Başa çıkma Tarzları, Problem Çözme Becerileri ve İletişim Tarzlarının Boşanma Süreci Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

AKÖZLÜ Z, EKİM A (2018). Engelli çocuklara sahip olan ailelerle yapılan hemşirelik lisansüstü tezlerinin incelenmesi: Sistematik derleme. *Aydın Tıp Fakültesi Klinikleri Dergisi*, **3**(2): 85-98.

AKSOY M, DEMİRLİ C (2020). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin karşılaşabilecekleri güçlüklerle baş etme durumlarının incelenmesi: Bir aile destek eğitim programının uygulanması. *E-journal of New World Sciences Academy*, **15**(3): 73-84.

AKTAŞ AKOĞLU Ö, KÜÇÜKKARAGÖZ H (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklere ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* **29**(1): 153-172.

AKTAŞ AM (2000). Evlilik danışmanı. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 1.

AKTÜRK Ü (2012). Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı Düzeyi ve Başa Çıkma Stratejilerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

AKYÜZ E (2015). Çocuk Hukuku: Çocukların Hakları ve Korunması, 4. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.

AKYÜZ E (2020). Çocukluk Çağı Travmaları ve Boşanma İlişkisi: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Kadın Danışma Merkezlerine Başvuran Bireyler Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

ALLEN SM, CİAMBRONE D, WELCH LC (2000). Stage of life course and social support as a mediator of mood Stateamong persons with disability. *Journal of Aging and Health,* **13**(3): 318-342.

ALLEN-MEARES P (2004). Social Work Services in Schools. Boston: Pearson Publishing.

ALPEKİN D, LUO Y (2015). The relationship between female labor force participation and divorce: Panel data analysis on OECD countries, *IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal,* **6**(18): 1-29.

ALTINDAĞ Ö, SAĞLAM M (2012). Boşanma sürecinde çocukların haklarının belirlenmesi ve korunmasında aile mahkemesi uzmanlarının rol ve işlevleri, *Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı,* s.: 422-434, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara.

ALTUĞ ÖZSOY S, ÖZKAHRAMAN Ş, ÇALLI F (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, **9**(9): 69-78.

ALTUNTAŞ G (2012). Boşanmış Ebeveynler ile Boşanmamış Ebeveynlerin Lise Birinci, İkinci, Üçüncü Sınıflarında Okuyan Çocuklarının Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı, Benlik Saygısı ve Anksiyete Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

ALVANI S (2017). Social work and substance use: ecological perspectives on workforce development. *Drugs: Education, Prevention and Policy,* **24**(6): 469-476.

ALVİAR C, ROCKMAN C, GUO Y, ADELMAN M, BERGER J (2014). Association of marital status with vascular disease in different arterial territories: A population based study of over 3.5 million subjects. Journal of the American College of Cardiology, **63**(12): A1328.

ALYANAK B (2008). Boşanma ve Çocuk. *Çocuk ve Ergen Temel Psikiyatri* içinde, Çuhadaroğlu Çetin (Çev. Ed.). Hekimler Yayın Birliği, Ankara. 765-767.

AMATO PR (1993). Children's adjustment to divorce: heories, hypotheses and empirical support. *Journal of Marriage and Family,* **55**(1): 23-38.

AMATO PR (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family,* **62**(4): 1269-1287.

AMATO PR (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional. *The Future of Children,* **15**(2): 75-96.

AMATO PR (2014). The consequences of divorce for adults and children: An update. *Društvena istraživanja: Časopis zaopćadruštvenapitanja,* **1**: 5-24.

AMATO PR, GİLBRETH GJ (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *J Marriage Fam,* **61**(3): 557-573.

AMATO PR, HOHMANN B (2007). A comparison of high and low distress marriages that end in divorce. *Journal of Marriage and Family,* **69**: 621-638.

ARGYRAKOULİ E, ZAFİROPOULOU M (2003). Self-esteem of Greek mothers of children with intellectual disabilities, *International Journal of Disability, Development and Education,* **50**(2): 181-195.

ARICIOĞLU A, GÜLTEKİN F (2017). Engelli çocuğa sahip annelerin sosyal destek algıları: psikolojik danışmanların rolleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, **42**: 1-26

ARSLAN C, HAMARTA E, DENİZ E (2002). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşam Doyumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *XI. Ulusal Özel Eğitim Kongre Bildirileri,* Konya.

ARSLAN S (2018). Boşanmanın Lise Öğrencileri Üzerindeki Etkisinin Okul Sosyal Hizmeti Bakış Açısıyla İncelenmesi: Sincan İlçesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ASAGEM (2009). Boşanma Nedenleri Araştırması, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

ASANJARANI F, JAZAYERI RS, FATEHIZADE M, ETEMADI O, DEMOL J (2017). Exploring factors affecting post-divorce adjustment in Iranian women: A qualitative study. *Social Determinants of Health,* **3**(1): 15-25.

ASLANTÜRK H, KESEN NF, DAŞBAŞ S (2020). Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetinin aileye ilişkin değişkenler açısından incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* **31**(4): 1579-1598.

ASPB (2014). Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması (TBNA 2014) (Araştırma Raporu). T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

ATAGÜN Mİ, BALABAN ÖD, ATAGÜN Z, ELAGÖZ M, ÖZPOLAT AY (2011). Kronik hastalıklarda bakım veren yükü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* **3**(3): 513-552.

ATAMTÜRK E (2014). Aile Mahkemelerinde Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Doç. Dr. Şener Koçyıldırım'a Armağan: Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma* (İçinde) s.: 233-244.

ATKINSON RL, ATKINSON RC, SMITH EE, BEM DJ, NOLEN-HOEKSEMA S (2010). Psikolojiye Giriş. 6. Baskı, Y. Alogan (çev.) Ankara: Arkadaş Yayınları.

AVŞAR E (2019). Boşanmış ve Boşanmamış Ailelerin Çocuklarının Aile Aidiyeti ve Psikolojik Sağlamlığının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

AYAN N (2007). Terk nedeniyle boşanma. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, **15**(1): 39-59.

AYDIN A, YAMAÇ A (2014). The relations between the acceptance and child rearing attitudes of parents of children with mental disabilities. *Eurasian Journal of Educational Research,* **54**: 79-98.

AYDIN O, BARAN G (2010). Toplumsal değişme sürecinde evlenme ve boşanma, *Toplum ve Sosyal Hizmet,* **21**(2): 117-126.

AYDIN RŞ, NAZLI S (2014). Yaşam becerileri eğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışma Dergisi,* **14**(33): 127-153.

AYDINER BOYLU A (2014). Tek ebeveynli ailelerde finansal sıkıntı ve fonksiyonlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* **32**(1): 55-72.

AYDINER BOYLU A, ÖZTOP H (2013). Tek ebeveynli aileler: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyoekonomi,* **19**(19): 207-220.

AYDINER BOYLU A, PAÇACIOĞLU B (2016). Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi,* **8**(15): 137-150.

AYKARA A (2015). Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşantılarının Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

AYSAN F, ÖZBEN Ş (2007). Zihinsel engelli çocuğu olan anne babaların yaşam kalitelerine ilişkin değişkenlerin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* **22**: 1-6.

AYTEKİN M (2018). Engelli çocuğu olan bireylerin depresyon ve umutsuzluk düzeyleri ile algılanan sosyal destek arasındaki ilişkinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

AYYILDIZ T, ŞENER DK, KULAKÇI H, VEREN F (2012). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, **11**(2): 1-12.

AZAR DEA M, KURDAHİ BADR L (2010). Predictors of coping in parents of children with an intellectual disability: Comparison between lebanese mothers and fathers. *Journal of Pediatric Nursing,* **25**: 46–56.

BAHAR A, BAHAR G, SAVAŞ H, PARLAR S (2009). Engeli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi,* **4**(11): 97-112.

BAKIRTAŞ T, İMAMOĞLU A (2022). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde suçluluk duygusu ve dinî başa çıkma. *Bilimname,* **47**(1): 1-40.

BALCI S, KIZIL H, SAVAŞER S, DUR Ş, MUTLU B (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlüklerin ve aile yükünün belirlenmesi. *Journal of Psychiatric Nursing*, **10**(2), 124-130.

BALIKÇI B (2019). Engellilik Bağlamında Ebeveyn Kabulü/Reddi ve Sosyal Destek: Ebeveyn ve Çocuk Algıları. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BARKER RL (2003). The Social Work Dictionary. (5th Edition) Washington, DC: NASW Press.

BARLOW J, POWELL L, GİLCHRİST M (2006). The influence of the training and support programme on the self-efficacy and psychological well-being of parents of children with disabilities: A controlled trial. *Complementary Therapies in Clinical Practice,* **12**: 55-63.

BARUCH WD, MİLLER H (1992). Evlilikte cinsellik, kadın ile erkeğin duygusal ve fiziksel ilişkileri. Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.

BAŞGÖZE F, KAĞAN M (2020). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ebeveynlerin problem çözme becerileri ile yaşam doyumlarının incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, **16**(Eğitim ve Toplum Özel sayısı): 5651-5680.

BAUMAN LJ, SİLVER EJ, STEİN REK (2006). Cumulative social disadvantage and child health. *Pediatrics,* **117**(4): 1321-1328.

BAWALSAH JA (2016). Stres and a coping strategies in parents of children with physical, mental anda hearing disabilities in Jordan. *İnternational Journal Of Education,* **8**(1): 1-22.

BAXTER C, CUMMİNS RA, YİOLİTİS L (2000). Parental stress attributed to family members with and without disability: A longitudinal study. *J. Intellect Dev. Disabil,* **25**(2): 105-119.

BAYKOÇ-DÖNMEZ N, BAYHAN P, ARTAN İ (2001). Engelli çocuğu olan ailelerin yaşam döngüsü içinde karşılaştıkları sorunların incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* **12**(2): 31-43.

BAYNAL F (2018). Boşanma sonrası başa çıkmada dinî ve manevi etkilerin incelenmesi. *Bilimname*, **35**: 251-280.

BAYRAK S (2019). Türkiye'de işsizlik ve boşanma ilişkisi: 1980-2017 Dönemi için nedensellik analizi. *Çalışma İlişkileri Dergisi,* **10**(1): 39-54.

BECK AT, EMERY G (2005). Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler Bilişsel Bir Bakış Açısı. (Çev. Veysel Öztürk), İstanbul: Litera Yayıncılık.

BECK JS (2001). Bilişsel Terapi: Temel İlkeler ve Ötesi. The Guilford Press. New York. (Çev. Nesrin Hisli Şahin), Türk Psikologlar Derneği.

BEDER J (2006). Hospital Social Work: The İnterface of Medicine And Caring. New York: Routledge.

BEK H, GÜLVEREN H, ŞEN B (2012). Otistik çocuğa sahip ebeveynlerle normal çocuğa sahip olan ebeveynlerin atılganlık, suçluluk ve utanç düzeyleri bakımından incelenmesi. *TIJSEG,* **1**(2): 1-7.

BENJAMİN RK (2016). Level of stress in parents of the mentally retarded children, *Texila İnternational Journal of Academic Research,* **3**(2): 1-4.

BEYNON J (2002). Masculinities and Culture. Buckingham: Open University Press.

BİLAL E, DAĞ İ (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stres, stresle basa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi,* **12**(2): 56-68.

BİLDİRİCİ F (2014). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Çocuğa Sahip Ailelerde Aile Yükü ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BİLGİN Ö, KILIÇ M (2018). Sosyal hizmet uzmanlarının bilirkişilik uygulamalarına dair bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi,* **2**(2): 148-180.

BİLGİN Ş, GÖZÜM S (2009). Reducing burnout in mothers with intellectually disabled child: An education programme. *Journal of Advanced Nursing,* **65**: 2552-2561.

BİLİCİ AB (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psikososyal etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, **18**(2): 79-110.

BLACK MC, BASILE KC, BREIDING MJ, SMITH SG, WALTERS ML, MERRICK MT, CHEN J, STEVENS MR (2011). The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Summary Report. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.

BLACKBURN CM, SPENCER NJ, AND READ JM (2010). Prevalence of childhood disability and the characteristics and circumstances of disabled children in the UK: secondary analysis of the Family Resources Survey. *BMC Pediatrics,* **10**(21): 1-12.

BOCH-GALHAU W (2018). Parental alienation (syndrome): A serious form of psychological child abuse. *Ment Health Fam Med,* 725-739.

BODUR S, DURDURAN Y (2009). Konya'da engelli çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanma ve beklenti durumu. Genel Tıp Dergisi, **19**(4): 169-175.

BOYCE GC, MİLLER BC, WHİTE KR, GODFREY MK (1995). Single parenting in families of children with disabilities. *Marriage and Family Review,* **20**(3/4): 389-409.

BOYD BA (2002). Examining the relation ship between stress and lack of social support in mothers of children with autism. Focus on autism and other developmental disabilities, **17**(4): 208-215.

BOZDAĞ GG (2015). Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Nafaka, Ankara: Yetkin Yayınları.

BOZKURT V (2013). Değişen Dünyada Sosyoloji, Bursa: Ekin Basım Yayın.

BREMMER D, KESSELRING R (2004). Divorce and female labor force participation: Evidence from times-series data and cointegration. *Atlantic Economic Journal,* **32**: 175-190.

BRETHERTON R (2013). Children's attachment-related self-worth: A multi-method ınvestigation of postdivorce preschoolers' relationships with their mothers and peers. *Attachment & Human Development,* **15**(1): 25-49.

BUCHANAN DC, LABERBARA CJ, ROELOFS R, OLSON W (1979). Reactions of families to children with Duchenne muscular dystrophy. *Generel Hospital Psychiatry,* **1**(3): 262-269.

BULUT M (2002). Boşanmış Kadınlarda Ruhsal Çöküntü (Depresyon) ve Kültür İlişkisi Sosyal Antropolojik Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BULUT M (2008). Kadınlarda boşanma ve kültür ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* **19**(2), 111-118.

BURNETT J, DYER C, NAİK A (2009). Convergent validation of the Kohlman evaluation of living skills as a screening tool of older adults' ability to live safely and independently in the community. *Arch Phys Med Rehabil,* **90**(11):1948-1952.

BUZ S, SEVİN MD (2018). Sosyal ve ekonomik destek alan ailelerin profili: Ankara'da retrospektif bir çalışma. İçinde: A. Erbaş (Ed.), Paradigms & Understanding Social Issues (1th Ed., ss. 137-153). London: IJOPEC.

BÜTÜN M (2010). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Çocuk Bakım Hizmetleri: Farklı Ülke Uygulamaları. Uzmanlık Tezi, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

BÜYÜKÖZTÜRK Ş, KILIÇ ÇAKMAK E, AKGÜN ÖE, KARADENİZ Ş, DEMİREL F (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

CAN Y, AKSU NB (2016). Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın. *Electronic Journal of Social Sciences*, **15**(58): 888-902. https://doi.org/10.17755/esosder.25593

CAN YAŞAR M, BIÇAKÇI MY (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin yalnızlık düzeyleri. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, **2**(3): 1-13.

CANATAN K, YILDIRIM E (2009). Aile Sosyolojisi, İstanbul: Açılım Yayıncılık, 2009.

CANEL AN (2019). Türkiye'de Aile, Evlilik Yapısı ve Boşanmaların Son Yıllara Dayalı Veriler Üzerinden İncelenmesi ve Boşanma Danışmanlığı Açısından Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar. Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler,

CANGÜR Ş, CİVAN G, ÇOBAN S, Mazhar K, KARAKOÇ H, BUDAK S, İPEKÇİ E, ANKARALI H (2013). Düzce ilinde bedensel ve/veya zihinsel engelli bireylere sahip ailelerin toplumsal yaşama katılımlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, **3**(3): 1-9.

CARNEY MM, BARNER JR (2012). Prevalence of partner abuse: Rates of emotional abuse and control. *Partner Abuse,* **3**(3): 286-335.

CARTER B, GOLDRİCK M (1999). The Changing Family Life Cycle: A framework for family therapy. Second Ed., Printed in the United States of America.

CAVKAYTAR A, ARDIÇ A, ÖZBEY F, SÖNMEZ M, ÖZDEMİR O, AKSOY V (2012). Özel Eğitimde Aile Eğitimi ve Rehberliği. (Ed. Cavkaytar A) Ankara: Vize Yayıncılık.

CHANDA K, PUJAR L (2018). Stress and Psychological Well-Being among Single Parents. International Journal of Pure and Applied Sciences, **6**(4): 226-232.

CHEN SY (2000). Primary Caregiversí Current and Future Expectations of Long-term Planning for Their Children with Mental Retardation in Taiwan, Unpublished Doctorate Thesis, The Pennsylvania State University, Department of Educational and Social Psychology and Special Education, USA.

CİN FM, AYDIN M, ARI E (2017). Zihinsel engelli bireye sahip olan ebeveynlerin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **16**(31): 19-32.

CİVELEK Y, KOÇ İ (2007). Türkiye'de imam nikâhı. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi,* Yayım Tarihi: 27 Nisan 2007. 1-14.

CLARKE H, MCKAY S (2008) Exploring disability, family formation and break-up: Reviewing the evidence. Institute of Applied Social Studies, University of Birmingham on behalf of the Department for Work and Pensions.

COHEN JG (2002). Helping children and families deal with divorce and seperation. Official *Journal of the American Academy of Pediatrics,* **110**(5): 1019-1023.

CONNELL RW (2017). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. (Çev. C. Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

COONTZ S (2007). The Origins of Modern Divorce. *Family Process,* **46**(1): 7-16

CORMAN H, KAESTNER R (1992). The effects of child health on marital status and family structure. *Demography*, **29**(3): 389-408.

COŞAN B (2018). Dünyada ve Türkiye'de sosyoekonomik bir problem olarak tek ebeveynli aile olgusunun çok boyutlu değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* **18**(41): 259-294.

COŞKUN Y, AKKAŞ G (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD),* **10**(1): 213-227.

ÇALIŞKAN Z, BAYAT M. (2016). The effect of education and group interaction on the family burden and support in the mothers of intellectually disabled children. *Anatolian Journal of Psychiatry,* **17**: 214-22.

ÇETİN K (2018). Engelli çocuklara sahip ailelerin çocuklarını kabul- reddi ile sosyal destek ilişkisinin çeşitli değişkenlerce yordanması. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* **9**(2): 137-154.

ÇETREZ-İŞCAN G, MALKOÇ A (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin umut düzeylerinin başa çıkma yeterliği ve yılmazlık açısından incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* **7**(1): 120-127.

ÇEVİK Y (2020). Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Hizmet ve Aile Danışmanlığı Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇİL G (2019). Türkiye'de Boşanamayan ve Boşanan Kadınların Yapabilirliklerinin Boşanma Eylemine Geçiş veya Geçemeyişleri Üzerine Olan Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul.

ÇOBANOĞLU A, TEK S (2021). Türkiye'de yeniden evlenme olgusu: Cinsiyet ve psikososyal değişkenler bir değerlendirme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* **18**(44): 8092-8118.

ÇOCUK KORUMA KANUNU (2005). 5395 Numaralı Kanun, Tarih: 15/07/2005

ÇUKUROVA PRESS (2019). Ağır engelli ailelerin %80'i boşanıyor. Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2019. Erişim adresi: https://www.cukurovapress.com/ag%C4%B1r-engelli-ailelerin-yuzde-80i-bosaniyor/

ÇÜRÜK N (2008). Ankara İl Merkezindeki İş Okullarında 1. ve 4. Sınıfa Devam Eden Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Kaygı ve Sosyal Destek Düzeylerinin Karşılaştıkları Problemlere Göre İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

DAVYS D, MİTCHELL D, MARTİN R (2017). Fathers of people with intellectual disability: A review of the literatüre. *Journal of Intellectual Disabilities,* **21**(2): 175-196.

DEMİR G, ÖZCAN A, KIZILIRMAK A (2010). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, **13**(4): 53-58.

DEMİRBİLEK M (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine & Primary Care*, **7**(3): 58-64.

DEMİRBİLEK M (2016). Aile danışmanlığı: Bir uygulama örneği. *Türkiye Aile Hekimliği ve Temel Bakım Dergisi,* **10**(2): 109-120.

DEMİRCİ MS (2015). Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeniden Evlenmeler: Kadın ve Erkekler Gözünden Niteliksel Bir İnceleme. Yükseklisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DENİZ ME, DİLMAÇ B, ARICAK OT (2009). Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin durumluk sürekli kaygı ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* **6**(1): 953-968.

DERELİ F, OKUR S (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi,* **25:** 164-168.

DEREZOTES DS (2000). Advanced Generalist Social Work Practice. Sage Publications.

DEVECİ M, AHMETOĞLU E (2018). Zihin engelli çocuğu olan ailelerin algıladıkları sosyal destek düzeyinin incelenmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi,* **4**(2): 123-131.

DOHERTY S (2008) Arrested development the day-to-day struggles of autistic children affect entire family. The Capital Times, July **2**: 25

DUNST CJ (2000). Revisiting rethinking early intervention. *Topics in Early Childhood Special Education,* **20**: 95-104.

DURAL M, ÖĞÜZ T, GÜMÜŞ MA (2020). Türk Özel Hukuku Cilt III, Aile Hukuku, 15. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

DURAN Ş, HAMACI Z (2010). Evlilik öncesi ilişki geliştirme programının romantik ilişkiler yaşayan üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ve çatışma iletişim tarzları üzerine etkisinin incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi,* **6**(23): 87-99.

DUSH K, AMATO PR (2005). Consequences of relationships status and quality for subjective well-being. *Journal of Social and Personal Relationships,* **22**(5): 607-627.

DUVALL EM (1972). Family Development, New York: JB Lippincott Company.

DUYAN V (2003). Aileye yönelik planlı müdahale sürecinin aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* **14**(1): 41-61.

DUYAN V (2007). Gruplarla Sosyal Hizmet: Grup Çalışmalarının Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Benlik Saygısı ve Yalnızlık Düzeyine Etkisi. Yayın No: 017, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

DUYAN V (2008). Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları.

DUYAN V (2010). Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları ve Müdahale Yöntemleri. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkez Yayını. Yayın No:016

DUYAN V, ÖZDEMİR P (2018). Boşanma sürecindeki çiftlerin sorun çözme becerilerinin incelenmesi: Ordu ili örneği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi,* **2**(1): 70-92.

EAMON MK, WU CF (2011). Effects of unemployment and underemployment on material hardship in single-mother families. *Children and Youth Services Review,* **33**(2): 233-241.

EĞECİ S, GENÇÖZ T (2006). Factors associated with relationship satisfaction: Importance of communication skills, *Contemporary Family Therapy,* **28**: 383–391.

EKAS NV, LİCKENBROCK DM, WHİTMAN TL (2010). Optimism, social-support, andwell-being in mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and evelopmental disorders,* **40**(10): 1274-1284.

ELİTOK Ö (2019). Erkeklik Olgusu Bağlamında Erkeklerin Boşanma Deneyimleri. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

EMERSON E (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: Social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the childís difficulties, *Journal of Intellectual Disability Research,* **47**(4/5):385-399.

EMERSON E, HATTON C (2007) The socio-economic circumstances of children at risk of disability in Britain. *Disability & Society,* **22**(6): 563-580.

EMERY RE (2013). Evlilik, Boşanma ve Çocukların Uyumu. (Çev. EO Gezmiş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

EMERY RE (2019). Aile İlişkilerini Tekrar Gözden Geçirmek Boşanma, Velayet ve Arabuluculuk. (Çev. Ed.: Cebrail Kısa. Çev.: Filiz Bolat). Ankara: CK Yayınevi.

ENGELS F (2019). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. İstanbul: Gece Kitaplığı.

ERBAY E, GÖK FA, KARDEŞ TY (2015). Aile mahkemelerine başvuran ve boşanma sürecinde olan ailelerin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* **19**(1): 139-154.

ERBİLİR GÖNÜLTAŞ SG (2019). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Bakım Yükü, Sosyal Destek Düzeyleri ve Yaşam Kalitesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.

ERCAN İ (2016). Boşanma davalarında geçerli olan yargılama ilkeleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, **4**(2): 249-269.

ERDİM L, ERGÜN A (2016). Boşanmanın ebeveyn ve çocuk üzerindeki etkileri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi,* **3**(1): 78-84.

ERDOĞAN S (2007). Evlilik Uyumu ile Psikiyatrik Rahatsızlıklar, Bağlanma Stilleri ve Mizaç ve Karakter Özellikleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, Tıpta Uzmanlık Tezi, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.

EREN G, DOĞAN U (2020). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Babaların Stres Düzeyleri ve Stresle Başa Çıkma Yöntemlerinin İncelenmesi: Karma Desenli Bir Çalışma. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* **4**(1): 1-21.

ERGİN D, ŞEN N, ERYILMAZ N, PEKUSLU S, KAYACI M (2007). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* **10**(1): 41-48.

ERKAN E (2017). Türkiye'de Boşanma Olgusunun Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

ERSOY QUADIR S, TEMİZ G (2018). Engelli çocuğu olan annelerin gereksinimlerini etkileyen faktörlerin incelenmesi (Konya ili örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* **11**(61): 831-839.

ERTAN L (2017). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ana Babalarda Sosyal Kaygı ve Algılanan Sosyal Destek. Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EYCE B (2002). Demografik özelliklere göre Türkiye'de boşanma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* **14**: 81-98.

FEENEY JA (2002). Attachment, marital ınteraction and relationship satisfaction: A diary study. *Personal Relationships,* **9**: 39-55.

FEN GAU SS, CHİU YN, SOONG WT, LEE MB (2008). Parental characteristics, parenting style, and behavioral prooblems among Chinese children with down syndrome, their siblings and controls in Taiwan. *J Formos Med Assoc,* **107**: 693-703.

FERAH N (2019). Boşanma sürecindeki bireylerde depresyon anksiyete stres ve dinî başa çıkma arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Bilimname*, **37**: 383-405.

FİSHER HE (2004). Cinsel Aşkın Anatomisi. (Çev. M. Gaspıralı). İstanbul: Varlık Yayınları.

FLİPPİN M CRAİS ER (2011). The need for more effective father involvement in early autism intervention: A systematic review and recommendations. *Journal of Early Intervention,* **33**(1): 24-50.

FRANKLİN PA (1977). Impact of disability on the family structure. *Social Security Bulletin,* **40**(5): 3-18.

FRİSBY BN, BOOTH-BUTTERFİELD M, DİLLOW MR, MARTİN MM, WEBER KD (2012). Face and resilience in divorce: The impact on emotions, stress, and post-divorce relationships. *J Soc- Pers Relatsh,* **29**: 715-735.

GANDER MJ, GARDİNER HW (2004). Çocuk Ergen Gelişimi. (B. Onur, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

GARDNER RA (2004). The relationship between the Parental Alienation Syndrome (PAS) and the False Memory Syndrome (FMS). *Am J Fam Ther,* **32**(2): 79-99.

GAZİOĞLU-İŞMEN E (2011). Aile Yaşam Döngüsü. *Evlilik Okulu*, içinde, s: 29-47. Ankara: Remzi Kitapevi.

GEDİK E (2018). Single mothers doing family: Reforming traditional family in Turkey. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,* **21**(1): 71-101.

GEMALMAZ S (2002) Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Ulusalüstü Belgeler. İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

GENÇ H (2015). Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Anne ve Babaların Yaşam Doyumlarının ve Aleksitimik Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

GENÇ-GÜNTÜRK N (2019). Terk Sebebiyle Boşanma. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GİDDENS A (2005). Sosyoloji. (Çev. C. Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi.

GİORGİ A (2009). The Descriptive Phenomenological Method in Psychology: A Modified Husserlian Approach. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.

GİTTİNS D (2011). Aile Sorgulanıyor. (Çev. Erdem T), İstanbul: Pencere Yayınları.

GLADDİNG ST (2012). Aile Terapisi. (Çev. Keklik İ, Yıldırım İ), Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.

GLİDDEN LM, SCHOOLCRAFT SA (2003). Depression: its trajectory and correlates in mothers rearing children with intellectual disability. *J Intellect Disabil Res,* **47**: 250-263.

GOLİ A, ZAHED SS (2014). Spatial differences of socio-economic ındices among divorced population of Fars province (Case study; Divorced population in 2006 Census), *Journal of Iranian Social Studies,* **8**: 113-133.

GONA JK, MUNG'ALA-ODERA V, NEWTON CR, HARTKEY S (2010). Caring for children with disabilities in Kilifi, Kenya: what is the carer's experience?. *Child: Care, Health and Development,* **37**(2) 175-183.

GÖKMEN Ş, ERALP A, ATAY KAYIŞ A (2019). İlk evlilik süresini etkileyen faktörlerin yaşam analizi: Türkiye örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi,* **6**(1): 63-76.

GÖLALMIŞ EG (2005). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin umutsuzluk, kararsızlık, sosyal destek algılarının ve gelecek planlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

GÖRGÜ E (2005). 3-7 Yaş Arası Otistik Çocuğa Sahip Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

GÖRMEZ A (2017). Family Caregiving Burden of adults with intellectual disability and associated factors, *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences,* **22**(3): 169-176.

GRAHAM JE, CHRİSTİAN LM, KİECOLT-GLASER JK (2006). Stress, age, and immune function: Toward a lifespan approach. *Journal of Behavioral Medicine,* **29**(4): 389-400.

GREENSPAN SI, WİEDER S (2004). Özel Gereksinimli Çocuk. İstanbul: Özgür Yayıncılık.

GREENSPAN SI, WİEDER S (2006). Engaging autism: Using the floortime approach to help children relate, communicate, and think. A Merloyd Lawrence Book Series, Da Capo Press, Washington.

GREENSTEİN NT, DAVİS S (2006). Cross national variations in divorce: Effects of womens' power, prestige and dependence. *Journal of Comparative Family Studies,* **37**(2): 253-279.

GREGSON J, CEYNAR ML (2009). Finding "Me" again: Women's postdivorce identity shifts. *Journal of Divorce and Remarriage,* **50**(8): 564-582.

GUPTA A, SİNGHAL N (2004). Positive perceptions in parents of children with disabilities. *Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal,* **15**(1): 22-35.

GÜLER M (2021). Engelli çocuğu olan annelerin evlilik uyumlarının sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* **58:** 1-18.

GÜLLÜPINAR F (2013). Toplumsal ilişkiler kıskacında zihin engelli olan bireyler ve aile yapıları: Eskişehir'de engelli ailesi hakkında sosyolojik bir alan çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* **24**(1): 41-64.

GÜLSÜN M, AK M, BOZKURT A (2009). Psikiyatrik açıdan evlilik ve cinsellik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* **1**(1): 68-79.

GÜRKAN R, ALTAY B (2021). Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, **10**(4): 791-798.

HABERLER (2019). Aile bütünlüğünün araştırması komisyonu. Erişim Tarihi: 15.12.2019 Erişim Adresi: https://www.haberler.com/aile-butunlugunun-korunmasini-arastirma-komisyonu-8195746-haberi/

HACKNEY H, BERNARD JM (1990) Dyadic adjustment processes in divorce counseling. *J Couns Dev,* **69**: 134-143.

HAJ-YAHİA MM, ABDO-KALOTİ R (2007). Mental health consequences of Palestinian adolescents' exposure to family violence. *Journal of Loss and Trauma,* **13**(1): 1-41.

HALL SS, BURNS DD, REİSS AL (2007). Modelling family dynamics in children with fragile X syndrome. *J Abnorm Child Psychol,* **35**: 29-42.

HALLAÇ S, ÖZ F (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* **6**(2): 142-153.

HAMAMA L, RONEN-SHENHAV A (2012). Self-control, social support, and aggression among adolescents ın divorced and two-parent families. *Children and Youth Services Review,* **34**(5): 1042-1049.

HAMAMCI Z, BÜYÜKÖZTÜRK S. (2005). The Interpersonal Cognitive Distortions Scale: development of the scale and investigation of its psychometric characteristics, *Psychological Reports,* **95**: 291-303.

HANSEN TH (2005). Unemployment and marital dissolution: A panel data study of Norway, *European Sociological Review,* **21**(2): 135-148.

HÄRKÖNEN J, DRONKERS J (2006). Stability and change in the educational gradient of divorce. A comparison of seventeen countries. *European Sociological Review,* **22**(5): 501-517.

HARTLEY SL, BARKER ET, SELTZER MM, FLOYD F, GREENBERG J, ORSMOND G, BOLT D (2010). The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder. *Journal of Family Psychology,* **24**(4): 449-457.

HASSALL R, ROSE J, MCDONALD J (2005). Parenting stress in mothers of children with an intellectual disability: the effects of parental cognitions in relation to child characteristics and family support. *J Intellect Disabil Res,* **49**: 405-418.

HASTINGS RP (2002). Parental stress and behaviour problems of children with developmental disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, **27**(3): 149-160.

HASTINGS RP, BROWN T (2002). Behavior problems of children with autism, parental self-efficacy, and mental health. *Am J Ment Retard,* **107**: 222-232.

HATTON C, EMERSON E, GRAHAM H, BLACHER J, LLEWELLYN G (2010). Changes in family composition and marital status in families with a young child with cognitive delay. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, **23**(1), 14-26.

HAVERMANS N, BOTTERMAN S, MATTHİJS K (2014) Family resources as mediators in the relation between divorce and children school engagement. *Soc Sci J,* **51**: 564-579.

HAVİLAND WA, PRİNS HEL, WALRATH D, MCBRİDE B (2017). Kültürel Antropoloji, (Çev. Erguvan D.), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

HENG-HAO C. (2009). From housewives to activists: lived experiences of mothers for disability rights in taiwan. *AJWS,* **15**(3): 34-59.

HETHERİNGTON EM (2003). Intimate pathways: Changing patterns in close personal relationships across time. *Family Relations,* **52**: 318-331.

HINES III MT (2007). Adolescent adjustment to the middle school transition: The intersection of divorce and gender in review. *RMLE Online,* **31**(2): 1-15.

HODAPP RM, KRASNER DV (1995). Families of children with disabilities: Findings from a national sample of eighth-grade students. *Exceptionality*, **2**: 71-81.

HOLLİST CS, MİLLER R (2005). Perceptions of attachment style and marital quality in midlife marriage. *Family Relations,* **54**: 46-57.

HOLROYD EE (2003). Chinese cultural influences on parental caregiving obligations toward children with disabilities, *Qualitative Health Research,* **13**(1): 4-19.

HOLT S, BUCKLEY H, WHELAN S (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect,* **32**(8): 797- 810.

HONG JS, ESPELAGE DL (2012). A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological system analysis. *Aggression and Violent Behavior,* **17**(4): 311-322.

HONOLD L (1997). A review of the literature on employee empowerment. *Empowerment in Organizations,* **15**(4): 202-212.

HSİEH HF, SHANNON SE (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research,* **15**(9): 1277-1288.

HUANG W, RUBİN SE, ZHANG F (1998). Correlates of stress level in chinese mothers of a child with mental retardation. *International Journal Of Rehabilitation Research,* **21**(2): 237-240.

HULTSCH DF, DEUTSCH FM (1981). Adult Development and Aging. New York: McGraw & Hill.

HÜNE (2015). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması, Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.

HÜNLER OS, Gençöz T (2003). Boyun eğici davranışlar ve evlilik doyumu ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi,* **8**(51): 99-108.

ISA SN, AZİZ AA, IBRAHİM MI, IBRAHİM WP, MOHAMAD N, OTHMAN A, RAHMAN NA, HARİTH S, ROSTENBERGHE HV (2013). The impact of children with disabilities on parent health-related quality of life and family functioning in Kelantan and its associated factors. *J Dev Behav Pediatr,* **34**(4): 262-268.

ISAACS A (2002) Children's adjustment to their divorced parents' new relations. *J Paediatr Child Health,* **38**: 329-331.

IŞIK A, AKBAŞ E (2019). Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* **8**(2): 93-110.

IŞIK E, IŞIK U, TANER Y (2013). Çocuk, Ergen, Erişkin ve Yaşlılarda Depresif ve Bipolar Bozukluklar. Ankara: Ziraat Grup Matbaacılık.

IŞIKHAN V (2005). Türkiye'de Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Sorunları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

İÇAĞASIOĞLU-ÇOBAN A (2002). Özürlü bir bireye sahip olan ailelerin ihtiyaçları. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi,* **2**(1): 103-110.

İÇMELİ C, ATAOĞLU A, CANAN F, ÖZÇETİN A (2008). Zihinsel özürlü çocukları olan ebeveynler ile sağlıklı çocuklara sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması. *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi,* **3**: 21-28.

İĞDELİ A, AY M (2021). Socio-economic determinants of divorce: Regional panel data analysis. *Sivas Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences,* **22**(1): 1-22.

JOESCH JM, SMTİH KR (1997). Children's health and their mothers' risk of divorce or separation. *Social Biology,* **44**(3-4): 159–169.

JOHNSON K (2013). How do School Social Workers Provide Support to Children of Divorce? St. Catherine University of St. Thomas Master of Social Work Clinical Research Papers School of Social Work.

JOHNSON SL, JACOB T (2000). Sequential interactions in the marital communication of depressed men and women. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* **68**(1): 4-12.

JONES J, PASSEY J (2004). Family adaptation, coping and resources: parents of children with developmental disabilities and behaviour problems, *Journal On Developmental Disabilities,* **11**(1): 31-46.

JONSON-REİD M, KONTAK D, CİTERMAN B, ANGİE E, FEZZİ N (2004). School social work case characteristics, services, and dispositions: Year one results. *Children and Schools,* **26**: 5-22.

KABAOĞLU F (2011). Anne-Babası Evli ve Boşanma Sürecinde Olan Çocuk ve Ergenlerin Anne ve Babalarından Algıladıkları Kabul ya da Red Düzeyleri ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KAÇAN SOFTA H, ÖZTÜRK A, SONKAYA C, DÜŞÜNCELİ H (2016). Zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babaların aile yükü ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi,* 37-54.

KAHRİMAN İ, BAYAT M (2008). Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri, *Özveri Dergisi,* **5**(1): 1175-1194.

KALKAN M (2002). Evlilik İlişkisini Geliştirme Programının Evlilerin Evlilik Uyum Düzeyine Etkisi. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

KALMİJN M, MONDEN C (2006). Are the negative effects of divorce on well-being dependent on marital quality. *Journal of Marriage and Family,* **68**(1): 1197-1213.

KALMİJN M, UUNK W (2007). Regional value differences in Europe and the social consequences of divorce: A test of the stigmatization hypothesis. *Social Science Research,* **36**(2): 447-468.

KANER, S. (2004). Engelli Çocukları Olan Ana Babaların Algıladıkları Stres, Sosyal Destek ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Ankara.

KAPLAN S, ABAY H, BÜKECİK E, ŞAHİN S, ARIÖZ DÜZGÜN A, BAY KARABULUT A, (2018). Türkiye'de yapılan çalışmalar bağlamında kadınlarda boşanmanın nedenleri (2000-2018): Sistematik derleme. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi,* **3**(2): 821-833.

KAPLAN S, ABAY H, BÜKECİK E, ŞAHİN S, ARIÖZ DÜZGÜN A, BAY KARABULUT A (2018). Türkiye'de 2000-2018 yılları arasında kadınlarda boşanma nedenlerine yönelik yapılmış çalışmaların incelenmesi: Sistematik derleme. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD),* **3**(2): 821-833.

KARAASLAN MM, ÇELEBİOĞLU A (2020). Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik durumları ile bakım yükünün değerlendirilmesi. *Researcher Social Science Studies*, **6**(2): 188-200.

KARACA AYDIN S (2019). Kadınlar için tek (yalnız) ebeveynlik ve zorlukları. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi,* **1**(1): 23-34.

KARADAĞ F, FOTO ÖZDEMİR D (2020). Çekişmeli boşanma/velayet sürecinde aile mahkemelerinden üniversite hastanesine gönderilen olguların değerlendirilmesi. *Journal of Clinical Psychiatry*, **24**(1): 99-108.

KARADAĞ G (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin,* **8**(4): 315-322.

KARADAĞ G (2014). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı zorluklar ve çözüm önerileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, **13**(6): 491-494.

KARAHAN AS (2021). Boşanma aşamasında mahkeme merkezli eğitim uygulamalarına ilişkin bir inceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, **1**(42): 341-362.

KARAHAN AY, İSLAM S (2013). Fiziksel engelli çocuk ve yaşlı hastalara bakım verme yükü üzerine bir karşılaştırma çalışması. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* **3**: 1-7.

KARAKAYA Ş (2018). Boşanmanın çocukların benlik saygısı ve sosyal sorun çözme becerilerine etkisi: Denizli örneğinde karşılaştırmalı bir çalışma. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KARAMAN M (2018). Aile Mahkemelerinde Çalışan Uzmanların Velayet Kanaatini Etkileyen Faktörler. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

KARNEY BR, BRADBURY TN (2000). Attributions in marriage: State or trait? A growth curve analysis. *J Personal Soc Psychol,* **78**(2): 295-309.

KARPAT D, GİRLİ A (2012). Yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocukların anne babalarının yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* **13**(2): 69-85.

KASAPOĞLU A (2011). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları. Aile Sosyolojisi (Ed. Prof.Dr. Aytül KASAPOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Nadide KARKINER) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

KASAPOĞLU A (2011). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları (Ed. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner), *Aile Sosyolojisi,* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

KAŞIKÇI KABA G, ÖZTÜRK E (2018). Karara bağlanan boşanma davalarının retrospektif incelenmesi: gaziosmanpaşa örneği. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, **15**(2): 52-60.

KAVŞUT F (2015). Tek ebeveyn olan kadınların sosyal dışlanmışlık sorunu: Ankara örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi,* **50**(1): 48-67.

KAYA F (2014). Zihinsel Engelli Çocuklara Sahip Ailelerde Problem Çözme ve Dinî Başa Çıkma. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

KAYMA-GÜNEŞ D (2007). Boşanma Sürecindeki Eşlerin Aile İçi İlişkileri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KAYNAR G (2016). Boşanma Sürecindeki Kişilerin Baş Etme Becerileri, Bilişsel Çarpıtmalar, Yılmazlık ve Sosyal Destek Algıları Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

KAYTEZ N, DURUALP E, KADAN G (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, **4**(1): 197-214.

KEARNEY PM, GRİFFİN T (2001). Between joy and sorrow: Being a parent of a child with developmental disability, *Journal of Advanced Nursing,* **34**(5): 582-592.

KELLY JB, JANET RJ (2001). The Alienated Child A Reformulation of Parental Alienation Syndrome. *Family Court Review* (Sage Publications), 249-266.

KESKİN G, BİLGE A, ENGİN E, DÜLGERLER Ş (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri açısından değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, **11**(1): 30-37.

KESKİN I (2007), Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Boşanmanın Ortaya Çıkardığı Sonuçlar, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KHAMİS V (2007). Psychological distress among parents of children with mental retardation in The United Arab Emirates. *Social Science & Medicine,* **64**(4): 850-857.

KILIÇ D, GENÇDOĞAN B, BAĞ B, ARICAN D (2013). Psychosocial problems and marital adjustments of families caring for a child with intellectual disability. *Sexuality and Disability,* **31**(3): 287-296.

KILIÇ S (2009). Özel Eğitim Alan Zihinsel Engelli Çocukların Kardeşleri İle İlişkilerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

KİRBY AV, WHİTE JT, BARANEK GT (2015). Caregiver strain and sensory features in children with autism spectrum disorder and other developmental disabilities. *American Association On Intellectual And Developmental Disabilities,* **120**(1): 32-45.

KİREMİTÇİ M (2015). Boşanma Sürecinde Müşterek (Ortak) Velayet ve Toplumsal Bakış Açısı, İstanbul: Legal Yayıncılık.

KİTSON GC, HOLMES WM (1992). Portrait of Divorce: Adjustment to Marital Breakdown: Guilford Press.

KİZİR M, ÇİFCİ TEKİNARSLAN İ (2018). Ağır ve çoklu yetersizliği (AÇYE) olan çocuk annelerinin yaşadıkları sorunların ve sorunlarla baş etme yöntemlerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* **19**(2): 233-256.

KNAFL K, ZOELLER L (2000). Childhood chronic illness: A comparison of mothers' and fathers' experiences. *Journal of Family Nursing,* **6**(3): 287-302.

KNOESTER C, BOOTH A (2000). Barriers to divorce when are they effective? When are they not? *Journal of Family İssues,* **21**(1): 78-99.

KOÇ T (2019). Türkiye'de boşanma oranlarını etkileyen faktörlerin beta regresyon modeli ile belirlenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, **7**(16): 1111-1117.

KOTWAL N, PRABHAKAR B (2009). Problems faced by single mothers. *Journal of Social Sciences,* **21**(3): 197-204.

KÖKSAL G, KABASAKAL Z (2012). Zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörlerin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, **32:** 71-91.

KRAMREİ E, COİT C, MARTİN S, FOGO W, MAHONEY A (2007) Post-divorce adjustment and social relationships: A meta-analytic review. *J Divorce Remarriage,* **46**(3-4): 145-166.

KRUMREI EJ, MAHONEY A, PARGAMENT KI (2011). Spiritual stress and coping model of divorce: A longitudinal study. *Journal of Family Psychology.* **25**(6): 973-985.

KULAGİNA EV (2003). The social and economic situation of families with handicapped children. *Russian Education and Society,* **45**(11): 42-61.

KUMCAĞIZ H, BOZKURT Y, KURTOĞLU E (2018). Zihinsel engelli öğrencilerin ailelerinin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, **3**(1): 1-9.

KUNG WW, HUNG S, CHAN CW (2004). How the socio-cultural context shapes women's divorce experience in Hong Kong. *Journal of Comparative Family Studies* **35**(1): 33-50.

KURDEK LA, SİESKY AE (1981). Effect of divorce on children: the relationship between parent and child perspectives. *Journal of Divorce,* **4**(2): 85-99.

KURT D (2010). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Tükenmişlik Düzeylerinin Yordanması. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, İzmir.

KURT SA, TEKİN A, KOÇAK V, KAYA Y, ÖZPULAT Ö, ÖNAT H (2008). Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların karşılaştıkları güçlükler. *Türkiye Klinikleri J Pediatr,* **17**(3): 158-163.

KUYUCU Y (2007). Boşanmış Ailede Yetişen Ergenlerin Bilişsel Çarpıtmalarıyla Benlik Değeri Arasındaki İlişki. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

KÜMBETOĞLU B (2012). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

LACHS MS, WİLLİAMS CS, O'BRİEN S, PİLLEMER KA (2002). Adult protective service use and nursing home placement. *Gerontologist,* **42**(6):734-739.

LAFÇI D, ÖZTUNÇ G, ALPARSLAN ZN (2014). Zihinsel engelli çocukların (mental retardasyonlu çocukların) anne ve babalarının yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, **3**(2): 723-735.

LEE GK (2009). Parents of children with high functioning autism: How well do they cope and adjust? *Journal of Developmental and Physical Disabilities,* **21**(2): 93-114.

LEİMBACH M (2006). Keeping it together: Parenting. *The Sunday Times* (UK). s. 10.

LENHARD W, BREİTENBACH E, EBERT H, SCHİNDELHAUER DEUTSCHER HJ, HENN W (2005). Psychological benefit of diagnostic certainty for mothers of children with disabilities: Lessons from Down syndrome. *American Journal Medical Genetics,* **133A**(2): 170-175.

LİSA-DİXON MD, SCOT-MCNARY MA, ANTHONY-LEHMAN MD (1995). Substance abuse and family relationships of person with severe mental illness. *The American Journal of Psychiatry,* **152**(3): 456-458.

LOVE HD (1973). The Mentally Retarded Child and His Family. Spring-field, IL: Thomas.

LUNDEBY H, TØSSEBRO J (2008). Family structure in Norwegian families of children with disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, **21**(3): 246-256.

MACİAS MM, SAYLOR CF, ROWE BP, BELL NL (2003). Age-related parenting stress differences in mothers of children with spina bifida. *Psychol Rep,* **93**(3 Pt2): 1223-1232.

MALECKİ CK, DEMARAY MK (2002). Measuring perceived social support: Development of the child and adolescent social support scale (casss). *Psychology in the Schools,* **39**(1): 1-18.

MARSH JC (2003). Arguments for family strengths research. *Soc Work,* **48**(2): 147-149.

MARTİN-WEST S (2019). The role of social support as a moderator of housing ınstability in single mother and two-parent households. *Social Work Research,* **43**(1): 31-42.

MAULDON J (1992). Children's risk of experiencing divorce and remarriage: do disabled children destabilize marriage? *Population Studies,* **46**(2): 349-362.

MEŞE İ (2013). Engellenmiş annelik: Zihinsel engelli çocukların anneleri. *Turkish Studies*, **8**(12): 841-858.

MORGAN D (2006). The Crisis in Masculinity. (Der: Davis K, Evans M, Lorber J). *Handbook of Gender and Women's Studies*. içinde, s.109-123. London: Sage

MOSQUEDA L, DONG X (2011). Elder abuse and selfneglect: "I don't care anything about going to the doctor, to be honest." *JAMA,* **306**(5):532-540.

MOUSTAKAS C (1994). Phenomenological Research Methods. Thousand Oaks, CA: Sage.

MUÑOZ-EGUİLETA A (2007) Irrational beliefs as predictors of emotional adjustment after divorce. *J Ration Emot Cogn Behav Ther,* **25**(1): 1-15.

NACHSHEN JS, GARCİN N, MİNNES P (2005). Problem behavior in children with ıntellectual disabilities: Parenting stress, empowerment, and school services. *Mental Health Aspects of Developmental Disabilities,* **8**(4): 105-114.

NASW (2017). Code of Ethics of the National Association of Social Workers. Washington, DC: NASW Publ. Erişim Adresi: https://socialwork.sdsu.edu/wp-content/uploads/2011/09/NASW-Code-of-Ethics2017.pdf Erişim Tarihi: 20.06.2021.

NAZLI S (2009). Aile Danışmanlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.

NEELY-BARNES S, MARCENKO M (2004). Predicting Impact Of Childhood Disability on Families: Results from the 1995 National Health Interview Survey Disability Supplement. *Mental Retardation,* **42**(4): 284-293.

NİCHOLS W (2005). The First Years of Marital Commitment. Handbook of Couples Therapy. (Edt.: Michele Harway) John Wiley & Sons, Incorporated, Hoboken, NJ, USA.

NİEUWENHUİS R, MALDONADO LC (2018). The Triple Bind of Single-Parent Families: Resources, Employment and Policies. (Eds. Nieuwenhuis R, Maldonado L), *The triple bind of single-parent families: Resources, employment and policies to improve wellbeing,* içinde, s. 1-30. USA: Bristol University Press.

NUHOĞLU H, DEMİRÖZ F (2020). Boşanmanın Tarafları Ademler ve Havvalar: Bir Duruşma Gözlem Araştırması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, **15**(25): 3710-3752.

O'BRİEN M (2005). Shared caring: Bringing fathers into the frame. *Equal Opportunities Commission Working Paper, Equal Opportunities Commission.* Series Number: 18.

O'KEEFFE N, O'HARA J (2008). Mental health needs of parents with intellectual disabilities. *Curr Opin Psychiatry,* **21**(5): 463-468.

OCAKÇI A (2004). Assesment of independent living skills of children having cerebral palsy at the spastic education centre 26 in Zonguldak. *24th International Congress of Pediatrics,* Cancun, Mexico.

OECD (2011). Doing better for families. Erişim tarihi, 15 Şubat 2019. Erişim adresi, http://www.oecd.org/els/soc/doingbetterforfamilies.htm.

OECD (2016). Family Database. Marriage and Divorce Rates. Erişim Tarihi: 08.08.2018, https://www.oecd.org/els/family/database.htm

OĞULTÜRK N (2012). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerini Etkileyen Etmenler: Çankaya Belediyesinden Hizmet Alan Aileler Üzerine Bir Değerlendirme. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

OĞURTAN SG (2011). Boşandım Diyemedim: Boşanmanın Aile ve Toplum Üzerine Etkileri. Konya: Çizgi Kitabevi.

OHAN JL, LEUNG DW, JOHNSTON C (2000). The parenting sense of competence scale: Evidence of a stable factor structure and validity. *Can J Behav Sci,* **32**(4): 251-261.

OKTAR MN, YILDIZ R (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin ölüm kaygısı ile sosyal politikalara güven ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, **14**(1): 463-498.

OLSSON MB, HWANG PC (2003). Influence of macro structure of society on the life situation of families with a child with intellectual disability: Sweden as an example. *Journal of Intellectual Disability Research,* **47**(4-5): 328-341.

ORSMOND GI, SELTZER MM (2007). Siblings of individuals with autism or down syndrome: Effects on adult lives. *Journal of Intellectual Disability Research,* **51**(9): 682-696.

OY O (2008). Boşanma, İstanbul: Beta Yayıncılık.

ÖKSÜZLER CABİLAR B, YILMAZ AE (2022). Boşanma ve boşanma sonrası uyum: tanımlar, modeller ve uyumun değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* **14**(1): 1-11.

ÖNGİDER GREGORY N (2016). Boşanma mı yoksa çocuk için evliliği sürdürmek mi? çocuğun psikolojik uyumu açısından önemli bir soru. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* **8**(3): 275-289.

ÖNGİDER N (2013a). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* **5**(2): 140-161.

ÖNGİDER N (2013b). Boşanmış ve evli ailelerden gelen çocukların algıladıkları ebeveyn kabul-red düzeyleri ile psikolojik uyum düzeylerinin karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri Dergisi,* **16**: 164-174.

ÖREN B, AYDIN R (2020). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerde bakım veren yükü ve depresyon durumlarının incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* **7**(3): 302-309.

ÖZ N (2019). Modern-seküler süreçte ailenin çözülmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* **6**(11): 795-836.

ÖZBESLER C, DUYAN V (2010). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, **34**(154): 17-25.

ÖZBULUT M, ÖZGÜR SAYAR Ö (2009). Bir sosyal dışlanma fotoğrafı: Engelli bireylerin toplumla bütünleştirilmesine yönelik tespit, bilgilendirme ve veri tabanı oluşturma çalışması (ÖZVERİ-Malatya) projesi araştırma sonuçları. *Aile ve Toplum,* **11**(5): 59-76.

ÖZGÜN O, HONİG AS (2005). Parental involvement and spousal satisfaction with division of early childcare in Turkish Families with normal children and children with special needs, *Early Child Development and Care,* **175**(3): 259-270.

ÖZGÜVEN İE (2000). Evlilik ve Aile Terapisi. Ankara: Pdrem Yayınları.

ÖZGÜVEN İE (2001). Ailede İletişim ve Yaşam. Ankara: Pdrem Yayınları.

ÖZKAN BARDAKÇI M, KUTLUATA B (2021). Engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına etkisi: Nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, **10**(4): 3742-3765.

ÖZKAN F (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin, çocuklarının eğitimine katkı ve katılımları. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

ÖZŞENOL F, IŞIKHAN V, ÜNAY B, AYDIN H, AKIN R, GÖKÇAY E (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, **45**(2): 156-164.

ÖZTÜRK, Y. (2011). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Gereksinimlerinin ve Aile Yükünün Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.

ÖZYURT, Ö. (2011). Hafif Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Aile İşleyişi ve Aile Yaşam Kalitesinin Sosyodemografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

PARGAMENT KI, ANO GG, WACHHOLTZ AB (2013). Başa Çıkmanın Dini Boyutu: Teori, Araştırma ve Uygulamadaki Gelişmeler (Der: Paloutzian RF, Park CL), *Din Psikolojisi ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları,* içinde, s. 377-408. (Çev. Ed. Çapçıoğlu İ, Ayten A), Ankara: Phoenix.

PASLI F (2020). Duygusal İstismar Formu Olan Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu (EYS) Olgularında Vaka Yönetimi. (Düz. Dokgöz H), *Olgularla Adli Tıp & Adli Bilimler*, içinde, s. 43-50. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

PATTERSON JM (2002). Integrating family resilience and family stress theory. *J Marriage Fam,* **64**(2): 349-360.

PAVLOU MP, LACHS MS (2006). Could self-neglect in older adults be a geriatric syndrome?. *Journal of the American Geriatrics Society,* **54**(5): 831-842.

PAYNE M (2020). Modern Sosyal Hizmet Kuramı. (Çev. Ed. Karataş K, Aktaş A, Uslu B, Başcıllar M) Ankara: Nika Yayınevi.

PEER JW, HİLLMAN SB (2014). Stress and a resilience for parents of children with ıntellectual and developmental disabilities: a review of key factors and recommendations for practitioners, *Journal of Policy and a Practice in Intellectual Disabilities,* **11**(2): 92-98.

PEJOVIC-MILOVANCEVIC M, POPOVIC-DEUSIC S, ALEKSIC O, GARIBOVIC E (2003). Personality Characteristics of Parents in Hospitalized Children. *European Child & Psychiatry, Supplement,* **2**: 12-125.

PİLUSA NE (2006). The Impact of Mental Retardatıon on Family Functioning. Master's Thesis, In the Faculty of Humanities Department of Social Work University of Pretoria, South Africa.

POLAT D (2012). Boşanma Aşamasındaki Bireylerin Evlilik Çatışmaları, Çatışma İletişim Tarzları ve Sosyal Destek Sistemlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

POORTMAN A (2005). Women's Work and Divorce: A Matter of Anticipation? A Research Note. *European Sociological Review,* **21**(3): 301-309.

POORTMAN A, KALMİJN M (2002). Women's Labour Market Position and Divorce in the Netherlands: Evaluating Economic Interpretations of the Work Effect. *European Journal of Population,* **18**(2): 175-202.

POWERS ET (2003) Children's health and maternal work activity: estimates under alternative disability definitions. *The Journal of Human Resources,* **38**(3): 522-556

RANİ NI (2006). Child care by poor single mothers: Study of mother-headed families in India. *Journal of Comparative Family Studies,* **37**(1): 75-91.

RATHİ P, PACHAURİ JP (2017). Problems faced by divorced women in their pre and post-divorce period: A sociological study with reference to district meerut. *Journal of Pharmacognosy and Phytochemistry,* **7**(1): 207-212.

REICHMAN NE, CORMAN H, NOONAN K (2008). Impact of Child Disability on the Family. *Maternal and Child Health Journal*, **12**(6): 679-683.

REİCHMAN NE, CORMAN H, NOONAN K (2004). Effect of child health on parents' relationship status. Demography **41**(3): 569–584.

RİCHARDS LN, SCHMİEGE CJ (1993). Problems and Strengths of Single-Parent Families: Implications for Practice and Policy. *Family Relations,* **42**(3): 277-285.

RİCHARDSON S, MCCABE MP (2001). Parental divorce during adolesence and adjustment in early adulthood, *Adolescence,* **36**(143): 467-489.

RİGGİO HR, VALENZUELA AM (2011). Parentalmaritalconflictanddivorce, parent– child relationships, and social support among Latino-American young adults. *Personal Relationships,* **18**(3): 392-409.

RİSDAL D, SINGER GHS (2004). Marital Adjustment in Parents of Children with Disabilities: A Historical Review and Meta-Analysis. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, **29**(2): 95-103.

ROACH MA, ORSMOND GI, BARRATT MS (1999). Mothers and fathers of children with down syndrome: Parental stress and ınvolvement in childcare. *American Journal on Mental Retardation,* **104**(5): 422-436.

ROBİNSON S (2000). Marked Men: White Masculinity in Crisis. New York: Columbia University Press.

ROGERS SZ, DEBOER DD (2001). Change in view income: Effect on marital happiness, psychological well-being and risk of divorce. Journal of Marriage and Family, **63**(2): 458-472.

ROHNER RP, KHALEQUE A (2005). Handbook for the Study of Parental Acceptance and Rejection (4rd Ed.). USA: Rohner Research Publications.

ROTHRAUFF TC (2005). Beliefs about Intergenerational Assistance Fo llowing Matters. Master Thesis, University of Missouri, Columbia.

ROTHSCHİLD M (1986). Chronic Sorrow: Plight of Parents of Special Children. (Ed. Hawkins MT), *Achieving educational excellence for children at risk*, içinde, s. 41-49. Silver Spring, MD: National Association of Social Workers.

RUSPİNİ E (2013). Cultural Sociology of Divorce. (Der: Emery RE), *Cultural Sociology of Divorce: An Encyclopedia,* içinde, s. 333-335. SAGE Publications.

SAĞLAM M (2011). Boşanma Sürecinde Olan Ailelerdeki Çocukların Aile Algılarının ve Sorunlarının Resimler Aracılığı ile İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

SALMAN N, UZUNBOYLU H (2011). Eşlerin Boşanma Nedenleri ve Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

SALTS CJ (1979). Divorce process: Integration of theory. J Divorce, **2**:233-240.

SANCAKLI D (2014). Boşanmış Annelerin ve Çocuklarının Boşanma Sürecine İlişkin Yaşantıları. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SANCAR S (2009). Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler. İstanbul: Metis Yayınları.

SANDALCILAR AR (2012). İşsizlik boşanmayı etkiliyor mu? Bölgesel panel nedensellik, *Ege Akademik Bakış,* **12**(2): 225-238.

SANTOS T, DE MATOS MG, MARQUES A, SİMÕES C, LEAL I, MACHADO MDC. (2018). Psychosocial profile in Portuguese adolescents with chronic disease attending an out patient department in a hospital setting. *International Journal of Pediatrics,* 1-10.

SARIKAYA, S. (2011). Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin stresle başa çıkma düzeylerinin ve yaşam doyumlarının incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

SAYAN KARAHAN A, YILDIRIM İ (2021). Aile mahkemelerinde boşanan bireylerin boşanma sonrası yaşama uyumlarına ilişkin bir inceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi,* **46**: 55-74.

SBARRA DA, LAW RW, PORTLEY RM (2011) Divorce and death: A meta-analysis and research agenda for clinical, social, and health psychology. *Perspect Psychol Sci,* **6**(5): 454-474.

SCHAEFER RT (2013). Sosyoloji. (Çev. Coşar S) Ankara: Palme Yayıncılık.

SCHUFEİT L, WURSTER S (1976). Frequency of divorce among parents of handicapped children. *Resources in Education,* **11**: 71-78

SCHWARZER C, BUCHWALD P (2004). Social Support. (Ed. Speilberger C), *Encyclopedia of Applied Psychology* içinde, s. 434-441, USA: Elsevier Academic Press.

SEARN J, TODD S (2000). Maternal employment and family responsibilities: The perspective of mothers of children with intellectual disabilities. *J Applies Intellectual Disability,* **13**(3): 109-131.

SEBRECHTS L, BREDA J (2012) Families of children with special needs in Flanders: their vulnerability within the citizenship paradigm. *CSB Working Paper 12/01.* Antwerp: Herman Deleeck Centre for Social Policy.

SELTZER MM, GREENBERG JS, FLOYD FJ, PETTEE Y, HONG J (2001). Life course impacts of parenting a child with a disability. *American Journal on Mental Retardation,* **106**(3): 265-286.

SERİN BN, ÖZTÜRK S (2007). Anne-babası boşanmış 9–13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* **8**(2): 117-128.

SEROZAN R (2005). Çocuk Hukuku, 2. Baskı, İstanbul: Vedat Kitapçılık.

SHARMA B (2011). Mental and emotional impact of divorce on women. *Journal of the Indian of Applied Psychology,* **37**(1): 125-131.

SHIN JY. (2002). Social support for families of children with mental retardation: comparison between Korea and the United States. *Ment Retard,* **40**(2): 103-18.

SHUDER (2004). Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını. Ankara. Erişim Adresi: http://shuder.org/Sayfa/etik-ilkeler1787 Erişim Tarihi: 20.06.2021

SİVRİKAYA T, ÇİFTÇİ TEKİNARSLAN İ (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, **14**(2): 17-31.

SMİTH-BİRD E, TURNBULL AP (2005). Linking positive behavior support to Family quality of life outcomes. *Journal of Positive Behavior Interventions,* **7**(3): 174-180.

SOBSEY D (2004). Marital stability and marital satisfaction in families of children with disabilities: Chicken or egg? *Developmental Disabilities Bulletin,* **32**(1): 62-83.

SOLOMON E, THİERRY L, THİERRY L (2006). Autism everyday. USA. Autism Speaks.

SOYGAN H, GEDİK E (2019). Kocasız yaşam: Yozgat'ta boşanmış kadınların deneyimleri. *Electronic Turkish Studies,* **14**(7): 3953-3966.

SOYGAN, H. (2019). Boşanmış Kadınların Boşanma Sebepleri ve Boşanma Sonrası Karşılaştıkları Güçlüklerin Sosyolojik Analizi Yozgat İli Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yozgat.

SOYLU N, AYAZ M (2013). Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyo demografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi,* **14**(2): 136-144.

SPRECHER S, CATE R, LEVİN L (1998) Parental divorce and young adults beliefs about love. *Journal of Divorce and Marriage,* **28**(4): 21-35.

STARR P (1981). Marital status and raisin a handicapped child: Does one affect the other? *Journal of National Association of Social Workers,* 504-505.

STEİNBERG L (2013). Ergenlik. (Çev. S. Sevim), Ankara: İmge Kitabevi.

STONEMAN Z (2007). Examining the Down syndrome advantage: Mothers and fathers of young children with disabilities. *J Intellect Disabil Res,* **51**(Pt 12): 1006-1017.

STROMWALL LK, HURDLE D (2003). Psychiatric rehabilitation: An empowerment-based approach to mental health services. *Health and Social Work,* **28**(3): 206-214.

SUCU İ (2007). Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri: Sakarya İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

SULLİVAN TP, HOLT LJ (2008). PTSD symptom clusters are differentially related to substance use among community women exposed to intimate partner violence. *Journal of Traumatic Stress,* **21**(2): 173-180.

SWAMİNATHAN S, ALEXANDER GR, BOULET S (2006). Delivering a very low birth weight ınfant and the subsequent risk of divorce or separation. *Maternal and Child Health Journal*, **10**(6): 473-479.

SWEEPER S, HALFORD K (2006) Assessing adult adjustment to relationship separation: The Psychological Adjustment to Separation Test (PAST). *J Fam Psychol,* **20**(4): 632-640.

ŞARDAĞ, S. (2010). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Aile Sosyal Desteğinin Evlilik Uyumlarını Yordaması. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

TAANİLA A, KOKKONEN S, JARUELİN MZ (1996). The Long-Term Effects of Childrens Early-Anset Disability an Marital Relationships. *Developmental Medicine and Child Neorology,* **38**(7): 567–577.

TARSUSLU ŞİMŞEK TT, TAŞÇI M, KARABULUT D (2015). Kronik engelli çocuğu olan ailelerde başka çocuk yapma isteği ve anne-baba birlikteliğine etkisi. *Türk Pediatri Arşivi*, **50**(3): 163-169.

TAŞ İ (2011). Öğretmenlerde yaşamın anlamı yaşam doyumu sosyal karşılaştırma ve iç-dış kontrol odağının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

TAYA (2011). Tek Ebeveynli Aileler Araştırması, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 148, Ankara.

TAYA (2014). Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

TAYLAN H, DANIŞ Y (2016). Sosyal değişme ve Türkiye'de boşanma olgusu. *Mehir Dergisi*, **3**: 41-57.

TDK (2020). Boşanma. Erişim: https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi, 09.09.2020.

TDK (2022). Aile. Erişim: https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 20.02.2022

TEATER B (2014). Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri Uygulama için Bir Giriş. (Çev. Ed. Karatay A), Ankara: Nika Yayınevi.

TEKİN EPİK M, ÇİÇEK Ö, ALTAY S (2017). Bir sosyal politika aracı olarak tarihsel süreçte ailenin değişen/değişmeyen rolleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* **17**(38): 35-58.

TETİK S (2017). Etlik Zübeyde Hanım Kadın Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne Başvuran Evli Kadınların Kadına Yönelik Cinsel Şiddet Algısının Belirlenmesi ve Kadına Yönelik Cinsel Şiddet Algısı ile İlişkili Faktörlerin İncelenmesi. Yükseklisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

TİMURTURKAN, M. (2020). Aile Birliğinin Bozulması: Boşanma ve Yeniden Evlenme. (Ed. Adak N), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar,* içinde, s. 201-218. Ankara: Siyasal Kitabevi.

TODD S, JONES S. (2005) Looking at the future and seeing the past: the challenge of the middle years of parenting a child with intellectual disabilities. *J Intellect Disabil Res,* **49**(Pt 6):389-404.

TOLSTOY L (2011). Anna Karenina. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TONGE BJ, EİNFELD SL, GRAY KM, BRERETON AV, TAFFE J (2004). The family burden of emotional and behavioural problems in children with intellectual disability, IASSID Worlg Congerss Abstracts, *Journal of Intellectual Disability Research,* **48**: 370.

TOPBAŞ F, KURT S (2007). İşsizlik ve boşanma ilişkisi: 1970–2005 var analizi. *Journal of Management and Economics Research,* **5**(7): 30-43.

TOPRAK GÜLTEKİN D, PARLAR H (2019). Evlenme biçimi ve evlenme süresi bağlamında evlilik öncesi sürecin kadınlardaki evlilik doyumuna etkisi. *Academic Platform Journal of Education and Change,* **2**(1): 38-56.

TOSUN M (2021). Zihinsel Engelli Bireylerde Ebeveyn Kabul-Red Düzeyi ile Problem Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

TOWERS C (2007). Let's not forget about fathers. *Learning Disability Today,* **7**(2): 15-21.

TRUTE H, HİEBERT M, LEVİNE K (2007). Parental appraisal of the family impact of childhood developmental disability: Times of sadness and times of joy. *Journal of Intellectual & Developmental Disability,* **32**(1): 1-9.

TSAİ SM, WANG HH (2009). The relationship between caregiver's strain and social supprt among mothers with intellectually disabled children. *J Clin Nurs,* **18**: 539-548.

TUNCAY T (2007). Kronik hastalıklarla baş etmede tinsellik. *Sağlık ve Toplum,* **17**(2): 13-20.

TUNÇ M (2011). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşam Kalitesini Etkileyen Etmenler: Yenimahalle İlçesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TUTAREL-KIŞLAK Ş, ÇAVUŞOĞLU Ş (2006). Evlilik uyumu, bağlanma biçimleri, yüklemeler ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi,* **8**(1): 61–67.

TUTTY LM ROTHERY MA, GRINNELL JRM (1996). Qualitative Research for Social Workers-Phases, Steps, Tasks. USA: Allyn and Bacon.

TÜİK (2010). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2009. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.

TÜİK (2013). Nüfus ve Konut Araştırması, 2011. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 31.01.2013 Sayı: 15843

TÜİK (2017). İstatistiklerle Aile, 2017. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 10.05.2018 Sayı: 27597

TÜİK (2018). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2017. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 02.03.2018 Sayı: 27593

TÜİK (2019). Türkiye Sağlık Araştırması, 2019. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 04.06.2020 Sayı: 33661

TÜİK (2020a). İstatistiklerle Aile, 2019. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 06.05.2020 Sayı: 33730

TÜİK (2020b). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 26.02.2020 Sayı: 33708

TÜİK (2021). İstatistiklerle Aile, 2020. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 06.05.2021 Sayı:37251

TÜİK (2021). İstatistiklerle Aile, 2020. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 06.05.2021 Sayı: 37251

TÜİK (2021). Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 01.04.2022 Sayı:45813

TÜİK (2022). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021. Haber Bülteni, Yayım Tarihi: 25.02.2022 Sayı: 45568

TÜRK MEDENİ KANUNU (2001). T.C. Resmî Gazete, 4721 Kanun Numaralı Türk Medeni Kanunu. Kabul Tarihi: 22/11/2001.

UÇAN Ö (2007). Boşanma sürecinde kriz merkezine başvuran kadınların retrospektif olarak değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi,* **10**: 38-45.

UĞUR SB (2014). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, **4**(2): 293-293.

UĞUZ Ş, TOROS F, YAZGAN İNANÇ B, ÇOLAKKADIOĞLU O (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi,* **7**: 42–47.

URAY D (2021). Erkeklerin Boşanma Süreci ve Bu Süreç ile Baş Etme Stratejileri. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

URBANO RC, HODAPP RM (2005). Divorce in families of children with Down syndrome: A population-based study. *Paper presented at the 38th Annual Gatlinburg conference on Research & Theory in Intellectual & Developmental Disabilities,* Annapolis.

ÜÇLER G, KIZILKAYA O (2014). Kadın İstihdamının Boşanma ve Doğurganlık Üzerinde Etkileri: Türkiye Üzerinde Bölgesel Panel Veri Analizi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* **2**: 28-43.

ÜNAL V (2013). Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinde boşanma sorunu ve din. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* **6**(26): 588-601.

VAHİP I, DOĞANAVŞARGİL Ö (2006). Aile içi fiziksel şiddet ve kadın hastalarımız. *Türk Psikiyatri Dergisi,* **17**(2): 107-114.

VASSİLİOU D, GLENN F (2001). Cartwright. The Lost Parents' Perspective on Parental Alienation Syndrome. *The American Journal of Family Therapy,* **29**(3): 181-191.

VURAL-BATIK, M. (2012). Psikolojik destek programının zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin umutsuzluk ve iyimserlik düzeylerine etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* **31**(1): 64-87.

WALCZAK Y, BURNS S (2004). Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri (Çev. Ersevim İ). İstanbul: Özgür Yayınları.

WALKER S (2011). The Social Worker's Guide to Child and Adolescent Mental Health. London: Jessica Kingsley Publishers.

WANG H, AMATO PR (2000). Predictors of divorce adjustment: Stressors, resources, and definitions. *J Marriage Fam,* **62**(8): 655-668.

WASİ N, VAN DEN BERG B, BUCHMUELLER TC (2012) Heterogeneous effects of child disability on maternal labor supply: evidence from the 2000 US census. *Labour Economics,* **19**(1): 139-154.

WEBB AP, ELLİSON CG, MCFARLAND MJ, LEE JW, MORTON K, WALTERS J (2010). Divorce, religious coping, and depressive symptoms in a conservative protestant religious group. *Family Relations,* **59**(5): 544-557.

WEİ X, YU JW (2012). The concurrent and longitudinal effects of child disability types and health on family experiences. *Matern Child Health J,* **16**(1): 100-108.

WEİNER A (2013). Social Change. (Der. Emery RE). *Cultural Sociology Of Divorce: An Encyclopedia.* içinde, s. 1113-1118. SAGE Publications.

WİCKRAMA T, WHEELER B (2013). Cultural Sociology of Divorce: An Encyclopedia. içinde, s. 386-388. SAGE Publications

WOLF S (2004). Problem Çocuklar. (6. Baskı). (Çev. A. Oral ve S. Kara) İstanbul: Say Yayınları.

WOODWARD L, FERGUSSON DM, BELSKY J (2000) Timing of parental seperation and attachment to parents in adolescence: results of a prospective study from birth to age 16. *J Marriage Fam,* **62**(1): 162-174.

WU CF, CHANG YL, RHODES E, MUSAAD S, JUNG W (2020). Work-hour trajectories and associated socioeconomic characteristics among single-mother families. *Social Work Research,* **44**(1): 47-57.

YAKUT ÇAYIR M, SARITAŞ MT (2017). Nitel veri analizinde bilgisayar kullanımı: Bir betimsel içerik analizi (2011-2016). *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED),* **11**(2): 518-544.

YALOM M (2002). Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi. (Çev. Yelçe Z, Domaniç N). İstanbul: Çitlembik Yayınları.

YAVUZ F (2018a). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştıkları Sosyal Dışlanma Sorunsalı Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

YAVUZ S (2018b). Normal Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Evlilik Uyumu ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YAVUZ S, YÜCEŞAHİN MM (2012). Türkiye'de hanehalkı kompozisyonlarında değişimler ve bölgesel farklılaşmalar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,* **15**(1): 75-118.

YAVUZER H. (2017). Çocuk Eğitimi El Kitabı. 37. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi

YEŞİLYURT H. (2005). Poisson Regresyon Modeli ve Türkiye'deki Boşanma İstatistiklerine Uygulanması. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

YILDIRIM A, AŞILAR-HACIHASANOĞLU R, KARAKURT P (2012). Engelli çocukların annelerinin ruhsal durumlarının belirlenmesi. *İ.Ü.F.N. Hem. Derg,* **20**(3): 200-209.

YILDIRIM A, ŞİMŞEK H (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILDIRIM F, CONK Z (2005). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne/babaların stresle başa çıkma tarzlarına ve depresyon düzeylerine planlı eğitimin etkisi. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* **9**(2): 1-10.

YILDIRIM SARI H (2007). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile yüklenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, **11**(2): 1-5.

YÖK (2012). Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönetmeliği Erişim Adresi: https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx Erişim Tarihi: 20.06.2021

YÖRÜKOĞLU A (2000). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk. Özgür Yayınları, İstanbul.

YURDAKUL G (2022). Ebeveyn Yabancılaştırma Sendromu: Çocuklar, Ebeveynler ve Sosyal Hizmet Uzmanları Üzerinden Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

YUSUFOĞLU Ö, KIZMAZ Z (2016). Parçalanmış ailelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Elazığ örneği. *Social Sciences,* **11**(1): 27-40.

YÜKSEL A, UYANIK Y (2021). Engelli çocuk sahibi kadınların yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, **23**(3): 805-830.

YÜKSEL H, YÜKSEL M (2014). Çocuk ihmali ve istismarı bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler gerçeği. *Journal of Institute of Social Sciences,* **5**(2):1-24.

ZASTROW C (2008). Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People. Belmont: Thomson/Brooks/Cole.

ZASTROW C (2015). Eğitimde Sorunlar ve Okul Sosyal Hizmeti. (Çev. Beyazova Ayşe), *Sosyal Hizmete Giriş,* içinde, s. 465-540. Ankara: Nika Yayınevi.

ENTEGRE YÖNETİM SİSTEMİ VE DOKÜMANTASYON

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Ata

nobel

ENTEGRE YÖNETİM SİSTEMİ VE DOKÜMANTASYON

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Ata

Yayın No.: 4885
Mühendislik-Teknik No.: 475
ISBN: 978-625-397-357-5
E-ISBN: 978-625-397-358-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ata, Reyhan.
Entegre Yönetim Sistemi ve Dokümantasyon / Reyhan Ata
1. Basım, XII + 92 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-357-5
E-ISBN: 978-625-397-358-2
3 ANAHTAR KELİME RİCA EDİYORUM

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**

GRAFİKLER LİSTESİ ..... **xi**

GİRİŞ **1**

1. TEMEL KAVRAMLAR **3**

1.1. ENTEGRE YÖNETİM SİSTEMİ **6**

2. ISO 9001:2015 KALİTE YÖNETİM SİSTEMİ VE TARİHÇESİ **9**

2.1. KALİTE KAVRAMI 10

2.2. ISO 9001 KALİTE YÖNETİM SİSTEMİNİN GEREKLİLİĞİ VE FAYDALARI 11

2.3. KALİTE YÖNETİM PRENSİPLERİ 14

2.4. PROBLEM ÇÖZME TEKNİKLERİ 27

2.5. DOKÜMANTASYON 37

2.6. SÜREÇ AKIŞ ŞEMASI HAZIRLAMA 44

2.7. ISO 9001:2015 KALİTE YÖNETİM SİSTEMİ STANDART MADDELERİ VE PUKÖ DÖNGÜSÜ. 47

2.8. RİSK TABANLI YAKLAŞIM 48

2.8.1. Operasyonel Risk Analizi 48

2.9. ÜST YÖNETİMİN SORUMLULUKLARI 50

2.10. ENTEGRE YÖNETİM SİSTEM POLİTİKASI 51

3. ISO 14001:2015 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ **53**

3.1. ISO 14001 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİNİN TARİHÇESİ 53

3.2. ISO 14001 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİNİN GEREKLİLİĞİ 53

3.3. KÜRESEL ÇEVRE PROBLEMLERI 55

3.4. ISO 14001:2015 ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ STANDART MADDELERİ VE PUKÖ DÖNGÜSÜ. 60

3.5. ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMİ KURULUM ŞARTLARI 61

3.5.1. Kuruluşun Bağlamı 61
3.5.2. Risk ve Fırsatları Belirleme 61
3.5.3. Çevre Boyutları ve Çevresel Etkiler 62
3.5.4. Çevre Hedefleri Olarak Değerlendirilebilecek Hususlar 63
3.5.5. Çevre ile ilgili Yasal ve Diğer Şartlar 65
3.5.6. Acil Duruma Hazır Olma ve Müdahale 65

4. ISO 45001:2018 İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ 69

4.1. ISO 45001 İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİNİN TARİHÇESİ 69
4.2. ISO 45001 İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİNİN GEREKLİLİĞİ 70
4.3. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ KURULUM ŞARTLARI 72
4.4. ISO 45001:2018 İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ STANDART MADDELERİ ve PUKÖ DÖNGÜSÜ 74
4.4.1. Tehlike Tanımlaması, Risk Değerlendirmesi ve Risk Kontrolü İçin Planlama .. 75

5. ENTEGRE YÖNETİM SİSTEMİ İÇ TETKİK DEĞERLENDİRMESİ 77

5.1. İÇ TETKİK TEMEL KAVRAMLAR VE TANIMLAR 77
5.2. İÇ TETKİK PLANI HAZIRLAMA 79
5.3. İÇ TETKİKE HAZIRLIK ÇALIŞMALARI 79
5.3.1. Açılış Toplantısı 79
5.3.2. İç Tetkikin Gerçekleştirilmesi 80
5.3.3. Kapanış Toplantısı 80
5.3.4. İç Tetkik Raporunun Yazılması ve Düzeltici/Önleyici Faaliyetler 81

6. BELGELENDİRME TETKİKİ VE GETİRİLERİ 83

7. DÜZELTİCİ VE ÖNLEYİCİ FAALİYETLER 85

8. ENTEGRE YÖNETİM SİSTEMİNDE YÖNETİMİ GÖZDEN GEÇİRME 87

9. ENTEGRE YÖNETİM SİSTEMLERİNİN FAYDALARI 89

REFERANSLAR 91

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Lider ve Yöneticilik Özellikleri 18
Tablo 2. Bir Kimya Firmasında Müşteri Şikâyetlerine Dair Pareto Analizi Birinci Aşama..... 33
Tablo 3. Bir Kimya Firmasında Müşteri Şikâyetlerine Dair Pareto Analizi İkinci Aşama 33
Tablo 4. Dikiş Atölyesinin Fire Nedenleri ve Hata Adetleri 34
Tablo 5. Dikiş Atölyesinde İkinci Aşama Pareto Analizi..... 35

REFERANSLAR

[1]https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=2900#:~:text=Standart%3A%20Uzla%C5%9F%C4%B1%20ile%20olu%C5%9Fturulmu%C5%9F%2C%20yetkili,d%C3%BCzenlemenin%20elde%20edilmesini%20ama%C3%A7layan%20dok%C3%BCmanlard%C4%B1r.

[2]Burak Aktas, 2019, https://medium.com/@aktasburak/s%C3%BCrekli-i%CC%87yile%C5%9Ftirme-kalite-y%C3%B6netimi-ve-deming-d%C3%B6ng%C3%BCs%C3%BC-5ffff83fb90c#:~:text=S%C3%BCrekli%20iyile%C5%9Ftirme%20(continuous%20improvement)%20s%C3%BCre%C3%A7lerin,etkili%20metotlar%C4%B1n%20avantajlar%C4%B1ndan%20yararlan%C4%B1larak%20yap%C4%B1l%C4%B1r.

[3] TSE-EN ISO 9001:2015 Kalite Yönetim Sistemi Standardı

[4] Assessment for Benefits and Shortcomings of ISO 14001 in Companies; ASIN : 3846595926 **;** LAP LAMBERT Academic Publishing (5 Aralık 2011), ISBN-10 : 9783846595923 **,** ISBN-13 : 3846595923-978 **.**

[5] Ata R. ve ark., 2017, Visible light active N-doped TiO_2 immobilized on polystyrene as efficient system for wastewater treatment, Journal of Photochemistry and Photobiology A: Chemistry, Volume 348, 1 November 2017, Pages 255-262.

[6] Ata R., ve ark., 2019, Characterization and removal of antibiotic residues by NFC-doped photocatalytic oxidation from domestic and industrial secondary treated wastewaters in Meric-Ergene Basin and reuse assessment for irrigation, Journal of Environmental Management, Volume 233, 1 March 2019, Pages 673-680.

[7] Ata R., ve ark., 2021, Emerging technologies for treatment of antibiotic residues from wastewater influent/effluent for sustainable environment: A case study with NFC-doped titania immobilized, on polystyrene as an efficient technology, Current Research in Green and Sustainable Chemistry, Volume 4, 2021, 100065.

[8] Ata R., ve ark., 2022, Emerging Biotechnologies for Treatment of Antibiotic Residues from Pharmaceutical Waste Waters for Sustainable Environment A Case Study under Visible Light with NFC-doped Titania, Waste Management, 1st Edition, CRC Press, Pages27, ISBN9780429341106

[9] Ata R., ve ark., 2019, Assessment of Recovery & Reuse Activities For Industrial Wastewaters In Miscellaneous Sectors, Volume: 2 Issue: 1, 19 - 43, European Journal of Engineering and Applied Sciences.

[10] TSE-EN ISO 14001:2015 Çevre Yönetim Sistemi Standardı

[11] isggm.gov.tr – Türkiye'de iş kazası nedenleri istatistikleri

[12] TSE-EN ISO 45001:2018 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi Standardı

ERKEN ÇOCUKLUKTA RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR

Öğretmenler ve Aileler İçin Öneriler

Editörler: Doç. Dr. Ahmet Simsar - Dr. Öğr. Üyesi Beyza Alpaydın

nobel

ERKEN ÇOCUKLUKTA RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR
Öğretmenler ve Aileler İçin Öneriler
Editörler: Doç. Dr. Ahmet Simsar - Dr. Öğr. Üyesi Beyza Alpaydın

Yayın No.: 5111
Eğitim No.: 1057
ISBN: 978-625-397-812-9
E-ISBN: 978-625-397-813-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Simsar, Ahmet., Alpaydın, Beyza.
ERKEN ÇOCUKLUKTA RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR Öğretmenler ve Aileler İçin Öneriler /
Editörler: Ahmet Simsar - Beyza Alpaydın
1. Basım, XIV + 300 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-812-9
E-ISBN: 978-625-397-813-6
1. Erken Çocukluk 2. Öğretmenler 3. Aileler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xiii**

Giriş RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR: GENEL TANIMLAR VE KAVRAMLAR **1**
Beyza Alpaydın

Giriş 2
Risk Altındaki Çocuklar 4
Risk Altındaki Çocuklar: Tanımlar ve Tarihçe 6
Risk Altında Olma Nedenleri 8
Biyolojik faktörler 10
Çevresel faktörler 13
Risk Altında Olan Çocuklar için Alınan Önlemler 17
Kaynakçalar 21

OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUĞU (OKB) OLAN ÇOCUKLAR **25**
S. Sevgi Uygur

Obsesif Kompulsif Bozukluk (OKB) Nedir? 26
OKB'nin Tarihçesi 28
OKB'nin Olası Nedenleri 29
OKB Tanısı Almış Çocukların Genel Özellikleri 31
OKB'nin Tanılama ve Değerlendirme Süreci 33
Türkiye'de ve Dünyada OKB'li Çocuklar 34
Yurt Dışında Uygulanan Prosedürler ve Eğitsel Çalışmalar 36
Yurt İçinde Uygulanan Prosedürler ve Eğitsel Çalışmalar 37
Öğretmen ve Ailelere Öneriler 38
KAYNAKÇA 41

ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLAR **49**
Gamze Kaplan

Öğrenme Güçlüğü Nedir? 49
Öğrenme Güçlüğü Olan Çocukların Genel Özellikleri 53
Öğrenme Güçlüğünün Nedenleri 55

Öğrenme Güçlüğünde Tanılama ve Değerlendirme 56
Psikolojik işlem değerlendirmesi 57
Düşük başarı 57
Tutarsızlık modeli 58
Müdahaleye tepki modeli 59
Öğrenme Güçlüğünde Etkili Müdahale Yöntemleri 61
Doğrudan öğretim 61
Strateji öğretimi 62
Bellek stratejileri 62
Kendini düzenleme stratejileri 63
Öğretmenlere Öneriler 65
Ailelere Öneriler 66
Kaynakça 66

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ÇOCUKLAR 69
Mustafa Karnas - Beyza Alpaydın

Giriş 69
OSB Nedir? 70
OSB'nin Nedenleri 71
OSB'nin Tanılama ve Değerlendirme Süreci 72
OSB'li Çocukların Genel Özellikleri 73
Türkiye'de ve Dünyada OSB 74
OSB'li Çocuklar İçin Eğitsel Uygulamalar 75
OSB'li Çocuklar için Kullanılan Kanıt Temelli Müdahale Yöntemleri 76
Öğretmen ve Ailelere Öneriler 79
Kaynakça 81

DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU 85
Neslihan Ünlüol Ünal

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunun Tanımı ve Kısa Bir Tarihçesi 85
DEHB'in Olası Nedenleri 89
Genetik Faktörler 90
Beyindeki Biyolojik Farklılıklar 90
Çevresel Faktörler 91
DEHB'i Tanılama ve Değerlendirme 92
Tanılama ve Değerlendirme Süreci 93

DEHB'in Yaygınlığı 94
DEHB Tanısı Almış Çocukların Genel Özellikleri 95
Bilişsel Özellikler 96
Akademik Özellikler 97
Sosyal Duygusal ve Davranışsal Özellikler 97
Türkiye'de ve Dünyada DEHB'li Çocuklar 98
Müdahale Yöntemleri 98
Öğretmen ve Ailelere Öneriler 100
Kaynakça 100

YEME BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR 105
Hızır Dinler

Giriş 105
Yeme Bozukluğu Nedir? 106
Yeme Bozukluğunun Nedenleri 108
Yeme Bozukluğunun Tanılama, Değerlendirme ve Tedavi Süreci 108
Yaygın Görülen Yeme Bozukluğu Türleri 109
Anoreksiya Nervoza 109
Bulimiya Nervoza 111
Tıkanırcasına Yeme Bozukluğu 113
Kaçıngan-Kısıtlı Yiyecek Bozukluğu 114
Pika Sendromu 115
Ruminasyon Bozukluğu 116
Yeme Bozukluğuna Sahip Çocuklar Hakkında Öğretmenlere Öneriler 117
Yeme Bozukluğuna Sahip Çocuklar Hakkında Ailelere Öneriler 118
Kaynakça 118

TARIM İŞÇİSİ AİLELERİN ÇOCUKLARI 121
Metin Kadim - Ahmet Simsar

Mevsimlik Tarım İşçiliği 122
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşadığı Sorunlar 124
Yoksulluk Sorunu 125
Ulaşım Sorunu 125
Barınma Sorunu 126
Sağlık Durumu ve Sağlık Hizmetlerine Erişim Sorunu 127
Beslenme Sorunu 127

Sosyal Dışlanma Sorunu 128
Eğitim Sorunu 128
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşadığı Sorunlar 129
Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin Çocuklarının Genel Özellikleri 131
Dünyada ve Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin Çocukları 133
Öğretmenler ve Ailelere Öneriler 136
Kaynakça 138

MÜLTECİ ÇOCUKLAR 141
Ayşe Duran

Giriş 141
Mültecilerin Yaşadığı Sorunlar 143
Mülteci Çocukların Yaşadığı Sorunlar 145
Mülteci Çocukların Genel Özellikleri 146
Türkiye'de ve Dünyada Mülteci Çocuklar İçin Eğitim Uygulamaları 147
Öğretmenlere Öneriler 151
Kaynakça 152

İKİ DİLLİ ÇOCUKLAR 157
Oğuzcan Çığ - Vildan Çelik

İki dilli çocuklar kimdir? 157
İki dilli çocukların yaşadığı sorunlar 159
İki dilli çocukların genel özellikleri 162
Türkiye'de iki dilli çocuklar (veriler, eğitsel uygulamalar) 164
Dünya'da iki dilli çocuklar (veriler, eğitsel uygulamalar) 165
Öğretmenlere öneriler 165
Sınıf içi etkinlikler 167
Kaynakça 168

AİLE DURUMUNA BAĞLI RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLARI 173
Ahmet Simsar - Metin Kadim

Giriş 173
Boşanma Nedeniyle Tek Ebeveyni Olan Çocuklar 175
Ölüm ya da Terk Edilme Nedeniyle Tek Ebeveyni Olan Çocuklar 178
Madde Bağımlısı Ailelerin Çocukları 182
Suç Geçmişi Olan Ailelerin Çocukları 185
Dünyada ve Türkiye'de Aile Durumuna Bağlı Risk Altındaki Çocuklar 187

Ailelere ve Öğretmenlere Öneriler 189
Kaynakça 190

DOĞAL AFETLER NEDENİYLE RİSK GRUBUNDA OLAN ÇOCUKLAR 195
İmran Çağlayan

Giriş 195
Doğal Afetler ve Risk Altındaki Gruplar 196
Doğal Afetlerin Çocuklar Üzerindeki Etkileri 197
Doğal Afetlerin Çocukların Fiziksel Sağlığına Etkileri 197
Doğal Afetlerin Çocuk Ruh Sağlığına Etkileri 198
Doğal Afetlerin Çocukların Eğitimine Etkileri 199
Doğal Afetlerin Çocuk İhmal ve İstismarına Etkileri 200
Çocuklarda Doğal Afetlerle İlişkili Risk Faktörleri 201
Bireysel Faktörler 201
Sosyal Faktörler 202
Afete İlişkin Faktörler 203
Dünyada ve Türkiye'de Doğal Afetlerle Başa Çıkma ile İlgili Çocuklar İçin Destek ve Müdahale Uygulamaları 203
Afet Öncesi Uygulamalar 203
Afet Sonrası Uygulama ve Müdahaleler 205
Öğretmen ve Ailelere Öneriler 208
Kaynakça 209

KURUMDA YAŞAYAN ÇOCUKLAR 215
Lütfiye Çoşkun

Giriş 215
Kurumda Yaşayan Çocuklar Kimdir? 216
Kurum Bakımındaki Çocukların Genel Özellikleri 219
Türkiye ve Dünyada Kurumda Yaşayan Çocuklar Veriler ve Eğitsel Düzenlemeler 220
Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi 220
Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yönelik Kuruluşlar 223
Yetiştirme yurtları 223
Çocuk yuvaları 224
Çocuk evleri 224
Çocuk destek merkezleri (ÇODEM) 225
Sosyal Hizmetler Bünyesinde Gerçekleştirilen Faaliyetler 226
Farklı Ülkelerdeki Çocuk Koruma Sistemleri 229

Amerika'da Çocuk Koruma Sistemi 229
İngiltere'de Çocuk Koruma Sistemi 230
Öğretmenlere Öneriler 231
KAYNAKÇA 233

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE EKRAN BAĞIMLILIĞI 239
Fatih Furkan Eğritaş - Selame Hopurcuoğlu Yorulmaz

Giriş 239
Ekran Bağımlılığı Olan Çocukların Genel Özellikleri 241
Televizyon Bağımlılığı 243
Akıllı Telefon Bağımlılığı 244
İnternet Bağımlılığı 245
Dijital Oyun Bağımlılığı 246
Müdahale Yöntemi 247
Eğitsel Çalışmalar 248
Ebeveynlere Öneriler 248
Kaynakça 249

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ 253
Ayşe Çakan - Bala Çapar

Giriş 253
Toplumsal Cinsiyet 253
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği 254
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği 255
Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Oranları 256
Dünyada Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Oranları 258
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Eğitime Yansımaları 259
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Önleme Çalışmaları 264
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Öğretmenler ve Ailelere Öneriler 265
Kaynakça 266

RİSKİ ALTINDAKİ ÇOCUKLAR VE KAPSAYICI EĞİTİM 271
Zeynel Amaç

Giriş 271
Risk Altındaki Çocuk Grupları 273
Ekran Bağımlısı Olan Çocuklar 274
Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin Çocukları 275

Mülteci Çocuklar 275
İhmale ve İstismara Uğrayan Çocuklar 276
Aile Durumuna Bağlı Risk Altındaki Çocuklar 277
Soysal Hizmetler Bünyesinde Yer Alan Çocuklar 278
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği 278
Özel Gereksinimi Olan Çocuklar 278
Dezavantajlı Gruplar 279
Dezavantajlılık ve Dezavantajlı Gruplar 279
Kapsayıcı Eğitim 281
Kapsayıcı Eğitim Ne Değildir? 281
Kapsayıcı Eğitimin Hedefleri 285
Kapsayıcı Eğitimin Temel Özellikleri 285
Erken Çocukluk Döneminde Kapsayıcı Eğitim 286
Erken Çocukluk Eğitiminde Kapsayıcılık İçin Öğretmenlere Öneriler 290
Mesleki Gelişim 291
Kapsayıcılığı Savunmak 292
Sınıf İçi Fiziki ve Öğretimsel Uyarlamalar 292
Nasıl Kapsayıcı Bir Öğretmen Olabilirsiniz? 293
Kapsayıcı Eğitim İçin Öğretmenler Neler Yapabilir? 293
Çocukların Özel Durumlarına Göre Öğretmenlere Çeşitli Öneriler 295
Kaynakça 296

Giriş
RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLAR: GENEL TANIMLAR VE KAVRAMLAR

Beyza Alpaydın

"Eğitimde feda edilecek tek bir fert yoktur"

Mustafa Kemal Atatürk

"UNICEF 2021 yıllık raporu: Her 4.4 saniyede bir çocuk ya da genç yetişkin hayatını kaybediyor" (UNICEF, 2023).

"Birleşmiş Milletler Çocuk Ölüm İstatistikleri Ortak Grubu (UNIGME) tarafından yayınlanan rapora göre 5. yaş gününü göremeden yaklaşık 5 milyon çocuk hayatını kaybetti" (UNICEF, 2023).

"Şu an hayatta olan 640 milyon kadın, çocuk yaşta evlendirildi ki bu sayı her yıl için 12 milyon kız çocuğunun çocuk yaşta evlendirilmiş olduğu anlamına gelmektedir" (UNICEF, 2023).

UNICEF'in son üç yılda yayınladığı ve yıllık raporlarında bahsettiği konuların başında dünyanın çeşitli bölgelerinde (yoğunluklu olarak da Sahra Altı Afrika'sında) çocuklar, genç yetişkinler ve yetişkinler temel sağlık hizmetlerine dahi erişimi olmadığı için ölmeleridir. Ayrıca temiz su kaynakları ve temiz gıdaya erişimi olmadığı için çocuklar, bunlara sahip olan akranlarıyla benzer şekilde gelişimlerini tamamlayamamakta hatta raporlarda da bahsedildiği üzere beş yaşını göremeden hayatlarını kaybetmektedirler. Devletlerin almış olduğu önlemler; UNICEF, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve çeşitli sivil toplum kuruluşların yapmış olduğu tüm çalışmalara rağmen kız çocukları hâlâ evlendirilmektedir. Bu durumun başlıca sebepleri arasında COVID-19'un devam eden etkileri, hâlen süren farklı nedenlerden kaynaklı çatışmalar ve iklim değişikliğinin yol açtığı afetler gösterilebilir (UNICEF, 2023).

(2022), öğretmenlerin hızlı ve yerinde müdahale edebilmeleri için risk altında olan çocukları fark etmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun için de risk altında olma kavramına ve risk altında olma nedenleri hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar.

Kaynakçalar

Akoğlu, G., & Şipal, R., F. (2012). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklara yönelik erken müdahale yaklaşımları: Dünya'dan ve Türkiye'den uygulamalar. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 23(1), 173-184.

Akkuş, P. (2016). Sosyal risk altındaki çocuklar için sosyal hizmetler: 2000 sonrasına ilişkin bir değerlendirme. *Çocuk ve Medeniyet,* 2, 57-79.

Akman, B. (2014). *Erken çocukluk döneminde gelişim-çok kültürlü bakış açısı*. Nobel. Ankara

Alpaydın, B. (2020). The effectiveness of video modelling on social and communication skills: A systematic review. *International Journal of Scholars in Education, 3*(2), 363-373.

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (*DSM-5*). American Psychiatric Pub.

Atay, M. (2005). Gelişimi Tehlikede olan çocuklar. Ataman, A. (Ed). (2005). *Özel eğitime giriş*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık: Ankara

Austin, V., L., & Sciarra,D., T. (2010). *Chidren and Adolescents with Emotioanl and Behavioral Disorder*. Pearson Education, Inc.

Bauminger-Zviely, N., Eden, S., Zancanaro, M., & Gal, E. (2013). Increasing social engagement in children with high-functioning autism spectrum disorders using collaborative technologies in the school environment. *Autism: The International Journal of Research and Practice, 17*(3), 317-319.

Bayındır, N. (2021). Risk altındaki çocukların tespiti ve korunmasına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum,* 10(28), 187-202.

Baykara Pehlivan, K., & Baykara Acar, Y. (2009). Çocuklar ve eğitimde dışlanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 20(2), 20-38.

Black, M., M., Walker, S., P., Fernald, L., C., Andersen, C., T., DiGirolamo, A., M., Lu., C…Lancet Early Childhood Development Series Steering Committee. (2017). Advancing early childhood development: From sience to scale 1: Early childhood development coming of age: Science through life course. *Lancet,* 389 (10064), 77-90.

Brue, A. W., & Oakland, T. (2001). The Portage guide to early intervention: An evaluation of published evidence. *School Psychology International*, *22*(3), 243-252

Çakıroğlu, O. (2016). Özel eğitimde temel kavramlar. Aksoy, V. (Eds). *Özel Eğitim.* Pegem Akademi: Ankara

Çetingöz, D., & Yıldırım Doğru, S., S. (2016). Gelişimi risk altında olan okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri düzeylerinin değerlendirilmesi. *Mediternain Journal of Humanities,* 1(2), 151-172.

Çoban, S. (2015). Türkiye'de risk altındaki çocuklar ve çocuk suçluluğu üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları,* 52(2), 791-810.

Çöpoplu, M. (2018). Bir kısır döngü: dünyada ve Türkiye'de çocuk işçiliği ve işsizlik. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(5), 671-685.

Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi,* 1(1), 15-28.

Direktör, C. (2022). Dikkat eksikliği ve aşırı hareketlilik/dürtüsellik bozukluğu. Osmanağaoğlu, N. (Ed). *Duygu ve Davranış Bozuklukları*. Eğiten Kitap

Egger, H., L. & Angold, A. (2006). Common emotional and behavioral disorders in preschool children: Presentation, nosology, and epidemology. *Journal of Child Psychologhy and Psychiatry,* 47(3-4), 313-337.

Erkan, S., (2010). Deprem yaşayan/yaşamayan okulöncesi çocukların davanışsal/duygusal sorunlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 28(2), 55-66.

Ergin, B. & Koçak, N. (2018). Dil gelişimi. Gür, Ç. (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim (36- 72 ay)*. Pegem, Ankara

Erol, D., & Savaş, Ö. (2022). Okul öncesi dönemde risk altındaki çocuklar: Okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri. *Eğitim ve Bilim,* 47(210), 239-258. DOI: http://dx.doi.org/10.15390/EB.2022.10815

European Commision (2014). Annual Activity Report 2014. https://commission.europa.eu/system/files/2015-08/activity-report-2014-dg-eac_august2015_en.pdf

Gözüm, A., İ., C. (2018). Bilişsel gelişim. Gür, Ç. (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim (36- 72 ay)*. Pegem, Ankara

Guralnick, M., J. (1998). Effectiveness of early intervention for vulnerable children: A developmental perspective. *American Journal of Mental Retardation,* 102(4), 319-345.

Guralnick, M.J. (2011). Why early ınterventıon works: A Systems perspective. *Infants and Young Children,* 24, 6–28.

Günden, U., O., & Ardıç, A. (2020). Özel eğitim ile ilgli temel kavramlar. Diken, İ., H. (Ed). (2020). *Özel Eğitim ve Kaynaştırma*. Pegem Akademi.

Güneş, N. (2016). *Risk grubunda bulunan, davranış bozukluğu gözlenen ve gözlenmeyen ergenlerin öfke düzeylerinin karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Güzel Özmen, R., (2019). Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler. Diken, İ., H. (Ed.). *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Pegem Akademi.

Havinghurst, R., J. (1965). Who are the socially disadvantaged? *The Journal of Negro Education,* 34(1), 39-46.

Hines, J., M. (2017). An overview Head Start Program studies. *Journal of Instructionl Pedagogies.* 18, 1-10.

Li, H., Luo, W., & He, H. (2022). Association of parental screen addiction with young children's screen addiction: A chain-mediating model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(19), 1-12

M.E.B. (2020). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_06/24163215_ozel_eYitim_yonetmeliYi_son_hali.pdf

Meder, M. (2008). The social cultural and economical specification investigation of the street children: Example of Sakarya Street in Ankara. *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü,* 8, 201-218.

Nores, M., Belfield, C. R., Barnett, W. S., & Schweinhart, L. (2005). Updating the economic impacts of the High/Scope Perry Preschool program. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, *27*(3), 245-261.

Oades-Sese, G., V., & Li, Y., (2011). Attacchment relationships as predictors of language skills for at risk bilangual preschool children. *Pschologhy in the Schools,* 48(7), 707-722.

Özkan, B. (2018). Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları ve eğitimleri. Seçer, Z. (Ed.). *Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri.* Eğiten Kitap. Ankara

Özdemir, S. (2019). Duygu davranış bozukluğu olan öğrenciler. Diken, İ., H. (Ed.). *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Pegem Akademi.

Save the Children (2018). The many faces of exclusion: End of childhood report. https://resourcecentre.savethechildren.net/document/many-faces-exclusion-end-childhood-report-2018/

Sazak Pınar, E. (2006). Dünya'da ve Türkiye'de erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 7(2), 71-83.

Taşdelen, H., Turhan, M., Erikci, M., & Özkan, S. (2014). *Okullardaki dezavantajlı ve risk altındaki çocuklar*. Konya

TOÇEV (2019). Türkiye'deki Risk Altındaki Çocuklar Raporu. https://cohum.giresun.edu.tr/Files/ckFiles/cohum-giresun-edu-tr/TOCEV%20Rapor[2]-2019%20(2).pdf

TDK Sözlük (2023). https://sozluk.gov.tr/

UNESCO (1998). Annual report 1997-1998. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000162130

UNICEF (2023). A child or youth died once every 4.4 seconds in 2021- UN report. https://www.unicef.org/press-releases/child-or-youth-died-once-every-44-seconds-2021-un-report#:~:text=A%20child%20or%20youth%20died,seconds%20in%202021%20%E2%80%93%20UN%20report

UNICEF (2014). UNICEF Annual report 2014. https://www.unicef.org/media/50786/file/UNICEF_Annual_Report_2014_ENG.pdf

UNICEF (2015). Annual report 2015. https://www.unicef.org/media/50046/file/UNICEF_Annual_Report_2015_ENG.pdf

UNICEF (2017). Annal report 2017. https://www.unicef.org/media/47861/file/UNICEF_Annual_Report_2017-ENG.pdf

UNICEF (2023). Levels and trends child mortality. https://data.unicef.org/resources/levels-and-trends-in-child-mortality/?_gl=1*1dyzhuw*_ga*NDgwMzc0MzE5LjE2ODcyMDE5NDY.*_ga_P0DMSZ8KY6*MTY4NzIwMTk0Ni4xLjEuMTY4NzIwMjUzNS41OS4wLjA.

UNICEF (2011). Türkiye'de çocukların durumu raporu. https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=115

Universal Deglaration of Human Rights (1948). https://www.google.com.tr/books/edition/Universal_Declaration_of_Human_Rights/qZNKAQAAMAAJ?hl=en&gbpv=1&printsec=frontcover

Uzun, N. (2022). Beslenme ve yeme bozuklukları. Osmanağaoğlu, N. (Ed). *Duygu ve Davranış Bozuklukları*. Eğiten Kitap

Ünlü (2021). Otizm spektrum bozukluğunda tarama, tanılama ve değerlendirme. Ümit Şahbaz (Ed). *Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu*. Vize Akademik

Yılmaz, A. (2019). Dünyada mülteci çocukları: Haklar ve ihlaller. TESAM Millî Savunma ve Güvenlik Enstitüsü https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK3_kit_(8)_pdf_790b5c78-1f0e-432a-a2d2-982162ce7dd1.pdf

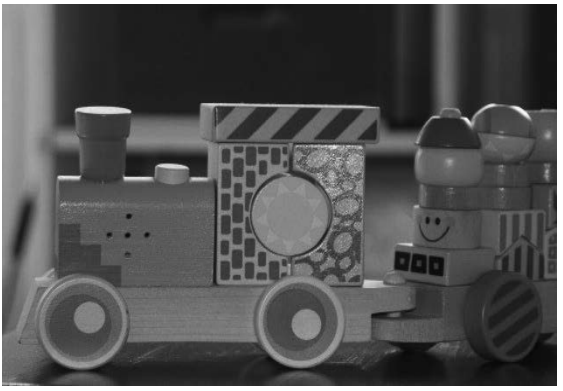
Yüksel, H., & Yüksel, M. (2014). Çocuk ihmali ve istismarı bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler gerçeği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 5(2), 1-24.

OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUĞU (OKB) OLAN ÇOCUKLAR

S. Sevgi Uygur

Okula gitmeden önce çantasındaki boya kalemlerini her gün 1080 kez kontrol eden Özlem, yoldaki çizgilere basmadan yürümeye çalışan Erkan, lavaboda elini yıkamaktan kendini alamadığı için en sevdiği oyun saatini kaçıran Ece ve daha niceleri. Her bireyin belli bir dereceye kadar kaygı duyması ve kaygısını azaltmak için kendini bazı davranışları yaparken bulması normaldir. Ancak peki ya kaygı içeren bu düşünceler ve genellikle düşüncelerle birlikte ortaya çıkan bu davranışlar, günlük hayatın rutinini ve kalitesini olumsuz etkiliyor hatta bozuyorsa?

Aslında örnekteki küçük kahramanlarımızın deneyimleri; obsesif kompulsif bozukluk (OKB) olarak adlandırılan, istenmeyen düşüncelerin tekrar eden davranış ve ritüellerin eşlik ettiği nörodavranışsal bir bozukluğa işaret etmektedir. OKB'li çocuklar, sahip oldukları düşünceler ve mantık dışı gibi görünen tekrarlayıcı davranışları nedeniyle ebeveynleri, öğretmenleri ve arkadaşları tarafından anlaşılmama, "*tuhaf, garip*" olarak etiketlenme, istenmeme gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. En güvendikleri kişilerden yani ebeveynlerinden "*Artık sana durmanı söyledim!!!*", arkadaşlarından "*Bizi korkutuyorsun!!!*" ve öğretmenlerinden, "*Arkadaşlarının dikkatini dağıtıp sınıfın düzenini bozuyorsun!!!*" sözlerini işittiklerinde küçük kalplerinde açılan her bir yara, hayal kırıklığı ve öfkeyi beraberinde getirebilmekte ve bu durum, ileriki yaşlarda şiddetini artırarak telafisi zor boyutlara ulaşabilmektedir.

devam etmektedir. Ancak bu durum, çocuğun korku ve endişeleriyle yüzleşmesini engellemektedir (Freeman vd., 2012). Ritüellerde yer alma davranışı kademeli olarak azaltılabilir (Ginsburg vd., 2011). Ebeveynler ve çocuk arasında yazılı bir anlaşma yapılabilir ve taraflar, parmak boyasıyla anlaşmaya parmak basabilirler (Sisemore, 2010).

KAYNAKÇA

Abramowitz, J. S., Storch, E. A., McKay, D., Taylor, S., & Asmundson, G. J. G. (2009). The obsessive-compulsive spectrum: A critical review. D. McKay, J. S. Abramowitz, S. Taylor, & G. J. G. Asmundson (Eds.). *Current perspectives on the anxiety disorders: Implications for DSM-V and beyond* (s. 329–352) içinde. Springer Publishing Co.

Adams, G. B. (2004). Identifying, assessing, and treating obsessive-compulsive disorder in school-aged children: The role of school personnel. *Teaching Exceptional Children, 37*(2), 46-53.

Adams, G. B., Smith, T. J., Bolt, S. E., & Nolten, P. (2007). Current educational practices in classifying and serving students with obsessive-compulsive disorder. *The California School Psychologist, 12*(1), 93-105.

Adams, G. B., & Torchia, M. (1998). *School personnel: A critical link in the identification, treatment, and management of OCD in children and adolescents*. Milford Foundation.

Akgün, N. (1989). *Obsesyonel nevroz saplantı zorlantı bozukluğu*. Nobel Tıp Kitabevi.

Akıncı, E., & Sevi, O. M. (2020). The effect of psycho-education about maternal attitudes on childhood obsessive compulsive disorder symptoms. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 23*(1), 7-22.

Akçakın, M. (1994). Çocuk psikiyatrisinde sınıflandırmanın tarihsel gelişimi. *Psikiyatri Bülteni, 3*, 79-82.

Alonso, P., Menchón, J. M., Mataix-Cols, D., Pifarré, J., Urretavizcaya, M., Crespo, J. M., Jimenez, S., Vallejo, G., & Vallejo, J. (2004). Perceived parental rearing style in obsessive–compulsive disorder: relation to symptom dimensions. *Psychiatry Research, 127*(3), 267-278.

American Psychiatric Association [APA] (1952). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 1st edition (DSM-I)*. American Psychiatric Association.

American Psychiatric Association [APA] (1968). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 2nd edition (DSM-II).* American Psychiatric Association.

American Psychiatric Association [APA] (1980). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 3rd edition (DSM-III)*. American Psychiatric Association.

American Psychiatric Association [APA] (1987). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 3rd edition revised (DSM-III-R)*. American Psychiatric Association.

American Psychiatric Association [APA] (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th edition (DSM-IV)*. American Psychiatric Association.

American Psychiatric Association [APA] (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4th edition text revised (DSM-IV-R).* American Psychiatric Association.

American Psychiatric Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition (DSM-V).* American Psychiatric Association.

Aouizerate, B., Guehl, D., Cuny, E., Rougier, A., Bioulac, B., Tignol, J., & Burbaud, P. (2004). Pathophysiology of obsessive–compulsive disorder: A necessary link between phenomenology, neuropsychology, imagery and physiology. *Progress in Neurobiology, 72*(3), 195-221.

Black, S. (1999). Overcome by fear. *The American School Board Journal, 186*(3), 31–34.

Billett, E. A., Richter, M. A., & Kennedy, J. L. (1998). Genetics of obsessive-compulsive disorder. R. P. Swinson, Martin, M. Antony, S. Rachman, & Margaret A. Richter (Eds.). *Obsessive-compulsive disorder: Theory, research, and treatment* (s. 181-206) içinde. Guilford Publications.

Boileau, B. (2011). A review of obsessive-compulsive disorder in children and adolescents. *Dialogues in Clinical Neuroscience, 13*(4), 401-411. http://dx.doi.org/10.31887/DCNS.2011.13.4/bboileau

Boucher, C. R. (1999). *Students in discord: Adolescents with emotional and behavioral disorders*. Greenwood.

Brezinka, V., Mailänder, V., & Walitza, S. (2020). Obsessive compulsive disorder in very young children–a case series from a specialized outpatient clinic. *BMC Psychiatry, 20*(1), 1-8.

Cameron, D. L., & Region, C. H. (2007). Obsessive-Compulsive Disorder in children and adolescents. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing, 14*, 696–704.

Carter, A. S., Fredine, N. J., Findley, D., Scahill, L., Zimmerman, L., & Sparrow, S. S. (1999). Recommendations for teachers. J. F. Leckman & D. J. Cohen (Eds.), *Tourette's syndrome, tics, obsessions, compulsions: Developmental psychopathology and clinical care* (s. 360–369) içinde. Wiley.

Chansky, T. E. (2000). *Freeing your child from obsessive-compulsive disorder*. Crown Publishers Crown Publishers.

Chaturvedi, A., Murdick, N. L., & Gartin, B. C. (2014). Obsessive compulsive disorder: what an educator needs to know. *Physical Disabilities: Education and Related Services, 33*(2), 71-83.

Choate-Summers, M. L., Freeman, J. B., Garcia, A. M., Coyne, L., Przeworski, A., & Leonard, H. L. (2008). Clinical considerations when tailoring cognitive behavioral treatment for young children with obsessive compulsive disorder. *Education and Treatment of Children, 31*(3), 395–416. http://dx.doi.org/10.1353/etc.0.0004

Coşkun, M., & Zoroğlu, S. (2009). Efficacy and safety of fluoxetine in preschool children with obsessive-compulsive disorder. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology, 19*(3), 297-300.

Coşkun, M., Zoroğlu, S., & Öztürk, M. (2012). Phenomenology, psychiatric comorbidity and family history in referred preschool children with obsessive-compulsive disorder. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health, 6*(1), 1-9.

Craske, M. G., Kircanski, K., Zelikowsky, M., Mystkowski, J., Chowdhury, N., & Baker, A. (2008). Optimizing inhibitory learning during exposure therapy. *Behaviour Research and Therapy, 46*(1), 5-27.

Daniel, K. L., Prue, C., Taylor, M. K., Thomas, J., & Scales, M. (2009). Learn the signs. Act early: A campaign to help every child reach his or her full potential. *Public Health, 123*, e11-e16.

Demir, B. (2005). *Okulöncesi ve ilköğretim birinci sınıfa devam eden öğrencilerde özel öğrenme güçlüğünün belirlenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Derisley, J., Heyman, I., Robinson, S., & Turner, C. (2008). *Breaking free from OCD: A CBT guide for young people and their families*. Jessica Kingsley Publishers.

Dornbush, M. P., & Pruitt, S. K. (1995). *Teaching the tiger: A handbook for individuals involved in the education of students with attention deficit disorders, Tourette syndrome or obsessive-compulsive disorder.* Hope Press.

do Rosario-Campos, M. C., Leckman, J. F., Mercadante, M. T., Shavitt, R. G., Prado, H. D. S., Sada, P., Zamignani, D., & Miguel, E. C. (2001). Adults with early-onset obsessive-compulsive disorder. *American Journal of Psychiatry, 158*(11), 1899-1903.

Eley, T. C., Bolton, D., O'connor, T. G., Perrin, S., Smith, P., & Plomin, R. (2003). A twin study of anxiety-related behaviours in pre-school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 44*(7), 945-960.

Ercan, E. S., Kandulu, R., & Akyol Ardic, U. (2012). Preschool children with obsessive–compulsive disorder and fluoxetine treatment. *European Child & Adolescent Psychiatry, 21*(3), 169-172.

Erol, N., & Savaşır, I. (1988, Eylül 19-23). Maudsley obsesif kompulsif soru listesi [Sözlü sunum] *XXIV. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Kitabı*, Ankara, Türkiye.

Evans, D. W., Milanak, M. E., Medeiros, B., & Ross, J. L. (2002). Magical beliefs and rituals in young children. *Child Psychiatry and Human Development, 33*(1), 43–58.

Foa, E. B., Liebowitz, M. R., Kozak, M. J., Davies, S., Campeas, R., Franklin, M. D., Huppert, J., Kjernisted, K., Rowan, V., Schmidt, A. B., Simpson, H. B. & Tu, X. (2005). Randomized, placebo controlled trial of exposure and ritual prevention, clomipramine, and their combination in the treatment of obsessive-compulsive disorder. *American Journal of Psychiatry, 162*, 151–161.

Freeman, J., Garcia, A., Benito, K., Conelea, C., Sapyta, J., Khanna, M., March, J., & Franklin, M. (2012). The pediatric obsessive compulsive disorder treatment study for young children (POTS jr): Developmental considerations in the rationale, design, and methods. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders, 1*(4), 294–300. https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2012.07.010

Freeman, J. B., & Garcia, A. M. (2009). *Family based treatment for young children with OCD: Therapist guide*. Oxford University Press.

Freeman, J., Sapyta, J., Garcia, A., Compton, S., Khanna, M., Flessner, C., FitzGerald, D., Mauro, C., Dingfelder, R., Benito, K., Harrison, J., Curry, J., Foa, E., March, J., Moore, P., & Franklin, M. (2014). Family-based treatment of early childhood obsessive-compulsive disorder: The pediatric obsessive-compulsive disorder treatment study for young children: A randomized clinical trial. *JAMA Psychiatry, 71*(6), 689-698.

Freeston, M. H., & Ladouceur, R. (1997). What do patients do with their obsessive thoughts?. *Behaviour Research and Therapy, 35*(4), 335-348.

Freud, S. (1959). *Collected papers* (3. Cilt). Basic Books.

Garcia, A. M., Freeman, J. B., Himle, M. B., Berman, N. C., Ogata, A. K., Ng, J., Choate-Summers, M. L., & Leonard, H. (2009). Phenomenology of early childhood onset obsessive compulsive disorder. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 31*(2), 104-111.

Geller, D. A., & March, J. (2012). Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with obsessive-compulsive disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 51*(1), 98-113.

Ginsburg, G. S., Burstein, M., Becker, K. D., & Drake, K. L. (2011). Treatment of obsessive compulsive disorder in young children: An intervention model and case series. *Child & Family Behavior Therapy, 33*(2), 97-122.

Gleason, M. M., Egger, H. L., Emslie, G. J., Greenhill, L. L., Kowatch, R. A., Lieberman, A. F., Luby, J. L., Owens, J., Scahill, L. D., Scheeringa, M. S., Stafford, B., Wise, B. & Zeanah, C. H. (2007). Psychopharmacological treatment for very young children: Contexts and guidelines. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 46*(12), 1532–1572. https://doi.org/10.1097/chi.0b013e3181570d9e.

Gomes de Alvarenga, P., de Mathis, M. A., Dominguez Alves, A. C., do Rosario, M. C., Fossaluza, V., Hounie, A. G., Miguel, E. C., & Torres, A. R. (2012). Clinical features of tic-related obsessive-compulsive disorder: Results from a large multicenter study. *CNS Spectrums, 17*, 87–93. https://doi.org/10.1017/s1092852912000491.

Goncalves, Ó. F., Carvalho, S., Leite, J., Fernandes-Goncalves, A., Carracedo, A., & Sampaio, A. (2016). Cognitive and emotional impairments in obsessive–compulsive disorder: Evidence from functional brain alterations. *Porto Biomedical Journal, 1*(3), 92-105.

Gözüm, A. İ. C. (2020). Okul öncesi öğretmenlerin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna yönelik metaforlarının belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(3), 857-876.

Güller, B., & Demirdöğen, Y. E. (2021). Çocuk ve ergen psikiyatrisinde özel gereksinim gerektiren diğer durumlar. Başgül Ş. S. (Ed.). *Özel gereksinim ve ruhsal bozukluklar* (s. 59-65) içinde. Türkiye Klinikleri.

Helbing, M. L. C., & Ficca, M. (2009). Obsessive-compulsive disorder in school-age children. *The Journal of School Nursing, 25*(1), 15-26.

Heyman, I., Mataix-Cols, D., & Fineberg, N. A. (2006). Obsessive-compulsive disorder. *British Medical Journal, 333*, 424–429.

Hollander, E., Kaplan, A., Allen, A., & Cartwright, C. (2000). Pharmacotherapy for obsessive-compulsive disorder. *Psychiatric Clinics of North America, 23*(3), 643-656.

Hyman, B. M., & Pedrick, C. (2010). *The OCD workbook: Your guide to breaking free from obsessive-compulsive disorder*. New Harbinger Publications.

Iniesta-Sepúlveda, M., & Storch, E. A. (2019). *Obsessive-compulsive disorder in preschool-aged children*. Routledge.

İnci İzmir, S. B., & Ercan, E. S. (2022). Treatment of preschool children with obsessive compulsive disorder. *Clinical Child Psychology and Psychiatry,* 1-14. https://doi.org/10.1177/13591045221111848.

Jimerson, S. R. (2003). The California school psychologist provides valuable information regarding school engagement, youth development, and school success. *The California School Psychologist, 8*(1), 3-6.

Johnco, C. J., & Lewin, A. B. (2016). Treatment of obsessive-compulsive disorder in very young children. E. A. Storch, & A. B. Lewin (Eds.). *Clinical handbook of obsessive-compulsive and related disorders* (s. 291-304) içinde. Springer, Cham.

Johnston, H. F., & Fruehling, J. J. (1997). *Obsessive compulsive disorder in children and adolescents: Aguide*. Child Psychopharmacology Information Service.

Kalra, S. K., & Swedo, S. E. (2009). Children with obsessive-compulsive disorder: Are they just "little adults"? *The Journal of Clinical Investigation, 119*(4), 737-746.

Kaner, S., Büyüköztürk, Ş., & İşeri, E. (2013). Conners öğretmen derecelemе ölçeği-yenilenmiş kısa: Türkiye uyarlama çalışması. *Eğitim ve Bilim*, *38*(167), 81-97.

Kaner, S., Büyüköztürk, Ş., İşeri, E., Ak, A., & Özaydın, L. (2011). Conners anababa derecelemе ölçeği yenilenmiş uzun formu: Faktör yapısı, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *18*(1), 45-58.

Kaya, I., Süleyman, F., & Coşkun, M. (2016). Cyproheptadine-induced obsessive-compulsive symptoms in a preschool child. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology, 26*(1), 72-74.

Kıllı, Y. (2015). *Obsesif kompulsif bozukluğu olan çocuk ve ergenlerde tedavinin internet kullanımı üzerine etkileri* [Yayımlanmamış uzmanlık tezi]. Mersin Üniversitesi.

Kütük, M. Ö. (2010). *Obsesif kompulsif bozukluğu olan çocuk ve ergenlerin sosyodemografik ve klinik özellikleri* [Yayımlanmamış uzmanlık tezi]. Mersin Üniversitesi.

Langley, A. K., Bergman, R. L., McCracken, J., & Piacentini, J. C. (2004). Impairment in childhood anxiety disorders: Preliminary examination of the child anxiety impact scale–parent version. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology, 14*(1), 105-114.

Lebowitz, E. R. (2016). Treatment of extreme family accommodation in a youth with obsessive-compulsive disorder. E. A. Storch, & A. B. Lewin (Eds.). *Clinical handbook of obsessive-compulsive and related disorders* (s. 321-335) içinde. Springer, Cham.

Lebowitz, E. R., Panza, K. E., Su, J., & Bloch, M. H. (2012). Family accommodation in obsessive–compulsive disorder. *Expert Review of Neurotherapeutics, 12*, 229–238.

Leininger, M., Taylor Dyches, T., Prater, M. A., & Heath, M. A. (2010). Teaching students with obsessive-compulsive disorder. *Intervention in School and Clinic, 45*(4), 221-231.

Leonard, H. (1989). Childhood rituals and superstitions: Developmental and cultural perspectives. J. L. Rappoport (Ed.) *Obsessive-compulsive disorder in children and adolescents* (s. 289-309) içinde. American Psychiatric Press.

Leonard, H. L., Goldberger, E. L., Rapoport, J. L., Cheslow, D. L., & Swedo, S. E. (1990). Childhood rituals: Normal development or obsessive-compulsive symptoms? *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 29*(1), 17–23.

Lewin, A. B., McGuire, J. F., Murphy, T. K., & Storch, E. A. (2014a). The importance of considering parent's preferences when planning treatment for their children the case of childhood obsessive-compulsive disorder. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55*(12), 1314-1316. https://doi.org/10.1111/jcpp.12344.

Lewin, A. B., Park, J. M., Jones, A. M., Crawford, E. A., De Nadai, A. S., Menzel, J., Arnold, E. B., Murphy, T. K., & Storch, E. A. (2014b). Family-based exposure and response prevention therapy for preschool-aged children with obsessive-compulsive disorder: A pilot randomized controlled trial. *Behaviour Research and Therapy, 56*, 30-38.

Lewin, A. B., Wu, M. S., Murphy, T. K., & Storch, E. A. (2015). Sensory over-responsivity in pediatric obsessive compulsive disorder. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 37*(1), 134-143. http://dx.doi.org/10.1007/s10862-014-9442-1.

Leyfer, O. T., Folstein, S. E., Bacalman, S., Davis, N. O., Dinh, E., Morgan, J., & Lainhart, J. E. (2006). Comorbid psychiatric disorders in children with autism: Interview development and rates of disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 36*, 849–861. http://dx.doi.org/10.1007/s10803-006-0123-0.

Maid, R., Smokowski, P., & Bacallao, M. (2008). Family treatment of childhood anxiety. *Child and Family Social Work, 13*, 433–442.

March, J. S., & Mulle, K. (1998). *OCD in children and adolescents: A cognitive-behavioral treatment manual.* Guilford Press.

Masi, G., Millepiedi, S., Mucci, M., Bertini, N., Milantoni, L., & Arcangeli, F. (2005). A natuaralistic study of referred children and adolescents with obsessive-compulsive disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 44*, 673–681.

Mian, N. D., Godoy, L., Briggs-Gowan, M. J., & Carter, A. S. (2012). Patterns of anxiety symptoms in toddlers and preschool-age children: Evidence of early differentiation. *Journal of Anxiety Disorders, 26*(1), 102-110.

Miller, D. N., & Jome, L. M. (2008). School psychologists and the assessment of childhood internalizing disorders: Perceived knowledge, role preferences and training needs. *School Psychology International, 29*(4), 500-510.

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2021, 13 Eylül). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği.*http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/13145613_Ozel_Eyitim_Hizmetleri_YonetmeliYi_son.pdf adresinden 1 Eylül 2022 tarihinde alınmıştır.

Milliner-Oar, E. L., Cadman, J. H., & Farrell, L. J. (2016). Treatment of aggressive obsessions in childhood obsessive-compulsive disorder. E. A. Storch, & A. B. Lewin (Eds.). *Clinical handbook of obsessive-compulsive and related disorders* (s. 149-169) içinde. Springer, Cham.

Miyawaki, D., Goto, A., Iwakura, Y., Hirai, K., Miki, Y., Asada, N., Terakawa, H., & Inoue, K. (2018). Preschool-onset obsessive-compulsive disorder with complete remission. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, *14*, 1747-1753.

Morgado, P., Freitas, D., Bessa, J. M., Sousa, N., & Cerqueira, J. J. (2013). Perceived stress in obsessive–compulsive disorder is related with obsessive but not compulsive symptoms. *Frontiers in Psychiatry, 4*(2), 1-6.

Nakatani, E., Krebs, G., Micali, N., Turner, C., Heyman, I., & Mataix-Cols, D. (2011). Children with very early onset obsessive-compulsive disorder: Clinical features and treatment outcome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 52*(12), 1261–1268. http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02434.x.

Okasha, A., Saad, A., Khalil, A. H., El Dawla, A. S., & Yehia, N. (1994). Phenomenology of obsessive-compulsive disorder: A transcultural study. *Comprehensive Psychiatry*, *35*(3), 191-197.

Öztürk, M. O. (2004). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Nobel Yayınevi.

Öztürk, O., & Uluşahin, A. (Ed.). (2008). Saplantı zorlantı bozukluğu. *Ruh sağlığı ve bozuklukları* (s. 480-511) içinde. Nobel Tıp Kitapevi.

Paige, L. Z. (2007). Obsessive-compulsive disorder. *Principal Leadership, 8*(1), 12–15.

Parker, Z., & Stewart, E. (1994). School consultation and the management of obsessive-compulsive personality in the classroom. *Adolescence, 29*(115), 563-574.

Penn, J. V., & Leonard, H. L. (2001). Diagnosis and treatment in children and adolescents. M. T. Pato & J. Zohar (Eds.), *Current treatments of obsessive-compulsive disorder* (s. 109–132) içinde. American Psychiatric Publishing.

Piacentini, J., Bergman, R. L., Keller, M., & McCracken, J. (2003). Functional impairment in children and adolescents with obsessive-compulsive disorder. *Journal of Child and Adolescent Psychopharmacology, 13*(2), 61-69.

Piacentini, J., & Graae, F. (1997). Childhood OCD. *Obsessive-compulsive disorders: Diagnosis, Etiology, Treatment*, *3*, 23-46.

Pişgin, İ., & Özen, D. Ş. (2010). Çocukluktan erişkinliğe obsesif kompulsif bozuklukta hatalı değerlendirme ve inanç alanları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2*(1), 117-131.

Purcell, J. (1999). *Children, adolescents, and obsessive-compulsive disorder in the classroom* (Rapor no EC308043). Office of Educational Research and Improvement, Washington, DC.

Rapoport, J. L., Swedo, S., & Leonard, H. (1994). Obsessive compulsive disorder (3. Baskı). M. Rutter (Ed.) *Child and adolescent psychiatry: Modern approaches* (s. 140-144) içinde. Blackwell Science.

Rasmussen, S. A., & Eisen, J. L. (1990). Epidemiology of obsessive compulsive disorder. *The Journal of Clinical Psychiatry, 51*(2), 10–13.

Rettew, D. C., Swedo, S. E., Leonard, H. L., Lenane, M. C., & Rapoport, J. L. (1992). Obsessions and compulsions across time in 79 children and adolescents with Obsessive-Compulsive disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 31*, 1050–1056.

Selles, R. R., Storch, E. A, & Lewin, A. B. (2014). Variations in symptom prevalence and clinical correlates in younger versus older youth with obsessive–compulsive disorder. *Child Psychiatry & Human Development, 45*, 1–9.

Sharma, E., Jacob, P., Dharmendra, A., Reddy, Y. J., Seshadri, S. P., Girimaji, S. C., & Vijaysagar, K. J. (2021). Preschool-onset OCD: A review of literature and clinical experience. *Bulletin of the Menninger Clinic, 85*(3), 298-315.

Shorrock, R., & Butterfield, D. (2007). *The penguin latin dictionary*. Penguin Group.

Sisemore, T. A. (2010). *Free from OCD: A workbook for teens with obsessive-compulsive disorder*. New Harbinger Publications.

Sloman, G. M., Gallant, J., & Storch, E. A. (2007). A school-based treatment model for pediatric obsessive-compulsive disorder. *Child Psychiatry and Human Development, 38*(4), 303-319.

Stein, D. J., Craske, M. G., Friedman, M. J., & Phillips, K. A. (2011). Meta-structure issues for the DSM-5: how do anxiety disorders, obsessive-compulsive and related disorders, post-traumatic disorders, and dissociative disorders fit together? *Current psychiatry reports, 13*(4), 248-250.

Steketee, G. (1993). Social support and treatment outcome of obsessive compulsive disorder at 9-month follow-up. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, *21*(2), 81-95.

Storch, E. A., Bjorgvinsson, T., Riemann, B., Lewin, A. B., Morales, M. J., & Murphy, T. K. (2010). Factors associated with poor response in cognitive-behavioral therapy for pediatric obsessive-compulsive disorder. *Bulletin of the Menninger Clinic, 74*(2), 167–185. http://dx.doi.org/10.1521/bumc.2010.74.2.167.

Storch, E. A., Geffken, G. R., Merlo, L. J., Jacob, M. L., Murphy, T. K., Goodman, W. K., Larson, M. J. Ferdandez, M., & Grabil, K. (2007). Family accommodation in pediatric obsessive-compulsive disorder. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 36*(2), 207–216.

Storch, E. A., Jones, A., Lack, C., Ale, C. M., Sulkowski, M., Lewin, A. B., & Murphy, T. K. (2012). Rage attacks in pediatric obsessive-compulsive disorder: Phenomenology and clinical correlates. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 51*, 582–592.

Sukhodolsky, D. G., do Rosario-Campos, M. C., Scahill, L., Katsovich, L., Pauls, D. L., Peterson, B. S., King, R. A., Lombroso, P. J., Findley, D. B., & Leckman, J. F. (2005). Adaptive, emotional, and family functioning of children with obsessive-compulsive disorder and comorbid attention deficit hyperactivity disorder. *The American Journal of Psychiatry, 162*(6), 1125–1132. http://dx.doi.org/10.1176/appi.ajp.162.6.1125.

Swedo, S. E., & Snider, L. A. (2004). The neurobiology and treatment of obsessive compulsive disorder. Charney, D. S., & Nestler, E. J. (Eds.). *Neurobiology of mental ilness* (s. 628-638) içinde. Oxford University Press.

Tanır, Y., Karayağmurlu, A., Kaya, İ., Kaynar, T. B., Türkmen, G., Dambasan, B. N., Meral, Y., & Coşkun, M. (2020). Exacerbation of obsessive compulsive disorder symptoms in children and adolescents during COVID-19 pandemic. *Psychiatry Research, 293*, 113363.

Thompson-Hollands, J., Edson, A., Tompson, M. C., & Comer, J. S. (2014). Family involvement in the psychological treatment of obsessive–compulsive disorder: A meta-analysis. *Journal of Family Psychology, 28*(3), 287–298.

Uğraş, S., Koşe Demiray, Ç., & Mutluer, T. (2018). Okul Öncesi Çocuklarda Anksiyete Ölçeğinin Türkçe geçerlik güvenirlik çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 25,* 63-76.

Wagner, A. P. (2005). *Worried no more: Help and hope for anxious children* (2. Baskı). Lighthouse Press.

Wanderer, S., Roessner, V., Freeman, R., Bock, N., Rothenberger, A., & Becker, A. (2012). Relationship of obsessive-compulsive disorder to age-related comorbidity in children and adolescents with Tourette syndrome. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics, 33*(2), 124-133.

Westenberg, H. G., Fineberg, N. A., & Denys, D. (2007). Neurobiology of obsessive-compulsive disorder: Serotonin and beyond. *CNS Spectrums, 12*(3), 14-27.

Woolcock, E., & Campbell, M. A. (2005). The role of teachers in the support of students with obsessive-compulsive disorder. *The Educational and Developmental Psychologist, 22*(1), 54-64.

Yaryura-Tobias, J. A., & Neziroğlu, F. A. (1997). *Obsessive-compulsive disorder spectrum: pathogenesis, diagnosis, and treatment*. American Psychiatric Press.

Yoldaş, C. (2020). *Okul öncesi dönem çocuklarının davranış problemleri ve ebeveynlerinin yaşam pozisyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Yücelen, A. G., Rodopman-Arman, A., Topçuoğlu, V., Yazgan, M. Y., & Fişek, G. (2006). Interrater reliability and clinical efficacy of Children's Yale-Brown Obsessive-Compulsive Scale in an outpatient setting. *Comprehensive Psychiatry, 47*(1), 48-53.

Yüksek Öğretim Kurulu (2018, 30 Mayıs). *Yeni öğretmen yetiştirme lisans programları*. https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen yetistirme-lisans-programlari adresinden 5 Eylül 2022 tarihinde alınmıştır.

Zohar, A. H., & Felz, L. (2001). Ritualistic behavior in young children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 29*(2), 121-128.

Zucker, B. (2021). *Parenting kids with OCD: A guide to understanding and supporting your child with obsessive-compulsive disorder*. Routledge.

ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLAR

Gamze Kaplan

Özel eğitime ihtiyaç duyan kategorilerden biri olan öğrenme güçlüğü, tüm özel gereksinimli bireyler arasında en kalabalık gruptur. Amerika'da devlet okullarına devam eden ve özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların %47'sini öğrenme güçlüğü olan çocuklar oluşturmaktadır (Emerson & Hatton, 2008). Ülkemizde de buna benzer bir durum söz konusudur. Öğrenme güçlüğü olan çocuklar, devlet okullarında tipik gelişim gösteren akranlarıyla birlikte normal sınıflarda eğitim almaktadır. Bu bölümde bir öğrenme güçlüğü olan çocukların özellikleri, öğrenme güçlüğüne neden olabilecek durumlar, tanılama yaklaşımları ve müdahale yöntemleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Öğrenme Güçlüğü Nedir?

Öğrenme güçlüğü terimi ilk olarak Samuel Kirk (1962) tarafından kullanılana değin kelime körlüğü, minimal beyin hasarı, psikonörolojik öğrenme bozukluğu, algısal yetersizlik gibi pek çok farklı isimle anılmış ve tanımlanmaya çalışılmıştır (Demir, 2005). Amerikan Eğitim Ofisi (USEO, 1968), öğrenme güçlüğü terimini resmî olarak kullanarak algısal engeller, beyin hasarı, minimal beyin disfonksiyonu, disleksi ve gelişimsel afazi gibi durumları içeren bir bozukluk olarak tanımlamıştır. Bu tanım yapılırken öğrenme güçlüğünün görme, işitme veya motor yetersizlikler, zihinsel gerilik, duygusal rahatsızlıklardan bağımsız olduğu ve çevresel, kültürel veya ekonomik dezavantajın sonucu olan öğrenmede sorunlar yaşayan çeken çocukları kapsam dışında olduğu belirtilmiştir. İlerleyen süreçte Amerikan Ulusal Öğrenme Güçlüğü Birleşik Komitesi (NJCLD, 1988), öğrenme güçlüğünün genel bir kavram olduğunu ve okuma yazma, konuşma, akıl yürütme ve matematik becerilerin öğrenilmesinde meydana gelen heterojen bir bozukluk olduğunu belirtmiştir. Ayrıca doğuştan gelen ve dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun (DEHB) eşlik ettiği bir durum olduğu eklenmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 1996), "sınırlı düzeydeki bilişsel işlevlerin bir sonucu olarak sosyal çevrenin günlük beklentilerine uyum gösterme yeteneklerinde meydana gelen zayıflık" olarak tanımlan-

- Öğrencilere sınıf içerisinde olumlu davranış desteği sağlayarak öğrencinin katılımını destekleyebilirsiniz.

Ailelere Öneriler

- Öğrenme güçlüğü olan çocuğunuza karşı sabırlı ve hoşgörülü olunuz.
- Çocuğunuzu akranlarıyla ya da kardeşleriyle kıyaslamayınız.
- Okulda yapılan çalışmaları evde mutlaka tekrar ediniz ve destekleyiniz.
- Çocuğunuzla ilgili iş birliği yapmaya açık olunuz.
- Çocuğunuza sorumluluk veriniz. Görevlerini, günlük rutinleri vb. takip etmesi için kontrol listeleri, kendini izleme çizelgelerinden faydalanabilirsiniz.
- Çocuğunuzla birlikte haftalık program hazırlayarak programı birlikte takip edebilirsiniz.
- Görsel ipucu içeren resimler, tablolar, grafikler vb. kullanarak çocuğunuzun hatırlama ve öğrenme süreçlerini destekleyebilirsiniz.

Kaynakça

Agran, M., King-Sears, M. E., Wehmeyer, M. L., & Copeland, S. R. (2003). *Student-Directed Learning. Teachers' Guides to Inclusive Practices*. Brookes Publishing Co., PO Box 10624, Baltimore, MD 21285-0624.

Amerikan Psikiyatri Derneği (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition: DSM5. New School Library.

Barkley, R. A. (2011). Attention-deficit/hyperactivity disorder, self-regulation, and executive functioning.

Baydık, B. (2006). Okuma güçlüğü olan çocukların sözcük okuma becerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *7*(01), 29-36.

Baydık, B. (2011). Okuma güçlüğü olan öğrencilerin üstbilişsel okuma stratejilerini kullanımı ve öğretmenlerinin okuduğunu anlama öğretim uygulamalarının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *36*(162).

Bender, W. N. (2008). *Differentiating instruction for students with learning disabilities: Best teaching practices for general and special educators*. Corwin Press.

Bender, W. N. (2012). *Differentiating instruction for students with learning disabilities: New best practices for general and special educators*. Corwin Press.

Berninger, V. W., & Chanquoy, L. (2012). What writing is and how it changes across early and middle childhood development: A multidisciplinary perspective.

Binder, C., & Watkins, C. L. (1990). Precision teaching and direct instruction: Measurably superior instructional technology in schools. *Performance Improvement Quarterly*, *3*(4), 74-96.

Bryant, D. P., Bryant, B. R., & Smith, D. D. (2019). *Teaching students with special needs in inclusive classrooms*. Sage Publications.

Burns, M. K., & VanDerHeyden, A. M. (2006). Using response to intervention to assess learning disabilities: Introduction to the special series. *Assessment for Effective Intervention*, *32*(1), 3-5.

Cobb Jr, R. (2003). *The relationship between self-regulated learning behaviors and academic performance in web-based courses* (Doctoral dissertation, Virginia Tech).

Demir, B. (2005). *Okulöncesi ve ilköğretim birinci sınıfa devam eden öğrencilerde özel öğrenme güçlüğünün belirlenemsi* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Eggen, P. D., & Kauchak, D. P. (1988). *Strategies for teachers: Teaching content and thinking skills*. Prentice hall.

Flanagan, D. P., Ortiz, S. O. & Alfonso, V. C. (2011). Essentials of Cross-Battery Assessment. Kaufman, A. S., and Kaufman, N. L. (Eds.), *Expert advice on identifying specific learning disabilities* (3th ed.). Canada: John Wiley and Sons, Inc.

Graham, S., & Harris, K. R. (2005). Improving the writing performance of young struggling writers: Theoretical and programmatic research from the center on accelerating student learning. *The journal of special education*, *39*(1), 19-33.

Gresham, F. M. (1988). Social skills. In *Handbook of behavior therapy in education* (pp. 523-546). Springer, Boston, MA.

Gündoğdu, S., Güldenoğlu, B., & Kargın, T. (2020). Öğrenme Güçlüğü Olan ve Olmayan Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Becerilerinin Dil Bilimsel Açıdan Karşılaştırılması. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, *2*(1), 1-26.

Güzel, R. (1998). Alt özel sınıflardaki öğrencilerin sesli okudukları öyküyü anlama becerilerini kazanmalarında doğrudan öğretim yöntemiyle sunulan bireyselleştirilmiş okuduğunu anlama materyalinin etkililiği. *Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara*.

Hannell, G. (2013). *Dyscalculia: Action plans for successful learning in mathematics*. Routledge.

Herrmann, D. (1987). Jacquelyn G. Baker, Stephen J. Ceci and. *Memory and Learning Disabilities*, *2*, 83.

Hoskyn, M., & Swanson, H. L. (2000). Cognitive processing of low achievers and children with reading disabilities: A selective meta-analytic review of the published literature. *School Psychology Review*, *29*(1), 102-119.

IDEA, (2004). Individual with disabilities education act, Pub. L. No. 108-446, 614, 118 Stat. 2706.

Individuals with Disabilities Education Improvement Act (2004), H.R. 1350, 108th Congress

Jena, S. P. K. (2013). *Learning disability: Theory to practice*. SAGE Publications India.

Jordon, N. C., Kaplan, D., & Hanich, L. B. (2002). Achievement growth in children with learning difficulties in mathematics: Findings of a two-year longitudinal study. *Journal of Educational Psychology*, *94*(3), 586.

Kersting, K. A. R. E. N. (2004). Debating learning-disability identification. *Psychology*, *35*(5455), 35.

Klingman, A., & Ben-Eli, Z. (1981). A school community in disaster: Primary and secondary prevention in situational crisis. *Professional Psychology*, *12*(4), 523.

Lienemann, T. O., & Reid, R. (2006). Self-regulated strategy development for students with learning disabilities. *Teacher Education and Special Education*, *29*(1), 3-11.

Matsumoto, D. E. (2009). *The Cambridge dictionary of psychology*. Cambridge University Press.

MEB, (2006). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, https://orgm.meb.gov.tr/alt_sayfalar/mevzuat/Ozel_Egitim_Hizmetleri_Yonetmeligi_son.pdf

Mellard, D. F., & Johnson, E. S. (Eds.). (2007). *RTI: A practitioner's guide to implementing response to intervention*. Corwin Press.

Miller, C. J., Sanchez, J., & Hynd, G. W. (2003). Neurological correlates of reading disabilities. In H. L. Swanson, K. R.Harris, & S. Graham (Eds.), In *Handbook of learning disabilities* (pp. 242-255). New York: Guilford Press

Mouzakitis, G. (2012). Language disabilities: myths and misconceptions vs. reality. W.Sittiprapaporn (Ed.), in *Learning disabilities* (pp. 3-19), Rijeka, Hırvatistan: InTech.

National Joint Committee For Leaming Disabilities (1988). Letter to NJCLD member organizations.

Olson, R., Wise, B., Conners, F., Rack, J., & Fulker, D. (1989). Specific deficits in component reading and language skills: Genetic and environmental influences. *Journal of learning disabilities*, *22*(6), 339-348.

Özmen, E. R. (2017). Öğrenme güçlüğü hakkında temel bilgiler ve uygulamalar 1 (Editör: E. Rüya Özmen). *Öğrenme güçlüğü sınıf İçi destek seti*, 1-62.

Pennington, D. C. (2012). *Social cognition*. Routledge.

Pierangelo, R., & Giuliani, G. (2008). *Teaching students with learning disabilities: A step-by-step guide for educators*. Corwin Press.

Price, G. R., & Ansari, D. (2013). Dyscalculia: Characteristics, causes, and treatments. *Numeracy*, *6*(1), 1-16.

Schraw, G. (1998). Promoting general metacognitive awareness. *Instructional science*, *26*(1), 113-125.

Schunk, D. H., & Ertmer, P. A. (2000). Self-regulation and academic learning: Self-efficacy enhancing interventions. In *Handbook of self-regulation* (pp. 631-649). Academic Press.

Scruggs, T. E., & Mastropieri, M. A. (2000). The effectiveness of mnemonic instruction for students with learning and behavior problems: An update and research synthesis. *Journal of Behavioral Education*, *10*(2), 163-173.

Shalev, U., Morales, M., Hope, B., Yap, J., & Shaham, Y. (2001). Time-dependent changes in extinction behavior and stress-induced reinstatement of drug seeking following withdrawal from heroin in rats. *Psychopharmacology*, *156*(1), 98-107.

Siegel, L. S. (1992). An evaluation of the discrepancy definition of dyslexia. *Journal of Learning Disabilities*, *25*(10), 618-629.

Smith, D. D. (2004). *Introduction to special education: Teaching in an age of opportunity* (pp. 85-86). Pearson/A and B.

Swanson, H. L. (1994). Short-term memory and working memory: Do both contribute to our understanding of academic achievement in children and adults with learning disabilities? *Journal of Learning Disabilities*, *27*(1), 34-50.

Swanson, H. L. (2013). Multiple coding processes in learning-disabled and skilled readers. *Handbook of Cognitive, Social, and Neuropsychological Aspects of Learning Disabilities: Volume I*, *1*, 203.

Talbot, P., Astbury, G., & Mason, T. (Eds.). (2010). *Key concepts in learning disabilities*. Sage.

Turnbull, A., Edmonson, H., Griggs, P., Wickham, D., Sailor, W., Freeman, R., ... & Warren, J. (2002). A blueprint for schoolwide positive behavior support: Implementation of three components. *Exceptional Children*, *68*(3), 377-402.

Vellutino, F. R., Scanlon, D. M., & Reid Lyon, G. (2000). Differentiating between difficult-to-remediate and readily remediated poor readers: More evidence against the IQ-achievement discrepancy definition of reading disability. *Journal of Learning Disabilities*, *33*(3), 223-238.

Winograd, P., & Hare, V. C. (1988). Direct instruction of reading comprehension strategies: The nature of teacher explanation. In *Learning and study strategies* (pp. 121-139). Academic Press.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) OLAN ÇOCUKLAR

Mustafa Karnas - Beyza Alpaydın

Giriş

Her birey hayatı boyunca bilişsel, duyusal, duygusal, sosyal ve fiziksel alanlarda gelişim gösterir. Gelişimde bireysel farklılıklar vardır. Örneğin, komşunuzun çocuğu ile aynı hafta doğan bebeğiniz, komşunuzun çocuğundan bir ay daha geç konuşmaya veya bir ay daha erken yürümeye başlayabilir. Gelişimdeki bu farklılıklar normal olarak kabul edilmektedir. Ancak üç yaşına gelmiş bir çocuk hâlâ konuşamıyorsa konuşma becerisi alanında akranlarından anlamlı derecede farklılık gösteriyor demektir çünkü normal gelişim gösteren çocuklar, üç yaşına geldiklerinde basit cümleler kurarak konuşabilmektedir. Normal gelişim gösteren akranlarına göre anlamlı derecede farklılık gösteren bireyler, "özel gereksinimli bireyler" olarak ifade edilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018). Özel gereksinimli bireylerdeki gelişimsel farklılıklar, çoğunlukla bir veya birden fazla gelişim alanında gerilik olarak ortaya çıkmakta ve çocuğun ailesi, yakınları veya öğretmenleri tarafından fark edilmektedir.

Günümüzde otizm spektrum bozukluğu (OSB), zihinsel yetersizlik ve öğrenme güçlüğü gibi herhangi bir özel gereksinim ile teşhis edilen bireyler, normal gelişim gösteren akranlarından farklılaşan eğitsel ihtiyaçlarından dolayı eğitsel alanda risk altındaki çocuklar olarak kabul edilir. Dünya genelinde OSB teşhisi alan bireylerin sayısının sürekli artması, okullarda daha fazla OSB'li öğrencinin yer almasına ve bu alanda yapılan çalışmalara ilgiyi artırmıştır (Centers for Disease Control and Prevention [CDCP], 2023). Kitabımızın bu bölümünde OSB'nin tanımı, OSB tanısı alan çocukların özellikleri, değerlendirme süreçleri ve bu çocukların eğitiminde önemli bir yere sahip olan kanıt temelli müdahale yöntemlerine yer verilmiştir. Ayrıca bölüm sonunda, OSB'li çocuğu veya öğrencisi olan aile ve öğretmenlere önerilerde bulunulmuştur.

yoğunlaştırma becerileri, taklit becerileri, istekte bulunma becerileri, yönergelere uyma becerileri, nesnelerle oynama becerileri ve başkaları ile oynama becerilerinin öğretilmesi gerektiğini vurgulamıştır (akt. Diken, 2019 s. 459). Bu beceriler, temel beceriler olup birçok farklı becerinin kazanımı içinde ön koşul becerilerdir. Dolayısıyla gerek ev gerek okul temelli erken dönem eğitsel uygulamaların büyük bir kısmı, bu becerileri kazandırmaya yöneliktir.

Pek çok OSB'li birey, görsel olarak sunulan bilgiyi daha iyi işleyebilmektedir. Dolayısıyla bu bireyler için davranışları model alma, uygulamalı etkinlikler ve somut örnekler kullanma gibi görsellerin sıklıkla kullanıldığı yöntemler, bu bireylerin öğrenmesini kolaylaştırmaktadır (Diken, 2019, s. 447). Görsel destek sistemlerinin kullanıldığı uygulamalar, OSB'li bireyler için sıklıkla tercih edilen yöntemlerdir. Bu yöntemlerin başında da etkinlik çizelgesi gelmektedir. Etkinlik çizelgeleri, bireyin bir dizi etkinlik zincirini yerine getirmesi için ipucu/uyaran olan kelime ve/veya resimlerden oluşan bir settir (Birkan, 2013). Eyiip ve diğerleri (2018) etkinlik çizelgelerinin OSB'li bireylerin ipuçlarına olan bağımlılığının azalmasına yardımcı olduğunu, herhangi bir ipucu olmaksızın etkinlikleri ya da becerileri gerçekleştirebildiklerini sağladığını ifade etmişlerdir. Ayrıca OSB'li bireylerin etkinlikler arası bağımsız geçiş yapabilmesine, seçim yapabilmesi ya da etkinlikleri sıraya dizip bu sırayı takip etmesini sağladığının da altını çizmişlerdir.

Yapılan pek çok araştırma görsel destek ve ipuçlarının kullanımının geleneksel sözel ipucu kullanımından daha etkili olduğunu ortaya koymuştur (Diken, 2019, s. 449). Ayrıca uzun süreli bekleme ve daha önceden planlanmamış zamana göre hareket etme birçok OSB'li birey için zor olabilir. Etkinlik çizelgeleri kullanımı korku ve endişenin yaratacağı problem durumların azalması ya da ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır (Birkan, 2013). Ayrıca öğrenciler herhangi bir şey için bekliyorlarsa bu bekleme süreci içerisinde yapabilecekleri bazı aktivitelerle öğrencinin beklemekten yaşayacağı huzursuzluğu ortadan kaldırabilir.

Kaynakça

Alberto, P., A. & Troutman, A., C. (2009). *Applied behavior analysis for teachers* (8th Ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596.

Ardıç, A. (2019). Özel gereksinimli olan bireyler ve aileleri. Ü. Şahbaz (Ed). *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu* içinde s. 238-252. Ankara: Vize Akademik.

Autism Speaks. (n.d.). *What causes autism. https://www.autismspeaks.org/what-causes-autism*

Birkan, B. (2013). Etkinlik çizelgeleri: Otizmli çocuklara bağımsızlık, sosyal etkileşim ve seçim yapmayı kazandırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *14*(01), 61-76. DOI: 10.1501/Ozlegt_0000000176.

Cavkaytar, A., Özkan, Ş. Y., Ergenekon, Y., Çolak, A., & Kaya, Ö. (2016). Aile. *Ankara, Türkiye: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri.*

Centers for Disease Control and Prevention (2023, April 4). *Data & statistics on autism spectrum disorder.* https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html.

Centers for Disease Control and Prevention (2022a, December 6). *Screening and diagnosis of autism spectrum disorder for healthcare providers.* https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/hcp-screening.html.

Centers for Disease Control and Prevention (2022b, March 28). *Signs and symptoms of autism spectrum disorder.* https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/signs.html.

Charlop, M.H., Lang, R., Rispoli, M. (2018). Keeping It Real: Naturalistic Teaching Strategies (NaTS) for Play and Social Skills with Children with Autism Spectrum Disorder. In: *Play and Social Skills for Children with Autism Spectrum Disorder*. Evidence-Based Practices in Behavioral Health. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-72500-0_4.

Cooper, J., O., Heron, T., E. & Heward, W., L. (2007). *Applied behavior analysis*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Diken, İ., H. (2019). Otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan öğrenciler. İ. H. Diken (Ed). *Özel eğitime gereksinimli olan öğrenciler ve özel eğitim* içinde (s. 431-466). Ankara: Pegem Akademi

DiSalvo, C. A., & Oswald, D. P. (2002). Peer-Mediated Interventions to Increase the Social Interaction of Children With Autism: Consideration of Peer Expectancies. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, *17*(4), 198–207. https://doi.org/10.1177/10883576020170040201.

Drahota, A., Aarons, G.A. & Stahmer, A.C. (2012). Developing the autism model of implementation for autism spectrum disorder community providers: Study protocol. *Implementation Sci*ence, *7*(85), 1-10 https://doi.org/10.1186/1748-5908-7-85.

Estes, A., Olson, E., Sullivan, K., Greenson, J. Winter, J., Davson, G. & Muson, J. (2013). *Parenting-related stress and psychological distress in mothers of toddlers with autism spectrum disorders*. Brain & Development, 35, 133-138.

Evans B. (2013). How autism became autism: The radical transformation of a central concept of child development in Britain. *History of the Human Sciences*, *26*(3), 3–31. https://doi.org/10.1177/09952695113484320.

Eyiip, Ö. D., Ergenekon, Y., Çolak, A. (2018). Preparation of an Activity Schedule Involving Leisure Time Activities and Teaching of On-Schedule by a Mother with an Adolescent with ASD. *International Online Journal of Educational Sciences, 10*(2), 207-220.

Faculty of Public Health (n.d.). *Differences between screening and diagnostic tests and case findings.* https://www.healthknowledge.org.uk/public-health-textbook/disease-causation-diagnostic/2c-diagnosis-screening/screening-diagnostic-case-finding.

Güleç-Aslan, Y. (2021). Otizm spektrum bozukluğu (OSB): Eğitim ve öğretim süreci. İ.H. Diken ve H. Bakkaloğlu (Ed.) *Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu* içinde (s. 264-275). Ankara: Pegem Akademi.

Hall, L., J. (2013). *Autism spectrum disorders from theory to practice*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Karnas, M. (2023). What coping strategies do parents of children with autism use to cope with stress? *International Journal on social and Education Sciences (IJONSES), 5*(3), 722-735. https://doi.org./10.46328/ijonses.618.

Koegel, L. K., Koegel, R. L., Harrower, J. K., & Carter, C. M. (1999). Pivotal Response Intervention I: Overview of Approach. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, *24*(3), 174–185. https://doi.org/10.2511/rpsd.24.3.174.

Lerman, D.C., Valentino, A.L., LeBlanc, L.A. (2016). Discrete Trial Training. In: Lang, R., Hancock, T., Singh, N. (eds) *Early Intervention for Young Children with Autism Spectrum Disorder. Evidence-Based Practices in Behavioral Health*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-30925-5_3.

Millî Eğitim Bakanlığı (2018, Temmuz 7). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği.* https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm.

National Institute of Mental Health (2023, February). *Trenasforming and treatment of mental illnesses.*

Pina-Camacho, L., Parellada, M., & Kyriakopoulos, M. (2016). Autism spectrum disorder and schizophrenia: Boundaries and uncertainties. *BJPsych Advances, 22*(5), 316-324. doi:10.1192/apt.bp.115.014720.

Pratt, C., Hopf, R., & Larriba-Quest, K. (2017). Characteristics of individuals with an autism spectrum disorder (ASD). The Reporter, 21(17). Retrieved from https://www.iidc.in diana.edu/pages/characteristics.

Steinbrenner, J. R., Hume, K., Odom, S. L., Morin, K. L., Nowell, S. W., Tomaszewski, B., Szendrey, S., McIntyre, N. S., Yücesoy-Özkan, S., & Savage, M. N. (2020). Evidence-based practices for children, youth, and young adults with Autism. The University of North Carolina at Chapel Hill, Frank Porter Graham Child Development Institute, National Clearinghouse on Autism Evidence and Practice Review Team.

Stevens, A., Bernier, R. (2013). Rote Memory. In: Volkmar, F. R. (eds) *Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders. Springer*. New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1698-3_750

The Place for Children with Autism. (n.d.). *Who can diagnose autism in children.* https://theplaceforchildrenwithautism.com/diagnosing-autism/who-can-diagnose-autism#:~:text=If%20your%20child%20shows%20signs,pediatric%20neuro logists%2C%20or%20developmental%20pediatricians.

Will, M. N., Currans, K., Smith, J., Weber, S., Duncan, A., Burton, J., ... & Anixt, J. (2018). Evidenced-based interventions for children with autism spectrum disorder. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, *48*(10), 234-249.

Yell, M., L. & Drasgow, E. (2005). *No Child Left Behind: A guide for professionals: Upper Saddle River*, NJ: Merril/Prentice Hall.

Zeidan, J., Fombonne, E., Scorah, J., Ibrahim, A., Durkin, M. S., Saxena, S., Yusuf, A., Shih, A., & Elsabbagh, M. (2022). Global prevalence of autism: A systematic review update. *Autism Research*, *15*(5), 778–790. https://doi.org/10.1002/aur.2696

Konuyla ilgili Kaynaklar:

Komisyon raporu linki: (https://www.aile.gov.tr/media/103597/i-_ulusal_otizm_eylem_-plani_-durum_-raporu_2020.pdf).

Ülkelere göre OSB'li birey sayıları: https://worldpopulationreview.com/country-rankings/autism-rates-by-country.

Bu müdahale yöntemleri ile ilgili ayrıntılı bilgiye web sitesinden ulaşabilirsiniz: https://nationalautismcenter.org/national-standards/phase-2-2015/

DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU

Neslihan Ünlüol Ünal

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunun Tanımı ve Kısa Bir Tarihçesi

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), bireyin işlevselliğini ve gelişimini pek çok yönden etkileyen ve çoğunlukla çocukluk çağında tanınarak yetişkinlik döneminde de devam eden nörogelişimsel bir bozukluktur (American Pyschological Association [APA], 2013). DEHB konusu uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte zaman içerisinde tanımında değişiklikler söz konusu olmuştur. DEHB'in günümüzdeki konumunu aydınlatabilmek için yıllar içerisinde gelişen ve değişen tanımına bakmakta fayda vardır. DEHB'in belirtileri ve semptomlarının klinik önemi iki yüzyıldan fazla bir zamanda tanınmıştır. Her ne kadar ilk kaynaklar DEHB terimini kullanmasalar bile, bahsedilen semptom ve bozuklukların günümüzde tanımlanan DEHB ile benzer özellikler olduğu görülmektedir. DEHB'in ilk tanımı 1775 yılında Alman bir hekim olan Melchior Adam Weikard tarafından yazılan bir ders kitabında yer almış ve DEHB'in ayırt edici özelliklerinden bahsedilmiştir (Faraone vd., 2021). Weikard *Der Philosophische Artz* adlı ders kitabının ilk basımında duygu ve davranış bozukluklarının nedeninin astroloji veya büyücülük gibi diğer bilimsel olmayan yaklaşımlardan değil tıbbi veya psikolojik sebeplerden olabileceğini önermiştir (Martinez-Badía ve Martinez-Raga, 2015).

Diğer bir tanımın ise 1798 yılında İngiltere'de bir hekim olan Alexander Crichton tarafından yazılmış olan tıp kitabında yer aldığı görülmektedir. Bu tanımda, bireylerin sağlıklı olmalarına rağmen bu bireylerde yer alan dikkat bozukluklarına ve özellikle DEHB'in dikkat eksikliğinin ağırlıklı olduğu görünümünün temel özelliklerine yer verilmiştir (Palmer ve Finger, 2001). 1800'lü yıllara gelindiğinde ise Alman psikiyatrist Heinrich Hoffman'ın hiperaktivite ve dikkat bozukluklarını tanımladığı çocuk kitabında DEHB benzeri davranışlar hakkında bahsedildiği görülmektedir. Hoffmann'ın problem davranışları

Öğretmen ve Ailelere Öneriler

DEHB olan çocukların ebeveyni olmak, birçok yönden zorlu durumlarla baş etmeyi gerektirebilir. Aileler, çocuklarının ilaç kullanıp kullanmaması gibi konularda kararsız kalabilir ve uygun müdahale yöntemlerini bulmakta ve uygulamakta zorlanabilir. Bu noktada özel eğitim hizmetlerinden faydalanmak, DEHB olan öğrenciler için büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda çocuk; okul, aile, öğretmen, doktor iş birliği içerisinde olmalı, DEHB belirtilerini en aza indirebilmek için bütüncül bir yaklaşım tercih edilmelidir. Öğretmenler ise aileler için gerekli kaynakları sağlamalı ve beklentilerinde gerçekçi olmalıdır. Doğrudan öğretim yöntemi, akran aracılı öğretim, olumlu davranış desteği gibi kanıt temelli müdahaleleri göz önünde bulundurmalıdır. Aynı zamanda öğretmenler ve aileler, çocuğun kullandığı ilaçların etkilerini ve yan etkilerini bilmeli, çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarını takip edilmelidir

Kaynakça

American Psychiatric Association (1968). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (2nd ed.).

American Psychiatric Association (1952). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*.

American Psychiatric Association (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3rd ed.).

American Psychiatric Association (1987). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (Revised 3rd ed.).

American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.).

American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.- Text Revised).

American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.).

American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.- Text Revised).

Avenevoli, S., Baio, J., Bitsko, R. H., Blumberg, S. J., Brody, D. J., Crosby, A., ... & Visser, S. N. (2013). Mental health surveillance among children United States, *Morbidity and Mortality Weekly Report, 62*(2), 2005-2011.

Barkley, R. A. (2006). ADHD in adults: Developmental course and outcome of children with ADHD, and ADHD in clinic-referred adults. In R. A. Barkley(Ed.), *Attention-deficit hyperactivity disorder: A hand book for diagnosis and treatment* (pp. 248-296). Guilford Press.

Bernardi, S., Faraone, S. V., Cortese, S., Kerridge, B. T., Pallanti, S., Wang, S., & Blanco, C. (2012). The lifetime impact of attention deficit hyperactivity disorder: results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions (NESARC). *Psychological medicine*, *42*(4), 875-887. https://doi.org/10.1017/S003329171100153X.

Biederman, J. (2005). Attention-deficit/hyperactivity disorder: A selective overview. *Biological Psychiatry*, *57*(11), 1215-1220. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2004.10.020.

Bramley, M. (2002). The New South Wales Medical Record Department Benchmarking Project: a work in progress. *Health Information Management: Journal of the Health Information Management Association of Australia*, *30*(1), 1-19.

Breslau, J., Miller, E., Chung, W. J. J., & Schweitzer, J. B. (2011). Childhood and adolescent onset psychiatric disorders, substance use, and failure to graduate high school on time. *Journal of psychiatric research*, *45*(3), 295-301. https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2010.06.014.

Castellanos, F. X., Lee, P. P., Sharp, W., Jeffries, N. O., Greenstein, D. K., Clasen, L. S., ... & Rapoport, J. L. (2002). Developmental trajectories of brain volume abnormalities in children and adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Jama*, *288*(14), 1740-1748. https://doi.org/10.1001/jama.288.14.1740.

Cortese, S., Adamo, N., Del Giovane, C., Mohr-Jensen, C., Hayes, A. J., Carucci, S., ... & Cipriani, A. (2018). Comparative efficacy and tolerability of medications for attention-deficit hyperactivity disorder in children, adolescents, and adults: a systematic review and network meta-analysis. *The Lancet Psychiatry*, *5*(9), 727-738. https://doi.org/10.1016/s2215-0366(18)30269-4.

Cull-Candy, S., Brickley, S., & Farrant, M. (2001). NMDA receptor subunits: Diversity, development and disease. *Current Opinion in Neurobiology*, *11*(3), 327-335. https://doi.org/10.1016/s0959-4388(00)00215-4.

Doyle, A. E., Willcutt, E. G., Seidman, L. J., Biederman, J., Chouinard, V. A., Silva, J., & Faraone, S. V. (2005). Attention-deficit/hyperactivity disorder endophenotypes. *Biological Psychiatry*, *57*(11), 1324-1335. https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2005.03.015.

Driga, A. M., & Drigas, A. (2019). ADHD in the Early Years: Pre-Natal and Early Causes and Alternative Ways of Dealing. *International Journal of Online & Biomedical Engineering*, *15*(13). https://doi.org/10.3991/ijoe.v15i13.11203.

Durak, S., Ercan, E. S., Ardic, U. A., Yuce, D., Ercan, E., & Ipci, M. (2014). Effect of Methylphenidate on Neurocognitive Test Battery. *Journal of Clinical Psychopharmacology, 34*(4), 467–474. https://doi.org/10.1097/jcp.0000000000000128.

Ercan, E. S., Unsel-Bolat, G., Tufan, A. E., Karakoc Demirkaya, S., Bilac, O., Celik, G., ... & Ünal, F. (2022). Effect of impairment on the prevalence and comorbidities of attention deficit hyperactivity disorder in a national survey: Nation-wide prevalence and comorbidities of ADHD. *Journal of Attention Disorders*, *26*(5), 674-684. https://doi.org/10.1177/10870547211017985

Faraone, S. V., Biederman, J., Mennin, D., Gershon, J., & Tsuang, M. T. (1996). A prospective four-year follow-up study of children at risk for ADHD: psychiatric, neuropsychological, and psychosocial outcome. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *35*(11), 1449-1459. https://doi.org/10.1097/00004583-199611000-00013.

Franz, A. P., Bolat, G. U., Bolat, H., Matijasevich, A., Santos, I. S., Silveira, R. C., ... & Moreira-Maia, C. R. (2018). Attention-deficit/hyperactivity disorder and very preterm/very low birth weight: A meta-analysis. *Pediatrics*, *141*(1). https://doi.org/10.1542/peds.2017-1645.

Freeman, R. D. (2007). Tic disorders and ADHD: answers from a world-wide clinical dataset on Tourette syndrome. *European Child & Adolescent Psychiatry, 16*(S1), 15–23. https://doi.org/10.1007/s00787-007-1003-7.

Friend, M. P. (2008). *Special education: Contemporary perspectives for school professionals*. Pearson Education.

Giannopoulou, I., Pagida, M. A., Briana, D. D., & Panayotacopoulou, M. T. (2018). Perinatal hypoxia as a risk factor for psychopathology later in life: The role of dopamine and neurotrophins. *Hormones*, *17*, 25-32. https://doi.org/10.1007/s42000-018-0007-7.

Gnanavel, S., Sharma, P., Kaushal, P., & Hussain, S. (2019). Attention deficit hyperactivity disorder and comorbidity: A review of literature. *World Journal of Clinical Cases*, *7*(17), 2420. https://doi.org/10.12998/wjcc.v7.i17.2420.

Hoffmann, H. (1900). *Der Struwelpeter oder lustige Geschichten und drollige Bilder für Kinder von 3-6 Jahren*. Literarische Anstalt von Rütten & Löning.

Holowenko, H. (1999). *Attention deficit/hyperactivity disorder: A multidisciplinary approach*. Jessica Kingsley.

Hoza, B. (2007). Peer functioning in children with ADHD. *Journal of pediatric psychology*, *32*(6), 655-663. https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsm024

Kahn, E. & Cohen, L. H. (1934). Organic driveness: A brain stem syndrome and an experience with case reports. *New England Journal of Medicine*, 210, 748-756. https://doi.org/10.1056/nejm193404052101405.

Kian, N., Samieefar, N., & Rezaei, N. (2022). Prenatal risk factors and genetic causes of ADHD in children. *World Journal of Pediatrics*, *18*(5), 308-319. https://doi.org/10.1007/s12519-022-00524-6.

Kooij, J. J. S., Bijlenga, D., Salerno, L., Jaeschke, R., Bitter, I., Balazs, J., ... & Asherson, P. (2019). Updated European Consensus Statement on diagnosis and treatment of adult ADHD. *European Psychiatry*, *56*(1), 14-34. https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2018.11.001.

Kos, J. M., & Richdale, A. L. (2004). The history of attention-deficit/hyperactivity disorder. *Australian Journal of Learning Difficulties*, *9*(1), 22-24. https://doi.org/10.1080/19404150409546751.

Lee, S. S., Humphreys, K. L., Flory, K., Liu, R., & Glass, K. (2011). Prospective association of childhood attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD) and substance use and abuse/dependence: a meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, *31*(3), 328-341. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2011.01.006.

Li, Z., Chang, S. H., Zhang, L. Y., Gao, L., & Wang, J. (2014). Molecular genetic studies of ADHD and its candidate genes: a review. *Psychiatry Research*, *219*(1), 10-24. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2014.05.005.

Martinez-Badía, J., & Martinez-Raga, J. (2015). Who says this is a modern disorder? The early history of attention deficit hyperactivity disorder. *World Journal of Psychiatry*, *5*(4), 379. https://doi.org/10.5498/wjp.v5.i4.379.

Mayes, S. D., Calhoun, S. L., & Crowell, E. W. (2000). Learning disabilities and ADHD: Overlapping spectrum disorders. *Journal of Learning Disabilities*, *33*(5), 417-424. https://doi.org/10.1177/002221940003300502.

McKay, K. E., & Halperin, J. M. (2001). ADHD, aggression, and antisocial behavior across the lifespan: Interactions with neurochemical and cognitive function. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *931*(1), 84-96. https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2001.tb05774.x.

Mehta, T. R., Monegro, A., Nene, Y., Fayyaz, M., & Bollu, P. C. (2019). Neurobiology of ADHD: a review. *Current Developmental Disorders Reports*, *6*, 235-240. https://doi.org/10.1007/s40474-019-00182-w.

Morales, D. R., Slattery, J., Evans, S., & Kurz, X. (2018). Antidepressant use during pregnancy and risk of autism spectrum disorder and attention deficit hyperactivity disorder: Systematic review of observational studies and methodological considerations. *BMC Medicine*, *16*, 1-14. https://doi.org/10.1186/s12916-017-0993-3.

Mulvihill, A., Carroll, A., Dux, P., & Matthews, N. (2020). Self-directed speech and self-regulation in childhood neurodevelopmental disorders: Current findings and future directions. *Development and Psychopathology, 32*(1), 205-217. https://doi.org/10.1017/S0954579418001670.

Neumärker, K. J. (2005). The Kramer-Pollnow syndrome: a contribution on the life and work of Franz Kramer and Hans Pollnow. *History of Psychiatry*, *16*(4), 435-451. https://doi.org/10.1177/0957154x05054708.

Østergaard, S. D., Larsen, J. T., Dalsgaard, S., Wilens, T. E., Mortensen, P. B., Agerbo, E., ... & Petersen, L. (2016). Predicting ADHD by assessment of Rutter's indicators of adversity in infancy. *PloS one*, *11*(6), e0157352. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0157352.

Palmer, E. D. and Finger, S. (2001). An Early Description of ADHD (Inattentive Subtype): Dr Alexander Crichton and 'Mental Restlessness' (1798). *Child Psychology and Psychiatry Review*, *6*(2), 66–73. https://doi.org/10.1017/S1360641701002507.

Rafalovich, A. (2001). the conceptual history of attention deficit hyperactivity disorder: Idiocy, imbecility, encephalitis and the child deviant, 1877-1929. *Deviant Behavior*, *22*(2), 93-115. https://doi.org/10.1080/016396201750065009.

Shaw, P., Eckstrand, K., Sharp, W., Blumenthal, J., Lerch, J. P., Greenstein, D. E. E. A., ... & Rapoport, J. L. (2007). Attention-deficit/hyperactivity disorder is characterized by a delay in cortical maturation. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *104*(49), 19649-19654. https://doi.org/10.1073/pnas.0707741104.

Slotkin, T. A. (1998). Fetal nicotine or cocaine exposure: which one is worse? *Journal of Pharmacology and Experimental Therapeutics*, *285*(3), 931-945. https://doi.org/10.1016/b978-012648860-9/50043-1.

Stevens, M. C., Gaynor, A., Bessette, K. L., & Pearlson, G. D. (2016). A preliminary study of the effects of working memory training on brain function. *Brain Imaging and Behavior*, *10*, 387-407. https://doi.org/10.1007/s11682-015-9416-2.

Still, G. F. (1902). Some abnormal psychical conditions in children: The Goulstonian lectures. *Lancet,* 1, 1008-1012, 1077-1082, 1163-1168. ttps://doi.org/10.1016/s0140-6736(01)74901-x.

Süren, S. (2015). DEHB Etiyopatogenezi: Beyin Görüntüleme. *Türkiye Klinik Çocuk Psikiyatr Yaşam Boyu Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Özel Sayısı*, *1*(1), 12-16.

Taylor, F. (1992). *Guide to use of international classification of diseases in Australia*. Australian Government Publishing Services.

Teeter, P. A. (2000). *Interventions for ADHD: Treatment in developmental context*. Guilford Press.

Thapar, A., Cooper, M., Eyre, O., & Langley, K. (2013). Practitioner review: what have we learnt about the causes of ADHD? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *54*(1), 3-16. https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02611.x.

Thomas, R., Sanders, S., Doust, J., Beller, E., & Glasziou, P. (2015). Prevalence of attention-deficit/hyperactivity disorder: A systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*, *135*(4), e994-e1001. https://doi.org/10.1542/peds.2014-3482.

Tredgold, A. F. (1908). Mental deficiency (Amentia). Wood, New York. *Rothenberger, A; Neumärker, KJ: Wissenschaftsgeschichte der ADHS.* Darmstadt: Steinkopff.

Udagawa, J.; Hino, K. Impact of Maternal Stress in Pregnancy on Brain Function of the Offspring. *Nihon Eiseigaku Zasshi* 2016, *71*, 188–194. https://doi.org/10.1265/jjh.71.188.

Vizzini L, Popovic M, Zugna D, Vitiello B, Trevisan M, Pizzi C, Rusconi F, Gagliardi L, Merletti F, Richiardi L.. (2018 Apr.). Maternal anxiety, depression and sleep disorders before and during pregnancy, and preschool ADHD symptoms in the NINFEA birth cohort study. *Epidemiol Psychiatr Sci*., 18, 1-11 https://doi.org/10.1017/s2045796018000185.

Willcutt, E. G. (2012). The Prevalence of DSM-IV Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: A Meta-Analytic Review. *Neurotherapeutics*, 9, 490–499. https://doi.org/10.1007/s13311-012-0135-8.

Worksheets for improving attention and memory in adults. (2023, July 30). NeuoronUp. Retrieved July 30, 2023, https://neuronup.us/neurorehabilitation-activities/activities-for-attention/worksheets-for-improving-attention-and-memory-in-children-and-adults/

World Health Organisation (1950). International statistical classification of diseases, injuries, and causes of death (6th revision).

World Health Organisation (1967). International classification of diseases (8th revision).

World Health Organisation (1977). International classification of diseases (9th revision).

World Health Organisation (1992). International classification of diseases (10th revision).

Yeh, J. Y., Hou, T. Y., Tseng, W. T., Chen, V. C. H., Yang, Y. H., Kuo, T. Y., ... & Lee, M. J. (2020). Association between attention deficit hyperactivity disorder and risk of burn injury: A propensity-matched cohort study. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 1249-1255. https://doi.org/10.2147/ndt.s242153.

Yeh, J. Y., Hou, T. Y., Tseng, W. T., Chen, V. C., Yang, Y. H., Kuo, T. Y., Weng, J. C., Lee, C. T., Chen, Y. L., Lee, M. J. (2020). Association between attention deficit hyperactivity disorder and risk of burn injury: A propensity-matched cohort study. *Neuropsychiatric Disease and Treatment, 16*, 1249–1255. https://doi.org/10.2147/ndt.s242153.

Zablotsky, B., Black, L. I., Maenner, M. J., Schieve, L. A., Danielson, M. L., Bitsko, R. H., ... & Boyle, C. A. (2019). Prevalence and trends of developmental disabilities among children in the United States: 2009–2017. *Pediatrics*, *144*(4). https://doi.org/10.1542/peds.2019-0811.

Zentall, S. S.,Moon, S. M., Hall, A. M., & Grskovic, J. A. (2001). Learning and motivational characteristics of boys with AD/HD and/or giftedness. *Exceptional Children, 67,* 499-519. https://doi.org/10.1177/001440290106700405.

YEME BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLAR

Hızır Dinler

Giriş

Canlıların pek çoğu yaşamak için beslenmek zorundadır. Hiç yemek yemeyen, deri yoluyla beslenen ya da kış uykusuna yatarak aylarca hiçbir şey yemeden, vücutlarındaki depolanan yağlar ve özel bir uyku durumuyla hayatta kalan canlılar olduğu bilinmektedir. Ancak insanlar, bunlardan çok uzak bir yapıda olup birkaç gün açlık durumunda hayatını kaybedebilir. Türk Dil Kurumuna (TDK) göre beslenme, "organizma için gerekli olan besinlerin alınması işi" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022).

Beslenme kelimesi edebiyatta ve sanatta "ruhun beslenmesi" şeklinde mecazi anlamlarda kullanılsa bile biyolojik olarak "hayatta kalmak" için yemek yeme, canlılar için hayati önem taşımaktadır. Vücut ağırlığına, sağlık durumuna, genetik yatkınlığa bağlı olarak vücudun susuz ve yiyeceksiz kalması durumunda birkaç gün içinde hayat sonlanmaktadır. Şu hâlde beslenme, gündelik hayatımızın en büyük belirleyicileri arasında bulunmaktadır.

Yemek yeme, insanlar kadar insanlık için de oldukça önemli bir kültürdür. İnsanoğlunun tarih yolculuğunu anlayabilmek için günlük davranışlarına bakabilir, bu şekilde dünyada geçirdiğimiz binlerce yıllık gelişim ve değişimin izini sürebilir ve temel alışkanlıklarımızı daha iyi anlayabiliriz. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre en temel ihtiyaçlardan biri olan yemek yeme ihtiyacı; yaşam boyunca ihtiyacımız olan güven içinde olma, diğer insanlarla ilişkiler, bir sınıfa ya da topluma aidiyet, prestij, başarı, takdir görme, kişisel tatmin, kendini gerçekleştirme gibi üst basamaklar için bir yordayıcı ve temel gereksinimdir (Maslow, 1954).

Kolektif mutfak kültürü, kişilerin beslenme alışkanlıklarının yanı sıra sosyopolitik olarak da topluluklar hakkında bilgi vermektedir. Gündelik hayatı ve insanlık tarihini anlamak için, bölgenin beslenme alışkanlıklarına bakmamız bize çok sayıda bilgi verecektir (Boudan, 2008).

Yeme Bozukluğuna Sahip Çocuklar Hakkında Ailelere Öneriler

Yeme bozukluğu görülen çocukların aileleri, çocuklarının yaşadığı bu hayati bozukluk konusunda aile içi iletişim, yapısal olarak aile ve aile etkileşimlerinin işlevlerine odaklanarak bir yol belirlemelidir (Toker & Hocaoğlu, 2009). Bu patolojik davranışı ortadan kaldırmak için aile öncelikle etkileşimsel bağlamda bir işlev gözetmeli ve çocuğun olası farklılıklarını fark ederek ona bu konuda yaşadığı problemleri çözmesi için bir uzman yardımı almasını sağlamalıdır. Bu konuda ayrıca aile organizasyonel olarak tanı ve tedavi sürecinde doğru planlama ile çocukla birlikte iş birliği içinde çalışılmalıdır. Unutulmamalıdır ki örneğin anoreksiya nervoza hastalığına sahip her dört kişiden biri hayatını kaybetmektedir (Hantaş, 2002). Bu büyük bir oran olduğu için bu konuda aileler oldukça ciddi olmalı ve tanı konusunda hızlı şekilde bir ya da birkaç uzman yardımına başvurmalıdır. Doğru tanı ve tedavi süreci ile bu karmaşık yeme bozuklukları tedavi edilebilir ve çocuklar sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürebilmektedir.

Kaynakça

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (Fiveth Edition). Washington DC: American Psychiatric Press.

Boudan, C. (2008). *Géopolitique du goût: la guerre culinaire*. Presses universitaires de France.

Canat, S. (1999). Yeme bozukluklarına genel bakış. *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları*, 4(2), 133-136.

Davison GC, Neale J. M, (2004). *Anormal psikolojisi*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 213- 235.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (2022). ICD 11. https://icd.who.int/browse11/l-m/en. Erişim tarihi: 09.10.2022.

Erbay, L. G., & Seçkin, Y. (2016). Yeme bozuklukları. *Güncel Gastroenteroloji*, *20*(4), 473-477.

Hantaş, Y. (2002). *Alkol ve madde kullanım bozukluğu olan kadınlarda yeme özellikleri ve yeme bozuklukları taraması* (Uzmanlık Tezi). Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.

Lilenfeld LR, Kaye WH, Greeno CG, Merikangas KR, Plotnicov K, Pollice C et al. (1998).A controlled family study of anorexia nervosa and bulimia nervosa: Psychiatric disorders in first-degree relatives and effects of proband comorbidity. *Arch Gen Psychiatry*, 55, 603-610.

Maslow, A.H. (1954). *Motivation and Personality*. Harper & Row, New York.

Russell, G. (1979). Bulimia nervosa: An ominous variant of anorexia nervosa. *Psychological Medicine, 9*(3), 429-448. DOI: 10.1017/S0033291700031974.

Scodellaro, C., Shon, J. L. P. K., & Legleye, S. (2017). Disorders in social relationships: The case of anorexia and bulimia*. Revue Francaise de Sociologie, 58*(1), 7-40.

Sezgin, Y. (2021, Haziran 21). 2800 yıllık antik kentin çöplüğü tarihe ışık tuttu. Habertürk. https://www.haberturk.com/manisa-haberleri/88322287-ozel-2800-yillik-antik-kentin-coplugu-tarihe-isik-tuttuaigai-antik-kentinin-coplugunden

Strober, M., Freeman, R., Lampert, C., Diamond J. (2007). The association of anxiety disorders and obsessive compulsive personality disorder with anorexia nervosa: Evidence from a family study with discussion of nosological and neurodevelopmental implications. *Int J Eat Disord,40*(l) 46-S51.

Toker, D. E., & Hocaoğlu, Ç. (2009). Yeme bozuklukları ve aile yapısı: Bir gözden geçirme. *Düşünen Adam*, *22*(1-4), 36-42.

Türk Dil Kurumu (TDK) (2022). Beslenme maddesi. https://sozluk.gov.tr/. Erişim tarihi: 09.10.2022.

Ulaş, B. , Uncu, F. & Üner, S. (2013). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinde olası yeme bozukluğu sıklığı ve etkileyen faktörler. *Annals of Health Sciences Research, 2*(2) , 1-8 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/annhealthscires/issue/65339/1006735.

Yücel, B. (2009). Estetik bir kaygıdan hastalığa uzanan yol: Yeme bozuklukları. *İlk Söz*, *22*(4), 39-45.

TARIM İŞÇİSİ AİLELERİN ÇOCUKLARI

Metin Kadim - Ahmet Simsar

Gelişen ve değişen dünya şartlarına ayak uydurma çabaları, tarım işçiliği kavramını da beraberinde getirmiştir. Bir iş kolu olarak tarım sektöründe çalışan işçiler, özellikle de ülkemizin mevsim koşulları ile tarım ürünleri çeşitliliğine göre mevsimlik tarım işçisi olarak önemli bir iş gücünü oluşturmaktadırlar. Çeşitli sebeplerden dolayı mevsimlik tarım işçisi olarak ekonomik sisteme dâhil olan bu kişiler, çoğunlukla aile üyeleri ile birlikte geçici veya gezici olarak yer değiştirmektedirler. Özellikle yılın belirli dönemlerinde oluşan iş gücü talebi neticesinde kimi zaman ikamet ettikleri yer ve çevresinde, kimi zaman ise evlerinden oldukça uzakta çalışan mevsimlik tarım işçileri, çoğunlukla belirli bir yetkinlik gerektirmeyen tarım işlerinde çalışsalar da süreç içerisinde kişisel, sosyal ve toplumsal olarak çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

Çalışma ve yaşam koşulları sebebiyle özel bir risk grubu olarak kabul edilen mevsimlik tarım işçileri, standartlardan çok uzak olan zor koşullar altında hayat mücadelesi sürdürmektedir. Çoğunlukla herhangi bir sosyal güvenceleri olmayan işçiler, yoksulluk başta olmak üzere ulaşımdan barınmaya, sağlıktan beslenmeye, eğitimden sosyal dışlanmaya kadar birçok konuda sorunlarla mücadele etmeye çalışmaktadır. İşçilerin genellikle aile üyeleriyle birlikte hareket etmeleri, yaşanan sorunları daha da artırmakta ve olumsuzlukların tüm aileyi etkilemesine neden olmaktadır. Aile fertlerinden en kırılganı olarak kabul edilen çocuklar, belki de bu etkiyi en çok hisseden grubu oluşturmaktadır. Özellikle eğitim ve sağlık alanında büyük sorunlarla karşılaşabilen mevsimlik tarım işçilerinin çocukları, çocuk işçiliği anlamında da mağduriyet yaşayabilmektedir. Çocukların yaşadıkları bu sorunların olağan bir sonucu olarak da yaşıtlarına kıyasla bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerinde sorunlar gözlemlenebilmekte, yaşam koşulları ve bireysel özellikleri açısından da çeşitli farklılıklara sahip oldukları gözlemlenebilmektedir. Gerek dünya çapında gerekse ülkemizde yürütülen çeşitli çalışmalar aracılığıyla tarım işçisi ailelerin çocuklarının yaşadıkları sorunlar belirlenerek giderilmeye, olası risk faktörleri tespit edilerek engellenmeye çalışılmaktadır.

- Mevsimlik tarım işçisi çocukların mevcut eksikliklerini giderecek, başarı seviyelerini arttıracak yetiştirici kurslar açmak,
- Olası ön yargıları önleyebilmek adına tüm çocukların farklılıklara saygı duyma, empati kurma gibi becerilerini geliştirici faaliyetler uygulamak,
- Öğrencilerin etkileşime geçebilme, kendini ifade edebilme gibi temel iletişim becerilerini geliştirici faaliyetler planlamak,
- Mevsimlik tarım işçisi çocuklara sosyal beceri eğitimleri vermek,
- Mevsimlik tarım işçisi çocukların akranları ile yakın ilişkiler kurabilmeleri ve kaynaşabilmeleri için çeşitli grup çalışmaları planlamak,
- Mevsimlik tarım işçisi çocukların sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları düşüncesini önleyici sınıf içi etkinlikler planlamak,
- Problem ya da çatışma durumlarında uygun çözüm yollarını belirleyebilmeleri konusunda çocukları eğitmek,
- Mevsimlik tarım işçisi çocuklar sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamadıkları için gerekli görüldüğünde sağlık kuruluşlarına yönlendirmeler yapmak veya sağlık kurumları ya da ekiplerinden okulda sağlık taramaları yapmalarını talep etmek,
- Son olarak konu ile ilgili yapılmış olan iyi uygulama örneklerini takip ederek uygulamaya dökmek.

Kaynakça

Altın, C. (2014). *Mevsimlik göç ve yoksulluk: Ankara-Polatlı mevsimlik tarım işçileri örneği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Arlı, E. E. (2014). *Argümantasyon tabanlı bilim öğrenme yaklaşımının (atbö) mevsimlik tarım işçisi konumundaki dezavantajlı öğrencilerin akademik başarıları ve düşünme becerilerine etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Ata, R. (2020). *Gezici mevsimlik tarım işçileri ve sosyal hizmet ihtiyacı: Adıyaman il örneği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Beleli, Ö. (2013). *Mevsimlik tarım işçiliği ve çocuklar: Sorun analizi ve politika önerileri raporu*. Ankara: Kalkınma Atölyesi.

Beyazova, A. (2020). *Kapsayıcı ve katılımcı okullar için eğitimcilere yönelik çocuk işçiliği ve ayrımcılıkla mücadele rehberi: Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çocukları ve eğitim.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Çelebi, K. (2021). *Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan Suriyeli sığınmacıların sosyal dışlanma algısı ve yaşam kalitesinin incelenmesi: Isparta ili örneği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Çıtırık, M. (2019). *İlköğretimdeki mevsimlik gezici tarım işçisi öğrencilerin eğitim yönetimine olan etkilerinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Darçın, E. S., Darçın, M., Alkan, M. ve Doğrul, G. (2023). Gezici mevsimlik tarım işçilerinin mağdur olduğu yaşam ve çalışma koşulları kaynaklı kazalar: Seçilmiş 7 il örneği. *9. Uluslararası İş Güvenliği ve Çalışan Sağlığı Kongresi,* İstanbul, 14-15 Ekim 2023.

Dede, Ö. (2019). *Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ortaokul öğrencilerine göre bilim insanı algılarının belirlenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ordu.

Demir, A. M. (2021). *Mevsimlik tarım işçisi öğrencilerin sosyal becerileri ve okula karşı tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Dilekçi, M. (2020). Mevsimlik tarım işçilerinin temel eğitim çağındaki çocuklarının eğitim sorunlarına yönelik öğrenci görüşleri. *Anadolu Türk Eğitim Dergisi, 2*(2), 17-32.

Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2010). Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği: Sorunları ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 3*(5), 189-220.

Havlioğlu, S. (2011). *Göçebe mevsimlik tarım işçisi ergenlerde yaşam kalitesi düzeyi ve sorun davranışları sıklığı.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa.

International Labour Organization (ILO). (2021). Çocuk İşçiliği: 2020 Küresel Tahminler, Eğilimler ve Önümüzdeki Yol Raporu. Erişim adresi https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/WCMS_800638/lang--tr/index.htm

International Labour Organization (ILO). (2022a). Data Catalogue. Erişim adresi https://ilostat.ilo.org/data/

International Labour Organization (ILO). (2022b). Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı. Erişim adresi https://www.ilo.org/ankara/projects/child-labour/lang--tr/index.htm

Kantar Davran, M., Sevinç, M. R. ve Seçer, A. (2014). Türkiye'de mevsimlik tarım işçisi çocuklar. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi,* Samsun, 3-5 Eylül 2014.

Kahraman, K. ve Yılmaz, A. S. (2011). Mevsimlik tarım işçileri ve enformel ilişkiler ağı: Giresun'da çalışan mevsimlik tarım işçileri üzerine bir araştırma. *Journal of World of Turks, 3*(1), 211-226.

Karaman, Z. (2013). *Mevsimlik tarım işçisi çocukların eğitim hakkına erişim durumları ve sosyal beceri yeterliliklerinin öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kaya, M. ve Özgülnar, N. (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 13*(2), 115-126.

Öztürk, Ş. (2008). Kırsal yoksulluk ve neo-liberal ekonomi politikaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1*(5), 605-634.

Saraç, E. (2021). *Mevsimlik tarım işçisi aileler ve çocukların günlük yaşam süreçlerinin incelenmesi: Kültüragram örneği.* Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Selek, C. ve Bulut, E. (2013). Mevsimlik tarım işçilerinin Türk Hukuk Sistemi içerisindeki yeri. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 1*(1), 94- 111.

Süzek, S. (2011). *İş Hukuku.* İstanbul: Beta Yayınları.

Tabcu, G. (2015). *Mevsimlik tarım işçilerinin ortaokul çağındaki çocuklarının eğitim sorunlarının sosyolojik olarak incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.

Teker, E. (2015). *Ailesi mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocukların yaşantılarının resimlerine yansıması ve plastik açıdan incelenmesi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2022, Kasım). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim adresi https://sozluk.gov.tr/

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2022, Aralık). İstatistik Veri Portalı. Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108

Yavuz, M. (2019). *Mevsimlik tarım işçisi çocukların eğitimde yaşadıkları sorunlara yönelik okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri: Şanlıurfa ili örneği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zengin, M. (2016). *Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının beslenme durumlarının değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Şanlıurfa.

MÜLTECİ ÇOCUKLAR

Ayşe Duran

Giriş

İnsanlık tarihinin bir parçası olan göç olgusu, son yıllarda yoğun bir şekilde yeniden tartışılmaktadır. Bu tartışmaların ana nedeni, dünya genelinde mülteci sayısındaki artıştır. Mülteci kavramı, göç olgusunun ortaya çıkardığı kavramlardan biridir. Mülteci kavramına ilişkin olarak hukuki ve anayasal tanımlar bulunmaktadır. Devletler Hukuku Enstitüsünün 1936 yılında yapmış olduğu tanıma göre mülteci, "*Vatandaşı olduğu ülkede ortaya çıkan siyasi olayların sonucunda ülkesini isteğiyle veya zorla terk etmiş, yeni bir vatandaşlık elde etmemiş ve herhangi bir devletin diplomatik korumasında olmayan kişi*"dir.

28 Şubat 1951 tarihinde Birleşmiş Milletler Konferansı'nda kabul gören Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ndeki tanıma göre ise mülteci, "*1 Ocak 1951 tarihinden önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüş nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bunu yapamayan veya böyle bir korku nedeniyle, o ülkenin korumasından yararlanmak istemiyor veya tabiiyeti olmayan ve bu tür olaylar nedeniyle eski mutat meskeninin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya bu korku nedeniyle dönmek istemeyen bireydir"*.

Ayrıca 4 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe giren mültecilerin statüsüne ilişkin 1967 Protokolü imzalanmıştır. Bu protokole göre Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan tanımdaki "1 Ocak 1951 tarihinden önce gerçekleşen olaylar" ve "Avrupa'da gerçekleşen olaylar" ibareleri çıkarılmıştır. Böylelikle mülteci statüsünün önündeki zamansal ve coğrafi kısıtlamalar kaldırılmıştır.

Mülteciler ile ilgili tanımlamalar incelendiğinde genel olarak dininden, etnik kimliğinden, siyasi fikrinden, sosyal sınıfından, ekonomik nedenlerden, kıtlık, çatışmalardan veya şiddetten dolayı ülkesinden ölüm korkusu sebebiyle kaçan ve başka bir ülkeye iltica etmek zorunda kalan bireyler olduğu görülmektedir. Mülteci tanımlamasında dikkat çeken nokta, bireyin ülkesinde can

- Çocukların ana dillerindeki basit kelimeleri öğrenebilirsiniz ve bunu çocuklarla paylaşabilirsiniz.
- Mülteci çocuklar ile iletişimin sağlanması kapsamında okullarda öğretmenlere tercüman desteğinden faydalanılmalıdır.
- Mülteci çocukların akademik başarısını desteklemek ve değerlendirmek için anlamlı bir eğitim politikasının ve uygulamasının oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle okul yöneticileri ile çalışmaların beraber yürütülmesi gerekmektedir.
- Mülteci çocuklara öğretimde ve eğitimde ikili gruplar ve akran öğretimi oldukça faydalı olabilmektedir. Akran öğretiminden faydalanabilirler.
- Ev ziyaretleri yapabilirler, bu mülteci ebeveynler için oldukça önemli olabilmektedir.
- Mülteci çocukların potansiyellerini ortaya çıkarmak için bu çocukların, kültürel olarak farklı bir ülkede yaşamanın zorluklarını, ayrımcılığa maruz kalabildiklerini, ekonomik seviyelerinin oldukça düşük olabileceğini deneyimlediklerinin farkına varmaları gerekmektedir (Szente, vd., 2006; Strekalova ve Hoot, 2008).

Kaynakça

Ali, J. S., McDermott, S., & Gravel, R. G. (2004). Recent research on immigrant health from Statistics Canada's population surveys. *Canadian Journal of Public Health*, 95(3), I9-I13.

Aydin, H., & Kaya, Y. (2017). The educational needs of and barriers faced by Syrian refugee students in Turkey: A Qualitative Case Study. *Intercultural Education*, 28(5), 456-473.

Bartletta, L. Mendenhallb, M. & Ghaffar-Kucherc, A. (2017). Culture in acculturation: Refugee youth's schooling experiences in international schools in New York. *International Journal of Intercultural Relations,* http://dx.doi.org/10.1016/j.ijintrel.2017.04.005.

Betancourt, T. S., Newnham, E. A., Layne, C. M., Kim, S., Steinberg, A. M., Ellis, H., &Birman, D. (2012). Trauma history and psychopathology in war-affected refugee children referred for trauma-related mental health services in The United States. *Journal of Traumatic Stress*, 25(6), 682-690.

Birman, D., & Tran, N. (2017). When Worlds Collide: Academic Adjustment of Somali Bantu Students with Limited Formal Education in A US Elementary School. *International Journal of Intercultural Relations*, 60, 132-144.

Blackmore, R., Gray, K. M., Boyle, J. A., Fazel, M., Ranasinha, S., Fitzgerald, G., Misso, M., & Gibson-Helm, M. (2019). Systematic review and meta-analysis: The prevalence of mental illness in child and adolescent refugees and asylum seekers. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*.

Bronstein, I., & Montgomery, P. (2011). Psychological Distress in Refugee Children: A Systematic Review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(1), 44-56.

Collet, B. (2010). Sites of refuge: Refugees, religiosity, and public schools in the United States. *Educational Policy,* 24(1), 189–215.

Cooper, J. L., Masi, R., & Vick, J. (2009). Social-emotional development in early childhood: What every policymaker should know. National Center for Children in Poverty, Columbia University.

Çiçekli, B.(2009). *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Davies, M., & Webb, E. (2000). Promoting the psychological well-being of refugee children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 5*(4), 541-554.

Ereş, F. (2015). Türkiye'de göçmen eğitimi sorunsal ve göçmen eğitiminde farklılığın yönetimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6,* 17-30.

Fantino, A. M., & Colak, A. (2001). Refugee children in Canada: Searching for identity. *Child Welfare*, 587-596.

Fazel, M., Garcia, J. & Stein, A. (2016). The right location? Experiences of refugee adolescents seen by school-based mental health services. *Clinical Child Psychology & Psychiatry,* 21, 368–380.

Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: Risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282.

Fazel, M., Wheeler, J., & Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: A Systematic review. *The Lancet*, 365(9467), 1309-1314.

Göker, G. & Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mültecilerin Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41, 229-256.

Gürdal, G. (2005). *İlköğretimin birinci kademesinde öğrencilerin öğrenmelerinde karşılaşılan güçlükler.* (Yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van

Güzel, S. (2013). Göçmen çocuklar ve Denizli'de yaşam koşulları. *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi, 1,* 1-36.

He, Y., Bettez, S. C. & Levin, B. B. (2015). Imagined community of education: Voices from refugees and immigrants. *Urban Education,* 1-29

Hek, R. (2005). The role of education in the settlement of young refugees in the UK: The experiences of young refugees. *Practice*, 17(3), 157-171.

Hilado, A, Quigg, C., & Allweiss, S. (2013). Access for new immigrant children: Early intervention with refugee families using the baby talk® model. Zero to Three National Training Institute ~ San Antonio, Texas, USA.

Hiott, A. E., Grzywacz, J. G., Davis, S. W., Quandt, S. A., & Arcury, T. A. (2008). Migrant farmworker stress: mental health implications. *The Journal of Rural Health, 24*(1), 32-39.

Hodes, M. (2000). Psychologically distressed refugee children in the United Kingdom. *Child Psychology and Psychiatry Review*, *5*(2), 57-68.

Hodes, M., & Vostanis, P. (2019). Practitioner review: Mental health problems of refugee children and adolescents and their management. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 60(7), 716-731.

İçduygu, A. & Biehl, K. (2012). Türkiye'ye yönelik göçün değişen yörüngesi, A. İçduygu (Ed.), *Kentler ve Göç: Türkiye, İtalya, İspanya* içinde (s. 75-81), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

İşigüzel, B. (2018). *Ana dili Türkçe olmayan göçmen toplulukların eğitim sistemine katılımında Türkçe öğretiminin önemi.* (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Kanbur N. İ. (2017). *İlkokulda görev yapan öğretmenlerin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının incelenmesi.* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Kaplan, I., Stolk, Y., Valibhoy, M., Tucker, A., & Baker, J. (2016). Cognitive assessment of refugee children: Effects of trauma and new language acquisition. *Transcultural Psychiatry*, 53(1), 81-109.

Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor.* Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J., ... & Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: General approach in primary care. *Cmaj, 183*(12), E959-E967.

Lau, W., Silove, D., Edwards, B., Forbes, D., Bryant, R., McFarlane, A., ... & O'Donnell, M. (2018). Adjustment of refugee children and adolescents in Australia: outcomes from wave three of the Building a New Life in Australia study. *BMC Medicine, 16*(1), 1-17.

Macksoud, M., Dyregrove, A., & Raundalen, M. (1993). Traumatic war experiences and their effects on children. In J. P. Wilson & B. Raphael (Eds.). *International handbook of traumatic stress syndromes* (pp. 625–633). New York: Plenum Press.

Miller, J. M. (2013). Empirical evaluation of a home visiting intervention targeting immigrant and refugee children. *Public Health, 12*(648), 1-14.

Pumariega, A. J., Rothe, E., & Pumariega, J. B. (2005). Mental health of immigrants and refugees. *Community Mental Health Journal, 41*(5), 581-597.

Pynoos, R., & Nader, K. (1988). Psychological first aid and treatment approach to children exposed to community violence, research implications. *Journal of Traumatic Stress*, 1, 445–473.

Rousseau, C., & Guzder, J. (2008). School-based prevention programs for refugee children. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, *17*(3), 533-549.

Sandal, E K., Hançerkıran, M. & Tıraş, M. (2016). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler ve Gaziantep ilindeki yansımaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 461-483.

Seker, B. D., & Sirkeci, I. (2015). Challenges for Refugee Children at School in Eastern Turkey. *Economics & Sociology*, 8(4), 122.

Seker, B., & Sirkeci, I. (2015). Challenges for refugee children at school in Eastern Turkey. *Economics & Sociology, 8*(4).

Seydi, A. R. (2013). Türkiye'deki Suriyeli akademisyen ve eğitimcilerin görüşlerine göre Suriye'deki çatışmaların Suriyelilerin eğitim sürecine yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 217-241.

Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 267-305.

Strekalova, E., & Hoot, J. L. (2008). What is special about special needs of refugee children?: Guidelines for teachers. *Multicultural Education, 16*(1), 21-24.

Szente, J., Hoot, J., & Taylor, D. (2006). Responding to the special needs of refugee children: Practical ideas for teachers. *Early Childhood Education Journal*, *34*(1), 15-20.

Thurston, W. E. & Verhoef, M. J. (2003) Occupational injury among immigrants. Journal of *International Migration and Integration, 4*(1), pp. 105–124

Tok, N. (2010). *Göç alan okullarda ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin rehber öğretmen ve sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre öğrenme güçlüklerinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Turrini, G., Purgato, M., Acarturk, C., Anttila, M., Au, T., Ballette, F., Bird, M., Carswell, K., Churchill, R., Cuijpers, P., Hall, J., Hansen, L. J., Kösters, M., Lantta, T., Nosè, M., Ostuzzi, G., Sijbrandij, M., Tedeschi, F., Valimaki, M., … & Barbui, C. (2019). Efficacy and acceptability of psychosocial ınterventions in asylum seekers and refugees: Systematic review and meta-analysis. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 28(4), 376-388.

Tyrer R.A. & Fazel, M. (2014). School and community-based interventions for refugee and asylum seeking children: A systematic review. *PLoS ONE,* 9(2), e89359.

Uluocak G.P. (2009). İç göç yaşamış ve yaşamamış çocukların okulda uyumu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*, 35-44.

Virupaksha, H. G., Kumar, A., & Nirmala, B. P. (2014). Migration and mental health: An interface. *Journal of Natural Science, Biology, and Medicine, 5*(2), 233.

İKİ DİLLİ ÇOCUKLAR

Oğuzcan Çığ - Vildan Çelik

İki dilli çocuklar kimdir?

İki dilli çocuklar ve bu çocukların eğitimi üzerine yapılan araştırmalar özellikle 20. yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında yaygınlaşmıştır. Günümüzde birçok ülke sınırları içinde birden fazla kültür ve dili barındırmaktadır. Buna ek olarak, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin diğer ülkelerden aldıkları düzenli ve düzensiz göçmenlerin sayılarındaki artışlar, konu üzerinde yapılan araştırmaların ve bu konuda geliştirilen politikaların sayılarının artmasında önemli rol oynamıştır. Bir ülkenin eğitim sisteminin dili genelde o ülkede kullanılan en yaygın dil olmaktadır. Her ne kadar ana dilinde eğitim hakkı dünyada kabul edilen bir görüş ve hak olarak algılansa da ana dilinde eğitimin uygulanması konusunda yaşanılan kaynak eksikliği ve lojistik gibi bazı problemler ana dilinde eğitim hakkı ilkesini uygulanmasını engelleyebilmektedir. İki dilliliğin araştırmacıların ve politikacıların odak noktası hâline gelmesi hem ülke sınırları içinde yaşayan iki dilli büyük grupların olmasından hem de araştırmacıların dil edinimi konusuna olan ilgisinden kaynaklanmaktadır (McNeil, 1986).

Tanım olarak iki dilli olmak, yaşamının ilk yıllarında çocuğun iki dil birden öğrenmesi anlamına gelmektedir. Bu tanım, çocuğun her iki dili de anlayıp konuşabildiği, bu iki dili de doğal olarak deneyimleyip sosyal etkileşimde bulunmak için kullanma fırsatının olduğu ve her iki dilin de aynı zamanda geliştiğinin gözlenmesini içermektedir (Garcia, 1986). Çocuğun her iki dile yoğun bir şekilde maruz kalması gerekmektedir. Buna çocuğun evde çekirdek aile ile bir dilde iletişim kurarken okulda arkadaşları ve öğretmenleri ile başka bir dil kullanarak konuşuyor olması örnek verilebilir. İki dilli olmanın bu tanımının odak noktası, çocuğun bu iki dile de sosyal ortamlarda maruz kalması ve bu maruz kalmanın bilişsel gelişimin en hızlı olduğu erken çocukluk yıllarında gerçekleşiyor olmasıdır. Yaygın olarak kullanılan diğer bir tanım, iki dilli çocukları iki veya daha fazla dilde konuşabilen, okuyabilen ve yazabilen çocuklar

kilde kullanmalarına olanak tanır (Echevarria, Vogt ve Short, 2017). Öğretmenler, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin gelişimini desteklerken hedef dilde yeni sözcükleri, kavramları ve fikirleri tanıtmak için de fen deneylerini kullanabilirler.

Diğer bir sınıf etkinliği, kültürel ögelere yer veren projelerin kullanılmasıdır. Bu projeler, öğrencilerin farklı kültürleri öğrenmelerine ve kendi kültürel ögelerini ve geçmişlerini paylaşmalarına olanak tanır (García ve Kleifgen, 2010). Öğretmenler, kültürler arası anlayışı teşvik etmenin yanı sıra okuma, yazma ve araştırma becerilerini geliştirmek için kültürel projeleri kullanabilirler. Örneğin öğretmenler, öğrencilerden bayramlar, düğünler, yemekler vb. belirli bir kültürel konu hakkında bir sunum, poster hatta bir şarkı hazırlamalarını isteyebilir ve ardından bunu sınıfla paylaşabilir.

Bir başka etkili sınıf etkinliği, iş birliğine dayalı öğrenme stratejilerinin kullanılması olabilir. İş birlikli öğrenme, öğrencilerin sorunları çözmek, görevleri tamamlamak ve bilgi ve becerilerini paylaşmak için birlikte çalışmasına olanak tanır (Slavin, 2010; Demirel 2002). Bu tür etkinlikler, iletişim ve ekip çalışması gibi sosyal becerileri geliştirmenin yanı sıra dil gelişimini desteklemek için kullanılabilir (Slavin, 2010). Örneğin öğretmenler, öğrencileri bir projeyi tamamlamaları veya her iki dilde belirli bir konuyu tartışmaları için ikili veya küçük gruplar hâlinde çalışmaya teşvik edebilir.

İki dilli çocukların öğretmenleri, öğrencilerinin akademik ve dilsel gelişimini desteklemek için ilgi çekici ve anlamlı sınıf etkinlikleri kullanma fırsatına sahiptir. Bu etkinlikler; etkileşimli hikâye anlatımı, sözcük oyunları, bilimsel deneyler, kültürel projeler ve işbirlikli öğrenme stratejilerini içerebilir. Bu faaliyetler dil gelişimini, bilişsel becerileri, kültürel anlayışı ve sosyal becerileri geliştirebilir. Öğretmenler çeşitli etkinlikler kullanmalı ve bunları öğrencilerinin özel ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına göre uyarlamalıdır.

Kaynakça

Bekman, S., Aksu-Koç, A., & Erguvanlı-Taylan, E. (2012). Altı yaşındaki çocuklara yönelik bir müdahale programının etkisi: Bir yaz okulu modeli. *Türk Psikoloji Dergisi*, 27(70), 48-60

Bialystok, E. (1992). Selective attention in cognitive processing: The bilingual edge. In *Advances in Psychology 83*, 501-513.

Bialystok, E. (2011). *Bilingualism in development: Language, literacy, and cognition*. Cambridge University Press.

Bialystok, E. (2017). Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent. *Bilingualism: Language and Cognition, 20*(1), 3-11.

Bialystok, E., & Majumder, S. (1998). The relationship between bilingualism and the development of cognitive processes in problem solving. *Applied Psycholinguistics, 19*(1), 69-85.

Biçer, N., & Alan, Y. (2019). Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29*(1), 143-157.

Bochner, S. (1996). The learning strategies of bilingual versus monolingual students. *British Journal of Educational Psychology*, 66, 83-93.

Center for Applied Linguistics. (2020). Dual Language Education in the United States.

Cheng, N.H. (2021). Explore the Difference Between Bilingual and Monolingual Children. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 638, 686-691.

Cook, V. (2002). Background of the L2 user. V. Cook (Ed.), *Portraits of the L2 user* (s. 1-28). Multilingual Matters.

Cushen, P. J., & Wiley, J. (2011). Aha! Voila! Eureka! Bilingualism and insightful problem solving. *Learning and Individual Differences*, *21*, 458–462.

De Zulueta, F. (1995). Bilingualism, culture and identity. *Group analysis*, *28*(2), 179-190.

Demirel, Ö. (2002). *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Echevarria, J., Vogt, M. E., & Short, D. J. (2017). *Making content comprehensible for English learners: The SIOP* model (4th ed.). Pearson.

Enke, S., Gunzenhauser, C., Hepach, R., Karbach, J., &Saalbach, H. (2022). Differences in cognitive processing? The role of verbal processes and mental effort in bilingual and monolingual children's planning performance. *Journal of Experimental Child Psychology*, 213, 105-255.

Fayyazi, V., Rahmani Sangani, H., & Bahador, H. (2015). A Comparative Study of Learning Style Preferences of Monolingual and Bilingual High School Female Students and theImpact of Such Preferences on Language Learning Achievement. *Cumhuriyet University Faculty of Science Journal (CSJ)*, 36 (3), 1137-1153.

García, E., & Kleifgen, J. (2010). Supporting the education of language minority children. *Educational Researcher, 39*(1), 31-39.

Garcia, E. E. (1986). Bilingual Development and the Education of Bilingual Children during Early Childhood. *American Journal of Education, 95*(1), 96-121.

García, O. (2009). *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective.* Wiley Blackwell.

Genesse, F. (2002). Portrait of Bilingual Child. V. Cook (Ed.), *Portraits of the L2 user* (s. 167-197). Multilingual Matters.

Genesee, F. (2018). *Bilingual education: Programs and policies*. Routledge.

Grosjean, F., & Byers-Heinlein, K. (2018). *The listening bilingual: Speech perception, comprehension, and bilingualism*. John Wiley & Sons.

Grundy, J. G. (2020). The effects of bilingualism on executive functions: An updated quantitative analysis. *Journal of Cultural Cognitive Science*, *4*(2), 177-199.

Hardiyanti, R. (2017). Analysis on the Difficulties Faced by a Bilingual Child in Reading and Writing. *Advances in Language and Literary Studies,* 8(4), 43-49.

Hsieh, L. (2015). Effect of bilingualism on multitasking: a pilot study. *Perspectives on Communication Disorders and Sciences in Culturally and Linguistically Diverse (CLD) Populations*, *22*(3), 94-101.

Jacob, R., & Parkinson, J. (2015). The potential for school-based interventions that target executive function to improve academic achievement: A review. *Review of educational research*, *85*(4), 512-552.

Kan, M. O., & Yeşiloğlu, F. (2017). İlk okuma yazma öğretiminde izlenen aşamalarda iki dilli çocukların yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlara dair çözüm önerileri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(3), 519-533.

Keleş, N. A., & Sabuncuoğlu, O. (2021). The Impacts of Bilingualism on Pre-Schoolers. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 191-208.

Kessler C., &Quinn M.E. (1980). Positive effects of bilingualism of science problem-solving abilities. *31 st Annual Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics*. Washington, DC Georgetown University Press.

Kızıltaş, Y. (2021). İki Dilli Öğrencilerin İkinci Dil Ediniminde Etkili Olan Faktörler ve Dezavantajlı Gruplara Dönüşmeleri: Kuramsal ve Derleme Bir Çalışma. *TrakyaEğitim Dergisi*, 11(2), 1012-1036.

Klein, R. M. (2015). Is there a benefit of bilingualism for executive functioning? *Bilingualism: Language and Cognition*, *18*(1), 29-31.

Koşan, Y. (2015). *Okul Öncesi Eğitimin İki Dilli Çocukların Okula Hazır Bulunuşluklarına Etkisinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversite Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kupisch, T., & Rothman, J. (2018). Terminology matters! Why difference is not incompleteness and how early child bilinguals are heritage speakers. *International Journal of Bilingualism, 22*, 564– 582.

Lindholm-Leary, K. (2017*). Multilingualism and global competence for all*. San Jose, CA: Association of Two-Way & Dual Language Education (ATDLE).

Marian, V., & Shook, A. (2012, September). The cognitive benefits of being bilingual. In *Cerebrum: the Dana forum on brain science* (Vol. 2012). Dana Foundation.

McNeil, L. (1986). *Contradictions of Control: School Structure and School Knowledge.* New York, NY: Routledge.

Milli Eğitim Bakanlığı (2012). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu yaşayan diller ve lehçeler dersi (kürtçe) öğretim programi. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2022916154532872-Ya%C5%9Fayan%20Diller%20ve%20Leh%C3%A7er%20K%C3%BCrt%C3%A7e.pdf

Özşen, A., Çalışkan, T., Önal, A., Baykal, N. Ve Tunaboylu, O. (2020). An Overview of bilingualism and bilingual education. *Journal of Language Research (JLR),* 4(1), 41-57.

Peal, E., & Lambert, W. E. (1962). The relation of bilingualism to intelligence. *Psychological Monographs: general and applied*, *76*(27), 1.

Peregoy S., & Boyle O. (2017). *Reading, writing and learning in ESL: A resource book for teaching K-12 English learners* (7th ed.). Boston, MA: Pearson.

Rosqvist, I., Andersson, K., Sandgren, O., Lyberg-Åhlander, V., Hansson K. & SahlÉn, B. (2022). Word definition skills in elementary school children – The contribution of bilingualism, cognitive factors, and social factors, *International Journal of Speech Language Pathology,* 24(6), 596-606,

Short, D. J., & Fitzsimmons, S. (2007). *Double the work: Challenges and solutions to acquiring language and academic literacy for adolescent English language learners*. Alliance for Excellent Education.

Slavin, R. E. (2010). Co-operative learning: what makes group-work work. *The Nature of Learning: Using Research to Inspire Practice*, *7*, 161-178.

Tuncer, U. (2009). How do monolingual and bilingual language learners differ in use oflearning strategies while learning a foreign language? Evidences from Mersin University. *Procedia Social and Behavioral Sciences*,1, 852–856.

Tunga, Y., Engin, G., & Çağıltay, K. (2020). A Literature review on the issues encountered in educating Syrian children in Turkey. *İnönü University Journal of the Faculty of Education*, 21(1), 317-333.

van Wechem, M., &Halbach, A. (2016). *A Parents' Guide to Bilingualism*. Macmillan Education & British Council.

Yalçın Su, F. (2020). *Okul öncesi eğitime iki dilliliğin yansımaları: Etnografik bir durum çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

AİLE DURUMUNA BAĞLI RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLARI

Ahmet Simsar - Metin Kadim

Giriş

Değişen ve gelişen dünya şartları, insanoğlunun yaşamına dair temel yapı taşları niteliğindeki birçok olgunun da zamanla değişimine sebebiyet vermiştir. Toplumsal yaşamda süregelen değişimler, toplumsal yapıların her birini etkilediği gibi belki de bu yapıların en önemlisi olarak kabul edilen aile olgusunu da etkileşmiştir. Tarih boyunca yapısı ve işlevi bakımından değişimlere ayak uydurarak gelişen aile, birbiri ile ilişkisi olan farklı sayıdaki bireyden oluşan toplumsal bir kurum olarak nitelenebilmektedir. Sosyolojik anlamda oldukça önemli kabul edilen, farklı işlevlere sahip olan ve toplumun yapı taşı niteliğinde olan bu kurum, genel ifadeyle "evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu en küçük toplumsal birim" olarak tanımlanabilmektedir (Arıkan, 2018; Gladding, 2012; TDK, 2023).

İnsan gelişimini etkileyen en temel sosyal sistem olan aile, karmaşık ve dinamik yapısı ile toplumsal yapının bir yansımasıdır. Toplumsal yaşamda meydana gelen değişimlerden etkilenen aile kurumu; toplumun değerleri, normları ve sosyal yapısı ile sürekli etkileşim hâlinde olan, değişen ve gelişen bir sistemdir (Coşan, 2017). Son yıllarda küreselleşme, nüfus değişimleri, teknolojinin ilerlemesi ve diğer tüm evrensel gelişimlerin etkisiyle insanlar ve yaşamları değişmiştir. Hayatın daha hızlı hâle gelmesi, kadının

rinin ortadan kaldırılması ya da çocuk üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması için eğitim-öğretim sürecinde çeşitli öğrenme faaliyetlerine yer vermeli; diğer kişi, kurum ya da kuruluşlarla iş birliği geliştirerek gerekli yardımı sağlamalıdır. Bu konuda öğretmenlerin hizmet içi eğitimler ile yeterliliklerini geliştirmeleri de yararlı olacaktır (Bayındır, 2021).

Kaynakça

Alper, I. T. (2021). Aile-çocuk-iletişim. B. Köksalan (Ed.). *Çocuk ve İletişim* içinde (81-109). Ankara: İzge Yayıncılık.

Arıkan, A. (2018). Ailenin tarihsel, kuramsal ve toplumsal temelleri. A. Arıkan ve B. Dinç (Ed.), *Aile Eğitimi* içinde (3-31). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Avcı, M. (2011). Yazgının yokluğunda suçun varlığı meselesi ya da ailenin parçalanmasının suçla ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*(1), 1-20.

Barnes, G. G. (2004). *Family therapy in changing times.* New York: Bloomsbury Publishing.

Başar, M. R. (2021). *Madde bağımlısı bireylerin ailelerinin karşılaştıkları psiko-sosyal ve ekonomik güçlükler ve sosyal dışlanma algılarının sosyal hizmet perspektifinden incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Baygora, C. (2022). *Aile üyesinin vefatından sonra: Bireylerin (geçmiş ve güncel) yas yoğunlukları ile (kayıp öncesi ve güncel) aile işlevselliği arasındaki ilişkiler.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bayındır, N. (2021). Risk altındaki çocukların tespiti ve korunmasına yönelik öğretmen adaylarının görüşleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 10*(28), 187-202.

Bayraktar, E. (2016). *Tek ebeveynli, lisede okuyan ergenlerde algılanan yalnızlık düzeyleri ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Beşirli, H. (2020). Aile, kuşaklar ve toplumsal değişme. L. Eraslan (Ed.), *Aile Sosyolojisi* içinde (34-59). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bulut, T. (2021). *Sosyal dışlanmanın alkol ve madde bağımlısı bireylerin sosyal yaşamlarına etkilerinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Cihanoğlu, M. (2010). İlişkilerde kayıp: Ayrılık, boşanma ve ölüm. T. Solmuş (Ed.), *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana Baba Çocuk İlişkileri* içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Coşan, B. (2017). S*osyal politika perspektifinden Türkiye'de tek ebeveynli aile sorunsalının boşanma bağlamında değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve davranışı* (15. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağdaş, A. ve Şahin Seçer, Z. (2011). *Anne baba eğitimi.* Ankara: Eğiten Kitap.

Çakıcı, S. (2006). *Alt ve üst sosyoekonomik düzeydeki ailelerin aile işlevlerinin, anne-çocuk ilişkilerinin ve aile işlevlerinin anne-çocuk ilişkilerine etkisinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Deleş, B. ve Aral, N. (2021). Suç davranışları ve çocukları suça yönelten risk faktörleri. Ş. İlgün ve E. Altıntaş (Ed.), *Yeni Dünya Ekseninde Güncel Eğitim Araştırmaları* içinde (423-450). Ankara: İksad Yayınları.

Demiray, N. (2018). *Çocuk suçluluğunu etkileyen muhtemel faktörler: Suç korkusu, kentleşme ve aile yapıları (Samsun İlkadım ve Canik ilçeleri örneği).* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Deniz, B. (2020). *Ebeveynlerin çocukluk yaşantılarının aile uyumu, evlilik yaşamı ve çocuk yetiştirme tutumları ile ilişkisinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Derin, G., Okudan, M. ve Aşıcıoğlu, F. (2021). Alkol ve madde kullanım bozukluklarında ailevi risk faktörleri. E. Öztürk (Ed.), *Aile Psikopatolojisi* içinde (118-126). Ankara: Türkiye Klinikleri.

Dinç, A. (2013). *Çocuk suçluluğunda ailenin rolü.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Dinç, B. (2018). Aile sisteminde yaşanan sorunlar. A. Arıkan ve B. Dinç (Ed.), *Aile Eğitimi* içinde (160-193). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Emre, O. (2016). Ebeveynleştirmenin çocukların gelişim sürecine etkisi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 5*(2), 29-34.

Engin, E. C. (2015). *Bir aile hekimliği bölgesinde kayıtlı 6-18 yaş arası çocuk ve ergenlerde görülen davranış ve uyum problemlerinin; bu çocuk ve ergenlerin ailelerinin demografik özellikleri, tutum ve davranışlarıyla olan ilişkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Eraslan, L. ve Demirel, M. E. (2020). Aile kavramı ve sosyolojisi. L. Eraslan (Ed.), *Aile Sosyolojisi* içinde (3-33). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Erbay, E. (2018). Risk altındaki çocukların sorunları ve sosyal hizmetler. Y. Genç ve H. H. Taylan (Ed.), *Aile ve Çocukla Sosyal Hizmet* içinde (162-189). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Erdim, L. (2019). The impact of alcoholism on family and children. *Journal of Health Science and Profession, 6*(1), 193-200.

Ereş, F. (2009). Toplumsal bir sorun: Suçlu çocuklar ve ailenin önemi. *Aile ve Toplum Dergisi, 11*(5), 88-96.

Genç, Y. (2018). Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları I. Y. Genç ve H. H. Taylan (Ed.), *Aile ve Çocukla Sosyal Hizmet* içinde (190-219). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gladding, S. (2012). *Family therapy: History, theory and practice*. (İ. Keklik ve İ. Yıldırım çev.) Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Güleç, G. (2018). Evlilikte ilişki sorunları. G. Aksaray (Ed.), *Aile Psikolojisi ve Eğitimi* içinde (18-35). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Güllüpınar, F. (2020). Çocuk-aile ilişkileri ve çocuğun değeri. L. Eraslan (Ed.), *Çocukluk Sosyolojisi* içinde (200-237). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Güvenç, G. (2019). *Madde bağımlısı olan bireylerin çocukluk çağı travmaları ve sosyal iyi olma düzeylerinin değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Irmak, B. (2022). *Çocuk merkezli oyun terapisinin boşanmış aile çocuklarının davranış problemlerine etkileri.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.

İldeniz, B. S. (2021). *Koronavirüs pandemisinde annelerin ebeveynlik stresleri, aile dayanıklılıkları ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiler.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Karaırmak, Ö. (2014). Felaketlerden sonra çocuk. *Okul Psikolojik Danışmanı e-Bülteni, (3),* 2-7.

Kaya, U. (2023). *Çocuk suçluluğu ve önlenmesi.* Erişim adresi http://www.antalyaozelegitim.com/blog/cocuk-gelisimi/cocuk-suclulugu-ve-onlenmesi.html

Kıvılcım, M. ve Gümüş Doğan, D. (2014). Çocuk ve ölüm. *Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi, 21*(1), 80-85.

Nazik, B. (2000). *Çocuk ruh sağlığı.* İstanbul: Ya Pa Yayınları.

OECD (2023). Data. Erişim adresi https://data.oecd.org/

Öğüt, O. (2017). *Suça sürüklenen çocukların sosyodemografik özellikleri, algılanan aile işlevselliğinin ve ebeveyn tutumlarının suça sürüklenme üzerine etkisinin değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi, Kocaeli.

Özbay, A. ve Gültekin, S. (2023). Madde ile ilişkili bozukluklar: Kısa bir gözden geçirme. *Social Sciences Research Journal, 12*(7), 803-814.

Özgür Bayır, Ö. (2018). Aile: Temel kavramlar, aile yapısı, işlevleri ve dönüşümü. Y. Genç ve H. H. Taylan (Ed.), *Aile ve Çocukla Sosyal Hizmet* içinde (2-39). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Öztekin, G. G. (2021). *Tek ebeveynli çocuklar ve ebeveynleri üzerinde çocuk-ebeveyn ilişki terapisi odaklı psikoeğitim programının etkisi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Öztürk Patur, M. (2023). *Bağımlılıkta etkili iletişim rolü.* Erişim adresi https://www.yedam.org.tr/bagimlilikta-etkili-iletisim-rolu

Sağlam, M. (2017). Aile içi iletişim. N. Aral (Ed.), *Çocuk ve İletişim* içinde (305-334). Ankara: Vize Yayıncılık.

Seven, S. (2008). *Çocuk ruh sağlığı.* Ankara: Pegem Akademi.

Şar, A. H. (2018). Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları II. Y. Genç ve H. H. Taylan (Ed.), *Aile ve Çocukla Sosyal Hizmet* içinde (220-249). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Şenel, B. (2022). *Bağımlı ebeveyn çocuğun tüm yaşamını etkiliyor.* Erişim adresi https://www.yesilay.org.tr/tr/makaleler/bagimli-ebeveyn-cocugun-tum-yasamini-etkiliyor

Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış aile çocuk ilişkisinin sebep olduğu problemler (Malatya uygulaması).* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Şentürk Dızman, Z. ve Oktik, N. (2022). Aile ve suç ilişkisi: Denetimli serbestlikteki gençler üzerine nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11*(3), 1345-1362.

Teker, K. (2010). *Suçlu çocuklarda sosyo-demografik özellikler ile ebeveyn tutum algısının çocuk suçluluğuna katkısı.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tekin, M. (2019). *Ebeveyn kabul reddi ile aile hayatı ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

TOÇEV (2019). *Türkiye'deki risk altındaki çocuklar raporu.* Erişim adresi https://cohum.giresun.edu.tr/Files/ckFiles/cohum-giresun-edu-tr/TOCEV%20Rapor[2]-2019%20(2).pdf

Toğa, H. (2021). *Aile ilişkilerinin çocuk suçluluğu üzerindeki etkileri: Doğu Anadolu Bölgesi örneği.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yalova.

Tuncer, S. B. (2020). *Madde bağımlısı bireyin ve ebeveynin yaşadıkları travmatik deneyimlerin bağımlılık tedavi sürecine etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul.

Tural, Ş. (2018). *Annenin aile hayatı ve çocuk yetiştirme sürecindeki tutumu ile çocuğun benlik düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tutar, E. (2002). *Aile, çocuk, şiddet ve suç.* Erişim adresi https://www.kriminoloji.com/Aile_Cocuk_Siddet_Suc-Erol_Tutar.htm

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). İstatistik veri portalı. Erişim adresi https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1

Türk Dil Kurumu (TDK). (2023). *Güncel Türkçe Sözlük.* Erişim adresi https://sozluk.gov.tr/

UNİCEF (2023). Datasets. Erişim adresi https://data.unicef.org/resources/resource-type/datasets/

Yavuz, S. (2020). Türkiye'de aile yapısı ve kültürü. L. Eraslan (Ed.), *Aile Sosyolojisi* içinde (214-252). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

YEŞİLAY (2021). Uyuşturucu özgürlüğün sonu. A. Durmuş vd. (Ed.), *Türkiye bağımlılıkla mücadele eğitim programı.* İstanbul: Artpres Matbaacılık.

YEŞİLAY (2023). *Evde bağımlı bir ebeveyn varsa diğer ebeveynin çocuklara yaklaşımı nasıl olmalıdır?* Erişim adresi https://www.yedam.org.tr/evde-bagimli-bir-ebeveyn-varsa-diger-ebeveynin-cocuklara-yaklasimi-nasil-olmalidir

Yusufoğlu, Ö. Ş. (2015). *Parçalanmış ailelerin yoksulluğu ve geçinme stratejileri: Elazığ örneği.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Yıldız, Y. (2017). *Tek ebeveynli çocukların yaşam deneyimleri.* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, F. K., Ergelen, M., Bilici, R. ve Akülker, G. (2021). Alkol ve madde kullanım bozukluğu olan ebeveynlerin çocuklarında karşılaşılan davranış sorunları. *Bağımlılık Dergisi, 22*(4), 455-464.

DOĞAL AFETLER NEDENİYLE RİSK GRUBUNDA OLAN ÇOCUKLAR

İmran Çağlayan

Giriş

Doğal afetler, hava, su veya yer kabuğunun değişimleriyle ilişkili olarak toplumun uyum sağlama kapasitesini aşan ani ve şiddetli olaylar olarak tanımlanmaktadır. Bu afetler, insan kontrolü dışında gerçekleşir, dolayısıyla önceden tamamen tahmin etmek veya önlemek zordur. Doğal afetlerin kaynağı jeofiziksel, atmosferik, hidrolojik, iklimsel ve biyolojik faktörlerden kaynaklanabilir. Yaygın olarak görülen doğal afetler arasında depremler, volkanik patlamalar, fırtınalar, kasırgalar, seller, tsunamiler, çığlar, kuraklık ve orman yangınları yer almaktadır. Bu olayların büyük bir kısmı, iklim ve hava durumuyla ilgili tehlikelerden kaynaklanmaktadır (World Disasters Report, 2022). Dünya Afet Raporu (2022) verilerine göre, dünya genelinde kaydedilen doğal afetlerin %90,3'ü iklim ve hava durumuyla ilişkilidir. İklim değişikliği, aşırı hava olaylarının sıklığını ve yoğunluğunu artırmaktadır. Şiddetli yağışlar, kuraklık, fırtınalar, kasırgalar gibi doğa olayları daha sık ve yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir.

Son on yılda doğal afetlerden en sık etkilenen ülkeler arasında Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Filipinler, Hindistan ve Endonezya yer almaktadır (Guha-sapir vd., 2016). Bu ülkeler, coğrafi konumları ve iklim özellikleri nedeniyle doğal afetlerin etkilerini daha yoğun bir şekilde deneyimlemektedirler. Türkiye ise jeolojik yapısı, tektonik oluşumu, topografyası ve meteorolojik özellikleri gibi faktörler nedeniyle sürekli olarak doğal afet tehlikesi ve riski olan bir ülkedir (JICA, 2004). Türkiye, aktif fay zonları üzerinde bulunmakta ve sık sık büyük deprem riskine maruz kalmaktadır. Bu doğrultuda, 1900'den günümüze bölgede 77'nin üzerinde etkili bir deprem meydana gelmiştir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2018) ve bu afetler büyük yıkımlara ve can kayıplarına yol açmıştır. Ayrıca, sel ve su baskınları gibi afetler de iklim değişikliğinin etkisiyle daha sık ve yoğun bir şekilde yaşanmaktadır.

gözlemleyerek onların duyguları hakkında fikir sahibi olabilirler. Bu nedenle, çocuklara oyun alanları sağlamak ve onların oyun oynamalarını desteklemek önemlidir.

- ***Yaratıcı ifade edici aktiviteler oluşturma:*** Çizim, hikâye anlatma, drama, müzik, ritim veya hareket etkinlikleri çocukların duygularını özgürce ve güvenli bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olur. Ebeveynler ve öğretmenler, çocukların duygularını, düşüncelerini ve görüşlerini ifade etmelerine yardımcı olmak için evde veya okulda bu tür etkinliklere yer verebilirler.
- ***Farklı materyaller ve oyuncaklar kullanma:*** Afet sonrasında çocukların duygularını tanımak, anlamak ve uygun şekilde yönetebilmek için yönlendirici ve rahatlatıcı materyaller ve oyuncaklar sunmak önemlidir. Pelüş oyuncaklar, yumuşak battaniyeler, oyun hamurları, üflemeli, vurmalı müzik aletleri duygu regülasyonu için tercih edilebilir.
- ***Afet bilinci geliştirme:*** Çocuklara afet öncesi farkındalık eğitimleri verilerek kendilerini güvende hissetmeleri ve afetlere karşı önlem almaları teşvik edilmelidir.
- ***İş birliği:*** Öğretmen ve aile arasında iş birliği artırılmalıdır. Özellikle ebeveynlerin ve öğretmenlerin arasındaki düzenli iletişim çocuklara yönelik afet sonrası müdahalenin kalitesine katkıda bulunacaktır.
- ***Uzman desteği:*** Özellikle çocuk kendine veya başkalarına zarar verme tehlikesi altındaysa bu olayı hiç yaşamamış gibi tepkisizlik gösteriyor ya da davranışlarda olan farklılıklar çocuğun işlevselliğini bozacak düzeye geldiyse bir uzmandan mutlaka yardım alınmalıdır.

Kaynakça

AFAD (2018). *Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğal Kaynaklı Afet İstatistikleri.* https://www.afad.gov.tr/kitaplar.

Aldrich, D. (2015). P. & Meyer, M. (2015). Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2), 254-269.

Australian Red Cross. (2012). RED Lesson: Early childhood for students aged 3 to 5. (Erişim Tarihi:15.07.2023).https://www.redcross.org.au/globalassets/cmsassets /documents/emergency-services/red-lessonp-prep-earlychild-f.pdf.

Babugura, A. A. (2012). Children, youth and disaster. In *Handbook of Hazards and Disaster Risk Reduction* (pp. 436-446). Routledge.

Baggerly J, Exum HA. (2007). Counseling children after natural disasters: Guidance for family therapists. *The American Journal of Family Therapy*, 36, 79-93.

Bhadra, S. (2022). Psychosocial Support for Protection of Children in Disasters. In: Deb, S. (eds) Child Safety, Welfare and Well-being. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-9820-0_26.

Biswas, A., Rahman, A., Mashreky, S., Rahman, F., & Dalal, K. (2010). Unintentional injuries and parental violence against children during flood: A study in rural Bangladesh. *Rural and remote health*, *10*(1), 1199.

Bothe, D. A., Olness, K. N., & Reyes, C. (2018). Overview of children and disasters. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, *39*(8), 652-662.

Caffo, E., & Belaise, C. (2003). Psychological aspects of traumatic injury in children and adolescents. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, *12*(3), 493-535.

Catani, C., Jacob, N., Schauer, E. *et al.* (2008). Family violence, war, and natural disasters: A study of the effect of extreme stress on children's mental health in Sri Lanka. *BMC Psychiatry* 8, 33. https://doi.org/10.1186/1471-244X-8-33.

Cerna-Turoff, I., Fang, Z., Meierkord, A., Wu, Z., Yanguela, J., Bangirana, C. A., & Meinck, F. (2021). Factors associated with violence against children in low-and middle-income countries: a systematic review and meta-regression of nationally representative data. *Trauma,Violence,&Abuse*, *22*(2),219-232.https://doi.org/10.1177/1524838020985532.

Chuang, E., Pinchoff, J., & Psaki, S. (2018). How natural disasters undermine schooling. Brookings.https://www.brookings.edu/blog/education-plus-development/2018/01/23/how-natural-disastersundermine-schooling/

Curtis, T., Miller, B. C., & Berry, E. H. (2000). Changes in reports and incidence of child abuse following natural disasters. *Child Abuse & Neglect*, *24*(9), 1151-1162. https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00176-9.

Dağlı, P., Tolga, E., Akço, S., & Akbulut, B. (2021). Salgın ve Doğal Afetler Sırasında Çocukların Korunması Çocuk Hakları Örgütleri İçin Bir İzleme Raporu.

Decosimo, C. A., Hanson, J., Quinn, M., Badu, P., & Smith, E. G. (2019). Playing to live: Outcome evaluation of a community-based psychosocial expressive arts program for children during the Liberian Ebola epidemic. *Global Mental Health*, *6*, 3.

Fothergill, A. (2017). Children, youth, and disaster. *Oxford Research Ecyclopedia of Natural Hazard Science*. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199389407.013.23.

Frankenberg, E., Sikoki, B., Sumantri, C., Suriastini, W., & Thomas, D. (2013). Education, Vulnerability, and Resilience after a Natural Disaster. *Ecology and Society : A Journal of Integrative Science for Resilience and Sustainability*, *18*(2), 16. https://doi.org/10.5751/ES-05377-180216.

Garcia, D. M., & Sheehan, M. C. (2016). Extreme weather-driven disasters and children's health. *International Journal of Health Services*, *46*(1), 79 105. https://doi.org/10.1177/0020731415625254.

Genç, E., Turhan, Z., & Tanhan, A. (2020). Koronavirüs salgın sürecinde ve afet dönemlerinde psikolojik destek hizmetleri: Aile odaklı psikolojik müdahale programı geliştirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *8*(4), 203-222.

Gomez, C. J., & Yoshikawa, H. (2017). Earthquake effects: Estimating the relationship between exposure to the 2010 Chilean earthquake and preschool children's early cognitive and executive function skills. *Early Childhood Research Quarterly*, *38*, 127-136. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2016.08.004.

Gözübüyük, A. , Duras, E. , Dağ, H. & Arıca, V. (2015). Olağan üstü durumlarda çocuk sağlığı. *Journal of Clinical and Experimental Investigations*, 6(3), 324-330. https://doi.org/10.5799/ahinjs.01.2015.03.0544.

Hassan FU, Singh G, Sekar K. (2018). Children's reactions to flood disaster in Kashmir. Indian. *J. Psychol. Med.*, 40(5), 414-9.

Houston, J. B. (2018). Community resilience and communication: Dynamic interconnections between and among individuals, families, and organizations. *Journal of Applied Communication Research*, *46*(1), 19-22. https://doi.org/10.1080/00909882.2018.1426704.

Japan International Cooperation Agency (JICA) (2004). *Country Strategy Paper for Natural Disasters in Turkey, Final Report,* JICA, Ankara.

Kar, N. (2009). Psychological impact of disasters on children: Review of assessment and interventions. *World Journal of Pediatrics*, 5(1), 5–11.

Karakaya I, Ağaoglu B, Coşkun A, ve ark. (2004). Marmara Depreminden Üç Büçuk Yıl Sonra Ergenlerde TSSB, Depresyon ve Anksiyete Belirtileri. *Türk Psikiyatri Dergisi*,15, 257-263.

Kaya, E., & Özcebe, H. (2013). Afetlerin Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, *12*(4).

Kessler, R. C., Keane, T. M., Ursano, R. J., Mokdad, A., & Zaslavsky, A. M. (2008). Sample and design considerations in post-disaster mental health needs assessment tracking surveys. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, *17*(S2), S6-S20.

King, S., Dancause, K., Turcotte-Tremblay, A. M., Veru, F., & Laplante, D. P. (2012). Using natural disasters to study the effects of prenatal maternal stress on child health and development. *Birth Defects Research Part C: Embryo Today: Reviews*, *96*(4), 273-288.

Kopala-Sibley, D. C., Danzig, A. P., Kotov, R., Bromet, E. J., Carlson, G. A., Olino, T. M.& Klein, D. N. (2016). Negative emotionality and its facets moderate the effects of exposure to Hurricane Sandy on children's postdisaster depression and anxiety symptoms. *Journal of Abnormal Psychology*, *125*(4), 471. https://doi.org/10.1037/abn0000152.

Koplewicz, H. S., & Cloitre, M. (2006). *Caring for kids after trauma, disaster and death: A guide for parents and professionals*. New York University Child Study Center.

Lai, B. S., La Greca, A. M., Brincks, A., Colgan, C. A., D'Amico, M. P., Lowe, S., & Kelley, M. L. (2021). Trajectories of posttraumatic stress in youths after natural disasters. *JAMA Network Open*, *4*(2), e2036682-e2036682.

Lowe, S. R., Godoy, L., Rhodes, J. E., & Carter, A. S. (2013). Predicting mothers' reports of children's mental health three years after Hurricane Katrina. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *34*(1), 17-27.https://doi.org/10.1016/j.appdev.2012.09.002.

Neumayer, E., & Plümper, T. (2007). The gendered nature of natural disasters: The impact of catastrophic events on the gender gap in life expectancy, 1981–2002. *Annals of The Association of American Geographers*, *97*(3), 551-566.https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2007.00563.x.

Norris, F. H., Kaniasty, K., Conrad, M. L., Inman, G. L., & Murphy, A. D. (2002). Placing age differences in cultural context: A comparison of the effects of age on PTSD after disasters in the United States, Mexico, and Poland. *Journal of Clinical Geropsychology*, *8*, 153-173. https://doi.org/10.1023/A:1015940126474.

OECD. (t.y.). Disaster Risk Reduction Education in Japan. (Erişim tarihi: 15 Temmuz 2023), https://www.oecd.org/governance/toolkit-on-risk governance/goodpractices/page/ disasterriskreductioneducationinjapan.htm.

Orru, K., Hansson, S., Gabel, F., Tammpuu, P., Krüger, M., Savadori, L.,& Rhinard, M. (2022). Approaches to 'vulnerability'in eight European disaster management systems. *Disasters*, *46*(3), 742-767.https://doi.org/10.1111/disa.12481.

Petriwskyj, A. (2013). Reflections on talk about natural disasters by early childhood educators and directors. *Australian Journal of Communication*, *40*(1), 87-101.

Pfefferbaum, B., Noffsinger, M. A., Sherrieb, K., & Norris, F. H. (2012, December). Framework for research on children's reactions to disasters and terrorist events. *Prehospital Disaster Medicine*, 27(6), 567–576. https://doi.org/10.1017/S1049023X12001343.

Powell, T., Holleran-Steiker, L.K. Supporting Children After a Disaster: A Case Study of a Psychosocial School-Based Intervention. *Clinical Social Work Journal,* 45, 176–188 (2017). https://doi.org/10.1007/s10615-015-0557-y.

Rezaeian M. (2013). The association between natural disasters and violence: A systematic review of the literature and a call for more epidemiological studies. *Journal Of Research İn Medical Sciences: The Official Journal of Isfahan University of Medical Sciences*, *18*(12), 1103–1107.

Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMSHA). (2017). Disaster Technical Assistance Center Supplemental Research Bulletin: Greater Impact: How Disasters Affect People of Low Socioeconomic Status.

Sawada, Y., & Takasaki, Y. (2017). Natural disaster, poverty, and development: An introduction. *World Development*, *94*, 215. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.12.035.

Seddighi, H., Salmani, I., Javadi, M. H., & Seddighi, S. (2021). Child abuse in natural disasters and conflicts: A systematic review. *Trauma, Violence, & Abuse*, *22*(1), 176-185. https://doi.org/10.1177/1524838019835973.

Segarra-Alméstica, E., Caraballo-Cueto, J., Cordero, Y., & Cordero, H. (2022). The effect of consecutive disasters on educational outcomes. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *83*, 103398.

Silverman, W. K., & La Greca, A. M. (2002). Children experiencing disasters: Definitions, reactions, and predictors of outcomes. https://doi.org/0.1037/10454-001.

Smith, P., Dyregrov, A., Yule, W., Gupta, L., Perrin, L., & Gjestad, R. (1999). Children and Disaster: Teaching Recovery Techniques (Bergen, Norway: Foundation for Children and War).

Strøm, I. F., Schultz, J. H., Wentzel-Larsen, T., & Dyb, G. (2016). School performance after experiencing trauma: A longitudinal study of school functioning in survivors of the Utøya shootings in 2011. *European Journal of Psychotraumatology*, *7*(1), 31359. https://doi.org/10.3402/ejpt.v7.31359.

Tang, B., Deng, Q., Glik, D., Dong, J., & Zhang, L. (2017). A meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder (PTSD) in adults and children after earthquakes. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, *14*(12), 1537. https://doi.org/10.3390/ijerph14121537.

Tang, B., Liu, X., Liu, Y. et al. (2014). A meta-analysis of risk factors for depression in adults and children after natural disasters. *BMC Public Health*, 14, 623. https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-623.

Thow, A., Vernaccini, L., Marin Ferrer, M. and Doherty, B., (2018). *Inform Global Risk Index Results*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. DOI: https://doi.org/10.2760/754353.

Triasari, L., Yusuf, A., Retno, S., Triyana, P. D., & Abidin, Z. (2020). Play Therapy to Reduce

Traumatic Stress in Earthquake-affected Children in North Lombok, West Nusa Tenggara. *International Journal of Nursing and Health Services (IJNHS)*, *3*(1), 133-140.https://doi.org/10.35654/ijnhs.v3i1.209.

Tüzün, I. (2023). Afet döneminde eğitim: 6 şubat depremlerinin ardından erg'nin deneyimleri ve önerileri. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(2), 373 381. https://doi.org/10.47613/reflektif.2023.111.

Udwin, O., Boyle, S., Yule, W., & Bolton, D. (2001). Fifth-grade children's (unedited) concerns 2 weeks after the events of September 11, 2001. *Children*, *44*, 1057-1063.

UNICEF. (2020). *COVID-19 and child labor: A time of crisis, a time to act*. https://www.u nicefusa.org/stories/covid-19-and-child-labor-time-crisis-time-act.

UNICEF. (2021). *UNICEF Humanitarian Action for Children 2021: Overview*.https://www. unicef.org/media/112536/file/HAC-2022-Overview.pdf.

Vogel, J. M., & Vernberg, E. M. (1993). Part 1: Children's psychological responses to disasters. *Journal of Clinical Child Psychology*, *22*(4), 464-484.

Wolmer, L., Laor, N., & Yazgan, Y. (2003). School reactivation programs after disaster: could teachers serve as clinical mediators? *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, *12*(2), 363-381. https://doi.org/10.1016/S1056-4993(02)00104-9

Wolmer, L., Laor, N., Dedeoglu, C., Siev, J., & Yazgan, Y. (2005). Teacher-mediated intervention after disaster: A controlled three-year follow-up of children's functioning. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *46*(11), 1161-1168.

World Dısasters Report (2022). *Trust, Equıty And Local Actıon Lessons from the COVID-19 pandemic to avert the next global crisis*. https://www.ifrc.org/sites/default/files/2023-03/2022_IFRC-WDR_EN.0.pdf.pdf.

Yustiana, Y. R., Rusmana, N., & Suryana, D. (2020). Group play therapy for the treatment of post-traumatic stress disorder in child victim of tsunami in Banten province. *İlkogretim Online*, *19*(4).

Zorn, M. (2018). Natural Disasters and Less Developed Countries. In: Pelc, S., Koderman, M. (eds) Nature, Tourism and Ethnicity as Drivers of (De)Marginalization. *Perspectives on Geographical Marginality*, vol 3. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-59002-8_4.

KURUMDA YAŞAYAN ÇOCUKLAR

Lütfiye Çoşkun

Giriş

"Sosyal Hizmetler; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü olarak tanımlanmaktadır" (2828 Sayılı Kanun).

Sosyal hizmetlerin temel alanlarından biri, korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan hizmetlerdir. Çocuğun korunmaya muhtaçlık koşulu her ne olursa olsun ya da çocuk hangi ihtiyaçtan kaynaklanan nedenle korunma altına alınırsa alınsın her çocuğun durumuna uygun bulunan hizmet modelinden faydalanmaya ve kendi kendine yeterli hâle gelinceye kadar korunmaya hakkı bulunmaktadır (Çengelci, 1988).

Korunmaya muhtaç çocuklara verilen bakım yöntemleri incelenecek olunursa bu yöntemler esas itibarıyla, çocuğun bulunduğu aile ortamında korunması, koruyucu aile, evlat edindirme ve kurum bakımıdır (Yazıcı, 2012; Yolcuoğlu, 2009). Çocuk koruma sisteminde çocuklara yönelik geliştirilen hizmet modellerinden biri olan kurum bakımı "Bir ailenin olmadığı ya da ailenin fonksiyonlarını yerine getiremediği durumlarda, kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklara resmî ya da özel kurumlarca geçici ya da sürekli olarak sunulan bakım hizmeti" olarak tanımlanmaktadır. Kurum bakımı altındaki çocuklar, kendileriyle herhangi bir kan bağı olmayan aynı durumdaki çocuklarla bir arada topluca yaşamakta ve kendileriyle biyolojik bir yakınlığı olmayan yetişkinlerce bakılmaktadır (Saraç, 2011).

Korunmaya muhtaç çocuklara hizmet veren kurumlar arasında büyük farklılıklar olmasına rağmen hemen hemen her ülkede ve her kıtada kurumsal bakımı temsil eden bazı olumsuz özellikler mevcuttur. Kurumlardaki çocuk sayısının fazlalığı, kurum personelinin sayıca yetersizliği, dönüşümlü vardiya-

KAYNAKÇA

Atıl, İ. (2019). *Korunmaya muhtaç okul öncesi dönem çocuklarında "Ben Problem Çözebilirim (BPÇ) programının" kişiler arası problem çözme becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi.

Ayaz, M, Ayaz, A. B., Başgül, Ş. S., Karakaya, I., Gülen Şişmanlar, Ş., & Yar, A… (2012). 3-5 yaş grubu kurum bakımındaki çocuklarda ruhsal hastalık sıklığı ve ilişkili etmenler. *Türk Psikiyatri Dergisi,* 23, 1-7. Erişim adresi: https://www.acarindex.com/turk-psikiyatri-dergisi/3-5-yas-grubu-kurum-bakimindaki-cocuklarda-ruhsal-hastalik-sikligi-ve-iliskili-etmenler-119810.

Beckett, C., Maughan, B., Rutter, M., Castle, J., Colvert, E., Groothues, C., Kreppner, J., Stevens, S., O'Connor, T. G., & Sonuga Barke, E. J. S. (2006). Do the effects of early severe deprivation on cognition persist into early adolescence? Findings from the English and Romanian adoptees study. *Child Development, 77*(3), 696-711. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00898.x.

Bedel, A., & Arı, R. (2011). Kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin yapıcı problem çözme ve sürekli öfke düzeylerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1*(4), 1-10. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/pegegog/issue/22592/241304.

Cebe, F. (2005). *Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu yetiştirme yurtlarında barınan çocukların "benlik saygısı", "depresyon", "kaygı" skorlarının ailesi yanında kalan çocuklarla karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.

Çavuş-Bekçe, F. Ö., & Çalış, N. (2021). İhmal ve istismarı önlemeye yönelik çocuk koruma politikalarında uzmanlaşmış koruyucu aile modelinin yeri. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 32*(4), 1565-1586. https://doi.org/10.33417/tsh.900655a.

Çengelci, E. (1988). Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler ve mülki amirlere düşen başlıca görevler. *Türk İdare Dergisi,* 378, 202-234. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19552/208348.

Child Maltreatment Report [CMR] (2020). Erişim adresi https://www.acf.hhs.gov/cb/report/child-maltreatment-2020.

Demirtaş, S. (2009). *Çocuk yuvasında kalan korunmaya muhtaç çocukların değer eğitiminde yaratıcı dramanın etkililiği* (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Dobrova Krol, N. A., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans Kranenburg, M. J., Juffer, F., & Cyr, C… (2008). Physical growth delays and stress dysregulation in stunted and non-stunted Ukrainian institution-reared children. *Infant Behavior and Development, 31*(3), 539-553. https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2008.04.001.

Dozier, M., Zeanah, C. H., Wallin, A. R., & Shauffer, C. (2012). Institutional care for young children: Review of literature and policy implications. *Social Issues and Policy Review, 6(1),*1-25. https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2011.01033.x.

Elmacı, D. (2019). Türkiye'de koruma altındaki çocuklara yönelik çocuk koruma kuruluşlarındaki değişimler. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 33-59. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/920809

Gunnar, M. R., Bruce, J., & Grotevant, H. D. (2000). International adoption of institutionally reared children: Research and policy. *Development and Psychopathology,* 12, 677-693. https://doi.org/10.1017/S0954579400004077.

Hermenau, K., Hecker, T., Elbert, T., & Ruf Leuschner, M. (2014). Maltreatment and mental health in institutional care: Comparing early and late institutionalized children in Tanzania. *Infant Mental Health Journal, 35*(2), 102-110. https://doi.org/10.1002/imhj.21440.

Hüseyinoğlu, S. (2017). *Korunmaya muhtaç çocukların korunma altına alınma nedenleri: İstanbul örneği* (Yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi.

İyi, Z. (2020). *Korunmaya ihtiyacı olan 12-18 yaş grubu çocukların riskli sağlık davranışlarının ve akran baskısının değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi.

İzci, L. (2021). *Çocuk koruma politikalarının sembolik etkileşimcilik bakış açısıyla analizi: Türkiye, İngiltere, İsveç örnekleri* (Doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi.

Kalafatoğlu, R. (2006). *Zonguldak merkez çocuk yuvasında bakım altında bulunan çocukların fiziksel gelişimleri ile ailesinin yanında yaşayan çocukların fiziksel gelişimlerinin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.

Koşay, A. (2013). *Çocuk yuvasında ve çocuk evinde kalan korunmaya muhtaç çocuklar ile ailesi yanında yaşayan çocukların sosyal becerilerinin karşılaştırılması* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kurtlar Meşiç, B. (2000). *Kurumda yaşayan çocukların durumu: Anne-baba yoksunluğu üzerine karşılaştırmalı bir çalışma* (Yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi.

Leathers, S. J. (2002). Foster children's behavioral disturbance and detachment from caregivers and community institutions. *Children and Youth Services Review, 24*(4), 239-268. https://doi.org/10.1016/S0190-7409(02)00175-5.

Öcal, R. (2019). *Korunma ihtiyacı olan çocuklarda gelecek kaygısının incelenmesi: Adana ili örneği. Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu yetiştirme yurtlarında barınan çocukların "benlik saygısı", "depresyon", "kaygı" skorlarının ailesi yanında kalan çocuklarla karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi.

Özbek, M. M. (2019). *Korunmaya muhtaç öğrencilerin öğrenme ve öğretme sürecinde karşılaştıkları sorunların öğretmen görüşlerine göre incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi.

Özdemir, N., Sefer, N., & Türkdoğan, D. (2008). Bir sosyal sorumluluk projesi örneği: "Korunmaya Muhtaç Çocuklar. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 32(*2), 283-305. Erişim adresi: https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0006092.

Pak, M. (2018). *Erken gelişim döneminde korunmaya muhtaç çocuklarda bağlanma örüntüleri: Bakım koşulları ve bakım elemanları beyanlarından bir değerlendirme* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.

Pektaş, C. (2002). *9-12 yaş korunmaya muhtaç çocukların benlik saygıları ile zihinsel gelişmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Saraç, A. (2011)**.** *Çocuk yuvası bakımında bulunan çocukların davranış sorunları ve çocuk yuvası personeline yapılan eğitimin bu sorunlar üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.

Sarper, N. (2001). *Yetiştirme yurdunda yetişen çocuklar ile anne-baba yanında yetişen çocukların denetim odaklarının karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Seçkiner Bingöl, E. (2018*).* İngiltere'de yerel yönetimlerde sosyal hizmet ve sosyal yardım. *Ombudsman Akademik, 4*(8), 105-123. https://doi.org/10.32002/om budsmanakademik.443484

Temelkuran, V. (2002). *Kurum bakımında olan ve ailesinin yanında kalan çocukların denetim odağı ve benlik kavramları açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi.

Tilbury, C. (2007). The regulation of out-off home care. *The British Journal of Social Work, 37*(2), 209-224. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl012.

Tunçer, P. (2019). Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk koruma hizmetlerinin kısa tarihi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(37), 46-65. https://doi.org/10.16990/SOBIDER.4982.

Turan, L. (2003). *Korunmaya muhtaç çocukların umutsuzluk, suçluluk duyguları, benlik kavramları ve geçmişe ilişkin tutumlarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi.

van Ijzendoorn, M. H., Palacios, J., Sonuga Barke, E. J. S., Gunnar, M. R., Vorria, P., McCall, R. B., LeMare, L., Bakermans Kranenburg, M. J., Dobrova Krol, N. A., & Juffer, F. (2011). Children in institutional care: Delayed development and resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 76,* 8-30. https://doi.org/10.1111/j.15405834 .2011.00626.x.

Vorria, P., Papaligoura, Z., Dunn, J., Van IJzendoorn, M. H., Steele, H., & Kontopoulou, A… (2003). Early experiences and attachment relationships of Greek infants raised in residential group care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 44*(8), 1208-1220. https://doi.org/10.1111/1469-7610.00202.

Yavuz, C. (2016). *Korunmaya muhtaç çocukların koruma ve bakım altına alınma nedenleri* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yazıcı, E. (2013). *Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmetler: Kurum bakım hizmetinden yararlanmış bireyler üzerine bir araştırma* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yazıcı, E. (2012). Korunmaya muhtaç çocuklar ve çocuk evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(18), 499-525. Erişim adresi: https://dergipark.org.t r/tr/pub/mkusbed/issue/19552/208348.

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum, 5*(18), 43-57. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/p ub/spcd/issue/21099/227229.

Yulaf, Y., & Gümüştaş, F. (2019). Kurum bakımında yaşayan ve evlat edinilen çocuk ve ergenlerin ruhsal bozukluklar açısından karşılaştırılması. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 44*(3), 904-910. https://doi.org/10.17826/cumj.504819.

Zeanah, C. H., Nelson, C. A., Fox, N. A., Smyke, A. T., Marshall, P., Parker, S. W., & Koga, S. (2003). Designing research to study the effects of institutionalization on brain and behavioral development: The Bucharest Early Intervention Project. *Development and Psychopathology, 15*(4), 885-907. https://doi.org/10.1017/S0954579403000452.

MEVZUAT

2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. *Resmî Gazete* tarihi: 9.11.1982, Sayısı:17863. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu. *Resmî Gazete* tarihi: 12.10.2004, Sayısı: 25611. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu. *Resmî Gazete* tarihi: 08.12.2001, Sayısı: 24607. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu. *Resmî Gazete* tarihi: 27 Mayıs 1983, Sayısı: 18059. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr /mevzuatmetin/1.5.2828.pdf

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. *Resmî Gazete* tarihi: 15 Temmuz 2005, Sayısı: 25876. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf Birleşmiş Milletler

Çocuk Hakları Sözleşmesi. *Resmî Gazete* tarihi: 27.01.1995, Sayısı: 22184. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf

Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği. *Resmî Gazete* tarihi: 29 Mart 2015, Sayısı: 29310. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150329-1.htm 66.

Çocuk Evleri Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. *Resmî Gazete* tarihi: 05.10.2008, Sayısı: 27015. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081005-1.htm

Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik. *Resmî Gazete* tarihi: 24.12.2006, Sayısı:26386. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081005-1.htm

Çocuk Yuvaları Yönetmeliği. *Resmî Gazete* tarihi: 7 Ocak 1999, Sayısı: 23576. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonetmelikler/cocuk-yuvalari-yonetmeligi.pdf

Korunmaya Muhtaç Çocukların Tespiti, İncelenmesi, Korunma Kararlarının Alınması ve Kaldırılmasına ilişkin Yönetmelik. *Resmî Gazete* tarihi: 28.11.1983, Sayısı: 18235. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/uploads/pages/yonetmelikler/korunmaya-muhtac-cocuklarin-tesbiti-inceleme-korunma-kararlarinin-alinmasi-ve-kaldirilmasina-iliskin-yonetmelik.pdf

Yetiştirme Yurtlarının Kuruluş ve İşleyişine İlişkin Yönetmelik. *Resmî Gazete* tarihi: 13.11.1995, Sayısı: 2246. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/uploads/chgm/ uploads/pages/yonetmelikler/yetistirme-yurtlarinin-kurulus-ve-isleyisine-iliskin-yonetmelik.pdf

RAPORLAR

Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). Çocuk Politikaları Serisi/4 (Türkiye'de Çocuk Hizmetlerinin Tarihsel Süreci) Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/chgm/sayfalar/cocuk-politikalari-serisi-4/

Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). 2021 Yıl Sonu Verileri. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/108736/kurumsal-istatistikler.pdf

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB). 2020 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/73627/2020-faaliyet-raporu.pdf

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB). 2020 Çocuk Hakları Özel Bülteni. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/63308/cocuk-haklari-bulteni.pdf

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB). 2018 Yıl Sonu Verileri. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/81736/2018-yili-faaliyet-raporu.pdf

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB). 2016 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/Uploads/sgb/uploads/pages/arge-raporlar/2016-yili-faaliyet-raporu.pdf

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB). 2015 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/Uploads/sgb/uploads/pages/arge-raporlar/2015-yili-idare-faaliyet-raporu.pdf

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB). 2014 Yılı Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/Uploads/sgb/uploads/pages/arge-raporlar/2014-yili-faaliyet-raporu.pdf

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), (2015). Türkiye'de Sosyal Hizmet ve Yardımların Yeniden Organizasyonu, Nisan, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Politika Serisi 21, Ankara.

DfE - Department for Education, (2019), England/ Characteristics of Children In Need: 2018 to 2019, 31 October 2019, April, Crown Copyright, Kew, London.

DfE - Department for Education, (2018), Characteristics of Children in Need: 2017 to 2018 England, National Statistics, 25 October 2018. Press Office, London.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE EKRAN BAĞIMLILIĞI

Fatih Furkan Eğritaş - Selame Hopurcuoğlu Yorulmaz

Giriş

Dijital çağda bilgisayar, televizyon, akıllı telefon ve tabletler hayatımızın dört bir yanını sarmış durumdadır. Dijital 2023 Türkiye (We Are Social, 2023) raporuna göre Türkiye'de %73.1'lik sosyal medya kullanım oranı ve günlük ortalama yedi saati aşan ekran süresi, teknolojinin hayatımızda ne denli büyük bir yer kapladığını gözler önüne sermektedir. Bilgisayar, televizyon, akıllı telefon, tablet ve internet kullanıcılarının teknolojik cihazları kullanım sebepleri:

- Bilgi arayışı,
- Gelişmelerden ve etkinliklerden haberdar olma,
- Nasıl yapılacağını araştırma,
- Ürün ve marka araştırması,
- İletişim kurma,
- İlham bulma,
- Video, dizi, film ve müzik,
- Eğitim,
- Boş zaman geçirme,
- Oyun oynama

Ekran bağımlılığının en kısa tanımı: "Kişinin sürekli ekrana bakma isteği ve ekrandan uzak kalması gerektiği durumlarda huzursuz, mutsuz hatta saldırgan olmasıdır." Ekran bağımlılığı olan kişilerde vücutlarına herhangi bir madde girmemiş olsa da madde kullanımıyla benzer özellikler gösterirler. Eğer günlük yaşam aktivitelerinde sorun yaşanıyorsa okul performansında düşüş varsa ve sağlık problemleri yaşamaya başlamışsa ekran bağımlılığı olma ihtimali yüksektir diyebiliriz (Aybal, 2021). Günümüzde çocukların oyun oy-

- Çocukların televizyon, bilgisayar, akıllı telefon ve tablet gibi teknolojik cihazlar ile tanışması erken dönemlerde olmamalıdır.
- Erken dönemlerde çocukların ekran kullanımı sınırlandırılmalıdır.
- Çocuğun kullanacağı programlar, ulaşabileceği içerikler düzenlenmelidir. Çocuk kullanmadan önce içerikler ebeveyn tarafından test edilmelidir. Öncelikli olarak eğitsel içeriklerin seçilmesi tavsiye edilir.
- Cihazlar kullanılmadıkları zamanlarda kapatılmalıdır.
- Uyku kalitesini bozmamak adına yatmadan önce teknolojik cihazlar yatak odasından çıkarılmalıdır.
- Teknolojik cihazlar, çocuğu sakinleştirmek için kullanılmamalıdır. Çocuğun yaşadığı stres ile baş edebilmesi için çocuğun baş etme stratejilerini geliştirecek farklı yöntemler denenmelidir.
- Evde ailecek kaliteli zaman geçirmek önemlidir. Bunun için ekranlardan uzaklaşarak gündelik olaylara ya da genel durumlara karşı olan duygu ve düşüncelerin paylaşıldığı kaliteli vakit geçirme etkinlikleri uygulanmalıdır. Bu süre zarfınca teknolojik aletlerden uzak durulmalı; o anı bozmamak adına gerekirse cep telefonları kapatılmalıdır.
- Evin belirli bölümleri ekransız alan olarak belirlenebilir. Örneği tuvalette ya da mutfakta teknolojik aletlerin kullanılmamasına yönelik ev kuralları oluşturulabilir.
- Ebeveynler tarafından ekran vakitleri belirlenerek günün belirli bir diliminde teknolojik aletler çocukların kullanımına sunulmalıdır. Teknolojik aletlerin kullanılmadığı vakitlerde çocuğun gelişimini destekleyecek ve ilgisini çekebilecek aktiviteler sunulmalıdır. Bu süreç, çocuğun da sorumluluk alacağı şekilde tasarlanmalı ve kararlar birlikte alınmalıdır.
- Teknolojik cihazların doğru kullanımına yönelik bilgi verilmelidir.

Kaynakça

Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal elkitabının tanı ölçütleri başvuru kitabı* (5. baskı). (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği. (Orijinal kitabın basım tarihi: 2013).

Avcı, F. M. (2023). *Dijital ebeveynlik farkındalığı ve ebeveyn tutumlarının çocuklarda ekran bağımlılığı ile ilişkisi* (Yayın No: 806527) (Yüksek Lisans Tezi), İzmir Bakırçay Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=j_Fjwp4JS4mk97Puqti8rq7gRDAbgz4mnNKJ0FhZae4U0ddK3iGVm3hfUtltnzn1.

Aybal, N., Ç. (2021). *4-11 yaş çocuklarda ekran bağımlılığı eğiliminin incelenmesi ve ebeveynlerin ekran bağımlılığını önlemeye yönelik tutumlarının değerlendirilmesi* (yayın No: 674047)[Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Haseki Eğitim ve Araştırma Hastanesi]. Ulusal Tez Merkezi https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=8tbPippmWV_b-Irrn9YEAnFItbe89urRNmo57TU0XiPvX-yfdwsqExDZeDClhNKh.

Bekaroğlu, E., ve Yılmaz, T., (2020). Nomofobi: Ayırıcı tanı ve tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 12*(1),131-142. https://doi.org/10.18863/pgy.528897

De Jong, E., Visscher, T. L. S., HiraSing, R. A., Heymans, M. W., Seidell, J. C., & Renders, C. (2013). Association between TV viewing, computer use and overweight, determinants and competing activities of screen time in 4-to 13-year-old children. *International journal of obesity*, *37*(1), 47-53. https://doi.org/10.1038/ijo.2011.244.

Domoff, S. E., Harrison, K., Gearhardt, A. N., Gentile, D. A., Lumeng, J. C., & Miller, A. L. (2019). Development and validation of the Problematic Media Use Measure: A parent report measure of screen media "addiction" in children. *Psychology of Popular Media Culture, 8*(1), 2–11. https://doi.org/10.1037/ppm0000163.

Eu Kids Online (2013). *Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi ve Sonuçlar.* (erişim tarihi: 07.10.2023).https://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/participant-countries/turkey/TK-AVRUPA-EVRI%CC%87MI%CC%87I%CC%87OCUKLAR.pdf.

Hermawati, D., Rahmadi, F. A., Sumekar, T. A. ve Winarni, T. I. (2018). Early electronic screen exposure and autistic-like symptoms. *Intractable & Rare Diseases Research, 7*(1), 69–71. https://doi.org/10.5582/irdr.2018.01007

King, A. L. S., Valença, A. M., ve Nardi, A. E. (2010). Nomophobia: The mobile phone in panic disorder with agoraphobia. *Cognitive and Behavioral Neurology, 23*(1), 52–54. https://doi.org/10.1097/wnn.0b013e3181b7eabc.

Kuo, S. Y., Chen, Y. T., Chang, Y. K., Lee, P. H., Liu, M. J., & Chen, S. R. (2018). Influence of internet addiction on executive function and learning attention in Taiwanese school-aged children. *Perspectives in Psychiatric Care*, *54*(4), 495-500. https://doi.org/10.1111/ppc.12254.

Leung L. (2014). Predicting Internet risks: a longitudinal panel study of gratifications-sought, Internet addiction symptoms, and social media use among children and adolescents. *Health Psychology and Behavioral Medicine*, *2*(1), 424–439. https://doi.org/10.1080/21642850.2014.902316.

Li, H., Luo, W., & He, H. (2022). Association of parental screen addiction with young children's screen addiction: A chain-mediating model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(19), 12788. https://doi.org/10.3390/ijerph191912788.

Mares ML, Pan Z. (2013). Effects of sesame street: A meta-analysis of children's learning in 15 countries. *J Appl Dev Psychol, 34*(3), 140–51.

Montag, C., Błaszkiewicz, K., Sariyska, R., Lachmann, B., Andone, I., Trendafilov, B., ve Markowetz, A. (2015). Smartphone usage in the 21st century: Who is active on WhatsApp? *BMC Research Notes, 8*(1). https://doi.org/10.1186/s13104-015-1280-z.

Nathanson, A. I., Aladé, F., Sharp, M. L., Rasmussen, E. E., & Christy, K. (2014). The relation between television exposure and executive function among preschoolers. *Developmental Psychology*, *50*(5), 1497. https://doi.org/10.1037/a0035714

Rideout, V. J., Vandewater, E. A., & Wartella, E. A. (2003). *Zero to six: Electronic media in the lives of infants, toddlers and preschoolers*. Henry J. Kaiser Family Foundation, Menlo Park, CA.

Rideout, V., ve Robb, M. B. (2020). *The common sense census: Media use by kids age zero to eight, 2020*. San Francisco, CA: Common Sense Media.

Sigman, A. (2007). Visual voodoo: The biological impact of watching TV. *Biologist*, *54*(1), 12-17.

Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., and Hasebrink, U. (2020). EU Kids Online 2020: *Survey results from 19 countries*. EU Kids Online. https://doi.org/10.21953/lse.47fdeqj01ofo.

TÜİK (2013). *06-15 Yaş Grubu Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanımı ve Medya, 2013*. (Erişim tarihi: 05.10.2023) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Use-of-Information-and-Communication-Technology-and-Media-by-Children-Aged-06-15-2013-15866.

TÜİK (2021) *Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2021.* (Erişim tarihi: 08.10.2023). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132.

We Are Social (2023). *Dijital 2023: Türkiye.* https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/HQTLP.pdf

Wen, L. M., Baur, L. A., Rissel, C., Xu, H., & Simpson, J. M. (2014). Correlates of body mass index and overweight and obesity of children aged 2 years: Findings from the healthy beginnings trial. *Obesity*, *22*(7), 1723-1730. https://doi.org/10.1002/oby.20700.

Wolf, C., Wolf, S., Weiss, M., & Nino, G. (2018). Children's Environmental Health in the Digital Era: Understanding Early Screen Exposure as a Preventable Risk Factor for Obesity and Sleep Disorders. *Children*, *5*(2), 31. MDPI AG. Retrieved from http://dx.doi.org/10.3390/children5020031.

Young, K. S. (2017). The evolution of Internet addiction. *Addictive Behaviors, 64*, 229-230. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2015.05.016.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

Ayşe Çakan - Bala Çapar

Giriş

Türk Dil Kurumuna göre cinsiyet, "bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle kadını ayırt ettiren yaradılış özelliği" olarak tanımlanmaktadır. Cinsiyet, bireylerin istisnai durumlar haricinde yaşamı boyunca taşıdığı fizyolojik özellikleri içeren biyolojik ve demografik bir kavramdır (Bardakçı ve Oğlak, 2022; Yolcu, 2021). Bunun yanı sıra cinsiyet, kromozom farklılıklarına bağlı cinsel organlarda, hormonlarda ve üreme işlevlerindeki belirgin farklılıklara dayanarak adlandırılır (Acar-Erdol, 2017; Dökmen, 2014). Kadın ve erkek arasındaki bu biyolojik farklılar, cinsiyet farklılıklarını meydana getirir.

Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet farklılıklarına bağlı olarak bireylere toplum tarafından atfedilen birtakım davranış ve tutumlara, hak ve yükümlülüklere ve rollere bağlı sorumluluklara toplumsal cinsiyet adı verilir (Kılıç, Beyazova, Akbaş, Zara ve Serhatlı, 2014). Cinsiyet, doğumla belirlenen bir olguyken toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek rollerinin kültür tarafından belirlendiği bir olguyu açıklamaktadır (Kaçar, 2019; Selim ve Ok, 2022). Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklardan ziyade psikolojik, sosyolojik, kültürel, ekonomik ve siyasal farklılıklarla beslenen ve şekillenen bir öğrenme sürecini barındırmaktadır (Bardakçı ve Oğlak, 2022; Kılıç vd., 2014; Yolcu, 2021). Toplumsallaşma sürecinde etkileşime girdiğimiz insanlar ve topluma ait kültürel ve ahlaki değerler, toplumsal rolleri meydana getirmektedir (Kaçar, 2019). Toplumsal cinsiyet rollerinin zamana, topluma ve alt kültürlere bağlı olarak değişebiliyor olması, insanın biyolojik doğasına ait olmadığının bir kanıtıdır (Acar-Erdol, 2017). Kültürel olarak kadınlara ve erkeklere uygun görülen kişilik özellikleri, davranışlar ve sorumluluklar pekiştirildikçe toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına dönüşmektedir.

Eşitlikçi bir toplum için okullar kadar toplumun en küçük parçası olan aileler de sorumluluk sahibidir. Ebeveynler cinsiyete bakmaksızın çocuklarına eşit görev ve sorumluluklar vermelidir. Erkek çocuğu sofra kurmaz ya da kız çocuğu tamirata yardım etmez gibi klişelerden uzak durulmalıdır. Aileler kıyafet, kitap, oyuncak ve oyun seçimlerinde toplumsal cinsiyet kalıplarını en az düzeye indirgemelidir (Kaçar, 2019). Örneğin; erkek çocuğuna pembe renk çorap giydirmek ya da kız çocuğuna oyuncak traktör almak gibi cinsiyetçilikten uzak eylemler, çocukların algılarını biçimlendirmede etkili olabilir. Çocuğun evdeki aktivitelerinden biri çizgi film izlemek olduğundan çizgi film sonrasında bir aile büyüğüyle toplumsal cinsiyeti çağrıştıran ögeler konuşulabilir (Lahi, 2021). Örneğin; "Sence yemeği yalnızca anne mi hazırlamalıydı?", "Başka kimler yapabilirdi?", "Birbirlerine nasıl yardım edebilirlerdi?" ya da "Oyuncak bebeklerle yalnızca kız çocukları mı oynar?" gibi sorularla çocuğa farklı, eşitlikçi bir bakış açısı kazandırılmalıdır.

Kaynakça

Acar, F., Ayata, A.G. ve Varoğlu, D. (1999*). Cinsiyete dayalı ayrımcılık: Türkiye'de eğitim sektörü örneği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.

Acar-Erdol, T. (2017). *Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programının hazırlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi* (Tez No. 481736) (Doktora tezi), Ankara Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Alabay, E. ve Özdemir, G. (2020). 36-72 aylık çocukların mesleklere yönelik oluşturdukları toplumsal cinsiyet algıları. *Turkish Studies, 15*(1), 13-29. https://search.trdizin.gov.tr /yayin/detay/418469/

Aydemir, S. (2019). *Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı medya okuryazarlığı eğitiminin öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumlarına etkisi* (Tez No. 608790) (Doktora tezi), Gazi Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Aydilek Çiftçi, M. (2011). Öğretmenlerin ve farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip anne babaların cinsiyet rolleri algısının 60-72 ay arası çocukların oyuncak tercihleri ve akran etkileşimleri ile ilişkisinin incelenmesi (Tez No. 327702) (Yüksek lisans tezi), Çukurova Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bardakçı, Ş., & Oğlak, S. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi, 3*(1), 71-90. https://dergipark.org.tr/en/pub/tpd/issue/70403/1091659.

Berber, Z. B. (2021). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderme yolları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 10*(3), 1215-1223. https://dergipark.org.tr/en/pub/ teke/issue/65009/1000834.

Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi* (SEÇBİR). https://cws.emu.edu.tr/tr/PublishingImages/sbsb-203-secmeli-ders/Toplumsal%20cinsiyet%20ve%20Hukuk_Aksu%20Bora.pdf.

Chick, K. A., Heilman-Houser, R.A. & Hunter, M.W. (2002). The impact of child care on gender role development and gender stereotypes. *Early Childhood Education Journal. 29*(3), 19-154. https://doi.org/10.1023/A:1014528424032.

Çatalcalı Soyer, A. (2009). Okul öncesi dönem çocuk hikâye kitapları: Stereotipler ve kimlikler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 13-27. https://dergipark.org.tr/en/pub/makusobed/issue/19433/206637

Deniz, A. (2019). *Yerli yapım çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği* (Tez No. 588453) (Yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Dökmen, Z. Y. (2014). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Duman, A. E. ve Koçtürk, N. (2021). Yerli yapım bir çizgi filmin toplumsal cinsiyet rolleri açısından incelenmesi Pırıl. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 83-92. https://doi.org/10.18506/anemon.819889.

Dünya Kalkınma Raporu (2012). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma*. http://documents.worldbank.org/curated/en/753081468338506032/pdf/646650V10WDR0B0URKISH0Overview02012.pdf.

Edström, J., Hassink, A., Shahrokh, T., & Stern, E. (2015). *Engendering men: A collaborative review of evidence on men and boys in social change and gender equality*. Promundo-US, Sonke Gender Justice and the Institute of Development Studies. https://opendocs.ids.ac.uk/ opendocs/handle/20.500.12413/7059.

Ekşi, E. (2017). *Okul öncesi dönem çocuklarının cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıpyargılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Tez No. 481754) (Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Eroğlu, E. (2022). Kapsayıcı resimli çocuk kitaplarının okul öncesi eğitimde kullanılması. *Temel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 60-73. https://doi.org/10.55008/te-ad.1086885.

Esen, Y. (2013). Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde toplumsal cinsiyet duyarlılığını geliştirme amaçlı bir çalışma. *Eğitim ve Bilim, 38*(169), 280-295. http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/2066/514.

European Institute for Gender Equality. (2020a). *Pupils enrolled in early childhood education by sex and age.* https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/ta_eductrain_parteduc_numbst_childhood__educ_uoe_enrp02/bar.

European Institute for Gender Equality. (2020a). *Pupils enrolled in primary education by sex and age.* https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/ta_eductrain_parteduc_numbst_childhood__educ_uoe_enrp05.

European Institute for Gender Equality. (2020a). *Pupils enrolled in lower-secondary education by programme orientation, sex and age.* https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/ indicator/ta_eductrain_parteduc_numbst_secondedu__educ_uoe_enrs02/bar.

European Institute for Gender Equality. (2020a). *Pupils enrolled in upper-secondary education by programme orientation, sex and age*. https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/i ndicator/ta_eductrain_parteduc_numbst_secondedu__educ_uoe_enrs05/bar.

European Institute for Gender Equality. (2020b). *Distribution of students enrolled at tertiary education levels by sex and field of education*. https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/ta_eductrain_parteduc_numbst_tert__educ_uoe_enrt04/map.

European Institute for Gender Equality. (2021a). *Gender employment gap, by type of employment.* https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/eustrat_epsr_eoalm_gelm__sdg_05_30/bar.

European Institute for Gender Equality. (2021b). *Self-reported unmet need for medical care.* https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/eustrat_epsr_spi__hlth_silc_08/metadata

European Institute for Gender Equality. (2021c). *Inactive persons in prime age (25-49) not seeking employment because they are looking after children or incapacitated adults*. https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/eustr at_bs_aaqcc__lfsa_igar/metadata.

Frawley, T. J. (2008). Gender schema and prejudicial recall: How children misremember, fabricate, and distort gendered picture book information. *Journal of Research in Childhood Education, 22*(3), 291-303. https://doi.org/10.1080/02568540809594628.

Global Partnership for Education. *Who we are?* https://www.globalpartnership.org/who-we-are/about-gpe.

Human Development Report. (2019). *Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century*. https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2019.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Araştırmaları Birimi (ÇOÇA). (2012). *Çocuklar için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ailelerin güçlendirilmesi projesi*. http://cocuk.bilgi.edu.tr/wp-content/uploads/2020/02/Toplumsal_Cinsiyet_ Esitligi_egitim_oturumlari.pdf.

Kaçar, E. (2019). 48-72 aylık çocukların toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ile ebeveynlerinin toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Tez No. 588182) (Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kafalı, B. (2021). Toplumsal cinsiyet eşitliğinde öğretmen eğitimi: Mor Sertifika örneği (Tez No. 626789) (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kalem, B.G. (2019). *Okul öncesi dönem çocuklarının en çok izledikleri çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının incelenmesi* (Tez No. 596805) (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Karabekmez, S. (2018). Okul öncesi dönemde mesleklere ilişkin toplumsal cinsiyet algısı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38*(2), 469-512. https://doi.org/10.17152/gefad.376324.

Kılıç, A. Z., Beyazova, A., Akbaş, H. M., Zara, A. ve Serhatlı, İ. (2014). Okul çağı çocuklarının toplumsal cinsiyet algıları: Gündelik yaşam örnekleriyle cinsiyetçiliğin benimsenme durumuna ve esneyebilme olasılığına dair bir araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *17*(2) , 121-151. https://doi.org/10.18490/sosars.379175.

Kollmayer, M., Schultes, M. T., Lüftenegger, M., Finsterwald, M., Spiel, C., & Schober, B. (2020). REFLECT–A teacher training program to promote gender equality in schools. *Frontiers in Education, 5*(136), 1-8. https://doi.org/10.3389/feduc.2020.00136.

Koyuncu Şahin, M., ve Çoban, A. (2019). Türkiye'de eğitim alanında toplumsal cinsiyet üzerine yapılmış çalışmalara toplu bir bakış. *Journal of International Social Research*, 12(64). 588-599. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3381.

Köseler, F. (2009). *Okul öncesi öykü ve masal kitaplarında toplumsal cinsiyet olgusu* (Tez No. 240696) (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Lahi, N. (2021). *Okul öncesi döneme yönelik çizgi filmlerde yer alan toplumsal cinsiyet eşitliğine ait göstergelerin incelenmesi* (Tez No. 663823) (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Mistry, M., & Sood, K. (2015). Why are there still so few men within Early Years in primary schools: views from male trainee teachers and male leaders? *Education 3-13, 43*(2), 115-127. https://doi.org/10.1080/03004279.2012.759607.

Ok, B. N. (2022). Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Bir mekânsal ekonometrik analiz (Tez No. 727743) (Yüksek lisans tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Ombati, V., & Ombati, M. (2012). Gender inequality in education in sub-Saharan Africa. *Jounal of Women's Entrepreneurship and Education*, 3-4, 114-136. https://www.library.ien.bg.ac.rs/index.php/jwee/article/view/100/92.

Öngen, B., ve Aytaç, S. (2013). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve yaşam değerleri ilişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, 48, 1-18. https://dergipark.org.tr/en/pub/iusoskon/issue/9552/119306.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 14*(33), 93-112. https://doi.org/10.21560/spcd.03093.

Özveren, A. D. (2022). *Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bölgeler arası karşılaştırması* (Tez No. 718090) (Yüksek lisans tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Pamuk, N. (2019). Toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından PISA'da başarılı olan bazı ülkeler ile Türkiye'nin karşılaştırılması (Tez No. 545002) (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Rammohan, A., & Vu, P. (2018). Gender inequality in education and kinship norms in India. *Feminist Economics, 24*(1), 142-167. https://doi.org/10.1080/13545701.2017.1364399.

Sayılan, F. (2012). *Toplumsal cinsiyet ve eğitim*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Selim, S. ve Ok, B. N. (2022). Türkiye'de Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve eğitim: Keşfedici mekânsal veri analizi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 187-200. https://dergipark.org.tr/en/pub/mukatcad/issue/70747/1114394.

Şen, B. (2020). Okul öncesi dönem çocukları tarafından izlenen çizgi filmlerin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi (Tez No. 621195) (Doktora tezi), Gazi Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Tantekin- Erden, F. (2009). A course on gender equity in education: Does it affect gender role attitudes of preservice teachers? *Teaching and Teacher Education, 25*(3), 409-414. https://doi.org/10.1016/j.tate.2008.11.001.

The World Bank (2021). *Gender Data Portal: Education*. https://genderdata.worldbank.org/topics/education/

Türk Dil Kurumu. (15 Ekim 2022). https://sozluk.gov.tr/

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021a). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021b). *İstatistiklerle Kadın*. https://data.tuik.gov.tr/ Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2022.* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2022-45654.

UNESCO. (2009). *Promoting Gender Equality in Education*. http://unesdoc.unesco.org/ images/0018/001864/186495E.pdf.

United Nations Foundation (2015). *Sustainable Development Goals*. https://unfoundation.org/what-we-do/issues/sustainable-development-goals/

United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). *Girls' Education*. https://www.unicef.org/education/girls-education.

United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). (2020, 19 January). https://www.unicef.org/press-releases/1-3-adolescent-girls-poorest-households-has-never-been-school.

Ünlü Çetin, Ş. (2016). Okul Öncesi Eğitim Programı ile Bütünleştirilmiş Aile Destek Eğitim Rehberi'nde (OBADER) toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusunun baba katılımı özelinde incelenmesi. *Current Research in Education, 2*(2), 61-83. https://aizonia.com/uploads/__dokuman/cre-articles/22/cetin.pdf.

Will, J.A., Self, P. & Datan, N. (1974). Maternal behaviour and sex of infant. *American Journal of Orthopsychiatry 46*(1), 135-139. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1976.tb01234.x.

World Economic Forum. (2022). *The Global Gender Gap Report*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf.

Yağan Güder, S. (2014). *Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarının incelenmesi* (Tez No. 363226) (Doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yağan Güder, S. ve Güler Yıldız, T. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31*(2), 424-446. doi: 10.16986/HUJE.2016016429.

Yolcu, E. (2021). *Toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının geliştirilmesi: İlkokul dördüncü sınıflarla yapılan bir eylem araştırması* (Tez No. 681774) (Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Yurtkulu, F., Akçay, M., Yeğen, H. ve Şipal, Z. (2022). Çocuk şarkılarının çocuklar üzerindeki toplumsal cinsiyet algısına yönelik okul öncesi öğretmenlerinin ve ebeveynlerin görüşleri. *Sosyal Hizmet "Social Work"*. 7-27. http://www.shuder.org/Resimler/ef8536ad-0515-4d16-aefb-24b3c6247dc2sosyal-hizmet-2022-1-2pdf.pdf#page=7.

RİSKİ ALTINDAKİ ÇOCUKLAR VE KAPSAYICI EĞİTİM

Zeynel Amaç

Giriş

Yaşadığımız çağda endüstrinin ve teknolojinin inanılmaz gelişimine şahit olmaktayız. Tarım toplumunda sanayi toplumuna geçiş büyük gelişme ve değişimi beraberinde getirmiştir. Üretim artmış, üretimle birlikte tüketim de artmıştır. Artan talepleri karşılamak amacıyla işçilere ihtiyaç doğmuş, insanlar yaşadıkları yerden başka yerlere çalışmak için göç etmiştir. Erkek işçilerin yanında kadın işçilere de olan ihtiyaç, geleneksel olarak kadınların görevi olarak düşünülen ve uygulanan çocuğa bakma işi için kreş, ana sınıfı gibi okul öncesi kurumların yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Burada amaç, kadınları iş sektörüne kazandırmak ve böylece sanayinin ihtiyaç duyduğu iş gücünü sağlamak olsa da sonraki yıllarda okul öncesi eğitiminin önemi anlaşılmış ve okul öncesi eğitimi alan öğrencilerin sonraki eğitim hayatlarında daha başarılı oldukları belirlenmiştir.

Sanayileşme ile birlikte hareketlilik artmış, eğitim almak amacıyla insanlar başka şehir ve ülkelere göç etmiştir. Bunun yanında iklim değişikliği, savaşlar, sağlık, açlık ve diğer sebepler, insanların bulundukları yeri terk edip başka ülkelere göçü artırmıştır. Teknolojik gelişmeler de insanların bilgiye erişimini ve iletişimi hem kolaylaştırmış hem de maliyetini düşürmüştür. Sayılan tüm bu gelişmeler farklı gruplardan insanların bir araya gelmesini ve bir arada yaşamasını sağlamıştır. Bu olumlu gelişmelerin yanında sanayileşme beraberinde bazı sorunlar da getirmiştir. Özellikle kötü iş şartlarına maruz kalan, zehirli havayı soluyan, zehirli kimyasallara dokunan insanların sağlıkları bozulmuştur. Bunun yanında hem annenin hem de babanın çalışmak zorunda olması geleneksel aile yapısını etkilemiş ve *aile olma* kavramı sadece pazar günlerine ait bir şey olarak kalmıştır. Çünkü hafta içi insanlar işe veya okula gitmek için erkenden evden ayrılmakta, akşam da iş veya okul dönüşü geç vakitte eve dönmektedir. Günün yorgunluğu ve ertesi günü erken kalkma

4. Küçük çocukların büyükler veya akranları tarafından dokunulma durumlarında iyi dokunma ve kötü dokunmanın neler olduğu ve farklarının öğretilmesi,
5. İnternetin (sosyal medya) akıllı, eleştirel ve dikkatli kullanımının öğretilmesi,
6. İlgili durumlarda yardım isteme ve çağırma becerisinin geliştirilmesi ve
7. İlgili konulardaki bazı durumların "sır" olmadığının anlatılması faydalı olacaktır.

Aile durumu nedeniyle risk altındaki çocuklar için öğretmenlerin etkinlikleri planlarken dikkatli olmaları, anne baba gibi aile figürlerini içeren etkinlik ve ödev sayılarını azaltmaları önerilebilir. Bunun yanında ev ziyaretleri, anne-babaların birlikte katılabileceği etkinlikler düzenleme ve çocuğun ilgi alanlarına yönlendirilmesi, öğretmenlerin yapabilecekleri arasındadır.

Ekran bağımlılığı olan çocuklar, günümüzün önemli ve üzerinde durulması gereken bir olgudur. Öğretmenler bu tür öğrencilerle mutlaka karşılaşacaklardır. Bu bağlamda öğretmenlerin ekran bağımlılığı konusunda bilgilerini artırmaları ve öğrencilere uygulayabilecekleri yöntemleri öğrenmesi faydalı olacaktır. Bunun yanında velilerle iş birliği yaparak onları bilgilendirmek ve ekran bağımlılığının psikolojik, sosyal, sağlık ve eğitimsel sonuçları üzerine konuşmak ve birlikte çalışmak, ekran bağımlılığının azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

Unutulmamalıdır ki kapsayıcı eğitimin başarısı bir başka ifadeyle farklılıklarına bakılmaksızın tüm çocukların nitelikli eğitim alması, toplumun etkin bir üyesi olması ve olumlu davranışlar geliştirmesi için en önemli görev ve sorumluluk öğretmenlerdedir. Onların çabası ve azmi bunu başarmak için en büyük güçtür.

Kaynakça

Acarlar, F. (2013). *Kaynaştırma modeli ve özel gereksinimli küçük çocukların özellikleri*. B. Sucuoğlu & H. Bakkaloğlu (Eds.). *Okul öncesinde kaynaştırma* içinde (ss. 21-35). Kök Yayınları.

Ainscow, M. (2016). Diversity and equity: A global education challenge. *New Zealand Journal of Educational Studies, 51*(2), 143-155. https://dx.doi.org/10.1007/s40841-016-0056-x.

Ainscow, M. (2019). *The UNESCO Salamanca Statement 25 years on developing inclusive and equitable education systems: Discussion paper*. https://en.unesco.org/sites/default/files 2019-forum-inclusion-discussion-paper-en.pdf adresinden ulaşılmıştır.

Aktekin, S. (Ed.). (2017). *Sınıfında yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler için el kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Alan, Y. (2021). İlgili çalışmalardan hareketle Suriyelilere Türkçe öğretiminde karşılaşılan sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 52*, 119-146. DOI: 10.9779/pauefd.748162.

AllPlay Learn Program. (2022a). *How to be inclusive of all children*. https://allplaylearn.org.au/early/educator/educator-guide/#inclusive.

AllPlay Learn Program. (2022b). *Inclusive educator strategies*. https://allplaylearn.org.au/early/educator/inclusive-educator-strategies/

Altındağ Kumaş, Ö. (2022). Kapsayıcılık ve kapsayıcılığın içeriği. Ö. Altındağ Kumaş ve S. Süer (Eds.), *Nitelikli kapsayıcı eğitim: Kuramdan uygulamaya* içinde (ss. 1-22). Eğiten Kitap.

Amaç, Z. (2022). Kapsayıcı okul ve sınıf: Kapsayıcı okulların ve sınıfların ilkeleri, özellikleri, etkinlikleri. Ö. Altındağ Kumaş ve S. Süer (Eds.), *Nitelikli kapsayıcı eğitim: Kuramdan uygulamaya* içinde (ss. 153-181). Eğiten Kitap.

Amaç, Z., & Yaşar, M. R. (2018). İlk ve ortaokullardaki Suriyeli öğrencilerin eğitimi: Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar üzerine sistematik bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(85), 417-434.

Arıcak, O. T. (2015). *Siber âlemin avatar çocukları*. Remzi Kitapevi.

Asil, H., Özmen, S., Demirci, E., & Özdemir, Ç. (2022). Öğretmenler için çocuk istismarını değerlendirme ve yönetme rehberi. https://prochild.erciyes.edu.tr/dosyalar/tr_ogretmenler_icin_cocuk_istismarini_degerlendirme_ve_yonetme_rehberi.pdf.

Atmacaoğlu, H. (2019). Kapsayıcı eğitimde dezavantajlı gruplar. P. O. Taneri (Ed.), *Kuramdan uygulamaya kapsayıcı eğitim* içinde (ss. 162-196). Pegem Akademi.

Batyra, A. (2017). *Türkiye'de cinsiyete dayalı başarı farkı*. Aydın Doğan Vakfı ve Eğitim Reformu Girişimi raporu. http://www.egitimreformugirisimi.org/yayin/turkiyede-cinsiyete-dayali-basari-farki-pisa-arastirmasi-bulgulari.

Bredekamp, S. (2017). *Effective practices in early childhood education building a foundation* (3rd ed.). Pearson.

Buljevac, M., Majdak, M., & Leutar, Z. (2012). The stigma of disability: Croatian experiences. *Disability and Rehabilitation, 34*(9), 725-732. https://doi.org/10.3109/09638288.2011.616570.

Caillods, F. (1998). *Education strategies for disadvantaged groups: Some basic issues*. International Institute for Educational Planning/UNESCO, No 31. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114204/PDF/114204eng.pdf.multi.

Catlett, C., & Soukakou, E. P. (2019). Assessing opportunities to support each child: 12 practices for quality inclusion. *Young Children,74*(3), 34–43.

Cologon, K. (2013). Inclusion in education: Towards equality for students with disability. *Children with Disability Australia, Issues Papers*. https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2013-10/apo-nid36129.pdf.

Cologon, K. (2014). Better together: Inclusive education in the early years. In K. Cologon (Ed.), *Inclusive education in the early years: Right from the start* (3-26). Oxford University Press.

Çoban, S. (2015). Türkiye'de risk altındaki çocuklar ve çocuk suçluluğu üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları, 52*(2), 791-810. https://doi.org/10.18368/IU/sk.24682.

Çok, R., & Kılıç, D. (ty.). *Çocuk ihmal ve istismarı*. https://silo.tips/downloadFile/ocuk-hmal-ve-stsmari-pskolojk-daniman-ramazan-ok-defne-kili.

Dağlıoğlu, H. E., Turupcu Doğan, A. & Basit, O. (2017). Kapsayıcı okul öncesi eğitim ortamlarında öğretmenler çocukların bireysel yeteneklerini belirlemek ve geliştirmek için neler yapıyor? *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37*(3), 883-910. DOI: 10.17152/gefad.335127

Delpit, L. (1995). *Other people's children: Cultural conflict in the classroom*. The New Press.

Durmuş, A. B. (2022). *Erken çocukluk eğitiminde kapsayıcı eğitimin niteliğine yönelik paydaş görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Ankara.

Eğitim Reformu Girişimi. (ERG). (2019). *Eğitim izleme raporu 2019: Öğrenciler ve eğitime erişim*. https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2010/01/Ogrenciler-ve-Egitime-Eri%C5%9Fim.pdf.

Erol Sahillioğlu, D. (2020). Preschool teachers' views of the "inclusive education" concept: A metaphor analysis. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice, 1*(1), 24-41.

Erol, D., & Savaş, Ö. (2022). Okulöncesi dönemde risk altındaki çocuklar: Okulöncesi öğretmenlerinin görüşleri. *Eğitim ve Bilim, 47*(210), 239-258. http://dx.doi.org/10.15390/EB.2022.10815.

Göç İdaresi. (2022). *Geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin yaş ve cinsiyet dağılımı.* https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638.

Gürgür, H. (2019). Kapsayıcı eğitim ve felsefi temelleri. H. Gürgür, & S. Rakap (Ed.), *Kapsayıcı eğitim: Özel eğitimde bütünleştirme* içinde (ss. 2-18). Ankara: Pegem Akademi.

İnsan Hakları Derneği. (2008). *Çocuk ihmali ve istismarını önleme: Öğretmenler ve aileler için eğitim kılavuzu*. Berkay Ofset. https://prochild.erciyes.edu.tr/dosyalar/tr_ ogretmenler_icin_cocuk_istismarini_degerlendirme_ve_yonetme_rehberi.pdf.

Kahriman Pamuk, D., & Bal, M. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitimde çocukların dil gelişim sürecine yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *Millî Eğitim Dergisi, 48*(1), 737-754.

Kardeş, S., & Akman, B. (2022). Problems encountered in the education of refugees in Turkey. *International Journal of Psychology and Educational Studies, 9*(1), 153-164. https://dx.doi.org/10.52380/ijpes.2022.9.1.641.

Lee, F. L. M., Yeung, A. S., Tracey, D., & Barker, K. (2015). Inclusion of children with special needs in early childhood education: What teacher characteristics matter. *Topics in Early Childhood Special Education, 35*(2), 79–88. https://doi.org/10.1177/0271121414566014.

Mathwasa, J., & sibanda, L. (2021). Inclusion in early childhood development settings: A reality or an oasis. In O. M. A. de la Rosa, L. M. V. Angulo, & C. Giambrone (Eds.), *Educaton in childhood* (pp. 89-107). IntechOpen http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.99105.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] & UNICEF. (2017). *Modül 1: Kapsayıcı eğitime giriş*. https://usakram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/64/01/206682/dosyalar/2018_10/12090910_KapsayYcY_EYitime_GiriY.pdf.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] & UNICEF. (2020). *Engeli olan çocuklar için kapsayıcı erken çocukluk eğitimi: Öğretmen kılavuzu.* https://egitimdebirlikteyiz.meb.gov.tr/C msFiles/Materyaller/5/ogretmen_kilavuzu.pdf.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2022). *Çocuk ihmal ve istismarı öğretmen eğitim içerikleri: Okul yönetiminin görev ve sorumlulukları*. https://orgm.meb.gov.tr/www/cocuk-ihmal-ve-istismari-ogretmen-egitim-icerikleri/icerik/1036.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2022). *Geçici koruma kapsamı altındaki öğrencilerin eğitim hizmetleri.* http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/26165737_goc2022sunu.pdf

Okan İbiloğlu, A., Atlı, A., Oto, R., & Özkan, M. (2018). Çocukluk çağı cinsel istismar ve ensest olgularına çok yönlü bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10*(1), 84-98 http://dx.doi.org/10.18863/pgy.336520.

Oral, I., & McGivney, E. J. (2014). Türkiye eğitim sisteminde eşitlik ve akademik başarı. *Eğitim Reformu Girişimi (ERG) Raporu*. http://www.egitimreformugirisimi.org/turkiye-egitim-sisteminde-esitlik-ve-akademik-basari/

Öngören, S. (2018). Tek ebeveyne sahip çocuklar ve eğitimleri. Z. Seçer (Ed.), *Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri* içinde (ss. 75-96). Eğiten Kitap.

Özbaş, M. (2014). İlköğretim okulu yöneticilerinin aile memnuniyetini karşılama düzeyine ilişkin veli görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergi*si, 4(1), 243-258.

Özer, Y. E., & Çolak, M. (2015). Yoksulluk, dezavantajlı grup ve suç ilişkisine yönelik bir alan araştırması: İzmir kadın sığınma evleri örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29*(3), 479-491.

Özkan, B. (2018). Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları ve eğitimleri. Z. Seçer (Ed.), *Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri* içinde (ss. 63-74). Eğiten Kitap.

Rakap, S., & Kalkan, S. (2019). Türkiye'de kapsayıcı eğitime yönelik araştırmalar. H. Gürgür ve S. Rakap (Eds.), *Kapsayıcı eğitim: Özel eğitimde bütünleştirme* içinde (ss. 271-290). Pegem Akademi.

Roffey, S., & Quinlan, D. (2021). Positive education with disadvantaged students. In M. L. Kern & M. L. Wehmeyer (Eds), *The palgrave handbook of positive education* (pp. 645-674). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-64537-3_25.

Safrankova, A. P., & Zatopkova, K. (2017). Teachers' evaluation of importance of selected determinants of education of socially disadvantaged pupils. *Journal on Efficiency and Responsibility in Education and Science, 10*(1), 24-33. https://doi.org/10.7160/eriesj.2017.100104.

Sakız, H. (2021). *Eğitimde bir kalite modeli olarak kapsayıcı eğitim*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Salı, G. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve çocukların eğitimleri. Z. Seçer (Ed.), *Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri* içinde (ss. 39-62). Eğiten Kitap.

Seydooğulları, S. (2018). *İlkokul 3. ve 4. Sınıf öğrencilerine yönelik cinsel istismarı önleme psikoeğitim programının geliştirilmesi ve etkililiğinin sınanması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi.

Sonkushre, P. (2022). 12 Important characteristics of inclusive education. https://numberdyslexia.com/12-important-characteristics-of-inclusive-education/

Spandagou, I. (2020). Inclusive education: Principles and practice. In I. Spandagou, C. Littel, D. Evans, & M. L. Bonati (Eds.), *Inclusive education in schools and early childhood settings* (pp. 35-44). Spinger. https://doi.org/10.1007/978-981-15-2541-4.

Şengöz, E. (2022). *Okulöncesi öğretmenlerinin kapsayıcı eğitim özyeterliliklerinin sınıf yönetimi strateji tercihleri üzerindeki etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), KTO Karatay Üniversitesi, Konya.

TEDMEM. (2018). *Okullar dezavantajlı öğrenciler için fark yaratabilir mi?* https://tedmem.org/mem-notlari/degerlendirme/okullar-dezavantajli-ogrenciler-icin-fark-yaratabilir-mi.

Tepetaş Cengiz, G. Ş. (2020). Determining the characteristics of an inclusive preschool education program: A Delphi study. *African Educational Research Journal, 8*(2), 251-259. https://doi.org/10.30918/AERJ.8S2.20.053.

Turner, M. (2019). Inclusion in early childhood education. In S. Carter (Ed.), *Opening eyes onto inclusion and diversity* (pp. 51-74). University of Southern Queensland. https://usq.pressbooks.pub/openingeyes/

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). *T.C. Resmi gazete*, 2709, 18.10.1982

Ulus, L. (2018). Ekran bağımlılığı olan çocuklar ve eğitimleri. Z. Seçer (Ed.), *Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri* içinde (ss. 1-38). Eğiten Kitap.

Ummanel, A. (2018). Sosyal hizmet bünyesinde kalan çocuklar ve eğitimleri. Z. Seçer (Ed.), *Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri* içinde (ss. 201-226). Eğiten Kitap.

UNESCO. (2009a). *Policy guidelines on inclusion in education*. UNESCO. http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001778/177849e.pdf adresinden ulaşılmıştır.

UNESCO. (2009b). *Towards inclusive education for children with disabilities: A guideline*. Bangkok: UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192480.

UNESCO. (2019). *Education 2030: Incheon declaration and framework for action for the ımplementation of sustainable development goal 4*. http://uis.unesco.org/sites/default/files/ documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf adresinden ulaşılmıştır.

UNESCO. (2020). *Towards inclusion in education: status, trends and challenges: The UNESCO Salamanca Statement 25 years on*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374246 adresinden ulaşılmıştır.

UNICEF. (2004). *Çocuk haklarına dair sözleşme.* https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf.

UNICEF. (2015). *Cinsel istismar mağduru çocuklara bakım kılavuzu* (K. Kurtul, çev. ed.). International Rescue Committee. https://www.unicef.org/turkiye/media/3626/file/Cinsel%20%C4%B0stismar%20Ma%C4%9Fduru%20%C3%87ocuklara%20Bak%C4%B1m%20K%C4%B1lavuzu.pdf.

UNICEF. (2016). *The state of the world's children 2016: A fair chance for every child*. https://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_SOWC_2016.pdf

UNICEF. (2022). *Quality inclusive education.* https://www.unicef.org/turkiye/en/quality-inclusive-education.

University of Colorado. (2020). *Characteristics of inclusive classrooms*. https://coe.uccs.edu/sites/g/files/kjihxj1401/files/inline-files/UCCS_Inclusion_Visual_COE_2.10.2017.pdf.

Yalçıntaş Sezgin, E. (2018). İstismar ve ihmale uğrayan çocuklar ve eğitimleri. Z. Seçer (Ed.), *Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri* içinde (ss. 97-147). Eğiten Kitap.

Yaman, Y. (2018). Özel gereksinimli çocuklar ve eğitimleri. Z. Seçer (Ed.), *Risk altındaki çocuklar ve eğitimleri* içinde (ss. 249-278). Eğiten Kitap.

Yenerer Çakmut, Ö. (2016). Cinsel şiddet mağduru çocuk kavramı ve Türk Ceza Kanunu'nun çocuğa yönelik cinsel şiddet düzenlemelerine genel bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22*(1), 35-52.

FİBROMİYALJİ SENDROMUNDA DUYUMSALLIK VE PROJEKTİF TESTLER

Kübra Koç

nobel bilimsel

FİBROMİYALJİ SENDROMUNDA DUYUMSALLIK VE PROJEKTİF TESTLER

Kübra Koç

Yayın No.: 1737
ISBN: 978-625-398-784-8
E-ISBN: 978-625-398-783-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Fatma Kama -fatma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Kapak Görseli: Egon Schiele, Woman Disrobing (Edith Schiele), 1917
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Koç, Kübra.
Fibromiyalji Sendromunda Duyumsallık ve Projektif Testler / Kübra Koç
1. Basım, XII + 208 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-784-8
E-ISBN: 978-625-398-783-1
1. Fibromiyalji Sendromu 2. Duyumsallık 3. Projektif Testler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
FİBROMİYALJİ SENDROMU **7**

Psikanalitik Kuramda Bedenselleştirme 7
Sigmund Freud'un Bedenselleştirme Üzerine Görüşleri 8
Paris Psikosomatik Okulu 9
Fibromiyalji Sendromunun Ele Alınması 18
Fibromiyalji Sendromuna Tarihsel Bakış ve Sınıflandırma 19

İKİNCİ BÖLÜM
FİBROMİYALJİ SENDROMUNDA YENİLİKLER **25**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DUYUMSALLIK **45**

Freud'un Çalışmalarında Duyumsallığın Yeri 46
Freud Sonrası Kuramcılar Tarafından Duyumsallık Kavramının Ele Alınışı 58
a) Nesne İlişkileri Açısından Duyumsallık 61
b) Bion'a Göre Duyumsallık 68
c) Didier Anzieu'ye Göre Duyumsallık 69
d) Frances Tustin'e Göre Duyumsallık 71
e) Thomas H. Ogden'e Göre Duyumsallık 77
f) Otoduyusal Haz Kavramı 80
g) Duyumsal Soy Zinciri 83

h) Duygulanım 84
ı) Duygulanımsal Uyum 87
i) Ergenlik Döneminden Duyumsallığa Bakış 88
Psikanalitik Kuramda Öznelleşme, Nesnesizleştirme, Simgeleştirme Ve Yoğrulabilir Aracı Kavramlarının Değerlendirilmesi 92
a) Öznelleşme (Subjectivation) 92
b) Nesnesizleştirme 95
c) Simgeleştirme 97
d) Yoğrulabilir Aracı (Médium Malléable) 98
Projektif Testlerle Yapılan Çalışmalarda Duyumsalık 104
Rorschach Testi'nin Duyumsal Boyutu 111
a) Renk yanıtları (C, C', Clob) 113
b)Renklerin Dürtüsel Anlamları 114
c) Gölgeleme Yanıtları (E) 115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
FİBROMİYALJİ SENDROMUNDA DUYUMSALLLIĞIN PROJEKTİF TESTLERLE DEĞERLENDİRİLMESİ* 119

Projektif Testler 128
Rorschach Testi 129
Tematik Algı Testi (T.A.T) 130
Duyumsallığa Aşırı Yatırımın Psikanalitik İncelemesi ve Olgu Örnekleri 131
Hastaların Dayanak Alma Biçimlerinin Değerlendirilmesi ve Olgu Örnekleri 156

SONUÇ 177

KAYNAKÇA 193

YAZAR HAKKINDA 207

KAYNAKÇA

Aisenstein, M., Rappoport de Aisemberg, E. (2010). *Psychosomatics Today, A Psychoanalytic Perspective*. Psychoanalytic Ideas and Application Series, Karnac, London.

Aisenstein M. (2000), *L'Énigme du masochisme*. PUF, Paris. 109-128.

Aisenstein, M. (2020). La Fatigue, Un Masochisme "Au Féminin". *Désir, Douleur, Pensée, Masochisme originaire et théorie psychanalytique,* Ithaque, Paris.

Akan, İ. (1983). *Fibrozit Sendromunun Psikolojik ve Otonom Sinir Sistemi Yönünden Araştırılması*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi).

André, J., Louët, E. (2021). Là où ça fait mal, je ne souffre pas. *Corps et Psychisme*, 78, 103-115.

Antonini, A., Tinazzi, M., Abbruzzese, G., Berardelli, A., Chaudhuri, K.R., Defazio, G., Ferreira, J., Martinez-Martin, P., Trenkwalder, C., Rascol, O. (2018). Pain in Parkinson disease: facts and uncertainties, *Eur J Neurol*, 25:917.

Anzieu, D. (1985) *Le moi-peau*. Dunod, Paris.

Anzieu D. (1991). La construction de l'autonomie : rôle des enveloppes psychiques. *Autonomies, Construction et Limites*, Marseille, Éditions des Hommes et Perspectives, 20-29.

Aristoteles, (2001). *Ruh üzerine.* (Çev. Z. Özcan), Alfa Yayınevi, 2. Baskı İstanbul

Asbring, P., Närvänen, A. L. (2003). Ideal versus reality: phisicians perspectives on patients with chronic fatigue syndrom (CFS) and fibromyalgia. Social Science & Medicine, 57, 711-720.

Asbring, P., Närvänen, A. L. (2002). Women's Experiences of Stigma in Relation to Chronic Fatigue Syndrome and Fibromyalgia. Qualitative Health Researc, 12, 2, 148-160.

Assoun, P. (2002). L'inconscient organique: Pouvoirs du symbole et travail du symptôme. *Revue française de psychosomatique,* 21:53-73.

Ata, A. M., Çetin, A. (2015). Fibromiyalji tanımı, epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J PM&R-Special Topics*, 8(3):1-4.

Aziz, Q., Giamberardino, M. A., Barke, A., Korwisi, B., Rief, W., Treede, R.D. (2019). The IASP Taskforce for the Classification of Chronic Pain. The

IASP classification of chronic pain for ICD-11: chronic secondary visceral pain. *Pain*,160:69–76.

Balestriere, L. (2008). *Freud et la question des origines*, De Boeck Supérieur, Paris.

Baudelaire, C. (2006). Paris sıkıntısı. (Çev. T. Yücel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Klasikler Dizisi. İstanbul.

Baudin, M. (1995). Représentations féminines et masculines chez des patientes présentant un syndrome sec. *Problématiques du féminin, Psychologie clinique et projective*, 1/2, Dunod, Paris. 199-215.

Baudin, M. (2013). Görevler ve İletimler: Bedenin Bazı Gizlerinin Kaynakları. *Beden ve Ailenin Acıları*, (Çev. B. Kolbay), Bağlam Yayınları, İstanbul. 15-24.

Barouh-Cohen, S. (2014). Le corps de l'indicible. *Adolescence*, 324, 787-796

Bennett, R. M., Friend, R., Marcus, D., Bernstein, C., Han, B.K., Yachoui, R. (2014). Criteria for the diagnosis of fibromyalgia: validation of the modified 2010 preliminary American College of Rheumatology criteria and the development of alternative criteria. *Arthritis Care Res (Hoboken).* 66(9):1364-1373.

Bick, E. (1998). L'expérience de la peau dans les relations d'objet précoces [1967]. *Écrits de Martha Harris et d'Esther Bick*, Larmor Plage, Éditions du Hublot, 135-39.

Bion, W. R. (1962). *Aux sources de l'expérience*. Aux sources de l'expérience, PUF, Paris, 2003, 19-73.

Bion, W.R. (1982). *The Long Weekend: 1897-1919 (Part of a Life)*. F. Bion (Ed.), Abingdon: The Fleetwood Press.

Bion, W.R. (1984). *Transformations.* PUF, Paris, [1965].

Bion, W. R. (2014). *Yaşayarak Öğrenmek*. (Çev. T. Güvenir, L. İşcanlı Ekin), Bağlam Yayınları, İstanbul

Bleger, J. (1967). *Symbiose et ambiguïté*. PUF, Paris. [1981].

Boisseuil, A. (2014). Temporalités sensorielles en quête de sens chez une adolescente. *Adolescence*, 324, 847-856.

Bollas, C. (1989). L'objet transformationnel. *Revue française de psychanalyse*, 3/4, 1181-1199.

Botella, C., Botella, S. (1995). Sur le processus analytique : du perceptif aux causalités psychiques, *Revue française de psychanalyse*, 2, 349-367.

Botella, C., Botella, S. (2001). *La figurabilité psychique*. In Press, Paris.

Boubli, M. (2002). Autosensualité, procédés autocalmants et créativité. *Clinique psychanalytique de la sensorialité*, Dunod, Paris, 59-93.

Braunschweig, D., Fain., M. (1975). *La nuit, le jour. Essai psychanalytique sur le fonctionnement mental*, Paris, PUF

Breton, D. L. (2005). *Acının antropolojisi*, (Çev. İ. Yerguz), Sel yayıncılık, İstanbul.

Briggs, A.M., Woolf, A.D., Dreinhöfer, K., Homb, N., Hoy, D.G., Kopansky-Giles, D., Akesson, K., March, L. (2018). Reducing the global burden of musculoskeletal conditions, *Bull World Health Organ*, 96:366–8.

Bronstein, C. (2012). Perspectives psychosomatiques : la recherche du sens. *L'Année psychanalytique internationale*, 2012 (1), 167-196.

Buzzati, D. (2020). *Tatar Çölü*. (23.Baskı) (Çev. H. Uğur Tanrıöver), İletişim Yayınları, İstanbul.

Canguilhem, G. (2013). *Le normal et le pathologique*. PUF, Paris.

Calvino, I. (2021). *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*. (20. Baskı) (Çev. E. Yücesan Cendey), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Castoriadis-Aulagnier P. (1975). *La Violence de l'interprétation. Du pictogramme à l'énoncé*. Paris, Puf.

Chabert, C. (1983), *Le Rorschach en clinique adulte: interprétation psychanalytique*. Paris, Dunod, [1997].

Chabert, C. (1998), *Psychanalyse et méthodes projectives*. Dunod, Paris.

Chabert. C. (2018) *Manuel de Psychologie Et de Psychopathologie Clinique Générale.* (3. Basım), René Roussillon (Ed.), Elsevier Masson.

Chabert, C., Louët, E., Azoulay, C., Verdon, B. (2020). *Manuel du Rorschach et du TAT Interprétation Psychanalytique*. Dunod, Paris.

Chabert, C. (2022) *Melankolik Kadınsı,* (Çev. K. İlbaşı), Bağlam Yayınları, İstanbul.

Charreton, G., Colin, V., Duez, B. (2003). À la Rencontre des Sujets SDF, Demandes de Traces ou Traces de Demandes. *Psychologie clinique, 16*, 73-86.

Chervet, E. (2016). Les « sensations de processus ». Remarques sur l'association libre et le rôle des sensations internes chez Freud. *Revue française de psychanalyse*, 80, 951-961.

Corcos, M. (2014). Sensorialité=fragments épars-morceaux vivants: Expérience clinique, survol littéraire. *Adolescence*, 324, 857-864.

Çetin, N., Yalbuzdağ, Ş.A., Cabıoğlu, M.T., Turhan, N. (2009). Fibromiyalji sendromunda yaşam kalitesi üzerine etkili faktörler. *Turk J Rheumatol*, 24(2):77-81.

Dallaire, E. (2011). *La fibromyalgie et ses aspects intrapsychiques, Essai de 3ème cycle présenté comme exigence partielle au doctorat de psychologie*. Université du Québec à Trois Rivières.

David, M. (1989). *Le placement familial, de la pratique à la théorie.* ESF, Paris.

Denis, P. (2015). Restriction de la douleur, douleur de la restriction. C. Chabert (Ed.), *La Douleur*, Érès, Toulouse, 31-44.

Denis, P. (2016). Usages et devenir des sensations. *Revue française de psychanalyse*, 80, 942-950.

Denis, P. (2002). *Emprise et satisfaction*. Rapport au 52e congrès des Psychanalystes de langues romanes, *Revue française de psychanalyse*, 5, PUF, Paris, 1394-1394.

Descartes, R. (2015), *Meditasyonlar*, (Çev. Ç. Dürüşken), Alfa Yayınları, İstanbul. [1641].

Despinoy, M., Pinol – Douriez, M. (2002). Sensations et perceptions dans la clinique psychanalytique. *Clinique psychanalytique de la sensorialité.* Dunod, Paris, 5-26.

Dolto, F. (1984). *L'Image inconsciente du corps*. Le Seuil, Paris.

Durmanova, H. (2010). La sensorialité dans le lien: une matière première en quête de sens. *Le Divan familial*, 25, 49-65.

Durozard, C. (2015). *Jeux et Enjeux de la Violence Infantile*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), École Doctorale EPIC, Institut de Psychologie, Centre de Recherche en Psychologie et Psychopathologie Clinique, Unıversıté Lumière-Lyon II.

Dymon, T. E. (2015). Fibromyalgia. *ACSAP Neurologic and Psychiatric Care,* 1(5):18.

Ellman, P., Shaw, D. (1950). The Chronic "Rheumatic" and his Pains. Psychosomatic Aspects of Chronic Non-articular, Rheumatism. In *Annals of Rheumatic Disease,* 1950/9, 341–357.

Emmanuelli, M., Pheulpin, M., Bruguière, P. (2005). Un destin des affects dans la dépression : l'émoussement affectif. Élaboration d'une méthodologie de recherche à partir des épreuves projectives. *Bulletin de psychologie*, 476(2), 195-205.

Evcik, D., Ketenci, A., Sindel, D. (2019). The Turkish Society of Physical Medicine and Rehabilitation (TSPMR) guideline recommendations for the management of fibromyalgia syndrome. *Turk J Phys Med Rehabil*, 65:111-23.

Evcik, D., Ketenci, A., Sindel D. (2018). *Fibromiyalji Tanı ve Tedavi Önerileri*. Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Derneği, Yelken Basım, İstanbul.

Fain, M. (1966). Régression et psychosomatique. *Revue Française de Psychanalyse*, 1966/4, 30, 451-456.

Fain, M. (1971). Prélude à la vie fantasmatique. *Revue Française de Psychanalyse*, 3-4, PUF, Paris.

Fain, M. (1990). À propos de l'hypocondrie. *Les Cahiers du Centre de psychanalyse et de psychothérapie*, 21, 73-82.

Fenichel, O. (1953). *La théorie psychanalytique des névroses.* (Çev. M. Schlum-Berger, C. Pidoux, M. Cahen, M. Fain), PUF, Paris.

Fine, A. (1992). La régression comme organisateur de l'économie psychosomatique. Questionnement. *Revue française de psychanalyse*, *56*(4), 1115-1127.

Fischer, S., Cleveland, S.E. (1958). *Body images and personality*. Princeton, Van Nostrand, New York.

Fitzcharles, M.A., Ste-Marie, P.A., Goldenberg, D.L., Pereira, J.X., Abbey, S., Choinière, M. (2012). *Canadian Guidelines for the Diagnosis and Management of Fibromyalgia Syndrome*. http://fmguidelines.ca/ Erişim tarihi: 10.09.2021

Fraiberg, S., Adelson, E., Shapiro, V. (1975). Fantômes dans la chambre d'enfants. *Psychiatrie de l'enfant*, 26, 1.

Freud, S. (1891). *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess*. 1887-1904, 42: 29-30

Freud, S. (1895a). *Letter from Freud to Fliess. October 31, 1895.* The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887-1904 42:147-149.

Freud S. (1895d). *Studies on Hysteria*. Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*.* London: Hogarth Press, Vol.2, xxxii 1–335.

Freud, S. (1896). *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess.* 1887-1904,42:207-214.

Freud, S. (1900). *The Interpretation of Dreams.* The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume IV (1900): The Interpretation of Dreams (First Part), ix-627.

Freud, S. (1901). *The Psychopathology of Everyday Life.* The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume VI (1901): The Psychopathology of Everyday Life, vii 296.

Freud, S. (1905c). *Jokes and their Relation to the Unconscious*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume VIII (1905). The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud 8:i-vi.

Freud, S. (1905d). *Three Essays on the Theory of Sexuality*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume VII (1901-1905): A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works, 123-246.

Freud, S. (1909d). *Notes upon a case of obsessional neurosis*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume X, 151-318.

Freud, S. (1913). *Totem and Taboo.* The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIII (1913- 1914): Totem and Taboo and Other Works, vii-162.

Freud, S. (1914). *On Narcissism: An Introduction*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV. Hogarth Press, London.

Freud, S. (1915). *Mourning and Melancholia.* Standard Edition, 14: 239-260. London: Hogarth Press.

Freud, S. (1915*e*), *L'inconscient, Métapsychologie*. (Çev. J. Laplanche, J.-B. Pontalis), Gallimard, Paris, 1968.

Freud, S. (1917). *Introductory Lectures on Psycho-Analysis*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XVI (1916-1917).

Freud, S. (1920). *Haz İlkesinin Ötesinde.* 4. Basım, Metis Yayınları, İstanbul. (2014).

Freud, S. (1923). *Ben ve Id*. 4. Basım, Metis Yayınları, İstanbul. (2014).

Freud, S. (1924). Le problème économique du masochisme, *Névrose, Psychose et perversion*, (Çev. D. Guérineau), PUF, Paris, 1973.

Freud, S. (1925). La négation. *Œuvres complètes, XVII*, PUF, Paris, 1992.

Freud, S. (1926). *Inhibition, symptôme et angoisse* (Çev. M. Tort), PUF, Paris, 1968.

Freud, S. (1930). *Civilization and its Discontents.* The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XXI (1927-1931): The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents, and Other Works, 57-146.

Freud, S. (1940*a* [1938]), *Abrégé de psychanalyse*. (Çev. A. Berman, J. Laplanche), PUF, Paris.

Freud, S. (1950c). *Project for a Scientific Psychology*, The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud, Volume I (1886-1899): Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts, 281-391.

Furlanetto, A., Spoljar, P. (2017). De l'hyperactivité à la fibromyalgie: une dette insolvable (étude de cas). *Cliniques méditerranéennes,* 2(96), 19-35.

Füruzan. (2009). *Gecenin öteki yüzü*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Galvez-Sánchez, C. M., Reyes Del Paso, G. A. (2020). Diagnostic Criteria for Fibromyalgia: Critical Review and Future Perspectives. *Journal of clinical medicine*, *9*(4), 1219.

Gergely, G. (1998). Naissance de la capacité de régulation des affects. *Prendre soin du jeune enfant*, Ramonville-Saint-Agne, Érès, 64-74.

Gibeault, A. (2010). Symbolisation, projection et identification projective. *Chemins de la symbolisation*. PUF, Paris. 145-186

Givre, P. (2014). Corps évanescent : arrimage auto-sensuel et sensoriel. *Adolescence*, 324, 705-717.

Godfrind, J. (1993). *Les deux courants du transfert: Le symbole, entre corps et psyché*. PUF, Paris.

Golse, B. (2016). Des sens au sens: la place de la sensorialité éprouver, percevoir, construire. *Revue française de psychanalyse*, 80, 998-1011.

Gotlieb, D. (2009). *Fibromyalgia*. http://www.arthritis.co.za/fibromyalgia.html 14.09.2020 tarihli erişim.

Gouvinhas, C., Veiga, D., Mendonça, L., Sampaio, R., Azevedo, L. F., Castro-Lopes J. M. (2017). Interventional Pain Management in Multidisciplinary Chronic Pain Clinics: A Prospective Multicenter Cohort Study with One-Year Follow-Up*, Hindawi, Pain Research and Treatment,* 2017:8402413.

Gowers, W.R. (1904). Lumbago: Its lessons and analogues. *Br Med J*., 1:117–121.

Green, A. (1972). Note sur les processus tertiaires: à propos des critères psychanalytiques de la normalité, *Revue française de psychanalyse*, 36/3.

Green, A. (1977). Conceptions of affect. *Int. J. Psycho-Anal*., 58:129-156.

Green A. (1983). *Narcissisme de vie narcissisme de mort*. Les Editions de Minuit, Paris.

Green, A. (1999). *The Fabric of affect in the psychoanalytic discourse*. (Çev.A. Sheridan), New Library of Psychoanalysis, Routledge, London.

Groddeck, G. (1923). *Le livre du ça*. Gallimard, Paris. 1973.

Grosskurth, P. (1990). *Melanie Klein, son monde, son œuvre*, PUF, Paris.

Guinot, M., Golse, B. (2018). Les destins de la dyssensorialité. Enfant singulier, particularités plurielles. *Journal de la psychanalyse de l'enfant*, 8, 167-184.

Haag, G. (2000). Le moi corporel, *"L'enfant, ses parents et le psychanalyste"*. Bayard, Paris.

Haag, G. (2004), Sexualité orale et Moi corporel, *Topique*, 2004/2, 87, 23-45.

Hench, P.K. (1976). Nonarticular rheumatism, Twenty Second Rheumatism review: Review of the American and English literature for years 1973 and 1974. *Arthritis and Rheumatism*, 19 (6), 1081-1089.

Isaacs, S. (1952). Nature et fonction du fantasme. *Développements de la psychanalyse*, Klein M., Heimann P., Isaacs S., Rivière J., PUF, Paris. 1966.

Isakower, O. (1938). Contribution à la psychopathologie des phénomènes associés à l'endormissement, *Nouvelle Revue de psychanalyse*, (Çev. C. A. Kantor), 1972, 5, p. 197-209.

İkiz, T. (2005). *Psikanaliz konuşmaları*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

İkiz, T. (2012). *Anne-çocuk ilişkisinde kendini sakinleştirme yöntemleri*, T. Parman (Ed.), Psikanaliz Yazıları 11- Psikosomatik, 2. Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Ikiz, T. (2016). Mères aveugles de bébés en souffrance. *Topique*, 135, 85-93.

İkiz, T. (2017). *Rorschach testi psikanalitik yorum kodlama ve uygulamalar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

İkiz, T. (2021). *Tematik Algı Testi (TAT). Psikanalitik yönelimli el kitabı*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul. 4. Basım.

İkiz, T. (2022). *Klinik Araştırmalar Işığında Psikanalitik Psikopatoloji ve Projektif Testler*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul

İskenderoğlu, Ö. (2017). *Fibromiyalji Sendromunda Tamamlanmayan Yas Sürecinin Erken Dönem Nesne İlişkileri Bağlamında Değerlendirilmesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.

Jeammet, P. (2014). Le sensoriel : un antidote aux émotions. *Adolescence*, 324, 695-703

Jousselin, C. (2016). *Se plaindre de douleur*. Saint-Denis: Connaissances et Savoirs.

Kia, S., Choy, E. (2017). Update on treatment guideline in fibromyalgia syndrome with focus on pharmacology. *The Biomedicines*, 5(20)

Klein. M. (1946). *Notes sur quelques mécanismes schizoïdes*. Klein M. et Col., Développements de la psychanalyse, PUF, Paris, 1966, 274-300.

Koç, K. (2017). *Fibromiyalji Sendromunda Babalık İşlevinin Rorschach Testiyle Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.

Koç, K., Yavuz Sever E. (2018). *Fibromiyalji Sendromunda Babalık İşlevinin Rorschach Testiyle Değerlendirilmesi*. Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi, Beden Sorunsalları I, 29, 95-108

Konicheckis, A. (2008), *De génération en génération: la subjectivation et les liens précoces.* PUF, Paris.

Konicheckis, A. (2009). Filiations sensorielles et processus de subjectivation. *Le Divan familial*, 22, 33-45.

Konicheckis, A. (2012). Subjectivation et sensorialité: les embryons de sens. *La Vie psychique du bébé*, Mellier D., Ciccone A. et Konicheckis A. (dir.), Dunod, Paris.

Konicheckis, A. (2016). Les sensations entre plasticité, ombre et arrière-plan. *Revue française de psychanalyse*, 80, 1012-1023.

Kristeva, J. (1998). *L'avenir d'une révolte.* Calmann-Lévy, Paris.

Laplanche, J., Pontalis, J. B. (1973). *The language of psychoanalysis*. W. W. Norton, London.

Lee, S. G., Kim, G. T. (2023). Etiopathogenesis of Fibromyalgia, J Electrodiagn Neuromuscul Dis, 25(1):1-18

Limlini, P. (2015). Sempozyum açılış konuşması. yay.haz. Y. Cengiz, *Acıyan beden- psikosomatiğe psikanalitik bakışlar*, Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Lombardi, R. (2018). Expérience sensuelle, seconde peau défensive et éclipse du corps: Quelques réflexions sur Tustin et Ferrari. *Journal de la psychanalyse de l'enfant*, 8, 111-132.

Lorriot, S. (2022). Secret et ravage : un nouage dans la douleur: À propos d'un cas de fibromyalgie. *Perspectives Psy*, 61, 174-179.

Luciano, J.V., Neblett, R., Peñacoba, C., Suso-Ribera,C., and McCracken, L. M. (2023). The Contribution of the Psychologist in the Assessment and Treatment of Fibromyalgia, *Curr Treat Options in Rheum*, 9:11- 31

Makul, Y., Baykal -Şahin, H. (2022). Fibromiyalji sendromlu hastalarda huzursuz bacak sendromu sıklığı ve Iilişkili faktörler. *Journal of Physical Medicine and Rehabilitation Science,* 25(3):324-31.

Marty, P., Fain, M. (1955). Importance du rôle de la motricité dans la relation d'objet. *Revue Française de Psychanalyse*, 19,1-2, 205-284.

Marty, P. (1976). Les mouvements individuels de vie et de mort. *Essai d'économie psychosomatique*, Payot, Paris.

Marty, P. (1980). *L'ordre psychosomatique: les mouvements individuals de vie et de mort*, *Désorganisation et regressio.* Payot, Paris.

Marty, P. (2012). *Zihinselleştirme ve psikosomatik*. (Çev. E. Yavuz Sever), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Marty, P., M'Uzan, M., David, C. (2017). *Psikosomatik Soruşturma, Yedi Klinik Gözlem*. (Çev. P. Akgün, E. İlem, A. E. Yavuz Sever), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Matha, C. (2014). Adolescence meurtrie : entre rêve et sensorialité. *Adolescence*, 324, 719-733.

Maupassant, Guy de. (2015). *Le Horla*. (Çev. S. R. Kırkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Maupassant, Guy de. (2022). *Nehirde İntihar*. Dorlion Yayınevi, İstanbul

Mazars, C. (2014). Le champ de la voix dans le « slam poésie ». *Adolescence*, 324, 771-786

McDougall, J. (1973). L'idéal hermaphrodite et ses avatars. *Nouvelle Revue de psychanalyse*, 7, 263-275.

Meltzer, D. (1975b). À propos du démantèlement. *Clinique psychanalytique de la sensorialité*, Dunod, Paris. 189-197.

Meltzer, D. (1980). *Explorations dans le monde de l'autisme.* Payot, Paris.

Michaux, H. (1929). *Je suis né troué, Ecuador, Journal de Voyage*. Nouvelle édition revue et corrigée, Gallimard, Paris. 2006.

Mijolla de A., Shentoub de. S. A. (1973). *Pour une psychanalyse de l'alcoolisme*. Payot, Paris.

Mijola de A. (2002). *Dictionnaire International de la Psychanalyse : Concepts, Notions, Biographies, Œuvres, Événements, Institutions*. Golse, B. Mijolla-Mellor de S., Perron, R. (Ed.), Calmann-Lévy, Paris.

Milner, M. (1990). Le rôle de l'illusion dans la formation du symbole. *Journal de la psychanalyse de l'enfant*, 8, 244-278.

Mitrani, J. (2018). Sensualité, auto-sensualité et sexualité dans l'œuvre de Frances Tustin. *Journal de la psychanalyse de l'enfant*, 8, 89-110.

Nazlıkul, H. (2014). Fibromiyalji Sendromu. *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2.

Neruda, P. (1995). *La Centaine d'amour*, (Çev. J. Marcenac, A. Bonhomme), Gallimard, Paris.

Niemi, T., Lombardi, R. (2008). Run or die: phenomena at the body-mind border. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 31, 95-104.

Nicholas, M., Vlaeyen, J. W. S., Rief, W., Barke, A., Aziz, Q., Benoliel, R., Cohen, M., Evers, S., Giamberardino, M. A., Goebel, A., Korwisi, B., Perrot, S., Svensson, P., Wang, S-J., Treede, R-D., & IASP Taskforce for the Classification of Chronic Pain (2019). The IASP classification of chronic pain for ICD-11: chronic primary pain. Pain, 160(1), 28-37.

Ogden, T. H. (1994). *Les Sujets de l'analyse*. Ithaque, Paris, 2014.

Ogden T. (2012). *Cet Art qu'est la psychanalyse. Rêver des rêves inrêvés et des cris interrompus*, Ithaque, Paris.

On, A.Y., Tanigor, G., Baydar, D.A. (2022). Relationships of autonomic dysfunction with disease severity and neuropathic pain features in fibromyalgia: is it really a sympathetically maintained neuropathic pain?. *Korean J Pain*, 35:327-335.

Papageorgiou, M. (2003). L'insoutenable Légèreté du Corps de la Mère. *Revue Française de Psychosomatique*, 2/24, 127-144.

Papageorgiou, M. (2006). De la nostalgie à la douleur de l'impossible départ. *Revue française de psychosomatique*, 30, 39-54.

Parat, C. (1995). *L'affect partagé*. PUF, Paris.

Parman, T. (2012). *Psikosomatik tarihi ve çocuk psikosomatiği*. Psikanaliz Yazıları 11- Psikosomatik, 2.Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Perrot, S., Cohen, M., Barke, A., Korwisi, B., Rief, W., Treede, R. (2019). The IASP Taskforce for the Classification of Chronic Pain. The IASP classification of chronic pain for ICD-11: chronic secondary musculoskeletal pain. *Pain* 160(1); 77-82.

Pheulpin, M. C., Baudin, M., Bruguière, P., Chabert, C. (2017). *Clinique des états du corps, Approche psychanalytique et projective*. Dunod, Malakoff.

Pitici, C., Mathieu, F., Charreton, G. (2010). Un transfert sensoriel. La sensorialité comme amarrage et mode d'accès à la vie psychique chez les sujets gravement précaires ou SDF. *Bulletin de psychologie*, 508, 241-247.

Plath, S. (2012). *Johnny panik ve rüyaların kutsal kitabı*, (Çev. O. Boynudelik), Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.

Prat, R. (2016). "Se sentir bien" ou "voir rouge": la sensation comme généalogie de l'affect. *Revue française de psychanalyse*, 80, 1024-1037.

Press, J. (2015). Somatik hastalarla çalışmak: bazı kuramsal ve karşıaktarımsal meseleler, *Acıyan beden psikosomatiğe psikanalitik bakışlar*, Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Proust, M. (2008). *Kayıp zamanın izinde Guermantes tarafı* (Çev. R. Hakmen), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Proust, M. (2021). *Kayıp zamanın izinde Swann'ların Tarafı*, (Çev. R. Hakmen), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 25. Baskı.

Ribble, M. (1939). The Significance of the İnfantile Sucking for the Psychic Development.*The Journal of Nervous and Mental Disease*, 90,4, 455-463.

Racine, J. (2015). *Andromaque*. FB Editions, Paris.

Roman, P. (1997). *Troubles somatiques et catastrophes de symbolisation*. Psychosomatique, Psychologie clinique et projective, 3:75-87.

Roman, P. (2001). Des Enveloppes Psychiques aux Enveloppes Projectives: Travail de la Symbolisation et Paradoxe de la Négativité. *Psychologie Clinique et Projective*, 7: 71-84.

Roussillon, R. (1991). *Paradoxes et situations limites de la psychanalyse*. PUF, Paris.

Roussillon, R. (1999). *Agonie, clivage et symbolisation*. PUF, Paris.

Roussillon R. (2001). *L'objet « médium malléable » et la conscience de soi, L'Autre*. 2, 241-254.

Roussilion, R. (2020). *Le travail de symbolisation*. https://reneroussillon.com/le-travail-de-symbolisation-2/ 20.10.2020 tarihli erişim.

Saïet, M. (2016). "Wool-gathering", Objet transitionnel et exploration sensorielle. *Revue française de psychanalyse*, 80, 988-997.

Scheidt, C.E., Waller, E., Endorf, K., Schmidt, S., König, R., Zeeck, A., Joos, A., Lacour, M. (2013). Is brief psychodynamic psychotherapy in primary fibromyalgia syndrome with concurrent depression an effective treatment? A randomized controlled trial. *Gen Hosp Psychiatry*. 35(2):160-7.

Schmid-Kitsikis E. (2012). Deux notions souvent confondues, sensorialité et sensualité. Y-a-t-il une nécessité théorico-clinique à les distinguer? *Bulletin du Groupe lyonnais de psychanalyse Rhône-Alpes*, 71,160-173.

Schmid-Kitsikis, E. (2016). Plaisir sensoriel, plaisir sensuel. Quel combat pour quel "objet"?. *Revue française de psychanalyse*, 80, 962-974.

Schmid-Kitsiki, E. (2020). *Emoi sensoriel, plaisir sensuel – Le monde secret de l'éprouvé*. Édıtıons In Press, Paris.

Simmel, E. (1944). Self-Preservation and the Death Instinct. *Psychoanalytic Quarterly*, 13, 2, 160-185.

Siracusa, R., Paola, R.D., Cuzzocrea, S. (2021). Fibromyalgia: pathogenesis, mechanisms, diagnosis and treatment options update. *Int J Mol Sci*., 22:3891.

Smadja, C. (2004). La dépression inachevée. *Revue française de psychanalyse*, 4(4), 1239-1252.

Smadja, C. (2005). *The psychosomatic paradox: Psychoanalytical studies*. Fain M, preface, Brewer AM, translator. London: Free Association Books. [(2001). La vie opératoire: études psychanalytiques. Paris: PUF.]

Smadja, C. (2010). The place of affect in the psychosomatic economy. M. Aisenstein, E. Rappoport de Aisemberg (Ed.), *Psychosomatıcs Today, A Psychoanalytic Perspective*, Karnac, London.

Smadja, C. (2012). Introduction à la psychosomatique, *Manuel de psychiatrie clinique et psychopathologique de l'adulte*, PUF, Paris. 197-212.

Smadja, C. (2014). Le modèle pulsionnel de la psychosomatique. *Revue française de psychosomatique*, 45, 11-30.

Souza, L. C. (2014). *Le féminin, douleur et fatigue: Approche en psychopathologie psychanalytique de l'expérience subjective de la fibromyalgie*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Université Paris 13

Souza, L. C., Baudin, M., Pheulpin, M. (2017). Les éprouvés du corps et le corps éprouvé de la fibromyalgie. *Psychologie clinique et projective*, 23, 267-284.

Spitz, R. (1951). *Psychoanalytic Study of the Child*. International Universities Press, New York,

Spitz, R. (1955). La cavité primitive. *Revue française de psychanalyse*, 23: 2, 1959, 205-234.

Stathopoulos, G. (2016). Du rôle de l'endoperception corporelle à partir d'un cas de vulvodynie. *Revue française de psychosomatique*, 49, 133-146.

Steiner, J. (1993). *Psychic Retreats.* Routledge, London.

Stern, D.N. (1999). *Le Monde interpersonnel du nourrisson*. PUF, Paris.

Szwec, G. (2003). La fatigue qui ne joue plus son rôle de signal. *Revue française de psychanalyse,* 2, 24, 37-43

Szwec, G. (2021). *L'épuisément activement recherche. Au bout du rouleau, Récits Cliniques*. PUF, Paris.

Şensoy, B. Ö. (2022). *Çaya Banılan Madlen: Annesel Yapılandırmada Tat Duyumunun Yeri*. İstanbul Psikanaliz Derneği 22 Ekim 2022 "Yitik Zamanı Bulabilir Miyiz?" etkinliği konuşması.

Tardos, A., David, M. (1991). De la valeur de l'activité libre du bébé dans l'élaboration du self. *Devenir*, 4, 9-33.

Tertemiz, O. F., Tepe, N. (2022). İki Nokta Diskriminasyon Testi Fibromiyaljinin Tanısında Yeni Bir Tanı Yöntemi midir?. *Arch Neuropsychiatry*, 59:87–90

Thompson, C. (2002). Destins de la sensation, *La Vie sensorielle*. PUF, Paris, 99-108.

Trouvin, A. P., Perrot, S. (2019). New concepts of pain, *Best Practice & Research Clinical Rheumatology*, 33, (3), 101415.

Tunç, A. (2011). *Suzan defter*. Can Yayınları, İstanbul.

Tustin, F. (1977). *Autisme et psychose chez l'enfant*. Seuil, Paris.

Tustin, F. (1986). *Les états autistiques chez l'enfant*. Seuil, Paris.

Tustin, F. (1990). *Autisme et protection,* Seuil, Paris.

Tychey, C. (1994). *L'approche des dépressions à travers le test de Rorschach*. EAP, Paris.

Wessely, S., Nimnuan, C., Sharpe, M. (1999). Functional somatic syndromes: one or many?. *Lancet*, 354, 936 -939.

William, S., Wilke M.D. (2009). New developments in the diagnosis of fibromyalgia syndrome: Say goodbye to tender points? *Cleve Clin J Med*,76:345-52.

Winnicott, D.W. (1945). Le développement affectif primaire. *De la pédiatrie à la psychanalyse*, Payot, Paris, 1969, 33-47.

Winnicott, D.W. (1950). Aggression in Relation to Emotional Development. *Through Pediatrics to Psychoanalysis,* Routledge, London.

Winnicott, D. R. (1958). Through Pediatrics to Psychoanalysis, Londres, Tavistock.

Winnicott, D.W. (1961). Adolescence: Struggling Through the Doldrums. *Family and Individual Development*, Routledge, London.

Winnicott, D.W. (1965). *The maturation process and the facilitating environment; studies in the theory of emotional development*. International Psychoanalytic Library, 64: 1- 276, The Hogarth Press and the İnstitution of Psychoanalysis, London.

Winnicott D. W. (1967). Le rôle du miroir de la mère et de la famille dans le développement de l'enfant. *Nouvelle revue française de psychanalyse*, *10, automne 1974*, Gallimard, Paris. 79-86.

Winnicott, D.W. (1971). Geçiş nesneleri ve geçiş olguları, *Oyun ve Gerçeklik*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017

Winnicott, D.W. (1989), La crainte de l'effondrement. *La Crainte de l'effondrement et autres situations cliniques*, Gallimard, Paris, 2000.

Winnicott, D. W. (1992). *Le bébé et sa mère*, Payot, Paris.

Winnicott, D.W. (2017). *İnsan doğası*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul

Wolfe, F., Smythe, H.A., Yunus, M.B., Bennett, R.M., Bombardier, C., Goldenberg, D.L. (1990). The American College of Rheumatology 1990 criteria for the classification of fibromyalgia. Report of the multicenter criteria committee. *Arthritis Rheum*, 33(2):160-172.

Wolfe, F., Clauw. J. D., Fitzcharles, M., Goldenberg, L. D., Häuser, W., Katz, L. R et al. (2011). Fibromyalgia criteria and severity scales for clinical and

epidemiological studies: a modification of the ACR preliminary diagnostic criteria for fibromyalgia. *J Rheumatol*. 38(6):1113-1122.

Wolfe, F., Clauw. J. D., Fitzcharles, M., Goldenberg, L. D., Häuser, W., Katz, L. R., J. P. Mease., Russell. S. A., Russell. I. J., Walitt. B. (2016). Revisions to the 2010/2011 Fibromyalgia Diagnostic Criteria 2016 Revised Fibromyalgia Criteria, *Seminars in Arthritis and Rheumatism*, 46(3): 319-329.

Vandenbroucke, B. (2007). Les sensorialités en psychanalyse. *Cahiers jungiens de psychanalyse*. 122(2), 73-81.

Yavuz, A. E. (2009). *Fibromiyalji Sendromunda Negatif Kavramı ve Ölüm Dürtüsünün İzleri: Projektif Yöntemler ile Değerlendirme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.

Yunus, M., Masi, A., Calabro, J., Miller, K., Feigenbaum, S. (1981). Primary fibromyalgia (fibrositis): Clinical study of 50 patients with matched clinical controls. *Semin Arthritis Rheum***,** 24:151-71.

Yücel, B. (2000). *Ağrılı Hastanın Psikiyatrik Değerlendirmesi*. S. Erdine, (Ed.), Ağrı, Nobel Tıp Kitabevleri, 62- 68.

Zabcı, N. (2022). René Roussillon: Yoğrulabilir Aracı, *Çocuk ve ergen psikanalizi: kuramcılar ve kavramlar*, YKY, İstanbul.

Zadorozny, O. G. (1990). Fibromyalgia: Does it Exist?. *Can Fam Physician***,** 36:1603.

Zarka, Y. C. (2014). Je pense donc je suis un cerveau !. *Cités,* 4(60), PUF, Paris, 3-12.

http://atilf.atilf.fr, 29.08.2022 tarihli erişim.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİNDE ÖĞRENİM GÖREN AFRİKALI ÖĞRENCİLERİN MEKÂN, TOPLUM VE AKADEMİK DENEYİMLERİ

Editörler:

Dr. Zehra Obut Bilim - Dr. Cumali Ögel

nobel bilimsel

Gaziantep Üniversitesinde Öğrenim Gören Afrikalı Öğrencilerin Mekân, Toplum ve Akademik Deneyimleri

Editörler: Dr. Zehra Obut Bilim - Dr. Cumali Ögel

Yayın No.: 1943
ISBN: 978-625-393-173-5
E-ISBN: 978-625-393-174-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Obut Bilim, Zehra., Ögel, Cumali.
Gaziantep Üniversitesinde Öğrenim Gören Afrikalı Öğrencilerin Mekân, Toplum ve Akademik Deneyimleri /
Editörler: Zehra Obut Bilim - Cumali Ögel
1. Basım, XII + 80 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-173-5
E-ISBN: 978-625-393-174-2
1. Afrikalı Öğrenciler 2. Mekân Deneyimi 3. Gaziantep Üniversitesi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

PROJE EKİBİ ..... **iii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xi**

1. GİRİŞ **1**

2. ULUSLARARASI ÖĞRENCİLER **7**

2.1. Ülkelere Göre Uluslararası Öğrenci Sayıları 10

2.2. Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler: Tarihsel Süreç ve Güncel Durum 15

2.3. Türkiye'de ve Gaziantep Üniversitesinde Afrikalı Öğrenciler 29

2.4. Sayıların Dışında: Uluslararası Öğrencilere Dair Literatür Özeti 36

3. MATERYAL VE YÖNTEM **39**

4. BULGULAR VE ANALİZ **47**

4.1. Burada Olmaktan Dolayı Mutluyuz: Gaziantep Üniversitesinde Öğrenim Görmek 50

4.2. Kültürel Yapı: Benzerliklerimiz ve Farklılıklarımız 57

4.3. Neden Buradayım? Türkiye ve Gaziantep'i Seçme Nedenlerimiz 60

4.4. Nasıl Yaşıyoruz? Aileye Özlem, Siyasi Yapı ve Ekonomik Durum 64

5. SONUÇ VE TARTIŞMA **67**

6. KAYNAKÇA **75**

Andrade, M. (2006). International Students in English-Speaking Universities: Adjustment Factors. *Journal of Research in International Education, 5*(2), 131-154.

Ayik, U., Sönmez, M. & Şen, Ö. (2022). *Kentsel Mekanda Ayrışma ve Hareketlilik Gaziantep'te Öğrencilerin Konut Deneyimleri.* Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368-388.

Baydemir, M. (2020). Türkiye'nin 'Afrika Açılımı': Yükseköğretimde Sahraaltı Afrikalı Öğrenci Hareketliliği (2013-2018). *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6*(1), 56-68.

Berkes, N. (2016). *Türkiye'de çağdaşlaşma.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bhandari, R. C., Bhandari, R., Robles, C. & Farrugia, C. (2018). *International Higher Education: Shifting Mobilities, Policy Challenges, and New İnitiatives.* United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Background paper prepared for the 2019 Global Education Monitoring Report.

Brenn-White, M. & Van Rest, E. (2012). English-Taught Master's Programs in Europe: New Findings on Supply and Demand. Institute of International Education. (I. o. Education, Dü.)

Choudaha, R. & Chang, L. (2012). Trends in International Student Mobility. *World Education News &Reviews, 2*(25).

Çağlar, A. (1999). Türk Üniversitelerinde Öğrenim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları Öğrencilerinin Sorunları. *TODAİE Amme İdaresi Dergisi, 35*(158), 133-169.

Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası.* Yükseköğretim Kurulu Yayın.

DEİK. (2013). *Uluslararası Yüksek Öğretim ve Türkiye'nin Konumu.* İstanbul: DEİK.

Dost, M. (2010). Güney Afrika ve Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Öznel İyi Oluş ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi, 35*(158), 75-89.

Farrugia, C. & Mahmoud, O. (2016). *Beyond Borders: Measuring Academic Mobility Between the United States and Mexico. New York.*

Gaziantep Üniversitesi. (2022). *Uluslararası Öğrenci Ofisi 2021-2022 Faaliyet Raporu.* Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı.

Gaziantep Üniversitesi. (2023). Tarihçe. 08 18, 2023 tarihinde https://www.gantep.edu.tr/static3/?static_ID=20256205 adresinden alındı

Gençoğlu, M. (2020). Osmanlı Devleti'nde Yurt dışı Eğitimin Öncüleri (1830-1839). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi , 2*(3), 6-22.

Güngör, H. & Soysal, T. (2021). Türk Yükseköğretimde Suriyeli Mülteciler. *Milli Eğitim*(50), 1245-1264.

Kalkınma Bakanlığı . (2015). *Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi.* Kalkınma Araştırmaları Merkezi.

Kaya, K. (2014). Türkiye'nin Afrika Açılım Stratejisinde Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Rolü-Uzmanlık Tezi,. Ankara: T.C. Başbakanlık Yurt dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

Kıroğlu, K., Alper , K. & Elma, C. (2010). Türkiye'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 26-39.

Köleoğlu, N. (2018). Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum Problemini Belirlemede Log-Lineer Modeli Kullanımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*(18. EYİ Özel Sayısı), 101-116.

Lee, J. & Rice, C. (2007). Welcome to America? *International Student Perceptions of Discrimination, Higher Education*(53), 381-409.

Levent, F. & Karaevli, Ö. (2013). Uluslararası Öğrencilerin Eğitimine Yönelik Politikalar ve Türkiye İçin Öneriler. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 97-117.

Mete, M. & Özgenel, M. (2021). Uluslararası Yükseköğretim Öğrencilerinin Türkiye'yi Tercih Etme Nedenlerinin ve Beklentilerinin İncelenmesi. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(3), 739-753.

Musaoğlu, B. (2016). Türkiye'de Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Entegrasyon Sorunları. *Türk Dünyası Eğitim Araştırmaları Dergisi*(1), 12-24.

Musizvingoza, R. (2020). Exploringthe Challenges and Coping Strategies of Subsaharan African Students in Turkey. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(33), 587-611.

Neuman, W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I.* Ankara: Yayın Odası.

OECD. (2011). *Education at a Glance: OECD Indicators.* Paris: OECD.

OECD. (2018). Education at a Glance 2018: OECD Indicators. (O. Publishing, Dü.) Paris.

OECD. (2020). Education at Glance: OECD İndicators. Paris.

OECD. (2022). *Education at Glance: OECD İndicators.* Paris.

Oktar, O. (2018). Afrikalı Öğrencilerin Türkiye Deneyimlerine Bir Örnek Olarak '' Afro-Konyalılar'' (Yayımlanmamış Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

Özer, M. (2012). Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1*(2), 10-13.

Paksoy, M., Paksoy, S. & Özçalıcı, M. (2012). Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyal Sorunları: GAP Bölgesi Üniver-

siteleri Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2*(2), 85-94.

Phang, S. (2013). *Factors Influencing International Students' Study Destination Decision Abroad.* Gothenburg: University of Gothenburg.

Project Atlas. (2017). Infographics and Data.New York: Institute of International Education. 08 10, 2023 tarihinde https://www.iie.org/research-initiatives/project-atlas/explore-data adresinden alındı

Seggie, F. & Ergin, H. (2018). *Yükseköğretimin Uluslararasılaşmasına Güncel Bir Bakış: Türkiye'de Uluslararası Akademisyenler.* Ankara: SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Sever, M. (2020). Uluslararası Öğrencilerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Çalışması. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 51-60.

Sezgin, A. & Yolcu, T. (2016). Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Humanities, 4*(7), 419-438.

Sönmez, M. & Ayik, U. (2020). Sınır İllerindeki (Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa) Suriyeli Sığınmacıların Sosyal, Ekonomik ve Nüfus Yapıları. *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi, 2*(3), 64-75.

Şahin, M. & Demirtaş, H. (2014). Üniversitelerde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri, Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Milli Eğitim Dergisi, 44*, 88-113.

Şimşek, D. (2019). İstanbul'daki Afrikalı Göçmenlerin Ulusötesi Sosyal Alanlarının Entegrasyon Süreçlerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 14*(52), 216-235.

T.C. Resmi Gazete. (2013). 07 23, 2023 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm adresinden alındı

T.C. Resmi Gazete. (2016). 07 23, 2023 tarihinde https://www.resmiga zete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-11.htm adresinden alındı

T.C. Resmi Gazete. (2018). 07 24, 2023 tarihinde https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-1.pdf adresinden alındı

TGSP. (2021). Sivil Toplum Kuruluşları için Bir Rehber Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler. (T. G. Platformu, Dü.) İstanbul.

Topal, F. & Tauscher, S. (2020). Uluslararası Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine İnceleme. *Akademik İncelemeler Dergisi, 15*(1), 309-344.

Torun, B. & Bozkurt, E. (2019). Uluslararası Öğrencilerin Kültürleşme Stresi: Selçuk Üniversitesinde Okuyan Afrikalı Öğrenciler Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk İletişim, 12*(1), 405-424.

TÜİK. (2022a). 08 05, 2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index adresinden alındı

TÜİK. (2022b). Nüfus ve Demografi Verileri . 08 05, 2023 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1 adresinden alındı

UNESCO. (2021). Global Flow of Tertiary-Level Students. 07 30, 2023 tarihinde http://uis.unesco.org/en/uis-student-flow adresinden alındı

UNHCR. (2023). Syria Regional Refugee Response. 08 12, 2023 tarihinde http://data.unhcr.org/syrianrefu¬gees/regional.php adresinden alındı

Yardımcıoğlu, F., Başel, F. & Savaşan, F. (2017). Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği). *Akademik İncelemeler Dergisi, 12*(1), 203-254.

Yılmaz, G. & Güçlü, N. (2021). Türkiye'de Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Görünümü. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science, 1*(11), 245-256.

Yontar, İ. (2019). Türkiye Bursları Kapsamında Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Üniversite Yaşamına Uyumu: Bir Devlet Üniversitesi Örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(1), 242-262.

YÖK. (2017). Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi 2018-2022. 07 30, 2023 tarihinde https://www.yok.gov.tr/Documents/AnaSayfa/Yuksekogretimde_Uluslararasilasma_Strateji_Belgesi_2018_2022.pdf adresinden alındı

YÖK. (2023). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. https://istatistik.yok.gov.tr/ adresinden alındı

YTB. (2023). Yurt dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. 07 26, 2023 tarihinde https://ytb.gov.tr/daireler/uluslararasi-ogrenciler/uluslararasi-ogrenci-hareketliligi adresinden alındı

Güvence Sağlama Bağlamında

YENİ RAPORLAMA MODELLERİNİN DENETİMİ

Değişim ve Dönüşümler

Cem Çetin

nobel bilimsel

Güvence Sağlama Bağlamında
YENİ RAPORLAMA MODELLERİNİN DENETİMİ
Değişim ve Dönüşümler

Cem Çetin

Yayın No.: 1753
ISBN: 978-625-398-811-1
E-ISBN: 978-625-398-812-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Bu eser İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalında 17/05/2023 tarihinde kabul edilmiş olan "Güvence Sağlama Kapsamında Yeni Raporlama Modellerinin Denetimi İçin Bağımsız Denetimde Gereken Değişim ve Dönüşümler" başlıklı doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çetin, Cem.
Güvence Sağlama Bağlamında YENİ RAPORLAMA MODELLERİNİN DENETİMİ -Değişim ve Dönüşümler- / Cem Çetin
1. Basım, XVI + 270 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-811-1
E-ISBN: 978-625-398-812-8
1. Entegre Raporlama 2. Bağımsız Güvence 3. Fenomonoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

TABLO LİSTESİ ..... **ix**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **xi**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xiii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
YENİ RAPORLAMA MODELLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE **5**

1.1. KURUMSAL RAPORLAMANIN TANIMI 5
1.2. KURUMSAL RAPORLAMANIN TARİHÎ GELİŞİMİ 6
1.3. KURUMSAL RAPORLAMA TÜRLERİ 10
1.3.1. Yıllık Faaliyet Raporu 11
1.3.2. Kurumsal Yönetim Raporu 12
1.3.3. Entelektüel Sermaye Raporu 13
1.3.4. Sürdürülebilirlik Raporu 14

İKİNCİ BÖLÜM
ENTEGRE RAPORLAMA KAVRAMI **21**

2.1. ENTEGRE DÜŞÜNCE KAVRAMI 25
2.1.1. Entegre Düşünce Tanımı 25
2.1.2. Entegre Düşüncenin İlkeleri ve Süreçleri 27
2.1.3. Entegre Düşüncenin Faydaları 30
2.1.4. Entegre Düşüncenin Uygulanabilirliği 31
2.1.5. Entegre Düşünce Yaklaşımı ve Uygulamaları 35
2.2. ENTEGRE RAPORLAMANIN TANIMI 37
2.2.1. Entegre Raporlamanın Gelişimi 38
2.2.2. Entegre Raporlamanın Türkiye'deki Gelişimi 43
2.2.3. Entegre Raporlamanın İlkeleri ve Ögeleri 48
2.2.4. Entegre Raporlamanın Rolü ve Önemi 50
2.2.5. Entegre Raporlamanın Faydaları 55

2.2.6. Entegre Raporlamanın Dezavantajları 56
2.2.7. Entegre Raporlamanın Sonuçları/ Değerlendirilmesi 59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YENİ RAPORLAMA MODELLERİNDEN ENTEGRE RAPORLAMAYA YÖNELİK BAĞIMSIZ DENETİMİN GÜVENCE VERME FONKSİYONU 63

3.1. ENTEGRE RAPOR GÜVENCESİNE İLİŞKİN ALAN YAZIN DEĞERLENDİRMESİ 66
3.2. ENTEGRE RAPORLAMAYA YÖNELİK GÜVENCE VERMEDE MEVCUT DURUM 80
3.3. GÜVENCE DENETİMİ STANDARTLARI 86
3.4. GÜVENCE DENETİM MALİYETİ 90
3.5. TÜRKİYE'DEKİ MEVCUT DURUM 91
3.6. ENTEGRE RAPORLAMAYA YÖNELİK GÜVENCE VERMEDE SORUNLAR 93
3.6.1. Uygulamadaki Güçlükler 97
3.6.2. Bütünleşik Güvence Modeli 99
3.7. ENTEGRE RAPORLAMAYA YÖNELİK GÜVENCE VERMEDE ÖNERİ VE GELİŞTİRİLMEYE AÇIK YÖNLER 101
3.8. ENTEGRE RAPORLAMAYA YÖNELİK GÜVENCE VERMEDE DENETÇİ DONANIMI 115

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ENTEGRE RAPORLAMANIN BAĞIMSIZ GÜVENCESİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA 129

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE SORULARI 129
4.2. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN SINIRLAR 131
4.3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ 131
4.4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ 133
4.5. NİTEL ARAŞTIRMA İÇİN GEÇERLİK VE GÜVENİLİRLİK 133
4.6. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ 135
4.7. VERİLERİN ANALİZİ 136
4.7.1. Araştırmaya Katılanların Mesleki Özellikleri 138
4.7.2. Görüşme Verilerinin Tema, Kategori ve Kodlara Ayrılması 139
4.8. ARAŞTIRMANIN BULGULARI 142
4.8.1. Entegre Düşünce Teması İle İlgili Görüşmecilerden Alınan Yanıtlar 142
4.8.2. Entegre Rapor Teması İle İlgili Görüşmecilerden Alınan Yanıtlar 152
4.8.3. Entegre Rapora Güvence Teması İle İlgili Görüşmecilerden Alınan Yanıtlar. 187
4.8.4. Kodlar Arası İlişki Analizleri 226
4.8.5. Kelime Bulutu 227
4.9. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI 228

SONUÇ **239**

KAYNAKÇA **245**

EKLER **261**

EK 1: Mevcut Güvence/İlgili Hizmet Standartları ve Bunların Entegre Raporlama İçin Olası Uygulamaları 262

Ek: 2 Mülakat Formu 267

ÖZ GEÇMİŞ **269**

KAYNAKÇA

ABEYSEKARA, I.: 2013 "A Template for Integrated Reporting", **Journal of Intellectual Capital**, 14/2, 224-245.

ACCA: 2015 **The Challenges of Assuring Integrated Reports: Views from the South African Auditing Community**, W. Maroun, & J. Atkins (Dü.), (Çevrimiçi) https://www.accaglobal.com› ea-south-africa-IR-assurance, 5 Mart 2020.

ACCA: 2017 **Insights into Integrated Reporting Challenges and Best Practice Responses**. Y.P. Chen, & S. Perrin (Dü.), (Çevrimiçi) http://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2017/04/ACCAInsights_into_Integrate d_Reporting.pdf 5 Şubat 2020.

ADAMS, C. A.: 2015 "The International Integrated Reporting Council: A Call to Action", **Critical Perspectives on Accounting**, 27, 23-28.

ADHARIANI, D., De VILLIERS, C.: 2019 "Integrated Reporting: Perspectives of Corporate Report Preparers and Other Stakeholders", **Sustainability Accounting, Management and Policy Journal**, 10/1, 183-207.

AĞDENİZ, Ş.: 2018 "Entegre Raporlamada İç Denetimin Rolü", **Mali Çözüm Dergisi**, 28, 121-138.

AKARÇAY, Ç.: 2014 "Sürdürülebilirlik Muhasebesi Standartları Kurulu", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, 11/42, 1-11.

AKİSİK, O., GAL, G.: 2019 "Integrated Reports, External Assurance and Financial Performance: An Empirical Analysis on North American Firms", **Sustainability Accounting, Management and Policy Journal**, 11/2, 317-350.

ALAGÖZ, A., ALLAHVERDİ, M., ORTAKARPUZ, M.: 2018 "Entegre Raporlamada İçerik Analizi: Ödüllü Raporlar Üzerine Bir Araştırma", **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, 11/3, 425-462.

ARACI, H., YÜKSEL, F.: 2017 "Entegre Raporlamada Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü ve Muhasebe Müfredatlarında Entegre Raporlama", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 19/2, 389-414.

ARAS, G.: 2020 "SPK "Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi" Neler Getiriyor?", **Dünya Gazetesi**, 2.11.2020, 5-8, (Çevrimiçi) https://www.dunya.com/kose-yazisi/spk-surdurulebilirlik-ilkeleri-uyum-cercevesi-neler-getiriyor/487360, 11 Mart 2020.

ARAS, G.: 2021 Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim Başkan'ın Mesajı, **E-Bülten (Temmuz Sayısı)**, (Çevrimiçi) http://www.entegreraporlamatr.org/tr/mailing/01072021/Baskanin-Mesaji.aspx, 8 Mayıs 2021.

ARAS, G.: 2022a Başkan'ın Mesajı, **E-Bülten (Aralık Sayısı)**, (Çevrimiçi) http://www.entegreraporlamatr.org/tr/images/18082020/2022-baskanin-yazisi.pdf, 10 Kasım 2022.

ARAS, G.: 2022b Başkan'ın Mesajı, **E-Bülten (Nisan Sayısı)**, (Çevrim içi) http://www.entegreraporlamatr.org/tr/mailing/08042022/Baskanin-

Mesaji.aspx, 6 Haziran 2023.

ARAS, G., SARIOĞLU, G. U.: 2015 — **Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama**, No:10-567, İstanbul, TÜSİAD Yayınları.

ARAS, G., ÇALIŞKAN, A. Ö., ESEN, E., FURTUNA, Ö. K.: 2019 — **Türkiye'de Entegre Raporlama: Mevcut Durum, Paydaşların Algı ve Beklentileri ACCA, CFGS, KPMG**, (Çevrim içi) https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/01/turkiye-entegre-raporlama.pdf, 25 Şubat 2020.

ARGÜDEN, Y.: 2019 — **Yaşam Kalitesi ve Entegre Raporlama**, (Çevrim içi) http://www.kadikoyakademi.org/wp-content/uploads/2019/01/Dr.-Y%C4%B1lmaz-Arg%C3%BCden-, 10 Mart 2020.

ARZOVA, S. B., ŞAHİN, B. Ş.: 2021 — "Entegre Raporlara İlişkin Güvence Hizmetleri: Türkiye'de Kamu Ve Özel Sektördeki İşletmelerinin 2015-2020 Dönemlerine Ait Entegre Raporlarının İçerik Analizi", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, 21/64, 51-66.

ATABAY, E.: 2019 — "Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporları Ve Güvence Denetimi: Türkiye'de GRI Rehberine Göre Raporlama Yapan Firmalar Üzerinde Bir Araştırma", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 21/4, 904-922.

ATANASOVSKI, A., TRPESKA, M., TOCEV, T., MALCHEV, B., DIONISIJEV, I.: 2023 — Non-financial Reporting Analysis: Does EU Membership Affect the Disclosure of Non-financial Information in BlueChip Companies?, **Faculty of Economics 02: Conference Papers**, 95-120, (Çevrim içi) https://repository.ukim.mk/handle/20.500.12188/25774, 28 Şubat 2023.

ATEŞ, S.: 2021 — Entegre Raporlarda Finansal Olmayan Bilginin Dış Güvence Denetimi, **MODAVICA 2021 18. Uluslararası Muhasebe Konferansı Muhasebenin Yeni Dinamikleri: Teori ve Uygulamadaki Dönüşüm**, 52-56.

AWOTOMILUSI, N. S., ADESINA, O. D., ABIOLA, E. O., OGUNLEYE, W. A.: 2023 — "Assessment of Integrated Reporting System in Selected Companies on the Nigerian Stock Exchange (NGX)", **Innovations**, 4/71, 555-565.

AYDIN, M. A.: 2019 — "Üst Düzey Yöneticilerin Kurumsallaşma Ve Kriz Yönetimi İlişkisini Algılamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Otomotiv Sektörü Örneği", Doktora Tezi, **Beykent Üniversitesi SBE**.

AZANTOUTI, A.S.A.: 2022 — "Non-Financial Information Assurance: A Review of the Literature And Directions For Future Research", Yükseklisans Tezi, Auckland, **Auckland University of Technology**.

BALTACI, A.: 2018 — "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri Ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7/1, 231-274.

BAŞAR, A. B., BAŞAR, M.: 2006 — "Sosyal Sorumluluk Raporlaması ve Türkiye'deki Durumu", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6/2, 213-230.

BATTAL, Ü.: 2018 — "Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Entegre Raporlama: Türk Hava Yolları ve Güney Afrika Hava Yolları İncelemesi", **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, 11/3, 393-423.

BEKTAŞ, O.: 2021 — **Nitel YT-7: Fenomenoloji**, (Çevrim içi) https://www.youtube.com/watch?v=Aexm7WQ2L-I 2 Şubat 2022.

BİST: 2014 — **Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi**, (Çevrim içi) https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-

rehberi.pdf, 10 Ocak 2020.

BİST: 2021 **BIST Sürdürülebilirlik Endeksi Aralık 2020 - Ekim 2021 Dönemi Şirketleri Belli Oldu**, (Çevrim içi) https://www.borsaistanbul.com/tr/duyuru/3218/bist-surdurulebilirlik-endeksi-aralik-2020-ekim-2021-donemi-sirketleri-belli-oldu, 26 Kasım 2021.

BİST: 2022a **Şirketler İçin Entegre Raporlama Rehberi**, (Çevrim içi) https://www.borsaistanbul.com/files/sirketler-Icin-Entegre-raporlama-rehberi.pdf, 7 Temmuz 2022.

BİST: 2022b **2022 yılı dördüncü üç aylık dönemi için BIST Sürdürülebilirlik ve BIST Sürdürülebilirlik Katılım Endeksleri kapsamında yer alacak paylarda değişiklik yapılmıştır**, (Çevrim içi) https://borsaistanbul.com/tr/duyuru/5117/2022-yili-dorduncu-uc-aylik-donemi-icin-bist-surdurulebilirlik-ve-bist-surdurulebilirlik-katilim-endeksleri-kapsaminda-yer-alacak-paylarda-degisiklik-yapilmistir, 30 Eylül 2022.

BOCHENEK, M.: 2020 "Analysis of the Integrated Reporting Use in EU Countries", **Problems and Perspectives in Management**, 18/3, 106-117.

BOYCE, C., NEALE, P.: 2006 **Conducting in-Depth Interviews: A Guide for Designing and Conducting in-Depth Interviews for Evaluation Input**, Cilt 2, Watertown, Pathfinder International.

BOZKUŞ KAHYAOĞLU, S.: 2012 "Modern İç Denetim İle Değer Yaratmak", **Denetişim**, 9, 9-11.

BRADLEY, B.: 2021 **ESG Investing for Dummies**, New Jersey, John Wiley & Sons.

BRAY, M.: 2020 **The Emergence of Integrated Reporting Assurance**, (Çevrim içi) https://www.charteredaccountantsanz.com/news-and-analysis/insights/perspective-articles/the-emergence-of-integrated-reporting-assurance, 25 Eylül 2021.

BRIEM, C. R., WALD, A.: 2018 "Implementing Third-Party Assurance in Integrated Reporting: Auditors' Rol", **Accounting, Auditing & Accountability Journal**, 31/5, 1461-1485.

BUGOREVIČIENĖ, J.: 2020 "Research of Integrated Reporting Content Changes Based on EUROSTOXX 50 Companies" Yüksek Lisans Tezi, Kaunas, **Kaunas University of Technology School of Economics and Business**.

BURKE, J. J., CLARK, C. E.: 2016 "The Business Case for Integrated Reporting: Insights From Leading Practitioners, Regulators, and Academics", **Business Horizons**, 59/3, 273-283.

CAGLIO, A., MELLONI, G., PEREGO, P.: 2020 "Informational Content And Assurance of Textual Disclosures: Evidence On Integrated Reporting", **European Accounting Review**, 29/1, 55-83.

CAVLAK, H., CEBECİ, Y.: 2018 "Kurumsal Raporların İncelenmesi Ve Karşılaştırılması", **Journal of Research in Business**, 3/1, 53-76.

CAVLAK, H., KURT, E. S., KALAFAT, M.: 2022 Sürdürülebilirlik Ve İklim İle İlişkili Açıklamalarda Yeni Bir Dönem: ISSB Düzenlemeleri (IFRS S1 ve IFRS S2), **21. Türkiye Muhasebe Kongresi: Sürdürülebilirlik ve Teknolojik Dönüşüm Sürecinde Muhasebenin Toplumsal ve Kamusal Faydası**, 346-369

CELAYİR, D.: 2020 Kurumsal Yönetim Açısından Sürdürülebilirlik Raporlarının Güvencesi Ve Borsa İstanbul (BİST) Sürdürülebilirlik Endeksi Üzerinde Bir İnceleme. **Business & Management Studies: An International Journal**, 8/1, 20-44.

CERBONE, D., MAROUN, W.: 2020 "Materiality in an Integrated Reporting Setting: Insights Using an Institutional Logics Framework", **The British Accounting Review**, 52/3, 1-18.

CGMA: 2014 **Integrated Thinking-The Next Step in Integrated Reporting**, (Çevrim içi) https://www.cgma.org/resources/reports/downloadabledocuments/integrated-thinking-the-next-step-in-integrated-reporting.pdf, 5 Mart 2019.

CIMA: 2017 **Integrated Thinking**, (Çevrim içi) https://www.cimaglobal.com/Documents/Research%20and%20, 5 Mart 2019.

CORRADO, M., DEMARTINI, P., DUMAY, J.: 2019 Assurance on Integrated Reporting: A Critical Perspective. S. Idowu, & M. Del Baldo (Dü), in **Integrated Reporting. CSR, Sustainability, Ethics & Governance**,199-217, Cham, Springer.

COŞKUN ARSLAN, M., DEMİRKAN, S.: 2017 "Auditing And Assurance Services", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Özel Sayı, 127-141.

CÖMERT, N.: 2016 "İşletmelerde Kontrol ve Denetim Kavramlarının Doğru Kullanılması Amacına Yönelik Kavramsal Bir İnceleme", **Marmara Üniversitesi Marmara Business Review**, 1/1, 1-20.

CRESWELL, J. W.: 2014 **Educational Research: Planning, Conducting and Evaluating Quantitative and Qualitative Research**, 4. p., Edinburgh, Pearson Education Limited.

CRESWELL, J. W.: 2016a **30 Essential Skills For The Qualitative Researcher**, California, Sage Publications.

CRESWELL, J. W.: 2016b **Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni**, Çev. M. Bütün, & S. B. Demir, 3. b., Ankara, Siyasal Kitabevi.

CRESWELL, J. W., CRESWELL, J. D.: 2018 **Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches**, 5. p., California, Sage Publications.

CUMHURBAŞKANLIĞI: 2021 "Yeşil Mutabakat Eylem Planı Konulu 2021/15 sayılı Genelge", **Resmî Gazete**, 16.07.2021 tarihli, 31543 sayılı, Cumhurbaşkanlığı.

ÇELEBİER, M., ÇANKAYA, F.: 2019 "Entegre Raporlama İle İlgili Yapılan Çalışmalar: Literatür Çalışması", **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, 5/2, 179-196.

ÇELİK, H., BAYKAL, N. B., KILIÇ MEMUR, H. N.: 2020 "Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri", **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi**, 8/1, 379-406.

ÇETİN, C., KARABINAR, S.: 2021 "Entegre Raporlara Verilen Bağımsız Güvencelerde Güvencenin Kapsamı: Türkiye Ve Dünyadan Seçilmiş Banka Entegre Raporlarının Karşılaştırılması", **TİDE AcademIA Research**, 3/2, 187-212.

ÇITAK, N.: 2015 **Hesap Verebilirlik AccountAbility – AA1000 Güvence Standartları Serileri**, İstanbul, Türkmen Kitabevi.

ÇOKMUTLU, M. E., OK, Ş.: 2019 "Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi İşletmelerinin Sera Gazı Beyanlarına Yönelik Güvence Denetimleri: ISAE 3410 Güvence Denetim Standardına İlişkin Bir Araştırma", **IBAD Sosyal Bilimler Dergisi**, 5, 164-174.

DELOITTE.: 2016 **King IV: Bolder Than Ever**, (Çevrim içi) https://www2.deloitte.com/za/en/pages/africa-centre-for-corporate-governance/articles/kingiv-report-on-corporate-governance.html, 2 Mayıs 2020.

DEMARTINI, C., **Integrated Reporting and Audit Quality**, Cham, Springer.

TRUCCO, S.: 2017 "Sustainability: The Adoption of Green Economy and Sustainable Accounting Principles by South African Listed Companies and Lessons Learnt", **International Journal of Research in Business and Social Science**, 11/5, 366-376.

DENHERE, V.: 2022

DILLING, P. F.A., CAYKOYLU, S.: 2019 "Determinants of Companies That Disclose High-Quality Integrated Reports", **Sustainability**, 11/13, 1-31.

DİNÇ, E., ATABAY, E.: 2016 "Güvence Denetim Standartları Ve Güvence Denetim Süreci", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5/21, 1527-1541.

DOĞAN, Z., ACAR, A.: 2019 "Serbest Muhasebeci Ve Mali Müşavirlerin Entegre Rapor Uygulamaları Sürecinde Mesleki Yetkinliklerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, 18/56, 25-48.

DONKOR, A., DJAJADIKERTA, H. G., MAT RONI, S.: 2021 "Impacts of Combined Assurance on Integrated, Sustainability and Financial Reporting Qualities: Evidence from Listed Companies in South Africa", **International Journal of Auditing**, 2/25, 475-507.

DOUGLAS, G.: 2006 **Achieving Sustainable Development: The Integrative Improvement Institutes Project**, (Çevrim içi) https://mpra.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/8683, 2 Mayıs 2019.

DUMAY, J., DAI, T.: 2017 "Integrated Thinking as a Cultural Control?", **Meditari Accountancy Research**, 25/4, 577-604.

DUMAY, J., BERNARDI, C., GUTHRIE, J., DEMARTINI, P.: 2016 "Integrated Reporting: A Structured Literature Review", **Accounting Forum**, 40/3, 166-185.

DUMITRU, M., GUSE, R.G..: 2016 "Assurance of Integrated Reports: The State of The Art", **Audit Financiar**, 14/134, 227-234.

ECCIA.: 2015 **Non-Financial Reporting: Building Trust with Internal Audit**, (Çevrim içi) https://www.eciia.eu/wp-content/uploads/2019/02/ECCIA_Brochure_Trust_2015_V04_BD.pdf, 14 Temmuz 2019.

ECCLES, R. G., ARMBRESTER, K.: 2011 **Two Disruptive Ideas Combined Integrated Reporting**, (Çevrim içi) http://www.people.hbs.edu/reccles/Insight_Article_2011.pdf, 15 Mart 2019.

ECCLES, R. G., KRZUS, M. P.: 2010 **One report: Integrated Reporting for a Sustainable Strategy**, John Wiley & Sons, (Çevrim içi) https://ebookcentral.proquest.com/lib/anadolu/reader.action?docID=487642, 15 Ocak 2020.

ECCLES, R. G., SERAFEIM, G.: 2014 **Corporate and Integrated Reporting: A Functional Perspective**. (Çevrim içi) https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2388716, 10 Şubat 2020.

ECCLES, R. G., KRZUS, M. P., RIBOT, S.: 2015 **The Integrated Reporting Movement: Meaning, Momentum, Motives, and Materiality**, New Jersey, John Wiley & Sons.

ECCLES, R. G., KRZUS, M. P., SOLANO, C.: 2019 **A Comparative Analysis of Integrated Reporting in Ten Countries**, (Çevrim içi) https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3345590, 10 Şubat 2020.

EFRAG: 2020 **Call For Candidates For Non-Financial Information Experts For The Project Task Force On Preparatory Work For The Elaboration Of Possible Eu Non-Financial Reporting Standards**, (Çevrim içi) https://www.efrag.org/News/Project-423/Second-European-Lab-Project-Task-Force-appointed, 26 Şubat 2021.

ELMACI, O., SEVİM, Ş.: 2017 "Entegre Raporlamada Küresel Gelişmeler Ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi", **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, 4/8, 18-36.

EP: 2022 **Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)**, (Çevrim içi) https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-european-green-deal/file-review-of-the-non-financial-reporting-directive, 29 Ekim 2021.

ERCAN, C., KESTANE, A.: 2017 "Entegre Raporlama Ve Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma", **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6/4, 73-86.

ERGÜDEN, A. E., KAYA, C. T., SAYAR, A.R.Z.: 2017 "Integrated Assurance for Non-financial Reporting", **International Journal of Economics, Commerce and Management**, 5/1, 72-81.

ERTA: 2016 **Türk Finans Sektörünün İlk Entegre Raporu TSKB'den**, (Çevrim içi) http://www.entegreraporlamatr.org/tr/guncel/09-Mart-2017.aspx, 10 Aralık 2019.

ERTA: 2021 **Entegre Raporlama Türkiye**, (Çevrim içi) http://www.entegreraporlamatr.org/tr/hakkimizda/biz-kimiz.aspx, 10 Aralık 2021.

ERTA: 2023 **Türkiye'de Yayımlanan Entegre Raporlar**, (Çevrim içi), http://www.entegreraporlamatr.org/tr/entegre-raporlama/turkiyede-yayimlanan-entegre-raporlar.aspx, 28 Şubat 2023.

ESTY, D. C.: 2020 Creating Investment-Grade Corporate Sustainability Metrics. D. C. Esty, & T. Cort (Dü.), in **Values at Work,** 51-66, London, Palgrave Macmillan.

FAROOQ, M. B., DE VILLIERS, C.: 2017 Assurance of Sustainability and Integrated Reports. C. De Villiers, & W. Maroun (Dü.), in **Sustainability Accounting and Integrated Reporting**, 149-162, London, Routledge.

FAROOQ, M. B., DE VILLIERS, C.: 2019 "The Shaping of Sustainability Assurance Through The Competition Between Accounting and Non-Accounting Providers", **Accounting, Auditing & Accountability Journal**, 32/1, 307-336.

FENG, T., CUMMINGS, L. & TWEEDIE, D.: 2017 "Exploring Integrated Thinking in Integrated Reporting – An Exploratory Study in Australia", **Journal of Intellectual Capital**, 18/2, 330-353.

FERGUSON, A., PUNDRICH, G.: 2015 "Does Industry Specialist Assurance of Non-Financial Information Matter to İnvestors?", **Auditing: A Journal of Practice & Theory**, 24/2, 121-146.

FLOWER, J.: 2015 "The International Integrated Reporting Council: A Story of Failure", **Critical Perspectives on Accounting**, 27, 1-17.

GAL, G., AKİSİK, O.: 2020 "The Impact of Internal Control, External Assurance, and Integrated Reports on Market Value", **Corporate Social Responsibility and Environmental Management**, 27/3, 1227-1240.

GARCÍA SÁNCHEZ, I. M., NOGUERA GÁMEZ, L.: 2017 "Integrated Reporting and Stakeholder Engagement: The Effect on Information Asymmetry", **Corporate Social Responsibility and Environmental Management**, 24/5, 395-413.

GARCÍA SÁNCHEZ, I. M., RAIMO, N., URIBE "Corporate Reputation and Stakeholder Engagement: Do Assurance Quality and Assurer Attributes Matter?", **International Journal of Auditing**, 26/3, 388-403.

BOHORQUEZ, M. V., VITOLLA, F.: 2022

GERWANSKI, J., VELTE, P., MECHTEL, M.: 2022 "Do Nonprofessional Investors Value the Assurance of Integrated Reports? Exploratory Evidence", **European Management Journal**, 40/1, 103-126.

GOICOECHEA, E., GÓMEZ-BEZARES, F., UGARTE, J. V.: 2019 "Integrated Reporting Assurance: Perceptions of Auditors and Users in Spain", **Sustainability**, 11/3, 1-19.

GREEN, W. J., CHENG, M. M.: 2019 "Materiality Judgments in an Integrated Reporting Setting: The Effect of Strategic Relevance and Strategy Map", **Accounting, Organizations and Society**, 73, 1-14.

GRI: 2013 **G4 Sustainability Reporting Guidelines - Implementation Manual**, (Çevrim içi) http://www.respect.international/g4-sustainability-reporting-guidelines-implementation-manual/, 30 Eylül 2019.

GRI: 2016 **Forging a Path to Integrated Reporting**, (Çevrim içi) http://integratedreportingsa.org/ircsa/wp-content/uploads/2017/05/GRI-CLG_IntegratedReporting.pdf, 30 Eylül 2019.

GRI: 2021 **Our Mission and History**, (Çevrim içi) https://www.globalreporting.org/about-gri/mission-history/, 30 Eylül 2019.

GÜMRÜK ve TİCARET BAKANLIĞI: 2012 "Şirketlerin Yıllık Faaliyet Raporunun Asgari İçeriğinin Belirlenmesi Hakkında Yönetmelik", **Resmî Gazete**, 28.08.2021 tarihli ve 28395 sayılı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.

GÜNGÖR, M.: 2020 "Kurumsal Raporlamanın Geleceği Ve Yeni Raporlama Modelinin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler", Doktora Tezi, Ankara, **Gazi Üniversitesi SBE**, Doktora Tezi.

HAGEL, J.: 2014 "6 Tips for Integrated Thinking", **Journal of Accountancy**, 218/6, 20-21.

HAJI, A. A., ANIFOWOSE, M.: 2016 "Audit Committee and Integrated Reporting Practice: Does Internal Assurance Matter?", **Managerial Auditing Journal**, 31/8-9, 915-948.

HAMRAH, Y., CAN, E. N.: 2019 "Entegre Raporlama İçerik Ögeleri İle Kurumsal Yönetim İlkeleri Arasındaki İlişki, Türkiye Örneği", **Mali Çözüm Dergisi**, 29/155, 121-136.

HASSAN, A., ELAMER, A. A., FLETCHER, M., SOBHAN, N.: 2020 "Voluntary Assurance of Sustainability Reporting: Evidence from an Emerging Economy", **Accounting Research Journal**, 33/2, 391-410.

HOANG, H., PHANG, S.Y.: 2021 "How Does Combined Assurance Affect the Reliability of Integrated Reports and Investors' Judgments?", **European Accounting Review**, 30/1, 175-195.

HUIBERS, S. C.: 2015 **Combined Assurance: One Language, One Voice, One View**, (Çevrim içi) https://www.iia.nl/actualiteit/nieuws/combined-assurance-one-language-one-voice-one-view, 10 Ağustos 2020.

HUSSERL, E.: 2003. **Fenomenoloji Üzerine Beş Ders**, Çev. H. Tepe, 2. b., Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

IAASB.: 2020 **IAASB Strategy For 2020–2023 And Work Plan For 2020–2021**, (Çevrim içi) https://www.iaasb.org/publications/iaasb-strategy-2020-2023-and-work-plan-2020-2021, 2 Ekim 2020.

IFAC.: 2015 **Exploring Assurance On Integrated Reporting And Other Emerging Developments in External Reporting**, (Çevrim içi)

https://www.ifac.org/publications-resources/exploring-assurance-integrated-reporting-and-other-emerging-developments, 5 Ekim 2020.

IFAC.: 2019 **Assurance on Integrated Reports: An Emerging and Innovative Landscape**, (Çevrim içi) https://www.ifac.org/system/files/meetings/files/20190309-IAASB-CAG-Agenda_Item_E.2_IR_Awareness_Paper-final.pdf, 10 Aralık 2019.

IFAC: 2021a **Accelerating Integrated Reporting Assurance in the Public Interest**, (Çevrim içi) https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/publications/accelerating-integrated-reporting-assurance-public-interest, 1 Aralık 2021.

IFAC: 2021b **The State of Play in Sustainability Assurance**, (Çevrim içi) https://www.ifac.org/knowledge-gateway/contributing-global-economy/discussion/state-play-sustainability-assurance, 1 Aralık 2021.

IFRS: 2021 **Integrated Reporting Framework**. (Çevrim içi) https://www.integratedreporting.org/international-framework-downloads/, 1 Aralık 2021.

IIRC: 2011 **Towards Integrated Reporting: Communicating Value in the 21st Century**, (Çevrim içi) https://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2011/09/IR-Discussion-Paper-2011_spreads.pdf, 5 Ocak 2020.

IIRC: 2013 **International <IR> Framework**, (Çevrim içi) https://www.integratedreporting.org/resource/international-ir-framework/, 6 Şubat 2020.

IIRC: 2014a **Assurance on IR an Introduction to the Discussion**, (Çevrim içi) http://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2014/07/Assurance-on-IR-an-introduction-to-the-discussion.pdf, 5 Ocak 2019.

IIRC: 2014b **Assurance on IR an Exploration of Issues**, (Çevrim içi) http://www.integratedreporting.org/wp-, 6 Ocak 2019.

IIRC: 2015 **Assurance on <IR> Overview of Feedback and Call to Action**, (Çevrim içi) https://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/07/IIRC-Assurance-Overview-July-2015.pdf, 5 Ocak 2019.

IIRC: 2021 **Examples Database**, (Çevrim içi) http://examples.integratedreporting.org/all_reporters, 15 Haziran 2021.

IRCSA: 2011 **Framework for Integrated Reporting and the Integrated Report Discussion Paper**, (Çevrim içi) http://integratedreportingsa.org/ircsa/wp-content/uploads/2017/05/IRC-of-SA-Integrated-Reporting-Guide-Jan-11.pdf, 2 Mayıs 2021.

İLGAR, S. C., İLGAR, M. Z.: 2014 "Nitel Veri Analizinde Bilgisayar Programları Kullanılması", **İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3/5, 31-78.

İŞGÜDEN KILIÇ, B.: 2018 "Entegre Raporlama Ve Türkiye'deki Gelişmeler: Entegre Rapor Hazırlayan İşletmeler Ve BİST Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmeler Açısından Bir İnceleme", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 20/1, 28-64.

KADOUS, H., GABER, H., SAYED, R.: 2022 "Professional Assurance Of The Integrated Report. Empirical Study", **Scientific Journal of Research and Commercial Studies**, 36/4, 61-124.

KARABINAR, S., ALTINKAYNAK, F., "Muhasebe Fenomenlerinin Teleolojik Ve Deterministik Yapısı", **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, 16/1, 99-108.

KÜÇÜKER, M.: 2023 KARABURUN, G., DEMİRCİ, Ş.D.: 2020 "Muhasebe Kültürü ve Entegre Raporlama Farkındalığı İlişkisi", **Journal of Economy Culture and Society**, 62, 345-364.

KARATAŞ, Z.: 2015 "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", **Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, 1/1, 62-80.

KARDEŞ SELİMOĞLU, S., YEŞİLÇELEBİ, G.: 2019 "Entegre Raporlama Ve Bütünleşik Güvence Modeli: Türkiye'deki Farkındalığın Delphi Tekniği İle Araştırılması", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 21/3, 680-703.

KARDEŞ SELİMOĞLU, S., YEŞİLÇELEBİ, G.: 2021 Integrated Reporting and Combined Assurance: A Qualitative Research on the Awareness, E. Özen, S. Grima, & R. D. Gonzi (Dü.), in **New Challenges for Future Sustainability and Wellbeing**, 463-482, Bingley, Emerald Publishing Limited.

KATSIKAS, E., ROSSI, F. M., ORELLI, R. L.: 2017 **Towards Integrated Reporting Accounting Change in the Public Sector**, Cham, Springer.

KAYA, H. P.: 2015 "Entegre Raporlama Sisteminin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Şirketlere Sağlayacağı Faydalar", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, 15/45, 113-130.

KAYA, N.: 2019 "Entegre Raporlama ve Entelektüel Sermaye Muhasebesi İlişkisi", **Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi**, 1/1, 55-68.

KILIÇ, M.: 2018 Assurance of Integrated Reports: Evidence from Early Adopters, **Trakya University 3rd International Trakya Accounting Finance and Auditing Symposium**, 38-52.

KILIÇ, M., KUZEY, C., UYAR, A.: 2021 "An International Investigation on Assurance of İntegrated Reports: Institutions, Assurance Quality, and Assurers", **Journal of International Accounting, Auditing and Taxation**, 42, 1-23.

KILIÇ, M., UYAR, A., KUZEY, C.: 2020 "The Impact of Institutional Ethics and Accountability on Voluntary Assurance for Integrated Reporting", **Journal of Applied Accounting Research**, 21/1, 1-18.

KING, J. M.: 2020 **Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi <IR> Revizyonu**, (Çevrim içi) http://www.entegreraporlamatr.org/tr/images/pdf/ERTA_Roundtable_Prof_Mervyn_King_Acilis_Konusmasi.pdf, 3 Ocak 2021.

KING, M., ROBERTS, L.: 2017 **Entegre Düşünce**, Çev. E. Erimez, 1. b., İstanbul, Argüden Yönetişim Akademisi Yayınları.

KOK, M., MAROUN, W.: 2021 "Not All Experts Are Equal in the Eyes Of The International Auditing And Assurance Standards Board: On the Application of ISA510 and ISA620 by South African Registered Auditors", **South African Journal of Economic and Management**, 24/1, 1-13.

KOOIKER, K.: 2014 "Towards a New Corporate Reporting Model? Analyzing Stakeholder Opinions Concerning The Role of Business in Society and Integrated Reporting", Yüksek Lisans Tezi, Enschede, **University of Twente**.

KÖSE, T., AĞDENİZ, Ş.: 2021 "Entegre Raporlamada Covid-19 Salgınına İlişkin Verilerin Analizi", **Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi**, 14/1, 189-220.

KPMG: 2020 **The Time Has Come the KPMG Survey of Sustainability Reporting 2020**, (Çevrim içi) https://kpmg.com/sustainabilityreporting.html, 31 Temmuz 2021.

KPMG: 2022 **Big Shifts, Small Steps Survey of Sustainability Reporting 2022**, (Çevrim içi) https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2022/09/survey-of-sustainability-reporting-2022.html, 01 Ocak 2023.

KRASODOMSKA, J., SIMNETT, R., STREET, D. L.: 2021 "Extended External Reporting Assurance: Current Practices and Challenges", **Journal of International Financial Management & Accounting**, 32/1, 104-142.

KRZUS, M.P.: 2012 "Entegre Raporlama: Şimdi Değilse Ne Zaman?, Türkiye", **Türkiye Kurumsal Yönetim Dergisi**, 16, 64-67.

KURT, E. S.: 2019 "Entegre Düşünmek Nedir?", **TİDE Academia Research**, 1/1, 109-129.

KURT, E. S., CAVLAK, H.: 2022a "Kurumsal Raporlama Ekosistemi: Unsurlar, Düzenlemeler ve Öngörüler", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 24 (MODAVICA Özel Sayısı), 298-330.

KURT, E. S., CAVLAK, H.: 2022b "Türkiye'deki Kurumsal Raporlama Ekosistemi Üzerine Değerlendirmeler", **Denetişim**, 13/25, 5-26.

KURT, Z.: 2021 "Entegre Raporlama ve Denetimi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, **İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**.

LA TORRE, M., BERNARDI, C., GUTHRIE, J., DUMAY, J.:2019 "Integrated Reporting and Integrating Thinking: Practical Challenges", S. Arvidsson (Dü.), in **Challenges in Managing Sustainable Business Reporting, Taxation, Ethics and Governance,** 25-54, London, Palgrave Macmillan.

LABREY, J.: 2022 Konuk Yazar'ın Mesajı, **E-Bülten (Ocak Sayısı),** (Çevrim içi) http://www.entegreraporlamatr.org/tr/mailing/31012022/Konuk_Yazarin_Mesaji.aspx, 10 Aralık 2022.

LEAGUE OF AMERICAN COMMUNICATIONS PROFESSIONALS: 2023 **Award Programs**, (Çevrim içi) https://www.lacp.com/competition.htm, 10 Mayıs 2023.

MAROUN, W.: 2017 "Assuring The Integrated Report: Insights And Recommendations From Auditors And Preparers", **The British Accounting Review**, 49/3, 329-346.

MAROUN, W.: 2018 "Modifying Assurance Practices to Meet The Needs of Integrated Reporting: The Case for "Interpretive Assurance", **Accounting, Auditing & Accountability Journal**, 31/2, 400-427.

MAROUN, W.: 2019a "Does External Assurance Contribute to Higher Quality Integrated Reports?", **Journal of Accounting and Public Policy**, 38/4, 1-23.

MAROUN, W.: 2019b "Exploring The Rationale for İntegrated Report Assurance", **Accounting, Auditing & Accountability Journal**, 32/6, 1826-1854.

MAROUN, W.: 2020 "A Conceptual Model for Understanding Corporate Social Responsibility Assurance Practice", **Journal of Business Ethics**, 161/1, 187-209.

MAROUN, W., PRINSLOO, A.: 2020 "Drivers of Combined Assurance in a Sustainable Development Context: Evidence From Integrated Reports", **Business Strategy and the Environment**, 29/8, 3702-3719.

MAROUN, W., ECIM, D., CERBONE, D.: 2022 "Refining Integrated Thinking", **Sustainability Accounting, Management and Policy Journal**, 14/7, 1-25.

MARTINEZ FERRERO, J., GARCIA SÁNCHEZ, I. M.: 2017 "Sustainability Assurance And Cost Of Capital: Does Assurance Impact on Credibility Of Corporate Social Responsibility Information?", **Business Ethics: A European Review**, 26/3, 223-239.

MATIN, A., KOSHTARIA, T., VÁZQUEZ, D. G.: 2022 The Role of Integrated Reporting in Efficient Communication and Dissemination of Information. M. Carrillo-Durán, & M. P. Pulido (Dü.), in **Cases on Developing Effective Research Plans for Communications and Information Science**, 312-334, Pennsylvania: IGI Global.

MCHEDLISHVILI, M., TABATADZE, N.: 2022 "Use of Assurance Services for Integrated Reporting in Developing Georgia", **Ecoforum Journal**, 11/2, 1-5.

MEDHIOUB, N., BOUJELBENE, S.: 2023 "Tax Avoidance and Cost of Debt: Does Integrated Report Assurance Matter?", **Journal of Accounting in Emerging Economies,** ahead-of-print, ahead-of-print.

OLIVER, J., VESTY, V., BROOKS, A.: 2016 "Conceptualising Integrated Thinking in Practice", **Managerial Auditing Journal**, 31/2, 228-248.

OPRISOR, T.: 2015 "Auditing Integrated Reports: Are There Solutions to This Puzzle?", **Procedia Economics and Finance**, 25, 87-95.

ÖNCE, S., ONAY, A., YEŞİLÇELEBİ, G.: 2015 "Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Türkiye'deki Durum", **Journal of Economics Finance And Accounting**, 2/2, 230-252.

ÖZÇELİK, H., ÖZTÜRK, M.S.: 2019 "Entegre Raporlamada İç Denetimin Güvence Ve Danışmanlık" Rolleri, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12/1, 125-140.

ÖZDEMİR, M.: 2010 "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 11/1, 323-343.

ÖZTÜRK, S.: 2019 "Geleceğin Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama: Garanti Bankası Örneği", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 81, 1-20.

ÖZTÜRK, S., TASASIZ, S.: 2020 "Türkiye'de Entegre Raporlama Sürecinde İç Denetimin Rolü Üzerine Bir Araştırma", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 22/3, 448-475.

PAMUKÇU, F.: 2011 "Finansal Raporlama ile Kamuyu Aydınlatma ve Şeffaflıkta Kurumsal Yönetimin Önemi", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 50, 133-148.

PATTON, M. Q.: 2014 **Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice**, 4. p., New York, Sage Publications.

PEECHER, M. E., SCHWARTZ, R., SOLOMON, I.: 2007 "It's All About Audit Quality: Perspectives on Strategic-Systems Auditing", **Accounting, Organizations and Society**, 32/4-5, 463-485.

PRINSLOO, A., MAROUN, W.: 2021 "An Exploratory Study on the Components and Quality of Combined Assurance in an Integrated or a Sustainability Reporting Setting", **Sustainability Accounting, Management and Policy Journal**, 12/1, 1-29.

PWC.: 2015 **Integrated reporting Where to Next?**, (Çevrim içi) https://www.pwc.co.za/en/assets/pdf/integrated-reporting-survey-2015.pdf, 2 Ocak 2019.

PWC.: 2017 **Integrated Thinking and Acting**, (Çevrim içi) https://www.pwc.ch/en/publications/2017/pwc-integrated-thinking-and-acting-september-2017-en.pdf, 5 Ağustos 2019.

REIMSBACH, D., HAHN, R., GÜRTÜRK, A.: 2018 "Integrated Reporting and Assurance of Sustainability Information: An Experimental Study on Professional Investors' Information Processing", **European Accounting Review**, 27/3, 559-581.

REZAEE, Z., TSUI, J., CHENG, P., ZHOU, G.: 2019 **Business Sustainability in Asia: Compliance, Performance, and Integrated Reporting And Assurance**, New Jersey, John Wiley & Sons.

RICHARD, G., ODENDAAL, E.: 2020 "Integrated Reporting Assurance Practices—A Study of South African Firms", **International Journal of Disclosure and Governance**, 17/4, 245-266.

RICHARD, G., ODENDAAL, E.: "Credibility-Enhancing Mechanisms, Other than External Assurance, in Integrated Reporting", **Journal of Management and Governance**, 25/1,

2021 61-93.

RIEL, J., MARTIN, R. L.: 2017 **Creating Great Choices: A Leader's Guide to Integrative Thinking**, Boston, Harvard Business Press.

RODRIGUES, M.A.B., MORAIS, A. I.: 2019 A Geographical Comparison of Assurance on Integrated Reporting, in **14th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI)**. Iberian Conference on Information Systems and Technologies, 1-6, (Çevrim içi) https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=8760836, 10 Ocak 2020.

RODRIGUES, M.A.B., MORAIS, A. I.: 2021 "How to Challenge University Students to Work on Integrated Reporting and Integrated Reporting Assurance", **Sustainability**, 13/19, 1-19.

ROSSI, A., LUQUE-VILCHEZ, M., BUSCO, C.: 2020 Integrated Reporting Assurance Integrated Reporting Assurance: State of the Art, Current Issues, Future Challenges and Research Opportunities. C. De Villiers, P. K. Hsiao, & W. Maroun (Dü.), in **The Routledge Handbook of Integrated Reporting**, 194-209, London, Routledge.

RUIZ-BARBADILLO, E., MARTINEZ-FERRERO, J.: 2022 "Is Tenure Important In the Sustainability Assurance Context? An Empirical Analysis of the Informative Value of Assurance Statements", **Meditari Accountancy Research**, ahead-of-print, ahead-of-print.

S&P: 2022 **Key Sustainability Trends that Will Drive Decision Making in 2023**, (Çevrim içi) https://www.spglobal.com/esg/insights/featured/special-editorial/key-sustainability-trends-that-will-drive-decision-making-in-2023?utm_source, 2 Ocak 2023.

SABAN, M., KÜÇÜKER, H., KÜÇÜKER, M.: 2017 "Kurumsal Sürdürülebilirlik İle İlgili Raporlama Çerçeveleri ve Sürdürülebilir Raporlamada Muhasebenin Rolü", **İşletme Bilimi Dergisi**, 5/1, 101-115.

SAICA: 2016 **Connected Reporting Framework**, (Çevrim içi) https://www.saica.co.za/DesktopModules/EngagePublish/printerfriendly.aspx?itemId=1673&PortalId=0&TabId=1600, 8 Mayıs 2019.

SALDAÑA, J.: 2016 **The Coding Manual for Qualitative Researchers**, 3. p., California, SAGE Publications.

SALUR, M.N.: 2020 "Türkiye'deki Akademik Dergilerde Denetim Alanında 2002–2019 Yılları Arasında Yayımlanmış Bilimsel Makalelerin İçerik Analizi", **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, 55/4, 2828-2846.

SAPMAZ VERAL, E.: 2022 "Yeşil Yıkama İle Mücadele: Avrupa Birliği'nde Yeşil İddiaların Doğrulanması Girişimi", **Sayıştay Dergisi**, 33/124, 101-109.

SETHI, S. P., MARTELL, T. F., DEMİR, M.: 2017 "Enhancing the Role And Effectiveness of Corporate Social Responsibility (CSR) Reports: The Missing Element of Content Verification And Integrity Assurance", **Journal of Business Ethics**, 144/1, 59-82.

SIERRA GARCIA, L., ZORIO GRIMA, A., GARCIA BENAU, M. A.: 2015 "Stakeholder Engagement, Corporate Social Responsibility And Integrated Reporting: An Exploratory Study", **Corporate Social Responsibility and Environmental Management**, 22/5, 286-304.

SİGALI, S., KAYTMAZ BALSARI, Ç.: 2018 "Theoretical Insights on Integrated Reporting and Externalities", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 20 Özel Sayı, 859-869.

SIMNETT, R., HUGGINS, A. L.: 2015 "Integrated Reporting and Assurance: Where Can Research Add Value?", **Sustainability Accounting, Management and Policy Journal**, 6/1, 29-53.

SKARŽAUSKAITĖ, M.: 2013 "Measuring And Managing Value Co-Creation Process: Overview Of Existing Theoretical Models", **Social Technologies**, 3/1, 115-129.

SKDTÜRKİYE: 2017 — **Reporting Matters SKD Türkiye 2017 Raporu**, (Çevrim içi) https://www.skdturkiye.org/files/yayin/skd_turkiye_reportingmatters_3.pdf, 2 Ağustos 2022.

SKDTÜRKİYE: 2022 — **Reporting Matters Türkiye 2021 Raporu**, (Çevrim içi) http://www.skdturkiye.org/yayin/reporting-matters-turkiye-2021-raporu, 2 Ağustos 2022.

SOH, D. S. B., LEUNG, P., LEONG, S..: 2015 — The Development of Integrated Reporting and the Role of the Accounting and Auditing Profession, M. Rahim, S. Idowu, (Dü.), in **Social Audit Regulation. CSR, Sustainability, Ethics & Governance**, 33-57, Cham, Springer.

STRAUSS, D., SAAD, A. I.: 2020 — Can Investors Rely on Corporate Sustainability Commitments?, D. C. Esty, & T. Cort (Dü.), in **Values at Work**, 195-210, London, Palgrave Macmillan.

SULTANKHANOVA, G., YANIK, S. S., AYANOĞLU, Y.: 2019 — "Sürdürülebilirlik Raporlarına Verilen Güvence Beyanlarının İçerik Analizi", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, 19/58, 25-50.

SULTANOĞLU, B., AKDOĞAN, N.: 2020 — "IIRC Çerçevesi Kapsamında Entegre Raporlardaki İçerik Ögelerinin Türkiye ve Uluslararası Karşılaştırılması ve Entegre Raporların Düzenlenmesinde Sürdürülebilirlik Raporlarındaki Bilgilerin Kullanımı", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 22 Özel Sayı, 20-46.

ŞİMŞEK, A., TERİM, B.: 2020 — "Entegre Raporlama Kavramı ve Entegre Raporlamanın Türkiye'deki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 47, 325-346.

TAKSİ DEVECİYAN, M.: 2022 — "Etnik (Azınlık) Girişimciliğinde Sosyal Ağın (Network) Girişimcilik Niyeti Üzerindeki Rolü: Kuyumculuk Sektöründe Bir Araştırma", Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi SBE**.

TARAKÇIOĞLU ALTINAY, A.: 2016a — "Entegre Raporlama ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 25, 47-64.

TARAKÇIOĞLU ALTINAY, A.: 2016b — "Sustainability Reporting", **International Journal of Humanities and Social Science**, 6/11, 140-145.

TDK: 2011 — **İktisat Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

TİCARET BAKANLIĞI: 2021 — **Yeşil Mütabakat Eylem Planı**, (Çevrim içi) https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf, 9 Kasım 2021

TKYD: 2016 — **Çimsa, Türkiye'de ilk kez Entegre Faaliyet Raporu Yayınlayan Reel Sektör Şirketi Oldu**, (Çevrim içi) http://www.tkyd.org/tr/faaliyetler-haberler-cimsa-turkiyede-ilk-kez-entegre-faaliyet-raporu-yayinlayan-reel-sektor-sirketi-oldu.html, 9 Şubat 2023.

TOKER, A.: 2022 — "Sosyal Bilimlerde Nitel Veri Analizi İçin Bir Kılavuz", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 51/ÖS1, 319-345.

TOPAZIO, N.: 2014 — **6 Tips for Integrated Thinking**, (Çevrim içi) https://www.fm-magazine.com/issues/2014/nov/201410895.html, 1 Aralık 2021.

TROTMAN, K. T., BAUER, T. D., HUMPHREYS, K. A.: 2015 — "Group Judgment And Decision Making in Auditing: Past and Future Research", **Accounting, Organizations and Society**, 47, 56-72.

UYAR, A., KİLİC, M., KUZEY, C.: 2021 — "Investigating the Role of National Culture on Integrated Report Assurance: International Evidence", **Management Decision**, 60/7, 1875-1904.

VELTE, P., — Integrated reporting: The Current State of Empirical Research, Limitati-

STAWINOGA, M.: 2017 ons and Future Research Implications, **Journal of Management Control**, 28/3, 275-320.

VRF: 2022 **Integrated Thinking**, (Çevrim içi) http://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2021/12/VRF_ITP-Main-120721.pdf 5 Eylül 2022.

WANG, R., ZHOU, S., WANG, T.: 2020 "Corporate Governance, Integrated Reporting And the Use of Credibility-Enhancing Mechanisms on İntegrated Reports", **European Accounting Review**, 29/4, 631-663.

WBCSD.: 2022 **Reporting Matters 2022**, (Çevrim içi) https://www.wbcsd.org/Programs/Redefining-Value/Reporting-matters/Resources/Reporting-matters-2020, 5 Ekim 2022.

WEUSTER, C. W., OTTENSTEIN, P. B., JOST, S., WINTER, S.: 2020 "External Assurance and Transparency in CSR Reporting", **HHL Working Paper**, 182, 1-41.

WICI.: 2013 **Integrated Reporting: Connectivitiy**, (Çevrim içi) http://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/07/IR-Background-Paper-Connectivity.pdf, 3 Mayıs 2019.

YAVUZ, İ.: 2022a "Yıllık Faaliyet Raporlarının Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi İlkelerine Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Faizsiz Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma", Doktora Tezi, Manisa, **Celal Bayar Üniversitesi SBE**.

YAVUZ, İ.: 2022b **Finansal Raporlamadan Entegre Raporlamaya Kurumsal Raporlamanın Gelişimi - Kavramsal Çerçeve, İlkeler Ve Karşılaştırma**, Ankara, Gazi Kitabevi.

YEŞİLÇELEBİ, G: 2019 "Entegre Raporlarda Bütünleşik Güvence Oluşturulması: Türkiye'deki Farkındalığın Delphi Tekniği ile Araştırılması", Doktora Tezi, Eskişehir, **Anadolu Üniversitesi SBE**.

YEŞİLÇELEBİ, G.: 2020 "Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Sürdürülebilirlik Açıklamaları: Sürdürülebilirlik Raporlarının İçerik Analizi", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, 11, 229-244.

YILDIRIM, A., ŞİMŞEK, H.: 2021 **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,** 12. b., İstanbul, Seçkin Yayıncılık.

YILDIRIM, G., UZUN KOCAMIŞ, T..: 2019 "Entegre Raporlamaya Yönelik İç Denetimin Güvence Rolü", **Turkish Studies-Social Sciences**, 14/5, 2763-2776.

YILMAZ, B., ATİK, M., OKYAY, A.: 2017 "Geleceğin Raporlama Sistemi: Entegre Raporlama", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, 17/52, 95-108.

YILMAZ, E., ASLAN, T.: 2019 Kurumsal Raporlamanın Gelişimi: Finansal Tablolardan Entegre Raporlamaya Doğru, **ISPEC Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi**, 424-431.

YÜKSEL, F.: 2017 **Entegre Raporlama Finansal ve Finansal Olmayan Bilgilerin Entegrasyonu**, Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım.

YÜKSEL, F.: 2019 "Sürekli Denetim, Entegre Raporlama'nın Sürekli Denetimi", **Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi**, 1/2, 141-155.

ZHOU, S., SIMNETT, R., BRAY, M.: 2020 The Journey to Integrated Report Assurance: Different Pathways To Add Credibility And Trust To An Integrated Report-Different Pathways to Add Credibility And Trust to an Integrated Report, de Villiers, C., Hsiao, P.C.K., & Maroun, W. (Dü.), in **The Routledge Handbook of Integrated Reporting**, 355-372, Oxfordshire, Routledge.

ZHOU, S., SIMNETT, "Evaluating Combined Assurance As a New Credibility Enhancement

R., HOANG, H.: 2019 Technique", **Auditing: A Journal of Practice & Theory**, 38/2, 235-259.

ZOZİK, A., DOĞAN, Z.: 2021 "Türkiye'de Entegre Raporlama Sürecinde Karşılaşılabilecek Sorunların Tespitine İlişkin Bir Araştırma", **Muhasebe ve Denetime Bakış**, 21/63, 83-110.

ZOZİK, A., DOĞAN, Z.: 2022 "Entegre Raporlama ve Güvence", **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15/2, 361-385.

İNSAN HAKLARI

Editör
Doç. Dr. Bekir Güzel

nobel

İNSAN HAKLARI

Editör: Doç. Dr. Bekir Güzel

Yayın No.: 4988
Beşeri Bilimler No.: 528
ISBN: 978-625-397-563-0
E-ISBN: 978-625-397-562-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Güzel, Bekir.
İnsan Hakları / Editör: Bekir Güzel
1. Basım, XIV + 398 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-563-0
E-ISBN: 978-625-397-562-3
1. İnsan Hakları 2. Eşitlik 3. Adalet 4. Disiplinlerarası

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **ix**

EDİTÖRDEN ..... **xi**

BÖLÜM 1 İNSAN HAKLARI **1**
Bekir Güzel

BÖLÜM 2 ANTROPOLOJİ VE İNSAN HAKLARI **19**
Şafak Kılıçtepe

BÖLÜM 3 COĞRAFYA VE İNSAN HAKLARI **35**
Çağlar Kıvanç Kaymaz - Cabir Zeren

BÖLÜM 4 EDEBİYAT VE İNSAN HAKLARI **71**
Seher Aktarer

BÖLÜM 5 EĞİTİM VE İNSAN HAKLARI **89**
Emine Güzel

BÖLÜM 6 EKONOMİ VE İNSAN HAKLARI **107**
Harun Aslan

BÖLÜM 7 ETİK VE İNSAN HAKLARI **127**
Ozan Selçuk

BÖLÜM 8 FELSEFE VE İNSAN HAKLARI **143**
Merve Ertene

BÖLÜM 9 HUKUK VE İNSAN HAKLARI **161**
Onur Yaşar

BÖLÜM 10 İLETİŞİM VE İNSAN HAKLARI **179**
Tuba Işık - Asiye Ata

BÖLÜM 11 İŞLETME VE İNSAN HAKLARI **197**
Abdülkadir Öztürk - Volkan Temizkan

BÖLÜM 12 PSİKOLOJİ VE İNSAN HAKLARI 215
Elif Emir Öksüz

BÖLÜM 13 SİYASET BİLİMİ VE İNSAN HAKLARI 233
Burak Koçak - İbrahim Tanju Akyol

BÖLÜM 14 SOSYAL HİZMET VE İNSAN HAKLARI 249
Edip Aygüler

BÖLÜM 15 SOSYAL POLİTİKA VE İNSAN HAKLARI 269
Seval Bekiroğlu - Elvan Ulucan Özkan

BÖLÜM 16 SOSYOLOJİ VE İNSAN HAKLARI 293
Gülsevim Evsel

BÖLÜM 17 TARİH VE İNSAN HAKLARI 309
Mustafa Çağrı Ayalp - Aykut Elmas

BÖLÜM 18 TEOLOJİ VE İNSAN HAKLARI 329
Osman Eraslan

BÖLÜM 19 TIP VE İNSAN HAKLARI 345
Ayşe Gümüşler Başaran

BÖLÜM 20 ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İNSAN HAKLARI 369
Cemal Kakışım - İrfan Sancak

YAZARLAR HAKKINDA 389

BÖLÜM 1
İNSAN HAKLARI

Bekir Güzel

José Saramago, ilk olarak 2005 yılında yayınlanan *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş* adlı romanına *Kehanetler Kitabı*'nda geçen *"İnsan olmanın ne demek olduğunu her geçen gün daha az bileceğiz"* sözüyle başlamaktadır (Saramago, 2013). Birleşmiş Milletler'in (BM) 2020 yılı verilerine göre her gün yaklaşık 25 bin kişi (her 4 saniyede 1 kişi) açlık veya açlığa bağlı nedenlerle hayatını kaybetmektedir. Benzer şekilde her 11 saniyede önlenebilir nedenlerden dolayı hamile bir kadın ya da yeni doğan bir bebek yaşamını yitirmektedir (UNICEF, 2019). Sadece bu iki veri bile aslında insan olmanın ne demek olduğuna dair ne kadar az düşündüğümüzün bir göstergesi sayılabilir. Peki, "insan" olmak ne demektir?

İnsan kavramı ile ilgili farklı tanımlara rastlamamız olasıdır; çünkü sosyal bilimlerde pek çok disiplinin öznesi insandır. Hâl böyle olunca birbirinden farklı çok sayıda insan tanımı ile karşılaşırız. Öncelikle Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından yapılan tanıma değinmekte yarar var. TDK (2011: 1195) isim hâliyle insanı *"Toplum hâlinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı"* olarak tanımlamaktadır. Sıfat ve mecaz hâliyle de *"Huy ve ahlak yönünden üstün nitelikli (kimse)"* olarak tanımlamaktadır (TDK, 2011: 1195). Bu ifadelerde insanın; toplumsal, kültürel, rasyonel, dilsel, algısal, yetisel ve ahlaki açıdan farklı niteliklere sahip bir canlı olarak tanımlandığı görülmektedir. İnsana atfedilen bu nitelikler, insan doğası ile ilgili tartışmaları gündeme getirmektedir.

Esasen, insan doğasına yönelik tartışmalar düşünce tarihinin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Anaxagoras'tan Heraklitos'a, Platon'dan Aristoteles'e kadar pek çok Antik Yunan filozofu insan doğasına yönelik örtük ya da açık tartışmalar yapmıştır. Özellikle Aristoteles'in etik ve politika metinlerinde insan doğasını anlamaya yönelik sorular ön plana çıkmıştır. Zira politikanın amacı yurttaşların mutluluğunu, bir başka ifadeyle iyi oluşlarını sağlamaktır.

şık, kaotik ve öngörülemez olduğu 21. yüzyılda; insan haklarının yerel/küresel boyutta tesisi, korunması ve geliştirilebilmesi için pek çok disiplinin, özellikle de sosyal bilimlerin tüm alanlarının iş birliğine ve desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için odağı insan hakları olan ve farklı disiplinler tarafından yürütülen çeşitli araştırmalara, analizlere, durum değerlendirmelerine, politika oluşturma ve lobicilik faaliyetlerine, kamuoyunu eğitme ve bilgilendirme ile hukuki koruma ve takip çalışmalarına hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra bilimsel olarak örnek olayların analiz edilmesiyle de insan hakları alanındaki gelişmelere katkı sağlanabilir. İnsan hakları ihlallerine yönelik vaka çalışmaları, topluma gerçek hayattan örnekler sunarak insan hakları sorunlarının somut bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu tür analizler, insan hakları konusunda duyarlılığı artırırken toplumsal değişim için harekete geçilmesini de teşvik edebilir. En nihayetinde farklı disiplinler tarafından ortaya koyulacak çeşitli çalışmalar, insan haklarının güvence altına alınması ve korunması için önemli bir zemin oluşturacaktır.

Sonuç olarak, bu kapsamlı ve çok disiplinli yaklaşımın, insan hakları konusunda daha fazla öne çıkacağı, güçleneceği ve çeşitli sorunların çözümü için daha kapsamlı ve kalıcı çözümler sunacağı düşünülmektedir. Bunun için süreç içinde sivil toplum kuruluşları, akademisyenler ve insan hakları savunucuları arasındaki iş birliği ve iletişimin güçlendirilmesi gerekmektedir. Toplumun farklı kesimlerinin katılımıyla gerçekleşecek bu süreç, insan hakları bilincinin yaygınlaşması, toplumsal değişimin sağlanması ve hak odaklı bir toplumsal yapının inşasında katalizör görevi üstlenecektir. Ne var ki bunun için öncelikle mevcut insan hakları ihlallerine karşı mücadele ve evrensel hakların korunması için daha güçlü mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. İnsan haklarının evrensel ve eşit niteliği, politik ve ideolojik çıkarlara kurban edilmemeli ve tüm insanlar için adil ve eşitlikçi bir dünya vizyonu ile desteklenmelidir. Bu bakış açısıyla yapılacak çalışmalar farklı disiplinlerin katkısı, uluslararası iş birliği ve toplumların ortak çabaları ile güçlenecek, insan haklarının gerçek anlamda tesisi, korunması ve ilerlemesi için katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Abu Bakar, A.., & Qureshi, R. (2020). Civic Rights in Charter of Madinah and International Human Rights Conventions: A Comparative Study. *Al-Milal: Journal of Religion and Thought*, 2(2), 196-211.

Allan, J. (2014). The Idea of Human Rights. *Bond Law Review*, 25(1).

Andrieu, K. (2010). Transitional justice: A new discipline in Human Rights. *Online Encyclopedia of Mass Violence*, 18.

Başcıllar, M. (2022). İnsan haklarının hukuki boyutu: uluslararası ve ulusal zemin, (içinde) *Türkiye'de İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Yaklaşım ve Uygulama* (Ed. Abdullah Işık), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Birleşmiş Milletler (2020). Losing 25,000 to Hunger Every Day, 08.01.2021 tarihinde https://www.un.org/en/chronicle/article/losing-25000-hunger-every-day adresinden erişildi.

Büyük, C. (2013). Nietzsche'nin 'Tanrı Öldü' Sözü ve Değerler Sorunu, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 1-20.

Choi-Fitzpatrick, A. (2022). *The Future of Human Rights*. Carr Center Discussion Paper Series.

Chwaszcza, C. (2010). The Concept of Rights In Contemporary Human Rights Discourse. *Ratio Juris*, 3(23), 333-364.

Clapham, A. (2015). *Human rights: A very short introduction*. England: Oxford University Press.

Çay, M. & Kalaycı Kırlıoğlu, H. İ. (2022). İnsan Haklarının Temel Dayanakları, (içinde) *Türkiye'de İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Yaklaşım ve Uygulama* (Ed. Abdullah Işık), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

De Schutter, O. (2019). *International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary*, (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Draper, G. I. (1995). The contribution of the Emperor Asoka Maurya to the development of the humanitarian ideal in warfare. International Review of the Red Cross (1961-1997), 35(305), 192-206.

Foucault, M. (2017). *Kelimeler ve Şeyler*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları

Fridays for Future, https://www.renovablesverdes.com/tr/fridays-for-future/ [Erişim Tarihi: 20.06.2023]

Gürcan, E. C. (2019). Bir "siyasal süreç" olarak Fransız sarı yelekliler hareketi'nin ortaya çıkışı. *Mülkiye Dergisi*, 43(2), 435-458.

Howard, R., & Donnelly, J. (1986). Human Dignity, Human Rights, and Political Regimes. *American Political Science Review*, 80(3), 801-817.

Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet*, (Çev. Ed. Durdu Baran Çiftçi), Ankara: Nika Yayınevi.

Islam, S. N. & Winkel, J. (2017). *Climate change and social inequality*. UN Department of Economic and Social Affairs Working Papers, 152.

Kamruzzaman, M., & Das, S. K. (2016). The evaluation of human rights: An overview in historical perspective. *American Journal of Service Science and Management*, 3(2), 5-12.

Kamalam, S. (2017). Transforming Our World: the 2030 Agenda For Sustainable Development. *Pondicherry Journal of Nursing*, 2(10), 42-49.

Klug, F. (2015). A Magna Carta for all humanity: homing in on human rights. *Soundings*, 60(60), 130-144.

Knox, J. (2009). Climate Change And human rights. *Virginia Journal of International Law*, 50(1), 163-218.

Kolb, R. (1998). The relationship between international humanitarian law and human rights law: A brief history of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions. *International Review of the Red Cross* (1961-1997), 38(324), 409-419.

Kuçuradi, İ. (2009) İnsan Hakları ve Özgürlükleri Sorunu, (içinde) *Çağın Olayları Arasında*, (3. Baskı), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kurzweil, R. (2000). *The Age of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human Intelligence*. Penguin.

Kurzweil, R. (2019). *İnsanlık 2.0*, (çev. Mine Şengel), İstanbul: Alfa Yayınları

Linebaugh, P. (2009). *The Magna Carta manifesto: Liberties and commons for all*. California: University of California Press.

Lovelock, J. & Appleyard, B. (2019). *Novacene: The coming age of hyperintelligence*. London: Penguin Books.

Mayer, H. (2000). *All on Fire: William Lloyd Garrison and the Abolition of Slavery*. New York: St Martin's Press.

Milne, A. J. M. (1986). *Human rights and human diversity: an essay in the philosophy of human rights.* Sterling Publishing Company, Inc.

Molnar, P. (2019). Technology on the margins: AI and global migration management from a human rights perspective. *Cambridge International Law Journal*, 8(2), 305-330.

Obergassel, W., Schade, J., Peterson, L., Kreibich, N., & Beiermann, T. (2016). *International Climate Finance Mechanisms and Extraterritorial Human Rights Obligations: Status Quo and Future Prospects*. Food First Information & Action Network Germany

Pickles, M. (2015). *Oxford marks 800th anniversary of Magna Carta*, Oxford University, https://www.ox.ac.uk/news/arts-blog/oxford-marks-800th-anniversary-magna-carta

Saramago, J. (2013). Ölüm bir Varmış Bir Yokmuş, (çev. Mehmet Necati Kutlu), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Schirmer, D. B. (1971). [Review of Means and Ends in American Abolitionism: Garrison and His Critics on Strategy and Tactics, 1834-1850, by A. S. Kraditor]. *Science & Society*, 35(1), 106-110.

Schulz, W. F., & Raman, S. (2020). *The coming good society: why new realities demand new rights*. Harvard University Press.

Stammers, N. (1999). Social movements and the social construction of human rights. *Human Rights Quarterly*, 21(4), 980-1008.

Taran, P. A. (2001). Human rights of migrants: Challenges of the new decade. *International Migration*, 38(6), 7-51.

Tasioulas, J. (2012). Towards a philosophy of human rights. *Current Legal Problems*, 65(1), 1-30.

Tepe, H. (2018). *İnsan Hakları Felsefesi*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Tobroni, F. (2020). The Similarity of The Medina Charter and The Indonesian Constitution in Human Right's Protection. *Al-Bayyinah*, 4(2), 212-224.

Tulkens, F. (2011). The paradoxical relationship between criminal law and human rights. *Journal of International Criminal Justice*, 9(3), 577-595.

Türk Dil Kurumu (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

UNICEF (2019). BM raporu: Günümüzde öncesine göre daha fazla kadın ve çocuk hayatta kalıyor, 08.01.2021 tarihinde https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1nb%C3%BCltenleri/bm-raporu-g%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCzde-%C3%B6ncesine-g%C3%B6re-daha-fazla-kad%C4%B1n-ve-%C3%A7ocuk-hayatta-kal%C4%B1yor adresinden erişildi.

Winston, M. E. (1989). *The philosophy of human rights*. Wadsworth Publishing Company.

Yılmaz, E. (2003). *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.

Zyberi, G., Schaffer, J. K., Lingaas, C., & Madrigal, E. S. (2022). The Future of Human Rights. *Nordic Journal of Human Rights*, 40(1), 1-12.

BÖLÜM 2
ANTROPOLOJİ VE İNSAN HAKLARI

Şafak Kılıçtepe

Bu bölüm, antropolojiden, antropolojinin tarihsel gelişiminden, yöntemsel ve kuramsal açılımlarından bahsederek disiplinin insan hakları ile olan girift ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Belirtmek gerekir ki disiplinler arası özelliğinden dolayı antropolojinin teorik ve yöntemsel yaklaşımları çeşitlilik göstermektedir. Bu sebeple, bu bölümde antropolojinin tarihsel gelişiminden ayrı düşünülemeyen açılımlar gündeme gelecektir. Bir sonraki bölümde ilk olarak antropolojinin tanımından, ardından ana akım yaklaşım ve yöntemlerinden bahsedilecektir.

Antropoloji nedir?

İnsan, toplum, kültür ve insana dair elementler üzerine odaklanan bir disiplin olan antropoloji, köken olarak Yunanca *anthropos* (insan) ve *logos* (bilim) kelimelerinin birleşimiyle temsil edilir. Bu disiplin, insanın evrimini, toplumsal çeşitliliği, yapı ve işleyişleri, kültürel normları, ritüelleri, inanç sistemlerini ve insanın çevresiyle olan etkileşimini irdelemektedir. Antropoloji, insanın biyolojik, sosyal ve kültürel yönleriyle, onu karmaşık sistemler içerisinde derinlemesine anlamayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım, insanlığın geçmişini, şimdiki durumunu ve geleceğini anlamak ve yorumlamak açısından önemli bir araçtır (Tezcan, 2015; Güvenç, 2021).

Daha spesifik birkaç tanım sunmak gerekirse, antropoloji;

- Sosyal gruplarının üyeleri olarak insanlar tarafından öğrenilen, paylaşılan, üretilen ve yeniden üretilen yaşam stratejilerinin nasıl ortaya çıktıklarını araştıran;
- İnsanların, bir türün (homo sapiens) üyeleri olarak paylaştığı özelliklerin ve farklı ortamlarda yaşama biçimlerinin çeşitliliğini inceleyen;

menin bir yolu olarak video prodüksiyonu konusunda eğitmişti. Böylece doğal yaşam ve arazi haklarının BM tarafından da tanınmasında önemli rol oynadı.

Amerikan Antropoloji Birliği, 2020 yılında yayınladığı bildirgede antropolojik çalışmaların insan haklarının korunması ve kapsayıcılığına dair mutabakatından söz etmektedir. Sonuç olarak, insan hakları ve antropoloji arasındaki ilişki çok yönlüdür ve karşılıklı gelişip zenginleşen niteliktedir. Antropoloji, kültürel göreliliğe meydan okuyarak, güç dinamiklerini ortaya çıkarır, yerli haklarıyla ilgilenir, Batı merkezciliğe meydan okur, politika ve savunuculuk çabalarını bilgilendirerek insan hakları bakış açılarına katkı sağlar. Antropoloji, titiz araştırma, eleştirel analiz ve kültürel bağlam anlayışını birleştirerek, kültürel çeşitliliğe saygı gösterirken desteklenmesi gereken evrensel ilkeler olarak insan hakları anlayışımızı da geliştirmeye devam eder. İnsan hakları ve antropoloji arasındaki bu iş birlikçi sinerji, daha adil ve kapsayıcı bir dünyaya doğru umut verici bir yol sunarak hakların *bütün* insanlara eşit ve adil bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını teyit eder.

Kaynakça

Aman, F. (2012). Bronislaw Malinowski'nin kültür teorisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 135-151.

American Anthropological Association. *2020 Statement on Anthropology and Human Rights*. 7 Temmuz 2023'te erişim sağlandı. Websitesi: https://americananthro.org/news-advocacy/2020-statement-on-anthropology-and-human-rights/

Arar, B., & Bilgin, N. (2010). Gazetelerde ötekileştirme pratikleri: Türk basını üzerine bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (30), 1-17.

Atasağun, G. (1997). Sembol ve sembolizm. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 369-387.

Baghramian, M. (2001). Relativism: Philosophical Aspects, (in) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*.

Beals, R. L., Hoijer, H. (1991). Antropolojinin Konusu ve Alanı. (Çev. Gürbüz Erginer) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 35(2), 9-34.

Biehl, J. (2013). *Vita: Life in a zone of social abandonment*. Univ of California Press.

Bohannan, P. (1968). *Justice and Judgment Among the Tiv*. Routledge.

Bohannan, P. (1969). Ethnography and Comparison in Legal Anthropology. In *Law in culture and society* (pp. 401-418). Nader.

Bostan, H. (2016). Antropoloji, kültür ve güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-31.

Bridges, K. M. (2020). Racial Disparities in Maternal Mortality. *New York University Law Review*, *95*, 1229.

Collins, R. (2004). *Interaction Ritual Chains*, New Jersey: Princeton University Press.

Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 1241-1299.

Das, V. (2000). *Violence and Subjectivity*. University of California Press.

Dereli, S., Şahinoğlu, S. (2023). Sanayi Toplumlarında Sağlığın Toplumsal Bir Kurum Olarak Ortaya Çıkışı. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 1(13), 28-39..

Díaz, S. M., Settele, J., Brondízio, E., Ngo, H., Guèze, M., Agard, J., Arneth, A., Balvanera, P., Brauman, K., Butchart, S., Chan, K. M. A., Garibaldi, L. A., Ichii, K., Liu, J., Subramanian, S., Midgley, G., Miloslavich, P., Molnár, Z., Obura, D., … Zayas, C. (2019). *The global assessment report on biodiversity and ecosystem services: Summary for policy makers*. Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services.

Doda, Z. (2005). *Introduction to sociocultural anthropology*. USAID Cooperative Agreement, https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/health/ephti/library/lecture_notes/health_science_students/ln_socio_anthro_final.pdf [Erişim Tarihi: 19.07.2023]

Donovan, J. (2012). *Feminist theory: The intellectual traditions*. A&C Black.

Erol, M. (2009). Tales of the Second Spring: Menopause in Turkey Through the Narratives of Menopausal Women and Gynecologists. *Medical Anthropology*, *28*(4), 368-396.

Fadiman, A. (2012). *The spirit catches you and you fall down: A Hmong child, her American doctors, and the collision of two cultures*. Macmillan.

Farmer, P. (1996). On Suffering and Structural Violence: A View from Below. *Daedalus*, *125*(1), 261-283.

Ferguson, A. E. (1981). Commercial pharmaceutical medicine and medicalization: A case study from El Salvador. *Culture, Medicine and Psychiatry*, *5*, 105-134.

Fernandez, J.W. (2001). Cultural Relativism, Anthropology of, (in) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*.

Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*, (Yayına Hazırlayan: Cemal Güzel), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gluckman, M. (1965). *The Ideas in Barotse Jurisprudence*. Yale University Press.

Gluckman, M. (1969). Concepts in the comparative study of tribal law. *Law in Culture and Society*, 349-373.

Güvenç, B. (2021). *Kültürün ABC'si*, (11. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Harman, G. (1975). Moral relativism defended. *Philosophical Review*, 84(1), p. 3-22.

Inhorn, M. C. (1996). *Infertility and patriarchy: The cultural politics of gender and family life in Egypt*. University of Pennsylvania Press.

Kandiyoti, D. (1998). Gender, power and contestation: Rethinking bargaining with patriarchy. *Feminist Visions of Development: Gender Analysis and Policy*, 135-152.

Karaman, K. (2010). Ritüellerin toplumsal etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 227-236.

Kıray, M. B. (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (2. Basım), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kleinman, A. (1980). *Patients and healers in the context of culture: An exploration of the borderland between anthropology, medicine, and psychiatry* (Vol. 3). Univ of California Press.

Kleinman, A. (1988). *The illness narratives: Suffering, healing, and the human condition*. Basic Books.

Koskinen, I. (2019). Relativism in the Philosophy of Anthropology. *The Routledge Handbook of Philosophy of Relativism*.

Lock, M. (1993). Cultivating the body: Anthropology and epistemologies of bodily practice and knowledge. *Annual Review of Anthropology*, 133-155.

Malinowski, B. (2016). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları

Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Morgan, L. H. (1851). *League of the Ho-dé-no-sau-nee, or Iroquois.* Sage & Brother.

Özbudun, S., Şafak, B., & Altuntek, N. S. (2019). *Antropoloji Kuramlar/Kuramcılar*. Dipnot Yayınları.

Persoon, G. A. (2004). Indigenous peoples and rights to resources in Asia. *IIAS Newsletter*, *35*(6).

Romero-Daza, N., Weeks, M., & Singer, M. (2003). "Nobody gives a damn if I live or die": Violence, drugs, and street-level prostitution in inner-city Hartford, Connecticut. *Medical Anthropology*, *22*(3), 233-259.

Ross, L., & Solinger, R. (2017). *Reproductive Justice: An Introduction*. Univ of California Press.

Sağlam, T. Ç., & Yaşar, M. (2017). Teoride, Pratikte ve Araştırmalarda Öteki ve Ötekileştirme. *Electronic Turkish Studies*, 12(3), 135-154.

Saraçoğlu, A. D. (2023). Öteki ile Beraber Yaşamanın Sosyolojik Zemini. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 505-517.

Scheper-Hughes, N. (1992). *Death without weeping: The violence of everyday life in Brazil*. University of California Press.

Scheper-Hughes, N. (2007). 7 Violence and the Politics of Remorse. *Subjectivity: Ethnographic Investigations*, *7*, 179.

Scheper-Hughes, N., & Lock, M. M. (1987). The mindful body: A prolegomenon to future work in medical anthropology. *Medical Anthropology Quarterly*, *1*(1), 6-41.

Tezcan, M. (2015). *Toplumsal Bilimlere Giriş*, (4.Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu (2023). Genel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr [Erişim Tarihi: 19.07.2023]

Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art and custom* (Vol. 2). J. Murray.

Underberg, N. M., & Zorn, E. (2013). Digital Ethnography: Anthropology, Narrative, and New Media. In *Digital Ethnography*. University of Texas Press.

van der Geest, S. (1984). Anthropology and Pharmaceuticals in Developing Countries. *Medical Anthropology Quarterly*, *15*(3), 59-62.

Zigon, J. (2011). *" HIV is God's blessing": Rehabilitating morality in neoliberal Russia*. Univ of California Press.

World Book Encyclopedia. (t.y.). Vol.1, pp. 545-548.

BÖLÜM 3
COĞRAFYA VE İNSAN HAKLARI

Çağlar Kıvanç Kaymaz - Cabir Zeren

Coğrafya nedir?

Coğrafya biliminin kökeni olan geographe terimi, geo yani Dünya (yer), graphe de tasvir ve anlatım anlamına gelmektedir. Dolayısıyla en basit ifadeyle yeryüzü ilmi ve Dünya'yı tanıtan bir bilimdir (Doğanay, 2012). Diğer taraftan Tümertekin (1994), coğrafya bilimini "Bir beşerî bilim olan coğrafya, insanın yaşadığı, çalıştığı, bir araya geldiği ve başta kendi yaşama ortamı olmak üzere değiştirmekte olduğu yeryüzünü inceler" şeklinde tanımlamıştır. İzbırak'a (1992) göre ise coğrafya, "Bütün çeşitlilikleriyle yeryüzüne bağlı olayları tanıtan, bunları açıklayan bilimdir". Daha geniş anlamda ise "İnsanla doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimleri, bu etkileşimler sonucunda gelişen faaliyetlerle durumları, dağılış, ilişki kurma, karşılaştırma, nedensellik ilkelerine bağlı kalarak ve çeşitli bilimsel araştırma yöntemleri uygulayarak araştırıp inceleyen, elde ettiği sonuçları bir sentez hâlinde ortaya koyan, kendi içerisinde çok sayıda bilim dalından oluşan bir bilimler topluluğudur." (Özçağlar, 2011; Elibüyük, 1990). Dolayısıyla coğrafya daha çok doğal (fiziki) coğrafya başlığı altında incelenen paleocoğrafya, jeomorfoloji, kayaçlar, toprak, klimatoloji, hidrografya, biyocoğrafya, doğal afetler; beşerî coğrafya başlığı altında incelenen yerleşme, nüfus, diller, dinler, eğitim, sağlık, siyasi, idari, toplumsal, folklorik, kültür, eğitim, sağlık ve ekonomik coğrafya açısından ise doğal kaynaklar, madencilik, sanayi, ticaret, ulaşım, ormancılık, tarım, turizm ve diğer hizmetler gibi birçok konuyla ilgilenmekte ve bu konularda çeşitli materyaller ve yöntemler ile araştırmalar gerçekleştirmektedir. Coğrafyanın içeriği, kapsamı ve vurguları son 50 yılda paradigmanın yerini aldığı için önemli ölçüde değişmiştir ve konunun herhangi bir tanımının herkesi tatmin etmesi pek mümkün değildir. Çoğu bilim insanı, coğrafyanın insan ırkının evi olarak Dünya yüzeyinin incelenmesini içerdiği konusunda hemfikirdir ve son zamanlarda coğrafyanın odak noktası, yerelden küresele, kirlilikten yoksulluğa, coğrafi bilgi sis-

coğrafi bilgi sistemleri (GIS), GPS'ler, telefonlar ve Lokasyon Tabanlı Servisler (LBS) gibi araçlarla insan hakları ve mahremiyetinin ihlal edilmesine dikkat çekmiştir. *Geosurveillance (yer gözetimi)* zorluklarıyla başa çıkmak için yetkisiz kullanıcıların verilere erişimini engellemek, bireysel insan haklarını ve kişisel mahremiyeti korumak için hem teknolojik hem de yasal çözümler önerilmiştir.

Sonuç olarak coğrafya, insan ve mekân arasındaki etkileşimi incelemesi açısından insan hakları ile yakından ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Ancak coğrafyacılar bu konularla her ne kadar ilgili ve ilişkili çalışmalar ortaya koysa da bu çalışmalar oldukça sınırlıdır. Oysa coğrafya ele aldığı hemen hemen her problemde çalışmanın bulgularını yorumlarken ve sonuçlarını ortaya koyarken insan haklarına doğrudan ve dolaylı yoldan atıfta bulunur. Çünkü insan ve çevre arasındaki etkileşim ve bunun sonuçları coğrafyanın ana konusudur. Dolayısıyla insan hakları olarak nitelendirilen konular; coğrafyanın, coğrafi olayların ve coğrafi faktörlerin etkisi altındadır ve buna göre şekillenir. Buradan da anlaşılacağı üzere diğer disiplinler gibi coğrafya bilimi de insan hakları konusunda önemli bir rol oynar.

Kaynakça

Agnew, J. A. (2000). Global political geography beyond geopolitics. *International Studies Review,* 2, 91-99. https://doi.org/10.1111/1521-9488.00185

Akbulut, G. (2010). Malatya ilinde nüfusun eğitim durumu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 14(1), 115-132. https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniversosbil/issue/2825/38169

Akengin, H. (2012). *Siyasi Coğrafya insan ve mekân yönetimi*. Pegem Akademi.

Asthana, S. (2009). Health and development. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 28-34). Elsevier.

Atapattu, S., & Schapper, A. (2019). *Human rights and the environment key ıssues*. Routledge.

Atvur, S. (2016). Su hakkı bağlamında sınıraşan sular: Ekolojik bir bakış. *Alternatif Politika,* 8(1), 182-210.

Aykan, B. (2018). Kültürel miras hakkı: kültürel mirasa insan hakları temelli güncel yaklaşımlar. *Alternatif Politika,* 10(2), 231-252.

Batır, B. (2017). Darülfünun'dan Üniversite'ye geçişte Edebiyat Fakültesinin ilk personel dosyasına sahip öğretim üyesi: Ord. Prof. Dr. İbrahim Hakkı Akyol. *Türk Coğrafya Dergisi,* (69), 1-18. https://doi.org/10.17211/tcd.33102

Bekaroğlu, E., & Yavan, N. (2018). Türk coğrafyacılığında dört gelenek: Ampirik bir analiz. *Marmara Coğrafya Dergisi,* (37), 79-93. https://doi.org/10.14781/mcd.386126

Bilgili, M. (2016). Coğrafya öğretiminde mekân ve yer karmaşası üzerine bir araştırma. *Coğrafya Eğitimi Dergisi,* 2(1), 11-19.

Blomley, N., & Pratt, G. (2001). Canada and the political geographies of rights. *Canadian Geographer,* 45(1), 151-166. https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.2001.tb01180.x

Boyle, A. (2012). Human rights and the environment: Where next? *The European Journal of International Law,* 23(3), 613-642. https://doi.org/10.1093/ejil/chs054

Carmalt, J. C. (2007). Rights and place: Using geography in human rights work*. Human Rights Quarterly,* 29(1), 68-85. http://www.jstor.org/stable/20072788

Carmalt, J. C. (2018). For critical geographies of human rights. *Progress in Human Geography,* 42(6), 847-861. https://doi.org/10.1177/0309132517723720

Chang, K. T. (2019). *Introductıon to Geographic Informatıon Systems*. McGraw-Hill Education.

Chapman, E. (2023). Revocalising human geography: Decolonial language geographies beyond the nation-state. *Progress in Human Geography,* 47(1), 24-42. https://doi.org/10.1177/03091325221131852

Chilton, A. S., & Posner, E. A. (2016). The influence of history on states' compliance with human rights obligations. *Virginia Journal of International Law,* 56(2), 211-264.

Chouinard, V. (2009). Citizenship. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 105-112). Elsevier.

Claeys, P. (2015). Human *rights and the food sovereignty movement reclaiming control*. Routledge.

Colborn, T., Dumanski, D., & Myers, J. (1997). *Our stolen future: Are we threatening our fertility and survival?* Plume.

Deniz, O. (2009). *Uluslararası göçler ve türkiye'ye yansıması (sığınmacılar, mülteciler ve yasadışı göçmenler).* Çantay Kitabevi.

Doğanay, H. (1994). *Türkiye beşerî coğrafyası*. Gazi Büro Kitabevi.

Doğanay, H. (2012). *Coğrafya'ya giriş*. Aktif Yayınevi.

Doğanay, H. (2012). Kuruluşunun 55. yıldönümünde atatürk Üniversitesinde coğrafya araştırmaları ve eğitimi. *Doğu Coğrafya Dergisi,* 17(28), 1-32. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2456/31280

Doğanay, H. (2017). *Coğrafya bilim alanları sözlüğü*. Pegem Akademi.

Doğanay, H., Şahin, İ. F., & Özdemir, Ü. (2007). Feminist coğrafya ve kadın göçmenler. *Doğu Coğrafya Dergisi,* 12(17), 7-16. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ ataunidcd/issue/2442/31144

Donnelly, J. (1999). Human rights, democracy and development*. Human Rights Quarterly,* 21(3), 608-632. http://www.jstor.org/stable/762667

Dunn, L. L. (2009). The gendered dimensions of environmental justice caribbean perspectives. F. C. Steady (Ed.), *Environmental justice in the new millennium global perspectives on race, ethnicity, and human rights* (pp. 115-133). Palgrave Macmillan.

Durgun, S. (2011). *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*. İletişim.

Edwards, T. H. Landman, T., Kernohan, D., & Nessa, A. (2014). Economic geography and human rights. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2458504

Edwards, T. H., Kernohan, D., Landman, T., & Nessa, A. (2018) Good neighbours matter: economic geography and the diffusion of human rights. *Spatial Economic Analysis,* 13(3), 319-337. https://doi.org/10.1080/17421772.2018.1412087

Efe, R. (2002). Coğrafya'da beş temel kavram ve bunların öğretim metot ve teknikleri. *Marmara Coğrafya Dergisi,* (5), 27-41. https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/452/567518

Elibüyük, M. (1990). Türkiye'nin tarihi coğrafyası bakımından önemli bir kaynak, mufassal defterler. *Coğrafya Araştırmaları,* 1(2), 11-42.

Elibüyük, M. (2000). *Matematik coğrafya evren, gezegenler, dünya, zaman*. Ekol Yayınevi.

Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15 (1-2), 51-59. https://dergipark.org.tr/en/pub/ecd/issue/4877/66925

Erinç, S. (1973). *Cumhuriyetin 50. yılında Türkiye'de coğrafya*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları.

Erinç, S. (1984). *Ortam ekolojisi ve degradasyonel ekosistem değisiklikleri.* İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Cografya Enstitüsü Yayınları.

Erinç, S. (1993). Türkiye fiziki coğrafyasının ana çizgileri. *İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni,* 10, 1-8.

Erinç, S., & Öngör, S. (1978). *Genel coğrafya (tabiat ve insan).* Milli Eğitim Basımevi.

Fredman, S. (2020). Poverty and human rights. In D. Akande, J. Kuosmanen, H. McDermott, & D. Roser (Eds.), *Human rights and 21st century challenges* (pp. 222-246). Oxford University Press.

Garipağaoğlu, N. (2017). *Bölge planlama ve türkiye'de mekânsal planlama yaklaşımları*. Yeditepe Yayınevi.

General Comment 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, UN Doc E/C.12/2000/4 (2000), Par. 11

Gibson, G. (2000). Human geography. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 218-231), Elsevier.

Gregory, D., & Urry, J. (1985). *Social relations and spatial structures*. Macmillan.

Güner, İ. (2011). Coğrafyanın gelişimi. H. Yazıcı, & M. K. Koca (Eds.), *Genel coğrafya* içinde (ss. 15-29). Pegem Akademi.

Hartshorne, R. (1939). *The nature of geography: a critical survey of current thought in light of the past*. Association of American Geographers.

Harvey, D. (1984). On the history and present condition of geography: An historical materialist manifesto. *Professional Geographer*, 36, 1-10.

Harvey, D. (1997). *Justice, nature and the geography of difference.* Blackwell.

Hiebert, D. (2009). Ethnicity. In R. J. Jonhston, D. Gregory, G. Pratt, & M. Watts (Eds.), *The dictionary of human geography* (pp. 214-217). Blackwell Publishing.

Hinsch, W., & Stepanians, M. (2005). Severe poverty as a human rights violation-weak and strong. In A. Follesdal, & T. Pogge (Eds.), *Real world justice grounds, principles, human rights, and social ınstitutions* (pp. 295-315). Springer.

Honey, R. (2009). Human rights. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 132-238), Elsevier.

Howard-Hassmann, R. E. (2005). The second great transformation: Human rights leapfrogging in the era of globalization. *Human Rights Quarterly,* 27, 1-40. https://www.jstor.org /stable/20069778

Howitt, R., Muller, S., & Suchet-Pearson, S. (2009). Indigenous geographies. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopeiıa of human geography* (pp. 358-34). Elsevier.

Hyndman, J. (2004). Mind the gap: bridging feminist and political geography through geopolitics. *Political Geography,* 23, 307-322. https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2003.12.014

Irujo, A. E. (2007). The right to water. *Water Resources Development,* 23(2), 267-283. https://doi.org/10.1080/07900620601182968

İzbırak, R. (1992). *Coğrafya terimler sözlüğü*. MEB Yayınları.

Jones, P. S. (2012). Mind the gap: access to ARV medication, rights and the politics of scale in South Africa. *Social Science & Medicine,* 74 (1), 28-35. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.11.005

Kaboğlu, İ. Ö. (1998). *Özgürlükler hukuku: insan haklarının hukuksal yapısı.* Afa Yayınları.

Karabağ, S. (2006). *Mekânın siyasallaşması.* Gazi Kitabevi.

Kaya, İ. (2013). Coğrafi düşüncede mekân tartışmaları. *POSSEIBLE,* (4), 34-47. https://doi.org/10.5281/zenodo.7419832

Kaygalak, İ. (2011). Postmodern eleştirilerin coğrafi düşünce ve yeni mekân kavrayışları üzerine yansımaları. *Coğrafi Bilimler Dergisi,* 9(1), 1-10. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000114

Kayserili, A. (2010). Carl Ortwın Sauer ve kültürel coğrafya. *Doğu Coğrafya Dergisi,* 15(24), 177-190. https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunidcd/issue/2439/31222

Kobayashi, A. (2004). Critical 'race' approaches. In N. C. Johnson, R. H. Schein, & J. Winders (Eds.), *The wiley-blackwell companion to cultural geography* (pp. 57-72). Wiley & Sons Ltd.

Kobayashi, A. (2009). Identity politics. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 282-286). Elsevier.

Kobayashi, A., & Peake, L. (1994). Unnatural discourse. 'Race' and gender in geography. *Gender, Place and Culture,* 1(2), 225-249. https://doi.org/10.1080/09663699408721211

Koçman, A. (1999). Cumhuriyet döneminde yüksek öğretim kurumlarında coğrafya öğretimi ve sorunları. *Ege Coğrafya Dergisi,* 10, 1-14. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd/issue/4884/66957

Laliberté, N. (2015). Geographies of human rights: mapping responsibility. *Geography Compass,* 9(2), 57-67 https://doi.org/10.1111/gec3.12196

Larsson, T. (2001). *The race to the top: the real story of globalization.* Cato Institute.

Lehtinen, A. A. (2009). Environmental justice. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 535-539). Elsevier.

Leib, L. H. (2011). *Human rights and the environment philosophical, the teoretical and legal perspectives*. Martinus Nijhoff Publishers and VSP.

Livingstone, D. N. (2011). Environmental determinism. In J. Agnew, D. N. Livingstone (Eds.), *The SAGE handbook of geographical knowledge* (pp. 368-380). SAGE.

Longley, P. A., Goodchild, M. F., Maguire, D. J., & Rhind, D. W. (2005). *Geographical ınformation systems and science.* John Wiley & Sons Ltd.

MacKenzie, S. (1984). A socialist feminist perspective on gender and environment, *Antipode*, 16(3), 3-10.

Madden, M., & Ross, A. (2009). Genocide and GIScience: Integrating personal narratives and geographic information science to study human rights. *The Professional Geographer,* 61(4), 508-526. https://doi.org/10.1080/00330120903163480

Maxey, L. (2009). Ageism and age. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 42-47). Elsevier.

Mutluer, M. (2003). *Uluslararası göçler ve Türkiye*. Çantay Kitabevi.

Newbold, K. B. (2010). Population geography: Tools and issues. Rowman and Littlefield Publishers.

Okur, M., & Bilgili, M. (2022). Yapılandırılmış gömülü teori yaklaşımı ile kültürel coğrafya öğretimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 62 (1), 383-408. https://doi.org/*10.33171/dtcfjournal.2022.62.1.14*

Özçağlar, A. (2011). *Coğrafya'ya giriş*. Ümit Ofset Matbaacılık.

Özdemir, Ü. (2016). Türkiye'nin yerleşme coğrafyası. M. Alım, & S. Doğanay (Eds.), *Türkiye beşerî ve ekonomik coğrafyası* içinde (ss. 61-95). Pegem Akademi.

Özey, R. (2019). *Siyasi coğrafya (13. Baskı).* Aktif Yayınevi.

Özgen, N. (2010). Bilim olarak coğrafya ve evrimsel paradigmaları*. Ege Coğrafya Dergisi,* 19 (2), 1-26. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd/issue/4872/66894

Özgüç, N. (1998). *Kadınların coğrafyası*. Çantay Kitabevi.

Özgüç, N., & Tümertekin, E. (2000). *Coğrafya geçmiş kavramlar coğrafyacılar.* Çantay Kitabevi.

Özgür, E. M. (2016). Bir alt alan olarak nüfus coğrafyasının geçmişi, bugünü ve geleceği. *Ege Coğrafya Dergisi,* 25 (1), 1-36. https://dergipark.org.tr/en/pub/ecd/issue/26668/280168

Özgür, E. M. (2021). Türk beşerî coğrafyasında ihmal edilmiş bir paradigma: Hümanist coğrafya. *Ege Coğrafya Dergisi,* 30(1), 205-224. https://doi.org/10.51800/ecd.892187

Özgür, E. M., & Yavan, N. (2013). Türk coğrafyacılarının iç hesaplaşması: Neden başaramadık? Nasıl başarabiliriz? *Beşerî Coğrafya Dergisi,* 1(1), 14-38.

Pattison W. D. (1964). The four traditions of geography. *Journal of Geography,* 63(5), 211-216, https://doi.org/10.1080/00221346408985265

Pattison, W. D. (2003). Coğrafyanın dört geleneği (Çev. Arı, Y.). *Ege Coğrafya Dergisi,* 12, 119-125. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd/issue/4881/66950

Phipps, A. (2019). *Decolonising multilingualism: struggles to decreate.* Multilingual Matters.

Pratt, G. (2004). *Working feminism.* Temple University Press.

Pred, A. (1984). Place as historically contingent process: Structuration and the time- geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers,* 74(2), 279-297. https://doi.org/10.2307/2569284

Ramutsindela, M. (2000). Social movements. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 199-203). Elsevier.

Raper, J. (2009). GIS, mobile, and locational based services. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp. 513-519). Elsevier.

Robinson, M. (2004). Advancing economic, social, and cultural rights: The way forward. *Human Rights Quarterly,* 26(4), 866-872. https://www.jstor.org/stable/20069763

Rogers, A., Castree, N., & Kitchin, R. (2013). *Cultural geography. In a dictionary of human geography.* Oxford University Press.

Samassékou, A. (2006). Foreword. Jørgensen, R. F. (Ed.) Human Rights in the Global Information Society. (pp. VII-X). London: Cambridge.

Selya, R. M. (2012). A geography of human rights abuses. *Human Rights Quarterly,* 34(4), 1045-1083. *HeinOnline.* https://www.jstor.org/stable/23352239

Smith, J. M. (2009). Humanism/humanistic geography. In R. Kitchin, & N. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (pp.239-250). Elsevier.

Sonnenfeld, J. (1977). Geography, perception, and the behavioral environment. In P. W. English, & R. C. Mayfield (Eds.), *Man, space, and environment, concepts in contemporary human geography* (pp. 244-251). Oxford University Press.

Steady, F. C. (2009). Introduction. In F. C. Steady (Ed.), Enviro*nmental justice in the new millennium global perspectives on race, ethnicity, and human rights* (pp. 1-13). Palgrave Macmillan.

Şahin, S. (2011). Türkiye beşerî coğrafyası. Servet Karabağ & Salih Şahin (Eds.), *Türkiye beşerî ve ekonomik coğrafyası* içinde (ss. 1-161). Gazi Kitabevi.

Tanoğlu, A. (1969). *Beşerî coğrafya nüfus ve yerleşme.* Taş Matbaası.

Tesón, F. R. (1985). International human rights and cultural relativism. *Virginia Journal of International Law,* 25(4), 869-898. https://ir.law.fsu.edu/articles/30

Thomson, J. O. (1948). *History of ancient geography. Cambridge University Press.*

Timor, A. N. (2006). Çocukların coğrafyası: Genel bakış. N. Özgüç, & A. N. Timor (Eds.), *İnsan ve mekân Prof. Dr. Tümertekin'e 80. yıl armağanı* içinde (ss. 79-98). Çantay Kitabevi.

Tümertekin, E. (1994). *Ekonomik coğrafya.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat. Fakültesi Yay. No: 2926.

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (1999). Ekonomik coğrafya küreselleşme ve kalkınma. Çantay Kitabevi.

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2011). *Beşerî coğrafya insan, kültür, mekân.* Çantay Kitabevi.

United Nations (2023, June 10). Global ıssues refugees. https://www.un.org/en/global-issues/refugees

Vasak, K. (1977). A 30-year Struggle, The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights, UNESCO Courier, Paris. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000048063

Wagner, P. L. (1958). Remarks on the geography of language. *Geographical Review,* 48(1), 86-97. https://doi.org/10.2307/211703

Weston, B. H. (1984). Human rights. *Human Rights Quarterly,* 6(3), 257-283.

Weston, B. H., Lukes, R. A., & Hnatt, K. M. (1987). Regional human rights regimes: A comparison and appraisal. *Vanderbilt Journal of Transnational Law,* 20(4), 585-637.

Williams, J. (2012). The impact of climate change on indigenous people—The implications for the cultural, spiritual, economic and legal rights of indigenous people. *Te International Journal of Human Rights,* 16(4), 648-688.

Witherick, M. E., Ross, S. R. J., & Small, R. J. (2001). *A modern dictionary of geography.* Arnold.

Woods, K. (2020). The state of play and the road ahead: The environment and human right. In D. Akande, J. Kuosmanen, H. McDermott, & D. Roser (Eds.), *Human rights and 21st century challenges* (pp. 297-C13.N22). Oxford University Press.

BÖLÜM 4
EDEBİYAT VE İNSAN HAKLARI

Seher Aktarer

"*Edebiyat kişiye her şeyi, her şekilde söyleme hakkı veren bir kurumdur.*" (Jacques Derrida, 1992: 36).

"*Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar.*" (Hasan Ali Yücel, Ön Söz, *Ars Poetika:* i).

Çok katmanlı insan hakları tartışmaları içerisinde en önde gelen savunmalardan birisi de kendini ifade etme özgürlüğüdür. İnsanoğlu var olduğundan beri şahit olmak zorunda kaldığı savaşlar, çeşitli sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, hak ve özgürlük arayışları neticesinde konuşmak isteyecekleri alanlar arayışına girmiştir. Zamanla, tüm bu kurumsal hâle gelmiş eşitsizlikler karşısında, insan hakları mücadelesi edebiyat yoluyla da kendini ifade etme şekline bürünmüştür. İnsan hakları mücadelesini temel alan ve onunla paralel ilerleyen bir tutumla edebî eserler üretmek tüm insanlık için bir araç olmuştur. Kişisel haklardan, daha geniş ve kapsamlı kolektif haklara, sosyoekonomik haklardan bilim ve teknolojinin getirdiği daha çağdaş haklara kadar genişleyen arayışta edebiyat, uygun bir sözlü ve yazılı platform sunmaktadır.

Edebiyatta insan hakları arayışları temelde iki ana ifade yoluyla gözlenebilir: Başka insanlar adına konuşma ve/veya bireysel olarak tanık olma yoluyla yazma. Bu bağlamda, bu bölümde edebiyatın genel amaç ve niteliklerinden kısaca bahsettikten sonra, edebiyatın insan hakları ile olan tarihsel ilişkisinden somut örnekler verilecektir. En son başlıkta ise sesini duyurup hakkını aramak için edebiyatı bir araç olarak kullanan iki alana odaklanılacaktır: Sömürge ve kadın haklarının edebiyattaki örnekleri. William A. Edmundson'a (2004: 3)

dın hikâyeleri anlatabilme gayretinde olmuşlardır. Böylece diğer tüm hakların edebiyattaki yansıması gibi bir tür sorumluluk da üstlenmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında, dönem dönem farklı kaygılarla amaçları değişse de insan hakları arayışı asla değişmemektedir. Bu hakların beyanı için edebiyata başvuran büyük kitleler vardır. Şu görülür ki bu yazarlar yalnızca yaşanan durumu yorumsuz olarak resmetmekle kalmaz; aynı zamanda çözüm arayışına da girer. Bir tür sorumluluk üstlenen bu yazarların edebiyat aracılığıyla insanlığa yaptığı katkı çok mühimdir. Son söz olarak, edebiyatın aracı olmadığı bir insan hakları arayışı verimsizdir. Edebiyat, bu meseleleri; görünür kılar, dillendirir, yayar ve değişime açar. Zira insan faktörü olmadan edebiyattan bahsetmek söz konusu değildir, dolayısıyla insanla ilgili tüm meseleler edebiyatın da meselesidir.

Kaynakça

Achebe, C. (2014). *Parçalanma*. (Çev. Nazan Arıbaş Erbil). İthaki Yayınları. (1958).

Adorno, T. W. (1981). *Prisms*: *Translated from the German by Samuel and Shierry Weber. MIT Press.*

Aristoteles. (2016). *Poetika*. (Çev. Ari Çokona, Ömer Aygün). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Attridge, D. (1992). *Jacques Derrida: Acts in Literature*. Routledge.

Barratt, A. (1992). *Women's Writing in the Middle Ages*. Longman.

Beauvoir, S. (2016). *İkinci Cinsiyet II: Yaşanmış Deneyim*. (Çev. Gülnur Şavran). Koç-Kam Yayınları.

Bhabha, H.K. (1994). *The Location of Culture*. Routledge.

Chaucer, G. (1987). *The Riverside Chaucer*. (Larry Benson Ed.). Houghton Mifflin Company.

Christine de Pizan. (1999). *The Book of the City of Ladies.* London.

Cixous, H. (1976). "The Laugh of Medusa." *Signs,* 1.4, 875-893.

Cuddon, J. A. (1999). *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Penguin Books.

Davies, M. (2006). "Margaret Atwood's Female Bodies". (Carol Ann Howells, Ed.) *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*. Cambridge University. (ss. 58-71).

Dawes, J. (2007). *That the World May Know: Bearing Witness to Atrocity*. Harvard University Press.

De Pourcq, M. ve Levie, S. (Ed.). (2018). *European Literary History: An Introduction*. Routledge.

Edmundson, W. A. (2004). *An Introduction to Rights*. Cambridge University Press.

Hannam, J. (2007). *Feminism*. Pearson.

Hanisch, C. (1969). *Kişisel Olan Politiktir: Radikal Feminizm Üzerine.* (Çev. Hanife Aliefendioğlu ve A. Nazar Erişkin). Kült İletişim.

Horatius. *Ars Poetika - Şiir Sanatı*. (Çev. C. Cengiz Çevik) (2016). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hunt, L. (2007). *Inventing Human Rights: A History*. W& W& Norton and Company Ltd.

İnsan Hakları Derneği. (t. y.). *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*. https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/

Kureishi, H. (2002). *Dreaming and Scheming: Reflections on Writing and Politics*. Faber& Faber.

Markham, C. R. (2010). *The Journal of Christopher Columbus*. Ashgate.

Mourgeon, J. (1990). *İnsan Hakları*. (Çev. Eyşen Ekmekçi & Alev Türker). İletişim Yayınları. (1978).

Ostriker, A. (1982). "The Thieves of Language: Women Poets and Revisionist Mythmaking." *Signs,* 8.1, 68-90.

Parikh, C. (Ed). (2019). *Cambridge Companion to Human Rights and Literature*. Cambridge University Press.

Platon. (2006). *Devlet*. (Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz). İş Bankası Kültür Yayınları.

Said. E. (2005). *Şarkiyatçılık*. (Çev. Berna Ülner). Metis Yayınları. (1978).

Sartre, J. (1988). *What is Literature and Other Essays*. Harvard University Press.

Shaffer, K. & Smith, S. (2004). *Human Rights and Narrated Lives: The Ethics of Recognition*. Palgrave MacMillan.

Sidney, Sir P. (1914). *The Defense of Poesy*. (Albert S. Cook. Ed.). Ginn& Company.

Stallworthy, J. (2002). *Great Poets of World War I*. Carroll and Graf.

Swift, J. (2009). *A Modest Proposal and Other Writings*. Penguin Books.

Ward, I. (2015). (Ed.) *Literature and Human Rights*. De Gruyter.

Whittaker, D. and Msiska, M. (2007). *Chinua Achebe's Things Fall Apart.* Routledge.

Wittgenstein, L. (1922). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Kegan Paul.

Wordsworth, W. (2020). *Bir Bulut Gibi: Seçme Şiirler*. Çev. Nazmi Ağıl. Vakıfbank Kültür Yayınları.

Wolfreys, J. & Robbins, R. & Womack, K. (2006). *Key Concepts and Literray Theory.* Edinburgh University Press.

Wollstonecraft, M. (1989). *A Vindication of the Rights of Women*. Prometheus Books.

Woolf, V. (1977). *A Room of One's Own*. HarperCollins.

BÖLÜM 5
EĞİTİM VE İNSAN HAKLARI

Emine Güzel

Eğitim nedir?

Eğitim, bireylerin; bilgi, beceri, anlayış, değer ve davranışlarını geliştirmek için planlı şekilde yapılan bir süreçtir. Temel olarak eğitim; insanların bilgi ve yeteneklerini artırmak, onları toplumda daha işlevsel hâle getirmek ve insanların potansiyellerini tam olarak kullanabilmelerini sağlamak amaçlarını taşımaktadır. Eğitim, okul ve üniversitelerdeki resmî eğitim kurumlarında, aile içinde, iş yerlerinde ve sosyal etkileşimlerde de gerçekleşebilir (Şişman, 2007).

Eğitimin başlıca hedefleri arasında bilgi ve beceri aktarımı, bireylerin analitik ve eleştirel düşünme yeteneklerinin geliştirilmesi, sosyal ve etik değerlerin kazandırılması, topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesi yer almaktadır. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine önemli katkılarda bulunan eğitim, toplumların ilerlemesine de temel sağlamaktadır. Ayrıca eğitim yaşam boyu süren bir gelişim süreci olarak kabul edilir hatta tanımlanır çünkü insanlar, hayatları boyunca değişen ihtiyaçlara uyum sağlamak için bilgi ve becerilerini sürekli olarak geliştirmeye devam ederler (Güleç vd., 2012).

Eğitim bilimleri ise genel olarak, eğitim sürecini bilimsel yöntemlerle inceleyen ve eğitimle ilgili bütün konuları ve sorunları araştıran disiplinler arası bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. Eğitim sistemlerini, öğrenme süreçlerini, öğretme yöntemlerini ve öğrenen davranışlarını inceleyen eğitim bilimlerinin başlıca hedefleri arasında; bireylerin öğrenme süreçlerini anlamak, eğitmenlerin etkili öğretme yöntemleri kullanmasını sağlamak, eğitim kurumlarının verimliliğini artırmak, eğitim politikalarının oluşturulmasında ve değerlendirilmesinde etkili olmak yer almaktadır. Çeşitli disiplinlerden faydalanan eğitim bilimlerinin temelleri; psikoloji, sosyoloji, pedagoji, istatistik ve felsefe gibi alanlara dayanmaktadır (Demirel ve Kaya, 2001).

san haklarının eğitimde daha etkin bir şekilde uygulanması için güçlü bir ağ oluşturulabilir. Özellikle eğitimcilerin insan hakları konusunda bilgi ve becerilerini güncellemeleri adına sürekli eğitim ve kapasite geliştirme programları düzenlenmelidir. Böylece eğitimcilerin insan haklarına dayalı eğitimi etkin bir şekilde gerçekleştirmelerine katkı sağlanabilir.

Sonuç olarak, eğitim bilimleri, insan hakları ile ilgili olarak daha fazla araştırma, uygulama ve politika geliştirme fırsatına sahip olmalıdır. İnsan haklarına dayalı eğitim, daha adil, eşitlikçi ve demokratik bir toplumun inşasında önemli bir rol oynamaktadır. İnsan haklarının var olmasının ve geliştirilmesinin ancak içselleştirilmiş bir eğitimle mümkün olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

Kaynakça

Agormedah, E. K., Henaku, E. A., Ayite, D. M. K. ve Ansah, E. A. (2020). Online learning in higher education during COVID-19 pandemic: A case of Ghana. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 3(3),183-210.

Ataman, H. (2008). Eğitim hakkı ve insan hakları eğitimi. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği.

Ateş, H. K., & Mazı, M. G. (2022). Kitap özeti demokratik eğitim John Dewey'in eğitim felsefesi üzerine. *Avrasya Eğitim ve Literatür Dergisi*, 6, 32-48.Ankara.

Bahçivan, E. (2017). Eğitim bilimlerinde epistemoloji araştırmaları: Düne, bugüne ve gelecek perspektiflere eleştirel bakış. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 760-772.

Balbağ, N. L., Bayır, Ö. G. & Ersoy, A. F. (2017). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersini öğretmenler ve öğrenciler nasıl algılıyor? *Sakarya University Journal of Education*, 7 (1), 223-241.

BMÇS. (1989). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi. https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme [Erişim Tarihi: 03.07.2023]

Bulut, Y. (2008). Hasan Ali Yücel: İcraatları ve eserleriyle bir eğitim bakanının portresi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (12), 665-684.

Bywater, M. E. (2013). The impact of writing: ancient and modern views on the role of early writing systems within society and as a part of civilisation' (Doctoral dissertation, UCL (University College London).

Cantürk, G. & Cantürk, A. (2021). İngilizce öğretmenlerinin Covid-19 küresel salgını sürecinde gerçekleştirdikleri uzaktan eğitim deneyimleriyle ilgili görüşlerinin metaforlar yoluyla belirlenmesi. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences (CALESS)*, 3(1), 1-37.

Çiftçi, S.(2020). İnsan hakları ve demokrasi eğitimi. Z. Merey (Ed.), *İnsan hakları ve demokrasi eğitimi* içinde (208-242). Ankara: Pegem Akademi.

Demirel, Ö. & Kaya, Z. (2001). Eğitim ile ilgili temel kavramlar. Ö. Demirel ve Z. Kaya (Ed.), *Öğretmenlik mesleğine giriş* içinde (1-18). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Erçetin, Ş. Ş. & Arifoğlu, A. (2016) Herkes için eğitim 2015 hedefleri ve Türkiye. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 223-246.

Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin düşünce ve dil gelişimi üzerine görüşleri: Piaget'e eleştirel bir bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 85-103.

Güleç, İ., Çelik, S., & Demirhan, B. (2012). Yaşam boyu öğrenme nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 34-48.

Güven, İ. (2019). Eğitim Tarihi. (1.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

İHEB. (2008). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/[Erişim Tarihi: 08.06.2023]

Kalem, S. (2019). Türkiye üniversitelerinde insan hakları derslerine ve çalışmalarına ilişkin niceliksel bir inceleme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 58-77.

Kılıç, M. (2022). İnsan hakları eğitimi: Tarihsel, yöntemsel ve eleştirel bir çözümleme. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 80 (4), 1373-1412.

Köçer, M. & Koçoğlu, E. (Ed.) (2020). Eğitim Tarihi. Ankara: PEGEM Akademi Yayınları.

MEB (2004) Millî Eğitim Bakanlığı Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Yönergesi. http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/286.pdf

MEB (2013) Demokrasi ve İnsan Hakları Dersi Öğretim Programı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=328

MEB (2017) İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi Öğretim Programı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=328

Metin, M. & Özcan, A. (2015). Eğitimle ilgili temel kavramlar. M. Metin & T. Aytaç, (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* içinde (2-29). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Mıhçıoğlu, C. (1989). Eğitim bilimleri fakültesinin kuruluşu üzerine. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 347-391.

Mialaret, G. (2010). Eğitim bilimlerinin epistemolojisi ve metodolojisi. L. I. Ünal & S. Özsoy (Ed.), *Eğitim bilimleri felsefesine doğru* içinde (79-94), Ankara: Tan.

Özcan, A. F. (2021). Paulo Freire'nin "Ezilenlerin Pedagojisi" adlı eserinin değerlendirilmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi,* (6)2, 561-569.

Özgül, O. (2011). Sümer sosyal hayatında eğitimin yeri ve önemi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 401-414.

Öztürk, M. (2012). Türkiye'de engelli gerçeği raporu. Canda Özür Olmaz Derneği.

Satpathy, B. B. (t.y.) Ancient Civilizations. *Architecture*, (DDCE/M.A Hist./Paper-1), 85-114.

Özüdoğru, G. (2021). Problems faced in distance education during Covid-19 pandemic. *Participatory Educational Research (PER)*, 8(4), 321-333.

Simon, B. (2012). The history of education. (in) The History of Education (pp. 55-72). Routledge.

Şahin, A. E. (2006). Eğitimle ilgili temel kavramlar. V. Sönmez (Ed). *Eğitim Bilimine Giriş (1-24)*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şar, G. (2023). Sofistler, TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sofistler [Erişim Tarihi: 20.07.2023]

Şen, A. (2021). İnsan hakları, çocuk hakları ve insan hakları eğitimi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International,* 11(1), 462-482.

Şişman, M. (2007). Eğitim bilimine giriş. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Sevinç, İ., & Çay, Ö. G. M. (2017). Fiziksel engelli bireylerin üniversite eğitimi sırasında karşılaştıkları sorunlar (Akdeniz Üniversitesi Örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (13), 219-238.

Tekin, H. H. (2019). Engelli üniversite öğrencilerinin eğitim yaşamındaki sorunları: Konya örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1531-1548.

T.C. Anayasası (1982) https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf [Erişim Tarihi: 04.06.2023]

Ulusoy, K. & Erkuş, B. (2016). İlkokul 4. sınıfta insan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersinin okutulmasına ilişkin sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (24), 1143-1172.

UNESCO (2017). Cracking the Code: Girls' and Women's Education in STEM. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000253479 [Erişim Tarihi: 05.06.2023]

UNICEF (2011). The Right of Roma Children to Education. https://www.unicef.org/eca/media/1566/file/Roma%20education%20postition%20paper.pdf [Erişim Tarihi: 05.06.2023]

UNICEF (2016). Research on The Social Norms Which Prevent Roma Girls From Access To Education.https://www.unicef.org/bulgaria/media/1891/file/Summary-of-the-report-social-norms-and-roma-girls-access-to-education.pdf [Erişim Tarihi: 05.06.2023]

Uzunaslan, Ş. & Tek, S. (2019). Kültür temelli sosyal eşitsizlik ve eğitim. *Journal of Turkish Studies*, 14(5), 277-285.

Ünal, R. & Aladağ, S. (2020). Kapsayıcı eğitim uygulamaları bağlamında sorunlar ve çözüm önerilerinin incelenmesi. *Journal of Interdisciplinary Education: Theory and Practice*, 2(1), 23-42.

WDR. (2012). World Development Report: Gender Equality and Development: Main report (English). World development report Washington, D.C.: World Bank Group. http://documents.worldbank.org/curated/en/492221468136792185/Main-report [Erişim Tarihi: 05.06.2023]

Yaylacı, A. F., Gök, E. &Aydoğan, İ. (2017). Eğitim bilimleri nelerdir ve nerelerde bulunur?

Yükseköğretim kurulunun eğitim fakültelerinin yapısında gerçekleştirdiği değişikliklere ilişkin eleştirel bir analiz. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 21, 1-18.

Yıldız, R. (2006). Eğitimin İşlevleri. Ş. Ş. Erçetin & Necmettin Tozlu (Ed.), *Eğitim bilimine giriş,* içinde (272-308). Ankara: Hegem Yayınları.

Zhao, X., & Xue, W. (2023). From online to offline education in the post-pandemic era: Challenges encountered by international students at British universities. *Frontiers in Psychology*, 13, 1093475.

Zhu, W., Liu, Q., & Hong, X. (2022). Implementation and Challenges of Online Education during the COVID-19 Outbreak: A National Survey of Children and Parents in China. *Early Childhood Research Quarterly*, 61, 209-219.

BÖLÜM 6
EKONOMİ VE İNSAN HAKLARI

Harun Aslan

Ekonomi bilimi nedir?

Refahın ve zenginliğin belirleyici unsurları, doğası ve kıt kaynakların nasıl kullanılması gerektiği düşünceleri tarihsel süreçte her zaman büyük bir merak konusu olarak görülmüştür. Bu merak beraberinde ekonomi biliminin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Ekonomi biliminin ne olduğuna yönelik birçok bilim insanı ve ekonomist tarafından çeşitli tanımlamalar gerçekleştirilse de ortak bir tanım bulunmamaktadır. Bu bağlamda yapılan tanımlar incelendiğinde Colender (2006), ekonomiyi, toplumun karar alma mekanizmaları, sosyal gelenekleri ve siyasi gerçekleri göz önüne alındığında, insanların istek ve arzularını nasıl koordine ettiklerinin incelenmesi olarak ifade etmiştir. Öte yandan Mankiw (2004) ise ekonomiyi, toplumun kıt kaynaklarının nasıl yönetildiğinin incelenmesi olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda ise ekonomi bireylerin, işletmelerin, hükûmetlerin ve tüm toplumların kıtlıkla başa çıkarken yaptıkları seçimleri inceleyen bir sosyal bilim olduğu yönünde tanımlanmıştır (Bade ve Parkin, 2002). Son olarak ise ekonominin, özellikle insanların iktisadi karar verme sürecine odaklanan ve bu bağlamda insan davranışını inceleyen bir bilim dalı olduğu tanımı ortaya koyulmuştur (Stroup vd., 2005). Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere ortaya koyulan kavramlar ekonomi bilimi çerçevesinde ekonominin incelenmesi, koordinasyon sürecinin incelenmesi, kıtlığın etkilerinin incelenmesi, seçim bilimi ve insan davranışının incelenmesi boyutlarını kapsayan bir yapısal düzleme işaret etmektedir.

Ekonomi biliminin tanımlanmasına yönelik yapılan incelemelere dair, bazı düşünürler ekonomi konusunun kısa bir tanıma sığdırılamayacak kadar geniş olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda örneğin Richard Lipsey, ekonomi bilimini tanımlamayı reddetmiş, bunun yerine bir dizi ekonomik sorun örneği vermiş ve böylece herhangi bir tekil tanımın kapsayabileceğinden daha geniş bir disipline işaret etmiştir (Klamer, 1990). Jacob Viner ise ekonominin

de dâhil olmak üzere) yön veren ilke ve varsayımların temel başarısızlıklara neden olduğunu ve insan haklarını göz ardı ettiğini bütüncül bir şekilde tespit etmişlerdir (Abouharb ve Cingranelli, 2007; Nolan vd., 2013). Her vatandaşın diğer vatandaşlarla fark gözetmeksizin insan haklarına sahip olduğu düşünüldüğünde, ekonomide insan haklarının eşitlik içerisinde devlet tarafından korunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Devlet mekanizmasının mevzuat yoluyla vatandaşa yönelik destekleyici bir atmosfer yaratması ve koruma gerçekleştirmesi ekonomi içerisinde insan haklarının sağlanması adına öncelikli amaç olarak düşünülebilir. Ayrıca ekonomi ile ilişkili olarak uluslararası düzeyde ekonomi hukuk rejiminin dikkate alındığı ve ekonomi ile insan haklarının ayrıntılı olarak tanımlandığı (vergi ve maaş politikaları, yatırımların geliştirilmesi, ekonomi politikalarında siyasi tedbirler vb.) kurallar çerçevesinde insan haklarının yerine getirilmesi büyük öneme sahiptir (Arifin, 2019).

Sonuç olarak, günümüzde ekonominin insan hakları bağlamında yeni bir küresel vizyona sahip olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları lehine bir ekonomi anlayışının yaygınlaşması, ekonomi içerisinde istenmeyen birçok unsurun ekonomi mantığına dâhil edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda ekonomi, her ne kadar kıt kaynakların kullanımını verimli bir şekilde düzenlemenin bir aracı olarak düşünülse de aynı zamanda anlamlı ve sosyal açıdan faydalı bir faaliyet ve bunun karşılığında makul bir gelir yoluyla tüm bireylere saygınlık kazandıran bir sistem olarak ön plana çıkarılmalıdır. İnsan hakları ile ilişkili olarak ekonomi bilimine düşen görev; uyumun ve huzurun sağlanmasına, ekonomik güvenliğin teşvik edilmesine, bireysel özerkliğe saygı gösterilmesine, demokrasinin temel ekonomik karar alma sürecinin merkezine yerleştirilmesine, hegemonik tasarımlardan arınmış ve farklılıklara saygı gösteren bireyler arasındaki kardeşliğin teşvik edilmesine katkı sağlamak olmalıdır.

Kaynakça

Abouharb, M. R. ve Cingranelli, D. (2007). *Human rights and structural adjustment*. Cambridge University Press.

Alston, P. ve Robinson, M. (2005). The Challenges of Ensuring the Mutuality of Human Rights and Development Endeavours., P. Alston ve M. Robinson (Eds.), *Human rights and development: Towards mutual reinforcement* (ss.1-19) içinde. Oxford University Press.

Arat, Z. F. (2002). Analyzing child labor as a human rights issue: its causes, aggravating policies, and alternative proposals. *Hum. Rts. Q.*, *24*, 177.

Archer, R. (2006). The strengths of different traditions: what can be gained and what might be lost by combining rights and development? *Sur. Revista Internacional de Direitos Humanos*, *3*, 80-89.

Arifin, R. (2019). Indonesian Political Economic Policy and Economic Rights: An Analysis of Human Rights in the International Economic Law. *J. Priv. & Com. L.*, *3*, 38-49.

Bade, R. ve Parkin, M. (2002). *Foundations of microeconomics*. Addison Wesley.

Barber, W. J. (1997). Reconfigurations in American academic economics: a general practitioner's perspective. *Daedalus*, *126*(1), 87-103.

Baujard, A. (2013). *Welfare economics: Working paper*. Groupe danalyse et the thorie conomique lyonst.

Bauer, J. R. ve Bell, D. A. (1999). *The East Asian challenge for human rights*. Cambridge University Press.

Bauman, Z. (2004). *Work, consumerism and the new poor*. McGraw-Hill Education.

Besanko, D. ve Braeutigam, R. (2020). *Microeconomics*. John Wiley & Sons.

Blinder, A. S. (1999). *Economics Becomes a Science--or Does It?*. Center for Economic Policy Studies, Princeton University.

Black, J., Hashimzade, N. ve Myles, G. (2012). *A dictionary of economics*. Oxford university press.

Backhouse, R. ve Cherrier, B. (2014). *Becoming applied: The transformation of economics after 1970.* The Center for the History of Political Economy Working Paper Series.

Bolgün, C. (2022). Ekonomik Temelli İnsan Hakları ve Hak İhlalleri. A. Işık (Ed.), *Türkiye'de İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet* (ss. 313-332) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Boumans, M. ve Davis, J. (2017). *Economic methodology: Understanding economics as a science*. Bloomsbury Publishing.

Brian, N. (2009). *Comprehensive dictionary of economics*. Abhishek Publications.

Cangil, T. (1998). Pozitivizm ve İktisat. *İktisat Dergisi, Kasım*, (384), 23-34.

Cebeci, K. (2008). Küreselleşme bağlamında ulus-devletin egemenlik gücünün dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, (71), 23-39.

Cemalcılar, İ. (1988). *Pazarlama: Kavramlar-Kararlar.* Beta.

Cho, D. S. ve Moon, H. C. (2000). *From Adam Smith to Michael Porter: evolution of competitiveness theory*. World Scientific.

Coase, R. H. (1994). *Essays on economics and economists*. University of Chicago Press.

Colander, D. C. (2006). *Economics*. McGraw-Hill Irwin.

Cook, R. J. (2012). *Human rights of women: National and international perspectives*. University of Pennsylvania Press.

Crowley, G. R. ve Sobel, R. S. (2010). Adam Smith: managerial insights from the father of economics. *Journal of Management History*, *16*(4), 504-508.

Donnelly, J. (2013). *Universal human rights in theory and practice*. Cornell University Press.

Dreze, J. ve Sen, A. (2002). *India: Development and participation*. Oxford University Press on Demand.

Durusoy, S. (2008). İktisat biliminin yeri ve yöntemi neden sorgulanıyor. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 1-26.

Ekins, P. (2017). *The living economy*. Routledge.

Elliott, J. E. (2000). Adam Smith's conceptualization of power, markets, and politics. *Review of Social Economy*, *58*(4), 429-454.

Evans, T. (2005). *The politics of human rights: A global perspective*. Pluto Press.

Felice, W. F. (2010). *The global new deal: Economic and social human rights in world politics*. Rowman & Littlefield Publishers.

Fisher, B., Turner, K., Zylstra, M., Brouwer, R., De Groot, R., Farber, S., ... & Balmford, A. (2008). Ecosystem services and economic theory: integration for policy-relevant research. *Ecological applications*, *18*(8), 2050-2067.

Frey, D. F. ve MacNaughton, G. (2016). A human rights lens on full employment and decent work in the 2030 sustainable development agenda. *Sage Open*, *6*(2), 1-13.

Giacca, G. (2014). *Economic, social, and cultural rights in armed conflict*. OUP Oxford.

Gilabert, P. (2019). *Human dignity and human rights*. Oxford University Press.

Göngen, M. A. (2013). Küreselleşmenin ekonomik boyutu küreselleşmeyi yöneten üç ana kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2013*(29), 117-134.

Helbing, D. ve Balietti, S. (2011). From social data mining to forecasting socio-economic crises. *The European Physical Journal Special Topics*, *195*, 3-68.

Işıklar, İ. (2004). *Finansal ekonomi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Jafar, M., Hatta, Z. A., & Nikku, B. R. (2018). Integrating welfare economics in social work curriculum: a Malaysian case. *Social Work Education*, *37*(5), 652-664.

Johansson, P. O. (1991). *An introduction to modern welfare economics*. Cambridge University Press.

Kahraman, S. ve Şişmanoğlu, G. (2019). Atatürk Dönemi İktisadi Devletçi Sanayileşme Politikaları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 627-656.

Kazgan, G. (2002). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi*. Bilgi üniversitesi.

Keçetep, İ. (2016). Türkiye'de İktisat Biliminin Doğuşu. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *12*(12), 823-834.

Kinley, D. (2009). *Civilising globalisation: Human rights and the global economy.* Cambridge University Press.

Klamer, A. (1990). The textbook presentation of economic discourse. *Economics as discourse: An analysis of the language of economists*, Springer

Koç, İ. C. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk ekonomisinin oluşumuna etkileri. *Atatürk Dergisi*, *3*(1), 145-167.

Lipsey, R. G., Carlaw, K. I., & Bekar, C. T. (2005). *Economic transformations: general purpose technologies and long-term economic growth*. Oup Oxford.

Mankiw, N. G. (2001). *Principles of Economics.* Harcourt Publishers.

Milner, W. T. (2000). Economic freedom, globalization and human rights: can we have it all?. *Journal of Private Enterprise*, *15*(2), 35-61.

Milonakis, D. ve Fine, B. (2009). *From political economy to economics: Method, the social and the historical in the evolution of economic theory*. Routledge.

Morgan, J. (2015). *What is Neoclassical Economics?*. Taylor & Francis.

Moser, P. (2013). Patents and innovation: evidence from economic history. *Journal of economic perspectives*, *27*(1), 23-44.

Myers, D. (2012). *Economics and property*. Taylor & Francis.

Nayak, P. (1997). Origin of the Science of Economics a Quest. *Journal of Assam University*, *2*(1), 47-52.

Neier, A. (2006). Social and economic rights: a critique. *Human Rights Brief*, *13*(2), 1-3.

Nolan, A., O'Connell, R., & Harvey, C. (2013). *Human rights and public finance: Budgets and the promotion of economic and social rights*. Bloomsbury Publishing.

OHCHR. (2023). *Türk calls for a human rights economy*. https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2023/02/turk-calls-human-rights-economy

Ranis, G., Stewart, F. ve Ramirez, A. (2000). Economic growth and human development. *World development*, *28*(2), 197-219.

Reddy, S. G. (2011). Economics and Human Rights: A Non-conversation. *Journal of Human Development and Capabilities*, *12*(1), 63-72.

Rutherford, D. (2007). *Economics: The key concepts*. Routledge.

Sandler, T. (2001). *Economic concepts for the social sciences*. Cambridge University Press.

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.

Sen, A. (2004). *Rationality and freedom*. Harvard University Press.

Seymour, D. ve Pincus, J. (2008). Human rights and economics: The conceptual basis for their complementarity. *Development Policy Review*, *26*(4), 387-405.

Silverman, H. ve Ruggles, D. F. (2007). *Cultural heritage and human rights*. Springer.

Singh, A. K. (2020). Development induced displacement: Issues and Indian experiences. *Journal of the Anthropological Survey of India*, *69*(2), 276-289.

Southerton, D. (2011). *Encyclopedia of consumer culture*. Sage Publications.

Statt, D. A. (2004). *The Routledge dictionary of business management*. Routledge.

Stephan, P. E. (1996). The economics of science. *Journal of Economic literature*, *34*(3), 1199-1235.

Stroup, R. L., Gwartney, J. D., Sobel, R. S. ve Macpherson, D. (2005). *Macroeconomics: Private & Public Choice*. Thomson South-Western.

Struckmann, C. (2018). A postcolonial feminist critique of the 2030 Agenda for Sustainable Development: A South African application. *Agenda*, *32*(1), 12-24.

Şengür, M., & Taban, S. (2016). Türkiye'de hanehalkı tasarruflarının gelir dışındaki belirleyicileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(1), 29-53.

Şiriner, İ., Üstün, Ö., Üzmez, O., Yüksel, E. ve Zorlu, M. (2005). Vakıf ve devlet üniversiteleri perspektifinden türkiye'de iktisat eğitimi. *Ekonomik Yaklasim*, *16*(57), 131-148.

Tily, G. (2016). *Keynes's General Theory, the Rate of Interest and Keynesian'Economics*. Springer.

Trubek, D. M. ve Santos, A. (Eds.). (2006). *The new law and economic development: a critical appraisal*. Cambridge University Press.

Uvin, P. (2004). *Human Rights and Development.* Kumarian Press**.**

Uygur, E. ve Erdoğdu, O. S. (2012). *Avrupa, ABD ve Türkiye'de iktisat* eğitimi. Turkish Economic Association

Van Ness, P. (2003). *Debating human rights: critical essays from the United States and Asia*. Routledge.

Vizard, P. (2005). The Contributions of Professor Amartya Sen in the Field of Human Rights. *London School of Economics & Political Science STICERD Research Papers Series*.

Weintraub, E. R. (2002). *How economics became a mathematical science*. Duke University Press.

Whelan, J., Msefer, K. ve Chung, C. V. (2001). *Economic supply & demand* (Vol. 520). Cambridge, MA: MIT.

Wolff, R. D. ve Resnick, S. A. (2012). *Contending economic theories: neoclassical, Keynesian, and Marxian*. MIT Press.

BÖLÜM 7
ETİK VE İNSAN HAKLARI

Ozan Selçuk

Etik nedir?

Ahlak felsefesi olarak da nitelenen etiğin tanımına ilişkin çok sayıda girişim bulunmaktadır. Etik, en temel ve en bilinen tanımıyla neyin iyi ve kötü, doğru ve yanlış olduğunu inceleyen ve değerleri, ilkeleri ve teorileri içeren bir felsefe dalıdır. Etik; antropoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi çeşitli bilimsel disiplinlerle bağlantılıdır ancak kavram uygulama açısından çok daha geniştir. Etik, olgulardan ziyade değerler ve erdemler üzerinde yoğunlaşmakta ve sadece ahlaki konuları değil aynı zamanda bir bireyi iyi bir insan yapan insan karakterinin ve maneviyatının niteliklerini de içermektedir. Etik; ahlaki ilkelerin, değerlerin ve insan davranışlarına rehberlik eden davranışların araştırılmasıyla ilgilenmektedir. Etik açısından neyin doğru ya da yanlış, adil ya da adaletsiz, erdemli ya da kınanabilir olduğuna dair temel bir arayış söz konusudur. Bir toplumun vicdanı olan etik, eylemlerimizi ve birbirimizle olan etkileşimlerimizi yönlendiren ahlaki pusulayı şekillendirmektedir.

Etiğin Batı geleneği, zaman zaman "ahlak felsefesi" olarak da kabul görmektedir (Banks, 2006; Gökçearslan Çifci ve Gönen, 2011). Etik, ahlak yargılarının, ahlak sorunlarının incelendiği (Banks, 2006: 4), "özelde 'nasıl davranmalı?' sorusunu, genelde 'nasıl yaşamalı?' sorusunu yanıtlayan yaklaşımları inceleyen ve çözümleyen" (Türkeri, 2008: 7); "neyin iyi, neyin kötü, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu araştıran ve değerler, ilkeler ve teorileri içeren bir felsefe dalıdır." (Guttmann, 2006: 2). En sık kullanılan tanımlardan birinde etik, insanların davranışlarını kendilerine göre düzenlediği bir ilkeler sistemi veya dizisi olarak tanımlanmaktadır (Stroll vd., 2019).

Pellegrino'ya göre etik, kendi içeriği, metodolojisi ve literatürü olan bir disiplindir; insan karakterinin doğruluğu ve yanlışlığı ile biçimsel, sistematik ve eleştirel olarak ilgilenen bir felsefe dalıdır (Pellegrino, 1989: 491). Ona göre etik kavramı analitik, betimleyici ve normatiftir (1989). Etiğin, ahlaki yargıla-

larını savunmalı ve sistemik adaletsizliklere ve ayrımcılığa karşı çıkmalıdır. Etik, bireylerin ve kurumların eylemlerinden ve bunların insan hakları üzerindeki etkilerinden sorumlu tutulduğu bir hesap verebilirlik ve sorumluluk kültürünü teşvik etmelidir. Ayrıca etik, insan hakları sorunlarını ele almak ve daha adil ve eşitlikçi bir toplum için çalışmak üzere çeşitli paydaşlar arasında diyalog, iş birliği ve dayanışmayı teşvik etmelidir.

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse etik ve insan hakları birbiriyle yakından ilişkilidir; insan hakları, etik karar alma ve davranış için ahlaki bir temel sağlar. İnsan hakları, tüm bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri ele alırken etik, bu hakların yorumlanmasına ve uygulanmasına rehberlik eder. İnsan haklarını daha uygulanabilir, kapsayıcı ve sürdürülebilir kılmak için farkındalığın artmasına, sistemik değişime, uluslararası iş birliğine ve insan haklarını etik uygulamanın temel bir özelliği olarak benimseyen bir etik vizyonuna ihtiyaç vardır. Etik gerek felsefi açıdan ürettiği düşünce yapısı/kurgusu ile gerekse mesleklere yüklediği ödev/görevleriyle insan haklarının tesisi, korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunabilir ve herkes için daha adil ve eşitlikçi bir dünyayı teşvik edebilir.

Konuyla ilgili kitap ve film önerileri:

- *Nikomakos'a Etik*, Aristo (kitap)
- *Faydacılık*, John Stuart Mill (kitap)
- Schindler'in Listesi, 1993 (film)
- Hotel Ruanda, 2004 (film)

Kaynakça

Artan, T., & Yanardağ, M. Z. (Ed.) (2020). *Sosyal hizmet etiği*. Ankara: Nika Yayınevi.

Alseth A.K. (2020). Human rights as an opportunity and challenge for social work in a changing Norwegian welfare state. *European Journal of Social Work*, 23(6), 1007-1019. https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1793110.

Baier, A. C. (1994). *Moral Prejudices: Essay on Ethics*, Cambridges, Mass.: Harvard University Press.

Banks, S. (2008). Critical commentary: Social work ethics. *British Journal of Social Work*, *38*(6), 1238-1249.

Bittman, B. (2016). Book Review: Review of the Political Classroom: Evidence and Ethics in Democratic Education. *The Journal of Social Studies Research*, 4(40), 337-338. https://doi.org/10.1016/j.jssr.2016.05.003.

Bos, J. W. (2020). Perspectives. *Research Ethics for Students in the Social Sciences*, 29-51. https://doi.org/10.1007/978-3-030-48415-6_3.

Bosio, E., Schattle, H. (2021). Ethical Global Citizenship Education: From Neoliberalism To a Values-based Pedagogy. Prospects. https://doi.org/10.1007/s11125-021-09571-9.

Brännmark, J. (2006). From Virtue to Decency. *Metaphilosophy*, 5(37), 589-604. https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2006.00458.x.

Braun, J. (2021). Preventing Harm To Vulnerable Older Adults: A Social Justice Perspective. *Research on Social Work Practice*, 6(31), 561-575. https://doi.org/10.1177/10497315211010959.

Canceran, D. C. (2023). Ethical Turn in the Social Sciences. *Sociology Compass*, 3(17). https://doi.org/10.1111/soc4.13064.

Chan, W. (2019). A preliminary consequential evaluation of the roles of cultures in human rights debates. Filosofia Theoretica: *Journal of African Philosophy, Culture and Religions*, 8(1), 11-26. https://doi.org/10.4314/ft.v8i1.11.

Dall, T. ve Caswell, D. (2017). Expanding or postponing? Patterns of negotiation in multi-party interactions in social work. *Discourse & Communication*, *11*(5), 483-497. https://doi.org/10.1177/1750481317714119.

Diakovska, D. ve Aliieva, Z. (2020). Consequentialism and Commercial Space Exploration. *Philosophy and Cosmology*, 24(1), 152-160. https://doi.org/10.29202/phil-cosm/24/1.

Fitzgerald, M. H. (2005). Punctuated Equilibrium, Moral Panics and The Ethics Review Process. *J Acad Ethics*, 4(2), 315-338. https://doi.org/10.1007/s10805-005-9004-y.

Gauthier, J. (2018). References to Human Rights in Codes of Ethics For Psychologists: Critical Issues and Recommendations. Part II. Vestn. Ross. univ. družby nar., Ser. Psihol. pedagog., 2(15), 131-146. https://doi.org/10.22363/2313-1683-2018-15-2-131-146.

Giovanola, B. ve Fermani, A. (2012). Ethics, Economic Organizations, and Human Flourishing: Lessons from Plato and Aristotle. *Leadership Through the Classics*, 273-287. https://doi.org/10.1007/978-3-642-32445-1_18.

Gökçearslan Çifci, E. ve Gönen, E. (2011). Sosyal hizmet uygulamalarında etik karar verme süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 149-160.

Guttmann, D. (2013). *Ethics in social work: A context of caring*. Routledge.

Haimes, E. (2002). What Can the Social Sciences Contribute to The Study of Ethics? Theoretical, Empirical and Substantive Considerations. *Bioethics*, 2(16), 89-113. https://doi.org/10.1111/1467-8519.00273.

Huo, Y. ve Kristjánsson, K. (2020). An Explorative Study of Virtues in Ethical Consumption from a Confucian Perspective In An Urban-rural-fringe in China. *BEL*, 4(4), 105-122. https://doi.org/10.21272/bel.4(4).105-122.2020.

Ife, J. (2017). *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet*, Ankara: Nika Yayınevi.

Igras, S., Lund, R. ve Oosthuizen, R. (2020). Bringing ethical thinking to social change initiatives: Why it matters. *Global Public Health*, 15(12), 1861-1874. https://doi.org/10.1080/17441692.2020.1820550.

Ismail, N. A. (2017). Ethical Judgment and Ethical Ideology of Accounting Professionals and Accounting Students. *Asian Journal of Accounting Perspectives*, 10(1), 1-20. https://doi.org/10.22452/ajap.vol10no1.6.

International Federation of Social Workers (IFSW). (2014). Global definition of social work. http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/ adresinden alındı.

Jacobs, M. ve Simon, J. (2022). Reexamining Computer Ethics in Light of AI Systems and AI Regulation. *AI Ethics*. https://doi.org/10.1007/s43681-022-00229-6.

Janel, G. (2018). References to human rights in codes of ethics for psychologists: critical issues and recommendations. Part II. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Психология и педагогика*, *15*(2), 131-146. https://doi.org/10.22363/2313-1683-2018-15-2-131-146.

Kendall, S., Hugman, R. (2013). Social Work and the Ethics of Involuntary Treatment for Anorexia Nervosa: A Postmodern Approach. Ethics and Social Welfare, 4(7), 310-325. https://doi.org/10.1080/17496535.2013.833275.

Kuçuradi, İ. (2019). *Ahlak, etik ve etikler*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuppuswamy, C. (2019). Comparing Mutuality and Solidarity in its Application to Disaster Ethics. *Ethics and Law for Chemical, Biological, Radiological, Nuclear & Explosive Crises*, 105-116. https://doi.org/10.1007/978-3-030-11977-5_9.

Lagarde, F. (2013). Socratic Questioning Applied to Social Marketing. *Social Marketing Quarterly*, 3(19), 200-202. https://doi.org/10.1177/1524500413495607.

Löfquist, L. (2018). Virtue Ethics and Disasters. In M. Drenthen, E. Keulartz ve J. Proctor (Eds.), *Environmental Ethics, Ecological Theology, and Natural Selection* (pp. 221-234). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-92722-0_14.

Marshall, C. (2013). Sidgwick's Utilitarianism in the Context of The Rise of Idealism: A Reappraisal. etudes-benthamiennes, 12. https://doi.org/10.4000/etudes-benthamiennes.678.

Lu, L. ve Lu, A. C. (2009). Moral Philosophy, Materialism, and Consumer Ethics: An Exploratory Study in Indonesia. *Journal of Business Ethics*, 88(4), 551-565. https://doi.org/10.1007/s10551-009-0256-0.

Marangos, J., Astroulakis, N., Triarchi, E. (2019). The Philosophical Roots of Development Ethics. *IJSE*, 4(46), 523-531. https://doi.org/10.1108/ijse-05-2018-0279.

McDonald, G. (2010). Ethical relativism vs absolutism: research implications. *European Business Review*, 22(2), 201-214. https://doi.org/10.1108/09555341011056203.

Molyneux, S., & Geissler, P. W. (2008). Ethics and the ethnography of medical research in Africa. *Social science & medicine*, *67*(5), 685-695. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.02.023.

Mulé, N. J. (2006). Equity Vs. Invisibility: Sexual Orientation Issues in Social Work Ethics and Curricula Standards. *Social Work Education*, 6(25), 608-622. https://doi.org/10.1080/02615470600833527.

Lemoine, G. J., Hartnell, C. A., Leroy, H. (2019). Taking Stock of Moral Approaches to Leadership: An Integrative Review of Ethical, Authentic, and Servant Leadership. *ANNALS*, 1(13), 148-187. https://doi.org/10.5465/annals.2016.0121.

Pellegrino E. D. (1989). Can Ethics be Taught? An Essay. *The Mount Sinai Journal of Medicine,* 56(6): 490-494.

Phillips, A., Walsh, C., Grayson, K. A., Penney, C., Husain, F. T. (2022). Diversifying Representations of Female Scientists on social media: a Case Study from The Women Doing Science Instagram. *Social Media + Society*, 3(8), 205630512211130. https://doi.org/10.1177/20563051221113068.

Preece, R. (2007). Thoughts Out of Season on the History of Animal Ethics. *Soc Animals*, 4(15), 365-378. https://doi.org/10.1163/156853007x235537.

Reamer, F. G. (2018). *Sosyal hizmet etiği ve değerleri* (Çev. Ed. Hakan Acar). Ankara: Nika Yayınevi.

Roberts, R.C. (2012). Narrative Ethics. *Philosophy Compass*, 7(11), 783-793. https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2011.00472.x.

Schmidtz, D. (2023). Toward a Realist Morality. *Living Together*, 242-C7.P95. https://doi.org/10.1093/oso/9780197658505.003.0023.

Sen, A. (2008). The idea of justice. *Journal of human development*, 9(3), 331-342. .

Skandrani, H., Sghaier, M. (2016). The Dark Side of the Pharmaceutical Industry. *MIP*, 7(34), 905-926. https://doi.org/10.1108/mip-06-2015-0123.

Stroll, A. A., Long, A. A., Bourke, V. J., & Campbell, R. (2019). *Etik Kuramları*, (Derleyen ve Çeviren: Mehmet Türkeri), Antalya: Lotus Yayınevi.

Tobler, P. N., Christopoulos, G. I., O'Doherty, J. P., Dolan, R. J., & Schultz, W. (2008). The Role of Moral Utility in Decision Making: An Interdisciplinary Framework. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 8(4), 390-401. https://doi.org/10.3758/cabn.8.4.390.

Türkeri, M. (2008). Etik Kuramları. *Ankara: Lotus Yayınları*.

Vissenberg, R., Uysal, O., Goudsmit, M., Campen, J. P. C. M. v., Es, B. B. (2018). Barriers In Providing Primary Care for Immigrant Patients with Dementia: Gps' Perspectives. *BJGP Open*, 4(2), bjgpopen18X101610. https://doi.org/10.3399/bjgpopen18x101610.

Wijk, H., & Harrison, J. (2013). Managing Ethical Problems in Qualitative Research Involving Vulnerable Populations, Using a Pilot Study. *International Journal of Qualitative Methods*, 12(1), 176-191. https://doi.org/10.1177/160940691301200130.

BÖLÜM 8
FELSEFE VE İNSAN HAKLARI

Merve Ertene

Felsefe nedir?

MÖ 6. yüzyılda Antik Yunan şehir devletlerinden biri olan Phlius'un tiranı Leon, şehrini ziyarete gelen ve bilgeliğiyle nam salmış Phythagoras'a, erbabı olduğu sanatı sorunca, Phythagoras, kendisinin bir *philosophos* olduğunu söyler (Laertius, 1925: 327; Cicero, 1877: 166). Rivayete göre kelime Phythagoras'ın icadı olduğu için ona bununla ne kastettiğini soran Leon'a, Phythagoras, yaşam ve olimpiyatlar arasında bir analoji kurarak cevap verir. Olimpiyat oyunlarında üç tür insan vardır: Başarı, şöhret ve ödül peşindeki yarışmacılar, yalnızca kâr elde etme peşindeki tüccarlar ve ne övgü ne de kazanç peşinde olup sadece orada ne olup bittiğini, her şeyin nasıl gerçekleştiğini sırf meraktan görmeye gelen izleyiciler (Laertius, 1925: 329; Cicero, 1877: 166). İşte başka şehirlerden olimpiyatlara farklı farklı amaçlarla gelen bu insanlar gibi bizler de bu dünyaya gelip ya şöhreti ya kazanç sağlamayı ya da azınlıkta kalan kimileri gibi merak içinde ayak bastığımız bu yerdeki tüm bu olup bitenin doğasını anlamayı amaç edinerek yaşarız. Sevmek anlamındaki *philo* ile bilgelik anlamında *sophos* kelimelerinden oluşan "bilgelik sever" anlamındaki *philosophos*, tüm bu olup bitene bakıp bunların ne olduğu, nasıl olduğu ve hatta neden olduğu üzerine bitmek bilmez bir merakla düşünen, her şeyi anlamak isteyen, bilginin peşinde olup bilgeliği amaç edinen ve nihayetinde bilgeye dönüşendir. Phythagoras her ne kadar sporcular, tüccarlar ve izleyicilere atıfla insanları şöhretin ya da kazancın kölesi olanlarla hakikati arayanlar olarak çıkar bakımından ikiye bölmüş olsa da bu ayrımı yine aynı atıfla başka türlü ifade etmek de mümkündür: İnsanlar eylem hâlinde olanlarla durup izleyenler olarak veya hiç duraksamadan bir şeyler yapma çabası, yaşam mücadelesi, bir koşuşturma, hep bir atılım, bir hengâme içinde olanlarla, durup tüm bu hareketliliği anlamaya, tüm bunlara bir anlam vermeye ya da tüm bu olanlardaki anlamı keşfetmeye çalışanlar olarak yani yaşamın içinde kaybolurcasına yaşayanlarla yaşam üzerine düşünerek yaşayanlar olarak ikiye ayrılır. Filozof, ya-

Çıkar teorisini temsil eden isimlerden Finnis ise İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sıralanan hakların, kamu yararı kavramının açık ifadeleri yani toplumun ve toplum içindeki her bireyin refahının farklı boyutlarının dile getirilişi olmasıyla, ortak bir yaşamın koordine edilmesinde zorunlu olarak kullanılacak araçlar olduğunu öne sürer (2011: 214). İnsan haklarının işlevi, insanların yaşama, bilme, sosyalleşme, dinî inanç, estetik ifade gibi refahını sağlayan temel çıkarlarını koruyup geliştirerek bir arada yaşamı sürdürülebilir kılmaktır. Fakat Finnis de temel insani çıkarlar olarak tanımladığı çıkarların, toplumsal, kültürel, dinî ya da ekonomik koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterebilmesi dolayısıyla insan haklarının evrenselliğine dayanak olamayacağı yönünde eleştirilir. Dahası çıkar ilkesi üzerine kurulu bir sistemin en büyük tehlikesi, karşılıklı çıkarın özçıkar önünde önceliğe sahip olduğu türünde iyimser bir inanca dayanmasıdır.

Biz bu çalışmada felsefenin insan haklarına bakışını hakların insanlık için amaç ya da araç olarak yorumlamasına göre sınıflandırmaya çalışmış olsak da elbette amaçsal veya araçsal yorumun dışında kalan, hatta insan haklarının akılla temellendirilemeyeceğini öne süren, kavramı tarihsel bağlamında anlamaya çalışan ya da kavramın temellendirilmesindense pratikteki uygulamalarını analiz ederek kavramın hakikatine dair bir sonuca varmaya çalışan teoriler de vardır. Bunun yanı sıra feminist perspektifin insan hakları tanımını kökten etkilediğini vurgulamadan ve hatırlamadan geçmek uygunsuz olur. Son olarak insan hakları dendiğinde anmadan geçilmemesi gereken isimlerden biri de Türkiye'de insan haklarını felsefi anlamda mesele edinen ve ulusal literatürde tartışmaları başlattığını söyleyebileceğimiz, çalışmaları alana dair başlıca referans olarak kabul edilen İonna Kuçuradi'dir.

Kaynakça

Beitz, C. R. (2009). *The Idea of Human Rights.* Oxford University Press.

Cevizci, A. (2010). *Felsefe Tarihi*. Say.

Cicero. (1877). *Tusculan Disputations*. Yonge, (çev. C. D. Yonge). https://www.gutenberg.org/files/14988/14988-h/14988-h.htm

Fagan, A. (2009). *Human Rights Confronting Myths and Misunderstandings*. Edward Elgar.

Finnis, J. (2011). *Natural Law and Natural Rights*. Oxford University Press.

Gewirth, A. (1982). *Human Rights Essays on Justification and Applications*. University of Chicago Press.

Griffin, J. (2008). *On Human Rights*. Oxford University Press.

Jaspers, K. (2003). *Way to Wisdom*. Manheim, R. (çev.). Yale University Press.

Kant, I. (1995). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Kuçuradi, İ. (çev.). Türkiye Felsefe Kurumu

Laertius, D. (1925). *Lives of Eminent Philosophers*. Hicks, R. D. (çev.). William Heinemann.

Locke, J. (1992). *İnsan Anlığını Üzerine Bir Deneme*. Hacıkadiroğlu V. (çev.). Kabalcı.

Locke, J. (2003). *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, Yale University Press.

Nickel, J. (Fall 2021 Edition). Human Rights. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy.* Zalta E. N. (ed.). URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/rights-human/>.

Nickel, J. (1987). *Making Sense of Human Rights Philosophical Reflections on the Universal Declaration of Human Rights*. University of California Press.

Runes, D. R. (1942). *The Dictionary of Philosophy*. Philosophical Library.

BÖLÜM 9
HUKUK VE İNSAN HAKLARI

Onur Yaşar

Hukuk nedir?

Hukuk nedir sorusuna birbirinden çok farklı ve çeşitli cevaplar verilmektedir. Hatta hukuk için tanım yapan sayısı kadar hukuk tanımı vardır demek yanlış olmayacaktır. Herhangi bir konuda yapılan tanımın eskilerin deyimi ile *etrafını cami ağyarını mâni* olması yani kendisi ile ilgili her şeyi içerirken kendisi ile ilgili olmayanları da dışarda bırakması beklenir. Ancak yapılan hukuk tanımlarında bunun sağlanabildiğini söylemek pek mümkün değildir. Bu durum hukukun dinamik bir yapıya sahip olması, sürekli değişip gelişmesi ve çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır (Karakoç, 2008). Yani aslında hukuk zaman ve mekâna göre değişmektedir (Zevkliler, 1986). Çünkü hukuk; din, ahlak ve görgü kuralları gibi toplum hayatını düzenleyen kurallar ile sıkı bir ilişki içerisinde olup onlardan soyutlanması mümkün değildir. Diğer taraftan, hukukun toplum içerisinde işlevini yerine getirebilmesi için toplumun değişen koşullarına uyum sağlaması gerekmektedir. Hukukun bu sürekli değişen yapısına bağlı olarak, tanımlanmasında yaşanan güçlüğe dair ünlü Alman düşünürü Kant'ın "Hukukçular kendi hukuk kavramlarına hâlâ bir tanım aramaktadırlar" sözü durumu özetlemektedir (Öztan ve Gürpınar, 2022).

Hukuk kelimesi Arapça kökenli olup hak kelimesinin çoğul anlamlısıdır. İngilizcede ise hak kelimesi için *right*, hukuk kelimesinin karşılığı olarak da *law* kullanılmaktadır (Gözübüyük, 2020). Hukuk kişilerin haklarını elde edebilmeleri için bir araçtır. Haktan bağımsız ve tamamen ayrı bir şekilde hukuktan söz edilemez. Aynı şekilde bireylerin hakları elde etmeleri ve kullanmaları da hukuk çerçevesinde gerçekleşmelidir. Dolayısıyla hukuka varlık kazandıran, hukukun gerekliliğini sağlayan hak, hukuktan önce vardır. Hukuk da hakkın korunması için vardır (Karakoç, 2008).

Yukarıda değinildiği üzere literatürde çok fazla hukuk tanımı bulunmaktadır. Mevcut tanımlar içerisinde en yalın tanımın "hukuk, insan davranışını

tir. Burada hukukun ve hukuk bilimcilerin, değişen ve gelişen yeni koşullarda insan hakları için kapsayıcı ve özgürleştirici teorilerin üretilmesine katkı sağlayarak, egemenlerin ya da belli zümrelerin hukuku insan hakları ihlallerine alet etmesine karşı, tarafsız argümanlar geliştirerek farkındalık oluşturmaları gerekmektedir.

Konuyla ilgili önerilen okumalar

- Acer, Y. ve Kaya, İ. (2021). *Uluslararası Hukuk.* Ankara: Seçkin.
- Aksar, Y. (2019). *Teroride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Anayurt, Ö. (2005). *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları.* Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Bilge, N. (2010). *Hukuk Başlangıcı-Hukukun Temel Kavram ve Kurumları.* Ankara: Turhan Kitabevi.
- Canatan, K. (2020). *Hukuk Felsefesi.* İstanbul: Beyan Yayınları.
- Erdoğan, M. (2020). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku.* Ankara: Orion Yayınları.
- Gözler, K. (2012). *Hukuka Giriş.* Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözübüyük, Ş. (2020). *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları.* Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kalabalık, H. (2013). *İnsan Hakları Hukuku.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kapani, M. (2011). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları.* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Nal, S. (2010). *İnsan Hakları Hukuku.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açik ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Kaynakça

Acer, Y., & Kaya, İ. (2021). *Uluslararası Hukuk.* Ankara: Seçkin.

Ağaoğulları, M. A., & Köker, L. (2013). *İmparatorluktan Tanrı Devletine.* Ankara: İmge Kitabevi.

Akad, M., Vural Dinçkol, B., & Bulut, N. (2022). *Genel Kamu Hukuku.* İstanbul: Der Yayınları.

Akın, İ. (1993). *Kamu Hukuku.* İstanbul: Beta Basım Yayım.

Aksar, Y. (2019). *Teroride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Anayurt, Ö. (2005). *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları.* Ankara: Seçkin Kitabevi.

Balı, A. Ş. (2004). Hukukun Bilimselliği Sorunu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 223-237.

Bilge, N. (2010). *Hukuk Başlangıcı-Hukukun Temel Kavram ve Kurumları.* Ankara: Turhan Kitabevi.

Canatan, K. (2020). *Hukuk Felsefesi.* İstanbul: Beyan Yayınları.

Coşkun, V. (2014). *İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil.* Ankara: Liberte Yayınları.

Çeçen, A. (2013). İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 809-830.

Çeçen, A. (2020). *İnsan Hakları.* Ankara: Astana Yayınları.

Doğan, İ. (2013). *İnsan Hakları Hukuku.* Ankara: Astana Yayınları.

Dworkin, R. (1984). Rights as Trupms. J. Waldron içinde, *Theories of Rights* (s. 153-167). Oxford: Oxford University Press.

Erdoğan, M. (2020). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku.* Ankara: Orion Yayınları.

Erdoğan, M. (2001). *Anayasal Demokrasi.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Erman, H. (2012). *Medeni Hukuk Dersleri.* İstanbul: Der Yayınları.

Gözler, K. (2008). Tabii Hukuk ve Hukukî Pozitivizme Göre Adalet Kavramı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 77-90.

Gözler, K. (2012). *Hukuka Giriş.* Bursa: Ekin Kitabevi.

Gözübüyük, Ş. (2020). *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları.* Ankara: Turhan Kitabevi.

Gözübüyük, Ş., & Gölcüklü, F. (2007). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması.* Ankara: Turhan Kitabevi.

Güriz, A. (2021). *Hukuk Felsefesi.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Harris, D. (2010). *Cases and Materials on International Law.* Sweet & Maxwell.

Kalabalık, H. (2013). *İnsan Hakları Hukuku.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri.* Ankara: Yetkin Yayınları.

Kapani, M. (2011). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları.* Ankara: Bilgi Yayınevi.

Karakoç, Y. (2008). Hukukun Anlamı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-12.

Keyman, S. (2002). Hukukun Bilimselliği Üzerine. H. Ökçesiz içinde, *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arşivi* (s. 421-433). İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.

Kuyaksil, A. (2012). *İnsan Hakları-Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi.* Gaziantep: Ada Kitapevi.

Nal, S. (2010). *İnsan Hakları Hukuku.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açik ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Nar, M. Ş. (2015). Jean-Jacques Rousseau'nun Doğal Hukuk Anlayışı Üzerine Antropolojik Bir Değerlendirme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42-68.

Öz, T. (2020). *Cicero'nun Hukuk Görüşü.* İstanbul: Aristo Yayınları.

Özbilgen, T. (2011). Tabi Hukuk Görüşünden Sosyolojik Hukuk Görüşüne. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 281-304.

Öztan, B., & Gürpınar, D. (2022). *Medenî Hukuk'un Temel Kavramları.* Ankara: Yetkin Yayınları.

Serozan, R., Engin, B. İ., & Atamer, Y. (2022). *Serozan Medeni Hukuk Genel Bölüm / Kişiler Hukuku.* İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Sözer, A. N. (2014). Bilim ve Hukuk. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 1081-1118.

Şahin Ceylan, Ş. (2019). İnsan Hakları: Hukuk ile Ahlak Arasında. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 193-222.

Şenel, A. (2002). *Siyasi Düşünceler Tarihi.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Tekeli, Ş. (2003). *Gulbenkian Komisyonu: Sosyal Bilimleri Açın (Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor).* İstanbul: Metis Yayınları.

Tepleman, L. (2000). *Public International Law.* London: Old Bailey Press.

Uygun, O. (2000). İnsan Hakları Kuramı. K. Tankuter içinde, *İnsan Hakları* (s. 13-44). İstanbul: Yapıkredi Yayınları.

Yıldırım, A. (2013). Jean Jacques Rousseau'nun Düşüncesinde Birlikte Yaşam Olanağı na Karşın Politik Çıkmazlar. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 156-184.

Yıldırım, C. (2016). *Bilim Felsefesi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yurdigül, L. (1998). *Hukuk Tarihinde Tabii Hukuk Düşüncesi ve İslam Hukukunun Tali Delilleri.* Erzurum: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Zevkliler, A. (1986). *Medeni Hukuk Başlangıç Hükümleri - Kişiler Hukuku Aile Hukuku.* Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

.

BÖLÜM 10
İLETİŞİM VE İNSAN HAKLARI

Tuba Işık - Asiye Ata

İletişim bilimi nedir?

İletişim sözcüğü etimolojik açıdan Latince paylaşmak, ortak kılmak, katılmak gibi anlamlara karşılık gelen "communicare veya communis" kelimesinin kökünden türeyerek bugünkü İngilizceye "communication" şeklinde geçmiş bir kelimedir (Weekley, 1967: 338). Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğü'nde yer alan tanımıyla da iletişim "duygu düşünce ve bilgilerin akla gelebilecek her nevi yol ve araç kullanılarak başkalarına aktarılması, haberleşme" şeklinde tanımlanmaktadır. Buna paralel olarak iletişim, en yalın hâliyle bir anlam (mesaj) alışverişidir çünkü bir mana alışverişinin yaşandığı her koşulda iletişim gerçekleşir ve bu açıdan da iletişim; iki bireyin birbirini fark ettiği an başlar (Cüceloğlu, 2019: 45). Dolayısıyla iki insanın birbirini fark ettiği an itibarıyla söylediği, söylemediği, yaptığı, yapmadığı her şey kendi içinde bir mesaj barındırmaktadır. Bu bağlamda yüz ifadeleri (makro ve mikro ifadeler), vücut dili, sesler, bakışlar gibi her şeyin bir manası vardır ve hayatın dokusu insanların gerek birbirleriyle gerekse de toplumla olan iletişim süreçlerinden oluşmaktadır (Cüceloğlu, 2019: 46). Sosyoloji biliminin kurucuları arasında yer alan Durkheim'a (1982: 112) göre ise iletişim; toplumun neyi nasıl yapacağını tayin eden temel unsurdur ve bu bağlamda da savaş, göç, ticaret ve benzeri gibi önemli toplumsal konuların düzenleyicisi iletişimdir. Hülasa iletişim kavramının birçok akademisyen ve araştırmacı tarafından çeşitli biçimlerde tanımlandığı görülmektedir. Bu bağlamda da iletişim tanımları oldukça geniş bir yelpazeye yayılmaktadır; bazı sosyal bilimcilerin insanlar dışındaki diğer canlıların da insanlar gibi birbirleriyle iletişim kurabileceğini ifade ederken bazılarının ise daha dar kapsamlı olarak iletişimin yalnızca insanlar arasında ve belirli parametreler dâhilinde sınırlı bir biçimde gerçekleştiğini savundukları görülmektedir. Bu minvalde farklı sosyodemografik özelliklere ve değerlere sahip bireyler ve toplumlar nezdinde iletişim kavramının tanımı önemli değişkenlikler gösterebilmektedir. Bundan dolayı da iletişim kavramı-

araştırmak ve sonucu da kamuoyuyla paylaşmaktır. Bu platformların amaçları arasında vatandaşların doğru bir şekilde bilinçlenmesini sağlayarak yayılan dezenformasyonlara maruz kalmamaları da vardır (Brandtzaeg ve Følstad, 2017). Ana akıma yönelik haber yapan gazetelerle televizyon haber servisleri haricinde bağımsız olarak doğruluk kontrolü girişimleri ilk olarak 1990'lı yıllarda Snopes ve Spinsanity gibi örneklerle görülmüştür. *FactCheck.org* (2003), *PolitiFact, MediaMatters* (2004) ve *NewsBusters* (2005) da "doğruluk kontrolü platformu" olarak faaliyet gösteren kuruluşlardır. Türkiye'de ise ilk doğruluk adına yapılan girişim 2009'da *YalanSavar.org*'dur. Bu girişimin nedeni 2009 yılında yayılan H1N1 "Domuz Gribi" hastalığının sebebi olan virüsün laboratuvar ortamlarında üretilmesi ve en önemlisi bu virüsün bir tür biyolojik silah olduğu komplo teorisidir. Bu girişim, söz konusu bu teoriye yönelik özellikle sosyal medya ortamlarında yayılan çarpık bilgileri çürütmek için ortaya çıkmıştır. Bundan sonra ise alerjiler, antibiyotik kullanımı, sağlıkla ilgili satış hileleri gibi bazı konularda birçok iddiayı çürütmüştür. Türkiye'deki diğer bilinen doğruluk platformları arasında *Muhtesip, Malumatfuruş, Doğruluk Payı, Teyit.org*'da bulunmaktadır (Ünver, 2020). Doğrulama platformları yanında ülkemizde 2022 yılında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı bünyesinde "Dezenformasyonla Mücadele Merkezi" kurulmuş ve merkezin amaçlarından biri özellikle medya aracılığıyla yayınlanan dezenformasyonları önlemektir.

Kaynakça

Alemdar, K. (2018). Türkiye'de İletişim Bilimleri: Batı Düşüncesinin Egemenliğinden Özgünlüğüne. *Etkileşim,* (1), 8-28.

Ankara Üniversitesi İLEF. (2023). *Fakülte Hakkında*. 25.05.2023 tarihinde A.Ü. İletişim Fakültesi: http://www.ilef.ankara.edu.tr/fakulte-hakkinda/ adresinden alındı.

Arcan, H. E. (2010). İnsan Hakları ve Medya: ABD Elit Medyasında Türkiye'ye İlişkin İnsan Hakları Haberlerinde Söylem İnşası. The New York Times Gazetesi Örneği. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ateş, E. K. (2016). Bir Bilim Dalı Olarak İletişim Bilimleri Alanının Türkiye'deki Konusal Kapsam Analizi. *International Journal of Social Science, 3*(51), 217-228.

Baran, S. J. and Davis, D. K., (2012), *Mass Communication Theory Foundations, Ferment, and Future*, 6. Edition, Boston: Wadsworth, Cengage Learning.

Berger, C. R., & Chaffee, S. (1987). The Study of Communication as a Science. C. R. Berger, & S. Chaffee (Dü) içinde, *Handbook of Communication Science.* Beverly Hills: SAGE Publications.

Bourse, M., & Yücel, H. (2012). *İletişim Bilimlerinin Serüveni.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Brandtzaeg, P. & Følstad, A. (2017). Trust and Distrust in Online Fact-Checking Services, *Communications of The ACM,* Sayı: 60(9), S. 65-71.

Calhoun, C. (2011). Communication as Social Science (and more). *International Journal of Communication,* (5), 1479-1496.

Center For Communication Rights. (t.y.). What are Communication Rights? 20.06.2021 tarihinde Center For Communication Rights: http://centreforcommunicationrights.org adresinden alındı.

Cüceloğlu, D. (2019). *İletişim Donanımları: Keşke'siz Bir Yaşam İçin.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Diamond, J. (2018). *Tüfek, Mikrop ve Çelik.* (Ü. İnce, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.

Doğru, O., & Nalbant, A. (2013). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (Cilt II). İstanbul: Legal Yayıncılık.

Durkheim, É. (1982). *The Rules of Sociological Method.* (W. Halls, Çev.) New York, NY: The Free Press.

Dursun, Ç. (2023). *Toplumsal İletişime Eletirel Bakış.* 26.05.2023 tarihinde [PDF Ders Notu]: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/136831/mod_resource/content/1/toplumsal%20ileti%C5%9Fime%20ele%C5%9Ftirel%20bak%C4%B1%C5%9F%20.pdf adresinden alındı

Erdoğan, İ. (2005). *İletişimi Anlamak* (2. b.). Ankara: Erk Yayınevi.

Fraser, C., & Villet, J. (1994). *Communication: A Key to Human Development.* Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Karaçay, B. (2020). *Yaşamın Sırrı DNA* (7. b.). Ankara: TUBİTAK Popüler Bilim Yayınları.

Keane, J. (1992). Medya ve Demokrasi. Çev. Haluk Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Köseoğlu, A. (2022). *Dijital Çağda Değişen Gazetecilik Pratiklerinin Avantajları.* Ed. Özer Sisüpür. Dijital İletişim Fırsatlar ve Tehditler. Konya: Eğitim Yayınevi.

Kuçuradi, İ. (2007). İnsan Hakları Açısından ''Dünya Problemleri''. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* (4), 1-20.

Lang, K. (2010). *İletişim Araştırmaları: Kökenleri ve Gelişmesi*. Erol Mutlu (der. ve çev.). Kitle İletişim Kuramları. Ankara: Ütopya Yayınları, 27-41.

Lazar, J. (2001). *İletişim Bilimi.* (C. Anık, Çev.) İstanbul: Vadi Yayınları.

Mattelart, A., & Mattelart, M. (2010). *İletişim Kuramları Tarihi*, çev. Merih Zıllıoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.

Mondragón, L. (2019). *5 'Words' That Don't Exist (And 5 Weird Ones That Do)*. 25.05.2023 tarihinde The Writing Cooperative: https://writingcooperative.com/5-words-that-don-t-exist-and-5-weird-ones-that-do-d5caa5c0aabc adresinden alındı.

Noelle-Neumann, E. (1998). Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi. Dost Kitabevi.

Oçak, Z. (2020). İletişim Biliminin Oluşumunda Pozitivist Epistemolojinin Rolü. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi,* (36), 119-140.

Özçetin, B. (2018). Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller. İstanbul: İletişim Yayınları.

Terzioğlu, E. (2020). *Digital Destiny: Perception Management in New Media.* Ed. Mehmet Serdar Erciş & Enes Emre Başar. New Communication Approaches in the Digitalized World. UK: Cambridge Scholars Publishing.

The College of Media. (2023). *Institute of Communications Research*. 22.05.2023 tarihinde University of Illinois at Urbana-Champaign: https://media.illinois.edu/icr adresinden alındı

Tokgöz, O. (2000). Türkiye'de İletişim Araştırması: Nereden Nereye. *Kültür ve İletişim Dergisi, 3*(2), 11-30.

TÜBİSAD. (2019). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörü 2019 Verileri.* İstanbul: Bilişim Sanayicileri Derneği.

Uzun, R. (2007). İstihdam Sorunu Bağlamında Türkiye'de İletişim Eğitimi ve Öğrenci Yerleştirme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* (25), 117-134.

Ünver, H. A. (2020). *Türkiye'de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları.* Centre for Economics and Foreign Policy Studies.

Weekley, E. (1967). *An Etymological Dictionary of Modern English* (Cilt I). New York, NY: Dover Publications.

Williams, K. (2003). *Understanding Media Theory.* Oxford University Press.

Yatkın, A., & Yatkın, Ü. N. (2018). *Halkla İlişkiler ve İletişim* (5. b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yumlu, K. (1994). Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları, İzmir.

Yun, H. J. (2022). *Wilbur Schramm*. 23.05.2023 tarihinde Encyclopedia Britannica: https://www.britannica.com/biography/Wilbur-Schramm adresinden alındı

BÖLÜM 11
İŞLETME VE İNSAN HAKLARI

Abdülkadir Öztürk - Volkan Temizkan

İşletme ya da işletmecilik nedir?

İşletme; etik ilkeler çerçevesinde, ana amacı kâr elde etmek olan, tüketicilerin ihtiyaç duydukları anda ya da ileriki bir dönemde ihtiyaç duyabileceği ürünlerin (mal ya da hizmet) üretilmesini planlayan, üreten ve pazarlayan ekonomik birim olarak tanımlanabilmektedir (Eryılmaz, 2015: 3).

Bir başka tanıma göre işletme, insanların ihtiyaçlarını karşılayarak isteklerini hoşnut etmek için kurulan ve işletilen, üretim, pazarlama, finansman ve insan kaynakları gibi konuların takibini inceleyen ekonomik, teknik, hukuki ve sosyal özellikleri barındıran birimdir (Özgen ve Yalçın, 2015: 5). Bu nedenle büyük ölçekli ve kurumsal işletmelerin çoğunda yönetim, üretim, pazarlama, araştırma ve geliştirme, finansman ve muhasebe gibi fonksiyonlar görevlerini icra etmektedirler (Yazıcı, 2007; Eryılmaz, 2015; Şahin, 2017; Şimşek ve Çelik, 2019; Güney, 2020).

İşletmeler, hem bulundukları toplumda iktisadi faaliyetlerini gerçekleştirir hem de o toplumun sosyal bir parçasıdır. İşletmelerin faaliyetlerini gösterdikleri toplumda kabul edilebilme ve süreçlerini devam ettirebilmeleri o toplumu oluşturanların saygınlığını ve güvenini kazanmaya bağlıdır. İşletmelerin pazardaki paydaşları desteklemeleri ve yaşam kalitelerini arttırmaya katkı sağlamaları işletmelerin paydaşları tarafından destek görmelerine etki edebilir. İşletmeler kurumsal sosyal sorumluluk birimleri aracılığıyla eğitim, sanat, sağlık ve kültür gibi alanlarda projeler yürüterek toplumsal faydaya katkı sağlayabilir (Berkman, 2015).

İşletme bilimi iktisat, hukuk, istatistik, sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerle ilişkisi olduğu gibi özellikle üretim faaliyetleri süreçlerinde de (ürünlerin tasarlanması, üretim süreç yönetimi) mühendislik bilimi ile yakından ilişkisi olan bir bilim dalıdır (Güney, 2020). İktisat bilimi, insan ihtiyaçlarını karşılayacak ürünlerin ne kadar olacağını tespit etmeye çalışırken işletmeler

Çevrim içi satış siteleri ya da satış ortamlarında da tüketicilerin yukarıda bahsedilen sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Çevrim içi satış siteleri tüketicileri çekmek için yüksek kaliteli resim ve videoları sitelerine koymaktadır. Bazı durumlarda ürünler görsellerdeki ya da anlatıldığı gibi tüketicilerine teslim edilmeyebilmektedir. Ayrıca satış esnasında rahatça iletişim kurabildiğimiz satıcıya, satış sonrasında ulaşmak çok daha zor olabilmektedir. Bu esnada dolandırılmamak için güvenli ödeme gerçekleştirebilmek de önemlidir. Bu gibi risklere karşı, tüketici haklarının korunması çok önemlidir. Bu nedenle tüketicilerin kayıp yaşamaması için tüketici haklarını koruyan kanunların var olması gerekmektedir. Özellikle de denizaşırı ülkelerde bulunan çevrim içi mal ve hizmet satıcılarının etik dışı, yanıltıcı ve aldatıcı davranışlarına karşı tüketicinin korunmasına yönelik uluslararası ortak bir iş birliği platformu kurulmalıdır (Syuib, 2020: 13). Verilerin koruması açısından ise elektronik iş güvenliği olarak adlandırabileceğimiz bilgilerin elektronik ortamda uzun süre saklanması, işlemlerin güvenliği, ticari bilgilerin gizliliği, kimlik doğrulaması, fikrî mülkiyetin korunması, e-ticarette tüketici hakları ve bilgi güvenliği açısından önem arz etmektedir (Normatov, 2022: 55). Özetle, işletmelere düşen görev, insan hakları ihlallerine mahal vermemek olmalıdır. Aksi bir durumda da ise mağduriyetlerin giderilmesi için çaba sarf etmelidirler. İşletmeler, özünde bir insan bir girişimci tarafından kurulmuş ve yine çalışan bir insan topluluğu sayesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Devamında ise kurucusu ve çalışanları ile önce kendi kimliklerini daha sonra da piyasada görünür oldukları kurumsal kimlikleri ile var olmaktadırlar. Tüketicinin gözünde bir logo ile hayat bulan marka, iktisadi hayat içinde her bir sözü ve davranışı ile insanlara/tüketicilere temas etmektedir. Bu nedenle işletmeler, faaliyetlerini; güven, saygı, dayanışma, temiz kazanç ve dürüstlük üzerine inşa etmelidirler.

Kaynakça

Akbaş, H. E., Bozkurt, S., & Yazıcı, K. (2018). Osmanlı Devletinde lonca teşkilatı yapısı ve yönetim düşüncesi ile karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (09), 165-202.

Akdemir, A. (2012). *İşletmeciliğin Temel Bilgileri*, Ekin Yayınevi, Bursa

Aktan, C. C. (2013). Meslek ahlakının temelleri ve boyutları. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 151-164.

Aldemir, M.C. (1985). *Örgütler ve Yönetimi, Makro Bir Yaklaşım*, İzmir.

Alawida, M., Omolara, A. E., Abiodun, O. I., & Al-Rajab, M. (2022). A deeper look into cybersecurity issues in the wake of Covid-19: A survey. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*. 34(10), 8176-8206

Alsmadi, S., & Alnawas, I. (2019). Consumer rights paradigm: Development of the construct in the Jordanian context. *Journal of Business Ethics*, 159, 777-794.

Altunışık, R., Özdemir, Ş., & Torlak, Ö. (2014). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi*. Beta. İstanbul

Bernaz, N., & Pietropaoli, I. (2020). Developing a business and human rights treaty: Lessons from the deep seabed mining regime under the United Nations Convention on the Law of the Sea. *Business and Human Rights Journal*, 5(2), 200-220.

Bernaz, N. (2021). Conceptualizing corporate accountability in international law: Models for a business and human rights treaty. *Human rights review*, *22*(1), 45-64.

Berkman, A.Ü. (2015). Sosyal Sorumluluk ve İş Etiği: İşletmelerin ve Yöneticilerin Yeni İşlevleri - Görevleri. Eryılmaz, M., Kaygusuz, S. ve Efil, İ. (Ed), *İşletme Kuram ve Pratik*, Ekin Yayınevi, Bursa

Birchall, D. (2021). Corporate power over human rights: An analytical framework. *Business and Human Rights Journal*, 6(1), 42-66.

Çağatay, N. (1989). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.

Çetin, C. ve Mutlu, E. C. (2012). *Temel İşletmeciliğe Giriş*. Beta. İstanbul

Doğan, N. (2009). İş etiği ve işletmelerde etik çöküş. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 179-200.

EGM (2023). T.C. İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. Siber Suç nedir? Erişim adresi: https://www.egm.gov.tr/siber/sibersucnedir, Erişim tarihi: 27.06.2023

European Union (1975). Preliminary programme of the European Economic Community for a customer protection and information policy. *Journal of The E.C.* No: C92.

Eryılmaz, M. (2015). İşletme Bilimine Genel Bir Bakış. Eryılmaz, M., Kaygusuz, S. ve Efil, İ. (Ed), *İşletme Kuram ve Pratik*, Ekin Yayınevi, Bursa

Gedik, Y. (2021). Endüstri 4.0 teknolojilerinin ve endüstri 4.0'ın üretim ve tedarik zinciri kapsamındaki etkileri: Teorik bir çerçeve. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(1), 248-264.

Güney, S. (2018). *Davranış Bilimleri*, Nobel Yayınevi, Ankara

Güney, S. (2020). *Temel ve Genel İşletme*, Nobel Yayınevi, Ankara

Horngren, T. C., Foster, G., Datar, M. S. (2000). *Cost Accounting A Managerial Emphasis*, Tenth Edition, Prentice Hall International, Inc., London.

ILO (2023). *Çocuk İşçiliğinin Kalıcı Biçimde Sona Erdirilmesi Küresel Konferansı*. Erişim adresi: https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_599897/lang--tr/index.htm, Erişim tarihi: 17.06.2023

Kemp, D., & Vanclay, F. (2013). Human rights and impact assessment: clarifying the connections in practice. Impact Assessment and Project Appraisal, 31(2), 86-96.

Kennedy, J. F. (1962). *Special Message to the Congress on Protecting the Consumer Interest*. http://www.presi dency .ucsb.edu/ ws/?pid=9108

Koç, E. (2015). *Tüketici Davranışları ve Pazarlama Stratejisi*. 4. Baskı. Şeçkin Yayıncılık. Ankara.

Mikołajczyk, B. (2023). Universal human rights instruments and digital literacy of older persons. *The International Journal of Human Rights*, 27(3), 403-424.

Mucuk, İ. (2003). *Modern İşletmecilik*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Nbcnews (2017). Ukrainian Software Firm's Servers Seized After Cyber Attack. Erişim adresi: https://www.nbcnews.com/news/world/ukrainian-software-firm-s-servers-seized-after-cyber-attack-n779531, Erişim tarihi: 6.07.2023

NCSC (2018). Foreign Economic Espionage in Cyberspace. National Counter Intelligence and Securıty Center (NCSC). Erişim Adresi: https://www.dni.gov/files/NCSC/documents /news/20180724-economic-espionage-pub.pdf, Erişim tarihi: 27.06.2023

Normatov, N. (2022). Some issues of information security in the protection of consumer rights in e-commerce. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, *4*(02), 52-56.

OHCHR (2023). What are human rights? Erişim adresi: https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights, Erişim tarihi: 17.06.2023

OHCHR (2011). United Nations Human Rights, Guiding Principles on Business and Human Rights, Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. Erişim adresi:https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf, Erişim tarihi: 29.06.2023

Özyer, K., & Kılınç, M. B. (2022). Modern İşletme Yönetiminin Kökenleri, Doğudan: Ibn Haldun. *Yönetim ve Örgüt Tarihi Dergisi*, 1(1), 39-53.

Özgen, H., & Yalçın, A. (2015*). Temel İşletmecilik Bilgisi*, Akademisyen Kitabevi, 6. Baskı, Ankara.

Politico (2023). What The Hell is Wrong With Tiktok? Erişim adresi: https://www.politico.eu/article/tiktok-china-west-europe-ban-app-espionage-surveillance/, Erişim Tarihi: 27.06.2023

Ruggie, J. G. (2007). Business and human rights: the evolving international agenda. *American Journal of International Law*, 101(4), 819-840

Syuib, M. (2020). The Protection of Online Shopping Consumer Rights in Australia. *Jurnal Justisia: Jurnal Ilmu Hukum, Perundang-undangan dan Pranata Sosial, 5*(1), 13-23.

Sjåfjell, B. (2020). How Company Law has failed Human Rights-And what to do about it*. Business and Human Rights Journal*, *5*(2), 179-199.

Şahin, K. (2017). *İşletme Bilimi ile İlgili Temel Kavramlar*, Acuner, T., İlhan-Nas, T., Şahin. K., Okan. T., & Birincioğlu. N. (Ed), İşletme, Beta, İstanbul

Şimşek, M. Ş., & Çelik, A. (2019). *İşletme Bilimine Giriş*. Eğitim Yayınevi. 26. Baskı. Konya

Ukwueze, F. (2016). Towards a new consumer rights paradigm: Elevating consumer rights to human rights in South Africa. *South African Journal on Human Rights*, 32(2), 248-271.

United Nations. (1985). Resolution and decisions. General Assembly Official Records; Thirty-Ninth Session Supplement No. 51, New York

United Nations. (2016). The United Nations conference on trade and development: United Nations guidelines for consumer protection. Retrieved from: http://uncta d.org/en/Publi catio nsLib rary/ditcc plpmi sc201 6d1_en.pdf

UNDP (2022). United Nations Development Programme-UNDP, Guiding Principles on Business and Human Rights.. Erişim adresi: https://www.undp.org/laopdr/publications/guiding-principles-business-and-human-rights, Erişim tarihi: 29.06.2023

Ülgener, S. F. (1981). *Zihniyet ve din. İslâm, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlâkı.* DER Yayınları.

Venkatesan, R. (2019). The UN Framework on Business and Human Rights: A workers' rights critique. *Journal of Business Ethics*, 157, 635-652.

Webrazzi (2017). Rusya'nın 2016 ABD Başkanlık seçimlerini nasıl manipüle ettiğine yönelik yeni detaylar. Erişim adresi: https://webrazzi.com/2017/11/06/rusyanin-2016-abd-baskanlik-secimlerini-nasil-manipule-ettigine-yonelik-yeni-detaylar/, Erişim Tarihi: 27.06.2023

Yazıcı, K. (2007). *İşletme Bilimine Giriş*, Derya Kitabevi, 4. Baskı, Trabzon.

BÖLÜM 12
PSİKOLOJİ VE İNSAN HAKLARI

Elif Emir Öksüz

Psikoloji nedir?

Psikoloji, son yıllarda popüler kültürün önemli bir parçası hâline gelmiştir. Dizilerde, filmlerde, köşe yazılarında, sosyal medyada ve günlük yaşamda psikoloji, psikolog ve psikolojik gibi sözcüklerin sık sık kullanıldığına tanık olmaktayız. Bu sözcüklerin gerçek anlamına uygun biçimde kullanılıp kullanılmadığı büyük bir merak ve hatta ilgi çekici bir araştırma konusudur. Bu merakı giderebilecek bir araştırma yapabilmek için önce, psikolojinin ne olduğunu tanımlamak gerekir. En genel anlamıyla psikoloji, zihinsel süreçleri ve davranışları çok farklı düzeyde inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir (Morris ve Maista, 2021; Feldman, 2017). Bu tanım, hem psikolojinin ilgi alanını insan ile sınırlamadığı hem de konusunu dışarıdan gözlenebilen davranışlarla kısıtlamadığı için oldukça geniş bir tanımdır.

Bu açıdan bakıldığında birçok konu psikolojinin alanına dâhil edilebilir. Örneğin, cezanın etkili bir öğrenme yöntemi olup olmadığı, ebeveynlerin çocuklarına davranış biçimlerinin onların yetişkinlikteki romantik ilişkilerini etkileyip etkilemediği, topluluk önünde konuşmakta zorluk çeken bir bireye nasıl yardım edilebileceği, trafikte kadın sürücülerin nasıl algılandığı ve bu algının diğer sürücülerin davranışlarını nasıl etkilediği, bellek ile ilgili beyin bölümlerinin neler olduğu, neden bazen yanlış da olsa bireyin içinde bulunduğu grubun kararlarına uyduğu, kişiliğimizin bileşenlerinin zaman içinde değişip değişmediği ve otoriteye itaatin nedenlerinin neler olduğu gibi pek çok soru psikolojinin veriye dayalı ampirik yöntemleri aracılığıyla cevaplanabilmektedir. Psikoloji tüm bu soruları ve daha fazlasını yanıtlayabilmek için hem başka bilim dallarıyla iş birliği yapar hem de kendi içerisinde alt dallara ayrılarak özelleşir. Psikolojinin pek çok alt alanı bulunmaktadır ve her geçen gün gelişen ve değişen dünyanın ihtiyaçlarına paralel olarak yeni alt alanlar da ortaya çıkmaktadır (Amerikan Psikoloji Derneği [APA], 2013). Deneysel psiko-

Kaynakça

American Psychological Association. (2008). *APA history*. APA History and Archives. https://www.apa.org/about/apa/archives/apa-history

American Psychological Association. (2013). *Science of psychology.* https://www.apa.org/ education-career/guide/science

American Psychological Association. (2017). *Ethical principles of psychologists and code of conduct* (2002, amended effective June 1, 2010, and January 1, 2017). https://www.apa.org/ethics/code/

American Psychological Association. (2021). *APA apologizes for longstanding contributions to systemic racism.* https://www.apa.org/news/press/releases/2021/10/apology-systemic-racism

Bolak Boratav, H. (2005). Psychology at the cross-roads: The view from Turkey. M. J. Stevens ve D. Wedding (Eds.), *Handbook of ınternatıonal psychology* (s. 311-331). Routledge.

Bugental, J. F. (1964). The third force in psychology. *Journal of Humanistic Psychology, 4*(1), 19-26. https://doi.org/10.1177/002216786400400102

Carlson, N. ve Birkett, M. (2017). *Physiology of behavior (12. Baskı).* Pearson Education, Inc.

Cox, B. D. (2019). *The history and evolution of psychology.: A philosophical and biological perspective.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315462295

Decarvalho, R. J. (1990). A history of the "third force" in psychology. *Journal of Humanistic Psychology, 30*(4), 22-44. https://doi.org/10.1177/002216789003000403

European Federation of Psychologists Associations. (2005). *Meta-code of ethics* (1995, amended effective July 2005). https://europsy-bg.com/wp-content/uploads/2022/02/EFPA-Meta-Code-of-Ethics-original.pdf

Feldman, R. S. (2017). *Understanding psychology. (13. Baskı).* McGraw-Hill Education.

Fuchs, A. H. ve Evans, R. B. (2013). Psychology as a science. D. K. Freedheim ve I. B. Weiner (Eds.), *Handbook of psychology: History of psychology (*s. 1-31). John Wiley and Sons, Inc. https://www.uv.mx/rmipe/files/2017/05/Handbook-of-psychology.-History-of-psychology.pdf

Gauthier, J., Pettifor, J. ve Ferrero, A. (2010). The universal declaration of ethical principles for psychologists: A culture-sensitive model for creating and reviewing a code of ethics, *ETHICS & BEHAVIOR, 20*(3-4), 179-196,. https://doi.org/10.1080/10508421003798885

Green, C. D. (2009). Darwinian theory, functionalism, and the first American psychological revolution. *American Psychologist, 64*, 75-83. https://doi.org/10.1037/a0013338.

Grünbaum, A. (1992). Freud's theory: The perspective of a philosopher of science. R. B. Miller (Ed.), *The restoration of dialogue: Readings in the philosophy of clinical psychology* (s. 366-387). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10112-033

Gülerce, A. (2006). History of psychology in Turkey as a sign of diverse modernization and global psychologization. A. C. Brock (Ed), *Internationalizing the history of psychology* (s. 75-93). New York Unıversıty Press https://doi.org/10.18574/nyu/ 978081473908 2.003.0008

Hagenaars, P. ve Karayianni, E. (2016). News and announcements: "Psychology matters in human rights—Human rights matter in psychology"—Putting the focus on establishing human rights education for psychologists. *European Psychologist, 21*(3), 230. https://psycnet.apa.org/doi/10.1027/1016-9040/a000272

Hagenaars, P., Plavšić, M., Sveaass, N., Wagner, U. ve Wainwright, T. (Eds.). (2020). *Human rights education for psychologists.* Routledge.

Hagenaars, P. ve Thompson, A. D. (2020). The universal declaration of human rights: Foundations for a human rights based-and-oriented psychology. P. Hagenaars, M. Plavšić, N. Sveaass, U. Wagner ve T. Wainwright, (Eds.), *Human rights education for psychologists* (s. 3-18), Routledge.

Harris, B. (2009). What critical psychologists should know about the history of psychology? D. Fox, I. Prilleltensky ve S. Austin (Eds.), *Critical psychology: An introduction* (s. 20-36). Sage.

Huminuik, K. (2023). The five connections: A human rights framework for psychologists. *International Journal of Psychology.* https://doi.org/10.1002/ijop.12908

Ilgar, M. Z. ve Coşgun Ilgar, S. (2019). Varoluşçu psikolojik danışma ve psikoterapi: TEORİ ve pratiği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 23*(1), 193-220.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (1948). https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/turkish-turkce

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. (t.y.). *BM insan haklarının kısa tarihi.* https://www.ohchr.org/en/about-us/brief-history-un-human-rights

Kağıtçıbaşı, Ç. (1994). Psychology in Turkey: The origins and development of psychology. Some national and regional perspectives. *International Journal of Psychology, 29*, 729-738. https://doi.org/10.1080/00207599408246562

Korkut, Y. (2010). Developing a national code of ethics in psychology in Turkey: Balancing ınternational ethical systems guides with a nation's unique culture. *Ethics & Behavior, 20*(3-4), 288-296. https://doi.org/10.1080/10508421003799057

Leach, M. M. ve Harbin, J. J. (1997). Psychological ethics codes: A comparison of twenty-four countries. *International Journal of Psychology, 32*(3), 181-192. https://doi.org/10.1080/002075997400854

Ludden, D. C. (2021). *A history of modern psychology: The quest for a science of the mind.* Sage Publishing.

Morris, C. G. ve Maisto, A. A. (2021). *Understanding psychology* (12. Baskı). Pearson Education Inc.

Nagy, T. F. (2011). A brief history and overview of the APA Ethics Code. T. F. Nagy (Ed.), *Essential ethics for psychologists: A primer for understanding and mastering core issues* (s. 29-48). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/12345-002

Parsonson, K. L. (2021). *Handbook of international psychology ethics: Codes and commentary from around the world.* Routledge.

Rogers Trust. (2018). *Carl R. Rogers & Natalie Rogers biographies*. https://carlrogersphd.com/biographies

Rizvi, S. H. (2017). Avicenna (ibn Sina). *Internet Encyclopedia of Philosophy.* http://www.iep.utm.edu/avicenna/

Schultz, D. O. ve Schultz, S. E. (2016). *A history of modern psychology (11. Baskı).* Cengage Learning.

Sharps, M. J. ve Wertheimer, M. (2000). Gestalt perspectives on cognitive science and on experimental psychology. *Review of General Psychology, 4*, 315-336. https://doi.org/10.1037/1089-2680.4.4.315

Teo, T. (2005). *The critique of psychology. From Kant to post-colonial theory.* Berlin: Springer Publishers.

Türk Psikologlar Derneği. (T.Y.). *Tarihçe* https://www.psikolog.org.tr/tr/kurumsal/tarihce

Türk Psikologlar Derneği. (2018). *Etik süreç yönetmeliği.* https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-surec-yonetmeligi-x839.pdf

Türk Psikologlar Derneği. (2018). *Etik yönetmeliği* (2004, amended effective April 15, 2018). https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeligi-x389.pdf

Ushakova, T. N. (1997). Pavlov's theory and Russian psychology. *European Psychologist, 2,* 97-101. https://psycnet.apa.org/doi/10.1027/1016-9040.2.2.97

Viktor Frankl Institute. (t.y.). *Viktor Frankl biography*. https://www.viktorfrankl.org/b iography.html

Wagemans, J., Elder, J. H., Kubovy, M., Palmer, S. E., Peterson, M. A., Singh, M. ve von der Heydt, R. (2012). A century of Gestalt psychology in visual perception: I. Perceptual grouping and figure-ground organization. *Psychological Bulletin, 138*, 1172-1217 https://dx.doi.org/10.1037%2Fa0029333

Wainwright, T., Plavšić, M. ve Hagenaars, P. (2022). Psychologists for Human Rights. *Psihologijske teme, 31*(1), 119-137. https://doi.org/10.31820/pt.31.1.6

Wertheimer, M. ve Puente, A. E. (2020). *A brief history of psychology (*6. Baskı). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315269306

Weifel, E. R. ve Khamush, B. K. (2012). Ethical standards, credentialing, and accountability: An international perspective. M. M. Leach, M. J. Stevens, G. Lindsay, A. Ferrero ve Y. Korkut (Eds.), *The Oxford handbook of international psychological ethics* (s. 103-112). Oxford University Press. doi:10.1093/oxfordhb/9780199739165.013.0008

YÖK Lisans Atlası. (2023). Psikoloji programı bulunan tüm üniversiteler. https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10169.

BÖLÜM 13
SİYASET BİLİMİ VE İNSAN HAKLARI

Burak Koçak - İbrahim Tanju Akyol

Siyaset bilimi nedir?

Siyaset, günlük hayatta çok sık başvurulan fakat bir o kadar da farklı kullanımları olan bir kavramdır. Etimolojik kökenine bakıldığında Arapça *sase* fiilinden türetilmiştir. Seyislik, at idare etmek, ülke yönetimi gibi farklı anlamlara gelmektedir. Siyaset kavramı *policy* ve *politics* olmak üzere iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Policy, belirli bir grubun veya siyasi aktörün belli bir mesele hakkındaki anlayışını yansıtmaktadır. Politics ise çeşitli aktörlerin icraat programlarının çatıştığı ve çoğu kere de uzlaştığı bir sanat olarak ifade edilmektedir (Eryılmaz, 2021: 83). Siyasetin hem çatışma hem de uzlaşma olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Siyaset içerisinde farklı fikirler, ihtiyaçlar, istekler ve çıkarlar birbirleriyle çatışırken bu çatışmanın uzlaşı temelinde nihayete ermesi gerekmektedir. Bir başka deyişle, siyaset farklı değişkenler üzerinden cereyan eden çatışmayı çözme arayışı olarak değerlendirilmektedir (Heywood, 2014: 22).

Siyasetin bilimselliği konusu yakın geçmişe kadar siyasete yönelik tartışmaların merkezinde yer almıştır. Siyasetin bilim olarak kabul edilmeyeceğini öne sürenlerin tezlerinden biri, siyaset alanında deney yapmanın imkânsızlığına vurgu yapmaktadır. Bu anlayışa göre olaylar arasında sebep-sonuç ilişkileri deneylerle doğrulanmadıkça kesin yasalara varmak mümkün değildir. Bir başka deyişle, sadece gözleme dayanılarak varılan sonuçların yasa olarak kabul edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Fakat bu tezin kabul edilmesi, sadece siyasetin bilimselliğinin inkâr edilmesini değil beşerî alanda bilim olarak ifade edilebilecek bir alanın bulunmaması anlamına gelmektedir. Ayrıca deney yönteminin tek bilimsel metot olmadığı da bilinmektedir. Bunun yanında siyasetin bilimselliğine getirilen eleştirilerden bir diğeri, genel bir teoriye sahip olmamasıdır. Fakat siyaset alanında David Easton ve Gabriel Almond'un ortaya attığı genel sistem teorisi teorik çabaların başlangıcı olarak kabul edilmektedir

Freeman'a göre ise insan haklarının siyaset bilimi fikri sorunludur. İnsan hakları kavramı doğal hukuk felsefesinden, siyaset bilimi ise tam olarak doğal hukuk felsefesinin yerini almak üzere geliştirilen Pozitivizmden türemiştir. Ona göre insan hakları fikri temelde etiktir, oysa siyaset bilimi etik değerlere bağlı değildir. İnsan hakları siyaset bilimi içerisinde yalnızca sınırlı ve parçalı ilerleme kaydetmiştir ve etik ile bilimsel taahhütleri arasındaki gerilimi çözememiştir. Bu nedenle, gelecekteki ilerlemeyi daha sağlam bir temele oturtmak için insan hakları tarihinin toparlanması ve daha sürdürülebilir felsefi analiz yapılması gereklidir. Bu yaklaşım aynı zamanda etik evrenselciliği ile kültürel çeşitlilik iddiaları arasındaki gerilimleri çözme konusunda da faydalı olacaktır. Bu tarihsel-felsefi yaklaşımın önerdiği program, ampirik araştırmanın önemini tam olarak kabul eder ancak bu tür araştırmaları hem teorik hem de pratik olarak pozitivizmin sağladığından daha üstün bir şekilde daha geniş bir entelektüel çerçeveye yerleştirdiğini iddia eder. Siyaset bilimi ve insan hakları alanında hukuk disiplini için de doğru yeri bulmak zorunluluğu vardır. İnsan hakları hukuku politik bir süreçle yapılır ve politik süreçler uygulamanın başarısını veya başarısızlığını belirler. Hukuk ve siyaset arasındaki dengeyi doğru sağlamak sadece disiplinler arası bir rekabet meselesi değil; aynı zamanda etkili insan hakları politikası oluşturma meselesidir. Tek başına hukuk da insan hakları ihlallerinin çoğunu önleyemez. Dolayısıyla insan hakları anlayışı, felsefe ile sosyal bilimler arasında, siyaset bilimi ile uluslararası ilişkiler arasında disiplinler arası bir yaklaşım gerektirir (Freeman, 2001).

Kaynakça

Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2013). *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. 6. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Antoszewksi, A. (2014). Political Systems Theory as A Contribution to Human Sciences, Polish Political Science Yearbook, Vol. XLIII, PL ISSN 0208-7375, 376-388.

Arslan, R. (2016). *Siyaset Bilimine Giriş*. Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.

Bell, S. (2002). Institutionalism: Old and new. In J. Summers (Ed.), *Government, politics, power and policy in Australia* (7th ed., pp. 363-380). Sydney: Pearson Education.

Bhuyan, S. (2020). Modernization: Its Impact & Theory. *International Journal for Research in Education (IJRE), 9* (4), 32-35.

Çam, E. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş*. 10. Basım, İstanbul: Der Yayınları.

Dursun, D. (2012). *Siyaset Bilimi*. 6. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Eryılmaz, B. (2021). *Kamu Yönetimi Düşünceler-Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*, 14. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Ertugay, F. (2011). Siyaset. H. Çetin (Ed.) içinde, *Siyaset Bilimi* (s. 3-29), Ankara: Orion Kitabevi.

Freeman, M.D. (2001). Is a Political Science of Human Rights Possible? *Netherlands Quarterly of Human Rights, 19*, 123-139.

Gready, P. (2003). The Politics of Human Rights. *Third World Quarterly*, *24*(4), 745-757.

Gaus, G. F. (2016). *Siyaset Kavramları ve Siyaset Kuramları*. N. Akdere (Çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. F. Bakırcı (Çev.), Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları.

Heywood, A. (2014). *Siyaset*. B. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu & A. Yayla (Çev.), 14. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.

Howe, R. (1991). The Evolution of Human Rights Policy in Ontario. *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne De Science Politique, 24*(4), 783-802.

Kapani, M. (2018). *Politika Bilimine Giriş*. 57. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları.

Kışlalı, A. T. (2011). *Siyaset Bilimi*. 15. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Kardaş, Ş. (2019). İnsan Hakları Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler: Realist Temelleri Yeniden Düşünmek. *Muhafazakar Düşünce Dergisi, 15* (56), 121-150.

Landman, T. (2005). The Political Science of Human Rights. *British Journal of Political Science*, *35*(3), 549-572.

Mutua, M. W. (2001), "Politics And Human Rights: An Essential Symbiosis", in *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*. Ed.Michael Byers, Oxford University Press.

Minogue, K. (2002). *Siyaset ve Despotizm*. Ü. Gündoğan (Çev.), Ankara: Liberte Yayınları.

Mosca, G. (2005). *Siyaset Biliminin Temelleri*. H. İlhan (Çev.), Ankara: Alter Yayıncılık.

Ogu, M. I. (2013). Rational Choice Theory: Assumptions, Strengths, and Greatest Weaknesses in Application Outside The Western Milieu Context, *Arabian Journal of Business and Management Review, 1* (3), 90-99.

Öğün, A. Y. & Öğün, S. S. (2006). *Politikbilim*. 3. Baskı, İstanbul: Aktüel Yayınları.

Rosen, M. & Wolff, J. (Der.) (2006). *Siyasal Düşünce*. S. Çalışkan & H. Çalışkan (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.

Roskin, M. G., Cord, R. L., Medeiros, J. A. & Jonas, W. S. (2018). *Siyaset Bilimi*. A. Yayla (Çev.), 4. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.

Roper, Steven D. & Barria, Lilian A. (2009). Political Science Perspectives on Human Rights. *Human Rights Review 10* (3):305-308.

Sayarı, S. & Dikici-Bilgin, H. (2021). Karşılaştırmalı Siyaset Temek Konular ve Yaklaşımlar. 6. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tannenbaum, D. & Schultz, D. (2006). *Siyasi Düşünce Tarihi*. F. Demirci (Çev.), Ankara: Adres Yayınları.

Taşkın, Y. (2014). Siyaset Nedir?. Y. Taşkın (Ed.) içinde, *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (s. 21-80), İstanbul: İletişim Yayınları.

Thomson, D. (2002). *Siyasi Düşünce Tarihi*. S. Taşçı (Ed.), İstanbul: Metropol Yayınları.

Uslu, C. (2014). Insan Haklari. icinde *Siyaset Bilimi*. Ed. Halis Cetin. Ankara: Orion Kitabevi.

Üste, B. (2011). *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

BÖLÜM 14
SOSYAL HİZMET VE İNSAN HAKLARI

Edip Aygüler

Sosyal hizmet nedir?

Sosyal hizmet, sosyal refah alanında görevli kişi/kuruluşlar tarafından sunulan hizmetlerin yetersiz kalması sonucunda ortaya çıkmıştır. Sosyal hizmetin kökeninde sosyal yardım ve toplumsal dayanışma bulunmaktadır (Acar ve Çamur Duyan, 2003). Kongar'a (1972) göre ise sosyal hizmet meslek ve disiplinin ortaya çıkışının iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunların birincisi soyut ve felsefi temellere dayanan, eşitlik ve sosyal adalet gibi insancıl amaçlardır. İkinci neden ise kapitalist kalkınma yöntemlerini kullanarak hızla kalkınan ülkelerin bu süreçte ortaya çıkan toplumsal sorunlarla mücadele etme yükümlülüğüdür. Sosyal hizmetin ortaya çıkışını açıklayan her iki neden de sosyal hizmetin toplum içinde yaşamını devam ettiren bireylerin sosyoekonomik sorunlarını çözmeyi hedeflediğini göstermektedir.

Sosyal hizmetin ne olduğu bir diğer ifade ile nasıl tanımlanacağı konusunda birtakım anlaşmazlıklar bulunmaktadır (Payne, 2020). Bu anlaşmazlıklar, mesleğin toplum tarafından kabul görmesini ve profesyonelleşme sürecini güçleştirse de görece yeni bir meslek ve disiplin olması birey ve toplumla çalışması, bireylerin yaşamlarını olumsuz etkileyen kişisel ve sosyal sorunlarla uğraşması ve de uygulama boyutunun olması herkes tarafından kabul edilen bir tanımının ortaya koyulmasını zorlaştırmaktadır.

Tarih boyunca bilimsel paradigmada görülen değişimler, sosyal bilimlerde meydana gelen gelişmeler, değişen toplum yapısı, farklılaşan ve aynı zamanda iç içe geçen sosyal sorunlar sosyal hizmet meslek ve disiplinin odağının değişmesine ve bu durum da sosyal hizmetin tanımında dönemlere göre farklı unsurların ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Sosyal hizmetin ve sosyal hizmet uygulamasının tanımlanması yönünde çalışmış oldukça önemli bir akademisyen olan Harriet Bartlett sosyal hizmeti, kendine özgür değer, amaç, bilgi ve yöntemleri olan ve yetkin kişiler tarafın-

Kaynakça

Acar, H., & Çamur Duyan, G. (2003). Dünyada sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *14*(1), 1-19.

Akbaş, E. (2019). Sosyal hizmetin revize edilen küresel tanımının gösterdikleri: Paradigma değişimi. *Turkish Studies*, *14*(5), 1945-1956.

Austin, D. M. (1997). The institutional development of social work education: The first 100 years-and beyond. *Journal of Social Work Education*, *33*(3), 599-612.

Ayalp, M. Ç. (2022). Türkiye'de insan hakları ve ihtiyaçlar. İçinde A. Işık (Ed.), Türkiye'de İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Uygulama (ss: 115-128). Nobel Yayınevi

Ayalp, M. Ç. (2023). Sosyal hizmet eğitiminde bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı: Çevrim içi ortamda eleştirel düşünmek mümkün mü?. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 451-476.

Bartlett, H. M. (1958). Toward clarification and improvement of social work practice. *Social Work*, *3*(2), 3-9.

Bolgün, C. (2016). *Toplumun sosyal hizmet uzmanına ilişkin görüş ve düşüncelerinin incelenmesi: Manisa örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

Bolgün, C. (2022). Ekonomik temelli insan hakları ve hak ihalleri. İçinde A. Işık (Ed.), Türkiye'de İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet Yaklaşım ve Uygulama (ss: 313-332). Nobel Yayınevi

Carroll, M. M. (1998). Social work's conceptualization of spirituality. *Social Thought*, *18*(2), 1-13.

Cohen, N. E. (1958). *Social work in the American tradition: Field, body of knowledge, process, method, and point of view*. Holt, Rinehart and Winston.

Cox, C., & Pardasani, M. (2017). Aging and human rights: a rights-based approach to social work with older adults. *Journal of Human Rights and Social Work*, *2*, 98-106.

Cox, L. E., Tice, C. J., & Long, D. D. (2017). *Introduction to social work: An advocacy-based profession*. Sage Publications.

Çoban, R. (2017). Sosyal adalet, eşitlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(4), 252-260.

Donaldson, L. P., Hill, K., Ferguson, S., Fogel, S., & Erickson, C. (2014). Contemporary social work licensure: Implications for macro social work practice and education. *Social Work*, *59*(1), 52-61.

Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.

Flexner, A. (2001). Is social work a profession? *Research on Social Work Practice*, *11*(2), 152-165.

Franklin, D. L. (1986). Mary Richmond and Jane Addams: From moral certainty to rational inquiry in social work practice. *Social Service Review*, *60*(4), 504-525.

Gatenio Gabel, S., & Mapp, S. (2020). Teaching human rights and social justice in social work education. *Journal of Social Work Education*, *56*(3), 428-441.

Goldstein, E. G. (2007). Social work education and clinical learning: Yesterday, today, and tomorrow. *Clinical Social Work Journal*, *35*, 15-23.

Güzel, B., & Selcik, O. (2017). Sosyal hizmet uzmanının mesleği ile bütünleşmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(48), 767-771.

Güzel, B., & Buz, S. (2019). "Yeşil" yoksulluk, çevresel adalet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *30*(3), 1052-1069.

Güzel, B. (2021). Yükseköğretimde toplum örgütlenmesi: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Topluluğu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *32*(3), 1215-1240.

Hamilton, A. G. (1940). *Theory and practice of social case work* (2 bsk.). Columbia University Press.

Healy, L. M., & Thomas, R. L. (2020). *International social work: Professional action in an interdependent world*. Oxford University Press.

Howe, D. (1998). Relationship-based thinking and practice in social work. *Journal of Social Work Practice*, *12*(1), 45-56.

Ife, J. (2015). *Human rights and social work towards right-based practice* (3 bsk.). Cambridge University Press.

IFSW. (2023a). *Global definiton social work*. Erişim tarihi: 05.07.2023, Erişim adresi https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/

IFSW. (2023b). *Global social work statement of ethical principle*. Erişim tarihi: 09.07.2023, Erişim adresi: https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/

Joseph, D. D. (2017). Social work models for climate adaptation: The case of small islands in the Caribbean. *Regional Environmental Change*, *17*(4), 1117-1126.

Kılıç, C. (2019). Sosyal refah politikalarında savunuculuk. İçinde B. Yıldırım (Ed.), *İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet* (ss. 156-173). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Kindornay, S., Ron, J., & Carpenter, C. (2012). Rights-based approaches to development: Implications for NGOs. *Human Rights Quarterly*, 472-506.

Kongar, E. (1972). *Sosyal çalışmaya giriş*. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Kut, S. (1988). Sosyal hizmet mesleği: nitelikleri, temel unsurları, müdahale yöntemleri. *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları*.

Lippitt, R., Watson, J., & Westley, B. (1958). *The dynamics of planned change*. Harcourt, Brace & Company

Louise, C., & Stephen, J. (1998). *Social work practice a generalist approach*. Allyn & Bacon.

Öksüz, S., & Küsmez, B. (2021). Sosyal hizmet ve insan hakları: Eleştirel bir bakış. *Sosyal Çalışma Dergisi*, *5*(2), 117-130.

Özateş, Ö. S. (2010). Sosyal hizmet etiğinin felsefi temelleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *21*(1), 85-97.

Özgür Bayır, Ö. (2018). Bir meslek ve disiplin olarak sosyal hizmetin gelişimi. In Ö. Ö. Bayır (Ed.), *Sosyal Hizmet Tarihi* (pp. 79-104). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Payne, M. (2020). *Modern social work theory*. Bloomsbury Publishing.

Pincus, A., & Minahan, A. (1973). *Social work practice: Model and method*. F.E. Peacock Publishers.

Reid, W. J. (1994). The empirical practice movement. *Social Service Review*, *68*(2), 165-184.

Reisch, M. (1998). The sociopolitical context and social work method, 1890-1950. *Social Service Review*, *72*(2), 161-181.

Reynolds, B. C. (1934). *Between client and community: A study of responsibility in social case work*. NASW.

Richmond, M. E. (1917). *Social Diagnosis.* Russell Sage Foundation.

Rochefort, D. A. (1984). Origins of the "Third Psychiatric Revolution": The community mental health centers act of 1963. *Journal of Health Politics, Policy and Law*, *9*(1), 1-30.

Sallee, A. L. (2003). A generalist working definition of social work: A response to Bartlett. *Research on Social Work Practice*, *13*(3), 349-356.

Sheafor, B. W., & Horejsi, C. J. (2012). *Techniques and guidelines for social work practice* (9 bsk.). Pearson.

Sosin, M., & Caulum, S. (1983). Advocacy: A conceptualization for social work practice. *Social Work*, *28*(1), 12-17.

Thompson, N. (2020). *Understanding social work: Preparing for practice*. Bloomsbury Publishing.

Tuncay, T., & Akbaş, E. (2008). İnsan hakları düşüncesi ve sosyal hizmet uygulamaları. *Sosyal Hizmet*, 44-48.

Waugh, J. (2001). "Give This Man Work!": Josephine Shaw Lowell, the Charity Organization Society of the City of New York, and the Depression of 1893. *Social Science History*, *25*(2), 217-246.

Yıldırım, B., & Aslan, H. (2019). İnsan hakları ve sosyal hizmet: Ortak bir kader mümkün mü? Nasıl bir ilişki, ne çeşit bir etkileşim? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *30*(2), 643-664.

Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş* (D. B. Çiftçi, Çev. Edt.). Nika.

Zengin, O., & Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *27*(1), 179-190.

BÖLÜM 15
SOSYAL POLİTİKA VE İNSAN HAKLARI

Seval Bekiroğlu - Elvan Ulucan Özkan

Sosyal politika nedir?

Sosyal politika, günlük hayatımızın her alanında yer alır. Genel olarak sosyal politika, toplumların ekonomik ve sosyal yapıları içinde insanlar ve sınıflar arasındaki dinamikleri inceleyen sosyal ilişkilerin ayrı bir dalıdır (Talas, 1992). Bu yönüyle; siyaset, ekonomi, hukuk, sosyoloji gibi birçok bilim dalının bir araya geldiği çok disiplinli bir yaklaşımla ele alınmaktadır (Koray, 2020). Sosyal politikanın konusu; yoksulluk ve sosyal dışlanma, işsizlik, yaşlılık, hastalık gibi durumlarda bireyi desteklemeye yönelik sosyal güvenlik önlemleri ve çalışma hayatının düzenlenmesi gibi sosyal sorunları temel alan alanlardan oluşmaktadır (Buğra ve Keyder, 2017). Sosyal politikayı devlet ve vatandaşlık anlayışındaki değişimler, sosyal sorunlar ve mücadeleler ya da haklar ve kurumlar açısından ele alabiliriz ancak tam olarak sosyal politikayı anlayabilmek için tarihsel-toplumsal gelişmeleri izleyerek anlamak ve çok boyutlu olarak düşünmek gerekir (Koray, 2020).

Sosyal politikayı anlayabilmek için kavramsal olarak politika kelimesini açıklamakta fayda vardır. Politika, belirli hedeflere ulaşmak konusunda devlet tarafından izlenen yol ya da alınan kamusal kararlar anlamına gelmektedir. Sosyal kelimesi ise toplumla ilgili olan her şeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal politika, sosyal nitelikli tüm politikaları içeren bir bilim dalıdır (Altan, 2004). Bu bakımdan değerlendirildiğinde sosyal politika; hükûmetler ve kurumlar tarafından sosyal sorunları ele alarak toplumda huzuru ve refahı teşvik etmeyi, sosyal adaleti ve eşitliği sağlamayı ve toplumsal kalkınmayı hedefleyen sosyal nitelikli ve güçlendirici bir dizi yönerge, ilke ve önlemi ifade eder (Altan, 2004; Koray, 2020; Çelik, 2010). Sosyal politika, "*bir taraftan yüksek insanlık ideallerini gerçekleştirmeyi hedeflerken, diğer taraftan bu ideale ulaşmadaki külfetlerin ve sonunda elde edilen nimetlerin toplum içinde adil dağılımını sağlayarak bütün toplumsal kesimler arasında uzlaşmanın yollarını aramakta-*

Kaynakça

Aktel, M. (2003). *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Asil Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara.

Altan, Ö. Z. (2004). *Sosyal politika*. Anadolu Üniversitesi.

Aydın, M. K., & Çakmak, E. E. (2017). Sosyal devletin temelleri. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 34*(1), 11-19.

Ayhan, A. (2012). Sosyal güvenlik kavramı ve sosyal güvenlik ilkeleri. *Sosyal Güvenlik Dergisi, 2*(1), s. 41-55

Bedir, E. (2014). Sosyal politikaya ilişkin genel bilgiler ve sosyal politikanın araçlar. Aİ Oral & Y. Şişman (Eds.). *Sosyal Politika.* Anadolu Üniversitesi Yayını, s. *2-27)*.

Bell, L. A. (2016). Theoretical foundations for social justice education. In *Teaching for diversity and social justice* (pp. 3-26). Routledge.

Beyazıt, E. (2020). Sosyal politika, yoksulluk ve kent yoksulluğu. *OPUS International Journal of Society Researches*, *16*(30), 2966-2993.

Bickenbach, J. (2014). Universally design social policy: When disability disappears?. *Disability and rehabilitation*, *36*(16), 1320-1327.

Bozkır Serdar, A. (2014). Sosyal politika kavramı, tarihsel gelişimi ve Türkiye'de sosyal politika. *Sosyal Politika,* 1(6).

Bozkurt, G. (1981). Eski hukuk sistemlerinde kölelik. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *38*(1), 65-103.

Buğra, A. ve Ç Keyder, Ç. (2017). *Sosyal politika yazıları*. İletişim Yayınları.

Cox, C. B. (2015). *Social policy for an aging society: A human rights perspective*. Newyork, Springer Publishing Company, DOI:10.1891/9780826196569.0001

Çelik, A. (2010). Muhafazakâr sosyal politika yönelimi: hak yerine yardım-yükümlülük yerine hayırseverlik*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (42), 63-81.

Çoban, R. (2017). Sosyal adalet, eşitlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(4), 252-260.

Çubuk, A. (1986). Sosyal politika ve sosyal güvenlik, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara,

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel ihtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT:2542.

Dean, H. (2008). Social policy and human rights: Re-thinking the engagement. *Social Policy and Society*, *7*(1), 1-12.

Doğar, C.F. (2019). *Sivil toplum kuruluşlarında sosyal politika uygulamaları: Çanakkale ili örneği*. Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Eichenhofer, E. (2015). *Social Policy and Human Rights.* In: Blanke, HJ., Cruz Villalón, P., Klein, T., Ziller, J. (eds) *Common European Legal Thinking.* Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-19300-7_18

Esping-Andersen, G. (1990). T*he three worlds of welfare capitalism.* Cambridge: Polity Press.

Fazeli, R., & Fazeli, R. (2010). The welfare state and the market economy: which way ahead? *Journal of Global Business Management, 6*(2), 1.

Ferguson, C. (1999). *Global Social Policy Principles: Human Rights and Social Justice*, DFID Social Development Division. World Bank.

Gill, D.G. (1992). *Unravelling social policy: Theory, analysis, and political action towards social equality*. 5th edition. Schenkman.

Gümüş, İ. (2018). Tarihsel perspektifte refah devleti: doğuş, yükseliş ve yeniden yapılanma süreci. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, *1*(1), 33-66.

Güven, S. (1995). Sosyal politikanın temelleri, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Güvercin, C.H. (2004). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57, (2).

Hasanoğlu, M. (2001). Küreselleşmenin devlet yönetimine etkileri. *Sayıştay Dergisi, 43*(1).

Huberman, L. (2021). Feodal toplumdan yirminci yüzyıla, (20. Baskı). Murat Belge (çev.) İletişim Yayınları, İstanbul.

Ife, J. (2006). *Human rights and social work: Towards rights based practice*. New York, NY: Cambridge University Press.

İpek, E. (2022). Sosyal politikanın Dünyada ve Türkiye'de tarihsel gelişimi. Abdülkadir Develi ve Esat İpek (ed.) Sosyal politikayı keşfetmek: temel çalışma konuları. Nobel Yayınevi

Karabulut, A. (2016). Sosyal güvenlik hakki ve 1982 Anayasası'na yansımaları. *İş ve Hayat, 2*(3), 187- 208.

Koray, M. (2020), *Sosyal politika* (6. Baskı). İmge Kitabevi.

Özaydın, MM (2008). Küresel etkilerle şekillenen sosyal politika anlayışı çerçevesinde sosyal politikaların tartışması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 10(1),163-180.

Özdemir, S. (2004). Küreselleşme sürecinde devlet refahı. İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Reintsma, M. (2007). Amerika Birleşik Devletleri'nde refah reformunun ekonomi politiği. Edward Elgar Yayıncılık.

Sallan Gül, Songül (2006), Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa, Ankara: Ebabil (2nci Baskı)

Serdar, A. (2011). Sosyal politika kavramı, tarihsel gelişimi ve Türkiye'de sosyal politika", Ed. Aysel Tokol ve Yusuf Alper, Sosyal Politika, Dora Basım Yayın, Bursa.

Sepúlveda, M. 2011. *Report of the Independent Expert on the question of human rights and extreme poverty* (General Assembly, Human Rights Council, 17th Session) (A/HRC/17/34). New York, NY, United Nations.

Sepúlveda, M. 2013. *Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights* (General Assembly, 68th Session) (A/68/293). New York, NY, United Nations.

Sepúlveda Carmona, M. (2017). Ensuring inclusion and combatting discrimination in social protection programmes: The role of human rights standards. *International social security review*, *70*(4), 13-43.

Sunal, O. (2011). Sosyal politika: Sosyal adalet açısından kuramsal bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *66*(03), 283-305.

Swearinger, H. (2023). Sosyal politikaların dünyada ve Türkiye'de tarihsel gelişimi. (pp. 19-38). *Dezavantajlı Yaşlılar ve Sosyal Politika* içinde. Tahsin Barış Değer (ed.). Nobel Tıp Kitabevleri.

Şenkal, A., & Doğan, M. (2012). Sosyal politika ve sosyal haklar; vatandaşlık haklarının yeniden kavramsallaştırılması arayışı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(17), 63-80.

Şişman, Y. (2017). Türkiye'de sosyal politikanın dünü, bugünü: hayırseverliğin kurumsallaşması mı? Gelişim mi? *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4*(2), 1-22

Talas, C. (2020). Toplumsal politika (5. Baskı). İmge Kitabevi

Tetik, A. (2022). Türkiye'de Sosyal Devletin Dönüşümü: Sosyal Politika Uygulamaları Bağlamında Tarihsel Bir İnceleme. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.

Trattner, W. I. (2007). From poor law to welfare state: A history of social welfare in America. Simon and Schuster.

Tuna, O. & Yalçıntaş, N. (1994). Sosyal Siyaset, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Ülgen, P. (2010). Orta Çağ Avrupası'nda feodal sisteme genel bir bakış. *Mukaddime, 1*(1), 1-18.

Van Wormer, K.S. (2004). *Confronting oppression, restoring justice: From policy analysis to social action*. Council on Social Work Education.

Wronka, J. (2008). *Human rights and social justice.* Thousand Oaks, CA: Sage.

Yenihan, B. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik: Dünya'da ve Türkiye'de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. Yönetim Bilimleri Dergisi, 15(30), 177-196.

Yıldırım, B., & Şahin, F. (2019). Esping-Andersen'in refah devleti sınıflandırması ve makro sosyal hizmet uygulamaları temelinde Türkiye'nin konumu. *OPUS International Journal of Society Researches*, *11*(18), 2525-2554.

Riddell, S., & Watson, N. (2011). Equality and Human Rights in Britain: Principles and Challenges. *Social Policy and Society,* 10(2), 193-203. doi:10.1017/S1474746410000540

Van Parijs, P. (2004). Basic income: a simple and powerful idea for the twenty-first century. *Politics & Society*, *32*(1), 7-39.

BÖLÜM 16
SOSYOLOJİ VE İNSAN HAKLARI

Gülsevim Evsel

Sosyoloji nedir?

Sosyoloji, bireyin kendisine, başkalarına ve topluma başkalarının gözünden bakmasının bilimidir. Sosyologlar, kuram ve öğretilerinde genel olarak toplumları, toplumsal olayları ve toplumsal davranışları analiz ederken nesnel olmanın, o zaman içinde bulunulan tarihsel ve ekonomik koşulların ve toplumsal değişmenin önemini vurgulamışlardır. Giddens'a (2012: 38) göre sosyoloji, insanın toplum yaşamının, insan grupları ile toplumlarının bilimsel incelemesidir.

Diğer bir deyişle sosyoloji toplum içinde insan yaşamını ve insanların toplumla olan ilişkilerini inceleyen bir sosyal bilim dalıdır. Her ne kadar toplum içinde insan yaşamı, bir insanın ömrü ile sınırlıymış gibi görünse de sosyoloji; toplumu ve toplulukları anlayabilmek için o toplumun içerisinde yer alan kurumların, bireyin henüz doğmadan önce ve öldükten sonra dâhil olmak üzere onun için sergilediği davranışları ve ritüelleri de ele alır. Farklı toplumsal uygarlıkların ve yaşam biçimlerinin ortaya çıkarttığı bu konular oldukça çeşitli ve disiplinler arasıdır.

Sosyolojinin ele aldığı konuları sınırlandırmak bu nedenle neredeyse imkânsızdır. Sosyoloji, toplumsal davranışın yer aldığı her alanı inceleyebilir ve bu inceleme alanını toplumsal, tarihsel, ekonomik ve teknolojik değişmelerle ilişkilendirerek analiz eder. Yine bu nedenledir ki sosyoloji farklı amaçlarla tüketilen, üretim ilişkileri ve pazarlama gibi ayrı çalışma konuları olan çay, kahve ve hatta arkadaşlık-komşuluk ilişkilerini ele alabileceği gibi; bireylerin sağlık, hastalık, üreme, ölüm biçimi ve nedenleri ile ekonomik-siyasal sistemlerin ortaya çıktıkları koşulları ve onların içerisinde yer alan toplumsal ilişkilerin zaman içinde geçirdiği dönüşümleri, göçleri, siyasal-ideolojik katliamları, savaşları, anlaşma, protokol ve bildirgeleri de ele alıp inceleyebilir. Ayrıca bunlarla ilgili çeşitli analizler, çıkarımlar ve önerilerde bulunabilir.

Kaynakça

Calhoun, C. (1997). *Sociology*, McGraw Hill Companies.

Cangızbay, K. (2011). *Sosyoloji*, Ütopya Yayınları.

Çelebi, N. (2008). *Sosyoloji Sosyologun Yaptığı ise* Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları, Erişim: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/345710

Deveci, C. (2004). İnsan Hakları Normları ve Dost-Düşman Ayrımı Siyaseti, *Yirmibirinci Yüzyılın Başında İnsan Haklarına Yönelik Tehditler* (içinde), Ioanna Kuçuradi (ed.) Hacettepe Üni. Center for Research and Application of the Philosophy of Human Rights, s. 204-225.

Donnely, J. (1984). Cultural Relativizm and Universal Human Rights, Human Rights Quarterly, 6(4), s. 400-419.

Erişçi, L. (1941). Türkiye'de Sosyolojinin Tarihçesi ve Bibliyografyası, *İstanbul University Journal of Sociology*, Erişim: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4355

Freeman, M. (2002). *Human Rights: An Interdisciplinary Approach*, Polity Press.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Horkheimer, M. (1998). *Akıl Tutulması*, Metis Yayınları, İstanbul.

Höffe, O. (2003). Antropoloji ve İnsan Hakları Modernliğin Politik Projesine Katkı, İlk İbn Rüşd Konuşması, Dünya Felsefe Kongresi, İstanbul, Ağustos 2003.

Kant, I. (2005[1784]). Aydınlanma Nedir? Liberal Düşünce, 10(38-39).

Kuçuradi, I. (1995). Human Rights Instruments Questioned in the Light of Idea of Human Rights, *The Idea and Documents of Human Rights* (içinde) Ioanna Kuçuradi (ed), Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.

Kuçuradi, I. (2021). "Filozof Kuçuradi: İnsan ilişkilerini becermek Mars'a gitmekten zor," URL: https://www.youtube.com/watch?v=SQ7soJHTZ9g, Elde edildiği tarih: 18.07.2023.

Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik Tahayyül*, Hil Yayın, İstanbul.

Neuman, L. W. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Yayın Odası.

Parin, S. (2014). 1990 Sonrası Türkiye'de Sosyolojik Gelişmeler: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün Kısa Tarihi Üzerine (1995-2011), *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26:185-205.

Woodiwiss (2009). Taking Sociology of Human Rights Seriously, *Interpreting Human Rights: Social Science Perspectives* (içinde) Rhiannon Morgan ve Bryan S. Turner (ed.) Routledge: London and New York.

BÖLÜM 17
TARİH VE İNSAN HAKLARI

Mustafa Çağrı Ayalp - Aykut Elmas

Tarih nedir?

Tarih nedir sorusu, esasında tarih biliminin kendi tarihsel sürecinde yaşanan hemen tüm tartışmaların odak noktasında yer almış fakat hâlâ üzerinde uzlaşılmış ve sınırları açık şekilde çizilmiş tek bir cevapla karşılanamamıştır. İçerisinde bir dereceye kadar bir zorluğu da barındıran bu durum, soruya verilen her cevabın, yalnızca bir tanım olmanın ötesinde, tarihin bilimsel açıdan çalışma biçim ve yönünü de belirliyor olmasından kaynaklanır. İlk cümleye tekrar dönülecek olunursa, tanım ile bilimsel eylem tarzının istikameti arasında kendini gösteren bu determinist ilişkiden dolayı tarih, geçmiş ve şimdinin farklı perspektif ve düşünce sistemleri tarafından, birbiriyle ayrışır özelliklerde tanımlanmıştır. *Annales Ekolü*'nün en tanınır üyelerinden Fernand Braudel'in, tarih bilimini algılayış biçimine dair geçen asırdaki, *tek bir tarih, tek bir tarihçilik mesleği değil de tarihler, meslekler, meraklar, görüşler, imkânlar* ve *yarın bunlara katılacak başka meraklar, görüşler, imkânlar* vurgusu da (2020: 108), tarihin neliği konusunda tam da buna yani tekdüzeliğin değil çeşitlilik ve göreciliğin kalıcılığına dikkat çeker.

Tarihin tanımı konusunda böyle bir bilinci taşımakla birlikte, yine de ayrı görüşlerin kesişim noktalarını göz önüne alarak eleştiriye açık üst bir tarih tanımı yapmaya kalkışmak, bu bilincin sağladığı destekle meşru sayılabilir. Ancak buna girişmeden önce tarihin kavramsal boyutuyla ilgili bir özelliğine temas etmek gerekir ki o da tarih sözcüğünün kendi içerisinde bir çift anlamlılık saklıyor olmasıdır. Bu çift anlamlılıkta tarih ilk olarak, bireysel zihinde ve kolektif hafızada doğrudan ve topyekûn *geçmiş*in kendisini çağrıştırır ki geçmiş burada yalın bir maziden ibarettir; ikincil olarak ise bu yalın maziden sıyırılarak, geçmişin güncel zamanda araştırılması işini yani *tarih biliminin* kendisini ifade eder. Tarihin anlam bakımından bu ikiliği kazanması Antik Çağ'da, yaşanmış olan anlamındaki *istoria* kelimesine, olayların kaydedilmesi, değer-

Kaynakça

Abbenhuis, M. (2021). 'This is an account of failure': the contested historiography of the Hague peace conferences of 1899, 1907 and 1915. Diplomacy & Statecraft, 32(1), 1-30.

Alkan, N. (2021). Efsaneden aydınlanmacı geleneğe tarih düşüncesi. A. Şimşek (Ed.), *Tarih nasıl yazılır?: Tarih yazımı için çağdaş bir metodoloji*. (ss. 1-14). Ankara: TTK Yayınları.

Aygüler, E. (2022). İnsan hakları ve savunuculuk: Sosyal hizmeti insan hakları mesleğine dönüştüren mesleki rol. Işık, A. (Ed.), *Türkiye'de insan hakları ve sosyal hizmet: Yaklaşım ve uygulama*. (97-113) içinde. Nobel Yayınevi

Aysevener, K. (2009). Antikçağ'dan günümüze tarih tasarımları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *8* (18), 3-19.

Blackledge, P. (2017). *Marksist tarih kuramı üzerine*. (Çev. Alpagut, Ş.). İstanbul: Yordam Kitap.

Bloch, M. (2013). *Tarih savunusu veya tarihçilik mesleği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Braudel, F. (2020). *Tarih üzerine yazılar*. (Çev. Kılıçbay, M. A.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Britannica. (2023). René Cassin. https://www.britannica.com/biography/Rene-Cassin

Burke, P. (2002). *Fransız tarih devrimi: Annales okulu*. (Çev. Küçük. M.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Burke, P. (2019). *Sosyoloji ve tarih*. (Çev. Akad, M. T.). İstanbul: Islık Yayınları.

Burke, P. (2020). *Tarih yazıcılığında yeni bakış açıları*. (Çev. Kolektif). İstanbul: Islık Yayınları.

Buz, S. ve Aygüler, E. (2017). Amartya Sen'in kapasite-yapabilirlik yaklaşımı bağlamında Türkiye'de yoksulluk durumu. Javstudies: International Journal of Academic Value Studies, 3(15), 177-189.

Carr, E. H. & Fontana, J. (1992). *Tarih yazımında nesnellik ve yanlılık*. (Çev. Ozankaya, Ö.). Ankara: İmge Kitabevi.

Carr, E. H. (2011). *Tarih nedir?*. (Çev. Gürtürk, M. G.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Collingwood, R. G. (1996). *Tarih tasarımı*. (Çev. Dinçer, K.). Ankara: Gündoğan Yayınları.

Devji, F. (2019). *Terrorist in Search of Humanity: Militant Islam and Global Politics*. Oxford University Press.

Durgun, F. (2021). Nesnellikten Postmodernizme Profesyonel Tarihyazımı. A. Şimşek (Ed.), *Tarih nasıl yazılır?: Tarih yazımı için çağdaş bir metodoloji*. (ss. 15-27). Ankara: TTK Yayınları.

Gibbs, T. (2020). Mandela, Human Rights and the Making of South Africa's Transformative Constitution. In *Reassessing Mandela* (pp. 157-175). Routledge.

Glendon, M. A. (2004). The rule of law in the Universal Declaration of Human Rights.*Nw. UJ Int'l Hum. Rts.*,*2*, 2.

Gordon, S. (2020). *Sosyal bilimler tarihi ve felsefesi*. (Çev. Tatlıcan, Ü. & Kösebalaban, H.). İstanbul: Küre Yayınları.

Gulbenkian Komisyonu. (2003). *Sosyal bilimleri açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor*. (Çev. Tekeli, Ş.). İstanbul: Metis Yayınları.

Hoffmann, S. L. (2016). Human rights and history. *Past & Present*,*232*(1), 279-310.

Hunt, L. (2007). *Inventing human rights: A history*. WW Norton & Company.

Hunt, L. (2022). *Küresel çağda tarihyazmak*. (Çev. Kayserilioğlu, E.). İstanbul: Küre Yayınları.

Iggers, G. G. (2011). *Bilimsel nesnellikten postmodernizme yirminci yüzyılda tarihyazımı*. (Çev. Güven, G. Ç.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kamruzzaman, M., & Das, S. K. (2016). The evaluation of human rights: An overview in historical perspective. *American Journal of Service Science and Management*, *3*(2), 5-12.

Maza, S. (2022). *Tarihi düşünmek: Geçmişin değişen eşkâli*. (Çev. Sümer, Ç.). Ankara: Fol Yayınları.

Moyn, S.(2010).The Last Utopia: Human Rights in History. Cambridge: Cambridge University Press.

Moyn, S. (2011). The first historian of human rights. *The American Historical Review*,*116*(1), 58-79.

Munro, T. (2018). "The Courageous Conference": British and American Newspaper Coverage of the 1915 Women's Peace Congress at The Hague.*Australian Journal of Politics & History*,*64*(3), 422-435.

Munslow, A. (2021). *Tarihin yapısökümü*. (Çev. Yılmaz, A.). İstanbul: Albaraka Yayınları.

Ortaylı, İ. (2011). *Tarih yazıcılık üzerine*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Özlem, D. (2012). *Tarih felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Ricoeur. P. (2012). *Hafıza, tarih unutuş*. (Çev. Özcan, M. E.). İstanbul: Metis Yayınları.

Rokeya, B. (1997). Human Rights-An Overview in Historical Perspective. *The Journal of Social Development*, *12*(1), 185.

Salomon, A. (2004). Character is destiny: The autobiography of Alice Salomon. A. Lees (Ed.). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Sensen, O. (2011).Human dignity in historical perspective: The contemporary and traditional paradigms. *European Journal of Political Theory, 10(1), 71-91*.doi:10.1177/1474885110386006

Søndergaard, R. S. (2020). Human rights and the 1980 US presidential election. *American Studies in Scandinavia*, *52*(2), 29-46.

Tosh, J. (2005). Tarihin peşinde: Modern tarih çalışmasında hedefler, yöntemler ve yeni doğrultular. (Çev. Arıkan, Ö). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

UN (1948). The universal declaration of human rights, Article 25, United Nations General Assembly, 10 December, 1948, Resolution 217 A III (New York, The United Nations)

van Trigt, P. (2018). Voorbij de laatste utopie: Over de historiografie van mensenrechten. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, *131*(2), 327-340.

Ventresca, R. A. (2023). Discovering and Rediscovering Human Rights History. *American Review of Canadian Studies*, *53*(1), 131-140.

Veyne, P. (2019). *Tarih nasıl yazılır?*. (Çev. Özyıldırım, N.). İstanbul: Metis Yayınları.

White, H. (2022). *Metatarih: On dokuzuncu yüzyıl Avrupası'nda tarihsel imgelem*. (Çev. Küçük, M.). İstanbul: Ketebe Yayınları.

Williams, A. L. (2021). Religion and International Relations Theory: The Case of "New" Historiography of Human Rights. *Religions*, *13*(1), 39.

Wilson, W. (1917). Address to a Joint Session of Congress Requesting a Declaration of War Against Germany, April 2, 1917. *American Presidency Project. http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php*.

Woolf, D. (2014). *Tarihin küresel tarihi*. (Çev. Moralı, M.). İstanbul: Alfa Yayınları.

Wright, K. C., Carr, K. A., & Akin, B. A. (2021). The whitewashing of social work history: How dismantling racism in social work education begins with an equitable history of the profession. *Advances in Social Work*, *21*(2/3), 274-297.

BÖLÜM 18
TEOLOJİ VE İNSAN HAKLARI

Osman Eraslan

Teoloji nedir?

Teoloji, Yunanca kökenli bir kelimedir. Kök olarak iki kelimeden müteşekkil olan bu kavram tanrı anlamına gelen "teo" (θεος) ve söz, konuşma, bilim anlamlarına gelen "logos" (λογος) kelimelerinden oluşmaktadır. Teoloji yerine Türkçede Arapça kökenli olan "ilahiyat" kavramının da tercih edildiği görülmektedir. Her iki kavram da "tanrı bilimi" anlamına gelmekte olup (Peters, 2004: 373-374) sözlükte "tanrı ve tanrısal düşünceyle ilgili her türlü doktrini inceleyen bilim dalı" şeklinde ifade edilmektedir (Gündüz, 1998: 366). Buradaki çalışmada esas alınacak olan tanıma göre ise teoloji; vahye dayanarak tanrı, insan hayatı, dinsel olgular ve inancı inceleyen bilim dalıdır (Cevizci, 2005: 1610).

"Tanrı bilimi" anlamına gelen bu bilim dalının merkezinde; tanrı, kutsal, insan ve din unsurları bulunmaktadır. Teoloji, tanrının zaatı ve kâinatın yaratılışı konularını ele alırken aynı zamanda tanrının yarattığı en önemli varlık olan insanı da konu edinmektedir. İnsan söz konusu olduğunda ise din olgusu bir zaruret hâline gelmektedir. Zira tanrı, tarih boyunca insanlığa aralıklarla elçiler göndermiş ve insanlara uymaları için belli kurallar bütünü yani "din" ulaştırmıştır. Din insanoğlunun tanrı veya doğaüstü bir tanrısal güç tarafından konulan, bu bağlamda hissettiği manevi inanç ve bu inancın neticesinde uyguladığı pratikler (ibadet) bütününü oluşturan bir olgu olarak tarif edilmektedir (Cevizci, 2005: 502). Bu anlamda yeryüzünde farklı dinler vardır ve her dinin kendisine has kuralları ve farklı tanrı mefhumları bulunmaktadır. Mesela Hristiyan algısına göre tanrı üç şahsiyeti olan tek bir tanrıdır. Ancak İslam'ın tanrı algısına göre ise Allah çokluk kabul etmez, tektir ve ondan başka ilah yoktur. Hinduizm'de ise çok tanrılı bir durum söz konusuyken Mecusîlik gibi İran dinlerinde düalist tanrı anlayışı bulunmaktadır. Ancak dinlerin toplumsal temel kurallarla ilgili koydukları yasaklara bakıldığında adam öldürmek, hırsızlık

Teoloji, insan hakları değerlerini destekleyerek ve dinlerin insan haklarına olan katkılarını vurgulayarak, farklı dinî gelenekler arasında ortak bir temel bulunmasına yardımcı olabilir. Bu durum hoşgörü ve karşılıklı anlayış yoluyla dinler arası iş birliğini teşvik ederken, insan hakları konusunda ortak bir zeminin oluşturulmasına katkıda bulunabilir.

Son söz olarak dinlerin ve farklı inanç sistemlerinin insan haklarına olan bakış açısını anlamak, gelecekte bu sistemlerin insan haklarını nasıl etkileyebileceğini ya da şekillendirebileceğini anlayabilmek açısından son derece önemlidir. Bu yüzden teolojiye gelecekte, bugüne kadar olandan çok daha fazla, dinlerin ve farklı inanç sistemlerinin insan haklarını nasıl ele aldığı veya yorumladığı ile ilgili daha kapsamlı çalışmaların ortaya koyulması görevi düşmektedir.

Kaynakça

Adam, B. (2015). Din Hakkında Genel Bilgiler, *Dinler Tarihi El Kitabı*. (Baki Adam, Ed.) Ankara: Grafiker Yayınları.

Adam, B. (2015). Yahudilik, *Dinler Tarihi El Kitabı*. (Baki Adam, Ed.) Ankara: Grafiker Yayınları.

Akarsu, M. (2018). Medine Sözleşmesi'nin Anayasallığı, *International Journal of Human Studies*, 1(2), ss. 420-428.

Aristoteles. (2017). *Metafizik*, (Y. Grur Sev, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Arslan, A. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi 1 Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Atar, Y. (1992). Batılı Toplumlarda ve İslam'da İnsan Hakları, *Diyanet Dergisi*, 28(1), ss. 61-98.

Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Cox, J. L. (2004). *Kutsalı İfade Etmek*, (Fuat Aydın Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.

Çelebi, İ. (2009). Sıfat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, ss. 100-106, İstanbul: İSAM Yayınları.

Demirkent, I. (1996). Haçlılar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 14, ss. 525-546, İstanbul: İSAM Yayınları.

Dölek, A. (2009). İnsanın Yaşama Hakkının Korunmasının Dinî Dayanağı, *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.

Eliade, M. & Couliano, I. P. (2018). *Dinler Tarihi Sözlüğü*, (Ali Erbaş, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Eliade, M. (2017). *Kutsal ve Kutsal-Dışı*, (Ali Berktay Çev.). İstanbul: Alfa Yayınevi.

Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları.

Güngör, H. (2010). Tanrı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39, ss. 570-571, İstanbul: İSAM Yayınları.

Gürkan, S. L. (2010). *Yahudilik*, İstanbul: İSAM Yayınları.

Hesiodos. (2016). *Thegonia-İşler ve Günler*, (Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnan, A. (2009). Kur'an Verileri Açısından İnsan Hakları, *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.

Katar, M. (2007). İsrailoğullarının Seçilmişliği Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Islamic Research*, 20(2), ss. 172-177.

(1998). *Kitabı Mukaddes*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Koç Başar, C. (2002). Orta Çağ Avrupası'nda Cadı Yargılamaları, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(2), ss. 931-964.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2010). *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kurun, İ. (2018). *Siyasi İlahiyat: Liberalizmin Teolojik Kökenleri*. (Sefa Mertek, Çev.), Ankara: Orion Kitabevi.

Meral, Y. (2021). *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, İstanbul: Milel ve Nihal Yayınları.

Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Sancaklı, S. (2003). Hz. Peygamber ve İnsan Hakları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(2), ss. 23-51.

Topaloğlu, A. (2011). Teizm, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40, ss. 332-334, İstanbul: İSAM Yayınları.

Tümer, G. (1994). Din, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, ss. 312-320, İstanbul: İSAM Yayınları.

Waardenburg, J. (2004). Din Bilimlerinin Tarihçesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 16(1), ss. 281-295.

Yavuz, K. (1994). Din Psikolojisi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, ss. 341-345, İstanbul: İSAM Yayınları.

Yitik, A. İ. (2019). *Doğu Dinleri*, Ankara: İSAM Yayınları.

Yitik, A. İ. (2015). Budizm, *Dinler Tarihi El Kitabı*, (Baki Adam, Ed.) Ankara: Grafiker Yayınları.

BÖLÜM 19
TIP VE İNSAN HAKLARI

Ayşe Gümüşler Başaran

Tıp nedir?

Türk Dil Kurumu Arapça "ṭibb" olan Tıp'ı "Hastalıkları iyileştirmek, hafifletmek veya önlemek amacıyla başvurulan teknik ve bilimsel çalışmaların tümü, tababet" olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Tıp; nefsi ve bedeni tedavi eden disiplin; tababet, bir işin çok iyi ve titiz incelenmesi anlamına gelmektedir. Var olan bilgileri insan yararına kullanmak, bunun için bilgi üretmek adına çalışan bilimdir tıp. Teknik bir disiplin (Bayat, 2010) uygulamalı bir bilimdir (Aydın, 2006; Sounders, 2000). Bilim ve sanat karışımı olan tıbbın (Başer ve Şahin, 2017) eğitim kısmı bilim tarafını, hasta başında uygulama kısmı sanat tarafını oluşturur. Tıp bilimi, gözlenebilen ve ölçülebilen hastalık belirtileri ve nasıl tedavi edileceği ile uğraşırken tıbbın sanat yönü birbirinden farklı olan hasta, aile ve topluma, tıp bilimi ve teknolojisinin uygulanmasını kapsar. Birey, aile ve toplum arasındaki farklılıklar ise fizyolojik değildir ve bu farklılıkların anlaşılması için bilim ve sanatın yanında etik, insan ve toplum ile uğraşan sosyal bilimlere de yer verilmelidir (Civaner, 2015).

Tıp insan için vardır (Aydın, 2006). Bir insanın bedenini, ruhunu ve zihnini ele alır. İnsanda saptayacağı patolojik durumun yanı sıra bireyin çevresi, ailesi, kişilik yapısını anlamayı gerektirir (Başer ve Şahin, 2017). Tıbbın gelişim aşamalarına bakıldığında; hastalıkların ve yaralıların tedavisi ile tedavi edici tıp, sağlam insanı hastalıktan ve yaralanmadan koruma ile koruyucu tıp, sağlık personeli ile insan-hasta iletişim ve etkileşimi ile sosyal tıbbın geliştiğini görmek mümkündür (Öztürk, 2011). İnsan sağlığı ve hastalıkları ile ilgili bilim dalları anatomi, fizyoloji, patoloji gibi temel tıp bilimleri; dâhiliye, cerrahi, pediatri gibi dâhili tıp bilimleri; halk sağlığı, koruyucu tıp, sosyal tıp gibi toplum tıp bilimleri olarak ayrılmaktadır (Tezcan, 2017). Oldukça fazla uzmanlık alanına sahip tıp bilimi, kanıta dayalı tanı ve tedavi yöntemleri kullanarak insan vücudundaki fizyolojik ve patolojik mekanizmalara hâkim meslek üyeleri

kabul edilmesi pek mümkün değildir. Tıp bilimi klinik karar alırken tıbbi olanaklara göre hareket ederken insanın kararında değer ve inançları da etkilidir. Bu durum, özerkliğe saygının önemini göstermektedir. Ancak yararlılık söz konusu olduğunda hekimin bilgisi hastanın üzerinde olduğu için zaman zaman bu ilke göz ardı edilebilmektedir. *Adalet ilkesi*, insanlara eşit muamele gösterilmesini içerir (Elçioğlu ve Kırımlıoğlu, 2003). Sağlıkta eşitlik bütün insanların aynı sağlık durumunda olması değil sağlık hizmetlerine eşit erişme olanağına sahip olması anlamındadır (Çobanoğlu, 2009). Farklı genetik yapıları olan insanlar, farklı çevrelerde yaşamış ve farklı alışkanlıklara sahiptir. Bu durum, bireylerin ihtiyaç duyacağı sağlık hizmetini ve zamanını değiştirmektedir. Özel yaşamın gizliliği ve mahremiyete saygı da temel insan haklarındandır. Tedavi ve tıbbi araştırma esnasında kişiye ait bilgilerin gizli tutulması, kişiden izin alınmadan ya da tıbbi ve hukuki bir zorunluluk olmadıkça açıklanmaması esastır. Bu, insanların herhangi bir tedirginlik ya da damgalanma korkusu yaşamadan sağlık kuruluşlarına başvurmalarını sağlamaktadır. Sonuç olarak muayene esnasında fazla sayıda hasta ve yakınlarının bulunmaması da mahremiyet ilkesini gereğidir. Polikliniklerde yoğunluk nedeniyle birden fazla hastanın bulunması mahremiyete zarar vermektedir.

Kaynakça

Acar, V., Sarıtaş, E., & Örnek Büken, N. (2023). Çağatay Türkçesi Tıp Eserlerinde Humoral Patoloji Teorisi Üzerine Bir İnceleme. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, *13*(1), 65-74. https://doi.org/10.31020/mutftd.1182264

Açıkgöz, R. (2021). *Hastalık, Sağlık ve Toplum* (1st ed.). Dün Bugün Yarın Yayınları.

Akşit, B. (1997). Toplum, Kültür ve Sağlık. In M. Bertan & Ç. Güler (Eds.), *Halk Sağlığı Temel Bilgiler* (pp. 15-25). Güneş Kitabevi.

Aksoy, Ş. (2003). Tıp Etiğinin Ülkemizdeki ve Dünyadaki Tarihi. In A. Demirhan Erdemir, Öz. Öncel, & Ş. Aksoy (Eds.), *Çağdaş Tıp Etiği* (pp. 3-16).

Arda, B. (2003). Tıp Etiği Açısından İnsan Hakları. In A. Demirhan Erdemir, Ö. Öncel, & Ş. Aksoy (Eds.), *Çağdaş Tıp Etiği,* (pp. 41-52). Nobel Tıp Kitabevleri.

ATTDER. (2013). *Acil Tıp Teknisyeni Andı*. https://www.attder.org.tr/2013/10/12/acil-tip-teknisyeni-andi-2/

Aydın, E. (2006). *Dünya ve Türk Tıp Tarihi* (1st ed.). Güneş Kitabevi Ltd. Şti.

Aytaç, N. (2017). Temel Halk Sağlığı. In M. Akbaba & H. Demirhindi (Eds.), *Temel Halk Sağlığı* (pp. 1-17). Akademisyen Kitabevi.

Başer, A., & Şahin, H. (2017). Tıbbi Beşeri Bilimler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, *49*, 49-59.

Bayat, A. H. (2010). *Tıp Tarihi* (Genişletil). Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.

Bayık, A. (2012). Hemşirelik Araştırmalarında Etik. In İ. Erefe (Ed.), *Hemşirelikte Araştırma İlke, Etil ve Süreçler* (4th ed., pp. 27-46). Odak Ofset Matbaacılık.

Budak, D. (2021). İlkçağlardan Günümüze Hekimliğin Gelişimi. *Journal of Medical Sciences*, *2*(2), 6-10.

Civaner, M. M. (2015). *Tıp Etiği El Kitabı* (3. Baskı). Dünya Tabipler Birliği, Türk Tabipler Birliği.

Çobanoğlu, N. (2009). *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği* (1st ed.). Eflatun Yayınevi.

Dünya Sağlık Örgütü. (2008). *Uluslararası Sağlık Tüzüğü (2005)* (2nd ed.).

Ebeler Derneği. (n.d.). *Ebelik andı*. https://www.turkebelerdernegi.org/ebelik/ebelik-andi/

Elçioğlu, Ö., & Kırımlıoğlu, N. (2003). Tıp Etiği İlkeleri. In A. Demirhan Erdemir, Öz. Öncel, & Ş. Aksoy (Eds.), *ÇAğdaş Tıp Etiği* (pp. 26-39). Nobel Tıp Kitabevleri.

Erdoğan, S. (2018). Araştırmaya Giriş ve Araştırma Süresi. In S. Erdoğan, N. Nahcivan, & N. Esin (Eds.), *Hemşirelikte Araştırma* (3rd ed., p. 403). Nobel Tıp Kitabevi.

Forrester, R. (2016). The History of Medicine. *SSRN Electronic Journal*, *7*, 36. https://doi.org/10.2139/ssrn.2867148

Grove, S. K., & Gray, J. R. (2008). Understanding Nursing Research: Building an Evidence-Based Practice. *Journal of Clinical Nursing*, *17*(4), 563-563. https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2006.01913.x

Hayran, O. (2012). Sağlık ve Hastalık. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, *23*, 82-85.

Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi, Resmi Gazete 8 (1960). http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.3.412578.pdf

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. (1948). İnsan Haklari Evrensel Beyannamesi. *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, *Iii*, 203-208.

Öz, F. (2010). *Sağlık Alanında Temel Kavramlar* (2nd ed.).

Öztek, Z. (2018). *Temel Sağlık Hizmetleri 1978-2018* (1st ed.). HASUDER. http://www. hasuder.org.tr

Öztek, Z. (2023). *Tıp Öğretiminde Halk Sağlığı Dersleri* (N. Yağcı (ed.); 1st ed.). Papatya Bilim.

Öztek, Z., Üner, S., & Eren, N. (2012a). Halk Sağlığı Kavramı ve Gelişimi. In Ç. Güler & L. Akın (Eds.), *Halk Sağlığı Temel Bilgiler I. Cilt*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Öztek, Z., Üner, S., & Eren, N. (2012b). Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Yönetimi. In Ç. Güler & L. Akın (Eds.), *Halk Sağlığı Temel Bilgiler III. Cilt* (2nd ed., pp. 1480-1527). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, Y. (2011). Halk Sağlığının Amaç, Hedef ve İlkeleri. In Y. Öztürk & O. Günay (Eds.), *Halk Sağlığı Genel Bilgiler* (1st ed., pp. 3-26). Ercciyes Üniversitesi Yayınları.

Özvarış, Ş. B. (2012). Sağlığı Geliştirme ve Sağlık Eğitimi. In Ç. Güler & L. Akın (Eds.), *Halk Sağlığı Temel Bilgiler III. Cilt*.

Sağlık Hİzmetlerİnin Sosyalleştİrİlmesİ Hakkında Kanun, Pub. L. No. 224, 1 Resmi Gazete 1486 (1961). http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.224.pdf

Sağlık Bakanlığı. (1928). Tababet ve şuabatı san'atlarının tarzı icrasına dair kanun. *Resmi Gazete*, *9*(1219/863), 126. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1219.pdf

Tanı ve Tedavi Protokolleri Etik Kurulu Hakkında Yönetmelik, Pub. L. No. 24125 (2000).

Sağlık Bakanlığı. (2001). *Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Hakkında Yönerge*. Sağlık Bakanlığı. https://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&id=240

Sağlık Bakanlığı. (2003). *Sağlıkta Dönüşüm*.

Sağlık Bakanlığı. (2017). *Akupunktur Hakkında Bilgilendirme*. Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://shgmgetatdb.saglik.gov.tr/TR-24668/akupunktur-hakkinda-bilgilendirme.html

Hasta Hakları Yönetmeliği, Pub. L. No. 30657 (2019).

Şahin Odoğlugil, N. (2012). Sağlık Çalışanları İçin Medikal Antropolojiye Giriş. In Ç. Güler & L. Akın (Eds.), *Halk Sağlığı Temel Bilgiler I. Cilt*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Sayek, F. (1998). Sağlıkla İlgili Uluslararası Belgeler. *DünyaTabİp LBİrlİğİ Avrupa Unesco Birleşmİş Mİlletler Forumu, AvrupaTabip Bİrlİklerİ Forumu*, 5-163.

Sounders, J. (2000). The practice of clinical medicine as an art and as a science. *JMed Ethics: Medical Humanitie*, *26*, 18-22. https://doi.org/10.17720/2409-5834.v2.2.2015.11t

1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Pub. L. No. 334 (1961). https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Pub. L. No. 2709 (1982). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf

T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı. (2015). *Çevre*. www.csb.gov.tr

Tezcan, S. G. (2017). *Temel Epidemiyoloji*. Hipokraat Kitabevi.

THD. (2009). *Hemşireler İçin Etik İlke ve Sorumluluklar* (pp. 1-11). https://www.thder.org.tr/hemsireler-icin-etik-ilke-ve-sorumluluklar

Türk Ceza Kanunu, Pub. L. No. 5237 (2004). https://www.mevzuat.gov.tr/ mevzuatmetin/1.5.5237.pdf

Türk Dil Kurumu. (2023). *Tıp*. Türk Dİl Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/

Türk Tabipler Birliği. (2017). *Hekimlik andı*. https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=b6b3bd8a-c9e0-11e7-8a71-159198489f44

Ulus, İ. H. (2007). *Tıbbi Araştırmalarda İnsan Katılımcıların Korunması ve Etik İlkeler*. Türkiye Bilimler Akademisi.

World Health Organisation. (2020). *Who Benchmarks Forthe Practıce of Acupuncture*.

World Health Organization. (2021). Health Promotion Glossary of Terms 2021. In *World Health Organization*. https://www.who.int/publications/i/item/9789240038349

World Health Organization. (2023). *Human Rights*. World Health OrganizationHO. https://www.who.int/health-topics/human-rights#tab=tab_1.

World Heath Orgaization. (1978). Alma Ata Bildirgesi. *Temel Sağlık Hizmetleri Uluslararası Konferansı*. https://istanbulism.saglik.gov.tr/Eklenti/27594/0/almaatabildirisi1978pdf.pdf?_tag1=FC3E7AC48F1716DEA440C85126AE87D30F858130

BÖLÜM 20
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İNSAN HAKLARI

Cemal Kakışım - İrfan Sancak

Uluslararası İlişkiler nedir?

Dünyayı anlamak ve yorumlamak öncelikle o dünyayı tanımlamakla başlar. Herkes tarafından bilinen somut nesnelerin insan zihninde oluşturacağı iz, aşağı yukarı aynı ya da en azından benzer olacağı için bu tür somut nesneleri tanımlamak, görece kolay bir iştir. Oysa bir sosyal bilimler akademik disiplininin zihinlerde oluşturacağı iz muhtemelen kişiden kişiye çok daha büyük farklılıklar gösterecek, buna bağlı olarak bu tür bir disiplinin tanımlanması çok daha zorlu bir iş olacaktır.

Sosyal bilimlerin geneli için geçerli olan bu zorluk, söz konusu olan Uluslararası İlişkiler[1] disiplini olduğunda kendisini daha yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Çünkü disiplinin bir bütün olarak tanımı bir yana, söz gelimi *ulus, devlet, aktör* gibi temel terimlerin tanımında bile genel bir uzlaşı yoktur. İnceleme alanı itibarı ile politikadan ve ideolojiden soyutlanamayan bu disipline ait tanımlar kaçınılmaz olarak ideolojik ve politik eğilimlerin etkisinde kalacak, ortak bir tanım üzerinde uzlaşmak bundan dolayı daha da zorlaşacaktır.

Uluslararası İlişkiler, bazılarına göre devletlerin arasındaki resmî ilişkilerdir ve dolayısıyla disiplinin odağında savaş, barış, çatışmalar ve iş birlikleri yer alır. Bir iki yüzyıl önce yapılsa daha doğru kabul edilebilecek olan bu tanım, bugünün dünyası için eksik bir tanımdır. Zira günümüzde devlet dışı aktörlerin gelişimi dikkate alındığında Birleşmiş Milletler (BM) ya da Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütlerle olan ilişkiler de artık Uluslararası İlişkilerin çalışma alanıdır. Arıboğan (2007: 1), konunun bu tarafına eğilerek Uluslararası İlişkileri "sistemdeki tüm aktörlerin ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel vs alanlardaki her türlü ilişkisini" kapsayan bir kavram olarak gör-

[1] Literatürde yaygın bir şekilde yapılan ayrıma uygun olarak bu çalışmada akademik disiplinden söz edildiğinde "Uluslararası İlişkiler", ülkeler arasındaki ilişkilerden söz edildiğinde ise "uluslararası ilişkiler" şeklinde yazım tercih edilmiştir.

hâliyle devletlerin egemenlik ilkesine aykırı bir şekilde kullanıldığı gerekçesiyle benzer şekilde 2012'de Suriye'de koruma sorumluğu kapsamında askerî güç kullanılması kararını veto etmiştir.

Mevcut konsensüste BM, uluslararası alanda insan hakları ihlallerine karşı mücadelenin en etkili şekilde yürütüldüğü alanlardan biridir. Ancak BM'nin hem 1990'lar boyunca insan hakları ihlallerindeki hem de Libya müdahalesindeki rolüne rağmen üye ülkelerin veto yetkisi nedeniyle Arap Baharının etkili olduğu diğer ülkelerdeki insan hakları ihlallerine karşı etkisiz kalışı, BM'nin bu misyonunun sarsılmasına ve sorgulanmasına neden olmuştur. BMGK'nın daimî üyeleri arasındaki güvensizlik, koruma sorumluluğunun işletilmesinin önündeki temel bir engele dönüşmüştür. Zira devletler arasındaki ilişkilerin ve devletlerin ulusal çıkarlarının, yapısal gelişmelere rağmen BM'nin düzenleyici rolünü gölgelediği ve BMGK'nın kararlarının önünde olduğu bir gerçektir. Sonuç olarak mesele insan hakları ihlalleri ile mücadele gibi uluslararası toplumun sıkça gündeminde olan bir konu olsa da uluslararası ilişkiler açısından devletlerin çıkarlarının ve güvenlik algılamalarının her zaman birinci öncelik olarak kabul göreceği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Aral, B. (2013). Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik, *SETA Analiz*, Sayı:72.

Arı, T. (2004). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. Alfa Yayınları.

Arı, T. (2013). *Uluslararası ilişkiler teorileri çatışma hegemonya işbirliği,* Bursa: MKM Yayıncılık.

Arıboğan, D. Ü. (2007). *Uluslararası ilişkiler düşüncesi*. Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Ataöv, T. (1960). Milletlerarası münasebetler nedir ve üniversitelerde nasıl okutulabilir? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 15*(02), 181-202.

Aydın, M. (2004). Uluslararası ilişkilerin "gerçekçi" teorisi: kökeni, kapsamı, kritiği. *Uluslararası İlişkiler, (1)*1, 33-60.

Bentham, J. (2000). *An introduction to the principles of morals and legislation*, Batoche Books.

Birleşmiş Milletler Antlaşması. (1945). https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf

Brommesson, D., & Fernros, H. F. (2009). Individualisation and destabilisation of the international order. The case of the responsibility to protect. *International Review of Sociology*, *19*(2), 315-330.

Brown, C. ve Kirsten, A. (2008). *Uluslararası ilişkileri anlamak* (Çev. Arzu Oyacıoğlu). Yayın Odası

Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Londra: Macmillan.

Bull, H. (2002). *The Anarchical society*. Palgrave.

Büyükbaş, H. ve Atıcı, N. (2012). Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 40, 1-19.

Çağlar, M. T. (2016). *İngiliz okulu yaklaşımı açısından koruma sorumluğu kavramı ve plüralizm-solidarizm tartışması* (Konferans Bildirisi). VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi, Işık Üniversitesi.

Çalış, Ş. ve Özlük, E. (2007). Uluslararası ilişkiler tarihinin yapısökümü: İdealizm-Realizm tartışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 225-243.

Demirel, M. (2017). Hedley Bull perspektifinden "uluslararası toplum" kavramsallaştırması ve kurumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 46-85.

Demirel, N. (2016). Birleşmiş Milletler güvenlik bölge uygulaması. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (8), 111-132.

Devetak, R. (2007), An introduction to International Relations: Australian perspectives. Richard Devetak vd. (Eds.), *An Introduction to International Relations: The origins and changing agendas of a discipline* (s. 1-16). Cambridge University Press.

Devlen, B. ve Özdamar, Ö. (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları, *Uluslararası İlişkiler*, *7*(25), 43-68.

Elçi, İ. H. (2022). İngiliz Okulu'nun Düzen-Adalet Tartışması Bağlamında BM Barışı Destekleme Operasyonlarının Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 77*(3), 463-484.

Ereker, F. (2013). Dış politikayı analiz etmek: Dış politika analizinde yapan-yapı sorunu. *Uluslararası İlişkiler, 9*(36), 45-71.

Eryücel, E. (2014). İnsani Müdahalenin Meşruluğu Sorunu ve Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Koruma Sorumluluğu Yaklaşımı. *Akademik Hassasiyetler*, *1*(1), 140-162.

Eyrice Tepeciklioğlu, E. (2013). Türkiye'de Uluslararası İlişkiler eğitimi: Lisans ve lisansüstü ders programlarının karşılaştırmalı bir analizi. *Ege Akademik Bakış, (13)*3, 303-316.

Groom, A. J. R., Barrinha, A. & and Olson, W. C. (2019). *International relations then and now*. Routledge.

Hall, I. & Dunne, T. (2019). Introduction to the new edition. H. Butterfield ve M. Wight (Eds.), *Diplomatic investications* (s. 1-36). Oxford University Press.

Hancılar, Ö. (2011). Uluslararası Hukukta İnsanî Müdahale, *Çankaya University Journal of Law*, *7*(2), 97-124.

Hoffmann, S. (1995). An American social science: International Relations. J. D. Derian (Eds.). *International Theory* (s. 212-241). Palgrave

Knutsen, T. (2006). *Uluslararası ilişkiler teorisi tarihi.* Açılım Kitap

Mendes, P. E. (2019). The birth of international relations as a social science: A compared analysis of the Anglo American world and continental Europe. *Austral: Brazilian Journal of Strategy & International Relations, (8)*16, 19-50.

Morgenthau, H. J. (1965). *Scientific man versus power politics*. Phoenix Books.

Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası politika*, (Cilt.1-2). Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

Özlük, E. (2009). Uluslararası ilişkiler disiplininin soy kütüğü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 237-260.

Özlük, E. (2017). Uluslararası ilişkiler disiplinin doğuşu, kimliği ve sorunları. Ş. Kardaş, A. Balcı (Eds.). *Uluslararası ilişkilere giriş*. Küre Yayınları.

Ripsman, N. M, Taliaferro, J. W. & Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical realist theory of international politics*, Oxford University Press.

Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy, *World Politics, 51*(1), 144-172.

Sancak, K. (2016). *Uluslararası ilişkilerde güç kavramı ve yumuşak güç*. Nobel Yayınevi.

Sancak, K. (2017). System theory in international relations and the evolution. G. Löschnigg, R. Yılmaz (Eds.). *Studies on Balkan and Near Eastern social sciences* (s. 51-62). PL Academic Research.

Sezer, D. B. (2005). Türkiye'de Uluslararası İlişkiler çalışmalarının bilim dalı olarak gelişmesine güncel ve tarihsel bir bakış. *Uluslararası İlişkiler, 2*(6), 87-105.

Stivachtis, Y. A. (2017). The English school. S. McGlinchey, R. Walters & C. Scheinpflug (Eds.). *International Relations Theory*. (s. 28-35). E-International Relations Publishing.

Telli, A. (2012). İnsani müdahaleden koruma sorumluluğuna geçiş: Eski sorun, yeni kavram. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 1*(2), 206-220.

Tepeciklioğlu, A. O. (2020). Koruma sorumluluğu: Devletlerin dünyasında insanları korumak. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15*(1), 231-248.

Tokatlı, S. G. (2022). Klasik realizm ve neorealizm kuramının incelenmesi: Devlet kavramına yönelik analiz. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* (21), 122-141.

Ünal, S. (2014). İngiliz Okulu, Şahin, M. ve Şen, O.(Eds.), *Uluslararası ilişkiler teorileri temel kavramlar, (s.*157-170), Ankara: Kripto.

Vitalis, R. (2005). Birth of a discipline. D. Long & B. Schmidt (Eds.) *Imperialism and internationalism in the discipline of international relations*, (s.159-81). State University of New York Press.

Yükseköğretim Öğrenci İstatistikleri. (t.y.). istatistik.yok.gov.tr

Waltz, K. N. (2015). *Uluslararası politika teorisi* (Çev. Osman S. Binatlı). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Wight, M. (2022). *International relations and political philosophy*. Oxford University Press.

İSLÂM DÜŞÜNCESİ ve BATI'YA ETKİLERİ

Prof. Dr. Cevdet Kılıç

nobel

İslâm Düşüncesi ve Batı'ya Etkileri

Prof. Dr. Cevdet Kılıç

Yayın No.: 5133
Beşeri Bilimler No.: 544
ISBN: 978-625-397-862-4
E-ISBN: 978-625-397-861-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kılıç, Cevdet.
İslâm Düşüncesi ve Batı'ya Etkileri / Cevdet Kılıç
1. Basım, XVI + 376 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-862-4
E-ISBN: 978-625-397-861-7
1. İslam Düşüncesi 2. Batı Düşüncesi 3. Batıya Etkiler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **V**

GİRİŞ İSLÂM VE BATI **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
İSLÂM VE BATI DÜŞÜNCESİ KAVRAMLARI **11**

1. "İSLÂM DÜŞÜNCESİ" KAVRAMI 11
   İslâm İlim/Bilim Zihniyeti 13
2. "BATI DÜŞÜNCESİ" KAVRAMI 22
   "Batı" Kavramı 36
   Batı Düşüncesinin Ana Sistematiği 42
   İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine "Etki"si Kavramı ve Boyutları 43
3. İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN BATI'YA ETKİLERİ ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR 48
   Batı'da Yapılan Çalışmalar 48
   İslâm Dünyasında Yapılan Çalışmalar 52
      Kitap 52
      Makale ve Kitaba Bölüm 52

İKİNCİ BÖLÜM
İSLÂM'IN DOĞUŞU VE BATI (HRİSTİYANLIĞI) İLE İLK KARŞILAŞMALAR **55**

1. İSLÂM KAYNAKLARINDA HRİSTİYANLIK 55
   Hz. Peygamber (sav) ve Halifeler Döneminde Hristiyanlarla İlişkiler 59
2. ZİMMÎLİK MÜESSESESİ 64
   Emeviler Devri 66
   Abbasiler Devri 66
   Selçuklular Devri 66

Osmanlı Devleti 67
3. DOĞU HRİSTİYANLIĞININ İSLÂM'A BAKIŞI/REDDİYELER 68
4. BATI HRİSTİYANLIĞININ İSLÂM'A BAKIŞI/REDDİYELER/DESTANLAR 71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN BATI'YA GEÇİŞ ŞEKLİ VE YOLLARI 77

1. FETİHLER 78
1.1. Endülüs ve Güney Fransa 79
Endülüs'ün Fethi 81
Reconquesta/Toprakları Geri Alma Hareketi 85
Gırnata'nın Düşmesi 87
Endülüs ve Osmanlı İlişkisi 88
Endülüs Engizisyonu 90
Endülüs Müslümanlarının Vasıfları 91
Endülüs Üzerinden İslâm Medeniyetinin Batı'ya Tesirleri. 92
1.2. Sicilya ve İtalya 97
Sicilya ve İtalya Sahil Şehirlerinin Fethi 98
Sicilya Üzerinden İslâm Düşüncesinin Batı'ya Etkileri 105
2. BATI'DAKİ TERCÜME FAALİYETLERİ 109
2.1.Üç Büyük İntikal 109
Mısır Mezopotamya Hint ve İran'dan Antik Yunan'a İntikal 109
Antik Yunan'dan İslâm Dünyasına İntikal 109
İslâm Dünyasından Batı Dünyasına İntikal 110
2.2. Tercüme Merkezleri 115
Salerno/İtalya 115
Toledo/Endülüs/İspanya 116
Sevilla (İşbiliye)/İspanya/Endülüs 116
Napoli/İtalya 117
Paris/Fransa 117
Bologna ve Padua/İtalya 118
Sicilya 118

2.3. Mütercimler 119
Latin Mütercimler 119
Yahudi Mütercimler 120
3. BATI'DAN DOĞU İSLÂM DÜNYASINA ÖĞRENCİ AKIŞI 120
4. BATI'DA İLK ÜNİVERSİTELERİN KURULMASI 122
4.1. İslâm Dünyasında İlk İlim Merkezleri ve Üniversiteler 122
Ashab-ı Suffe 122
Beytülhikme/Bilgelik Evi 124
Nizamiye Medresesi 126
Kütüphaneler 127
Orta Çağ İslâm Dünyasında ve Batı'da İlmî Düşünce 129
4.2. Batı'da Kurulan İlk Üniversiteler 130
Bologna Üniversitesi 130
Salerno'da Kurulan İlk Üniversite 131
Padua Üniversitesi 132
Napoli ve Roma Üniversitesi 132
Paris Üniversitesi 132
Oxford Üniversitesi 134
Cambridge Üniversitesi 135
İspanya Üniversiteleri 135
5. KİŞİSEL İNCELEME VE ARAŞTIRMALAR 136
6. DİPLOMATİK İLİŞKİLER ve MEKTUPLAŞMALAR 137
Dört Halife Dönemi 138
Emeviler Dönemi 139
Ömer b. Abdülaziz Zamanı (öl. 720) 139
Abbasiler Dönemi Hârûnürreşîd Zamanı (öl. 809) 140
Kadim Kültürlere Ait Kitap İsteme 141
II. Frederick ile İbn Seb'în Arasındaki Mektuplaşmalar 142
7. HAÇLI SAVAŞLARI 143
Haçlı Savaşlarının Sonuçları 149
Selçuklu Ordusunun Akıllara Durgunluk Veren Erdemli Davranışı 150
Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Haçlılara Karşı Alicenaplığı 151

Haçlı Savaşlarının Batı Dünyasına Öğrettikleri 153
8. BATI'NIN UYANIŞI 159
Papa *II. Sylvestre* ve Avrupa Aydınlanma Hareketi 161
Kopernik Devrimi Kilise ve Bilimsel Bilinç 163

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN BATI DÜŞÜNCESİNE ETKİ ALANLARI 167

Batı'da Hümanist Hareketi Başlatmıştır 169
Antik Grek Felsefesini Kaybolmaktan ve Unutulmaktan Kurtararak Avrupa'ya Taşımışlardır 172
Bilimsel Yöntemi/Tümevarımcı Araştırma Metodunu Batı'ya Tanıtmıştır 175
Batılı Skolastik Düşünürlere Felsefe ile Dini Telif Etmelerinde Etkili Olmuştur. 175
Batı Mistisizmini Canlandırmıştır 178
Mistisizim/Tasavvuf Nedir? 179
Tasavvufun Ana Sistematiği 181
Tasavvuf ve Mistisizm 184
Mistisizm ile Tasavvuf Arasındaki Farklar 186
İslâm Tasavvufunun Batı Mistisizmine Etkisi 188
İtalyan Rönesansının Temellerini Atmış ve Kant'a Kadarki Avrupa Düşüncesinin Şekillenmesine Katkı Sunmuştur. 192

BEŞİNCİ BÖLÜM
BATI'NIN GERÇEK YÜZÜ (ENGİZİSYON, SÖMÜRGECİLİK, MİSYONERLİK, ORYANTALİZM VE İSLÂMOFOBİ) 193

1. ENGİZİSYON 194
Engizisyon Mahkemeleri ve Batı'nın Gerçek Yüzü 194
2. SÖMÜRGECİLİK 198
3. MİSYONERLİK 205
İslâm'da "Tebliğ" ile Hristiyanlıktaki "Misyonerlik" Arasındaki Fark 206
Misyonerlik Faaliyetlerinin İç Yüzü 206
Misyonerlik Faaliyetlerin Ortaya Çıkışı 207
İslâm Ülkelerindeki Faaliyetleri 208

Misyonerlerin Faaliyet Alanları ve Metotları 212
Türkiye'ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetlerinin İçyüzü 214
4. ORYANTALİZM 218
Klasik Oryantalizmin Temel Amaçları 222
Oryantalistlerin İslâm Aleyhine Ortaya Attıkları Ana Görüşler225
Aydınlanma Dönemi ve Sonrasında Batılı Filozoflarda Müslüman ve Türk İmgesi 225
Leibniz 226
Jean-Jacques Rousseau 227
Voltaire 228
Kant 229
Hegel 230
Marks ve Engels 231
Nietzsche 232
Martin Luther 233
5. İSLÂMOFOBİ 236
İslâmofobiye Yol Açan Nedenler 241
Irkçılığın Zirvesi ve İnsanat Bahçeleri 243

ALTINCI BÖLÜM
BATI DÜŞÜNCESİNE ETKİ EDEN İSLÂM FİLOZOFLARI 247

KİNDÎ 248
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 248
Batı Düşüncesine Etkileri 250
EBÛ BEKİR ZEKERİYA RÂZÎ 252
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 252
Batı Düşüncesine Etkileri 254
FÂRÂBÎ 255
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 255
Batı Düşüncesine Etkileri 257
İBN SÎNÂ 260
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 260
Batı Düşüncesine Etkileri 262
Albertus Magnus 264

St. Thomas Aquinas 265
Roger Bacon 266
Spinoza 269
Descartes 269
John Locke 270
Kant 270
Leibniz 270
İbn Sînâ Tıbbının Batı'ya Etkileri 271
GAZZÂLÎ 275
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 275
Gazzâlî'nin Batılı Filozoflara Etkileri 279
Yahudi Filozof İbn Meymûn/Maymonides 280
Raymond Martini 280
Dante 281
Roger Bacon 281
St. Thomas Aquinas 281
Montaigne 283
Descartes 284
Pascal 299
Leibniz 300
Thomas Hobbes ve David Hume 301
İBN TUFEYL 302
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 302
Batı Düşüncesine Etkileri 303
İBN RÜŞD 305
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 305
Batı'nın İlmî Zihniyetini Değiştiren Metodolojisi 307
Batı Düşüncesine Etkileri 312
Roger Bacon 313
St. Thomas Aquinas 316
Kristof Kolomb 320
Spinoza 320
İBN HALDÛN 321

Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 321
Umran İlmi 323
Tarih Felsefesi 324
Batı Düşüncesine Etkileri 326
İBN ARABÎ 331
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 331
Başlıca Fikirleri 332
Batı Düşüncesine Etkileri 335
MEVLÂNÂ 337
Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri 337
Başlıca Fikirleri 340
Batı Düşüncesine Etkileri 345
Annemarie Schimmel ve Eva de Vitray Meyerovitch 346

EK I 353

BİLİMİN GERÇEK SAHİPLERİ VE BATI'DAKİ YANSIMALARI 353

EK II 361

FUAT SEZGİN'E GÖRE İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN BATI'YA TESİRLERİ (Fuat Sezgin'den Bir Alıntı) 361

YARARLANILAN KAYNAKLAR 365

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdelalı Elarmani-Jamal, "XIII. Asırda Paris Üniversitesi'nde İslâm Felsefesinin Ele Alınışı", Butterworth Cherles E. ve Blake Andree Kessel, *İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi* içinde, çev. Ömer Mahir Alper, İstanbul 2001.

Acun, Ramazan, "Orta Çağ ve Bilimsel Zihniyeti", Aramızdan Ayrılışının 40. Yılında Prof. Dr. Mümtaz TURHAN Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, Ankara 2009,

Açıkgenç, Alparslan, *İslâm Medeniyetinde Bilgi ve Bilim*, İstanbul 2006

Adamson, P. Taylor R. C., *İslâm Felsefesine Giriş,* çev. Cüneyt Kaya, İstanbul 2007.

Adıvar, Adnan, "İbn Tufeyl", *İA*, V/II İstanbul 1993.

Afifî, Ebu'l-A'la, *Tasavvuf,* çev. H.İ. Kaçar, M. Sülün, İstanbul 1996.

Ahmet Rıza, *Batı'nın Doğu Politikasının Ahlaken İflası*, çev. Ziyad Ebuzziya, İstanbul 1982, s. 100-101.

Akdağ, Özcan, *Tanrı ve Özgürlük*, Ankara 2016

Aktaş, Muat, "Avrupa'da Yükselen İslâmofobi Vemedeniyetler Çatışması Tezi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 13, No: 1 (Yıl: 2014), s. 31-54.

Akyol, Edip, "İslâm Medeniyeti'nin Batı'ya Etkileri ile İlgili Bazı Değerlendirmeler" http://www.İslâmtarihi.net/2017/06/İslâm-medeniyetinin-batya-etkileri-ile.html (26.12.2022).

Akyol, Taha, *Bilim ve Yanılgı*, İstanbul 2010.

Alıcı, Mutafa, "Batı'nın Bitmeyen Sanal Korkusu: İslâmofobi", *Diyanet İlmî Dergi*, 55, 2019, ss. 405-434.

Altınbaş, Deniz, "İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni Sömürgecilik", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı: 11/12, Ankara 2011, ss. 33-76.

Altıntaş, Hayrani, "el-Münkızu mine'd-Dalal ile Metot Üzerine Konuşma Arasında Benzerlik Var mı?", *Felsefe Dünyası*, Sayı: 5, Ekim 1992, ss. 24-39.

Altıntaş, Hayrani, *İbn Sînâ Metafiziği,* Ankara 1997.

Annemarie Schimmel, "Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin Şark ve Garpta Tesiri", *İstem*, Yıl: 5, Sayı: 10, 2007.

Ateşmen, Mustafa, *Avrupalı Gözüyle İslâm*, İstanbul 1971.

Attar, Samar, *İbn Tufeyl'in Batı Düşüncesi Üzerindeki Etkisi*, çev. Ayşenur Alper, İstanbul 2021.

Arslan, Adnan. "'Faydasız İlim' Hadisi Çerçevesinde İlim Tahsiline Yönelik Bir Değerlendirme", *Eskiyeni*, 38, Mart 2019, ss. 31-44.

Arslan, Ahmet, *İbn Haldûn*, Ankara 1997

Avcı, Casim, *İslâm-Bizans İlişkileri*, UÜSBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1997.

Aydın, Fuat, *Batı İslâm Algısının Arkeolojisi*, Ankara 2011.

Aydoğmuş, Recep, "Hristiyan Arap Yuhanna ed-Dımeşki'nin İslâm Eleştirisi", *Artuklu Akademi*, Cilt: 7, 2020, Sayı: 1, ss. 147-176.

Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Ankara 1998.

Aydın, Mehmet, "Batı Dünyasında Mevlânâ Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Eva De Vitray Meyerovitch (1909-1999)", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya 2007, Sayı: 3.

Aydın, Mehmet S., *Varoluş Yolunda Sayılı Yıllar*, İstanbul 2019.

Azimli, Mehmet, "Sicilya'daki İslâm Medeniyetinin Avrupa'ya Etkileri", *Marife*, Yıl: 9, Sayı: 2, Güz 2009.

Bakar, Osman, *İslâm Bilim Tarihi ve Felsefesi*, çev. Işık Yanar, İstanbul 2012.

Bakar, Osman, *İslâm Medeniyeti ve Modern Dünya*, çev. edit. Hamza Ateş, İstanbul 2019.

Bakkal, Ali, "İslâm Tıp Tarihinde İbn Rüşd", Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek, Uluslararası İbn Rüşd Sempozyumu (09-11 Ekim 2008 Sivas), C. 2, Sivas 2009.

Baktır, Mustafa, "Suffe", *TDVİA*, C. 37.

Başkaya, Yağmur, *İslâm Orta Çağı'ndaki Bilimsel ve Felsefi Çalışmaların Batı'ya Etkisi: Salerno Tıp Okulu ve Toledo Çevirmenler Okulu Örnekleri*, Akdeniz Ün. Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2021.

Bayrakdar, Mehmet, "İslâm Düşüncesi: Etkilenmesi ve Etkisi", *İslamiyat,* Cilt: 7, 2004, Sayı: 2, ss. 21-42.

Bayrakdar, Mehmet, *Dinlerarası Diyalog ve Başkalaştırılan İslâm*, İstanbul 2011

Bayrakdar, Mehmet, "Hay bin Yakzan'ın Çevirmeni olarak Spinoza", *Beytülhikme*, Yıl: 3, Sayı: 1, 2013, ss. 1-16.

Bayrakdar, Mehmet, *İslâm Düşüncesi Yazıları*, Ankara 2004.

Bayrakdar, Mehmet, *İslâm Felsefesine Giriş,* Ankara 1998.

Bayrakdar, Mehmet, "Spinoza'nın "Natura Naturans" ve "Natura naturata" Kavramlarının İslâmî Kökenleri", *AÜİFD*, Ankara 1999, Cilt: XL, 291-299.

Beytur, Midhat Bahari, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*, İstanbul 1965.

Bedevî, Abdurrahman, *Aristo İnde'l-Arab*, Kuveyt 1978.

Bedevi, Abdurrahman, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Rolü*, çev. Muharrem Tan, İstanbul 2010.

Bedevî, Abdurrahman, "al-Gazâlî ve Masâdiruhû'l-Yunâniyye", *Ebû Hâmid el-Gazzâlî fi'z-zikre'l-mi`iyya't-tâsi'a li mîlâduh* içerisinde, Dimeşk 1961.

Bekiryazıcı, Eyüp, "İslâm Düşüncesinde Felsefi Ekoller", *İslâm Felsefesi Tarihi I-II* içinde, C. I.

Beytur, Midhat Bahari, *Mesnevî Gözüyle Mevlânâ*, İstanbul 1965.

Bilge, Mustafa L., "Necran", *TDVİA*, C. 32, ss. 507-508.

Bircan, H. Hüseyin, Bircan, *İslâm Felsefesine Giriş,* İstanbul 2013.

Bircan, Hasan Hüseyin, "İbn Sina'nın İslâm Düşüncesi İçerisindeki Yeri ve Önemi", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 12, Sayı: 45-46, Temmuz Aralık 2015,

Bolay, Süleyman Hayri, "Endülüs'te Gelişen ve Düşünce Hayatı ve Batıya Tesirleri", *Endülüs'ten İspanya'ya*, Ankara 1996, ss. 49-61.

Bolay, S. Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara 2009.

Burckhard, Titus, *İslâm Tasavvuf Doktrinine Giriş*, çev. Fahrettin Arslan, İstanbul 1982.

Budak, Mehmet Ali, "Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyeti'nin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları", *SDÜSBE Dergisi*, Isparta Yıl: 2016/1, Sayı:23.

Bulut, Yücel, "Oryantalizm", *TDVİA*, C. 33.

Bulut, Yücel, "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Marife*, Yıl: 2, Sayı: 3, 2002, ss. 13-38.

Caka Eduart, *Bir Mistik Olarak Pavlus*, UÜSBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2014.

Campanini, Massimi, "Gazâlî", *İslâm Felsefesi Tarihi* içinde, ed. Seyyid Hüseyin Nasr-Oliver Leaman, çev. Şamil Öçal, Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul 2001.

Canatan, Kadir, *İslam Terakkiye Mani midir?*, İstanbul 2019

Cılız, Feyruzi, "Arnold Toynbee'nin Batı Uygarlığı Tahlili", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 2018, ss. 1-14.

Comte, Auguste, *Pozitif Felsefe Kursları*, çev. Erkan. Ataçay, İstanbul 2001.

Copernicus, Nicolaus, *Göksel Kürelerin Dönüşleri Üzerine*, Çev. Saffet Babür, İstanbul 2002.

Coşan, Leyla, *Tanrım Bizi Türklerden Koru*, İstanbul 2012.

Crowe, F. E., Inquisition, *New Catholic Ancyclopedia*, Catholic Unicersity of America 2002, I-XV, C. 7. ss. 485-492

Çetin, Ensar, *İlk Sosyolog İbn Haldûn ve Batı'ya Düşen Gölgesi,* Ankara 2023.

Çetin, Halis, "Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Arasında İki İnsan, İki Medeniyet (Hay bin Yakzan/Doğu-Robinson Crusoe/Batı)", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 41, 2007.

Çubukçu, İ. Agâh, *Gazâlî ve Bâtınilik,* Ankara 1964.

Dante, *İlahi Komedya*, çev. Rekin Teksoy, İstanbul 2011.

Demirci, Mustafa, "Antik Yunan Kitaplarının Abbasiler Bağdat'ına Yolculuğu", *İslamiyat*, Cilt: 7, Yıl: 2004, Sayı: 2, ss. 43-60.

Demirci, Mustafa, *Beytü'l-Hikme*, İstanbul 1996.

Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997.

Demirkent, "Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batı'ya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine", *Türklük Araştırmaları Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, Yıl: 2002, ss. 209-218.

Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. Mehmet Karasan, Ankara 1967.

Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mehmet Karasan, İstanbul 1943.

Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Mesut Akın, Estanbul 1997.

Descartes, *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*, çev. Mehmet Karasan, Ankara 1942.

Descartes, *İlk Felsefe Hakkında Meditasyonlar*, çev. İsmet Birkan, Ankara 2007.

Derin, Süleyman, "İngiliz Oryantalistlerinin Tasavvuf Araştırmalarına Katkıları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 31-32, Yıl: 2018, ss. 177-196

Daiber, Hans, "XVII. Yüzyılda Oxford'da İslâm Felsefesinin Ele Alınışı", Charles E. Butterworth-Brake Andree Kessel, *İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi*, çev. Ömer Mahir Alper, Ayşe Meral, İstanbul 2001, ss. 79-98.

Doğan, Mehtap, "İbn Sînâ Metafiziğinde Nefs-Beden Düalizmi Üzerine Bir Zihin Felsefesi Değerlendirmesi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Sayı: 49, Haziran 2018, Cilt: 1, ss. 161-184.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1992, I-XIV.

Döğen, Şaban, *İlme Yön Veren Müslüman İlim Adamları*, İstanbul 2004.

Dölek, Haydar, "Malebranche Düşüncesinde Din-Felsefe İlişkisi", *FÜİFD*, Elazığ 2014.

Dönmez, Süleyman, "İbn Rüşd ve St. Thomas Aquinas Bağlamında Hristiyanlığın Rasyonel Yorumuna İslâm Felsefesinin Etkisi", *ÇÜİFD*, C. 7, Sayı: 2, Temmuz Aralık 2007.

Durant, Will, *İslâm Medeniyeti*, çev. Orhan Bahaeddin, İstanbul ty.

Dursunoğlu, İsmail, "Sosyal Darwinizm", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, 2016, Sayı: 1, ss. 210-221, s. 217.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi* çev. Vehbi Eralp, İstanbul 1949, s. 210.

Elkoca, Eyüp, "Haçlılara Karşı İslâm Coğrafyasının Birleştirici Gücü: Eyyübiler", http://www.İslâmtarihi.net/2017/06/hacllara-kars-İslâm-cografyasnn.html (29.04.2023).

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1997.

Erek, İlim Esra, "Gazâlî'nin Descartes'a Olası Etkileri Üzerine", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Temmuz 2017.

Erkızan, Hatice Nur, İbn Rüşdcülük: Batı'daki Tarihsel ve Felsefi Gelişimi Üzerine, *Journal of Islamic Research*, Cilt: 21, 2010, Sayı: 2, ss. 73-82.

Erginli, Zafer, "Oryantalizm ile Mistisizm Arasında Batı Dünyasında Tasavvufa Bakış Biçimleri Üzerine", *GÜİFD*, Cilt: 7, Gümüşhane 2018, Sayı: 13.

Ergül, Ümit-Kalender Yılmaz, *Müslüman İlim Öncüleri,* İzmir/İstanbul 2005.

Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devletinde Yahudiler*, Ankara 2003.

Ersoy, M. Akif, *Safahat*, neşre haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2007.

Ertuğrul, İ. Fenni, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, haz. Mustafa Kara, İstanbul 2008.

Esen, Saliha, *Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesindeki Yeri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2015.

Esgin, Mehmet, *Hristiyanlıkta Engizisyon Mahkemeleri*, SÜSBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1997.

Fayda, Mustafa, "Zimmî", *TDVİA*, C. 44, ss. 428-435.

Ferro, Marc, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cedden, Ankara 2002.

Gazzâlî, *el-Münkızu mine'd-Dalâl,* çev. Hilmi Güngör, Ankara 1960.

Gazzâlî, *Fedâihu'l-Bâtiniyye (Bâtıniliğin İç Yüzü)* çev. Avni İlhan, Ankara 1993.

Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn, I-IV,* çev. Mehmet A. Müftüoğlu.

Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet,* çev. A. Faruk Meyan, İstanbul ts.

Gazzâlî, *Mekasidü'l-Felasife*, çev. Cemalettin Erdemci, Ankara 2002.

Gazzâlî, *Mîzânü'l-Amel*, tah. Mahmud Biycû, Dimeşk, 2008.

Gilson, Etienne, *Orta Çağda Felsefe, Patristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonlarına Kadar,* çev. A. Meral, İstanbul 2007.

Goichon, A. M., *İbn Sînâ Felsefesi ve Orta Çağ Avrupa'sındaki Etkileri*, çev. İsmail Yakıt, İstanbul 1986 .

Gökdağ, Kamran, "İbn Haldûn", *Endülüs İslâm Düşüncesi Tarihi* içinde, edit. Ömer Bozkurt, Ankara 2022.

Göktürk, Türker, Dağ, İsa, "Nizamiye Medreselerinin Eğitim-Öğretideki Rolü", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 27, 2014, ss. 457-469.

Gölcü, Abdulkadir-Çuhadar, Mustafa, "Batı Toplumlarında İslâmofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü", *Ombudsman Akademik*, Yıl: 4 Sayı: 7, Temmuz-Aralık 2017, ss. 71-99.

Görgün, Tahsin, "İbn Haldûn", *TDVİA*, C. IXX, İstanbul 1999, ss. 538-555.

Görgün, Tahsin, "Mukaddime", *TDVİA*, C. 31.

Görgün, Tahsin, *Osmanlı Düşüncesi*, İstanbul 2020.

Guy Testas-Jean Testas, *Orta Çağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet Engizisyon,* çev. Ali Erbaş, İstanbul 2003.

Gündüz, Arif Emre, *İslâm Medeniyetinin Osmanlı Yorumu*, Isparta 2017.

Gündüz, Şinasi, "Misyonerlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, ss. 193-199.

Güneş, Merdan, "Gazâlî'nin Batı Dünyasına Etkisi", *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, ss. 61-85.

Gürkan, Ahmet, *İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi,* Ankara ty.,

Halife., Abdulhakim, Mevlânâ, *İslâm Düşüncesi Tarihi I-V* içinde, edit. M. M. Şerif, I-IV, İstanbul 1992.

Halilov, Selahattin, *Doğu'dan Batı'ya Felsefe Köprüsü*, çev. Abdülkerim Üregen, Ebulfez Süleymanov, İstanbul 2008.

Hammond, Robert, *Fârâbî Felsefesi ve Orta Çağ Düşüncesine Etkisi,* çev. Gülnihal Küken, Uluğ Nutku, Bursa 2001.

Harman, Ömer Faruk, "Yuhanna ed-Dimeşki", *TDVİA*, C. 43.

Harmancı, Mehmet, "İbn Tufeyl", *Endülüs İslâm Düşüncesi Tarihi* içinde, edit. Ömer Bozkurt, Ankara 2022.

Hitti, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 2011.

Hagemann, L., *Martin Luther ve İslâm Anlayışı*, çev. Kuthan Kahramantürk, İzmir 2000.

Hıdır, Özcan, *İslâmofobi 2.0,* İstanbul 2022.

Hıdır, Özcan, "Luterci Protestanlığın Tarihi Arkaplanı ve Martın Luther'ın Kur'an, Hz. Muhammed ve İslâm-Türk Kültürüne Bakışı", XI-XVIII yüzyıllar Türk İslâm Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyum, 24-26 Kasım 2006, 135-159, s. 140 vd.

Hitti, Philip K., *Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi,* çev. Salih Tuğ, I-IV, İstanbul 1980-81. C. II.

Hobson, John M., *Batı Medeniyetinin Doğu Kökenleri*, çev. Esra Ermet, İstanbul 2022.

http://www.ilhamipektas.com/abdnin-dunyada-yaptigi-katliam-ve-soykirimlar-dr-ilhami-pektas/https://en.wikipedi0.org/ wiki/Indian_Removal_Act ve http://www.turkbilimi.com/vahsi-bati-abdnin-milletler-ve-devletlerde-yaptigi-katliamlar-zulum-ve-soykirimlari/ Erişim tarihi: (10.01.2023).

http://www.sadakatforum.com/İslâmgenel/İslâm_ve_bati-t2536.0.html;imode= (erişim: 14.02.2023).

Hocaoğlu, Durmuş, "Gazâlî ve Descartes'da Varlık, İnsan ve Bilgi", *Yeni Toplum*, Sayı: 2, Eylül-Ekim 1992, ss. 99-109.

Hunke, Sigrid, "Batıyı Aydınlatan İslâm Güneşi", çev. Servet Sezgin, İstanbul 1972.

İbn Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, thk., Abdul Vahid Vafi, Kahire, tarihsiz (ts), Türkçe tercümesi; Uludağ, Süleyman, *Mukaddime I-II*, İstanbul 2004.

İbn Seb'in, *Sicilya Cevapları*, çev. Şerafeddin Yaltkaya, haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2013.

İbn Miskeveyh, *Ahlakın Olgunlaştırılması*, çev. A. Şener, İ. Kayaoğlu, C. Tunç, Ankara 1983.

İbn Sina, *el-İşârât ve't-Tenbihât*, çev. Muhittin Macit, Ali Durusoy, Ekrem Demirli, İstanbul 2011.

İbn Rüşd, *Faslü'l-makāl,* çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1985.

İbn Rüşd, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı* (Tehâfütü't-Tehâfüt), çev. Kemal Işık, Mehmet Dağ, Samsun 1986.

İbn Sînâ, *el-Kanun fi't-Tıb*, çev. Esin Kâhya, Ankara 1995.

İbn Sînâ, *Risâleler,* çev. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbaşoğlu, eş-Şeyh Er-Reis'in (İbn Sina) Hayatı (Otobiyografi), Ankara 2004, s. 13.

İbn Şeddâd, Bahâeedin, *en-Nevâdiru's-Sultâniyye ve'l- Mehâsinü'l-Yûsufiyye*, *Sîret-u Selâhaddîn-i Eyyûbî*, Kahire 2012.

İsa, Ahmet, Ali, Osman, *Müslümanların Rönesans'a Katkıları*, çev. Emre Miyasoğlu, İstanbul 2011.

İslâm Düşünce Tarihi, edit Mehmet Bayrakdar, Anadolu Üniversitesi yayını, Eskişehir 2018.

İzmirli, İ. Hakkı, *İslâm Mütefekkirleri ile Garp Mütefekkirleri Arasında Mukayese*, sad. S Hayri Bolay, Ankara 1977.

Kâhya, Esin, *Câbir b. Hayyan: Modern Kimyanın Kurucusu*, Ankara 1995.

Kalın, İbrahim, *Ben, Öteki ve Ötesi,* İstanbul 2016.

Kar, Sait, "Felsefi Açıdan İslamofobi ve Eleştirisi", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Yıl: 2017, Sayı: 57, ss. 199-222.

Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri,* İstanbul 2002.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Bursa 1985.

Kara, Mustafa, "Fena", *TDVİA*, İstanbul 1995, C. 12.

Karaca, Özkan, "Haçlı ve Engisizson Kurbanları", ttps://www.research gate.net/publication/343587862.

Karaman, Hüseyin, *İslâm Felsefesi Tarihi,* Rize 2021.

Karlığa, Bekir, "İbn Fatik", *TDVİA*, C. 19.

Karlığa, Bakir, "İbn Sina-Etkileri", *TDVİA*, 1999, C. 20.

Karlığa, Bekir, *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul 2004.

Kavak, Gökhan, Fransa'nın Afrika'daki Sömürgeciliği Devam Ediyor, https://kriterdergi.com/dis-politika/fransanin-afrikadaki-somurgeciligi-devam-ediyor (27.05.2023).

Kavas, Ahmet, "Sömürgecilik", *TDVİA*, C. 37, s. 394.

Kaya, M. Cüneyt, *İslâm Felsefesi-Tarih ve Problemler*, Ankara 2018.

Kaya Mahmut, "Kindî", *İslâm Dünyasının Felsefeyle Tanışması, İslâm Felsefesi Tarih ve Problemler*, edit. C. Kaya, İstanbul 2013.

Kaya, Mahmut, "Meşşaiyye", *DİA*, XXIX, ss. 393-396.

Kaya, Mahmut, "Beytülhikme", *TDVİA*, C. VI, s. 88.

Kayaoğlu, İsmet, "İslâm Medeniyetinin Batı'ya Etkileri", *AÜİFD*, Cilt: 29, Sayı: 1, ss. 217-219.

Kazıcı, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi,* İstanbul 2003.

Keklik, Nihat, "Türk İslâm Filozoflarının Avrupa Filozoflarına Etkileri Konusunda Yeni Örnekler", *Felsefe Arkivi*, İstanbul 1987, Sayı: 26.

Kemal, Namık, *Renan Müdafaanamesi,* yayınlayan M. Fuat Köprülü, Ankara 1962.

Kılıç, Cevdet, "İbn Haldûn", *İslâm Felsefesi Tarihi* içinde, Atatürk Ü Açıköğretim İlahiyat Fakültesi, Erzurum.

Kılıç, Cevdet, "Tasavvuf Felsefesi ve Temsilcileri", *İslâm Felsefesi Tarihi I-II* içinde, edit. B. Ali Çetinkaya, Ankara 2012, C. II, ss. 35-72.

Kılıç, Cevdet, "Tasavvuf Okulunun Doğuşu", *Doğudan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, I-X, C. VII*, Proje Editörü: Bayram Ali Çetinkaya, Cilt Editörü: Eyüp Bekiryazıcı, İstanbul 2015.

Kılıç, Cevdet, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Ankara 2015.

Kılıç, Cevdet, *İslâm Felsefesi*, Ankara 2015.

Kılıç, Remzi, "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 19, Yıl: Bahar 2006.

Kılıç Ümit, "Oryantalizm ve Doğu", *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Yıl: 12, Sayı: 60, Aralık 2021, ss. 11-26.

Kindî, *Felsefi Risaleler* (*İlk Felsefe Üzerine*), çev. Mahmut Kaya, İstanbul 1994.

Kıyak, Abdülkadir, "Evrensel Din Bağlamında Tebliğ ve Misyonerlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkish*, Cilt: 12, Sayı: 27, ss. 281-294.

Koca, Salim, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilir?", *Akademik Bakış*, Cilt: 10, 2017, Sayı: 20.

Korolec, Jerzy B., "İslâm Felsefesinin Krakovi Üniversitesi'nde Ele Alınışı", Charles E. Butterworth-Brake Andree Kessel*, İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi*, çev. Ömer Mahir Alper, Ayşe Meral, İstanbul 2001.

Köse, Zeynep, "Mevlânâ'nın Batı'daki İki Sesi, Annemarie Schimmel ve Eva De Vitray Meyerovitch", Çanakkale 2006, Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri, Çanakkale 25-28 Mayıs 2006.

Kristof Kolomb, *Seyir Defterleri: Keşif Yolculukları Günlüğü,* çev. Sait Maden, Çekirdek Yayınları, İstanbul, 1999. s. 114-115 vd. Nakleden: İsmail Coşkun, erişim: 15.01.2023: https://www.academia.edu/19986538/ Kristof_Kolombun_G%C3%BCnl%C3%BCkleri.

Kutluer, İlhan, "İbn Seb'în", *TDVİA*, C. XX.

Küçük, Abdurrahman, Tümer, Günay, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993.

Küçük, Abdurrahman "Misyonerlik Nedir? (Misyonerlik ile "Tebliğ" Arasındaki Fark)", Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik, Sempozyum Ankara, 01-02 Ekim 2005, 19-33.

Küken, Gülnihal, "Gazâlî Descartes ve Cogito", *Cogito*, Sayı: 10, 1997, ss. 151-154.

Küken, Gülnihal, *İbn Rüşd ve St. Thomas Felsefelerinin Karşılaştırılması*, İÜSBE Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984.

Lahbâbî, M. Aziz, *İslâm Şahsiyetçiliği*, Terc. İ. Hakkı Akın, İstanbul 1972.

Leaman, Oliver, "Şarkıyatçılık ve İslâm Felsefesi", *İslâm Felsefesi Tarihi I-III* içinde, edit. Seyit Hüseyin Nasr, Oliver Leaman, çev. Şamil Öçal, Hasan Tunçay Başoğlu, İstanbul 2007, C. 1, ss. 401-408.

Lewis, Franklin. *Mevlânâ*, çev. G. Ç. Güven, H. Koyukan, İstanbul 2010.

Lıbera, Alain de, *Ortaçağ Felsefesi*, çev. Ayşe Meral, İstanbul 2005.

Luraghi, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Halim İnal, İstanbul 2000.

Lyons, Jonathan, *Hikmet Evi,* çev. Ş. Bıyıklı, M. Savan, İstanbul 2012.

Machiavelli, Niccolo, *Hükümdar*, çev. Yusuf Adil Egeli, Ankara 1955.

Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, çev. M. Katırcıoğlu, Ankara 1947.

Marks Karl, *Kapital I-III*, çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, C. I, İstanbul 2021.

Maury, Jean Pierre Galilei, *Yıldızların Habercisi*, çev. Ali Berktay, İstanbul 2006.

Macleod, Roy, İskenderiye Kütüphanesi, çev. Elif Derviş, Ankara 2020.

Meyerovitch, Eva Vitray de, *İslâm'ın Güleryüzü*, çev. Cemal Aydın, İstanbul 2003.

Meyerovitch, Eva de Vitray *Güneşin Şarkısı*, çev. Cemal Aydın, İstanbul 2001.

Mohammad, Fida, "İbn Haldûn'un Toplumsal Değişme Kuramı: Hegel, Marx ve Durkheim ile Bir Karşılaştırma", çev. Behçet Batur, *Şırnak Ün. İlahiyat Fak. Der.*, Yıl: 8, 2017/2, Sayı: 17, ss. 229-244.

Montesquieu, Brede, *Kununların Ruhu Üzerine*, çev. Hasan Ali Yücel, İstanbul 2020.

Nietzsche, Friedrich, *Deccal,* çev. Oruç Auroba, İstanbul 2008.

Nietzsche, Friedrich, *Güç İstenci,* çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2010, s. 124.

Okuyan, İbrahim, *Endülüs İslâm Medeniyetinin Oluşumu*, Necmettin Erbakan Ün. SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2020.

Oppenheimer, Franz, Devlet, çev. Alaeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, İstanbul 1984.

Özalp, C. Haluk, *Selçuklu-Haçlı Münasebetleri* (*1097-1192*), Kahramanmaraş 2021.

Özaydın, Abdülkerim, "Nizamiye Medresesi", *TDVİA*, Cilt: 33, İstanbul 2007, ss. 188-191.

Özdemir, Mehmet, "Moriskolar", *TDVİA*, Cilt: 30, Ankara 2020, ss. 286-289.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, Ankara 2013.

Özdemir, Mehmet, "Endülüs", *TDVİA*, C. 11, İstanbul 1995, ss. 225-232.

Özden, H. Ömer, *İbn Sînâ Descartes, Metafizik bir Karşılaştırma*, İstanbul 1996

Özensoy, Ahmet Utku, "15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 3, Aralık 2019, ss. 819-834.

Özkan, Âdem, Bilim Tarihinde Ezberbozan Prof. Dr. Fuat Sezgin ile Birlikte, İstanbul 2019.

Özkan, Mustafa, "Medine Vesikası", *TDVİA*, Cilt: Ek-2, Ankara 2019, ss. 212-215

Özsoy, Seda, "Güneş Merkezli Evren Anlayışı: Kopernik, Kepler ve Galilei Neyi Değiştirdi?", *FLSF* (*Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*), 2015 Güz, Sayı: 20, s. 95-111. www.flsfdergisi.com.

Parlak, Nizamettin, "Endülüs'te Kitap Yakma Hadiseleri", *İstem*, Yıl: 16, Sayı: 32, 2018.

Platon, *Thaitatos*, çev. Macit Gökberk, Ankara 1945.

Polastron, Lucien X, *Kitap Yakmanın Tarihi*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul 2015.

Puig, Josep, "İslâm Felsefesinin Hristiyan İspanya'daki Serüveni, (1200'e kadar)", Charles E. Butterworth-Brake Andree Kessel, *İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi* içinde, çev. Ömer Mahir Alper, Ayşe Meral, İstanbul 2001, ss. 14-40.

Rahmetullah el-Hindi, *İzhârü'l-Hak I-II*, çev. Ali Namlı, Ramazan Muslu, İstanbul 2022.

Renan, Ernest, *Averroes L'Averroisme*, Paris 1861

Rodinson, Maxime, "Oryantalizmin Doğuşu", çev. Ahmet Turan Yüksel, *Marife*, Yıl: 2, Sayı: 3, 2002, ss. 171-188.

Ruosseau, Jean Jacques, *İlimler ve Sanatlar Hakkında Nutuk I*, çev. Sebahattin Eyüboğlu, İstanbul 1989.

Rousseau, Jean Jacques, *Toplumsal Mukavele*, çev. Cenap Karakaya, İstanbul 2005.

Safi, İsmail, "İslamofobinin Tarihsel Kökenleri ve Nedenleri Üzerine Düşünceler", *Turkish Studies*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2019, ss. 733-744.

Said, Edward, *Şarkiyatçılık*, çev. Beril Eyüboğlu-Orhan Koçak, İstanbul 2013.

Saliba, George, *İslâm Bilimi ve Avrupa Rönesansının Oluşumu,* çev. Günseli Aksoy, İstanbul 2007.

Sarıoğlu, Hüseyin, "Bir Denge Filozofu İbn Rüşd", *İslâm Felsefesi / Tarih ve Problemler*, edit. C. Kaya, İstanbul 2017.

Schimmel, Annemarie, "Mevlânâ'nın Şark ve Garptaki Tesirleri", çev. Ali Ertuğrul, *İstem*, Yıl: 5, Sayı: 10, 2007.

Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul 2001.

Sezgin, Fuat, "İslam Kültür Dünyasının İlimler Tarihindeki Yeri", *İslamiyat Dergisi*, Cilt: 7, Nisan-Haziran 2004, Sayı: 2, ss. 413- 422.

Sezgin, Fuat, *Bilim Tarihi Sohbetleri* (Söyleşi: Sefer Turan), Timaş Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2018.

Sırma, İhsan Süreyya, *Müslümanların Tarihi* I-V, İstanbul 2014.

Smith, Margaret, *Studies in Early Mysticism in the Near and Middle East*, Oneworld Publications, England 1995.

Söylemez, İlknur, "Hay b. Yakzan ve Robinson Crusoe Adlı Eserlerin Tarihsel Fenomenolojik Açıdan İncelenmesi", İLTED: *İlahiyat Tetkikleri Dergisi /Journal of İlahiyat Researches*, Cilt: 56, Aralık 2021, Sayı: 2, ss. 207-231.

Spinoza, *Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, Ankara 2011.

Süngü, Ahmet, *İbn Haldûn'un Eğitim Felsefesi*, SDÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İsparta 2009.

Şakiroğlu, Mahmut H., "Asin Palacios, Migel", *TDVİA*, C. III, İstanbul 1991, 480-482

Şerif, M. M., "İslâm Düşüncesinin Batı'ya Etkisi", *İslâm Düşünce Tarihi* içinde, C. II, İstanbul 2014.

Şerif, M. M., "Kur'an'ın Felsefi Öğretileri", *İslâm Düşüncesi Tarihi I-II* içinde çev. Mustafa Armağan, İstanbul 2014.

Tabbara, Afif A., *İlmin Işığında İslâmiyet*, çev. Mustafa Öz, İstanbul 1981.

Taplamacıoğlu, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara 1966.

Tarlan, Ali Nihat, Mevlânâ'nın Dünyası, https://semazen.net/mevlananin-dunyasi-ali-nihat-tarlan/ (02.08.2023).

Timuçin, Afşar, *Descartes Felsefesine Giriş*, İstanbul 1999.

Toktaş, Fatih, *Meşşâî Felsefe*, İstanbul 2004.

Toynbee, "Tarihin Faydası ve Değeri", çev. Ahmet Uysal, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1963, sayı 22/1.

Toynbee, Arnold, *Tarih Bilinci*, cilt 1, çev. Murat Belge, Bateş Yayınları, İstanbul 1978.

Toynbee, Arnold, *Dünya, Batı ve İslâm*, çev. Abdullah Zerrar, İstanbul 2002.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alparslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, İstanbul 2002.

Türkoğlu, İrfan - Seçilmiş, İ. Erdem, Franz Oppenheimer'in Devlet Kuramı, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2006, ss. 83-96.

Ulaçay, Mustafa, *Kayıp Gerdanlık Endülüs*, İstanbul 2022.

Ülgen, Pınar, "Orta Çağ Avrupasının "Mükemmel Öğretmen" Lakaplı Bilim Adamı: Roger Bacon", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, 2018, Sayı: 2.

Ülken, H. Ziya, Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, *İbn Haldûn*, İstanbul 1940.

Ülken, H. Ziya, "İslâm Felsefesi ve İtikadının Garb'a Tesiri", *AÜİFD*, Ankara 1963.

Ülken, H. Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul 1997.

Ülken, Hilmi Ziya, "Divina Comedia'nın İslâmi Kaynakları", *İstanbul Halkevleri Dergisi*, Cilt: V, 1946, Sayı: 58, ss. 4-7

Ünal, Banu Çetin, İbn Rüşd ve Roger Bacon Arasındaki Etkileşim Hakkında Bir Değerlendirme, https://bilimdili.com/felsefe/ibn-rusd-ve-roger-bacon/#_ftn13 (08.06.2022).

Ünver, Metin, Sömürgecilik, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/somurgecilik, (03.09.2023).

Voltaire, François Marie Aroet, *Türkler Müslümanlar Ötekiler*, çev. Cengiz Orhan, İstanbul 2008.

Watt, Montgomery, *İslâm Avrupa'da*, çev. Hulusi Yavuz, İstanbul 1989.

Whitehead, Elfred N., *Düşüncelerin Serüvenleri*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul 2011.

Whitfield, Peter, *Batı Biliminin Dönüm Noktaları*, çev. Serdar Uslu, İstanbul 2012.

Yaldır, Hülya, "Kültürlerarası Çatışma, Batı'nın Etkisi ve Türkiye: Arnold J. Toynbee", III. Uluslararası Felsefe Kongresi, Bursa 23-25 Ekim 2014, 269-276.

Yakıt, İsmail-Durak Nejdet*, İslâm'da Bilim Tarihi*, İsparta 2002.

Yavuz, Hilmi, "Oryantalizm Üzerine Bir Giriş Denemesi", *Marife*, Yıl: 2, Sayı: 3, 2002, ss. 53-63.

Yıldırımer, Şeniz, "İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşdçülüğü", *SÜİFD*, Sakarya 2012, C. XIV.

Yıldız, İlhan, "Fuat Sezgin'e göre İslâm Düşüncesi ve Batı Medeniyeti Üzerine Etkileri", 3. Uluslararası Ahmed-i Hani Sempozyumu, "İslâm Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Fuat Sezgin, 5-6 Ekim 2019 Ağrı, ss. 307-336.

Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2009.

Yılmaz, İrfan, Yitik Hazinenin Kâşifi Fuat Sezgin, (Geçmişimizi Sevdiren Adam İçin Bir Biyografi Denemesi) İstanbul 2009.

Yılmaz, Rümeysa, Batı Medeniyetinin Çöküşü, https://www.furkannesli.net/yazilar/bati-medeniyeti-ve-cokusu (erişim: 17.03.2023).

Ziya Paşa, *Engizisyon Mahkemeleri*, Ekler ve çeviri yazı: Cahit Külekçi, İstanbul 2011.

Kadının Güçlenmesi Sürecinde Bir Sosyal Girişim Modeli Olarak KADIN KOOPERATİFLERİ

Dr. Gözde Genç

nobel bilimsel

Kadının Güçlenmesi Sürecinde Bir Sosyal Girişim Modeli Olarak
KADIN KOOPERATİFLERİ

Dr. Gözde Genç

Yayın No.: 1896
ISBN: 978-625-393-078-3
E-ISBN: 978-625-393-079-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Genç, Gözde.
Kadının Güçlenmesi Sürecinde Bir Sosyal Girişim Modeli Olarak KADIN KOOPERATİFLERİ / Gözde Genç
1. Basım, XVI + 454 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-078-3
E-ISBN: 978-625-393-079-0
1. Sosyal Girişim 2. Sosyal Girişimci 3. Sosyal Girişimcilik 4. Sosyal Kooperatif
5. Kadın Kooperatifleri 6. Kadının Güçlenmesi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

TABLOLAR DİZİNİ ..... **xi**

ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **xiii**

KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GİRİŞİMİN TEORİK ÇERÇEVESİ **9**

1.1. ALTERNATİF EKONOMİLER İÇİN BİR ÇERÇEVE 9
1.1.1. Alternatif Ekonomi Biçimleri 10
1.1.2. Sosyal Girişimlerin İçinde Bulunduğu Ekonomi Modeli: Sosyal ve Dayanışma Ekonomileri 13
1.2. SOSYAL GİRİŞİMLERİN ORTAYA ÇIKMASINI ETKİLEYEN GELİŞMELER 18
1.2.1. Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişimi 18
1.2.2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk 21
1.2.3. Yeni Sosyal Hareketler 24
1.2.4. Çalışmanın Değişen Anlamı 28
1.3. SOSYAL GİRİŞİM KAVRAMI VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK UNSURLARI 34
1.3.1. Sosyal Girişim Kavramı 34
1.3.2. Sosyal Girişimcilik Unsurları 38
1.3.2.1. Sosyal bir misyona sahip olma 38
1.3.2.2. Yenilikçilik ve fırsatları fark etme 39
1.3.2.3. Sürdürülebilirlik ve finansal kaynaklar 43
1.3.2.4. Sosyal değer ve sosyal etki 45
1.4. SOSYAL GİRİŞİMLER VE DİĞER SEKTÖRLER ARASINDAKİ AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLER 47
1.4.1. Sosyal Girişimler-Kamu Sektörü Arasındaki Ayırt Edici Özellikler 47
1.4.2. Sosyal Girişimler-Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki Ayırt Edici Özellikler 49
1.4.3. Sosyal Girişimler-Özel Sektör Girişimleri Arasındaki Ayırt Edici Özellikler 50
1.5. TÜRKİYE'DE SOSYAL GİRİŞİMLERİN MEVCUT DURUMU 54

İKİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GİRİŞİM MODELİ OLARAK KADIN KOOPERATİFLERİ 61

2.1. SOSYAL GİRİŞİM MODELLERİ 61
2.1.1. Sosyal İşletme Modeli 62
2.1.1.1. Birinci tip sosyal işletme (Sosyal amaçlı işletme) 62
2.1.1.2. İkinci tip sosyal işletme (Dezavantajlı kişilere ait işletme) 64
2.1.2. Dernek veya Vakıf Biçiminde Örgütlenen Sosyal Girişim Modeli 65
2.1.2.1. Derneklerin iktisadi işletmeleri 66
2.1.2.2. Vakıfların iktisadi işletmeleri 68
2.1.3. Sosyal Kooperatif Biçiminde Örgütlenen Sosyal Girişim Modeli 70
2.1.3.1. İşçi kooperatifleri 71
2.1.3.2. Engelli kooperatifleri 72
2.1.3.3. Kadın kooperatifleri 73
2.2. TÜRKİYE'DE KADIN KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞUNA ORTAM HAZIRLAYAN KOŞULLAR 74
2.2.1. Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Örgütlenmeleri 74
2.2.1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketleri 76
2.2.1.2. Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın hareketleri ve temsili örgütlenme 78
2.2.1.3. 1970'li yıllardan günümüze kadın hareketleri ve örgütlenmeleri 80
2.2.2. Türkiye'de Kadın Girişimciliği ve Kooperatifçilik Hareketi 86
2.3. TÜRKİYE'DE KADIN KOOPERATİFLERİ 90
2.3.1. Kadın Kooperatiflerinin Ortaya Çıkışı, Kurulma Amaçları ve Faaliyetleri 90
2.3.2. Kadın Kooperatiflerinin Diğer Kooperatiflere Göre Ayırt Edici Özellikleri 92
2.3.3. Kadın Kooperatiflerinin Yasal Çerçevesi 93
2.3.4. Kadın Kooperatiflerine Yönelik Destekler 94
2.3.5. Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu 98
2.4. SOSYAL GİRİŞİMCİ KADIN KOOPERATİFLERİ 106
2.4.1. Sosyal Girişim, Sosyal Kooperatif ve Kadın Kooperatifleri İlişkisi 107
2.4.2. Sosyal Girişimci Kadınlar 113
2.4.3. Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifi Tanımı ve Unsurları 114
2.4.4. Sosyal Girişimci Kadın Kooperatifleri Örnekleri 116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE KADIN KOOPERATİFLERİ 119

3.1. KADININ GÜÇLENMESİYLE İLGİLİ TEORİK ÇERÇEVE 119
3.1.1. Güç Kavramı ve Güç Boyutları 119

3.1.2. Güçlenme Kavramı ve Yaklaşımları 121
3.2. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNİ ETKİLEYEN BOYUTLAR VE DÜZEYLER 126
3.2.1. Güçlenme Boyutları 127
3.2.1.1. Psikolojik, sosyal, ekonomik, politik güçlenme boyutları 127
3.2.1.2. Kaynaklar, eylemlilik ve başarı boyutları 131
3.2.2. Güçlenme Düzeyleri 132
3.3. KADININ GÜÇLENMESİYLE İLGİLİ GÖSTERGELER 133
3.4. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE SOSYAL GİRİŞİMLER 144
3.5. KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNDE KADIN KOOPERATİFLERİ 149
3.5.1. Eğitim Yoluyla Güçlenme 150
3.5.2. İstihdam Fırsatlarına Erişim Yoluyla Güçlenme 151
3.5.3. İş Birliği ve Ağ Kurma Yoluyla Güçlenme 152
3.5.4. Baskıcı Sosyal ve Kültürel Normlarla Mücadele Yoluyla Güçlenme 153

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 157

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 157
4.2. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI VE AMACI 158
4.3. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI 160
4.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSEL MODELİ 161
4.4.1. Bir Araştırma Yöntemi Olarak Nitel Araştırma 161
4.4.2. Nitel Araştırma Deseni: İç İçe Geçmiş Çoklu Durum Çalışması 162
4.5. ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ 164
4.5.1. Amaçlı Örneklemin Birinci Seviyesi 164
4.5.2. Amaçlı Örneklemin İkinci Seviyesi 167
4.6. VERİ TOPLAMA SÜRECİ 170
4.6.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Verilerinin Toplanması 170
4.6.2. Gözlem Verilerinin Toplanması 173
4.6.3. Veri Toplama Sürecindeki Etik Hassasiyetler 174
4.7. VERİ ANALİZİ 177
4.7.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Verilerinin Analizi 177
4.7.2. Gözlem Verilerinin Analizi 180
4.8. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK 180
4.8.1. Geçerlik 181
4.8.2. Güvenirlik 183
4.9. ALAN ARAŞTIRMASINA DAİR NOTLAR 184

4.9.1. Alan Çalışması Öncesi Deneyimler 185
4.9.2. Alan Çalışması Deneyimleri 187

BEŞİNCİ BÖLÜM
SOSYAL GİRİŞİMCİ KADIN KOOPERATİFLERİ VE KADININ GÜÇLENMESİ SÜRECİNE ETKİLERİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMA BULGULARI 189

5.1. KADIN KOOPERATİFLERİNİN SOSYAL GİRİŞİMCİLİKLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK BULGULAR 190
5.1.1. Mevcut Sistemi Dönüştürücü-Kapitalizme Alternatif Bir Model 191
5.1.2. Sosyal Girişim Özellikleri 196
5.1.2.1. Kuruluş öncesi kadın hareketleri ve kadın örgütlenmesi deneyimleri 196
5.1.2.2. Kadın kooperatiflerinin kurulma süreci ve kuruluş amaçları 199
5.1.2.3. Kooperatiflerin ekonomik yapısı 203
5.1.2.4. Sosyal ve çevresel fayda 210
5.1.2.5. Yenilikçilik 218
5.1.2.6. Kamu sektörü dışında bağımsız bir yapı olması 223
5.1.3. Kadın Kooperatifi ve Sosyal Girişimcilik İlişkisi 226
5.2. KADIN KOOPERATİFLERİNİN ÖRGÜTLENME VE ÇALIŞMA DURUMLARINA İLİŞKİN BULGULAR 230
5.2.1. Örgütlerin Organizasyon Yapısı ve Faaliyet Alanları 231
5.2.1.1. Kooperatiflere ortak olma koşulları ve ortak sayısı 232
5.2.1.2. Defne Kadın Kooperatifi ortaklarının bulundukları pozisyona göre yaptıkları işler 234
5.2.1.3. Yelki Kadın Kooperatifi ortaklarının bulundukları pozisyona göre yaptıkları işler 239
5.2.2. Örgütlenme Biçimi ile Çalışma Biçimleri, Özellikleri ve Unsurları 242
5.2.2.1. Örgütlenme biçimleri 242
5.2.2.2. Çalışma biçimleri ve özellikleri 245
5.2.2.3. Çalışma unsurları 252
5.2.3. Örgütün Yaşadığı Sorunlar 253
5.2.4. Destekler ve İş Birlikleri 262
5.3. ORTAKLARIN ÇALIŞMA VE ÖRGÜTLENMELERİNE İLİŞKİN BELİRLEYİCİLER VE SOSYAL GİRİŞİMCİ KADINLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ 266
5.3.1. Kooperatife Ortak Olmayı Etkileyen Unsurlar 267
5.3.2. Örgütlenme Deneyimleri 271
5.3.3. Boş Zaman Faaliyetleri 273

5.3.4. Sosyal Girişimci Kadınların Genel Özellikleri 275
5.4. KADININ GÜÇLENMESİNE İLİŞKİN BULGULAR 277
5.4.1. Bir Şeyin Üzerinde Gücü Olma 278
5.4.1.1. Toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim 279
5.4.1.2. Baskıcı sosyal ve kültürel normlarla mücadele 286
5.4.2. Bir Şeyi Yapmaya Gücü Olma (Yapabilme Gücü) 294
5.4.2.1. Satış ve pazarlama yapabilme 297
5.4.2.2. Üretim yapmak 299
5.4.2.3. Farkındalık kazanmak 300
5.4.2.4. Yeni şeyler öğrenmek/yapmak 301
5.4.3. Birlikte Gücü Olma 303
5.4.3.1. Kolektif bilinç 306
5.4.3.2. Kolektif eylemlilik 308
5.4.3.3. Kolektif aidiyet 312
5.4.4. İçten Gelen Güç 314
5.4.4.1. Duygusal kazanımlar 316
5.4.4.2. Öz güven, öz saygı ve öz yeterlilik 321
5.4.5. Ekonomik Güçlenme 326
5.4.5.1. Ekonomik kazanım sağlama 328
5.4.5.2. Gelirin kullanımı 330
5.4.5.3. Geliri yeterli bulma durumu 331
5.4.5.4. Aile ve çevreden alınan maddi destek durumu 335
5.4.5.5. Aile içi ekonomik kararlara katılımdaki değişim 335
5.4.6. Sosyal Güçlenme 337
5.4.6.1. Kooperatifte yapılan sosyal faaliyetler 339
5.4.6.2. Sosyal ilişkilerde yaşanan değişim 348
5.4.7. Kültürel Güçlenme 355
5.4.7.1. Eğitimler, eğitimlerin katkıları ve farklı kültürleri öğrenme 355
5.4.7.2. İletişim Araçlarının kullanımı ve medyada görünürlük 362
5.4.8. Politik Güçlenme 365
5.4.8.1. Kooperatif ortaklarının siyasete ilgisi 366
5.4.8.2. Kooperatif-siyaset ilişkisi 367
5.4.8.3. Kooperatifte karar alma mekanizması 370
5.5. BULGULARIN GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ 373

SONUÇ VE ÖNERİLER **395**

KAYNAKÇA **413**

EKLER **431**

Ek-A Sosyal girişim/ci/lik tanımları 431
EK-B Bilgilendirilmiş olur formu 436
EK-C Sosyal girişimci/yönetici kadınlara yönelik görüşme soru formu 437
EK-D Çalışanlara yönelik görüşme soru formu 442
EK-E Gözlem çizelgesi 445
EK-F Etik kurul kararı 446
Ek-G Sosyal girişimci kadınların genel özellikleri 447

KAYNAKÇA

Abay, Y. (2018). *Kadının Güçlendirilmesinde Kadın Girişimciliği ve Mikro Kredi Uygulamaları: Bağcılar Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Acar, F. ve Altunok, G. (2012). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye'de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Ed.), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* içinde (71-101). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahiler Kalkınma Ajansı, (2023) TR71 Bölgesi Sosyal Girişimlerle İş Birliği Alanları Araştırması, Nevşehir, Türkiye.

Akis, Y.; Özakın, Ü. ve Sancar, S. (2009). Serpil Sancarla Söyleşi "Türkiye'de Feminizm ve Kadın Hareketi". *Cogito,* 58, 245-258.

Akkaya, Ö. (2018). 1970'lerin İkinci Yarısında Türkiye'de Sosyalizm ve Kadın: Kadınların Sesi Dergisi Karikatürleri. *Egemia,* 3, 65-112.

Aktan, C. C. ve Börü, D. E. (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. C. C. Aktan (Ed.), *Kurumsal Sosyal Sorumluluk İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk* içinde (7-25). İstanbul: İGİAD Yayınları.

Al, İ. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi: Türkiye için Bir Endeks Önerisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 12 (1), 112-124.

Aldırmaz Akkaya, F. (2018). *Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Sürdürülebilir Kırsal Turizmdeki Önemi ve Finansal Performanslarının Analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Alter, S. K. (2006). Social Enterprise Models and Their Mission and Money Relationships. A. Nicholls (Ed.), *Social Entrepreneurship New Models of Sustainable Social Change* in (205-232). New York: Oxford University Press.

Amin, A. (2009). Locating the Social Economy. A. Amin (Ed.), *The Social Economy: International Perspectives on Economic Solidarity* in (3-21). New Yorks: Zed Books.

Anheier, H. K. and List, R. A. (2005). *A Dictionary of Civil Society, Philanthropy and the Non-Profit Sector*. New York: Routledge Publication.

Arıkanlı, M. (2015). Başka Bir Dünya Mümkün mü? Porto Alegre Deneyimi, ATTAC Hareketi ve Dünya Sosyal Forumları. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* (3.baskı) içinde (498-510). İstanbul: Hil Yayın.

Arpacı, I. ve Karakılçık, Y. (Ekim, 2009). Sosyal Girişimcilik Karşısında Sosyal Devleti Yeniden Düşünmek: Girişim Sosyalleşirken 'A-sosyalleşen Devlet'. *Sosyal Girişimcilik VI. Uluslararası STK'lar Kongresi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Aslan, G.; Araza, A. ve Bulut, Ç. (2012). Sosyal Girişimciliğin Kavramsal Çerçevesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7 (2), 69-88.

Austin, J.; Stevenson, H. and Wei-Skillern, J. (2006). Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different and Both? *Journal of Entrepreneurship Theory and Practice,* 47 (3), 370-384.

Avşar, G. (2017). *Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Eskişehir İlçe ve Mahallelerinde Kadın Kooperatifi Potansiyeli* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Ayhan Sezer, F. (2022). *Kadın Yoksulluğuyla Mücadelede Kadın Kooperatifleri: Mersin Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Aykaç, A. (2018). *Dayanışma Ekonomileri.* İstanbul: Metis Yayınları.

Aytaç, S. (2018). Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar. A. Tokol ve Y. Alper (Ed.), *Sosyal Politika* içinde (327-354). Bursa: Dora Yayınları.

Barut, Y. (2017). Women's Cooperatives Contributions to Local Region Economy: Seferihisar Agricultural Cooperative Development Model-Turkey. *Management Studies,* 5 (2), 120-127.

Bayraktar, S. (2015). Sosyal ve Dayanışma Ekonomisine Hoşgeldiniz. *KaDergi,* 4, 4-36.

Becan, C. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Paydaş Teorisi ve İletişim Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Bankaların Basın Bültenlerine Yönelik Bir İçerik Analizi. *Selçuk İletişim Dergisi,* 7 (1), 16-35.

Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (4. baskı) (çev. A. Arı). Konya: Eğitim Yayınevi.

Beşpınar Karaoğlu, L. Z. (2012). *2000'ler Türkiyesi'nde Gap Bölgesi'nde Kadın Projeleri ve Kadının Güçlenmesi: Valilikler, Belediyeler ve Çatom İstihdam Proje Örnekleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bhatt Datta, P. and Gailey, R. (2012). Empowering Women Through Social Entrepreneurship: Case Study of a Women's Cooperative in India. *Entrepreneurship Theory and Practice,* 569-587.

Biçerli, K. (2010). Sosyal Girişimcilik ve İstihdam. S. Besler (Ed.), *Sosyal Girişimcilik* içinde (55-92). İstanbul: Beta Yayıncılık.

Bora, A. (2010). Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri. *Bilig,* 53, 51-66.

Bornstein, D. and Davis, S. (2010). *Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know*. United States (USA): Oxford University Press.

Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm* (3. baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Bragee, I. (2006). *Perceptions of Empowerment "A Minor Field Study of the Concept Discrepancy between the Dominating Development Discourse and the Reality of Women in Microcredit Groups"* (Master thesis). Stockholm University, Sweden.

Bülbüller, G. (2022). *Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Sosyal Dayanışma Ekonomisi Kapsamında İncelenmesi: İzmir İli Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür-Ağ Toplumun Yükselişi* (Birinci cilt). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cazgır, K. D. (2022). *Women's Empowerment Through Cooperatives: The Case of Women's Cooperatives in Izmır* (Unpublished master thesis). Middle East Technical University Social Sciences Institute, Istanbul.

Ceylan, Ö. (2021). *Kırsaldaki Kadınların Sosyal Kooperatiflerin Oluşumundaki Rolü: Afşar Bala'm Kadın Kooperatifi İncelemesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Charlier, S.; Caubergs, L.; Drory, E.; Kittel, F.; Kakiba, E. M.; States, V.; Ravesloot, S.; Malpas, N.; Smets, K. and Grolet, S. (2007). *The Women Empowerment Approach A Methodological Guide.* Brussels: Commission on Women and Development.

Chen, S.; Bruyne, C. and Bollempalli, M. (2018). Introduction. C. Dickson (Ed.), *Blue Economy: Community Solutions* in (8-14). United States (USA): United Nations Development Programme (UNDP).

Cohen, J. (2016). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* (2. baskı) içinde (101-120). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Coşkun, M. (2017). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri "Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni"* (3. baskı) (çev. S.B. Demir ve M. Bütün). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Creswell, J. W. ve Creswell, J. D. (2021). *Araştırma Tasarımı "Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları"* (5. baskıdan çeviri) (çev. E. Karadağ). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Crowley, N.; Genova, A. and Sansonetti, S. (2013). Empowerment of Roma Women within the European Framework of National Roma Inclusion Strategies. Brussels: European Union.

Çaha, Ö. (2018). *Sivil Kadın "Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum".* Ankara: Savaş Yayınevi.

Çakır, R. (2011). Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası. S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu…21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* içinde (505-533). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çatak, A. (2017). *Girişimciler için Model Önerisi İşçi Kooperatifleri.* Ankara: Cinius Yayınları.

Çayır, K. (2016). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* içinde (11-30). İstanbul: Kaktüs Yayınları.

Çetinkaya, Y. D. (2008). 2008 Sonrası İsyanlar Üzerine. Y. D. Çetinkaya (Ed.), *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim* içinde (9-22). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çınar, K. (2018). Bölüşüm Sorununa Kolektif Bir Bakış: Türkiye'de Kadın Kooperatifleri Örneği. *İktisat ve Toplum,* 98, 73-81.

Çınar, K.; Akyüz, S.; Uğur Çınar, M. and Öncüler Yayalar, E. (2019). Faces and Phases of Women's Empowerment: The Case of Women's Cooperatives in Turkey. *Social Politics,* 1-28.

Çitci, O. (1998). Son Söz Yerine: 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek. O. Çitci (Ed.), *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde (571-582). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE).

Dacheux, E. ve Goujon, D. (2011). The Solidarity Economy: An Alternative Development Strategy. *International Social Science Journal,* 62 (203–204), 205-215.

Dalkıran, G. B. (2017). The Support of Women Work within Cooperative Enterprises: Sample of Turkey. *Social Sciences Research Journal*, 6 (3), 1-11.

Datta, R. (2003). From Development to Empowerment: The Self-Employed Women's Association in India. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 16 (3), 351-368.

Dees, J. G. and Economy, P. (2001). Social Entrepreneurship. J. G. Dees, J. Emerson and P. Economy (Ed.), *Enterprising Nonprofits: A Toolkit for Social Entrepreneurs* in (1-18). New York: Wiley Nonprofit Series.

Demircan Yıldırım, P. (2022). *Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Ekonomik ve Sosyal Yaşamlarında Yarattığı Değişimler: Batı Akdeniz Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Denizalp, H. (2009). *Toplumsal Dönüşüm İçin Sosyal Girişimcilik Rehberi.* Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM).

Dernekler Kanunu. (2004). T. C. Resmî Gazete, 25649, 23 Kasım 2004.

Dernekler Yönetmeliği. (2005). T. C. Resmî Gazete, 25772, 31 Mart 2005.

Doğan, C. (2008). Yeni Sosyal Hareketler Ekseninde Feminizme Bakış. *Sosyoloji Notları Dergisi*, 4-5, 29-35.

Duguid, F.; Durutaş, G. ve Wodzicki, M., Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu, *KEDV; Canadian Co-Operative Association ve The World Bank,* Türkiye 2015.

Durakbaşa, A. (2011). Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve "Kadın Yurttaş". S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu…21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* içinde (461-474). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Ediz, Z. (1994). *Cumhuriyet Dönemi'ndeki Türkiye'deki Kadın Örgütlenmeleri "Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme"* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Eliş, B.; Kavas, M.; Güravşar Gökçe, S.; Yaşar, B.; Yılmaz, I. S.; Ersoy, G.; Titiz, S.; Veziroğlu, C.; Arık, E.; Önay, I.; Oba, M. E.; Ayata, Z.; Tarman, Z.D.; Fortuna, A.; Toparlak, Ç.; Ongan, G.; Aktepe, T., Türkiye Sosyal Girişimcilik Ekosistemi Durum Analizi, *Vehbi Koç Vakfı, KUSİF, Ashoka Türkiye, Sİİ, İstasyon TEDÜ, SKYÇ, Mozaik Foundation, Social Enterprise UK,* 2020, s. 51.

Engelliler Hakkında Kanun. (2005). T. C. Resmî Gazete, 25868, 7 Temmuz 2005.

Erdoğan, M. (2021). *Türkiye'de Kooperatiflerin Kadınların Toplumsal Konumları Üzerindeki Etkileri: Gaziantep Kadın Kooperatifleri Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Ersen, T. B.; Kaya, D. ve Meydanoğlu, Z., (2010) Sosyal Girişimler ve Türkiye İhtiyaç Analizi Raporu, *British Council ve TÜSEV, No: 50,* İstanbul, Türkiye.

Fitzhugh, H. and Stevenson, N. (2015). *Inside Social Enterprise: Looking to the Future*. Great Britain-North America: Policy Press.

Furat, M. (2013). *Rural Development and Women's Empowerment: The Case of Rural Women's Organizations In Turkey* (Unpublish doctoral thesis). Middle East Technical University Social Science Enstituate, Istanbul.

Gergely, T., (2012) Gerçekten Sorumluluk Sahibi İşletmeler, *KÖVET ve KSS Türkiye,* Proje Numarası: LLP-LdV-TOI-2009-006/2009-1-RO-LEO05-03583.

Ghebremichael, B. (2013). The Role of Cooperatives in Empowering Women. *Journal of Business Management and Social Sciences Research (JBM&SSR)*, 2 (5), 51-54.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (1. baskı) (çev. H. Özel; A. Sönmez; Z. Mercan; İ. Yılmaz; E. Rızvanoğlu; M. A. San; Ş. Pala Güzel; E. Rızvanoğlu ve M. A. San; M. Özcan). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gökmen, Y. C., "Kavramsal Çerçeve Sosyal Kooperatifçiliğe Güncel Bir Bakış", *Kooperatifler Dayanışma Ağı Çalıştayı,* 11-12 Kasım 2017, İzmir.

Göle, N. (2011). *Modern Mahrem "Medeniyet ve Örtünme".* İstanbul: Metis Yayınları.

Gönüllü Atakan, A. ve Çoban, A. (2022) *Türkiye'de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler.* Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).

Gümüşoğlu, F. (2012). Kadınların Toplumsal Alanda Güçlenmesine Bir Örnek: "Yağlar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi". *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10, 39-60.

Günay, G. ve Aksoy, A. (2018). Türkiye'de Kadın Kooperatifçiliği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi,* 53 (1), 77-90.

Güneş, M. (2017). Sosyal Sorunların Yönetim ve Çözümünde Geleceği Şekillendirmek: Sosyal Girişimci Kooperatifçilik ve Avrupa Girişimcilik Ağı Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi,* Özel sayı 52, 515-527.

Güneş Ayata, A. (2015). Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı. Ş. Tekeli (Ed.), *1980`ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (6. baskı) içinde (261-278). İstanbul: İletişim Yayınları.

Güzel, S. (2005). İşgücü Birikim Süreci: Fabrika İşçiliğinin Oluşumu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7 (2), 276-288.

Haugh, H. and Talwar, A. (2016). Linking Social Entrepreneurship and Social Change: The Mediating Role Of Empowerment. *Journal of Business Ethics* (*J Bus Ethics),* 133, 643-658.

Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (2. baskı) (çev. A. Onacak). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Hermann, P. (2012). Social Empowerment. Laurent J. G. Van Der Maesen, Alan Walker (ed.), *Social Quality* in (198-223). United States (USA): Palgrave Macmillan.

Hoque, S. (2011). Social Business: A Revolutionary Idea in the Field of Poverty Alleviation. *International Islamic University Chittagong Studies (IIUC),* 8, 81-94.

Hur, M. H. (2006). Empowerment in terms of Theoretical Perspectives: Exploring a Typology of the Process and Components Across Disciplines. *Journal of Community Psychology,* 34 (5), 523-540.

Işık, V. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Değiştirdiği Çalışma Kavramı ve Yeni Bir Çalışma Biçimi Olarak Sosyal Girişimler. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3 (1), 101-131.

Işık, V. (2015). Türkiye'deki Sosyal Girişim Yapılanması Analizi: Ashoka Üyesi Sosyal Girişimler Üzerine Bir Alan Araştırması. *Karatahta Dergisi,* 1, 63-76.

Işık, V. (2016). *Çalışmanın Evrimi ve Sosyal Girişim*. Bursa: Ekin Basın Yayın.

Işıl, Ö. S. (2020). Gıdanın Çitlenmesine Karşı Mücadelenin Müşterekleşmesi. Ö. S. Işıl ve S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler "Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor"* içinde (89-114). İstanbul: NotoBene Yayınları.

İçli, G. E. ve Anıl, N. K. (2016). *Social Franchising "Bir Sosyal Girişimcilik Yöntemi".* İstanbul: Türkmen Kitabevi.

İleri, Ü. (2009). Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri. Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası (TÜHİS).

İnce Yenilmez, M. (2017) Measuring and Analysing Women's Empowerment in Turkey. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 15 (1), 171-193.

İnci, B. (2016). Social Entrepreneurship in Turkey: A Content Analysis Assessing Ashoka Fellows. *International Journal of Trade, Economics and Finance,* 7 (4), 105-112.

İş Kanunu. (2003). T. C. Resmî Gazete, 25134, 10 Haziran 2003.

Jupp, D.; Ali, S. İ. and Barahona, C. (2010). *Measuring Empowerment? Ask Them Quantifying Qualitative Outcomes from People's Own Analysis Insights for Results-Based Management from the Experience of a Social Movement in Bangladesh, Sida Studies in Evaluation.* Sweden: Swedish International Development Cooperation Agency (SİDA).

Kabeer, N. (1999a). The Conditions and Consequences of Choice: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. United Nations Research Institute For Social Development (UNRISD) Discussion Paper. No: 108. p.58.

Kabeer, N. (1999b). Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. *Development and Change,* 30, 435-464.

Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of the Third Millennium Development Goal. *Gender and Development,* 13 (1), 13-24.

Kabeer, N. (2009). *Women's Economic Empowerment: Key Issues and Policy Options*. Swedish International Development Cooperation Agency (Sida) Policies.

Kabeer, N. (2012). Women's Economic Empowerment and Inclusive Growth: Labour Markets and Enterprise Development. Discussion Paper No: 29. Centre for Development Policy & Research, School of Oriental & African Studies, University of London.

Kaçmazoğlu, H. (2013). Türkiye'de Kadın Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 75-90.

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), 5. Kadın Kooperatifleri Buluşması Raporu, 23-25 Aralık, 2015, İstanbul.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) (2015). *Türkiye'de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler*. İstanbul: KEİG Yayınları.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) (2018). *Kadın Kooperatifleri Kılavuzu 2018.* İstanbul: KEİG Yayınları.

Kağnıcıoğlu, D. (2009). Sosyal Sorumluluk Raporlarında Çalışma ve İstihdam Göstergeleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 5, 125-165.

Kahrıman, E. (2021). *Bir Kadın Kooperatifi ve Kadınların Dayanışma Deneyimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kallis, G. (2020). Büyüme Olmadan Ekonomi. M. Castells (Ed.), *Başka bir Ekonomi Mümkün "Ekonomik Sistem Alternatiflerine Dair Tartışmalar"* içinde (57-87) (çev. O. Orhangazi). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kara, N. (2006). 80'ler ve 90'larda Türkiye'de Feminist Hareketler. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, 1 (3), 16-39.

Karaçay, H.; Şafak Zülfikar, B. ve Güler Aydın, D. (2014). Post-Neoliberal Kalkınma Paradigmasında "Kalkınmada Kadın ve Güçlenme" Algısı: Dünya Bankası Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (AKÜ İİBF) Dergisi,* 16 (2), 15-29.

Kasap, F. (2019). *Kırsal Alanda Kadın Örgütlenmelerinin Yarattığı Güçlenme Dinamiği ve Erkeklerin Konumu: Kilis Ravandalı Kadınlar Derneği Örnek Olayı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Kaya, R. (2020). Hükümet Dışı Organizasyonların Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkilerinin Kadın Örgütleri Üzerinden Değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (KMUSEKAD),* 22 (38), 1-9.

Kaya Köse, E. (2021). *Karabük Kadın Kooperatiflerinde Yerel Üretim Ölçeğinde Sürdürülebilir ve Katılımcı Tasarım Yaklaşımını Benimseyen Bir Model Önerisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kazar, E. N. (2019). *Kadın Yoksulluğunu Azaltmada Kadın Kooperatiflerinin Rolü: İstanbul ve Bursa Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Keskin, S. (2014). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9 (1), 71-94.

Keyman, E. F. (2006). *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha.* Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM).

Kılıç Kırılmaz, S. (2014). Sosyal Girişimcilik Boyutlarına Kuramsal Bir Bakış. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi,* 3 (2), 55-74.

Kılınç Savrul, B. ve Akyüz, D. (2016). Türkiye Ekonomisinde Kadın Girişimcilerin Mevcut Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Çözüm Önerileri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 11 (1), 165-185.

Kızıldağ, D. ve Karataş, A. B., "Kadın Girişimciliği ve Kadın Kooperatifleri: Urla Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Örneği", H. Usul, Ş. Çelik, Demirci, Ş. D. Demirci (Ed.), *17. Uluslararası Katılımlı İşletmecilik Kongresi*, s. 72-76, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir, 26-28 Nisan 2018, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayın No: 10.

Kolay, H. (2015). Kadın Hareketinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları. *Emo Kadın Bülteni,* 3, 5-11.

Kooperatifler Kanunu. (1969). T. C. Resmî Gazete, 13195, 10 Mayıs 1969.

Kozak, İ. E. (1992). İşçi Sendikaların Tarihsel Gelişimi (İngiltere Örneği). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* 1, 63-81.

Kuklen, M. (2019). *Kırsal Örgütlenmelerin Kadının Güçlenmesi Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi: Saitabat Köyü Kadınları Dayanışma Derneği Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Kurşuncu H. ve Yılmaz, S. (2020). Gıda Üretiminde Kadın Emeği: Kadın Dernekleri ve Kadın Kooperatifleri. Ö. S. Işıl ve S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler "Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor"* içinde (143-168). İstanbul: NotoBene Yayınları.

Kümbül Güler, B. (2008). *Sosyal Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Analizi (Yayımlanmamış doktora tezi).* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kümbül Güler, B. (2010). *Sosyal Girişimcilik.* Ankara: Efil Yayınevi.

Lafargue, P. (2017). *Tembellik Hakkı "1848 Çalışma Hakkının Çürütülmesi"* (2. baskı) (çev. İ. Kahraman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Leadbeater, C. (2001). *The Rise of the Social Entrepreneur*. Great Britain: Demos.

Legis, T. E. (2020). *Social Entrepreneurship Factors Influencing Women Empowerment in Kajiado County* (Project report for master degree). United States International University Africa Chandaria School of Business Science in Management and Organizational Development (Mod), Kenya.

Lodiaga, M. J. (2020). The Cooperative Movement in Kenya: Women Only Cooperatives Their Potential for Women's Empowerment and Enhancement of Gender-JustPeace. *American Journal of Biomedical Science and Research,* 7 (4), 357-366.

Lombardini, S.; Bowman, K. and Garwood, R. (2017). A 'How To' Guide to Measuring Women's Empowerment "Sharing Experience From Oxfam's Impact Evaluations". England: OXFAM.

Long, T. and Johnson, M. (2000). Rigour, Reliability and Validity in Qualitative Research. *Clinical Effectiveness in Nursing*, 4 (1), 30-37.

Luttrell, C.; Quiroz, S.; Scrutton, C. and Bird, K. (2007). *Understanding and Operationalising Empowerment.* United Kingdom (UK): Overseas Development Institute.

Mair, J.; Robinson, J. and Hockerts, K. (2006). Introduction. J. Mair; J. Robinson and K. Hockerts (Ed.), *Social Entrepreneurship* in (1-13). Newyork: Palgrave Macmillan.

Makower, J. (2009). *Strategies for the Green Economy "Opportunities and Challenge in the New World of Business".* United States (USA): Mc Graw Hill.

Malhotra A.; Schuler, S. R. and Boender, C. (2002). Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development, United States: The World Bank, June 28, 2002.

Martin, R. L. and Osberg, S. (2007). Social Entrepreneurship: The Case for Definition. *Stanford Social Innovation Review*, 29-39.

Mayoux, L., "From Marginalisation to Empowerment Towards A New Approach in Small Enterprise Development". *SDC Employment and Income Division Workshop 'Small Enterprise Development and Empowerment'*, s. 52, Switzerland, 9-10 January 2003.

McLaughlin, T. (2001). Financial Management. J. G. Dees; J. Emerson ve P. Economy (Ed.), *Enterprising Nonprofits: A Toolkit for Social Entrepreneurs* in (251-271). New York: Wiley Nonprofit Series.

Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma "Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber"* (3. baskı) (çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Miles, B. M. ve Huberman, A. M. (2021). *Nitel Veri Analizi* (4. baskı) (2. baskıdan çeviri) (çev. S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). Ankara: Pegem Akademi.

Moghadam, V. M. and Senftova, L. (2005). Measuring Women's Empowerment: Participation and Rights in Civil, Political, Social, Economic and Cultural Domains. United States (USA): Blackwell Publishing.

Mosedale, S. (2005). Assessing Women's Empowerment: Towards A Conceptual Framework. *Journal of International Development,* 17, 243-257.

Müftügil Yalçın, S., (2015) Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Koç Üniversitesi Öğrencileri Gözünden, *Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu KUSİF,* İstanbul, Türkiye.

Müftügil Yalçın, S. ve Güner, (2018) Etkinizi Zirveye Taşıyın: Sosyal Girişimcinin Rehberi, *Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu (KUSİF)*, İstanbul, Türkiye.

Narayan (2005). Conceptual Framework and Methodological Challenge. D. Narayan (Ed.), *Measuring Empowerment Cross-Disciplinary Perspectives* in (3-38). USA: The World Bank.

Neuman, W. L. (2017a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri "Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I"* (9. baskı) (çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.

Neuman, W. L. (2017b). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri "Nitel ve Nicel Yaklaşımlar II"* (9. baskı) (çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.

Offe, C. (2016). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. K. Çayır (Ed.), *Yeni Sosyal Hareketler* (2. baskı) içinde (47-73). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (1999). *Social Enterprises.* France: The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) Publications.

Owen, A.; Ward, F. (Yapımcı) & Gavron, S. (Yönetmen). (2015). *Sufragette* [Film], France&United Kingdom.

Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 50, 196-204.

Özakın, A. Ü. (2012). *Accomodating Diversity within Feminism in Turkey: The Amargi Women's Cooperative, 2001-2011* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özal Özcan, M. S. ve Erden Kaya, E. (2017). Türk Toplumsal Hayatında Kadının Varlığının Tarihsel Eksende Sorgulanması. *Turkish Studies,* 12, 175-188.

Özbek, Ç. (2015). *Demokrasinin "Yeni" Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Özbek, M. (2015). Giriş: Kamusal Alanın Sınırları. M. Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* (3. baskı) içinde (21-90). İstanbul: Hil Yayın.

Özdemir, E. (2009). *Bir Sivil Toplum Kuruluşu (STK) Örgütlenme Modeli: Amargi Kadın Kooperatifi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Özdemir, G. (2013). Women's Cooperatives in Turkey. *Social and Behavioral Sciences,* 81, 300-305.

Özdemir, G. ve Yılmaz, E., "Kadın Girişimciliği ve Kooperatifler". *Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma- Girişimcilik Sempozyumu,* 71-79, İğneliada-Kırklareli, 2 Ekim, 2010.

Özdevecioğlu, M. ve Cingöz, A. (2009). Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler: Teorik Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 32, 81-95.

Özer Topaloğlu, E. ve Özer, M. (2017). Türkiye'de Kadın Girişimci Kooperatifleri: Bacıyan-ı Meram Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi,* 52, 203-2018.

Özgener, Ş. (2014). *İş Ahlakının Temelleri: Yönetsel Bir Yaklaşım* (3. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Öztürk, A. O. (2012). Kamu Örgütlerinde Girişimcilik. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 14 (4), 151-169.

Öztürkoğlu, Y. ve Gençtürk, S. (2019). Sosyal Girişimcilik için İnovasyonun Etkisi: Kadın Kooperatiflerinde Bir Örnek Uygulama. *International Journal of Disciplines Economics and Administrative Scienves Studies,* 5 (11), 135-143.

Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (2. baskı) (3. baskıdan çeviri) (çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

Pradhan, B. (2003). Measuring Empowerment: A methodological approach. *Development SID On-line Dialogue*, 46 (2), 51-57.

Praszkier, R. and Nowak, A. (2012). *Social Entrepreneurship Theory and Practice.* Unites States: Cambridge University Press.

Rahman, A. (2013). Women's Empowerment: Concept and Beyond. *Global Journal of Human Social Science Socialtiy and Culture,* 13 (6), 9-13.

Rani, D. L. and Yadeta D. B. (2016). Empowerment of Rural Women Through Cooperative: A Case of Saving and Credit Cooperative Society of Dendi District, Oromia Regional State, Ethiopia. *International Journal of Applied Research*, 2 (8), 367-373.

Richardson, M.; Tsui, J.; Nazir, A. and Ahmed, V. (2017a) *Activist to Entrepreneur: The Role of Social Enterprise in Supporting Women's Empowerment in Pakistan*. British Council ve United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP).

Richardson, M.; Sappal, B.; Tsui, J. and Woodman, P. (2017b) *Activist to Entrepreneur: The Role of Social Enterprise in Supporting Women's Empowerment.* United Kingdom: British Council.

Richardson, M. and Agyeman Togobo, K. (2018) *Activist to Entrepreneur: The Role of Social Enterprise in Supporting Women's Empowerment in Ghana.* United Kingdom: British Council.

Rifkin, J. (1995). *The End of Work "The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era".* ABD: Putnam Publishing Group.

Rosca, E.; Agarwal, N. and Brem, A. (2020). Women Entrepreneurs as Agents of Change: A Comparative Analysis of Social Entrepreneurship Processes in Emerging Markets. *Technological Forecasting and Social Change,* 157, 1-12.

Rowlands, J. (1995). Empowerment Examined. *Development in Practice,* 5 (2), 101-107.

Rowlands, J. (1997). *Ouestioning Empowerment Working with Women in Honduras.* United Kingdom and Ireland: Oxfam.

Saldana, J. (2022). *Nitel Araştırmacılar için Kodlama El Kitabı* (2. baskı) (3. baskıdan çeviri) (çev. A. Tüfekçi ve S. N. Şad). Ankara: Pegem Akademi.

Sancar, S. (2011). Türkiye'de Kadın Hareketinin Politiği: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler. S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu…21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar* içinde (61-117). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti "Erkekler, Devlet, Kadınlar Aile Kurar"* (3. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarı, M. (2020). *Umut Işığı Sosyal Girişimcilik.* İstanbul: Alfa.

Sayan Cengiz, F. (2018). Bir Yeni Sosyal Hareket Olarak Türkiye'de 1980 Sonrası Feminist Hareket: Değerler Değişimi mi Alternatif Dinamikler mi? H. Şimga; F. Gökşen; B. E. Oder ve D. Yükseker (Ed.), *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları "Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar***"** içinde (107-123). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Senett, R. (2014). *Karakter Aşınması* (9. baskı) (çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı.

Sevim, A. (2005). *Feminizm.* İstanbul: İnsan Yayınları.

Sezer Şanlı, A., "Türkiye'de Kadın Mücadelesi ve Demokrasi". *III. Uluslararası Felsefe Kongresi*, s. 97-104, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 23-25 Ekim, 2014.

Shanko, T. (2016). *The Role of Cooperatives in Empowering the Rural Women: The Case of Shusha* (Thesis). Gandhi National Open University Department of Rural Development, Ethiopia.

Shenton, A. K. (2004). Strategies for Ensuring Trustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education for Information,* 22 (2), 63–75.

Sida (2015). *Supporting Women's Economic Empowerment: Scope for Sida's Engagement.* Sweden: Sida.

Silverman, D. (2021). *Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?* (1. baskı) (4. baskıdan çeviri) (çev. E. Hava). İstanbul: Küre Yayınları.

Simojoki, H. K. (2003). *Empowering Credit-More Than Just Money "The Socio-Economic Impact of Micro-Finance on Women in Nairobi, Kenya"* (Thesis). University of Jyväskylä Department of Social Sciences and Philosophy, Kenya.

Sözer, S. (2019). *Sosyal Girişimcilik Bağlamında Oyak Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: Konya İli Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnönü.

Spreitzer, G. M. (1995) Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal,* 38 (5), 1442-1465.

Spreitzer, G. M. (2007). Toward the Integration of Two Perspectives: A Review of Social-Structural and Psychological Empowerment at Work. Cary Cooper and Julian Barling (ed.), *The Handbook of Organizational Behavior*. California: Sage Publications.

Standing, G. (2015). *Prekerya "Yeni Tehlikeli Sınıf"* (3. baskı) (çev. E. Bulut). İstanbul: İletişim.

Strangleman, T. ve Warren, T. (2015). *Çalışma ve Toplum "Sosyolojik Yaklaşımlar, Temalar ve Yöntemler"* (1. baskı) (çev. F. Man). London ve New York: Routledge.

Stromquist, N. P. (1995). The Theoreticaland Practical Bases for Empowerment Women. C. Medel Anonuevo (Ed.), *Education and Empowerment: Pathways towards Autonomy* in (13-22). Germany: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).

Sungur, Z., "Türkiye'nin Sakin Şehirlerindeki Kadın Girişimciliğine Sosyolojik Bir Bakış". *International Conference on Eurasian Economies,* s. 641-648, Petersburg – Russia, 17-18 Eylül, 2013.

Şahankaya Adar, A.; Dedeoğlu, S. ve Kurtuluş, G. (2023). Türkiye'de Kadın Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli. *Çalışma ve Toplum*, 2 (77), 1171-1208.

Şahin, E. (2013). *Batı'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm.* Ankara: Ürün Yayınları.

Şenlik, B. (2022). *Kırsaldaki Kadın Koooperatiflerinde Liderlik ve Kurumsallaşma (Bursa Örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Teknik Üniversitesi Lisanstü Eğitim Enstitüsü, Bursa.

Şensever, F. L. (2003). *Dünya Sosyal Formu "Aşağıdan Küreselleşme Hareketi ve Küresel Direniş".* İstanbul: Metis Yayınları.

Talas, C. (1995). *Toplumsal Politika* (2. baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Taş, H. Y. ve Kazar, E. N. (2019a). Sosyal Kooperatifçiliğin Kadın Yoksulluğuna Etkisi: Bahçelievler Kadın Kültür, Çevre ve İşletme Kooperatifi Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar,* 289-294.

Taş, H. Y. ve Kazar, E. N. (2019b). İstanbul'daki Kadın Kooperatiflerinin Kadın Yoksulluğuna Etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 13 (19), 1836-1863.

Tekeli, Ş. (2015). 1980 Türkiye'sinde Kadınlar. *1980 Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (15-46). İstanbul: İletişim Yayınları.

Thomas, K. W. and Velthouse, B. A. (1990). Cognitive Elements of Empowerment: An "Interpretive" Model of Intrinsic Task Motivation. *The Academy of Management Review,* 15 (4), 666-681.

Thomas, A. (2004). The Rise of Social Cooperatives in Italy. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 15 (3), 243-263.

Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme* (çev. A. Ege; H. Albayrak; E. Beydili Gürbüz ve N. Çalış) Ankara: Nika Yayınevi.

Toprak, Z. (2015). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Trivedi, C. (2010). Towards a Social Ecological Framework for Social Entrepreneurship. *The Journal of Entrepreneurship,* 19 (1), 63-80.

Trivedi, C. and Stokols, D. (2011). Social Enterprises and Corporate Enterprises: Fundamental Differences and Defining Features. *The Journal of Entrepreneurship,* 20 (1), 1-32.

United Nations Development Programme (UNDP) ve İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi (2012). *Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar "Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Vakaları".* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Vakıflar Kanunu. (2008). T. C. Resmî Gazete, 26800, 27 Şubat 2008.

Varol, F. C. (2013). *An Analysis of Women's Cooperatives in Urban Turkey in Terms of Women's Empowerment* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Victoria Masabo, C. M. (2015). *Women's Empowerment through Cooperatives a Study from Women's Perspectives* (Master thesis). Copenhagen Business School MSc Business Language and Culture-Business and Development Studies, Denmark.

Vural Dinçkol, B. (1998). Kadının Hukuksal Statüsünün Tarihsel Gelişimi. O. Çitci (Ed.), *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde (35-50). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE).

Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (2. baskı) (çev. Z. Gürata). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Weber, M. (2004). *Sosyoloji Yazıları* (6. baskı) (çev. T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.

Weerawardena, J. and Mort, G. S. (2006). Investigating Social Entrepreneurship: A Multidimensional Model. *Journal of World Business,* 41, 21-35.

Yaman, M. (2020). Kooperatifler ve "Dayanışma Ekonomileri" Ataerkil İlişkilere Alternatif mi? Ö. S. Işıl ve S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler "Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor"* içinde (13-35). İstanbul: NotoBene Yayınları.

Yeşil, Y.; Karasu, F. ve Alpaslan, K. (2016). Amacı, İçeriği ve Yararlılığı Bağlamında Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Eğitim Faaliyetleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 35, 501-512.

Yıldırım, M. ve Gül, H. (2021). Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 10 (1), 679-695.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırımalp, S.; İslamoğlu, E.; Ateş Torun, M. (2021). Kadın Kooperatiflerinin Ekonomik ve Sosyal Yaşamda Rolü ve Önemi: Antalya İli Örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (3), 111-133.

Yin, R. K. (2017). *Durum Çalışması Araştırması "Uygulamaları"* (3. baskı) (çev. İ. Günbayı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Young, R. (2006). For What It Is Worth: Social Value and the Future of Social Entrepreneurship. A. Nicholls (Ed.), *Social Entrepreneurship New Models of Sustainable Social Change* in (56-73). New York: Oxford University Press.

Yunus, M. and Weber, K. (2010). *Building Social Business "The New Kind of Capitalism that Serves Hummanity's Most Pressing Needs".* New York: Public Affairs.

Yunus, M. ve Weber, K. (2012). *Sosyal İşletme Kurmak "İnsanlığın En Acil İhtiyaçlarını Karşılayacak Yeni Bir Kapitalizm Türü".* İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Zahra, S.; Rawhouser, H. N.; Bhawe, N.; Neubaum, D. O. and Hayton, J. C. (2008). Globalization of Social Entrepreneurship Opportunities*. Strategic Entrepreneurship Journal,* 2, 117–131.

Zencirkıran, M. (2018). *Sosyoloji* (7. baskı). Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.

Zencirkıran, M. ve Baştürk, Ş. (2019). *Çalışma ve Endüstri Sosyolojisi.* Bursa: Dora Yayıncılık.

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap "Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği".* İstanbul: Metis Yayınları.

İnternet Kaynakları

Açık Açık Derneği. https://acikacik.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Açık Açık Derneği bağışçı hakları beyannamesi. https://acikacik.org/stk/uploads/report/Beyanname_2021.pdf.

Aksoy, S. (2013, 29 Ocak) Sosyal Girişimcilik Nedir? https://www.temelaksoy.com/sosyal-girisimcilik-nedir/. Son erişim tarihi: 29.04.2023.

Alternatif Ekonomi: Paylaşım ekonomisinde konut değişimi. https://www.youtube.com/watch?v=_s0Jd5VEWLA&list=PLL18EnXCwNzWK-DoxIWYuFkOSBJvdHB6l&index=83. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Amargi Feminist Dergi. http://www.amargidergi.com/yeni/?cat=3. Son erişim tarihi: 29.04.2023.

Anlatan Eller. https://www.anlataneller.com/hikayemiz/. Son erişim tarihi. 14.04.2023.

Arama Kurtarma Derneği (AKUT). https://www.akut.org.tr/misyon-degerlerimiz. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Ashoka. https://www.ashoka.org/tr-tr/story/ashokas-history. Son erişim tarihi: 12.04.2023.

Ashoka. https://www.ashoka.org/tr/fellow/veronica-khosa. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Ashoka kadın sosyal girişimcileri. https://ashokaturkiye.org/sosyal-girisimciler/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Ashoka Türkiye. http://ashokaturkiye.org/project/selma-demirelli/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Baltacı, N. Ö. (2011). *Kadınları Güçlendirme Mekanizması Olarak Mikrokredi* (Uzmanlık tezi). T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), Ankara. https://aile.gov.tr/ media/2525/ozgunbaltaci.pdf.

Başka Bir Okul Mümkün Derneği (BBOM). https://dernek.baskabirokulmumkun.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Bayrak Kök, S. (2016) Girişimcilikte Sosyal Değer İnşası: Sosyal Girişimcilik. International Conferance on Eurasian Economies. https://www.avekon.org/papers/1514.pdf.

Binder, C. ve Karakaşoğlu, Y. (2017). Research Project Report "Comparing women's movements in different cities in Turkey". https://www.uni-bremen.de/fileadmin/user_upload/fachbereiche/fb12/fb12/pdf/A-IB/Forschungsergebnisse/III.1.B.Binder_Karakasoglu_ENG.pdf.

Biyografi.info. https://www.biyografi.info/kisi/florence-nightingale. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

British Council Türkiye, (2019) Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Durumu. https://www.br itish-council.org.tr/programmes/education/social-enterprise-research.

British Council ve TÜSEV, (2012) Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Yasal ve Mali Altyapısının Güçlendirilmesine İlişkin Politika Belgesi, Sosyal Girişimcilik Projesi. https://www.tusev.org.tr/userfiles/image/SG%20Yasal%20ve%20Mali%20Altyap%c4%b1%20Politika%20Belgesi-FINAL.pdf.

British Council ve TÜSEV, (2013) Sosyal Girişimlerin Geleceği: Sivil Toplum İlişkisi ve Sürdürebilirlik. http://sosyalgirisim.org/userfiles/document/26%20%C5%9Eubat%202013%20Sosyal%20Giri%C5%9Fimcilik%20Semineri%20Notlar%C4%B1.pdf.

B-fit. https://ashokaturkiye.org/project/bedriye-hulya/, https://franchise.b-fit.com.tr/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

B-fit Kadınların Spor ve Yaşam Merkezi Sosyal Etki Raporu (2005-2015). https://sosyaletkianalizi.com/wp-content/uploads/2017/11/b-fit_sosyal_etki_raporu.pdf.

Calder, R.; Rickard, S. ve Kalsi, K. (2020) Measurement of Women's Economic Empowerment, The Work and Opportunities for Women (WOW) Helpdesk Guidance Note, No:2. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/895765/Guidance-Measurement-Womans-Economic-Empowerment2.pdf.

Dees, J. G. (2001). The Meaning of "Social Entrepreneurship" (Gözden geçirilmiş ikinci baskı). https://centers.fuqua.duke.edu/case/wpcontent/uploads/sites/7/2015/03/Article_Dees_MeaningofSocialEntrepreneurship_2001.pdf.

Duguid, F. & Weber, N. (2016) Gender Equality and Women's Empowerment in Co-operatives: A literature review. https://www.ica.coop/en/events/cooperatives-gender-equality-and-womens-empowerment. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Ecevit, Y., (2015) Kadın Girişimciler Araştırması, *Garanti,* Türkiye. https://assetsgarantibbva.com/assets/pdf/tr/diger/us201_garanti_kadin_girisimciler_rapor_20150625.pdf.

Ege Tüm Engelliler Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi (EGETEKO). https://egeteko.tr.gg/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Empow'her, (2019) Women-Led Social Enterprises A European Study. https://empow-her.com/wp-content/uploads/2019/10/Women-led-social-enterprises-a-European-study-by-EmpowHer-VFF-1.pdf.

Erdem, A. (2020, 1 Mart) Sosyal Kooperatifler ve Önemi. https://erdemlegal.com/sosyal-kooperatifler-ve-onemi/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Gelecek Daha Net. https://ashokaturkiye.org/project/serra-titiz/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Gelir İdaresi Başkanlığı. https://www.gib.gov.tr/vergi-muaf-vakif-liste. Son erişim tarihi. 14.04.2023.

Gelir İdaresi Başkanlığı. https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/vergi-muafiyeti-icin-basvuruda-bulunacak-vakiflara-yonelik. Son erişim tarihi. 14.04.2023.

Genç İşi Kooperatif. https://gencisi.org/sada-kadin-kooperatifi/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Genç İşi Kooperatif. https://www.gencisi.org/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Genç İşi Kooperatif. Sosyal Kooperatiflerin Ayırt Edici Özellikleri ve Temel İlkeleri. https://gencisi.org/sosyal-koop-ayirt-edici-ozellikler/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Good4trust.org. https://good4trust.org/hakkimizda. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Gözke, Ö. (2003, 9 Nisan) Amargi: Özgürlük Akademisi. https://m.bianet.org/kadin/siyaset/28-amargi-ozgurluk-akademisi. Son erişim tarihi: 30.04.2023.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. http://koop.gtb.gov.tr/ data/54242859f293700c80e02275/BROSUR-KADIN-KOOP.pdf.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2012) *Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri.* http://koop.gtb.gov.tr/data/51f7a6fe487c8e14b4454624/Kooperatif%C3%A7ilik%20ve%20Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Kitap%C3%A7%C4%B1k%2018.12.2012.pdf.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, (2017) Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016. https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5d44177313b8764330655452/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf.

Harmoni Kadın Kooperatif. https://www.harmoniyiz.com/tr/hikayemiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Hepsiburada.com. https://www.hepsiburada.com/staticPage/12187. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Huyseytruyt, M., Women Social Entreprenurship and İnnovation, OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers 2014/01, Belgium. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5jxzkq2sr7d4-en.pdf?expires=1609686340&id=id&accname=guest&checksum=0A3BBCA49E7C721229A4346A6D9839F5.

International Labor Organisation (ILO) Ankara. https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_680347/lang--tr/index.htm. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

International Labor Organisation (ILO) Social and Solidarty Economy. https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/projects/WCMS_546299/lang--en/index.htm. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (İSTESOB). https://www.istesob.org.tr/anadolu-kadinlar-birligi-baciyan-i-rum/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Meslek Fabrikası. https://www.ibbmeslekfabrikasi.com/tr/hakkimizda/1/2. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Joon. https://www.joon.world/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Kadıköy Belediyesi Atıksız Yaşam Dükkanı. https://cevre.kadikoy.bel.tr/proje/atiksiz-yasam-dukkani. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Kadın Adayları Destekleme Derneği (KADER). http://ka-der.org.tr/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kadın Balıkçılar Derneği. https://ashokaturkiye.org/project/huriye-goncuoglu/, https://kadinbalikcilardernegi.org/kurulus-hikayemiz/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı (KEDV). https://www.kedv.org.tr/ekonomik-guclendirme. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. http://kadineserleri.org/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü. https://www.aile.gov.tr/media/14109/kooperatif-protokol-imzali.pdf.

Kadın Merkezi Vakfı (KAMER). https://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=270. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Kadın Merkezi Vakfı (KAMER). https://ashokaturkiye.org/project/nebahat-akkoc/, https://www.kamer.org.tr/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Kadın Partisi. https://www.kadinpartisi.org.tr/bizkimiz.htm. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. https://www.kadininsanhaklari.org/kihep-nedir/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Kahraman, A. (2019, 21 Şubat) Sosyal Girişimler Bugünün ve Geleceğin İş Modelleri Olabilir. https://www.sivilsayfalar.org/2019/02/21/sosyal-girisimler-bugunun-ve-gelecegin-is-modelleri-olabilir/. Son erişim tarihi. 18.04.2023.

Kawano, E. (2018, 4 Eylül) Seven Ways to Build the Solidarity Economy. https://www.ope ndemocracy.net/en/transformation/seven-ways-to-build-solidarity-economy/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Kocabıyık, G. (2016, 5 Nisan) İşletmelerin Sorumlulukları. http://gokhankocabiyik.blog spot.com/2016/04/isletmelerin-sorumluluklar_5.html. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu (KUSİF) Sosyal Girişimciler İçin Sosyal Etki Ölçme Kılavuzu. https://kusif.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2018/02/KUSIF-Sosyal-Etki-Olcumlemesi-Kilavuzu.pdf.

Koç Üniversitesi Sosyal Etki Platformu (KUSİF) Yayınları. https://kusif.ku.edu.tr/yayinlar /sosyal-girisimcilik-serisi/. Son erişim tarihi:15.04.2023.

Korkmaz, G. M. Engelli Bakım Kooperatifleri. https://www.sosyalkooperatif.com/engelli-bakim-kooperatifleri. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Korkmaz, G. M. Sosyal Kooperatifler. https://www.sosyalkooperatif.com/sosyal-kooperatif. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Köne, A.Ç. (2018a, 20 Haziran) Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Dinamikleri. https://sosyal ekonomi.org/sosyal-ve-dayanisma-ekonomisi-dinamikleri/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Köne, A.Ç. (2018b, 12 Eylül) Dayanışma Ekonomisinin Ortak Ahlakı. https://sosyalekon omi.org/dayanisma-ekonomisi-insan-dogasinin-iyi-yonlerine-sesleniyor/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Köne, A.Ç. (2018c, 30 Nisan) Türkiye'de Kadın Kooperatifleri. https://sosyalekonomi.o rg/turkiyede-kadin-kooperatifleri/. Son erişim tarihi: 12.05.2023.

Liger, Q.; Stefan, M. ve Britton, J. (2016, Mayıs) Social Economy. European Parliament. http://www.europarl.europa.eu/studies. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Mondragon. https://www.mondragon-corporation.com/en/about-us/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Montessori ve Kaynaştırma Eğitimini Geliştirme Derneği. http://www.montessori.org.tr/ montessori/montessori-nedir/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Mor Çatı Vakfı. https://morcati.org.tr/neler-yapiyoruz/biz-kimiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Nilüfer Kadın Kooperatifi. https://www.niluferkadin.org/niluferkoop/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Nilüfer Kadın Kooperatifi. https://ashokaturkiye.org/project/selma-demirelli/. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

Özarslan, M. ve Özarslan, N. (2019, 1 Mayıs) Engelli/Engellenmiş Bireyler için Sosyal Kooperatif. https://gencisi.org/engelliler-icin-sosyal-koop/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg). https://simurg.org.tr/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg). https://simurg.org.tr/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi. https://www.stgm.org.tr/stgm-hakkinda. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Sosyal Girişimcilik Ağı. https://www.sosyalgirisimcilikagi.org/dictionary. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Sosyal Girişimcilik Ağı. https://www.sosyalgirisimcilikagi.org/depremden-etkilenen-kooperatifler-ve-sosyal-giri-imciler-i-in-yard-m-masas. Son erişim tarihi: 26.04.2023.

Sosyal Kooperatifler Mükemmeliyet Merkezi. https://www.sosyalkooperatif.org/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Sosyal Kooperatif Treni. https://www.sosyalkooperatif.com/sosyal-kooperatifin-tanimi. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Sönmez, M. (2011). Vicdanlı Kapitalizm mi? Sosyalizm mi? http://mustafasonmez.net/vicdanli-kapitalizm-mi-sosyalizm-mi/. Son erişim tarihi: 01.05.2023.

Süzen, İ. (2017, 27 Aralık) Yoksulların Bankasının Hikâyesi. https://binyaprak.com/ yazilar/yoksullarin-bankasinin-hikâyesi. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. https://www.aile.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. https://www.aile.gov.tr/sss/kadinin-statusu-genel-mudurlugu/#. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. https://www.siviltoplum.gov.tr/kamu-yararina-calisan-dernekler. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

T.C. Ticaret Bakanlığı. https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/devam-eden-projelerimiz/2019-2023-turkiye-kooperatifcilik-stratejisi-ve-eylem-plani. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2019,18 Ekim). https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/haberler/genel-mudurlugumuzce-sosyal-kooperatifler-mevzuati-ve-iyi-uygulama-ornekleri-cali. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

T.C. Ticaret Bakanlığı. Bir Girişimcilik Örneği Modeli: Kadın Kooperatifleri. https://dukam.duzce.edu.tr/dokumanlar/dukam/Dosyalar/kadin_koop.pdf.

T.C. Ticaret Bakanlığı. https://ticaret.gov.tr/kurumsal/bilgi-guvenligi-politikamiz. Son erişim tarihi: 16.04.2023.

T.C. Ticaret Bakanlığı. Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Programı (KOOP-GEP). https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kooperatifcilik-gelistirme-ve-uyum-egitimi-programi-koop-gep. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Tekeli, Ş. (2004, 29 Kasım) Yeni Dalga Kadın Hareketinde Örgütlenme. https://bianet.org/bianet/kadin/49886-yeni-dalga-kadin-hareketinde-orgutlenme. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Teyit. https://beta.teyit.org/nedir. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Tomurcuk Kooperatifi. http://www.tomurcukkooperatifi.org/hakkimizda/. Son erişim tarihi: 14.04.2023.

Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (İDK TÜRKONFET) (2020) Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gündem Raporu 2 "Kadın Kooperatifleri". https://turkonfed.org/tr/ de-

tay/2356/toplumsal-cinsiyet-esitligi-gundem-raporu-2-kadin-kooperatifleri. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

Türkiye Grameen Mikrofinans Programı. https://www.tgmp.net/bizkimiz/. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) (2011) Sosyal Girişim Broşürü. https://www.tusev .org.tr/userfiles/image/Sosyal%20girisim%20brosuru_2011.pdf.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) (2018) Sosyal Kooperatifçilik: Yasal Mevzuat Açısından Avrupa Birliği Örnekleri ve Türkiye'deki Gelişmeler. https://tusev.org.tr/usrfiles/i mages/TUSEV_SosyalKooperatifBilgiNotuTR.08.11.18.pdf.

Uçan Süpürge Vakfı. https://ucansupurge.org.tr/hakkimizda/biz-kimiz/. Son erişim tarihi: 15.04.2023.

Uçan Süpürge Vakfı. https://ashokaturkiye.org/project/halime-guner/, https://ucansup urge.org.tr/. Son erişim tarihi: 17.04.2023.

The United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) ve The United Nations Compact (UN Global Compact) (2004) Women's Empowerment Principles. https://www.refw orld.org/pdfid/4bcc0fcf2.pdf.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yenilik Araştırması. https://data.tuik.gov.tr/ Bulten/Index?p=Yenilik-Arastirmasi-2020-37457. Son erişim tarihi: 12.04.2023.

United Nationals Development Programme (UNDP) Toplumsal Cinsiyet Gelişim Endeksi. https://hdr.undp.org/gender-development-index#/indicies/GDI. Son erişim tarihi: 28.06.2023.

Utting, P. (2016) Mainstreaming Social and Solidarity Economy: Opportunities and Risks for Policy Change. http://base.socioeco.org/docs/paper-mainstreaming-sse-12-november-2016-edit-untfsse.pdf.

Üre, İ. (2017, 7 Aralık) STK ve Sosyal Girişimciliğin Farkları Nelerdir? https://binya prak.com/yazilar/stk-lar-ve-sosyal-girisimciligin-farklari-nelerdir. Son erişim tarihi: 18.04.2023.

KAFKASYA VE TÜRKİSTAN
Çatışma ve İş Birliği

Editörler: Prof. Dr. Yalçın Sarıkaya - Dr. Ömer Faruk Kocatepe

nobel

KAFKASYA VE TÜRKİSTAN
Çatışma ve İş Birliği

Editörler: Prof. Dr. Yalçın Sarıkaya - Dr. Ömer Faruk Kocatepe

Yayın No.: 5110
Yönetim Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler No.: 111
ISBN: 978-625-397-810-5
E-ISBN: 978-625-397-811-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sarıkaya, Yalçın., Kocatepe, Ömer Faruk.
KAFKASYA VE TÜRKİSTAN Çatışma ve İş Birliği / Editörler: Yalçın Sarıkaya - Ömer Faruk Kocatepe
1. Basım, XII + 422 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-810-5
E-ISBN: 978-625-397-811-2
1. Kafkasya 2. Türkistan İş Birliği

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **xi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KAFKASYA VE TÜRKİSTAN'IN GENEL DURUMU

RUS HÂKİMİYETİ ALTINDA TÜRKİSTAN VE KAFKASYA **7**
Emre Özsoy

DEMOGRAFİK VERİLER IŞIĞINDA KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ **43**
Yalçın Sarıkaya

İKİNCİ BÖLÜM
GÜNCEL BÖLGESEL SORUNLAR

ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A YÖNELİK TOPRAK İDDİALARI VE KARABAĞ SORUNU **71**
Araz Aslanlı

KALPGÂH (HEARTLAND) TEORİSİ PERSPEKTİFİNDE YUKARI KARABAĞ **99**
Yücel Öztürk

GÜRCİSTAN'IN ETNİK VE BÖLGESEL SORUNLARI: ABHAZYA VE GÜNEY OSETYA **119**
Sertaç Canalp Korkmaz

TÜRKİSTAN'DA SINIR TESPİT SORUNLARI **139**
Turgay Düğen

TÜRKİSTAN'DA SİYASİ VE EKONOMİK GÜVENLİK **165**
İzzet Koncagül

KAFKASYA VE TÜRKİSTAN'DA ÇEVRE VE ENERJİ SORUNLARI **186**
Serhan Ünal

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BÖLGE İÇİ İŞ BİRLİĞİ GİRİŞİMLERİ

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK BİRLİĞİ FİKRİ VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI..... 211
Eray Bayramol

ZENGEZUR KORİDORU: TÜRK DÜNYASINDA İŞ BİRLİĞİ VE GELECEK VİZYONU 229
Ömer Faruk Kocatepe

TÜRK BİRLİĞİ YOLUNDA TÜRK DÜNYASI ENERJİ İŞ BİRLİĞİ..... 245
Mustafa İlbaş

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KÜRESEL VE BÖLGESEL DENKLEMDE KAFKASYA VE TÜRKİSTAN

NATO'NUN KAFKASYA VE TÜRKİSTAN'A YAKLAŞIMI 255
Melek Adsız

BÖLGESEL BİR GÜVENLİK ÖRGÜTÜ OLARAK
KOLEKTİF GÜVENLİK ANLAŞMASI ÖRGÜTÜ 273
Fatma Çoban

BÖLGESEL BİR GÜVENLİK VE İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ OLARAK
ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ..... 291
Fatma Çoban

AVRUPA BİRLİĞİ VE ABD'NİN TÜRKİSTAN VE GÜNEY KAFKASYA POLİTİKALARI..... 311
Mehmet Şahin

ABD - ÇİN KUTUPLAŞMASI KARŞISINDA TÜRK DÜNYASI 329
Fırat Purtaş

ÇİN'İN TÜRKİSTAN VE KAFKASYA POLİTİKASI 343
Ufuk Tok - Ümit Alperen

RUSYA FEDARASYONU'NUN TÜRKİSTAN POLİTİKASI..... 369
Yelda Ongun - Suinbay Suyundikov

TÜRKİYE'NİN TÜRKİSTAN VE KAFKASYA POLİTİKASI 405
Ferit Malkara

RUS HÂKİMİYETİ ALTINDA TÜRKİSTAN VE KAFKASYA

Emre Özsoy

Giriş

Sovyetler Birliği, siyasi yönelişi ve ilgileri bakımından Çarlık Rusya ve günümüzün Rusya Federasyonu'nu bir araya getiren rejim olarak adlandırılabilir. Sovyetler Birliği, her ne kadar parçalanmış olsa da Birliğin yaklaşık yetmiş yıllık tecrübesi, bugün Türk dünyasının Türkistan ve Kafkasya'daki bileşenleri arasında hatırı sayılır derecede bir miras bırakmıştır. Dolayısıyla Çarlık Rusya'nın her iki coğrafyadaki işgal ve hâkimiyet politikaları, Sovyetler tarafından devralınmış ve bugün Rusya Federasyonu tarafından göz önünde tutulması gereken tecrübelere dönüşmüştür. Rusya Federasyonu için Kafkasya ve Türkistan'da yer alan Türk kökenli cumhuriyetler, bağımsızlıklarına kavuşmuş olmakla birlikte özellikle dış politikada Rusya gerçeğini çoğu zaman zihinlerinden çıkarmamaktadır.

Türkistan son iki yüzyıldır büyük siyasi değişimlere sahne olan bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölge, kabaca XIX. yüzyıl ortalarında Çarlık Rusya işgaline uğramış, ardından 1917 Ekim Devrimi'ni tecrübe etmiş ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasında bizzat özne olarak yer almıştır. Türkiye için Türkistan, uzak bir kavram olmamakla birlikte tarihsel sürecin getirdiği değişimlerle ilişkili olarak kimi zaman "unutulmuş veya zorunlu olarak göz ardı edilmiş" bir coğrafyaya dönüşmüştür. Bu çerçevede bazı kırılma noktalarının göz önünde tutulması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında geçirdiği istikrarsız siyasi, askerî ve ekonomik süreçler, Çarlık Rusya'nın genişleme ve bununla bağlantılı olarak işgal siyaseti, daha özel olarak da Türkistan'ın bizzat tecrübe ettiği dönüşümler, Türkiye ve Türkistan arasındaki ilişkileri şekillendirmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin kuruluş süreci ve aynı yıllara denk gelen Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışı, Atatürk sonrası dönemde iç politikaya verilen ağırlık ve sonrasında Soğuk Savaş'tan kaynakla-

Kaynakça

Acar, Kezban. (2004). *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*. İletişim Yayınları.

Akiner, Shirin. (1995). *Sovyet Müslümanları*, (Tufan Buzpınar Çev.) İnsan Yayınları.

Akman, Eyüp. (2008). *Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1953).* Platin Yayınları.

Alihojiev, M. O., & Tajimirzaev, E. A. (2016). Djadidizm v Turkestane i Provetitelskaya Deyatelnost Djdidov. *İntellektualnıi Potentsial XXI Veka: Ctupni Poznahiya*. (32), s. 72-76.

Andican, A. Ahat. (2020). *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. Ötüken Neşriyat.

Arslan, Betül. (2009). Sovyet Rusya Hâkimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak "Birleştirilmiş Türk Alfabesi'nden Rus Kiril Alfabesine Geçirilmeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.* (40), s. 357-374.

Aşnin, F. D. & Alpatov, V. M. & Nasilov, D. M. (2016). *Mahvedilmiş Türkoloji*. (Gaffar Çakmaklı Mehdiyev Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atnur, İbrahim Ethem. (2016). Emperyal Güçlerin Ermenistan Lehine Nahçıvan'ın İstiklaline El Koyma Çabaları, Tarihi ve Çağdaş Nahçıvam, Araz Yayıncılık. s. 83-131.

Attar, Aygün. (2008). Milli Kimliğin Siyasallaşan Yüzü: Difâî. *Belleten*. (263), s. 175-192.

Bademci, Ali. (2008). *1917-1934 Türkistan Milli İstiklâl Hareketi ve Enver Paşa 1*. Ötüken Neşriyat.

Bal, Halil. (2014). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu*. İdil Yayıncılık.

Barthold, W. (1997). Türkistan. *MEB İslam Ansiklopedisi*. (12/2).

Becker, Seymour. (2004). *Russia's Protectorates in Central Asia Bukhara and Khive 1865-1924.* Routledge Curzon.

Behramov, Cebi. (2010). Batı Azerbaycan'da Ermenistan Devletinin Kurulması ve Bölgesel Sonuçları. Qiyas Şükürov, Vasıf Qafarov (Ed.) *Büyük Devletler Kıskacında Bağımsız Azerbaycan (1918-1920).* IQ Yayıncılık. s. 193-203.

Bennigsen, A., & Quelquejay, Lemercier C. (1997). (Nezih Uzel Çev.). *Step'te Ezan Sesleri*. İrfan Yayınları.

Bennigsen, Alexandre A., & Wimbush, S. Enders. (1979). *Muslim National Kommunism in the Soviet Union*. The University of Chicago Press.

Bobrovnikov, Valadimir. (2006). Islam in the Russian Empire. *The Cambridge History of Russia: Imperial Russia, 1689–1917*. Cambridge University Press.

Boçkareva, İ. B., & Lısenko, Yu. A. (2018). Natsionalnıi Vopros i Stanovlenie Sovetskoi Vlasti v Turkestane (1917-1921 gg.). *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*. (429), s. 100-110.

Brejneva, S. N. (2012). Russkaya Obşestvennost o Nastuplenii Possiiskoi İmperii Na Turkestan (Vtoraya Polovina XIX Veka). *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta*. 1 (73), s. 211-223.

Brejneva, S. N. (2016). Russskie Pereselentsı v Turkestane: Problemı Vzaimootnoşeniya s Mesthım Naseleniem. *Seriya İstoriya Politologiya*. 1 (222), s. 113-117.

Buran, Ahmet. (2019). *Kurşunlanan Türkoloji*. Akçağ Yayınları.

Caroe, Sir Olaf. (1975). *Sovyet İmparatorluğu Sömürülen Milletler* (Zerhan Yüksel Çev.), Tercüman Yayınları.

Çapraz, Hayri. (2011). Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (24), s. 51-78.

Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan. (2022). Çarlık Rusya'nın Kafkas Hattı'nı İnşası ve Kuzey Kafkasya'da Hâkimiyet Kurma Mücadelesi. *Belleten*, 86 (306), s. 717-754.

D'encausse, Helene Carrere. (1984). P*arçalanan İmparatorluk Sovyetler Birliği'nde Halkların İsyanı*, (Nezih Uzel Çev.) Sisav Yayınları.

Demir, Abdullah. (1998). *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*. Ötüken Neşriyat.

Devlet, Nadir. (2014). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917).* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Dursun, Davut. (2001). Kafkasya. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (24), s. 157-158.

Erol, M. Seyfettin., & Şahin, Mehmet. (2013). Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011). *Karadeniz Araştırmaları*, (37), s. 111-136.

Evtuhov, Catherine., Stites, Richard. (2018). *1800'den İtibaren Rusya Tarihi: Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler.* (Ahmet Cevdet Aşkın Çev.) Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Franger, Berg G. (2014). Sovyet Milliyetçiliği: Orta Asya'nın Bağımsız Cumhuriyetlerine Kalan İdeolojik Miras. Williem Van Schendel, Erik J. Zürcher (Derleyen.) *Orta Asya ve İslâm Dünyasından Kimlik Politikaları*. İletişim Yayınları.

Garibova, Jale. (2012). Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikası, Dil Davranışı ve Ulusal Kimliğin Gelişim Süreçleri. Sema Aslan-Rena Salehova (Eds.) *Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dilli Halklar Dil Sorunu Yeniden Biçimlenen Kimlikler.* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Hatunoğlu, Nurettin. (2015). Buhara'daki Ceditçilik Hareketi ve Yaş Buharalılar*. SÜTAD*. (38), s. 1-33.

Hirsch, Francine. (2022). *Ulusların İmparatorluğu: Etnografya Bilimi ve Sovyetler Birliği'nin Ortaya Çıkışı.* (Aybars Arda Kılıçer Çev.) Selenge Yayınları.

Hosking, Geoffrey. (2015). *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. (Kezban Acar Çev.) İletişim Yayınları.

Karataş, Ömer. (2021). *Türkistan Son Genel Valisi Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in Günlükleri Devrim Günlerinde Türkistan (1916-1917).* Kitabevi Yayınları.

Keller, Shoshana. (2022). *Mekke'ye Değil Moskova'ya: Orta Asya'da İslam Karşıtı Sovyet Seferberliği 1917-1941*, (Ammar Kılıç Çev.) Selenge Yayınları.

Kerimoğlu, Hatice. (2022). Buhara Emirliği'nde Rus Siyasi Temsilciliği'nin Kurulması ve Nikolay Valeryeviç Çarıkov'un Buhara'daki Faaliyetleri (1885-1890). F. Korkmaz (Ed.). *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı*. İstanbul Üniversitesi Yayınları. s. 701-716.

Khalid, Adeeb. (1998). *The Policis of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. Berkeley.

Kocatepe, Ömer Faruk. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı: Politik ve Askerî İş Birliği*. Nobel Yayıncılık.

Konukçu, Enver. (1998). Hokand Hanlığı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (18), s. 215-216.

Lenin, V. İ. (2014). *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*. (Muzaffer Erdost Çev.) Sol Yayınları.

Memmedli, Marziye. Kendi Kayıtları Işığında Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya'da İskân Politikası. Mehmet Okur & Bahadır Güneş & Ülkü Köksal (Eds.) *Birinci Dünya Savaşı'nda Karadeniz ve Kafkasya: Askerî, Siyasî ve Sosyal Gelişmeler*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları. s. 441-451.

Murzakulova, Güldana. (2011). İsmail Gaspıralı ve Kırgızistan'da Ceditçilik Hareketi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11(4), s. 268-283.

Nurpeisov, K. (2007). Kazakistan'ın Toplumsal Hayatında Alaş Partisi'nin Yeri ve Rolü. *Kazakistan Tarihi Makaleler*. Türk Tarih Kurumu.

Özkan, Murat. (2020). *Türkistan'ın İşgal Çağı Beyaz General Sokobelev 1843-1882*. Kronik Kitap Yayınları.

Özkan, Murat. (2021). *Buhara Hanlığı (1500-1920).* Selenge Yayınları.

Özsoy, Emre. (2022). Çarlık Rusya'nın İdil-Ural Tatarlarına Yönelik Eğitim Siyaseti: Kazan Öğretim Bölgesi Halk Okulları Yöneticileri ve Öğretmen Okulları Şefleri Toplantısı (Ağustos 1907). Abdülkadir Gül & Kemal Taşçı & İbrahim Kurtcebe Akkuş (Eds.) *Geçmişten Geleceğe Türk Dünyası*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. s. 772-784.

Qasımlı, Musa. (2006). *Azerbaycan Türklerinin Millî Mücadele Tarihi 1920-1945*. (Ekber N. Necef Türkçesi.) Kaknüs Yayınları.

Roudik, Peter L. (2007). *The History of the Central Asian Republics*. Greenwood Press.

Roy, Oliver. (2009). *Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi*. Metis Yayınları.

Rywkin, Michael. (1975). *Asya'daki Rusya*. (Behzat Tanç Çev.) Boğaziçi Yayınları.

Saray, Mehmet. (1998). Hîve Hanlığı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (18), s. 167-170.

Saray, Mehmet. (2014). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu.

Sarıkaya, Yalçın. (2021). 30 Yılın Ardından Türk Devletlerine Yeniden Bakmak. Savaş Çevik & Erol Turan Derleyen. *Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Devletleri: Ekonomik, Politik ve Sosyal Dönüşüm*. TASAV Yayınları.

Somuncuoğlu, B. Tümen. (2007). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkistan'da Yerli Eğitim Kurumlarının Durumu. *OAKA*. 2 (3), s. 105-134.

Somuncuoğlu, B. Tümen. (2014). Çarlık Rusya'sı Türkistan'ında İslam ve Modernleşme. *TSA*. (2), s. 227-240.

Süleymanlı, Ebulfez. (2006). *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkleri*. Ötüken Neşriyat.

Süleymanov, Mehman. (2002). Azerbaycan'da Sovyet İşgaline Karşı Halk İsyanlarının Örgütlenmesinde Türk Asker ve Subaylarının Rolü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 9 (3), s. 820-845.

Swietochowski, Tadeusz. (1985). *Russian Azerbaijan 1905-1920*. Cambridge.

Şahingöz, Mehmet., & Alp, Alper. (2007). Türkistan Vilayeti'nin Gazeti"nin Türkistan Tarihi Araştırmalarındaki Önemi. Fikret Türkmen, Gürer Gülsevin (Eds.) *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı*. s. 1959-1963.

Şükürov, Vagif. (2022). 20.Yüzyılın 1950'li Yıllarında "Velikorus" Şovenizmi ve Azerbaycan. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi.* 9 (3), s. 930-945.

Taşağıl, Ahmet. (2012). Türkistan. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (41), s. 556-560.

Taştan, Abdulvahap. (2003). Azerbaycan'da Sosyo-Kültürel Değişme, Din ve Dinsel Canlanma. *Bilig*. (25), s. 1-39.

Tavkul, Ufuk. (2015). *Kafkasya Gerçeği*. Selenge Yayınları.

Tellioğlu, İbrahim. (2017). Kafkasya'da Türk Varlığının Başlangıcı Üzerine. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. Kafkasya Özel Sayısı. s. 558-575.

Temizkan, Abdullah. (2010). Kuzey Kafkasya'da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat. *Karadeniz Araştırmaları*. (25), s. 77-92.

Togan, A. Zeki Velidî. (1981). *Bugünkü Türlili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*. Enderun Yayınevi.

Togan, Zeki Velidi. (2012). *Hatıralar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tokluoğlu, Ceylan. (2012). Azerbaycan. İsmail Aydıngün & Çiğdem Balım (Ed.). *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler.* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. s. 15-117.

Turkistan. Britannica. https://www.britannica.com/place/Turkistan (Erişim Tarihi: 07.03. 2023)

Uzman, Mehmet. (2017). Sovyetler Birliği'nde Dil Politikası. *Liberal Düşünce Dergisi*. (88), s. 41-56.

Valikhanov, E. (2007). Kazak Halkının Rus Sömürgeciliğine Karşı Ulusal Kurtuluş Mücadelesi. *Kazakistan Tarihi Makaleler*, Türk Tarih Kurumu.

Vernadsky, George. (2015). *Rusya Tarihi*, (Doğukan Mızrak & Egemen Ç. Mızrak Çev.) Selenge Yayınları.

Volkov, İ. V. (2009). Missionerstvo i Gosudarstbenno-Religiozhıe Otnoşeniya v Turkestane. Vestnik Saratovskogo Gosudarstvennogo Sotsialno-Ekonomiçeskogo Universiteta. 4 (28), s. 203-206.

Werth, Paul W. (2014). *The Tsar's Foreign Faiths: Toleration and the Fate of Religious Freedom in Imperial Russia.* Oxford.

Yaman, Ali. (2011). Türk Kültür Tarihinden Kesitler: Sovyet Döneminde Azerbaycan'da Din ve Ateizme Dair. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. (59), s. 181-194.

Yerofeeva, I. (2007). Rus İmparatorluğu Yönetiminde Kazakistan. *Kazakistan Tarihi Makaleler*. Türk Tarih Kurumu.

Yesmagambetov, Köşim. (2015). *Mustafa Çokay Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Adanmış Bir Ömür*. (Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu Çev.) Ötüken Neşriyat.

Yeşilot Okan., & Özdemir, Burcu. (2021). Sovyet Arşiv Belgeleri Işığında Basmacı Hareketi. *Belleten*, (302), s. 279-309.

Yeşilot, Okan. (2012). *Hasan Melikzade Zerdabi ve Ekinci Gazetesi.* Yeditepe Yayınları.

Yetişgin, Mehmet. (2014). *A History of Turkestan in the Nineteenth Century: Motives, Process and Aftermath of Russian Invasions.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yıldırım, İrfan Murat. Azerbaycan'da Matbuat Hareketlerinin Başlangıcı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi*. 2 (2), s. 147-160.

Yorulmaz, Osman. (2013). *Kazak Türkleri ile Çarlık Rusya'sı Arasındaki Siyasi İlişkiler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yorulmaz, Osman. (2016). Alaş Orda Hareketi. *Belleten*, 80 (259), s. 939-976.

Zarcone, Thirry. (2021). *Yasak Kent Buhara*. (Ali Berktay Çev.) İş Bankası Yayınları.

Ziyayev, Hamid. (2007). *Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele* (Ayhan Çelikbay Çev.), Türk Tarih Kurumu.

ERMENİSTAN'IN AZERBAYCAN'A YÖNELİK TOPRAK İDDİALARI VE KARABAĞ SORUNU

Araz Aslanlı

Giriş

Bakü, Erivan ve Tiflis merkezli devletler tarihinin hiçbir aşamasında küresel mücadelenin önemli oyuncuları arasında yer almamıştır. Çağdaş uluslararası ilişkiler sisteminin şekillendiği en önemli süreçlerden birisi olan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki aşamada, bir yandan Rusya'nın emperyal hedefleri; diğer yandan da bölgesel ve küresel ortamın bu hedeflere yönelik girişimleri önleyecek güçte olmaması Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinin bu hatta bağımsız devlet olarak varlıklarını sürdürmelerine bile izin vermemiştir. Çağdaş uluslararası sistemin (BM düzeni) oluşması açısından diğer önemli bir aşama olan İkinci Dünya Savaşı sürecinde Kafkasya yine bir emperyal gücün (SSCB'nin) parçası olarak kalmıştır. Bundan dolayı Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsız birer devlet olarak çağdaş uluslararası ilişkiler sisteminde yerlerini sadece Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması ile alabilmiştir.

Diğer yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Güney Kafkasya bir anda bölgesel ve küresel mücadelenin temel sahalarından birisi hâline gelmiştir. Kafkasya genel olarak jeopolitik konumu, sahip olduğu doğal kaynaklar ve diğer etkenler dolayısıyla büyük oyuncuların öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Bu aşamada bağımsızlığın aslında ne olduğunu tam olarak anlamaya olanak bulamadan onu korumaya da çalışan genç devletler aynı zamanda iç siyasi ve askerî süreçlerle ve ondan da önemlisi (Azerbaycan ve Gürcistan örneğinde görüldüğü gibi) toprak bütünlüğü sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu çerçevede Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik toprak iddialarından ve işgalci saldırılarından kaynaklanan Karabağ sorunu, bu dönemde iki Güney Kafkasya ülkesinin karşı karşıya kaldığı bir savaş özelliğini taşımış, dış güçlerin bölgeye müdahalesi ve bölge ülkeleri üzerine baskı kurmaları için ek fırsatlar yaratmıştır.

ülkelerinin kendi aralarında üçlü hem de Güney Kafkasya ülkeleri ve üçlü komşu ülkenin katılımı ile altılı (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye, Rusya, İran) formatta iş birliği yapılabileceğini ifade etmiştir. Fakat bunun için Ermenistan'ın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine tam saygı göstermesi ve uluslararası hukukun temel ilkeleri çerçevesinde bir barış anlaşmasının imzalanması gerekmektedir.

2022 yılı sonu itibarıyla nihai barış anlaşması imzalanmamış olsa da barış için umutlar her zamankinden daha yüksektir. Kalıcı barış için Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin tam sağlanması, tüm devletlerin birbirlerinin toprak bütünlüklerine ve egemenliklerine tam saygı göstermeleri gerekmektedir.

Karabağ sorunu açısından kırk dört günlük savaş sonrasında ortaya çıkan tablo sadece Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, BM Güvenlik Konseyinin dört kararı başta olmak üzere uluslararası kuruluşların kararlarının uygulanması değildir. Aynı zamanda Ermenistan dâhil olmak üzere genel olarak Güney Kafkasya ve çevresindeki üç ülkeyi de kapsayacak iş birliği açısından imkânlar ortaya çıkarmıştır. Bu imkânların değerlendirilmesi yönünde Azerbaycan ve Türkiye'nin ısrarlı davetleri diğer ülkeler tarafından da olumlu karşılandığı takdirde refah ve iş birliği bölgesi inşa etmek mümkün olacaktır.

Kaynakça

Armaoğlu, F. H. (1991). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Türkiye İş Bankası.

Aslanlı, A. (2001). Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Son Girişimleri Işığında Karabağ Sorunu: Çözüme Doğru mu?. *Stratejik Analiz*, *1*(12). s. 56-57.

Aslanlı, A. (2001). Tarihten günümüze Karabağ sorunu. *Avrasya Dosyası*, *7*(1), s. 393-430.

Aslanlı, A. (2002). "Türk Dünyasının Kanayan Yarası: Karabağ". Türkler Ansiklopedisi. C IXX. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Aslanlı, A. (2011). "Kafkasya'da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit", Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (ed.), *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji* (s. 153-193), Ankara: Berikan Yayınevi.

Aslanlı, A. (2012). "Karabağ Sorunu ve Azerbaycan-Türkiye-Ermenistan İlişkileri". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, *1*(1), s. 175-196.

Avakian, S. (2013). *Nagorno Karabagh: Legal aspects*. "Tigran Mets" Publishing House.

Aydın Mextiyev. (1992). Brifinq v pres-tsentre prezidenta Azerbaydjan", Nezavisimaya qazeta, Erişim tarihi: 02, 2016, http://karabakh-doc.azerall.info/ru/isegod/isg011-2.htm.

Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi yanında Marksizm-Leninizm Enstitüsü. (1989). Bakü, Azerneşr.

AzerTag.az. (2021). *President Ilham Aliyev was interviewed by CNN Turk TV Channel Video*. AZERTAC. Erişim Tarihi: 12.02.2023, https://azertag.az/en/xeber/President_Ilham_Aliyev_was_interviewed_by_CNN_Turk_TV_channel_VIDEO-1852985

Bünyadov, Z. (1994). *Azerbaycan Tarixi*, I Cilt. Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.

Cabbarlı, H. (2002). *Geçmişten Günümüze Ermenistan'da Azerbaycan Türkleri*. Eraren.org. Erişim Tarihi: 11.02.2023 , http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikN o=274

Cabbarlı, H. (2007). Dağlık Karabağ Sorununun Çözümünde Son Gelişmeler. Erişim Tarihi: 11.06.2023.

Caferov, N. & Aslanlı, A. (2016). "Karabağ Sorununda Ateşkes ve Rusya". *Ermeni Araştırmaları*, (53), s. 239-260, https://dergipark.org.tr/tr/pub/erma/issue/42983/520418

Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*. Ankara: ASAM Yayınları.

Chorbajian, L., Donabédian Patrick, & Mutafian, C. (1995). *The Caucasian Knot: The History & Geopolitics of Nagorno-Karabagh*. Atlantic Highlands, NJ.

CNN. (1999). *Shooting in the Armenian Parliament*. Erişim Tarihi: 01.03.2023, http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9910/27/armenia.04/

Concillation Resources. (2005). "Zheleznovodsk Declaration", Erişim Tarihi: 26.02.2016, https://www.c-r.org/accord/nagorny-karabakh/key-texts-and-agreements-accord-nagorny-karabakh

Çiloğlu, F. (1998). *Etnik çatişmalar: Rusya federasyonu'nda ve transkafkasya'da*. Sinatle.

Gasparyan, A. (1994). "Dinamika Karabakskovo Konflikta; Rol Rossiskoy Federasii v Evo Uregulirovanii" (Dağlık Karabağ Sorununun Dinamiği ve Rusya Federasyonu'nun sorunun çözümündeki rolü). Ayna, www.coc.org/journal/cac06-1999.

Göyüşov, R. (1993). *Qarabağın Keçmişine Seyahet*. Azerbaycan Devlet Neşriyyatı: Bakü.

Hasanlı, C. (2012). *Sovet Dövründe Azerbaycan Xarici Siyaseti (1920-1939)*. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı: Bakü

Kurbanov, E. (1996). "Azerbaycan'ın Güvenlik Kaygıları: Dağlık Karabağ Üzerinde Ermenistan'la Çatışma ve Diğer Ülke İçi Anlaşmazlıklar" *Avrasya Etütleri*. C. 3, S. 4. Ankara, s.14.

Nesibli, N. (2000), *Azerbaycan'ın Jeopolitiği ve Petrol*. Hazar Üniversitesi Neşriyatı: Bakü.

Organization for Security and Co-operation in Europe. (1992), "Minsk Process", Erişim Tarihi: 20.01.2016, http://www.osce.org/item/21979.html

Politexnik. (1989). "Postanavleniya VS Armyanskoy SSR i Natsionalynoqo Soveta Naqornoqo Karabaxa o vossoedinenii Armyanskoy SSR i Naqornoqo Karabaxa", № 38-40 (s. 1155-1157), Erişim Tarihi: 26.02.2016, http://press.karabakh.info/.

Qasımov, M. (1996) *Beynelxalq Münasibetler Sisteminde Azerbaycan (1991-1995)*. Genclik: Bakü.

Sarıkaya, Y. (2020). *44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi* . TASAV. Retrieved March 12, 2023. from https://www.tasav.org/index.php/44-gun-savasi-azerbaycan-in-karabag-zaferi.html

Sarıkaya, Y. (2021). "İran'ın İkinci Karabağ Savaşı Tutumu: Takke Düştü Kel Göründü". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 7 (1), s. 84-103. DOI: 10.46849/guiibd.872423

Sarkisyan, M. (1998). Politiçeskie Problemı Kavkaza i Armeniya. Politika Armenii v Regione (Kafkasların ve Ermenistan'ın Politik Sorunları. Ermenistan'ın Bölge Politikası), Erivan, Armyanskiy Tsentr Strategiçeskix iNatsionalnıx İssledovaniy.

Swietochowski, T. (1985). *Russian Azerbaijan, 1905–1920: The Shaping of a National Identity in a Muslim Community* (Cambridge Russian, Soviet and Post-Soviet Studies). Cambridge: Cambridge University Press. Doi:10.1017/CBO9780511523762

Swietochowski, T. (1988). *Müslüman Cemaatten Ulusal Kİmlİğe Rus Azerbaycani 1905-1920*. Bağlam Yayınları.

Taşkıran, C. (1995). "Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi". *Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*. Ankara: Genelkurmay Basım Evi.

The New York Times. (1992). *Massacre by Armenians being reported (published 1992)*. The New York Times. Erişim Tarihi: 13.03.2023, https://www.nytimes.com/1992/03/03/world/massacre-by-armenians-being-reported.html

Troianovski, A. (2020). *Armenia and Azerbaijan reach new cease-fire for Nagorno-Karabakh, then report violations*. The New York Times. Erişim Tarihi: 12.03.2023, https://www.nytimes.com/2020/10/17/world/europe/armenia-azerbaijan-truce-nagorno-karabakh.html

TRT Haber. (2020). *Ermenistan'Dan gence'ye Füzeli saldırı: 11 Sivil Hayatını Kaybetti*. Erişim Tarihi: 13.03.2023, from https://www.trthaber.com/haber/dunya/ermenistandan-genceye-fuzeli-saldiri-11-sivil-hayatini-kaybetti-522467.html

United Nations. (1993). *Resolution 822* Erişim Tarihi: 03.03.2023, from https://digitallibrary.un.org/record/165604.

Utro Rossii. (1994). *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin "Utro Rossii" qəzetinə müsahibəsi* . Welcome to Heydar Aliyevs Heritage Research Center. Erişim Tarihi: 12.09.2009, https://lib.aliyev-heritage.org/az/7235858.html

V. Mitayev. (2002). "Rossiya i Zapad v Karabakskom Konflikte (Karabağ Sorununda Rusya ve Batı)". Erişim Tarihi: 12.09.2009. www.zakafkazya.org

Veliyev, C. (2021). *İkinci Karabağ Sonrası Azerbaycan-Ermenistan Müzakereleri Ne Durumda?* Anadolu Ajansı. Erişim Tarihi: 12.03.2023, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ikinci-karabag-sonrasi-azerbaycan-ermenistan-muzakereleri-ne-durumda/2261442

Waal, T. D. (2003). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York University Press.

Weems, S. A. (2002). *Armenia: Secrets of a "christian" terrorist state*. St. John Press.

Yıldırım, D. & Özönder, C. (1991). *Karabağ Dosyası*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

KALPGÂH (HEARTLAND) TEORİSİ PERSPEKTİFİNDE YUKARI KARABAĞ

Yücel Öztürk

Giriş

Geçmişteki dönüşüm sebeplerine benzer şekilde Soğuk Savaş Dönemi'nin bitmesi de güvenlik algılarının ve metotlarının değişiminde etkili olmuştur. Güvenlik algılarında bu derece farklı değişimler yaşanmasının sebepleri olarak Soğuk Savaş Dönemi devlet bloklarının ortadan kalkması, SSCB'nin dağılması, teknoekonomik gelişim hızının etkisi, emperyalizm ve sömürge metotlarının farklılaşması ve ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırısının oluşturduğu kaygı ortamı söylenegelmiştir. Genel olarak belirtilen hususlar çerçevesinde ülkelerin güvenlik ve beka anlayışlarında etkili bir dönüşüm-değişim ve evriliş başladığı görülmüştür. Bu dönüşüm sürecinde en önemli aktör ülkelerin ekonomik potansiyeli olarak belirmiştir. Paranın akış yönüne etki edebilmek fikri ise hâlen tüm stratejik teorilerin kaynağını oluşturmaktadır. Gücü elde etme mücadele sürecinde üretim modelinin belirlenmesinin ardından temel ihtiyaç olarak ortaya çıkan enerji kaynakları ise kritik hedef olarak kendini göstermektedir (Sumida, 2003; Tezkan, 2007; Şakı, 2018).

21. yüzyılda politikaların ve ilişkilerin enerji alanlarında düzenleneceği teorisi (Üzgel, 2005) izdüşümünde bakıldığında Karabağ'ın da içinde bulunduğu Avrasya bölgesinin kaynakları ve ulaşım imkânları boyutlu coğrafi konumu ayrı bir önem kazanmaktadır (Üzgel, 2005). Çünkü ekonomik kazanım ve güvenlik temelli alan hâkimiyet teorilerinin ve uygulama stratejilerinin, enerji ihtiyacının temini, taşınması ve emniyetli kullanımı doğrultusundaki müdahalelerinin, kaynakları sunan coğrafya üzerinde olması yadsınamaz bir netice olarak ortaya çıkmaktadır (Güney, 2000; İşyar, 2003; Kaya, 2013; Dugin, 2017).

Zengin doğal kaynak ve yüksek ekonomik potansiyeli bulunan Hazar ve Ortadoğu bölgesi toprakları, Avrasya'nın kalbi olmakla birlikte, dünyanın batı-

Kafkasların kalpgâhı olduğunu ifade etmek çok da iddialı bir söylem olmayacaktır.

2007 yılının Mayıs ayında Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'ndan (AKKA) ayrıldığını resmen bildirmesi de genel coğrafya olarak Kafkasların özelde ise Karabağ'ın konumuna yeni bir stratejik değer eklemiştir. Rusya'nın bu kararı ile bölgede askerî yığınaklanmanın gün geçtikçe arttığı ve böylece Kafkaslardaki ortamın güç dengeleri düzleminde değiştiği ile bölgede hâkim olanların avantaj sağladığı yine çalışmanın sonuca dönük tespitleri arasındadır.

Karabağ özelinde yakın coğrafi konumu doğrultusunda yürütülmüş olan bu çalışmada nihai tespit olarak görülmüştür ki kara hâkimiyet teorisi, etkinliğini sürdürmektedir. Bu doğrultuda egemen güç olmak isteyen devletler, kalpgâha hâkim olmanın uğraşı içerisindedir. Bu maksatla devletler, yürüttükleri hibrit uygulamalarla hedefe ulaşma gayretindedir. Çalışmanın tespiti ile bu doğrultuda devletler ya kalpgâha yahut Kafkaslara değilse Karabağ gibi kısmi bölgelere erişme veya kontrol altında tutma eğilimindedirler. Diğer bir ifadeyle kritik alanın tamamına değilse bile kritik bölgelerine müdahale ile bütüne etki etme stratejisi ile hareket tarzı belirlenmektedir. Bu boyutta belirlenen stratejik alanlardan birisi olarak da geçmişte olduğu gibi var olan doğal kaynakları veya yakınlığı ile Kafkaslarda giriş, geçiş hattı ve ulaşım koridoru oluşturabilme özelliği ile Karabağ seçilmiştir.

Çalışmanın tespitleri çerçevesinde Karabağ bölgesi ve stratejik önemi kapsamında düşünenlerin bizzat Karabağ ve bölgesinde kalınmak suretiyle güç arzusu içerisinde bulunan devlet mensuplarının veya örgütlerinin faaliyetlerinin yakından izlenmesinin doğru analizler yapılmasına büyük katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Kaynakça

Aslanlı, A. (2001). Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu. *Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel*, 7(1), s. 393-430.

Aydın, N. (2013). Türkiye'nin Karabağ Politikası. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 9(2), s. 153.

Baker, J. (1997). America's Vital Interest in the New Silk Road. New York Times. URL: http://www.nytimes.com/1997/07/21/opinion/america-s-vital-interest-in-the-new-silk-road.html

Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası*. Çev. Y. Türedi. İnkılâp Kitabevi

Dedeyev, B. (2008). Dağlık Karabağ Sorununun Tarihi Arka Planına Bakış. İçinde: O. N. Aras (Ed.), Dağlık Karabağ Savaşı: Siyasi, Hukuki, Ekonomik Analiz (s. 15-34). Qafqaz Üniversitesi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Dedeyev, B. (2011). Karabağ'ın Ermenileştirilme Tarihine Dair. *Qafqaz Üniversitesi Dergisi*, 32, s. 30.

DeNov, J. A. (1956). The Movement for an Aggressive American Oil Policy Abroad 1918-1920. *The American Historical Review,* 61(4), s. 855.

Dugin, A. (2017). *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya* (2. Baskı). Kaynak Yayınları, s. 19-21.

Efegil, E. (2000). Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye. *Avrasya Dosyası*, 6(2), s. 191.

Güney, N. A. (2000). Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Politikası Çerçevesinde Türkiye'ye Bakışı. İçinde: M. Türkeş ve İ. Uzgel (Ed.), Türkiye'nin Komşuları (s. 335). İmge Kitapevi.

Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik* (Çev. A. Ağaoğlu ve F. Şammedov). Babıalı Kültür Yayıncılığı, s. 282.

Hatipoğlu, E. (2005). Avrupa Komşuluk Politikası'nın Güney Kafkasya Boyutu. İçinde: O. Yeşilot (Ed.), Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya (s. 19-30). Kitabevi Yayınları.

İbayev, V. (2008). Dağlık Karabağ Savaşı'nın Siyasi ve Hukuki Boyutları. İçinde: O. N. Aras (Ed.), Dağlık Karabağ Savaşı: Siyasi, Hukuki, Ekonomik Analiz (s. 35-64). Qafqaz Üniversitesi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), s. 47-79.

İşyar, Ö. G. (2003-04). Gelenekçi Rus Klasik Avrasyacı Düşüncesinin Gelişimi ve Temel İlkeleri. *DoğuBatı*, 7(25), s. 209.

Kaya, S. (2013). Sovyet Sonrası Dönem Rus Dış Politikasında Avrasyacılığın Etkisi. İçinde: O. G. İşyar (Ed.), Avrasya ve Avrasyacılık (s. 15-34). Dora Yayınları.

Kazımlı, E. (2018). Azerbaycanın Jeopolitik Konumu ve Karabağ Sorunu. İçinde: O. Yeşilot (Ed.), Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar (s. 101-112). TASAM Yayınları.

Kona, G. G. (2008). Kafkasya'da Yeni Gelişmeler ve Türkiye. *Politika Dergisi*, 8. s. 54.

Lenin, V. İ. (1979). *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (Çev. C. Süreya). Sol Yayınları.

Lewis, B. (2020). *İnanç ve İktidar: Orta Doğu'da Din ve Siyaset*. Akılçelen Kitaplar.

Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. *Geographical Journal*, 23, s. 421-437.

Mackinder, H. J. (1942). Democratic Ideals and Reality. National Defense University Press. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/139619/1942_democratic_ideals_reality.pdf

Mackinder, H. J. (1943). The Round World and the Winning of the Peace. *Foreign Affairs*. C 21. S. 4. s. 595-605.

Mahmutov, Y., & Şükürov, K. (2012). Karabağ Tarihi Geçmişten Günümüze. İçinde: A. Tecim ve S. Demir (Ed.), Karabağ Sorular ve Gerçekler (s. 11-89). Erkam Matbaası.

Mustafayev, B. (2013). Karabağ'ın İşgal Süreci ve Bölgede Yaşanan Son Olaylar Çerçevesinde Çözüm Arayışları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49, s. 282.

Mütercimler, E. (2000). *21. Yüzyıl ve Türkiye*. Güncel Yay.

Özalp, N. (2004). Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu. *Panoroma Dergisi*, s. 3.

Pamir, N. (2016). *Enerjinin İktidarı*. Hayykitap, s. 25.

Pamuk, M. (1995). *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü, Bugünü, Yarını*. Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, s. 65-66.

Politika Dergisi. (2013). Kafkasya'da Yeni Gelişmeler ve Türkiye. URL: http://www. politikadergisi.com/makale/kafkasya%E2%80%99da-yeni-gelismeler-ve-turkiye

Sumida, J. (2003). Alfred Thayer Mahan, Jeopolitisyen. İçinde: G. Sloan ve C. S. Gray (Ed.), Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya (s. 65). ASAM Yayınları.

Süleymanov, K. (2013). Türk Kamuoyunda Dağlık Karabağ Sorunu ve Türkiye Cumhuriyetinin Dağlık Karabağ Politikası (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tezkan, Y. (2007). *Jeopolitik Yazılar*. Ülke Kitapları.

The White House. (1999). A National Security Strategy for A New Century. *Washington*, s. 33-34.

Üzgel, İ. (2005). 1990-2001: ABD ve NATO ile İlişkiler, B. Oran (Ed.), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2 (s. 278). İletişim Yayınları.

Yalçınkaya, A. (2010). Türkiye İle Ermenistan Arasındaki Protokollere Giden Yol. E. Efegil ve C. Yenigün (Ed.), Türkiye'nin Değişen Dış Politikası (s. 291). Nobel Akademi Yayınları.

Yıldıran, M. (2013). İpekyolu Çerçevesinde Enerji Ekonomilerinin Yükselişi ve Enerji Üzerindeki Rekabet: Potansiyel, Stratejiler ve Yeni Büyük Oyun. *Avrasya Etüdleri*, 43(1), 105-138. URL: http://store.tika.gov.tr/yayinlar/akademikarastirmalar/avrasya-etudleri/2013/etud43.pdf

GÜRCİSTAN'IN ETNİK VE BÖLGESEL SORUNLARI: ABHAZYA VE GÜNEY OSETYA

Sertaç Canalp Korkmaz

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra SSCB'yi oluşturan her bir cumhuriyet birtakım etnik sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır. Bu sorunların ortaya çıkmasında ise üst kimlik olarak Sovyet kimliğinin ortadan kalkmış olması önemli bir etken olmuştur. Etnik sorunların öne çıktığı bölgelerden birisi olan Kafkasya'da ise özellikle Gürcistan'da yaşanan gelişmeler dikkat çekmektedir.

SSCB'den bağımsızlığını kazanan Kafkasya devletleri arasında ana etnik unsurun toplum içerisinde yüzdelik olarak en az olduğu ülke olması Sovyet sonrası dönemde Gürcistan'ın en önemli sorunu olmuştur. Bir tarafta Abhazya, diğer tarafta ise Güney Osetya ve Acara meseleleriyle uğraşmak zorunda kalan Gürcistan, yaşadığı bu sorunları aşmak için gerekli olan asayiş ve istikrarı sağlayıcı koşullardan uzak olmasının da etkisiyle bahsi geçen bu sorunlarla çatışarak yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Gürcistan'ın yaşadığı etnik sorunlar meselenin sadece kendi sınırları içinde kalmasını engellemiş; Rusya'nın bizatihi müdahil olmasına yol açarak sorunları bölgesel ve küresel güvenliğe yönelik bir meydan okuma hâline getirmiştir. Gürcistan'ın Hazar enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara arzı ve Rusya'yı çevrelemek açısından taşıdığı önem sebebiyle Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD bölgeyi yakından takip etmeye başlamıştır (D'Encausse, 2013).

ABD'nin bölgeyi yakın takibe alışı Gürcistan ile ikili ilişkilerini geliştirmeye ve Gürcistan'ı Avrupa Birliği ve NATO ile iş birliğine iterek Batı'ya entegre etmeye çalışması Rusya tarafından tehdit olarak algılanmış ve Gürcistan'daki etnik sorunları üzerine kurulu donmuş çatışma bölgelerindeki etkinliğini artırmasını beraberinde getirmiştir. Rusya'nın hem Abhazya hem de Güney

bilinmektedir. Bilhassa Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan etnik-ayrılıkçı problemler, yeni dönemde Rusya'nın bölgeye müdahil olmasını kolaylaştıran gelişmeler olmuştur. Bu sebeple Rusya, SSCB Dönemi'ndeki gibi Tiflis üzerindeki ağırlığını artırmaya çalışırken bu durumdan rahatsız olan Gürcistan ise çözüm olarak Batı dünyası ile yakınlaşmayı tercih etmiştir.

Gürcistan'ın Batı dünyası ile özellikle ekonomik ilişkiler dışında geliştirdiği askerî ve güvenlik alanındaki ilişkiler, Rusya'nın daha fazla rahatsızlık duymasına yol açmıştır. Bu durumda da Rusya, uzun yıllardır müdahil olduğu Güney Osetya ve Abhazya sorunları aracılığıyla etkisini artırmış ve 2008 yılındaki savaştan sonra bu toprakları Gürcistan'dan ayırmıştır. Rusya'nın Kafkasya'da artan etkisi Gürcistan özelinde tehdit yaratmakla birlikte Türkiye'nin 1990'lı yıllar itibarıyla geliştirmeye çalıştığı enerji nakil hatlarında üstlenmiş olduğu stratejik rolünü de tehlikeye atacak bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Rusya'nın Kafkasya üzerinde artan ve giderek artacak olan etkisinin Türkiye'nin yine aynı dönem itibarıyla Türk dünyası ile geliştirmeye çalıştığı siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini de engelleyebileceği de göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

Abushov, K. (2022). Explaining Foreign Policy Deviations: The Strategic Rationale of Russia's Recognition of Abkhazia's and South Ossetia's Independence, *Ethnopolitics*, *21*(4), 401-422. DOI: 10.1080/17449057.2021.1882117

Akiner, S. (1995). *Sovyet Müslümanları* (Çev Tufan Buzpınar ve Ahmet Mutu). İnsan Yayınları.

Aslanlı, A. (2005). Bölgesel ve Küresel Dengeler Açısından Abhazya Sorunu. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, s. 116-136.

Aydın, M. (2020). *Abazalar*, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ek 1. Cilt

Aydıngün, A. ve Asker, A. (2012). Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı. İsmail Aydıngün ve Çiğdem Balım (Eds). *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler*. (ss. 119-227). Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

BOTAŞ. (2023). Ham Petrol https://www.botas.gov.tr/Sayfa/ham-petrol/13. Erişim Tarihi: 17.04.2023.

BP. (2023). Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline0 https://www.bp.com/en_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/pipelines/btc.html. Erişim Tarihi: 19.04.2023

Caferov, N. ve Aslanlı, A. (2016). ABD ve Güney Kafkasya: Ağustos 2008 Öncesinde ve Sonrasında. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. *8*(4). s. 1-10.

Cheterian, V. (2017). *Kafkasya'da Savaş ve Barış: Rusya'nın Sorunlu Hududu* (Çev. Erol Kaplan). Belge Yayınları.

CIA World Factbook. (2023). https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/georgia/ Erişim Tarihi: 25.04.2023.

Coppieters, B. (2004). The Georgian-Abkhaz conflict. JEMIE - Journal on ethnopolitics and minority issues in Europe, 1, s. 1-29. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-61974. Erişim Tarihi: 06.05.2023

D'Encausse, H. C. (2013). *İki Dünya Arasındaki Rusya* (Çev. Reşat Uzmen). Ötüken Neşriyat

D'Encausse, H. C. (2019). *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl: 1985-1991, Sovyet İmparatorluğunun Yıkılışı* (Çev. Şehsuvar Aktaş). Yapı Kredi Yayınları.

Demirağ, Y. (2007). Türkiye-Gürcistan İlişkileri, Mustafa Aydın (Ed). *Türkiye'nin Avrasya Macerası, 1989-2006*. Nobel Yayınları.

Dorpema, M. (2022) Abkhazia: Recasting "Ethnic" War. *Europe-Asia Studies*, *74*(4), s. 642-659. DOI: 10.1080/09668136.2021.1884663

Dugin, A. (2010). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* (Çev. Vügar İmanov) Küre Yayınları

Ekinci, D. (2014). Çatışan Küresel Güçler ve Karadeniz Güvenliği: Abhazya Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları*, 40, s. 1-16.

Ekinci, F. D. (2019). İnşacılık, Kimlik, "Üretilmiş" Vatandaşlar: Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'da Vatandaşlık Politikaları, *Uluslararası İlişkiler*, *16*(61), s. 97-109, DOI: 10.33458 /uidergisi.541539

Gahrton, P. (2010). *Georgia: Pawn in the New Great Game.* Pluto Press

Giragosian, R. (2010). Secession and Security in the South Caucasus: A Region at Risk. *St Antony's International Review*, *6*(1). s. 145-164.

Guardian. (2002). US rebukes Russia for Pankisi raid https://www.theguardian.com /world/2002/aug/26/chechnya.nickpatonwalsh. Erişim Tarihi: 06.05.2023.

Guland, R. M. ve Dejevskiy, N. (1993). *Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi* (Çev. Metin Çulhaoğlu). İletişim Yayınları.

Huntington, S. P. (2021). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (Çev. Elif Berktaş). Panama Yayın.

İbrahimli, H. (2001). *Değişen Avrasya'da Kafkasya*, ASAM Yayınları.

Julie A. G. (2009). *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*. Palgrave Macmillian

Kaiser, C. P. (2022). *Georgian and Soviet: Entitled Nationhood and The Specter of Stalin in the Caucasus*. Cornell Universit Press.

Kitagawa, S. (2015). Pankisi Vadisi Sorunun Etnik ve Dini Arkaplanı, *Yeni Türkiye*, Sayı 79, s. 322-333.

Kolçak, H. ve Ercan, O. (2021). Konfederal Birlik: Gürcü-Abhaz İhtilafının Çözümü İçin Yeni Anayasal Düzen, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *7*(13), s. 377-408. DOI: 10.31765/karen.907307

Littlefield, S. (2009). Citizenship, Identity and Foreign Policy: The Contradictions and Consequences of Russia's Passport Distribution in the Separatist Regions of Georgia. *Europe Asia Studies*, *61*(8), s. 682-704. https://doi.org/10.1080/09668130903134848

Nichol, J. (2009). *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, CRS Reports.

O'Ballance, E. (1997). *Wars in the Caucasus, 1990-1995*, Macmillan Press

Öztürk, O. M. (2001). *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*. ASAM Yayınları

Öztürk, S. (2013). Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Güney Osetya Çerçevesinde İncelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *9*(17), s. 201-242.

Petersen, A. (2008). 1992-93 Georgia -Abkhazia War: A Forgotten Conflict. *Caucasian Review of International Affairs*, *2*(4), s. 187-199.

Putina, N ve Teosa, V. (2019). Ethnic Diversity of Georgia: The Role of The State in Diversity Management and The Integration of Ethnic Minorities, *Eastern Europe-Regional Studies*, Vol. 2. s. 9.

Read, C. (2017). *Stalin: From the Caucasus to the Kremlin.* Routledge

Sapmaz, A. (2018). *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm: Askeri Doktrinler, Askeri Müdahaleler, Nedenler*. Nobel Yayıncılık

Saydam, A. (2007). Osetler, *Türk İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, s. 437.438.

Shaffer, B. (2010). "Foreign Policies of the States of the Caucasus: Evolution in the Post-Soviet Period, *Uluslararası İlişkiler*, *7*(26), s. 51-65.

State Department. (2020). Country Reports on Terrorism 2019. https://www.state.gov /reports/country-reports-on-terrorism-2019/. Erişim Tarihi: 07.06.2023.

Weiss, A. ve Zabanova, Y. (2016). *Georgia and Abkhazia Caught between Turkey and Russia*. SWP Comment.

Yenigün, C. ve Bolat, M. A. (2010). Gürcistan: Yeni Dünyanın Doğu-Batı Sınırı. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman (Eds). *Dünya Çatışmaları 1. Cilt*. (s. 457-486). Nobel Yayıncılık.

TÜRKİSTAN'DA SINIR TESPİT SORUNLARI

Turgay Düğen

Giriş

Siyasi sınırların tespiti, her ne kadar teknik bir mesele gibi görülse de içinde çok boyutlu bir süreci barındırır. Bir ülkenin siyasi sınırları her şeyden önce devletin egemenlik sahasının tespitidir. Bununla birlikte egemenliğin korunması bağlamında sınır güvenliğinin tesisi mutlak surette gerekli hâle gelir. Güvenlik boyutunun yanında siyasi sınırlar içindeki ekonomik kaynakların etkin ve verimli kullanımı ülkenin kalkınma sürecinin bir parçasıdır. Tarım arazileri, otlaklar, su kaynakları, yer altı kaynakları ve sınırlar içerisinde yer alan üretim araçları bu sürecin önemli unsurlarıdır. Bunlarla birlikte siyasi sınırlar içindeki halkın bu sınırlarla kurduğu aidiyet bağı ve şuuru, ülkeyi vatan hâline getirir. Özellikle siyasi sınırların tespitinde sahip olunan topraklar için bedel ödenmiş olması, halkın aidiyet şuurunda ve yaşadığı toprakları vatan olarak sahiplenmesinde belirleyici bir role sahiptir. Tüm bunlardan dolayıdır ki haritalar üzerinde ülkelere ait görünen sınır çizgileri, göründüğünden çok daha derin ve çok boyutlu anlamlar barındırmaktadır.

Günümüzde dünyanın pek çok bölgesinde ülkelerin sınırlarına ilişkin anlaşmazlıklar ya sıcak çatışmaların konusu olmakta ya da sıcak çatışmalara gebe bir mesele olarak dondurulmuş vaziyettedir. Türkistan coğrafyası da bu sınır sorunlarının zaman zaman sıcak çatışmaya dönüştüğü bölgelerden biridir. Bugün Kırgız Cumhuriyeti, Özbekistan ve Tacikistan topraklarının yer aldığı Fergana Vadisi; etnisite, iktisat ve güvenlik gerekçeleriyle dönem dönem gerginliğin tırmandığı bir bölgedir. Fergana Vadisi'ndeki dağlık arazi yapısı, sınır aşan suların varlığı, tarihteki sınır tespit süreçlerinde yaşanan sorunlar ve bu sorunların doğurduğu anklavlar bölgedeki gerginliklerin temelini oluşturmaktadır. Ancak sorunlar bununla sınırlı kalmamaktadır. Bölgedeki etnik yapının siyasi sınırlarla örtüşmemesi ya da örtüşmesi mümkün olmayacak şekilde dağınık olması, bölgedeki radikal dinî örgütlerin faal olması ve buna bağlı terör sorunun varlığı bölgedeki anlaşmazlıkları ve gerginliği beslemek-

amacıyla başlatılan iş birliği süreci, bir bütünleşme sürecine dönüşmüş ve Avrupa Birliği oluşmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyet sonrası devletler arasındaki Sovyet Dönemi'nden kalan sınır sorunlarını çözmek için bir araya gelen devletler, Şanghay İşbirliği Teşkilatının temelini oluşturmuştur. Bugün Türkistan coğrafyasındaki muhtemel iş birliği sürecinin en güçlü zeminini de Türkistan'daki ortak sorunlar oluşturmaktadır. Sınır sorunları, su kaynakları ve su yönetimi sorunu, meraların ve tarım arazilerinin kullanımı sorunu, radikal dinî gruplar ve terör kaynaklı güvenlik sorunları, Türkistan bölgesindeki devletlerin ortak sorunlarıdır ve bu sorunların çözümü için iş birliği zaruridir. Fergana bölgesi ise hem Türkistan'ın hem de Türkistan'daki sorunların kalbidir. Dolayısıyla muhtemel iş birliği süreçlerinin de merkezi konumundadır.

Kaynakça

Abdullaev, S. (2022). "4.4 Thousand hectares to Uzbekistan, and 19.6 thousand hectares to Kyrgyzstan". https://qalampir.uz/en/news/uzbekistonga-4-4-ming-k-irgizistonga-19-6-ming-gektar-chegara-buyicha-kelishuv-tafsilotlari-ochik-landi-70009 . (Erişim Tarihi: 15.04.2023).

Alamanov, S.K. (2018). Anklavıy v Tsentralnoy Azii: İstoriya voprosa i sovremennıye problemı. *Postsovetskie İssledovanniya*, 1(5). s. 451-459.

Akipress. (2021a). "136 houses and 84 objects destroyed. Damage to Batken being calculated". https://akipress.com/news:657860:136_houses_and_84_objects_destroyed__Damage_to_Batken_being_calculated/ (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

Akipress. (2021b). "Kyrgyzstan has evacuated over 136,00 from border conflict zone". https://akipress.com/news:679555:Kyrgyzstan_has_evacuated_over_136,000_from_border_conflict_zone/ (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

Barthold, W. (1997a). Türkistan. *İslam Ansiklopedisi*, 12/2. Cilt. Eskişehir (Anadolu Üniversitesi): M.E.B. Yayınları. s. 140-142.

Barthold, W. (1997b). Tacik. *İslam Ansiklopedisi*, 11. Cilt. Eskişehir (Anadolu Üniversitesi): M.E.B. Yayınları. s. 616-617.

Bichsel, C. (2009). *Conflict transformation in Central Asia, Irrigation disputes in the Ferghana Valley.* Routledge.

Caroe, S.O. (1975). *Sovyet İmparatorluğu sömürülen milletler* 2. Cilt. Çev. Zehra Yüksel. Tercüman.

Gazeta.uz. (2021a). "'Oldin Tojikiston bilan chegarada minalar bolgan – Shavkat Mirziyoyev'". https://www.gazeta.uz/oz/2021/09/24/tj#! (Erişim Tarihi: 09.04.2023).

Gazeta.uz. (2021b). "O'zbekiston va Qirg'gziston bahsli chegara hududlarini xatlovdan o'tkazishga kelishib olishdi". https://www.gazeta.uz/oz/2021/03/26/border/ . (Erişim Tarihi: 15.04.2023).

Geiss, P. G. (2003). *Pre-Tsarist and Tsarist Central Asia, communal commitment and political order in change.* Routledge.

Haugen, A. (2003). *The establishment of national republics in Soviet Central Asia.* Palgrave Macmillian.

Hirsch, F. (2005). *Empire of nations, ethnograpic knowledge and the making of the Soviet Union*. Cornell University Press.

Imanaliyeva, A., Ibragimova, K., Leonard, P. (2021). "Tempers flaring as Kyrgyzstan, Tajikistan come to deadly blows". https://eurasianet.org/tempers-flaring-as-kyrgyzstan-tajikistan-come-to-deadly-blows(Erişim Tarihi: 15.05.2023).

Jirenşin, K.E. (2002). "Kazakstandagı XIX Gasırdın 60-90- Jıldarındagı Akimşilik-Sayasi Reformalar". M.K. Kozıbayev (Baş Redaktör). *Kazakstan Tarihı*. 3. Cilt, Atamura.

Karasar, H.A. (2014). "Türkistan: A conceptual framework from the reference sources of the 20th century". *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 9(18). s.129-164.

Karınbayev, Z. (2020). "Problems of enclaves from the perspective of interethnic and interstate relations in Ferghana Valley*". Historia i Polityka*, 34 (41). s. 93-126.

Khalid, A. (1996). "Tashkent 1917: Muslim politics in revolutionary Turkestan". *Slavic Review, 55(2).* s. 270-296.

Khalid, A. (2011). *Komünizmden sonra İslam, Orta Asya'da din ve politika*. İstanbul: Sitare.

Koichiev, A. (2001). "Batken residents furious over secret Kyrgyz-Uzbek deal". https://eurasianet.org/batken-residents-furious-over-secret-kyrgyz-uzbek-deal (Erişim Tarihi: 15.04.2023).

Krivoşeev, K. & Karabekov, K. (2018). "Kirgiziya i Uzbekistan mogut pomenyatsiya territoriyami". https://www.kommersant.ru/doc/3714329(Erişim Tarihi: 15.04.2023).

Kun.uz. (2022). "Şavkat Mirziyoev podpisal zakonı po granitse s Kırgızstanom i Andijanskomu vodohranilişu". https://kun.uz/ru/news/2022/11/30/shavkat-mirziyoyev-podpisal-zakony-po-granitse-s-kyrgyzstanom-i-andijanskomu-vodoxranilishchu (Erişim Tarihi: 16.04.2023).

Kurmanalieva, G. (2018). "Kyrgyzstan and Tajikistan: Endless border conflicts. *L'Europe en Formation.* 385, s. 121-130.

Martin, T. (2001). *The Affirmative Action Empire, nations and nationalism in the Soviet Union, 1923-1939.* Cornell University Press.

Morrison, A. (2017). "Stalin's giant pencil: Debunking a myth about Central Asia's Borders". https://eurasianet.org/stalins-giant-pencil-debunking-a-myth-about-central-asias-borders (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

Nourzhanov, K. ve Bleuer, C. (2013). *Tajikistan, a political and social history*. ANU Press.

Putz, C. (2022). "Kyrgyz and Uzbek Presidents sign border agreements into law". https://thediplomat.com/2022/12/kyrgyz-and-uzbek-presidents-sign-border-agreements-into-law/ (Erişim Tarihi: 15.04.2023).

Reuters. (2021). "Kyrgyzstan, Tajikistan agree ceasefire after border clashes". https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kyrgyzstan-accuses-tajikistan-amassing-troops-near-border-2021-05-01/ (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

Roy, O. (2009). *Yeni Orta Asya ya da ulusların imal edilişi*. Metis.

Sharshenova, A. (2022). "More than a 'Border Skirmish' between Kyrgyzstan and Tajikistan". https://thediplomat.com/2022/09/more-than-a-border-skirmish-between-kyrgyzstan-and-tajikistan/ (Erişim Tarihi: 15.05.2023).

Somuncuoğlu, A. (2016). "Sibirya'dan Avrasya'ya: Rusya-Kazakistan ilişkilerinde mekân ve ekonomi". *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, *10(21)*. s. 76-102

Taflıoğlu, S. (2020). Tacikistan iç savaşı. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13(1)*. s. 107-115.

Togan, İ. (2012). "Bugünü anlamak için Orta Asya tarihine bir bakış". *Bağımsızlıklarının yirminci yılında Orta Asya cumhuriyetleri, Türk dilli halklar – Türkiye ile ilişkiler.* Ayşegül Aydıngün & Çiğdem Balım (Ed.). Atatürk Kültür Merkezi. s. 21-49.

Togan, Z. (1981). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve yakın tarihi*. Enderun Yayınları.

Toktogulov, B. (2018). The failure of settlement on Kyrgyz-Uzbek border issues: A lack of diplomacy. *Bilge Strateji*. *10(19)*. s. 85-106.

Toktogulov, B. (2022). Uzbekistan's foreign policy under Mirziyoyev: change or continuity?. *Eurasian Research Journal, 4(1)*. s. 49-67.

Toktomushev, K. (2018). Understanding cross-border conflict in post-Soviet Central Asia: The case of Kyrgyzstan and Tajikistan, *Connections QJ*, *17(1)*. s. 21-41.

Tolipov, F. (2018). "Uzbekistan – Tajikistan relations: The long way to strategic partnership". https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13533-uzbekistan-tajikistan-relations-the-long-way-to-strategic-partnership.html . (Erişim Tarihi: 10.04.2023).

Zarif, M. (2017). "O'zbekiston – Qirg'iziston: Amaliy ishlar vaqti keldi". https://www.amerikaovozi.com/a/kyrgyz-uzbek-ties/4014709.html . (Erişim Tarihi :16.04.2023).

TÜRKİSTAN'DA SİYASİ VE EKONOMİK GÜVENLİK

İzzet Koncagül

Giriş

Uluslararası ilişkiler alanında önemli dönüm noktalarından biri olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması, başta Türkistan olmak üzere her bölge üzerinde birtakım sonuçlar doğurmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra dünyada tek güç olarak kalan ve etkisini her bölgede arttırmaya çalışan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ise gerek Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi örgütler üzerinden gerekse doğrudan karşılıklı iş birliği ve antlaşmalar yoluyla nüfuz alanını genişletmeye gitmiştir. Özellikle 2002 Afganistan müdahalesi ile Türkistan bölgesini de çıkar alanlarından biri olarak ele alan ABD hâlen bu bölgede Rusya ve Çin ile rekabet hâlindedir. Söz konusu rekabet başta askerî güvenlik olmak üzere ekonomik, siyasi, toplumsal ve çevresel güvenlik alanlarında değişimlere yol açmaktadır. Buna ek olarak bölgenin jeostratejik ve jeopolitik açıdan önemi ve sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervleri, küresel güçlerle beraber bölgesel güçleri de bu bölgeye çekmektedir. Bölgede yer alan devletlerin bağımsızlıklarını 1991 yılından sonra kazanmaları ve diğer devletler ile ilişkiler kurmaya başlamaları, rekabeti arttırmakta ve yaşanan gelişmeleri etkilemektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplininin bir alt dalı olan güvenlik çalışmaları/araştırmaları özellikle 1950'li yıllardan sonra gelişme göstermiştir. Bu dönemde nükleer silahlar üzerine kurulan güvenlik politikaları bilhassa 1970 ve 1980'lerden sonra derinleşme ve genişleme yaşamıştır. Kopenhag Okulu'nun katkılarıyla yaşanan bu değişim, sadece askeri güvenliği değil ekonomik, toplumsal, çevresel ve siyasi güvenliği de bu alana kazandırmıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde güvenlik sadece askerî açıdan ele alınırken güvenlik alanında yaşanan derinleşme ve genişleme sayesinde askerî güvenlik dışında yer alan

de yer alan devletlerin ayrı olarak değerlendirilmesine bağlıdır. Buna ek olarak görüleceği üzere yaşanan sorunların bir kısmı bölgedeki tüm devletleri ilgilendirdiğinden yapılacak olan iş birliği ve bölgesel güvenlik çalışmalarının bölge ülkelerince ele alınması oldukça önem arz etmektedir.

Kaynakça

Ahmed, H., Stuart, H. (2009). Hızb Ut- Tahrir Ideology and Strategy. The Centre for Social Cohesion. London: The Centre for Social Cohesion (CSC) Publication, s. 61.

Akçalı, P. (2007). Orta Asya'da Siyasal İstikrar ve Demokrasi Dengesi: Kırgızistan Örneği, *ODTÜ Gelişme Dergisi, 34* (2), s. 113-136.

Arı, T. (2010). Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri içinde Tayyar Arı (Ed). *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine,* s. 13-41. Marmara Kitap Merkezi.

Baldwin, D.A. (1997). The Concept of Security, *Review of International Studies, 23*(1), s. 5-26.

Bozatay,A., Şahnagil, S. (2020). Kırgızistan ve Kazakistan'da Bağımsızlık Sonrası Değişen Siyasal Sistemin Doğası ve Kamu Yönetimi Reform Süreçleri, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi, 8*(24), s. 338-367.

Buzan, B. (2015). *İnsanlar, Devletler ve Korku*, Çıtak, Emre (Çev) Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Buzan, B., Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press.

Buzan, B., Waever, O., Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynee Rienner Publishers.

Clement, V. (2009). Creating Space for Civil Society in Turkmenistan. The National Council for Eurasian and East European Research. Naval Postgraduate School.

Commisinion on Security and Cooperation in Europe (CSCE). (2018). Wanted: Foreign Figthers The Escalating Threat of ISIL in Central Asia. U.S. Government Publishing Office.

Craumer, P.R. (1994). Agricultural Change, Labor Supply and Rural Out Migration in Soviyet Central Asia, içinde Robert A.Lewis (Ed), *Geographic Perspectives on Soviyet Central Asia* s. 129-175.

Çaman, E. & Dağcı, K. (2015). Özbekistan'da İslam, Siyasi Sistem ve Radikalizm. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 4* (8), s. 8-22.

Dış İşleri Bakanlığı (DİB-1). Kazakistan'ın Siyasi Görünümü. https://www.mfa.gov.tr /kazakistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa adresinden 08.01.2023 tarihinde alınmıştır.

Dış İşleri Bakanlığı (DİB-2). Kırgızistan'ın Siyasi Görünümü. https://www.mfa.gov.tr/ kirgizistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa adresinden 11.01.2023 tarihinde alınmıştır.

Dış İşleri Bakanlığı (DİB-3). Türkmenistan'ın Siyasi Görünümü. https://www.mfa.gov.tr /turkmenistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa adresinden 11.01.2023 tarihinde alınmıştır.

Dış İşleri Bakanlığı (DİB-4). Özbekistan'ın Siyasi Görünümü. https://www.mfa.gov.tr/ ozbekistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa adresinden 11.01.2023 tarihinde alınmıştır.

Ekinci, D.F. (2019). Türkmenistan Dış Politikasında İç Faktörler: Neoklasik Realizm Çerçevesinde Bir İnceleme, *Alternatif Politika, 11*(1), s. 32-58.

Erol, S.M., (2004). Orta Asya'da Güvenlik Sorunları. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), (1), s. 85-112.

Fawthrop, A. (2021). Profiling the Top Five Countries with Biggest Natural Gas Reserves. NS Energy. https://www.nsenergybusiness.com/features/biggest-natural-gas-reserves-countries/ adresinden 09.01.2023 tarihinde alınmıştır.

Gleason, G. (2001). Foreign Policy and Domestic Reform in Central Asia, *Central Asian Survey, 20*(2): s. 167-182.

Gupta, A. (2014). Central Asia: Five Key Issues. American Security Project (SCP). s. 1-11.

Hancock, K.J. (2009). *Regional Integration: Choosing Plutocracy*. Palgrave Macmillan.

Horak, S. (2012). Turkmenistan's Shifting Energy Geopolitics in 2009-2011: Europan Perspectives, *Problems of Post Communism, 59*(2), s. 18-30.

Huymans, J. (1998). Revisiting Copenhagen: Or on the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe, *Europen Journal of International Relations, 4* (4), s. 479-505.

Joshi , N., Kumari, K. (2019). Central Asia's Security and Economic Interest, *India Quarterly, 75*(1), s. 29-42.

Kayani, S.A. (2018). Human Security and Central Asian States, *Policy Perspectives, 15* (1), s. 95-112.

Knorr, K. (1973). National Security Studis: Scope and Structure of the Field, Frank N. Trager, Philip S. (Eds). National Security and American Society: Theory, Process and Policy.

Kocatepe, Ö. F. (2022). Siyasi Güvenlik içinde Mehmet Şahin, Ömer Faruk Kocatepe (Eds). *21.yüzyılda Uluslararası Güvenlik,* s. 281-293, Nobel Yayınevi.

Liebert, S., Tiulegenov, M. (2013). Public Administration in Kyrgyzstan içinde S. Liebert, S. Condrey ve D. Goncharov, *Public Administration in Post-Communist Countries Former Soviet Union*. CRC Press.

Lisnyanski, D. (2008, January 20-23). *Jihad Strategies in Central* Asia. The Eight Herzliya Conference. The Interdisciplinary Center Herzliya Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy.

Peyrouse, S. (2012). *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*. M.E.Sharpe.

Rumer, B. (2000). In Search of Stability, *Harvard International Review, 22*(1), s. 44-48.

Sullivan, C.J. (2016). Halk, Watan, Berdymukhammedov!: Political Transition and Regime Continuity in Turkmenistan, *REGION: Regional Studies of Russia, Eastern Europe and Central Asia, 5*(1), s. 35-51.

Taşğın, S., Çam, T. (2015). Terörizm Sarmalında Özbekistan ve İslami Cihat Birliği Terör Örgütü içinde İrfan Çiftçi, Bilal Sevinç (Eds). *Uzakdığu'dan Güney Asya'ya Şiddet ve Terörizm,* s. 323-348, Karınca Yayınları

Ünal, S. (2022). Ekonomik Güvenlik. Mehmet Şahin, Ömer Faruk Kocatepe (Eds). *21.yüzyılda Uluslararası Güvenlik,* s. 245-259, Nobel Yayınevi.

Waal, T. ve Matveeva, A. (2007). Central Asia and the Caucasus: A Vulnerable Crescent. International Peace Academy.

Wohlforth, C. W. (2010). Realism and Security Studies, içinde Myriam D. C., Mauer, V. (Eds). *The Routledge Handbook of Security Studies,* s. 9-21.

Wolfers, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol, Politican Science Quarterly, 67(4), s. 481-502.

Yenal, S. (2020). Radikalleşme-Köktencilik Bağlamında Terör ve Terörizm. Serkan Yenal, Hasan Acar (Eds). *Siyasal Şiddet ve Radikalleşme Bağlamında Terör Örgütleri* (s. 21-41). Nobel Yayınevi.

Yolsuzluk Algı Endeksi 2021 (YAE). (2022). Özgür Araştırmalar Derneği. https://oad.org.tr/blog/yolsuzluk-algi-endeksi-2021/ adresinden 04.01.2023 tarihinde alınmıştır.

KAFKASYA VE TÜRKİSTAN'DA ÇEVRE VE ENERJİ SORUNLARI

Serhan Ünal

Giriş

Türkistan ve Kafkasya bölgesi, Türk dilli halkların yaşadığı geniş bir coğrafyanın Anadolu ile birlikte üç parçasından Hazar Denizi'yle bölünmüş ikisini teşkil etmektedir. Bu iki coğrafyanın ayrıştıkları temel konu, Kafkasya'da büyük su sorunlarının olmamasına karşın Türkistan'da önemli su sorunları yaşanıyor olmasıdır. Benzeştikleri temel konuysa bölge içi ve bölge dışı devletlerin her iki coğrafyadaki enerji rekabetidir. Bilhassa Türkistan'da çevresel bozulmanın yan etkileri toplum ve ekonomi üzerinde menfi etkiler oluşturmaktadır ve su-gıda-enerji dengesi, her bir devletin kendi menfaatlerini korumaya çalışırken aldığı tedbirlerin başka devletlere muzır etkiler yapmasına neden olabilmektedir. Bölgede dengesiz dağılmış su ve enerji kaynaklarının iş birliğiyle yönetimiyse uzun Sovyet mirasının bölge devletlerinin yönetim anlayışları üzerinde bıraktığı etkiler dolaysıyla zor olmaktadır. Bölge dışı aktörlerin bölgedeki sorunlar üzerinden kendi menfaatlerini ilerletme girişimleri, bölgedeki iş birliği ortamına zarar verirken dünyanın en riskli nükleer santrali kabul edilen Ermenistan'daki Metsamor Nükleer Santralinin varlığı, bütün bölge için yaşamsal bir tehdit teşkil etmektedir. Bu bölümde önce Türkistan coğrafyasındaki su ve çevre sorunlarına değinilecek, sonra bölgedeki enerji sorunları ve Hazar Denizi'nin durumu ele alınacak, ardından Metsamor Nükleer Santralinin yarattığı riskler incelenecektir. Bölgedeki su ve çevre sorunları özellikle enerji meseleleriyle yakından ilintili olduğu için bu konuya daha detaylı yer verilecektir.

Su ve Çevre Sorunları

Türkistan coğrafyasındaki su ve çevre sorunları genelde bölgedeki su kaynaklarının kıtlığından ziyade bu kaynakların verimsiz ve yanlış kullanılma-

ge halkı, yeterli enerji hizmetinden mahrum kalmaktadır. Bu ise ekonomik bünyeyi etkileyerek refah kaybına yol açmaktadır. Enerji alanındaki önemli sorunlardan bir diğeri de altında zengin enerji kaynakları bulunan Hazar Denizi'nin paylaşımı meselesidir. Yıllarca süren müzakereler, 2018'de Hazar'ın deniz olarak kabul edilmesi ve yabancı güçlere kapatılarak ulusal alanlara bölünmesiyle neticelenmiştir.

Hazar Denizi sorununun çözülmesiyle beraber artık Türkistan enerji kaynaklarının Hazar Denizi tabanına inşa edilecek iletim hatlarıyla Azerbaycan'a ve Türkiye'ye iletilmesi mümkün olabilecektir. Böylece Türk Cumhuriyetleri, dünya piyasalarından daha çok pay elde ederek iktisadi bünyelerini güçlendirecek ve başta Çin ile Rusya olmak üzere dış güçlerin müdahalelerine karşı daha dirençli olabilecektir. Böylece "yeni büyük oyun"da daha etkili hâle gelebilecektir. Hazar Denizi'nin statü sorununun çözülmesi önemli olmakla beraber Kafkasya jeopolitiğinde Azerbaycan-Türkiye hattının hem Ermenistan ile kesiliyor olması hem de Rusya'nın bölgeyi Gürcistan savaşı ve Karabağ sorunu üzerinden istikrarsızlaştırıyor oluşu Türk Cumhuriyetlerinin açık denizlere erişimi önünde kısıtlayıcı bir etki yapmaktadır.

Bunun yanında Kafkasya bölgesindeki diğer bir sorun da Ermenistan-Türkiye sınırında bulunan eski Sovyet teknolojisiyle kurulmuş ve çeşitli depremlerde hasar almış Metsamor Nükleer Santralinin oluşturduğu nükleer kaza riskidir. Bu santralde herhangi bir kaza yaşanması durumunda kazanın büyüklüğüne bağlı olarak bir milyon ila 10 milyon kişiyi etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Sadece enerji iletimi ya da jeopolitik meseleler değil bu gibi riskler de Türkistan ve Kafkasya'da çevre ve enerji gündeminde yer bulmalıdır. Bölgedeki aktörlerin yapıcı yaklaşım sergilemesi ve muhataplarına daha şeffaf olmaları hâlinde bölgedeki birçok sorunun çözülmesi için gerekli iş birliği imkânları mevcuttur.

Kaynakça

Atal, S. (2005). The New Great Game. *The National Interest*, s. 101-105.

Boonstra, J. (2012). *Environmental Security in Central Asia.* Europe Central Asia Monitoring: https://eucentralasia.eu/environmental-security-in-central-asia/ adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 05.05.2023.

British Petroleum. (2021). *Statistical Review of World Energy 202.* British Petroleum.

Dion, R. (1998). Cutting up the Caspian. *The World Today*, s. 80-82.

DSİ (2023, Ocak 14). *Toprak Su Kaynakları*. Devlet Su İşleri: https://www.dsi.gov.tr /Sayfa/Detay/754 adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 07.04.2023.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (2022). *Advancing Energy Secuirty in Central Asia.* Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü.

Eurasian Development Bank (2008). *EDB Eurasian Integration Yearbook 2008.* Almaty: Eurasian Development Bank.

Gökay, B. (1998). HAZAR BELİRSİZLİKLERİ: BÖLGESEL REKABETLER VE BORU HATLARI. ALGILAR: *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(1), s. 1-9

Granit, J., Jägerskog, A., Lindström, A., Björklund, G., Bullock, A., Löfgren, R., Pettigrew, S. (2012). Regional Options for Addressing the Water, Energy and Food Nexus in Central Asia and the Aral Sea Basin. *International Journal of Water Resources Development*, V 28, N. 3, s. 419-432.

Gullette, D., & Croix, J. F. (2014). Mr Light and people's everyday energy struggles in Central Asia and the Caucasus: an introduction. *Central Asian Survey*, s. 435-448.

International Crisis Group. (2002, Mayıs). *Central Asia: Water and Conflict*. International Crisis Group: https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/uzbekistan central-asia-water-and-conflict adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 18.05.2023.

İyikan, N. (2013). Aral Gölü Sorunu ve Bölgedeki Siyasi Gelişmelere Etkisi. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 4. S. 2 s. 52-74.

Kahraman, F. Ş., & Merdan, A. S. (2020). Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü. *KAÜİİBFD*, 11(21). s. 434-468.

Kliot, N. (1994). *Water Resources and Conflict in the Middle East.* London: Routledge.

Lavelle, M., & Garthwaite, J. (2011, April 14). *Is Armenia's Nuclear Plant the World's Most Dangerous?* National Geographic: https://www.nationalgeographic.com/science/article/110412-most-dangerous-nuclear-plant-armenia adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 02.07.2023.

Müller, D., & Betaneli, K. (2018, November 1). *The new Convention on the Legal Status of the Caspian Sea: New Opportunities and New Challenges*. Freshfields Bruckhaus Deringer: https://www.freshfields.com/en-gb/our-thinking/knowledge/briefing/2018/11/the-new-convention-on-the-legal-status-of-the-caspian-sea-new-opportunities-and-new-challenges-3848/ adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 21.05.2023.

O'Hara, S. L. (2000). Central Asia's water resources: contemporary and future. *International Journal of Water Resources Development*, s. 423-441.

Olcott, M. B. (2005). *Central Asia's Second Chance.* Washington D. C.: Carnegie Endowment for International Peace.

Raimbekova, A. (2018). *5 ülke Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda anlaştı*. Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-ulke-hazar-denizinin-hukuki-statusu-konusunda-anlasti/1228982 adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 03.04.2023

Rakhmatullaev, S., Abdullaev, I., & Kazbekov, J. (2018). Water-Energy-Food-Environmental Nexus in Central Asia: From Transition to Transformation. S. S. Zhiltsov, I. S. Zonn, A. G. Kostianoy, & A. V. Semenov içinde, *Water Resources in Central Asia: International Context,* s. 103-120. Cham: Springer.

Rüştü, I., & Salem, K. (2004). Türkiye'nin Sınıraşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 10, s. 53-72.

Sakal, H. B. (2020). Havza Yönetiminde Bölgesel Elektrik Ticareti Modeli: Aral ve Kura-Aras Havzaları Üzerine Bir Değerlendirme. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 241-270.

Singh, J. (2010, Eylül 24). *The Great Game's New Players*. Project Syndicate Logo: https://www.project-syndicate.org/commentary/the-great-game-s-new-players-2010-09?utm_term=&utm_campaign=&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=1220154768&hsa_cam=12374283753&hsa_grp=117511853986&hsa_ad=499567080219&hsa_src=g&hsa_tgt=dsa-19959388920&h adresinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 13.05.2023.

Sojamo, S. (2008). Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral. M. M. Rahaman, & O. Varis içinde, *Central Asian Waters: Social, economic, environmental and governance puzzle,* s. 75-88, Helsinki: Helsinki University of Technology.

Şamlı, E. (2019). Sovyet Sonrası Dönemde Orta Asya'da Su Yönetim Sorunları. *Asya Araştırmaları Dergisi*, s. 179-193.

Ünal, S. (2015, Mayıs 22). *Türkiye-Ermenistan Enerji Diplomasisi ve Güven Atomları*. Türkiye Enerji Vakfı: https://www.tenva.org/turkiye-ermenistan-enerji-diplomasisi-ve-guven-atomlari/ adresinden alınmıştır

Wooden, A. E. (2014). Kyrgyzstan's Dark Ages: Framing and the 2010. *Central Asian Survey*, s. 463-481.

Yıldız, D. (2021). Orta Asya'da Uzaktan Kumandalı Bir Saatli Bomba: Su Sorunu. *Avrasya Dosyası*, s. 113-146.

Zakhirova, L. (2013). The International Politics of Water Security in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, s. 1994-2013.

Zorlu, K., & Akıllı, E. (2015). Ulus Devlet ve Bölgesel Dİnamikler Zemininde Orta Asya'da Sınıraşan Sular. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, s. 25-47.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK BİRLİĞİ FİKRİ VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

Eray Bayramol

Giriş

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türk devletleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek maksadıyla 2009 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi (Türk Konseyi/Türk Keneşi), Nahçıvan'da imzalanan Nahçıvan Antlaşması ile kuruldu. 1992 yılında, Ankara'da yapılan ilk zirve ile başlayan serüven, nihayet 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen zirvede alınan tarihî kararlarla taçlandı. İstanbul Zirvesi sadece Türk dünyasını değil tüm dünyayı derinden etkileyecek kararların alındığı bir karaktere büründü. Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Macaristan'ın katılımıyla İstanbul'da düzenlenen zirveyle örgütün adı "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirildi. Türk dünyasında iş birliği ve eş güdüm sağlanması, Türk dünyasının değerlerinin ve çıkarlarının bölgesel ve uluslararası camiada daha fazla desteklenmesi, üye devletlerin güvenliğinin ve istikrarının güçlendirilmesi Türk Devletleri Teşkilatının ortaya koyduğu hedeflerdi. Bu hedeflere yönelik olarak 121 maddeden oluşan ve Türk devletlerinin gelecek vizyonunu belirleyen sonuç bildirisi yayımlandı. Sonuç bildirisinde yer alan kararlar arasında; siyasi konular, dış politika ve güvenlik konularında iş birliği, ekonomik ve sektörel iş birliği, halklar arası iş birliği, Türk Dünyasında kurumsal iş birliği ve üçüncü taraflarla iş birliği yer almaktaydı (Bayramol, 2022).

Tarihî Arka Planda Türk Birliği

Türkler, tarih sahnesine çıktıklarından itibaren dünya ve insanlık tarihine yön veren en eski milletlerdendir. İrili ufaklı boy sistemine dayalı eski Türkler, sosyal ve manevi yapıları kuvvetli olduğundan her türlü zorluğa karşı bir arada kalabilmeyi başardı ve dağılmadı. Türklerin bu özelliği onların tarih sahne-

tan ziyareti olması sebebiyle de önem arz etmektedir. Bu ziyaret, İstanbul Zirvesinden sonra ve Semerkant Zirvesinden hemen önce gerçekleşmiş olmasıyla dikkat çekicidir. Söz konusu ziyarette Azerbaycan ve Kırgızistan arasında merkezi Bişkek'te olan Kırgızistan-Azerbaycan Yatırım Fonu kurulma kararı alınmıştır. Bu fon sayesinde iki ülke arasında ekonomi, yatırım, ulaşım, kültür ve eğitim konularında iş birliklerinin önü açılmıştır. Yine, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhamedov'un 15 Ekim 2022 tarihinde Kazakistan'a gerçekleştirdiği ziyaretin en dikkat çekici yanı şüphesiz ki iki ülke arasında cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk resmî ziyaret olmasıdır. Söz konusu ziyarette Türkmenistan ve Kazakistan arasında iş birliğine yönelik on dört maddelik bir anlaşma imzalandı. Tüm bu ziyaretler ve yapılan iş birliği anlaşmaları şüphesiz ki Türk Devletleri Teşkilatının 1992 yılında başlayan serüveninin bir sonucu ve 2022 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen tarihî öneme haiz zirvede alınan 121 maddelik kararların bir yansımasıdır.

Netice itibarıyla Türk Devletleri Teşkilatı, İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, fikirde, işte birlik" ülküsünün vücut bulmuş hâlidir. "Biz birlikte güçlüyüz" şiarı ile yola çıkan Türk Devletleri Teşkilatı; 1992 yılında, Ankara'da gerçekleştirilen ilk zirveden bugüne değeri kelimelere sığamayacak önemde işler gerçekleştirmiştir ve gerçekleştirmeye devam edecektir. Evet, biz birlikte güçlüyüz.

Kaynakça

Ahmetbeyoğlu, A. (2017). *Avrupa Hunları* (2. Baskı). Yeditepe Yayınları.

Başaran, D. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi: Güçlü ve Bütünleşmiş Türk Dünyası'na Doğru. https://www.ankasam.org/turk-devletleri-teskilati-semerkant-zirvesi-guclu-ve-butunlesmis-turk-dunyasina-dogru/ Erişim Tarihi: 24.03.2023.

Bayramol, E. (2022, 21 Nisan). Rusya-Ukrayna Savaşı ve Türk Devletleri Teşkilatı. *Türkgün*. https://www.turkgun.com/rusya-ukrayna-savasi-ve-turk-devletleri-teskilati Erişim Tarihi: 12.01.2023.

Beydilli, K. (2008). Rusya. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 35.

Çapraz, H. (2011). Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, s. 51-78.

Devlet, N. (1998). *1917 Ekim İhtilali ve Türk Tatar Millet Meclisi* (1. Baskı). Ötüken Yayınları.

Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi* (2. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Gömeç, S. (2012). *Türk-Hun Tarihi* (1. Baskı). Berikan Yayınevi.

Hayit, B. (2004). *Türkistan Devletleri'nin Millî Mücadeleleri Tarihi* (3. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hudyakov, M. (2009). *Kazan Hanlığı Tarihi* (1. Baskı). (A. İshaki, Çev.) (İ. Kamalov, Haz.) Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk Milli Kültürü* (19. Baskı). Ötüken Yayıncılık.

Kırzıoğlu, M. F. (1998). *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi* (2. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kocaman, Ö. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı: Stratejik Bir Bakış. *Kriter Dergisi*, 73, Kasım 2022, https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/turk-devletleri-teskilati-stratejik-bir-bakis Erişim Tarihi: 20.03.2023.

Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı-Politik ve Askeri İş Birliği* (1. Baskı). Nobel Yayınları.

Kurat, A. N. (2020). *Rusya Tarihi* (7. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Roy, O. (2000). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi* (1. Baskı). Metis Yayınları.

Saray, M. (2012). Türkmenistan. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 41.

Saray, M. (1996). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi* (1. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sarıkaya, Y. (2021a, 1 Kasım). Türk Dünyasında Örgütlenme ve Bütünleşme Süreci. https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turk-dunyasinda-orgutlenme-ve-butunlesme-sureci Erişim Tarihi: 24.03.2023.

Sarıkaya, Y. (2021b, 20 Aralık). Türki Cumhuriyetler'den Türk Devletleri Teşkilatına 30 Yılın Muhasebesi. https://www.tasav.org/media/k2/attachments/DPA_D_38_TDT-30_Y%C4%B1l%C4%B1n_Muhasebesi_20.12.2021.pdf Erişim Tarihi: 24.03.2023.

Taşağıl, A. (2012). *Göktürkler I-II-III* (1. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taşağıl, A. (2017). *Kök Tengri'nin Çocukları* (10. Baskı). Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Topsakal, İ. ve Zengin, A. K. (2021, 16 Aralık). Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar. https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar Erişim Tarihi: 24.03.2023.

Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirve Bildirisi. (t.b.). https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/semerkant-bildirisi-2679-164.pdf Erişim Tarihi: 23.03.2023.

Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi. (t.b.). https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-11-12-turkkonseyi-bildiri.pdf Erişim Tarihi: 21.03.2023.

Türk Devletleri Teşkilatı Sekizinci Zirve Bildirisi. (t.b.). https://www.turkicstates.org/assets/pdf/haberler/8-zirve-deklarasyonu-2395-94.pdf Erişim Tarihi: 23.03.2023.

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Antlaşması. (t.b.). https://turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf Erişim Tarihi: 24.03.2023.

Türk Dünyası 2040 Vizyonu. (t.b.). https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf Erişim Tarihi: 24.03.2023.

Türkoğlu, İ. (2000). *Rusya Türklerinin Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin* (1. baskı). Ötüken Yayıncılık.

Yakubovskiy, A. Y. (2000). *Altın Ordu ve Çöküşü* (H. Eren, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ZENGEZUR KORİDORU: TÜRK DÜNYASINDA İŞ BİRLİĞİ VE GELECEK VİZYONU

Ömer Faruk Kocatepe

Giriş

Kafkasya, stratejik önemini her dönem koruyan bir coğrafya olmuştur. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren ekonomik ve siyasi çıkarlarla hareket eden birçok devlet bu coğrafyaya ağırlık vermiştir. Karadeniz ve Hazar Denizi arasında yer alan Kafkasya, Avrupa ve Asya'nın sınırında yerleşen dünyanın en zengin ve çok kültürlü bölgelerinden birisidir. Kafkasya'nın kalbinde yer alan ve uzun yıllardır bölgenin jeopolitik dengelerini şekillendiren Zengezur ise bu bölgenin önemli bir coğrafi alanını oluşturmaktadır. Bu koridor, geçmişte çeşitli imparatorlukların sınırlarını belirlediği gibi günümüzde de Türk dünyasının iş birliği için umut vaat eden bir potansiyeli temsil etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kafkasya'da etnik gerilim ve toprak anlaşmazlıklarından kaynaklanan pek çok sorun meydana gelmiştir. Örneğin; Yukarı Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya gibi bölgelerde benzer anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bunlardan Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Yukarı Karabağ toprak anlaşmazlığının temelinde emperyalist Sovyet politikaları yatmaktadır ki, idareciler yeni cumhuriyetlerin hiçbirinin tek başına ayakta duramayacağı bir sistem kurmuşlar, bölgenin demografik ve idari yapısıyla oynayarak bölgedeki etkinliklerini sağlamayı amaçlamışlardır. Bu politikalar neticesinde "ulusları imal etme ve bozma" süreçleri karakterize edilmiştir (Kara, 2021).

Sovyetlerden bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler, diplomatik ve siyasi ilişkiler kurmak amacıyla uluslararası sisteme hızla dâhil olmuştur. Bu cumhuriyetlerle yakın ilişkiler kuran ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye, bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ve bölge ülkeleri ile hızlı bir şekilde diplomatik, ekonomik, askerî ve kültürel ilişkiler kurmuş, özelikle uzun yıllar ayrılığın getirdiği sorunları çözmeye yönelik çabalarını arttırmıştır.

Sonuç olarak Zengezur Koridoru'nun açılmasıyla Güney Kafkasya bölgesi ve Türk dünyası, önemli bir dönüm noktasına gelmektedir. Bu süreç, bölge ülkelerinin iş birliği ve anlayış içinde hareket etmesiyle başarılı bir şekilde ilerleyebilir. Ancak bu süreç sadece ekonomik faydaları değil aynı zamanda siyasi istikrarı, güvenliği ve bölgesel iş birliğini de gözetmelidir. Tüm tarafların çıkarlarının dikkate alındığı bir yaklaşımla Zengezur Koridoru'nun açılması bölge ve dünya için olumlu sonuçlar doğurabilir. Bu hedefe ulaşmak için bölge ülkeleri, uluslararası toplum ve ilgili diğer aktörler iş birliği yapmalı ve el birliğiyle bu tarihî fırsatı en iyi şekilde değerlendirmelidir.

Kaynakça

Anadolu Ajansı. (2022). "İran'ın Azerbaycan'a yönelik tutumu ve sınırdaki askeri tatbikatlar gerilimi tırmandırıyor". Ahmet Dursun. Erişim Adresi: https://www.aa.com .tr/tr/dunya/iranin-azerbaycana-yonelik-tutumu-ve-sinirdaki-askeri-tatbikatlar-gerilimi-tirmandiriyor/2736058. Erişim Tarihi: 12.06.2023.

Aslanlı, A. (2021). "Zengezur Koridoru: Zaferin Taçlanması". *Kriter Dergi*. Erişim Adresi: https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/zengezur-koridoru-zaferin-taclanmasi. Erişim Tarihi: 13.06.2023.

Aze.Media. (2022). "Zangezur corridor: new transport route to connect Europe and Asia". Erişim Adresi: https://aze.media/zangezur-corridor-new-transport-route-to-connect-europe-and-asia/. Erişim Tarihi: 15.06.2023.

Baghirov, O. (2021). The Impact of the Opening of Zangezur Corridor on Regional [PDF]. Erişim adresi: file:///C:/Users/asus/Downloads/Zangezur%20Corridor.pdf. Erişim Tarihi: 11.06.2023.

Baghirov, O. (2021). The Nakhchivan corridor will boost connectivity in the Caucasus. EURACTIV Media network. Erişim adresi: https://www.euractiv.c om/section azerbaijan/opinion/the-nakhchivan-corridor-will-boost-connectivity-in-caucasus/. Erişim Tarihi: 09.06.2023.

Bayramov, A., & Edi, A. (2020). Ermenistan Devleti'nin kurulması ve bölgeden Azerbaycan Türklerinin zorunlu göç ettirilmesi (1906-1953). *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), s. 377-398. DOI: 10.31679/adamakademi.676719.

BBC. (2022). "Zengezur koridoru projesiyle ilgili bilinenler neler?". Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/articles/crgjd28700mo. Erişim Tarihi: 09.06.2023.

Chkheidze A. (2022). "Why is Armenia 'lengthening' the Zangezur corridor?". Caucasus Plus. Erişim Adresi: https://kavkazplus.com/en/news.php?id=13845.

Deveci Bozkuş, Y. (2022). Karabağ Savaşı Sonrası Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri. *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, (8), s. 127-154. doi: 10.22598/balkar.1115388.

Ekhokavkaza. (2020). "Грузия ищет место в мире между Арменией и Азербайджаном". Erişim Adresi: https://www.ekhokavkaza.com/a/30940859.html. Erişim Tarihi: 12.06.2023.

Gafarlı, T. (2022). Zengezur Koridoru. Erişim adresi: https://www.academia.edu /63276991/Zengezur_Koridoru. Erişim Tarihi: 11.06.2023.

Gawliczek, P., & Iskandarov, K. (2023). The Zangezur corridor as part of the global transport route (against the backdrop of power games in the South Caucasus region). Security and Defence Quarterly, 41(1), s. 36-53. https://doi.org/10.35467/sdq/161993.

Güngör, G. (2021). "Kafkasya'da Ulaşım Projeleri". *AVİM*, Analiz No: 2021/20. Erişim Adresi: https://avim.org.tr/tr/Analiz/KAFKASYA-DA-ULASIM-PROJELERI. Erişim Tarihi: 10.06.2023

Hasanlı, C. (2020). Tarihi hakikatlerden ayırıp öz maraglarına uyğunlaşdırıblar. Meydan TV. Erişim adresi: https://d9mc3ts4czbpr.cloudfront.net/az/article/cemil-hesenli-tarixi-heqiqetlerdenayirib-oz-maraqlarina-uygunlasdiriblar/ Erişim Tarihi: 21.05.2023.

Hürriyet. (2021). "Azerbaycan ve Türkiye arasında kurulacak kara bağlantısını gösteren harita yayınlandı". Erişim Adresi: https://www.hurriyet.com.tr/dunya/azerbaycan-ve-turkiye-arasinda-kurulacak-kara-baglantisini-gosteren-harita-yayinlandi-41714200. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Hürriyet. (2022). "İran'dan Azerbaycan-Ermenistan sınırında askeri tatbikat". Erişim Adresi: https://www.hurriyet.com.tr/dunya/irandan-azerbaycan-ermenistan-sinirinda-askeri-tatbikat-42154751. Erişim Tarihi: 01.05.2023.

Iskandarov, K., Simons, G., & Gawliczek, P. (2019). Connections. The Zangezur corridor as part of the global transport route against the backdrop. *QJ*, *18(3-4)*, s. 8.

İRAM Center. (2022). "İran'daki Düşünce Kuruluşlarının İran-Azerbaycan Gerilimine Bakışı". Ahmad Jawid Türkoğlu. Erişim Adresi: https://iramcenter.org/irandaki-dusunce-kuruluslarinin-iran-azerbaycan-gerilimine-bakisi-599. Erişim Tarihi: 27.04.2023.

Kara, F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*. Elazığ: Iksad Yayınevi.

Khan, H. M. U. (2021). "Zengezur Koridorunun Stratejik Önemi". *ANKASAM*. Erişim Adresi: https://www.ankasam.org/zengezur-koridorunun-stratejik-onemi/. Erişim Tarihi: 23.04.2023.

Maden, N. (2021). Zengezur Koridorunun Jeostratejik Önemi ve Bölgesel Etkileri. *Akademik Akıl*. Erişim adresi: https://www.akademikakil.com/zengezur-koridorunun-jeostratejik-onemi-ve-bolgesel-etkileri/nafizmaden/#:~:text=Zen gezur%20Koridoru,%20b%C3%B6lgesel%20enerji%20projeleri,Avrupa%20pazarlar%C4%B1na%20ula%C5%9Ft%C4%B1rma%20potansiyeline%20sahiptir. Erişim Tarihi: 22.04.2023.

Öznevi, F. (2021). Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan'ın Ortak "Ermeni Sorunu": *Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 399. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

Sarıkaya, Y. (2021). İran'ın İkinci Karabağ Savaşı Tutumu: Takke Düştü Kel Göründü. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 84-103.

Shokri, U. (2022). Why Iran Opposes Azerbaijan's Zangezur Corridor Project. *Gulf International Forum*. Erişim adresi: https://gulfif.org/why-iran-opposes-azerbaijans-zangezur-corridor-project/ Erişim Tarihi: 29.04.2023.

TRT Haber. (2023). "Diplomatik kaynaklar: Türkiye, Ermenistan'la normalleşme çabasında samimi". Erişim Adresi: https://www.trthaber.com/haber/gundem/diplomatik-kaynaklar-turkiye-ermenistanla-normallesme-cabasinda-samimi-737949.html. Erişim Tarihi: 12.05.2023.

Türkiye Barolar Birliği. (2021). Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan'ın Ortak "Ermeni Sorunu": *Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 399. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

TÜRKSAM. (2022). "İkinci Karabağ Savaşı Ekseninde Ermenistan İran İlişkileri". Erişim Adresi: https://www.turksam.org/detay-ikinci-karabag-savasi-ekseninde-ermenistan-iran-iliskileri. Erişim Tarihi: 11.05.2023

Urud, M. (2005). *Zengezur*. Bakü: Nurlar Neşriyyat, Poligrafiya Merkezi.

Üste, A. N., & Aydın, Ü. S. (2022). Güney Kafkaslarda Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Zengezur Koridoru'nun Önemi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Özel Sayı), s. 261-274.

TÜRK BİRLİĞİ YOLUNDA TÜRK DÜNYASI ENERJİ İŞ BİRLİĞİ[**]

Mustafa İlbaş

Giriş

Türk dünyası, 300 milyonluk nüfus; 1,35 trilyon dolar millî gelir (Türkiye: 806,8 milyar), 580 milyar dolar dış ticaret hacmi, 285 milyar dolar yurt içi yatırım stoku; 38,3 milyar varil petrol rezervi; 26,6 trilyon m^3doğal gaz rezervi, yenilenebilir enerji kaynakları ve değerli madenler bakımından zengin bir coğrafya ve devletlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda beş üye ve üç gözlemci üyeden oluşan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Türk birliğine giden yolda büyük umut vaat etmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı devlet başkanları, tarihî bir adım atmış ve "Türk Dünyası 2040 Vizyonu'"nu belirlemişlerdir. Bu kapsamda, "Ekonomik ve Sektörel İşbirliği" başlığı altında ele alınan "Enerji" konusu, üye devletlerin enerji alanındaki iş birliğini vurgulamaktadır. Bu iş birliği; güvenli, sürdürülebilir, rekabetçi ve uygun fiyatlı enerji tedariki hedefini koordine etmeyi, enerji ticaretini teşvik etmeyi, enerji ürünlerinin üretimine katılmayı, araştırma ve teknolojik iş birliği yoluyla stratejik bir enerji ortaklığı oluşturmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Avrupa ve küresel enerji güvenliğine katkı sağlamayı, üye devletlerin enerji taleplerini karşılamayı ve alternatif güzergâhlar sunmayı hedeflemektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda, bölgede Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum, Güney Gaz Koridoru gibi stratejik enerji altyapı projelerinin geliştirilmesi öngörülmektedir. Özellikle güneş, biyoenerji, rüzgâr ve nükleer gibi yenilenebilir enerji alanlarında ortak yatırımlar yapılması enerji çeşitlendirmesinin ve temiz/yeşil enerji kullanımının artırılmasının hedeflendiği belirtilmektedir. Bu bağlamda üye devletler arasında bilgi, deneyim ve uzmanlık

[**] Bu çalışma, daha önce *Demokrasi Platformu Dergisi*'nin (2023) 12(38) sayısında "Türk Birliği Yolunda Türk Dünyası Enerji İşbirliği" başlığıyla araştırma makalesi olarak yayımlanmıştır.

geliştirilmesi, enerji piyasalarının düzenlenmesi, iklim değişikliği politikalarının uyumlulaştırılması gibi konularda iş birlikleri yapabilir.

- Türk Cumhuriyetleri arasındaki bölgesel enerji iş birliğinin daha da geliştirilebilmesini sağlayacak stratejik önemdeki projelere uygun kredi desteği sağlayabilecek bir yatırım bankasının kurulması da faydalı bir öneri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetlerinin enerji alanındaki iş birliklerini daha da çeşitlendirilerek derinleştirmeleri için çok önemli fırsatlar bulunmaktadır. Tüm Türk Cumhuriyetleri bu fırsatları kendilerinin ve bölgelerinin ortak menfaatine olacak şekilde geliştirebilmek için yeterli irade ve kapasiteye de sahiptir. Türk Devletleri Teşkilatı rehberliğinde ve yeni projelerin hayata geçirilmesiyle genişleyecek enerji iş birlikleri, yeni alanlarda iş birliklerinin de yolunu açacaktır.

Kaynaklar

Akyener, O. (2018). *Türk İslam Dünyasında Enerji Birliği* (ed. V. Akyener), (1. Baskı). TESPAM.BP.

BP Dünya Enerji İstatistikleri (2022) (71. baskı). [Çevrimiçi] Londra: BP Dünya Enerji İstatistikleri. s. 1–60. Erişim Adresi: https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf. Erişim Tarihi: 04.05.2023

İlbaş, M. (2014). *Enerji-Politik Dünya ve Türkiye*. Ankara: Berikan Yayınevi. ISBN: 978-975-267-949-8.

İlbaş, M. (2022). Enerji, *Türk Dünyasının 2040 Vizyonu Çalıştayı*, 22-23 Ekim 2022, Türkistan, Kazakistan.

Sultansoy, S. (2018). "Türk Dünyası Bilim ve Teknolojinin Neresinde'', *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*, Ankara. http://ssultansoy.etu.edu.trTESPAM. (2019). Erişim Tarihi: 09.03.2023

TESPAM Dünya Enerji Görünümü 2100. TESPAM. https://www.tespam.org/weo-2100/ Erişim Tarihi: 19.07.2023

TESPAM & ERI. (2021). *I. Uluslararası Türk Enerji Birliği Kongresi Bildiri Kitabı*. (ed. D. D. V. Sümer), I. Uluslararası Türk Enerji Birliği Kongresi (1. Baskı), s. 224.

NATO'NUN KAFKASYA VE TÜRKİSTAN'A YAKLAŞIMI

Melek Adsız

Giriş

NATO, Soğuk Savaş sonrası girdiği kendini sorgulama ve varoluş sebebini yenileme sürecinden Avrupa-Atlantik bölgelerinin güvenliğini sağlama, bölgedeki barışı ve istikrarı koruma gibi amaçları kendine misyon edinerek çıkmıştır. Kosova Savaşı ile bu görevi devam ettireceğini, ayrıca Avrupa-Atlantik bölgesini etkileme imkânı olan yakın çevrelerde de güvenlik ve istikrarı sağlayacağının işaretini vermiştir. Bu anlamda NATO, Kafkasya ve Türkistan bölgelerinin Avrupa-Atlantik güvenliği için kritik öneme sahip olduğunu anlamış ve bu bölgede istikrarı ve güveni sağlamaya yönelik iş birliği ve çalışmalar yapmıştır. NATO'nun Kafkasya ve Türkistan'daki ülkelerle askerî ve diğer alanlardaki iş birlikleri, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında başlamış ve Afganistan operasyonu sırasında hız kazanmıştır.

Rusya Federasyonu, Sovyetlerin dağılması sonrasında bir dönem Batı yanlısı bir tutum sergilemiş ve NATO'nun eski Sovyet coğrafyasında iş birliği ve ortaklıklar kurmasına seyirci kalmıştır. Ancak ilerleyen dönemde "yakın çevre"sine ulaşan bu genişlemeyi kendisini kuşatma projesi olarak görmüş ve karşı politikalar geliştirmeye başlamıştır. Gürcistan'da ayrılıkçı Rus azınlıkları destekleyip ülkenin kendi etki alanında kalmasını sağlamıştır. NATO, bölgedeki operasyonu için lojistik ve ulaştırma ihtiyaçlarını bu ülkelerden aldığı yardım ile giderirken bahsi geçen ülkeler; istikrarsızlığın kendilerine de yayılmasından çekindikleri için köktendincilik, terörle mücadele ve istihbarat konularında iş birliği ve ortaklıklar kurarak bu tehditlere karşı önlem almaya çalışmıştır. Ayrıca bu bölgeler önemli enerji kaynaklarına sahip olup stratejik İpek Yolu üzerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu coğrafyanın gelecekte kazanacağı önem dikkate alındığında istikrar ve güvenin korunması NATO için öncelikli hâle gelmiştir. NATO hâlen bu ülkelerle iş birliği ve ortaklık içerisinde olup

olması amacıyla bu bölgelerde varlığını sürdürmesinin önemi büyüktür. NATO'nun Kafkasya ve Türkistan bölgelerindeki varlığının önemi, bölgelerin coğrafi konumlarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Kafkasya; Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında bir geçiş bölgesidir ve bu nedenle de bu bölge önemli bir ticaret yolu olmuştur. Ayrıca Kafkasya, enerji kaynakları açısından da zengindir ve bu nedenle de önemli bir enerji geçiş bölgesidir. Türkistan ise Asya ve Avrupa arasında bir geçiş bölgesidir ve dolayısıyla önemli bir ticaret yoludur. Bu nedenlerin haricinde NATO'nun Kafkasya ve Türkistan'daki varlığı sayesinde burada bulunan üyelerine ve ortaklarına yardımcı olabilmesi ve bu bölgelerin stratejik önemini korumasını sağlaması yönüyle de NATO'nun bölgedeki varlığı önemlidir. NATO'nun amacı normalleşmeyi sağlamaktır.

NATO'nun Kafkasya ve Türkistan bölgelerindeki gelecekteki varlığı hakkında net bir bilgi vermek zor olabilir çünkü bu bölgelerde bulunan koşullar ve NATO'nun bu bölgelerde yürüttüğü faaliyetler zaman içinde değişebilir. Bununla birlikte bölgelerin stratejik önemi nedeniyle NATO'nun bu bölgelerdeki varlığının gelecekte de devam etmesi muhtemel görünmektedir.

Kaynakça

Adanmış, Z. (2019). "Soğuk Savaş Sonrası Nato'nun Güvenlik Yaklaşımında Yaşanan Dönüşüm", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C. 6, S. 2, s. 91- 116.

Anadolu Ajansı. (2022). NATO calls on Armenia and Azerbaijan to end hostilities https://www .aa.com.tr/en/europe/nato-calls-on-armenia-and-azerbaijan-to-end-hostilities/26 53553. Erişim Tarihi: 15.06.2023.

Bozkuş, D. Y. (2022). NATO'nun Genişleme Politikası, Kafkasya ve Türkiye İle İlişkiler, *Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi*, VI Özet Metin Kitabı, s. 48- 50.

Cumhuriyet Gazetesi (2022). NATO: 1997 Anlaşması Genişlememize Engel Olamaz. Erişim Adresi: https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/nato-1997-anlasmasi-genislememize-engel-olamaz-1932615 , Erişim Tarihi: 13.05.2023

Çalışkan, A. (2010). Soğuk Savaş'ta NATO'nun rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(50), s. 95-110.

Çatal, S. (2019). "Kuşak ve Yol İnsiyatifinin Türkiye'nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (15), s. 101-124.

Çınarlı, Ö. (2004). Gürcistan'daki Kadife Devrim ve İktidar Değişikliği, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 1 (1), s. 121-135.

Çomak, İ. (2009). Rusya'nın Sorunları, Rusya'nın Çözümleri. Retrieved January 20, 2009, from http://www.turksam.org/tr/yazilar

Durdular, A. (2016). Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi, *Avrasya Etüdleri*, S. 49 (1), s. 77-97.

Ermeydan, B. (2019). Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, s. 451-483.

Freire M. R. (2013). Security in the South Caucasus: the EU, NATO adn Russia, Norwegian Peacebuilding Resource Centre, https://www.files.ethz.ch/isn/161390/1f9a0749c8dceaa89c4 771a428e14082.pdf. Erişim Tarihi: 02.07.2023

Güngör, B. (2013). Kafkasya Bölgesinde Uluslararası Aktörlerin Değişmeyen Mücadele Alanı Gürcistan, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6., s. 37-54.

Günyel, C. (2021). NATO'nun Kimlik Oluşumunda Karadeniz Güvenliğinin Yeri, Yayınlanmamaış Doktora Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11363/2871/669881.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Gürkaynak, M. (2005). "Soğuk Savaş Sonrasında NATO ve Avrupa Güvenliği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, s. 7-27.

Güzeş, A. O. (2009). "*NATO'nun Yeni Misyonu: Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Algılamaları*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Katman, F. "Yeni Büyük Oyun, Güney Kafkasya ve NATO", *İstanbul Aydın Üniversitesi, Enerji Politikaları ve Piyasaları Araştırma Merkezi,* s. 1-8.

Katman, F. (n.d.). Yeni Büyük Oyun, Güney Kafkasya ve NATO. Retrieved from https://silo.tips/download/yen-byk-oyun-gney-kafkasya-ve-nato-yrd-do-dr-filiz-katman-stanbul-aydn-niversite#modals. Erişim Tarihi: 03.05.2023.

Keskin, C. (2009). http://academicrepository.khas.edu.tr/xmlui/bitstrea m/handle /20.500.12469/2253/0050053CihanKeskin.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Erişim Tarihi: 17.04.2023

Kılıç, B. (n.d.). Güney Kafkasya'da Güvenliğin Sağlanmasında NATO'nun Rolü [The Role of NATO in Ensuring Security in South Caucasus]. Türkiye Avrupa Stratejik Araştırmalar Merkezi [Turkey Europe Strategy Research Center].

Mehdiyev, E. (2205). "Kafkas Ülkelerinin Güvenlik ve Dış Politikaları", https://bisav.org.tr/Bulten/3/31/kafkas_ulkelerinin_guvenlik_ve_dis_politikalari_. Erişim Tarihi: 15.05.2023.

Memmedov, R. "Güney Kafkasya'da Güvenliği Sağlanmasında NATO'nun Rolü", https://tasam.org/Files/Icerik/File/guney_kafkasyada_guvenligin_saglanmasinda_natonun_rolu_08dae109-e01a-4932-9ebe-87d8257ab617.pdf. Erişim Tarihi: 15.05.2023.

Mutlu, N. (2021). "Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) Projelerinin İncelenmesi; Türkiye İçin Öneriler ". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (2), s. 129-150.

NATO. (1990). Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm, Erişim Tarihi: 13.05.2023

NATO. (1991). The Alliance's New Strategic Concept, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm. Erişim Tarihi: 07.05.2023.

NATO. (1994). Declaration of the Heads of State and Government, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease. Erişim Tarihi: 09.04.2023.

NATO (1997). NATO Secretary General to Visit Moldova and Transcausasus, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_25391.htm?selectedLocale=en. Erişim Tarihi: 09.04.2023

NATO (2005). Ortaklık Yoluyla Güvenlik, https://www.nato.int/docu/sec-partnership/sec-partner-turkish.pdf. Erişim Tarihi: 13.04.2023.

NATO (2010). NATO Adopts New Strategic Concept. https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_68172.htm#:~:text=At%20their%20Summit%20meeting%20in,bedrock%20of%20Euro%2DAtlantic%20security. Erişim Tarihi: 09.04.2023.

NATO (2017). Individual Partnership Action Plan. https://www.nato.int/cps/en /natohq/topics_49290.htm. Erişim Tarihi: 09.04.2023.

NATO (2021). Relations with Armenia, https://www.nato.int/cps/en/natohq/ topics_48893.htm. Erişim Tarihi: 09.04.2023.

NATO (2022). Euro-Atlantic Partnership Council, https://www.nato.int/cps/en/ natohq/topics_49276.htm Erişim Tarihi: 09.04.2023.

Özkan, Gökhan, (2010), "Georgıa's NATO Membership Within Context of The Black Sea Dimension of "The New Great Game", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı: 27, 2010, s. 1-22, Ankara.

Öztürk, Y. (2018). Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki güvenlik politikası ve NATO. *Journal of Political Science and International Relations*, 2(1), s. 55-69.

Partnership for Peace: Framework Document. (1994, January 10-11). Ministerial Meeting of the North Atlantic Council/North Atlantic Cooperation Council, NATO Headquarters, Brussels.

Rubinstein, A. (1997). "The Transformation of Russian Foreign Policy". In Dawisha, K. (Ed.), *The International Dimension of Post-Communist Transition in Russia and the New States of Eurasia*, s. 38-58.

Sönmez, A. S. (2015). "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonunu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Üyeleriyle İlişkileri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, s. 277-290.

TCDD Taşımacılık (2019). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin İlk Transit Treni Avrupa'ya Uğurlandı, https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/haber/355/. Erişim Tarihi: 23.05.2023

The State Council of China (2023). China, Belt and Road Countries Enjoy Closer Trade Ties, http://english.www.gov.cn/news/internationalexchanges/202303/02/content_WS6400 98d7c6d0a757729e781b.html. Erişim Tarihi: 14.06.2023.

TRT (2019). Çin'den Avrupa'ya Giden İlk Treni İstanbul'dan Geçti, https://www.trtha ber.com/haber/turkiye/cinden-avrupaya-giden-ilk-yuk-treni-istanbuldan-gecti-439738.html). Erişim Tarihi: 14.06.2023.

U. S. Department of State. (2009). The Gobal War on Terrorism: The First 100 Days, https://2001-2009.state.gov/s/ct/rls/wh/6947.htm Erişim Tarihi: 15.06.2023.

Web Archieve. (2008). Information on NATO-Georgia Relation, https://web.archive.org/web /20080827220629/http://www.mfa.gov.ge/index.php?sec_id=89&lang_id=ENG. Erişim Tarihi: 14.06.2023.

Yapıcı, M. İ. (2007). Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği, *38. ICANAS uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Tam Metin Bildiri Kitabı, s. 1451-1474.

Yılmaz, A. (2019). NATO'nun Kafkasya ve Türkistan'a yaklaşımı. *Journal of Political Science and International Relations*, 3(2), s. 75-92.

Yılmaz, S. (2011). 11 Eylül Sonrasında ABD ve Türkiye'deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırılması, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20 (3), s. 261-380.

BÖLGESEL BİR GÜVENLİK ÖRGÜTÜ OLARAK KOLEKTİF GÜVENLİK ANLAŞMASI ÖRGÜTÜ

Fatma Çoban

Giriş

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması sadece kendi coğrafyasında değil bölgesel ve küresel ölçekte de bir etki yaratmıştır. O zamana kadar büyük ölçüde iki kutuplu sistemin bileşenleri ile organize edilmeye çalışılan askerî, siyasi ve güvenlik gibi konularla birlikte bölgesel ve küresel ilişkiler yeniden şekillenmeye başlamıştır. Kafkasya ve Türkistan coğrafyasında çok sayıda devlet bağımsızlığını ilan ederek uluslararası arenada yerini almaya başlamıştır. Bu ülkeler, sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumdan dolayı hem bölge güçlerinin hem de küresel ölçekteki güçlerin ilgi odağı ve nüfuz alanlarını genişletme noktasında da rekabet alanı olmaya başlamıştır. Bununla birlikte görece zayıf olan, yeterli ulusal güvenlik imkân ve kabiliyetlerine sahip olmayan bölge ülkeleri birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Bölge ülkeleri, kendi içindeki etnik sorunlar, birbirleriyle olan sınır uyuşmazlıklar, uyuşturucu kaçakçılığı, radikal akımlar ve yasa dışı göç gibi sorunlarla mücadele etmek ve ulusal güvenliğini sağlayabilmek için alternatif çözüm arayışları içerisinde olmuştur. Ayrıca bu ülkeler, bölge ve bölge dışındaki aktörlerle, ikili ve çok taraflı askerî iş birliği ve askerî ittifak mekanizmalarıyla ulusal güvenliğini ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır.

Sovyetler Birliği'nin ardılı olan Rusya, jeopolitik çıkarları bakımından bölgeyi öncelik ve hatta hayati derecede önemli görmektedir. Bölge, Rusya için Avrupa, Kafkasya ve Asya coğrafyalarına erişimle birlikte kendi ulusal güvenliğini sağlama noktasında kilit önemde bulunmaktadır. Bu nedenle Rusya; ekonomik, siyasi ve askerî oluşumlarla Kafkasya ve Türkistan coğrafyasındaki ülkeleri kendi etki sahası içerisinde tutmayı öncelikli mesele olarak görmektedir.

Örgüt'ün Ocak 2022'de Kazakistan'da barışı koruma faaliyetleri kapsamında etkinlik göstermesi sadece toplantılar ve tatbikatlar yapan, kâğıt üstünde faaliyet gösteren bir örgüt olma imajından kurtulmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla Örgüt'ün üye ülkeler arasındaki sorunların çözümünü teşvik edici adımlar atması, tüm bölge için bir güvenlik şemsiyesi sunması için çalışmalarda bulunması, üye ülkeleri etkileyebilecek bölgesel ve küresel ölçekli güncel sorunlara hızlı reaksiyon verebilecek bir yapının oluşturulması bölgede daha bütünsel bir yapının oluşmasının yanı sıra Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünün uluslararası arenada etkinliğinin artmasını da beraberinde getirecektir.

Kaynakça

Arı, T. (2011). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık.

Asia-Plus (2022, 11 Ekim). https://asiaplustj.info/en/news/tajikistan/security/20221011/kyrgyz-military-personnel-will-not-partake-in-csto-drill-in-tajikistan adresinden 22.10 .2022 tarihinde alınmıştır.

Ateş, D. (2016). *Uluslararası Örgütler.* Dora Yayıncılık.

BM Basın Merkezi (2010). https://press.un.org/en/2010/db100318.doc.htm adresinden 12.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi. 5*(18). s. 1-40.

Buss, K. (2019). Russia Stirs Fear of Color Revolutions, International Republican Institute, https://www.iri.org/news/russia-stirs-fear-of-color-revolutions/ adresinden 12.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Çakır, M. ve Bakhronov, A. (2022). Legal Status and Features of the CSTO as an International Regional Organization. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. *XII*(2). s. 723-745.

Dedeoğlu, B. (2003). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. Derin Yayınları.

Donaldson, R.H. ve Nogee, J. L. (2002). *The Foreign Policy of Russia-Changing Systems, Enduring Interest*. M. E. Sharp.

Dubnov, A. (2012). Tashkent Goes, Problems Stay, *Russia in Global Affairs*, https://eng.glob alaffairs.ru/articles/tashkent-goes-problems-stay/ adresinden 22.10. 2022 tarihinde alınmıştır.

Haas, M. (2010). *Russian Foreign Security Policy in the 21st Century*. Roudledge.

Huseynov, V. ve Rzayev, A. (2018). The 'Velvet Revolution' is affecting Armenia's ties with Russia. *EurActiv*. https://www.euractiv.com/section/ global-europe/opinion/the-velvet-revolution-is-affecting-armenias-ties-with-russia/ adresinden 20.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Joldoshov, A. (2019). Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies* 19(2), 303-326. DOI: 10.32449/egetdid.576578

Kocatepe, Ö. F. (2022). Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İşbirliği. *Türk Dünyası Araştırmaları. 130*(257). s. 407-434 Doi: 10.55773/tda.1060785.

Kolektif Güvenlik Anlaşması Metni. https://en.odkb- csto.org/documents/documents /dogovor _o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded adresinden 15.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgüt Tüzüğü.http://www.odkb-csto.org/documents/ adresinden 15.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Kremlin.ru (2013). *CSTO Collective Security Council summit meeting in narrow format*, http://en.kremlin.ru/events/president/ transcripts/19270 adresinden 12.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Krivosheev, K. (2021). Does the Collective Security Treaty Organization Have a Future?. https://carnegiemoscow.org/commentary/84923 adresinden 08.12.2022 tarihinde erişilmiştir.

Kydyralieva, S., Abdibaitova,B.(2018). Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün Merkezî Asya'daki Etkinsizliği, *Bilge Strateji*. *10*(18). s. 93-109.

Mepa News (2019). Ermenistan ordusu Rusya'nın daveti üzerine Suriye'ye asker gönderdi. https://www.mepanews.com/ermenistan-ordusu-rusyanin-daveti-uzerine-suriyeye-asker-gonderdi-24290h.htm adresinden 13.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Olcott, M. B. (2005). *Central Asia's Second Chance.* Carnegie Endowment for International Peace.

Orakhelashvili, A. (2011). *Collective Security*. Oxford Scholarship DOI:10.1093/acprof:oso/9780199579846.001.0001

O'Rourke, B. (2010). Russia, Armenia Sign Extended Defense Pact, *Radio Free Europe/Radio Liberty*.https://www.rferl.org/a/Russian_President_Medvedev_To_Visit_Armenia/2131915.html adresinden 13.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Purtaş, F. (2008). Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri. T. Demirtepe (Ed.) *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*. Birikim Matbaası Yayınları.

Rozanov. A. A. ve Douhan, A. F. (2013). Collective Security Treaty Organisation 2002–2012. *The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces.* https://www.files.ethz.ch/isn/176487/RPS_18_CSTO_2002-2012.pdf adresinden 16.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Rusya: Ermenistan'ı savunma yükümlülüğümüz Dağlık Karabağ'ı kapsamıyor, *Euronews*. https://tr.euronews.com/2020/10/07/rusya-ermenistan-savunma-yukumlulugumuz-dagl-k-karabag-kapsam-yor adresinden 17.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Sapmaz, A. (2018). *Rusya Federasyonu'nun Askerî Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm – Askerî Doktrinler, Askerî Müdahaleler, Nedenler.* Nobel Yayıncılık.

Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları.

Sumaira, F. H. (2020, 6 Ekim). "Collective Security Treaty Organization Expresses Concerns Over Protests in Kyrgyzstan", *Urdu Point,* https://www.urdupoint.com/en/ world/collective-security-treaty-organization-expre-1048945.html adresinden 13.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Spechler, M. C. (2002). *Regional Cooperation in Central Asia, Problems of Post Communism*. 49(6). 42 – 47 https://doi.org/10.1080/10758216.2002.11656011

Tsygankov, Andrei P. (2013). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Rowman & Littlefield Publishers.

Yesevi, Ç. G. (2013), Orta Asya'da İşbirliği ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği.*Global Political Trend Center*. https://www.files.ethz.ch/isn/159610/KE-4_2013_Yesevi.pdf adresinden 13.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Yiğittepe, L. (2020). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik – Kavramsal Analiz ve Teorik Yaklaşımlar*. Nobel Yayıncılık.

BÖLGESEL BİR GÜVENLİK VE İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ OLARAK ŞANGHAY İŞ BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Fatma Çoban

Giriş

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte güç dengeleri ABD'nin lehine tek taraflı olarak bozulmuş, yeni güç merkezleri ortaya çıkmış ve başta ABD olmak üzere diğer bazı ülkeler, uluslararası örgütler, oluşan yeni güç boşluklarını doldurmak ve yeni durumdan çıkar sağlamak amacını taşıyan yeni politikalar geliştirmeye başlamıştır. Mevcut istikrarsızlık ve belirsizlik ortamında politik ve ekonomik kazanım sağlamaya yönelik bu çabalar, ülkeler arası bloklaşmayı artırmış ve ülkelerin değişik alanlarda bölgesel iş birliği yapma eğilimlerini tetiklemiştir.

Asya'nın iki büyük gücü ve geçmişte birbirine rakip olan Rusya ve Çin, ABD hegemonyasının belirgin bir şekilde hissedildiği bu dönemde bölgesel ve küresel ölçekteki ulusal çıkarlarını ve güvenliklerini koruma doğrultusunda iş birliği yapmak üzere harekete geçmiştir. Özellikle ABD'nin, Afganistan ve Irak'a askerî işgal hareketi ile girmesi, Afganistan üzerinden Türkistan coğrafyasına; Irak üzerinden Hazar havzasına etki etme ve bu bölgelerde nüfuz alanını genişletme çabaları (Çeçen, 2006) Asya'nın iki devi olarak Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni somut adımlar atma konusunda hızlandırmıştır. Nitekim bu iki bölgesel güç, ortak çıkarları doğrultusunda siyasi ve askerî iş birliği mekanizmaları oluşturmaya başlamıştır. İkili iş birliği anlayışını daha sonraları genişleterek ve Türkistan Cumhuriyetlerini de yanlarına alarak Asya'nın korunması için Şanghay İşbirliği Örgütünün uluslararası arenada boy göstermesini sağlamıştır.

Bu çalışmada; Şanghay İşbirliği Örgütünün tarihsel arka planı, yapısı ve organları ve örgütün temel hedef ve ilkelerine değinilerek iş birliği alanları

Kaynakça

Andican, A. (2006). Çin Satrancında Orta Asya. *Avrasya Dosyası. 12*(1). s. 7-37.

Altundağ, Z. (2016). Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Etüdleri. 49*(1). s. 99-124.

Aydın, A. (2016). Orta Asya'daki Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Şangay İşbirliği Örgütü'nün Etkinliği. Turkish Studies, *11*(11). s. 145-160. DOI:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9043

Bakshi, J. (2002). Orta Asya'da Çin-Rus Stratejik Ortaklığı: Hindistan Üzerine Olan Etkiler. Y.Tezkan (Ed.). *Uzak ve Eski Komşumuz Çin*. s. 134-155. Ülke Kitapları

Bin, Y. (2013). The SCO Ten Years After: In Search of Its Own Identity. Fredholm,M.(ed.) *The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics New Directions, Perspectives, and Challenges*. NIAS Press. s. 29 -60.

Caşın, M. H. (2005). Yeni Küresel Güç Adayı Çin'in Avrasya – Pasifik Ekseninde Enerji Politikalarına Rekabetçi Girişimleri. A. Sandıklı ve İ. Güllü (Ed.). *Geleceğin Süper Gücü Çin*, s. 137-161. Tasam Yayınları.

Cohen, A. (2006). The Dragon Looks West: China and the Shanghai Cooperation Organization. *Heritage.* https://www.heritage.org/asia/report/the-dragon-looks-west-china-and-the-shanghai-cooperation-organization adresinden 15.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Çeçen. A. (2006). *Türkiye ve Avrasya.* Fark Yayınları

Çomak, H. (2005). 21'nci Yüzyılda Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Yeni Yönelimleri ve Türkiye ile Yeni İşbirliği Yaklaşımları. *Stratejik Öngörü*. *2*(5). s. 19-25.

Ekrem, N. H. (2000). *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950–2000).* Asam Yayınları

Kanbolat, H., Ekici, G. (2000). 21. Yüzyıl Başında Kafkasya'da İşbirliği Arayışları ve Ekonomik Boyutları. *Jeo ekonomi. 2*(2-3). s. 31-37.

Karaca, R. K. (2004), *Tek Kutuptan Çift Kutuba Dünyadaki Yeni Güç Çin.* IQ Yayınları.

Kartal, M., Çınaroğlu, M.S. (2022). Şangay Beşlisi Ve Türkiye'nin Stratejik Güvenliğine Gelecekteki Etkisi. *International Social Sciences Studies Journal. 8*(98). s. 1815 – 1822 https://sssjournal.com/files/sssjournal/bcffe1e9-89bc-4960-8323-8e09e224eae3.pdf adresinden 18.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Kerr, D., Swington, L. C. (2008). China, Xinjiang, and the Transnational Securıty of Central Asia. *Critical Asian Studies*. *40*(1). s. 113 – 142

Kocatepe, Ö.F. (2022). Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İşbirliği. *Türk Dünyası Araştırmaları. 130*(257). s. 407-434. doi: 10.55773/tda.1060785

Komissina, I., Kurtov, A. (2003). Resolving Border Disputes in the Asia-Pacific Region", *Korean Journal of Defense Analysis. 15*(1). s. 131 – 154.

Menon, R. (2002). Rusya ve Çin Arasındaki Stratejik Yakınlaşma. Y. Tezkan (Ed.). *Uzak ve Eski Komşumuz Çin*. s. 96-121. Ülke Kitapları.

Norling, N., Swanstrom, N. (2007). The Shanghai Cooperation Organization, trade, and the roles of Iran, India and Pakistan. *Central Asian Survey. 26*(3). s. 429–444. DOI:10.1080/02634930701702779

Oğuz, Ş., Karabulut, B. (2022). Şangay İşbirliği Örgütü'nün Orta Asya'daki yükselişi: Rusya ve Çin'in Türk Cumhuriyetleri üzerindeki iş birliğinin mi yoksa rekabetinin mi aracı?. *Cappadocia Journal of Area Studies, 4*(2). s. 175-193. DOI: http://dx.doi.org/10.38154/cjas.54

Özalp, M. (2019). Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Olası Üyeliğinin Avrasya Politikasına Etkileri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(4). s. 3439-3469. https://doi.org/10.33206/mjss.551341

Purtaş, F. (2004). Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütüne: Orta Asya'da Rus-Çin Stratejik Ortaklığı. *2023 Dergisi*. s. 33-39.

Somuncuoğlu, A. (2007). Çin ŞİÖ Aracılığıyla Orta Asya'ya Açılıyor. *Cumhuriyet Strateji*. *4*(166). s. 12-14.

Stobdan, P. (2008). Shanghai Cooperation Organization: Challenges to China's Leadership. *Strategic Analysis. 32*(4). s. 527 – 547.

Şanghay İşbirliği Örgütü Kuruluş Deklarasyonu. (2001). http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden 9.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Şanghay İşbirliği Örgütü Tüzüğü. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden 9.12.2022 tarihinde alınmıştır.

ŞİÖ Astana Deklarasyonu. (2005). http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden 11.12.2022 tarihinde alınmıştır.

TASS. (2022). SCO, BRICS Could Avert Crises by Establishing Energy Club. https://tass.com/economy/1550055 adresinden 18.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Telatar, G. (2005). Şangay İşbirliği Örgütü: 21. Yüzyılın Bölgesel/Global Çekim Merkezi. A. Sandıklı ve İ. Güllü(Ed.). *Geleceğin Süper Gücü Çin*, s. 163-229. Tasam Yayınları.

TRT, Caparov, Özbekistan ile sınır sorununun çözümünü öngören anlaşmalara imza attı, 30 Kasım 2022, https://www.trthaber.com/haber/dunya/caparov-ozbekistan-ile-sinir-sorununun-cozumunu-ongoren-anlasmalara-imza-atti-727053.html adresinden 18.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2023). Şanghay İşbirliği Örgütü, https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa adresinden 01.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Ülkü, İ. (2002). *Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya*. Kum Saati Yayınları.

Yapıcı, U. (2004). *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları, Orta Asya ve Kafkasya*. Otopsi Yayınları.

Yardımcıoğlu, M. ve Koçarslan, H. (2012). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü. http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/download/article-file/107664 adresinden 18.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Zeyrek, C. (2010). Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü. *Ege Akademik Bakış Dergisi, 10*(3). 871-884. https://www.acarindex.com/pdfs/1046934 adresinden 20.12.2022 tarihinde alınmıştır.

AVRUPA BİRLİĞİ VE ABD'NİN TÜRKİSTAN VE GÜNEY KAFKASYA POLİTİKALARI

Mehmet Şahin

Giriş

Kafkasya ve Türkistan gerek zorlu coğrafi şartları gerekse de arada Türkiye ve İran gibi büyük ülkelerin bulunması dolayısıyla 19. yüzyıla kadar Avrupalıların ilgisini çeken bir bölge olmaktan uzak kalmıştır. Tarihî İpek Yolu'nun güvenliğinin uzun yıllar Kuzey Hindistan ve Türkistan'daki güçlü devletler tarafından sağlanması da Avrupa ülkelerinin bölgeye müdahale etmesine ihtiyaç doğurmamış; Transatlantik ticaretin öne çıkmasıyla da 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen sürede öneminin yitirilmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte Birleşik Krallığın Güney Asya'da hâkimiyet kurması akabinde 1830 yılında Buhara Emirliği ile ticaret anlaşması imzalamak istemesi, o dönem bölgede görev yapan İngiliz istihbarat subayı Arthur Conolly'nin tabiriyle Rusya ve Birleşik Krallık arasında uzun yıllar sürecek olan "büyük oyun"u başlatmıştır (Ingram, 1980). Böylece Türkistan, Anglosakson dünya başta olmak üzere Avrupalıların önem vermeye başladığı bir bölge olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde Kara Hâkimiyet Teorisinin Kalpgâh'ı (*Heartland*) olması, bölgenin stratejik değerini belirlemiştir (Kocatepe, 2022b). Benzer şekilde uzun yıllar Türkiye, Rusya ve İran arasında tarafların birbirlerine üstünlük kurma mücadelesiyle geçtikten sonra 20. yüzyılda hidrokarbon kullanımının sanayi üretiminde artmasıyla birlikte Kafkasya, Nazi Almanya'sının dikkatini çekmiştir. Sovyetler Birliği'nin bölgede mutlak hâkimiyet kurması Güney Kafkasya'nın önemini değiştirmese de Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin nüfuz kurmasına engel olmuştur.

1991 yılında "tarihin sonunun" gelmesiyle birlikte Türkistan, yeniden ABD'nin Kafkasya ise Avrupa Birliği'nin[1] (AB) ilgi alanına girmiştir. Zira libera-

[1] 1993'e kadar Avrupa Topluluğu (AT).

ortak güvenlik politikasının olmayışı, ortak dış politika yapımını da zorlaştırmaktadır. Bunun sonucunda da üye devletlerin her biri kendi fırsat ve imkânları ölçüsünde bölge ile ilişki kurmaktadır. ABD'de ise devlet altı aktörlerin birbirlerine taban tabana zıt çıkar ve beklentileri; bilhassa Güney Kafkasya'da kurumsal bir politikanın oluşmasına engel olmakta, bunun yerine çıkar grupları üzerinden ilişki geliştirilmesine yol açmaktadır.

Bütün bu gelişmeler ve Rusya'ya karşı yürütülen denge politikaları hem AB'nin hem de ABD'nin bölge ülkeleriyle yoğun ilişki geliştirmelerinin önüne geçmiştir. ABD'nin bölgeye ilgisi güvenlik kaygılarıyla konjonktüre göre değişkenlik gösterirken AB daha ziyade normatif değerler üzerinden bölgeye yaklaşmakta ancak bölgede etkisiz kalmaktadır.

Kaynakça

Auswärtiges Amt. (2010). *Germany and Central Asia*. https://www.auswaertiges-amt.de/blob/1496762/51488be16e2241241b09f76e156f5867/zentralasien-engl-data.pdf. Erişim Tarihi: 27.01.2023.

Bennhold, K. (2008). Differences emerge in Europe of a response to Georgia conflict. *The New York Times*. https://www.nytimes.com/2008/08/12/world/europe/12iht-diplo.4.15218653.html. Erişim Tarihi: 23.01.2023.

Coene, F. (2010). *The Caucasus: An introduction*. *Routledge contemporary Russia and Eastern Europe series: Vol. 17*. Routledge.

Cooley, A. (2012). *Great games, local rules: The new great power contest in Central Asia*. Oxford University Press.

Cooley, A. (2019). Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space. *Security Studies*, *28*(3), pp. 588–613. https://doi.org/10.1080/09636412.2019.1604988

Council of the European Union. (2007). *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership* (10113/07). European Union. https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2010113%202007%20INIT/EN/pdf. Erişim Tarihi: 15.01.2023.

Crawford, G. (2008). EU human rights and democracy promotion in Central Asia: From Lofty principles to Lowly self-interests. *Perspectives on European Politics and Society*, *9*(2), 172–191. https://doi.org/10.1080/15705850801999669.

Criekemans, D. (2022). Geopolitical Schools of Thought: A Concise Overview from 1890 till 2020, and beyond. In D. Criekemans (Ed.), *Geopolitics and international relations: volume 1. Geopolitics and international relations: Grounding world politics anew* (pp. 97–155). Brill | Nijhoff. Erişim Tarihi: 19.03.2023.

Dzhuraev, S. (2022). The EU's Central Asia policy: no chance for change? *Central Asian Survey*, *41*(4), pp. 639–653. https://doi.org/10.1080/02634937.2022.2054951. Erişim Tarihi: 19.03.2023.

Eruygur, B. (2023). Azerbaijan demanded France apologize for 'slander' during 2nd Karabakh war, says president. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/azerbaijan-demanded-france-apologize-for-slander-during-2nd-karabakh-war-says-president/2784378. Erişim Tarihi: 21.02.2023

Fawn, R. (2022). 'Not here for geopolitical interests or games': the EU's 2019 strategy and the regional and inter-regional competition for Central Asia. *Central Asian Survey*, *41*(4), p. 675–698. https://doi.org/10.1080/02634937.2021.1951662. Erişim Tarihi: 21.02.2023.

Foreign Assistance. (2023). https://www.foreignassistance.gov/cd. Erişim Tarihi:

German, T. C. (2007). Visibly Invisible: EU Engagement in Conflict Resolution in the South Caucasus. *European Security*, *16*(3-4), p. 357–374. https://doi.org/10.1080/09662830701751141. Erişim Tarihi:

Ghazaryan, N., & Delcour, L. (2018). From EU Integration Process to the Eurasian Economic Union: The Case of Armenia. In R. Petrov & P. van Elsuwege (Eds.), *Routledge research into EU law. Post-soviet constitutions and challenges of regional integration: Adapting to European and Eurasian integration projects,* pp. 131–152. Routledge. Erişim Tarihi:

Giragosian, R. (2004). The US Military Engagement in Central Asia and the Southern Caucasus: An Overview. *The Journal of Slavic Military Studies*, *17*(1), pp. 43–77. https://doi.org/10.1080/13518040490440656. Erişim Tarihi:

Golden, P. B. (2011). *Central Asia in world history*. *The new Oxford world history*. Oxford University Press.

Ingram, E. (1980). Great Britain's Great Game: An Introduction. *The International History Review*, *2*(2), pp. 160–171. https://doi.org/10.1080/07075332.1980.9640210

Karimli, İ. (2023). Germany Doesn't Recognize 'Nagorno-Karabakh', Says Chancellor. Caspian News. https://caspiannews.com/news-detail/germany-doesnt-recognize-nagorno-karabakh-says-chancellor-2023-3-16-0/. Erişim Tarihi: 07.03.2023.

Kassenova, N. (2008). A View from the Region. In N. J. Melvin (Ed.), *Engaging Central Asia: The European Union's new strategy in the heart of Eurasia,* pp. 122–136.

Kocatepe, Ö. F. (2022a). Siyasi Güvenlik. In M. Şahin & Ö. F. Kocatepe (Eds.), *21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik,* s. 281–293. Nobel Akademik.

Kocatepe, Ö. F. (2022b). Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İş Birliği. *Türk Dünyası Araştırmaları*, *130*(257), s. 407–434. https://doi.org/10.55773/tda.1060785

Laruelle, M., & Peyrouse, S. (2011). The United States in Central Asia: Reassessing a Challenging Partnership. *Strategic Analysis*, *35*(3), pp. 427–438. https://doi.org/10.1080/09700161.2011.559983

Lumpe, L. (2010a). *US Military Aid to Central Asia, 1999-2009: Security Priorities Trump Human Rights and Diplomacy* (Occasional Paper Series), *1*.

Lumpe, L. (2010b). *A Timeline of US Military Aid Cooperation with Uzbekistan* (Occasional Paper Series), *2*.

Manners, I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *JCMS: Journal of Common Market Studies*, *40*(2), pp. 235–258. https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353

Nuriyev, E. (2008). Azerbaijan and the European Union: new landmarks of strategic partnership in the South Caucasus–Caspian basin. *Southeast European and Black Sea Studies*, *8*(2), 155–167. https://doi.org/10.1080/14683850802117773

Peyrouse, S. (2012). *France and Central Asia*. *EUCAM Working Paper No. 9*.

Peyrouse, S. (2014). *How Does Central Asia View the EU? EUCAM Working Paper No. 18*.

Putz, C. (2019). *The European Union's (Not So) New Central Asia Strategy.* The Diplomat. https://thediplomat.com/2019/05/the-european-unions-not-so-new-central-asia-strategy/

Rumer, E. B., Sokolsky, R., & Stronski, P. (2017). *U.S. Policy Toward the South Caucasus: Take Three*. Washington D.C. Carnegie Endowment for International Peace.

Sarıkaya, Y. (2011). Georgian Foreign Policy After the August 2008 War. *Karadeniz Araştırmaları* (31), pp. 1–16.

Şahin, M. (2022). Jeopolitik Düşüncenin Tarihi. In S. Yenal & M. B. Sanyürek (Eds.), *Uluslararası Politika: Giriş, Kavram, Teoriler,* pp. 163–180. Nobel Akademik.

Talbott, S. (1997). *A Farewell to Flashman: American Policy in the Caucasus and Central Asia.* US Department of State. https://1997-2001.state.gov/regions/nis/970721talbott.html

World Integrated Trade Solutions. (2023). *European Union trade balance, exports and imports by country 2020*. https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/EUN/Year/2020/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country#

Ziegler, C. E. (2021). U.S. Policy and Central Asia. In R. Isaacs & E. Marat (Eds.), *Routledge handbook of contemporary Central Asia* (1st ed., pp. 218–231). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429057977

ABD - ÇİN KUTUPLAŞMASI KARŞISINDA TÜRK DÜNYASI

Fırat Purtaş

Giriş

Ekim 2021'de kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nun ilk paragrafında "dünya çapındaki hızlı değişim" olgusuna vurgu yapılmakta ve bu belgenin "uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan gerçeklere uyum" amacıyla hazırlandığı ifade edilmektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021). Giderek sertleşen kutuplaşma siyaseti ve uluslararası sistemdeki tektonik sarsıntılara karşı hazırlık, dayanıklılık, uyum ve dönüşüm kapasitesi belgedeki anahtar kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatının bölgesel iş birliği örgütü olarak evrensel değerlerin hâkim olduğu, tüm ülkelerin güvenliğine ve refahına katkıda bulunan bir uluslararası sistemin oluşmasına katkıda bulunmayı hedeflediği vurgulanmaktadır. Türk devletleri imza koydukları bu vizyon belgesiyle ortaya çıkan yeni dünya düzeni ve uluslararası sistem içerisinde giderek belirginleşen kutuplaşma siyasetini desteklemediğini, daha adil bir dünya için birlikte hareket ederek bir bütün olarak varlık göstereceğini ilan etmiştir.

ABD öncülüğündeki Batı ittifakının Soğuk Savaş'tan galip olarak çıkmasıyla liberal siyasal ve ekonomik sistem tüm dünyada hâkim hâle gelmiş, açık kapı ilkesi ve serbest ticaret anlayışına dayalı liberal bir uluslararası sistem kurumsallaşmaya başlamıştır (Mearsheimer, 2019). Bu süreçte iletişim ve ulaştırmada meydana gelen gelişmeler; mal, insan ve enformasyon akışını hiç olmadığı kadar yoğunlaştırmış ve küreselleşme olgusunu güçlendirmiştir. Artan küreselleşme karşılıklı bağımlılığın boyutlarını daha da ileri götürerek devletlerin egemenlik alanlarını sınırlandırmaya başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin ulusal kimlikleri yıprattığı, ulus devletin yetki alanlarının daraldığı daha açık bir şekilde görülmeye başlanmıştır.

COVID-19 pandemisinin ilk günlerinden itibaren pandemi sonrasında uluslararası sistemin köklü bir şekilde değişeceği tartışmaları alevlenmiştir.

aralarında sürekli ve sürdürülebilir bir diyalog ve iş birliği mekanizması inşa ederek bu sorunların krize dönüşmesini engellemeyi başarabilmiştir. Öte yandan İkinci Karabağ Savaşı süresince ve sonrasında TDT'ye üye ülkelerin sergilediği ortak tutum, Örgüt'teki siyasi iş birliği boyutunu da güçlendirmiştir. Dayanıklılık (resilience), yaşadığımız dönemde uluslararası ilişkilerdeki anahtar kavramların başında gelmektedir. Otuz yılı aşan tarihi boyunca pek çok dayanıklılık testinden geçen Türk Devletleri Teşkilatı, İpek Yolu güzergâhı boyunca Çin ile Avrupa arasında yükselen bir enerji ve ticaret kuşağı olarak günden güne güçlenmektedir.

Kaynakça

Akgün, B. (2020). Uluslararası Yönetişim Krizi. *Kriter*, 46, s. 18. https://kriterdergi.com/dis-politika/uluslararasi-yonetisim-krizi

Aliyev, I. (2022, 11 Kasım). Speech by Ilham Aliyev at the 9th Summit of Organization of Turkic States. https://president.az/en/articles/view/57856

Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. TTK. Ankara.

Assistance. VoA. https://www.voanews.com/a/blinken-s-central-asia-visit-raises-questions-on-us-role-assistance-/6987471.html

Bordachev, T. (2020). Bipolarnoe Rasstroistvo. Profil. https://profile.ru/columnist/bipolyarnoe-rasstrojstvo-271423/

Brazinsky, G. A. (2023). U.S.-China Rivalry: The Dangers of Compelling Countries to Take Sides. United States Institute of Peace. https://www.usip.org/publications/2023/03/us-china-rivalry-dangers-compelling-countries-take-sides

Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostratehic Imperatives*. Basic Books

Council of the European Union. (2022). A Strategic Compass for Security and Defence - For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security [PDF]. Council of the European Union. https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/en/pdf

Dugin, A. (2003). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım* (Çev. V. İmanov). Küre Yayınları.

Harris, K. (2023, 18 Şubat). Remarks by Vice President Harris at the Munich Security Conference. The White House. https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/02/18/remarks-by-vice-president-harris-at-the-munich-security-conference-2/

Helf, G. (2023, 2 Mart). Blinken Debuts New U.S. Approach in Central Asia. USIP. https://www.usip.org/publications/2023/03/blinken-debuts-new-us-approach-central-asia

Her Majesty's Government. (2021). Global Britain in a Competitive Age [PDF]. s.71. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global_Britain_in_a_Competitive_Age-_the_Integrated_Review_of_Security__Defence__Development_and_Foreign_Policy.pdf

Imamova, N. (2020, 3 Ocak). Pompeo, in Central Aisa, Seeks to Counter China. VoA. https://www.voanews.com/south-central-asia/pompeo-central-asia-seeks-counter-china

Imamova, N. (2023, 2 Mart). Blinken's Central Asia Visit Raises Questions on US Role, Assistance. VoA. https://www.voanews.com/a/blinken-s-central-asia-visit-raises-questions-on-us-role-assistance-/6987471.html. Erişim Tarihi: 08.07.2023

J, John. (2019). Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. International Security, 43(4), s. 7-50. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00342. Erişim Tarihi:

Mirziyoyev, S. (2022, November 11). Address by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the meeting of the Council of Heads of State of the Organization of Turkic States, Samarkand [Speech]. President of Uzbekistan. https://president.uz/en/lists/view/5687

NATO. (2022). NATO 2022 Strategic Concept, Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid 29 June 2022 [PDF]. s.3. file:///C:/Users/hp/Downloads/290622-strategic-concept%20(1).pdf. Erişim Tarihi: 08.07.2023

Okur, M.A. (2011). *Yeni Çağın Eşiğinden "Avrasya'nın Kalbi"ne Bakmak: Tarihten Geleceğe Orta Asya'nın Jeopolitiği Üzerine Değerlendirmeler* [Rapor]. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Russian Federation and People's Republic of China. (2022). Joint Statement of the Russian Federation and the People's Republic of China on the International Relations Entering a New Era and the Global Sustainable Development [Joint statement]. Kremlin. http://en.k remlin.ru/supplement/5770.

The White House. (2022). National Security Strategy, October 2022, Washington [PDF]. s.8. https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf.

Trenin, D. (2020). How Russia Can Maintain Equilibrium in the Post Pandemic Bipolar World. Carnegie Moscow Center. https://carnegiemoscow.org/commentary/81702.

Türk Devletleri Teşkilatı. (2021). Türk Dünyası 2040 Vizyonu [PDF]. Türk Devletleri Teşkilatı. https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf.

UK Government. (2021). Global Britain in a Competitive Age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy [PDF]. UK Government. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/975077/Global_Britain_in_a_Competitive_Age-_the_Integrated_Review_of_Security__Defence__Development_and_Foreign_Policy.pdf.

Ulutaş, U. (2020). *Koronavirüs Sonrası Küresel Trendler*. Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler, SAM, Nisan, 2020.

ÇİN'İN TÜRKİSTAN VE KAFKASYA POLİTİKASI

Ufuk Tok - Ümit Alperen

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu sistemin birincil devletleri ABD ve SSCB arasında süregelen Soğuk Savaş, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla sonlandıktan sonra ABD, tek süper güç olarak ortaya çıkmış ve yeni dünyayı ABD'nin kendisine göre şekillendireceği düşüncesi yayılmıştır. Öyle ki ABD Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesinde Orta Doğu uzmanı olarak görev yapmış olan Profesör Francis Fukuyama, 1992'de yayımladığı ve yaklaşık yirmi dile çevrilen *Tarihin Sonu ve Son İnsan (The End of History and The Last Man)* adlı eserinde "ABD'nin ve liberal demokrasinin mutlak zaferi" iddiasıyla tarihin sonunun geldiğini tartışmıştır. Fukuyama'nın yanı sıra birçok yazar ve devlet adamı, yeni bir uluslararası sistemin inşa edilmekte olduğunu kabul etmiştir.

Yeni uluslararası sistem, ABD'nin dengelenemez gücü nedeniyle tek kutupluluk olarak adlandırılsa da aslında bu, belirsizliğin bir kaynağı olmuş ve tartışmalara yol açmıştır. Nitekim ABD'yi tek başına dengeleyebilecek güçte herhangi bir aktör olmaması nedeniyle ortaya çıkan tek kutupluluk algısı; 21. yüzyıl başlarında 11 Eylül saldırıları nedeniyle büyük oranda zayıflamış, sorgulanmaya başlanmış ve değişime uğramıştır. Zira başta Çin olmak üzere bazı aktörlerin yükselmesi, uluslararası sistemin çok kutupluluğa meyletmesine neden olmuştur.

11 Eylül terör saldırıları ile birlikte ABD'nin terörle mücadele politikaları zemininde agresif ve saldırgan uygulamaları uluslararası alandaki prestijini sarsmıştır. Bu süreçte ABD hegemonyasından rahatsız olduğunu ifade eden Çin, 2008 küresel finans krizi ile birlikte kabul etmediğini açıkça dile getiren en önemli aktör olarak öne çıkmıştır. Zira Çin, hızlı yükselişiyle ve elde ettiği ekonomik güçle sistemsel değişiklikler için bir itici kuvvet olma potansiyeline ulaşmıştır. Bu nedenle Çin dış politikası incelenirken Çin'in mevcut kapasitesinin yanı sıra sistemsel hedef ve endişeleri dikkate alınmalıdır.

Bölgesel denklemlerin yanı sıra Çin-Rusya stratejik iş birliğini sınayacak en önemli konulardan birisi de göç hareketleri ihtimalidir. Zira Rusya'nın doğusu ile sınırın Çin tarafındaki nüfus farklılığının iki ülke ilişkilerinde ve bölge jeopolitiğinde yeni eğilimlere neden olabileceği değerlendirmeleri yapılmıştır (Kodaman, 2008). Ancak gelinen noktada Çin-Rusya iş birliğini sınama potansiyeli olan bu ihtimalin sadece Rus Uzak Doğusu için değil Türkistan coğrafyası için de geçerli olabileceği düşünülmektedir. Zira her ne kadar geçen otuz yılda azalsa da başta Kazakistan olmak üzere bütün Türkistan ve Kafkasya coğrafyasında önemli miktarda Rus nüfusu varken gelecekte bu yabancı nüfusun siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerin de gelişmesiyle Çin lehine değişmesi, bölgedeki Çinli varlığının artması söz konusu olabilecektir. Özellikle sistemsel dönüşüm ihtimalinin yüksek olduğu içerisinden geçtiğimiz bu süreçte yaşanacak herhangi bir çatışma, tarihî nitelikte bir göç akınına neden olabilecektir. Hâlihazırda iklim değişikliği ve küresel ısınma tehlikesi nedeniyle küresel düzeyde kitlesel hareketlerin görülebileceği, bu çerçevede Türkistan ve Kafkasya coğrafyasında da bir demografik dönüşüm yaşanabileceği dikkate alınması gereken bir ihtimaldir.

Kaynakça

Alperen, Ü. (2018). "Bir Kuşak Bir Yol" Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası. *Bilge Strateji*, 10 (19), s. 17-38 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/44284/543809 Erişim Tarihi: 05.06.2023.

Alperen, Ü. (2019). Geleneksel Çin Merkezli (Sino-centric) Bölgesel Düzenden Çin Karakteristiği ile Küresel Düzene. M. Yağcı, & C. Bakır içinde, *Çin Bilmecesi Çin'in Ekonomik Yükselişi Uluslararası Dönüşüm ve Türkiye,* s. 237-259. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

American Enterprise Institute-AEI. (tarih yok). *Chinese Investments & Contracts in Kazakhstan,Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Azerbaijan, Georgia, Armenia (2012 - 2022)*. American Enterprise Institute Web Sitesi: https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 07.06.2023.

Aydın, F. (2021, Haziran 25). *Wakhan Koridoru ve Çin-Afganistan-Pakistan Üçlü Diyalogu*. TASAV Web Sitesi: https://www.tasav.org/index.php/wakhan-koridoru-ve-cin-afganistan-pakistan-uclu-diyalogu.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 09.06.2023.

Bailes, A. J., & Dunay, P. (2007). *The Shanghai Cooperation Organization as a Regional Security Institution* . Stockholm International Peace Research Institute.

Bekcan, U. (2012). Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Buyar, C. (2022, Eylül 22). *Orta Asya jeopolitiği açısından Kırgızistan-Tacikistan sınır çatışmaları*. Anadolu Ajansı Web Sitesi: https://www.aa.com.tr/tr/analiz/orta-asya-jeopolitigi-acisindan-kirgizistan-tacikistan-sinir-catismalari/2692015 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 03.05.2023.

Chin, G. (2017). Çin'in Parasal Gücünün Yükselişi . E. Helleiner, & J. Kirshner içinde, *Yeni Çin Seddi Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset,* s. 151-171. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Chirciu, D., & Aytekin, E. (2022, Haziran 15). *Rusya Devlet Başkanı Putin ve Çin Devlet Başkanı Şi, Ukrayna'daki durumu görüştü* . Anadolu Ajansı Web Sitesi: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-devlet-baskani-putin-ve-cin-devlet-baskani-si-ukraynadaki-durumu-gorustu/2614563 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 03.05.2023.

Clarke, M. (2010). China and the Shanghai Cooperation Organization: The Dynamics of 'New Regionalism', 'Vassalization' and Geopolitics in Central Asia. E. Kavalski içinde, *The New Central Asia: the regional impact of international actors,* s. 117-147. World Scientific Publishing.

Council on Foreign Relations-CFR. (tarih yok). *1999 – 2021 The U.S. War in Afghanistan*. Council on Foreign Relations Web Sitesi: https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan adresinden alındı. Erişim Tarihi: 13.05.2023.

Eurasian Economic Union . (tarih yok). *About The Union* . Eurasian Economic Union Web Sitesi: http://www.eaeunion.org/?lang=en#about adresinden alındı. Erişim Tarihi: 03.05.2023.

Harris, S. (2014). *Çin Dış Politikası.* İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.

Karaca, R. K. (2008). *Güç Olma Stratejisi Çin (Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri).* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kaszuba, M. (2019). The Collective Security Treaty Organization (CSTO) in the foreign policy of the Russian Federation . *The Copernicus Journal of Political Studies*, s. 141-153.

Khitakhunov, A. (tarih yok). *Economic Cooperation between Central Asia and China* . Eurasian Research Institute Web Sitesi: https://www.eurasian-research.org/publication/economic-cooperation-between-central-asia-and-china/ adresinden alındı. Erişim Tarihi: 18.05.2023.

Khorrami, N. (2020, Aralık 2). *Perspectives | How China gains from Armenia-Azerbaijan war*. Eurasianet Web Sitesi: https://eurasianet.org/perspectives-how-china-gains-from-armenia-azerbaijan-war adresinden alındı. Erişim Tarihi: 17.05.2023.

Kocatepe, Ö. F. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı Politik ve Askerî İş Birliği.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kodaman, T. (2008). Türkistan Üzerinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri İle Olan Rekabeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 335-350.

Kussainova, M. (2022, Ocak 19). *Kazakistan Savunma Bakanlığı: KGAÖ Barış Gücü ülke topraklarından tamamıyla çekildi*. Anadolu Ajansı Web Sitesi: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-savunma-bakanligi-kgao-baris-gucu-ulke-topraklarindan tamamiyla-cekildi/2479306 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 03.05.2023.

Oğuz, Ş., & Karabulut, B. (2022). The rise of Shanghai Cooperation Organization in Central Asia: a tool of cooperation or competition between Russia and China over the Turkic States? *Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS)*, s. 175-193.

Overholt, W. H. (2011). *Asya, Amerika ve Jeopolitiğin Dönüşümü.* Ankara: Efil Yayınevi.

Özdaşlı, E. (2012). Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 108-122.

Pekcan, C. (2019). *Çin Dış Politikası ve ABD İle İlişkiler.* Bursa: Dora Yayınları.

Sadıgov, R. (2021). II. Karabağ Savaşı ve Bölgesel Güçlerin Tutumu. V. Kurban, S. Ö. Beşikçi, & R. E. Çoban içinde, *Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya* (s. 423-480). İzmir: İKSAD Publishing House.

Sarıkaya, Y., & Öztopal, M. K. (2022). Brzezınskı'nin Ardından Güncel Türkistan Jeopolitiğini Yeniden Düşünmek. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 141-174.

Scobell, A., Ratner, E., & Beckley, M. (2014). *China's Strategy Toward South and Central Asia An Empty Fortress* . Santa Monica: RAND Corporation.

Spykman, N. J. (1942). Society Frontiers, Security, and International Organization. *Geographical Review*, s. 436-447.

Taşağıl, A. (2023, Mart 1). *Türkistan*. İslam Ansiklopedisi Web Sitesi: https:// islamansiklopedisi.org.tr/turkistan, Erişim Tarihi: 02.03.2020. adresinden alındı.

Tok, U. (2021). Çin Halk Cumhuriyeti'nin 'Kuşak ve Yol Girişimi'nin Türkistan Jeopolitiği Çerçevesinde Analizi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Trade Map . (tarih yok). *Bilateral trade between Turkmenistan and China*. Trade Map Web Sitesi: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c795%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Trade Map. (tarih yok). *Bilateral trade between Azerbaijan and China*. Trade Map Web Sitesi: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c031%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Trade Map. (tarih yok). *Bilateral trade between Georgia and China*. Trade Map Web Sitesi: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c268%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Trade Map. (tarih yok). *Bilateral trade between Kazakhstan and China*. Trade Map Web Sitesi: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c398%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Trade Map. (tarih yok). *Bilateral trade between Kyrgyzstan and China*. Trade Map Web Sitesi: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c417%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Trade Map. (tarih yok). *Bilateral trade between Tajikistan and China*. Trade Map Web Sitesi: https://trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c762%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Trade Map. (tarih yok). *Bilateral trade between Uzbekistan and China*. Trade Map Web Sitesi: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c860%7c%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.06.2023.

TRT Haber. (2021, Mart 26). *Kırgızistan ile Özbekistan arasındaki sınır sorunu karşılıklı arazi değişimiyle çözüldü*. TRT Haber Web Sitesi: https://www.trthaber.com/haber/ dunya/kirgizistan-ile-ozbekistan-arasindaki-sinir-sorunu-karsilikli-arazi-degisimiyle-cozuldu-567898.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 03.06.2023.

TRT Haber. (2021, Ağustos 31). *Son ABD askeri de Afganistan'dan çekildi*. Eylül 16, 2022 tarihinde https://www.trthaber.com/haber/dunya/son-abd-askeri-de-afganistandan-cekildi-605175.html adresinden alındı. Erişim Tarihi: 03.06.2023.

U.S. Energy Information Administration. (2022, August 8). *China*. U.S. Energy Information Administration Web Sitesi: https://www.eia.gov/international/analysis/country/CHN adresinden alındı. . Erişim Tarihi: 16.06.2023

Vinokurov, E. (2018). *Introduction to the Eurasian Economic Union .* St Petersburg: Palgrave Macmillan.

Wong, T., & Fraser, S. (2022, Eylül 16). *Putin - Şi görüşmesinde, Çin lideri, Ukrayna konusunda 'endişesini' iletti*. BBC News Web Sitesi: https://www.bbc.com/turkce/articles/c4n0p8eklypo adresinden alındı.

World Bank. (2023, Mart 1). *GDP (current US$) - China*. World Bank Web Sitesi: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN adresinden alındı. Erişim Tarihi: 16.06.2023.

World Bank. (2023, Şubat 27). *Military expenditure (% of GDP) - China*. World Bank Web Sitesi: https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=CN adresinden alındı. Erişim Tarihi: 16.06.2023.

World Bank. (2023, Şubat 28). *Military expenditure (current USD) - China*. World Bank Web Sitesi: https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=CN adresinden alındı. Erişim Tarihi: 16.06.2023.

World Bank. (2023, 03 05). *Population - Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Azerbaijan, Armenia, Georgia* . World Bank Web Sitesi: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=KZ-TM-UZ-KG-TJ-AZ-AM-GE adresinden alındı. Erişim Tarihi: 16.06.2023.

World Bank. (tarih yok). *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$) - Kyrgyz Republic, Kazakhstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Azerbaijan, Georgia, Armenia*. World Bank Web Sitesi: https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2021&locations=KG-KZ-TJ-TM-UZ-AZ-GE-AM&start=2012 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 16.06.2023.

World Bank. (tarih yok). *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US$) - Uzbekistan* . World Bank Web Sitesi: https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2021&locations=UZ&start=2012 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 16.06.2023.

Yıldırım, S. (2018). *Uluslararası İlişkilerde Asya Kuşak-Yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yıldızoğlu, E. (2022, 02 10). *Çin-Rusya ilişkileri: Batı karşısında perçinlenen ittifakın dünü ve bugünü* . BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60314305 adresinden alındı. Erişim Tarihi: 02.06.2023

Yüce, M. (2022, Ekim). *Kırgızistan-Tacikistan Çatışmasının Perde Arkası*. Kriter Dergisi Web Sitesi: https://kriterdergi.com/dis-politika/kirgizistan-tacikistan-catismasinin-perde-arkasi adresinden alındı. Erişim Tarihi: 01.06.2023

RUSYA FEDARASYONU'NUN TÜRKİSTAN POLİTİKASI

Yelda Ongun - Suinbay Suyundikov

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkiler çalışmalarının dikkat çeken tartışma konularından birisi hâline gelen Türk Cumhuriyetleri; Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran ve Hazar Denizi tarafından çevrelenen bir coğrafyanın merkezini teşkil eden yaklaşık 4 milyon km^2 bir alanı kapsamaktadır. Geniş yüz ölçümüne karşın Fergana Vadisi istisna tutulduğunda tüm dünyada nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu bölgelerden birisi olarak dikkat çeken Türk dünyası coğrafyası aynı zamanda en önemli petrol ve doğal gaz havzalarından birisi olarak da öne çıkmaktadır. Doğu-Batı ve de Kuzey-Güney eksenlerinde önemli ticaret yollarının kesişim noktasında yer alan bu bölge, jeopolitik ve stratejik açıdan göz ardı edilemez bir önemi haizdir. Nitekim jeopolitik ve jeostrateji çalışmalarının öncü isimlerinden MacKinder, meşhur *Kara Hakimiyeti Nazariyesi'*nde Türkistan'ı da kapsayan "kalpgâh"a (*heartland*) hâkim olan gücün tüm dünyaya hâkim olacağını savunmuştur.

Tarihte Türkistan olarak anılan bu bölge esasında Çin'in batısında yer alan Uygur Özerk Bölgesi'ni (Doğu Türkistan), Kuzey Afganistan'ı (Güney Türkistan) ve Moğolistan'ı da kapsayacak şekilde değerlendirildiğinde tarihsel, sosyal, kültürel, iktisadi ve büyük ölçüde linguistik müşterekler çerçevesinde tek bir medeniyet havzasını teşkil etmektedir. Ancak XX. yüzyılda yaşanan politik tecrübelerin farklılığı Türkistan'ın önce Sovyet idaresi altında, ardından bağımsız olan bölümünün ayrı bir siyasi yapı olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Nitekim Rusça literatürde beş cumhuriyet "Orta Asya (*Srednyaya Aziya*)" olarak kavramsallaştırılırken "Merkezî Asya (*Tsentralnaya Aziya*)" tabiri Doğu Türkistan, Moğolistan ve Afganistan'ın yanı sıra Pakistan ve Hindistan'ın kuzey kesimlerini de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

Rusya'nın Türkistan'daki yumuşak gücü zamanla zayıflamaktadır. Araştırma kurumlarının anketlerdeki sonuçlarına göre, halkın Kırgızistan'da %70, Kazakistan'da %55 ve Özbekistan'da %30'u mevcut ekonomik zorlukların Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle ilişkin olduğunu düşünmektedir. Yüksek gıda fiyatları ve ticarette kesintiler, 2023 yılında Türkistan'da ekonomik krizin artmasına ve derinleşmesine neden olabilir.

Rusya-Ukrayna Savaşı, küresel ekonomide büyük bir jeopolitik çalkantı ve birçok sorun oluşturmuş; savaş başladığından itibaren özellikle enerji ve tarım ürünlerinin fiyatları yükselmeye başlamıştır. Özetle Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan en çok etkilenen bölgelerin başında Türkistan gelmektedir.

Rusçanın etkisinin yavaş yavaş kaybolduğu görülmekte ve yerli medya etkili olmaya başlamaktadır. Bu da yaş ortalaması otuzun altında olan genç neslin kendi ana dillerinde konuşmasını güçlendirmektedir. Rusçayı günlük iş hayatında daha az kullanmakta ve Sovyetler Dönemi'ndeki kadar Rusya'yı örnek alacak gelişmiş ülke olarak görmemektedirler. Bunun gibi birçok alanda, Rusya'nın bölgedeki etkisinin azaldığı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Arı, T. (2008). "Orta Asya'da Güvenlik Sorunu ve İşbirliği Girişimleri", Türk Tarih Kurumu Yayınları

Basin, V. Y., Yelagin, A. S. (1993), "İstoriya Goradov Kazahstana Semipalatinsk", Alma-Ata, s. 9; İstoriya Kazahstana (Oçerk), Almatı, s. 175.

Bila, F. "Putin'in tarihi çıkışı", *Milliyet Gazetesi*, 11.02.2007

Bozkurt, G. S. "Kırgızistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçler ile İlişkilerine Genel Bakış", http://www.tasam.org/trTR/Icerik/26751/kirgizistanin_kuresel_ve_bolgesel_gucler_ile_iliskilerine_genel_bakis. Erişim Tarihi: 07.02.2023.

Chernyavskiy, S, (2017), "Rossiya i Tsentral'naya Aziya — Problemy Dvustoronnego Sotrudnichestva", Rossiya i Tsentral'naya Aziya: Novyye Perspektivy, materialy mezhdunar. nauch. konf., posvyashchennoy 25-letiyu ustanovleniya diplomatich. otnosheniy mezhdu Ros. Federatsiyey i gosudarstvami Tsentral'noy Azii.

Chernyavskiy, S, (2017), "Rossiya i Tsentralnaya Aziya-Problemy Dvustoronnego Sotrudnichestva", Rossiya i Tsentralnaya Aziya: Novyye Perspektivy, s. 119.

Çapraz, H. (2011) "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:24, s. 51-78.

Demir, T. (2016). "Yakın Çevre Doktrini ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki Rus Azınlıklar". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı:10, s. 66

Denizci, G. ve Marangoz, M. (2019). "Avrasya Ekonomik Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Üyesi Ülkeleri ile Türkiye'nin Dış Ticaretinin Karşılaştırmalı Analizi". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 7. Sayı: 16. s. 414 – 431.

Derman, G. S. (2016). Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Dönemi Rus Dış Politikası Paraç digmaları. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 10 Sayı: 19, 283-295. DOI: 10.19060/gav.321018 Erişim Tarihi. 21.03.2023

Devlet, N. (1984). "Sovyetler Birliğindeki Türkleri Ruslaştırmada Yeni Adımlar". *Türk Dünyası Araştırmaları*. Sayı: 28. s. 38-47.

Djumayev, A. T. (2013). "*Vneşnyaya Politika Turkmenistana v 1991-2006"*, Saint Petersburg Üniversitesi.

Doğan, O. (2004). "Çarlık Rusya'sının Orta Asya (Türkistan) Siyaseti İle İlgili Önemli Bir Belge". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 11, s. 287-302.

Dugin, A.G. (2011). "Geopolitika, Akademicheskiy Proyekt", Moskova.

Frost, A. (2009). "The Collective Security Treaty Organization, The Shanghai Cooperation Organization, and Russia's Strategic Goals in Central Asia". *China and Eurasia Forum Quarterly*, C. 7, No: 3, s. 83-102.

Gee R, (1998). "Why is the United States Active in Central Asia?" *Central Asia Monitor*, No 2,

Hamilton, A. (1909). *Problems of the Middle East*. London, Eveleigh Nash.

Hayit, B. (1995). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara.

Kamalov, İ. (2008). *Putin Dönemi Rus Dış Politikası, Moskova'nın Rövanşı*. Yeditepe Yayınevi: İstanbul.

Kamalov, İ. (2011). *Rusya'nın Orta Asya Politikası*. Rapor, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi.

Kazantsev, A. (2008). "Bolşaya İgra" S Neizvestnımi Pravilami: Mirovaya Politika i Tsentralnaya Aziya, Naslediye Yevrazii", Moskova, s. 138.

Keskin, M. (2015). "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. Sayı:*3(2)*, s. 45-62 .

Kholodkov, V. (2019). "Evraziyskiy Ekonomiçeskiy Soyuz: Problemı Razvitiya İ Otnoşeniye K EAEU V Tsentralnoy Azii", Problems of National Strategy Journal, *1(52)*, s. 9-57.

Kirkham, K. (2016). "The Formation of the Eurasian Economic Union: HowSuccessful is the Russian Regional Hegemony?" *Journal of Eurasian Studies*. VII/2:111-128

Kodaman, K. ve Gonca, İ. B. (2015). "Putin Döneminde Rusya'nın Orta Asya Politikası (2000'den Günümüze)" Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER editörlüğündeki *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyılın Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi.* Seçkin Yayınları.

Kydyralıeva, S. K. & Abdıbaıtova, B. (2018). Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün Merkezî Asya'daki Etkinsizliği. *Bilge Strateji*, 10(18), 93-109. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/44282/543805. Erişim Tarihi: 12.02.2023.

Logvinov, G. (2002). "The Shangay Cooperation Organization: A New Qualitative Step Forward on the Results of the SCO Summit in St. Petersburg". *Far Eastern Affairs*. Vol. 3, No: 3, p. 21.

Marlene Laruelle and Sebastien Peyrouse (2012), "Regional Organisations in Central Asia: Patterns of Interaction, Dilemmas of Efficiency" Working Paper No.10, s. 10.

Meshcheryakov K.Y. "Evolyutsiya Vneshney Politiki Rossii v Tsentral'noy Azii 1991-2012", Moskva 2014. s. 393.

Nauşabay Hekimoğlu, A. (2007). "*ABD, AB, Çin, Hindistan Orta Asya: Rusya'nın Dış Politikası",* Vadi Yayınları: Ankara.

Neil J. Melvin. (2000). "*Uzbekistan: Transition to Authoritarianism on the Silk Road",* Amsterdam, Harwood Academic Publishers.

Nikitina, Y. (2012). "The Collective Security Treaty Organization Through the Looking Glass", *Problems of Post Communism Dergisi*. Cilt. 59, Sayı: 3, s. 41-52.

Özkan, M. (2018). "Bekoviç Gibi Kaybetmek: Aleksandr Bekoviç Çerkasskiy'in 1717 Hive Seferi", *MUTAD*. V (1), s. 93-111.

Peyrouse, S. (2008). "The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics and Language", Woodrow Wilson International Center for Scholars (The Kenan Institute), *Occasional Papers*. s. 1-33.

Purtaş, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Platin Yayınevi.

Rahman, F. (1983). "Rusya'daki Türklere Karşı Sovyet Politikasının Gelişimi". Çev. Hakan Kırımlı. *Türk Dünyası Araştırmaları,* (23), s. 139-165.

Saray, M. (1996). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. TTK Yay: Ankara.

Sönmez, A. S. (2010). "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. s. 3.

Suyundikov, S. "Kazakistan Cumhurbaşkanı Kassym-Jomart Tokayev'in Birinci Çalışma Yılı" 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/kazakistan-cumhurbaskani-kassym-jomart-tokayev-in-birinci-calisma-yili (Erişim Tarihi: 12.04.2023).

Şahmatov, V. F., Kireyev, F. N., Şoinbayev, T. J. (1961) "Kazahsko-Russkiye Otnaşeniya XVI-XVIII", (Sbornik Dokumentov İ Materıalov), Belge No. 50, Alma-Ata.

Tellal, E. (2002). "Mirsaid Sultan Galiyev". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 56, I, s. 105-113.

Tüysüzoğlu, G. "Avrasya'da Bir Güvenlik Topluluğu İnşası Girişimi: Avrasya Ekonomik Birliği". *Karadeniz Araştırmaları*. XVI/62. s.239-259.

Valestani, I. (2000). "*Geopoliticheskaya Situatsiya na Postsovetskom Prostranstve i Vneshnyaya Politika Rossii"*. Moskva. s. 53.

Vasilyev, D.V. (2015). "Stranitsa Aziatskoy Politiki Petra I: K İstorii Pokhoda Bekovıcha-Cherkasskogo V Khivu". İzvestiya Samarskogo Nauchnogo Tsentra Rossiyskoy Akademii Nauk, t.17, No 3, UDK 94(47). s. 24-37.

Yetişgin, M. (2006). "Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 16, s. 670-702.

Online Kaynaklar

www.eurasiancommission.org

http://www.undp.org

http://www.tasam.org

http://www.turkosfer.com

https://atif.sobiad.com

https://dergipark.org

https://www.21yyte.org

https://www.archive.org

https://www.cyberleninka.ru

https://www.evrensel.net

https://www.guam-organization.org

https://www.riss.ru

https://www.ucentralasia.org

https://www.odkb-csto.org

https://www.mid.ru

http://www.scrf.gov.ru

http://nac.gov.ru/zakonodatelstvo/mezhdunarodnye-pravovye-akty/dogovor-o-sotrudnichestve.html

https://www.mfa.gov.tr/guam-info.tr.mfa

https://disser.spbu.ru/disser2/251/disser/Meshcheryakov.pdf

https://ucentralasia.org/media/lrgkvemr/uca-ippa-wp-10-regionalorganizations-eng.pdf

TÜRKİYE'NİN TÜRKİSTAN VE KAFKASYA POLİTİKASI

Ferit Malkara

Giriş

Dünya, otuz yıl içerisinde gördüğü iki büyük savaşın arkasından Soğuk Savaş Dönemi'ne girmiştir. İki kutuplu dünya olarak adlandırılan bu dönemde Türkiye, 1952 yılında NATO'ya girerek ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin yer aldığı Batı blokunu tercih etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş Dönemi sona ermiş, ardından da Türk dış politikası; yeni bölgeleri, uluslararası kurumları ve çıkarları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Fakat Türkiye'nin ilgi ve etki alanı oldukça sınırlı olmuştur. Ekonominin yeterli seviyede olmaması, PKK terör örgütünün artan varlığının yaratmış olduğu tehdit, siyasi kargaşalar ve istikrarsızlık gibi etkenler Türkiye'yi bölgesel ve küresel meselelerde Batı'ya uyum sağlamaya zorlamıştır. Bununla birlikte yıllardır süregelen AB üyeliği meselesi, bu zorunluluğu bağlayıcı kılan unsurlar arasında yerini almıştır.

Sistemsel analiz bağlamında, 2000'li yıllarda Türkiye'nin; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ı içine alan Orta Asya bölgesini ifade eden Türkistan'a ve Kafkaslara dönmesini tetikleyen en önemli neden, ABD hegemonyasının gerilemesi ve özellikle Asya'da olmak üzere yeni güç merkezlerinin yükselişiyle uluslararası sistemin çok kutuplu yapısının ortaya çıkması olmuştur (Erşen, 2014).

Türkiye, Türkistan'daki Türkçe konuşan halklarla tarihsel olarak yakın kültürel ve dilsel bağlara sahiptir. Türk dili ve kültürü bölgede güçlü bir varlığa sahiptir ve Türkiye, Türkistan ülkeleriyle daha yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmek için bu bağları güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, söz konusu bölgede kültür merkezleri ve Türkçe dil programları

Tüm bunların yanında Türkiye, sivil toplum kuruluşlarını, ifade ve medya özgürlüğünü destekleyerek Türkistan'da demokrasiyi ve insan haklarına saygıyı teşvik etmiştir. Sonuç olarak Türkiye'nin Türkistan'a yönelik politikası; istikrara, ekonomik büyümeye ve kültürel alışverişi teşvik ederek karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler kurmaya odaklanmaktadır. Bu politika, bölge için uzun vadeli bir vizyona dayanmış ve Türk kimliği öne çıkarılarak faaliyetler yürütülmüştür.

Son yıllarda Türkiye, Rusya ve Çin, farklı siyasi sistemlere ve çıkarlara sahip olmalarına rağmen diplomatik ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmektedir. Bu ülkeler arasındaki üçlü iş birliği potansiyel olarak ortak altyapı projeleri, enerji iş birliği ve ticaret gibi ekonomik faydalar sağlama ihtimalini bulundurmaktadır. Bununla birlikte bölgesel çatışmalar, farklı çıkarlar ve insan hakları sorunları gibi ele alınması gereken jeopolitik riskler ve zorluklar da vardır. Uygur Türkleri, Yukarı Karabağ ve Dağıstan'da yer alan Çeçenistan konuları bu zorluklar arasındadır.

Ülkeler üçlü mekanizma veya çok taraflı ilişkileri kurmak için karşılıklı güven, saygı ve anlayışı geliştirmeye odaklanmalıdır. Terörle mücadele ve ekonomik kalkınma gibi hem bölgesel hem de küresel öneme haiz konularda da ortak bir payda aramak gerekmektedir.

Son olarak üçlü iş birliği; toprak bütünlüğüne saygı, egemenlik ve diğer ülkelerin iç işlerine karışmama gibi uluslararası hukuka, normlara ve ilkelere dayanmalı; ülkeler ayrıca insan hakları standartlarına bağlı kalarak bölgelerinde ve ötesinde barışı, istikrarı ve güvenliği teşvik etmelidir. Ayrıca Türkiye'nin hem Kafkaslar hem de Türk dünyası üzerindeki dış politika etkeninin önce kimlik, sonra milliyetçilik bağlamında ilerlemesi durumunda daha başarılı olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Aydın, M. (2004). "Foucault's Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus." *Turkish Studies, 5*, No 2, pp. 1–22

Balcı, B. (2014a). "Strengths and Constraints of Turkish Policy in the South Caucasus" *Insight Turkey*, Vol. 16, No. 2, pp. 43-52.

Balcı, B., (2014b), "The Russian Intervention in Crimea: Erdogan's Dilemma", Eurasian Outlook, Carnegie Endowment for International Peace, March 14, http://carnegieendowment.org/2014/03/14/russian-intervention-in-crimea- erdogan-s- dilemma/h3u8?reloadFlag=1

Contessi, N. P. (2016). "Central Asia in Asia: Charting Growing Transregional Linkages." *Journal of Eurasian Studies* 7, No. 1, pp. 3–13.

Çeçen A., (2007). *Türkiye'nin B Planı: Merkezi Devletler Birliği,Turkey's Second Plan: Central States Union*. Ankara: Fark Yayınları.

Çelikpala, M.ve Veliyev C. (2015). "Azerbaijan-Georgia-Turkey: An Example of a Successful Regional Cooperation." *Kadir Has University CIES Policy Brief,* November. www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/CIES%20Policy%20Brief%2004.pdf

Dugin A.,(2004) "The Eurasian Idea", available from http://evrazia.info/modules.php?name=News&file=article&sid=1884

Erşen, E. (2014). "Rise of New Centres of Power in Eurasia: Implications for Turkish Foreign Policy." *Journal of Eurasian Studies* 5, no. 2: 184–91.

Erşen E. ve Köstem S.,(2019) *Turkey's Pivot to Eurasia Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order,* London and New York: Routledge.

Fotiou E.(2009). "Caucasus Stability and Cooperation Platform, What is at Stake for Regional Cooperation", *International Centre for Black Sea Studies (ICBSS*), Athens, Greece, http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/ Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24- a6a8 c7060233&lng=en&id=104737

Greg B. (2008). "Turkey at an Energy Crossroads", *Council on Foreign Relations*, http://www.cfr.org/turkey/turkey-energy- crossroads/p17821

İlhan, A. (2000). Sultan Galiyef: *Avrasya'da Dolaşan Hayalet [Sultan Galiyev: The Ghost Haunting Eurasia],* Istanbul: İş Bankası Yayınları.

İşeri, E.ve Oğuz D. (2011). "The Limitations of Turkey's Foreign Policy Activism in the Caucasian Regional Security Complex." *Turkish Studies* 12, no. 1: 41–54.

İpek, P. (2015). "Ideas and Change in Foreign Policy Instruments: Soft Power and the Case of the Turkish International Cooperation and Development Agency." *Foreign Policy Analysis* 11, no. 2: 173–93.

Kars - Tiflis Bakü Demiryolu Projesi, Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). Alış Tarihi 10.01.2023, gönderen https://www.mfa.gov.tr/kars---tiflis-baku-demiryolu-_ktb_-projesi-.tr.mfa)

Kirişci, K. ve Toygür, İ. (2019). "Turkey's New Presidential System and a Changing West: Implications for Turkish Foreign Policy and Turkey-West Relations." *Brookings Institute – Turkey Project Policy Paper*, no. 15, January. www.brookings.edu/research/turkeys-new- presidential-system-and-a-changing-west/

Kocatepe, Ö. F. (2022). "Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İş Birliği". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130, 407-434.

Köstem, S. (2017). "When Can Idea Entrepreneurs Influence Foreign Policy? Explaining the Rise of the 'Turkic World' in Turkish Foreign Policy." *Foreign Policy Analysis* 13, no. 3: 722–40.

Köstem, S. (2019) *Geopolitics, Identity and Beyond Turkey's Renewed Interest in the Caucasus and Central Asia,* ed. E.Erşen ve S.Köstem, Turkey's Pivot to Eurasia Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order, London and New York: Routledge.

Ministry of Foreign Affairs. (2012). "Trabzon Declaration of the Ministers of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, Georgia and the Republic of Turkey." June 8. www.mfa.gov.tr/trabzon–declaration-of-the-ministers-of-foreign-affairs-of-the- republic-of- azerbaijan_-georgia-and-the-republic-of-turkey_-08-june-2012_-trabzon.en.mfa

Öniş, Z.ve Şuhnaz Y. (2009). "Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era." *Turkish Studies* 10, no. 1: 7–24.

Parlar D. E. ve Erşen E. (2014). "Reassessing the 'Turkish Model' in the Post-Cold War Era: A Role Theory Perspective." *Turkish Studies* 15, No 2, pp. 258–82.

Roundtable Discussion Report, (2007). "Eurasia and Eurasianism in New World Order", 27 October 2004, <www.aysam.gen.tr>; A. Çeçen, Turkiye ve Avrasya [Turkey and Eurasia] Ankara:Fark Yayınları. and A. Çeçen, Türkiye'nin B Planı: Merkezi Devletler Birliği [Turkey's Second Plan: Central States Union]. Ankara: Fark Yayınları.

Shiriyev, Z. (2016). "Institutionalizing a Trilateral Strategic Partnership: Azerbaijan, Georgia, Turkey." *Konrad Adenauer Stiftung Regional Program South Caucasus Policy Paper.* www.kas.de/wf/doc/kas_43884-1522-1-30.pdf?160111112351

Tellal E. (2007). "Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği" ["Eurasian Alternative in Turkish Foreign Policy"], in Mustafa Aydın (ed.), Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989–2006 – Avrasya Üçlemesi II Ankara: Nobel Yayınevi. pp. 13–33, on p. 18; Personal Interview with Prof. Dr Erel Tellal, 31 January 2014, Ankara, Turkey.

Tüfekçi, Ö., (2017)."*The Foreign Policy of Modern Turkey Power and the Ideology of Eurasianism*" London and New York: I.B.Tauris & Co. Ltd.

Türk Devletleri Teşkilatı, (2022), Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Erişim Adresi https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf. Erişim Tarihi: 08.01.2023.

Türk Devletleri Teşkilatı, (2021), 8. Zirve Bildirisi, Erişim Adresi, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf. 08.01.2023.

Türk Konseyi, (2015), Türk Konseyi ve Bölgedeki Gelişmeler Işığında Avrasya'da İşbirliği, Erişim Adresi https://www.turkicstates.org/tr/yayinlar/turk-konseyi-ve-bolgedeki-gelismeler-isiginda- avrasyada-isbirligi-rapor_1

Türkiye'nin Çok Taraflı Ulaştırma Politikası, Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). Alış Tarihi 10.01.2023, gönderen https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulastirma-politikasi.tr.mfa

Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri." Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. n.d. Alış Tarihi 11.01.2023, Gönderen https://eb.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/yatirim/uluslararasiYatirim/uluslararasi- dogrudan-yatirim .

"Ticari İlişkilerimizi Güçlendirmek, Güvenlik ve İstikrara Yönelik Tehditlerin Bertarafıyla Mümkündür", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, (t.y.). Alış Tarihi 11.01.2023, https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/71175/ticari-iliskilerimizi-guclendirmek- guvenlik-ve- istikrara-yonelik-tehditlerin-bertarafiyla-mumkundur

"10th BRICS Summit: Johannesburg Declaration" (t.y.). Alış Tarihi 12.01.2023, Gönderen, https://www.gov.za/speeches/10th-brics-summit-johannesburg-declaration-27-jul-2018-0000

KAMU KURUMLARINDA SOSYAL MEDYA

Sosyal Medya Uygulama Örnekleriyle

Editör: Dr. Mutlu Doğan Güllüpunar

nobel bilimsel

KAMU KURUMLARINDA SOSYAL MEDYA
Sosyal Medya Uygulama Örnekleriyle
Editör: Dr. Mutlu Doğan Güllüpunar

Yayın No.: 1915
ISBN: 978-625-393-124-7
E-ISBN: 978-625-393-123-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Doğan Güllüpunar, Mutlu.
KAMU KURUMLARINDA SOSYAL MEDYA Sosyal Medya Uygulama Örnekleriyle / Editör: Mutlu Doğan Güllüpunar
1. Basım, XII + 216 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-124-7
E-ISBN: 978-625-393-123-0
1. Sosyal Medya 2. Halkla İlişkiler 3. Kurumsal İletişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

DANIŞMA KURULU ..... **iii**
BÖLÜM YAZARLARI ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **ix**

KAMU KURUMLARINDA SOSYAL MEDYA VE KAVRAMSAL TEMELLER **1**
Mutlu Doğan Güllüpunar

KURUMSAL İLETİŞİMDE STRATEJİK BİR ARAÇ OLARAK SOSYAL MEDYA: RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU ÜZERİNE BİR İNCELEME **43**
Nedret Çağlar - Ferdi Akbıyık

AFET VE ACİL DURUM BAŞKANLIĞININ (AFAD) TWITTER KULLANIMINA YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA **61**
Nur Banu Ateş

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ SOSYAL MEDYA KULLANIM PRATİĞİ **97**
Kazım Babacan - Mehmet Sinan Tam

HALKLA İLİŞKİLER MODELLERİ BAĞLAMINDA BELEDİYELERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI **117**
İdris Şimşek - Şakir Güler

KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI (KOSGEB) SOSYAL MEDYA KULLANIMI **137**
Hatice Kılınç

KURUMSAL İLETİŞİMDE INSTAGRAM KULLANIMI: TÜRK AKREDİTASYON KURUMU (TÜRKAK) ÖRNEĞİ **153**
Seda Can

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ SOSYAL MEDYA KULLANIMINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA **163**
İhsan Türkal

MEDYA KURUMLARI İÇİN YENİ BİR HABER MECRASI OLARAK INSTAGRAM PLATFORMU: TRT HABER ÖRNEĞİ **197**
Seda Can - Kübra Gökler

YAZARLAR **211**

KAMU KURUMLARINDA SOSYAL MEDYA VE KAVRAMSAL TEMELLER

Mutlu Doğan Güllüpunar

GİRİŞ

Yeni iletişim teknolojilerinin özellikle dijital iletişim kanallarının hayatımıza girmesi ile birlikte halkla ilişkiler kavramı önem kazanmış, vatandaşa hizmet etme noktasında önemli bir alan hâline gelmiştir. Dijital teknolojiler içerisinde sosyal medya mecralarının doğru kullanımı vatandaş ile etkili iletişim kurmada, vatandaşın sorunlarını, şikâyetlerini ve taleplerini dinlemede önemli faydalar sağlamakta ve vatandaşın yönetime katılımını yükseltmektedir. Talep ve şikâyetlerin yanında halkın memnuniyet düzeyinin de ölçülebildiği bu alanlar sayesinde yönetimler çalışmalarına yön vermekte ve planlamalarını bu bağlamda yapmaktadırlar. İnsanların bu alanlarda çok fazla vakit geçirdiği ve etkileşimde bulunulduğu düşünüldüğünde; sosyal medyanın artık insanlar için vazgeçilmez bir mecra hâline geldiği göz ardı edilmemelidir. Kamu kurumlarının bu alanları hem bilgilendirme amacıyla hem de olası kriz durumlarında etkin bir şekilde kurtarıcı olarak kullandığı söylenebilir. Sosyal medyanın fotoğraf, video ve bilgi paylaşımına izin vermesi ve paylaşımlar üzerinden yorum yapabilme kolaylığı sağlaması, her yerde ulaşılabilir olması, özellikle dünyanın bir ucundan haberdar olmayı sağlaması gibi özellikleri sosyal medyanın hayatımızın önemli bir parçası hâline gelmesine neden olmaktadır.

Dijitalleşmeyle birlikte özellikle internet üzerinden sunulan hizmetler ve uygulamalarda halkla ilişkiler alanının etkisi giderek artmaktadır. Hedef kitle ile kurumlar arasında iletişim internet sayesinde daha şeffaf hâle gelmiştir. Bunun temel nedeni özellikle kurum web sitelerinden, haber grupları bloglar ve online haber kanalları üzerinden bilgi akışının sağlanmasıdır. Bilgi akışı genellikle, çeşitli cihazlar arasında gerçekleştirilmektedir. Bu kadar yoğun iletişim aracının kullanıldığı sanal bir ortamda bilgi akışını kontrol etmek de zor ve zahmetli olmaktadır. Hedef kitle ile kurumlar arasında bilgi akışının kontrol edilememesinin temel nedenlerinden birinin internet olduğu söylenebilir (Güçdemir, 2012, s. 84).

KAYNAKLAR

Aktan, E. (2018). Sanal Toplulukların Gerçek İletişimleri: Netnografik Bir İnceleme. İçinde V. Çakmak & S. Çavuş (Ed.), *Dijital Kültür ve İletişim* (ss. 149-173). Literatürk Academia.

Alan, A. K., Tümer Kabadayı, E., & Erişke, T. (2018). İletişimin Yeni Yüzü: Dijital Pazarlama ve Sosyal Medya Pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(66), 493-504.

Atalay, Z., & Tamkoç, B. (2022). Tiktok Kullanan Gençlerin Kendilik Algılarının İncelenmesi. *Sosyal Sağlık Dergisi*, *2*(2), 17-35.

Avcı, K. (2019). Halkla İlişkilerde Online Çağ:Akaryakıt Dağıtım Şirketlerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir İnceleme. İçinde Ö. Selvi & Z. Acar Ş. (Ed.), *Halkla İlişkiler ve Uygulama Alanları Yeni Eğilimler* (ss. 353-384). Eğitim Yayınevi.

Avşar, T. A., & Sarısakaloğlu, A. (2016). Sosyal Medya ve Çocuklar: Düşük Kullanım Düşük Risk. İçinde Ali Büyükaslan & Ali Murat Kırık (Ed.), *Sosyal Medya Araştırmaları 3* (Çizgi Kitabevi, ss. 189-210).

Aydın, A. F. (2015). Kurumsal İtibar Açısından Sosyal Medyaya İlişkin Bir Değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, *5*(1), 78-92.

Barnett, M. L., Jermier, J. M., & Lafferty, B. A. (2006). Corporete Reputation: The Definitional Landscape. *Corporote Reputation Review*, *9*, 26-38.

Barutçu, S., & Tomaş, M. (2013). Sürdürülebilir Sosyal Medya Pazarlaması ve Sosyal Medya Pazarlamasının Etkinliğinin Ölçümü. *Journal of Internet Applications and Management*, *4*(1), 5-24.

Becerikli, F. (2022). Sosyal Medya Pazarlaması. İçinde M. Baş & İ. Erdoğan Tarakçı (Ed.), *Pazarlama Teoriden Pratiğe* (ss. 101-116). Efe Akademi Yayınları.

Boulos, M. N. K., Giustini, D. M., & Wheeler, S. (2016). *Instagram and WhatsApp in Health and Healthcare: An Overview*. *8*(3), 1-14.

Bruns, A. (2017). Blog. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, 1-3. https://doi.org/10.1002/9781118430873.est0578

Bruns, A., & Bahnisch, M. (2009). *Social media: Tools for user-generated content: Social drivers behind growing consumer participation in user-led content generation*. Smart Services CRC Pty Ltd, Australia. https://eprints.qut.edu.au/21206/

Büyükbaykal, C. I., & Sönmezer, Z. (2022). Metaverse ile Toplumsal Yaşam Arasındaki İlişki. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, *8*(1), 139-148.

Choudhury, N. (2014). World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 to Web 4.0. *(IJCSIT)International Journal of Computer Science and Information Technologies*, *5*(6), 8096-8100.

Clarke, T. B., Murph, J., & Adler, J. (2016). *Celebrity chef adoption and implementation of social media, particularly pinterest: A diffusion of innovations approach*. *57*, 84-92.

Çağıl, A. (2017). *Sosyal Medya ve Dijital Pazarlama*. Dikeyeksen Yayınları.

Çakır, H. Ö. (2016). *Sosyal Medyada Kurumsal İtibar Yönetimi*. Kriter Yayınevi.

Çetin, B., & Zengin, A. Y. (2022). Kadın Tüketicilerde Sosyal Medyada Marka İletişimine Yönelik Tutum, Tutku, Ağızdan Ağıza İletişim ve Marka Sadakati. *Uluslararası İletişim ve Medya Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 28-52.

Dalkıran, İ. (2016). Bir İletişim Aracı Olan Sosyal Medyanın Halkla İlişkiler Ekseninde Türk Markaları Tarafından Kullanımı: Ülker ve Eti Üzerinden Bir İnceleme. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, *2*, 1-24.

Doğan, A., & Kilimci, C. (2019). Kamusal İlişkiler. İçinde Ö. Selvi & Z. Acar Ş. (Ed.), *Halkla İlişkiler ve Uygulama Alanları Yeni Eğilimler* (ss. 333-352). Eğitim Yayınevi.

Dündar, E., & Sungur, Z. T. (2012). Kamu Kurumlarında Dijital Medya İletişimi. *Türk Kütüphaneciliği*, *26*(3), 608-614.

Eke, N. P. (2022). Sosyal Medya ve İçerik Stratejileri. İçinde N. T. Yeniçıktı & H. N. Tarakcı (Ed.), *Sosyal Medyada İletişim* (ss. 63-88). Literatürk Academia.

Ercan, S. (2020). *Dijitalizm*. Motto Yayınevi.

Erkek, S. (2016). Kamu Kurumlarında Sosyal Medya Kullanımı: Sağlık Bakanlığı Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *35*, 141-150.

Eroğlu, E., & Solmaz, B. (2012). Kurumsal İtibar Araştırması ve Bir Uygulama Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *1*(4), 1-18.

Ersöz, B. (2020). Yeni Nesil Web Paradigması: Web 4.0. *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, *1*(2), 58-65.

Filiz, H. (2021). Televizyonun ve TikTok'un Türk Aile Yapısı ile İlişkisi ve Kültürel Değerler Üzerindeki Rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(78), 1080-1095.

Flanagin, A. J., & Metzger, M. J. (2008). Digital Media and Youth: Unparalleled Opportunity and Unprecedented Responsibility. İçinde M. J. Metzger & A. J. Flanagin (Ed.), *Digital Media, Youth, and Credibility.* (ss. 5-28).

Fombrun, C. J., Gardberg, N. A., & Sever, J. M. (2000). The Reputation QuotientSM: A Multi Stakeholder Measure of Corporate Reputation. *A Journal of Brand Management*, *7*(4), 241-255.

Gezer, E. E. (2020). Görsel Retoriğin Reklamlarda Kullanımı ve Basılı Reklam Örnekleri. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 150-172.

Güçdemir, Y. (2012). *Sanal Ortamda İletişim:Bir Halkla İlişkiler Perspektifi*. Derin Yayınları.

Gülaslan, T. (2018). *Kamu Yönetiminde Sosyal Medya Kullanımı ve Yönetimi: Temel İlkeler ve Öneriler* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güllüpunar, H. (2020). Kurumlarda Dijitalleşme ve Yönetime Katılım. İçinde *Dijital Kültür ve Sosyal Medya* (ss. 162-183). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.

Güllüpunar, H., & Güllüpunar, M. (2021). Dijitalleşmenin Etkisinde Kurumsal İletişimden Kurumsal Olmayan Kurumsal İletişime. İçinde Ş. Güler (Ed.), *Dijital İletişim Araçları* (ss. 105-127). Nobel Yayınevi.

Günay, M. A. (2022). Halkla İlişkiler ve İletişim. İçinde G. Çalışır, E. Diker, & İ. Türkal (Ed.), *Halkla İlişkilere Giriş* (ss. 225-255). Eğitim Yayınevi.

Gürkaynak, Ş., Doğan, N. S., Barutçu, S., & Haşıloğlu, S. B. (2016). Sosyal Medya Uygulamalarının Kullanım Sıklıklarına Göre Değişim Süreci: Akademisyenler Ve Öğrenciler Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, *3*(2), 1-10.

Hall, C., & Zarro, M. (2012). Social Curation on the Website Pinterest.com. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, *49*(1), 1-9.

Irak, D., & Yazıcıoğlu, O. (2012). *Türkiye ve Sosyal Medya*. Okuyanus Yayınevi.

Işık, M. (2018). *İletişim Bilimine Giriş*. Eğitim Yayınevi.

Kahraman, M. (2014). *Sosyal Medya 101 2.0 (Pazarlamacılar İçin Sosyal Medyaya Giriş)*. MediaCat Kitapları.

Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, *53*(1), 59-68.

Kırmızı, Ö. (2022). Dijital Kültür Ortamında Mizahın Yeni Bir Mecrası:Twitter'daki Anonim Hesaplar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, *12*, 1-17.

Koçyiğit, M. (2017). *Dijital Halkla İlişkiler ve Online Kurumsal İtibar Yönetimi*. Eğitim Yayınevi.

Kuyucu, M. (2019). Y Kuşağı ve Youtube: Y Kuşağının Youtube Platformunu Kullanım Amaçları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *12*(63), 1107-1121.

Mayfield, T. D. (2011). A Commander's Strategy For Social Media. *Joint Force Quarterly (JFQ) - NDU Press*, *60*, 79-128.

Meij, E., Weerkamp, W., & Rijke, M. de. (2012). Adding semantics to microblog posts. *Adding Semantics to Microblog Posts*, 563-572.

Mitchell, J. C. (1974). Social Networks. *Annual Review of Anthropology*, *3*(1), 279-299.

Montag, C., Yang, H., & Elhai, J. D. (2021). On the Psychology of TikTok Use: A First Glimpse From Empirical Findings. *Frontiers in Public Health*, *9*, 1-6.

Nardi, B. A., Schiano, D. J., Gumbrecht, M., & Swartz, L. (2004). Why We Blog. *Communications of the ACM*, *47*(12), 41-46.

Özüdoğru, Ş. (2014). Bir Web 2.0 Uygulaması Olarak Bloglar:Blogların Dinamikleri ve Blog Alemi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, *4*(1), 36-50.

Özüpek, M. N., & Aktan, E. (2021). Dijital Medya ile Değişen Kurumsal İletişim:Bakanlıkların Twitter hesaplarına Dair Bir İnceleme. İçinde Şakir Güler (Ed.), *Dijital İletişim Araştırmaları* (ss. 85-103). Nobel Yayınevi.

Ryan, T., Chester, A., Reece, J., & Xenos, S. (2014). The uses and abuses of Facebook: A review of Facebook addiction. *Journal of Behavioral Addictions*, *3*(3), 133-148.

Sayımer, İ. (2008). *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*. Beta Basım A.Ş.

Solmaz, B., & Görkemli, H. N. (2012). Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Medya Kullanımı. *Akdeniz İletişim Dergisi*, *18*, 9-20.

Tarakcı, H. N. (2022). Sosyal Medya ve Halkla İlişkiler. İçinde N. T. Yeniçıktı & H. N. Tarakcı (Ed.), *Sosyal Medyada İletişim* (ss. 31-61). Literatürk Academia.

Taşkaya, S. (2018). Dijital Kültür: Sağlık Hizmetlerinde Sosyal Medya Kullanımı. İçinde V. Çakmak & S. Çavuş (Ed.), *Dijital Kültür ve İletişim* (ss. 203-230). Literatürk Academia.

Tayfur, M. (2021). Sosyal Medyada TikTok. İçinde A. Yıldırım (Ed.), *Sosyal Medyada Dil ve İletişim Retorik, Söylem ve İkna* (s. 313). Nobel Yayınevi.

Tolmie, P., Procter, R., Rouncefield, M., Liakata, M., & Zubiaga, A. (2018). Microblog Analysis as a Program of Work. *ACM Transactions on Social Computing*, *1*(1).

Tosyalı, H., & Sütçü, C. S. (2016). Sağlık İletişiminde Sosyal Medya Kullanımının Bireyler Üzerindeki Etkileri. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 3-22.

Tuncer, M. U., & Tuncer, A. İ. (2016). Kişilerarası İletişimin Dijitalleşmesi: E-Forum Etkileşiminin Tüketici Davranışına Etkisi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, *42*, 322-339.

Uğurlu, S. (2017). *Yeni Medya'da Stratejik İletişim Yönetimi İletişim 3.0'da Yeni Medya Kullanım Kılavuzu*. Beta Basım A.Ş.

Veil, S. R., Buehner, T., & Palenchar, M. J. (2011). A Work-In-Process Literature Review: Incorporating Social Media in Risk and Crisis Communication. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, *19*(2), 110-121.

Vercic, A. T., & Vencic, D. (2007). Reputation as Matching Identities and Images: Extending Davies and Chun's (2002) Research on Gaps between the Internal and External Perceptions of the Corporate Brand. *Journal of Marketing Communications*, *13*(14), 277-290.

We Are Social. (2023). *The Changing World Of Digital İn 2023*. https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/

Yağmurlu D., A. (2011). Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve Sosyal Medya. *Selçuk İletişim Dergisi*, *7*(1), 5-15.

Yamamoto, G. T., & Şekeroğlu, Ö. K. (2014). *Sosyal Medya ve Blog*. Kriter Yayınevi.

Yan, Q., Wu, L., & Zheng, L. (2013). Social network based microblog user behavior analysis. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, *392*(7), 1712-1723.

Yeniçıktı, N. T. (2022). Sosyal Medya Nedir? İçinde N. T. Yeniçıktı & H. N. Tarakcı (Ed.), *Sosyal Medyada İletişim* (ss. 9-30). Literatürk Academia.

Yıldırım, A., & Üsküdarlı, S. (2015). Bir Ontoloji ile Mikroblog Ortamlarının Modellenmesi ile, İçeriklerin Anlamsal Olarak Erişilebilir Hale Getirilmesi ve Sorgulanması. *Akademik Bilişim Anadolu Üniversitesi*.

Yıldızgörür, M. R. (2022). Kullanıcıların Sosyal Medyada Yayılan Bilgilere Yönelik Güvenilirlik Algıları. İçinde Ö. Silsüpür (Ed.), *Dijital İletişim Fırsatlar ve Tehditler* (ss. 167-182). Eğitim Yayınevi.

Zinderen, İ. E. (2020). Yeni Medya Ekolojisi Ekseninde YouTube: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *24*(1), 215-232.

KURUMSAL İLETİŞİMDE STRATEJİK BİR ARAÇ OLARAK SOSYAL MEDYA: RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nedret Çağlar - Ferdi Akbıyık

GİRİŞ

İnsanların öncelikle birbirleriyle ilişki kurabilmesinin, duygu ve düşüncelerini paylaşılabilmesinin temel bir yolu, istek ve ihtiyaçları karşılayabilmesinin bir aracı olan iletişim, toplumsal bir varlık olmanın da göstergesidir. İnsan toplu hâlde yaşamaya başladığı zamandan itibaren amacı ne olursa olsun diğerleriyle ilişki kurmak için iletişime gereksinim duymuştur. Bu süreçte sadece iletişim biçimi, türü ve araçları değişiklik göstermiştir.

İletişim sadece insanlar arasında değil bireylerle kurumlar, kurumlarla kurumlar arasında da gerçekleştirilen bir faaliyettir. Herhangi bir kurum ya da kuruluş amacını gerçekleştirebilmek, hedef kitlesine erişebilmek ve istediği gibi etkileyebilmek maksadıyla farklı iletişim araç ve yöntemlerini kullanmakta ve bu çerçevede kurumsal iletişim ortaya çıkmaktadır (Özdemir ve Taşcıoğlu, 2022, s. 67).

Kurumsal iletişim; kurum ve kuruluşların tanıtım ve pazarlamaya yönelik uygulamalarından oluşmaktadır. Kurum ve kuruluşlar amaçları çerçevesinde hedef kitleleriyle sürekli iletişim içerisinde olmak durumundadırlar. Kurumların hedeflerine ulaşabilmeleri ve sürdürülebilirlikleri açısından, stratejilerini doğru bir şekilde belirlemeleri ve etkili iletişim kurmaları gerekir. Etkili iletişim kurumların varlıkları, verimlilikleri, tanınırlıkları ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Kurumsal iletişim, kurum ya da markanın kimlik ve imajını oluşturup, akılda kalıcılığı ve bilinirliğini sağlamayı hedefleyen iletişim faaliyetinden oluşmaktadır (Ilgın, Çelik ve Uruç, 2019, s.64). İL

etkileşim olduğu ve bu etkileşimin kurumun beğeni, retweet, görüntüleme gibi iletişim hareketlerini olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Tüm hesaplarda gönderiler yoruma açık olup vatandaşların iletilerinin alındığı ancak kurum yetkililerince yanıt verilmediği, etkileşime girilmediği, yapılan yorum ve beğeniler üzerinden bilgi alma yönünde bir tutum sergilendiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla kurumun sosyal medya sayfalarının daha çok kamuyu "*bilgilendirme"* maksatlı kullanıldığı görülmüştür.

Sosyal ağlar bilgi aktarma yanında kullanıcıların yorum, beğeni, vb. aktiviteleri vasıtasıyla bilgi alma maksadıyla da kullanıldığı için kurumsal iletişim açısından önemli bir veri oluşturmaktadır. RTÜK'ün küresel bağlamda etkin olarak kullanılan sosyal medya uygulamalarını aktif olarak kullanıyor olması, kamuyu bilgilendirme yanında farkındalığı artırma ve hedef kitlenin katılımını tetiklemede etkili olacağı şeklinde değerlendirilebilir. Dahası farklı sosyal medya uygulamalarını kullanıyor olmak, hedef kitle ile olan mevcut ilişkileri geliştirmek ve çeşitlendirmek adına da önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

Akyol, A.Ç., Çakı, C. ve Gazi, M.A. (2016). Türkiye'deki valiliklerin halkla ilişkiler çalışmalarında sosyal medya kullanımı facebook üzerinden inceleme. 1*. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Elazığ,* 209-221.

Bat, M. ve Akıncı Vural, B. (2015). Sosyal medyanın stratejik kurumsal iletişime etkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimleri Dergisi. 7(1),* 33-49.

Capriotti, P., Zeler, I. & Camilleri, M.A. (2021). Corporate communication through social networks: the identification of the key dimensions for dialogic communication, camilleri, m.a. (Ed.) *Strategic Corporate Communication in the Digital Age*, Emerald Publishing Limited, Bingley, 33-51. https://doi.org/10.1108/978-1-80071-264-520211003.

Çakı, C. ve Gazi, M. A. (2016). Kurumsal imaj oluşturmada sosyal medya performansının rolü: il emniyet müdürlükleri üzerine inceleme. *1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Elazığ*, 850-862.

Çakmak, S. ve Müezzin, E. (2018). Sosyal medya kullanımının iletişim becerileriyle ilişkisinin incelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi,* 2 (3), 196-203.

De Vries, L., Gensler, S., & Leeflang, P. S. (2012). Popularity of brand posts on brand fan pages: An investigation of the effects of social media marketing. *Journal Of İnteractive Marketing, 2*6(2), 83-91.

Emeksiz, G. İ. ve Şimşek, A. (2018). İşletmelerin Facebook Sayfalarında Kullandıkları Kurumsal İletişim Stratejileri ve Tüketicilerin Bu Sayfaları Takip Etme Güdüleri. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29), 185-205.

Foya, D. & Zawe, R. (2022). Exploring corporate communication gaps in public institutions necessitating access to information law in zambia: the case of zambia revenue authority. *The International Journal of Business Management and Technology*, 6(3), 1-15.

Ilgın, H.Ö., Çelik, Y. ve Uruç, H. (2019). Kurumsal iletişim aracı olarak sosyal medya uygulamaları; bankalar üzerine bir inceleme. *Sosyal Bilimler Metinleri,* 1, *63-75.*K

Ilgın, H. Ö. ve Ulupınar, Ş. C. (2020). Kamuyu bilgilendirme modeli çerçevesinde covid 19 süreci; Dr. Fahrettin Koca Instagram hesabı analizi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(7), 500-517.

Işık, M., Karaca, M., İspir, İ., Çakı, G. ve Yıldırım, L. N. (2017). Sosyal medya platformlarının halkla ilişkiler amaçlı kullanımı: bankalar üzerine inceleme. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2(2), 41-51.

Karaca, M., Çakı, C. ve Almaz, F. (2018). Türkiye'deki Avrupa Birliği üyesi ülkelerin büyükelçilikleri'nin kamuyu bilgilendirme modeli bağlamında sosyal medya kullanımları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim Fakültesi Middle Black Sea Journal of Communication Studies,* 1(1), 1-18.

Keskin, S. ve Tanyılmaz, N.İ. (2015). Kurumsal iletişimde sosyal medya kullanımı: Türkiye'deki gsm operatörlerinin facebook performanları üzerine bir inceleme. E-Journal of Intermedia. 2(2), pp.460-480.

Kończak J. (2017). Rola komunikacji korporacyjnej w Polsce, [in:] Jabłonowki M. (ed.), Studia Medioznawcze, 1., Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii UW, Warszawa.

Lipińska, M. (2018). Corporate communication in social medıa with the use of LinkedIn. *Social Communication Special Issue*, 23-29 DOI: 10.2478/sc-2018-0020.

Liu, B., Horsley, J. S. & Levenshus, A. B. (2010). Government and corporate communication practices: do the differences matter?. *Journal of Applied Communication Research*, 2 (2), 189-213.

Matthews, L. (2010). Social media and the evolution of corporate communications. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications,* 1(1), 17-23.

Özdemir, Ö.C. ve Taşçıoğlu, R. (2022**).** Kurumsal iletişimde sosyal medya kullanımı: cumhurbaşkanlığı iletişim başkanlığı üzerine bir inceleme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi***,** 53**,** 65-81.

Raj, M. P., Joseph, K. J., & Rousseau, S. J. M. (2015). Corporate communication & social media: a study of its usage pattern. *International Journal of Humanities and Social Science Invention,* 4 (8), 59-66.

Steyn, B. & Green, M. (2022). Investigating strategic management roles of the corporate communication function in the Department of Housing. *Communicare Journal for Communication Studies in Africa,* 20 (2), 1-35. DO0I: 10.36615/jcsa.v20i2.1827.

Vasquez, L. M. G., & Velez, I. S. (2011). Social Media as a strategic tool for Corporate Communication. *Revista Internacional de Relaciones Publicas*, 2 (1), 157-174.

Verhoeven P., Tench R., Zerfass A., Moreno A. & Verčič D. (2012). How European PR practitioners handle digital and social media. *Public Relations Review*, 38, 162–164.

Waters, R. D., Burnett, E., Lamm, A., & Lucas, J. (2009). Engaging stakeholders through social networking: How nonprofit organizations are using Facebook. *Public Relations Review,* 35(2), 102-106.

Wright D. K. & Hinson M. D. (2009). An updated look at the impact of social media on public relations practice. *Public Relations Journal*, 3, 1–27.

AFET VE ACİL DURUM BAŞKANLIĞININ (AFAD) TWITTER KULLANIMINA YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Nur Banu Ateş

GİRİŞ

Afetler, gerçekleştiği bölgede yaşayan toplumlar üzerinde yıkıcı etkilere yol açmakta, tarih boyunca bu yıkıcı etkilerle toplumlar çeşitli şekillerde mücadele etmektedirler. Afetlerde edinilen tecrübe neticesinde afetten kaçınılamayacağı ve sıradan yönetim sistemleri ile engellenmeyeceği anlaşılmıştır. Dolayısıyla pek çok ülkede afet yönetiminden sorumlu kurumlar hayata geçirilmiştir (Akbulut ve Yılmaz, 2021, s. 830).

Sahip olduğu tektonik, sismik, tomografik ve iklimsel yapısı gereği sel, deprem, çığ, heyelan, yangın, su baskını gibi birçok doğal afetlerle sıklıkla karşılaşan bir ülke olan Türkiye'de, afetlerin önüne geçmek, afet meydana geldiğinde ise yol açtığı zararları azaltmak ve afet sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının en kısa zamanda tamamlanması için gereken faaliyetlerin planlanması, desteklenmesi, yönlendirilmesi ve etkin uygulanması için İçişleri Bakanlığına bağlı olarak 2009 yılında Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD) kurulmuştur. AFAD afetlerle mücadelede çatı kurum olsa da ayrıca çalışma alanlarına göre ilgili bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları da afet yönetimine dâhil edilmektedir. Ayrıca afetin yaşandığı etkilediği boyut itibarıyla il ve ilçeler düzeyinde, çalışma alanlarına göre birçok kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu, özel sektörü ve gerçek kişilerden oluşan ekipler afet ve acil durumlar öncesi, sırası ve sonrasına yönelik yürütülecek çalışmalarda AFAD ile birlikte çalışmalar yürütmektedir.

Ülkenin tüm kurum ve kuruluşları arasında iş birliğini sağlayan, çok yönlü, çok aktörlü, bir yapısı bulunan AFAD'ın üstelendiği misyon ve vizyon doğrultusunda hedef kitle ile anlaşılır, güvenilir, açık ve geribildirim temelli iletişim kurması, sistemin aksatılmadan yönetilmesi açısından önem arz etmekte-

Şekil 6. Diyalojik Halkla İlişkiler İlkeleri- Kod Bulutu

KAYNAKLAR

Akbulut, D. ve Yılmaz, S. (2021). Ulusal afet yönetimi için sistem teorisi bağlamında stratejik iletişim yönetimi model önerisi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, *11*(3), 829–846. doi:10.7456/11103100/006

Altar Yavuz, O. (2022). *Ulusal ve uluslararası çevreci sivil toplum kuruluşlarının diyalogsal halkla ilişkiler bağlamında sosyal medya kullanımına ilişkin karşılaştırmalı bir inceleme*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Artan Özoran, B. (2017). Bir halkla ilişkiler ütopyası: Diyalojik halkla ilişkiler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *53*, 1–30. doi:10.17064/iuifd.278412

Baloğlu, Ö. Ö. (2020). Hastanelerin diyalojik bir iletişim aracı olarak sosyal medya kullanımı: Konya'daki kamu hastaneleri ve özel hastaneler üzerine bir araştırma. *Erciyes İletişim Dergisi*, *7*(2), 1127–1152.

Becan, C. ve Ustakara, -Fuat. (2017). Diyalog teorisi çerçevesinde internet tabanlı iletişim üzerine bir değerlendirme: Halkla ilişkiler ajanslarının web stratejileri üzerine bir içerik analizi. *Selçuk İletişim Dergisi*, *10*(1), 64–84.

Bortree, D. S. ve Seltzer, T. (2009). Dialogic strategies and outcomes: an analysis of environmental advocacy groups' Facebook profiles. *Public Relations Review*, *35*(3), 317–319. doi:10.1016/j.pubrev.2009.05.002

Botan, C. (1997). Ethics in strategic communication campaigns: The case for a new approach to public relations. *Journal of Business Communication*, *34*(2), 188–202. doi:10.1177/002194369703400205

Çalışır, G. ve Aksoy, F. (2019). Kamu kurumlarında sosyal medya kullanımı: Kastamonu il kültür ve turizm müdürlüğü örneği. *Alınteri Sosyal bilimler Dergisi(ASOBİD)*, *3*(1), 43–65. doi:10.30913/alinterisosbil.503286

Doğan, A. ve Aksoy, F. (2020). Sosyal medyayı etkin kullanan markaların diyalojik iletişim açısından değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *8*(2), 863–899.

Durmuş, Y. (2023). Aktivist oluşumların sosyal medya kullanımında halkla ilişkiler modelleri ve diyalojik ilkelerin kullanımı: Amnesty Türkiye ve Amnesty İngiltere Örneği. *.Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 162–177.

Enes Ağca, M. (2023). Afet odaklı risk iletişiminde sosyal medya kullanımı: AFAD örneği. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, *6*(1), 41–60. doi:10.33464/mediaj.1190707

Eyrich, N., Padman, M. L. ve Sweetser, K. D. (2008). PR practitioners' use of social media tools and communication technology. *Public Relations Review*, *34*(4), 412–414. doi:10.1016/j.pubrev.2008.09.010

Geray, H. (2006). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Siyasal Kitabevi.

Güllüpunar, M. D. (2016). Bir halkla ilişkiler uygulaması olarak hastanelerde hasta karşılama hizmetlerinin kurumsal itibara etkisi: Kamu hastaneleri. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *4*(2), 895–925.

Güllüpunar, M. D. (2022). Sağlık kurumları çevrimiçi diyalog araçlarının vatandaşlar tarafından kullanımı üzerine bir araştırma. *Sosyal Mucit Academic Review*, *3*(2), 310–332. doi:10.54733/SMAR.1202016

Hon, L. C. ve Grunig, J. E. (1999). *Guidelines for measuring relationships in public relations*.

Ihlen, Ø. ve Levenshus, A. B. (2017). Panacea, placebo or prudence: Perspectivesand constraints for corporate dialogue. *Public Relations Inquiry, 6*(3), 219–232. doi:10.1177/2046147X1

Ilgın, H. Ö. (2021). Diyalojik halkla ilişkiler boyutuyla kamu kurumlarında sosyal medya kullanımı: TC Sağlık Bakanlığı örneği. *Manas sosyal Araştırmalar Dergisi*, *10*(2).

Kent, M. L. (2013). Using social media dialogically: Public relations role in reviving democracy. *Public Relations Review*, *39*(4), 337–345. doi:10.1016/j.pubrev.2013.07.024

Kent, M. L. ve Taylor, M. (1998). Building dialogic relationships through the World Wide Web. *Public Relations Review*, *24*(3), 321–334. doi:10.1016/S0363-8111(99)80143-X

Kent, M. L. ve Taylor, M. (2002). Toward a dialogic theory of public relations. *Public Relations Review*, *28*(1), 21–37. doi:10.1016/S0363-8111(02)00108-X

Kent, M. L. ve Taylor, M. (2011). How intercultural communication theory informs global public relations practice. Principles of Dialogue and the History of Dialogic Theory in Public Relations View project Casing crisis and risk communication View project. N. Bardhan ve C. K. Weaver (Ed.), *Public Relations in Global Cultural Contexts* içinde (ss. 50–76). New York and London: Routledge.

Kent, M. L. ve Taylor, M. (2016). From homo economicus to homo dialogicus: Rethinking social media use in CSR communication. *Public Relations Review*, *42*(1), 60–67. doi:10.1016/j.pubrev.2015.11.003

Kent, M. L. ve Taylor, M. (2021). Fostering dialogic engagement: toward an architecture of social media for social change. *Social Media and Society*, *7*(1). doi:10.1177/2056305120984462

Köseoğlu, Ö. ve Köker, N. E. (2014). Türk üniversiteleri Twitter'ı diyalogsal iletişim açısından nasıl kullanıyor: Beş Türk üniversitesi üzerine bir içerik analizi. *Global Media Journal: TR Edition*, *4*(8), 213–239.

Navarro-Beltrá, M., Medina, I. G. ve Correia, P. A. P. (2020). The dialogical potential of Facebook: The case of fashion brands. *Int. J. Interact. Mob. Technol*, *14*(4), 30–43. doi:10.3991/ijim.v14i04.10892

Özdemir, B. P. ve Aktaş Yamanoğlu, M. (2010). Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları web sitelerinin diyalojik iletişim kapasiteleri üzerine bir inceleme. *Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(2), 3–36. doi:10.1501/sbeder_0000000018

Pearson, R. A. (1989). *Theory of Public Relations Ethics*. Ohio Univercity.

Roper, J. (2005). Symmetrical communication: Excellent public relations or a strategy for hegemony? *Journal of Public Relations Research*, *17*(1), 69–86. doi:10.1207/s15327 54xjprr1701_6

Rybalko, S. ve Seltzer, T. (2010). Dialogic communication in 140 characters or less: How fortune 500 companies engage stakeholders using Twitter. *Public Relations Review*, *36*(4), 336–341. doi:10.1016/j.pubrev.2010.08.004

Seltzer, T. ve Mitrook, M. A. (2007). The dialogic potential of weblogs in relationship building. *Public Relations Review*, *33*(2), 227–229. doi:10.1016/j.pubrev.2007.02.011

Sommerfeldt, E. J. ve Yang, A. (2018). Notes on a dialogue: twenty years of digital dialogic communication research in public relations. *Journal of Public Relations Research*, *30*(3), 59–64. doi:10.1080/1062726X.2018.1498248

Sommerfeldt, E., Kent, M. L. ve Taylor, M. (2012). Activist practitioner perspectives of website public relations: Why aren't activist websites fulfilling the dialogic promise? *Public Relations Review*, *38*, 303–312.

Soon, C. ve Soh, Y. Da. (2014). Engagement@web 2.0 between the government and citizens in Singapore: dialogic communication on Facebook? *Asian Journal of Communication*, *24*(1), 42–59. doi:10.1080/01292986.2013.851722

Sweetser, K. D. ve Lariscy, R. W. (2008). Candidates make good friends: An analysis of candidates' uses of Facebook. *International Journal of Strategic Communication*, *2*(3), 175–198. doi:10.1080/15531180802178687

Tanyeri Mazıcı, E. (2016). Marka konumlandırmada ilişki yönetimi: Bankacılık sektöründe web sayfaları üzerinden bir değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, *3*(44), 73–90. doi:10.9761/jasss3350

Taylor, M., Kent, M. L. ve White, W. J. (2001). How activist organizations are using the Internet to build relationships. *Public Relations Review*, (27), 263–284.

Tokgöz, E. ve İmik Tanyıldızı, N. (2022). Diyalojik halkla ilişkiler açısından belediyelerin web sitelerinin karşılaştırmalı analizi: Beş ülke Beş başkent örneği. *MEDİAJ Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, *5*(1), 71–91. doi:10.33464/mediaj.1039538

Türkal, İ. ve Güllüpunar, H. (2017). Diyalogsal halkla ilişkiler bağlamında sosyal medya kullanımı: Türkiye'de ilk 100'de yer alan şirketler üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *5*(2), 591–618. doi:10.19145/E-GIFDER.330682

Un Yang, S. ve Kang, M. (2015). A study on dialogic communication, trust, and distrust: Testing a scale for measuring organization-Public dialogic communication (OPDC). *Article in Journal of Public Relations Research*, *27*(2), 175–192. doi:10.1080/1062726X.2015.1007998

Uzunoğlu, E. ve Kip, S. M. (2014). Building relationships through websites: A content analysis of Turkish environmental non-profit organizations' (NPO) websites. *Public Relations Review*, *40*, 113–115. doi:10.1016/j.pubrev.2013.06.001

Wang, Y. ve Yang, Y. (2020). Dialogic communication on social media: How organizations use Twitter to build dialogic relationships with their publics. *Computers in Human Behavior*, *104*. doi:10.1016/j.chb.2019.106183

Watkins, B. ve Lewis, R. (2014). Initiating dialogue on social media: An investigation of athletes' use of dialogic principles and structural features of Twitter. *Public Relations Review*, *40*(5), 853–855. doi:10.1016/j.pubrev.2014.08.001

Wirtz, J. G. ve Ngondo, P. (2013). An Analysis of the Website strategies of top fee-generating U.S.-Based public relations agencies. *Public Relations Journal*, *7*(1), 1–32.

Yağmurlu, A. (2013). Diyalojik iletişim çerçevesinden Ankara Büyükşehir Belediyesi sosyal medya uygulamaları. *Selçuk İletişim*, *8*(1), 95–115.

Yeniçeri Alemdar, M. ve Kocaömer, C. (2020). Çevreci sivil toplum kuruluşlarının Instagram paylaşımlarını diyalogsal ilkeler ve halkla ilişkiler modelleri bağlamında okumak. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, *59*, 299–331. doi:10.26650/CONNECTIST2020-0026

Yılmaz, N. ve Aktaş, H. (2020). Kurumsal iletişimde sosyal medya kullanımı: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı üzerine bir inceleme. *dergipark.org.tr*. doi:10.37991/sosdus.730815

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ SOSYAL MEDYA KULLANIM PRATİĞİ

Kazım Babacan - Mehmet Sinan Tam

GİRİŞ

İnsanın dünyaya gelmesiyle başlayan iletişim, insanların zaman içinde irtibat içerisinde bulunduğu insan gruplarına göre çeşitlilik göstermiş, bu çeşitlilik iletişim araçlarındaki gelişmelere bağlı olarak değişim ve gelişim göstermiştir. Bu değişen ve gelişen iletişim kanalları, gün geçtikçe daha etkili olmuş ve daha büyük kitleleri etkisi altına almıştır. Sözel anlamda ortaya çıkan iletişim süreci zaman içerisinde pek çok evrime uğrayarak günümüzde sosyal medya platformlarıyla da gerçekleştirilebilecek hâle dönüşmüştür. Günümüzde sadece bireysel anlamda değil kurumsal anlamda da sosyal medya platformlarında iletişim süreçleri deneyimlenmektedir.

İnternet teknolojisinin gelişmesiyle dijital iletişim araçları hem halkların hem de kurumların giderek vazgeçilmez bir iletişim kaynağı olmuş, bireyler ve kurumlar sunmuş oldukları hizmetleri daha hızlı, etkili ve her ortamdan kolayca erişilebilir bir hâle getirmişlerdir. Bu sayede, kurumlar hitap ettikleri kişi ve kurumlarla çift yönlü, interaktif bir iletişim kurma fırsatını yakalamışlardır. Kurumların sosyal medyayı kullanımları, sosyal medya içerikleri ve paylaşımları farklılık arz ettiği için hitap ettikleri kitlelerle iletişimleri de o oranda farklılık göstermektedir.

Türkiye'de din eğitim hizmetlerinden sorumlu olarak faaliyetlerini yürüten Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) sosyal medya kullanım düzeyinin belirlenmesi ve geliştirilmesi, kurumun paydaş kurumlarla ve hitap ettiği insan kitleleriyle daha sistematik bir iletişim kurmasına fayda sağlayacaktır. Nüfusunun büyük bir bölümünün Müslüman olduğu Türkiye'de din hizmetleri ve eğitiminden sorumlu olan kurumun, insanların din algısı ve dinî değerlerin doğru bir şekilde öğretilmesi ve aktarılması hususunda önemli bir misyona sahiptir. Bunun yanı sıra, ilgili kurumun dünyanın değişik yerlerinde yaşayan Türk ve Müslümanlara yönelik sosyal medya araçlarında yapmış olduğu pay-

deprem dışında özellikle başkanlığın altında yer alan ibadethanelerin sosyal amaçlar için de kullanımı ve bu noktada pratik edilen örnek uygulamalara yer verilebilir. Tebliğin sadece camilerdeki hutbe ve vaazlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda toplumun her kesimine ulaşan din görevlileri algısının sosyal medya araçlığıyla güçlendirilmelidir. Bu noktada sosyal medya bir araç olarak kullanılabilir. Tüm bunların yanı sıra fobik yorumlar ve bu noktada gerçekleşen eylemler hakkında da kurumun daha ciddi bir tavır takınması ve bu gibi problemleri tekzip veya reddedici mesajların profesyonel anlamda daha ciddi içeriklerle sosyal medya platformlarında paylaşması gerekmektedir. Başkanlığın özellikle Youtube kanalının bu noktada öne çıktığı ve bu doğrultuda içerikler hazırlaması gerektiği düşünülmektedir.

Bu araştırmada Diyanet İşleri Başkanlığının Youtube, Twitter ve Facebook hesapları incelenmiştir. Bu çalışma dışında Kurum Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş'ın gönderileri ile kuruma ait sosyal medya platformlarının gelecek dönemlerdeki içerikleri, bu çalışmanın bulgularıyla desteklenmesi araştırmacılar tarafından önerilmektedir. Dahası kurumun sosyal medya pratiği ile ilgili olarak hem kurumu sosyal mecralarda takip eden kesim hem de takipçisi olmayan bireylerle nicel çalışmaların yapılması konuya dair daha kapsayıcı bir bakış kazanılmasında fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Åhman, H., & Thoren, C. (2021). When Facebook Becomes Faithbook:Exploring Religious Communication in a Social Media Context. *Social Media+Society*, 1-12.

Akgül, M. (2017). Dijitalleşme ve Din. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 17*(2), 191-207.

Aydın, H. (2016). Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatının sosyal medya kullanımı üzerine bir inceleme. *Humanities Sciences, 11*(3), 203-212.

Ferguson, J., Ecklund, E., & Rothschild, C. (2021). Navigating Religion Online: Jewish and Muslim Responses to Social Media. *Religions, 12*(258).

Göksu, O. (2019). Dinin Dijitalleşmesi: Dinin İletişiminde ve Öğretilmesinde Kullanılan Dijital Araçlar Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Çay House Örnekleri. O. Göksu içinde, *İletişimin Dijital Boyutu* (s. 11-40). Literatürk academia.

Lim, A. (2017). Effective Ways Of Using Social Media: An Investigation Of Christian Churches in South Australia. *Cej, 14*(1), 23-41.

Okumuş, M. (2021). Bir Dini Diplomasi Aktörü Olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Dijital Hesaplarının Diyalogsal İlişki Açısından Analizi. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 153-170.

Sayan, Y. (2021). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sosyal Medya Kullanımı:Başkanlık ve Birimleri Üzerine Bir Araştırma. *Medya ve DİN Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 317-340.

Sircar, A., & Rowley, J. (2020). How are U.K. churches using social media to engage with their congregations? *Public Affairs*, 1-10.

Solahudin, D., & Fakhruroji, M. (2020). Internet and Islamic Learning Practices in Indonesia:SocialMedia, Religious Populism, and Religious Authority. *Religions, 11*(19), 1-12.

Tam, M. (2021). Sosyal Medyada İslamofobik Paylaşımlar: Twitter Örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 281-299.

Veidlinger, D., & Cheong, P. H. (2021). Buddhism and Digital Media. H. Campbell içinde, *The Oxford Handbook of Digital Religion.* Oxford University Press.

https://socialblade.com/twitter/user/diyanetbasin, (Erişim Tarihi: 15.07.2023)

https://socialblade.com/youtube/user/diyanetbasin, (Erişim Tarihi: 17.07.2023)

https://twitter.com/diyanetbasin, (Erişim Tarihi: 31.08.2023)

https://www.facebook.com/diyanetbasin/, (Erişim Tarihi: 01.09.2023)

https://www.youtube.com/diyanetbasin/videos, (Erişim Tarihi: 03.09.2023)

HALKLA İLİŞKİLER MODELLERİ BAĞLAMINDA BELEDİYELERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI

İdris Şimşek - Şakir Güler

GİRİŞ

Teknolojinin hızla gelişmesiyle beraber sosyal medya platformları, hayatın vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. İnsanlar günlük yaşamlarında birçok alanda sosyal medya platformlarını aktif bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. Özellikle internet altyapısının gelişmesiyle beraber insanların bilgi edinme, iletişim/etkileşim kurma biçimlerinde de değişikler meydana gelmiştir. Bu mecralarla beraber insanlar anlık fikirlerini yayma, paylaşma ve kamuoyuyla bağlantı kurabilme imkânına erişmiştir. Öte yandan sosyal medya platformları sadece kişisel değil aynı zamanda özel kurumlar ve devlet daireleri için de fırsatlar barındırmaktadır. Güllüpunar (2022a) iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin organizasyonların şeffaflaşmasında da önemli birer faktör olduğuna dikkat çekmektedir. Wigand (2010) sosyal medya araçlarını insanların deneyim, bakış açısı ve bilgi paylaşımı yaptığı bir sanal dünyaya benzetmektedir. Ayrıca Wigand, sosyal mecraların ilk kullanıldığı yıllarda sadece insanların birbirleriyle sohbet etmeleri için uygun olduğunu fakat gün geçtikçe özel, kamu ve sivil toplum örgütlerinin de paydaşlarıyla iletişim/etkileşim sağlamasına imkân tanıyan bir mecraya dönüştüğünü ifade etmektedir (s. 563). Öte yandan yerel yönetimlerde oldukça önemli görev üstlenen belediyelerin; bağlı oldukları bölgelerin vatandaşlarına kaliteli hizmet sunmanın yanı sıra onlarla etkili bir iletişim ve etkileşim kurmaları gerekmektedir. Bu hususta sosyal medya araçları belediyelerin kamuoyuyla kurduğu iletişim stratejilerinde önemli bir değişikliğin oluşmasına zemin oluşturmuştur. Eskiden geleneksel yöntemlerle kamuoyuna duyuru yapan yerel yönetimler günümüzde gelişen web 2.0 teknolojisi ve internet altyapısıyla sosyal mecralardan, kurumsal web sayfalarından paydaşlarına daha rahat erişim imkânı yakalamışlardır. Diğer bir ifade ile belediyeler geleneksel iletişim kanallarıyla beraber sosyal medya platformlarından faydalanarak halkla iletişim kurma ve bilgilendirme

formları belediyelerin daha ayrıntılı ve faydalı bilgiler sağlamalarına, halkın yerel yönetim hizmetleriyle ilgili bilgiye daha hızlı ve daha kolay erişmesini sağladığı ifade edilebilir. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu ise şudur; Isparta Belediyesi sosyal medya platformları aracılığıyla yapı/restorasyon, anma/kınama, programlar, reklam/tanıtım gibi durumlardaki faaliyetlerini sosyal medya platformlarından faydalanarak yürütmektedir. Buna ilaveten sosyal medya platformlarında paylaşılan gönderilerde genelde Kamuoyunu Bilgilendirme Modellinden faydalanıldığı görülmektedir. Benzer şekilde Cho vd. (2021), Endonezya belediyeler üzerinde yaptıkları araştırmada, belediyelerin genelde Kamuoyunu Bilgilendirme Modelinden faydalandıklarını saptamışlardır. Aynı araştırmada ayrıca belediyelerin sosyal medya platformlarını kullanım önceliklerinin vatandaşları bilgilendirmeye ve etkileşim kurmaya (%86,62) yönelik olduğunu bulgulamışlarıdır.

Isparta Belediyesi sosyal medya platformlarında geniş bir yelpazeye uzanan çeşitli içerikler paylaşmaktadır. Projeler, etkinlikler, şehirde yapılan yapı/onarımlar, duyurular paylaşarak hedef kitlelerini bilgilendirmektedir. Sosyal medya hesaplarında sadece Kamuoyunu Bilgilendirme Modeli'nin kullanılması bilgi iletişim toplumunun normları açısından değerlendirildiğinde eksik bir faaliyettir. Hedef kitle ile doğrudan etkileşim, olası krizlerle başa çıkmak için çift yönlü simetrik modelin kullanılması avantaj sağlayabilir. Yerel yönetimlerin çift yönlü simetrik modelden faydalanması, sosyal medya platformlarının gücünün etkin bir şekilde kullanılmasına, dolayısıyla halkın belediyeyle olan bağının güçlenmesine ve katılımcı bir iletişim kültürünün inşa edilmesine yardımcı olabilir. Bu çerçevede Isparta Belediyesinin sosyal medya hesaplarını interaktif yönde geliştirmesi ve güncel tutması halkla belediyenin arasındaki bağı pozitif etkileyebilir.

KAYNAKLAR

Arslan, Ş. (2014). Yerel Politikacıların Sosyal Medya Kullanımı: Büyükşehir Belediye Başkanlarının Günlük Sosyal Medya Kullanımlarının İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD, Kayseri.

Bailey, E. A. (2021). *Political Participation on Social Media*. Cham: Springer International Publishing.

Bekman, M. ve Soncu, A. G. (2020). Halkla İlişkiler Modellerinde Yeni İletişim Kanallarının Kullanımı. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, *3*(2), 191-203.

Blasi, S., Gobbo, E. and Sedita, S. R. (2022). Smart cities and citizen engagement: Evidence from Twitter data analysis on Italian municipalities. *Journal of Urban Management*, *11*(2), 153-165.

Bonson, E., Torres, L., Royo, S. and Flores, F. (2012). Local e-government 2.0: Social Media and corporate transparency in municipalities, Government Information Quarterly, 29, 123–132.

Bovaird, T., & Loeffler, E. (2016). 12. What has co-production ever done for interactive governance. *Critical reflections on interactive governance: Self-organization and participation in public governance*, *254*.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, *9*(2), 27-40.

Cheng, Y. (2018). How social media is changing crisis communication strategies: Evidence from the updated literature. *Journal of contingencies and crisis management*, *26*(1), 58-68.

Cho, W., & Melisa, W. D. (2021). Citizen coproduction and social media communication: Delivering a municipal government's urban services through digital participation. *Administrative Sciences*, *11*(2), 59.

Clarke, A. (2012). 'Open dialogue'and the Government of Canada's use of social media: bureaucratic barriers to democratic engagement in the digital age. In *Canadian Political Science Association Annual Conference University of Alberta Edmonton, Alberta June* (Vol. 14).

Criado, J. I. and Villodre, J. (2021). Delivering public services through social media in European local governments. An interpretative framework using semantic algorithms. *Local government studies*, *47*(2), 253-275.

Criado, J. I., Rojas-Martín, F., & Gil-García, J. R. (2017). Enacting social media success in local public administrations: An empirical analysis of organizational, institutional, and contextual factors. *International journal of public sector management*, *30*(1), 31-47.

Cutlip, S. M., Center, A. H. and Broom, G. M. (2006). Effective public relations (9th ed.). Pearson Prentice Hall.

Davis, A. (2006). Halkla İlişkilerin ABC'si (Çev. Ü. Sendilek). İstanbul: Mediacat Yayınları.

Edgerly, S., Vraga, E. K., Bode, L., Thorson, K., & Thorson, E. (2018). New media, new relationship to participation? A closer look at youth news repertoires and political participation. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, *95*(1), 192-212.

Gezer, S. (2019). Yeni Medya, Veri Tabanı Sineması, Sinegratografi ve Greenaway'in Suitcase Sineması. *Bilim Armonisi*, *2*(2), 87-97.

Graham, M. adn Avery, E. J. (2013). Government public relations and social media: An analysis of the perceptions and trends of social media use at the local government level. Public Relations Journal, 7(4), 1-21.

Grunig, J. E. (1990). "Theory and Practice of Interactive Media Relations", Public Relations Quarterly, (35) 3, 18-23.

Grunig, J. E. and Hunt, T. (1984). Managing Public Relations, Holt, Rinehart And Winston, New York.

Grunig, J. E., Grunig, L. A., Sriramesh, K., Huang, Y. H. and Lyra, A. (1995). Models of public relations in an international setting. *Journal of public relations research*, *7*(3), 163-186.

Güllüpunar, H. (2009). Halkın Yakınma Yöntemleri: Belediyelerde Halkla İlişkiler. Konya: Eğitim Yayınevi.

Güllüpunar, H. (2010) Siyasal İletişim ve Aday İmajı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Güllüpunar, D. M. (2022a). İşletmelerin kurumsal itibarı ve halkla ilişkiler. İçinde H. Altıncık, (Ed.), *Özel kuruluşlarda halkla ilişkiler* (ss. 41-62). Eğitim Yayınevi.

Güllüpunar, H ve Güllüpunar, D. M. (2021). Dijitalleşmenin etkisinde kurumsal iletişimden kurumsal olmayan iletişime. İçinde Ş. Güler, (Ed.), *Dijital iletişim araştırmaları (*ss.105-129).

Güllüpunar, M. D. (2022b). Sağlık Kurumları Çevrimiçi Diyalog Araçlarının Vatandaşlar Tarafından Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Mucit Academic Review*, *3*(2), 310-332.

Haro-de-Rosario, A., Sáez-Martín, A., & del Carmen Caba-Pérez, M. (2018). Using social media to enhance citizen engagement with local government: Twitter or Facebook?. *New media & society*, *20*(1), 29-49.

Heath, R. L. (2013). Encyclopedia of public relations (2nd ed.). Sage Publications.

Işık M., Karaca, M., İspir, İ., Çakıcı, G. ve Yıldırım, L. N. (2017). Sosyal medya platformlarının halkla ilişkiler amaçlı kullanımı: bankalar üzerine inceleme. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, *2*(2), 41-51.

Kara, Ş. (2022). *Halkla ilişkiler modelleri*. Ed. (Çalışır, G., Diker E. ve Türkal, İ.) *Halkla İlişkilere Giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi. Ss.111-136.

Kent, M. L. and Taylor, M. (2002). Toward a dialogic theory of public relations. Public Relations Review, 28(1), 21–37.

Kriyantono, R., Amrullah, A., & Destrity, N. (2017). The model of public relations practices in Indonesia. *Global Journal of Business and Social Science Review (GJBSSR)*, *5*(3). 194-199.

Laskin, A. V. (2009). The evolution of models of public relations: an outsider's perspective. *Journal of Communication Management*, *13*(1), 37-54.

Ledingham, J. A. and Bruning, S. D. (2000). Public relations as relationship management: A relational approach to the study and practice of public relations. Routledge.

Lu, B., Zhang, S. and Fan, W. (2016). Social representations of social media use in government: An analysis of Chinese government microblogging from citizens' perspective. *Social Science Computer Review*, *34*(4), 416-436.

Mergel, I. (2016). Social media institutionalization in the US federal government. *Government information quarterly*, *33*(1), 142-148.

Mital, O. and Jozef, P. (2020). The use of social media in public administration: The case of Slovak local selfgovernment, halduskultuur, the Estonian. Journal of Administrative Culture and Digital Governance, 21(1), 5675.

Norbutas, L. and Corten, R. (2018). Network structure and economic prosperity in municipalities: A large-scale test of social capital theory using social media data. *Social Networks*, *52*, 120-134.

Okay, A. ve Okay, A. (2002). Halkla İlişkiler, Kavram, Strateji ve Uygulamaları, İstanbul: Der Yayınları.

Omar, K., Scheepers, H., Stockdale R. (2014). Social Media Use in Local Government: An Australian Perspective. International Journal of Public Administration, 37 (10), 666-675. Doi: 10.1080/01900692.2014.903270

Özüpek, M. N. (2010). "Belediyelerin Halkla İlişkiler Çalışmalarında İnternet Kullanımı: Büyükşehir Belediyeleri Web Siteleri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma", Selçuk İletişim, 6 (3), 196-205

Pira, A. (2005). Halkla İlişkilerin Evrimi: Grunig-Hunt Modelleri Üzerine Bir Çalışma. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (1), 19-40.

Pira, A. (2005). Halkla İlişkilerin Evrimi: Grunig-Hunt Modelleri Üzerine Bir Çalışma. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (1), 19-40.

Sayılganoğlu, S. (2018). Kurumsal İletişim Bağlamında Belediyelerde Kurumsal Twitter Hesabı Kullanımı. ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2), 389-406. Doi: http://dx.doi.org/10.31454/usb.476919

Segerberg, A. and Bennett, W. L. (2011). Social media and the organization of collective action: Using Twitter to explore the ecologies of two climate change protests. *The Communication Review*, *14*(3), 197-215.

Seitel, F. P. (2004). The Practice of Public Relations, New Jersey: Pearson Education, Inc

Shao, Z., Sumari, N. S., Portnov, A., Ujoh, F., Musakwa, W., & Mandela, P. J. (2021). Urban sprawl and its impact on sustainable urban development: a combination of remote sensing and social media data. *Geo-spatial Information Science*, *24*(2), 241-255.

Silfwer, J. (2019). The four models of public relations. Media and Psikoloji.

Silva, P., Tavares, A. F., Silva, T. and Lameiras, M. (2019). The good, the bad and the ugly: three faces of social media usage by local governments. Government Information Quarterly, 36, 469-479.

Silva, P., Tavares, A. F., Silva, T. and Lameiras, M. (2019). The good, the bad and the ugly: Three faces of social media usage by local governments. *Government Information Quarterly*, *36*(3), 469-479.

Sobacı, M. Z., Köseoğlu, Ö. ve Karkın, N. (2015). *Belediyelerde sosyal medya: değişim için yenilikçi fırsatlar*. Marmara Belediyeler Birliği.

Stacks, D. W. and Watson, M. L. (2007). Two-way communication based on quantitative research and measurement. *The future of excellence in public relations and communication management: Challenges for the next generation*, 67-83.

Şenyurt, G. (2016). Belediyelerin Halkla İlişkiler Uygulamalarında İnternetin Ve Sosyal Medyanın Kullanımı: Konya Merkez İlçe Belediyeleri Üzerine Bir İnceleme. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi)*, *1*(1), 44-67.

Şimşek, İ. ve Güler, Ş. (2022). Seçmenlerin Empatik ve Özgeci Tutumlarının E-Katılım Davranışları Üzerinde Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *13*(34), 589-602.

Tarhan, A., Kırca, S. ve Doğmuş, E. (2022). Yerel yönetimlerin halkla ilişkiler amaçlı Twitter kullanımı: büyükşehir belediyeleri ve belediye başkanları üzerine bir analiz. Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der., 49, 66-86. https://doi.org/10.52642/susbed.1152018

Wigand, F. Diana Lux (2010), "Twitter in Government Building Relationship One Tweet at a Time", 7th International Conference on Information Technology, IEEE, Computer Society, p.563-567.

Wilcox, D., Cameron, G., and Reber, B. H. (2011).Public Relations Strategiesand Tactics. New York: Pearson.

KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI (KOSGEB) SOSYAL MEDYA KULLANIMI

Hatice Kılınç

GİRİŞ

Küçük sanayicileri destekleme amacıyla 1973 yılında Gaziantep'te pilot proje niteliğinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı arasındaki Milletlerarası Antlaşma çerçevesinde temelleri atılan KOSGEB, 20 Nisan 1990 tarihinden bu yana küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi yönünde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çerçevede teknolojik üretim seviyesinin yükseltilmesi yönündeki destekler, istihdam kapasitesinin artırılması yönünde çalışmalar, teknik altyapının geliştirilmesine yönelik çeşitli hizmetler, yerli ve millî imkânlarla teknoloji odaklı üretim yapabilmeleri için destek verme gibi pek çok hizmeti ve destekleme araçları bulunmaktadır. Bu destekler proje bazlı olabildiği gibi iş birliği içerikli olabilmektedir. İş geliştirme destekleri, laboratuvar koordinasyonu, taşra teşkilatının koordinasyonu, AB Koordinasyonu, Ar-GE ve Yenilik Destekleri, Yerlileştirme Destekleri, Teknoloji ve Yatırım Destekleri, Girişimcilik Destekleri ve Girişimciliği Geliştirme Destekleri (KOSGEB-2, 2023) çalışma alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

KOSGEB, KOBİ ve Girişimcilerin yenilikçi, teknolojik ve rekabetçi bir yapıya ulaşmalarını sağlayarak ekonomik ve sosyal kalkınmadaki paylarını arttırma (KOSGEB, TC SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, 2023) misyonuyla hareket ederken eğitim, tanıtım ve etkileşim, teknik ve finansal içerikli destek olmak üzere farklı destek araçlarını kullanmaktadır.

Burada önemli noktalardan biri de bu destek sistemleri hakkında etkili ve doğrudan bilgilendirmelerin yapılabilmesi; bu ağ sisteminin etkin bir şekilde kurulup işletilebilmesidir. KOSGEB, 2019-2023 Stratejik Planı'ndaki (KOSGEB-2, 2023)SWOT analizinde, bilgilendirme faaliyetlerinin yeterli olmaması;

KOBİ'lerle iletişim yetersizliği zayıf yönler arasında işaret edilmektedir. Bu bağlamda iletişim kanallarından biri olarak Sosyal Medya Platformları, özellikle genç girişimcilere de ulaşmada önemli bir kanal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırma, KOSGEB'in sosyal medya platformlarını iletişim aracı olarak nasıl kullandığı; zayıf yönleri olan iletişim ve bilgilendirme faaliyetleri açısından kullanım biçimlerine odaklanmaktadır. Değerlendirmeler, KOSGEB'in mevcut sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlar üzerine yürütülen analizlerle gerçekleştirilmiştir.

1. Literatür

KOSGEB'i akademik araştırmalar açısından değerlendirecek olursak, YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki kayıtlı verilere göre, 1995 yılında KOSGEB'e bağlı olan ve olmayan KOBİ'lerdeki AR-GE faaliyetlerini ele alan yüksek lisans sonrasındaki araştırmalarda genel olarak KOSGEB tarafından verilen eğitim programları, girişimciliğin geliştirilmesinde KOSGEB'in rolü, istihdam politikası açısından KOSGEB, ihracat teşvikleri, KOBİ'lere sağlanan teşvik ve destekler, fuar destekleri, kurumsal yönetişim, yenilikçi iş fikirlerinin geliştirilmesinde KOSGEB'in rolü, KOSGEB'in faaliyetleri ve ekonomiye katkısı, KOSGEB'in faktör verimliliği, il müdürlüklerinin verimlilik analizi üzerine araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

Tablo 1. KOSGEB Konulu Lisansüstü Araştırmalar (1995-2020)

	Yüksek Lisans	**Doktora**	**Araştırma Alanı**
Destek ve teşvikler	43	9	İşletme, Ekonomi, ÇEKO, Bankacılık, Endüstri Mühendisliği
Eğitim	9	3	Eğitim ve Öğretim
İstihdam	3	-	ÇEKO, İşletme
Diğer	14	2	Kamu Yönetimi, Kimya Mühendisliği, Halkla İlişkiler

Kaynak: YÖK Ulusal Tez Merkezi (YÖK, 2023)

KOSGEB'in lisansüstü araştırmalara büyük bir oranda KOSGEB destekleri ve eğitim desteğinin konu edilmesine rağmen az da olsa halkla ilişkiler açısından da araştırma alanı olarak seçildiği görülmektedir. 2019 yılında gerçekleştirilen yüksek lisans araştırmasında KOSGEB bünyesinde bulunan halkla ilişkiler birimi incelenerek bir model önerisinde bulunulmuştur.

Durukan'ın kadın girişimcilerin desteklenmesinde KOSGEB'in rolünü konu edindiği makalesinde "Girişimcilik Destekleri" çerçevesinde KOSGEB'in geleneksel ve ileri girişimcilik programları, geleneksel girişimci destek programı, ileri girişimci destek programı hakkında bilgiler vermektedir. Araştırmada, KOSGEB girişimcilik desteklerinin bir değerlendirmesi yapılarak, KOBİ'leri destekleyen bir birim olarak KOSGEB'in en yaygın teşkilat ağına sahip olduğu ve kadın girişimcilerin hem eğitim hem de mali çerçevede desteklerine en kolay ulaşabildiği devlet birimi olarak belirtmektedir. Araştırmada KOSGEB'in sağlamış olduğu destekler ve eğitimlerle, mikro ölçekte kadın girişimcilerin sayı ve niteliğinin artmasında teşvik edici rol üstlendiği; makro ölçekte ise yenilik ve girişimciliği geliştirmede, istihdam, rekabetçilik ve verimliliği dolayısıyla ekonomik büyümeyi destekleyici yönüne vurgu yapılmaktadır (Durukan, 2021).

Uluğ ve Zorlu'nun "E-Devlet Kapsamında KOSGEB Destek Uygulamalarına İlişkin Kurum Çalışanlarının Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Alan Araştırması" başlıklı araştırmalarında Şubat 2018 itibarıyla KOSGEB desteklerine başvuruların e-Devlet üzerinden alınmaya başlamasıyla birlikte, kurum çalışanlarının memnuniyet düzeyleri üzerine etkileri incelenmiş, kurum çalışanlarının bu uygulamadan memnun oldukları ancak yazılım ve donanım düzeyinde iyileştirme çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır (Uluğ & Zorlu, 2020).

2. Araştırma Yöntemi

KOSGEB'in kurumsal iletişim bağlamında bilgi paylaşımı ve iletişim araçları olarak sosyal medya platformlarını kullanma biçimi, platformlar bağlamında yapılan içerik analizi ile değerlendirilmiştir. KOSGEB'in web sayfasında yer verilen sosyal medya hesaplarına bağlantılar temel alınarak, kurumsal olarak kullanılan sosyal medya platformları belirlenmiş; bu hesaplara ilişkin temel bilgiler tablolaştırılarak genel bir görünüm verildikten sonra hesapların her birine yönelik içerik üretimi, içeriklerin niteliği, paylaşım biçimleri gibi çeşitli temalar bağlamında analizleri gerçekleştirilmiştir.

3. Araştırma Bulguları

KOSGEB web sayfasına (KOSGEB, 2023) girildiğinde ana sayfanın en üst bölümünde bağlantı verildiği görülen sosyal medya platformları Facebook, Twitter (X), Instagram, YouTube, LinkedIn olarak görülmektedir. KOSGEB'in

kurumsal sosyal medya hesaplarının kullanıma açılması X (Twitter) için 2009 görülürken, Instagram, YouTube ve Facebook için 2015; LinkedIn hesabının açılış tarihi ise paylaşımlar çerçevesinde 2019 olarak tahmin edilmektedir. Sosyal medya hesaplarına ilişkin genel bir görünüm Tablo 2'de ortaya konulmuştur.

Tablo 2. KOSGEB Sosyal Medya Hesapları Genel Görünümü

	Facebook	**YouTube**	**Instagram**	**X (Twitter)**	**LinkedIn**
Açılış Tarihi	15 Haziran 2015	3 Eylül 2015	Eylül 2015	Eylül 2009	Paylaşımlar ışığında tahmin 2019
Doğrulanma Durumu	var	Bilgi yok	var	var	bilgi yok
Takipçi Sayısı	66 B	21,6B	49,9 B	90 bin 152	151Bin 162
Takip edilen sayısı	2	-	7	13	-
Paylaşım Sayısı	2.764	634	2.927	5.967	-
Logo	Var	var	var	var	var
Slogan	var	var	yok	var	var
Son Paylaşım (Güncellik)	18 Eylül 2023	8 Eylül 2023	15 Eylül 2023	16.09.2023	Güncel
İletişim Bilgileri	var	yok	var	Bilgi yok	var
Web Sayfasına Bağlantı	var	yok	var	var	var
Diğer SM Hesaplarına Bağlantı	var	yok	yok	var	yok
Paylaşım Ritmi	Her gün en az bir paylaşım yapılıyor	Etkinlik yoğunluğuna göre paylaşım ritmi değişiyor	Her gün en az bir paylaşım yapılıyor	Her gün en az bir paylaşım yapılıyor	Her gün en az bir paylaşım yapılıyor
Özel Gün/ Bayram vs. Kutlama Paylaşımları	var	var	var	var	var

KOSGEB'in kurumsal sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlara ilişkin içerik değerlendirmeleri, nitelikleri, kullanılan kelime bulutları, özel gün paylaşımları gibi konularda değerlendirmeler kullanılan sosyal medya platformları bağlamında tek tek değerlendirilmiştir.

3.1. X (Twitter) Hesabı Paylaşımları

Öne Çıkan Kelime Bulutu (hashtag): #KOSGEBleDahaGüçlü

Slogan: KOSGEB'le Daha Güçlü

Logo Kullanımı: KOSGEB logosu profil resmi kısmında ve giriş sayfasındaki kapakta kullanılıyor.

İçerik Paylaşımı: KOSGEB Desteklerinin fotoğraf kolajları eşliğinde ve animasyon film (58 sn) olarak, yönlendirici videolar şeklinde (1 dk 57 sn) paylaşılmaktadır. KOSGEB'in Türkiye çapındaki örgütlenmesi hakkında bilgi veren animasyon içerikli destek noktaları ve aracısız olarak bu desteklere ulaşılabileceğine ilişkin hazırlanmış video bunlardan biridir.

Haber paylaşımlarına bakıldığında KOSGEB Başkanı Hasan Basri Kurt'un açıklamaları eşliğinde iş birliği protokolü haberleri; Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın fotoğrafı ile birlikte deprem bölgesine ilişkin açıklamalarının haberi; dönemin Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank'ın çeşitli törenlerdeki görselleri eşliğinde TEKNOFEST etkinlik görselleri, destek haberlerinin paylaşıldığı görülmektedir. Bazı paylaşımlarda etkinlik afişleri, destekler için hazırlanmış bilgilendirici afiş paylaşımları, eğitim programı duyuru afişleri, girişimcilik El Kitabı şeklinde girişimcilik konusundaki 16 bölümden oluşan bilgilendirme dokümanı şeklinde paylaşımlar bulunmaktadır. KOSGEB'in yayını olan E-dergi'nin yayınlandığı aydaki içeriğine yönelik bilgilendirme paylaşımları yapılmakta, ekim sayısından bir paylaşımda KOSGEB desteği ile anti-virüs geliştiren genç girişimcinin öyküsünün yeraldığı paylaşım potansiyel girişimci adayı gençlere hitap etmektedir. Bazı paylaşımlar video içerikli olup YouTube bağlantı linki ile birlikte paylaşılmaktadır. Örneğin iş modeli oluştururken yararlanılacak ipuçlarını içeren video bu tür paylaşım örneğini oluşturmaktadır.

Deprem sonrasındaki #EvimYuvanOlsun kampanyasına sanatçıların verdiği desteği simgeleyen video içerikleriyle desteklenen kampanya paylaşımları (30-40-50 sn'lik videolar) da diğer sosyal medya hesaplarıyla aynı içeriğe sahip paylaşımlardır.

KOSGEB X hesabında. Doğrudan paylaşımların yanı sıra yeniden paylaşımlar da görülmektedir. E-devletkapısı hesabından yapılan mikro ve küçük işletmelere hızlı destek programı başvuruları ile ilgili paylaşım; Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Teknofest ile ilgili paylaşımlarının retweet edilmesi; Teknofest ile ilgili Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Teknofest resmî hesabındaki paylaşımların retweet edilmesi; KOSGEB Başkanı Hasan Basri Kurt'un paylaşımlarının retweet edilmesi; Anadolu Ajansı'nın KOSGEB içerikli paylaşımları retweet; Sanayi ve Teknoloji Bakanı M. Fatih Kaçır'ın kişisel hesabından yaptığı paylaşımlardan bazılarının yeniden paylaşımı; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bireysel hesabı ve TC Cumhurbaşkanlığı hesaplarındaki paylaşımlarının retweet edilmesi; Milliyet, HaberTürk, TRT Haber, Posta, Anadolu Ajansı, 24TV gibi haber kuruluşlarının KOSGEB içerikli haberlerinin yeniden paylaşımı; Deprem sürecinde AFAD hesabından yapılan paylaşımların yeniden paylaşımı bazı örneklerdir.

Bahsedilen kurum ve kişiler: @RTErdogan çeşitli destek haberlerinde; çeşitli duyurularda Sanayi Bakanlığı @TCSanayi ve bakan @varank; KOSGEB başkanı @hasanbasrikurt; @MevlutCavusoglu Ruanda ile KOBİ'lerle ilgili iş birliği anlaşması haberinde; bunun dışında Millî bayramlarla ilgili kelime bulutlarının da açıldığı görülmektedir. Deprem sürecinde @AFADBaşkanlik, @Kizilay bahsedilen kurum/kuruluşlar arasındadır.

İçerik paylaşım biçimi: Destekler ağırlıklı olarak fotoğraf, tasarımlar, animasyonlar ve video olarak yeralmaktadır. Eğitim desteklerine yönelik tasarım şeklinde görseller bulunmaktadır. Çeşitli iş birliği haberleri paylaşılmış; görsel ağırlıklı paylaşımların yoğun olduğu görülmektedir.

Başa tutturulmuş olan paylaşım: Mete Gazoz'un okçuluk branşında ilk kez olimpiyat altın madalyasını kazandırdığı başarısına yönelik. Mete Gazoz'un yayında kullanılan yüksek ayarlı nişangah ve rot takımlarındaki v-bar'ın KOSGEB desteğindeki yerli olarak üretilmiş olması belirtiliyor. Burada @NavekSport'dan bahsedilirken, #Tokyo2020 kullanılan kelime bulutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kullanılan Kelime Bulutları*:* Teknofest paylaşımlarında #SenGELECEKSİNdiye, #MilliTeknolojiHamlesi, #TEKNOFEST2023, #TamBağımsızTürkiye, #BirlikteDahaGüçlüyüz, #devletinseninyanında; deprem sonrasındaki paylaşımlarda da #EvimYuvanOlsun kampanyası, #BirlikteAşacağız ve #TürkiyeTekYürek, #BirlikteGüçlüyüz kelime bulutlarının kulanıldığı görülmektedir.

Özel Gün/ Bayram vs Kutlama paylaşımları: Anneler günü-tasarım, Cumhuriyet Bayramı (kolaj video- 1 dk 6 sn), 15 Temmuz – Bayraklı tasarım,

#15TemmuzDestanı ve #15Temmuz; İstiklal Marşı'nın kabulü kutlaması – hareketli Türk Bayrağı ile mini video (24 sn); 23 Nisan için hazırlanan 16 sn'lik hareketli görsellerden oluşan tasarım ve burada kullanılan #23NisanKutluOlsun ve #TBMM100Yasında kelime bulutları; Kadir Gecesi ; 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü fotoğraf içeren bir tasarım görseliyle paylaşılmış. 30 Ağustos Zafer Bayramı, Bayrak ve silüette atının üzerindeki Atatürk görseli ile birlikte tasarım şeklindeki kutlama paylaşımında #30AğustosZaferBayramı kelime bulutu kullanılıyor. Hasan Basri Kurt'un Malazgirt Zaferi kutlama paylaşımı retweet ediliyor; 19 Mayıs kutlaması #19Mayıs kelime bulutu ile, hareketli bir bayrak görseli ile; Yeni yıl kutlaması #MutluYıllar etiketi ile paylaşılmıştır.

3.2. Instagram Hesabı Paylaşımları

Öne Çıkan Kelime Bulutu (hashtag) **:** #KOSGEBleDahaGüçlü

Slogan: Kullanılmamış

Logo Kullanımı: KOSGEB logosu profil resmi kısmında kullanılıyor.

İçerik Paylaşımı**:** Paylaşımlarda genellikle KOSGEB desteklerine yönelik paylaşımlar bulunuyor. Bunlar video şeklinde bir uzmanın eşliğinde açıklamaları içeren paylaşımlar (5 dk 13 sn) olabildiği gibi; desteklere yönelik kapak tasarımları yapılmış olan videolar şeklinde de görülmektedir. KOSGEB destekli girişimcilerin öykülerine yer verilirken destekleyici görseller kullanıldığı ve girişimcinin tag'lendiği ve başarı hikayesine link verildiği, bu tür başarı hikayesi paylaşımlarında #KOSGEBleDahaGüçlü kelime bulutunun mutlaka kullanıldığı görülmektedir.

Instagram'da, 30 Ocak'ta paylaşılmış olan işitme engelli girişimcilerin destek ve hizmetlerden kolayca yararlanmalarına yönelik Türk İşaret Dili'nde hazırlanmış olan video dikkat çekmektedir.

İşbirliği protokolleri imza törenindeki görsellerle birlikte verilirken; paylaşımlarda TEKNOFEST etkinliklerinin tanıtım ve etkinlik sürecine ilişkin görsellerine (fotoğraf, video ve afişleri) yer verildiği, etkinlik sürecindeki paylaşımlarda Teknofest alanındaki ziyaretçilerin gençler, çocuklar, yaşlılar yani 7'den 77'ye uzanan bir çeşitlilikte paylaşıldığı ve bu etkinlikler için açılmış olan kelime bulutlarına paylaşımlarda yer verildiği tespit edilmiştir. İDEF 23 fuarına ilişkin KOSGEB destekli firmaların fuara katılımları Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuşma yaptığı sırada çekilmiş olan bir fotoğraf karesiyle ve #İDEF23 ve #KOSGEBleDahaGüçlü kelime bulutları ile paylaşılıyor.

KOSGEB'in yayını olan e-Dergi'nin yayınlandığı aya ait içeriğinin tanıtımlarının yapıldığı Örneğin; dergiye ilişkin en son paylaşımda Ağustos sayısının tanıtımının yapıldığı paylaşım ilgili derginin kapak görselini içeren bir tasarım ile veriliyor. Ayrıca KOSGEB bünyesinde online eğitimlerin verildiği e-AKADEMİ ile ilgili tasarım bir görsel eşliğindeki paylaşım, girişimcilik eğitimlerine dikkat çekiyor.

Instagram paylaşımlarında özellikle KOSGEB destekli girişimcilerin başarı hikayelerine ağırlıklı olarak yer verildiği görülmektedir.

X (Twitter)'de olduğu gibi Instagram'da da çeşitli medya kanallarındaki KOSGEB içerikli haberlerin videoları paylaşılıyor.

Deprem bölgesindeki KOBİ'lere sağlanan destekler; 2023 yılı sel felaketi acil destek paketine yönelik bilgiler tasarım içeren bir düzenleme ile paylaşılıyor.

KOSGEB Başkanı Hasan Basri Kurt'un çeşitli ziyaretleri, temasları, iş birliği görüşmeleri de paylaşım yapılan konular arasında. İlgili ziyaretlere ilişkin fotoğraf kareleriyle birlikte paylaşımlar gerçekleştirilmiş.

Devlet teşviklerine yönelik çeşitli illerdeki tanıtım günleri fotoğraf kareleriyle birlikte paylaşılıyor. KOSGEB kurumlarının tanıtıldığı video; AR-GE, ÜR-GE ve inovasyon destek programına nasıl başvurulacağını içeren video; animasyon içerikli "5 Adımda Acil Destek Kredisi" paylaşımı; "Yaşam Alanı desteği" paylaşımı; deprem sonrası "Geçmiş Olsun Türkiyem" yazılı paylaşımı; "Evim Yuvan Olsun" kampanyasına ilişkin paylaşımlar; "KOSGEB 2022'de neler yaptık?" Cümlesiyle multimedya içerikli paylaşım; kadın girişimcileri ön plana çıkartan ve 6 bin kadın girişimci için 382 milyon TL kredi hacmi oluşturulduğunu belirten kadın girişimci görselleri ile oluşturulan tasarımlar; millî teknoloji hamlesi çerçevesinde çocuklara yönelik "Teknolojik Tayfa Ankara'da" gösterisinin afiş paylaşımı; genç girişimcilere yönelik destek programları (tasarım afişlerle) paylaşılmıştır.

Bahsedilen Kurum ve Kişiler: @RTErdogan çeşitli destek haberlerinde; özellikle TEKNOFEST paylaşımlarının bazılarında KOSGEB Başkanı @hasanbasrikurt55 bahsedilenler arasındadır.

İçerik Paylaşım Biçimi: Paylaşımlarda ağırlıklı olarak video içerikli paylaşımlar dikkati çekmektedir. Paylaşımların X (Twitter) ile benzer paylaşımlar olduğu, bazı üretilen içeriklerin aynı şekilde paylaşıldığı;

Kullanılan Kelime Bulutları: KOSGEB paylaşımlarında ana kelime bulutu olarak Instagram'da da #KOSGEBleDahaGüçlü görülmektedir. KOSGEB'in desteklediği kuruluşların yöneticilerinin duygularını paylaştıkları videolarla birlikte #KOSGEB33Yaşında paylaşımları dikkat çekmektedir. Paylaşımlarda özellikle yoğun olarak Teknofest organizasyonları ile ilgili #SenGELECEKSİNdiye, #MilliTeknolojiHamlesi, #TEKNOFEST2023, #TamBağımsızTürkiye gibi kelime bulutları kullanılmıştır. Deprem ile ilgili paylaşımlarda ise #BirlikteDahaGüçlüyüz, #devletinseninyanında, deprem sonrasındaki #EvimYuvanOlsun kampanyası, #BirlikteAşacağız ve #TürkiyeTekYürek, #BirlikteGüçlüyüz kelime bulutlarının kullanıldığı görülmektedir. Katıldığı #DünyaHelalZirvesi ve #HelalFuarı'na ilişkin görsellerle birlikte kullanılan kelime bulutları da bulunmaktadır.

Özel Gün/ Bayram vs. Kutlama Paylaşımları: Özel gün paylaşımlarında üretilen içeriğin tüm sosyal medya mecralarında aynı şekilde paylaşıldığı görülmektedir. Bu platformda da X'deki (twitter) paylaşımlar aynen görülmektedir: Anneler günü-tasarım, Cumhuriyet Bayramı (kolaj video- 1 dk 6 sn), 15 Temmuz – Bayraklı Tasarım, #15TemmuzDestanı ve #15Temmuz; İstiklal Marşı'nın Kabulü kutlaması – hareketli Türk Bayrağı ile mini video (24 sn); 23 Nisan için hazırlanan 16 sn'lik hareketli görsellerden oluşan tasarım ve burada kullanılan #23NisanKutluOlsun ve #TBMM100Yasında kelime bulutları; Kadir Gecesi ; 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü fotoğraf içeren bir tasarım görseliyle paylaşılmış. 30 Ağustos Zafer Bayramı, Bayrak ve silüette atının üzerindeki Atatürk görseli ile birlikte tasarım şeklindeki kutlama paylaşımında #30AğustosZaferBayramı kelime bulutu kullanılmaktadır. Hasan Basri Kurt'un Malazgirt Zaferi kutlama paylaşımı retweet ediliyor; 19 Mayıs kutlaması #19Mayıs kelime bulutu ile, hareketli bir bayrak görseli ile; yeni yıl kutlaması #MutluYıllar etiketi ile kullanılmaktadır.

Bu platformda ayrıca 27 Haziran'daki paylaşımla Dünya KOBİ günü kutlaması için tasarlanan görsel eşliğinde kutlama mesajı yayımlanmıştır. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Kutlama paylaşımı (twitter'da görülmemişti).

3.3. YouTube Hesabı Paylaşımları

Öne Çıkan Kelime Bulutu (hashtag) **:** #KOSGEBleDahaGüçlü

Logo Kullanımı: KOSGEB logosu hesap girişindeki kapakta ve profilde kullanılıyor.

***İçerik Paylaşımı*:** Ana sayfa girişinde ilk karşılaşılan video 5 ay önce paylaşılmış olan "İşletme Değerlendirme Raporu, Artık Findeks Platformunda!" başlıklı paylaşım.

Videolar bölümünde 4 Eylül'de, "Kadın Girişimci Savunma Sanayisine Parça Üretiyor" başlıklı, kadın girişimcinin görselinin kapak resmi yapıldığı, TRT Haber'in haber bülteninden bir görsel. Video için KOSGEB web sayfasına link verildiği; #kosgeb, #destek, #kadıngirişimci, #savunmasanayi kelime bulutlarının kullanıldığı ve 1 dakika 15 sn'lik süresi bulunduğu görülmektedir. Bir başka başarı hikayesinde de "Kadın Girişimci Mobilya Üreticisi Oldu" başlıklı TRT Haber'in yayınından alınan video paylaşımı 1 dakika 35 saniye ve #kosgeb #destek #kadıngirişimci #mobilya #atölye #imalat #ihracat #KOSGEBleDahaGüçlü kelime bulutları ile birlikte veriliyor, ayrıca KOSGEB web sayfasına link veriliyor. Video paylaşımlarında girişimcilerin çeşitli başarı hikayelerinin TRT Haber'in yayınlarından alınan haberler şeklinde paylaştıkları; başarılı kadın girişimcilere yönelik özgün video üretimlerinin olmadığı görülmektedir.

KOSGEB'in farklı konularda, farklı içeriklerdeki desteklerine yönelik videolardan bazılarının "İnegöl'deki yangından etkilenen işletmelere acil destek kredisi" yine bir kanalın haber bülteninden; "Depremden Etkilenen 4434 KOBİ'ye 1,,5 Milyar TL Destek" başlıklı videoda canlı yayında konuk olan Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mehmet Fatih Kacır'ın soruları yanıtladığı bir kanalın haber bülteninden yapılan paylaşım; "Deprem Bölgesindeki KOBİ'lerin Yaralarını Sarıyoruz" başlıklı paylaşımda Anadolu Ajansı'na KOSGEB Başkanı Hasan Basri Kurt'un açıklamalarını içeren 5 dakikalık video; "Unutulmaya yüz tutmuş mesleklere destek" yine başka bir kanalın haber bülteninden alındığı görülürken, desteklere yönelik bilgilendirici nitelikteki "KOSGEB Girişimciliği Geliştirme Destek Programı" başlıkla videodaki gibi uzmanların açıklamalarını içeren 5 dakikalık süreye sahip video; "Sıfır faizli kredi desteğine başvuru nasıl yapılır?" başlıklı, başvuru için yardımcı olacak açıklamaları ve başvuru sırasındaki adımları gösteren 2 dakika 47 saniyelik video; bir uzmanın açıklamaları ile tasarımlanmış "KOBİ finansman Destek Programı" hakkında bilgi veren 3 dakika 50 saniyelik video da bulunmaktadır.

Instagram'da, 30 Ocak'ta paylaşılmış olan işitme engelli girişimcilerin destek ve hizmetlerden kolayca yararlanmalarına yönelik Türk İşaret Dili'nde hazırlanmış olan video YouTube kanalında da paylaşılmış ayrıca Türk işaret dilinde hazırlanmış bölümler hâlinde 11 bölümlük girişimcilik, destekler, başvuru, kayıt gibi işlemleri kolaylaştırıcı, yol gösterici ve bilgilendirici 1 dakika

30 saniyelik videolar; yeni mezun gençler için destek programlarını tanıtan "KOSGEB'LE İLK İŞİM" serisinde 1 dakikanın altındaki 20 videoda yeni mezun gençlerin girişimcilik hikayelerine yer verilmektedir. KOSGEB destekli girişimcilerin öykülerine yer veren "KOBİ'lerimizi Büyütüyor, Birlikte Büyüyoruz!" başlıklı video serisinde KOSGEB'in 33 yıllık destek süreci #KOSGEB33Yaşında kelime bulutu ile birlikte paylaşılmaktadır.

10 serilik KOSGEB destekleri ve içeriklerini uzman açıklamalarıyla paylaşan 1,30 ile 3 dakika arasında değişen sürelerde ve kapak tasarımları gerçekleştirilerek paylaşıyor. İki yıl öncesinde de yine bir seri hâlindeki desteklere yönelik paylaşılan videoların sürelerinin daha uzun olduğu 3,40 ile 11 dakika arasında değiştiği görülmektedir. Desteklere yönelik yeni bilgilendirme videolarında bu sürenin epeyce kısaldığı dikkat çekmektedir.

Paylaşımlarda dikkat çeken ve yoğun olarak yer alan paylaşımlar arasında TEKNOFEST görülmektedir. 1 dakika ile 30 sn arasındaki sürelerde TEKNOFEST alanından ziyaretçilerin görsellerinin kapak resimlerinde katılımcıların (gençler, çocuklar ağırlıklı) yeraldığı, "Ayakları Yere Basmayan Tek Festival TEKNOFEST!", "Milli Teknoloji Hamlesi Burada Yazılıyor!", "Hayaller Teknofest'le Kanatlanıyor" gibi başlıklarla verilmektedir.

KOSGEB başkanı Hasan Basri Kurt'un çeşitli ziyaretleri, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı döneminde Bakan Varank'ın çeşitli açılış törenlerindeki konuşmaları, katıldığı televizyon programları, açıklamalarına da çoğunlukla yer verildiği görülmektedir.

Diğer sosyal medya hesaplarında olduğu gibi YouTube hesabında da çeşitli sanatçıların çağrılarıyla "Evim Yuvan Olsun" projesi ile ilgili video paylaşımları bulunuyor.

Short başlığı altında ise daha çok TEKNOFEST alanından görüntüler, Devlet Teşvikleri Tanıtım Günleri'nden paylaşımlar, fuar ve festivallerden paylaşımların ağırlıklı olarak yeraldığı görülmektedir.

Bahsedilen kurum ve kişiler: @RTErdogan çeşitli destek haberlerinde; özellikle TEKNOFEST paylaşımlarının bazılarında KOSGEB Başkanı @hasanbasrikurt55.

İçerik Paylaşım Biçimi: Platformun özelliği itibarıyla video paylaşımlarında KOSGEB desteklerine yönelik içerik üretimi yapılmış "KOSGEB Destek Programları Tanıtım Videoları" için 26 video; "hızlı destek programı" için 91 video; başarı hikayelerini içeren 92 video; önemli gün kutlamaları için üretil-

miş 31 video içeriğinin yanı sıra televizyon programlarına yer verilen 212 video paylaşımı bulunmaktadır. KOSGEB YouTube kanalında çeşitli televizyon programları veya haberlere konu olmuş içeriklere aynen yer verilmektedir ve bunlar önemli bir ağırlığı oluşturmaktadır.

***Kullanılan Kelime Bulutları**:* KOSGEB paylaşımlarında ana kelime bulutu olarak diğer platformlarda olduğu gibi YouTube'da da #KOSGEBleDahaGüçlü kullanılmıştır. TEKNOFEST organizasyonları ile ilgili video paylaşımlarında #SenGELECEKSİNdiye, #MilliTeknolojiHamlesi, #TEKNOFEST2023 kelime bulutları kullanılmıştır.

Deprem ile ilgili paylaşımlarda ise #BirlikteDahaGüçlüyüz, #devletinseninyanında, deprem sonrasındaki #EvimYuvanOlsun kampanyası, #BirlikteAşacağız ve #TürkiyeTekYürek, #BirlikteGüçlüyüz kelime bulutlarının kullanıldığı görülmektedir. Katıldığı #DünyaHelalZirvesi ve #HelalFuarı'na ilişkin görsellerle birlikte kullanılan kelime bulutları;

***Özel Gün/ Bayram vs. Kutlama Paylaşımları*:** Bu platformda özel gün paylaşımları için üretilen 31 video içeriği bulunduğu görülmekte; Instagram ve X (twitter) gibi diğer sosyal medya platformlarındaki paylaşımların burada da paylaşıldığı görülmektedir: 23 Nisan için hazırlanan 16 sn'lik hareketli görsellerden oluşan tasarım ve burada kullanılan #23NisanKutluOlsun ve #TBMM100Yasında kelime bulutları; "18 Mart Çanakkale Zaferi ve Şehitleri Anma Günü Kutlu Olsun" başlıklı 1 dakika 50 saniyelik video #18mart #çanakkale #zafer #çanakkalegeçilmez #seyitonbaşı #türkiye kelime bulutları ile birlikte; "İstiklal Marşı'mızın Kabulü'nün 102. Yıl Dönümü Kutlu Olsun" başlığıyla millî mücadele yıllarına ilişkin fotoğraflarla oluşturulmuş, 3 dakika 35 saniyelik video #İstiklalMarşı ve #MehmetAkifErsoy kelime bulutları ile birlikte; "10 Kasım" başlıklı 1 dakika 21 saniyelik video gazete kupürleri ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün sözleri ile hazırlanmış ve #10kasım193oo kelime bulutu ile paylaşılmış; 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü kutlaması yeralmaktadır.

***Videoların kapakları ve açıklama yazılar*:** Videoların kapakları KOSGEB desteklerine yönelik bilgilendirme içerikli videolarda genellikle tasarım şeklinde görülürken, başarı hikayelerinde girişimci fotoğraflarına yer verilen tasarımlar olarak; fuar, festival vb. etkinliklerine yönelik olarak etkinlik alanlarından kalabalık görüntüleri veya Cumhurbaşkanı, Sanayi ve Teknoloji Bakanı, KOSGEB Başkanı'nın görsellerine yer verilerek paylaşımlar yapıldığı görülmektedir. Videoların kapak resimleri, başlıkları, açıklama yazılarının içerikle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

3.4. Facebook Hesabı Paylaşımları

Öne çıkan kelime bulutu (hashtag) **:** #KOSGEBleDahaGüçlü

Slogan: Giriş sayfasında yani sayfanın vitrini niteliğindeki kapakta slogan kullanılıyor.

Logo Kullanımı**:** KOSGEB logosu profil resmi olarak ve kapakta kullanılıyor.

İçerik Paylaşımı: Paylaşımlar diğer sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarla aynı içerikte ve aynı tarihlerde paylaşılmış. Benzer kelime bulutları ile ve bahsetmelerle paylaşımlar yapılıyor. KOSGEB destekleri, girişimci başarı hikayeleri, TEKNOFEST etkinlikleri, çeşitli fuar ve festival etkinlikleri, aynı görseller ve tasarımlarla birlikte paylaşılmıştır.

Bahsedilen kurum ve kişiler**:** Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı paylaşımları, Bakan Mehmet Fatih Kacır paylaşımları, e-Devlet Kapısı paylaşımlarına yer veriliyor.

İçerik Paylaşım Biçimi: Paylaşımlar fotoğraf ağırlıklı olarak yapılmaktadır. Zaman tüneli fotoğrafları 2 bin 764, mobil yüklemelerde ise 1.473 fotoğraf paylaşıldığı; kapak fotoğrafı olarak 11 fotoğraf kullanıldığı bilgileri yeralmaktadır. Reel video olarak paylaşımlar daha sınırlı sayıda görülmektedir. Video bölümündeki paylaşımlar ise diğer sosyal medya platformlarında paylaşılan videolarla aynı kapak ve açıklamalarla paylaşılmaktadır.

Kullanılan Kelime Bulutları*:* KOSGEB paylaşımlarında ana kelime bulutu olarak görülen #KOSGEBleDahaGüçlü buradaki paylaşımlarda da kullanılmaktadır.

Facebook paylaşımlarında da özellikle yoğun olarak Teknofest organizasyonları ile ilgili #SenGELECEKSİNdiye, #MilliTeknolojiHamlesi, #TEKNOFEST2023, #TamBağımsızTürkiye gibi kelime bulutları kullanılmıştır.

Deprem ile ilgili paylaşımlarda ise #EvimYuvanOlsun kampanyası tüm KOSGEB sosyal medya hesaplarında kullanılan kelime bulutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özel Gün/ Bayram vs. Kutlama Paylaşımları: Özel gün paylaşımlarında üretilen içeriğin tüm sosyal medya mecralarında aynı şekilde paylaşıldığı görülmektedir.

3.5. LinkedIn Hesabı Paylaşımları

Öne Çıkan Kelime Bulutu (hashtag) **:** #KOSGEBleDahaGüçlü

Logo Kullanımı**:** KOSGEB logosu profil resmi olarak kullanılıyor.

İçerik Paylaşımı: Paylaşımlar diğer sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarla aynı içerikte ve aynı tarihlerde yapılmış. Benzer kelime bulutları ile ve bahsetmelerle paylaşımlar yapılmaktadır. KOSGEB destekleri, girişimci başarı hikayeleri, TEKNOFEST etkinlikleri, çeşitli fuar ve festival etkinlikleri, aynı görseller ve tasarımlarla birlikte paylaşılmıştır.

İçerik Paylaşım Biçimi**:** LinkedIn hesabında da diğer sosyal medya hesaplarındaki fotoğraf ve video paylaşımlarının burada da paylaşıldığı görülüyor. Bu platformun başlıklarından olan makale ve belge paylaşımları kısmında henüz herhangi bir paylaşım yapılmadığı görülmektedir.

Instagram paylaşımlarında karşımıza çıkan KOSGEB'in yayını olan e-Dergi'nin yayınlandığı aya ait içeriğinin tanıtımlarının yapıldığı paylaşımlar bu platformda da karşımıza çıkmaktadır. Paylaşımlar ilgili derginin kapak görselini içeren bir tasarım ile birlikte yapılmaktadır.

LinkedIn'de diğer sosyal medya hesaplarından farklı olarak çalışan istihdamına yönelik alım ilanları da paylaşılmaktadır.

Kullanılan Kelime Bulutları: KOSGEB paylaşımlarında ana kelime bulutu olarak görülen #KOSGEBleDahaGüçlü buradaki paylaşımlarda da kullanılmaktadır.

LinkedIn paylaşımlarında da Teknofest organizasyonları ile ilgili #SenGELECEKSİNdiye, #MilliTeknolojiHamlesi, #TEKNOFEST2023, #TamBağımsızTürkiye gibi kelime bulutları kullanılmıştır.

Deprem ile ilgili paylaşımlarda ise #EvimYuvanOlsun kampanyası tüm KOSGEB sosyal medya hesaplarında kullanılan kelime bulutu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özel Gün/ Bayram vs. Kutlama Paylaşımları**:** Özel gün paylaşımlarında üretilen içeriğin tüm sosyal medya mecralarında aynı şekilde paylaşıldığı görülmektedir. Sporcuların, özellikle destek sağlanan sporcuların başarılarının kutlandığı paylaşımlar da bulunmaktadır.

SONUÇ

KOSGEB, KOBİ'ler, kadın girişimciler, genç girişimcileri destekleyen en önemli kurumlardan biridir. KOSGEB kurum olarak, sağladığı mali, teknik, eğitim desteği gibi pek çok alana yönelik bilgilendirme, haber verme, yol gösterme amacıyla çeşitli iletişim kanallarını bir araç olarak kullanmaktadır. Bu araçlar arasında sosyal medya platformları da bulunmaktadır. Bu araştırmada KOSGEB'in kurumsal iletişim aracı olarak kullandığı sosyal medya hesapları bağlamında, ne tür içerik üretildiği, üretilen içeriğin paylaşılma biçimleri, seslenilen dil, tasarımlar, kullanılan kelime bulutları gibi çeşitli başlıklar altında değerlendirme yapılmıştır.

KOSGEB'in sosyal medya platformlarını aktif olarak kullandığı görülmektedir. Hesaplar güncel olup belirli aralıklarla paylaşımlar sürekli yapılmaktadır. KOSGEB paylaşımlarında desteklere yönelik paylaşımların genellikle tasarım kapaklarla, genellikle bilgilendirme videoları şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir. Desteklere yönelik içerik üretimi kurumun kullanılan sosyal medya hesaplarının hepsinde üretilmiş aynı içerikle paylaşılmaktadır. Tüm sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarda öne çıkan bir başka paylaşım da TEKNOFEST etkinliğine ilişkin duyuru ve etkinlik alanlarından görselleri içeren paylaşımlardır.

KOSGEB tarafından desteklenmiş başarılı girişimci hikayelerini içeren paylaşımlar ağırlıklı olarak çeşitli kanalların haber içerikli yayınlarından alınan videolar şeklindeki paylaşımlar olarak görülmektedir. Tüm hesaplarda bunlara yer verilirken, YouTube kanalında yeni mezunlara yönelik "İlk Girişimim" şeklindeki genç girişim hikayeleri de üretilmiş video içerikleri olarak paylaşılmaktadır. Instagram ve LinkedIn'de diğerlerinden farklı olarak KOSGEB yayını olan E-Dergi'nin aylık sayılarının içeriğine yönelik olarak bilgilendirme paylaşımları yapılmaktadır.

Paylaşımlarda dikkat çeken bir başka içerik, işitme engelli girişimcileri bilgilendirmeye yönelik olarak Türk İşaret Dili ile üretilmiş video paylaşımlarıdır.

Kurumsal iletişim açısından özel gün kutlamalarına ilişkin paylaşımlarda dinî ve millî bayramlar başta olmak üzere özel günlere ilişkin fotoğraf, tasarım, kısa videolar olmak üzere tüm KOSGEB sosyal medya hesaplarında paylaşım yapılmıştır.

Tüm bu paylaşımlarda kullanılan kelime bulutları da önemlidir. Bu anlamda tüm sosyal medya hesaplarındaki paylaşımlarda kullanılan temel bir kelime bulutu olarak "#KOSGEBleDahaGüçlü" görülmektedir. Paylaşımlarda ağırlıklı olarak kullanılan kelime bulutunun aynı zamanda sloganı olduğu görülmektedir.

KOSGEB'in kurumsal sosyal medya hesaplarının paylaşımları ağırlıklı olarak kendisinin oluşturduğu içeriklerin paylaşımlarından oluşmaktadır. Retweet edilen paylaşımlar da bulunmakla birlikte bunlar daha azdır. Yeniden paylaşımların yapıldığı hesaplar arasında Cumhurbaşkanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanı, KOSGEB Başkanı, e-Devlet Kapısı, TEKNOFEST bulunmaktadır.

KOSGEB'in sosyal medya hesaplarına bakıldığında güncel olmaları, takipçiler açısından güven algısı oluşturması açısından önemlidir. Paylaşımlarda fotoğrafların, animasyonların, videoların kullanılmasının yanı sıra multimedya içeriklerinin oluşturulmuş olması çeşitlendirme ve ilgi çekme açısından başarılı uygulamalardır. Hesaplardaki paylaşımlarda temel bir kelime bulutunun kullanılması; video içerikli paylaşımların sürelerinin uzun olmaması; video kapak ve açıklamalarının içerikle uyumlu olmaları; dinamik bir sosyal medya kullanım tarzı takipçilerin ilgisini çekebilecek ve iletişimi başarılı düzeye taşıyabilecek bir kullanım olarak değerlendirilebilir. Buradaki tek eleştirilebilecek nokta ise sosyal medya mecralarının birbirinden farklı tarzlara sahip olmaları nedeniyle paylaşımların genelinin tüm sosyal medya mecralarında aynı içerikte yapılmış olmasıdır. İlerleyen zamanlarda her bir sosyal medya platformunun doğasına yönelik içerik üretiminin yapılmasının kurumsal iletişim açısından da yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Durukan, L. (2021). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Desteklenmesinde KOSGEB'in Rolü. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 7 (1)*, 17-37.

KOSGEB. (2023, Eylül 18). https://www.kosgeb.gov.tr/ adresinden alındı

KOSGEB. (2023, 08 20). *TC SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI*. KOSGEB : https://www.kosgeb.gov.tr adresinden alındı

KOSGEB-2. (2023, 08 15). *KOSGEB Stratejik Planı (2019-2023)*. https://www.kosgeb.gov.tr /site/tr/genel/detay/349/rapor-ve-istatistikler adresinden alındı

Uluğ, C., & Zorlu, K. (2020). E-Devlet Kapsamında KOSGEB Destek Uygulamalarına İlişkin Kurum Çalışanlarının Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Alan Araştırması. *ZfWT, 12(3)*, 261-278.

YÖK. (2023, 09 01). *YÖK Tez Merkezi*. YÖK Tez Merkezi: https://tez.yok.gov.tr/ UlusalTezMerkezi/giris.jsp adresinden alındı

KURUMSAL İLETİŞİMDE INSTAGRAM KULLANIMI: TÜRK AKREDİTASYON KURUMU (TÜRKAK) ÖRNEĞİ

Seda Can

GİRİŞ

Dijitalleşmenin hızlı bir şekilde gelişim ve dönüşüm gösterdiği günümüz çağında iletişim ve bilgi paylaşımları geleneksel bağlamların sınırlarını aşarak evrensel boyutlara ulaşmıştır. Sosyal medya araçları bu gelişim ve dönüşümün öncüllerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya, yalnızca bireyler için değil kurumların ve markaların da sıklıkla kullandığı, hedef kitlesi ile etkileşime geçtiği, bilgi aktarımı yaptığı, imaj ve itibar stratejilerini yürüttüğü platform olması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda son yıllarda, dijital iletişim ve pazarlama stratejilerinin merkezinde ve görsel ağırlığı yüksek olan Instagram platformu, iletilmek istenen mesajı akılda kalıcı bir şekilde görsel ve metinsel anlamda içerik sunabilmekte, takipçileriyle duygusal anlamda bağ kurma potansiyeline de sahip olabilmektedir. Dolayısıyla bu noktada, kurumların iletişim stratejilerini şekillendirmede Instagram önemli bir rol üstlenmektedir.

Akreditasyon faaliyetleri bir ürün, hizmet ya da sistemlerin belirlenmiş standartlara uygunluğunun değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada akreditasyonunu sağlamış kurum ya da kuruluşların, ulusal ve uluslararası standartlara uygun noktaya geldiği, ürün ve hizmetlerindeki standartları ve kaliteyi arttırdıkları anlamına gelmektedir. Türk Akreditasyon Kurumu bu noktada (TÜRKAK), Türkiye'deki kalite ve akreditasyon süreçlerini yönetmek, geliştirmek ve uluslararası anlamda kabul gören standartlara uygun bir şekilde uygulama amacı taşımaktadır. Ayrıca TÜRKAK, kalite ve akreditasyon faaliyetleri alanında öncü kurumlardan biri olup kuruluşları akredite etmek, söz konusu kuruluşları ulusal ve uluslararası standartlara uygun faaliyette bulunmalarına katkı sağlama amacını gütmektedir.

dirme ve %24,7 oran ile Duyuru teması ile içeriklerin şekillendiği elde edilmiştir. Bu kapsamda en yüksek temanın Bilgilendirme teması olması, TÜRKAK'ın kalite ve akreditasyon alanındaki profesyonel kimliğini ve otorite oluşturma amacını yansıttığını gösterebilir. Başka bir ifadeyle TÜRKAK, bu alanda uzmanlık sahibi bir kurum olarak bilinir ve paylaşımlarında bilgi sunmak, hedef kitlesine rehberlik etmek ve gelişmeleri aktarmak amacını taşıyabilir. Öte yandan Yönlendirme temasıyla da bahsi geçen konularda kitleyi ilgili sayfaya yönlendirerek detaylı bilgi sahibi olmalarını sağlayabilir.

Son olarak TÜRKAK Instagram içeriklerinin temaları da daha anlaşılır olması açısından kategorilere ayrılmıştır. Bu kapsamda %36,5 oranı ile Etkinlik Bilgilendirmesi ve %29,2 oranı ile Akreditasyon İstatistik Bilgilendirmesi paylaşımlarının olduğu; %52 oranı ile ISO Standardı Duyurusunun olduğu tespit edilmiştir. ISO Standartları farklı sektör ve kuruluş için önemli bir yere sahiptir. Burada ISO standardı ile ilgili gelişmeleri ve duyuruları hedef kitleye sunmak TÜRKAK hizmetlerinin tanıtma amacını taşımaktadır. Öte yandan yapılan akredite edilen kurumlar ile ilgili düzenli olarak bilgilendirmeler verildiği görülmüştür. Bu kapsamda kurumlar ve farklı sektörler akreditasyon ve kalite süreçlerini değerlendirirken istatistiki verilere güvenebilirler. Yapılan bu tür bilgilendirmeler potansiyel olan müşterilerin ve iş birliği yapmak isteyen kurumların karar verme süreçlerini etkileyebilir.

KAYNAKLAR

Weber, R. P. (1988). *Basic content analysis*. Sage

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ SOSYAL MEDYA KULLANIMINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

İhsan Türkal

GİRİŞ

İnsanoğlu, tarih boyunca iletişim kurmanın yollarını araştırmış, geliştirmiş ve değiştirmiştir. Antik çağlarda ateşle duman sinyalleri vererek iletişim kurarken, zaman içinde taşınabilir yazı araçları, matbaa ve telgraf gibi buluşlarla iletişim süreçleri hızlanmış, McLuhan'ın (1994, s. 106) ifadesi ile dünya küresel bir köy hâline gelmiştir. Ancak, en etkileyici iletişim devrimi, son yüzyılın sonlarında ve özellikle 21. yüzyılın başlarında yaşanan dijital iletişim devrimidir. İnternetin ve dijital teknolojilerin yükselişi, iletişim paradigmasını kökten değiştirmiştir.

Geleneksel iletişim yöntemleri önemli kısıtlılıklara sahipti- mektupların hedefine ulaşması günler, hatta haftalar sürebilirdi, haberler gazete ve televizyon gibi araçların zaman ve mekân sınırlılıkları ile işlev görürlerdi. Ancak günümüzde, dijital iletişim araçları sayesinde dünya anlık olarak insanların ellerinin altında bulunmaktadır. İnternet, akıllı telefonlar, sosyal medya platformları ve diğer dijital araçlar, insanların saniyeler içinde bilgi alışverişi yapmasını, düşüncelerini paylaşmasını ve küresel bir toplulukla etkileşimde bulunmasını sağlar hâle gelmiştir.

İletişim çağı, iş dünyasından eğitime, kişisel ilişkilerden siyasete kadar her alanda köklü değişikliklere neden olmuştur. Elektronik ortamda çalışma olanakları, coğrafi sınırları ortadan kaldırarak kuruluşların ekonomik sahada daha geniş bir yelpazeye yayılmasını sağlamıştır. Eğitim, çevrim içi kurslar ve uzaktan eğitim platformları aracılığıyla daha erişilebilir hâle gelmiştir. Kişisel ilişkiler ise dijital iletişim araçları sayesinde uzak mesafelere kolayca taşınabilir hâle gelmiş ve tüm insanlığı işitsel ve görsel olarak birbirine bağlamıştır.

yal medya araçlarından yararlanmalıdırlar. Özellikle kendilerini ilgilendiren konularda önemli gelişmelerin, haberlerin bilgisini zaman ve mekân sınırlılığı olmadan hızla elde edebilmeleri eğitim yaşamlarını olumlu yönde etkileyecek bir olanağı ifade etmektedir. Öğrencilerin bir bütün olarak üniversitenin sosyal medya araçlarında yer almaları yönetsel karar ve eylemlerde katılımcılığı artıracak ve kararların tabana yayılmasını sağlayacaktır. Sosyal medya performansı yüksek bazı üniversitelerde görüldüğü gibi üniversite ve öğrencileri arasında güçlü bağlar ve aidiyet duyguları sağlanabilir.

Araştırmacılar açısından bu çalışma daha geniş bir zaman dilimini kapsayacak ölçüde geliştirilebilir. Kamu üniversitelerinin yanı sıra vakıf üniversiteleri de araştırma alanına dâhil edilip karşılaştırmalı bir çözümlemeye tabi tutulabilir. Bu türde yapılan araştırma verilerinde, çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak farklı analitik çözümlemelere de gidilebilir. Üniversite ve paydaşları arasındaki sosyal medya ilişkileri öğrenci tatmininin derinlemesine anlaşılabilmesi gibi çeşitli nitel araştırmalara da konu edilebilir.

KAYNAKLAR

Bingöl, E. S. ve Tahtalıoğlu, H. (2017). " Türkiye'de Üniversitelerin Sosyal Medya Kullanımı: Gazi Üniversitesi Örneği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (15), 2405-2423.

Data.tuik.gov.tr, (2022). "İl, Tek Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus". Erişim (24.08.2023). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari -2022-49685.

Dündar, Ç. ve Çelik, S. (2011). "Üniversitelerin Sosyal Medya Kullanımı". Erişim (24.08.2023). https://futurarts.wordpress.com/2011/07/19/universitelerin-sosyal-medya -kullanimi-2/.

Gümüş, N., Türkel, E. ve Şen, G. (2015). "Üniversite Tercihlerinde Öğrencilerin Yararlandıkları Bilgi Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Kastamonu Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", İstan*bul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 43-65.

Kazan, H. (2016). *Bilimsel Araştırma Teknikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd Edition). London: Sage Publications.

Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Sedef Özge). Ankara: Yayın Odası.

Neuman, W. L. (2007). *Basics of Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches* (2. Ed.). Boston (USA): Pearson Education, Inc.

Newtr.urapcenter.org, (2023). "Tüm Üniversitelerin Genel Sıralaması". Erişim (27.08.2023). https://newtr.urapcenter.org/Rankings/2022-2023/GENEL-SIRALAMASI-2022

Selçuk, M. (2017). "Türkiye'deki Üniversitelerin Sosyal Medya Kullanım Politikalarının ve Kullanım Oranlarının Karşılaştırılması". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Semrush.com (2023). "Most Visited Websites in Turkey, July 2023". https://www.semrush.com/website/top/turkey/all/.

Mcluhan, M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man*. London and New York: The MIT Press.

Öztürk, S. (2022)."Halkla İlişkilerde Hedef Kitle". Halkla İlişkilere Giriş, Gülsüm Çalışır, Ersin Diker, İhsan Türkal (ed.). Konya: Eğitim Yayınevi, 187-207.

Tez.yok.gov.tr, (2023). "Tarama". Erişim (24.08.2023). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorgu SonucYeni.jsp.

Yeniçıktı, T. N. ve Tarakçı, H. N. (2023). Halkla İlişkiler Çalışmalarında Sosyal Medya: 2012-2022 Yılları Arasında Yayınlanan Makalelerin Sistematik Bir İncelemesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* (e-gifder), 11 (2), 38-67.

Yokatlas.yok.gov.tr, (2023). "Üniversitelerimiz". Erişim (14-22 Ağustos 2023). https://yokatlas.yok.gov.tr/univer site.php.

MEDYA KURUMLARI İÇİN YENİ BİR HABER MECRASI OLARAK INSTAGRAM PLATFORMU: TRT HABER ÖRNEĞİ

Seda Can - Kübra Gökler

GİRİŞ

Hızla gelişen bilgi iletişim teknolojisine paralel olarak iletişim süreci ve iletişim kanalları dönüşüm geçirmiştir. Bu değişen yeni iletişim biçimlerine toplumlar, devletler ve kurumlar ayak uydurarak iletişim stratejilerini şekillendirmiştir. İletişim biçimlerinin çok farklı boyutlara ulaşmasını sağlayan araçların başında ise sosyal medya araçları gelmektedir. Sosyal medya araçları, toplumsal olayların anında paylaşıldığı, hızla yayıldığı, etkileşime dayalı iletişimin mümkün olduğu platformlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sunmuş olduğu bu avantajlar nedeniyle kamu kurumları da bu platformları yoğun bir şekilde kullanarak kamuoyuyla daha etkili iletişim yolları kurabilmekte ve faaliyetlerini bu platformlar üzerinden gerçekleştirmektedir. Böylelikle çalışmalarını, mevcut değerlerini, politikalarını ve hizmetlerini geniş kitlelere çok daha hızlı, etkili ve maliyetsiz şekilde aktarabilmektedir.

Öte yandan Türkiye'deki medya sektörünün öncül rolünü üstlenen en eski ve köklü kurum olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), çeşitli kategorilerdeki kanalları, radyo istasyonları, mobil uygulamaları ve dijital platformlarını etkili bir şekilde kullanarak içeriklerini büyük kitlelere ulaştırma amacıyla inovatif bir yaklaşım sergilemektedir. Tüm bunlara yönelik olarak, köklü bir geçmişi olan TRT'nin hem geleneksel hem de dijital mecralarda günümüz çağıyla entegre bir içerik ve dağıtım stratejisi benimsemesini sağlamıştır. Ayrıca kültür, sanat, eğlence, haber, eğitim ve bilimsel içerikler üreterek toplumun çeşitliliğini ve ihtiyacını karşılayabilme odaklı rol üstlenmektedir. Bu yaklaşım, TRT'nin evrensel ve toplumsal değerleri yansıtan içerikler sunarken bir yandan da teknolojik gelişmelere uygun yenilikçi bir vizyon ortaya koyduğunu göstermektedir.

Araştırmada bakılan son unsur ise hashtaglerin içeriğidir. Araştırma sonucunda yirmi beş haber kategorisi içerisinden yalnızca beş haber kategorisindeki gönderilerde hashtag kullanılmıştır. Bu bağlamda; TRT Haber'in Instagram sayfasında ağırlıklı olarak doğal afet haberleri kategorisindeki gönderilerde hashtag kullanıldığı görülmüştür. Hashtag içeriğine dâhil olan diğer kategoriler ise eğitim haberi, siyasi haber, anma haberi ve günlük haber olarak sıralanmaktadır.

KAYNAKLAR

Karakurt, Ç. (2021). Sanal mağaza atmosferi unsurları ve Instagram mağaza atmosferi unsurlarının karşılaştırılması: Instagram mağaza atmosferi unsurlarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(4), 790-815.

URL 1: https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/turkiye-gundemi-nereden-takip-ediyor/

URL 2: https://www.bbc.com/turkce/articles/cgrm0798z3zo

Weber, R. P. (1988). *Basic content analysis*. Sage

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KAMU KURUMLARINDA İÇ DENETİM UYGULAMALARI

Editör: Dr. Nihat Akbulut

nobel bilimsel

KAMU KURUMLARINDA İÇ DENETİM UYGULAMALARI

Editör: Dr. Nihat Akbulut

Yayın No.: 1905
ISBN: 978-625-393-076-9
E-ISBN: 978-625-393-077-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Akbulut, Nihat.
Kamu Kurumlarında İç Denetim Uygulamaları / Editör: Nihat Akbulut
1. Basım, VIII + 142 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-076-9
E-ISBN: 978-625-393-077-6
1. Kamu Maliyesi 2. İç Denetim 3. İç Kontrol

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

1. BÖLÜM
KAMU KURUMLARINDA İÇ DENETİM UYGULAMA SÜREÇLERİ **1**
Alisa Çiçek Akyol

GİRİŞ 1
1. İÇ DENETİMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 2
1.1. İç Denetimin Tanımı 4
1.2. Uluslararası İç Denetim Standartları 7
2. TÜRKİYE'DE İÇ DENETİM 10
2.1. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda İç Denetim Alanında Yapılan Düzenlemeler 11
2.2. İç Denetimle Geleneksel Denetimin Farkları 15
2.3. Türkiye'de İç Denetim Mevzuatı 17
2.3.1. Kamu İç Denetim Standartları 18
2.3.2. Kamu İç Denetim Rehberleri 19
3. İÇ DENETİM PLAN VE PROGRAMI 21
3.1. Denetim Faaliyetinin Temel Aşamaları 21
3.1.1. Planlama 21
3.2. Kurumunun Denetim Evreninin Çıkarılması ve Güncellenmesi 21
3.3. Kurumun Denetim Plan ve Programının Yapılması (Makro Planlama) 22
3.3.1. Denetim Alanlarının Belirlenmesi 22
3.3.2. Risk Analizi (Makro Risk Analizi) 23
3.3.3. Etki ve Olasılık Kriterlerinin Tanımlanması ve Risklerin Derecelendirilmesi 23
3.3.4. İç Denetim Biriminin Plan ve Yıllık Programının Hazırlanması 26
3.4. İç Denetim Görevlerinin Yürütülmesi 28
3.4.1. Ön Araştırma 29
3.4.2. Açılış Toplantısı 31
3.4.3. İç Denetçi Denetim Görev Planı (Mikro Plan) 33
3.4.4. Saha Çalışması ve Denetim Testlerinin Uygulanması 35
3.4.5. RKM, GİP, Denetim Testleri ve Bulguların Denetim Gözetim Sorumlusu (DGS) Tarafından Gözden Geçirilmesi 37

3.4.6. Bulgular ve Öneriler 38
3.4.7. Bulguların Denetlenen Birimle Paylaşılması 39
3.4.8. Kapanış Toplantısı 39
3.5. Raporlama 39
3.5.1. Denetlenen Birimin Görüşlerinin Alınması 40
3.5.2. İç Denetim Sonuçlarının İç Denetim Koordinasyon Kuruluna Gönderilmesi 40
3.5.3. Denetim Raporunun Hazırlanması 41
SONUÇ 57
KAYNAKÇA 58

2. BÖLÜM
İÇ DENETİMİN BİR KAMU KURUMUNDA KURULMASI VE YÖNETİLMESİ ÖRNEĞİ 61
Burcu İlbay

GİRİŞ 61
1. İÇ DENETİMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 62
1.1. İç Denetimin Tanımı 62
1.2. Uluslararası İç Denetim Standartları 63
2. TÜRKİYE'DE İÇ DENETİM 66
2.1. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda İç Denetim Alanında Yapılan Düzenlemeler 67
2.2. İç Denetimle Geleneksel Denetimin Farkları 67
2.3. Türkiye'de İç Denetim Mevzuatı 69
2.3.1. Yasa Yönetmelik ve Diğer Mevzuat 69
2.3.2. Kamu İç Denetim Standartları 71
3. İÇ DENETİM BİRİMİNİN KURULMASI 72
3.1. İç Denetim Yönergesi 72
3.1.1. Bir Kamu Kurumu Yönergesi Örneği 73
3.2. Organizasyon Yapısı 74
3.3. İç Denetçi Sayıları 74
4. İÇ DENETİM BİRİMİNİN YÖNETİLMESİ 76
4.1. İç Denetçilerin Görev, Yetki ve Sorumlulukları 77
4.2. Denetim Gözetim Sorumlusunun (DGS) Görev, Yetki ve Sorumlulukları 80
4.3. Üst Yöneticinin Görev, Yetki ve Sorumlulukları 81
5. İÇ DENETİM FAALİYETLERİ 82
4.4. Denetim ve Danışmanlık Raporları 85
4.5. Diğer Faaliyetler 87

SONUÇ 89
KAYNAKÇA 90

3. BÖLÜM
İÇ DENETİM KONAKLAMA İŞLETMELERİ UYGULAMA ÖRNEĞİ 91
Emre Gürkaş

GİRİŞ 91
1. İÇ DENETİMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 91
1.1. İç Denetimin Tanımı 91
1.2. Uluslararası İç Denetim Standartları 93
2. TÜRKİYE'DE İÇ DENETİM 96
2.1. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda İç Denetim Alanında Yapılan Düzenlemeler 98
2.2. İç Denetimle Geleneksel Denetimin Farkları 100
2.3. Türkiye'de İç Denetim Mevzuatı 102
2.3.1. Yasa Yönetmelik ve Diğer Mevzuat 102
2.3.2. Kamu İç Denetim Standartları 104
2.3.3. Kamu İç Denetim Rehberleri 105
3. KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE İÇ DENETİM BİRİMİNİN KURULMASI 106
3.1. İç Denetim Yönergesi 107
3.2. Organizasyon Yapısı 109
4. İÇ DENETİM BİRİMİNİN YÖNETİLMESİ 110
4.1. İç Denetçilerin Görev, Yetki ve Sorumlulukları 112
4.2. Denetim Gözetim Sorumlusunun (DGS) Görev, Yetki ve Sorumlulukları 113
4.3. Başkanın Görev, Yetki ve Sorumlulukları 113
4.4. Üst Yöneticinin Görev, Yetki ve Sorumlulukları 115
5. İÇ DENETİM FAALİYETLERİ 116
5.1. İç Denetim Biriminin Yıllık Faaliyet Planının Yapılması (Makro Planlama) 116
5.1.1. İşletmenin Denetim Evreninin Çıkarılması (İş Süreçleri) 116
5.1.2. Makro Risk Analizinin Yapılması 117
5.1.3. Otel İşletmeciliği Yapan Bir Şirketin Makro Risk Analizi 118
5.1.4. İşletmenin Yıllık Programına Alınan Konular 119
5.2. İç Denetçi Tarafından Bir Denetim Görevinin Yapılması 119
SONUÇ 120
KAYNAKÇA 123

4. BÖLÜM

TEKNOLOJİK ÜRÜNLER ÜRETEN BİR İŞLETMEDE İÇ DENETİM UYGULAMASI 127

Sedef Göç

GİRİŞ 127

1. İÇ DENETİMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 127

1.1. İç Denetimin Tanımı 128

1.2. Uluslararası İç Denetim Standartları 129

2. TÜRKİYE'DE İÇ DENETİM 130

2.1. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda İç Denetim Alanında Yapılan Düzenlemeler 130

2.2. İç Denetimle Geleneksel Denetimin Farkları 131

2.3. Türkiye'de İç Denetim Mevzuatı 132

2.3.1. Yasa, Yönetmelik ve Diğer Mevzuat 132

2.3.2. Kamu İç Denetim Standartları 133

2.3.3. Kamu İç Denetim Rehberleri 134

3. İÇ DENETİM PLAN VE PROGRAMI 135

3.1. İşletmenin Denetim Evreninin Çıkarılması (İş Süreçleri) 135

3.2. Makro Risk Analizinin Yapılması 137

3.3. Örnek İşletmenin Makro Risk Analizi 138

3.4. İşletmenin Yıllık Programına Alınan Konular 139

3.5. İç Denetçi Tarafından Bir Denetim Görevinin Yapılması 140

SONUÇ 140

KAYNAKÇA 141

1. BÖLÜM
KAMU KURUMLARINDA İÇ DENETİM UYGULAMA SÜREÇLERİ

Alisa Çiçek Akyol

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı kamu kurumlarında 2003 yılında yasalaşan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu mali yönetim yapısına giren iç denetim uygulamasının mevzuatını, standartlarını ve uygulama yöntemlerini tanıtıp bir kamu kurumu örneğinde iç denetim uygulamasını göstermektir. Bu amaçla, birinci bölümde iç denetimin tanımı ve standartları iç denetimin kavramsal çerçevesi başlığı altında anlatılmış, ikici bölümde Türkiye'de iç denetim mevzuat ve standartlar ile iç denetimle geleneksel denetimin farkları alt başlıkları altında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, bir kamu kurumunda iç denetim uygulaması örneği anlatılmış ve örnek bir rapor hazırlanmış, son bölümde de bir kamu kurumunda iç denetim biriminin yıllık tüm faaliyetlerinin görüldüğü bir faaliyet raporu örneğine yer verilmiştir.

***TANIMLAR** (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2013)*

***Birim Yöneticisi:** İdarelerin teşkilat kanunlarında gösterilen birimlerin (ana hizmet, yardımcı hizmet, danışma ve denetim gibi) en üst yöneticisi (örneğin; bakanlıkta genel müdür, üniversitede dekan gibi).*

***İç Denetim Planı:** 3 yıllık dönemler için hazırlanan iç denetim planı.*

***İç Denetim Programı:** Yıllık iç denetim programı.*

***Kurum:** 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamındaki her bir idare.*

***Meslek Ahlak Kuralları:** Kamu İç Denetçileri Meslek Ahlak Kuralları.*

***Üst düzey yönetici:** Üst yönetici yardımcısı (müsteşar yardımcısı, rektör yardımcısı gibi) ile idarelerin teşkilat kanunlarında gösterilen birimlerin (ana hizmet, yardımcı hizmet, danışma ve denetim gibi) en üst yöneticisi (örneğin; bakanlıkta genel müdür, üniversitede dekan gibi).*

katkı sağlayarak kamu kaynakların etkin ve verimli kullanılmasında 5018 ile amaçlanan hedefe ulaşılmasını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, H. (2008, Ocak, Mart). İç Denetim Alanında Mesleki Yetkinliklerin Güçlendirilmesi Arayışları ve İngiltere ve İrlanda İç Denetçiler Enstitüsünün Yetkinlik Tanımlamaları. Sayıştay, 68

Ağdeniz, Ş. (2015). Kamu Sektöründe İç Denetim Faaliyetinin Etkililiğini Arttırmaya Yönelik Yapılan Uygulamalar. Denetişim. 16. Sayı. Ankara, 12-25.

Akbulut, N. (2015). Avrupa Birliği İlerleme Raporu İç Denetim ve Teftiş Birimlerinde Görev Ayrımı. Denetişim Dergisi. 2015-16, Ankara, 34-38.

Akbulut, N. & Kaş, O. (2018). Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sisteminde Kamu Denetimi ve İç Denetimin Yeri. Denetişim Dergisi, 8(18), 77-87.

Akbulut, N. & Akyol, Ç. (2023). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yapısında Kamu Kurumlarında İç Denetim Faaliyetlerinin Durumu. Denetişim Dergisi, 28, 137-152.

Aslan, B. (2008). Türk Kamu Mali Yönetiminde İç Denetim, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale.

Bayramin, M. (2010). Avrupa Birliği Sürecinde Ekonomik İstikrar İçin Türkiye Kamu Yönetimi İç Denetim Sistemi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Bozkurt, C. (2010, Nisan). Risk, Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Denetim. Denetişim, 17-30.

Çevikbaş, R. (2011). Türkiye'de İç Denetim Kurumu. Türk İdare Dergisi, 67.

Görener, Ö. (2010). Risk Odaklı İç Denetim: Olasılık-Etki Analizi Çerçevesinde Bir Uygulama. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Güler, A. &. Arkın A. A. (2018). COSO 2017 Kurumsal Risk Yönetimi Çerçevesine Kontrol Öz Değerlendirme Yaklaşımıyla Bakış ve Bir Kurum Uygulaması-I. Denetişim, 45-62.

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). Mevzuat. İç Denetim Koordinasyon Kurulu. https://www.hmb.gov.tr/idkk-mevzuat. (Erişim tarihi: 11.09.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). 2021 Kamu İç Denetim Kurumları Genel Raporu. İç Denetim Koordinasyon Kurulu. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/08/2021-Kamu-Ic-Denetim-Genel-Raporu-Son-Hali.pdf, (Erişim tarihi: 19.08.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2019). Kamu İç Denetim Standartları (KİDS). https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/kamu_ic_denetim_standartlari.pdf. (Erişim tarihi: 15.07.2023).

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2013). Kamu İç Denetim Rehberi. IDKK, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/K%C4%B0DR_v1.0.pdf, (erişim:08.07.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2007). İç Kontrol Standartları Tebliği. (Erişim tarihi: 07.07.2023).

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2005). AB ve İç Kontrol Müzakere Süreci. (Erişim tarihi: 05.06.2023).

https://www.hmb.gov.tr/ab-birligi-ve-ic-kontrol-muzakere-sureci, (erişim tarihi: 21.09.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2003). Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/5018_Sayili_Kanun.pdf, (erişim:07.10.2023)

Karamanlı, O. (2020). Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesinde İç Denetim Fonksiyonun Kurulması ve Türkiye Elektrik Dağıtım Sektöründe Örnek Bir Uygulama. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Kaya, B. (2013). Kamu İdarelerinde İç Kontrol Sistemi Oluşturma Faaliyetlerinde İç Denetçilerin Üstelenebilecekleri Rol ve Sorumluluklar. Denetişim, 20-31.

Kıral, H., & Hatipoğlu, İ. İ. (2017). Risk Yönetiminde Kontrol Öz Değerlendirme Yaklaşımı ve Strateji Geliştirme Birimlerinin Bu Kapsamda Üstlenebilecekleri Roller. Amme İdaresi Dergisi, 50(4), 115- 133

Mallı, İ. (2013). Kamu Mali Yönetiminde İç Denetimin Önemi ve Farklı Ülkelerde Uygulanan İç Denetim Modellerinin Karşılaştırılması Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Dış Ticaret Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Sarıbuğday, H. (2013). Kamu Kurumlarında İç Denetim Sisteminin Yapısı ve Mali Denetim: Bir Örnek Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Türedi, H. Karakaya, G. & İldem, M. (2015, Ocak-Mart). Kurumsal Yönetim ve İç Denetim İlişkisi. Sayıştay Dergisi, Sayı: 96

Türkiye İç Denetim Enstitüsü. (2017). https://www.tide.org.tr/page/16/Tuzuk. (Erişim tarihi: 06.07.2023)

Türkiye İç Denetim Enstitüsü. (2008). Uluslararası İç Denetim Standartları, Mesleki Uygulama Çerçevesi. The IIAResearch Foundation, Deloitte, Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayını No:4 Türkçe Baskı, İstanbul.

2. BÖLÜM
İÇ DENETİMİN BİR KAMU KURUMUNDA KURULMASI VE YÖNETİLMESİ ÖRNEĞİ

Burcu İlbay

GİRİŞ

İç denetim, ya da geniş anlamı ile denetim, yüzyıllardır başta mali yönetim ihtiyacı olmak üzere çok çeşitli nedenlerle ve çeşitli yöntemlerle yürütülmekte olan bir faaliyet olsa da "meslek" olarak tanımlanması ve disipline edilmesi 20. yüzyıla dayanmıştır. İç denetimin dünyaca kabul görmüş öncü kuruluşu olan Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors [IIA]), 1941 yılında kuruluşundan günümüze, gerek mesleki olgunlaşma, gerekse de uygulamaların geliştirilmesi yönünden modern "iç denetim" anlayış ve yöntemlerinin yaratılmasında öncü role sahiptir.

Çalışmada iç denetim faaliyetinin ülkemizde kamu kurumlarında uygulanma gereksinimine ilaveten, ilgili mevzuata genel bir bakış ile birlikte uygulamaya yönelik olarak bir kamu kurumunun çalışmalarından örneklere yer verilmiştir. İç denetim meslek profesyonelleri ile iç denetim faaliyetlerinin kamu kurumu uygulamalarına ilgi duyan okuyuculara genel bir çerçeve çizme amacı güden çalışmanın kapsamını ağırlıklı olarak 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ve ilgili mevzuatıyla şekillenmiş olan iç denetim faaliyetleri oluşturmaktadır. Yöntem, ulusal ve uluslararası kaynaklar, IIA ve Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TİDE) dokümanları (Türkiye İç Denetim Enstitüsü, 2023 ve 2017) ile ülkemiz kamu ve özel hukukuna ait ilgili mevzuat metinlerinin derlenerek analiz edilmesi biçiminde nitel olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede öncelikle iç denetimin kavramsal gelişimine kısaca göz attıktan sonra iç denetimin günümüzde genel kabul görmüş tanımına, ilke ve standartlarına değinilmiştir. Devamında Türkiye'de iç denetimin özel sektör öncelikli olarak gelişmesi ile kamu kurumlarındaki uygulamalarına dayanak mevzuata geniş yer verilmiştir. Mevzuatın kısmen soyut kaldığı uygulamaya

KAYNAKÇA

Akbulut, N., & Akyol, Ç. (2023). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yapısında Kamu Kurumlarında İç Denetim Faaliyetlerinin Durumu. Denetişim Dergisi, 28.

Akbulut, N., & Kaş, O. (2018). Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sisteminde Kamu Denetimi ve İç Denetimin Yeri. Denetişim Dergisi, 8(18).

Akbulut, N. (2015). AB İlerleme Raporu- İç Denetim ve Teftiş Birimlerinde Görev Ayrımı. *Denetişim Dergisi,* Sayı (16).

Arslan M. Cemil, Büyükşehir Belediyelerinin İç Denetim Uygulamaları, İstanbul, 2015, 2. Baskı

Bayramin, M. (2010). Avrupa Birliği Sürecinde Ekonomik İstikrar İçin Türkiye Kamu Yönetimi İç Denetim Sistemi.

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023a). Mevzuat. İç Denetim Koordinasyon Kurulu. https://www.hmb.gov.tr/idkk-mevzuat. (Erişim tarihi: 11.06.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023b). İç Denetçi Kadroları. https://www.hmb.gov.tr/kamu-idareleri-ic-denetci-kadrolari, (Erişim tarihi: 2.10.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021). İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=200610654&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5, (Erişim tarihi: 2.10.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). 2021 Kamu İç Denetim Kurumları Genel Raporu. İç Denetim Koordinasyon Kurulu. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/08/2021-Kamu-Ic-Denetim-Genel-Raporu-Son-Hali.pdf, (Erişim tarihi: 11.06.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021b). Kamu İç Denetim Genel Tebliği: https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2021/05/KamuIcDenetimGenelTebligi.pdf (Erişim tarihi 2.10.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2013). Kamu İç Denetim Rehberi, İDKK, Mevzuat, https://www.hmb.gov.tr/idkk-mevzuat (Erişim tarihi: 30.09.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2003). Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/5018_Sayili_Kanun.pdf, (erişim:07.10.2023)

Sarıbuğday, H. (2013). Kamu Kurumlarında İç Denetim Sisteminin Yapısı ve Mali Denetim: Bir Örnek Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir*.

The Institute of Internal Auditors [IIA]. (2023a). What Are The Standards. https://www.theiia.org/en/standards/what-are-the-standards/. (Erişim tarihi: 02.10.2023)

The Institute of Internal Auditors [IIA]. (2023b). Ana Prensipler. The Institute of Internal Auditors, ttps://www.theiia.org/en/standards/what-are-the-standards/core-principles/ (Erişim tarihi: 02.10.2023)

The Institute of Internal Auditors [IIA]. (2017a). The International Standards For The Professıonal Practıce Of Internal Audıtıng. https://www.theiia.org/globalassets/ site/standards/mandatory-guidance/ippf/2017/ippf-standards-2017-english.pdf (Erişim 2.10.2023)

The Institute of Internal Auditors [IIA]. (2017b). International Professional Practices Framework (IPPF) https://www.theiia.org/en/standards/international-professional-practices-framework/(Erişim 2.10.2023)

Türkiye İç Denetim Enstitüsü. (2023). Kilometre Taşları. https://www.tide.org.tr/page/4/Kilometre-Taslari, (Erişim tarihi: 30.09.2023).

Türkiye İç Denetim Enstitüsü. (2017). Mesleki Uygulama Çerçevesi Kapsamında Uluslararası İç Denetim Standartları. https://www.tide.org.tr/file/documents/pdf/UMUC-2017-updated.pdf, (Erişim tarihi 2.10.2023)

3. BÖLÜM
İÇ DENETİM KONAKLAMA İŞLETMELERİ UYGULAMA ÖRNEĞİ

Emre Gürkaş

GİRİŞ

İşletmelerde iç denetim, işletmenin verimliliği, güvenliği ve uyumluluğu sağlama amacıyla kritik bir rol oynar. İç denetim, işletmelerin operasyonlarını düzenli olarak gözden geçirerek, iç kontrol sistemlerini değerlendirir ve iyileştirme fırsatlarını tanımlar. Bu süreç, tesisin mali ve işletme risklerini azaltma, operasyonel süreçlerin verimliliğini artırma ve yasal gerekliliklere uyumu sağlama konularında kilit bir araçtır.

Konaklama işletmeleri, misafirlerine yüksek kalitede hizmet sunmayı amaçladığı için operasyonlarının her yönünü etkin bir şekilde yönetmelidir. Bu işletmelerin iç denetim, bu hedeflere ulaşmalarına yardımcı olur. İç denetim, finansal yönetimden insan kaynaklarına, gıda güvenliğinden temizlik standartlarına kadar geniş bir yelpazede konaklama işletmelerinin tüm operasyonlarını kapsar. İşletmenin sürekli iyileştirme ve büyüme yolunda güçlü bir temel oluşturur.

1. İÇ DENETİMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. İç Denetimin Tanımı

Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü'ne göre iç denetim, bağımsız ve tarafsız bir güvence ve danışmanlık hizmeti olarak tanımlanır. İç denetim, bir kurumun işleyişini geliştirmeyi ve değer katmayı hedeflerken, aynı zamanda kurumun risk yönetimi, kontrol mekanizmaları ve yönetişim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla sistematik ve disiplinli bir

runması, iş birliği yapılması ve risk yönetiminin uygulanması adımlarını içerir. Bu unsurlar, iç denetim biriminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlar ve işletme ve kurum faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, H. (2007). İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı Kapsamında İç Denetimin Rolü ve İMKB-100 Örneği. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi: İstanbul.

Akbulut, N. & Akyol, Ç. (2023). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yapısında Kamu Kurumlarında İç Denetim Faaliyetlerinin Durumu. Denetişim, (28) , 137-152 . DOI: 10.58348/denetisim.1316325

Akbulut, N. (2015). Avrupa Birliği İlerleme Raporu İç Denetim ve Teftiş Birimlerinde Görev Ayrımı. Denetişim Dergisi. 2015-16, Ankara, 34-3.

Alptürk E. (2008). İç Denetim Rehberi. Maliye ve Hukuk Yay., Ankara

Avrupa İç Denetim Enstitüleri Konfederasyonu [ECIIA]. (2005). Avrupa'da İç Denetim Durum Raporu (Şubat).

Ceyhan, İ. F. (2010). İç denetim ve kurumsallaşma (Master's thesis, Kırıkkale Üniversitesi). Kırıkkale

Çağrı, H. (1999). İşletme Yönetim. Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi

Çiçek, B. (2004). İşletmelerde İç Kontrol ve İç Denetim: Türkiye'deki Beş Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Diamond, J. (2013). Internal Control and Internal Audit. In: Allen, R., Hemming, R., Potter, B.H. (eds) The International Handbook of Public Financial Management. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137315304_18

Gensse, P. (2005). La Contributin du Contrôle Interne et de L'Audit au Gouvernement Entreprise. Compabilité Control Audit, Volume: 1, p.185.

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2003). Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/5018_Sayili_Kanun.pdf, (erişim:07.10.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2006). İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği (2021). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.200610654.pdf, (erişim:07.10.2023)

Kalender, İ. (2008). Türk Kamu İdaresinin Yeni Yönetim ve Denetim Sistemleri. Türk İdare Dergisi, Sayı 460, Ankara.

Karaca, H. (2023). İç Denetimin Tarihsel Gelişimi ve İç Denetim Düzenlemeleri. Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırma Dergisi, (25), 55- 68

Kartal, F. (2013). Türkiye'de Kamu ve Özel Sektörde İç Denetim Uygulamaları. Maliye Finans Yazıları, (99).

Kartal, F., (2012). Türkiye'de Banka Denetimi. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt:49, Sayı: 565, Mart 2012: 55-69.

Kocabay, İ. (1998). İşletmelerde İç Denetim. Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:198.

Koçberber, S. (2008). Dünyada ve Türkiye'de Denetim Etiği. Sayıştay Dergisi,(68).

Korkmaz U. (2007). Kamuda İç Denetim. Bütçe Dünyası (2), 25.

Köroğlu, C. & Aktaş, R. (2014). Turizm Sektöründe Kurumsal Yönetim Anlayışı ve İç Denetim İlişkisi: Marmaris Bölgesinde Bir Uygulama. İşletme Araştırma Dergisi, (6),3, 273 – 290.

Kurban, İ. (1997). İç Denetim Fonksiyonunun Etkinliği İçin Kurum İçi Düzenlemeler, İç Denetim Enstitüsü Yayınları, (13), İstanbul.

Manab, N.A., Hussin, M.R. ve Kassim, I. (2007). "Empirical Study on Theory and Pracice of Enterprise-Wide Risk Management (EWRM) on Internal Audiing and Risk Managment Funcions of Public Listed Companies in Malaysia", (erişim tarihi 02.05.2011), (htp/.rmi.nccu.edu.tw/apria/docs/Concurrent%20IV/Session%201/14707EWRM_APRIA_2007_New.doc).

Memiş, M.Ü. & Erkan, M.F. (2011). Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinde muhasebe ve denetim alanında yapılan düzenlemeler. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(2), 149-164.

Okur, Y. (2007), Türkiye'de Kamu Denetimi; Değişim Süreci ve Performans Denetimi, Nobel Yayınevi, Ankara.

Öndeş, T. (2000). KOBİ'lerde Verimliliği Arttırmak İçin İç Kontrol Sisteminin Kurulması ve Yürütülmesi ile İlgili Bazı İpucu Soruları. Muhasebe ve Denetime Bakış, TÜRMOB Yayınları, (1), 2.

Özbek, Ç. (2012). İç denetim kurumsal yönetim risk yönetimi iç kontrol. Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları.

Özeren, B. (2000). İç Denetim, Standartları ve Mesleğin Yeni Açılımları, T.C Sayıştay, Ankara.

Pehlivanlı, D. (2010). Modern İç Denetim, İstanbul, BetaYayıncılık.

Ramamoorti S. (2003). Internal Auditing: History, Evolution, and Prospects, The Institute of Internal Auditors, First Printing, Altamonte Spring, Florida.

Sabuncu, Birsel (2017). İşletmelerde İç Denetim ve İç Kontrol İlişkisi. Ç.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (18),2.

Sabuncu, B. (2018). İç Denetim Anlayışında Değişiklikler ve Gelişmeler. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, (20), 779 – 789.

Sardoğan, E. (2015). Otel İşletmelerinde İç Denetimin Önemi ve Bir Uygulama. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Sezer Özcan (2008); "Kamu Hizmetlerinde Müşteri (Vatandaş Odaklılık): Türkiye'de Kamu Hizmeti Anlayışı Açısından Bir Değerlendirme", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt 4, Sayı 8, ss.147-171

Şahin, Ü. (2008). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda İç Denetim Sistemi. KMU İİBF Dergisi, (10), 15.

Şimşek, K & Gökçen, B. (2023). AB Uyum Sürecinde Türkiye'de Kamu İç Denetim Düzenlemeleri: Devlet Üniversitelerinde Bir Araştırma. Muhasebe ve Denetime Bakış, (68), 173 – 200.

The Institute of Internal Auditors/IIA. (2023). The Definition of Internal Auditing. https://www.theiia.org/en/standards/what-are-the-standards/definition-of-internal-audit/, (erişim: 11.10.2023)

Tok, P. (2010). Türkiye'de İç Denetim ve İç Denetçilik. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Muğla.

Uzoğlu, C. (2012). Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu Başkanlığı Performans Yönetim Sistemi ve Performans Denetimi, Ankara.

Uzun, A.K. (2008). İşletmelerde İç Denetim Faaliyetinin Rolü ve Katma Değeri. Deloitte.

Yaman, A. (2011). Geleneksel Teftiş İle İç Denetim Modelinin Fonksiyonel Açıdan Değerlendirmesi. Denetişim Yayınları, (6).

Yılancı, F.M. (2006). İç Denetim, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi İşletmesi Üzerine Bir Araştırma, 2. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Yılmaz, G. (2018). Otel İşletmelerinde Risk Odaklı İç Denetim ve Bir Uygulama. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Walker, P.L, Shenkir, WG ve Barton, T.L. (2002). Enterprice Risk Management, The Institute of internal Auditors Research Foundation.

4. BÖLÜM
TEKNOLOJİK ÜRÜNLER ÜRETEN BİR İŞLETMEDE İÇ DENETİM UYGULAMASI

Sedef Göç

GİRİŞ

Bu örnek denetim çalışmasında teknolojik ürünler üreten bir işletmede İç Denetim Birimi tarafından risk analizine dayalı olarak yapılan yıllık İç Denetim Plan ve Programında denetlenebilecek tüm konuları kapsayan Denetim Evreni oluşturulmuştur. Süreç, alt süreç, aktif ve güncel program ve proje listelerinden oluşan denetim evreni neticesinde denetim alanı belirlenmiştir. Bu kapsamda şirketin stratejik planını, kurumsal hedeflerini, politikalarını ve kurumsal risklerini dikkate alarak oluşturulan örnek bir plan ve Yıllık İç Denetim Planı hazırlanmış, saha denetiminin ilk aşaması olan iç denetçinin görev planlaması amaçlı yaptığı risk analizi (mikro risk analizi) yapılarak örnek uygulama tablolarıyla gösterilmiştir.

1. İÇ DENETİMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

IIA'in Türkiye temsilcisi niteliğinde olan Türkiye İç Denetim Enstitüsü (TIDE) iç denetimin misyonunu; "Risk bazlı, objektif güvence sağlayarak ve tavsiye ile öngörülerle organizasyonel değeri korumak ve geliştirmek." olarak tanımlamış ve iç Denetimin misyonunu; "iç denetimin kurumun içerisinde gerçekleştirmeyi arzuladığı şeyleri ifade eder. Misyonun yeni IPPF 'teki yeri, uygulayıcıların bu misyonu gerçekleştirmek için bütün çerçeveyi nasıl kullanmaları gerektiğini gösterecek şekilde özel olarak konumlandırılmıştır." şeklinde belirtmiştir (Türkiye İç Denetim Enstitüsü, 2023).

KAYNAKÇA

Akbulut, N. (2015). "Avrupa Birliği İlerleme Raporu İç Denetim ve Teftiş Birimlerinde Görev Ayrımı". Denetişim Dergisi. 2015-16, Ankara.

Akbulut, N. ve Akyol, Ç. (2023). "Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yapısında Kamu Kurumlarında İç Denetim Faaliyetlerinin Durumu". Denetişim Dergisi, 28, 2023. Ankara.

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2023). Mevzuat. İç Denetim Koordinasyon Kurulu. https://www.hmb.gov.tr/idkk-mevzuat. (Erişim tarihi: 11.06.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). 2021 Kamu İç Denetim Kurumları Genel Raporu. İç Denetim Koordinasyon Kurulu. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2022/08/2021-Kamu-Ic-Denetim-Genel-Raporu-Son-Hali.pdf, (Erişim tarihi: 11.06.2023)

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2019). Kamu İç Denetim Standartları (KİDS). https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/kamu_ic_denetim_standartlari.pdf. (Erişim tarihi: 05.07.2023).

Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2003). Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/5018_Sayili_Kanun.pdf, (erişim:07.10.2023)

Özbek, Ç. (2012). İç denetim kurumsal yönetim risk yönetimi iç kontrol 1-2 cilt. Türkiye İç Denetim Enstitüsü Yayınları.

Pehlivanlı, D. (2010). Modern İç Denetim, İstanbul, BetaYayıncılık.

Sarıbuğday, H. (2013). Kamu Kurumlarında İç Denetim Sisteminin Yapısı ve Mali Denetim: Bir Örnek Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

The Institute of Internal Auditors/IIA. (2023). The Definition of Internal Auditing. https://www.theiia.org/en/standards/what-are-the-standards/definition-of-internal-audit/,(erişim:01.10.2023)

KLİNİK SOSYAL HİZMET
Tanım, Kapsam ve Yaklaşımlar

Editörler
Dr. Hakan Karağaç
Dr. İpen İlknur Ünlü
Prof. Dr. Esra Çalık Var

nobel

KLİNİK SOSYAL HİZMET
Tanım, Kapsam ve Yaklaşımlar
Editörler: Dr. Hakan Karağaç - Dr. İpen İlknur Ünlü - Prof. Dr. Esra Çalık Var

Yayın No.: 5008
Beşeri Bilimler No.: 531
ISBN: 978-625-397-603-3
E-ISBN: 978-625-397-604-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karağaç, Hakan., Ünlü, İpen İlknur., Çalık Var, Esra.
Klinik Sosyal Hizmet Tanım, Kapsam ve Yaklaşımlar / Editörler: İpen Ünlü - Hakan Karağaç - Esra Çalık Var
1. Basım, VIII + 230 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-603-3
E-ISBN: 978-625-397-604-0
1. Klinik Sosyal Hizmet 2. Sosyal Hizmet 3. Sosyal Hizmet Kuramları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093 Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21
Yenimahalle/ANKARA Tel: 0312 385 54 10

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **vii**

GENEL ÇERÇEVE

1. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMETİN TARİHÇESİ, TANIMI VE KAPSAMI **3**
İpen İlknur Ünlü

2. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMA STANDARTLARI VE ETİK **21**
Hakan Karaağaç

3. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA ARAŞTIRMA VE KANIT TEMELLİ UYGULAMALAR **35**
Esra Çalık Var - Elmas Akın Altıncı

4. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA SÜPERVİZYON **47**
Elvan Atamtürk

5. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA TANI, DEĞERLENDİRME VE MÜDAHALE SÜRECİ **65**
Ferda Karadağ

KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA KURAM VE YAKLAŞIMLAR

6. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULMASINDA SİSTEM KURAMI VE EKOLOJİK YAKLAŞIM **81**
Buse Erzeybek Şemi

7. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA PSİKODİNAMİK YAKLAŞIMLAR **97**
Abdulkadir Karabulut

8. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIMLAR **117**
Erdinç Kalaycı

9. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA İNSANCIL / VAROLUŞÇU YAKLAŞIMLAR **129**
Fatma Peker

10. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA ÇÖZÜM ODAKLI KISA TERAPİ 149
Merve Elifnur Gülbüz - Oğuzhan Zengin

11. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA TRANSAKSİYONEL ANALİZ 167
Ergün Hasgül - Hamza Aydemir

12. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA ANLATI TERAPİSİ 187
Yunus Kara

13. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA KRİZE MÜDAHALE YAKLAŞIMI 207
Bilge Abukan

14. BÖLÜM KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA SİSTEMİK AİLE TERAPİSİ YAKLAŞIMI 221
Filiz Er

1. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMETİN TARİHÇESİ, TANIMI VE KAPSAMI

İpen İlknur Ünlü

KLİNİK SOSYAL HİZMETİN TANIMI

Klinik sosyal hizmet, sosyal hizmet mesleğinin en önemli uygulama alanlarından biridir. Uzun yıllarca psikiyatrik sosyal hizmetin uygulama alanlarından biri olarak öne çıkmıştır. Klinik sosyal hizmet, birey, çift, aile ve grupların duygusal ve diğer davranışsal bozuklukların değerlendirilmesi, teşhisi, tedavisi ve önlenmesine odaklanan, psikososyal işlevlerini iyileştirme, geliştirme ve sürdürme hedefini paylaşan, psikososyal müdahale yöntemleri ile sağlığın korunmasını sağlayan profesyonel bir alandır.

Klinik sosyal hizmetin çeşitli tanımları olmasına rağmen Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) tarafından yapılan tanım oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliğinin (NASW) 2005 yılında yayınladığı "Sosyal Hizmet Uygulamasında Klinik Sosyal Hizmet İçin NASW Standartları" başlıklı kılavuzunda; Klinik sosyal hizmet, birincil olarak bireylerin, çiftlerin, ailelerin ve grupların zihinsel, duygusal ve davranışsal iyi oluşlarına, psikososyal işlevselliklerini artırmaya" odaklandığı belirtilmektedir. Ayrıca klinik sosyal hizmet, danışanın çevresiyle olan ilişkisine bütüncül bir yaklaşıma odaklanır ve danışanın çevresiyle yaşanan sorunların çözümü ve/veya önlenmesi için gerekli mesleki müdahalelerin

tadan değerlendirildiğinde, ülkemizde klinik sosyal hizmet alanın gelişmesini ve kurumsallaşmasını sağlayacak ulusal düzeyde yasal düzenlenmelerin yapılması, klinik alanda çalışacak sosyal hizmet uzmanlarının istihdamlarının sağlanması gerekmektedir.

Klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları mesleki uygulamalarda bulunurken psikososyal sorunların karmaşık yapısını çözümlemek için sosyal hizmet mesleğinin kendine özgü bilgi ve becerilerinin yanı sıra sosyal hizmet /psikoloji kuram ve yaklaşımlarına dair gerekli eğitimleri lisans ve lisansüstü düzeyde almaları oldukça önemlidir. Hastayı daha iyi tanımak ve analiz etmek için klinik bilgi, psikopatoloji, tedavi ve terapötik beceriler konusunda donanımlı olmalıdırlar. Ayrıca hastanın tanısı için DSM'yi anlaması ve etkin bir şekilde kullanabilmesi gereklidir. Tüm bunlarla birlikte klinik sosyal hizmet alanında multidisipliner çalışma, kurumlar arası iş birliği ve biyopsikososyal yaklaşımla çalışan sosyal hizmet uzmanı birey ve ailesinin psikososyal iyilik hâllerinin geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde daha etkin katkı verebilir. Şöyle ki klinik alanda çalışmak isteyen sosyal hizmet uzmanlarının belirli donanıma sahip olması beklenmektedir. Aksi takdirde klinik sosyal hizmet müdahalesinin gerçekleştirilmesi mesleki etiğe uygun olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Arıkan, Ç. (1985). *Psikiyatrik Sosyal Çalışma ve Psikiyatrik Ekip Çalışması*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Austin, M. D. (1986). *A History of Social Work Education*. Austin: The University of Texas.

Bulut, I. (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Yayın No: 74. Ankara: Kılıçarslan Matbaası.

Council on Social Work Education. (2009). *Advanced social work practice in clinical social work practice.* Washington, DC: Council on Social Work Education.

Dorfman, R.A. (1996). *Clinical Social Work, Definition, Practice and Vision.* Newyork: Brunner/Mazel Publishers.

Duyan, V. (2010). *Sosyal Hizmet: Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*. Ankara:Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Yayın No: 16.

Frank, Margaret Galdston (1980). Clinical social work: Past, present and future, challenges and dilemmas. *Smith College Studies in Social Work*, 50(3), 193–202.

Gonzalez, M. J. ve Gelman, C. R. (2015). Clinical social work practice in the twenty-first century: A changing landscape. *Clinical Social Work Journal*, 43, 257-262.

Harkness, D. (2011). The diagnosis of mental disorders in clinical social work: A review of standards of care. *Clinical social work journal*, 39, 223-231.

Maschi, Tina; Baer, Judy; Turner, Sandra G. (2011). The psychological goods on clinical social work: a content analysis of the clinical social work and social justice literature. *Journal of Social Work Practice,* 25(2), 233–253.

Mostisch, B. K. (2011). *Klinische Sozialarbeit und Soziale Arbeit im Krankenhaus*. Gemeinsamkeiten und Unterschiede. Bachelorarbeit, Hochschule Esslingen, Esslingen.

National Association of Social Workers (2005). Standards for clinical social work in social work practice. Retrieved from https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?file ticket=YOg4qdefLBE%3D&portalid=0

National Association of Social Workers (2023). Diplomate in clinical social work (DCSW). Retrieved from https://www.socialworkers.org/Careers/Credentials-Certifications/Apply-for-NASW-Social-Work-Credentials/Diplomate-in-Clinical-Social-Work.

Özbesler, C. (2017). Tıbbi Sosyal Hizmete Giriş ve Tıbbi Sosyal Hizmet Uzmanın Rolleri. Attepe Özden, Özcan Emre. (Ed.), *Tıbbi Sosyal Hizmet* içinde (3-13). Ankara: Nobel.

Özdemir, U. (2018). *Türkiye'de Psikiyatrik Sosyal Hizmet, Kuramsal Çerçeve, Rol ve İşlevler, Uygulama, Analiz*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Richmond, M. E. (1917). Social diagnosis. New York: Russell Sage Foundation.

Richmond, M. E. (1922). What is social casework?An introductory description. New York: Russell Sage Foundation

Shah, A., Anderson, K. G., Li, X., Meadows, J. T., & Breitsprecher, T. B. (2019). Clinical social work scope of practice related to diagnosis. *Clinical Social Work Journal*, 47, 332-342.

Strean, Herbert S. (1992). Clinical Social Work: An Evaluative Review. *Journal of Analytic Social Work,* 1(1), 5–23.

T.C. Sağlık Bakanlığı (10 Mart 2023). Güncel TRSM Listesi. Erişim linki:https://khgm saglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR,43118/toplum-ruh-sagligi-merkezleri-trsm-listesi.html, Erişim tarihi: 19.08.2023.

T.C. Sağlık Bakanlığı (2 Haziran 2023). Personel Dağılım Cetveli. Erişim linki: https://yhgm.saglik.gov.tr/TR-42988/personel-dagilim-cetveli-pdc.html#, Erişim tarihi: 19.08.2023.

Tosone, C. (2016). Clinical social work education, mental health, and the DSM-5. *Social work in mental health*, 14(2), 103-111.

Tuncay, T. (2018). Psikiyatrik sosyal hizmete giriş. İçağasıoğlu Çoban, A. ve Attepe Özden, S. (Ed.), *Psikiyatrik Sosyal Hizmet içinde* (3-17). Ankara: Nobel.

Tuncay, T. ve Tekin, H.H. (2021). *Sosyal Hizmet Mesleğinin ABC'si. Temel Kavramlar, Sosyal Sorunlar, Çalışma Alanları, Müdahale Ölçekleri.* Ankara: Nika Yayınevi.

Ünlü, İ.İ. (2021). Ruh Sağlığı Bozukluğu Tanılı Bireylerde Damgalanma ve Ayrımcılıkla Mücadelede Sosyal Hizmet Müdahalesi. Y. Baykara Acar, T. Çavuşoğlu, (Ed.), *Selçuk Karacık'a Armağan içinde* (319-336). Ankara: Nika Yayınevi.

Zubaroğlu-Yanardağ, M., Özmete, E. (2017). Bir mesleki uygulama alanı olarak geçmişten geleceğe klinik sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 203-225.

2. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMA STANDARTLARI VE ETİK

Hakan Karaağaç

GİRİŞ

Modern toplumların karmaşık sorunlarla yüzleştiği günümüzde bireylerin ve toplulukların psikososyal ihtiyaçları giderek daha da derinleşmektedir. Bu zorluklarla başa çıkabilmek ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek sadece tıbbi tedaviyle yeterli olmamakta aynı zamanda duygusal ve psikososyal desteklere olan ihtiyacı da gerekli kılmaktadır. Bu noktada genelde sosyal hizmet mesleği özelde klinik uygulamalar yapan sosyal hizmet uzmanlarının her geçen gün müracaatçı popülasyonu artmakta ve toplumlarda farklı sorun alanları ortaya çıkmaktadır.

Psikososyal sorunlarla mücadele etmek, krizleri yönetmek, aile içi dinamikleri desteklemek ve hastalıkların neden olduğu stresle başa çıkmak klinik sosyal hizmetin temel amaçlarındandır. Klinik sosyal hizmet uzmanları insanların yaşamlarındaki olumsuz etkileri en aza indirgemeye yardımcı olmak için birey, aile, grup ve topluluklarla yakın bir iş birliği içinde çalışırlar.

Mikro, mezzo ve makro düzeylerde klinik sosyal hizmet uygulayıcılarının rolü sadece müracaatçılara yardım etmek değildir. Profesyonel yardım ilişkisiyle birlikte klinik sosyal hizmet uzmanları müracaatçılarının yaşam kalitesini artırmak, psikososyal zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmak ve onları

tedir. Bununla birlikte klinik sosyal hizmet alan uygulayıcıları için metinde değinilen uluslararası uygulama standartlarının ve etik ilkelerin rehber edinilmesinin hizmetlerin güncel, kaliteli ve sürdürülebilir olmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın İ (2006). Eğitim ve Öğretimde Etik. 2. Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Barker RL (2003). The Social Work Dictionary (4th ed.). Washington, 8DC: NASW Press.

Berzoff, J, Drisko J (2015). What Clinical Social Workers Need to Know: Bio-psycho-social Knowledge and Skills for the Twenty First Century. Clin Soc Work J., 43, 263-273.

Bodur, H (2017). Etiğin Alet Çantasına Bakmak: Ahlâk, Etik ve İlintili Temel Kavramlar Üzerine Notlar. Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi (7), 155-190.

Bülbül AR (2001). İletişim ve Etik, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Clinical Social Work Association (CSWA), 2016. Clinical Social Work Association Code of Ethics. Accesed (02.08.2023): https://www.clinicalsocialworkassociation.org/CSWA-Ethics#:~:text=These%20core%20values%20include%3A%20a,opportunities%20to%20all%20its'%20members

Cılga İ (2004). Bilim ve Meslek Olarak Sosyal Hizmet. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu Yayınları.

Congress E, Mcauliffe D (2006). Social Work Ethics: Professional Codes in Australia and The United States. International Social Work, 49(2), 151-164.

Çifçi EG, Gönen E (2011). Sosyal Hizmet Uygulamalarında Etik Karar Verme Süreci. Toplum ve Sosyal Hizmet, 22(2), 149-160.

Doğan N (2009). İş Etiği ve İşletmelerde Etik Çöküş. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8(16), 179-200.

Elliott LJ (1931). Social Work Ethics. New York: American Association of Social Workers.

Johnson A (1955). Educating Professional Social Workers for Ethical Practice. Social Service Review, 29, 125–136.

Kut S. (1988). Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri, Temel Unsurları, Müdahale Yöntemleri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

National Association of Social Workers (NAWS) (2005). Standarts for Clinical Social Work in Social Work Practice. Accesed (05.06.2023):https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=YOg4qdefLBE%3D&portalid=0

National Association of Social Workers (NASW) (2017). NASW Code of Ethics. Accesed (01.07.2023): https://socialwork.sdsu.edu/wp-content/uploads/2011/09/NASW-Code-of-Ethics2017.pdf 20.02.2018.

National Association of Social Workers (NASW) (2023). Clinical Social Work Defination. Accesed (01.08.2023): https://www.socialworkers.org/practice/clinical-social-work

Özateş SÖ (2010). Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri. Toplum ve Sosyal Hizmet. 21(1), 85-97.

Reamer, F. G. (2006). Ethical Standards in Social Work: A Review of the NASW Code of Ethics. USA: NASW.

Reamer, F. (2018). Social Work Values and Ethics. Columbia University Press.

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (SHUDER) (2004). Sosyal Hizmet Mesleğinin Etik İlkeleri ve Sorumlulukları (2.Baskı), Ankara: SHUDER Yayınları

Thompson, N. (2013). Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak. Dipnot.

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözcükleri (2023). Erişim (20.07.2023): https://sozluk.gov.tr/

Vural ZBA, Coşkun G (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 1(1), 61-87.

Yıldırım G, Kadıoğlu S (2007). Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları. Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 29(2), 7-12.

Zubaroğlu Yanardağ M (2020). Sosyal Hizmet Mesleki Uygulamalarında Müracaatçılara Karşı Etik Sorumluluklar ve Etik Karar Verme Süreci. Toplum ve Sosyal Hizmet. 31(3): 1201-1226.

3. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA ARAŞTIRMA VE KANIT TEMELLİ UYGULAMALAR

Esra Çalık Var - Elmas Akın Altıncı

KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINA GENEL BAKIŞ

Klinik sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet bilim ve mesleği için önemli bir boyutu temsil etmekte iken ülkemizde hâlâ gelişme sürecinin başlarında olan bir uygulama alanıdır. Lisansüstü eğitim programları ile bu konuda uzmanlaşmış meslek elemanları yetiştirmektedir fakat lisans eğitim düzeyinde genelci yaklaşım benimsenmiştir. Genelci uygulamalara ek olarak daha farklı bir uzmanlık ve sorumluluk gerektiren klinik sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmetin eklektik bilgisini daha geniş bir perspektifle ve beceriyle uygulamayı gerektirmektedir.

Psikiyatri kliniklerinde, aile terapisi merkezlerinde, danışma merkezlerinde (Zubaroğlu Yanardağ & Özmete, 2017), alkol ve uyuşturucu madde bağımlıları tedavi ve araştırma merkezlerinde, toplum ruh sağlığı merkezlerinde ve diğer klinik çalışmaların yürütüldüğü birçok kurumda sosyal hizmet uzmanları görev almaktadır. Bu kurumlarda sosyal hizmet uygulaması gerçekleştiren uzmanların niceliksel arzının talebe yetmediği aşikârdır.

ilişkin kaygılar artmış ve sosyal hizmet uygulamasının etkililiği azalmıştır (Akt. Özkan & Gökçearslan Çifci, 2012). Elbette ki bireyden elde edilen veriler değişkenliği sebebiyle sosyal hizmet teorisi ve pratiği hızlı şekilde değişmektedir (Çalık Var & Kılıç Ceyhan, 2016; Yıldırım vd., 2013).

Nihai olarak bakıldığında, kanıt temelli uygulamalar klinik sosyal hizmet uygulamasında, teorik temel ve pratik arasındaki boşluğu kapatma noktasında destek sunmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında ise bir müdahale gibi görülmektense, süreç olarak algılanabilecektir.

Gelişen teknoloji ve kirliliğin arttığı bilgi dünyasında temel alınacak kanıtların güvenilirliğine ilişkin kaygılar, klinik sosyal hizmet konusundaki araştırmaların ve kanıtların çoğunluğunun kültürümüze uyumlu olmaması, araştırma konusunda yeterli eğitime erişememek, meslek elemanlarının üretilen bilimsel bulguların yayınlandığı kaynaklara nasıl ve nereden erişeceğine ilişkin bilgi eksikliğinin olması gibi sınırlılıklar ile karşılaşılabilir.

KAYNAKÇA

Adams, B. K., Lecroy, W. C., Matto, C. H. (2009). Limitations of Evidence-based Practice for Social Work: Unpacking the Complexity. *Journal of Social Work Education,* 45(2): 165-186.

Adams, R., Dominelli, L., & Payne, M. (Eds.). (2009). Sosyal Hizmet: Temel Alanlar ve Eleştirel Tartışmalar. Nika Yayınevi. (Özgün eserin yazarı J. Lishman, Kişisel ve mesleki gelişim bölümü).

Akın Altıncı, E., Akarçay, Ö. & Aksoy Mıhoğlu, B. (2022). Tartışma: "Evrensel Dünya Köyü"nde Veri Toplama ve Etik Hassasiyet, Evrensel Değerler Bağlamında Etik, (Edt. Prof. Dr. Şebnem Aslan ve Dr. Öğr. Üyesi Demet Akarçay Ulutaş), Konya: Eğitim Yayınevi, s. 645-660, ISBN: 978-625-7405-80-5.

Akın, E. (2017). *Adsız Alkoliklerin Ayıklık Sürecine İlişkin Anlatılarının Güçlendirme Temelinde Değerlendirilmesi,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Alptekin, K. (2019). Sosyal Hizmet Ulusal Çekirdek Eğitim Programı. Ankara: Sosyal Hizmet Okulları Derneği. Erişim: https://www.yok.gov.tr/Documents/Ku rumsal/egitim_ogretim_dairesi/Ulusal-cekirdek-egitimi-programlari/sosyal-hizmet-ulusal-cekirdek-egitim-programi.pdf .

Çalık Var, E. & Kılıç Ceyhan, E. (2016). Ruh Sağlığı Alanında Kanıta Dayalı Sosyal Hizmet Uygulamaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 42(9), s.1062-1069.

Dinç, B. (2021). Sosyal Hizmetin Bilgi Temeli ve Kanıta Dayalı Sosyal Hizmet, *Atlas Internatıonal Congresson Socıal Scıences 8.* Erişim: 07.07.2023, http://acikkaynak.bilecik.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11552/2520/Tam%20Metin%20Kitabı-sayfalar-141-147.pdf?sequence=3&isAllowed=y.

Fisher, T., & Somerton, J. (2000). Reflection on action: The process of helping social work students to develop their use of theory in practice. *Social Work Education, 19*(4). https://doi.org/10.1080/02615470050078384

Gambrill, E. (2005). *Critical Thinking in Clinical Practice: Improving the quality of judgements and decisions (2nd ed.)*. John Wiley, New Jersey.

Golightley, M. (2008). Social Work and Mental Health. Learning Matters Ltd, Third Edition.

Huxley, P. (2002). Evidence in social care: the policy context. In Priebe, S. and Slade, M. (eds) *Evidence In Mental Health Care.* Hove, Brunner-Routledge, 193–203.

Krysik, J. L. & Finn, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması,* (Çeviri Edt.: Ercüment Erbay), Ankara: Nika Yayınevi.

NASW. (2008). *Code of Ethics.* Revised and adopted by the Delegate Assembly of the National Association of Social Workers. Waashingtoın, NASW Press.

NASW. (2023). NASW Code of Ethics: Ethical Standards, Erişim: 07.07.2023, https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-EthicsEnglish/Social-Workers-Ethical-Responsibilities-to-the-Social-Work-Profession

Özkan, Y. & Gökçearslan Çifci, E. (2012). Sosyal Hizmette Kanıta dayalı Uygulamalar: Sosyal Hizmet Eğitimi Açısından İrdelenmesi, *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 23(1): 149-160.

Polat G (2007). Kanıta dayalı sosyal hizmet uygulaması. Sağlık ve Toplum, 17(3), 34-42.

Rogers, M., & Allen, D. (2019). *Applying Critical Thinking and Analysis in Social Work*. SAGE Publications.

Soyhanoğlu, S. (2020). Sosyal Hizmetin Doğasında Kanıta Dayalı Uygulama . Sosyal Çalışma Dergisi , 4 (1) , 39-43 .

Taylor, B. J. (2017). *Decision Making, Assessment and Risk in Social Work*. Sage Publications.

Toptaş Böcü, T. & Kalaycı Kırlıoğlu, H. İ. (2021). Klinik Sosyal Hizmet (KSH) ve Eğitimine İlişkin Bir Değerlendirme. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 0 (18), 179-193.

Tranmer, J., Squires, S., Brazil, K., Gerlacj, J., Jhonson, J., Muisner, D.,Swan, B & Wilson, R. (1998). Factors That Influence Evidence-Based Decision-Making. Ottawa: MultiMondes.

Tuncay, T. (2009). *Genç Kanser Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Analizi: Bir Model Önerisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Yıldırım, B., Acar, M. ve Tuncay, T. (2013). Onkoloji Alanında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görevleri ve Kanıta Dayalı Değerlendirme. Toplum ve Sosyal Hizmet, 24(1), 169-190.

Zarghi, N. ve Khorasani, S. D. (2018). Evidence-Based Social Sciences: A New Emerging Field. European Journal of Social Science Education and Research, 5(2), 207-211.

Zengin, O. & Çalış, N. (2017). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Mesleki Uygulamaları ve Çalışma Koşulları. Toplum ve Sosyal Hizmet, 28(1); 47-67.

Zubaroğlu Yanardağ, M. & Özmete, E. (2017). Bir Mesleki Uygulama Alanı Olarak Geçmişten Geleceğe Klinik Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28 (1), 203-226.

4. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA SÜPERVİZYON

Elvan Atamtürk

GİRİŞ

Klinik sosyal hizmet, bireylerin, grupların ve toplulukların ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan kritik bir uygulama alanıdır. Bu alanda faaliyet gösteren sosyal hizmet uzmanları, çeşitli psikososyal zorluklarla karşılaşırlarken, etik temelli ve etkili müdahaleler sunma çabası içindedirler. Ancak klinik sosyal hizmetin karmaşıklığı ve duygusal yükü, meslek mensuplarının çeşitli açılardan desteklenmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç duymalarına neden olur. Bu açıdan klinik sosyal hizmet süpervizyonu hayati bir rol üstlenmektedir. Klinik süpervizyon, deneyimli bir klinik sosyal hizmet uzmanının, daha az deneyime sahip meslektaşlarının profesyonel gelişimini desteklemek ve klinik becerilerini artırmak amacıyla sağladığı bir dizi rehberlik, öğrenme ve denetlenme süreci olarak tanımlanabilir. Genel olarak bu süreç, süpervizör ve süpervizyondan faydalananlar arasında yapılan düzenli ve yapılandırılmış toplantılar yoluyla gerçekleşir. Süpervizör, süpervizyondan faydalananların çalışmalarını, vakalarını, etik zorluklarını ve gelişim hedeflerini gözden geçirirken; süpervizyondan faydalananlar ise geri bildirim, yönlendirme ve önerilerle kendi anlayışını ve becerilerini geliştirir.

KAYNAKÇA

Aaisheim, L. (2012). *Practical clinical supervision for counselors an experiential guide*, Springer Publishing, New York.

American Board of Clinical Social Work (2018). *Clinical supervision: A practice specialty of clinical social work*, Retrieved Nisan 10, 2023, from https://www.abcsw.org/assets/ClinSupervisionIntro.pdf

American Board of Examiners (ABE) (2002). *professional development and practice competencies in clinical social work*. Retrieved Nisan 10, 2023, from http://www.abecsw.org/payor/posit/p_abes_position_papers.shtml

Atamtürk, E. (2023). *Sosyal hizmette süpervizyonun önemi,* Ed: G.Gürçay & A. Manafizaji, AICNHS 1st International Conference On New Horizons In Science (January 12-15, 2023 – Cairo), *Conference Proceedings Book* (ISBN:978-625-6393-09-7) Academy Global Publishing House.

Atamtürk, E. (2022). *Sosyal Hizmette Süpervizyon – Çocuk Refahı Süpervizyon Sistemi İçin Bir Model Önerisi*, Scala Yayıncılık: İstanbul.

Atamtürk, E. (2021). Amerika birleşik devletleri'deki sosyal hizmet uygulamaları ışığında çocuk refahı alanına ilişkin bir süpervizyon modeli önerisi, [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Barnett, J. E. (2007). Commentaries on the ethical and effective practice of clinicalsupervision (In search of the effective supervisor). Professional Psychology: Research and Practice, 38(3), 268-272.

Bernard, J. M., & Goodyear, R. K. (2014). Clinical supervision: Fundamentals of clinical practice (4th Edition), Pearson.

Borders, L. D., & Brown, L. L. (2005). *The new handbook of administrative supervision in counseling.* Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.

Center for Substance Abuse Treatment (2009). *Clinical Supervision and Professional Development of the Substance Abuse Counselor*. Treatment Improvement Protocol (TIP) Series 52. HHS Publication No. (SMA) 14¬4435. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration. Retrieved Nisan 10, 2023, from https://www.ncbi.nl.nih.gov/books/NBK64845/pdf/Bookshelf_NBK64845.pdf

Dan, V. (2017). An exhaustive view on supervision in social work: history, evolution, current trends, *Revista de Asistenta Sociala; Bucharest* Iss.2..

Engelbrecht, L.K. (2012). *The neglected agenda of social work management and supervision: Issues and challenges*.. https://scholar.sun.ac.za/bitstream/handle/10019.1/86894/engelbrecht_neglected_2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Erişim: 22 Mayıs 2023.

Falender, C. A., & Shafranske, E. P. (2004). *Clinical supervision: A competency-based approach.* Washington DC: American Psychological Association (APA).

Gibelman, M. & Schervish P.H. (1998). *Supervision in social work*, The Clinical Supervisor, 16(2), 1-15, DOI: 10.1300/J001v16n02_01

Hawkins, P. ve Shobet, R. (2006). Supervision in the helping professions. [3rd Edition]. London: Open University Press.

Holloway, E. L. (1995). *Clinical supervision: A systems approach.* Sage Publications, Inc.

Kadushin A. (1992). *Supervision in social work*, [3rd Edition] New York, Columbia University Press.

Kadushin, A., & Harkness, D. (2014). *Supervision in Social Work* [5th Edition] New York, Columbia University Press.

Merriam-Webster Dictionary (2023). *Definition of supervision*. https://www.merriam-webster.com/dictionary/supervision. Erişim: 25 Mayıs 2023.

Munson, C. E. (2002). Handbook of clinical social work supervision [3rd Edition]. Binghamton, NY: The Haworth Press, Inc.

NASW New Jersey Chapter (2023). *Frequently asked questions about licensure.* Retrieved Nisan 15, 2023, from https://naswnj.socialworkers.org/Professional-Development/Licensing-in-New-Jersey/Licensing-FAQs#Licensed%20Clinical%20Social%20Worker.

National Association of Social Workers (2021). *Code of ethics - 2021 revisions*. https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English. Erişim: 01 Mayıs 2023.

National Association of Social Workers (NASW) ve Association of Social Work Boards (ASWB) (2013). *best practice standards in social work supervision-2013.* https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=GBrLbl4BuwI%3D&portalid=0 Erişim: 25 Mayıs 2023.

National Council on the Practice of Clinical Social Work. (1994). *Guidelines for clinical social work supervision.* Washington, DC: NASW Press.

Proctor, B. (1986). *Supervision: A cooperative exercise in accountability*. In: Marken M, Payne M (eds). Leicester: National Youth Bureau Council for Education.

Reamer, F. G. (2013). *Social work values and ethics.* [4th Edition] New York, Columbia University Press.

Stoltenberg, C. D., McNeill, B., & Delworth, U. (1998). IDM supervision: An integrated developmental model for supervising counselors and therapists. San Francisco: Jossey-Bass.

Tsui, M.S. (2005). *Social work supervision: Contexts and concepts*, London, SAGE Publications Inc.

University at Buffalo (2023). *Clinical supervision,* University At Buffalo School of Social Work Continuing Education Center, https://socialwork.buffalo.edu/continuing-education/training-registration/EBP-mental-health/mental-health-competencies/clinical-supervision.html#:~:text=The%20Goals%20of%20Supervision,goals%20as%20an%20independent%20professional Erişim: 25 Mayıs 2023.

5. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA TANI, DEĞERLENDİRME VE MÜDAHALE SÜRECİ

Ferda Karadağ

GİRİŞ

Klinik sosyal hizmet uygulamaları, sosyal hizmet teori ve yöntemlerinin, duygusal ve zihinsel bozuklukların tedavisi ve rehabilitasyonunda uygulanmasını içerir. Klinik sosyal hizmet uzmanları, tüm sosyal hizmet uygulamalarıyla birlikte bireylerin, ailelerin ve küçük grupların psikososyal işlevlerini geliştirme ve sürdürme amacını taşır. Psikososyal bağlamda kişi ve aile, klinik sosyal hizmet uygulamalarının merkezinde yer alır, müdahalede psikoterapi ve danışmanlık dâhil olmak üzere sosyal hizmetin bütün rolleri yerine getirilir (Dorfman, 2013).

Sağlık ve hastalık kavramlarını sadece biyolojik ve fizyolojik açıdan değerlendirmek yetersiz kalmaktadır. İnsan biyolojik, ruhsal ve sosyal faktörlerin karşılıklı etkileşimleri ile bir anlam bulmaktadır. Klinik uygulamalarda her bireyin kendi hikâyesi, bireysel farklılığı, sosyokültürel özellikleri ile ele alınması ve bireylerin çevresi ile bir bütün olarak değerlendirilmesi önemlidir. Geleneksel tıbbi yaklaşım bilimsel çalışmalar için ideal bir yapı oluşturmakla birlikte hastaların ele alınmasında belli standartlar içinde kalmıştır. Hastalık-

Klinik sosyal hizmet uygulamalarında multidisipliner çalışma, kurumlar arası iş birliği ve biyopsikososyal yaklaşım, etkinliği ve verimliliği artırmanın temel anahtarıdır. Bununla birlikte çoğu zaman çok zor ve en dezavantajlı ortamlardan gelen, sosyal desteği yetersiz ve dışlanmış kişi ve ailelere erişilebilir hizmetleri sunmak ve onların ruh sağlığı ihtiyaçlarını karşılamak için meslek elamanlarının sayı ve nitelik olarak gelişmesine, bu alandaki toplumsal kaynakların artırılmasına, ruh sağlığı hizmetlerini erişilebilir kılmaya ve damgalayıcı olmayan bir toplum oluşturmaya ihtiyaç vardır. Biyopsikososyal bir model ve multidisipliner bir ekip içerisinde çalışma, birbiriyle etkileşim hâlinde olan birey, aile ve çevresel tüm değişkenleri hesaba katan bir yaklaşım klinik uygulamalara optimum bir çerçeve sunar.

KAYNAKLAR

Baykara, A. (2008). Koruyucu Etkenler ve Risk Etkenleri. F. Çudadoroğlu Çetin (Ed.). Çocuk ve Ergen Psikiyatri Temel Kitabı içinde.Ankara: Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Yayınları, s:801-807.

Benbassat J, Baurnal R. (2004). What is empathy, and how can it be promoted during clinical clerkships? Acad Med, 79:832-839.

Corcoran, J., & Walsh, J. (2010). *Clinical assessment and diagnosis in social work practice*. Oxford University Press.

Çuhadaroğlu Çetin F. ve Tüzün Z. (2008). Ergenlerin Psikiyatrik ve Psikolojik Değerlendirilmesi. Çocuk ve ergen psikiyatrisi temel kitabı. (ed: Çuhadaroğlu Çetin vd.) *Ankara: Hekimler Yayın Birliği*, 175-180.

DSM-5 (2013). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci baskı, Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı [Diagnostic and statistical manual of mental disorders]. (Çev. E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği: Ankara.

Dorfman, R. A. (2013). *Clinical social work: Definition, practice and vision*. Routledge

Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanilarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *21*(1), 155-190.

Dökmen, Ü. (2004). İletişim Çatişmalari ve Empati. *İstanbul: Sistem Yayıncılık ve Mat. Sanayi Ticaret AŞ*.

Dönmez, M. Ö. (2021). *Biyopsikososyal Yaklaşim Konusunda Eğitim Alan Tip Fakültesi Son Sinif Öğrencilerinin Hasta Hekim Yönelimi ve Empati Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi.

Ebrinç, S. (2000). Psikiyatrik derecelendirme ölçekleri ve klinik çalışmalarda kullanımı. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, *10*(2), 109-116.

Endicott J., Spitzer R.L. (1989). Psychiatric Rating Scales. In: Kaplan HI, Sadock BJ editors. Comprehensive Textbook of Psychiatry 5th ed. Baltimore, Maryland: Williams & Wilkins, 2391-2409.

Engel, GL. (1980). The clinical application of the biopsychosocial model. Am J Psychiatry, 137, 5: 535-544.

Er, F. Ve Yıldırım, Ş. (2018). Fibromiyalji tanılı hastada kısa süreli çözüm odaklı yaklaşımın kullanımı: Olgu sunumu. Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 11, 27-41.

Ezhumalai, S., Muralidhar, D., Dhanasekarapandian, R., & Nikketha, B.S. (2018). Group interventions. *Indian journal of psychiatry*, *60* (Suppl 4), S514. Falloon, I. R. (2003). Family interventions for mental disorders: efficacy and effectiveness. *World Psychiatry*, *2*(1), 20.

Gidugu, V., Rogers, E. S., Harrington, S., Maru, M., Johnson, G., Cohee, J., & Hinkel, J. (2015). Individual peer support: A qualitative study of mechanisms of its effectiveness. *Community mental health journal*, *51*, 445-452.

Gilgun, J. F. (2004). Qualitative methods and the development of clinical assessment tools. *Qualitative Health Research*, *14*(7), 1008-1019.

Grady, M., & Drisko, J. W. (2014). Thorough clinical assessment: The hidden foundation of evidence-based practice. *Families in Society*, *95*(1), 5-14.

Gülgöz, S. (1994). Test kullanımında temel konular. *Türk Psikoloji Dergisi*, *9*(33), 1-8.

Horghagen, S., Fostvedt, B., & Alsaker, S. (2014). Craft activities in groups at meeting places: supporting mental health users' everyday occupations. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, *21*(2), 145-152.

Jacob, K. S. 2015. "Recovery Model of Mental Illness: A Complementary Approach to Psychiatric Care." *Indian Journal of Psychological Medicine* 37 (2): 117.

Karls J., & O'Keefe M. (2008). *Person-in-environment system manual* (2nd ed.). Washington, DC: NASW Press.

Kress, V. E. W., Eriksen, K. P., Rayle, A. D., & Ford, S. J. (2005). The DSM-IV-TR and culture: Considerations for counselors. Journal of Counseling & Development, 83(1), 97-104.

Mancini, M. A. (2007). The role of self–efficacy in recovery from serious psychiatric disabilities: A qualitative study with fifteen psychiatric survivors. *Qualitative Social Work*, *6*(1), 494.

Mowbray, C. T., Collins, M., & Bybee, D. (1999). Supported education for individuals with psychiatric disabilities: Long-term outcomes from an experimental study. *Social Work Research*, *23*(2), 89-100.

NASW Standards for *Clinical Social Work* in *Social Work* Practice (2005). National Association of Social Workers. https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=YOg4qdefLBE%3D&portalid=0. Erişim Tarihi: 16.08.2023.

Ozdin, S. B. (2015). *Aile Hekimliği İle Psikiyatri Uzman Ve Uzmanlık Öğrencilerinin Biyopsikososyal Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi* (Doctoral dissertation, Tesis. Samsun: Ondokuz Mayıs University).

Soydan, H (2015) Intervention Research in Social Work, Australian Social Work, 68:3, 324-337, DOI: 10.1080/0312407X.2014.993670

Şen M. G. (2013). İzmir ilinde çalışan aile hekimlerinin klinik uygulamalarında biyopsikososyal yaklaşımı ne ölçüde uyguladıklarının saptanması, Uzmanlık Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı.

Tew, J., Ramon, S., Slade, M., Bird, V., Melton, J., & Le Boutillier, C. (2012). Social factors and recovery from mental health difficulties: A review of the evidence. *British journal of social work*, *42*(3), 443-460.

Webber, M., & Fendt-Newlin, M. (2017). A review of social participation interventions for people with mental health problems. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, *52*, 369-380.

Winefield, H. R., & Chur-Hansen, A. (2000). Evaluating the outcome of communication skill teaching for entry-level medical students: does knowledge of empathy increase?. *Medical education*, *34*(2), 90-94.

6. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULMASINDA SİSTEM KURAMI VE EKOLOJİK YAKLAŞIM

Buse Erzeybek Şemi

GİRİŞ

Sistem Kuramı ve Ekolojik Kuram genelci sosyal hizmetin en temel yaklaşımları arasında yer alan ve mesleki müdahalelerde en çok başvurulan teorik temeller arasında yer almaktadır. Sistem yaklaşımının doğuşundan yaklaşık 40 yıl sonra ivme kazanan ekolojik sistem yaklaşımlarının her ikisi de dinamik etkileşimlere odaklanıp kişilerin diğer sistemlerle olan ilişkilerine vurgu yapmasıyla benzeşse de canlı ve cansız sistemleri incelemeleri ve odaklandıkları sistem düzeyi bağlamında birbirlerinden farklılaşmaktadırlar.

Sistem teorisi, karmaşık sistemlerin analizi, tasarımı ve yönetimi ile ilgilenen geniş bir çalışma alanına sahiptir. Sistem, ortak bir amaca ulaşmak için birlikte çalışan birbirine bağlı ögeler kümesi olarak tanımlanır. Sistem teorisi, sistemlerin davranışını ve dinamiklerini anlamak için değişikliklere nasıl tepki verdikleri ve nasıl kontrol edilebilecekleri veya yönetilebilecekleri dâhil olmak üzere bir çerçeve sağlar.

Sistem teorisi aynı zamanda bireyler ve çevreleri arasındaki "uyumun iyiliğini" artırmak amacıyla sorunları yorumlamak ve dengeli müdahale stratejileri geliştirmek için müracaatçı sistemlerinin bileşenlerini ve dinamiklerini anlamamızı sağlar. Sistem teorisi, sorunları anlamak için belirli teorik çerçeve-

KAYNAKÇA

Akkuş, B., İzci, N.A. (2018). Sistem Yaklaşımı, Kavramları ve Yönetim. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*, 223-237.

Adams, K., Hester, P., & Bradley, J. (2013). A historical perspective of systems theory. *IIE Annual Conference and Expo 2013*, 4102–4109.

Alexander, P. (1985). A systemstheoryconceptualisation of incest. FamilyProcess, 24 (1), 79-88.

Asen, E., & Scholz, M. (2010). *Multi-family therapy: Concepts and techniques*. Routledge.

Baykara Acar, Y. & Acar, H. (2002). SİSTEM KURAMI - EKOLOJİK SİSTEM KURAMI ve SOSYAL HİZMET: TEMEL KAVRAMLAR ve FARKLILIKLAR . Toplum ve Sosyal Hizmet , 13 (1) , 29-35 .

Bechmann, G., & Stehr, N. (2002). *The Legacy of Niklas Luhmann*. Springer.

Brandell, J. R. (Ed.). (2010). *Theory & practice in clinical social work*. Sage.

Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Harvard University Press.

Buckley, W. (1967). Sociology and modern systems theory.

Buckley, W. F. (1998). Society–a complex adaptive system: Essays in social theory (Vol. 9). Taylor & Francis.

Capra, F. 1997. *The web of life*. New York: Doubleday-Anchor Book.

Cooper, M. G., & Lesser, J. G. (2008). *Clinical social work practice: An integrated approach* (p. 272). New York, NY: Pearson.

Çınaroğlu, S.; Avcı, K. (2013). Yönetim Biliminde Sistem Yaklaşımı ve Sağlık Alanı Özelinde Bir Değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 17*(1), 83-101.

Doherty, W. J., McDaniel, S. H., & Hepworth, J. (1994). Medical family therapy: An emerging arena for family therapy. *Journal of Family Therapy*, *16*(1), 31-46.

Dorfman, R. A. (1996). *Clinical social work: Definition, practice, and vision* (Vol. 9). Psychology Press.

Duyan, V (2015). Sistem Kuramı. İçinde Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları. Erişim Adresi [https://docplayer.biz.tr/22257675-Unite-sosyal-hizmet-kuramlari-ve-yaklasimlari-icindekiler-hedefler-sistem-kurami-prof-dr-veli-duyan.html]. Erişim Tarihi: 20/9/2022

Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.

Garthwait, C. (2017). The social work practicum: A guide and workbook for students (7th ed.). Pearson.

Germain, C. B., & Gitterman, A. (1996). The life model of social work practice: Advances in theory and practice (2nd ed.). Columbia University Press.

Greene, R. R., & Blundo, R. G. (1999). Postmodern critique of systems theory in social work with the aged and their families. *Journal of Gerontological Social Work*, *31*(3-4), 87-100.

Griffiths, P. E., & Tabery, J. (2013). Developmental systems theory: What does it explain, and how does it explain it?. *In Advances in child development and behavior 44*, 65-94. JAI.

Hutchison, E. D. (2018). *Dimensions of human behavior: Person and environment*. Sage Publications.

Kirst-Ashman, K.K. & Hull, G. H. (2002). Understanding Generalist Practice, 3rd Ed. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.

Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *The lancet, 360*(9339), 1083-1088.

Luhmann, N. (1995). *Social systems*. stanford university Press.

Lyons St, Schweitzer L, Urick Mj, Kuron L (2019). A Dynamic Social-Ecological Model of Generational Identity in the Workplace. *Journal of Intergenerational Relationships*, **17**(1): 1-24.

Mele, C., Pels, J., Polese, F. (2010). A Brief Review of Systems Theories and Their Managerial Applications. *Service Science 2(*1/2), 126 – 135.

Payne, M. (2014). Modern social work theory (4th ed.). Oxford University Press.

Preston-Shoot, M. &Agass, D. (1990). Making Sense of SocialWork: Psychodynamics, SystemsandPractice.London: MacmillianEducation.

Rothery, M. (2001). Ecological Systems Theory. In P. Lehmannand & N. Coady (Eds.), Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach (pp. 65-82). New York: Springer.

Sawyer, R. K., & Sawyer, R. K. S. (2005). *Social emergence: Societies as complex systems*. Cambridge University Press.

Sciulli, D., & Gerstein, D. (1985). Social Theory and Talcott Parsons in the 1980. *Annual Review of Sociology*, *11*(1), 369–387.

Şimşek, M. Ş., Çelik, A. (2009). *Yönetim ve Organizasyon*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Teater, B. (2010). Social systems theory and the ecological perspective.Ed. Barbra Teater, An Introduction To Applying Social Work Theories And Methods. Open University Press., 16-37.

Turner, F. J. (2005). Encyclopedia of Canadian Social Work. Canada: Wilfrid Laurier University Press.

Van Wormer, K., & Besthorn, F. H. (2013). Human behavior and the social environment: Macro level: Groups, communities, and organizations (3rd ed.). Oxford University Press.

Walker, S. (2012). Effective Social Work with children, young people and families. *Effective Social Work with Children, Young People and Families*, 1-232.

Yılmaz, H.A. (2016). Bir Derleme: Benlik Kavramina İlişkin Bazi Yaklaşimlar Ve Tanimlamalar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *48:* 79-89.

Zastrow c, Kırst-Ashman k (1990). Understanding Human Behavior and The Social Environment. Chicago: Nelson. Hall Publishers.

7. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA PSİKODİNAMİK YAKLAŞIMLAR

Abdulkadir Karabulut

GİRİŞ

Psikodinamik kuram, insanın davranışlarını, düşüncelerini ve duygularını anlamaya ve açıklamaya çalışan bir kuramdır. Sigmund Freud'un çalışmalarıyla temelleri atılan bu kuram, bireyin bilinçaltı süreçlerinin ve içsel çatışmalarının önemini vurgular. Psikodinamik kuram ile bireyin bilinçaltında yer alan dürtüler, istekler ve içsel çatışmaların kişilik gelişimini etkilediğine vurgu yapılmaktadır. Bireyin bu içsel çatışmaları çözümlemesi durumunda da psikolojik sağlamlığın mümkün olacağına işaret edilmektedir. Bilinçaltı süreçlerinin ve içsel çatışmaların anlaşılması ise bireyin düşünceleri, duyguları, rüyaları ve savunma mekanizmalarını kapsamaktadır.

Freud'un psikanaliz yöntemi, psikodinamik kuramın temel bileşeni olarak kabul edilmektedir ve Freud bu psikanaliz yönteminde bireyin bilinçaltı süreçlerini ortaya çıkarmak için serbest çağrışım, rüya analizi gibi teknikleri kullanmıştır. Freud, bireyin geçmiş deneyimleri ve ilk altı yaştaki travmalarının bireyin kişiliğini ve davranışlarını nasıl etkileyebileceğini incelemiştir. Bu geçmiş deneyimler ve travmaların oluşma sürecini de aşamalara ayırmıştır. İd, ego ve süperego kavramlarını da vurgulayan Freud, kişilik yapılandırmasında bu kavramların bireylerin davranışlarına etkisini de belirtmiştir. Psikodina-

KAYNAKÇA

Akbaş, E. (2014). Sosyal Çalışmada Çağdaş Eleştirel Perspektifler, Ankara: SABEV Yayınları.

Anlı, İ. (2016). Ego ideali ve kimlik devamlılığı. *FNG & Bilim Tıp Dergisi, 2*(4), 287-290.

Atak, H. (2011). Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: kuramsal bir değerlendirme, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3*(1), 163-213.

Atasü Topcuoğlu, R. (2013) "Sosyal hizmet uygulamasında kuram", İ. Tomanbay (Ed.), Sosyal hizmet kuram ve uygulaması (2-29), Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Boeree, C.G. (1997a). *Personality theories: Sigmund Freud.* Erişim tarihi: 10 Mayıs 2018, http://webspace.ship.edu/cgboer/Freud.pdf.

Boeree, C.G. (1997b). *Personality Theories: Erik Erikson.* Erişim tarihi: 10 Mayıs 2018, http://webspace.ship.edu/cgboer/Erikson.pdf.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (D.Erguvan Sarıoğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Cüceloğlu, D. (2007). *İnsan ve davranışı: psikolojinin temel kavramları.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

Çamlıbel İrkin, A. (2012). *Çocukların gelişim süreci ve televizyonun etkileri* (Uzmanlık Tezi). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara.

Çuhadaroğlu Çetin, F. (2001). Kendilik patolojisi belirtisi olarak kimlik kargaşası, *Türk Psikiyatri Dergisi, 12*(4), 309-314.

Duyan, V. (t.y.). *Sosyal hizmet kuramları ve yaklaşımları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Gürses,İ. ve Kılavuz, M.A. (2011). Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişiminin önemi, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 20*(2), 153-166.

Magnavita, J.J. (2016). Kişilik Kuramları, (M. Arık, Çev.). 1.Baskı. Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Mutlu, Y. (2019). Sosyal Medya, Kimlik ve Mahremiyet: Geç Ergen Grupların Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıklarının Elazığ Örneğinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kadak M.T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(4), 566-589.

Özkalp, E. (2003). *Psikolojiye giriş dersleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Sheafor,B.W. ve Horejsi, C.J.(2014). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler.* (D.B.Çiftci, Çev.).Ankara: Nika yayınevi.

Sigmund, F. (2014a). *Bir yanılsamanın geleceği.*(M.Ökten, Çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.

Sigmund, F. (2014b). *Grup psikolojisi ve ego analizi.*(M.Ökten, Çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.

Sigmund, F. (2014c). *Haz ilkesinin ötesinde.*(M.Ökten, Çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.

Thompson, N. (2013). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Turan, N. (2009). Sosyal kişisel çalışma: birey ve aileler için sosyal hizmet. Ankara: SHUD Yayınları.

Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya E.E. (2016). *Kişilik kuramları.* Ankara:Pegem Akademi

Zastrow, C ve Kirst-Ashman K.K.(2015). *İnsan davranışı ve sosyal çevre.*(S. E. Türközü ve B. Alparslan, Çev.) Ankara: Nika yayınevi.

8. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI YAKLAŞIMLAR

Erdinç Kalaycı

GİRİŞ

Bilişsel davranışçı yaklaşımlar, değişen bilişlerin mümkün olduğunu ve yapılandırılmış bilişlerin davranış değişikliğine yol açabildiğini savunan modele dayanmaktadır. Genellikle kısa süreli, hedefe yönelik, problem odaklı bir müdahale süreci içermektedir (Metin vd., 2022). Bilişsel davranışçı yaklaşımlar, çeşitli duygusal bozuklukları olan bireylerin semptomlarını azaltma ilkesine dayanır. Yaklaşıma göre, kişiler stres ve baskı altındayken mantıklı ve açık bir şekilde düşünemeyeceklerinden, çarpık düşünceler ortaya çıkmaktadır (Kılıç vd., 2021). Yaklaşım, danışanlara problem sürdürücü etkileşim kalıplarını bozmalarında yardımcı olmayı içermektedir. Bu bağlamda bireylerin deneyimlerine yükledikleri anlamların kendi algılarıyla şekillendiğini savunarak bu anlamları mantıklı biçimde değerlendirebilme becerisinin kazandırılması amaçlanmaktadır (Gregory, 2010). Bireylerin, içsel süreçlerinde gerçekleşen bilişsel olayların davranış değişikliğine aracılık ettiğini varsayan teorik bakış açısına dayanmaktadır. Bireyin hayatına etki eden sorunları belirlemesine yardımcı olarak bu sorunları neden kendi başına çözmediğine dair hipotezler oluşturmayı hedefler. Tüm bilişsel yaklaşımlar, insanların inançları ve eylemleri kontrol etme kapasitesini ve tüm bunların deneyimlerimizden nasıl anlam çıkardığımıza bağlı olduğunu vurgulayan felsefi bir düşünceye sahiptir (Şe-

ren derslerin sayısı artırılmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları, marjinal grupların veya toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan müdahaleleri belirlerken en uygun yöntemi seçerek, etkili bir müdahale gerçekleştirme becerisine sahip olmalıdır. Bu bağlamda mevcut çalışmaların sayısı artırılarak meslek elemanlarına teorik bir çerçeve sunulması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Amiri, M., Yazdandoust, R.Y., & Tabatabaei, S.M. (2009). Effectiveness of group behavioral activation treatment in reducing depressive symptoms and effects of this treatment in increasing mental health and quality of life in clients of therapeutic community. *J Res Addict.* 3(9):101–114.

Benjamin, C. L., Puleo, C. M., Settipani, C. A., Brodman, D. M., Edmunds, J. M., Cummings, C. M., & Kendall, P. C. (2011). History of cognitive-behavioral therapy in youth. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, *20*(2), 179-189.

Carr, A. (2006). *Family Therapy: Concepts, Process and Practice* (2nd ed.). Chichester, Wiley.

Craig, S. L., Austin, A., & Alessi, E. (2013). Gay affirmative cognitive behavioral therapy for sexual minority youth: A clinical adaptation. *Clinical Social Work Journal, 41*(3), 258–266.

Dobson, K.S. (2010). *Handbook of Cognitive-Behavioral Therapies* (3rd ed.). Guilford Press, London.

Dryden, W., & David, D. (2008). Rational emotive behavior therapy: Current status. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, *22*(3), 195-209.

Goldenberg, I., & Goldenberg, H. (2007). *Family Therapy: An Overview* (7th ed.). Brooks, Cole.

Gregory, V. L. (2010). Cognitive-behavioral therapy for bipolar disorder: Implications for clinical social workers. *Journal of Social Service Research, 36*(5), 460–469.

Kılıç, C., Güre, M. D. P., Karataş, M., & Duyan, V. (2021). Bilişsel davranışçı yaklaşım ekseninde yaşlılarla grupla sosyal hizmet uygulamaları. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (4), 45-60.

Leahy, R. L. (2003). *Cognitive therapy techniques: A practitioner's guide* (2nd ed.). New York: The Guilford Press.

Matthews, S., Harvey, A., & Trevithick, P. (2003). Surviving the swamp: Using cognitive behavioural therapy in a social work setting. *Journal of Social Work Practice, 17*(2), 177–185.

Metin, G. A., Zengin, O., & Erkoç, B. (2022). Çocuklarda sosyal öğrenme sürecinin sosyal hizmet perspektifinden incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *22*(54), 43-62.

Özdel, K. (2015). Dünden bugüne bilişsel davranışçı terapiler: Teori ve uygulama. *Turkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, *8*(2), 10-20.

Schwartz, J. M., & Begley, S. (2002). *The Mind and the brain: Neuroplasticity and the power of mental force* (2nd ed.). New York: Harper Collins.

Soylu, C., & Topaloğlu, C. (2015). Bilişsel davranışçı terapide ev ödevi uygulamaları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *7*(3), 280-288.

Şenormancı, Ö., Konkan, R. ve Sungur, M. Z. (2010). İnternet bağımlılığı ve bilişsel davranışçı terapisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(6), 261-268.

Thoma, N., Pilecki, B., & McKay, D. (2015). Contemporary cognitive behavior therapy: A review of theory, history, and evidence. *Psychodynamic Psychiatry*, *43*(3), 423-461.

Tosone, C. (2015). Clinical social work education, mental health, and the DSM-5. *Social Work in Mental Health,* 14(2), 103–111.

Türkçapar, M. H. ve Sargın, A. E. (2012). Bilişsel davranışçı psikoterapiler: tarihçe ve gelişim. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, *1*(1), 7-14.

Wells, E.A., Kristman-Valente, A.N., Peavy, K.M., Jackson, T.R. (2013). Social workers and delivery of evidence-based psychosocial treatments for substance use disorders. *Social Work Public Health*. 28(3-4):279-301.

9. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA İNSANCIL / VAROLUŞÇU YAKLAŞIMLAR

Fatma Peker

GİRİŞ

Sosyal hizmet dinamik bir yardım süreci içerisinde çeşitli roller ve işlevler ile karakterize bir meslektir. Amacı birey aile gruplar arasındaki sosyal işleyişi geliştirmek ve toplumsal koşulları iyileştirmek olan sosyal hizmet mesleğinde uygulama çeşitli yöntemler ile gerçekleştirilir. Sosyal hizmet uzmanlarının ilgilenmiş olduğu insani kaygıların karmaşıklığı bilinçli ve amaçlı bir uygulama yürütme ihtiyacını zorunlu kılmaktadır. Tarih boyunca da sosyal hizmet uzmanları uygulama temellerini tanımlamak için bir dizi teorik yaklaşıma yönelmiştir.

Günümüzde sosyal hizmet uzmanı mesleğin çeşitli alanlarında kariyer yapmak için çağdaş uygulamanın karmaşıklığını anlaması ve kavramsal çerçeveler edinmesi gerekmektedir. Bu bölümde de müracaatçıyı anlamaya ve desteklemeye yönelik insancıl/varoluşçu yaklaşım ve sosyal hizmet uygulamasında nasıl şekillendiği incelenecektir.

Hümanizm ve varoluşçuluk hayata bakmanın yollarıdır. Hümanist yaklaşımın birincil varsayımı insanların anlam, büyüme, esenlik, mutluluk ve psikolojik sağlık için çabaladıklarıdır. İnsan davranışının olumlu yönlerini anlamak patolojik yönleri anlamak kadar insan doğasına dair içgörü sağlar. Olumlu

yal hizmet aynı zamanda toplumun da kendi kaderini tayin etme değerine saygı duymaktadır (Chigangaidze, 2020).

Son olarak belirtmek gerekir ki insancıl/varoluşçu sosyal hizmet için ideal olan sosyal işleyişi teşvik etmek, uyum ve damgalamalara karşı mücadele etmektir. Sosyal hizmet uzmanı baskıcı koşullarda başa çıkma yeteneği zorlanan müracaatçılara büyüme yeteneklerini güçlendirerek kendi hayatlarını şekillendirmek için sorumluluk almalarına yardımcı olur. Bunu etkili bir şekilde yapabilmek sosyal hizmet uzmanının profesyonel olarak kendi büyüme ve gelişme sorumluluğunu üstlenmesini ve tamamlamasını ve baskıcı koşullara meydan okumak için toplumsal hareketlerde birlikte çalışmamızı gerektirir.

KAYNAKLAR

Carducci B J (2009)The psychology of personality :wiewpoints, research and applications(2nd ed) Malden MA Wiley-Blackwell

Chigangaidze, R. K. (2021). An exposition of humanistic-existential social work in light of ubuntu philosophy: Towards theorizing ubuntu in social work practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, *40*(2), 146-165.

Chopra, P. K. (2014). Existential-humanistic psychology, mindfulness and global change.

Coady, N., & Lehmann, P. (Eds.). (2016). *Theoretical perspectives for direct social work practice: A generalist-eclectic approach*. Springer Publishing Company.

Corey C.(2005)Theory and Practise of Counselling &Psyhoterapy Belmond CA Thomson Learning

Derezotes, D. S. (1999). *Advanced generalist social work practice*. Sage Publications.

Eisikovits, Z., & Buchbinder, E. (2022). *Existential Social Work: Meaning Making in the Face of Distress*. Taylor & Francis.

Feist, J., ve Feist, G., J. (2009). Theories of Personality (7th ed.). United States of America: McGraw-Hill.

Greene, R. R. (2017). Carl Rogers and the person-centered approach. In *Human Behavior Theory& Social Work Practice* (pp. 113-132). Routledge.

Lantz, J. (2001). Depression, existential family therapy, and Viktor Frankl's dimensional ontology. Journal of Contemporary Family Therapy, 23(1): 19-32.

Malchiodi, C. A. (2003). Humanistic approaches. *Handbook of art therapy*, 58-71...

Murdock, N. L. (2012). Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları. *Çev. F. Akkoyun). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık*.

Nilsson, H. (2018). Existential social work and the quest for existential meaning and well-being: A conceptual framework. Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought, 37(1), 64–76. https://doi.org/10.1080/15426432.2017.138.2428

Payne, M. (2011). Humanistic social work: Core principles in practice. Lyceum,Basingstoke, Palgrave Macmillan

Randall, E. (2007). Existential theory. *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach*, 321.

Randall, E. (2016). AN OVERVIEW OF EXISTENTIALISM. *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice: A Generalist-Eclectic Approach*, 313.

Rowe, W. S. (2017). Client-centered theory and the person centered approach: Values-based, evidence-supported. *Social work treatment: Interlocking theoretical approaches*, 34-53.

Rusu, M. (2019). The process of self-realization—From the humanist psychology perspective. *Psychology*, *10*(8), 1095-1115.

Ryckman, R. M. (2012). *Theories of personality*. Cengage Learning.

Stefaroi, P. (2016). Philosophy and social work: Philosophical bases, models and sources for a humanistic social work. CreateSpace.

Schneider, K. J. (2019). Existential-Humanistic and Existential-Integrative Therapy: Philosophy and Theory. *The Wiley world handbook of existential therapy*, 247-256.

Tajima, H. (2014). Examination of the philosophical diversity of existential approaches in social work practice. *Japanese Journal of Social Welfare*, *54*(5), 23-30.

Thompson, G. (2012). A meaning-centered therapy for addictions. *International Journal of Mental Health and Addiction*, *10*(3), 428-440.

Turner, F. J. (Ed.). (2017). *Social work treatment: Interlocking theoretical approaches*. Oxford University Press.

Watson, J. C., & Bohart, A. (2014). Humanistic/existential/phenomenological psychotherapy. *The encyclopedia of clinical psychology*, 1-10.

Wedding, D., & Corsini, R. J. (2013). Current psychotherapies. Cengage Learning.

Wong, P. T. (2006). Existential and Humanistic Theories.

10. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA ÇÖZÜM ODAKLI KISA TERAPİ*

Merve Elifnur Gülbüz - Oğuzhan Zengin

GİRİŞ

Don Jackson tarafından 1959 yılında kurulan Kaliforniya Palo Alto'daki Ruhsal Araştırma Enstitüsünde (Mental Research Institute [MRI]) etkileşimli stratejik yaklaşımının öncüsü John Weakland ve aile terapisinin öncülerinden sibernetik teorisyeni Bradford Keeney çalışmaktaydı. 1969 yılında MRI bünyesinde aile terapisi uygulamalarına yönelik kısa süreli terapi merkezi kuruldu. Her ikisi de sosyal hizmet uzmanı olan Steve de Shazer ve Insoo Kim Berg, MRI'de çalıştıkları zamanlarda MRI'nin kısa süreli terapi modelini kullanmaya karar vererek çözüm odaklı kısa terapinin ilk şeklini verdikleri bilinmektedir. Kısa Süreli Aile Terapisi Merkezinin (BFTC) 1978 yılında Winconson eyaletinin Milwaukee şehrinde Shazer, Berg ve meslektaşları (özellikle Elam Nunnally ve Marwin Wiener) tarafından kurulduğu bilinmektedir. Bu grubun ilk seanslarını John Weakland aracılığıyla evlenen Shazer ve Berg'in oturma odasında gerçekleştirdikleri, daha sonra uluslararası olarak tanınan bir kurum hâline geldiği ifade edilmektedir (Murdock, 2013; Yağcı ve Duyan, 2020; De Shazer ve ark, 1986).

* Bu bölüm Merve Elifnur Gülbüz'ün Oğuzhan Zengin'in danışmanlığında yazdığı "Çözüm odaklı kısa terapi yaklaşımına dayalı sosyal hizmet müdahalesinin geçici koruma statüsündeki çocukların zihinsel dayanıklılık ve sosyal destek değerlendirmelerine etkisi" adlı tezden yararlanılarak hazırlanmıştır.

pinin kullanımı önem arz etmektedir. Terapi sürecinde danışanların güçlü yönlerine dikkat çekmekte, danışan ve problemin geçmişi yerine sadece çözümlere odaklanmakta, değişime vurgu yapmaktadır. Olumlu ve işe yarayan çözümlere yönelerek bireylerin karamsarlığa düşmesinin önüne geçilmeye çalışılmakta bireylerin problemlerini çözmeleri konusunda motivasyonlarının artmasını sağlamaktadır (Uysal, 2014; Toptaş Böcü ve Kalaycı Kırlıoğlu; 2021). Çözüm odaklı kısa terapinin yaratıcı düşünme becerisini de geliştirdiği düşünülmektedir. Her bireyin kendi problemlerine çözümler sunabilecek yetide olmadığına yönelik düşünceler ve problemlerin sebepleri ile çalışılmamasının, sadece çözümlere odaklanmanın kalıcı çözüm oluşturmayacağı düşüncesi terapinin eleştirilen yönlerindendir (Uysal, 2014).

Göç, nüfus artışı, işsizlik, şiddet, bağımlılık gibi bireylerin sorunlar yaşadığı ve yaşayabileceği olaylar göz önünde bulundurulduğunda klinik sosyal hizmet uzmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Klinik sosyal hizmet uzmanlarının istihdamının artırılmasının, yaşanabilecek sosyal sorunların önüne geçilmesi hususunda etkili bir müdahale planı olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, N. ve Akın, A. (2016). Çözüm Odaklı Kısa Süreli Grupla Psikolojik Danışmanın Lise Öğrencilerinin Akran Zorbalığına Etkisi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 6 (1), 72-84.

BoVee-Akyurek, A., Erolin, K. ve Chenail, R. (2020). Ericksonian Hypnotherapy Resemblances in Solution Focused Brief Therapy. Contemporary FamilyTherapy, 42 (4), 408-421.

De Castro, S. ve Guterman, J. T. (2008). Solution-Focused Therapy for Families Coping with Suicide. Journal of Marital and Family Therapy, 34 (1), 93-106.

De Jong, P., & Miller, S. D. (1995). How to interview for client strengths. Social Work, 40 (6), 729-736.

De Shazer, S. (1985). Keys to Solution in Brief Therapy. New York: W. W. Norton.

De Shazer, S., Berg, I. K., Lipchik, E. V. E., Nunnally, E., Molnar, A., Gingerich, W. ve. Weiner-Davis, M. (1986). Brief therapy: Focused solution development. Familyprocess, 25 (2), 207-221.

De Shazer, S. (1988). Clues: Investigating solutions in brief therapy. W. W. Norton & Co.

Dölek, N. ve Kurter, F. (2014). Çözüm Odaklı Kısa Danışmanlık Yaklaşımı, Seminer Notları. İstanbul: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.

George, C. M. (2008). Solution-Focused Therapy: Strength-Based Counseling for Children with Social Phobia. The Journal of Humanistic Counseling, 47 (2), 144-156.

González Suitt, K., Geraldo, P., Estay, M. ve Franklin, C. (2019). Solution-Focused Brief Therapy for Individuals with Alcohol Use Disorders in Chile. Research on Social Work Practice. 29 (1), 19-35.

Henden, J. (2008). Preventing Suicide: The Solution Focused Approach. Chichester: Wiley.

Lethem, J. (2002). Brief Solution Focused Therapy. Child and Adolescent Mental Health. 7(4), 189-192.

Li, Y., Solomon, P., Zhang, A., Franklin, C. ve Ji, Q. (2018). Efficacy of Solution-Focused Brief Therapy for Distress among Parents of Children with Congenital Heart Disease in China. Health & Social Work. 43 (1), 30-39.

Macdonald, A. (2011). Solution-Focused Therapy: Theory, Research & Practice. Los Angeles, CA: Sage.

Molnar, A. ve Shazer, S. (1987). Solution-Focused Therapy: Toward the Identification of Therapeutic Tasks. Journal of Marital and Family Therapy. 13 (4), 349-358.

Murdock, N. L. (2013). Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları (2. bs). Çev. Füsun Akkoyun. Ankara: Nobel Yayıncılık.

O'Hanlon, W. H. ve Weiner-Davis, M. (2003). Solution Oriented Therapy for Chronic and Severe Mental Illness. New York: Norton.

Rose, N. N. ve Ishak, A. S. (2019). Emotional Coping Through Solution Focused Counselling Therapy: Case Study of Psychological Distressed Women. Asian Social Work Journal, 4 (3), 23-34.

Sağar, M. E. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlığı Üzerinde Çözüm Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Etkisi. E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 13 (1), 103-117.

SFBTA. (2013). Solution Focused Treatment Manual for Working with Individuals.Erişim: 15 Temmuz 2023, http://www.sfbta.org/researchdownloads.html

Siyez, D. M. ve Tan Tuna, D. (2014). Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrolü ve İletişim Becerilerinde Çözüm Odaklı Psikoeğitim Programının Etkisi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. 5 (41), 11-22.

Staudt, M., Howard, M. O., ve Drake, B. (2001). The Operationalization,Implementation, and Effectiveness of the Strengths Perspective: A Review of Empirical Studies. Journal of Social Work Research, 27(3), s. 1-21.

Şahin, F. (2001). Sosyal Hizmette Güçler Perspektifi ve Çözüm Odaklı Mülakat. Aile ve Toplum, 4 (1), 59-72.

Şanal Karahan, F. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Çözüm Odaklı Düşünmenin Depresyon, Anksiyete, Stres ve Psikolojik İyi Oluş ile İlişkisi. Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Tuncay, T. (2009). Genç Kanser Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Analizi: Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Turner, F. J. (2005), Encyclopedia of Canadian Social Work. Canada: Wilfrid Laurier University Press.

Uysal, R. (2014). Çözüm Odaklı Kısa Süreli Yaklaşıma Dayalı Bir Müdahale Programının Ergenlerde Risk Alma Davranışına Etkisi. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Yağcı, S. ve Duyan, V. (2020). Çözüm Odaklı Terapi. Ankara: Pusula Yayınevi.

Zengin, O. (2015). Çözüm Odaklı Kısa Terapi Yaklaşımına Dayalı Sosyal Hizmet Müdahalesinin Kronik Böbrek Yetmezliği Hastalarının Psikososyal Uyum Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Zengin, O. (2021). Felsefesi, teknikleri ve uygulama örnekleriyle Çözüm Odaklı Kısa Terapi. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Zengin, O. (2023). Çözüm Odaklı Kısa Terapi. Zengin, O. & Oral, M. (Eds.). Vaka Örnekleriyle Sosyal Hizmet Uygulama Modelleri (pp. 79-92). Nobel Yayınları.

Zubaroğlu Yanardağ, M. (2016). Çözüm Odaklı Kısa Terapiye Dayalı Bireylerle Sosyal Hizmet Müdahalesinin Üniversite Öğrencilerinin Umutsuzluk ve Stres Düzeylerine Etkisi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Zubaroğlu Yanardağ, M. ve Özmete E. (2020). Çözüm Odaklı Sosyal Hizmet Müdahalesinin Üniversite Öğrencilerinin Umutsuzluk ve Stres Düzeylerine Etkisi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7 (1), 42-66.

11. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA TRANSAKSİYONEL ANALİZ

Ergün Hasgül - Hamza Aydemir

GİRİŞ

Transaksiyonel Analiz (TA) Yaklaşımı klinik sosyal hizmet uygulamalarında kullanılan eklektik bilgi ve teknikler içeren önemli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım ego durumlarını incelemesi açısından psikanaliz yaklaşımının id, ego ve süperego gibi kavramlarıyla benzerlikler göstermesi açısından eleştirilse de TA yaklaşımının felsefesi ile psikanalizin felsefesi farklılık göstermektedir. TA yaklaşımı, iletişim, kişilik, gelişim ve psikopatoloji alanlarıyla ilgili bilgi içeren ve bireyi olumlu olarak ele alan hümanist bir yaklaşımdır. Bu bölümde TA yaklaşımının tarihçesini, ego durumları, temas iletileri ve transaksiyonlar gibi temel kavramlarını ve klinik sosyal hizmet uygulamalarındaki önemini ele alacağız.

TRANSAKSİYONEL ANALİZ (TA) YAKLAŞIMININ TARİHÇESİ, TANIMI VE KAPSAMI

Transaksiyonel Analiz (TA) Yaklaşımı Eric Berne (1910-1970) tarafından geliştirilmiştir. Berne 1940'lı yıllarda psikanaliz ve sezgi konusunda çalışmalar yapmıştır. Psikanalizin yavaş ilerlemesi ve hastaya tedavide edilgen bir rolün

manları onlara rehberlik etmeli ve yol göstermelidir. Bu gerekçeyle analizin doğru kavranması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Akkoyun, F. (2001). Transaksiyonel analiz [Transactional analysis]. Istanbul: Nobel Yayın Dagıtım.

Berne, E. (1962). Classification of positions. Transactional Analysis Bulletin, 1(3), 23.

Berne, E. (2011). Games people play: The basic handbook of transactional analysis. Tantor eBooks.

Corey, G. (2008). Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları. Ankara: Mentis Yayıncılık.

Grégoire, J. (2004). Ego states as living links between past and current experiences. Transactional Analysis Journal, 34(1), 10-29.

Harris, T. (2014). Ben ok'im–sen ok'sin (Çev. Ed. M. Şahin). İstanbul: Okuyan Us Yayıncılık.

Lapworth, P., & Sills, C. (2011). An introduction to transactional analysis: Helping people change. Sage Publications.

Pitman, E. (1984). Transactional analysis for social workers and counsellors: an introduction. Routledge.

Stewart, I. (2013). Transactional analysis counselling in action. Transactional Analysis Counselling in Action, 1-280.

Stewart, I., & Joines, V. (2017). Günümüzde TA (Transaksiyonel Analiz'e Yeni Bir Giriş). İstanbul: Eksi Kitaplar.

Turan, N., & Duman, N. (2009). Transaksiyonel Analiz Yaklaşımı ve Sosyal Hizmetlerde Kullanımı. Maya Akademi.

Wiesner, V. (2004). An examination of the relationships between affective traits and existential life positions. University of North Texas.

12. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA ANLATI TERAPİSİ

Yunus Kara

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleğinde ve uygulamasında, dil, anlatı ve iletişim önemli olarak kabul edilmektedir (Kara, 2020). Anlatılar, hikâyeler ve dil(ler), insanların kimliğinin farklı yönlerini oluşturmakta ve bu farklı yönler, insanların yaşamlarında bir süreklilik sağlamaktadır. Dolayısıyla anlatı sadece dilsel bir mesele değildir; bireyin kendi kimliğini ve diğer insanların kimliğini yorumlamasının önemli bir yoludur (Bruner, 1986).

Anlatı ile ilgili yaklaşımlar, 1980'li yıllarda sosyal inşacılık ve göreceliliği içeren diğer yaklaşımlarla birlikte ortaya çıkmıştır (Roscoe ve Madoc-Jones, 2009). Anlatı yaklaşımları, bireylerin olayları nasıl tanımladığını, düzenlediğini ya da anlamlandırdığını, bireyin kendileri, başkaları ve çevrelerindeki dünya hakkında yarattıkları hikâyeler aracılığıyla kendilerini nasıl şekillendirdiğini anlamakla ilgilidir. Dolayısıyla bireyi ve toplumu anlama, onların var olan iyilik hâllerini geliştirme amacı bulunan sosyal hizmet mesleğinin ve farklı düzeylerdeki müdahalelerin büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu çalışmada, klinik sosyal hizmet müdahalelerinde kullanılabilen anlatı terapisinin tanımına ve kapsamına yer verilerek sosyal hizmet uygulamalarında nasıl kullanılabileceğine yönelik bir çerçeve sunulacaktır.

larının hem de sosyal hizmet uzmanlarının kendilerine daha eleştirel bir pencereden bakma fırsatı da vermektedir. Anlatı terapisinin teknikleri, mekanik bir uygulamadan kaçınırken anlatı terapistleri/uzmanları, doğrusal olmayan ve tekrarlanabilen aşamalar yoluyla farklı olasılıkları ortaya koyarak terapötik bir ilişkinin geliştirilmesini, sorun yaratan hikâyelerin ortaya çıkarılmasını, sorun yaratan hikâyelerin yapı söküme uğratılmasını, alternatif hikâyelerin birleştirilmesini ve alternatif hikâyelerin kabul edilerek yaşanmasını kolaylaştırmaktadırlar. Anlatı terapisi ile ilgili bahsedilen tüm bilgiler ışığında bu terapi yaklaşımını klinik sosyal müdahalesinde uygulamak isteyen sosyal hizmet uzmanlarının dikkat etmeleri gereken ve öneri niteliğinde olan hususlar kısaca şunlardır:

- Hikâyeler, insanların deneyimlerinin yapı taşlarını oluşturmaktadır ve bu yapı taşları birbirleriyle ilişkisel bir hâldedir.
- İnsanların biyolojik miraslarının yanı sıra, hikâyeleri de sosyal olarak inşa edilmektedir ve bunlar tarih, coğrafya, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, ırk, etnik köken, dil, sosyoekonomik durum ve eğitim gibi birçok değişken tarafından şekillenmektedir.
- Anlatı terapisi, müracaatçılarla birlikte onların deneyimlerinin daha derinlemesine anlaşılmasına destek olmak için önemli ve güçlü bir yorumlama aracı olarak hizmet etmektedir.
- İnsanların hikâyeleri, kültür ve dil ile yakın bir ilişki içerisindedir. Anlatı terapisi, müracaatçılarla yapılan "yolculuk" sürecinde, onların hikâyelerinin ya da anlatılarının daha büyük bir resmi görmelerini, daha derin ve gizli boyutlarını keşfetme potansiyelini ortaya çıkarılabilmesini sağlayabilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları, anlatı terapisiyle birlikte özellikle "marjinalleştirilmiş" ve baskı altına alınmış bireyler, aileler ve gruplarla çalışırken anlatının gücünü ve deneyimin yeni boyutlarını ortaya çıkarmaya yardımcı olarak müracaatçıların yaşamlarında değişimin güçlü bir aracısı olabilirler.

KAYNAKÇA

Besley, A. C. (2002) Foucault and the turn to narrative therapy. *British Journal of Guidance and Counselling, 30*(2), 125-143. DOI: 10.1080/03069880220128010

Bruner, J. S. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Carlson, R. (2001). Therapeutic use of story in therapy with childeren. *Journal of Guidance & Counseling, 16*, 92-99.

Carr, A. (1998). Michael White's narrative therapy. *Contemporary Family Therapy, 20*, 485-501.

Corey, G. (2001). *Theory and practice of counseling and psychotherapy*. California: Brooks/Cole Publishing Company.

Disque, J. G., & Bitter. J. R. (1998). Integrating narrative therapy with Adlerien lifestyle assessment: A case study. *Journal of Individual Psychology, 54*, 431-450.

Er, F., & Duyan, V. (2023). An overview of the stigmatization of soldiers in the context of mental health from a social work perspective. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry, 15*(3), 430-440. https://doi.org/10.18863/pgy.1163149

Fırat, E. (2019). Sosyal hizmette bir postmodern terapi olarak anlatı terapisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(1), 330-352.

Gladding, S. T. (1998). *Family therapy, history, theory and practice* (2nd ed.). New Jersey: Prentice-Hall.

Hogan, B. A. (1999). Narrative therapy in rehabilitation after brain injury: A case study. *Neuro-Rehabilitation, 13*, 21-25.

Kara, Y. (2020). Yeni bir yaklaşım olarak dilbilimsel sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31*(4), 1703-1718. DOI: 10.33417/tsh.735805

McTighe, J. P. (2018). *Narrative theory in clinical social work practice*. Springer Cham.

Morgan, A. (2000). *What is narrative therapy?* <https://dulwichcentre.com.au/what-is-narrative-therapy/>, (Erişim Tarihi: 10.03.2023).

Özü, Ö., & Akpınar, O. (2010). The basis of narrative therapy: Reasons to be used as a tool of psychosynthesis. *Journal of Transpersonal Research, 2*(2), 116-124.

Rockquemore, K. Kerry, A. L., & Tracy, A. (2003). Multiple realities: A relational narrative approach in therapy with black-white mixed race clients. *Family Relations, 52*, 119-129.

Roscoe, K. D., Alexander M. C., & Madoc-Jones, L. (2011). Narrative social work: Conversations between theory and practice. *Journal of Social Work Practice, 25*(1), 47-61. DOI: 10.1080/02650533.2010.530344

Roscoe, K. D., & Madoc-Jones, L. (2009). Critical social work practice a narrative approach. *International Journal of Narrative Practice, 1*(1), 9-18.

Seligman, L. (2001). *Systems, strategies and skills of counseling and psychotherapy*. New Jersey: Prentice-Hall.

Semmler, P. L., & Williams, C. B. (2000). Narrative therapy: A storied context for multicultural counseling. *Journal of Multicultural Counseling & Development, 28*, 51-61.

Tessneer, T. M. (2015). The Personal is Political: Integrating Clinical Social Work Practice through Narrative Therapy (*Master's Thesis*). Sophia, the St. Catherine University.

Thomas, L. (2002). Poststructuralism and therapy - what's it all about? *International Journal of Narrative Therapy and Community Work (2)*, 85-88.

Vassalo, T. (1998). Narrative group therapy with the seriously mentally ill: A case study. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy, 19*(1), 15-26.

Vromans, L. P. (2008). Process and Outcome of Narrative Therapy for Major Depressive Disorder in Adults: Narrative Reflexivity, Working Alliance and Improved Sympton and Interpersonal Outcomes (*PhD Thesis*). Queensland University of Technology.

Vromans, L. P., & Schweitzer, R. D. (2011). Narrative therapy for adults with major depressive disorder: Improved symptom and interpersonal outcomes. *Psychotherapy Research, 21*(1), 4-15. DOI: 10.1080/10503301003591792

White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. New York: Norton.

White, M. (2005). *Narrative practice and exotic lives: Resurrecting diversity in everyday life*. Adelaide, Australia: Dulwich Centre Publications.

White, M. (2007). *Maps of narrative practice*. Norton, New York.

White, M., & Denborough, D. (2011). *Narrative practice: Continuing the conversations*. New York: W. W. Norton.

13. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA KRİZE MÜDAHALE YAKLAŞIMI

Bilge Abukan

GİRİŞ

Kriz, stresli bir yaşam olayı ya da tehdit olarak algılanan çeşitli durumlar veya yaşam olayları ile karşılaşıldığında kişinin alışıldık sorun çözme yöntemlerinin işlevsiz hâle geldiği durumlar olarak tanımlanabilir (Auerbach ve Kilmann, 1997; Everly ve Mitchell, 1999). Bir başka ifade ile kriz, kişinin deneyimleri sonucu kazanmış olduğu yöntemlerin sorunu çözmekte yetersiz kaldığı, kişinin başa çıkma yeteneğini aşan ve çoğu zaman engellenmiş hissetmesine neden olan durumları ifade etmektedir (Palabıyıkoğlu, 1995). Bu bağlamda kişinin yaşadığı durumla baş edemeyecek biçimde ruhsal dengesinin (psikolojik homeostazın) bozulması ya da kaybı söz konusudur (Sözer, 1992). Diğer yandan krizler, sahip olunan temel inançların sarsılması / çelişmesi sonucunda da ortaya çıkabilmektedir (Everly ve Lating, 1995).

Bu noktada daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse kriz;

- Ani / beklenmedik ya da kaçınılmaz bir yaşam olayı sonucu,
- Kişinin yaşamındaki önemli hedeflerin önünde engellerin ortaya çıkması,
- Psikolojik homeostazın bozulması,

KAYNAKÇA

Aktaş, A. M. (2003). Kriz durumlarında sosyal hizmet müdahalesi. *Kriz Dergisi*, *11*(3), 37-44.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (1994). *The diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th Ed.).Washington, DC: American Psychiatric Press.

Auerbach, S., Kilmann, P. (1997). Crisis intervention: A review of outcome research. *Psychological Bulletin, 84,*1189-1217.

Aydoğdu, A., Yıldırım, N. K., Özkan, M., Özkan, S. (2012). gelişimsel ve durumsal krize müdahale: olgu sunumu. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dernegi*, *3*(2).

Berksun, O. E., Oral, A., Ergin, G. N., Azizoğlu, S. (1993). Krize müdahale ve yas: olgu sunusu. *Kriz Dergisi*, *1*(2).

Canat, S., Uçan, Ö., Yazar, H. (2009). Kriz yaşantısı olarak ergenlik dönemi ve ergenlik döneminde kriz yaşantısı. *Kriz Dergisi*, *17*(3), 1-8.

Caplan, G. (1964). *Principles of preventive psychiatry*. New York: Basic Books.

Demiröz F., Tomas AS. (2019). Psikososyal müdahaleler ve temel ilkeleri. *Afet Ve Acil Durumlarda Psikososyal Destek Hizmetleri Saha Çalışanları İçin El Kitabı* içinde. Ankara: UNICEF Türkiye Temsilciliği.

Erbay, E. (2004). Sosyal hizmette kriz müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *15*(1), 85-94.

Erol, M., Ersever, O. G. (2014). Göç krizi ve göç krizine müdahale. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, *24*(1), 47-68.

Everly, G. S., Lating, J. T. (1995). *Psychotraumatology: Key papers and core concepts in posttraumatic stress.* New York: Plenum

Everly, G. S., Mitchell, J.T. (1999). *Critical Incident Stress Management (CISM): A new era and standard of care in crisis intervention* (2nd Ed.). Ellicott City, MD: Chevron.

Flannery, R. B. (1995). *Violence in the workplace*. New York: Crossroad Press.

Flannery, R. B., Everly, G. S. (2000). Crisis intervention: A review. *International Journal of emergency mental health*, *2*(2), 119-126.

Flannery, Jr., R.B. (1998). *The Assaulted Staff Action Program: Coping with the psychological aftermath of violence.* Ellicott City, MD: Chevron.

Lindemann, E. (1944). Symptomology and management of acute grief. *American Journal of Psychiatry, 101,* 141-148.

Myer, R. A., Conte, C. (2006). Assessment for crisis intervention. *Journal of Clinical Psychology*, *62*(8), 959-970.

Özden, A. (1993). Krize müdahalenin psikiyatrideki yeri. *Kriz Dergisi*, *1*(3).

Palabıyıkoğlu, R., Berksun, O., Güney, S., Yazar, H., Duran, A. (1995). Krize müdahale merkezine başvuranların değerlendirilmesi: demografik özellikler, sorun alanları, yaklaşım. *Kriz Dergisi*, *3*(1), 133-138.

Polat, A., Balıkçı, C. (2008). İntihar girişimi nedeniyle İskenderun Devlet Hastanesi Acil Servise gelen ve Krize Müdahale Birimine yönlendirilen olguların değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, *16*(3), 1-10.

Roberts, A. R. (2002). Assessment, crisis intervention, and trauma treatment: The integrative ACT intervention model. *Brief Treatment & Crisis Intervention*, *2*(1).

Roberts, A. R., Everly G. S. (2006). A meta-analysis of 36 crisis intervention studies. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, *6*(1), 10.

Sayıl, İ. (1992). Olağanüstü koşullarda krize müdahalenin yeri ve önemi. *Kriz Dergisi*, *1*(1), 4-7.

Sözer, Y. (1992). Psikiyatride kriz kavramı ve krize müdahale. *Kriz Dergisi*, *1*(1), 8-12.

Wollman, D. (1993). Critical ıncident stress debriefing and crisis groups: A review of the literature. *Group, 17,* 70-83.

Uçan, Ö. (2007). Boşanma sürecinde kriz merkezine başvuran kadınların retrospektif olarak değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, *10*(1), 38-45.

Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal hizmette krize müdahale yaklaşımının kullanımı krize müdahale. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *3*(4).

14. BÖLÜM
KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASINDA SİSTEMİK AİLE TERAPİSİ YAKLAŞIMI

Filiz Er

GİRİŞ

Aile farklı biçimlerde oluşsa da her kültürde var olan sosyal bir kurumdur. Aileye ilişkin hem toplum hem de araştırmacılar arasında birçok farklı tanımlama yapılmaktadır. Toplumda anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailenin tüm tarihsel dönem ve kültürlerde var olduğu inancı bulunmasına rağmen bilim insanları çekirdek aile biçiminin evrensel olmadığını savunmaktadır (Demirbilek, 2016; Gwenzi, 2018). Günümüzde ise aileye ilişkin yapılan tanımlar geleneksel aile tanımına göre daha geniş kapsamda yapılmaktadır (Millller, 2016). Genel tanımı ile aile, birlikte yaşayan ve aralarında kan, evlilik veya evlat edinme yoluyla akraba olan bir grup insan olarak tanımlanmaktadır (Mccarthy, 2012). Aile üyeleri, birbirlerinin gelişimsel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayarak işlevlerini sürdürmektedir. Bununla birlikte aile üyeleri birbirlerine gereken ve ihtiyaç duyulan desteği vermediğinde ve iletişim problemleri yaşandığında aile işlevselliğini kaybetmektedir (Duyan, 2010; Mccarthy, 2012). Aile odaklı sosyal hizmet müdahalesi ile işlevselliğini kaybeden ailelerin, işlevselliklerini yeniden kazanarak gelişimsel ve duygusal ihtiyaçlarını kazanmaları ve yaşamlarını doyum alarak sürdürmeleri için ailelere yönelik aile terapisi gerçekleştirilir.

KAYNAKÇA

Akün, E. (2013). Yapısal Aile Sistemleri Kuramı Bağlamında Ergenlik Döneminde Aile Yapısı ve Ergenlik Dönemi Sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 53*(1), 85-116.

Bertalanffy, L. v. (2023, 08). *BERTALANFFY'S GENERAL SYSTEMS THEORY*. Bertalanffy's General Systems Theory: The Topology of Mind Development: http://www.environment.gen.tr/general-systems-theory/530-bertalanffys-general-systems-theory-the-topology-of-mind-development.pdf adresinden alınmıştır

Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice.* New York: Aronson.

Burnham, J. B. (2002). *Family therapy: First steps towards a systemic approach.* Routledge.

Canatan, Ç. (2023). *Yaşlıların Yaşam Kalitelerini Artırmada Bir Yöntem Olarak Aile Odaklı Sosyal Hizmet Müdahalesi.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Canatan, Ç., & Kara, Y. (2023). Investigation of Approaches that can be used in cases of Domestic Violence Against Women. S. Özer içinde, *Humanities and Social Sciences Modern Analysis and Researches.* Livre de Lyon.

Carr, A. (2019). Family therapy and systemic interventions for child-focused problems: The current evidence base. *Journal of Family Therapy, 41*(2), 153-213.

Demirbilek, M. (2016). Aile Danışmanlığı: Bir Uygulama Örneği. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 10*(2), 109-120. doi:10.5455/tjfmpc.205930

Duyan. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri.* Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.

Erdoğan, B., & Erdoğan, R. (1988). Aile Terapis Tarihçesi . *Düşünen Adam*, 284-286.

Erkan, Z., & Afşin, B. (2023). Bowen'in Aile Sistemleri Teorisi'nde 'Üçgenleşme'.

Erkan, Z., & Afşin, B. (2023). Bowen'in Aile Sistemleri Teorisi'nde 'Üçgenleşme' . Y. Arslan içinde, *Sosyal Bilimlerde Aktüel Araştırmalar: Etkiler-Sonuçlar (2)* (s. 106-134). İstanbul: Kalan Basım Yayın Dağıtım.

Gwenzi, G. (2018). Constructing the Meaning of "Family" in the Context of Out-of-Home Care: An Exploratory Study on Residential Care Leavers in Harare, Zimbabwe. *Emerging Adulthood*, 1-10.

Haefner, J. (2014). An application of Bowen family systems theory. *Issues in mental health nursing, 35*(11), 835-841.

Hahlweg, K., & Baucom, D. H. (2023). Family therapy for persons with schizophrenia: neglected yet important. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 819-824.

Heintzelman, A., Murdock, N. L., Krycak, R. C., & Seay, L. (2014). Recovery from infidelity: Differentiation of self, trauma, forgiveness, and posttraumatic growth among couples in continuing relationships. *Couple and Family Psychology: Research and Practice, 3*(1), 13.

Hogue, A. S. (2022). Couple and family therapy for substance use disorders: Evidence-based update 2010–2019. *Journal of marital and family therapy, 48*(1), 178-203.

Kesici, Ş., İlgün, E., Mert, A., & Büyükbayraktar, C. G. (2013). *Aile Terapisinde Kullanılan Teknikler.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.

Mccarthy, J. (2012). The Powerful Relational Language of "Family": Togetherness, Belonging and Personhood'. *Sociological Review, 60*(1).

Milller, L. R. (2016). Definition of family. *Encyclopedia of Family Studies*, 1-7.

Minuchin, S. (2012). *Families and Family Therapy.* Routledge.

Nazlı, S. (2018). *Aile Danışmanlığı* (13 b.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Nichols, M. P. (2013). *Aile Terapisi - Kavramlar ve Yöntemler.* İstanbul: Kaknüs Psikoloji.

Özburun, N. (2018). Derleme: Genel Sistem Teorilerinden Etkilenen Aile Terapisi Modellerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*(2), 172-188.

Richmond, M. E. (1917). *Social Diagnosis.* Russell Sage Foundation.

Türkiye Psikiyatri Derneği. (2023). *Aile ve Çift Terapisi Nedir?* Türkiye Psikiyatri Derneği: https://psikiyatri.org.tr/halka-yonelik/37/aile-ve-cift-terapisi#:~:text=Aile%20ve%20%C3%A7ift%20terapisi%3B%20de%C4%9Fi%C5%9Fim,duygusal%20doyumlar%C4%B1%20a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan%20%C3%A7ok%20%C3%B6nemlidir. adresinden alınmıştır

Ünlü, İ. İ. (2022). Göçmen Sağlığında Sosyal Hizmet Müdahalesinin Önemi. A. Ghiasee içinde, *Göçmen Sağlığında İletişim* (s. 89-102). Ankara: Nobel Yayınevi.

Walsh, F. (2014). Family therapy: Systemic approaches to practice. J. R. Brandell içinde, *Essentials of clinical social work* (s. 160–185). Sage Publications, Inc. doi:https://doi.org/10.4135/9781483398266.n7

Watzlawick, P., Weakland, J. H., & Fisch, R. (1974). *Change: Principles of problem formation and problem resolution.* W. W. Norton.

Winek, J. L. (2009). *Systemic family therapy: From theory to practice.* Sage.

Yıldırım, B. (2020). Sosyal Hizmet Uygulamasında Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20*(47), 287-313

KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ VE UYGULAMA ALANLARI

Editörler
Dr. İpen İlknur Ünlü
Dr. Hakan Karağaç
Prof. Dr. Esra Çalık Var

nobel

KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ VE UYGULAMA ALANLARI

Editörler: Dr. İpen İlknur Ünlü - Dr. Hakan Karağaç - Prof. Dr. Esra Çalık Var

Yayın No.: 4992
Beşeri Bilimler No.: 529
ISBN: 978-625-397-571-5
E-ISBN: 978-625-397-572-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ünlü, İpen İlknur., Karağaç, Hakan., Çalık Var, Esra.
Klinik Sosyal Hizmet Müdahalesi ve Uygulama Alanları / Editörler: İpen İlknur Ünlü - Hakan Karağaç - Esra Çalık Var
1. Basım, VIII + 336 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-571-5
E-ISBN: 978-625-397-572-2
1. Klinik Sosyal Hizmet 2. Sosyal Hizmet 3. Vaka Çalışması

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093 Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21
Yenimahalle/ANKARA Tel: 0312 385 54 10

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **vii**

MÜDAHALE BOYUTLARI

1. BÖLÜM ÇOCUK VE ERGENLERLE KLİNİK SOSYAL HİZMET **3**
Ferda Karadağ

2. BÖLÜM YETİŞKİNLERLE KLİNİK SOSYAL HİZMET **19**
Zeynep Turhan - Ece Parlak Ünlü

3. BÖLÜM YAŞLILARLA ÇALIŞMADA KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASI **41**
Hamza Aydemir - Ergün Hasgül

4. BÖLÜM GRUPLARLA VE AİLELERLE KLİNİK SOSYAL HİZMET **65**
Merve Deniz Pak Güre

MÜDAHALE ALANLARI

5. BÖLÜM ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET **85**
İpen İlknur Ünlü

6. BÖLÜM SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARLA KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASI **103**
Derya Kayma

7. BÖLÜM ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNE YÖNELİK BÜTÜNCÜL GRUP ÇALIŞMASI **127**
Yunus Kara

8. BÖLÜM KORUYUCU AİLE SÜRECİNDE KLİNİK SOSYAL HİZMET **147**
Bilge Abukan

9. BÖLÜM AYŞE'NİN DAMGALAMA(MA) SERÜVENİ: KABUL VE KARARLILIK TERAPİSİ TEMELİNDE KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ **169**
Hakan Karaağaç

10. BÖLÜM KLİNİK ALANDA VAKA YÖNETİMİ TEMELLİ SOSYAL HİZMET: ÇOCUK ONKOLOJİ ÖRNEĞİ 185
Didem Kaçar Adam

11. BÖLÜM YETİŞKİN SUÇLULUĞU ALANINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ: CEZA İNFAZ KURUMLARINDA MOTİVASYONEL GÖRÜŞME 207
Esin Zengin Taş

12. BÖLÜM TERÖR MAĞDURLARINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET..... 225
Fatma Peker

13. BÖLÜM AİLE İÇİ ŞİDDET DÖNGÜSÜNDEN KURTUL(A)MAMA..... 241
Buse Erzeybek Şemi

14. BÖLÜM YAŞLI BİREYLERE YÖNELİK KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ 263
Çiğdem Canatan

15. BÖLÜM YAS DANIŞMANLIĞI MODELİ DAYANAĞINDA İNTİHAR SONRASI YAS SÜRECİNE KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ: VAKA SUMUNU 279
Filiz Er

16. BÖLÜM ERGENLERDE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞINA YÖNELİK BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI GRUP ÇALIŞMASI 301
Erdinç Kalaycı

17. BÖLÜM OKUL ORTAMLARINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET: YAS TUTAN ÇOCUĞA YARDIM 315
Esra Kılıç Ceyhan

1. BÖLÜM
ÇOCUK VE ERGENLERLE KLİNİK SOSYAL HİZMET

Ferda Karadağ

GİRİŞ

Çocuk ve ergenlerle klinik çalışmaların ve çocuk ruh sağlığı alanının gelişimi, toplumun uygarlık düzeyinin belirli bir düzeye erişebilmesinden sonra başlamıştır. Çocukların toplumun geleceği olduğunu, hak ve ihtiyaçlarının bulunduğunu, önem ve önceliğini kabul eden toplumlarda klinik çalışmalar gelişmeye başlamıştır. Zaman içerisinde çocuk rehberlik merkezlerinin açılması, klinik, aile ve okul iş birliği içinde çalışma gerekliliği, çocuk ve ergen ruh sağlığı alanının farklı bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmesi, çocuk mahkemelerinin ve ıslahevlerinin açılması çocukları düşünen ve onları hesaba katan toplum anlayışının gelişmesinin bir sonucudur (Aydınalp, Sanuvar ve Aydoğmuş, 2008).

1900'lü yıllarda klinik sosyal hizmet uygulamaları, hastaların evlerine ziyarette bulunma, ev ve yaşam koşullarını inceleme, gereksinimlerini tespit etme, toplum içinde tedavi edilmesine katkıda bulunma ile başlamıştır. Çocuklarla klinik sosyal hizmet uygulamalarının gelişiminde çocuk rehberlik merkezleri ile birlikte 1. ve 2. Dünya Savaşları önemli rol oynamıştır. 1909 yılında ilk çocuk rehberlik merkezi kurulmuş, çocuklara yönelik uygulamalarda psikiyatri uzmanı ile birlikte psikolog ve sosyal hizmet uzmanının iş birliği içeri-

Bu alanda multidisipliner çalışma, kurumlar arası iş birliği ve biyopsikososyal yaklaşım, etkinliği ve verimliliği artırmanın temel anahtarıdır. Bununla birlikte çoğu zaman çok zor ve en dezavantajlı ortamlardan gelen, sosyal desteği yetersiz ve dışlanmış çocuk ve ergenlere erişilebilir hizmetleri sunmak ve onların ruh sağlığı ihtiyaçlarını karşılamak için meslek elamanlarının sayı ve nitelik olarak gelişmesine, bu alandaki toplumsal kaynakların artırılmasına ihtiyaç vardır. Önemli bir nokta da, çocuklar ve gençler için ruh sağlığı hizmetlerini kabul edilebilir kılmak ve damgalayıcı olmayan bir toplum oluşturmaktır. Bütüncül bir yaklaşım olmadığında ortaya çıkan ruh sağlığı sorunlarını belirleyememe ve ebeveynlerle iş birliği içerisinde çalışamama riski vardır. Çocuklarla ve ergenlerle klinik çalışma sadece tıbbi/patolojik bir alan olmadığı gibi çocukların ruhsal sorunları ve davranışlarıyla başa çıkmak için yalnızca ebeveynlerin ve çevrenin desteğine ihtiyaç duyulan bir alan da değildir. Biyopsikososyal bir model ve multidisipliner bir ekip içerisinde çalışma, birbiriyle etkileşim hâlinde olan çocuk, aile ve çevresel tüm değişkenleri hesaba katan, çocuğun ve ergenin yararına optimum çerçeve sunar.

KAYNAKLAR

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci baskı (DSM-5), Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı [Diagnostic and statistical manual of mental disorders]. (Çev. E. Köroğlu). Hekimler Yayın Birliği: Ankara.

Aydınalp, K., Sonuvar, B. ve Aydoğmuş, K. (2008). Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Psikiyatrisinin Gelişimi. F. Çudadoroğlu Çetin (Ed.). Çocuk ve Ergen Psikiyatri Temel Kitabı İçinde. Ankara: Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Yayınları, s: 3-8.

Baykara, A. (2008). Koruyucu Etkenler ve Risk Etkenleri. F. Çudadoroğlu Çetin (Ed.). Çocuk ve Ergen Psikiyatri Temel Kitabı içinde.Ankara: Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Yayınları, s:801-807.

Belfer, M. L., Remschmidt, H., Nurcombe, B., Okasha, A., & Sartorius, N. (2007). A global programme for child and adolescent mental health: a challenge in the new millennium. *The mental health of children and adolescents: an area of global neglect*, 1-11.

Corcoran ve Walsh, (2006). Clinical Assessment and Diagnosis in Social Work Practice

By Jacqueline Corcoran, Joseph Walsh, Oxfort Universitesi Press, (Çev ed: Erdem M ve Apak E.). Nika Yayınevi, s: 24.

Çuhadaroğlu Çetin F. ve Tüzün Z. (2008). Ergenlerin Psikiyatrik ve Psikolojik Değerlendirilmesi. Çocuk ve ergen psikiyatrisi temel kitabı. (ed: Çuhadaroğlu Çetin vd.) *Ankara: Hekimler Yayın Birliği*, 175-180.

Dorfman A.R. (1996). Klinik Sosyal Hizmet, Tanımı, Uygulaması ve Vizyonu. Özmete E. (Çev. Ed)., Nika Yayınevi.

Eckenrode, J., Ganzel, B., Henderson Jr, C. R., Smith, E., Olds, D. L., Powers, J., ... & Sidora, K. (2000). Preventing child abuse and neglect with a program of nurse home visitation: The limiting effects of domestic violence. *Jama*, *284*(11), 1385-1391.

Ghaemi SN. (2003). The Concepts of Psychiatry: A Pluralistic Approach to the Mind and Mental Illness. Baltimore, MD: Johns Hopkins Univ. Press.

Heyne, D., King, N.J., Tonge, B.J., & Cooper, H. (2001). School refusal. *Paediatric drugs*, *3*(10), 719-732.

Jiang, L., Yan, L. I., Zhang, X., Jiang, W., Caohua, Y. A. N. G., Nan, H. A. O., ... & Yasong, D. U. (2013). Twelve-year retrospective analysis of outpatients with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder in Shanghai. *Shanghai archives of psychiatry*, *25*(4), 236.

Karadağ, F., Özdemir, D. F., Evinç, G., Var, E. Ç., & Özbesler, C. (2020). İhmal edilen çocukların annelerinin özellikleri: Ev gözlemi ile annelerin bakım düzeylerinin değerlendirilmesi. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, *31*(3), 1080-1101.

Kindt, K.C.M, Kleinjan, M., Janssesns, J.M.A.M. ve Scholte, R.H.J. (2014). Evaluation of school-based depression prevention program among adolescents from low-income areas: A randomized controlled effectiveness trial. *International Environmental Research and Public Health, 11*, 5273-5293

Korucu, K. S., Söylemez, Ş. Ç., & Oksay, A. (2021). Biyopsikososyal yaklaşım ve gelişim süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *12*(30), 689-700.

Landy, S. and Menna, R. (2006). An Evaluation of A Group Intervention for Parents With Aggressive Young Children: Improvements in Child Functioning, Maternal Confidence, Parenting Knowledge and Attitudes. Early Child Development and Care, 176 (6); pp. 605-620.

Lee, S. S., Humphreys, K. L., Flory, K., Liu, R., & Glass, K. (2011). Prospective association of childhood attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD) and substance use and abuse/dependence: a meta-analytic review. *Clinical psychology review*, *31*(3), 328-341.

Masten , A.S., ve Powell, J. L. (2003). A resilience framework for research, policy, and practice. In S. S. Luthar (Ed.), Resilience and vulnerabilities: Adaptation in the context of childhood adversities. (1-25), New York: Cambridge University Press.

NASW Standards for *Clinical Social Work* in *Social Work* Practice (2005). National Association of Social Workers. https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=YOg4qdefLBE%3D&portalid=0. Erişim Tarihi: 22.02.2023.

Offord, D. R., Kraemer, H. C., Kazdin, A. E., Jensen, P. S., & Harrington, R. (1998). Lowering the burden of suffering from child psychiatric disorder: Trade-offs among clinical, targeted, and universal interventions. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *37*(7), 686-694.

Özbesler, C. (2008). Sosyal Hizmet Uygulamaları. F. Çudadoroğlu Çetin (Ed.). Çocuk ve Ergen Psikiyatri Temel Kitabı İçinde (s. 817-827). Ankara: Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Yayınları.

Özmen, S.K., & Özmen, S.K. (2010). Okulda dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB). *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(2), 1-10.

Perepletchikova, P. ve Kazdın, A. E. (2005). Oppositional defiant disorder and conduct disorder, Cheng, K. ve Myers, K. (ed) Child and Adolescent Psychiatry The Essentials, Philadelphia: Williams ve Wilkins

Resmî Gazete, 15 Aralık 2022, Sayı: 32044. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/12/20221215-9.htm.

Sönmez, A. Ö. (2017). Çocuk ve ergenlerde yeme bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *9*(3), 301-316.

URSEP. (2011). TC. Sağlık Bakanlığı Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı 2011-2023. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/Ruh_Sagligi_Db/yayinlarimiz/URSEP_Baski.pdf. Erişim Tarihi: 01.02.2023.

Tyano, S., & Fleishman, A. (2007). Public awareness of child and adolescent mental health: A review of the literature. *The Mental Health of Children and Adolescents an Area of Global Neglect*, 13-27.

Wachs, T. D. (2000). *Necessary but not sufficient: the respective roles of single and multiple influences on individual development*. American Psychological Association.

Walker, S. (2003). Social work and child mental health: psychosocial principles in community practice. *British Journal of Social Work*, *33*(5), 673-687). .

WHO (2017) World Health Organization. Mental health Atlas, Geneva; 2018. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. https://www.who.int/publications-detail-redirect/9789241514019. Erişim Tarihi: 02.03.2023.

2. BÖLÜM
YETİŞKİNLERLE KLİNİK SOSYAL HİZMET

Zeynep Turhan - Ece Parlak Ünlü

GİRİŞ

Klinik kelimesi yaygın olarak "hastalığın tedavisi" ya da "hasta yatağında tıbbi tedavi" anlamında kullanılır (Goldenstein, 1996: 91). Klinik sosyal hizmet, sosyal hizmet teori ve yöntemlerinin duygusal, zihinsel ve davranışsal bozukluklar dâhil olmak üzere psikososyal işlev bozukluklarının, engelliliklerin veya sakatlıkların teşhisi, tedavisi ve önlenmesine yönelik profesyonel bir uygulamadır (Barker, 2014). Klinik sosyal hizmet uygulaması insanların intrapsişik, kişiler arası ve çevresel sorunlarının üstesinden gelmelerine ve sosyal işlevlerini geliştirmelerine yardımcı olmaya odaklanan bireysel, çift, aile ve grup müdahalelerini kapsar (Turner, 2005: 69). Klinik sosyal hizmet bireylerin, çiftlerin, ailelerin ve grupların mental, duygusal ve davranışsal iyi oluşlarına vurgu yapar. Psikoterapiye ve danışanın çevresiyle olan ilişkisine bütüncül bir yaklaşımla odaklanır (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği [NASW], 2005:7). İnsani çeşitlilik ve çok kültürlülük konularına odaklanır (Walsh, 2019: 19). Bireyler, aileler ve gruplarla müdahale sürecinde insanlara yaşam durumlarında yardımcı olmayı içerir. Temel amacı, insanların, kişisel ve sosyal kaynaklarını birlikte kullanarak psikososyal işlevselliklerini geliştirmelerine yardımcı olmak ve ihtiyaç duyduğu sosyal kaynakları sağlamak için sosyal yapıların işleyişini iyileştirmelerini sağlamaktır (Siporin, 1979: 200).

KAYNAKÇA

Acar, İ. (2013). *Tek Ebeveynli Ailelerde Psikolojik Tepkiler ile Psikolojik Destek Almanın Klinik Sosyal Hizmet Açısından Analizi: Yalova Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yalova Üniversitesi.

Adler, A. (1964). *Social interest: A challenge to mankind*. Capricorn.

Austin, M. D. (1986). *A History of Social Work Education*. Austin: The University of Texas.

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs. Prentice Hall.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action*. Prentice Hall.

Bandura, A. (1996). Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy. In G. H. Jennings & D. Belanger (Eds.), *Passages beyond the gate: A Jungian approach to understanding the nature of American psychology at the dawn of the new millennium* (pp. 96–107). Simon & Schuster.

Barker, R.L. (2014). *The Social Work Dictionary*. (6th Edition). National Association of Social Workers.

Barlow, D. H. (Ed.). (2008). *Clinical handbook of psychological disorders* (4th ed.). Guilford.

Berzoff, J. (2011). Relational and inter-subjective theories. In J. Berzoff, L. M. Flanagan, & P. Hertz (Eds.), *Inside out and outside in: Psychodynamic clinical theory and psychopathology in contemporary multicultural contexts* (3rd ed., pp. 222–238). Jason Aronson.

Berzoff, J. ve Drisko, J. (2015). What Clinical Social Workers Need to Know: Bio-psycho-social Knowledge and Skills for the Twenty First Century. *Clin Soc Work J*., *43*, 263-273.

Corcoran, J., & Pillai, V. (2009). Solution-focused therapy. *British Journal of Social Work, 39*, 234–242.

Corwin, M. (2002). *Brief treatment in clinical social work practice.* Brooks/Cole.

De Jong, P. (2002). Solution focused therapy. In A. R. Roberts & G. J. Greene (Eds.), *Social workers' desk reference* (pp. 112–116). Oxford University Press.

DeRubeis, R., & Beck, A. (1988). Cognitive therapy. In K. Dobson (Ed.), *Handbook of cognitive-behavioral therapies* (pp. 273–306). Guilford.

Duyan, V. (2013). *Bireylerle Sosyal Hizmet*. Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını. ISBN: 978-975-442-449-2

Ellis, A. (1962). *Reason and emotion in psychotherapy*. Stuart.

Erçevik, A. (2021). Öyküsel Terapi ve Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi Yaklaşımlarına Dair Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Humanistic Perspective*, *3*, 400–419.

Eubanks-Carter, C., Muran, J. C., Safran, J. D., & Hayes, J. A. (2010). Interpersonal interventions for maintaining an alliance. In L. M. H. S. Strack (Ed.), *Handbook of interpersonal psychology: Theory, research, assessment and therapeutic interventions* (pp. 684–702). Wiley.

Fonagy, P., & Target, M. (2003). *Psychoanalytic theories: Perspectives from developmental psychology*. Bruner-Routledge.

Fredrickson, B. L. (2004). The broaden-and-build theory of positive emotions. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 359*(1449), 1367–1378.

Gambrill, E. (2004). Concepts and methods of behavioral treatment. In D. Granvold (Ed.), *Cognitive and behavioral treatment* (pp. 32–62). Brooks/Cole

Goldenstein, E.G. (1996*).* CSWJ Forum What is clinical social work? Looking back to move ahead. *Clinical Social Work Journal, 24*(1), 89-104.

Hoyt, M. F. (1995). Single-session solutions. In M. F. Hoyt (Ed.), *Brief therapy and managed care: Readings for contemporary practice.* Jossey-Bass.

Lesser, J. G., & Pope, D. S. (2010). *Human behavior and the social environment: Theory and Practice.* Allyn & Bacon.

Mander, G. (2005). Suitability and context for brief therapy. *Psychodynamic Practice, 11*(4), 417-428.

Maroda, K. J. (2010). *Psychodynamic techniques: Working with emotion in the therapeutic relationship*. Guilford Press.

Meichenbaum, D. (1977). *Cognitive behavior modification: An integrative approach*. Plenum.

Meissner, W.W. (1976). Psychotherapeutic schema-based on the paranoid process. *International Journal of Psychoanalytic Psychotherapy*, *5*, 87–114.

Meydan, B. (2013). Çözüm Odaklı Kısa Süreli Psikolojik Danışma: Okullardaki Etkililiği Üzerine Bir İnceleme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *4*(39), 120–129.

Murdock, N.L. (2019). Çözüm Odaklı Terapi. F. Akkoyun (Ed.) (2. Baskı) *Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları Olgu Sunumu Yaklaşımıyla* içinde (s.460-489). Nobel.

Rehm, L., & Rokke, P. (1988). Self management therapies. In K. D. Dobson (Ed.), *Handbook of cognitive-behavioral therapies* (pp. 136–166). Guilford.

Reiter, M. D. (2010). Hope and expectancy in solution-focused brief therapy. *Journal of Family Psychotherapy, 21*, 132–148.

Rosenbaum, M. S. (2009). *Dare to be human: A contemporary psychoanalytic journey*. Routledge/Taylor & Francis Group.

Seligman, M. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.

Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist, 55*(1), 5–14.

Seligman, M., Steen, T., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist, 60*(5), 410–421.

Siporin, M. (1979). Practice theory for clinical social work. *Clinical Social Work Journal, 7,* 75–89.

Siporin, M. (1985). Current Social Work Perspectives On Clinical Practice. *Human Sciences Press*, 198–217.

Strean, H.S. (1992). Clinical social work: An evaluate review. *Journal of Analytic Social Work, 1*(1), 5-23.

Thomlison, R., & Thomlison, B. (2011). Cognitive behavioral theory and social work treatment. In F. Turner (Ed.), *Social work treatment: Interlocking approaches* (5th ed.). Oxford University Press.

Tosone, C. (2010). Relational social work: Honoring the tradition. *Social Work, 74*(3), 475–487.

Turner, F.J. (2005). *Canadian Encyclopedia of Social Work*. Wilfrid Laurier University Press.

Vatan, S. (2016). Bilişsel Davranışçı Terapilerde Üçüncü Kuşak Yaklaşımlar. Psikiyatride Güncel Yaklasımlar. *Current Approaches in Psychiatry, 8*(22173), 190–203. https://doi.org/10.18863/pgy.238183

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW/National Association of Social Worker) (2005). *NASW Standards for Clinical Social Work in Social Work Practice,* NASW Press: Washington.

Wachtel, P. (2011). *Relational theory and the practice of psychotherapy* (2nd ed). Guilford.

Walsh, J. (2019). *Theories for Direct Social Work Practice* (3rd Edition). Cengage Learning.

Yavuz, F. (2015). Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT) Genel Bir Bakış Acceptance and Commitment Therapy (ACT): An Overview. *Turkiye Klinikleri J Psychiatry, 8*(2), 21–27.

Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. Guilford.

3. BÖLÜM
YAŞLILARLA ÇALIŞMADA KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

Hamza Aydemir - Ergün Hasgül

GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyıl içerisinde gelişen teknoloji, sağlık sistemlerine yapılan yatırımlar neticesinde yaşlanma ile ilgili olguların değişimlere uğradığı görülmüştür. Dünyada ve ülkemizde genel bir kabul olarak 65 yaş dönemi olarak sınıflandırılmaktadır. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin nüfus demografileri incelendiğinde doğum oranlarının düşmesiyle beraber yaşlı nüfusun beklenen yaşam süresinin uzaması yaşlı nüfusun toplum içerisindeki oranının artmasını sağlamaktadır.

Ülkemizde yaşlı nüfus 1935 senesinde 628.041 olarak belirlenmişken 2019 yılında 7.550.727 kişi ile yaklaşık 12 kat bir artış göstermiştir. Son beş yılda %22,6'lık artış oranı ile 2022 yılsonu itibarıyla 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %9,9 olmuştur. Başka bir deyişle, ülkemizde yaklaşık her 10 kişiden 1'i 65 yaş ve üzeridir. Yapılan bilimsel çalışmalar ile beraber tahminlere göre yaşlı nüfusun gün geçtikçe artış göstereceği öngörülmektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre 2030 yılında yaşlı nüfus oranının %12,9'a 2040 yılında %16,3'e 2060 yılında %22,6'ya ve 2080 yılında %25,6'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022).

çeşitli meslek elemanları tarafından multidisipliner yaklaşım ile sürdürülmektedir.

Yaşlılarla klinik sosyal hizmet uygulamaları, yaşlı nüfusun psikososyal ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşam kalitelerini artırmak amacıyla uygulanmaktadır. Bu hizmetler, yaşlıların fiziksel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak planlanmaktadır. Klinik sosyal hizmet uzmanları, yaşlıların ihtiyaçlarına uygun bir hizmet planı oluşturarak, yaşlıların yaşam kalitesini artırmak ve sosyal destek ağlarını güçlendirmek için çalışmalıdırlar.

Yaşlılarla klinik sosyal hizmet uygulamasında temel amaç; yaşlıların yaşam kalitesini artırarak, sosyal izolasyonu önleyerek, depresyon ve anksiyete gibi ruhsal sorunları azaltarak ve fiziksel sağlık sorunları ile başa çıkmalarına yardımcı olarak özellikle tedavi sürecinde önemli bir rol oynamaktır. Sonuç olarak yaşlılarla klinik sosyal hizmet uygulaması, özellikle yaşlılara hizmet sunan sosyal hizmet kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları için önemli bir alan olarak değerlendirilebilir. Klinik sosyal hizmet kavramı veya klinik sosyal hizmet uygulamasının ülkemizde yeterince kurumsallaşmaması yaşlılar ile klinik sosyal hizmet uygulamasını da zorlaştırmaktadır. Multidisipliner çalışmayı gerektiren gerontolojik uygulamalarda klinik sosyal hizmet uygulamasının yerinin yasal çerçevede ve mevzuat altyapısının güçlendirilmesi gerekmektedir. Uygulama temelinin sağlamlaştırılması yaşlılara sunulacak hizmetin kalitesinin artmasını ve yaşam standartlarının yükselmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adamczyk, M. (2021). Factors influencing ways of organising life in old age in the context of social exclusion risk. The case of Poland. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, *8*(4), 418–430.

Ağar, A. (2020). Yaşlılarda ortaya çıkan psikolojik değişiklikler. *Geriatrik Bilimler Dergisi*. https://doi.org/10.47141/geriatrik.744968

Asi Karakaş, S., & Durmaz, H. (2017). Yaşlılık dönemi psikolojik özellikleri ve moral. *Kocatepe Tıp Dergisi Kocatepe Medical Journal*, *18*, 32–36.

Aslan, M., & Hocaoğlu, C. (2014). Yaşlılarda İntihar Davranışı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *6*(3), 1. https://doi.org/10.5455/cap.20131229101314

Clinical Social Work Association, (2016, April 10). *clinicalsocialworkassociation.org/CSWA-Ethics.* Clinical Social Work Association Code of Ethics.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022). *Yaşlanma Vizyon Belgesi (2022)*.

European Parliament. (2018). *World Alzheimer Report 2018 The state of the art of dementia research: New frontiers*.

Kapucu, B. B. (2018). Yaşlılarda Uyku Bozuklukları. In E. T. Özel Kızıl (Ed.), *Yaşlı Bakım Elemanları için Geriatrik Psikiyatri* (pp. 100–107). Hedef Yayınları.

Karadakovan, A. (2014). *Yaşlı Sağlığı ve Bakım*. Akademisyen Tıp Kitabevi.

Koenig, H. G., & Blazer, D. G. (1992). Epidemiology of geriatric affective disorders. *Carolina Clinics in geriatric medicine*, *8*(2).

Kourkouta, L., İliadis, C., & Monios, A. (2015). Psychosocial issues in elderly. *Progress in Health Sciences*, *5*(1), 232–237.

Maguire, L. (2002). *Clinical Social Work: Beyond a Generalist Practice With Individuals, Groups, and Families*. Pacific Grove.

Marcantonio, E. R. (2011). Delirium. *Annals of Internal Medicine*, *154*(11), 2–16.

National Association of Social Workers. (2013, June 6). *https://www.socialworkers.org/includes/newIncludes/homepage/PRA-BRO-33617.Older-Adults-Standards-FINAL-06-13-13.* NASW Practice Standards & Guidelines.

Nazlıer Keser, E. N. (2019). Alzheimer hastalarına yönelik sosyal hizmet müdahaleleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD) Elderly Issues Research Journal (EIRJ)*, *12*(2), 121–128.

Neugarten, B. L. (1975). The future and the young-old. *The Gerontologist*, *1*(15), 4–9.

Özel Kızıl, E. T. (2018). *Yaşlı bakım elemanları için geriatrik psikiyatri* (E. T. Özel Kızıl, Ed.). Hedef Yayınları.

Saygılı, S. (2013). Yaşlılarda psikiyatrik Sorunlar, çözüm önerileri ve korunma. M. Altındiş (Ed.), *Yaşlılarda Güncel Sağlık Sorunları ve Bakımı* (pp. 87–96). İstanbul Medikal Yayınları.

Yerli, G. (2017). Yaşlılık Dönemi Özellikleri ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler. *Journal of International Social Research*, *10*(52), 1278–1287.

Youdin, R. (2014). *Clinical gerontological social work practice*. Springer Publishing.

Zubaroğlu Yanardağ, M. (2019). *Yaşlılık ve Sosyal Hizmet Tüm Boyutlarıyla Kapsayıcı Bir Çerçeve* (U. Yanardağ & M. Zubaroğlu Yanardağ, Eds.). Nika Yayınevi.

Zubaroğlu Yanardağ, M., & Özmete, E. (2017). Bir Mesleki Uygulama Alanı Olarak Geçmişten Geleceğe Klinik Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *28*(1), 203–225.

4. BÖLÜM
GRUPLARLA VE AİLELERLE KLİNİK SOSYAL HİZMET

Merve Deniz Pak Güre

GİRİŞ

Klinik sosyal hizmet psikolojik ve davranışsal bozuklukların önlenmesine, değerlendirilmesine, teşhis ve tedavi edilmesine odaklanan sosyal hizmetin bir uzmanlık alanıdır (Yanardağ ve Özmete, 2017). Amerikan Klinik Sosyal Hizmet Kurulu (ABCSW) (2020) klinik sosyal hizmeti "Ruh sağlığı başta olmak üzere diğer sağlık hizmetlerini de sağlamada önlemeyi ve tedaviyi önceleyen, davranışsal ve biyopsikososyal problemlere özel olarak odaklanan bir sağlık mesleği" olarak tanımlamaktadır. Bireyle, grupla ve aile ile çalışma klinik sosyal hizmet uygulamalarının temelinde yer almaktadır (Bogo, 2015; Aygüler ve Kızıltaş, 2023).

Gruplarla klinik sosyal hizmet benzer sorunları yaşayan veya benzer deneyimleri olan bir grup kişiye yönelik terapötik müdahaleler gerçekleştirmeyi içermektedir. Bu yaklaşım, grup dinamiklerinin ve etkileşimlerin iyileşme ve davranış değişikliği için güçlü araçlar olabileceği anlayışına dayanmaktadır. Gruplarla çalışan klinik sosyal hizmet uzmanları, çeşitli psikolojik, duygusal ve sosyal ihtiyaçları ele almak için yapılandırılmış destekleyici bir ortamda bu etkileşimleri kolaylaştırmaktadır (Cooper ve Lesser, 2008).

tuda ailelerle ve gruplarla klinik sosyal hizmet eğitiminin kapsamlı bir biçimde sunulması önerilebilir. Standartlaştırılmış yeterlilik düzeyinde uygulamaların yapılması için lisansüstü eğitimlerin geliştirilmesi gereklidir. Tüm bunlarla beraber sosyal hizmet uzmanlarını ailelerle ve gruplarla çalışmalarında desteklemek için klinik süpervizyon ve konsültasyon sistemi oluşturulması ve yaygınlaştırılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

American Board of Clinical Social Work (ABCSW). (2020). What is Clinical Social Work. https://www.abcsw.org/what-is-clinical-social-work

Aygüler, E., & Kızıltaş, A. (2023). Uygulamaya Dönük ve Klinik Odaklı Sosyal Hizmet Doktora Programının Tarihsel Gelişimi, Özgün Yönleri ve Avantajları. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (21), 129-147.

Berzoff, J., & Drisko, J. (2015). What clinical social workers need to know: Bio-psycho-social knowledge and skills for the twenty first century. *Clinical Social Work Journal*, *43*, 263-273.

Bogo, M. (2015). Field education for clinical social work practice: Best practices and contemporary challenges. *Clinical Social Work Journal*, *43*, 317-324.

Cooper, M. G., & Lesser, J. G. (2008). *Clinical social work practice: An integrated approach* (p. 272). New York, NY: Pearson.

Çölgeçen, Y., & Abay, A. R. (2018). Psikiyatrik sosyal hizmet-koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici ruh sağlığı alanında sosyal çalışmacıların rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, *9*(16), 2147-2185.

Dorfman, R. A. (2013). *Clinical social work: Definition, practice and vision*. Routledge.

Drisko, J. W., & Grady, M. D. (2019). *Evidence-based practice in clinical social work*. Springer.

Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.

Germain, C., & Knight, C. (2020). *The life model of social work practice: Advances in theory and practice*. Columbia University Press.

Greene, R. (2017). *Human behavior theory and social work practice*. Routledge.

Levenson, J. (2017). Trauma-informed social work practice. *Social work*, *62*(2), 105-113.

McCoyd, J. L., Lee, J. E., & Kerson, T. S. (2016). *Social work in health settings: Practice in context*. Routledge.

Munson, C. (2012). *Handbook of clinical social work supervision*. Routledge.

National Association of Social Workers (NASW). (2021). Clinical social work. https://www.socialworkers.org/Practice/Clinical-Social-Work

Nichols, M. P., & Schwartz, R. C. (2009). *The essentials of family therapy* (p. 336). Pearson/Allyn and Bacon Publishers.

Özkan, Y., & Selcik, O. (2016). Klinik Çalışmadan Sosyal Politikaya: Okul Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolleri ve Sorumlulukları. *Journal of International Social Research*, *9*(46), 431-437

Reamer, F. (2018). *Social work values and ethics*. Columbia University Press.

Washburn, M., & Zhou, S. (2018). Teaching note—Technology-enhanced clinical simulations: Tools for practicing clinical skills in online social work programs. *Journal of Social Work Education*, *54*(3), 554-560.

Yanardağ, M. Z., & Özmete, E. (2017). Bir Mesleki Uygulama Alanı Olarak Geçmişten Geleceğe Klinik Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *28*(1), 203-226.

Zengin Taş, E., & Duman, N. (2019). Yetişkin hükümlülere yönelik klinik sosyal hizmet uygulamaları. *Journal of Human Sciences*, 16(2), 620-634.

5. BÖLÜM
ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET

İpen İlknur Ünlü

VAKA SUNUMU

Bu vakada çocuk Nehir 2022-2023 eğitim ve öğretim yılının ikinci döneminde sanal ortamda internet aracılığı ile tanıştığı ve sevgili olduğu kişiye uygunsuz/çıplak fotoğraflar göndermiş olup erkek arkadaşı tarafından fotoğrafların paylaşılması konusunda tehdit edilerek zorla cinsel ilişkiye zorlanmıştır. Bu cinsel birlikteliklerin ve tehditlerin sayısının artmasından sonra Nehir durumu annesine anlatmış, anne cinsel istismarda bulunan kişi hakkında şikâyette bulunmak amacıyla emniyet müdürlüğüne gitmiştir. Emniyette ifade veren anne çocuğunun cinsel istismara maruz kaldığından bahsetmesi nedeniyle söz konusu çocuk Nehir Çocuk İzlem Merkezine yönlendirilmiştir. Çocuk İzlem Merkezi (ÇİM) adli görüşmeyi yapıp savcılık gerekli adli işlemleri tamamladıktan sonra çocuk ailesine teslim edilmiştir.

Ancak bu olaydan sonra Nehir sık sık öfke nöbetleri geçirmekte, kendine zarar verici davranışları (kolunda jilet kullanarak kesikler oluşturma, çakmakla kollarını yakma, sigarayı kolunda söndürme gibi) bulunmakta ve uykusuzluk yaşamaktadır. Nehir'in psikolojik sıkıntılar yaşaması nedeniyle ailesi Nehir'i hastanenin çocuk ve ergen psikiyatri polikliniğine tedavi amacıyla getirmiştir. Tıbbi tedaviyi yürüten çocuk psikiyatri hekimi Nehir'in ilaç uyumunun ve tedavi motivasyonunun çok iyi olmadığını, Nehir'in ebeveynlerinin ebeveynlik rollerinde beklenen görev ve sorumlulukları yerine ge-

çocukla görüşme, raporlama, değerlendirme, analiz ve müdahale becerilerine sahip olmalıdır. Çocuk ihmal ve istismarına yönelik gerçekleştirilen tüm klinik sosyal hizmet uygulamalarda, vaka yönetimi yapan sosyal hizmet uzmanı çocuğu daha iyi tanımak ve analiz etmek için klinik bilgi, psikopatoloji, tedavi ve terapötik beceriler konusunda donanımlı olmalıdır. İhmal ve istimara uğrayan çocuk ve yakınlarının ruhsal, duygusal ve davranışsal iyiliğine odaklanan klinik sosyal hizmet uzmanı çocukları aileleriyle birlikte sosyal bağlamlarında çok yönlü değerlendirebilmelidir. Çocuk ihmal ve istismarına yönelik risk faktörlerini azaltacak, çocukları koruyucu ve önleyici çalışmalarda aktif çalışmalarda bulunmalıdır. Gerektiğinde ailelere danışmanlık sağlamak, rehberlik etmek, ebeveyn eğitimleri, psikososyal beceri eğitimleri, hizmet içi eğitimler ve süpervizyonların düzenlenmesi gibi çalışmalarda bulunmalıdır. Tüm bu mesleki müdahalelerini gerçekleştirirken klinik sosyal hizmet uzmanı, sosyal hizmet mesleğinin doğasından gelen danışmanlık/klinisyen, bağlantı kurucu, savunuculuk, arabuluculuk, eğiticilik, vaka yöneticisi, gibi bir çok mesleki rol ve işlevleri yerine getirme becerisine sahip olmalıdır. Özetle, genelde klinik alanda özelde çocuk ihmal ve istismarı alanında çalışan klinik sosyal hizmet uzmanlarının mesleki bilgi, becerilerinin yanında klinik alanda belirli donanıma sahip olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Barker, R., L. (1999). The Social Work Dictionary, 4th edition, Washington DC, NASW Press.

Canatan, Ç. ve Kara, Y. (2023). Investıgatıon Of Approaches That Can Be Used In Cases Of Domestıc Vıolence Agaınst Women. Özer Sevilay (Ed.), Humanities and Social Sciences Modern Analysis and Researches (1th ed.). France: Lyon.

Er, F. ve Duyan, V. (2023). I'm About to Explode, I'm About to Strangle: Emotional Experiences of Turkish Veterans and Their Spouses Diagnosed with Post Traumatic Stress Disorder, *Journal of Evidence-Based Social Work*, DOI: 10.1080/26408066.2023.2213231

Erbay, E. (2019). Güç ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41-64.

Güçlü, S. ve Karataş, M. (2022). Sağlık Hizmetlerinde Tedavi Edici İletişim. Güçlü Sultan, Unutkan Ayşegül. (Ed.), Sağlık Bilimlerinde Terapötik İletişim içinde (17-34). Ankara: Nobel.

Plummer, S. (2007). Victims' Perspectives on the Process of Seeking a Protective Order: Predictors of Perceived Empowerment. A Dissertation of Doctor of Phisilophy at Virginia Commonwealth University.

Sheafor, B. and Horejsi, C. (2003). Techniques and Guidelines for Social Work Practice. Sixth Edition. Boston: Allyn and Bacon.

6. BÖLÜM
SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARLA KLİNİK SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

Derya Kayma

VAKA SUNUMU

Klinik uygulamalarda öne çıkan tedavi yaklaşımlarından biri olan Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) psikiyatri, psikoloji gibi klinik uygulamalarda kullanılmakla birlikte klinik sosyal hizmet uygulamalarında da sık sık kullanılmaktadır. Özellikle yetişkinlere yönelik tedavi programlarında kullanılan BDT'nin son yıllarda çocuk ve ergenlere yönelik klinik uygulamalarda kullanılmakta ve çocuklarda görülen ruh sağlığı bozuklukları ile birlikte davranış sorunlarının çözümünde de uygulanmaktadır. BDT temelli müdahalelerin adli sosyal hizmet, tıbbi sosyal hizmet, okul sosyal hizmeti, çocuk koruma sistemi gibi sosyal hizmet alanlarında da kullanılması söz konusudur. Bu çalışmada bir suça sürüklenen çocuk vakası ele alınarak klinik sosyal hizmet uygulaması BDT'nin temel yapısı, işleyişi ve yöntemleri ile incelenmiştir.

Örnek vakada müracaatçı sistemini oluşturan DK öfke kontrol sorunu yaşayan bir çocuktur. Birçok kez şiddet içerikli davranışlar sergileyen DK, yakın bir zamanda okul ortamında bir akranına yönelik yaralama eylemi gerçekleştirmiştir. Silahla yaralama konulu olarak adli mercilerde kovuşturması yapılan DK hakkında çocuk mahkemesince Çocuk Koruma Kanunu'nun 5/1-a maddesi gereğince Danışmanlık Tedbiri ve 5/1-b maddesi gereğince Eğitim Tedbiri uygulanmasına karar verilmiştir. Danışmanlık tedbirinin uygu-

KAYNAKLAR

Aydın, A. (2021). Problem çözme eğitimi. Oya Sorias (Ed.). *Çocuklar ve ergenler için bilişsel davrançı terapi: Temel ilkeler ve teknikler* (4. Baskı, s. 221-238) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

Beck, R. ve Fernandez, E. (1998). Cognitive-behavioral therapy in the treatment of anger: A meta-analysis. *Cognitive Therapy and Research*, 22 (1), 63-74.

Currie, M. R., Wood, C. E., Williams, B. ve Bates, G. W. (2012). Aggression replacement training (ART) in Australia: A longitudinal youth justice evaluation. *Psychiatry, Psychology and Law,* 19(4), 577–604.

Hendriksa, V., Scheea, E. ve Blankena, P. (2011). Treatment of adolescents with a cannabis use disorder: Main findings of a randomized controlled trial comparing multidimensional family therapy and cognitive behavioral therapy in The Netherlands. *Drug and Alcohol Dependence,* 119, 64– 71.

Jewell, J.D., Mallone, M.D., Rose, P., Sturgeon, D. ve Owens, S. (2015). A multiyear follow-up study examining the effectiveness of a cognitive behavioral group therapy program on the recidivism of juveniles on probation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(3), 259-272.

Lochman, J.E. ve Dodge, K.A. (1994). Social-cognitive pocesses of severely violent, moderately aggressive and nonaggressive boys. *Journal of Consulting and Clinical Psychology,* 62(2), 366-374.

Lochman, J. E., Palardy, N. R., McElroy, H. K., Phillips, N. ve Holmes, K. J. (2004). Anger management ınterventions. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention,* 1(1), 47–56.

Slaby, R. G. ve Guerra, N. G. (1990). Cognitive mediators of aggression in adolescent offenders: 2. *Intervention. Developmental Psychology*, 26(2), 269–277.

Sorias, O. (2021a). Giriş. Oya Sorias (Ed.) *Çocuklar ve ergenler için bilişsel davrançı terapi: Temel ilkeler ve teknikler* (4. Baskı, s. 1-31) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

Sorias, O. (2021b). Bilişsele yeniden yapılandırma. Oya Sorias (Ed.) Çocuklar ve ergenler için bilişsel davrançı terapi: Temel ilkeler ve teknikler (4. Baskı, s. 155-198) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

Sukhodolsky, D. G., Kassinove, H. ve Gorman, B. S. (2004). Cognitive-behavioral therapy for anger in children and adolescents: A meta analysis. *Agression and Violent Behavior*, 9, 247-269.

Tekinsav-Sütçü, S. (2006). Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bilişsel davranışçı bir müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi, İzmir.

Tekinsav-Sütçü, S. (2021). Gevşeme eğitimi. Oya Sorias (Ed.) Çocuklar ve ergenler için bilişsel davrançı terapi: Temel ilkeler ve teknikler (4. Baskı, s. 199-220) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

Tekinsav-Sütçü, S., Aydın, A. ve Sorias, O. (2010). Ergenlerde öfke ve saldırganlığın azaltılmasında bilişsel davranışçı grup terapisi programının etkinliği. *Türk Psikoloji Dergisi,* 25(66), 57-72.

Yavuzer, Y. ve Karataş, Z. (2013). Ergenlerde otomatik düşünceler ile fiziksel saldırganlık arasındaki ilişkide öfkenin aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24(2): 117 123.

Zhang, J., & Zhang, Y. (2016). The effect of a cognitive behavioral treatment program for male young delinquents in Guangzhou: A pilot study. *International Journal of Psychological Studies,* 8(3), 123-133.

7. BÖLÜM
ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLARIN EBEVEYNLERİNE YÖNELİK BÜTÜNCÜL GRUP ÇALIŞMASI

Yunus Kara

GRUP ÇALIŞMASININ SUNUMU

Özel gereksinimi olan çocukların ebeveynlerine yönelik gerçekleştirilen bütüncül grup çalışması, ebeveynlerinin algıladıkları sosyal desteğin geliştirilmesi ve depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinin azaltılmasını amaçlamaktadır. Grup çalışmasının oturumlarında gerçekleştirilen etkinlikler, klinik sosyal hizmet müdahalesinde kullanılabilen farklı yaklaşımlardan (bilişsel davranışçı terapi, güçlendirme kuramı, geştalt yaklaşımı, gerçeklik yaklaşımı, anlatı terapi) esinlenilerek oluşturulmuştur.

Grup çalışması karma yöntem araştırması kapsamında iç içe desen yöntemi çerçevesinde yürütülmüştür. Grup çalışması, metnin yazarı tarafından bu kitap bölümü için geliştirilerek uygulanmıştır. Grup çalışması çerçevesinde amaçsal örnekleme yöntemiyle katılımcıların belirlenmesi için öncelikle İstanbul'da yer alan bir Rehberlik Araştırma Merkezi ile iletişime geçilmiş, özel eğitime gereksinimi olan çocukların ebeveynlerine yönelik gerçekleştirilecek grup çalışmasına başvuru yapılabileceği belirtilmiştir. Çağrıya toplamda 18 ebeveyn yanıt vermiş, bu kişiler grup çalışmasına katılım göstermek istediklerini ifade etmişlerdir. 18 ebeveynle ön görüşme yapılmış, araştırmanın tama-

- Klinik sosyal hizmet müdahale becerisine ve deneyimine sahip olunması, bunların özel eğitim alanıyla ilgili sahip olunan bilgilerle ve deneyimlerle harmanlanması,
- Grup çalışmaların doğasında yer alan grubun ihtiyaçlarının yanı sıra bireysel ihtiyaçların da dikkate alınması hususuna dikkat edilmesi,
- Gerçekleştirilen grup çalışmalarında, özel eğitim alanındaki her bir müracaatçı grubunun (kadınlar, çocuklar, yaşlılar, gençler, yetişkinlikler, ebeveynler vd.) farklı ihtiyaçlarının olabileceğinin göz önünde bulundurulması, bireylerin biricikliğinin korunması,
- Uygulayıcıların klinik odaklı gerçekleştirdikleri grup çalışmalarında, özel eğitim alanındaki her bir müracaatçı grubu için kendi kaderini belirleme hakkına ve bulunduğu yerden başlama ilkesine dikkat etmeleri,
- Grup oturumları sırasında katılımcıların farklı ya da beklenmedik ihtiyaçlarının ortaya çıkabileceğinin göz önünde bulundurulması, buna yönelik uygulayıcıların klinik odaklı müdahale çerçevesinde hazır bulunuşluğa sahip olmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Beresford, B., Rabiee, P., & Sloper, P. (2007). *Outcomes for parents with disabled children, research works*. Social Policy Research Unit, University of York: York.

Bray, L., Carter, B., Sanders, C., Blake, L., & Keegan, K. (2017). Parent-to-parent peer support for parents of children with a disability: A mixed method study. *Patient Education and Counseling, 100*(8), 1537–1543. https://doi.org/10.1016/j.pec.2017.03.004

Clifford, T., & Minnes, P. (2013). Logging on: Evaluating an online support group for parents of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 43*(7), 1662–1675. https://doi.org/10.1007/s10803-012-1714-6.

Crawford, K., Price, M., Price, B. (2014). *Groupwork practice for social workers*. SAGE Publications.

Dellve, L., Samuelsson, L., Tallborn, A., Fasth, A., & Hallberg, L. R. (2006). Stress and well-being among parents of children with rare diseases: A prospective intervention study. *Journal of Advanced Nursing, 53*(4), 392–402. https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.03736.x

Eker, D., Arkar, H., & Yaldız, H. (2001). Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi, 12*(1), 17-25.

Er, F., & Duyan, V. (2023). An overview of the stigmatization of soldiers in the context of mental health from a social work perspective. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry, 15*(3), 430-440. https://doi.org/10.18863/pgy.1163149

Er, F., Canatan-Gençer, Ç., Barut, B., & Kara, Y. (2020). Sosyal hizmet uygulamalarinda ekopsikolojiyi düşünmek. Aurum Journal of Social Sciences, 5(1), 73-82.

Er, F., Yıldırım, Ş., Çınar, A., & Kısa, İ. (2018). Şehit ailelerine yönelik yas danışmanlığı modeline dayalı grup çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(60), 1183-1196. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2865

Garvin, C. D., Gutiérrez, L. M., Galinsky, M. J. (2004). *Handbook of social work with groups*. The Guilford Press.

Gençer, Ç., Er, F., Barut, B., & Kara, Y. (2021). Koruyucu sağlık hizmetlerinin sunumunda sosyal hizmet mesleğinin önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 32*(3), 1125-1142. DOI: 10.33417/tsh.845895

Heiman, T., & Berger, O. (2008). Parents of children with Asperger syndrome or with learning disabilities: family environment and social support. *Research in Developmental Disabilities, 29*(4), 289–300. https://doi.org/10.1016/j.ridd.2007.05.005

IASGW (International Association for Social Work with Groups). (2005). *Standards for social work practice with groups*. IASGW Inc.

Jackson, J. B., Steward, S. R., Roper, S. O., & Muruthi, B. A. (2018). Support group value and design for parents of children with severe or profound intellectual and developmental disabilities. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 48*(12), 4207–4221. https://doi.org/10.1007/s10803-018-3665-z

Kara, Y. (2022). Açılma Sürecinde LGBTQ Bireylere Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi: Queer Grup Çalışması Örneği (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Ankara Üniversitesi.

Kingsnorth, S., Gall, C., Beayni, S., & Rigby, P. (2011). Parents as transition experts? Qualitative findings from a pilot parent-led peer support group. *Child: Care, Health and Development, 37*(6), 833–840. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01294.x

Lam, Y. W., Wang, M., Singer, G. H. S., & Kim, J. (2016). Advocacy and self-help programs as evidence-based practices for families of children with developmental disabilities. In M. Wang & G. H. S. Singer (Eds.), *Supporting families of children with developmental disabilities*. New York: Oxford University Press.

Law, M., King, S., Stewart, D., & King, G. (2001). The perceived effects of parent-led support groups for parents of children with disabilities. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics, 21*(2-3), 29–48.

Lindo, E. J., Kliemann, K. R., Combes, B. H., & Frank, J. (2016). Managing stress levels of parents of children with developmental disabilities: A meta-analytic review of interventions. *Family Relations, 65*(1), 207–224. https://doi.org/10.1111/fare.12185.

Lovibond, P. F., & Lovibond, S. H. (1995). The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behaviour Research and Therapy, 33*(3), 335-343. https://doi.org/10.1016/0005-7967(94)00075-U

McCabe, H., & McCabe, K. (2013). Disability and family in the People's Republic of China: Implementation, benefits, and comparison of two mutual support groups. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 38*(1), 12–22. https://doi.org/10.3109/13668250.2012.756462.

Palit, A., & Chatterjee, A. K. (2006). Parent-to-parent counseling - a gateway for developing positive mental health for the parents of children that have cerebral palsy with multiple disabilities. *International Journal of Rehabilitation Research, 29*(4), 281–288. https://doi.org/10.1097/MRR.0b013e328010b9ad

Rahi, J. S., Manaras, I., Tuomainen, H., & Hundt, G. L. (2004). Meeting the needs of parents around the time of diagnosis of disability among their children: Evaluation of a novel prog-

ram for information, support, and liaison by key workers. *Pediatrics, 114*(4), e477–e482. https://doi.org/10.1542/peds.2004-0240

Robert, M., Leblanc, L., & Boyer, T. (2015). When satisfaction is not directly related to the support services received: Understanding parents' varied experiences with specialized services for children with developmental disabilities. *British Journal of Learning Disabilities, 43*(3), 168–177. https://doi.org/10.1111/bld.12092

Shilling, V., Morris, C., Thompson-Coon, J., Ukoumunne, O., Rogers, M., & Logan, S. (2013). Peer support for parents of children with chronic disabling conditions: A systematic review of quantitative and qualitative studies. *Developmental Medicine and Child Neurology, 55*(7), 602–609. https://doi.org/10.1111/dmcn.12091

Solomon, M., Pistrang, N., & Barker, C. (2001). The benefits of mutual support groups for parents of children with disabilities. *American Journal of Community Psychology, 29*(1), 113–132. https://doi.org/10.1023/A:1005253514140

Trevithick, P. (2012). The knowledge base of groupwork and its importance within social work. *Groupwork, 15*(2), 80-107. https://doi.org/10.1921/gpwk.v15i2.575

Yılmaz, Ö., Boz, H., & Arslan, A. (2017). Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği'nin (DASS-21) Türkçe kısa formunun geçerlilik-güvenilirlik çalışması. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(2), 78-91.

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment, 52*(1), 30-41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

8. BÖLÜM
KORUYUCU AİLE SÜRECİNDE KLİNİK SOSYAL HİZMET

Bilge Abukan

VAKA SUNUMU

Koruyucu ailedeki bir çocuk için klinik sosyal hizmet uygulaması, temelde çocuğun ihtiyaçlarını anlamayı, çocuğu desteklemeyi ve gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları (SHU) tarafından yürütülen bu müdahalede çocuğun yaşadığı zorluklarla başa çıkmasını sağlamak ve sağlıklı bir ortamda büyümesini desteklemek için çeşitli hizmet ve programlar geliştirilmektedir. Her vaka kendine özgüdür ve ihtiyaçlar farklılaşmaktadır, bu nedenle klinik sosyal hizmet uzmanları bireysel gereksinimleri göz önünde bulundurarak özelleştirilmiş bir destek planı oluşturmaktadır. Öte yandan bu uygulama ile çocuğun güvenliği, eğitimi, psikososyal gelişimi ve sağlığı üzerinde çalışılırken, aynı zamanda hem koruyucu aileye ve hem de biyolojik aileye yönelik destek ve rehberlik çalışmaları planlanmaktadır.

Örnek vakada Ayşe cinsel istismar mağduru 14 yaşında bir çocuktur. İstismarcı, babasının bir arkadaşıdır ve Ayşe'den yaşça çok büyüktür. İlk olarak Ayşe 8 yaşında iken sözlü ve fiziksel tacizle başlayan istismar daha sonra zorla cinsel birlikteliğe (tecavüz) dönüşmüş ve "Ayşe'ye fotoğrafları kullanmak", "anne ve babasına söylemek" gibi şantaj ve tehditlerle 6 yıl boyunca devam etmiştir. Ayşe'nin anne (A) ve babasının (B) evlilik ilişkileri ise hep çatışmalı olmuş ve aile içi şiddet, geçimsizlik gibi sorunlar sıklıkla ya-

işlevsel sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu müdahalelerde çocukluk çağı travması olan çocuklar, özel olarak eğitilmiş koruyucu anne-babalarıyla birlikte müdahale sürecine dâhil edilebilmektedir. Ancak koruyucu aile içinde terapötik bir aile ortamı yaratmayı amaçlayan bu müdahaleler vaka yükü az, deneyimli profesyonellerce koordine edilebilir. Çünkü bu müdahale süreci hem koruyucu aileye hem biyolojik aileye hem çocuğa ve hem de okul gibi geniş sosyal çevreye yönelik müdahaleleri gerekli kılabilmektedir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki Türkiye'de uzmanlaşmış koruyucu aile modelinin uygulanması için istenen gelişme sağlanamamıştır Bu bağlamda Türkiye'de bu modelin uygulanabilmesi için bu modele özgü uygulamalara açıklık getirecek yasal düzenlemelere gereksinim duyulmakta, örgütsel yapının ise buna uygun olarak güçlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Andersson G. (2009). Foster children: A longitudinal study of placements and family relationships. *International Journal of Social Welfare, 18*(1), 13-26.

Baker AJ, Kurland D, Curtis P, Alexander G, Papa-Lentini C. (2007). Mental health and behavioral problems of youth in the child welfare system: Residential treatment centers compared to therapeutic foster care in the Odyssey Project population. *Child Welfare, 86*(3), 97.

Bernedo IM, Salas M D, García-Martín MA, Fuentes MJ. (2012). Teacher assessment of behavior problems in foster care children, *Children and Youth Services Review, 34*(4), 615-621.

Bruskas D. (2008). Children in foster care: A vulnerable population at risk. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 21*(2), 70-77.

Chapple C, Tyler K, Bersani B. (2005). Child neglect and adolescent violence: Examining the effects of self-control and peer rejection. *Violence and Victims*, *20,* 30-53.

Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği, T.C. Resmî Gazete, sayı: 29310, 29 Mart 2015.

Fratto CM. (2016). Trauma-informed care for youth in foster care. *Archives of Psychiatric Nursing, 30*(3), 439-446.

Gerson R. Rappaport N. (2013). Traumatic stress and posttraumatic stress disorder in youth: Recent research findings on clinical impact, assessment, and treatment. *Journal of Adolescent Health*, *52*(2), 137-143.

Gilbert LK, Breiding MJ, Merrick MT, Thompson WW, Ford DC, Dhingra SS. Parks SE. (2015). Childhood adversity and adult chronic disease: An update from ten states and the District of Columbia, 2010. *American Journal of Preventive Medicine, 48*(3), 345-349.

Kitiş S. (2019). *A Home Of Hearts': The Effectiveness of an Intervention Program for Foster Families* [Yayınlanmamış doktora tezi] Bilgi Üniversitesi.

Malm KE, Zielewski EH. (2009). Nonresident father support and reunification outcomes for children in foster care. *Children and Youth Services Review*, *31*(9), 1010-1018.

Merritt DH. (2008). Placement preferences among children living in foster or kinship care: A cluster analysis. *Children and Youth Services Review*, *30*(11), 1336-1344.

O'Connell ME, Boat T, Warner KE. (2009). *Preventing Mental, Emotional and Behavioral Disorders Among Young People: Progress and Possibilities*, 7th ed. Washington DC, National Academies Press.

Özbesler C. (2009). Koruyucu aile hizmetlerinde değerlendirme süreci. *Aile ve Toplum, 4*(16), 86-94.

Özen Ş, Subaşı M, Yıldırım A, Baştürk M, Bez Y. (2010). Öfkelenme anında cama yumruk atarak kendini yaralayan hastalarda problem çözme becerileri ve çocukluk çağı travmaları. *Journal of Clinical and Experimental Investigations, 1*(1), 25-30.

Price JM, Chamberlain P, Landsverk J, Reid J. B, Leve LD, Laurent H. (2008). Effects of a foster parent training intervention on placement changes of children in foster care. *Child Maltreatment, 13*(1), 64-75.

Schofield G, Beek M. (2005). Providing a secure base: Parenting children in long-term foster family care. *Attachment & Human Development, 7*(1), 3-26.

Strijker J, Knorth EJ, Knot-Dickscheit J. (2008). Placement history of foster children: A study of placement history and outcomes in long-term family foster care. *Child Welfare*, *87*(5), 107.

Üstüner S. (2005). *Koruyucu Aile Bakımı Altındaki Çocukların Ruh Sağlığı.* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Üstüner S, Erol N, (2005). Şimşek Z. Koruyucu aile bakımı altındaki çocukların davranış ve duygusal sorunları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 12*(3), 130-140.

Yalçın M, Tellioğlu E, Yıldırım DU, Savrun MB, Özmen M, Aydemir EH. (2015). Nörotik ekskoriyasyon hastalarında psikiyatrik özellikler: çocukluk çağı travmalarının rolü. *Arch Neuropsychiatr*, *52*,336-41.

9. BÖLÜM
AYŞE'NİN DAMGALAMA(MA) SERÜVENİ: KABUL VE KARARLILIK TERAPİSİ TEMELİNDE KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ*

Hakan Karaağaç

VAKA SUNUMU

22 yaşında bekâr olan Ayşe 10 yaşındayken babası adam yaralama suçundan hapse girmiştir. Annesi 3 kardeşiyle birlikte çocuklarını devlet korumasına vermiştir. Ayşe'ye göre o dönemde annesi kendilerini sağlıksız bir ortamda bırakmıştır. Ayşe Türkiye'nin çeşitli illerinde sosyal hizmet kuruluşlarında devlet korumasında büyümüştür. Eğitimini açık lisede tamamlamıştır. 13 yaşındayken kaygılı, içe kapanık ve kendini ifade etmekte zorlanan yapısı nedeniyle sorunlarıyla tek başına mücadele etmekte zorlanmış, kuruluş yöneticileri tavsiyesiyle zaman zaman çocuk psikiyatrisinden ilaç desteği almıştır. Ergenlik döneminde birçok kez yurttan kaçmış sonrasında kendiliğinden yurda dönmüştür. 15 yaşındayken kendine zarar verme eylemlerini (koluna kesici delici aletler faça atma, kafasını duvara vurma gibi) artırmıştır. Bunun gerekçesini "baskıcı ortam" olarak tanımlamaktadır. Sonraki süreçlerde psikiyatrik ayaktan ve yatarak tedavileri devam etmiştir. Birçok kez en uzun süresi 40 gün olan hastane yatışları olmuştur. Hastane yatışlarında organik olmayan psikoz tanısı almıştır. Bu süreçte Ayşe'nin kö-

* Bu çalışmada sunulan vaka bölüm yazarının çalıştığı müracaatçılardan esinlenerek kurgusal bir şekilde tasarlanmıştır.

- Klinik sosyal hizmet müdahalesinde ACT'ye yönelik eğitim içeriklerinin planlanarak klinik sosyal hizmet uzmanlarının becerilerini geliştirmelerine katkı sağlanabilir.
- Uygulayıcıların ACT eğitimiyle birlikte beceri kazanmalarına yönelik süpervizyon gruplarına katılım olanaklarını artırılabilir.
- Ruh sağlığı alanında damgalamayla mücadele ve diğer spesifik konularda ACT müdahaleleri ve protokolleri geliştirilebilir.
- Klinik sosyal hizmet uzmanlarının Ruh Sağlığı alanında gerçekleştirilen kanıta dayalı uygulamaların takip edebileceği ve farklı terapi modellerindeki uygulamaları görebileceği platformlar ve akran desteğini sağlayacak oluşumlar geliştirilebilir.
- Uygulayıcıların hassas gruplarla çalışırken sosyal hizmet değerlerine ve klinik sosyal hizmet standartlarına rehberlik edecek klinik sosyal hizmet standartları geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Boyd-Ritsher J, Phelan JC. Internalized stigma predicts erosion of morale among psychiatric outpatients. Psychiatry Research 2004;129:257-65.

Davies JE, Nagi CE. Individual psychological therapies in forensic settings Davies J, Nagi C Ed. 1st ed. London: Routledge; 2017, p: 290.

Harris R. ACT made simple: An easy-to-read primer on Acceptance and Commitment Therapy. Bernstein R Ed. 2. ed.: New Harbinger Publications; 2019, p: 392.

Hayes SC. Acceptance and commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies. Behavior Therapy. 2004,35(4):639-65.

Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A. and Lillis, J. (2006). Aceeptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. Behaviour Research and Therapy, 44(1), 1-25.

Hofmann, S. G., & Asmundson, G. J. (2008). Acceptance and mindfulness-based therapy: new wave or old hat?. Clinical psychology review, 28(1), 1-16.

Johns, L. C., Oliver, J. E., Khondoker, M., Byrne, M., Jolley, S., Wykes, T., … Morris, E. M. J. (2016). The feasibility and acceptability of a brief Acceptance and Commitment Therapy (ACT) group intervention for people with psychosis: The "ACT for life" study. Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 50, 257–263.

Levin, M. E., Hildebrandt, M. J., Lillis, J., & Hayes, S. C. (2012). The impact of treatment components suggested by the psychological flexibility model: a meta-analysis of laboratory-based component studies. Behavior Therapy, 43(4), 741–756.

Miyamoto, S., Miyake, N., Jarskog, L. F., Fleischhacker, W. W., & Lieberman, J. A. (2012). Pharmacological treatment of schizophrenia: a critical review of the pharmacology and clinical effects of current and future therapeutic agents. Molecular Psychiatry, 17(12), 1206–1227.

Nalbant, A., & Yavuz, K. (2019). Getting Out of Language Cocoon: Cognitive Defusion. Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research, JCBPR 2019; 8(1)58–62.

Strauss, C., Thomas, N., & Hayward, M. (2015). Can we respond mindfully to distressing voices? A systematic review of evidence for engagement, acceptability, effectiveness and mechanisms of change for mindfulness-based interventions for people distressed by hearing voices. Frontiers in Psychology, 6, 1154.

Taşkın EO. İçselleştirilmiş damgalama ve damgalama algısı. İçinde: Taşkın EO, editör. Stigma ruhsal hastalıklara yönelik tutumlar ve damgalama. İzmir: Meta Basım ve Matbaacılık; 2007. s. 31-40

Vilardaga, R., Hayes, S. C., Atkins, D. C., Bresee, C., & Kambiz, A. (2013). Comparing experiential acceptance and cognitive reappraisal as predictors of functional outcome in individuals with serious mental illness. Behaviour Research and Therapy, 51(8), 425–433.

Yavuz, K. F. (2015). Kabul ve kararlılık terapisi (ACT): Genel bir bakış. Turkiye Klinikleri Journal of Psychiatry Special Topics, 8(2), 21-27.

10. BÖLÜM
KLİNİK ALANDA VAKA YÖNETİMİ TEMELLİ SOSYAL HİZMET: ÇOCUK ONKOLOJİ ÖRNEĞİ

Didem Kaçar Adam

VAKANIN SUNUMU

Vaka yönetimi, klinik sosyal hizmet alanında kullanılan müdahale yöntemleri arasındadır. Vaka yönetimi temelli sosyal hizmet müdahalesi, işleyiş ve kendine özgü teknikleri ile klinik alanda kronik hastalıklarla çalışan meslek elemanları için etkin ve uzun vadeli sonuçlar doğurabilmektedir (Altındağ, 2020). Bu çalışmada, Türkiye'de bir üniversite hastanesinin, çocuk onkoloji bölümünde tanı ve tedavi almış bir vakaya yönelik, bölüm sosyal hizmet uzmanı tarafından gerçekleştirilen vaka temelli sosyal hizmet müdahalesinin klinik alanda nasıl kullanıldığı tüm yönleri ele alınmıştır.

Vaka, 12 yaşında bir kız çocuğudur ve ortaokul öğrencisidir. Babaannesi ve amcası ile birlikte yaşamaktadır. Anne ve babası 11 yıl önce boşanmıştır. Her ikisi de İstanbul'da yaşamaktadır ve bekârlardır. Vakanın velayeti babasına verilmiştir. Ancak vakaya göre babasının psikolojik problemleri vardır ve bakımına ilişkin tüm sorumlulukları, babaannesi, amcası ve halası yerine getirmektedir. Annesi ile yazları görüşmekte, günde 3-4 defa telefonla konuşmaktadır. Vaka, ailesi ile ilişkilerinin iyi olduğunu ancak babası ile çok fazla iletişiminin olmadığını ifade etmiştir. 7. sınıfa devam eden vaka, okul başarısının iyi olduğunu belirtmiştir. Ailede ekonomik bir sıkıntı söz konusu değildir. Aile üyeleri, vakanın gereksinimlerini karşılayabilmektedir.

lanmak, risk değerlendirmesi ile olası etkileri en aza indirmek vaka temelli çalışma ile mümkün olmuştur.

Klinik sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanlarının, kronik hastalıklarla çalışırken vaka yönetimi temelli müdahalelerden yararlanmaları bu vakadan çıkan sonuçlar göz önüne alındığında önem taşımaktadır. Kanser gibi, yaşam kalitesini ve kişinin psikolojik sağlığını olumsuz yönde etkileyen hastalıklar sonucunda ruhsal, duygusal ve davranış problemlerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu tür fizyolojik hastalıklar, ayrıca engellilik ve çeşitli işlev bozuklukları ile sonuçlanmakta olup, bireylerin, ailelerin ve toplumun refahını tehdit etmektedir. Klinik sosyal hizmet uygulamalarının mesleki repertuvarının bir parçası olarak vaka yönetimi, sağlık alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki bilgi ve becerilerini en üst seviyede kullanmalarını gerektiren, sosyal hizmetin kullanmış olduğu yaklaşımlardan yararlanan bir modeldir. Bu nedenle klinik sosyal hizmet alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının, uzun süreli takip gerektiren müracaatçı grupları ile çalışırken vaka yönetimi temelli uygulamalardan yararlanması, süreci kapsamlı bir şekilde değerlendirmesi ve takip etmesinin yanı sıra, klinik bağlamda müracaatçıların yaşam kalitesinin artması, sağlık sisteminin etkin bir şekilde işlemesi ve refah açısından önerilmektedir.

Sosyal hizmet eğitimi sürecinde vaka yönetimi temelli uygulamalara yer verilmesi, sadece klinik alanda değil uzun süreli takip ve koordinasyon gerektiren diğer çalışma alanları için gerekli görülmektedir. Son olarak akademik literatürün, bu kaynakta olduğu gibi klinik sosyal hizmet uygulamalarını somutlaştıran, alanda çalışan meslek elemanlarının mesleki deneyimlerine odaklanan daha çok çalışmaya ihtiyacı vardır. Vaka yönetimi temelli çalışmalar gibi, klinik sosyal hizmet alanında kullanılan terapi modellerinin, yaklaşımların, değerlendirme araçlarının alanda daha aktif kullanılması, bunların akademik yayınlar hâline gelmesi sosyal hizmet mesleğinin gelişimi ve alanda çalışan meslek elemanları için gerekli görülmektedir.

KAYNAKLAR

Altındağ, Ö. (2020). Vaka Yönetimi Ve Sosyal Hizmette Kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31* **(2):**618-646.

Ayhan Balık, C. H., & Buzlu, S. (2020). Psychosocial Approaches to Children Having Oncologic Problems and Their Family. *Journal of Academic Research in Nursing*. **6**(3):592-597

Elezoğlu, B. & Aşık, N. , Kılıçoğlu, M. K. & Yalçınkaya, U. (2010). Sinovyal Sarkom Olgularımızın Genel Özellikleri. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, **36** (2) : 55-59.

Goosey J. Sherman L.& Neyroud, P. (2017). Integrated case management of repeated intimate partner violence: a randomized, controlled trial. Camb J Evid Based Polic, **(1)**:174–189.

Kaçar Adam, D. (2021). Sosyal Hizmet Perspektifinden Çocukluk Çağı Kanserlerinde Sorun Alanları ve Müdahale Becerileri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, **0** (17): 179-196.

Last, B. F.& Grootenhuis, M. A. (1998). Emotions, coping and the need for support in families of children with cancer: A model for psychosocial care. Patient Education and Counseling, **33**(2), 169–179.

NASW (2013). NASW Standarts for Social Work Case Management.

Quin S. (2004). The long-term psychosocial effects of cancer diagnosis and treatment on children and their families. *Social Work in Health Care*, **39**(1-2): 129–149.

Sezgin, S., Ekinci, M. & Okanlı, A. (2009). Kanserli Çocukların Yaşadıkları Psikososyal Problemler ve Hemşirelik Yaklaşımları. *Journal of Experimental and Clinical Medicine*, **24** (3): 107-112.

Yalçın, M. (2021). Şiddete Maruz Bırakılan Kadınlara Yönelik Vaka Yönetimi Temelli Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 32* (3): 1103-1124 .

Yılmaz, H. B. (2000). Çocukluk Çağı Kanserleri. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, **16** (1) : 91-105.

Zubaroğlu Yanardağ, M. & Özmete, E. (2017). Bir Mesleki Uygulama Alanı Olarak Geçmişten Geleceğe Klinik Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, **28** (1) : 203-226.

11. BÖLÜM
YETİŞKİN SUÇLULUĞU ALANINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ: CEZA İNFAZ KURUMLARINDA MOTİVASYONEL GÖRÜŞME

Esin Zengin Taş

VAKA SUNUMU

Bu vaka ceza infaz kurumunda kalmakta olan ve bağımlılık sorunu olan yetişkin bir müracaatçıya müdahaleyi içermektedir. Bu anlamda yetişkin suçluluğu ve bağımlılık, klinik sosyal hizmet müdahalesi bakış açısıyla incelenmiş ve özellikle bağımlılıkta etkinliği kanıtlanmış bir yaklaşım olan motivasyonel görüşmenin sosyal hizmette kullanımı ayrıntıları ile paylaşılmıştır. Motivasyonel görüşme sosyal hizmette giderek daha popüler hâle gelmektedir. Bunun nedeni, değerlerinin ve teorisinin sosyal hizmetin temel unsurlarıyla tutarlı olması ve bazı temel zorlukları anlamak için yeni yollar sunmasıdır. Becerileri artırmaya ve engelleri azaltmaya odaklanan geleneksel sosyal hizmet davranış değişikliği müdahalelerine, davranış değişikliğini kolaylaştırmak için doğrudan iknaya alternatif bir model olarak önerilen motivasyonel görüşme, klinik sosyal hizmet uygulamalarında dikkat çekmektedir. Uygulamadaki bilgiler artık insanlara sadece ne yapacaklarını veya nasıl yapacaklarını söylemenin, insanların arzu ettikleri davranışları değiştirmelerini desteklemede nadiren etkili olduğunu göstermektedir. Bu anlamda motivasyonel görüşme klinik müdahaleler için iyi bir seçenek sun-

ma ortamında hâlihazırda kullanılıyor olması, çeşitli davranışları değiştirmek için farklı motivasyon düzeylerine sahip bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanları için yaklaşımın esnekliğini ve pratikliğini göstermektedir. Ayrıca motivasyonel görüşmenin çok kültürlü ortamlarda kullanılma potansiyeli klinik sosyal hizmet için umut vericidir ve sosyal hizmet mesleğinin farklılıklarla birlikte çalışma taahhüdünü desteklemektedir.

Motivasyonel görüşme bir dizi beceri ve teknikten çok daha fazlasıdır; bu yüzden uygulayıcılar ve kurumlar motivasyonel görüşme ruhunu benimseyebilmeli, yaşayabilmeli ve destekleyebilmelidir (Miller, 2000). Motivasyonel görüşme ruhunu öğretmek ve uygulamak, insanları kendi hayatlarının uzmanı olarak gören, kendi kaderini tayin etme, saygı ve kabul görme hakkına sahip yaklaşımları benimseyenler için zorlayıcı olmayacaktır. Tüm bunların yanında her ne kadar uygulamada yönlendirici olsa da motivasyonel görüşme müracaatçıları geleneksel sosyal hizmet uygulamaları ve müdahalelerinin merkezinde yer alan problem çözme, eylem planlama ve tavsiyelerde bulunma gibi faaliyetlere asgari düzeyde yer verir. Müracaatçıların potansiyel olarak yaşamı tehdit eden davranışlarına (madde kullanımı, şiddet vb.) bağlılıkları karşısında bile kendi seçimlerini yapmalarına izin vermeyi öğrenmenin uzmanlar açısından zorlayıcı olabileceğini de unutmamakta fayda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Andrews, D. A. (1995). The psychology of criminal conduct and effective treatment. J. McGuire (Ed.), *What works: Reducing re-offending: Guidelines from research and practice* (ss. 35-62). Chichester: John Wiley.

Curry, S. J.,Wagner, E. H. ve Grothaus, L. C. (1990). Intrinsic and extrinsic motivation for smoking cessation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 58, 310-316.

De Leon, G., Melnick, G. ve Tims, F. M. (2001). The role of motivation and readiness in treatment and recovery. F.M. Tims, C. G. Leukefeld ve J. J. Platt (Ed.), *Relapse and recovery in addictions* (ss.143-171). New Haven, CT: Yale University Press.

Deci, E. L., ve Ryan, R. M. (2000). When rewards compete with nature: The undermining of intrinsic motivation and self-regulation. C. Sansone ve J.M. Harackiewicz (Ed.), *Intrinsic and extrinsic motivation: The search for optimal motivation and performance* (ss. 13- 54). San Diego, CA: Academic Press.

DiClemente, C. C., Schlundt, D., ve Gemmell, L. (2004). Readiness and stages of change in addiction treatment. American Journal on Addictions, 13(2), 103-119.

Farabee, D. ve Leukefeld, C. G. (2001). Recovery and the criminal justice system. F. M. Tims, C. G. Leukefeld, ve J. J. Platt (Ed.), *Relapse and recovery in addictions* (ss. 40-59). New Haven, CT: Yale University Press.

Farbring, C.A. ve Johnson, W.R. (2008). Motivational interviewing in the correctional system: An attempt to implement motivational interviewing in criminal justice. H. Arkowitz, H.A.

Westra, W.R. Miller, ve S. Rollnick (Ed.), *Motivational interviewing in the treatment of psychological problems* (ss. 304-323). NY: Guilford Press.

Gregoire, T. K. ve Burke, A. C. (2004). The relationship of legal coercion to readiness to change among adults with alcohol and other drug problems. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 26, 337-343.

Hiller,M. L., Knight, K., Devereux, J., ve Hathcoat, M. (1996). Posttreatment outcomes for substance-abusing probationers mandated to residential treatment. *Journal of Psychoactive Drugs*, 28, 291-296.

Hohman, M. (2016). Motivational interviewing in social work practice. New York, NY: The Guildford Press.

Joe, G.W., Simpson, D. D., ve Broome, K. M. (1999). Retention and patient engagement models for different treatment modalities in DATOS. *Drug and Alcohol Dependence*, 57, 113-125.

Köroğlu, E. (2021) *Değişmeye İsteklendirici Görüşme Yöntemi Elkitabı (Motivasyonel Görüşme)*, Esenkal Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

Miller, W. (1999). Toward a theory of motivational interviewing. Motivational Interviewing Newsletter: Updates, *Education and Training*, 6, 2-4.

Miller, W. R., ve Sanchez, V. C. (1994). Motivating young adults for treatment and lifestyle change. G. S. Nathan ve P. E. Nathan (Ed.), *Alcohol use and misuse by young adults* (ss. 55-81). University of Notre Dame Press.

Miller, W. R. (2000) Rediscovering fire: small ınterventions, large effects, *Psychology of Addictive Behaviors*, 14(1): 6–18.

Miller, W. R., ve Rollnick, S. (2002). *Motivational interviewing: Preparing people for change.* NY: Guilford Press.

Miller, W. R. ve Rollnick, S. (2013). *Motivational interviewing: Helping people change*. London, England: The Guilford Press.

Moyers, T., Miller, W., ve Hendrickson, S. (2005). How does motivational interviewing work? Therapist interpersonal skill predicts client involvement within motivational interviewing sessions. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73, 590-598.

Prochaska, B. J., DiClemente, C. C. ve Norcross, J. C. (1992). In search of how people change: Applications to addictive behaviors. *American Psychologist*, 47, 1102-1114.

Saunders, B. ve Wilkinson, C. (1990). Motivation and addiction behaviour: a psychological perspective. *Drug and Alcohol Review*, 9, 133-142.

Sheldon, K. M., Ryan, R. M., Deci, E. L. ve Kassar, T. (2004). The independent effects of goal contents and motives on well-being: It's both what you pursue and why you pursue it. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 475-486.

Vandevelde, S., Broekaert, E., Schuyten, G., ve Van Hove, G. (2005). Intellectual abilities and motivation toward substance abuse treatment in drug-involved offenders: a pilot study in the belgian criminal justice system. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49, 277-297.

Vickers-Lahti, M., Garfield, F., McCusker, J., Hindin, R., Bigelow, C., Love, C., et al. (1995). The relationship between legal factors and attrition from a residential drug abuse treatment program. *Journal of Psychoactive Drugs,* 27(1), 17-25.

Wahab, S. (2005) Motivational Interviewing and social work practice. *Journal of Social Work*, 5, 45–60.

12. BÖLÜM
TERÖR MAĞDURLARINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET

Fatma Peker

VAKA SUNUMU

Eren Bey 26 yaşında üsteğmendir. Askerî okula lise yıllarında adım atmış ve mesleği büyük bir heyecan ile seçmiştir. Mezun olduktan sonra terörle mücadelede iki yıl görev yapmıştır. Baba askerî lise öğrenimi döneminde kalp krizi sebebiyle vefat etmiştir. Anne 1 kız ve 1 erkek kardeşi ile Çanakkale'de yaşamaktadır. Terör nedeniyle yaralanan Eren Bey'e ilk müdahale olay yerine yakın bir askerî hastanede yapıldıktan sonra ambulans uçak ile GATA'ya getirilmiş ameliyatların ardından rehabilitasyon için fizik tedavi ve rehabilitasyon kliniğine yatırılmıştır. Ateşli silah yaralanması sonucu (Parapleji) kalıcı felç gelişmiş tekerlekli sandalye ile yaşamını devam ettirmekte ve ihtiyaçları anne tarafından karşılanmaktadır. Terör nedeniyle yaralanan ve bu süreçte fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan sorunlar yaşayan Eren Bey ve aile ile rehabilitasyon sürecinde klinik odaklı müdahaleler ile çalışılmıştır. Etik açıdan bu vaka çalışmasında müracaatçı sistemini tanımlayacak unsurlar ve katılımcının ismi değiştirilerek verilmiştir.

Bölüm terör mağduruna uzun ve duygusal açıdan zahmetli yolda yardımcı olmaya yönelik sürekli ve kapsamlı bir müdahaleyi açıklamaktadır. Müdahale yaralının travma ve kayıpların ardından başa çıkma sürecinde değişen ihtiyaçlarına göre uyarlanmış danışan merkezli güçlendirme ve hümanist varoluşçu yaklaşım üzerinden ele alınmıştır.

zorlayıcı olmuş danışanla ilgili müdahalelerle ile ilgili tartışma ve değerlendirme de mesleki paylaşım yapabileceği destek programı yada süpervizyon desteğinin meslek elemanına katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

Afet, terör veya diğer şok edici olayların kurbanlarının çoğu kendi kendine iyileşse de bu kurbanların önemli bir kısmı uzun vadeli sorunlar geliştirir ve travmaya maruz kalan mağdurlar ile çalışırken sosyal hizmet lisans eğitiminde edinilen bilgi ve beceriler klinik odaklı müdahalelerde yetersiz olabilmektedir. Alanda çalışan meslek elemanlarının mesleki bilgi ve becerisini artırmaya yönelik eğitimlerin müdahalede yetkinliğini artıracağı değerlendirilmektedir. Bu noktada klinik odaklı sosyal hizmet müdahalesine yönelik yüksek lisans programları yada eğitim programları önerilmektedir.

Sonuç olarak, terör mağduru olan bu insanların farklı deneyimler yaşadıkları göz önüne alındığında tıbbi, psikolojik, sosyal ve tinsel ihtiyaçlarının karşılanarak güçlenmesine yardımcı olurken tıbbi ve psikiyatrik destek sağlayarak toplumla bütünleşmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda terör sonucu yaşanan kayıp sonrası iyilik hâlinin yeniden sağlanması ve toplumsal yaşama entegrasyon noktasında sosyal hizmet mesleğine önemli roller düşmektedir.

KAYNAKÇA

Begec, S. (Ed.). (2007). *The integration and management of traumatized people after terrorist attacks* (Vol. 15). IOS Press.

Benson, P. W., Furman, L. D., Canda, E. R., Moss, B., & Danbolt, T. (2016). Spiritually sensitive social work with victims of natural disasters and terrorism. *British journal of social work*, *46*(5), 1372-1393.

Butler, A. S., Panzer, A. M., & Goldfrank, L. R. (2003). Preparing for the psychological consequences of terrorism: A public health strategy.

Cohen, M., Gagin, R., Unger-Arnov, Y., Peled-Avram, M., Tessler, A., & Adir, O. (2008). An ongoing, multi-faceted program for victims of terror attacks and their families. *Call forPapersA*, *9*(3), 193-200.

Echeburúa, E. (2007). Treatment guidelines for victims of terrorism: A comprehensive approach. *NATO SECURITY THROUGH SCIENCE SERIES E HUMAN AND SOCIETAL DYNAMICS*, *15*, 108.

Fallot, R. D., & Harris, M. (2009). Creating cultures of trauma-informed care. *Washington DC: Community Connections*.

Farley Y. R. (2007) 'Making the connection: Spirituality, trauma and resiliency', Journal of Religion & Spirituality in Social Work, 261, pp. 1–15.

Frankl, V. E. (2018). İnsanın Anlam Arayışı. trc. *Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us Yayınları*, *72*.

Khan, M. J., Dogar, S. F., & Masroor, U. (2018). Family relations, quality of life and post-traumatic stress among amputees and prosthetics. Pakistan Armed Forces Medical Journal, 68(1), 125-30.

Lantz, J. (1987) "The Use of Frankl's Concepts in Family Treatment," Journal of Independent Social Work 2, 65-80.

Lantz, J., & Greenlee, R. (1991). Existential social work with Vietnam veterans. *Journal of Independent Social Work*, *5*(1), 39-52.

Larner, B. A. (2013). A Grounded theory study of meaning-making coping and growth in combat veterans. (Doctoral Dissertation, Michigan State University).

Levenson, J. (2017). Trauma-informed social work practice. *Social work*, *62*(2), 105-113.

Levenson, J. (2020). Translating trauma-informed principles into social work practice. *Social Work*, *65*(3), 288-298.

Lowell, A., Suarez-Jimenez, B., Helpman, L., Zhu, X., Durosky, A., Hilburn, A., ... & Neria, Y. (2018). 9/11-related PTSD among highly exposed populations: a systematic review 15 years after the attack. *Psychological Medicine*, *48*(4), 537-553.

Miller, L. (2004). Psychotherapeutic interventions for survivors of terrorism. *American journal of psychotherapy*, *58*(1), 1-16.

Patterson, J. (2002). Understanding family resilience. Journal of Clinical Psychology, 58, 233-246.

Peker, F., & Özbesler, C. (2021). Gaziler ve Orduda Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (18), 142-156.

Roşca, A. C., Baciu, C. C., Burtăverde, V., & Mateizer, A. (2021). Psychological consequences in patients with amputation of a limb. An interpretative-phenomenological analysis. *Frontiers in Psychology*, *12*, 537493.

Saleebey D. (2011). Some basic ideas about the strengths perspective. In Turner F. J. (Ed.), Social work treatment: Interlocking theoretical approaches (pp. 477–485). New York: Oxford University Press.

Stene, L. E., Schultz, J. H., & Dyb, G. (2019). Returning to school after a terror attack: a longitudinal study of school functioning and health in terror-exposed youth. European child & adolescent psychiatry, 28, 319-328.

Stene, L. E., Vuillermoz, C., Overmeire, R. V., Bilsen, J., Dückers, M., Nilsen, L. G., & Vandentorren, S. (2022). Psychosocial care responses to terrorist attacks: a country case study of Norway, France and Belgium. *BMC health services research*, *22*(1), 390.

Te Brake, H., Dückers, M., De Vries, M., Van Duin, D., Rooze, M., & Spreeuwenberg, C. (2009). Early psychosocial interventions after disasters, terrorism, and other shocking events: Guideline development. *Nursing & Health Sciences*, *11*(4), 336-343.

Vandentorren, S., Pirard, P., Sanna, A., Aubert, L., Motreff, Y., Dantchev, N., ... & Baubet, T. (2018). Healthcare provision and the psychological, somatic and social impact on people involved in the terror attacks in January 2015 in Paris: cohort study. *The British Journal of Psychiatry*, *212*(4), 207-214.

13. BÖLÜM
AİLE İÇİ ŞİDDET DÖNGÜSÜNDEN KURTUL(A)MAMA

Buse Erzeybek Şemi

VAKA SUNUMU

Evli ve 3 çocuk sahibi olan 24 yaşındaki Aliye eşinden gördüğü şiddet ile baş etmek için destek arayışı içinde kuruma başvuru yapmıştır. İlkokul mezunu olan Aliye düzensiz olarak gündelik işçi olarak çalışmaktadır. Göçmen ve kendisi gibi ilkokul mezunu olan 28 yaşındaki eşi Suat ise kendisine ait iş yerini çalıştırarak ailenin geçimini sağlamakla ilgili birincil sorumluluğa sahip olarak tanımlanmaktadır. 4 ve 5 yaşındaki oğulları Ada ve Çınar henüz okul öncesi bir kuruma kayıtlı olmadığı, 4 aylık kızı Deniz'in ise bakımını Aliye'nin üstlendiği bu nedenle doğumdan sonra çalışma yaşamından uzak kaldığı öğrenilmiştir.

Aliye, 16 yaşındayken babası tarafından amcasının oğlu ile evlendirilmek istenmiş ancak kendisi buna rıza göstermemiş ve 18 yaşına girince, kaçarak gizlice arkadaşlık yürüttüğü Suat ile evlenmiştir. Bu süreçte annesi ile zaten kötü olan ilişkileri tamamen sona ermiş, babası ile de evliliğinden 1 yıl sonra, oğlu Ada doğduğu zaman yeniden görüşmeye başlamıştır.

Evlilikleri boyunca eşinden şiddet gören Aliye, 4 kez ayrılık sürecine girmiş ve her defasında anne ve babasının evine sığınmıştır. Bu ayrılıklar yaklaşık 3 ay sürmüş çünkü her defasında Suat'ın pişman olduğuna ve aynı davranışları sergilemeyeceğine ikna olmuş, ayrıca ailesinin de bu yöndeki söy-

leşmesi ve gelişmesi için çok boyutlu bir ihtiyaç analizi yaparak uygun müdahale yöntemlerini uygulamaya aktarmaktır.

KAYNAKÇA

Areán, J. D., & Davis, L. (2006). Working with fathers in batterer intervention programs: Lessons from the fathering after violence initiative. In J. L. Edleson & O. J. Williams (Eds.), Parenting by men who batter (pp. 118–130). Oxford Academic. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195309034.003.0007

Bayındır, N. (2010). Aile içinde yaşanan şiddete karşı çocuğun gösterdiği tepkiler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(2), 1–9. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/makusobed/issue/19434/206672

Coles, R. (1991). *The spiritual life of children*. HarperOne.

Derezotes, D. S. (1999). *Advanced generalist social work practice.* Sage Publications.

Dharsana, I. K. I. K., Dharsana, I. K., Sudarsana, G. N., Suarni, N. K., Paramartha, W. E., Tirka, I. W., & Rismawan, K. S. G. (2019, December). Cognitive counseling with reframing techniques to intervene in self aggression. In 5th International Conference on Education and Technology (ICET 2019) (pp. 62-64). Atlantis Press.10.2991/icet-19.2019.15

Fowler, J. W. (1991). Stages in faith consciousness. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *1991*(52), 27–45. https://doi.org/10.1002/cd.23219915204

Fox, M. (1994). *The reinvention of work: A new vision of livelihood for our time*. Aquarian Press.

Grych, J. H., Raynor, S. R., & Fosco, G. M. (2004). Family processes that shape the impact of interparental conflict on adolescents. *Development and Psychopathology*, *16*, 645–665. DOI: 10.1017/s0954579404004717

Ingram, C. (1990). *In the footsteps of Gandhi: Conversations with spiritual social activists;* [The Dalai Lama, Desmond Tutu, Joan Baez, Thich Nhat Hanh, Ram Dass, Cesar Chavez, Gary Snyder, Joanna Macy, David Steindl-Rast, Diane Nash, Mubarak Awad, At Ariyaratne]. Parallax press.

Krueger, D. W. (1989). *Body self & psychological self: a developmental and clinical integration of disorders of the self.* Brunner/mazel.

Küçükbükücü, R. A., & Çamur, G. (2021). Psikiyatrik sosyal hizmet amaçları-rolleri-sorumlulukları. *Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi*, *6*(3), 463–476. https://doi.org/10.47115/jshs.1024228

Owen, A. E., Thompson, M. P., Shaffer, A., Jackson, E. B., & Kaslow, N. J. (2009). Family variables that mediate the relation between intimate partner violence (IPV) and child adjustment. *Journal of Family Violence, 24*(7), 433–445. https://doi.org/10.1007/s10896-009-9239-2.

Parker, T., Rogers, K., Collins, M., & Edleson, J. L. (2008). Danger zone: battered mothers and their families in supervised visitation. *Violence Against Women, 14*(11), 1313–1325. https://doi.org/10.1177/1077801208324531.

Peck, M. S. (2002). *The road less traveled: a new psychology of love, traditional values, and spiritual growth.* Simon and Schuster.

Roth, M. (2022). Moses–Freud's Literary Twin. In Brown, L.J. (Eds.),*On Freud's "Moses and Monotheism"* (1st ed. pp. 73-88). Routledge.

Seeber, j. J. (1990). *Spiritual maturity in the later years* (7th ed.). Haworth press.

Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2002). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice,* USA.

Sütçigil, L., & Aslan, S. (2012). Travma sonrası stres bozukluğunda prolonged exposure terapisi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 1*, 98–104.

Tekindal, M., Özlem, Ş. Ö. & Emre, M. (2018). Şiddet Mağduru Kadına Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi: Ayşen ve Zehra Vakası. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 18* (1), 45-72. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/uobild/issue/42540/512716

Turhan, Z. (2022). Kadına Yönelik Şiddet Vakalarında Çocuğun Korunması: Olumlu Ebeveyn Becerilerinin Geliştirilmesi İçin Anne-Baba-Çocuk Müdahaleleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *33*(2), 653-668.

14. BÖLÜM
YAŞLI BİREYLERE YÖNELİK KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

Çiğdem Canatan

VAKANIN SUNUMU

Bu vakada müracaatçı, huzurevinde kalmakta olan ve majör depresyon tanısı olan yaşlı bir bireydir. Yakın akrabaları ile iletişimini sürdürmeyen ve ziyaretçisi olmayan Ayşe E yaklaşık 7 yıldır kuruluşta kalmakta olup diğer yaşlılar ile çok fazla iletişimi yoktur. Depresyon tanısı olan ve ilaçlarını düzenli olarak kullanmayan Ayşe E, önceki gün artık yaşamak istemediğini belirterek kuruluşun ortak sosyal alanında 1. kat camını açarak aşağı atlayacağını, ölmek istediğini söylemiştir. Gün içinde kuruluşa gelen uzman erişkin psikiyatri hekimi, yaşlı bireyin ilaçlarını düzenlemiş ve sosyal hizmet uzmanının yaşlı birey ile görüşme gerçekleştirerek yaşlının durumuna yönelik klinik sosyal hizmet müdahalesinde bulunmasını önermiştir.

VAKAYA YÖNELİK KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ

Klinik sosyal hizmet müdahalesi başlığı altında sosyal hizmet planlı değişim sürecinin basamakları detaylı olarak açıklanarak vakaya ilişkin sosyal hizmet müdahalesine yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Aslan, M., & Hocaoğlu, Ç. (2014). Yaşlılarda İntihar Davranışı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 294-309.

Bingöl, G., Demir, A., Karabek, R., Kepenk, B., Yıldırım, N., & Kaytaz, E. G. (2010). Bazı değişkenler açısından 65 yaş üstü bireylerin depresyon düzeylerinin incelenmesi. *Göztepe Tıp Dergisi*, 169-176.

Canatan, Ç. (2023). *Yaşlıların Yaşam Kalitelerini Artırmada Bir Yöntem Olarak Aile Odaklı Sosyal Hizmet Müdahalesi.* Ankara, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Duyan. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri.* Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.

Er, F., & Duyan, V. (2023). An Overview of the Stigmatization of Soldiers in the Context of Mental Health from a Social Work Perspective. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-*, 430-440. doi:10.18863/pgy.1163149

Er, F., & Duyan, V. (2023). I'm About to Explode, I'm About to Strangle: Emotional. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 1-20. doi:10.1080/26408066.2023.2213231

Haefner, J. (2014). An Application Of Bowen Family Systems Theory. *Issues İn Mental Health Nursing, 35*(11), 835-841.

James, R. (2007). *James RK. Crisis intervention strategies.* USA: Thomson Brokes Cole.

Joe, S., & Niedermeier, D. (2008). Preventing suicide: A neglected social work research agenda. *British journal of social work*, 507-530.

Kirst-Ashman, K., & Hull, G. (1999). *Understanding generalist practice.* Chicago: Nelson-Hall.

Laflamme, L., Vaez, M., Lundin, K., & Sengoelge, M. (2022). Prevention of suicidal behavior in older people: A systematic review of reviews. *PLoS One*.

Manthorpe, J., & Steve, L. (2022). Social work with older people—reducing suicide risk: A critical review of practice and prevention. *British Journal of Social Work*, 131-147.

Mirick, R. G., Bridger, J., McCauley, J., & Berkowitz, L. (2016). Continuing education on suicide assessment and crisis intervention for social workers and other mental health professionals: A follow-up study. *Journal of Teaching in Social Work, 36*(4), 363-379.

Oğuzhanoğlu, N. (2003). Yaşlanma ve Psikiyatrik Sorunlar. *II. Ulusal Yaşlılık Kongresi*, (s. 62-68).

Orden, V., Kimberly, A., & Conwell, Y. (2016). Issues in research on aging and suicide. *Aging & mental health*, 240-252.

Örsel, S. (2004). Depresyonda tedavi: Genel ilkeler ve kullanılan antidepresan ilaçlar. *Klinik Psikiyatri*, 17-24.

Roberts, A. R. (2002). Assessment, crisis intervention, and trauma treatment: The integrative ACT intervention model. *Brief Treatment and Crisis, 2*(1), 1-21.

Ünlü Akyollu, İ. (2016). *Türkiye'de Krizler, İntiharlar, Psikososyal Destek ve Krize Müdahale Birimleri, Sakarya Örneğinde Bir Çalışma.* Sakarya: Beşiz Yayınları.

Ünlü, İ. (2022). Ergen İntiharı Vakalarına Yönelik Sosyal Hizmet Müdahalesi. Z. Uğurlu, M. Çay, & U. Yanardağ içinde, *Sosyal Hizmette Vaka Yönetimi: Çocuk Alanı, Vaka Temelli Öğrenme Serisi I* (s. 287-307). Ankara: Yeni İnsan Yayınevi.

Ünlü, İ. İ. (2022). Göçmen Sağlığında Sosyal Hizmet Müdahalesinin Önemi. A. Ghiasee içinde, *Göçmen Sağlığında İletişim* (s. 89-102). Ankara: Nobel Yayonevi.

Ünlü, İ. İ. (2023). Şizofreni Vakalarında Sosyal Hizmet Müdahalesi . Z. Uğurlu, M. Çay, & U. Yanardağ içinde, *Sosyal Hizmette Vaka Yönetimi: Kadın Alanı* (s. 143-167). Ankara: Nika Yayınevi.

Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal hizmette krize müdahale yaklaşımının kullanımı krize müdahale. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, :481-486.

15. BÖLÜM
YAS DANIŞMANLIĞI MODELİ DAYANAĞINDA İNTİHAR SONRASI YAS SÜRECİNE KLİNİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ: VAKA SUMUNU

Filiz Er

VAKANIN SUNUMU

Çalışmada, bir sağlıklı hayat merkezi ruh sağlığı birimine başvuran kadın müracaatçı ile intihar sonucu kaybettiği eşinin ardından yaşadığı zorlu duygusal durum ile başa çıkma sürecinde komplike olmamış intihar yası sürecinin kolaylaştırılması amacıyla Worden'in "Yas Danışmanlığı Modeli" dayanağında yapılan klinik sosyal hizmet müdahalesi sunulmuştur. Müracaatçı ile 1 ön görüşme dâhil olmak üzere toplam 6 görüşme gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında görüşmeler tamamlandıktan 1.5 ay sonra ise izlem görüşmesi yapılmıştır. Görüşmelerde, "Beck Depresyon Ölçeği" ve "Temel Yas Unsurları Ölçeği" ön test ve son test olarak uygulanmış ve danışanın depresif belirtilerinin ve yas tepkilerinin gerilediği ve işlevselliğinde gelişme olduğu anlaşılmıştır.

müdahalelerinde sosyal hizmet uzmanları arasında yas danışmanlığının yer edinmesi ve gerekliliğinin vurgulanması; Ruh sağlığı bağlamında risk taşıyan normatif yas ve intihar yasına yönelik klinik sosyal hizmet müdahalelerinde özellikle sosyal hizmet uzmanlarının kriz ve krize müdahale çalışmaları eğitiminin artırılması; Normatif yas ve intihar yasında bireysel müdahalelerin yanında aile odaklı müdahale yöntemleri kullanılması ve bu süreçte geride kalan aile üyeleri arasında sağlıklı ve işlevsel etkileşimin artırılması; Normatif yas ve intihar yasında geride kalan aile üyelerinin hem bireysel hem de karşılıklı duygusal ve sosyal destek becerilerinin geliştirilebilmesi amacıyla klinik sosyal hizmet müdahalesi ve danışmanlığının yürütülmesi; Klinik sosyal hizmet müdahale bilgisinin ve becerisinin Worden'in yas danışmanlığı görev modeli gibi farklı yaklaşımlarla beslenmesi çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması önemlidir.

Yas danışmanlığı sürecine ilişkin olarak klinik düzeyde bireysel görüşme sürecine ilişkin şu öneriler geliştirilebilir: Ruh sağlığı bağlamında risk taşıyan normatif yas ve intihar yasına yönelik danışanların ruhsal sorunlarla başa çıkabilme, ölümü kabullenme, duyguları ele alabilme gibi becerilerinin artırılması; Yas sürecini paylaşan aile üyelerinin sözel, davranışsal ve duygusal etkileşimlerinin sağlıklı şekilde gelişmesi, dönüşen ve değişen yeni rollere uyum konusunun ele alınması: Yas sürecini yaşayan bireyin farklı rolleri bağlamında ortaya çıkan gereksinimleri ile birlikte kendi duygusal gereksinimlerinin ele alınması; Yas sürecine ilişkin yaşanılan duygu durumu ve diğer zorlukların evrenselliğine vurgu yapılması ve psikoeğitimlerin verilmesi; İntihar kaybının kabullenilmesi, duyguların ele alınması psikososyal uyumun artırılmasında farklı müdahale (rol-play, boş sandalye ve mektup yazma gibi) tekniklerin kullanılması; Yas sürecinde bireyin duyguları gözden kaçırmadan yeni yaşantıya uyum sağlama ve yeniden organizasyonda kaybedilen kişi olmadan kendi kendine yeterli duruma gelmesi, yeni yaşam koşullarına uyum sağlamada farklı beceriler geliştirilmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

Alptekin, K., & Duyan, V. (2019). Türkiye'de 2007-2016 yılları arasında intihar hızları sosyodemografik faktörlere göre nasıl bir dağılım gösterdi?. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 10(4), 270-276.

Drenth, C. M., Herbst, A. G., & Strydom, H. (2013). Complicated Grief in the South African Context: A Social Work Perspective. British Journal of Social Work, 1, 18.

Dyregrov K. (2002). Assistance from local authorities versus survivors' needs for support after suicide. Death studies, 26(8), 647–668. https://doi.org/10.1080/07481180290088356

Erlangsen, A., Runeson, B., Bolton, J. M., Wilcox, H. C., Forman, J. L., Krogh, J., Shear, M. K., Nordentoft, M., & Conwell, Y. (2017). Association Between Spousal Suicide and Mental, Physical, and Social Health Outcomes: A Longitudinal and Nationwide Register-Based Study. JAMA psychiatry, 74(5), 456–464. https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2017.0226

Feigelman, W., Gorman, B. S., & Jordan, J. R. (2009). Stigmatization and suicide bereavement. Death studies, 33(7), 591–608. https://doi.org/10.1080/07481180902979973

Goldsworthy, K. K. (2005). Grief and loss theory in social work practice: All changes involve loss, just as all losses require change. Australian Social Work, 58(2), 167–178. Doi: 10.1111/j.1447-0748.2005.00201.x

Gordon T. A. (2013). Good grief: exploring the dimensionality of grief experiences and social work support. Journal of social work in end-of-life & palliative care, 9(1), 27–42. https://doi.org/10.1080/15524256.2012.758607

Grad, O. T., & Andriessen, K. (2016). Surviving the legacy of suicide. The international handbook of suicide prevention, 663-680.

Joe, S., & Niedermeier, D. (2006). Preventing Suicide: A Neglected Social Work Research Agenda. British journal of social work, 38(3), 507–530. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl353

Jordan J. R. (2020). Lessons Learned: Forty Years of Clinical Work With Suicide Loss Survivors. Frontiers in psychology, 11, 766. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00766

Kosminsky, P. S., & Jordan, J. R. (2016). Attachment-informed grief therapy: The clinician's guide to foundations and applications. Routledge.

Pitman, A. L., Rantell, K., Moran, P., Sireling, L., Marston, L., King, M., & Osborn, D. (2017). Support received after bereavement by suicide and other sudden deaths: a cross-sectional UK study of 3432 young bereaved adults. BMJ open, 7(5), e014487. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-014487

Powell, K. A., & Matthys, A. (2013). Effects of suicide on siblings: Uncertainty and the grief process. Journal of family communication, 13(4), 321-339.

Spillane, A., Larkin, C., Corcoran, P., Matvienko-Sikar, K., Riordan, F., & Arensman, E. (2017). Physical and psychosomatic health outcomes in people bereaved by suicide compared to people bereaved by other modes of death: a systematic review. BMC public health, 17(1), 939. https://doi.org/10.1186/s12889-017-4930-3

Stroebe, M., Schut, H., & Stroebe, W. (2007). Health outcomes of bereavement. Lancet (London, England), 370(9603), 1960–1973. https://doi.org/10.1

Turecki, G., Brent, D. A., Gunnell, D., O'Connor, R. C., Oquendo, M. A., Pirkis, J., & Stanley, B. H. (2019). Suicide and suicide risk. Nature reviews. Disease primers, 5(1), 74. https://doi.org/10.1038/s415

Wada, K., & Park, J. (2009). Integrating Buddhist psychology into grief counseling. Death studies, 33(7), 657–683. https://doi.org/10.1080/07481180903012006

Worden, W. (2003). Yas danışmanlığı ve yas terapisi: Ruh sağlığı çalışanları için el kitabı. Çev. Öncü B. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları No. 452.

Zhai, Y., & Du, X. (2020). Loss and grief amidst COVID-19: A path toadaptation and resilience. Brain, behavior, and immunity, 87, 80–81. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.04.053

16. BÖLÜM
ERGENLERDE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞINA YÖNELİK BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI GRUP ÇALIŞMASI

Erdinç Kalaycı

GRUP ÇALIŞMASININ SUNUMU

Gruplarla gerçekleştirilen müdahaleler, bireysel tedaviye göre grup etkileşimi, damgalanmanın azaltılması ve dolaylı öğrenme gibi önemli avantajları içermektedir. Teknoloji bağımlılığına yönelik bilişsel davranışçı grup çalışmaları, grup üyelerine yeni bir bakış açısı kazandırmak, sorunun kaynağını yeniden yapılandırmak, sorunu gidermeye yönelik gelişmiş stratejiler sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmaya ergenlerin dâhil edilme sebebi, gelişimsel olarak riskli bir süreç olan ergenlik döneminde bağımlılık davranışının prevalansının daha fazla olmasıdır. Müdahale planının içeriği yapılandırılırken daha önce uygulanan bazı bilişsel davranışçı yaklaşım tekniklerinden (bilişsel yeniden yapılandırma, ev ödevleri, maruz bırakma, imgeleme) yararlanılmıştır.

Çalışmada ergenlerde teknoloji bağımlılığını azaltmaya yönelik bilişsel davranışçı yaklaşıma dayanan ve grupla uygulanabilecek bir müdahale planlanmıştır. Müdahale planının etkililiğini ölçebilmek için ön test ve son test ölçümlü, deney ve kontrol grubundan oluşan yarı deneysel desen kullanılmıştır. Çalışma grubu amaçlı örneklem ile belirlenmiş, Ankara'da yer alan 3 lisede öğrenim gören ve rehberlik servisi aracılığıyla teknoloji bağımlılığı

farklı yaş gruplarındaki ergenlerde kullanılabilirliğinin daha fazla incelenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Aile üyelerini de sürece dâhil etmek önemlidir. Aileler, ergenlerin teknoloji kullanımını izlemeye ve sınırlamaya yardımcı olabilir. Ailelerin teknoloji kullanımı konusunda sağlıklı rol model olabilmeleri için bağımlılığa yönelik risk faktörlerini kapsayan eğitici programlar geliştirilmesinin önemli olacağı düşülmektedir. Son olarak, teknoloji bağımlılığı ve teknolojinin etkileri sürekli değişen bir alan olduğundan güncel çalışmalar yapılması ve bu güncel çalışmaların içerisindeki müdahale planına, teknolojinin olumlu kullanımını pekiştirebilecek etkinlikler eklenmesinin, terapötik ilişkiyi güçlendirebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Arar, M. (2018). *İnternet bağımlılığı ile başa çıkma psikoeğitim programının lise 10. sınıflarında internet kullanımına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Lefke Avrupa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Lefke.

Benda, B. B., & Toombs, N. J. (2000). Testing theoretical models with reciprocal effects of drug use among boot camp participants using a developmental perspective. *Journal of Social Service Research,* 26(2), 1–35.

Bulut, M., Savaş, H. A., Cansel, N., Selek, S., Kap, Ö., Yumru, M. ve Vırıt, O. (2006). Gaziantep üniversitesi alkol ve madde kullanım bozuklukları birimine başvuran hastaların sosyodemografik özellikleri. *Journal of Dependence,* 7, 65-70.

Carroll, K. M., & Kiluk, B. D. (2017). Cognitive behavioral interventions for alcohol and drug use disorders: Through the stage model and back again. *Psychology of Addictive Behaviors*, 31, 847–861.

Dolan, S. L., Rohsenow, D. J., Martin, R. A., & Monti, P. M. (2013). Urge-specific and lifestyle coping strategies of alcoholics: Relationships of specific strategies to treatment outcome. *Drug and Alcohol Dependence,* 128, 8–14.

Donovan, D., & Marlatt, G. A. (Eds.). (2005). *Assessment of addictive behaviors* (2nd ed). New York: Guilford Press.

Küçükkaraca, N., & Pak, H. (2023). İnternet bağımlılığı tedavisinde bilişsel davranışçı grup terapileri. *Bağımlılık Dergisi*, *24*(4), 1-1.

Mıhçı, P. ve Kılıç Çakmak, E. (2017). Öğrenci siber sağlık ölçekleri geliştirme çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 37(2), 457-491.

Miller, W. R. (2000). Rediscovering fire: Small interventions, large effects. *Psychology of Addictive Behaviors*, 14, 6–18.

Rotgers, F. (2003). *Cognitive behavioral theories of substance abuse.* In F. Rotgers, J. Morgenstern, & S. T. Walters (Eds.), Treating substance abuse: Theory and technique (2nd ed., pp. 166–189). New York: Guilford Press.

Yıldırım, Z. E. ve Sütcü, S. T. (2016). Madde ile ilişkili bozuklukların tedavisinde bilişsel davranışçı grup terapisi etkililiği: sistematik bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar,* 8(1),108-128.

Yurtal Dinç, F. (1999). *Üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

17. BÖLÜM
OKUL ORTAMLARINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET: YAS TUTAN ÇOCUĞA YARDIM

Esra Kılıç Ceyhan

VAKANIN SUNUMU

Ömer, akademik performansındaki düşüş, okul devamsızlığı ve sınıf ortamında sürekli uyukluyor olması sebepleriyle sınıf öğretmeni tarafından okul sosyal hizmet birimine yönlendirilmiştir. Ömer, 9 yaşında ilkokul 3. sınıf öğrencisidir. Sakin, uyumlu bir mizaca sahip; öğretmenleri tarafından çalışkan biri olarak adlandırılan öğrenci, arkadaş ilişkilerinde içe dönük, utangaç özellikler göstermektedir. Ömer'in ilk görüşme seansında kendini çok açmadığı ve konuşmada isteksiz olduğu gözlemlenmiştir. Sosyal hizmet uzmanı, çocuk ve ergenlerle görüşmede yararlanılan kaynakları (cümle tamamlama, bir insan çiz, bir aile çiz testi, oyunla iletişim kurma teknikleri vb.) kullanarak öğrenciyle dört değerlendirme görüşmesi yapmıştır. Yapılan değerlendirmelerde dört ay önce dedesini kaybeden öğrencinin kayıp ve yas konusunda zorlandığı ve ailenin tutumunun da bu durumu olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bu durumda aile de müdahale odağına alınmış ve klinik sosyal hizmet müdahalesi çerçevesinde uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu vaka, kurgusal olarak planlanmıştır. Kurumların ve kişilerin bilgileri anonim olarak aktarılmıştır.

eğitim almak için kendi başlarına araştırma yaparak seçmeli dersler almış veya sürekli eğitim programlarına katılmışlardır (Quinn-Lee, 2009). Bu sonuçlar, yas tutan çocuğu tanıma, tespit etme, değerlendirme ve müdahale etmede sosyal hizmet uzmanlarına bilgi ve beceri kazandıracak eğitimlere olan ihtiyacı göstermektedir.

Çocuk ne kadar küçükse ebeveynlerin ve diğer önemli kişilerin ve bakıcıların tepkileri o kadar önemlidir. Bu yetişkinler bir sakinlik ve güvenlik duygusu yansıttığında çocuk onların liderliğini takip edecektir. Ancak birçok beklenmedik ölüm durumunda yetişkinler sakin değildir ve kaygıları, stresleri küçük çocuklara iletilir. Bu kaçınılmaz gerçeklik, kriz çalışanlarının/ danışmanlarının, sosyal hizmet uzmanlarının çocuklara ve yetişkinlere eğitim vermesini ve onları desteklemesini zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple yaş dönemlerine göre uygun metotlarla okul müfredatlarına kayıp eğitimiyle ilgili derslerin konulması önerilmektedir. Çocuklara kaybın tanıtılması, etkilerini, sonuçlarını, duygularını anlatmak, hayatlarında karışılabilecekleri kayıplarla ilgili daha hazırlıklı olmalarını sağlayabilir. Benzer eğitimlerin ebeveynlere de sunulması, olası bir kayıpta yetişkinlerin daha bilinçli hareket etmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Allen-Meares, P., Montgomery, K. L., ve Kim, J. S. (2013). School-based Social Work Interventions: A Cross-National Systematic Review. *Social Work*, *58*(3), 253-262. https://doi.org/10.1093/sw/swt022

Cohen, J. A., ve Mannarino, A. P. (2011). Supporting children with traumatic grief: What educators need to know. *School Psychology International*, *32*(2), 117-131. https://doi.org/10.1177/0143034311400827

Dupper, D. R. (2003). *Okul Sosyal Hizmeti, Etkin Uygulamalar için Beceri ve Müdahaleler* (Çev: Prof. Yasemin Özkan, Doç.Dr. Elif Gökçearslan Çifci). Kapital yay.

Favazza, P. C. , ve Munson, L. J. (2010). Loss and Grief in Young Children. *Young Exceptional Children*, *13*(2), 86-99. https://doi.org/10.1177/1096250609356883

Massat, C. R. , Moses, H. , ve Ornstein, E. (2008). Grief and loss in schools: A perspective for school social workers. *School Social Work Journal*, *33*(1), 80-96.

Openshaw, L. (2008). *Social work in schools: Principles and practice.* . New York: Guilford Press.

Quinn-Lee, L. (2009). *School Social Work with Grieving Children in the Twin Cities A Dıssertatıon Submıtted To The Faculty Of The Graduate School Of The Unıversıty Of Mınnesota By*.

Quinn-Lee, L. (2014). School social work with grieving children. *Children and Schools, 36*(2), 93-103.

Salscheider, K. (2016). Grieving Students: School Social Workers' Perspectives. *2016*. https://ir.stthomas.edu/ssw_mstrp

Schlozman, S. (2003). The shrink in the classroom. *Association for Supervision and Curriculum Development*, *60*(7), 91-92.

Sheafor, W. B., ve Horejsi, J. C. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*. Nika Yayınevi.

Webb, N. B. (2011). Play therapy for bereaved children: Adapting strategies to community, school, and home settings. *School Psychology International*, *32*(2), 132-143. https://doi .org/10.1177/0143034311400832

Wolfelt, A. (2004). *A child's view of grief: A guide for parents, teachers, and counselors.* Companion Press.

Worden, J. W. (1996). *Children and grief: When a parent dies*. New York: Guilford Press.

KÜRESEL GÜÇLERİN JEOPOLİTİK FAY HATLARI
Güney ve Doğu Çin Denizi

Prof. Dr. Selçuk Duman

nobel

Küresel Güçlerin Jeopolitik Fay Hatları:
Güney ve Doğu Çin Denizi
Prof. Dr. Selçuk Duman

Yayın No.: 5151
Yönetim Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler No.: 113
ISBN: 978-625-397-908-9
E-ISBN: 978-625-397-907-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Duman, Selçuk.
Küresel Güçlerin Jeopolitik Fay Hatları: Güney ve Doğu Çin Denizi / Selçuk Duman
1. Basım, VIII + 174 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-908-9
E-ISBN: 978-625-397-907-2
1. Çin 2. ABD 3. AB 4. Hindistan

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **İİİ**

ULUSLARARASI POLİTİKADA GÜNEY ÇİN DENİZİ **1**

Giriş 1
Jeostratejik Anlamda Güney Çin Denizi 6
Jeopolitik Olarak Güney Çin Denizi Sorununa Kıyıdaş Ülkelerin Yaklaşımları 9
- Çin 9
- Tayvan 29
- Filipinler 38
- Vietnam 49
- Malezya 56
- Singapur 60
- Brunei 61
- Kamboçya 63
- Endonezya 65
- Tayland 69

Kıyıdaş Olmayan Ülkelerin Güney Çin Denizi Sorununa Yaklaşımları 70
- ABD 70
- Fransa 94
- AB 95
- Birleşik Krallık 99
- Rusya Federasyonu 101
- Japonya 102
- Hindistan 106
- Güney Kore 110
- Avustralya 111
- NATO 114

Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Güney Çin Denizi'nin Değerlendirilmesi 115
Sonuç 121
Kaynakça 122

ULUSLARARASI POLİTİKADA DOĞU ÇİN DENİZİ **133**

Giriş 133
Jeostratejik Anlamda Doğu Çin Denizi 134
Doğu Çin Denizi Sorununa Kıyıdaş Ülkelerin Yaklaşımları 135

Çin 135
Japonya 141
Güney Kore 151
Tayvan 157
Doğu Çin Denizi Sorununa Kıyıdaş Olmayan Ülkelerin Yaklaşımları 158
ABD 158
AB 161
Birleşik Krallık 163
Rusya Federasyonu 164
Kuzey Kore 165
Doğu Çin Denizi Sorununun Uluslararası Hukuka Göre Değerlendirilmesi 166
Sonuç 168
Kaynakça 169

ihtimali yüksektir. Hatta bu çatışma riski o kadar güçlü görünmekte ki ilgili ülkeler ittifaklar ve tatbikatlar ile bu çatışma durumuna hazırlanmaktadır. Bu konuda resmî ağızlardan tahminî savaş tarihleri dahi ifade edilmeye başlanmıştır.

▸ Kaynakça

Anadolu Ajansı, "Güney Çin Denizi ve Çin-ASEAN İlişkilerinde Bağlayıcılık", 27 Nisan 2016

Anadolu Ajansı, "Güney Çin Denizi'nde Yeni Kriz: Natuna Adaları", 24 Haziran 2016.

Anadolu Ajansı, "ABD-Vietnam İlişkilerinde Yeni Dönem, 23 Mayıs 2016.

Anadolu Ajansı, "ABD'nin 'Pasifik Yüzyılı' Projesi ve Kazanımları", 27 Mayıs 2016.

Anadolu Ajansı, "Güney Çin Denizi'nde Yeni Dönem", 13 Temmuz 2016.

Anadolu Ajansı, "Güney Çin Denizi krizinde Yeni Aktör Rusya", 21 Eylül 2016.

Anadolu Ajansı, "Çin'den İngiltere'ye Güney Çin Denizi Tepkisi", 6 Eylül 2018.

Anadolu Ajansı, "Filipinler Güney Çin Denizi'nde Yeni Yapılar İnşa Etmeyi Planlıyor", 9 Haziran 2020.

Anadolu Ajansı, "ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'dan Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki Askeri Tatbikatlarına Tepki", 3 Temmuz 2020.

Anadolu Ajansı, "Tayvan, Çin tehdidine Karşı Güney Çin Denizi'ndeki Askeri Varlığını Artırdı", 17 Mart 2021.

Anadolu Ajansı, "Çin, Güney Çin Denizi'nde Egemenlik İddiasında Bulunduğu Kara Sularına Giren ABD Savaş Gemisini Uzaklaştırdı", 20 Mayıs 2021.

Anadolu Ajansı, "ABD, Endonezya'ya 13,9 milyar dolarlık F-15 savaş Uçağı Satışına Onay Verdi", 11 Şubat 2022.

Anadolu Ajansı, "Çin, ABD'li Yetkililerin Pasifik'teki Ziyaretleri ve Açıklamalarından Rahatsız", 26 Temmuz 2022.

Anadolu Ajansı, "ABD Başkan Yardımcısı Harris Güney Çin Denizi'ndeki İhlalleri Nedeniyle Çin'e Tepki Gösterdi", 24 Ağustos 2021.

Anadolu Ajansı, "Biden Yönetiminin Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde, Çin ile Rekabet Vurgusu Öne Çıktı", 12 Ekim 2022.

Anadolu Ajansı, "AB Komisyonu Başkanı'ndan Çin'le İlişkilerde Ekonomik Bağımlılıktan Kurtulma Vurgusu", 21 Ekim 2022.

Anadolu Ajansı, "Pentagon, Biden Döneminin İlk Ulusal Savunma Strateji Belgesini Yayımladı", 27 Ekim 2022.

Anadolu Ajansı, "ABD ve Çin Savunma Bakanları Kamboçya'da Görüştü", 22 Kasım 2022.

Anadolu Ajansı, "Güney Çin Denizi, Çin ile Kıyıdaş Ülkelerin Egemenlik İhtilaflarının Odağında", 5 Ocak 2023.

Anadolu Ajansı, "ABD, Tayvan'a 619 milyon dolarlık F-16 Füzelerinin Satışına Onay Verdi", 2 Mart 2023.

Anadolu Ajansı, "Çin: ABD'nin Çin'in Etrafındaki Sularda Faaliyetleri %20 'den Fazla Arttı**"https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cin-abd-nin-cinin-etrafindaki-sularda-askeri-faaliyetleri-yuzde-20den-fazla-artti/2224590**, Erişim Tarihi: 07.12.2021.

Anadolu Ajansı, "Güney Çin Denizi'nde Çin ile Vietnam Arasında Petrol Sondajı Gerginliği", 14 Mayıs 2023.

Anadolu Ajansı, "ABD, Tayvan'a 500 milyon dolarlık F-16 Kızılötesi Arama Takip Sistemi Satışını Onayladı", 24 Ağustos 2023.

Amerika'nın Sesi, "ABD ve Çin Arasında Güney Çin Denizi Gerilimi**", https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-ve-cin-arasinda-guney-cin-denizi-gerilimi/5502563.html**, 06.12.2021.

ANH Nguyen Thi Lan, "UNCLOS and maritime security in the South China Sea", **The South China…,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

ANKASAM, "Çin'in ABD Karşıtı Koalisyon Arayışları", 21 Temmuz 2022.

ANKASAM, "Avrupa'nın Yeni Hint-Pasifik Açılımı", 11 Ağustos 2022.

Avrasya Araştırmaları Enstitüsü, "Almanya'nın Hint-Pasifik Stratejisi ve Almanya-Çin İlişkilerinin Geleceği"**https://www.eurasian-research.org/publication/almanyanin-hint-pasifik-stratejisi-ve-almanya-cin-iliskilerinin-gelecegi/?lang=tr,** Erişim Tarihi: 20.03.2023.

Aydınlık Gazetesi, "Avrupa Liderleri, Pekin'den ABD'ye Mesaj Verdi: 'Çin'le Bağlarımızı Asla Koparmayacağız", 7 Nisan 2023.

Aydınlık Gazetesi, "Çin'den ABD'ye Gözdağı: Gerekirse Güç Kullanırız", 2 Haziran 2023.

Aydınlık Gazetesi, "Wang Yi: 'Barış ve İstikrarı Koruma Kabiliyetine Sahibiz'", 14 Ağustos 2023.

Aydınlık Gazetesi, "Çin'den Savaşa Hazırlık Çağrısı", 11 Eylül 2023.

Birgün Gazetesi, "ABD ile Endonezya Geniş Çaplı Ortak Tatbikat Yapacak", 26 Temmuz 2022.

Aydınlık Gazetesi, "Çin ve Kamboçya Arasında Önemli Görüşme!", 15 Eylül 2023.

Birgün Gazetesi, "ABD, Tayvan'daki Askeri Varlığını 4 Katına Çıkaracak: Sıra Asya'ya Geldi", 25 Şubat 2023.

Birgün Gazetesi, "Tehlikeli İttifak", 15 Mart 2023.

Birgün Gazetesi, "İttifak Sarmalı", 17 Mart 2023.

Birgün Gazetesi, "Anti-komünist Savaştan 'kapsamlı stratejik ortaklığa'", 11 Eylül 2023.

Birgün Gazetesi, "Pasifik'te Restleşme", 28 Ağustos 2023.

BBC NEWS, "Kamboçya-Tayland Sınırında Çatışma: 5 ölü" https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110207_cambodia_thailand, Erişim Tarihi:20.08.2023.

BBC NEWS, "Güney Çin Denizi'nde Vietnam-Çin Gerginliği", 8 Mayıs 2014.

BBC NEWS, "Pekin Güney Çin Denizi'ne 'Füze Sistemi Yerleştirdi'", 17 Şubat 2016.

CASTRO Renato Cruz De, "The Obama Adminaistrations Strategic Rebalancing in Asia: from a diplomatic to a strategic constrainment china", **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambrıdge University Press 2019.

CNNTÜRK, "Önce ABD Şimdi de İngiltere! Tayvan Krizi Büyüyor", 2 Ağustos 2022.

CNN TÜRK, "Tayvan Dışişleri Bakanı Olası İşgal için Tarih Verdi", 23 Nisan 2023.

CNNTÜRK.com, "ABD Savunma Bakanı Austin'den 'Çin' Mesajı", 4 Haziran 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Avustralya'dan Çin'e Tatbikat Çağrısı: Tayvan Çevresindeki Gerilimi Düşürün", 8 Ağustos 2022.

Cumhuriyet Gazetesi, "Çin'den Filipinler'e Çağrı: Tek Taraflılığa Karşı Çıkın", 19 Kasım 2022.

Cumhuriyet Gazetesi, "ABD'li general, Çin ile Savaşmaya Hazır Olması için Orduya Çağrıda Bulundu", 28 Ocak 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "ABD, Dört Yeni Askeri Üs için Filipinler ile Anlaştı", 2 Şubat 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Filipinler, Çinli Balıkçı Teknelerinin Thitu Adasını Taciz Ettiğini Bilirdi", 8 Mart 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Financial Times: ABD Savunma Bakan Yardımcısı Chase, Tayvan'ı Ziyaret Etti", 18 Şubat 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Singapur, Dünyanın Çin ile ABD Arasında Bir Çatışmayı Kaldıramayacağını Açıkladı", 25 Mart 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Hindistan: Çin ile Her Türlü Senaryoya Hazırlıklıyız", 29 Mart 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Malezya, Güney Çin Denizi Anlaşmazlığı için Diyalog Çağrısı Yaptı", 5 Nisan 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "NATO'dan 90 Maddelik Vilnius Bildirisi", 12 Temmuz 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Güney Kore'den 6 yıl Sonra İlk Hava Saldırısı Tatbikatı!", 23 Ağustos 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Pasifik'te Savaş Çanları: Çin'in Yeni Ulusal Haritası Bölgede Krize Sebep Oldu", 31 Ağustos 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "ABD ve Filipinler'den Çin'i Kızdıracak Ortak Askeri Tatbikat: 'Samasama' Başladı!", 2 Ekim 2023.

Dipam, "Güney Çin Denizi'ndeki Son Gerilim: ABD-Çin Rekabetinde Yeni Bir Sayfa Mı?", **https://dipam.org/guney-cin-denizindeki-son-gerilim-abd-cin-rekabetinde-yeni-bir-sayfa-mi/,** Erişim Tarihi: 05.12.2021.

Dipam, "Güney Çin Denizi'ndeki Son Gerilim: ABD-Çin Rekabetinde Yeni Bir Sayfa Mı?", **https://dipam.org/guney-cin-denizindeki-son-gerilim-abd-cin-rekabetinde-yeni-bir-sayfa-mi/,** Erişim Tarihi: 05.12.2021.

DOĞAN Diren, **Uluslararası ilişkilerde Kaynayan Sular; Güney Çin Denizi,** Ankara 2021.

DOUGALL Derek, **Dünya Siyasetinde Asya Pasifik,** (Çev: Savaş Bayındır), Ankara 2021.

DYKE Jon M. Van, "Regional cooperation in the South China Sea", **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

e.i.a, "Reserves and resources", **https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/South_China_Sea,** Erişim Tarihi: 01.02.2023.

Euronews, "Güney Çin Denizi'nde Filipinler'den Çin'e Çağrı: Gemilerinizi Karasularımızdan Geri Çekin", 21 Mart 2021.

Euronews,"ABD'den Çin'e Gövde Gösterisi:…", **https://tr. euronews. com/2020/07/04/abd-den-cin-e-govde-gosterisi-2-amerikan-ucak-gemisi-guney-cin-denizi-nde-askeri-tatbikat,** Erişim Tarihi: 7.12.2021.

Euronews.com/2021/02/21/dogu-cin-denizi-nde-tart-smal-bolgede-cin-e-ait-iki-sahil-guvenlik-gemisi-japon-karasular-, Erişim Tarihi: 6.12.2021.

Euronews, "Çin Bu Yıl Savunma Harcamalarını Yüzde 7,1 Oranında Artırarak 229 Milyar Dolara Çıkardı", 5 Mart 2022.

Euronews, "Çin-Tayvan Anlaşmazlığının Tarihçesi: 70 yılı Aşkın Süredir Yaşanan Askeri Gerilimin Sebebi Ne?", 3 Ağustos 2022.

Euronews, "Çin ile Egemenlik Krizi Yaşayan Tayvan, ABD ile Yeni Ticaret Görüşmelerine Başlıyor", 18 Ağustos 2022.

Euronews, "Japonya Çin'in Askeri Kapasiteleri Karşısında Füze Stok ve Menzilini Genişletecek", 22 Ağustos 2022.

Euronews, "Tayvan Savunma Bakanlığı: Çin'e Ait 43 Savaş Uçağı 9 Donanma Gemisi Boğazda Orta Çizgiyi İhlal Etti", 10 Eylül 2022.

Euronews, "İran, Almanya, Fransa ve İngiltere'nin Ortak Bildirisine Tepki Gösterdi", 11 Eylül 2022.

Euronews, "Biden: Çin'in İşgali Halinde ABD Birlikleri Tayvan'ı Savunacak", 19 Eylül 2022.

Euronews, "Çin: Pasifik Ülkeleri ile İlişkilerimiz Jeopolitik Rekabet Amaçlı Değil", 18 Kasım 2022.

E**uronews, "**Avustralya, 'Çin ve Rus Tehdidine' Karşı Savunma Sistemlerini Silahlandırıyor", 5 Nisan 2022.

Euronews, "Çin'e ait 70 Hava Aracı Tayvan Çevresinde Tespit Edildi; ABD Savaş Gemisi Güney Çin Denizi'ne Girdi", 10 Nisan 2023.

Euronews, "Alman Bakan: Çin Ziyaretimin Bazı Bölümleri Şok Edici Olmaktan Öte; Pekin'in Hasım Yönü Artıyor" 20 Nisan 2023.

Euronews, "Çin'i Dengelemeyi' Amaçlayan Quad İttifakı Liderleri Beyaz Saray'da Bir Araya Geldi", 25 Eylül 2023.

FRANKE- BENATAR Eric-Marco,"Straight baselines around insular formations not constituting an archipelagic state", **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

G**azete Duvar, "**ABD'den Avustralya ve Tayvan'a Askeri Destek", 29 Temmuz 2023.

Gazete Oksijen, "Çin'den AB'ye Kurumsal Diyaloğun Artırılması Çağrısı", 6 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "Güney Çin Denizi Isınıyor: Çin Filipinler'den Savaş Gemisini Geri Çekmesini İstedi", 7 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "Çin Eski Japonya Başbakanı Aso'nun Tayvan'ı Ziyaretini Kınadı", 9 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "İngiltere Dışişleri Bakanı Cleverly Çin'i Ziyaret Ediyor", 30 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "İngiltere ile Çin Diyaloğu Sürdürme Konusunda Anlaştı", 30 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "The New York Times yazdı: Eski Düşmanlar Dost Oluyor", 11 Eylül 2023.

Gazete Oksijen, "Çin'e Ait Gemi Sayısının Güney Çin Denizi'nde Artması Filipinler'i Korkutuyor", 17 Eylül 2023.

Gazete Oksijen, "Çin, ABD ile Yakınlaşan Vietnam'ı Kendi Yanına Çekmeye Çalışıyor", 17 Eylül 2023.

Gazete Oksijen, "The New York Times Tayvan'da Suların Isındığını Yazdı: Çin Ada Çevresine Rekor Sayıda Askeri Uçak Yolladı", 18 Eylül 2023.

Gazete Oksijen, "Çin'in En Kıdemli Generali Cang: Tayvan'ın Ayrılmasına Asla İzin Vermeyiz" 31 Ekim 2023.

GLASER Bonnie, "Uderstanding the evolution of US-China-ASEAN relations: US perspective", **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

HaberTürk, "Doğu Çin Denizi'nde gerginlik: Çin Gemileri Japon Kara Sularına Girdi", 29 Mart 2021.

HaberTürk, "Çin, Filipinler'de ABD'ye Yeni Askeri Üsler Verilmesinden Endişeli", 23 Mart 2023.

HaberTürk Gazetesi, "ABD ve AB, Çin'e Karşı Ortak Deniz Tatbikatı Yaptı", 25 Mart 2023.

Hürriyet Gazetesi, "ABD: Çin İstikrarı Bozuyor", 31 Mayıs 2014.

Hürriyet Gazetesi, "Açıklama Bakandan Geldi… Tayvan: Çin, Bizi İşgal Edecek! Hazırlandılar", 9 Ağustos 2022.

Hürriyet Gazetesi, "Savaşa Hazırlık Emri", 8 Kasım 2022.

Hürriyet, "Çin ve ABD Arasında Gerginlik Savaş Gemileri Karşı Karşıya" **https://www.hurriyet.com.tr/dunya/cin-ve-abd-arasinda-gerginlik-savas-gemileri-karsi-karsiya-41814898,** Erişim Tarihi: 06.12.2021.

Hürriyet, "Dünya Nefesini Tuttu: ABD'nin Nükleer Denizaltısı Pasifikte Bilinmeyen Bir Cisme Çarptı" **https://www.hurriyet.com.tr/dunya/dunya-nefesini-tuttu-abdnin-nukleer-denizaltisi-pasifikte-bilinmeyen-bir-cisme-carpti-41912663,** Erişim Tarihi: 07.12.2021.

Hürriyet, "Japonya ile ABD Güney Çin Denizi'nde ilk Kez Denizaltı ile Tatbikat", **https://www.hurriyet.com.tr/dunya/japonya-ile-abdden-guney-cin-denizinde-ilk-kez-denizalti-katilimli-tatbikat-41940996,** Erişim Tarihi: 7.12.2021.

Hürriyet, "Pentagon Açıkladı. Çin'de Dengeleri Değiştiren Hamle" **https://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-pentagon-acikladi-cinden-dengeleri-degistiren-hamle-41936283,** Erişim Tarihi: 07.12.2021.

Hürriyet Gazetesi, "Tayvan Boğazı'nda Sular Isınıyor: 39 Savaş Jeti Havalandı", 22 Aralık 2022.

Hürriyet Gazetesi, "Çin Savaş Jeti, ABD Uçağına 6 metreye Kadar Yaklaştı", 29 Aralık 2022.

Hürriyet Gazetesi, "AUKUS Nükleer Denizaltı Programı Dengeleri Nasıl Değiştirecek? İşte Merak Edilenler", 18 Mart 2023.

Hürriyet Gazetesi, "Filipinler, Çin'in Yerleştirdiği Yüzen Bariyerleri Kaldıracak", 25 Eylül 2023.

Independent Türkçe, "Birleşik Krallık, Tansiyonun Yükseldiği Güney Çin Denizi'ne Kalıcı Olarak İki Savaş Gemisi Gönderiyor", 21 Temmuz 2021.

Independent Türkçe, "ABD'nin Avustralya Üssünü Genişletme Planı Çin'i Kızdırdı", 31 Ekim 2022.

JENNER C. J., "Conclusion: History, strategy and South China Sea" **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

JHA Vijay Sakhuja and Pankaj, "India and the South China Sea", **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

Karar Gazetesi, "Pasifik'te Çin'e Kuşatma", 3 Şubat 2023.

Karar Gazetesi, "Filipinler'den Çin'e 'lazer' tepkisi: Mürettebatımız Geçici Körlük Yaşadı", 15 Şubat 2023.

Karar Gazetesi, "ABD-Tayvan Ticaret Anlaşması Çin'i Kızdıracak: Bitmeyen Krize Biden İmzası", 8 Ağustos 2023.

Milliyet Gazetesi, "Japonya ve Hindistan'dan Yakın İş Birliği", 27 Nisan 2021.

Milliyet Gazetesi, "Japonya, Çin'in Askeri Yayılmacılık Faaliyetlerinden Endişe Duyuyor", 28 Nisan 2021.

Milliyet Gazetesi, "Son Dakika... Tansiyon Yükseldi! İngiliz Savaş Gemisine Çin'den Sert Tepki", 27 Eylül 2021.

Milliyet, "ABD'nin Çaresizliği Büyüyor. Generallerden Acil Harekete Geçme Çağrısı", **https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-abd-nin-caresizligi-buyuyor-generallerden-acil-harekete-gecme-cagri-si-6630128/1,** Erişim Tarihi: 7.12.2021.

Milliyet, "Çin Resifi Ablukaya Aldı. Filipinler İki Gemi Gönderdi", **https://www. milliyet.com.tr/dunya/cin-resifi-ablukaya-aldi-filipinler-iki-ge-mi-gonderdi-6646956,** Erişim Tarihi:06.12.2021.

Milliyet, "Çin'in Nükleer Planı Ortaya Çıktı", **https://www. milliyet.com.tr/ galeri/son-dakika-cinin-nukleer-plani-ortaya-cikti-istihbarat-rapo-ru-deprem-etkisi-yaratti-6634497/1,** Erişim Tarihi: 6.12.2021.

SEVERINO Rodolfo C., "Global issues and national interests in the South China Sea" Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

sondakika.com, "Çin ve Kamboçya Liderlerinden "İşbirliğini Çok Yönlü Derinleştirme" Mesajı", 2 Şubat 2023.

sondakika.com, "İngiliz Parlamento Heyeti, Tayvan'ı Ziyaret Etti", 20 Mart 2023.

sondakika.com, "Singapur Başbakanı Lee, Çin'i Ziyaret Etti", 27 Mart 2023.

sondakika.com, "Çin Dışişleri Bakanı, Vietnamlı Mevkidaşı ile Görüştü", 29 Mart 2023.

sondakika.com, "Çin ile Endonezya Arasındaki Üst Düzey Diyalog İşbirliği Toplantısı Beijing'de Yapıldı", 5 Nisan 2023.

sondakika.com, "Kamboçya ve Çin Ortak Askeri Tatbikatı Başarıyla Tamamlandı", 6 Nisan 2023.

sondakika.com, "ABD ile Filipinler, Tayvan Boğazı'nın Yakınındaki Sularda "En Büyük" Savaş Tatbikatına Başladı", 11 Nisan 2023.

sondakika.com, "ABD ve Filipinler'den 17 Binden Fazla Personelle Askeri Tatbikat", 11 Nisan 2023.

sondakika.com, "Çin-Vietnam Sınır Limanı İlk Çeyrekte 260.000'den Fazla Yolcu Ağırladı", 11 Nisan 2023.

sondakika.com, "Çin Devlet Başkanı Şi'den Donanma Filosuna "Sağlam ve Esnek Mücadele" Mesajı", 12 Nisan 2023.

sondakika.com, "Almanya Dışişleri Bakanı Baerbock'tan Tayvan için "Dehşet Senaryosu" Uyarısı", 14 Nisan 2023.

sondakika.com, "AB'den Tayvan ile Ekonomik Ortaklık ve "tek Çin" Politikası Vurgusu", 14 Nisan 2023.

sondakika.com, "Vietnam, Çin ve Filipinler'i Güney Çin Denizi'ndeki Faaliyetlerinden Dolayı Eleştirdi", 21 Mayıs 2023.

sondakika.com, "ASEAN Ülkeleri, Güney Çin Denizi'nde Ortak Tatbikat Yapacak", 20 Haziran 2023.

sondakika.com, "Çin ve Vietnam, Güney Çin Denizi'nde Davranış Kuralları Oluşturmak için Çalışacak", 30 Haziran 2023.

sondakikia.com, "Brunei ve Çin Arasında Yeni Konteyner Taşıma Rotası Başlatıldı", 9 Temmuz 2023.

sondakika.com, "Filipinler Devlet Başkanı Güney Çin Denizi'ndeki Gerginliği Hafifletmeye Çağırdı", 8 Eylül 2023.

Sözcü Gazetesi, "Ziyaret Krizi: Çin'den ABD'ye Sert Tepki", 30 Mart 2023.

Sözcü Gazetesi, "İpler Gerildi, 32 Askeri Uçak ve 14 Savaş Gemisi Harekete Geçti", 20 Temmuz 2023.

Sözcü Gazetesi, "ABD ve Çin Arasında Kritik Görüşme", 28 Ekim 2023.

Sputnik, "Güney Çin Denizi İhtilafı Kızıştı: Filipinler Dışişleri Bakanı'ndan Çin'e …….. git, 3 Mayıs 2021.

Sputnik, "Japonya'dan Avrupa'ya Çin'e Karşı Hint Pasifik'te Daha Güçlü Askeri Varlık Bulundurma Çağrısı", 22 Haziran 2021.

Sputnik, "ABD'nin Çin'e Karşı Mini Asya NATO'su Planı Çerçevesinde, Hindistan da Güney Çin Denizi'ne Savaş Gemileri Gönderiyor", 4 Ağustos 2021.

Sputnik, "Asya-Pasifik'e Savaş Gemilerini Kalıcı Konuşlandırma Kararı Alan

Britanya'ya Kuzey Kore'den Brexit'e odaklan Tavsiyesi", 4 Ağustos 2021.

Sputnik, "Harris'den Pekin'e karşı Güneydoğu Asya çıkarması: ABD ile Çin'den karşılıklı zorbalık suçlamaları, 25 Ağustos 2021.

Sputnik Türkiye, "Harras'ından Pekin'e Karşı Güney Doğu Asya Açıklaması:..." **https://tr.sputniknews.com/20210825/harrisden-pekine-karsi-guneydogu-asya-cikarmasi-abd-ile-cinden-karsilikli-zorbalik-suclamalari-1048322628.html**, Erişim Tarihi: 7.12.2021.

Sputnik, "ABD ve Filipinler'in En Büyük Ortak Askeri Tatbikatı Başladı", 28 Mart 2022.

Sputnik, "Avustralya'da Savunma Bakanından 'Çin'le Savaş' Uyarısı, Muhalefetten Bölge Ordularını Eğitme Planı", 28 Nisan 2022.

Sputnik, "Çin, ABD Destroyerini Paracel Adaları'nı Yasadışı İşgal Etmekle Suçladı", 13 Temmuz 2022.

Sputnik Türkiye, "ABD'den Çin'e Karşı Filipinler'e Destek Açıklaması", 30 Nisan 2023.

Sputnik Türkiye, "ABD'den Çin'e Karşı Yeni Hamle: Vietnam'a Uçak Gemisi Gönderdi", 25 Haziran 2023.

SANDS Gary, "Brunei, Silent Claimant in the South China Sea", **https://foreignpolicyblogs.com/2016/04/28/brunei-silent-claimant-south-china-sea/,** Erişim Tarihi: 26.02.2023.

Sputnik Türkiye, "Japonya'dan Avrupa'ya Çin'e Karşı Hint-Pasifikte Daha Güçlü Askeri varlık Bulundurma Çağrısı", **https://tr.sputniknews.com/20210622/japonyadan-avrupaya-cine-karsi-hint-pasifikte-daha-guclu-askeri-varlik-bulundurma-cagrisi-1044787304.html,** Erişim Tarihi: 7.12.2021.

STOREY Alice Ba and L, "Continuity and Change in the South China Sea", **The South China...,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

THAYER Carlyle A., "China's naval modernization and US strategic rebalancing: implications for stability in the South China Sea", **The South China...,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambrıdge University Press 2019.

TENNESSON Stein, "The Tonkin Golf Adreements: a modelof conflict resolution" **The South China...,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambrıdge University Press 2019.

TILL Geoffrey, "The Global Significance of the South China Sea Disputes", **The South China...,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambrıdge University Press 2019.

TRTHABER, "Kamboçya-Tayland Sınırı Değişiyor", 21 Ocak 2015.

TRTHABER, "Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin'in Güç Mücadelesi", **https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-cin-denizinde-abd-ve-cinin-guc-mucadelesi-566452.html**, Erişim Tarihi: 5.12.2021.

TRTHABER, "Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin'in Güç Mücadelesi", **https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-cin-denizinde-abd-ve-cinin-guc-mucadelesi-566452.html,** Erişim Tarihi: 5.12.2021.

TRTHABER, "Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin'in Güç Mücadelesi", **https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-cin-denizinde-abd-ve-cinin-guc-mucadelesi-566452.html,** Erişim Tarihi: 5.12.2021.

TRTHABER, "Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin'in Güç Mücadelesi", **https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-cin-denizinde-abd-ve-cinin-guc-mucadelesi-566452.html,** Erişim Tarihi: 5.12.2021.

TGRTHABER, "Doğu Çin Denizi'nde Gerginlik Hat Safhada: ABD ve Japonya, Çin'e Karşı Birleşti", 12 Aralık 2021.

TRTHABER, "ABD'nin Hint-Pasifik Kuvvetleri Komutanı: Çin'in Yapay Adaları Askerileştirmesi Güvenliği Tehdit Ediyor", 21 Mart 2022.

TRTHABER, "Kamboçya ve Çin, ABD'nin Karşı Çıktığı Donanma Üssünün Temelini Attı", 8 Haziran 2022.

TRTHABER, "Çin ile Endonezya, "Bölgesel Stratejik Koordinasyonu Geliştirme" Konusunda Anlaştı", 17 Kasım 2022.

VARLI İbrahim, "Beyaz Kitap'tan Strateji Belgesine: Alman Militarizminin Geri Dönüşü", **Birgün Gazetesi,** 9 Ağustos 2023.

VALENCIA Mark J., "The South China Sea and the "Thucydides trap", **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

Yeniçağ Gazetesi, "Çin Savaşa ilerliyor. Çıkarma Gemileri Adanın Etrafını Sarmaya Başladı", 2 Mart 2023.

Yeniçağ Gazetesi, "Tayvan Çevresinde Çin'e ait 28 Hava Aracı ve 4 Gemi Tespit Edildi", 16 Mart 2023.

Yeniçağ Gazetesi, "Çin Tayvan Çevresinde Tehditlerine Devam Ediyor", 18 Mart 2023.

Yeniçağ Gazetesi, "ABD Avustralya'ya Tomahawk Füzesi Satışını Onayladı", 18 Mart 2023.

Yeniçağ Gazetesi, "Çin ve ABD Savaş Uçakları Havada Kapıştı. Üçüncü Dünya Savaşı'na Ramak Kaldı", 27 Ekim 2023.

Yeniçağ Gazetesi, "Tayvan'dan Çin'e Barış Çağrısı", 10 Ekim 2023.

Yeni Şafak Gazetesi, "ABD'den Filipinler'e Yardım", 3 Haziran 2008.

Yeni Şafak Gazetesii, "Endonezya ve Singapur'dan Güney Çin Denizi Çağrısı", 13 Temmuz 2016.

Yeni Şafak Gazetesi, "ABD Kongre Heyeti Tayvan Lideri Tsai ile Görüştü", 21 Şubat 2023

YOON- JENNER Sukjon and C. J., "Sino-Amerikan rivalry in the South China Sea; is the time to for a maritime middle power cooperative", **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambridge University Press 2019.

sı dolayısı ile sona ermediği gibi bilakis daha karmaşık bir hâle dönüşmüştür. Çünkü Çin'in yayılmacı politikası, Kuzey Kore'nin nükleer silahla başta Güney Kore olmak üzere sürekli komşularını tehdit eder durumda bulunması dolayısı ile ABD, Güney Kore ve Japonya'yı bir araya getirmiştir.

Bu üç ülke aralarında yaptıkları anlaşmalar çerçevesinde tatbikatlar yapmakta ve ortaya çıkacak güvenlik krizi ve tehdidi olması durumunda, bir araya gelme, birlikte hareket etme konusunda anlaştıkları bilinmektedir. Ayrıca ABD, Güney Kore ve Japonya'nın dâhil olduğu üçlü bir mekanizmayla daha hızlı bir araya gelme ve daha hızlı karar alarak birlikte müdahale etme konusunda hazırlıklar sürdürülmektedir.

Diğer yandan Çin, temelde kendisine karşı oluşan bu üçlü ittifaka karşılık olarak, Kuzey Kore ve Rusya ile birlikte hareket etmekte, tatbikatlar yapmakta ve askerî gücünü ve yığınağını da sürekli artırmaktadır.

ABD'nin deniz gücünün yaklaşık olarak %60'ını buraya nakletmesi ve Asya-Pasik konusunu birinci öncelik olarak görmesi, ulusal stratejik hedeflerinde Çin, Rusya ve Kuzey Kore'yi şeytanlaştırarak hedefe koyması; bölge için ciddi çatışma riskini işaret etmektedir.

Elbette bu gelişmeler, geçmiş siyasi tarih okumaları yapıldığı zaman muhtemel bir dünya savaşı ihtimalini güçlendirmektedir. Ancak gerek sahildar ülkelerden olan Çin, Japonya, Güney Kore gerekse ABD, AB, Hindistan ve Avustralya gibi ülkelerin ticari anlamda bölgedeki kazançlarının muhtemel bir çatışmada ciddi zarar görme ihtimali dolayısı ile savaştan mümkün oldukça kaçınacaklardır. Özellikle de nükleer silah kulanılması durumunda bölge ülkelerinin uğrayacağı zarar, İkinci Dünya Savaşı sürecinde Japonya'nın uğradığı zarar dolayısı ile iyi bilinmektedir. Tüm bu nedenler dolayısı ile çatışma riski ertelenmekte, sorunlar donmaya bırakılmaktadır. Ancak çatışma riskinin ortadan kalktığını söylemek imkânsızdır.

► Kaynakça

Akit Gazetesi, "Sular Isındı! Japonya, ABD ve Güney Kore Çin'e Karşı", 23 Eylül 2022.

Anadolu Ajansı, "Çin ve ABD Arasında 'Doğu Çin Denizi' Gerginliği", 25 Temmuz 2017.

Anadolu Ajansı, "Çin'e Ait Gemiler Doğu Çin Denizi'nde Japonya Kara Sularına Girdi", 6 Şubat 2021.

Anadolu Ajansı, "Çin'e Ait Gemiler Doğu Çin Denizi'nde Japonya Kara Sularına Girdi", 21 Şubat 2021.

Anadolu Ajansı, "Doğu Çin Denizi'ndeki Adaları 'İç Bölgesi' Gösteren Çin'e Japonya'dan Tepki", 2 Mart 2021.

Anadolu Ajansı, "Çin bandıralı iki gemi Doğu Çin Denizi'nde Japonya kara sularına girdi", 3 Nisan 2021.

Anadolu Ajansı, "Japonya Doğu Çin Denizi'ne kıyı bölgesinde son 30 yılın en büyük askeri tatbikatını planlıyor", 17 Nisan 2021.

Anadolu Ajansı, "Çin Bandıralı 4 Gemi Doğu Çin Denizi'nde Japonya Kara Sularına Girdi", 25 Mayıs 2021.

Anadolu Ajansı, "Çin Bandıralı 2 Gemi Doğu Çin Denizi'nde Japonya Kara Sularına Girdi", 13 Temmuz 2021.

Anadolu Ajansı, "Çin Bandıralı 4 Gemi Doğu Çin Denizi'nde Japonya Kara Sularına Girdi", 17 Mart 2022.

Anadolu Ajansı, "Japonya'dan, Doğu Çin Denizi'nde Çin'in "Tek Taraflı Gaz Sahası İnşaatına" Tepki", 21 Mayıs 2022.

Anadolu Ajansı, "Çin'in Güvenlik Gemileri, Doğu Çin Denizi'nde Japon Kara Sularına Girdi", 21 Haziran 2022.

Anadolu Ajansı, "Doğu Çin Denizi'ndeki İhtilaflı Adacıklar, 10 yıldır Japon-Çin Gerilimine Sahne Oluyor", 12 Eylül 2022.

Anadolu Ajansı, "Çin'e Ait Gemiler Doğu Çin Denizi'nde Japon Kara Sularına Girdi", 25 Kasım 2022.

Aydınlık Gazetesi, "Kuzey Kore'den Nefes Kesen Tatbikat!", 3 Eylül 2023.

ANKASAM, "Hint-Pasifik'te Yeni Bir Jeopolitik: ABD-Güney Kore-Japonya Üçlü İttifakı", 7 Temmuz 2022.

ANKASAM, "Avrupa'nın Yeni Hint-Pasifik Açılımı", 11 Ağustos 2022.

Aydınlık Gazetesi, "Şi Cinping'den Dünya Siyasi Partilerine Çağrı: Yeni Uygarlığı Birlikte İnşa Edelim", 18 Mart 2023.

Birgün Gazetesi, "Pasifik Isınıyor" 13 Haziran 2022.

Birgün Gazetesi, "İttifak Sarmalı", 17 Mart 2023.

Birgün Gazetesi, "Çin'e Ait Gemiler Japon Kara Sularına Girdi", 17 Ekim 2023.

BBC NEWS, "Japonya-Çin Gerilimi Tırmanıyor", 10 Eylül 2010.

BBC NEWS, "Japonya ve Güney Kore Çin'e Meydan Okudu", 28 Kasım 2013.

Cengiz Topel Mermer, "Sarı Deniz ve Sokotra Kayalığı Sorunu Çerçevesinde Çin-Güney Kore İlişkileri", **https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70135/sari_deniz_ve_sokotra_kayaligi_sorunu_cercevesinde_cin-guney_kore_iliskileri,** Erişim Tarihi 23 Mart 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Çin ve Japonya Arasında İnsansız Adalar Gerginliği", 13 Temmuz 2012.

Cumhuriyet Gazetesi, "Çin Sahil Güvenlik Gemileri, Japon Kara Sularını İhlal Etti", 18 Mart 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Güney Kore'den 6 yıl Sonra İlk Hava Saldırısı Tatbikatı!", 23 Ağustos 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "ABD, Japonya'ya Uzun Menzilli Seyir Füzesi Satışını Onayladı", 29 Ağustos 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Çin Başbakanı Li'den ABD'ye, "Ekonomi ve Ticareti Siyasileştirmemesi" Mesajı", 29 Ağustos 2023.

Cumhuriyet Gazetesi, "Güney Kore'den Rusya-Kuzey Kore Arasındaki Askeri İşbirliğine Tepki: Yasadışı ve Haksız", 17 Eylül 2023.

Euronews, "Çin'in Sahil Güvenlik Birimine 'vur' Yetkisi Vermesi, Japonya'yı Alarma Geçirdi", 31 Ocak 2021.

Gazete Oksijen, "Çin ile Japonya Arasında Pasifik'te Rusya ile Ortak Gemi Devriyesi Gerilimi", 14 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "ABD, Güney Kore ve Japonya ile İlişkilerinde Yeni Bir Sayfa Açmak İstiyor", 18 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "Güney Kore Kuzey'in Tehditleri Arttıkça ABD ve Japonya'yla Olan Ortaklığını Güçlendirecek", 21 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "Kim Jong-un Deniz Kuvvetlerine Dikkat Çekti: Nükleer Caydırıcılığın Parçası Olacak", 29 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "İngiltere Dışişleri Bakanı Cleverly Çin'i Ziyaret Ediyor", 30 Ağustos 2023.

Gazete Oksijen, "İngiltere ile Çin Diyaloğu Sürdürme Konusunda Anlaştı", 30 Ağustos 2023.

G**azete Oksijen, "**New York Times Kuzey Kore'nin Yeni Denizaltısını Yazdı: Nükleer Füze Fırlatabilecek İddiası", 9 Eylül 2023.

Gazete Oksijen, "Li'den AB'ye 'Avrupa ile Çin Arasında Çıkar Çatışması YokMesajı", 11 Eylül 2023.

Gazete Oksijen, "ABD, Güney Kore'ye F-35A Satışını Onayladı", 14 Eylül 2023.

Gazete Oksijen, "Güney Kore: Nükleer Silah Kullanması Halinde Kuzey Kore Rejimini Sona Erdiririz", 27 Eylül 2023.

Haber Global, "Çin'den Gerilimi Artıracak Hamle! Çin'e Ait Gemiler Japon Karasularında", 18 Mart 2023.

HaberTürk, "Doğu Çin Denizi'nde gerginlik: Çin Gemileri Japon Kara Sularına Girdi", 29 Mart 2021.

HaberTürk, "Japonya ile ABD'den Doğu Çin Denizi'nde Hava Tatbikatı", 7 Kasım 2022.

HaberTürk, "Çin'e Ait Gemiler Doğu Çin Denizi'nde Japon Kara Sularına Girdi", 25 Kasım 2022.

HaberTürk, "Kuzey Kore'nin Füze Denemesi Japonya'yı Alarma Geçirdi", 13 Nisan 2023.

Hürriyet Gazetesi, "ABD, Çin'e Meydan Okudu", 27 Kasım 2013.

Hürriyet Gazetesi, "Çin, Kâğıttan Kaplan mı", 28 Kasım 2013.

Hürriyet Gazetesi, "Çin Bölgeye Savaş Uçakları Gönderdi", 29 Kasım 2013.

Hürriyet Gazetesi, "Çin'den İt Dalaşı Açıklaması", 29 Kasım 2013.

Hürriyet Gazetesi, "Japonya ile Çin Arasındaki Tartışmalı Adalara Gerilime Karşı Acil Hat Kurulacak", 16 Aralık 2020.

Hürriyet Gazetesi, "Japonya ve Çin Liderleri 3 yıl Sonra İlk Kez Bir Araya Geldi", 18 Kasım 2022.

Hürriyet Gazetesi, "ABD, Güney Kore ve Japonya'dan Güvenlik Zirvesi", 16 haziran 2023.

Karar Gazetesi, "Tayvan'dan Çin'e Tatbikat Cevabı: Pasifik'te sular Isınıyor" 7 Ağustos 2022.

Karar Gazetesi, "Tayvan'dan Endişelendiren Açıklama: Çin İşgale Hazırlanıyor", 9 Ağustos 2022.

Karar Gazetesi, "Bölgedeki Gerginlik Hızla Artıyor: Çin Uçakları Tayvan Adası'nın Etrafında" 14 Ağustos 2022.

Milliyet Gazetesi, "Çin'e Karşı Harekete Geçiyorlar! ABD, Fransa ve Japonya'dan Gövde Gösterisi…", 26 Nisan 2021.

Milliyet Gazetesi, "Rus ve Çin savaş Uçakları Güney Kore'yi Korkuttu", 19 Kasım 2021.

Milliyet Gazetesi, "Son Dakika Haberi: 30 Savaş Uçağıyla Sorti! Çin Gözünü Kararttı", 31 Mayıs 2022.

Milliyet Gazetesi, "Japonya ve ABD'den Doğu Çin Denizi'nde Ortak Hava Tatbikatı", 6 Kasım 2022.

NTV, "Çin'e Ait gemiler, Doğu Çin Denizi'nde Japon Kara Sularına Girdi", 28 Eylül 2022.

Savunmatr, "Japonya ve İngiltere'den Çin'in faaliyetlerine karşı "Serbest ve Açık Hint-Pasifik" taahhüdü, **https://www.savunmatr.com/japonya-ve-ingiltereden-cinin-faaliyetlerine-karsi-serbest-ve-acik-hint-pasifik-taahhudu,** Erişim Tarihi 27 Mart 2023.

sondakika.com, "Japonya ve Çin, Askeri Diyaloğun Sürdürülmesi Konusunda Mutabakata Vardı", 3 Haziran 2023.

sondakika.com, "Çin, Japon Balıkçı Teknesini Doğu Çin Denizi'nden Çıkması için Uyardı", 14 Temmuz 2023.

sondakika.com, "ABD Savunma Bakanı, Çin'in Zorbaca Tavrına Karşı Mücadele Eden Ülkelerin Yanında Olduğunu Söyledi", 29 Temmuz 2023.

sondakika.com, "Çin ve Rus Donanmasının Japonya Yakınlarından Geçişi Tokyo Yönetimini Endişelendirdi", 18 Ağustos 2023.

sondakika.com, "Çin, Kanada'nın Keşif Uçaklarına Müdahalesini Kınadı", 18 Ekim 2023

Sondakika.com, "Japonya Çin'in Şamandıra Yerleştirmesini Protesto Etti", 21 Eylül 2023.

Sözcü Gazetesi, "Güney Kore ve Japonya Arasında Ada Krizi: Kabul Edilemez", 15 Haziran 2021.

Sözcü Gazetesi, "Pasifik'te Gerilim: Çin Gemisi Japon Kara Sularına Girdi", 19 Aralık 2022.

Sözcü Gazetesi, "Kritik Zirve Sonrası Rusya, Kuzey Kore ve Çin'e Sert Mesajlar", 18 Ağustos 2023.

Sputnik, "Japonya ve Güney Kore Arasında Krize Neden olan Ada 81 Yaşındaki Kadına Kaldı", 15 Şubat 2019.

Sputnik, "Kuzey Kore'den Doğu Çin Denizi'ne iki Füze Atışı", 10 Eylül 2019.

Sputnik, "Çin Bandıralı 4 Gemi Doğu Çin Denizi'nde Japonya Kara Sularına Girdi", 20 Eylül 2021.

Sputnik, "Biden'lı Quad Zirvesi Yakınında Rusya ve Çin'in Stratejik Bombardıman Uçakları Ortak Devriyeye Çıktı", 24 Mayıs 2022.

Sputnik, "Rusya ve Çin'den Doğu Çin Denizi'nde Tatbikat", 199 Aralık 2022.

Sputnik Türkiye, "Rus ve Çin'in Pasifik'te Ortak Devriye Görevi Devam Ediyor", 18 Ağustos 2023.

TRTHABER, "Japonya ve AB, Hint-Pasifik Bölgesinde Kapsamlı İş Birliği Yapacak"", 12 Mayıs 2022.

TRT HABER, "Çin ve Rusya Donanmaları Pasifik Okyanusu'nda, Doğu Çin Denizi Kıyılarında Bugünden itibaren 7 Gün Sürecek Ortak Askeri Tatbikat Düzenliyor.", 21 Aralık 2022.

Yeni Şafak Gazetesi, "Japonya Dışişleri Bakanı: Bugünün Ukrayna'sı Yarının Doğu Asya'sı Olabilir", 19 Şubat 2023.

YOON-JENNER Sukjon and C. J., "Sino-Amerikan rivalry in the South China Sea; is the time to for a maritime middle power cooperative", **The South China….,** Edited; By C.J. Jenner and Tran Truong Thuy, Cambrıdge University Press 2019.

Manevi Temelli Psikososyal Değişim MADEM MODELİ

Dr. İsa Ceylan

nobel bilimsel

Manevi Temelli Psikososyal Değişim
MADEM MODELİ
Dr. İsa Ceylan

Yayın No.: 1928
ISBN: 978-625-393-141-4
E-ISBN: 978-625-393-142-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden-sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ceylan, İsa.
Manevi Temelli Psikososyal Değişim MADEM MODELİ / İsa Ceylan
1. Basım, X + 220 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-141-4
E-ISBN: 978-625-393-142-1
1. Maneviyat 2. Psikososyal Değişim 3. MADEM Modeli

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

İsa Ceylan ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **v**

1. BÖLÜM
GİRİŞ **1**

1.1. Araştırmanın Amacı 4
1.2. Araştırmanın Önemi 4
1.3. Araştırma Sorusu 6
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları 7
1.5. Araştırmada Tanımlar ve Kısaltmalar 7

2. BÖLÜM
MANEVİYAT VE BAĞIMLILIK ÜZERİNE KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR **9**

2.1. İnsana Varoluşçu ve Manevi Yaklaşım 10
2.2. Biyopsikososyal ve Manevi İhtiyaçlar 13
2.3. Maneviyat-Din İlişkisi 17
2.4. Maneviyatın Bağımlılıkla İlişkisi 18
2.5. Bağımlılıkla Mücadelede Manevi Kaynakların Rolü 23
2.5.1. Koruyucu ve Önleyici Rolü 23
2.5.2. Tedavi ve Rehabilite Edici Rolü 24
2.6. Bağımlılıkla Mücadelede Psikososyal Yaklaşımlar ve Maneviyat 26
2.6.1. Manevi Bakım/Danışmanlık Uygulamaları 27
2.6.2. Manevi Temelli Psikoterapi/Danışmanlık Yaklaşımları 28

3. BÖLÜM
YÖNTEM **31**

3.1. Araştırmanın Deseni 31
3.2. İhtiyaç Analizi 32
3.3. Çalışma Grubu 33
3.3.1. Araştırmanın Gerçekleştiği Yer (Huzur Köy) ve Organizasyonu 34
3.3.2. Huzur Köy'e Kabul Şartları ile Günlük ve Haftalık Program 35
3.3.3. Huzur Köy'de Konaklama Kuralları ve Kural İhlali Ceza Puanlaması 38
3.3.3.1. Konaklama Kuralları 38

3.3.3.2. Kural İhlali Ceza Puanlaması 39
3.4. Manevi Temelli Psikososyal Değişim Modelinin (MADEM) Geliştirilmesi 39
3.4.1. MADEM Modelinin Felsefesi ve Amacı 39
3.4.2. MADEM Modelinin Tasarım Yaklaşımı ve Altyapısı 41
3.4.4. MADEM Modelinin Kazanımları ve İçeriğinin Tasarımı 42
3.4.5. MADEM Modelinin Planlama Süreci 46
3.4.6. MADEM Modelinin Uygulanmasına İlişkin İlkeler ve Uygulayıcı Nitelikleri 49
3.4.6.1. Modelin Uygulanmasına İlişkin İlke ve Esaslar 50
3.4.6.2. Uygulayıcıların Nitelikleri 51
3.4.7. MADEM Modelinin Değerlendirilme Süreci 51
3.4.8. Veri Toplama Araçları 52

4. BÖLÜM
MODELİN UYGULAMA PLANI 53
4.1. MADEM Modelinin Uygulanacağı Grubun Organizasyonu 53
4.2. MADEM Modeli Örnek Oturum Planları 55

5. BÖLÜM
BULGULAR VE YORUM 71
1. Oturum 71
2. Oturum 82
3. Oturum 88
4. Oturum 93
5. Oturum 101
6. Oturum 105
7. Oturum 113
8. Oturum 123
9. Oturum 127
10. Oturum 133
11. Oturum 137
12. Oturum 143
13. Oturum 151
14. Oturum 159
15. Oturum 165
16. Oturum 176

6. BÖLÜM
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER 181

EKLER 193

EK-1 Kişisel Bilgi Formu 193
EK-2 Grup Kuralları 194
EK-3 "Bence Maneviyat" Formu 195
EK-4 Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi 196
EK-5 "Önceliklerim ve İhtiyaçlarım" Formu 197
EK-6 "Varlık Sınıflama" Formu 198
EK-7 "Varlıklar ve İhtiyaçları" Formu 199
EK-8 Fare Deneyi ve Askerler Örneği 200
EK-9 Eşeğin Hikâyesi 201
EK-10 "Sorumluluk ve Kabullenme" Formu 202
EK-11 Sorumluluk Yolu Hikâyesi 203
EK-12 "Öz Değerlendirme" Formu 205
EK-13 "Ben Değerliyim Çünkü" Formu 206
EK-14 "Güçlü ve Zayıf Yönlerim" Formu 207
EK-15 Fili Tanıma Etkinliği 208
EK-16 "İletişimde Öz Değerlendirme" Formu 209
EK-17 "Neyim Var, Neyim Yok" Formu 210
EK-18 Umudu Artırma Etkinliği 211
EK-19 Kendime Mektup Etkinliği 212

KAYNAKÇA 215

KAYNAKÇA

Adıgüzel, O. C. (2016). Eğitim programlarının geliştirilmesinde ihtiyaç analizi el kitabı. *Anı Yayıncılık*.

Alcoholics Anonymous World Services. (2022, Ekim 21). *AA Around the World | Alcoholics Anonymous*. https://www.aa.org/aa-around-the-world

APA American Psychiatric Association. (2013). *DSM-V: Tanı ölçütleri başvuru elkitabı*. (E. Köroğlu, çev.). Hekimler Yayın Birliği.

Apaydın, H. (2001). Aile içi iletişimin çocuğun dinsel gelişimine etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12*(12-13), 319-337.

Arévalo, S., Prado, G., & Amaro, H. (2008). Spirituality, sense of coherence, and coping responses in women receiving treatment for alcohol and drug addiction. *Evaluation and program planning*, *31*(1), 113-123.

Arnold, R., Avants, S. K., Margolin, A., & Marcotte, D. (2002). Patient attitudes concerning the inclusion of spirituality into addiction treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*, *23*(4), 319-326.

Atalay, M. (2010). Can religion and psychology work together in clinic? A philosophical evaluation. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 50*(2), 71-91.

Avants, S. K., Warburton, L. A., & Margolin, A. (2001). Spiritual and religious support in recovery from addiction among HIV-positive injection drug users. *Journal of Psychoactive Drugs*, *33*(1), 39-45.

Aydın, A. M. (2022). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi açısından günümüz öğrenci ihtiyaçlarının incelenmesi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, *5*(3), 234-251. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2293467

Aydın, A. R. (2004). Din ve Psikoloji İlişkisi Üzerine. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4*(4), 15-29.

Aydoğdu, B. N. (2019). Disability and spirituality. *Spiritual Psychology and Counseling*, *4*(2), 181-193.

Ayten, A. (2013). Din ve sağlık: Bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *13*(3), 7-31.

Azizah, N., Azhar, M., & Khilmiyah, A. (2023). Components of Spirituality for Clients in the Drugs Rehabilitation Process. *1st Annual International Conference: A transformative Education: Foundation & Innovation in Guidance and Counseling (AICGC 2022)*, 168-184.

Bahadır, A. (1999). *Hayatın anlam kazanmasında psikososyal faktörler ve din*. Bursa Uludag University (Turkey).

Bahadır, A. (2010). Psiko-sosyal bir sorun olarak engelliliği anlamlandırmada dinî referanslar ve pratik yansımaları. *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi*, *10*(2), 9-25.

Barbazette, J. (2006). *Training needs assessment: Methods, tools, and techniques*. John Wiley & Sons.

Benjamin, P., & Looby, J. (1998). Defining the nature of spirituality in the context of Maslow's and Rogers's theories. *Counseling and Values*, *42*(2), 92-100.

Bensaid, B., ben Tahar Machouche, S., & Tekke, M. (2021). An Islamic spiritual alternative to addiction treatment and recovery. *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies*, *59*(1), 127-162.

Beraldo, L., Gil, F., Ventriglio, A., de Andrade, A. G., da Silva, A. G., Torales, J., Gonçalves, P. D., Bhugra, D., & Castaldelli-Maia, J. M. (2019). Spirituality, religiosity and addiction recovery: Current perspectives. *Current Drug Research Reviews Formerly: Current Drug Abuse Reviews*, *11*(1), 26-32.

Best, D. W., & Lubman, D. I. (2012). The recovery paradigm: A model of hope and change for alcohol and drug addiction. *Australian Family Physician*, *41*(8), 593-597.

Bilal, E., & Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stres, stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *12*(2), 56-68.

Booth, L. (2012). *Spirituality and recovery: A classic introduction to the difference between spirituality and religion in the process of healing*. Health Communications, Inc.

Brooks Jr, C. W., & Matthews, C. O. (2000). The relationship among substance abuse counselors' spiritual well-being, values, and self-actualizing characteristics and the impact on clients' spiritual well-being. *Journal of Addictions & Offender Counseling*, *21*(1), 23-33.

Buhari. (2009). *Sahih*. (H. Yıldırım, Çev.). Sağlam Yay.

Burnham, J. C. (1960). Psychiatry, psychology and the progressive movement. *American Quarterly*, *12*(4), 457-465.

Carter, T. M. (1998). The effects of spiritual practices on recovery from substance abuse. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, *5*(5), 409-413.

Cengil, M. (2003). Depresyonu önlemede dini inancın koruyucu rolü. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 3*(3), 129-152.

Certel, H. (1998). İslami ibadetlerin psiko-sosyal işlevleri. *EKEV Akademi Dergisi, 1*(3), 149-156.

Ceylan, İ. (2020). Madde bağımlısı bireylerin değişim sürecindeki farkındalık düzeylerine varoluşçu/manevi yaklaşım. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, *2*, 97-134.

Ceylan, İ. (2021a). *Bağımlılık değişim ve maneviyat*. Nobel.

Ceylan, İ. (2021b). Bağımlılıktan bağlanmaya: Bağımlılığa dinî ve manevi yaklaşımlar. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, *3*, 107-134.

Ceylan, İ. (2022). Bağımlılık ve Din. İçinde *Ruh Sağlığı ve Din* (ss. 319-358). Ertem Kafkars Yayınları.

Ceylan, İ., & Dağcı, A. (2021). Alkol bağımlılığıyla baş etmede manevi bakım ihtiyaçlarının belirlenmesi. *Turkish Academic Research Review*, *6*(2), 397-417.

Ceylan, İ., & Metcalf-White, L. (2019). Perception of spirituality among substance addicts with incarceration experience: A phenomenological study. *Spiritual Psychology and Counseling*, *4*(3), 201-218.

Christo, G., & Franey, C. (1995). Drug users' spiritual beliefs, locus of control and the disease concept in relation to Narcotics Anonymous attendance and six-month outcomes. *Drug and Alcohol Dependence*, *38*(1), 51-56.

Cleary, D. (2019). Spirituality in the recovery process of addiction-Is there an Impact on the Counsellor. *Irish Association for Counselling and Psychotherapy*, *19*(1), 14-19.

Cook, C. (2004). Addiction and spirituality. *Addiction*, *99*(5), 539-551.

Corrington Jr, J. E. (1989). Spirituality and recovery: Relationships between levels of spirituality, contentment and stress during recovery from alcoholism in AA. Alcoholism *Treatment Quarterly, 6*(3-4), 151-165.

Cragun, D., Cragun, R. T., Nathan, B., Sumerau, J. E., & Nowakowski, A. C. (2016). Do religiosity and spirituality really matter for social, mental, and physical health?: A tale of two samples. *Sociological Spectrum*, *36*(6), 359-377.

Cragun, R. T., Hammer, J. H., & Nielsen, M. (2015). The Nonreligious–nonspiritual scale (NRNSS): Measuring everything from atheists to zionists. *Secularism and Nonreligion*, *2*(3), 36-53.

Davey, G., Waldstein, A., & Zhao, X. (2022). God forbid! Rethinking substance use, religion, and spirituality. İçinde *Addiction research & theory, 30*(5) (ss. 311-313). Taylor & Francis.

Dewey, J. (1933). *How We Think. A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. DC Heath and Company.

DiClemente, C. C. (2016). *Bağımlılık ve Değişim*. Nobel.

DiClemente, C. C. (2018). *Addiction and Change*. The Guilford Press.

Doğan, M. (2016). Engelli çocuğa sahip ebeveynler ile sağlıklı çocuk sahibi ebeveynlerin dinî başa çıkma, umut ve sabır düzeylerinin karşılaştırılması. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, *5*(8).

Dossett, W. (2018, Haziran 7). *Spirituality: A floating signifier in recovery experiences*. NDSAG New Directions in the Study of Alcohol Group Annual Conference University of Sheffield, UK..

Dökmen, Ü. (2005). Varolmak gelişmek uzlaşmak*., Remzi Kitapevi*.

Duman, N., Settaş, F. Ö., Kolay Çepni, Ş., Kılıç Ceyhan, E., & Varlıklar Demirkazık, Ç. N. (2020). Şizofreni tanısı almış bireylere bakım veren kadın aile üyelerinin bakım yükü ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of International Social Research*, *13*(74).

Erişen, Y. (1998). Program geliştirme modelleri üzerine bir inceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *13*(13), 79-97.

Fischer, P., Ai, A. L., Aydin, N., Frey, D., & Haslam, S. A. (2010). The relationship between religious identity and preferred coping strategies: An examination of the relative importance of interpersonal and intrapersonal coping in Muslim and Christian faiths. *Review of General Psychology*, *14*(4), 365-381.

Forsyth, J. (2017). *Psikolojik Din Kuramları*. Kimlik Yayınları.

Galanter, M. (2006). Spirituality and addiction: A research and clinical perspective. *American Journal on Addictions*, *15*(4), 286-292.

Galanter, M., Dermatis, H., Bunt, G., Williams, C., Trujillo, M., & Steinke, P. (2007). Assessment of spirituality and its relevance to addiction treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*, *33*(3), 257-264.

Gale, L. (2022). Biopsychosocial-spiritual assessment: An overview. *Social Work Reference Center, Cinahl Information Systems, Glendale, CA. Available online: https://www. ebsco. com/sites/default/files/acquiadam-assets/Social-Work-Reference-Center-Skill-Biopsychosocial-Spiritual-Assessment (Haziran 2022)*.

Garschagen, A., Steegers, M. A., van Bergen, A. H., Jochijms, J. A., Skrabanja, T. L., Vrijhoef, H. J., Smeets, R. J., & Vissers, K. C. (2015). Is there a need for including spiritual care in interdisciplinary rehabilitation of chronic pain patients? Investigating an innovative strategy. *Pain Practice*, *15*(7), 671-687.

Gel, K. T., & Kesgin, M. T. (2017). İnformal bakım verenlerin bakım yüküne ilişkin hemşirelerin görüşleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *20*(4), 267-278.

Geppert, C., Bogenschutz, M. P., & Miller, W. R. (2007). Development of a bibliography on religion, spirituality and addictions. *Drug and alcohol review*, *26*(4), 389-395.

Griffiths, M. (2005). The biopsychosocial approach to addiction. *Psyke & Logos*, *26*(1), 9-26. https://tidsskrift.dk/psyke/article/download/8200/6784/26443

Grodzicki, J., & Galanter, M. (2006). Spirituality and addiction. *Substance Abuse*, *26*(2), 1-4.

Gümüş, F., Baran, G., & Zengin, L. (2014). Spiritual care in nursing. *International Journal of Basic and Clinical Studies (IJBCS)*, *3*(1), 102-106.

Gürses, İ. (2008). Yükleme teorisi ve din ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17*(2), 359-377.

Hayta, A. (2006). Anneden Allah'a: Bağlanma teorisi ve İslam'da Allah tasavvuru. *Değerler Eğitimi Dergisi, 4*(12), 29-63.

Heinz, A. J., Disney, E. R., Epstein, D. H., Glezen, L. A., Clark, P. I., & Preston, K. L. (2010). A focus-group study on spirituality and substance-user treatment. *Substance Use & Misuse*, *45*(1-2), 134-153.

Heyman, G. M. (2009). *Addiction: A disorder of choice*. Harvard University Press.

Hussain, D. (2011). Spirituality, religion, and health: Reflections and issues. *Europe's Journal of Psychology*, *7*(1), 187-197.

Huzur Köy Bağımlılıkla Mücadele ve Sosyal Uyum Merkezi. (2023, Ekim 10). https://www. huzurkoy.com.tr/index.php.

İhtiyaç Yayıncılık Komisyon. (2011). *Program Geliştirme*. Ertem Matbaacılık.

İşbilen, N., & Mehmedoğlu, A. U. (2022). Spirituality-Based Addiction Counseling Model Proposal: Theory and Practice. *Spiritual Psychology and Counseling, 7*(1), 75-105.

Jarusiewicz, B. (2000). Spirituality and addiction: Relationship to recovery and relapse. *Alcoholism Treatment Quarterly*, *18*(4), 99-109.

Jung, C. G. (1961, Ocak 30). *Spiritus Contra Spiritum-Carl Jung's Letter to Bill Wilson* [Kişilsel Mektup].

Karaca, F. (2003). Dindarlığın fonksiyonelliği üzerine. *Dinî Araştırmalar, 6*(16), 75-85.

Karacoşkun, M. D. (2004). Dini inanç-dini davranış ilişkisine sosyopsikolojik yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 4*(3), 23-36.

Kartopu, S. (2013). Dini yaşayışta hayatı sorgulama ve anlam arayışı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2*(3), 67-90.

Karimollahi, M., Abedi, H., & Yousefy, A. (2017). Self-preservation in both sides: Pathology of spiritual care in Iran. *Journal of Religion and Health*, *56*, 77-88.

Karslı, N. (2015). "İnancım olmasaydı kendimi öldürürdüm!" Şizofreniden muzdarip hastalarda manevi başa çıkma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)*, *2*(1), 159-188.

Kaskutas, L. A., Kaskutas, L. A., Bond, J., & Weisner, C. (2003). The role of religion, spirituality and Alcoholics Anonymous in sustained sobriety. *Alcoholism Treatment Quarterly*, *21*(1), 1-16.

Kaushik, V., & Walsh, C. A. (2019). Pragmatism as a research paradigm and its implications for social work research. *Social Sciences*, *8*(9), 255.

Kemp, J. E., Morrison, G. R., & Ross, S. M. (1994). *Designing effective instruction*. Wiley

Kızılgeçit, M., & Akça, E. (2023). Denetimli serbestliğe tabi tutulan madde kullanıcılarına yönelik din/maneviyat temelli bağımlılık programı model önerisi. *Dicle İlahiyat Dergisi*, *26*(1), 82-116. https://doi.org/10.58852/dicd.1296974

Koç, B. (2008). Çocuğun dinî gelişiminde rol model olarak anne ve baba. *Dinî Araştırmalar, 11*(31), 49-60.

Kol, R., & Yılmaz Karabulutlu, E. (2021). Kronik hastalığı olan bireylere bakım verenlerin bakım yükü ve iyilik hâlinin değerlendirilmesi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, *10*(1), 118-127.

Koob, G. F., & Le Moal, M. (2008). Addiction and the brain antireward system. *Annu. Rev. Psychol.*, *59*, 29-53.

Köse, A., & Ayten, A. (2012). *Din psikolojisi*. Timaş Yayınları.

Kub, J., & Solari-Twadell, P. A. (2013). Religiosity/spirituality and substance use in adolescence as related to positive development: A literature review. *Journal of addictions nursing*, *24*(4), 247-262.

Kula, M. N. (2017). Engelli gençlerin gelişim özellikleri ve din-ahlak eğitimi. *Electronic Turkish Studies*, *12*(20).

Kula, N. (2004). Engelliler ve Din. *Diyanet Aylık Dergi*, *161*, 8-10.

Kula, N. (2006). İstenmedik ve beklenmedik olaylarla karşılaşan bireylere yönelik moral ve manevi desteğin önemi (Deprem ve bedensel engellilik örneği). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *6*(3), 73-94.

Kur'an-ı Kerim. (2005). *Meâl*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Laudet, A. B. (2008). The road to recovery: Where are we going and how do we get there? Empirically driven conclusions and future directions for service development and research. *Substance use & misuse*, *43*(12-13), 2001-2020.

Lessa, N. R., & Scanlon, W. F. (2006). *Substance use disorders*. John Wiley & Sons, Inc.

Maslow, A. H. (1970). New introduction: Religions, values, and peak-experiences. *Journal of Transpersonal Psychology*, *2*(2), 83-90.

Miller, G. (2020). *Learning the language of addiction counseling*. John Wiley & Sons.

Miller, W. R. (1998). Researching the spiritual dimensions of alcohol and other drug problems. *Addiction*, *93*(7), 979-990. https://doi.org/10.1046/j.1360-0443.1998.9379793.x

Moore, L. J., & Goldner-Vukov, M. (2009). The existential way to recovery. *Psychiatria Danubina*, *21*(4), 453-462.

Morrison, G. R., Ross, S. M., & Kemp, J. E. (2012). Etkili öğretim tasarımı. *İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları*.

Motyka, M. A., & Al-Imam, A. (2020). Pragmatism of the Alcoholics Anonymous Fellowship. *Global Journal of Health Science*, *12*(6), 119-119.

Narcotics Anonymous. (2019). *The Big Book of Narcotics Anonymous*. Alcoholics Anonymous World Services. https://ukna.org

Newman, I. M., Shell, D. F., Li, T., & Innadda, S. (2006). Buddhism and adolescent alcohol use in Thailand. *Substance use & misuse*, *41*(13), 1789-1800. https://doi.org/10.1080/10826080601006490

Oliveira, C. P. de, Calixto, A. M., Disconzi, M. V., Pinho, L. B. de, & Camatta, M. W. (2020). Spiritual care performed in a drug user clinic. *Revista Gaucha de Enfermagem*, *41*.

Ögel, K., Koç, C., Aksoy, A., Basabak, A., & Evren, C. (2012). Sigara, alkol ve madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA). *Yeniden Yayınları*.

Özdoğan, Ö. (2009). *İsimsiz Hayatlar*. Lotus Yayınevi.

Özdoğan, Ö. (2019, Haziran 27). *Değer odaklı manevi güçlenme ve bakım programının geliştirilmesi ve uygulanması*. 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Sageya Yayıncılık. http://incsos.org/

Pardini, D. A., Plante, T. G., Sherman, A., & Stump, J. E. (2000). Religious faith and spirituality in substance abuse recovery: Determining the mental health benefits. *Journal of Substance Abuse Treatment*, *19*(4), 347-354.

Piacentine, L. B. (2013). Spirituality, religiosity, depression, anxiety, and drug-use consequences during methadone maintenance therapy. *Western Journal of Nursing Research*, *35*(6), 795-814.

Plante, T. G., & Pardini, D. A. (2000). Religious denomination affiliation and psychological health: Results from a substance abuse population. *Annual Meeting of the American Psychological Association (APA), Washington: DC*.

Pratt, M. G., & Ashforth, B. E. (2003). Fostering meaningfulness in working and at work. *Positive Organizational Scholarship: Foundations of a New Discipline*, *309*, 327.

Saraçoğlu, A. D. (2016). Dezavantajlı gruplar psikososyal ve manevi bakım. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, *3*(1), 89-93.

Scottish Recovery Consortium. (2019, Aralık 10). *Better Than Well*. National Treatment Agency for Substence Misuse. https://scottishrecoveryconsortium.org/index.php?id=1235

Seidel, B. (2021). Evaluating the Pragmatic and Moralistic Approach to Drug Policy and Addiction in Opioid Epidemic Outcomes. *Independent Study Project (ISP) Collection, 3397.* https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/3397.

Sevinç, K., Güven, M., & Metinyurt, T. (2015). Dindar ve spiritüel olmama (DİSOL) ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *6*, 59-86.

Shanmugam, P. K. (2020). *The Biopsychosociospiritual Model in Problematic Substance Use Treatment: A critique of published work to date supporting its application in practice, and examination of the evidence-based practice role in changing the treatment approach*(Unpublished doctoral dissertation). Manchester Metropolitan University, UK. https://e-space.mmu.ac.uk/627369/

Shorkey, C., Uebel, M., & Windsor, L. C. (2008). Measuring dimensions of spirituality in chemical dependence treatment and recovery: Research and practice. *International Journal of Mental Health and Addiction*, *6*, 286-305.

Sözen, H., Ceylan, İ., & Şimşek, V. (2022). Eğitime konu edilecek değerlerin belirlenmesinde çocuğun ihtiyaçlarının ekolojik sistem yaklaşımı ile incelenmesi. *ULUM*, *5*(1), 167-185.

Straßner, C., Frick, E., Stotz-Ingenlath, G., Buhlinger-Göpfarth, N., Szecsenyi, J., Krisam, J., Schalhorn, F., Valentini, J., Stolz, R., & Joos, S. (2019). Holistic care program for elderly patients to integrate spiritual needs, social activity, and self-care into disease management in primary care (HoPES3): Study protocol for a cluster-randomized trial. *Trials*, *20*, 1-11.

Sulmasy, D. P. (2002). A biopsychosocial-spiritual model for the care of patients at the end of life. *The gerontologist*, *42*(suppl_3), 24-33.

Şirin, T. (2015). *Dinî danışma ve rehberlik: İHSAN Modeli manevi danışmanlık.* MİM Akademi Yayınları.

Tayaz, E., & Koç, A. (2018). Engelli bireye bakım verenlerde algılanan bakım yükü ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Medical Journal of Bakirkoy*, *14*(1), 44-52.

Tirmizi. (2019). *Sünen*. (K. Yürekli, Çev.). Kervan Yay.

Toptaş Kılıç, S., & Öz, F. (2019). *Kanser hastalarına bakım veren aile üyelerinin sorunları, yaşam kalitesi ve müdahaleler*. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 6*(3), 195-203.

Treloar, H. R., Dubreuil, M. E., & Miranda JR, R. (2014). Spirituality and treatment of addictive disorders. *Rhode Island Medical Journal, 97*(3), 36-38.

Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018—2023). (2018). T.C. Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler-3/2018-2023-uyu%C5%9Fturucu-ile-m%C3%BCcadele-ulusal-strateji-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1.html

Vaughan, F. (1991). Spiritual issues in psychotherapy. *Journal of Transpersonal psychology*, *23*(2), 105-119.

Vaughan, F. (2002). What is spiritual intelligence? *Journal of humanistic psychology*, *42*(2), 16-33.

Ventegodt, S., Merrick, J., & Andersen, N. J. (2003). Quality of life theory I. The IQOL theory: An integrative theory of the global quality of life concept. *The scientific world journal*, *3*, 1030-1040.

Villa, L. (2023, Temmuz 16). *Addiction in Special Populations* [American Addiction Center]. Drug Rehab Options. https://rehabs.com/addiction-in-special-populations/

Waters, P., & Shafer, K. (2005). Spirituality in addiction treatment and recovery, part 1. *Southern Coast ATTC Beacon Series. Tallahassee, FL: Southern Coast Addiction Technology Transfer Center, Florida Certification Board.*

West, R., & Brown, J. (2013). *Theory of addiction*. Wiley Blackwell-Addiction Press.

White, W. L. (1998). *Slaying the dragon: The history of addiction treatment and recovery in America*. Chestnut Health Systems

White, W., & Laudet, A. (2006). Spirituality, science and addiction counseling. *Counselor Magazine*, *7*(1), 56-59.

Wong, P. T. (2007). Meaning management theory and death acceptance. İçinde *Existential and spiritual issues in death attitudes* (ss. 91-114). Psychology Press.

Wong, P. T. (2011). Meaning-centered counseling and therapy: an integrative and comprehensive approach to motivational counseling and addiction treatment. *Handbook of Motivational Counseling: Goal-Based Approaches to Assessment and Intervention with Addiction and Other Problems*, (ss. 461-487). Wiley Online Library.

Xi, J., & Lee, M. (2021). Inner peace as a contribution to human flourishing. İçinde *Measuring well-being: Interdisciplinary perspectives from the social sciences and the humanities* (ss. 435-481). Oxford University Press.

Yakar, A. (2016). Geleceğin eğitimi üzerine program ve tasarım modeli önerileri:"yaşamsal eğitim programları" ve "yaşamsal öğretim tasarımları". *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 1-15.

Yapıcı, A. (2013). *Ruh sağlığı ve din: Psikososyal uyum ve dindarlık*. Karahan Yayınları.

Yeğin, H. İ. (2012). Din Psikolojisi açısından kutsal mekan insan ilişkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27*(27), 53-91.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Seçkin Yayıncılık).

Young, J. S., Wiggins-Frame, M., & Cashwell, C. S. (2007). Spirituality and counselor competence: A national survey of American Counseling Association members. *Journal of Counseling & Development*, *85*(1), 47-52.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., & Scott, A. B. (1999). The emerging meanings of religiousness and spirituality: Problems and prospects. *Journal of personality*, *67*(6), 889-919.

Zohar, D., & Marshall, I. (2004). *Spiritual capital: Wealth we can live by*. Berrett-Koehler Publishers.

MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ

Murat Başal

nobel bilimsel

MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ

Murat Başal

Yayın No.: 1689
ISBN: 978-625-398-692-6
E-ISBN: 978-625-398-691-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Emine Sırakaya -emine@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Başal, Murat.
Müşteri İlişkileri Yönetimi / Murat Başal
1. Basım, X + 100 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-692-6
E-ISBN: 978-625-398-691-9
1. Müşteri İlişkileri 2. Müşteri Tipleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **v**

ÖZET ..... **vii**

GİRİŞ **1**

1. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE **3**

1.1. Müşteri İlişkileri Yönetimi Kavramı **6**

1.2. Pazarlama Anlayışında Tarihsel Gelişim ve Müşeri İlişkileri Yönetimi **7**

1.3. MİY'nde Başarı Faktörleri **9**

1.4. MİY'nin Amacı **11**

2. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNİN ÖZELLİKLERİ **15**

3. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİ SÜRECİ **19**

3.1. Hedef Müşterilerin Seçimi **23**

3.2. Etkileşim Kurma **26**

3.3. Müşterilerin Elde Tutulması **28**

3.3.1. Müşterileri İşlemenin Temel Değeri Olarak Görme 32

3.3.2. Mal ve Hizmet Kalitesini Geliştirme 37

3.3.3. Sürekli İletişim 38

3.3.4. Sorunların Çözülmesi 38

3.3.5. Müşteri Tatmininin Artırılması 39

3.3.6. Müşteri Sadakatinin Arttırılması 42

4. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNİN FAYDALARI **45**

4.1. Müşteri İlişkileri Yönetiminin İşletmeler Açısından Faydaları **46**

4.2. Müşteri İlişkileri Yönetiminin Ekonomik Faydaları **49**

4.2.1. Müşteri İlişkileri Yönetiminin Sosyal Faydaları 50

4.3. Müşteri İlişkileri Yönetiminin Müşteriler Açısından Faydaları **52**

4.4. Müşteri İlişkileri Yönetimi Uygulamaları **54**

5. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ SÜRECİNDE YAPILAN HATALAR VE SONUÇLARI 57
5.1. Müşteri İlişkileri Sürecinde Yapılan Hatalar **57**
5.2. Müşteri İlişkileri Sürecinde Yapılan Hataların Sonuçları **60**

6. MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNİN TÜRLERİ 61
6.1. Stratejik **63**
6.2. Analitik Müşteri İlişkileri Yönetimi **64**
6.3. İşlevsel Müşteri İlişkileri Yönetimi **65**
6.4. İşbirlikçi Müşteri İlişkileri Yönetimi **67**

7. MÜŞTERİ TİPLERİ 73
7.1. Kararsız ve Çekingen Müşteri **73**
7.2. Ukala ve Her Konuyu Bildiğini İddia Eden Müşteri **74**
7.3. Şikâyet Etmeye Meyilli Müşteri **75**
7.4. Tutucu, Yeniliklere Açık Olmayan Müşteri **77**
7.5. Memnuniyetsiz ve Kavgacı Müşteri **78**
7.6. Aceleci Müşteri **79**
7.7. Suskun ve Kötümser Müşteri **80**
7.8. Dışa Dönük Müşteri **81**
7.9. Deneyime Açık Müşteri **83**

KAYNAKÇA 87

KAYNAKÇA

Aksatan, M., & Aktaş, G. (2012). Küçük konaklama işletmelerinde müşteri ilişkileri yönetimi: Alaçatı örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *23*(2), 233-247.

Alabay, N., (2008). *CRM rekabet stratejisi olarak müşteri ilişkileri yönetimi*. Ankara: İlke Yayınevi.

Al-Bashayreh, M., Almajali, D., Al-Okaily, M., Masa'deh, R. E., & Samed Al-Adwan, A. (2022). Evaluating Electronic Customer Relationship Management System Success: The Mediating Role of Customer Satisfaction. *Sustainability*, *14*(19), 1-23.

Alryalat, H., Alhawari, S., & Al-Omoush, K. (2007, June). An integrated model for knowledge management and customer relationship management. In *Proceedings of the 8th International Business Information Management Association Conference (IBIMA) in the Networked Economy, Dublin, Ireland*, 446-453..

Anderson, R. E. and Srinivasan, S. S. (2003). E-satisfaction and ε-loyalty: a contingency framework. *Psychobgy and Marketing,* 20(2), 122-138.

Armistead, C. (1990). Productivity and quality in service operations. in Teare, R., Moutinho, L. and Morgan, N. (Eds), *Managing and Marketing Services in the 1990s,* Cassell Educational Limited, London..

Arslan, M. (2016). *İşletme yönetimi-1*. Yayınlanmamış Ders Notları, Birecik.

Augustynowicz, W. (2015). *Selected Psychological Correlates of Outstanding Scholastic Performance. An International Study*. Natanaleum Association Institute for Psychoprevention and Psychotherapy, 1-128..

Awasthi, P., & S. Sangle, P. (2013). The importance of value and context for mobile CRM services in banking. *Business Process Management Journal*, *19*(6), 864-891.

Aysuna, C. Gürsoy, H., ve Küçükaydın, S. A. (2009). Müşteri tanımları ve müşteri çeşitleri. Editör: Gürdal, S. *Benim Maasımı Kim Ödüyor? Müşteri.* İstanbul: Yaprak Yayın Dağıtım, 117-145.

Baines, P.& Fill, C. (2014). *Marketing* (3rd ed.). Oxford: OUP.

Barış, G. (2006). *Kusursuz müşteri memnuniyeti için şikayet yönetimi*. İstanbul. Kapital Medya Hizmetleri A.Ş, Medicat, s. 25.

Baumeister, H. (2002). Customer relationship management for SMEs. *Journal of management*, *67*, 1-7.

Baumgartner, H. (2002), "Toward a personology of the consumer", *Journal of Consumer Research*, Vol. 29 No. 2, pp. 286-292.

Baytekin, E. P. (2005). Toplam kalite hedefinde müşteri memnuniyetinden müşteri sadakatine. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (1), 41-52.

Bendapudi, N., & Leone, R. P. (2002). Managing business-to-business customer relationships following key contact employee turnover in a vendor firm. *Journal of Marketing*, *66*(2), 83-101..

Berry, L.L. (1983). *Relationship marketing.* In Emerging Perspectives on Services Marketing. Eds. Berry, L.L, Shostack, G.L., Upah, G.D. Chicago: American Marketing Association, 25–28..

Bhattacharya, Suvashree (2021). 9 Most Common Customer Service Mistakes (and How to Fix Them). REVE Chat, https://www.revechat.com/ (Updated August 6th, 2021).

Bişkin, F., (2011). *Sağlık işletmelerinde müşteri ilişkileri yönetimi: kamu ve özel sağlık işletmelerinde müşteri ilişkileri yönetimi uygulamaları araştırması*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, ss. 72-73.

Bitner, M. J. (1990). Evaluating service encounters: the effects of physical surroundings and employee responses. *Journal of Marketing*, *54*(2), 69-82.

Bohling, T., D. Bowman, S. LaValle, V. Mittal, D. Narayandas, G. Ramani, and R. Vradarajan. (2006). CRM Implementation: Effectiveness Issues and Insights. *Journal of Service Research, 9*(2), 184-194..

Bolte, R. (2007). The crying child: what are they trying to tell you? Part II: evaluation and management. *Contemporary Pediatrics*, *24*(6), 90-96.

Bolton, R. N., Lemon, K. N., & Verhoef, P. C. (2004). The theoretical underpinnings of customer asset management: A framework and propositions for future research. *Journal of the academy of marketing science*, *32*(3), 271-292, p. 272.

Boulding, W., Staelin, R., Ehret, M., & Johnston, W. J. (2005). A customer relationship management roadmap: What is known, potential pitfalls, and where to go. *Journal of marketing*, *69*(4), 155-166.

Bowen, J. T., & Shoemaker, S. (1998). Loyalty: a strategic commitment. *Cornell Hotel Restaurant Adm Q*, 39, 12–25, p. 12.

Brakus, J. Josko, Bernd H. Schmitt, and Lia Zarantonello (2009), ˆ "Brand Experience: What Is It? How Is It Measured? Does It Affect Loyalty?" Journal of Marketing, 73 (May), 52–68.

Bridges, W. (1998). *Creating you and Co*. Reading, MA: Addison Wesley.

Brown, S. A., & Coopers, P. W. (2000). *Customer relationship management: A strategic imperative in the world of e-business.* Canada: Thom Wiley And Sons.

Buttle, F. (2009). Customer Relationship Management: Concepts and Technologies, Second Edition, USA: Elsevier Publishing.

Campbell, A. J. (2003). Creating customer knowledge competence: managing customer relationship management programs strategically. *Industrial marketing management*, *32*(5), 375-383.

Carmel, S. (1990), ``Patient complaint strategies in a general hospital'', *Hospital and Health Services Administration*, Vol. 35 No.2, pp. 277-88.

Carolyn, C. Y., Melissa, D., & Chandana, U. (2003). *Organizational Transformation through CRM Implementation: a descriptive case study*. Working papers-series, School of Information Systems.

Celep, E. (2011). İşletmelerde Müşteri İlişkileri Yönetimi Uygulamalarının Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkileri: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 467-486.

Chalmeta, R. (2006). Methodology for customer relationship management. *Journal of systems and software*, *79*(7), 1015-1024.

Chalmeta, R., Campos, C., & Grangel, R. (2001). References architectures for enterprise integration. *Journal of Systems and Software*, *57*(3), 175-191.

Chan, J. O. (2005). Toward a unified view of customer relationship management. *Journal of American Academy of Business*, *6*(1), 32-38.

Chan, J. O. (2005). Toward a unified view of customer relationship management. *Journal of American Academy of Business*, *6*(1), 32-38.

Chen, I. J., & Popovich, K. (2003). Understanding customer relationship management (CRM): People, process and technology. *Business process management journal*, 9(5), 672-688, p. 672.

Cherifi, N., Chituc, C. M., & Eshuis, H. (2015). Supporting the Decision for a Customer Experience Management solution. p. 1-118.

Christensen, C. M. (1997). Marketing strategy: learning by doing. *Harvard business review*, *75*(6), 141-151.

Cizrelioğulları, M. N., Kilili, R., & Girgen, M. (2020). Müşteri memnuniyeti sağlama ve müşteri sadakat programlarının müşteriyi elde tutma üzerindeki etkisi: girne'de beş yıldızlı oteller örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*, *8*(2), 1658-1686.

Cranage, D. (2009). *Doing Too Little or Too Much to Recover from Product Failure*. p. 1-9.

Cyr, D. (2000). In searc of CRM, *Catalog Age*, 17(1), 51-54.

Çakici, A. C. (1998). Otel işletmeciliğinde Müşteri Tatmin Düzeylerinin" Değerlendirme Formları" Kullanılarak Belirlenmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *9*(2), 9-16.

Çatı, K., & Koçoğlu, C. M. (2008). Müşteri sadakati ile müşteri tatmini arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 167-188.

Çiçek, E. (2005). Müşteri ilişkileri yönetimini uygulama sürecinde başarıyı etkileyen faktörler. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2005*(2), 60-72.

Çiçek, E. (2006). Süpermarket ve hipermarketlerde müşteri ilişkileri yönetimi ve bir uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2006*(2), 1-16.

Çoban, S. (2005). Müşteri sadakatinin kazanılmasında veri tabanlı pazarlamanın kullanımı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(19), 295-307.

Çulha, O., Hacıoğlu, G., Kurt, G.(2009). Otel müşterilerin e-şikayetlerine yönelik bir içerik çözümlemesi. *SOİD Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 6 (4), 42-49.

Dağdaş, E., Teke-Bayburan, G., Arslan, S., ve Aksu, Y. (2021). *Tüketici davranışları. Pazarlama ve Perakende Alanı 9 ders kitabı*, Mesleki ve Teknik Anadolu Yayınları.

Dash, G. P., & Nayak, B. (2022). The Impact of Customer Relationship Management (CRM) in the Banking Sector Using Machine Learning. *Journal of Economics, Finance and Management Studies*, *5*(7), 1983-1989.

De Keyser, A., Lemon, K. N., Klaus, P., & Keiningham, T. L. (2015). A framework for understanding and managing the customer experience. *Marketing Science Institute working paper series*, *85*(1), 15-121.

Değirmen, H.A. (2006). *Hizmet ürünlerinde kalite, müşteri tatmini ve sadakati*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.

Demir, F. O., & Kırdar, Y. (2007). Müşteri ilişkileri yönetimi: CRM. *Review of Social, Economic & Business Studies*, *8*, 293-308,

Dormann, C., & Zapf, D. (2004). Customer-related social stressors and burnout. *Journal of occupational health psychology*, *9*(1), 61-67.

Dyché, J. (2002). The CRM Handbook: *A Business Guide to Customer Relationship Management*. Boston: Addison-Wesley

Ebbes, P., Ascarza, E., Netzer, O., & Danielson, M. (2015). *Beyond the Target Customer: Social Effects of CRM Campaigns* (No. 1111). HEC Paris, 1-71.

Edeling, A., & Fischer, M. (2016). Marketing's impact on firm value: Generalizations from a meta-analysis. *Journal of Marketing Research*, 53(4), 515–534.

Ehrenberg, A., & Goodhardt, G. (2001). New brands: near instant loyalty. Journal of Marketing Management, 10(1), 9-16, p. 13.

Elliott, C. (1997). Everything wired must converge. *Journal of Business Strategy,* 18(6), 30–34.

Enz, M. G. (2009). *Co-creation of value: Managing cross-functional interactions in buyer-supplier relationships* (Doctoral dissertation, The Ohio State University.

Feldman, M. J., (1999). One to one marketing. 36(7), 35-38.

Forsyth, R. (2001). Six major impediments to change and how to overcome them in CRM in 2001. *MyCustomer Newsdesk*.

Galbreath, J. (1998). Relationship management environments. *Credit World, 87*(2), 14–21.

García-Murillo, M., & Annabi, H. (2002). Customer knowledge management. Journal of the Operational Research society, 53, 875-884.

Gel, O.C. (2002). *CRM yolculuğu*. 1. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Gelbrich, K., & Roschk, H. (2011). A meta-analysis of organizational complaint handling and customer responses. *Journal of Service research*, *14*(1), 24-43.

Goldman, S. (2011). Trialogue: The Intersection of Social Media and Loyalty. *Colloquy: The Art and Science of Building Customer Loyalty*, *19*(1), 4-85.

Goodhue, D. L., Wixom, B. H., & Watson, H. J. (2008). Realizing business benefits through CRM: hitting the right target in the right way. *MIS Quarterly executive*, *1*(2), 79–94.

Goodhue, D. L., Wixom, B. H., & Watson, H. J. (2008). Realizing business benefits through CRM: hitting the right target in the right way. *MIS Quarterly executive*, *1*(2), 79–94..

Göksel, A. B ve Baytekin, E.P. (2007). *Temel pazarlama bilgileri*. 2. Basım, İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi, s. 302.

Gray, P. & Byun Jongbok, (2001). *Customer relationship management*. Version 3-6, March 23..

Greenberg, P. (2001). *CRM na velocidade da luz*. Rio de Janeiro: Campus, 1-18.

Greenberg, P. (2002). *CRM at the speed of light: Capturing and keeping customers in Internet real time*. McGraw-Hill, Inc. p. 1-15.

Greenleaf, E. A., & Lehmann, D. R. (1995). Reasons for substantial delay in consumer decision making. *Journal of Consumer Research*, *22*(2), 186-199.

Gronholdt, L., Martensen, A., & Kristensen, K. (2000). The relationship between customer satisfaction and loyalty: cross-industry differences. *Total quality management*, *11*(4-6), 509-514.

Guerola-Navarro, V., Gil-Gomez, H., Oltra-Badenes, R., & Sendra-García, J. (2021). Customer relationship management and its impact on innovation: A literature review. *Journal of Business Research*, *129*, 83-87.

Gulfraz, M. B., Sufyan, M., Mustak, M., Salminen, J., & Srivastava, D. K. (2022). Understanding the impact of online customers' shopping experience on online impulsive buying: A study on two leading E-commerce platforms. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *68*, 103000. 1-12.

Gummesson, E. (1994). Making Relationship Marketing Operational. *International Journal of Service Industry Management* 5(5), 5-20.

Güler, E. G. (2018). *Müşteri İlişkileri Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Güreş, N. (2004). Müşteri kayıplarıyla ilgilenmesinin işletme açısından önemi. *Pazarlama Dünyası*. 18(2), 54-57, s. 55.

Hamşioğlu, A. B. (2004). Pazarlamada yeni açılım: birebir pazarlama ve müşteri ilişkileri yönetiminin değerlendirilmesi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 155-167.

Hançer, M. (2003). Konaklama endüstrisinde müşteri sadakati; anlam, önem, etki ve sonuçlar. *Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, *3*(1-2), 39-45.

Harteis, C., Bauer, J., & Gruber, H. (2008). The culture of learning from mistakes: How employees handle mistakes in everyday work. *International Journal of Educational Research*, 47(4), 223-231..

Häubl, G. and Valerie, T. (2000) 'Consumer decision making in online shopping environments: The effects of interactive decision aids', Marketing Science, Vol. 19, No. 1, pp. 4–21.

Heiskanen, E., Hyvönen, K., Niva, M., Pantzar, M., Timonen, P., & Varjonen, J. (2007). User involvement in radical innovation: are consumers conservative?. *European Journal of Innovation Management*, *10*(4), 489-509.

Hendricks, K. B., Singhal, V. R., & Stratman, J. K. (2007). The impact of enterprise systems on corporate performance: A study of ERP, SCM, and CRM system implementations. *Journal of operations management,* 25(1), 65-82.

Henfridsson, O., Mathiassen, L., & Svahn, F. (2014). Managing technological change in the digital age: the role of architectural frames. *Journal of Information Technology*, *29*(1), 27-43.

Hennig-Thurau, T., Gwinner, K. P., Gremler, D. D., & Paul, M. (2005). Managing service relationships in a global economy: Exploring the impact of national culture on the relevance of customer relational benefits for gaining loyal customers. In *Research on international service marketing: A state of the art*, Emerald Group Publishing Limited, 15.

Hoekstra, J. C., Leeflang, P. S., & Wittink, D. R. (1999). The customer concept: the basis for a new marketing paradigm. *Journal of market-focused management*, 4(1), 43-76.

Homburg, C., Jozić, D., & Kuehnl, C. (2017). Customer experience management: Toward implementing an evolving marketing concept. *Journal of the Academy of Marketing Science, 45*(3), 377–401.

Hsieh, J. P. A., Rai, A., Petter, S., & Zhang, T. (2012). Impact of user satisfaction with mandated CRM use on employee service quality. *MIS quarterly*, 1065-1080.

Hsieh, M. H. (2009). A case of managing customer relationship management systems: Empirical insights and lessons learned. *International Journal of Information Management*, *29*(5), 416-419.

Huefner, J. C., & Hunt, H. K. (2000). Consumer retaliation as a response to dissatisfaction. *The Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction and Complaining Behavior*, *13*, 61-82..

Injazz, D. & Karen. P. (2004). "Understanding Customer Relationship Management (CRM)". *Business process management Journal. l9*(5), 672-688.

Jaklic, J., Trkman, P., Groynik, A., & Stemberger, M. (2006). Enhancing lean supply chain maturity with business process management. *Journal of information and organizational sciences*, *30*(2), 205-223.

Jamal, A., Davies, F., Chudry, F., & Al-Marri, M. (2006). Profiling consumers: A study of Qatari consumers' shopping motivations. *Journal of Retailing and Consumer Services, 13*(1), 67–80.

Jami Pour, M., Talari, M., & Bahadori, M. (2020). Designing a Customer Experience Management Framework in a Social Business: A Mixed Approach. *Consumer Behavior Studies Journal*, *6*(2), 46-67.

Jang, E. Y. (2008). A Qualitative Study on Customer Management and Response of Apparel Shop Masters. *Journal of Fashion Business*, *12*(3), 167-174.

Jones, E., Sundaram, S., & Chin, W. (2002). Factors leading to sales force automation use: a longitudinal analysis. *Journal of Personal Selling and Sales Management, 22*(3), 145–156.

Juanamasta, I. G., Wati, N. M. N., Hendrawati, E., Wahyuni, W., Pramudianti, M., Wisnujati, N. S., ... & Umanailo, M. C. B. (2019). The role of customer service through customer relationship management (Crm) to increase customer loyalty and good image. *International Journal of Scientific and Technology Research*, *8*(10), 2004-2007. p. 2004.

Kale, V. (2014). *Implementing SAP® CRM: The guide for business and technology managers*. CRC Press. 21(7).

Kamakura, W., Mela, C. F., Ansari, A., Bodapati, A., Fader, P., Iyengar, R., ... & Wilcox, R. (2005). Choice models and customer relationship management. *Marketing letters*, *16*(3), 279-291.

Karahan, K. (2001). İşletmelerimizin Her Ortamda Karlı Bir Faaliyet Sürdürmelerinde Pazar Yönlülüğün (Market Orientation) Rolü. *Pazarlama Dünyası*, (6), 1-12.

Katz, M. L., & Shapiro, C. (1985). Network externalities, competition, and compatibility. *The American economic review*, *75*(3), 424-440.

Kaya, İ. (2009). *MİY temelli pazarlama, pazarlama bi' tanedir*. İstanbul: IV. Dijital Baskı.

Kennerley, M., & Neely, A. (2001). Enterprise resource planning: analysing the impact. *Integrated Manufacturing Systems*, *12*(2), 103-113.

Kırım, Arman. (2001), Strateji ve Bire-Bir Pazarlama CRM, İstanbul: Sistem Yayıncılık, s. 174.

Ko, E., Kim, S.H., Kim, M. ve Woo, J.Y., (2008). Organizational characteristics and the CRM adoptation process. *Journal of Business Research*, 61, 65-74..

Kotter, J. P., & Cohen, D. S. (2012). *The heart of change: Real-life stories of how people change their organizations*. Harvard Business Press, p. 33.

Kristensen, K., Martensen, A., & Gronholdt, L. (1999). Measuring the impact of buying behaviour on customer satisfaction. *Total Quality Management*, *10*(4-5), 602-614.

Kumar, V., & Reinartz, W. (2018). *Customer relationship management*. Springer-Verlag GmbH Germany, part of Springer Nature, 5-422.

Kumar, V., Reinartz, W., Kumar, V., & Reinartz, W. (2012). Strategic customer relationship management today. *Customer Relationship Management: Concept, Strategy, and Tools*, 3-20.

Lambert, D. M. (2009). Customer relationship management as a business process. *Journal of business & industrial marketing*, *25*(1), 4-17.

Lee, J. Y., Kozlenkova, I. V., & Palmatier, R. W. (2015). Structural marketing: Using organizational structure to achieve marketing objectives. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *43*, 73-99..

Lee, Yong-Ki; Ahn, Woo-Kyu; Kim, Kyoungsik (2008). A Study on the Moderating Role of Alternative Attractiveness in the Relationship Between Relational Benefits and Customer Loyalty. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration, 9(1), 52–70*.

Lemon, K. N., & Verhoef, P. C. (2016). Understanding customer experience throughout the customer journey. *Journal of marketing*, *80*(6), 69-96.

Lin, J. S. C., & Wu, C. Y. (2011). The role of expected future use in relationship-based service retention. *Managing Service Quality: An International Journal*, 21(5), 535-551.

Liou, J. J. H. (2009). A novel decision rules approach for customer relationship management of the airline market. *Expert Systems with Applications*, 36 (3, Part 1), 4374-4381.

Liu, Y. (2007). The long-term impact of loyalty programs on consumer purchase behavior and loyalty. *Journal of marketing*, 71(4), 19-35.

M. (2013). Incorporating social customer relationship management in negotiation. International Journal of Electronic Customer Relationship Management, 7(3-4), 239–252.

Massey, A. P., Montoya-Weiss, M. M., & Holcom, K. (2001). Re-engineering the customer relationship: leveraging knowledge assets at IBM. *Decision Support Systems*, *32*(2), 155-170.

Matzler, K., Faullant, R., Renzl, B., Leiter, V., 2005. The relationship between personality traits (extraversion and neuroticism), emotions and customer self-satisfaction. Innov. Mark. 1 (2), 32–39..

McColl-Kennedy, J. R., Patterson, P. G., Smith, A. K., & Brady, M. K. (2009). Customer rage episodes: emotions, expressions and behaviors. *Journal of Retailing*, *85*(2), 222-237.

Meyer, C., & Schwager, A. (2007). Understanding customer experience. *Harvard business review*, *85*(2), 116. p. 1.

Meyer, Christopher and Andre Schwager (2007), "Understanding Customer Experience," Harvard Business Review, 85 (2), 117–26.

Mihić, M., & Kursan, I. (2010). Assessing the situational factors and impulsive buying behavior: Market segmentation approach. *Management: Journal of Contemporary Management Issues, 15*(2), 47–66.

Mohamad, S. H., Othman, N. A., Jabar, J., & Majid, I. A. (2014). Customer relationship management practices: The impact on organizational performance in SMEs of food manufacturing industry. *European Journal of Business and Management*, *6*(13), 35-48.

Mohammed, A. A., & Rashid, B. (2012). Customer Relationship Management (CRM) in hotel industry: A framework proposal on the relationship among CRM dimensions, marketing capabilities, and hotel performance. *International Review of Management and Marketing, 2*(4), 220-230.

Mokhtar, S., & Sjahruddin, H. (2019). An examination of the relationships between customer relationship management quality, service quality, customer satisfaction and customer loyalty: The case of five star hotels. *Advances in Social Sciences Research Journal*, *6*(2), 524-540.

Mulhern, F. J. (1999). Customer profitability analysis: Measurement, concentration, and research directions. *Journal of interactive marketing*, *13*(1), 25-40.

Musanto, T. (2004). Faktor-faktor kepuasan pelanggan dan loyalitas pelanggan: Studi kasus pada CV. Sarana Media Advertising Surabaya. *Jurnal Manajemen dan Kewirausahaan*, *6*(2), 123-136.

Muyan, M. (2022). *Hizmet hataları ile firma itibarı ve memnuniyet arasındaki ilişkilerde telafi çabalarının etkileri* (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 1-85.

Nadeem, M. (2012). Social customer relationship management (SCRM): How connecting social analytics to business analytics enhances customer care and loyalty? *International Journal of Business and Social Science, 3*(21), 88–102.

Nambisan, S., & Baron, R. A. (2007). Interactions in virtual customer environments: Implications for product support and customer relationship management. *Journal of İnteractive Marketing*, *21*(2), 42-62.

Nguyen, K. V. (2021). Crısıs Of Pandemıc In Tourısm Industry And Theır Effects On Cognıtıon Of Travelers In Vıetnam: A Case Study Of Covıd-19.

Odabaşı, Y. (2000). *Satış ve pazarlamada müşteri ilişkileri yönetimi*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Odabaşı, Y. (2000). *Satışta ve pazarlamada müşteri ilişkileri yönetimi*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Odabaşı, Y. (2006). *Satış ve pazarlamada müşteri ilişkileri yönetimi*. 6. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Özgener Şevki. (2001) , İç Anadolu Bölgesindeki Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Müşteri İlişkileri Yönetimi Üzerine Bir Araştırma, I.Orta Anadolu Kongresi, Nevşehir.

Özgener Şevki. (2001) *Müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) bilişim teknolojilerinin etkisi ve bankacılık sektöründeki gelişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Özgener Şevki. (2001) *Sorularla müşteri ilişkileri yönetimi*. İstanbul Ticaret Odası İşletme Yönetiminde Yeni Eğilimler Dizisi, Yayın no. 2004-27.

Özgür, Ö., & Günaydın, Y. (2010). Otel işletmelerinde müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati ilişkisi: dört yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *11*(2), 127-154.

Özilhan, D. (2010). Müşteri ilişkileri yönetimi (MİY) uygulamalarının işletme performansına etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(1), 18-30.

Özkul, E. (2007). Müşteri ilişkileri yönetiminin otel işletmelerinde uygulanabilirliğine ilişkin bir değerlendirme. *SOİD Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 4(1), 14-25.

Paliouras, K., & Siakas, K. V. (2017). Social customer relationship management. *International Journal of Entrepreneurial Knowledge*, *5*(1), 20-34.

Pan, S. L. (2005). Customer perspective of CRM systems: A focus group study. *International Journal of Enterprise Information Systems (IJEIS)*, *1*(1), 65-88.

Papatya, G., & Papatya, N. (2001). Rekabet becerisini geliştirme modeli müşteri ilişkileri yönetimi: yeni boyutun potansiyeli ve hedefleri. *İnfomag İletişim ve Bilişim Dergisi*, 1, 50-55.

Pascu, P. (2019). Some Consıderatıons About The Consumer's Tourısm Psychology: From A Tourıst Motıvatıons To A Tourıst Satısfactıon. *Ecoforum*, *8*(3),1-8.

Payne ve Frow, P. (2005), a.g.e., s. 167.

Payne, A., & Frow, P. (2004). The role of multichannel integration in customer relationship management. *Industrial marketing management*, *33*(6), 527-538.

Payne, A., & Frow, P. (2004). The role of multichannel integration in customer relationship management. *Industrial marketing management*, *33*(6), 527-538.

Payne, A., & Frow, P. (2005). A strategic framework for customer relationship management. *Journal of marketing*, *69*(4), 167-176.

Payne, A., & Frow, P. (2005). A strategic framework for customer relationship management. *Journal of marketing*, *69*(4), 167-176.

Payne, A., & Frow, P. (2005). A Strategic Framework For Customer Relationship Management. *Journal Of Marketing*, *69*(4), 167-176.

Peelen, E. (2009). *Customer relationship management*. Pearson Education..

Peppers, D. (2001). *Birebir pazarlama yönetimi de değiştirecek*. Capital Aylık Ekonomi Dergisi Eki, İstanbul.

Peppers, D., & Rogers, M. (2016). *Managing customer experience and relationships: A strategic framework*. John Wiley & Sons.

Peter Fader, (2020). *Customer centricity: Focus on the right customers for strategic advantage*. 2nd ed. Wharton Digital Press, Philadelphia.

Petter, S., DeLone, W., & McLean, E. (2008). Measuring information systems success: models, dimensions, measures, and interrelationships. *European journal of information systems*, *17*(3), 236-263.

Plakoyiannaki, E., Tzokas, N., Dimitratos, P., & Saren, M. (2008). How critical is employee orientation for customer relationship management? Insights from a case study. *Journal of Management Studies*, *45*(2), 268-293.

Porter, M. (1998). *Competitive strategy: techniques for analyzing industries and competitors*. The Free Press, New York, p. 37-38.

Pradeep, S., Vadakepat, V., & Rajasenan, D. (2020). The effect of service quality on customer satisfaction in fitness firms. *Management Science Letters*, *10*(9), 2011-2020.

Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2004). Co-creation experiences: The next practice in value creation. *Journal of interactive marketing*, *18*(3), 5-14.

R. S. J. (1996). Demonstrating the implicit processing of visually presented words and pseudowords. *Cerebral cortex*, *6*(1), 62-70.

Price, L.L. and Arnould, E.J. (1999). Commercial friendships: service provider – client relationships in context. *Journal of Marketing*, 63(4), 38–56.

Prohl-Schwenke, K., & Kleinaltenkamp, M. (2021). How business customers judge customer success management. *Industrial Marketing Management*, *96*, 197-212..

Rahimi, R., Köseoglu, M. A., Ersoy, A. B., & Okumus, F. (2017). Customer relationship management research in tourism and hospitality: a state-of-the-art. *Tourism Review, 72*(2), 209-220.

Ramaj, A., & Ismaili, R. (2015). Customer relationship management, customer satisfaction and loyalty. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, *4*(3 S1), p. 594-599.

Ramkissoon, H., & Uysal, M. S. (2018). Authenticity as a value co-creator of tourism experiences. In N. K. Prebensen, J. S. Chen, & M. S. Uysal (Eds.), *Creating experience value in tourism, 3 rd Edition* (pp. 98–109). Wallingford, UK: CABI. p. 1-20.

Ratcliff, C. (2015). What is customer experience management (CEM) and why should you be focusing on it? *Econsultancy.*

Reichheld, F. F. (1993). Loyalty-based management. *Harvard business review*, 71(2), 64-73, p. 71.

Reichheld, F. F., & Sasser, W. E. (1990). Zero defeofions: Quoliiy comes to services. Harvard business review, 68(5), 105-111.

Reinartz, W., Krafft, M., & Hoyer, W. D. (2004). The customer relationship management process: Its measurement and impact on performance. *Journal of marketing research*, *41*(3), 293-305.

Reinartz, Werner J. and V. Kumar (2002). The mismanagement of customer loyalty. *Harvard Business Review*, 80 (July), 86-94.

Richard, J. E., Thirkell, P. C., & Huff, S. L. (2007). An examination of customer relationship management (CRM) technology adoption and its impact on business-to-business customer relationships. *Total Quality Management & Business Excellence*, *18*(8), 927-945.

Rigby, D. K., & Ledingham, D. (2004). CRM done right. *Harvard business review*, *82*(11), 118-130..

Rigby, D. K., Reichheld, F. F., & Schefter, P. (2002). Avoid the four perils of CRM. *Harvard business review*, *80*(2), 101-116.

Ritter, T., & Andersen, H. (2010). Building the foundation of a Firm's market competence. *Marketing Review St. Gallen*, *27*(1), 54.

Rouse, M. W. (2005). *Quality performance factors for tirederived materials*. Rubber recycling, 110-135.

Rust, R. T., Lemon, K. N., & Zeithaml, V. A. (2001, September/October). Where should the next marketing dollar go? *Marketing Management, 10*, 25–28.

Ryals, L. (2005). Making customer relationship management work: the measurement and profitable management of customer relationships. *Journal of Marketing*, *69*(4), 252-261.

Ryals, L., & Knox, S. (2001), "Cross-functional issues in the implementation of relationship marketing through customer relationship management ", *European Management Journal*, Vol.19 No.5, pp. 534-542.

Sako, M. (1992). *Price, quality and trust: Inter-firm relations in Britain and Japan* (No. 18). Cambridge: University Press, 1-257.

Sarıçalı, G., & Kundakcı, N. (2016). AHP ve COPRAS yöntemleri ile otel alternatiflerinin değerlendirilmesi. *International Review of Economics and Management*, *4*(1), 45-66.

Sarner, A., Thompson, E., Dunne, M., & Davies, J. (2010). *Top use cases and benefits for successful social CRM*. Gartner White Paper G, 209091.

Schmitt, B. (1999). Experiential marketing: A new framework for design and communications. *Design Management Journal (Former Series), 10*(2), 10–16.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25, pp. 1-65). Academic Press.

Scott, D. (2001). *Understanding organizational evolution: Its impact on management and performance.* Quorum Books, p. 11.

Seddon, P. B., Shanks, G., & Willcocks, L. (2003). *Second-wave enterprise resource planning systems. Implementing for effectiveness*. New York: Cambridge University Press.

Seiders, K., & Berry, L. L. (1998). Service fairness: What it is and why it matters. *Academy of Management Perspectives*, *12*(2), 8-20.

Selimoğlu, E., & Yılmaz, H. B. (2009). Hizmet Içi Eğitimin Kurum ve Çalişanlar Üzerine Etkileri. *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, *5*(1), 3-23.

Selvi, M. S. (2007). *Müşteri sadakati*. Ankara: Detay Yayıncılık..

Sevgi, O. O. (2017). *Otel İşletmelerinde Yabancı Turistlerin Hizmet Kalitesi Algısının Servqual Yöntemle Ölçülmesi: Antalya'da Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma* (Doctoral dissertation, İstanbul Kültür Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/İşletme Anabilim Dalı.

Shani, D. and Chalasani, S. (1992). Exploiting niches using relationship marketing. *The Journal of Consumer Marketing*, 9(3), 33-42.

Shaw, C. and Hamilton, R. (2016). *The intuitive customer: 7 imperatives for moving your customer experience to the next level*. USA: Springer.

Shaw, R. and Reed, D. (1999). *Measuring and valuing customer relationships: How to develop the measures that drive profitable CRM strategies*, Business Intelligence, London.

Sigala, M. (2018). Implementing social customer relationship management: A process framework and implications in tourism and hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(7), 2698-2726.

Simanjuntak, M., Putri, N. E., Yuliati, L. N., & Sabri, M. F. (2020). Enhancing customer retention using customer relationship management approach in car loan bussiness. *Cogent Business & Management*, *7*(1), 1-17.

Singh and Robert E. Wilkes. 1996. “When Consumers Complain: A Path Analysis of the Key Antecedents of Consumer Complaint Response Estimates.” *Journal of the Academy of Marketing Science* 24:350-365.

Singh, J. (1988), ``Consumer complaint intentions and behavior: definitional and taxonomical issues'', *Journal of Marketing*, Vol. 52, January, pp. 93-107.

Singh, R., & Khan, I. A. (2012). An approach to increase customer retention and loyalty in B2C world. *International journal of scientific and research publications*, 2(6), 1-5.

Slywotzky, A. J. (2000). The age of the choiceboard. *Harvard Business Review*, *78*(1), 40-41.

Smith, A. D. (2007). Mobile technology and communications: exploring aspects of Customer Relationship Management. *International Journal of Mobile Communications*, *5*(6), 618-645.

Smith, A. K., Bolton, R. N., & Wagner, J. (1999). A model of customer satisfaction with service encounters involving failure and recovery. Journal of marketing research, 36(3), 356-372.

Srivastava, J., Wang, J. H., Lim, E. P., & Hwang, S. Y. (2002). A case for analytical customer relationship management. In *Advances in Knowledge Discovery and Data Mining: 6th Pacific-Asia Conference, PAKDD 2002 Taipei, Taiwan, May 6–8, 2002 Proceedings 6* (pp. 14-27). Springer Berlin Heidelberg.

Strauss, J., & Hill, D. J. (2001). Consumer complaints by e-mail: an exploratory investigation of corporate responses and customer reactions. *Journal of Interactive Marketing*, *15*(1), 63-73.

Sun, Y., & Tan, X. (2022). Customer Relationship Management Based on SPRINT Classification Algorithm under Data Mining Technology. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 1-11.

Swiff, R. S. (2001). *Accelerating customer relationship management using CRM and relationship technologies.* New York: Prentice Hall.

Tardieu, H., Daly, D., Esteban-Lauzán, J., Hall, J., Miller, G., Tardieu, H., ... & Miller, G. (2020). Customers—How great digital businesses truly put customers at the heart. *Deliberately Digital: Rewriting Enterprise DNA for Enduring Success*, 83-94.

Taşkın, Gül Gökay Emel Ve Çağatan. (2005). Veri madenciliğinde karar ağaçları ve bir satış analizi uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(2), 221-239.

Taşkin, E. (2002). Finans kurumlarında müşteri ilişkileri yönetimi. *İnfomag Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi,* (26), 75–77.

Tax, S. S., Brown, S. W., & Chandrashekaran, M. (1998). Customer evaluations of service complaint experiences: implications for relationship marketing. *Journal of marketing*, *62*(2), 60-76.

Tekin, D. M., & Çiçek, E. (2005). *Süpermarket ve Hipermarketlerde Müşteri*.

Tekin, M. ve Ardahan F. (2006). *Müşteri ilişkilkeri yönetimi açısından Türkiye'nin ve tatil yapılan yörelerin tatil destinasyonu olarak tercih edilmesi sebeplerinin bilinmesinin önemi*. 2.Balıkesir Ulusal Turizm Kongrei Bildiriler Kitabı, 20-22 Nisan 2006, 343-355, Balıkesir.

Teo, T. S., Devadoss, P., & Pan, S. L. (2006). Towards a holistic perspective of customer relationship management (CRM) implementation: A case study of the Housing and Development Board, Singapore. *Decision Support Systems*, *42*(3), 1613-1627.

Tolon, M. (2009). *Müşteri İlişkileri Yönetimi ve İlişkili Konular*. *Müşteri İlişkileri Yönetimi*, Editörler: C. Aktepe, M. Baş ve M. Tolon, Ankara: Detay Yayıncılık, 1-44.

Trainor, K. J., Andzulis, J. M., Rapp, A., & Agnihotri, R. (2014). Social media technology usage and customer relationship performance: A capabilities-based examination of social CRM. *Journal of business research*, *67*(6), 1201-1208. 1-8.

Tsao, W. C., & Chang, H. R. (2010). Exploring the impact of personality traits on online shopping behavior. *African journal of business management*, *4*(9.

Tucker, A. L., & Edmondson, A. C. (2003). Why hospitals don't learn from failures: Organizational and psychological dynamics that inhibit system change. *California management review*, *45*(2), 55-72.

Türker, A., & Özaltın, G. (2010). Konaklama işletmelerinde müşteri ilişkileri yönetimi: İzmir ili örneği. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 81-104.

Türkyılmaz, A., & Özkan, C. (2005). Ulusal müşteri memnuniyet indeksleri. In *Kalder Forum*, 16, 73-74.

Tüzün, İ. K., & Devrani, T. K. (2008). Müşteri memnuniyeti ve müşteri-çalışan etkileşimi üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 13-24.

Uysal, F., & Aksoy, Ş. (2004). Müşteri ilişkileri yönetimindeki temel boyutlar ve tıbbi malzeme lojistiği üzerine bir uygulama. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi Dergisi*, *4*(7), 129-144.

Ünal, S. (2020). *Müşteri ilişkileri yönetimi kavramı, tanımı, gelişimi ve özellikleri.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Van Vaerenbergh, Y., Orsingher, C., Vermeir, I., & Larivière, B. (2014). A meta-analysis of relationships linking service failure attributions to customer outcomes. *Journal of Service Research*, *17*(4), 381-398.

Vazquez-Carrasco, R. and Foxall, G.R. (2006), "Influence of personality traits on satisfaction, perception of relational benefits, and loyalty in a personal service context", *Journal of Retailing and Consumer Services*, Vol. 13 No. 3, pp. 205-219.

Verhoef, P.C., Reinartz, W.J., Krafft, M., 2010. Customer engagement as a new perspective in customer management. J. Serv. Res. 13 (3), 247–252.

Verhoef, Peter C. (2003). *Understanding the Effect of Customer Relationship Management Efforts on Customer Retention and Customer Share Development. Journal of Marketing, 67*(4), 30–45..

Verhoef, Peter C., A. Parasuraman, Anne Roggeveen, Michael Tsiros, and Leonard A. Schlesinger (2009), "Customer Experience Creation: Determinants, Dynamics, and Management Strategies," Journal of Retailing, 85 (1), 31–41.

Villanueva, J., Yoo, S., & Hanssens, D. M. (2008). The impact of marketing-induced vs word-of-mouth customer acquisition on customer equity. *Journal of marketing Research*, 45, 48-59.

Virvilaite, R.; Saladiene, V.; Bagdonaite, R. (2009): Peculiarities of Impulsive Purchasing in the Market of Consumer Goods. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics, Commerce of Engineering Decisions*, 2, pp. 101–108.

Viswanathan, V., Tillmanns, S., Krafft, M., & Asselmann, D. (2018). Understanding the quality–quantity conundrum of customer referral programs: effects of contribution margin, extraversion, and opinion leadership. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *46*, 1108-1132.

Ward ve Ostrom, (2006). Complaining to the masses: The role of protest framing in customer-created complaint web sites. *Journal of consumer Research*, *33*(2), 220-230.

Winer, R. S. (2001). A framework for customer relationship management. *California management review*, *43*(4), 89-105, p. 96.

Winer, R. S. (2001). Customer relationship management: a framework, research directions, and the future. *Haas School of Business*, *43*, 1-33.

Wong , K . K .(2010) Fighting churn with rate plan right-sizing: A customer retention strategy for the wireless telecommunications industry . *The Service Industries Journal 30* (13) : 2261 – 2271.

Xu, M. & Walton, J. (2005). Gaining customer knowledge through analytical CRM, *Industrial Management and Data Systems,* 105 (7), 955-971..

Xu, Y., Yen, D. C., Lin, B., & Chou, D. C. (2002). Adopting customer relationship management technology. *Industrial Management&Data Sysyems*, 442-452.

Yadav, S. K. S. (2016). Customer Relationship Management is the need of today. *BEST: International Journal of Humanities, Arts, Medicine and Science (BEST: IJHAMS),* 4(2), 107-116.

Yıldırım, F. ve Panayırcı, C. U. (2016). *CRM müşteri ilişkiler yönetimi ve pazarlama iletişimi*. 8. Basım, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Yılmaz, İ. Ü. (2006). *Electronic customer relationship management: A study on Turkish online bookstores* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Yurdakul, M., (2002). Yeni bir pazarlama stratejisi olarak müşteri ilişkileri yönetimi (CRM)'İn sektörel bazda uygulanabilirliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 1-11.

Yusuf Yıldırım, (2022). *Disiplinlerarası Boyutlarıyla Hizmet İşletmeleri*. 1.Baskı, Konya: Eğitim Yayinevi.

Yüksel, B. (2007). Müşteri değeri ve farklılaşma başarısı. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, *9*(4), 161-190.

Zeithaml, V. A., Berry, L. L., & Parasuraman, A. (1993). The nature and determinants of customer expectations of service. *Journal of the academy of Marketing Science*, *21*(1), 1-12..

Zeithaml, V. A., Rust, R. T., & Lemon, K. N. (2001). The customer pyramid: creating and serving profitable customers. *California management review*, *43*(4), 118-142.

Zeng, Y. E., Wen, H. J., & Yen, D. C. (2003). Customer relationship management (CRM) in business-to-business (B2B) e-commerce. *Information Management & Computer Security*, 11(1), 39-44.

Zengin, H., ve Demirel, Ö.F., (2004). Türk yöneticilerinin pazarlamaya bakışı. *3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 25-26 Kasım, s. 667-673.

Zhang, L., Li, J., & Wang, Y. (2008, October). Customer relationship management system framework design of Beijing Rural Commercial Bank. In *2008 IEEE International Conference on Service Operations and Logistics, and Informatics* Vol.1., 197-101

Zineldin, M. (2006). The royalty of loyalty: CRM, quality and retention. *Journal of consumer marketing*. p. 430-438. p. 436.

Zinkhan, G. M. (2002). Relationship marketing: Theory and implementation. *Journal of Market-Focused Management*, *5*(2), 83-89.

Zolkin, A. L., Domracheva, E. A., Losev, A. N., & Avdeev, Y. M. (2021, February). Use of the modern information technologies for continuous monitoring of transport infrastructure. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 1047, No. 1, p. 01 2094). IOP Publishing.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDE VE GAZETECİLİKTE MANİPÜLASYON

Dr. A. Selçuk Tuna

nobel bilimsel

Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde ve Gazetecilikte Manipülasyon
Dr. A. Selçuk Tuna

Yayın No.: 1913
ISBN: 978-625-393-121-6
E-ISBN: 978-625-393-122-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tuna, A. Selçuk.
Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde ve Gazetecilikte Manipülasyon / A. Selçuk Tuna
1. Basım, VIII + 354 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-121-6
E-ISBN: 978-625-393-122-3
1. Osmanlı 2. Türkiye 3. Manipülasyon

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

YARARLANILAN KAYNAKLAR

(1) https://www.etymonline.com/word/manipulate

(2) *The British Library Collections https://www.bl.uk/collection-items/the-diamond-sutra*

(3) *https://www.sutori.com/en/https://www.sutori.com/en/item/131-bc-acta-diurna-the-acta-diurna-sometimes-translated-as-daily-public-recor*

(4) *https://www.magnoliabox.com/*

(5) *"Propaganda: The Formation of Men's Attitudes Paperback - 12 Ocak 1973 Yazar: Jacques Ellul - Yayıncı Vintage Books ISBN 978-0-394-71874-3*

(6) *https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/manipulation*

(7) *https://www.webmd.com/mental-health/signs-manipulation*

(8) *https://www.merriam-webster.com/dictionary/manipulate*

(9) *https://www.dictionary.com/browse/manipulate*

(10) *https://sozluk.gov.tr/*

(11) *"PERİYODİKLERİN İSTANBUL KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ" M. Kayahan Özgül https://istanbultarihi.ist/ https://istanbultarihi.ist/251-periyodiklerin-istanbul-kulturune-etkileri L. Lagarde, "Note Sur Les Journaux Français de Constantinople à l'époque Révolutionnaire",* Journal Asiatique*, 1948, c. 136, sy. 1-2, s. 272-276.*

(12) *"VAKAYİ-İ MISRİYE ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ Doç. Dr. Nesimi YAZICI https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/52867/Vakayi-i%20M%C4%B1sriye%20%C3%Bczerine%20birka%C3%A7%20s%C3%B6z.pdf?sequence=1&isAllowed=y*

(13) *Göncüoğlu, Süleyman Faruk (2010). "İlk gazeteler". İstanbul'un İlkleri Enleri. İstanbul: Ötüken. s. 105. ISBN 978-975-437-753-8*

(14) *Ahmet Emin Yalman (14 Mayıs 1888, Selanik - 19 Aralık 1972, İstanbul) Türk liberal gazeteci ve yazar.*

(15) *https://archive.org/details/developmentmode00yalmgoog/mode/2up?view=theater*

(16) *https://istanbultarihi.ist/251-periyodiklerin-istanbul-kulturune-etkileri*

(17) *http://www.platform24.org/yazarlar/5342/operayi-erken-kesfet--gazeteyi-de-once-cikar-*

(18) *http://www.kerkukgazetesi.com/irakta-ilk-matbuat/*

(19) *"VAKAYİ-İ MISRİYE ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ" Doç. Dr. Nesimi YAZICI syf.5(20) https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulak_Bey Eduard Blak Bey ya da Bulak Bey (Edouard Blacque, 1824-1895), Osmanlı Devleti'nin ilk Washington büyükelçisiydi.1824 yılında doğan Bulak Bey'in ailesi 1826 yılında İzmir'e yerleşmiş Levanten bir aileydi. Babası Aleksandr Bulak Bey 1831 yılında Moniteur Ottoman adı altında Osmanlı Devleti'nin resmî gazetesinin Fransızca baskısını çıkartmakla görevlendirilmişti. Babası 1836 yılında ölünce Bulak Bey Babıali tarafından Paris'e okumaya gönderildi. O zaman Paris'te büyükelçi olan Mustafa Reşit Paşa'nın yanında yetişti ve 1842 yılında İstanbul'a geri döndü. Türkçe, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilen Eduard Blak, Babıali Tercüme Odası'na girdi. 1849 yılında bir süre Paris'te yaşayan Blak Bey 3 Nisan 1867 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne Osmanlı Devleti'nin ilk ABD büyükelçisi olarak gönderildi. 1873 yılının Temmuz ayına kadar bu görevde kaldıktan sonra İstanbul'a geri dönerek Matbuat Dairesi Müdürü olarak*

görev aldı. 1876 yılında Şura-yı Devlet üyesi oldu. Devlet hizmetindeki son görevi 1890 yılının Mayıs ayında atandığı Bükreş büyükelçiliği oldu[3]. Bu görevde 1892 yılının Kasım ayına kadar kaldıktan sonra emekli oldu ve 1895 yılında Büyükada'da öldü.

(21) https://belleten.gov.tr/tam-metin/2358/tur Sayı: Aralık 1995, Cilt 59 - Sayı 226 Sayfalar: 661-714DOI: 10.37879/belleten.1995.661

(22) Orhan Koloğlu, Aynı eser, s. 21; Jouanin - Van Gaver, La Turquie, Paris 1840, s. 427; Arthur Alric, Ayın eser, s. VI!; A. Hamdi Tanpınar, "Akif Paşa", İslam Ansiklopedisi (İA), İstanbul 1941, I, 243.

(23) Orhan Koloğlu, Aynı eser, s. 21

(24) Bkz. Arthur Alric, Aynı eser, s. VII; M. Nuri İnugur, Basın re Yayın Tarihi, İstanbul 1982, s. 182.

(25) İlber Onaylı, İmparatorlugun En Uzun ruzyıh, Istanbul 1983, s. 144.

(26) BA, İD, Nr. 741; Reşad Kaynar, Aynı eser, s. 313-316.

(27) Bkz. Orhan Koloğlu, Aynı eser, s. 126; Hıfzı Topuz, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, İstanbul 1973, s. 9; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara 1984, s. 146.

(28) Yorum Yayınları, 1986-Ankara

(29) https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/940701-kadikoyde-cocuk-vuran-serhos-ingilizi-gazete-cikartma-izni-ile-odullendirmistik

(30) https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2377321Ceride-i Havadis'in Ermeni Harfleriyle Türkçe Baskısı Hülya ERASLAN (Asst. Prof. Dr.) Ankara University Faculty of Languages and History-Geography Ankara/Türkiye hulyaeraslan12@gmail.com Doğanay ERYILMAZ (Asst. Prof. Dr.) Ankara University Faculty of Languages and History-Geography Ankara/Türkiye deryilmaz@ankara.edu.tr Başvuru Tarihi | Date Received: 15.04.2022 Yayına Kabul Tarihi | Date Accepted: 29.06.2022 Yayınlanma Tarihi | Date Published: 22.07.2022 https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1104220 Araştırma Makalesi | Research Article http://dergipark.gov.tr/erciyesiletisim Turkish Edition of Ceride-i Havadis in Armenian Letters (Kabacalı, 2000, s. 47-50).

(31) Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayımlanmış Ceride-i Havadis'in ilk sayfasında 21 Safer 1258 tarihi yer almaktadır.

(32) Rızkullah Hassun 1825 Halep doğumludur. 1860'dan sonra Arap edebiyatı çalışmalarıyla tanınmıştır. 1877'de ölmüştür.

(33) "LOUİS SABUNCU VE SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNDUĞU LAYİHALAR" (YÜKSEK LİSANS TEZİ) Kasım HIZLI - T.C. MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI YAKINÇAĞ TARİHİ PROGRAMI - İstanbul 2014

(34) Orhan KOLOĞLU, Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamid, "LOUİS SABUNCU VE SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNDUĞU LAYİHALAR" (YÜKSEK LİSANS TEZİ) Kasım HIZLI - T.C. MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI YAKINÇAĞ TARİHİ PROGRAMI - İstanbul 2014

(35) https://www.gazeteduvar.com.tr/peder-sabuncunun-oykusu-omru-bilgeligi-aramakla-seyahatlerde-gecti-haber-1520899

(36) Kaynak: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi https://islamansiklopedisi.org.tr/tercuman-i-ahval

(37) https://islamansiklopedisi.org.tr/tercuman-i-ahval

(38) "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler" - KENAN DEMİR - Dr.Araştırmacı, İletişim Bilimleri - Roderic H. Davison, Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005, s. 193-194. Iğdır Üniversitesi / Iğdır University Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences Sayı / No. 5, Nisan / April 2014: 57-88

(39) https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0brahim_%C5%9Ein%C3%A2s%C3%AE

(40) "Ali Suavi," Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 70 - Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler" -KENAN DEMİR - Dr.Araştırmacı, İletişim Bilimleri - Roderic H. Davison, Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005, s. 193-194. Iğdır Üniversitesi / Iğdır University Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences Sayı / No. 5, Nisan / April 2014: 57-88

(41) "TANZİMAT MİZAHININ SONU: 1877 MATBUAT KANUNU TARTIŞMALARI VE OSMANLI'DA MİZAH DERGİLERİNİN KAPANMASI" Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016 - Gökhan DEMİRKOL - Takvim-i Vekâyi, 10 Zilkade 1283.

(42) "SERVET MALUMAT GAZETESİ (201-300. SAYILAR) TAHLİLÎ DİZİN - İNCELEME VE SEÇİLMİŞ METİNLER" - SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi- Hatun ALTAY Sivas Ekim 2019

(43) "Hayal" dergisi, Sayı: 319, 8 Şubat 1292 (20 Şubat 1877)

(44) "Hayal", Sayı: 251, 25 Mart 1292 (6 Nisan 1876)

(45) "THE CONGRESS OF BERLIN (1878) IN CONTEXT OF THE OTTOMAN-GERMAN RELATIONS" Mustafa GENCER - TARİHİN PEŞİNDE - ULUSLARARASI TARİH ve SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ - Yıl: 2014, Sayı: 12 Sayfa: 293-313

(46) "BASÎRET" İLHAN YERLİKAYA https://islamansiklopedisi.org.tr/basiret--gazete

(47) "TANZİMAT'TAN II. MEŞRUİYET'E OSMANLI'DA MİZAH BASINI" Arş. Gör. Emine ŞAHİN Düzce Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi - Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 2

(48) https://www.hurriyet.com.tr/bir-gazetenin-carpici-hik-yesi-6291141

(49) "Sabah" Sayı: 65, 17 Rebiyülahir 1293 (12 Mayıs 1876) Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi - Yıl 9, Sayı 2, Aralık 2016

(50) Soner Yalçın https://www.hurriyet.com.tr/bir-gazetenin-carpici-hik-yesi-6291141

(51) Müellif: ZEHRA ÖZTÜRK https://islamansiklopedisi.org.tr/hanimlara-mahsus-gazete

(52) https://islamansiklopedisi.org.tr/malumatci-mehmed-tahir

(53) Emin Karaca- Araştırmacı gazeteci ve yazar. 1949'da doğdu. 1968'de gazeteciliğe başladı. Birçok gazete ve dergide düzeltmen, muhabir, servis yöneticisi ve köşe yazarı olarak çalıştı. Röportaj, inceleme ve köşe yazısı dallarında basın meslek kuruluşlarından çok sayıda ödül aldı. Sürekli basın kartı sahibi olan Karaca, 1980'lerin sonundan itibaren tarih, medya ve edebiyat üzerine kitap çalışmalarına ağırlık verdi. Beşi basın tarihi hakkında olmak üzere 30'a yakın kitap yazdı. 12 Ocak 2021'de hayata gözlerini yumdu.

(54) https://journo.com.tr/baba-tahir-kimdir-malumat

(55) "Babıali'nin ilk şantajcısı Baba Tahir" - Murat Bardakçı- Ekim 10, 1999 https://www. hurriyet.com.tr/murat-bardakci-babiali-nin-ilk-santajcisi-baba-tahir-39106711

(56) https://www.egetelgraf.com/kose_yazilari/turk-edebiyatinin-karanlik-33-yili-7

(57) https://www.fenerbahce.org/kulup/tarihce Sermet Muhtar Alus - 1951 Tarih Hazinesi Mecmuası

(58) https://www.yenicaggazetesi.com.tr/abdulhamit-sansurlemisti-ama-3-589156h.htm

(59) Hayrettin FİLİZ 10 Ağustos 2020 https://www.egetelgraf.com/kose_yazilari/turk-edebiyatininkaranlik-33-yili-7/ "Hafiyelerin Listesi - Mahmud" İstanbul 1909, 112 Sayfa, ÖZEGE Katalog; 6599 Sultan II. Abdülhamid'in Hafiye Teşkilatının İsim Listesini İfşa Eden / Dönem Yayını (Halit Ziya Uşaklıgil, "Kırk Yıl", İstanbul, 1936, sf. 423)

(60) "Abdülhamit sansürlemişti ama... (3)" Arslan TEKİN 21 Ekim 2022 https://www.yenicaggazetesi.com.tr/abdulhamit-sansurlemisti-ama-3-589156h.htm

(61) https://www.ekdergi.com/karanlik-isler-ceviren-gazetecilerin-atasi-baba-tahir/

(62) "Unheard Words. Women and Literature in Africa, the Arab world, Asia, the Caribbean and Latin America." "Tüm Kötülüğün Kaynağı. Afrika Atasözleri ve Kadın Atasözleri". Londra, Allison & Busby, 1991. ISBN 0-85031-863-7

(63) "Şükufezar: Osmanlı'nın İlk Müslüman Kadın Dergisi" 29 Mart 2022 | MAKALE VE ARAŞTIRMA-Nurcan CANDAN http://oncukadin.org.tr/sukufezar-osmanlinin-ilk-musluman-kadin-dergisi/

(64) "İstanbullu Rumlar", Sula Bosis, İstanbul 2011, s.163) http://www.istanbulkadinmuzesi.org/rum-kiz-cocuklarinin-egitimi

(65) "İstanbul'da Yayınlanan Rumca Kadın Dergilerinde Eğitim Tartışmaları" Katerina DALAKOURA-Çev.:GülsünAİVALİ–AKSOY
https://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/02_dalakoura.pdf

(66) "Ezoterik-Batıni Doktrinler Tarihi" Gener, Cihangir (2012) İstanbul: Beyaz Yayinlari ISBN : 9789755991900

(67) "Emansipasyon, Üçüncü Mektup", Nikolas Makridis İ Bosporis, sayı I/19 (1899) s. 150-152https://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/02_dalakoura.pdf

(68) "Elbis Gesaratsyan" https://tr.wikipedia.org/wiki/Elbis_Gesaratsyan

(69) https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ikdam-gazetesi/

(70) "İKDAM GAZETESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: BASIN-İKTİDAR İLİŞKİLERİ" - Fatma Sena YAMAN Uluslararası İletişim ve Medya Araştırmaları Dergisi - 31 Aralık 2020- https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2341564

(71) https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ikdam-gazetesi/

(72) "Osmanlı Kadın Hareketi." Serpil Çakır (2016). İstanbul: Metis Yayınları ISBN 9789753420440.

(73) Kadınlar Dünyası-Vikipedi, özgür ansiklopedi https://tr.wikipedia.org/wiki/Kad%C4%B1nlar_D%C3%BCnyas%C4%B1

(74) "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler" Dr. KENAN DEMİR Araştırmacı, İletişim Bilimleri Iğdır Üniversitesi / Iğdır University Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences Sayı / No. 5, Nisan / April 2014: 57-88

(75) "HÜRRİYET" Müellif: HÜSEYİN ÇELİK https://islamansiklopedisi.org.tr/hurriyet--gazete

(76) "Öteki Dünya" Murat Bardakçı - Hürriyet Güncelleme Tarihi: Ağustos 30, 1998 https://www.hurriyet.com.tr/gundem/oteki-dunya-39035988

(77) "Jön Türkler" https://tr.wikipedia.org/wiki/J%C3%B6n_T%C3%BCrkler

(78) https://islamansiklopedisi.org.tr/jon-turkler

(79) "Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 4(1) • June • 2021 • Emre Gör Researcher, Dr. Ankara, Turkey"

(80) "MÜCAHEDE-I MİLLİYE." Mizancı Mehmet Murat (osmanlıca). Mahmut Bey Matbaası. 1908. s. 234. Çevire; SABAHATTİN ÇAĞIN FARUK GEZGİN - NEHİR YAYINLARI1994

(81) "Doktor Nazım" https://tr.wikipedia.org/wiki/Doktor_N%C3%A2z%C4%B1m

(82) Abdullah Cevdet *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dr-abdullah-cevdet-1869-1932/*

(83) "*Yeni Nesil," 15 Kasım 1983 https://medium.com*

(84) "Sultan II. Abdülhamid'in İstihbarat Şeflerinden Ahmed Celaleddin Paşa: "Gözdelikten Firara" Hayatı ve Faaliyetleri "/Journal of Universal History Studies (JUHIS) 4(1) - June - 2021 -Emre Gör Researcher, Dr. Ankara, Turkey

(85) https://islamansiklopedisi.org.tr/jon-turkler

(86) https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2385260

https://acikbilim.yok.- gov.tr/handle/20.500.12812/525152

(87) Hıfzı Topuz - II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın- Remzi Kitapevi 2003

(88) Yayın Yılı: 1328 Yayın Yeri: İstanbul Yayıncı: Arşak Garoyan Matbaası

(89) "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Bir İngiliz Gazetecinin Türkiye Anıları" Sidney WHITMAN, Türkçesi: Dr. Kadri Mustafa ORAĞLI Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Ekim 2017, 347 Sayfa, ISBN: 978-605-9787-97-0 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/404184

(90) "Bir Gazetecinin Gözünden II. Abdülhamid" -N. Nicolaides YİTİK HAZİNE YAYINLARI 31.01.2014

(91) https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/abdulhamid-embedded-basinin-kirasini-bile-oderdi-38695999

(92) Hıfzı Topuz

*(93) "*Pederi-i Şefik'ten Müstebit Hükümdara: 1876-1914 Yılları Arasında Yayımlanan Çocuk Gazetelerinde II. Abdülhamid İmajı" From a Merciful Father to a Despotic Ruler: The Image of Abdulhamid II in Children's Periodicals Published between 1876-1914 Ali ÇAPAR-Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies 21/1 Yaz–Summer 2021, ss. 83-112 *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1602648*

(94) "2. Meşrutiyete kadar Osmanlı'da basın-İktidar ilişkileri " Osman Çakır İletişim Fakültesi dergisi https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212660

(95) Hıfzı Topuz - II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın- Remzi Kitapevi 2003

*(96) "*II. Abdülhamit'in ip cambazları"Funda Başaran - 25 Temmuz Salı 2017 *https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/07/25/ii-abdulhamitin-ip-cambazlari*

(97) https://www.evrensel.net/haber/462347/biri-yine-abdulhamidi-mi-savundu-abdulhamidin-gizlice-yurt-disina-gonderdigi-paralar

(98) "Saadet Gazetesindeki Edebi Faaliyet Üzerien bir araştırma" Ertuğrul Aydın- Doktora Tezi-1999 –İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı file:///C:/Users/user/Downloads/092496.pdf

(99) https://tr.wikipedia.org/wiki/Van_G%C3%B6l%C3%BC_Canavar%C4%B1

(100) https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/114174 "OSMANLI DEVLETİ'NDE JÖN TÜRK HAREKETİNİN BAŞLAMASI VE ETKİLERİ " Yrd. Doç. Dr. Durdu Mehmet BURAK

(101) https://www.mason.org.tr/tuerkiye-de-uenlue-masonlar

(102) https://masonlar.org/masonlar_forum/index.php?topic=295.0

*(103) "*V. Murad"-Vikipedi, özgür ansiklopedi *https://tr.wikipedia.org/wiki/V._Murad*

(104) https://www.toplumsal.com.tr/abdulhamit-doneminde-masonlar-makale,39977.html

(105) "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa" Selda KILIÇ https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/782415

(106) https://ziraatbank-kktc.com/tr/bankamiz-tarihcesi

*(107) "*Cumhuriyet'in ilk şehidi boynu kırılarak öldürüldü**"** Soner Yalçın- Hürriyet Ekim 31, 2010 *https://www.hurriyet.com.tr/cumhuriyet-in-ilk-sehidi-boynu-kirilarak-olduruldu-16178110*

(108) "Mithat Paşayı kim öldürdü?" Ümit Doğan- Aykırı.com -04 Haziran 2022 *https://www.aykiri.com.tr/yazarlar/umit-dogan/mithat-pasa-yi-kim-oldurdu/528/*

(109) *http://tarihcidefteri.blogspot.com/2011/05/abdulhamit-mason-muydu.html*

(110) Masonların yayın organı *Tesviye* dergisinin editörü üstat Mason Celil Layiktez -"İslam Ülkelerinde Masonluk" başlıklı makalesi *https://www.gzt.com/derin-tarih/abdulhamid-hani-tahttan-indiren-5-mason-2656190*

(111) *"Babam Abdülhamid" Şadiye Osmanoğlu –Timaş Yayınları- 11.04.2022*

(112) *https://www.mason.org.tr/turkiyede-masonlugun-tarihcesi*

(113) *Eski ve Yeni "Tanzimat Elçileri" , NusretOtyam, http://www.yasamdersleri.com*

(114) Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil https://youtu.be/Gy8ubF2Jhyc

(115) *https://belleten.gov.tr/tam-metin/1523/tur*

(116) Hüseyin Çelik, "Ali Suavi ve Dönemi", İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 404-429, 725-748)

(117) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Suavi*

(118) *https://belleten.gov.tr/tam-metin/3651/eng*

(119) *https://sozluk.gov.tr/*

(120) "*Turmoil in the Capital: British Publication Alarmed the Hamidian Regime" - Burhan Çağlar - Belleten, Nisan 2021, Cilt: 85/Sayı: 302; 133-153*

(121) *https://en.wikipedia.org/wiki/Levant_Herald*

(122) *https://www.trtizle.com/diziler/payitaht-abdulhamid*

(123) *https://islamansiklopedisi.org.tr/yalcin-huseyin-cahit*

(124) "*TÜRK MODERNLEŞMESİ SÜRECİNDE SERVET-İ FÜNÛN DERGİSİNİN GİYİM, KUŞAM, SÜSLENME KÜLTÜRÜNÜN DEĞİŞİMİNE KATKILARI" ZORLU, Abdülkadir*

(125) "Osmanlı Ittihad ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürklük" Şükrü Hanioğlu

(126) *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıratı, s. 229-230*

(127) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Tanin*

(128) *"*II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE TANİN GAZETESİ (1908 - 1909)" Emin Dalmiş -T.C. HARRAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI ŞANLIURFA - 2015

(129) *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/huseyin-cahit-yalcin-1875-1957/*

(130) *http://aykiriakademi.com/dusunce-balonu/dusunce-balonu-meraklisina/sabiha-ve-zekeriya-sertel-in-kaleminden-tan-olay%C4%B1*

(131) Ali Paşa'nın Amel Defteri ALAKARGA SANAT YAYINLARI Yayın tarihi: 20.05.2022

(132) "ÂLİ KARARNAME VE BASIN" Asuman Tezcan - Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi

(133) Av.Cem Bayındır *https://www.gazetebilkent.com/genel/cemkilinc/basin-ozgurlugune-tarihsel-bir-bakis-ii-abdulhamid-devri/*

(134) "II. Abdülhamid Döneminde Sansür, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 173-183"- Fatmagül Demirel - Emre Kongar *https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/emre-kongar/abdulhamit-doneminde-yakilan-kitaplar*

(135) Türk Basın Tarihi Hıfzı Topuz - Remzi Kitabevi - 05.2018

(136) "Türkiye'de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü" Dr. Bora Ataman- Marmara İletişim Dergisi- Sayı 14 - Ocak 2009 - İstanbul

(137) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Dervi%C5%9F_Vahdeti*

(138) *https://www.kitapyurdu.com/kitap/yalan-soyleyen-tarih-utansin-12-cilt/637572.html*

(139) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Said_Nurs%C3%AE*

(140) http://www.rne.com.tr/portreler/abdurrahman-tagi-1831-1886/

(141) https://www.canerkara.com.tr/2022/01/said-i-kurdi-ve-turkculuk-dusmanlg.html

(142) https://www.mardinlife.com/said-nursinin-mardin-seruveni-49740.html

(143) http://nurpedia.org/wiki/%C5%9Eeyh_Muhammed_Emin_Bitlisi

(144) *https://islamdusunceatlasi.org/said-nursi/4*

(145) "Yeni Paradigmanın Eşiğinde Bediüzzaman Efsanesi ve Said Nursi Gerçeği" Emrah Cilasun - Baskı Yılı: 2015 Yayınevi: Patika

(146) *https://www.cnnturk.com/turkiye/ilk-kez-yayimlanan-yabanci-belgelerle-said-nursi*

(147) *https://islamansiklopedisi.org.tr/mizanci-murad*

(148) "*Köylü Gazetesi'nin Girit Adası'nda Yaşanan Siyasi ve Sosyal Olaylara Bakışı (1909)" METİN MENEKŞE Iğd Üniv Sos Bil Der / Igd Univ Jour Soc Sci Sayı / No. 17, Ocak / January 2019 Makale / Article: 163-193*

(149) "Hasan Tahsin'i tanıyor muyuz?" Yazan: Kent 19 Ocak 2023 *https://kentyasam.com/2023/01/19/hasan-tahsini-taniyor-muyuz/* (İmzasız – M. Ref'et), "İttihâdcıların Kahramanı Kimdir? !", *Köylü*, 17 Kânûn-ı evvel [Aralık] 1334 – 1918], s.1. Bkz: Efdal Sevinçli, *İzmir'de Tiyatro*, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994, ss.41-42.

(150) Zeki Arıkan, İzmir Basınından Seçmeler (1872-1922), s.176

(151) "Mütarekede İzmir" Nail Moralı, İzmir, İBB Kent Kitaplığı, 2002, s.58.

(152) *İşgal Günlerinde İzmir Basını (15 Mayıs 1919 - 9 Eylül 1922) Efdal Sevinçli, İzmir'in Kurtuluşu'nun 100. Yılı için Yenigün'e yazdı https://www.gazeteyenigun.com.tr/isgal-gunlerinde-izmir-basini-15-mayis-1919-9-eylul-1922*

(153) AYŞE HÜR - TARİH DEFTERİ-14Eylül 2022 *https://kisadalga.net/yazar/100-yildonumunde-izmir-yangini-yangini-kim-cikardi-yanginin-insani-bilancosu-neydi_41297*

(154) "*Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın Peyam-Sabah* ve Ali Kemal" - Hadiye Yılmaz Gazeteciler Cemiyeti yayınları- Editör Prof. Dr. Korkmaz Alemdar

(155) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Ali_Kemal*

(156) "Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları"Rahmi Apak - Türk Tarih Kurumu- Ankara- -1988- ısbn 9789751600758

(157) Kaynak: PEYAM-SABAH GAZETESİNDE MİLLİ MÜCADELE DOKTORA TEZİ HADİYE YILMAZ

(158) *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-kemal-1869-1922/*

(159) *Alper ERSAYDI, Türklüğün Anadolu'dan Tasfiyesi: Alemdar Gazetesi'ne Göre Mütareke Döneminde İttihatçılık, AKY Yayınları, Uşak 2011, 226+30. ISBN:6056157028. Fehim KURULOĞLU Tarih Okulu Ocak-Nisan 2011 - Sayı IX, ss. 211-214*

(160) *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/refi-cevad-ulunay-ve-alemdar-gazetesi/*

(161) "REFİ CEVAT ULUNAY VE ALEMDAR GAZETESİ" Sebahaddin MIHÇI T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ BİLİM DALI Doktora Tezi EGM, 12222-104, B1C1. Konya – 2020

(162) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%BCzellilikler*

(163) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Mevl%C3%A2nz%C3%A2de_Rifat*

(164) "Bir Kürt diplomatı olarak Mevlanzade Rıfat"- Independent Türkçe, Faik Bulut Araştırmacı gazeteci, yazar Cumartesi 27 Haziran 2020 https://www.indyturk.com

(165) *"Sürgün Hatıralarım" Avesta* yayınevi https://www.indyturk.com

(166) https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sait-molla

(167) Atatürk, Mustafa Kemal (1927). *Nutuk, c.3, belgeler, Sait Molla nasıl çalışıyordu (ele geçirilen mektupları)*. T.C. Kara Harp Okulu. 20 Kasım 2008 Erişim tarihi: 10 Aralık 2007.

(168) "*KIBRIS'TA BİR 150'LİK: SAİT MOLLA (1925-1930)" Yrd. Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK Lefke Avrupa Üniversitesi Fen-Edebİyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gemikonağı Lefke-KKTC,*

(169) "YERLİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ" Yüksek Lisans Tezi - Burcu Başak ALP - Ankara–2013 T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

(170) Bilal Şimşir, "İngiliz Belgelerinde Atatürk", C.II, Ankara 1975, Belge No:74, s.201.

(171) *"İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin beyanname ve programı." TİTE Arşivi, K.39, 14192,- "Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952", Tarık Zafer Tunaya: İstanbul 1952, s.437438;- "İstiklal Harbimiz", Kazım Karabekir: İstanbul 1960, s.156-157. - Alemdar, 28 Mayıs 1919, s.2.*

(172) *"Atatürk'e eğilen bir sürgün" Sinan Meydan Sözcü com tr- "Kurtuluş Savaşı Günlüğü" Zeki Sarıhan https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/sinan-meydan/ataturke-egilen-bir-surgun-2078301/*

(173) *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/refik-halit-karay-1889-1965/ - https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadolu-ajansi/*

(174) *https://atamdergi.gov.tr/tam-metin/194/tur*

(175) "Osmanlı'da Basın-İktidar İlişkileri," Hamza Çakır, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s.91.

(176) "Millî Mücadele'de Anadolu Ajansı'nın Kuruluşu ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler", Yücel Özkaya, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara, 1985,

(177) "Refik Halit Karay ve Millî Mücadele" Dr. Yenal Ünal Bartın Üniversitesi - Bartın- History Studies- Volume 5 Issue 1 Ocak/January 2013

(178) *"Böyle İdiler Yaşarken," Adile Ayda, (Ankara: 1984)*

(179) *"YAKIN DÖNEM TÜRK TARİHİNDE REFİK HALİD KARAY"- Dr. Yenal ÜNAL-Yeditepe Yayınevi – İstanbul 2013*

(180) *https://www.gercekbandirma.com/isgal-yillarinin-balikesir-gazetelerine-dair-bir-inceleme*

(181) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Neyyir*

(182) "Ali İlmi Fani ve Ferda Gazetesi" Seîd Veroj- 04-12-2022 *https://www.rudaw.net/turkish/opinion/041220221*

(183) *"*İşgalde matbuatımızın hâl-i pürmelali"- MEHMET ULUĞTÜRKAN, *https://www.refleks gazetesi.com/yazarlar/mehmet-ulugturkan/isgalde-matbuatimizin-h-l-i-purmelali/225/*

(184) *"MİLLİ MÜCADELE'YE MUHALİF BİR GAZETE: "FERDÂ"" - İbrahim İSLAM- Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 12 (2009), 158-174 158*

(185) "Muhalif mi Hain mi.Ömer Fevzi Eyüpoğlu" Soner Yalçın- Sözcü https://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/soner-yalcin/muhalif-mi-hain-mi-omer-fevzi-eyupoglu-1144791/

(186) *https://www.atam.gov.tr/nutuk/erzurum-kongresinde-gorulen-kararsizliklar*

(187) "İstiklâl Harbimiz" (2 cilt) Kazım Karabekir ISBN:978-975-08-1346-7 Tekrar Baskı: 9. Baskı / 03.2022 - YKY'de İlk Baskı Tarihi: 01.2008

(188) *https://www.gazeteekspres.com/yazarlar/selahattin-koroglu-117/insani-insana-insanla-insanca-anlatma-sanati-tiyatro-9607*

(189) "BİR YÜZELLİLİĞİN HALEP GEZİ NOTLARINDAN GÜNCELER" TARIK MÜMTAZ YAZGANALP (GÖZTEPE)Volkan PAYASLI- Olcay Özkaya DUMAN- Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/4 Spring 2014, p. 967-983, ANKARA-TURKEY

(190) *https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/goztepe-tarik-mumtaz*

(191) "YERLİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ" Burcu Başak ALP – Ankara-2013 -Yüksek Lisans Tezi - T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

(192) "YERLİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ" Burcu Başak ALP – Ankara-2013 -Yüksek Lisans Tezi - T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Dipnotu sayfa 14; "Anadolu İhtilali", Sebahattin Selek, İstanbul 1981, "Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi"Kadir Kasalak, , Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, Milli "Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet; İngiliz Muhibleri Cemiyeti," Cengiz Dönmez Ankara 1999,

(193) "20. yüzyıl Siyasi Tarihi, C.I, (1914–1990) Fahir Armaoğlu,", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991

(194) "Ben de Yazdım", Celal Bayar; C. 7, İstanbul 1969, - "Tarih Konuşuyor," Cemal Kutay: Mart 1964, C. 1, "Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar", Fethi Tevetoğlu;T.T.K. Basımevi, Ankara 1991,

(195) https://www.odatv4.com/analiz/yonetime-el-koyun-diye-bize-yalvardi-2305131200-37265

(196) "Mondros'tan Mudanya'ya kadar II", Selahattin Tansel, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973

(197) *https://listelist.com/zararli-cemiyetler/*

(198) MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HÜRRİYET VE İTiLÂF FIRKASI Doktora Tezi - Hacer Göl - T.C ANKARA Üniv. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANABİLİM DALI Ankara-2008

(199) "*Hürriyet ve İtilaf Fırkası,* " Ali Birinci, Dergâh Yay. İstanbul 1990,

(200) "Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi", Gotthard Jaeschke, c.I, Ankara 1989,s.34 , Sina Akşin, age, c.s. 364 476

(201) WILSON PRENSİPLERİ CEMİYETİ" MASTER TEZİ - Hazırlayan Çiğdem ÇETİN -T.C. GAZİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI -"Tez Danışmanı Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ - ANKARA-2006

(202) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Wilson_Prensipleri_Cemiyeti*

(203) "Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920"- Mine Erol- Ankara Üniversitesi 1972

(204) E.Semih Yalçın,"Mütareke Döneminde King-Crane Komisyonunun İstanbul'daki Faaliyetleri", Prof. Dr. Abdülhaluk Çay Armağanı, C.II, Ankara, 1998, s.1155.

(205) *https://www.habervitrini.com/turkiye-casuslarin-cenneti-oldu/804252*

(206) https://m.bianet.org/bianet/yasam/249488-askerlerin-cariklarindan-atlarin-arpasina-buyuk-taarruz"The Turkish Ordeal," Halide Edib, The Century Co., New York-Londra, 1928

(207) *https://www.yenisoz.com.tr/yazarlar/m-kemal-bolumleri-sansurlenen-kitap-turkun-atesle-imtihani-7/*

(208) *https://www.hurriyet.com.tr/gundem/halide-edip-beni-13-yil-somurdu-66826*

(209) *Eserin orijinalini okumak için;* Chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://ia903207.us.archive.org/24/items/in.ernet.dli.2015.499070/2015.499070.turkish-ordeal.pdf

(210) https://fikirturu.com/kultur-sanat/arayan-kadin-halide-edib-adivar/

(211) *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/halide-edip-adivar-1882-1964/*

(212) *"YUNUS NADİ - HAYATI VE ESERLERİ (1879 - 1924)" - Ferhat EROĞLU - Doktora Tezi Ankara-2016 - T. C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ) ANABİLİM DALI*

(213) ATASE, ATAZB1, Sıra No: 4591, Kutu No: 37, Gömlek No: 87, Tarih: 15. 08. 1340.

(214) *https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCrdistan_Teali_Cemiyeti*

(215) **"***Diyarbekir'de Kürt ulusçuluğu***"** Vahap Coşkun Independent Türkçe **-** Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi 12 Ocak 2020 *https://www.indyturk.com/node/116001/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/diyarbekirde-k%C3%BCrt-ulus%C3%A7ulu%C4%9Fu*

(216) *"20 Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu" Malmîsanij; Vate Yayınları, 2010, İstanbul.*

(217) "KÜRT TEALLİ CEMİYETİNİN KURULUŞU"- İBRAHİM GÜRAY AYTEKİN- 02.05.2023, *https://www.oncevatan.com.tr/kurt-tealli-cemiyetinin-kurulusu*

(218) *https://islamansiklopedisi.org.tr/teali-i-islam-cemiyeti*

(219) "MİLLÎ MÜCADELEYE MUHALİF BİR CEMİYET: TEÂLİ-Î İSLÂM CEMİYETİ"- Ahmet Tunç- Ahmet Tunç, "Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâlîî İslâm Cemiyeti", Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1, (2019), s.4-25.

(220) "Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını" Zekâi Güner-Orhan Kabataş, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Merkezi Yayını, 1990), 220-223.

(221) "Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922", Tarık Zafer Tunaya, 395.

(222) "Mütareke Döneminde Prens Sabahattin Yanlısı Bir Siyasi Oluşum: Sulh ve Selâmet-i Osmâniyye Fırkası" - Doç.Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ- İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiyat Mecmuası 32, 1 (2022): 381-403 DOI: 10.26650/iut urkiyat.1081681

(223) İstiklal Harbimiz", Kazım Karabekir," C.I yay.haz. Ziver Öktem, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 573

(224) "KİRAZ AHMET HAMDİ PAŞA'NIN MÜTAREKE DÖNEMİNDEKİ (1918-1922) SİYASAL FAALİYETLERİ" T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ Merve Nur TUNÇ 2501170956 TEZ DANIŞMANI Dr. Öğr. Üyesi Murat AYDOĞDU İSTANBUL-2021

(225) *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nigehban-cemiyet-i-askeriyesi/*

(226) "MONDROS MÜTAREKESİ'NİN ARDINDAN ERMENİ VE RUM PATRİKHANELERİNİN İŞBİRLİĞİ" (30 Ekim 1918 - 11 Ekim 1922) Ramazan Erhan GÜLLÜ - Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü.

(227) *https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mavri-mira-cemiyeti/*

(228) *https://www.bilgipedia.com.tr/mavri-mira-kara-baht/*

(229) "Dünden Bugüne Patrikhane", Uğur Yıldırım, Kaynak Yay., İstanbul-2004, sah:93

(230) Ümit Doğan 22 Eylül 2020 *https://www.aykiri.com.tr/yazarlar/umit-dogan/ataturk-ve-turkes-in-baba-diye-hitap-ettigi-papa-eftim-in-hikayesi-turk-ortadoks-patrikhanesi/246/*

(231) "MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE "PONTUS CUMHURİYETİ" KURMA ÇALIŞMALARI" Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERAY BİBER Türk Dünyası Araştırmaları TDA Mart - Nisan 2020 Cilt: 124 Sayı: 245 Sayfa: 421-434

(232) "MİLLÎ MÜCÂDELE DÖNEMİNDE TRABZON RUM METROPOLİTLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ" Aydın ÖZGÖREN - Yüksek Lisans Tezi-T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH (T.C. TARİHİ) ANABİLİM DALI

(233) "AMERİKAN BASININDA PONTUS RUM PROPAGANDASI (19141921)" Mehmet OKUR- Abdullah BERK-Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 7/12, ss.141-157.

(234) Bu gazeteler 17 Ekim 1917- Evening Star, 18 Ekim -The Brooklyn Daily Eagle, 1917 ve 18 Ekim 1917 The Miami Herald gazeteleridir.

(235) The Washington Times, Jul 1, 1919. 55 The New York Times, Jul 31, 1919. 56 Evening Star, 31, 1919. 57 The Miami News, Aug 7, 1919. 58 The Daily Republican, Nov 14, 1919.

(236) "Amerikan Basınında Pontus Rum Propagandası (1914-1921)" Mehmet OKUR - Abdullah BERK KAREN 2021 / 7 / 12

(237) "Pontus Sorunu: Tarihi Seyri ve Çözüm Çalışmaları" Mustafa Yahya METİNTAŞ, Mehmet KAYIRANEskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Haziran 2014, 15(1), 195-219.

(238) "MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE PONTUS - RUM FAALİYETLERİ" Kadir AKINCI- 2017 SAKARYA - T.C.SAKARYA ÜNİVERSİTESİFEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİTARİH BÖLÜMÜ BİTİRME ÖDEVİ

(239) "BİR YUNAN GİZLİ CEMİYETİ: KORDOS" - Arş. Gör. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL- Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. - Türk Dünyası Araştırmaları- Sayı: 207 Aralık 2013

(240) "MİLLİ MÜCADELEDE RUMLARIN GİZLİ CEMİYETLERİ (1918-1922)" Dr. Öğr. Üyesi Mikail KOLUTEK- INJOSOS AL-FARABI INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES/ AL-FARABİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ ISSN - 2564-7946 2018 Vol. 2/4

(241) *"*Türk İstiklal Harbi, VI. Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar", T. C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Ankara 1974, s. 325-326.

(242) *https://ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/ayak.htm* İsmet İnönü, Hatıralar, 1. Kitap, Ankara 1985, s. 204.

(243) *https://www.indyturk.com/node/204791/t%C3%BCrkiyeden-sesler/kurtulu%C5%9F-sava%C5%9F%C4%B1-ger%C3%A7ek-bir-sava%C5%9F-m%C4%B1yd%C4%B1*

(244) "Kuvayı İnzibatiye / Hilâfet Ordusu" Ayten Başabaş Dirier - Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Cilt:8 / Sayı:3 Dirier / ss 968-983 Eylül 2021

(245) *https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuv%C3%A2-yi_%C4%B0nzib%C3%A2tiye*

(246) "Anadolu Islahatı Olağanüstü Genel Müfettişliği" Yrd. Doç. Dr. Nurettin Gülmez-Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

(247) "YAKIN DÖNEM OSMANLI RUM BASINI NEOLOGOS ÖRNEĞİ (1873-1874)" - Serap MEMET - T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ - İSTANBUL 2021

(248) https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanl%C4%B1%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu%27nda_bas%C4%B1n

(249) "İngiliz kadın gazeteci Grace Ellison'ın gözünden Mustafa Kemal" 10 Kasım 2022- Mahmut Hamsici | BBC Türkçe *https://www.bbc.com/turkce/articles/c0d9em08ypdo*

(250) https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.81751/page/n27/mode/2up *https://www.reddit.com/r/Kamalizm/comments/12mzicl/2_hafta_%C3%B6nce_rturkeyde_payla%C5%9F%C4%B1lan_ve_atat%C3%BCrk_ile/*

(251) Gökhan Cebeci- Odatv.com *https://www.odatv4.com/analiz/ataturkun-gorustugu-10-amerikali-12021849-133002 - Bilinmeyen Türkler, Heath W. Lowry, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2011*

(252) *"*Kurtuluş Savaşı sırasında Türk Milliyetçiliği", BERTHE GEORGES GAULIS, Türkçe'ye çeviren: Cenap Yazansoy. İst., 1981, Sebât Matbaası, Tarih ve Edebiyat Yayınları -4, 156 sayfa - Kitap Tanıtımı- Fevziye Tansel https://belleten.gov.tr/tam-metin/1749/tur

(253) *"*Berthe Georges-Gaulis: Gazeteci mi istihbaratçı mı?" -Soner Sert- gazete duvar 29 Temmuz Perşembe 2021 *https://www.gazeteduvar.com.tr/berthe-georges-gaulis-gazeteci-mi-istihbaratci-mi-haber-1529062*

(254) https://www.rbth.com/history/331014-was-churchills-cousin-soviet-spy

(255) Clare Sheridan: "The nearest thing to a sister that Winston ever had." DAVID STAFFORD 23 Mart 2020 *https://winstonchurchill.hillsdale.edu/clare-sheridan/*

(256) "Bir İngiliz "Kibirlisi" gözünden Zonguldak…" Hayati YILMAZ- Zonguldak Tarih- KAYNAK: ELMAS TV *https://www.elmas67.com/genel/bir-ingiliz-kibirlisi-gozunden-zonguldak-h30690.html*

(257) "BİR İNGİLİZ KADIN CASUSUN GÖZÜNDEN 1924 YILINDA ORDU" Hikmet Pala-06 Eylül 2015 *https://www.orduolay.com/makale/14637317/hikmet-pala/bir-ingiliz-kadin-casusun-gozunden-1924-yilinda-ordu*

(258) "ANKARA'DAAMERİKALI BİRGAZETECİ: CLAIRPRICE"- AN AMERICAN JOURNALıST, CLAIR PRICE IN ANKARA Yrd.Doç.Dr.Serpil SÜRMELİ *https://ataturk-ataunipress.org/tr/ankarada-amerikali-bir-gazeteci-clair-price-16303*

(259) "Mustapha Kemal and the Americans", Clair Price, New York Times, Current History October, 1922, (Vol. XII, s117-124)

(260) https://www.saturdayeveningpost.com/author/isaac-f-marcosson/ - https://www.saturdayeveningpost.com/2012/09/kemal-pasha/

(261) *"*MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ATATÜRK'ÜN ORTADOĞU POLİTİKASI"- Ömer Osman UMAR- Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa: 443-470, ELAZIĞ-20104

(262) Bu haber derlemelerinin kaynağı Tarihçi, yüksek lisansını North Dakota Üniversitesi Tarih bölümünde yapan Yonca Çubuk'un İndependent Türkçe için yaptığı derlemelerdir. "*New York Times arşivlerinde Kurtuluş Savaşı ve Atatürk" - 1. Bölüm: Temmuz 1919 - Mayıs 1920* 14 Mart 2019

(263) *"*Sıfır Sayı" Yazar: Umberto Eco Çevirmen: Eren Yücesan Cendey Yayınevi: Doğan Kitap 2016

(264) "İngiliz Basınında Mustafa Kemal Atatürk İmgesi: 1919-1923 Yılları Arası Daily Mail Gazetesi'ne Bir Bakış" Doç. Dr., Erdem Güven, Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi- Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi - Sayı 3 / Güz 2019

(265) *"*1922'de İstanbul'a Gelen Ernest Hemingway Kurtuluş Savaşı'nı, Atatürk'ü ve İstanbul'u Anlatıyor" - Mert Bekçi - 22 Aralık 2018 https://listelist.com/ernest-hemingway-istanbul/

(266) " İşgal İstanbul'u ve II. Dünya Savaşı" Ernest Hemingway - Bilgi Yayınevi-31.12.1998

(267) "Hemingway İstabul'dan birldiriyor" Önder ÖZDEMİR- İstdergi- 23 Mayıs 2023 *https://www.istdergi.com/tarih-belge/hemingway-istanbuldan-bildiriyor*

(268) "ATATÜRK'TEN ANILAR" - HİKMET BAYUR *https://belleten.gov.tr/tam-metin/1290/tur*

(269) "Tam yüz sene boyunca gizli kalmış bir belge: Mustafa Kemal Paşa'nın, Sultan Vahideddin'in İstanbul'dan ayrılmaya teşebbüsü hâlinde linç edilmesi için verdiği yazılı emir!" Murat Bardakçı - 17.11.2022 - https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/3539526-tam-yuz-sene-boyunca-gizli-kalmis-bir-belge-mustafa-kemal-pasanin-sultan-vahideddinin-istanbuldan-ay

(270) "Mustafa Kemal hesabına çalışan Saray casusunun gözünden Vahdettin" - Ümit Doğan - 13 Eylül 2022 - Aykırı com.tr *https://www.aykiri.com.tr/yazarlar/umit-dogan/mustafa-kemal-hesabina-calisan-saray-casusunun-gozunden-vahdettin/543/*

(271) "Vahdettin'in Kaçısı" - Sinan Meydan - 18.10.2019 Sözcü.com.tr *https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/sinan-meydan/vahdettinin-kacisi-5456491/*

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERİ GÖZLERİNDEN TANIMAK

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Tuba Ceyhun

nobel

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERİ GÖZLERİNDEN TANIMAK

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Tuba Ceyhun

Yayın No.: 5089
Eğitim No.: 1051
ISBN: 978-625-397-765-8
E-ISBN: 978-625-397-766-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Bu kitap, yazarın 2015 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Bölümünde yazmış olduğu 'Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar ile Normal Gelişim Gösteren Çocukların Yüz İşleme ve Görsel Tarama Becerilerinin Karşılaştırılarak İncelenmesi' başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ceyhun, Ayşe Tuba.
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireyleri Gözlerinden Tanımak / Ayşe Tuba Ceyhun
1. Basım, XVI + 154 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-765-8
E-ISBN: 978-625-397-766-5
1. Otizm Spektrum Bozukluğu 2. Göz İzleme Becerileri 3. Yüz İşleme Becerileri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **V**

TANIMLAR ..... **Xİ**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **XV**

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU (OSB) **1**

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERDE GÖZ İZLEME BECERİLERİ **11**

1. Göz İzleme (Eye Tracking) Teknolojisi 16
2. Göz İzleme (Eye Tracking) Yöntemi 20
3. Göz İzleme (Eye Tracking) Cihazı 22
4. Göz İzleme Yazılım Programı 28

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERİN GÖRSEL TARAMA ÖZELLİKLERİ **35**

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERİN YÜZ İŞLEME BECERİLERİ **49**

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERDE DUYGU İFADELERİNİ ANLAMA SÜRECİ **71**

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERDE ORTAK DİKKAT BECERİLERİ 87

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERDE ZİHİN KURAMI (THEORY OF MIND) 97

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERDE SOSYAL ETKİLEŞİM BECERİLERİ 107

ÖZET 115

KAYNAKÇA 129

KAYNAKÇA

Adolphs, R. (2002). Neural systems for recognizing emotion. *Current Opinion in Neurobiology*, *12* (2) 169–77.

Adolphs, R., Baron-Cohen, S., & Tranel, D. (2002). Impaired recognition of social emotions following amygdala damage. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 14, 1264–1274.

Adolphs, R. (2008). Fear, faces, and the human amygdala. *Current Opinion in Neurobiology*, *18*,166–172.

Adolphs, R., Spezio M.L., Parlier, M., & Piven, J. (2008). Distinct face processing strategies in parents of autistic children. *Current Biology*, *18,* 1090–1093.

Alvarez, A. (1999). Addressing the deficit: developmentally ınformed psychotherapy with passive undrawn children. In A. Alvarez & S. Reid (Ed.), *Autism and personality* (pp.49-61). New York: Routledge.

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric.

Avcı, B. (2010). *Eğitsel yazılımların kullanışlılığının sesli düşünme metotlarıyla incelenmesi.* Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Baio, J. (2014). *Prevalence of autism spectrum disorder among children aged 8 years autism and developmental disabilities monitoring network*, 11 Sites, United States, 2010.MMWR Surveill. Summ. 63, 1–22.

Bal, F., Ceyhun, A.T. (2022). Assessment of theory of mind skills in children with mild intellectual disabilities within the framework of social learning theory. *Turkish Journal of Clinical Psychiatry. 25(3):* 310-321

Balaban, M.T. (1995). Affective influences on startle in five month old infants: reactions to facial expressions of emotion. *Child Development, 66,* 28-36.

Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., Frith, U. (1985). Does the autistic child have a "theory of mind" ?. *Cognition, 21*(1), 37-46.

Baron-Cohen, S. (1989). The autistic child's theory of mind: A case of specific developmental delay. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 30*, 285-298.

Baron-Cohen, S., Allen, J., & Gillberg, C. (1992). Can autism be detected at 18 months? The needle, the haystack, and the CHAT. *British Journal of Psychiatry, 161,* 839–843.

Baron-Cohen, S. (1995). The eye direction detector and the shared attention mechanism: Two cases for evolutionary psychology. In C. Moore & P. J. Dunham (Eds.), *Joint attention: Its origins and role in development* (pp. 41-59). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Baron-Cohen, S., Campbell, R., Karmiloff-Smith, A., Grant, J., & Walker, J. (1995). Are children with autism blind to the mentalistic significance of the eyes? *British Journal of Developmental Psychology,* 13 (4), 379–398.

Baron-Cohen, S., & Hammer, J. (1997). Parents of children with Asperger syndrome: What is cognitive phenotype? *Journal of Cognitive Neuroscience*, *9*, 548–554.

Baron-Cohen, S. (2000). Theory of mind and autism: A fifteen year review. In S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg, D. J. Cohen (Eds.), *Understanding other minds: Perspectives from autism* (2nd ed., pp. 3-20). New York: Oxford University Press.

Baron-Cohen, S. (2001). Theory of mind in normal development and autism. *Prisme, 34*, 174-183.

Bedford, R., Elsabbagh, M., Gliga, T., Pickles, A., Senju, A., Charman, T., & Johnson, M. H.(2012). Precursors to social and communication difficulties in infants at-risk for autism: Gaze following and attentional engagement. *Journal of Autism and Developmental Disorders,42* (10), 2208-2218.

Begeer, S., Rieffe, C., Terwogt, M.M., & Stockmann, L. (2006) Attention to facial emotion expressions in children with autism. *Autism*; *10*, 37-51.

Bekele, E., Zheng, Z., Swanson, A., Crittendon, J., Warren, Z., & Sarkar, N. (2013). Understanding how adolescents with autism respond to facial expressions in virtual reality environments. *IEEE Transactions on Visualizition and Computer Graphics*, *19*, 711-720.

Birkan, B. (2009). Otizmi olan çocuklar ve eğitimi. G. Akçamete, (Ed.), *Genel öğretim okullarında özel gereksinimi olan çocuklar ve özel eğitim içinde* (s. 503-520). Ankara: Kök.

Birmingham, E., Bischof, W.F., & Kingstone, A. (2008). Social attention and real-world scenes: The roles of action, competition and social content. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology, 61*(7), 986–998

Blair R.J.R. (2003) Facial expressions, their communicatory functions and neuro-cognitive substrates. *Philosophical Transactions of the Royal* Society, 358, 561-572.

Blair, R. J. R., & Coles, M. (2000). Expression recognition and behavioural problems in early adolescence. *Cognitive development*, *15*(4), 421-434.

Borazancı-Persson, S. (2000). *AQ, Otistik zeka ve seviyeleri*. İstanbul: Sistem.

Borazancı-Persson, S. (2003). *Otizm: Özel eğitim rehberi*. İzmir: Otistik Çocukları Koruma ve Yönlendirme Derneği.

Boucher, J., & Lewis, V. (1992). Unfamiliar face recognition in relatively able autistic children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 33*, 843-859.

Boucher, J. D., & Ekman, P. (1975). Facial areas and emotional information, *Journal of communication*, *25*(2), 21-29.

Boraston, Z., Blakemore, S.J., Chilvers, R., &Skuse, D. (2007) Impaired sadness recognition is linked to social interaction deficit in autism. *Neuropsychologia*; 45: 1471–1480.

Bradshaw, J., Shic, F., & Chawarska,K. (2011). Brief report: Face-specific recognition deficits in young children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 41* (10), 1429-1435.

Brent, E., Rios,P., Happé,F. & Charman,T. (2004). Performance of children with autism spectrum disorder on advanced theory of mind tasks, *Autism*, *8*,283-299

Bruinsma, Y., Koegel, R. L., & Koegel, L. K. (2004). Joint attention and children with autism: A review of the literature. *Mental Retardation and Developmental Disabilities*, *10*, 169–175.

Byerly, G. (2007). Look in their eyes-eye tracking, usability, and children. *School Library Media Activities Monthly, 23*(8), 30-32.

Carpenter, M., Nagell, K., & Tomasello, M. (1998). Social cognition, joint attention, and communicative competence from 9 to 15 months of age. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 63*(4, Serial No. 255).

Carter, A. S., Gillham, J. E. Sparrow, S.S., & Volkmar, F. R. (1996). Adaptive behavior in autism. *Mental Retardation, 5*, 945-960.

Case-Smith, J. & Miller, H. (1999). Occupational therapy with chilren with pervasive developmental disorders. *American Journal of Ocupational Therapy*, 53; 506-513.

Castelli, F. 2005. Understanding emotions from standardized facial expressions in autism and normal development, *Autism* 9(4), 428-449.

Ceyhun, A.T., Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile normal gelişim gösteren çocukların yüz işleme ve görsel tarama becerilerinin karşılaştırılarak incelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Bölümü Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Ceyhun, A.T., Özdemir, S., 2014. Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerde sosyal etkileşim becerilerinde göz izleme sınırlılığı ile başlayan atipik seyir, 24. Ulusal Özel Eğitim Kongresinde sunulmuş bildiri, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Ceyhun, A.T., Özdemir, S., Töret, G., Özkubat, U., (2015). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuk ve ebeveynlerinin, ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin normal gelişim gösteren çocuk ve ebeveynleri ile karşılaştırılması, *International Journal of Early Childhood Special Education* 7(2), 183-211.

Charman, T. (1997). The relationship between joint attention and pretend play in autism. *Development and Psychopathology, 9*, 1–16.

Charman, T. (1998). Specifying the natüre and course of the joint attention impairment in autism in the preschool years: Implications for diagnosis and intervention. *Autism, 2,* 61–79

Charman, T. (2004). Matching preschool children with autism spectrum disorders and comparison children for language ability: Methodological challenges. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *34*(1), 59-64.

Charman, T., Swettenham, J., Baron-Cohen, S., Cox, A., Baird, G., & Drew, A. (1998). An experimental investigation of social-cognitive abilities in infants with autism: Clinical implications. *Infant Mental Health Journal, 19*(2), 260-275.

Charman, T., Baron-Cohen, S., Swettenham, J., Baird, G., Cox, A., & Drew, A. (2000). Testing joint attention, imitation, and play as infancy precursors to language and theory of mind. *Cognitive Development, 15(4)*, 481-498.

Charman, T. (2003). Why is joint attention a pivotal skill in autism? *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B:Biological Sciences, 358,* 315-324.

Chawarska, K., Klin, A., & Volkmar, F. (2003). Automatic attention cueing through eye movement in 2-year-old children with autism. *Child Development*, *74*, 1108–1122.

Chawarska, K., Klin, A., Paul, R., & Volkmar, F. (2007). Autism spectrum disorder in the second year: Stability and change in syndrome expression. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48*(2), 128–138.

Chawarska, K., & Volkmar, F. (2007). Impairments in monkey and human face recognition in 2-year-old toddlers with autism spectrum disorder and developmental delay. *Developmental Science, 10*(2), 266–279.

Chawarska, K., & Shic, F. (2009). Looking but not seeing: Atypical visual scanning and recognition of faces in 2 and 4-year-old children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders,39*(12), 1663–1672.

Chawarska, K., Volkmar, F., & Klin, A. (2010). Limited attentional bias for faces in toddlers with autism spectrum disorders. *Archives of General Psychiatry, 67*(2), 178-185.

Chawarska, K., Macari, S., & Shic, F. (2012). Context modulates attention to social scenes in toddlers with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 53*(8), 903-913.

Clifford, S. M., & Dissayanake, C. (2008). The early development of joint attention in infants with autistic disorder using home video observations and parental interview. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 38*, 791–805.

Colombino, T. (2004). Theory of mind and the practical management of autistic behavior in the classroom environment, *Theory Psychology* , *14*, 725-737.

Corno F., Farinetti, L. & Signorile I., (2002). A Cost Effective Solution For Eye-Gaze Assistive Technology, in IEEE International Conference On Multimedia And Expo, August 26-29 tarihinde sunulmuş bildiri, Lausanne.

Çağıltay, K. (2005). E-dönüşümü kullanabilmek? İnsan bilgisayar etkileşimi, kullanılabilirlik ve e-devlet projeleri. *Bilişim, 91*, 16-17.

Çağıltay, K., (2011). *İnsan Bilgisayar Etkileşimi ve Kullanılabilirlik Mühendisliği: Teoriden Pratiğe*, Ankara: ODTÜ

Dalton, K., M., Nacewicz, B. M., Johnstone, T., Schaefer, H. S., Gernsbacher, M. A., Goldsmith, H. H., Alexander, A. L., & Davidson, R. J. (2005). Gaze fixation and the neural circuitry of face processing in autism. *Nature Neuroscience, 8*(4), 519-526.

Darıca, N., Abidoğlu, Ü., & Gümüşçü, Ş., (2005). *Otizm ve Otistik Çocuklar*. Ankara: Dizgi.

Dawson, G., Carver, L., Meltzoff, A.N, Panagiotides, H., McPartland, J., & Webb, S.J. (2002). Neural correlates of face and object recognition in young children with autism spectrum disorder, developmental delay, and typical development. *Nature Neuroscience, 8 (3), 700-717*.

Dawson, G., Meltzoff, A. J., Osterling, J., Rinaldi, J., & Brown, E. (1998). Children with autism fail to orient to naturally occurring social stimuli. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 28,* 479-485.

Dawson, G., Toth, K., Abbott, R., Osterling, J., Munson, J., Estes, A., & Liaw, J. (2004). Early social attention impairments in autism: Social orienting, joint attention, and attention to distress. *Developmental Psychology*, 40, 271–283.

Dawson, G., Webb, S. J., Carver, L., Panagiotides, H., & McPartland, J. (2004). Young children with autism show atypical brain responses to fearful versus neutral facial expressions of emotion. *Developmental Science, 7,* 340-359.

de Gelder, B., Vroomen, J., & Van der Heide, L. (1991). Face recognition and lip-reading in autism. *European Journal of Cognitive Psychology*, 3 (1), 69-86.

Deruelle, C., Rondan, C., Gepner, B., & Tardif, C. (2004). Spatial frequency and face processing in children with autism and asperger Syndrome. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 34* (2), 199-210.

Diken, I. H., Ardıç, A., Diken, Ö., & Gilliam, E.J. (2012). Exploring the validity and reliability of Turkish version of Gilliam Autism Rating Scale-2: Turkish standardization study. *Eğitim ve Bilim*, 37, 318-328.

Ekman, P., & Friesen, W. V. (1971). Constants across cultures in the face and emotion. *Journal of Personality and Social Psychology, 17*, 124-129.

Ekman, P., Friesen, W. V., & Tomkins, S. S. (1971). Facial affect scoring technique (FAST): A first validity study. *Semiotica, 3*, 37-58.

Ekman, P., & Friesen, W. V. (1975). *Unmasking the face: A guide to recognizing emotions from facial expressions*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Ekman, P. (1993). Facial expression and emotion. *American Psychologist, 48* (4), 384-392.

Essa, I. A., (1995). Analysis, Interpretation and Synthesis of Facial Expressions, *Massachusetts Institute Of Technology*.

Falck-Ytter, T., Fernell, E., Hedvall, Å. L., von Hofsten, C., & Gillberg, C. (2012). Gaze performance in children with autism spectrum disorder when observing communicative actions. *Journal of Autism and Developmental Disorders,42*(10), 2236-2245.

Farroni, T., Menon, E. & Johnson, M.H. (2006). Factors infuencing newborns preference for faces with eye contact. *Journal of Experimental Child Psychology*, *95*, 298–308

Feinman, S., & Lewis, M. (1983). Social referencing at ten months: A second-order effect on infants' responses to strangers. *Child Development, 54*, 878-887.

Filipek, P. A., Accardo, P. J., Baranek, G. T. & Cook, E. H. (1999). The screening and diagnosis of autistic spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *29*(6), 439-484.

Flavell, J. H. (1999). Cognitive development: Children's knowledge about the mind. *Annual Review of Psychology, 50*, 21-45.

Flavell, J.H. (2000) Development of children's knowledge about the mental world. *International Journal of Behavioral Development, 24,* 15-23.

Fombonne, E. (2009). Epidemiology of pervasive developmental disorders. *Pediatric Research, 65*(6), 591-598.

Gepner, B., de Gelder, B., & de Schonen, S. (1996). Face processing in autistics: Evidence for a generalized deficit? *Child Neuropsychology, 2*, 123-139.

Gillberg, C., & Coleman, M. (2000). *The biology of the autistic syndromes*. Mac Keith Press: London.

Gillespie-Lynch, K., Sepeta, L., Wang, Y., Marshall, S., Gomez, L., Sigman, M., & Hutman, T. (2012). Early childhood predictors of the social competence of adults with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *42*(2), 161-174.

Gilliam Otistik Bozukluk Derecelendirme Ölçeği-2 (GOBDÖ-2-TV). (2014). 8 Mayıs 2014 tarihinde http://www.gobdo2tv.com/hakkinda.asp sayfasından erişilmiştir.

Golan, O., Baron-Cohen, S., Hill, J. J., & Golan, Y. (2006). The "Reading the Mind in Films" task: Complex emotion recognition in adults with and without autism spectrum conditions. *Social Neuroscience*, *1*(2), 111-121.

Golarai, G., Grill-Spector, K., & Reiss, A.L. (2006). Autism and the development of face processing. *Clinical Neuroscience Research*, *6*(3), 143-160.

Grandin, T., (2011). *Resimlerle düşünmek* (M Cecil-İftar, Çev.) İstanbul: Tohum Otizm Vakfı.

Greenspan, S., & Wieder, S. (1999). A functional developmental approach to autism spectrum disorders. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps, 24*, 147–161.

Gross T.F. (2004). The perception of four basic emotions in human and nonhuman faces by children with autism and other developmental disabilities. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *32*, 469–480.

Grossman, R. B., & Tager-Flusberg, H. (2008). Reading faces for information about words and emotions in adolescents with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders, 2*, 681-695.

Guillon, Q., Hadjikhani, N., Baduel, S., & Rogé, B. (2014). Visual social attention autism spectrum disorder: Insights from eye tracking studies *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 42*, 279–297.

Guo, K., Meints, K., Hall, C., Hall, S., & Mills, D. (2009). Left gaze bias in humans, rhesus monkeys and domestic dogs. *Animal Cognition, 12*, 409–418.

Hale, C. M., & Tager-Flusberg, H. (2005). Social comminication in children with autism: the relation between theory of mind and discurse development. *Autism, 9*,157-178.

Happé, F. G., & Frith, U. (2006). The weak coherence account: Detail-focused cognitive style in autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorder, 36*, 5-25.

Haven, E., Manangan, C., Sparrow, J., & Wilson, B. J. (2014). Parent-child interaction qualities as predictors of social skills in children with and without autism spectrum disorders. Autism, *Journal of Research and Practice, 18*(3), 292-300.

Hayhoe, M. M., & Ballard, D. (2005). Eye movements in natural behavior. *Trends in Cognitive Sciences*, 9 (4), 188–193.

Hernandez, N., Metzger, A., Magné ,R., Bonnet-Brilhault, F., Roux, S., Barthelemy, C., &Martineau, J. (2009) Exploration of core features of a human face by healthy and autistic adults analyzed by visual scanning. *Neuropsychologia, 47*, 1004-12.

Hobson, R. P., Ouston, J., & Lee, A. (1988). What's in a face? The case of autism. *British Journal of Psychology, 79*, 441-453.

Howlin, P. (2008). Can children with autism spectrum disorders be helped to acquire a "theory of mind"? *Revista de Logopedia, Foniatria Audiologia, 28*(2), 74-89.

Hughes, C., & Leekam, S. (2004). What are the links between theory of mind and social relations? review, reflections and new directions for studies of typical and atypical development. *Social Development, 13,* 590-619.

Hutchins, T.L., Prelock, P.A., & Chace W. (2008).Test-retest reliability of a theory of mind task battery for children with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, *23*, 195-206.

Izard, C. E. (1971). *The face of emotion*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Izard, C.E., Fine, S., Schultz, D., Mostow, A., Ackerman, B., & Youngstrom, E. (2001). Emotion knowledge as a predictor of social behavior and academic competence in children at risk. *Psychological Science, 12*, 18-23.

İnce, O. (2009). *Göz izleme verileri ile güvenlik sistemi izleyici personelinin görsel tarama davranışı analizi*. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Gebze.

Jacob, R. J. K., & Karn, K. S. (2003). Eye tracking in human-computer interaction and usability research: Ready to deliver the promises. *The mind's eye: Cognitive and applied aspects of eye movement research* (s. 573-605). Amsterdam: Elsevier Science.

Joseph R.M., Ehrman K., McNally, R.,& Keehn, B. (2008). Affective response to eye contact and face recognition ability in children with ASD. *Journal of the International Neuropsychological Society, 14*, 947-955.

Jones, E. A., & Carr E. G. (2004). Joint attention in children with autism: Theory and ıntervention. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, Spring,19*, 13-26.

Jones, W., Carr, K., & Klin, A. (2008). Absence of preferential looking to the eyes of approaching adults predicts level of social disability in 2-year-old toddlers with autism spectrum disorder. *Archives of General Psychiatry, 65*(8), 946-954.

Joseph, R.M., Ehrman, K., McNally, R., & Keehn B (2008). Affective response to eye contact and face recognition ability in children with ASD. Journal of *the* International *Neuropsychological* Society, *14:947-55*.

Joseph, R.M., & Tanaka, J., (2003). Holistic and part-based face recognition in children with autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry,44*, 529–542.

Just, M.A., & Carpenter, P.A. (1980). A theory of reading: From eye fixation to comprehension. *Clinical* Psychology *Review, 87*, 329–354.

Kanner, L. (1943). Autistic disturbance of affective contact. *Nervous Children, 2*, 217-250.

Karacan, H., Çağıltay, K., Tekman, H. G. (2010). Change detection in desktop virtual environments: An eye-tracking study. *Computers in Human Behavior, 26*, 1305-1313.

Karacan, H., & Hayhoe, M. (2008). Is attention drawn to familiar scenes? *Visual Cognition,* 16 (2&3), 356-374.

Karasar N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.

Kasari, C., Freeman, S., & Paparella, T. (2006). Joint attention and symbolic play in young children with autism: A randomized controlled intervention study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 611–620.

King, M., & Bearman, P. (2008). Diagnostic change and the increased prevalence of autism. *İnternational Journal of Epidemiology*, 38, 1223-1234.

Klin, A. (2006). Autism and Asperger syndrome: an overview. *Revista Brasileira de. Psiquiatria., 28*, 3-11.

Klin, A., Sparrow, S. S., de Bildt, A., Cicchetti, D. V., Cohen, D. J., & Volkmar, F. R. (1999). A normed study of face recognition in autism and related disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 29*(6), 499–508.

Klin, A., Jones, W., Schultz, R.T., & Volkmar, F. (2003). The enactive mind: From actions to cognition: lessons from autism. *Philosophıcal Transactıons of the Royal Society-Biological Sciences, 358,* 345–360.

Klin, A., Jones, W., Schultz, R. T., Volkmar, F. R., & Cohen, D. J. (2002). Visual fixation patterns during viewing of naturalistic social situations as predictors of social competence in individuals with autism. *Archives of General Psychiatry, 59*(9), 809-816.

Klin, A., Jones, W., Schultz, R.T., Volkmar, F., & Cohen, D. (2002a). Defining and quantifying the social phenotype in autism. *American Journal Psychiatry*, 159(6), 895–908.

Kobayashi,H., Kohshima,S. (2001). Unique morphology of the human eye and its adaptive meaning: Comparative studies on external morphology of the primate eye. *Journal of Human Evolution*, *40*(4), 19-443.

Korkmaz, B. (2000). *Yağmur çocuklar, otizm nedir?,* İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Krstovska-Guerrero, I., & Jones E. A. (2013). Joint attention in autism: Teaching smiling coordinated with gaze to respond to joint attention bids. *Research in Autism Spectrum Disorders,* 7, 93–108

Kuusikko, S., Haapsamo, H., Jansson-Verkasalo, E., Hurtig, T., Mattila, M.L., Ebeling, H., Jussila, K., Bölte, S., & Moilanen, I. (2009). Emotion recognition in children and adolescents with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *39*, 938-945.

Lahiri, U., Warren, Z., & Sarkar, N. (2011). Design of a gaze sensitive virtual social interactive system for children with autism. IEEE Transactions on Neural Systems and Rehabilitation Engineering: A Publication of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society, 19(4), 443–452.

Lahiri, U., Bekele, E., Dohrmann, E., Warren, Z., & Sarkar, N. (2013). Design of a virtual reality based adaptive response technology for children with autism. *Neural Systems and Rehabilitation Engineering, IEEE Transactions on, 21*(1), 55-64.

Leekam, S.R., López, B., & Moore, C. (2000). Attention and joint attention in preschool children with autism. *Developmental Psychology*, 36(2), 261–273.

Leslie, A. M. (1987). Pretense and representation: The origins of"theory of mind. *Psychological Review*, *94*, 412–426.

Leslie, A. M., & Frith, U. (1988). Autistic children's understanding of seeing, knowing, believing. *British Journal of Developmental Psychology, 6,* 315-324.

Liu, S., Quinn, P. C., Wheeler, A., Xiao, N., Ge, L., & Lee, K. (2011). Similarity and difference in the processing of same-and other race faces as revealed by eye tracking in 4- to 9-month-olds. *Journal of Experimental Child Psychology, 108*, 180–189.

Lord, C. (1995). Follow-up of two-year-olds referred for possible autism. *Journal of Child Psychology, 36,* 1365-1382.

Lovaas, O. I. (2003). *Teaching Individuals with Developmental Delays: Basic Intervention Techniques***.** Austin, TX: Pro-Ed.

Luyster, R. J., Wagner, J. B., Vogel-Farley, V., Tager-Flusberg, H., & Nelson, C. A. (2011). Neural correlates of familiar and unfamiliar face processing in infants at risk for autism spectrum disorders. *Brain Topography*, 24, 220–228.

MacDonald, R., Anderson, J., Dube,W. V., Geckeler, A., Green, G., Holcomb,W. & vd. (2006). Behavioral assessment of joint attention: A methodological report. *Research in Developmental Disabilities,* 27, 138–150.

Meindl, J. N., & Cannella-Malone, H. I. (2011). Initiating and responding to joint attention bids in children with autism: A review of the literatüre. *Research in Developmental Disabilities*, *32*, 1441–1454.

Miller, C. A. (2006). Developmental relationships between language and theory of mind. *American Journal of Speech- Language Pathology, 15*, 142-154.

Milne, E., & Griffiths, H. J. (2007). Visual perception and visual dysfunction in ASD. *British and Irish Orthoptic Journal*, *4*, 15–20.

Moore, D.J., Heavey, L., & Reidy, J. (2012). Attentional processing of faces in ASD: A dot-probe study. *Journal of Autism Developmental Disorders, 42*, 2038–2045.

Morton, J., & Johnson, M. H. (1991). Conspec and Conlern: a two-process theory of infant face recognition. Psychological Review, *98*, 164–181.

Mottron, L., Dawson, M., Soulie`res, I., Hubert, B., & Burack, J. (2006). Enhanced perceptual functioning in autism: An update, and eight principles of autistic perception. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 36*(1), 27-43.

Mundy, P., & Burnette, C. (2005). Joint attention and neurodevelopmental models of autism. In F. R. Volkmar, R. Paul, A. Klin, & D. Cohen (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders, Vol.1*: Diagnosis, development, neurobiology, and behavior.

Mundy, P., Sigman, M., Ungerer, J. & Sherman, T. (1986). Defining the social deficits of autism: The contribution of non-verbal communication measures. Journal of Child Psychiatry, *27*, 657–669.

Mundy, P., Sigman, M., & Kasari, C. (1990). A longitudinal study of joint attention and language development in autistic children. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 20*(1), 115-128.

Mundy, P. & Crowson, M. (1997). Joint attention and early social communication: Implications for research on intervention with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 27,* 653–676.

Mundy, P., & Gomes, A. (1998). Individual differences in joint attention skill development in the second year. *Infant Behavior and Development, 21,* 469– 482.

Mundy, P., & Sigman, M. (2006). Joint attention, social competence and developmental psychopathology. In D. Cicchetti, & D. Cohen (Eds.), *Developmental Psychopathology*. NJ: Wiley: Volume One: Theory and Methods, Hoboken.

Mundy, P., & Newell, L. (2007). Attention, joint attention and social cognition. *Current Directions in Psychological Science, 16*, 269-274.

Namahn. (2000). *Using eye tracking for usability testing*. Brussels.

Nelson, C.A. (1987). The recognition of facial expressions in the first two years of life: Mechanisms of development. *Child Development*, 889-909.

Neumann, D., Spezio, M. L., Piven, J., & Adolphs, R. (2006). Looking you in the mouth: Abnormal gaze in autism resulting from impaired top-down modulation of visual attention. *Social Cognitive and Affect Neuroscience, 1*, 194-202.

Norman, K.L., & Panizzi, E., (2006). Levels of automation and user participation in usability testing, *Interacting with Computers, 18*(2), 246-264.

Noris, B., Nadel, J., Barker, M., Hadjikhani, N., & Billard, A. (2012). Investigating gaze of children with ASD in naturalistic settings, *Plos One, www.plosone.org,* September 7 *(9),*1-11.

Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), İnsan Bilgisayar Etkileşimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (2023)., ODTÜ Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, 11 Haziran 2023 tarihinde http://ibe.bidb.odtu.edu.tr/ sayfasından erişilmiştir.

Osterling, J., & Dawson, G. (1994). Early recognition of children with autism: A study of first birthday home videotapes. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 24,* 247–257.

Osterling, J. A., Dawson, G., & Munson, J. (2002). Early recognition of 1-year-old infants with autism spectrum disorder versus mental retardation. *Development and Psychopathology, 14,* 239-251.

Oyekoya, O. K., & Stentiford, F.W.M. (2004). Eye tracking as a new interface for image retrieval. 12 Temmuz 2015 tarihinde https://vis.arc.vt.edu/~wolex/iSpaces.pdf sayfasından erişilmiştir.

Öhman, A., Lundqvist, D., & Esteves, F. (2001). The face in the crowd revisited: A threat advantage with schematic stimuli. *Journal of Personality and Social Psychology, 80* (3), 381.

Özdemir, S. (2007). Sosyal Öyküler: Otistik çocuklara yönelik bir sağaltım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. *8*(2), 49-62.

Özdemir, S. (2008a). The effectiveness of social stories on decreasing disruptive behaviors of children with autism: Three case studies. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38 (9), 1689-1696.

Özdemir, S (2008b). Using multimedia social stories to increase appropriate social engagement in young children with autism. *The Turkish Online Journal of Education Technology,* 7 (3).

Özdemir, S., Karacan, H., Töret, G., Gürel, Ö., & Doğan, Y. (2013). *Otizmli çocuklar ve normal gelişim gösteren çocukların yüz işleme becerilerinin karşılaştırılması*, 23. Ulusal Özel Eğitim Kongresinde sunulmuş bildiri, Bolu, Türkiye.

Özdemir, S., Karacan, H., Gürel, Ö., Töret, G., Doğan, Y., & Şenol, A. (2014a). *Otizmli çocuklar ve normal gelişim gösteren çocukların işaret etme fotoğraflarında yüz işleme becerilerinin karşılaştırılması,* Uluslararası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresinde sunulmuş bildiri, Antalya, Türkiye.

Özdemir,S., Töret, G. Gürel,Ö., Doğan, Y., & Karacan, H. (2014b) *3D animasyon kullanımının otizm spektrum bozukluğu olan çocukların insan yüzüne odaklanmaları üzerine etkileri,* 24.Ulusal Özel Eğitim Kongresinde sunulmuş bildiri, Edirne, Türkiye.

Özdemir, S.,Doğan, Y., Gürel, Ö., Karacan, H., & Töret, G. (2014c). *Face processing in Turkish children with autism and typically developing children,* YAI International Congress sunulmuş bildiri, New York, US.

Özdemir, S., Gürel Selimoğlu, Ö., Töret, G., & Suna, H. E. (2017). Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocuklar ve normal gelişim gösteren çocukların statik ve hareketli materyallerde yüz işlemelerinin karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *18*(2), 271–290.

Papp, S. (2006). A relevance-theoretic account of the development and deficits of theory of mind in normally developing children and ındividuals with autism, *Theory & Psychology, April,16,* 141-161.

Pascalis,O., de Haan, M., & Nelson, C.A.(2002). Is face processing species-specific during the first year of life? *Science; 296*, 1321-1323.

Pelphrey, K. A., Sasson, N. J., Reznick, J. S., Paul, G., Goldman, B., & Piven, J. (2002). Visual scanning of faces in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 32*(4), 249-261.

Perner, J., Leekham,S., & Wimmer, H. (1987). Three years old difficulty with false belief: the case for conceptual deficits. *Britisih Journal of Developmental Psychology*, 5, 125–137.

Pierce, K. & Schreibman, L. (1995). Increasing complex social behaviors in children with autism: effects of peer implemented pivotal responce training. *Journal of Applied Behavior Analysis, 28*(3); 285-295.

Plaisted, K., O'Riordan, M., & Baron-Cohen, S. (1998). Enhanced visual search for a conjunctive target in autism: A research note. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 39* (5), 777-783.

Plavnick, J., B. (2012). A practical strategy for teaching a child with autism to attend to and ımitate a portable video model. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 37(4), 263-270.

Pollak, S.D., & Kistler, D.J. (2002). Early experience is associated with the development of categorical representations for facial expressions of emotion. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 99, 9072-9076.

Premack, D. & Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioural and Brain Sciences*, 4, 515-526.

Rayner, K. (1998). Eye movements in reading and information processing: 20 years of research. *Psychological Bulletin, 124*(3), 372-422.

Repacholi, B. M., & Gopnik, A. (1997). Early reasoning about desires: evidence from 14- and 18 months-olds. *Developmental Psychology, 33*, 12-21.

Rieffe, B. C., Terwogt, M., & Kotronopoulou, K. (2007). Awareness of single and multiple emotions in high-functioning children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 37(3), 455-465.

Rinehart, N. J., Bradshaw, J. L., Moss, S. A., Brereton, A. V., & Tonge, B. J. (2000). Atypical interference of local detail on global processing in high-functioning autism and Asperger's disorder. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 41*(6), 769–778.

Roberson, W. H., Gravel, J. S., Valcante, G. C., & Maurer, R. G. (1992). Using a picture task analysis to teach student with multiple disabilities. *Teaching Exceptional Children*, *24*, 12-15.

Rump, K. M., Giovannelli, J. L., Minshew, N. J., & Strauss, M. S. (2009). The development of emotion recognition in individuals with autism. *Child Development, 80*, 1434-1447.

Russell, M. (2005). Using eye-tracking data to understand first impressions of a website. *Usability News, 7*(1), 1- 14.

Rutherford, M. D. , Baron-Cohen, S. & Wheelwright, S. (2002). Reading the Mind in the Voice: A Study with Normal Adults and Adults with Asperger Syndrome and High Functioning Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 32,* 189–94.

Rutherford, M.D., Clements, K.A., & Sekuler, A.B. (2007). Differences in discrimination of eye and mouth displacement in autism spectrum disorders. *Vision Research, 47*(15), 2099–2110.

Rutherford, M. D., & McIntosh, D. N., (2007). Rules versus prototype matching: Strategies of perception of emotional facial expressions in the autism spectrum. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 37*,187-196.

Rutherford, M. D., & Towns, A. M. (2008). Scan path differences and similarities during emotion perception in those with and without autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 38*(7), 1371-1381.

Sağlık Bakanlığı, Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (2014). 16 Temmuz 2014 tarihinde http://www.e-saglik.gov.tr/SaglikNet/ SaglikNetDokumanlari. sayfasından erişilmiştir.

Santos, A., Chaminade, T., Da Fonseca, D., Silva, C., Rosset, D., & Deruelle, C. (2012). Just another social scene: Evidence for decreased attention to negative social scenes in high-functioning autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 42* (9), 1790-1798.

Sasson, N., & Elison, J.T. (2012). Eye tracking young children with autism. *Journal of Visualized Experiments-JoVE, 61*, 1–5.

Schertz, H. H., & Odom, S. L. (2004). Joint attention and early intervention with autism: A conceptual framework and promising approaches. *Journal of Early Intervention, 27,* 42- 54.

Schertz, H., Odom, S. L., Baggett, K. M., & Sideris, J. M. (2013). Effects of Joint Attention Mediated Learning for toddlers with autism spectrum disorders: An initial randomized controlled study. *Early Childhood Research Quarterl, 28*, 249–258.

Schietecatte, I., Roeyers, H., &Warreyn P. (2012). Exploring the nature of joint attention ımpairments in young children with autism spectrum disorder: Associated social and cognitive skills. *Journal Autism Developmental Disorders, 42*, 1–12.

Schultz, K. N. (2005). Developmental deficits in social perception in autism: The role of the amygdala and fusiform face area. *International Journal of Developmental Neuroscience, 23*, 125-141.

Schreibman, L., Koegel, R.L., & Craig, M.S.(1997) Reducing stimulus overselectivity in autistic children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 5(4),* 425-436.

Semrud-Clikeman, M. (2007). *Social competence in children*, Margaret 1st Edition. Softcover version of original hardcover edition 12 Nisan 2015 tarihinde http://www.j-e-r-o.com/index.php/jero/article/vie wFile/310/149 sayfasından erişilmiştir.

Shah, A., & Frith, U. (1993). Why do autistic individuals show superior performance on the block design task? *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 34*(8), 1351–1364.

Shaked, M., Gamliel, I., & Yirmiya, N. (2006). Theory of mind abilitiesin young siblings of children with autism. *Autism,10*, 173–187.

Shic, F., Bradshaw, J., Klin, A., Scassellati, B., & Chawarska, K. (2011). Limited activity monitoring in toddlers with autism spectrum disorder. *Brain Research*, 1280, 246–254.

Shic, F., Chawarska, K., Bradshaw, J., & Scassellati, B. (2008). *Autism, eye-tracking, entropy*. In: 2008 7th IEEE International Conference on Development and Learning, 23 Mayıs 2015 tarihinde http://www.cs.yale.edu/homes/scaz/papers/Shic-ICDL-08.pdf sayfasından erişilmiştir.

Slaughter, V., Dennis, M. J., & Pritchard, M. (2002). Theory of mind and peer acceptance in preschool children. *British Journal of Developmental Psychology, 20*(4), 545, 564.

Sodian, B., & Frith, U. (1992). Deception and sabotage in autistic, retarded and normal children. Journal *of* Child Psychology *and* Psychiatry, *33*(3), 591-605.

Spezio, M. L., Adolphs, R., Hurley, R. S. E., & Piven, J. (2007). Abnormal use of facial information in high-functioning autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 37*, 929-939.

Steele, S., Joseph, R.M., & Tager-Flusberg, H. (2003) Developmental change in theory of mind abilities in children with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 33, 461–467.

Sucuoğlu, B. (2003). Otizm ve otistik bozukluğu olan çocuklar. A. Ataman (Ed.), *Özel eğitime giriş* (392-412). Ankara: Gündüz.

Synapse (2015) . Autistic spectrum disorders, *Fact Sheets*. 12 Haziran 2015 tarihinde http://www.autism-help.org/points-tunnel-vision-autism.htm sayfasından erişilmiştir.

Şakar, M., *İnsan yüz imgelerinden yüz ifadesi tanıma.* Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi. Elazığ

Tager-Flusberg, H. (2001) A reexamination of the theory of mind hypothesis of autism', in J.A. Burack, T. Charman, N. Yırmıya & P.R. Zelazo (eds) *The development of autism: Perspectives from theory and research*, pp. 173–93. London: Erlba

Tanaka, J.W., Kiefer, M., & Bukach, C.M. (2004). A holistic account of the own-race effect in face recognition: Evidence from a crosscultural study. *Cognition, 93*, B1–B9.

Teunisse, J. P., & De Gelder, B. (2004). Do autistic children have a generalized face processing deficit? *International Journal of Neuroscience, 77*, 1-10.

Tohum Otizm Vakfı, Otizm Tarama Projesi Sonuç Raporu (2008), 25 Mayıs 2015 tarihinde http://tohumotizm.org.tr/sites/default/files /kcfinder/files/ sayfasından erişilmiştir.

Tomasello, M., & Farrar, M. J. (1986). Joint attention and early language. *Child Development, 57,* 1454-1463.

Toth, K., Munson, J., Meltzoff, A., & Dawson, G. (2006). Early predictors of communication development in young children with autism: Joint attention, imitation, and toy play. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *36*, 993–1005.

Töret, G., Özdemir, S., Özkubat, U. (2015). Ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn ve çocuk davranışları açısından incelenmesi . Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Dergisi, 16(1)(01-22).

Töret, G., Özdemir, S., Gürel Selimoğlu, Ö., & Suna, H. E. (2018). Otizm Spektrum Bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocukların üç boyutlu animasyon ve canlı insan model video materyalleri üzerinde yüz işlemelerinin karşılaştırılması. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, *19*(3), 553–576.

Tracy, J. L., Robins, R. W., Schriber, R. A., & Solomon, M. (2011). Is emotion recognition impaired in individuals with autism spectrum disorders? *Journal of Autism and Developmental Disorders, 42*, 102-109.

Trepagnier, C., Sebrechts, M.M., & Peterson, R.(2002). A typical face gaze in autism. Cyberpsychology & Behavior, 5, 213–217.

Tuchman, R. F., & Rapin, I. (1997). Regression in pervasive developmental disorders: seizures and epileptiform electroencepelogram correlates. *Pediatrics*, *99*(4), 560-565.

Van der Geest, J.N., Kemner, C., Verbaten, M.N., & Engeland, H. (2002). Gaze behaviour of children with pervasive developmental disorder toward human faces: A fixation time study. *Journal Child Psychol Psychiatry*, *43*, 669-778.

Vasta, R., Haith, M. M., & Miller, S. C. (2000). *Child psychology, the modern science*. USA: John Wiley & Sons.

Vivanti, G., Nadig, A., Ozonoff, S., & Rogers, S. J. (2008). What do children with autism attend to during imitation tasks? *Journal of Experimental Child Psychology*, 101 (3), 186-205.

Volkmar, F. R. Sparrow, S. S. Goudreau, E. Cicchetti, D. V., Paul, R., &Cohen, D. J. (1987). Social deficits in autism: An operational approach using the Vineland Adaptive Behavior Scales. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychatry*, 26, 156–161.

Volkmar, F., Carter, A., Grossman, J. & Klin, A., (1997). Social development in autism. In D.J. Cohen & F.R. Volkmar (Eds.). *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders,* New York: John Wiley & Sons, Inc., 2, 173-194.

Volkmar, F., Lord, C., Bailey, A., Schultz, R. T., & Klin, A., (2004). Autism and pervasive developmental disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry,* 45(1), 135-170.

Volkmar, F., Chawarska, K., & Klin, A., (2005) Autism in infancy and early childhood. *Annu Rev Psychol*; 56, 315-36.

Wainwright-Sharp, J. A. & Brayson, S. E. (1993). Visual orienting deficit in high functioning people with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 23*(1), 1-13.

Walden, T. A., & Ogan, T. A. (1988). The development of social referencing. *Child Development, 59*, 1230-1240.

Whalen, C., & Schreibman, L., (2003). Joint attention training for children with autism using behavior modification procedures. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *44*, 456-468.

Webb, S.J., Jones, E.J., Merkle, K., Namkung, J., Toth, K., Greenson, J., Murias, M., & Dawson, G. (2010). Toddlers with elevated autism symptoms show slowed habituation to faces. *Child Neuropsychology*, *16*, 255-278

Wellman, H. M., Cross, D., & Watson, J. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development: The truth about false belief. *Child Development*, *72*(3), 655-684.

Wetherby, A.M. (1986) Ontogeny of communication functions in autism, *Journal of Autism and Developmental Disorders, 16,* 295-316.

Wetherby, A.M., Prizant, B. M., & Hutchinson, T. A. (1998), Communicative, social/affective, and symbolic profiles of young children with autism and pervasive developmental disorders. *American Journal of Speech-Language Pathology, 7,* 79-91.

Wetherby, A.M., (2006). Understanding and measuring social communication in children with autism spectrum disorders. T. Charman ve W. Stone (Eds.) *Social Communicatio Development in Autism Spectrum Disorders* (pp. 03-35). New York:The Guilford.

Wetherby, A.M.., Watt, N., Morgan, L., & Shumway, S. (2007). Social communication profiles of children with autism spectrum disorders in the second year of life. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 37*, 960-975.

Wimmer, H., & Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition*, 13, 103-128.

Wright, B., Clarke, N., Jordan, J., Young, A. W., Clarke, P., Miles, J., Nation, K., Clarke., L., & Williams, C. (2008). Emotion recognition in faces and the use of visual context in young people with high-functioning autism spectrum disorders. *Autism, 12*(6), 607-626.

Wong, C., & Kasari, C. (2012). Play and joint attention of children with autism in the preschool special education classroom. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *42*, 2152–2161.

Yalçın, F., Ceyhun, A. T. & Bal, F. (2020). Bilişsel Davranışçı Terapi Yönteminin Zihinsel Engelli Çocukların Zihin Kuramı Becerisine Etkisinin İncelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches , 16 (28)* , 1200-1222 .

Yirmiya, N., Erel, O., Shaked, M., & Solomonica-Levi, D. (1998). Meta-analyses comparing theory of mind abilities of individuals with autism, individuals with mental retardation, and normally developing individuals. *Psychological Bulletin*, *124*, 283–307.

Young, G.S., Merin, N., Rogers, S.J., & Ozonoff, S. (2009). Gaze behavior and affect at 6 months: Predicting clinical outcomes and language development in typically developing infants and infants at risk for autism. *Developmental Science, 12(5),* 798-814.

Zwaigenbaum, L., Thurm, A., Stone, W., Baranek, G.T., Bryson, S., Iverson, J., & Sigman, M. (2007). Studying the emergence of autism spectrum disorders in high-risk infants: Methodological and practical issues., *Journal of Autism and Developmental Disorders,* 37 (3), 466-480.

OUTSIDE THE NATION, INSIDE THE MELANCHOLIC STATE(S) OF MIND

Leyla Savsar

nobel bilimsel

OUTSIDE THE NATION, INSIDE THE MELANCHOLIC STATE(S) OF MIND

Leyla Savsar

Publishing No.: 1899
ISBN: 978-625-393-068-4
E-ISBN: 978-625-393-069-1
Edition: 1st Edition, November 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
All rights for this edition are reserved for Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, including photocopying, electronically or mechanically recording or by any information storage or retrieval system, without permission of Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Nobel Publishing Group has been operating nationwide since 1984 and worldwide since 2011. Nobel publications are included in the catalogs of higher education institutions at national and international levels.

'NOBEL BİLİMSEL ESERLER' is a Nobel Akademik Yayıncılık brand.

Executive Editor: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Publishing Coordinator: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Interior Designer: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Proofreader: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Cover Designer: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-

Library Information Card

Savsar, Leyla.
Outside The Nation, Inside The Melancholic State(s) of Mind / Leyla Savsar
1st Edition. XII + 148 p. 16,5x24 cm. Includes references, no index.
ISBN: 978-625-393-068-4
E-ISBN: 978-625-393-069-1
1. Nation 2. The Melancholic States

General Distribution

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adress: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Phone: +90 312 278 50 77 - **Fax:** 0 312 278 21 65
Sales: siparis@nobelyayin.com- **E-Sales:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Points of Delivery and Sales: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

Print and Binding: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

CONTENTS

CONTENTS ..... **iii**

ABSTRACT ..... **v**

DEDICATION ..... **vii**

AKNOWLEDGMENTS ..... **ix**

INTRODUCTION **1**

PART I
RE-SITUATING THE IMMIGRANT IN THE NARRATIVE

CHAPTER 1
WEDDING TRANSNATIONAL SPACES AND SELVES IN
THE NEWLYWEDS AND *BROOKLYN HEIGHTS* 25

CHAPTER 2
TRANSCENDING PLACE IN OPEN CITY, ISTANBUL:
MEMORIES AND THE CITY, AND EXIT WEST 51

PART II
RE-WRITING THE IMMIGRANT IN THE NARRATIVE

CHAPTER 3
LANGUAGE AS MELANCHOLIC REDEMPTION IN *THE AMERICAN GRANDDAUGHTER* AND *THE LANGUAGE OF BAKLAVA* ... 77

CHAPTER 4
CELEBRATING AND MOURNING DISPLACEMENT
IN *BONE* AND *FUNNY IN FARSI* 93

PART III
RE-MEMBERING THE NATION IN THE NARRATIVE

CHAPTER 5
A COUNTRY BUILT FOR CHILDREN: RE-MEMBERING
THE CHILD MIGRANT'S AGENCY IN TRANSATIONAL
CHILDRENS NARRATIVES 105

CONCLUSION 133

APPENDIX 137

WORKS CITED 143

WORKS CITED

Abu-Jaber, Diana. *The Language of Baklava*. New York: Anchor, 2005, Print.

Agostinho, DanielaHrsg. *Panic and mourning the cultural work of trauma*. De Gruyter, 2012.

Al-Tahawy, Miral. *Brooklyn heights*. Cairo: American University in Cairo Press, 2012. Print.

Armstrong, Nancy. *How Novels Think*. Columbia University Press, 2005.

Bachelard, Gaston, and M. Jolas. *The poetics of space*. Penguin Books, 2014.

Baker, Mona. "Interpreters and Translators in the War Zone." *The Translator* 16.2 (2010): 197-222. *Tandofonline*. Web.

Barakat, Ibtisam. *Tasting the sky a Palestinian childhood*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007. Print.

Behdad, Ali. *A Companion to Diaspora and Transnationalism (Blackwell Companions in Cultural Studies).* Wiley-Blackwell, 2011.

Behdad, Ali. *A Forgetful Nation. On Immigration and Cultural Identity in the United States.* Duke University Press Books, 2005.

Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994. Print.

Bhabha, Homi. K. *Nation and Narration.* Taylor and Francis Group. 1990.

Birkle, Carmen. "Migration-Miscegenation-Transculturation." *Writing Multicultural* (2004).

Blunt, Antony. "Cultural geographies of migration: mobility, transnationality and diaspora." *Cultural geographies of migration: mobility, transnationality, and diaspora.* N.p., n.d. Web. 19 Dec., 2013.

Boelhower, William Q., and Alfred Hornung, eds. *Multiculturalism and the American self*, Vol. 75. Universitaestsverlag Winter, 2000.

Boggs, Colleen Glenney. *Transnationalism and American Literature. Literary Translation 1773-1892.* Taylor and Francis Group. 2007.

Brady, Mary Prat. *Keywords for American Cultural Studies*. New York: New York University Press, 2014. Web.

Braziel, Jana Evans. *Theorizing Diaspora: a reader*. Blackwell, 2010.

Budick and Iser. *The Translatability of Cultures. Figurations of the Space Between.* Stanford University Press, 1996.

Buonomo, Leonardo. *Immigration, Ethnicity, and Class in American Writing, 1830-1860. Reading the Stranger.* Farleigh Dickinson University Press, 2014.

Buss, Fran Leeper. *Journey of the Sparrows*. New York: Penguin Books, 1991. Print.

Byrne, E. *Homi K. Bhabha*. Palgrave Macmillan. First Ed., 2009.

Castranova, Russ. "Introduction: Transnational Literature at a Moment of Nationalist Resurgence." *College Literature.* 44.4 (2017): pp 465-466. John Hopkins University Press. *Project MUSE [Johns Hopkins UP]*.

Chambers, Iain. *Migrancy, culture, identity*. London: Routledge, 1994. Print.

Chang, J. "Melancholic Remains: Domestic and National Secrets in Fae Myenne Ng's Bone." *MFS Modern Fiction Studies* 51.1 (2005): 110-33. *Project MUSE [Johns Hopkins UP]*. Web. 16 Nov. 2015.

Cheng, A. *The Melancholy of Race: Psychoanalysis, Assimilation, and Hidden Grief (Race and American Culture).* Oxford University Press, 2011.

Chu, P. P. *Assimilating Asians: Gendered Strategies of Authorship in Asian America*. 141-144. Durham, NC: Duke UP, 2000. Print.

Cisneros, Sandra. *The House on Mango Street*. New York: Random House Inc, 1984. Print.

Cole, Teju. *Open city*. Faber and Faber, 2012.

Collier, Gordon (Ed.). *US/THEM Translation, Transcription and Identity in Post-Colonial Literary Cultures*. Rodopi B. V., Amsterdam-Atlanta, GA, 1992. Print.

Damasio, Antonio. *Self Comes to Mind: Constructing the Conscious Brain.* Vintage Books, 2012.

Danticat, Edwidge. *Behind the Mountains*. New York: Scholastic, 2004. Kindle.

Darvin, Ron, and Bonny Norton. "Identity, Language Learning, and Critical Pedagogies in Digital Times." *Language Awareness and Multilingualism*, 2017.

Dominguez, Cesar et al (Ed.). *Cosmopolitanism and the Postnational. Literature and the New Europe.* Brill Rodopi, the Netherlands, 2015.

Dumas, Firoozeh. *Funny in Farsi: a memoir of growing up Iranian in America*. N.p.: 2004. Print.

Elahi, Babak. "Translating the Self: Language and Identity in Iranian-American Womens Memoirs." *Iranian Studies* 39.4 (2006): 461-80. *Jstor*. Web.

Eng, D. L., and Shinhee H. "A Dialogue on Racial Melancholia." *Psychoanalytic Dialogues* 10.4 (2000): 667-700. *JSTOR*. Web. 13 Nov. 2015.

Faiq, Said (Ed.). *Cultures in Dialogue: A Translation Perspective*. ATI-Academic Publications, No: 4. Antwerp, Belgium, 2010. Print.

Fluck, Winfried, Donald E. Pease, and John Carlos Rowe. *Re-framing the transnational turn in American studies.* UPNE, 2011.

Folch-Serra, M. *Place, voice, space: Mikhail Bakhtins dialogical landscape*. Pion, 1990.

Freud, S. "Mourning and Melancholia." *The Journal of Nervous and Mental Disease* 56.5 (1922): 543-45. Web. 30 Nov. 2015.

Freud, Sigmund. *The ego and the id*. Martino, 2010.

Freudenberger, Nell. *The newlyweds*. Penguin Books, 2013.

Friedman, Jonathan, and Shalini Randeria. *Worlds on the move: globalization, migration, and cultural security*. London: Tauris, 2004. Print.

Gebauer and Lausten (Ed.). *Migration and Literature in Contemporary Europe.* Martin Meidenbauer, 2010.

Gentzler, Edwin. *Translation and Identity in the Americas: New Directions in Translation Theory*. Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2008. Print.

Georgiou, Myria. "Identity, Space, and the Media: Thinking through Diaspora." *Revue européenne des migrations internationales* (2010): vol. 26.1. Université de Poitiers. *revenues. org*

Goebel and Schabio. *Locating Transnational Ideals.* Taylor and Francis, 2010.

Goellnicht, D. C. "Of Bone and Suicide: Sky Lee's Disappearing *Moon Café* and Fae Myenne Ng's *Bone.*" *MFS Modern Fiction Studies* 46.2 (2000): 300-330. *Project Muse.* Web. 12 Nov. 2015.

Gonzalez, Mandelena and Tolron, Francino (Ed.). *Translating Identity and the Identity of Translation*. Cambridge Scholars Press, UK, 2006, Print.

Gonzalez, Mandelena. "The Altered Identities of Otherness" in *Translating and Identity in the Americas.* New York: Routledge, 2008. 8-39. Print.

Goyal, Yogita, ed. *The Cambridge Companion to Transnational American Literature*. Cambridge University Press, 2017.

Goyal, Yogita. *The Cambridge Companion to Transnational American Literature.* Cambridge University Press, 2017.

Hamid, Mohsin. "Mohsin Hamid on the dangers of nostalgia: we need to imagine a brighter future," The Guardian, 25 February 2017.

Hamid, Mohsin. *Exit West.* Riverhead Books, 2017. Kindle.

Hron, Madelaine. *Translating Pain: Immigrant Suffering in Literature and Culture*. Toronto: U of Toronto, 2009, Print.

Hron, Madelaine. *Translating pain: immigrant suffering in literature and culture*. University of Toronto Press, 2010.

Inghilleri, Moira. "You Don't Make War Without Knowing Why:" The Decision to Interpret in Iraq. *The Translator* 16.2 (2010): 175-96. *Tandofonline*. Web.

Jay, Gregory S. "'The End of 'American' Literature: Toward a Multicultural Perspective." *College English*, (3:1991): 264-281. Jstor.

Johnson, L. R. "Bearing the Burden of Loss: Melancholic Agency in Charles W. Chestnutt's Paul Marchand, FMC." *The Southern Literary Journal* (2014): 47.1 *Project Muse.*

Kachachi, Inaam. *The American Granddaughter.* (Tanslated by Nariman Youssef). Bloomsbury Qatar Foundation Publishing, Dar Al-Jadid, Beirut, 2008. Print.

Kirsch, Adam. *The Global Novel: Writing the World in the 21st Century.* Columbia Global Reports, 2016.

Kuortti, Joel. *Transculturation and Aesthetics. Ambivalence, Power, and Literature.* Printforce, the Netherlands, 2014.

Kurz, Helga Ramsey et al. *Projections of Paradise. Ideal Elsewheres in Postcolonial Migrant Literature*. Rodopi B.V., Amsterdam-New York, 2011.

Lefebvre, Henri, and Kanishka Goonewardena. *Space, difference, everyday life: reading Henri Lefebvre*. Routledge, 2008.

Lim, Shirley Geok-Lin et al. *Transnational Asian American Literature.* Temple University Press, 2006.

Lowe, L. *Immigrant Acts: On Asian American Cultural Politics*. Durham: Duke UP, 1996. Print.

Mahalingam, Ramaswami. *Cultural Psychology of Immigrants.* Psychology Press, 2006. Print.

Martin Ruano, M. Rosario. "Bringing the Other Back Home: The Translation of (Un)familiar Hybridity." *Linguistica Anteverpiensia (New Series)* 2 (2003): 191-204. *ProQuest.* Web.

Maver, Igor (Ed.). *Diasporic Subjectivity and Cultural Brokering in Contemporary Post-Colonial Literatures.* Lexington Books, 2009.

Maver, Igor. *Critics and Writers Speak. Revisioning Post-Colonial Studies*. Lexington Books, 2006.

Mele, Christopher. Selling the Lower East Side: Culture, Real Estate, and Resistance in New York City. U of Minnesota Press, 2000.

Miller, Stephen. *Walking New York. Reflection of American Writers from Walt Whitman to Teju Cole.* Fordham University Press, 2015.

Mintz, Susannah B. *Hurt and Pain: Literature and the Suffering Body.* Bloomsbury Academic, 2014.

Moraru, Christian. *Rewriting. Postmodern Narrative and Cultural Critique in the Age of Cloning.* State University of New York Press, 2001.

Moslund, Sten Pultz. *Migration Literature & Hybridity: The Different Speeds of Transcultural Changes.* Palgrave Macmillan, 2010.

Mossner, Weik von. *Cosmopolitan Minds.* University of Texas Press, 2014.

Muthyala, John. "Reworlding America: The Globalization of American Studies." *Cultural Critique*, vol. 47 Winter, 2001, pp. 91-119. Jstor.

Nana, Meri and Ama Danquah (Editor). *Becoming American: Personal Essays By First Generation Immigrant Women.* Published by Hyperion, 2001.

Nayar, Pramod K. *The Transnational in English Literature. Shakespeare to the Modern.* Taylor and Francis Group, 2015.

Nayar, Pramod K. *Postcolonialism: a guide for the perplexed*. Continuum, 2010.

Ng, F. M. *Bone*. New York: Hyperion, 1993. Print.

Nwosu, Maik. *Markets of Memories. Between the Postcolonial and the Transnational.* Africa World Press, 2011.

Nyman, Jopi. *Displacement, Memory, and Travel in Contemporary Migrant Writing.* Brill Rodopi and Hotei Publishing, 2017.

Pamuk, Orhan. *Istanbul: Memories and the City,* Penguin Random House, 2003. Kindle

Pamuk, Orhan. *Other Colors: Essays and A Story*. Translated by Maureen Freely. Vintage International, 2008.

Panksepp, Jaak, Stephen Asma, Glennon Curran, and Thomas Greif. "*The Philosophical Implications of Affective Neuroscience*." Journal of Consciousness Studies, vol. 19, No. 3-4, pp. 6-48, 2012.

Pehkoranta, A. "*Re-membering the Past: Melancholic Ethics and Narrative Agency*." Chapter in *Panic and Mourning: The Cultural Work of Trauma*, Eds. Daniela Agostinho Antz Elisa, and Cátia Ferreira. Berlin, De Gruyter, 2012. Print.

Pehkoranta, Anna. "Negotiating Loss and Betrayal: Melancholic Ethics and Narrative Agency in Fae Myenne Ng's Bone and Steer Toward Rock." *Panic and Mourning,* 2014.

Portes, Alejandro, and Rubén G. Rumbaut. *Immigrant America: a portrait*. Berkeley: U of California Press, 1990. Print.

Prieto, Eric*. Literature, Geography, and the Postmodern Poetics of Place*. Palgrave Macmillan, 2013.

Quayson, Ato and Daswani Girishi ed. *A Companion to Diaspora and Transnationalism.* Blackwell Publishing, 2013.

Rafael, Vicente L. *Motherless Tongues: The Insurgency of Language amid Wars of Translation.* Excerpt, Duke University Press, USA, 2016. Print.

Ramone, Jenni. *Postcolonial Theories.* Palgrave Macmillan, London, UK, 2011. Print.

Ricciardi, Alessia. *The Ends of Mourning. Psychoanalysis, Literature, Film.* Board of Trustees of the Leland Stanford Junior University, 2003.

Riis, Jacob August. How the Other Half Lives: Studies Among the Tenements of New York. Charles Scribner's Sons. 1890.

Riis, Jacob August. The Peril And The Preservation Of The Home: Being The William L. Bull Lectures For The Year 1903. Kessinger Publishing. 2007.

Robinson, Douglas. *Displacement and the Somatics of Postcolonial Culture. The Ohio State University Press,* 2013.

Seyhan, Azade. *Writing Outside the Nation*. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2001. Print.

Sulter, Philip. "Mohsin Hamid, Exist West (Hamish Hamilton, 2017)," Book Reviews. Transnational Literature, Vol 10, no. 1, November 2017.

Tolan, Fiona et al (Ed.) *Literature, Migration, and the 'War on Terror.'* Taylor and Francis. 2012.

Trousdale, Rachel. *Nabokov, Rushdie, and the Transnational Imagination. Novels of Exile and Alternate Worlds*. Palgrave Macmillan, 2004.

Tuan, Yi-Fu. *Space and Place.* University of Minnesota Press, 1977.

Urgo, Joseph R. *Willa Cather and the myth of American migration.* University of Illinois Press, 1995.

Vermeulen. "Flights of Memory: Teju Coles *Open City* and the Limits of Aesthetic Cosmopolitanism." *Journal of Modern Literature*, vol. 37, no. 1, 2013.

Von Mossner, Alexa Weik. Cosmopolitan Minds: Literature, Emotion, and the Transnational Imagination (Cognitive Approach to Literature and Culture). University of Texas Press; Reprint edition (May 1, 2015).

Wienen, Van. *American Literature in Transition, 1910-1920*. Cambridge University Press, 2018.

Williams, Kelly Diane. "Home of All Nations: Race, Place, and Domesticity in American Literature, 1877-1919." UMI Dissertation Services, 2006.

Yildiz, Yasemin. *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. Forham University Press, New York. 2012, Print.

ÖRGÜN GENEL MÜZİK EĞİTİMİNDE GÖZ ARDI EDİLEN PROGRAM

Cahit Aksu

nobel

ÖRGÜN GENEL MÜZİK EĞİTİMİNDE GÖZ ARDI EDİLEN PROGRAM

Cahit Aksu

Yayın No.: 5102
Eğitim No.: 1055
ISBN: 978-625-397-801-3
E-ISBN: 978-625-397-800-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Kasım 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Aksu, Cahit.
Örgün Genel Müzik Eğitiminde Göz Ardı Edilen Program / Cahit Aksu
1. Basım, VI + 124 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-801-3
E-ISBN: 978-625-397-800-6
1. Müzik Eğitimi 2. Öğretim Programı 3. Göz Ardı Edilen Program

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Ada Matbaacılık Yayın San. Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 44093 Ostim OSB Mah. 1578. Cad. No.: 21
Yenimahalle/ANKARA Tel: 0312 385 54 10

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

GİRİŞ **1**

Birinci Bölüm
MÜZİK EĞİTİMİ VE EĞİTİM-ÖĞRETİM PROGRAMI KAVRAMLARI **5**

1.1. Eğitim Programı Türleri 7

1.2. Göz Ardı Edilen Program (İhmal Edilen, Atlanan, Görmezlikten Gelinen, Üstünkörü Geçilen, Geçersiz, Null Curriculum) 9

İkinci Bölüm
MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMLARINA GÖZ ARDI EDİLME AÇISINDAN BAKIŞ **15**

2.1. Müzik Öğretim Programlarının Karar Vericiler Tarafından Göz Ardı Edilmesi 15

2.2. Müzik Öğretim Programlarının Müdür veya Öğretmenler Tarafından Göz Ardı Edilmesi 22

2.3. Müzik Öğretim Programlarının Öğrenciler Tarafından Göz Ardı Edilmesi 39

Üçüncü Bölüm
CUMHURİYET DÖNEMİ MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMLARIMIZIN GÖZ ARDI EDİLME AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ **45**

3.1. İlkokul Müzik Öğretim Programlarının Göz Ardı Edilen Program Açısından Değerlendirilmesi 47

3.2. Ortaokul Müzik Öğretim Programlarının Göz Ardı Edilen Program Açısından Değerlendirilmesi 60

3.3. Lise Müzik Öğretim Programlarının Göz Ardı Edilen Program Açısından Değerlendirilmesi 77

SONUÇ VE ÖNERİLER **99**

Bazı Öneriler 102

KAYNAKÇA **105**

EKLER **113**

KAYNAKÇA

Akgül Barış, D. ve Özata, E. (2009). Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalında Alınan Müzik-Müzik Öğretimi Derslerinin Öğretmenlik Uygulamalarındaki Yansımaları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(18), 27- 42.

Akkaş, S. (2015). *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Müzik ve Politikaları (1923-2000),* Ankara: Sonçağ Yayınları.

Aksu, C. (2007). İlköğretim 8. Sınıf Müzik Programının Hedeflerine Ulaşma Düzeyinin Değerlendirilmesi. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı, Erzurum.

Aksu, C. (2008). Türk Müzik Devrimine Güncel Bakış Sonuçtan Sürece, Süreçten Günümüze Yeni Çıkarımlar. *Sanat, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi,* 13, 17-26.

Aksu, C. (2010). Evaluation of Cognitive Entry Behaviours in Music Courses in the Secondary Stage of Elementary School, *EJER*, 41, 1-18.

Aksu, C. (2018). *Cumhuriyet Dönemi Örgün Temel Müzik Eğitimi'nde Müzik Öğretim Programları (1924-2017) ve Müzik Eğitiminde Yapılandırmacılık.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Aksu, C. (2019). *İlkokul Müzik Dersi ile Diğer Derslerin İlişkilendirilmesi ve İlişkilendirme Örnekleri.* Ankara: Akademisyen Yayınevi.

Aksu, C., Altun, Z. D., Yıldız, M. ve Çırak, M. E. (2022). Genel Müzik Eğitiminde Göz Ardı Edilen Program (Trabzon İli Örneği), (Ed) Akdeniz, H. B. ve Akdeniz, A. Ö., *Müzik Eğitiminde Akademik Çalışmalar* içinde, s. 99-122, Lyon: Livre De Lyon.

Altun, Z. D. ve Uzuner, G. (2018). Sınıf Öğretmenlerinin Müzik Öğretimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18* (3), 1416-1432.

Altunya, E. (2001). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Uygulanan İlkokul Müzik Dersi Programlarının Çağdaş Program Geliştirme İlkelerine Göre Değerlendirilmesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Angı, Ç. E., ve Şendurur, Y. (2015). Lise Öğrencilerinin Demografik Özellikleri İle Dinledikleri Müzik Türleri Arasındaki İlişki, *JASSS,* 33, s. 223-238.

Aslim, S. T. (2013). Yapılandırmacı Yaklaşım, Büyükalan Filiz, S. (Ed.), *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları* içinde, 336-351, Ankara: Pegem Akademi.

Assami, A. ve Sheikhzade, M. (2013). Intended, Implemented And Experiential Null Curriculum. *Life Science Journal, 10*(1), 82-85

Ataman, S. Y. (1991). *Atatürk ve Türk Musikısı.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.

Azılıoğlu, Ö. (2019). Ortaokul 5.Sınıf Kademesinde Derse Giren Müzik Öğretmenlerinin Müzik Dersi Öğretim Program Uygulamalarına Yönelik Karşılaştıkları Problemler. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Avcı, A. (2019). Müzik Dersinde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Müzik Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi. Turkish Studies, Educational Sciences, 14(6), s. 2841-2855.

Bağcı, H. ve Can, Ü. K. (2019). Müzik Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar. *Turkish Studies-Educational Scienses, 14*(3), 391-410.

Baz, M. (2019). İlkokul Sınıf ve Ortaokul Müzik Öğretmenlerinin 2018 Müzik Dersi Öğretim Programı Hakkındaki Görüşleri. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Behar, C. (2005). *Musıkiden Müziğe, Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*, İstanbul: YKY Yayınları.

Biber, N. (1986). Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Ortaokullarda Uygulamaya Konulan Müzik Eğitim Programlarının Çağdaş Program Anlayışı Bakımından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bozkaya, İ. (2003). Müzik Öğretmenliği Lisans Programı 3. Yıl Öğrencilerinin Müzik Eğitiminin Sorunlarına Bakış Açıları, (Bildiri) Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu, s. 69-74. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı, Malatya.

Bozkurt, S. S., Zahal, O. ve Türe Uyan, Z. D. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Duygu Durumlarına Göre Dinledikleri Müzik Türlerinin İncelenmesi, *JASSS*, 39, s. 541-567.

Budak, M.M. & Dinç Altun, Z. (2022). Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programında Yer Alan Türk Halk Müziğine Yönelik Kazanımlara İlişkin Müzik Öğretmeni Görüşlerinin İncelenmesi. Turkish Studies-Education, 17(4), 563-582. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.58059

Convey, C. (2017). Considering the Hidden Curriculum in Music Classrooms, *The Music Educator Blog,* https://www.smartmusic.com/blog/hidden-curriculum-in-music-classrooms/ Erişim: 1 Mart 2021.

Cüceoğlu Öncer, G. ve Yıldız, E. (2017). İlkokul 4. Sınıf ve Ortaokul 5. Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programında Yer Alan Kazanımların Gerçekleşme Durumuna İlişkin Ders Öğretmenlerinin Görüşleri (Çankırı İli Örneği), *EKUAD/JETPR, Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 3*(2), s.98-113.

Demir, B. Y. ve Nacakçı, Z. (2019). Müzik Öğretmenlerinin 2017-2018 Ortaokul Müzik Dersi Programına Yönelik Görüşleri, *NWSA-Fine Arts, 14*(1), s. 60-70.

Demirbatır, E. ve Helvacı, A. (2006). Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı Öğrencilerinin Müzik Derslerine İlişkin Görüş ve Beklentilerinin Değerlendirilmesi, (Bildiri), Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, s. 121-135, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, Denizli.

Demirci, B. (2009). 2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı, Öğretmen Kılavuz Kitabı ve Öğrenci Çalışma Kitaplarının Uygulamadaki Görünümüne Yönelik Değerlendirilmesi. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Demirel, Ö. (2013). *Eğitimde Program Geliştirme-Kuramdan Uygulamaya,* 20. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.

Doğan, H. (2008). İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Müzik Türü Tercihlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Doğan, C. (2014). Coğrafya Öğretiminde Disiplinlerarası Ders İşlenişinin Başarıya Etkisinin Değerlendirilmesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Doğan, U. (2019). Ortaöğretim Öğrencilerinin Müzik Beğeni Ve Tercihlerinin Çeşitli Değişkenler Yönünden İncelenmesi (Sivas/Zara Örneği), [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzik Ana Bilim Dalı, Sivas.

Ekinci, N. (2020). Temel Kavramlar, (Edt. Köksal, N. ve Ayvaz Tuncel, Z.), *Eğitimde Program Dışı Etkinlikler* içinde, Ankara: Pegem Akademi.

Emnalar, A. (1993). Türk Halk Müziğinin Eğitimdeki Yeri, (Bildiri), s. 68-76, I. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu-Müzik Türlerinin Eğitimdeki Yeri, 26-28- Temmuz, Trabzon.

Erden, M. (1998). *Eğitimde Program Değerlendirme.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Ertek Babaç, E. ve Köse, S. (2018). Güncellenen İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programına Göre Şarkı Söyleme Becerisine İlişkin Beklentiler (Afyonkarahisar İli Örneği), *idil-Sanat ve Dil Dergisi, 7*(51), s. 1385-1395.

Ertürk, S. (2017). *Eğitimde Program Geliştirme, 2. Baskı,* Ankara: Edge Akademi.

Flinders, D. J., Noddings, N. and Thornton, J. S. (1986). The Null Curriculum: Its Theoretical Basis and Practical Implications, *Curriculum Inquiry 16* (1), 33-42.

Gedikli, N. (1999). *Ülkemizdeki Etki ve Sonuçlarıyla Uluslararası Sanat Müziği,* İzmir: Müzik Bilimsel Araştırmaları 2.

Gençel Ataman, Ö. Ve Okay, H.H.(2009). İlköğretim Müzik Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Yaklaşıma Dayalı İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programına Yönelik Görüşleri (Balıkesir İli Örneği), (Bildiri), 8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, s. 438-448, 23-25 Eylül 2009, Samsun.

Gholami, M., Rahimi, A., Ghahramani, O. ve Dorri, E. R. (2016). A Reflection on Null Curriculum, *IIOABJ, 7* (1), 218-223. www.iioab.org.

Göher, M. F. (2006). İlköğretimde Kullanılan Müzik Ders Kitaplarının Uygulamadaki İşlevselliği, (Bildiri), *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu* içinde, 241-247, 26-28 Nisan 2006, Denizli.

Gök, M. ve Tufan, E. (2016). Müzik Öğretmenlerinin 2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programına İlişkin Görüşleri (Ankara Örneği), *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(3), 1385-1402.

Gözütok, D. ve Alkın-Şahin, S. (2014). Öğretim Programlarında Ara Disiplin Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 47*(2), 287-306.

Gün, E. (2009). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Müzik Dersine Yaklaşımları: Burdur Ve Isparta İlleri Örneği, (Bildiri), 8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, s. 460-469, 23-25 Eylül 2009 Samsun.

Güneş, H. (2015). *Eğitim Bilimleri-Terimleri Sözlüğü,* Bütünlük (İntegrity), Ankara: Ütopya Eğitim Dizisi.

Gür, B. (2006). Öğrenci Merkezli Eğitimin Çıkmazları, *Eskiyeni*, 3, 34-45.

Gürol, A. (2013). Öğretimde Planlama, https://slideplayer.biz.tr/slide/3167304/. Erişim: 11.01.2022

Güven, A. K. Ve Çelenk, K. (2020). Müzik Öğretmeni Görüşleri Doğrultusunda 2018 Müzik Dersi Öğretim Programı 8. Sınıf Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme, *ATASOBED, 24*(1), 447-469.

Güzelöz, S. (2013). Afyonkarahisar İli Müzik Eğitimi Sorunlarında Müzik Eğitimcilerinin (Akademisyen-Öğretmen) Fikir Paylaşımları, *Çalıştaylar-Müzik Eğitiminde Fikir Paylaşımları, Uygulamalar, Seminerler, Söyleşiler* içinde, Ss. 25-80, 20 Şubat 2008, Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü, Afyonkarahisar.

İşkodralı, M. E. (2019). Cumhuriyet, Türk Müziği ve Türk Beşlileri, *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi, 1* (1), 23-30.

İşler, A., Ş. (2004). Sanat Eğitiminde Disiplinlerarası-Tematik Yaklaşım, *Millî Eğitim Dergisi,* 163.

Kanatlı, F., ve çekici, Y. E. (2013). Türkçe Öğretiminde Disiplinler Arası Olanaklar, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(2), 223-234.

Karaca, (2019). 2018 Lise Müzik Dersi Öğretim Programında Yer Alan Müzikle İlgili Araştırma ve Çalışmalarında Bilişim Teknolojilerinden Yararlanır Kazanımının Gerçekleştirilmesine Yönelik Müzik Öğretmenleri İhtiyaçlarının İncelenmesi, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kılıç, I. (2009a). İlköğretim Okullarındaki Müzik Derslerinde Karşılaşılan Araç-Gereç Sorunları, (Bildiri), 8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, s. 22-41, 23-25 Eylül 2009, Samsun.

Kılıç, I. (2009b). İlköğretim Birinci Kademe Sınıf Öğretmenlerinin Müzik Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*(1), s. 123-137.

Kılıç, I. (2016). Öğrenci Gözüyle Müzik Dersine Bakış Açısının Değerlendirilmesi, *Jrett-Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5*(4), s.148-161.

Kocabaş, A. (2000). Sınıf Öğretmenlerinin Müzik Derslerindeki Yetersizliklerine İlişkin Görüşleri, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(7), 7-11.

Kopar, S. V. (2016). Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Müzik Derslerindeki Türk Müziği Konularına İlişkin Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Köroğlu, G. N. (2014). İlköğretim İkinci Kademe Müzik Öğretmenlerinin 2006 Müzik Dersi Öğretim Programına Yönelik Görüşleri, *SED-Sanat Eğitimi Dergisi, 2*(1), s. 127-141.

Kurtaslan, H. ve Köksoy, A. M. (2011). Sınıf Öğretmenlerinin Müzik Öğretimine Yönelik Hazır Bulunuşluluk ve Uygulamalarının İncelenmesi: Niğde İli Örneği, *NWSA/e-Journal of New World Sciences Academy, 6*(4), s. 448-462.

Kütahyalı, Ö. (1984). Türkiye'de Uygulanan Genel Müzik Eğitiminin Konservatuvarlar Üzerindeki Etkileri, (Bildiri), 1. Ulusal Müzik Bilimleri Sempozyumu, 198-205, 7-9 Mayıs, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir.

Küçükahmet, L. (2009). *Program Geliştirme ve Öğretim, 24. Basım,* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kültür Bakanlığı (1936). *İlkokul Programı,* İstanbul: Devlet Basımevi.

Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı,* İstanbul: Devlet Basımevi.

Maarif Vekâleti, (1930). *Ortamektep Müfredat Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Maarif Vekaleti (1931). *Ortamektep Müfredat Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası.

MEB, (1948). *İlkokul Programı,* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

MEB, (1949). *Ortaokul Programı,* Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

MEB, Tebliğler Dergisi (1957). *Lise Müzik Programı,* 07 Ekim 1957, Sayı: 976. (Elektronik Sürüm),

http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/21-1957, Erişim Tarihi:20.02.2017.

MEB, (1968). *İlkokul Programı,* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

MEB, Tebliğler Dergisi (1971). *Orta Dereceli Okulların Birinci Devre Sınıfları ve 2. Devre 1. Sınıf Müzik Programı,* 14 Haziran 1971, Karar s. 177. (Elektronik Sürüm), http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuem-sayilar/viewcategory/35-1971, Erişim: 20.02.2017. 272

MEB, T.T.K.B. (1991). Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğini Uygulayan Lise ve Dengi Okulların Seçmeli Resim ile Müzik (I-V. Dönem) Dersi Öğretim Programı, 2343 Sayılı Tebliğler Dergisine Ek, Karar Sayısı: 191, Karar Tarihi:16.09.1991. http://tebligler.meb.gov.tr/index.php/tuemsayilar/ Erişim Tarihi: 29.12.2016

MEB, (1994). *İlköğretim Kurumları Müzik Dersi Öğretim Programı*, Ankara: MEB Yayını.

MEB, (2006). İlköğretim Müzik Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara: MEB Yayını

MEB, TTKB, (2009). Ortaöğretim Müzik Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara: MEB Yayını

MEB, TTKB, (2018). Güncellenen Öğretim Programları, Müzik Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar), Ankara: MEB Yayını. [Elektronik Sürüm], http://mufredat.meb.gov.tr. Erişim Tarihi: 05.02.2018.

MEB, (2020). Öğretim Programları Değerlendirme Raporu-2020, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_08/24113242_ogre timprogramlari_dr.pdf Erişim Tarihi: 22.12.2022.

MEGSB, Tebliğler Dergisi (1986). Ortaokul ve Lise Müzik Dersi Öğretim Programı, 28. 03. 1986, Sayı: 2208, tebliglerm.eb.gov.tr/ index. Arşiv 1986. Erişim 29.12.2016

Nacakçı, Z. (2006). İlköğretim Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumları, (Bildiri), *Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu* içinde, 219-229, 26-28 Nisan 2006, Denizli.

Nart, S. (2014). Sınıf Öğretmenliği Eğitiminde Müzik Dersleri, (Bildiri), 9. Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Noyan, H. (2012). Müzik Dersinin Müzik Beğenisine Göre İlköğretim Öğrencileri Üzerindeki Olumlu Olumsuz Etkilerinin Araştırılması [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Orhan, A. ve Evran Acar, F. (2018). Göz Ardı Edilen Program ve Türkiye'deki Yansımaları, *Eğitimde Kuram ve Uygulama, Journal of Theory and Practice in Education, 14*(3), 292-305.

Otacıoğlu Gürşen, S. (2007). İlköğretim 5. 6. ve 7. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21, 134-139.

Özçelik, D. A. (2010). *Eğitim Programları ve Öğretim (Genel Öğretim Yöntemi),* Ankara: Pegem Akademi.

Özer, Z. ve Onuray Eğilmez, H. (2022). MEB 2017 Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı'nın Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Millî Eğitim Dergisi, 51*(234), 1181-1208.

Öztürk, O. M. (2009). Türkiye'de Müzik Olgusunun Müzik Olarak Anlaşılmasında ve Eğitim Alanındaki Önyargıların Aşılmasında Bütüncül Yaklaşım Gerekliliği Üzerine Tespit ve Öneriler, (Bildiri). *8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu,* s. 22-41, 23-25 Eylül 2009, Samsun.

Özişler, D. E. (2018). Müzik Öğretmeni Adaylarının Ortaöğretim Müfredatındaki Hedef Davranışlara Yönelik Yeterliklerine İlişkin Görüşleri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Resmî Gazete (2012). İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No: 6287, Sayı: 28261, Tarih: 11.04.2012.

Rey, C. R., (2007). Atatürk ve Müzik, (Bildiri). *Atatürk Devrimleri İdeolojisinin Türk Müzik Kültürüne Doğrudan ve Dolaylı Etkileri* içinde, 136-139, Açık Oturum (08.11.1978), Bildiri Kitabı-İkinci Baskı, İstanbul: BÜTMK Yayınları I.

Sağer, T. (2003).Müzik Öğretmeninin Çalgısı ve Mesleksel Yaşama Etkisi, (Bildiri), *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu,* s. 357-363, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı, Malatya.

Sazak, N. (2003). Müzik Öğretmenliği A.B.D. Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Uygulama Dersindeki Yeterliklere İlişkin Kendilerini Değerlendirmeleri, (Bildiri), *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu,* s. 151-155, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı, Malatya.

Saydam, R. (2003). İlköğretim I ve II. Devre Müzik Eğitiminde Eğitimci Sorunu, (Bildiri), *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu,* s. 75-81, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı, Malatya.

Sevgi, A. (2003). Nasıl bir müzik öğretmeni, (Bildiri), *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu,* s. 65-68, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı, Malatya.

Sönmez, V. ve Alacapınar, G. (2015). *Örnekleriyle Eğitimde Program Değerlendirme*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Sönmez, V. (1994). *Eğitim Felsefesi,* Ankara: Anı Yayıncılık.

Şenler, Ö. (2014). Sınıf Öğretmenlerinin Müzik Dersindeki Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri (Ankara İli Örneği)*,* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Müzik Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.

Kültür Bakanlığı (1936). *İlkokul Programı.* İstanbul: Devlet Basımevi.

Taş, H. (2020). İlkokul Öğrencilerinin Müzik Türü Tercihleri Üzerine Bir İnceleme, *SEFAD,* 44, s. 355-378.

Taşal, B. Ve Vural, F. (2011). Şarkı Sözlerinde Şiddet Öğesi: Aksaray İli İlköğretim İkinci Kademe Öğrencileriyle Yapılan Bir Çalışma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, s. 251-259.

Tekelioğlu, O. (1999). Türk Musiki İnkılabının İçsel Tarihi-Nota Dergisinin Kapanması, *Toplumbilim Müzik Özel Sayısı,* 9, 15-23.

Toraman, M. (2013). Müzik Öğretmenlerinin İlköğretim Programında Yer Alan Müzik Dersine Yönelik Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Tura, Y. (1998). Türkiye'de Müzik Eğitiminin Güncelleştirilmesi, (Bildiri), *5. İstanbul Türk Müziği Günleri-Türk Müziğinde Eğitim Sempozyumu,* 14-15 Mayıs 1998, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkmen, E. F. (2009). Yeni Öğretim programlarına Uyum Sürecinde Müzik Öğretmenlerinin Yaşadığı Sorunlar, (Bildiri). *8. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu,* s. 184-193, 23-25 Eylül 2009, Samsun.

Türkmen, U. (2013). Müzik Öğretmenlerinin Mesleki Yaşantılarında En Çok Karşılaştıkları Sorunlar, (Çalıştay), *Çalıştaylar-Müzik Eğitiminde Fikir Paylaşımları, Uygulamalar, Seminerler, Söyleşiler* içinde, ss. 166-177, 3-4-5 Kasım 2010, Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü, Afyonkarahisar.

Uçan, A. (2000). *Geçmişten Günümüze- Günümüzden Geçmişe, Türk Müzik Kültürü.* Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Uçan, A. (2003). *İlköğretim Okulları İçin Üçer Seçenekli Özgün Şarkılar.* Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları.

Uçan, A. (2005a). *Müzik Eğitimi- Temel Kavramlar İlkeler Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum.* Ankara: Evrensel Müzikevi.

Uçan, A. (2005b). Türkiye'de Cumhuritetin Kuruluşundan Günümüze Müzik Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını, (Bildiri). *Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği-Müzik Kültürü-V. Türk Kültürü Kongresi,* içinde s.11-111, Ankara-2005: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Ulusoy, G. (2007). Disiplinlerarası Araştırma ve Eğitim, Coşkun Can Aktan (Edt), *Değişim Çağında Yüksek Öğretim: Global Trendler–Paradigmal Yönelimler* içinde, 389-398, İzmir: Yaşar Üniversitesi.

Umuzdaş, S. ve Levent, A. (2012). Müzik Öğretmenlerinin İlköğretim Müzik Dersi İşleyişine Yönelik Görüşleri, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(1), 56-73.

Ünal, F. ve Ünal, M. (2010). Türkiye'de Ortaöğretim Programlarının Gelişimi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 1, 110-125.

Üstün, H. ve Albuz, A. (2020). Genel Müzik Eğitiminde Türk Müziği Unsurlarının Öğretilmesine Yönelik Çalgı Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Turkish Studies - Education, 15*(3), 2191-2209. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42222

Varış, F. (1997). *Eğitimde Program Geliştirme, Teoriler-Teknikler,* Ankara: Alkım Yayınları.

Varış, Y. A. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Gözüyle Müzik Dersleri, *Atlas Journal, 6*(34), s.935-946.

Yarımca, Ö. (2010). İlköğretim II. Kademe Görsel Sanatlar Dersinde Disiplinler Arası Yaklaşıma Dayalı Uygulamalar, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yazıcı, T. (2012). İlköğretim Müzik Dersinin Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunların, Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi (Trabzon İli Örneği), *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(1), 185-200.

Yazıcı, T. (2016). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersi Öğretimi Kazanım Boyutları İle İlgili Sınıf Öğretmenleri Görüşleri, *JASSS,* 46, s.233-246.

Yıldız, G. (2004). Müzik Öğretmenlerinin İş Doyumu, (Bildiri). *1924-2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu,* s. 584-602, 7-10 Nisan 2004, Isparta.

Yönetken, H. B. (1948). *Diskotek Kılavuzu*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

Yurdakul, B. (2011). Yapılandırmacılık, Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde Yeni Yönelimler* içinde, (s. 39-65), Ankara: Pegem Akademi.

Yünlü, F. Ve Sağlam, M. (2004). Sınıf Öğretmenlerinin Müzik Dersine İlişkin Görüşleri, İçerikle İlgili Güçlükleri ve Eğitim Gereksinmeleri, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 3*(6), 211-226.

Zaman, Ç. (2019). Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programında Yer Alan Makamsal Kazanımların Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar İli Örneği), [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

URL 1: Örgün Eğitim-TDK, https://sozluk.gov.tr/. Erişim: 25.05.2023.

URL2: Genel Eğitim-https://kelimeler.gen.tr/genel-egitim-nedir-ne-demek-127802. Erişim: 25.05.2023

ÖRGÜTLERDE GRUP İÇİ ETKİLEŞİM, TAKIM İŞBİRLİĞİ VE KOLEKTİF ZEKÂ

Editör: Murat Ulubay

nobel bilimsel

Örgütlerde Grup İçi Etkileşim, Takım İşbirliği ve Kolektif Zekâ
Editör: Murat Ulubay

Yayın No.: 1898
ISBN: 978-625-393-066-0
E-ISBN: 978-625-393-067-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ulubay, Murat.
Örgütlerde Grup İçi Etkileşim, Takım İşbirliği ve Kolektif Zekâ / Editör: Murat Ulubay
1. Basım, X + 194 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-066-0
E-ISBN: 978-625-393-067-7
1. Örgütler 2. Grup Etkileşimi 3. Kolektif Zekâ

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları ..... **iii**

Ön Söz ..... **vii**

Etkileşimsel Takım Bilişi Yaklaşımı: Temelleri ve Sınırlılıkları **1**
Murat Ulubay

Çalışma Yaşamında Transaktif Bellek Sistemlerinin Rolü **21**
Selin Erdil

Takım Eğitimlerinde Birey Motivasyonu Üzerine Çok Düzeyli Kuramsal Bir Model **41**
İpek Mete

Gruplarda Bilişsel Süreçleri Destekleyici Sosyoduygusal Faktörler **75**
Mehmet Emre Uğur

Takım Performansını Etkileyen Sosyal Psikolojik Etkenler **91**
Gülden Sayılan - Meltem Düzgün

Örgütsel Etkileşimde ve Ortak Anlamlar Üretiminde Dilin Rolü **117**
Svıtlana Nesterova Coşkun

Norm Çatışması Modeline Göre Muhalefet: Gruba Sadakat Uymamayı Gerektirdiğinde Özdeşleşmenin Beklenmeyen Rolü **141**
Banu Cingöz-Ulu - M. Fatih Bükün

Takım Kişiliği ve Paylaşılan Zihinsel Model İlişkisi: Türkiye'de Bir Saha Araştırması **171**
Derya Karanfil - H. Canan Sümer

Etkileşimsel Takım Bilişi Yaklaşımı: Temelleri ve Sınırlılıkları

Murat Ulubay

Giriş

"Takım", "çalışma grubu", "ekip" gibi sosyal gruplar, bir organizasyon içinde işlerin yürütülmesinin en önemli alt bileşeni, temel taşı olarak, bireysel "çalışan" kavramı ile yarışabilecek kadar önemli ve kurucu bir unsurdur. Bunun sebebi, tamamlanması gereken görevlerin çok büyük oranda çalışanların işbirliği ve etkileşim hâlinde olmasını gerektiren bir zorluğa ve doğaya/yapıya sahip olmasıdır. Bunun dışında herhangi bir örgütte, ne kadar bireysel bir şekilde iş yapıyor olursa olsun, bir çalışanın işinin çıktısı, ya başka bir çalışanın veya birimin yapacağı işin girdisi veya kontrol, koordinasyon vs. gibi örgütsel fonksiyonlar gereği, bir diğerinin işlerinin bir konusu olmaktadır. Bu da takım kavramının tanımında merkezi bir yer alacak işbirliği, etkileşim ve karşılıklı bağımlılığı gündeme getirmektedir. Bu bölümde bütün bu örgütsel gruplar, ekipler ve birimler terminolojik tutarlılık adına "takım" kavramı altında ele alınacaktır.

Takım, ortak hedeflerine ulaşma ve ortak görevlerini tamamlama amacı olan ve ikiden fazla üyesi oluşan bir topluluk olarak tanımlanır (Kim vd., 2010). Daha teknik ve teorik tanımı Kozlowski ve Bell tarafından 2008 tarihli çalışmalarında şu şekilde verilmiştir: "takım";

Kendisini belirleyen, kısıtlar altına alan, sınırlar koyan, daha üst organizasyon hiyerarşisi üzerinden, diğer takımlar ve birimlerle alışverişlerini etkileyen bir örgütsel bağlama yerleşmiş ve bu bağlamda varlık bulmak kaydıyla; örgüt açısından anlamı olan görevleri başarmak üzere kurulmuş, bir veya daha fazla ortak hedefi olan, sosyal etkileşim içinde, görevle ilgili karşılıklı bağımlılıklar sergileyen, sınırları koruyan ve yöneten, iki veya daha fazla üyesi olan kolektifler, çalışan topluluklarıdır.

tilmiş, yayılmış biliş kuramından (Clark, 2008) faydalanarak iletişimi hem kolektif bir bilişsel faaliyet olarak tanımlayan hem de iletişim esnasında takım düzeyinde bilgi işlemenin gerçekleştiğini vurgulayan bakış açılarıyla yaptıkları araştırmaları örnek alınabilir. Takım bilişini etkileşimde varlık bulan ve o şekilde incelenebileceğini kabul eden diğer bazı yaklaşımlar bilişsel bilimlerden, bilgi yapılarını ve bilişi iskeleleme/çerçeveleme (scaffolding) ve yük dağıtma, dengeleme (offloading) kavramlarını takım bilişi araştırmalarına eklemlemişlerdir (Fiore ve Wiltshire 2016).

Kaynaklar

Akgün, A. E., Dayan, M., & Benedetto, A. D. (2008). New product development team intelligence: Antecedents and consequences. *Information Management, 45*(4), 221-226. doi: 10.1016/J.IM.2008.02.004

Arrow, H., McGrath, J. E., and Berdahl, J. L. (2000). *Small Groups as Complex Systems: Formation, Coordination, Development, and Adaptation.* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Bales, R. F. (1950). *Interaction process analysis: A method for the study of small groups*. Cambridge, MA: Addison-Wesley

Borrego, M., Karlin, J., McNair, L. D., & Beddoes, K. (2013). Team Effectiveness Theory from Industrial and Organizational Psychology Applied to Engineering Student Project Teams: A Research Review. *Journal of Engineering Education, 102*(4), 472-512. doi:10.1002/jee.20023

Cannon-Bowers JA, Salas E, Converse S. (1993). *Shared mental models in expert team decision making*. In Individual and Group Decision Making, Castellan NJ (ed.), 221-246.

Chan, D. (1998). Functional relations among constructs in the same content domain at different levels of analysis: A typology of composition models. *American Psychological Association* (APA). https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.2.234

Clark, A. (2008). *Supersizing the mind*. doi:10.1093/acprof:oso/9780195333213.001.0001

Cooke, N. J., Salas, E., Kiekel, P. A., & Bell, B. (2004). Advances in measuring team cognition. In *Team cognition: Understanding the factors that drive process and performance* (pp. 83-106). doi:10.1037/10690-005

Cooke, N. J., Gorman, J. C., Myers, C. W., & Duran, J. L. (2013). Interactive team cognition. *Cognitive Science*, *37*(2), 255-285. doi:10.1111/cogs.12009

Cooke, N. J. (2015). *Team Cognition as Interaction*. SAGE Publications. https://doi.org/10.1177/0963721415602474

Cronin, M. A., Weingart, L. R., & Todorova, G. (2011). Dynamics in Groups: Are We There Yet? *Academy of Management*. https://doi.org/10.5465/19416520.2011.590297

DeChurch, L. A., & Mesmer-Magnus, J. R. (2010). Measuring shared team mental models: A meta-analysis. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 14*(1), 1-14. https://doi.org/10.1037/a0017455

Elsbach, K. D. and A. B. Hargadon. (2006). *Enhancing Creativity through 'Mindless' Work: A Framework of Workday Design*, Organization Science.

Englund, H., & Gerdin, J. (2008). Structuration theory and mediating concepts: Pitfalls and implications for management accounting research. *Critical Perspectives on Accounting*, *19*(8), 1122-1134. doi:10.1016/j.cpa.2007.06.004

Fiore, S. M., & Wiltshire, T. J. (2016). Technology as teammate: Examining the role of external cognition in support of team cognitive processes. *Frontiers in Psychology*, *7*, 1531. doi:10.3389/fpsyg.2016.01531

Hodgkinson, G. P., & Healey, M. P. (2008). Cognition in Organizations. Annual Reviews. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093612

Hutchins, E. (1995). *Cognition in the wild.* The MIT Press.

Ilgen, D. R., Hollenbeck, J. R., Johnson, M., & Jundt, D. (2005). Teams in Organizations: From Input-Process-Output Models to IMOI Models. *Annual Review of Psychology, 56* (1), 517-543. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070250

Ivanaj, S., & Bozon, C. (2016). *Socio-emotional processes*. Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781785369278.00017

Jarboe, S. (1988). A comparison of input-output, process-output, and input-process-output models of small group problem-solving effectiveness. *Communication Monographs, 55*(2), 121-142. doi:10.1080/03637758809376162

Johnson-Laird, P.N. (1983). Mental Models. *Journal of Cognitive Psychology*, 131-138, https://doi.org/10.1080/20445911.2012.759935

Jones, N. A., Ross, H., Lynam, T., Perez, P., & Leitch, A. (2011). Mental Models: An Interdisciplinary Synthesis of Theory and Methods. *Ecology and Society, 16*(1). http://www.jstor.org/stable/26268859

Kauffeld, S., Lehmann-Willenbrock, N., & Meinecke, A. L. (2018). The Advanced Interaction Analysis for Teams (act4teams) Coding Scheme. Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781316286302.022

Kearney, A. R., & Kaplan, S. (1997). Toward a Methodology for the Measurement of Knowledge Structures of Ordinary People: The Conceptual Content Cognitive Map (3CM). *Environment and Behavior, 29*(5), 579-617. https://doi.org/10.1177/0013916597295001

Klein, G. (2000). *Cognitive task analysis of teams*. In J. M. Schraagen, S. F. Chipman, & V. L. Shalin (Eds.), *Cognitive task analysis*. Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9781410605795

Lim, B. C., & Klein, K. (2006). Team mental models and team performance: A field study of the effects of team mental model similarity and accuracy. *Journal of Organizational Behavior, 27,* 403- 418.

Park, J., Han, S., & Kim, H. (2010). Development of extended speech act coding scheme to observe communication characteristics of human operators of nuclear power plants under abnormal conditions. *Journal of Loss Prevention in the Process Industries, 23*(4), 539-548. https://doi.org/10.1016/j.jlp.2010.04.005

Klimoski, R., & Mohammed, S. (1994). Team mental model: Construct or metaphor? *Journal of Management, 20*(2), 403-437. https://doi.org/10.1016/0149-2063(94)90021-3

Koch, J., Ritz, F., Kleindienst, C., & Brüngger, J. (n.d.). *The Cambridge Handbook of Group Interaction Analysis* (p. 405-418). Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781316286302.021

Kozlowski, S. W. J., & Bell, B. S. 2003. Work groups and teams in organizations. In W. C. Borman, D. R. Ilgen, & R. J. Klimoski (Eds.), *Handbook of psychology: Industrial and organizational psychology, 12,* 333-375. London: Wiley.

Langan-Fox, J., Wirth, A., Code, S., Langfield-Smith, K., & Wirth, A. (2001). Analyzing shared and team mental models. *International Journal of Industrial Ergonomics*, *28*(2), 99-112. doi:10.1016/s0169-8141(01)00016-6

Marks, M. A., Mathieu, J. E., & Zaccaro, S. J. (2001). A temporally based framework and taxonomy of team processes. *Academy of Management Review*, *26*, 356-376.

Mathieu, J., Maynard, M. T., Rapp, T., & Gilson, L. (2008). Team Effectiveness 1997-2007: A Review of Recent Advancements and a Glimpse Into the Future. *Journal of Management 34* (3), 410-476. https://doi.org/10.1177/0149206308316061

Mathieu, J. E., Hollenbeck, J. R., van Knippenberg, D., & Ilgen, D. R. (2017). A century of work teams. *Journal of Applied Psychology. American Psychological Association (APA)*. https://doi.org/10.1037/apl0000128

Mathieu, J. E., Luciano, M. M., D'Innocenzo, L., Klock, E. A., & LePine, J. A. (2019). The Development and Construct Validity of a Team Processes Survey Measure. https://doi.org/10.1177/1094428119840801

Özesmi, U., & Özesmi, S. L. (2004). Ecological models based on people's knowledge: a multi-step fuzzy cognitive mapping approach. https://doi.org/10.1016/j.ecolmodel.2003.10.027

Park, H. S., Baker, C., & Lee, D. W. (2008). Need for Cognition, Task Complexity, and Job Satisfaction. *Journal of Management in Engineering, 24*(2), 111-117. https://doi.org/10.1061/ (asce)0742-597x(2008)24:2(111)

Resick, C. J., Dickson, M. W., Mitchelson, J. K., Allison, L. K., & Clark, M. A. (2010). Team composition, cognition, and effectiveness: Examining mental model similarity and accuracy. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice 14*, 174-191. https://doi.org/10.1037/a0018444

Ross, R. S., Ross, J. R. (1989). *Small Groups in Organizational Settings*. United States: Prentice Hall.

Rousseau, D.M. (1985). Issues of level in organizational research: Multi-level and cross-level perspectives*. Research in Organizational Behavior, 1-38.*

Salas, E., Goodwin, G. F., & Burke, C. S. (2009). Team effectiveness in complex organizations: Cross disciplinary perspectives and approaches. New York, NY: Routledge

Schvaneveldt, R. W. (1990). Proximities, networks, and schemata. Schvaneveldt (Ed). Pathfinder associative networks. *Studies in knowledge organization* (p. 135-148) in Ablex.

Shu, Y., & Furuta, K. (2005). An inference method of team situation awareness based on mutual awareness. *Springer Science and Business Media LLC*. doi:10.1007/s10111-005-0012-x

Simon, H. A. (1954). Bandwagon and underdog effects and the possibility of election predictions. *Public Opinion Quarterly*, *18*(3), 245. doi:10.1086/266513

Smart, P.R., Sieck, W.R., Sycara, K.P., & Shadbolt, N. (2010). *Semantic Networks and Shared Understanding: A Network-Based Approach to Representing and Visualizing Shared Understanding.*

Stroebe, W., & Diehl, M. (1994). Why groups are less effective than their members: On productivity loss in idea generating groups. In W. Stroebe & M. Hewstone (Eds.), *European review of social psychology, 5*, 271- 304. Chichester: Wiley.

Spearman, C. (1904). *"General Intelligence," Objectively Determined and Measured*. University of Illinois Press. https://doi.org/10.2307/1412107

Suran, S., Pattanaik, V., & Draheim, D. (2020). Frameworks for Collective Intelligence. *Computing Surveys, 53* (1), 1-36. https://doi.org/10.1145/3368986

Waller, M. J., Okhuysen, G. A., & Saghafian, M. (2016). Conceptualizing Emergent States: A Strategy to Advance the Study of Group Dynamics. Academy of Management. doi: 10.5465/19416520.2016.1120958

Wegner, D. M. (1995). A computer network model of human transactive memory. *Social Cognition, 13*(3), 319-339. https://doi.org/10.1521/soco.1995.13.3.319

Zeiler, W. (2011). *Thinking Inside the Box: Model, Tool, Team and Setting for Building Design*. Springer London. https://doi.org/10.1007/978-0-85729-224-7_25

Çalışma Yaşamında Transaktif Bellek Sistemlerinin Rolü

Selin Erdil

Giriş

Bu bölümde örgütlerde bilginin depolandığı önemli bir kaynak olarak öne sürülen transaktif bellek sistemleri tanıtılmakta ve örgüt üyesi bireylere bağımlı canlı organizmalara benzetilebilecek bu sistemlerin öncülleri, sonuçları ve bu ilişkilerde rol oynayabilecek bağlamsal faktörler tartışılmaktadır. Transaktif bellek sistemleri örgütün genelinde ya da herhangi bir sosyal birimde grup içindeki üyelerin birbirlerinin neyi bilip neyi bilmediğine dair sahip oldukları ortak bilgi sistemi olarak ifade edilmektedir (Wegner, 1987). Bu tanımda, transaktif bellek sistemlerinin parçası olan bireylerin sahip oldukları tecrübe, uzmanlık, yetkinlik ve yeteneklerin yanı sıra bu bilgiyi koordine ederken diğer bireylerle olan etkileşimleri de yer almaktadır. Bu açıdan bu bilgi sistemleri grup/takım bilişinin daha statik olarak kabul edilen ve bilişsel yapılara odaklanan perspektifinden farklılaşmakta, süreçleri vurgulayarak içinde dinamik ögeleri de barındırmaktadır (Wagner, 2016). Bu perspektifte takım ya da kurumdaki zihinsel iş bölümü o yapıyı oluşturan üyelerin etkileşim süreçleri ve bunların koordinasyonu bir bütün olarak incelenmektedir. Sosyal psikolojide bireyin gruba dair algılarına odaklanan indirgemeci yaklaşımın tersine bu sistemde grup bireyin zihninden bağımsız kendi başına var olan zihinsel bir durum (*cognitive emergent state*) olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazında birbirleriyle etkileşen üyelerden oluşan bu sistemin genelde grup düzeyinde performans gibi davranışsal (görevin yerine getirilmesine yönelik) ve/veya grubun öğrenmesi gibi psikolojik (grup üyelerinin psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik) sonuçları ele alınmaktadır (Theiner, 2013).

Yakın ikili ilişkiler yazınında geliştirilen bu kavramın örgütsel ortama uyarlanışı özellikle yeni ve karmaşık görevleri üstlenen takımların etkinliğini açıklamak güdüsünden doğmuştur. Önce laboratuvar ortamında grupların performansını açıklamak için kullanılmış (Liang vd., 1995) daha sonra ise çe-

biri olarak önermektedir. Bu manada örgüte rekabet avantajı sağlayabilecek olan transaktif bellek sistemi örgüt düzeyinde ele alındığında nomolojik yapısı farklılaşabilir. Örneğin, gruptaki kişi sayısı arttıkça transaktif bellek sistemi niteliğinin zayıfladığını iddia eden çalışmalar göz önüne alınırsa örgüt düzeyinde tek bir transaktif bellek sistemi olmasını beklemek yerine birden fazla bellek sisteminin oluşabileceği de düşünülebilir. Bu durumun firma performansı açısından sonuçları araştırmaya değer gözükmektedir.

Son olarak günümüzde yeni bir aktör olarak karşımıza çıkan yapay zekâ transaktif bellek sisteminin kurgulanması ve etkinliğinde rol oynayabilir. Dijital teknolojinin kişisel bilgi bankası gibi kullanılması kanlı-canlı insanlar arasında gelişen organik transaktif süreçlerin yerine geçebilecek midir? Ya da yapay zekânın bize sunduğu kişisel bilgi bankamız doğruyu (*accurate*) ne derece yansıtmaktadır soruları henüz yanıtsızdır.

Transaktif bellek sistemi perspektifinin yukarıdaki meseleler ele alındıkça güçlenip meşruiyet kazanarak, örgütlerde ve takımlarda rutin performansın yanı sıra öğrenme, yenilikçi performans gibi etkinliğe dair olguları açıklamak için faydalı bir mekanizma sunacağı umulmaktadır.

Kaynaklar

Akgün, A.E., Byrne, J., Kesin, H., Lynn, G.S. ve Imamoglu, S.Z. (2005). Knowledge networks in new product development projects. *A transactive memory perspective. Information and Management, 42,* 1105-1120.

Ashleigh, M. ve Prichard, J. (2012): An integrative model of the role of trust in transactive memory development. *Group & Organization Management, 37*(1), 5-36.

Argote, L. ve Guo, J.M. (2016). Routines and transactive memory systems: Creating, coordinating, retaining and transferring knowledge in organizations. *Research in Organizational Behavior, 36*, 65-84.

Argote, L. ve Ren, Y. (2012). Transactive memory systems: A microfoundation of dynamic capabilities. *Journal of Management Studies, 49*, 1375-1382.

Austin, J. R. (2003). Transactive memory in organizational groups: The effects of content, consensus, specialization, and accuracy on group performance. *Journal of Applied Psychology, 88*(5), 866-878.

Bachrach, D. G., Lewis, K., Kim, Y., Patel, P.C., Campion, M.C. ve Thatcher S.M.B. (2019). Transactive memory systems in context: A meta-analytic examination of contextual factors in transactive memory systems development and team performance. *Journal of Applied Psychology, 104*(3), 464-493.

Bachrach, D. G. ve Mullins, R. (2019). A dual process contingency model of leadership, transactive memory systems and team performance. *Journal of Business Research, 96,* 297-308.

Baker, C. L. (2016).*Transactive knowledge systems, shared leadership style, and team effectiveness.* [Unpublished doctoral dissertation]. The City University of New York, NY.

Brauner, E. (2002). *Transactive knowledge systems in groups and organizations*. Unpublished doctoral dissertation, Humbolt University, Berlin.

Brauner, E., Becker, A. ve Jordan, S. (2005). Organizational learning: The interplay of routinization and crisis in practices. S. Gherardi & D. Nicolini (Der.), *The passion for learning and knowing* (Cilt. 1, ss. 133-154). University of Trento: Italy.

Brauner, E. ve Robertson, R. (2009). Responsibility and transactive memory in a finance and planning department. *Special Issue on Responsibility in /by Organizations. Wirtschaftspsychologie [Economic Psychology], 11*, 5-15.

Burrell, E. ve Brauner, E. (2021). Knowing and sharing: Transactive knowledge systems and psychological safety. *Organisationsberat Superv Coach, 28*, 303-317

Cordery, J.L. ve Soo, C. (2008). Overcoming impediments to virtual team effectiveness. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing, 18*(5), 487-500.

Çetin, S. (2019). The effects of transactive memory systems, collective mind and innovative culture on knowledge creation capability. Business and Management Studies: An International Journal.

Dai, Y., Roundy, P. T., Chok, J. I., Ding, F., Byun, G. (2016). Who knows what in new venture teams: Transactive memory systems as a micro-foundation of entrepreneurial orientation. *Journal of Management Studies, 53*(8), 1320-1347.

De-Church, L. A. ve Mesmer-Magnus, J. R. (2010). Measuring shared team mental models: A meta-analysis. *Group dynamics: Theory, research, and practice*, *14*(1), 1.

Eser, S. (2004). *Transactive memory systems in organizations.* [Unpublished master's thesis]. The City University of New York, NY.

Faraj, S. ve Sproull, L. (2000). Coordinating expertise in software development teams. *Management science*, *46*(12), 1554-1568.

Grove, C. N. (2005). *Worldwide differences in business values and practices: Overview of GLOBE research findings*. Grovewell LLC. New York, NY: Global leadership solutions.

He, J., Butler, B.S. ve King, W.R. (2007). Team cognition: Development and evolution in software project teams. *Journal of Management Information Systems, 24*(2), 261-292.

Heavey, C. ve Simsek, Z. (2015). Transactive memory systems and firm performance: An upper echelons perspective. *Organization Science*, *26*(4), 1-19.

Hollingshead, A. B. (1998). Communication, learning, and retrieval in transactive memory systems. *Journal of Experimental Social Psychology, 34*, 423-442.

Hollingshead, A.B. ve Brandon, D.P. (2003). Potential benefits of communication in transactive memory systems. *Human Communication Research, 29*(4), 607-615.

Hollingshead A. B., Gupta N., Yoon K. ve Brandon D. P. (2012). Transactive memory theory and teams: Past, present, and future. Salas E., Fiore S. M. ve Letsky M. P. (Der.), *Theories of team cognition: Cross-disciplinary perspectives* (ss. 421-455). Routledge.

Jackson, M. ve Moreland, R. L. (2009). Transactive memory in the classroom. *Small Group Research*, *40*(5), 508-534.

Jochmann, M., Sommer, D. ve Brauner, E. (2002, September). TAMI - Ein Fragenbogen zur Erfassung von Transactive Memory in Gruppen [TAMI - A questionnaire for the assessment of transactive memory in groups]. Presentation at the 43rd Congress of the German Psychological Society, Berlin, Germany.

Johns, G. (2006). The essential impact of context on organizational behavior. *Academy of Management Review, 31*(2): 386-408.

Johns, G. (2018). Advances in the treatment of context in organizational research. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *5*: 21-46.

Kozlowski, S. W. J. ve Klein, K. J. (2000). A multilevel approach to theory and research in organizations: Contextual, temporal, and emergent processes. K. J. Klein ve S. W. J. Kozlowski (Derleme), *Multilevel theory, research, and methods in organizations: Foundations, extensions, and new directions* (ss. 3-90). Jossey-Bass/Wiley.

Lewis, K. (2003): Measuring transactive memory systems in the field: Scale development and validation. *Journal of Applied Psychology, 88*(4), 587-603.

Lewis, K. (2004). Knowledge and performance in knowledge-worker teams: A longitudinal study of transactive memory systems. *Management Science, 50*(11), 1519-1533.

Lewis, K., Belliveau, M., Herndon, B. ve Keller, J. (2007). Group cognition, membership change, and performance: Investigating the benefits and detriments of collective knowledge. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 103*(2), 159-178.

Lewis, K.ve Herndon, B. (2011): Transactive memory systems: Current issues and future research directions. *Organization Science, 22*(5), 1254-1265.

Lewis, K., Lange, D. ve Gillis, L. (2005): Transactive memory systems, learning, and learning transfer. *Organization Science, 16*(6), 581-598.

Liang, D.W., Moreland, R. ve Argote, L. (1995): Group versus individual training and group performance: The mediating role of transactive memory. *Personality and Social Psychology Bulletin, 21*(4), 384-393.

Liao, J., Jimmieson, N. L., O'Brien, A. T. ve Restubog, S. L. (2012). Developing transactive memory systems: Theoretical contributions from a social identity perspective. *Group & organization management*, *37*(2), 204-240.

Littlepage, G. E., Hollingshead, A. B., Drake, L. R. ve Littlepage, A. M. (2008). Transactive memory and performance in work groups: Specificity, communication, ability differences, and work allocation. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, *12*(3), 223

Littlepage, G., Robison, W. ve Reddington, K. (1997). Effects of task experience and group experience on group performance, member ability, and recognition of expertise. *Organizational behavior and human decision processes*, *69*(2), 133-147.

McAllister, D. J. (1995). Affect-based and cognition-based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. *Academy of Management Journal, 38*(1), 24-59.

Mesmer-Magnus, J., Niler, A. A., Plummer, G., Larson, L. E. ve DeChurch, L. E. (2017). The cognitive underpinnings of effective teamwork: A Continuation. *Career Development International, 22*, 507-519.

Michinov, E., Olivier-Chiron, E., Rusch, E. ve Chiron B. (2008) Influence of transactive memory on perceived performance, job satisfaction and identification in anaesthesia teams, *BJA: British Journal of Anaesthesia*, *100*(3), 327-332

Moreland, R. L. (1999). Transactive memory: Learning who knows what in work groups and organizations. L. L. Thompson, J. M. Levine and D. M. Messick (Derl.), *Shared cognition in organizations: The management of knowledge* (ss. 3-31). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Moreland, R. L., Argote, L. ve Krishnan, R. (1996). Socially shared cognition at work: Transactive memory and group performance. J. L. Nye ve A. M. Brower (Der.), What's social about social cognition?: Research on socially shared cognition in small groups (ss. 57-84). Thousand Oaks, CA: Sage.

Moreland, R. L., Argote, L. ve Krishnan, R. (1998). Training people to work in groups. In R. S. Tindale, L. Heath, J. Edwards, E. J. Posavac, F. B. Bryant, Y. Suarez-Balcazar, E. Henderson-

King ve J. Myers. (Der.), Theory and research on small groups (ss. 37-60), New York: Plenum Press.

Moreland, R. L. ve Myaskovsky, L. (2000). Exploring the performance benefits of group training: Transactive memory or improved communication? *Organizational Behavior and Group Decision Processes, 82*, 117-133.

O'Leary, M. B. ve Mortensen, M. (2010). Go (con)figure: Subgroups, imbalance, and isolates in geographically dispersed teams. *Organization Science, 21*(1), 115-131.

Palazzolo, E.T., Serb, D.A., She, Y., Su, C. ve Contractor, N.S. (2006). Coevolution of communication and knowledge networks in transactive memory systems: Using computational models for theoretical development. *Communication Theory, 16*(2), 223-250.

Pavitt, C. (2003). Why we have to be reductionists about group memory. *Human Communication Research, 29*, 592-599.

Peltokorpi, V. (2004). Transactive memory directories in small work units. *Personnel Review, 33*, 446-467.

Peltokorpi, V. (2008): Transactive memory systems. *Review of General Psychology, 12*(4), 378-394.

Peltokorpi, V. (2012): Organizational transactive memory systems. Review and extension. *European Psychologist, 17*(1), 11-21.

Peltokorpi, V. ve Hood, A. C. (2019). Communication in theory and research on transactive memory systems: A literature review. *Topics in Cognitive Sciences, 11*(4), 644-667.

Prichard, J.S. ve Ashleigh, M.J. (2007). The effects of team skills training on transactive memory and performance. *Small Group Research, 38*(6), 696-726.

Ren, Y. ve Argote, L. (2011). Transactive memory systems 1985-2010: An integrative framework of key dimensions, antecedents, and consequences. *Academy of Management Annals, 5*(1), 189-229.

Ren, Y., Carley, K. M. ve Argote, L. (2006). The contingent effects of transactive memory: When is it more beneficial to know what others know? *Management Science*, *52*(5), 671-682.

Robertson, R. R., Gockel, C. ve Brauner, E. (2013). Trust your peers or bosses? Differential effects of trust on transactive memory systems, job satisfaction, and job performance. *Employee Relations, 35*(2), 222-242.

Rulke, D. L. ve Rau, D. (2000). Investigating the encoding process of transactive memory development in group training. *Group & Organization Management*, *25*, 373-396.

Theiner, G. (2013). Transactive memory systems: A mechanistic analysis of emergent group memory. *Review of Philosophy and Psychology*, *4*, 65-89.

Turner, J. R., Chen, Q. ve Danks, S. (2014). Team shared cognitive constructs: A meta-analysis exploring the effects of shared cognitive constructs on team performance. Performance Improvement Quarterly, 27, 83-117.

van Knippenberg, D., De Dreu, C. K. W. ve Homan, A. C. (2004). Work Group Diversity and Group Performance: An Integrative Model and Research Agenda. *Journal of Applied Psychology, 89*(6), 1008-1022.

Wagner, V. (2016). *An analysis of the transactive memory system construct and corresponding empirical research from a multi-level perspective*. [Unpublished doctoral dissertation]. Staats-und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

Wegner, D. M. (1987). Transactive memory: A contemporary analysis of the group mind. B. Mullen ve G. R. Goethals (Der.), Theories of group behavior (ss. 185-208). New York: Springer-Verlag.

Wegner, D. M. (1995). A computer network model of human transactive memory. *Social Cognition, 13*, 319-339.

Wegner, D. M., Erber, R. ve Raymond, P. (1991). Transactive memory in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 61*, 923-929.

Wegner, D. M., Giuliano, T. ve Hertel, P. (1985). Cognitive interdependence in close relationships. W. J. Ickes (Der.), Compatible and incompatible relationships (ss 253-276). New York: Springer-Verlag.

Takım Eğitimlerinde Birey Motivasyonu Üzerine Çok Düzeyli Kuramsal Bir Model

İpek Mete

Giriş

Günümüzün aşırı rekabetçi ve değişken koşullarında, takımlar beşerî sermayesinden en iyi şekilde yararlanmak isteyen örgütlerin temel yapı taşları hâline gelmiştir (Mathieu vd., 2019). Çevresel baskılar sonucunda örgütler, stratejik hedeflerine ulaşmak için takımlarının etkili çalışmasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Buna bağlı olarak, takımlarda görev yapan çalışanların becerilerini geliştirmek ve takımların işleyişini daha iyi hâle getirmek, havacılık, sağlık ve enerji dâhil olmak üzere pek çok sektörde faaliyet gösteren örgütler için önemli konular hâline gelmiştir (Salas vd., 2008).

Takım eğitimi, örgütlerde takım üyelerinin etkili takım performansı için gerekli olan bilgi, beceri ve tutumları edinmelerine, anlamalarına ve uygulamalarına yardımcı olmayı hedefleyen müdahalelerdir (Shuffler vd., 2011). Araştırmacılar temel olarak eğitimin tasarımı veya takım üyesi bileşimi gibi takım eğitiminin başarısını etkileyen etmenlere odaklanmıştır. Şimdiye kadar yayınlanmış olan çeşitli meta-analizler, takım eğitiminin öğrenme, beceri, takım performansı vb. gibi kriterleri iyileştirmek için etkili bir araç olduğunu ortaya koymuştur (Delise vd., 2010; Hughes vd., 2016; Salas vd., 2007, 2008).

Eğitim motivasyonu, çalışan eğitimlerinin etkililiğini bireysel düzeyde inceleyen mevcut kuramlarda (Colquitt vd., 2000; Gegenfurtner, Veermans vd., 2009) önemli bir mekanizma olarak kabul edilmiş ancak takım eğitimi literatüründe çoğunlukla ihmal edilmiştir. Takım ve çalışan eğitimi alanlarındaki araştırmacılardan motivasyon çalışmalarının takım düzeyini de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini öne süren çağrılar olmasına rağmen bu çağrılara yanıt veren çok az görgül çalışma bulunmaktadır. Örneğin, çalışan eğitiminde motivasyonu odak alan derlemelerinde, Gegenfurtner, Veermans ve diğerleri (2009) çalışanların eğitimde edindikleri bilgi ve becerileri eğitim

Kaynaklar

Arthur, W., Day, E. A., Bennett, W., McNelly, T. L., & Jordan, J. A. (1997). Dyadic versus individual training protocols: Loss and reacquisition of a complex skill. *Journal of Applied Psychology*, *82*(5), 783-791. https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.5.783

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W H Freeman/Times Books/Henry Holt & Co.

Beier, M. E., & Kanfer, R. (2010). Motivation in training and development: A phase perspective. *Learning, training, and development in organizations* (ss. 65-97) içinde. Routledge/Taylor & Francis Group.

Blume, B. D., Ford, J. K., Baldwin, T. T., & Huang, J. L. (2010). Transfer of Training: A Meta-Analytic Review. *Journal of Management*, *36*(4), 1065-1105. https://doi.org/10.1177/0149206309352880

Bunderson, J. S., & Sutcliffe, K. M. (2003). Management team learning orientation and business unit performance. *Journal of Applied Psychology*, *88*(3), 552-560. https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.3.552

Button, S. B., Mathieu, J. E., & Zajac, D. M. (1996). Goal Orientation in Organizational Research: A Conceptual and Empirical Foundation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *67*(1), 26-48. https://doi.org/10.1006/obhd.1996.0063

Cannon-Bowers, J. A., & Salas, E. (1998). Team Performance and Training in Complex Environments. *Current Directions in Psychological Science*, *7*(3), 83-87. https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10773005

Chen, G., & Kanfer, R. (2006). Toward a Systems Theory of Motivated Behavior in Work Teams. *Research in Organizational Behavior* (C. 27, ss. 223-267) içinde. https://doi.org/10.1016/S0191-3085(06)27006-0

Chen, G., Kanfer, R., DeShon, R. P., Mathieu, J. E., & Kozlowski, S. W. J. (2009). The motivating potential of teams: Test and extension of Chen and Kanfer's (2006) cross-level model of motivation in teams. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *110*(1), 45-55. https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2009.06.006

Chen, G., Kirkman, B. L., Kanfer, R., Allen, D., & Rosen, B. (2007). A multilevel study of leadership, empowerment, and performance in teams. *Journal of Applied Psychology*, *92*(2), 331-346. https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.2.331

Chen, G., Thomas, B., & Wallace, J. C. (2005). A multilevel examination of the relationships among training outcomes, mediating regulatory processes, and adaptive performance. *Journal of Applied Psychology*, *90*(5), 827-841. https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.5.827

Chung, S., Zhan, Y., Noe, R. A., & Jiang, K. (2022). Is it time to update and expand training motivation theory? A meta-analytic review of training motivation research in the 21st century. *Journal of Applied Psychology*, *107*(7), 1150-1179. https://doi.org/10.1037/apl0000901

Cohen, J. (1977). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Academic Press.

Colquitt, J. A., LePine, J. A., & Noe, R. A. (2000). Toward an integrative theory of training motivation: A meta-analytic path analysis of 20 years of research. *Journal of Applied Psychology*, *85*(5), 678-707. https://doi.org/10.1037/0021-9010.85.5.678

Colquitt, J. A., & Simmering, M. J. (1998). Conscientiousness, goal orientation, and motivation to learn during the learning process: A longitudinal study. *Journal of Applied Psychology*, *83*(4), 654-665. https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.4.654

Crook, A. E., & Beier, M. E. (2010). When Training with a Partner is Inferior to Training Alone: The Importance of Dyad Type and Interaction Quality. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, *16*(4), 335-348. https://doi.org/10.1037/a0021913

Delise, L. A., Gorman, C. A., Brooks, A. M., Rentsch, J. R., & Steele-Johnson, D. (2010). The effects of team training on team outcomes: A meta-analysis. *Performance Improvement Quarterly*, *22*(4), 53-80. https://doi.org/10.1002/piq.20068

DeShon, R. P., Kozlowski, S. W. J., Schmidt, A. M., Milner, K. R., & Wiechmann, D. (2004). A multiple-goal, multilevel model of feedback effects on the regulation of individual and team performance. *Journal of Applied Psychology*, *89*(6), 1035-1056. https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.6.1035

Dierdorff, E. C., & Ellington, J. K. (2012). Members Matter in Team Training: Multilevel and Longitudinal Relationships Between Goal Orientation, Self-Regulation, and Team Outcomes. *Personnel Psychology*, *65*(3), 661-703. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2012.01255.x

Dweck, C. S. (1986). Motivational processes affecting learning. *American Psychologist*, *41*(10), 1040-1048. https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.10.1040

Edmondson, A. C. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*, *44*(2), 350-383. https://doi.org/10.2307/2666999

Edmondson, A. C., & Lei, Z. (2014). Psychological Safety: The History, Renaissance, and Future of an Interpersonal Construct. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *1*(1), 23-43. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031413-091305

Entin, E. E., Serfaty, D., & Deckert, J. C. (1994). *Team adaptation and coordination training (TR-648-1)*.

Franke, F., & Felfe, J. (2012). Transfer of leadership skills: The influence of motivation to transfer and organizational support in managerial training. *Journal of Personnel Psychology*, *11*(3), 138-147. https://doi.org/10.1027/1866-5888/a000066

Frazier, M. L., Fainshmidt, S., Klinger, R. L., Pezeshkan, A., & Vracheva, V. (2017). Psychological Safety: A Meta-Analytic Review and Extension. *Personnel Psychology*, *70*(1), 113-165. https://doi.org/10.1111/peps.12183

Gegenfurtner, A. (2011). Motivation and transfer in professional training: A meta-analysis of the moderating effects of knowledge type, instruction, and assessment conditions. *Educational Research Review*, *6*(3), 153-168. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2011.04.001

Gegenfurtner, A., Festner, D., Gallenberger, W., Lehtinen, E., & Gruber, H. (2009). Predicting autonomous and controlled motivation to transfer training. *International Journal of Training and Development*, *13*(2), 124-138. https://doi.org/10.1111/j.1468-2419.2009.00322.x

Gegenfurtner, A., Veermans, K., Festner, D., & Gruber, H. (2009). Motivation to transfer training: An integrative literature review. *Human Resource Development Review*, *8*(3), 403-423. https://doi.org/10.1177/1534484309335970

Gong, Y., Kim, T. Y., Lee, D. R., & Zhu, J. (2013). A multilevel model of team goal orientation, information exchange, and creativity. *Academy of Management Journal*, *56*(3), 827-851. https://doi.org/10.5465/amj.2011.0177

Gully, S. M., Incalcaterra, K. A., Joshi, A., & Beaubien, J. M. (2002). A meta-analysis of team-efficacy, potency, and performance: Interdependence and level of analysis as moderators of observed relationships. *Journal of Applied Psychology*, *87*(5), 819-832. https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.5.819

Holton III, E. F. (1996). The flawed four-level evaluation model. *Human Resource Development Quarterly*, *7*(1), 5-21. https://doi.org/10.1002/hrdq.3920070103

Holton III, E. F., Bates, R. A., & Ruona, W. E. A. (2000). Development of a generalized learning transfer system inventory. *Human Resource Development Quarterly*, *11*(4), 333-360. https://doi.org/10.1002/1532-1096(200024)11:4<333::AID-HRDQ2>3.0.CO;2-P

Hughes, A. M., Gregory, M. E., Joseph, D. L., Sonesh, S. C., Marlow, S. L., Lacerenza, C. N., Benishek, L. E., King, H. B., & Salas, E. (2016). Saving lives: A meta-analysis of team training in healthcare. *Journal of Applied Psychology*, *101*(9), 1266-1304. https://doi.org/10.1037/apl0000120

Hughes, A. M., Zajac, S., Woods, A. L., & Salas, E. (2020). The Role of Work Environment in Training Sustainment: A Meta-Analysis. *Human Factors*, *62*(1), 166-183. https://doi.org/10.1177/0018720819845988

Judge, T. A. (2009). Core Self-Evaluations and Work Success. *Current Directions in Psychological Science*, *18*(1), 58-62. https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01606.x

Kanfer, R., & Heggestad, E. (1997). Motivational Traits and Skills: A Person-Centered Approach to Work Motivation. *Research in Organizational Behavior*, *19*, 1-56.

Katz-Navon, T., Unger-Aviram, E., & Block, C. (2016). Examining the Cross-Level Influence of Dispositional and Team Goal Orientations on Employee Self-Regulation and Performance in a Complex Task Environment. *Journal of Applied Behavioral Science*, *52*(4), 396-421. https://doi.org/10.1177/0021886316665460

Kirkpatrick, D. L. (1976). Evaluation of Training. R. L. Craig (Ed.), *Training and Development Handbook: A Guide to Human Resource Development* (ss. 301-319) içinde. McGraw Hill.

Klein, C., DiazGranados, D., Salas, E., Le, H., Burke, C. S., Lyons, R., & Goodwin, G. F. (2009). Does Team Building Work*? Small Group Research, 40*(2), 181-222. https://doi.org/10.1177/1046496408328821

Klein, H. J., Noe, R. A., & Wang, C. (2006). Motivation to learn and course outcomes: The impact of delivery mode, learning goal orientation, and perceived barriers and enablers. *Personnel Psychology*, *59*(3), 665-702. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2006.00050.x

Kontoghiorghes, C. (2004). Reconceptualizing the learning transfer conceptual framework: empirical validation of a new systemic model. *International Journal of Training and Development*, *8*(3), 210-221. https://doi.org/10.1111/j.1360-3736.2004.00209.x

Kozlowski, S. W. J., Brown, K. G., Weissbein, D. A., Cannon-Bowers, J. A., & Salas, E. (2000). A multilevel approach to training effectiveness: Enhancing horizontal and vertical transfer. *Multilevel theory, research, and methods in organizations: Foundations, extensions, and new directions* (ss. 157-210) içinde. Jossey-Bass/Wiley.

Kozlowski, S. W. J., & Klein, K. J. (2000). A multilevel approach to theory and research in organizations: Contextual, temporal, and emergent processes. *Multilevel theory, research, and methods in organizations: Foundations, extensions, and new directions* (ss. 3-90) içinde. Jossey-Bass/Wiley.

Locke, E. A., & Latham, G. P. (2004). What Should we do About Motivation Theory? Six Recommendations for the Twenty-First Century. *Academy of Management Review*, *29*(3), 388-403. https://doi.org/10.5465/amr.2004.13670974

Marks, M. A., Mathieu, J. E., & Zaccaro, S. J. (2001). A Temporally Based Framework and Taxonomy of Team Processes. *The Academy of Management Review*, *26*(3), 356. https://doi.org/10.2307/259182

Marks, M. A., Sabella, M. J., Burke, C. S., & Zaccaro, S. J. (2002). The impact of cross-training on team effectiveness. *The Journal of applied psychology*, *87*(1), 3-13. https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.1.3

Massenberg, A. C., Schulte, E. M., & Kauffeld, S. (2017). Never Too Early: Learning Transfer System Factors Affecting Motivation to Transfer Before and After Training Programs. *Human Resource Development Quarterly*, *28*(1), 55-85. https://doi.org/10.1002/hrdq.21256

Massenberg, A. C., Spurk, D., & Kauffeld, S. (2015). Social support at the workplace, motivation to transfer and training transfer: A multilevel indirect effects model. *International Journal of Training and Development*, *19*(3), 161-178. https://doi.org/10.1111/ijtd.12054

Mathieu, J. E., Gallagher, P. T., Domingo, M. A., & Klock, E. A. (2019). Embracing Complexity: Reviewing the Past Decade of Team Effectiveness Research. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, *6*(1), 17-46. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-012218-015106

Mathieu, J. E., Gilson, L. L., & Ruddy, T. M. (2006). Empowerment and team effectiveness: An empirical test of an integrated model. *Journal of Applied Psychology*, *91*(1), 97-108. https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.1.97

Mathieu, J. E., Tannenbaum, S. I., & Salas, E. (1992). Influences of Individual and Situational Characteristics on Measures of Training Effectiveness. *Academy of Management Journal*, *35*(4), 828-847. https://doi.org/10.5465/256317

Mathieu, J. E., & Tesluk, P. E. (2010). A multilevel perspective on training and development effectiveness. *Learning, training, and development in organizations* (ss. 405-440) içinde. Routledge/Taylor & Francis Group.

Noe, R. A. (1986). Trainees' Attributes and Attitudes: Neglected Influences on Training Effectiveness. *The Academy of Management Review*, *11*(4), 736. https://doi.org/10.2307/258393

Noe, R. A., & Schmitt, N. (1986). The Influence of Trainee Attitudes on Training Effectiveness: Test of a Model. *Personnel Psychology*, *39*(3), 497-523. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1986.tb00950.x

O'Connor, P., Campbell, J., Newon, J., Melton, J., Salas, E., & Wilson, K. A. (2008). Crew Resource Management Training Effectiveness: A Meta-Analysis and Some Critical Needs. *The International Journal of Aviation Psychology*, *18*(4), 353-368. https://doi.org/10.1080/10508410802347044

Paulsen, H. F. K., & Kauffeld, S. (2017). Linking positive affect and motivation to transfer within training: a multilevel study. *International Journal of Training and Development*, *21*(1), 35-52. https://doi.org/10.1111/ijtd.12090

Porter, C. O. L. H. (2005). Goal Orientation: Effects on Backing Up Behavior, Performance, Efficacy, and Commitment in Teams. *Journal of Applied Psychology*, *90*(4), 811-818. https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.4.811

Preacher, K. J., Zyphur, M. J., & Zhang, Z. (2010). A general multilevel SEM framework for assessing multilevel mediation. *Psychological Methods*, *15*(3), 209-233. https://doi.org/10.1037/a0020141

Radel, R., Sarrazin, P., Legrain, P., & Wild, T. C. (2010). Social contagion of motivation between teacher and student: Analyzing underlying processes. *Journal of Educational Psychology*, *102*(3), 577-587. https://doi.org/10.1037/a0019051

Rapp, T., Maynard, T., Domingo, M., & Klock, E. (2021). Team Emergent States: What Has Emerged in The Literature Over 20 Years. *Small Group Research*, *52*(1), 68-102. https://doi.org/10.1177/1046496420956715

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, *25*(1), 54-67. https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1020

Salamon, J., Blume, B. D., Tóth-Király, I., Nagy, T., & Orosz, G. (2022). The positive gain spiral of job resources, work engagement, opportunity and motivation on training transfer. *International Journal of Training and Development*, *26*(3), 556-580. https://doi.org/10.1111/ijtd.12277

Salas, E., Burke, C. S., Bowers, C. A., & Wilson, K. A. (2001). Team Training in the Skies: Does Crew Resource Management (CRM) Training Work? *Human Factors: The Journal of the Human Factors and Ergonomics Society*, *43*(4), 641-674. https://doi.org/10.1518/001872001775870386

Salas, E., & Cannon-Bowers, J. A. (2001). The Science of Training: A Decade of Progress. *Annual Review of Psychology*, *52*(1), 471-499. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.471

Salas, E., DiazGranados, D., Klein, C., Burke, C. S., Stagl, K. C., Goodwin, G. F., & Halpin, S. M. (2008). Does team training improve team performance? A meta-analysis. *Human Factors*, *50*(6), 903-933. https://doi.org/10.1518/001872008X375009

Salas, E., Dickinson, T. L., Converse, S. A., & Tannenbaum, S. I. (1992). Toward an understanding of team performance and training. *Teams: Their training and performance* (ss. 3-29) içinde. Ablex Publishing.

Salas, E., Nichols, D. R., & Driskell, J. E. (2007). Testing three team training strategies in intact teams: A meta-analysis. *Small Group Research*, *38*(4), 471-488. https://doi.org/10.1177/1046496407304332

Salas, E., Reyes, D. L., & Woods, A. L. (2020). Team Training in Organizations. L. Argote & J. M. Levine (Ed.), *The Oxford Handbook of Group and Organizational Learning* (ss. 232-252) içinde. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190263362.013.38

Salas, E., Rozell, D., Mullen, B., & Driskell, J. E. (1999). The Effect of Team Building on Performance. *Small Group Research*, *30*(3), 309-329. https://doi.org/10.1177/104649649903000303

Seibert, S. E., Wang, G., & Courtright, S. H. (2011). Antecedents and consequences of psychological and team empowerment in organizations: A meta-analytic review. *Journal of Applied Psychology*, *96*(5), 981-1003. https://doi.org/10.1037/a0022676

Shuffler, M. L., DiazGranados, D., & Salas, E. (2011). There's a Science for That. *Current Directions in Psychological Science*, *20*(6), 365-372. https://doi.org/10.1177/0963721411422054

Smith-Jentsch, K. A., Cannon-Bowers, J. A., Tannenbaum, S. I., & Salas, E. (2008). Guided team self-correction: Impacts on team mental models, processes, and effectiveness. *Small Group Research*, *39*(3), 303-327. https://doi.org/10.1177/1046496408317794

Spreitzer, G. M. (1995). Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal*, *38*(5), 1442-1465. https://doi.org/10.2307/256865

Stajkovic, A. D., Lee, D., & Nyberg, A. J. (2009). Collective Efficacy, Group Potency, and Group Performance: Meta-Analyses of Their Relationships, and Test of a Mediation Model. *Journal of Applied Psychology*, *94*(3), 814-828. https://doi.org/10.1037/a0015659

Stanhope, D. S., Pond, S. B., & Surface, E. A. (2013). Core self-evaluations and training effectiveness: Prediction through motivational intervening mechanisms. *Journal of Applied Psychology*, *98*(5), 820-831. https://doi.org/10.1037/a0032599

Tett, R. P., & Burnett, D. D. (2003). A personality trait-based interactionist model of job performance. *Journal of Applied Psychology*, *88*(3), 500-517. https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.3.500

Vroom, V. H. (1964). Work and motivation. Wiley.

Weaver, S. J., Dy, S. M., & Rosen, M. A. (2014). Team-training in healthcare: a narrative synthesis of the literature. *BMJ Quality & Safety*, *23*(5), 359-372. https://doi.org/10.1136/bmjqs-2013-001848

Wild, T. C., & Enzle, M. E. (2002). Social contagion of motivational orientations. *Handbook of self-determination research* (ss. 141-157) içinde. University of Rochester Press.

Wild, T. C., Enzle, M. E., Nix, G., & Deci, E. L. (1997). Perceiving others as intrinsically or extrinsically motivated: Effects on expectancy formation and task engagement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *23*(8), 837-848. https://doi.org/10.1177/0146167297238005

Yelon, S. L., Kevin Ford, J., & Bhatia, S. (2014). How trainees transfer what they have learned: Toward a taxonomy of use. *Performance Improvement Quarterly*, *27*(3), 27-52. https://doi.org/10.1002/piq.21

Gruplarda Bilişsel Süreçleri Destekleyici Sosyoduygusal Faktörler

Mehmet Emre Uğur

Giriş

Organizasyonlarda küçük gruplar ya da takımlara ilişkin yazında takım etkinliğinin ve performansının altında yatan faktörler temel olarak üç ana gruba ayrılmaktadır: Sosyoduygusal faktörler, bilişsel faktörler ve davranışsal faktörler. Araştırmalar, takım performansını açıklamada en büyük payın bilişsel faktörlere ait olduğunu gösterse de bu üç temel saha arasındaki karmaşık etkileşim, grup dinamikleri konusunda bilişsel faktörler lehine yüzeysel çıkarımlardan kaçınmak gerektiğini ders vermektedir. Özellikle birey ve takım düzeyinde sosyoduygusal boyut ile bilişsel boyut arasındaki etkileşim, başlı başına ayrı bir araştırma alanı olarak ele alınmayı hak etmektedir.

Bilişsel alan, temel olarak bilginin öğrenilmesi ve paylaşılması süreçlerini kapsarken, sosyoduygusal alan takım üyeleri arasındaki uyum, güven olguları ve bu olguların sosyal etkileşimdeki yansımalarını temsil etmektedir.

1. Takım İçi Çeşitlilik ve Sosyoduygusal Süreçler

Takımların varoluş sebebi; farklı bilgi, tecrübe ve donanımdaki bireylerin bu farklılıklarından, diğer bir ifadeyle takım içi çeşitlilikten faydalanmaya dayanıyor olsa da bu faydalanmanın sağlıklı bir zeminde gerçekleşebilmesi takımın kendisini oluşturan bireylerden ayrı, süreklilik arz eden bir üst kişiliğe sahip olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla sağlıklı bir takımı tasvir ederken pekâlâ çeşitliliğin (diversity) birlikle (unity) dengelendiği bir durumdan bahsedilebilir. Uyum, güven gibi sosyoduygusal olgular özellikle takımın birlikteliğinde ve bu birliktelik üzerinden bireylerin bilişsel çeşitlilik ve donanımlarının takım performansına dönüşmesinde hayati öneme sahiptir.

Kaynaklar

Adler, P. S., & Heckscher, C. (2018). Collaboration as an organization design for shared purpose. In *Toward Permeable Boundaries of Organizations?* Emerald Publishing Limited.

Ashleigh, M., & Prichard, J. (2012). An integrative model of the role of trust in transactive memory development. *Group & Organization Management*, *37*(1), 5-35.

Bijlsma-Frankema, K., de Jong, B., & van de Bunt, G. (2008). Heed, a missing link between trust, monitoring and performance in knowledge intensive teams. *The International Journal of Human Resource Management*, *19*(1), 19-40.

Brookes, S. (2014). Is selfless leadership an impossible ideal for public leaders? *The International Journal of Leadership in Public Services*, *10*(4), 200-216.

Cooren, F. (2004). The communicative achievement of collective minding: Analysis of board meeting excerpts. *Management Communication Quarterly*, *17*(4), 517-551.

Coyle, D. (2018). How showing vulnerability helps build a stronger team. *Ideas. Ted. Com*.

Daniel, S. R., & Jordan, M. E. (2015). Measuring heedful interrelating in collaborative educational settings. *International Journal of School & Educational Psychology*, *3*(1), 25-36.

Fredrickson, B. L. (2004). The broaden-and-build theory of positive emotions. *Philosophical transactions of the royal society of London. Series B: Biological Sciences*, *359*(1449), 1367-1377.

Gittell, J. H. (2006). Relational coordination: Coordinating work through relationships of shared goals, shared knowledge and mutual respect. *Relational perspectives in organizational studies: A research companion*, 74-94.

Grand, J. A., Braun, M. T., Kuljanin, G., Kozlowski, S. W., & Chao, G. T. (2016). The dynamics of team cognition: A process-oriented theory of knowledge emergence in teams. *Journal of Applied Psychology*, *101*(10), 1353.

Hackman, J. R. (2012). From causes to conditions in group research. *Journal of organizational Behavior*, *33*(3), 428-444.

Hackman, J. R., & Katz, N. (2010). *Group behavior and performance*.

Halpin, H. (2008). *Foundations of a Philosophy of Collective Intelligence*. AISB Convention,

Jehn, K. A., & Mannix, E. A. (2001). The dynamic nature of conflict: A longitudinal study of intragroup conflict and group performance. *Academy of management journal*, *44*(2), 238-251.

Lant, T. K. (2017). Organizational cognition and interpretation. *The Blackwell companion to organizations*, 344-362.

Liedtka, J. (2018). Exploring the impact of design thinking in action. In.

Lindenberg, S., & Foss, N. J. (2011). Managing joint production motivation: The role of goal framing and governance mechanisms. *Academy of Management Review*, *36*(3), 500-525.

Mohammed, S., Hamilton, K., Sánchez-Manzanares, M., & Rico, R. (2017). Team cognition: Team mental models and situation awareness. *The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Team Working and Collaborative Processes*, 369-392.

Porath, C. L., & Bateman, T. S. (2006). Self-regulation: from goal orientation to job performance. *Journal of Applied Psychology*, *91*(1), 185.

Ricca, B. P., Bowers, N., & Jordan, M. E. (2020). Seeking emergence through temporal analysis of collaborative-group discourse: A complex-systems approach. *The Journal of Experimental Education*, *88*(3), 431-447.

Sherrerd, K. (2019). How Culture Improves Outcomes: Cognitive Diversity. https://blogs.c fainstitute.org/investor/2019/04/16/how-culture-improves-outcomes-cognitive-diversity/

Slyngstad, D. J., DeMichele, G., & Salazar, M. R. (2017). Team performance in knowledge work. *The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Team Working and Collaborative Processes*, 43-71.

Tsoukas, H. (2009). A dialogical approach to the creation of new knowledge in organizations. *Organization science*, *20*(6), 941-957.

Van Knippenberg, D., De Dreu, C. K., & Homan, A. C. (2004). Work group diversity and group performance: an integrative model and research agenda. *Journal of Applied Psychology*, *89*(6), 1008.

Veissière, S. P., Constant, A., Ramstead, M. J., Friston, K. J., & Kirmayer, L. J. (2020). Thinking through other minds: A variational approach to cognition and culture. *Behavioral and brain sciences*, *43*, e90.

Weick, K. E., & Roberts, K. H. (1993). Collective mind in organizations: Heedful interrelating on flight decks. *Administrative science quarterly*, 357-381.

Weir, K. (2013). More than job satisfaction: Psychologists are discovering what makes work meaningful-and how to create value in any job.

Takım Performansını Etkileyen Sosyal Psikolojik Etkenler

Gülden Sayılan - Meltem Düzgün

Giriş

Günümüzde *takım* terimi internet ortamında birlikte oyun oynayan insanlardan birlikte çatışmaya giren askerlere kadar geniş bir aralıkta kullanılmaktadır. Bu çeşitlilik bir grup türü olarak takımların doğasını anlamamızı zorlaştırsa da genel anlamıyla takımları belirli bir ortak amaç doğrultusunda bir arada çalışan insanların oluşturduğu gruplar (Hackman, 2002) olarak tanımlamak mümkündür. Takımlar yapılması gereken işin niteliği bir kişinin bireysel çabasından fazlasını gerektirdiğinde -ki bu iş bir bina inşa etmekten bir hastayı ameliyat etmeye kadar uzanan her türlü ürün ya da hizmet üretme sürecini ve bu süreçte alınan kararları kapsar- oluşur ve etkilikleri hem takımı oluşturan üyelerin bireysel özelliklerinden hem de birbirleri ile etkileşimlerinden etkilenir. Bu bağlamda, takımlar ekonomiden sosyolojiye kadar sosyal bilimlerin pek çok alanının ilgisini çeken bir araştırma konusu olagelmiştir. Bu kitap bölümünde takımların etkililiğini belirleyen sosyal psikolojik etkenler ele alınacaktır.

1. Takımın Etkililiğini Belirleyen Bireysel Etkenler

Grupları oluşturan bireyler her ne kadar ortak bir amaç için bir araya gelmiş olsalar da sahip olduğu benzerlikler veya farklılıklar grup üyelerinin takım etkililiği ve performansı üzerinde etkili olabilmektedir. Bireylerin sahip olduğu farklılıklara yönelik ayrımcılığı önlemek amacıyla birçok ülkede yasalar konulmuş (bk. Bendick vd., 2001; İş Kanunu Madde 5, 2003), bunun da etkisiyle, grup çeşitliliği iş yerlerinde ayrımcılıkların önüne geçerek farklı özelliklere ve geçmişe sahip insanların bir arada çalışmasına olanak sağlayabilmek ve farklı gruplardan insanların da iş hayatına girerek toplumun herkes kesimine fırsat eşitliği sunmak adına desteklenmiştir (bk. Bendick vd., 2001).

Diğer taraftan, örgütlerin daha etkili takım çalışması isteğinin zamanla artmasıyla beraber bu çeşitliliklerin grup performansı ve etkililiğini nasıl etkilediğini anlamak araştırmacılar tarafından önem verilen bir konu hâline gelmiştir (Shore vd., 2011; Zhang ve Hou, 2012).

Günümüzde iş yerlerinde hem mavi yakalı çalışanların hem beyaz yaka çalışanların yoğunlukla çalıştığı iş ortamlarında, grup üyeleri arasında gerek demografik özelliklere ve benliklerine, gerekse değerler ve inançlarına dayanan farklılıklar olabilmekte, bu farklılıklar kurumlar ve yasalar tarafından desteklenerek olabildiğince heterojen gruplar oluşturulmaya çalışılmaktadır ve hatta grupların devamlılığını sağlayabilmek adına çeşitliliğe uyum amaçlı eğitimler verilmektedir (bk. van Knippenberg ve Schippers, 2007; Bendick, 2001). Grup çeşitliliği sağlamak her ne kadar kurumlar tarafından desteklenip olumlu karşılanan bir durum olsa da (van Knippenberg ve Schippers, 2007); alanyazın grup çeşitliliğinin grubun performansı ve etkililiğiyle ilişkisine yönelik bir görüş birliğine varamamaktadır (Joshi ve Roh, 2009; Horwitz, 2005; Horwitz ve Horwitz, 2007). Bu durum da bireylerin sahip olduğu farklılıkların grubun performansına ve etkililiğine olan etkisi üzerinde soru işaretleri bırakmaktadır. Bu bölümde, grubu oluşturan bireyler arasında bulunan ve alanyazında sıkça araştırılan bazı bireysel farklılıklarının grubun performansı ve etkililiği üzerindeki etkisi ele alınacak ve bunlara yönelik görüşler tartışılacaktır.

1.1. Sosyodemografik Etkenler

1.1.1. Cinsiyet

Grup çeşitliliğiyle ilgili araştırmalarda en çok araştırılan farklılıklardan biri cinsiyete dayalı farklılıkların takımın etkililiği ve performansını nasıl etkilediğine dayalı çalışmalardır. Çalışan kadınların sosyal iklimin de yardımıyla gün geçtikçe daha fazla kabul görmesiyle beraber birçok ülkede kadına yönelik iş yeri ayrımcılıklarının yasalar aracılığıyla önlenmeye çalışılması (Forsyth, 2019; İş Kanunu Madde 5, 2003) kadınların daha fazla oranda ve farklı iş kollarında pozisyonlarda çalışmasının önünü açmış, bunun sonucunda işyerindeki gruplar cinsiyet açısından daha heterojen bir dağılım göstermeye başlamıştır. Bu ve benzer nedenlerle, gruplardaki cinsiyet dağılımının gruplarının performansı ve etkililiği ile ilişkisi oldukça ilgi çeken bir konu hâline gelmiştir (Lee ve Farh, 2004; Wegge vd., 2008).

Yapılan çalışmalarda, kadınların ve erkeklerin gruba sağladığı farklı katkılar olabilmesi nedeniyle grupta iki cinsiyet grubunun da yer almasının grup dinamikleri ve etkililiği üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu görülmektedir (Curşeu, Chappin ve Jansen, 2018). Bunun yanında grubun cinsiyet çeşitliliğinin, grubun etkinliği ve etkililiği arasında ve grubun etkinliğiyle grup bağlılığı, görev performansı gibi çıktılarla olan ilişkilerine olumlu yönde katkısı olduğu bulunmuştur (Lee ve Frah, 2004).

Gruptaki cinsiyet yapısı ve cinsiyet baskınlığı grup performansıyla da ilişkilidir (Fenwick ve Neal, 2001) ancak bu ilişkinin niteliği konusunda farklı bulgular mevcuttur. Örneğin, grupların pazarlama alanındaki performansını bir simülasyon üzerinden ölçen bir çalışmada, her iki cinsiyetin de bulunduğu grupların kadınların ve erkeklerin cinsiyet rollerinden doğan farklı işletme, karar verme ve liderlik özelliklerini bir araya getirdiği için karışık cinsiyetli grupların daha başarılı olduğu görülmüştür (Fenwick ve Neal, 2001). Araştırmacılar, 5-7 kişilik erkek gruplarının yanında en az iki kadının var olmasının cinsiyete dayalı kalıp yargıları azaltarak cinsiyetler arasında işbirliği oluşumunu sağladığını belirtmiş, sadece erkeklerden oluşan grupların da bu simülasyonda en başarısız gruplar olduğunu ifade etmiştir. Curşeu ve diğerleri (2018) da işbirliğine dayalı öğrenme gruplarında grubun performansının gruptaki kadın oranı ile olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Yönetim kurullarının performansı üzerine yapılan benzer bir çalışma, kadınların en az %30'unu oluşturduğu yönetim kurullarında organizasyonun performansının arttığını, dolayısıyla başarının sadece kadınların yeteri kadar temsil edildiği gruplarda yükseldiği göstermiştir (Joecks, Pull ve Vetter, 2013). Bunun yanında, Wegge ve diğerlerine göre (2008) kadın ve erkeklerin bir arada çalıştığı gruplar özellikle büyük gruplar olursa daha yüksek takım performansı sergilenmektedir.

Karma grupların performansını kültürlerarası desenle test eden başka bir çalışmada ise Çinli örneklemde grubun cinsiyet açısından karma olmasının ilişkiler ve görevlerdeki çatışmayı azaltarak performansı olumlu yönde etkilediği ancak Amerikalı örneklemde grubun homojen ya da heterojen cinsiyet dağılımına sahip olmasının grup performansına bir etkisi olmadığı bulunmuştur (Zhang ve Hou, 2012). Bu da grup üyelerinin cinsiyetinin performans üzerindeki etkisinin kültüre göre değişebileceğine yönelik soruları akla getirmiştir. Dahası, gruptaki cinsiyet dağılımının grubun performansına etkisi olmadığını gösteren (Myaskovsky vd., 2005) hatta genelde erkeklerin çalıştığı işlerde karma cinsiyetli grupların oluşturulmasının performansa yönelik sonuçlarda

olumsuz etkiye sahip olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur (Frink vd., 2003).

Alanyazındaki bu tutarsız bulgulara dayanarak cinsiyet çeşitliliğinin grup performansına etkisinin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu (Bear ve Woolley, 2011) ve dolayısıyla daha detaylı araştırılması gerektiği sonucuna varmak mümkündür. Yapılan çalışmalar kadın ve erkeklerin bir arada çalıştığı grupların kültürlerinin, gruptaki kişi sayısının ya da kadın-erkek oranının grup performansı ve de etkililiği üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir.

1.1.2. Yaş

Kadın ve erkek cinsiyet gruplarının birlikte çalışmasının takım etkililiği ve performansı üzerinde etkisi kadar araştırılan bir diğer demografik özellik ise yaştır. İnsan ömrünün uzamasına bağlı olarak özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfus ve emeklilik yaşları artış göstermekte, diğer yandan da genç nüfusun erken yaşta işe başlama eğilimleri nedeniyle genç nüfus ile görece yaşlı nüfusun bir arada çalışması gerekmektedir. Bu nedenlerle yaş çeşitliliğinin grupla ilgili ve işe bağlı değişkenleri nasıl etkilediğine yönelik akademik merak da artış göstermektedir (Kaube, 2008; akt. Boehm ve Kunze, 2015; Ries vd., 2013; Sluiter, 2006).

Tıpkı cinsiyet çeşitliliği çalışmalarında olduğu gibi yaş çeşitliliği ile ilgili yapılan çalışmalar yaş çeşitliliğinin performans ile ilişkisine dair tutarsız sonuçlar vermektedir (Boehm ve Kunze, 2014). Konuyla ilgili yapılan çalışmaların çoğu yaş çeşitliliğinin grup performansı üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermektedir (Wegge vd., 2008; konu ile ilgili bir meta analiz için bk. Joshi ve Roh, 2009). Kunze ve diğerlerine (2013) göre kurumlarda geniş bir yaş çeşitliliği olması, grubun içindeki genç çalışanların kariyerlerinde ilerlemelerine engel olan yaşlı çalışanlarla çalışmasına ya da yaşlı çalışanların genç yöneticiler tarafından yönetilmesine sebep olmakta; dolayısıyla bu durum yaş ayrımcılığı iklimi yaratarak kurumun performansını olumsuz yönde etkilemektedir.

Alanyazında yaş çeşitliliğinin grup performansı ve etkililiğine olumsuz yönde etki ettiğine dair çalışmaların yanında bunun aksini iddia eden çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Ferrero-Ferrero ve diğerlerine (2015) göre yaş grupları arasındaki çeşitlilik bulunması kurumsal performansı arttırmaktadır. Yaş çeşitliliğinin, farklı yaş gruplarındaki kişilerin değişik bakış açıları, fikirleri, problemlere dair yaklaşımlarını bir araya getirerek takımın performansı ve etkililiği üzerinde, özellikle görev yeni veya karmaşık kararlar almayı gerekti-

riyorsa, olumlu bir etkisi olduğuna inanılmaktadır (Guillaume vd., 2017; Ries vd., 2013). Benzer bir şekilde, yaş çeşitliliğinin karmaşık konular üzerinde karar veren grup üyeleri arasında ise grubun performansını olumlu yönde etkilediği ancak rutin işler yapan kişiler arasında grup performansını olumsuz etkisi olduğu (Wegge, 2008) bulunmuştur. Dahası, yapılan işin dayanışma gerektirmesi durumunda da yaş çeşitliliği ve performans ilişkisinin güçlü olduğu belirtilmiştir (Timmerman, 2000).

Sonuç olarak, yaş çeşitliliği ve takım performansı ilişkisi de tıpkı bu değişkenlerin cinsiyet çeşitliliğiyle ilişkisi gibi karmaşık bir görünüme sahiptir. Dolayısıyla bu ilişkinin bağlama göre olumlu ya da olumsuz olabileceği göz ardı edilmemelidir.

1.2. Reddedilme Duyarlılığı

Cinsiyet ve yaş gibi demografik özelliklerin yanında bireylerin bazı eğilimleri aracılığıyla grup performansı ve etkililiğini etkileyebilecek durumlar da mevcuttur. Reddedilme duyarlılığı bu değişkenlerden biri olarak görülebilir. Reddedilme duyarlılığı kişilerin reddedileceklerine dair endişeli bir biçimde beklenti içinde olmaları ve de reddedilmeyi hızlı bir şekilde algılaması ve buna yoğun biçimde tepki vermesi olarak adlandırılmaktadır (Romero-Canyas vd., 2010). Bu eğilime genellikle romantik ilişkiler bağlamında çalışılıyor olsa da (ör. Inman ve London, 2021) reddedilme duyarlılığı yüksek olan kişilerin işyerlerinde sosyal reddedilmeye karşı aşırı tepkiler verdiğine dair bulgular da bulunmaktadır (Khan vd., 2019).

Reddedilme duyarlılığı temellerini ait olma gereksiniminden almaktadır. Sosyometre kuramına göre, bireylerin içinde bulunduğu sosyal bağlam benlik saygılarını ve buna bağlı olarak davranışsal tepkilerini şekillendirir. Benlik saygısı kişiler arası ilişkilerin niteliğini düzenler ve bireylere arzu ettikleri değeri görme ve saygı duyulma isteğini devam ettirmek veya değer ve saygı kazanmak için harekete geçme motivasyonu sağlar (Zhan vd., 2020). Bireyler diğerleri ile ilişkilerini devam ettirebilmek için onların neyi reddedip dışlayacağına dair tepkilerini gözlemlerler (Leary vd., 1995).

Reddedilme duyarlılığı yüksek olan kişiler kendileri için olumsuz sonuçları olduklarına inandıkları olası reddedilmelere karşı beklenti içindedirler ve kendilerini bu olası reddedilenlerden korumaya önem vermektedirler (London vd., 2012). Bunun sonucu olarak da kabul görmeye ve reddedilmekten kaçınmaya karşı güçlü bir motivasyon sahibi olurlar (Romero-Canyas vd.,

2010). Aile, partner veya iş yerindeki kişiler tarafından reddedilmeye ilişkin bir tehdit hissettiklerinde reddedilmekten kaçınmak için kendilerini suskunlaştırma eğilimine girmekte (Ayduk vd., 2003; Inman ve London, 2021; London vd., 2012; Moss-Racusin ve Rudman, 2010; Sakallı, 2021); bu yolla da olası çatışma veya reddedilmeye sebep olabilecek hatalar yapmaktan kaçındıklarını düşünmektedirler (Ayduk vd., 2003). Reddedilme hassasiyeti yüksek olan kişiler reddedilme durumuyla karşılaştıklarında daha az işbirliği yapma, olumlu sosyal davranışları daha az gösterme hatta bazen öfke ve kişilere karşı düşmanlık gösterme eğilimlerine sahiptir (Day ve Porter, 2018).

Alanyazında reddedilme duyarlılığı ve grup performansı arasındaki ilişkiye yönelik çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Ancak reddedilme hassasiyetinin yüksek olması durumunda bireylerin kendilerini suskunlaştırma yoluyla takım çalışmasından geri çekilebileceği, pasif durum sergileyebileceği, reddedilme olasılığına karşı fazla fikir beyan etmeyeceği, çalışmalarda aktif rol almakta kaçınacağı ya da reddedildiğine dair hisleri nedeniyle düşük performans sergileyebileceği tahmin edilebilir. Nitekim, reddedilme hassasiyetinin artması iş performansını düşürmektedir (Khan vd., 2019). Day ve Porter'ın (2018) çalışması da reddedilme hassasiyeti yüksek olan öğretim üyelerinin yayın yapmak için daha az çabaladığını göstermektedir. Öte yandan, daha önce belirtilen nedenlerle reddedilme hassasiyeti yüksek olan kişilerin çatışmadan kaçınmak isteyeceği ve dolayısıyla gruba uyum sağlamaya çalışabileceği de düşünülebilir. Dolayısıyla bu değişkende de grup performansının grubun dinamikleri ve yapılan işin bağlamına göre farklılaşacağı söylenebilir.

1.3. Gruptan Dışlanma

Tıpkı reddedilme duyarlılığı gibi dışlanma da grup performansını etkileyebilecek faktörlerden biridir. Reddedilme durumunda bir kişi ya da grubun istenmediği açıkça beyan edilirken dışlanma durumunda kişiler diğer kişiler ya da gruplar tarafından yok sayılır ya da dışarıda bırakılır (Williams, 2007). Uzun zamandır süregelen çalışmalar, sosyal dışlanmanın Williams'ın (1997; Williams ve Zadro, 2001) modelinde önerdiği dört temel ihtiyaç olan ait olma ihtiyacı, benlik saygısı, kontrol ihtiyacı, öz değer ve anlamlı varoluş ihtiyaçlarını tehdit ettiğini göstermektedir (Lustenberger ve Jagacinski, 2010; Wittenbaum vd., 2010; Wu vd., 2018). Dolayısıyla dışlanmanın birey üzerinde birçok olumsuz etkisinin olduğu söylenebilir.

İş yerinde dışlanma, çalışanların diğer çalışandan kaçamak yollarla bilgi saklaması ve buna dair aptalı oynamasıyla ilişkilidir (Zhao vd., 2016). Bunun

yanında tipik olarak dışlanan kişi ile göz temasından kaçınma, kasıtlı izolasyon, aldırmama ya da hiçe sayma davranışlarını içermektedir (Wu, Wang ve Lu, 2018). Bireysel olarak dışlanma daha düşük performans göstermeye neden olmaktadır (Lustenberger ve Jagacinski, 2010). Grup üyesinin bireysel seviyede iş yerinde dışlanmaya maruz kalması ayrıca kurum bağlılığının, örgütsel vatandaşlık davranışının, sorumluluk almanın ve gruba olan bağlılığının azalmasıyla ilişkilidir (Ferris vd., 2008; Hitlan vd., 2006; Wu vd., 2018).

Dışlanma her ne kadar birey için olumsuz etkilere sahip olsa da bazı durumlarda grup işleyişi ve devamlılığı için faydalı olabilmektedir. Örneğin, dışlanma kişilerin grup içindeki varlığına ciddi bir tehdit oluşturması nedeniyle, dışlanan kişileri dışlanmaya dair ipuçlarına karşı daha hassas hâle getirerek grup tarafından kabul görebilmek adına davranışlarını değiştirmeye itebilir (Gamian-Wilk ve Madeja-Bien, 2021). Bunun yanında, grup içinde olumsuz bir durum olduğunda, kasıtlı dışlamalar aracılığıyla bir kişiyle iletişim kurulmaması çatışmalar, sosyal olarak uygunsuzluk veya hoş olmayan duyguların önlenmesine ve kişinin sakinleşmesine yardımcı olabilmektedir. Bunun da zaman içinde çatışmaların devam etmemesi ve grubun devamlılığı, etkin bir şekilde çalışması ve olumlu performans gösterebilmesi adına işlevsel olduğu iddia edilebilir. Yine benzer şekilde kişinin ya da grubun kurulan ilişkiden zarar görebileceği düşünülen durumlarda da kasıtlı dışlama gerçekleşebilir (konu ile ilgili bir derleme için bk. Robinson vd., 2013).

Yine grubun daha etkin bir şekilde çalışması ve devamlılığını sürdürebilmesi açısından bakıldığında, güçsüz veya bariz bir şekilde grup üyelerinden farklı özelliklere sahip grup üyesinin dışlanmasının, grubun daha güçlü ve de daha bağlı hâle gelmesine yardımcı olabildiği söylenebilmektedir (Gamian-Wilk ve Madeja-Bien, 2021). Dolayısıyla dışlama davranışı her ne kadar olumsuz bir durum olarak görülse de bazı durumlarda birey ve grup adına faydalı yanlarının olabileceği, grubun etkililiği ve performansı için olumlu katkı yapabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

1.4. Sosyopolitik Etkenler

Takım performansı ve etkililiği üzerinde etkili olabilecek bireysel faktörleri incelerken alanyazında dikkat çeken diğer değişkenler ise sosyopolitik etkenler olan sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yönelimidir. Alanyazında sıkça araştırılan sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yönelimi özellikle ön yargıyla ilişkilendirilmektedir (Halkjelsvik ve Rise, 2014) ve bu iki tutuma yüksek oranda sahip kişilerin çeşitli gruplara ön yargılı olduğu bilinmektedir

(Sibley ve Duckitt, 2008). Dolayısıyla bu kişilerin ön yargılı tutumlarını kendileriyle grup üyelerinin benzerlik ya da farklılıkla göre yansıtabileceği, sonuç olarak da grup performansı ya da etkililiğinin bu durumdan olumlu ya da olumsuz etkilenebileceği düşünülebilir.

Adorno ve diğerlerinin (1950) Otoriter Kişilik isimli çalışmasından türetilen sağ kanat yetkeciliği (a) "yerleşik ve meşru olarak algılanan otoritelere yüksek derecede boyun eğme", (b) "yerleşik otoriteler tarafından onaylanmadığı düşünülen, çeşitli kişilere yönelik genel bir saldırganlık" ve (c) "toplum tarafından onaylandığı düşünülen sosyal geleneklere yüksek düzeyde bağlılık" olmak üzere üç özelliğin birleşimi olarak tanımlanabilir (Altemeyer, 1996, s.6). Bu doğrultuda, sağ kanat yetkeciliği olan kişiler dünyayı tehlikeli bir yer olarak görme ve buna bağlı olarak azınlıkları tehdit olarak algılayıp onlardan korkarak onlara karşı ön yargılı olma eğiliminde olur (Altemeyer, 1998). Bu ön yargının hedefinde olan kişiler genellikle sosyal düzen, grup düzeni ve istikrarı bozacaklarını düşündükleri grupların üyeleridir (Duckitt, 2006; Duckitt ve Sibley, 2007). Sağ kanat yetkeciliği yüksek olan kişiler aynı zamanda geleneksel değerlere ve otoriteye karşı boyun eğmeyi tercih etme eğilimindedirler (Heaven ve Bucci, 2001). Bu eğilimler sebebiyle, ön yargı duydukları bu gruplara karşı ise sosyal kontrol, düzen, istikrar ve uyumu savunma motivasyonuna sahiptirler (Duckitt, 2006). Hatta bu gruplara karşı saldırgan davranışlar da sergileyebilmektedirler (Heaven ve Bucci, 2001). Bu kişiler özellikle grup üyeliğinin belirgin bir şekilde kültürel ve sosyal değerlerden geldiği durumlarda diğer gruplara karşı yüksek ön yargı göstermektedirler (Dru, 2007; konu ile ilgili bir derleme için bk. Düzgün vd., 2022).

Sosyal baskınlık yönelimi ise "kişinin genel olarak ilişkilerin hiyerarşik yerine eşit olmasını tercih edip etmediğini yansıtan, gruplar arası ilişkilere yönelik genel bir tutumsal yönelim" olarak tanımlanmaktadır (Pratto vd., 1994, s.742). Bu doğrultuda, sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan kişiler sosyal olarak aşağıda görülen veya statü ve kaynaklar için rekabet edilmesi gerektiği düşünülen gruplara karşı ön yargılı olma eğilimindedir (Duckitt ve Sibley, 2007). Bu insanlar sosyal dünyayı kaynaklar, statü ve güç için rekabetin olduğu bir yer olarak görmektedirler (Duckitt, 2001). Onlara göre, sınırlı sayıda kaynak vardır ve bu kaynağı elde etmek için dış gruplarla yarışılmalıdır (Esses vd., 1998). Dolayısıyla kendi gruplarının üstünlüğü ve diğer gruplara karşı baskın olmasına yönelik kaygıları vardır ve buna bağlı olarak da aşağı gördükleri gruplarla güç ilişkisine dayalı bir yarışma içerisinde olduklarından, bu gruplara karşı ön yargı gösterirler (Cohrs ve Asbrock, 2009). Bu kişiler,

üstünlük için rekabet odaklı motivasyona sahiptir ve diğer gruplara göre üstün ve daha güçlü olmak isterler, diğer taraftan ise sosyal hiyerarşileri ve gruplar arası hakimiyeti sürdürmek ve rasyonelleştirmek için dış grupları değersizleştirirler (Asbrock vd., 2009). Bu kişiler aynı zamanda gruplar arasında bir sosyal hiyerarşi olması gerektiğini ve de kendilerinin de bu hiyerarşinin en tepesindeki konumlarını korumaları gerektiğine inanmaktadır (Asbrock vd., 2009; Sibley ve Duckitt, 2008).

Yapılan çalışmalara göre sağ kanat yetkecilik ve sosyal baskınlık yönelimi ve genel ön yargı ile güçlü biçimde ilişkilidir (Birdir vd., 2022; Sibley ve Duckitt, 2008; Osborne vd., 2021). Yani sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yönelimi çok farklı gruplara karşı ön yargılı davranmayı öngörmektedir (Duckitt ve Sibley, 2007). Nitekim, bu kişilerin kadınlara karşı cinsiyetçi tutumlara sahip olduğu (Feather ve Mckee, 2012), ırkçı tutumlar sergiledikleri (Hiel ve Mervielde, 2005), eş cinsellere (Sibley vd., 2006; Whitley, 1999), translara (Sayılan vd., 2020) ve göçmenlere (Hodson ve Costello, 2007) karşı ön yargılı oldukları bulgular arasındadır.

Sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yöneliminin farklı gruplara karşı ön yargı arasında ilişki olmasının, takımların grubun içi veya gruplararası ilişkilerini olumlu ya da olumsuz etkileyebileceği düşünülebilir. Grup içi düşünüldüğünde, eğer takımı oluşturan kişiler, sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan kişilerin tehdit algıladığı ya da düşük statüde gördüğü kişilerden oluşursa, gruba bağlılık ve de takım performansı ve etkililiğinin düşmesi öngörülebilir. Örneğin, Christopher ve Wodja'nın (2008) bulgularına göre sağ kanat yetkecilik ve sosyal baskınlık eğilimi çalışan kadınlara ilişkin ön yargı ile ilişkilidir. Benzer şekilde, Düzgün'ün (2019) çalışmasına göre, sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yönelimi yüksek çalışanlar erkek rollerine uygun liderlik özellikleri gösteren kadın yöneticilere sahip olduklarında iş tatminleri düşer, aynı liderlik özelliklerini gösteren erkek yöneticilere sahip olduklarında ise iş tatmininde anlamlı bir değişiklik gözlenmez. Bu durum, erkek cinsiyet rolleriyle hareket ettiği düşünülen kadın liderin geleneksel cinsiyet rollerinden çıkarak tehdit oluşturmasıyla ve aşağı statüde olması gerektiği düşünülen bir grubun statü elde edip bu kişilerce uygunsuz görülen davranışlar sergilemesiyle ve bütün bunlara yönelik hoşnutsuzlukla ilişkilendirilebilir. Bu doğrultuda, sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan kişilerin takım arkadaşları arasında ön yargılı oldukları kişiler bulunması durumunda da bu kişilerle çatışmaya girebileceği ve dolayısıyla grup içinde düşük performans ve etkililik sergilenebileceğinden söz edilebilir. Diğer

taraftan sağ kanat yetkeciliği ve sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan kişiler kendi gruplarının devamlılığı ya da üstünlüğüne önem verdikleri için grupla özdeşleşme yaşadıklarında diğer gruplara kendi kurallarını kabul ettirmek ya da üstünlüğünü sağlayabilmek adına daha uyumlu çalışıp daha yüksek performans ve takım etkililiği için çaba harcayacakları da söylenebilir.

2. Takımın Etkililiğini Belirleyen Grup Seviyesindeki Etkenler

Bireysel etkenler her ne kadar takım üyelerinin bireysel performansları ve takımın genel performansı üzerinde etkili olsa da grup çoğu durumda üyelerin toplamından daha fazlasıdır. Ancak bu durum grupların her zaman iyi performans gösterecekleri anlamına gelmez. Bu başlıkta takımı bir arada tutan ve performansı etkileyen etkenler ele alınacaktır.

2.1. Kimliklenme ve Özdeşim

Takımların en belirleyici özeliklerinden biri insanları en azından belli bir oranda bir kolektifin parçası olmayı gerekli kılmasıdır. Zira kişinin "ben"den ziyade "biz"e odaklanması grupla uyumunu arttır, bireysel motivasyonları uğruna çabalamaktansa grubun hedefleri doğrultusunda çabalamasını sağlar ve bireysel olarak ödüllendirici olmayan durumlarda bile takımlarına olan bağlılıklarını sürdürmelerine yardımcı olur (Lembke ve Wilson, 1998).

Sosyal kimlik kuramının (Tajfel, 1974; Tajfel ve Turner, 1979) temel varsayımı insanlar kendilerini bazı durumlarda diğerleri ile kişisel özellikleri ya da tercihleri doğrultusunda etkileşim kuran bağımsız bireyler olarak görme eğiliminde olsa da çoğu durumda belirli grupların üyeleri olarak tanımlıyor olmasıdır. Dahası, belirli bir grubun üyesi olan kişiler kendi grup üyelerine yönelik olumlu değerlendirmelere sahipken diğerlerine yönelik olumsuz değerlendirmelere sahip olma eğiliminde olurlar (Tajfel ve Turner, 1979). Dahası, grup üyeleri kendileri ve grupları hakkında olumlu duygular besleme eğiliminde olurlar (Tajfel, 1971).

Kurama göre bu durum sosyal sınıflandırma ve özdeşim isimli iki süreç sonucunda ortaya çıkar. *Sosyal sınıflandırma* insanların diğer insanları tanımlamak ve anlamlandırmak amacıyla hızlı ve otomatik biçimde ırk, yaş, milliyet gibi kategorilere ayırma eğilimi olarak tanımlanabilir. Bu kategoriler genel olarak bana benzeyenler (iç grup) ve benzemeyenler (dış grup) olarak ikiye ayrılırlar. Sosyal sınıflandırma kişinin kendisini iç grubunun üyelerine oldu-

ğundan daha benzer görmesine, dış grup üyelerini ise olduğundan daha farklı görmesine yol açar (Hornsey, 2008).

Sosyal sınıflandırmaya eşlik eden bir diğer süreç de özdeşimdir. Tajfel ve Turner (1986), özdeşim olgusunu kişinin kendisini ayrı bir birey olarak değerlendirmesinden belirli bir grubun temsilcisi olarak görmesine giden süreç olarak tanımlamışlardır. Kişiler içinde bulunan durumun gerekliliklerine göre bireysel kimlikleri veya grup kimlikleri ile hareket edebilirler. İdealinde bu iki kimliğin birbiri ile uyumlu olması beklenir ancak hangisinin baskın kimlik olduğu verili koşula göre belirlenir. Örneğin, takımlar özelinde düşünüldüğünde, grup kimliğinin baskın olması beklenir. Zira takım çalışması takım üyelerinin bireysel motivasyonlarındansa takım kimlikleri ile hareket etmelerini gerektirir (Lembke ve Wilson, 1998).

Sosyal kimlik grupları meslek gruplarını ve desteklenen spor takımlarının taraftar gruplarını da içeren birçok gruptan oluşabilmektedir (Ashforth ve Mael, 1989). Üyesi olunan grup diğer gruplarla karşılaştırıldığında daha üstün görülüyorsa kişilerin grupla özdeşimi artar ve grup kimliğine olan bağlılıkta artış olur (Escartin vd., 2013). Öte yandan, grupla kendini yüksek derecede özdeşleştiren kişiler özdeşimi düşük olan üyelere kıyasla daha yüksek örgütsel bağlılık gösterir, daha yüksek iş tatminine sahip olur ve de işleriyle daha çok gurur duyar (Haslam vd., 2009). Bunlara bağlı olarak bireyin takımla hareket etmesi gereken durumlardan daha tatminkâr olması ve grubunu daha ileri taşıyabilmesi adına daha yüksek performans sergileyip daha etkili bir biçimde çalışabileceğinden söz edilebilir. Özdeşimi düşük olan üyeler ise yüksek çaba gerektiren durumlarda daha fazla tükenmişlik yaşarlar (Haslam vd., 2009). Bu da düşük özdeşimin grup adına olumsuz sonuçlar doğurabileceğinin bir göstergesidir.

Grupla özdeşimin performans üzerindeki bir diğer etkisi de üyelerin sorunlarla başa çıkma kapasitesi ile ilişkisinden kaynaklanır. Özdeşimi yüksek olan üyeler sorun içeren durumlarda çözüm odaklı tavırlar sergileme eğiliminde olurlar. Nitekim, özdeşimi yüksek olan grup üyeleri grupla ilgili bir probleme işaret ettiğinde, grup üyeleriyle özdeşim kişilerin ortak yetersizliklerini kabul etmesini ve bu yetersizliklerin üzerine yapıcı bir şekilde eğilmesini kolaylaştırır. Ancak grubun üyesi olmayan kişilerden gelen eleştiriler grup üyelerinin var olan problemleri görmezden gelmesine ve eleştiri yönelten kişiye karşı savunmaya geçmesine neden olur (Ellemers ve Rink, 2005; Lin, Liu ve Liao, 2020).

Sosyal kimlik, kişileri grubun başarısı için çalışmaya doğru motive ederken bir yandan da bu katkıları yapma sürecinin olumsuz etkilerinden korumaya yardımcı olur (Haslam, 2004; Haslam vd., 2009). Takım üyelerinde özdeşim artıkça yaptıkları görevlere olan adanmışlıkları da artmaktadır. Bu da takım sosyal kimliği, takımın performansını yordayan önemli bir değişken hâline getirmektedir (Scott, 1997). Özetle, takım kimliği ile özdeşim, takımın performansının artması ve öğrenmeye olumlu yönde katkıda bulunmaktadır (Van Der Vegt ve Bunderson, 2005).

2.2. Takım İçi Etkileşim

Tüm görevler birden fazla insanın bir arada çalışmasını gerektirmese de işlerin hızlı ve etkili biçimde halledilmesi için çoğu durumda ekip çalışmasına ihtiyaç duyulur. Özellikle gerçekleştirilmesi gereken iş zor ve karmaşık hâle geldikçe, bir başka deyişle tek kişinin başarısız olma ihtimali arttıkça, iyi organize olmuş bir takımın başarılı olma olasılığı artar (Salas vd., 2008). Ancak takımın varlığı her zaman başarıyı garanti etmez. Hatta bazı durumlarda kişilerin performansının düşmesine sebep olabilir. Birey grup ilişkisi ve takım içi etkileşim bu bağlamda kritik öneme sahiptir. Bu başlıkta bireylerin ekip içindeki performansını belirleyen sosyal psikolojik süreçler ele alınacaktır.

2.2.1. S□syal K□laylaştırma

Sosyal psikoloji alanının ilk çalışmalarından birinde Norman Triplett (1989) bireylerin performansının diğerlerinin varlığından ne şekilde etkilendiğini araştırmıştır ve sosyal kolaylaştırma kavramını ortaya atmıştır. Bireylerin diğerlerinin varlığında çalıştıklarında görev performanslarında meydana gelen gelişme olarak tanımlanabilecek *sosyal kolaylaştırma* koşu yapma, bilardo oynama, ağırlık kaldırma, matematik ve bilgisayar problemleri üzerinde çalışma gibi birçok görevde meydana gelen bir etkidir (Guerin, 1983; Robinson-Staveley ve Cooper, 1990; Strube, 2005; Strube vd., 1981). Ancak diğerlerinin varlığı her zaman performansı olumlu yönde etkilemez. Örneğin, Markus'un (1978) bulguları sosyal kolaylaştırmanın iyi bilinen ve kolay görünen görevler için geçerli olduğunu, görev zorlaştığında diğerlerinin varlığının performansı olumsuz etkilediğini göstermektedir (ayrıca bk. Aiello ve Douthitt, 2001).

Zajonc (1965), bu çelişkili bulguları ele almış ve farklılığın *uyarılma* ile ilişkili olduğunu iddia etmiştir. Buna göre, bireyler diğerleri ile birlikte olduğunda yalnız oldukları durumlara kıyasla daha fazla uyarılma yaşarlar. Bu

uyarılma da ilgili durumdaki baskın tepkiyi yani vermeleri en olası olan tepkiyi vermelerine yol açar. Baskın tepki verilen görev için doğru ise -ki iyi bilinen görevler için genelde doğrudur- diğerlerinin varlığı performansı artırır. Ancak baskın tepki verilen görev için doğru değilse (ör. görev yeniyse veya zorsa) diğerlerinin varlığı performansı düşürür (konu ile ilgili bir meta analiz için bk. Bond ve Titus, 1983).

Zajonc'un (1965) bakış açısı alanyazında yaygın biçimde benimsenen bir görüş olsa da konu ile ilgili alternatif açıklamalar da mevcuttur. Örneğin, Cottrell'e (1972) göre diğerlerinin sadece var olması uyarılma yaratmak için yeterli değildir. Sosyal kolaylaştırmaya yol açan şey diğerlerinin varlığının değerlendirilme ile ilgili kaygı yaratmasıdır. Örneğin, diğerleri ortamda ise ancak bireyin ne kadar iyi performans gösterdiği ile ilgilenmiyorlarsa performans bundan etkilenmeyecektir. Baron (1986) ise sosyal kolaylaştırmanın temel kaynağının dikkat olduğunu ileri sürer. Buna göre, diğerlerinin varlığı dikkatin bölünmesine yol açarak performansı olumsuz etkiler. Ancak bireyler göreve odaklanarak bu olumsuzluğu aşmaya çalışırlar. Bu çaba baskın tepki gerektiren basit ve iyi bilinen görevlerde performansın artmasına yardımcı olurken karmaşık ve yeni görevlerde performansın düşmesine yol açar.

Sosyal kolaylaştırmanın kaynağının ne olduğu hâlâ tartışılıyor olsa da alanyazındaki bulgular her üç açıklamayı da destekler niteliktedir (Greene, 1991). Dahası, sosyal kolaylaştırma etkisi tavuklardan hamamböceklerine ve maymunlara kadar pek çok insan dışı hayvan türünde gözlenmiştir (Clayton, 1978; Zajonc vd., 1969).

2.2.2. S□syal Kaytarma

Bir üst başlıkta ifade edildiği üzere, diğerlerinin varlığı bireylerin motivasyonlarını ve performanslarını etkileyebilir. Ancak söz konusu görevin niteliği de performansı etkiler. *Sosyal kaytarma* olarak bilinen olguya göre insanlar kolektif görevlerde bireysel görevlerde çalışacaklarından daha az çalışma eğiliminde olmaktadır (Williams vd., 1981).

Sosyal kaytarma konusundaki araştırmalar son yıllarda artmış olsa da bu konuda yapılan ilk çalışma oldukça eskiye dayanır. Max Ringelmann 1880'lerde insanların grup hâlinde çalıştığı koşulda bireysel olarak çalıştığı koşula nazaran daha az üretken olduklarını keşfetmiştir. Üstelik, üretkenlikteki bu azalma gruptaki kişi sayısı arttıkça daha da azalmaktadır (Kravitz ve Martin, 1986). Ringelmann bu etkinin oluşması için iki olası neden önermiştir: Koordinasyon kaybı ve motivasyon kaybı. Bir başka deyişle, insanlar grup

hâlinde çalıştıklarında ekibin diğer üyeleriyle koordine olamadıkları için daha üretken olabilirler ya da diğerlerinin işi halledeceğine inanarak daha az çaba sarf ediyor olabilirler. Latané ve diğerlerinin (1979) sahte gruplarla gerçekleştirdikleri deneyler üretkenlikteki azalmanın koordinasyon kaybı yaşanamayacak durumlarda bile (katılımcılar araştırmaya yalnız katılmakta, sadece grup hâlinde olduklarına inanmaktadır) mümkün olduğunu göstermiştir. Yani insanların sosyal kaytarma eğilimine girmesi için bir ekibin parçası olduklarını düşünmeleri bile yeterlidir. Devamında çeşitli takımlarla çeşitli görevlerle gerçekleştirilen çalışmalar sosyal kaytarma olgusunu destekleyen bulgular ortaya koymuştur (Karau ve Williams, 2012).

Ancak sosyal kaytarma eğilimi herkeste aynı şekilde görülmez. Konu hakkında gerçekleştirilen bir meta analiz sosyal kaytarma eğiliminin karmaşık görevlerde basit görevlere kıyasla, kadınlarda erkeklere kıyasla ve Çin ve Japonya gibi doğu ülkelerindeki katılımcılarda Batılı katılımcılara kıyasla daha az olduğunu göstermiştir (Karau ve Williams, 1993).

Dahası, ekibin dinamikleri de sosyal kaytarma eğilimi üzerinde belirleyicidir. Örneğin, ekip az kişiden oluştuğunda kalabalık olduğu koşula nazaran daha az sosyal kaytarma eğilimi gözlenir (Pentland, 2014). İkinci olarak, değerlendirme bireysel olarak yapıldığında grubun üretkenliği üzerinden yapıldığı koşula kıyasla daha az sosyal kaytarma gözlenmektedir (Harkins ve Jackson, 1985). Üçüncü olarak, ekip üyeleri tanınabilir olduklarında anonim oldukları koşula nazaran daha az sosyal kaytarma eğilimi gösterirler (Jackson ve Latané, 1981). Dördüncü olarak, görevin amaçları net olduğunda belirsiz olduğu koşula nazaran daha fazla sosyal kaytarma eğilimi gözlenir (Kleingeld vd., 2011). Son olarak, üyelerin takımla özdeşimi düşük olduğunda, yüksek özdeşim koşuluna nazaran daha fazla sosyal kaytarma gözlenir (Haslam, 2004; Høigaard vd., 2013). Dolayısıyla birbiri ve grup ile özdeşimi yüksek olan az sayıdaki üyeden oluşan ekiplerin oluşturulması sosyal kaytarma eğilimini en aza indirmek için etkili bir yol olarak görünmektedir.

2.3. Grubun Uyumu

Pek çok grup türünde olduğu gibi takımlar da sadece yan yana gelmiş insanlardan fazlasıdır; onları bir arada tutan bir karşılıklı bağımlılık hâli, birlik ve uyum hissi vardır. Bu birliktelik hissi *grubun uyumu* [cohesion] olarak adlandırılır (Festinger, 1950). Takım etkililiği ile ilgili alanyazın takım uyumunun gerek takım performansı gerekse de ilişkili süreçler açısından kritik öneme sahip olduğuna işaret etmektedir (Carron ve Brawley, 2000; Evans ve

ve dolayısıyla bütüncül birlik hissinin artması ile ilişkilidir (Eys ve Carron, 2001).

Grubun uyumunun performans açısından çıktıları değerlendirildiğinde spor takımlarından askerî takımlara kadar çeşitli gruplarla gerçekleştirilen çalışmalar uyumun performans ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Üstelik bu bulgu hem korelasyonel hem de deneysel çalışmalar için geçerli görünmektedir (ör. Back, 1951; Beal vd., 2003; Mullen ve Cooper, 1994; Zaccaro ve Lowe, 1986). Bu ilişkinin belirleyicilerinden biri üyeler arası artan koordinasyondur. Uyumlu olmayan gruplarda üyelerin davranışlar uyumsuz ve birbirinden kopukken uyumlu gruplarda üyelerin katkısı diğer üyeler ile uyum içindedir (Mullen ve Cooper, 1994). Dahası, uyumu yüksek grupların üyeleri grubun görevlerinin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin aynı *mental modeli* (Cannon-Bowers ve Bowers, 2011; Cannon-Bowers ve Salas, 2001) paylaşır. Bu ortak mental modeller özellikle etkileşim ve karşılıklı bağımlılık gerektiren görevlerde uyumlu grupların uyumsuz gruplara nazaran daha başarılı olmasına yardımcı olur (Beal vd., 2003; Gully vd., 1995).

Grubun uyumunun takımlar açısından önemli bir faydası da kişiler arası güvenin sağlanmasına katkıda bulunmasıdır. Ekibin diğer üyelerinin kendilerine verilen görevi çok fazla denetim ya da baskı olmaksızın yapacaklarına dair karşılıklı güvence olarak tanımlanabilecek *kişiler arası güven* (Kramer, 1999) üyeler birbiriyle etkileşime girdikçe pekişir ve ilgili grubun tamamına genelleştirildiğinde örgütsel sadakate dönüşür (Fine, 2003).

Örgütsel Güven Modeli diğerlerine duyulan güven yetenek, dürüstlük ve yardımseverlik algılarına bağlar (Mayer vd., 1995). Buna göre, grup oluşumunun erken dönemlerinde güven büyük ölçüde diğerlerinin beceri ve yetenekleri ile ilgili değerlendirmelere dayalıdır zira bir işi yapacak kapasitesi olmadığına inanılan ya da gerekli donanıma sahip olmayan bir üyenin kendisine verilen işi yapacağına pek güvenilmez. Benzer şekilde, güvenin oluşması için erken dönemlerden itibaren üyelerin diğerlerinin dürüst olduğuna ve grubun norm ve standartlarını kendilerininki gibi kabul ettiklerine inanması gerekir. Zaman geçtikçe yetenek ve dürüstlüğe yardımseverlik de eklenir çünkü üyeler artık gruba karşılık beklemeden katkıda bulunmaya başlarlar. Bu niteliklerin gelişmesi ve yerleşmesi ile üyeler birbiri ile daha fazla etkileşim kurmaya ve bilgi paylaşmaya, birbirine daha fazla destek olmaya başlar. Dolayısıyla güven ekibin performansının artmasına yardımcı olur (Fiore vd., 2015; Yakovleva vd., 2010).

Grubun uyumunun performansı artırdığı yönündeki bulgular baskın olsa da bu ilişkinin tek yönlü basit bir ilişki olmadığını iddia eden araştırmacılar da mevcuttur (ör. Forsyth vd., 2002; Mathieu vd., 2015). Buna göre, uyum performans ilişkisi başarı durumu ile sınırlıdır. Grup verilen görevi başarı ile tamamladığında uyum seviyesi de artar ancak başarısızlık durumu grup içinde uyumsuzluk ve hayal kırıklığı gözlenebilir. Dahası, grubun uyumu her durumda performans yüksekliği ile ilişkili değildir. Alanyazına göre uyum ve performans arasındaki ilişki (a) gerçek gruplarda laboratuvar ortamında oluşturulmuş gruplara kıyasla, (b) küçük gruplarda kalabalık gruplara kıyasla, (c) spor takımlarında diğer takım türlerine kıyasla, (d) proje odaklı takımlarda üretim ya da hizmet sektöründeki takımlara kıyasla ve (e) genel olarak korelasyonel çalışmalarda deneysel desenli çalışmalara kıyasla daha güçlüdür (Carron vd., 2002; Chiocchio ve Essiembre, 2009; Mathieu vd., 2014; Oliver vd., 1999).

Sonuç

Sosyal psikoloji alanındaki araştırmacıların takımlara olan ilgisi bu alanın ortaya çıktığı tarih kadar eskidir. Dahası, özellikle çalışma ortamları yaş, cinsiyet ve kimlik grupları açısından daha fazla çeşitlilik barındırmaya başladığında bu ilgi anlamlı ölçüde artmıştır. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar takım performansının hem bireysel hem de gruba ilişkin etkenlerden etkilendiğini göstermektedir. Ancak takımların yapısındaki ve işlevindeki çeşitlilik çoğu durumda birbiri ile çelişen bulguların elde edilmesine yol açmıştır. Benzer şekilde, bu kitap bölümünde derlenen bulgular takım performansının çoğu durumda bağlama bağlı olarak değişebildiğine işaret etmektedir. Bu da bu konuyla ilgili daha fazla araştırma yapılmasına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Alanyazında konu ile ilgili deneysel ve boylamsal çalışmalar arttıkça daha nitelikli bulgulara erişmek mümkün olacaktır.

Kaynaklar

Aiello, J. R. ve Douthitt, E. A. (2001). Social facilitation from Triplett to electronic performance monitoring. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 5*(3), 163-180. https://doi.org/10.1037/1089-2699.5.3.163

Altemeyer, B. (1996). *The Authoritarianism Specter*. Harvard University Press.

Altemeyer, B. (1998). The other "authoritarian personality." L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (Sayı. 30, ss. 47-92). Academic Press.

Asbrock, F., Sibley, C. G. ve Duckitt, J. (2010). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice: A longitudinal test. *European Journal of Personality, 24*(4), 324-340. https://doi.org/10.1002/per.746

Ashforth, B. E. ve Mael, F. (1989). Social Identity Theory and the organization. *Academy of Management Review*, *14*(1), 20-39. https://doi.org/10.5465/amr.1989.4278999

Ayduk, O., May, D., Downey, G. ve Higgins, E. T. (2003). Tactical differences in coping with rejection sensitivity: The role of Prevention Pride. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *29*(4), 435-448. https://doi.org/10.1177/0146167202250911

Back, K. W. (1951). Influence through social communication. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 46*, 9-23.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory.* Prentice-Hall, Inc.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control.* W H Freeman/Times Books/Henry Holt & Co.

Baron, R. S. (1986). Distraction-conflict theory: Progress and problems. *Advances in Experimental Social Psychology*, *19*, 1-40. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60211-7

Beal, D. J., Cohen, R. R., Burke, M. J. ve McLendon, C. L. (2003). Cohesion and Performance in Groups: A Meta-Analytic Clarification of Construct Relations. *Journal of Applied Psychology, 88*(6), 989-1004. https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.6.989

Bear, J. B. ve Woolley, A. W. (2011). The role of gender in team collaboration and performance. *Interdisciplinary Science Reviews*, *36*(2), 146-153. https://doi.org/10.1179/030801811x13013181961473

Bendick Jr., M., Egan, M. L. ve Lofhjelm, S. M. (2001). Workforce diversity training: From anti-discrimination compliance to organizational development. *Human Resource Planning*, *24*(2), 10-25.

Birdir, E., Sayılan, G., Cingöz-Ulu, B. ve Adams, G. (2022). Ideological orientations and generalized prejudice in Turkey: Adapting the dual process motivational model. *International Journal of Intercultural Relations*, *90*, 21-37. https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2022.07.006

Boehm, S.A. ve Kunze, F. (2015). Age Diversity and Age Climate in the Workplace. Bal, P., Kooij, D., Rousseau, D. (ed) *Aging Workers and the Employee-Employer Relationship* içinde. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-08007-9_3

Bond, C. F. ve Titus, L. J. (1983). Social facilitation: A meta-analysis of 241 studies. Psychological Bulletin, 94, 265-292. https://doi.org/10.1037/0033-2909.94.2.265

Cannon-Bowers, J. A. ve Bowers, C. (2011). Team development and functioning. S. Zedeck (Ed.), *APA handbook of industrial and organizational psychology, Vol. 1. Building and developing the organization* içinde (ss. 597-650). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/12169-019

Cannon-Bowers, J. A. ve Salas, E. (2001). Reflections on team cognition. *Journal of Organizational Behavior*, *22*, 195-202

Carron, A. V. ve Brawley, L. R. (2000). Cohesion: Conceptual and measurement issues. *Small Group Research, 31*(1), 89-106. https://doi.org/10.1177/104649640003100105

Carron, A. V., Colman, M. M., Wheeler, J. ve Stevens, D. (2002). Cohesion and performance in sport: A meta-analysis. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, *24*, 168-188.

Cartwright, D. ve Zander, A. (1968), *Group Dynamics: Research and Theory*, Harper and Row.

Casey-Campbell, M. ve Martens, M. L. (2009). Sticking it all together: A critical assessment of the group cohesion-performance literature. *International Journal of Management Reviews, 11*(2), 223-246. https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2008.00239.x

Chiocchio, F. ve Essiembre, H. (2009). Cohesion and performance: A meta-analytic review of disparities between project teams, production teams, and service teams. *Small Group Research, 40*(4), 382-420. https://doi.org/10.1177/1046496409335103

Clayton, D. A. (1978). Socially facilitated behavior. *The Quarterly Review of Biology*, *53*, 373-392

Cohrs, J. C. ve Asbrock, F. (2009). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and prejudice against threatening and competitive ethnic groups. *European Journal of Social Psychology*, *39*(2), 270-289. doi:10.1002/ejsp.545

Cottrell, N. B. (1972). Social facilitation. C. G. McClintock (Ed.), Experimental social psychology içinde (ss. 185-236). Holt, Rinehart & Winston.

Curşeu, P. L., Chappin, M. M. ve Jansen, R. J. (2017). Gender diversity and motivation in collaborative learning groups: The mediating role of group discussion quality. *Social Psychology of Education*, *21*(2), 289-302. https://doi.org/10.1007/s11218-017-9419-5

Day, N. E. ve Porter, T. H. (2018). Lacerations of the soul: Rejection-sensitive business school faculty and perceived publication performance. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *25*(1), 101-115. https://doi.org/10.1177/1548051817709008

Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology* Volume 33, 41-113. doi: 10.1016/s0065-2601(01)80004-6

Duckitt, J. (2006). Personality and prejudice. In *On the Nature of Prejudice Fifty Years After Allport* (s.403). Blackwell Pub.

Duckitt, J. ve Sibley, C. G. (2007). Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality*, *21*(2), 113-130. doi:10.1002/per.614

Düzgün, M. (2019). (Yüksek Lisans Tezi). Gender-congruent leadership style and prejudiced personality in relation with job/leader satisfaction and trust. https://etd.lib.metu.edu.tr /upload/12624064/index.pdf

Dru, V. (2007). Authoritarianism, social dominance orientation and prejudice: Effects of various self-categorization conditions. *Journal of Experimental Social Psychology, 43*(6), 877-883. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2006.10.008

Ellemers, N. ve Rink, F. (2005). Identity in work groups: The beneficial and detrimental consequences of multiple identities and group norms for collaboration and Group Performance. *Social Identification in Groups*, 1-41. https://doi.org/10.1016/s0882-6145(05)22001-5

Escartín, J., Ullrich, J., Zapf, D., Schlüter, E. ve van Dick, R. (2013). Individual- and group-level effects of social identification on workplace bullying. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, *22*(2), 182-193. https://doi.org/10.1080/1359432x.2011.647407

Esses, V. M., Jackson, L. M. ve Armstrong, T. L. (1998). Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: An instrumental model of group conflict. *Journal of Social Issues*, *54*(4), 699-724. https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1998.tb01244.x

Evans, C. R. ve Dion, K. L. (2012). Group cohesion and performance: A meta-analysis. *Small Group Research*, *43*(6), 690-701. https://doi.org/10.1177/1046496412468074

Eys, M. A. ve Carron, A. V. (2001). Role ambiguity, task cohesion, and task self-efficacy. *Small Group Research*, *32*(3), 356-373. https://doi.org/10.1177/104649640103200305

Feather, N. T. ve Mckee, I. R. (2012). Values, right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and ambivalent attitudes toward women. *Journal of Applied Social Psychology*, *42*(10), 2479-2504. doi:10.1111/j.1559- 1816.2012.00950.x

Fenwick, G. D. ve Neal, D. J. (2001). Effect of gender composition on group performance. *Gender, Work & Organization*, *8*(2), 205-225. https://doi.org/10.1111/1468-0432.00129

Ferrero-Ferrero, I., Fernández-Izquierdo, M. Á. ve Muñoz-Torres, M. J. (2015). Age diversity: An empirical study in the board of directors. *Cybernetics and Systems*, *46*(3-4), 249-270. https://doi.org/10.1080/01969722.2015.1012894

Ferris, D. L., Brown, D. J., Berry, J. W. ve Lian, H. (2008). The development and validation of the workplace ostracism scale. *Journal of Applied Psychology*, *93*(6), 1348-1366. https://doi.org/10.1037/a0012743

Festinger, L. (1950). Informal social communication. *Psychological Review*, *57*, 271-282. https://doi.org/10.1037/h0056932

Festinger, L., Schachter, S. ve Back, K. (1950). *Social pressures in informal groups*. Harper.

Fine, G. A. (2003). *Morel tales: The culture of mushrooming*. University of Illinois Press.

Fiore, S. M. (2008). Interdisciplinarity as teamwork: How the science of teams can inform team science. *Small Group Research, 39*(3), 251-277. https://doi.org/10.1177/1046496408317797

Forsyth, D. R. (2020). Team. In *Group Dynamics* (7. bas., ss. 338-371). essay, Cengage Learning Asia Pte Ltd.

Forsyth, D. R., Zyzniewski, L. E. ve Giammanco, C. A. (2002). Responsibility diffusion in cooperative collectives. *Personality and Social Psychology Bulletin, 28*(1), 54-65. https://doi.org/10.1177/0146167202281005

Frink, D. D., Robinson, R. K., Reithel, B., Arthur, M. M., Ammeter, A. P., Ferris, G. R., Kaplan, D. M. ve Morrisette, H. S. (2003a). Gender demography and organization performance. *Group & Organization Management*, *28*(1), 127-147. https://doi.org/10.1177/1059601102250025

Gamian-Wilk, M. ve Madeja-Bien, K. (2021). Ostracism in the Workplace. D'Cruz, P., Noronha, E., Keashly, L., Tye-Williams, S. (ed) *Special Topics and Particular Occupations, Professions and Sectors. Handbooks of Workplace Bullying, Emotional Abuse and Harassment* içinde, vol 4. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-5308-5_2

Green R. G. (1991). Social motivation. *Annual Review of Psychology*, *42*, 377-399. https://doi.org/10.1146/annurev.ps.42.020191.002113

Guerin, B. (1983). Social facilitation and social monitoring: A test of three models. *British Journal of Social Psychology, 22*(3), 203-214. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1983.tb00585.x

Guillaume, Y. R. F., Dawson, J. F., Otaye-Ebede, L., Woods, S. A. ve West, M. A. (2015). Harnessing demographic differences in organizations: What moderates the effects of workplace diversity? *Journal of Organizational Behavior*, *38*(2), 276-303. https://doi.org/10.1002/job.2040

Gully, S. M., Devine, D. J. ve Whitney, D. J. (1995). A meta-analysis of cohesion and performance: Effects of levels of analysis and task interdependence. *Small Group Research, 26*(4), 497-520. https://doi.org/10.1177/1046496495264003

Hackman, J. R. (2002). *Leading teams: Setting the stage for greater performances*. Harvard Business School Press.

Halkjelsvik, T. ve Rise, J. (2014). Social dominance orientation, right-wing authoritarianism, and willingness to help addicted individuals: The role of responsibility judgments. *Europe's Journal of Psychology*,*10*(1), 27-40. doi:10.5964/ejop.v10i1.669

Harkins, S. G. ve Jackson, J. M. (1985). The role of evaluation in eliminating social loafing. *Personality and Social Psychology Bulletin, 11*(4), 457-465. https://doi.org/10.1177/0146167285114011

Haslam, S. A. (2004). Psychology in organizations: The social identity approach (2. Bas.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Haslam, S. A., Jetten, J. ve Waghorn, C. (2009). Social identification, stress and citizenship in teams: A five-phase longitudinal study. *Stress and Health*, *25*(1), 21-30. https://doi.org/10.1002/smi.1221

Heaven, P. C. L. ve Bucci, S. (2001). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and personality: an analysis using the IPIP measure. *European Journal of Personality*, *15*(1), 49-56. https://doi.org/10.1002/per.389

Hiel, A. V. ve Mervielde, I. (2005). Authoritarianism and social dominance orientation: Relationships with various forms of Racism. *Journal of Applied Social Psychology*, *35*(11), 2323-2344. doi:10.1111/j.1559- 1816.2005.tb02105.x

Hitlan, R. T., Kelly, K. M., Schepman, S., Schneider, K. T. ve Zárate, M. A. (2006). Language exclusion and the consequences of perceived ostracism in the workplace. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 10*(1), 56-70. https://doi.org/10.1037/1089-2699.10.1.56

Hodson, G. ve Costello, K. (2007). Interpersonal disgust, ideological orientations, and dehumanization as predictors of intergroup attitudes. *Psychological Science*,*18*(8), 691-698. doi:10.1111/j.1467-9280.2007.01962.x

Horwitz, S. K. (2005). The compositional impact of team diversity on performance: Theoretical considerations. *Human Resource Development Review*, *4*(2), 219-245. https://doi.org/10.1177/1534484305275847

Horwitz, S. K. ve Horwitz, I. B. (2007). The effects of team diversity on team outcomes: A meta-analytic review of Team Demography. *Journal of Management*, *33*(6), 987-1015. https://doi.org/10.1177/0149206307308587

Høigaard, R., Boen, F., De Cuyper, B. ve Peters, D. M. (2013). Team identification reduces social loafing and promotes social laboring in cycling. *International Journal of Applied Sports Science*, *25*(1), 33-40

Jackson, J.M. ve Latané, B. (1981). All alone in front of all those people: Stage fright as a function of number and type of co-performers and audience. *Journal of Personality and Social Psychology, 40*, 73-85.

Inman, E. M. ve London, B. (2021). Self-silencing mediates the relationship between rejection sensitivity and intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 088626052199794. https://doi.org/10.1177/0886260521997948

İş Kanunu (2003). Kanun No. 4857, Resmî Gazete, 10.06.2003, No.25134.

Joshi, A. ve Roh, H. (2009). The role of context in work team diversity research: A meta-analytic review. *Academy of Management Journal*, *52*(3), 599-627. https://doi.org/10.5465/amj.2009.41331491

Karau, S. J. ve Williams, K. D. (1993). Social loafing: A meta-analytic review and theoretical integration. *Journal of Personality and Social Psychology, 65*(4), 681-706. https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.4.681

Karau, S. J. ve Williams, K. D. (2012). Social facilitation and social loafing: Revisiting Triplett's competition studies. J. R. Smith & S. A. Haslam (Ed), *Social psychology: Revisiting the classic studies* içinde (ss. 11-26). Sage Publications Ltd.

Khan, H. G. A., Chughtai, M. S., Bashir, A. ve Paracha, U. K. (2019). *Rejection Sensitivity and Job Performance: Workplace Loneliness as Mediator and Emotional Culture of Companionate Love as Moderator*, *13*(4), 997-1016. https://doi.org/http://hdl.handle.net/10419/214262

Kleingeld, A., van Mierlo, H. ve Arends, L. (2011). The effect of goal setting on group performance: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology, 96*(6), 1289-1304. https://doi.org/10.1037/a0024315

Kramer, R. M. (1999). Trust and distrust in organizations: Emerging perspectives, enduring questions. *Annual Review of Psychology*, *50*, 569-598. https://doi.org/10.146/annurev.psych.50.1.569

Kravitz, D. A. ve Martin, B. (1986). Ringelmann rediscovered: The original article. *Journal of Personality and Social Psychology, 50*(5), 936-941. https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.5.936

Kunze, F., Boehm, S. ve Bruch, H. (2013). Organizational performance consequences of age diversity: Inspecting the role of diversity-friendly HR policies and top managers' negative age stereotypes. *Journal of Management Studies*, *50*(3), 413-442. https://doi.org/10.1111/joms.12016

Latané, B., Williams, K. ve Harkins, S. (1979). Many hands make light the work: The causes and consequences of social loafing. *Journal of Personality and Social Psychology, 37*(6), 822-832. https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.6.822

Lee, C. ve Farh, J.-L. (2004). Joint effects of group efficacy and gender diversity on group Cohesion and Performance. *Applied Psychology*, *53*(1), 136-154. https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2004.00164.x

Leary, M. R., Tambor, E. S., Terdal, S. K., & Downs, D. L. (1995). Self-esteem as an interpersonal monitor: The sociometer hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, *68*(3), 518-530. https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.3.518

Lembke, S. ve Wilson, M. G. 1998. Putting the "team" into teamwork: Alternative theoretical contributions for contemporary management practice. *Human Relations 51*, 927-944. https://doi.org/10.1023/A:1016951611667

Lin, C. P., Liu, C. M., & Liao, W. S. (2020). Being excellent: predicting team performance based on social cognitive theory and social identification theory. *Total Quality Management & Business Excellence*, *31*(11-12), 1363-1380.

London, B., Downey, G., Romero-Canyas, R., Rattan, A. ve Tyson, D. (2012). Gender-based rejection sensitivity and academic self-silencing in women. *Journal of Personality and Social Psychology*, *102*(5), 961-979. https://doi.org/10.1037/a0026615

Lustenberger, D. E. ve Jagacinski, C. M. (2010). Exploring the effects of ostracism on performance and intrinsic motivation. *Human Performance, 23*(4), 283-304. https://doi.org/10.1080/08959285.2010.501046

Markus, H. (1978). The effect of mere presence on social facilitation: An unobtrusive test. *Journal of Experimental Social Psychology, 14*, 389-397. https://doi.org/10.1016/0022-1031(78)90034-3

Mathieu, J. E., Tannenbaum, S. I., Donsbach, J. S. ve Alliger, G. M. (2014). A review and integration of team composition models: Moving toward a dynamic and temporal framework. *Journal of Management, 40*(1), 130-160. https://doi.org/10.1177/0149206313503014

Mayer, R. C., Davis, J. H. ve Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *The Academy of Management Review*, *20*(3), 709-734

Moody, J. ve White, D. R. (2003). Structural cohesion and embeddedness: A hierarchical concept of social groups. *American Sociological Review, 68*(1), 103-127. https://doi.org/10.2307/3088904

Moss-Racusin, C. A. ve Rudman, L. A. (2010). Disruptions in women's self-promotion: The Backlash Avoidance Model. *PsycEXTRA Dataset*. https://doi.org/10.1037/e506052012-011

Mullen, B. ve Copper, C. (1994). The relation between group cohesiveness and performance: An integration. *Psychological Bulletin, 115*(2), 210-227. https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.2.210

Myaskovsky, L., Unikel, E. ve Dew, M. A. (2005). Effects of gender diversity on performance and interpersonal behavior in small work groups. *Sex Roles*, *52*(9-10), 645-657. https://doi.org/10.1007/s11199-005-3732-8

Oliver, L. W., Harman, J., Hoover, E., Hayes, S. M. ve Pandhi, N. A. (1999). A quantitative integration of the military cohesion literature. *Military Psychology*, *11*, 57-83. https://doi.org/10.1207/s15327876mp1101_4

Ouwerkerk, J. W., de Gilder, D. ve de Vries, N. K. (2000). When the Going Gets Tough, the Tough Get Going: Social Identification and Individual Effort in Intergroup Competition. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *26*(12), 1550-1559. https://doi.org/10.1177/01461672002612009

Osborne, D., Satherley, N., Little, T. D. ve Sibley, C. G. (2021). Authoritarianism and Social Dominance Predict Annual Increases in Generalized Prejudice. *Social Psychological and Personality Science*, *12*(7), 1136-1145. https://doi.org/10.1177/1948550620969608

Pentland, A. (2014). *Social physics: How good ideas spread—the lessons from a new science.* Penguin.

Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. veMalle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of personality and social psychology*, *67*(4), 741.

Ries, B. C., Diestel, S., Shemla, M., Liebermann, S. C., Jungmann, F., Wegge, J. ve Schmidt, K.-H. (2013). Age diversity and Team Effectiveness. *Age-Differentiated Work Systems*, 89-118. https://doi.org/10.1007/978-3-642-35057-3_5

Robinson, S. L., O'Reilly, J. ve Wang, W. (2013). Invisible at Work: An Integrated Model of Workplace Ostracism. *Journal of Management*, *39*(1), 203-231. https://doi.org/10.1177/0149206312466141

Robinson-Staveley, K. ve Cooper, J. (1990). Mere presence, gender, and reactions to computers: Studying human-computer interaction in the social context. *Journal of Experimental Social Psychology, 26*(2), 168-183. https://doi.org/10.1016/0022-1031(90)90074-V

Romero-Canyas, R., Downey, G., Berenson, K., Ayduk, O. ve Kang, N. J. (2010). Rejection sensitivity and the rejection-hostility link in romantic relationships. *Journal of Personality*, *78*(1), 119-148. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2009.00611.x

Sakallı, N. (2021). Kadınların toplumsal cinsiyetçiliğe tepkileri: Meşrulaştırma, kendini suskunlaştırma, yüzleşme ve kolektif hareket. *Türk Psikoloji Yazıları*, *24*(47). https://doi.org/10.31828/tpy1301996120210220m000035

Salas, E., Cooke, N. J. ve Rosen, M. A. (2008). On teams, teamwork, and team performance: Discoveries and developments. *Human Factors, 50*(3), 540-547. https://doi.org/10.1518/001872008X288457

Sayılan, G., Türkoğlu, B. ve Cingöz-Ulu, B. (2020). Keeping my distance: Prejudice towards transwomen and its socio-political and moral predictors. *Psychology and Sexuality, 11*(1-2), 135-149. doi: 10.1080/19419899.2019.1686055

Scott, W. R. (1997). "Organizational effectiveness".A. Harris, . Bennett ve Preedy *Organizational effectiveness and improvement in education* içinde, ss. 96-109. The Open University Press.

Severt, J. B. ve Estrada, A. X. (2015). On the function and structure of group cohesion. E. Salas, W. B. Vessey, & A. X. Estrada (Ed), *Team cohesion: Advances in psychological theory, methods and practice içinde* (17. Basım, ss. 3-24). Bingly, UK: Emerald Group Publishing Limited

Sherif, M. ve Sherif, C. W. (1953). *Groups in harmony and tension*. New York: Harper & Row.

Shore, L. M., Chung-Herrera, B. G., Dean, M. A., Ehrhart, K. H., Jung, D. I., Randel, A. E. ve Singh, G. (2009). Diversity in organizations: Where are we now and where are we going? *Human Resource Management Review*, *19*(2), 117-133. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2008.10.004

Sibley, C. G. ve Duckitt, J. (2008). Personality and prejudice: A meta-analysis and theoretical review. *Personality and Social Psychology Review*,*12*(3), 248- 279.

Sibley, C. G., Robertson, A. ve Wilson, M. S. (2006). Social dominance orientation and right-wing authoritarianism: Additive and interactive effects. *Political Psychology*, *27*(5),755-768. doi:https://doi.org/10.1111/j.14679221.2006.00531.x

Smith, K. G., Smith, K. A., Olian, J. D., Sims, H. P., O'Bannon, D. P. ve Scully, J. A. (1994). Top management team demography and process: The role of social integration and communication. *Administrative Science Quarterly, 39*(3), 412-438. https://doi.org/10.2307/2393297

Strube M. J. (2005). What did Triplett really find? A contemporary analysis of the first experiment in social psychology. *The American Journal of Psychology*, *118*(2), 271-286. https://doi.org/10.2307/30039059

Strube, M. J., Miles, M. E. ve Finch, W. H. (1981). The social facilitation of a simple task: Field tests of alternative explanations. *Personality and Social Psychology Bulletin, 7*(4), 701-707.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Brooks Cole.

Timmerman, T. A. (2000). Racial diversity, age diversity, interdependence, and team performance. *Small Group Research*, *31*(5), 592-606. https://doi.org/10.1177/104649640003100505

Triplett, N. (1898). The dynamogenic factors in pacemaking and competition. *The American Journal of Psychology, 9*(4), 507-533. https://doi.org/10.2307/1412188

Van Der Vegt, G. S. ve Bunderson, J. S. (2005). Learning and performance in multidisciplinary teams: The importance of collective team identification. *Academy of Management Journal*, *48*(3), 532-547. https://doi.org/10.5465/amj.2005.17407918

van Dick, R., Wagner, U., Stellmacher, J., Christ, O. ve Tissington, P. A. (2005). To be(long) or not to be(long): Social identification in organizational contexts. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, *131*(3), 189-218. https://doi.org/10.3200/mono.131.3.189-218

van Knippenberg, D. ve Schippers, M. C. (2007). Work group diversity. *Annual Review of Psychology*, *58*(1), 515-541. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085546

Wegge, J., Roth, C., Neubach, B., Schmidt, K.-H. ve Kanfer, R. (2008). Age and gender diversity as determinants of performance and health in a public organization: The role of Task Complexity and group size. *Journal of Applied Psychology*, *93*(6), 1301-1313. https://doi.org/10.1037/a0012680

Whitley, B. E. (1999). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*,*77*(1), 126-134. doi:10.1037//0022-3514.77.1.126

Williams, K.D. (1997). Social Ostracism. In: Kowalski, R.M. (eds) *Aversive Interpersonal Behaviors. The Springer Series in Social/Clinical Psychology*. Springer, https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9354-3_7

Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, *58*(1), 425-452. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085641

Williams, K. D., Harkins, S. ve Latané, B. (1981). Identifiability as a deterrent to social loafing: Two cheering experiments. *Journal of Personality and Social Psychology*, *40*, 303-311.

Williams, K. D. ve Zadro, L. (2001). Ostracism: On being ignored, excluded, and rejected. M. R. Leary (Ed.), *Interpersonal rejection* içinde (ss. 21-53). Oxford University Press.

Wittenbaum, G. M., Shulman, H. C. ve Braz, M. E. (2010). Social Ostracism in Task Groups: The Effects of Group Composition. *Small Group Research*, *41*(3), 330-353. https://doi.org/10.1177/1046496410363914

Wu, W., Wang, H. (Jason) ve Lu, L. (2018). Will my own perception be enough? *Chinese Management Studies*, *12*(1), 202-221. https://doi.org/10.1108/cms-04-2017-0109

Yakovleva, M., Reilly, R. R. ve Werko, R. (2010). Why do we trust? Moving beyond individual to dyadic perceptions. *Journal of Applied Psychology, 95*(1), 79-91. https://doi.org/10.1037/a0017102

Zaccaro, S. J. ve Lowe, C. A. (1986). Cohesiveness and performance on an additive task: Evidence for multidimensionality. *Journal of Social Psychology*, *128*, 547-558

Zajonc, R. B. (1965). Social facilitation. *Science, 149*(Whole No. 3681), 269-274. https://doi.org/10.1126/science.149.3681.269

Zajonc, R. B., Heingartner, A. ve Herman, E. M. (1969). Social enhancement and impairment of performance in the cockroach. *Journal of Personality and Social Psychology, 13*(2), 83-92. https://doi.org/10.1037/h0028063

Zander, A. F. (1971). *Motives and goals in groups*. New York: Academic Press.

Zhan, X., Luo, W., Ding, H., Zhu, Y. ve Guo, Y. (2021). Are employees' emotional labor strategies triggering or reducing customer incivility: A sociometer theory perspective. *Journal of Service Theory and Practice*, *31*(3), 296-317. https://doi.org/10.1108/jstp-01-2020-0009

Zhang, Y. ve Hou, L. (2012). The romance of working together: Benefits of gender diversity on group performance in China. *Human Relations*, *65*(11), 1487-1508. https://doi.org/10.1177/0018726712453931

Zhao, H., Xia, Q., He, P., Sheard, G. ve Wan, P. (2016). Workplace ostracism and knowledge hiding in service organizations. *International Journal of Hospitality Management*, *59*, 84-94. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2016.09.009

Örgütsel Etkileşimde ve Ortak Anlamlar Üretiminde Dilin Rolü

Svıtlana Nesterova Coşkun

Giriş

İnsan yaşamında dilin önemi tartışılmazdır. İnsanın türsel yaşam tarzı olarak toplumsallık ve adaptasyon mekanizması olarak bilgi üretimi, dil aracılığıyla gerçekleşir. Tarihsel serüveninde insanın temel etkinlikleri olarak *işbirliği, konuşma ve düşünme* birbirinden ayrılmaz ve birbirini destekleyen süreçler olarak gelişir. Yaşam mücadelesinin gerektirdiği işbirliği, iletişimi sağlayan dilin gelişmesini teşvik eder. Dilin bilgiyi düzenleme ve muhafaza etme yeteneği ise düşünmeyi yetkinleştirir. Düşünmenin ürünü olan bilgi, insanlar arası işbirliğini yeni seviyeye yükseltir. İçsel olarak birbiriyle bağlantılı söz konusu alanlardan birini araştırırken, diğer alanın bilgisini hesaba katmaksızın tam olarak anlaşılamaz. Bu açıdan örgütsel işbirliğini konu edinen organizasyonel bilimler alanındaki araştırmalar bağlamında, düşünme ve dille ilişkili süreçlerin anlaşılması kritik öneme sahiptir. Her ne kadar yönetim ve organizasyon bilimleri, bilişim bilimleri ve dilbilim kendine has problematiğe sahip olsalar da günümüzde bu alanlar arasındaki sınırlar gittikçe silik hâle gelmektedir. Özellikle son otuz yılda yapılan araştırmalar, yönetim biliminin daha önce hafife alınan sosyal ve iletişimsel yönlerini ortaya çıkarmıştır. Bu ise yönetim uygulamalarının iletişimsel, dilsel ve söylemsel özelliklerine olan ilginin artmasına yol açmıştır (Sarangi ve Candlin, 2011). Sayısı artan interdisipliner çalışmalara göre örgütlerin ve onların yönetiminin incelenmesinde "dilsel ve söylemsel dönüşün" yaşandığı ifade edilmektedir (Schnurr, 2013, s.21). Ayrıca örgütsel dinamikleri çeşitli dil kuramları bağlamında araştıran kurumsal göstergebilim, örgütsel iletişim, sosyolinguistik gibi ara alanların geliştiğini izlemekteyiz. Ancak bu dönüşler örgütsel yaşamı yalnızca iletişimsel, söylemsel ve dilsel konulara indirgeme girişimi olarak yorumlanmamalıdır. Alanların yakınlaşması, karşılıklı pozitif etki yaratmaktadır: Dilbilimi, dil felsefesi ve dil sosyolojisi gibi alanlar örgüt araştırmaları için çeşitli kuramsal yaklaşımları ve me-

bu, kuruluşun gönüllüleri ve destekçilerinin motivasyonlarına olumlu etki bırakarak örgütlerin faaliyetlerini daha kolay benimsemesini sağlayabilir.

Yukarıda örnek olarak gösterdiğimiz şirket ve kuruluşların başarışı elbette sadece dilsel uygulamalarından kaynaklanmaz. Bununla birlikte, etkileyici bir dil ve uygun anlatı formatının seçimi, insanların gözünde hem örgüt faaliyetlerini hem de bu faaliyetlere kendi katkılarını daha önemli ve anlamlı kılar. Özetle, başarılı bir hikâye, bir başarı hikâyesine dönüşebilir.

Sonuç

Örgütsel etkileşimin ana aracı olan dili verimli bir şekilde kullanabilmek için onun teknik özellikleri ve işleyiş prensipleri konusunda farkındalığı arttırmak önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu bölümde temel dilsel unsur, uygulama ve yapıların bazı özelliklerini inceleyerek, bunların örgütsel etkileşime ve anlam oluşturma sürecine nasıl hizmet ettiğini göstermeye çalıştık. Araştırmamız, anlamın sözcüklerin kombinasyonları aracılığıyla oluşturulmuş sözcelerle belirlendiğini, diyalojik işetişim sürecinde netleştirildiğini ve teyit edildiğini ve neticede ortak anlatılarda sabitlendiğini göstermiştir. Dili, sözcük - söz - sözce - anlatı gibi farklı düzlemlerde ele alarak, dilsel süreçlerin ne kadar karmaşık ve kompleks olduğuna dikkat çekmeye çalıştık. Çalışmamız, gerek dil aracılığıyla yapılan kavramlaştırma ve kategorileştirme işlemlerin, gerek bu unsurlara dayanarak oluşturulan anlatıların, örgütsel faaliyetlerinin niteliğini ve verimliliğini etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Örgütsel etkileşim bağlamında söz konusu yapıların noksanlıklarının ve avantajlarının incelenmesinin, alan araştırmalara katkı sağlayabileceğini ümit ederiz.

Kaynaklar

Abma, T. (2003) Learning by Telling, *Management Learning*, 34, 221-241.

Austin, J.L. (2020). *Söylemek ve Yapmak*. Metis Yayınları.

Bencherki, N. (2021). Speaking. In F. Cooren, Stücheli-Herlach, P. (Ed.), *Handbook of Management Communication* (pp. 27- 46). De Gruyter.

Bitirim Okmeydan, S. (2020). Kurumsal reklam ekseninde Türkiye İş Bankası ve Cumhuriyetin 'Kuruluş' hikâyesi: Kültürel perspektif bağlamında Greimas'ın eyleyenler modeli ile çözümleme. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 59, 87-126.

Black, M. (1993). More About Metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and Thought* (pp. 19-41). Cambridge University Press.

Bruner, J. S. (1990). *Acts of Meaning*. Cambridge/MA: Harvard University Press.

Bruner, J. S. (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*. doi:10.2307/1343 711.

Buzaglo, M. (2002). *The Logic of Concept Expansion*. Cambridge University Press.

Chomsky, N. (2002). *Syntactic Structure*. Mouton de Gruyter.

Cooren, F. (2000). *The Organizing Property of Communication*. John Benjamins.

Deleuze, G. & Guattari, F. (2005). *A Thousand Plateaus*. (B.Massumi, Trans.) London: University of Minnesota Press.

Derrida, J. (1998). *Of Grammatologi*. *Baltimore: Johns Hopkins University Press.*

Eliade, M. (1960). *Myths, Dreams, and Mysteries: The Encounter between Contemporary Faiths and Archaic Realities*. Harvill Press.

Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (S. Rifat, Çev.). İstanbul: Om Yayınevi.

Eliade, M. (2018) *Ebedi Dönüş Miti*. (A. Meral, Çev.). İstanbul: Dergah.

Frege, G. (1951). On Concept and Object (P. T. Geach, Trans.). *Mind*, 60/238, 168-180.

Ganzin, M., Robert P., Gephart, J., & Suddaby, R. (2014). Narrative and the Construction of Myths in Organizations. In F. Cooren, E. Vaara, A. Langley & H. Tsoukas (Ed*.), Language and Communication at Work: Discourse, Narrativity, and Organizing* (pp. 223-264). Oxford: Oxford University Press.

Gearly, J. (2012). *I as an Other, The Secret Life of Metaphor and How it Shapes the Way We See the World*. Harper Perennial.

Grice, P. (1989). *Studies in the Way of Words*. Harvard University Press.

Grice, P. (2022). Mantık ve Konuşma. (A. Yavuz, Çev.). *Posseible: Felsefe Dergisi,* 11/1, 71-87.

Gümüşbuğa, F. (2015). Bankacılıkta Müşteri İlişkileri Yönetiminin Müşteri Sadakatine Etkisi. *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*, 3 /1, 123-153.

Heidegger, M. (2002). Dilin Doğası. H. Arslan (Ed.), *İnsan Bilimlerine Prolegomena* (s.29-64) içinde. Paradigma Yayınları.

Jakobson, R. (1971). Language in Relation to Other Communication Systems. *Word and Language*, (*Volume II, pp.* 697-708). De Gruyter Mouton. https://doi.org/10.1515/97831 10873269.697.

Jakobson, R. (1987). Linguistics and Poetics, In K. Pomorska, S. Rudy (Ed.), *Language in Literature* (pp. 62-94). Belknap Press of Harvard Unıversity Press.

Keyton, J. (2011). *Communication and Organizational Culture* (2nd ed.). Sage Publication.

Lakoff, G. (1986). *Classifiers as a reflection o f mind*. In C. Craig (Ed), *Noun Classes and Categorization* (pp. 13-52). John Benjamins Publishing Company.

Lakoff, G. *&* Johnsen, M. (2003) *Metaphors we Live by*. The university of Chicago Press.

Lakoff, G. *&* Johnsen, M. (2003). *Metaphors we Live By*. The University of Chicago Press.

Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press.

Lévi-Strauss, C. (1955). The Structural Study of Myth. *The Journal of American Folklore*, 68/270, 428-444.

Lévi-Strauss, C. (1993). *Yaban Düşünce*, Çev. Tahsin Yücel, YKY,

Lévi-Strauss, C. (2012). *Yapısal Antropoloji.* Çev. Adnan Kahiloğulları, İmge Kitapevi*,* 2012.

Lévi-Strauss, C. (2013). *Mit ve Anlam*. (G.Y.Demir, Çev.). İthaki Yayınları.

Manz, C. C. & Sims, H. P. (1991). SuperLeadership: Beyond the Myth of Heroic Leadership. *Organizational Dynamics*, 19/4, 18-35.

Meral, P.S. (2008). Bankacılık Sektöründe Kurumsal Reklam Uygulamaları: Hsbc Ve Türkiye İş Bankası Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/20, 77-94.

Ogden, C. K. & Richards, I. A. (1923). *The Meaning of Meaning*. Routledge & Kegan Paul.

Özdemir, S. & Cemaloğlu, N. (Ed.). (2022). *Örgütsel Davranış ve Yönetimi*. Pegem Yayınları.

Polletta, F. (2019). Stories of (and İnstead of) Process. In T. Reay, Tammar, B., Zilber, A. Langley, & H. Tsouka (Ed.), *İn Institutions and Organizations a Process View* (pp. 61-76). Oxford University Press.

Ravelli, L., Leeuwen, T., Höllerer, M. A. & Jancsary, D. (Ed.). (2023). *Organizational semiotics Toward an integrated research agenda*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003049920.

Reisberg, D. (2007). *Cognitio*n. W.W. Norton & Company.

Rosch, E. (1975). Cognitive Representation of Semantic Categories. *Journal ofExperimental Psychology*, 104/3, 192-233. https://doi.org/10.1037/0096-3445.104.3.192

Saludadez J.A. & Tylor, C. (2006). The Structuring of Collaborative Research Networks in the Stories Researchers Tell. In F. Cooren Taylor, R. & Van Every, E.J. (Ed.) *Communication as Organizing (Chapter 3).* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203810682.

Sarangi, S. & Candlin, C. (2011). Professional and organisational practice: A discourse/communication perspective. In C. Candlin and S. Sarangi (Ed.), Handbook of Professional Communication in Professions and Organisations (pp. 3-58). De Gruyter.

Saussure, F. (2001). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.). İstanbul: Multilingual.

Schatzki, T. R. (2001). Introduction: Practice theory. In T. Schatzki, K. K. Cetina & E. von Savigny (Ed.), *The Practice Turn* (pp.1-14). New York: Routledge.

Schnurr, S. (2013). *Exploring Professional Communication Language in Action*. Routlegde.

Searle, J. R. (2005). *Söz Edimleri*. (L. Aysever, Çev.). Ayraç Yayınları.

Taylor, J. R., Cooren, F., Giroux, N. & Robichaud, D. (1996). The Communicational Basis of Organization: Between the Conversation and the Text. *Communication Theory* 6/1, 1-39.

Tema Vakfı (2013, 18 Ocak). El koyun : Türkiye Çöl Olmasın! https://www.tema.org.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/el-koyun-turkiye-col-olmasin adresinden 15 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

Tema Vakfı (2020, 15 Eylül). Kuruluş Öykümüz. https://www.tema.org.tr/hakkimizda/kurumsal/kurulus-oykumuz adresinden 15 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

Tutar, H. (2021). *Örgütsel İletişim*. Umuttepe Yayınları.

Türkiye İş Bankası (2020, 18 Şubat). Türkiye İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesi. https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/turkiye-is-bankasi-iktisadi-bagimsizlik-muzesi/adresinden 15 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.

Wittgenshtein, L. (2018). Tractatus Logico-Philosophicus. (O. Aruoba, Çev.). Metis Yayınları.

Gabriel, Y. 1991. On organizational stories and myths: Why it is easier to slay a dragon than to kill a myth. *International Sociology*, 6/4, 427-442.

Browning, *L. D.* (*1992*). *Lists and stories as organizational communication*. *Communication Theory*, *2*, *281-302.*

Norm Çatışması Modeline Göre Muhalefet: Gruba Sadakat Uymamayı Gerektirdiğinde Özdeşleşmenin Beklenmeyen Rolü[4]

Banu Cingöz-Ulu - M. Fatih Bükün

Giriş

Gruplar ve işleyişleri hem sosyal psikolojinin hem de örgütsel psikolojinin çok temel konularındandır. Genel olarak arzulanan uyumlu, yüksek başarım gösterebilen, birlikte iyi çalışan ve üyelerinin tatmin olduğu gruplar olmakla birlikte, gereğinden fazla uyumun bulunduğu gruplar da riskler barındırır. Örneğin, sosyal psikoloji yazının başlangıcından beri, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki araştırmalara damgasını vurmuş olan pek çok çalışma, itaat (obedience) ve uymanın (conformity) olası kötü sonuçlarından bahseder (ör. Milgram, 1963). Hatta Darley'in (1992) geliştirdiği kötülüğün sosyal psikolojik temellerinde değindiği "kötücül örgütler" kavramı; bireylerden bağımsız olarak sistem ve örgütün var oluşu ve normların baskınlığı üzerinden gündelik anlamda zulüm ve şiddetin sürmesine katkı sağladığı üzerinde durur. Bir başka benzer örnek de her ne kadar uzun vadede görgül açıdan doğrulanmasında sıkıntılar yaşanmış olsa da Janis'in (1972) grupdüşün (groupthink) kavramıdır. Grupdüşün de benzer bir uyma baskısı ve sonucu olarak kötü kararlara gebeliği açısından değerlendirilmektedir.

Grup normları, grup içi ve gruplararası ilişkiler alanında yapılan ilk çalışmalardan beri sosyal psikolojinin ana çalışma konularından biri olmuştur (ör. Asch, 1951, 1956; Milgram, 1963; Moscovici ve Faucheux, 1972; Sherif, 1967). Bu çalışmalar aynı zamanda grup normunun oluşumu hakkında katkılar da sunmuştur. Ayrıca Sosyal Kimlik Kuramı (Tajfel, 1981; Tajfel ve Turner, 1979), katkı sunduğu sosyal sınıflandırma ve sosyal karşılaştırma kavramları ile birlikte sosyal psikolojide gruplararası ilişkileri anlamanın yanında grup

[4] Bu bölümde bahsedilen araştırmaların bir kısmı ODTÜ BAP-08-11-2016-063 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir. Muhammet Coşkun'a geri bildirimleri için en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Bu nedenle bahsettiğimiz modelin hem faklı kültürel özelliklere sahip toplumlarda, farklı kimlik ve grup türlerinde ve farklı normlarla çeşitlendirerek, modelin geçerliliği ve sınır koşulları sınanmalıdır. Bu bölümün amacı, psikoloji alanyazınında görece yeni olan bu modeli derleyerek tanıtmak, ilgili modelin Türkiye'de yapılmış ilk bulgularını sunmak ve bu modelle ilgili çalışmaların özellikle örgütsel çıktıları açısından ele alınarak artmasını ve modeli etkileyen farklı örüntülerin araştırılmasına yardımcı olmaktır.

Kaynaklar

Abrams, D. ve Hogg, M. A. (1990). Social identification, self-categorization and social influence. *European Review of Social Psychology*, *1*(1), 195-228. https://doi.org/10.1080/14792779108401862

Abrams, D., Wetherell, M., Cochrane, S., Hogg, M. A. ve Turner, J. C. (1990). Knowing what to think by knowing who you are: Self-categorization and the nature of norm formation, conformity and group polarization. *British Journal of Social Psychology*, *29*(2), 97-119. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1990.tb00892.x

Anvari, F., Wenzel, M., Woodyatt, L. ve Haslam, S. A. (2019). The social psychology of whistleblowing: An integrated model. *Organizational Psychology Review*, *9*(1), 41-67. doi:10.1177/2041386619849085

Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgments. H. Guetzkow (Ed.), *Groups, Leadership and Men: Research in Human Relations* içinde (ss. 177-190). Carnegie Press.

Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied*, *70*(9), 1-70. https://doi.org/10.1037/h0093718

Balaban, Ç. D. (2013). *The roles of intergroup threat, social dominance orientation and right-wing authoritarianism in predicting Turks' prejudice toward Kurds* [Unpublished Master's thesis]. Middle East Technical University.

Bettencourt, B. A., Molix, L., Talley, A. E. ve Sheldon, K. M. (2006). Psychological need satisfaction through social roles. T. Postmes ve J. Jetten (Ed.), *Individuality and the group: Advances in social identity* içinde (ss. 196-214). SAGE Publications.

Bettencourt, B. A. ve Sheldon, K. (2001). Social roles as mechanisms for psychological need satisfaction within social groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, *81*(6), 1131-1143. https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.6.1131

Blader, S. L., Patil, S. ve Packer, D. J. (2017). Organizational identification and workplace behavior: More than meets the eye. *Research in Organizational Behavior*, *37*, 19-34. https://doi.org/10.1016/j.riob.2017.09.001

Blanton, H. ve Christie, C. (2003). Deviance regulation: A theory of action and identity. *Review of General Psychology*, *7*(2), 115-149. https://doi.org/10.1037/1089-2680.7.2.115

Blanton, H., Stuart, A. E. ve VandenEijnden, R. J. J. M. (2001). An introduction to deviance-regulation theory: The effect of behavioral norms on message framing. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*(7), 848-858. https://doi.org/10.1177/0146167201277007

Bond, R. ve Smith, P. B. (1996). Culture and conformity: A meta-analysis of studies using asch's (1952b, 1956) line judgment task. *Psychological Bulletin*, *119*(1), 111-137. https://doi.org/10.1037/0033-2909.119.1.111

Brewer, M. B. ve Chen, Y. R. (2007). Where (Who) are collectives in collectivism? Toward conceptual clarification of individualism and collectivism. *Psychological Review*, *114*(1), 133-151. https://doi.org/10.1037/0033-295X.114.1.133

Bükün, M. F. (2021). *The role of emotions and group identification in decision to dissent from group norms.* [Unpublished doctoral dissertation]. Middle East Technical University.

Cialdini, R. B. ve Goldstein, N. J. (2004). Social influence: Compliance and conformity. *Annual Review of Psychology*, *55*, 591-621. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.142015

Cialdini, R. B., Reno, R. R. ve Kallgren, C. A. (1990). A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, *58*(6), 1015-1026. https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1015

Crane, M. F. ve Platow, M. J. (2010). Deviance as adherence to injunctive group norms: The overlooked role of social identification in deviance. *British Journal of Social Psychology*, *49*(4), 827-847. https://doi.org/10.1348/014466609X481416

Dahling, J. J. ve Gutworth, M. B. (2017). Loyal rebels? A test of the normative conflict model of constructive deviance. *Journal of Organizational Behavior*, *38*(8), 1167-1182. https://doi.org/10.1002/job.2194

Darley, J. M. (1992). Social organization for the production of evil. *Psychological Inquiry*, *3*(2), 199-218. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0302_28

Durkheim, E. (1958). *The Rules of Sociological Method*. Free Press.

Ellemers, N. ve Jetten, J. (2013). The many ways to be marginal in a group. *Personality and Social Psychology Review*, *17*(1), 3-21. https://doi.org/10.1177/1088868312453086

Farrell, D. (1983). Exit, voice, loyalty, and neglect as responses to job dissatisfaction: A multidimensional scaling study. *Academy of Management Journal*, *26*(4), 596-607. https://doi.org/10.5465/255909

George, J. M. ve Zhou, J. (2001). When openness to experience and conscientiousness are related to creative behavior: An interactional approach. *Journal of Applied Psychology*, *86*(3), 513-524. https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.3.513

Güngör, D., Karasawa, M., Boiger, M., Dinçer, D. ve Mesquita, B. (2014). Fitting in or sticking together: The prevalence and adaptivity of conformity, relatedness, and autonomy in Japan and Turkey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *45*(9), 1374-1389. https://doi.org/10.1177/0022022114542977

Haslam, S. A., Ryan, M. K., Postmes, T., Spears, R., Jetten, J. ve Webley, P. (2006). Sticking to our guns: Social identity as a basis for the maintenance of commitment to faltering organizational projects. *Journal of Organizational Behavior*, *27*(5), 607-628. https://doi.org/10.1002/job.370

Hofstede, G. (1980). Culture and organizations. *International Studies of Management & Organization*, *10*(4), 15-41. https://doi.org/10.1080/00208825.1980.11656300

Hornsey, M. J. (2006). Ingroup critics and their influence on groups. T. Postmes ve J. Jetten (Ed.), *Individuality and the group: Advances in social identity* içinde (ss. 74-91). SAGE Publications.

Hornsey, M. J. (2016). Dissent and deviance in intergroup contexts. *Current Opinion in Psychology*, *11*, 1-5. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.03.006

Hornsey, M. J. ve Jetten, J. (2003). Not being what you claim to be: Impostors as sources of group threat. *European Journal of Social Psychology*, *33*(5), 639-657. https://doi.org/10.1002/ejsp.176

Hornsey, M. J., Majkut, L., Terry, D. J. ve Mckimmie, B. M. (2003). On being loud and proud: Non-conformity and counter-conformity to group norms. *British Journal of Social Psychology*, *42*(3), 319-335. https://doi.org/10.1348/014466603322438189.

Imamoğlu, E. O. ve Karakitapoğlu-Aygün, Z. (2006). Actual, ideal, and expected relatedness with parents across and within cultures. *European Journal of Social Psychology*, *36*(5), 721-745. https://doi.org/10.1002/ejsp.313

Janis, I. L. (1972). *Victims of groupthink: A psychological study of foreign-policy decisions and fiascos*. Houghton Mifflin.

Jetten, J. ve Hornsey, M. J. (2011). The many faces of rebels. J. Jetten ve M. J. Hornsey (Ed.), *Rebels in grups: Dissent, deviance, difference and defiance* içinde (ss. 1-13). Blackwell Publishing. https://doi.org/10.1002/9781444390841

Jetten, J. ve Hornsey, M. J. (2014). Deviance and dissent in groups. *Annual Review of Psychology*, *65*(1), 461-485. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115151

Jetten, J., Hornsey, M. J. ve Adarves-Yorno, I. (2006). When group members admit to being conformist: The role of relative intragroup status in conformity self-reports. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *32*(2), 162-173. https://doi.org/10.1177/0146167205279904

Jetten, J. ve Postmes, T. (2006). Introduction: The Puzzle of Individuality and the Group. T. Postmes ve J. Jetten (Ed.), *Individuality and the group: Advances in social identity* içinde (ss. 1-10). SAGE Publications. https://doi.org/10.4135/9781446211946.n1

Kallgren, C. A., Reno, R. R. ve Cialdini, R. B. (2000). A focus theory of normative conduct: When norms do and do not affect behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *26*(8), 1002-1012. https://doi.org/10.1177/01461672002610009

Kassing, J. W. (2000). Exploring the relationship between workplace freedom of speech, organizational identification, and employee dissent. *Communication Research Reports*, *17*(4), 387-396. https://doi.org/10.1080/08824090009388787

Kim, H. ve Markus, H. R. (1999). Deviance or uniqueness, harmony or conformity? A cultural analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, *77*(4), 785-800. https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.4.785

Koçak, Ö. (2019). *Does focus of organizational identity moderate the relationship between norm conflict and dissent to norms?* [Unpublished Master's thesis]. Middle East Technical University.

Leach, C. W., Van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M. L. W., Pennekamp, S. F., Doosje, B., Ouwerkerk, J. P. ve Spears, R. (2008). Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, *95*(1), 144. https://doi.org/10.1037/0022-3514.95.1.144

Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, *98*(2), 224-253. https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224

Matz, D. C. ve Wood, W. (2005). Cognitive dissonance in groups: The consequences of disagreement. *Journal of Personality and Social Psychology*, *88*(1), 22-37. https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.1.22

Milgram, S. (1963). Behavioral study of obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *67*(4), 371-378. https://doi.org/10.1037/h0040525

Moscovici, S. ve Faucheux, C. (1972). Social influence, conformity bias, and the study of active minorities. *Advances in Experimental Social Psychology*, *6*(C), 149-202. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60027-1

Moscovici, S. ve Lage, E. (1976). Studies in social influence III: Majority versus minority influence in a group. *European Journal of Social Psychology*, *6*(2), 149-174. https://doi.org/10.1002/ejsp.2420060202

Oyserman, D., Coon, H. M. ve Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, *128*(1), 3-72. https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.1.3

Packer, D. J. (2008). On being both with us and against us: a normative conflict model of dissent in social groups. *Personality and Social Psychology Review*, *12*(1), 50-72. https://doi.org/10.1177/1088868307309606

Packer, D. J. (2011). The dissenter's dilemma, and a social identity solution. J. Jetten ve M. J. Hornsey (Ed.), *Rebels in groups: Dissent, deviance, difference and defiance* içinde (ss. 281-301). Wiley Blackwell.

Packer, D. J. (2012). Conformity and obedience. *Encyclopedia of Human Behavior* içinde (2nd ed.). https://doi.org/10.1016/B978-0-12-375000-6.00257-3

Packer, D. J. ve Chasteen, A. L. (2010). Loyal deviance: Testing the normative conflict model of dissent in social groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *36*(1), 5-18. https://doi.org/10.1177/0146167209350628

Packer, D. J., Fujita, K. ve Chasteen, A. L. (2014). The motivational dynamics of dissent decisions: A goal-conflict approach. *Social Psychological and Personality Science*, *5*(1), 27-34. https://doi.org/10.1177/1948550613486676

Packer, D. J., Fujita, K. ve Herman, S. (2013). Rebels with a cause: A goal conflict approach to understanding when conscientious people dissent. *Journal of Experimental Social Psychology*, *49*(5), 927-932. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2013.05.001

Packer, D. J. ve Miners, C. T. H. (2012). At the first sign of trouble or through thick and thin? When nonconformity is and is not disengagement from a group. *Journal of Experimental Social Psychology*, *48*(1), 316-322. https://doi.org/10.1016/j.jesp.2011.10.002

Packer, D. J. ve Miners, C. T. H. (2014). Tough love: The normative conflict model and a goal system approach to dissent Decisions. *Social and Personality Psychology Compass*, *8*(7), 354-373. https://doi.org/10.1111/spc3.12114

Prislin, R. ve Christensen, P. N. (2005). The effects of social change within a group on membership preferences: To leave or not to leave? *Personality and Social Psychology Bulletin*, *31*(5), 595-609. https://doi.org/10.1177/0146167204271564

Reicher, S. (2004). The Context of Social Identity: Domination, Resistance, and Change. *Political Psychology*, *25*(6), 921-945. https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00403.x

Reicher, S. ve Haslam, S. A. (2013). Towards a "Science of Movement": Identity, Authority and Influence in the Production of Social Stability and Social Change. *Journal of Social and Political Psychology*, *1*(1), 112-131. https://doi.org/10.5964/jspp.v1i1.266

Rios, K. (2012). Minority opinions: Antecedents and benefits of expression. *Social and Personality Psychology Compass*, *6*(5), 392-401. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2012.00431.x

Sani, F. ve Todman, J. (2002). Should we stay or should we go? A social psychological model of schisms in groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *28*(12), 1647-1655. https://doi.org/10.1177/014616702237646

Schwartz, S. H. (1990). Individualism-collectivism: Critique and proposed refinements. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *21*(2), 139-157. https://doi.org/10.1177/0022022190212001

Sherif, M. (1936). *The psychology of social norms*. Harper.

Sherif, M. (1967). Formation of social norms: The experimental paradigm. M. Sherif (Ed.), *Social interaction* içinde (ss. 164-189). Aldine.

Singelis, T. M. (1994). The Measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *20*(5), 580-591. https://doi.org/10.1177/0146167294205014

Spears, R., Doosje, B. ve Ellemers, N. (1997). Self-stereotyping in the face of threats to group status and distinctiveness: The role of group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *23*(5), 538-553. https://doi.org/10.1177/0146167297235009

Stewart, G. L. (1999). Trait bandwidth and stages of job performance: Assessing differential effects for conscientiousness and its subtraits. *Journal of Applied Psychology*, *84*(6), 959-968. https://doi.org/10.1037/0021-9010.84.6.959

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge University Press.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* içinde (ss. 7-24). Nelson-Hall.

Takano, Y. ve Sogon, S. (2008). Are Japanese more collectivistic than Americans?: Examining conformity in in-groups and the reference-group effect. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *39*(3), 237-250. https://doi.org/10.1177/0022022107313902

Täuber, S. ve Sassenberg, K. (2012). The impact of identification on adherence to group norms in team sports: Who is going the extra mile? *Group Dynamics*, *16*(4), 231-240. https://doi.org/10.1037/a0028377

Terry, D. J. ve Hogg, M. A. (1996). Group norms and the attitude-behavior relationship: A role for group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *22*(8), 776-793. https://doi.org/10.1177/0146167296228002

Terry, D. J., Hogg, M. A. ve White, K. M. (1999). The theory of planned behaviour : Self- Identity, social identity and group norms. *British Journal of Social Psychology*, *38*(3), 225-244. https://doi.org/10.1348/014466699164149

Triandis, H. C. ve Gelfand, M. J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, *74*(1), 118-128. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.118

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. ve Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.

Van Vugt, M. ve Hart, C. M. (2004). Social identity as social glue: The origins of group loyalty. *Journal of Personality and Social Psychology*, *86*(4), 585-598. https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.4.585

Wasti, S. A. ve Eser Erdil, S. (2007). Bireycilik ve toplulukçuluk değerlerinin ölçülmesi: Benlik kurgusu ve INDCOL ölçeklerinin Türkçe geçerlemesi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *7*, 39-66. http://www.yad.baskent.edu.tr/makale.htm#BIREYCILIK_TOPLULUKCULUK

White, K. M., Hogg, M. A. ve Terry, D. J. (2002). Improving attitude-behavior correspondence through exposure to normative support from a salient ingroup. *Basic and Applied Social Psychology*, *24*(2), 91-103. https://doi.org/10.1207/S15324834BASP2402_2

Wood, W., Lundgren, S., Ouellette, J. A., Busceme, S. ve Blackstone, T. (1994). Minority influence: A Meta-Analytic review of social Influence processes. *Psychological Bulletin*, *115*(3), 323-345. https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.3.323

Zdaniuk, B. ve Levine, J. M. (2001). Group loyalty: Impact of members' identification and contributions. *Journal of Experimental Social Psychology*, *37*(6), 502-509. https://doi.org/10.1006/jesp.2000.1474

Takım Kişiliği ve Paylaşılan Zihinsel Model İlişkisi: Türkiye'de Bir Saha Araştırması[5]

Derya Karanfil - H. Canan Sümer

Giriş

Örgütler iş dünyasında hızla gerçekleşen gelişmeler ve işin artan karmaşık doğası karşısında, *takım temelli çalışma* anlayışına yönelmiştir. Böylece örgütsel başarıya ulaşmada takımların etkili şekilde işbirliği yapması, bilgi paylaşımı, çatışma ve problem çözümü önem kazanmıştır. Problemlerin çözümü için takımların hep birlikte bilgiyi nasıl işlediği ve kullandığını anlamak önemlidir (Mohammed vd., 2021). Bu noktada, *takım bilişi* (ing., "*team cognition"*) yapısı etkili ve etkisiz takımlar arasındaki farkları anlamamıza katkıda bulunmuştur. Takıma ilişkin bilginin örtüşmesini yansıtan takım bilişi kavramı, takım üyeleri arasındaki bilgi paylaşımını kolaylaştırır ve etkili takımların üyelerinin örtük bir şekilde nasıl koordine olduklarına açıklık getirir (bk., Mohammed vd., 2021). Çalışmalar, üyelerin yürütülen görevlere yönelik algılarının örtüşmesinin ya da takım etkileşimi gibi takıma ilişkin bilgileri benzer şekillerde anlamlandırmalarının takım koordinasyonunu ve performansını iyileştirdiğini göstermektedir (ör. DeChurch ve Mesmer-Magnus, 2010; Marks vd., 2002; Mathieu vd., 2000).

Takım biliş türleri arasında en yaygın incelenen tür, *paylaşılan zihinsel model* (PZM, İng. "shared mental model") olmuştur (Wildman vd., 2012). Bilişsel psikolojideki zihinsel model yapısından türetilen PZM, takıma ait ortak bir bilişsel yapı olarak kabul edilmektedir (DeChurch ve Mesner-Magnus, 2010). Bireysel düzeyde zihinsel modeller, insanların etkileşimde bulunduğu bir sistemi tanımlamaya, açıklamaya ve tahmin etmeye yönelik kavramsal yapılardır (Rouse ve Morris, 1986). PZM ise "bir ekibin üyeleri tarafından tutulan, görev için doğru açıklamalar ve beklentiler oluşturmalarına ve bunun sonucunda eylemlerini koordine etmelerine ve davranışlarını görevin ve diğer ekibin ta-

[5] Bu kitap bölümünde sunulan çalışma ilk yazarın yüksek lisans tezinin bir parçasıdır.

liği alt boyutlarının farklı ilişki örüntüleri sergilemiş olması, takım kişilik araştırmalarında alt boyut düzeyinde incelemeler yapmaya yönelik çağrıları desteklemektedir. Bu çalışmanın ayrıca takım süreçleri ve sonuçları gibi PZM'nin gelişimi için takım kişilik homojenliğinin önemine dikkat çekerek ilgili alanyazına katkıda bulunmaktadır. Son olarak, bu çalışma, iki PZM ölçümünün yani PZM yapısının (ilişkililik derecelendirmeleri) ve PZM içeriğinin (geleneksel derecelendirmelerin), tek bir çalışmada nasıl farklılaşan ilişkiler gösterebildiğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın aynı zamanda takımlarla ilgili insan kaynakları uygulamaları için bazı pratik doğurguları bulunmaktadır. Takım içerisinde zihinsel modellerin paylaşılması, üyelere kendi eylemlerini diğerlerinin eylemleri ile uyumlu ve koordine olacak şekilde ayarlamalarını sağlayabilecekleri bilgi temeli sağlayabilir (Mathieu vd., 2000). Organizasyonlar, iş için en iyi çalışanı bulmanın yanı sıra, takım üyelerinin bilgi, beceri, yetenek ve kişilik özellikleri açısından da en iyi takım bileşimini bulmak için çaba sarf etmelidir (Mohammed ve Angell, 2003). Bu bağlamda, incelenen kişilik değişkenlerinin PZM gelişimindeki önemi göz önüne alındığında, işe alım ve seçme uygulamalarında uyumlu, işbirliğine açık, güvenilir adaylar aranabilir. Bunu yaparken kuruluşların, ilgili özellikler bakımından birbirine benzeyen üyelere sahip olmasına önem vermeleri önerilebilir.

Kaynaklar

Barrick, M. R., & Mount, M. K. (1991). The Big Five personality dimensions and job performance: A meta-analysis. *Personnel Psychology, 44*, 1-26. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1991.tb00688.x

Barrick, M. R., Stewart, G. L., Neubert, M. J., & Mount, M. K. (1998). Relating member ability and personality to work-team processes and team effectiveness. *Journal of Applied Psychology, 83*, 377-391. https://doi.org/10.1037/0021-9010.83.3.377

Bell, S. T., (2007). Deep-level composition variables as predictors of team performance: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology, 92* (3), 595-615. https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.3.595

Benet-Martínez, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology, 75* (3), 729-750. https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.3.729

Bradley, J., White, B. J., & Mennecke, B. E. (2003). Teams and tasks—A temporal framework for the effects of interpersonal interventions on team performance. *Small Group Research, 34*, 358-387. https://doi.org/10.1177/1046496403034003004

Cannon-Bowers, J. A., Salas, E., & Converse, S. A. (1993). Shared mental models in expert team decision making. N. J. Castellan Jr. (Ed.). *Current issues in individual and group decision making* (s.221-246) içinde. Lawrence Erlbaum.

Cannon-Bowers, J. A., & Salas, E. (2001). Reflections on shared cognition. *Journal of Organizational Behavior, 22*(2), 195-202. https://doi.org/10.1002/job.82

Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (1992). Revised NEO Personality Inventory (NEO-PIR) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

DeChurch, L. A., & Mesmer-Magnus, J. R. (2010). Measuring shared team mental models: a meta-analysis. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 14* (1), 1-14. https://doi.org/10.1037/a0017455

Demir, B. (2012). *Individual Differences in Willingness to Become an Organ Donor: A Data-Mining Approach to Reasoned Action* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Koç Üniversitesi.

Dirks, K. T. (1999). The effects of interpersonal trust on work group performance. *Journal of Applied Psychology, 84*, 445-455. https://doi.org/10.1037/0021-9010.84.3.445

Driskell, J. E., Goodwin, G. F., Salas, E., & O'Shea, P. G. (2006). What makes a good team player? Personality and team effectiveness. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 10*, 249-271. https://doi.org/10.1037/1089-2699.10.4.249

Edwards, B. D., Day, E. A., Arthur, W., & Bell, S. T. (2006). Relationships among team ability composition, team mental models, and team performance. *Journal of Applied Psychology, 91*, 727-736. https://doi.org/1037/0021-9010.91.3.727

Goldberg, L. R. (1999). A broad-bandwidth, public domain, personality inventory measuring the lower-level facets of several five-factor models. I. Mervielde, I. Deary, F. De Fruyt, & F. Ostendorf (Ed.), *Personality Psychology in Europe*, (7), 7-28. Tilburg University Press.

Guchait, K. & Hamilton, K. (2013). The temporal priority of team learning behaviors vs. shared mental models in service management teams. *International Journal of Hospitality Management, 33*, 19-28. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.01.004

Halfhill, T., Nielsen, T. M., Sundstrom, E., & Weilbaecher, A. (2005). Group Personality Composition and Performance in Military Service Teams. *Military Psychology, 17*(1), 41-54. https://doi.org/10.1207/s15327876mp1701_4

Fisher, D. M., Bell, S. T., Dierdorff, E. C., & Belohlav, J. A. (2012). Facet personality and surface-level diversity as team mental model antecedents: implications for implicit coordination. *Journal of Applied Psychology, 97* (4), 825-841. https://doi.org/10.1037/a0027851

James, L. R., Demaree, R. G., & Wolf, G. (1984). Estimating within- Group Interrater Reliability with and without Response Bias. *Journal of Applied Psychology, 69*, 85-98. https://doi.org/ 10.1037/0021-9010.69.1.85

Johnson, T. E., Lee, Y., Lee, M., O'Connor, D. L., Khalil, M. K., & Huang, X. (2007). Measuring sharedness of team-related knowledge: Design and validation of a shared mental model instrument. *Human Resource Development International, 10*(4), 437- 454. https://doi.org/10.1080/13678860701723802

LePine, J. A., & Van Dyne, L. V. (2001). Voice and cooperative behavior as contrasting forms of contextual performance: Evidence of differential relationships with Big Five personality characteristics and cognitive ability. *Journal of Applied Psychology, 86*, 326-336. https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.2.326

Lim, B. C., & Klein, K. (2006). Team mental models and team performance: A field study of the effects of team mental model similarity and accuracy. *Journal of Organizational Behavior, 27*, 403-418. https://doi.org/10.1002/job.387.

Marks, M. A., Mathieu, J. E., & Zaccaro, S. J. (2001). A temporally based framework and taxonomy of team processes. *Academy of Management Review, 26*, 356-376. https://doi.org/10.2307/259182

Marks, M. A., Sabella, M. J., Burke, C. S., & Zaccaro, S. (2002). The impact of cross-training on team effectiveness. *Journal of Applied Psychology, 87*, 3-13. https://doi.org/10.1037//0021-9010.87.1.3

Marks, M. A., Zaccaro, S. J., & Mathieu, J. E. (2000). Performance implications of leader briefings and team-interaction training for team adaptation to novel environments. *Journal of Applied Psychology, 85*, 971-986. https://doi.org/10.1037//0021-90I0.85.6.971

Mathieu, J. E., Heffner, T. S., Goodwin, G. F., Salas, E., & Cannon-Bowers, J. (2000). The influence of shared mental models on team process and performance. *Journal of Applied Psychology, 85*, 273-283. https://doi.org/IOJ03?//002!-9010.85,2,273

Mohammed. S. & Angell, L.C. (2003). Personality heterogeneity in teams: Which differences make a difference for team performance? *Small Group Research, 34*, 651-677. https://doi.org/10.1177/1046496403257228

Mohammed, S., & Dumville, B. C. (2001). Team mental models in a team knowledge framework: expanding theory and measurement across disciplinary boundaries. *Journal of Organizational Behavior, 22*, 89-106. https://doi.org/10.1002/job.86

Mohammed, S., Ferzandi, L., & Hamilton. K. (2010). Metaphor no more: a 15-year review of the team mental model construct. *Journal of Management, 36*(4), 876-910. https://doi.org/10.1177/0149206309356804

Mohammed, S., Klimoski, R., & Rentsch, J. R. (2000). The measurement of team mental models: We have no shared schema. *Organizational Research Methods, 3*, 123-165. https://doi.org/10.1177/109442810032001.

Mohammed, S., Hamilton, K., Sánchez-Manzanares, M., & Rico, R. (2017). Team cognition: Team mental models and situation awareness. E. Salas, R. Rico, & J. Passmore (Ed.). *The Wiley-Blackwell handbook of the psychology of team working and collaborative processes* (s.369-392) içinde. Wiley-Blackwell.

Mohammed, S., Rico, R., & Alipour, K. K. (2021). Team cognition at a crossroad: Toward conceptual integration and network configurations. *Academy of Management Annals, 15*(2), 455-501. https://doi.org/10.5465/annals.2018.0159

Mount, M. K., Barrick, M. R., & Stewart, G. L. (1998). Personality predictors of performance in jobs involving interaction with others. *Human Performance, 11*, 145-166. https://doi.org/10.1207/s15327043hup1102&3_3

Rentsch, J. R., & Klimoski, R. J. (2001). Why do 'great minds' think alike?: antecedents of team member schema agreement. *Journal of Organizational Behavior, 22*, 107-120. https://doi.org/10.1002/job.81

Rentsch, J. R., Small, E. E., & Hanges, P. J. (2008). Cognitions in organizations and teams: What is the meaning of cognitive similarity? B. Smith (Ed.). *The people make the place: Exploring dynamic linkages between individuals and organizations* (s.127-156) içinde. Lawrence Erlbaum.

Resick, C. J., Dickson, M. W., Mitchelson, J. K., Allison, L. K., & Clark, M. A. (2010a). Team composition, cognition, and effectiveness: Examining mental model similarity and accuracy. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice 14*, 174-191. https://doi.org/10.1037/a0018444

Resick, A. J., Murase, T., Bedwell, W. L., Sanz, E., Jimenez, M., & DeChurch, L. A. (2010b). Mental model metrics and team adaptability: a multi-facet multi-method examination. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 14*(4), 332-349. https://doi.org/10.1037/a0018822

Reuveni, Y., & Vashdi, D. R. (2015). Innovation in multidisciplinary teams: The moderating role of transformational leadership in the relationship between professional heterogeneity and shared mental models. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 24*(5), 678-692. http://dx.doi.org/10.1080/1359432X.2014.1001377

Rouse, W. B., & Morris, N. M. (1986). On looking into the black box: Prospects and limits in the search for mental models. *Psychological Bulletin, 100*, 349-363. http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.100.3.349

Schvaneveldt, R. W. (1990). Proximities, networks, and schemata. Schvaneveldt (Ed). *Pathfinder associative networks: Studies in knowledge organization* (s.135-148) içinde. Ablex.

Sikorski, E. G., Johnson, T.E., & Ruscher, P.H. (2012). Team knowledge sharing intervention effects on team shared mental models and student performance in an undergraduate science course. *Journal of Science Education and Technology, 21*, 641-651. https://doi.org/10.1007/s10956-011-9353-9

Smith-Jentsch, K. A., Campbell, G., Milanovich, D. M., & Reynolds, A. M. (2001). Measuring teamwork mental models to support training needs assessment, development, and evaluation: Two empirical studies. *Journal of Organizational Behavior, 22*, 179-194. https://doi.org/10.1002/job.88

van Rensburg, J. J., Santos, C. M., & de Jong, S. B. (2023). Sharing time and goals in dyads: how shared tenure and goal interdependence influence perceived shared mental models. *Team Performance Management: An International Journal*, *29*(3/4), 202-221. https://doi.org/10.1108/TPM-12-2022-0086

Webber, S. S., Chen, G., Payne, S. C., Marsh, S. M., & Zaccaro, S. J. (2000). Enhancing team mental model measurement with performance appraisal practices. *Organizational Research Methods, 3*,307-322. https://doi.org/10.1177/109442810034001

Wildman, J. L., Thayer, L., Pavlas, D., Salas, E., Stewart, J. E., & Howse, W. R. (2012). Team knowledge research: Emerging trends and critical needs. *Human Factors, 54*(1), 84-111. https://doi.org/10.1177/0018720811425365

Yang, H. D., Kang, H. R., & Mason, R. M. (2008). An exploratory study on meta skills in software development teams: Antecedent cooperation skills and personality for shared mental models. *European Journal of Information Systems, 17*, 47-6. https://doi.org/10.1057/palgrave.ejis.3000730

ÖRTÜLÜ DİJİTAL EMEK

Üretketici Kapitalizmi Çağında Kullanıcı, Veri ve Reklam Metasının Dijital Öznesi

Beyzade Nadir Çetin

nobel bilimsel

Örtülü Dijital Emek
Üretketici Kapitalizmi Çağında Kullanıcı, Veri ve Reklam Metasının Dijital Öznesi

Beyzade Nadir Çetin

Yayın No.: 1957
ISBN: 978-625-393-204-6
E-ISBN: 978-625-393-203-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Kapak Resmi: Melike Güzel
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çetin, Beyzade Nadir.
Örtülü Dijital Emek Üretketici Kapitalizmi Çağında Kullanıcı, Veri ve Reklam Metasının Dijital Öznesi / Beyzade Nadir Çetin
1. Basım, VIII + 178 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-204-6
E-ISBN: 978-625-393-203-9
1. Dijital Üretketim 2. Dijital Üretketici 3. Maddi Olmayan Dijital Emek

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ V

GİRİŞ 1

Dijital Zamanlarda Kapitalizm 1
Dijital Platformlarda Emek ve Öznellik 7

ÖRTÜLÜ DİJİTAL EMEĞİN ORTAYA ÇIKIŞINA KAYNAKLIK EDEN YENİ ÜRETKENLİK BİÇİM VE ALANLARI 17

Melezleşen Üretim ve Tüketimin Özne ve Nesnesi: Üretketici ve Üretketim 17
Dijital Uzamda Yeni Çalışma Pratiği: Maddi Olmayan Emek 29
Maddi Olmayan Emeğin Toplumsal Makinede Tabi Kılınan Öznesi 37
Duvarsız Fabrikanın Toplumsal İşçisi: Ücretsiz Dijital Emekçi 44
Platform Ekonomisinde Web 2.0 Platformları ve Sosyal Medya 50

YENİ BİR KAVRAMLAŞTIRMAYA DOĞRU: ÖRTÜLÜ DİJİTAL EMEK 65

Maddi Olmayan Emeğin Gerçekleşme Süreci: Dijital Üretketim 65
Tüketici Üretkenliği Olarak Üretlanıcı 81
Geleneksel Biçiminden Dijitale Çalışma 87
Dijital Uzamda Maddi Olmayan Uğraşlar Neden Çalışmadır? 96
Dijital Ücretsiz Uğraşı Kavramlaştırmak: Örtülü Dijital Emek 107

DİJİTAL ÜRETKETİM SÜRECİNDE ÖRTÜLÜ DİJİTAL EMEK SÖMÜRÜSÜ VE SÖMÜRÜNÜN GERÇEKLEŞME BİÇİMLERİ 113

Üretim ve Tüketim Kapitalizminde Melezleşme: Üretketici Kapitalizmi 113
Üretketici Kapitalizminde Sömürü ve Yeni Sömürü Biçimleri 118
Üretkettiği İçerikte Boğulanlar: Kullanıcı Kaynaklı İçerik Üreticisinin Sömürülmesi 126
Toplumsal Sermayeye Tahvil Süreci Olarak İçeriğin Üretketilmesi 137
Üretketilen Benliğin Yaratım İdeolojisi: Büyük Veri Kapitalizmi 144

Gözetleme Kapitalizminde Üretketici Mottosu: Hazırım!
Biri/Bir Şey Beni Gözetlesin..... 150
Hedefteki Reklam Kullanıcısını Avlayanlar:
Google ve Facebook..... 157

SONUÇ..... 165

KAYNAKÇA..... 171

KAYNAKÇA

Alhashem, M., Moraes, C. ve Szmigin, I.T. (2020) Use and Social Value in peer-to-peer Prosumption Communities, European Journal of Marketing, Ahead of Print.

Andrejevic, M. (2009) Privacy, Exploitation and Digital Enclosure, Amsterdam Law Forum, 1 (4), 47-61.

Antonio, R. J. (2015) Is the Prosumer Capitalism on the Rise?, The Sociological Quarterly, 56 (3), 472-483.

Aral, S. (2022) Furya Makinesi Sosyal Medya Seçimlerimizi, Ekonomimizi ve Sağlığımızı Nasıl Bozuyor?, (Çev. S.H. Özçelik), İstanbul: Tellekt, Can Sanat Yayınları.

Arendt, H. (2016) İnsanlık Durumu, (Çev. B.S. Şener), İstanbul: İletişim Yayınları, Sekizinci Baskı.

Arvidsson, A. (2005) Brands a Critical Perspective, Journal of Consumer Culture, 5 (2), 235-258.

Aust, S. ve Ammann, T. (2019) Dijital Diktatörlük Kitlesel Gözetim Verilerin Kötüye Kullanımı Siber Savaş, (Çev. E. Yücel ve H. Yılmaz), Ankara: Hece Yayınları, Üçüncü Baskı.

Beller, J. (2014) Bilişsel Kapitalist Pedagoji ve Hoşnutsuzlukları, (Çev. T.E. Kalaycı), Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Emek, (Edt. M.A. Peters ve E. Bulut), Ankara: NotaBene Yayınları, 189-220.

Brennan, T. (2014) Zihin Emeği, (Çev. O. Uca), Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Emek, (Edt. M.A. Peters ve E. Bulut), Ankara: NotaBene Yayınları, 51-74.

Bruns, A. (2016) Prosumption, Produsage, The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy, (Edt. K.B. Jensen ve R.T. Craig), Londra: John Wiley & Sons Inc.

Bruns, A. (2008) Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond, New York: Peter Lang Pub.

Bruns, A. (2006) Towards Produsage: futures for User-Led Content Production, Proceedings Cultural attitudes towards Communication and Technology, (Edt. F. Sudweeks, H. Hrachove ve C. Ess), Tartu: QUT ePrints, 275-284.

Budd, J.W. (2016) Çalışma Düşüncesi, (Çev. F. Man), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Campbell, C. (2005) The Craft Consumer, Journal of Consumer Culture, 5(1), 23-42.

Castells, M. (2016) İletişim Gücü, (Çev. E. Kılıç), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2011) A Network Theory of Power, International Journal of Communication, 5, 773-787.

Castells, M. (2000) The Rise of the Network Society, Malden: Bkackwell Pub.

Charitsis, V. (2016) Prosuming (the) Self, ephemera theory & politics in organization, 16 (3), 37-59.

Chayko, M. (2018) Süperbağ[lantı]lı İnternet, Dijital Medya & Tekno-Sosyal Hayat, (Çev. B. Bayındır, D. Yengin ve T. Bayrak), İstanbul: Der Yayınları.

Cohen, N.S. (2019) Bir Mücadele Alanı Olarak Kültürel İş: Freelance Çalışanlar ve Sömürü, (Çev. G. Baydar), Marx Geri Döndü Medya, Meta ve Sermaye Birikimi, (Der. V. Mosco ve C. Fuchs), İstanbul: NotaBene Yayınları, 45-81.

Cova, B. ve Dalli, D. (2009) Working Consumers: The Next Step in Marketing Theory?, Marketing Theory, 9 (3), 315-339

Crary, J. (2015) 7/24 Geç Kapitalizm ve Uykuların Sonu, (Çev. N. Çatlı), İstanbul: Metis Yayınları.

Çetin, B. N. (2019) Üretketim Olgusu Bağlamında Örtülü Emek Olarak Dijital Üretketici Emeği, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 77, 349-382.

Çetin, B. N. (2018) Tüketim Yoluyla Sermaye Edinimi ve Tahvil Aracı Olarak Borçlanma, Journal of Economy, Culture and Society, 58, 195-215.

Çetin, B. N. (2017) Metalaştırma Kapitalist Sistemin Tüketime İkna Stratejisi, Ankara: Akçağ Yayınları.

Davenport, T.H. ve Beck, J.C. (2002) The Attention Economy: Understanding teh New Currency of Business, Boston: Harward Business Review Press.

Dieuadie, P. (2015) Bilgi İletişim Teknolojilerinin yayılması, Örgütlenmenin Değişimi ve Borsa Piyasalarının Gelişimi, Bilişsel Kapitalizm Post-Fordist Dönemde Bilgi ve Finans, (Edt. C. Vercellone), (Çev. D. Kundakçı), İstanbul: Otonom Yayıncılık, 223-241.

Dyer-Witheford, N. (2019) Siber Proleterya Dijital Girdapta Küresel Emek, (Çev. E. Akçay), İstanbul: Z Yayınları.

Dyer-Witheford, N. (2004) Siber M@arx Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi, (Çev. A. Çakıroğlu), İstanbul: Aykırı Yayıncılık.

Ekman, M. (2019) Birikimi Anlamak Marx'ın İlkel Birikim Kuramı'nın Medya ve İletişim Çalışmaları Açısından Önemi, (Çev. Z. Kıyan ve H. Yüksel), Marx Geri Döndü Medya, Meta ve Sermaye Birikimi, (Der. V. Mosco ve C. Fuchs), İstanbul: NotaBene Yayınları, 83-118.

Faucher, K. X. (2018) Social Capital Online Alienation and Accumulation, London: University of Wstminster Press.

Federici, S. (2014) Duygulanımsal Emek Üzerine, (Çev. Ç. Gümüşoluk), Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Emek, (Edt. M. A. Peters ve E. Bulut), Ankara: NotaBene Yayınları, 115-136.

Fisher, E. (2019) Daha Az Yabancılaşma Nasıl Daha Fazla Sömürü Yaratır? Sosyal Paylaşım Sitelerinde İzleyici Emeği, (Çev. G. Baydar), Marx Geri Döndü Medya, Meta ve Sermaye Birikimi, (Der. V. Mosco ve C. Fuchs), İstanbul: NotaBene Yayınları, 119-150.

Friedman, T.L. (2009) Dünya Düzdür 21. Yüzyılın Kısa Tarihi, (Çev. L. Cinemre), İstanbul: Boyner Yayınları, Beşinci Baskı.

Fuchs, C. (2021a) Enformasyon Çağında Marx Okumak Kapital Cilt 1 Üzerine Bir Medya ve İletişim Çalışması, (Çev. T. Özbek ve Ü. Keskin), Ankara: Koyusiyah Yayıncılık.

Fuchs, C. (2021b) Büyük Veri Kapitalizmi Çağında Karl Marx, Dijital Nesneler Dijital Özneler Büyük Veri Çağında Kapitalizm, Emek ve Siyaset Üzerine Disiplinlerarası Yaklaşımlar, (Edt. D. Chandler ve C. Fuchs), İstanbul: NotaBeneYayınları, 75-100.

Fuchs, C. (2016) Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş, (Çev. D. Saraçoğlu ve İ. Kalaycı), Ankara: NotaBene Yayınları.

Fuchs, C. (2015) Dijital Emek ve Karl Marx, (Çev. T.E. Kalaycı ve S. Oğuz), Ankara: NotaBene yayınları.

Fuchs, C. (2014a) Bilişsel kapitalizm ya da Enformasyonel Kapitalizm? Enformasyonel Ekonomisinde Sınıfın Rolü, (Çev. K. Özdil), Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Emek, (Edt. M. A. Peters ve E. Bulut), Ankara: NotaBene Yayınları, 137-188.

Fuchs, C. (2014b) Digital Prosumption Labour on Social Media in the Context of the Capitalist Regime of Time, Time & Society, 23 (1), 97-123.

Fuchs, C. (2012) Google capitalism, tripleC, 10 (1), 42-48.

Fuchs, C. (2011) Web 2.0, Prosumption, and Surveillance, Surveillance & Society, 8 (3), 288-309.

Fuchs, C. (2010) Labor in Informational Capitalism and on the Internet, The Information Society, 26, 179-196.

Gandini, A. (2021) Digital Labour: An Empty Signifier?, Media, Culture & Society, 43 (2), 369-380.

Gorz, A. (2019) İktisadi Aklın Eleştirisi Çalışmanın Dönüşümleri/Anlam Arayışı, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Üçüncü Baskı.

Gouverneur, J. (2007) Kapitalist Ekonominin Temelleri Çağdaş Kapitalizmin Marksist Ekonomik Tahliline Giriş, (Çev. F. Başkaya), İstanbul: İmge Kitabevi, İkinci Baskı.

Güldiken, N. (2015) Çalışma Sosyolojisi, Ankara: Nobel Yayınları.

Han, B. C. (2022) Palyatif Toplum Günümüzde Acı, (Çev. H. Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.

Han, B. C. (2019) Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, (Çev. H. Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.

Hardt, M. ve Negri, A. (2013) Duyuru, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı yayınları.

Hardt, M. ve Negri, A. (2011) Ortak Zenginlik, (Çev. E. B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hardt, M. ve Negri, A. (2008) İmparatorluk, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, Altıncı Basım.

Hardt, M. ve Negri, A. (2004) Çokluk, (Çev. B. Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hari, J. (2023) Çalınan Dikkan Neden Odaklanamıyoruz?, (Çev. B. E. Aksoy), İstanbul: Metis Yayınları, Üçüncü Baskı.

Henning, W. ve Hebblewhite, J. (2019) Üretim Araçları Olarak İletişim Araçları, (Çev. Z.S. Sarbay), Marx Geri Döndü Medya, Meta ve Sermaye Birikimi, (Der. V. Mosco ve C. Fuchs), İstanbul: NotaBene Yayınları, 193-216.

Hesmondhalgh, D. ve Baker, S. (2013) Creative Labour Media Work in Three Cultural Industries, New York: Routledge.

Humphreys, A. ve Grayson, K. (2008) The Intersection Roles of Consumer and Producer A Critical Perspective on Co-creation and Prosumption, Sociology Compass, 2 (3), 963-980.

Huws, U. (2018) Küresel Dijital Ekonomide Emek Siberteryanın Oluşumu, (Çev. C. Şenesen), İstanbul: Yordam Kitap.

Jhally, S. (2000) Advertising at the edge of the Apocalypse, Critical Stusdies in Media Commercialism, (Edt. R. Andersen ve L. Strate), London: Oxford University Press.

Kasap, O. ve Yalçıntaş, A. (2021) Commodification 2.0: How Does Spotify Provide Its Services for Free?, Review of Radical Political Economics, 53 (1), 157-172.

Kasap, O. (2017) Müzik Endüstrisinde Web 2.0 ve Dijital Emek: Spotify Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kenney, M. ve Zysman, J. (2020) The Platform Economy Restructuring the Space of Capitalist Accumulation, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 13, 55-76.

Knott, S. (2013) Design in the Age of Prosumption, The Crafta of Design After the Object, Design and Culture, 5(1), 45-47.

Lang, B., Dolan, R., Kemper, J. ve Northey G. (2021) Prosumers in Times of Crisis: Definition, Archetypes and Implications, JOSM, 32 (2),176-189.

Laughey, D. (2010) Medya Çalışmaları Teoriler ve Yaklaşımlar, (Çev. A. Toprak), İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Lazzarato, M. (2015) Göstergeler ve Makineler Kapitalizm ve Öznellik Üretimi, (Çev. F.N. Demirci), İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Lazzarato, M. (1996) Immaterial Labor, (Çev. P. Colilli ve E. Emory), Radical thought in Italy: a potential politics, (Edt. P. Virno ve M. Hardt), University of Minnesota Press, 132-146.

Leadbeater, C. ve Miller, P. (2004) The Pro-Am Revolution, Londra: Demos Pub.

Lebert, D. ve Vercellone, C. (2015) Kapitalizmin Uzun Vadeli Dinamiği İçinde Bilginin Rolü: Bilişsel Kapitalizm Varsayımı, Bilişsel Kapitalizm Post-Fordist Dönemde Bilgi ve Finans, (Edt. C. Vercellone), (Çev. D. Kundakçı), İstanbul: Otonom Yayıncılık, 17-39.

Lupa-Wojcik, I. (2020) The Role of Social Media in Entrepreneurship: a Conceptual Case Study, PE, 16 (2), 176-188.

Lusch, R. ve Vargo, S.L. (2006) Service-Dominant Logic: Reactions, Reflections and Refinements, Marketing Theory, 6(3), 281-288.

Maciaszczyk, M. ve Kocot, M. (2021) Behovior od Online Prosumers in Organic Product Market as Determinant of Sustainable Consumption, Sustainability, 13 (3), 1-14.

Mandiberg, M. (2012) Introduction, The Social Media Reader, (Ed. M. Mandiberg), New York, New York University Press.

Marx, K. (2016) Kapital Ekonomi Politiğin Eleştirisi I. Cilt Sermayenin Üretim Süreci, (Çev. M. Selik ve N. Atılgan), İstanbul: Yordam Kitap, Dokuzuncu Baskı.

Mason, P. (2016) Kapitalizm Sonrası Geleceğimiz için Bir Kılavuz, (Çev. Ş. Alpagut), İstanbul: Yordam Kitap.

Mayer-Schonberger, V. ve Cukier, K. (2013) Büyük Veri Yaşama, Çalışma ve Düşünme Şeklimizi Dönüştürecek Bir Devrim, (Çev. B. Erol), İstanbul: Paloma Yayınevi.

Mills, C. W. (2016) Sosyolojik Tahayyül, (Çev. Ö. Küçük), İstanbul: Hil Yayın.

Negri, A. (2006) Yıkıcı Politika 21. Yüzyıl için Bir Menifesto, (Çev. A. Sarı), İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Nieborg, D.B. ve Poell, T. (2018) The Platformization of Cultural Production: Theorizing the Contingent Cultural Commodity, new media and society, 20 (11), 4275-4292.

Nwaorgu, B. (2018) What is Collaborative Consumption? Platforms and Participation of People in Collaborative Consumption – Impact of the New Technologies, International Journal of Innovation, Management and Technology, 9 (6), 240-245.

O'Reilley, T. (2005) What Is Web 2.0 Design Patterns and Business Models fort he Next Generation of Software, www.orillynet.com/lpt/a/6228.

Palmsköld, A. (2021) Craft Consumption and Participatory Consumerism, FormAkademisk, 14 (2), 1-10.

Peksan, S. (2021) Çalışmanın Evrimi ve İşin Sonu, Ankara: İmge Kitabevi.

Perren, R. ve Grauerholz, L. (2015) Collaborative Consumption, Informational Encyclopedia of the Social and Behavioral Scieneces, 2nd Edition, 4, 139-144.

Peters, M. A. (2014) Algoritmik Kapitalizm ve Eğitime Dair Vadeli İşlemler, (Çev. Z. B. Acar), Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Emek, (Edt. M. A. Peters ve E. Bulut), Ankara: NotaBene Yayınları, 335-352.

Peters, M.A. ve Bulut, E. (2014) Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek, (Çev. B. Yıldırım), Bilişsel Kapitalizm! Eğitim ve Emek, (Edt. M. A. Peters ve E. Bulut), Ankara: NotaBene Yayınları, 31-50.

Prahalad, C.K. ve Ramaswamy, V. (2004) Co-Creating Unique Value with Cutomers, Strategy & Leadership, V. 32 (3), 4-9.

Prey, R. (2019) Ağın Kör Noktası Dışlama, Sömürü ve Marx'ın Süreç-İlişkisel Ontolojisi, (Çev. H. Yüksel), Marx Geri Döndü Medya, Meta ve Sermaye Birikimi, (Der. V. Mosco ve C. Fuchs), İstanbul: NotaBene Yayınları, 255-300.

Prodnik, J. (2019) Sürüp Giden Metalaştırma Süreçleri Üzerine Bir Not: izleyici Metasından Toplumsal Fabrikaya, (Çev. Z. Kıyan), Marx Geri Döndü Medya, Meta ve Sermaye Birikimi, (Der. V. Mosco ve C. Fuchs), İstanbul: NotaBene Yayınları, 301-366.

Pybus, J. (2013) Social Networks and Cultural Workers, Journal of Cultural Economy, 6 (2), 137-152.

Rey, P. J. (2012) Alienation, Exploitation and Social Media, American Behavioral Scientist, 56 (4), 399-420.

Ritzer, G. (2015a) The "New" World of Prosumption: Evolution, "Return of the Same" or Revolution?, Sociological Forum, 30 (1), 1-17.

Ritzer, G. (2015b) Prosumer Capitalism, The Sociological Quarterly, 56 (3), 413-445.

Ritzer, G. (2014) Prosumption: Evolution, or Eternal Return of the Same?, Journal of Consumer Culture, 14 (1), 3-24.

Ritzer, G. (2011) Küresel Dünya, (Çev. M. Pekdemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ritzer, G. (2010a) Focusing on the Prosumer: On Correcting an Error in the History of the Social Theory, Prosumer Revisited, (Edt. B. Blattel-Mink ve K.U. Hellman), Wiesbaden, 61-79.

Ritzer, G. (2010b) Globalization: A Basic Text, Sussex: Blackwell Pub.

Ritzer, G. (2009) Correcting an Historical Error, at the Conference on Prosumption, Frankfurt.

Ritzer, G., Dean, P. ve Jurgenson, N. (2012) The Coming of Age of the Prosumer, American Behavioral Scientist, 56 (4), 379-398.

Ritzer. G. ve Jurgenson, N. (2010) Production, Consumption, Prosumption, Journal of Consumer Culture, 10 (1), 13-36.

Ritzer, G. ve Rey, P.J. (2016) From 'Solid' Producers nd Consumers to 'Liquid' Prosumers, Liquid Sociology: Metaphor in Zygmunt Bauman's Analysis of Modernity, (Edt. M. Davis), New York: Routledge Pub., 157-176.

Routley, N. (2023) Ranked: The Top 50 Most Visited Websites in the World, visiualcapitalist.com/top-50-most-visited-websites/, 24 Ocak, 2023.

Schmeder, G. (2015) İşbölümü Dinamiğinde Kopmalar ve Kesintiler, Bilişsel Kapitalizm Post-Fordist Dönemde Bilgi ve Finans, (Edt. C. Vercellone), (Çev. D. Kundakçı), İstanbul: Otonom Yayıncılık, 61-75.

Schmidt, E. ve Rosenberg, J. (2020) Google Nasıl Yönetiliyor?, (Çev. C. Özdemir), İstanbul: Timaş Yayınları, Yedinci Baskı.

Scholz, T. (2013) Digital Labour The Internet as Playground and Factory, New York: Routledge.

Smythe, D. W. (1977) Coomunications: Blindspot of Western Marxism, Canadian Journal of Political and Social Theory, 1(3), 1-28.

Srnicek, N. (2017) Platform Capitalism, New York: John Wiley an Sons.

Tapscott, D. ve Williams, A. D. (2006) Wikinomics How Mass Collaboration Changes Everything, New York: Penguin.

Terranova, T. (2004) Network Culture Politics for the Information Age, London: Pluto Press.

Terranova, T. (2000) Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy, Social Text, 63 (18-2), 33-58.

Toffler, A. (2008) Üçüncü Dalga Bir Fütüristin Ekonomi Analizi Klasiği, (Çev. S. Yeniçeri), İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Turow, J. (2015) İzleniyoruz Yeni Reklam Sektörünün Elindeki Kimliğimiz ve Değerimiz, (Çev. M. Benveniste), İstanbul: Hil Yayın.

Vachani, S. J. (2013) (Re)creating Objects from the past -Affect, Tactility and Everyday Creativity, Management & Organizational History, 8(1), 91-104.

Van Dijk, J. (2018) Ağ Toplumu, (Çev. Ö. Sakin), İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Van Dijck, J. ve Poell, T. (2013) Understanding Social Media Logic, Media and Communication, 1 (1), 2-14.

Vercellone, C. (2015a) Giriş, Bilişsel Kapitalizm Post-Fordist Dönemde Bilgi ve Finans, (Edt. C. Vercellone), (Çev. D. Kundakçı), İstanbul: Otonom Yayıncılık, 7-12.

Vercellone, C. (2015b) Endüstriyel Kapitalizmden Bilişsel Kapitalizme Geçişte Değer Yasası, Bilişsel Kapitalizm Post-Fordist Dönemde Bilgi ve Finans, (Edt. C. Vercellone), (Çev. D. Kundakçı), İstanbul: Otonom Yayıncılık, 77-95.

Watson, M. ve Shove, E. (2008) Product, Competence, Project and Practice: DIY and the Dynamics of Craft Consumption, Journal of Consumer Culture, 8(1), 69-89.

Williams, R. (1985) Keywords: A Vocabolary of Culture and Society, New York: Oxford University Press.

Zuboff, S. (2021) Gözetleme Kapitalizmi Çağı Ürünün "Sen" Olduğu Çağda İnsanın Geleceği, (Çev. T. Uzunçelebi), İstanbul: Okuyan Us Yayınevi.

Zukerfeld, M. (2021) Platforms and Exploitation in Informational Capitalism, Work and Labour Relations in Global Platform Capitalism (Edt. J. Haidar ve M. Keune), Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 46-68.

Zwick, D. ve Denegri-Knott, J. (2009) Manufacturing Customers: The Database as New Means of Production, Journal of Consumer Culture, 9(2), 221-247.

SPOR BİLİMLERİ İÇİN E-SPORA GİRİŞ

Gülhan Erdem Subak

nobel bilimsel

SPOR BİLİMLERİ İÇİN E-SPORA GİRİŞ

Gülhan Erdem Subak

Yayın No.: 1639
ISBN: 978-625-398-591-2
E-ISBN: 978-625-398-592-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehmet Çakır -mehmet@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Subak, Gülhan Erdem.
Spor Bilimleri İçin E-Spora Giriş / Gülhan Erdem Subak
1. Basım, VIII + 148 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-591-2
E-ISBN: 978-625-398-592-9
1. E-Spor 2. Elektronik Spor 3. Video Oyunlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

1. BÖLÜM
E-SPOR TANIMI VE TARİHÇESİ **1**

E-Spor ve Gamer Nedir? 3
E-Spor Bir Spor mudur? 4
Literatürde E-Spor Tanımlamaları 6
E-Sporun Kısa Tarihçesi 7
Türkiye'de E-Spor Tarihi 10

2. BÖLÜM
E-SPOR TERİMLERİ **13**

E-Sporda Sık Kullanılan Terimler Sözlüğü 15

3. BÖLÜM
OYUN TÜRLERİNE GÖRE E-SPORUN SINIFLANDIRILMASI **25**

Taktiksel Nişancı Oyunları (Tactical Shooters) 27
Çok Oyunculu Online Savaş Arenası Oyunları (MOBA) 29
Spor Simülasyon Oyunları 33
Dövüş Oyunları 35
Diğer Video Oyun Türleri 36

4. BÖLÜM
BÜYÜK ULUSLARARASI E-SPOR TURNUVALARI **39**

The International Turnuvası 41
League of Legends World Championship 43
Counter-Strike: Global Offensive Major Championships 45
Fortnite World Cup 46
Honor of Kings International Championship 47
PUBG Mobile Global Championship 47
Free Fire World Series 48

Valorant Champions Tour....49
Call of Duty League....50
Six Invitational....51

5. BÖLÜM
BİR E-SPOR TAKIMI NASIL KURULUR?....53

Takımın Oyuncularına E-Spor Lisansı Çıkartmak....56
E-Spor Takımı ve Kuruluş Bütçesi İlişkisi....56
E-Spor Takımı Personelleri....57
E-Spor Kulübü Kurma Aşamasındaki Diğer Basamaklar....61
Bir E-Spor Takımının Başlıca Gider Kalemleri....61
E-spor Takım Modelleri....63
E-Spor Kulüplerinin Karşılaştıkları Temel Sorunlar....64

6. BÖLÜM
E-SPOR PERFORMANSI VE ANTRENMANI....65

E-Spor Performansının Bileşenleri....67
Kraam-Aulenbach ve Wiemeyer-Hardy Modeli....67
Entegre Model....69
Taktiksel-Bilişsel Yetenekler....70
Koordinasyon/Beceri....71
Psişik/Mental Yetenekler....73
Sosyal Yetenekler....74
Kondisyon....74
Karakter/Kişilik/Yapı....75
Medya Yetkinlikleri....76
E-Spor Antrenmanının Yapısı....76

7. BÖLÜM
LEAGUE OF LEGENDS - TEMEL BİLGİLER....79

Kısa Tarihçe....81
Oyunun Amacı....81
Oyunda Sık Kullanılan Tuşlar....84
LoL ve E-Spor....85

8. BÖLÜM
CS:GO - TEMEL BİLGİLER 87

Kısa Tarihçe 89
Oyunun Amacı 89
Oyunda Sık Kullanılan Tuşlar 92
CS:GO ve E-Spor 93

9. BÖLÜM
DOTA 2 - TEMEL BİLGİLER 95

Kısa Tarihçe 97
Oyunun Amacı 97
Oyunda Sık Kullanılan Tuşlar 100
DotA 2 ve E-Spor 100

10. BÖLÜM
ZULA - TEMEL BİLGİLER 103

Kısa Tarihçe 105
Oyunun Amacı 105
Oyunda Sık Kullanılan Tuşlar 107
Zula ve E-Spor 107

11. BÖLÜM
VALORANT - TEMEL BİLGİLER 109

Kısa Tarihçe 111
Oyunun Amacı 111
Oyunda Sık Kullanılan Tuşlar 113
Valorant ve E-Spor 114

12. BÖLÜM
PUBG - TEMEL BİLGİLER 117

Kısa Tarihçe 119
Oyunun Amacı 119
Oyunda Sık Kullanılan Tuşlar 121
PUBG ve E-Spor 122

13. BÖLÜM
FORTNITE - TEMEL BİLGİLER 125
Kısa Tarihçe 127
Oyunun Amacı 127
Oyunda Sık Kullanılan Tuşlar 128
Fortnite ve E-Spor 130

14. BÖLÜM
FIFA - TEMEL BİLGİLER 133
Kısa Tarihçe 135
Oyunun Amacı 136
Oyunda Sık Kullanılan Tuşlar 138
FIFA ve E-Spor 139

KAYNAKLAR 141

KAYNAKLAR

1. Summerley, R., *The development of sports: A comparative analysis of the early institutionalization of traditional sports and e-sports.* Games and Culture, 2020. **15**(1): p. 51-72.
2. McBride, F., *A critique of Mr. Suits' definition of game playing.* Journal of the Philosophy of Sport, 1979. **6**(1): p. 59-65.
3. Guttmann, A., *Games and empires. Modern sports and cultural imperialism*, in *Games and Empires. Modern Sports and Cultural Imperialism*. 1994, Columbia University Press.
4. Polley, M., *Sports history: A practical guide*. 2006: Bloomsbury Publishing.
5. Rowe, D., *Sport, culture and the media*. 2003: McGraw-Hill Education (UK).
6. Özenç, E. and İ. Yörük, *Her yönüyle e-spor: Takım sahibi, sponsor ve e-sporcu adaylarının el kitabı.* İstanbul: Benim Kitap, 2019.
7. Wagner, M.G. *On the Scientific Relevance of eSports*. in *International conference on internet computing*. 2006. Las Vegas, NV.
8. LuBei, H., *Opportunities and challenges of China digital sports industry.* J Pers Comput, 2003. **6**: p. 21-2.
9. Hamari, J. and M. Sjöblom, *What is eSports and why do people watch it?* Internet research, 2017. **27**(2): p. 211-232.
10. Cuesta-Valiño, P., P. Gutiérrez-Rodríguez, and C. Loranca-Valle, *Sponsorship image and value creation in E-sports.* Journal of Business Research, 2022. **145**: p. 198-209.
11. Young, S., *Professional Counter-Strike: An Analysis of Media Objects, Esports Culture, and Gamer Representation.* 2021.
12. Lin, S. and A. Khan, *The Concept of E-sports in Digital Era: A Case Study of China.* Asr Chiang Mai University Journal of Social Sciences and Humanities, 2021. **8**(2).
13. Dubolazova, Y., M. Ganapolskaya, and N. Blagoy. *Digital economy and e-sport in Russia*. in *Proceedings of the 2019 International SPBPU Scientific Conference on Innovations in Digital Economy*. 2019.
14. Lu, Z., *From e-heroin to e-sports: The development of competitive gaming in China.* The International Journal of the History of Sport, 2016. **33**(18): p. 2186-2206.
15. Bogost, I., *What are sports videogames?* Sports videogames, 2013: p. 50-66.
16. Nikolova, L.V., D.G. Rodionov, and N.V. Afanasyeva, *Impact of globalization on innovation project risks estimation.* 2017.

17. Le, L. and C. Tsiango, *Modeling and analysis of features of team play strategies in eSports applications.* Современные информационные технологии и ИТ-образование, 2018. **14**(2): p. 397-407.
18. Newzoo, *The Esports Audience Will Pass Half a Billion in 2022 as Revenues, Engagement, & New Segments Flourish*. 2022, https://newzoo.com/resources/blog/the-esports-audience-will-pass-half-a-billion-in-2022-as-revenue-engagement-esport-industry-growth.
19. Ünal, G.T. and U. Batı, *Dijital oyunlar: Kendi dünyanda yaşa, bizimkinde oyna.* Baskı. İstanbul: Derin Yayınları, 2011.
20. Walbridge, M., *Analysis: Defense of the Ancients - An Underground Revolution*. 2008, https://www.gamedeveloper.com/pc/analysis-i-defense-of-the-ancients-i---an-underground-revolution: Game Developer.
21. Susic, P., *How Many People Play League of Legends & Average LoL Player Stats (2023)*. 2023, https://headphonesaddict.com/league-of-legends-statistics/: Headphones Addict.
22. FIFA, *FIFA eSports: A brief history*. 2017: https://www.fifa.com/en/news/fifa-esports-a-brief-history-1398027.
23. League, N.K., *NBA 2K League Overview*. 2023, https://2kleague.nba.com/league-info/.
24. UCI, *UCI Cycling Esports World Championship ZWIFT*. 2023: https://www.uci.org/race-hub/2023-uci-cycling-esports-world-championships/6gdfdtO1n35TsLWXN8wYbH.
25. EsportsCharts, *Esports Statistics. Street Fighter*. 2023, https://escharts.com/games/sfv.
26. Liquipedia, *The International 2022*. 2023: https://liquipedia.net/dota2/The_International/2022.
27. Liquipedia, *The International 2011*. 2023: https://liquipedia.net/dota2/The_ International/2011.
28. Liquipedia, *The International 2012*. 2023: https://liquipedia.net/dota2/The_ International/2012.
29. Lathi, E., *Dota 2 - The International 2 documentary video released by Valve*. 2012: https://www.pcgamer.com/dota-2-documentary-video-released-by-valve/.
30. Luke, S., *'Dota 2' tournament to be held in Bucharest with £29million prize pool*. 2021: https://www.nme.com/news/gaming-news/dota-2-tournament-to-be-held-in-bucharest-with-29million-prize-pool-2988555.
31. Michael, C., *The International 2022 prize pool didn't even hit $19 million, snaps historical 10-year streak*. 2022: https://dotesports.com/dota-2/news/the-international-2022-prize-pool-didnt-even-hit-19-million.
32. EsportsCharts, *The International 2022*. 2023: https://escharts.com/tournaments/dota2/international-11.
33. Goslin, A., *The 2018 League of Legends World Finals had nearly 100 million viewers*. 2018: https://www.riftherald.com/2018/12/11/18136237/riot-2018-league-of-legends-world-finals-viewers-prize-pool.

34. James, K., *Fun Facts from Worlds 2016: SKT T1 Faker dies again and again! The secret to their success?* 2017: https://www.invenglobal.com/articles/2928/fun-facts-from-worlds-2016-skt-t1-faker-dies-again-and-again-the-secret-to-their-success.
35. Benedetti, V., *Taipei Assassins triumph in 'League of Legends' world finals*. 2012: https://www.nbcnews.com/technology/ingame/taipei-assassins-triumph-league-legends-world-finals-1C6448579.
36. Breslau, R., *League of Legends Season 2 Championships most watched eSports event of all time*. 2012: https://www.gamespot.com/articles/league-of-legends-season-2-championships-most-watched-esports-event-of-all-time/1100-6398663/.
37. Webb, K., *More than 100 million people watched the 'League of Legends' World Championship, cementing its place as the most popular esport*. 2019, Insider: https://www.businessinsider.com/league-of-legends-world-championship-100-million-viewers-2019-12.
38. Esguerra, T., *'If people think that we are the underdog, we are fine': Deft and DRX are comfortable being the Worlds 2022 Cinderella story*. 2022, Dot Esports: https://dotesports.com/league-of-legends/news/if-people-think-that-we-are-the-underdog-we-are-fine-deft-and-drx-are-comfortable-being-the-worlds-2022-cinderella-story.
39. Mitchell, F., *Esports Essentials: The Impact of the Counter-Strike Majors*. 2018, SBJ: Sports Business Journal: https://archive.esportsobserver.com/esports-essentials-counter-strike-majors/.
40. Shields, D., *10 Post-Dreamhack Winter 2013 CS:GO Storylines*. 2013, GameSpot: https://www.gamespot.com/articles/10-post-dreamhack-winter-2013-cs-go-storylines/1100-6436490/.
41. Good, O.S., *Valve boosts Counter-Strike major tournament prize pool to $1 million*. 2016, Polygon: https://www.polygon.com/2016/2/24/11104804/counter-strike-go-mlg-columbus-prize-pool-1-million.
42. Wolf, J., *ELeague to host first two-city CS:GO Major in Atlanta and Boston*. 2017, ESPN: https://www.espn.com/esports/story/_/id/20923752/eleague-host-first-two-city-csgo-major-atlanta-boston.
43. MacGregor, J., *CS:GO Rio Major canceled, Valve discusses cheating scandal*. 2020, PCGAMER: https://www.pcgamer.com/csgo-rio-major-canceled-valve-discusses-cheating-scandal/.
44. EsportsCharts, *PGL Major Stockholm 2021*, in *https://escharts.com/tournaments/csgo/pgl-major-stockholm-2021*. 2021: EsportsCharts.
45. Švejda, M., *PGL to Organize First Counter-Strike 2 Major in Copenhagen*, in *https://www.hltv.org/news/35876/pgl-to-organize-first-counter-strike-2-major-in-copenhagen*. 2023: HLTV.
46. Statt, N., *Fortnite now has 125 million players just one year after launch*. 2018, The Verge: https://www.theverge.com/2018/6/12/17456814/fortnite-battle-royale-epic-games-125-million-players-first-year-e3-2018.
47. Taylor, D.B., *This Fortnite World Cup Winner Is 16 and $3 Million Richer*. 2019, The New York Times: https://www.nytimes.com/2019/07/29/us/fortnite-world-cup-winner-bugha.html.

48. Spangler, T., *Fortnite World Cup Finals 2019 Draws Over 2 Million Live Viewers*. 2019, Variety: https://variety.com/2019/digital/news/fortnite-world-cup-finals-2019-live-viewers-championship-1203282771/.
49. Webster, A., *Fortnite's next major in-person tournament will be in Copenhagen*. 2023, The Verge: https://www.theverge.com/2023/1/11/23548778/fortnite-esports-tournament-2023-fncs-copenhagen.
50. Liquipedia, *Honor of Kings International Championship 2022*. 2022: https://liquipedia.net/arenaofvalor/Honor_of_Kings_International_Championship/2022.
51. Liquipedia, *Honor of Kings International Championship 2023*, in *https://liquipedia.net /arenaofvalor/Honor_of_Kings_International_Championship/2023*. 2023.
52. Liquipedia, *PUBG Mobile Global Championship*. 2023: https://liquipedia.net/ pubgmobile/PUBG_Mobile_Global_Championship.
53. Desk, T., *This team will represent India in Free Fire World Series 2019 finals on November 16*. 2019, The Indian Express: https://indianexpress.com/article/technology/gaming/this-team-will-represent-india-in-free-fire-world-series-2019-finals-on-november-16-6117709/.
54. Gordon, G., *Free Fire World Series 2019 Qualifiers Begin; Dranix eSports Wins Indonesia Masters Season 2*. 2019, Gaming Cypher: https://gamingcypher.com/free-fire-world-series-2019-qualifiers-begin-dranix-esports-wins-indonesia-masters-season-2/.
55. Nashim, N., *Garena Free Fire Champions Cup 2020 Postponed Due to Covid-19*. 2020, IGN Southeast Asia: https://sea.ign.com/garena-free-fire-winterlands/158515/news/garena-free-fire-champions-cup-2020-postponed-due-to-covid-19.
56. Ahmed, W., *EXP Esports win Free Fire Continental Series Asia 2020*. 2020, Dot Esports: https://dotesports.com/mobile/news/exp-esports-win-free-fire-continental-series-asia-2020.
57. Ray, B., *Free Fire Continental Series kicks off this weekend*. 2020, Techradar: https://www.techradar.com/news/free-fire-continental-series-kicks-off-this-weekend.
58. Lai, A., *Free Fire World Series 2021 To Feature US$2Mil Prize Pool*. 2021, IGN Southeast Asia: https://sea.ign.com/garena-free-fire-winterlands-android/169970/news/free-fire-world-series-2021-to-feature-us2mil-prize-pool.
59. Lai, A., *Free Fire World Series 2021 Singapore Smashes Global Viewership Record*. 2021, IGN Southeast Asia: https://sea.ign.com/free-fire-android/172569/news/free-fire-world-series-2021-singapore-smashes-global-viewership-record.
60. Bahri, S., *Thai Team Crowned Free Fire World Series 2022 Champions*. 2022, IGN Southeast Asia: https://sea.ign.com/free-fire-android/185667/news/thai-team-crowned-free-fire-world-series-2022-champions.
61. Simic, I., *Free Fire World Series sees significant drop in viewership*. 2022, ESI: Esports Insider: https://esportsinsider.com/2022/11/free-fire-world-series-sees-significant-drop-in-viewership.
62. Webster, A., *Valorant Champions Tour is a global season-long esports competition for 2021*. 2020, The Verge: https://www.theverge.com/2020/11/24/21612562 /valorant-champions-tour-esports-2021.

63. Klimentov, M., *Acend wins 'Valorant' world championship, defeating Gambit in Berlin*. 2021, Launcher: https://www.washingtonpost.com/video-games/esports/2021/12/12/valorant-champions-gambit-acend/.

64. Klimentov, M., *The 5 big questions facing 'Valorant' esports in 2022*. 2021, The Washington Post: https://www.washingtonpost.com/video-games/esports/2021/12/15/valorant-esports-questions-2022/.

65. Coby, Z., *Riot Games announces VALORANT Champions 2022 will be in Istanbul*. 2022, Upcomer: https://upcomer.com/riot-games-announces-valorant-champions-2022-will-be-in-istanbul.

66. Daniels, T., *VALORANT Champions 2023 heads to Los Angeles*. 2023, ESI: Esports Insider: https://esportsinsider.com/2023/03/valorant-champions-2023-los-angeles#:~:text=Game%20publisher%20Riot%20Games%20has,VALORANT%20Champions%20Tour%20(VCT).&text=This%20is%20the%20first%2Dever,take%20place%20in%20North%20America.

67. Garst, A., *Call of Duty League reveals schedule details for inaugural season*. 2019, ESPN: https://www.espn.com/esports/story/_/id/27871582/call-duty-league-reveals-schedule-details-inaugural-season.

68. Stedman, A., *Call of Duty League Commissioner on Why It's Time for a Franchise Model*. 2019, Variety: https://variety.com/2019/digital/news/call-of-duty-league-activision-blizzard-johanna-faries-1203374582/.

69. Wolf, J., *OWL owners granted first right of negotiation for possible Call of Duty franchising, sources say*. 2018, ESPN: https://www.espn.com/esports/story/_/id/23875606/owl-owners-granted-first-right-negotiation-possible-call-duty-franchising-sources-say.

70. Angeles, Z., *G2 Esports wins Rainbow Six Invitational 2023*. 2023, ClutchPoints: https://clutchpoints.com/g2-esports-wins-rainbow-six-invitational-2023.

71. Mejia, O., *G2 Esports wins the 2019 Six Invitational, sets a new record*. 2019, ShackNews: https://www.shacknews.com/article/109987/g2-esports-wins-the-2019-six-invitational-sets-a-new-record.

72. Kraam-Aulenbach, N., *Spielend schlauer. Computerspiele fordern und fördern die Fähigkeit Probleme zu lösen.* Fritz, Jürgen/Feher, Wolfgang (Hg.): Computerspiele–virtuelle Spiel-und Lernwelten. Bonn (CD-ROM), unter: http://www. bpb. de/themen/1N2SBJ, 2003. **10**(0).

73. Wiemeyer, J. and S. Hardy, *Serious games and motor learning: concepts, evidence, technology*, in *Serious games and virtual worlds in education, professional development, and healthcare*. 2013, IGI Global. p. 197-220.

74. Nagorsky, E. and J. Wiemeyer, *The structure of performance and training in esports.* PloS one, 2020. **15**(8): p. e0237584.

75. Li, L., R. Chen, and J. Chen, *Playing action video games improves visuomotor control.* Psychological science, 2016. **27**(8): p. 1092-1108.

76. Green, C.S. and D. Bavelier, *Action-video-game experience alters the spatial resolution of vision.* Psychological science, 2007. **18**(1): p. 88-94.

77. Lager, A. and S. Bremberg, *Health effects of video and computer game playing.* A systematic review. Stockholm: Swedish National Institute of Public Health, 2005.

78. Fanfarelli, J.R., *Expertise in professional overwatch play.* International Journal of Gaming and Computer-Mediated Simulations (IJGCMS), 2018. **10**(1): p. 1-22.
79. Gebel, C., M. Gurt, and U. Wagner, *Kompetenzförderliche Potenziale populärer Computerspiele.* 2004.
80. Hebbel-Seeger, A., *The relationship between real sports and digital adaptation in e-sport gaming.* International Journal of Sports Marketing and Sponsorship, 2012. **13**(2): p. 43-54.
81. Uttal, D.H., et al., *The malleability of spatial skills: a meta-analysis of training studies.* Psychological bulletin, 2013. **139**(2): p. 352.
82. Ferguson, C.J., *The good, the bad and the ugly: A meta-analytic review of positive and negative effects of violent video games.* Psychiatric quarterly, 2007. **78**: p. 309-316.
83. Spence, I. and J. Feng, *Video games and spatial cognition.* Review of general psychology, 2010. **14**(2): p. 92-104.
84. Reeves, S., E. Laurier, and B. Brown, *The skillful work of play in Counter-Strike.* Culture d'univers, Limoges, Fyp editions, 2006. **140**.
85. Reeves, S., B. Brown, and E. Laurier, *Experts at play: Understanding and designing expert skill.* Récupéré: http://www. academia. edu/download/6154958/10.1, 2007. **1**: p. 6549.
86. Neumaier, A., *Vom Anforderungsprofil zum Koordinationstraining.* Spitzensport. Training–Ethik–Trainerbildung, 2010: p. 113-132.
87. Himmelstein, D., Y. Liu, and J.L. Shapiro, *An exploration of mental skills among competitive league of legend players.* International Journal of Gaming and Computer-Mediated Simulations (IJGCMS), 2017. **9**(2): p. 1-21.
88. Weiss, T. and S. Schiele, *Virtual worlds in competitive contexts: Analyzing eSports consumer needs.* Electronic Markets, 2013. **23**: p. 307-316.
89. Algesheimer, R., U.M. Dholakia, and C. Gurău, *Virtual team performance in a highly competitive environment.* Group & Organization Management, 2011. **36**(2): p. 161-190.
90. Tang, W., *Understanding esports from the perspective of team dynamics.* The Sport Journal, 2018. **21**: p. 1-14.
91. Froboese, I., et al., *eSport Studie 2019. eSportler im Fokus der Wissenschaft: German Sports University Cologne.* AOK, BGF, 2019.
92. Adamus, T., *Organisation und Gestaltung von Lernprozessen in Computerspielen-eine Untersuchung am Beispiel der deutschen e-Sport-Szene*. 2015, Universitätsbibliothek Duisburg-Essen.
93. Kari, T. and V.-M. Karhulahti, *Do e-athletes move?: a study on training and physical exercise in elite e-sports.* International Journal of Gaming and Computer-Mediated Simulations (IJGCMS), 2016. **8**(4): p. 53-66.
94. Blakeley, L. and B. Helm, *Why Riot Games Is Inc.'s 2016 Company of the Year*. 2016, Inc.: https://www.inc.com/magazine/201612/burt-helm-lindsay-blakely/company-of-the-year-riot-games.html.
95. Özenç, E. and A. Tınmazlar, *Türkiye'de E-Spor ve League of Legends*. 2022: Profil Kitap.

96. Meer, A., *Revealed: Counter-Strike: Global Offensive*. 2011, Rock Paper Shotgun: https://www.rockpapershotgun.com/counter-strike-global-offensive.
97. Tok, K., *Warcraft 3: Defense of the Ancients 101*. 2006, Wayback Machine: https://web.archive.org/web/20090624132302/http://www.gotfrag.com/war/story/31052/.
98. Biessener, A., *Valve's New Game Announced, Detailed: Dota 2*. 2010, Wayback Machine: https://web.archive.org/web/20120819120623/http://www.gameinformer.com/b/features/archive/2010/10/13/dota-2-announced-details.aspx.
99. Statista. *Leading eSports games worldwide in 2022, by cumulative tournament prize pool* 2022.
100. Statista. *Leading games on Twitch in May 2023, by weekly number of hours watched* 2023.
101. Statista. *Leading eSports games of all time worldwide as of February 2023, by cumulative prize pool* 2023.
102. Kara, Y., *Zula Nasıl İndirilir? Nasıl Oynanır? Zula Taktikleri*. 2020, Gamerozzi: https://www.gamerozzi.com/zula-nasil-indirilir-nasil-oynanir-zula-taktikleri/.
103. Muradoğlu, C., *100'den fazla ülkede oynanan Zula'nın 8 yıllık serüveni*. 2020, Webrazzi: https://webrazzi.com/2020/06/15/100-den-fazla-ulkede-oynan-zula-nin-8-yillik-seruveni/#:~:text=Bu%20i%C5%9Fbirli%C4%9Fi%20ile%20bir%20ilke,11%20farkl%C4%B1%20dil%20se%C3%A7enekle%20yay%C4%B1nda.
104. Pack, T. and D. Jang, *[Valorant] Interview with the developers - Part 1: "If we didn't think it'll succeed, we wouldn't have even developed it."*. 2020, INVEN Global: https://www.invenglobal.com/articles/10546/valorant-interview-with-the-developers-part-1-if-we-didnt-think-itll-succeed-we-wouldnt-have-even-developed-it.
105. McCarthy, C., *Meeting PlayerUnknown, and the Fiction that Inspired the Year's Biggest Surprise Hit*. 2017, VG247: https://www.vg247.com/meeting-playerunknown-and-the-fiction-that-inspired-the-years-biggest-surprise-hit.
106. Peel, J., *The secret to PlayerUnknown's Battlegrounds' success? There isn't one*. 2017, https://www.pcgamesn.com/playerunknowns-battlegrounds/PUBG-making-of: PCGames.
107. Knezevic, K., *PUBG's Xbox One Release Date Confirmed For December*. 2017, GameSpot: https://www.gamespot.com/articles/pubgs-xbox-one-release-date-confirmed-for-december/1100-6454517/.
108. Goslin, A., *PlayerUnknown's Battlegrounds coming to PS4 in December*. 2018, Polygon: https://www.polygon.com/2018/11/13/18089158/pubg-ps4-release-date-port.
109. Arif, S., *PUBG's Chinese Mobile Games Are Now in Early Access*. 2018, IGN: https://www.ign.com/articles/2018/02/09/pubgs-chinese-mobile-games-are-now-in-early-access.
110. Knezevic, K., *PUBG Mobile Has Been Released For Free In US And Other Regions*. 2018, GameSpot: https://www.gamespot.com/articles/pubg-mobile-has-been-released-for-free-in-us-and-o/1100-6457509/.
111. CHIP. *Türkiye Espor Tarihinde Bir İlk! S2G ESports PUBG MOBILE Dünya Şampiyonu Oldu*. 2023 [cited 2023.

112.Statista. *Annual cumulative Fortnite tournament prize pool worldwide from 2018 to 2022*. 2023.

113.Diver, M., *A Conversation with Football Commentator Martin Tyler at the Launch of 'FIFA 16'*. 2015, VICE: https://www.vice.com/en/article/qbxw5p/a-conversation-with-football-commentator-martin-tyler-at-the-launch-of-fifa-16-959.

114.Boxer, S., *A league of their own: six of the best football video games*. 2018, Wayback Machine: https://web.archive.org/web/20180828102658/https://www.theguardian.com/games/2018/aug/28/six-best-football-video-games-fifa-pro-evolution-soccer.

115.Sinclair, B., *Publisher estimates football simulation's sell-through as "the most successful launch in EA Sports history," calls it the biggest launch of 2011 so far*. 2011, Wayback Machine: https://web.archive.org/web/20111007180832/http://www.gamespot.com/news/6338168.html.

116.Batchelor, J., *EA extends UEFA exclusivity, working on multiple FIFA mobile games*. 2021, GamesIndustry: https://www.gamesindustry.biz/ea-extends-uefa-exclusivity-working-on-multiple-fifa-mobile-games.

117.Series, F.G. *About FIFA Global Series*. 2021.

118.NTV. *Merih Demiral'ın espor takımı Türkiye şampiyonu oldu*. 2022.

KAMU POLİTİKASINDA BAŞARI VE BAŞARISIZLIK

Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikalarının Değerlendirilmesi

Dr. Ömer Fuad Kahraman

nobel bilimsel

KAMU POLİTİKASINDA BAŞARI VE BAŞARISIZLIK
Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikalarının Değerlendirilmesi
Dr. Ömer Fuad Kahraman

Yayın No.: 1632
ISBN: 978-625-398-577-6
E-ISBN: 978-625-398-578-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehmet Çakır -mehmet@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kahraman, Ömer Fuad.
Kamu Politikasında Başarı ve Başarısızlık: Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikalarının Değerlendirilmesi / Ömer Fuad Kahraman
1. Basım, XX + 378 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-577-6
E-ISBN: 978-625-398-578-3
1. Kamu Politikası 2. Politika Değerlendirme 3. Politika Başarısı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **xiii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xv**

KISALTMALAR ..... **xix**

GİRİŞ NİYETİNE **1**

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ 4
ÇALIŞMANIN KAPSAMI 6
ÇALIŞMANIN AMACI 6
ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI 7
ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ 8
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ 8
İlgili Alandaki Verilerin Derlenmesi 11
Derlenen Verilerden Araştırma Sorularının Çıkarılması 11
Çalışmanın Varsayımları 12
Çalışmanın Hipotezleri 13
Elde Edilmesi Beklenen Sonuçlar 14
Uygun Temaların Belirlenmesi, Temaların Taranması ve Adlandırılması 16
Raporlama 17

BİRİNCİ BÖLÜM
POLİTİKA DEĞERLENDİRME VE KAMU POLİTİKASINDA BAŞARI **19**

KAMU POLİTİKASINDA DEĞERLENDİRME KAVRAMI 19
DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE POLİTİKA DEĞERLENDİRMENİN TARİHİ 21
POLİTİKA DEĞERLENDİRME YÖNTEMLERİ 24
1. Kanıta Dayalı Politika Değerlendirme Yöntemi 25
1.1. Düzenleyici Etki Analizi Yöntemi 26
1.2. Program Değerlendirme 27
1.3. Performans Değerlendirme Yönetimi 28
1.4. Politika Başarısızlığı Yaklaşımları 28

2. Politika Değerlendirme Yöntem, Teknik ve Analizlerinin Politika ve Politika Süreçlerine Etkisi Hakkında 29
KAMU POLİTİKASINDA "POLİTİKA BAŞARISIZLIĞI" KAVRAMI 32
1. Politika Başarısızlığında Başarı ve Başarısızlığın Tanımı 32
2. Politika Başarısı ve Başarısızlığı Nedir? 34
3. Politika Başarısızlığı Çalışmaları ve Tarihi 41
4. Politika Başarısı ve Başarısızlığı Hakkında Geliştirilen Kuramlar ve Tartışmalar: Politika Başarısızlığı Paradigmaları 43
4.1. Yakalama Teorisi (Capture Theory of Regulation) 46
4.2. Kamu Tercihi Teorisi (Public Choice Theory) 47
4.3. Yasama Başarısızlığı Yaklaşımı (Legislature Failure) 49
4.4. Bürokratik Başarısızlık Yaklaşımı (Bureaucratic Failure) 50
4.5. Rant Kollama Yaklaşımı (Rent Seeking) 51
4.6. Wolf'un Piyasa-dışı Başarısızlık Teorisi (Theory of Nonmarket Failure) 52
4.7. Le Grand'ın Hükûmet Başarısızlığı Teorisi (Theory of Government Failure) 58
4.7.1. Le Grand'a Göre Verimlilik Türleri 61
4.7.1.1. Kamunun Piyasaya Müdahale Araçları Bağlamında Kamu Verimliliği 61
4.7.1.2. Verimsizliğin Aracı Olarak Doğrudan Kamu Müdahalesi 62
4.7.1.3. Verimsizliğin Aracı Olarak Kamu Teşvikleri 63
4.7.1.4. Verimsizliğin Aracı Olarak Kamu Düzenlemeleri 66
4.8. Vining ve Weimer'in Kamu Verimliliği Başarısızlığı Teorisi (Theory of Government Production Failure) 68
4.8.1. Sınırlı Rekabet (Doğal Tekel) 69
4.8.2. Kurum Sorunları 70
4.8.3. Kurumsal Malların Kullanımı 71
4.8.4. Pazarlanamayan Malların Kullanımı (Olumsuz Dışsallıklar) 71
3P YAKLAŞIMI 72
1. Başarının Tanımının Yeniden Ele Alınması 73
1.1. Temelci Yaklaşımlara Göre Başarının Tanımı 75
1.2. Anti Temelci Yaklaşımlara Göre Başarının Tanımı 77
1.3. Gerçekçilik Yaklaşımına Göre Başarının Tanımı 78
2. Marsh ve McConnell'a Göre Temelci Yaklaşımlar ve Katkıları 81
3. Marsh ve McConnell'a Göre Anti Temelci Çalışmalar ve Katkıları 83
4. Başarının Tanımında Metodolojik Sınırlılıklar 84
5. 3P Yaklaşımına Göre Başarının Unsurları 86

5.1. Politika Başarısında Süreç Unsuru 88
5.2. Politika Başarısında Program Unsuru 90
5.3. Politika Başarısında Siyaset Unsuru 93
6. 3P Yaklaşımında Politika Başarısının Analiz Edilmesi: Başarıdan Başarısızlığa 97
6.1. Politika Başarısı 97
6.2. Dayanıklı Başarı 98
6.3. Çekişmeli Başarı 99
6.4. İstikrarsız Başarı 100
6.5. Politika Başarısızlığı 101
6.6. Süreç Boyutunda Politika Değerlendirmesi 104
6.7. Program Boyutunda Politika Değerlendirmesi 108
6.8. Siyaset Boyutunda Politika Değerlendirmesi 110
7. Politika Başarısının Değerlendirilmesinde Süreç, Program ve Siyaset Çelişkisine İlişkin 113
7.1. İyi Sürece Karşın Kötü Program 113
7.2. İyi Programa Karşın Kötü Siyaset 114
7.3. Kötü Programa Karşın İyi Siyaset 114
8. Başarının Değerlendirilmesinde Karşılaşılacak Güçlükler ve Kısıtlılıklar 116
8.1. Kimin İçin Başarı? 117
8.2. Hedeflerin Kısmen Başarılması 118
8.3. Çoklu Hedeflerin Dengelenmesi 119
8.4. Çelişkili Hedeflerin Uzlaştırılması 120
8.5. İstenmeyen Sonuçların İşlenmesi 120
8.6. Başarının Beklenenden Büyük Olması 121
8.7. Politika Etkisini İzole Etmenin Zorluğu 121
8.8. "Eğer Politika" Olmasaydı Ne Olurdu? 122
8.9. Gizli Gündemler ve Bilgi Eksikliği 123
8.10. Zaman Aralığının Belirlenmesi 124
8.11. Başarının Farklı Bölgelere Göre Değerlendirilmesi 125

İKİNCİ BÖLÜM
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ENERJİ VE YENİLENEBİLİR ENERJİ 127

DÜNYADA ENERJİ VE POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ 127
1. Enerjinin Tanımı ve Kapsamı 129
2. Türlerine Göre Enerji Kaynakları 130
2.1. Yenilenemez Enerji Kaynakları 132

2.1.1. Fosil İçerikli Kaynaklar 132
2.1.1.1. Kömür 133
2.1.1.2. Petrol 139
2.1.1.3. Doğalgaz 144
2.1.2. Çekirdek Kaynaklı Enerji Kaynakları (Nükleer) 147
2.2. Yenilenemez Enerji Kaynaklarının Avantajları ve Dezavantajları 151
2.3. Yenilenebilir Enerji Kaynakları 154
2.3.1. Hidrolik Enerji 155
2.3.2. Güneş/Solar Enerji 157
2.3.3. Rüzgâr Enerjisi 158
2.3.4. Jeotermal Enerji 159
2.3.5. Biyokütle Enerjisi 160
2.3.6. Hidrojen Enerjisi 161
2.3.7. Dalga/Med Cezir veya Okyanus Enerjisi 162
2.3.8. Yıldırım Toplayıcılığına Dayalı Enerji 162
2.4. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Avantajları ve Dezavantajları 163
2.4.1. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Avantajları 163
2.4.2. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Dezavantajları 164
3. Yenilenebilir Enerji, Politika ve Ekonomi 169
3.1. Yenilenebilir Enerjinin Değeri ve Potansiyeli 169
3.2. Yenilenebilir Enerji ve Politika 175
3.3. Yenilenebilir Enerji ve Ekonomi 179
TÜRKİYE'DE ENERJİ VE ENERJİ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ 184
1. Türkiye'de Yenilenemeyen Enerji 186
1.1. Türkiye'de Petrol Enerjisi 186
1.2. Türkiye'de Doğalgaz Enerjisi 192
1.3. Türkiye'de Kömür Enerjisi 200
1.4. Türkiye'de Nükleer Enerji 204
2. Türkiye'de Yenilenebilir Enerji 206
2.1. Türkiye'de Hidroelektrik Enerjisi 207
2.2. Türkiye'de Güneş Enerjisi 210
2.3. Türkiye'de Rüzgâr Enerjisi 214
2.4. Türkiye'de Jeotermal Enerji 217
2.5. Türkiye'de Biyokütle Enerjisi 219
3. Türkiye'de Elektrik Enerjisi 221

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARI 227

ENERJİ POLİTİKASI KAVRAMI 229
ENERJİ POLİTİKALARININ BİLEŞENLERİ VE UNSURLARI 230
TÜRKİYE'DE ENERJİ POLİTİKASININ AKTÖRLERİ 231
1. Enerji Politikasının Resmî Aktörleri 231
2. Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlıklar 232
2.1. Bakanlıklar 232
2.1.1. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 232
2.1.2. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı 235
2.1.3. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 235
2.1.4. Dışişleri Bakanlığı 236
2.1.5. İçişleri Bakanlığı 236
2.1.6. Savuma Bakanlığı 236
2.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi 236
2.3. Bağımsız İdari Otoriteler 237
2.3.1. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu 238
2.3.2. Rekabet Kurumu 239
2.3.3. Kamu İktisadi Teşekkülleri 241
3. Enerji Politikasının Gayriresmî Aktörleri 242
3.1. Meslek Kuruluşları: Esnaf ve Ticaret Odaları 242
3.2. Sivil Toplum Örgütleri: Çevre Örgütleri ve Dernekler 243
3.3. Üniversiteler 244
3.4. Özel Şirketler 244
3.5. Düşünce Kuruluşları 245
4. Enerji Politikasının Uluslararası Aktörleri 245
4.1. Birleşmiş Milletler 245
4.2. Avrupa Birliği 246
4.3. Uluslararası Enerji Ajansı 246
4.4. Ülkeler Arası Anlaşmalar ve İlişkiler 247
TÜRKİYE'DE ENERJİ POLİTİKASI VE YÖNETİMİ 247
1. Türkiye'de Enerji ve Yenilenebilir Enerji Politikalarının Gündemi ve Amaçları 256
1.1. Enerji Güvenliği 258
1.2. Enerji Verimliliği 261
1.3. Enerji Tasarrufu 263
1.4. İklim ve Emisyon Hedefleri 264

1.5. Enerji Teknolojilerine ve Altyapısına Yatırım 265
1.6. Enerjide Transit Güzergâh 267
2. Türkiye'de Enerji ve Yenilenebilir Enerji Politikalarının Formulasyonu ve Stratejisi 273
2.1. Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Mevzuatı 276
2.1.1. 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu 276
2.1.2. 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına Dair Kanun 277
2.1.3. 5627 Sayılı Enerji Verimliliği Kanunu 278
2.1.4. 5686 Sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu 279
2.1.5. Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği 279
2.1.6. Elektrik Enerjisi Üretimine Yönelik Jeotermal Kaynak Alanlarının Kullanımına Dair Yönetmelik 280
2.1.7. Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi 280
2.1.8. Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010-2023 280
2.1.9. Enerji Sektörü Araştırma-Geliştirme Projeleri Destekleme Programına (ENAR) Dair Yönetmelik 281
2.1.10. Elektrik Piyasalarında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik 281
2.1.11. Enerji Verimliliği Strateji Belgesi 2012-2023 283
2.1.12. 6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu 284
2.1.13. Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği 284
2.1.14. Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı (YEEP) 287
2.1.15. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 288
2.1.16. Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) Yönetmeliği 289
3. Türkiye'de Enerji ve Yenilenebilir Enerji Politika Uygulamaları 290
3.1. Düzenleyici Politikalar ve Türkiye Uygulamaları 293
3.1.1. Tarife Garantisi (Sabit Fiyat Garantisi ve Prim Garantisi) ve Türkiye Uygulamaları 293
3.1.2. Kota Yükümlülükleri/Yenilenebilir Portföy Standartları ve Türkiye Uygulamaları 297
3.1.3. Yenilenebilir Enerji Sertifikaları ve Türkiye Uygulamaları 298
3.1.4. İhale Yöntemi ve Türkiye Uygulamaları 299
3.1.5. Net Ölçüm Sistemi ve Türkiye Uygulamaları 301
3.1.6. Biyoyakıt Yükümlülükleri ve Türkiye Uygulamaları 302
3.1.7. Isı Yükümlülükleri ve Türkiye Uygulamaları 304
3.2. Mali Teşvikler ve Kamu Finansmanı ile Türkiye Uygulamaları 305

3.2.1. Vergi Muafiyeti ve İstisnaları ve Türkiye Uygulamaları 305
3.2.2. Vergi Kredileri (Yatırım ve Üretim Vergi Kredileri) ve Türkiye Uygulamaları 307
3.2.3. Çevresel Olumsuz Dışsallıkların Fiyatlandırılması ve Türkiye Uygulamaları 308
3.3.4. Kamu Yatırımları, Krediler, Hibeler, Sermaye Sübvansiyonları ve İndirimleri ile Türkiye Uygulamaları 310

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
RAPORLAMA VE DEĞERLENDİRME:
TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKASININ BAŞARI ANALİZİ 313

3P YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE BAŞARI ANALİZİ 313
1. Süreç Boyutunun Unsurları 313
1.1. Hükûmetin Hedeflerinin ve Araçlarının Ne Kadar Korunduğu 314
1.2. Politikanın Ne Kadar Siyasal Meşruiyet Taşıdığı 318
1.3. Sürdürülebilir Bir Koalisyonun Kurulması 320
1.4. Yenilik Getirmesi veya Etkileyici Bir Sonuca Ulaşılması 322
2. Program Boyutunun Unsurları 323
2.1. Politika Hedeflerine Ulaşılması 325
2.2. İstenen Sonuçların Üretilmesi 327
2.3. Hedef Grup İçin Çıkar Sağlanması 328
2.4. Politika Alanı Kriterlerinin Karşılanması 330
3. Siyaset Boyutunun Unsurları 331
3.1. Hükûmetlerin ve Liderlerin Seçim Beklentilerini veya İtibarını Artırmak 333
3.2. Politika Gündemini Kontrol Etmek ve Yönetme İşini Kolaylaştırmak 334
3.3. Hükûmetin Değerlerini ve İstikametini Sürdürmek 334
ARAŞTIRMA SORUSUNUN ELE ALINMASI: ARAŞTIRMANIN ALANA KATKISI VE ÖZGÜNLÜĞÜ 335
DEĞERLENDİRMENİN KISITLILIKLARI 340
GELECEK ARAŞTIRMALAR İÇİN ÖNERİLER 343

SONUÇ 345

KAYNAKÇA 351

KAYNAKÇA

Abnett, K. (2022) EU proposes rules to label some gas and nuclear investments as green, Reuters Media, https://www.reuters.com/business/sustainable-business/eu-proposes-rules-label-some-gas-nuclear-investments-green-2022-02-02/?taid=61fa888970fd090001a7a3c3&utm_campaign=trueAnthem:+Trending+Content&utm_medium=trueAnthem&utm_source=twitter (Erişim: 02.02.2022).

ABTD (2022) Enerji, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Resmi İnternet Sayfası, https://www.avrupa.info.tr/tr/enerji-57, Erişim: 10.03.2022

Açıkalın, N. (2018) Sürdürülebilir Kalkınmada Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Rolü: Türkiye ve Almanya'da Rüzgâr Enerjisi Üzerine Yasal Kurumsal Bir Değerlendirme, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.

Afgan N. H, and Carvalho M. G. (2002) Multi-criteria assessment of new and renewable energy power plants. Energy, vol. 27 ıssue 8, pp. 739–55.

Akbaş Akdoğan, D. (2018) Yenilenebilir Enerjide Kamu Politikaları ve Türkiye, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Akça, T. (2022) Apartmanda güneş enerjisi kapasitesi sınırı artırıldı, BloombergHT İnternet Haber Sitesi, 12 Mart 2022, https://www.bloomberght.com/sitede-apartmanda-20-bin-a-25-kw-gunes-yatiriminin-onu-acildi-2301364, Erişim: 12.04.2022

Akdağ ve Gözen (2020) Yenilenebilir Enerji Projelerine Yönelik Güncel Yatırım ve Finansman Modelleri: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 18 (29. Ekim Cumhuriyet Armağan Sayısı), ss. 139-156.

Akdemir, A., ve Şahin, M. (2006). Küresel kamusal malların üretim ve yönetim dinamikleri bağlamında sınıflandırılması. Maliye Dergisi, Sayı 150, ss. 1-24.

Albert, M. J. (2021). The climate crisis, renewable energy, and the changing landscape of global energy politics. Alternatives, vol 46 ıssue 3, pp. 89-98.

Aliusta, H., Yilmaz, B., ve Kırlıoğlu, H. (2016). Küresel Isınmayı Önleme Sürecinde Uygulanan Piyasa Temelli İktisadi Araçlar: Karbon Ticareti Ve Karbon Vergisi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 12 Sayı (12), ss. 382-401.

Alkan, A. ve Erdem, R. (2019) Güç: Formal ve İnformal Yönden Güce Kavramsal Bakış, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 24, ss.405-433.

Allison, G. T. (1971) Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis, Little, Brown, Boston.

Altun, Y. ve İşleyen, Ş. (2018). Bazı OECD Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Üretimine Yönelim Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 22, sayı 3 , ss. 1577-1590.

Anderson, J. (2003). Public Policymaking: An Introduction, Fifth Edition, Houghton Mifflin Company, USA.

Andonova, L. B., & Hoffmann, M. J. (2012). From Rio to Rio and beyond: innovation in global environmental governance. The Journal of Environment & Development, vol 21 ıssue 1, pp. 57-61.

Andrews, C. J. (2007) Rationality in Policy Decision Making, in (ed.) F. Fischer, G. J. Miller, & M. S. Sidney, Handbook of Public Policy Analysis, CRC Press, pp. 161-171.

Ang, B. W., Choong, W. L., ve Ng, T. S. (2015). Energy security: Definitions, dimensions and indexes. Renewable and sustainable energy reviews, Vol. 42, pp. 1077-1093.

Angel, R. (1988). Explaining Policy Failure: Japan and the International Economy, 1969–1971. Journal of Public Policy, 8(2), pp. 175-194.

Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. Journal of Public Administration Research and Theory, 18(4), pp. 543–571.

Apergis, E and Apergis, N (2020) Inflation expectations, volatility and Covid-19: evidence from the US inflation swap rates, Applied Econmics Letter, pp. 1327-1331.

Aristotle (2013) Politika, (çev. Murat Temelli), Ark Yayınları.

Aristotle (2014) Nikomakhos'a Etik, (çev. Furkan Akderin) Say Yayınları.

Aristotle (2018) Metafizik, (çev. Gurur Sev), Pinhan Yayıncılık.

Arts, Bas (2002). Green Alliances' of Business and NGOs: New styles of Self-Regulation or Dead-end Roads?, Corporate Social Responsibility and Environmental Management 9, pp. 26–36.

Ateş, H. Ve Bektaş, M. (2020) Yeni Kamu İşletmeciliği ve Performans Yönetimi, içinde (ed.) Veysel Eren ve Tuğba Eroğlu, Kamuda Performans Yönetimi: Kavram, Kuram ve Uygulama, Nobel Yayınları, Ankara.

Ateş, H. ve Nohutçu, A. (2006). Kamu Hizmeti Sunumunda Gönüllü Kuruluşlar ve Devlet, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, sayı 11, s. 245-276.

Atkinson, P.A., Coffey, A. (1997). Analysing documentary realities, in D. Silverman, (ed.), Qualitative research: Theory, method and practice. London: Sage pp. 45-62.

Aydın A. F. ve Şahin, L. (2009) Küresel Krizlerin Petrol Tüketimi ve Petrol Fiyatları Üzerindeki Etkileri, İnönü Üniversitesi Dijital Arşiv Sayfası: http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui /handle/11616/12020?show=full

Aydın, A. (2020). Doğu Akdeniz Denkleminde Rusya, içinde (ed. Abdullah AYDIN ve Murad DUZCU) Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi: Enerji, Güvenlik ve Diplomasi, NEU Yayınları, KONYA, s. 41-57.

Aydın, F. F. (2018) D-8 Ülkelerinde Biyokütle Enerjisi Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6 Sayı 3 ss. 371-377.

Aydoğdu, Ç. (2021). Yenilenebilir Enerji Sektöründe ve Enerji Verimliliğinde Kamusal Destekler ve Türkiye'de Yansımaları. Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt 6 Sayı 1, ss. 52-74.

Ayres, S. and Marsh, A. (2013) Reflections on Contemporary Debates in Policy Studies, Policy & Politics, Volume 41, Number 4, October, pp. 643-663.

Bach, T and Wegrich, K. (2018). The Blind Spots of Public Bureaucracies and the Politics of Non-Coordination, Palgrave McMillian Press, London.

Bagher, A. M., Vahid, M., Mohsen, M., Parvin, D. (2015) Hydroelectric Energy Advantages and Disadvantages, American Journal of Energy Science, vol. 2 ıssue 2, pp. 17-20.

Bağcı, H. (2019) Petrol Fiyatları, Petrol Tüketimi ve Finansal Gelişmişlik İlişkisi, Business and Economics Research Journal Vol. 10, No. 3 Special Issue, pp. 597-616.

Ball, S. (1993). What is Policy? Texts, Trajectories and Tool Boxes, Discourse Studies in the Cultural Policies of Education, vol. 13(2), pp. 10-17.

Ball, S. J. (2015). What is Policy? 21 Years Later: Reflections on the Possibilities of Policy Research, Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 36(3), pp. 306-313.

Bardach, E. (2012). Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path to More Effective Problem Solving, Fourth Edition, SAGE Publications, USA

Barragán-Beaud, C., Pizarro-Alonso, A., Xylia, M., Syri, S., & Silveira, S. (2018). Carbon tax or emissions trading? An analysis of economic and political feasibility of policy mechanisms for greenhouse gas emissions reduction in the Mexican power sector. Energy policy, Vol. 122, pp. 287-299.

Bauen, A., Berndes, G, Junginger, M, Londo, M, and Vuille, F. (2009) Bioenergy – A Sustainabile and Reliable Energy Source: A review of status and prospects, International Energy Agency Publciations, Paris.

Bauer, R.A. (1968) The Study of Policy Formation: An Introduction, in (ed.) R.A. Bauer and K.J. Gergen, The Study of Policy Formation, The Free Press, NY, pp 1–26.

Baumgartner, F. and Jones, B. D. (2009) Agendas and Instability in American Politics, Second Edition, Chicago: University of Chicago Press.

Bayraç H. N. ve Çildir, M. (2017) AB Yenilenebilir Enerji Politikalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 13, Sayı 13 ICMEB17 Özel Sayısı, ss. 201-212.

Bayraktar, Y., ve Kaya, H. İ. (2016). Kamu teşviklerinin yenilenebilir enerji yatırımları üzerine etkisi: Türkiye örneği. In ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies) (No. 1). ss. 421-445

Belli, A. ve Aydın, A. (2019) Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'nin Enerji Politikalarının Çevre Sorunları Bağlamında Değerlendirilmesi, KAYFOR 17 Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s. 429-435

BEP Yönetmeliği (2022) Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği, Resmî Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081205-9.htm Erişim: 18.04.2022

Berksoy, T. (1998) Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Açıkları ve Bu Açıkların Finansmanı, 13. Türkiye Maliye Sempozyumu, Muğla.

Bertoldi, P., Rezessy, S., Oikonomou, V., ve Boza-Kiss, B., (2009) Feed-in tariff for energy saving: thinking of the design. European Council for Energy Efficient Economy (ECEEE) Summer Study Proceedings, France.

Bianchi, R. (1984). Interest Groups and Political Development in Turkey, Princeton University Press, New Jersey.

Bielecki, J. (2002). Energy security: is the wolf at the door? The Quarterly Review of Economics and Finance, 42 (2), pp. 235–250.

Birkland T. (2011). An Introduction to the Policy Process Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making, Routledge Taylor & Francis Group, New York.

Blok K. (2005) Enhanced policies for the improvement of electricity efficiencies. Energy Policy Vol. 33, ıssue 13, pp. 1635–1641.

Bloomberg (2022) AB, nükleer enerji ve gazı "yeşil yatırım" olarak tanımladı, BloombergHT Resmi İnternet Sayfası, https://www.bloomberght.com/ab-nukleer-enerji-ve-gazi-yesil-yatirim-olarak-tanimladi-2297996 (Erişim: 02.02.2022).

Bodansky, D. (2005) Nuclear Energy: Principles, Practices, and Prospects, Second Edition, Springer, NY.

BOSCA (2022) Yeni YEKDEM ve Yerli Katkı Fiyatları, Uygulama Süreleri ve Güncelleme Esasları, https://bosca.av.tr/yeni-yekdem-ve-yerli-katki-fiyatlari-uygulama-sureleri-ve-guncellenme-esaslari/?lang=tr#:~:text=YEKDEM%20fiyat%C4%B1%20uygulama%20s%C3%BCresinin %20is e,5%20y%C4%B1l%20olmas%C4%B1na%20karar%20verilmi%C5%9Ftir.

Bovens M and 't Hart, P (1995) Frame multiplicity and policy fiascoes: Limits to explanation: Making Sense of Policy Fiascoes, Knowledge and Policy, December, vol 8(4) pp. 61-82

Bovens, M., t'Hart, P. (1998). Understanding Policy Fiascos, New Brunswick, Transaction Publishers, USA.

Bovens, M., t'Hart, P., Peters, B.G. (2001). Success and Failure in Public Governance: A Comparative Analysis, Edward Elgar, Northampton, UK.

Boyne, G. (2003) What is Public Service Improvement?, Public Administration Vol. 81 No. 2, pp. 211–227.

Bozkurt, A. U. (2008). Yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji verimliliği açısından değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Brändström, A., & Kuipers, S. (2003). From 'Normal Incidents' to Political Crises: Understanding the Selective Politicization of Policy Failures. Government and Opposition, 38(3), pp. 279-305.

Braun, V., Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology, Qualitative Research in Psychology, Vol. 3 (2), 77-101

Brophy, P. (1997) Environmental Advantages to the Utilization of Geothermal Energy, Renewable Energy, Vol. 10, No. 213, pp. 361-311.

Brown, M. A., Wang, Y., Sovacool, B. K., & D'Agostino, A. L. (2014). Forty years of energy security trends: A comparative assessment of 22 industrialized countries. Energy Research & Social Science, 4, pp. 64–77.

Brown, S. P. A. And Yücel, M. K. (2007) "What drives natural gas prices?," Working Papers 0703, Federal Reserve Bank of Dallas.

Brule, D., Mintz, A. and DeRouen K. (2014) Decision Analysis, in (ed.) R. A. W. Rhodes and Paul 't Hart, The Online Oxford Handbook of Political Leadership, 10.1093/oxfordhb/9780199653881.013.029. pp. 1-12.

Buchanan, J. M. (1980) Rent-Seeking and Profit Seeking, in (eds.) J. M. Buchanan, R. D. Tollison and G. Tullock, Toward a Theory of the Rent-Seeking Society, Texas University Press, College Station, pp.3-15.

Buchanan, J. M. (1994) The Economics and Ethics of Constitutional Order, University of Michigan Press, Ann Arbor.

Buchanan, J. M. (2000), The Limits of Liberty: Between Anarchy and the Leviathan, Collected Work of James Buchanan, Vol. 7, Liberty Fund Inc.

Bulut, U., ve Muratoglu, G. (2018). Renewable energy in Turkey: Great potential, low but increasing utilization, and an empirical analysis on renewable energy-growth nexus. Energy Policy, Vol. 123, pp. 240-250.

Cable (2022) The price of electricity per KWh in 230 countries, https://www.cable.co.uk/energy/worldwide-pricing/?track=GGL-PS-WW-EN-LGE&q=global%20electricity%20prices&gclid=Cj0KCQiAjc2QBhDgARIsAMc3SqQk3ybtFscyR701j5SRCtG_sYgimN3421aoumx5307pNl8bha2_qLoaAugYEALw_wcB#map, Erişim: 02.02.2022

Cairney, P. (2016) The Politics of Evidence-Based Policy Making, Palgrave Macmillan Press.

Campbell, D. T. (1969) "Reforms as Experiments." American Psychologist, v. 24, pp. 409-429.

Capehart, B. M. B. Spiller and S. Frazier (2013) Energy Auditing, Energy Management Handbook, in W. C. Turner and S. Doty (Ed.), The Fairmont Press Inc., p. 27-37.

Cappella J. N. and Jamieson K. H. (1997). Spiral of cynicism: The Rress and the Public Good. Oxford University Press.

Cavallo, A., Cavallo E, and Rigobon, R. (2014) Prices and Supply Disruptions during Natural Disasters. The Review of Income and Wealth, vol 60 (Supplement Issue), pp. 449–471.

Cebeci, S. (2017) Türkiye'de Güneş Enerjisinden Elektrik Üretim Potansiyelinin Değerlendirilmesi, T.C. Kalkınma Bakanlığı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Yayın no: 2977. Aralık, Ankara.

Ceyhan, S., Peçe, M. A., ve Kamacı, A. (2019). Yenilenebilir enerji kaynakları ile yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişki: Türkiye örneği, Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 19, ss. 83-98.

Chalvatzis, K. J., and Ioannidis, A. (2017). Energy supply security in the EU: Benchmarking diversity and dependence of primary energy. Applied Energy, vol 207, pp. 465-476.

Chang, H. J. and Rowthorn, R. (1995) Introduction, in H. J. Chang and R. Rowthorn (eds), The Role of the State in Economic Change, Clarendon Press, Oxford, pp. 1-30.

Chester, Lynne (2010). Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. Energy Policy, 38 (2), pp. 887–895.

Chien, F., Sadiq, M., Kamran, H.W. et al. (2021) Co-movement of Energy Prices and Stock Market Return: Environmental Wavelet Nexus of COVID-19 Pandemic from the USA, Europe, and China, Environmental Science and Pollution Research, vol 28 pp 32359–32373.

Chiu, F. P., Kuo, H. I., Chen, C. C., ve Hsu, C. S. (2015). The energy price equivalence of carbon taxes and emissions trading—Theory and evidence. Applied energy, Vol. 160, pp. 164-171.

Clark, T. E. and Stephen, J. E. (2010) Time Variation in the Inflation Passthrough of Energy Prices, Journal of Money, Credit and Banking, vol 42: 7, pp. 1419-1433.

Clarke, V., Braun, V. (2017). Thematic analysis, The Journal of Positive Psychology, Vol 12 (3), 297-298.

Cohen, A. (2021) Hurricane Ida Puts America's Energy Security To The Test, Forbes Views, https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2021/09/01/hurricane-ida-puts-americas-energy-security-to-the-test/?sh=79e31b9b4c99 (Access date: 20.01.2022)

Cohen, M., March, J., and Olsen, J. .A (1972) Garbage Can Model of Organizational Choice, Administrative Science Quarterly, Vol. 17, pp 1–25.

Colebatch, H. K. (2009). Policy, Third Edition, Open University Press, Maidenhead.

Colebatch, H. K. (2014). Interpretation in the Analysis of Policy, Australian Journal of Public Administration, 73(3), pp. 349-356.

Colebatch, H.K. and Hoppe, R. (eds.) (2018). Introduction to the Handbook on Policy, Process and Governing, in Handbook on Policy, Process and Governing. Edward Elgar. Cheltenham, pp. 1-13.

Creswell, J. W. (2013). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (4nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Çağlar, A. E. ve Kubar, Y. (2017) Finansal Gelişme Enerji Tüketimi Destekler mi?, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:27/2, s. 96-121.

Çalışkan, M. (2010) Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli, https://www.mgm.gov.tr/FILES/haberler/2010/rets-seminer/2_Mustafa_CALISKAN_RITM.pdf, Erişim: 12.02.2022

Çelikkaya A. (2017) Yenilenebilir Enerjinin Teşvikine Yönelik Uluslararası Kamu Politikaları Üzerine Bir İnceleme Maliye Dergisi, Sayı 172, ss. 52-84.

Çoban, M. N., Kangal, N., Yeter, F. ve Eroğlu, İ. (2021) İnovasyonun Yenilenebilir Enerji Üretimine Etkisi: IEA Üyesi Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi. Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, cilt 6 sayı (2), ss. 21-31.

ÇŞİDB (2022a) Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Plani_TR.pdf.

ÇŞİDB (2022b) Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın Tarihçesi, TC Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012, Erişim: 23.03.2022

ÇŞİDB (2022b) Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/eylem%20planlari/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf

Çukuryurt, Y. ve Uzunöz, M. (2020) Rekabet ve Regülasyon Üzerine, Journal of Research in Economics, İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, Ekim, ss. 91-112.

Dağdelen, D. (2015) Küresel Biyoyakıt Politikalarının AB ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, TC Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, AB Uzmanlık Tezi, Ankara.

Dahl, R. A. (2007). The concept of power. Behavioral Science, 2(3), 201–215.

Dahl, R. A. and Lindblom, C. E. (1953) Politics, Economics, and Welfare: Politico-Economic Systems Resolved into Basic Social Processes, Harper, NY.

Dearlove, J. (1973). The Politics of Policy in Local Government, Cambridge: Cambridge University Press.

DEK (2022a) World Energy Trilemma Index, Transition Toolkit, Word Energy Council Official Website for World Energy Council, https://www.worldenergy.org/transition-toolkit/worl - energy-trilemma-index, Erişim: 30.02.2022

DEK (2022b) World Energy Trilemma Index, Word Energy Council Official Website for World Energy Council, https://trilemma.worldenergy.org/

DEK (2022c) Regional Profile, World Energy Trilemma Index, Word Energy Council Official Website for World Energy Council https://trilemma.worldenergy.org/#!/regional-profile, Erişim: 30.02.2022

DEK (2022d) Turkey, World Energy Trilemma Index, Word Energy Council Official Website for World Energy Council https://trilemma.worldenergy.org/#!/country-profile?country=Turkey&year=2021, Erişim: 30.02.2022

DEK (2022e) World Energy Trilamma Index 2021, World Energy Trilemma Index, Word Energy Council Official Website for World Energy Council, Full Report, https://trilemma.worldenergy.org/reports/main/2021/World%20Energy%20Trilemma%20Index%202021.pdf, Erişim: 30.02.2022

deLeon, P., deLeon, L. (2002). Whatever Happened to Policy Implementation? An Alternative Approach. Journal of Public Administration Research and Theory, 12(4), pp. 467-492.

Demir, M. (2013). "Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, Var Analizi ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, cilt 5, sayı 9, ss. 2-27.

Demirbaş, A. (2001). Energy balance, energy sources, energy policy, future developments and energy investments in Turkey. Energy Conversion and Management, 42(10), pp. 1239–1258.

Demirgil, B., ve Orun, A. F. (2021) Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Yatırımlarına Yönelik Teşvikler ve Yenilenebilir Enerjinin Ekonomik Etkileri, International Journal of Economic and Administrative Academic Research, Vol 1 Issue (2), pp. 90-112.

Deniz, S. (2018) Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Potansiyeli ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Dincer, I. (2000). Renewable energy and sustainable development: a crucial review. Renewable and sustainable energy reviews, vol. 4 ıssue 2, pp. 157-175.

Dinçer, İ. (1999) Environmental Impacts of Energy, Energy Policy, Vol. 27, pp. 845-854.

Doğan, H., ve Yılankıran, N. (2015). Türkiye'nin enerji verimliliği potansiyeli ve projeksiyonu. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Part C: Tasarım ve Teknoloji, Sayı 3(1), ss. 375-384.

Douglas, M., (1970). Natural Symbols: Explorations in Cosmology. Pantheon.

Douglas, S., 't Hart, P., Ansell, C., Anderson, L., Flinders, M., Head, B., ... Torfing, J. (2019). Towards Positive Public Administration: A Manifesto.

Doukas, H., Patlitzianas, K. D., Kagiannas, A. G., & Psarras, J. (2008). Energy Policy Making: An Old Concept or a Modern Challenge? Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy, 3(4), pp. 362–371.

Downs, A. (1957), An Economic Theory of Democracy, Harper Row, New York.

DPT (2000) Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Devlet Planlama Teşkilatı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf

Drobinski, S. C. (2019) Understanding Policy Success and Failure in Contemporary English Higher Education: A Study of Three Policy Episodes, A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy, Faculty of Social Sciences, The University of Sheffield.

Dryzek, J. S. (1993) Policy Analysis and Planning: From Science to Argument, in (ed.) J. F. Frank Fischer, The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning, Duke University Press, London.

Dryzek, J.S. (2006) 'Policy Analysis as Critique', in M. Moran, M. Rein, M. and R.E. Goodin (eds), The Oxford Handbook of Public Policy. Oxford University Press, pp. 190–203.

DSİ (2020) DSİ 2020 Faaliyet Raporu, Tarım ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetFile/425/KonuIcerik/759/1107/DosyaGaleri/DS%C4%B0%202020-yili-faaliyet-raporu.pdf#page=57, Erişim: 08.02.2022

DSİ (2022) Hakkımızda, Tarım ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/692, Erişim: 10.02.2022

Durmuşoğlu, Sercan (2015) Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Komşu Ülkeler ile Uluslararası İlişkilerine Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler YL Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Aralık.

Dursun, S. (2011) Avrupa Birliğinin Enerji Politikası ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No 303, Ankara.

Durucan, A. (2014). Krizlerle mücadelede mali uyum politikaları ve mali alan ilişkisi: Türkiye açısından bir analiz, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi

Duygu, E. (2003) AB'nin Enerji Bağımsızlığı ve Sürdürülebilir Kalkınma Politikalarında Biyokütle Enerjisinin Yeri, TMMOB Türkiye IV. Enerji Sempozyumu Sonuç Bildirileri, ss. 451-480. https://www.emo.org.tr/etkinlikler/enerji/etkinlik_bildirileri_detay.php?etkinlikkod=20&bilkod=612

Duzcu, M. (2020) Türkiye'nin Değişen Jeostratejik Vizyonu ve Doğu Akdeniz Politikası, içinde (ed. Abdullah AYDIN ve Murad DUZCU) Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi: Enerji, Güvenlik ve Diplomasi, NEU Yayınları, Konya. s. 127-145.

DW (2019) Erdoğan termik santrallere filtre takılmasını erteleyen yasayı veto etti, Deutsche Welle Türkçe İnternet Sayfası, https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-termik-santrallere-filtre-tak%C4%B1lmas%C4%B1n%C4%B1-erteleyen-yasay%C4%B1-veto-etti/a-51503581, Erişim: 30.02.2022

Dye, T. R. (2012). Understanding Public Policy, 12th Edition, Pearson Prentice Hall, NJ.

Dye, T. R. (2013). Understanding Public Policy, Pearson Education Publishing, US.

Edelman, M (1977) Political Language: Words that Succeed and Policies that Fail, New York, Academic Press.

EEA (2004). Energy Subsides and Renewables. European Environment Agency Briefing, No 2, Copenhagen. https://www.eea.europa.eu/publications/briefing_2004_2

EEPAGS Belgesi (2022) Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi, https://www.onurenerji.com.tr/wp-content/uploads/2012/09/Arz_Guvenligi_Strateji_Belgesi.pdf Erişim: 18.04.2022

EEÜYJK Yönetmeliği (2022) Elektrik Enerjisi Üretimine Yönelik Jeotermal Kaynak Alanlarının Kullanımına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081014-6.htm Erişim: 18.04.2022

Ekici, B. (2006) Düzenleyici Etki Analizi: Kanun, Kanun Hükmünde Kararname, Tüzük, Yönetmelik ve Diğer Düzenlemelerde Uygulanması, TEPAV Yayınları, Haziran, Ankara.

Ellabban, O. Abu-Rub, H. and Blaabjerg, F. (2014). Renewable Energy Resources: Current Status, Future Prospects and Their Enabling Technology. Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 39, pp. 748-764.

Emerson, K., & Nabatchi, T. (2015). Collaborative Governance Regimes. Georgetown: Georgetown University Press.

ENAR (2022) Enerji Sektörü Araştırma-Geliştirme Projeleri Destekleme Programına (ENAR) Dair Yönetmelik, ETKB Resmi İnternet Sitesi, https://www.mevzuat.gov.tr/ File/GeneratePdf?mevzuatNo=14025&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 Erişim: 18.04.2022

Energy Innovation (2022) Renewable Electricity Levelized Cost Of Energy Already Cheaper Than Fossil Fuels, And Prices Keep Plunging, https://energyinnovation.org/2018/01/22/renewable-energy-levelized-cost-of-energy-already-cheaper-than-fossil-fuels-and-prices-keep-plunging/, Erişim: 11.02.2022

Enerji Atlası (2022a) Nükleer Enerji Santralleri, Akkuyu Nükleer Santrali, https://www.enerjiatlasi.com/nukleer/akkuyu-nukleer-santrali.html Erişim: 11.02.2022

Enerji Atlası (2022b) Ülkelere Göre Güneş Enerjisi, https://www.enerjiatlasi.com/ulkelere-gore-gunes-enerjisi.html, Erişim: 11.02.2022

Enerji Atlası (2022c) Rüzgar Türbini, https://www.enerjiatlasi.com/ruzgar-turbini/, Erişim: 12.02.2022

EPDK (2021a) Turkish Petroleum Market Report 2020, Energy Market Regulatory Authority for Turkish Republic, Ankara. https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu

EPDK (2021b) Turkish Natural Gas Market Report 2020, Energy Market Regulatory Authority for Turkish Republic, Ankara. https://www.epdk.gov.tr/Detay/Download Document?id=KDn4Bm1KAYA=

EPDK (2022) Elektrik Piyasası 2020 Yılı Piyasa Gelişim Raporu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Yıllık Rapor, Ankara.

EPDK (2022a) Petrol Piyasası Mevzuat Listesi, https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/23-2-1008/mevzuat, Erişim 02.02.2022

EPİAŞ (2019) Piyasa, EPİAŞ Resmi İnternet Sitesi, https://www.epias.com.tr/spot-dogal-gaz-piyasasi/piyasa-surecleri/surecler/piyasa/, Erişim 02.02.2022

EPİAŞYEKG (2022) Proje Amacı, EPİAŞ Resmi İnternet Sitesi, https://yekgnedir.com/ Erişim: 11.04.2022.

Eren, V. (2014) Kamu Politikası, Önder Kutlu (Ed.) Siyaset Bilimine Giriş içinde, 2. Baskı Lisans Yayıncılık, s. 256-282.

Eryılmaz, B. (20013) Bürokrasi ve Siyaset, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

Eskin, N. (2006) Türkiye'de Güneş Enerjisi Araştırma ve Geliştirme, Tesisat Mühendisliği Dergisi, Sayı 91, ss. 74-82.

ETKB (2022a) Biyokütle, TC Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı Resmi websitesi, https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-biyokutle, (Erişim: 02.02.2020).

ETKB (2022a) Kurumsal Mevzuat, 5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu, https://enerji.gov.tr/kurumsal-mevzuat, Erişim 02.02.2022

ETKB (2022b) Güneş, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-gunes, Erişim: 12.02.2022

ETKB (2022c) 2021 Yılı Enerji Yatırımları, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, EİGM Raporları, https://enerji.gov.tr//Media/Dizin/EIGM/tr/Raporlar/EY/2021.xlsx, Erişim: 12.02.2022

ETKB (2022d) Rüzgar, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, EİGM, https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-ruzgar#:~:text=T%C3%BCr kiye%20r%C3%BCzg%C3%A2r%20enerjisi%20potansiyeli%2048.000%20MW%20olarak%20belirlenmi%C5%9Ftir. Erişim: 12.02.2022

ETKB (2022d) Tarihçe, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://enerji.gov.tr/tarihce, Erişim: 23.03.2022

ETKB (2022e) Jeotermal, TC Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı Resmi Websitesi, https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-jeotermal, Erişim: 13.02.2022

ETKB (2022f) Biyokütle, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-biyokutle, Erişim: 13.02.2022

ETKB (2022g) EİGM Raporları, Periyodik Raporlar, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, https://enerji.gov.tr//Media/Dizin/EIGM/tr/Raporlar/PRP/EIB/2022/2022_09._Hafta_Say%C4%B1_484_Enerji_%C4%B0statistik_Bulteni.xlsx, Erişim: 13.02.2022

Etzioni, A. (1967) Mixed Scanning: A "Third" Approach to Decision Making, Public Administration Review Vol. 27 No. 5 pp. 385-392.

Euronews (2022) Satın alma gücüne göre Avrupa'nın en pahalı elektriği Almanya ve Romanya'da, Euronews Türkçe Haber Sitesi, 21.10.2021, Erişim 02.02.2022.

European Commission. Directorate-General for Energy. (2001). Green paper: Towards a European strategy for the security of energy supply. Office for Official Publications of the European Communities.

EÜAŞ (2022) Hakkımızda, Elektrik Üretim Anonim Şirketi Resmi İnternet Sayfası, https://www.euas.gov.tr/hakkimizda, Erişim: 15.02.2022

Evans, S. (2020) Solar is now 'cheapest electricity in history', confirms IEA, Carbon Brief Clear on Climate, https://www.carbonbrief.org/solar-is-now-cheapest-electricity-in-history-confirms-iea, Erişim: 11.02.2022

EVÇED (2020) Enerji Verimliliği Stratejik İletişim Planı, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji Verimliliği ve Çevre Dairesi Başkanlığı Raporu, Resmi İnternet Sayfası, Yayın No 21, https://enerji.gov.tr//Media/Dizin/EVCED/tr/Belgeler/Enerji_Verimlili%C4%9Fi_Strateji k_%C4%B0leti%C5%9Fim_Plan%C4%B1.pdf

Fawcett, P., Marsh, D. (2012). "Policy Transfer and Policy Success: The Case of the Gateway Review Process (2001–10)", Government and Opposition, Vol. 47 (2), pp. 162–185.

Fechner, G. T. (1874) Ueber den Ausgangswerth der kleinsten Abweichungssumme : deşsen Bestimmung, Verwendung und Verallgemeinerung, S. Hirzel Publishing, Liepzing (available at https://archive.org/details/ueberdenausgang00fechgoog, online archive)

Fereday, J., Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development, International Journal of Qualitative Methods, Vol. 5 (1), pp. 80-92.

Fischer, F., Forrester, J. (1993). The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning, Duke University Press, London.

Fischer, G. and Schrattenholzer, L. (2001) Global Bioenergy Potentials Through 2050, Biomass and Bioenergy, Vol. 20 Issue 3, pp. 151-159.

Forester, J. (1984) Bounded Rationality and the Politics of Muddling through', Public Administration Review 44 (1) pp. 23–31.

Freeman, H. E., (1977) The Present Status of Evaluation Research, in (ed.) Marcia Guttentag and Shalom Saar, Evaluation Studies Annual Review, SAGE Publications, vol. 2 pp. 17-51.

Freitas, I. M. B., Dantas, E., and Iizuka, M. (2012). The Kyoto mechanisms and the diffusion of renewable energy technologies in the BRICS. Energy Policy, vol 42, pp. 118-128.

Gargani, J and Miller R. L. (2016) What Is Program Evaluation?, American Journal of Public Health, 106 (6).

Gedikkaya, F. (2018) Türkiye'de Aile Politikaları: 2003-2018 Dönemi Üzerine Analiz, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Eylül

GEPA (2022) Güneş Enerjisi Potansiyel Atlası, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, https://gepa.enerji.gov.tr/MyCalculator/, Erişim: 11.02.2022

Geri, Laurance R and McNabb, David E (2011) Energy policy in the U.S. : politics, challenges, and prospects for change, Taylor and Francis CRC Press.

Ghosh, A. ve Gangania H. (2012). Governing Clean Energy Subsidies: What, Why and How Legal? ICTSD Global Platform on Climate Change, Trade and Sustainable Energy. Geneva.

Gibson, L., Wilman, E. N., and Laurance, W. F. (2017) How Green is 'Green' Energy?, Trends in Ecology & Evolution, Vol. 32, Issue. 12, pp. 922-935.

GİF Global İlişkiler Forumu Çalışma Grubu Raporu (2013) 21. Yy'da Türkiye'nin Enerji Stratejisi: Belirsizlikler, Yapısal Kırılmalar ve Bazı Öneriler, Mega Basım Yayın, İstanbul.

Giles, K. (2021) Russia's threats place Europe at a pivotal moment, Chatham House, https://www.chathamhouse.org/2021/12/russias-threats-place-europe-pivotal-moment?gclid=Cj0KCQiAraSPBhDuARIsAM3Js4rCc6Ra2NJcPuOfZ9OWsGT-zhalKRO84e-6Pf1JnMyDUUfQGyAP9GwaApADEALw_wcB (Access date: 20.01.2022)

Gillingham, K., Newell, R. G., ve Palmer, K. (2009). Energy efficiency economics and policy. Annual Review of Resource Economy, Vol. 1(1), pp. 597-620.

Glass, G. V. and Ellett, F. S. (1980). Evaluation Research. Annual Review of Psychology, 31(1), pp. 211–228.

Glassley, W. E. (2015) Geothermal Energy: Renewable Energy and the Environment, Second Edition, Energy and the Environment Series, CRC Press, USA.

Goldthau, A., ve Sovacool, B. K. (2012). The uniqueness of the energy security, justice, and governance problem. Energy policy, Vol. 41, pp. 232-240.

Gottweis, Herbert (2007) Rhetoric in Policy Making: Between Logos, Ethos, and Pathos, in (ed.) F. Fischer, G. J. Miller, & M. S. Sidney, Handbook of Public Policy Analysis, CRC Press, pp. 237-250.

Gökgöz, F., & Güvercin, M. T. (2018). Energy security and renewable energy efficiency in EU. Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 96, pp. 226-239.

Göküş, M. (2000). Kamu Politikalarının Belirlenmesinde Bürokrasinin Rolü, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 6, s.34-43

Graham, A. (2005). Pressman/Wildavsky and Bardach: Implementation in the Public Sector, Past, Present and Future. , Canadian Public Administration, 48 (2), pp. 268–273.

Grallaac, F., Absonae, D. J., Møller, A. P., Lang, D. J., von Wehrden, H. (2017) Energy transitions and national development indicators: A global review of nuclear energy production, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 70, pp. 1251-1265.

Gray, P. and 't Hart, P. (1998). Public Policy Disasters in Europe: A Comparative Analysis. Routledge Press, London.

Greenberg, D., Mandell, M. and Onstott, M. (2008) The Dissemination and Utilization of Welfare-to-Work Experiments in State Policymaking, in (ed.) Maureen A. Pirog, Social Experimentation, Program Evaluation and Public Policy, Association for Public Policy Analysis and Management.Wiley InterScience, pp. 519 – 534.

Gregory, Robert (1989) Political Rationality or Incrementalism? Charles E. Lindblom's Enduring Contribution to Public Policy Making Theory, Policy and Polictics Vol. 17 No. 2 pp. 139-153.

Gruening, G. (2001) Origin and Theoretical Basis of New Public Management, International Public Management Journal 4, pp. 1–25.

Guest, G., MacQueen, K. M., Namey, E.E. (2014). Introduction to Applied Thematic Analysis, Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.

Gümüş Demir, D. ve Canbaz, M. (2021) Türkiye'de 2001-2020 Yılları Arasında Devlet TeĢviklerinin Yenilenebilir Enerji Sektörü Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi, Türk Kamu Yönetimi Dergisi, Cilt: 2, Sayı:2, ss.70-86.

Güney, G., ve Sofracı, İ. E. (2019) Türkiye'de Petrol Piyasasında Regülasyon Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 4 sayı (4), ss. 138-147.

Güvenek, B. (2009) Devletin Regülasyonlar Yoluyla Piyasalara Müdahalesi ve Türkiye Enerji Piyasaları, S.Ü. İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 18, ss. 45-62.

GWEC (2022) Policy Recommendation, Global Wind Energy Council, https://gwec.net/green-recovery-policy-recommendations/, Erişim: 12.02.2022

Haites, E. (2018). Carbon taxes and greenhouse gas emissions trading systems: what have we learned?. Climate Policy, Vol. 18 No (8), pp. 955-966.

Hanberger, A. (2001) Policy and Program Evaluation, Civil Society, and Democracy, American Journal of Evaluation, Vol. 22, No. 2, 2001, pp. 211–228.

Handl, G. (2012). Declaration of the United Nations conference on the human environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration on Environment and Development, 1992. United Nations Audiovisual Library of International Law, 11, 6.

Hardin, G. (1998) Extensions of "The Tragedy of the Commons", Science, Vol, 280, Issue 5364, pp. 682-683.

Haslam, S. A., Reicher, S., and Platow, M. (2010). The New Psychology of Leadership: Identity, Influence and Power. Psychology Press, NY.

Hatipoğlu, E. (2019) Enerji Güvenliği, Uluslararası İlişkiler Konseyi Güvenlik Yazıları Serisi, No.44.

Havan, C. (2017) Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Politikası: TR42 Doğu Marmara Bölgesi Örneği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Hayes, M. (2007) Policy Making through Disjoint Incrementalism, in (ed.) Göktuğ Morçöl, Handbook of Decision Making, Public Administration and Public Policy (123), CRC Press, pp. 39-59.

Hayes, S. P., Jr. (1959) Evaluating Development Projects. Paris: UNESCO.

Head, B. W. (2008) 'Three Lenses of Evidence-Based Policy', Australian Journal of Public Administration, 67 (1), pp. 1–11

Heinberg R, and Fridley D. (2010) The end of cheap coal. Nature, Vol. 468, pp. 367–369.

Helm, Dieter (2002). Energy policy: security of supply, sustainability and competition. Energy Policy, 30(3), pp. 173–184.

Helman, D. S. (2011) Catching lightning for alternative energy, Renewable Energy, Vol 36, Issue 5, pp. 1311-1314.

Hill, M. (2005). The Public Policy Process, Pearson Education Press, Harlow. Fourth Edition.

Hill, M. (2009). The Public Policy Process, Pearson Education Press, Harlow.

Hirsh R and Jones C. F. (2014) History's contributions to energy research and policy. Energy Research and Social Science, vol. 1, pp. 106–111.

Hood, C. (2000). The Art of the State: Culture, Rhetoric, and Public Management. Oxford University Press.

Hood, C. C., and Margetts, H. Z. (2007). The Tools of Government in the Digital Age. Basingstoke Palgrave Macmillan Press.

Hoogwijk, M., & Graus, W. (2008). Global potential of renewable energy sources: a literature assessment. Background report prepared by order of REN21. Ecofys, PECSNL072975.

Hoornbeek, J. (2011). Evidence-Based Policy. in (ed.) B. Badie, D. M. Berg-Schlosser and Leonardo, International Encyclopedia of Political Science. Thousand Oaks: Sage, pp. 861–864.

Howlett and Giest (2013) The Policy-making Process, in Routledge Handbook of Public Policy, (ed. Eduardo Araral Jr., Scott Fritzen, Michael Howlett, M Ramesh, Xun Wu) Taylor and Francis Group, Routledge.

Howlett M. and Ramesh M. (2003) Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems, Second Edition, Oxford University Press, Canada.

Howlett, M. (2009) 'Governance Modes, Policy Regimes and Operational Plans: A Multi-level Nested Model of Policy Instrument Choice and Policy Design', Policy Sciences 42 (1) pp. 73–89.

Howlett, M. (2012). The Lessons of Failure: Learning and Blame Avoidance in Public Policymaking, International Political Science Review, 33 (5), pp. 539-555.

Howlett, M. (2019). The Policy Design Primer: Choosing the Right Tools for the Job. Routledge Taylor and Francis Press, London.

Howlett, M., Ramesh, M., & Wu, X. (2015). "Understanding the persistence of policy failures: The role of politics, governance and uncertainty", Public Policy and Administration, 30 (3-4), pp. 209-220.

https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/file/strateji%20belgesi/Turkiye%20Iklim%20Degisikligi%20Strateji%20Belgesi_TR.pdf Erişim: 18.04.2022

Huntington, H. G. (2007). Industrial natural gas consumption in the United States: An empirical model for evaluating future trends. Energy Economics, vol 29 (4), pp 743–759.

IEA (2021) Coal final consumption by sector, Turkey 1990-2019, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Coal&indicator=CoalConsBySector, Erişim: 03.02.2022

IEA (2021a) World Energy Outlook 2021, International Energy Agency Reports, France.

IEA (2021b) Turkey 2021 Energy Policy Review, International Energy Agency Press.

IEA (2021c) Energy Prices and Taxes for OECD Countries, 2nd Quarter 2021, Database Documantation, https://iea.blob.core.windows.net/assets/27af3255-3a63-49a5-8567-2559116cca15/EPT_Documentation.pdf

IEA (2022a) Data and Statistics, International Energy Agency, https://www.iea.org/

IEA (2022b) Total energy supply (TES) by source, Turkey 1990-2020, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20supply&indicator=TESbySource, Erişim: 02.02.2022

IEA (2022c) Total final consumption (TFC) by source, Turkey 1990-2019, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20consumption&indicator=TFCbySource, Erişim: 02.02.2022

IEA (2022d) Oil products final consumption by sector, Turkey 1990-2019, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Oil&indicator=OilProductsConsBySector

IEA (2022e) Total final consumption (TFC) by source, Turkey 1990-2019, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20consumption&indicator=TFCbySource, Erişim 02.02.2022

IEA (2022f) Natural gas final consumption by sector, Turkey 1990-2019, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Natural%20gas&indicator=NatGasConsBySector, Erişim 02.02.2022

IEA (2022g) Total energy supply (TES) by source, Turkey 1990-2020, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20supply&indicator=TESbySource, Erişim 02.02.2022

IEA (2022h) Total final consumption (TFC) by source, Turkey 1990-2019, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20consumption&indicator=TFCbySource, Erişim 03.02.2022

IEA (2022ı) Hydroelectric electricity generation, Turkey 1990-2020, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Renewables%20and%20waste&indicator=HydroGen, Erişim: 08.02.2022

IEA (2022i) Solar PV electricity generation, Turkey 2014-2020, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Renewables%20and%20waste&indicator=SolarGen, Erişim: 11.02.2022

IEA (2022j) Electricity generation by source, Turkey 1990-2020, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20supply&indicator=ElecGenByFuel, Erişim: 14.02.2022

IEA (2022k) Wind electricity generation, Turkey 1998-2020, International Energy Agency Data Tools, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Electricity%20and%20heat&indicator=WindGen, Erişim: 12.02.2022

IEA (2022l) Electricity generation by source, Turkey 1990-2020, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20supply&indicator=El ecGenByFuel, Erişim: 14.02.2022

IEA (2022m) Electricity consumption, Turkey 1990-2020, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20consumption&ind icator=TotElecCons, Erişim: 13.02.2022

IEA (2022n) Electricity consumption by sector, Turkey 1990-2019, https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=TURKEY&fuel=Energy%20consumption&indicator=ElecConsBySector, Erişim: 14.02.2022

Ingram, H. and A.L. Schneider. 2006. 'Policy Analysis for Democracy', in M. Moran, M. Rein, M. and R.E. Goodin (eds), The Oxford Handbook of Public Policy. Oxford University Press, pp. 169–89.

Intharak N, Julay JH, Nakanishi S, Matsumoto T, Mat Sahid EJ, Ormeno Aquino AG, et al. (2007) A quest for energy security in the 21st century, Asia Pacific Energy Research Centre, Japan.

IRENA (2021a) Renewable Energy Statistics 2021, The International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi.

IRENA (2021b) Energy Profile Turkey, International Renewable Energy Agency, https://www.irena.org/IRENADocuments/Statistical_Profiles/Eurasia/Turkey_Eurasia_RE_SP.pdf, Erişim: 08.02.2022

IRENA (2022a) Hydropower Data: Installed Capacity Trends, https://www.irena.org/hydropower, Erişim: 08.02.2022

Israeli, R. (2004) The Iraq War: Hidden Agendas and Babylonian Intrigue: The Regional Impact on Shi'ites, Kurds, Sunnis and Arabs, Sussex Academic Press, Eastbourne.

İDSB 2010-2023 (2022) Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, TC Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası,

İHA (2021) 2021 Hydropower Status Report: Sector Trends and Insights, International Hydropower Association, https://www.hydropower.org/publications/2021-hydropower-status-report, Erişim: 08.02.2022

İlleez, B. (2020) Türkiye'de Biyokütle Enerjisi, içinde Türkiye'nin Enerji Görünümü, TMMOB Türkiye Makine Mühendisleri Odası Birliği, Oda Raporu, Yayın No: MMO/717, Ankara, ss. 317-346.

İsmiç, B. (2015). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Nüfus İlişkisi", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1.

İşeri, E., ve Özen, C. (2012). Türkiye'de Sürdürülebilir Enerji Politikaları Kapsamında Nükleer Enerjinin Konumu, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 47, ss. 161-180.

Jenkins, R. (2007). The Meaning of Policy/Policy as Meaning, in (ed.) S. M. Hodgson and Z. Irving, Policy Reconsidered, The Policy Press, pp. 21-36.

Jennings, W., M. Lodge, and M. Ryan. (2018). Comparing Blunders in Government. European Journal of Political Research, vol 57(1), pp. 238-58.

Jones, B. D., & Baumgartner, F. R. (2005). The Politics of Attention: How Government Prioritizes Problems. Chicago: University of Chicago Press.

Kåberger, T. (2018) Progress of renewable electricity replacing fossil fuels, Global Energy Interconnection, Vol. 1 Issue. 1, pp. 48-52.

Kagel, A., Bates, D., and Gawell, K. (2005) A guide to geothermal energy and the environment. U.S. Department of Energy Office of Scientific and Technical Information, Technical Report, https://doi.org/10.2172/897425. https://www.osti.gov/servlets/purl/897425.

Kahraman, Ö. F. ve Duzcu, M. (2019) Enerji Yönetimi Politikalarında Türkiye: Enerjide İşbirliği Politikası ve TANAP, BİLTEK Sempozyumu Tam Metin Kitabı, Cilt , Aralık, Ankara.

Kallis, G., Kerschner, C., & Martinez-Alier, J. (2012). "The Economics of Degrowth", Ecological Economics, vol 84, pp. 172-180.

Kallis, G., Kostakis, V., Lange, S., Muraca, B., Paulson, S., and Schmelzer, M. (2018). Research on degrowth. Annual Review of Environment and Resources, vol 43, pp. 291-316.

Kama, Ö., ve Kaplan, Z. (2012). Türkiye'de enerji verimliliğinin arttırılmasına yönelik bir öneri: beyaz eşya teşvik uygulamaları. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Sayı 4 Cilt (1), ss. 201-211.

Kaplan, F.ve Çelik, K. (2017). Uluslararası Petrol Piyasasında Üretim Dengesi: Bir Oyun Teorisi Yaklaşımı. Ekonomi Bilimleri Dergisi, cilt 9 sayı 2 , ss 29-42.

Karadaş, H. A., Koşaroğlu, Ş. M., & Salihoğlu, E. (2017). Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18 (1), pp. 129-141.

Karakaş, M. (2009) Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler, Maliye Dergisi, Sayı 154, Ocak-Haziran, ss. 99-120.

Karalı, Ş. (2017) Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye ve Dünya Ekonomisine Katkısı, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Karayılmazlar S., N. Saraçoğlu, Y. Çabuk, ve Rıfat Kurt. (2011). Biyokütlenin Türkiye'de Enerji Üretiminde Değerlendirilmesi. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, cilt 13 sayı 19, ss. 63-75.

Karo, E. And Kattel, R. (2018) Innovation and the State: Towards an Evolutionary Theory of Policy Capacity, in (ed.) Xun Wu, M. Howlett and M. Ramesh, Policy Capacity and Governance: Assessing Governmental Competences and Capabilities in Theory and Practice, Studies in the Political Economy of Public Policy, Palgrave MAcmillian Press, pp 123-150.

Kavaz, İ. (2021) 5 Soru: Türkiye'nin Karadeniz'deki Doğal Gaz Keşifleri ve Ötesi, SETAV İnternet Sitesi, https://www.setav.org/5-soru-turkiyenin-karadenizdeki-dogal-gaz-kesifleri-ve-otesi/ Erişim: 02.02.2022

Kay, A., Boxall, A. (2015). "Success And Failure In Public Policy: Twin Imposters Or Avenues For Reform? Selected Evidence From 40 Years Of Health-Care Reform In Australia", Australian Journal Of Public Administration, Vol. 74 (1), pp. 33–41.

Kaya, K. ve Koç, E. (2015) "Enerji Üretim Santralleri Maliyet Analizi," Mühendis ve Makina, cilt 56, sayı 660, s. 61-68.

Kaya, M. ve Ercan, H. (2002) Türkiye'de Dünyada Bir LPG İncelemesi, Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, ss. 101-105.

Kaya, N. E. (2020) Yenilenebilir enerji teşvikinden yararlanma telaşı yatırımlarda rekor getirdi, Anadolu Ajansı İnternet Sayfası, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/yenilenebilir-enerji-tesvikinden-yararlanma-telasi-yatirimlarda-rekor-getirdi/2060235#:~:text=Yenileneb ilir%20Enerji%20Kaynaklar%C4%B1n%C4%B1%20Destekleme%20Mekanizmas%C4%B 1,ekipman%20kullan%C4%B1m%C4%B1na%20g%C3%B6re%20de%C4%9Fi%C5%9Fikl ik%20g%C3%B6sterebiliyor., Erişim: 08.04.2022.

Kaya, N. E. (2021) Karadeniz'deki keşifler Türkiye'nin yıllık doğal gaz faturasını 6 milyar dolar azaltabilir, Anadolu Ajansı İnternet Sitesi, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ karadeniz-deki-kesifler-turkiyenin-yillik-dogal-gaz-faturasini-6-milyar-dolar-azaltabilir-/2264277 Erişim: 02.02.2022

Kaya, N. E. (2022) Türkiye'de biyokütle santralleri 2021'deki elektrik üretiminin yüzde 2,3'ünü karşıladı, Anadolu Ajansı Resmi İnternet Sayfası, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyede-biyokutle-santralleri-2021deki-elektrik-uretiminin-yuzde-2-3unu-karsiladi/2467778, Erişim: 13.02.2022

Keiner, M. (2005). History, definition (s) and models of sustainable development. ETH Zurich.

Kemmler, A., & Spreng, D. (2007). Energy indicators for tracking sustainability in developing countries. Energy policy, Vol. 35 Issue (4), pp. 2466-2480.

Kerr, D. (1976). The Logic of 'Policy' and Successful Policies, Policy Sciences, vol. 7, pp. 351-363.

Keskingöz, Hayrettin ve İnançlı, Selim (2016) Türkiye'de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketimi Arasında Nedensellik İlişkisi: 1960-2011 Dönemi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Aralık, 11(3), ss. 101-114.

Khan, B. H. (2016) Non-Conventional Energy Resources, Third Edition, McGraw Hill Education (India) Private Limited, Chennai, INDIA.

Khan, K., Su, C. W., & Zhu, M. N. (2022). Examining the behaviour of energy prices to COVID-19 uncertainty: A quantile on quantile approach. Energy (Oxford, England), 239, 122430. https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.122430

Khor, M. (2012). An assessment of the Rio summit on sustainable development. Economic and Political Weekly, vol 47, no 28 pp. 10-14.

Kılıç, F. Ç. 2015. "Güneş Enerjisi, Türkiye'deki Son Durumu ve Üretim Teknolojileri," Mühendis ve Makina, cilt 56, sayı 671, s. 28-40.

King, Anthony and Crewe, Ivor. (2013). The Blunders of Our Governments. Oneworld Press, London.

Kingdon, J. W. (2014) Agendas, Alternatives, and Public Policies, Longman Classics in Political Science, Little Brown.

Klemeš, J. J., Fan, Y. V. and Jiang P. (2020) COVID-19 Pandemic Facilitating Energy Transition Opportunities, International Journal of Energy Research, vol 30, pp 1-7.

Knoepfel, P., Larrues, C., Varone, F., and Hill, M. (2007) Public Policy Analysis, The Policy Press University of Briston, UK.

Koç, E. ve Kaya, K. (2015). "Enerji Kaynakları–Yenilenebilir Enerji Durumu," Mühendis ve Makine Dergisi, cilt 56, sayı 668, s. 36-47.

Koç, E. ve Şenel, M. C. (2013) "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu - Genel Değerlendirme", Mühendis ve Makine Dergisi, cilt 54, sayı 639, ss.32-44.

Köktaş, Ö. F. ve Köseoğlu, Ö. (2016) Kanıta Dayalı Kamu Politikası Yapımı: Sosyal Bilim Araştırması ve Kamu Politikaları İlişkisini Yeniden Dizayn Etmek için Bir Fırsat Mı?, Yasama Dergisi, sayı 29, ss. 32-57.

Kruyt, B., Van Vuuren, D. P., de Vries, H. J., & Groenenberg, H. (2009). Indicators for energy security. Energy policy, Vol 37 Issue (6), pp. 2166-2181.

Kumbaroğlu, G., Or, İ., ve Işık, M. (2017), "Karbon Vergisi ile Sera Gazı Emisyonlarının Azaltımı: Türkiye Vakası", Uluslararası İlişkiler, Cilt 14, Sayı 54, ss. 149-174.

Kurt, Ü. (2019) Türkiye Ekonomisinde Finansal Gelişme, Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Electronic Turkish Studies, Vol. 14 Issue 2, pp. 599-614.

Kwon, T. H. (2015). Rent and rent-seeking in renewable energy support policies: Feed-in tariff vs. renewable portfolio standard. Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 44, pp. 676-681.

L. Lakatos, G. Hevessy and J. Kovács (2011) Advantages and Disadvantages of Solar Energy and Wind-Power Utilization, World Futures, vol. 67, Issue 6, pp. 395-408.

La Viña, A. G., Hoff, G., and DeRose, A. M. (2003). The Outcomes of Johannesburg. SAIS Review (1989-2003), vol. 23 ıssue 1, pp. 53-70.

Lasswell, H. D. (1951). The Policy Orientation, in (ed.) D. Lerner and H. D. Lasswell, The Policy Sciences, Stanford University Press, CA.

Lasswell, H. D. (1971). A Pre-view of Policy Sciences, Elsevier Press NY.

Lazard (2020) Lazard's Levelized Cost of Energy Analysis Version 14.0, https://www.lazard.com/media/451419/lazards-levelized-cost-of-energy-version-140.pdf

Lazard (2022) Our History, https://www.lazard.com/our-firm/history/, Erişim: 11.02.2022

Le Grand, J. (1991) The Theory of Government Failure, British Journal of Political Sciences, Vol. 21(4), pp. 423-442.

LeBlanc, M. and Chinn, M. D, (2004) Do High Oil Prices Presage Inflation? The Evidence from G-5 Countries, UC Santa Cruz Economics Working Paper No. 561; SCCIE Working Paper No. 04-04.

Lee, C. F., Lin, S. J., & Lewis, C. (2008). Analysis of the impacts of combining carbon taxation and emission trading on different industry sectors. Energy Policy, Vol. 36 No. (2), pp. 722-729.

LEEC, (2004) The 'Table of Eleven': A versatile tool, Law Enforcement Expertise Centre, Dutch Ministry of Justice, The Hague.

Lesbirel, S. H. (2004). Diversification and energy security risks: the Japanese case. Japanese Journal of Political Science, Vol. 5 Issue 1, pp. 1-22.

Light, Paul. (2014). A Cascade of Failures. Why Government Fails, and How to Stop It. Brookings Center for Effective Public Management, Washington.

Lindblom, C. E. (1959). The Science of 'Muddling Through, Public Administrative Review, 19(2), pp. 79-88.

Lior N. (1997) Advanced energy conversion to power. Energy Convers Manage, Vol. 38 ıssue, (10-13), pp. 941–955.

Lior N. (2002) Thoughts about future power generation systems and the role of exergy analysis in their development. Energy Convers Manage, vol. 43, ıssue (9–12), pp.1187–1198.

Lipsky, M. (2010) Street Level Bureaucracy, Russell Sage Publications. NY.

Littlefield, S. R. (2013). Security, independence, and sustainability: Imprecise language and the manipulation of energy policy in the United States. Energy Policy, 52, pp. 779–788.

Lovins, A. (2018) Energy Efficiency: The Cheapest Fuel?, in (ed.) Peter Schwarz, Energy Economics: Textbooks in Environmental and Agricultural Economics, Routledge, NY. pp. 234-258.

Lund H. (1999) Implementation of energy-conservation policies: the case of electric heating conversion in Denmark. Appl Energy, vol. 64 ıssue (1-4), pp. 117–27.

Lund, H. (2007). Renewable energy strategies for sustainable development. Energy, vol. 32 ıssue 6, pp. 912-919.

Lund, J. W. And Toth, A. N. (2021) Direct Utilization of Geothermal Energy 2020 Worldwide Review, Geothermics, Vol. 90, 101915.

Mackie, K. (2015). "Success and Failure in Environment Policy: The Role of Policy Officials", Australian Journal of Public Administration, vol. 75, no. 3, pp. 291–304.

Mahajan, M. (2018) Plunging Prices Mean Building New Renewable Energy Is Cheaper Than Running Existing Coal, Forbes, https://www.forbes.com/sites/energyinnovation/2018/12/03/plunging-prices-mean-building-new-renewable-energy-is-cheaper-than-running-existing-coal/?sh=460089f631f3, Erişim: 11.02.2022

Marcacci, S. (2020) Renewable Energy Prices Hit Record Lows: How Can Utilities Benefit From Unstoppable Solar And Wind?, Forbes, https://www.forbes.com/sites/energyinnovation/2020/01/21/renewable-energy-prices-hit-record-lows-how-can-utilities-benefit-from-unstoppable-solar-and-wind/?sh=24fe4d652c84, Erişim: 11.02.2022

Marron, D. B., and E. J. Toder. (2014) "Tax Policy Issues in Designing a Carbon Tax." American Economic Review, Vol. 104 Nu. (5), pp. 563-68.

Mashburn, W. H. (2013) Effective Energy Management, Energy Management Handbook, in Steve Doty and Wayne C. Turner, (Ed.), Eighth Edition, The Fairmont Press and Taylor and Francis Group CRC Press.

Matsumoto, A., Merlone, U., and Szidarovszky, F. (2012). Some notes on applying the Herfindahl–Hirschman Index. Applied Economics Letters, vol 19, ıssue 2, pp. 181-184.

Maxwell, D. and Zhu, Z. (2011). Natural Gas Prices, LNG Transport Costs, and the Dynamics of LNG Imports, Energy Economics, 33, pp. 217-226.

McConnell, A. (2010a). Understanding Policy Success: Rethinking Public Policy, Palgrave Macmillan Press, London.

McConnell, A. (2010b). Policy Success, Policy Failure and Grey Areas In-Between, Public Policy, 30(3), pp. 345-362.

McConnell, A. and Hart, P. (2019). Inaction and Public Policy: Understanding Why Policymakers 'do nothing'. Policy Sciences, vol. 52, pp. 645-661.

MFA (2022) Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim: 15.02.2022

MFA (2022) Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), Uluslararası Örgüt Künyesi, TC Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-enerji-ajansi.tr.mfa, Erişim: 10.03.2022

Midilli, A., Ay, M., Dinçer, I., and Rosen, M. A. (2005) On hydrogen and hydrogen energy strategies I: current status and needs, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 9 pp. 255-271.

Mintz, A., Redd, S., & Tal-Shir, E. (2017). The Poliheuristic Theory of Political Decision-Making. Oxford Research Encyclopedia of Politics.

Mirici, M. E. ve Berberoğlu, S. (2022) Türkiye Perspektifinde Yeşil Mutabakat ve Karbon Ayak İzi: Tehdit mi? Fırsat mı?, Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi, Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, Cilt 8 Sayı , ss. 156-164.

Mittlefehldt, S. (2018). From appropriate technology to the clean energy economy: renewable energy and environmental politics since the 1970s. Journal of environmental studies and sciences, vol. 8 ıssue 2, pp. 212-219.

MMO (2022a) Hakkımızda, TMMOB Makine Mühendisleri Odası İnternet Sayfası, https://www.mmo.org.tr/merkez/hakkimizda Erişim: 27.03.2022

MMO (2022b) Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Enerji Verimliliği Komisyonu, TMMOB Makine Mühendisleri Odası İnternet Sayfası, https://www.mmo.org.tr/kurul/yenilenebilir-enerji-kaynaklari-ve-enerji-verimliligi-komisyonu-0 Erişim: 27.03.2022

Momirlan, M and Veziroğlu, T. N. (2002) Current status of hydrogen energy, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol 6, pp. 141-179.

Momtaz, D. (1996). The United Nations and the protection of the environment: from Stockholm to Rio de Janeiro. Political Geography, vol. 15 ıssue 3-4, pp. 261-271.

Morçöl, Göktuğ (2007) Handbook of Decision Making, Public Administration and Public Policy (123), CRC Press.

Moriarty P and Honnery D. (2010) Rise and Fall of the Carbon Civilisation. Springer, London.

Moriarty P and Honnery D. (2009) Hydrogen's role in an uncertain energy future. International Journal of Hydrogen Energy, vol 34, pp. 31–39.

Moriarty P. and D. Honnery (2012) What is the global potential for renewable energy?, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Volume 16, Issue 1, pp. 244-252.

Moriarty, P and Honnery, D. (2016). Can Renewable Energy Power the Future?. Energy Policy, Vol. 93, pp. 3–7.

Mueller, D. (2003) Public Choice III, Cambridge University Press.

Mukherjee, S., Bhowmick, S., and Mukherjee, R. (2019) Harvesting Energy from Thunderstorm - A New Source of Renewable Energy – Review, International Journal on Advanced Science, Engineering and Information Technology, Vol. 6, No. 1 pp. 64-67

Nachmias, D. (1979). Public Policy Evaluation: Approaches and Methods, St Martin's Press, NY.

Nagel, S. S. (1983). Some Trends in Policy Evaluation Research. Evaluation News, 4 (2), pp. 70–77.

Navya, A., Chaitanya, J. S. N., Chandramouli, K. (2021) A Review on Tidal Power Plants, International Journal for Modern Trends in Science and Technology 2021, vol. 7, pp. 241-245.

NDK (2022) Hakkında, Nükleer Düzenleme Kurumu Resmi İnternet Sayfası, https://www.ndk.org.tr/ndk-hakkinda, Erişim: 05.02.2022

Newcomer, K., and Brass, C. (2016). Forging a Strategic and Comprehensive Approach to Evaluation within Public and Nonprofit Organizations: Integrating Measurement and Analytics within Evaluation. American Journal of Evaluation, 37(1), pp. 80–99

Newman, J. (2013). Performing New Worlds? Policy, Politics and Creative Labour in Hard Times, Policy and Politics, 41(4), pp. 515-532.

Newman, J. (2014). "Measuring Policy Success: Case Studies from Canada and Australia", Australian Journal of Public Administration, 73 (2) pp. 192–205.

Nicholls-Lee, R. F., & Turnock, S. R. (2008). Tidal Energy Extraction: Renewable, Sustainable and Predictable. Science Progress, vol 91, Issue 1, pp. 81–111.

Nicolini, M., & Tavoni, M. (2017). Are renewable energy subsidies effective? Evidence from Europe. Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 74, pp. 412-423.

Niskanen, W. A. (2008) Reflections of a Political Economist: Selected Articles on Government Policies and Political Processes, Cato Institute, Washington.

Nişanyan Sözlük (2021). Nişanyan Sözlük: Çağdaş Türkçe Etimolojisi Sözlüğü, https://www.nisanyansozluk.com/?k=muvaffakiyet

North, D. C. (1979) A Framework for Analysing the State in Economic History, Explorations in Economic History, Vol. 16(3), pp.249-59.

Nowell, L.S., Norris, J.M., White, D.E., Moules, N. J. (2017). Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria, International Journal of Qualitative Methods, Vol. 16, pp. 1-13.

Odhiambo, N. M. (2010). Energy consumption, prices and economic growth in three SSA countries: A comparative study. Energy Policy, 38(5), pp. 2463–2469.

O'Dowd, M. C. (1978), The Problem of "Government Failure" in Mixed Economies, South African Journal of Economics, Vol. 46 (4), pp. 242-247

OECD (2009) Regulatory Impact Analysis: A Tool for Policy Coherence, OECD Publishing, Paris.

OECD/IEA (2008) Deploying Renewables Principles for Effective Policies, Internatioanl Energy Agency and Organization for Economic Cooperation and Development, Paris.

OECD/IEA (2011), Deploying Renewables Markets and Policies: Best and Future Policy Practice. International Energy Agency and Organization for Economic Cooperation and Development Paris.

Oikonomou, V., Becchis, F., Steg, L., ve Russolillo, D. (2009). Energy saving and energy efficiency concepts for policy making. Energy policy, Vol 37 Issue (11), pp 4787-4796.

Olubusoye, O. E., Akintande, O. J., Yaya, O. S., Ogbonna, A. E., & Adenikinju, A. F. (2021). Energy pricing during the COVID-19 pandemic: Predictive information-based uncertainty indexes with machine learning algorithm. Intelligent Systems with Applications, 12, 200050

Omer, A. M. (2008) Energy, Environment and Sustainable Development, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol, 12, pp. 2265-2300.

Opperman, K. and Spencer, A. (2016). Fiascos in Public Policy and Foreign Policy. Special issue Journal of European Public Policy, vol 23(5), pp. 643-787.

Orun, A. F. ve Demirgil, B. (2021) Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Yatırımlarına Yönelik Teşvikler ve Yenilenebilir Enerjinin Ekonomik Etkileri, Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, ss. 90-112.

Oskay C. (2014). "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Rüzgar Enerjisinin Önemi ve Türkiye'de Rüzgar Enerjisi Yatırımlarına Yönelik Teşvikler", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, cilt 7 sayı 1, ss. 76-94.

Övgün, B. (2009) Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsü Olgusu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi, Yayın No 18, Pozitif Matbaacılık, Ankara.

Özalp, M. (2017). Türkiye'de Nükleer Enerji Kurumunun Enerjide Dışa Bağımlılık ve Arz Güvenliğine Etkisi, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı 18 Cilt (2), ss. 175-188.

Özbek, S. Ö., & Naimoğlu, M. (2021). Enerji verimliliğinin dinamikleri: var analizi ile Türkiye üzerine ampirik bir tahmin. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2 (2), ss. 314-326.

Özcan, M., Ergün, B., ve Ocaklı E. (2021) Türkiye'de Kullanılan Yenilenebilir Enerji Sertifika Sistemlerinin Değerlendirilmesi. EMO Bilimsel Dergi, Cilt 11, Sayı 21, ss. 29-41.

Özcan, S. E. (2013) Dünyada ve Türkiye'de Güneş Enerjisi, Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi.

Özen, A, Şaşmaz, M. Ü., ve Bahtiyar, E. (2015) Türkiye'de Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Bir Enerji Kaynağı: Rüzgâr Enerjisi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, cilt 17, sayı 28, ss. 85-93.

Öztürk, N. (2006) Ekonomide Devletin Değişen Rolü, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 39, Sayı 1, s. 17-38.

Paglia, E. (2021). The Swedish initiative and the 1972 Stockholm Conference: the decisive role of science diplomacy in the emergence of global environmental governance. Humanities and Social Sciences Communications, vol. 8 ıssue 1, pp. 1-10.

Paker, H. (2012). Çevre rejimleri ve Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin rolü: Akdeniz'de sürdürülebilirlik. Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, cilt 20 sayı (1), ss. 151-175.

Pala, C. (2003). "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye". Avrasya Dosyası, Enerji Özel, cilt 9 sayı 1, ss. 5-37.

Parsons, W. (2002) From Muddling through to Muddling Up: Evidence Based Policy Making and the Modernization of British Government, Public Policy and Administration, 17 (3), pp. 43–60

Pasqualetti, M. J., ve Sovacool, B. K. (2012). The importance of scale to energy security. Journal of Integrative Environmental Sciences, Vol. 9 Issue 3, pp. 167-180.

Paul, B. D. (2008). A history of the concept of sustainable development: literature review. The Annals of the University of Oradea, Economic Sciences Series, vol. 17, ıssue 2, pp. 576-580.

Pawson, R. (2006). Evidence-based Policy: A Realist Perspective, Sage Publications, London.

Peltzman, S. (1976) Towards a More General Theory of Regulation, Journal of Law and Economics, Vol. 19 (2), pp.211-40.

Peters, B. G. (2019). Policy Problems and Policy Design. Cheltenham, Edward Elgar Press.

Peterson, S. A. (2007) Evolution, Cognition and Decision Making, in (ed.) Göktuğ Morçöl, Handbook of Decision Making, Public Administration and Public Policy (123), CRC Press, pp. 119-131.

Pierson, P. (2005). Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Pirog, M. A. (2008) The State of Social Experimentation and Program Evaluation, in (ed.) Maureen A. Pirog, Social Experimentation, Program Evaluation and Public Policy, Association for Public Policy Analysis and Management.Wiley InterScience, pp. 3-15.

Ploetz, R., Rusdinasari, R. and Eviliana E. (2016) Renewable Energy: Advantages and Disadvantages, Proceeding Forum in Research, Science, and Technology. http://eprints.polsri.ac.id/3587/3/E1.pdf

Pursell C (1993) The rise and fall of the appropriate technology movement in the United States, 1965-1985. Technology and Culture, vol 34, ıssue 3, pp.629–637

Raadschelders, Jos C.N. (2019). Challenges of Governing Democratic Regimes: Public Administration as Counterweight to Populism, Partisanship, and Rent-Seeking. Paper for the annual conference of the American Society for Public Administration, March 8-12.

Reid, W. V., Ali, M., K., and Field, C. B. (2019) The Future of Bioenergy, Global Change Biology, Invited Opinion, Wiley Online Library, https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gcb.14883

Rekabet Kurumu (2022a) Denetim Ve Uygulama Dairesi Başkanlığı – III, https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/organizasyon-semasi/denetim-ve-uygulama-dairesi-baskanligi-iii, Erişim 02.02.2022

REN21 (2020) Renewable Energy Policies in a Time of Transition: Heating and Cooling, International Energy Agency, https://iea.blob.core.windows.net/assets/66a547ea-09bf-48fb-b7bb-6b94ef80b083/Renewable_Energy_Policies_in_a_Time_of_Transition_-_Heating_and_Cooling.pdf, Erişim: 13.04.2022

REN21 (2021) Renewables 2021 Global Status Report, https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2021_Full_Report.pdf, Erişim: 11.02.2022

REN21 (2021b) Renewables 2021 Analysis and Forecast to 2026, International Energy Agency, https://iea.blob.core.windows.net/assets/5ae32253-7409-4f9a-a91d-1493ffb9777a/Renewables2021-Analysisandforecastto2026.pdf Erişim: 13.04.2022

RG3453 (2021) 01.07.2021 tarihinden 31.12.2025 tarihine kadar işletmeye girecek YEK belgeli yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretim tesisleri için uygulanacak fiyatlar ve süreler ile fiyatların güncellenmesine ilişkin 3453 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı, Resmi Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/01/20210130-9.pdf

RG5346 (2010) Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5346.pdf

RG5346 (2022) Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, Resmî Gazete, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5346&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 Erişim: 17.04.2022

RG5627 (2022) Enerji Verimliliği Kanunu, Resmî Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070502-2.htm Erişim: 17.04.2022

RG5686 (2022) Jeotermal Kaynakların ve Doğal Mineralli Sular Kanunu, Resmî Gazete, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5686&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, Erişim: 17.04.2022

Rich, F. R. and Oh, C. H. (1994) The Utilization of Policy Research, in (ed.) Stuart S. Nagel, Encyclopedia of Policy Studies, Second Edition Revised and Expanded, Public Administration and Public Policy Series 53, Marcel Dekker Inc. NY, USA.

Rickerson W, Laurent C, Jacobs D, Dietrich C, Hanley C. (2012). Feed-in Tariffs as a Policy Instrument for Promoting Renewable Energies and Green Economies in Developing Countries, United Nations Environment Programme, Washington, DC. https://unfccc.int/files/d ocumentation/submissions_from_parties/adp/application/pdf/unep_us___ws2.pdf (05.03.2022).

Rittel, H.W.J. and Webber, M.M. (1973) "Dilemmas in a General Theory of Planning". Policy Sciences 4, pp. 155–169.

RK (2022a) Hakkmızda, Rekabet Kurumu İnternet Sayfası, https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Kurumsal/hakkimizda, Erişim: 26.03.2022

RK (2022b) Misyon ve Mizyonumuz, Rekabet Kurumu İnternet Sayfası https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Kurumsal/misyon-ve-vizyonumuz, Erişim: 26.03.2022

Rochefort, D. A. (2016) Agenda Setting, Problem Definition, and Their Contributions to A Political Policy Analysis, in (ed.) Nikolaos Zahariadis, Handbook of Public Policy Agenda Setting, Handbook of Research on Public Policy Series, Edward Elgar Publishing, UK. pp. 35-52.

Rossi, P. H., and W. Williams (1972) Evaluating Social Programs. New York: Seminar Press.

Rossi, P. H., Lipsey, M. W., and Freeman, H. E. (2004) Evaluation: A Systematic Approach, 7th Edition, SAGE Publications, US.

Sabadus, A. (2021) Ukraine faces energy crisis as Putin weaponizes gas and coal supplies, Atlantic Council, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-faces-energy-crisis-as-putin-weaponizes-gas-and-coal-supplies/ (Access date: 20.01.2022)

Sabatier, P. A. and Mazmanian, D. (1979) The Conditions of Effective Implementation: A Guide to Achieving Policy Objectives, Policy Analysis, vol. 5, pp. 481–504.

Sabatier, Paul A. and Jenkins-Smith Hank C. (1993). Policy Change and Learning: An Advocacy Coalition Approach, Westview Press.

Sachkman, G. (2020) What Is Program Evaluation: A Beginner's Guide (Report). The Global Social Change Research Project. Avaible at https://papers.ssrn.com /sol3/papers.cfm?abstract_id=3060080

Sağbaş, A., & Başbuğ, B. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Enerji Verimliliği Uygulamaları: Türkiye Değerlendirmesi. European Journal of Engineering and Applied Sciences, Sayı 1 (2), ss. 43-50.

Salamon, L. (2002). The Tools of Government: A Guide to the New Governance. Oxford University Press, NY.

Samancı, M. (2020) Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Artırılmasına Yönelik Vergisel Teşvikler: Türkiye ve Seçilmiş Bazı Ülkeler Arasında Karşılaştırma, Türk Siyaset Bilimi Dergisi, Cilt 3 Sayı 1, ss. 55-69.

Sanderson, I., (2002) Making Sense of 'What Works': Evidence Based Policy Making as Instrumental Rationality?, Public Policy and Administration, 17 (3), 2002, s. 61-75.

Sarıteke, İ., Aydın, A. ve Kahraman, Ö. F., (2018). Türkiye'de Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü ile İlgili Bir Analiz, Turkish Studies, Vol 13 Issue 7, pp. 383-396

Sarıteke, İ. (2020) Doğu Akdeniz'in Hukuki Statüsü: Deniz Yetki Alanları ve Sınırlandırılması, içinde (ed. Abdullah AYDIN ve Murad DUZCU) Doğu Akdeniz'de Yeni Güç Mücadelesi: Enerji, Güvenlik ve Diplomasi, NEU Yayınları, Konya.

Satman, A. (2007). Türkiye'nin enerji vizyonu. VIII. Ulusal Tesisat Mühendisliği Jeotermal Enerji Kongresi Sonuç Bildirileri Kitabı, ss. 3-18. http://mmoteskon.org/wp-content/uploads/2014/12/2007JEO-01.pdf

Satman, A. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Jeotermal Enerji. Jeotermal Enerji Semineri Bildirgesi, 11. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, TESKON2013, ss. 3-21.

Savrul, M. (2010). AB İlişkileri Çerçevesinde Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının İktisadi Açıdan Değerlendirilmesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

SBB (2006) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf

SBB (2013) Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Kalkınma Bakanlığı, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf

SBB (2019) On birinci Kalkınma Planı (2019-2013) T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Resmi İnternet Sayfası, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf

Schelly, C. (2014). Implementing renewable energy portfolio standards: The good, the bad, and the ugly in a two state comparison. Energy Policy, Vol. 67, pp. 543-551.

Schobert, H. H. (2014). Energy and Society An Introduction. 2. Baskı. Boca Raton CRC Press.

Schreurs, M. A. (2012). 20th Anniversary of the Rio Summit Taking a Look Back and at the Road Ahead. GAIA-Ecological Perspectives for Science and Society, vol. 21 ısue 1, pp. 13-16.

Self, P. (1993) Government by the Market?: The Politics of Public Choice, Macmillan, London.

Sevim, C. (2012). Küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği. Journal of Yaşar University, Sayı 7 Cilt 26, ss. 4378-4391.

Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji. Planlama Dergisi, sayı 23 no (1), ss. 19-25.

Sezgin, M. C. (2022) AB Taksonomisinde Yeni Dönem, İktisadi Kalkınma Vakfı E-Bülteni, 1-15 Ocak 2022, https://bulten.ikv.org.tr/?ust_id=11381&id=11385 (Erişim: 02.02.2022).

Shapiro, A. H. (2020) Monitoring the Inflationary Effects of COVID-19, Economic Letter of: Research from the Federal Reserve Bank of San Francisco, https://www.frbsf.org/economic-research/files/el2020-24.pdf

Shapiro, I. and Bedi, S. (2007) Political Contingency: Studying the Unexpected, the Accidental and the Unforeseen, New York University Press, NY.

Sharma, C. Kc (2017) A Situational Theory of Pork-barrel Politics: The Shifting Logic of Discretionary Allocations in India, India Review. Vol. 16 (1), pp. 14–41.

Shetty, C. and Priyam, A. (2021) A review on tidal energy Technologies, Materials Today: Proceedings, in press, https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.10.020

Shrader-Frechette, K. (2011) What Will Work: Fighting Climate Change with Renewable Energy, Not Nuclear Power, Oxford University Press, USA.

Simon, H. A. (1943) A Theory of Administrative Decision, Dissertation Submitted to the Faculty of the Division of the Social Sciences, the Degree of Doctor of Philosophy, Chicago, March.

Simon, H. A. (1955) A Behavioral Model of Rational Choice, Quarterly Journal of Economics, vol. 691, pp. 99–118.

Simsek, H. A., ve Simsek, N. (2013). Recent incentives for renewable energy in Turkey. Energy Policy, Vol 63, pp. 521-530.

Smith, B. Kevin and Larimer, W. Cristopher (2009). The Public Policy Theory Primer, Westview Press.

Sørensen, B. (1991). A history of renewable energy technology. Energy policy, vol. 19 ıssue 1, pp. 8-12.

Spreng D. (2005) Distribution of energy consumption and the 2000W/capita target. Energy Policy Vol. 33, pp. 1905–1911

Stark, A. (2018) Explaining Institutional Amnesia in Government. Governance. Vol. 32, pp. 143–158.

Stecky N. (2013) Sustainability and High Performance Green Buildings, in Energy Management Handbook, Steve Doty and Wayne C. Turner (Ed.) , Eighth Edition, The Fairmont Press and Taylor and Francis Group CRC Press, , p. 595

Steve Sorrell & Eoin O'Malley, 2004. "The Economics of Energy Efficiency," Books, Edward Elgar Publishing.

Stiglitz, J. E. (1993). The Role of the State in Financial Markets. The World Bank Economic Review, 7 (suppl 1), pp. 19–52.

Stoltz, D. (2014) Diagrams of Theory: Douglas and Wildavsky's Grid/Group Typology of Worldviews, (Access date: 12.05.2021) from website: https://www.dustinstoltz.com/

Štreimikienė, D. Strielkowski, W., Bilan, Y. and Mikalauskas, I. (2016) Energy Dependency and Sustainable Regional Development in the Baltic States - a review, Geographica Pannonica, Volume 20, Issue 2, pp. 79-87.

Stretton, H. and Orchard, L. (1994) Public Goods, Public Enterprise, Public Choice, St. Martin's Press, New York.

Suchman, E. (1967) Evaluative Research. New York: Russell Sage Foundation.

Süslü, G. (2021) Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Düzenlenmesi, Denetlenmesi ve Yenilenebilir Enerji Politikaları, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitisü Kamu hukuku Anabilim Dalı İdare Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Temmuz, Ankara.

Şahin, I. F. O. ve Çiftçi, T. E. (2021) İklim Değişikliği ile Mücadelede Türkiye için Karbon Vergisi Önerisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Aralık, ss. 254-269.

Şahin, M. O., ve Şahin, S. (2018) 1980 Sonrası Hükümet Programlarında Türkiye'nin Değişen Enerji Politikaları. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), 72-82.

Şahin, Ü. (2014) Türkiye'nin İklim Politikalarında Aktör Haritası, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi, İklim Değişikliği Çalışmaları Raporu, İstanbul.

Şener, S., Yılancı, V., ve Canpolat, E. (2015). Satın Alma Gücü Paritesi ve Varyasyonlarının Türkiye İçin Sınanması. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Sayı 11 No (25), ss. 53-63.

Şentürk, S. H. (2014) Yeşil Bina Vergi Teşvikleri: Amerika Örneği ve Türkiye İçin Çıkarılabilecek Sonuçlar, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Yıl 10, Sayı 2, ss. 89-102.

Tamzok, N. (2020) Dünya'da ve Türkiye'de Kömür, içinde Türkiye'nin Enerji Görünümü, TMMOB Türkiye Makine Mühendisleri Odası Birliği, Oda Raporu, Yayın No: MMO/717, Ankara, ss. 217-236.

Tan, T. (2002). Bağımsız idari otoriteler veya düzenleyici kurullar. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 35 Sayı (2), ss. 11-37.

Tan, W. (2022) Russia-Ukraine crisis could spark a surge in Europe's gas prices, topping last year's highs, CNBC, https://www.cnbc.com/2022/01/18/russia-ukraine-crisis-could-spark-rise-in-europe-gas-prices.html (Access date: 20.01.2022)

Taner, A. (2020) Kamuda Performans Yönetimi ve Hesap Verebilirlik, içinde (ed.) Veysel Eren ve Tuğba Eroğlu, Kamuda Performans Yönetimi: Kavram, Kuram ve Uygulama, Nobel Yayınları, Ankara.

Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013) Liberal İktisadi Düşüncede Devlet, C.Ü. İktsadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, ss. 107-120.

TDK (2020) Türk Dil Kurumu Sözlük, website: https://sozluk.gov.tr/

TDK (2021) Türk Dil Kurumu Sözlük, website: https://sozluk.gov.tr/

TDK Sözlük (2022), https://sozluk.gov.tr/

TEDAŞ (2022) Hakkımızda, Türkiye Elektrik Dağıtım A. Ş., https://www.tedas.gov.tr/#!tedas_hakkimizda, Erişim: 15.02.2022

TEİAŞ (2022) Hakkımızda, Türkiye Elektrik İletim A.Ş. Resmi İnternet Sayfası, https://www.teias.gov.tr/tr-TR/hakkimizda, Erişim: 15.02.2022

TEİAŞ (2022c) Kuruluş ve Tarihçe, Türkiye Elektrik Üretim A. Ş. Resmi İnternet Sayfası, https://www.teias.gov.tr/tr-TR/kurulus-ve-tarihce, Erişim: 15.02.2022

Temurçin, K, ve Aliağaoğlu, A. (2003) Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye'de Nükleer Enerji Gerçeği, Coğrafi Bilimler Dergisi, Sayı 1, Cilt 2, ss. 25-39.

TENMAK (2022) Hakkımızda, Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu Resmi İnternet Sayfası, https://www.tenmak.gov.tr/kurumsal/hakkimizda.html, Erişim: 05.02.2022

Titmuss, R.M. (1974) Social Policy, George Allen and Unwin Press, London.

TKİ (2021) Türkiye Kömür İşletmeleri Müdürlüğü Kömür Sektörü Raporu 2020, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Ankara, https://webim.tki.gov.tr/file/edafdf77-e263-42c4-85bf-7ac9dfa6c090?download

TKİ (2022) Kuruluş ve Tarihçe, Türkiye Kömür İşletmeleri Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası, https://www.tki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce, Erişim: 03.02.2022

Tollison, R. D. (1982) Rent-Seeking: A Survey, Kyklos, Vol. 35(4), pp.575-602.

Topçu, F. H. (2011) Hidroelektrik Santralarında Kamu ve Özel Sektörün Rolünün Değişimi ve Yarattığı Sorunlar. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Sayı 3 Cilt (1), ss. 223-242.

Tozlu, A. (2016) Karar Verme Yaklaşımları Üzerinden Herbert Simon Hegemonyası, Sayıştay Dergisi, Sayı 102, Temmuz-Eylül, ss. 27-45.

TSKB (2021) Enerji Görünümü 2021, Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası Enerji Çalışma Grubu, TSKB İnternet Sitesi, https://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/enerji-sektor-gorunumu-2021.pdf, Erişim: 12.02.2022

TTB (2019) Sanayi ve Teknoloji Stratejisi 2023, TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, Bakanlık Milli Teknoloji Hamlesi Raporu, https://www.sanayi.gov.tr /assets/pdf/SanayiStratejiBelgesi2023.pdf

TUREB (2022) Türkiye Rüzgar Enerjisi İstatistik Raporu - Ocak 2020, Türkiye Rüzgar Enerjisi Birliği, TUREB Resmi İnternet Sitesi, https://tureb.com.tr//yayin/turkiye-ruzgar-enerjisi-istatistik-raporu-ocak-2020/128, Erişim: 12.02.2022

TÜİK (2022a) Satınalma Gücü Paritesi, 2020, Türkiye İstatistik Kurumu Resmi İnternet Sayfası, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Satinalma-Gucu-Paritesi-2020-41131, Erişim 02.02.2022

TÜİK (2022b) Satınalma Gücü Paritesi ve Uluslararası Karşılaştırmalar, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile?p=5nPL3oqNifKYx2fipgJNon0rc8B/QzgJMuemGrP9uw4eVxVn4hOKnObdAtWev1kOvTGKlvEG/oMEKiGWyXB9s9S8JbZSc9tmBzwFzOSQ9/k= Erişim 02.02.2022

Tükenmez, M., & Demireli, E. (2012). Renewable energy policy in Turkey with the new legal regulations. Renewable Energy, Vol. 39(1), pp. 1-9.

Tversky, A., and Kahneman, D. (1986). Rational Choice and the Framing of Decisions. The Journal of Business, 59 (4), pp. 251-278.

Ugli, T. and Jakhongir T. (2019). The Importance of Alternative Solar Energy Sources and the Advantages and Disadvantages of Using Solar Panels in this Process, International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS), vol 3 Issue 4, pp. 70-79.

Ulusoy, A., ve Daştan, C. B. (2018) Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelik Vergisel Teşviklerin Değerlendirilmesi, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt 7 Sayı 17 , ss. 123-160.

UN (2022) Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, UN İnternet Sayfası, https://turkey.un.org/tr/sdgs/7, Erişim: 10.03.2022

Upton Jr, G. B., ve Snyder, B. F. (2017). Funding renewable energy: An analysis of renewable portfolio standards. Energy Economics, Vol. 66, pp. 205-216.

Uslu, K., Sözen, İ. ve Çelik, A. A. (2007) Enerji Kaynaklarından Petrol ve Doğalgazdaki Tekel Oluşumları, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 1 sayı 1, ss. 82-107.

Uzuner, M. T. (2018) Dünya Ham Petrol Piyasalarının Ekonomi Politiği Üzerine Bir İnceleme, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 17, ss. 106- 127.

Ülgen, A. (2018) Yenilenebilir Enerji Kullanımının Teşvik Yolları Üzerine Bir Değerlendirme, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Temiz Tükenmez Enerjiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Valentine, S. V. (2011). Emerging symbiosis: Renewable energy and energy security. Renewable and Sustainable Energy Reviews, vol. 15 Issue (9), pp. 4572-4578.

Varela, D. (2005). The European Parliament, M. P. Van der Hoek (ed.) Handbook of Public Administration and Policy in the European Union, Taylor and Francis Group CRC Press, pp. 140-160

Varınca, K. B., ve Gönüllü, M. T. (2006). Türkiye'de güneş enerjisi potansiyeli ve bu potansiyelin kullanım derecesi, yöntemi ve yaygınlığı üzerine bir araştırma. Ulusal Güneş ve Hidrojen Enerjisi Kongresi, Bildiriler Tam Metin Kitabı, ss. 270-275.

Vedung, E. (1997) Public Policy and Program Evaluation, Transaction Publishers, Piscataway, NJ and London.

Vining, A. R. and Weimer, D. L. (1991), 'Government Supply and Production Failure: A Framework Based on Contestability', Journal of Public Policy, Vol. 10(l), pp.l-22.

Vis, B. (2011). Prospect Theory and Political Decision Making. Political Studies Review, vol. 9(3), pp. 334–343.

Von Hippel, D., Suzuki, T., Williams, J. H., Savage, T., & Hayes, P. (2011). Energy security and sustainability in Northeast Asia. Energy Policy, 39(11), pp. 6719–6730.

Wallis, J and Dollery, B. (1999) Market Failure, Government Failure, Leadership and Public Policy, Palgrave McMillian Press, NY and London.

WEC (2022a) Turkey Member Committee, World Energy Council Official Website, https://www.worldenergy.org/world-energy-community/members/entry/turkey, Erişim: 10.03.2022

WEC (2022b) About Us, World Energy Council Official Website, https://www.wo rldenergy.org/about-us, Erişim: 10.03.2022

Weick, K. E. (1995). Sensemaking in Organizations. Thousand Oaks, Sage Publications, CA

Weiss, A. and Woodhouse, E. (1992) Reframing Incrementalism: A constructive Response to the Critics, Policy Sciences, Vol. 25, pp. 255-273.

Weiss, C. H. (1972) Evaluation Research: Methods of Assessing Program Effectiveness. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Weiss, C. H. (1977) Research for Policy's Sake: The Enlightenment Function of Social Research, Policy Analysis, Vol. 3, No. 4, pp. 531-545

Whicker, F. W. and Schultz, V. (1982) Radioecology: Nuclear Energy and the Environment, CRC Press.

Whiteman, D. (1985). Reaffirming the Importance of Strategic Use: A Two-Dimensional Perspective on Policy Analysis in Congress. Science Communication, 6 (3), pp. 203–224.

Wiesel, F. and Modell, S. (2014) From New Public Management to New Public Governance? Hybridization and Implications for Public Sector Consumerism, Financial Accountability & Management, 30(2), May, pp. 175-205.

Wilensky, H. L. (2015). Organizational Intelligence: Knowledge and Policy in Government and Industry. Basic Books Publications, NY.

Wilson, I.A.G., Staffell, I. (2018) Rapid fuel switching from coal to natural gas through effective carbon pricing. Nat Energy vol 3, pp. 365–372.

Wilson, R. (2006) Policy Analysis as Policy Advice, in (ed.) Michael Moran, Martin Rein, Robert E. Goodin, The Oxford Handbook of Public Policy, The Oxford Handbook of Political Science, Oxford University Press, NY. pp. 152-168.

Winship, C. 2006. 'Policy Analysis as Puzzle Solving', in M. Moran, M. Rein and R.E. Goodin (eds), The Oxford Handbook of Public Policy. Oxford University Press, pp. 109–23.

Winter, C. J. (2009) Hydrogen energy d Abundant, efficient, clean: A debate over the energy-system-of-change, International Journal of Hydrogen Energy, Vol 34, Issue 14 Supplement 1, pp. S1-S52.

Winter, J. C. (2005) Into the hydrogen energy economy—milestones, International Journal of Hydrogen Energy, vol. 30, pp. 681 – 685.

Wohlgemuth, N., and Missfeldt, F. (2000). The Kyoto mechanisms and the prospects for renewable energy technologies. Solar Energy, vol 69 ıssue 4, pp. 305-314.

Wolf, C. (1978) A Theory of Nonmarket Failure: Framework for Implementation Analysis, The Rand Paper Series, The Rand Corporation, California.

Wolf, C. (1979a) A Theory of Nonmarket Failure: Framework for Implementation Analysis, Journal of Law and Economics, Vol. 22(1), pp. 107-39.

Wolf, C. (1979b) A Theory of Non-Market Failures, Public Interest, No. 55, pp.114-33.

Wolf, C. (1981) Non-market Failure Revisited: The Anatomy and Physiology of Government Deficiencies, The Rand Paper Series, The Rand Corporation, California.

Wolf, C. (1983) Non-market Failure Revisited: The Anatomy and Physiology of Government Deficiencies, in H. Hanusch, (ed.), Anatomy of Government Deficiencies, Springer-Verlag, New York, pp. 138-51.

Wolf, C. (1986) Market and Non-Market Failures: Choosing Between Imperfect Alternatives, Rand Note, The Rand Corporation, California.

Wolf, C. (1987) Market and Non-Market Failures: Comparison and Assessment, Journal of Public Policy, Vol. 6(1), pp.43-70.

Wolf, C. (1989) Markets or Governments: Choosing Between Imperfect Alternatives, MIT Press, Cambridge.

Yagıcı, M. (2021) Türkiye'nin yükselen enerji kaynağı: Rüzgâr, TRT Haber İnternet Sitesi, https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiyenin-yukselen-enerji-kaynagi-ruzgar-575794.html, Erişim: 12.02.2022

Yanga, X., He, L., Xiab, Y., ve Chenc Y. (2019) Effect of government subsidies on renewable energy investments: The threshold effect, Energy Policy Vol. 132, pp. 156-166.

YEGM (2018) Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, https://enerji.gov.tr//Media/Dizin/EVCED/tr/Belgeler/139204-ulusal-enerji-verimlilig%CC%86i-eylem-plani.pdf

Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. Foreign Affairs, Vol 85, No 2, pp. 69-82.

Yıldız, M. ve Sobacı, M. Z. (2013). Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi, Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı (ed.) Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama, Adres Yayınları, 1. Baskı, Ekim. s. 17-42.

Yılmaz, M. (2012). Türkiye'nin enerji potansiyeli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi açısından önemi. Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, Sayı 4 cilt (2), ss. 33-54.

Yılmaz, O., ve Hotunluoğlu, H. (2015). Yenilenebilir enerjiye yönelik teşvikler ve Türkiye. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2 Sayı 2, ss. 74-97.

Yilmaz, O., ve Hotunluoğlu, H. (2015). Yenilenebilir enerjiye yönelik teşvikler ve Türkiye. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2 Cilt (2), ss. 74-97.

Yin, R. K. (2014). Case Study Research: Design and Methods, London: SAGE Publications Inc.

Yurdadoğ, V., ve Tosunoğlu, Ş. (2017). Renewable Energy Support Policies In Turkey. Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal, Vol 9, pp. 1-21.

Yüksel, F. (2021) Yenilenebilir enerjide yeni alım ve yerli katkı fiyatları belirlendi Anadolu Ajansı İnternet Sayfası, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/yenilenebilir-enerjide-yeni-alim-ve-yerli-katki-fiyatlari-belirlendi/2127992, Erişim: 08.04.2022

Yüksel, İ. (2010a) As a renewable energy hydropower for sustainable development in Turkey, Renewable and Sustainable Energy Reviews, vol. 14, pp. 3213–3219

Yüksel, İ. (2010b) Hydropower for sustainable water and energy developmentRenewable and Sustainable Energy Reviews, vol. 14, pp. 462–469.

Yürük, B. (2021) BM Enerji Zirvesi'nde yenilenebilir enerji için finansman ve yatırım taahhüdü, Anadolu Ajansı İnternet Sayfası, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-enerji-zirvesinde-yenilenebilir-enerji-icin-finansman-ve-yatirim-taahhudu/2374434, Erişim: 10.03.2022

Zaim, A. ve Çavşi, H. (2018). Türkiye'deki Jeotermal Enerji Santrallerinin Durumu. Mühendis ve Makina, Cilt 59 Sayı (691), ss. 45-58.

Zinkle, S. J. and G. S. Was (2013) Materials Challenges in Nuclear Energy. Acta Materialia, vol. 61 ıssue 3, pp. 735–758.

Zittoun, P. (2014). The Political Process of Policymaking A Pragmatic Approach to Public Policy, Palgrave Macmillan Press, London.

SEVİMLİLİĞİN KİTABI
(Bir Pazarlama Sihri)

Deniz Ünal Adıgüzel

nobel bilimsel

SEVİMLİLİĞİN KİTABI (Bir Pazarlama Sihri)

Deniz Ünal Adıgüzel

Yayın No.: 1606
ISBN: 978-625-398-524-0
E-ISBN: 978-625-398-525-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ünal Adıgüzel, Deniz.
SEVİMLİLİĞİN KİTABI (Bir Pazarlama Sihri) / Deniz Ünal Adıgüzel
1. Basım, VIII + 102 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-524-0
E-ISBN: 978-625-398-525-7
1. Sevimlilik 2. Tasarım 3. Pazarlama

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **V**

1. SEVİMLİLİĞE HOŞ GELDİNİZ **1**

A. Ne ki Bu Sevimlilik? 2

B. Sevimlilik Nereden Geliyor Acaba? 8

C. Sevimliyi On km Öteden Anlamanın Yolları 14

c.1. Sevimlilikte Boyut 23

c.2. Şekil Önemli 24

c.3. Yapı 27

c.4. Hangi Renk? 29

c.5. Oran-Kalınlık-Tombulluk 32

c.6. Düzenleme 34

c.7. Benzerlik-Antropomorfizm 35

2. PAZARLAMA, SEVİMLİLİK İLE DAHA GÜZELSİN **39**

A. Sevimlilik ve Pazarlama Birbirlerini Çok Sevdiler: Sevimlilik Pazarlaması 42

B. Sevimlilik Pazarlaması Karması Macerası 45

b.1. Gökten Dört Elma Düştü 1. Ürün 51

b.2. Gökten Dört Elma Düştü 2. Fiyat 58

b.3. Gökten Dört Elma Düştü 3. Dağıtım 61

b.4. Gökten Dört Elma Düştü 4. Tutundurma 64

C. Markalar Bize Sesleniyor! 66

D. Maskotlar Her Yerde 71

E. Sevimli İfadeler (Emojiler) 78

BENDEN BU KADAR **85**

KAYNAKÇA **87**

KAYNAKÇA

Aaker, D. (2007), Marka Değeri Yönetimi, (E. Orfanlı, Çev.) İstanbul: Media-Cat.

Adıgüzel Ü.D., Barutçu S. (2017). "Sevimlilik Algısının Satın Alma Davranışlarına Etkisi: Denizli'de Bir Araştırma", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Pazarlama Kongresi Özel Sayısı Mayıs 2017, 24-40.

Adıgüzel Ü.D., Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2017). "Sevimlilik Boyutlarının Derecelendirilmesi ve Sevimliliğin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi: Ambalaj Tasarımı Üzerine Keşifsel Bir Araştırma", Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies, 4(2), 41-53.

Aksoy T. (2010). "Cool Olmak Ne Demek?", www.temelaksoy.com.tr.

Allen L.L. (2010). "Chocolate Fortunes: The Battle for The Hearts, Minds and Wallets of China's Consumers", Thunderbird International Business Revies, 52(1),13-20.

Alley T.R. (1981). "Head Shape and Perception of Cuteness", Developmental Psychology, 17(5), 650-654.

Allison A (2003). "Portable Monsters and Commodity Cuteness: Poke´mon As Japan's New Global Power", Postcolonial Studies, 6(3), 381–398.

Aral E. (2018). Ortak Dil Olarak Tinlemler (Emojiler). Uluslararası Türkçe Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 2(1), 434-451.

Altunışık R., Özdemir Ş., Torlak Ö. (2014). Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi (1. Baskı). Beta Yayıncılık, İstanbul.

Angier N. (2006). "The Cute Factor", www.nytimes.com/2006/01/03/science/03cute.

Areni C. S., Kim D. (1994). "The Influence of In-Store Lighting on Consumers' Examination of Merchandise In a Wine Store", International Journal of Research in Marketing, 117-125.

Ballıoğlu İ.B. (2012). Marka İletişiminin Önemi ve Amacı, https://www.academia.edu/8058882/Marka_%C4%B0leti%C5%9Fiminin_%C3%96nemi_ve_Amac%C4%B1?auto=download&email_work_card=download-paper.

Batra R., Ahtola O. T. (1990). "Measuring the Hedonic and Utilitarian Sources of Consumer Attitudes", Marketing Letters, 2 (2), 159- 170.

Bar M. and Neta M. (2006). "Humans Prefer Curved Visual Objects", Psychological Science, 17 (8), 645-648.

Barış G. (2017). Antropomorfizm Kişileştirme Eğilimi, http://gulfidanbaris.com/antropomorfizm-kisilestirme-egilimi/

Barutçu S. ve Adıgüzel Ü. D. (2015). "Sevimli Pazarlama Ve Maskotların Marka Farkındalığı Marka Bağlılığı ve Markaya Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Araştırma", Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4 (2), 76-93.

Barratt B. (2009). "How sharp is cute?", Bonzer , www.bonzerplus.org.au/?p=2962.

Batar H., Kavuran T. (2019). İnterektif Medyada Duyguların Göstergesel Aktarımı: Emojiler. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 8-1, 308-320.

Berkowitz M. (1987). The Influence of Shape on Product Preferences, Fairfield University.

Bellfield J, Bimont C., Blom J., Dommeyer C.J., Gardiner K., Mathenia E., Soto J. (2011). "The Effect of a Cute Stimulus on Personally-Initiated, Self-Administered Surveys", Marketing Bulletin, 22, 1-9.

Belson K., Bremner B. (2004). Hello Kitty: The Remarkable Story of Sanrio and the Billion Dollar Feline Phenomenon, John Wiley & Sons (Asia), Singapore.

Brasor P. (2013). "Mascots Bear Cash For Local Authorities", www.japantimes.co.jp/news/2013/01/13/national/media-national/mascots-bear-cash-for-local-authorities/.

Brougere, G. (2013). "Licensing and The Rhetoric of Fun: The Cute and The Cool", Young Consumers, 14 (4), 342-350.

Brown S. (2010). "Where The Wild Brands Are: Some Thoughts on Anthropomorphic Marketing", The Marketing Review, 10(3), 209-224.

Bryce M. (2006). "Cuteness Needed: The New Language/Communication Device in a Global Society", International Journal of The Humanities, 2(3), 2265-2275.

Borça, G. (2007), Bu Topraklardan Dünya Markası Çıkar, İstanbul: MediaCat.

Boyle J., Kao W. C. (2016). "The Retro-Futurism of Cuteness", www.retrofuturismofcuteness.net, (21.11.2017).

Bourdieu P. (1985). The forms of capital." In Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, edited by Richardson, J. G. ,Greenwood Books, New York. 241–258.

Burke S. (2016). "Puppy Power: The Power of Cuteness in Marketing", www.getspokal.com/puppy-power-the-power-of-cuteness-in-marketing.

Callcott, F. M. and Lee, W. (1994), A Content Analysis of Animation and Animated Spokes-Characters in Tv Commercials, Journal of Advertising, 23 (4), 1-13.

Chandler J. and Schwarz, N. (2010). "Use Does Not Wear Ragged The Fabric of Friendship: Thinking of Objects as Alive Makes People Less Willing To Replace Them", Journal of Consumer Psychology, 20, 138–145.

Cheok A. D., Ohkura M., Fernando O. N. N., Merritt T. (2008). "Designing Cute Interactive Media", Innovation, 8(3), 8-9.

Cheok A. D. and Fernando, O. N. N. (2012)." Kawaii/Cute Interactive Media", Univ Access Inf Soc, 11, 295-309.

Cho S., Gonzalez R., Yoon C. (2011). "Cross-Cultural Difference in The Preference of Cute Products: Asymmetric Dominance Effect With Product Designs", Diversity and Unity Proceedings IASDR2011, 4th World Conference on Design Research, Netherlands.

Cho S. (2012). Aesthetic and Value Judgment of Neotenous Objects: Cuteness As A Design Factor and Its Effects On Product Evaluation, (Doctorate Thesis), University of Michigan.

Chuang T. (2005). "The Power of Cuteness", Journal of East Asian Affairs, Summer 21-28.

Chowdhury A., Karmakar S., Ghosh S., Chakrabarti D. (2014). "Purchase Intention of Anthropomorphic Chair is Influenced By Visual Attractiveness and Pleasure", International Review of Applied Engineering Research, 4 (2), 133-140.

Cila N. (2008). The Dimensions of Users' Fun Experiences With Consumer Products, (Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ, Ankara.

Crilly N., Moultrie J., Clarkson P. J. (2004). "Seeing Things: Consumer Response to The Visual Domain in Product Design", Design Studies, 25 (6), 547-577.

Cross G. (2004). The Cute and The Cool: Wondrous Innocence and Modern American Children' s Culture, Oxford University Press.

Çakır S., Çakın Ö. (2022). "Markaların Dijital İletişimde Emoji Kullanım Alışkanlıkları", Middle Black Sea Journal of Communication Studies, 7 (1), 101-114. DOI: 10.56202/mbsjcs.1120231.

Çeken B., Arslan A.A., Tuğrul D. (2017). İletişimde Emojilerin Kullanımı ve İncelenmesi, 21.yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt:6, Sayı.16, 91-105.

Dale J. P. (2016). "Cute Studies: An Emerging Field, Special Edition Editorial East Asian Journal of Popular Culture, 2(1), 5-13.

Decatur M. A. (2012). "Consuming Cuteness in Japan: Hello Kitty, Individualism and Identity", Popular Anthropology Magazine, 3 (1), 1-4.

Demirbilek O. (2006). Emotions and Desing, International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors, Second Edition. (e-book).

Demirbilek O., Şener, B. (2003). "Product Design, Semantics and Emotional Response", Ergonomics, 46 (13-14), 1346-1360.

Deng T. (2009). Selling "Kawaii" in Advertising: Testing Cross- Cultural Perceptions of Kawaii Appeals, (Master Theses), Marquette University.

Doğan C. (2021). Marka antropomorfizmi; Kendinden bir şey bulma işi, https://www.analizgazetesi.com.tr/yazarlar/marka-antropomorfizmi-kendinden-bir-sey-bulma-isi/.

Droog S.M., Valkenburg P.M., Buijzen M. (2010). "Using Brand Characters to Promote Young Children's Liking of and Purchase Requests for Fruit", Journal of Health Communication, 16(1), 79-89.

Dydynski J.M. (2017). Perception of Cuteness in Animal Mascots/Characters, (Master Thesis), University of Tartu.

Fettahlıoğlu H.S. (2014). "Tüketicilerin Mağaza Atmosferinden Etkilenme Düzeylerinin Demografik Faktörler Açısından İncelenmesi", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 6(11), 27-40.

Garger I (2007). "One Nation Under Cute: Hello Kitty, Everyman's Therapist", Psychology Today, 40(2), 32-34.

Glocker M. L., Langleben D. D., Ruparel K., Loughead J. W., Gur R. C., Sachser N. (2009). "Baby Schema in Infant Faces Induces Cuteness Perception and Motivation for Caretaking in Adults", Ethology, 115 (3), 257-263.

Gn J. (2016). "A Lovable Metaphor: On The Affect, Language and Design of 'Cute'", East Asian Journal of Popular Culture, 2(1),49-61.

Golle J., Lisibach S., Mast F.W., Lobmaier J.S. (2013). "Sweet Puppies and Cute Babies: Perceptual Adaptation to Babyfacedness Transfers Across Species", Plos, 8(3).

Granot E., Alejandro B., Russell T.M.L. (2014). "A Socio-Marketing Analysis of The Concept of Cute and Its Consumer Culture Implications", Journal of Consumer Culture, 14 (1), 66-87.

Gundlach G.T., Achrol R.S., Mentzer J.T. (1995). "The Structure of Commitment in Exchange", Journal of Marketing, 59, 78-92.

Guéguen N., Ciccotti S. (2008). "Domestic Dogs as Facilitators in Social Interaction: An Evaluation of Helping and Courtship Behaviors", Anthrozoös, 21(4), 339-349.

Güneş S. (2012). "Yeni Normal Paradigmasında Yenilik ve Ürün Tasarımı", Sanat ve Tasarım Dergisi.

Güven Ç.C. (2020). Neotenik Mekanlar, https://www.pressreader.com/turkey/marie-clare-maison-turkey1/20200101/282707638979809.

Editör J. (2017), https://pazarlamaturkiye.com/markalarin-emojilesmesi/.

Elden M., Yeygel S. (2006). Kurumsal Reklamın Anlattıkları, Beta Yayınları, İstanbul.

Kaynakça

Elden M., Bakır U. (2010). Reklam Çekicilikleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

Encyclopedia Britannica. "Saint Noel." Encyclopedia Britannica Online. Encyclopedia Britannica Inc.

Encyclopedia Britannica. "Claus Noel." Encyclopedia Britannica Online. Encyclopedia Britannica Inc.

Erdil, T. S ve Uzun, Y. (2010), Marka Olmak, İstanbul: Beta.

Erkan M. (2020). Neotenik Tasarımlar http://mineerkan.com/index.php/2020/10/30/neotenik-tasarimlar/.

Etcoff, N. (1999). Survival of the Prettiest. New York: Doubleday

Fırlar B., Dündar P. (2011). "Reklamlarda Maskot Kullanımının Marka Farkındalığına Etkisi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(19), 330-345.

Fığlalı N., Fığlalı A., Uzundurugan E. (2002). Kansei Mühendisliği ve Uygulamaları, Doğuş Üniversitesi Dergisi, (5), 85-96. http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/viewFile/203/221.

Frost, P. (1989). Human skin color: The Sexual Differentiation of Its Social Perception. Mankind Quarterly, XXX (1&2), 3-16.

Harris D. (2000). Cute, Quaint, Hungry, And Romantic: The Aesthetics of Consumerism., DaCapo Press, Cambridge.

Harun A., Razak M.R.A., Rahim R.A., Radzuan L.E.M. (2016). "Anthropomorphic Stimuli In Brand Design: The Effect Of Human Face Schema", Conference Proceeding: 2nd International Conference On Creative Media, Design & Technology (REKA2016).

Hawkins D.I., Mothersbaugh D.L. (2010). Consumer Behavior Buiding Marketing Strategy, (11Th Edition), McGraw-Hill/Irwin International Edition, New York.

Hayes J.W. (2015). "Cute Marketing Strategies", www.business2community.com/marketing/cute-marketing-strategies01387563#AtvvGRgDvFC4UgHQ.97,

Hellen K., Saaksjarvi M. (2013). "Development of a Scale Measuring Childlike Anthropomorphism in Products", Journal of Marketing Management, 29 (1-2), 141-157.

Hertenstein J.H., Platt M.B., Veryzer R.W. (2005). "The Impact of Industrial Design Effectiveness on Corporate Financial Performance", Journal of Product Innivation Management, 22, 3-21.

Hildebrandt K., Fitzgerald H.E. (1978). "Adult's Responses to Infants Varying in Perceived Cuteness", Behavioural Processes, 3, 159-172.

Hirschman E.C., Holbrook M.B. (1982). "Hedonic Consumption Emerging Concepts, Methods and Propositions", American Marketing Association, 46(3), 92-101.

Hjorth L. (2005). "Odours of Mobility: Mobile Phones and Japanese Cute Culture in The Asia-Pacific", Journal of Intercultural Studies, 26 (1-2), 39-55.

Hongo Jun (2014). "Sanrio says Hello Kitty is "Personification of a Cat"", www.blogs.wsj.com/japanrealtime/2014/08/29/sanrio-says-hello-kittyispersonification-of-a-cat/, (20.04.2022).

Ihara N., Nittono H. (2012). "Cute Things Are Not Always Infantile: A Psychophysiological Study on the Feeling of Cuteness", International Journal of Psychophysiology, 85, 361-430.

İçözü T. (2015). Emojiler İçin Fiziksel Klavye, https://sosyalmedya.co/emojiler-icin-fiziksel-klavye/.

İlisulu, T.İ. (2011), Reklamlarda Yükselen Değer: Marka Maskotları, Sanat Dergisi, 20, 155-170.

İslamoğlu A.H. ve Altunışık R. (2013). Tüketici Davranışları, Beta Yayınları, İstanbul.

Jenkins J. (2017). Why a maskot?, https://japaneseplus.org/2017/02/02/why-a-mascot/.

John, D. R. (1999), Consumer Socialization of Children: A Retrospective Look At Twenty-Five Years Of Research, Journal of Consumer Research, 26 (3), 183-213.

Karkun P., Chowdhury A., Dhar D. (2018). "Effect of Baby-Like Product Personality on Visually Perceived Pleasure: A Study on Coffeemakers", Ergonomics in Caring for People Proceedings of the International Conference on Humanizing Work and Work Environment 2015, Chapter 34, 273-279, Springer, Singapore.

Kasarcı, H. (2014), Olağan Şüpheliler, MediaCat Dergisi, 235 (8), 37-40.

Kinsella S. (1995). Cuties in Japan. In Women, Media and Consumption in Japan, 220- 254. Honolulu University of Hawaii Press.

Küçükerdoğan, R. (2012), Markaların Maskot Kullanımı ve Tüketiciyle Etkileşimleri, Brandage, 38, 86-92.

Küçükyazıcı B., (2022), Dopamin Nedir Ne İşe Yarar?, https://www.braincenter.com.tr/dopamin-nedir/.

Koç, K. Z. (2022). Noel Baba Efsanesi. https://www.loveinartsz.com/noel-baba-kimdir/

Komatsu T., Ohkura M. (2011). Study on Evaluation of Kawaii Colors Using Visual Analog Scale, Human Interface (edit. M.J. Smith, G. Salvendy), Part I,103-108.

Kovarovic S. (2011). "Hello Kitty: A Brand Made of Cuteness", Journal of Culture and Retail Image, 1-8.

Kringelbach M.L., Stark E.A., Alexander C., Bornstein M.H., Stein A. (2016). On Cuteness: Unlocking the parental brain and beyond, Trends in Cognitive Science, 20/7, 545-558.

Lang P.J., Greenwald M.K., Brandley M.M., Hamm A.O. (1993). "Looking at Pictures: Affective, Facial, Visceral and Behavioral Reactions", Psychophsiology, 30, 261-273.

Lee D. (2005). "Inside Look at Japanese Cute Culture", www.uniorbblog.blogspot.com/2017/01.

Levy S. (1959)." Symbols for Sale", Harward Business Review, 117-124.

Lobmaier J.S., Sprengelmeyer R. (2010). "Female and Male Responses To Cuteness, Age and Emotion In Infant Faces", Evolution and Human Behavior, 31, 16-21.

Lindstrom M. (2000). "Mini-Branding Comes to The Net", ClickZ, www.clickz.com/clickz/column/1701604/mini-branding-comes-net**,**

Ling R. (2004). The Mobile Connection: The Cell Phone's Impact on Society, Morgan Kaufmann Publishers, London.

Lorenz, K. (1943). Die angeborenen formen möglicher Erfahrung, Zeitschrift Für Tierpsychologie, 5(2), 235-409.

Love S. (2005). "The Mobile Connection: The Cell Phone's Impact on Society", International Journal of Technology and Human Interaction, 1(4), 101-104.

Marcus A., Kurosu M., Ma X., Hashizume A. (2017). Cuteness Engineering Designing Adorable Products and Services, Springer, Switzerland.

McVeigh J.B. (2000). "How Hello Kitty Commodifies The Cute, Cool and Camp", Journal of Material Culture, 5(2), 225-245.

Miesler L., Leder H., Herrmann A. (2011). "Isn't It Cute: An Evolutionary Perspective of Baby-Schema Effects in Visual Product Designs", International Journal of Design, 5(3), 17-30.

Mizersky,R., (1995), The Relationship Between Cartoon Trade Character Recognition and Attitude Toward Product Category In Young Children, Journal Of Marketing, 58-70.

Murai S., Tanaka N., Ono K. (2001), "Development of a New Concept for Kansei Engineering for the Virtual Reality Map." Hotbot Home Page http://pages.hotbot.com/edu/geoinformatics/f81 .html.

Moses J. (2013). "The Last Flight of The Pikachu Jumbo Jet", www.otakuusamagazine.com/the-last-flight-of-the-pikachu-jumbo-jet.

Moskin J. (2011). "Small Wonders", www.nytimes.com/2011/10/26/dining/sweets-small-enough-to-satisfy**.**

Morris I. (1967). The Pillow Book of Sei Shōnagon¸ Penguin Books.

Morreall J. (1991). "Cuteness", British Journal of Aesthetics, 31(1), 39-47.

Möller J. (2009). Cuteness As a Form of Communication. An On-Line Experience, (Master of Communication Thesis), University of Gothenburg.

Nalçacı, O. (2012). Noel Baba Efsanesi ve Coca-cola "Gerçeği", https://m.bianet.org/biamag/dunya/143066-noel-baba-efsanesi-ve-coca-cola-gercegi.

Ngai S. (2005). "The Cuteness of The Avant-Garde", Chicago Journals, 31 (4), 811-847.

Nenkov Y. G., Scott L. M. (2014). "So Cute I Could Eat It Up: Priming Effects of Cute Products on Indulgent Consumption", Journal of Consumer Research, 41, 326-341.

Newitz A. (2002). "The Apotheosis of Cute. The Apotheosis of Cute: How Fluffy Bunnies, Bouncy Kittens, and The Clinton Era Brought Cuteness To an Awful", www.sfbg.com/36/17/news_cute.html, (05.12.2017).

Nittono H., Fukushima M., Yano A., Moriya,H. (2012). "The Power of Kawaii: Viewing Cute Images Promotes a Careful Behavior and Narrows Attentional Focus", Plos One, 7 (9), 1-7.

Nittono H. (2016). "The Two-Layer Model Of "Kawaii": A Behavioural Science Framework For Understanding Kawaii And Cuteness", East Asian Journal of Popular Culture, 2a, 79-95.

Nittono H. (2012). Cute cats/puppies/piglets online – kawaii they help you concentrate. https://theconversation.com/cute-cats-puppies-piglets-online-kawaii-they-help-you-concentrate-9929.

Nye J. (2006). "Transformational Leadership and U.S. Grand Strategy", Foreign Affairs, 85(4), 139-149.

NZIER (2003). "Building a Case for Added Value Through Design Report", www.nzte.govt.nz/common/files/design-report-final.

Odabaşı Y., Barış G. (2008). Tüketici Davranışları, 8. Baskı, Mediacat, İstanbul.

Ohkura M., Aoto T. (2010). "Systematıc Study of Kawaii Products: Relation Between Kawaii Feelings and Attributes of Industrial Products", Proceedings of the ASME 2010 International Design Engineering Technical Conferences & Computers and Information in Engineering Conference, 15-18 August, Montreal, Quebec, Canada.

Okay A. (2013). Kurum Kimliği, Derin Yayınları, İstanbul.

Özer, A. (2015), Logo Tasarımında Marka Algısı, Yüksek Lisans Tezi.

Papanek V. (1995). The Green Imperative: Natural Design fort he Real World, Thames and Hudson, London.

Patton P. (2011). "2012 Volkswagen Beetle: A Bug With A Rampaging Y Chromosome",www.wheels.blogs.nytimes.com/2011/04/18/2012volkswagen-beetle-a-bug-with-a-rampaging-y-chromosome, (04.05.2016).

Praet D.V. (2016). "Commandeering Cuteness for Commercialism", www.psychologytoday.com/blog/unconsciousbranding/201608/commandeering-cuteness-commercialism.

Porter C. (2002). "Turning Manga-Nese: A Japanese Artist Has Breathed New Life Into a Classic Bag", The Guardian, www.theguardian.com/culture/2002/nov/08/artsfeatures.fashion.

Ridderstrale J., Nordström K. (2002). Funky Business, Bookhouse Publising Ltd., Stockholm.

Roach, M. (1999). "Cute Inc", www.wired.com/1999/12/cute/, (06.04.2022).

Saini A. https://www.bbcearth.com/news/the-code-for-cuteness.

Sanders, J. T. (1992). "On Cuteness", British Journal of Aesthetics, 32 (2), 162-165.

Sanefuji W., Ohgami H., Hashiya K. (2007). "Development of Preference for Baby Faces Across Species in Humans (Homo Sapiens)", J Ethol, 25, 249-254.

Sarasin W. (1993). "Product Design, Product Identity, Corporate Identity, Corporate Identity: Grundlagen, Funktionen, Fallbeispiele, (Hrsg.) Klaus Birkigt, Marinus H.Stadler, Hans Joachim Funck, 6.Auflage, Landsberg/Lech: Verlag Moderne Industrie,www.archive.fortune.com/galleries/2011/autos/1105/gallery.cutest_cars.fortune/index.html.

Schoormans J.P.L., Robben H.S.J. (1997). "The Effect of New Package Design on Product Attention, Categorization and Evaluation", Journal of Economic Psychology, 18(2-3), 271-287.

Scott M.L., Nenkov G.Y. (2016). "Using Consumer Responsibility Reminders To Reduce Cuteness-Induced Indulgent Consumption", Mark Lett, 27, 323-336.

Selçuk A. (2018). Miki Fare 90 Yaşında, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/miki-fare-90-yasinda-1184254.

Sewall M.A. (1978). "Marketing Segmantation Based on Consumer Rating of Proposed Product Designs", Journal of Marketing Research, 557-564.

Sherman G.D., Haidt J., Coan J.A. (2009). "Viewing Cute Images Increases Behavioral Carefulness", Emotion, 9(2), 282-286.

Solomon M., Bamossy G., Askegaard S., Hogg M.K. (2006). Consumer Behavior A European Perspective, (3rd Edition), Prentice Hall, Edinburgh.

Solomon M.R. (2013). Consumer Behavior Buying, Having and Being, (10th Edition), Pearson, Edinburgh.

Soltani A., Johannes P., Young J., Sun Z. (2018). "Exploring City Branding Strategies And Their Impacts on Local Tourism Success, The Case Study of Kumamoto Prefecture, Japan", Asia Pacific Journal of Tourism Research, 23(2), 158–169.

Suddath C. (2008). A brief history of Mickey Mouse, http://content.time.com/time/arts/article/0,8599,1859935,00.html.

Stafford M.R., Day E. (1995). "Retail Services Advertising: The Effects of Appeal, Medium, and Service", Journal of Advertising, 24(1), 57-71.

Sternglanz S.H., Gray J.L., Murakami M. (1977). "Adult Preferences for Infantile Facial Features: An Ethological Approach", Animal Behaviour, 25(1), 108-115.

Uçar, F. T. (2004), Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Uğur E., Özsoy S.A. (2020). Emojilerin İletişim Kavramları ve Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 110, Kasım 2020, s. 173-185.

Uydacı, M. (2005), Marka Oluşturma Sürecinde Ticari Karakter Kullanımı, İstanbul Üniversitesi İletişim Dergisi, 23, 221-226.

Wang T. (2014). "Motivational Antecedents and Behavioral Consequences of Cuteness in Marketing", (The Doctor of Philosophy in Marketing Thesis), The Hong Kong University of Science and Technology.

Wertenbroch K., Dhar R. (2000). "Consumer Choice Between Hedonic and Utilitarian Goods", American Marketing Association, 37(1), 60-71.

Wright, B., & Rainwater, L. (1962). The meanings of color. Journal of General Psychology, 67, 89-99.

Talın A.O. (2020). Kansei Mühendisliği Nedir?, https://malzemebilimi.net/kansei-muhendisligi-nedir.html.

Taylor A. (2011). "10 Cutest Cars in America", Fortune, www.archive.fortune.com/galleries/2011/autos.

Tek, B. Ö. (2004), Bütünleşik Pazarlama İletişiminde ve Markaların Yerleşiminde Maskotların Rolü ve Önemi, Pazarlama Dünyası, Temmuz-Ağustos, 29-32.

Todd S. (2017). Tokyo's adorable police mascot Pipo-kun is basically cuteness, weaponized. https://qz.com/1164167/tokyos-adorable-police-mascot-pipo-kun-is-basically-cuteness-weaponized/.

Tosun, B. N. ve Kalyoncu, Ö.Z. (2014), Marka Bilinirliğinde Maskot Kullanımının Etkisi, Journal of Life Economics, 2, 87-114.

Yano C. R. (2004). "Kitty Litter: Japanese Cute at Home and Abroad. Toys", Games and Media, 55-71.

Yavuz V. (2020). Yeni Medayada Bir Görsel İletişim Modeli: Emojiler, Yıldız Sosyal Bilimler Dergisi, 4-1, 22-34.

Görsel Kaynakçası

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kiklad_uygarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1 (07.06.2023).

Uncovered White Pyramid Island Reveals Earliest Clues to Greek Origins (thevintagenews.com) (07.06.2023).

https://www.meisterdrucke.com.tr/fine-art-baski/Cycladic-Cycladic/1058610/Kiklad-Sanat%C4%B1:-%E2%80%9C%E2%80%9D-Bir-taburede-oturan-heykelcik%E2%80%9D%E2%80%9D%E2%80%9D-Koyu-sar%C4%B1-ile-i%C5%9Flemeli-mermer-idol.-Kiklad-uygarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-(-3200-a--2000)-G%C3%BCne%C5%9F.-15,2-cm-Atina,-Ulusal-Arkeoloji-M%C3%BCzesi-(inv.-3910).html (07.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/257831147389626552/ (07.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/477663104197880832/ (07.06.2023).

https://www.shutterstock.com/tr/search/doll-like-figure-of-police-officer-in-front-of-tokyo (07.06.2023).

https://disney.fandom.com/wiki/Bambi_(character)/Gallery (07.06.2023).

https://www.sanrio.com/collections/hello-kitty (07.06.2023).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Superman (07.06.2023).

https://www.youtube.com/c/BarbieT%C3%BCrkiye (07.06.2023).

https://geely-northcyprus.com/geely-panda/ (07.06.2023).

https://www.torque.com.sg/features/the-three-cutest-cars-for-the-driver-who-wants-to-act-cute/ (07.06.2023).

https://www.reddit.com/r/funny/comments/cq4fu0/this_hello_kitty_truck_has_been_driving_around_my/ (15.06.2023)

https://tr.pinterest.com/pin/145874475410415207/ (15.06.2023)

https://tr.pinterest.com/pin/ideovim-singapore-bus-charter-transportation-service-and-trading-company-kids-will-love-travelling-in-this--507921664197450991/ (15.06.2023)

https://tr.pinterest.com/pin/182184747399425092/ (15.06.2023)

https://tr.pinterest.com/pin/124974958388648683/ (15.06.2023)

https://tr.pinterest.com/pin/353391902024071419/ (15.06.2023)

https://www.mod.go.jp/gsdf/neae/sendai/homu/topu/newpage7.html (15.06.2023)

https://www.bing.com/images/search?view=detailv2&insightstoken=bcid_RDFV7-omQbgF5A*ccid_MVXv6iZB*cp_858BDD21DF25AA53FBB607889C00AE33&form=WCVSID&iss=SBIUPLOADGET&lightschemeovr=1&selectedindex=0&id=-1283590379&ccid=MVXv6iZB&exph=169&expw=300&vt=2&simid=608013128750419756&ck=858BDD21DF25AA53FBB607889C00AE33&thid=OIP.774WQrbBwRgVBaKbO4EV6AAAAA&mediaurl=https%3A%2F%2Fstatic1.fjcdn.com%2Fthumbnails%2Fcomments%2FBlank%2B_0bc789a401aa07449eb56d1e578ed49f.jpg&cdnurl=https%3A%2F%2Fth.bing.com%2Fth%2Fid%2FR.efbe1642b6c1c1181505a29b3b8115e8%3Frik%3DFsMNLuI2e4ydPg%26pid%3DImgRaw%26r%3D0&sim=11 (15.06.2023)

https://www.mod.go.jp/gsdf/neae/sendai/homu/topu/newpage7.html (15.06.2023)

https://www.tsouk.gr/pokemon-go-odigos-archarious-ellada/ (15.06.2023)

https://www.hdwallsbox.com/food-mcdonalds-hamburgers-milkshakes-fastfood-wallpaper-37763/ (15.06.2023)

https://www.japantrendshop.com/recolte-kaffe-duo-paus-p-3264.html(20.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/47217496084254213/(20.06.2023).

https://www.archiexpo.fr/prod/smeg/product-9729-2261601.html (20.06.2023).

https://www.cnnturk.com/video/dunya/emoji-plakalar-geliyor (10.08.2019).

Opioids May Interfere With Parenting Instincts, Study Finds - The New York Times (nytimes.com). (20.06.2023).

'Baby schema' effect makes kittens and puppies so cute and adorable | Daily Mail Online (20.06.2023).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kawaii (10.10.2022).

https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/yuru-kyara-cultural-implications-and-economic-impact-of-mascot-characters (10.10.2022).

https://myautoworld.com/mazda/cars/history/history-miata/history-miata.html (20.06.2023).

https://www.walmart.com/ip/Hello-Kitty-Coffee-Maker/41047065 (20.06.2023).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Maslow_teorisi# (20.06.2023).

https://www.elitemeasuringspoons.wordpress.com/2013/11/26/boston-warehouse-josie-green-ice-cream-scoop-earth-friendly-kitchen-tool/ (20.06.2023).

https://www.alibaba.com/product-detail/hippo-animal-stapler-gift-for-kids_1632556660.html (20.06.2023).

www.pylones.com/en/travel-accessories/1160-gift-stylish-ice-scraper-ice-screen-snowman-1.html

https://tr.pinterest.com/pin/408349891187775750/ (22.06.2023)

https://www.etsy.com/listing/72410106/traditional-japanese-food-pickles-egg. (22.06.2023).

https://www.coroflot.com/douglasstanley/Drobo-Raid-Technology-Storage-Systems. (22.06.2023).

https://healthmanagement.org/products/view/laboratory-microscope-optical-fluorescence-monocular-cyscope-r-mini-sysmex-partec-gmbh (22.06.2023).

https://www.idealo.de/preisvergleich/OffersOfProduct/5865894_-ipso-5-schwarz-quadral.html (22.06.2023).

http://technomaticworld.blogspot.com/2009/01/apples-first-macintosh-turns-25.html (22.06.2023).

www.vwserviceandparts.com/accessories/locking-wheel-bolts/ (22.06.2023)

https://tr.pinterest.com/pin/855402522972630600/ (22.06.2023).

http://www.yapimalzeme.com.tr/italyan-isvea-uniceraya-damga-vurdu/ (22.06.2023).

www.digitalage.com.tr

https://sosyamedya.com/gecmisten-gunumuze-markalarin-logo-evrimi/

https://comingsoonnewyork.com/products/chopping-block?source=pepperjam&publisherId=21181&clickId=4422231564 (22.06.2023).

https://herlittlescoop.com/when-to-switch-from-baby-shampoo-to-kid-shampoo/ (22.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/299841287663857606/ (22.06.2023).

https://www.pylones.com/en/drinks-mat/2135-heatproof-mat-entrechats-multicolor.html (22.06.2023).

https://www.japantrendshop.com/recolte-kaffe-duo-paus-p-3264.html (22.06.2023).

https://www.pylones.com/en/chopping-board/2612-large-chopping-board-grand-chef-d-oeuvre-palette.html (22.06.2023).

https://www.pylones.com/en/cigarette-case/1756-4140-gift-stylish-cigarette-case-cover-cachemoi-green.html#/11-colours-green (22.06.2023).

https://www.carstickers.com/products/stickers/animal-stickers/starfish-stickers/marketplace/cute-red-sea-star-with-big-shiny-eyes-sticker/?q=starfish (22.06.2023).

https://www.eventidilaura.it/prodotto/palloncino-coniglietto-con-gilet/ (22.06.2023).

https://www.globalek.cz/ty-beanie-boos-tucnak-waddles-36008-15-cm-plysak/ (22.06.2023).

https://www.pylones.com/fr/maman-chat/13344-sing-song-mini-enceinte-bluetooth-souris.html (22.06.2023).

https://www.zazzle.com/cute_little_yellow_chicken_surprised_big_eyes_fun_watch-256684175747265422 (22.06.2023).

https://www.spreadshirt.com/shop/design/cute+baby+penguin+with+knit+hat+and+big+eyes+mouse+pad-D5c3e3dc3f9376431629863bf?sellable=nOvv9k9wydTrgNng7qlr-993-43&view=1_4376 (23.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/701083866965598941/ (23.06.2023).

https://www.ceneo.pl/9735815 (23.06.2023).

https://www.kitapkalbi.com/masal-devi-sigibo (23.06.2023).

https://www.americanfloormats.com/wendys-logo-floor-mats/ (23.06.2023).

https://tr.pinterest.com/ultrachiva/logos-tv/ (23.06.2023).

https://www.damanwoo.com/node/64394 (23.06.2023).

https://www.vectordesign.us/best-catering-logo-design-ideas/ (23.06.2023).

https://www.sz-kornwestheim.de/cms/iwebs/default.aspx?mmid=12072&smid=52801 (23.06.2023).

https://logos.fandom.com/wiki/Intel_Inside (23.06.2023).

https://nygal.com/decorate-your-space-for-fall-without-breaking-the-bank/ (23.06.2023).

https://www.grangeinteriors.com/?pgid=izpnf6io-39f837a9-1db3-41c3-842f-cc8da2c3dbd6 (23.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/13792342599240290/ (23.06.2023).

https://www.projetou.com.br/posts/estagio-de-arquitetura-sem-experiencia/ (23.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/245094404708368001/ (23.06.2023).

https://www.mummybebeautiful.com/2015/02/red-nose-day-funny-faces-with-persil.html (23.06.2023).

https://grshop.com/alessi-cico-egg-cup-with-salt-castor-and-spoon-asg23.html (26.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/368802656954845885/?mt=-login(26.06.2023).

https://www.o2lifestyle.es/tienda/marcas/pylones-marcas/portarrollos-papel-cocina-chef/ (26.06.2023).

https://www.pylones.com/fr/mug-original-design/1933-mug-visage-en-porcelaine-emotion-joyeux.html(26.06.2023).

https://www.pylones.com/fr/distributeur-de-savon/11873-cadeau-design-distributeur-de-liquide-vaisselle-shampoo-rouge.html(26.06.2023).

https://www.pylones.com/en/umbrella/1364-gift-stylish-compact-umbrella-rain-parade-red.html (26.06.2023).

https://www.bol.com/nl/nl/p/rasp-ma-dame-rood2/9200000076823191/(26.06.2023).

https://toybook.com/snuggle-up-with-the-sesame-street-upholstered-chair/(26.06.2023).

https://chicoolatte.blogspot.com/2010/10/hello-kitty-her-yerde.html(26.06.2023).

https://www.amazon.com/Vandor-42162-Little-Rainbow-Ceramic/dp/B00FC7J9ZI(26.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/481744491361870085/(26.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/741475526138820937/(26.06.2023).

https://www.dhgate.com/product/tom-and-jerry-key-chains-cute-soft-key-ring/421087743.html(26.06.2023).

https://www.ciceksepeti.com/cizgi-film-karakterli-ahsap-duvar-saati-kc995910(26.06.2023).

https://technologyinfotv.com/2021/03/11/5-principles-of-cute-ness-in-internet-originate/ (15.04.2021).

https://www.retouchmag.com/levis-pokemonun-25-yil-koleksiyonunu-tanitti/ (26.06.2023).

https://car-data.com/fiat-c-easy-q-cute-but-lacking-performance-p3751-141.htm(26.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/shes-a-cute-mini--472948398338832005/ (26.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/14636767529174295/ (26.06.2023).

https://www.archiproducts.com/it/prodotti/ethimo/sedia-da-giardino-imbottita-con-braccioli-esedra-sedia-da-giardino_283053(26.06.2023).

https://www.pinterest.co.kr/pin/598275131725681375/(26.06.2023).

https://it.blastingnews.com/tempo-libero/2016/12/secret-santa-ovvero-il-babbo-natale-segreto-001346105.html(26.06.2023).

http://artskooldamage.blogspot.com/2013/05/vintage-coca-cola-ads-part-1.html(26.06.2023).

https://diskingdom.com/2016/10/14/epcot-visa-character-spot-moving-imagination-pavilion/(26.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/329888741445429668/(26.06.2023).

https://www.themainstreetmouse.com/2015/10/02/tmsm-explains-disney-chase-visa/(26.06.2023).

https://airlinestravel.ro/pokemon-jets-nippon-airways-si-pikachu-la-inal-time.html(26.06.2023).

https://centmagazine.co.uk/vivid-the-evolution-of-animation/(26.06.2023).

https://www.selpak.com.tr/selpak-hikayesi.aspx(26.06.2023).

https://historia-empresa.blogspot.com/2009/08/historia-de-mc-donalds.html(26.06.2023).

https://aras-market.com/product/500 (26.06.2023).

https://www.creativereview.co.uk/michelin-man-logo/(26.06.2023).

https://1000marcas.net/turkcell-logo/(26.06.2023).

https://www.duracell.com.tr/hakkimizda/(26.06.2023).

https://www.bbc.com/future/article/20160719-meet-japans-kumamon-the-bear-who-earns-billions(26.06.2023).

https://justasianfood.com/products/ohkura-kumamon-sweets-candy-assorted-flavor-3-1oz-90g(26.06.2023).

https://tr.pinterest.com/pin/weird-mascot--508977195393624592/(26.06.2023).

https://en.wikipedia.org/wiki/Hikonyan (10.01.2023)

https://muza-chan.net/japan/index.php/blog/japanese-mascots-pipo-kun(26.06.2023).

https://ji-institute.com/news/?p=1011(26.06.2023).

http://blog.quotidiano.net/colella/2013/11/09/il-militarismo-giapponese-riparte-da-un-manga/(26.06.2023).

https://www.irasutoya.com/2019/06/blog-post_33.html(26.06.2023).

http://bunin.parents-camp.jp/archives/51981646.html(26.06.2023).

https://pazarlamaturkiye.com/markalarin-emojilesmesi/(26.06.2023).

TÜRK SİNEMASINDA POLİTİKACI TEMSİLİ (1960-2015)

Pelin Agocuk

nobel bilimsel

TÜRK SİNEMASINDA POLİTİKACI TEMSİLİ (1960-2015)

Pelin Agocuk

Yayın No.: 1564
ISBN: 978-625-398-443-4
E-ISBN: 978-625-398-445-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Agocuk, Pelin.
Türk Sinemasında Politikacı Temsili (1960-2015) / Pelin Agocuk
1. Basım, IV + 254 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-443-4
E-ISBN: 978-625-398-445-8
1. Sinema 2. Politika 3. Temsil

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **1**

1. Bölüm
SİNEMA, POLİTİKA, PROPAGANDA VE İDEOLOJİ **5**

1.1. Sinema ve Politika 5
1.1.1. Politika Tanımı ve Tarihçesi 9
1.1.2. İktidar, Otorite ve Meşruiyet İlişkileri 13
1.1.3. Max Weber'in Siyasi Lider Tanımı Meşruiyet Çözümlemesi 15
1.2. Sinema ve Propaganda 21
1.2.1. Propaganda Tanımı ve Tarihçesi 29
1.2.2. İkna Süreci ve Propaganda 32
1.2.3. Retorik: Politik Konuşma 35
1.3. Sinema ve İdeoloji 39
1.3.1. İdeoloji Kavramına Genel Bakış 42
1.3.2. Marks'ın İdeolojiye Yaklaşımları 44
1.3.3. Althusser: Devletin İdeolojik Aygıtları 45
1.3.4. Gramsci ve Hegemonya 48
1.3.5. Terry Eagleton: İdeoloji ve Batı Marksizmi 48

2. Bölüm
POLİTİK MEŞRUİYET VE SİNEMA **51**

2.1. Politik Film 51
2.2. Politik Sinema ve Anlam Üretme İşlevi 55
2.3. İktidar Aracı Olarak Sinema 61

3. Bölüm
TÜRK FİLMLERİNDE POLİTİKACI TEMSİLİ **65**

3.1. Türk Filmlerinde Politikacı Temsili 65
3.1.1. Sıradan İnsanın Politika Yapma Hâli 69
3.1.2. Yerel Düzeyde Politika Yapmanın Önceliği 70
3.1.3. Toplantılar ve Mitingler 71
3.1.4. Politik Mekânların Kullanımı 72

3.1.5. Politikacı ve Halk Arasındaki Mesafe 72
3.1.6. Politikacı Eşi Tiplemesi 73
3.2. Türk Sineması Tarihsel Çerçeve 73
3.2.1. 1960'lar Türk Sineması'nda Özgürlükler, Umutlar 73
3.2.2. 1970'ler Toplumsal Hareketler 76
3.2.3. 1980'ler Darbe Yılları 78
3.2.4. 1990'lar Türk Sinemasında Değişim Yılları 81
3.2.5. 2000'li Yıllar Çağdaş Türk Sineması 84

4. Bölüm
FİLM ANALİZLERİ 89
4.1. Otobüs Yolcuları (1961) 89
4.2. Yılanların Öcü (1962) 94
4.3. Kaynanalar (1975) 106
4.4. Hasip ile Nasip (1976) 115
4.5. Zübük (1980) 123
4.6. Züğürt Ağa (1985) 143
4.7. Selamsız Bandosu (1987) 151
4.8. Koltuk Belası (1990) 169
4.9. Sayın Başkan (1990) 192
4.10. Cumhurbaşkanı Öteki Türkiye'de (2007) 208
4.11. Hükümet Kadın (2012) 218
4.12. Darbe (2015) 229

SONUÇ 243

KAYNAKLAR 253

KAYNAKLAR

ACAR, Bedir: "Türk Sinemasında Zihniyet Açılımına İhtiyaç Var", Türk Sinemasında Yerli Arayışlar, Ed. Abdurrahman Şen, Ankara, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010.

ARISTOTELES, Retorik, 7.bs. Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

BAUDRILLARD, Jean, Sessiz Yığınların Gölgesinde, Çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 2006.

BAUMAN, Zygmund, Siyaset Arayışı, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2000.

ÇANKAYA, Erol, İktidar Bu Kapağın Altındadır: Gösteri Demokrasisinde Siyasal

Yayıncılık, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2008.

EAGLETON, Terry, İdeoloji, Çev. Muttalip Özcan, 3. bs. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

ERZEN, Meltem, Ünal, Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi, İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi, 2008: s. 31.

DIJK, Teun Van, Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım, Söylem ve İdeoloji, 2. bs. Çev. Nurcan Ateş, Su Yayınevi, 2015.

DORSAY, Atilla**:** Sinema ve Çağımız, 3. bs. İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.

GÜMÜŞ, Agah, İkna ve Etkileme Yöntemleri, Söylem Yayınları, Lefkoşa, 2014.

HEYWOOD, Andrew, Siyasetin Temel Kavramları, Çev. Hayrettin Özler, Adres Yayınları, İstanbul, 2012.

KAPANİ, Münci, Politika Bilimine Giriş, 19. bs. Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007.

KARPAT, Kemal H. Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi, 2. bs. Çev. Ceren Elitez, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

KELLNER, Douglas, Sinema Savaşları: Bush-Cheney Döneminde Hollywood Sineması, İstanbul, Metis Yayınları, 2011.

KILIÇATAN, Engin, Sinemanın Kaçınılmaz Gerçeği: Politika. Sinema Politika**.** Editör: Barış Kılınç, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Konya, Sebat Ofset Matbaacılık, 2015.

KIREL, Serpil, Yeşilçam Öykü Sineması, Babil Yayınları, İstanbul, 2005.

KIŞLALI, Ahmet Taner, Siyaset Bilimi, 16. bs. Ankara, İmge Kitabevi, 2014.

---------- Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, 8. bs. İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

KÖKER, Levent, Demokrasi, Türkiye ve Eleştiri, Dipnot Yayınları, Ankara, 2008.

----------, Türk Sinemasında Demokrasi: TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994.

KÖKER; Eser, Kitapta Kurutulmuş Çiçekler: ya da sözlü kültür üzerine düşünmek, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005.

_____, Politikanın İletişim İletişimin Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

LİPSON, Leslie**,** Siyasetin Temel Sorunları, Çev. Fügen Yavuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

MARDİN, Şerif, İdeoloji: Toplu Eserler, 5. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

MARKS, Karl, ENGELS, Friedrich, Alman İdeolojisi**:** Seçme Yapıtlar, Sol Yayınları, 1976: Eriş Yayınları, İstanbul, 2003.

MCLELLAN, David, İdeoloji, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

OKTAY Cemil, Siyaset Bilimi İncelemeleri: Meşruiyet-Sınıflandırma-Kültür-Modernleşme, 2. bs. Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.

ONARAN, Oğuz, Parlak Işıktan Yoksun Alaca Karanlığın Filmleri: Türk Filmleri ve Demokrasi, Türk Sinemasında Demokrasi: TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994.

OSKAY, Ünsal, Popüler Kültür Açısından Çağdaş Fantazya: Bilim-Kurgu ve Korku Sineması, Der Yayınları, İstanbul, 1994.

ÖZGÜÇ, Agah, Türlerle Türk Sineması: Dönemler / Modalar / Tiplemeler, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005.

---------- 100 Filmde Başlangıcından Günümüze Türk Sineması, Bilgi Yayınevi 2. bs. İstanbul, 1993.

RANCIERRE, Jacques: Siyasalın Kıyısında, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.

_____:Özgürleşen Seyirci, Çev. E. Burak Şaman, İstanbul, Metis Yayınları, 2010.

RYAN, Michael, DOUGLAS, Kellner: Politik Kamera, Çev. Elif Özsayar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.

SALIJI, Sali, "Kiraz Tadının Rüzgarla Karıştığı Yer: "Vantel" (Potlaç Kültürü ve Sinema Üzerine Bir Deneme), Sinema, İdeoloji, Politika: "Büyüleyen Faşizm ve Diğer Yazılar", Ankara, Öncü Basımevi, 2008.

SCOGNAMİLLO, Giovanni, Türk Sinema Tarihi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.

TEKSOY, Rekin, Sinema Tarihi, 2. bs. Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2005.

WAYNE, Mike**:** Politik Film: Üçüncü Sinemanın Diyalektiği, Çev. Ertan Yılmaz, Yordam Kitap, 2011.

WEBER, Max, Meslek Olarak Siyaset, Çev. Afşar Timuçin, Mehmet Sert, Chivi Yayınları, İstanbul, 2006.

WİLSON, John, Politik Söylem, Söylem ve İdeoloji, 2. bs. Çev. Nurcan Ateş, Su Yayınevi, 2015.

YILMAZ, Ertan, Sinema ve İdeoloji İlişkileri Üzerine, Sinema, İdeoloji, Politika: "Büyüleyen Faşizm ve Diğer Yazılar", Ankara, Öncü Basımevi, 2008.

Yılmaz, K., Yasemin, Propaganda Aracı Olarak Sinema: 1990 Sonrası Amerikan Filmlerinde Propagandanın Kullanımı Üzerine Bir Çalışma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

ZİZEK, Slovaj, İdeolojiyi Haritalamak, Çev. Sibel Kibar, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.

MODA, REKLAM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Eda Er

nobel bilimsel

MODA, REKLAM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Eda Er

Yayın No.: 1807
ISBN: 978-625-398-918-7
E-ISBN: 978-625-398-917-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Meliha Uysal -meliha@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Er, Eda.
Moda, Reklam ve Toplumsal Değişim / Eda Er
1. Basım, VI + 232 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-918-7
E-ISBN: 978-625-398-917-0
1. Moda 2. Reklam 3. Toplumsal Değişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

GİRİŞ **1**

BÖLÜM-I:
TOPLUMSAL DEĞİŞİM, TÜKETİM KÜLTÜRÜ VE REKLAM **7**

I- TOPLUMSAL DEĞİŞİM OLGUSU 8
A. TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN TANIMLANMASI 8
B. TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN NEDENLERİ 15
C. TOPLUMSAL DEĞİŞİM OLGUSUNA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR 23
II- TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE TÜKETİM OLGUSU 30
A. TÜKETİM TOPLUMUNUN TANIMLANMASI 31
B. TÜKETİM TOPLUMUNUN GELİŞİMİ: TAYLORİZM VE FORDİZM 37
C. TÜKETİM TOPLUMUNDA GELİNEN SON AŞAMA: POSTFORDİZM 45
III- TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA REKLAM 52
A. REKLAMIN İDEOLOJİK VE SOSYAL BOYUTLARIYLA TANIMLANMASI 53
B. REKLAM VE KÜLTÜR ETKİLEŞİMİ 63
C. TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN REKLAM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM İLİŞKİSİ 68

BÖLÜM-II:
TOPLUMSAL DEĞİŞİM ÇERÇEVESİNDE MODA, REKLAM VE TOPLUMSAL CİNSİYET **79**

I. MODA OLGUSU 79
A. MODA OLGUSUNUN TANIMLANMASI 80
B. MODA KURAMI VE İNCELEMELERİ 88
C. TÜKETİM KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA MODA VE REKLAM 100
II- TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE MODA VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM 106
A. ANTİK ÇAĞLARDA GİYSİ VE MODA 107
B. ANTİK ÇAĞ SONRASINDAN RÖNESANS'A GİYSİ VE MODA 114
C. RÖNESANS'TAN YİRMİNCİ YÜZYILA GİYSİ VE MODA 124
III- YİRMİNCİ YÜZYILDA MODA, TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE TOPLUMSAL CİNSİYET 134
A. MODA VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM İLİŞKİSİ 134

B. MODERN DÖNEMDE MODANIN TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLE İLİŞKİSİ 143
C. POSTMODERN DÖNEMDE MODANIN TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLE İLİŞKİSİ 151

BÖLÜM-III:
TOPLUMSAL CİNSİYET OLGUSU BAĞLAMINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE MODA REKLAMLARI İLİŞKİSİ 161

I- MODA REKLAMLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMSİLLERİ 162
II- MODERN DÖNEMDE MODA REKLAMLARINDAKİ TOPLUMSAL CİNSİYET SUNUMLARI 169
III- POSTMODERN DÖNEMDE MODA REKLAMLARINDAKİ TOPLUMSAL CİNSİYET SUNUMLARI 187

SONUÇ 211

KAYNAKÇA 217

ÖZ GEÇMİŞ 231

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Kitap Bölümleri

ABALI, Nurullah, **Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet**, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2009.

AKSOY, Mustafa, **Sosyal Bilimler ve Sosyoloji**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

AKTAŞ, Cihan, **Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık Kıyafet ve İktidar**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.

AKTUĞLU, Işıl, Karpat, **Marka Yönetimi: Güçlü ve Başarışı Markalar İçin Temel İlkeler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

ALPKAYA, Faruk, "Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme", **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim,** (Der.) Faruk Alpkaya, Bülent Duru, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2012.

AMIN, Ash, "Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", **Post-Fordism: A Reader**, (Ed.) Ash Amin, Blackwell Publisher, Oxford, 2003.

ANDERSEN, Margaret L.; TAYLOR, Howard F., **Sociology: Understanding Diverse Society**, Thomson Wadsworth, Belmont, 2008.

ANDERSON, Eric, "From Historic Dress to Modern Interiors: The Design Theory of Jakop van Falke", **Performance, Fashion and the Modern Interior: From the Victorians to Today,** (Ed.) Fiona Fisher, Patricia Lara-Betancourt, Trevor Keeble, Brenda Martin), Berg, New York, 2011.

ANSAR, Hacer, **Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar (Post-Fordizm'de Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?)**, Birleşik Metal-İş Sendikası Yayınları, İstanbul, 1999.

ARMAĞAN, İbrahim, **Sanat Toplumbilimi**, İleri Kitabevi, İzmir, 1992.

ARNOLD, Rebecca, **Fashion, Desire and Anxiety: Image and Morality in the Twentieth Century**, I.B. Tauris and Co., London, 2001.

ASPERS, Patrick, **Orderly Fashion: Sociology of Markets**, Princeton University Press, New Jersey, 2010.

AVCIOĞLU, Doğan**, Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın**, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.

AYDIN, Kenan, **Uluslararası ve Küresel Pazarlamada Kültürel Etkinlikler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

BABACAN, Muazzez, **Reklamcılık: Temel Kavramlar**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.

BAHAR, Halil İbrahim, **Sosyoloji**, Usak Yayınları, Ankara, 2009.

BALL, Jennifer, "Byzantine Clothing", **The Greenwood Encyclopedia of Clothing Through World History Volume 1: Prehistory to 1500CE,** (Ed.) Jill Condra, Greenwood Press, Westport, 2008.

BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık, **Moda ve Zihniyet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.

BARD, Christine, **Pantolonun Politik Tarihi** (Çev). İsmail Yergüz, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2011.

BAROKAS, Safiye, Kırlar, **Reklam ve Kadın: Televizyon Reklamlarında Kadının İşlevi**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1994.

BARTHEL, Diane, **Putting on Appearances: Gender and Advertising**, Temple University Press, Philadelphia, 1989.

BARTHES, Roland, **Göstergebilim İlkeleri**, (Çev.) Mehmet Rifat, Sema Rifat, Sözce Yayınları, İstanbul, 1986.

BARTHES, Roland, **Yazı Nedir?**, (Çev.) Enis Batur, Hil Yayınları, İstanbul, 1987.

BAUDRILLARD, Jean, **Tüketim Toplumu** (Çev.) Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004.

BAUMANN, Zygmunt, **Bireyselleşmiş Toplum**, (Çev.) Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.

BERGER, John, **Görme Biçimleri,** (Çev.) Yurdanur Salman, Margaret Quigley, Yankı Yayınları, İstanbul, 1999.

BERMAN, Ronald, **Advertising and Social Change**, Sage Publications, California, 1981.

BERNARD, M., **Fashion as Communication**, Routledge, London, 2004.

BLANKE, David, **The 1910s**, Greenwod Press, Westport, 2002.

BOCOCK, Robert, **Tüketim**, (Çev.) İrem Kutluk, Dost Kitabevi, Ankara, 1997.

BOLICH, Gregory G., **Crossdressing in Context, Volume 1 Dress and Gender**, Psyche's Press, North Carolina, 2006.

BOUCHER, François, **A History of Costume in the West**, Thames and Hudson, London, 1997.

BRADLEY, Carolyn G., **Western World Costume: An Outline History**, Dover Publications, New York, 2001.

BREMOND, Janine, GELEDON, Alain**, İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü** (Çev.) Ertuğrul Özkök, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

BREWARD, Christopher; EVANS, Caroline, "Introduction", **Fashion and Modernity**, (Ed.) Christopher Breward ve Caroline Evans, Berg, Oxford, 2005.

BUCKLEY, Cheryl; FAWCETT, Hilary, **Fashioning the Feminine: Representation and Women's Fashion from Fin De Siecle to the Present**, I.B. Tauris and Co Ltd., London, 2002.

BUCK-MORS, Susan, **The Dialectics of Seeing: Walter Benjamin and the Arcades Project**, The MIT Press, London, 1991.

BURGER, Alissa, "Fashion, Femininty and the 1950s: Costume and Identity Negation in Pushing Daisies, **The Television World of Pushing Daisies: Critical Essays on the Bryan Fuller Series**, (Ed.) Alissa Burger, McFarland and Company, Inc., Publishers, North Carolina, 2011.

CANON, Jackie; WARNER, Robin, DE BAUBETA, Patricia Odber, **Advertising and Identity in Europe: The I of the Beholder**, Intellect Books, Bristol, 2000.

KELLNER, Douglas, "Madonna, Fashion, Identity", **On Fashion**, (Ed.) Shari Benstock, Suzanne Ferriss, Rutgers University Press, New Jersey, 1994.

CHEVALIER, Michel; MAZZALOVO, Gerald, **Luxury Brand Management: A World of Privilege**, John Wiley & Sons, Singapore, 2008.

CHIARI, Claudia, **Everlasting Luxury: The Future of Inaccessibility,** Editrice Le Fonti S.r.l., Milano, 2009.

CONDRA, Jill, **The Greenwood Encyclopedia of Clothing Through World History**, Greenwood Press, Westport, 2008.

CORRIGAN, Peter, **The Sociology of Consumption: An Introduction**, Sage Publications, London, 2006.

COSTANTİNO, Mario, **Fashions of a Decade: The 1930s**, Infobase Publishing, New York, 2007.

CRAIK, Jennifer, **Fashion The Key Concepts**, Berg, Oxford, 2009.

CRAIK, Jennifer, **The Face of Fashion: Cultural Studies in Fashion**, Routledge, London -New York, 1993.

CRANE, Diana, **Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik,** (Çev.) Özge Çelik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

CUMMING, Valerie, **Understanding Fashion History**, Costume & Fashion Press, New York, 2004.

CUNNIGAM, Patricia Anne, VOSO, Susan, **Dress and Popular Culture**, Bowling Green State University Popular Press, Ohio, 1991.

CUNNİNGHAM, Lawrence J., **Ancient Chamorro Society**, The Bess Press, Hawaii, 1992.

ÇETİNKAYA, Yalçın, **Reklamcılık**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

ÇİVİTÇİ, Şule, **Moda Pazarlama**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

ÇUBUKLU, Yaşar, **Toplumsalın Sınırında Beden**, Kanat Yayınları, İstanbul, 2004.

DAGRON, Alfonso Gumucio; TUFTE, Thomas, "Roots and Relevance: Introduction to the CFSC Anthology", **Communication for Social Change Anthology: Historical and Comtemporary Readings,** (Ed.) Alfonso Gumucio Dagron; Thomas Tufte, Communication for Social Change Consortium, New Jersey, 2006.

DAĞTAŞ, Banu, **Reklam Kültür Toplum**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2008.

DAĞTAŞ, Banu; DAĞTAŞ, Erdal, "Tüketim Kültürü, Yaşam Tarzları, Boş Zamanlar ve Medya Üzerine Bir Literatür Taraması", **Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları** (Der: Banu Dağtaş, Erdal Dağtaş), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2009.

DAVIS, Fred, **Moda, Kültür ve Kimlik,** (Çev.) Özden Arıkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

DEBORD, Guy, **Gösteri Toplumu,** (Çev.) Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.

DEREBOY, Elif Jülide, **Kostüm ve Moda Tarihi**, Özel Güzel Sanatlar Stilistik Ltd.Şti., Ankara, 2004.

DIGGINS, John Patrick, **Thorstein Veblen: Theorist of the Leisure Class**, Princeton University Press, New Jersey, 1999.

DOĞAN, Mehmet Sait; ÖZYURT, Selahattin; BOZTOPRAK, Galip, **Sosyoloji Çarşısı**, E Yazı Yayınları, Samsun, 2009.

DONOVAN, Josephine, **Feminist Teori,** (Çev.) Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

DÖKMEN, Zehra Y., **Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

DUTTA, Mohan J., **Communicating Social Change: Structure, Culture and Agency**, Routledge, New York, 2011.

DYER, Gillian, **Advertising as Communication**, Methuen & Co.Ltd., London, 1982.

EASEY, Mike, "The Fashion Consumer and Organizational Buyer", **Fashion Marketing,** (Ed.) Mike Easey, Blackwell Publishing, Oxford, 2009.

EATON, Katherine, "Egyptian Clothing", **The Greenwood Encyclopedia of Clothing Through World History Volume 1: Prehistory to 1500CE,** (Ed.) Jill Condra, Greenwood Press, Westport, 2008.

EDMONDSON, Jonathan C., KEITH, Alison Mary, "Introduction: From Costume History to Dress Studies", **Roman Dress and the Fabrics of Roman Culture,** (Ed.) Jonathan C. Edmondson, Alison Mary Keith, University of Toronto Press, Toronto, 2008.

ELAM, Mark, "Puzzling Out The Post-Fordist Debate: Technology, Markets and Institutions", **Post-Fordism: A Reader** (Ed.) Ash Amin, Blackwell Publisher, Oxford, 2003.

ELDEN, Müge, ULUKÖK, Özkan, YEYGEL, Sinem, **Şimdi Reklamlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

EMBERLEY, Julia V., **Venus and Furs: The Cultural Politics of Fur**, I. B. Tauris, London, 1998.

ENTWISTLE, Joanne, " 'Power Dressing' and the Construction of the Career Woman", **Buy This Book: Studies in Advertising and Consumption**, (Ed.) Mica Nava, Andrew Blake, Y, Lain Macrur, Barry Richards, Routledge, London, 1997.

ENTWISTLE, Joanne, **The Aesthetic Economy of Fashion: Markets and Value in Clothing and Modelling**, Berg, New York, 2009.

ERGUN, Doğan, **Sosyoloji El Kitabı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984.

ESSER, Josef; HIRSCH, Joachim, "The Crisis of Fordism and the Dimensions of a 'Post-Fordist' Regional amd Urban Structure", **Post-Fordism: A Reader,** (Ed.) Ash Amin, Blackwell Publisher Ltd, Oxford, 2003.

FISKE, John, **İletişim Çalışmalarına Giriş,** (Çev.) Süleyman Irvan, Ankara, Ark Yayınları, 1996.

FISKE, John, **Popüler Kültürü Anlamak** (Çev.) Süleyman İrvan, Ankara, Ark Yayınları, 1999.

FLETCHER, Kate, **Sustainable Fashion and Textiles**, Earthscan, London, 2008

FOSTER, Nigel, **Kuru Sıkı Reklamcılık,** (Çev.) Cemal Uzunoğlu, Yayınevi Yayıncılık, İstanbul, 1991.

FRICK, Carole Collier, **Dressing Renaissance Florence: Families, Fortunes, & Fine Clothing**, The Johns Hopkins University Press, Maryland, 2002.

GANEVA, Mila, **Women in Weimar Fashion: Discourses and Displays in German Culture, 1918-1933**, Camden House, New York, 2008.

GARTMAN, David, **From Autos To Architecture: Fordism and Architectural Aesthetics in the Twentieth Century**, Princeton Architectural Press, New York, 2009.

GEGEZ, Ercan; CENGİZ, E.; ARSLAN; F. Müge; UYDACI, M., **Uluslararası Pazarlama Çevresi**, Der Yayınları, İstanbul, 2003.

GIDDENS, Anthony, **Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm,** (Çev.) İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji,** (Yay. Haz.) Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005.

GODART, Frederich, **Unveiling Fashion: Business, Culture, and Identity in the Most Glamorous Industry**, Palgrave Macmillan, New York, 2012.

GOITEIN, S. D., **A Mediterranean Society: An Abridgement in One Volume**, University of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1999,

GOLDMAN, Norma, "Reconstructing Roman Clothing", **The World of Roman Costume,** (Ed.) Judith Lynn Sebesta, Larissa Bonfante, The University of Wisconsin Press, London, 2001.

GOTTDIENER, Mark, "Approaches to Consumption: Classical and Contemporary Perspectives", **New Forms of Consumption: Consumer, Culture and Commodification,** (Ed.) Mark Gottdiener, Rowman & Littlefield, Maryland, 2000.

GOTTDIENER, Mark, **Postmodern Göstergeler: Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri,** (Çev.) Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur, İmge Yayınları, Ankara, 2005.

GOURLEY, Catherine, **Rosie and Mrs. America: Perceptions of Women in the 1930s and 1940s**, Twenty-First Century Books, Minneapolis, 2008.

GOVONİ, Norman A.P., **Dictionary of Marketing Communications**, Sage Publications, London, 2004.

GRAHAM-DIXON Andrew, **Renaissance**, University of California Press, Berkeley - Los Angeles, 1999.

GRASSBY, Richard, **The Idea of Capitalism Before the Industrial Revolution**, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 1999.

GUROVA, Olga, "The Art of Dressing: Body, Gender, and Discourse on Fashion in Soviet Russia in the 1950s and 1960s", **The Fabric Cultures: Fashion Identity and Globalization,** (Ed.) Eugenia Paulicelli, Hazel Clark, Routledge, New York, 2009.

GÜNGÖR, Erol, **Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik**, Ötüken Yay, İstanbul, 1990.

GÜVENÇ, Bozkurt, **Sosyal Kültürel Değişme**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2000.

HACKLEY, Christopher E., **Doing Research Projects in Marketing**, Management, and Consumer Research, Routledge, New York, 2003.

HAIG, Matt**, Brand Loyalty**, Kogan Page, Londra, 2004.

HAKKO, Cem, **Moda Olgusu**, Vakko Yayınları, İstanbul, t.y.

HALEVY, Eva Etzioni, **Social Change: The Advent and Maturation of Modern Society**, Taylor and Francis, New York, 1981.

HANCOCK, Black Hawk; GARNER, Roberta, **Changing Theories: New Directions in Sociology**, University of Toronto Press, Toronto, 2009.

HARVEY, David, **Postmodernliğin Durumu,** (Çev.) Sungur Savran, Metis Yayınevi, İstanbul, 2006.

HERMAN, Strasser, RANDALL, Susan C., **An Introduction to Theories of Social Change,** Boston, Routledge and Kegan Paul, 1981.

HILL Daniel Delis, **Advertising to the Amerikan Women 1900-1999**, Ohio State University, Ohio, 2002.

HILL, Daniel Delis, **As Seen in Vogue: A Century of American Fashion in Advertising**, Texas Technival University Press, Texas, 2004.

HOFFMANN, Frank W.; BAILEY, William G., **Arts and Entertaintment Fads**, Harrington Park Press, New York, 1990.

HOFSOOS, Emil, **Reklam ve Yönetim,** (Çev.) Ayça Haykır, Öteki Yayınevi, Ankara, 1994.

HOLLINGER, Robert, **Postmodernizm ve Sosyal Bilimler: Tematik Bir Yaklaşım**, (Çev.) Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.

JACKSON, Stevi; SCOTT, Sue, **Gender: A Sociological Reader**, Routledge, New York, 2002.

JOHNSON, Kim K. P., TORNTORE, Susan J., EICHER, Joanne B., **Fashion Foundations: Early Writings on Fashion and Dress**, Berg, New York, 2007.

KANEKLIN, Cesare, "Cambiamento, cambiamento organizzativo e innovazione dell'Ente Locale", **Esplorare il cambiamento sociale: studi in onore di Gabriele Calvi**, (Ed.) Albino Claudio Bosio, Franco Angeli, Milano, 2006.

KARABULUT, Muhittin, **Profesyonel Satışçılık ve Yönetimi**, Üniversal Bilimsel Yayınları, İstanbul, 1998.

KAWAMURA, Yuniya, **Doing Research in Fashion and Dress: An Introduction to Qualitative Methods**, Berg, New York, 2011.

KAWAMURA, Yuniya, **Fashion-ology: An Introduction to Fashion Studies**, Berg, New York, 2006.

KELLNER, Douglas, "Madonna, Fashion, and Identity", **Women in Culture: A Women's Studies Anthology,** (Ed.) Lucinda J. Peach, Blackwell Publishing, Oxford, 2003.

KELLNER, Douglas, "Reklam ve Tüketim Kültürü", **Enformasyon Devrimi Efsanesi, Modernleşme Kuram ve Uygulamalarının Eleştirisi**, (Ed.) Yusuf Kaplan, Rey Yayınları, İstanbul, 1991.

KELLNER, Douglas, **Politik Kamera**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.

KIM, Eundeok; FIORE, Ann Marie; KIM, Hyejeong, **Fashion Trends: Analysis and Forecasting**, Berg, London, 2011.

KIRAY, Mübeccel, **Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2006.

KIZILÇELİK, Sezgin**, Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Anı Yayınları, Ankara, 2003.

KOCABAŞ, Füsun, ELDEN, Müge, **Reklamcılık: Kavramlar, Kararlar, Kurumlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

KONGAR, Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

KOPPEN, R. S.; KOPPEN, Randi, **Virginia Woolf: Fashion and Literary Modernity**, Edinburgh University Press Ltd., Edinburgh, 2009.

KORNBULUM, William; SMITH Carolyn D., **Sociology in a Changing World**, Thompson Learning, Belmont, California, 2008.

LATHER, Patricia Ann, **Getting Smart: Feminist Research and Pedagogy with/in the Postmodern Routledge**, Chapman and Hall, New York, 1991.

LAUMAN, Anne E., "History and Epidemiology of Tattoos and Piercings: Legislation in the United States", **Dermatologic Complications with Body Art: Tattoos, Piercing and Permanent Make-Up,** (Ed.) Christa De. Cuyper, Maria Luisa Pérez-Cotapos S., Springer, London - New York, 2010.

LAVER, James, **Costume and Fashion: A Concise History**, Thames and Hudson, London, 1996.

LEA-GREENWOOD, Gaynor, "Fashion Marketing Communications", **Fashion Marketing**, (Ed.) Mike Easey, Blackwell Publishing, Oxford, 2009.

LEISS, William; KLINE, Stephen, JHALLY, Sut, BOTTERILL, Jacquelıne, **Social Communication in Advertising: Consumption in The Mediated Marketplace**, Routledge, New York, 2005.

LEISS, William; KLINE, Stephen; JHALLY, Sut, **Social Communication in Advertising: Persons, Products & Images of Well-Being**, Routledge, New York, 1997.

LIPOTVETSKY, Gilles, **Empire de L'ephemere: Dressing Modern Democracy**, Princeton University Press, New Jersey, 1994.

LYON, Annette; STRAUSS, Mitchell, **Changing Fashion: A Critical ontroduction to Trend Analysis and Meaning**, Berg, New York, 2007.

MAHALL, Mona, SERBEST, Asli, **How Architecture Learned to Speculate**, Gerd de Bruyn, Stuttgart, 2009.

MANLOW, Veronica, **Designing Clothes: Culture and Organization of the Fashion Industry**, Transaction Publishers, New Jersey, 2009.

MARCHAND, Roland, **Advertising the American Dream: Making Way to Modernity, 1920–1940**, University of California University Press, California, 1985.

MARTELLA, Elina, "Cross Cultural Pathways: Visual Communication and Socio-Cultural Change", **Quaderni della Fondazione Courmayeur**, Vol: 4, Quarterly, Musumeci Publishers, Courmayeur, 1997.

MATİN, Abdul, **Social Change and Planning**, Dorling Kindersley Pvt. Ltd., New Delhi, 2011.

MATTELART, Armand, **Reklamcılık,** (Çev.) Fatoş Ersoy, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

MCROBBIE, Angela, **British Fashion Design. Rag Trade or Image Industry?**, Routledge, Florence, 1998.

McRURY, Lain, **Advertising**, Routledge, New York, 2009.

MEEHAN, Eileen, **Sex and Money: Feminism and Political Economy in the Media, Minneapolis**, University of Minnesota Press, 2001.

MEI, Hua, **Chinese Clothing**, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

MILBANK, Caroline Rennolds, **New York Fashion: The Evolution of American Style**, Harry N. Abrams, Inc., New York, 1996.

MITCHELL, Cladia M.; REID-WALSH, Jacqueline, **Girl Culture: Studying Girl Culture: A Reader's Guide**, Volume 2, Greenwood Publishing, Westport, 2008.

MONTESQUİEU, **Persian Letters**, Indo-European Publishing, Los Angeles, 2012.

MOORE, Wilbert E., "Social Change", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, (Ed.) David L. Sills, Volume:14, The MacMillian Company and Free Press, New York, 1968.

MUCUK, İsmet, **Pazarlama İlkeleri**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1997.

MUTLU, Erol, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınevi, Ankara, 1994.

NAN, Xiaoli; FABER, Ronald J., "Advertising Theory: Reconceptualizing the Building Blocks", **Marketing Theory**, Volume: 4; Sayı: 7, Sage Publications, London, 2004.

NEDELMANN, Birgitta, "Georg Simmel As An Analyst of Autonomous Dynamics: The Merry-Go-Round of Fashion", **Georg Simmel and Contemporary Sociology**, (Ed) Michael Kaern, Bernard S. Phillips, Robert Sonné Cohen, Boston Studies in the Philosophy of Science, Volume 119, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1990.

NOLAN, Mary, **Visions of Modernity: American Business and the Modernization of Germany**, Oxford University Press, New York, 1994.

NORDSKOG, John Eric, **Social Change**, McGraw-Hill Book Company, New York, 1960.

NORRIS, Herbert, **Medieval Costume and Fashion**, Dover Publications, New York, 1999.

NORRIS, Herbert, **Tudor Costume and Fashion**, Dover Publications, New York, 1997.

NÖTH, Winfried, **Handbook of Semiotics**, Indiana University Press, Blomington, 1995.

NYSTROM, Paul H., **Economics of Fashion**, The Roland Press, New York, 1928.

ODABAŞI, Yavuz, **Tüketim Kültürü**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2006.

OGBURN, William Fielding, **Social Change: With Respect to Culture and Original Nature**, B.W.Huebsch, New York, 1922.

OKONKWO, Uche, **Luxury Fashion Branding: Trends, Tactics, Techniques**, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2007.

OSKAY, Ünsal, **İletişimin ABC'si**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1992.

OZANKAYA, Özer, **Toplumbilim**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2007.

ÖZER, İnan, "Toplumsal Değişme/Gelişme", **Sosyolojiye Giriş,** (Der.) İhsan Sezal, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2010.

PACTEAU, France, **Güzellik Semptomu,** (Çev.) Banu Erol, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.

PALMER, Alexandra, **Couture And Commerce**, UBC Press, Toronto, 2001.

PALMER, Alexandra, **Fashion: A Canadian Perspective**, University of Toronto Press, Toronto, 2004.

PARKINS, İlya; SHEEHAN, Elizabeth M., **Cultures of Feminity in Modern Fashion**, University of Hampshire Press, New Hampshire, 2001.

PETERSON, Amy T., **The Greenwood Encyclopedia of Clothing Through American History 1900 to the Present Volume 1: 1940-1949**, Greenwood Press, Westport, 2008.

PETLEY, Julian, **Advertising**, Hodder Wayland, London, 2002.

PLOUS, S.; NEPTUNE, Dominique, "Racial and Gender Biases in Magazine Advertising", **Psychology of Women Quarterly**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

POCHNA, Marie France, **Christian Dior: The Mant Who Made the World Look New**, Arcade Publishing, New York, 1994.

PRIDE, William M.; FERRELL, O. C.; LUKAS; Bryan A., SCHEMBRI Sharon, NIININEN, Outi., **Marketing Principles**, Cengage Learning Australia Pty, South Melbournes, 2012.

PUNDIR, Niropana, **Fashion Technology: Today and Tomorrow**, Mittal Publications, New Delhi, 2007.

QENNER, Lawrence A.; JACKSON, Steven J., Sport, **Beer and Gender: Promotional Culture and Contemporary Social Life**, Peter Lang, New York, 2009.

RABINE, Leslie W., "A Women's Two Bodies: Fashion Magazines, Consumerism, And Feminism", **On Fashion,** (Ed.), Shari Benstock, Suzanne Ferriss, Rutgers University Press, New Jersey, 1994.

RADNER, Hillary, "On the Move Fashion Photography and the Single Girl in the 1960s", **Fashion Cultures: Theories, Explorations and Analysis** (Ed.) Stella Bruzzi, Pamela Church, Routledge, London, 2000.

RAMPLEY, Methew, **Exploring Visual Culture: Definitions, Concepts, Contexts**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2005.

RITZER, George, **Encyclopedia of Social Theory**, Sage Publication, California-London, 2004.

ROTHENBERG, Molly Anne**, The Excessive Subject: A New Theory of Social Change**, Polity Press, Cambridge, 2010.

ROUSSEAU, Jean-Jacques, **The Major Political Writings of Jean-Jacques Rousseau: The Two Discourses and the Social Contract**, University of Chicago Press, Chicago, 2012.

RUESCHEMEYER, Dietrich, "Reinhard Bendix'in Karşılaştırmalı Sosyolojisinde Teorik Genelleme ve Tarihsel Tikellik", **Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler**, (Der). Theda Skocpol, (Çev.) Ahmet Fehmi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1999.

RUMNEY, Jay, **Herbert Spencer's Sociology**, Transaction Publishers, New Jersey, 2009.

SARAN, Mine; ER, Eda, "Advertising and Culture: The Impact of Globalization on Advertising in Turkey", **The Dialogue with the Other: Balkan Dimensions of European Identity**, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, 2011.

SARUP, Madan, **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm** (Çev.) A. Baki Güçlü, Ark Yayınları, Ankara, 1997.

SAYIN, Önal, **Sosyolojiye Giriş**, Üniversite Kitapları, İzmir, 1994.

SCHORMAN, Rob, **Selling Style: Clothing and Social Change at the Turn of the Century**, University of Pennyslvania Pres, Pennsyylvania, 2003.

SCOTT, Joan W., **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, (Çev.) Aykut Tunç Kılıç, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.

SENNETT, Richard, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, (Çev.) Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.

SERVADIO, Gaia, **Renaissance Woman**, I.B.Tauris & Co Ltd., London - New York, 2005.

SHELDON, Eleanor Bernerd; MOORE, Wilbert Ellis, "I-Introduction: Monitoring Social Change in American Society", **Indicators of Social Change: Concepts and Measurements**, (Ed.) Eleanor Harriet Bernerd Sheldon, Wilbert Ellis Moore, Russel Sage Foundation, New York, 1972.

SHIELDS, Vickie Nutledge, **Measuring Up: How Advertising Affects Self-Image**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2002.

SHINKLE, Eugenie, **Fashion as Photograph: Wieving and Reviewing Images of Fashion**, I.B. Tauris & Co. Ltd., London, 2008.

SILVERMAN, Kaja, "Moda Bir Söylemden Parçalar" **Eğlence İncelemeleri: Kitle Kültürüne Eleştirel Yaklaşımlar** (Ed.) Tania Modleski, (Çev.) Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

SIMMEL, Georg, **Modern Kültürde Çatışma,** (Çev.) Tanıl Bora, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

SKOCPOL, Theda, "Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi", **Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler**, (Der). Theda Skocpol, (Çev.) Ahmet Fehmi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

SLADE, Toby, **Japanese Fashion: A Cultural History**, Berg, New York, 2009.

STEELE, Philip, **A History of Fashion and Costume: The Medieval World**, Volume 2, Bailey Publishing, Hove, 2005.

STEELE, Valerie, "Yesterday, Today & Tomorrow", **The Fashion Business: Theory, Practice Image**, (Ed.) Nicola White, Ian Griffiths, Berg, Oxford, 2000.

STEELE, Valerie, **The Berg Companion to Fashion**, Berg, New York, 2010.

STERLACCI, Francesca, **Historical Dictionary of the Fashion Industry**, Scarecrow Press, Maryland, 2008.

STERLACCI, Francesca; ARBUCKLE, Joanne, **The A to Z Fashion Industry**, Scarecrow Press, Maryland, 2008.

STEWART, Mary Lynn, **Dressing Modern Frenchwomen: Marketing Haute Couture, 1919-1939**, John Hopkins Press, Baltimore, 2008.

STILLMAN, Yedida K., **Arab Dress: A Short History: From the Dawn of Islam to Modern Times**, Brill, Leiden, 2003.

SVILKA, Julian, **Ad Women: How They Impact What We Need, Want and Buy**, Prometheus Books, New York, 2009.

SZTOMPKA, Piotr, **The Sociology of Social Change**, Blackwell Publishers, Oxford, 2003.

ŞEYLAN, Gencay, **Postmodernizm**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

ŞİMŞEK, Sedat, **Reklam ve Geleneksel İmgeler**, Nüve Kültür Merkezi, İstanbul, 2006.

TANDAÇGÜNEŞ, Nilnur, **Ütopya: Antikçağ'dan Günümüze Mutluluk Vaadi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

TENEKECİOĞLU, Birol "İşletmelerde Reklam", **Dünyada ve Türkiye'de Reklamcılık: Reklamın Gücü** (Haz.) Ali Atıf Bir, Fermani Maviş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

TENNANT, Kara, "The Discerning Eye: Viewing the Mid-Victorian 'Modern' Women", **Cultures of Feminity in Modern Fashion**, (Ed.) Ilya Perkins, Elizabeth M. Sheenan, University of New Hempshire Press, New Hempshire, 2011.

TEZ, Zeki, **Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi**, Doruk Yayımcılık, İstanbul, 2009.

THESANDER, Marianne**, The Feminine Ideal**, Reaktion Books, London, 1997

TIERNEY, Tom, **Byzantine Fashions**, Dover Publications, New York, 2002.

TIERNEY, Tom, **Renaissance Fashions**, Dover Publications, New York, 2000.

TÜRKOĞLU, Sabahattin, **Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam**, Atılım Kağıt Ürünleri ve Basım San. A.Ş., İstanbul, 2002.

ÜNSAL, Yüksel, **Bilimsel Reklam ve Pazarlamadaki Yeri**, Tivi Reklam, İstanbul, 1994.

VAID, Helen; CAMPBELL, Alastair, **Branding**, Watson Guptill Publications, New York, 2003.

VEBLEN, Thorstein, **Aylak Sınıfın Teorisi**, (Çev.) Zeynep Gültekin, Cumhur Atay, Babil Yayınları, İstanbul, 2005.

WALTHER, Ingo F., **Art of the 20th Century**, Volume – 1, Taschen, Koln, 2000.

WATSON, Linda, **Modaya Yön Verenler**, (Çev.)Güneş Ayas, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2007.

WERNICK, Andrew, **Promosyon Kültürü: Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım,** (Çev.)Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.

WILLIAMSON, Judith, **Reklamların Dili: Reklamlarda Anlam ve İdeoloji**, (Çev.) Ahmet Fethi, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000.

WILLIS, Susan, **Gündelik Hayat Kılavuzu**, (Çev.) Aksu Bora, Asuman Emre, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

YARAMAN, Ayşegül, **Toplumsal Değişme ve Kişilik Özellikleri: Prometheus'tan Narkissos'a**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003.

YAVUZ, Şahinde, **Reklamları İzlediniz: Reklamların Farklı Okumalarına Dair Bir Çalışma**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2007.

YESHIN, Tony, **Advertising**, Thomson Leraning, London, 2006.

YILGÖR, Ayşe Gül, "Esnek Üretim – Esnek İstihdam İnsan Kaynaklar Yönetimi Nedir? Neden Karşıyız?", **Eğitim ve Yaşam Dergisi**, Sayı 17-18, Ankara, Bahar – Yaz 2000.

YOUNG, Willam H.; YOUNG, Nancy K., **The 1930s**, Greenwood Publishing, Westport, 2002.

YOUNG, William H.; YOUNG, Nancy K., **World War II and the Postwar Years in America: A Historical and Cultural Encyclopedia**, Volume: 1, ABC-CLIO, California, 2010.

Makaleler

AKGEYİK, Tekin, "Teknolojik Değişim, Postfordist Eğilimler ve Endüstri İlişkilerinde Yeni Arayışlar", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt:14, Sayı:3, On Ofset Yayıncılık, Ankara, Mayıs 2000.

BATI, Uğur, "Bir Anlam Yaratma Süreci ve İdeolojik Yapı Olarak Reklamların Göstergebilim Bir Bakış Açısıyla Çözümlenmesi, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 29, No:2, Aralık 2005.

BLISS, Sylvia Hortense, "The Significance of Clothes", **The American Journal of Psychology,** Vol.27, No.2, University of Illinois Press, Campaign, 1916.

BREWARD, Christopher, "Arzuyu Yaymak", **Sanat Dünyamız: Bir Beden Dili: Giyim Kuşam**, Sayı: 107, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Yaz 2008.

CIOCHETTO, Lynne, "Advertising and Value Formation: The Power of Multinational Companies", **Current Sociology**, Volume: 59, No: 2, March 2011.

FEHLE, Frank; TSYPLAKOV, Sergey; ZDOROVTSOV, Vladimir, "Can Companies Influence Investor Behavior through Advertising? Super Bowl Commercials and Stock Returns", **The European Financial Management**, Volume 11, Issue: 5, John Wiley & Sons, New York, November 2005.

FLUGEL, J.C., "Giysi Sembolizmi ve Giysinin Çok Anlamlılığı", **Cogito: İnsan Giyinir**, Sayı: 55, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Yaz 2008.

GARTMAN, David., "Postmodernism; Or, The Cultural Logic of Post-Fordism?", **Sociological Quarterly**, Vol. 39, No. 1, Wiley-Blackwell, New Jersey, Winter 1998.

GÖLE, Munir, "Sarışın Kadının İçi Boş mu?", **Cogito: İnsan Giyinir**, Sayı: 55, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Yaz 2008.

KONUR, Kader, "Osmanlı ve Avrupa Arasındaki Karşılıklı Etkileşimde Etnomaskeleme: Lady Mery Wortley Montagu'nun Rolünü Canlandırmak", **Cogito: İnsan Giyinir**, Sayı: 55, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Yaz 2008.

MA, Fang; SHI, Huijing; CHEN Lihua; LUO, Yiping, "A Theory on Fashion Consumption", **Journal of Management Strategy**, Volume. 3, No:3, Sciedu Press, Toronto, 2012.

RİFAT, Mehmet, "Roland Barthes: 'Kadın Giyiminde Sizce En Önemli Yer Neresidir?' ya da Barthes Göstergebiliminin Doğuşu", **Cogito: İnsan Giyinir**, Sayı: 55, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Yaz 2008.

SUĞUR, Nadir, "Fordizm, Postfordizm ve Ötesi", **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, cilt:1, sayı:1, Nisan 1999.

ŞAHİN, Yüksel, "Modernleşme Süreci ve Türk Kadın Giyiminde Moda-Beden İlişkisi", **Toplumbilim: Beden Özel Sayısı**, Sayı 24, Bağlam Yayınları, İstanbul, Haziran 2009.

ŞEYHUN, Melis H., "Siyah Çanta Üzerine Bir Deneme", **Cogito: İnsan Giyinir**, Sayı: 55, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Yaz 2008.

URAY, Nimet, BURNAZ, Şebnem, "An Analysis of the Portrayal of Gender Roles in Turkish Television Advertisements", **Sex Roles**, Vol. 48, Nos. 1/2, January 2003.

VEBLEN, Thorstein, "Kadın Giyiminin İktisadi Teorisi", **Cogito: İnsan Giyinir**, Sayı: 55, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Yaz 2008.

Ansiklopedi ve Sözlükler

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Sekizinci Cilt, İnterpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1986.

Hayat Büyük Türk Sözlüğü, Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş., İstanbul, t.y.

Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi, Sekizcinci Cilt, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti., İstanbul, 1976.

Webster's Ninth Collegiate Dictionary, Merriam Webster Inc. Publishers, Massachusetts, 1983.

İnternet Kaynakları

___, ___, "The Hair In Old Civilizations", http://thehistoryofthehairsworld.com/old_age_1.html, Erişim Tarihi: 16.02.2013.

____, ____, "Chapter II: Post-Fordism", http://docencia.izt.uam.mx/egt/publica ciones/libros/fsnvi/chapii.pdf, Erişim Tarihi: 18.04.2012.

PODDER, Ray, BERGVALL, Jonas, "Global Brand Culture", 2004, www.brandchannel.com/images/papers/240_Global_Culture.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2007.

SOUZA, Washington, "Fordism And Its Multiple Sequels: The Re-Organization of Work in Britain, France, Germany and Japan", http://www.cddc.vt.edu/digitalfordism/ fordism_materials/souza.pdf., Erişim Tarihi: 12.05.2013.

Diğer Kaynaklar

___, ___, "Network'tan Zamansız Yorumlar", Dünya Tekstil, Yıl: 11, Sayı:10, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2007.

___, ___, **Tüketici Yüzyılında Pazarlama: Krallarla İletişimin İncelikleri**, MediaCat Kitapları, Kapital Medya Hizmetleri, İstanbul, 2004.

LEE, Landis R., **They Wore What? Style and Social Roles of Boots in Mid-19th and Early 20th Centuries Nevada**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Nevada, Reno, 2008.

TURUL, Özge, "Sonuna Kadar Çevreci", **Radikal Gazetesi Moda Eki**, 6 Aralık 1998.

Reklam Görsellerinin Alındığı İnternet Adresleri:

https://tr.pinterest.com/pin/205758276697641740/

https://tr.pinterest.com/pin/489414684482350396/

https://picclick.com/1918-Old-Magazine-Print-Ad-Hart-Schaffner-302924948401.html

https://www.alamy.com/stock-photo-1910s-usa-jack-tar-togs-magazine-advert-85348049.html

https://tr.pinterest.com/pin/410320216019830483/

https://www.etsy.com/ca/listing/826031454/vintage-1939-selby-shoe-company-ad

https://tr.pinterest.com/pin/503347695847144834/

https://tr.pinterest.com/pin/456341374716307583/

https://tr.pinterest.com/pin/671880838153028928/

https://vintageadsandmags.com/product-tag/warners/

https://tr.pinterest.com/pin/461126449318669828/

https://tr.pinterest.com/pin/152770612329787391/

https://tr.pinterest.com/pin/418412621609743288/

https://tr.pinterest.com/pin/untitled--809873945498956384/

https://tr.pinterest.com/pin/552746554249895277/

https://deoutrossolhos.wordpress.com/2013/03/03/punk-e-hippie/

https://www.pinterest.ch/pin/559361216190121688/

https://tr.pinterest.com/pin/619033911263607407/

https://tr.pinterest.com/pin/508906826631891243/

https://duncanozann.wordpress.com/

https://www.fashionmodeldirectory.com/models/dewi_driegen/showphoto/226813/

https://www.kioskproductions.co.uk/fashion-advertising-production/gucci

https://tr.pinterest.com/pin/30-benetton-ads--283586107756941019/

https://tr.pinterest.com/pin/572027590140572281/

https://models.com/work/various-campaigns-fashion-targets-breast-cancer-2008

https://ar.pinterest.com/pin/717127940635456711/

https://www.pinterest.cl/pin/141652350751416120/

https://www.thedailybeast.com/fashion-brand-seeks-jobless

https://seonline.outletsaleonline2023.com/content?c=benetton+reklamlar%C4%B1&id=18
https://styleinlima.net/estee-lauder-por-un-futuro-sin-cancer-de-mama/
https://tr.pinterest.com/pin/362399101257270892/
https://tr.pinterest.com/pin/248964685627071747/
https://tr.pinterest.com/pin/36099234485154713/

Hoş Gelişler Ola Mustafa Kemal Paşa

(Gazi'nin Kars Anıları)

Dr. Kubilay Çelik

nobel bilimsel

HOŞ GELİŞLER OLA MUSTAFA KEMAL PAŞA (GAZİ'NİN KARS ANILARI)

Dr. Kubilay Çelik

Yayın No.: 1741
ISBN: 978-625-398-785-5
E-ISBN: 978-625-398-786-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve
yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çelik, Kubilay.
HOŞ GELİŞLER OLA MUSTAFA KEMAL PAŞA (Gazi'nin Kars Anıları) / Kubilay Çelik
1. Basım, XII + 176 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-785-5
E-ISBN: 978-625-398-786-2
1. Kars 2. Gazi 3. Folklor

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ V

TEŞEKKÜR ..... Vİİ

KARS'I TARİH YAZDI, KARS'IN KENDİSİ DE TARİH YAZDI 1

GAZİ'YE, KARS'TA VERİLEN EN GÜZEL HEDİYE! 3

KARS, "İLKLER" ŞEHRİDİR 5

TÜRKİYE'DE EN ÇOK "TABYA" KARS'TA VAR 9

RUSLARIN KARABEKİR'E HEDİYE ETTİĞİ "VAGON" 13

KARS ADI, KANADA'DA BİR KASABAYA NİÇİN VERİLDİ? 19

RUSLARIN KARS'A GİRİŞİ VE İŞGALİ 25

AŞIK ŞENLİK'TEN, 93 HARBİ KOÇAKLAMASI 27

RUSLARIN KARS'TA YAPTIRDIĞI EVLER VE CADDELER 31

ERMENİ TÜCCARIN EVİ, VALİ KONAĞI OLDU 35

TÜRKİYE'DE İLK CUMHURİYET, KARS'TA KURULDU 39

TÜRKİYE'DE İLK SİVİL ANAYASA, KARS'TA YAPILDI 43

KIRK YILLIK İŞGAL SONRASI KARS'IN DURUMU 47

ÜNİVERSİTEDE EN FAZLA ÖĞRENCİ OKUTAN KENT KARS 49

KARS'TA OPERA, OPERET VE TİYATRO GÖSTERİLERİ 51

MİMARİSİ VE KÜLTÜRÜYLE TÜRKİYE'NİN GIPTA EDİLEN KENTİ KARS 55

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA, KARS'A GELİYOR 59

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SONBAHAR GEZİLERİ 61

GAZİ'NİN ERZURUM, SARIKAMIŞ VE KARS GEZİSİ 65

GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA İÇİN SARIKAMIŞ'TA HAZIRLIK 67

GAZİ'NİN EMRİYLE SARIKAMIŞ'TA ARADAKİ PERDEYİ KALDIRIP
TİYATROYU KADIN-ERKEK BİRLİKTE İZLEDİ 73

GAZİ PAŞA'YA, KARS'TA MÜTHİŞ BİR KARŞILAMA 75

"HOŞ GELİŞLER OLA, MUSTAFA KEMAL PAŞA"YI YAZAN
MEHMET TÜRKEL KİMDİR? (1887-1974) 81

"HOŞ GELİŞLER OLA, MUSTAFA KEMAL PAŞA"YI BESTELEYEN,
TAĞI OŞENYÜZEN KİMDİR? (1898-1937) 83

GAZİ'NİN YOLUNA HALILAR VE BAŞÖRTÜLER SERİLDİ 85

GAZİ'NİN İLK DURAĞI, KARS TÜRK OCAĞI OLDU 87

HAMİLE OLAN ABİDE HANIM, GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN
HUZURUNA ÇIKAMADI 91

KARS TÜRK OCAĞI'NIN KURULUŞU 95

GAZİ PAŞA'NIN KONUŞMASI, KARS VALİSİNİ ÜZDÜ 97

VALİ İBRAHİM ETHEM AYKUT KİMDİR? 99

TÜRK OCAĞI'NDA GAZİ'NİN ONURUNA TİYATRO VE
FOLKLOR GÖSTERİSİ 103

GAZİ, "HOŞ GELİŞLER OLA"NIN BESTECİSİ VE GÜFTECİSİNİ
BEŞ YÜZER LİRALIK ÇEKLE ÖDÜLLENDİRDİ 105

"ÇIRPINIRDI KARADENİZ" TÜRKÜSÜNÜN HİKÂYESİ 107

GAZİ, "ŞEYH ŞAMİL" OYUNUNU TAM ÜÇ KEZ İZLEDİ 111

GAZİ PAŞA, KARS'TA EVİ OLMAYANLARA EV VERDİ 115

GAZİ PAŞA'NIN YEMEĞİNE DAVET EDİLEN KIRK BEŞ KİŞİ 119

GAZİ'NİN KARS GEZİSİ'Nİ KISALTAN MUSUL MESELESİ 123

GAZİ, KARS'TAN, FENER ALAYI'YLA UĞURLANDI 125

GAZİ PAŞA'DAN İSMET PAŞA'YA TELGRAF 129

LATİFE HANIMLA GAZİ PAŞA'NIN BÜYÜK KAVGASI 131

LATİFE HANIMLA KILIÇ ALİ ARASINDAKİ ŞİFRE!.. 135

GAZİ VE EŞİNE, KARS'TAN GİDEN İKİ TELGRAF 139

LATİFE HANIM ANKARA'DA KARS DELEGESİ OLDU 143

BOŞANMASAYDI LATİFE HANIM KARS MİLLETVEKİLİ OLACAKTI! 147

LATİFE HANIM KİMDİR? 149

TAĞI OŞENYÜZEN İNTİHAR MI ETTİ? 151

CUMHURİYET VAPURU 153

TAĞI BEY'İN ÖLÜMÜNDE, DOĞRU BİLİNEN YANLIŞLAR 155

SULHİYE TEYZE, BABASINA AİT GERÇEKLERİ ANLATIYOR 157

GAZİ'NİN KARŞISINDA OYNAYAN FOLKLORCU KIZ 161

SON SÖZ 163

EKLER 165

KAYNAKÇA 175

KAYNAKÇA

Akay, Oğuz (2010) Beni İki Kadın Çok Sevdi. Alfa Yayınları. İstanbul.

Arslan, Nebahat, Doç. Dr. (2020), Kars Türk Ocağı, Sonçağ Akademi.

Atlı, Cengiz (2014) Kars'ta Siyasi Hayat, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Atnur, İbrahim Ethem Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1924 Erzurum Gezisi.

Azerbaycan, Türk Kültür Dergisi (1992), Yıl: 41, Sayı: 286, Temmuz-Ağustos.

Banoğlu, Niyazi Ahmet (1991), Atatürk ve Latife Hanım, Atatürk Araştırma Dergisi, Cilt 7.

Edhem, İbrahim (1924) Varlık Gazetesi 16 Ekim, Kars.

Erendil Muzaffer (1993), Sarıkamış Şehit Yurdu, İstanbul.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri (1924) Hakimiyet-i Milliye Matbaası Ankara.

Gürlüyer, Aydan (2010); Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 1938-1960 yılları arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat. Yüksek Lisans Tezi.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 9 Ekim 1924

Karal, Enver Ziya, Ayastefanos Antlaşması'ndan farklı olarak, Doğu Bayezit Osmanlı Devleti'ne iade edilecekti, Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt.

Kars Belediyesi Gazetesi (2010) Kasım.

Kars İl Yıllığı, Kars Valiliği Yayını (2002).

Kırzıoğlu, Fahrettin, Prof. Dr. (1973); Erzurum Atatürk Üniversitesi Cilt 1.

Kırzıoğlu, Fahrettin (1974), " Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri" Erzurum.

Meşhur Valiler (1969) - 50 ünlü Vali, İç İşleri Bakanlığı Valiler Bürosu Yayını

Öke, M. Saddık (2011), Bayhan, Fatih Bayhan, Teyzem Latife, İstanbul.

Öncü, A.Servet (2003) Atatürk Dergisi Sayı;3 Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü yayını, Erzurum.

Önder, Mehmet (1976), Atatürk'ün Yurt Gezileri, Ankara.

Özaydın, Erol (2007), Son Kurtarılan Şehir, Akı Ajans Yayınları, İstanbul.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Sonbahar Seyahatleri Ankara.

Tarhan, Salih-Şahin Salih-Şimşek Günay (2010), Kars, Ardahan Iğdır Türküleri, Kültür Ajans Yayınevi, Ankara.

Turgut, Hulusi (2007), Atatürk'ün Sırdaşı, Kılıç Ali'nin Anıları. Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul.

Varlık Gazetesi, 13 Ekim 1924.

Varlık Gazetesi, 16 Ekim 1924.

GAZİANTEP'TE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ
Saha Araştırmalarından Notlar

Uğurcan Ayik

nobel bilimsel

GAZİANTEP'TE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ
Saha Araştırmalarından Notlar
Uğurcan Ayik

Yayın No.: 1516
ISBN: 978-625-398-360-4
E-ISBN: 978-625-398-359-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Editör: Cumali Ögel
Kapak Fotoğrafı: İbrahim Alisinanoğlu
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ayik, Uğurcan.
Gaziantep'te Kentsel Dönüşüm Projeleri Saha Araştırmalarından Notlar / Uğurcan Ayik
1. Basım, XVIII + 120 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-360-4
E-ISBN: 978-625-398-359-8
1. Kent 2. Kentsel Dönüşüm 3. Gaziantep

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN… v

ÖN SÖZ vii

ŞEKİLLER LİSTESİ xiii

TABLOLAR LİSTESİ xv

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ xvii

GİRİŞ 1

Birinci Bölüm
KENTSEL DÖNÜŞÜM, TÜRKİYE VE GAZİANTEP 5

1.1. KENTSEL DÖNÜŞÜME DAİR… 7

1.1.1. Dünyada Alan Bazlı Kentsel Yeniden Yapılanma: Ülkeler, Örnekler ve Tartışmalar 15

1.1.2. Sanayisizleşme Tartışmaları 19

1.2. Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Dair… 25

1.2.1. Gecekonduların Gelişimi ve Kentsel Dönüşümde Gecekonduların Rolü 29

1.2.2. TOKİ'nin Aktör Olarak Gelişim Süreci 34

1.3. Gaziantep'e Dair… 39

İkinci Bölüm
SAHA ARAŞTIRMALARINDAN NOTLAR 55

2.1. YAZICIK MAHALLESİ VE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ 57

2.1.1. Yazıcık Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi Anket Çalışması 61

2.1.2. Yazıcık Kentsel Dönüşüm Projesine Dair Genel Değerlendirme 72

2.2. YAPRAK VE ÇAKMAK MAHALLELERİ (ESKİ NİZİP CADDESİ) KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ 74

2.2.1. Dönüşüm Alanında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Tarafından Gerçekleştirilmiş Anket Çalışmalarının Temel Bulguları 82

2.2.2. Yaprak ve Çakmak Mahalleleri (Eski Nizip Caddesi) Kentsel Dönüşüm Projesine Dair Genel Değerlendirme 87
2.3. İPEKYOLU KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ 88
2.3.1. İpekyolu Kentsel Dönüşüm Projesi Kapsamında Yapılan Görüşmelerin Analizi 91
2.3.1.1. Nasıl Başladı? Başlangıç, Davalar ve Yerinden Edilme Sonrası 93
2.3.1.2. Etkiler: Aile ve Komşuluk Bağları, Ekonomik Yansımalar 99
2.3.1.3. Negatif ve Pozitif Sonuçlar 102
2.3.2. İpekyolu Kentsel Dönüşüm Projesine Dair Genel Değerlendirme 104
2.4.KISA KISA BİLGİLER: AYDINLAR VE GÖLLÜCE MAHALLELERİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİ 106

Sonuç Yerine:
GELECEĞİMİZİ YENİDEN KURARKEN… 111

KAYNAKÇA 115

KAYNAKÇA

Akalın, M. (2016). Kentsel Dönüşümün Karanlık Yüzü: Soylulaştırma, Yerinden Edilme ve Mekânsal Dışlanma. Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(14), 287-320.

Akalın, U. (2012). Keynes'in Genel Teorisi Üzerine. U. Akalın, A. İncekara, & G. Akalın (Dü) içinde, Keynes'in Genel Teorisi Üzerine (s. 11-30). İstanbul: Kalkedon.

Aliaağaoğlu, A., & Koyuncu, A. (2019). Gaziantep'te Kentleşme ve Kentsel Nüfusun Dağılışı. Türk Coğrafya Dergisi, s. 29-40.

Andersson, R., & Musterd, S. (2005). Area-Based Policies: A Critical Appraisal. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 96(4), 377-389. doi:https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2005.00470.x

Arslan, H. (2014). Türkiye'nin Kentleşme Sürecinde Konut Politikalarının Evrimi. Akademik Bakış Dergisi(40), 1-22.

Artı Haber. (2021). Göllüce'de Esnafa Kentsel Dönüşüm Dopingi. Artı Haber Gazetesi Web Sitesi: http://artihaber27.com/haber/gollucede-esnafa-kentsel-donusum-dopingi-haberi-8644.html adresinden alındı

Atmaca, A. (2017). Aydınlar, Kentsel Dönüşüme Giriyor. Denge Gazetesi Web Sitesi: http://gaziantepdenge.com/haber/aydinlar-kentsel-donusume-giriyor-haberi-5241.html adresinden alındı

Aydın, S. (2003). Türkiye'de Konut Sorununun Ekonomik Boyutları Yaymlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, S. (2019). Konut Sorununa Devletin Müdahale Aracı Olarak Emlak Bankası. Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 74-107.

Ayik, U. (2014). Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi Örneğinden Hareketle Siyasal Alandaki Hegemonik Söylemin Kentsel Mekâna Yansımaları. Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı (s. 780-788). Muğla: Coğrafyacılar Derneği.

Ayik, U. (2018). Ekonomi Politikalarının Bir Yansıması Olarak Sanayisizleşme ve Mekânsal Değişim: Istanbul Orneği Yayımlanmamış Doktora Tezi. Istanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayik, U. (2022). It Used to be Our Home! An Empirical Aftermath of Displacements Caused by Urban Regeneration. Planlama Dergisi, 32(3), 329-344. doi:10.14744/planlama.2022.14471

Ayik, U., & Avcı, S. (2020). Büyükdere Caddesinde Sanayileşme ve Sanayisizleşme Süreçlerinin Mekânsal Yansımaları (İstanbul-Türkiye). Coğrafya Dergisi(40), 203-217.

Ayik, U., & Enterili, Z. (2020). Değişen Kent Politikaları ve Kentsel Dönüşüm: Gaziantep Nuripazarbaşı Mahallesi Örneği. International Journal of Geography and Geography Education(41), 221-244.

Balcı , M. (2018). Çok Partili Dönemde Türkiye'de Kentleşme Olgusu. ECONDER International Academic Journal, 2(1), 8-15.

Beatty, C., Jones, C., & Lawless, P. (2005). The NDC Programme: An Overview of the 2001 Census. Sheffield Hallam University : Centre for Regional Economic and Social Research .

Boelhouwer, P., & van der Heijden, H. (1992). Housing Systems in Europe Part I A Comparative Study of Housing Policy. Den Haag: Delft University Press.

Bolt, G., & Van Kempen, R. (2010). Dispersal Patterns of Households Who Are Forced to Move: De-segregation by demolition: A Case Study of Dutch Cities. Housing Studies, 25(2), 159-180. https://doi.org/10.1080/02673030903561834

Brazley, M., & Gilderbloom, J. (2007). HOPE VI Housing Program Was It Effective. American Journal of Economics and Sociology, 66(2), 433-442.

Brazley, M., & Gilderbloom, J. (2007). HOPE VI Housing Program Was it Effective? The American Journal of Economics and Sociology, 66(2), 433-442.

Büyükşehir Gaziantep. (2019). Göllüce KDGPA Sınırı içerisinde yol alanı nazım ve uygulama imar planı değişikliği. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi: https://www.gaziantep.bel.tr/tr/duyurular/golluce-kdgpa-siniri-icerisinde-yol-alani-nazim-ve-uygulama-imar-plani-degisikligi adresinden alındı

Clark, C. (1940). The Conditions of Economic Progress. London: MacMıllan And Co., Limited .

Couch, L. (t.y.). Public Housing: Choice Neighborhoods Initiative and HOPE VI . National Low Income Housing Coalition.

Dargan, L. (2009). Participation and Local Urban Regeneration: The Case of the New Deal for Communities (NDC) in the UK. Regional Studies, 43(2), 305-317.

Dasgupta, S., & Singh, A. (2006). Manufacturing, Services and Premature Deindustrialization in Developing Countries A Kaldorian Analysis. World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER), Working Paper Series RP2006/49, 1-18.

Davidoff, P. (2011). Advocacy and Pluralism in Planning Journal of the American Institute of planners 1965. The City Reader, 5(March 2012), 435-445. doi:https://doi.org/10.1080/01944366508978187

Davis, M. (2010). Gecekondu Gezegeni. İstanbul: Metis Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı. (t.y.). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

Duru, B., & Ayten , A. (2002). Giriş: 20.Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce. B. Duru, & A. Alkan (Dü) içinde, 20.Yüzyıl Kenti (s. 7-27). Ankara: İmge Kitabevi.

Engels, F. (2009). The Condition of The Working Class in England. Oxford and New York: Oxford University Press.

Engincan, P. (2016). TOKİ: Dünü, Bugünü. Altüst Dergisi(18), 1-6.

Eraydın, A. (1992). Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Eşkinat, R. (2012). Türk İnşaat Sektöründe (TOKİ'nin) Yeri ve Etkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32, 159-172.

Fraser, C. (2003). Urban Regeneration in Europe. Oxford: Blackwell Publishing.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2020). Gaziantep Büyükşehir Yaprak ve Çakmak Mahalleleri 1/1000 Ölçekli Revizyon Uygulama İmar Planı Plan Raporu. Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi.

GBB. (2022). Şehitkamil İlçesi Özgürlük, Beylerbeyi, Göktürk ve İbrahimli Mahalleleri 1/1000 Ölçekli Revizyon Uygulama İmar Planı Açıklama Raporu. Gaziantep: GBB.

Genç, F. (2014). Gecekonduyla Mücadeleden Kentsel Dönüşüme Türkiye'de Kentleşme Politikaları. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 15-30.

Gömen, G. (2020). Osmanlı'dan Günümüze Gaziantep İlinin İdari Coğrafyası Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.

Göney, S. (2017). Şehir Coğrafyası I. İstanbul: Beta Yayınları.

Görgülü, Z. (2009). Kentsel Dönüşüm ve Ülkemiz. 1. İzmir Kent Sempozyumu (s. 767-780). İzmir: TMMOB.

Hall, T. (2006). Urban Geography. London and New York: Routledge.

Hartman, C., Keating, D., & Le Gates, R. (1982). Displacement: How to fight it. CA, USA: Natl Housing Law Project.

Hobor, G. (2013). Survıvıng The Era of Deındustrıalızatıon: The New Economıc Geography of the Urban Rust Belt. Journal Of Urban Affaırs, 35(4), 417-434.

İlik, İ., Bulut, İ., & Ayik, U. (2022). Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Sonrası: Antalya Kepez-Santral Mahalleleri Örneğinde Yerinden Edilme Süreçlerinin Analizi. Türk Coğrafya Dergisi(80), 53-70. doi:https://doi.org/10.17211/tcd.1081972

İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi. (1964). 13 Büyük Şehirde Gecekondu. Ankara.

Işık, Ş. (2005). Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. Ege Coğrafya Dergisi, 14, 57-71.

Kabakılıç, S. (2022). Türkrating. Türkrating: https://turkrating.com/files/uploads/toplu-konut-idaresi-baskanligi-87953.pdf adresinden alındı

Kandžija, V., Tomljanović, M., & Huđek, I. (2017). Deındustrıalızatıon as a Process in The EU. Ekonomski vjesnik : Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues, 30(2), 399-414.

Karadağ, D. (2008). Kentsel Dönüşüm. Kentsel Dönüşüm'ün Tarihi: https://v3.arkitera.com/g67-kentsel-donusum.html?year=&aID=794 adresinden alındı

Keleş, R. (1989). Konut Politikalarımız. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 44(1), 63-98.

Keleş, R. (2015). 100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu. İstanbul: Cem Yayınevi.

Keleş, R. (2016). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kılınç, Z., & Bezci, B. (2011). Kentleşme, Gecekondu ve Hemşerilik. Akademik İncelemeler Dergisi, 6(2), 323-344.

Kıray, M. (1998). Kentleşme Yazıları. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kuyucu, T., & Ünsal, Ö. (2010). 'Urban Transformation' as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul. Urban Studies, 47(7), 1479-1499.

Lees, L. (2011). The Geography of Gentrification : Thinking through Comparative Urbanism. Progress in Human Geography, 36(2), 155-171. doi:10.1177/0309132511412998

Lees, L., Slater, T., & Wyly, E. (2008). Gentrification. London and New York: Routledge.

Levy, D., & Woolley, M. (2007). Relocation is not Enough Employment Barriers among HOPE VI Families. Urban Institute Metropolitan Housing and Communities Center.

McCarthy, J. (2007). Partnership, Collabrative Planning and Urban Regeneration. Hampshire: Ashgate.

Mortan, K., & Erolat, O. (2009). Gaziantep Ekonomisine Bakış. İstanbul: Heyemola Yayınları.

Mumford, L. (2013). Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Önver, M. (2016). Konut ve Konut Politikası. İstanbul: IJOPEC Yayınları.

Palma, J. (2014). De-Industrialısatıon, 'Premature' De-Industrıalısatıon and the Dutch-Dısease. Revista NECAT, 3(5), 7-23.

Resmî Gazete. (2012). Bakanlar Kurulu Kararı. Ankara: Karar Sayısı : 2012/3092.

Resmî Gazete. (2013). Bakanlar Kurulu Kararı. Ankara: Karar Sayısı : 2013/4435.

Resmî Gazete. (2016). Bakanlar Kurulu Kararı. Ankara: Karar Sayısı : 2016/9525.

Rodrik, D. (2015). Premature Deindustrialization. NBER (Working paper No. 20935): Cambridge.

Romero, R. (2009). Estimating the Impact of England's Area-based Intervention 'New Deal for Communities' on Employment. Regional Science and Urban Economics, 39, 323-331.

Rowthorn, R., & Ramaswamy, R. (1997). Deindustrialization: Causes and Implications. IMF Working Paper 97/42, 1-38.

Shafaeddin, S. (2005). Trade Lıberalızatıon And Economıc Reform İn Developıng Countrıes: Structural Change Or De-Industrıalızatıon? United Nations Conference On Trade and Development Discussion Papers. United Nations.

Sönmez, B. (2014). Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek. Planlama, 24(1), 42-53. doi:10.5505/planlama.2014.11939

Sönmez, M. (2012). Yerleşme Yeri Seçimi ve Alansal Gelişimi Açısından Gaziantep. Malatya: Özserhat Yayıncılık.

Sumner, A. (2018). What İs Premature Deındustrıalısaton and Does It Matter? ESRC GlobalcPoverty and Inequality Dynamics Research Network Briefing Paper 9.

Şahin , M. (2016). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Planlama Bütünlüğüne Etkileri: Gaziantep Sahinbey ve Sehitkâmil İlçeleri Örneği Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şahin, S. (2018). Kent Planlama ve Kentsel Altyapı İlişkisinin Evrimi. Planlama, 28(1), 6-11. doi:10.14744/planlama.2018.75547

Şen, Ö. (2021). Gaziantep İli İhracatının Coğrafi Çeşitliliği. Türk Coğrafya Dergisi, (77), 145-156..

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete. (2018). Gaziantep İli, Şehitkâmil İlçesi, Çakmak ve Yaprak Mahalleleri Sınırları İçerisinde Bulunan Alanın Riskli Alan İlan Edilmesi Hakkında Karar. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.

Tekeli, İ. (2011). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2012). Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü (1923-1980). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2014). Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminden Öğrenebileceklerimiz. Ankara: TEPAV.

Tekin, M. (2017). Dünya Tarihinde İlk Şehir ve Şehir Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 12(2), 17-30.

Tercan, B. (2018). 1948'den Bugüne İmar Afları. Mimarlık Dergisi, 403, 20-26.

Thorns, D. (2004). Kentlerin Dönüşümü Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam. İstanbul: Soyak Yayınları.

TOKİ. (2019). TOKİ Kurumsal Tanıtım Dökümanı. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

TOKİ. (2022). Toki Mevzuat. https://a.toki.gov.tr/mevzuat: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20023888&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5 adresinden alındı

TOKİ. (2022, 10 03). Toplu Konut İdaresi. https://a.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce adresinden alındı

Ulusoy, A. E. (2020). Türkiye'de Konut Politikaları: Tarihsel Süreç ve Aktörlerin Rolü. Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi, 1(3), 87-123.

Ulusoy, R., & Turan, N. (2016). Gaziantep Ekonomisinin Orta Doğu Açısından. Akademik Bakış.

Ünsal, B., & Türkün, A. (2014). Neoliberal Kentsel Dönüşüm Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme. A. Türkün (Dü.) içinde, Mülk, Mahal, İnsan İstanbul'da Kentsel Dönüşüm (s. 17-42). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, M., & Örnek, İ. (2012). Walt Whitman Rostow'un Kalkınma Aşamaları Yaklaşımına Göre Gaziantep Ekonomisinin İncelenmesi. Ankara: Turkish Economic Association.

Yılmaz, E. (2016). Konut Sorunu ve Toplu Konut Üretiminde Toki'nin Ve Belediyelerin Rolü. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(7), 31-50.

Yörükan, T. (2006). Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri. Ankara: Nobel Yayınları.

KARAR VERMEDE ÇERÇEVELEME ETKİSİ

Saffet Karayaman

nobel bilimsel

KARAR VERMEDE ÇERÇEVELEME ETKİSİ

Saffet Karayaman

Yayın No.: 1593
ISBN: 978-625-398-500-4
E-ISBN: 978-625-398-501-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehmet Çakır -mehmet@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Karayaman, Saffet.
Karar Vermede Çerçeveleme Etkisi / Saffet Karayaman
1. Basım, VI + 116 s., 13,5x19,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-500-4
E-ISBN: 978-625-398-501-1
1. Karar Verme 2. Çerçeveleme Etkisi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **1**

1. KARAR VERME KAVRAMI **5**

1.1. Karar Tipleri 6
1.1.1. Rutin Kararlar 6
1.1.2. Rutin Dışı Kararlar 7
1.1.3. Stratejik ve Operasyonel Kararlar 7
1.1.4. Kişi ve Grup Kararları 8
1.1.5. Alt Kademe ve Üst Kademe Kararları 8
1.1.6. Belirlilik Altında Karar Verme 9
1.1.7. Belirsizlik Altında Karar Verme 10
1.2. Karar Verme Süreçleri 10
1.3. Kararı Gözlemleme ve Seğerlendirme 13
1.4. Karar Vermede Seçenek Bombardımanı 14
1.5. Karar Verme ve Zaman Kavramı İlişkisi 15
1.6. Bireysel ve Örgütsel Kararlar 16
1.6.1. Bireysel Kararlar 16
1.6.2. Örgütsel Kararlar 17
1.7. Karar Vermeyi Etkileyen Faktörler 19
1.7.1. Karar Vermede Sezgi Gücü 21

2. KARAR VERMEDE ÇERÇEVELEME ETKİSİ (FRAMING EFFECT) 25
2.1. Çerçeveleme Nedir? 25
2.1.1. Çerçeveleme ve İlişkili Kavramlar 28
2.1.2. Beklenti Teorisi Açısından Çerçeveleme 34
2.1.3. Bilişsel Psikoloji Açısından Çerçeveleme 35
2.2. Çerçevenin İşleyişi 35
2.3. Çerçevelemenin Karar Verme Sürecine Etkisi 45
2.4. Çerçeve Oluştururken Kullanılan Araçlar 47
2.4.1. Referans Çerçeveleri 48
2.4.2. Değer Çerçeveleri 51
2.4.3. Olumlu ve Olumsuz Çerçeveler 52
2.4.4. İşitsel Çerçeve 52
2.4.5. Görsel Çerçeveler 53
2.4.6. Renk 54
2.4.7. Yazı Tipi Boyutu ve Stili 54
2.4.8. Beden Dili 55
2.5. Çerçeveleme Etkisinin Uygulandığı Popüler Alanlar 55
2.5.1. Medya ve Halkla İlişkilerde Çerçeveleme Kullanımı 56
2.5.1.1. Gündem Kurma (Agenda Setting) 69
2.5.1.2. Önceleme (Priming) 70
2.5.1.3. Çerçeveleme (Framing) 72
2.5.2. Politikada Çerçeveleme 74
2.5.3. Pazarlama Faaliyetlerinde Çerçeveleme 77
2.5.4. Yatırımcı Davranışları ve Finans Alanında Çerçeveleme Etkisi 77

3. ÇERÇEVELEME ETKİSİ TUZAĞINDAN KORUNMA..... 81

4. ÇERÇEVELEME ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA..... 89

4.1. Araştırmanın Amacı 89
4.2. Araştırmanın Yöntemi..... 90
4.3. Araştırma Evreni ve Örneklemi..... 91
4.4. Verilerin Toplanması ve Analizi..... 91
4.5. Bulgular ve Tartışma 97
4.6. Sonuç ve Öneriler 99

KAYNAKÇA 103

KAYNAKÇA

Adsız, E. (2016). *Yöneticilerin duygusal zekâ düzeylerinin karar verme stillerine etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma* (Master's thesis, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ariely, D.: 2008 "Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions", Harper Collins Editions (1th ed.), 2008.

Akatay, A. (2003). Örgütlerde zaman yönetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 281-300.

Akbulut, Ezgi (2015). Debıasıng Framıng Effect: Analytıcal Processıng And Explıcıt Warnıng. Master Thesis, Socıal Scıences Of Mıddle East Technıcal Unıversıty, Ankara

Akgöz, S., Ercan, İ. & Kan, İ. (2004). Meta-analizi. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 30 (2), 107-112. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/uutfd/issue/35311/391976

Arca, M., Y. (2021). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Çerçeveleme Kuramı. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Arkes, H.R. (1991). Costs and benefits of judgment errors: Implications for debiasing. *Psychological Bulletin, 110*(3), 486-498. https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.3.486

Ayyıldız Ünnü, N. (2020). Karar Verme Hataları ve Kaynakları: Örgütsel Karar Vericiler Üzerine Nitel Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (36), 233-262.

Baldacchino, L., Ucbasaran, D., Cabantous, L. and Lockett, A. (2015). Entrepreneurship Research on Intuition: A Critical Analysis and Research Agenda. International Journal of Management Reviews. 17, 212–231

Banks, Sara M. ve vd. (1995). "The Effects of Message Framing on Mammography Utilization". Health Psychology. 14: 177-184.

Barnett, Barbara (2008). "Framing Rape: An Examination of Public Relations Strategies in the Duke University Lacrosse Case". Communication, Culture&Critique. 1: 179-202.

Bektaş, A. (1996). Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi. Bağlam Yayınları, İstanbul

Buda, R.: 2003 "The Interactive Effect of Message Framing, Presentation Order, and Source Credibility on Recruitment Practices", International Journal of Management, 20(2), s. 156.

Buss, D. M. (1987). Selection, evocation, and manipulation. Journal of personality and social psychology, 53(6), 1214-1221.

Carragee, Kevin, M. ve Roefs, Wim (2004). "The Neglect of Power in Recent Framing Research Preview". Journal of Communication. 54 (2): 214-233.

Chang, C.: 2004 "Country-of-origin as a heuristic cue: the effects of message ambiguity and product involvement", Media Psychology, 6, s. 169-193.

Chapaux-Morelli, P. ve Couderc, P. (2017). İkili İlişkilerde Duygusal Manipülasyon: Narsist Bir Partnerle Yüzleşmek. İletişim Yayınları: İstanbul.

CHYI, Hsiang Iris-Mccombs, Maxwell (2004) "Media Salience and the Process of Framing: Coverage of the Columbine School Shootings", Journalism & Mass Communication Quarterly, Spring, Vol. 81, No: 1

Danacı Ö (2005) Siyasi Kampanyalarda Medya: Yazılı Basın Haberlerinde "Çer-çeveleme" ve "Öne Çıkarma"nın Politikacı Temsilindeki Rolü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst, İstanbul.

David, Prabu ve vd. (2005). "Corporate Social Responsibility Practices, Corporate Identity, and Purchase Intention: A Dual-process Model". Journal of Public Relations Research. 17: 291-313.

Davis, Joel J. (1995). “The Effects of Message Framing on Response to Environmental Communications”. Journalism&Mass Commnications. 72 (2): 285-299

De Vreese, Claes ve Boomgaarden, Hajo (2003). “Valenced News Frames and Public Support for The EU”. Comunination. 28: 361-381.

Dovidio, J. F., Glick, P. E., & Rudman, L. A. (2005). On the nature of prejudice: Fifty years after Allport. Blackwell Publishing.

Donohue, George A- Tıchenor, Phillip J- Olıen, Clarice N (1995) “A Guard Dog Perspective On The Role Of Media” Journal of Communication, Vol. 45, No. 2, Spring.

Durfee, Jessica L. (2006) ““Social Change” and “Status Quo”Framing Effects on Risk Perception: An Exploratory Experiment” Science Communication, Vol. 27, No. 4, June.

Demir, Z. G. (2010). Çerçevelemenin Karar Verme Sürecine Etkisi. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (13), 161-180. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/akil/issue /48082/607945

Edy, Jill A. – Meırıck, Patrick C. (2007) “Wanted, Dead or Alive: Media Frames, Frame Adoption, and Support for the War in Afghanistan”, Journal of Communication, March, Vol. 57

Eksilemez, İ. (2020). Bir Referans Çerçevesi Olarak “Yerli Ve Milli” Ve Milli Savunma Sanayii Sektörüne Yansımaları. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Politikası Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Entman R M (1993) Framing: Toward Clarification Of A Fractured Paradigm, Journal Of Communication, 43, 51-58.

Entman R M (1991) Framing United-States Coverage Of International News: Contrasts in Narratives Of The Kal And Iran Air Incidents, Journal of Communication, 41(4), 6-27.

Erdoğan, İ. (2014). Siyasal Liderlerin Haber Fotoğraflarında Görsel Çerçeveleme Yanlılığı: 2014 Türkiye Yerel Seçim Kampanyası Örneğinde Gazete Haberciliğinin Karşılaştırmalı Çözümlemesi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2014 (39), 1-25. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ikad/issue/67965/995706

Ergör, Z. B. (2017). Yatırımcı Davranışları ve Karar Vermede Çerçeveleme Etkisi: Türkiye'de Yaşayan Karar Vericiler Üzerine Bir Çalışma. Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi, 2 (11), 8-20. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/bsad/issue/32769/363917

Estrada, J. (2001, October). Law and behavioral eeconomics. Şubat 17, 2019 tarihinde IESE Business School University of Navarra: https://web.iese.edu/jestrada/PDF/ Research/Others/L&BE.pdf adresinden alındı

Fama, E. F., & Malkiel, B. G. (1970). Efficient capital markets: A review of th

Fahmy, Shahira, (2007). "They Took it Down: Exploring Determinants of Visual Reporting in the Toppling of the Saddam Hussein Statue in National and International Newspapers", Mass Communication and Society, 10, (2), s. 143-170

Farrelly, E. (2015). Mutluluğun Sakıncaları. (Çev. Erdem Gökyaran). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Froehlich, Romy ve Rüdiger, Burkhard (2006). "Framing Political Relations: Measuring Success of Political Communication Strategies in Germany". Public Relatios Review. 32: 18-25.

Fuller, R. (1998). Behaviorual finance anda sources of alpha. Journal of Pension Investing, 2-3.

Gamliel, E., Herstein, R.: 2012 "Effects of message framing and involvement on price deal effectiveness", European Journal of Marketing, 46(9), s. 1215-1232

Gamson, William A. (1989) "News as Framing: Comments on Graber" American Behavioral Scientist, Vol. 33, No. 2 Nov./Dec.

Gamson W and Modigliani A (1989) Media Discourse And Public Opinion On Nuclear Power: A Constructionist Approach, The American Journal Of Sociology, 95(1), 1-37.

Görgülü, E. (2021). Socıal Value Orıentatıon Affectıng The Usage Of Unethıcal Negotıatıon Tactıcs Moderated By Anxıety And Gaın/Loss Framıng. Bahçeşehir University, Business Administration, İstanbul.

Güngör, S. & Özcan, U. (2022). Karar Kuramı ve Karar Verme. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (33), 119- 125.

Güran, M. S. ve Özarslan, H. (2016, Haziran). Çerçeveleme Teorisinin Halkla İlişkilerde Ku

Gültekin M. (2021). Algı Yönetimi ve Manipülasyon, Kanmanın ve Kandırmanın Psikolojisi. Pınar Yayınları, 13. Baskı, İstanbul.

Gümüş, U. T., Erhan, V. & Kılıç, Ç. (2019). Davranışsal Finansta Çerçeveleme Etkisi: Nazilli İİBF Örneği. EKEV Akademi Dergisi, 0 (78), 567-586. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/ sosekev/issue/71525/1151017

Gitlin, T., (1980) The Whole World is Watching: Mass Media in The Making And The Unmaking Of The New Left, Berkely, Ca: University Of California Press.

Goffman E (1974) Frame Analysis: An Essay On The Organization Of Experience, Cambridge, Harvard University Press, MA.

Gomez M. L. & David B. Balkin, D. B., (2002). Management, McGraw-HillBook Company, New York, 2002.

Grewal, D., Gotlieb, J., & Marmorstein, H. (1994). The Moderating Effects of Message Framing and Source Credibility on the Price-Perceived Risk Relationship. Journal of Consumer Research, 21(1), 145–153. http://www.jstor.org/stable/2489746

Hallahan, Kirk. (1999). “Seven Models of Framing: Implications for Public Relations”. Journal of Public Relations Research. 11 (3): 205-242.

Hügül, H. (2011) Algı Yönetimi ve medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi, Yüksek Lisans Tezi. Kara Harp Okulu Savunma Sistemleri Enstitüsü, Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara)

Hiebert, Ray E. (2003). "Public Relations and Propaganda in Framing The Iraq War: A Preliminary Review". Public Relations Review. 29: 243-255.

Iyengar, Shanto- Kınder, Donald R. (1987) News That Matters, The University of Chicago Press, USA.

Jones, S. K., Frisch, D., Yurak, T. J., & Kim, E. (1998). Choices and opportunities: Another effect of framing on decisions. Journal of Behavioral Decision Making, 11(3), 211-226.

Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. New York: Macmillan.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 47(2), 263-291.

Kahneman, Daniel ve Tversky, Amos (1984). "Choices, Values and Frames". Ameriacan Psychologist. 39: 341-350.

Karademir, Ö. (2020). Rasyonellik Ve Sezgisellik İkileminde Yöneticilerin Karar Verme Biçimlerinin Davranışsal Ekonomi Varsayımları Açısından İncelenmesi: Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Doktora Tezi. Sakarya.

Karayaman, S. (2021a). Yönetimde Stratejik Bir Unsur Olarak Manipülasyon. (Editör) Mete, M. ve Karakan İ., İktisadi ve İdari Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler-II içinde (ss. 167-180). Gece Kitaplığı.

Karayaman, S. (2021b). Örgütsel Kararlara Direnç Ve Bu Kararlara karşı Manipülatif Davranış Türleri. (Editör)Çelebi, F., İşletme Biliminden Seçkin Araştırmalar içinde (ss. 143-159). Duvar Yayınları, İzmir.

Kavurmacı, C. (2014) Stratejik Karar Verme Sürecinde Bilişsel Yaklaşım: Üst Kademe Yöneticiler Üzerine Nitel Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Bursa.

Khatrı N. - H. A. NG (2000), "The Role of Intuition In Strategic Decision Making", Human Relations, C.53, S.1, s.s.57-86.

Knight, Myra G. (1999). "Getting Past The Impasse: Framing As A Tool For Public Relations". Public Relations Review. 25 (3): 381-398.

Kıral, E. (2015). Yönetimde Karar ve Etik Karar Verme Sorunsalı. Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(2),73-89. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/aduefebder/issue/33904/375315

Koçel, T. (2013). *İşletme Yöneticiliği,* 14. Baskı. Ankara: Beta Yayıncılık

Kocabey, E., Bakırcı, Ç. M. (2022, November 20). Çerçeveleme Etkisi: Bir Teklifin Sunuluş Biçimi Kararlarımızı Nasıl Etkiliyor?. Evrim Ağacı. Retrieved March 10, 2023. from https://evrimagaci.org/s/13345

Korkmaz, G. (2015). Çerçeveleme Kuramı Açısından Türk Amerikan İlişkileri ve Türkiye İmajı (The New York Times Örnek Olayı: 2001–2005) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Kosicki G M (1993) Problems And Opportunities in Agenda-Setting Research, Journal Of Communications, 43(2),100-127.

Kuzu, A. (2013). Veri Toplama Yöntem ve Araçları, Kurt, A.A. (Ed.). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, 93-115.

Küçük Durur, E. (2012). İnşacı Yaklaşım İçinde Çerçeveleme Kuramı Ve Haberin Çerçevelenişi. Atatürk İletişim Dergisi, (2, 21-31. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiletisim/issue/2761/36924

Leboeuf, R.A., & Shafir, E. (2003). Deep thoughts and shallow frames; on the susceptibility to framing effects. Journal of Behavioral Decision Making, 16, 77-92.

Le Galès, P. (2011). "Public Policy Research: Deconstructing the French Touch". Critical Policy Studies Vol.5, No.2, ss. 201-207.

Levin, I., Gaeth, G.: 1998 "How consumers are affected by the framing of attribute information before and after consuming the product", Journal of Consumer Research, s. 374-378.

Lewis P. S. Goodman S. H. & Fandt P. M. (2001). Management : challenges in the 21st century (3rd ed.). South-Western College Pub.

Lundy, Lisa K. (2006). "Effect of Framing on Cognitive Processing in Public Relations". Public Relations Review. 32: 295-301.

Manheim, Jarol B. ve Albritton, Robert B. (1984). "Changing National Images:International Public Relations and Media Agenda Setting". American Political Science Review. 77: 641-657.

Martinez, Jr., Belio A. (2006, Ocak). "Public Relations Development Campaign Strategies for Mobilizing Florida Latinos: Political Framing of Healthcare Coverage Issue." Confrerence Papers - International Communication Association, Dresden International Congress Centre, Dresden, Germany.

Maheswaran, Durairaj ve Meyers-Levy, Joan (1990). "The Influence of Message Framing and Issue Involvement". Journal of Marketing Research. 27: 361- 367.

McCOMBS, Maxwell - LLAMAS, Juan Pablo - LOPEZ-ESCOBAR, Esteban - REY, Federico (1997) "Candidate Images in Spanish Elections: Second-Level AgendaSetting Effects" Journalism & Mass Communication Quarterly, Vol. 74, No. 4, Winter

McCOMBS, Maxwell E. - SHAW, Donald L. (1972) "The Agenda-Setting Function of Mass Media", Public Opinion Quarterly, Summer, Vol. 36, Issue: 2

Mcleod, Douglas M. - KOSICKI, Gerald M. - Mcleod, Jack M. (2002), "Resurveying the Boundaries of Political Communications Effects", içinde Media Effects: Advances in Theory and Research, Edt. Jennings Bryant, Mahwah, NJ, USA.

Mitchell, T. R. (1997). Temporal Adjustments In The Evaluation Of Events: The "Rosy View". *Journal of Experimental Social Psychology*, sf: 421-448. doi: 10.1006/jesp.1997.1333.

Muller, P. (2015). “Looking back at public policy in France: A retrospective analysis of the ‘French touch’”, French Politics, Vol. 13, No, 3, s.287-289.

Mutlu, E. (1994). İletişim Sözlüğü, Ark Yayınları, Birinci baskı. Ankara.

Naktiyok, A. İşcan, Ö. F. (2004). Örgütlerde Farklı Karar Verme Modelleri ve Yöneticilerin Performans Değerlendirme Kriterleri İle Bireysel Karar Verme Süreçleri Arasındaki İlişk. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18(1-2), 287 - 306. T.C.

Nelson, Thomas E. - Clawson, Rosalee A. - Oxley, Zoe M. (1997 a) “Media Framing of a Civil Liberties Conflict and its Effect on Tolerance”, The American Political Science Review, September, Vol. 91, No. 3

Nitz, M. ve Ihlen, O. (2006, Ocak). “Oil and Gas As Natural Riches or Environmental Problems: Framing Contests in Public Relations.” Conference Papers - International Communication Association, Dresden International Congress Centre, Dresden, Germany.

Ortaköy, 2020:1). Çerçeveleme Teorisinin Tüketetici Risk Algısı Üzerindeki Etkisi: Organik Ürünlere Yönelik Bir Uygulama, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.

Oxford Dictionary (2021). Oxford dictionary. https://dictionary.cambridge.org/ tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/oxford adresinden erişilmiştir.

Özarslan, H. (2007). Çerçeveleme Yaklaşımı Açısından Haber Çerçevelerinin İzler Kitle Düşünceleri Üzerindeki Etkisi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst, Konya.

Özdemir, N. ve Turan, S. (2018). Okul müdürlerinin manipülatif davranışları ile öğretmenlerin özerklik algıları ve bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiler, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(2), 1707- 1726, Doi:10.29299/kefad.2018.19.02.018

Pan, Zhongdang ve Kosicki, Gerald M. (1993). ‘‘Framing Analysis: An Approach to News Discourse”. Political Communication. 10: 55-75.

Patterson, Thomas E. - Donsbach, Wolfgang (1996) “News Decisions: Journalists as Partisan Actors” Political Communication, Vol. 13

Pratkanis, A. & Alonson, E. (2018). İkna Çağı Propagandanın Gündelik Kullanımı ve Suistimali. İstanbul: The Kitap Yayınları.

Price, Vincent- Tewksbury, David-Powers, Elizabeth (1997) “Switching Trains of Thought: The Impact of News Frames on Reader’s Cognitive Responses”, Communication Research, 24, No.5 (Special Issue: Cultural Variability in Communication).

Ryan, Charlotte ve vd. (2001). “Framing, The News Media, and Collective Action”. Journal of Broadcasting&Electronic Media. 45 (1): 175-182.

Reber, Bryan H. ve Berger Bruce K. (2005). “Framing Analysis of Activist Rhetoric: How The Sierra Club Succeeds or Fails at Creating Salient Messages”. Public Relations Review. 31: 185-195

Reese S D (2001) Prologue - Framing Public Life: A Bridging Model For Media Research, Framing Public Life, Perspectives On Media And Our Understanding Of The Social World, S. D. Reese, O. H. Gandy and A. E. Grant (Eds.), Mahwah, Erlbaum, NJ., 7-31.

Robbıns Stephen P. – Timothy A. Judge (2012), Örgütsel Davranış, 14.b, çev. ed. İnci Erdem, Nobel, İstanbul.

Sallot, Lynne M. ve Johnson, Elizabeth A. (2006). “Investigating Relationships Between Journalists and Public Relations Practitioners: Working Together to Set, Frame and Build The Public Agenda, 1991-2004”. Public Relations Review. 32: 151-159

Savaş, S. (2015). Bütünleşik Kurumsal İletişimin Bir Unsuru Olarak Çerçeveleme. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi sayı 24, s. 148-167.

Schwardz B., (2004). The Paradox of Choice: Why More is less, Happer Collins, New York.

SCHEUFELE, Bertram (2004) “Framing-Effects Approcach: A Theoretical And Methodological Critique” Communications, Vol. 29

SCHEUFELE, Bertram (2006) “Frames, Schemata, and News Reporting” Communications, Vol. 31

SCHEUFELE, Dietram A. (1999) “Framing as a Theory of Media Effects”, Journal of Communication, Winter, Vol. 49, Issue 1.

SCHEUFELE, Dietram A. (2000) “Agenda-Setting, Priming, and Framing Revisited: Another Look at Cognitive Effects of Political Communication”, Mass Communication&Society, 3 (2&3).

SCHEUFELE, Dietram A. - TEWKSBURY, David (2007) “Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models”, Journal of Communication, 57.

Semetko, Holli A. (2004) “Media, Public Opinion, and Political Action”, The Sage Handbook of Media Studies, Ed. John D. H. Downing, Denis McQuail, Philip Schlesinger, Ellen Wartella, Sage Publications.

Smith, S. M., & Levin, I. P. (1996). Need for cognition and choice framing effects. *Journal of Behavioral Decision Making, 9*(4), 283-290. https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0771(199612)9:4<283::AID-BDM241>3.0.CO;2-7

Simon, Adam ve Xenos, Michael (2000). “Media Framing and Effective Public Deliberation”. Political Communication. 17: 363-376.

Simon, H. S (1987). Making management decisions: The role of intuition and emotion. Academy of Management Executive. 1 (1), 61

Shatz, I., Bakırcı, Ç. M., Karagözoğlu, (2022, October 25). Pembe Gözlük ve Düşüşçülük: Neden Geçmişi Olduğundan Daha İyi Hatırlarız?. Evrim Ağacı. Retrieved March 21, 2023. from https://evrimagaci.org/s/13114

Sinclair, M., & Ashkanasy, N.M., (2005). Intuition: myth of a decision-making tool? Management Learning 36 (3), 353-370.

Spaiser, V. (2008). Exploitation Of Information And Communication Technologies By Insurgent. London: King's College.

Surel, Y. (2000). "The Role of Cognitive and Normative Frames in Policy-making", Journal of European Public Policy, Vol.7, No.4, s.495.

Sümer, E., & Aybar, Ş. (2016). Etkin piyasalar hipotezinin, finansal piyasaları açıklamadaki yetersizliği ve davranışsal finans. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 75-84. 05 04, 2019 tarihinde alındı

Şentürk, F., & Fındık, H. (2014). Rasyonel karar alan ekonomik birimin risk altında verdiği kararlara davranışsal yaklaşım: kahneman-tversky beklenti teorisi perspektifinden eleştirel bir bakış. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 11(42), 127-139.

Tankard, J. W. (2001). The Empirical Approach to the Study of Media Framing. S. D. Reese, O. H. Gandy, & J. E. Grant içinde, Framing Public Life, Perspectives on Media and Our Undestanding of the Social World (s. 95-105). London: Lwarance Erlbaum Publisher.

TDK. (2021). Türk dil kurumu sözlükleri. https://www.sozluk.gov.tr adresinden erişilmiştir.

Toffler, A. (1970). *Future Shock,* Bantam Books, New York.

Tosun Kemal (1992), İşletme Yönetimi: Genel Esaslar, 6.b., Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara.

Trepel, C., Fox, C. R., ve Poldrack, R., A., 2005. "Prospect theory on the brain? Toward a Cognitive Neuroscience of Decision Under Risk" Cognitive Brain Research, 23, 34-50.

Tufan, C., & Sarıçiçek, R. (2013). Davranışsal finans modelleri, etkin piyasa hipotezi ve anomalilerine ilişkin bir değerlendirme. Trakya University Journal of Social Science, 159-182.

Türkeş Kılıç M S (2012) Siyasi Parti Yasaklamalarındaki Farklılığı Açıklamak: DTP ve Batasuna Kararlarında AB Çerçevelemesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Tversky, Amos ve Kahneman, Daniel (1986). "Rational Choice and The Framing of Decisions". Journal of Business. 59 (4): 251-278.

Usta, A. (2013). "Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış", Yasama Dergisi, Cilt.2, Sayı.24, s. 92-97.

Uysal, Ahmet (2003) The Framing of Political Inclusion and Exclusion: Media, State, and Islamic Party Interactions in Turkey, 1995 to 1998, Doktora tezi, Department of Sociology in the Graduate School Southern Illinois University, Carbondale, USA

Uyar, T. (2019). Havacılık Emniyet Yönetim Sistemlerinde Risk Kavramı Ve Risk Değerlendirmede Çerçeveleme Etkisine Yönelik Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi.

Wang, Alex (2007). "Priming, Framing, and Position on Corporate Social Responsibility". Journal of Public Reseach. 19 (2): 123-145.

Wolsko, C., Ariceaga, H., & Seiden, J. (2016). Red, white, and blue enough to be green: Effects of moral framing on climate change attitudes and conservation behaviors. Journal of Experimental Social Psychology, 65, 7-19.

Vujnovic, Marina (2006). "Framing Professionalism and Ethics of Journalism and Public Relations: The Case of Armstrong Williams". Conference Papers - International Communication Association, Dresden International Congress Centre, Dresden, Germany.

Wirtz, D., Kruger, J., Scollon, C. N., & Diener, E. (2003). What to do on spring break? The role of predicted, on-line, and remembered experience in future choice. Psychological Science, 14(5), 520-524.

Whitney, Paul ve vd. (2008). "Framing Effects Under Cognitive Load: The Role of Working Memory in Risky Decisions". Psychonomic Bulletin Review. 15 (6): 1179-1184.

Yaşlıoğlu, M. M. (2007). Karar verme sürecinde eğilimler ve bir araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

Yılmaz, H. (2018). İnsan ilişkilerinde manipülasyon ölçeği. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (4), 449-467.

https://m.medyaloji.net/m-makale/algi-yoluyla-manipulasyon_5522.html,

https://masivaturk.com/medyanin-en-cok-kullandigi-algi-yonlendirme-yontemi-framing-effect-cerceveleme-etkisi (Erişim tarihi: 11.07.2018)

https://www.bizimsakarya.com.tr/imdat-dinimize-saldiriyorlar

https://tr.euronews.com/2020/07/01/dunyada-sosyal-medya-yasaklar-ile-one-c-kan-ulkeler-hangileri

https://www.trthaber.com/haber/guncel/artvinde-dereye-atlayan-karacayi-balik-tutan-vatandaslar-kurtardi-754644.html

https://www.birgun.net/haber/16-yillik-doga-talanina-tamam-216947

https://tr.wikipedia.org/wiki/Fatih_Sara%C3%A7

https://www.milliyet.com.tr/cadde/aglayarak-kandiriyor-6631630

https://twitter.com/evrimgbakan/status/945881361646100480?lang=zh-Hant

https://m.facebook.com/Turkiye.Sanat.Bir.karikaTure/posts/2058214440904090/

https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_medya#Havuz_medyas%C4%B1

https://evrimagaci.org/cerceveleme-etkisi-bir-teklifin-sunulus-bicimi-kararlarimizi-nasil-etkiliyor-13345

TÜRKİYE KARAYOSUNLARI EL KİTAPÇIĞI I

Batı Anadolu

Mesut Kırmacı
Hatice Özenoğlu
Gözde Aslan
Uğur Çatak

nobel bilimsel

TÜRKİYE KARAYOSUNLARI EL KİTAPÇIĞI I
Batı Anadolu

Mesut Kırmacı - Hatice Özenoğlu - Gözde Aslan - Uğur Çatak

Yayın No.: 1666
ISBN: 978-625-398-638-4
E-ISBN: 978-625-398-639-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kırmacı, Mesut., Özenoğlu, Hatice., Aslan, Gözde., Çatak, Uğur.
Türkiye Karayosunları El Kitapçığı I -Batı Anadolu / Mesut Kırmacı - Hatice Özenoğlu - Gözde Aslan - Uğur Çatak
1. Basım, X + 180 s., 16x3,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-638-4
E-ISBN: 978-625-398-639-1
1. Briyofit 2. Flora 3. Tohumsuz Bitkiler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

TEŞEKKÜR ..... **vii**

GİRİŞ **1**

KARAYOSUNLARININ EKOLOJİK ÖNEMLERİ VE KULLANIM ALANLARI **3**

BİR HOBİ OLARAK KARAYOSUNLARI **7**

KARAYOSUNLARI ARAZİ ÇALIŞMALARI **9**
4.1. Arazide ihtiyaç duyulan ekipmanlar; 10

BİTKİLERİN TOPLANMASI VE KORUNMASI **13**

KARAYOSUNLARI **15**
6.1. Boynuzluotlar/Anthocerotophyta 16
6.2. Ciğerotları/ Marchantiophyta 18
6.3. Yapraklı Karayosunları/Bryophyta 74

KAYNAKLAR **179**

KAYNAKLAR

Christenhusz, M. J. M. ve Byng, J. W. (2016). The number of known plants species in the world and its annual increase. *Phytotaxa*, 261(3), 201-217.

Crum, H. (2001). Structural diversity of bryophytes. University of Michigan Herbarium. *Ann Arbor*, 379.

Erdağ, A. ve Kürschner, H. (2017a). A reference list of Turkish bryophytes. The state of knowledge from 1829 until 2017. *Anatolian Bryology*, *3*(2), 81-102. doi:10.26672/anatolianbryology.343242

Erdağ, A. ve Kürschner, H. (2017b). *Türkiye Bitkileri Listesi (Karayosunları)*. İstanbul: Ali Nihat Gökyiğit Vakfı Yayını.

Gignac, L. D. (2001). Bryophytes as Indicators of Climate Change. *The Bryologist*, 104(3), 410-420.

Glime, J. M. (2017). Chapter 1: The fauna: A place to call home. In J. M. Glime (Ed.). *Bryophyte ecology* subchapters (Vol. 2, pp. 1-16). Houghton.

Hodgetts, N., Cálix, M., Englefield, E., Fettes, N., García Criado, M., Patin, L., … Żarnowiec, J. (2019). A miniature world in decline: European Red List of Mosses, Liverworts and Hornworts. Brussels, Belgium.

Kırmacı, M., Kürschner, H. ve Erdağ, A. (2012). New and Noteworthy Records to the Bryophyte Flora of Turkey and Southwest Asia. Cryptogamie, *Bryologie*, 33(3), 267- 270. doi:10.7872/cryb.v33.iss3.2012.267

Kürschner, H. ve Erdağ, A. (2020-2021). *Bryophyte Locality Data from The Near and Middle East 1775-2019*. Cilt 1-6. Hiperlink, İstanbul.

Lindo, Z. Whiteley, J. A. (2011). Old trees contribute bio-available nitrogen through canopy bryophytes. *Plant and Soil*, 342(1), 141-148. doi:10.1007/s11104-010-0678-6

Markham, J. ve Fernández Otárola, M. (2021). Bryophyte and lichen biomass and nitrogen fixation in a high elevation cloud forest in Cerro de La Muerte, Costa Rica. Oecologia, 195(2), 489-497. doi:10.1007/s00442-020-04840-4

Özenoğlu, H. ve Kırmacı, M. (2022). *Riccia anatolica* sp. Nov. A new liverwort (Ricciaceae) species from Turkey. *Phytotaxa*, *532*(1), 78-84.

Patiño, J. ve Vanderpoorten, A. (2018). Bryophyte Biogeography. Critical Reviews in Plant Sciences, 37(2-3), 175-209. doi:10.1080/07352689.2018.1482444

Pharo, E. J. ve Zartman, C. E. (2007). Bryophytes in a changing landscape: The hierarchical effects of habitat fragmentation on ecological and evolutionary processes. Biological Conservation, The Conservation Ecology of Cryptogams, 135(3), 315-325. doi:10.1016/j.biocon.2006.10.016

Turetsky, M. R. (2003). The Role of Bryophytes in carbon and nitrogen Cycling. *The Bryologist*, 106(3), 395-409.

RUSYA'NIN DÜNÜ, BUGÜNÜ

Rusya Üzerine İnterdisipliner Çalışmalar

Editörler

Mehmet Ozan Aşık

Hasan Yeniçırak

nobel bilimsel

RUSYA'NIN DÜNÜ, BUGÜNÜ RUSYA ÜZERİNE İNTERDİSİPLİNER ÇALIŞMALAR

Editörler: Mehmet Ozan Aşık - Hasan Yeniçırak

Yayın No.: 1379
ISBN: 978-625-398-109-9
E-ISBN: 978-625-398-106-8
Basım Sayısı: 1. Basım, Ocak 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Aşık, Mehmet Ozan., Yeniçırak, Hasan.
Rusya'nın Dünü, Bugünü Rusya Üzerine İnterdisipliner Çalışmalar / Editörler: Mehmet Ozan Aşık - Hasan Yeniçırak
1. Basım, X + 122 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-109-9
E-ISBN: 978-625-398-106-8
1. Rusya 2. Siyaset 3. Sosyal Bilimler 4. Türkiye 5. İnterdisipliner Çalışma

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **v**

Birinci Bölüm
SOSYOLOJİ İLE SOSYALİZM ARASINDA BUHARİN:
ÇAĞDAŞ SOSYAL KURAMIN ERKEN KRİZLERİ ÜZERİNE

Evren M. Dinçer

Sosyolojik Kuramın Uzun On Dokuzuncu Yüzyılı: Buharin'in Sorunsalına Giden Yol 3
İlk Yıllar: Buharin'in Devrim Öncesi Radikal Fikirleri 7
Marx ve Engels Bu Konuda Pek Bir Şey Söylemediler 10
Buharin ve *Yeni Ekonomi Politikası* 13
Buharin'in Devrim Sonrası Sosyolojisi 16
Kaynakça 18

İkinci Bölüm
DEMOKRASİNİN GÖLGESİNDE OTORİTERYANİZMİN YENİDEN YÜKSELİŞİ: RUSYA

Hasan Yeniçırak

Demokrasi Geriliyor mu? 20
Otoriteryanizmin Yeniden Yükselişi 23
Yeniden Yükselen Otoriteryanizmin Baş Aktörü: Rusya 26
    Uluslararası Düzlemde Rusya'nın Otoriteryanizm Eğilimi 28
    Ulusal Düzlemde Rusya'nın Otoriteryanizm Eğilimi 29
Kaynakça 32

Üçüncü Bölüm
SSCB'DE GÖÇ VE SOVYET YAHUDİLERİ

Mehmet Ozan Aşık

Büyük Göç'ten Önce Sovyet Yahudi Kimliği 37
İsrail'e Göç 41
Sovyet Yahudilerinin İsrail'e Entegrasyonu 44

Asimilasyon veya Entegrasyon? 46
Göç ve Sembolik Etnisite 48
Kaynakça 49

Dördüncü Bölüm
ORTA ASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK GELİŞİMİ VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİ

Remzi Bulut

Rusların Orta Asya'yı İstilası 53
Orta Asya Ülkelerinin Ekonomik Yapısı 56
Orta Asya Ülkelerinin Rusya İle Ekonomik İlişkileri 60
Orta Asya Ülkelerinin Kendi Aralarındaki Ticari İlişkileri 66
Genel Değerlendirme 69
Kaynakça 71

Beşinci Bölüm
İNGİLİZ BELGELERİNE GÖRE TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ (1950-1960)

Yunus Özdurğun-Şerif Demir

Demokrat Parti İktidarına Kadar Türk-Sovyet İlişkileri 74
Demokrat Parti İktidarının İlk Yıllarında Türk-Sovyet İlişkileri 76
Stalin'in Ölümü Sonrası Türk-Sovyet İlişkileri:
Sovyetler Birliği'nin Normalleşme Çabaları 79
Türk-Sovyet İlişkilerinde Yumuşama Sürecine Doğru 83
Kaynakça 88

Altıncı Bölüm
TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN TEMEL PARAMETRELER

Mustafa Üren

İkili İlişkilerin Jeopolitik Düzlemi ve Siyasi Çerçevesi 93
İkili İlişkileri Etkileyen Temel Parametreler 95
İkili İlişkilerde Çatışmaya Neden Olan Olumsuz Parametreler 95
İkili İlişkilerde İş Birliğini Teşvik Eden Olumlu Parametreler 104
Parametreler Bağlamında İkili İlişkilerin Analizi 107
Sonuç 114
Kaynakça 116

Birinci Bölüm
SOSYOLOJİ İLE SOSYALİZM ARASINDA BUHARİN: ÇAĞDAŞ SOSYAL KURAMIN ERKEN KRİZLERİ ÜZERİNE

Evren M. Dinçer

Nikolai Buharin, sadece Avrupa tarihinde değil aynı zamanda dünya tarihinde de büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönem olan 1888 ve 1938 yılları arasında yaşadı. Bu yarım asırlık dönem, Avrupa'daki emperyalist güçlerin iç konsolidasyonuna, denizaşırı emperyalist angajmanlarının artış hızına, I. Dünya Savaşı trajedisine, İspanyol gribinin yıkıcılığına, imparatorlukların çöküşüne, ilk büyük dekolonizasyon hareketlerinin başlangıcına ve büyük nüfus hareketlerine kadar çok çeşitli köklü değişikliklere sahne oldu. Bu çalışma bu dönemin içinde yetişip söz konusu değişikliklere hem entelektüel hem de siyasetçi olarak tepki vermeye ve ortaya çıkan sorunlara yanıt aramaya çalışan bir kuramcının sosyoloji ve sosyalizm arasındaki gelgitini ele almaktadır.

Bu gelgit sosyolojik kuram açısından başlı başına değerli bir sorudur çünkü Buharin'in siyasi kimliğinin oluştuğu yirminci yüzyılın ilk on yılı ile düşünür olarak kendisini kabul ettirdiği 1910'lar ve sonrası hem sosyolojinin hem de sosyalizmin birer düşünce paradigmaları olarak yön arayışı içinde olduğu dönemlerdir. Sosyolojinin kurumsal öncüleri Fransa'da Emile Durkheim ile Almanya'da Max Weber'di. Ancak 1900'lerin başında başlayan bu kurumsallaşma bugün sahip olduğu kurumsal ve kanonik yapısını ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kazandı. Sosyalist/Marksist gelenek savaş öncesinde siyasal hayatın temel unsurlarından biri olsa da ancak savaştan sonra üniversitelerde ve araştırma çevrelerinde kendine yer bulmuştur. Buharin savaş öncesinde sosyalist/Marksist geleneğin söz konusu merkezî rolünün o çağda yaşamış en önemli isimlerinden biridir ve araştırmaya değer bir figürdür.

Kaynakça

Bottomore, T. (1997). "Marksizm ve Sosyoloji", Tom Bottomore ve Robert Nisbet (der), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* içinde, Ankara: Ayraç.

Brewer, A. (1990). *Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey*, Londra: Routledge.

Brower, D. P. (1989). "'The City in Danger': The Civil War and the Russian Urban Population", Koenker D. P., Rosenberg ve Suny (der), *Party, State, and Society in the Russian Civil War* içinde, Bloomington: Indiana University Press.

Buck-Morss, S. (2004). *Rüya Alemi ve Felaket: Doğu'da ve Batı'da Kitlesel Ütopyanın Tarihe Karışması*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis.

Bukharin, N. (1927). *The Economic Theory of the Leisure Class,* New York: International Publishers.

Bukharin, N. (1972). *Imperialism and World Economy*, Londra: The Merlin Press.

Bukharin, N. (1971). *Economics of the Transition Period,* New York: Pluto Press.

Bukharin, N. (1925). *Historical Materialism: A System of Sociology*, New York: International Publishers.

Calhoun, C. vd. (2007). *Classical Sociological Theory*, Malden: Blackwell.

Cohen, S. (1980). *Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography, 1888-1938,* Oxford: Oxford University Press.

Finocchiaro, M. A. (2002). *Gramsci and the History of Dialectical Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.

Heitman, S. (1994). "The Myth of Bukharin's Anarchism," Bergmann, Schaefer ve Selden (der), *Bukharin in Retrospect* içinde, New York: M. E. Sharpe.

Hobsbawm, E. (1994). *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991*, New York: Vintage.

Koenker, D. P. (1989). "Urbanization and Deurbanization in the Russian Revolution and Civil War," Koenker, Rosenberg ve Suny (der.) *Party, State, and Society in the Russian Civil War* içinde, Bloomington: Indiana University Press.

Lewin, M. (1975). *Political Undercurrents in Sovyet Economic Debates: From Bukharin to the Modern Reformers,* Londra: Pluto Press.

Löwith, K. (1993). *Max Weber and Karl Marx*, Londra: Routledge.

Löwy, M. (1999). *Dünyayı Değiştirmek Üzerine: Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri*, İstanbul: Ayrıntı.

Lukacs, G. (1966). "Technology and Social Relations," *New Left Review*, no. 39.

Sayer, D. (1983). Marx after *Capital*: A Biograohical Note (1867-1883), Theodor Shanin (der) *Late Marx and the Russian Road* içinde (142-171), New York: Monthly Review Press.

Schmid H. (1994). Bukharin's Theory of Society, Bergmann, Schaefer ve Selden (der) *Bukharin in Retrospect* içinde, New York: M. E. Sharpe.

Selwyn B. (2011). "Trotsky, Gerschenkron and the Political Economy of Late Capitalist Development", *Economy and Society*, 40:3, 421-450.

Suny R. G. (1998). *The Soviet Experiment: Russia, the Ussr, and the Successor States* New York: Oxford University Press.

Turner B. S. (1993). Preface to the New Edition, *Max Weber and Karl Marx* içinde, Londra: Routledge.

Wallerstein, I. (2018). *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, İstanbul: BGST Yayınları.

İkinci Bölüm
DEMOKRASİNİN GÖLGESİNDE OTORİTERYANİZMİN YENİDEN YÜKSELİŞİ: RUSYA

Hasan Yeniçırak

21. yüzyılın başlangıcından günümüze kadar geçen 22 yıllık gibi kısa bir zaman diliminde etkisi belki de onlarca yıl sürecek çok önemli kırılma noktalarına şahit olduk. 2001'deki 11 Eylül saldırısı, 2008'deki küresel ekonomik kriz, 2022'deki Rusya'nın Ukrayna işgali bu kırılma noktalarından sadece birkaçını oluşturmaktadır. Bu kırılma noktalarına ek olarak Orta Doğu'da yükselen radikal İslamcı hareketler, Batı'nın bazı bölgelerinde yükselen popülist hareketler, Afrika ve Asya'da yükselen radikal muhafazakârlık göz önüne alındığında bu değişim süreci üzerine yeniden düşünmek elzem bir hâl almıştır. Yukarıda bahsettiğimiz kırılma noktalarını ve son dönemde yükselen hareketleri nasıl değerlendirmeliyiz?

Bu değişim sürecini, 2000'lerin başlarında küresel diriliş yaşayan demokrasinin bir gerileyişi olarak değerlendirebilir miyiz? Eğer bu değişim sürecini demokrasinin gerileyişi olarak değerlendireceksek demokrasinin bu gerileyişini nasıl adlandırmamız gerekmektedir? Demokrasinin bu gerileyişi otoriteryanizmin yeniden yükselişi midir? Eğer otoriteryanizmin yeniden yükselişinden bahsedeceksek, yeniden yükselen bu otoriteryanizmin formu nedir, demokrasi ile ilişkisi nasıldır, kesiştiği ve ayrıldığı noktaları nelerdir? Otoriteryanizmin yeniden yükselişinde başlıca aktör(ler) kimdir? Elinizdeki çalışma bizatihi bu sorulardan hareketle 21. yüzyılda yaşanan değişim süreci üzerine bir düşünme çabasıdır.

Çalışmaya geçmeden önce şunu belirtmem gerekir ki, yeniden yükselen otoriteryanizmin yeni bir heveslisi olarak, geniş bir literatürün çok küçük bir kısmıyla haşır neşir olma imkânım olduğundan bu çalışma sadece konuya mü-

o zaman siyasi irade yargı üzerinde tam bir yetkiye sahip olur. Tam da bu yüzden bu müdahaleler, literatüre "telefon adaleti" (telephone justice) olarak geçmektedir. Telefon adaleti ile anlatılmak istenen şey, siyasi irade tarafından yargıca doğrudan bir hatla iletilen emirlerdir (Ledeneva, 2008). Burada hukuk âdeta bir silah hâline gelerek elitleri denetlemek, muhalifleri disipline etmek için kullanılmaktadır (Lewis, 2020: 127). 1990'larda Rusya'da yargı alanında reformlar yapılmasına rağmen yargı kararlarına müdahaleler yasaklanmasına rağmen "telefon adaleti" uygulamaları ortadan kalkmamıştır (Ledenava, 2008: 330-31).

Bütün bu sürece baktığımızda hem uluslararası hem de ulusal düzeyde, 21. yüzyıl Rusya'sı, uluslararası yankı uyandıran otoriter siyasetin yeni bir versiyonunu geliştirmiştir. 21. yüzyılın ilk yirmi yılında dünyanın birçok ülkesinde "Putinist" siyasetin pek çok unsuruna şahit olmaktayız. "Putinist" siyaset ile kastedilen, demokratik-liberal normların aşındırılması, otoriter eğilimlerin egemen hâle gelmesidir. Ancak bu durum, yukarıda da belirttiğimiz gibi, en azından kavramsal olarak demokrasinin reddi anlamına gelmez. Aksine 21. yüzyılın ilk yirmi yılında Rusya, giderek daha otoriter bir siyasi sistem geliştirirken modern demokrasinin bütün kurumlarından yararlanmıştır. Yeniden yükselen otoriteryanizmin ayırt edici özelliği de demokratik özellikler ile otoriter özelliklerin bu kombinasyonu olmuştur.

Kaynakça

Applebaum, A. (2016). Authoritarianism Goes Global (II): The Leninist Roots of Civil Society Repression. *Journal of Democracy*, 26(4), 21-27.

Bieber, F. (2020). *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans*. Switzerland: Palgrave Macmillan.

Bohle, D. & Greskovits, B. (2012). *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Burke, E. (2016). *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*. (O. Arslan, Çev.) Ankara: Kadim Yayınları

Collier, D. & Levitsky, S. (1997). Democracy with adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics*, 49, 430-451.

Cooley, A. (2015). Authoritarianism Goes Global: Countering Democratic Norms. *Journal of Democracy*, 26(3), 49-63.

Diamond, L. (2008). The Democratic Rollback: The Resurgence of the Predatory State. *Foreign Affairs*, 87, 36–48.

Diamond, L. (2015). Facing up to the Democratic Recession. *Journal of Democracy*, 26(1), 141-155.

Greskovits, B. (2015). The Hollowing and Backsliding of Democracy in East Central Europe. *Global Policy*, 6, 28–37.

Hedlund, S. (2006). Vladimir the Great, Grand Prince of Muscovy: Resurrecting the Russian Service State. *Europe-Asia Studies*, 58(5), 775-801.

Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman and London: University of Oklahoma Press.

Kahn, J. (2006), The Search for the Rule of Law in Russia. *Georgetown Journal of International Law*, 37(2), 353–410.

Ledeneva, A. V. (2008), Telephone Justice in Russia. *Post-Soviet Affairs*, 24(4), 324–350.

Levitsky S. & Way, L. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.

Levitsky, S. & Way, L. (2015). The Myth of Democratic Recession. *Journal of Democracy*, 26(1), 45-58.

Lewis, D. G. (2020). *Russia's New Authoritarianism: Putin and the Politics of Order*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Nisbet, R. (1953). *Community & Power*. New York: Oxford University Press.

Parodi, M. (2000). Democracy in the World: Tocqueville Reconsidered. *The Tocqueville Review*, 21(1), 165-173.

Petersson, B. (2013). The Eternal Great Power Meets the Recurring Times of Troubles: Twin Political Myths in Contemporary Russian Politics. *European Studies: A Journal of European Culture, History and Politics*, 30(1), 301–26.

Plattner, M. F. (2005). Building Democracy After Conflict: Introduction, *Journal of Democracy*, 16(1), 5-8.

Plattner, M. F. (2015). Is Democracy in Decline?. *Journal Of Democracy*, 26(1), 5-10.

Plattner, M. F. & Diamond, L. (2007). Is East-Central Europe Backsliding?. *Journal of Democracy*, 18(4), 5–6.

Rutzen, D. (2015). Authoritarianism Goes Global (II): Civil Society Under Assault. *Journal of Democracy*, 26(4), 28-39

Shevtsova, L. (2014). The Maidan and Beyond: The Russia Factor. *Journal of Democracy*, 25(3), 74–82.

Shevtsova, L. (2015). Forward to the Past in Russia. *Journal of Democracy*, 26(2), 22-36.

Suslov, M. (2018). Russian World Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of 'Spheres of Influence'. *Geopolitics*, 23(2), 330–53.

Svolik, M. W. (2012). *The Politics of Authoritarian Rule*. New York: Cambridge University Press.

Tocqueville, A. (2015). *Amerika'da Demokrasi I*. (Ö. Doğan, Çev.) Ankara: DoğuBatı Yayınları.

Trenin, D. (2009). Russia's Spheres of Interest, not Influence. *The Washington Quarterly*, 32(4), 3–22.

Trochev, A. & Solomon, P. H. (2018), Authoritarian Constitutionalism in Putin's Russia: A Pragmatic Constitutional Court in a Dual State. *Communist and Post-Communist Studies*, 51(3), 201–214.

Turner, B. S. (2014). Robert Nisbet and the Problem of Community. *The American Sociologist*, 45(1), 68-83.

Wiatr, J. J. (2019). New and Old Authoritarianism in a Comparative Perspective, J. J. Wiatr (Ed.), *New Authoritarianism: Challenges to Democracy in the 21st century* içinde (169-181), Opladen, Berlin, Toronto: Barbara Budrich Publishers.

Üçüncü Bölüm
SSCB'DE GÖÇ VE SOVYET YAHUDİLERİ

Mehmet Ozan Aşık

Din ve etnisite çalışmaları için Sovyet Yahudilerinin İsrail'e göçten önceki ve sonraki hayatlarındaki kimlik dönüşümü, incelemeye değer bir sosyolojik fenomendir. Etnisite kavramı, her ne kadar ortak bir soya ya da tarihsel ortak bir ataya işaret etse de içeriği farklı dinî, ulusal, siyasi ve folklorik kültürel ögelerden oluşan bir kimlik yelpazesine işaret eder. Bir etnik grubun içinde var olmaya çalıştığı siyasal ortamın yanında, paylaştığı ekonomik endişeler de bu yelpazeden belirli bir tarihsel-toplumsal anda ne tür bir etnik kimliğin ortaya çıkacağını belirler. Bu etnik kimlik, bir aidiyet duygusu ve "biz" olanın işaret ettiği bir sosyal kolektivite inşa eder. Sovyet Yahudi etnisitesi, 20. yy. boyunca SSCB'de göçün değişen ulusal ve uluslararası konjonktürüne göre dinamik bir etnik kimlik benimsemiştir. Dinî kültür (Siyonizm) kadar ulusal kültürden de (Rusluk) etkilenen bu kimlik oluşumunda dindarlık ve milliyetçilik arasında gidiş gelişler, bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel konusu ise Büyük Göç (1988-1995) öncesi ve sonrası şeklinde iki aşamada Sovyet Yahudilerinin kimlik dönüşümleridir. Büyük Göç, yaklaşık 750.000 Yahudinin Rusya'dan ayrılıp İsrail'e yerleştiği göç dalgasının adıdır (Siegel, 1998). Bu çalışmanın amacı, Büyük Göç'ün öncesi ve sonrası belirleyicilerini ve özelliklerini tarihsel olarak incelemek ve Sovyet Yahudilerinin SSCB'den İsrail'e uzanan toplumsal yaşamlarındaki değişimde Yahudi kimliğinin dönüşümünü incelemektir.

Çağımızda etnisite üzerine çalışmaları klasikleşen Anthony Smith'e göre etnisite doğal değil tarihsel bir sosyal fenomendir ve bir ana vatana bağlı, ortak soy mitlerine, kültüre, paylaşılan anılara ve bir dayanışma ölçüsüne sahip insan topluluğunu işaret eder (2001). Sembolik etnik kimlik konusunda ise bireysel iradenin seçimine dayalı, daha keyfî bir aidiyet şeklinden bahsederiz. Gans'a göre sembolik etnisite "kolayca ifade edilen ve hissedilen" kültürel

Bununla birlikte Büyük Göç'e baktığımızda göçün arzulanan yönünün İsrail'e değil de ABD'ye doğru olduğunu görüyoruz. Sovyet Yahudilerinin ilk tercihi ABD olmuştur çünkü yüksek yaşam standartları, daha iyi eğitim ve iş olanakları etnik kimlik ve dinî yaşam talebinden daha çok öne çıkmıştır. İlginçtir ki, bu durumun Sovyet Yahudileri açısından SSCB'de Yahudi olanlar ile olmayanlar arasındaki etnik ayrımı zayıflattığını söylemek yanlış olmaz. Ancak ABD'nin Sovyet Yahudi göçüne getirdiği kısıtlama nedeniyle Rus Yahudileri İsrail'e gitmek zorunda kalmışlardır. Sovyet Yahudilerinin İsrail'e kısa sürede çok sayıda göçünün ardından İsrail'de kültürel farklılıklar ve ekonomik çıkarlar temelinde Yahudiler arasında yeni etnik sınırlar inşa edilmiştir. Dinî siyonist bir arzu ve amacı olmayan Sovyet Yahudilerinin sembolik etnik kimliği güçlenmiştir çünkü entegrasyon sürecinde uyum problemleriyle karşılaşmışlar, İsrail devletinin asimilasyon politikalarına karşı Rus kültürel kimliklerini korumak için direnmişler ve İsrail'de büyük bir Rus topluluğu oluşturmuşlardır.

Kaynakça

Anagnostou, Yiorgos (2009). "A Critique of Symbolic Ethnicity: The Ideology of Choice?" Ethnicities, 9(1): 94-122.

Benifand, Alexander (1991). "Jewish Emigration from the USSR in the 1990s." Innovation: The European Journal of Social Science, 4(3-4): 407-424.

Chervyakov, V., Gitelman, Z., Shapiro, V. (1997). "Religion and Ethnicity: Judaism in the Ethnic Consciousness of Contemporary Russian Jews." Ethnic and Racial Studies. 20(2): 280-305.

Cohen, Roberta (1991). "Israel's Problematic Absorption of Soviet Jews." Innovation: The European Journal of Social Science, 4(3-4): 437-461.

Gans, Herbert (1979). "Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America." Ethnic and Racial Studies, 2(1): 1-20.

Gitelman, Zvi (1991) "Ethnic Identity and Ethnic Relations among the Jews of the Non-European USSR." Ethnic & Racial Studies, 14(1): 24-54.

Gitelman, Zvi (1977). "Soviet Political Culture: Insights from Jewish Emigres." Soviet Studies. 29(4): 543-564.

Heitman, Sidney (1994). "Soviet Emigration Since 1985." Nationalities Papers, 22(1): 247-261.

Heitman, Sidney (1991). "Soviet Emigration in 1990: A New 'Fourth Wave'?" Innovation: The European Journal of Social Science, 14(3-4): 373-389.

Hiltermann, Joost R. (1991). "Settling for War: Soviet Immigration and Israel's Settlement Policy in East Jerusalem." Journal of Palestine Studies, 20(2): 71-85.

Karklins, Rasma (1987). "Determinants of Ethnic Identification in the USSR: The Soviet Jewish Case." Ethnic & Racial Studies, 10(1): 27-47.

Korey, William (1979). "The Future of Soviet Jewry: Emigration and Assimilation." Foreign Affairs, 58(1): 67-81.

Nagel, Joane (1994). "Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture." Social Problems, 41(1): 152-176.

Sabella, Bernard (1993). "Russian Jewish Immigration and the Future of the Israeli-Palestinian Conflict." Middle East Report, 182 (May/Jun).

Siegel, Dina (1998). The Great Immigration. New York: Berghahn Books.

Smith, Anthony (2001). Nationalism: Theory, Ideology, History. Cambridge, Oxford, Malden: Polity Press.

Dördüncü Bölüm
ORTA ASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK GELİŞİMİ VE RUSYA İLE İLİŞKİLERİ

Remzi Bulut

Orta Asya ülkeleri tanımı coğrafi konum olarak bulundukları yer temel alınarak yapılmaktadır. Dar anlamda Orta Asya ülkeleri denilince; Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan topraklarının yer aldığı coğrafi bölge belirtilmektedir. Geniş anlamda ise bu ülkelere ilave olarak İran'ın kuzeyi, Çin'in batısı (Doğu Türkistan ve Tibet), Afganistan, Pakistan, Moğolistan ve Rusya Federasyonu'nun bir kısmının yer aldığı bölgenin genel adı olarak tanımlanmaktadır.

Rusların, Orta Asya topraklarını egemenliği altına alma girişim ve çabaları Rus Çarı, Korkunç İvan döneminde başlamıştır. 1552 yılında Türk devleti olan Kazan Hanlığının işgal edilmesiyle Rusya Orta Asya'ya doğru yayılmaya başlamıştır. Ruslar nüfus yoğunluğu açısından az olan Sibirya ve Doğu bölgelerine genişleme istilası yaparken Tatar tüccarlarının din, milliyet, gelenek ve görenek gibi unsurları kullanarak Bozkır bölgesini ekonomik bakımdan Rusya İmparatorluğu'na bağımlı hâle getirmiştir (Saidov, 2020: 42-45). 17. yüzyılda başlayan istila harekâtı 300 yıl devam ederek Osmanlı İmparatorluğu ile Çin arasındaki birçok Türk devlet ve hanlıklarının toprakları Rusların eline geçmesiyle sonuçlanmıştır (Çitilov, 2018: 626). 19. yüzyılın sonlarında Orta Asya cumhuriyetleri tamamen Rusların idaresine geçmiştir. Rus idaresine geçen Orta Asya steplerinde Rus siyasi nüfuzu egemen olmaya başlamıştır. İstilacı Rus nüfuzunun artmasıyla birlikte bölgede ilim, bilim ve iktisadi alanlara yeterince önem verilememiş, hatta gerilemeler başlamıştır. İlerleyen zaman içinde bölge ülkelerinde Rus idari sistemi hâkim olmaya başlamıştır (Çitil &; Bulut, 2015: 246).

rinden faydalanılmalıdır. Türkiye ile birçok yönde ortak noktaları olan bu cumhuriyetler, Türkiye'nin deneyim ve tecrübelerinden en iyi şekilde yararlanmasını bilmelidir.

Kaynakça

Abay, E. G. (2022, 15 Kasım). *Rusya'nın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerindeki ekonomik etkisi*, https://www.aa.com.tr

Avrasya Ülkeleri- Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi, (2022, 12 Kasım). https://www.okan.edu.tr

Bulut, R. (2014). SSCB'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nda serbest piyasaya geçiş, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1(2),* 7-19.

Chitilov, R. (2018). Çarlık Rusya Siyasetinde Tatarlar: Dala Vilayatınıñ Gazetı Örneği, Muradov, N. ve Özkaya, Y. içinde, *Türkiye ile Türk Dünyası Arasında Bir köprü: Yavuz Akpınar Armağanı*, (s. 626-638), Ankara

Çay, A. M. (2009). Tarih Türkiye Dışı Türk Tarihi Orta Asya'da Türkler, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Erişim adresi: https://www.kulturportali.gov.tr/Common/DownloadFile.aspx?f=5.22.ortaasyadatrkler_20151215140917881.pdf

Çitil, R. (2016). Dala Vilayatınıñ Gazetı, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *55(1),* 377-402.

Çitil, R. ve Bulut, R. (2015). Dala Vilayatınıñ Gazetı Sayfalarında İktisadî Meselelerle İlgili Çıkan Yazı ve Haberler, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7(12),* 245-269.

Durmuş, M. ve Asma, Y. (2022, 20 Kasım). *Rusya-Orta Asya İlişkileri*, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-rusya-orta-asya-iliskileri.pdf

Gamarlı, N. (2015). *Rusya ve Orta Asya Ülkelerinin Ekonomik İşbirliği: Eğilimler ve Beklentiler*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kasım, M. (2020). Orta Asya'nın Ekonomik Gelişimi: Kuşak ve Yol Girişimi'nin getirdiği Fırsatlar ve Zorluklar, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* 3(2), ss. 55 -73

Kara, F. (2021). *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*, Elâzığ, IKSAD

Oralbaykızı, A. S. (2019). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2),* 341-360.

Polivaç, A. (2022, 12, Kasım), Torgovlya Stran Tsentralnoy Azii s Rossiyey i Kitayem. Rossiya i Novıye Gosudarstva Evrazii, 2019, № IV (XLV), cc. 136-147. https://doi.org/10.20542/2073-4786-2019-4-136-147

Rusya İstatistik Kurumu, (2022, 25 Ekim). https://rosstat.gov.ru

Rusya Federasyonu Merkez Bankası, (2022, 25 Ekim). https://www.banki.ru

Saidov, Z. (2020). "İstoriya Rossii". *[Rusya Tarihi],* ББК 63.3 (2 рос) + 74.266.3 И-90, ISBN 978-99975-852-5-7, Душанбе- 2020.

Stratejik Ortak, (2019). *Orta Asya'daki 5 Türk Devleti'nin Yer Altı Kaynakları*, https://www.stratejikortak.com

Timoşina, T. (2018). *Ekonomiçeskaya İstoriya Rossii,* Moskova, Litres Yayınevi.

Vert, N. (1992). "İstoriya Sovetskogo Gosudarstba". *[Sovyet Devletleri Tarihi]*, İzdaniye, "İzdatelskaya Gruppa Progress", 1992 "Progress- Akademiya".

Beşinci Bölüm
İNGİLİZ BELGELERİNE GÖRE TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ (1950-1960)

Yunus Özdurğun-Şerif Demir

Tarihî belgeler/vesikalar geçmişi öğrenmemiz ve bugünü anlamlandırmamız noktasında bize yol gösterirler. Söz konusu vesikalara bir örnek devletlerin dış ilişkilerde tuttukları kayıtlardır. İngilizler, 19. yüzyılın sonlarından itibaren elçilikler vasıtasıyla dünyadaki gelişmeleri ülkelerine aktarmışlardır. İngilizler böylelikle dünyadaki tüm gelişmelerden haberdar olup politikalarını o doğrultuda şekillendirmişlerdir. Buna bağlı olarak Türkiye'de yaşanan gelişmeler de tüm çıplaklığıyla Londra'ya bildirilmiştir. Raporlar; İç İşleri, Dış Gelişmeler ve Ekonomik Gelişmeler gibi alt başlıklar hâlinde Türkiye'de bulunan İngiliz elçisinin ilgili yıl içerisinde daha önce farklı konularda hazırlanan ayrıntılı raporların topluca değerlendirilmesi suretindedir.

Buradan hareketle Türk-Sovyet ilişkilerini İngiliz Büyükelçilik raporları perspektifinden ele almaya karar verdik. Türk-Sovyet ilişkileri konusunda pek çok çalışma yapılmasına rağmen bunlardan farklı olarak ele aldığımız dönemi İngilizlerin gözüyle inceledik. İki devlet arasındaki münasebetlerin bahsi geçen yıllıklar üzerinden incelenmesi iki yönden önem arz etmektedir. Birincisi; Türkiye, 1945 tarihinden sonra ABD'nin başını çektiği Batılı devletler topluluğunun yanında yer almıştır. İngiltere de bu devletlerden biriydi. İkincisi; Türkiye 1960 yılına doğru Sovyetler Birliği'ne göz kırpmaya başlamıştır. Türkiye'nin tutumu hâliyle İngiliz raporlarına da yansımış ve Türk-Sovyet ilişkilerinden bahsederken ortaya çıkan yeni durumdan memnun olmadıkları açık bir şekilde görülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde Türk-Sovyet ilişkilerinin DP iktidarına kadar olan kısmını tarihsel süreç içerisinde ele alınmıştır. İkinci bölümde DP iktidarının ilk yıllarında iki devlet arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Üçüncü

- Türkiye'nin yeniden canlanmasını ve büyümesini daha tam bir kalkınma gücüne dönüştürmek;
- Türkiye'nin istediği türden bir geleceğin büyük ölçüde oldukça hızlı ekonomik gelişmelere bağlı olduğu inancı;
- Türkiye'nin geleceğinin Türk olması gerektiği ve Batı'nın aşağı bir kopyası olmaması gerektiği inancı (FO 371_153030, 1959: 7).

27 Mayıs'tan sonra olan bitenleri değerlendiren İngilizler, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşmasını dış politikada yeni arayışlar içerisinde olmanın yanında iç politikadaki krizden kurtulmanın yolu olarak da yorumladıklarını şu sözlerle dile getirmişlerdir: "Bay Menderes'in Bay Kruşçev ile karşılıklı ziyaretler yapma anlaşması sadece Türkiye'nin daha önceki aşırı Rus karşıtı tutumundan ihtiyatlı bir geri çekilme olarak değil aynı zamanda iç krizden uzaklaşma umudu olarak görülmüştür" (FO 371_160212, 1960: 6).

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi yaşanmasa belki de günümüzde iç ve dış politikada başka bir Türkiye görebilirdik. Zira Türkiye artık 1957 yılından itibaren ABD'den kopmaya başlamış, yeni ilişkiler kurmak için yelken açmıştır. Ortada bir yandan Türkiye'nin her türlü fedakârlığı yapmasına rağmen bunları görmezden gelen ABD, diğer yandan geçmişte yapmış olduğu hataları telafi etmeye çalışan Sovyetler Birliği vardı. Türkiye en son çareyi Sovyetler ile ikili ilişkiler kurmakta bulmuştur. Kanaatimizce Türkiye oldukça yerinde bir adım atmıştır. Tüm bunlara karşılık 27 Mayıs'ın arkasında ABD ve bazı müttefiklerinin olduğu yönünde günümüzde birtakım iddialar ortaya atılmaktadır. Ancak elimizde bu iddiaları kesin olarak doğrulayacak belge/kanıt yoktur.

Kaynakça

İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 424_290, 1949
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 424_291, 1951
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 424_292, 1952
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 424_293, 1953
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 424_294, 1954
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 424_295, 1955
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 424_296, 1956
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 424_297, 1957
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 371_153030, 1959
İngiliz Büyükelçilik Yılları Foreign Office (FO) 371_160212, 1960
Resmî Gazete, No:7979 11.12.1951
Akis, 23.12.1959

Afşar, E. (2019). Türk Dış Politikasına Tarihsel Bir Bakış: Türk-Rus İlişkileri (1919-1925). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4 (7), 135-148.

Ahmad, F. ve Ahmad, B. T. (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1974. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Armaoğlu, F. (1991). Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri. Ankara: TTK.

Avcıoğlu, D. (1979). Millî Kurtuluş Tarihi IV. İstanbul: Tekin Yayınları.

Bozdağ, İ. (1997). Menderes Menderes. İstanbul: Emre Yayınları.

Benhür, Ç. (2004). Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 15, 325-337.

Demir, Ş. (2021). Demokrat Parti Döneminde Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri. Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti (Cilt 2), Erdoğan, D.İ., Demircioğlu, İ.H. ve Şimşek, S.S. (Ed.), İstanbul: Yeditepe Yayınevi, ss.1023-1062.

Gürün, K. (1991). Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953). Ankara: TTK.

Gönlübol, M. ve Sar, C. (1996). 1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası. Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), içinde (s. 3-136), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Karataş, B. (2019). II. Dünya Savaşı Sırasında Franz Von Papen Suikastı Çerçevesinde Türkiye, Sovyetler Birliği ve Almanya İlişkileri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1), 127-137.

Karpat, K. (2010). Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2012). Türk Dış Politikası Tarihi. (Haz.). Ayas, G. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kırpık, C. ve Kalkancı, K. (2021). Suat Hayri Ürgüplü Hükûmeti Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri. History Studies, 13 (1), 285-300.

Kurban, V. (2014). 1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 14 (28), 253-283.

Köse, İ. (2019). Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notalar. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 74 (4), 1125-1148.

Sander, O. (1993). Siyasi Tarih 1918-1990. Ankara: İmge Yayınları.

Sever, A. (1997). Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958. İstanbul: Boyut Kitapları.

Tellal, E. (2000). Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964). Ankara: Mülkiyeler Birliği Vakfı Yayınları.

Altıncı Bölüm
TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN TEMEL PARAMETRELER

Mustafa Üren

Türk-Rus ilişkileri, uzun bir geçmişe sahiptir. Bu zaman diliminde, ilişkilerin doğasında ciddi bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşüm neticesinde başlangıçta Türklere tâbi olan Ruslar, en nihayetinde Türklerin büyük bölümüne hükmeden bir konuma ulaşmıştır. Aslında bu dönüşümde, Türklerin de kayda değer katkısı bulunmaktadır. Örneğin Moskova Knezliği'nin ortaya çıkması ve gelişmesinde Türkler önemli rol oynamıştır. Cengiz Han'ın saldırıları neticesinde 1240'da Kiev Knezliği'nin yıkılması (Kurat, 1987: 69), Moskova Knezliği'nin gelişmesi için uygun bir siyasi ortam yaratmıştır. İlyas Kamalov'a (2008: 183) göre, Altın Orda Devleti'nin himayesinde geçen bu dönem, Moskova Knezliğinin hem siyasi şekillenmesi hem de gelişmesinde etkili olmuştur. Otoritesini diğer Rus knezliklerine kabul ettiren Moskova Knezliği'nin 1480'de bağımsızlığını ilan etmesiyle doğuya ve güneye yayılma süreci başlamıştır (Vernadsky, 1944: 60). Bu yeni süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesine devam ettiği döneme denk gelmektedir. Rusların yüzünü güneye çevirmesiyle Osmanlı İmparatorluğu ve Moskova Knezliği arasında başlayan asimetrik güç ilişkisi, yaklaşık dört asır süren rekabet ve çatışma neticesinde Rus tarafının üstünlüğüyle sona ermiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen I. Dünya Savaşı sonrasında iki ezeli rakibin varisleri Bolşevik ve TBMM hükûmetleri, 16 Mart 1921'de imzaladıkları *"Moskova Antlaşması"* ile önceki dönemden tamamen farklı dostluk dönemini başlatmayı başarabilmişlerdir. Nitekim Lozan Antlaşması'nın ardından 17 Aralık 1925'te imzalanan *"Dostluk ve İş Birliği Antlaşması"* (Aydın ve Acar, 2019: 23), ikili ilişkilerin altın çağını oluşturmaktadır. Fakat dostluk ve iş birliğinin hâkim olduğu bu dönem fazla uzun sürmemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan küresel lider olarak çıkan Sovyet Yönetimi'nin Türkiye'den Boğazlar ve Kars Platosu'nun talep etmesiyle

dır. Aslında Mayıs 2010'da kurumsal alanda ilk adım atılarak "Üst Düzey İş Birliği Konseyi" (ÜDİK) (Taşçı, 2019: 97) kurulmuştur. Ancak oluşturulan bu konseyin, kriz döneminde hiçbir işlevinin olmadığı görülmüştür. Yine Türkiye ve Rusya'da kurulan kültür derneklerinin tarafları barışa zorlama yolunda önemli bir girişimlerinin olmadığı, çoğunluk tarafından kabul edilen diğer bir realitedir. Bunun da öne çıkan sebebi, tarihsel süreç içinde toplumsal hafızalara yerleşen ve bir türlü silinemeyen düşmanlık algısıdır. Bu algının değiştirilmesi hâlinde, iki tarafın da yararına olan iş birliğinin daha kalıcı hâle gelmesi için uygun siyasi ortam yaratılabilir ve çatışmaya neden olan faktörlerin zaman içinde elenmesine bağlı olarak kalıcı barışa imkân veren karşılıklı bağımlılık ortamı da sağlanabilir.

Netice itibarıyla belirtilen ortamın yaratılmasına yönelik bilimsel ve kültürel alanlarda atılacak olumlu adımlarla, önce siyasi alandaki çatışmacı faktörlerin yok edilmesi ve ardından da ekonomik alandaki iş birliğinin giderek geliştirilmesi sayesinde zaman içinde coğrafyanın ikili ilişkilere dayatmaları yok edilebilir. En nihayetinde, barış ve huzur içinde bir arada yaşama ortamı oluşturulabilir. Aksi takdirde coğrafyanın sınırlayıcı etkilerinden kurtulabilme adına yapılabilecek karşılıklı hamleler, Türkiye ve Rusya arasındaki iş birliği ortamının geçici olduğu iddialarını doğrulayacak ve Batı'nın arzu ettiği şekilde tekrar çatışmacı bir ortama geri dönülmesi kaçınılmaz hâle gelebilecektir. Böyle bir gelişmenin de Batı dünyasının çıkarlarına hizmet dışında hiçbir yararı olmayacak, daha da kötüsü Türkiye ve Rusya arasındaki düşmanlığın daha da derinleşmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Acar, K. (2021). "Kırım Savaşı'ndan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na Rus Siyasi Literatüründe Osmanlı Devleti'ne ve Türklere Bakış". *Türkiye-Rusya İlişkileri*. Ed.ler, İ Topsakal ve A. K. Zengin. Ankara: TESAM ve Nobel Yayınları. 33-55.

Aça, M. (2013). "Misyoner-Şarkiyatçı Nikolay İvanoviç İlminskiy'in Çarlık Rusyası'nın Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma Politikalarındaki Yeri". *Yeni Türkiye Dergisi,* 55, 1464-1477.

Adams, T. W. (1972). "The American Concern in Cyprus". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* 401(1), 95-105.

Aktürk, Ş. (2006). Turkish–Russian Relations after the Cold War (1992–2002). *Turkish Studies*, 7(3), 337-364.

Al-Rawashdeh, M. S. and Al-Majali, S. A. (2017). "The Phenomenon of International Conflict in International Relations". *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 4(5): 3488-3502.

Altıntaş, A. (2005). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tehcir Kararı Alması ve Uygulaması". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(1), 77-99.

Asker, A. (2012). "Rusya'nın Ermenistan'da Askerî Varlığı: Hukuki ve Politik Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme". *Ermeni Araştırmaları Dergisi,* (41), 93-112.

Baev, P. (2021). *Russia and Turkey: Strategic Partners and Rivals*. Paris(France): Russie.Nei.Reports, No. 35.

Balta, E. ve Özkan, B. (2016). *Türk-Rus İlişkilerine Tarih İle Bakmak*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Raporu.

Balta, E. ve Demir, S. (2017). Rusya ve Türkiye'nin Ortak Tarihi. İçinde *Kuşku İle Komşuluk.* G. Özkan, E. Balta ve B. Beşgül, Der.ler. İstanbul: İletişim Yayınları. 111-128.

Balta, E., (2019). "From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia after The Cold War ". *Uluslararasi İliskiler,* 16(63), 69- 86.

Bassin, M. (2015). "Lev Gumilev, Russian Nationalists, and the Troubled Emergence of Neo-Eurasianism". *Between Europe&Asia*. Eds, M. Bassin, S. Glebov, and M. Laruelle. Pittsburgh(The U.S.): Broadcasting of the University of Pittsburgh Press. 165-186.

Bechev, D. (2021). "Russia and Turkey: The Promise and the Limits of Partnership". *Russia Rising*. Eds. D. Bechev, N. Popescu and S. Secrieru. London(The UK): Broadcasting of I.B. Tauris. 85-95.

Berber, O. (2021). "Türkiye-Rusya Türkleri İlişkileri". *20. Yüzyılda Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri* İçinde. Ed.ler, C. Yıldırım, F. Tuğlıoğlu, M. Gökçe ve O. Okumuş. Ankara: PEGEM Akademi Yayınları. 723-758.

Black, J. L. (2022). Russia *After 2020*. London(The UK): Publication of Routledge.

Bolat, M. A. (2019). "Yeni Türkiye İçin Kars Antlaşması'nın Önemi". *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9(2), 267-306.

Bolukbasi, S. (1993). "The Johnson Letter Revisited". *Middle Eastern Studies,* 29(3), 505-525.

Bulut, R. (2021). "Ekonomi ve Enerji Politikaları Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri". *Türkiye-Rusya İlişkileri*. Ed.ler, İ Topsakal ve A. K. Zengin. Ankara: TESAM ve Nobel Yayınları. 383-403.

Buzan, B. and Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: the Structure of International Security*. Cambridge (The UK): Cambridge University Press.

Büyükakıncı, E. (2012). "Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş". İçinde, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler.* Ed.ler, E Büyükakıncı and E. Bacanlı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. 779-842.

Chuprygin, A. (2019). "Russia and the United States in the Cases of Egypt and Libya". *The MENA Region: A Great Power Competition,* Within. Eds, K. Mezran and A. Varvell. Milano(Italy): Publication of The Institute for International Political Studies (ISPI). 93-105.

Çapraz, H. (2020). "Turkish Straits in Turkish-Russian Relations (From the End of the 19th Century to the World War I)". *Russia & Turkey Bilateral Relations in International Context International Conference Book*. Eds. A. Polunov and M. Tanrıverdi. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını. 33-62.

Çelebi, E. (2020). "Atatürk ve Türk Dünyası", *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 18(1), 199-208.

Çelik, E. T. (2012). "Türk-Rus İlişkilerine Yön Veren Etkenler". *Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildirileri*. Ed. H. Çomak, A. Ercan ve B. Ercan. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları. 261-285.

Çelikpala, M. (2015). "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri". *Bilig*, 72, 117-144.

Çelikpala, M. (2019). *Viewing Present as History: The State and Future of Turkey-Russia Relations*. İstanbul: Foreign Policy&Security Report No: 6 Published by Center for Economics and Foreign Policy Studies.

Danilov, V. I. (2001). "Some Features of Russian-Turkish Relations in the 1990s". *Perceptions*, 6(4), 61-68.

Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2010). "Rusya'dan Türkiye'ye Ulusaşırı Göç: Antalya'daki Rus Göçmenler". *Ege Coğrafya Dergisi* 19(1), 13-30.

Dilmaç, T. (2022). *Rusya'nın Ruhu*. İstanbul: Ötüken Yayınları No: 1790.

Dönmez, S. (2022). "Back to the Past: Is the West Moving from Crisis Management to Full-Spectrum Deterrence Including Nuclear Force?". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18(42), 295-322.

Elekdağ, Ş. (2017). *81. Yılında Montrö Sözleşmesi'nin Karşılaştığı Güvenlik Sorunları ve Sözleşmenin Feshi ve Tadili İçin Girişimler Vukuunda Karşılaşılacak Senaryoların Analizi*. Ankara: Avrasya İncelemeleri Merkezi Yayını Rapor No: 12.

EMRA-Energy Market Regulatory Authority, Turkey (2021). *Turkish Natural Gas Market Report 2020*. Ankara: Publication of Strategy Development Department of EMRA.

Erdemir, A.; Ciddi, S., and Hardie, J. (2021). *Collusion or Collision? Turkey-Russia Relations Under Erdogan and Putin*. Washington(The U.S.): Publication of Foundation for Defense of Democracies.

Erol, M. S. (2015). "Türkiye-Rusya İlişkilerinin Geleceğinde Tarihsel Kodlar ve Soğuk Savaş Faktörü". *II. Çalıştay Bildirileri*. Yay.Haz.lar, İ. Kemaloğlu ve İ. Svistunova. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 87-91.

Erşen, E. (2011). "Turkey and Russia: an Emerging "Strategic Axis" in Eurasia. *EurOrient,* 35-36, 263-282.

Ertem, B. (2010). "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3(11), 252-273.

Flanagan, S. J (2020). "Introduction". In *Russia, NATO, and Black Sea Security*. California(The U.S.): RAND Corporation. 1-7.

Goertz, G. and Diehl, P. F. (1992). "The Empirical Importance of Enduring Rivalries". *International Interactions,* 18(2), 151-163.

Goldblatt, H. (1986). "Orthodox Slavic Heritage and National Consciousness: Aspects of the East Slavic and South Slavic National Revivals". *Harvard Ukrainian Studies,* 10(3/4), 336-354.

Goryanof, S. (2006. *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*. Ankara: Ötüken Yaynları No: 633.

Grigorova, D. (2020). "'Russkiy Mir' in the Black See Region: Geopolitical Doctrine and Ideology". *Black Sea as a Space of Regional and International Cooperation Conference Book*. Ed., M. Hacısalihoğlu. İstanbul: Publication of BALKAR & TÜMBİFED. 79-87.

Hablemitoğlu, N. (2006). *Gaspıralı İsmail*. İstanbul: Birharf Yayınları No: 12.

Hamilton, R. E. and Mikulska, A. (2021). *Cooperation, Competition, and Compartmentalization: Russıan-Turkish Relations and Their Implications for The West.* Philadelphia(The U.S.): Publication of the Foreign Policy Research Institute.

Hirst, S. J. and Isci, O. (2020). "Smokestacks and Pipelines: Russian-Turkish Relations and the Persistence of Economic Development". *Diplomatic History,* 44(5), 834-859.

ICG-International Crisis Group (2018). *Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus*. Brussels(Belgium): Europe Report Nº 250.

Isachenko, D. (2021). *Turkey and Russia: the Logic of Conflictual Cooperation*. Berlin(Germany): SWP Research Paper 7.

İvanovskiy, V. (2011). "Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçisi'nin Çalıştay Açılış Konuşması". *I. Çalıştay Bildirileri*. Yay.Haz.lar, İ. Kamalov ve İ. Svistunova. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 7-8.

Jeltyakov, A. D. (2016). "Rus-Türk Kültürel İlişkileri: XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başında Rus Toplum Bilincinde Osmanlı Türkiye'si ve Türkler". Çev. L. Derviş. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 222, 121-130.

Kamalov, İ. (2008). *Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kamalov, İ. (2010). *Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İli*şkileri. Ankara: ORSAM Rapor No: 18.

Kanbolat, H. (2015). "T Günümüz Türk-Rus İlişkilerinde Kafkasya". *II. Çalıştay Bildirileri*. Yay.Haz.lar, İ. Kemaloğlu ve İ. Svistunova. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 101-106.

Kelkitli, F. A. (2017). Turkish-Russian Relations: Competition and Cooperation in Eurasia. London: Broadcasting of Routledge.

Kemaloğlu, İ. (2015). "Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri". *II. Çalıştay Bildirileri*. Yay.Haz.lar, İ. Kemaloğlu ve İ. Svistunova. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 75-86.

Kemaloğlu, İ. (2015a). *Rusların Gözüyle Türkler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları No: 666.

Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony*. Princeton(The U.S.): Publication of Princeton University Press.

Kınıklıoğlu, S. and Morkva, V. (2007). "An Anatomy of Turkish-Russian Relations". *Southeast European and Black Sea Studies,* 7(4), 533-553.

Köstem, S. (2018). "The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric İnterdependence". *Perceptions,* 23(2), 10-32.

Kujawa, K. (2021). Turkish-Russian Cooperation: Implications for NATO. Journal of International Studies, 14(2), 194-207.

Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar,* 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Lepingwell, J. W.R. (1994). "The Russian Military and Security Policy in the Near Abroad", *Survival: Global Politics and Strategy* 36(3), 70-92.

Lütem, Ö. E. (2015). "Olaylar ve Yorumlar". *Ermeni Araştırmaları Dergisi,* (51), 11-221.

Mackinder, H. J. (1919). *Democratic Ideals and Reality*. New York(The U.S.): Publication of Henry Holt and Company.

Mamedov, R. and Lukyanov, G. (2018). Russia and Turkey: Approaches to Regional Security in the Middle East. *Perceptions* 23(2), 51-71.

Masumova, N. R. (2018). "Russia and Turkey: Resetting Economic Partnership". *Perceptions,* 23(2), 33-50.

Mitchell, C. R. (1981). *The Structure of International Conflict*. London: Publication of The Macmillan Press Ltd.

Mürselov, C. ve Koç, B. (2016). "Rusya ve Azerbaycan'da Din-Devlet İlişkileri". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 182-209.

NATO (2022). *NATO 2022 Strategic Concept*. Brussels(Belgium): Publication of NATO Public Diplomacy Division.

Neset, S.; Aydin, M.; Balta, E.; Ataç, K. K. and Strand, A. (2021). *Turkey as A Regional Security Actor in the Black Sea, the Mediterranean, and the Levant Region*. Bergen(Norway): Publication of Chr. Michelsen Institute (CMI).

Nopens, P. (2013). *Geopolitical Shifts in the Eastern Mediterranean*. Brussels(Belgium): Publication of EGMONT - Royal Institute for International Relations.

Olson, R. (1998). "Turkish and Russian Foreign Policies, 1991–1997: the Kurdish and Chechnya Questions". *Journal of Muslim Minority Affairs,* 18(2), 209-227.

Oran, B. (1970). "Türkiye'nin 'Kuzeydeki 'Büyük Komşu Sorunu' Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)", *Ankara Üniversitesi SBF De*rgisi, 25(1-Ayrı Baskı), 41-93.

Ozdal, H.; Zvyagelskaya, I. and Svistunova, I. (2021). *Russia and Turkey-Partners or Adversaries?*. Ankara: Broadcasting of the Friedrich Ebert Foundation.

Örmeci, O. (2019). "Turkish-Russian Relations During AK Parti Rule: Could Economic Partnership Transform into a Strategic Partnership? A Realistic Outlook". *International Journal of Economics Administrative and Social Sciences,* 2(2), 126-145.

Özarslan, B. B. (2012). "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Aradeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XII(1), 135-166.

Özgen, C. (2017). "Türkiye-Rusya İlişkileri: Savunma İşbirliği Üzerine Bir Değerlendirme", VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu Bildirileri. Ed.ler, A. Karaağaçlı ve B. K. Yerdelen. Giresun: KARASAM Yayını. 68-77.

Petro, N. N. (2018). "Russian Orthodox Church". *Routledge Handbook Of Russian Foreıgn Policy*. Ed. A. P. Tsygankov. New York(The U.S.): Broadcasting of Routledge. 217-232.

Pilöv, A. (2015). "Rus-Türk Münasebetlerinde Orta Asya Konusu: İmparatorlukların Mirasısından XXI. Yüzyılın Gerçeklerine". *II. Çalıştay Bildirileri*. Yay.Haz.lar, İ. Kemaloğlu ve İ. Svistunova. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 107-111.

Secrieru, S. (2021). "Russia and Turkey in the Economic Realm". *Fire and Ice: The Russian-Turkish Partnership.* Paris: Chaillot Paper No: 168 Published By European Union Institute for Security Studies. 17-28.

Sezer, D. B. (2000). Turkish-Russian Relations: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership., *Turkish Studie*s, 1(1), 59-82.

Shlykov, P. (2018). "Russian-Turkish Relations in the Wider Black Sea Region: Cooperation and Competition". *Perceptions*, 23(2), 93-116.

Shnirel'man, V. (2017). "Useful Eurasianism, or How the Eurasian Idea is Viewed from Tatarstan". *The Politics of Eurasianism*. Eds, M. Bassin and G. Pozo. London(The UK): Broadcasting of the Rowman & Littlefield International, Ltd. 223-241.

Svistunova, İ. (2011). "Rusya ve Türkiye'nin Tarihî Kaderlerinin Benzerliği Hakkında". *I. Çalıştay Bildirileri*. Yay.Haz.lar, İ. Kamalov ve İ. Svistunova. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 232-236.

Svistunova, İ. (2015). "Türk-Rus Münasebetlerinde Avrasyacılık (XX. Yüüzyılın 90'lı Yılları)". *II. Çalıştay Bildirileri*. Yay.Haz.lar, İ. Kemaloğlu ve İ. Svistunova. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 95-100.

Şener, B. (2014). "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihî Gelişimi ve Hukuki Statüsü". *Tarih Okulu Dergisi,* 7(17), 467-493.

Taşcı, T. A. (2019). "Türkiye-Rusya İlişkileri ve Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)". *KARE,* (8), 81-128.

Toktogulov, B. (2015). *The NATO-Russia Council and Changes in Russia's Policy Towards NATO*. Unpublished Doctoral Thesis. Ankara: Middle East Technical University Social Sciences Institute.

Tol, G. and Taşpınar, Ö. (2019). "Turkey's Russian Roulette". *The Mena Region: A Great Power Competition*. K. Mezran and A. Varvell (Eds). Milano(Italy): Broadcasting of the ISPI. 107-125.

Topsakal, İ. (2020). "Turkey-Russia Relations: Harmony of National Interests". *Russia & Turkey Bilateral Relations in International Context International Conference Book*. Eds. A. Polunov and M. Tanrıverdi. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını. 209-221.

Trenin, D. (2018). "What Drives Russia's Policy in the Middle East?". *Russia's Return to the Middle East*. Eds. N. Popescu and S. Secrieru. Paris(France): Broadcasting of EU Institute for Security Studies. 21-27.

Turan, İ. (2009). Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar. İstanbul: BİLGESAM Rapor No: 5.

Tüysüzoğlu, G. (2016). "Düşen Uçağın Gölgesinde Rusya-Türkiye İlişkileri". *EkoAvrasya* 33, 14-20.

Ülger, İ. K. (2015). "Rusya'da Din-Devlet İlişkileri". *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde*. Ed., İ K. Ülger. Ankara: Seçkin Yayınevi Yayınları No: 141. 173-188.

Üren, M. (2016). *Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu*. Ankara. Nobel Bilimsel Eserler.

Üren, M.a (2020). Rusya'nın Kürt Politikası ve Orta Doğu Bölgesine Yansımaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi,* 11(Ek), 34-55.

Üren, M. (2021). "Rusya'daki Türk Dünyasının Aydınlanma Hareketi ve Kafkasya Bölgesine Yansımaları". *Yûnus Emre Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-IX* İçinde. Ed., Y. E. Tansü. Ankara: IKSAD Yayınları. 333-405.

Vernadsky, G. (1944). *A History of Russia*, New Revised Edition. New Heaven(The U.S.): Yale University Press.

Yanık, L. K. (2007). Allies or Partners? An Appraisal of Turkey's Ties to Russia, 1991-2007. *East European Quarterly,* 41(3), 349-370.

Yel, S. (2015). "1936 Yılından Sonra Değişen Dünya Şartları, Rusya Federasyonu ve Türkiye Arasında Boğazlar Meselesi". *II. Çalıştay Bildirileri*. Yay.Haz.lar, İ. Kemaloğlu ve İ. Svistunova. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 5-56.

Yesevi, Ç. G. (2022). "Examining the Organization of Turkic States: A Teacher and Norm-Creator". *Perceptions*, 27(1), 2-25.

Yılmaz, M. E. (2010). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 8(13), 27-42.

Yılmaz, S. ve Yakşi, A. (2016). "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri*". TYB Akademi,* 6(17), 9-57.

Yurdusev, Esin (1999). "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngiltere'nin Boğazlar Politikası". *Belleten,* 63(237), 559-596.

Zenkovsky, S. A. (1960). *Pan-Turkism and Islam in Russia*. Cambridge (The U.S.): Harvard University Press.

Zonova, T. (2015). "Mediterranean Trend in the Russia's Foreign Policy", *Rivista di Studi Politici Internazionali,* 82(4), 521-530.

Warhola, J. W. and Mitchell, W. A. (2006). "The Warming of Turkish-Russian Relations: Motives and Implications". *Demokratizatsiya,* 14(1), 127-143.

Wiederkehr, S. (2007). "Eurasianism as a Reaction to Pan-Turkism". In *Russia between East and West*. Ed., D. Shlapentokh. Leiden(The Netherlands): Broadcasting of Brill. 39-60.

SİBİRYA

ÇALIŞMALARI I

EDİTÖRLER
VİLDAN KOÇOĞLU GÜNDOĞDU
MUVAFFAK DURANLI
FERAH TÜRKER İLTER
ŞİMA DOĞAN BALCI

nobel bilimsel

SİBİRYA ÇALIŞMALARI - I

Editörler: Vildan Koçoğlu Gündoğdu - Muvaffak Duranlı
Ferah Türker İlter - Şima Doğan Balcı

Yayın No.: 1569
ISBN: 978-625-398-454-0
E-ISBN: 978-625-398-455-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Kapak Görseli: Tuva, Arjaan II kompleksi 22 nolu kurgandan çıkan dağ keçisi figürü.
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Koçoğlu Gündoğdu, Vildan., Duranlı, Muvaffak., Türker İlter, Ferah., Doğan Balcı, Şima.
Sibirya Çalışmaları-I / Editörler: Vildan Koçoğlu Gündoğdu - Muvaffak Duranlı - Ferah Türker İlter - Şima Doğan Balcı
1. Basım, VI + 356 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-454-0
E-ISBN: 978-625-398-455-7
1. Sibirya 2. Dil-Folklor 3. Edebiyat

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

ХАКАСТАРНЫҢ НАЦИОНАЛЬНАЙ ЧАЗАНҶЫХТАР ПАЗА ХОЗА ЧАЗАНҶАҢ НИМЕ-НООЛАР **1**
Раиса Петровна Абдина - Артем Самуилович Кызласов

АЛТАЙ БӦКӦ ИРБИЗЕК КЕП КУУЧЫНДАРДА ЛА ЭМДИГИ ӦЙДӦ **11**
Сурлай Абысова

ANA TÜRKÇEYE GÖRE ÇUVAŞ VE SAHA TÜRKÇELERİNDE BİTKİ ADLARI **15**
Gökçen Bilgin Aksoy - Mehmet Fatih Kirişçioğlu

“ODNA” (1931) FİLMİ ÖRNEĞİNDE STALİN DÖNEMİ SOVYET SİNEMASINDA ALTAYLILAR **31**
Ali Balcı

ТЮРКСКИЕ ЯЗЫКИ ЮЖНОЙ СИБИРИ В СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ **55**
Тамара Герасимовна Боргоякова

PROBLEMATIC ISSUES OF THE KHAKAS TENSE SYSTEM: ON THE STUDY OF SOME TENSE FORMS IN THE MODERN KHAKASS LITERARY LANGUAGE **73**
Tamara Nikolayevna Borgoyakova

ЧЕЛОВЕК И ПРИРОДА В ТРАДИЦИОННЫХ ВОЗЗРЕНИЯХ ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИХ НАРОДОВ ЮЖНОЙ СИБИРИ **83**
Венарий Алексеевич Бурнаков

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СЕМАНТИЧЕСКИХ СТРУКТУР ТЮРКСКО-МОНГОЛЬСКИХ ЛЕКСИЧЕСКИХ СООТВЕТСТВИЙ **97**
Мария Дмитриевна Чертыкова

SİBİRYA’DAN ANADOLU’YA OVO KÜLTÜ **107**
Sergen Çirkin

ARKEOLOJİ IŞIĞINDA ALTAY ŞAMANİZMİ VE MÜZIK **131**
Nükhet Okutan Davletov - Timur B. Davletov

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ АЛТАЙСКОГО ЯЗЫКА (ПО ИТОГАМ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТА «МОНИТОРИНГ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ АЛТАЙ В 2022 Г.») 137
Сурайа Дмитриевна Дилекова

ALTAY TÜRKÇESİNDE KADIN İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI 145
Abdullah Elcan

SAHA (YAKUT) BİLMECELERİNDE "AYI": KÜLTÜRDİLBİLİMSEL BİR İNCELEME 181
Gülsüm Killi Yılmaz

ТУВИНСКИЙ ПОЭТИЧЕСКИЙ ЖАНР *ОЖУК ДАЖЫ:* ИДЕЙНО-ТЕМАТИЧЕСКОЕ МНОГООБРАЗИЕ 201
Людмила Салчаковна Мижит

СЕМАНТИКА ВТОРИЧНЫХ ФОРМ, ОБРАЗОВАННЫХ НА БАЗЕ ПРИЧАСТИЯ НА *-ГАн* В ЮЖНОСИБИРСКИХ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ 213
Айяна Озонова

TUVACA İKİLEMELERDE MOĞOLCA UNSURLAR 227
Emin Erdem Özbek

SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE KÜÇÜLTME ANLAMINI SAĞLAYAN YAPILAR 239
Mehtap Solak Sağlam

AMUR BÖLGESİNDE TUNGUZ VARLIĞI – UDEGEYLER 253
Mustafa Can Teziç

ALTAY CUMHURİYETİ'NİN YER ADLARINDA SOMONİMLERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME ("ÜST" SOMONİMLER) 289
Nadejda Tıdıkova - Çeviren: Gülnar Hüseynova

TUVA ŞAMANİZMİ'NDE DÜŊGÜR'E DAİR NOTLAR 305
İlker Tosun

СОВРЕМЕННЫЕ ОХОТНИЧЬИ ВОЗЗРЕНИЯ И ПРАКТИКИ АЛТАЙЦЕВ .. 333
Светлана Петровна Тюхтенева

ХАКАСТАРНЫҢ НАЦИОНАЛЬНАЙ ЧАЗАНҶЫХТАР ПАЗА ХОЗА ЧАЗАНҶАҢ НИМЕ-НООЛАР

Раиса Петровна Абдина[*] - Артем Самуилович Кызласов[**]

Хакас ипчілернің аразында чазанҷыхтар уғаа тарап парған полған. Хыстар паза ипчілер оларға улуғ хайығ айландырҷаҥнар, оларны чон кип-азаана хоза паза чабал күстердең хайралланып кисчеҥнер. Чазанҷыхтарның көрімнері ээзінің чазынаҥ аның ирліг, ирліг нимес полғанынаҥ палғалыстығ полған. Чазанҷыхтар сіліглеенінеҥ, чон оҥдайынҷа чазалғанынаҥ паза иптиинеҥ пасхалалҷаҥнар. Анзы, иҥ пастап, чонның ибіркі чир-чайаанға кибірліг көрізінеҥ, пурунғы хакастарның чуртас оҥдайларынаҥ паза культуразынаҥ палғалыстығ. Чазанҷыхтарны идерінде күмүснеҥ, «айның тазы» тіп санап, тузаланарға хынҷаҥнар, кізі худын тартыпчатхан коралларнаҥ, нинҷчілернеҥ паза таналарнаҥ (перламутрнаҥ) тузаланҷаҥнар.

Ипчілернің иҥ өөн чазанҷыхтары:

– ызырға;

– пурба;

– чүстүк;

– пілектес;

– монҷых;

– хакас ипчілернің көксін чазаҷаҥ поғо;

– чазалған «нанҷых» хабыҷахтар;

– тулуҥнарға, сүүрместерге хаптырҷаҥ аймахпасха чазанҷыхтар.

Тулуҥнарға ілдірҷеҥ аймах-пасха чазанҷыхтар паза поғо иҥ пурунғы чазанҷыхтарға саналҷаҥнар. Олардаҥар піс хакас чонының пазылбин пүткен

[*] Кандидат филологических наук, «Хакасский научно-исследовательский институт языка, литературы и истории» (ХакНИИЯЛИ), rabdina@mail.ru

[**] Кандидат филологических наук, «Хакасский научно-исследовательский институт языка, литературы и истории» (ХакНИИЯЛИ)

Пу сöстернің тузалары хоостыра поғоны хайда ал чöрчеткен орнын сизінерге чарир. Пістің кöрізібіснең, сöстің «хустың поғағы» тузазы тиктең не пурун кирілбеен. Анзы, хынза, кöп чоннар аразында тарап парған хумай-хубай хусха киртініснең палғалыстығ полар. Ағаа хоза, хакастарның чир пүткенінеңер пілінізі піске ікі öртектеңер кип-чоох пастыра читкен. Öртектернің пірсі (Ўлген) ікінчізін (Ирлікті) суғның түбінзер хумға ысча. Пастағы öртек, ол хумны, ікінчізінең алып алып, тоғыс кўн торыспахнаң саапча, аннаң сығара чир пўт парған. Ирлік öртек хумның чардығын позына чазыр халған. Ол хум пöзік таға айлан парған. Пастағы öртек ікінчізіне, алаахтырған ўчўн, чуртаҷаң чир пирбеен. Пыролығ öртек, хайди ползa, аннаң тайах ізінче чир сурып алған, чирні ўтебізіп, ол тизіксер кір парыбысхан. Іди олар чуртаҷаң паза тузаланҷаң чирлерін ўлестірібіскеннер.

Ол оңдайнаң, поғо родтың картазы полып, сöбіредегі прай чахсы нименің хайраллағчызы полча. Пілдістіг, поғоның танығларын чарыдары тирең философскай сурығ, аннаңар пу сурығ хоостыра пір ле кöріс нимес. Пу сурығны істесчетсе, аның ибіре аймах-пасха кöрістер, сағыстар пар.

Источники:

Абдина Р. П. (2007) «Лексика традиционной одежды хакасов и её параллели в других языках». *Вопросы филологии*, 4,. 284−293.

Анжиганова, О.П., Баскаков, Н.А., Боргояков, М.И., Инкижекова-Грекул, И.А., Патачакова, Д.Ф., Субракова, О.В., Белоглазов, П.Е., Каскаракова, З.Е., Кызласов, А.С., Сунчугашев, Р.Д., Чертыкова, М.Д (2006). *Хакасско-русский словарь = Хакас-орыс сöстік*. Новосибирск: Наука.

Бутанаев, В.Я. (1996) *Традиционная культура и быт хакасов. Абакан*: Хакас. кн. изд-во.

Доможаков Н.Г. (1987) *Ырахҳы аалда Абакан:* Хакас.кн.из-во

Майногашева В.Е.(1988) *Хакасский героический эпос «Алтын Арыг»*. М: Наука

Патачаков, К.М (1982). *Очерки материальной культуры хакасов*. Абакан: Хакас. кн. изд-во.

АЛТАЙ БӦКӦ ИРБИЗЕК КЕП-КУУЧЫНДАРДА ЛА ЭМДИГИ ӦЙДӦ

Сурлай Абысова*

Туулу Алтайда јаткан өс калыктар ортодо озодоң бери ӱйенең ӱйеге оосло айдылып келген бӧкӧлӧр керегинде кеп-куучындар текши јарлу. Мындый куучындардың төс сӱр-кеберлери јӱрӱмде чын јӱрген улустар, олорло болгон учуралдар јӱрӱмде чын болгон деп бӱдӱмји бар. Анайып бу куучындарда айдылган керектер тӱӱкилик учур алынат. Алтай ичинде Көрӧгӧш / Бӧрӧгӧш, Ирбизек, Бадма, Ӧлӧштӧй, Јарынак ла оноң до өскӧ бӧкӧлӧр керегинде куучындар таркаган. Баатыр укту улус керегинде айдылган куучындар олордың чыккан-өскӧн јерлериле колбулу болгоны чокымдалат. Ненің учун дезе кажы ла бӧкӧниң эткен керектериле, оныла болгон учуралдарла кожо аңылу јерлердиң аттары адалат эмезе бу куучындар јер сайын бир өзӧк, бир аймак ичинде айдылып, ол ок ӧйдӧ өскӧ јердиң улузы ортодо таркабаган. Темдектезе, Бадма ла Ӧлӧштӧй керегинде кеп-куучындар тӱштӱк Алтайда Кош-Агаш аймактың телеңиттеринде темдектелген болзо, Јарынак керегинде куучындар Улаган аймактың калыгында јарлу. Бу бичимелде ајару Ирбизек бӧкӧ керегинде кеп куучындарга эдилет.

Ирбизек тӱӱкиде чын болгон кижи. Ол эмдигизиле болзо, Кан-Оозы аймактың јеринде јуртаганы алтай кеп куучындардаң јарталат. Мынаң улам Ирбизек бӧкӧлӧ болгон учуралдар керегинде кеп куучындар анчада ла Кан-Оозы ла коштой јаткан Шабалин аймактарда јайылган эмтир. Тургуза ӧйдӧ Ирбизектиң ады ончо Туулу Алтайга јарлу.

Бӱгӱнге јетире айдылып келген кеп куучындарда бир канча сюжеттер аңыланат. Ирбизек кӱрештиң маргаанында өскӧ бӧкӧлӧрлӧ кӱрежип, олорды јенгени керегинде айдылган сюжет текши јарлу. Бу сюжет «Кызыл тыт» деп кеп куучыннаң иле көрӱнет. Мында Ирбизек моңол јериниң бӧкӧлӧриле бойыныңг калыгын каланнаң айрыырга тартыжат. Кеп куучында айдылганыла болзо, Туулу Алтай ичинде јаткан улус ол ӧйдӧ Улјыбай деп моңол кааңга јылдың сайын калан тӧлӧп туратан. Калың каланды тӧлӧӧргӧ кӱчи јетпей

* Методист, БОУ "ИПКиППРО РА" Горно-Алтайский Государственный Университет, surlai@mail.ru

Kaynakça

ADİL = *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugatı*. (1964). Bakü.

Arat, R. R. (1953). "Türk Şivelerinin Tasnifi". *Türkiyat Mecmuası*, X cilt, İstanbul, 59-138+1.

Arat, R. R. Temir, A. (1976). "Türk Şîvelerinin Tasnifi". *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara, 305-327.

Bayrak, Ö. (2005). *Tarihî Türk Lehçelerinde Bitki İsimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DLT = Atalay, B. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

EDAL = Starostin, S. A., Dybo, A. V., Mudrak O. A. (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*. Leiden: Brill.

EDPT = Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.

e-DS = Türk Dil Kurumu (2022). *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü)*. https://sozluk.gov.tr/ erişim tarihi: 28.12.2022.

Efe, K. (2012). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bitki ve Hayvan İsimleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

e-GTS = Türk Dil Kurumu (2022). *Güncel Türkçe Sözlük*. https://sozluk.gov.tr/ erişim tarihi: 28.12.2022.

Ercilasun, A. B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (2006). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ersoy, F. (2012). *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Ersoy, F. (2017). *Çuvaş Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

EUTS = Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul

KB = Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig-III İndeks* (Yay. haz. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul.

Kirişçioğlu, M. F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.

KTLS = Kültür Bakanlığı (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. Ankara.

Pakendorf, B.; Novgorodov, I. N. (2009). "Loanwords in Sakha (Yakut), a Turkic language of Siberia*". Loanwords in the World's Languages* (Ed. Martin Haspelmath and Uri Tadmor), De Gruyter Mouton, 496-524.

Poppe, N. (1965). *Introduction to Altaic Linguistics*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Poppe, N. (1959). "Das Jakutische". *PhTF*. c I. Wiesbaden, 671-684.

Teke, S. (2015). *Sibirya Türk Lehçelerinde Bitki Adları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tekin, T. (1989). "A new Classification of the Chuvash-Turkic Languages". *Erdem*. 5 (13): 129-140.

Yılmaz, E. (2002). "Çuvaşlar ve Çuvaşça". *Türkler*. c. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 110-118.

Yüce, N. (1993). "Çuvaşlar". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8, İstanbul, 388-392.

"ODNA" (1931) FİLMİ ÖRNEĞİNDE STALİN DÖNEMİ SOVYET SİNEMASINDA ALTAYLILAR*

Ali Balcı**

Giriş

Film üretme ve gösterme teknolojilerinin ortaya çıkmasında temel motivasyon olarak sözünü edebileceğimiz gözün ve zihnin hareketi algılama ve işleme kabiliyeti, uzun yıllar boyunca tıbbın, felsefenin ve mekaniğin en önemli uğraşları içerisinde yer almıştır. Yüzlerce yıl boyunca birbiri ile bağlantılı ya da bağlantısız şekilde ilerleyen kolektif bir çabanın ürünü olarak gelişen sinema (Metz, 2012, s. 94) 20. yüzyıl başlarından itibaren kendi standartlarını yaratan önemli bir gösteri unsuru hâline gelmiştir. Üretilen filmlerde kurgu ve montaj tekniklerinin gelişmesi ise sinemayı önce sanatın ardından da bilimin çalışma alanına dâhil etmiştir. Bu durum sinemanın tarih, felsefe ve sosyoloji başta olmak üzere pek çok bilim dalıyla iç içe geçerek yeni kimlikler kazanması konusunda yol açıcı olmuştur. Bu noktada en başta haber filmleri (kinohroniki) ve belgesel sinema olmak üzere, yaşanan, yaşanmış ya da yaşanabileceği öngörülen olayların, kahramanların ya da S. Eisenstein'ın *Potemkin Zırhlısı* filminde olduğu gibi mekânların öne çıktığı filmler sinemayı yaşayan, sesli ve görüntülü tarihî vesikalar hâline getirmiştir. Bu vesikaların tarihsel bellek üzerindeki gücünü Çarlık Rusya sinemasının erken dönem örneklerinden olan haber filmlerinde görmek mümkündür (Konstantinovich, 2019, s. 5). Bu potansiyeli, Çarlık Rusya'dan devraldığı kısıtlı sinema tecrübe ile dünya sinemasına göre oldukça erken olarak kabul edilebilecek bir zamanda fark eden Sovyet idaresi bu gücü kullanabilmek için önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda sinema, ilk aşamada Mart 1918'de Halk Komiserliğinin (Narkomat) yetkisi altına alınmış, ardından da 27 Ağustos 1919 tarihinde V. İ. Lenin tarafından imzalanan bir kararnameyle devletleştirilmiştir (Rusina, 2019, s.

---

* Bu çalışma, tarafımdan "Stalin Dönemi Sovyet Sinemasında Doğu İmgesi" adıyla hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı. ali.balci@ege.edu.tr ORCID: 0000-0002-2680-2584

KÜNYE	ОДНА / TEK BAŞINA / ALONE	
	YÖNETMENLER	Grigori Kozintsev
		Leonid Trauberg
	SENARYO	Grigori Kozintsev
		Leonid Trauberg
	OYUNCULAR	Elena Kuzmina
		Pyotr Sobolevsky
		Sergei Gerasimov
		Maria Babanova
	SİNEMATOGRAFİ	Andrei Moskvin
	YAPIM ŞİRKETİ	Soyuzkino
	MÜZİK	Dmitri Shostakovich
Tez çalışması kapsamında hazırlanan Türkçe altyazılı versiyonu için:	**VİZYON TARİHİ**	10 Ekim 1931
	SÜRESİ	80 dk
	ÜLKE	Sovyetler Birliği
https://bit.ly/odna-kino	**DİL**	Rusça

Kaynakça

Antonov, E. (2018). Antireligioznaya Politika v Yakutii v 1920-ye gg. I. Yurganova içinde, Sbornik trudov Yakutskoy Dukhovnoy Seminarii (Cilt Vipusk 5, s. 80-86). Yakutsk: Yakutskaya i Lenskaya Yeparkhiya Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi. 12 14, 2022 tarihinde https://bit.ly/AB-acadabase5 adresinden alındı

Chenchulayeva, E., & Kulikova, I. (2022). Tipologicheskiye Osobennosti Traditsionnogo Zhilishcha Narodov Altaya. Vestnik Tgasu, 24(2). doi:10.31675/1607-1859-2022-24-2-39-50

Clark, T. (2017). Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge (3. Baskı b.). (E. Hoşsucu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 01 03, 2022 tarihinde https://bit.ly/AB-tezkaynak-20 adresinden alındı

Dalrymple, D. (1966, Jul). American Technology and Soviet Agricultural Development, 1924-1933. Agricultural History, 40(3), 187-206. 12 15, 2022 tarihinde https://bit.ly/AB-acadabase6 adresinden alındı

Dedovski, D. (2022). The Continuity of the Traditional Livelihood of the Altai-Kizhi People in the Post-Soviet Period from the Perspective of Material Culture and Social Change. Historicka Sociologie(2), 49-62. doi:10.14712/23363525.2022.16

Dilek, İ. (2021, Ekim), Türk Mitolojisi Sözlüğü. Ankara: TDK.

Duranlı, M. (2018). Sovyet Sistemine Uygun Bir Karakter: Kızıl Şaman. Y. Koç, & M. Cengiz içinde, 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası (s. 793-800). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Fitzgerald, D. (1996, Summer). American Agriculture in the Soviet Union, 1928-1932. Agricultural History, 70(3), 459-486. 12 15, 2022 tarihinde https://bit.ly/AB-acadabase7 adresinden alındı

Harrison, M. (1996). Soviet Agriculture and Industrialization. P. Mathias, & J. Davis (Ed) içinde, Agriculture and Industrialization: From the Eighteenth Century to the Present Day (s. 192-208). Wiley-Blackwell. 12 15, 2022 tarihinde https://bit.ly/AB-acadabase8 adresinden alındı

Harva, U. (2015). Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar (1. Baskı b.). (Ö. Suveren, Çev.) İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

İvanovich, V. V. (1893). Altayskiye İnorodtsy. Moscow: A.A. Levenson. 03 27, 2023 tarihinde https://bit.ly/Ab-tezkaynak-19 adresinden alındı

Kenez, P. (2001). Soviet Cinema in the Age of Stalin. P. Kenez, & D. Spring içinde, Cinema and Soviet Society from the Revolution to the Death of Stalin. London: I.B.Tauris. Temmuz 22, 2022 tarihinde https://bit.ly/AB-tezkaynak-22 adresinden alındı

Konstantinovich, B. V. (2019). İstoriko-Khudozhestvenniy Potentsial Dorevolyutsionnoy Kinokhroniki. (ВГИК, Dü.) Moscova: Yayınlanmamış Doktora Tezi. https://bit.ly/AB-tezkaynak-21 adresinden alındı

Lenin, V. İ. (1969). Lenin, V. I. Polnoye Sobraniye Sochineniy 5 - İyul' 1918 ~ Mart 1919 (Cilt 37). (M.-L. İnstitut, Dü.) Politicheskoy Literatury. https://bit.ly/AB-acadabase9 adresinden alındı

Lenin, V. İ. (2013). Polnoye Sobraniye Sochineniy. Directmedia. 12 11, 2022 tarihinde https://books.google.ru/books?id=j4x5BAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false adresinden alındı

Men, Y. (2022). Traditsionnyye Zhilishcha Altaytsev Rossii i Mongolov Kitaya: Sravnitel'no-Etnograficheskiy Analiz. Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta Istoriya, 155-160. doi:doi: 10.17223/19988613/78/20

Mendesheva, V. (2008). Kon' v Traditsionnoy Kul'ture Altaytsev. Mirovozzreniye Naseleniya Yuzhnoy Sibiri i Tsentral'noy Azii v İstoricheskoy Retrospektive (Cilt 2, s. 250-260). içinde Barnaul: Azbuka. 03 26, 2023 tarihinde https://bit.ly/AB-tezkaynak-15 adresinden alındı

Metz, C. (2012). Sinemada Anlam Üstüne Denemeler. (O. Adanır, Çev.) İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Mikhailin, B. V., & Galina, B. (2019). Dve İnitsiatsii Skromnogo Sovetskogo Geroya: "Odna" Grigoriya Kozintseva i Leonida Trauberga. Neprikosnovennii Zapas: Debaty o Politike i Kul'ture, s. 161-183. 12 16, 2022 tarihinde https://bit.ly/Ab-tezkaynak-14 adresinden alındı

Potapov, L. (1937). Perejitki Rodovovo Stroya u Severnih Altaytsev. Leningrad: Gasudarstvenniy Muzey Etnografii. 04 07, 2023 tarihinde https://bit.ly/AB-acadabase2 adresinden alındı

Pozner, V. (2017). Sosyalist Gerçekçilik ve Sovyet Sinema Tarihinde Kullanımları. K. Feigelson (Dü.) içinde, Politik Kamera: Sinemada Komünizm Meselesine Eleştirel Bakışlar (E. Bedisel, Çev., s. 17-25). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

RGAE. (1931, 01 14). Spravka INFO OGPU «Ob Uboye i Razbazarivanii Skota». 12 12, 2022 tarihinde İstoricheskiye Materialy: http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/51518#mode/inspect/page/7/zoom/4 adresinden alındı

Rusina, Y. A. (2019). İstoriya Sovyetskava Kino. Yekaterinburg: İzdatel'stvo Ural'skogo Universiteta. 03 19, 2023 tarihinde https://bit.ly/AB-tezkaynak-23 adresinden alındı

Ryan, M., & Lenos, M. (2012). Film Çözümlemesine Giriş. (E. Onat, Çev.) Ankara: De Ki Sinema.

Sarkisova, O. (2017). They Must Be Represented: Kulturfilm and the National Niche in Soviet Cinema. London: I.B.Tauris. 03 26, 2023 tarihinde https://bit.ly/AB-tezkaynak-13 adresinden alındı

Shklovskiy, V. (1985). Za 60 Let Rabotı o Kino. Moskva: Iskusstvo. 03 25, 2023 tarihinde https://bit.ly/AB-tezkaynak-12 adresinden alındı

Skatkin, M., & Cov'janov , G. (1987, June). Profiles of educators: Nadezhda Krupskaya (1869–1939). Prospects, 17(2), s. 305–311. doi:https://doi.org/10.1007/BF02195112

SNK. (1930, 11 01). O Merah Protiv Hişniçeskovo Vboya Skota. 12 12, 2022 tarihinde Istoricheskiye Materialy: http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/352470#mode/inspect/page/2/zoom/4 adresinden alındı

SNK. (2023, 03 20). Dekret SNK "Ob otdelenii tserkvi ot gosudarstva i shkoly ot tserkvi", 23 yanvarya (5 fevralya) 1918 g. http://docs.historyrussia.org/: http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/111398-dekret-snk-ob-otdelenii-tserkvi-ot-gosudarstva-i-shkoly-ot-tserkvi-23-yanvarya-5-fevralya-1918-g#mode/inspect/page/2/zoom/4 adresinden alındı

Sokolov, B. (2007). Budyonniy. Moskva: Molodaya Gvardiya. 12 15, 2022 tarihinde https://bit.ly/AB-acadabase3 adresinden alındı

Takao, C. (2002). The Origin of the Machine Tractor Station in the USSR : A New Perspective. Acta Slavica Japonica, 19, 117-136. 04 07, 2023 tarihinde https://bit.ly/AB-acadabase11 adresinden alındı

Titus, J. (2010). Socialist Realism, Modernism and Dmitriy Shostakovich's Odna (Alone, 1929-1931). P. Fairclough içinde, Shostakovich Studies 2 (s. 100-120). Cambridge University Press. 04 07, 2023 tarihinde https://bit.ly/AB-acadabase4 adresinden alındı

Tsk Vkp. (1930, 07 25). O Vseobshchem Obyazatel'nom Nachal'nom Obuchenii. (Utverzhdeno Politbyuro TSK VKP(b) 25.VII.1930 g.) Prilozheniye № 1 k p. 10 pr. PB № 2. 03 20, 2023 tarihinde Elektronnaya Bıblıoteka Istoricheskih Dokumentov: http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/136713-o-vseobschem-obyazatelnom-nachalnom-obuchenii-postanovlenie-tsk-vkp-b-ot-25-vii-1930-g#mode/inspect/page/1/zoom/4 adresinden alındı

Tumanov, D. Y. (2011). Konstitutsıonnoye Regulirovaniye Svobody Sovesti v Sovetskom Gosudarstve. Yuridicheskiye Nauki, 4(14), 15-18. doi:УДК 342.731(47)(091)

Vasil'yeva, N. D. (2000). Yakutskoye Shamanstvo, 1920-1930-ye gg. Якутск: Akademiya Nauk Respubliki Sakha (Yakutiya) İnstitut Gumanitarnikh İssledovaniy. 12 14, 2022 tarihinde https://e.nlrs.ru/online2/11601 adresinden alındı

Vyacheslav, 8. (2020, 08 25). Kak Kitayskaya Traditsiya Çaepitiya Stala Ruskoy i Kakie İzmeneniya Preterpela. 12 15, 2022 tarihinde https://kulturologia.ru/: https://bit.ly/AB-acadabase12 adresinden alındı

Yaroslavski, E. (1920, 11 19). Sibirya Sovyeti Gazetesi, s. 1920. 112 14, 2022 tarihinde https://sokurs.livejournal.com/697843.html adresinden alındı

Yedeshov, A. (2013, Dikabr). Zhertvennyy Kon' v Verovanıyakh Telengıtov. İntellektual'nii Potentsial XXI Veka: Stupeni Poznaniya, 30-32. 03 26, 2023 tarihinde https://bit.ly/Ab-tezkaynak-16 adresinden alındı

Zorkaya, N. (2005, 12 16). «Odna» na Perekrestkakh. http://www.kinozapiski.ru: http://www.kinozapiski.ru/ru/article/sendvalues/450 adresinden alındı

ТЮРКСКИЕ ЯЗЫКИ ЮЖНОЙ СИБИРИ В СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

Тамара Герасимовна Боргоякова*

Тюркские языки занимают второе место по количеству говорящих после русского языка в Российской Федерации. Они являются основными титульными языками в ее одиннадцати республиках (алтайский, башкирский, карачаево-балкарский, крымско татарский, кумыкский, ногайский, татарский, тувинский, чувашский, хакасский, якутский). Республики Алтай, Тыва и Хакасия расположены в Южной Сибири и имеют общие внутренние границы. В двух из них проходит также и внешняя граница РФ: с Монголией – в республиках Алтай и Тыва, с Китаем и Казахстаном – в Республике Алтай. Титульные языки республик Южной Сибири (далее РЮС) – алтайский, тувинский и хакасский – имеют официальный статус государственных языков в своих республиках наряду с русским языком, имеющим также статус общегосударственного языка Российской Федерации.

Следует отметить традиционное выделение языков южно-сибирского ареала в географии распространения тюркских языков в советской и российской тюркологии. В рамках многочисленных классификаций языки Южной Сибири объединяются в рамках общей группы или разводятся в разные разделы. Так, В.В. Радлов с учетом регионально - пространственной ориентации выделяет четыре категории тюркских языков и относит все сибирские языки к восточной группе. В. А. Богородицкий выделяет отдельную хакасскую (абаканскую) группу, делит алтайский язык с его диалектами на южную и северную группы, а тувинский язык относит к северо-восточной группе тюркских языков. В классификациях, основанных на признаках исторической хронологии, генеалогической, морфологической или фонетической типологии, тюркские языки Южной Сибири также представлены как в общих, так и в разных, но близких группах или

* Доктор филологических наук, профессор, Хакасский государственный университет им. Н.Ф. Катанова, (Абакан, РФ), tamarabee@mail.ru

культуры и языки интегрируемых государственных образований. И, наконец, не слишком ли дорого может быть оплачено возможное экономическое процветание» [Нещименко 2006: 67]. Действительно, сохранение и поддержка этнокультурной идентичности остается важнейшим фактором и условием снижения межэтнической конфликтности и соблюдения социальной справедливости. И безусловная поддержка, прежде всего, региональных или миноритарных языков составляет основу принципов современного демократического языкового законодательства. Его реализация предполагает в свою очередь инвестиции в развитие билингвизма и сохранение языкового и этнокультурного многообразия. Мощным фактором, сдерживающим силы вертикальной гравитации, будет служить именно позитивная этническая идентификация, которая опирается на эмоциональную привязанность народов к родной земле, культуре и языку. Уважение этой потребности является гарантом предупреждения напряженности и конфликтности в отношениях между народами многоязычных стран и регионов.

Литература

Алпатов В.М. Глобализация и развитие языков // Вопросы филологии. 2004, № 2 (17).

Баскаков А.Н. Алтайский язык // Письменные языки мира: Языки Российской федерации. Социолингвистическая энциклопедия. Книга 1. М.: Academia, 2000. С

Баскаков Н. А. К вопросу о классификации тюркских языков (Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. - Т. XI. Вып. 2. - М., 1952. - С. 121-134). Электронный ресурс http://www.philology.ru/linguistics4/baskakov-52.htm (дата обращения 17.01.2022)

Беликов В. П., Крысин Л. П. Социолингвистика. М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001.

Белозёрова М.В. К проблеме проявления сепаратизма у коренных народов Южной Сибири: XX столетие // Вестник Томского государственного университета № 312, 2008. С. 69 – 73.

Боргоякова Т. Г. Социолингвистические процессы в республиках Южной Сибири. Абакан: Изд-во Хакасского государственного университета им. Н.Ф. Катанова, 2002. 166 с.

Боргоякова Т.Г. Развитие социальных функций хакасского языка в контексте современного языкового законодательства // Развитие языков и культур коренных народов Сибири в условиях развивающейся России: материалы Международной научной конференции 22-24 сентября 2005 года. Абакан: Изд-во ХГУ им.Н.. Катанова, 2005.

Боргоякова Т. Г. Правовой и функциональный статус языков Республики Хакасия // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. 2011. - №4 (16) – с. 152 – 158.

Боргоякова Т. Г., Биткеева А. Н. Тувинский язык в правовом и функциональном измерении Новые исследования Тувы, 2020, № 1 [online] Available at: https://nit.tuva.asia/nit/article/view/914 (access date 10.01.22). DOI: 10.25178/nit.2020.1.4

Боргоякова Т. Г., Гусейнова А. В. Статус и функционирование тюркских языков Южной Сибири.- Абакан: Издательство ФГБОУ ВО «Хакасский государственный университет имени Н. Ф. Катанова», 2017. - 136 с.

Боргоякова Т. Г., А.В. Гусейнова, К.А. Покоякова. Языки Южной Сибири в динамике социального контекста – Абакан: Издательство Хакасского государственного университета им. Н.Ф. Катанова», 2022. – 160 с.

Борина Л.С.. Этнические последствия национально-государственного строительства большевиков в Сибири (на материалах Горно-Шорского района) // Вестник Кемеровского государственного университета . 2010, № 1 (41). с. 208-212.

Вахтин Н. Б. Языки народов Севера в XX веке: очерки языкового сдвига. СПб.: Дмитрий Буланин, 2001. 338 с.

Гаджиева Н. З. Тюркские языки // Большой энциклопедический словарь. Языкознание. М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 527-529.

Итоги переписи закрепляют единство алтайского народа, 2011 (интервью с И. И.Белековым, Председателем Госсобрания-Эл Курултай Республики Алтай (Горно-Алтайск, 28.12.2011г.) [Электронный ресурс]. // http: //elkurultay.ru/index.php?option=com_content&view

Малолетко А. М. Древние народы Сибири. Этнический состав по данным топонимики. Т. 3. Докаганатские тюрки. - Томск: Томский государственный университет, 2004. — 292 с.

Мамышева Е. П. Проблемы коренизации государственного аппарата в Горно- Шорском национальном районе (1926 – 1939 гг) // Вестник Тывинского государственного университета. 2011 № 1. С. 35-38.

Насилов Д. М. Алтайский язык // Государственные и титульные языки России. Энциклопедический словарь-справочник. М., 2002.

Нерознак В. П. Предисловие // Государственные и титульные языки России. Энциклопедический словарь-справочник. М., 2002.

Нещименко Г.П. К рассмотрению динамики языковой ситуации через призму процессов интеграции и дифференциации // Глобализация-этнизация: этнокультурные и этноязыковые процессы. М.: Наука, 2006.

Озонова А.А., Тазранова А.Р. Языковая ситуация у чалканцев (по материалам экспедиции 2000 г.) // Язык и общество на пороге нового тысячелетия: итоги и перспективы. Тезисы докладов международной конференции. М., 2001.

Определение ВС РФ 92-АПГ12-4 от 18 апреля 2012 г [Электронный ресурс] // http:open.lexpro.ru/stream/doc (дата обращения 08.04. 2014).

План основных мероприятий по проведению в 2022 - 2032 годах в Российской Федерации Международного десятилетия языков коренных народов. [Электронный ресурс] // http://static.government.ru/media/files/NOPGRVx2Sr0yoTLBT3rmS4rSI89skJy1.

"Русский центр" в Алтае раскритиковал инициативу обязательного изучения алтайского языка [Электронный ресурс]. //www.sibinfo.su/news/ra

Солнцев В., Михальченко В. Введение // Письменные языки мира: Языки Российской Федерации. Социолингвистическая энциклопедия. Книга I. М.: Academia, 2000. С. VIII – XLIX.

Хилханова Э.В., Дырхеева Г.А., Любимова Л.М., Сундуева Д.Б. Языковое сознание и языковые установки жителей приграничных районов востока России (на примере Республики Бурятия и Забайкальского края). – М.: Наука – Вост. Лит., 2016 – 174 с. 185.

Carpenter, K., Tsykarev, A. (2020). (Indigenous) Language as a Human Right. In UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs, 24 (49). Available at: https://ssrn.com/abstract=3649091 (accessed 14 January 2021).

Hamel, R. E. (2006) *The Development of Language Empires* // Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society, vol. 3. Berlin, New York. 195.

Moseley C. (ed.). Atlas of the World's Languages in Danger. 3rd edn. Paris, 2010. Онлайн-версия: URL: http://www.unesco.org/languages-atlas/ (дата обращения: 15.06.2020).

PROBLEMATIC ISSUES OF THE KHAKAS TENSE SYSTEM: ON THE STUDY OF SOME TENSE FORMS IN THE MODERN KHAKASS LITERARY LANGUAGE*

Tamara Nikolayevna Borgoyakova**

The present day situation in research of the grammar of the South Siberian Turkic languages has changed from a strictly form-based account of tense to function-based, and it influenced the research works dealing with the aspectual value of complex predicates, particularly, they showed that aspect plays a major role in the tense system of Siberian Turkic languages. Modern tense, aspect and Aktionsart studies in these languages raised questions that need to take a fresh look at the tense system and to make some clarifications concerning the structural features of the main group of the Khakass present tense forms. This approach also causes the necessity of solving some other problems in the realm of Aspect and Aktionsart. It is important to distinguish them from the problems devoted to the Khakass tense system.

Khakass language has a developed system of means expressing an action or a state in the present tense. It consists of four synthetic and three analytical forms. Only one form (-cha) out of four synthetic forms of the present tense has received a full description from the point of view of its structure, semantics and function. Main characteristic features of both groups of means expressing the time of an action were described in Khakass grammar. Our interpretation of their semantic structure, functional peculiarities and the origin of some forms (-ir, -adyr and -chadyr) differs from the traditional one.

Analytical formants -p odyr (< sit), -p tur < stand, -p chör (< go/walk) are usually treated as verbal analytical constructions having a zero indicator of tense in the present tense use. But when one makes the present tense explicit by adding the

* The work was written on the basis of the RANEPA State assignment research program.

** Borgoyakova Tatyana Nikolaevna - PhD in Philology, Leading Researcher at the Federal Institute for Education Development of the Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation (RANEPA), borgtatyana@rambler.ru

and functional-semantic characteristics of these forms, it is difficult to complete the description of the entire system of the Khakass present tense system.

References

1. Baskakov N.A., Inkizhekova-Grekul A.I. Khakass-Russian dictionary. - M.: Publishing house of foreign and national literature, 1953. - 488 p.
2. Borgoyakova T. N. Ways of expressing temporal relations between two events. M.: Publishing House of RUDN, 2002 . – 173 p.
3. Burnakova K.N., Borgoyakova T.N. Use of the past indefinite tense in the texts of a fairy tale // Kazan Science, No. 6 2019. - Kazan: Publishing House Russian Science, 2019. - p. 98 - 100.
4. Burnakova K.N., Borgoyakova T.N. Meaning of the non-obviousness of the verb action in the languages of Southern Siberia // Kazan Science, No. 7 2019. - Kazan: Publishing House Russian Science, 2019. - p. 89 - 91.
5. The grammar of the Khakass language. - M.: “Nauka.” 1975 .- 418 p.
6. Grunina E.A. On the form of the present-future in - (0) r in the Turkic languages // Turkological Studies. - M.: Nauka, 1976. - p. 94-111.
7. Dyrenkova. N.P. Grammar of the Khakass language. Phonetics and Morphology. Abakan: Hakoblnatsizdat, 1948 .- 123 p.
8. Iskhakov F.G., Palmbakh A.A. Grammar of the Tuvan language. Phonetics and morphology. - M .: Publishing House Vost. Lit., 1961. - 472 p.
9. Karpov V.G. Khakass language: problems and development prospects: a monographic collection of scientific articles. Abakan: Publishing House of KSU named after N.F. Katanova, 2007. - 260 p.
10. Rassadin V.I. Morphology of the Tofalar language in comparative coverage. - M.: Nauka, 1978. - 286 p.
11. Comparative historical grammar of Turkic languages. Morphology. - M.: Nauka, 1988. - 560 p.
12. Tazranova A. R. Biverbal constructions with auxiliary verbs of being in the Altai language. Novosibirsk: Publishing House "Owl". 2005.- 228 p.

ЧЕЛОВЕК И ПРИРОДА В ТРАДИЦИОННЫХ ВОЗЗРЕНИЯХ ТЮРКО-МОНГОЛЬСКИХ НАРОДОВ ЮЖНОЙ СИБИРИ

Венарий Алексеевич Бурнаков[*]

Историческое и культурное развитие тюрко-монгольских народов, населяющих Южную Сибирь, было тесно связано с особенностями природно-географических условий региона и традиционными методами ведения хозяйства. Территория проживания этих народов представляет собой огромное географическое пространство, охватывающее степные, лесостепные, подтаежные и таежные зоны с разнообразными климатическими условиями и ландшафтом. Обитатели этой обширной территории в процессе длительного взаимодействия с окружающей средой и в результате адаптации к ней сформировали наиболее приспособленную к данным природным условиям культуру. Значительное место в ней отводится традициям, связанными с экологическими воззрениями и нормами.

Основу экологического сознания этих народов составляла идея неразрывной связи человека со средой обитания – родиной, т.е., с тем местом, где он родился, жил и умирал. По сути, оно являлось тем пространством, в котором осуществлялась вся жизнедеятельность человека. В мышлении верующих по своим сакральным свойствам оно было неоднородным. Как справедливо отмечает В.Л. Огудин: «Мир человека прошлого находился в пределах земель реального природопользования (оазисы, пастбища, пути сообщения, охотничьи угодья). Неспокойные ландшафты, содержащие патогенные (болезнетворные) экологические факторы, избегались человеком и представлялись ему населенными дикими и опасными духами. Особо почитались ландшафты, благоприятные для жизнедеятельности человека, обладающие выраженным оздоравливающим (саногенным) эффектом и

[*] Институт археологии и этнографии СО РАН, Новосибирский государственный университет г. Новосибирск, venariy@ngs.ru

позиционировал себя, как «младшего брата». Особым природосберегающим фактором выступало традиционное представление о наделяемой свыше доле, имевшее, как персонифицированный, так и надличностный характер. И способствовало выработке чувства ответственности не только за свои мысли, слова и действия, но и за ментальную и физическую активность окружающих их людей и формировало экофильные настроения в обществе.

Проявлением экологического сознания явилась сформированная система определенных норм и запретов, направленных на сохранение окружающей среды и животного мира и регуляции взаимоотношений человек – природа. Природосберегающие черты традиционного мировоззрения получают свое воплощение и в выделении священных / заповедных мест. Это пространство осознавалось в качестве сакрального центра мира, где благотворная сила природных сил максимально реализуется.

Литература

Адаев В.Н. Традиционная экологическая культура хантов и ненцев. Тюмень, 2007. 240 с.

Алексеев Н.А. Ранние формы религии тюркоязычных народов Сибири. Новосибирск, 1980. 317 с.

Бурнаков В.А. Культ гор и экологические традиции хакасов // Экология древних и традиционных обществ. Вып. 3. Тюмень, 2007. С. 240–243.

Бурнаков В.А. Традиционные воззрения хакасов об ӱлӱс // Экология древних и традиционных обществ. Выпуск 4. Тюмень, 2011. С. 255–260.

Бурнаков В.А., Цыденова Д.Ц. Гора Ызых таг в сакральном пространстве и обрядности хакасов (конец XIX – XX век) // Археология, этнография и антропология Евразии, 2014. № 3 (59). С. 117–127.

Йер-Су // Мифы народов мира. Т. 1. М., 1987. С. 599.

Кулемзин В.М. Человек и природа в верованиях хантов. Томск, 1984. 192 с.

Огудин В.Л. Экологическая функция религии // Этнографическое обозрение, 2001. № 1. С. 23–38.

Потапов Л.П. Пережитки культа медведя у алтайских турок // Этнограф-исследователь, 1928. С. 15–22.

Соколова З.П. Животные в религиях. СПб., 1998. 288 с.

Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири. Пространство и время. Новосибирск, 1988. 227 с.

Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири. Человек. Общество. Новосибирск, 1989. 243 с.

Цаган Эбуген // Мифы народов мира. Т. 2. М., 1988. С. 611.

Этуген // Мифы народов мира. Т. 2. – М.: Сов-ая эникл-я, 1988. – С. 674–675.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СЕМАНТИЧЕСКИХ СТРУКТУР ТЮРКСКО-МОНГОЛЬСКИХ ЛЕКСИЧЕСКИХ СООТВЕТСТВИЙ

Мария Дмитриевна Чертыкова[*]

Ментальная сфера человеческой деятельности во все времена привлекала внимание учёных гуманитарной науки, поскольку ментальные процессы, как одно из составляющих внутреннего мира и сознания этноса, является самым сложным и интересным объектом для исследований. Глаголы мыслительной деятельности, обозначая широкий круг различного рода процессов / состояний, являются наиболее ярким и основным средством выражения понятия ментальности. При этом они указывают на национально-этническую специфику восприятия, понимания, познания окружающей действительности отдельной языковой личностью или этнолингвистическим сообществом. Ментальные глаголы могут обозначать «то или иное ментальное состояние (знать, верить, помнить), мыслительную деятельность, обычно направленную на получение знания (размышлять, обдумывать), или же указывать на возникновение определенного ментального состояния в результате предшествующей деятельности или внезапного озарения (узнать, догадаться, понять)» [Булыгина, Шмелев, 1989: 31]. В тюркских языках глаголы со значением мыслительной деятельности малочисленны, что способствует их частотности, и соответственно, развитию их многозначности. Под многозначностью слова следует понимать его способность одновременно иметь несколько генетически взаимосвязанных значений (лексико-семантических вариантов – далее ЛСВ). При этом формально выражаясь одним словом, они в контексте принимают разные семантические позиции, т.е. реализуют разные значения. В условиях трансформации общества одним из путей развития языка является использование внутренних ресурсов. Многозначность слова возникает в процессе исторического развития языка, когда слово, вследствие

[*] Доктор филологических наук, Хакасский государственный университет им. Н.Ф.Катанова (Российская Федерация, Республика Хакасия, г. Абакан), chertikova@yandex.ru

Список библиографических источников

Булыгина Т.В. Шмелев А.Д. Ментальные предикаты в аспекте аспектологии // Логический анализ языка. Проблемы интенсиональных и прагматических контекстов. М.: Наука, 1989. С. 31-54.

Дмитриев Н.К. Глаголы мышления // Строй тюркских языков / Под ред. Н.К. Дмитриева. М.: Изд-во восточной литературы, 1962. С. 577-581.

Дыбо А.В.К праалтайской реконструкции названий частей тела // Теория и практика этимологических исследований. М., 1985. С. 82-93.

Каксин А.Д. Мировоззрение человека и его отражение в языке (к проблематике современного типологического языкознания) // Язык: история и современность. Научный журнал (Нальчик). 2017. № 1. С. 52-59.

Мудрак О.А. Классификация тюркских языков и диалектов: (с помощью методов глоттохронологии на основе вопросов по морфологии и исторической фонетике). М.: РГГУ, 2009. 191 с.

Рассадин В.И. Монголо-бурятские заимствования в сибирских тюркских языках. М.: Издательство «Наука». 1980. 115 с.

Рассадин В.И., Трофимова С.М., Болд Л. Тюрко-монгольские параллели среди терминов духовной культуры в монгольских языках // Сибирский филологический журнал. 2018. №3. С. 222-231.

Тенишев Э.Р. Фуюйских кыргызов язык // Языки мира. Тюркские языки. М. 1996. 543 с.

Тюнтешева Е.В., Шагдурова О.Ю., Байыр-оол А.В., Широбокова Н.Н. Глаголы интеллектуальной деятельности в тюркских языках и диалектах Саяно-Алтая // Сибирский филологический журнал, 2015. № 4. С. 251-266.

ЧертыковаМ.Д. Семантическая структура глагола *сағын-* «думать» в хакасском языке // Вестник Кемеровского государственного университета. 2014а. №1 (57). Т.1. С. 161-165.

ЧертыковаМ.Д. Глагольная репрезентация смыслового поля «мнение» в хакасском языке // Вестник ВЭГУ. 2014б. № 1 (69). С. 134-140.

Чертыкова М.Д. Семантическая эволюция базовых ментальных лексем (на примере межъязыковых эквивалентов в сибирских тюркских, киргизском и монгольском языках) // Теоретическая и прикладная лингвистика. Научный журнал (Благовещенск). 2018. №2. С. 99-113.

Широбокова Н.Н. О смене классификационного типа (на материале тюркских языков Сибири)// Сибирский филологический журнал. 2015. №4. С. 242-250.

Щербак А.М. Тюркско-монгольские языковые контакты в истории монгольских языков / Институт лингвистических исследований РАН; Институтт гуманитарных исследований АН Республика Саха (Якутия). СПб.: Наука, 2005. 195 с.

Список лексикографических источников

АРС – Алтайско-русский словарь = Алтай-орус сӧзлик.Отв. ред. А.Э.Чумакаев и др. Горно-Алтайск: НИИ алтаистики им. С.С.Суразакова, 2018. 935 с.

БАМРС – Большой академический монгольско-русский словарь в четырёх томах. Отв. ред. Г.Ц.Пюрбеев. М.: ACADEMIA, 2001. 2007 с.

ДТС – Древнетюркский словарь. Ред. В.М. Наделяев, Д.М. Насилов, Э.Р. Тенишев, А.М. Щербак. Л.: Наука, Ленинградское отд-е, 1969. 678 с.

КРС – Кыргызско-русский словарь: 40 000 слов. Под ред. К.К.Юдахина. 4е изд. Бишкек: «Улуу Тоолор», 2015. 1092 с.

ОРС – Баскаков Н.А., Тощакова Т.М. Ойротско-русский словарь. М.: Гос. Изд-во иностранных и национальных словарей, 1947. 312 с.

Рассадин В.И. Сойотско-бурятско-русский словарь. Отв. ред. И.Д.Бураев. Улан-Удэ: Издательство ОАО «Республиканская типография». 2003. 180 с.

РАС – Русско-алтайский словарь. В 2-х томах. Том I (А–О); БНУ РА «НИИ алтаистики им. С.С. Суразакова». Горно-Алтайск, 2015. 800 с.

РТС – Русско-тувинский словарь: 32000 / М.Д.Биче-оол, А.К.Делген-оол, А.Ч.Кунаа и др. Под ред. Д.А.Монгуша. Абакан: ООО «Кооператив «Журналист», 2015. 664 с.

Материалы к сравнительному словарю глагольной лексики тюркских языков Саяно-Алтая / Отв. редакторы Н.Н.Широбокова, О.Ю.Шагдурова. Новосибирск: Издательство «Омега Принт». 2013. 176 с.

Санжеев Г.Д., Орловская М.Н., Шевернина З.В. Этимологический словарь монгольских языков: в 3 томах / Отв. ред. Г.Д.Санжеев, ред.-сост. Л.Р.Концевич, В.И.Рассадин, Я.Д.Леман. Институт востоковедения РАН. М.: ИВ РАН. Том III. O-Z. 2018. 240 с.

СТРиРТ – Рассадин В. И. Словарь тофаларско-русский и русско-тофаларский: учебное пособие. СПб: Изд-во «Дрофа», 2005. 295 с.

ТСТЯ – Толковый словарь тувинского языка. Под ред. Д. А. Монгуша. Новосибирск: Наука, 2011. 798 с. (Т. II: К – С).

ТурРС - Турецко-русский словарь: 48 000 слов. Авторы: А.Н.Баскаков, Н.П.Голубева, А.А.Кямилева, К.М.Любимов, Ф.А.Салимзянова, Р.Р.Юсипова. М.: Издательство «Русский язык». 1977. 966 с.

ХРС – Хакасско-русский словарь. Около 2000 слов. Авторы: О.П.Анжиганова, Н.А.Баскаков, М.И.Боргояков, А.И.Инкижекова – Грекул, Д.Ф.Патачакова, О.В.Субракова, П.Е.Белоглазов, З.Е.Каскаракова, А.С.Кызласов, Р.Д.Сунчугашев, М.Д.Чертыкова. Новосибирск: Наука, 2006. 1114 с.

ШРиРШС – Курпешко-Таннагашева Н. Н., Апонькин Ф.Я. Шорско-русский и русско-шорский словарь. Кемерово: Кемеровское книжное изд-во, 1993. 153 с.

ЯРС – Якутско-русский словарь. 25 300 слов. Под ред. П.А.Слепцова. М.: Изд-во «Советская энциклопедия». 1972. 568 с.

Список принятых сокращений

ЛСВ – лексико-семантический вариант; кирг. – киргизский язык; сойот. – сойотский язык; тоф. – тофаларский язык; тув. – тувинский язык; хак. – хакасский язык; шор. – шорский язык; як. – якутский язык.

SİBİRYA'DAN ANADOLU'YA OVO KÜLTÜ

Sergen Çirkin*

Giriş

Ovolar, yığma taşlardan oluşturulmuş Şamanik kült alanlarıdır. Genellikle akarsu kenarlarında, dağların veya tepelerin zirvelerinde yer alırlar. Ovolar, farklı biçimlerde yapılmış olabilirler; ancak görünüş itibarıyla çoğu kez kurgan tipi mezarları hatırlatırlar. Bu makale, ovo tapınımını arkeolojik ve etnografik yönleri ile birlikte ele almıştır. Ovo sözcüğünün etimolojisi üzerinde durulmuş, bu sözcüğün çeşitli Altay dillerinde bulunan karşılıkları verilmiştir. Ovo tapınımı nasıl ortaya çıkmıştır, antik Sibirya kültürlerinde ilk ovo örnekleri nelerdir gibi soruların yanıtları aranmıştır. Ovoların yapılma amaçları ve konar-göçer toplumların ekonomileri ile ne gibi ilişkileri bulunduğu incelenmiştir. Bilindiği üzere Türkler, özellikle "dağ kültü" ile ilişkili inançlarını, İslamiyet'in kabülünden sonra da büyük oranda korudular. Bu tip şamanik inançlar, Anadolu'nun Alevi-Türkmen grupları arasında, varlığını bugün dahi sürdürmektedir. Makalede, Anadolu'nun farklı coğrafyalarından ovo örnekleri bir özet olarak sunulmuştur. Orta Anadolu'da yer alan Kilimserpen Tepesi ve bu tepe çevresinde gelişen gelenekler ayrıntıları ile incelenmiştir. Dağ kültü ve ovolara dair, halk edebiyatı ve destanlarda yer alan ögeler, destekleyici malzeme olarak kullanılmıştır.

Ovonun Etimolojik İzahı

Türkçe sözlükte "Bir yerde konaklayan göçebe halk veya aile" şeklinde tarif edilen "Oba" sözcüğü, Şamanların kutsal taş yığınları olan "Ovo"lar ile yakından ilişkilidir. Türk ve Moğol kökenli klanlar, söz konusu "taş yığınları" çoğu kez kendi klanlarının ortak soy atası olarak düşünürler. Bu açıdan ilgili kelimeler, her iki biçiminde de "soy, yığın, öbek" anlamlarını içerir. Bir diğer ifadeyle, hem soydaşların oluşturduğu "insan yığınları" hem de şamanik "taş yığınlar" için ortak bir kelimenin kullanıldığı söylenebilir. Ovo sözcüğü, Şamanizm'in atası olan

* Uzm. Arkeolog, Eskişehir Büyükşehir Bld. Kültür ve Sosyal İşler Dairesi, Müze Uzmanı, srgn-crkn@gmail.com

Kaynakça

Aksüt, H. "Dede Garkın'ın Kimliği ve Dede Garkın Ocağı". Ahmet Taşğın (ed.) *Ortaçağ Anadolusu'nda Bir Türkmen Şeyhi Dede Garkın*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 55-82.

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 5-6.

Çirkin, S. (2019). *Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm*. İstanbul: YKY.

Dedekargınoğlu, H. (2016). "Çorum ve Çevresinde Dede Garkın Mürşid Ocağı ve Talip Toplulukları". *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu, 1. Cilt*, 31-45.

Ergun, P. (2019). *Sibirya Türk Destanlarında İyeler*. Konya: Kömen.

Ergun, S. Y. (1955). *Bektaşi Şairleri ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

Eroğlu, E. F. (2020). "Obo Kültü Ve Muğla Meke Köyü Oboları". *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 46-73.

Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Fitzhugh, W. W. (2017). "Mongolian Deer Stones, European Menhirs, and Canadian Arctic Inuksuit: Collective Memory and the Function of Northern Monument Traditions". *Journal of Archaeological Method and Theory*, 24(1), 1-39.

Garsoian, N. (1989). *The Epic Histories: Attributed to P'awstos Buzand*. Massachusetts: Harvard University Press.

Hanilçe, M. (2016). "Osmanlılar Zamanında Alaca (XV. ve XVI. Yüzyıl)". *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu, 1. Cilt*, 789-811.

Harva, U. (2015). *Altay Panteonu*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Kenin-Lopsan, M. (1999). "Tuvaların Eski Gelenekleri". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8, 438-468.

Kenin-Lopsan, M. (2019). *Tuvaların Gelenekleri*. Ankara: Bengü.

Marchina, C., Lepetz, S., Salicis, C. ve Magail, J. (2017). "The Skull on the Hill. Anthropological and Osteological Investigation of Contemporary Horse Skull Ritual Practices in Central Mongolia". *Anthropozoologica,* 52/2, 171-183.

Marım, Y. (2022). "Dağ Kültü, Eren Kültü ve Ocak Kültü 'nün Günümüze Yansıyan İzleri: Denizli Baharlar ve Beyağaç Örneği". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 102, 405-424.

Naskali, E. ve Duranlı, M. (1999). *Altayca- Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.

Ocak, A. Y. (2018). *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim.

Orkun, H. N. (1940). *Eski Türk Yazıtları, Cilt III*. İstanbul: TDK.

Özcan, E. S. (2016). *Kültür Tarihi Açısından İskit-Türk Aynılığı*. İstanbul: Selenge.

Özen, K. (1996). *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*. Sivas: Dilek Matbaası.

Purzycki, B. G. ve Arakchaa, T. (2013). "Ritual Behavior and Trust in the Tyva Republic". *Current Anthropology*, 54/3, 381-388.

Sarı, A. (2015). *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*. Ankara: Gazi Üniv. Yayımlanmış Doktora Tezi.

Savaş, S. (2013). *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*. Ankara: TTK.

Sodnom, U. (2021). "Hun Öncesi Moğolistan Arkeolojisi". Haz. Sergen Çirkin, *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı*, İstanbul: Ötüken, 89-124.

Söylemez, F. (2004). "Anadolu'da Sahte Şah İsmail İsyanı". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/2, 71-90.

Starostin, S. A., Dybo, A. V., Mudrak, O. A. (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*. Leiden: Brill, 1059.

Stelmaszyk, M. (2018). *Turbulent Being(s): Proliferating Curses and Shamanic Practice in post-Soviet Kyzyl, Tuva*. (PhD thesis). The University of Edinburgh.

Şahin, İ. (1993). "Çorum". *TDV İslam Ansiklopedisi*, *Cilt 8,* 373-376.

Şahin, M. K. (2018). "Çorum ve Çevresinde Anadolu Selçuklu Dönemi Düşünce ve Kültürünün Oluşumunda Bazı Yapılar Üzerine Yorumlamalar". *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 177-200.

TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vainshtein, S. I. (1991). *Mir Kochevnikov Tsentra Azii*. Moskova: Nauka.

Teris, A. (1993). *Айыы уорэҕэ*. Якутск: Министерство культуры Республики Саха-Якутия.

https://starling.rinet.ru/ erişim tarihi 11.07.2022

ARKEOLOJİ IŞIĞINDA ALTAY ŞAMANİZMİ VE MÜZIK

Nükhet Okutan Davletov[*] - Timur B. Davletov[**]

Dünya üzerinde karanlık geçmişten günümüze dek birçok inançsal sistem yaşamıştır ve bu sistemlerden bazıları günümüzde de yaşamaya devam etmektedir. Özellikle Sibirya coğrafyasında çok iyi bilinen Şamanizm bunlardan biridir. Kimi bilimcilerce insanlığın tanıdığı en büyük inanç sistemlerinin dahi atası olarak kabul edilen Şamanizm, aynı zamanda kültür ve sanat ortamı, düşünce ve felsefe iklimidir. Nitekim Şamanların tarih öncesi devirlerden beri çeşitli sanatsal aletler kullandıkları arkeoloji üzerinden de takip edilebilmektedir ve bu ürünler, düşünce ile ortaya konan veya yaratılan kültür unsurları arasında ya da ilk kültürel icatlar içerisinde kabul edilmektedir. Dünyanın çeşitli coğrafyalarında yer alan Paleolitik kaya tasvirlerinin de Şamanizm bağlamında yorumlandığı bilinmektedir. Bu noktada esas dikkat çekici olan ise mağara içlerinin ilk kez Şamanlar tarafından ses dönüştürücü olarak kullanıldığına ya da doğrudan mekânın bir çalgı işlevi gördüğüne dair görüştür (Montagu, 2007: 6).

Bilindiği üzere Türk, Moğol, Tunguz-Mançu, Kore ve Japon halklarının mensup oldukları Altay toplumlarının geleneksel inanç kültüründe mevcut birçok dinden farklı olarak ibadet sırasında müzik aleti kullanmak yaygın bir gelenek olup din ile müzik sanatı arasında derin bir "iç içelik" mevcuttur (Davletov, 2021: 154). Butanayev'e göre de Altaylı toplumlarda çalgılar, insanların yaşadığı Orta Dünya'nın dışından, olağanüstü bir kaynaktan gelmektedir (1998: 282-284). Uzun yıllar boyunca Altay'da Türk Şamanizmi'ni araştıran L. P. Potapov da Şamanların davul gibi bir müzik ve ibadet enstrümanını Tanrılar ve ruhlardan hediye almış olduklarını kaydetmiştir (Şeykin, 2002: 84).

Söz konusu bu kültürel miras günümüzde de sürdürülmekte, Altay Şamanizminde XXI. yüzyılda da tapınım veya ibadet esnasında çalgılardan istifade edilmektedir. Örneğin *tüür* yani Şaman davulu da her şeyden önce müzikal bir

[*] Dr. Öğretim Üyesi Kapadokya Üniversitesi, nukhetdavletov@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9312-8385
[**] Dr. Sibirya Uzmanı, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), aronxakas@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-7767-4797

Kaynakça

Butanayev, V. Y. (1998). *Etniçeskaya Kultura Hakasov*. Abakan: N.F. Katanov Hakas Devlet Üniversitesi Yayınevi.

Davletov, T. B. (2004). "Dinlerin Karşılıklı İlişkileri Işığında Sibirya Türklerinden Hakasların İnanç Yaşamının Dünü ve Bugünü". *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri* içinde (ss. 441-457). Ankara: Türkiye Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı (TÜKSEV) Yayınları.

Davletov, T. (2017). "Ön ve Orta Asya'daki Şamanlık/Kamlık Geleneğindeki Müzik ve Aşıklık/Ozanlık". *III. Uluslararası İpek Yolu Müzik Konferansı Tam Metinler Kitabı* (Ed. Uğur Alpagut, Dolunay Akgül Barış, Basak Gorgoretti, Refik Saydam) içinde (ss. 39-43). KKTC: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.

Davletov, T. B. (2020a). *Şaman: Doğa'nın Şifası Uyanınca* (Ed. Ergül Karakaya). 4. Baskı. İstanbul: Asi Yayınevi.

Davletov, T. B. (2020b). *Şaman Masalları: Üç Alem Gezgini* (Yayıma Hazırlayan: Nükhet Okutan Davletov). 2. Baskı. İstanbul: Asi Yayınevi.

Davletov, T. B. (2021). *Sibirya'dan Anadolu'ya Türk Şamanizmi'nin Sosyolojisi* (Ed. Nükhet Okutan Davletov). İstanbul: Urzeni Yayınevi.

Montagu, J. (2007). *Origins and Development of Musical Instruments*. Plymouth (UK): Scarecrow Press, Inc.

Okladnikov, A. P. & Mazin, A. İ. (1976). *Pisanitsı Reki Olökmı i Verhnego Priamurya* (Ed. R. S. Vasilyevskiy). Novosibirsk: Nauka Yayınevi Sibirya Şubesi.

Okutan Davletov, N. (2021). *Hakas Türklerinde Şamanizm ve Ölüm* (Ed. Göktürk Ömer Çakır, Son Okuma: Timur B. Davletov). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Okutan Davletov, N., Davletov, T. (2021). "Şamandan Haycıya: Hakas Türklerinde Âşıklık Geleneği". *Âşık Sanatı Sempozyumu, 2021 Hacı Bektâş-ı Velî Yılı Bildiriler Kitabı* içinde (ss.63-73). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.

Şeykin, Y. İ. (2002). *İstoriya Muzıkalnoy Kulturı Narodov Sibiri: Sravnitelno-istoriçeskoye İssledovaniye.* (Ed. E.S. Novik). Moskova: Vostoçnaya Literatura Yayınevi.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ АЛТАЙСКОГО ЯЗЫКА (ПО ИТОГАМ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОЕКТА «МОНИТОРИНГ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ АЛТАЙ В 2022 Г.»)

Сурайа Дмитриевна Дилекова*

В наши дни мы наблюдаем высокий интерес к языковой идентичности народов, изучению проблем языков. Языковая ситуация в любом современном государстве является гетерогенной: на одной территории обычно сосуществуют государственный язык (национальный язык), региональные варианты официального языка, языки других титульных этнических групп (миноритарные языки), а также диалекты. В лингвистической политике любого государства есть два аспекта: внешний и внутренний. На международной арене символом страны, ее единства должен выступать государственный язык, также и во внутренней политике государству необходим признанный всеми язык для обеспечения самой возможности внутринационального общения, желательно – один-единственный. Однако вне зависимости от выбранного политического курса национального государства этническо-территориальные сообщества, говорящие на миноритарных языках или диалектах, обладают определенной языковой идентичностью [4: с. 37]. Однако, проблема сохранения этноязыкового разнообразия остается все также актуальной в пределах крупных полиэтнических сообществ, к числу которых относится Российская Федерация. В условиях общественно-политических преобразований социума, важной характеристикой которых являются набирающие обороты процессы глобализации, динамика этнической идентичности народов Российской Федерации требует тщательного изучения и научного осмысления. Согласно Стратегии государственной национальной политики Российской Федерации на период до 2025 г., целями государственной национальной политики

* Науч. сотр., БНУ РА «НИИ АЛТАИСТИКИ ИМ. С. С. СУРАЗАКОВА», dilekova_s@mail.ru

власти выступлениях чаще говорили на алтайском языке, что подчеркнуло бы его государственный статус и популяризовало бы язык.

Рекомендации респондентов достаточно серьезные и показывают озабоченность их развитием и функционированием родного языка, сохранением языковой идентичности. Прежде всего, наращивание ресурсов использования алтайского языка связано с мерами государственной поддержки: в усилении этнокультурных основ в образовательной системе, особое внимание нужно уделить дошкольным учреждениям; просветительской работы в области языковых прав личности и народа; в языковой политике семейного уровня. Результаты исследования показывают, что алтайцы демонстрируют высокую оценку родного языка и считают его важной частью своей этнической идентичности.

Список литературы

1. Арефьев, А.Л., Бахтикиреева, У.М., Синячкин, В.П. Проблемы билингвизма в системе школьного языкового образования Республики Тыва // Новые исследования Тувы. № 1. С. 255–272. DOI: https://www.doi. org/10.25178/nit.2021.1.14
2. Иванова Н. И. Сущность и своеобразие языковой идентичности молодежи саха в современном социокультурном контексте // Новые исследования Тувы. 2022. № 4. С. 89-105.
3. Чумакаев, А.Э. О некоторых результатах и перспективах реализации проекта «мониторинг языковой ситуации в Республике Алтай» / А. Э. Чумакаев // Народы Алтая в социокультурном пространстве России на рубеже эпох : Сборник статей Всероссийской научно-практической конференции, посвященной 30-летию со дня образования Республики Алтай и 265-летию добровольного вхождения алтайского народа в состав Российского государства, Горно-Алтайск, 15–16 июля 2021 года / Редколлегия: Н.В. Екеев (отв. ред.) [и др.]. – Горно-Алтайск: Бюджетное научное учреждение Республики Алтай "Научно-исследовательский институт алтаистики им. С.С. Суразакова", 2021. – С. 798-805.
4. Шевлякова, Д. А. Языковая идентичность этнического меньшинства: основные направления актуализации (на примере фриульского языка) / Д. А. Шевлякова // Вестник Московского университета. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2022. – № 1. – С. 37-46.

ALTAY TÜRKÇESİNDE KADIN İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

Abdullah Elcan[*]

Giriş

Mitolojik dönemlerden itibaren Türk tarihi ve kültüründe kadın her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Türk kadını, aile hayatında "eş" ve "anne" olmanın yanı sıra sosyal ve siyasal hayatta da önemli görevler üstlenmiş, savaşlara katılmış, kocasının yanında devlet yönetmiştir. Bu durum Türk dilinin söz varlığına da yansımış, Türk dilinde cinsiyet kategorisi olmamakla birlikte kadın kavramı etrafında geniş bir kelime kadrosu oluşmuştur. Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerinde kadın kavramını merkeze alan birçok çalışma yapılmıştır (bu çalışmalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı Ersoy, 2012: 57-58 (1, 2 ve 3 nolu dipnotlar); Kaçar, 2017; Sağlık Şahin, 2019: 33-40.)

Günümüzde Güney Sibirya bölgesinde, Altay Dağları eteklerinde Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Altay Türkleri arasında kadının (her ne kadar kadınlar için *çaçı uzun, sagıjı kıska* "saçı uzun, aklı kısa", kız çocuk için *keregi cok* "gereksiz" vb. ifadeler kullanılıyor olsa da) önemli bir yeri vardır. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde çok ileri boyutlara ulaşan alkolizme bağlı olarak erkeklerin daha genç yaşlarda ölmesi, kadınların sosyal hayatta daha görünür olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, genel Türk diline paralel olarak Altay Türkçesi söz varlığı içerisinde de kadın kavramıyla ilgili kelimelerin sayıca çokluğu dikkat çekmektedir.

Altay Türkçesinde dil ve kadın bağlamında şu çalışmalardan bahsedilebilir:

A. N. Samoyloviç, 1929 yılında yayımlanan "Altay Türklerinde Kadınlara Özgü Kelimeler" (çalışma Vahid Zahidoğlu ve Salahaddin Bekki tarafından Türkçeye çevrilmiştir: bkz. Zahidoğlu vd. 2002) başlıklı yazısında, Altay Türkleri arasında bulunduğu sırada kendisi tarafından derlenen ve sadece kadınlar tarafından kullanılan kırk iki kelime üzerinde durmuştur. Samoyloviç, kadınların

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin/Türkiye, abdullahelcan@gmail.com

ilgili beş, kadının akrabalık bağları ile ilgili elli beş, kadının anatomisi ve fizyolojisi ile ilgili yirmi bir, kadının mesleği ile ilgili altı, kadına yönelik hitap bildiren yirmi, kadının giyim, kuşam ve aksesuarı ile ilgili otuz dört, kadına yönelik olumsuz bakış açısını yansıtan altı, kadın ile ilgili mekân bildiren iki, kadın bağlamında mitoloji, inanç ve toplumsal değerlerle ilgili yirmi iki ve kadın kavramı ile ilgili yirmi iki fiil olmak üzere toplam iki yüz yirmi yedi kelime veya kelime grubu tespit edilmiştir.

2. Altay Türkçesindeki kadın ile ilgili söz varlığının büyük bir bölümünü Türk dilinin tarihî dönemlerinden beri kullanılan Türkçe kökenli kelimelerin oluşturduğu, bunun yanında tarihsel sebeplere bağlı olarak kadın ilgili kelimelerin bir kısmının Moğolcadan, daha az bir kısmının ise Rusçadan ödünçlendiği görülmektedir.
3. Eski Türkçeden itibaren kesintisiz olarak günümüze kadar tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde görülen *katun/hatun/kadın* kelimesinin Altay Türkçesinde "kadın" anlamında değil akarsu/ırmak adı olarak kullanılması ilgi çekicidir.
4. Altay Türkçesinde kadın söz varlığı içinde sayıca en kalabalık grubu genel Türk diline paralel olarak kadının akrabalık bağları ile ilgili kelimelerin oluşturduğu görülmüştür.
5. Altay Türkçesinin kadın söz varlığı ile ilgili bir diğer dikkat çekici husus, asıl anlamı farklı olan kelimelerin mecaz yoluyla kadın söz varlığına dâhil olmuş olmasıdır.
6. Altay Türkçesindeki kadın ile ilgili söz varlığının bir kısmının günümüz Türk lehçelerinden daha çok Kırgız Türkçesi ve Hakas Türkçesi ile örtüştüğü söylenebilir.

Kaynakça

ADİL (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti I-II-III-IV* (Red. Ağamusa Axundov). Bakı: Şərq-Qərb.

Argunşah, M. (2017). "Türkiye Türkçesindeki Kadınla İlgili Temel Söz Varlığının Tarihî Gelişimi". *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında "Kadın" Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 4-6 Mayıs 2017, Amasya: KIBATEK Yayınları.

Arıkoğlu, E. vd. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arıkoğlu, E. vd. (2017). *Kırgızca-Türkçe Sözlük I-II*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye "Manas" Üniversitesi Yayınları.

ARS (2018). *Altaysko-Russkiy Slovar'* (Red. A. E. Çumakayev vd.). Gorno-Altaysk: BNU RA "Nİİ Altaistiki im. S. S. Surazakova".

ATS (2019). *Altayca-Türkçe Sözlük* (Haz. Emine Gürsoy Naskali vd.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Baskakov, N. A. vd. (1947). *Oyrotsko-Russkiy Slovar'*. Moskva: Gosudarstvennoye İzdatel'stvo İnoctrannıh i Natsional'nıh Slovarey.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Çağatay, S. (1962). "Türkçede 'Kadın' İçin Kullanılan Sözler", *TDAY-Belleten*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,13-49.

DS (2009). *Derleme Sözlüğü I-VI*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elcan, A. (2017). "Altay Türkçesinin Ayırt Edici Ses Bilgisi Özellikleri". *Karadeniz*, 2017, 117-129.

Ercilasun, A. B. vd. (2015). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk Giriş – Metin – Çeviri – Notlar – Dizin.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güner Dilek, F. (2008). "Altay Türklerinde Akrabalık". *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* (Ed. Ekrem Arıkoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.

HTS (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük* (Haz. Emine Gürsoy-Naskali vd.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnan, A. (1998). "Altay-Yenisey Türkleri". *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaçar, I. (2017). "Başlangıçtan Günümüze Türk Dilinde Kadınla İlgili Kelime Düzeyinde Yapılmış Çalışmaların Değerlendirilmesi". *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında "Kadın" Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 4-6 Mayıs 2017, Amasya: KIBATEK Yayınları.

Kanar, M. (2009). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.

Koç, K. vd. (2019). *Kazak Türkçesi – Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Lessing, F. D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük 1-2* (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Li, Y-S. (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg.

Mustafayev, E. vd. (1996). *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ryumina, L. T. vd. (2000). Teleüt Ağzı Sözlüğü (Çev. Şükrü Halûk Akalın vd.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sağlık Şahin, G. S. (2019). *Türkmen Türkçesinde "Kadın" İle İlgili Söz Varlığı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Sertkaya, O. F. (2018). "Çince Tay 'büyük' Kelimesi İle Yapılan *Damla, Dayı, Teyze* ve *Dede* Kelimeleri Üzerine". *Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları. 95-109.

Şirin User, H. (2011). "Runik Türk Yazıtları Çerçevesinde *katun* ve *kunçuy*". (Yay. Mehmet Ölmez vd.). *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290. Yılı (720-2010) Sempozyumu Bildiriler*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 281-294.

Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tannagaşeva, N. K. vd. (1995). *Şor Sözlüğü*. Adana: Türkoloji Araştırmaları.

Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg.

Tekin, T. (1960). "'Amca' ve 'Teyze' Kelimeleri Hakkında", *TDAY-Belleten*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 283-294.

Tıdıkova, N. N. (2004). "Altay Kahramanlık Destanındaki Kadın İsimlerinin Dil Bakımından Tahlili" (Çev. Hanzade Güzelova). *Bilig*, 31: 23-35.

Toparlı, R. vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TS (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ünlü, S. (2012). *Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.

Üşenmez, E. vd. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. İstanbul.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

Yazıcı Ersoy, H. (2011). "Başkurt Türkçesinde Aile ve Akrabalık İsimlerinde Kullanılan -y Biçimbirimi". *Türkbilig*, S. 21, 87-112.

Yazıcı Ersoy, H. (2012). "Başkurt Türkçesinde Kadın İle İlgili Söz Varlığı", Selçuk Üniversitesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 55-82.

YTS (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü* (Düz. Cem Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zahidoğlu, V. vd. (2002). "A. N. Samoyloviç (1880-1938) ve 'Altay Türklerinde Kadınlara Özgü Kelimeler' Adlı Makalesi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.13, 155-166.

Zieme, P. (2013). "Eski Türkçe 'Eş/Hanım' Üzerine Bazı Açıklamalar" (Çev. Aybüke Betül Kıymaz). *Türkbilig*, 2013/25, 129- 133.

SAHA (YAKUT) BİLMECELERİNDE "AYI": KÜLTÜRDİLBİLİMSEL BİR İNCELEME

Gülsüm Killi Yılmaz*

Giriş

Doğu Avrupa'dan Kuzey Asya'ya ve Amerika'ya kadar çok geniş bir coğrafyada yaşayan çeşitli toplumların inanç sistemlerinde, geleneklerinde ve sözlü kültürlerinde görülen ayı kültünün izleri ayı kültünün korunduğu diğer yerli Sibirya halklarıyla yakın ilişki içinde olan Saha (Yakut) Türklerinin de geleneksel yaşamlarında, sözlü geleneklerinin çok çeşitli ürünlerinde ve dillerinde görülebilmektedir. Sovyet öncesinden bugüne kadar yapılan çalışmalar bölgenin en iri ve güçlü hayvanı olan ayının Saha Türklerinde en çok saygı duyulan yaban hayvanlarından biri olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bölgede ayı ormanın efendisidir (Seroşevskiy 1993: 634-635). A.Ye. Kulakovskiy kartal, ayı, kuzgun, guguk kuşu, kuğu, leylek gibi pek çok yabanî hayvanı Sahaların totem hayvanları arasında saymıştır. Söz konusu hayvanın totem kabul edildiği yerlerde bu hayvanlar öldürülmezler, ürkütülmezlerdi. Kulakovskiy totem hayvanlarına duyulan saygıdan ötürü eskiden Sahaların ayı dışında hiçbir yaban hayvanının etini yemekte kullanmadıklarını belirtmiştir. Saha Türklerinin inancına göre ayının pek çok olağanüstü niteliği vardır. Örneğin kış uykusundayken öldürülen ayının mutlaka avcıdan intikamını alacağına inanılmıştır. Kulakovskiy ininde uyumakta olan ayının mutlaka uyandırılması ile ilgili geleneğin kendi döneminde de sıkı bir biçimde uygulandığını belirtmiştir. Ayının insanın dilini anladığına inanılıyordu. Ayı tesadüfen birinin yoluna çıkarsa, yolcu kendisine dokunmaması için yalvarır, silahsız olduğunu ve daha önce hiçbir ayıya dokunmadığını söylerdi. Eğer bu sözler ayının hoşuna giderse yolcuyu serbest bırakacağı düşünülüyordu. Ayının rüyaları aracılığıyla da her şeyi öğrenip intikam alacağı düşünüldüğünden kışın evde bile ayı hakkında kötü konuşulmazdı. Dış görünüşleri ve akıllarıyla diğer ayılardan ayrılan şaman ayılar da vardı. Bu ayılar genellikle yüzlerce ayı öldürmüş olan usta avcıların karşısına çıkardı (Kulakovskiy 1979: 54-55). Bunların dışında

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, gkilli@ankara.edu.tr.

Cevabın ayının organlarıyla ilgili olduğu üç bilmece tespit edilmiştir. Bu organlar ayının gözü, kirpiği ve ayının safra kesesidir.

Ayının gözleri fincan olarak imgelenmiştir. Çukur içinde, iki tane ve kızıl olması gibi tanımlayıcılar bilmecenin cevabı ile ilgili ipucu sunmaktadır. Çukur ile göz çukurluğu imgelenmektedir. İki, organın gerçek sayısını ifade eder. Ayının genellikle başına göre küçük olan ve neredeyse sadece koyu renk kısmı görülen gözleri kızıl rengi ile tanımlanmıştır.

Oñkuçax ihiger ikki kıhıl ça:skılar sıtallar - Ähä xaraxtara (ST, 145 [1220]) "Çukurun içinde iki kızıl fincan durur. -Ayının gözleri"

Ayının kirpiği ise "eğe" olarak imgelenmiştir. Rengi ile ayının gözü ile eşleşen çakılın ya da toprağın/yerin altına saplanmış görüntüsü veren kirpikleri "eğe" ile imgelenmiştir.

Xayır (sir) annıgar xatan igi: anńılbıt (sıtar).- Ähä kılamana (ST, 145 [1221]) "Çakıl (yerin) altına (altında) kırılgan eğe saplanmış (yatar) -Ayının kirpiği.

Ayının safra kesesi biçim ve rengi bakımından "gök boncuk" olarak imgelenmiştir. Gök boncuğun tanımlayıcısı olan "kovuk ya da yer" ayının karnı ya da vücudunu imgelemektedir.

Köñkülüy annıgar (sir annıgar) küöx xoruoñka sıtar ühü. - Ähä öhe (ST, 145 [1222]) "Kovuğun altında (yerin altında) gök boncuk yatarmış. Ayının safra kesesi.

Sonuç olarak ayı ile ilgili bilmecelerin Sahaların bilmece envanterinde kapsadığı yer, içerdiği ayrıntılar, Saha Türklerinin dünya algısındaki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Ayı ile ilgili imge ve tanımlamalar daha mitolojik kaynaklı denebilecek olan ayı ile ilgili çeşitli inanışlardan, ayının fiziksel ve davranış özelliklerinden, yaşam tarzından kaynaklanmaktadır. Ayının bilmecelerdeki imgelenişi ile ayının örtmece adlarının mantığındaki uygunluk belki de bir zamanlar bu bilmecelerin geleneksel dünya algısının, ayının örtmece adlarının ya da avcı toplumun gizli dilinin genç kuşaklara aktarılması gibi bir işlev görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Kaynakça

Anikin, V.P. (1957). *Russkiye narodnıye poslovitsı, pogovorki, zagadki i detskiy fol'klor*, Moskva: Gosudarstvennoye uçebno-pedagogiçeskoye izdatel'stvo Misnisterstva prosveşçeniya RSFSR.

Aristoteles (2017). *Retorik* (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: YKY.

Abrahams, Roger D. & Alan Dundes (2007). "Bilmeceler" (Çev. Ezgi Metin), *Millî Folklor*, 19 (73), 118-126.

Başgöz, İlhan & Andreas Tietze (1999) *Türk Halkının Bilmeceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Brunvand, Jan Harold (2007). "Bilmeceler ve Diğer Sözlü Bulmacalar", *Millî Folklor*, 19 (74), 137-143.

Dilek, İbrahim (2021). *Türk Mitolojisi Sözlüğü*, Ankara: TDK.

Duranlı, Muvaffak (2006). "Saha Türklerinde Ayı Kültü ve Bu Kült Çevresinde Oluşan İnançlar". *Sibirische Studien/Sibirya İncelemeleri*, 1, 1, 2006, 105-116.

Killi Yılmaz, Gülsüm (2008). "Sibirya Türklüğünde 'Ayı' ile İlgili İnanışlar". *Av ve Avcılık Kitabı* (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun), İstanbul: KİTABEVİ, 433-454.

Killi Yılmaz, Gülsüm (2014). "Sibirya Türk Halklarının Dillerinde Ayı İle İlgili Örtmece Söz ve İfadeler". *The Second International Symposium Of Turkolgy "Questions And Developments Of Modern Turkology Studies",* Faculty Of Oriental Studies, University Of Warsaw, September 12-14, 2012, Warsaw/Poland, 313-326.

Killi Yılmaz, Gülsüm (2017a). "Saha Türkçesinde Ayı ile İlgili Söz Varlığı" . *Nauçnoye obozreniye Sayano-Altaya*, 3(19), Vıp.10, 2017, 33-41.

Killi Yılmaz, Gülsüm (2017b). "Saha Türkçesinde Ayı ile İlgili Örtmece Söz Varlığı". *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2017/33, 25-56.

Kovşova, M.L. & O.S. Orlova (2020). "K voprosu o semantiçeskoy strukture zagadki. Kognitivnıy i kul'turologiçeskiy kommentariy kak printsip issledovaniya". *Tul'skiy nauçnıy vestnik. Seriya İstoriya*. Yazıkoznaniye. 2020. Vıpusk No.4, 70-79.

Kulakovskiy, A. Ye. (1979). *Nauçnıye trudı*, Yakutsk: Yakutskoye knijnoye izdatel'stvo.

Mitrofanova, V. V. (1978). *Russkiye narodnıye zagadki*, Leningrad "Nauka".

ST. = *Saxa taabırınnara. Yakutskiye zagadki* (Haz. S.P. Oyunskaya), Yakutsk: Yakutskoye knijnoye izdatel'stvo.

Türkyılmaz, Dilek (2007). *Türk Dünyasında Bilmece*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Türkyılmaz, Dilek (2009). "Ortak Sır Kalıplarımız: Türk Dünyası Bilmeceleri Üzerine". *Millî Folklor,* 21 (81), 40-53.

Sokolov, Yu. M. (2007) *Russkiy fol'klor,* Moskva: İzatel'stvo Moskovskogo Universiteta.

Seroşevskiy, V.L. (1993). *Yakutı*, Moskva: Rossiyskaya politiçeskaya entsiklopediya.

STBUT = *Saxa tılın bıhaarılaax ulaxan tılcıta, XV Tuom* (2004-2018) Pod. Obşç. Red. P. A. Sleptsova, Novosibirsk: Nauka.

Uşnitskiy, V.V. (2017). "Svetlıye bojestva yakutskoy religii ayıı, rodovıye totemı, animizm i şamanizm". *Karadeniz,* 2017, S.36, 212-223.

Yegorova, L. (2012) "Panteon bojestv saxa v kontekste pervostixiy vozduxa i zemli, ognya i vodı". *Karadeniz* , 1(16), 2012, 9-21.

Yegorova, T. N. (2019) *Semantika, struktura i funktsii antroponimov v yakutskix zagadkax.* Magisterskaya dissertatsiya, Ministerstvo nauki i vısşego obrazovaniya Rossiyskoy Federatsii FGAOU VO "Severo-Vostoçnıy Federal'nıy universitet im. M.K. Ammosova" Filologiçeskiy fakul'tet Kafedra obşçego yazıkoznaniya i ritoriki..

Zelenin, D. K. (1929). "Tabu slov u narodov vosyoçnoy Yevropı i evernoy Azii". Çast' I. *Zapretı na oxote i inıx mromıslax. Sbornik Muzeya antropologii i etnografii,* T. VIII, 1-151.

ТУВИНСКИЙ ПОЭТИЧЕСКИЙ ЖАНР *ОЖУК ДАЖЫ:* ИДЕЙНО-ТЕМАТИЧЕСКОЕ МНОГООБРАЗИЕ

Людмила Салчаковна Мижит[*]

Ожук дажы (*букв.* камни очага), тувинское трехстишие, является поэтическим жанром, в котором нашло свое отражение традиционное тувинское мировоззрение, верования и обычаи, национальные особенности тувинцев. В них выражено чувство устойчивости внутреннего мира человека при разных условиях и тепло родного очага и юрты – не только физическое, но и духовное.

Ожук дажы – это национальный жанр, в котором выражено ощущение близости человека к сакральному центру мироздания, поскольку очаг и опорный шест юрты *багана* являются священными для каждого тувинца. Стихотворения, написанные в этом жанре, напоминают в связи с очагом о таких святынях, как Родина, мать, душа, любовь и т.д. Язык поэзии в этом жанре прост и лаконичен, в то же время образы в нем символичны и аллегоричны. Подобно языкам пламени очага, три стиха *ожук дажы* могут направить наши мысли в неведомые глубины мира и человеческого духа. Например:

* * *

Говоря, что “Вселенную держат на спине три слона”,

Предки мои, положив три камня, разжигали огонь

И богам на высоком небе разбрызгивали белое[1].

(В. Серен-оол)

[*] канд. филол. наук, Тувинский институт гуманитарных и прикладных социально-экономических исследований, Республика Тыва, lmizhit@mail.ru

[1] белое – молоко, молочный чай или молочное вино, используемые для совершения сакральных обрядов.

задача литературного произведения не в том, чтобы решать проблемы, а в том, чтобы правильно ставить вопросы.

Таков тематический диапазон *ожук дажы*, отраженный в творчестве современных писателей Тувы. В тувинской поэзии преобладают *ожук дажы* пейзажного, гражданского, любовного, дидактического и философского характера.

Литература

1. Серен-оол В. С. Перекресток (на тув. яз.). - Кызыл, 1993.
2. Кюнзегеш Ю.Ш. Камни очага. Поэтический сборник (на тув. яз.). – Кызыл, 1993.
3. Мижит Э.Б. Осколки. Поэтический сборник (на тув. яз.).- Кызыл, 1992.
4. Донгак С. Стихотворения // Улуг-Хем, №75, 2002.
5. Даржай А.А. Аромат можжевельника. Поэтический сборник. (на тув. яз.). – Кызыл: Тув. Книж. изд-во, 1982.
6. Лудуп Р.Д. Зов Неба и Земли. Поэтический сборник (на тув. яз.). – Кызыл, 2003.
7. Куулар Н.Ш. Свет и мрак. Поэтический сборник. (на тув. яз.).- Кызыл, 1991.
8. Гинзбург Л.Я. Литература в поисках реальности. – Л., 1987.
9. Мижит Л.С. Триада в тувинской словесности. Изд. LAP, Германия, 2011.

СЕМАНТИКА ВТОРИЧНЫХ ФОРМ, ОБРАЗОВАННЫХ НА БАЗЕ ПРИЧАСТИЯ НА *-ГАн* В ЮЖНОСИБИРСКИХ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ

Айяна Озонова*

Введение

В сибирских тюркских языках, кроме якутского, представлена форма на *-ГАн*. В якутском языке ее функциональным аналогом выступает форма на *-БЫт*. Известно, что форма на *-ГАн* характерна для кыпчакских и карлукско-уйгурских языков (Щербак, 1981: 92). В грамматических исследованиях по сибирским тюркским языкам она определяется как причастная форма прошедшего времени, в финитной функции – как форма «прошедшего неопределенного», «прошедшего результативного» (ГТЯ, 1961: 369; ГХЯ, 1975: 210, 233; Рассадин, 1978: 210-212; ГСАЯ, 2017: 364 и др.).

В сибирских тюркских языках на базе *-ГАн* образованы две глагольные формы: деепричастие на *-ГАнчА* (алтайский, шорский, хакасский) и причастие на *-ГандЫй* (алтайский). Рассмотрим их значения и функции в трех сибирских тюркских языках: алтайском, шорском и хакасском.

Семантика и функции деепричастия на *-ГАнчА* в сибирских тюркских языках.

В Сибири деепричастие на *-ГАнчА* в разных фонетических вариантах представлена в алтайском, хакасском и шорском языках, за ее пределами – казахском, башкирском, татарском и др. По происхождению эта форма представляет собой сочетание причастия прошедшего времени на *-ГАн* и экватива *-чА*.

* кандидат филологический наук, Институт филологии СО РАН, ajanao@mail.ru

Список литературы

Боргоякова Т. Н. (2002) *Способы выражения временных отношений между двумя событиями*. (Отв. ред. М. И. Черемисина). М.: изд-во Российского университета дружбы народов.

ГШЯ (1941) Дыренкова Н. П. *Грамматика шорского языка*. М.-Л.: Изд-во Академии наук СССР.

ГХЯ (1975) *Грамматика хакасского языка*. Под ред. Н. А. Баскакова. М.: изд-во «Наука».

ГСАЯ (2017) *Грамматика современного алтайского языка. Морфология*. (Отв. ред. И. А. Невская). Горно-Алтайск: ООО «Омега Принт».

ГТЯ (1961) Исхаков Ф. Г., Пальмбах А. А. *Грамматика тувинского языка. Фонетика и морфология*. (Отв. ред. Е. И. Убрятова). Москва.

Невская И. А. (1993) *Формы деепричастного типа в шорском языке*. (Отв. ред. М. И. Черемисина). Новосибирск: изд-во Новосибирского университета.

Озонова А. А. (2019) Заместительные конструкции в алтайском языке. *Сибирский филологический журнал*, № 4, 281-289.

Рассадин В. И. (1978) *Морфология тофаларского языка в сравнительном освещении*. (Отв. ред. Л. Г. Шагдаров). М.: изд-во «Наука».

Скрибник Е. К., Даржаева Н. Б. (2016) *Грамматика бурятского языка. Синтаксис сложного (полипредкативного) предложения*. Т. I. Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН.

Тыбыкова Л. Н. (1988) Синтаксические функции форма на –гандый в алтайском предложении. *Компоненты предложения (на материале языков разных систем)*. (Отв. ред. М. И. Черемисина, Е. К. Скрибник). Новосибирск. 88-101.

Филистович Т. П. (1991) *Темпоральные полипредикативные конструкции алтайского языка (в сопоставлении с тувинским и хакасским)*. (Отв. ред. М. И. Черемисина). Новосибирск: изд-во Новосибирского университета.

Юлдашев А. А. (1977) *Соотношение деепричастных и личных форм глагола в тюркских языках*. М.: изд-во «Наука».

Список текстовых сокращений

Алтайский язык

Кокышев Л. В. (1980) *Алтайдың кыстары*. Горно-Алтайск: Горно-Алтайское отд-ние Алтайского книжного изд-ва.

Палкин Э. М. (2006) *Алан*. Горно-Алтайск: ГУ книжное изд-во «Юч-Сюмер – Белуха».

Укачин Б. У. (1985) *Туулар туулар ла бойыр артар*. Горно-Алтайск: Горно-Алтайское отд-ние Алтайского книжного изд-ва.

Хакасский язык

Костяков И. (1966) *Чібек хур*. Абакан: Хакасское отд-ние Красноярского книжного изд-ва.

Шорский язык

ДШ (2008) *Духовная Шория. Шорский фольклор в записях и из архива профессора А. И. Чудоякова*. Кемерово: ИПП «Кузбасс».

Чиспияков Э. Ф. (1992) *Учебник шорского языка*. Кемерово: Кемеровское книжное издательство.

TUVACA İKİLEMELERDE MOĞOLCA UNSURLAR

Emin Erdem Özbek*

Giriş

Çağdaş Türk lehçelerinin Kuzey-Doğu grubunda yer alan Tuva Türkçesi, çeşitli ses, şekil bilgisi ve söz varlığı özellikleriyle Eski Türkçeye yakın lehçeler arasında yer alır. Örneğin Tuva Türkçesinin, Eski Türkçe /d/ sesini koruması bu durumun göstergelerinden biridir ve bu özellik nedeniyle de A. Samoyloviç, N. A. Baskakov gibi isimler tarafından yapılan lehçe tasniflerinde Tuvacaya, Eski Türkçeyle bir grupta yer verilmiştir (Arat, 1953). Dilde korunan bu tür eskicil özelliklerin yanında, Tuva Türkçesinin genel görünümünü karakterize eden özelliklerden biri de Moğolca etkisidir. Tarihsel olarak Moğollarla Tuvaların ilişkileri çok eskilere dayanır. Güney Sibirya bölgesinde, Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva Cumhuriyeti'nde yaşayan Tuvalar, bugün de Moğolistan'la güney sınır komşusudur. Tuvaların bulunduğu topraklar, tarihten beri Türklerin ana yurtlarındandır ve çeşitli Türk boylarının hâkimiyetinde olmuştur. Bununla birlikte bölge, Moğolların da nüfuz alanında olmuş, Türk hâkimiyetinden sonra bölgede Moğol kavimlerinin hâkimiyeti sürmüştür. Tatarintsev (1976: 3), Tuvalarla Moğollar arasındaki ilişkilerin Türk Kağanlıkları dönemine (6-8. yy) kadar gittiğini bildirmektedir. 13. yüzyıldan sonra Moğol akınları genel itibarıyla tüm Türk dünyasını etkilemiştir. Tuvalar ise diğer Türk boylarından farklı olarak Moğollarla yakın komşuluk ilişkileri, aynı dini benimseme (Tuvalar arasında 17. yüzyıldan itibaren nüfuz etmeye başlayan Tibet Budizmi/Lamaizm), uzun yüzyıllar ortak yönetimler altında bulunma[1] gibi sebeplerle daha sıkı temas hâlinde olmuşlardır. Bu durum yalnızca sıradan komşuluk ilişkileri ve alışverişlerle değil, Tuvaların tek taraflı olarak iki dilli *(bilingual)* olmalarıyla da sonuçlanmıştır. N. F. Katanov'un eserinde ve hatta daha eski bazı tarihî kayıtlarda

* Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erdem.ozbek@balikesir.edu.tr.

[1] Tuvalar 13.-17. yüzyıllarda Moğolların, 17. yüzyılda Cungarya Hanlığı'nın, 18. yüzyı ortalarından itibaren de Çin-Mançu yönetiminin egemenliği altında bulunmuştur (Somuncuoğlu, 2002: 160-161). Daha sonra bölgede Rus nüfuzu artmaya başlamıştır. Bölgenin 20. yy. siyasi tarihi için bk. Arıkoğlu (2002) "Tuva'nın XX. Asır Siyasi Tarihi".

kopyalama sırasında varlıklarını korumuş olabilirler. Her durumda Tuva Türkçesinin söz varlığında Moğolcanın etkisini ve eskiliğini göstermek bakımından kayda değerdirler.

İkilemelerin bir bölümü sadece Moğolca kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. Bu durum da Tuva Türkçesi üzerindeki Moğolca etkisinin derecesini göstermektedir. Bu ikilemelerin oluşumu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülebilir. İkilemeyi oluşturan unsurlar, Moğolcadan farklı zamanlarda alınmış sözcükler olabilir. Bu durumda daha eski sözcük, dilde "yabancı" muamelesi görmez; daha yeni alınan sözcüğün anlamını pekiştirmek üzere bu "Moğolca kökenli Tuvaca sözcük" kullanılır. Diğer bir ihtimal olarak da artık dilin söz varlığına yerleşmiş olan bu sözcükler, dildeki diğer sözcükler gibi çeşitli anlam ilişkileriyle bir araya gelerek ikileme oluşturmaktadır. Bu tür ikilemelerde de Tuva Türkçesinde tek başına kullanılmayan sözcükler görülmektedir.

Tuva Türkçesindeki bazı ikilemeler Moğolcadan doğrudan alıntılanmıştır. Bu sözler, Moğolcada da ikileme şeklinde mevcuttur ve Tuva Türkçesindeki anlamları kaynak dildeki anlamlarla örtüşür. Bu tür ikilemeler arasında, unsurları Tuva Türkçesinde ayrı ayrı kullanılanlar bulunsa da bunları özel olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu ikilemelerden bazılarının unsurları ise Tuva Türkçesinde ayrı olarak kullanıma sahip değildir, yalnızca ikilemeler içinde varlık gösterirler. Özellikle bu tür ikilemelerin doğrudan Moğolcadan alıntılanmış olduğu daha açıktır.

İncelenen ikilemelerin çoğu eş anlamlı sözcüklerden oluşmaktadır. Tuva Türkçesinde aynı anlamda Türk dili kökenli veya hatta daha önceden alıntılanmış başka Moğolca kökenli sözcük bulunsa da Moğolcadan tekrar eş anlamlısı alıntılanmıştır. Bu durum Tuva Türkçesinin tarihindeki Moğolca etkisinin yoğunluğunu gösterir. Aynı zamanda bu tür ikilemelerin, farklı dönemlerde Moğolcadan alınmış sözler hakkında ipuçları verebileceğini de eklemek gerekir.

Kaynakça

Ağakay, M. A. (1954). Türkçede kelime koşmaları. *TDAY-Belleten,* 2, 97-104.

Arat, R. R. (1953). Türk Şivelerinin Tasnifi. *Türkiyat Mecmuası*, X, 59-139.

Arıkoğlu, E. (1997). Tuva Türkçesinin Tarihî Gelişimi ve Üzerinde Yapılan Çalışmalar. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (4), 152-161.

Arıkoğlu, E. (2002). Tuva'nın XX. Asır Siyasi Tarihi. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca içinde, *Türkler* (s. 173-179). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Arıkoğlu, E. (2012). Tuva Türkçesinde Moğolcadan Alınan Unsurların Ses Bilgisi Açısından Durumu. *Dil Araştırmaları,* 11, 17-36.

BAMR: Luvsandendeva, A., & Tsedendamba, T. (2001). *Bol'şoy Akademiçeskiy Mongol'sko-Russkiy Slovar'.* Moskva: Academia.

Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Can, M. (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çağatay, S. (2008). Uygurcada Hendiadyoinler. A. Ata (Ed.) içinde, *100. Doğum Yıldönümüne Armağan Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın Yayınlanmış Tüm Makaleleri* (s. 234-269). İstanbul: Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı.

Çürük, Y. (2016). İkilemelerin Kapsamı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29, 426-430.

EDPT: Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of the Pre-Thirteenth Century Turkish.* Oxford: Oxford University Press.

Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erdem, M. D. (2005). Harezm Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine. *Bilig*, 33, 189-226.

Ergin, M. (2002). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Yayınları.

ESTuvY I: Tatarintsev, B. İ. (2000). *Etimologiçeskiy Slovar Tuvinskovo Yazıka I.* Novosibirsk: Nauka.

ESTuvY II: Tatarintsev, B. İ. (2002). *Etimologiçeskiy Slovar' Tuvinskogo Yazıka II.* Novosibirsk: Nauka.

ESTuvY III: Tatarintsev, B. İ. (2004). *Etimologiçeskiy Slovar' Tuvinskogo Yazıka III.* Novosibirsk: 2004.

ESTuvY VI: Tatarintsev, B. İ. (2008). *Etimologiçeskiy Slovar' Tuvinskogo Yazıka IV.* Novosibirsk: Nauka.

ESTuvY V: Tatarintsev, B. İ. (2018). *Etimologiçeskiy Slovar' Tuvinskogo Yazıka Tom V.* Novosibirsk: Nauka.

Foy, K. (1899). Studien zur Osmanishen Syntax, das Hendiadyoin und die Wortfolge 'ana baba'. *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen (MSOS) ,* 2 (2), 105-136.

Gündoğdu, V. K. (2008). Tuva Türklerinin Kullandıkları Alfabeler ve Bazı İmla Özellikleri. *Turkish Studies ,* 7 (3), 442-456.

Gündoğdu, V. K. (2013). Söz Varlığı Temelinde Tuva Türkçesinin Durumu. M. Erdal, Y. Koç, & M. Cengiz içinde, *Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları 4. Uluslarası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (s. 331-338). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Karahan, L. (2004). *Türkçede Söz Dizimi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Khabtagaeva, B. (2006). The İntensity Of Mongolian İnfluence In The Tuva Language. *Acta Orientalia,* 59 (1), 85-94.

Khabtagaeva, B. (2009). *Mongolic Elements In Tuvan.* Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.

MTS: Lessing, D. F. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük (çev. Günay Karaağaç).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ondar, N. M. (2004). *Parnıye slova v Tuvinskom yazıke.* Diss. ... kand. filol. nauk. Avtoreferat. Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Yazıkoznaniya, Moskva.

Orgu, K. H. (1964). Tıva Dılda Sösternin Turgustunarının Dugayında. K. H. Orgu (Ed.) içinde, *Tıva dıl dugayında ajıldar* (s. 3-18). Kızıl: Tıvanın Nom Ündürer Çeri.

Özbek, E. E. (2021). Türk Dilinde "İkileme" Terimi ve Tuva Türkçesi Örneğinde İkilemelerin/İkili Sözlerin Semantik Özellikleri Üzerine. *Turkish Studies ,* 16 (4), 2481-2510.

Özeren, M. (2019). *Kırgız Türkçesi Ağızlarında İkilemeler.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Özşahin, M. (2017). *Tatar ve Başkurt Yazı Dillerinde İkilemeler.* İstanbul: Kesit Yayınları.

Rassadin, V. İ. (1980). *Mongolo-Buryatskiye Zaimstvovaniya v Sibirskih Tyurkskih Yazıkah.* Moskva: İzdatel'stvo "Nauka".

Somuncuoğlu, A. (2002). Tuva Cumhuriyeti. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Ed.) içinde, *Türkler* (s. 160-172). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tatarintsev, B. İ. (1976). *Mongol'skoe Yazıkovoe Vliyanie na Tuvinskuyu Leksiku.* Kızıl: Tuvinskoe Knijnoe İzdatel'stvo.

Tekin, Ş. (2014). *İştikakçının Köşesi.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

TRS: Tenişev, E. R. (1968). *Tuvinsko-Russkiy Slovar.* Moskva: İzdatel'stvo "Sovyetskaya Entsklopediya".

TSTY I: Monguş, D. A. (2003). *Tolkovıy Slovar' Tuvinskogo Yazıka I/Tıva Dıldıŋ Tayılbırlıg Slovarı I.* Novosibirsk: Nauka.

TSTY II: Monguş, D. A. (2011). *Tolkovıy Slovar' Tuvinskogo Yazıka II/Tıva Dıldıŋ Tayılbırlıg Slovarı II.* Novosibirsk: Nauka.

TW: Ölmez, M. (2007). *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen - Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denklikleriyle.* Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.

SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE KÜÇÜLTME ANLAMINI SAĞLAYAN YAPILAR

Mehtap Solak Sağlam*

Giriş

Küçültme kavramı birincil anlamıyla, dile ait araçlarla ve yöntemlerle, bir varlığın ya da bir kavramın temel olarak ölçülebilir, gözlemlenebilir ve karşılaştırılabilir yönüyle küçüklüğünü, küçük olma durumunu dilde ifade etme biçimi olarak tanımlanabilir (Sarı, 2020: 1). Küçültme kavramı genellikle acıma, sevgi, şefkat anlamları içeren bazı durumlarda da eklendikleri kelimenin değerini azaltan yapılar olarak kaşımıza çıkar. Türkçede küçültme anlamının genelde ekler ve kelimeler ile sağlandığını görmekteyiz. Bu kelime ve ekler Türk lehçeleri arasında farklılıklar gösterse de genel olarak birbirine paralel yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkçede Küçültme Anlamı

Küçültme eklerinin en eski metinlerden bu yana karşımıza çıkan yapım ekleri olduğu görülmektedir. Bu eklerin bazıları işlevlerini kaybetmiş ya da kalıplaşarak başka anlamlar kazanmış, bazıları ise aynı işlevleriyle günümüze kadar ulaşmıştır. Türkçede küçültme anlamını küçük, ufak, minik, fiske, avuç gibi kelimelerle sağlayabilirken aynı zamanda isim, sıfat, zamir ve zarfların sonuna eklenen: {+(X)ç}, {+(X)K}, {+AlAK}, {+Az}, {+An}, {+KIŋA}, {+GAç}, {+Gılt}, {+can}, {+KAK}, {+cA}, {+cAK}, {+cAğIz}, {+cIk}, {+ImsI}, {+ImtrAK} vb. eklerle de sağlayabiliriz (Zabeti Miandoab, 2018: 215). Türk dillerinin geneline bakıldığında küçültme anlamının sağlandığı eklerin büyük oranda benzer olduğu görülmektedir. Bunun dışında Türkçede küçüklük, azlık anlamı zaman zaman kelimeler ile de ifade edilebilmektedir. Bu anlamı kazandırmak için lokma, yudum, damla, dilim, kırıntı, parça, tane, zerre, tutam, kıl, parmak gibi sözcükler

* Dr. Öğretim Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, mehtapsolak@gmail.com

kullanımı bulunmaktadır. Eklendiği isimlerin türüne göre kullanımlarında farklılıklar görülebilmektedir. Örneğin akraba isimlerine gelen küçültme eklerinin genellikle iyelik ekleriyle kullanıldığı görülmektedir. Eklerin büyük çoğunluğu Türkçe kökenlidir, bunun yanında farklı ağız bölgelerinde çevre toplumların dillerinden alıntılandığı bilgisi gramerlerde verilen küçültme ekleri de bulunmaktadır.

Fiil türeten ve küçültme anlamı sağlayan ekler ise {-kAlAA-}, {-AAxtAA-}, {+CIgIrAA-} olarak sıralanabilir. Bu ekler zaman ve mekân olarak fiilin anlamında daralma sağlar. Fiillere bu eklerin kattığı anlam cümlede anlamsal olarak çeşitli zarflar ile açıklanabilmektedir.

Sonuç olarak gramer ve sözlükler tarandığında Saha Türkçesinde isimlerde küçültme için kullanılan 11 adet ek öne çıkmaktadır. Bu fiillerin kullanım alanları ve kullanım sıklıkları farklılık gösterebilmektedir. Fiil türetme esnasında küçültme anlamında kullanılan 3 ekten bahsetmek mümkündür. Fiil türetmede kullanılan ekler genelde fiillere anlamsal sınırlama getirmektedir. Fiil türetme esnasında {-kALAA-}, {-AAxtAA-} ve {+CIgIrAA-} olmak üzere üç ekten bahsetmek mümkündür. Fiil türetmede kullanılan bu ekler genelde fiillere anlamsal sınırlama getirmesinin yanı sıra dilde bir zenginlik de yaratmaktadır. Burada değindiğimiz bu özellikler, ana türkçeden ayrı olsa da zaman içinde saha türkçesinin toplumun ihtiyaçları ölçüsünde değişebildiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Dilin değişebilme özelliği, dilin kullanımdan düşmeme, canlı ve yaşayan, yaşarken de zenginleşen bir dil olmasını sağlamaktadır

Kaynakça

Alkaya, E. (2008). "Eski Türkçe –qıña Ekinin Türk Lehçelerinde ve Anadolu Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine". *Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.* Volume ¾. Summer, s. 43-72.

Anderson, G. DS. (1998). "Historical Aspect of Yakut (Saxa) Phonology", *Turkıc Languages* 2 (2), 1-32. London-New York: Routledge, 1998.

Ayazlı, Ö. (2017). "Türk Dillerine /+GA/ Eki", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, Volume 5, Issue 3, September, p. 714-726.

Danilov, İ. (1988) *Sırdık Taas.* Yakutskay: Kinige İzd-vota.

Ergis, G. U. (1967). *Yakutskie Skazki - II.* Yakutsk.

Güneş, S. (2018). "İtalyanca ve Türkçe Belirsiz Nicelik İfadelerinde Adların Kullanımı Üzerine Bir İnceleme". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. Nisan. s. 214-231.

Haritanov, L. N. (1947) *Sovremennıy Yakutskiy Yazık Fonetika i Morfologiya*. Yakutsk: Gosizdat YASSR.

Hayırsever, H. (2016). *Dolgancada Addan Ad Yapımı*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kirişçioğlu, F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karoly, Laszlo. (2013). *Deverbal Nominals in Yakut*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.

Küçük, S. (2015) *Tarihi Türk Lehçelerinde İsimden İsim Yapma Ekleri*. (2. Baskı) Ankara: Akçağ Yayınları.

Pakendorf, B. (2007). *Contact in The Prehistory of Sakha (Yakuts): Linguistic and Genetic Perspectives.* Utrecht: LOT.

Pekarskiy, E. K. (1926). *Slovar Yakutskogo Yazıka*. Leningrad: İzdaniye Akademii Nauk Soyuza Sovetskix Sotsialistiçeskix Respublik.

Pekarskiy, E. K. (1945). *Yakut Dili Lugati (A-M).* İstanbul: Ebuzziya Matbaası.

Sarı, İ. (2020) *Türkçede Küçültme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Serebrennikov, B. A. ; Gadijeva, N. Z. (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri*. (Çev. T. Hacıyev, M. Öner). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Stachowsky, M. (1993). "Das Tungusische Diminutivsuffix –kān im Dolganischen". *Türk Dilleri Araştırmaları* 3: 231-238.

Şahin, H. (2019). "Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine +Cık Küçültme Eki". *XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı. (Ed. Serkan Şen, Mediha Mangır).* Samsun. s. 1097-1105.

Ubryatova, E. İ. (red.); Korkina, E. İ.; Xaritonov, L. N.; Petrov N. E. (1982). *Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturnogo Yazıka.* Moskva: İzdatelstvo "Nauka".

Vinokurova, N. (2005). *Lexical Categories and Argument Structure A Study With Reference to Sakha.* Utrecht: LOT.

Zabetı Mıandoab, N. (2018). "Türk Dilinde Küçültme Kavramı ve Küçültme Ekleri (Modern Oğuz Lehçeleri ile Karşılaştırmalı Bir İnceleme)". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 22/1, s. 213-237.

AMUR BÖLGESİNDE TUNGUZ VARLIĞI - UDEGEYLER

Mustafa Can Teziç[*]

Giriş

Amur bölgesinin kadim kavimlerinden biri olan Udegeyler günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde görece az bir nüfusa sahiplerken geçmişten taşıdıkları kültürel mirasları ile konunun uzmanları başta olmak üzere pek çok araştırmacının dikkatlerini çekmektedirler. Güney Tunguzları oluşturan Mançu-Tunguz ailesinin bir kolu olan Udegeyler gerek materyal kültür gerekse düşün yaşamı bakımından hem Tunguz hem de Mançu özellikleri içerilerinde barındırmaktadırlar. Tarih boyunca Çin nüfusunun baskısı sonucunda kendi içlerinde farklı alt etnik gruplara da ayrılan Udegeyler başta Tunguz kökenli Oroklar olmak üzere özellikle Amur bölgesindeki pek çok yerli grup ile tarihsel ortaklığa sahiptirler.

Bu yazıda Udegeylerin yaşamış oldukları coğrafya, etnogenez süreçleri, dil yapıları ve yaşam tarzlarının yanında düşün dünyalarına da özellikle yer verilmektedir. Yaşamış oldukları doğal ortamda avcılık ve balıkçılık ile yüz yıllar boyunca hayatta kalan Udegeylerin doğaya karşı vermiş oldukları mücadele düşün dünyalarına yansıdığı gibi inanç sistemlerinin de temelini oluşturmuştur. Diğer bir değişle Udegeylerin yaşamları inanç dünyalarını şekillendirirken aynı zamanda düşün dünyası içerisinde de bir hayatta kalma mücadelesi vermektedirler. Dolayı ile yazının ileriki kısımlarında Udegey Şamanizm'inin yanında Udegeylerin kozmolojik algılarının ve kült inançlarının Udegeylerin yaşam tarzı içerisinde nasıl geliştiği incelenecektir. Yazının sonunda ise sonuç yerine bir çok Udegey inancının birleştiği yedi korku anlatısı ile Udegeylerin geleneksel yaşam pratikleri ve düşün dünyalarının nasıl iç içe geçmiş olduğu okuyucuya aktarılmaya çalışılacaktır.

[*] Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, cantezic@yahoo.com

Kaynakça

Arsen'ev, V.K. (1926) *Lesnıe Lyudi Udeheytsıı*. Vlasivostok: Knijnoye Delo.

Arsen'ev, V.K. (2002) Bıt Udeheytsev. *Kraynego Severa i Dal'nego Vostoka Rossii v trudax issledovateley (XX vek)*. (ed. Emel'yanova, T.N; Yujaninova, M.V) Moskova: Severnaya Biblioteka Şkol'nika. Ss. 44-54.

Artika moy dom. Polarnaya entsiklopediya. Narodı severa zemli. (2001). Red. Z.P. SOKOLOVA, Severnıe Prostorı: Moskova.

Dolitsky, A.B. (2008). *Spirit of the Siberian Tiger – Folktales of the Russian Far East* (Çev. Henry N. Micheal). Alaska-Siberia Research Center: Alaska, U.S.A.

İstoriya i Kul'tura Tazov: istoriko-etnografiçeskie oçerki vtoraya polovilna XıX – naçalo XXI v. (2019). Edit. Yu.A. Sem (1926-1995); L.I.Sem (1926-2007); V.V. Podmaskin; A.F. Startsev; E.V. Fadeeva; D.V. Yanchev. Vlasivostok: Dal'nauka.

Konferentsii (Yakutsk, 2-4 iyulya 2008 g.). (2010). Edit. Kuz'min E.İ., Plıs, E.V. Moskva: MTsBS.

Kormushin, I.V. (1998). *Udıheyskiy (Udegeyskiy) Yazık*. Moskova: Nauka.

Lar'kin, V.G. (1958). *Udegeytsı*. Vlasivostok: Akadeniya nauk SSSR Sibirskoye Otdeleniye Dal'nevostçnıy Filial imeni V.L. Komarova.

Narodı Primorskogo Kraya. İllyustrirovannıy İstoriko-Etnografiçeskiy Spravolçnik. Spetsial'nıy Vıpusk Primor'e: Narodı, Religii, Obşestvo. (2016) Edit. Yu. V. Argudyaeva; G.G. Ermak; İ.O.

Podmaskin, V.V. (1991). *Duhovnaya Kul'tura Udegeytsev*. Vlasivostok: İzdatels'stvo Dal'nevostoçnogo Universiteta.

Sagitova; A.F. Startsev; G.A. Suhaçeva; V.A. Turaev; L.E. Fetisova; E.N. Çernolutskaya. Vladivostok: İzdatelstvo «48-çasov»

The Peoples of Siberia (1964). Edit M.G. Levin; L.P. Potapov. The UNiversity of Chicago Press: Chicago and London.

Tomilov, A.A. (2010). *Tayenıye Bılı-nebılı*. LitRes: Samizdat. *Yazıkovoye i kul'turnoye raznoobraziye v kiberprostranstve*. Sbornik Materialov Mejdunarodnoy

İnternet Kaynakları

Perepis'-2010.

https://web.archive.org/web/20211006173252/http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab6.xls

Slovar i entsiklopedii na Akademike. Udegeyskiy Yazık.

https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/271194

ALTAY CUMHURİYETİ YER ADLARINDA SOMONİMLERE DAİR BİR DEĞERLENDİRME (“ÜST” SOMONİMLER)

Nadejda Tıdıkova[*]

Çeviren: Gülnar Hüseynova[**]

Somatizmler veya somatik söz varlığı, insan ve hayvanların vücut bölümlerinin (el, kol, ayak, kalp, kemik vb.) adlandırmalarını ifade eden kelime grubudur. Her dilin söz varlığında yer alan en eski evrensel sözcük gruplarından biridir. İnsanın çevresindeki gerçekliğin farkına varma süreci doğrudan kendi vücut organları ve duyu organları aracılığı ile oluşan sezgilerle başlamıştır. İnsan vücudu, gözlem ve inceleme için en uygun objelerden biridir. Doğal olarak diğer objeleri tanımlama görevi gören bu kelimeler çevreye uyarlanmıştır. Bu sürece daha çok insan vücudunun dış bölümlerinin adlarını tanımlayan somatizmler/somonimler maruz kalmıştır. Mecazlaştırma yoluyla somonimler toponimik terminolojide aktif olarak kullanılmakta, insan vücudunun bölümlerinin adları doğadaki oluşumlara kolaylıkla taşınmaktadır. Somonimlerin karakteristik özelliği, dış görünüşlerini değiştirmeden coğrafya terimlerine dönüşmeleridir. Örneğin: *baş* ‘baş’ (somonim) coğrafi bir terim olarak ‘üst, yüksek, yukarı, zirve’; *arka* ‘sırt’ (somonim) ve *arka* ‘dağ sırası’ (coğrafya terimi); *kol* ‘kol’ (somonim) ve *kol* ‘akarsu kolu, oyuk’ (coğrafya terimi) vb.

Bu makalenin amacı, Altay Cumhuriyeti yer adlarında görülen somatizmleri karakterize etmektir. Altay toponimisinin, geçmişten günümüze Altay dilini inceleyen araştırmacıların ilgisini çekmiş olduğunu belirtmek gerekir (Molçanova, 1979; Molçanova, 2018a; Molçanova, 2018b; Samtakova, 2008; Samtakova, 2015; Tadıkin, 1990: 367-374; Tadıkin, 1992: 120-124). Fakat toponimlerdeki somatik söz varlığı, Altaycada yeterince ele alınmamış meselelerden biridir. Son zamanlarda, bu sorunun aktif şekilde incelenmeye başlanması, dilde insan

[*] Starşiy nauçnıy sotrudnik BNU RA «Nİİ altaistiki im. S.S. Surazakova», nauçnaya gruppa altayskogo yazıka. ntydykova@mail.ru

[**] Gülnar Hüseynova, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

Tamak "boğaz; gırtlak"

Tamak somonimi ile oluşan yer ismi sadece Koş-Agaç rayonunda *Kaya-Tamagı* (kelime anlamı: kaya boğazı) ismiyle tarafımızdan tespit edilmiştir. Ortolık köyünün güneydoğusundaki Adı-Cok ve İrbistü nehirlerinin ağzında yer almaktadır. İsim, *kaya* 'kaya' sözcüğü ve coğrafi anlamda 'vadi, vadi girişi' olan *tamak* sözcüğünün birleşmesinden oluşmuştur. Hidronim olarak *tamak* somonimi, genellikle 'kanal; kanala giriş' anlamına gelmektedir.

İnsan vücudunun 'üst kısmı' (baş ve ona bağlı olan her şey) ile ilgili olan somatik toponimleri ele aldığımız bu çalışma, somatizmlerden oluşan toponimlerin, çağrışım yoluyla, vücut bölümlerinin coğrafi oluşumlara metaforik aktarımı ile ortaya çıktığını göstermektedir. Yine bu çalışma ile en sık görülen toponimik somatizmlerin *baş* 'üst; zirve; tepe noktası; tepe', *oos* 'ağız; boğaz; çukur; başlangıç; giriş', *töbö* 'zirve; tepe', *kulak* 'küçük dere; nehir kolu; küçük vadi; küçük geçit' olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altay toponimisindeki somatizmlerin incelenmesi potansiyel vadeden bir konudur. İnsan vücudu ile ilgili somonimler ve insanın üst ve alt bölümlerini gösteren somotizmler daha detaylı bir incelemeye ihtiyaç duymaktadır.

Kaynakça

Berezoviç E.L. (1998). *Ruskaya toponimiya v etnolingvistiçeskom aspekte*. Dissertatsiya na soiskaniye uçyonoy stepeni doktora filologiçeskih nauk. E.L. Berezoviç; Uralskiy gosudarstvennıy universitet, Yekaterinburg, 461 s.

Drevnetyurkskiy Slovar'. (1969). Leningrad: Leningradskoye otdeleniye izdatel'stva "Nauka", 676 s.

Maltsyeva R.İ. (1999). *Predlogi v staroslavyanskom i drevnerusskom yazıkah: semantiçeskaya i funktsionalnaya evolyutsiya*. R.İ. Maltsyeva; Ministerstvo obşego i professional'nogo obrazovaniya Rossiyskoy Federatsii Kubanskiy gosudarstvennıy universitet - Krasnodar, 257 s.

Molçanova O.T. (1979). *Toponimiçeskiy slovar Gornogo Altaya*. Pod redaktsiey k.f.n. A.T.Tıbıkovoy. Gorno-Altaysk: Gorno-Altayskoe otdelenie altayskogo knijnogo zdatel'stvo, 400 s.

Molçanova O.T. (2018a). *Entsiklopediya nazvaniy mest Gornogo Altaya*. T.I. A-K. Şetsin, 598 s.

Molçanova O.T. (2018b). *Entsiklopediya nazvaniy mest Gornogo Altaya*. T.II. L-YA., Şetsin, 506 s.

Murzayev E. M. (1984). *Slovar narodnıh geografiçeskih terminov*. Moskva: Mısl', 226 s.

Murzayev E. M. (1995). Toponimika i georafiya. Moskva: Nauka, 304 s.

Nikonov V. A. (1978). *Zametki po oronimii kirgizii. Onomastika Sredney Azii.* Moskva: Nauka, Glavnoy redaktsii vostoçnoy literaturı, Red. V.A. Nikonov, A.M.Reşetov.

Postovalova V. İ. (1988). *Kartina mira v jiznedeyatelnosti çeloveka*. Rol' çeloveçeskogo faktora v yazıke. Yazık i kartina mira [Tekst] / V.İ.Postovalova, Moskva: Nauka.

Samtakova K. B. (2008). *Toponimiya yugo-vostoçnıh rayonov Respubliki Altay v sopostavlenii s mongolskimi toponimami*. Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata filologiçeskix nauk, Novosibirsk, 24 s.

Samtakova K. B. (2015). “Toponimika kak otrajenie natsionalnoy identiçnosti telengitov prigraniçnıh rayonov Respybliki Altay”. *Filologiya i literaturovedenie*, № 11 [Elektronnıy Resurs], URL: https://philology.snauka.ru/2015/11/1781 (data obraşaniya: 29.05.2022).

Sevortyan E.V. (1980). *Etimologiçeskiy slovar’ tyurkskih yazıkov*. Obşetyurkskie i mejtyurkskie ocnovı na bukvı “V”, “G”, “D”, Moskva: Nauka, /Otv. red. d.f.n. N.Z.Gadjieva, 392 s.

Tadıkin V.H. (1990). “O nekotorıh toponimah Gornogo Altaya”. *Problemı Etimologii Tyurkskih Yazıkov,* Sbornik Statey Alma-Ata, s. 367-374.

Tadıkin V.H. (1992). “Etimologiya etnonima mundus. Yazıki, duhovnaya kultura i istoriya tyurkov: traditsii i sovremennost”, *Trudı mejdunarodnoy konf*. v 3-h tomah, T.1. - Kazan, s. 120-124.

Toponimika Respubliki Altay. Kniga 1. (2022). Şebalinskiy rayon. Redkollegiya: N.V.Yekeev (otv.red.), B.B. Sanalova, A.E.Çumakaev (nauç.red.); BNU RA “Nİİ Altaistiki İm. S.S.Surazakova”, Gorno Altaysk, 213 s.

Toponimika Respubliki Altay. Kniga 2. (2022). Ongudayskiy rayon, Redkollegiya: N.V.Yekeev (otv. red.), B.B. Sanalova (nauç.red.), A.E.Çumakaev; BNY RA “Nİİ altaistiki im. S.S.Surazakova”, Gorno Altaysk, 202 s.

Toponimika Respubliki Altay. Kniga 3. (2022). Çemalskiy Rayon. Redkollegiya: N.V.Yekeev (otv. red.), B.B. Sanalova (nauçn.red.), A.E.Çumakaev; BNY RA “Nİİ altaistiki im. S.S.Surazakova”, Gorno Altaysk.

Toponimika Respubliki Altay. Kniga 4. (2022). Çoyskiy rayon. Redkollegiya: N.V.Yekeev (otv. red.), B.B. Sanalova (nauçn.red.), N.N. Tıdıkova, A.E. Çumakaev; BNU RA “Nİİ altaistiki im. S.S.Surazakova”, Gorno Altaysk, 132 s.

Toponimika Respubliki Altay. Kniga 5. (2022). Ust’-Koksinskiy rayon. Redkollegiya: N.V.Yekeev (otv. red.), B.B. Sanalova (nauçn.red.), N.N. Tıdıkova, A.E. Çumakaev; BNU RA “Nİİ altaistiki im. S.S.Surazakova”, Gorno Altaysk, 214 s.

Toponimika Respubliki Altay. Kniga 6. (2022). Ust’-Kanskiy rayon. Redkollegiya: N.V.Yekeev (otv. red.), B.B. Sanalova (nauçn.red.), N.N. Tıdıkova, A.E. Çumakaev; BNU RA “Nİİ altaistiki im. S.S.Surazakova”, Gorno Altaysk, 192 s.

Tuvinsko-russkiy slovar’. (1968). Pod red. E.R.Tenişeva, İzdatel’stvo “Sovetskaya entsiklopediya”, Moskva, 646 s.

Hisamitdinova F.G., Yagafarova G.H., Muratova R.T., Valieva M.R. (2018). “Mesto somatizmov v başkirskoy toponimii”. *Sibirskiy filologiçeskiy jurnal*, № 4, Novosibirsk.

Yudahin K.K. (1985). *Kirgizsko-Russkiy Slovar’.* V dvuh knigah, Sost. K.K. Yudahin. Frunze: Gl. red. Kirgizskoy Sovetskoy entsiklopedii, Kn. 2. L-Ya. 480 s.

TUVA ŞAMANİZMİ'NDE DÜƉGÜR'E DAİR NOTLAR

İlker Tosun*

Giriş

Şamanizm ya da Tuva Türkçesindeki karşılığıyla "Ham Çüdülgezi", özellikle 18. yüzyıldan itibaren bilim dünyasının dikkatini çeken bir inanış biçimidir. Şamanizm'e ilişkin ilk malzemeler bölgeyi ziyaret eden farklı niteliklerdeki araştırmacılar ve bunlardan müteşekkil heyetler eliyle Sibirya'da mukim Türkler, Moğollar, Tunguzlar ve az nüfuslu Sibirya yerli halklarından yapılan derlemelerle elde edilmiştir. Böylelikle Şamanizm ve Sibirya kavramları birbirleriyle özdeşleşmiş, bu inanışın Sibirya'ya özgü olduğu kabul görmüştür. İlerleyen dönemlerde dünya genelinde sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalar, Şamanizm'in kapsamını genişletmiş ve bu terim zamanla Asya'nın sınırlarını aşarak tüm dünyada benzer inanışların genel adı hâline gelmiştir.

Şamanizm, kavramsal kimliği itibarıyla erken dönemlerden itibaren bir tartışma konusudur. Pek çok araştırmanın henüz girizgahında ele alınan ilk sorun, bu inanış biçiminin bir din olup olmadığıdır. Zira Şamanizm; İslam, Hristiyanlık ve Musevilik gibi Ortadoğu menşeili dinlerinkine benzer bir ahiret inancına, peygamber veya azizler kavramına, kuralları belirlenmiş ibadet sistemine ve ibadethanelere, günah ve sevap anlayışına, kutsal kitap veya kutsal kabul edilen hadis benzeri mefhumlara sahip değildir. Her ne kadar özellikle Sibirya coğrafyasında farklı kavimlerce benzer uygulamalarla icra edilse de Şamanizm'in yukarıda zikredilen dinlerdeki gibi inancın temelinde gözlemlenen tarihsel sürekliliği olan asgari müşterekleri mevcut değildir.

Bu nedenle Şamanizm genellikle "çeşitli inanış uygulamaları" olarak tanımlanmaktadır. Emiroğlu ve Aydın (2009: 758) *Antropoloji Sözlüğü*'nde Şamanizm'i "Asya, Afrika ve Amerika'daki çeşitli etnografik bağlamlarda bulunan karmaşık dinsel, büyüsel ve tıbbi uygulamalar bütününü ifade etmek için kullanılan terim" olarak kabul etmektedir.

* Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü / Kırklareli. ORCID ID: 0000-0003-1428-4772. E-posta: ilker.tosun@klu.edu.tr

mümkündür. Bununla birlikte zaman içerisinde bu farklılığın ortadan kalkmaya başladığı, şaman teflerinde yaban hayvanlarından ziyade evcil hayvanların derilerinin tercih edilmeye başlandığı görülmektedir.

Tuva şaman teflerinin belki de en önemli özelliği, diğer sahalarda görülen tef resimlerinin nadiren gözlemlenmesi, çoklukla bu coğrafyada teflerin derilerinde resim/süsleme bulunmamasıdır. Ayrıca şaman teflerin saplarında genellikle ve sıklıkla şaman ve yılan figürleri saptanmaktadır.

Şaman tefleri kutsal kabul edilen ve şaman dışında diğer insanların dokunmasının yasak olduğu tabu niteliği taşıyan objeler olarak kabul edilebilir. Sibirya'nın pek çok bölgesinde izinsiz olarak tefe dokunanların başına felaket geleceğine dair ortak bir inanç yaşamaktadır. Ne var ki, Tuva Şamanizmi zaman içerisinde dünya çapında popülerliğe kavuşmuş bir inanç hâline gelmiştir. Bu popülerlik Şamanizm'e ait kült objelerin birer turistik eşyaya dönüşmesinin önünü açmış, başta Ayas İrgit gibi geleneksel sanat ustalarının yapmış olduğu tefler bu yasaklamalardan azade, birer aksesuar olarak farklı coğrafyalarda kullanılmaya başlamıştır.

Kaynakça

Alekseyev, N. A. (2013). *Türk Dilli Sibirya Halklarının Şamanizmi* (Çev. Metin Ergun), Kömen: Konya.

Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller,* (Çev. Z. Karadavut, J. Meyermanova) Kömen: Konya.

Biçeldey, U.; Dolay, M.; Bırınnay, S. (2019). "Kollektsiya şamanskix bubnov v fondah Natsional'nogo muzeya Tuvı", *Novie İssledovaniya Tuvı:* No 2, ss. 151-160.

Butanayev, V. Y. (2019). *Geleneksel Hongoray Şamanlığı* (Çev. A. Arvas), Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Czaplicka, M. A. (2022). *Sibirya'da Şamanizm, Sibirya Yerlileri Hakkında Bir Sosyal Antropoloji Çalışması* (Çev. Turhan Acaloğlu), Selenge: İstanbul.

Çirkin, S. (2022). *Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm,* Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Dilek, İ. (2021). *Türk Mitoloji Sözlüğü,* Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Dopçun-ool, A. (2014). Skif, Hun, Türk Uranhaynıŋ Huulgazın Tıvaları, Kızıl.

Eliade, M. (2014). *Şamanizm* (Çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi: Ankara.

Emiroğlu, K., Aydın, S. (2009). *Antropoloji Sözlüğü,* Bilim ve Sanat: Ankara.

Güngör, H. (2012). *Türk Din Etnolojisi,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.

Gürcan, K. (2018). *Kutsal Şaman Elbiseleri,* Ötüken: İstanbul.

Hoppál, M. (2012). *Avrasya'da Şamanlar,* (Çev. B. Bayram; H. Ş. Ç. Çapraz), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Hoppál, M. (2013). *Şamanlar ve Semboller, Kaya Resmi ve Göstergebilim,* (Çev. Fatih Sel), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Kaya, K. (2017). *Buddhizm Sözlüğü,* Doğubatı: Ankara.

Kenin-Lopsan, M. (2002). *Tıva Hamnarnıŋ Torulgaları: Kızıl.*

Kenin-Lopsan, M. (2010). *Kara Deerniŋ Tınıjı, Yu. Ş. Kyunzegeş Attıg Tıvanıŋ Nom Ündürer Çeri: Kızıl.*

Khabtagaeva, B. (2009), *Mongolic Elements in Tuvan.* Harrassowitz Verlag: Wiesbaden.

Monguş, D. A. (red.), (2009), *Tıva Dıldıŋ Tayılbırlıg Slovarı,* C.I, Nauka: Novosibirsk.

Monguş, D. A. (red.), (2011), *Tıva Dıldıŋ Tayılbırlıg Slovarı,* C.II, Nauka: Novosibirsk.

Németh, G. (2003). "Şaman Kelimesinin Kökeni Üzerine, Türkçe-Moğolca Ses Tarihi İçin Birkaç Not", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi,* s. 16, 2003, ss. 23-34.

Potapov, L P. (2014). *Altaylılar, Etnik Yapıları ve Kültürel Varlıkları, Makaleler* (Çev. Attilla Bağcı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: Ankara.

Potapov, L P. (2021). "Altay'ın Türk Dilli Kabilelerinde Şaman Davulu Canlandırma Geleneği", (Çev. Attilla Bağcı), *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi,* Bahar 2021, ss. 153-80.

Prokofyeva, Y. D. (2014). *Sibirya Halklarının Şaman Kostümleri* (Çev. Atilla Bağcı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: Ankara.

Prokofyeva, Y. D. (1961). "Şamanskie Bubni", *İstoriko-Etnografiçeskiy Atlas Sibiri,* ss. 435-487, (Red. M. G. Levina, L. P. Poapova), İzdatel'stvo Akademii Nauk SSSR: Moskva-Leningrad.

Radloff, W. (1986). *Sibirya'dan Seçmeler,* (Çev. Ahmet Temir). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Tatarintsev, B. İ. (2002), *Etimologiçeskiy Slovar' Tuvinskogo Yazıka,* C.2, Nauk: Novosibirsk.

Tosun, İ. (2021). *Tuva Türkçesinde İsim Söz Yapımı,* Akademi Paradigma: Çanakkale.

Zieme, P. (2022). "Eski Türkçede Şaman Sözcüğü Üzerine Bir Not", *Sibirya'dan Balkanlara Şamanlar ve Cadılar CII,* ss. 89-94, (Edit. Ceren Sungur), Pinhan: İstanbul.

СОВРЕМЕННЫЕ ОХОТНИЧЬИ ВОЗЗРЕНИЯ И ПРАКТИКИ АЛТАЙЦЕВ

Светлана Петровна Тюхтенева*

Введение

Совершенно очевидно, что охотничьи практики и воззрения алтайцев основаны на экологических, природосберегающих нормах этнической культуры современного социума, предки которого на протяжении длительного времени вели комплексное хозяйство. Охота и собирательство, в зависимости от сезона и климата, играли и продолжают быть сейчас существенными отраслями народной экономики. Разумеется, скотоводство у скотоводов — основа экономики. Но широко известное на территории Сибири и всей Северной Азии природно-климатическое явление, называемое *дзуд* (*зуд*) (Суровая зима привела к трагедии, 2010), ведущее к массовому падежу скота и диких животных, по сей день вносит свои коррективы в жизнь народа, определяя приоритет в определенный момент времени на определенной территории других способов жизнеобеспечения. У алтайцев это явление называется так же — *jут*.

Большая часть алтайцев – селяне. Обычную работу в сфере образования, здравоохранения, услуг многие совмещают со скотоводством. В географических и климатических условиях Республики Алтай, расположенной в горной системе южной Сибири, Саяно-Алтайском нагорье, эта отрасль экономики требует много мужского труда. И охота также – это чисто мужское занятие. Как скотоводство, так и охота весьма специфические виды деятельности, которым необходимо обучать сызмальства.

В повседневной жизни люди обычно не говорят о смерти. А вот о причине ее, если это смерть не от болезни, не от несчастного случая, алтайцы рассказывают вполне охотно. Характерным для алтайцев является то, что в подобных рассказах — о наказании охотника духами-хозяевами Алтая за неморальное поведение — сами рассказчики не видят ничего мистического и

* доктор исторических наук, этнограф, независимый исследователь, Республика Алтай, г. Горно-Алтайск

Источники:

Broz, L. (2007). *Pastoral Perspectivism: A View from Altai*. // Inner Asia, 9(2). PP.291–310.

Broz, L., & Willerslev, R. (2012). *When Good Luck Is Bad Fortune: Between Too Little and Too Much Hunting Success in Siberia.* // Social Analysis, 56(2). PP. 73–89.

Castro, E. Viveiros de. (1998). *Cosmological deixis and Amerindian perspectivism* // Journal of the Royal Anthropological Institute. N.S. 4 (3). PP. 469–488.

Бенвенист Э. (1995). *Словарь индоевропейских социальных терминов.* I. Хозяйство, семья, общество. II. Власть, право, религия. Пер. с фр. / общ. ред. Ю. С. Степанова. М.: Прогресс-Универс. 456 с.

Грамматика алтайского языка. (2005). // Сост. членами Алтайской миссии. – Изд. 2. Репринт. – Горно-Алтайск: Ак Чечек. 364 с.

Дампилова Л.С., Юша Ж.М. (2021). *Мифологический образ хозяина Алтая: функции и семантика* // Сибирский филологический журнал. № 1. С. 24–36.

Жуковская Н.Л. (1988). *Категории и символика традиционной культуры монголов*. М. 194 с.

Каруновская Л.Э. (1935). *Представления алтайцев о Вселенной* // Советская этнография. № 4–5. С. 160–183.

Кастру Э.В. (2009). *Каннибальские метафизики. Рубежи постструктурной антропологии.* «Ад Маргинем Пресс», М. 139 с.

Киплинг Р. (1996). *Собрание сочинений* в 6 т. М., ТЕРРА, Том 3. 526 с.

Львова Э.Л., Октябрьская И.В., Сагалаев А.М., Усманова М.А. (1989). *Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири*: Человек. Общество. Новосибирск: Наука. 243 с.

Мифы, легенды, предания тувинцев. (2010). Отв.ред. В.В. Илларионов. Сост.: Алексеев Н.А., Куулар Д.С., Самдан З.Б., Юша Ж.М. - Том. 28. - Сер. Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего Востока. Новосибирск. 372 с.

Несказочная проза алтайцев. (2011). Отв.ред. Н.А. Алексеев. Сост. Ойноткинова Н.Р., Ямаева Е.Е., Шинжин И.Б., Яданова К.В. Том. 30. Серия «Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего Востока». Новосибирск. 576 с.

Ойротско-русский словарь. (2005). Сост. д. филол. наук Н. А. Баскаков и к. филол. наук Т. М. Тощакова. Изд. 2-е. Горно-Алтайск: Ак Чечек. 316 с.

Потапов Л.П. (2001). *Охотничий промысел алтайцев* (отражение древнетюркской культуры в традиционном охотничьем промысле алтайцев) / Рос. акад. наук. Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера). Санкт-Петербург: Петербургкомстат. 166 с.

Потапов Л.П. (1929). *Охотничьи обряды и поверья у алтайских турок* // Культура и письменность Востока. Кн.V. Баку. С. 123–149.

Токарев С.А. (2012). *Докапиталистические пережитки в Ойротии*. Изд.2-е, репринт. Горно-Алтайск. 152 с.

Тюхтенева С.П. (1995). *О культе гор на Алтае* // Шаманизм и иные ранние религиозные верования и практики. Сборник статей, посвященных 90-летию д.и.н., профессора Л.П. Потапова. М. С. 173–179.

Тюхтенева С.П. (2009). *Земля. Вода. Хан Алтай: Этническая культура алтайцев в XX веке*. Элиста: Изд-во КалмГУ. 169 с.

Халемба А.Е. (2006). Алтайцы. (Религиозные представления; Теленгиты). // Тюркские народы Сибири. Отв.ред. Д.А. Функ, Н.А. Томилов. М.: Наука. С. 429–431; 512–532.

https://www.fao.org/news/story/ru/item/39717/icode/. «Суровая зима привела к трагедии в сфере животноводства в Монголии». 2 февраля 2010 г.

YÜKSEK GERİLİM ŞALT TEÇHİZATLARI

Kemal Göçer

nobel bilimsel

YÜKSEK GERİLİM ŞALT TEÇHİZATLARI

Kemal Göçer

Yayın No.: 1654
ISBN: 978-625-398-617-9
E-ISBN: 978-625-398-618-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Göçer, Kemal.
Yüksek Gerilim Şalt Teçhizatları / Kemal Göçer
1. Basım, XII + 144 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-617-9
E-ISBN: 978-625-398-618-6
1. Yüksek Gerilim 2. Şalt Teçhizatları

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

1. GÜÇ TRANSFORMATÖRLERİ **1**

1.1. Transformatörün Yapısı 2
1.1.1. Çekirdek: 2
1.1.2. Sargılar: 2
1.1.3. Kademe Değiştiriciler: 4
1.1.4. Transformatör Kazanı: 5
1.1.5. Montaj: 6
1.1.6. Soğutma Ünitesi: 7
1.1.7. Buşingler: 7
1.2. Transformatör Koruma Cihazları 9
1.2.1. Bucholz Rölesi: 9
1.2.2. Kademe Bucholz Koruma: 10
1.2.3. Basınç Emniyet Valfı: 10
1.2.4. Yağ Seviye Göstergesi Cihazı: 10
1.2.5. Yağ ve Sargı Sıcaklığı Koruma: 11
1.2.6. Diferansiyel Koruma: 12
1.3. Transformatör Sargılarında Bağlantı Grupları ve Grup Açıları 13
1.4. Transfomatörün Nominal Akımları ve Gerilimleri 16
1.5. Transformatörün Kısa Devre Gerilimi 16
1.6. Aşırı Yüklerin ve Kısa Devre Akımlarının Etkileri 17
1.7. Kısa Devre Akımlarının Analizi 18
1.8. Transformatörlerin Paralel Çalıştırılması 22
1.9. Transformatör Yağları 24
1.9.1 Transformatör Yalıtım Yağının Özellikleri: 25
1.9.1.1. Delinme Gerilimi (Dielektrik Dayanımı) 26
1.9.1.2. Güç Faktörü (Dielektrik-Kayıp Faktörü) 27
1.9.1.3. Tansformatör Yağının Özgül Direnci 27
1.9.1.4. Su Miktarı 28

1.9.1.5. Asitlik 28
1.9.1.6. İç Yüzey Gerilimi 29
1.9.1.7. Transformatör Yağının Akma Noktası Değeri 29
1.9.1.8. Transformatör Yağının Viskozitesi 30
1.9.1.9. Transformatör Yağının Parlama Noktası 30
1.9.1.10. Renk 30
1.10. Güç Transformatörlerinde Yapılan Rutin Testler 31
1.10.1. Gerilim Çevirme Oranının Ölçülmesi ve Faz Farkının Kontrolü: 31
1.10.2. Dâhilî Akım Transformatörlerinin Çevirme Oranı ve Polarite Kontrolü: 32
1.10.3. Yalıtım Sistemi Kapasitanslarının ve Kayıp Faktörünün (Tanδ) Ölçülmesi: 32
1.10.4. Her Bir Sargı ile Toprak Arasındaki ve Sargılar Arasındaki Yalıtım Direncinin Ölçülmesi: 32
1.10.5. Sargı Direncinin Ölçülmesi: 33
1.10.6. Kısa Devre Empedansının ve Yükte Kaybın Ölçülmesi: 34
1.10.7. Yüksüz (Boşta) Kaybın ve Akımın Ölçülmesi: 34
1.10.8. Dielektrik Testler: 35
1.10.9. SFRA (Sweep Frequency Response Analysis) Testi: 39
1.11. Transformatörlerin Peryodik Bakımları 40

2. NÖTR TOPRAKLAMA DİRENÇLERİ 43
2.1. Nötr Topraklama Dirençlerinin Yapısı 44
2.2. Nötr Topraklama Direnç Testleri 48

3. AKIM TRANSFORMATÖRLERİ 49
3.1. Akım Transformatörünün Yapısı 50
3.1.1. Nüve: 50
3.1.2. Sargılar: 50
3.1.3. Kurutma ve Yağ Doldurma: 51
3.2. Akım Transformatörlerinde Primer ve Sekonder Akımlar 51
3.2.1. Akım Transformatörlerinde Polarite: 54
3.2.2. Akım Transformatörlerinde Doyma: 56
3.2.3. Akım Transformatörlerinin Nominal Gücü: 56
3.2.4. Akım Transformatörlerinin Şematik Gösterimleri: 57
3.3. Akım Transformatörlerinde Yapılan Testler 58
3.3.1. Tip Testleri: 58
3.3.2. Rutin Testler: 59
3.4. Akım Transformatörlerinin Bakım ve Kontrolleri 59

4. GERİLİM TRANSFORMATÖRLERİ 61

4.1. Gerilim Transformatörlerinin Fonksiyonları ve Yapısı: 61

4.2.Gerilim Transfomatörleri Tip Testleri 69

4.3. Rutin Testler 70

4.4. Gerilim Transformatörlerinin Bakım ve Kontrolleri 72

5. AYIRICILAR 73

5.1. Yüksek Gerilim Sisteminde Kullanılan Ayırıcı Tipleri ve Yapısı 74

5.1.1. Ortadan Açmalı Ayırıcılar CBD (Center-Break Disconnector): 74

5.1.2. Yatay Yarı Pantograf Ayırıcılar HBD (Horizontal Break Disconnector): 75

5.1.3. 420kV Pantograf Ayırıcı: 77

5.1.4. 420 kV Dikey Ayırıcılar (Vertical Break Disconnector): 79

5.2. Ayırıcı Tip Testleri 81

5.2.1. Dielektrik Testleri (Dielectric Tests) (IEC 62271-1 madde 7.2) 81

5.2.2. Radyo Girişim Gerilim Testi (Radio İnterference Voltage RIV Test) (IEC62271-1 madde 7.9.1) 81

5.2.3. Devrelerin Direncinin Ölçülmesi (Mesaurement of the resistance of circuit) (IEC62271-1 madde 7.4) 81

5.2.4. Ana Devrede Sıcaklık Artışı Testi (Sürekli Akım Testi) (Temperature Rise Test of Main Circuit of the Disconnecting Switch) (IEC 62271-1 madde7.5, 3.1) 81

5.2.5. Kısa Süreli Dayanım Akımı ve Tepe Dayanım Akımı Testleri (Short Time Withstand Current And Peak Withstand Current Tests) (IEC 622-1 madde7.6) 81

5.2.6. Koruma Derecesinin Doğrulanması (Verification of the Degree of Protection) 81

5.3. Rutin Testler 82

5.4. Ayırıcı Bakım ve Kontrolleri 82

6. KESİCİLER 83

6.1. Arkın Söndürüldüğü Ortama Göre Kesici Tipleri 83

6.2. Kesicilerin Tahrikle Şalterleme İşlemleri (Kontak Açma-Kapama) 83

6.2.1. Basınçlı Havalı Kesiciler: 84

6.2.2. Tam Yağlı Kesiciler: 84

6.2.3. Az Yağlı Kesiciler: 84

6.2.4. Vakumlu Kesiciler: 84

6.2.5. SF6 Gazlı Kesiciler: 85

6.3. Kesici Tip Testleri 88
6.4. Rutin Testler 89
6.5. Saha Testleri 90
6.6. Kesici Bakım ve Kontrolleri 90

7. BARALAR 93

7.1. Bara Çeşitleri 95
7.1.1. Basit Tek Bara: 95
7.1.2. Çift Baralı Sistem: 95
7.1.3. Ana Bara+ Transfer Bara Sistemi: 96
7.1.4. Çift Bara+ Transfer Baralı Sistem: 98
7.1.5. Kare Baralı Sistem: 99

8. PARAFUDR 101

8.1. Parafudrların Fonksiyonu ve Yapısı 101
8.2. Silikon Muhafazalı Parafudrlara Yapılan Tip Testleri. TS EN 60099-8 107
8.3. Rutin Testler 108
8.4. Parafudr Saha Testleri 108
8.5. Parafudrların Bakımı 109

9.METAL CLAD HÜCRELER 111

9.1. Metal-Clad Hücrenin Bölümleri 112
9.2. Metal Clad Hücrelerin Tip Testleri 119
9.3. Mekanik ve Elektriksel Kilitlemeler 119
9.4. Metal Clad Hücrelerin Kontrol ve Bakımları 121

10. REDRESÖR 123

10.1. Endüstriyel Tip Redresörlerin Özellikleri (IEC 60146) 125
10.2. Redresör Bakımı 131

11. AKÜMÜLATÖRLER 133

11.1. Genel 133
11.2. Akümülatörlerin Yapısı 134
11.3. Akümülatör Yoğunluğu 135
11.4. Akümülatörün Kapasitesi 136
11.5. Akümülatörün Şarjı 136
11.5.1. Aşırı Şarj: 137

11.5.2. Eksik Şarj: 137
11.6. Akümülatörün Deşarjı 138
11.6.1. Aşırı Deşarj: 138
11.6.2. Sülfatlaşma: 138
11.7. Akülerin Çalışması 139
11.8. Akümülatörlerin Bakım ve Kontrolleri 139

KAYNAKÇA 141

ÖZ GEÇMİŞ 143

KAYNAKÇA

1. ASTOR TRANSFORMATÖR, İşletme Talimatları, Kullanım Kılavuzu ve katologlar
2. ASTOR TRANSFORMATÖR, Transformatör testleri ve raporları
3. ABB, Outdoor Instrument Transformers Buyer's Guide
4. ABB Güç Transformatörleri, tanıtım kitapçığı
5. ABB Instrument Transformers Application Guide
6. Orta Gerilim Tesislerinde Koruma ve Kontrol (Kemal Çalışkan, Hulki Pak, Kemal Yıldır, Fikret Kök)
7. AREVA Power Transformers Fundementals
8. AREVA Power Transformers Expertise
9. Mutlu Endüstriyel Stasyoner(OpzS) Aküler Katoloğu
10. EMEK, Akım Transformatörleri Üretim ve Test Aşamaları
11. EMEK ELEKTRİK ENDÜSTRİ A.Ş, Yüksek Gerilim Yağlı Akım Transformatörleri, Taşıma, İşletme ve Bakım kitapçığı
12. Uğur ERTAN, Barmek Holding A.Ş, Akım ve Gerilim Ölçü Transformatörleri
13. GÜRAL Elektrik Malzemeleri Tic.ve San. A.Ş, Yüksek Gerilim Ayırıcıları, ürün katologları, montaj, işletme ve bakım kitapçığı
14. ABB High-Voltage Circuit Breaker katologları
15. Siemens High- Voltage Circuit Breaker Katologları
16. ASTOR 170 kV kesici katoloğu
17. Tridelta-Meidensha; High-Voltage Surge Arresters up to 800 kV product
18. Trench-Group; Transformer Bushings Product Spectrum
19. TEİAŞ Teknik Şartnameleri
20. ELPA, Metal Clad modüler hücre, montaj, işletme ve bakım talimatı
21. Redresörler. Power Elektronik ürün katoloğu
22. İnci Akü tanıtım ve eğitim dökümanları (İnternet)
23. Elektrik Tesisleri Dr. Atalay Kaya
24. HERİNG VPT

AMERİKAN HEGEMONYASININ İNŞASI

Günümüz Uluslararası Düzeninin Siyasi ve Ekonomik Temelleri

Yazar: Dr. Seyhan Sarıca Kelle
Editör: Dr. Onur Kınlı

nobel bilimsel

AMERİKAN HEGEMONYASININ İNŞASI:
Günümüz Uluslararası Düzeninin Siyasi ve Ekonomik Temelleri

Yazar: Dr. Seyhan Sarıca Kelle
Editör: Dr. Onur Kınlı

Yayın No.: 1557
ISBN: 978-625-398-430-4
E-ISBN: 978-625-398-431-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Emine Sırakaya -emine@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Sarıca Kelle, Seyhan.
AMERİKAN HEGEMONYASININ İNŞASI: Günümüz Uluslararası Düzeninin Siyasi ve Ekonomik Temelleri /
Yazar: Seyhan Sarıca Kelle - Editör: Onur Kınlı
1. Basım, XII + 364 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-430-4
E-ISBN: 978-625-398-431-1
1. Uluslararası Politik Ekonomi 2. Amerikan Hegemonyası 3. Dünya Sistemleri Teorisi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **ix**

KISALTMALAR ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
1893-1913 ABD EKONOMİSİNİN DÜNYA-EKONOMİSİNE ENTEGRASYONU **27**

1.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası 27
1.2. 1893 Amerikan Ekonomik Krizi 32
1.3. Altın Standardı ve Özgür Gümüşçüler 44
1.4. 1898 Küçük Muhteşem Savaş 52
1.5. ABD-Birleşik Krallık Ticari ve Finansal İlişkileri 64
Ticari ve Finansal İlişkiler Çerçevesinde Borçlar 71
Ticari ve Finansal İlişkiler Çerçevesinde Denizaşırı Yatırımlar 87
1.6. 1907 Amerikan Ekonomik Krizi 93
1.7. 1913 Federal Rezerv Sistemi'nin Kuruluşu ve ABD'nin Dünya Finans Piyasalarındaki Yeri 111
İngiltere Merkez Bankası (*Bank of England*-BoE) 113
Amerikan Merkez Bankaları ve Federal Rezerve Sistemi (Fed) 119
Birinci Birleşik Devletler Bankası (*First Bank of the United States*), 1791-1811 119
İkinci Birleşik Devletler Bankası (*Second Bank of the United States*), 1816-1836 121
ABD Merkez Bankacılığı, 1847-1913 121
Hazine 121
Kliring Odaları 124
Ulusal Bankacılık Sistemi 125
Amerikan Merkez Bankası-Federal Rezerv Sistemi 126

İKİNCİ BÖLÜM
1914-1929 BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI İTİBARIYLA AMERİKAN HEGEMONYASI 131

2.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası 131
2.2. Savaşın Finansmanı 146
2.3. ABD'nin Savaşa Girişi 162
2.4. Paris Barış Konferansı ve Borçlar 177
Krediler 178
Tamirat Borçları 180
2.5. 1920 Krizi ve ABD 192
2.6. Dawes Planı 202
2.7. 1929 Büyük Bunalım 216

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1930-1939 AMERİKAN HEGEMONYASININ TEYİDİ 231

3.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası 231
3.2. Young Planı 249
3.3. Altın Standardı ve 1931 Krizi 262
3.4. ABD'nin Ekonomisini Yeniden Yapılandırma Çabaları 275
3.5. Savaşa Hazırlık 297

SONUÇ 319

KAYNAKLAR DİZİNİ 331

EKLER 355

TEŞEKKÜR 361

ÖZ GEÇMİŞ 363

KAYNAKLAR DİZİNİ

Arşiv Kaynakları

Bank of England Archive, "Chapter IV Provision of Foreign Currencies and Support of the Foreign Exchanges", **The Bank of England 1914-1921**, (03.01.2022).

Papers relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS), "Minutes of the Final Meeting of the Delegations of the United States of America and the United Kingdom", **1938, The British Commonwealth, Europe, Near East and Africa, Vol. 2**, 17.11.1938, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v02/d65, (15.09.2022).

FRUS, "The British Trade Delegation to the Department of State", **1938, The British Commonwealth, Europe, Near East, and "British Commonwealth, Europe, Near East and Africa, Vol. 2**, 06.05.1938, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v02/d28, (15.09.2022).

FRUS, "Memorandum by the Chief of the Division of Trade Agreements (Hawkins)", **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 26.12.1936, https://history.state.gov/ historicaldocuments/frus1936v01/d555, (15.09.2022).

FRUS, "Statement by the Secretary of the Treasury (Morgenthau), September 25, 1936", **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1,** 25.09.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d459, (05.10.2022).

FRUS, "Memorandum by Mr. Richard Eldridge of the Division of Trade Agreements", **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 24.06.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d536, (15.09.2022).

FRUS, "Memorandum by the Under Secretary of State (Philips)", **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1,** 23.06.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d442, (05.10.2022).

FRUS, "Ambassador in France (Straus) to the Secretary of State", **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 06.06.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d440, (05.10.2022).

FRUS, "British Embassy to the Department of State – Aide-Mémoire", **1936, The Near East and Africa, Volume III,** 23.12.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v03/d266, (11.09.2022).

FRUS, "The Secretary of State to Diplomatic and Consular Officers", **1935**, **General, The Near East and Africa, Vol. 1,** 21.11.1935, https://history.state.gov/historicaldocuments/rus1935v01/d245, (10.09.2022).

FRUS, "Memorandum by the Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Murray)", **1936, The Near East and Africa, Volume III,** 02.11.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v03/d261, (11.09.2022).

FRUS, "Secretary of State to the Ambassador in Italy (Long)", **1935**, **General, The Near East and Africa, Vol. 1,** 13.09.1935, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d244, (10.09.2022).

FRUS, "The Secretary of State to the Charg" in Ethiophia (Engert)" (*884.6363 African Exploration and Development Corporation/29: Telegram*), **1935, General, The Near East and Africa, Vol. I,** 05.09.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d654, (11.09.2022).

FRUS, "The Chargé in Ethiopia (Engert) to the Secretary of State" (*884.6363 African Exploration and Development Corporation/29: Telegram*), **1935, General, The Near East and Africa, Vol. I,** 04.09.1935, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d652, (11.09.2022).

FRUS, "The Chargé in Ethiophia (Engert) to the Secretary of State" " (*884.6363 African Exploration and Development Corporation/1: Telegram*), **1935, General, The Near East and Africa, Vol. I,** 30.08.1935, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d645, (11.09.2022).

FRUS, "Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt", **1935**, **General, The Near East and Africa, Vol. 1,** 14.03.1935, https://history.state.gov/historicaldo cuments/frus1935v01/d228, (10.09.2022).

FRUS, "Memorandum by President Roosevelt for the Secretary of State", **1935, General, The Near East and Africa, Volume I**, 23.02.1935, https://history.state.gov/historicaldoc uments/frus1935v01/d226, (10.09.2022).

FRUS, "The Chairman of the Special Committee of the Senate Investigating the Munitions Industry (Nye) to Mr. Joseph C. Green of the Division of Western European Affairs", **1935, General, The Near East and Africa, Volume I,** 20.02.1935, https://history.state.gov/ historicaldocuments/frus1935v01/d225, (10.09.2022).

FRUS, "Agreement to Facilitate and Increase Trade between the United States and the Soviet Union, effected by an Exchange of Notes signed at Moscow on July 13, 1935" Documents 203-232, **The Soviet Union, 1933-1939**, https://history.state.gov/historicaldocu ments/frus1933-39/ch4, (10.09.2022).

FRUS, "Chargé in the Soviet UNion (Henderson) to the Secretary of State", **The Soviet Union, 1933-1939**, 16.01.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/d296, (10.09.2022).

FRUS, "The Chargé in the Soviet Union (Henderson) to the Secretary of State", **The Soviet Union, 1933-1939**, 11.01.1936, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/d293, (10.09.2022).

FRUS, "Memorandum by the Chief of the Devision of Eastern European Affairs (Kelley)", **The Soviet Union, 1933-1939**, 23.11.1934, https://history.state.gov/historicaldocuments/ frus1933-39/d289, (10.09.2022).

FRUS, "Hejaz and Nejd Recognition by the United States of the Kingdom of the Hejaz and Nejd and a Proposal for a Commercial Agreement, Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Dawes)", **1931, Vol. 2**, 10.02.1931. https://history.state.gov/historicaldocumen ts/frus1931v02/pg_549, (23.11.2022), ss. 547-550.

FRUS, "Message of the President of the United States to Congress, December 8, 1925", **1925, Vol. 1**, 08.12.1925, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1925v01/pg_VII, (04.07.2022).

FRUS, "Message of the President", **1925, Vol. 1**, 08.12.1925, https://history.state.gov /historicaldocuments/frus1925v01/pg_XIII, (04.07.2022).

FRUS, "Chargé in Great Britain (Sterling) to the Secretary of State", **1925, Vol. 1**, 16.03.1925, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1925v01/d28, (04.07.2022).

FRUS, "Ambassador in France (Herrick) to the Secretary of State", **1923, Vol. 2**, 08.01.1924, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d78, (15.10.2022).

FRUS, "The Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)", **1923, Vol. 2**, 11.01.1924, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d72, (15.10.2022).

FRUS, "Secretary of State to General Charles Dawes", **1923, Vol. 2**, 27.12.1923, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d76, (15.03.2022).

FRUS, "Secretary of State to Mr. Owen D. Young", **1923, Vol. 2**, 27.12.1923, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d77, (15.03.2022).

FRUS, "Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)", **1923, Vol. 2**, 12.12.1923, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d142, (10.03.2022).

FRUS, "Treaty between the United States and Germany, signed December 8, 1923, regarding Friendship, Commerce and Consular Rights" **1923, Vol. 2**, https://history .state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d28, (10.02.2022).

FRUS, "Secretary of State to the British Chargé", **1923, Vol. 2**, 15.10.1923, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d48, (28.02.2022).

FRUS, "Commissioner at Berlin (Dresel) to the Secretary of State", **1921, Vol. 2**, 24.04.1921, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d50, (06.02.2022).

FRUS, "Secretary of State to the Commissioner at Berlin (Dresel)", **1921, Vol. 2,** 29.03.1921, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d42, (05.02.2022).

FRUS, "The Commissioner at Berlin (*Dresel*) to the Secretary of State", **1921 Vol. 2**, 23.03.1921, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d41, (05.02.2022).

FRUS, "The Secretary of State to the Ambassador in France", **1921 Vol. 2**, 23.03.1921, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d40, (05.02.2022).

FRUS, "The British Embassy to the Department of State - Memorandum", **1921 Vol. 2**, 14.03.1921, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d39, (05.02 .2022).

FRUS, "The President of the Allied Conference (Lloyd George) to the Government of the United States", **1921, Vol. 1**, 06.05.1921, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v01/pg_12, (10.02.2022), ss. 12-13.

FRUS, "The Commission to Negotiate Peace to the Secretary of State", **1920, Vol. 2**, 18.11.1919, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/pg_571, (15.03.2022), ss. 571-572.

FRUS, "The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace", **1920, Vol. 2**, 05.11.1919, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/pg_566, (15.03.2022),

FRUS, "Treaty between the United States and Other Powers Relating to Spitzbergen, Signed at Paris February 9, 1920", **1920, Vol 1**, 09.02.1920, https://history.state.gov/hist oricaldocuments/frus1920v01/pg_78, (10.09.2022).

FRUS, "Claim by the Standard Oil Company of New Jersey to beneficial ownership—Provisional exemption of the tankers from allocation among the Associated Powers; cancelation of the exemption by the Supreme Council—Refusal by the United States Shipping Board to release the Imperator and seven other German ships pending a decision on the tankers; release of the eight German ships—Proposals for a provisional allocation of the tankers—Agreement of June 7, 1920, between the Reparation Commission and the United States", Documents 460-493, **1920, Vol. 1,** https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/ch27subch1?start=31, (01.03.2022).

FRUS, "Section I. General Provisions (Article 231-244)" **The Paris Peace Conference 1919 (PPC), Vol. 13**, **1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch17subch1, (24.01.2022).

FRUS, "Notes on the Occupation of the Rhineland", **PPC, Vol 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_773, (12.07.2022), s. 773.

FRUS, "Section I. Western Europe (Art. 428-432)", **PPC, Vol. 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch23subch1, (12.07.2022), ss. 720-725.

FRUS, "Annex II (1 to 23)" **PPC, Vol. 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch17subsubch2, (28.02.2022), s. 487.

FRUS, "The United States and the Settlement", **PPC, Vol. 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch2, (20.01.2022).

FRUS, "Article 231", **PPC, Vol. 13, Part 8, 1919**, https://history.state.gov/ historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_417, (24.01.2022), s. 417.

FRUS, "Section 4. Inter-Allied Commissions of Control (Article 203-210)", **PPC**, **Vol. 13**, **1919,** https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch14subch4, (24.01.2022).

FRUS, "Treaty of Versailles: Annotations of the Text", **PPC, Vol. 13, 1919,** https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_10, (25.01.2022), s. 10.

FRUS, "Address of the President, annual", **with the Address of the President to Congress, December 8, 1914,** https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/address-of-the-president, (05.10.2021).

FRUS, "The Secretary of State to Solicitor Folk**", with the Address of the President to Congress December 8, 1914**, 31.01.1914, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/pg_446, (05.10.2021), s. 446.

FRUS, **Protection of American oil interests in Mexico. Agreements by exchange of notes with Great Britain and the Netherlands to preserve the status quo**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/ch98, Documents 1116-1170, **1914**, (05.10.2021).

FRUS, "The British Consul at Tampico to Rear Admiral C. Cradoch at Vera Cruz", 06.05.1914, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1129, (05.10.2021).

FRUS, "Special Agent Carothers to the Secretary of State", 01.05.1914, https://history. state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1123, (05.10.2021).

FRUS, "Secretary of State to the German Ambassador", 11.05.1914, https://history. state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1103, (05.10.2021).

FRUS, "The British Ambassador to the Secretary of State", 27.05.1914, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1133, (05.10.2021).

FRUS, "The Secretary of State to the British Ambassador", 02.06.1914, https://history. state.gov/historicaldocuments/frus1914/d374, (05.10.2021).

FRUS, "The Act repealing the Exemption", **Ambassador Page to the Secretary of State**, 06.03.1914, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d464, (05.10.2021).

FRUS, "Address of the President delivered at a joint session of the two Houses of Congress on March 5, 1914", 05.03.1914, https://history.state.gov/historicaldocu ments/frus1914/d463, (05.10.2021).

FRUS, "The Secretary of State to the French Ambassador", **French Protectorate in Morocco, Relinquishment of Extratorritorial Jurisdiction by Certain Foreign Powers, Attitude of the United States**, 13.02.1914, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1631, (05.10.2021).

FRUS, "Secretary of State to the American Minister", **with the Address of the President to the Congress December 2, 1913**, 18.12.1913, https://history.state.gov/historicaldo cuments/frus1913/pg_448, (05.10.2021), s. 448.

FRUS, "The American Minister to the Secretary of State", **with the Address of the President to the Congress December 2, 1913**, 09.12.1913, https://history.state.gov/historica ldocuments/frus1913/pg_446, (05.10.2021), s. 446.

FRUS, "Joint Resolution of Congress", **with the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 3, 1912,** 14.03.1912, https://history.state.gov/histori caldocuments/frus1912/pg_745, (05.10.2021), s. 745.

FRUS, "Proclamation revoking the proclamation of March 14, 1912, prohibiting the exportation of arms or munitions of war to Mexico", **with the Address of the President to Congress December 8, 1914**, 03.02.1914, https://history.state.gov/historicaldocuments/ frus1914/d657, (05.10.2021).

German History in Documents and Images (GHDI), German Historical Institute, "Summary of Hitler's Meeting with the Heads of Armed Services on November 5, 1937 (Hossbach Protocol of November 10, 1937)", **Nazi Germany 1933-1945**, https://ghdi.ghidc.org/sub_document.cfm?document_id=1540, (15.09.2022).

Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften (ANNO), "Zeitschrift des Elektrotechnischen Vereines in Wien", **1883-1939, Vol. 9**, 01.03.1931, https://anno.onb.ac.at/cgicontent/anno-plus?aid=emb&datum=19310109&query=(((text:Union)+AND+(text:El ektricit%C3%A4ts)+AND+(text:Gesellschaft)))&ref=anno-search&seite=27, (02.07.2022), s. 27.

Lloyd's Register Foundation, "Notes on the 1920-21 Edition of Lloyd's Register of Shipping", **World Fleet Stats 1920-1921**, Heritage&Education Centre, 2021, https://hec.lrfoundatio n.org.uk/archive-library/world-fleet-statistics, (01.12.2021).

National Archives, "Congress, Neutrality, Lend-Lease", https://www.archives.gov/exhi bits/treasures_of_congress/text/page20_text.html#:~:text=Between%201935%20and%2 01937%20Congress,war%20materials%20to%20belligerent%20nations, (15.09.2022).

National Archives, "Final Version: First Report on the Further Provision Necessary for Establishing Public Credit, 13 December 1790", **Founders Online**, https://founder s.archives.gov/documents/Hamilton/01-07-02-0227-0003, (03.03.2020).

National Archives, "Joint Address to Congress Leading to a Declaration of War Against Germany", **Milestone Documents**, 1917, https://www.archives.gov/milestonedocuments/address-to-congress-declaration-of-war-against-germany, (05.10.2021).

NS-Archiv, "Die Hoßbach-Niederschrift", **Dokumente zum Nationalsozialismus**, 05.11.1937, https://www.ns-archiv.de/krieg/1937/hossbach/, (15.09.2022).

Office of the Historian, "The Neutrality Acts, 1930s", **Milestones 1921-1936**, https://hi story.state.gov/milestones/1921-1936/neutrality-acts#:~:text=On%20August%2031%2C%201935%2C%20Congress,apply%20for%20an %20export%20license, (15.09.2022).

Office of the Historian, "New Deal Trade Policy: The Export-Import Bank & the Reciprocal Trade Agreements Act, 1934", **Milestones: 1921-1936**, https://history.state.gov/milestones/1 921-1936/export-import-bank, (23.08.2022).

Office of the Historian, "Protectionism in the Interwar Period", **Milestones: 1921-1936**, https://history.state.gov/milestones/1921-1936/protectionism, (04.04.2022).

Office of the Historian, "U.S. Entry into World War I, 1917", **Milestones: 1914-1920**, https://history.state.gov/milestones/1914-1920/wwi, (11.11.2021).

Office of the Historian, "The Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles", **Milestones: 1914-1920**, https://history.state.gov/milestones/1914-1920/paris-peace, (25.01.2022).

The League of Nations, **Statistical Year-Book 5**, 1930-1931, **HeinOnline**.

The National Archives, "Black Friday and the TUC (Trades Union Congress)", **Cabinet Papers**, https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/black-friday-tuc.htm, (10.03.2022).

The National Archives, "Conclusions of a meeting held in Mr. Chamberlain's Room, House of Commons, S. W. , on Friday, April 15th 1921, at 4.45 p.m.", Cabinet 22 (21), **CAB/23/25**, http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-23-25-cc-22-21-6.pdf, (10.03.2022).

The National Archives, "Economic Slump", **The Cabinet Papers**, https://www.n ationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-slump.htm, (15.02.2021).

The National Archives, "Economic Policy in the 1920s", **The Cabinet Papers,** https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-policy-1920s.htm#Return%20to%20the%20Gold%20Standard, (15.02.2022).

The National Archives, "General Organisation for Munitions Supply, Vol. 2, Part 3" (Morgan Agreement), **Munitions Organisation in the United States of America Vol 2**, Archives Unbound, link.gale.com/apps/doc/SC5109587729/GDSC?u=ege&sid=bookmark-GDSC&xid=a30efa3b&pg=7, (08.10.2021).

UK Parliament Hansard, "Churchill's speech about the Gold Standard", **5th Series, Vol. 183**, 28.04.1925, https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/yourcountry/collections/churchillexhibition/churchill-the-orator/gold-standard/, (30.03.2022).

UK Parliament Hansard, "Proposed Anglo-Russian Treaty", **Lords Sitting, Vol. 59, The Recess**, 07.08.1924, https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1924/aug/07/proposed-anglo-russian-treaty, (08.06.2022).

Resmî Yayınlar

Aldrich, Nelson W. "The Work of the National Monetary Commission: An Address by Senator Nelson W. Aldrich Before the Economic Club of New York, 29.11.1909", **United States National Monetary Commission**, Government Printing Office, Washington, 1910, https://fraser.stlouisfed.org/title/610, (06.06.2021).

Bank of England, "Monetary Policy", 14.10.2022, https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy#:~:text=Monetary%20policy%20is%20action%20that,us%20%E2%80%93%20this%20is%20Bank%20Rate, (17.10.2022).

Bank of England (BoE), **A Millenium of Macroeconomic Data for the UK, 2016**, https://www.bankofengland.co.uk/statistics/research-datasets, (02.03.2020).

The Bank of England, "The Balance of Payments in the Inter-War Period", **Quarterly Bulletin**, 1972, https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/1972/the-balance-of-payments-in-the-inter-war-period.pdf, (01.08.2022), ss. 358-359.

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935-, "The International Gold Standard and the US Monetary Policy from World War I to the New Deal", **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/20805, (05.12.2021).

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935-, "Foreign Exchange Rates 1922-1928", **Federal Reserve Bulletin,** Ocak 1929, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/FRB/pages/1925-1929/28191_1925-1929.pdf, (26.06.2022).

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935- ve Federal Reserve Board 1914-1935, "Gold Reserves of Principal Countries", **Federal Reserve Bulletin,** Nisan 1926, https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/20583/toc/346525, (29.04.2022).

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935-, "Paper Currency Outstanding - United States Treasurer's Monthly Statement of Paper Currency of Each Denomination Outstanding," **Federal Reserve Bulletin,** Ağustos 1915, https://fraser.stlouisfed.org/ title/62/item/21073/toc/230045, (11 Mayıs 2022).

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935- and Federal Reserve Board, 1914-1935. "Aldrich-Vreeland Currency," **Federal Reserve Bulletin**, Temmuz 1915, https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/21072/toc/279231, (11.05. 2022).

Board of Governors of the Federal Reserve System, "Board of Governors Members, 1914-Present", **Board Members**, https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/bios/ board/boardmembership.htm, (30.06.2022).

Clarke, Stephen V. O. "Central Bank Cooperation 1924-1931", **Federal Reserve Bank of New York**, 1967, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/clacen67.pdf, (21.06.2022).

Congressional Budget Office, "Historical Data on Federal Debt Held by the Public", **Economic and Budget Issue Brief**, 05.08.2010, https://www.cbo.gov/publication/21728, (02.03.2020).

Congressional Research Service (CSR), "Introduction to US Economy: The Business Cycle and Growth", **In Focus**, 13.01.2022, https://sgp.fas.org/crs/misc/IF10411.pdf, (05.03.2022).

European Central Bank (ECB), "What is monetary policy?", 10.07.2015. https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/what-is-monetary-policy.en.html, (18.07.2021).

Federal Reserve Bank of Dallas, "The Federal Reserve, Monetary Policy and the Economy", https://www.dallasfed.org/~/media/documents/educate/everyday/ev4.pdf, (17.10.2022), ss. 1-16.

Gilbert, S. Parker. "Report of the Agent-General for Reparation Payments, Berlin", **Library of Brigham Young University**, 10.06.1927, https://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi /1918p/rep27/repar9.htm, (05.04.2022).

Kinley, David. "The Independent Treasury of the United States and its Relations to the Banks of the Country", **United States National Monetary Commission**, Government Printing Office, Washington, 1910, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/historical/nmc/nmc_587_1910.pdf, (27.10.2022).

Library of Congress, "A Century of Lawmaking for a New Nation: U.S. Congressional Documents and Debates, 1774 – 1875", **Annals of Congress**, Senate, 18th Congress, 1st Session, Aralık 1823, https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llac&fileName=041/llac041.db&recNum=4, (29.04.2021).

Library of Congress, "U.S. Reports: United States v. E. C. Knight Co., 156 U.S. 1", **Periodical**, 1984, www.loc.gov/item/usrep156001/, (17.10.2022).

Library of Congress, "The Great Cleveland Panic of 1893", **The American Iron and Steel Association**, Philadelphia, 1896, https://www.loc.gov/resource/rbpe.16003800/, (02.04.2018).

Library of Congress, "Sixteenth Amendment", **Constitution of the United States**, https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-16/#amendment-16, (29.04.2022).

Office of the Comptroller of the Currency, "Charles G. Dawes", **Previous Comprollers**, https://www.occ.gov/about/who-we-are/history/previous-comptrollers/bio-10-charles-dawes.html, (31.05.2022).

Radin, Charles A. "US Business Cycle Expansions and Contractions", NBER, 19.07.2021, https://www.nber.org/research/data/us-business-cycle-expansions-and-contractions, (03.03.2022).

Pujo, Arsène Paulin ve United States Congress, House. Committee on Banking and Currency (1865-1974), "Report of the Committee Appointed Pursuant to House Resolutions 429 and 504 to Investigate the Concentration of Control of Money and Credit", **Rapor No. 1593, 62. Kongre, 3. Oturum**, Government Printing Office, Washington, 1913, https://fraser.stlouisfed.org/title/1329, (26.10.2022).

Secretary of State, "An act to define and fix the standard of value, to maintain the parity of all forms of money issued or coined by the United States, to refund the public debt, and for other pur poses. March 14, 1900", **The Statutes at large of the United States of America from December 1899 to March 1901,** Vol. 31, Government Printing Office, Washington, 1901, https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llsl//llsl-c56/llsl-c56.pdf, (27.10.2022).

Treasury Direct, "Historical Debt Outstanding", **The History of the Debt**, https://fiscaldata.treasury.gov/datasets/historical-debt-outstanding/historical-debt-outstanding, (20.10.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), "Nihai Kredi Mercii", Terimler Sözlüğü, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu/, (26.10.2022).

United Nations, "The Deutsche Amerikanische Petroleum Gesellschaft Oil Tankers (USA, Reparation Commission) Vol. 2, 05.08.1926", **Reports of International Arbitral Awards**, 2006, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/777-795.pdf, (23.03.2022), ss. 777-795.

U.S. Congress, Senate, "Hearings before the Special Committee Investigating the Munitions Industry", **73rd Congress, Part 4**, 10-12.09.1934, https://archive.org/details/munitionsindustr46unit/page/n6/mode/1up?view=theater, (10.09.2022).

United States. Congress, Senate, "Report of the Special Committee on Investigation of the Munitions Industry (The Nye Report)", **74th Congress, 2nd session**, 24.02.1936, https://web.archive.org/web/20220522154755/https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/nye.htm, (08.09.2022

United States. Congress. House. Committee on Ways and Means. "Reciprocal Trade Agreements: Hearings Before the Committee On Ways And Means" (RTA), **House of Representatives, Seventy-third Congress, Second Session**, U.S. Government Printing Office, Washington, 08-14.03.1934, https://hdl.handle.net/2027/hvd.32044014195556, (10.08.2022).

United States Congress, **Gold Reserve Act of 1934**, 30.01.1934, https://fraser.stlouisfed.org/title/gold-reserve-act-1934-1085, (01.08.2022).

United States Congress, **Tariff of 1930 (Smoot-Hawley Tariff)**, 17.06.1930, https://fraser.stlouisfed.org/title/5882, (23.09.2022).

United States Congress, **Tariff of 1922 (Fordney-McCumber Tariff)**, 21.09.1922, https://fraser.stlouisfed.org/title/tariff-1922-fordney-mccumber-tariff-5864, (04.04.2022).

United States Congress, **Pittman Act**, 23.04.1918, https://fraser.stlouisfed.org/title/pittman-act-5875, (10.11.2022).

United States Congress, **Tariff of 1913 (Underwood Tariff)**, 03.10.1913, https://fraser.stlouisfed.org/title/5897, (03.04.2022).

United States Congress, **Tariff of 1846 (Walker Tariff)**, 30.07.1846, https://fraser.stlouisfed.org/title/tariff-1846-walker-tariff-5899, (16.12.2022).

U. S. Bureau of Mines, The Branch of Metals and Branch of Industrial Minerals, **Metal Prices in the United States Through 1991**, 1993.

U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census, "Long Term Economic Growth 1860-1965", **A Statistical Compendium**, Ekim 1966, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/cenlon66.pdf, (14.04.2021).

U.S. Department of Commerce, Bureau of Census, **Business Cycle Developments**, November 1962.

U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census with Cooperation of Social Science Research Council, **Historical Statistics of the United States 1789-1945: A Supplement to the Statistical Abstract of the United States**, Government Printing Office, Washington, 1949.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1941**, Government Printing Office, Washington, 1942.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1940**, Government Printing Office, Washington, 1941.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1939**, Government Printing Office, Washington, 1940.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1938**, Government Printing Office, Washington, 1939.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1937**, Government Printing Office, Washington, 1938.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1936**, Government Printing Office, Washington, 1937.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1935**, Government Printing Office, Washington, 1936.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1934**, Government Printing Office, Washington, 1935.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1932**, Government Printing Office, Washington, 1933.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1929**, Government Printing Office, Washington, 1930.

U.S. Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, Western European Division, "Export Trade of the United States and Germany: Comparative Figures for 1913, 1920 and 1921", **Trade Information Bulletin Nr. 21**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1922.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1921**, Government Printing Office, Washington, 1922.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1918**, Government Printing Office, Washington, 1919.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1915**, Government Printing Office, Washington, 1916.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1913**, Government Printing Office, Washington, 1914.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1905**, Government Printing Office, Washington, 1906.

U.S. Deparment of State, "The Trade Agreement with the United Kingdom, Signed November 17, 1938", **Press Releases, Vol. 19, No. 477, Supplement A, Publication 1252**, U.S. Govern-

ment Printing Office, 1938, https://books.google.com.tr/books?id=4bcNAQAAMAAJ&pg=PR2#v=onepage&q&f=false, (29.08.2022).

U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries 1909**, Government Printing Office, Washington, 1910.

U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries 1906**, Government Printing Office, Washington, 1907.

U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries 1901**, Government Printing Office, Washington, 1902.

U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries during the Years 1894 and 1895**, Vol. 2, Government Printing Office, Washington, 1896.

U.S. Department of the Treasury, **Definitions of Debt, Debtor, and Delinquency**, Aralık 2018, www.fiscal.treasury.gov/files/dms/debt-treatise-partII.pdf, (26.01.2021).

U.S. Department of Treasury, **Statistical Abstract of the United States 1900**, Government Printing Office, Washington, 1901.

U.S. Department of Treasury, **Statistical Abstract of the United States 1898**, Government Printing Office, Washington, 1899.

U.S. Department of the Treasury, "Currency Notes", **The Bureau of Engraving and Printing**, https://www.moneyfactory.gov/images/Currency_notes_508.pdf, (30.03.2021).

U.S. Government Accountability Office, "America's Fiscal Future", https://www.gao.gov/americas_fiscal_future#largefeddebt, (30.01.2021).

United Nations Conference on Trade and Development, "Most-Favored-Nation Treatment", **UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements, Vol. 2**, https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia20101_en.pdf, (10.02.2022).

United States House of Representatives, "The Reciprocal Trade Agreement Act of 1934", **Historical Highlights**, 29.03.1934, https://history.house.gov/Historical-Highlights/1901-1950/The-Reciprocal-Trade-Agreement-Act-of-1934/, (15.08.2022).

United States House of Representatives, "The McKinley Tariff of 1890", **History, Art and Archives**, 01.10.1890, https://history.house.gov/Historical-Highlights/1851-1900/The-McKinley-Tariff-of-1890/, (24.03.2021).

United States International Trade Commission, "A Note on U.S. Trade Statistics", 22.08.2014, https://www.usitc.gov/documents/tradestatsnote.pdf, (02.12.2021).

United States National Monetary Commission, "Reports of the Silver Commission of 1876", **Senate Report No. 703, 44th Congress, Second Session**, Washington: Government Printing Office, 1887, https://archive.org/details/reportsofsilverc00unit/page/192/mode/2up?q=crime, (08.04.2021).

United States Office of Commissioner of Internal Revenue, "Federal Estate Tax Rates, Specific Exemption and Credit Against Estate Tax, Under the Revenue Acts of 1916 to 1928, Inclusive", **Statistics of Income 1929**, https://fraser.stlouisfed.org/title/61/item/20397/toc/359493, (04.04.2022).

U.S. Department of the Treasury, "Currency Notes", **The Bureau of Engraving and Printing**, https://www.moneyfactory.gov/images/Currency_notes_508.pdf, (30.03.2021).

Kitaplar

Acemoğlu, Daron ve James A. Robinson. **Why Nations Fail-The Origins of Power, Prosperity and Poverty**, Crown Business, 2012.

Aitken, Hugh G. J. **The Continuous Wave: Technology and American Radio, 1900-1932**, Princeton University Press, 2014, muse.jhu.edu/book/33609, (03.07.2022).

Allen, Robert C. **Farm to Factory: A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution**, Princeton University Press, 2003.

Arrighi, Giovanni. **Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri,** çev. Recep Boztemur, 2. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016.

Arrighi, Giovanni. **The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of our Times**, 2010.

Arrighi, Giovanni. "The Three Hegemonies of Historical Capitalism", **Historical Materialism and International Relations**, Ed. Stephen Gill, Cambridge University Press, 1993, ss. 148-185.

Bagehot, Walter. **Lombard Street: A Description of the Money Market**, 3. Baskı, Henry S. King, Londra, 1873.

Barrett, Don. **Greenbacks and Resumption of Specie Payments, 1862-1879**, Harvard University Press, 1965.

Barnett, George E. "State Banks and Trust Companies since the Passage of the National Bank Act", **State Banks, Trust Companies and Independent Treasury System**, Publications of National Monetary Commisson, Vol 7, Washington, 1911.

Benham, Frederic. **Great Britain Under Protection**, Macmillan Company, New York, 1941.

Berghahn, Volker R. **American Big Business in Britain and Germany: A Comparative History of Two "Special Relationships" in the 20th Century**, Princeton University Press, 2014.

Bergsten, Fred C. **Dilemmas of the Dollar: Economics and Politics of the United States International Monetary Policy**, Routledge, 1996.

Bogart, Ernest Ludlow. **Direct and Indirect Costs of the Great World War**, 2. Baskı, Oxford University Press, New York, 1920, https://archive.org/details/directindirectco00bogarich/page/n1/mode/2up, (17.01.2022).

Braudel, Fernand. **Maddi Uygarlık: Mübadele Oyunları**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 3. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, 2017.

Braudel, Fernand. **Tarih Üzerine Yazılar,** çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Basım, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016.

Braudel, Fernand. **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Braudel, Fernand. **Maddi Uygarlık: Gündelik Hayatın Yapıları**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Braudel, Fernand. **Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Bridge, Roy ve Roger Bullen, **The Great Powers and the European State System 1815-1914**, Longman, 1980.

Capelotti, P. J. **The Svalbard Archipelago: American Military and Political Geographies of Spitsbergen and Other Norvegian Terriroties, 1941-1950**, McFarland, 2015.

Carr, Edward Hallet. **The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations**, (ed. Michael Cox), Palgrave Macmillan, 2016, https://doi.org/10.1057/978-1-349-95076-8, (14.04.2021).

Carr, Edward Hallet. **German Soviet Relations between the Two World Wars 1919-1939**, John Hopkins University Press, 1951.

Cassis, Youssef, Philip Cottrell ve Iain L. Fraser, **The World of Private Banking**, Routhledge, 2016.

Cassis, Youssef. **Capitals of Capital: A History of International Financial Centres, 1780-2005**, Cambridge University Press, 2006.

Clements, Kendrick A. **The Presidency of Woodrow Wilson**, University Press of Kansas, 1992, https://archive.org/details/presidencyofwood00clem/page/38/mode/2up?view=theater, (03.04.2022).

De Cecco, Marcello. **The International Gold Standard**, 1984.

Dimsdale, Nicholas ve Anthony Hotson. **British Financial Crises Since 1825**, Oxford Scholarship Online, 2014, DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199688661.001.0001, (21.07.2022).

Edelstein, Michael. "War and the American Economy in the Twentieth Century". **The Cambridge Economic History of the United States Vol. 3,** (Ed. Stanley L. Engerman ve Robert E. Gallman), 28.03.2008, https://doi.org/10.1017/CHOL9780521553087.007, (17.01.2022), ss. 329–406.

Eğilmez, Mahfi. **Küresel Finans Krizi (Piyasa Sisteminin Eleştirisi),** 13. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017.

Eğilmez, Mahfi. **Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi**, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021.

Eichengreen, Barry. **Globalizing Capital: A History of the International Monetary System**, Princeton, 2008.

Eichengreen, Barry. **Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919-1939**, Oxford Scholarship Online, Kasım 2003, DOI: 10.1093/0195101138.001.0001, (05.07.2022).

Eichengreen, Barry ve Peter Temin, "Afterword: Counterfactual histories of the great depression", **The World Economy and National Economies in the Interwar Slump**, (Ed. Theo Balderston), Macmillan, Londra, 2003, ss. 211-222.

Eichengreen, Barry ve Marc Flandrau. **The Gold Standard in Theory and History**, Routhledge, 1997.

Ferguson, Niall. **Empire: the Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power**, Basic Books, New York, 2004.

Freeman, Chris ve Francisco Louçã. **Zaman Akıp Giderken Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine**, çev. Osman Binatlı, İthaki, İstanbul, 2013.

Freedman, Robert (Ed), **Karl Marx İktisat Üzerine,** çev. Ali Çakıroğlu, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2017.

Friedman, Milton ve Anna Schwartz, **A Monetary History of the United States, 1867-1960**, Princeton University Press, 1963.

Foster, John W. **A Century of American Diplomacy Being a Brief Review of the Foreign Relations of the United States 1776-1876**, Boston: New York, 1900.

Galenson, Walter ve Arnold Zellner. "International Comparison of Unemployment Rates", **The Measurement and Behaviour of Unemployment**, Universities-National Bureau, NBER, 1957, http://nber.org/chapters/c2649, (01.07.2022), ss. 439-584.

Gilpin, Robert. **War and Change in World Politics**, Princeton University Press, 1981.

Goldstein, Joshua S. **Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age**, Yale University Press, New Heaven ve Londra, 1988.

Hagger, Nicholas. **The Syndicate: The Story of the Coming World Government**, 2004.

Harman, Chris. **Halkların Dünya Tarihi Taş Devrinden Yeni Binyıla** çev. Uygur Kocabaşoğlu, 5. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2016.

Harrison, Mark (Ed.). **Guns and Rubles: The Defense Industry in the Stalinist State,** Yale University, 2008.

Hart, John Mason. **Empire and Revolution: The Americans in Mexico since the Civil War**, University of California Press, 2002.

Hendrickson, Jill M. **Regulation and Instability in the US Commercial Banking**, Palgrave Macmillan, 2011.

Herrick, Genevieve Forbes ve John Origan Herrick. **The Life of William Jennings Bryan,** Gover C. Buxton, Chicago, 1925, https://archive.org/details/lifeofwilliamjen00herr, (13.04.2021).

Hetzel, Robert. **The Monetary Policy of the Federal Reserve: A History**, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Hobsbawm, Eric. **The Short Twentieth Century (1914-1991)**, Abacus, 1995.

Hobsbawm, Eric. **Age of Extremes: The Short Twentieth Century (1914-1991)**, Abacus, 1995.

Hobson, John Atkinson. **Imperialism: A Study**, James Nisbet&Co, London, 1902.

Hopkins, Terence ve Immanuel Wallerstein. **The Age of Transition: Trajectory of the World-System 1945-2025**, Fernand Braudel Center for the Study of Economics, Historical Systems and Civilizations, Zed Books, 1996.

Jacobson, Jon. **When the Soviet Union Entered World Politics**, University of California Press, Berkeley, 1994.

Jacobson, Jon. **Locarno Diplomacy Germany and the West 1925-1929**, Princeton University Press, Princeton, 1972.

James, Harold. **The Interwar Depression in an International Context**, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 2009, https://doi.org/10.1524/9783486594485-012, (24.06.2022).

Johnson, Emory R., T. W. Van Metre, G. G. Huebner ve D. S. Hanchett, **History of Domestic and Foreign Commerce of the United States**, Vol. 2, Carnegie Institute, Washington D. C., 1915.

Jones, Kenneth Paul.**U.S. Diplomats in Europe 1919-1941,** ABC-Clio, Santa Barbara, California, 1981, https://archive.org/details/usdiplomatsineur0000unse/page/42/mode/2up, (01.04.2022), ss. 43-62.

Juglar, Clement. **Brief History of Panics and their Periodical Occurance in the United States**, G. P. Putnam's Sons, 1893.

Julien, Claude. **Amerikan İmparatorluğu,** çev. Saraç, Tahsin ve Aysel Gülercan, Ankara, 1969.

Kendrick, John W. **Productivity Trends in the United States**, (Ed. Kendrick), Princeton University Press, 1961.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye. **Power and Interdependence,** 4. Baskı, Longman, 2012.

Keohane, Robert O. **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton University Press, 1984.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye. **Power and Interdependence: World Politics in Transition,** Little, Brown and Company, Boston, 1977.

Keynes, John Maynard. **General Theory of Employment, Interest and Money**, 1936.

Kindleberger, Charles P. **The World in Depression 1929-1939**, University of California Press, 1973.

Klug, Adam. **The German Buybacks 1932-1939: A Cure for Overhang?**, Princeton University Press, Princeton, 1993.

Konings, Martijn. **The Development of American Finance**, Cambridge University Press, 2011.

Konings, Martijn ve Leo Panitch (Ed.). **American Empire and the Political Economy of Global Finance**, Palgrave MacMillan, 2009.

LaFeber, Walter. "US Rise to World Power, 1776-1945", **US Foreign Policy**, (Ed. Michael Cox ve Doug Stokes), Oxford University Press, 2012

LaFeber, Walter. **The American Search for Opportunity, 1865–1913**, The Cambridge History of American Foreign Relations, Vol. II, Cambridge University Press, 1993.

LaFeber, Walter. **The New Empire: An Interpretation of American Expansion (1860-1898),** Cornell University Press, 1963.

Landes, David. **The Unbound Prometheus: Technological and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present**, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

Leavens, Dickson Hammond. **Silver Money**, Principia Press, Bloomington, 1939.

Lee, Richard E. ve Immanuel Wallerstein. **İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ve Beşeri Bilimler Ayrılığı,** çev. Aysun Babacan, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Lenin, Vladimir. **Imperialism: The Highest Stage of Capitalism**, 1917.

Lewis, Cleona. **America's Stake at International Investments**, The Brookings Institution, Washington D.C., 1938.

Mandel, Ernest. **Geç Kapitalizm**, çev. Candan Badem, 2. Baskı, Versus Kitap, İstanbul, 2013.

Mandel, Ernest. **Long Waves of Capitalist Devleopment: A Marxist Interpretation**, Verso, 1995.

Markham, Jerry. **A Financial History of the United States (Volume I) From Christopher Columbus to the Robber Barons (1492-1900)**, Sharpe, 2002.

Mazour, Anatole G. **Soviet Economic Development – Operation Outstrip: 1921-1965**, Van Nostrand, Princeton: New Jersey, 1967.

Mitchell, B. R. **Balance of Accounts, European Historical Statistics 1750-1970**, MacMillan Press, 1975.

Moody, John. **The Masters of Capital. A Chronicle of Wall Street**, Oxford University Press, 1921.

Nelson, Keith LeBahn. **The First American Military Occupation in Germany, 1918-1923**, University of California, Berkeley, 1965, ss. 414-416.

Néré, Jacques. **1929 Krizi**, çev. Prof. Dr. Vamık Toprak, Ankara, 1980.

Neuman, Lawrence W. **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, çev. Sedef Özge, 8. Basım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.

North, Douglas, C. Douglass ve Robert Paul Thomas. **The Rise of the Western World: A New Economic History**, Cambridge University Press, 1973.

Read, Antony. **The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism**, W. W. Norton & Company, 2008.

Reimann, Wolfgang. **Union Electricitäts-Gesellschaft Berlin – Electrische Bahnen 1897-1898**, Motorbuch, Stuttgart, 1978.

Reitano, Joanne R. **The Tariff question in the Gilded Age: The Great Debate of 1888**, The Pennsylvania State University Press, 1994.

Ritschl, Albert ve Tobias Straumann. "Business Cycles and Economic Policy, 1914-1945: A Survey", **The Cambridge Economic History of Modern Europe, Vol. 2, 1870 to the present**, (Ed. Stephen Broadberry ve Kevin H. O'Rourke), Cambridge University Press, Cambridge, 2010, https://doi.org/10.2307/2551028, (24.07.2022), ss. 156-180.

Robins, Lionel. **An Essay on the Nature and Significance of Economic Science**, MacMillan&Co. Limited, London, 1932.

Rockoff, Hugh. **The Economics of War, America's Economic Way of War**, 2012.

Rogers, Robert. **An Economic History of the American Steel Industry**, Routledge, 2009.

Schuyler, Eugene. **American Diplomacy and the Furtherance of Commerce**, C. Scribner's Sons, 1895.

Siegel, Katherine A. S. **Loans and Legitimacy: The Evolution of Soviet-American Relations 1919-1933**, University Press of Kentucky, 1996.

Sklar, Martin J. "The Corporate Reconstruction of American Capitalism, 1890-1916", **The Market, The Law and Politics**, Cambridge University Press, 1988.

Söylemezoğlu, Galip Kemalî. **Dünya Tarihi – 1919'dan 1937 Yılına Kadar**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.

SSCB Bilimler Akademisi, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi), Cilt 3**, çev. Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, Eylül 2009.

SSCB Bilimler Akademisi, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi), Cilt 4**, çev. Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, Eylül 2009.

Steeples, Douglas ve David O. Whitten. **Democracy in Desperation: The Depression of 1893**, Greenwood Press, 1998.

Taussig, Frank William. **The Tariff History of the United States**, 5. baskı, G: P. Putnam's Sons, 1910.

Taylor, Frederick Winslow. **The Principles of Scientific Management**, Harper and Brothers Publishers, New York ve Londra, 1911.

Tilly, Charles. **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu 990-1992**, çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi Yayınları, 2001.

Van der Pijl, Kees. **The Making of an Atlantic Ruling Class**, Verso, 2012.

Van der Pijl, Kees. **A Survey of Global Political Economy**, University of Sussex, Centre for Global Political Economy, 2009.

Wallerstein, Immanuel. **Modern Dünya Sistemi IV: Merkezci Liberalizmin Zaferi 1789-1914**, çev. Latif Boyacı, Yarın Yayınları, İstanbul, 2015.

Waltz, Kenneth N. **Theory of International Politics,** Addison-Wesley Publishing Company, Philippinnes, 1979.

Wight, Martin. **International Theory: The Three Traditions**, Leicester University Press, 1991.

Wilkins, Mira. **The History of Foreign Investment in the United States, 1914-1945**, Harvard University Press, 2004.

Williams, William Appleman. **The Contours of American History**, 2011.

Wood, John A. **A History of Central Banking in Great Britain and the United States**, Cambridge University Press, 2005.

Wood, John H. **Central Banking in a Democracy**, Cambridge University Press, 2015.

Yergin, Daniel. **Petrol – Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, çev. Kamuran Tuncay, 6. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Süreli Yayınlar

Andrew, Piatt A. "Substitutes for Cash in the Panic of 1907", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 22, No. 4, Ağustos 1908, https://www.jstor.org/stable/1884914, (06.06.2021), ss. 497-516.

Auxier, George. "The Propoganda Activities of the Cuban Junta in Precipitating the Spanish-American War, 1895-1898", **The Hispanic American Historical Review**, Vol, 19, No. 3, Ağustos 1939, https://www.jstor.org/stable/2507259, (07.05.2021), ss. 286-305.

Baran, Paul A. "National Income and Product of the U.S.S.R. in 1940." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, https://doi.org/10.2307/1927820, (12.01.2023), ss. 226-234.

Barnett, Paul. "The Crime of 1873 Re-examined." **Agricultural History**, Vol. 38, No. 3, Temmuz 1964, http://www.jstor.org/stable/3740438, (08.04.2021), ss. 178-181.

Barsky, Robert B., N. Gregory Mankiw, Jeffrey A. Miron ve David N. Weill, "The Worldwide Change in the Behaviour of Interest Rates and Prices in 1914". **European Economic Review**, Vol. 32. No. 5, 1988, https://doi.org/10.1016/0014-2921(88)90071-2, (23.06.2021), ss. 1123-1147.

Bergmann, Carl. "Germany and the Young Plan", **Foreign Affairs**, Vol. 8, No. 4, Temmuz 1930, https://www.jstor.org/stable/20030309, (16.04.2022), ss. 583-597.

Bergson, Abram. "A Problem in Soviet Statistics." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, https://doi.org/10.2307/1927821, (12.01.2023), ss. 234-242.

Broadberry, Stephen ve Mark Harrison, "The Economics of World War I: A Comparative Quantitative Analysis", **Journal of Economic History**, Vol. 66, No.2, 2006, Doi: 10.1017/S0022050706000210, (05.10.2021).

Broadberry, Stephen N. "How Did the United States and Germany Overtake Britain? A Sectoral Analysis of Comparative Productivity Levels, 1870-1990." **The Journal of Economic History**, Vol. 58, No. 2, 1998, http://www.jstor.org/stable/2566739, (10.09.2022), ss. 375-407.

Bullock, Charles J., John H. Williams ve Rufus S. Tucker, "The History of our Foreign Trade Balance", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 1, No. 3, Temmuz 1919, https://www.jstor.org/stable/1928723, (28.02.2021), ss. 216-233.

Christiano, Lawrence J., Roberto Motto ve Massimo Rostagno, "The Great Depression and the Friedman-Schwartz Hypothesis", **ECB Working Paper No. 326**, Mart 2004, http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.526989, (10.03.2022).

Christopher, A. J. "Patterns of British Overseas Investment in Land, 1885-1913", **Transactions of the Institute of British Geographers**, New Series, Vol. 10, No. 4, 1985, https://doi.org/10.2307/621891, (30.08.2019), ss. 452-466.

Clark, Colin. "Russian Income and Production Statistics", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, https://doi.org/10.2307/1927818, (12.01.2023), ss. 215–217.

Cooper, John Milton. "The Command of Gold Reversed: American Loans to Britain, 1915-1917." **Pacific Historical Review**, Vol. 45, No. 2, 1976, https://doi.org/10.2307/3638495, (29.10.2021), ss. 209-230.

Costigliola, Frank. "The United States and the Reconstruction of Germany in the 1920s", **The Business History Review**, Vol. 50, No. 4, 1976, https://www.jstor.org/stable/3113137, (25.04.2022), ss. 477-502.

Cowburn, William H. "The United States Trade Dollar: History and Variety", **The Centinel Official Publication of the Central States Numismatic Society**, Winter 2006-07, Vol. 54, Nr. 4, ss. 10-20.

Cox, Robert. "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", **Journal of International Studies**, Vol. 12, No: 2, 1983, https://doi.org/10.1177/030 5829830120020701, (01.12.2018), ss. 162-175.

Deudney, Daniel ve John G. Ikenberry. "The Nature and Sources of Liberal International Order", **Review of International Studies**, Vol. 25, No. 2, 1999, https://www.jstor.org/ stable/20097589, (05.01.2017), ss. 179–196.

Ebenstein, Lanny. "Ben S. Bernanke. 21st Century Monetary Policy: The Federal Reserve from the Great Inflation to COVID-19. New York: W. W. Norton & Company, 2022" **Review,** Temmuz 2022, https://eh.net/book_reviews/21st-century-monetary-policy-the-federal-reserve-from-the-great-inflation-to-covid-19/, (06.07.2022).

Edelstein, Michael. "Realized Rates of Return on U.K. Home and Overseas Portfolio Investment in the Age of High Imperialism", **Explorations in Economic History**, Vol. 13, 1976, https://doi.org/10.1016/0014-4983(76)90010-3, (24.12.2020), ss. 283-329.

Eichengreen, Barry ve Marc Flandreau. "The Rise and Fall of the Dollar (how or when did the dollar replace sterling as the leading reserve currency?)", **European Review of Economic History**, Vol. 13, No. 3, Aralık 2009, https://doi.org/10.1017/S1361491609990153, (05.12.2021), ss. 377-411.

Eichengreen, Barry ve Douglas Irwin. "The Slide to Protectionism in the Great Depression: Who Succumbed and Why?", **NBER Working Paper No. 15142**, Temmuz 2009, https://www.nber.org/papers/w15142, (23.09.2022).

Eichengreen, Barry ve Olivier Jeanne. "Currency Crisis and Unemployment: Sterling in 1931", **NBER Working Paper No. 6563**, Mayıs 1998, http://nber.org/papers/w6563, (25.07.2022).

Eichengreen, Barry ve Peter Temin. "The Gold Standard and the Great Depression", **NBER Working Paper No. 6060**, Haziran 1997, https://www.nber.org/papers/w6060, (10.03.2022).

Estevadeordal, Antoni, Brian Frantz, ve Alan M. Taylor. "The Rise and Fall of World Trade, 1870-1939", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 118, No. 2, Mayıs 2003, https://www.jstor.org/stable/25053910, (20.05.2021), ss. 359-407.

Fitzgerald, Edward Peter. "The Iraq Petroleum Company, Standard Oil of California and the Contest for Eastern Arabia, 1930-1933", **The International History Review**, Vol. 13, No. 3, 1991, https://www.jstor.org/stable/40106423, (23.11.2022), ss. 441-465.

Foster, William Trufant. "Warren Milton Persons", **Journal of the American Statistical Association**, Vol. 34 No. 206, 1939, DOI: 10.1080/01621459.1939.10502398, (03.03.2022), ss. 411-415.

Friedman, Milton. "Franklin D. Roosevelt, Silver, and China." **Journal of Political Economy**, Vol. 100, No. 1, 1992, JSTOR, http://www.jstor.org/stable/2138806, (16.08.2022), ss. 62-83.

Friedman, Milton. "The Crime of 1873", **Journal of Political Economy**, Vol. 98, No. 6, Aralık 1990, http://www.jstor.org/stable/2937754, (08.04.2021), ss. 1159-1194.

Friedman, Milton. "Price, Income, and Monetary Changes in Three Wartime Periods", **American Economic Review**, Vol. 42, Nr. 2, Mayıs 1952, http://www.jstor.org/stable/1910632, (19.10.2022), ss. 612–625.

Gerschenkron, Alexander. "The Soviet Indices of Industrial Production." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, https://doi.org/10.2307/1927819, (12.01.2023), ss. 217-226.

Gorton, Gary. "Clearinghouses and the Origin of Central Banking in the United States." **The Journal of Economic History**, Vol. 45, No. 2, 1985, www.jstor.org/stable/2121695, (17.06.2020), ss. 277-283.

Gráda, Cormac O. "Agricultural Decline 1860-1914", **The Economic History of Britain since 1700: Vol. 2 1860 to the 1970s**, (Ed. Roderick Floud ve Donald McCloskey), Cambridge University Press, 1981, http://hdl.handle.net/10197/378, ss. 175-197.

Hallock, James C. "The Power and Duty of the President of the United States with regard to Trade Dollars", **Philadelphia Social Science Association**, Philadelphia, 1886, https://archive.org/details/powerdutyofpresi00hall/page/n1/mode/2up, (08.04.2021), ss. 1-24.

Harris, Seymour E. "Introduction." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, http://www.jstor.org/stable/1927817, (12.01.2023), ss. 213-214.

Heffer, Jean. "Is the Longue Durée Un-American?", **Braudel and the US: Interlocutors Valables?**, Review (Fernand Braudel Center), Vol. 24, No. 1, 2001, https://www.jstor.org/stable/40237258, (13.11.2022), ss. 125-137.

Hitchman, James H. "U. S. Control Over Cuban Sugar Production 1898-1902", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, Vol. 12, No. 1, Ocak 1970, https://doi.org/10.2307/174847, (07.05.2021), ss. 90-106.

Hoffmann, Charles. The Depression of the Nineties, **The Journal of Economic History**, Vol. 16, No. 2, Haziran 1956, ss. 137-156.

Hornbeck, Stanley K. "The Most-Favored-Nation Clause." **The American Journal of International Law**, Vol. 3, No. 4, American Society of International Law, 1909, https://doi.org/10.2307/2186414, (01.03.2022), ss. 797-827.

Horwitz, Steven. "Competitive Currencies, Legal Restrictions and the Origins of the Fed: Some Evidence from the Panic of 1907", **Southern Economic Journal**, Ocak 1990, Vol. 56, No. 3, https://www.jstor.org/stable/1059365, (06.06.2021), ss. 639-649.

John G. Ikenberry, "The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?", **Foreign Affairs**, Vol. 87, No. 1, 2008, www.jstor.org/stable/20020265, (05.01.2017), ss. 23-37.

Ikenberry, John G. ve Charles A. Kupchan. "Socialization and Hegemonic Power", **International Organization**, Vol. 44, No. 3, 1990, www.jstor.org/stable/2706778, (05.01.2017), ss. 283-315.

Irwin, Douglas A. "The Smoot-Hawley Tariff: A Quantitative Assessment." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 80, No. 2, 1998, http://www.jstor.org/stable/2646642. (23.09.2022), ss. 326-334.

Israel, Fred L. "Fulfillment of Bryant's Dream: Key Pittman and Silver Politics", **Pacific Historical Review**, Vol. 30, No. 4, 1961, https://www.jstor.org/stable/3636423, (10.11.2022), ss. 359-380.

Katz, Barbara G. "Purges and Production: Soviet Economic Growth: 1928-1940", **The Journal of Economic History**, Vol. 35, No. 3, 1975, DOI: https:/doi.org/10.1017/S0022 050700075641, (12.01.2023), ss. 567-590.

Kaymak, Muammer. "Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Vol. 34, No. 1, 2016, ss. 63-92.

Knapp, John A. 'Capital Exports and Growth', **Economic Journal**, Vol. 67, No: 267, 1957, ss. 432-444.

MacKinder, Halford. "The Geographical Pivot of History", The Geographical Journal, Vol. 23, No. 4, 1904, https://www.iwp.edu/mackinder-the-geographical-journal/, (25.11.2022), ss. 298-321.

Marks, Sally. "The Myths of Reparations." **Central European History**, Vol. 11, No. 3, Eylül 1978, http://www.jstor.org/stable/4545835, (16.12.2021), ss. 231–255.

Mitchell, James, Solomos Solomou, ve Martin Weale, "Monthly GDP Estimates for Inter-War Britain", **Cambridge Working Paper on Economics CWPE1155**, 2011, https://www.econ.cam.ac.uk/research-files/repec/cam/pdf/cwpe1155.pdf, (09.03.2022), ss. 1-31.

McClure, Wallace."New American Commercial Policy: As Evidenced by Section 317 of the Tariff Act of 1922", Columbia University, New York, 1938, **HeinOnline**, (28.03.2022).

Moen, Jon. "The Panic of 1907". **EH.Net Encyclopedia**, (ed. Robert Whaples), 14.08.2001, http://eh.net/encyclopedia/the-panic-of-1907/, (01.07.2021).

Moen, Jon ve Ellis Tallman. "Lessons from the Panic of 1907", **Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review**, Vol. 75, Mayıs/Haziran 1990, https://www.atlantafed.org/-/media/documents/research/publications/economic-review/1990/orphans/lessons-from-panic-of-1907-tallman-moen-1990-may-june.pdf, (01.07.2021), ss. 2-13.

Palen, Marc William. "Protection, Federation and Union: The Global Impact of McKinley Tariff upon the British Empire, 1890-94", **The Journal of Imperial and Commonwealth History**, Vol. 38, Nr. 3. DOI: 10.1080/03086534.2010.503395, (28.07.2021), ss. 395-418.

CQ Press, "Foreign Trade in German Economy", **Editorial Research Reports**, **Vol. I**, 09.03.1939, http://library.cqpress.com/cqresearcher/cqresrre1939030900, (26.08.2022).

Patch, Buel W. "Reparations and War Debts in 1932." **Editorial Research Reports 1932**, **Vol. 1, Congressional Quarterly (CQ) Press**, 1932, library.cqpress.com/cqresearcher/cqr esrre1932041800, (30.09.2022), ss. 265-284.

Persons, Warren M. "The Crisis of 1920 in the United States: A Quantitative Survey", **The American Economic Review**, Vol. 12, No. 1, Mart 1922, https://www.jstor.org/stable/1805398, (04.03.2022), ss. 5-19.

Pratt, Julius. "Amerikan Business and the Spanish-American War", **Hispanic American Historical Review**, Vol. 14, Nr. 2, Mayıs 1934, https://www.jstor.org/stable/2506353, (08.05.2021), ss. 163-201.

Preston, Howard H. "The Banking Act of 1935", **Journal of Political Economy**, Vol. 43, No. 6, 1935, https://doi.org/10.1086/254852, (15.09.2022), ss. 743-762.

Pritchard, Leland J. "The Federal Reserve Bank Note", **Journal of Political Economy**, Vol. 55, No. 2, 1947, https://www.jstor.org/stable/1825305, (10.11.2022), ss. 157-166.

"Review of the Year 1924", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 7, No. 1, The MIT Press, 1925, https://doi.org/10.2307/1928459, (30.07.2022), ss. 1-18.

Ritschl, Albert ve Samad Sarferaz, "Currency versus Banking in the Financial Crisis of 1931", **International Economic Review**, Vol. 55, No. 2, Mayıs 2014, https://www.jstor.org/stable/24517047, (24.07.2022), ss. 349-373.

Rockoff, Hugh. "Until it's Over, Over There: The US Economy in World War I." Working Paper No:10580, National Bureau of Economic Research (NBER), Haziran 2004, https://www.nber.org/papers/w10580, (07.12.2021), ss. 1-44.

Rodgers, Mary Tone ve James E. Payne, "How the Bank of France Changed U.S. Equity Expectations and Ended the Panic of 1907", **Journal of Economic History**, Vol. 74, No. 2, Haziran 2014, https://doi.org/10.1017/S002205071400031X, (08.10.2022). ss. 420-448.

Rowthorn, R. E. ve S. N. Solomou, "The Macroeconomic Effects of Overseas Income on the UK Balance of Trade, 1870-1913", **The Economic History Review**, New Series, Vol. 44, No. 4, Kasım 1991, https://www.jstor.org/stable/2597806, (05.01.2021), ss. 654-664.

Saldin, Robert. "World War I and 'the System of 1896'", **The Journal of Politics**, Vol. 72. No. 3, 2010, https://www.jstor.org/stable/10.1017/s0022381610000198, (30.01.2019). ss. 825-836.

Santamarina, Juan C. "The Cuba Company and the Expansion of American Business in Cuba 1898-1915", **The Business History Review**, Vol. 74, No. 1, Bahar 2000, https://doi.org/10.2307/3116352, (08.05.2021), ss. 41-83.

Schamel, Wynell ve Charles E. Schamel. "The 1897 Petition Against the Annexation of Hawaii.", **Social Education**, Vol. 63, No. 7 (Kasım/ Aralık 1999), https://www.archives.gov/education/lessons/hawaii-petition, (25.07.2021), ss. 402-408.

Scott, James ve David Lake. "The Second Face of Hegemony: Britain's Repeal of the Corn Laws and the American Walker Tariff of 1846", **International Organization**, Vol. 43, No. 1, 1989, ss. 1-29.

Sil, Rudra ve Peter Katzenstein. "Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms across Research Traditions", Perspectives on Politics, Vol. 8, No. 2, 2010, doi: 10.1017/S1537592710001179, (25.11.2022), ss. 411-431.

Simon, Matthew ve David E. Novack, "Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871-1914: An Introductory Essay", **The Journal of Economic History**, Vol. 24, No. 4, Aralık 1964, https://www.jstor.org/stable/2115764, (15.05.2021), ss. 591-605.

Sewall, Arthur. "Key Pittman and the Quest for China Market, 1933-1940", **Pacific Historical Review**, Vol. 44, No. 3, 1975, https://www.jstor.org/stable/3638032, (10.11.2022), ss. 351-371.

Sprague, O. M. W. "The New York Money Market", **The Economic Journal**, Vol. 13, No. 49, 1903, www.jstor.org/stable/2956865, (30.01.2019), ss. 30-57.

Tasca, Henry J. "Reciprocal Trade Policy of the United States: A Study in Trade Philosophy", University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1938, **HeinOnline**, (28.03.2022).

Taylor, Alonzo Englebert. "New Deal and Foreign Trade", Macmillan Co., New York, 1935, **HeinOnline**, (28.03.2022).

Temin, Peter. "The German Crisis of 1931: Evidence and Tradition", **Cliometrica**, Vol. 2, 2008, DOI: 10.1007/s11698-007-0014-4, (24.07.2022), ss. 5-17.

Fiona Venn, "A Struggle for Supremacy? Great Britain, the United States and Kuwaiti Oil in the 1930s", **Research Papers, Department of History, University of Essex**, 2012, https://www1.essex.ac.uk/history/documents/research/RP2_Venn_2012.pdf, (23.11.2022), ss. 1-26.

Viner, Jacob. "The Most-Favored-Nation Clause in American Commercial Treaties." **Journal of Political Economy**, Vol. 32, No. 1, University of Chicago Press, 1924, http://www.jstor.org/stable/1822463, (01.03.2022), ss. 101-129.

Wallerstein, Immanuel ve Terence Hopkins. "Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World Economy Some Premises, Hypotheses, Questions", **Review,** Fernand Braudel Center, Vol. 39, No. 1/4, World Systems Analysis Essays in Methods and Practice, 2016, https://www.jstor.org/stable/26918188, (01.11.2022), ss. 153-170.

Weber, Cameron M. "Parker, Randall E. The Economics of the Great Depression: A Twenty-First Century Look Back at the Economics of the Interwar Years" Book Review, **New School for Social Research**, Vol. 55, No. 1, 2010, DOI: 10.1177/056943451005500115, (10.03.2022), ss. 135-137.

Wexler, Sol. "The Lessons of the Panic of 1907", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 31, 1908, https://www.jstor.org/stable/1010713, (06.06.2021), ss. 148-153.

Yugow, A. "Economic Statistics in the U.S.S.R." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, https://doi.org/10.2307/1927822, (12.01.2023), ss. 242-246.

İnternet Kaynakları

Almont, Lindsey. "The Pullman Strike", **American Eras, Vol. 8, Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 1997, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2536601569/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=4b8c81ab, (29.03.2021), ss. 105-106.

Amadeo, Kimberly. "Debt-to-GDP Ratio, Its Formula, and How to Use It", **The Balance**, https://www.thebalance.com/debt-to-gdp-ratio-how-to-calculate-and-use-it-3305832, (30.01.2021).

Cambridge Dictionary, "Debt", https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/debt, (26.01.2021).

Candace O'Connor, "Casting a Lengthened Shadow: Robert Somers Brookings", **Robert Sommers Brookings**, St. Louis University, Samuel Cupples House, 2003, https://web.archive.org/web/20061029163037/http://www.slu.edu/the_arts/cupples/brookings.html, (03.11.2021).

Carlgren, Fredrik. "From War to the Swedish Model", **Ekonomifakta**, 01.10.2015, https://www.ekonomifakta.se/en/Swedish-economic-history/swedish-economic-history2/From-War-to-the-Swedish-Model/, (12.03.2022).

Chantrill, Christopher. "UK National Debt Charts", **UK Public Spending**, https://www.ukpublicspending.co.uk/uk_debt, (15.01.2021).

Edvinsson, Rodney. "Historical Statistics", **Stockholm University**, 10.01.2016, http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html, (02.03.2020).

El-Khouri, Samir. "8 Fiscal Policy and Macroeconomic Management", **Macroeconomic Management: Programs and Policies**, (Ed. Mohsin Khan, Saleh M. Nsouli ve Chorng-Huey Wong), IMF Institute, International Monetary Fund, Washington D.C., 2002, https://doi.org/10.5089/9781589060944.071, (18.07. 2022), ss. 201-228.

Engemann, Kristie M. "Banking Panics of 1931-33", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-panics-1931-33#:~:text=The%20nature%20of%20the%20financial,bank%20notes%20(Wicker%201996), (14.07.2022).

Fay, Bill. "The Federal Government and Debt", 11.06.2020, **America's Debt Help Organisation**, https://www.debt.org/government, (30.01.2021).

Federeal Reserve History, "Andrew W. Mellon Ex-Officio Chairman of Federal Reserve Board", **Fed's Formative Years: People**, https://www.federalreservehistory.org/ people/andrew-w-mellon, (30.06.2022).

Federal Reserve History, "Benjamin Strong, Jr. Governor [President] Federal Reserve Bank of New York, **Fed's Formative Years: People**, https://www.feder alreservehistory.org/people/benjamin-strong-jr, (30.06.2022).

Federal Reserve History, "Ogden Mills Ex-Officio Chairman of Federal Reserve Board", **Great Depression: People**, https://www.federalreservehistory.org/people/ogden-mills, (30.06.2022).

Gage, Beverly. "Who is the Forgotten Man?", **The New York Times**, https://nyti.ms/3iGSFEb, (20.08.2022).

Gou, Michael, Gary Richardson, Alejandro Komai, ve Daniel Park. "Reconstruction Finance Corporation Act, Banking Acts of 1932", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, https://www.federalreservehistory.org/essays/reconstruction-finance-corporation, (24.08.2022).

Hashimzade, N., G. Myles ve J. Black, "Fiscal Policy", **A Dictionary of Economics**, Oxford University Press, https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acref-9780198759430-e-1214, (23.11.2022).

Hashimzade, N., G. Myles ve J. Black, "Monetary Policy", **A Dictionary of Economics**, Oxford University Press, https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acref-9780198759430-e-2010?rskey=2i5GpN&result=2115, (23.11.2022).

History.com Editors, "The U.S. national debt reaches $0 for the first time", **A&E Television Networks,** 29.08.2019, https://www.history.com/this-day-in-history/andrew-jackson-national-debt-reaches-zero-dollars, (11.03.2020).

Johnston, Louis ve Samuel H. Williamson, "The Annual Real and Nominal GDP for the United States, 1789 - Present." **Economic History Services**, Nisan 2002, http://www.eh.net/hmit/gdp/, (17.01.2021).

Kedrosky, Davis. "In the Shadow of the Slump: The Depression of 1920-1921", **Berkeley Economic Review**, 18.03.2021, https://econreview.berkeley.edu/in-the-shadow-of-the-slump-the-depression-of-1920-1921/, (01.03.2022).

Lange, David W. "Analyzing the Pittman Act of 1918", **Numismatic Guaranty Company**, 19.10.2007, https://www.ngccoin.com/news/article/902/, (10.11.2022).

Lehrman Institute, "Andrew Jackson, Bank and the Panic of, History", **Essays**, https://lehrmaninstitute.org/history/Andrew-Jackson-1837.html, (09.03.2020).

Maues, Julia. "Banking Act of 1933 (Glass-Steagall)", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, https://www.federalreservehistory.org/essays/glass-steagall-act#:~:text=June%2016%2C%201933,Roosevelt%20in%20June%201933, (15.09.2022).

Murphy, Robert P. "The Depression You've Never Heard Of: 1920-1921", **Foundation for Economic Education**, 18.11.2009, https://fee.org/articles/the-depression-youve-never-heard-of-1920-1921/, (01.03.2022).

Museum of American Finance, "Greenback", **Exhibits**, https://www.moaf.org/exhibits/checks_balances/abraham-lincoln/greenback, (08.04.2021).

Oxford Learner's Dictionaries, "Debt", www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/debt?q=Debt, (26.01.2021).

Parks, Rebecca (Ed.). "The Great Cleveland Panic of 1893", **American Eras: Primary Sources**, **Volume 1: Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 2013, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2737200040/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=5420dd93, (26.03.2018), ss. 93-97.

Peters, Gerhard ve John T. Woolley, "Franklin D. Roosevelt, 32nd President of the United States: 1933-1945, Executive Order 6102—Requiring Gold Coin, Gold Bullion and Gold Certificates to Be Delivered to the Government", 05.04.1933, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, https://www.presidency.ucsb.edu/node/208042, (01.08.2022).

Peters, Gerhard ve John T. Woolley, "Grover Cleveland 24th President of the United States (1893-1897), First Annual Message (second term)", 04.12.1893, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, https://www.presidency.ucsb.edu/documents/first-annual-message-second-term, (30.03.2021).

Peters, Gerhard ve John T. Woolley, "Theodore Roosevelt, 26th President of the United States: (1901-1909), Eighth Annual Message", 08.12.1908, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, https://www.presidency.ucsb.edu./node/206223, (05.07.2021).

"Panic of 1893", **American Eras, Vol. 8. Development of the Industrial United States, 1878-1899,** Gale, 1997, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2536601568/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=a0821fe4, (02.04.2018), ss. 103-105.

Reed, Eric. "What is the National Debt Year by Year from 1790 to 2019", **The Street**, 26.02.2019, https://www.thestreet.com/politics/national-debt-year-by-year-14876008, (02.03.2020).

Richardson, Gary ve Jessie Romero. "The Meeting at the Jekyll Island", **Federal Reserve History**, 04.12.2015, https://www.federalreservehistory.org/essays/jekyll-island-conference, (04.08.2021).

Richardson, Gary, Alejandro Komai, ve Michael Gou. "Banking Act of 1935", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-act-of-1935#:~:text=The%20Banking%20Act%20of%201935%20gave%20the%20Board%20of%20Governors,in%20each%20Federal%20Reserve%20district, (15.09.2022).

Richardson, Gary, Alejandro Komai, ve Michael Gou. "Roosevelt's Gold Program", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, https://www.federalreservehistory.org/essays/roosevelts-gold-program, (15.09.2022).

Shiller, Robert J. "Chapter 26, Data Appendix: Annual Data on U.S. Stock Market", **Market Volatility**, MIT Press, Cambridge, 1989, http://www.econ.yale.edu/~shiller/data/chapt26.html, (07.03.2022).

Smith, Robert. "When the U.S. Paid the Entire National Debt (And Why It Didn't Last)", **NPR National Public Radio**, 15.04.2011, https://www.npr.org/sections/money/2011/04/15/135423586/when-the-u-s-paid-off-the-entire-national-debt-and-why-it-didnt-last, (09.03.2020).

The Editors of Encyclopaedia Britannica, "AEG AG", **Encyclopedia Britannica**, 16.06.2005, https://www.britannica.com/topic/AEG-AG, (02.07.2022).

The Editors of Encyclopaedia. "most-favoured-nation treatment". **Encyclopedia Britannica**, 21.03.2016, https://www.britannica.com/topic/most-favored-nation-treatment, (26.08.2022).

University of Virginia, Miller Center, "October 5, 1937: Quarantine Speech", **Presidential Speeches**, **Franklin D. Roosevelt Presidency**, https://millercenter.org/the-presidency/presi dential-speeches/october-5-1937-quarantine-speech, (15.09.2022).

Wheelock, David C. "Fed's Formative Years 1913-1929", **Federal Reserve Bank of St. Louis**, 22.11.2013, www.federalreservehistory.org. (15.06.2021).

MADDE BAĞIMLILIĞIYLA MÜCADELE

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Örnekleriyle

Aybike Dinç

nobel bilimsel

MADDE BAĞIMLILIĞIYLA MÜCADELE
- Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Örnekleriyle -
Aybike Dinç

Yayın No.: 1613
ISBN: 978-625-398-537-0
E-ISBN: 978-625-398-536-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Dilek Gezgin -dilek@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehmet Çakır -mehmet@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Dinç, Aybike.
Madde Bağımlılığıyla Mücadele - Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Örnekleriyle - / Aybike Dinç
1. Basım, XVI + 254 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-537-0
E-ISBN: 978-625-398-536-3
1. Uyuşturucu 2. Madde Bağımlılığı 3. Bağımlılıkla Mücadele

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

KISALTMALAR DİZİNİ ..... **ix**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
BAĞIMLILIK VE MADDE BAĞIMLILIĞI **5**

1.1. Madde Bağımlılığı 6
1.1.1. Madde Bağımlılığının Tanımı 8
1.1.2. Madde Bağımlılığıyla İlgili Kavramlar 9
1.2. Madde Bağımlılığının Tarihi 17
1.3. Madde Bağımlılığını Açıklayan Teoriler 24
1.4. Bağımlılık Yapıcı Maddelerin Sınıflandırılması 32
1.5. Bağımlılık Yapıcı Maddelerin Özellikleri 40
1.5.1. Alkol 40
1.5.2. Kafein 44
1.5.3. Kannabis 46
1.5.4. Halüsinojenler 50
1.5.4.1. LSD ve Diğer Halüsinojenler 50
1.5.4.2. Fensiklidin ve Diğer Dissosiyatifler 56
1.5.5. İnhalanlar 64
1.5.6. Opiyatlar 66
1.5.7. Sedatifler – Hipnotikler 67
1.5.8. Uyarıcılar 70
1.5.8.1. Kokain 71
1.5.8.2. Amfetaminler 73
1.5.9. Tütün 79
1.6. Madde Bağımlılığı - Suç ilişkisi 84
1.7. Çocuk ve Gençlerde Madde Bağımlılığı ve Suç 90

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE MADDE BAĞIMLILIĞIYLA MÜCADELE POLİTİKALARI VE YASAMA FAALİYETLERİ 95

2.1. Türkiye'de Madde Bağımlılığıyla Mücadele Politikaları 96
2.1.1. Uyuşturucu ve Uyarıcı Maddelerle İlgili Politikalar 106
2.1.2. Tütün ve Tütün Ürünleriyle İlgili Politikalar 114
2.1.3. Alkollü İçeceklerle İlgili Politikalar 120
2.2. Türkiye'nin Madde Bağımlılığıyla Mücadele Organları 124
2.2.1. Uyuşturucuyla Mücadele Yüksek Kurulu (UMYK) 124
2.2.2. Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu (BMYK) 126
2.2.3. EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı 130
2.2.4. EGM Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele (KOM) Başkanlığı 131
2.2.5. AMATEM 132
2.2.6. ÇEMATEM 133
2.2.7. TUBİM 134
2.2.8. Yeşilay 135
2.3. Türkiye'nin Madde Bağımlılığıyla Mücadele Programları 136
2.3.1. NARKOLOG Projesi 136
2.3.2. Uyuşturucu ile Mücadele (UYUMA) Uygulaması 137
2.3.3. Uyuşturucu Karar Destek Sistemi (UKDS) 138
2.3.4. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM) Eğitim Programı 139
2.3.5. Okulda Bağımlılığa Müdahale (OBM) Programı 140
2.3.6. Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı (SAMBA) Programı 141
2.3.7. Yeşilay Danışma Merkezi (YEDAM) 144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE MADDE BAĞIMLILIĞIYLA MÜCADELE POLİTİKALARI VE YASAMA FAALİYETLERİ 147

3.1. ABD'de Madde Bağımlılığıyla Mücadele Politikaları 149
3.1.1. 1870-1970 Yılları Arasında Yasadışı Madde Politikası 151
3.1.2. 1970-2006 Yılları Arasında Yasadışı Madde Politikası 152
3.1.3. 2000'den Günümüze Yasadışı Madde Politikası 156
3.2. ABD'nin Madde Bağımlılığıyla Mücadele Organları 157
3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi (Supreme Court of the United States) 159
3.2.2. Adalet Bakanlığı Adalet İstatistikleri Bürosu (Bureau of Justice Statistics of the Department of Justice – BJS) 159

3.2.3. Ulusal Uyuşturucu Kontrol Politikası Beyaz Saray Ofisi
(White House Office of the National Drug Control Policy – ONDCP)..... 160
3.2.4. Uyuşturucu Bağımlılığı Yasası Ofisi
(Office of Drug Abuse Law Enforcement – ODALE) 162
3.2.5. Uyuşturucu Bağımlılığı Politikası Ofisi
(Office of Drug Abuse Policy – ODAP)..... 163
3.2.6. Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi
(Drug Enforcement Administration – DEA)..... 164
3.2.7. Ulusal Uyuşturucu Bağımlılığı Enstitüsü
(National Institute on Drug Abuse – NIDA)..... 165
3.2.8. Narkotik ve Tehlikeli İlaçlar Bürosu
(Bureau of Narcotics and Dangerous Drugs – BNDD)..... 167
3.2.9. Alkolizm ve Alkol Bağımlılığı Ulusal Enstitüsü
(National Institute on Alcoholism and Alcohol Abuse – NIAAA)..... 169
3.2.10. Madde Bağımlılığı Önleme Merkezi
(Center for Substance Abuse Prevention – CSAP) 173
3.2.11. Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi
(Center for Substance Abuse Treatment – CSAT)..... 175
3.2.12. Madde Bağımlılığı ve Akıl Sağlığı Hizmetleri İdaresi
(Substance Abuse and Mental Health Services Administration – SAMHSA) . 177
3.2.13. Uyuşturucu Bağımlılığı Önleme Özel Eylem Bürosu
(Special Action Office for Drug Abuse Prevention – SAODAP) 180
3.2.14. A.B.D. Gümrük ve Sınır Güvenliği
(U.S. Customs and Border Protection – CBP) 182
3.2.15. ABD Halk Sağlığı Hizmeti Hastaneleri
(U.S. Public Health Service Hospitals – USPHS) 184
3.3. ABD'nin Madde Bağımlılığıyla Mücadele Programları..... 185
3.3.1. Ulusal Gençlik Riskli Davranış Anketi
(National Youth Risk Behavior Survey – YRBS) 185
3.3.2. Gelecek İzleme Anketi (Monitoring the Future Survey – MTF)..... 185
3.3.3. Ulusal Uyuşturucu Bağımlılığı Hanehalkı Anketi
(National Household Survey on Drug Abuse – NHSDA)..... 185
3.3.4. Ulusal Uyuşturucu Kullanımı ve Sağlık Anketi
(National Survey on Drug Use and Health – NSDUH) 186
3.3.5. Tutuklu Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Programı
(Arrestee Drug Abuse Monitoring Program – ADAM) 186

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MADDE BAĞIMLILIĞI TEDAVİ VE REHABİLİTASYON PROGRAMLARI 187

4.1. Madde Bağımlılığı Tedavi İlkeleri 188
4.2. Madde Bağımlılığının Tedavisinde Kullanılan İlaçlar 192
4.2.1. Metadon (Methadone) 193
4.2.2. Buprenorfin (Buprenorphine) 194
4.2.3. Disülfiram (Disulfiram) 194
4.2.4. Akamprosat (Acamprosate) 195
4.2.5. Naltrekson (Naltrexone) 196
4.3. Madde Bağımlılığı Tedavi ve Rehabilitasyon Hizmetlerine Yönelik Alan Araştırması 197
4.3.1. Araştırmanın Konusu 197
4.3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 198
4.3.3. Araştırmanın Yöntemi 198
4.3.4. Araştırma Bulguları 199
4.4. Madde Bağımlılığı Bulunan Suçluların Denetimli Serbestlik Sistemi Kapsamında Tedavisi 214
4.4.1. Türkiye'de Madde Bağımlısı Suçluların Denetimli Serbestlik Sistemi Kapsamında Tedavisi 217
4.4.2. Amerika Birleşik Devletleri'nde Madde Bağımlısı Suçluların Denetimli Serbestlik Sistemi Kapsamında Tedavisi 221

SONUÇ 227

KAYNAKLAR 233

KAYNAKLAR

Abel, E., Hendris, S., McNeeley, S., Johnson, K., Rosenberg, C., Mossavar-Rahmani, Y., Vitolins, M., Kruger, M. (2007). Daily Coffee Consumption and Prevelanece of Nonmelanoma Skin Cancer in Caucasian White Women. *European Journal of Cancer Prevention*, 16, 446-452.

Adler, I. A. (1912). *Primary Malignant Growths of the Lung and Bronchi: A Pathological and Clinical Study*. New York, NY: Longmans, Green and Company.

Adolphs, R. (2010). What Does The Amygdala Contribute to Social Cognition?. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1191 (The Year in Cognitive Neuroscience 2010), 42-61.

Advokat, C., Comaty, J., Julien, R. (2014). *Julien's Primer of Drug Action (13th Edition).* New York, NY: Worth Publishers.

Ağar, O. T. (2019). Cannabis'e Tarihsel Bir Bakış. *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 43-44, 7-11.

Akgül, A., Şahinli, K. (2014). Türkiye'nin Taraf Olduğu Birleşmiş Milletler Anlaşmalarının Meclis Onay Süreci: 1961, 1971 ve 1988 Uyuşturucu Konvansiyonlarının İncelenmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 38(10), 1-31.

Akvardar, Y. (2012). Halüsinojenler (İçinde: Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, 181-185). Ankara: Pozitif Matbaa.

Akyol, M. C. (1994). Hukukumuzda Uyuşturucu Madde Suçları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü*, İstanbul.

Aldemir, E., Döğer, R., Aydoğdu, M., Akyel, B., Havaçeliği Atlam, D., Annette Akgür, S., Yüncü, Z. (2020). Kannabis, Tıbbi Kullanımı ve İlişkili Politikaların Topluma Yansımaları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23, 204-213.

Algın, A., Hökenek, N. M., Yıldırım, Ç. (2019). Travma Hastalarında Ketamin Kullanımı. *Ankara Medical Journal*, 19(4), 776-783.

Alpay, N. (1996). Methadon. *Düşünen Adam*, 9(3), 4-9.

Alpay, N., Karamustafaoğlu, N. ve Kükürt, R. (1995). Madde Bağımlılarında Suç. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 8, 16-17.

Altan, S. (2019). Cenevre Afyon Konferansları ve Türkiye'nin Tutumu. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 17(26), 45-70.

Altıntaş, A. (1998). Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Sağlık Teşkilatımız, *Cerrahpaşa Tıp Dergisi*, 29(1), 51-65.

Altuner, D., Engin, N., Gürer, C., Akyay, İ. ve Akgül, A., (2009). Madde Kullanımı ve Suç İlişkisi: Kesitsel Bir Araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 87-94.

Amir, M. (1971). *Patterns in Forcible Rape*, Chicago, IL: University of Chicago Press.

Amornyotin, S. (2014). Ketamine: Pharmacology Revisited. *International Journal of Anesthesiology Research*, 2, 42-44.

Anderson, I. B., Kearney, T. (2000). Use of Methadone. *Western Journal of Medicine*, 172(1), 43-6.

Andreasen, N. C., Nopoulos, P., Magnotta, V., Pierson, R., Ziebell, S., Ho, B. (2011). Progressive Brain Change in Schizophrenia: A Prospective Longitudinal Study of Firstepisode Schizophrenia. *Biological Psychiatry*, 70(7), 672-679.

Arabacı, L. B., Taş, G., Dikeç, G. (2017). Çocuk ve Ergenlerde Madde Kullanımı, Suça Yönelme, Ruhsal Bozukluklar ve Hemşirelik Bakımı. *Bağımlılık Dergisi*, 18(4), 135-144.

Arıkan, Z. (2012). Kafein ve Başka Uyarıcıların Kullanımına Bağlı Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar (İçinde: Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, 169-179). Ankara: Pozitif Matbaa.

Arpacık, Y. (2019). Atık Suda Kafein Analizi İçin Sıvı Kromatografisi – Ardışık Kütle Spektrometresi İle Yöntem Geliştirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Arslan, G., Çolak, A., Güreler, C., Pamukçu, Z., Çevik, B., Arıkan, Z. (2000). Çocuk Hastaların Premedikasyonunda Midazolam + Ketaminin Uygulama Yollarının Karşılaştırılması. *Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, XI(3), 903-906.

Ascheiro, A., Zhang, S. M., Hernan, M. A., Kawachi, I., Colditz, G. A., Speizer, F. E., Willett, W. C. (2001). Prospective Study of Caffeine Consumption and Risk of Parkinson's Disease in Men and Women. *Annals of Neurology*, 50, 56-63.

Asnis, S. ve Smith, R. (1978). Amphetamine Abuse and Violence. *Journal of Psychedelic Drugs*, 10(4), 317-377.

Ateş, N. (2016). Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Kullanma Suçu (TCK M. 191). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Auerbach, O., Petrick, T. G., Stout, A. P., Statsinger, A. L., Muehsam, G. E., Forman, J. B., Gere, J. B. (1956). The Anatomical Approach to the Study of Smoking and Bronchogenic Carcinoma; A Preliminary Report of Forty-one Cases. *Cancer*, 9(1), 76–83.

Bahr, S. J., Hoffmann, J. P., Yang, X. (2005). Parental and Peer Influences on the Risk of Adolescent Drug Use. *The Journal of Primary Prevention*, 26(6), 529-551.

Bailey, T. Brand, B. L. (2017). Traumatic Dissociation: Theory, Research, and Treatment. *Clinical Psychology Science and Practice*, 24(1), 170-185.

Balcı, M. (2009). *Türk Ceza Kanunu'nda Uyuşturucu Madde Ticareti Suçları*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Ballard, T. L. P., Halaweish, F. T., Stevermer, C. L., Agrawal, P., Vukovich, M. D. (2006). Naringin Does Not Alter Caffeine Pharmacokinetics, Energy Expenditure or Cardiovascular Haemodynamics in Humans Following Caffeine Consumption. *Clinical and Experimental Pharmacology and Physiology*, 33, 310-314.

Barop, H. (2015). Building the "Opium Evil" Consensus – The International Opium Commission of Shanghai. *Journal of Modern European History*, 13(1), 115-137.

Bayraktar, F., Taşkıran, A. (2019). Kafein Tüketimi ve Atletik Performans. *Journal of Health and Sport Sciences*, 2(2), 24-33.

Bennett, T., Holloway, K., Farrington, D. (2008). The Statistical Association Between Drug Misuse and Crime: A Meta Analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2), 107-118.

Benzenhöfer, U., Passie, T. (2006). The Early History of "Ecstasy". *Der Nervenarzt*, 77, 95-99.

Berman, R. M., Cappiello, A., Anand, A., Oren, D. A., Heninger, G. R., Charney, D. S., Krystal, J. H. (2000). Antidepressant Effects of Ketamine in Depressed Patients. *Biological Psychiatry*, 47(4), 351-354.

Bey, T., Patel, A. (2007). Intoxication and Adverse Effects: A Clinical and Pharmacological Review of an Illicit Drug. *The California Journal of Emergency Medicine*, VIII(1), 9-14.

Blandini, F., Nappi, G., Tassorelli, C., Martignoni, E. (2000). Functional Changes of the Basal Ganglia Circuitry in Parkinson's Disease. *Experimental Neurobiology*, 62, 63-88.

Bloodgood, J. C. (1921). Cancer of the Tongue; A Preventable Disease. *The Journal of the American Medical Association*, 77(18), 1381-1387.

Blum, R. H. (1969). Drugs and Violence (İçinde: National Commission on the Causes and Prevention of Violence). *Crimes of Violence*, 13(32), Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Boksa, P. (2012). Abnormal Synaptic Pruning in Schizophrenia: Urban Myth or Reality?. *Journal of Psychiatry & Neuroscience*, 37, 75-77.

Bonafede, D. (1970). Nixon Approves Drug Guidelines, Gives Role to Narcotic Bureau. *National Journal, 2*(29), 1532-1534.

Bonafede, D. (1970). Nixon Seeks to Heal Top-Level Feud Between Customs, Narcotics Units. *National Journal, 2*(15), 750-751.

Bonson, K. R. (2001). Hallucinogenic Drugs, (İçinde: *Encyclopedia of Life Sciences*, April 2001, 1-7), John Wiley & Sons.

Booth, M. (1996). *Haşhaşdan Eroine Uyuşturucun 6000 Yıllık Öyküsü* (Çev: Özden Arıkan). İstanbul: Sabah Kitapçılık.

Bouza, C., Angeles, M., Muñoz, A., Amate, J. M. (2004). Efficacy and Safety of Naltrexone and Acamprosate in the Treatment of Alcohol Dependence: A Systematic Review. *Addiction,* 99(7), 811-828.

Boztaş, M. H., Arısoy, Ö. (2010). Uçucu Madde Bağımlılığı ve Tıbbi Sonuçları, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4), 516-531.

Bölek, S. (2013). Opiyat Bağımlılığı Tedavisinin Madde Kullanımı, Yaşam Kalitesi ve İşlevsellik Üzerine Etkilerinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi*, İstanbul.

Branstetter, S. A., Furman, W., Cottrell, L. (2009). The Influence of Representations of Attachment, Maternal-Adolescent Relationship Quality and Maternal Monitoring on Adolescent Substance Use: A 2-year Longitudinal Examination. *Child Development*, 80, 1448-1462.

Brewer, C., Myers, R. J., Johnsen, J. (2000). Does Disulfiram Help to Prevent Relapse in Alcohol Abuse? *CNS Drugs*, 14, 329-341.

Brito-da-Costa, A. M., Dias-da-Silva, D., Gomes, N. G. M., Dinis-Oliveira, R. J., Madureira-Carvalho, Á. (2021). Pharmacokinetics and Pharmacodynamics of Salvinorin A and Salvia Divinorum: Clinical and Forensic Aspects. *Pharmaceuticals*, 14(2), 116.

Brook, J. S., Brook, D. W., Arencibia-Mireles, O., Richter, L., Whiteman, M. (2001). Risk Factors for Adolescent Marijuana Use Across Cultures and Across Time. *Journal of Genetic Psychology*, 162(3), 357-374.

Caplehorn, J. R., Bell, J., Kleinbaum, D. G., Gebski, V. J. (1993). Methadone Dose and Heroin Use During Maintenance Treatment. *Addiction*, 88, 119-124.

Carvalho, M., Carmo, H., Costa, V. M., Capela, J. P., Pontes, H., Remião, F., Carvalho, F., Bastos, M. (2012). Toxicity of Amphetamines: An Update. *Archives of Toxicology*, 86, 1167–1231.

Center for Substance Abuse Prevention (CSAP) (2006). *Prevention Works! Substance Abuse Prevention Handbook*, Center for Substance Abuse Prevention (CSAP) & National Prevention Network (NPN).

Center for Substance Abuse Treatment (CSAT) (2007). Addressing Co-occuring Disorders in Non-traditional Service Settings. *COCE Overview Paper 4*, Rockville, MD: DHHS Publication No: (SMA) 07-4277.

Center for Substance Abuse Treatment (CSAT) (2007). The Epidemiology of Co-occuring Substance Use and Mental Disorders. *COCE Overview Paper 8*, Rockville, MD: DHHS Publication No: (SMA) 07-4308.

Center for Substance Abuse Treatment (CSAT) (2009). *Incorporating Alcohol Pharmacotherapies Into Medical Practice - Treatment Improvement Protocol 49*. Rockville, MD: HHS Publication No: (SMA) 12-4389.

Chabrol, H., Chauchard, E., Mabila, J. D., Mantoulan, R., Adele, A., Rousseau, A. (2006). Contributions of Social Influences and Expectations of Use to Cannabis Use in High-School Students. *Addictive Behaviors*, 31, 2116-2119.

Chick J. (1999). Safety Issues Concerning the Use of Disulfiram in Treating Alcohol Dependence. *Drug Safety*, 20(5), 427-435.

Clausen, J. A. (1963). Drug Use (İçinde: Merton, R. K., Nisbet, R., *Contemporary Social Problems***)**, New York, NY: Harcourt Brace Jsvanovich Inc.

Coffey, C., Lynskey, M., Wolfe, R., Patton, G. C. (2000). Initiation and Progression of Cannabis Use in a Population-based Australian Adolescent Longitudinal Study. *Addiction*, 95(11), 1679-1690.

Coşkun, S. (2006). Uçucu Madde Kullanan Ergenlerde Bilinçlendirme Eğitiminin Etkinliği. Yayımlanmamış Doktora Tezi. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.

Courtwright, D. T. (2001). *Dark Paradise: A History of Opiate Addiction in America*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Crosby, D. M., McLaughlin, J. L. (1973). Cactus Alkaloids. XIX. Crystallization of Mescaline HCI and 3-Methoxytyramine HCI From Trichocereus Pachanoi. *Lloydia*, 36(4), 416-418.

Csiernik, R. (2011). *Substance Use and Abuse*. Toronto: Canadian Scholars Press.

Cushman, P. (1974). Relationship Between Narcotic Addiction and Crime. *Federal Probation*, 38, 38-43.

Cysneiros, R. M., Farkas, D., Harmatz, J. S., Von Moltke, L. L., Greenblatt, D. J. (2007). Pharmacokinetic and Pharmacodynamic Interactions Between Zolpidem and Caffeine. *Clinical Pharmacology & Therapeutics*, 82, 54–62.

Çağlayan, M. (1965). Uyuşturucu Madde (Beyaz Zehirler) Üzerine Bir İnceleme. *Türk İdare Dergisi*, 297, 13-36.

Çakıcı, M., Araz, D., Aksoy, E., Gökyiğit, A. (2019). Opioid Bağımlılığının Tedavisinde Metadon ve Buprenorfin'in Etkinliği: Hangisini Kullanımı? *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 1(3), 194-99.

Çakır, G. (2021). Cumhuriyet Döneminde İçtimâî Bir Yara: Alkol, Propagandalar, Politikalar (1920-1950). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 17(30), 199-228.

Çakır, G. (2021). Türkiye'de Uyuşturucu Maddelere Yönelik Geliştirilen Politikalar (1920-1950). *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi,* 5, 105-137.

Çakmak, D. ve Evren, C. (2006). *Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları*, İstanbul: Özgül Matbaacılık.

Çalıkoğlu, E. O., Köyceğiz, E. (2019). Tobacco Control Policies in Turkey in Terms of MPOWER, *The Eurasian Journal of Medicine*, 51(1), 80-84.

Çalışkan, S., Metintaş, S. (2018). Dünyada Tütün Kontrol Uygulamalarının Küresel Ölçekte Değerlendirilmesi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 3(1), 32-41.

Çelik, F. Sarıkaya, M. (2021). Şanlıurfa AMATEM ve ÇEMATEM Kampüsünde Peyzaj Tasarımının Güvenlik Algısı ve Suç Korkusuna Etkisi, *Kent Akademisi*, 14(3), 644-658.

Çelik, H. (2017). Türkiye'de Uyuşturucu ile Mücadele Çalışmaları. *Güncel Bağımlılık Araştırmaları*, 1(1):13-15.

Çıtır, B. (2015). Uluslararası Afyon Anlaşmalarında Osmanlı İmparatorluğu. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 17-47.

Çoban, S. (2014). Bazı Sosyal Etkenlerin Çocuk Suçluluğu İle İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31(2), 77-95.

Çolak, F. (2013). "Anadolu'da Afyon Ziraatı ve Ticaretine Dair İzlenimler", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(1), 513-529.

Çöpür, M., Eryılmaz, A. ve Çakmak, D. (2014). Alkol, Madde Kullanımı ve Yasal Sorunlar. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30, 84-88.

d'Orban, P. T. (1976). Barburate Abuse. *Journal of Medical Ethics*, 2, 63-67.

Dai, B. (1937). *Opium Addiction in Chicago*, Montclair, NJ: Patterson Smith.

Dell, P. F. (2006). A New Model of Dissociative Identity Disorder. *The Psychiatric Clinics of North America*, 29(1), 1-26.

Demirbilek, S. (2012). Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 203-232.

Department of Health and Human Services (DHHS) (1997). Fiscal Year 1998 – Justification of Estimates for Appropriations Committees (İçinde: Subcommittee on the Departments of Labor, Health and Human Services, Education and Related Agencies, *Hearings Before a Subcommittee of the Committee on Appropriations House of Representatives – One Hundred Fifth Congress First Session*, 867-1111), Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Diazgranados, N., Ibrahim, L., Brutsche, N., Newberg, A., Kronstein, P., Khalife, S., Kammerer, W. A., Quezado, Z., Luckenbaugh, D. A., Salvadore, G., Machado-Vieira, R., Manji, H. K., Zarate, C. A. (2010). A Randomized Add-on Trial of an N-Methyld-Aspartate Antagonist in Treatment-Resistant Bipolar Depression. *Archives of General Psychiatry*, 67(8), 793-802.

Dilbaz, N. (2012). Madde Bağımlılığında Korunma ve Tedavi İlkeleri (İçinde: Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, 47-51). Ankara: Pozitif Matbaa.

Doğan, B. Y. (2001). Madde Kullanımı ve Bağımlılığı. *Aile ve Toplum Eğitim – Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4(1), 79-86.

Doherty, M., Smith, P. M. (2004). Effects of Caffeine Ingestion on Exercise Testing: A Meta-Analysis. *International Journal of Sport Nutrition and Exercise Metabolism*, 14, 626–46.

Doll, R., Hill, A. B. (1950). Smoking and Carcinoma of the Lung: Preliminary Report. *British Medical Journal*, 2(4682), 739–748.

Domino, E. F. (2010). Taming the Ketamine Tiger. *Anesthesiology*, 113, 678-686.

Douglas, J. E., Burgess, A. W., Burgess, A. G. ve Ressler, R. K. (2006). *Crime Classification Manual*, San Francisco, CA: John Wiley & Sons.

Dönmezer, S. (1987). Hukuk ve Uyuşturucu, Alışkanlık Yapıcı Maddeler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 457-474.

Drug Enforcement Administration, (1992). *Opium Poppy Cultivation and Heroin Processing in South Asia*. Washington, DC: DEA.

Drug Enforcement Administration, (2003). *Speaking Out Against Drug Legalization.* Washington, DC: DEA.

Dülger, S. (2008). Amfetamin Türevleri İçeren Yasa Dışı Üretilmiş Tabletlerin Kromatografik ve Spektroskopik Yöntemlerle Analizleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

EGM (2021). *2021 Performans Programı*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü.

EGM Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (1998). *Uyuşturucu Madde Olayları Genel Değerlendirmesi*. Ankara: Evren Yayıncılık.

EGM Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (2007). *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Kitapçığı*, Ankara: KOM Yayınları.

EGM Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (2015). *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2014 Raporu*. EGM Katalog No: 650, Ankara: KOM Yayınları.

EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (2020). *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2020 – Eğilimler ve Gelişmeler*. EGM Yayın Katalog No: 712, Ankara: NDB Yayınları.

EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (2021). *Türkiye Uyuşturucu Raporu 2021 – Eğilimler ve Gelişmeler*. EGM Yayın Katalog No: 736, Ankara: NDB Yayınları.

Ellinswood, E. (1971). Assault and Homicide Associated with Amphetamine Abuse. *American Journal of Psychiatry*, 127, 1170-1175.

El-Seedi, H. R., De Smet, P. A. G. M., Beck, O. Possnert, G., Bruhn, J. G. (2005). Prehistoric Peyote Use: Alkaloid Analysis and Radiocarbon Dating of Archaeological Specimens of Lophophora From Texas. *Journal of Ethnopharmacology*, 101(1-3), 238–242.

Ergül, E. (1997). *Hukukî, Adli, Tıbbı, Kriminolojik, Aktüel Boyutları ve İlgili Mevzuatıyla Uyuşturucu Maddeler ve Suçları*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Erlen, J., Spillane, J. F. (2004). *Federal Drug Control Policy: The Evolution of Policy and Practice*. New York, NY: Pharmaceutical Products Press.

Erman, S. (1981). Uyuşturucu Maddelere İlişkin Ceza Hükümleri, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 45(1-4), 1061-1080.

Eryalçın, T., Birinci, M. (2021). Türkiye ve Avrupa'da Denetimli Serbestlik Sisteminin Yönetim Yapısı. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 171-182.

Evren, C., Bozkurt, M. (2018). Metamfetamin Güncellemesi: Son Zamanlarda Karşılaştığımız Eski Bir Problem. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 31(1), 1-10.

Eydemir, H. U. (2014). Uluslararası ve Bölgesel Yasa Dışı Uyuşturucu Ticareti ile Mücadele Anlaşmalarının Türkiye'deki Mücadeleye Etkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Feldman, H., Agar, M. H. ve Beschner, G. M. (1979). *Angel Dust: An Ethnographic Study of PCP Users*, Lexington, MA: Lexington Books.

Felix-Ortiz, M., Fernandez, A., Newcomb, M. D. (1998). The Role of Intergenerational Discrepancy of Cultural Orientation in Drug Use Among Latina Adolescents. *Substance Use & Misuse*, 33, 967-994.

Fırat, S., Erk, M. A. (2019). Uyuşturucu Bağımlılığı ile Mücadelede Tedavi ve Denetimli Serbestlik Uygulamaları: Türkiye, Birleşik Devletler, Almanya ve İrlanda Örnekleri, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(3), 318-337.

Finestone, H. (1967). Narcotics and Criminality. *Law and Contemporary Problems*, 22, 60-85.

Fiore, M. C., Keller, P. A., Curry, S. J. (2007). Health System Changes to Facilitate the Delivery of Tobacco-Dependence Treatment. *American Journal of Preventive Medicine*, 33(6), 349-356.

Fishman, M. J., Mee-Lee, D., Shulman, G. D., Kolodner, G., Wilford, B. B. (2010). *ASAM Patient Placement Criteria: Supplement on Pharmacotherapies for Alcohol Use Disorders*. Philadelphia, PA: Lippincott, Williams & Wilkins.

Fitzpatrick, J. P. (1974). Drugs, Alcohol and Violent Crime. *Addictive Diseases*, 1, 353-367.

Flory, C. M. (1941). The Production of Tumors by Tobacco Tars. *Cancer Research*, 1(4), 262-276.

Food and Drug Administration (FDA) (2010). *Vivitrol (naltrexone for extended-release injectable suspension: NDA 21-897C)—briefing document/background package.* Rockville, MD: FDA Pharmacologic Drugs Advisory Committee Meeting.

Freudenmann, R. W., Öxler, F., Bernschneider-Reif, S. (2006). The Origin of MDMA (Ecstasy) Revisited: The True Story Reconstructed from the Original Documents. *Addiction*, 101(9), 1241-1245.

Friedman, S. B., Horvat, G. L., Levinson, R. B. (1982). Narcotic Addict Rehabilitation Act - Its Impact on Federal Prisons. *Contemporary Drug Problems*, 11(1), 101-111.

Fujioka, K., Greenway, F., Sheard, J., Ying, Y. (2006). The Effects of Grapefruit on Weight and Insulin Resitence: Relationship to the Metabolic Syndrome. *Journal of Medicinal Food*, 9, 49-54.

Fuller, R. K., Gordis, E. (2004). Does Disulfiram Have A Role in Alcoholism Treatment Today? *Addiction*, 99(1), 21-24.

Garbutt, J. C., Kranzler, H. R., O'Malley, S. S., Gastfriend, D. R., Pettinati, H. M., Silverman, B. L., Loewy, J. W., Ehrich, E. W. (2005). Efficacy and Tolerability of Long-acting Injectable Naltrexone for Alcohol Dependence: A Randomized Controlled Trial. *The Journal of the American Medical Association,* 293(13), 1617-1625.

Gatti, U., Tremblay, R. E., Vitaro, F. ve Mcduff, P. (2005). Youth gangs, delinquency and drug use: A test of the selection, facilitation, and enhancement hypotheses. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(11), 221-225.

Gautam, M., Prabhakar, D. (2018). Stimulant Formulations for the Treatment of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Primary Care Companion for CNS Disorders*, 20(6), 18r02345.

GBD 2015 Risk Factors Collaborators (2016). Global, Regional, and National Comparative Risk Assessment of 79 Behavioural, Environmental and Occupational, and Metabolic Risks or Clusters of Risks, 1990–2015: A Systematic Analysis for the Global Burden of Disease Study 2015. *The Lancet*, 388(10053), 1659-1724.

Gerson, L. W. ve Preston, D. A. (1979). Alcohol Consumption and the Incidence of Violent Crime. *Journal of Studies on Alcohol*, 40, 307-312.

Glaser, D. (1974). Interlocking Dualities in Drug Use, Drug Control and Crime (İçinde: Inciardi, J. A., Chambers, C., *Drugs and the Criminal Justice System,* 39-56). Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Goldberg, P. (1980). The Federal Government's Response to Illicit Drugs, 1969-1978 (İçinde: Drug Abuse Council, *The Facts About "Drug Abuse"*, 20-62). New York, NY: Free Press.

Goldstein, P. J. (1979). *Prostitution and Drugs*, Lexington, MA: Lexington Books.

Goldstein, P. J. (1981). Getting Over: Economic Alternatives to Predatory Crime among Street Drug Users (İçinde: Inciardi, J. A., *The Drugs-Crime Connection,* 67-84). Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Goldstein, P. J. (1985). The Drugs/Violence Nexus: A Tripartite Conceptual Framework. *Journal of Drug Issues*, 39, 143-174.

Goldstein, P. J. ve Duchaine, N. (1979). Daily Criminal Activities of Street Drug Users. *31st Annual Meeting of the American Society of Criminology*, Sheraton Hotel, Philadephia PA, 7-10 November.

Gould, L. (1974). Crime and the Addict: Beyond Common Sense (İçinde: Inciardi, J. A. ve Chambers, C., *Drugs and the Criminal Justice System*, 57-75). Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Gökbulut, A. (2019). Cannabis Yetiştiriciliği ve Kontrolü. *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 43-44, 12-16.

Göksu, S., Öner, Ü., Tahtacı, N., Göğüş, D., Güngör, G. (1997). Pediatrik Anestezide Oral Midazolam ve Ketamin Premedikasyonunun Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Tıp Dergisi*, 29(3), 495-499.

Green, S. M., Roback, M. G., Kennedy, R. M., Krauss, B. (2011). Clinical Practice Guideline for Emergency Department Ketamine Dissociative Sedation: 2011 Update. *Annals of Emergency Medicine*, 57(5), 449-461.

Greenberg, S. ve Adler, F. (1974). Crime and Addiction: An Empirical Analysis of the Literature, 1920-1973. *Contemporary Drug Problems*, 3, 221-270.

Grundmann, O., Phipps, S. M., Zadezensky, I., Butterweck, V. (2007). Salvia Divinorum and Salvinorin A: An Update on Pharmacology and Analytical Methodology. *Planta Medica*, 71(10), 1039-1040.

Gundlach, A. L., Largent, B. L., Snyder, S. H. (1986). Characterization of Phencyclidine and Sigma Receptor-Binding Sites in Brain (İçinde: D. H. Clouet (Ed.), *Phencyclidine: An Update*, 1-13). NIDA Research Monograph Series No:64, Rockville, MD: DHHS Publication No: (ADM) 87-1443.

Güngör, Ş., Kınacı, A. (2001). *(Öğreti ve Uygulama Boyutu ile) Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerle İlgili Suçlar*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Haggård-Grenn, U., Hallqvist, J., Långström, N. ve Möller, J. (2006). The Role of Alcohol and Drugs in Triggering Criminal Violence: A Case-Crossover Study. *Addiction*, 101(1), 100-108.

Hakim, I. A., Harris, R. B., Weisgerber, U. M. (2000). Tea Intake and Squamous Cell Carcinoma of the Skin: Influence of Type of Tea Beverages. *Cancer Epidemiology, Biomarkers & Prevention*, 9, 727-731.

Harrison, L. D., Backenheimer, M., Inciardi, J. A. (1996). Cannabis Use In The United States: Implications For Policy (İçinde: P. Cohen, A. Sas (Ed.), *Cannabisbeleid in Duitsland - Frankrijk en de Verenigde Staten*, 179-276). Amsterdam: Centrum voor Drugsonderzoek.

Havemann, J. (1978). *Congress and the Budget*. Bloomington, IN: Indiana University Press.

Heal, D. J., Smith, S. L., Gosden, J., Nutt, D. J. (2013). Amphetamine, Past and Present – A Pharmacological and Clinical Perspective. *Journal of Psychopharmacology*, 27(6), 479-496.

Heath, W. J. (2004). America's First Drug Regulation Regime: The Rise and Fall of the Import Drug Act of 1848, *Food and Drug Law Journal*, 59(1), 169-199.

Heckman, M. A., Weil, J., Gonzales de Mejia, E. (2010). Caffeine (1, 3, 7-trimethylxanthine) in Foods: A Comprehensive Review on Consumption, Functionality, Safety and Regulatory Matters. Journal of Food Science, 75(3), 77-87.

Henden, E., Melberg, H. O. ve Røgeberg, O. J. (2013). Addiction: Choice or Compulsion?. *Frontiers in Psychiatry*, 4(77).

Herden, L., Weissert, R. (2018). The Impact of Coffee and Caffeine on Multiple Sclerosis Compared to Other Neurodegenerative Diseases. *Frontiers in Nutrition*, 5(133), 1-12.

Herr, H. W. (2011). Percivall Pott, The Environment and Cancer. *British Journal of Urology International*, 108(4), 479-481.

Hino, A., Adachi, H., Enomoto, M., Furuki, K., Shigetoh, Y., Ohtsuka, M., Kumagae, S. I., Hirai, Y., Jalaldin, A., Satoh, A., Imaizumi, T. (2007). Habitual Coffee but Not Green Tea Consumption is Inversely Associated with Metabolic Syndrome An Epidemiological Study in A General Japanese Population. *Diabetes Research and Clinical Practice*, 76, 383-389.

Hoffman, F. C. (1924). The Causation of Cancer (İçinde: Proceedings of the American Association for Cancer Research, Seventeenth Annual Meeting, 17 Nisan 1924, Boston, MA). *The Journal of Cancer Research*, 8, 528-531.

Hollander, J. M., Mechanick, J. I. (2008). Complementary and Alternative Medicine and the Management of the Metabolic Syndrome. *Journal of the American Dietetic Association*, 108, 495-509.

Hughes, A., Sathe, N. ve Spagnola, K. (2008). State Estimates of Substance Use From the 2005-2006 National Surveys on Drug Use and Health. *OAS Series H-33,* Rockville, MD: DHHS Publication No: (SMA) 08-4311.

Inciardi, J. A. Ve Chambers, C. (1972). Unreported Criminal Involvement of Narcotic Addicts. *Journal of Drug Issues*, 2, 57-64.

Işık, E. (2009). Erişkinlerde Klinik Psikofarmakoloji (İçinde: Işık, E., Uzbay, T., *Güncel Temel ve Klinik Psikofarmakoloji*, 337-359). İstanbul: Golden Medya Baskı.

İmir, H. (2019). Denetimli Serbestlik Tedbiri Uygulanan Madde Bağımlısı Bireylerin Aile ve Sosyal Çevreleri ile Olan İlişkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

Jentsch, J. D., Ashenhurst, J. R., Cervantes, M. C., Groman, S. M., James, A. S. ve Pennington, Z. T. (2014). Dissecting Impulsivity and its Relationships to Drug Addictions. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1327(1), 1-26.

Johnson, B. D., Goldstein, P. J., Preble, E., Schmeidler, J., Lipton, S., Spunt, B. ve Miller, T. (1985). *Taking Care of Business: The Economics of Crime by Heroin Abusers*, Lexington, MA: Lexington Books.

Johnson, B., Gibson, L. ve Linden, R. (1976). Alcohol and Rape in Winnepeg: 1966-1975. *Journal of Studies on Alcohol*, 39, 1887-1894.

Kalant, H. (2001). The Pharmacology and Toxicology of "Ecstasy" (MDMA) and Related Drugs. *Canadian Medical Association Journal*, 165(7), 917-928.

Kalkınma Bakanlığı (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Sağlıklı Yaşam ve Bağımlılıkla Mücadele Çalışma Grubu Bağımlılıkla Mücadele Alt Çalışma Grubu Raporu*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Kamer, V. K. (2008), Madde Bağımlılarının Rehabilitasyonunda Yeni Dönem Denetimli Serbestlik, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 79, 275-308.

Kaplan, G. B., Greenblatt, D. J., Ehrenberg, B. L., Goddard, J. E., Cotreau, M. M., Harmatz, J. S., Shader, R. I. (1997). Dose Dependent Pharmacokinetics and Psychomotor Effects of Caffeine in Humans. *Journal of Clinical Pharmacology*, 37, 693–703.

Karacaer, F. (2015). Ketamin: Yeni Bir Antidepresan? *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(1), 30-40.

Kaya, G., Toker, S. (2019). Kahve Tüketim Alışkanlıklarının İncelenmesi: İstanbul Örneği. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2(3), 146-164.

Kaya, H., Kaya, Ö. B., Paltun, S. C. (2018). Buprenorfin ve Benzodiazepin Beraber Kullanımı ile Ortaya Çıkan Solunum Depresyonu. *Current Addiction Research*, 2(1), 22-26.

Kennaway, E. L. (1924). The Formation of A Cancer-producing Substance from Isoprene (2-methyl-butadiene*). The Journal of Pathology and Bacteriology*, 27, 233-238.

Kerzendorfer, C., O'Driscoll, M. (2009). UVB and Caffeine: Inhibiting the DNA Damage Response to Protect Against the Adverse Effects of UVB. *Journal of Investigative Dermatology*,129, 1611–1613.

Kleiman, M. A., Hawdon, J. E. (2011). Narcotic Drug Import and Export Act (İçinde: *Encyclopedia of drug policy*, Vol. 1, 546-547). SAGE Publications, Inc.

Kline, N. S. (1959). Psychopharmaceuticals: Effects and Side Effects. *Bulletin of the World Health Organization*, 21, 397-410.

Koç, Z. (2021). Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçlarında Kişisel Kullanım Amacının Belirlenmesi (TCK M. 188/3 - TCK M. 191). *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(2), 1143-1191.

Kolb, L. (1925). Drug Addiction and It's Relation to Crime. *Mental Hygiene*, 9, 74-89.

Koob, G. F., Volkow, N. D. (2016). Neurobiology of Addiction: A Neurocircuitry Analysis. *The Lancet Psychiatry*, 3(8), 760–773.

Kozel, N., Dupont, R. ve Brown, B. (1972). A Study of Narcotic Involvement in an Offender Population. *International Journal of the Addictions*, 7, 443-450.

Köknel, Ö. (1998). *Bağımlılık – Alkol ve Madde Bağımlılığı*, İstanbul: Altın Kitaplar.

Kramer, J. C. (1976). From Demon To Ally – How Mythology Has and May Yet Alter National Drug Policy. *Journal of Drug Issues*, 6, 390-406.

Kuntsche, E. N., Silbereisen, R. K. (2004). Parental Closeness and Adolescent Substance Use in Single and Two-Parent Families in Switzerland. *Swiss Journal of Psychology*, 63, 85-92.

Kurt, Ş., Kurt, E. (2007). *Uygulamada Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları ve İlgili Mevzuat*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Küsen, H. (2022). Alkol Bağımlısı Ratlarda Akamprosat Kullanımının İnce Bağırsaklar Üzerinde Oluşturduğu Fizyopatolojik Etkilerin İzole Organ Banyosu Aracılığıyla Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Konya.

Laaksonen, E., Koski-Jännes, A., Salaspuro, M., Ahtinen H., Alho, H. (2008). A Randomized, Multicenter, Open-Label, Comparative Trial of Disulfiram, Naltrexone and Acamprosate in the Treatment of Alcohol Dependence. *Alcohol and Alcoholism*, 43(1), 53-61.

Laing, R. R., Beyerstein, B. L., Siegel, J. A. (2003). Forms of the Drug (İçinde: Laing, R. R. *Hallucinogens: A Forensic Drug Handbook,* 39-41). London: Academic Press.

Lange, J. E., Reed, M. B., Ketchie Croff, J. M., Clapp, J. D. (2008). College Student Use of Salvia Divinorum. *Drug and Alcohol Dependence*, 94(1-3), 263–266.

Larkin, G. L., Beautrais, A. L. (2011). A Preliminary Naturalistic Study of Low-dose Ketamine for Depression and Suicide Ideation in the Emergency Department. *International Journal of Neuropsychopharmacology*, 14(8), 1127-1131.

Ledoux, S., Miller, P., Choquet, M., Plant, M. (2002). Family Structure, Parent-child Relationships and Alcohol and Other Drug Use Among Teenagers in France and the United Kingdom. *Alcohol and Alcoholism*, 37, 52-60.

Levin, M. L., Goldstein, H., Gerhardt, P. R. (1950). Cancer and Tobacco Smoking: A Preliminary Report. *The Journal of the American Medical Association*, 143(4), 336-338.

Lewin, L. (1924). *Phantastica: Die betäubenden und erregenden Genussmittel - Für Ärzte und Nichtärzte*. Berlin: Verlag von Georg Stilke.

Lorenz, E., Stewart, H. L., Daniel, J. H., Nelson, C. V. (1943). The Effects of Breathing Tobacco Smoke on Strain A Mice. *Cancer Research*, 3, 122-124.

Lorist, M., Tops, M. M. (2003). Caffeine, Fatigue and Cognition. *Brain and Cognition*, 53, 82-94.

Macit, R. (2021). Uyuşturucu Madde Bağımlılığı ile Mücadelede Suç Teorilerinin Rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 1-10.

Mandara, J., Murray, C. B. (2006). Father's Absence and African American Adolescent Drug Use. *Journal of Divorce & Remarriage*, 46, 1-12.

Martin, B. K., Clapp, L., Alfers, J., Beresford, T. P. (2004). Adherence to Court-ordered Disulfiram at Fifteen Months: A Naturalistic Study. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 26(3), 233-236.

Martin, D., Le, J. K. (2022). *Amphetamine*. Treasure Island, FL: StatPearls Publishing.

Martindale, D. (1959). Sociological Theory and the Ideal Type (İçinde: Gross, L., *Symposium on Sociological Theory*, 57-91), New York, NY: Harper and Row.

McAllister, W. B. (2000). *Drug Diplomacy in the Twentieth Century*, London: Routhledge.

Mert Toprakkıran, N. (2010). İçeceklerde Kafein İçin Yeni Bir Biyosensör Hazırlanması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Edirne.

Milhorn, H. T. (1991). Diagnosis and Management of Phencyclidine Intoxication. *American Family Physician*, 43(4), 1293-1302.

Miller, N. S., Gold, M. S. (1989). Sedative-Hypnotics: Pharmacology and Use. *The Journal of Family Practice*, 29(6), 665-670.

Mjaland, K. (2014). A Culture of Sharing: Drug Exchange in a Norwegian Prison. *Punishment & Society*, 16(3), 336–352.

Monforte, J. R. ve Spitz, W. U. (1975). Narcotic Abuse Among Homicides in Detroit. *Journal of Forensic Sciences*, 20, 186-190.

Moore, M. H. (1978). Reorganization Plan #2 Reviewed: Problems in Implementing A Strategy to Reduce the Supply of Drugs to Illicit Markets in the United States. *Public Policy, 26*(2), 229-262.

Mumyakmaz, H. G. (2020). Yeşilay Cemiyeti ve Faaliyetleri: Bağımlılıkla Mücadele, Sağlıklı ve Ahlâklı Nesiller Yetiştirme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 368-387.

Murrough, J. W., Iosifescu, D. V., Chang, L. C., Al Jurdi, R. K., Green, C. E., Perez, A. M., Iqbal, S., Pillemer, S., Foulkes, A., Shah, A., Charney, D. S., Mathew, S. J. (2013) Antidepressant Efficacy of Ketamine in Treatment – Resistant Major Depression : A Two-Site Randomized Controlled Trial. *American Journal of Psychiatry*, 170(10), 1134-1142.

Musto, D. F. (2013). The American Experience with Stimulant and Opiates (İçinde: L. Gaines ve J. Kremling, *Drugs, Crime and Justice: Contemporary Perspectives,* 32-49), Long Grove, IL: Waveland Press, Inc.

National Commission on Marihuana and Drug Abuse (1973). Drug Use in America: Problem in Perspective. *The Technical Papers of the Second Report of the National Commission on Marihuana and Drug Abuse - Vol. II: Social Responses to Drug Use*, Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (1996). State Trends In Alcohol Problems 1979–92. *U.S. Alcohol Epidemiologic Data Reference Manual Vol. 5*, Rockville, MD: NIH Publication No: 96-4174.

National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (2007). *Helping Patients Who Drink Too Much: A Clinician's Guide, Updated 2005 Edition.* Bethesda, MD: NIH Publication No: 07-3769.

National Institute on Drug Abuse (2014). Principles of Drug Addiction Treatment (A Research-Based Guide). NIH Publication No. 12–4180.

National Institute on Drug Abuse (2015). *Hallucinogens and Dissociative Drugs Research Report*, NIDA Research Report Series.

National Institute on Drug Abuse (2016). *Cocaine Research Report*, NIDA Research Report Series.

Nevayî A. Ş. (1996). Muhakemet'ül Lugateyn (İki Dilin Muhakemesi), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

New York City Police Department (1983). *Homicide Analysis: New York City 1981*, Washington, DC: U.S. Department of Justice.

O'Malley, S. S. (1996). Opioid Antagonists in the Treatment of Alcohol Dependence: Clinical Efficacy and Prevention of Relapse. *Alcohol and Alcoholism*, 31(1), 77-81.

O'Malley, S. S., Garbutt, J. C., Gastfriend, D. R., Dong, Q., Kranzler, H. R. (2007). Efficacy of Extended-Release Naltrexone in Alcohol Dependent Patients Who Are Abstinent Before Treatment. *Journal of Clinical Psychopharmacology,* 27(5), 507-512.

O'Shea, B. (2000). Phencyclidine, Ketamine and Khat Phencyclidine (PCP, DOA, 'Angel Dust', 'Crystal', 'Hog'). *Irish Medical Journal*, 93(6), 185.

Office of National Drug Control Policy (2007). *National Southwest Border Counternarcotics Strategy: Unclassified Summary*, Washington, DC: U.S. Executive Office of President.

Office of National Drug Control Policy (2007). *The President's National Drug Control Strategy.* Washington, DC: U.S. Executive Office of President.

Office of National Drug Control Policy (2008). *Cocaine Smuggling in 2006*, Washington, DC: U.S. Executive Office of President.

Ogunbodede, O., McCombs, D., Trout, K., Daley, P., Terry, M. (2010). New Mescaline Concentrations from 14 Taxa/Cultivars of Echinopsis Spp. (Cactaceae) ("San Pedro") and Their Relevance to Shamanic Practice. *Journal of Ethnopharmacology*, 131(2), 356-362.

Oschner, A., DeBakey, M. (1939). Primary Pulmonary Malignancy: Treatment by Total Pneumonectomy. *Surgery, Gynecology and Obstetrics*, 68, 435-451.

Ögel, K. (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*, İstanbul: Yeniden Yayınları.

Ögel, K. ve Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve Hükümlü Ergenlerde Madde Kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 11-17.

Ögel, K., Koç, C., Aksoy, A., Başabak, A., Evren, C. (2012). *Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Programı (SAMBA)*. İstanbul: Yeniden Yayınları.

Ögel, K., Koç, C., Karalar, B., Başabak, A., Aksoy, A., İşmen, M., Yeroham, R. (2011). SAMBA İsimli Bir Bağımlılık Tedavi Programının Etkinlik Çalışması. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 21(Suppl.2), 150-151.

Öner, M. Z. (2010). Türk Ceza Hukukunda Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde İmal ve Ticareti Suçları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Örsel, O. (2016). Tütün Kontrolü ve Dünya Sağlık Örgütü Önerileri (MPOWER 2015). *Güncel Göğüs Hastalıkları Serisi*, 4(1), 13-21.

Özbay, Y., Yılmaz, S., Büyüköztürk, Ş., Aliyev, R., Tomar, İ. H., Eşici, H., Yancar, C. ve Akyılmaz, F. D. (2017). Madde Bağımlılığı: Temiz Bir Yaşam İçin Bireyin Güçlendirilmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5, 81-130.

Özmen, Ö. (2009). Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Suçları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Özşeker, P., Dip, A., Dağlıoğlu, N., Gülmen, M. K. (2017). Sentetik Kannabinoidler: Yeni Nesil Esrar. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 21(1), 34-40.

Öztürk, S. Sarıkaya, N. (2020). Sigara, Alkol, Madde Bağımlılığı Tedavi Programının (Samba) Problem Çözme Becerileri Üzerine Etkisi. *Sağlık ve Toplum*, 20(3), 140-147.

Palamar, J. J. (2017). There's Something About Molly: The Under-Researched yet Popular Powder Form of Ecstasy in the United States. *Substance Abuse*, 38(1), 15–17.

Parascandola, M. (2020). The Other Surgeon General's Report: History of the U.S. Public Health Response to Air Pollution, Cigarette Smoking and Lung Cancer. *Annals of Cancer Epidemiology*, 4(3), 1-9.

Passie, T., Seifert, J., Schneider, U., Emrich, H. M. (2002). The Pharmacology of Psilocybin. *Addiction Biology*, 7(4), 357-364.

Pedersen, W. (2009). Cannabis Use: Subcultural Opposition or Social Marginality?, *Acta Sociologica*, 52(2), 135–48.

Petit, A., Karila, L., Chalmin, F., Lejoyeux, M. (2012). Methamphetamine Addiction: A Review of the Literature. *Journal of Addiction Research & Therapy*, S1, 1-6.

Piko, B. F., Fitzpatrick, K. M. (2006). Cross-Cultural Parent–Child Relations: The Role of Parental Monitoring in Youth's Substance Abuse Behaviors in Hungary and the United States. (İçinde: D. M. Devore (Ed.), *New Developments in Parent–Child Relations*, 129-146). Hauppauge, NY: Nova Science Publishers.

Polat, S., Koparal, B., Okumuş, B., Hocaoğlu, Ç. (2021). Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Denetimli Serbestlik Birimine Başvuran Olguların Madde Kullanım Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 10(2), 78-82.

Poyraz, R. (1999). Disiplinler Arası Adli Tıp Kimya ve Toksikoloji. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

Poznyak, V., Reed, G. M. ve Medina-Mora, M. E. (2018). Aligning the ICD-11 Classification of Disorders due to Substance Use with Global Service Needs. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 27(3), 212–218.

Preble, E. (1980). El Barrio Revisited. *Annual Meeting of Society for Applied Anthropology*, Denver CO, 21 March.

Preble, E. ve Casey, J. (1969). Taking Care of Business: The Heroin Users Life on the Street. *International Journal of the Addictions*, 4, 1-24.

Price, R. B., Nock, M. K., Charney, D. S., Mathew, S. J. (2009). Effects of Intravenous Ketamine on Explicit and Implicit Measures of Suicidality in Treatment-Resistant Depression. *Biological Psychiatry*, 66(5), 522-526.

Puzzanchera, C., Stahl, A. L., Finnegan, T. A., Tierney, N., Snyder, H. N. (2003). *Juvenile Court Statistics 1998*, Washington, DC: U.S. Department of Justice.

Rada, R. (1975). Alcoholism and Forcible Rape. *American Journal of Psychiatry*, 132, 444-446.

Rees, J. R., Stukel, T. A., Perry, A. E., Zens, M. S., Spencer, S. K., Karagas, M. R. (2007). Tea Consumption and Basal Cell and Squamous Cell Skin Cancer: Results of A Case Control Study. *Journal of the American Academy of Dermatology*, 56, 781-785.

Rivier, L., Lindgren, J. E. (1972). "Ayahuasca" the South American Hallucinogenic Drink: An Ethnobotanical and Chemical Investigation. *Economic Botany*, 26(2), 101-129.

Rodrigues, A. V. S. L. (2018). Dimethyltryptamine: Endogenous Role and Therapeutic Potential. Yüksek Lisans Tezi, *Faculdade de Medicina da Universidade Do Porto*, Porto.

Sacco, L. N. (2014). *Drug Enforcement in the United States: History, Policy and Trends*, Washington, DC: Congressional Research Service.

Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2012). *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*. Ankara: Pozitif Matbaa.

Saiki, R., Scharf, S., Faloona, F., Mullis, K., Horn, G., Erlich, H., Arnheim, N. (1985). Enzymatic Amplification of Beta-globin Genomic Sequences and Restriction Site Analysis for Diagnosis of Sickle Cell Anemia. *Science*, 230(4732), 1350–1354.

Saint-Jean, G. (2010). Gender Differences in the Salience of Psychosocial Mediators of the Impact of Acculturation on Substance Abuse Among Hispanic Youth in Florida. *Journal of Immigrant Minority Health*, 12, 166-172.

Saka, R. (1948). *Uyuşturucu Maddeler (Afyon-Morfin-Eroin-Esrar-Kokain) Hakkında Milletler Arası Hukuki ve Sosyal Durum*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Salmaner, H. (2003). *Suç Yeri İncelemesi*, Şanlıurfa: Elif Matbaacılık.

Sandberg, S. (2012). Cannabis Culture: A Stable Subculture in a Changing World. *Criminology and Criminal Justice*, 13(1), 63–79.

Sarıgüzel, M. (2021). Küresel Uyuşturucu Kontrol Sistemi ve Türkiye. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7(40), 120-137.

Schatzman, M. (1975). Cocaine and the Drug Problem. *Journal of Psychedelic Drugs*, 7(1), 7-18.

Sehlikoğlu, K., Özkan, Ö. L., Sehlikoğlu, Ş., Eğilmez, O. B., Kafadar, H. (2022). Madde Kullanımı Nedeniyle Denetimli Serbestlik Tedbiri Olan Bireylerin Sosyodemografik, Klinik ve Suç Özelliklerinin Değerlendirilmesi. *Adli Tıp Bülteni*, 27(1), 42-51.

Sevdim, A. E. (2014). *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde İmal ve Ticareti Suçu*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Sevimli, H. Ö. (2019). Türk Ceza Hukukunda Kullanmak İçin Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Satın Almak, Kabul Etmek veya Bulundurmak ya da Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Kullanmak Suçu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Sezer, İ. Ç. (2017). Yerleşik Yaşama Geçişin Tanığı Ev Faresi. *Bilim ve Teknik Aylık Popüler Bilim Dergisi*, 594, 10.

Shahidullah, S. M. (2008). *Crime Policy in America*. Lanham, MD: University Press of America Inc.

Shen, Y.-C., Chen, S.-F. (2010). Clinical Aspects of Inhalant Addiction (İçinde: B. A. Johnson (Ed.), *Addiction Medicine: Science and Practice - Volume 1*, 525-532), New York, NY: Springer.

Shupe, L. M. (1954). Alcohol and Crime: A Study of the Urine Alcohol Concentration Found in 882 Persons Arrested During or Immediately After the Commission of a Felony. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 44(5), 661-664.

Sickmund, M., Stahl A. L., Kang, W. (2011). *Easy Access to Juvenile Court Statistics: 1985-2008*, Washington, DC: U.S. Department of Justice.

Simoes, C., Matos, M. G., Batista-Foguet, J. M. (2008). Juvenile Delinquency: Analysis of Risk and Protective Factors Using Quantitive and Qualitative Methods. *Cognition, Brain and Behavior. An Interdisciplinary Journal*, 12(4), 389-408.

Singh, J., Gupta, P. (2017). Drug Addiction: Current Trends and Management. *The International Journal of Indian Psychology*, 5(1), 186-201.

Sinner, B., Graf, B. M. (2008). Ketamine (İçinde: J. Schüttler, H. Schwilden, Modern Anesthetics, *Handbook of Experimental Pharmacology Vol.182*, 313-333). Berlin: Springer.

Smit, H. J., Rogers, P. J. (2002). Effects of Energy Drinks on Mood and Mental Performance: Critical Methodology. *Food Quality and Preference*, 13, 317-326.

Smith, R. C. (1972). Speed and Violence: Compulsive Methamphetamine Abuse and Criminality in the Haight-Ashbury District (İçinde: Zarafonetis, C., *Drug Abuse: Proceedings of the International Conference*, 435-448). Pennsylvania, PA: Lea and Febiger.

Snyder, J. L., Bowers, T. G. (2008). The Efficacy of Acamprosate and Naltrexone in the Treatment of Alcohol Dependence: A Relative Benefits Analysis of Randomized Controlled Trials. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 34(4), 449-461.

Solgun, S. (2002). Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Alternatif Çözüm Önerileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Muğla.

Solmaz, A., Okumuş, M. (2015). Yeni Bir Uyuşturucu Madde Olan Bonzai Haberlerinin Internetten Sunumu: www.milliyet.com.tr Örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8, 180-199.

Spronk, D. B., van Wel, J. H. P., Ramaekers, J. G., Verkes, R. J. (2013). Characterizing the Cognitive Effects of Cocaine: A Comprehensive Review. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 37(8), 1838-1859.

Srisurapanont, M., Jarusuraisin, N. (2005). Naltrexone for the Treatment of Alcoholism: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *The International Journal of Neuropsychopharmacology,* 8(2), 267-280.

Stahl, M. S. (2013). *Stahl's Essential Psychopharmacology: Neuroscientific Basis and Practical Application (Fourth Edition)*, Cambridge: Cambridge University Press.

Strain, E. C., Bigelow, G. E., Liebson, I. A., Stitzer, M. L. (1999). Moderate – vs High – Dose Methadone in the Treatment of Opioid Dependence: A Randomized Trial. *The Journal of the American Medical Association*, 281, 1000-1005.

Su Topbaş, Z. (2020). Alkol/Madde Bağımlılığı Tanısı Almış Bireylerin Taburculuk Sonrası İzlemlerinde Kullanılmak Üzere Telepsikiyatrik Hasta Takip Formunun Geliştirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.

Substance Abuse and Mental Health Services Administration and National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (2015). *Medication for the Treatment of Alcohol Use Disorder: A Brief Guide*. Rockville, MD: HHS Publication No: (SMA) 15-4907.

Sutherland, R., Sindicich, N., Barrett, E., Whittaker, E., Peacock, A., Hickey, S. (2015). Motivations, Substance Use and Other Correlates Amongst Property and Violent Offenders Who Regularly Inject Drugs. *Addictive Behaviors*, 45, 207-213.

Swezey, R. (1973). Estimating Drug-Crime Relationships, *International Journal of the Addictions*, 8, 701-721.

Şahin, N. (2021). Ayahuasca: Ruhların Sarmaşığı. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 234-259.

Şentürk, Z., Kuvaki, B., Arkan, A. (1997). Çocuklarda Oral Premedikasyonda Midazolam ve Midazolam-Ketamin Kombinasyonunun Solunumsal ve Hemodinamik Etkilerinin Karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 4(2), 21-29.

Taylor, A. H. (1969). *American Diplomacy and the Narcotics Traffic, 1900-1939: A Study in International Humanitarian Reform*. Durham, NC: Duke University Press.

Temple, J. L. (2009). Caffeine Use in Children: What We Know, What We Have Left to Learn and Why We Should Worry. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 33, 793-806.

Teplin, L. A., Abram, K. M., McClelland, G. M., Dulcan, M. K., Mericle, A. A. (2002). Psychiatric Disorders in Youth in Juvenile Detention. *Arch Gen Psychiatry*, 59, 1133-1143.

Thakurta, R. G., Das, R., Bhattacharya, A. K., Saha, D., Sen, S., Singh, O. P., Bisui, B. (2012). Rapid Response with Ketamine on Suicidal Cognition in Resistant Depression. *Indian Journal of Psychological Medicine*, 34(2), 170-175.

Tinklenberg, J. (1973). Drugs and Crime (İçinde: National Commission on Marijuana and Drug Abuse, *Drug Use in America: Problems in Perspective – Volume I: Patterns and Consequences of Drug Use)*, Washington, DC: United States Government Printing Office.

Tomanbay, İ. (2016). *Madde Bağımlılığı ve Sosyal Hizmet*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyal Hizmetler Lisans Tamamlama Programı.

Tosun, M. (2008). Madde Bağımlılığına Genel Bakış, Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar, *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi,* (62), 201-220.

Trevitt, J., Kawa, K., Jalali, A., Larsen, C. (2009). Differential Effects of Adenosine Antagonists in Two Models of Parkinsonian Tremor. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, 94, 24-29.

Tuncer, A. (2011). Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Ticareti ve Kullanılmasına İlişkin Suçlar. Yayımlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Türkiye İstatistik Kurumu (2014). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2013*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

U.S. Department of Health and Human Services (2008). Highlights 2006: National Amissions to Substance Abuse Treatment Services, *Treatment Episode Data Set (TEDS)*, DASIS Series: S-40, Rockville, MD: DHHS Publication No: (SMA) 08-4313.

Uğurlu, T., Şengül, C., Şengül, C. (2012). Bağımlılık Psikofarmakolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 37-50.

Uluğ B. (2007). Alkol Kullanımı İle İlişkili Bozukluklar (İçinde: Güleç, C. ve Köroğlu, E., *Psikiyatri Temel Kitabı*, 161-172), Ankara: HYB Basım Yayın.

Uluğ, B., Gürel, Ş. C. (2012). Esrar (Kannabis) Kullanımına Bağlı Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar (İçinde: Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, 141-145). Ankara: Pozitif Matbaa.

Uluğtuğ, N. (1941). Kımız. *Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası*, 13(79), 130-132.

United Nations Office on Drugs and Crime (2017). *World Drug Report 2017: Part 1 – Executive Summary – Conclusions And Policy Implications*, Viyana: United Nations Publication.

United Nations Office on Drugs and Crime (2021). "*Cocaine: A Spectrum of Products*", Cocaine Insights 2, Vienna: UNODC.

Uslu, M. (2019). Sigara Bağımlılığı: Nikotin ve Sigara (Tütün) Bağımlılığı (İçinde: A. Eryılmaz ve M. E. Deniz (Ed.), *Tüm Yönleriyle Bağımlılık*, 204-232). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Uzbay, T. İ. (2009). Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler. *Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 21, 5-15.

Uzbay, T. İ. (2015). *Madde Bağımlılığı: Tüm Boyutlarıyla Bağımlılık ve Bağımlılık Yapan Maddeler*, İstanbul: İstanbul Tıp Yayınevi.

Uzbay, T. İ., Yüksel, N. (2003). Madde Kötüye Kullanımı ve Bağımlılığı (İçinde: Yüksel, N. (Ed.) *Psikofarmakoloji*, 485-520), Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi.

Üngüren, E. (2015). Beynin Nöroanatomik ve Nörokimsayal Yapısının Kişilik ve Davranış Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1), 193-219.

Üstün, Ç. (2009). Eski Bir Türk İçeceği: Kımız (Koumıss), *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 26, 247-255.

Üstün, D. (1997). Sürekli Etil Alkol Fermentasyonu Parametrelerinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.

van der Kruit, P. J. J. (2007). Maritime Drug Interdiction in International Law. PhD, *Faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie, Universiteit Utrecht*, Utrecht, Nederlands.

Varol, M. (2011). *Alkol Raporu*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti.

Virkunnen, M. (1974). Alcohol as a Factor Precipitating Aggression and Conflict Behaviour Leading to Homicide. *British Journal of the Addictions*, 69, 149-154.

Vohra, R., Seefeld, A., Cantrell, F. L., Clark, R. F. (2011). Salvia Divinorum: Exposures Reported to a Statewide Poison Control System Over 10 Years. *The Journal of Emergency Medicine*, 40(6), 643-650.

Volkow, N. D., Chang, L., Wang, G., Fowler, J. S., Franceschi, D., Sedler, M., Gatley, S. J., Miller, E., Hitzemann, R., Ding, Y., Logan, J. (2001). Loss of Dopamine Transporters in Methamphetamine Abusers Recovers with Protracted Abstinence. *Journal of Neuroscience*, 21(23), 9414-9418.

Vronsky, R. (2004). *Serial Killers: The Method and Madness of Monsters*, New York, NY: Berkley Books.

Vucina, T., Becirevic, I. Z. (2007). Risk Factors and Protective Factors for Adolescent Substance Use. *Review of Psychology*, 14, 59-72.

Weaver, M. F. (2015). Prescription Sedative Misuse and Abuse. *Yale Journal of Biology and Medicine*, 88, 247-256.

Westerterp-Plantenga, M., Diepvens, K., Joosen, A. M. C. P., Berube-Parent, S., Tremblay, A. (2006). Metabolic Effects of Spices, Teas and Caffeine. *Physiology & Behavior*, 89, 85-91.

Wick, J. Y. (2013). The History of Benzodiazepines. *The Consultant Pharmacist*, 28(9), 538-548.

Williams, L. C., Keyes, C. (2001). Psychoactive Drugs (İçinde: M. D. Ford, K. A. Delaney, L. J. Ling, T. Erickson (Ed.) *Clinical Toxicology*, 640-649). Pennsylvania, PA: W. B. Saunders.

Wipfli, H., Samet, J. M. (2016). One Hundred Years in the Making: The Global Tobacco Epidemic. *Annual Review of Public Health*, 37(1), 149-166.

Wolfgang, M. E. (1958). *Patterns in Criminal Homicide*, Pennsylvania, PA: University of Pennsylvania Press.

Woo, T. U. (2014). Neurobiology of Schizophrenia Onset. *Current Topics in Behavioral Neurosciences*, 16, 267-295.

World Health Organization (2011). *Ensuring Balance in National Policies on Controlled Substances: Guidance for Availability and Accessibility of Controlled Medicines*. Geneva: WHO Press.

World Health Organization (2012). *Guidelines on Methadone Therapy and Treatment of Drug Dependence in Myanmar*. Myanmar: WHO Press.

World Health Organization (2015). *WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2015: Raising Taxes on Tobacco.* Geneva: WHO Press.

World Health Organization (2018). *Global status report on alcohol and health 2018.* Geneva: WHO Press.

Wynder, E. L., Graham, E. A. (1950). Tobacco Smoking as a Possible Etiologic Factor in Bronchogenic Carcinoma: A Study of 684 Proved Cases. *The Journal of the American Medical Association*, 143(4), 329-333.

Yaşar, Y. (2012). *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Temini ve Ticareti Suçları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yeşilay (2017). *Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı, "Sigara Vücudun Düşmanı" TBM Alan Kitaplığı Dizisi: 8*, İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

Yeşilbaş, O. (2017). Ağır Akut Bronşiyolitte Yardımcı Tedavi Olarak Ketamin İnfüzyonu ve Azitromisin Kullanımı. *Çocuk Acil ve Yoğun Bakım Dergisi*, 4(3), 146-148.

Yokuş Sevük, H. (2007). *Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde Kullanılmasına İlişkin Suçlar*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Youick, J. J., Faiman, M. D. (1991). Disulfiram Metabolism as a Requirement for the Inhibition of Rat Liver Mitochondrial Low Km Aldehyde Dehydrogenase. *Biochemical Pharmacology*, 42(7), 1361-1366.

Zahn, M. A. (1975). The Female Homicide Victim. *Criminology*, 13(3), 400-415.

Zahn, M. A. (1980). Homicide in the Twentieth Century United States (İçinde: Inciardi, J. A., Faupel, C. E., *History and Crime*, 111-131), Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Zahn, M. A., Bencivengo, M. (1974). Violent Death: A Comparison Between Drug Users and Nondrug Users. *Addictive Diseases*, 1, 283-296.

Zarate, C. A., Brutsche, N., Ibrahim, L., Franco-Chaves, J., Diazgranados, N., Cravchik, A., Selter, J., Marquardt, C. A., Liberty, V., Luckenbaugh, D. A. (2012). Replication of Ketamine's Antidepressant Efficacy in Bipolar Depression: A Randomized Controlled Add-on Trial *Biological Psychiatry*, 71(11), 939-946.

Zarate, C. A., Singh, J. B., Carlson, P. J., Brutsche, N. E., Ameli, R., Luckenbaugh, D. A., Charney, D. S., Manji, H. K. (2006). A Randomized Trial of an N-Methyl-Daspartate Antagonist in Treatment-Resistant Major Depression. *Archives of General Psychiatry*, 63(8), 856-864.

Zat, V. (1994). *Adabıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*. İstanbul: İletişim yayınları.

Zehra, A., Burns, J., Kure Liu, C., Manza, P., Wiers, C. E., Volkow, N. D., Wang, G. (2018). Cannabis Addiction and the Brain: A Review. *Journal of Neuroimmune Pharmacology*, 13(4), 438-452.

Ziyalar, A. (1991). Alkol Bağımlılığı, *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 1(1), 29-33.

Online Kaynaklar

Alsabah, A. S., "*Sedative – Hypnotic Drugs*", https://www.researchgate.net/-publication/344177409_Sedative_-Hypnotic_Drugs, Erişim Tarihi: 12/08/2022

AMATEM (a), *"Sigaranın İçindeki Kimyasal Zararlı Maddeler"*, http://www.amatem.org/sigara/sigaranin-icindeki-kimyasal-zararli-maddeler/, Erişim Tarihi: 20/05/2022

American Psychiatric Association, https://www.psychiatry.org/psychiatrists/-practice/dsm/feedback-and-questions/frequently-asked-questions, Erişim Tarihi: 22/12/2020

Bağımlılık ile Mücadele Yüksek Kurulu (a), "*2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı – 2018 Uyuşturucu ile Mücadele Faaliyet Raporu*", https://bmyk.gov.tr/Eklenti/38498/0/uyusturucu-ile-mucadele-ulusal-eylem-plani-2018-2023-2018-yili-faaliyet-raporupdf.pdf, Erişim Tarihi: 10/12/2020

Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu (b), https://bmyk.gov.tr/TR-67156/bmyk.html, Erişim Tarihi: 10/12/2020

Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu (c), "*2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı*", https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/-birimler/tutun-mucadele-bagimlilik-db/haberler/uyus-turucu_eylem_plani/2018-2023_Uyusturucu_ile_Mucadele_Ulusal_Strateji_Belgesi-_ve_Eylem_Plani.pdf, Erişim Tarihi: 10/12/2020

Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu (d), "*Okulda Bağımlılığa Müdahale Eğitim Programı (OBM)*", https://bmyk.gov.tr/TR-69382/okulda-bagimliliga-mudahale-egitim-programi-obm.html, Erişim Tarihi: 27/09/2022

Bureau of Justice Statistics, https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=abu, Erişim Tarihi: 21/11/2017

Centers for Disease Control and Prevention, "*Youth Risk Behavior Surveillance System (YRBSS)*" https://www.cdc.gov/healthyyouth/data/yrbs/-index.htm, Erişim Tarihi: 24/11/2017

Confederation of European Probation, "*Probation of Europe*", https://www.cep-probation.org/knowledgebases/probation-in-europe/, Erişim Tarihi: 24/12/2022

ÇEMATEM, https://bakirkoyruhsinireah.saglik.gov.tr/TR-346325/cematem.-html, Erişim Tarihi: 20/05/2022

Dışişleri Bakanlığı, "*Türkiye'nin Uyuşturucu ile Mücadelesi*", https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uyusturucu-ile-mucadelesi_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 27/09/2022

Drug Enforcement Administration (a), *"Drug Fact Sheet: Ketamine"*. https://www.-dea.gov/sites/default/files/2020-06/Ketamine-2020.pdf, Erişim Tarihi: 22/05/2022

Drug Enforcement Administration (b), *"Drug Fact Sheet: DXM"* https://www.-dea.gov/ sites/default/files/2020-06/DXM-2020.pdf, Erişim Tarihi: 15/08/2022

Drug Enforcement Administration (c), *"Drug Fact Sheet: Stimulants"*, https://www.-dea.gov/sites/default/files/2020-06/Stimulants-2020.pdf, Erişim Tarihi: 12/08/2022

Drug Enforcement Administration (d), "*Drug Fact Sheet: Amphetamines*", https://www.dea.gov/sites/default/files/2020-06/Amphetamines-2020_0.pdf, Erişim Tarihi: 12/08/2022

Drug Enforcement Administration (e), "*Drug Scheduling*", https://www.dea.-gov/drug-information/drug-scheduling, Erişim Tarihi: 24/11/2017

Drug Enforcement Administration (e), https://www.dea.gov/history, Erişim Tarihi: 20/11/2017

Drug Enforcement Administration (f), https://www.dea.gov/mission, Erişim Tarihi: 20/11/2017

DrugRehab, https://www.drugrehab.com/addiction/signs-of-substance-abuse/-addiction-vs-dependence/, Erişim Tarihi: 11/12/2019

EGM Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Başkanlığı, "*Tarihçe ve Tanıtım*", https://www.egm.gov.tr/kom/baskanligimiz-tarihce-ve-tanitim, Erişim Tarihi: 12/12/2020

EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (a), "*Misyon, Vizyon ve Temel Değerler*", https://www.narkotik.pol.tr/vizyonumuz, Erişim Tarihi: 12/12/2020

EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (b), "*Tarihçe*", https://www.na rkotik.pol.tr/tarihce, Erişim Tarihi: 12/12/2020

EGM Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (c), "*TUBİM Şube Müdürlüğü*", https://www.narkotik.pol.tr/gorevlerimiz, Erişim Tarihi: 27/09/2022

HSC Public Health Agency, *"Stimulant Drugs Professional Guidance"*, https://www.publi chealth.hscni.net/sites/default/files/stimulants_users_factsheet_version_2.pdf, Erişim Tarihi: 12/08/2022

International Narcotics Control Board, https://www.incb.org/incb/en/-about.html, Erişim Tarihi: 07/05/2021

İçişleri Bakanlığı, "*Uyuma Projesi*", https://www.icisleri.gov.tr/uyuma-projesi, Erişim Tarihi: 27/09/2022

Mchem, B. B. (2021). *"Could Synthetic Mescaline Protect Declining Peyote Populations?"*. https://chacruna.net/synthetic_mescaline_protect_declining_-peyote_populations/ Erişim Tarihi: 20/05/2022

National Drug Intelligence Center, *"Intelligence Bulletin: DXM (Dextromethorphan)"*, Document ID: 2004-L0424-029, https://www.jus-tice.gov/archive/ndic/pubs11/11563/index.htm, Erişim Tarihi: 15/08/2022

National Institute of Child Health and Human Development, https://www.nichd.-nih.gov/grants-contracts/contracts/contacts, Erişim Tarihi: 22/11/2017

National Institute of Justice, "*Arrestee Drug Abuse Monitoring Program*" https://www.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh241/files/archives/ncjrs/adam.pdf, Erişim Tarihi: 24/11/2017

National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, https://www.niaaa.-nih.gov/our-work, Erişim Tarihi: 22/11/2017

National Institute on Drug Abuse (a), *"Inhalants Research Report: What Are Inhalants?"*, https://nida.nih.gov/publications/research-reports/inhalants/what-are-inhalants, Erişim Tarihi: 16/08/2022

National Institute on Drug Abuse (b), *"Prescription Opioids Drug Facts"* https://nida.nih.gov/download/37633/prescription-opioids-drugfacts.pdf, Erişim Tarihi: 16/08/2022

National Institute on Drug Abuse (c), "*Research Report Series: Methamphetamine*", https://nida.nih.gov/sites/default/files/methrrs.pdf, Erişim Tarihi: 17/08/2022

National Institute on Drug Abuse (d), *"MDMA (Ecstasy/Molly) DrugFacts"*, https://nida.nih.gov/publications/drugfacts/mdma-ecstasymolly, Erişim Tarihi: 15/08/2022

National Institute on Drug Abuse (e), https://www.drugabuse.gov/-aboutnida/frequently-asked-questions, Erişim Tarihi: 21/11/2017

National Institute on Drug Abuse (f), "*Monitoring the Future*" https://nida.nih.gov/research-topics/trends-statistics/monitoring-future, Erişim Tarihi: 24/11/2017

*National Institutes of Health***,** https://www.nih.gov/about-nih/what-we-do/nih-almanac/national-institute-drug-abuse-nida, Erişim Tarihi: 21/11/2017

New England HIDTA, http://www.nehidta.org/default.aspx/MenuItemID/145/-MenuGroup/ONDCP.htm, Erişim Tarihi: 18/11/2017

Office of Justice Programs, https://ojp.gov/about/offices/bjs.htm, Erişim Tarihi: 21/11/2017

Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı, https://obm.org.tr/, Erişim Tarihi: 27/09/2022

Özgürlük Araştırmaları Derneği, *"2020 Yılı Türkiye Alkol Tüketim Verileri",* https://oad.org.tr/blog/turkiye-alkol-tuketim-verileri-2020-yili-281/#_ftn3, Erişim Tarihi: 08/12/2020

Resmî Gazete, 11 Ağustos 2013, sayı: 28732, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2013/08/20130811-12.htm, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Resmî Gazete, 12 Ekim 2004, sayı: 25611: https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 12 Haziran 1930, sayı: 1518: https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/1518.pdf, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 12 Haziran 1942, sayı: 5130, https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/5130.pdf, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Resmî Gazete, 13 Kasım 2004, sayı: 25642, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2004/11/20041113.htm, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 13 Mart 1926, sayı: 320, https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/320.pdf, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Resmî Gazete, 15 Nisan 2008, sayı: 26848, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2008/04/20080415-1.htm, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Resmî Gazete, 19 Aralık 2006, sayı: 26831, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2006/12/20061219-1.htm, Erişim Tarihi: 25/12/2022

Resmî Gazete, 19 Haziran 1986, sayı: 19139, https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/19139.pdf, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 20 Temmuz 2005, sayı: 25881, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2005/07/20050720.htm, Erişim Tarihi: 25/12/2022

Resmî Gazete, 21 Şubat 1948, sayı: 6838, https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/6838.pdf, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 24 Aralık 1928, sayı: 1074: https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/1074.pdf, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 24 Haziran 1933, sayı: 2435: https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/2435.pdf, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 3 Mart 2011, sayı: 27863, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2011/03/20110303-1.htm, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Resmî Gazete, 3 Nisan 1926, sayı: 338, https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/338.pdf, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Resmî Gazete, 31 Mayıs 1937, sayı: 3618, https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/3618.pdf, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 4 Mart 1950, sayı: 7448, https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/7448.pdf, Erişim Tarihi: 21/09/2022

Resmî Gazete, 6 Mayıs 1930, sayı: 1489, https://www.resmigazete.-gov.tr/arsiv/1489.pdf, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Resmî Gazete, 7 Ocak 2011, sayı: 27808, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2011/01/20110107-2.htm, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Resmî Gazete, 8 Temmuz 2005, sayı: 25869, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2005/07/20050708-1.htm, Erişim Tarihi: 25/12/2022

Resmî Gazete, 9 Ocak 2002, sayı: 24635, https://www.resmigazete.-gov.tr/eskiler/2002/01/20020109.htm, Erişim Tarihi: 24/09/2022

Sağlık Bakanlığı, "*Denetimli Serbestlik Tedbirleri Uygulanan Kişilerin Tedavileri 2009/82*", https://www.saglik.gov.tr/TR,11008/denetimli-serbestlik-tedbirleri-uygulanan-kisilerin-tedavileri-200982.html

Substance Abuse and Mental Health Services Administration (a), https://www.-samhsa.gov/about-us/who-we-are, Erişim Tarihi: 19/11/2017

Substance Abuse and Mental Health Services Administration (b), https://www.-samhsa.gov/about-us/who-we-are/offices-centers/cmhs, Erişim Tarihi: 19/11/2017

Substance Abuse and Mental Health Services Administration (c), https://www.-samhsa.gov/about-us/who-we-are/offices-centers/oas, Erişim Tarihi: 19/11/2017

Substance Abuse and Mental Health Services Administration (d), "*National Survey on Drug Use and Health (NSDUH)*" https://www.samhsa.gov/data/data-we-collect/nsduh-national-survey-drug-use-and-health, Erişim Tarihi: 24/11/2017

Supreme Court, "*History and Traditions*", https://www.supremecourt.gov/-about/historyandtraditions.aspx, Erişim Tarihi: 24/11/2017

Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı, https://tbm.org.tr/, Erişim Tarihi: 27/09/2022

Türkiye İstatistik Kurumu, *"Türkiye Sağlık Araştırması 2019"*, https://data.tuik.gov.tr/, Erişim Tarihi: 04/05/2021

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, "*Türkiye Uyuşturucu Raporu 2020*", http://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/-tubim/türkiye-uyuşturucuraporu_26-haziran-final-_1_.pdf, Erişim Tarihi: 07/05/2021

U.S. Code (a), "*Opium Importation by Chinese Forbidden – Punishment*", https://u scode.house.gov/statviewer.htm?volume=24&page=409, Erişim Tarihi: 24/11/2017

U.S. Code (b), "*21 U.S.C. 812 - Schedules of controlled substances*", https://uscode. house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title21/chapter13/subchapter1/partB&edition=prelim, Erişim Tarihi: 24/11/2017

U.S. Courts, "*Probation and Pretrial Services History*", https://www.uscourts.gov/services-forms/probation-and-pretrial-services/probation-and-pretrial-services-history, Erişim Tarihi: 25/12/2022

U.S. Customs and Border Protection, https://www.cbp.gov/about/history, Erişim Tarihi: 24/11/2017

*U.S. Executive Office of President, Office of National Drug Control Policy***,** https://www. whitehouse.gov/ondcp/, Erişim Tarihi: 18/11/2017

U.S. Public Health Service Hospitals, https://www.usphs.gov/about-us, Erişim Tarihi: 24/11/2017

United Nations Office of Drugs and Crime (a), "*The Shanghai Opium Commission*", https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_-1959-01-01_1_page006.html, Erişim Tarihi: 07/05/2021

United Nations Office on Drugs and Crime (b). "*The 1912 Hague International Opium Convention*", https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/the-1912-hague-internatio-nal-opium-convention.html, Erişim Tarihi: 07/05/2021

Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu (a)*, "Uyuşturucu İle Mücadele Yüksek Kurulu Faaliyet Raporu (Temmuz 2014 - Temmuz 2015)",* https://www.necdet-unuvar.com.tr/FileUpload/bs445985/File/umk_faaliyet_raporu.pdf*,* Erişim Tarihi: 10/12/2020

Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu (b), "*Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi ve Uyuşturucu ile Mücadele Acil Eylem Planı, 2015*", https://www.nar kotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/Documents/1-stratej%c4%b0%20belges%c4%b0_eylem%20plani_%c4%b0l%20kurulla-ri_2015_tr.pdf, Erişim Tarihi: 10/12/2020

Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu (c), "*Türkiye Cumhuriyeti Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı 2016-2018*", https://www. narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/-Documents/-eylem%20plani_2016-2018_tr.pdf, Erişim Tarihi: 10/12/2020

World Health Organization (a), "ICD-10 International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision", https://icd.who.int/browse10/2019/en, Erişim Tarihi: 22/12/2020

World Health Organization (b), "ICD-11 International Classification of Diseases 11th Revision), https://icd.who.int/browse11/l-m/en, Erişim Tarihi: 22/12/2020

World Health Organization (c), *"MPOWER : A Policy Package to Reverse the Tobacco Epidemic"*, https://apps.who.int/iris/handle/10665/43888, Erişim Tarihi: 08/12/2020

World Health Organization (d), *"Turkey Marks Progress in Fight Against Noncommunicable Diseases"*, https://www.who.int/features/2012/ncd_tur-key/en/, Erişim Tarihi: 04/05/2021

Yeşilay (a), "*Yeşilay Tarihçesi*", https://www.yesilay.org.tr/tr/-kurumsal/tarihce, Erişim Tarihi: 27/09/2022

Yeşilay (b), "*Amacımız – Faaliyetlerimiz*", https://www.yesilay.org.tr/tr/-kurumsal/amacimiz-faaliyetlerimiz, Erişim Tarihi: 27/09/2022

DEMİR İPEK YOLU VE TÜRKİYE

Mehmet Yavuz Kankavi

İstanbul Kent Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü Öğretim Görevlisi

nobel bilimsel

DEMİR İPEK YOLU VE TÜRKİYE

Mehmet Yavuz Kankavi

Yayın No.: 1281
ISBN: 978-625-433-905-9
E-ISBN: 978-625-433-906-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2022, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kankavi, Mehmet Yavuz.
Demir İpek Yolu ve Türkiye / Mehmet Yavuz Kankavi
1. Basım, X + 124 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok
ISBN: 978-625-433-905-9
E-ISBN: 978-625-433-906-6
1. Demir İpekyolu 2. Türkiye 3. Lojistik Koridorlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ..... **iii**

LOJİSTİK KORİDORLAR VE TÜRKİYE ..... **v**

KISALTMALAR ..... **ix**

BÖLÜM 1.
GİRİŞ **1**

BÖLÜM 2.
LİTERATÜR VE ARAŞTIRMA **5**

BÖLÜM 3.
TAŞIMACILIK YÖNETİMİ **9**

3.1. Taşımacılık Yönetimine Giriş 13
3.2. Kara Taşımacılığı 14
3.2.1. Kara Yolu Taşımacılığı 14
3.2.2. Demir Yolu Taşımacılığı 35
3.2.3. Boru Hattı Taşımacılığı 50
3.3. Hava Taşımacılığı 54
3.3.1. Hava Yolu Taşımacılığı 54
3.4.Deniz Taşımacılığı 59
3.4.1. Deniz Yolu Taşımacılığı 59
3.5. Multi Modal Taşımacılık (Çok Modlu Taşımacılık) 76
3.5.1. Taşımacılık Sistemleri 77
3.6. Çok Modlu (Multi Modal)/Kombine Taşımacılığın Temel Bileşenleri 78
3.7. Çok Modlu (Multi Modal)/Kombine Taşımacılık Uygulamaları 80

BÖLÜM 4.
ULAŞTIRMA (TAŞIMA) KORİDORU KAVRAMI **85**

BÖLÜM 5.
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ULAŞTIRMA KORİDORLARI **87**

BÖLÜM 6.
TARİHÎ İPEK YOLU.....97

BÖLÜM 7.
YENİ İPEK YOLU.....101

BÖLÜM 8.
İPEK YOLU KORİDORLARI TÜRKİYE DEMİR İPEK YOLU.....105

BÖLÜM 9.
DEMİR İPEK YOLU VE BTK BAĞLANTISI.....107

BÖLÜM 10.
DEMİR İPEK YOLU TÜRKİYE GEÇİŞİ GÜZERGÂH SEÇİM KRİTERLERİ VE EN UYGUN GÜZERGÂHLARIN TESPİTİ.....115

BÖLÜM 11.
SONUÇ VE ÖNERİLER.....121

KAYNAKÇA.....123

KAYNAKÇA

Acar. Z.-Ozkan S. (2015). Hazar Transit koridoru raporu: Hazar Strateji Enstitüsü, S.29-38

Beckwith C.I. (2011). İpekyolu İmparatorlukları: Bronz çağından günümüze Orta Asya Tarihi, Odtü Yayıncılık, S.96-120

Belt and Road Portal (2016). Erişim adresi: http://www.eng:yidaiyilu.gov.cn

Bilgiç Ş, (2017). Demiryolu Ders notları-1: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Brembati F. (2016). Ciola M-The ‘‘Silk Road’’ re-enters the Mediterranean: mediter affairs, S.11-29

Bulut M. (2014). Medeniyetler Güzergâhı İpekyolu, İstanbul Zaim üniversitesi yayınları, S.17-37

Çancı M, Erdal M. (2013). Uluslararası Taşımacılık Yönetimi, Utikad Yayınları, S.72-73

Deniz Ticaret Odası, Denizcilik Sektör Raporu İstanbul, Erişim Tarihi (2022)

Erdal M. -Sandalcı K.(2009). Uluslararası Demiryolu Eşya Taşımacılığı, Utikad Yayın, S.21-25

Esmer S. (2016). Deniz Taşımacılığı Ders Notları.

Griffiths R.T-Revitalising (2018). The Silk Road Hipe Publications, S.75-100

Haksöz H.,Seshadri S.,Lyer A.V.,(2014). İpekyolunda Tedarik Zinciri Yönetimi-Strateji: Performans ve Risk, Scala Yayıncılık, S.11-25

Işık Eğitim Kurumları Ulaştırma Koridorları ve Güzergâhları SRC eğitim Erişim Tarihi (2019)

Işıkoğlu N, Rota Y, (2019). Demiryolu Taşımacılığı Ders Notları

İncekara B, (2019). Asya ve Avrupa Arasındaki Ulaştırma Koridorları ve Dünya Ekonomisi için önemi: Bilim evi Dış Politika Dergisi, Sayı 3.

Jinchen T. (2016) .One Belt and One Road: Connecting China and The World, Mc Kinsey & Company Bulletin

Jinping Xi (2017). The Governance of China: Foreign Languages Press, China, S.543-566

Jakobowski, J-Poplawski K-Kaczmarski (2018). The EU-China Rail Connections: Background, Actors, Interests, OSW studies Warsaw, The Silk Railroad, S.38-60

Kankavi M.Yavuz. (2018). Fiata Utikad Deniz Taşımacılığı Ders Notları.

Kankavi, M.Yavuz. (2012). Loj 201 İşyeri Uygulamaları Ders Notları Haliç Üniversitesi.

Kankavi, M.Yavuz. (2013). Loj 108 Ulaştırma Sistemleri Ders Notları Haliç Üniversitesi.

Kankavi, M.Yavuz. (2018). Uluslararası Ticaret Lojistiği Ders Notları Kültür Üniversitesi.

Kankavi, M.Yavuz. (2018). Uluslararası Ticaret Lojistiği Ders Notları Kültür Üniversitesi.

Kaplan K. (2017). Anadolu Lojistik Tarihi Utikad Yayınları, S.86-91

Kefeli E, Taşağıl A, Karagür N.Syılmaz, D.Ö.(2008). Dünden Bugüne İpekyolu Beklentiler ve Gerçekler Ötüken Yayınları, S.9-15

Kefeli E, Raşagil A, Karagür S, Yılmaz D, (2008). Dünden Bugüne İpekyolu Ötüken Yayınları.

Kissinger H.(2015). Çin, Kanüs Yayınları, S.25-46

Kunaka C, Cararuthers, (2019). Trade &Transport Corridor Management Toolkit E-library

Köprülü, F, (1959). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Sf,53.

Millar Mark (2015). Global Supply Chain Ecosystems, S.135-147

Murphy P, Knemeyer A.M, (2016). Güncel Lojistik Nobel Yayınları, S.210-227

Peter F(2018). İpek Yolu: Alternatif Dünya Tarihi, Pegasus Yayınları. S.1-30

Phraprommangkalachan, Ed.d (2018). Belt & Road Initiative of the Maritime Silk Road Confucius Institute, S.9-13

Qingxin l. Nanhai (2017). Deniz İpekyolu: Kaynak Yayınları, S.9-11

Rota Y, (2019). Demiryolu Taşımacılığı Ders Notları

Saaty, T.l, (1982) Decision Making for leaders: Lifetime Learning Publications, S.78

Saygılı M. Erdal M. (2013). Küresel Lojistik, Utikad Yayınları, S.4-8

Servantie D, (2016). AB ve Türkiye Nehir Taşımacılığı Politikaları Analizi Raporu, İKV.

Shuofeng W,(2016). Marko Polo Çin de: Kaynak Yayınları, S. 73-83

Tafero (2018). T.-The Belt and Road Research Guide: Middletown, De Usa, S.141-142

Tanyaş M, Düzgün M, (2016). Uluslararası Lojistik Nobel yayınları.

TCDD (2022). Erişim adresi: http://www.tcdd.gov.tr

Timor M. (2011). Analitik Hiyerarşi Prosesi, Türkmen yayınları, S.29-45

Türklim, Türkiye Limancılık 2022 Raporu, İstanbul, Erişim Tarihi (2022)

UNCTAD, Review of Martime Transport 2022 Report, Erişim Tarihi (2022)

Yıldıran M. (2013). İpekyolu Ekonomileri, Hiperlink, S.141-146

Yiwei W. (2015). The Belt & Road Initiative What will China offer the world in its rise: New World Press, S.22-26

Yiwei W, (2016). China connects the world what behind the belt & road initiative: New World Press, S.73-79

SİSTEM HASTALIKLARI

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Metin Şenol
Öğr. Gör. Vesile Adıgüzel

nobel

SİSTEM HASTALIKLARI

Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Metin Şenol - Öğr. Gör. Vesile Adıgüzel

Yayın No.: 4673
Sağlık Bilimleri No.: 195
ISBN: 978-625-427-927-0
E-ISBN: 978-625-427-928-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şenol, Metin., Adıgüzel, Vesile.
Sistem Hastalıkları / Editörler: Metin Şenol - Vesile Adıgüzel
1. Basım, X + 456 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-927-0
E-ISBN: 978-625-427-928-7
1. Sistem Hastalıkları 2. Sağlık Bilimleri 3. Hastalıklar ve Tedavileri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜMLER VE YAZARLARI iii

ÖN SÖZ ix

GENEL HASTALIK BİLGİSİ 1
Kadir Atakır

SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI 25
Mesut Bayraktaroğlu

DOLAŞIM SİSTEMİ HASTALIKLARI 43
Doğaç Çağlar Gürbüz

SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI 71
Hicran Güler

ENDOKRİN HASTALIKLARI 97
Ozan Kocakaya

ÜRİNER SİSTEM HASTALIKLARI 131
M. Fatih Şimşekoğlu

KADIN GENİTAL SİSTEM HASTALIKLARI 149
Gerçek Aydın

SİNİR SİSTEMİ HASTALIKLARI 183
Bilgihan Bıkmazer

KULAK BURUN BOĞAZ HASTALIKLARI 207
Fatma Nur Kömür-Tayfun Demirel

ENFEKSİYON HASTALIKLARI 237
Önder Yüksel Eryiğit

GÖZ HASTALIKLARI 275
İskender Alkın Solmaz

DERİ HASTALIKLARI 305
Aslı Şenol

KAN HASTALIKLARI 329
Taner Adıgüzel

KAS VE İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI 349
Enis Yıldırım

GENETİK HASTALIKLAR 387
Fatma Kübra Ata

ONKOLOJİK HASTALIKLAR 405
Bilgehan Şahin

PSİKİYATRİK HASTALIKLAR 435
Vesile Adıgüzel

GENEL HASTALIK BİLGİSİ

Kadir Atakır

1. Giriş

"Sağlık" kelimesi hepimiz için az çok bir şey ifade etmektedir. En basit tanımıyla hastalık ifadesinin karşıtıdır. Daha ayrıntılı bir tanımla ise sağlık "Kişinin bedenen, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik hâlinde olması" olarak açıklanabilir.

Bilgi ise insan zekâsının ya da gözleminin sonucunda ortaya çıkabilen, doğruluğu ispatlanmış, öğrenme ve öğretme yoluyla kişiden kişiye, toplumdan topluma aktarılabilen, gerektiğinde kullanılabilecek şekilde akıl ya da kaynaklarda saklanabilen her türlü gerçek, tanım ve bilimsel doğrulardır. İnsan gibi yaradılışı zayıf bir canlıyı doğa ve diğer hayvanlar karşısında üstün kılan, ona güç katan zekânın bir ürünü ve farkındalığıdır bilgi.

Geçmişten gelen, insan ve toplum sağlığı hakkında koruyucu, tedavi ve rehabilite edici hizmetlerle ilgili bilgilerin, sağlık biriminde çalışacak kişiler başta olmak üzere tüm eğitim ve öğretim alanlarında bireye aktarıldığı bilgi ders alanına ise sağlık bilgisi denir. Bu bilgi aktarımı bazen acil servisi aramak gibi basit bir çerçeveden ibaret olabilir. Bazen de siz sağlık profesyonellerine verilecek çok ayrıntılı ve derinlemesine bir bilgi havuzunu içerebilir. Bilgi taliplisi (ki burada siz öğrenciler) bu bilgiyi ne kadar çok ve doğru öğrenirse topluma faydası o kadar çok olur. O kadar aranan bir profesyonel, o kadar iyi bir uygulayıcı ve gerektiğinde de iyi bir öğretici olur.

Gelin, bu değerli bilgi yolculuğuna başlayalım…

Kaynaklar

1. Adak, N. (2016). Sağlık Sosyolojisinin Temel Kavramları, Sağlık Sosyolojisi.
2. Baloğlu B. (2006). Ekonomik ve Sosyolojik Bakış Açısıyla Sağlık ve Hastalık. İstanbul: DR Yayınları.
3. Başol, E. (2015). Gelişmekte Olan Ülkelerde Strateji: Sağlık Sisteminde Sevk Zinciri. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8), 128-140. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/e n/pub/bsbd/issue/43833/539044
4. Bayat, A. H. (2016). Tıp Tarihi, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları
5. Bolsoy N., & Sevil Ü. (2006). Sağlık-Hastalık ve Kültür Etkileşimi, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 3.
6. Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele Rehberi (2017). Erişim adresi: https://hsgm.s aglik.gov.tr/dosya/mevzuat/genelge/Bulasici-Hastaliklar-ile-Mucadele-Rehberi-Genelgesi-2017-11.pdf
7. Cassel, E. J. (1976). The Healer's Art: A New Approach to the Doctor-Patient Relationship, Lippincott, New York. s. 47-83, Akt. Nurşen Özçelik Adak, age., s. 26.
8. Ceyhan D. (2016). Güncel Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbi Tedavilerin Sağlık Uygulamalarındaki Yeri. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi. http://www.sbeder gi.duzce.edu.tr/article/view/5000127982
9. Coşansu, G. (2015). Diyabet: Küresel Bir Salgın Hastalık. Okmeydanı Tıp Dergisi 31 (Ek sayı): 1-6, doi:10.5222/otd.2015.001
10. Ertem, M., İnandı, T., Çan, G., Ergör, A., Şaşmaz, T., Ayoğlu, F., & Kaya, M. (2012). Halk Sağlığı Uzmanları Derneği. Türkiye Halk Sağlığı Raporu.
11. Field, D. (1976). "The Social Definition of Illness", An Introduction to Medical Sociology, Edit. David Tuckett, Tavistock Publications, London, s.334-335, Akt.
12. Fişek, N. (1982). Sağlık Hizmetleri Ve İşçi Sağlığı Ailelerinin Sağlık Sorunları. Modern Yönetim Semineri. Türk-İş Yayınları No:144. Erişim Tarihi: 28.12.2008, http://an kararefakat.net/ drupaltr/drupal-5.2/?q=node/12
13. Meslek Hastalıkları, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi. https://www.csgb.gov.tr/media/1340/meslekha staliklari.pdf
14. Morgani S. M., Canham M. A., Nichols J., Sharov A. A., Migueles R. P., Ko M. S., & Brickman J. M., (2013). Totipotent embryonic stem cells arise in ground-state culture conditions. Cell Rep, 3, 1945-1957.
15. Özevci, G., Ceyhan, B., & Atakır, K. (2021). Artan Cep Telefonu Kullanımının İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri . DÜSTAD Dünya Sağlık ve Tabiat Bilimleri Dergisi, 4(2) , 80-93. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/dustad/issue/67499/1022777
16. Ülgen, O. (1993). Medikal Sosyolojide Bazı Kavramsal Açıklamalar, Sosyoloji Dergisi, Sayı: 4, s. 97. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI

Mesut Bayraktaroğlu

1. Giriş

Sağlıklı bir yaşam sürmek için ve sağlık hizmeti veren kişiler açısından elbette vücuttaki tüm organ sistemleri yüksek öneme sahiptir. Ancak hastalıkların sıklığı ve neden oldukları ölümlere bakıldığında akciğer kanseri, KOAH ve pnömoni gibi hastalıklar düşünüldüğünde göğüs hastalıkları bölüme öne çıkmaktadır. Bunun yanında 2019 yılı sonundan beri yaşamakta olduğumuz Covid-19 salgını gibi birçok bulaşıcı enfeksiyon hastalığı da sıklıkla solunum yolları virüsleri ile oluşmaktadır. Bu bölümde solunum yolları anatomisi, fizyolojisi, muayenesi, tanı yöntemleri ve hastalıklarından bahsetmeyi amaçladık.

2. Solunum Sistemi

2.1. Solunum Sistemi Anatomisi

Solunum sistemi, solunum yoluyla dış ortamdan alınan oksijenin metabolizma sonucu oluşan karbondioksitle değişimini sağlar. Solunum sistemi üst ve alt solunum bölgesi olarak iki bölümde incelenebilir (Şekil 1). Üst solunum yolları; burun, farinks ve larinksten meydana gelir. Bu bölge havanın ısıtılması, nemlendirilmesi ve temizlenmesini sağlar. Alt solunum yolları; trakea, bronşlar ve akciğerden oluşur. Bu bölge göğüs boşluğu (toraks) içindedir. Gaz alışverişi ise alveollerde gerçekleşir. Larinksin görevi; havayı akciğerlere iletmek, ses oluşumunu sağlamak ve alt solunum yollarını yabancı cisimlerin girişinden korumaktır.

Kaynaklar

1. Birring, S. S., Pavord, I. D., Singh, D., Woodcock, A., Kreith, J. W., & Albert, R. K. (2004). An approach to respiratory symptoms. In: Albert RK, Spiro SG, Jett JR eds. Clinical Respiratory Medicine, 2nd ed. Pennsylvania: Mosby; 235-262.
2. Eberhardt, W. E., Mitchell, A., Crowley, J., et al. (2015). The IASLC Lung Cancer Staging Project: Proposals for the Revision of the M Descriptors in the Forthcoming Eighth Edition of the TNM Classification of Lung Cancer. J Thorac Oncol; 10 (11): 1515-1522.
3. Howard, L. S., Barden S., Condliffe, R., et al. (2018). British Thoracic Society Guideline for the Initial Outpatient Management of Pulmonary Embolism. Thorax; 73: ii1-ii29.
4. Iseman, M. D., (2005). Bronchiectasis. In: Murray and Nadel's Textbook of Respiratory Medicine; 4th Edition; RJ Mason,VC Broaddus, JF Murray, JA Nadel. New York: Elsevier Saunders, 1252 - 76.
5. King, T. E Jr. (2003). Bronchiolitis. In: Interstitial Lung Disease, 4th ed, King TE Jr, Schwarz MI (Eds), B.C. Decker, Hamilton, ON, Canada, p. 787.
6. MacDuff, A., Arnold, & A., Harvey, J. (2010). Management of Spontaneous Pneumothorax: British Thoracic Society pleural disease guideline. Thorax; 65 (Suppl 2), ii18-ii31.
7. McManus, D. D., & De Marco, T. (2009). Pulmonary hypertension. In: Crawford MH, ed. Current Diagnosis and Treatment. 3rd ed. New York: Mc Graw Hill, 352-370.
8. Metintaş, M. (2010). Plevra ve Hastalıkları. İç: Özlü T, Metintaş M, Karadağ M, Kaya A. Solunum Sistemi ve Hastalıkları. İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi, 1919-1997.
9. Murray, J. F. (1988) Daignostic Evaluation. In: Murray JF, Nadel JA, ed. Textbook of Respiratory Medicine. Philadelphia: West Square Washington, 431-451.
10. Rahman, N.M., & Davies, R. J. O. (2008). Effusions from Infections: Parapneumonic Effusion and Empyema. In: Light RW, Lee YCG (eds), Textbook of Pleural Diseases. 2nd ed, Hodder Arnold, 341–66.
11. Raju, S., Ghosh, S., & Atul, C. (2017). Chest CT Signs in Pulmonary Disease. Chest, 151: 1356-1374.
12. Singh, D., Agusti, A., & Anzueto, A., et al. (2019). Global Strategy for the Diagnosis, Management, and Prevention of Chronic Obstructive Lung Disease: The GOLD Science Committe report 2019. Eur Respir J, 18: 1-11.
13. Tsai, K.S., & Grayson, M. H. (2008). Pulmonary Defense Mechanisms Against Pneumonia and Sepsis.Curr Opin Pulm Med, 14: 260–5.
14. Uysal, A., Gürüz, Y., Köktürk, O., ve ark. (2009). Türk Toraks Derneği Paraziter Akciğer Hastalıkları Uzlaşı Raporu. Türk Toraks Dergisi, 10; 8: 4-12.
15. West, J. B. (2004). Respiratory Physiology. Baltimore: Lippincott Williams&Wilkins, 1-133.
16. Wilcox, M. E., Chong, CAKY, & Stanbrook, M. B., et al. (2014) Does this Patient Have an Exudative Effusion? The Rational Clinical Examination Systematic Review. JAMA: 311: 2422-2431
17. Woodhead, M., Blasi, F., Ewig, S., et al. (2011). Guidelines for the Management of Adult Lower Respiratory Tract Infections. Clin Micro-biol Infect, 17 (suppl 6), 1-24

DOLAŞIM SİSTEMİ HASTALIKLARI

Doğaç Çağlar Gürbüz

1. Kalp Anatomisi ve Fizyolojisi

1.1. Giriş

Kanın vücut içerisinde en doğru şekilde dolaşımını sağlayan sisteme dolaşım sistemi denir. Dolaşım sisteminin temel görevi ise oksijen, karbondioksit, glikoz, protein, yağ asitleri gibi temel hücre için gerekli olan maddelerin taşınması ve oluşan atıkların boşaltım organına yönlendirilmesini sağlamaktır. Bu sistemin herhangi bir noktasında aksaklık izlenmesi durumunda dolaşım sistemi hastalığı yani tıp dilinde kardiyovasküler hastalık terimi kullanılır.

Günümüzde dolaşım sistemi hastalıkları dünyada ve Türkiye'de en sık rastlanan hasta grubu olup acil veya polikliniklere başvuran hastaların %30-40'ını oluşturmaktadır ve ne yazık ki dünyada Covid-19 pandemisine ve kanserlere rağmen en sık ölüm nedenini hâlâ kardiyovasküler hastalıklar (dolaşım sistemi hastalığı) oluşturmaktadır. Bu hastalıkların ölüm nedeni olmasının en önemli sebebi, ateroskleroz (damar sertleşmesi) denen damar endotelinin özelliğinin bozulması sonucu oluşan damar tıkanmaları ve buna bağlı gelişen komplikasyonlar izlemektedir.

Kardiyovasküler sistem anatomik ve fizyolojik olarak beş temel birimden oluşmaktadır.

1) Kalp

2) Atardamarlar (Arter)

3) Toplardamarlar (Ven)

4) Kılcal damarlar (Kapiller)

Kaynaklar

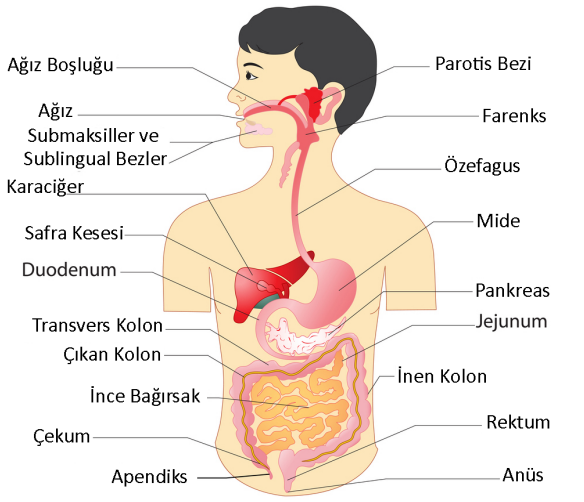
1. Avrupa Kalp Cemiyeti (ESC) 2018 Hipertansiyon Kılavuzu.
2. Avrupa Kalp Cemiyeti (ESC) 2020 Konjenital Kalp Hastalığı Kılavuzu.
3. Avrupa Kalp Cemiyeti (ESC) 2021 Kapak Hastalıkları Kılavuzu
4. Filippatos, G., Khan, S.S., Ambrosy, A.P., Cleland, J.G.F., Collins, S.P., Lam, C.S.P., ... & Gheorghiade, M. (2015) International Registry to Assess Medical Practice with Longitudinal Observation for Treatment of Heart Failure (REPORT-HF): Rationale for and Design of a Global registry. Eur J Heart Fail 2015;17: 527-533
5. Gehrie, E. R., Reynolds, H. R., Chen, A.Y., Neelon, B.H., Roe, M.T., Gibler, W.B., ... & Hochman, J. S. (2009) Characterization and Outcomes of Women and Men with non-ST-segment Elevation Myocardial Infarction and Nonobstructive Coronary Artery Disease: Results from the Can Rapid Risk Stratification of Unstable Angina Patients Suppress Adverse Outcomes with Early Implementation of the ACC/AHA Guidelines (CRUSADE) quality improvement initiative. Am Heart J 2009;158(4): 688–694.
6. Guyton & Hall (2011) Textbook of Medical Physiology, 12th edition. Philadelphia, Saunders Elsevier,
7. Hartley, A., Marshall, D. C., Salciccioli, J. D., Sikkel, M. B., Maruthappu, M., & Shalhoub, J. (2016). Trends in Mortality from Ischemic Heart Disease and Cerebrovascular Disease in Europe: 1980 to 2009. Circulation;133(20):1916–1926
8. Kozan, Ö. (2019). Kalp Kitabı Cilt 1-2, İstanbul: Nobel Tıp Kitap Evi,
9. Ponikowski, P., Voors, A. A., Anker, S. D., Bueno, H., Cleland, J. G., Coats, A. J., ... & Van der Meer, P. (2016). ESC Guidelines for the Diagnosis and Treatment of Acute and Chronic Heart Failure: The Task Force for the Diagnosis and Treatment of Acute and Chronic Heart Failure of the European Society of Cardiology (ESC). Developed with the Special Contribution of the Heart Failure Association (HFA) of the ESC. Eur Heart J;37(27): 2129-2200.
10. Sobotta. (2018). Atlas of Human Anatomy, 16th edition. Germany: Elsevier.

SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI

Hicran Güler

1. Giriş

Sindirim sistemi ağızla başlayıp farenks, özefagus, mide, ince bağırsak ve kalın bağırsakla devam eden, anüsle sonlanan; su, tuz, elektrolitler ve besin maddelerinin vücuda alınıp moleküllerine ayrılmasını sağlayan, daha sonrasında bu moleküllerin kan dolaşımına katılmasını ve sindirilemeyen atık maddelerin de atılmasını sağlayan sistemdir. Ayrıca sindirime yardımcı organlarımızın başında karaciğer, safra kesesi ve pankreas gelmektedir (Şekil 1). Sindirim sisteminde meydana gelen hastalıklar hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde ciddi düzeyde mortalite ve morbiditeye neden olmaktadır. Bu bölümde sindirim sistemindeki önemli hastalıklara değinilerek hastalıkların altında yatan etiyolojiler, tanı ve tedavi yöntemleri anlatılacaktır.

Şekil 1. Sindirim sistemi organları

Kaynaklar

1. Abdominalis, C., & Oris, C. (2016). Anatomy lecture notes for biomedical engineering. Anatomy Lecture Notes For Biomedical Engineering: Digestive System / The Abdominal Cavity in. pp.1-6.
2. Akyolcu, N., Kanan, N., & Aksoy, G. (2019). Cerrahi Hemşireliği II. (2. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, ss. 155-242.
3. Albayrak, T., Kasım, İ., Kahveci, R., Şencan, İ., Ünsal, S., & Akça, Ö. (2012). Bir akut apandisit olgusu. Ankara Medical Journal, 12(3), 153-155.
4. Barrett, K. E., Barman, S. M., Boitano, S., & Brooks, H. L. (2018). Ganong'un Tıbbi Fizyolojisi. Ü. İşoğlu-Alkaç (Ed.) (25. baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, ss. 453-515.
5. Bilgi, Z., & Batırel, H. F. (2013). Hiatal herniler. Toraks Cerrahisi Bülteni, 4(4), 253-258. Doi: 10.5152/tcb.2013.38
6. Ersan, Y., Yavuz, N., Çiçek, Y., Ergüney, S., & Kuşaslan, R. (2004). Anal fissürlerde medikal tedavi. Cerrahpaşa Tıp Dergisi, 35(4), 194-199.
7. Eti Aslan, F. (2017). Sağlığın Değerlendirilmesi ve Klinik Karar Verme. Ankara: Akademisyen Tıp Kitabevi, ss. 557-581.
8. Guyton, A. C., & Hall, J. E. (2001). Textbook of Medical Physiology. H. Çavuşoğlu (Ed.) (10 th. Ed.). Tavaslı matbaacılık, pp. 750-781.
9. Haspolat, Y. K., Aktar, F., & Yolbaş, İ. (2016). Sindirim sistemi anatomisi. Adölesanda Beslenme içinde. Cinius yayınları, ss. 9-19.
10. Jenkins, J. T., & O'dwyer, P. J. (2008). Inguinal hernias. Bmj, 336(7638), 269-272. Doi: 10.1136/bmj.39450.428275.AD
11. Karadakovan, A., & Eti Aslan, F. (2017). Dâhilî ve Cerrahi Hastalıklarda Bakım. (4. baskı). Ankara: Akademisyen kitabevi, ss. 625-685.
12. Kılıçarslan, H., Kalyon, S., & Yenice, N. (2011). Peptik ülser etyopatogenezi. Okmeydanı Tıp Dergisi, 27(2), 65-69. Doi: 10.5222/otd.2011.065
13. Smeltzer, S. C., & Bare, B. (2003). Assessment of digestive and gastrointestinal function. Medical-Surgical Nursing in (10 th. ed.). Philadelphia: United States, pp. 941-964.
14. Sya'haya, S., & Iyos, R. N. (2016). Pengaruh pemberian ekstrak daun ungu (Graptophylum pictum Griff) terhadap penyembuhan hemoroid. Jurnal Majority, 5(5), 155-160.
15. Tunçel, N., Aydın, S., & Zeytinoğlu, M. (2000). İnsan Anatomisi ve Fizyolojisi. S. Aydın (Ed.) Anadolu Üniversitesi Yayını, ss. 199-209.
16. Türker, P., & Günaldı, S. D. (2016). Crohn hastalığı ve tıbbi beslenme. Güncel Gastroenteroloji, 20(3), 267-273.
17. WHO (2020). Cancer Fact Sheets. [Erişim tarihi: 07.09.2022] Erişim adresi https://gco.iarc.fr/today/data/factsheets/cancers/7-Stomach-fact-sheet.pdf
18. Yıldırım, Y. (2008). Ülseratif kolit ve hemşirelik yönetimi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 24(2), 135-146.
19. Yıldız Fındık, Ü., Ünver, S., & Eyi, S. (2019). Gastrointestinal Sistemin Cerrahi Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, ss. 69-141.

ENDOKRİN HASTALIKLARI

Ozan Kocakaya

1. Giriş

Endokrinoloji, iç (endo) salgı bezlerini ve bunları ürettiği hormonları inceleyen bilimdir. Hormon, Yunancada "harekete geçirmek" fiilinden türemiş bir kelimedir ve hormonların hücrelerde aksiyonu başlatmak, fizyolojik süreçleri düzenlemek işlevlerini tanımlar. Endokrinolojiyi tıbbın diğer branşlarından ayıran en önemli farkı, fonksiyonları tanımlarken anatomik sınırların kullanılamamasıdır. Endokrinoloji fizyolojik süreçlerle öylesine iç içedir ki bazen klasik bezlerden üretilmeyen hormonların rolü gözden bile kaçar. Örneğin kalp damar sisteminde kan basıncı, kan hacmi kontrolünde ADH gibi, katekolaminler gibi burada da anlatılacak birçok klasik hormon rol alır ancak kalpten salgılanan atrial natriüretik peptid tam da klasik bir hormon gibi uzak bir organda, böbreklerde, sodyum atılımını artırır. Böbrekte üretilen eritropoietin kemik iliğinde kan üretimini sağlar. Bağırsaklardan üretilen kolesistokinin, ghrelin, gastrin, sekretin vb. birçok hormon spesifik işlevlere ve klinik hastalıklara neden olur. Ancak bu bölüm klasik salgı bezlerine, bunların işlevlerine ve hastalıklarına sınırlı kalacaktır.

- Endokrinolojik hastalıklara yaklaşırken temel iki sorumuz şunlardır: Hangi bez yanlış çalışıyor? Hangi hormonun düzeyinde anormallik var?
- Bezin işlevini kanda ürettiği hormonun düzeyine bakarak ölçeriz:

I. Hipo___: Hormon eksiği varsa kullanılan terimdir. Bez yavaş çalışıyor olabilir veya bez doğuştan yoktur, sonradan işlevini yitirmiş olabilir.

II. Hiper___: Hormon fazlalığı var; ya bez hasar gördü dışarı hormon akıyor ya da bez çok çalışıp fazla hormon üretiyor.

III. Ö___: Ne *hipo* ne de *hiper* durumlar, yani normal aralıktaki işlev bazı durumlarda böyle adlandırılır (*ör.* ötiroid).

Kaynakça

1. Goldman, L., & Schafer, A. I., (2021). Goldman-Cecil Medicine [26. baskı], Elsevier 2021, ISBN: 9780323532662
2. Igaz, P., (2021). Practical Clinical Endocrinology, Springer, ISBN: 9783030620103
3. Loscalzo, J., Fauci, A., Kasper, S., Hauser, D. Longo, J., & Jameson, L. (2022) Harrison's Principles of Internal Medicine [21. baskı] McGraw Hill / Medical, ISBN: 1264268505, 9781264268504
4. Melmed, S., Koenig, R., Rosen, C., Auchus, R., & Goldfine, A. (2019). Williams Textbook of Endocrinology [14. baskı], Elsevier, ISBN: 9780323555968
5. Melmed, S. (2011) Pathogenesis of pituitary tumors. Nat Rev Endocrinol 7:257.
6. MKSAP 19 (2021) Medical Knowledge Self-Assessment Program. Endocrinology and Metabolism [19. baskı] American College of Physicians, ISBN: 9781938245756
7. MKSAP 19 (2021). Medical Knowledge Self-Assessment Program. Endocrinology and Metabolism [19. baskı] American College of Physicians, ISBN: 9781938245756
8. Rugge, J. B., Bougatsos, C. C., & Chou, R. (2015) Screening and treatment of thyroid dysfunction: An evidence review for the U. S. Preventive Services Task Force. Ann Intern Med 162:35.
9. Wass, J., Arlt, W., & Semple, R., (2022) Oxford Textbook of Endocrinology and Diabetes [3. baskı], Oxford University Press, ISBN: 9780198870197

ÜRİNER SİSTEM HASTALIKLARI

M. Fatih Şimşekoğlu

1. Giriş

Üriner sistem hastalıklarının değerlendirmesi tanı, tedavi ve takip yöntemleri açısından genel tıbbi bilginin yanında spesifik hastalık bilgisi gerektirmektedir. Bu bölümde üriner sistem terminolojisi, temel ürolojik kavramlar ve temel hastalık bilgisi başlıklar hâlinde ve sistematik bir şekilde ele alınmaktadır. Bu yolla sağlık profesyonellerinin üriner sistem hastalıkları ile ilgili temel bilgi ve bilinç sahibi olmaları amaçlanmaktadır.

2. Temel Kavramlar ve Semptomatoloji

Üroloji erkeklerde üriner ve genital sistem; kadınlarda ise üriner sitem hastalıkları ile ilgilenen bir bilim dalıdır. Erkek ve kadında böbrek, böbrek üstü bezi, üreter, mesane, üretra ve retroperitoneal bölge üriner sistem ile ilişkili bölgelerdir. Erkekte ise ek olarak prostat, seminal veziküller, penis, testisler ve skrotum üriner sistem hastalıkları ile ilişkili organlardır. Üriner sistem hastalıklarını daha iyi anlamak için üriner sistem ile ilgili terminolojilerin, semptomların ve semptom-hastalık ilişkisinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bölümde üriner sistem hastalıkları ile ilgili sıkça kullanılan kavramlar açıklanmaktadır.

2.1. Hematüri

İdrarda kan bulunması hematüri olarak tanımlanmaktadır. Hematüri gözle görülebilir (makroskopik) veya mikroskop altında tespit edilebilir (mikroskobik) hematüri olarak iki ana başlıkta ele alınmaktadır. Mikroskobik hematüri denilebilmesi için tam idrar tahlilinde 3'ten fazla eritrosit bulunması gerekmektedir. Hematüri tarif eden bir hasta ile karşılaşıldığında hematürinin diğer idrar rengi

Kaynaklar

1. Akinci, D., Akhan, O., Ozmen, M., ve ark. (2005). Long-term results of single-session percutaneous drainage and ethanol sclerotherapy in simple renal cysts. Eur J Radiol.;54:298- 302.
2. Bennett, J.E., Dolinand, R., & Blaser, M. J. (2014). Mandell, Douglas, and Bennett's Principles and Practice of Infectious Diseases, 8th Edition. Saunders Section D, chapter 68.
3. Bolla, M., van Poppel. H., & Collette, L., et al (2005). Postoperative radiotherapy after radical prostatectomy: a randomised controlled trial (EORTC trial 22911). Lancet; 366:572-578.
4. Bradley, A. J., Lim, Y. Y., & Singh, F. M. (2011) Imaging features, follow-up, and management of incidentally detected renal lesions. Clinical Radiology; 66:1129-1139.
5. Galvin, D. J., Pearle, M. S. (2006). The contemporary management of renal and ureteric calculi. BJU Int. Dec; 98(6):1283-8.
6. Kirkham, A. P., & Ho, S. G. (2007). Radiological interventions in gastrointestinal and urological oncology. Semin Roentgenol;42:191-204.
7. Metts, J. F., (2001) Interstitial cystitis: Urgency and frequency syndrome. Am Fam Physician. 64(7) 1199-1206.
8. Shaikh, N., Morone, N. E., Lopez, J., Chianese, J., Sangvai, S., D'Amico, F., Hoberman, A., & Wald, E. R. (2007) Does this child have a urinary tract infection? JAMA. 26;298(24):2895-904.
9. Shukla, A. R., Patel, R. P., Canning, D. A., (2004). Hypospadias Urologic Clinics of North America; 31 (445- 460)
10. Tarin, T., & Shinghal, R., Shortliffe LMD. (2010) Pediatric Urinary Tract Infections. Pediatric Urology 2nd edition. Saunders, Philadelphia. pp180-204
11. Thompson, I. M., Pauler, D. K., Goodman, P. J., Tangen, C. M., Lucia, M. S., Parnes, H. L., ... & Coltman, C. A. Jr. (2004) Prevalence of prostate cancer among men with a prostate-specific antigen level < or =4.0 ng per milliliter. N Engl J Med. May 27;350(22):2239-46.
12. Thüroff, J. W., & Gillitzer, R. (2008). Percutaneous Endourology & Ureterorenoscopy. In: Tanagho, E. A., Jack, W., Mc Aninch, J. W., Smith's General Urology, 17th edition, New York: The McGraw Hill Medical Companies.

KADIN GENİTAL SİSTEM HASTALIKLARI

Gerçek Aydın

1. Giriş

Bu bölümde, kadın vücudunda bulunan, üreme organları olarak tanımlanan bölümler ve bu bölümlerin fonksiyonları ve hastalıkları konusunda bilgiler verilmektedir. Genital sistem tıbbi olarak incelendiğinde temel olarak iki ana bölümde ele alınır: jinekoloji (kadın hastalıkları) ve obstetrik (doğum süreci).

Jinekolojik hastalıklar kadınların tüm yaş gruplarında o dönemin fizyolojisinin bozulmasının sonucu olarak görülebilmektedir. Obstetrik alanı ise normal bir gebelik ve doğum süreci ve bu süreçteki problem ve hastalıklar ise kadınlarda doğurganlık dönemi olarak bilinen ilk âdet görülen zaman (menarş) ile âdetten kesilme (menopoz) dönemleri arasında bir kadının gebe kalabileceği dönem.

2. Jinekoloji

2.1. Anatomi

Bu bölümde genital sistem anatomisi özellikle klinik olarak önemli noktalar belirtilerek açıklanacaktır. Genital sistem anatomisinin anlaşılması, daha sonra açıklanacak hastalıklar ve fizyolojinin anlaşılması için önemlidir.

Anatomik yapılar, dış genital ya ve iç genital organlar olarak 2 bölümde incelenebilir:

Dış Genital Organlar

Bir kadının vücudunda dışarıdan bakıldığında görülen organlardır. Dış genital organlar ve yerleşimi Şekil1-A'da görülebilir. Lütfen şekilde işaretlenen organ-

Kaynaklar

1. Berek, J. S., Renz, M., Kehoe, S., Kumar, L. & Friedlander, M. (2021). "Cancer of the Ovary, Fallopian Tube, and Peritoneum: Update." *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 155(S1):61–85. doi: 10.1002/ijgo.13878.
2. Bhatla, N., Aoki, D., Sharma, D. N., & Sankaranarayanan, R. (2021). "Cancer of the Cervix Uteri: 2021 Update." *International Journal of Gynecology & Obstetrics* 155(S1):28–44. doi: 10.1002/ijgo.13865.
3. Cicinelli, E., Matteo, M., Tinelli, R., Lepera, A., Alfonso, R, Indraccolo, U., ... & Resta, L. (2015). "Prevalence of Chronic Endometritis in Repeated Unexplained Implantation Failure and the IVF Success Rate after Antibiotic Therapy." *Human Reproduction* 30(2):323–30. doi: 10.1093/humrep/deu292.
4. Desplanches, T., Marchand-Martin, L., Szczepanski, E. D., Ruillier, M., Cottenet, J., Semama, D., ... & Sagot, P. (2022). "Mediolateral Episiotomy and Risk of Obstetric Anal Sphincter Injuries and Adverse Neonatal Outcomes during Operative Vaginal Delivery in Nulliparous Women: A Propensity-Score Analysis." *BMC Pregnancy and Childbirth* 22(1):48. doi: 10.1186/s12884-022-04396-6.
5. Devine, A., Xiong, X., Gottlieb, S. L., de Mello, M. B., Fairley, C. F., & Ong, J. J.(2022). "Health-Related Quality of Life in Individuals with Genital Herpes: A Systematic Review." *Health and Quality of Life Outcomes* 20(1):25. doi: 10.1186/s12955-022-01934-w.
6. Ellis, H., (2011). "Anatomy of the Uterus." *Anaesthesia & Intensive Care Medicine* 12(3):99–101. doi: 10.1016/j.mpaic.2010.11.005.
7. Gilles, B., Darai, E., Poncelet, C., Benifla, J. L., & Madelenat, P., (2000)."Fertility after Hysteroscopic Myomectomy: Effect of Intramural Myomas Associated." *European Journal of Obstetrics and Gynecology and Reproductive Biology* 88(1):85–90. doi: 10.1016/S0301-2115(99)00123-2.
8. Hart, R. J., Hickey, M., Maouris, P. & Buckett, W.(2008). "Excisional Surgery versus Ablative Surgery for Ovarian Endometriomata." *The Cochrane Database of Systematic Reviews* (2):CD004992. doi: 10.1002/14651858.CD004992.pub3.
9. Kho, K. A., Lin, K., Hechanova, M., & Richardson, D. L. (2016). "Risk of Occult Uterine Sarcoma in Women Undergoing Hysterectomy for Benign Indications." *Obstetrics & Gynecology* 127(3):468–73. doi: 10.1097/AOG.0000000000001242.
10. Maas, V. Y. F., Poels, M., de Kievit, M. H., Hartog, A. P., Franx, A., & Koster, M. P. H.. (2022). "Planning Is Not Equivalent to Preparing, How Dutch Women Perceive Their Pregnancy Planning in Relation to Preconceptional Lifestyle Behaviour Change - a Cross-Sectional Study." *BMC Pregnancy and Childbirth* 22(1):577. doi: 10.1186/s12884-022-04843-4.
11. Maheshwari, A., Gurunath, S., Fatima, F., & Bhattacharya, S. (2012). "Adenomyosis and Subfertility: A Systematic Review of Prevalence, Diagnosis, Treatment and Fertility Outcomes." *Human Reproduction Update* 18(4):374–92. doi: 10.1093/humupd/dms006.
12. Mantziou, V., Baillie-Benson, P., Jaklin, M., Kustermann, S., Arias, A. M., & Moris, N.(2021). "In Vitro Teratogenicity Testing Using a 3D, Embryo-like Gastruloid System." *Reproductive Toxicology* 105:72–90. doi: 10.1016/j.reprotox.2021.08.003.
13. O'Connell, H. E., Sanjeevan, K. V. & Hutson, J. M (2005). "Anatomy of the Clitoris." *Journal of Urology* 174(4 I):1189–95. doi: 10.1097/01.ju.0000173639.38898.cd.

14. Pan, B., & and Li, J. (2019). "The Art of Oocyte Meiotic Arrest Regulation." *Reproductive Biology and Endocrinology* 17(1):8. doi: 10.1186/s12958-018-0445-8.
15. Qi, W., Li, H., Wang, C., Li, H., Zhang, B., Dong, M., Fan, A., Han, C., & Xue, F. (2021). "Recent Advances in Presentation, Diagnosis and Treatment for Mixed Vaginitis." *Frontiers in Cellular and Infection Microbiology* 11. doi: 10.3389/fcimb.2021.759795.
16. Scheier, E., (2022). "Diagnosis and Management of Pediatric Ovarian Torsion in the Emergency Department: Current Insights." *Open Access Emergency Medicine* Volume 14:283–91. doi: 10.2147/OAEM.S342725.
17. Terzic, M., Aimagambetova, G., Kunz, J., Bapayeva, G., Aitbayeva, B., Terzic, S., & Laganà, A. S. (2021). "Molecular Basis of Endometriosis and Endometrial Cancer: Current Knowledge and Future Perspectives." *International Journal of Molecular Sciences* 22(17):9274. doi: 10.3390/ijms22179274

SİNİR SİSTEMİ HASTALIKLARI

Bilgihan Bıkmazer

1. Giriş

Tıpta bir uzmanlık alanı olarak nöroloji, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında modern şekliyle ortaya çıktı. Hastalıkların anatomisi, fizyolojisi ve mekanizmaları hakkında geniş bilgilerin olduğu bu disiplinin temelini ayrıntılı öykü alma, dikkatli bir sorgulama, sistematik nörolojik ve fizik muayene ve kanıta dayalı tedavi oluşturur. Sinir sisteminin fizyolojisini bilmek ve sinir sisteminin ilkelerine bağlı kalarak belirtileri araştırmak başarılı bir teşhisin anahtarıdır. Son yıllarda kullanımı artan nörogörüntüleme teknikleri, elektronörofizyoloji ve moleküler biyolojik ve genetik çalışmalar ise teşhis sürecine oldukça yardımcı oldu. Hem cerrahi hem de farmakolojik tedavilerdeki gelişmeler ise nörolojinin terapötik yönünü güçlendirdi. Artan bilgi birikimi ile birlikte ilerleyen nöroloji bilimi tıp ve sağlık bilimleri eğitiminde önemli yeri olan bir disiplin hâline geldi. Kitabın bu bölümünde sık görülen nörolojik hastalıklar hakkında kısa ama öz bilgiler verilerek farkındalığın artırılması amaçlanmıştır.

1.1. Sinir Sistemi Anatomisi

Sinir sistemi sinir dokusundan oluşmaktadır. Sinir dokusu sinir hücreleri (neuron'lar) ile bunlara destek sağlayan neuroglia hücrelerinden oluşur. Nöronlar duyuların algılanması, motor ve emosyonel cevapların oluşturulması, öğrenme ve hafıza gibi fonksiyonların yerine getirilmesini sağlayan hücrelerdir. Nöronlar fonksiyonel olarak motor nöronlar, duyu nöronları ve internöronlar olarak sınıflandırılmaktadır. Sinir dokusundaki diğer hücre grubu neuroglialardır. Sinir dokusuna metabolik ve yapısal destek sağlarlar.

Sinir sistemi anatomik olarak merkezî sinir sistemi ve periferik sinir sistemi olmak üzere iki bölüme ayrılır. Merkezî sinir sistemi beyin (encephalon), omuri-

Kaynaklar

1. Bath, P.M.W., Lees, K.R. (2000). ABC of arterial and venous disease. Acute stroke. BMJ 320: 920-923
2. Campbell, B. C. V., & Khatri, P. (2020). Stroke. The Lancet, 396(10244), 129–142. doi:10.1016/s0140-6736(20)31179-x
3. Clarke, C. (2022). Neurology: A Clinical Handbook. 1st edition. Wiley.
4. Fisher, R.S., Acevedo, C., Arzimanoglou, A., & et al. (2014). ILAE official report: a practical clinical definition of epilepsy. Epilepsia;55(4):475-482.
5. Flemming, K. D., (ed.). (2021) Mayo Clinic Neurology Board Review. Oxford University Press.
6. Grotta, J.C, Albers, G.W., Broderick, J.P., Kanser, S.E., Lo, E.H., Mendelow, A.D., Sacco, R.L., Wong, L.K.S., & Mohr, J.P., (Editors): (2016) Stroke. Pathophysiology, Diagnosis and Management (6. baskı). Elsevier,
7. Hughes, D., Kilford, L., (1992). UK Parkinson's disease society brain bank clinical diagnostic criteria. Accuracy of clinical diagnosis of idiopathic Parkinson's disease: a clinico-pathological study of 100 cases. Published in 1992.
8. NICE Clinical Knowledge Summary. (2022) Parkinson's disease. Published in 2022.
9. Olsson, T., Barcellos, L. F.; Alfredsson, L. (2017). Interactions between genetic, lifestyle and environmental risk factors for multiple sclerosis. Nat. Rev. Neurol.:13, 25–36.
10. Panayiotopoulos, C. P., (2010) A clinical guide to epileptic syndromes and their treatment. 2nd edition, New York: Springer.
11. Patient.info. Parkinsonism and Parkinson's Disease. Published in 2018. Available from: https://patient.info/doctor/parkinsonism-and-parkinsons-disease
12. Rossor, M., Collinge, J., Fox, N., Mead, S., Mummery, C., Rohrer, J., Schott, J., & Warren, J. (2016). Dementia and cognitive impairment. In Neurology A Queen Square Textbook, 2nd edn. Clarke C, Howard R, Rossor M, and Shorvon S, eds. JohnWiley & Sons,
13. Tarulli, A. (2020). Neurology: A clinician's approach. Springer Nature.
14. Thompson, A.J., Banwel, B.L., Barkhof, F. & et al. (2018). Diagnosis of multiple sclerosis: 2017 revisions of the McDonald criteria. Lancet Neurology, 2:162-173.
15. Tombaugh, T. N., McIntyre, N. J., (1992). The mini-mental state examination: a comprehensive review. J Am Geriatr Soc.;40:922–35.
16. Wahlund, L.-O., Julin, P., Johansson, S.-E., & Scheltens, P., (2000). Visual rating and volumetry of the medial temporal lobe on magnetic resonance imaging in dementia: a comparative study. J Neurol Neurosurg Psychiatry. 69:630–5.
17. World Health Organization (2006). Neurological disorders: public health challenges. World Health Organization.

KULAK BURUN BOĞAZ HASTALIKLARI

Fatma Nur Kömür-Tayfun Demirel

1. Giriş

Gelişen teknoloji ve bilimin öncülüğünde tıp ve sağlık bilimlerindeki ilerleme her zaman olduğu gibi hayatımızda büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim insanlık tarihi boyunca sağlık alanı en fazla arayış ve gelişme kaydeden konuların başında gelmektedir. Kulak burun boğaz hastalıkları, tıp biliminin temel sistem hastalıklarından biri olmuş ve teknoloji geliştikçe kapsadığı konuların sınırları daha da artmıştır. Hâlihazırda otoloji/nörootoloji, rinoloji, baş ve boyun hastalıkları, yüz plastik ve rekonstrüktif cerrahi, uyku problemleri gibi birçok alt uzmanlık alanıyla ilgili bir bilim dalıdır. Bu bölümde sağlık bilimleri alanındaki öğrencilerimiz için kulak burun boğaz hastalıkları ayrıntılardan uzak ancak kapsayıcı şekilde anlatılmış, tanı ve tedavi yöntemlerine değinilmiştir.

2. Kulak Hastalıkları (Otoloji/Nörootoloji)

Kulak başın her iki tarafında temporal kemik içerisine yerleşmiş işitme ve denge organıdır. Kulak dış, orta ve iç kısım olmak üzere üç anatomik bölümden oluşur. Dış kulak, kulak kepçesi (pinna) ve yaklaşık 2.5 cm uzunluğunda dış kulak yolundan oluşmaktadır. Orta kulakta timpanik membran (kulak zarı), kemik-zincir sisteminde yer alan malleus (çekiç), incus (örs), stapes (üzengi) olmak üzere üç küçük kemikçik yer almaktadır. Aynı zamanda orta kulak boşluğu ile nazofarenks (geniz) arasına yerleşmiş östaki tüpü yer almaktadır. İç kulakta, işitme ve denge fonksiyonlarının sağlandığı duyusal yapılar bulunmaktadır. Bunlar, işitmenin sinirsel iletimini sağlayan koklea (salyangoz) ve dengeden sorumlu üç tane semisirküler kanal (yarım daire kanalları), sakkül ve utriküldür. Semisirküler kanalların ucunda yer alan şişkin kısımlar ampulla olarak adlandırılır. Ampullaların

Kaynaklar

1. Anon, J. B., Anand, V. K., Hadley, J. A., & Osguthorpe, J. D. (1997). Report of the Rhinosinusitis Task Force Committee Meeting-August 17, 1996-Alexandria, Virginia-Introduction. Otolaryngology-Head and Neck Surgery, 117(3), A4-A4.
2. Arıdaşır, O., Öğreden, Ş., Tansuker, H. D., Özyılmaz, C., & Oktay, M. F. (2018). Otoskleroz cerrahisinde Carhart çentiği varlığının ameliyat sonrası işitme üzerine etkisinin araştırılması. KBB Uygulamaları, 6(2), 49-53. Doi: 10.5606/kbbu.2018.96977
3. Aslan, F., & Küçük, Ü. (2020) Tükürük bezinde pleomorfik adenomların incelenmesi, ince iğne aspirasyon sitolojisinin doku biyopsisi ile korelasyonu. Kocatepe Tıp Dergisi, 21(1), 30-34.
4. Belgin, E. (2015). Temel Odyoloji. Ankara: Güneş Tıp Kitapevi.
5. Bossi, P., Farina, D., Gatta, G., Lombardi, D., Nicolai, P., & Orlandi, E. (2016). Paranasal sinus cancer. Critical reviews in oncology/hematology, 98, 45-61. Doi: 10.1016/j.cr itrevonc.2015.09.009
6. Chiu, T., & Shaw Dunn, J. (2006). An anatomical study of the arteries of the anterior nasal septum. Otolaryngology—Head and Neck Surgery, 134(1), 33-36. Doi:10.1016/ j.otohns.2005.09.005
7. Çağlı, S., & Güney, E. (2006). Derin boyun enfeksiyonları: 50 vakanın sonuçları. Erciyes Tıp Dergisi, 28(4), 211-215.
8. Day, T. A., Beas, R. A., Schlosser, R. J., Woodworth, B. A., Barredo, J., Sharma, A. K., & Gillespie, M. B. (2005). Management of paranasal sinus malignancy. Current treatment options in oncology, 6(1), 3-18. Doi:10.1007/s11864-005-0009-y
9. De Oliveira Penido, N., & de Oliveira Vicente, A. (2018). Medical management of otosclerosis. Otolaryngologic Clinics of North America, 51(2), 441-452. Doi: 10.1016/j.otc. 2017.11.006
10. Doğan, R., Tuğrul, S., & Meriç, A. (2012). Boğaz Ağrısı. Klinik Gelişim, 25, 57-62.
11. Erbaş, İ. C., Özlü, C., Asrak, H. K., Güzin, A. Ç., & Belet, N. (2021). Çocukluk Çağında Derin Boyun Enfeksiyonları. Çocuk Enfeksiyon Dergisi, 15(1), 38-43. DOI: 10.5578/ce d.20219907
12. Evans, K. L. (1994). Fortnightly Review: Diagnosis and management of sinusitis. BMJ, 309(6966), 1415-1422. Doi:10.1136/bmj.309.6966.1415
13. Francesco. R. C., Barros. V.B. & Ramosb. R., (2016) Otitis media with effusion in children younger than 1 year, Rev Paul Pediatr., 34(2), 148-153. Doi: 10.1016/j.rppede. 2016.01.003
14. Jégoux, F., Métreau, A., Louvel, G., & Bedfert, C. (2013). Paranasal sinus cancer. European Annals of Otorhinolaryngology, Head and Neck Diseases, 130(6), 327-335. Doi:10.1016/j. anorl.2012.07.007
15. Kara, İ., Yalçın, N., Yıldız, M. G., Sağıroğlu, S., Bilal, N., & Orhan, İ. (2021) Derin boyun enfeksiyonu: klinik sonuçlarımız. KBB-Forum, 20(4):202-209.
16. King, H. C., & Mabry, R. L. (1993). A practical guide to the management of nasal and sinus disorders. New York: Thieme Medical Publishers Inc.
17. Koh, E., Frazzini, V. I., & Kagetsu, N. J. (2000). Epistaxis: vascular anatomy, origins, and endovascular treatment. AJR. American Journal of Roentgenology, 174(3), 845-851. DOI: 10.2214/ ajr.174.3.1740845
18. Monteiro, B. V. D. B., Grempel, R. G., Gomes, D. Q. D. C., Godoy, G. P., & Miguel, M. C. D. C. (2014). Adenoid cystic carcinoma mimicking an oroantral fistula: a case report. International Archives of Otorhinolaryngology, 18, 221-225. Doi: 10.1055/s-0033-1352507

19. Myrseth, E., Pedersen, P. H., Møller, P., & Lund-johansen, M. (2007). Treatment of Vestibular Schwannomas. Why, When and How?. Acta Neurochirurgica, 149(7), 647-660. Doi: 10.1007/s00701-007-1179-0
20. Önerci, M. & Güneri, E., A. (2008). Kulak Burun Boğaz Baş Boyun Cerrahisi-Otoloji. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
21. Popović, D., & Milisavljević, D. (2004). Malignant tumors of the maxillary sinus. A ten-year experience. Med Biol, 11, 31-34.
22. Schaitkin, B., Strauss, M., & Houck, J. R. (1987). Epistaxis: medical versus surgical therapy: a comparison of efficacy, complications, and economic considerations. The Laryngoscope, 97(12), 1392-1396. Doi: 10.1288/00005537-198712000-00003
23. Şirin, S. (2019) Reflü Larenjit: Tanıve Tedavi. Klinik Tıp Aile Hekimliği, 11(2), 71-76. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ktah/issue/47251/595193
24. T.C. Halk Sağlığı Sağlık Bakanlığı Genel Müdürlüğü (2022). Tükrük Bezi Kanserleri [Erişim Tarihi: 20.07.2022] Erişim adresi https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-turleri/kanser-turleri/tukruk-bezi-kanserleri.html
25. Tansuker, H. D., Uslu Coşkun, B., Sözen, M. E., Başak, T., & Dadaş, B. (2011). Brankial kleft kisti: Seksen dört yaşında hastada nadir tanı: Olgu sunumu. Turk Arch Otorhinolaryngol, 49, 22-4. Doi: 10.5152/tao.2011.06
26. Topdağ, D. Ö., Topdağ, M., Aydın, Ö., Keskin, G., Öztürk, M., & İşeri, M. (2014). Otoskleroz cerrahisinin işitme sonuçları üzerine etkinliğinin değerlendirilmesi. The Turkish Journal of Ear Nose and Throat, 24(3), 137-147. Doi: 10.5606/kbbihtisas.2014.09734
27. Tulğar, M., & Tatar, E. Ç. (2021). Konjenital Larengeal Web: Bir Olgu Sunumu. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 4(3), 99-103.
28. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Kulak Burun Boğaz ABD (2003). Benign (İyi huylu) Tümörler [Erişim Tarihi: 22.07.2022] Erişim adresi http://kbb.uludag.edu.tr/oralkavite-hastalik-benign.htm

ENFEKSİYON HASTALIKLARI

Önder Yüksel Eryiğit

1. Giriş

Tedavilerinde son yıllarda görülen büyük ilerlemelere rağmen enfeksiyon hastalıkları hâlâ önemli ölüm nedenleri olmaya devam etmekte ve dünyadaki milyonlarca insanın yaşam koşullarını daha da kötüleştirmektedirler. Önceleri, antimikrobiyal ajanların ortaya çıkmasıyla birlikte özellikle bulaşıcı enfeksiyon hastalıklarının ortadan kalkacağına inanılmış olsa da geliştirilen yüzlerce kemoterapötik ajana karşı, enfeksiyon etkenleri sadece bu ajanlardan kaçma yeteneği yanı sıra yeni hayatta kalma stratejileri ile birlikte karşı saldırı stratejilerini geliştirmişlerdir. Yakın zamana kadar ciddi endişe kaynağı olan penisiline dirençli pnömokoklar ve vankomisine dirençli enterokoklar kökenleri günümüzde oldukça sıradan hâle gelmişledir. Yeni keşfedilen ve ortaya çıkan enfeksiyöz ajanların çevre ve insan ve hayvan hareketlerindeki değişikliklerle insanlarla temasa geçmesi ise çoğu zaman sporadik bazen de çok büyük epidemilere neden olmuştur. Örnek olarak 1999 yılında New York'ta daha önce Amerika'da hiç izole edilmemiş, Batı Nil virüsüne bağlı ensefaliti, 2003 yılında şiddetli akut solunum sendromunu (SARS) ve son büyük global epidemi olarak da şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs-2'nin (SARS-CoV-2) neden olduğu Covid-19 hastalığını verebiliriz. 2006 yılında ise, hızla yayılan H5N1 kuş gribi virüsü, Asya'daki kümes hayvanı çiftlikleri ve maruz kalanlarda ölümlere neden olarak Avrupa ve Afrika'ya kadar ulaşmıştır. Son yıllarda Ebola virus, insan metapneumovirusü, *Anaplasma phagocytophila* (insan granülositik anaplazmoz etkeni) ve İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü (HIV) gibi retrovirüsler, insan sağlığı için çok ciddi global tehditler olmaya devam etmektedirler. Ayrıca *Helicobacter pylori* (*H. pylori*), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından kanserojen bir ajan olarak tanımlanmış olup *Epstein-Barr* virusunun bazı lenfomalarla ve Hodgkin hastalığı ile ilişkili olduğu kanıtlanmıştır. Enfeksiyon, enfeksiyon etkenlerinin ve konağın karmaşık etkileşimleri sonucu oluşmakta ve kaçınılmaz olarak her ikisini de etkilemekte-

Kaynaklar

1. Aygün, G. Enfeksiyon Hastalıkları (2019). Sağlık Bilimleri için Mirobiyoloji Kitabı. Ömer Küçükbasmacı, Gökhan Aygün, Ahmet Kuşkucu (Ed.), (1. baskı), Ankara, Ankara Nobel Tıp Kitapevleri Ltd Şti, ss. 293-324.
2. Baron, M.,J., Kasper, D.,L. (2010). Intraabdominal Infections and Abscesses. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 252-259. ISBN: 978-0071702935.
3. Braunwald, E. (2010). Pericardial Disease. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 220-229.. ISBN: 978-0071702935.
4. Butterton, J., R., Calderwood, S., B. (2010) Acute Infectious Diarrheal Diseases and Bacterial Food Poisoning. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 260-267. ISBN: 978-0071702935.
5. Cascella, M., Rajnik, M., Aleem, A., Dulebohn, S. C., & Di Napoli, R. (2022). Features, Evaluation, and Treatment of Coronavirus (COVID-19). In StatPearls. StatPearls Publishing.
6. Field Epidemiology Manual Wiki. Key definitions in infectious diseases epidemiology. [Erişim tarihi: 18.07.2022] Erişim adresi: https://wiki.ecdc.europa.eu/fem/ Pages/Key%20definitions%20in%20infectious%20diseases%20epidemiology.aspx.
7. Holmes K., K. (2010) Sexually Transmitted Infections: Overview and Clinical Approach. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 283-302. ISBN: 978-0071702935
8. Jeffrey Parsonnet, J. (2010). Osteomyelitis. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 237-243. ISBN: 978-0071702935.
9. Karchmer, A.,W. Infective Endocarditis. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 206-219. ISBN: 978-0071702935.
10. Lim W. S. (2020). Pneumonia—Overview. Reference Module in Biomedical Sciences, B978-0-12-801238-3.11636-8. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-801238-3.11636-8.
11. Madoff, L. C., Kasper, D. L.(2010) Introduction to infectious diseases: host-pathogen ınteractıons. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 2-8. ISBN: 978-0071702935.
12. Madoff, L., C. (2010). Infectious Arthritis. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 244-251. ISBN: 978-0071702935.
13. Michael A. Rubin, M. A., Gonzales, R., Merle, Sande, M.A. (2010). Pneumonia. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 188-201. ISBN: 978-0071702935.
14. Moltz H. (1993). Fever: causes and consequences. Neuroscience and biobehavioral reviews, 17(3), 237–269. https://doi.org/10.1016/s0149-7634(05)80009-0.
15. Rahman, M. T., Sobur, M. A., Islam, M. S., Ievy, S., Hossain, M. J., El Zowalaty, Ashour, H. M. (2020). Zoonotic Diseases: Etiology, Impact, and Control. Microorganisms, 8(9), 1405. https://doi.org/10.3390/microorganisms8091405.

16. Rathish, B., Pillay, R., Wilson, A., & Pillay, V. V. (2022). Comprehensive Review Of Bioterrorism. In StatPearls. StatPearls Publishing.
17. Roos, K., L., Tyler, K., L. (2010) Meningitis, Encephalitis, Brain Abscess, and Empyema. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 302-332. ISBN: 978-0071702935.
18. Smith D. A, Nehring S. M. Bacteremia. [Updated 2022 Jul 18]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2022 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK441979/
19. Stamm, W., E. (2010) Urinary Tract Infections, Pyelonephritis, and Prostatitis. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 272-281. ISBN: 978-0071702935.
20. Stevens, D., L. (2010).Infections of the Skin, Muscle, and Soft Tissues. Dennis L. Kasper, Anthony S. Fauci (Ed.) Harrison's Infectious Diseases. The McGraw-Hill Companies, Inc.: New York, ss. 230-236. ISBN: 978-0071702935.
21. Watson, S., Cabrera-Aguas, M., & Khoo, P. (2018). Common eye infections. Australian prescriber, 41(3), 67–72. https://doi.org/10.18773/austprescr.2018.016

GÖZ HASTALIKLARI

İskender Alkın Solmaz

1. Giriş

Görme, şüphesiz ki temel duyularımız içerisinde en önemli olanıdır. Bu sadece çevreyi ve içinde bulunduğumuz evreni ayırt edebilmeyi değil bilişsel gelişimimizi de sağlar. Doğumdan itibaren etrafımızdaki dünyadan aldığımız görsel uyarılar beyin gelişimi için ihtiyacımız olan uyarıların yaklaşık yüzde 80'ini oluşturmaktadır. Sadece bu bilgi bile binlerce yıl süren insan evriminde görmenin hayatta kalmak ve gelişebilmek adına ne derece öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bölümde ilk olarak gözlerin gelişimi ve anatomisinden bir sonraki bölümde temel optik bilgisinden ve görmenin nasıl oluştuğundan kısaca bahsediyoruz. Takip eden bölümlerde ise göz sağlığı ve hastalıkları alanında kullanılan temel muayene ve görüntüleme yöntemleri anlatılmaktadır. Belli başlı birtakım göz hastalıklarını özetlediğimiz son bölümümüz ile bitiriyoruz. Umuyoruz ki okuyuculara göz sağlığı ve hastalıkları ile ilgili genel bir bilgilendirme sunabilmiş olalım.

2. Oküler Embriyoloji

2.1. Gözün Embriyolojisi

İnsan gözünün gelişimi ovumun (yumurtanın) fertilizasyonu ile başlayarak erken postnatal (doğum sonrası) döneme uzanan oldukça kompleks bir süreçtir. Süreç içerisinde ortaya çıkan herhangi bir problem gözlerde doğuştan gelişimsel bozukluklara neden olur. Gelişimsel süreçteki sıkıntı ne kadar erken dönemde ortaya çıkarsa bozukluk da o kadar büyük olacaktır.

Gözlerin prenatal gelişiminde *embryogenez*, *organogenez* ve *farklılaşma* olarak üç evreden bahsedebiliriz. Embryogenez, fertilizasyonla başlar ve gelişen

Kaynaklar

1. Abel, A., McClelland, C., & Lee, M. S. (2019). Critical review: Typical and atypical optic neuritis. Surv Ophthalmol. 2019 Nov-Dec;64(6):770-779. doi: 10.1016/j.survophthal.2 019.06.001. Epub 2019 Jun 20. PMID: 31229520.
2. Asbell, P. A., Dualan, I., Mindel, J., Brocks, D., Ahmad, M., & Epstein, S. (2005) Age-related cataract. Lancet. 2005 Feb 12-18;365(9459):599-609. doi: 10.1016/S0140-6736(05)179 11-2. PMID: 15708105.
3. Basic and Clinical Science Course (BSCS) (2022). Section 2. Fundamantels and Principles of Ophthalmology, American Academy of Ophthalmology, San Francisco, CA.
4. Basic and Clinical Science Course (BSCS) (2022). Section 3. Clinical Optics, American Academy of Ophthalmology, San Francisco, CA.
5. Clayton, J. A. (2018) Dry eye. N Engl J Med.;378:2212–2223.
6. DelMonte, D.W., & Kim, T. (2011). Anatomy and physiology of the cornea. J Cataract Refract Surg.;37:588–98. -
7. Edward, D. P., & Kaufman, L.M. (2003). Anatomy, development, and physiology of the visual system. Pediatr Clin North Am. 2003 Feb;50(1):1-23.
8. Finsterer, J., (2003). Ptosis: causes, presentation, and management. Aesthetic Plast Surg. 2003 May-Jun;27(3):193-204. doi: 10.1007/s00266-003-0127-5. Epub 2003 Aug 21. PMID: 12925861.
9. Fraser-Bell, S., Symes, R., & Vaze, A. (2017). Hypertensive eye disease: a review. Clin Exp Ophthalmol. 2017 Jan;45(1):45-53. doi: 10.1111/ceo.12905. Epub 2017 Jan 21. PMID: 27990740.
10. Hart, W. M. Jr. (ed.) (1992) Adler's Physiology of the Eye: Clinical Application, 9th Ed. St. Louis, MO: Mosby Year Book.
11. Lechner, J., O'Leary, O. E., & Stitt, A. W. (2017). The pathology associated with diabetic retinopathy. Vision Res. 2017 Oct;139:7-14. doi: 10.1016/j.visres.2017.04.003. Epub 2017 Apr 29. PMID: 28412095.
12. Mc Cord, C. D., & Codner, M. Jr. (2008). Eyelid and Periorbital Surgery, Quality Medical Publishing Inc., St. Louis, Missouri.

DERİ HASTALIKLARI

Aslı Şenol

1. Giriş

Deri en büyük organımızdır. Sağlıklı bir deri insan vücudunun bütünlüğü için çok önemlidir. Bu bölümde derinin yapısı, anatomisi ve fizyolojisi hakkında bilgiler verilerek, deri hastalıklarının semptom ve bulgularının anlatılması hedeflenmiştir. Sık karşılaşılan deri hastalıklarının tanı ve tedavisine ışık tutacak bilgiler sunulmuştur.

2. Anatomi

Deri, epidermis, dermiş ve cilt altı yağ dokusu olarak üç katmandan oluşur (Şekil 1).

Epidermis en dıştaki tabakadır ve içerisinde saç, tırnaklar, yağ ve ter bezleri gibi deri eklerini barındırır. Epidermisin ana hücre popülasyonunu keratinositler oluşturur ve bunlar keratin üretir. Keratin derinin koruyucu tabakası olmakla birlikte saç ve tırnakların da ham maddesidir. Melanositler ise pigment üreten hücrelerdir, ürettikleri melanozomlar deri renginde rol oynar. Bağışıklık sisteminin bir parçası olan Langerhans hücreleri de yine epidermiste yer alır.

Epidermisin altında yer alan dermis daha kalındır ve içerisinde kolajen ve elastin lifler bulunur. Dermiste fibroblastlar, mast hücreleri ve makrofajlar yer alır. Kıl kökü ünitesi burada bulunur. Ayrıca dermis kan damarları, sinir ve lenfatikler açısından zengindir.

Bunların altında da cilt altı yağ dokusu gelir. Bu bölge deri ve kaslar arasında tampondur. Hormonal sistemin önemli bir parçasıdır.

Kaynaklar

1. Akyol, M., Alper, S., Atakan, N., Baskan, E., Gürer, M., ...& Yaylı S. (2016) Türkiye Psoriasis Tedavi Kılavuzu-2016 Turkderm, ek Supplement 1; Istanbul Vol. 50,: 2-3.
2. Baykal, C. (2004). Dermatoloji Atlası, İkinci baskı, Argos İletişim A.Ş.
3. Bolognia, J. L., Jorizzo, J. L., & Rapini, R. P. (2003). Dermatology,1st Edition, Mosby.
4. Dermnetnz (2022). Skin infections. (Erişim tarihi 18 temmuz 2022). Erişim adresi https://dermnetnz.org/topics/skin-infections
5. Ertam, İ., Su, Ö., Alper, S., Sarıcaoğlu, H., Karadağ A. S., Demirsoy E. O., & Borlu, M. (2018). Türkiye Atopik dermatit tanı ve tedavi kılavuzu-2018. Turkderm-;52:6-23.
6. Göncü, E., Aktan, Ş., Atakan, Z., Başkan, E., Erdem, T., Koca, R., Şavk E… .& Utaş, S. (2016) Türkiye Ürtiker Tanı ve Tedavi Kılavuzu-2016. Türkderm-Deri Hastalıkları ve Frengi Arşivi.; 50(3): 82 - 98.
7. Graham-Brown, R., (2005). Burns T. Dermatoloji (Lecture Notes on Dermatology), Çeviri İnalöz S., Nobel Tıp Kitabevleri.
8. James, W. D., Berger, T., Dirk, M. (2006), Andrews' Diseases of the Skin: Clinical Dermatology, 10th Edition, El Sevier Inc.
9. Kazan D., Demirsoy, E. O. (2020). Skabiyes; Klinik bulgular, tanı ve tedavi. Acta Medica Nicomedia, Haziran 2020 Cilt: 3 Sayı: 2: 80-87.
10. Şenol, A., Yücelten, A. D., Ay, P. (2013). Development of a quality of life scale for vitiligo. Dermatology. 2013;226(2):185-90. doi: 10.1159/000348466. Epub 2013 May 28.

KAN HASTALIKLARI

Taner Adıgüzel

1. Giriş

Bir insan vücudunda ortalama 4-5 litre kadar kan bulunur. Hormonlar aracılığı ile doku ve organlarla iletişim kurar, yabancı maddelerin ve toksik atıkların organlar tarafından uzaklaştırılmasına yardımcı olur. Kırmızı kan hücresi olarak tanımlanan eritrositler (alyuvarlar), beyaz kan hücresi tanımlanan akyuvarlar ve kan pulcuğu olarak tanımlanan trombositler bulunur. Alyuvarlar, vücutta oksijen ve karbondioksit transferini sağlar. Akyuvarlar yabancı organizmalara karşı vücudu savunur. Kanama durumunda ise trombositler pıhtılaşmada görev alırlar. Kemik iliğinde bulunan kök hücreler tarafından kan hücreleri üretilir. Bu mekanizmaların bozulması sonucu oluşan hastalıklara **kan hastalıkları** denir.

Kan Hastalıklarında Tanı Yöntemleri: İyi bir öykü, fizik muayene ve aşağıdaki tanı yöntemleri kullanılmaktadır.

Kan tetkikleri:

Tam kan sayımı: Kandaki lökosit, trombosit, eritrosit sayısı ve hemotokrit değerine bakılır.

Eritrositlerin plazma hacmine oranını hemotokrit gösterir. Bu değer kadınlarda %37-47, erkeklerde %42-52 aralığındadır.

Anemiler hakkında genel bilgiyi eritrosit sayısı ile anlarız.

Enfeksiyon durumlarında lökosit sayısı artar.

Pıhtılaşma kusurlarında trombosit sayısı değişiklik gösterir.

Retikülosit sayısı, kemik iliğinin aktivasyonu hakkında fikir verir.

Kemik iliği aspirasyonu; özel bölgelerden kemik iliği alınmasıdır.

Kaynaklar

1. Akarsu, S., Kilic, M., Yilmaz, E., Aydin, M., Taskin, E., & Aygun, A. D. (2006) Fre- Quency Of Hypoferritinemia, Iron Deficiency And Iron Deficiency Anemia in Outpatients. Acta Haematol; 116: 46-50.
2. Armostrong, S., & Look, A.T. (2005) Molecular genetics of acute lymphoblastic leukemia. JCO :23(26)6306-6315.
3. Black, M. M. (2003) Micronutrient deficiencies and cognitive functio- ning. J Nutr; 133: 3927-31.
4. Celkan, T., Apak, H., Özkan, A., (2000) Demir Eksikliği Anemisinde Önlem Ve Tedavi. Türk Pediatri Arşivi; 35: 226-31.
5. Fröhling,S., Scholl, C., Gilliland, D. G., & Levine, R. L. (2005) Genetics of myeloid malignancies: pathogenetic and clinical implications. JCO;23:6285-6295.
6. Gökbuget, N., Kneba, M., Raff, T. (2003) Risk-adapted treatment according to minimal residual disease in adult ALL. Best Prac Res Clin Haem;15(4):639-652.
7. Johansson, B., Mertens, F., Mitelman, F. (2004) Clinical And Biological İmportance Of Cytogenetic Abnormalities İn Childhood And Adult Acute Lymphoblastic Leukemia. Ann Med;36:492- 503.

KAS VE İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI

Enis Yıldırım

1. Giriş

Kas iskelet sisteminde birçok farklı yapı bir arada ve senkronize şekilde çalışarak vücudun hareket kapasitesini sağlar. Bu bölümde bu sistemi oluşturan farklı yapıları ve onların rahatsızlıkları değerlendirilecek.

2. Anatomi

İnsan vücudunda kas iskelet sistemini oluşturan yapılar şöyle sıralanabilir: kemik, kıkırdak, eklem, kas, tendon, ligament (bağ), fasya, bursa. Bu yapıların birbiri ile olan ilişkileri hastalıkların tanımlanması ve tedavilerin şekillenmesi için oldukça önemlidir (Resim 1).

2.1. Kemik

İnsan bedeninde çok sayıda ve farklı yapıda kemik bulunur. Yaklaşık sayısı 207 olan bu kemiklerin şekillerine göre uzun, yassı, kısa ve düzensiz olan tipleri vardır. Vücutta hareket sağlamak dışında kan hücrelerinin üretimi ve mineral dengesinin sağlanması gibi farklı fonksiyonları da vardır. Kemik bütünlüğü kemiğin iki farklı bölgesi sayesinde sağlanır. Dış katmanda sert korteks bölümü, iç katmanda da nispeten yumuşak spongioz (süngerimsi) kısım yer alır. Birçok başka organ ve sistemde olduğu gibi kemiklerde de sürekli bir üretim-yıkım sarmalı devam eder.

2.2 Eklem

Farklı yönlerde hareketimizi sağlayan en önemli yapılar eklemlerdir. Farklı tür ve özelliklerdeki eklemler görevli oldukları hareket şekline göre oluşmuştur.

Kaynaklar

1. Herring, I. A. (2008). Tachdjian's Pediatric Orthopedics. Elsevier Saunders
2. Miller, M. D., & Brinker, M. R., (2000). Miller Review of Orthopedics. W.B. Saunders Company
3. Reider, B. (2005). The Orthopedic Physical Examination. Elsevier Saunders
4. Skinner, H. B. (2007). Current Diagnosis & Treatment Orthopedics. Mc Graw Hill
5. Vaccaro, A. R. (2008). Orthopedic Knowledge Update 8. AAOS
6. Canale, S. T., & Beaty J. H. (2008). Campbell's Operative Orthopaedics. Mosby
7. Bucholz R. W., & Court-Brown C. M., & Heckman J. D., & Tornetta III P. (2010). Rockwood and Green's Fractures in Adults. Lippincott Williams & Wilkins
8. Lieberman J. R. (2009). AAOS Comprehensive Orthopedic Review. AAOS
9. Schepsis A. A., & Busconi B. D. (2006). Orthopaedic Surgery Essentials – Sports Medicine. Lippincott Williams & Wilkins
10. Seiden D. (2002). Anatomy USMLE. Kaplan

GENETİK HASTALIKLAR

Fatma Kübra Ata

1. Giriş

Genetik bozukluk, genomdaki bir veya daha fazla anormalliğin neden olduğu, özellikle doğuştan var olan ve değiştirilmiş gen veya gen setinin bir sonucu olarak ortaya çıkan genetik bir problemdir. Bu problem ile gelişen hastalıklar sadece bireyler ve ailelerini etkilenekle kalmayıp aynı zamanda toplum üzerinde önemli sağlık ve ekonomik yüklere de sebep olmaktadır. Şeker hastalığı ve kalp hastalıkları gibi birçok sistem hastalığı grubu başarıyla kontrol edilirken genetik hastalıkların birçoğu tedavi edilememekte ve genellikle şiddetli seyretmektedir. Bu nedenle kuşkulanılan her kalıtsal hastalıkta, aile ağacı mutlaka incelenmeli ve pedigri analizi (soyağacı) yapılmalıdır.

1.1. Tanım ve Temel Kavramlar

Allel: Bir genin, homolog kromozomlar üzerinde aynı bölgeyi işgal eden ve aynı gen ürününü üreten formlarıdır. Anne ve babadan gelen alternatif kopyalardır.

Dominant ve Resesif Gen: Anne ve babaya ait gende ortaya çıkan baskın karakter özelliğine sahip gen dominant, çekinik karakter özelliğine sahip gen resesif gendir.

Fenotip: Bir organizmayı oluşturan fiziksel, biyokimyasal ve davranışsal özellikleri barındıran karakterlerin tümüne verilen isimdir.

Gen: Bir kromozom üzerinde sabit bir konumda yer alan kalıtsal bilgi birimidir.

Genotip: Bireyin kendine özgü kalıtsal karakterlerin meydana gelmesinden sorumlu genlerin toplamıdır.

Kaynaklar

1. Ata, F.K., Ercan, F., & Azarkan, S.Y. (2022) In vivo, In vitro and Molecular Modelling Analysis of Isoquercetin, Roseoside, Coreximine, Anonaine, and Arianacin Molecules. Current Computer-aided Drug Design. DOI: 10.2174/1573409918666220509213313.
2. Bachman, J.W. (2005). Genetic Disorders. R.B. Taylor (Ed.) Taylor's Diagnostic and Therapeutic Challenges. Springer, ss. 35-53.
3. BioRender 101 (2022). [Erişim tarihi: 12.08.2022], Erişim adresi: https://app.biorender.com/
4. Cooper, G.M. & Hausman, R.E. (2004) The Cell. ASM Press USA, ss. 89-95, 139-157, 631-663.
5. Encyclopedia Britannica (2022). [Erişim tarihi: 12.08.2022], Erişim adresi: https://www.britannica.com/
6. Harper, J.C., Delhanty, J.D.A. & Handyside, A.H. (2005). Preimplantation genetic diagnosis. Wiley, ss. 15-27.
7. Jackson, M., Marks, L., May, G.H.W., & Wilson, J.B. (2018). The genetic basis of disease. Essays Biochem, 62(5): 643–723.
8. Karaoğuz, M.Y. (2007). İnsandaki Genetik Hastalıklar. Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi, ss. 5-15.
9. Kingston, H.M. (2002). ABC of Clinical Genetics. BMJ Books, BMA House, Tavistock Square, London, ss. 1-34.
10. Nussbaum, R.L., McInnes, R.R., & Willard, H.F. (2001) Thompson and Thompson "Genetics in Medicine", W.B Saunders (Ed.) Company, ss. 1-31, 51-77,135-165, 289-332.
11. Temizkan, G. (2012). Genetik Temel İlkeler ve Kavramlar. Ankara Nobel Tıp Kitapevi, ss. 9-99.
12. Young, I.D. (2005). Medical Genetics. Oxford University Press, ss. 1-95, 112-113, 117-133,187-205.

ONKOLOJİK HASTALIKLAR

Bilgehan Şahin

1. Giriş

İnsanların en çok korktuğu hastalıkların başında kanser olduğu çarpıcı bir gerçektir. Son yıllarda tanı ve tedavi alanında gerçekleşen ilerlemelere rağmen bu alanda yüksek oranlarda tedavi oranlarına ulaşabilmek için birden fazla bilim dalının uyumlu ve koordineli çalışması gerekliliğinin yanı sıra hasta ve hasta yakınlarına verilecek her türlü destek ve eğitimlerin anlaşılabilir ve uygulanabilir olması gerekmektedir. Bu bölümde kanser oluşum mekanizmaları ile sık görülen bazı kanserler hakkında bilgi verilecektir.

2. Kanser Oluşum Mekanizmaları

Kanserin oluşumu ve büyümesi, sırayla meydana gelen gen mutasyonlarının kanserli bir hücrenin oluşumu ile sonuçlandığı çok adımlı bir süreçtir. Hücrelerin karsinogenezi başlatabilmeleri için, topluca kanserin ayırt edici özellikleri olarak adlandırılan temel özelliklere sahip olmaları gerekir.

2.1. Genom Kararsızlığı ve Mutasyon

Rastgele genetik mutasyonlar vücudun tüm hücrelerinde sürekli olarak meydana gelir ve çok nadiren tek bir hücreye avantaj sağlayarak yerel doku ortamlarında aşırı büyümeye ve baskınlığa izin verir. Çok aşamalı karsinogenez, malignite öncesi hücrelerin birbirini takip eden klonal çoğalmalarından kaynaklanır ve her genişleme rastgele bir genetik mutasyonun kazanılmasıyla tetiklenir. Normal koşullar altında, hücresel DNA onarım mekanizmaları o kadar etkilidir ki, neredeyse tüm spontan mutasyonlar fenotipik değişiklikler üretmeden düzeltilir ve genel mutasyon oranları çok düşüktür. Kanser hücrelerinde mutasyonla-

Kaynaklar

1. American Cancer Society (2022). Clinical practice guidelines. (Erişim tarihi: 09.09.2022) Erişim adresi: http://www.Cancer.org
2. ASCO (2022). American Society of Clinical Oncology, Guidelines, Tools and Resources. (Erişim tarihi: 11.09.2022) Erişim adresi https://www.asco.org/practice-patients/ guidelines
3. Bosset, J. F., et al. (2005). Enhanced tumorocidal effect of chemotherapy with preoperative radiotherapy for rectal cancer: preliminary results--EORTC 22921. J ClinOncol. 2005;23:5620–7
4. Brenner, H. et al (2014). Colorectal cancer. Lancet 383;1490.
5. Cassidy, J., et al (2015). Oxford handbook of oncology, 4th ed. Oxford: Oxford UniversityPress;
6. Chuang, L. T. et al (2016). Management and care of women with invasive cervical cancer: American Society of Clinical Oncology Resource Stratified Clinical Practice Guideline. J Global Oncol 2:311.
7. Donovan, J. L., Hamdy, F. C., & Lane, J. A., et al. (2016). Patient-reported outcomes after monitoring, surgery, or radiotherapy for prostate cancer. N Engl J Med.;375(15):1425–37.
8. Efstathiou, J. A., Spiegel, D.Y., & Shipley, W.U., et al. (2012). Long-term outcomes of selective bladder preservation by combined-modality therapy for invasive bladder cancer: the MGH experience. EurUrol.;61(4):705–11.
9. Hanahan, D., et al (2011). The hallmarks of cancer: the nextgeneration. Cell; 144:646–674
10. Horwich, A., Parker, C., & de Reijke, T., et al. (2013). Prostatec ancer: ESMO Clinical Practice Guidelines for diagnosis, treatment and follow-up. *AnnOncol*2013; 24: vi106–vi114
11. Jänne, P. A., et al (2015). AZD9291 in EGFR inhibitor-resistant non-small-cell lung cancer. N Engl J Med 372:1689.
12. NCCN (2022). NCCN Guidelines, Treatment by Cancer Type. (Erişim tarihi 11.09.2022) Erişim adresi https://www.nccn.org/guidelines/category_1
13. Petrelli, F. et al. (2017). Prognostic survival associatedwith left-sided vs right-sided colon cancer. A systemic review and meta-analysis. JAMA Oncol 3:211.
14. Pignon, J. P., Arriagada, A., & Ihde, D.C, et al. (1992). A meta-analysis of thoracic radiotherapy for small-cell lung cancer. N Engl J Med.;3:1618–24.
15. PORT (2005). Meta-analysis Trialists Group. Postoperative radiotherapy for non-small cell lung cancer. Cochrane Database SystRev.;2:CD002142.
16. Schwartz, P.E. (2012). Advances in Ovarian Cancer Management, Future Medicine Ltd.
17. Senkus, E., Kyriakides, S., & Ohno, S., et al. (2015). Primary breast cancer: ESMO clinical practice guidelines for diagnosis, treatment and follow-up. *AnnOncol* 26 (suppl 5): v8–v30.
18. T.C. SağlıkBakanlığı. (2017). 2017 Yılı Türkiye Kanser İstatistikleri. (Erişim tarihi 01.09.2022) Erişim adresi https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-istatistikleri/yillar/2017-turkiye-kanser-i-statistikleri.html
19. Travis, W. D., & et al (2015). The 2015 World Health Organization classification of lung tumors. J ThoracOncol 10:1243.

PSİKİYATRİK HASTALIKLAR

Vesile Adıgüzel

1. Giriş

Psikiyatrik hastalıklar geçmişten günümüze farklı yaklaşımlarla anılmaktadır. Psikiyatrik hastalıklar bireyin yaşamını olumsuz yönde etkileyen, rol ve görevlerini yerine getirmede kısıtlılığa sebep olan ve düşünce ve davranışlarını anormal düzeyde etkilemektedir. Bu hastalıkları bilmek ve ayrımını yapmak tedavi, iyileşme ve hastanın eski sosyal yaşamına dönebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bölümde psikiyatrik hastalıklara ve belirtilerine yer verilmiştir.

2. Anksiyete Bozuklukları

Anksiyete evrensel bir duygu olup bireyin kendisini güvende hissetmediği olaylara karşı geliştirdiği doğal bir cevaptır. Anksiyete, benliğin bütünlüğüne yönelik beklenen bir tehdide tepki olarak duyulan bir gerilimdir. Gerilim; agresyon, tehlike ya da panik hissinden kaynaklı huzursuzluk veren bir duygu olarak tanımlanır. Anksiyete de tehdit, belirli ya da spesifik olmayıp bilinçli ya da bilinçsiz olarak algılanır. Hâlbuki korkuyu ortaya çıkaran belirli ve gerçek bir tehdit mevcuttur.

Anksiyete Belirtileri: Huzursuzluk hissi, çarpıntı, titreme, bayılma hissi, sık idrara çıkma, hipertansiyon, algıda bozulma, dikkatte azalma, kol ve bacaklarda acı hissi, konfüzyon, hafızada güçlük ve midede rahatsızlık (kelebekler uçuşuyor hissi) şeklinde sıralanabilir.

2.1. Yaygın Anksiyete Bozukluğu

Yaygın anksiyete bozukluğunun özellikle sürekli olarak ortaya çıkan, pek çok durum ve olay üzerinde önemli derecede anksiyete ve kaygı duygusunun

Kaynaklar

1. Adigüzel, V., Özdemir, N., & Şahin, Ş. K. (2019). Childhood traumas in euthymic bipolar disorder patients in Eastern Turkey and its relations with suicide risk and aggression. Nordic journal of psychiatry, 73(8), ss:490-496.
2. Akıncı, S.B. & Şahin, A. (2005). Yoğun Bakımda Deliryum. Yoğun Bakım Dergisi. 5(1): 26-35.
3. APA. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 5ed. Arlington: American Psychiatric Association;
4. Bayar, R. & Yavuz, M., (2008). Obsesif Kompulsif Bozukluk, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi No:62 Mart. ss:185-192.
5. Beğer, T., Erdinçler, D.S. & Döventaş, A. (2014). Geriatrik Sendromlar, İstanbul Tıp Kitabevi. ss.75-92.
6. Biçer Kanat, B., Altunöz, U., Kırıcı, S., Baştuğ, G. & Özel Kızıl, E.T. (2014). Farklı Demansı Olan Üç Olguda Biriktirme Davranışı, Türk Psikiyatri Dergisi;25.
7. Bulut, S., Özdal, K. & Kısa, C. (2015). Belirtiden Bozukluğa İstifleme, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry;7(3),ss:319-332.
8. Çetinay, A. P. & Gülseren, L. (2014). Deri Yolma Bozukluğu, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry;6(4). ss:401-428.
9. Çoban, M. C. (2021). Trikotillomani Tanı ve Tedavisine Güncel Bakış. Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Dergisi, 4(12), 1193–1210. https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.901
10. Dülgerler, Ş. (2014). Şizofrenik Bozukluklar, (Edt: Çam,O.,Engin E.), Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı, 1.baskı, İstanbul, İstanbul medikal yayıncılık,ss:413-446.
11. DSM- V, (The Diagnostic and Statistical Manual for Mental Disorders-5): Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (2013). E. Köroğlu (çev.), İstanbul: HYB Yayıncılık.
12. Eker, E. (2005). Alzheimer Hastalığı ve Diğer Demanslar. Türkiye Klinikleri Dâhili Tıp Bilimleri Dergisi Psikiyatri; 1(29). ss:3-16.
13. Engin, E. (2014). Anksiyete Bozuklukları, (Edt: Çam,O.,Engin E.), Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanatı, İstanbul Tıp Kitabevi, İstanbul, 1. Baskı, ss: 285-295.
14. Friedenberg, R. M. (2003). Dementia: One of TheGreatestFears of Aging. Radiology, 229(3), 632-635. Erişim: 08.11.2021, doi:10.1148/radiol.2293031280.
15. Kutlu, L. & Şişman, F.N. (2016). Dünyada Ve Türkiye'de Yaşlıların Ruhsal Durumu, Hizmet Sunumu ve Hemşireliğin Yeri. Turkiye Klinikleri J Psychiatr Nurs-Special Topics;2(1).
16. Küçük, L. & Kaya, H. (2011). Koroner Yoğun Bakım Sürecinde Yaşanan Psikiyatrik Bir Durum: Deliryum Ne Kadar Tanıyoruz? Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi;4(1):162-6.
17. Michael, E. & Gordon, M. (2001). The Encyclopedia of Health & Aging, the Complete Guide to Well-Being in Your Later Years. Toronto: Key Porter Books Limited.
18. Özcan, T. C. & Gürhan, N. (2016). Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin Temelleri, Akademisyen Kitabevi, 6. Baskı. Ankara.
19. Sarı, N. & Giersbergen, M. (2017). Yaşlılarda Deliryum, Demans ve Depresyonun Değerlendirilmesi ve Hemşirelik Bakım Rehberi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 33(3): 138-152.
20. Türkbay, T. & Söhmen, T. (2001). Ayrılık kaygısı bozukluğunda bireysel ve ailesel etmenler. Turk J Child Adolesc Ment Health; 8: 77-84.
21. Yüksel, N. (2006). Ruh Hastalıkları, Nobel Tıp Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.

Söylemler ve Eylemler Bağlamında TÜRK SİYASİ LİDERLERİN ORTA ASYA POLİTİKALARI

Editörler
Fahri Türk - Sedef Zeyrekli Yaş

nobel bilimsel

Söylemler ve Eylemler Bağlamında
TÜRK SİYASİ LİDERLERİN ORTA ASYA POLİTİKALARI
Editörler: Fahri Türk - Sedef Zeyrekli Yaş

Yayın No.: 1490
ISBN: 978-625-398-301-7
E-ISBN: 978-625-398-302-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Türk, Fahri., Zeyrekli Yaş, Sedef.
Söylemler ve Eylemler Bağlamında Türk Siyasi Liderlerin Orta Asya Politikaları /
Editörler: Fahri Türk - Sedef Zeyrekli Yaş
1. Basım, XVIII + 400 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-301-7
E-ISBN: 978-625-398-302-4
1. Orta Asya 2. Türk Siyasi Liderler 3. İçerik Çözümlemesi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz ..... **iii**
Tablolar ..... **xiii**
Şekiller ve Grafikler ..... **xv**
Kısaltmalar ..... **xvii**

Birinci Bölüm
Kurumsallaşıp Kurumsallaşamama İkileminde Türkiye'nin Orta Asya Politikası (1991-2021) **1**
Fahri Türk - Taner Karakuzu

1. Giriş 1
   1.1. Yöntem 2
   1.2. Yazın 3
2. Diplomasi 4
3. Siyaset 12
4. Hükûmetlerarası Kurum ve Kuruluşlar 15
5. İktisat 19
6. Dış Ticaret 21
7. Askeriye 23
8. Eğitim 33
9. Kültür 39
   9.1. Dil 39
   9.2. Türk Dizileri 45
10. Sonuç 52

Kaynakça 53

İkinci Bölüm
Turgut Özal'ın Orta Asya Politikası: 21'inci Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı **63**
Erdem Eren

1. Giriş 63
   1.1. Yöntem 65
   1.2. Yazın 65
2. Özal'ın Dış Politika Anlayışı 66
3. Özal'ın Türkistan Politikası 68

4. Özal'ın Türkistan Çıkarması (4-15 Nisan 1993)....73
5. Özal'ın Ekonomik İlişkilerdeki Rolü....78
6. Özal ve Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi....80
7. Özal'ın Söylemlerinde Türkistan (Orta Asya)....83
8. Özal'ın Türkistan Hakkında Yaptığı Konuşmaların İçerik Analizi....86
9. Sonuç....88
Kaynakça....89

Üçüncü Bölüm
Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası: Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası.....93
Sedef Zeyrekli Yaş

1. Giriş....93
   1.1. Yöntem....94
   1.2. Yazın....97
2. Demirel'in Dış Politika Anlayışı....99
3. Demirel'in Düşün Dünyasında Türklük....101
4. Demirel'in Orta Asya Politikası....104
   4.1. Demirel'in Orta Asya Politikasında Eğitim....107
   4.2. Demirel'in Ekonomik İlişkilere Katkısı....110
5. Demirel'in Orta Asya Politikasının Karşılaştırmalı Analizi....111
   5.1. Başbakanlığı Dönemi....111
   5.2. Cumhurbaşkanlığı Dönemi....114
      5.2.1. Üst Düzey Ziyaretler....114
   5.3. Türk Cumhuriyetleri Zirveleri ve Demirel....123
      5.3.1. Demirel'in Zirvelerde Yaptığı Konuşmaların Çözümlenmesi....126
   5.4. Demirel'in Orta Asya Politikasının Dönemsel Analizi....129
6. Sonuç....135
Kaynakça....137

Dördüncü Bölüm
Ahmet Necdet Sezer'in Orta Asya Politikası: Dost ve Kardeş Ülkeler 143
Esra Sezer

1. Giriş....143
   1.1. Yöntem....144
   1.2. Yazın....145
2. Sezer'in Dış Politika Anlayışı....146
3. Sezer'in Orta Asya Politikası....147

3.1. Sezer'in Orta Asya Ülkelerini Ziyaretleri 151
3.2. Orta Asyalı Liderlerin Türkiye'yi Ziyaretleri 156
4. Sezer ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirveleri 158
5. Sezer'in Söylemlerinde Orta Asya 160
6. Sonuç 161
Kaynakça 162

Beşinci Bölüm
Karşılıklı Bağımlılık Noktaınazarından Abdullah Gül'ün Orta Asya Politikası 167
Fahri Türk - Taner Karakuzu - İlker Limon

1. Giriş 167
1.1. Yöntem 169
1.2. Yazın 170
2. Karşılıklı Bağımlılık Kuramı 172
3. Gül'ün Söylemlerinin Karşılıklı Bağımlılık Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi 174
4. Gül'ün Dış Politika Anlayışı 184
5. Gül'ün Orta Asya Politikası 186
6. Diplomasi 188
7. Siyaset 190
8. Ekonomi 195
9. Türk Keneşi 200
10. Gül'ün Söylemlerinde Orta Asya 202
11. Sonuç 205
Kaynakça 206

Altıncı Bölüm
Recep Tayyip Erdoğan'ın Orta Asya Politikası: Kurumsallaşma Çabaları ve Ekonomik İş Birliği 213
Doğacan Başaran

1. Giriş 213
1.1. Yöntem 215
1.2. Yazın 215
2. Erdoğan'ın Dış Politika Anlayışı 216
3. Erdoğan Dönemi Orta Asya Politikası: Hedefler, Yöntemler ve Araçlar 218
4. Erdoğan'ın Orta Asya Ülkelerini Ziyaretleri 221
4.1. Kazakistan 221
4.2. Kırgızistan 223

4.3. Özbekistan 224
4.4. Türkmenistan 225
4.5. Tacikistan 227
5. Erdoğan'ın Söylemlerinde Orta Asya: Türk Konseyi Devlet Başkanları Zirveleri 227
6. AK Parti'nin Seçim Beyannamelerinde Orta Asya 230
6.1. 3 Kasım 2002 Tarihli Seçim Beyannamesi 232
6.2. 22 Temmuz 2007 Tarihli Seçim Beyannamesi 232
6.3. 12 Haziran 2011 Tarihli Seçim Beyannamesi 234
6.4. 7 Haziran 2015 Tarihli Seçim Beyannamesi 235
6.5. 24 Haziran 2018 Tarihli Seçim Beyannamesi 236
7. Sonuç 236
Kaynakça 237

Yedinci Bölüm
Esir Türkler Söyleminden Bağımsız Devletlere Alparslan Türkeş'in Orta Asya Politikası 241
Taner Karakuzu

1. Giriş 241
1.1. Yöntem 244
1.2. Yazın 245
2. Turan Kavramı 247
3. Türkeş'in Dış Politika Anlayışı 251
4. Türk Kamuoyunda Türkeş Algısı 253
5. Soğuk Savaş Döneminde Türkeş'in Eser ve Söylemlerinde Turan ve Orta Asya 254
6. Alparslan Türkeş'in Kitaplarında Orta Asya 256
7. 1990'dan Sonra Türkeş'in Orta Asya Politikası 261
7.1. Türkeş'in Meclis Konuşmalarında Orta Asya 263
7.2. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları 266
7.3. Türkeş'in Söylemlerinde Türk Dünyası 271
8. Türkeş'in Diğer Liderlerin Orta Asya Politikaları Üzerindeki Etkisi 272
9. Sonuç 275
Kaynakça 276

Sekizinci Bölüm
Bülent Ecevit'in Orta Asya Politikası: Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği 281
Kaan Gaytancıoğlu

1. Giriş 281

1.1. Yöntem 283
1.2. Yazın 283
2. Ecevit'in "Bölge Merkezli Dış Politika" Anlayışı 284
3. Ecevit'in Düşün Dünyasında Orta Asya ve Türklük 287
4. Ecevit'in Muhalefet Dönemi Orta Asya Politikası (1987-1997) 288
4.1. Dış Türkler Bakanlığı Kurma Düşüncesi 289
4.2. Türkiye Kültürü Enstitüsü Kurma Düşüncesi 291
4.3. Ekonomik İş Birliği ve Önemi 292
4.4. Orta Asya Ülkeleri ile Çok Boyutlu Diplomatik İlişkiler ve Nahcivan Koridorunun Önemi 294
4.5. Siyasi İş Birliği Önerisi: Avrasya Topluluğu 299
4.6. Ecevit'in Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'ndaki Tutumu ve Bunun Türkiye-Orta Asya İlişkilerine Etkisi 301
5. Başbakan Bülent Ecevit'in Orta Asya Politikası ve İcraatları 305
5.1. 55'inci ve 56'ncı Hükûmetler Dönemi 306
5.2. 57'nci Hükûmet Dönemi 308
5.3. Avrasyalaşma Süreci ve Anahtar Ülke Türkiye Söylemi 309
5.4. Orta Asya ile İlişkilerde Liderlik ve Hafıza: Demirel'in Görev Süresinin Uzatılması Önerisi 313
5.5. Orta Asya'da Taliban Tehdidi ve Ecevit'in NATO Operasyonuna Verdiği Destek 315
6. Ecevit'in Muhalefet ve İktidar Dönemleri Orta Asya Söylemlerinin Karşılaştırılması 317
7. Sonuç 321
Kaynakça 323

Dokuzuncu Bölüm
İslam Birliği ve Reelpolitik Arasında Necmettin Erbakan'ın Orta Asya Politikası 327
Mustafa Yıldız

1. Giriş 327
1.1. Yöntem 328
1.2. Yazın 328
2. Erbakan'ın Dış Politika Anlayışı 329
3. Erbakan'ın Orta Asya Cumhuriyetleri Hakkındaki Görüşleri ve İcraatları 331
3.1. Muhalefet Dönemi 331
3.2. Erbakan'ın Türk Cumhuriyetlerini Ziyaretleri 342
3.3. İktidar Dönemi 344

4. Sonuç 346
Kaynakça 348

Onuncu Bölüm
Liderlerin Orta Asya Politikaları: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme 351
Fahri Türk - Sedef Zeyrekli Yaş

1. Giriş 351
   1.1. Yöntem 352
2. Genel Hatlarıyla Liderlerin Orta Asya Politikaları 354
   2.1. Turgut Özal 358
   2.2. Süleyman Demirel 361
   2.3. Ahmet Necdet Sezer 363
   2.4. Abdullah Gül 365
   2.5. Recep Tayyip Erdoğan 367
   2.6. Alparslan Türkeş 369
   2.7. Bülent Ecevit 372
   2.8. Necmettin Erbakan 375
3. Liderlerin Orta Asya Politikalarının Karşılaştırılması 377
   3.1. Siyasal Parti Liderlerinin Karşılaştırılması 382
   3.2. Cumhurbaşkanlarının Karşılaştırılması 385
   3.3. Siyasal Parti Liderleri ve Cumhurbaşkanlarının Karşılaştırılması 394
4. Sonuç 397

Kaynakça 398

Editörler Hakkında 399

Birinci Bölüm
Kurumsallaşıp Kurumsallaşamama İkileminde Türkiye'nin Orta Asya Politikası (1991-2021)

Fahri Türk* - Taner Karakuzu**

1. Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin 1991 senesinde dağılmasıyla birlikte on beş bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Türkiye ile dil, kültür, tarih, din ve etnik köken gibi müşterek noktalarda birleşen Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Türk dış politikası açısından önemli bir milat teşkil etmiştir. Türkiye'nin bu süreçte münasebetler tesis etmek maksadıyla gerçekleştirdiği olumlu faaliyetler kadar, başarısızlıkları ve hayal kırıklıkları da olmuştur. Türkiye'nin bilhassa Süleyman Demirel liderliğinde 1990'ların ilk yarısında yakalamış olduğu ivme Orta Asya ile münasebetlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan Türkiye Orta Asya ilişkileri, Ahmet Necdet Sezer'in (2000-2007) cumhurbaşkanlığı döneminde duraklama dönemine girmiş iken Abdullah Gül'ün (2007-2014) aynı makama gelmesiyle birlikte tabiri caizse yeniden ivme kazanmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın 2014 senesinden bu yana (2022) icra etmiş olduğu cumhurbaşkanlığı görevinde ise Orta Asya devletleri ile münasebetlerin inişli çıkışlı bir seyir izlediği söylenebilir. Bu minvalde satırlarını okumuş olduğunuz bu bölüm Türkiye'nin Orta Asya politikasını diplomasi, siyaset, ekonomi, eğitim ve askerî alanlarda detaylı olarak ele almayı amaçlamaktadır. Ancak Türkiye'nin Orta Asya politikasında önemli rol oynayan Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: fahriturk11@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0117-0573.
** Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2487-8964.

Kaynakça

Kitaplar

Acar, Hasan (der.), *Geçmişten Günümüze Türkiye-Orta Asya İlişkileri*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2020.

Andican, Ahat, "Türk Cumhuriyetleri ile İlişkiler", Çakmak, Haydar (ed.), *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap, Ankara, 2012, ss. 963-971.

Bora, Tanıl, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Cumhurbaşkanlığı Tarihi, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına, AjansTürk Yayınları, Ankara, 2006.

Dışişleri Bakanlığı 1992 Tarihçesi, Dışişleri Eğitim Merkezi, Dışişleri Kütüphanesi Arşivi, 12752, 351.01. Dış.1994, Ankara, 1994.

Durmuş, Mustafa ve Yılmaz, Harun, "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik Dış Politikası ve Faaliyetleri", Aydıngün, Ayşegül ve Balım, Çiğdem (ed.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 411, Ankara, 2012, ss. 485-586.

Kara, Abdulvahap, *Turgut Özal ve Türk Dünyası Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993*, IQ Yayınevi, İstanbul, 2012.

Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, *Kazakistan-Türkiye Dostluk ile İşbirliğinin 20 Yılı*, Elma Basım, Ankara, 2012.

Mikail, Elnur Hasan; Künü, Serkan; Durmuş, Savaş ve Karabulut, Andaç, *Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri İle Siyasi - İktisadi - Kültürel İlişkileri*, Derin Yayınları, İstanbul, 2015.

Nazarbaev, Nursultan, *Täwelsızdık Däwırı*, Astana, 2017.

Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II, 1980-2001*, On Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM), *25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Eğitim İlişkileri ve İş Birlikleri, Kırgızistan-Türkiye,* Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek, 2018, http://orasam.manas.edu.kg/rapor/Yillik% %20Ardindan%20Turk%20Kenesi%20Bunyesindeki%20ulkelerde%20Ortak%20Egitim%20iliskileri%20ve%20isbirlikleri.pdf, (04.02.2021).

Şahin, Ahmet ve Özçalık, Melih, *Ortak Değerlerden Ortak Ticarete Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye*, Ekin Yayınları, Bursa, 2014.

Turgut, Hulusi, *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel Doğu Yakasının Hikâyesi,* I. Cilt, ABC Basın Ajansı, İstanbul, 2001.

Türk, Fahri, *Büyük Güçlerin Kıskacındaki Ülke Tacikistan*, Nobel Yayınları, Ankara, 2022.

Türk, Fahri ve Karakuzu, Taner, "Türkiye-Kazakistan İlişkilerinde Eğitim ve Kültür", Acar, Hasan (ed.), *Türkiye, Kazakistan İlişkileri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, ss. 245-274.

Türk, Fahri, *Güneşin Ayaklarındaki Ülke Tacikistan*, Astana Yayınları, Ankara, 2017.

Türk, Fahri, *Türk Kültür Dış Politikası*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2014.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler, (1992-2013)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, ss.21-52.

Türk, Fahri, "Türkiye-Tacikistan İlişkileri", Acar, Hasan (der.), *Geçmişten Günümüze Türkiye-Orta Asya İlişkileri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020, ss. 143-176.

Tüysüzoğlu, Göktürk ve Özkan, Arda (ed.), *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Siyaseti*, Derin Yayınları, İstanbul, 2018.

Yalçınkaya, Fatih, "Türkiye ve Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi ve Diplomatik İlişkiler-Hükümetlerüstü Kuruluşlar (1992-2012)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu 1990'lardan Günümüze*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne, 2013, ss. 25-43.

Yaldız, Fırat (ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Bölgesel Politika*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2021.

Yaldız, Fırat (ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Küresel Politika*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2021.

Yaldız, Fırat (ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Ulusal Politika*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2021.

Makaleler

Arbatlı, Mehmet Said ve Kurar, İhsan, "Türk Dizilerinin Kazak-Türk Kültürel Etkileşimine ve Türkçenin Yaygınlaşmasına Etkisi", *Turkish Studies*, Volume 10/2, Winter, ss.31-48.

Aydın, Turan, "Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasında Ekonomik İlişkiler", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara, 1997, ss.796-817.

Bilis Özgökbel, Pınar; Bilis, Ali Emre ve Sydygalieva, Meerim, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Kültürel İlişkilerinde Televizyon Dizileri Faktörü: Kırgızistan Örneği", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2018, ss.403-425.

Bilkan, Ali Fuat ve Kılıç, Mehmet Gümüş, "Türkçenin Yitik Coğrafyası: Tacikistan'da Türkçe El Yazmaları", *Avrasya Etüdleri*, Sayı 33, Yıl 2008-1, ss.69-82.

Bostancı, Mustafa ve Lüleci, Taner, "21. Yüzyıl Başında Türkiye Kazakistan İlişkileri", *Journal of History School*, Yıl 12, Sayı XLI, ss.715-754.

Coşkun, Aynur, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrasya Ülkeleri ile Olan Diplomatik İlişkileri (1991-1995)", *Bilig*, Sayı 2, Yaz 96, ss.23-33.

"Duşanbe Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi Müdür Yardımcısı Salih Şahin'le Yapılan Görüşme", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, Ocak 2015, ss.84-85.

Kahraman, İsmail, "Türk Dünyasının Kültürel Bütünleşmesi ve Temel Değerlerimiz", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara, 1997, ss. 371-391.

Kalemli, Mustafa, "Türk Dünyasının Genel Değerlendirmesi", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara, 1997, ss.15-42.

Karakuzu, Taner, "Türkiye - Kırgızistan İlişkilerinde Yumuşak Güç: Türk Dili", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2020, ss.74-89.

Sağlam, Mehmet, "Türk Cumhuriyetleri ile Eğitim İlişkilerimiz", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara, 1997, ss.679-691.

Savaş, Salih, "Türk Dünyasında Eğitim Alanındakı Gelişmeler ve Yenilikler", *Journal of Azerbaijani Studies*, https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/91826/ makaleler/12/1-2/arastrmx_91826_12_pp_269-283.pdf, (03.05.2021).

Stein, Matthew, "The History of Central Asian Peacekeepers: The Development of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan's Peacekeeping Units by Fits and Starts", *The Journal of Slavic Military Studies*, Sayı 31, Cilt 2, ss.257-271.

Yalçınkaya, Fatih, "Türkiye ile Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi ve Diplomatik İlişkiler-Hükümetlerüstü Kuruluşlar (1992-2010)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2010, ss.1-19.

Çevrim İçi Kaynaklar

2021 Jıldnın En Tanımal Turik Serialları, Karavan, 9 Mart 2021, https://kaz.caravan.kz /madeniet/2021-zhyldyng-eng-tanymal-turik-serialdary-270646/?fbclid=IwAR3BvIm2EluvZJdG_NxsdbTa1k0eFN3odqYYxr1Jw6EsSwUj59YpjyVBnO7g, (16.05.2021).

7. Zirve, Organizasyon Tarihçesi, https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi, (21.10.2022).

Bakan Topçu'dan Büyük Hükümdar Sultan Alparslan İle İlgili İki Müjde, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, https://basin.ktb.gov.tr/TR-144861/bakan-topcudan-buyuk-hukumdar-sultan-alparslan-ile-ilgi-.html, (14.06.2021).

Beletfilm Onlaýn Kinoteatrynda Täze Filmleriň, Multfilmleriň We Seriallaryň Sany Artdy, 30 Temmuz 2021, https://turkmenportal.com/tm/blog/38527/beletfilm-onlayn-kinoteatrynda-taze-filmlerin-multfilmlerin-we-seriallaryn-sany-artdy, (20.05.2022).

Büyükelçilik, T.C. Aşkabat Büyükelçiliği, http://askabat.be.mfa.gov.tr/Mission/ About, (20.11.2021).

Büyükelçilik, T.C. Taşkent Büyükelçiliği, http://taskent.be.mfa.gov.tr/Mission/ About, (20.11.2021).

CENTRASBAT, Global Security, https://www.globalsecurity.org/military/ops/ centrasbat.htm, (10.07.2021).

CENTRAZBAT'97, https://www.618tacc.amc.af.mil/News/Photos/igphoto/ 2000162726/, (10.07.2021).

Eren, Erdem, Turgut Özal'ın Orta Asya (Türkistan) Politikası, TASAM, 29 Haziran 2022, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70108/turgut_ozalin_orta_asya_turkistan_politikasi, (16.10.2022).

General Necdet Özel, NATO, 15 Mart 2015, https://www.nato.int/cps/ru/natohq/ who_is_who_77455.htm, (02.06.2022).

Global Outreach, https://www.bioem.tsk.tr/centralasianbio_global_en.html, (10.09.2021).

Historic U.S.-LED Military Exercise Begins, The Jamestown Foundation, 17 Eylül 1997,https:/ /jamestown.org/program/historic-u-s-led-military-exercise-begins/, (16.10.2021).

History of Turkish PfP Training Center, Partnership for Peace TRAINING CENTER, https://www.bioem.tsk.tr/history_en.html, (10.09.2021).

Karahan, Jülide, Türk Dizileri Hızlı ve Emin Adımlarla, Skylife, https://www.s kylife.com/tr/2012-10/turk-dizileri-hizli-ve-emin-adimlarla, (16.05.2021).

Lubof K Turetskim Serialam Zastavlyayet Tacikov Vıbirat Nepaçetnie İmena https://tj.sputniknews.ru/society/20200211/1030700074/Tajikistan-turetskie-serialy-nepochetnye-imena.html, (12.03.2020).

Moffett, Julie, Central Asia: Joint Military Exercise Deemed A Success, 9 Eylül 1997, https://www.rferl.org/a/1086503.html, (10.07.2021).

Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Kırgızca-Türkiye Türkçesi Programı, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, http://dep.manas.edu.kg/department/Turkish%20Language/ page/goals, (12.03.2019).

NATO's REGEX, 14 Exercise with 12 Partner Countries to Kick Off in Turkey Monday, Global Security, 20 Ekim 2014, https://www.globalsecurity.org/military/ library/news/2014/10/mil-141020-rianovosti02.htm, (10.07.2021).

Necdet Özel, Genelkurmay Başkanlığı, https://web.archive.org/web/ 20210826140410/, (02.06.2022).

Necdet Özel, Genelkurmay Başkanlığı, https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName= NecdetOzel, (02.06.2022).

Necdet Özel, https://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=4590, (02.06.2022).

Orta Asya Araştırmaları Merkezi (ORASAM), http://orasam.manas.edu.kg/ index.php/tr/orasam/hakkimizda, (12.03.2019).

Oş Devlet Üniversitesi İmam Hatip Lisesi, İlk Mezunları, Dini Bülten, 28 Mayıs 2016, http://www.dinibulten.com/tdv/os-devlet-universitesi-imam-hatip-lisesi-ilk-mezunlari/1248, (21.05.2022).

Oş İlahıyat Fakültesi, http://theology.oshsu.kg/pages/page/1606, (21.05.2022).

Özbekistan'la Askeri İş Birliği, Savunma Sanayi, 28 Ekim 2020, https://www .savunmasanayi.org/ozbekistanla-askeri-is-birligi/, (21.01.2022).

Russia, The Oxus Society for Central Asian Affairs, https://oxussociety.org/wp-content /uploads/2021/09/Central-Asia-Military-Exercises-Database.xlsx, (10.07.2021).

Signatures of Partnership for Peace Framework Document, NATO, 27 Mart 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82584.htm, (10.09.2021).

Siyasi İş Birliği, Kırgızistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, https://mfa.gov.kg/tr/dm/ posolstvo-kyrgyzskoy-respubliki-v-tureckoy-respublike/Menu---Foreign-/--uslugi/Political-collaboration/-5e9045cea4e5a, (20.11.2021).

Stambul Boliymen Seruendeu: "Oshpes Mahabbat" Jane "Galamat Gasyr" Turik Serialdaru Tusirilgen Orundar, 01 Ekim 2018, https://weproject.media/kz/articles/detail/ stambul-boyymen-seruendeu-shpes-makhabbat-zh-ne-alamat-asyr-t-rik-serialdary-t-sirilgen-oryndar/?fbclid=IwAR37E80HgLQVLCh21TmQ8-NRnDBDkw9bLCu5u8ysancn Tkp2Tl7G50lUXFhc, (16.05.2021).

State Awards, https://www.orexca.com/kazakhstan/awards.htm, (01.06.2022).

T.C. Dışişleri Bakanlığı-Nur-Sultan Büyükelçiliği-Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz, mfa.gov.tr, (20.11.2021).

Tarihçe, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, http://www.manas.edu.kg/ index.php/kurumsal/tanitim/tarih%C3%A7e, (12.03.2019).

TBMM, http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss494.pdf, (26.11.2012).

TURKPA, http://www.turk-pa.org/print.php?id=151, (26.11.2012).

Türk Diyanet Vakfı, https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/egitim-kultur/#yurtdisi, (21.05.2022).

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, https://tdavkrg.org/#enstitu, (21.05.2022).

Türk Dünyası Korkut Ata Kazak-Türk Lisesi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, https://turan.org/korkut-ata-kazak-turk-lisesi/, (21.05.2022).

Türk Dünyasında Yunus Emre Enstitüsü, 06 Ekim 2016, https://www.yee.org.tr/tr/haber/turk-dunyasinda-yunus-emre-enstitusu, (17.04.2021).

Türk Konseyi, http://turkkon.org/icerik.php?no=26, (27.11.2012).

Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi, http://www.manas.edu.kg/ temp/TUAUM% 20GENEL%20SUNUM%202018.pdf, (12.03.2019).

Türk ve Kazak İşadamları İşbirliği İçin Bir Araya Geldi, TOBB, 12 Ekim 2012, https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=1816&lst=MansetListesi, (02.06.2022).

Türkiye Bursları, https://arsiv.turkiyeburslari.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda/turkiye-burslari#:~:text=2010%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20kurulu%C5%9Funun%20ard% C4%B1ndan%20Yurtd%C4%B1%C5%9F%C4%B1,T%C3%BCrkiye%20Burslar%C4%B1 %E2%80%9D%20program%C4%B1%20hayata%20ge%C3%A7irildi, (19.02.2022).

Türkiye Bursları, https://www.turkiyeburslari.gov.tr/nedenturkiyeburslari, (19.02.2022).

Türkiye-Türkmenistan İş Konseyi, DEİK, https://www.deik.org.tr/uploads/ turkmenistan-ulke-bulteni.pdf, (10.03.2022).

Türkmenistan-Türkiýe Respublikasy: Dostlukly we Özara Bähbitli Gatnaşyklary Pugtalandyryp, Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet Ministrligi, 27 Kasım 2021, https://finecon omic.gov.tm/habar/turkmenistan-turkiye-respublikasy-dostlukly-we-ozara-bahbitli-gatnasyklary-pugtalandyryp271121, (10.03.2022).

Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet Ministrligi, https://www.turkmenmetbu gat.gov.tm/tk/newspapers/2/articles/48398, (10.03.2022).

Türkoloji Bölümü, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, http://dep.manas.edu.kg /department/Turkology/page/info, (12.03.2019).

V Tadjikistana Obyavlena Ahota Na Turetskiye Serialı, 19 Temmuz 2012, https://islamnews.ru/ news-V-Tadzhikistane-objavlena-ohota-na-tureckie-serialy, (12.03.2020).

Yunus Emre Enstitüsü, Nur-Sultan, https://nur-sultan.yee.org.tr/tr, (25.02.2021).

Yunus Emre Enstitüsü, Türkoloji Üniversiteler, http://yee.org.tr/turkiye/tr/ turkoloji-universiteler, (20.12.2013).

Yurt Dışı, http://www.abdullahgul.gen.tr/sayfa/ziyaretler/yurtdisi/arsiv/12/,

(22.06.2020).

Yurt Dışı Ziyaretler, https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/ yurtdisiziyaretler/, (27.05.2022).

Gazeteler ve Haber Sayfaları

Abbasova, Vusala, "Kazakh Air Forces Soon Receive Turkish-Made Drones", *Caspian News*, 30 Kasım 2021, https://caspiannews.com/news-detail/kazakh-air-forces-soon-receive-turkish-made-drons-2021-11-30-0/, (01.06.2022).

Abdülkerimov Bahtiyar, "Özbekistan, Türkiye ile Geçen Yıl İmzalanan Askeri Mali İş Birliği Anlaşması ile Nakdi Yardım Uygulama Protokolü'nü Onayladı," *Anadolu Ajansı*, 20 Mart 2021, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistan-turkiye-ile-askeri-mali-is-birligi-anlasmasi-ile-nakdi-yardim-uygulama-protokolunu-onayladi/2182248, (21.01.2022).

Abdülkerimov, Bahtiyar, "'Celaleddin Harezmşah' Dizisinin Galası Özbekistan'da Yapıldı", *Anadolu Ajansı*, 4 Ekim 2020, https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/celaleddin-harezmsah-dizisinin-galasi-ozbekistan-da-yapildi/1994895, (18.05.2022).

"Aida Babaeva, 'Memlekettik Arnadagı Turik Serialdarı Kıskaradı'", *Kala Men Dala*, 28 Ağustos 2020, http://kalamendala.kz/2459?fbclid=IwAR3Iw2dAbKNWoc6FGta NBbOukB9UTFy RZCa33mdwsMXJHO0QBoh-PROYUAJY, (14.05.2021).

"ANKA, Kazakistan'da Üretilecek", *Hürriyet*, 11 Mayıs 2022, https://www.hurriyet.com. tr/ekonomi/anka-kazakistanda-uretilecek-42060087, (01.06.2022).

"Askerler Güzel Koktu", *Sabah*, 19 Mayıs 1999, http://arsiv.sabah.com.tr /1999/05/14 /g02.html, (01.06.2022).

"Atambayev 'Tayyip Ağabey Para Ver' Dedi Erdoğan 50 Milyon Dolarlık Borcu Sildi", *Milliyet*, 28 Nisan 2011, http://www.milliyet.com.tr/atambayev-tayyip-agabey-para-ver-dedi-erdogan-50-milyon-dolarlikborcu-sildi-ekonomi-1383380/, (02.03.2019).

"Atambayev: Uyku Tutmadı Tayyip Abi", *Haber7.com*, 2 Şubat 2011, http://www. haber7.com/siyaset/haber/701549-atambayev-uyku-tutmadi-tayyip-abi, (02.03.2019).

"Bakan Akar, Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev ile Görüştü", *DHA*, 27 Ekim 2020, https://www.dha.com.tr/gundem/bakan-akar-ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-ile-gorustu-1794875, (21.01.2022).

"Başbuğ Kazakistan'da", *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 2020, https://www.cumhuriyet.com.tr/ haber/basbug-kazakistanda-146678, (01.06.2022).

Gardner, Frank, "Neden Bazı Ülkeler Rusya'nın İşgali Konusunda Çekimser Kaldı?", *BBC News Türkçe*, 3 Mayıs 2022, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61298581, (21.10.2022).

"Genelkurmay Başkanı Orgeneral Özel Kazakistan Savunma Bakanı Jaxybekov'la Görüştü", *Haberler*, 24 Eylül 2013, https://www.haberler.com/guncel/genelkurmay-baskani-orgeneral-ozel-kazakistan-5101732-haberi/, (02.06.2022).

"Genelkurmay Başkanı Özel, Türkmenistan'da", *Sabah*, 23 Nisan 2014, https://www. sabah.com.tr/gundem/2014/04/23/genelkurmay-baskani-ozel-turkmenistanda, (02.06.2022).

"Genelkurmay Başkanı Özkök, Kazakistan'da", *Mynet*, 15 Haziran 2003, https://www.mynet. com/genelkurmay-baskani-ozkok-kazakistanda-110100166293, (01.06.2022).

"Kardeş Uyarısı", *Türkiye*, 19 Mart 2002, https://www.turkiyegazetesi.com.tr/ Genel/a142421.aspx, (01.06.2021).

"Kardeşlik Bağları Güçleniyor", *Konya Yeni Gün*, 8 Şubat 2009, http://www. konyayenigun.com/roportaj/kardeslik-baglari-gucleniyor-h1875.html, (12.03.2021).

Kaya, Vakur, "Türkiye'nin Bölgesel Güç Olması Yolunda Tsk'nın Rolü", *Diplomatik Gözlem*, https://diplomatikgozlem.com/_haber/turkiye-nin-bolgesel-guc-olmasi-yolunda-tsk-nin-rolu, (01.06.2022).

"Kazakistan da Türk SİHA'sı Alıyor", *Kanal D*, 28 Kasım 2020, https://www.kanald. com.tr/koleksiyonlar/ habersiz-kalma/kazakistan-da-turk-sihasi-aliyor-video, (01. 06.2022).

"Kazakistan'da Türk Dizileri Yasaklandı", *Haber7*, 13 Kasım 2013, https://www.haber7.com /televizyon/haber/1094875-kazakistanda-turk-dizileri-yasaklandi, (08.04.2021).

"Kazakistan'dan Dostluk Madalyası", *Hürriyet*, 24 Temmuz 2001, https://www.hurriyet.com.tr /gundem/kazakistandan-dostluk-madalyasi-38333205, (01.06.2022).

"Kazaklar Her Gün 10 Saat Türk Dizisi İzliyor", *Cumhuriyet*, 05 Haziran 2012, https://www .cumhuriyet.com.tr/haber/kazaklar-her-gun-10-saat-turk-dizisi-izliyor-347978, (11.04.2021).

"Kırgızistan, Bayraktar TB2 İHA'larını İlk Kez Tatbikatta Kullandı", *Sputnik*, 31 Mart 2022, https://tr.sputniknews.com/20220331/kirgizistan-bayraktar-tb2-ihalarini-ilk-kez-tatbikatta-kullandi-1055207582.html, (01. 06.2022).

"Kırgızistan'da '3. Türk Filmleri Haftası - Bişkek' Etkinliği Başlıyor", *KABAR*, 22 Nisan 2019, https://kabar.kg/tur/news/k-rg-zistanda-3-turk-filmleri-haftas-bi-kek-etkinli-i-ba-l-yor/, (04.01.2019).

"Kırgızistan'la Anlaşma", *Türkiye* https://m.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a142257. aspx, (01.06.2022).

"Kırgızistan'da Türk Dizileri Halkı Birleştiriyor", *Anadolu Ajansı*, 26 Kasım 2019, https://www.aa.com.tr/tr/uluslararasi-kopru-kuran-turk-dizileri/kirgizistanda-turk-dizileri-halki-birlestiriyor-/1655566, (03.12.2019).

Kumenov, Almaz, "Kazakhstan Seals Deal to Produce Turkish Drones Under License", *Eurasianet*, 13 Mayıs 2022, https://eurasianet.org/kazakhstan-seals-deal-to-produce-turkish-drones-under-license, (01.06.2022).

"Memlekettik Arnadagı Turik Serialdarı Kıskarardı, Enformasyon Bakanı", *Ratelkz*, 24 Ağustos 2020, https://ratel.kz/raw/memlekettik_arnaday_trik_serialdary_ysarady_ aparat_min istri?fbclid=IwAR2Af_bI1weLVx0q8IPXtOIfcHzufUD5E9rvrCCUkQfYqQ0EbM0OKU8Ys7A, (16.05.2021).

"Milli İHA Anka Kazakistan'da Üretilecek", *Anadolu Ajansı*, 11 Mayıs 2022, https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/milli-iha-anka-kazakistanda-uretilecek/2584497, (01.06.2022).

"Necdet Özel Türkmenistan'da", *TRT Haber*, 23 Nisan 2014, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/necdet-ozel-turkmenistanda-124905.html, (02.06.2022).

"Necdet Özel, 23 Nisan'ı Türkmenistan'da Kutladı", *Cumhuriyet*, 23 Nisan 2014, https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/necdet-ozel-23-nisani-turkmenistanda-kutladi-63845, (02.06.2022).

"Org. Başbuğ Kazakistan'da 'İşbirliği'ni Konuştu", *CNN Türk*, 21 Mayıs 2010, https://www.cnnturk.com/2010/dunya/05/21/org.basbug.kazakistanda.isbirligini.konustu/577123.0/index.html, (01.06.2022).

"Org. Kıvrıkoğlu'na Kırgız Ziyaretçi", *Türkiye*, https://m.turkiyegazetesi.com.tr/ Genel/a3464.aspx, (01.06.2022).

"Orgeneral Özel, Kazakistan'da", *Hürriyet*, 7 Mayıs 2011, http://avrupa.hurriyet.com.tr/haberler/dunya/903922/orgeneral-ozel-kazakistanda, (02.06.2022).

"Orgeneral Özkök Kazakistan'a Gitti", *Sabah*, 15 Haziran 2003, http://arsiv.sabah.com.tr/2005/06/14/siy 110.html, (01.06.2022).

"Özbekistan'a Askeri Yardım", *NTV*, 18 Mart 2002, http://arsiv.ntv.com.tr/news/141424.asp#BODY, (01.06.2022).

"Özbekistan'da Türk Dizilerine Yasak Getiriliyor", *Kırım Haber Ajansı*, 24 Şubat 2018,https://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbekistan-da-turk-dizilerine-yasak-getiriliyor/166748/, (18.05.2022).

"Özbekistan'da Yayınlanan Türk Dizileri Büyük İlgi Görüyor", *TRTAVAZ*, 24 Aralık 2017, https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/ozbekistanda-yayinlanan-turk-dizileri-buyuk-ilgi-goruyor/5a3f944601a30a1968b6d193, (18.05.2022).

Sarybay, Kaırat, "Seven Stars of Kanat Saudabayev", *The Astana Times*, 12 Temmuz 2016, https://astanatimes.com/2016/07/seven-stars-of-kanat-saudabayev/, (20.11.2021).

"Türk Dizilerine Özbekistan'da Yasak Geldi", *Karadeniz Ekspres*, 1 Şubat 2021, https://www.karadenizekspres.com/turk-dizilerine-ozbekistan-da-yasak-geldi/25563/, (18.05.2022).

"Türk Dizilerinin Yurt Dışı Reytingi Hizmet ve Mal İhracatını Artırdı", *Hürriyet*, 9 Kasım 2019, https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-dizilerinin-yurt-disi-reytingi-hizmet-ve-mal-ihracatini-artirdi-41370181, (10.03.2021).

"Türkiye Genelkurmay Başkanı Özel, Türkmenistan'da", *Türkel*, http://www.turkelpress.com/?p=1fee926a12, (02.06.2022).

"Türkiye, Bölge Gücü Olma Yolunda", *Mynet*, 26 Temmuz 2002, https://www.mynet.com/turkiye-bolge-gucu-olma-yolunda-110100029597, (01.06.2022).

"Türkiye Kazakistan Diplomatik İlişkilerinde 25 Yıl", *TRTAVAZ*, 2 Mart 2017, https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkiye-kazakistan-diplomatik-iliskilerinde-25-yil/58b81fab8a58c91aec94a506, (24.11.2021).

"Türkmenıstanyň Prezıdentı Türkıýänıň Palatalar We Bırželar Bırleşıgınıň Başlygyny Kabul Etdı", *Nexttm*, 14 Mart 2014, http://nexttm.com/view/1248/, (10.03.2022).

Uygun, Serpil, "Ankara Bizim için Çok Özel", *Sabah*, 19 Mayıs 2013, https://www.sabah.com.tr/ankara-baskent/2013/05/19/ankara-bizim-icin-cok-ozel, (12.03.2021).

Görüşmeler ve Saha İncelemeleri

Bir Netflix yetkilisi ile 05.01.2022 tarihli elektronik ortamda yapılan görüşme.

Fahri Türk tarafından Tacikistan'da 07 Ağustos ilâ 06 Eylül 2014 tarihleri arasında yürütülen alan çalışması notları.

Kara Harp Okulu'nda görev yapmış olan Türk subay ile 16 Mayıs 2022 tarihinde gerçekleştirilen telefon görüşmesi.

Kazakistan'da görev yapmış emekli bir Türk subayı ile 28 Mayıs 2022 tarihinde gerçekleştirilen telefon görüşmesi.

Kırgızistan'da görev yapmış emekli bir Türk askerî tabip ile 17 Mayıs 2022 tarihinde gerçekleştirilen telefon görüşmesi.

Onbirinci Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile 16 Mart 2020 tarihinde Ankara'da yapılan söyleşi.

ORASAM Araştırmacısı Cihan Bilgili ile 20 Nisan 2018 tarihinde Bişkek'te yapılan görüşme.

Taner Karakuzu tarafından Nisan 2018'de Bişkek'te yapılan saha incelemesi.

Taner Karakuzu'nun 20 Nisan 2018 tarihinde Bişkek'te Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi Müdür Yardımcısı Asım Asaroğlu ile yaptığı görüşme.

Arşivler, Kanunlar ve Resmî Gazete

Cumhurbaşkanlığı Arşivi 7/3/1993 Tarihli ve 93/4219 Sayılı Kararname Ek Listesi.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 07.03.1993-00.00.0000., 742 - 430 - 9.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 30-18-1-2 927 131 6.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askeri İş Birliği Anlaşması, Resmî Gazete, 20 Mart 2021, Sayı 31429.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 27 Nisan 1998, Sayı 23325.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 22 Eylül 1994, Sayı 22059.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Sağlık Alanında Eğitim ve İş Birliği Anlaşması, Resmî Gazete, 11 Şubat 2015, Sayı 29264.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek Şehrinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c007/b065/tbmm200070650322.pdf, (12.03.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askerî Eğitim İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 22 Eylül 1994, Sayı 22059.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askerî Eğitim İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 10 Aralık 1993, Sayı 21784.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması, Resmî Gazete, 13 Nisan 1996, Sayı 22610.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı ve Kazakistan Cumhuriyeti Milli Muhafız Birlikleri Genel Komutanlığı Personelinin Eğitim ve Öğretimi Alanında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Protokol, TBMM, Dışişleri Komisyon Raporu, https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/ donem26/yil01/ss113.pdf, (12,10.2021).

Tezler

Limon, İlker, *Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası (1991-2000)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Edirne, 2022.

Ulukuş, Büşra, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Türk Dünyası Çalışmaları*, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2020.

Yapa, Ercan, *1991 Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Rolü*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2008.

İkinci Bölüm
Turgut Özal'ın Orta Asya Politikası: 21'inci Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı*

Erdem Eren**

1. Giriş

1991 yılı dünya siyaseti için önemli bir dönüm noktası olurken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılmış, bunun sonucunda Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan gibi Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Türk dış politikası açısından bu gelişme önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığına denk gelen bu dönemde Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini inşa etmeye başlamıştır.

Bu bölümde Turgut Özal'ın (1983-1993) Orta Asya/Türkistan siyaseti ele alınmaktadır. Söz konusu zaman dilimi Özal'ın başbakanlık (1983-1991) ve cumhurbaşkanlığı (1991-1993) dönemlerini kapsamaktadır. Özal dönemi, Soğuk Savaş yıllarının aksine, Türkiye'nin, Türkistan politikasında nispeten bağımsız hareket ettiği yıllar olmuştur. Bu çalışmada Özal'ın Türkistan politikası bütün ayrıntılarıyla masaya yatırılmaktadır. Bu bağlamda özellikle söz konusu liderin Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvelerindeki söylemlerinden hareketle Türkiye'nin bölgeye yönelik geliştirmiş olduğu stratejiler çözümlenmektedir. Bu minvalde bu araştırmada; Özal'ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde Türkiye'nin Türkistan'a yönelik izlediği politikanın genel çerçevesi ve hedefleri nelerdir? Özal'ın başbakanlığı ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde Türkiye'nin Türkistan ülkeleriyle geliştirdiği sosyoekonomik ilişkilerin boyutu nedir? Türk Cumhuriyetleri Zirveleri Türkiye ve bölge

---

* Bu bölüm, "Turgut Özal'ın Orta Asya (Türkistan) Politikası" başlığı ile Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 2022'de yayımlanan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

** İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı Öğrencisi, E-mektup:erdemeren2234@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9891-1763.

mıştır." şeklinde formüle edilmiş olan hipotezin doğrulandığı söylenebilir. Esasında Özal'ın, cumhurbaşkanlığı döneminde Türkistan politikası bağlamında Başbakan Süleyman Demirel ile uyumlu hareket ettiği söylenebilir. Ayrıca Özal cumhurbaşkanı olarak inisiyatif almak suretiyle; Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirveleri, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı gibi kuruluşların bir bakıma banisi olmuştur.

Kaynakça

Kitaplar

Aras, Osman Nuri, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejis*i, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Avcu, Seyit Ali, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", Çaylak, Adem ve Avcu, Seyit Ali (ed.), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, ss.483-525.

Aydın, Mustafa, *Küresel Politikada Orta Asya*, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Bal, Halil, "Kırgızistan: Çin Gölgesi ve Rus Desteği Altında, Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları", Yalçınkaya, Alâeddin (ed.), *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998.

Çakmak, Haydar, "Turgut Özal Dönemi Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", Çakmak, Haydar (ed.), *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, Doğu Kitapevi, İstanbul, 2013, ss.117-123.

Çandar, Cengiz, "Değişmekte Olan Dünyada Türkiye'nin Bağımsızlığını Kazanan Yeni Türk Cumhuriyetlerle İlişkileri", Şen, Sabahattin (ed.), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

Doster, Barış, "8. Cumhurbaşkanı-Turgut Özal", Çakmak, Haydar (ed.), *Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*, Kripto Yayınları, Ankara, 2016, ss.197-217.

Gözen, Ramazan, *Amerikan Kıskacında Dış Politika; Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

Güngörmüş Kona, Gamze, *Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Gürbüz, Yunus Emre, "Türkiye'nin Bağımsız Türk Cumhuriyetleriyle İlişkilerinde İnsan Odaklı Dış Politikaya Geçiş", İsina, Almagül (ed.), *Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023*, TASAM Yayınları, İstanbul, 2014, ss.355-369.

Kara, Abdulvahap, *Turgut Özal ve Türk Dünyası, Türkiye Türk Cumhuriyetleri İlişkileri 1983-1993,* IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.

Kösebalaban, Hasan, *Türk Dış Politikası*, BigBang Yayınları, Ankara, 2014.

Oktay, Emel Gülden, "Türkiye'nin Avrasya'da Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", Aydın, Mustafa (ed.), *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, ss.213-240.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, Cilt 2, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Sanberk, Özdem, "Türk Diplomasisi, Dış Politikanın Ekonomik Boyutunun Önemi Konusunda Yeni Bir Bilinçlenmeye Kavuştu", Ertosun, Erkan (ed.), *Yakın Dostlarının Dilinden Turgut Özal'ın Dış Politikasını Anlamak*, Turgut Özal Yayınları, Ankara, 2015, ss.207-220.

Tellal, Erel, "Türk Dış Politikasında Avrasya Seçeneği", Aydın, Mustafa (der.), *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 Avrasya Üçlemesi II*, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, ss.13-34.

Tokayev, Kasım Jomart, *Kazakistan Cumhuriyeti'nin Diplomasisi*, Atamura Yayınları, Almatı, 2002.

Turan, Gül ve Turan, İlter, "Türkiye'nin Diğer Türk Cumhuriyetleriyle İlişkileri", Sönmezoğlu, Faruk (ed.), *Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Türk, Fahri, "Türkiye ile Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2009)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2010, ss.1-17.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler 1992-2013", Türk, Fahri (der.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, ss.1-23.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Tarihe Düşülen Notlar-1, Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları-2, (1 Eylül 1990-1 Ekim 2011)*, TBMM Basımevi, Ankara, 2011.

Yamak, Kemal, *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", Arı, Tayyar (der.), *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.

Makaleler

Akengin, Hamza, "Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme", *MUTAD*, Cilt 4, Sayı 1, 2017, ss.1-11.

Akyol, Kürşat, "Petrol Oyunundaki Kırmızı Şapkalı Kız: Türkiye", *Görüş*, TÜSİAD, Haziran-Temmuz 1997, No 32, ss.42-45.

Balcı, Ali ve Madakbaş Gülener, Elif, "Turgut Özal Dış Politikası: Amerikan Düzeninde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl 15, Sayı 55, Eylül-Aralık 2019, ss.77-98.

Budak, Muhammet Musa, "Uluslararası Kuruluşlar Bağlamında Türkiye'nin Liderlik Tecrübesi: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2019, ss.18-31.

Çınar, Yusuf, "Turgut Özal ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 26, Eylül-Ekim 2011, ss.1-19.

Daban, Cihan, "Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 17, Sayı 33, Nisan 2017, ss.77-96.

Dündar, Lale, "Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 58, Bahar 2016, ss.1-20.

Eren, Erdem, "Turgut Özal'ın (Türkistan) Politikası", *TASAM*, 29 Haziran 2022, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70108/turgut_ozalin_orta_asya_turkistan_politikasi, (17.10.2022).

Özal, Turgut, "Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 19, 1992, ss.5-23.

Özdemir, Hikmet, "Turgut Özal ve Avrasya: Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Harp Akademilerindeki Konuşmaları, (İstanbul, Harp Akademileri, 15 Şubat 1991)", *AVİM Avrasya Dosyası*, Sayı 2, Nisan 2018, ss.4-15.

Şenalp, Mehmet Gürsan, "Yeni-Osmanlıcılığın Ekonomi Politiğinin Bir Eleştirisi: Ulusötesi Bir Hegemonya Projesinin Yükseliş ve Düşüşü", *Praksis Dergisi*, Sayı 44-45, 2017, ss.937-970.

Uzgel, İlhan ve Yaramış, Volkan, "Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de Yeni Osmanlıcı Arayışlar", *Doğudan*, Sayı 16, Mart-Nisan 2010, ss.36-49.

Gazeteler

"Akayev'den Özal'a: Hızırımız Geldi", *Hürriyet*, 09 Nisan 1993.

Akyol, Taha, "Türkî Trafiği", *Milliyet*, 30 Ekim 1992.

"Ankara Zirvesinde Tek Belge", *Milliyet*, 01 Kasım 1992.

"Boru Hattı İçin İlke Anlaşması", *Milliyet*, 10 Nisan 1993.

"Cumhurbaşkanı Özal'ın Türk Cumhuriyetleri Gezisi Başladı", *Cumhuriyet*, 05 Nisan 1993.

"Ege'den Çin'e Türk Birliği", *Tercüman*, 02 Kasım 1992.

Geray, Haluk, "Türk Zirvesinde Rus Gölgesi", *Cumhuriyet*, 01 Kasım 1992.

"'Her Şartta Topraklarımızı Koruruz'", *Milliyet*, 14 Ekim 1991.

"Kazakistan ile Hava Köprüsü", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1992.

"Kazakistan'ın En Büyük Petrol İhalesi Türkiye'nin", *Sabah*, 13 Nisan 1993.

Kohen, Sami, "Özal'ın Türk Dünyası Çıkarması", *Milliyet*, 04 Nisan 1993.

Kohen, Sami, "Özbeklerin Derdi Başka", *Milliyet*, 06 Nisan 1993.

Kohen, Sami, "Kırgızistan ile Özel İlişkiler", *Milliyet*, 10 Nisan 1993.

"Özal: Pan-Türkist Heveslere Yer Yok", *Sabah*, 09 Nisan 1993.

"Özal: Türkîlere Dini Biz Öğretmeliyiz", *Hürriyet*, 12 Nisan 1993.

"Özal, Türkmenistan'da 5 Yıldızlı Otel Temeli Atacak", *Hürriyet*, 11 Nisan 1993.

"Özal'dan Amerikalı İşadamlarına Güvence", *Milliyet*, 01 Mayıs 1992.

"Özal'ın 'Kafkasya' Planı", *Milliyet*, 13 Mayıs 1990.

"Özal'ın Türk Cumhuriyetleri Gezisi Bugün Başlıyor", *Ortadoğu*, 04 Nisan 1993.

"Özbek Lider, Türk Bürokrasisini İstemedi", *Hürriyet*, 06 Nisan 1993.

"Özbekistan ile İkili Anlaşmalar İmzalandı", *Cumhuriyet*, 06 Nisan 1993.

"Tek Bir Türk Cumhuriyeti", *Milliyet,* 17 Nisan 1998.

"Tepki Gelsin, Ne Olur", *Hürriyet*, 10 Nisan 1993.

"Türk Ortak Pazarı Erken", *Milliyet*, 31 Ekim 1992.

"'Türkiye Bölgede Düzenin Temeli'", *Milliyet*, 22 Ocak 1992.

"Zirve'nin Tadı Kaçtı", *Hürriyet*, 02 Kasım 1992.

Tezler

Ekici, Kübra Deren, *Sosyal Konstrüktivizme Göre Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası (1983-1993)*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli, 2018.

Kaçan, Özgür, *Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde (1989-1993) Türk Dış Politikası, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2015.

Mor, Hasan, *Türk Dış Politikasında Belirleyici Faktörler Ekseninde Özal'ın Dış Politika Konsepti*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2002.

Ydyrys, Kanat, *Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" Politikası ve Orta Asya Güvenliği Üzerindeki Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Üçüncü Bölüm
Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası: Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası*

Sedef Zeyrekli Yaş**

1. Giriş

Bu bölümde Türkiye'nin 9'uncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Orta Asya politikası bütün veçheleri ile çözümlenmektedir. Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuştukları dönemde başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı makamında bulunan Demirel, ülkesinin Orta Asya ile ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bölümde, Demirel'in başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yaptığı 1991-2000 döneminde izlemiş olduğu Orta Asya politikası mercek altına alınmaktadır. Bu araştırma, Türkiye Orta Asya ilişkilerini Demirel'in ikili ilişkilere yaptığı katkılar noktaınazarından ele aldığı için, Hazar Havzası enerji kaynakları ve Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi birçok ülkenin müdahil olduğu ulus üstü örgütlere ve konulara değinmemektedir. Türk Cumhuriyetleri zirvelerine[1] katılan Azerbaycan bir Orta Asya ülkesi olmadığı hâlde, bu kapsamda ele alınmıştır. Yazında, Demirel'in Orta Asya ülkelerine yönelik politika-

* Bu çalışma, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi'nde (Haziran 2013, Cilt 4, Sayı 2, s. 1-28) yayımlanan makalenin gözden geçirilerek esaslı bir şekilde genişletilmiş hâlidir. Bu kapsamda mevzubahis makalede yer alan bazı başlıklar çıkartılmış ve yerlerine yenileri eklenmek suretiyle makalenin analitik boyutu derinleştirilmiştir. Söz gelimi makalede Demirel'in katıldığı ilk ve son zirve toplantılarındaki konuşmalarına ilişkin yapılan içerik analizi genişletilerek tüm zirve toplantıları (ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı) ele alınmıştır. Bunların haricinde, Demirel'in mecliste yapmış olduğu konuşmalar MAXQDA programı vasıtasıyla istatistiksel bir çözümlemeye tabi tutulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Havsa Meslek Yüksek Okulu, E-mektup: sedefyas@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7165-5712.

1 İlk düzenlendiği dönemde "Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi" olarak gün yüzüne çıkan bu etkinlikler 1998 yılından sonra "Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi" olarak adlandırılmıştır. 2010 yılında Türk Keneşinin kuruluşunu müteakiben ise "Türk Keneşi Zirveleri" şeklinde anılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada söz konusu zirveleri betimlemek amacıyla, "Türk Cumhuriyetleri Zirvesi" kavramı kullanılmıştır.

Sonuç olarak Demirel, Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermiştir. Demirel'in cumhurbaşkanı sıfatıyla yürütmede etkin olmadığı dikkate alındığında ilişkilerin geliştirilmesinde oynadığı rolün önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın yöntem başlığı altında ortaya konan "Süleyman Demirel, cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde sürükleyici bir rol oynamıştır." şeklindeki ikinci hipoteze ilişkin varılan sonuç hakkında aşağıdaki değerlendirme yapılabilir: Her ne kadar Demirel'in cumhurbaşkanlığı (1993-2000) döneminde bazı projeler gerçekleştirilememiş ve ikili ilişkiler istenilen düzeye çıkarılamamış olsa da Türkiye'nin söz konusu dönemde yaşadığı sorunlar göz önüne alındığında bu ülkenin Orta Asya'daki faaliyetlerinin yabana atılır cinsten olmadığı söylenebilir. Ezcümle Demirel'in söz konusu dönemde Türkiye'nin Orta Asya politikasında yeri doldurulamaz bir rol oynadığının altı çizilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

Aydın, Mustafa, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss.366-439.

Demir, Ali Faik, *Türk Dış Politikasında Liderler*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Ergen, Cengiz, *Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.

İyikan, Necati, *Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2012.

Özgüven, Muharrem, *Demirel: Devlet Hayatında 50 Yıl*, Ekonomik Haber Ajansı, Ankara, 1998.

Turgut, Hulusi, *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel Doğu Yakasının Hikâyesi*, I. Cilt, ABC Basın Ajansı, İstanbul, 2001.

Turgut, Hulusi, *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel Batı Yakasının Hikâyesi*, II. Cilt, ABC Basın Ajansı, İstanbul, 2002.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2012)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Ortadoğu 1990'lardan Günümüze*, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne, 2013, ss.1-23.

Zeybek, Namık Kemal, *Türk Dünyası Deyince*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Makaleler

Amirbek, Aidarbek Anuarbekuly ve Almasbek, Makhanov, "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması", *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 2017, ss.164-204.

Çuhadar, Ç. Esra; Kaarbo, Juliet; Kesgin, Barış ve Özkeçeci Taner, "Turkish Leaders and Their Foreign Policy Decision-Making Style: A Comparative and Multi-Method Perspective", *Turkish Studies*, Volume 22, Issue 1, 2021, ss.1-27.

Demiray, Erdinç, "Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri", *Turkish Studies*, Volume 7, Issue 3, Summer 2012, ss.877-885.

Özyılmaz Kiraz, Betül, "Türk Dış Politikasında Merkez Ülke Olma Yönelimi: Dönüşüm mü, Devamlılık mı?", *Vizyoner Dergisi*, Cilt 12, Sayı 30, 2021, ss.501-519.

Sağlam, Mehmet, "Türk Cumhuriyetleri ile Eğitim İlişkilerimiz", *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 15, Cilt 1, Semih Ofset, Ankara 1997, ss.683-684.

Seferov, Rehman ve Akış, Ayhan, "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 24, Güz 2008, ss.393-411.

Serinkan, Celaleddin ve Güney, Fuat, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri ile İlgili Bazı Stratejik Değerlendirmeler", *Yeni Fikir*, Yıl 10, Sayı 23, Aralık 2019, ss.7-26.

Tutan, Melih Nadi, " 'Türk Modeli' ve 'Türk Dünyası' Söylemlerinin Jeopolitiği: 1990'lar Türkiye'sine Bir Bakış", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2020, ss.185-204.

Türk, Fahri, "Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007)", *Bilig*, Sayı 51, Güz 2009, ss.205-230.

Türk, Fahri ve Karakuzu, Taner, "Türkiye Cumhuriyeti ve Afganistan Türklüğü (1970-2000)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 13, Sayı 23, 2022, ss.1-25.

Çevrim İçi Kaynaklar

Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1997, http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1997-2.pdf, (20.05.2021).

Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1996, http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1996-2.pdf, (20.11.2021).

Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi, 1994, http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1994-2.pdf, (15.05.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanlarımız, Süleyman Demirel'in Konuşmaları,http://www.tccb.gov.tr/sayfa/ cumhurbaskanlarimiz/suleyman_ demirel/konusma/, (01.06.2013).

Gazeteler

Akyol, Taha, "Davos'taki Demirel", *Milliyet*, 27 Ocak 1994, http://gazetearsivi .milliyet.com.tr/GununYayinlari/b2LDHCrRPNHLdJAAjVZyoQ_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Aydemir, Ayhan, "Kerimov'dan 'Barış' Çağrısı", *Milliyet*, 11 Mayıs 1996, http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/jwEZenCRjgB1G2yuNjN9Sg_x3D__x3D_, (06.05.2013).

Başlamış, Cenk, "Moskova Sonunda Patladı", *Milliyet*, 19 Ekim 1994, http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/PmLNMw9BWNX1xAbCcar7Gg_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Başlamış, Cenk, "Rusya'dan Türkiye'ye Gözdağı", *Milliyet*, 16 Mayıs 1996, http://gazetearsivi. milliyet.com.tr/GununYayinlari/z9P2uSyqZmVJ8UZQEml7hg_x3D__x3D_, (16.03.2013).

Başlamış, Cenk, "Demirel'in Orta Asya Planı", *Milliyet*, 27 Temmuz 1998, http://gazetearsivi .milliyet.com.tr/GununYayinlari/6cpE_x2B_9_x2F_VNmVdm9iKtuUmIw_x3D__x3D_, (06.05.2013).

Çalışkan, Faruk ve Özkaya, Elvan, "Zirveden Rahatsız Olmasınlar", *Milliyet*, 19 Ekim1994,http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Zq8_x2F_Bv5fM_x2B_4GGF8CfkIAmQ_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Çevikcan, Serpil, "Demirel'den İstikrar Uyarısı", *Milliyet*, 08 Haziran 2000, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2B_1rocZ84UV6KIW1F5ZaMWQ_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Çevikcan, Serpil, "Demirel'den Orta Asya Gezisine İptal", *Milliyet*, 26 Ekim 1994,http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/jSGjHqPz44XSUbwZofWGOg_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Çevikcan, Serpil ve Hacıoğlu, Can, "Demirel Kaliteyi Gösterdi", *Milliye*t, 20 Kasım 1997, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/pUt_x2B_Lp1Na_x2F_OqfOybxd56ug_x3D__x3D_, (18.10.2022).

"Demirel'den Mesaj", *Milliye*t, 09 Eylül 1998, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununY ayinlari/9pModG2lW7_x2B_gt7zlegl1Dw_x3D__x3D_, (24.04.2013).

Donat, Yavuz, "Çankaya Zirvesi ve Altın Fırsat", *Milliyet*, 16 Aralık 1996, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Bvr2VCRQ_x2F_GAVCYRWDPwccg_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Güvener, Eren, "Dünyanın Gözü Avrasya'da", *Milliyet*, 01 Eylül 1995, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/vYPcMNhCCRK1G2NMDWRvwQ_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Kohen, Sami, "Demirel Neden Sert Çıktı?", *Milliyet*, 11 Mayıs 1996, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/DiUaPY_x2B_B_x2F_N7YdDFX_x2F_4wdhQ_x3D__x3D_, (24.04.2013).

Kul, Murat ve Tümer, Ateş, "Demirel ve Gorbaçov Nüfuzu Tartıştı", *Milliyet*, 18 Temmuz1997, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/HI_x2F_chykqCzZyryB3MYoFKA_x3D__x3D_, (16.03.2013).

Kul, Murat ve Tümer, Ateş, "Demirel'den Kırgızistan'a Demokrasi Öğüdü", *Milliyet*, 19 Temmuz 1997, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/ H5NS_x2B_KkLpL320İdffeY_x2B_qw_x3D__x3D_, (16.03.2013).

Oğuz, Şeref, "Hızlı Tren İçimde Ukde Kaldı", *Milliyet*, 15 Mayıs 1996, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/9jcWesazhT0fp4sHX181rw_x3D__x3D_, (24.04.2013).

Yinanç, Barçın, "Baba Taşkent Zirvesinde", *Milliyet*, 22 Ekim 1996, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/aYWox0RJlfzdAF7_x2B_DW_x2B_ndw_x3D__x3D_, (15.03.2013).

Görüşmeler

Namık Kemal Zeybek ile 22 Ocak 2022 tarihinde 19.42-20.34 saatleri arasında yapılan telefon görüşmesi

TBMM Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 13, Birleşim 1, 01 Ekim 1999, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c013/tbmm21013001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 62, Birleşim 1, 01 Ekim 1998, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c062/tbmm20062001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Cilt 34, Birleşim 1, 01 Ekim 1997, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c034/tbmm20034001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 11, Birleşim 1, 01 Ekim 1996, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c011/tbmm20011001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 5. Yasama Yılı, Cilt 94, Birleşim 1, 01 Ekim 1995, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c094/tbmm19094001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 65, Birleşim 1, 01 Eylül 1994, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c065/tbmm19065001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 68, Birleşim 19, 13 Ekim 1994, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c068/tbmm19068019.pdf, (20.11.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Cilt 39, Birleşim 1, 01 Eylül 1993, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c039/tbmm19039001.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 35, Birleşim 103, 16 Mayıs 1993, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c035/tbmm19035103.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 23, Birleşim 38, 10 Aralık 1992, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c023/tbmm19023038.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 10, Birleşim 74, 07 Mayıs 1992, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c010/tbmm19010074.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 9, Birleşim 68, 23 Nisan 1992, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c009/tbmm19009068.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 4, Birleşim 38, 19 Şubat 1992, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c004/tbmm19004038.pdf, (05.10.2021).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, Birleşim 7, 25 Kasım 1991, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c001/tbmm19001007.pdf, (05.10.2021).

Tezler

Bakacak, Yusuf Sezai, *Süleyman Demirel Döneminde (1991-2000) Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Siyasi İlişkileri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

Çağlıyan İçener, Zeyneb, *Presidents, The Satate and "Democracy" in Turkey The Ideas and Praxis of Süleyman Demirel*, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Gürsoy, Abdulkadir, *Küreselleşme Etkisinde Türk Dış Politikasında Eğilimler: Avrupa mı, Avrasya mı, Orta Asya mı?,* Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Limon, İlker, *Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası (1991-2000),* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Edirne, 2022.

Ünal, Dilara, *Türkiye'nin Orta Asya Politikaları (1990-2000): TBMM Tutanaklarına Göre*, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Yapa, Ercan, *1991 Sonrası Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki Rolü*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2008.

Dördüncü Bölüm
Ahmet Necdet Sezer'in Orta Asya Politikası: Dost ve Kardeş Ülkeler

Esra Sezer*

1. Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkelerini tanıyan ilk devletlerden birisi Türkiye olmuştur. Turgut Özal döneminde bölge ülkeleri ile başlayan ikili diplomatik ilişkiler kısa zamanda diğer alanlara sirayet ederek gelişmiştir. Ancak bu dönemde Orta Asya ülkelerine verilen sözlerin yerine getirilememesi üzerine ilişkiler bir süre sonra duraklama dönemine girmiştir. Bu şartlar altında ikili ilişkilerin duygusallıktan reel politiğin gerçeklerine evrildiği söylenebilir. Diğer yandan Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ye aday ülke statüsünü kazanması ile birlikte Türk dış politikasının dümeni Orta Asya'dan AB'ye çevrilmiştir. Turgut Özal ve Süleyman Demirel dönemlerinde nispeten sağlam bir zeminde yürütülen Türkiye Orta Asya ilişkilerinde 1990'ların sonlarına doğru bazı sorunlar patlak vermiştir.

Ahmet Necdet Sezer'in (16 Mayıs 2000-28 Ağustos 2007) cumhurbaşkanlığı makamına gelmesiyle birlikte Orta Asya ülkeleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerde diğer dönemlerle kıyaslandığında âdeta yaprak kımıldamamaya başlamıştır. Ancak 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) iktidara gelmesini müteakiben Orta Asya ilişkilerinde ekonomik temelli bir canlanma kendini hissettirmiştir. Bu dönemde Özbekistan ve Kırgızistan hariç diğer ülkelerle enerji ve ticaret üzerine kurulu bir dış politika izlenmiş, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ilişkilerine önem verilmiş ve diğerlerine

* Trakya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı, E-mektup: esrasezer@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5433-1783.

söz konusu cumhurbaşkanı yapmış olduğu tüm konuşmalarda, Ankara ve bölge başkentleri arasındaki "kardeşlik ve dostluk bağlarını" öne çıkarmıştır. Bu durum zaten yukarıda dile getirilen zirve toplantılarında yapılan konuşmalara da yansımıştır. Orta Asya ve Türkiye arasındaki ortak kültür, dil, gelenek ve tarih birliğine göndermede bulunan Sezer, ülkesinin 1991 yılından itibaren Orta Asya devletlerinin yanında olduğunu ve bu devletlerin, gelişmelerini desteklediğini ve desteklemeye devam edeceğini dile getirmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Türkiye'nin kurumsallaşmış bir Orta Asya politikasının olmadığı, bölgeye yönelik stratejilerin iktidara gelen siyasi partilerin ve cumhurbaşkanlarının tercihleri doğrultusunda şekillendiği söylenebilir. Nitekim Özal ve Demirel dönemlerinde Türk dış politikasının ana eksenini, Orta Asya bölgesi oluştururken, Ankara'nın 1999 yılında Brüksel'den "Aday Ülke" statüsünü almasıyla birlikte bu eksen AB'ye doğru kaymıştır. Türkiye'nin dış politika ekseninin AB'ye yönelmesi ve bazı Orta Asya ülkeleri (Özbekistan ve Türkmenistan) ile Türkiye arasında ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar, Sezer'in görev süresinin seleflerininkine göre daha sönük geçmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada Sezer'in Orta Asya politikası söz konusu cumhurbaşkanının söylemleri üzerinden tüm Orta Asya ülkelerini kapsayacak şekilde çözümlenmiştir. Bu kitabın son bölümünde görüleceği üzere Sezer'in Orta Asya politikası selefi Demirel ve halefi Abdullah Gül dönemleriyle karşılaştırıldığında söz konusu liderin başarısızlığı daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

Demir, Ali Faik, *Türk Dış Politikasında Liderler Süreklilik ve Değişim Söylem ve Eylem*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007.

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği'", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2020, s.17-55.

Kor, Z. Tuba, "Çankaya'nın Hâkim'i: Ahmet Necdet Sezer", *Anlayış Dergisi*, Sayı 48, 2007.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Arasındaki İlişkiler (1992-2012)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1990'lardan Günümüze*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2013, ss.1-23.

Zeyrekli Yaş, Sedef, "Türkiye'nin Orta Asya Dış Politikasında Süleyman Demirel'in Rolü", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013, s.1-28.

Çevrim İçi Kaynaklar

Cumhurbaşkanı Sezer: Ek Koşullar Dayatılması Kabul Edilmeyecektir, 01 Ekim 2005, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/web_basin_aciklamalari.aciklama?p1=29763, (12.09.2020).

İnat, Kemal, Cumhur-Başkanı Erdoğan'ın Dış Politika Çizgisi, SETAV, 12 Temmuz 2014, https://www.setav.org/%C2%91cumhur-baskani-erdoganin-dis-politika-cizgisi/, (30.11.2020).

Reis-i Cumhur-10. Bölüm: Ahmet Necdet Sezer, https://www.youtube.com/watch? v=gqrHASrklP4, (12.03.2021).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ahmet_necdet_sezer/, (08.06.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, https://www.tccb.gov.tr/Search?s=T%C3%BCrk%20Dili%20Konu%C5%9Fan%20%C3%9Clkeler&p0=T%C3%BCrk%20Dili%20Konu%C5%9Fan%20%C3%9Clkeler&p1=-410--1720--1721-&p2=16.05.2000&p3=28.08.2007&sT=1&langText=tr&presidentId=10 (27.10.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı Zirve Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma, 4 Haziran 2002, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7579/asyada-isbirligi-ve-guven-artirici-onlemler-konferansi-zirve-toplantisinda-yaptiklari-konusma, (18.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Harp Akademileri Konferansında Yaptıkları Konuşma, 14 Mart 2001, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdetsezer/ 1721/7481/cumhurbaskani-ahmet-necdet-sezerin-harp-akademileri-konferansinda-yaptiklari-konusma, (27.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Avrasya Üniversitesi'nde Yaptıkları Konuşma, 19 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdetsezer/1721/7453/kazakistan-avrasya-universitesinde-yaptiklari-konusma, (18.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan/Başbaşa ve Heyetlerarası Görüşmeler Sonrası Basın Açıklaması, 19 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4380/kazakistan-basbasa-ve-heyetlerarasi-gorusmeler-sonrasi-basin-aciklamasi, (25.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Büyükelçiliği Açılış Töreninde Yaptıkları Konuşma, 22 Mayıs 2003, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7641/kazakistan-buyukelciligi -acilis-toreninde-yaptiklari-konusma, (27.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Antalya'da Görüşmesi Hakkında, 25 Eylül 2000, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4342/ kazakistancumhurbaskani-nursultan-nazarbayev-ile-antalyada-gorusmesi-hk, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Görüşme, 3 Ekim 2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4876/kazakistan-cumhurbaskani-nursultan-nazarbayev-ile-gorusme, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 22 Mayıs 2003, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7640/kazakistan-cumhurbaskani-nursultan-nazarbayev-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma, (27.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akaev ile Başbaşa ve Heyetlerarası Görüşmelerin Ardından Basına Yaptıkları Açıklama Hakkında, 18 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4376/kirgizistan-cumhurbaskani-askar-akaev-ile-basbasa-ve-heyetlerarasi-gorusmelerin-ardindan-basina-yaptiklari-aciklama-hk, (29.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akaev Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 20 Şubat 2002, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdetsezer/ 1721/7532 /kirgizistan-cumhurbaskani-askar-akaev-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma, (18.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiev Onuruna Verdiği Akşam Yemeğinde Yaptığı Konuşma, 5 Eylül 2006, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7797/ kirgiz-cumhuriyeti-cumhurbaskani-kurmanbek-bakiev-onuruna-verdigi-aksam-yemeginde-yaptigi-konusma, (27.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ziyareti Dolayısıyla Esenboğa Havaalanı'nda Basına Yaptıkları Açıklama Hakkında, 16 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet sezer/1720/4373/orta-asya-turk-cumhuriyetleri-ziyareti-dolayisiyla-esenboga-havaalaninda-basina-yaptiklari-aciklama-hk, (28.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov Tarafından Onuruna Verilen Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 16 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/ 7446/ozbekistan-cumhurbaskani-kerimov-tarafindan-onuruna-verilen-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov ile heyetlerarası Görüşmelerden Sonra Yaptıkları Açıklama, 7 Aralık 2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet sezer/1720/68 76/tacikistan-cumhurbaskani-imamali-rahmanov-ile-heyetlerarasigorusmelerden-sonra-yaptiklari -aciklama, (29.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 19 Ocak 2006, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/ 1721/7770/ tacikistan-cumhurbaskani-imamali-rahmanov-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma, (28.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov ile Görüşmelerinden Sonra Basına Yaptıkları Açıklama, 07 Kasım 2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720 /4930/tacikistan-cumhurbaskani-imamali-rahmanov-ile-gorusmelerinden-sonra-basina-yaptiklari-aciklama, (29.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Tacikistan ve Gürcistan Ziyaretlerinden Dönüşlerinde Esenboğa Havaalanı'nda Basına Yaptıkları Açıklama, 9 Kasım 2001, https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/ 4933/tacikistan-ve-gurcistan-ziyaretlerinden-donuslerinde-esenbogahavaalaninda-basina-yaptiklari-aciklama, (28.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Türk Dili Konuşan Ülkeler VII. Devlet Başkanları Zirvesinin Açılışında Yaptıkları Konuşma, 26 Nisan 2001, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7494/turk-dili-konusan-ulkeler-vii-devlet-baskanlari-zirvesinin-acilisinda-yaptiklari-konusma, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 8. Doruk Toplantısı'nın Açılış Oturumu, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 17 Kasım 2006, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7805/turk-dili-konusan-ulkeler-devlet-baskanlari-8-doruk-toplantisinin-acilis-oturumu, (17.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Türkistan Şehrinin Kuruluşunun 1500. Yıldönümü Kutlamaları Münasebetiyle Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde Yaptıkları Konuşma, 20 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7454/turkistan-sehrinin-kurulusunun-1500-yildonumu-kutlamalari-munasebetiyle-hoca-ahmet-yesevi-uluslararasi-turk-kazak-universitesinde-yaptiklari-konusm, (29.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurad Türkmenbaşı Tarafından Onuruna Verilen Akşam Yemeğinde Yaptığı Konuşma, 17 Ekim 2000, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7448/turkmenistan-cumhurbaskani-saparmurad-turkmenbasi-tarafindan-onuruna-verilen-aksam-yemeginde-yaptigi-konusma, (18.11.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, Üç Denizin Öyküsü Konferasında Yaptıkları Konuşma, 10 Haziran 2003, https://ww w.tccb.gov.tr/ konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7645/uc-denizin-oykusu-konferansinin-acilisinda-yaptiklari-konusma, (12.06.2020).

Sezer, Ahmet Necdet, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Konuşmalar, 22.Dönem Üçüncü Yasama Yılı Konuşması, 1 Ekim 2004, https://www.tccb.gov.tr/ konusmalari-ahmet-necdet-sezer/1721/7717/22-donem-ucuncuyasama-yili-konusmasi, (12.06.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Cumhurbaşkanlarımız, Ahmet Necdet Sezer, https://www.tccb.gov.tr/konusmalari-ahmet-necdet-sezer, (27.10.2020).

Zirveler, Türk Keneşi, https://www.turkkon.org/tr/zirveler, (30.11.2020).

Gazeteler

Berkan, İsmet, "Ahmet Necdet Sezer Veda Ederken", *Radikal*, 1 Eylül 2004, http://www. radikal.com.tr/yazarlar/ismet-berkan/ahmet-necdet-sezer-veda-ederken-823935/, (30.11.2020).

"Buzlar Eridi", *Hürriyet*, 17 Ekim 2000, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/buzlar-eridi-39190152, (15.11.2020).

"Güçlerimizi Birleştirelim", *Yeni Şafak*, 27 Nisan 2001, https://www.yenisafak.com/arsiv/2001/nisan/27/gundem.html, (28.11.2020).

"Gül 7 Yıl Daha Kalırsa Babanın Rekorunu Kıracak", *Haber7*, 21 Ağustos 2010, https://www.haber7.com/siyaset/haber/590567-gul-7-yil-daha-kalirsa-babanin-rekorunu-kiracak, (12.08.2020).

Orhan, Ahmet, "Sezer'in Ardından", *BirGün*, 27 Ağustos 2007, https://www.birgun.net/haber/sezer-in-ardindan-1351, (30.11.2020).

Sarıkaya, Muharrem, "Sezer'in Dış Politika Üslubu", *Hürriyet*, 19 Kasım 2000, https://www.hurriyet.com.tr/muharrem-sarikaya-sezerin-dis-politika-uslubu-39199337, (30.11.2020).

"Sezer, Orta Asya'da", *Hürriyet*, 7 Kasım 2001, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ sezer-orta-asyada-35706, (28.11.2020).

"Sezer'in Gözü Orta Asya'da", *Milliyet*, 25 Kasım 2000, https://www.milliyet.com.tr/ dunya/sezer-in-gozu-orta-asya-da-5301008, (17.11.2020).

"Sezer Kırgızistan'da", *Hürriyet*, 18 Ekim 2000, https://www.hurriyet.com.tr/ gundem/sezer-kirgizistanda-39190457, (29.11.2020).

"Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahmanov Türkiye'de", *Hürriyet*, 19 Ocak 2006, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tacikistan-cumhurbaskani-rahmanov-turkiyede-3810789, (29.11.2020).

"'Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi' Sona Erdi", *Hürriyet*, 27 Nisan 2001, https://www. hurriyet.com.tr/dunya/turkce-konusan-ulkeler-zirvesi-sona-erdi-39239996, (29.11.2020).

"Yeni Bir Dönemin İşareti", *Amerika'nın Sesi*, 17 Kasım 2006, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2006-11-17-voa18-88035907/851798.html, (13.10.2020).

Görüşmeler

Şükrü Sina Gürel ile 29 Nisan 2021 tarihinde zoom üzerinden yapılan görüşme.

Beşinci Bölüm
Karşılıklı Bağımlılık Noktaınazarından Abdullah Gül'ün Orta Asya Politikası

Fahri Türk[*] - Taner Karakuzu[**] - İlker Limon[***]

1. Giriş

Türkiye'nin Orta Asya politikası 1990'ların başında deyim yerindeyse daha çok hamasetin ağır bastığı bir yön barındırmıştır. Bilhassa Turgut Özal (1989-1993) ve Süleyman Demirel'in (1993-2000) cumhurbaşkanlıkları döneminde, Türkiye'nin Orta Asya politikasının belirlenmesinde etkili olan Turancı seçkinlerin katkılarıyla, bu hissî yaklaşım daha da etkili olmuştur. Ankara bağımsızlıklarının ilk yıllarında söz konusu coğrafyada "Büyük Ağabey" rolü oynamak istemiştir. Ancak 1995'ten sonra Orta Asya ülkelerinin Türkiye'nin bu yöndeki politikalarına pek sıcak bakmadıkları anlaşıldığı için Ankara'nın izlediği siyasi anlayış daha gerçekçi bir zemine oturmaya başlamıştır.[1] Bu süreç ile birlikte Türk karar alıcılar, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ekonomik, kültürel ve dilsel alanlara odaklanmak suretiyle geliştirmeye çalışmışlardır. Lakin Türkiye 1990'lı yıllarda Orta Asya politikasını kurumsallaştıramadığından mütevellit onuncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer döneminde (2000-2007) Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkileri ciddi anlamda kesintiye uğramıştır. Diğer yandan Abdullah Gül döneminde (2007-2014) ise Türkiye'nin Orta Asya politikasının Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkeler eksenine

[*] Prof. Dr. Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-mektup: fahriturk11@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0117-0573.

[**] Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2487-8964.

[***] Dr. Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: ilkerlimon@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8668-6733.

[1] Fahri Türk, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2013)", Fahri Türk (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, s.21-22.

sayıda resmî ziyaret gerçekleştirilmemiş olması Türkiye ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerde duraklama yaşanmasına neden olmuştur. Çünkü Orta Asya ülkeleri Türkiye'den yapılan üst düzey ziyaretlere büyük önem atfetmektedirler. Bu durum esasında neden kurumsallığın lider odaklı bir politikaya tercih edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bir ülke için hayati öneme haiz olan bir bölge liderlerin bireysel tercihlerine kurban edilmemelidir. Esasında liderlerin bireysel tutumlarından kaynaklanan tüm dalgalanmalar Türkiye'nin planlı, istikrarlı ve hükûmetler üstü bir politika yürütmediğini göstermektedir. Ezcümle söylenecek olursa, Türkiye'nin Orta Asya politikası daha çok iktidarda bulunan cumhurbaşkanlarının veya hükûmetlerin tercihleri ve dünya görüşleri etrafında belirlendiğinden başarılı olma şansı düşüktür. Bundan dolayı Ankara'nın Orta Asya politikası liderlerden ve hükûmetlerden bağımsız uzun vadeli olarak tasarlanmalıdır.

Kaynakça

Kitaplar

Arı, Tayyar, *Uluslarası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

Gül, Abdullah, *Demokrasi ve Hukuk Yolunda*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Diplomaside Erdemli Güç*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Gelecek Yakın Üniversite Konuşmaları*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Global Perspektif*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Türkiye-Kazakistan İş Forumu'nda Yaptığı Konuşma*, Kazakistan-Türkiye Dostluk ile İşbirliğinin 20 Yılı, Elma Basım, Ankara, 2012.

Gül, Abdullah, *Türkiye'yi Dünyaya Taşımak: Küreselleşen Dünyada Diplomasi ve İşbirliği*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Türkiye'yi ve Dünyayı Yeniden Düşünmek*, Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Gül, Abdullah, *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Kazıhanov, Yercan, *Türkiye, Stratejik Ortağımız, Kazakistan-Türkiye Dostluk ile İşbirliğinin 20 Yılı*, Elma Basım, Ankara, 2012.

Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph S., *Power and Interdependence*, Fourth Edition, Logman, New York, 2011.

Keohane, Robert O., Nye, Josepf S. ve Kenneth, N. Waltz, *Theory of International Politics*, Waveland Press Inc., Long Grove, Illinois, 2010, Binatlı, Osman S. (çev.), Uluslararası Politika Teorisi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 3: 2001-2012, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Sever, Ahmet, *Abdullah Gül ile 12 Yıl Yaşadım, Gördüm, Yazdım*, 30. Baskı, Doğan Yayınları, İstanbul, 2015.

Türk Hukuk Lûgatı, 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991.

Türk, Fahri, "Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri Arasındaki İlişkiler (1992-2013)", Türk, Fahri (ed.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, ss.21-52.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, "Uluslararası Çatışmalarda Üçüncü Taraf Müdahalesi: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Barış Güçleri ve Barışın Tesisi", Aydın, Mustafa vd. (der.), *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

Makaleler

Akçadağ Alagöz, Emine, "Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri", *U.U. International Journal of Social Inquiry*, Cilt 9, Sayı 2, 2016, ss.33-56.

Akgün, Birol, "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Dış Politikadaki Rolü, Çankaya'da İlk Üç Yıl", *SDE*, Ocak 2011, ss.53-65.

Coate, Roger A.; Griffin, Jeffrey A. ve Elliott-Gower, Steven, "Interdependence in International Organization and Global Governance", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 2015, https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/ 9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-110#RelatedArticles, (10.06.2021).

Demirağ, Yelda, "2015'e Bir Kala Türkiye-Ermenistan İlişkileri", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 47, 2014, ss.71-84.

Gül, Abdullah, "Orta Doğu Ülkelerinde Türk İşgücü ve Bu Ülkelerin İşgücü Açığı", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı 37-38, 1992, ss.103-109.

Gül, Abdullah, "Turkey: Vital Ally in the Cause of Long-Term Stability", *American Foreign Policy Interests*, Sayı 29, 2007, ss.175-181.

Gül, Abdullah, "Uluslararası İktisadi İşbirliği Hareketleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* Sayı 32, 1983, ss.173-181.

Gül, Abdullah, "Dilde ve Fikirde Birlik", *Türk Konseyi II. Zirve Toplantısı*, Bişkek, 23 Ağustos 2012.

Keohane, Robert O., "International Institutions: Can Interdependence Work?", *Foreign Policy*, No 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Spring 1998, ss.82-96.

Keohane, Robert O., "International Organization and the Crisis of Interdependence", *International Organization*, Volume 29, No 2, Spring 1975, ss.357-365.

Oneal, John R., Russett Bruce and Berbaum, Michael L., "Causes of Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations, 1885-1992", *International Studies Quarterly*, Volume 47, No 3, September 2003, ss.371-393.

Özer, Akif, "Yönetişim Üzerine Notlar", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 13, 1993, ss.59-89.

Türk, Fahri, "Turkish-Uzbekistani Relations: How Do Islam Karimov's Regime and His Opponents Affect the Bilateral Ties Between Ankara and Tashkent?", *Reality of Politics, Estimates, Comments, Forecasts*, No 5, 2014, ss.153-179.

Türk, Fahri, "Die Türkei und Turkmenistan- eine besondere Beziehung", *Südosteuropa Mitteilungen,* 02/2009, ss.38-53.

Türk, Fahri, "Die Wirtschaft als Katalysator der Türkischen Zentralasienpolitik", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, Aralık 2013, ss.265-276.

Çevrim İçi Kaynaklar

Abdullah Gül, Hayrünnisa Gül, http://www.abdullahgul.gen.tr/, (22.06.2020).

Duman, Çağdaş, Abdullah Gül Dönemi Türkiye-Kazakistan İlişkileri, 09 Şubat 2020, https://www.researchgate.net/publication/339135885_Abdullah_Gul_Donemi_Turkiye-Kazakistan_Iliskileri, (23.06.2020).

Gül, Abdullah, T. C. Dışişleri Bakanlığı, Sayın Abdullah Gül'ün Çeşitli Vesilelerle Yaptıkları Açıklama, Mesaj ve Makaleleri, http://www.mfa.gov.tr/data/AbdullahGul_ makaleleri.pdf, (21.10.2020).

Kırgız Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ile Düzenledikleri Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama, www.abdullahgul.gen.tr/ac, (03.03.2021).

Özür diliyorum, https://web.archive.org/web/20160304054234/, (10.06.2021).

Resmî Gazete, https://www.resmigazete.gov.tr/, (06.06.2021).

Türkmenistan Devlet Başkanı Berdimuhamedov ile Düzenlenen Ortak Basın Toplantısında Yaptıkları Açıklama, 30.05.2013, http://www.abdullahgul.gen.tr/aciklamalar/252/86285/turkmenistan-devlet-baskani-berdimuhamedov-ile-duzenlenen-ortak-basin-toplantisinda-yaptiklari-acikl.html, (03.03.2021).

Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň Türkiýe Respublikasyna iş sapary, (Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbanguly Berdimuhamedov'un Türkiye Cumhuriyeti'ne çalışma ziyareti), Yalquzaq.com, https://www.yalquzaq.com/?p=5089, (12.02.2021).

Yurtdışı,http://www.abdullahgul.gen.tr/sayfa/ziyaretler/yurtdisi/arsiv/12/,(22.06.2020).

Gazeteler ve Haber Siteleri

"ABD Başkanı Obama TBMM'de Konuştu", *VOA*, 6 Nisan 2009, https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2009-04-06-voa10-88158447/874866.html, (10.06.2021).

"Futbol Diplomasisi Sona Erdi", *Sözcü*, 1 Mart 2018, https://www.sozcu.com.tr/ 2018/dünya/son-dakika-gelismesi-futbol-diplomasisi-sona-erdi-2257801/, (10.06.2021).

"Gül Çalık'ın Santralini Açtı", *Cumhuriyet*, 8 Aralık 2007.

"İlişkiler Sözde Kalmadı", *Dünya*, 30 Mayıs 2013, https://www.dunya.com/ gundem/iliskiler-sozde-kalmadi-haberi-213048, (20.11.2020).

"İlk Devlet Başkanı Konuk Nazarbayev", *Cnn Türk*, 29 Eylül 2007, https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/09/29/ilk.devlet.baskani.konuk.nazarbayev/394605.0/index.html, (24.02.2021).

"Katılım Müzakerelerine Başladık", *Cumhuriyet*, 02 Aralık 2010, https://www.c umhuriyet.com.tr/haber/katilim-muzakerelerine-basladik-200888, (19.11.2020).

"Kırgızistan'ın Sonuna Kadar Yanındayız", *Dünya*, 01 Aralık 2011, https://www.dunya.com/gundem/ kirgizistan039in-sonuna-kadar-yanindayiz-haberi-160127, (19.11.2020).

"Nabucco-Projesi Tehlikede", *Cumhuriyet*, 25 Mart 2008.

"Orta Asya'da Kravatsız Diplomasi", *Cumhuriyet*, 29 Kasım 2008, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/orta-asyada-kravatsiz-diplomasi-25272, (15.11.2020).

"Sonuna Kadar Yanınızdayız Cumhurbaşkanı Gül, Kırgızistan'ın Yeni Cumhurbaşkanı Atambayev ile Görüştü", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sonuna-kadar-yaninizdayiz/391400, (19.11.2020).

"TBMM'de Tarihi Konuşma", *Cumhuriyet*, 6 Nisan 2009, https://www.cumhuriyet.com.tr/ haber/tbmmde-tarihi-konusma-53660, (10.06.2021).

"Türkmen Kardeş ile Kravatsız Diplomasi", *Habertürk*, 28 Ağustos 2009, https://www.habert urk.com/gundem/haber/168858-turkmen-kardes-ile-kravatsiz-diplomasi, (15.11.2020).

"Türkmen Kardeş ile Kravatsız Diplomasi", *Yeni Şafak*, 28 Ağustos 2009, https://www.ye nisafak.com/politika/turkmen-kardes-ile-kravatsiz-diplomasi-207920, (15.11.2020).

"Türkmenistan'da Gül'e Büyük Jest", *TRT,* 30 Mayıs 2013, https://www.trthaber.com/ haber/gundem/turkmenistanda-gule-buyuk-jest-87827.html, (20.11.2020).

Kanunlar

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Turizm İşbirliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-2-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 13 Aralık 1993 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Antalya İlinin Kemer İlçesindeki Taşınmazın Kazakistan Cumhuriyetine Kullandırılmasına İlişkin Protokol"e Değişikliklerin ve Eklemelerin Yapılmasına Dair Protokolün Onaylanması Hakkında Karar, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130627M1-6-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bilim ve Teknoloji Alanında İşbirliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/ 2013/06/20 130627M1-16-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kazakistan'da Kazak İnşaat İşçileri İçin Eğitim Merkezi Kurulmasına İlişkin İşbirliği Anlaşması,https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110705M1-15-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslararası Terörizm, Organize Suçlar, Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerle Bunların Katkı Maddeleri ve Benzerlerinin Kaçakçılığı ve Diğer Tiplerdeki Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100729-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Programı, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/03/ 20080320-5.htm, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması, https://www.resmigazete. gov.tr/eskiler/2008/07/20080731M1-1.htm, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Tüzüğü Hakkında Mutabakat Zaptı, https://www.resmigazete. gov.tr/eskiler/2013/03/20130319-4-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin İşleyiş Esaslarına Dair Anlaşma, https://www.resmigazete .gov.tr/eskiler/2012/11/20121102-2-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Enerji ve Madencilik Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı, https://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2014/02/20140211-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarımsal İşbirliği Alanında Mutabakat Zaptı, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/ 2013/04/20130430M1-5.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kültürel Değişim Programı Antlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/ 20130410-3-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Program Koordinasyon Ofisinin Faaliyetine İlişkin Anlaşma,https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100704-2-1.htm.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hizmet ve Hususi Pasaport Hamilleri İçin Vizenin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/12/yabanc%C4%B1%20dil%20metin.pdf , (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Ekonomik İşbirliğine Dair Hükümetlerarası Türk-Türkmen Komisyonu Hakkında Anlaşma, https://www.res migazete.gov.tr/eskiler/2012/02/20120228-21-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Su Alanında Teknik İşbirliği Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120628-3-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/ 20120228-20-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Sağlık ve Tıp Endüstrisi Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/ 2012/02/20120229-16-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sağlık Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti'nin Ankara Büyükelçiliği Arasında Sağlık Alanında Hibe Yapılmasına Dair Anlaşma, https://www.re smigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100915-1.htm, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin İşleyişine Dair Anlaşma, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120323-2-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101005-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/10/20101005-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti ile Türkmenistan Arasında Hukuki ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Antlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130522-13-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Kırgızistan Cumhuriyeti'ne 28 Haziran 2012 Tarihli Hibe Anlaşması ile Sağlanan 6.000.000 ABD Doları Tutarındaki Hibenin Kullanım Alanının Genişletilmesine İlişkin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İmzalanan Tadilat Anlaşmasının Yürürlüğe Girmesi Hakkında Karar, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130804-7-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Kırgızistan Cumhuriyeti'ne 28 Haziran 2012 tarihli Anlaşma ile Sağlanan 100.000.000 ABD Doları Tutarındaki Kredinin Toplam Tutarı, Faiz ve Gecikme Faizi Oranı ile Vadesi Değişmemek Kaydıyla Kullanım Yönteminin Değiştirilmesine İlişkin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 16 Ekim 2012 Tarihinde İmzalanan Ekli Tadilat Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2012/10/20121020-13-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti, Maliye Bakanlığı, Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK) ile Türkmenistan Maliye Bakanlığı Arasında Karapara Aklama ve Terörizmin Finansmanı ile İlgili Finansal İstihbarat Değişiminde İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130816M1-4-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye Cumhuriyeti-Tacikistan Cumhuriyeti Kara Ulaştırması Karma Komisyon Toplantısı Protokolü, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121011-1-1.pdf, (24.06.2021).

Türkiye-Kazakistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Beşinci Dönem, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/09/20080908-1.htm, (24.06.2021).

Türkiye-Özbekistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyon Üçüncü Dönem Toplantısı Protokolü Anlaşması, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/07/20080702-2.htm, (24.06.2021).

Türkiye-Tacikistan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu Sekizinci Dönem Toplantısı Protokolü, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130427-3-1.pdf, (24.06.2021).

Tezler

Akdoğan, Salim, *Kurumsal İletişim Aracı Olarak Sosyal Medyanın Kullanımı 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Örneği*, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Aydın, Belgin, *11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2018.

Doğan, Hacı Mehmet, *Haber Değeri ve Objektiflik: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Tarafından Yapılan Açıklamaların Basında Temsili*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Tosun, Cangül, *XI. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Parlamento Konuşmalarında ve Mülakatlarında Demokrasi Retoriği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Söyleşiler

Abdullah Gül ile 16 Mart 2021 tarihinde Ankara'da yapılan söyleşi

Altıncı Bölüm
Recep Tayyip Erdoğan'ın Orta Asya Politikası: Kurumsallaşma Çabaları ve Ekonomik İş Birliği

Doğacan Başaran*

1. Giriş

1990'lı yıllardan sonra Türk dış politikasında Orta Asya'nın önemi artmış ve "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası" söylemi mucibince Ankara, bölgede etkin bir politika izlemeye başlamıştır.[1] Ayrıca başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batılı ülkelerin "Türk Modeli"ni desteklemeleri Türkiye'nin bölge ülkelerine yönelik "ağabeylik" yapma arzusunu ortaya çıkarmıştır.[2] Bu kapsamda Türk iş adamları Orta Asya'ya yönlendirilmiş ve bölgenin Avrupa kuruluşları ile bütünleşmesinde bir köprü görevi üstlenilmiştir.[3] Diğer yandan Türkiye, "yakın çevre doktrini"[4] uyarınca bölgede kaybettiği nüfuzu yeniden kurmak isteyen Rusya'yı dengelemek maksadıyla Orta Asya politikasını, Avrupa Birliği (AB) üyeliği hedefine hizmet eden bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Çünkü Türkiye'nin bölgede Rus nüfuzunu kırma yönündeki girişimleri Batılı aktörlerin bölge politikalarıyla büyük ölçüde örtüşmüştür. Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi liderlerin büyük çabalarıyla gelişmeye başlayan Türkiye ve Orta Asya arasındaki ilişkiler, 1990'lı yılların

* Dr., ANKASAM Afganistan-Pakistan Uzmanı, E-mektup: basarandogacan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5055-5069

1 Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkeleri Üzerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Yaz 2012, s.2.

2 İsmet Giritli, "Yeni Türk Devletleri ve Türk Modeli", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, Temmuz 1992, s.421.

3 Dinmuhammed Ametbek, "Türk Dünyasında Jeopolitik Öznelerin Devamlılığı ve Etkileşimi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2018, s.153.

4 Dimitri Danilov, "Russia's Search for an International Mandate in Transcaucasus", Bruno Coppiers (der.), *Contested Borders in the Caucasus*, Vubpress, Brüksel, 1996, s.102.

görülmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu metinler, Türkiye'nin kendisini bir enerji koridoru olarak konumlandırmak arzusuna da işaret etmektedir. Aynı zamanda bu istek, Orta Asya ile Avrupa'yı bütünleştirmek ve Türkiye'nin AB üyelik sürecine katkı sağlamak gibi iki önemli hedefi de barındırmaktadır.

Sonuç olarak Erdoğan döneminde Türkiye'nin, bölge devletleriyle olumlu ilişkiler tesis etmeyi başardığı söylenebilir. Bunun temel nedeni, Türkiye'nin bu devletlerin iç işlerine karışmaması ve hamasetten uzak bir iş birliği politikası izlemesidir. Bu anlamda Erdoğan dönemi, Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerde hemen hemen her alanda iş birliği imkânlarının hayata geçirilmeye çalışıldığı bir zaman dilimi olarak kayıtlara geçmiştir.

Kaynakça

Kitaplar

Berelson, Bernard, *Content Analysis in Communication Research*, Free Press, Glencoe, 1952.

Danilov, Dimitri, "Russia's Search for an International Mandate in Transcaucasus", Coppiers, Bruno (der.), *Contested Borders in the Caucasus*, Vubpress, Brüksel, 1996, ss.91-102.

Erdoğan, M. Murat, *Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2011.

Karagöz Yerdelen, Betül, "Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak 'Küresel Anadolu Hegemonyası' İnşası", *İstanbul Güvenlik Konferansı*, İstanbul, 2017, ss.351-369.

Kırılmaz, Ayşenur, "AK Parti Dönemi Türk Siyasal Hayatı", Atagenç, İhsan Ömer (der.), *Türkiye'nin Son Otuz Yılı*, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2020, ss.53-86.

Sarı, Yaşar, "Türkiye-Orta Asya İlişkilerinde Sınırlı İş Birliği", İnat, Kemal, Aslan, Ali ve Duran, Burhanettin (der.), *Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika*, İstanbul, 2017, ss.357-380.

Türk, Fahri, "Türkiye-Tacikistan İlişkileri", Acar, Hasan (der.), *Geçmişten Günümüze Türkiye-Orta Asya İlişkileri*, Nobel Yayınları, Ankara, 2020, ss.143-176.

Makaleler

Aktaş, Hayati, "Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Kültürel Diplomasi Faaliyetleri", *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, Cilt 11, Sayı 41, Mart 2019, ss.608-615.

Ametbek, Dinmuhammed, "Türk Dünyasında Jeopolitik Özneler Devamlılığı ve Etkileşimi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2018, ss.143-168.

Budak, Türkan, "Orta Asya'daki Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, ss.125-142.

Derman, Giray Saynur, "Avrupa Birliği-Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler ve Avrupa Birliği'nin Bölgeye Yönelik Stratejisi", *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, Cilt 6, Sayı 22, İlkbahar 2014, ss.3-20.

Efegil, Ertan, "Turkish Ak Party's Central Asia and Caucasus Policies: Critiques and Suggestions", *Caucasian Review of International Affairs*, Volume 2, No 3, 2008, ss.167-172.

Ekşi, Muharrem, "AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Ekseni: İslami Kimlik", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 9, Sayı 16, Yaz 2016, ss.59-77.

Erol, Mehmet Seyfettin, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkeleri Üzerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Yaz 2012, ss.1-20.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Çelik, Kadir Ertaç, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Aralık 2018, ss.14-45.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Çelik, Kadir Ertaç, "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, Kış 2017, ss.15-32.

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği'", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2020, ss.17-55.

Giritli, İsmet, "Yeni Türk Devletleri ve Türk Modeli", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 21, Temmuz 1992, ss.421-428.

İşyar, Ömer Göksel, "Avrasya'da Devletlerin Şekilleniş, Yükseliş ve Düşüş Süreçleri: Türk ve Rus Örnekleri", *OAKA*, Cilt 3, Sayı 6, 2008, ss.104-136.

Kaplan, Abraham, "Content Analysis and the Theory of Signs", *Philosophy of Science*, Volume 10, No 4, 1943, ss.230-247.

Türk, Fahri, "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri 1990-2010", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2010, ss.57-64.

Çevrim İçi Kaynaklar

2002 Genel Seçimleri Beyannamesi, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015, https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf, (07.11.2020).

2007 Genel Seçimleri Beyannamesi, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015, https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf, (07.11.2020).

2011 Genel Seçimleri Beyannamesi, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015, https://www.akparti.org.tr/media/318778/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi-1.pdf, (07.11.2020).

2015 Genel Seçimleri Beyannamesi, AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Temmuz 2015, https://www.akparti.org.tr/media/318795/7-haziran-2015-edited.pdf, (10.11.2020).

2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Genel Seçimler Beyannamesi, AK Parti, https://www. akparti.org.tr/media/318779/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf, (11.11.2020).

AB-Orta Asya Bakanlar Forumu Paris'te Toplandı, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Başkanlığı, 10 Ekim 2018, https://www.ab.gov.tr/p.php?e=42205, (15.11.2020).

Akkaya, Muhammed İsmail, Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Projesi ve Türkiye'nin Rolü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İlim ve Medeniyet, 27 Aralık 2017, https://www. ilimvemedeniyet.com/turk-cumhuriyetlerinin-entegrasyon-projesi-ve-turkiyenin-rolu-sorunlar-ve-cozum-onerileri.html, (15.11.2020).

Kazakistan, Türkiye'nin Sadece Dostu ve Kardeşi Değil, Aynı Zamanda Stratejik Ortağıdır, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 15 Nisan 2015, https://www.tccb.gov.tr/ haberler/410/30154/kazakistan-turkiyenin-sadece-dostu-ve-kardesi-degil-ayni-zamanda-stratejik-ortagidir, (16.11.2020).

Kazakistan'la 26 Ortak Proje, AVİM, 11 Eylül 2017, https://avim.org.tr/tr/Bulten/KAZAKISTAN-LA-26-ORTAK-PROJE, (20.03.2021).

Mevlana Değişim Programı Nedir?, Mevlana, https://mevlana.yok.gov.tr/temel-bilgiler, (13.05.2021).

Tacikistan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Mart 2012 https://www.deik.org.tr/uploads/tacikistan-bulteni.pdf, (10.11.2020).

Türkiye Bursları, YTB, https://www.ytb.gov.tr/uluslararasi-ogrenciler/turkiye-burslari, (13.05.2021).

Türkiye-Kazakistan Siyasi İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa, (09.11.2020).

Türkiye-Kırgızistan Siyasi İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kirgizistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa, (06.11.2020).

Türkiye-Kırgızistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin III. Toplantısı Ülkemizde Gerçekleştirildi, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_kirgizistan-yuksek-duzeyli-stratejik-isbirligi-konseyi_nin-iii_-toplantisi-ulkemizde-gerceklestirildi.tr.mfa, (07.11.2020).

Zirveler, Türk Keneşi, https://www.turkkon.org/tr/zirveler, (11.11.2020).

Gazeteler ve Haber Siteleri

"10 Yıl Aradan Sonra Erdoğan-Kerimov Görüşmesi", *Cumhuriyet*, 10 Şubat 2014, https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/10-yil-aradan-sonra-erdogan-kerimov-gorusmesi-39661, (07.11.2020).

"Atambayev: Uyku Tutmadı Tayyip Abi", *Haber7*, 2 Şubat 2011, https://www.haber7.com/siyaset/haber/701549-atambayev-uyku-tutmadi-tayyip-abi, (07.11.2020)

"Başbakan Erdoğan, Türkmen Lider Berdimuhamedov ile Görüştü", *Haberler.com*, 4 Ekim 2008, https://www.haberler.com/basbakan-erdogan-turkmen-lider-berdimuhamedov-ile-haberi/, (11.11.2020).

"Başbakan Erdoğan'dan Rahman'a Kutlama Mesajı", *Türkiye*, 11 Kasım 2013, https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/101034.aspx, (18.03.2021).

"Başbakan Erdoğan'ın Bişkek Ziyareti Kırgız Medyasında", *Hürriyet*, 4 Şubat 2011, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/basbakan-erdoganin-biskek-ziyareti-kirgiz-medyasinda-16936617, (07.11.2020).

"Başbakan Kazakistan'da Diploma Dağıttı", *TRT Haber*, 24 Mayıs 2012, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/basbakan-kazakistanda-diploma-dagitti-42011.html, (09.11.2020).

"Cumhurbaşkanı Erdoğan: Özbekistan ile İş Birliğimizi Güçlendirmeye Hazırız", *Anadolu Ajansı*, 30 Nisan 2018, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-ozbekistan-ile-is-birligimizi-guclendirmeye-haziriz/1131954, (20.03.2021).

"Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Kırgızistan'a FETÖ Uyarısı", *TRT Haber*, 1 Eylül 2018, https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-kirgizistana-feto-uyarisi-382706.html, (06.11.2020).

"Erdoğan, Türk Devletlerine Seslendi: Bu Savaşı Kazanacağız", *Türk Time*, 10 Nisan 2020, https://www.turktime.com/haber/erdogan-turk-devletlerine-seslendi-bu-savasi-kazanacagiz/539580, (20.03.2021).

"Erdoğan Türkmenistan'da-2003-01-09", *Voice of America*, 9 Ocak 2003, https://www. amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2003-01-09-12-1-87928417/817724.html, (13.11.2020).

"Türk Konseyi 6. Devlet Başkanları Zirvesi", *Time Türk*, 4 Eylül 2018, https://www.timeturk .com/turk-konseyi-6-devlet-baskanlari-zirvesi/yazar-954122, (11.11.2020).

"Türkiye-Kazakistan Diplomatik İlişkilerinin 28. Yıl Dönümü", *Anadolu Ajansı*, 2 Mart 2020, https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-kazakistan-diplomatik-iliskilerinin-28-yil-donumu/1751910, (09.11.2020).

"Türkmenistan'ın Yanında Yer Almaya Devam Edeceğiz", *TRT Haber*, 12 Aralık 2015,https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkmenistanin-yaninda-yer-almaya-devam-edecegiz-222023.html, (18.03.2021).

Yedinci Bölüm
Esir Türkler Söyleminden Bağımsız Devletlere Alparslan Türkeş'in Orta Asya Politikası

Taner Karakuzu*

1. Giriş

Bu bölüm Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in (1917-1997) Orta Asya siyasetini aydınlatma maksadı taşımaktadır. Bu bağlamda Türkeş'in Batı Türkistan politikasının hayalci mi, idealist mi, yoksa ırkçı mı olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Ayrıca bahse konu olan şahsiyetin Türkiye'nin Orta Asya siyasetinin şekillenmesinde ne dereceye kadar rol oynadığı sorusu yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Liderin âdeta ömrünü vakfettiği, Türk dünyası konusunun birçok yönden çözümlenmesi mümkündür. Ancak çalışma, kitabın yapısal bütünlüğü dikkate alınarak sadece Türkeş'in Orta Asya devletleri politikası üzerine kurgulanmıştır. Çalışmanın amacı; Türkeş'in 1965-1980 ve 1991-1995 dönemlerindeki Orta Asya Türk devletlerine ilişkin politikasını çözümlemektir. Bu çalışmanın ana hipotezi, "Türkeş'in söylem, demeç ve icraatları, diğer Türk liderlerin Orta Asya devletlerine yönelik dış politika yaklaşımında etkili olmuştur." şeklinde formüle edilmektedir. İkinci hipotez ise Türkeş'in, siyasete başladığı ilk günden son nefesini verdiği ana kadar "Orta Asya politikasındaki çizgi ve söylemi değişmemiştir." biçiminde oluşturulmuştur.

Yukarıda ortaya atılan soruların cevaplanabilmesi ve hipotezlerin sınanabilmesi amacıyla aşağıda tarif edilen yol haritası takip edilmektedir: Çalışmanın izleyeceği güzergâhın daha iyi izah edilmesi maksadıyla, eserin müelli-

* Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, E-mektup: tanerkarakuzu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2487-8964.

rasında bu ülkelerin nasıl idare edilebilecekleri hususunda, önemli hazırlıklar ve mütaalalar yapmıştır. Bu bağlamda onun bir "dava adamı" olarak nitelendirilmesi doğru olacaktır. Diğer bir ifadeyle Türkeş hayallerinin peşinden koşan bir ülkücü olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan Türkeş'in kaleme aldığı dokuz adet eser tespit edilmiştir. Bu kitaplardaki; "Turan", "Dış Türkler", "Esir Türkler" ve "Orta Asya" gibi kavramlar lider tarafından siyasal hayatında sıklıkla zikredilmiştir. Ancak bu kavramlar tabiri caizse iç siyasette Bozkurtları zinde tutabilmek maksadıyla kullanılmıştır.

Yukarıda yapılan çözümlemede Türkeş'in 1987 yılından vefatına (1997) kadar olan dönemde izlemiş olduğu Orta Asya politikası çözümlenmiştir. Bu bağlamda öncelikle söz konusu şahsiyetin bölge üzerine görüşleri ortaya konmuş ve konuşmaları söylem analizine tabi tutulmuştur. Orta Asya'da cereyan eden bağımsızlık sürecinde hemen harekete geçen Türkeş bu konuda çok yönlü bir politika izlemiştir. Orta Asya devletlerine yönelik uygulanabilecek politikaları TBMM'de nesnel ölçütler çerçevesinde ortaya koymuştur. Yaptığı bu çalışmalar kısa sürede semeresini vermiş ve 1993 yılından itibaren yukarıda ortaya konduğu üzere "Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları" toplamayı başarmıştır. Ancak ne yazık ki bu kurultaylar ne kadar iyi niyetli girişimler olarak başlamış olurlarsa olsunlar somut birer çıktı verememişlerdir.

Çalışmanın ana hipotezi olan "Türkeş diğer liderlerin Orta Asya devletlerine yönelik politikalarını etkilemiştir." ifadesi yukarıda ileri sürülen gerekçeler mucibince doğrulanmıştır. Diğer bir ifadeyle Türkeş, Demirel, Özal ve Ecevit'in Orta Asya politikalarını farklı boyutlarda etkilemiştir. Ancak Türkeş'in Demirel ve Ecevit üzerinde tesiri olurken Özal üzerinde ciddi bir etki meydana getirememiştir.

Kaynakça

Kitaplar

Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı, Mavi Ofset, İstanbul, 1998.

Barthold, Vasiliy Vladimiroviç, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Özdem, Ragıp, Hulisi (çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Bora, Tanıl, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Bora, Tanıl ve Can, Kemal, *Devlet, Ocak, Dergâh, 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Bora, Tanıl ve Can, Kemal, *Devlet ve Kuzgun, 1990'lardan 2000'lere MHP*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Cengiz, Oğuzhan, *Alparslan Türkeş*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2015.

Cihangir, Erol, *Turan, Pan-Turanizm ve Kitap Üzerine (Tenkid), Nalbantyan, Zare Vand, Ermeni Cephesinden Pantürkizm, Katayoun Sarnesa*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Doğan, Mehmet, *Alparslan Türkeş ve MHP Gölgedeki Adam*, Ocak Yayınları, Ankara, 2000.

Dördüncü Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Yücel Ofset, Ankara, 1997.

Durgun, Şenol (der.), *İngiliz Gizli Servisi (MIS)'e Göre Turanlılar ve Pan-Turanizm*, Bayraktar, Gonca (çev.), Yesevi Yayınları, İstanbul, 1999.

Georgeon, François, "Yusuf Akçura", Tanıl, Bora (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

İkinci Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, İkinci Baskı, Levent Ofset, Ankara, 1996.

İyigün, Nami Cem, *Türklerin Etnik, Kültürel ve Tarihi Kökleri*, Papillon Yayınları, İstanbul, 2013.

Landau, Jacop M., *Pantürkizm*, Akın, Mesut (çev.), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, ss.1-30.

Levi, Scott C, "Orta Çağ Asyası'nda Türkistan ve Turan", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 1, Ankara, 2002, ss.389–393.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Lewis, V. Thomas, "Nationalism in Turkey", *Nationalism in the Middle East, Sixth Annual Conference on Middle East*, The Middle East Institute, Washington D.C., 21-22 March 1952.

Oran, Baskın, *Devlet Devlete Karşı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.

Sarıkaya, Yalçın ve Aksu, İsmail Faruk, *Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Lider Türkiye İçin Alparslan Türkeş Vizyonu*, TASAV Yayınları, Ankara, 2017.

Sarınay, Yusuf Turan, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2013.

Sarınay, Yusuf Turan, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişlimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.

Taneri, Aydın, *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

Taylak, Muammer, *27 Mayıs ve Türkeş*, İkinci Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977.

Tekin, Arslan, *Alparslan Türkeş ve Liderlik*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Cilt 1, Aksiseda Matbaası, İstanbul, 1981.

Tombuloğlu, Tuba ve Gömeç, Saadettin Yağmur, *Doğumunun 100. Yıl Dönümünde Türkeş'e Armağan*, Berikan Yayınları, Ankara, 2018.

Turgut, Hulisi, *Türkeş'in Anıları Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul, 1995.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Levent Ofset, Ankara, 1993.

Türkeş, Alparslan, *1944 Milliyetçilik Olayı*, Onbirinci Baskı, Kutluğ Yayınları İstanbul, 1967.

Türkeş, Alparslan, *9 Işık Milliyetçilik Yolu*, MHP Genel Merkez Yayınları, Ankara, 1974.

Türkeş, Alparslan, *Bunalımdan Çıkış Yolu*, Yeni Yayınlar, İstanbul, 1980.

Türkeş, Alparslan, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974.

Türkeş, Alparslan, *Gönül Seferberliğine*, Hasret Yayınları, Ankara, 1979.

Türkeş, Alparslan, *Temel Görüşler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1975.

Türkeş, Alparslan, *Türkiye'nin Meseleleri*, Altıncı Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1976.

Türkeş, Alparslan, *Yeni Ufuklara Doğru*, Üçüncü Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974.

Uçar, Fuat, *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, Berikan Yayınları, Ankara, 2015.

Üçüncü Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Yücel Ofset, Ankara, 1997.

Yaşlı, Fatih, *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş: Türkiye ve Soğuk Savaş*, Yordam, İstanbul, 2019.

Zengin, Ersoy, "Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye Dışında Yaşayan Türklere Bakış Esir Milletler/Türkler Haftası Etkinlikleri (1959-1991)", *3. Türkistan Kurultayı Kafkasya ve Türkistan'da 1938 Sovyet Katliamı ve Etkileri Göç, Sürgün ve Kimlik*, Kastamonu Üniversitesi Yayınları, Kastamonu, 2018, ss.161-184.

Zeybek, Namık Kemal, *Türk Dünyası Deyince Türkiye'nin Orta Asya'daki İlk Adımları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Makaleler

"Altı Atlı Araba", *Akis Dergisi*, 11 Kasım 1960, ss.9-10.

Aslan, Emre, "Neo-Faşizmin, Türkiye Versiyonu Olarak MHP", *Birikim*, Sayı 133, Yıl 2000, ss.35-50.

Duman, Selçuk, "Soğuk Savaş Sonrası Alparslan Türkeş'in Türk Dünyası Hakkındaki Görüş ve Önerileri", *Devlet Dergisi*, 24 Mart 2018.

Duran, Alev ve Orhun Çalık, Fatma, "Macarlar, Macaristan ve Turancılık", *History Studies,* Cilt 11, Sayı 2, Nisan 2019, ss.557-571.

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği', *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2020, ss.17-55.

Günal, Mehmet, Alparslan Türkeş'in Türk Dünyasına İlişkin Görüşleri, *TASAV Yayınları*, Makale No 16, 4 Nisan 2018.

Limon, İlker, Süleyman Demirel'in 1967 Sovyetler Birliği Ziyaretinin Türk Basınına Yansımaları, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, Haziran 2020, ss.44-55.

Sanlı, Ferit Salim, "13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 14, Sayı 27, ss.213-249.

Turgay, Uzun, "Türk Siyasal Yaşamında MHP", *Türk Yurdu*, Yıl 100, Sayı 289, Eylül 2011.

Türk, Fahri, "Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007)", *Bilig*, Sayı 51, Güz 2009, ss.205-230.

Türkeş, Alparslan, "Milli Hedefler", *Bozkurt Dergisi*, 3 Mayıs 1972, ss.5-8.

"Türkeş'in Konuşması", *Devlet Dergisi*, 1 Eylül 1969, ss.4-31.

"Türkeş: Bizim Olduğumuz Her Yerde Düşmanlarımızın Rahatı Bozulacaktır", *Devlet Dergisi*, 31 Mart 1975, ss.3-11.

"Türkeş: Esir Türklerle Millî ve Kültürel Münasebetlerini Sağlamlaştırmak Türkiye'nin En Önemli Görevlerindendir", *Devlet Dergisi*, 14 Temmuz 1975, ss.3-11.

"Türkeş: Türklük ve İslâmiyetle Dolu Bir Nesil Yetişiyor, Gelecek Günler Güzel Olacaktır", *Devlet Dergisi*, 24 Mayıs 1976, ss.5.

Zengin, Ersoy, "Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye Dışında Yaşayan Türklere Bakış: 'Esir Milletler/Türkler Haftası' Etkinlikleri (1959-1980)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 121, Sayı 238, 2019, ss.137-162.

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivleri, 30-1-0-0/46/277/3, 4 Ağustos 1965.

Dış Türkler Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun Teklifi, Esas No: 2/1283 Sayı: 45393-12275, 14 Aralık 1994.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt1, Toplantı 1, 7. Birleşim, 07 Kasım 1965.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 2, Toplantı 1, 30. Birleşim, 29 Aralık 1965.

Süleman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi, Belge No: 27.10.1992, Sayı: 27-12, 27 Ekim 1992.

Süleman Demirel Külliyesi, Bilgi ve Belge Merkezi, Belge No:782. 1.1/942.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Belge No: 2249.100.01.071.01.01.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 11 Ocak 1993, Belge No:079-4001-001.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 20 Aralık 1992, Belge No:125211/081/1/001.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 21 Aralık 1988, Belge No:836-001-001.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 3 Temmuz 1967, Belge No. AP/Bşbkn/-1967-2169.001.07.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 24 Haziran 1995, Belge No: 108-001.003.

Süleyman Demirel Külliyesi Bilgi ve Belge Merkezi, Bilgi Notu: 7 Ocak 1993, Belge No:151811/001/1/02.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, 15. Birleşim, 12 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, 16. Birleşim, 17 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, 17. Birleşim, 18 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 16, 94. Birleşim, 25 Ağustos 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 2, 21. Birleşim, 26 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 8, 61. Birleşim, 25 Mart 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 16, 97. Birleşim, 28 Ağustos 1992.

Gazeteler

"ABD'nin verdiği rolü üstleniyor", *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1991.

"Akbulut 'Yetersizlikle' Suçlandı", *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1990.

"Antalya'da Çifte Bayram", *Türkiye*, 24 Mart 1993.

"Antalya'da Yapılan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nda, Nevruz Resmi Ağızlardan Türk Bayramı İlan Edildi", *Meydan*, 22 Mart 1993.

"Başbuğ Türkeş", *Milliyet*, 1 Ocak 1985.

Bila, Fikret, "MÇP Liderinin Gezideki Yeri Tartışılıyor, Türkeş Sözcü mü?", *Milliyet*, 4 Mayıs 1992.

Bila, Fikret, "Siyasi Birlik Girişimi Yok", *Milliyet*, 28 Nisan 1992.

Cevizoğlu, Hulki, "Dış Türkler Bakanlığı", *Yeniçağ*, 23 Aralık 2009.

Çevikcan, Serpil, "Türkeş: 'Özal İndirilmeli'", *Milliyet*, 6 Kasım 1991.

"Demirel", *Tercüman*, 11 Mart 1993.

"Dış Türkler Bakanlığı", *Ortadoğu*, 22 Ağustos 1992.

"Dilde, Fikirde ve İşte Birlik", *Türkiye,* 23 Mart 1993.

"Ecevit'in Görüşü Bizimle Birleşti", *Cumhuriyet*, 07 Ekim 1991.

"İşte Büyük Türk Birliği", *Türkiye*, 1 Ekim 1995.

"İzmir Türk Kurultayı'nda Yapıcı Kararlar", *Türkiye*, 21 Ekim 1994.

"İzmir'de Vuslat", *Yeniasır*, 22 Ekim 1994.

"Kurultayda Türk Birliğinin Sağlanması için 'Tekvücut' Olması Kararlaştırıldı", *Tercüman*, 23 Mart 1993.

"Moskova'ya İkinci İkaz", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1994.

"Mutluyuz... Çünkü Türküz...", *Ortadoğu*, 23 Mart 1993.

"Rusya'nın Gözü İzmir'deydi", *Yeniasır,* 22 Ekim 1994.

Taylan, Ali, "Türk Dünyasında Yeni Ufuklara Doğru", *Tercüman*, 29 Ekim 1994.

Taylan, Ali, "Türk Cumhuriyetlerine Türkiye Modeli, Önce Dil Birliği", *Tercüman*, 21 Ekim 1994.

Tunca, Bengin ve Ercüment İşleyen, "Türkeş Milliyetçileri Birliğe Çağırdı", *Milliyet*, 23 Eylül 1986.

"Türk Cumhuriyetlere 'Sıcak' Bakış", *Milliyet*, 18 Aralık 1991.

"Türk Kurultayı Mahzun Kaldı", *Akşam,* 22 Ekim 1994.

"Türk Kurultayı'nda PKK'ya Ortak Tavır", *Ortadoğu,* 3 Ekim 1995.

Türkeş, Alparslan, "'Türkiye'yi Dokuz Işık Doktrini Kurtarır' Dedi", *Milliyet*, 02 Haziran 1966.

"Türkeş Erzurumda", *Milliyet*, 11 Nisan 1987.

"Türkeş Serbest", *Milliyet*, 10 Nisan 1985.

"Türkeş, Türkçülük Gününe Tüm MÇP'lileri Çağırdı", *Milliyet*, 3 Mayıs 1986.

"Yasaklılar Siyasette", *Milliyet*, 1 Ekim 1987.

Görüşmeler

Akın Gönen ile çevrim içi ortamda 28 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

Erdal Kesebir ile çevrim içi ortamda 28 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

Vehbi Dinçerler ile çevrim içi ortamda 28 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

Tezler

Bedir, Oğuzhan, *12 Eylül İhtilali Sonrası Türk Milliyetçiliği Bağlamında, Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş Dönemi Politikalarının İncelenmesi*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

Mırık, Burak Kazım, *Siyasal Liderlik ve 1965-1980 Döneminde Alparslan Türkeş*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2018.

Tarhan Alsaç, Neşe, *Türkiye'de Milliyetçilik ve Kalkınma: Alparslan Türkeş'in Çalışmaları ve Günümüze Etkileri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul, 2009.

Sekizinci Bölüm
Bülent Ecevit'in Orta Asya Politikası: Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği*

Kaan Gaytancıoğlu**

1. Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkasya'da birçok devletin tarih sahnesine çıkması, Türkiye'nin kayıtsız kalamayacağı uluslararası bir durum meydana getirmiştir.[1] Türkiye'deki siyasetçilerin Orta Asya Cumhuriyetleri ile iş birliğini geliştirme çağrıları, 1990'ların ilk yarısında büyük bir beklentiye neden olmuştur. Ancak söz konusu fırsatın yeterince değerlendirilemediği rahatlıkla söylenebilir. Bu konuda birçok faktörün etkili olduğu dile getirilebilir ise de, Başbakan Ahmet Davutoğlu (2014-2016), 1990'lı yıllardaki koalisyon hükûmetlerinin iç politikada olduğu kadar dış politikada da etkisiz kalışını, "ortak bakış eksikliğine" bağlamaktadır.[2] Aslında Türkiye'de kamuoyu Orta Asya Cumhuriyetleri ile münasebetler konusunda söz konusu dönemde genelde "olmasa da olur" kanaatine sahip olmuştur. Şöyle ki emekli büyükelçi Şükrü Elekdağ, uluslararası bir araştırma şirketinin Temmuz 1993'te yapmış olduğu bir saha çalışmasına dayanarak yüzde 3,5'lik bir kesimin bu ilişkilere destek verdiğini kaleme almıştır.[3] Kamuoyu çoğunlukla kayıtsız kalsa da, Soğuk Savaş sonrası dönemin

---

* Bu bölüm, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: "Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İşbirliği" başlığı ile Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2020'de yayımlanan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-Mektup: gaytanciogluk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7372-7521.

1 Gencer Özcan, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", Özcan Gencer ve Şule Kut (der.), *En Uzun On Yıl*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, s.19.

2 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 30. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s.46.

3 Şükrü Elekdağ, "Dış Politika, Kıbrıs, Çiller ve Ecevit", *Milliyet*, 17 Ekim 1993, s.21.

miştir. Ecevit, esasında Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri, AB'ye tam üyelik yolunda bir araç olarak addetmiştir. Ezcümle söylenecek olursa Ecevit'in muhalefette ve iktidarda olduğu dönemlerde Orta Asya'ya yönelik politikaları birbiriyle çelişmiştir. Bu durumun Ecevit'in söylemlerine yansıdığı yapılan içerik çözümlemesi ile ortaya konmuştur. Bu kapsamda çalışmanın "Ecevit'in Orta Asya politikasında muhalefette yer aldığı ve iktidar ortağı olduğu dönemlerde büyük farklılıklar gözlemlenmiştir." şeklinde formüle edilen ikinci hipotezinin de doğrulandığı söylenebilir.

Kaynakça

Kitaplar

Aydın, Mustafa, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss.463-531.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Ecevit, Bülent, *Değişen Dünya ve Türkiye*, Demokratik Sol Parti Yayınları, Ankara, 1990.

Kesgin, Gökçen, "Bülent Ecevit", Demir, Ali Faik (der.), *Türk Dış Politikasında Liderler: Süreklilik ve Değişim, Eylem ve Söylem*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, ss.241-342.

Konuralp, Emrah, *Ecevit ve Milliyetçilik*, Togan Yayınları, İstanbul, 2013.

Özcan, Gencer, "Doksanlı Yıllarda Türkiye'nin Değişen Güvenlik Ortamı", Özcan, Gencer ve Kut, Şule (der.), *En Uzun On Yıl*, Büke Yayınları, İstanbul, 2000, ss.13-42.

Makaleler

Ecevit, Bülent, "Bölge-Merkezli Dış Politika", *Yeni Türkiye Dergisi*, Mart-Nisan 1995, ss.64-71.

Kuloğlu, Armağan, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Kafkasya Politikası", *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2000, ss.38-41.

Zeyrekli Yaş, Sedef, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasında Süleyman Demirel'in Rolü", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013, ss.1-28.

Ecevit'in Konuşmaları

Ecevit, Bülent, *Ürünü Derme Zamanı, Bülent Ecevit'in 2 Ekim 1994 Günü Ankara'da Demokratik Sol Parti Üçüncü Olağan Kurultayında Yaptığı Konuşma*, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 1994.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 01 Mart 1999-31 Mayıs 1999, Başbakanlık Basın Merkezi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1999.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 04 Haziran 1999-30 Eylül 1999, Başbakanlık Basın Merkezi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1999.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 02 Ekim 1999-31 Aralık 1999, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2000.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 01 Ocak 2000-30 Mart 2000, Başbakanlık Basım Merkezi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2000.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 01 Temmuz 2001-30 Eylül 2001, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2001.

Başbakan Bülent Ecevit'in Konuşmaları, 02 Ekim 2001-30 Aralık 2001, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2002.

Gazeteler

Başlamış, Cenk, "Büyük Oyun Bitmedi", *Milliyet*, 28 Mayıs 2000.

Bila, Fikret, "Batı Sosyal Demokratları, Sağın Dümen Suyuna Girdi", *Milliyet*, 02 Şubat 1993.

Bila, Fikret, "Devleti Değil Özel Sektörü Küçülttük", *Milliyet*, 07 Ekim 2001.

Bila, Fikret, "Ecevit'ten Bush'a: Taliban Devrilmeli", *Milliyet*, 26 Eylül 2001.

Bila, Fikret, "Ecevit'ten Çağrı", *Milliyet*, 02 Temmuz 1997.

Bila, Fikret, "Ecevit'ten Ermenistan'a Uyarı", *Milliyet*, 26 Şubat 1992.

Bila, Fikret, "Ecevit'ten Sosyal Demokratlığa Ret", *Milliyet*, 23 Temmuz 1992.

Bila, Fikret, "GB'de Yeniden Müzakere", *Milliyet*, 22 Temmuz 1997.

Bila, Fikret, "Gölge Etme", *Milliyet*, 20 Aralık 1997.

Bila, Fikret, "Sezer ve İran", *Milliyet*, 03 Haziran 2000.

Bila, Fikret, "Sovyetlerle 'Arabuluculuk' Önerisi", *Milliyet*, 05 Mart 1990.

Bila, Fikret, "Yeni Bir Dünya", *Milliyet*, 13 Aralık 1997.

"Cohen ile Kritik Diyalog", *Milliyet*, 16 Temmuz 1999.

Çakır, Ruşen, "Bütün Yollar Dış Türklere Çıktı", *Cumhuriyet*, 09 Aralık 1991.

Çakır, Ruşen ve Kartay, Günseli, "Moskova, Ankara'ya Kuşkuyla Bakıyor", *Cumhuriyet*, 08 Aralık 1991.

"Demirel'in Türk Âlemine Önderliği Boşlukta Kaldı", *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1993.

"DSP Dün Umuttu, Şimdi Zorunluluk", *Milliyet*, 05 Ocak 1994.

"DSP, Solda Ulusal Birlik İstiyor", *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1994.

"Ecevit: Batılı Müttefikler Uyarılmalı", *Milliyet*, 18 Aralık 1993.

"Ecevit Berlin'de", *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1992.

"Ecevit: Demirel Gün Kurtarıyor", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1992.

"Ecevit: Şimdi Eylem Zamanı", *Milliyet*, 28 Temmuz 1993.

"Ecevit, Türk Birliği Önerdi", *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1992.

"Ecevit: Türkiye Yalnızlıktan Kurtuldu", *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1992.

"Ecevit'e göre SHP ve CHP ile Ayrılıklar Derinleşiyor", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1993.

"Ecevit'in Görüşü Bizimle Birleşti", *Cumhuriyet*, 07 Ekim 1991.

"Ecevit'ten Protesto", *Milliyet*, 10 Mart 1992.

"Ecevit-Cindoruk Görüşmesi", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1992.

Elekdağ, Şükrü, "Dış Politika, Kıbrıs, Çiller ve Ecevit", *Milliyet*, 17 Ekim 1993.

Heper, Doğan, "Ecevit ve Ülkenin Beklentisi", *Milliyet*, 18 Mayıs 1999.

İlkutluğ, Mert ve Sancar, Rüya, "Global Türklerin Zirvesi", *Milliyet*, 01 Mayıs 1998.

"İstikamet Nahcivan", *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1992.

"Karabağ Tartışması Meclis'i Karıştırdı", *Cumhuriyet*, 05 Mart 1992.

Kohen, Sami, "Bir Yıllık Dış Politika Bilançosu", *Milliyet*, 07 Temmuz 1998.

Kohen, Sami, "Dış Politikada 100 Gün", *Milliyet*, 10 Ekim 1997.

Kohen, Sami, "Hem Doğu, Hem Batı", *Milliyet*, 24 Ekim 2001.

Kohen, Sami, "Öteki Tehlikeye Dikkat!", *Milliyet*, 07 Ekim 2001.

Kurtulmuş, İrfan, "Ecevit Kopenhag'da", *Milliyet*, 29 Ekim 1994.

Öymen, Örsan, "Yeni Dünyada Türkiye Yerini Alır", *Milliyet*, 07 Kasım 1997.

Özalp, Güven, "İlk defa Eşitiz", *Milliyet,* 08 Aralık 2000.

"Rumlara Yol Açıldı", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1995.

Sazak, Derya, "Barışa Yolculuk", *Milliyet*, 03 Kasım 1994.

Sazak, Derya, "Ecevit'i Sarsan Krizler", *Milliyet*, 07 Ekim 2001.

Sazak, Derya, "Ecevit'in İran Uyarısı", *Milliyet*, 03 Mayıs 1995.

Sazak, Derya, "Ecevit'le Ufuk Turu", *Milliyet*, 08 Mart 1992.

Sirmen, Ali, "Türkmenistan'dan", *Milliyet*, 26 Ekim 1994.

"Şahinler-Güvercinler", *Milliyet*, 22 Mayıs 1992.

"Taleplerimiz Reddedilmedi", *Milliyet*, 03 Mart 2002.

"Ulusal Uzlaşma Anayasası", *Cumhuriyet*, 31 Mart 1991.

"Ürdün'den Önemli Mesajlar", *Milliyet*, 28 Aralık 1992.

Yalçın, Nilüfer, "Türkiye'de Dış Türkler Sorununun Dünü Bugünü Yarını", Yazı Dizisi, No 3, *Milliyet*, 28 Mart 1990.

Yinanç, Bahadır, "Ecevit'i Terleten Soru", *Milliyet*, 18 Ocak 1993.

Seçim Bildirgeleri

Daha Çok Üreten Hakça Bir Düzen, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını No 9, Sistem Ofset, Ankara, 1987.

Gözün Aydın Türkiye, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 1991.

DSP ile Dürüst Yönetim, Hakça Düzen, Ulusal Birlik, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 1995.

Dürüst Yönetim, Hakça Düzen, Ulusal Birlik, İnançlara Saygılı Lâiklik, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 1999.

Sessiz Devrim: DSP'nin Ülke Sorunlarına Yaklaşımları ve Çözüm Önerileri, Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi, Demokratik Sol Parti Yayını, Ankara, 2002.

TBMM Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 2, Birleşim 20, 25 Aralık 1991.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 4, Birleşim 44, 04 Mart 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 9, Birleşim 68, 23 Nisan 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 11, Birleşim 78, 20 Mayıs 1992.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 34, Birleşim 94, 23 Nisan 1993.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 35, Birleşim 95, 27 Nisan 1993.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 2, Birleşim 21, 10 Mart 1996.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 15, Birleşim 28, 09 Aralık 1996.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 19, Birleşim 45, 14 Ocak 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 19, Birleşim 48, 21 Ocak 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 30, Birleşim 119, 10 Temmuz 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Cilt 39, Birleşim 28, 16 Aralık 1997.

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 69, Birleşim 42, 12 Ocak 1999.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, Birleşim 11, 04 Haziran 1999.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 1, Birleşim 12, 07 Haziran 1999.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 22, Birleşim 46, 28 Aralık 1999.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 29, Birleşim 73, 29 Mart 2000.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Cilt 51, Birleşim 37, 20 Aralık 2000.

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Yasama Dönemi, 4. Yasama Yılı, Cilt 80, Birleşim 38, 12 Aralık 2001.

Dokuzuncu Bölüm
İslam Birliği ve Reelpolitik Arasında Necmettin Erbakan'ın Orta Asya Politikası*

Mustafa Yıldız**

1. Giriş

Bu çalışma, Necmettin Erbakan'ın Orta Asya'ya yönelik politikasını, eserleri ve söylemleri üzerinden çözümlemektedir. Bu bölümün amacı Türkiye ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri tüm ayrıntıları ile aydınlatmak değildir. Buna haddizatında bu çalışma kapsamında imkân da yoktur. Bu bağlamda özellikle Erbakan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri geliştirmede yetersiz kaldığı yönündeki iddialara cevap verilmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde Erbakan'ın Orta Asya politikasının ana umdeleri nelerdir? Erbakan'ın muhalefette ve iktidarda olduğu dönemlerde Orta Asya'ya yönelik yaklaşımları farklılık göstermiş midir? Yoksa Erbakan'ın Orta Asya politikası daha çok genel anlamda yücelttiği İslam birliği odaklı dış politikanın bir parçası olarak mı değerlendirilmelidir? sorularına cevap aranmaktadır. Esasında Erbakan gerek Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilmediği gerekse milletvekili olduğu dönemlerde Orta Asya Cumhuriyetlerine en azından söylem düzeyinde büyük önem vermiştir. Ancak iktidara geldikten sonra İslam birliği anlayışını önceleyen bir yaklaşımla hareket ettiğinden Orta Asya ülkeleriyle ilişkilere gereken önemi göstermemiştir.

Bu bölüm beş alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta Erbakan'ın dış politika yaklaşımı ortaya konulmaktadır. Bu konunun ele alınması Refah Partisi liderinin Orta Asya ülkeleri hakkındaki görüşlerinin ve icraatlarının

---

* Bu bölüm, "Necmettin Erbakan'ın Orta Asya Politikası" başlığı ile Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, Haziran 2022'de yayımlanmış olan makalenin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-mektup: mustafa.yildiz@bozok.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3990-6275.

Erbakan bu amaca yönelik ilk nüveyi D-8 ülkeleriyle oluşturmaya gayret etmiştir. Erbakan her ne kadar Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini D-8 oluşumuna dâhil etmemiş olsa da bu ülkeleri İslam birliğinin ikinci evresi olan D-60'lara katmayı kesinlikle planlamıştır. Ancak siyasal ömrü buna vefa etmemiştir.

Kaynakça

Kitaplar

Doster, Barış, "Erbakan'ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları", Çakmak, Haydar (der.), *Liderlerin Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, ss.93-116.

Durmuş, Mustafa ve Yılmaz, Harun, "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası ve Bölgedeki Faaliyetleri", Aydıngün, Ayşegül ve Balım, Çiğdem (der.), *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2012, ss.485-586.

Erbakan, Necmettin, *Davam*, Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü, Ankara, 2000.

Erbakan, Necmettin, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyatı*, MGV Yayınları, Cilt 4, Ankara, 2013.

Fuller, Graham E., *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Ekşi Kitaplar, Ankara, 2017.

Gorbatschow, S. Michail, *Zurück Dürfen Wir Nicht*, Goldmann Verlag, Bremen, 1987.

Gündoğan, Mete, *Erbakan*, Destek Yayınları, İstanbul, 2019.

Gümüş, Burak, "Diyanet İşleri Başkanlığının Orta Asya Politikası", Türk, Fahri (der.), *Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Orta Doğu 1991-2013*, Ceren Yayıncılık, Edirne, 2015, ss.80-132

Kazan, Şevket, *Refah Gerçeği-2*, Keşif Yayınları, Ankara, 2002.

Kocabaş, Süleyman, *Refahyol*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1997.

Makaleler

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya ve Azerbaycan Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İş Birliği'", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2020, ss.17-55.

İnan, M. Akif, "M. Akif İnan'la Söyleşi, Türk Cumhuriyetleri Papaz Kaynıyor", *Yörünge Dergisi*, 17 Ocak 1993, İstanbul, ss.34-35.

İsmayılov, Elnur ve Budak, Türkan, "Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Enerji Politikası", *Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 11, Aralık 2014, ss.29-49.

Uzgel, İlhan ve Yaramış, Volkan, "Özal'dan Davutoğlu'na Türkiye'de Yeni Osmanlıcı Arayışlar", *Doğudan*, Sayı 16, Mart-Nisan 2010, ss.3-31.

Zeyrekli Yaş, Sedef, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasında Süleyman Demirel'in Rolü", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013, ss.1-28.

Çevrim İçi Kaynaklar

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201997%20basbakan_necmettin_erbakanin _tmm_grup_toplantisinda_yaptigi_konusmalar.pdf, (12.10.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201996%20basin_toplantisi.pdf, (12.10.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201996%20rp_ile_dyp_koliskyon_hukumeti_protokolu.pdf, (12.10.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201993%20necmettin_erbakanin_konusmalari_haziran.pdf, (12.10.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201991%20secim_beyannamesi.pdf, (15.11.2020).

http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/3%20RP/RP%201990%203_olagan_buyuk_kongresi _necmettin_erbakanin_konusmasi.pdf, (15.11.2020).

http://www.necmettinerbakan.net/page.php?act=videoGoster&videoID=533&name=azerbaycan-ve-t-rkmen-stan-gez-s-cd-1n, (14.11.2020).

http://www.necmettinerbakan.net/page.php?act=videoGoster&videoID=659&name=kazakistan-cumhur-b-k-yrd-erik-m-asanbayev-ile-g-r-me-20-21-aral-k-1992-cd-1, (14.11.2020).

https://www.youtube.com/watch?v=mPzgXTdVOVc, (14.11.2020).

Gazeteler

Milli Gazete, 25-26 Kasım 1989.

Milli Gazete, 30-31 Aralık 1989.

Milli Gazete, 27-28 Ocak 1990.

Milli Gazete, 9-10 Haziran 1990.

TBMM Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 2, Birleşim 20, 25 Aralık1991,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c002/tbmm19002020.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 5, Birleşim 46, 10 Mart1992,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c005/tbmm19005046.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 6, Birleşim 52, 25 Aralık1992,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c006/tbmm19006052.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 7, Birleşim 70, 03 Temmuz1996,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c007/tbmm20007070.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 1. Yasama Yılı, Cilt 8, Birleşim 72, 06 Temmuz1996,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c008/tbmm20008072.pdf, (30.01.2023).

TBMM Tutanak Dergisi, 20. Yasama Dönemi, 2. Yasama Yılı, Cilt 15, Birleşim 28, 09Aralık1996,https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c015/tbmm20015028.pdf, (30.01.2023).

Onuncu Bölüm
Liderlerin Orta Asya Politikaları: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme

Fahri Türk[*] - Sedef Zeyrekli Yaş[**]

1. Giriş

20'nci yüzyılın ilk yarısından itibaren siyasetin en belirleyici unsuru olan partiler, zaman içinde merkezi konumlarını liderlere bırakmaya başlamışlardır. 21'inci yüzyılda hızlanarak devam eden bu dönüşümle birlikte siyasal hayata lider odaklı bir yaklaşım hâkim olmaya başlamıştır.[1] Siyasi liderler, mensup oldukları partilerin politikalarını kamuoyu önünde dile getiren ve örgütü temsil eden en önemli aktörlerdir.[2] Diğer yandan liderler iktidara geldiklerinde ise iç ve dış politikanın oluşturulmasında etkili olmaktadırlar. Türk liderler ise ülkelerinin politikalarına yön vererek diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi hususunda belirleyici bir rol oynamaktadırlar.

Bu kapsamda Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin lider merkezli yürütüldüğü, liderlerin düşüncelerinin ve yaklaşımlarının ilişkilerin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Elinizde tutmuş olduğunuz bu kitapta Turgut Özal, Süleyman Demirel, Ahmet Necdet Sezer, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan'dan oluşan liderlerin Orta Asya politikaları ayrı bölümler hâlinde söz konusu şahsiyetlerin söylemleri üzerinden mercek altına alınmaktadır. Bu bölümde ise liderlerin Orta Asya politikaları karşılaştırmalı olarak çözümlen-

[*] Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, E-mektup: fahriturk@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0117-0573.

[**] Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Havsa Meslek Yüksek Okulu, E-mektup: sedefyas@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7165-5712.

[1] Süleyman Güven, "Türkiye'de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset", *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, 2016, s.92.

[2] Işıl Arpacı, "Küresel Dönüşümler Ekseninde Siyasi Partiler ve Liderlik", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2018, s.134.

Ezcümle, Türkiye ve Orta Asya arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde liderlerin ve onların bölgeye yönelik yaklaşımlarının etkili olduğu ifade edilebilir. Yukarıda vurgulandığı üzere liderlerin ideolojik duruşları ve dönemsel olaylar Orta Asya politikalarında belirleyici rol oynamış olsalar da bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları Türk siyasilerde büyük heyecan yaratmış, bölge ile iş birliğinin ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi için olağanüstü bir çaba harcamışlardır. Özellikle ekonomik yatırımlar ve eğitim alanlarında bölge ülkeleriyle ciddi bir teşrikimesai yapmışlardır.

Kaynakça

Arpacı, Işıl, "Küresel Dönüşümler Ekseninde Siyasi Partiler ve Liderlik", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2018, ss.133-142.

Başaran, Doğacan, "Recep Tayyip Erdoğan'ın Orta Asya Politikası: Kurumsallaşma Çabaları ve Ekonomik İş Birliği", Altıncı bölüm.

Eren, Erdem, Turgut Özal'ın Orta Asya Politikası: 21'inci Asır Türkiye'nin ve Türklerin Asrı Olacaktır., İkinci bölüm.

Gaytancıoğlu, Kaan, "Bülent Ecevit'in Orta Asya Politikası: 'Ne Turancılık Ne Şovenlik Tek Hedef İşbirliği'", Sekizinci bölüm.

Güven, Süleyman, "Türkiye'de Siyasal Hayatta Dönüşüm ve Lider Odaklı Siyaset", *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, 2016, ss.90-118.

Karakuzu, Taner, "Esir Türkler Söyleminden Bağımsız Devletlere Alparslan Türkeş'in Orta Asya Politikası", Yedinci bölüm.

Sezer, Esra, "Ahmet Necdet Sezer'in Orta Asya Politikası: 'Dost ve Kardeş Ülkeler'", Dördüncü bölüm.

Türk, Fahri; Karakuzu, Taner ve Limon, İlker, "Karşılıklı Bağımlılık Noktaınazarından Abdullah Gül'ün Orta Asya Politikası", Beşinci bölüm.

Yıldız, Mustafa, "İslam Birliği ve Reelpolitik Arasında Necmettin Erbakan'ın Orta Asya Politikası", Dokuzuncu bölüm.

Zeyrekli Yaş, Sedef, "Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası: Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası", Üçüncü bölüm.

SOSYAL BİLİMLERDE ETİK

Editörler
Prof. Dr. Mehmet Ersoy
Dr. Öğr. Üyesi Erol Şimşek
Öğr. Gör. Fatma Nalbant

nobel

SOSYAL BİLİMLERDE ETİK

Editörler: Prof. Dr. Mehmet Ersoy - Dr. Öğr. Üyesi Erol Şimşek
Öğr. Gör. Fatma Nalbant

Yayın No.: 5025
Beşeri Bilimler No.: 533
ISBN: 978-625-397-637-8
E-ISBN: 978-625-397-638-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ersoy, Mehmet., Şimşek, Erol., Nalbant, Fatma.
Sosyal Bilimlerde Etik / Editörler: Mehmet Ersoy - Erol Şimşek - Fatma Nalbant
1. Basım, XVIII + 362 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-637-8
E-ISBN: 978-625-397-638-5
1. Etik 2. Ahlâk 3. Sosyal Bilimler

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **v**

EDİTÖRLER HAKKINDA ..... **xi**

ÖN SÖZ ..... **xiii**

İŞ ETİĞİNİN ÖNEMİ: İŞLETME VE PAYDAŞLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME **1**
Mukaddes Güler

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ÇALIŞMA HAYATINDA İŞ DAVRANIŞLARI: HYUNDAI, APPLE, AMAZON, IBM VE ALİBABA ÖRNEKLERİ **21**
Neslihan Arslan

PAZARLAMA ETİĞİ KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ **43**
Hilal Öztürk Küçük

KİMLİK FAKTÖRÜNÜN ETİK TÜKETİM DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİLERİ: ARACILIK ETKİLİ YAPISAL EŞİTLİK MODEL ÇALIŞMASI **65**
Hilal Öztürk Küçük - Zeynep Öztürk

ÇEVRE ETİĞİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL BİR ÇERÇEVE **87**
Hatike Koçar Uzan

ÇEVRE ETİĞİ BAĞLAMINDA SU SORUNLARINA ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZEYDE GENEL BİR BAKIŞ **103**
Selma Özcan

SİYASAL PARTİLER BAĞLAMINDA ETİK **121**
Tülay Demir - Selcen Altınbaş-Umut

ETİK VE KAMU HİZMETİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TÜRK KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME **153**
Nurettin Bilmez

BİLİMSEL YAYIN ETİĞİ BAĞLAMINDA SİLAHLI ÇATIŞMA VE EKONOMİK BÜYÜME LİTERATÜRÜ ÜZERİNE BİR META ANALİZİ **175**
Burak Doğangün

KAMU EKONOMİSİNDE ETİK: GÖSTERGEBİLİM YAKLAŞIMIYLA BİR ANALİZ 201
Ayşe Nur Çırak

VERGİ AHLÂKI VE YÖNETİŞİM İLİŞKİSİ 225
Mustafa Kurt

YOLSUZLUĞUN KAMU MALİ GÖSTERGELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER İÇİN DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ 247
Yasin Karadeniz

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE MEVDUAT SİGORTASI BAĞLAMINDA AHLÂKİ TEHLİKE
SORUNU 265
Yusuf Pala

ORTAK GELECEK DİNAMİĞİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR FİNANSIN ROLÜ:
AVRUPA'DA ETİK BANKACILIK UYGULAMALARI 291
Hakan Yıldırım

TÜRKİYE'DE MUHASEBE VE DENETİM MESLEK ETİĞİNE YÖNELİK DÜZENLEMELER 315
Engin Aydın

MUHASEBE EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE MESLEK ETİĞİ ALGISI:
BETİMSEL BİR İÇERİK ANALİZİ 343
Fatma Çıtak

İŞ ETİĞİNİN ÖNEMİ: İŞLETME VE PAYDAŞLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Mukaddes Güler

Giriş

İşletmeler bir ekonominin temel yapı taşını oluşturan en önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin ekonomik gelişimine katkı sunmalarının yanı sıra toplumun isteklerini tatmin etme noktasında da önemli bir işlevi mevcuttur. Bu işlevlerini devam ettirmek ve gelecekte de ayakta kalmak için kârını maksimum seviyede tutmak işletmelerin en temel amaçlarından biridir. Ancak kârını artırmanın yanında kendisiyle etkileşim hâlinde olan paydaş gruplarının çıkarlarını görmezden gelmesi beklenemez. Bu yüzden kârının artmasını ve rekabet ortamında ayakta kalmasını sağlayan paydaşlarına karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmesi doğal karşılanmaktadır.

İşletmeler için sosyal sorumluluk, iş etiği bağlamında önemlidir (Akıncı, 2013: 94). İş hayatında paydaşlar tarafından belirlenen davranışların değerlendirilmesine yardımcı olan standartlar olarak da ifade edilen iş etiği (Bektaş ve Köseoğlu, 2008: 146), işletmelerin ve temsilcilerinin yasalara uyması ve paydaşlarının haklarına saygı göstermesine rehberlik etmektedir (Byars & Stanberry, 2018: 9). Bu bağlamda işletmelerin faaliyetlerden dolayı toplumun zarar görmemesi için gerekli önlemleri almaları ve bu konuda hassas davranmaları gerekmektedir. 1980 sonrası dönemde hâkim olan anlayışa göre bir işletmenin tek amacı kâr elde etmek değil, topluma hizmet etmenin temel amaç olduğu, kârın ise yapılan iyi hizmetin bir ödülü olduğu anlayışı dile getirilmeye başlanmıştır (Akıncı, 2013: 94).

Çalışanların haklarına saygı göstermek ve adil olmak, müşterilerin isteklerini tatmin etmek ve güvenliğini sağlamak, tedarikçilerine karşı iyi ve sadık bir ortak olmak, hissedarlarını memnun etmek, çevreye ve topluma zarar vermeyen ürünler üretmek, rakiplerine karşı dürüst bir rekabet içinde olmak

- Çalışanlara, eşit işe eşit ücret anlayışı doğrultusunda piyasa değerinde adil bir ücretlendirme yapılmalıdır. Ayrıca çalışanların performansları değerlendirilirken ve terfi gibi atamalarda kullanılan kriterler açıkça belirtilmeli ve bunlara uyulmasına özen gösterilmelidir.
- Çalışanların daha sağlıklı ve güvenli bir ortamda işlerini yürütebilmesi için çaba gösterilmelidir. Çalışma ortamında da çalışanlar arasında ayrım gözetmeksizin her biriyle iletişim ve etkileşim içinde olunmalıdır.
- Çalışanların işlerini yaparken etik kurallara uymasını sağlamak için etiğe önem verildiği her fırsatta dile getirilmelidir. Ayrıca etik ilkeleri benimsetmeye ve onları anlamaya yönelik eğitimler planlanmalıdır.
- Müşterilerin sağlığı için daha uygun malzemeler seçilmeli ve ilişkiler güven temeline dayandırılmalıdır. Bunun için de mal ve hizmet tanıtımlarında aldatıcı ifadeler kullanılmamalıdır. Özellikle mevcut müşteriyi elinde tutmak ve yeni müşteri kazanmak için güvenilir bir işletme profili çizmek gerektiği unutulmamalıdır.
- İşletmeler çevreyi tehlikeye atmayacak şekilde üretim yapmaya artık eskisinden daha fazla dikkat etmelidir. Örneğin, ürünlerini üretirken sıfır atık politikası izlemesi, daha az plastik ürün üretmesi ve dönüştürülebilir malzemeyle ürün üretimi çevre dostu üretim için gereklidir.

Kaynakça

Ahmadie, A., Sori, L., & Iman, M. (2017). Surveying the relationship between work ethics and employee's Productivity. *Kuwait Chapter of the Arabian Journal of Business and Management Review*, *6* (7), 23-26.

Akıncı, Ö. A. (2013). Siyaset ahlakı ile iş ahlakına teorik bir bakış. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, *15* (2), 82-96. Doi: 10.4026/1303-2860.2013.0227.x

Aktepe, E. (2005). *İşletmecilik bilgileri*. Gazi Kitabevi.

Becker, C. U. (2019). *Business ethics: methods and application*. Routledge.

Bektaş, Ç. ve Köseoğlu, M. A. (2008). İş etiği ve iş etiğinin yayılım süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13* (1), 145-158.

Boatright, J. R., & Smith J. D. (2016). *Ethics and the conduct of business*. Pearson.

Brickley, J. A., Smith J. R., C. W., & Zimmerman, J. L. (2002). Business ethics and organizational architecture. *Journal of Banking & Finance*, *26* (9), 1821-1835.

Burcea, N., & Croitoru, I. (2014). Business ethics. *Journal of Public Administration, Finance And Law*, (6), 139-143.

Byars, S. M., & Stanberry, K. (2018). *Business ethics*. Open Access Textbooks.

Carroll, A. B., & Buchholtz, A. K. (2008). *Ethics and stakeholder management*. South-Western, Cengage Learning.

CFI Team. (2020, 6 Haziran). *Business Ethics Moral principles that govern the conduct of businesses.* CFI. https://corporatefinanceinstitute.com/resources/esg/business-ethics/ adresinden 26.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Clarkson, M. B. E. (1995). A stakeholder framework for analyzing and evaluating corporate social performance. *The Academy of Management Review, 20* (1), 92-117.

Develioğlu, K. ve Çimen, M. (2012). Örgütsel güvenin kaynağı olarak işletmelerin çalışanlara karşı sosyal sorumlulukları. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4* (2), 141-149.

Doğan, N. (2009). İş etiği ve işletmelerde etik çöküş. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8* (16), 179-200.

Ertuğrul, F. (2008). Paydaş teorisi ve işletmelerin paydaşları ile ilişkilerinin yönetimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 199-223.

Ferrell, O. C., Fraedrich, J., & Ferrell, L. (2010). *Business ethics: Ethical decision making and cases*. (8. Edition). South-Western Cengage Learning.

Freeman, R. E., & Reed, D. L. (1983). Stockholders and stakeholders: A new perspective on corporate governance. *California Management Review, 25* (3), 88-106. https://doi.org/10.2307/41165018.

Gök, S. (2008). İş etiği ile iş ahlâkı arasındaki ilişki ve çalışma yaşamında iş etiğini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5* (1). 1-19.

Gök, S. (2009). Çalışma yaşamında iş etiği: bir alan araştırması. *Journal of Social Policy Conferences, 0* (57), 549-577.

Hitt, M. A., Ireland, R. D., & Hoskisson, R. E. (2016). *Strategic management: Concepts and cases: Competitiveness and globalization*. Cengage Learning.

Hoffman, W. M., Frederick, R. E., & Schwartz, M. S. (2014). *Business ethics: Readings and cases in corporate morality*. John Wiley & Sons.

Jones, C., Parker, M., & Ten Bos, R. (2005). *For business ethics*. Routledge.

Mitchell, R. K., Agle, B. R., & Wood, D. J. (1997). Toward a theory of stakeholder identification and salience: Defining the principle of who and what really counts. *Academy of Management Review, 22* (4), 853-886.

Özkalp, E. ve Kırel, Ç. (2001). *Örgütsel davranış*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Pekkola, J., & Pekkola, K. (2001). Theoretical essence of business ethics. *Classification of approaches, cultural and business environmental impacts on ethics. VIP WP2 D*, *3*. https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=ad02c8678036e58575d01e02b98c3f285518e964 adresinden 20.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Polonsky, M. (1995). Incorporating the natural environment in corporate strategy: a stakeholder approach. *Journal of Business Strategies, 12* (2), 151-168.

Saygın, M. (2018). İş ahlâkı ve etik. E. Aydoğan (Ed.), *Örgütsel Davranış Odaklı Yönetsel Yaklaşımlar* (1. Baskı, 49-58) içinde. Gazi Kitabevi.

Shaw, W. H. (2010). *Business ethics: A textbook with cases*. Cengage Learning.

Sökmen, A. (2013). *Örgütsel davranış*. Detay Yayıncılık.

Spence, L. J., Coles, A.-M. & Harris, L. (2001). The forgotten stakeholder? Ethics and social responsibility in relation to competitors. *Business and Society Review, 106* (4), 331-352. https://doi.org/10.1111/0045-3609.00119.

Sroka, W. & Lőrinczy, M. (2015). The perception of ethics in business: analysis of research results*. Procedia Economics and Finance, 34,* 156-163. https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01614-7.

Şimşek, M. Ş. ve Çelik, A. (2014). *Genel işletme*. (11. Baskı). Eğitim Yayınevi.

Tamplin, T. (2023, 27 Mart). *Business ethics*, Finance Strategists. https://www.financestrategists.com/financial-advisor/business-ethics/?gclid=EAIaIQobChMI2sKExsiO_wIVAv9RCh02xgENEAAYAyAAEgILJfD_BwE adresinden 25.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Temel, E. K. ve Köseoğlu, M. A. (2015). İşletmelerin misyon ifadelerinde paydaşlara yer var mı?: İMKB şirketleri üzerine bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 1-7.

Türk Dil Kurumu. (2023). *Etik*. https://sozluk.gov.tr/ adresinden 18.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Twin, A. (2023, 17 Mart). *Business ethics: definition, principles, why they're ımportant.* Investopedia. https://www.investopedia.com/terms/b/business-ethics.asp adresinden 25.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Ülgen, H. ve Mirze S. K. (2018). *İşletmelerde stratejik yönetim*. (9. Baskı). Beta Yayıncılık.

Weiss, J. W. (2021). *Business ethics: A stakeholder and issues management approach*. Berrett-Koehler Publishers.

Werhane, P. H., & Freeman, R. E. (1999). Business ethics: the state of the art. *International Journal of Management Reviews, 1* (1), 1-16.

Velasquez, M. G. (2014). *Business ethics: concepts and cases: Pearson new ınternational edition,* Pearson Education Inc.

Vural, Z. B. A. ve Coşkun, G. (2011). Kurumsal sosyal sorumluluk ve etik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 1*(1), 61-87.

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ÇALIŞMA HAYATINDA İŞ DAVRANIŞLARI: HYUNDAI, APPLE, AMAZON, IBM VE ALİBABA ÖRNEKLERİ

Neslihan Arslan

Giriş

Ortaya çıkışları oldukça eski dönemlere kadar götürülen çok uluslu şirketler, küreselleşmenin yanında iletişim ve ulaşım olanaklarıyla birlikte dünya sahnesinde kalıcı olduklarının işaretini vermiştir. Birçok ülkede farklı sektörlerde karşılaşılan bu şirketler, yönetim ve pazarlama stratejilerini de dünya ülkeleriyle uyumlu hâle getirmeye çalışmaktadır. Nitekim üretim, satış, pazarlama, istihdam gibi alanlarda oluşturdukları kurallara bağlılıklarıyla gittikleri ev sahibi ülkelerde faaliyet göstermektedirler.

Küreselleşmenin getirdiği değişim süreci ve liberalleşmenin etkisiyle çok uluslu şirketler başarılı bir uluslararasılaşma örneği sergilemiştir. Bu hızlanmış süreç hem şirketlerin hem de ev sahibi ülkelerin ekonomileri için yararlı sonuçlar ortaya koymaktadır (Gammeltoft vd., 2010: 6). Ev sahibi ülkeler açısından değerlendirildiğinde çok uluslu şirketlerin gittikleri ülkelerde faaliyet göstermeleri bu ülkelerin tercih ettiği bir durumdur. Nitekim çok uluslu şirketlerin pazarlama, dağıtım, yönetim gibi becerileri sayesinde sahip oldukları modern teknolojiden ev sahibi ülkeler de yararlanabilme olanağına kavuşmaktadır. Hatta sözü edilen ülkelerin çok uluslu şirketlere kendi ülkelerinde yatırım yapmaları konusunda davet gönderdikleri söylenebilir (Blomström & Kokko, 1998: 247-248). Bir görüşe göre; çok uluslu şirketler eksik rekabet piyasasında var olan büyük yapılanmalar olup bu şirketlerin verimlilikleri oligopol piyasanın etkinliğiyle bağlantılıdır. Oligopol piyasalardaki verimlilik çok uluslu şirketlerin verimliliklerini etkileyebilir. Ayrıca sözü edilen şirketler yabancılaşma, ulusal devletlerle aralarındaki ilişki, tahakküm gibi ekonomik te-

Diğer taraftan sosyal hayatla ilgili pek çok değişiklik de (göç, cinsiyet eşitliği, kadınların çalışma hayatında yaygınlaşması vb.) çok uluslu şirketlerin etik kurallarla ilgili sorumluluklarını artırmakta; dolayısıyla toplumsal dinamikler çalışma hayatında etik kurallarla ilgili atılacak adımların gelişimine katkı sağlamaktadır.

Çalışmada teknoloji ve dijitalleşme merkezli şirketler arasında yer alan Hyundai, Apple, Amazon, IBM ve Alibaba örneklerinden yola çıkılmış ve bahsi geçen şirketlerin iş davranışlarına yer verilmiştir. Seçili çok uluslu şirket örnekleri içerisinde şirketlerin öncelikli olarak istihdam konusunda fırsat eşitliği, ayrımcılık, taciz gibi konulara yönelik duyarlı bir tavır gösterdikleri ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yürütülen faaliyetlerde ev sahibi ülkelerin değerleri dikkate alınarak toplumsal ve ekonomik bağın sürdürülebilir bir şekilde gelişmesine önem verildiği dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak sözü edilen kuralların hem ev sahibi ülkelerde faaliyetlerine devam eden şirketler hem de faaliyet gösterilen ülkelerin faydasını gözetecek bir yaklaşım temelinde ele alınmasının kuralların her iki tarafın ortak paydasını arttıracağı konusunda bir kanaat ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışma hayatında ileride ortaya çıkabilecek dinamiklerle birlikte etik kuralların yeni bir boyut kazanacağı düşünülmektedir

Kaynakça

Acconci, P. (2001). The promotion of responsible business conduct and the new text of the oecd guidelines for multinational enterprises, *The Journal of World Investment & Trade, 2*(1), 123-149.

Akbulak, Y. (2022). Çok uluslu şirketlerin uluslararası cezai sorumluluğu: teorik ve pratik konular, https://legal.com.tr/blog/genel/cok-uluslu-sirketlerin-uluslararasi-cezai-sorumlulugu-teorik-ve-pratik-konular-ceviri/ adresinden 19 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Alibaba (2022). Milestones, https://www.alibabagroup.com/en-US/about-alibaba adresinden 29 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Alibaba (2014). Alibaba Group Holding Limited Alibaba Group Code of Ethics, https://docs-src.alibabagroup.com/assets2/pdf/Code_of_Ethics_en.pdf adresinden 29 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Amazon, Who We Are, https://www.aboutamazon.com/about-us adresinden 12 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.

Amazon, Code of Business Conduct and Ethics, https://ir.aboutamazon.com/corporate-governance/documents-and-charters/code-of-business-conduct-and-ethics/default.aspx, adresinden 14 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Apple (2022). Apple Business Conduct Policy, Business Conduct The way we do business, https://www.apple.com/compliance/pdfs/Business-Conduct-Policy.pdf, adresinden 14 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Beder, B. (2021). Çok uluslu şirketler açısından kültürel farklılıkların rolü, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, *4*(2), 48-68.

Bektaş Ç. ve Köseoğlu, M. A. (2007). Etik kodlarının yönetsel karar alma sürecine etkileri ve bir model önerisi, *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, *9*(2), 94-115.

Blomström, M., & Kokko, A. (1998). Multinational corporations and spillovers, *Journal of Economic Surveys*, *2*(2), 247-277.

Chance, S. K. (1978). Codes of conduct for multinational corporations, *The Business Lawyer*, *33*(3), 1799-1820.

Çeken, G. (2017). Etik değerler açısından çevre sorunları, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(2), 345-358.

Çetintaş, H. B. (2016). Etik kodları bağlamında kurumsal etik ilkelerin incelenmesi: İstanbul Sanayi Odası Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu örneği, *Electronic Turkish Studies*, *11*(8), 167-186.

Çoban, A. (2004). Çok uluslu şirketler - Ekolojik zarar ilişkisinin ekonomi-politiği. Marin M. C. ve Yıldırım U. (Ed.), *Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar: Ekolojik, ekonomik, politik ve yönetsel perspektifler*, (s. 273-298) içinde Beta.

Forbes, About Apple, https://www.forbes.com/companies/apple/?sh=3dee2c5355a3, adresinden 4 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.

Gammeltoft, P., Barnard, H., & Madhok, A. (2010). Emerging multinationals, emerging theory: macro-and micro-level perspectives, *Journal of International Management*, 1-7.

Ghani, F. (2015). Economic role of Mncs in developing countries: a case study of Pakistan, *Journal of Political Science*, 33, 63-75.

Gilman, S. C. (2005). Ethics Codes and Codes of Conduct As Tools For Promoting an Ethical and Professional Public Service: Comparative Successes and Lessons, Prepared for The PREM, The World Bank.

Gupta, A. K., & Govindarajan, V. (2000). Knowledge flows within multinational corporations, *Strategic Management Journal*, *21*(4), 473-496.

Hsieh, N. H. (2006). Voluntary codes of conduct for multinational corporations: coordinating duties of rescue and justice, *Business Ethics Quarterly*, *16*(2), 119-135.

Hürriyet (2022). IBM Ne Demek ve Açılımı Nedir? IBM neyin kısaltması, https://www.hurriyet.com.tr/egitim/ibm-ne-demek-ve-acilimi-nedir-ibm-neyin-kisaltmasi-42040787 adresinden 24 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Hymer, S. (1970). The efficiency (contradictions) of multinational corporations, The American Economic Review, *60*(2), 441-448.

Hyundai, About Hyundai, https://www.hyundai.com/pacific/en/company/about-hyundai, adresinden 1 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.

Hyundai Corporation, (2004). Code of Ethics, http://www.hyundaicorp.com/en/ethics/code-of-ethics/ adresinden 1 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.

IBM (2023). About IBM, https://www.ibm.com/about, adresinden 17 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

IBM (2023). Business Conduct Guidelines, https://www.ibm.com/investor/a tt/pdf/IBM_Business_Conduct_Guidelines.pdf, adresinden 17 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

IBM (2003). IBM Policies, Workforce Diversity, https://www.ibm.com/ibm/responsibility /policy4.shtml, adresinden 17 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

ILO (2010). ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work And Its Follow-Up (Adopted By The International Labour Conference At İts Eighty-Sixth Session), https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_467653.pdf, adresinden 21 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

ILO (2011). International Code of Ethics for Occupational Health Professionals, https://www.iloencyclopaedia.org/part-iii-48230/ethical-issues/item/337-international-code-of-ethics-for-occupational-health-professionals, adresinden 9 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

ILO (2017). Çokuluslu İşletmeler ve Sosyal Politikaya İlişkin İlkeler Üçlü Bildirgesi, Uluslararası Çalışma Ofisi, Beşinci Basım, Cenevre https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_849065.pdf adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

ILO (2022). Sosyal Uygunluk 01, Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Kurallar & Kaideler, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_838524.pdf adresinden 1 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.

Kamu, S. (1975). Çok Uluslu Şirketler (Döviz Kazandırıcı ve Kaybettirici Etkileri), https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Cok-uluslu-sirketler-doviz-kazandirici-ve-kaybettirici-etkileri_Sertac-Kamu.pdf adresinden 20 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Kılınç, E. (2022). Ülkemizde gerçekleştirilen etik kod çalışmalarının nitel analizi: Ulakbim veri tabanı örneği, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(2), 390-402.

Kinley, D., & Joseph, S. (2002). Multinational corporations and human rights, *Alternative Law Journal*, *27*(1), 7-11.

Kleinert, J. (2001). The Role of Multinational Enterprises in Globalization: An Empirical Overview, Kiel Institute of World Economics, Kiel Working Papers No. 1069.

Kobrin, S. J. (1977). Comparison of codes of conduct for multinational corporations, *Journal of Business Research*, 5 (4), 311-323.

Kolcuoğlu, U. (2018). İş Dünyası ve İnsan Hakları, https://www.dunya.com/kose-yazisi/is-dunyasi-ve-insan-haklari/425060 adresinden 19 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Kolk, A., Tulder, R. V., & Welters, C. (1999). International codes of conduct and corporate social responsibility: Can transnational corporations regulate themselves?. Sauvant, K. P. (Ed.), *Transnational corporations*, (s. 143-180) içinde United Nations.

Kolk, A., & Tulder, R. V. (2002). Child labor and multinational conduct: a comparison of international business and stakeholder codes, *Journal of Business Ethics*, 36, 291-301.

Nakhle, S. F., & Davoine, E. (2016). Transferring codes of conduct within a multinational firm, *EuroMed Journal of Business*, *11*(3), 410-428.

OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development (2001). Codes of Corporate Conduct Expanded Review of their Contents, OECD Working Papers on International Investment, https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/codes-of-corporate-conduct_206157234626, adresinden 21 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Oldenziel, J., Wilde-Ramsing, J., & Feeney, P. (2010). 10 Years on Assessing the Contribution of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises to Responsible Business Conduct, OECD Watch, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1641036 adresinden 11 Ağustos 2023 tarihinde alınmıştır.

Oran İ. B. (2020). Çok uluslu şirketler, stratejileri ve küreselleşmedeki rolleri, *Journal of Life Economics*, *7*(1), 1-16. https://doi.org/10.15637/jlecon.7.001

Özdil, T., Yılmaz, İ. & Yılmaz, C. (2005). Seçilmiş ürünlerde tüketici tercihlerini etkileyen faktörler, *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *5*(2), 185-195.

Öztürk, N. K. (1998). Kamu yöneticilerinin kararlarında etik değerler, *Amme İdare Dergisi*, 31 (2), 81-92.

Parlak, Z. (2009). Çokuluslu şirket davranış kodları: Bir analiz ve değerlendirme. Orman S. & Parlak Z., (Ed.), *İşletmelerde iş etiği*, Yayın No: 2009-23, (s. 171-216) içinde. İTO.

Reyhan, H. ve Mutlu, A. (2012). Türkiye'de Çok Uluslu Şirketlerin Yatırımlarının Geleceği: Çevresel ve Doğal Kaynak Yatırımları Üzerinden Bir Değerlendirme, International Conference on Eurasian Economies, 397-405.

Sanders, P. (1982). Implementing international codes of conduct for multinational enterprises, *The American Journal of Comparative Law*, *30*(2), 241-254.

Schwartz, M. S. (2002). A code of ethics for corporate code of ethics, *Journal of Business Ethics*, *41*(1/2), 27-43.

Sethi, S. P. (1999). Codes of conduct for multinational corporations: an idea whose time has come, *Business and Society Review*, *104*(3), 225-241.

Smythe, V. (2012). Codes of ethics. Bowden, P. (Ed.), *Applied ethics* (s. 47-62) içinde. Tilde UP.

Stopford, J. (1998-1999). Multinational Corporations, *Foreign Policy, 113*, 12-24.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü. OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi, https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/anlasmalar /UTNRehber1.pdf adresinden 19 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Tokol, A. (2001). Çokuluslu şirketler ve endüstri ilişkilerine etkileri, *ISGUC Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, *3*(2).

UN-United Nations. (1973). Department of Economic and Social Affairs, Multinational Corporations in World Development https://digitallibrary.un.org/record/1648044, adresinden 17 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

PAZARLAMA ETİĞİ KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

Hilal Öztürk Küçük

Giriş

Sürdürülebilir bir pazarlamanın temel yapı taşı "iyi etik"tir. İşletmenin hayatta kalabilmesi ve uzun vadede sürdürülebilir pazarlama hedeflerine ulaşabilmesi ancak iyi bir etik ve ahlâki pazarlama anlayışı ile gerçekleştirilebilir (Kotler & Armstrong, 2018: 621). İşletmeler bütün paydaşlarına, müşterilerine, çevreye ve topluma karşı ahlâki olarak sorumludurlar ve bir işletmenin suiistimal edilmeye en yakın iş alanının pazarlama faaliyetleri olduğu açıktır. Günümüzde özellikle bilinçli tüketiciler satın aldıkları ürün veya hizmetlerin sadece işlevsel özelliklerine bakarak karar vermemekte, işletmenin sosyal sorumluluk ve etik anlayışını da göz önünde bulundurmaktadırlar. Dolayısıyla işletmeler sadece kendi kazançlarını değil, toplumun çıkarlarını da gözetmek durumundadırlar. Aksi takdirde tüketicinin güveninin kaybedilmesi, müşteri sadakatinin sağlanamaması, ürün, hizmet veya markanın imajını kaybetmesi, müşterilerin rakip firmalara kaptırılması gibi ağır bedelleri olacaktır. Bu nedenledir ki etik değerler hiçbir işletmenin göz ardı edemeyeceği düzeyde önemlidir (Yüksel, 1999: 58).

Etik, doğru, yanlış, iyi, kötü ve yarar gibi kavramları irdeleyen grupsal veya bireysel davranış ilişkilerinin hangisinin yanlış, hangisinin doğru olduğunu gösteren ahlâki değerler, ilkeler ve standartlar olarak ifade edilmektedir. İşletmelerin toplumla olan iletişimi sonucu ortaya çıkan eylemlerinde ve aldıkları kararlardaki ahlâki değerler, ilkeler ve standartlar ise "iş etiği" olarak tanımlanmaktadır. Bu da işletme ve çalışanlarının bu ahlâki kuralları dikkate alarak davranmasını zorunlu kılmaktadır. Zira bilinçlenen tüketiciler işletmelerden daha duyarlı ve sosyal sorumluluk sahibi bir tutum sergilemesini beklemektedirler. Dolayısıyla işletme ve müşterileri arasında köprü görevi gören pazarlama faaliyetlerinde etik önemli bir olgu hâline gelmekte ve pazarlama

Çalışmaya yalnızca Web of Science veri tabanındaki çalışmaların dâhil edilmesi çalışmanın sınırını ifade etmektedir. Bibliyometrik analizlerde her ne kadar WoS veri tabanı daha çok tercih edilse ve daha kapsamlı bir veri tabanı olsa dahi, pazarlama etiği konusundaki tüm çalışmaları kapsamamaktadır. Bu nedenle çalışmanın tek bir veri tabanı ile sınırlı tutulmayarak kapsamlı veri tabanlarının bir arada ele alınması gelecek çalışmalar için bir öneri niteliğindedir. Dolayısıyla çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Arslan, M. ve Berkman, Ü. (2009). *Dünyada ve Türkiye'de iş etiği ve etik yönetimi*, TÜSİAD.

Bağış, M. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda kullanılan başlıca analiz teknikleri. O. Öztürk ve G. Gürler (Ed.), *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (s. 97-109) içinde. Nobel Bilimsel Eserler.

Bartels, R. (1967). A model for ethics in marketing. *The Journal of Marketing, 31*(1): 20-26.

Chen, W., Liu, W., Geng, Y., Brown, M. T., Gao, C., & Wu, R. (2017). Recent progress on emergy research: A bibliometric analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, *73*, 1051-1060.

Dincer, C. ve Dincer, B. (2014). An overview and analysis of marketing ethics. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *4*(11), 151-158.

Er, M. ve Altunışık, R. (2022). İslami Perspektiften Tüketici Ahlâkı, 7th Intnernational Entrepreneurship Social Sceinces Congress, *PROCEEDINGS E-BOOK*, 610.

Eol, E. G. (2012). *İletişim ve etik*, 1. Baskı, Hiperlink Yayınları.

Erciş, A. (2012). *Pazarlama ilkeleri*, Atatürk Üniversitesi AÖF Yayınları, Erzurum.

Göksoy Sevinçli, B., Nalbant, F. ve Eseler, B. (2020). Çevre etiği kavramının kentsel dönüşüm üzerinden değerlendirilmesi. Ö. Sezer ve A. Kayan (Ed.). *Çevre Tartışmaları ve Çağdaş Gelişmeler* (296-330) içinde, Gazi Kitabevi.

Groos, O. V., & Pritchard, A. (1969). Documentation notes. *Journal of Documentation*, *25*(4), 344-349.

Hoyer, W.D., Maclnnis, D. J., & Pieters, R. (2008). *Consumer behavior*, (6th Edition), South Western Cengage Learning, USA.

Kamila, M. K., & Jasrotia, S. S. (2023). Ethics in product marketing: a bibliometric analysis, *Asian Journal of Business Ethics*, 1-24.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2018). *Pazarlama ilkeleri,* Ed. (E. Gegez), 1. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım.

Kurtuldu, H. S. (2009). Bankacılıkta pazarlama etiği ve etik değerlerin kuruma yönelik olumlu tutum oluşumuna etkileri. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2), *83-96*

Laczniak, G. R. (1993). Marketing ethics: Onward toward greater expectations. *Journal of Public Policy & Marketing*, *12*(1), 91-96.

Laczniak, G. R., & Murphy, P. E. (2006). Normative perspectives for ethical and socially responsible marketing. *Journal of Macromarketing*, *26*(2), 154-177.

Mucuk, İ. (2014). *Pazarlama ilkeleri*. (20. Basım), Türkmen Kitabevi.

Nalbant, F. ve Sevinçli, B. G. (2022). Yoksullukla ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi. F. İzci; B.G. Sevinçli ve K. Demirci (Ed.) *SosyoEkonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Gerçeği* (42-59) içinde. Ekin Yayınevi.

Odabaşı, Y. ve Oyman, M. (2002). *Pazarlama iletişimi yönetimi*, (13. Baskı), MediaCat.

O'Fallon, M. J., & Butterfield, K. D. (2012). A review of the empirical ethical decision-making literature: 1996-2003. *Journal of Business Ethics, 59,* 213-263.

Singhapakdi, A., Vitell, S. J., & Kraft, K. L. (1996). Moral intensity and ethical decision-making of marketing professionals. *Journal of Business Research*, *36*(3), 245-255.

Singhapakdi, A., Vitell, S. J., & Franke, G. R. (1999). Antecedents, consequences, and mediating effects of perceived moral intensity and personal moral philosophies. *Journal of the Academy of Marketing Science*, *27*(1), 19-36.

Singhapakdi, A., Marta, J. K., Rallapalli, K. C., & Rao, C. P. (2000). Toward an understanding of religiousness and marketing ethics: An empirical study. *Journal of Business Ethics*, *27*, 305-319.

Smith, N. Craig., & John A. Quelch. 1993. *Ethics in marketing*. Homewood, Irwin.

Şimşek, E. ve Nalbant, F. (2023). Siyasal ahlâk/etik ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Akademik Hassasiyetler, 10*(22), 161-193, DOI: 10.58884/akademik-hassasiyetler.1274116

Sparks, J. R., & Hunt, S. D. (1998). Marketing researcher ethical sensitivity: Conceptualization, measurement, and exploratory investigation. *Journal of Marketing*, *62*(2), 92-109.

Tekin, Z. (2017). Pazarlama etiğinde makyavelizm. *Journal of International Social Research*, *10*(50).

Vitell, S. J. (2003). Consumer ethics research: Review, synthesis and suggestions for the future. *Journal of Business Ethics*, *43*, 33-47.

Williams, J., & Aitken, R. (2011). The service-dominant logic of marketing and marketing ethics. *Journal of Business Ethics*, *102*, 439-454.

Yüksel, B. (1999). Pazarlama kararlarının değerlendirilmesinde bir araç: pazarlama etiği döngüsü, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 55-76.

Yıldırım, E., Mert, K., & Cebeci, H. İ. (2021). Comprehensive Review of the Marketing Ethics Literature: A Bibliometric Approach. *İş Ahlakı Dergisi*, *14*(2), 242-269, DOI: 10.12711/tjbe.2021.14.2.2176

KİMLİK FAKTÖRÜNÜN ETİK TÜKETİM DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİLERİ: ARACILIK ETKİLİ YAPISAL EŞİTLİK MODEL ÇALIŞMASI

Hilal Öztürk Küçük - Zeynep Öztürk

Giriş

Teknolojik gelişmeler, sanayileşme ve küreselleşme gibi nedenlerden dolayı insanın çevre ile olan ilişkisi değişmiş, çevreye olan müdahalesi giderek artmıştır. Çevresel problemlerin temelinde yine çevresel problemleri çözmeye çalışan insanoğlu yer almaktadır (Erciş ve Türk, 2016: 2). Dolayısıyla çevre problemlerinin temelinde "insan" faktörünün olması bu problemlerin etik çerçevede değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Dünya genelinde ortaya çıkan çevresel bozulmalar ve problemler tüketicileri daha etik ve daha duyarlı davranmaya yöneltmekte, tüketim üzerinde etik faktörünün etkisini artırmaktadır (Shaw ve Newholm, 2002: 168).

Etik tüketim davranışları, mal ya da hizmetlerin etik yollarla tüketimi ile ilgili tüm faaliyetleri ve davranışları kapsamaktadır. Etik tüketim davranışı kişisel ve ahlâki inançlara dayalı bilinçli bir tüketim davranışı olup, adil ticaret, organik gıda ve enerji tasarrufu sağlayan ürünleri satın alma, çevre dostu ve hayvan dostu ürünleri satın alma ve çevre dostu firmalardan satın alma gibi etik tüketim faaliyetlerini içermektedir (Abbas & Bashir, 2020: 615). Etik tüketim bir nevi üretim-tüketim ve elden çıkarma döngüsü boyunca bireysel ürünlere/markalara yönelik kişisel ahlâki yargılara dayalı etik/ahlâki eylem içeren bir araç görevi görmektedir. Mevcut pazarlama literatürü, çevreyi, insan ve hayvan refahını önemseyen kişileri ve bu değerleri dikkate alarak yaşam tarzını belirleyen kişileri tanımlamak için ağırlıklı olarak etik tüketici kavramını kullanmaktadırlar. Bu etik tüketiciler bir satın alma işlemi gerçekleştirirken yalnızca kendi üzerlerinde değil, aynı zamanda dış dünya üzerindeki etkileriyle de ilgilenmektedirler (Rodrigues-Rad & Ramos-Hidalgo, 2018: 52).

Yapılan çalışmalar işletmeler açısından da etik bir marka olabilmenin faydalarına dair güçlü kanıtlar olduğunu göstermektedir. Etik ticarete bağlılık,

bireyleri etik tüketimden uzaklaştırabilir, çünkü daha ucuz seçeneklere yönelme eğilimi gösterebilirler. Ayrıca kolektif kimlik, sosyal hareketlerin ve toplumsal değişimin itici gücü olduğundan geliri yüksek olan ve etik tüketim önemseyen bir sosyal grup, daha fazla ekonomik güce sahip olur ve bu gücü kullanarak daha etik ve sürdürülebilir uygulamaları teşvik eder. Hipotezlerin literatürle ve sosyal yaşam ile paralellik gösterdiği elde edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgular hem işletmeler hem de alanda çalışan akademisyenler için yol gösterici olabilecektir. Hem ulusal hem de uluslararası işletmeler kurumsal sosyal sorumluluk ve etik konularına ilişkin projelerinde ahlâki kimliğin önemini ve Türkiye'nin kolektif kimliğinin önemini göz ardı etmemelidirler. Türk kolektivist toplum yapısına uygun adımlar atılmalıdır.

Çalışma kapsamında incelenen değişkenlere farklı değişkenler veya aracı değişkenler eklenerek yeni çalışmalar literatüre kazandırılabilir. Farklı kimlik türlerinin etik tüketim ile olan ilişkisi değerlendirilebilir. Araştırmanın başka bir örneklem üzerinde veya bireysel bir topluluk üzerinde yapılması yeni bulguların elde edilmesini sağlayabilir. Bu sayede dünyanın geleceği için büyük bir öneme sahip etik tüketim davranışının nelerden etkilenip etkilenmediği belirlenerek hem literatüre hem işletmelere hem de hükûmetin gerçekleştireceği etik yaklaşıma katkıda bulunulabilir. Araştırmanın sınırlı sayıda örneklem ve değişkenle yapılmış olması araştırmanın kısıtını ifade etmektedir. Farklı sayıda örneklemle veya değişkenlerle farklı sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

Adjei, M. T., Zhang, N., Bagherzadeh, R., Farhang, M., & Bhattarai, A. (2023). Enhancing consumer online reviews: the role of moral identity. *Journal of Research in Interactive Marketing*, *17*(1), 110-125.

Aquino, K., & Reed II, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, *83*(6), 1423.

Aquino, K., Reed II, A., Thau, S., & Freeman, D. (2007). A grotesque and dark beauty: How moral identity and mechanisms of moral disengagement influence cognitive and emotional reactions to war. *Journal ofExperimental Social Psychology*, *43*(3), 385-392.

Auger, P., & Devinney, T. M. (2007). Do what consumers say matter? The misalignment of preferences with unconstrained ethical intentions. *Journal of Business Ethics*, *76*, 361-383.

Barclay, L. J., Whiteside, D. B., & Aquino, K. (2014). To avenge or not to avenge? Exploring the interactive effects of moral identity and the negative reciprocity norm. *Journal of Business Ethics*, *121*, 15-28.

Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables*. Wiley Interscience Publication, J. Wiley & Sons.

Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Cheek, J. M., Smith, S. M., & Tropp, L. R. (2002, February). Relational identity orientation: A fourth scale for the AIQ. meeting of the Society for Personality and Social Psychology, Savannah, GA.

Chowdhury, R. M., & Fernando, M. (2014). The relationships of empathy, moral identity and cynicism with consumers' ethical beliefs: The mediating role of moral disengagement. *Journal of Business Ethics*, *124*, 677-694.

Coşkun, H. (2004). Kimlik ölçeğinin bir Türk örnekleminde geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, *7*(14), 49-60.

Crane, A., & Matten, D. (2004). Questioning the domain of the business ethics curriculum. *Journal of Business Ethics*, *54*, 357-369.

Dave, L. A., Hayes vd. (2016). Human gut endogenous proteins as a potential source of angiotensin-ı-converting enzyme (ace-ı)-, renin ınhibitory and antioxidant peptides. *Peptides, 76*(3), 30-44.

De Pelsmacker, P., Driesen, L., & Rayp, G. (2005). Do consumers care about ethics? Willingness to pay for fair-trade coffee. *Journal of consumer affairs*, *39*(2), 363-385.

Dickson, M. A. (2000). Personal values, beliefs, knowledge, and attitudes relating to intentions to purchase apparel from socially responsible businesses. *Clothing and Textiles Research Journal, 18*(1), 19-30.

Dursun, İ., Tümer Kabadayı, E. ve Tuğer, A.T. (2016). Sorumlu tüketim: Neden, Nasıl?, Babaoğul, Şenel ve Buğday (Ed.), Tüketici Yazıları V, (s.9-40) içinde. Hacettepe Üniversitesi TÜPADEM.

Erciş, A. ve Bahar, Türk (2016). Etik çerçevesinde tüketim, tüketici ve çevre: Ekolojik okuryazarlığın moderatör rolü. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *20*(2), 1-24.

Field, A. (2000). *Discovering statistics using SPSS for Windows*. London, Thousand Oaks, Sage Publications.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Englewood Cliffs.

Hofstede Insights (2010), Country Comparison Tool,What About Turkey https://www.hofstede-insights.com/country-comparison-tool?countries=turkey adresinden 09.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, *2*(1), 2307-0919.

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. Structural Equation Modeling. *A Multidisciplinary Journal, 6*(1), 1-55.

Kline, Rex B. (2011), *Principles and practice of structural equation modeling*. (3th ed.). Guilford Press.

Marin, L., Ruiz, S., & Rubio, A. (2009). The role of identity salience in the effects of corporate social responsibility on consumer behavior. *Journal of business ethics*, *84*(1), 65-78.

Abbas, M., & Bashir, F. (2020). Having a green identity: does pro-environmental self-identity mediate the effects of moral identity on ethical consumption and pro-environmental behaviour? *Studies in Psychology*, *41*(3), 612-643.

Özdil, M. (2017). Kolektif ve bireysel kimlikler bağlamında sosyal bütünleşme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 383-400.

Pava, M. L., & Krausz, J. (1996). The association between corporate social-responsibility and financial performance: The paradox of social cost. *Journal of Business Ethics*, *15*, 321-357.

Rana, S. S., & Solaiman, M. (2022). Moral identity, consumption values and green purchase behaviour. *Journal of Islamic Marketing*, (ahead-of-print).

Rodriguez-Rad, C. J., & Ramos-Hidalgo, E. (2018). Spirituality, consumer ethics, and sustainability: the mediating role of moral identity. *Journal of Consumer Marketing*, *35* (1), 51-63.

Sandlin, J. A., & Walther, C. S. (2009). Complicated simplicity: Moral identity formation and social movement learning in the voluntary simplicity movement. *Adult Education Quarterly*, *59*(4), 298-317.

Sen, S., & Bhattacharya, C. B. (2001). Does doing good always lead to doing better? Consumer reactions to corporate social responsibility. *Journal of Marketing Research*, *38*(2), 225-243.

Sen, S., Bhattacharya, C. B., & Korschun, D. (2006). The role of corporate social responsibility in strengthening multiple stakeholder relationships: A field experiment. *Journal of the Academy of Marketing science*, *34*(2), 158-166.

Shaw, D., & Newholm, Terry (2002). Voluntary simplicity and the ethics of consumption. *Psychology & Marketing, 19*(2), 167-185.

Shrout, P. E., & Bolger, N. (2002). Mediation in experimental and nonexperimental studies: New procedures and recommendations. Psychological Methods, *7*(4), 422-445.

Sim, J., & Lewis, M. (2011) The size of a pilot study for a clinical trial should be calculated in relation to considerations of precision and efficiency. *Journal of Clinical Epidemiology, 1*(8).

Sim, J., & Lewis, M. (2011). The size of a pilot study for a clinical trial should be calculated in relation to considerations of precision and efficiency. *Journal of Clinical Epidemiology,* 1-8.

Szmigin, I., & Carrigan, M. (2005). Exploring the dimensions of ethical consumption. *European Advances in Consumer Research*, 7, 608-613.

Szmigin, I., Carrigan, M., & McEachern, M. G. (2009). The conscious consumer: taking a flexible approach to ethical behaviour. *International Journal of Consumer Studies*, *33*(2), 224-231.

Triandis, H. C., McCusker, C., & Hui, C. H. (1990). Multimethod probes of individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, *59*(5), 1006.

Trudel, R., & Cotte, J. (2008). Reward or punish: Willingness to pay for ethically-produced goods. *Advances in Consumer Research, 35*, 229-232.

Vitell, S. J., King, R. A., Howie, K., Toti, J. F., Albert, L., Hidalgo, E. R., & Yacout, O. (2016). Spirituality, moral identity, and consumer ethics: A multi-cultural study. *Journal of Business Ethics*, *139*, 147-160.

Wu, B., & Yang, Z. (2018). The impact of moral identity on consumers' green consumption tendency: The role of perceived responsibility for environmental damage. *Journal of Environmental Psychology*, *59*, 74-84.

Wu, B., Li, D., & Zhang, C. (2018). Are benefits of others important? The interaction effect of moral identity and construal level on green consumption. *Journal of Contemporary Marketing Science*, *1*(1), 145-162.

Yaprak, A., & Prince, M. (2019). Consumer morality and moral consumption behavior: literature domains, current contributions, and future research questions. *Journal of Consumer Marketing*.

Yavuz, N., & Zavalsız, Y. S. (2015). Postmodern dönemde kimliğin belirleyicisi olarak tüketim. *Journal of History Culture and Art Research*, *4*(4), 126-152.

Yılmaz, F. ve Yılmaz, F. (2016). Ahlaki kimlik ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(4).

ÇEVRE ETİĞİNE İLİŞKİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL BİR ÇERÇEVE

Hatike Koçar Uzan

Giriş

İnsanların çevreyle olan etkileşimlerinin, doğru ve etik davranış kalıpları üzerindeki sorgulamaları, tarihsel olarak eski dönemlere kadar uzanmasına karşın sorgulamanın sistematik bir şekilde olduğu çevre etiği yaklaşımının ortaya çıkışı, 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Çevre sorunlarının etkileri giderek arttıkça insanların çevre ile ilişkileri üzerinde yapılan bu sistematik inceleme insan, canlılar ve çevre odaklı çevre etiği yaklaşımlarının doğmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda çevre sorunları, ekonomi, hukuk, yönetim, güvenlik ve mühendislik gibi birçok alanda da yeni bir etik perspektifin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Doğal dünya ve insanlar arasındaki etik ilişki çağımızın önemli sorunlarından biridir. İnsan faaliyetlerinin çevresel etkilere yol açtığı bir dönemde, çevre etiği, doğanın değerini ve insanların doğal dünya ile nasıl etik bir ilişki kurmaları gerektiğini sorgulamaktadır. Bu sebeple insanların doğal dünya ile olan karmaşık ilişkilerini inceleyen bir alan olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır. İnsanların kaynakları tüketme biçimleri ve çevresel etkileri, gelecek nesillerin yaşamını ve dünyayı nasıl şekillendireceğine dair derin sorular ortaya çıkarmaktadır.

Çevre etiği tartışmalarının merkezinde sürdürülebilirlik ve çevre adaleti olmak üzere iki temel ilke yer almaktadır. Doğanın kaynaklarını sürdürülebilir bir şekilde kullanmak ve çevresel etkileri adil bir şekilde paylaşmak küresel çevresel sorunlara karşı kararlılıkla yaklaşılmasını gerekmektedir evre etiği, doğal dünyanın kendi başına bir değere sahip olduğunu savunarak geleneksel insan merkezli bakış açılarına meydan okumaktadır. Bu perspektif insanların doğanın sadece kendi çıkarları için değil doğanın kendisi için değerli olduğunu kabul etmelerini teşvik etmektedir.

Çevreye yönelik olarak ortaya çıkan bazı yaklaşımlar olsa da çevre sorunları giderek ve güçlenerek artmaya devam etmiştir. Çevre sorunlarının büyümesi sonucu bu alanda çevreci düşüncelerin ve etik kavramının öneminin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Çevre kaynaklarının sınırsız olarak görülmesi sonucunda ortaya çıkan çevre kirliliği hem canlıları hem cansız varlıkları olumsuz olarak etkilemiştir. Ortaya çıkan bu olumsuzlukların artması ile birlikte insanoğlu çevre ile ilgili düşünmeye başlamıştır. Söz konusu bu tablo neticesinde çevre etiği yaklaşımı ortaya çıkmış ve çevreye saygılı üretim ve tüketim, yeşil politika gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Çevreye en az zararlı olacak üretim ve tüketim teşvik edilmiştir.

İnsan faaliyetleri ile çevreye zarar verilmesi çevre koruma anlayışı ve çevre bilinci olan bireylerin ortaya çıkmasını sağlamış ve insanlarda çevre bilinci oluşması ve çevre değerlerinin güvenceye alınması fikrini desteklemiştir. Bu çerçevede çevreci akımların koruma ve muhafaza etme yönünde geliştiği görülmüştür. Sorunların azalmadığı aksine yoğunlaştığının farkına varılması üzerine çevrenin ve çevreciliğin geliştirilmesi gerektiği inancı oluşmaya başlamıştır.

Yukarıda bahsedilen etik yaklaşımların her birinin diğerine göre artı yönleri vardır. Örneğin çevre merkezli etik yaklaşımın canlı merkezli anlayışa göre ilerici olduğu söylenebilir. Gelecekçi yaklaşım çevrenin korunmasında hem sorumluluk hem de umut verir. Fikir ve eylem olarak gelecek üzerine inşa edilmeyen hiçbir çevre anlayışı sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olmaz. Bu sebeple gelecekçi çevre etiği yaklaşımının çevre etiği için âdeta bir görünmez duvar olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak çevre etiği, insanlar ile doğal çevre arasındaki ahlâk sorunlarını ve bu yolla insanların davranışlarının nasıl çeşitlendiğini ele almaktadır.

Kaynakça

TDK, Etik Kavramı, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a830850925b6.15547426 adresinden 30. 07.2023 tarihinde alınmıştır.

Akalın, M. (2022). *Çevre etiği*. İksad Yayınevi.

Attfield, R. (2009). Biocentrism. *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy* içinde (c. 1, ss. 97-100), McMillan Reference (Gale).

Aydın, İ. P. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik*. 1. Ulusal Uygulamalı Etik Kongresi Kitabı. s. 138-142.

Bilgili, M. Y. (2023). Sıfır atık yönetiminin çevre etiği yaklaşımları açısından incelenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(64)*, 21-28.

Çobanoğlu, N. (2007). *Tıp etiği.* İlke Yayınevi**.**

Çobanoğlu, N. (2011). Etik ve hukuk açısından tıbbî bilimsel etik kurullar. C. Doğan (Ed.). *IV. Sağlık hukuku kurultayı kitabı*. (s. 23-38) 23-24 Eylül, Ankara Barosu Yayınları.

Çobanoğlu, N. ve Aydoğdu, İ. B. (2009). *Tıp araştırmaları ve hayvan hakları açısından hayvan deneyleri etik kurulları*, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık.

Çobanoğlu, N. ve Yıldırım, A. E. (2009). Biyoetik bir miras: geleneksel yerleşim biçimlerinde biyoetik değerler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(1), 97-126.

Erdirençelebi, M. ve Filizöz, B. (2019). Meslek etiği ve akademisyenlerin etik değerleri üzerine nicel bir araştırma, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *14*(20), 1228-1258.

Ertan, B. (2004). 2000'li yıllarda çevre etiği yaklaşımları ve Türkiye. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 1*(3), 17.

Ertürk, H. (2009). *Çevre bilimleri.* Ekin Yayınları.

Eryıldız, S. (2007). *Yeşil yerel yönetim.* Algı Yayınları.

Es, M. (2010). *Çevreye etik yaklaşım.* U. Yıldırım (Ed) *Çevre sorunları üzerine güncel yazılar*. (s.183-212) Lisans Yayıncılık.

Görmez, K. (2003). *Çevre sorunları ve Türkiye.* Gazi Kitapevi.

Göksoy Sevinçli, B., Nalbant F. ve Eseler, B. (2020). Çevre etiği kavramının kentsel dönüşüm üzerinden değerlendirilmesi. Ö. Sezer ve A. Kayan (Ed.). *Çevre Tartışmaları ve Çağdaş Gelişmeler* (296-330) içinde, Gazi Kitabevi.

Gül, A., Uzun, Ö. F., Keleş, E. (2016). *Doğa ve Peyzaj farkındalığında söylem ve eylem boyutu*. Uluslararası Katılımlı 6. Peyzaj Mimarlığı Kongresi (Söylem Eylem) Bildiri Kitabı, *2*(8), 439-465. ISBN: 978-605-01-1040

Güneş, Y. ve A. A. Coşkun (2004). *Çevre hukuku.* Kazancı Hukuk Yayınları, Yayın No: 181, I. Baskı.

Jakobsen, T. G. (2017). Environmental ethics: Anthropocentrism and nonanthropocentrism revised in the light of critical realism. *Journal of Critical Realism*, *16*(2), 184-199.

Karaca, C. (2007). Çevre, insan ve etik çerçevesinde çevre sorunlarına ve çözümlerine yönelik yaklaşımlar. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 11*(1), 1-19.

Karakoç, A. G. (2004). *Çevre sorunlarına etik yaklaşım*. Marin, M. C. ve Yıldırım, U. (Ed.).*Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar.* Beta Yayınları, Yayın No: 1483, İstanbul.

Karpuzcu, M. (2006). *Çevre kirlenmesi ve kontrolü*. Kubbealtı Neşriyat.

Kayaer, M. (2013), Çevre ve etik yaklaşımlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 63-76.

Kaypak, Ş. (2017). Çevre Hakkı ve Kentsel Alanlarda Uygulanması Zhakipbek Altaev, Zharkynbike Suleımenova, Ömer Okan Fettahlıoğlu (Ed). *Al Farabi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongre Kitabı* Gaziantep (s.1037 - 1059) içinde. İKSAD Yayınevi.

Keleş, R. ve Ertan, B. (2002). *Çevre hukukuna giriş.* İmge Kitapevi.

Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban. A. (2013). *Çevre politikası.* İmge Kitabevi.

Kernohan, A. (2012). *Environmental ethics an interactive introduction*, Broadview Press.

Kılıç S. (2008). *Çevre etiği.* Orion Yayınları.

Kızılboğa, R. ve Batal, S. (2012). Türkiye'de çevre sorunlarının çözümünde yerel yönetimlerin rolü ve önemi. *Mustafa Kemal Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(20),192-199.

Kopnina, H., Washington, H., & Taylor, B., Piccolo, J. J. (2018). Anthropocentrism: More than just a misunderstood problem. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 31, 109-127.

Kuçuradi, I. (1998). *İnsan ve değerleri.* Türkiye Felsefe Kurumu Yayını.

Liu, X., Liu, G., Yang, Z., Chen, B., & Ulgiati, S. (2016). Comparing national environmental and economic performances through emergy sustainability indicators: Moving environmental ethics beyond anthropocentrism toward ecocentrism. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 58, 1532-1542.

Ojomo, P. A. (2011). Environmental ethics: An African understanding. *African Journal of Environmental Science and Technology*, *5*(8), 572-578.

Oral, B. ve Çoban, A. (2019). *Temel kavramlar.* B, Oral, A. Çoban, M. Bars (Ed.), *Eğitimde Ahlâk ve Etik içinde* (s.1-24)içinde. Pegem Akademi.

Özbudak. F. (2019). İşletmelerin çevreye yönelik etik yaklaşımı. (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi) https://acikerisim.uludag.edu.tr/handle/11452/4412

Özdemir, İ. (1998). Çevre sorunlarının antroposentrik karakteri. *Felsefe Dünyası*, 27, 68-80.

Ross, N. (2020). Anthropocentric tendencies in environmental education: A critical discourse analysis of nature-based learning. Ethics and Education, *15*(3), 355-370.

Rolston, H. A. (2012). New *environmental ethics*: The Next Millennium for Life on Earth, Routledge.

Şimşek, E. (2022). *Orta çağ islam düşüncesinde siyasal ahlâk*, Sonçağ Yayıncılık.

Tuna, M. (2000). Çevre sorunlarının küreselleşmesi*. Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, (2)*, 1-16.

Ünder, H. (1996). *Çevre felsefesi*. Doruk Yayımcılık.

Zengin, E. ve Esedov, A. (2010). Çevre sorunlarının yerel özellikleri ve Üsküdar örneği. *Journal of Social Policy Conferences., 0*(59), 149-178.

2872 Sayılı Çevre Kanunu (1983). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf adresinden 29.07.2023 tarihinde alınmıştır.

ÇEVRE ETİĞİ BAĞLAMINDA SU SORUNLARINA ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZEYDE GENEL BİR BAKIŞ

Selma Özcan

Giriş

İnsan faaliyetlerinin neden olduğu çevresel bozulmanın uzun ve karmaşık bir geçmişi vardır. Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle uluslararası boyut kazanan çevre sorunu, hemen hemen her ülkede ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel yönü ile tartışılan, geçmişten günümüze değin hâlâ varlığını sürdüren, çözülemeyen çok boyutlu bir sorundur. Aslında insan ve çevre arasındaki ilişki insanlık tarihiyle başlamış ve her zaman mücadele hâlinde olmuştur.

Avrupa'da yaşanan küresel genişleme ve sanayi devrimi ile hızlı sanayileşme, artan nüfus oranı ve kaynakların fazla kullanımının ortaya çıkardığı büyük sorunlar meydana gelmiştir. Sanayi devrimi ile meydana gelen tıp alanındaki gelişmeler ve beslenme sorunlarının çözümü nüfus artışına sebep olmuştur. Önceki dönemlerde de ölüm ve doğum oranları hastalık ve kıtlıklardan dolayı paralel şekilde ilerlerken, son yüzyılda gerçekleştirilen gelişmeler ölüm oranını azaltarak nüfusun daha hızlı artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeye bağlı olarak çevresel kirlilik ve kaynakların yetersizliği konusu tüm dünyanın farkında olduğu bir sorun hâline gelmiştir (Fişek, 2023).

Geçtiğimiz yıllarda ülkelerin güvenliği kavramı sınır emniyetinin sağlanması ve ulusal güvenlik olarak anlamlandırılmıştır. Ülkelerin güvenliği kavramı zamanla iklim değişikliği, kuraklık, ozon tabakasının yıpranması, su, balıkçılık, ormansızlaşma (Timothy & Doug, 2008) gibi konuların yanı sıra çevresel güvenlik konularından su güvenliği, gıda güvenliği, enerji güvenliği gibi çevre mültecilerin sebep olduğu tehditler de dâhil birçok çevre konularını içermeye başlamıştır (Paterson vd., 2015: 34-349).

Bu kapsamda çalışmada su sorunlarının çevre etiği temelinde ele alınması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki

Gelecek nesillere temiz bir çevre bırakmanın ve ekolojik açıdan etik insanların çoğunlukta olduğu bir dünyanın varlığı, eğitim ve çevre etiğinin geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Çevre etiğinin olumlu değişiminde önemli bir adım, bitkilerin, hayvanların ve doğal kaynakların insanların faydası için değil çevrenin önemi için korunmasının gerekliliğinin vurgulanması ile başlanılmalıdır. Doğa da insan var olmasa da diğer canlı türleri için yaşamın devam edeceğini ancak doğa olmadan insanlığın var olamayacağı bilincinin geliştirilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Yaşamın olağan sürecinde, doğal düzen bulunmaktadır. İnsanlar bu düzenin önemli bir parçası olmakla birlikte diğer canlıların dışında ya da üstünde yer almamaktadırlar.

Bu durumların bilincine sahip olmakla birlikte çevre etiği değerlerinin daha da geliştirilmesi su, hayvan, bitki gibi canlı ve cansız değerleri de içerik olarak ele alınması gerekmektedir. Çevre dostu yaklaşımlar, etik açısından doğru tutumlardır. Çevre etiği için değerler oluşturulmalı ve geliştirilmelidir. Eğer çevre etiği yaklaşımları geliştirilmez ise yaşadığımız çevreyi geliştirilen teknolojilerle korumak mümkün olmayacaktır. Şu anki yaşam döngüsü ile devam etmek istenilirse tam olarak üç dünyaya daha ihtiyaç duyulacaktır. Çevreyi korumak için öncelikle insanların kaynakların sınırsız olduğu düşüncesi değiştirmelidir. Çevresel zararlara karşı tetikleyici bir faktör olmasa da önlemler alınmalıdır. Sorunların giderilmesi için projeler üretilme ve hayata geçirilmelidir. Bu projeler sadece yerel değil tüm dünyaya uygulanabilir nitelikte olmalıdır. Son olarak, bireylerin çevre sorunları hakkında bilgiye erişme ve çevresel karar alma süreçlerine katılma hakkı olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

Amerbauer, M. (1998). *Erste schritte in der philosophie*. Einheit 6: Angwandte Ethik.

Akarsu, C., Kıdeyş, A. E. ve Kumbur H. (2017). Evsel atık su arıtma tesislerinin sucul ekosisteme mikroplastik tehditi. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, (74) (EK-1), 73-78.

Ak, Ö. (Ağustos 2017). Tibitak Bilim ve Teknik Dergisi, https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/2017_agustos_597_bilim_ve_teknik_76.pdf adresinden 15 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Akkoyunlu Ertan, K. (1998). Çevre etiği. *Amme İdaresi Dergisi, 31*(1), 125-129.

Anual Evaluation Report (2005). https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/183/UNEP_Anual_Evaluation_Report_2005.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden 4 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Baklacıoğlu, N. Ö. (2014). Uluslararası ilişkiler disiplininde dış politika analizinin gelişimi. F. Sönmezoğlu & Ö. E. Bayır. (Der.). *Dış Politika, Karşılaştırmalı Bir Bakış*. (7. Baskı) Der Yayınları.

Beekman, G. B. (2002). Social change and water resource planning and development. *Water Resources Development, 18*(1).

Buzan, B. (1983). *People, states and fear: the national security problem in international relations*. Harvester Wheatsheaf.

Buzan, B., Wæver O., & Wilde J. (1998). *Security: a new framework for analysis.* Boulder, Lynne Rienner Publishers.

Cevizci, A. (Ed.). (2005). *Felsefe ansiklopedisi*. Babil Yayıncılık.

Çernobil faciası neydi, Türkiye'yi nasıl etkilemişti?. (2018, 11 Aralık). CNNTÜRK, https://www.cnnturk.com/turkiye/cernobil-faciasi-neydi-turkiyeyi-nasil-etkilemisti. adresinden 21 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Curran, G. W. (2006). Environmentalism? environmental politics in the 21st century. *Social Alternatives*, *25*(2). Second Quarter.

Çevre Mühendisliği Paylaşım ve İletişim Portalı. (2023). https://www.cevremuhendisligi.org/index.php/cevre-aktuel/haberler/1131-dicle-nin-de-dahil-oldugu-yuzlerce-nehirde-antibiyotik-kirliligi-tehlike-sinirinin-uzerinde adresinden 12 Mayıs 2023 tarihinden alınmıştır.

Çevre nedir?. (2023, 27 Şubat). Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, https://usak.csb.gov.tr/cevre-nedir-i-1670# adresinden 12 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Çolakoğlu E. (2009). Ortak bir değer olarak su ve su etiği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(9), 109-116.

Des Jardins, J. R. (2006). Çevre etiği, (Çev., R. Keleş), İmge Kitabevi,

Dabelko, G. D., & P. J. Simmons. (1994 February). *Environment and security*. file:///C:/Users/user/Downloads/3529.pdf; Kaplan R. The Coming Anarchy. The Atlantic.https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/ adresinden 26 April 2023 tarihinde alınmıştır.

Dağ, A. E. ve Sulaiman A. H. (Ağustos 2015). *Irak raporu*. İnsani Yardım Vakfı, https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/19/irak-raporu.pdf adresinden 29 Nisan 2023) tarihinde alınmıştır.

Duran, E. ve Çalkaya, M. (2020, 3 Mart). *Konya kapalı havzası kuraklıkla boğuşuyor*. https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/konya-kapali-havzasi-kuraklikla-bogusuyor/1775473 adresinden 26 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Doğan, A. (2022, Ocak 11). *Konya ovasındaki yıllara göre obruk oluşum sayısı belirlendi*. https://www.aa.com.tr/tr/cevre/konya-ovasindaki-yillara-gore-obruk-olusum-sayisi-belirlendi/2470651 adresinden 14 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Dyer, H. C. (2017). *Green theory*. University Of Leeds, http://eprints.whiterose.ac.uk/120472/3/Editors%20edit%20final%20-%2011.pdf. pp. 84-90. p.11adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Eckersly, R. (2016). Yeşil teori. (Ö. Kelekçi, Çev.). Tim D., Milka K., & Steve S. (Der.), *Uluslararası ilişkiler teorileri: disiplin ve çeşitlilik*. Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Ergün, T. ve Çobanoğlu N. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(*1*), 97-123.

Erçandırlı, Y. (2015). Yeşil teori. R. Gözen (Der.), *Uluslararası ilişkiler teorileri.* İletişim Yayınları.

Göksoy Sevinçli, B., Nalbant F. ve Eseler, B.(2020). Çevre etiği kavramının kentsel dönüşüm üzerinden değerlendirilmesi. Ö. Sezer ve A. Kayan (Ed.). *Çevre tartışmaları ve çağdaş gelişmeler* (296-330) içinde, Gazi Kitabevi.

Gömeç, G. (2018, 26 Eylül). *Yeşilist. Konya'da oluşan dev obrukların nedeni yer altı su kaynaklarının azalması mı?*. https://www.yesilist.com/konyada-olusan-dev-obruklarin-nedeni-yer-alti-su-kaynaklarinin-azalmasi-mi/ adresinden 2 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Green Facts. Greenpeace. *Su kaynakları hakkında gerçekler: Birleşmiş Milletler dünya gelişim raporu 2'nin Özeti.* https://www.greenfacts.org/tr/water-resources/water-resources-foldout-tr.pdf adresinden 19 Nisan 2023 tarihinden alınmıştır.

Karaca, C. (2007, Haziran). Çevre, insan ve etik çerçevesinde çevre sorunlarına ve çözümlerine yönelik yaklaşımlar. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(1), 1-19.

Keleş, R. ve Ertan, B. (2002). *Çevre hukukuna giriş*. İmge Kitapevi.

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (2020). *Çevre ve ekoloji*. (18. Basım), Remzi Kitabevi.

Habertürk, https://www.haberturk.com/2-bin-600-sanayi-tesisinin-atiklari-ergene-nehrine-dokuluyor-2043781 adresinden 3 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

İlkin A. ve Alkın E. (1991). *Çevre sorunları, ekonomik ve sosyal sorunlar-çözüm önerileri* Dizisi: 1, TOBB, Ünal Ofset.

Maden T. E. ve Kılıç S. (Mayıs, 2012). *Irak'ta su kaynakları yönetimi*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, ORSAM Rapor No: 122, ORSAM Su Araştırmaları Programı No: 15. https://stratejikistihbarat.files.wordpress.com/2015/06/irakta-su-kaynaklari-ynetm.pdf adresinden 3 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Maden, T. E. ve Kılıç S. (Temmuz 2012). Irak'ta su kaynakları sorunu ve yönetimi. *Orta Doğu Analizi, 4*(43), https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/12tugba.pdf adresinden 4 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Mutlu, M. ve Zenginoğlu, S. (2019). Yeşil teori perspektifinden avrupa birliği çevre politikası. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (88), 468.

National Library of Medicine. (2014, Şubat 11) https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/ compound/Water adresinden 24 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Fişek, N. (1983). Dünyada ve Türkiye'de nüfus sorunu. *Hekimler için aile planlaması el kitabı* (içinde). http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kitap_2/16.html adresinden 17 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Nasa Science. (2023, May 26). *How much water is on earth*. https://spaceplace.nasa.gov /water/en/ adresinden 26 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

NTV. (7 Nisan 2004). *Daha fazla üretim mi? ekolojik denge mi?* http://arsiv.ntv.com.tr/news/ 264832.asp adresinden 17 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

NTV. (2019, Kasım 16). *Gümüşhane'de 12 bin yıllık dipsiz göl define kazısı ile kurutuldu.* https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/gumushanede-12-bin-yillik-dipsiz-gol-define-kazisi-ile-kurutuldu,bLdbARvB0kGm8PbZpckV6A adresinden 17 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Örs, Y. (1997). Etik açısından doğal çevremiz*.* R. Keleş (Yay. Haz.), *İnsan çevre toplum*. İmge Kitabevi.

Pamukçu, K. (2004). Su sorunu ve Türkiye Suriye/Irak ilişkileri. Sönmezoğlu F. (Der.), *Türk dış politikasının analizi*, 2. Basım, Der Yayınları.

Paris Climate Agreement: Everything You Need to Know, https://www.nrdc.org/stories/paris-climate-agreement-everything-you-need-know#sec-whatis adresinden 20.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Pehivanoğlu, A. Ö. (2004) *Ortadoğu ve Türkiye, sınırı aşan sular.* 1. Basım, Kastaş Yayınevi.

Paterson, M., Burchill S. vd., (2015). *Uluslararası ilişkiler teorileri.* (M. A. Ağcan ve A. Aslan, Çev.), Küre Yayınları, 347-349.

Pieper, A. (1999). *Etiğe giriş.* Ayrıntı Yayınları.

Pieper, A. (2003). *Einfuhrung in die Ethik*. 5. Auflage. A.Franke UTB. Tubingen.

Saylı, T. (2019, Mayıs 8). Sonhaber16. *Brundtland raporu: "ortak geleceğimiz"*, https://www.sonhaber16.com/brundtland-raporu-ortak-gelecegimiz/ adresinden 6 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Sezen J., & Kubaş A. (2014). Ergene havzası koruma eylem planı kapsamında ıslah organize sanayi bölgelerinin uygulama süreci. *HUMANITAS Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(4), 225-236.

Sınmaz, K. (t.y.), *The middle eastern water crisis and Turkey*. Humanitarian and Social Research Center. https://insamer.com/en/the-middle-eastern-water-crisis-and-turkey_1510.html adresinden 4 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Singer, P. (2023, 2 May). Ethics. *Britannica*. https://www.britannica.com/topic/ethics-philosophy adresinden 4 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Şahin, Y. (2011). *Kentleşme politikası.* 2. Baskı. Murathan Yayınları.

Şimşek, E. (2022). *Orta çağ islam düşüncesinde siyasal ahlâk.* Sonçağ Yayıncılık.

Şimşek, E. ve Nalbant, F. (2023). Siyasal ahlâk/etik ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Akademik Hassasiyetler, 10*(22), 161-193. DOI: 10.58884/akademik-hassasiyetler.1274116

Taqwadin, D. A. (2023). Green "international relations" theory. *Lembaga Kajian Hukum Aceh/Aceh's Legal Studies*, file:///C:/Users/user/Downloads/Green_Inte rnational_Relations_Theory.pdf, adresinden 4 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Tarhan, K. (2018). Küresel çevre sorunlarının politikleşmesi ve uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında analiz. *International Journal of Social And Humanities Sciences, 2*(1), 152-170.

The World Bank. (2016), *Equity and development*, Oxford University Press, http://documents1.worldbank.org/curated/en/435331468127174418/pdf/322040World0Development0Report02006.pdf adresinden 28 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Doyle, T., & McEachern, D (2008). *Environment and politics.* 3rd Edition, Routledge

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, BM Çevre Programı (UNEP) ve BM Çevre Asamblesi (UNEA), http://www.mfa.gov.tr/bm-cevre-programi-_unep_-ve-bm-cevre-asamblesi--_unea_.tr.mfa adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. *Sürdürülebilir kalkınma*, http://www.mfa.gov.tr/ surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa adresinden 25.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Toprak Karaman, Z. (1998). *Çevre yönetimi ve politikası*. Anadolu Matbaacılık.

USGS, Water Resources Mission Areas, https://www.usgs.gov/mission-areas/water-resources adresinden 28 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Uzungöl'de Büyük Tehlike! (2017) https://www.sabah.com.tr/karadenizdoguanadolu/2017/10/10/uzungolde-buyuk-tehlike adresinden 20 Mayıs tarihinden alındı.

Robinson, D. (2021, August 10). *Kyoto protocol: definition, facts and signatories*. Earth.org, https://earth.org/the-kyoto-protocol/ adresinden 8 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

Vakur, S. (2016). Çevre sorunları ve küresel iklim değişikliği. Ş. Kardaş ve Balcı A. (Der.), *Uluslararası ilişkilere giriş*. 5. Baskı, Küre Yayınları.

World Health Organization. (2011). *Guidelines for drinking-water quality*. Fourth Edition. Library Cataloguing-in-Publication Data https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44584/9789241548151_eng.pdf adresinden 30 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Yağanak, E. ve G. Önkal, (2005). Çevre felsefesi. A. Cevizci (Ed.), *Felsefe ansiklopedisi*, 3, ss.589-595, http://www.guncelonkal.com/PDF/cevre_etigi_maddesi.pdf

Yayan, C. (2015). *İçme suyu güvenliği planlarına ilişkin dünyadaki uygulamalar ve Türkiye*, (Uzmanlık Tezi, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı), https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/TEZLER/Cahit%20YAYAN%20-%20Uzmanl%C4%B1k%20Tezi.pdf adresinden 17 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Yavuz L. (1995). Çevre açısından sulak alanların önemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1*, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m1995-19951-939 adresinden 9 Nisan 2023 tarihinde alınmıştır.

SİYASAL PARTİLER BAĞLAMINDA ETİK

Tülay Demir - Selcen Altınbaş-Umut

Giriş

Siyasal partiler, demokratik sistemlerde önemli bir rol oynamaktadır ve vatandaşların siyasi katılımını sağlamada kritik bir işlev üstlenmektedirler. Ancak son yıllarda siyasal partilerin etik ihlalleri ve ahlâki yozlaşma vakaları giderek artmaktadır. Bu nedenle, siyasal partilerin etik standartlara uyması ve toplumun güvenini yeniden kazanması gerekmektedir. Bu durum siyasal partiler ve etik kavramı arasındaki ilişkiyi inceleme gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Çünkü siyasal partiler demokratik değerlerin devamlılığı noktasında kilit bir rol üstlenirken benimsediği etik değerler demokrasinin içselleştirilme kapasitesini de yansıtmaktadır. Siyasal partiler, seçmenlerin tercihlerini temsil etme ve hükûmet politikalarını şekillendirme sorumluluğunu taşır ve demokratik sürekliliğin sağlanmasında kilit bir unsur olarak kabul edilir. Siyasal partilerin bu sorumluluğu yerine getirmesi de etik değerlere uygun davranışlar sergilemesi ile mümkün olabilir. Siyasi rekabet, maddi çıkarlar ve güç hırsı gibi faktörler, siyasal partilerin etik değerleri göz ardı etmelerine yol açabilir. Ancak demokratik süreklilik ve toplumun güvenini sürdürmek için siyasal partilerin, dürüstlük, şeffaflık, hesap verebilirlik ve adalet gibi temel etik ilkeleri benimsemesi gerekmektedir. Çünkü siyasal partilerin etik değerlere uygun davranışlar sergilemesi, kamuoyunun güvenini yeniden kazanması ve demokratik sürekliliği sağlaması için büyük öneme sahiptir.

Türk siyasal partilerine bakıldığında da benzer bir siyasal kurumlar-etik-demokrasi üçlüsünün öne çıktığı görülmektedir. Bunun için öncelikle siyasal etik kavramının tüm boyutları ile anlaşılması ve söz konusu üçlü ilişkinin detaylı bir biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışma söz konusu üçlünün ilk parçasını, siyasal kurumlar ve etik ilişkisini siyasal partiler bağlamında inceleyerek Türk siyasal partilerinin etik karnelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ana sorusu "Siyasal partiler bağlamında etik nasıl anlam kazanmaktadır?" şeklindedir. Bu soruyu yanıtlamak için çalışmada siyasal partilerin seçim beyannameleri içerik analizi

Kaynakça

Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğü (2023). www.akparti.org adresinden 05.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (2023). *Türkiye yüzyılı için doğru adımlar* https://www.ak parti.org.tr/media/bwlbgkif/tu-rkiye-yu-zy%C4%B1l%C4%B1-ic-in-dog-ru-ad%C4%B1mlar-2023-sec-im-beyannamesi.pdf adresinden 05.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (2018). *Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve genel seçimler seçim beyannamesi.*https://www.akparti.org.tr/media/quhdqtia/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf adresinden 05.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi (2015). *2015 Genel seçimleri seçim beyannamesi.* https://www .akparti.org.tr/media/fmypruoa/7-haziran-2015-edited.pdf adresinden 05.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Aydın, M. (2022). Nöropolitik verilere ulaşmanın siyasal etik açısından değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, *20*(01), 7-13.

Balku, Y. ve Şener, T. (2022). Siyasal etik kavramının söylem etiği ve yasal düzenlemeler üzerinden tartışılması: Avrupa Birliği Başkanlığı etik davranış ilkeleri ile etik komisyonu çalışma usul ve esaslarına ilişkin yönerge örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(26), 21-37.

Bayram, A. K. (2005, 4-5 Kasım). *Modern etik ve siyaset* [Bildiri sunumu]. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi.

Bobbio, N. (1998). Ethics and politics. *Diogenes, 46*(2), 13-42.

Bulut, N. (2007). Siyaset-ahlâk ilişkisi bağlamında siyasi etik komisyonu kurulması çalışmalarının değerlendirilmesi. *EÜHFD, 11*(3-4), 1-28.

Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü (2018). www.chp.org adresinden 05.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi (2023). *İktidarımızın ilk 100 gününde yapacaklarımız.* https://chp.org.tr/yayin/ktdarimizin-lk-100-gununde-yapacaklarimiz adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi (2018). *Seçim bildirgesi.* https://chp.org.tr/yayin/2018-secim-bildirgesi/Open adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi (2015). *Seçim bildirgesi.* https://chp.org.tr/yayin/2015-kasim-secim-bildirgesi adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Çarkçı, A. (2021). Karşılaştırmalı bir bakışla Ak parti, Deva partisi ve Gelecek partisi parti programlarında dış politika vizyonu. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 106-116.

Debnath, K. & Chatterjee, S. (2021). Introspecting the relation between ethics and politics: key concerns and future ahead. *An International Peer-Reviewed Multi-Disciplinary Journal SJIF, 8*(17), 710-719.

Değirmenci, N. (2006). *Milletvekili transferlerinin siyasal etik boyutu* [Bildiri sunumu]. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya Üniversitesi.

Gori, N. (2018). Codes of ethics for political parties and their role in communication (in the time of electoral campaigns). *Postmodern Openings, 9*(1), 147-164.

Halkların Demokratik Partisi (2018). *2018 seçim bildirgesi.* https://drive.google.co m/file/d/1E8L6KtBHbuc-tB4TxNM3YURSWdZ34Zj7/view adresinden 25.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Halkların Demokratik Partisi (2015). *2015 seçim bildirgesi.* https://drive.google.com/file /d/0Byrzr4UgN9-0QzV1ZnJfcXMwaVE/view?resourcekey=0-I0_zGmxsUBdXOMXOyOiqsw adresinden 25.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Heywood, A. (2018). *Siyaset*. (Fahri Bakırcı, Çev.). BB101 Yayınevi.

İyi Parti Tüzüğü (2019). www.iyiparti.org adresinden 05.07.2023 tarihinde alınmıştır.

İyi Parti (2023). *2023 Seçim beyannamesi.* https://iyiparti.org.tr/kurumsal adresinden 20.05.2023 tarihinde alınmıştır.

İyi Parti (2018). *2018 Seçim beyannamesi.* https://iyiparti.org.tr/kurumsal adresinden 20.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Karkın, N. ve Öztepe, C. M. (2017). Değerler üzerinden Türk kamu yönetiminde değişim algısı: 2002-2015 dönemi hükûmet programları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7*(1), 113-142.

Küçükalp, D. (2023). *Siyasi etik*. TÜBİTAK Popüler Bilim Yayınları.

Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü (2009). www.mhp.org adresinden 05.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi (2018). *2018 Milletvekili genel seçimi seçim beyannamesi.* https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/24haziran2018_secim_beyannamesi_tam_web.pdf adresinden 25.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi (2015). *2015 Milletvekili genel seçimi seçim beyannamesi.* https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/24haziran2015_secim_beyannamesi_tam_web.pdf adresinden 25.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Özdemir, E. ve Atılgan, G. (2015) Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler, Beşinci Basım, (Haz. Gökhan Atılgan ve E. Atilla Aytekin), Yordam Kitap.

Sallan Gül, S. ve Kahya Nizam, Ö. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 42*(1-Özel Sayı), 181-198.

Sarıtaş, A. (2016). Siyasal içerikli web sitelerinin içerik analizi ile incelenmesi: 26. dönem milletvekilleri üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(14), 323-342.

Sayılganoğlu, S. S. (2015). Yerel siyasette etik kültürünün gelişimi ve toplum üzerindeki etkileri. *ABMYO Dergisi,* 40, 113-127.

Siyasi Etik Kanun Taslağı (2023). https://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-1000.pdf adresinden 05.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Somers, M. J. (2001). Ethical codes of conduct and organizational context: a study of the relationship between codes of conduct, employee behavior and organizational values. *Journal of Business Ethics, 30*(2), 185-195.

TBMM Etik Rehberi (2023). https://www5.tbmm.gov.tr/etik_komisyonu adresinden 05.07.2023 tarihinde alınmıştır.

TBMM Etik Komisyonu Mevzuatlar (2023). https://www.tbmm.gov.tr/etikkomisyonu-mevzuat) adresinden 05.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Thompson, D. (2018). Political ethics. Hugh LaFollete (Ed.). *International Encyclopedia of Ethics*. Wiley-Blackwell.

Walzer, M. (1973). Political action: The problem of dirty hands. *Philosophy & Public Affairs*, *2* (2), 160-180.

Yeşil Sol Parti (2023). *2023 seçim bildirgesi* https://hdp.org.tr/Images/U serFiles/Documents/Editor/2023/yesil-sol-parti-2023-sbildirgesi.pdf adresinden 25.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Yılmaz, N. (2013). Siyasal etik üzerine kavramsal bir değerlendirme. Celalettin Vatandaş (Ed.). *Bilim ve Ahlâk* (s. 35-59) içinde. Açılım Kitap.

Yılmaz, N. (2022). Siyasî etiğin önemi üzerine bir değerlendirme. *Düşünce Dünyasında Türkiz, 13*(61), 13-30.

Yolcu, T. (2018). Türkiye'deki muhalefet partilerinin göç sorununa yaklaşımlarına yönelik içerik analizi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(14), 678-698.

Yüksel, C. (2011). Ülkemizde ve dünyada siyasette etik değerler. *ÜHFM*. *LXIX* (l-2), 617-634.

ETİK VE KAMU HİZMETİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA TÜRK KAMU YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nurettin Bilmez

Giriş

Kamu yönetimi, uygun zaman ve koşullarda toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla faaliyetlerini yürütmektedir. Yürütülen bu faaliyetler bütününe kamu hizmetleri adı verilmektedir. Kamu hizmetlerinin şeffaf, adil, kaliteli, tarafsız, etkili, eşit ve verimli sunumu hem vatandaşların hem de kamu yönetiminin ortak arzusudur. Bunun gerçekleşebilmesi için kamu hizmetlerinin asli aktörleri olan kamu görevlilerinin belli ilke ve değerler ölçüsünde karar alması ve uygulaması gerekir. Bu aşamada, etik ilke ve değerler devreye girmektedir. Etik ilke ve değerler, belli bir alanda uyulması ya da kaçınılması gereken davranış kodlarını ortaya koymaktadır. Kamu hizmeti etiği, kamu hizmetlerinin karar alma ve uygulama süreçlerinde görev alan kamu görevlilerinin uymaları gereken ilke ve değerler bütünü anlamına gelmektedir.

2000'li yılların başında hem uluslararası örgütlerin etkisiyle hem de ülkede yaşanan ekonomik krizler sonucunda vatandaşlar nezdinde kamu yönetimine ilişkin artan olumsuz tutumların ardından hükûmet tarafından bir dizi reform çalışması başlatılmıştır. Devlet - vatandaş ilişkilerinin yönetime güven temelinde yeniden inşa edilmesi amacıyla etik kamu yönetiminin oluşturulması hedeflenmiştir. İlk etapta 2004 yılında 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun devreye sokulmuştur. Böylelikle hem Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuş hem de etik kamu yönetimi mevzuatı oluşmaya başlamıştır. Bunu daha sonra farklı yasal düzenlemeler takip etmiştir.

Bu çalışmanın amacı, etik ve kamu hizmeti ilişkisi üzerinden Türkiye'deki etik kamu yönetimini irdelemek ve kamu yönetiminde yolsuzluk sorunu başta olmak üzere etik dışı davranışların önlenmesinde gelinen noktayı çeşitli araş-

Kamu yönetimi alanında yaşanan sorunlar -buna etik alanda yaşanan sorunlar da dâhil olmak üzere- ülkede demokrasinin hangi oranda hayata geçirildiğiyle yakından ilişkilidir. Bir bütün olarak demokratikleşmeyi başaran ya da bu yolda belli bir birikime sahip olan ülkeler, etik yönetim konusunda da hızlı bir ilerleme kaydetmişlerdir. Bu yüzden demokrasiyle etik yönetim arasındaki yakın ilişkiyi gözden kaçırmamak gerekir. Çeşitli araştırma sonuçları da bunu doğrular niteliktedir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarına bakıldığında yolsuzluk gibi etik dışı davranışların daha yüksek olduğu ülkelerde demokratik ilke ve değerlerin de zayıf olduğu gözlenmektedir. Bu açıdan etik ilke ve değerlerin kamu yönetimine kazandırılması sürecini ülkenin demokratikleşme süreciyle bağlantılı bir biçimde ilerletmek gerekir. Zira demokratik olmayan bir ülkenin aynı zamanda etik ilke ve değerleri başarılı biçimde hayata geçirebilmesi pek mümkün değildir.

Kaynakça

Akçakaya, M. (2018). Yeni kamu hizmeti. M. A. Özer ve U. Ayhan (Ed.), *Kamu Yönetimi Tartışmaları* (s. 155-202) içinde. Gazi Kitabevi.

Avrupa Birliği Komisyonu. (2022). *2022 Türkiye Raporu.* chrome-extension:// efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.ab.gov.tr/siteimages /birimler/kpb/2022_ turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf adresinden 14.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Aydın, A. H. (2012). *Kamu yönetimine giriş*. Seçkin Yayınları.

Balaban, A. Y. (2018). Kamu yönetiminde etik. V. Erat, C. Ekiz ve İ. Arap (Ed.). *Qua Vadis: Kamu Yönetimi* (s. 467-488) içinde. Nika Yayınevi.

Bilgiç, V. (2008). Yeni kamu yönetimi anlayışı. A. Balcı vd. (Ed.). *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar* (ss.27-46) içinde, Ankara: Seçkin Yayınları.

Bozkurt, Ö. Ergun, T. ve Sezen, S. (2008). *Kamu yönetimi sözlüğü*. TODAİE Yayınları.

Boztepe, M. (2018). Yeni kamu yönetimi anlayışı ve geleneksel kamu personel rejimi üzerine etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(3), 191-210.

Denhardt, R. B., Denhardt, J. V., & Blanc, T. A. (2014). *Public Administration: An Action Orientation*. Wadsworth Cengage Learning.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı*, Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strat eji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf adresinden 14.05. 2023 tarihinde alınmıştır.

Eryılmaz, B. (2008). Etik kültürü geliştirmek. *Türk İdare Dergisi*, 459, 1-12.

Eryılmaz, B. (2014). *Kamu yönetimi: düşünceler-yapılar-fonksiyonlar-politikalar*. Umuttepe Yayınları.

Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H. (2011). Kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve etik. *İş Ahlâkı Dergisi*, *4*(7), 19-45.

Güven, A. ve Elçarpar, Y. (2019). Kamu yönetiminde etik sorunsalı ve alınması gereken önlemler, C. Çataloluk ve D. Bozdağ (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Değişim ve Gelişim Yazıları II* (s. 105-124) içinde, Gece Kitaplığı.

Hughes, O. E. (2014). *Kamu işletmeciliği & yönetimi.* (B. Kalkan, B.Akın ve Ş. Akın, Çev.). Bigbang Yayınları.

Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2005), T.C. Resmî Gazete (13.04.2005). https://www.etik.gov.tr/mevzuat/etik-mevzuati/ adresinden 06.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu. (2015). *Faaliyet Raporu 2005-2015*. https://www.etik.gov.tr/raporlar/faaliyet-raporlari/ adresinden 16.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu. (2023). *Faaliyet Raporu 2022*. https://www.etik.gov.tr/ raporlar/faaliyet-raporlari/ adresinden 16.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Kavsıracı, O. (2020). Toplumsal değerler çerçevesinde kamu hizmetleri ve profesyonel polislik. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS), 15*(10), 5308-5337.

Kaypak, Ş., Bimay, M. ve Yılmaz, V. (2017). Dijital çağda kamu yönetiminde etik, *Social Sciences Studies Journal*, *3*(6), 912-925.

Koçak, S. Y. ve Öztepe, M. C. (2012). Yönetişim yaklaşımı açısından kamu yönetimi etiği. F. N. Genç (Ed.) *Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* (s. 87-110) içinde, Ekin Yayınları.

OECD. (2000). *Kamu güveninin tesisi: OECD ülkelerinde alınan etik önlemler (ethics measures)* (U. E. Özdemir, Çev.). /https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/INTKAMUOYU.pdf adresinden 11.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Ökmen, M. ve Demir, F. (2010). Kamu hizmetinin felsefi temelleri ve yeni kamu yönetiminde geçirdiği dönüşüm. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *15*(3), 19-42.

Öktem, M. K. ve Ömürgönülşen, U. (2005). Kamu yönetiminde etik çalışmalarına yönelik genel bir çerçeve arayışı. *Siyasette ve Kamu Yönetiminde Etik Sempozyumu*. Adapazarı.

Ömürgönülşen, U. Türkiye'de etik altyapı, https://www.etik.gov.tr/yayinlar/etikle-ilgili-sunumlar/ adresinden 17.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Ömürgönülşen, U. ve Öktem, K. (2007). AB sürecinde kamu yönetiminde etik sorunu. Ş. Aksoy ve Y. Üstüner (Ed.) *Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar* (ss. 339-370) içinde. Nobel Yayınları.

Özarslan, E. O. ve Görgülü, B. (2016). *Türkiye'de yolsuzluk: yasalar, uygulamalar ve riskli alanlar.* Uluslararası Şeffaflık Derneği.

Öztürk, N. K. (2008). Etik ve kamu yönetimi. A. Balcı vd. (Ed.) *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar* (ss. 255-283) içinde. Seçkin Yayınları.

Park, H. M., & Perry, J. (2013). The Transformation of Governance: Who Are the New Public Servants and What Difference Does It Make for Democratic Governance?. *The American Review of Public Administration, 43*(1), 26-49.

Sayan, İ. Ö. (2020). Etik ve kamu etiği: eleştirel bir bakış. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12(2), 147-174.

Shafritz, J. M., Russel, E. W., & Borick, C.P. (2017). *Kamu yönetimini tanımak* (N. Öztaş, Çev. Ed.). Nobel Kitap.

Solak, S. G. ve Sancak, H. Ö. (2015). Karar verme sürecinde etik. Ö. Önder ve F. Kırışık (Ed.). *Kamu Yönetiminde ve Siyaset Biliminde Karar Verme* (ss. 313-326) içinde. Detay Yayıncılık.

Şaylan, G. (2023). *Bir bilim olarak kamu yönetiminin yükselişi ve çöküşü*. İmge Kitabevi.

Şen, M. L. (2019). *Kamu görevlileri etik rehberi*. Kamu Görevlileri Etik Kurulu.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2023). sozluk.gov.tr, adresinden 02.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Uluslararası Şeffaflık Derneği. (2022). *Türkiye'de yolsuzluk: neden, nasıl, nerede?* https://seffaflik.org/wp-content/uploads/2022/04/Turkiyede-Yolsuzluk-Neden-Nasil-Nerede.pdf. adresinden 13.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Uluslararası Şeffaflık Örgütü. (2023). Yolsuzluk algı endeksi açıklandı https://seffaflik.org/2022-yolsuzluk-algi-endeksi-aciklandi/ adresinden 25.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Uzun, Y. (2017). Kamu idarelerinde etik yönetim altyapısı ve değerlendirilmesi. *Ombudsman Akademik*, *3*(6), 107-141.

Wren, D. A. & Bedeian, A. G. (2021). *Yönetim düşüncesinin evrimi* (A. M. Aksoy, Çev.). Albaraka Yayınları.

Yatkın, A. (2015). *Kamuda etik yönetimi*. Nobel Yayınları.

Zanetti, L. A., & Adams. G. B. (2000). In service of the leviathan: democracy, ethics and the potential for administrative evil in the new public management. *Administrative Theory & Praxis*, *22*(3), 534-554.

BİLİMSEL YAYIN ETİĞİ BAĞLAMINDA SİLAHLI ÇATIŞMA VE EKONOMİK BÜYÜME LİTERATÜRÜ ÜZERİNE BİR META ANALİZİ[6]

Burak Doğangün

Giriş

Sosyal ve ekonomik açılardan ilerleme sürecinde bilimin önemi yadsınamaz. Günümüzde bilimsel yöntemlerin ve bilimsel verilere dayalı yaklaşımların günlük yaşamda kullanımı veya tercih edilme biçimleri her türlü ilerlemeyi şekillendirmektedir. Bilime yeterince önem vermeyen, bilimsel düşünceyi öne çıkarmayan, karşılaşılan sorunlara bilimsel veriler ve metotlarla çözüm üretmeye çalışmayan ülkelerin ilerleme kaydetmesi pek mümkün değildir. Bu aşamada bilimin değerini artıracak ona duyulan güveni pekiştirecek olan ise hiç kuşkusuz etiktir.

Bilimsel etik, bilim yapan kimselere bilimsel araştırma süreci boyunca ve bu sürecin sonucunda elde edilen sonuçların kamuoyuyla paylaşılmasında rehberlik eden birtakım ahlâki ölçütleri içinde barındırır. Bir diğer açıdan bilimsel etik, bilimsel çalışma yürüten kimselere uymaları gereken ilkeleri ortaya koyar. Bilimsel araştırmalarda verilerin güvenilir olması ve araştırmanın aynı koşullar altında tekrarlanabilir nitelikte olması bilimsel etiğin bir gereğidir.

Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler birçok alanda olduğu gibi bilimsel çalışmalar üzerinde de etkili olmaktadır. Araştırma olanaklarının artması ve bilgiye erişim kolaylığı sayesinde bilimsel yayınlarda hem niteliksel hem niceliksel olarak artış yaşanmaktadır. Bununla birlikte çalışmaların yayımlanmasındaki olanakların artmasıyla çalışmalardan elde edilen bilgilerin hedef kitlelere ulaştırılması yönünden yayımlanan çalışma sayısı kontrol edilebilir olmaktan çıkmaktadır. Bu durum da beraberinde birtakım etik sorunları getire-

[6] Bu çalışma, yazarın 2014 yılında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Silahlı Çatışma ve Büyüme: Bir Meta Analizi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

etik bağlamında ekonomi alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Meta analizi vesilesiyle yapılan bilimsel çalışmalarda yazar ve editör yönlendirilmesiyle herhangi bir yanlılık olup olmadığı incelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmada silahlı çatışmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi birincil çalışmalardan derlenen örneklemler meta analizi ile incelenmiştir.

Yapılan literatür araştırması neticesinde ekonomik büyümenin tahmin edilmesi noktasında silahlı çatışmanın açıklayıcı değişken olarak yer aldığı çalışmalar incelenmiştir. Tutarlı bir örneklem belirlenmesi amacıyla çalışmanın veri seti kısmında değinilen kriterler ışığında birtakım kısıtlar belirlenmiş ve nihai olarak 10 çalışmanın 89 tahmin modeli ile veri seti oluşturulmuştur. Sonrasında ekonometrik ve istatistiksel yöntemler ile elde edilen bulgular elde edilmiştir. Müteakiben sabit etkili ve tesadüfi etkili etki büyüklükleri belirlenerek her iki durumda da yanlı yayınların olmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak meta analizi neticesinde ulaşılan bulgulara göre ekonomik büyüme ile silahlı çatışma arasındaki ilişkiye yönelik yapılan ve bu çalışma kapsamında incelenen çalışmalarda bilimsel etiğe uyulduğu tespit edilmiştir. İstatistiki yöntemler yanlı yayın olmadığını gösterirken, ekonometrik yöntemler ise var olan yanlı yayının güçlü olmadığını göstermektedir.

Kaynakça

Aizenman, J., & Glick, R. (2006). Military expenditure, threats, and growth. *The Journal of International Trade & Economic Development, Taylor & Francis Journals*, *15* (2), 129-155.

Alıcı, M. (2018). Yayın etiği ve temel ilkeleri. M. Öztürk (Edit.) *Sosyal Bilimlerde Etik Sorunlar* (s. 127-138) içinde. Nobel Yayınları.

Ali, H. E. (2012). Estimate of the economic cost of armed conflict: a case study from darfur. *Defence And Peace Economics,* 1-17.

Alptekin, A., & Levine, P. (2012). Military expenditure and economic growth: a meta-analysis. *European Journal of Political Economy*, *28*, 636-650.

Arestis, P., Chortareas, G., & Magkonis, G. (2012). the financial development and growth nexus: a meta-analysis, Working Paper: http://www2.gre.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0010/823168/Philip-Arestis,-Georgios-Chortareas,-Georgios-Magkonis-The-Financial-Development-and-Growth-Nexus-A-Meta-Analysis.pdf

Aslam, R. (2007). Measuring the peace dividend: evidence from developing economies. *Defence and Peace Economics*, *18*(46), 39-52.

Aslan Öztezcan, B. (2019). Bilimsel yayın etiği ve atıf: Bilişim teknolojilerinin etkileriyle ortaya çıkan etik sorunlar. *ISOPHOS: Uluslararası Bilişim*, *Teknoloji ve Felsefe Dergisi*, *2*(3), 113-129.

Asongu, S. A. (2011). Finance and growth: schumpeter might be wrong in our era. new evidence from meta-analysis. *Munich Personal Repec Archive*. 32559.

Benos, N., & Zotou, S. (2013). Education and economic growth: a meta-regression analysis. *Munich Personal RePEc Archive*, 46143.

Bleaney, M., & Dimico, A. (2003). The ıntensity of conflict, growth and post-conflict recovery. *Centre for Research in Economic Development and International Trade.*

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*, NJ: Lawrence Earlbaum Associates, Hillsdale.

Collier, P., & Hoeffler, A. (2006). Military expenditure in post-conflict societies. *Economics of Governance*, *7*, 89-107.

Doucouliagos, H., & Ulubaşoğlu, M. A. (2008). Democracy and economic growth: a meta-analysis. *American Journal of Political Science*, *52* (1), 61-83.

Doucouliagos, C. H., & Stanley, T. D. (2009). Publication selection bias in minimum-wage research? a meta-regression analysis. *British Journal of Industrial Relations*, *47* (2), 406-429.

Doucouliagos, H., & Paldam, M. (2010). The ıneffectiveness of development aid on growth: an update. *European Journal of Political Economy*.

Doucouliagos, H. C., Stanley, T. D., & Giles, M. (2012). Are estimates of the value of a statistical life exaggerated?. *Journal of Health Economics*, *31*(1), 197-206.

Doucouliagos, H. C., & Stanley, T. D. (2013). Theory competition and selectivity: are all economic facts greatly exaggerated?. *Journal of Economic Surveys*, *27*, 316-390.

Dunne, J. P. (2012). Military spending, growth, development and conflict. *Defence and Peace Economics*, 23 (6), 549-557.

Efendic, A., Pugh, G., & Adnett, N. (2011). Institutions and economic performance: a meta-regression analysis. *European Journal of Political Economy*, *27*, 586-599.

Egger, M., Smith, G. D., Scheider, M., & Minder, C. (1997). Bias in meta-analysis detected by a simple, graphical tes. *British Medical Journal*, *316*, 629-634.

Eren, Z. (2020). Bilimsel araştırma ve yayın etiği. E. Oğuz (Ed.) *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (s. 373-428) içinde. Eğiten Kitap.

Feder, G. (1983). On export & economic growth. *Journal of Development Economics*, *12*, 59-73.

Feld, L. P., Zimmermann, H., & Döring, T. (2007). Fiscal federalism, decentralization an economic growth. 103-133.

Gates, S., Hegre, H., Nygard, H. M., & Strand, H. (2010). Consequences of armed conflict in the middle east and north africa region. *Background Paper.*

Gates, S., Hegre, H., Nygard, H. M., & Strand, P. (2012). Development consequences of armed conflict, *World Development*, *40*(9), 1713-1722.

Gerace, M. P. (2000). State ınterest, military power and ınternational commerce: Some cross-national evidence. *Geopolitics*, *5*(1), 101-124.

Glass, G. V. (1976). Primary, secondary and meta-analysis of research. *Educational Researcher, 5,* 3-8.

Goldsmith, B. E. (2007). Arms racing in space: spatial modelling of military spending around the world. *Australian Journal of Political Science, 42*(3), 419-440.

Göçmen, G. B. (2013). Meta-analizin genel bir değerlendirmesi. *Sakarya University Journal of Educational Faculty*, *7*.

Groot, O. J. (2010). The spıllover effect of conflict on economic growth in neighbouring contries in africa, *Defence and Peace Economics*, *21*(2), 149-164.

Gupta, S., Clements, B., Bhattacharya, R., & Chakravarti, S. (2004). Fiscal consequences of armed conflict and terrorism ın low- and middle-ıncome countries. *European Journal of Political Economy*, *20*, 403-421.

Heckman, J. J. (2001). *Micro Data, Heterogeneity, and the Evaluation of Public Policy.* Nobel Literate Lecture.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2008). *How is the term "Armed Conflict" defined in international humanitarian law?*, Geneva

Irzık, G. ve Erzan, A. (2008). Bilim etiği ve yöntem sorunu. A. Erzan (Ed.) *Bilim Etiği Elkitabı* (s. 10-15) içinde. Türkiye Bilimsel Akademisi.

Irzık, G. (2008). Bilimin farklı boyutları ve etik. A. Erzan (Ed.) *Bilim Etiği Elkitabı* (s. 4-9) içinde. Türkiye Bilimsel Akademisi.

İlğan, A. (2008). Bilimsel araştırma ve yayın etiği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, *19*, 1-18.

İnci, O. (2009). Bilimsel yayın etiği ilkeleri, yanıltmalar yanıltmaları önlemeye yönelik öneriler. *Sağlık Bilimleri Sürekli Yayıncılık*, 69-90.

İnci, O. (2015). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği*, *29* (2). 282-295.

Junior, A. F., & Shikida, C. (2008). Military expenditures, external threats and economic growth. *Economics Bulletin*, *15*(16), 1-7.

Lebovic, J. H., & Ishaq, A. (1987). Military burden, security needs, and economic growth in the middle east. *Journal of Conflict Resolution*, *31*, 377-384.

Lee, C. C., & Chang, C. P. (2006). The long-run relationship between defence expenditures and gdp in tw. *Defence and Peace Economics*, *17*(4), 361-385.

Mekasha, J. T., & Tarp, F. (2011). Aid and growth: what meta-analysis reveals. *UNU-WIDER, 22.*

Murdoch, J., & Sandler, T. (2002). Civil wars and economic growth: a regional comparison. *Defence and Peace Economics*, *13*(6), 451-464.

Nuno, C. M., Toucedo, M. J. A. & Romero, P. M. D. P. (2013). Tourism and economic growth: a meta-analysis of panel data studies, *Journal of Travel Research*.

Oğuz, N. Y. (1999). Bilimsel yayın etiği. *Klinik Psikiyatri*, *2*, 153-159.

Remer, T. L. (2012). Property rights, growth and conflict

Riley, R. D., Higgins, J. P. T., & Deeks, J. J. (2011). Research methods and reporting, ınterpretation of randomeffects meta-analysis

Sağlam, M. ve Yüksel, İ. (2007). Program değerlendirmede meta-analiz ve meta-değerlendirme yöntemleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18-34.

Song Zan, C. W., & Chu Chun, K. (2011). A meta-analysis of the relationships between energy consumption and economic growth, *Interdisciplinary, 528-545. Management Seminar Session.*

Stanley, T. D. (2005). Beyond publication bias, *Journal of Economic Surveys, 19* (3), 309-345.

Stanley, T. D. (2008). Meta-regression methods for detecting and estimating empirical effect in the presence of publication bias, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, *70* (1), 103-127.

Stanley, T. D., & Doucouliagos, H. C. (2012). Meta-regression analysis in economics and business, Routledge.

Uçak, N. Ö. ve Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, *22* (2), 187-204.

Uğur, M., & Dasgupto, N. (2011). Corruption and economic growth: a meta-analysis of the evidence on low-ıncome countries and beyond, *Munich Personal Repec Archive.*

Uğur, M., Solomon, E. & Guidi, F. (2014). R&D ınvestment, productivity gains and rates of return: a meta-analysis of the empirical evidence from oecd firms and ındustries, *Centre for Economic Performance Governance and Regulation (CEPGR).*

Uğurlu, H. (2020). Bilimsel araştırmalarda etik. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, *1* (1), 67-78.

UK, MOD, (1999). http://www.raf.mod.uk/rafcms/mediafiles/374B4B80_1143_EC82_2E66FC5A92A09A90.pdf adresinden 15.06.2014 tarihinde alınmıştır.

Valickova, P. (2012). The role of financial development in economic growth: a meta-analysis. *Prague*, 65.

Valickova, P., Havranek, T. & Horvath, R. (2013). Financial development and economic growth: a meta-analysis. *William Davidson Institute Working Paper*, 1045

Yeşilyurt, M. E., & Yeşilyurt, F. (2014). Military exenditure and growth: a meta-analysis. *Working Paper*, PAU IIBF Department of Economics, Denizli.

http://en.wikipedia.org/wiki/Geneva_Conventions adresinden 09.06.2014 tarihinde alınmıştır.

KAMU EKONOMİSİNDE ETİK: GÖSTERGEBİLİM YAKLAŞIMIYLA BİR ANALİZ

Ayşe Nur Çırak

Giriş

Etik; iyi ile doğru ya da kötü ile yanlış olarak nitelendirilen eylemlerin altında yatan nedeni araştıran ve "*nasıl*" sorusuna cevap arayan bir kavramdır. Ahlâkla çok karıştırılmasına karşın etik, evrensel bir niteliktedir ve doğru olanı, olması gerekeni, adil ve eşit olanı aramaktadır. Etik; belirli bir zamanda kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde eylemlerini belirli davranış normları üzerinde değerlendirerek gerçekleştirmeleridir. Bu normlar yazılı normlar olduğu gibi bir toplumda/kültürde neyin iyi neyin kötü olduğuna karar veren yazılı olmayan normlar şeklinde de olabilir. Etik, bu özelliği ile ahlâktan ayrılarak evrensel bir özellik taşımaktadır (Küçükradi, 2003: 24).

Etik, felsefenin bir alt disiplinidir ve tüm bilimlerin kesiştiği bir kavşak olarak nitelenen felsefe tüm bilimlerin alanında yer edinmiştir. Bu bağlamda mesleki etik kavramlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmada kamu ekonomisinde etik kavramı ele alınarak iki kamu kurumunun (Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Kamu Görevlileri Etik Kurulu ile T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı) etik ile ilgili afişleri analiz edilmiştir. Analize geçmeden önce kamu ekonomisinde etik kavramı tümden gelim yöntemiyle teorik bir biçimde ele alınmıştır.

Ekonomide etik kavramı, ekonomik amaçlar (kaynak tahsisi, gelir dağılımında adalet ve ekonomik istikrar) modern iktisat dönemine kadar ahlâki değerler üzerinde açıklanırken; modern iktisat dönemiyle birlikte ahlâki değerlerden uzaklaşmıştır. Çünkü modern iktisat dönemiyle birlikte bireysel faydasını toplum faydasından önde tutan ekonomik insan ortaya çıkmıştır. Ekonomik insan; fayda ve kar maksimizasyonuna önem veren, bunun için tüm değerleri ikinci plana atan bir tutuma sahiptir. Dönemin ekonomistleri (John Stuart Mill, Jeremy Bentham); "*Birey tarafından alınan karar, diğer kişilere zarar verecek dahi olsa sağlayacağı yarar, zararın önüne geçtiği sürece etik sayıl-*

Kaynakça

Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve ahlak felsefesine giriş. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, *1*(1).

Aktan, C. C. (2017). *Kamu tercihi iktisadı ve anayasal politik iktisat.* (1. Baskı). Seçkin Yayınevi.

Bakır, H. ve Bahtiyar, G. (2021). Modernizmden postmodernizme iktisat. *İstanbul İktisat Dergisi*, *71*(2), 341-366.

Bezirci, M. ve Bayraktar, M. K. (2015). Dört kutsal kitap ve ahilik çerçevesinde karşılaştırmalı olarak etik ve muhasebe meslek mensuplarında etik eğitimi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, *17*(2), 385-412.

Bourke, B. V. J. (1970). *History of ethics*. (2. Volume). Image Books.

Bulut, M. (2015). Ahlâk ve iktisat. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, *5*(2), 105-124.

Çağlar, B. (2012). Bir iletişim biçimi olarak göstergebilim. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 22-34.

Çakı, C. (2018). Roland Barthes' ın göstergebilimsel çözümlemesi ile Nazi propagandasında engelliler. *SDÜ İFADE*, *1*(2), 66-91.

Çeken, B. ve Aypek Arslan, A. (2016). İmgelerin göstergebilimsel çözümlenmesi "Film afişi örneği". *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(2), 507-517.

Farabi, (2020). *İdeal Devlet.* (Çev. Ahmet Arslan). (11. Baskı). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Yayınları. (900).

Huby, P. M. (1967). *History of Ethics,* First Edition, Published by MacMillan and Co Ltd.

Göçmen, T. L. ve Ayvaz, S. (2017). Kamu spotlarının göstergebilimsel yöntemle çözümlenmesi: sağlık bakanlığı örneği. *Kurgu*, *25*(2), 112-128.

Güler, B. A. (2003). *Devlette reform*. BCP. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/31040435/devletreformu-libre.pdf?1392217160=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DDevlette_reform.pdf&Expires=1689373076&Sign ature=RWRNNvC gi-ilgkJAjOg6L-DgG4FgMWApPX1LTyJ7iQ2892pLjbYfjUDRJVQjEf8HJI5imExFDV3zXX k5qd8DSfrN~dalAjMKN8XCj9BQRkik~981h7goO~eDZBdNUDLKjA~3maqqQfy5NVBCp4 FDyyRiPwp2y0tSbAavoQl9MLCWFWQYDNZV~XvNA5lD7vgAfC2oPIkbSmrH0YrynQfdv34 Rxh6oTY9Orf85Fi8NAD2hAL35itmCFYxfyY4SelVKQmLEAGrUCIiONXLCUCM~W3GhRyoy PBiNH6hyHZoDLpRn4rme4CV04GDOVWfICn0sm9ELZQQbfKfLmUa-ERbnlGw__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA adresinden 16.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Intansaputri, A. A., Syah, T. A., & Basit, A. (2022). Sadaqah and its relevance to people's economic development: a semiotic analysis of Ferdinand De Saussure. *AJIRSS: Asian Journal of Innovative Research in Social Science*, *1*(1).

İnsel, A. (2000). Özgürlük etiği karşısında iktisat kuramı: Amartya Sen'in etik iktisat önerisi. *Toplum ve Bilim*, *86*, 7-21.

Karagül, M. (2022). İktisat ahlak ve kapitalizm. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(1), 1-21.

Kayacan, Ş. ve Baysal, D. (2023). Büyük veride mahremiyete yönelik etik tartışmalara göstergebilimsel yaklaşım: "The entıre hıstory of you". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(45), 189-235.

Küçükradi, İ. (2003). Felsefe Söyleşileri-1, Temel Yaklaşımlar-Kavramlar-Sorunlar. B. Çotuksöken (Ed.), *Felsefe Söyleşileri 1-2* (s.23-26) içinde. Maltepe Üniversitesi Dragos Yayınları.

Mahmutoğlu, A. (2009). Etik ve ahlak; Benzerlikler, farklılıklar ve ilişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 225-249.

Muttaqin, A. (2023). Social ethics on Sūra Yāsīn (Q. 36): A structural semiotic analysis. *Al-Bayan: Journal of Qur'an and Hadith Studies*, *21*(1), 1-26.

Özgür, A. (2006). Göstergebilim. http://www.ahmetozgur. com/akademik/gostergebilim_2006.pdf adresinden 06.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Painter-Morland, M., & Bos, R. T. (2011). *Business Ethics and Continental Philosophy.* (First Published). Cambridge University Press.

Siregar, I. (2022). Semiotics analysis in the betawi traditional wedding "Palang Pintu": The study of semiotics Roland Barthes. *International Journal of Linguistics Studies*, *2*(1), 01-07.

Şahan, Ö. (2016). *Analiz KPSS ve kurum sınavlarına yönelik maliye vergi ders notları.* (5. Baskı). Monopol Yayınları.

Taylor, A. E. (2020). *Sokrates, Platon, Aristoteles, Epikuros.* (Çev. Aylin Çankaya, Berna Şimşek, Cengiz İskender Özkan, Ceyda Üstünel, Erman Kar, Esra Çağrı Mutlu, Fatma Betül Tatlı, Mukadder Erkan, Muhammed Çelik). (1. Baskı). Ayrıntı Basımevi. (1908)

T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2023). https://www.etik.gov.tr/yayinlar/afisler-posterler/ adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Gelir İdaresi Başkanlığı (2023). http://vergihaftasi.gov.tr/ adresinden 10.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Tosuner, M. ve Arıkan, Z. (2015). *Vergi usul hukuku.* (Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş Baskı). Kanyılmaz Matbaası.

Tüğen, K. (2014). *Devlet bütçesi*. (13. Baskı). Bassaray Matbaası.

Uluatam, Ö. (2014). *Kamu maliyesi.* (13. Baskı). İmaj Yayınları

User, E. (2009). *Etik ekonomi.* (1. Baskı). Cinius Yayınları.

Üstünbaş, B. (2023). Reklamlarda yaratıcılık ve özgünlük bağlamında reklam etiği: THY'nin reklam filminin karşılaştırmalı göstergebilimsel analizi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(2), 99-126.

Asuman Altay, Etik ile ekonomi ilişkileri kamu açısından, http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20dt/14Altay.pdf adresinden 16.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Devlet başarısızlıklarının anatomisi, http://www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm adresinden 14.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Jeremy Bentham'ın faydacı ahlâk anlayışı, https://mozartcultures.com/jeremy-benthamin-faydaci-ahlâk-anlayisi/#:~:text=Bu%20g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fe%20g%C3%B6re%20en%20do%C4%9Fru,savunmaktad%C4%B1r%20(Di%C5%9F%2C%202017) adresinden 15.07.2023 tarihinde alınmıştır.

VERGİ AHLÂKI VE YÖNETİŞİM İLİŞKİSİ

Mustafa Kurt

"Dünyada **ölüm** ve **vergiler** dışında hiçbir şey kesin değildir."

(Benjamin Franklin)

"**Ahlâkın** olmadığı yerde **kanun** bir şey yapamaz."

(Napolyon Bonapart)

Giriş

Tarih boyunca devletler, varlıklarını sürdürebilmek ve kamu faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için vergilere ihtiyaç duymuştur. Vergiler; devletin en temel gelir kaynağıdır ve toplam kamu gelirleri içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu bakımdan devletin, varlığını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli mali aracın vergi olduğunu söylemek mümkündür.

Vergiler, kamu harcamalarını finanse etmek için herkesten, ödeme gücü nispetinde, karşılıksız, cebren (hukuki zorunluluğa dayanarak), devlet tarafından alınan iktisadi bir değerdir. Verginin tanımından da anlaşılacağı üzere vergi hukuki zorunluluğa dayanarak alınmaktadır. Ancak günümüzde devletler, vergi gelirlerini artırmak için yasal zorunluluğa dayanan politikaların yanı sıra toplumu meydana getiren kişilerin özellikle kendi istekleri ile vergi ödevlerini eksiksiz ve zamanında yerine getirecek politikalar üzerinde odaklanmaktadır. Bu çerçevede, kişilerin vergi ödevlerini eksiksiz ve zamanında yerine getirebilmesi için vergi ahlâkı önem arz eden bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim devletler vergi ahlâk düzeylerini artırarak vergi gelirlerini olumlu yönde etkileyebilir.

Vergiye uyum ile vergi ahlâkı arasında bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Bilindiği üzere vergiye uyum, vergi kanunları ile belirlenen ilkelerin veya kuralların vergi mükellefleri tarafından zamanında ve eksiksiz bir şekilde kendi istekleri ile yerine getirilmesidir. Dolayısıyla vergiye uyumun

Kaynakça

Aktan, C. C. (2003). *Değişim çağında devlet*. Çizgi Kitabevi.

EU. (2003). 2541st Council meeting: External relations. *Presse 321*, 17 November 2003. Brussels: Council of The Europen Union.

Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). The Worldwide Governance İndicators: Methodology And Analytical Issues. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id =1682130#references-widget adresinden 18.03.2023 tarihinde alınmıştır.

McGee, R. W., & Gelman, W. (2009). Opinions on the ethics of tax evasion: a comparative study of the USA and six latin American countries. *Akron Tax J.*, *24*, 69.

Nerre, B. (2001). The role of tax culture in transformation processes: the case of Russia. *ASPE Workingpaper Series,* No: 3.

Schmölders, G. (1976). Genel vergi teorisi. (Çev.) Salih Turhan, İÜ Yay. No: 2149, İstanbul.

Torgler, B. (2003). Theory and empirical analysis of tax compliance. (Yayımlanmamış doktora tezi), Basel University, Basel.

Torgler, B. (2003). Tax morale, rule governed behaviour and trust. *Constitutional Political Economy*, 14, 119-140.

Torgler, B. (2004). Tax morale in Asian countries. journal of asian economics, *15*(2), 237-266.

Torgler, B. (2007). *Tax compliance and tax morale: a theoretical and empirical analysis.* Edward Elgar, Cornwall.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 9 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 17863 (Mükerrer)). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17863_1.pdf. adresinden 18.03. 2023 tarihinde alınmştır.

World Bank. (2023). *Worldwide Governance Indicators*. https://info.worldbank.org/gover nance/wgi/Home/Reports adresinden 18.03. 2023 tarihinde alınmştır.

World Value Survey. (2023). *Tax Morale Score*. https://www.worldvaluessurvey.org/ WVSContents.jsp adresinden 18.03. 2023 tarihinde alınmştır.

YOLSUZLUĞUN KAMU MALİ GÖSTERGELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER İÇİN DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİ

Yasin Karadeniz

Giriş

Yolsuzluğun tanım itibarıyla farklı ifadeleri olsa da onun, olumlu ve iyi olarak değerlendirilen bir eylem olmadığı açıktır. Yapılan tanımlamalardan da yola çıkarak yolsuzluktan genel olarak, insanların şahsi menfaatleri için yasal sınırlar dışına çıkarak gerçekleştirdikleri eylemler anlaşılmaktadır. Bu eylemler, yasalar tarafından çoğunlukla suç sayılsa da genellikle toplumların ahlâki normlarına aykırı eylemler olarak da değerlendirilmektedir. Yasa dışı olduğu kadar ahlâk dışı bir davranış olarak da kabul edilen yolsuzluğun yaygınlaşması, toplumu manevi açıdan yozlaştırmakla birlikte ekonomik ve mali birtakım problemlere de neden olabilmektedir. Bununla birlikte yolsuzluğun yaygınlaşmasında da ekonomik problemler etkili olabilmektedir. Söz gelimi enflasyon ve işsizlikle birlikte gelir dağılımında eşitsizliğin artması gibi faktörlerin de yolsuzluğu artırması muhtemeldir. Ayrıca bağımsız medya ve yargının varlığı, sivil toplumun etkinliği gibi demokratik kurum ve kuralların gelişmişliğinin de yolsuzluğun önemli bir belirleyicisi olduğu söylenebilir.

Yolsuzluk özel kesimde de ortaya çıkmakla birlikte yapılan ölçümler ve araştırmalar daha çok kamu kesimindeki yolsuzluk üzerine odaklanır. Kamu personellerinin yolsuzluk olarak nitelenen eylemlerinin, kamu maliyesi üzerinde genellikle birtakım olumsuz etkilerinin olacağı kabul edilir. Bu olumsuz etkilerin, kamu harcamalarındaki artış ile kamu gelirlerindeki azalış şeklinde ortaya çıkması beklenir. Bu durumda da ortaya çıkan bütçe açığı genellikle borçlanma yoluyla finanse edildiğinden, kamu borçlarının artması sonucu da yine yolsuzluğun olumsuz bir etkisi olarak ortaya çıkabilmektedir.

Yolsuzluğun mali göstergeler üzerindeki etkisi birçok ampirik çalışmaya konu olmuştur (Tanzi & Davoodi, 1997; Jajkowicz & Drobiszová, 2015; Benfratello

ki ülkelerde, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebileceği ihtimaline dikkat çekmektedir.

Kaynakça

Aidt, T., Dutta, J., & Sena, V. (2008). Governance regimes, corruption, and growth: Theory and evidence. *Journal of Comparative Economics*, *36*(2), 195-220.

Ajaz, T., & Ahmad, E. (2010). The effect of corruption and governance on tax revenues. *The Pakistan Development Review*, *49*(4), 405-417.

Akça, H., Ata, A.Y., & Karaca, C. (2012). Inflation and corruption relationship: evidence from panel data in developed and developing countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, *2*(3), 281-295.

Aktan, C. C. (1994). Kamu tercihi ve rant kollama. C.C. Aktan (Ed.), *Politik İktisat* (s. 161-179) içinde. Takav Matbaası.

Amundsen, I. (1999). Political corruption: An introduction to the issues. Chr. Michelsen Institute.

Benfratello, L., Del Monte, A., & Pennacchio, L. (2017). Corruption and public debt: a cross-country analysis. *Applied Economics Letters*, *25*(5), 340-344.

Besley, T., & Persson, T. (2014). Why do developing countries tax so little?. *Journal of Economic Perspectives, 28*(4), 99-120.

Cieślik, A., & Goczek, L. (2018). Control of corruption, international investment, and economic growth-evidence from panel data. *World Development*, *103*(1), 323-335.

Cooray, A., Dzhumashev, R., & Schneider, F. (2017). How does corruption affect public debt? an empirical analysis. *World Development*, 90, 115-127.

Çulpan, R. (1980). Bürokratik sistemin yozlaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, *13*(2), 31-45.

Del Monte, A., & Pennacchio, L. (2020). Corruption, government expenditure and public debt in OECD countries. *Comparative Economic Studies*, 62, 739-771.

Demirgüç-Kunt, A., Lokshin, M., & Kolchin, V. (2021). Effects of public sector wages on corruption: wage inequality matters. *Policy Research Working Paper*, No. 9643. Washington: World Bank.

Drapalova, E. (2019). Corruption and the crisis of democracy: the link between corruption and the weakening of democratic institutions, Transparency International.

Economist (2021). Democracy index: the china challenge. economist intelligence reports.

Friedrich, C. J. (1993). Corruption concepts in historical perspective. Heidenheimer, A. J., Johnston, M., & LeVine, V. T. (Ed.): *Political Corruption* (s. 15-24) içinde. A Handbook. Transaction Publishers.

Ghura, D. (1998). Tax revenue in sub-saharan africa: effects of economic policies and corruption. *IMF Working Paper*, WP/98/135, International Monetary Fund.

Gönülaçar, Ş. (2012). Etkili bir yolsuzlukla mücadele için kamu denetiminde yeni bir kurumsal yapı önerisi. *Mali Hukuk Dergisi*, 159, 40-50.

Gupta, S., Davoodi, H., & Alonso-Terme, R. (1998). Does corruption affect income inequality and poverty? *IMF Working Paper*, WP/98/76, International Monetary Fund.

Huntington, S. P. (1968). *Political order in changing societies*. Yale University Press.

Imam, P. A., & Jacobs, D. F. (2007). Effect of corruption on tax revenues in the middle east. *IMF Working Paper*, WP/07/270, International Monetary Fund.

IMF (2016). Corruption: costs and mitigating strategies. IMF Staff Discussion Note, International Monetary Fund.

IMF (2023a). Public finance in modern history. https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/FPP adresinden 25.04.2023 tarihinde alınmıştır.

IMF (2023b). World Economic Outlook. https://www.imf.org/en/Publications/WEO adresinden 25.04.2023 tarihinde alınmıştır.

Jajkowicz, O., & Drobiszová, A. (2015). The effect of corruption on government expenditure allocation in OECD countries. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis, *Mendel University Press*, *63*(4), 1251-1259.

Keneck-Massil, J., Nomo-Beyala, C., & Owoundi, F. (2021). The corruption and income inequality puzzle: does political power distribution matter?. *Economic Modelling*, 103, 1-32.

Klitgaard, R. (1998). International cooperation against corruption. *Finance&Development*, *35*(1), 3-6.

Lindbeck, A. (1998). Swedish lessons for post-socialist countries. Institute for International Economic Studies, Seminar Paper, No: 645, Stockholm University.

Loewe, M., Blume, J., Schönleber, V., Seibert, S., Speer, J., & Voss, C. (2007). The impact of favouritism on the business climate: a study on wasta in Jordan. Studies, Deutsches Institut für Entwicklungspolitik.

Sassi, S., & Gasmi, A. (2017). The dynamic relationship between corruption-inflation: evidence from panel vector autoregression. *The Japanese Economic Review*, 68, 458-469.

Sherman, L. W. (Ed.) (1974). *Police corruption: a sociological perspective*. Anchor Press.

Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 108, 599-617.

Song, C. Q., Chang, C. P., & Gong, Q. (2020). Economic growth, corruption, and financial development: global evidence. *Economic Modelling*, *94*(1), 822-830.

Tanzi, V. (1998). Corruption around the world: causes, consequences, scope, and cures. *IMF Working Paper*, 98/63, International Monetary Fund.

Tanzi, V., & Davoodi, H. (1997). Corruption, public investment and growth. *IMF Working Paper,* 97/139, International Monetary Fund.

Tatoğlu, F. Y. (2018). *Panel zaman serileri analizi (Stata Uygulamalı),* Beta.

TEPAV (2005). Bir olgu olarak yolsuzluk: nedenler, etkiler ve çözüm önerileri. Matsa Basımevi.

Trabelsi, M. A. (2022). The impact of corruption on economic growth: a nonlinear evidence. *IntechOpen*. https://doi/10.5772/intechopen.108876.

UNODC (2004). United Nations convention against corruption. 31.10.2003/Resolution: 58/4.

UNODC (2023a). Public sector corruption (Module 4). University Module Series on Anti-Corruption.

UNODC (2023b). What is corruption and why should we care? (Module 1). University Module Series on Anti-Corruption.

Van Rijckeghem, C., & Weder, B. (1997). Corruption and the rate of temptation: do low wages in the civil service cause corruption?. *IMF Working Paper*, 97/73, International Monetary Fund.

World Bank (1997). Helping countries combat corruption: the role of the World Bank. *The World Bank Report*, The World Bank.

World Bank (2023). Worldwide Governance Indicators. https://databank.worldbank.org/ reports.aspx?Id=1655f855&Report_Name=Corruption adresinden 25.04.2023 tarihinde alınmıştır.

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE MEVDUAT SİGORTASI BAĞLAMINDA AHLÂKİ TEHLİKE SORUNU

Yusuf Pala

Giriş

Bankalar finansal sistem içerisinde üstlendikleri finansal aracılık faaliyetleri nedeniyle ekonominin sağlıklı bir şekilde işlemesinde oldukça kilit konumda olan kurumlardır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonominin finanse edilmesinde güçlü bir bankacılık sektörüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bankalar genel olarak topladıkları mevduat ve benzeri fonları kredilere dönüştürerek işletmelerin veya hane halkının fon gereksinimlerinin karşılanmasına aracılık etmektedir. Bu sayede bankalarda toplanan küçük tasarruflar büyük yatırımları finanse ederek ekonomik büyümeye katkı sunmaktadır.

Ekonomi üzerinde kilit fonksiyona sahip olan bankalar üstlendikleri rol nedeniyle genel ekonomiye olumlu katkılar sunarken, bankacılık sektöründe yaşanabilecek olası bir olumsuzluk ekonomik istikrarın bozulmasına neden olabilir. Geçmiş bankacılık krizleri bankacılık sektörünün reel ekonomi üzerindeki tahribatına neden olan örnekler içermektedir. Türkiye'de yaşanan 2001 bankacılık krizi ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayarak küresel düzeyde bir krize dönüşen 2008 Küresel Mortgage Krizi bu durumun örnekleri olarak sunulabilir. Bu nedenle ülkeler bankacılık sektörünü korumaya yönelik güvenlik ağlarına ihtiyaç duymaktadır. Suljiç Nikolaj, Drazenovic ve Buterin (2022: 5633) çalışmasında *son başvuru mercii, yasal otorite düzenlemeleri ve denetim ile mevduat sigortasını* bu güvenlik ağının üç unsuru olarak nitelemektedir.

Bu çalışma banka güvenlik ağının bir unsuru olan mevduat sigortacılığı sistemini ve bu sistemin neden olduğu ahlâki tehlike sorununu incelemektedir. Bu kapsamda mevduat sigorta sistemi tanımlanmış ve mevduat sigorta

finansal sistem için bir tehdit unsuru olabilmektedir. Ampirik araştırmalarda görüldüğü üzere mevduat sigortasının özellikle ekonominin normal seyirde devam ettiği dönemlerde ürettiği ahlâki tehlike sorunları bankacılık sektöründe sistemik riskin artmasına neden olmaktadır.

Mevduat sigortasının risklerin kaynağı olduğu konusunda getirilen eleştiriler sigorta programlarının daha hassas şekilde düzenlenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tam kapsamlı sigorta programlarının önemli ölçüde ahlâki tehlike riski taşıdığı genel olarak kabul edilmekte olup kriz dönemleri dışında ülkelerin bu etkiyi kırmak amacıyla sigorta kapsamını sınırlandırmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte sınırlandırmanın kapsamını belirlerken sigortasız mevduatların yaratacağı etki iyi hesap edilmelidir. Sigortasız mevduatların mevduat sigortasından beklenen faydaları eritmesine neden olacak bir sınırlandırma finansal istikrarın bozulmasına neden olabilir.

Mevduat sigortasının yarattığı ahlâki tehlike sorunlarını gidermede riske duyarlı prim uygulamalarının da başarılı olduğu görülmektedir. Bu uygulamanın bazı zorlukları bulunsa da doğru hesaplanmış bir risk sistemi bankaların aşırı risk almalarını engellenme de başarılı sonuçlar üretebilir.

Ahlâki tehlike sorununun giderilmesinde sınırlı teminat ve riske duyarlı prim sisteminin en etkili araçlar olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak düzenleme ve denetlemenin de bu konuda etkili bir rolü bulunmaktadır. Buna karşın mevduat sigortasının ürettiği ahlâki tehlike sorunlarına ilişkin alınan önlemlerin sorunları tamamen ortadan kaldırmadığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle ahlâki tehlikeyi katlanılabilir kılacak bir seviyede tutmanın finansal istikrarın devamlılığı için önemli olduğu söylenebilir. Bu seviye mevduat sigortasının sağladığı marjinal faydayı sigortanın getirdiği marjinal maliyetlerden aşağıda bırakmayacak noktada oluşmalıdır.

Kaynakça

Anginer, D., & Demirguc-Kunt, A. (2018). Bank runs and moral hazard a review of deposit insurance. *World Bank Policy Research Working Paper*, (8589).

Anginer, D., Demirguc-Kunt, A., & Zhu, M. (2014). How does deposit insurance affect bank risk? Evidence from the recent crisis. *Journal of Banking & Finance*, *48*, 312-321

Ashraf, B. N., Zheng, C., Jiang, C., & Qian, N. (2020). Capital regulation, deposit insurance and bank risk: international evidence from normal and crisis periods. *Research in International Business and Finance,* 52 (101188).

Ayzıt, M. (2004). Dünyada ve Türkiye'de mevduat sigorta sistemi uygulamaları. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası). https://www3.tcmb .gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/mugeayzit.pdf

Calomiris, C. W. (1990). Is deposit insurance necessary? A historical perspective. *The Journal of Economic History, 50* (2), 283-295.

Calomiris, C. W., & Jaremski, M. (2016). Deposit Insurance: Theories and Facts. *Annual Review of Financial Economics*, *8*, 97-120.

Chang, C. C., & Ho, R. J. (2017). Risk-shifting behavior at commercial banks with different deposit insurance assessments: Further evidence from US markets. *Journal of Financial Research, 40* (1), 55-80.

Demirgüç-Kunt, A., Kane, E., & Laeven, L. (2015). Deposit insurance around the world: A comprehensive analysis and database. *Journal of Financial Stability, 20*, 155-183.

Demirguc-Kunt, A., & Sobaci, T. (2001). A new development database. Deposit insurance around the world. *The World Bank Economic Review, 15* (3), 481-490.

Diamond, D. W., & Dybvig, P. H. (1983). Bank runs, deposit insurance and liquidity. *Journal of Political Economi, 91* (3), 401-419.

FDIC (2023, 15 Mart). *Deposit insurance*, https://www.fdic.gov/resources/deposit-insurance/ adresinden 31.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Garcia, G. (1996). Deposit insurance: Obtaining the benefits and avoiding the pitfalls. *IMF Working Paper No. 96/83*, https://ssrn.com/abstract=882979 adresinden 06.06.2023 tarihinde alınmıştır.

IADI (2021, Aralık). *Deposit insurance coverage level and scope.* Technical Comittee Of The Core Principles And Research Comittee. https://www.iadi.org/en/assets/File/Papers/Approved%20Research%20-%20Discussion%20Papers/IADI%20Research%20Paper% 20on%20Deposit%20Insurance%20Coverage%20and%20Scope.pdf

IADI (2023). *Deposit insurance systems,* https://www.iadi.org/en/about-iadi/deposit-insurance-systems/ adresinden 21.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Jumreornvong, S., Chakreyavanich, C., & Treepongkaruna, S. (2018). Capital adequacy, deposit insurance, and the effect of their interaction on bank risk. *Journal of Risk and Financial Management*, *11*(4), 79.

Müslümov, A. (2002). Mevduat sigorta sistemi ve ahlaki tehlike: Türk bankacılık sektörü örneği. *Banka, Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 39*(8), 37-54.

Neely, C. J. (2023). The FDIC studies "options for deposit insurance reform. *Economic Synopses,* (14), 1-2.

Ngalawa, H., Tchana, F. T., & Viegi, N. (2016). Banking instability and deposit insurance: The role of moral hazard. *Journal of Applied Economics, 19* (2), 323 - 350.

Roosebeke, B. V., & Defina, R. (2022). Deposit insurance in 2022: Global trends and key emerging issues. *International Association of Deposit Insurers Research Paper.* https://ssrn.com/abstract=3980578 adresinden 12.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Suljic Nikolaj, S., Olgic Drazenovic, B., & Buterin, V. (2022). Deposit insurance, banking stability and banking indicators. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*, *35*(1), 5632-5649

Stone, A. L. (2021). Double the insurance, double the funds?. *Journal of Banking & Finance, 133* (106284).

TMSF (2006). 26339 Sayılı Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelik. T.C. Resmî Gazete. (11.07.2006). file:///C:/Users/Admin/Downloads/Prim%20Y%C3%B6netmeli% C4%9Fi%20(1).pdf adresinden 24.07.2023 tarihinde alınmıştır.

TMSF (2021). 31705 Sayılı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Fon Kurulu Kararı. T.C. Resmî Gazete. (30.12.2021). file:///C:/Users/Admin/Downloads/Sigortaya%20Tabi%20 Tasarruf%20Mevduat%C4%B1na%20%C4%B0li%C5%9Fkin%202021-562%20say%C4%B 1l%C4%B1%20Kurul%20Karar%C4%B1%20(2).pdf adresinden 28.07.2023 tarihinde alınmıştır.

TMSF (2022). 32051 Sayılı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Fon Kurulu Kararı. T.C. Resmî Gazete. (22.12.2022). file:///C:/Users/Admin/Downloads/Sigortaya%20 Tabi%20Tasarruf%20Mevduat%C4%B1na%20%C4%B0li%C5%9Fkin%202022-595%20say%C4%B1l%C4%B1%20Kurul%20Karar%C4%B1%20(3).pdf adresinden 28.07.2023 tarihinde alınmıştır.

TMSF (2023a). *Tarihsel yolculuk*. https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Info/tarihce.tr adresinden 31.05.2023 tarihinde alınmıştır.

TMSF (2023b). *Risk esaslı sigorta prim tarifesi*. https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Mevduat/mevduat.risk adresinden 31.05.2023 tarihinde alınmıştır.

Turan, M., & Tunay, K. B., (2020). The role and effects of deposit insurance practises in preventing bank-based risks. *Eurasian Business & Economics Journal, 21*, 54 - 73.

Yılmaz, E. (2001). Mevduat sigortasında ahlâki risk eğilimi. *ODTÜ Gelişme Dergisi, 28* (1-2), 219-234.

ORTAK GELECEK DİNAMİĞİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR FİNANSIN ROLÜ: AVRUPA'DA ETİK BANKACILIK UYGULAMALARI

Hakan Yıldırım

Giriş

Günümüz dünyasının en önemli problemlerinden biri, düşünsel ve eylemsel açıdan sadece bugüne odaklanarak geleceğin göz ardı edilmesidir. Bu anlayış, maalesef gelecekte tüketilmesi gereken kaynakların bugünden tüketilmesine sebep olmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda bozulan dengeler, gerek çevresel gerek sosyal gerekse ekonomik dinamiklerde ciddi problemlerin baş göstermesine neden olmuş ve olmaya da hızla devam etmektedir.

Ortak gelecek bilincinin uzağındaki bu anlayış, sebep olduğu sorunlar ve dünyanın geleceğine ilişkin tehditler bağlamında küresel ölçekte yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Kolektif ve değer odaklı düşünen bireyler, şirket yöneticileri, bilim insanları ve daha birçok kesim dünyanın sınırlı kaynaklarının bugünün faydası üzerine inşa edilmiş bir zeminde sorumsuzca tüketilmesine karşı çıkmakta; daha temiz, adil, şeffaf, müreffeh bir dünya için çabalamaktadır.

Bu bağlamda yürütülen faaliyetler, *sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma* kavramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kökleri daha eskilere uzanmasına rağmen bu kavramların literatüre kazandırılması ve bir politika unsuru hâline gelmesi 1970'li yıllardan sonra olmuştur. Küresel ölçekte çevresel, sosyal ve ekonomik problemlerin giderek artmasıyla birlikte daha yoğun bir şekilde zikredilen sürdürülebilirlik, 21. yüzyılda önemli bir slogan hâline gelmiştir. Çok sayıda konuyu kapsayan, birçok bilim dalının yakinen ilgilendiği bu kavrama ilişkin bir tanım bütünlüğü olmamakla birlikte, kavram genel olarak gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden kendi ihtiyaçlarımızı karşılamak şeklinde tanımlanmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında, sürdürülebilir etik finans faaliyetlerinin sürdürülebilir kalkınma üzerinde oldukça etkili ve başarılı bir strateji olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, dünya genelinde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne ulaşılabilmesi için bu sistemin küresel ölçekte yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda bireyler, kamu ve özel sektör otoriteleri, küresel kuruluşlar olmak üzere herkese büyük bir sorumluluk düşmektedir. Çünkü sürdürülebilir etik finansın uygulanması ve nihayetinde sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi, gezegendeki tüm paydaşlara çevresel, sosyal ve ekonomik büyük kazanımlar sağlayacaktır. Bu doğrultuda bireylere; dünyanın mevcut tehlikelerinin farkına vararak sürdürülebilirliği benimsemeleri; diğer ulusal ve uluslararası politika yapıcılara da ivedilikle bu benimsenmeyi teşvik edecek ve destekleyecek politikalar oluşturmaları ve bu politikaların uygulanmasını sağlamaları; finansal kuruluşlara ise hem faaliyetlerinde sürdürülebilirlik ışığında hareket etmeleri hem de finansman sağlayıcısı olarak sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek yatırımları finanse etmeleri önerilmektedir. Zira sorumsuzca tüketilen bu dünyada sadece günümüz nesillerinin değil en az onlar kadar gelecek nesillerin de hak sahipliği bulunmaktadır.

Kaynakça

Avrupa Birliği (2019). *Finansal hizmetler sektöründe sürdürülebilirlikle ilgili açıklamalar* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=celex:32019R2088 adresinden 9 Şubat 2023 tarihinde alınmıştır.

Avrupa Etik ve Alternatif Bankalar Federasyonu (2023). *Etik finans,* https://febea.org/ethical-finance/ adresinden 10 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

Avrupa Komisyonu (2018). *Eylem planı: sürdürülebilir büyümenin finansmanı* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0097 adresinden 10 Şubat 2023 tarihinde alınmıştır.

Avrupa Komisyonu (2023). *Sürdürülebilir finansa genel bakış* https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/overview-sustainable-finance_en adresinden 11 Şubat 2023 tarihinde alınmıştır.

Barbier, E. (1987). The *concept of sustainable economic development. environmental conservation, 14*(2), 101-110.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2023). *The SDGS in action* https://www.undp.org/tr/node/12306 adresinden 11 Şubat 2023 tarihinde alınmıştır.

Dyllick, T., & Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy And The Environment*, *11*, 130-141.

Dyllick, T., & Muff, K. (2016). Clarifying the meaning of sustainable business: introducing a typology from business-as-usual to true. *Organization & Environment. 29* (2), 156-174. https://doi.org/10.1177/1086026615575176.

Giuliani, E., & Meggiolaro, M. (2021). *Avrupa'da etik ve sürdürülebilir finans (Dördüncü Rapor)*. https://finanzaetica.info/wp-content/uploads/2021/09/4th-Report-EN.pdf adresinden 20 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

Gladwin, T. N., Krause, T. S., & Kennelly, J. J. (1995). Beyond eco-efficiency: towards socially sustainable business. *Sustainable Development*, *3*, 35-43.

Grant, A. (2022). *What is ethical finance?.* https://www.oneadvanced.com/news-and-opinion/what-is-ethical-finance/ adresinden 17 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

Jacques, P. (2014). *Sustainability: the basics.*(First Edition). Routledge.

Küresel Sürdürülebilir Yatırım İttifakı (2021). *Küresel sürdürülebilir yatırım incelemesi 2020*. https://www.gsi-alliance.org/wp-content/uploads/2021/08/GSIR-20201.pdf adresinden 18 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

Lovins, A. B., Lovins, L. H., & Hawken, P. (1999). A road map for natural capitalism. *Harvard Business Review, 77* (3), 145-158.

Meadows, D. H., Meadows, D. L., & Randers, J. (1992). Beyond *the limits: confronting global collapse envisioning a sustainable future*. Post Mills, VT: Chelsea Green Publishing.

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1972). *The limits to growth: a report for the Club Of Rome's project on the predicament of mankind,* Universe Books.

Nichols, A. (2021). Sustainable finance: a primer and recent developments. https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/691951/ado2021bp-sustainable-finance.pdf adresinden 15 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

Parker, K. (1993). Economics, sustainable growth, and community. *Environmental Values 2,* 3, 233-45.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. (2023). https://www.kureselamaclar.org/ adresinden 22 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.

Viederman, S. (2005). Sustainability, in Journalism and Mass Communication, Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS).

World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). Our common future, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf adresinden 10 Şubat 2023 tarihinde alınmıştır.

Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: bir yazın taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16* (3), 181-208.

TÜRKİYE'DE MUHASEBE VE DENETİM MESLEK ETİĞİNE YÖNELİK DÜZENLEMELER

Engin Aydın

Giriş

Muhasebe mesleği, işletmelerdeki mali bilgilerin toplanarak kaydedilmesi, sınıflandırması, özetlenmesi, yorumlanması ve mali tablo okuyucularına sunulması faaliyetlerinin yerine getirilmesinde muhasebe bilimden yararlanılmasıdır. Muhasebe mesleğinin faaliyet alanları; mali tabloların hazırlanması ve sunulması, verginin hesaplanması ve beyannamelerinin düzenlenmesi, mali konularda müşavirlik, mali planlama, denetim ve tasdik işleridir (Daştan, 2009: 285).

Muhasebenin ortaya koyduğu mali tabloların, muhasebe ilkelerine ve muhasebe standartlarına uygun olup olmadığını inceleyen böylece mali tablolardaki bilgilerin güvenilir olmasını sağlayan muhasebe denetimi, işletme ile ilgili güvenilir ve doğru bilgiye ihtiyacı olan herkesi ilgilendirmektedir (Uzay, Tanç ve Erciyes, 2009: 127). Muhasebe, denetlemenin temel kaynağıdır. Denetleme ise muhasebenin kanunlara, düzenlemelere ve standartlara uygunluğunu sağlamaktadır. Bu nedenle, muhasebe olmadan denetleme dayanaksız kalmakta; denetim olmadan ise muhasebe sağlamasız kalmaktadır (Erdoğan, 2002: 54).

Muhasebe ve denetim birbirini tamamlayan kavramlardır. Muhasebe mesleği yazarlığa, denetim mesleği ise editörlüğe benzemektedir. Denetim, muhasebenin ürettiği bilgileri daha değerli hâle getirmektedir. Çünkü denetimden geçen muhasebe bilgileri sadece işletmenin ticari faaliyetlerini takip etmekte kalmayıp işletme ile ilgili bütün tarafların güvenle kullanımına sunulabilmektedir (Erdemir, 2015: 84-85).

Bu kapsamda muhasebe ve denetim meslekleri, dünyada ve Türkiye'de, birlikte anılmakta ve "muhasebe ve denetim mesleği" olarak tanımlanmakta ve kullanılmaktadır.

Kaynakça

Bilen, A. ve Yılmaz, Y. (2014). Muhasebe mesleğinde etik ve etikle ilgili çalışmalar. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2* (6), 57-72.

Celayir, D. (2019). Kaliteli finansal raporlamada muhasebe meslek etiğinin önemi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *30* (1), 199-210.

Çakalı, K. R. ve Baloğlu, G. (2023). Bağımsız denetim etik uygulamaları çerçevesinde iç denetim etik uygulamalarının değerlendirilmesi. *Ida Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi*, *6* (1), 1-19.

Çetin, A. C. ve Dağlı, S. Ş. (2014). Muhasebe meslek etiği ve meslek mensuplarının etik hakkındaki görüşleri üzerine Isparta ilinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 55-84.

Çiftçi, B. ve Çiftçi, Y. (2019). Muhasebe meslek etiği düzenlemeleri çerçevesinde ihbarcılık. *Journal of Academic Value Studies*, *3* (11), 106-125.

Çukacı, Y. C. (2006). Kamuyu aydınlatmada muhasebe meslek elemanının etik anlayışı ve İzmir ilinde bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8* (1), 89-111.

Daştan, A. (2009). Etik eğitiminin muhasebe eğitimindeki yeri ve önemi: Türkiye değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, XXVI*(1), 281-311.

Demir, B. (2015). Muhasebe ve denetim mesleğinde etik. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, *4* (4), 341-352.

Erdemir, N. K. (2015). Muhasebede Sürekli Denetim Anlayışı ve Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya).

Erdoğan, M. (2002). Muhasebe, denetim ve bağımsız denetimin gerekliliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 3* (1), 51-63.

Gür, E. (2018). Muhasebe meslek etiği. *Adam Academy Journal of Social Sciences 8* (2). 371-407.

KGK (2019). Bağımsız denetçiler için etik kurallar hakkında tebliğ. T.C. Resmî Gazete (22.09.2019).

Korucu, E. (2018). Muhasebe hata ve hileleri ile muhasebe mesleğinde etik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi).

Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının etik ikilemleri: Kars ve Erzurum illerinde bir araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63*(2), 143-170.

Maliye Bakanlığı (1992). 1 Seri No'lu muhasebe sistemi uygulama genel tebliği. T.C. Resmî Gazete (26.12.1992).

Sakarya, Ş. ve Kara, S. (2010). Türkiye'de muhasebe meslek etiğine yönelik düzenlemeler ve meslek mensupları tarafından algılanması üzerine bir alan araştırması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2010*(1), 57-72.

SPK (2006). Seri X, 22 No'lu Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ. T.C. Resmî Gazete (12.0.6.2006).

TİDE "Etik Kurallar" https://www.tide.org.tr/page/27/Etik-Kurallari adresinden 08.07.2023 tarihinde alınmıştır.

TÜRMOB (2001). Serbest muhasebecilik, serbest muhasebeci mali müşavirlik ve yeminli mali müşavirlik meslek ahlak kuralları ile ilgili mecburi meslek kararı. T.C. Resmî Gazete (18.10.2001)

TÜRMOB (2007). Serbest muhasebeci mali müşavirler ve yeminli mali müşavirlerin mesleki faaliyetlerinde uyacakları etik ilkeler hakkında yönetmelik. T.C. Resmî Gazete (19.10.2007).

TÜRMOB (2014). Muhasebe meslek mensuplarının etik eğitimi ve etik sözleşme yapılması hakkında tebliğ. T.C. Resmî Gazete (27.03.2014).

Uyar, S. (2005). Muhasebe Mesleğinde Etikle İlgili Düzenlemeler. Erişim tarihi: 07.07.2023 http://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/suleyman/001/ adresinden 07.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Uzay, Ş., Tanç, A. ve Erciyes, M. (2009). Türkiye'de muhasebe denetimi: geçmişten geleceğe-1. *Mali Çözüm Dergisi,* (95), 125-140.

Yıldız, G. (2010). Muhasebe mesleğinde meslek etiği ve Kayseri il merkezinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (36), 155-178.

3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu (1989). T.C. Resmî Gazete (13.6.1989).

MUHASEBE EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE MESLEK ETİĞİ ALGISI: BETİMSEL BİR İÇERİK ANALİZİ

Fatma Çıtak

Giriş

Etik, her meslek grubunda olduğu gibi muhasebe mesleğinin de en önemli unsurlarından biridir. Türkiye'de ve dünyada meydana gelen muhasebe skandallarının ekonomik sorunlara neden olması, bireysel ve kurumsal etiğin veya ahlâki değerlerin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Dünyanın her neresinde olunursa olunsun, kültürler ve değerler ne kadar farklı olursa olsun, insanoğlunun etik ilkeleri genel olarak birbirlerine yakın olmaktadır. Bu ilkelerin, bir toplumun hem insani hem mesleki yönden gelişmesini sağlayan gençlere ve öğrencilere öğretilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, muhasebe mesleği açısından etiğin önemi yalnızca üniversitelerde verilen öğrenimle değil, aile ortamında bireylere küçük yaşlardan itibaren etik ve ahlâki davranışların benimsetilerek verilmesi gerekmektedir. Çünkü genç yaşta yaşam biçimi olarak benimsenen etik bilinç muhasebe mesleğinde etik dışı davranışlara yönelimin azalmasını sağlamaktadır. Etik dışı davranışların azalması ise hem şirket hem de ülke ekonomisi için olumlu yönde katkı sağlamaktadır.

Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe meslek etiği algılarıyla ilgili yapılan çalışmaların incelendiği bu bölümde öncelikle meslek etiği kavramından bahsedilerek muhasebe mesleği, muhasebe mesleğinde etik ve muhasebe meslek etiği eğitimi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra çalışma kapsamında son on beş yılda (2008-2022 yılları) muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe meslek etiği algıları üzerine yapılan ulusal veri tabanındaki çalışmaların betimsel içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

Betimsel içerik analiz yöntemine dayalı olarak yapılan bu çalışmada ifade edilen konu bağlamında yapılan araştırmalar sınıflandırılmıştır. Bu açıdan mev-

Kaynakça

Abbott, A. (1983). Professional ethics*. American Journal of Sociology, 88*(5), 855-885. doi: 10.1086/227762

Ağyar, E., Angay Kutluk, F. ve Cengiz, E. (2012). Meslek yüksekokulları muhasebe bölümü öğrencilerinin sosyoekonomik değişkenler ışığında mesleki etiğe bakış açılarının incelenmesi (Akdeniz Üniversitesi örneği). *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *7*(25), 4203-4228.

Akbaş, H. E., Özsözgün Çalışkan, A. ve Özarslan, E. (2009). Muhasebe mesleğinde etik algısı ve etik dışı davranışlarla ilişkisi: işletme bölümü öğrencileri üzerine bir inceleme. *Öneri Dergisi*, *8*(32), 175-184. https://doi.org/10.14783/maruoneri.696187

Akın, O. ve Özdaşlı, K. (2014). Muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerinde uymaları gereken etik ilkelere uyma düzeyine yönelik meslek mensupları ile meslek yüksek okulu muhasebe bölümü öğrencilerinin algıları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 59-74. doi.org/10.25095/mufad.396477

Arslan, H., Gökoğlan, K. ve Bulut, M. (2018). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algıları üzerine bir araştırma. *Elektronik sosyal bilimler dergisi*, *17*(65), 278-294. https://doi.org/10.17755/ esosder.330372

Bayazıtlı, E., Çelik, O. ve Gürdal, K. (2022). *Genel muhasebe.* (4.Baskı). Siyasal Kitabevi.

Boztosun, D., Aksoylu, S., Baraz, E. H. ve Altınışık, F. (2018). Muhasebe ve finans eğitimi alan öğrencilerin meslek mensuplarının mesleki etik ilkelerine uyma düzeyine yönelik algıları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, *20*, 1-14.

Büyükarıkan, U. ve Eryılmaz, C. (2021). Lisans düzeyinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin mesleki tutumlarının belirlenmesi. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, *14*(1), 73-100. https://doi.org/10.29067/muvu.716959

Carey, J. L. (1956). Professional ethics of certified public accountants. *AICPA Professional Standards*. 359. https://egrove.olemiss.edu/aicpa_prof/359

Ceylan, P. ve Terzi, S. (2016). Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin meslek etiği algılamalarının incelenmesi: Çankırı Karatekin üniversitesi örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(3), 312-327.

Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, *39*(174).

Çil Koçyiğit, S., Uzuner, M., Salğın, E. ve Yüksek, M. (2017). Öğrencilerin muhasebe meslek etiği algısı: Gazi üniversitesinde bir uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(2), 158-177.

Daştan, A. (2009). Etik eğitiminin muhasebe eğitimindeki yeri ve önemi: Türkiye değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *26*(1), 281-311.

Erdoğdu, A. H. (2021). Muhasebe mesleği ve etik: muhasebe mensubu aday adayları üzerine bir inceleme. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 218-233.

Ergun Özler, D., Dil Şahin, M. ve Giderler Atalay, C. (2010). Teorik bir çerçevede whistleblowing-etik ilişkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(2), 169-194

DergiPark, TÜBİTAK ULAKBİM, www.dergipark.org.tr.

Fatt, J. P. T. (1995). Ethics and the accountant. *Journal of Business Ethics*, *14*, 997-1004.

Fleming, A. I. M. (1996). Ethics and accounting education in the UK-a professional approach?. *Accounting Education*, *5*(3), 207-217. https://doi.org/10.1080/096392896000 00021

Gül, H. (2016). İş ve çalışma yaşamında etik ve ahlâkla ilgili kavramlar üzerine bir tartışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(36), 522-535.

Gülmez, T. Y. ve Kıymetli Şen, İ. (2021). Muhasebe mesleğinde etiğin önemi ve muhasebe meslek mensubu adaylarının etik algılarının ölçülmesi üzerine İstanbul ilinde bir araştırma. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi,* (16), 18-40. https://doi.org/10.20860/ijoses.959079

Güney, C. (2018). Muhasebe meslek elemanı adaylarının mesleki etik algısı üzerine bir araştırma: Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(65), 295-316. https://doi.org/10.17755/esosder.331932

Huterski, R., Voss, G., & Huterska, A. (2020). Professional ethics in accounting as assessed by managers of economic units.

Jaijairam, P. (2017). Ethics in accounting. *Journal of finance and accountancy*, *23*, 1-13.

Karacan, S. (2014). *Etik kavramı ve muhasebe meslek etiği.* (1.Baskı). Umuttepe Yayınları

Klimek, J., & Wenell, K. (2011). Ethics in accounting: an indispensable course?. *Academy of Educational Leadership Journal*, *15*(4), 107.

Krippendorff, K. (1989). Content analysis. *repository.upenn.edu*

Kurnaz, N. ve Gümüş, Y. (2010). Muhasebe bölümü öğrencilerinin muhasebe mesleği ile ilgili etik dışı davranışlara ilişkin algı analizi: Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (46), 157-174.

Kurt, G., Okan, P. ve Başer, F. (2010). Muhasebe meslek mensubu olabilecek öğrencilerin meslek etiği konusundaki algılama ve eğilimlerinin belirlenmesi. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, *3*(1), 1-20.

Kutlu, H. İ. (2020). *Meslek etiği.* (6.Baskı). Nobel Yayınevi

Low, M., Davey, H., & Hooper, K. (2008). Accounting scandals, ethical dilemmas and educational challenges. *Critical perspectives on Accounting*, *19*(2), 222-254. https://doi.org/10.1016/j.cpa.2006.05.010

Marşap, B. (1996). Muhasebe mesleği fonksiyonları ve meslek mensuplarının nitelikleri. *Yaklaşım Dergisi*, *37*, 119-123.

Özçelik, A. (2022). *İş ve meslek etiği.* (1.Baskı). Ekin Yayınevi.

Özkol, E., Dündar, K., Çelik, M. ve Gönen, S. (2005). Meslek etiği ve muhasebe meslek elemanlarının etik ilkelere duyarlılık düzeyinin araştırılması. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (15), 107-124.

Öztürk, S. ve Akarsu, O. N. (2021). Muhasebe dersi alan öğrencilerin etik algısı: Kafkas ve Iğdır Üniversitesi örneği. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(2), 93-101.

Rossouw, G. J. (1997). Business ethics in South Africa. *Journal of Business ethics*, *16*, 1539-1547.

Sönmez, Y. ve Altınışık, F. (2021). Üniversite öğrencilerinin muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik ilkelerine uyma düzeylerine yönelik algıları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 23*, 81-100. https://doi.org/10.31460/mbdd.836622

Serçemeli, M. (2018). Muhasebe dersi alan öğrencilerin iş etiğine bakış açılarına ilişkin Giresun Üniversitesinde vaka araştırması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *14*, 99-114.

Sevilengül, O. (2020). *Genel muhasebe.* (19.Baskı). Gazi Kitabevi.

Şahin, Ş. ve Akın, O. (2018). Muhasebe meslek mensupları ve muhasebe dersi alan öğrencilerin ahlaki gelişim ve etik ile ilgili tutumlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *10*(25), 397-420. https://doi.org/10.20875/makusobed.422665

Şendurur, U. (2020). Muhasebe dersi alan öğrencilerin muhasebe meslek etiği ilkelerine yönelik algı düzeylerinin ölçülmesi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(2), 381-393. https://doi.org/10.31463/aicusbed.741560

Tekin, M. S. ve Angay Kutluk, F. (2021). Muhasebe eğitiminde etik ve etik algısı: Akdeniz Üniversitesi örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (34), 149-164. https://doi.org/10.20875/makusobed.995576

Temelli, F. (2020). Meslek Yüksekokulu muhasebe ve vergi programı öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algısı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinde bir araştırma. *Journal of Accounting and Taxation Studies, 13*(3), 637-665. https://doi.org/10.29067/muvu.655247

Temiz, H., Hacıhasanoğlu, T. ve Özdemir, N. (2018). Meslek etiği dersinin öğrencilerin hile karşısındaki tutumları ve raporlama eğilimleri üzerindeki etkisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(2), 137-155. https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.406439

Thomas, S. (2012). Ethics and accounting education. *Issues in Accounting Education*, *27*(2), 399-418. https://doi.org/10.2308/iace-50119

TÜRMOB (2020). *Muhasebe Meslek Mensupları İçin Uluslararası Etik Kurallar El Kitabı.* www.turmob.org.tr

Uyar, S., Kahveci, A. ve Yetkin, M. (2015). Öğrencilerin muhasebe meslek etiği algısı: ALTSO meslek yüksekokulu örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 237-247.

Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi,* (10), 188-201. https://doi.org/10.21733/ibad.871703

Yalçın, S. (2019). Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin etik konusunda tutumları: Kütahya araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (83), 147-172. https://doi.org/10.25095/ mufad.579944

Yıldırım, A. ve Uyar, S. (2020). *Muhasebe ve denetim meslek hukuku ve etiği.* (3. Baskı). Ekin Yayınevi.

Yılmaz, E., Aslan, T. ve Kızıl, C. (2022). Muhasebe eğitiminde etik ikilem ve etik karar alma konularının değerlendirilmesine yönelik üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 24*(3), 677. https://doi.org/10.31460/mbdd.973443

Young, J. J., & Annisette, M. (2009). Cultivating imagination: Ethics, education and literature. *Critical Perspectives on Accounting*, *20*(1), 93-109. https://doi.org/10.1016/j.cpa.2007.03.003

Yücenurşen, M., Duman, H. ve Polat, Y. (2017). Muhasebe eğitimi alan meslek yüksekokulu öğrencilerinin etik davranışlarının tespiti üzerine bir araştırma: Ortaköy MYO örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *20*(2), 96-110. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.308603<

Yükçü, S. ve Alkan, G. İ. (2020). *Senaryolarla denetimde etik.* (1.Baskı). Detay Yayıncılık.

KAMU ORGANİZASYONLARINDA RİSK YÖNETİMİ
Bingöl İli Kamu Hastaneleri Örneği

Fadime Korkut
Aydın Usta

nobel bilimsel

KAMU ORGANİZASYONLARINDA RİSK YÖNETİMİ
Bingöl İli Kamu Hastaneleri Örneği
Fadime Korkut - Aydın Usta

Yayın No.: 1638
ISBN: 978-625-398-589-9
E-ISBN: 978-625-398-590-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Korkut, Fadime., Usta, Aydın.
Kamu Organizasyonlarında Risk Yönetimi: Bingöl İli Kamu Hastaneleri Örneği / Fadime Korkut - Aydın Usta
1. Basım, XII + 168 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-589-9
E-ISBN: 978-625-398-590-5
1. Risk 2. Risk Yönetimi 3. Kamu Hastaneleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR DİZİNİ ..... **Vİİ**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **İX**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **Xİ**

1. GİRİŞ **1**
1.1. Araştırmanın Konusu 1
1.2. Araştırmanın Önemi 2
1.3. Araştırmanın Sunuş Sırası 5

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMATİĞİ **7**
2.1. Araştırmanın Amaçları 7
2.2. Araştırmanın Soruları 8
2.3. Araştırmanın Hipotezleri 9

3. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BİLGİ DURUMU **11**
3.1. Araştırma ile İlgili Kavramlar 11
3.1.1. Risk ve Risk Yönetimi 11
3.1.2. Kamu Organizasyonu 14
3.1.3. Bilgisizlik, Tehlike ve Kriz 14
3.1.4. Olasılık 14
3.1.5. Etkililik (Effectiveness) ve Verimlilik (Efficiency) 15
3.1.6. Performans ve Performans Yönetimi 16
3.1.7. Diğer Bazı Stratejik Kavramlar 16
Risk Bulaşması 16
Risk Alma İstekliliği (Risk İştahı) 16
Risk Toleransı 17
Risk Algısı 17
Risk Kültürü 20
3.2. Risk Yönetiminin Tarihsel Geçmişi, Bugünü ve Geleceği 20
3.2.1. Risk Yönetimi Kavramının Tarihsel Gelişimi 20
3.2.2. Türk Sağlık Kültüründe Risk Algısı 23
3.2.3. Risk Yönetiminin Bugünü ve Geleceği 24
3.3. Risk Yönetim Standartları 27
3.4. Risk Yönetim Süreci 31

3.4.1. Risk Yönetim Programı Geliştirilmesi 34
3.4.1.1. Planlama 34
3.4.1.2. Organize Etme (Örgütleme) 36
3.4.1.3. Yazma (Dokümantasyon) 36
3.4.2. Risk Analizi 36
3.4.2.1. Risk Analiz Yöntemleri 37
3.4.2.2. Risk Analizinin Aşamaları 41
3.4.2.2.1. Tanımlama 41
3.4.2.2.2. Ölçme 43
3.4.2.2.3. Değerlendirme 43
3.4.3. Çözüm Analizi 43
3.4.3.1. Çözümlerin Tanımlanması 44
3.4.3.2. Çözümlerin Ölçülmesi 44
3.4.3.3. Çözümlerin Değerlendirilmesi 44
3.4.4. Karar Süreci 45
3.4.4.1. Karar Modelleri 45
3.4.4.2. Destekleme 45
3.4.4.3. Uygulama 46
3.4.5. Sistem Yönetimi 46
3.4.5.1. İzleme ve Gözden Geçirme 46
3.4.5.2. Karar Verme 47
3.4.5.3. İletişim ve Raporlama 47
3.5. Risk Türleri 50
3.6. Risk Boyutları 53
3.7. Riske Karşı Çözüm Üretme Yöntemleri 55
3.7.1. Riskten Kaçınma (Avoiding the risk) 56
3.7.2. Riskin Olasılığını ya da Etkilerini Azaltma 56
3.7.3. Riski Transfer Etme (Transferring the Risk) 56
3.7.4. Riski Kabul Etme 57
3.8. COSO (Committee of Sponsoring Organizations) ve Kurumsal Risk Yönetimi Uygulamaları 57
3.8.1. Kurumsal Risk Yönetiminin Unsurları 58
3.8.2. Güncellenmiş COSO Kurumsal Risk Yönetimi Bütünleşik Çerçevesi 62
3.8.3. Risk Yönetiminin Amaçları 64
3.8.4. Risk Yönetiminin Problemleri 66
3.8.5. Kurumsal Risk Yönetiminin Faydaları 68
3.9. Kamuda Kurumsal Risk Yönetimi Çalışmaları ve Hukuki Düzenlemeler 70
3.9.1. Kamu Organizasyonlarında COSO ve İç Kontrol Mevzuatına Uyum Çalışmaları 70

3.9.1.1. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu 71
3.9.1.2. İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslar 71
3.9.1.3 Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği 71
3.9.1.4. Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planı 73
3.9.2. Hastanelerde Bulunan Risklerin Sınıflandırması 73
3.9.3. Hastanelerde Risk Yönetimi Mevzuat Düzenlemeleri ve Uygulamaları; PUKO Döngüsü Örneği 75
3.10. Kurumsal Risk Yönetiminde Organizasyon; Görev, Yetki ve Sorumluluk 77
3.10.1. Yönetim Kurulunun Sorumluluğu 77
3.10.2. Üst Yöneticinin Sorumluluğu 78
3.10.3. Yöneticilerin Sorumluluğu 78
3.10.4. Kurumsal Risk Yöneticisinin Sorumluluğu 79
3.10.5. İç Denetçilerin Sorumluluğu 80
3.10.6. Dış Denetçilerin Sorumluluğu 80
3.10.7. Diğer Çalışanların Sorumluluğu 81
3.11. Risk Yönetiminde En İyi Uygulamalar 81

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ 85
4.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi 85
4.2. Araştırmanın Yöntemi 85
4.3. Veri Toplama ve İşleme Araçları 85
4.4. Etik Düşünceler 86

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE ANALİZİ 89
5.1. Nicel Yaklaşım 89
5.1.1. Katılımcıların Portresi 89
5.1.2. Verilerin Sunumu ve Analizler 92
5.1.3. Araştırma Bulgularının Özetlenmesi 125
5.1.4. Hipotezlerin Sınanması, Kabulü veya Reddi 127
5.2. Nitel Yaklaşım 129

6. ANALİZ SONUÇLARININ YORUMLANMASI VE TARTIŞMA 133
6.1. Temel Sonuçların Yorumlanması ve Sentez 133
6.2. Kapsam ve Sınırlılık 151
6.3. Araştırmacılara Öneriler 152

7. GENEL SONUÇ 153

KAYNAKÇA 157

KAYNAKÇA

Akçakanat, Ö. (2012). Kurumsal risk yönetimi ve kurumsal risk yönetim süreci. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. C.4, S.7, 30-46

Aksay, K. (2003). *Hastanelerde risk yönetimi ve bağlantılı fonksiyonlar: İstanbul Memorial Hastanesi örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi S.B.E.,

Alpcan, T., Bambos N. (2009, June). *Modeling Dependencies İn Security Risk Management.* Fourth İnternational Conference on Risks and Security of İnternet and Systems (Crisıs), IEEE Toulouse.

Altıntaş, A. (2012) "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da tıp ve darüşşifalar", Anadolu ve Osmanlı şefkat abideleri şifahaneler (ed. Abdullah Kılıç), Diasan Basım.

Amaonwu, Ezinne, LL.B, M.A. P.W. (2016). *Risk Analysis and Management*. Salem Press, Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Andersen, Torben J. (April 2010). Combining central planning and decentralization to enhance effective risk management outcomes. *Risk Management.* 12 (2), 101-115. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Andrews, John J., Moss, Bob (2002). *Reliability and Risk Assessment* (Second edition). Amer Society of Mechanical, Professional Engineering Publishing.

Apgar, D. (2006). *Risk Intelligence: Learning to Manage What We Don't Know***.** Boston: Harvard Business School Press

Asosheh A., Dehmoubed, B. and Khani, A. (2009). *A New Quantitative Approach For İnformation Security Risk Assessment,* 2nd IEEE İnternational Conference on Computer Science and İnformation Technology (ICCSIT). Beijing, China. 222–227 Erişim Adresi: https://ieeexplore.ieee.org

Arslan, I. (2008). *Kurumsal risk yönetimi*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Erişim Adresi: http://www.sgb.gov.tr

Aydeniz, E. Ş. (2008). *Risk yönetimi*. Denizli: Arıkan Basım Yayım Dağıtım

Bacaklıoğlu, G. (2017). *Büyük ölçekli konaklama işletmelerinde risk yönetimi algısı (Muğla İli Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Bakan, İ.ve Kefe, İ. (2012). Kurumsal açıdan algı ve algı yönetimi. *KSÜ İİBF Dergisi*, 19-34. Erişim adresi: http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107639

Bolak, O. (1950). Hastanelerimiz: eski zamanlardan bugüne kadar yapılan hastanelerimizin tarihi ve mimari etüdü, İstanbul Matbaacılık.

BDDK, *İtibar Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber* (31 Mart 2016). Sayı: 6827, Erişim Adresi: https://www.bddk.org.tr

Bolgün, E. (2010). *Küresel krizin nedeni risk yönetimi mi?,* Karacal, M., Baklacı, H. F., Yetkiner, H. (Ed.), Küresel kriz ve risk yönetimi: yanılgılar ve gerçekler (ss: 1-8) içinde. İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir. Erişim adresi: http://kutuphane.ieu.edu.tr/wp-content/

Büyük Larausse Sözlük ve Ansiklopedi (1986). İstanbul: Milliyet Yayınları

Baglini, Norman A. (June, 1977). Risk management in ınternational. *The Journal of Risk and Insurance,* 44 (2), 341-345. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Bandaly, D., Satir, A., Kahyaoglu, Y., ve Shanker L. (November 2012), Supply chain risk management ı: conceptualization, framework and planning process, *Risk Management,* 14 (4), 249-271. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Barry B. and Gordon K. (Mar.,-Apr., 1998), "Risk culture in public and private organizations" *Public Administration Review*, 58 (2), 109-118. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Basel II Risk Parameters (Second edition). (2004). Bernd Engelmann and Robert Rauhmeier (Ed.). Springer. Erişim adresi: http://www.hkfrm.org/resources/Risk_Parameters.pdf

Baxter, R., Bedard, J. C., Hoitash, R., and Yezegel, A. (2013). Enterprise risk management program quality: determinants, value relevance, and the financial crisis, *Contemporary Accounting Research,* 30 (4), 1264–1295.

Beck, M. (2004). Obstacles to the evolution of risk management as a discipline: some tentative thoughts, *Risk Management*, 6 (3), 13-21. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Bisias, D., Floo, M., Andrew W. Lo. and Valavanis, S. (2012). A survey of systemic risk analytics. *Finance and Economy*, 266. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Bostrom, R. E. (2003). Corporate governance: developments and bast practices one year after Sorbones- Oxley. *İnternational Financial Law Rewiev,* 15 (1), 72-87. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Carmichael, D. R. ve Willingham, John J. (1989). *Auditing concepts and methods a guide to current auditing theory and practice* (Fifth Edition). McGraw-Hill Book Company

Carroll, R. (2001), *Risk management handbook for health care organizations* (Third Edition). Jossey-Bass Inc.

Cassidy, S. M., Richard L. Constand, Richard B. Corbett (Aralık, 1990). The market value of the corporate risk management function", *The Journal of Risk and Insurance,* 57 (4), 664-670. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Chelst, K., Bodily, S. E. (Dec., 2000). Structured risk management: filling a gap in decision analysis education. *The Journal of the Operational Research Society*, Vol. 51(12). Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Close, D. B. (Sep., 1974). An organization behavior approach to risk management. *The Journal of Risk and Insurance*, 41 (3), 435-450. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Cohen, S. A. (Autumn, 1993). Defining and measuring effectiveness in public management. *Public Productivity & Management Review*, Vol. 17 (1), 45-57. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Corbett, B. R. (2004). A view of the future of risk management. *Risk Management*, 6 (3), 51-56. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Corvellec, H. (Jul. - Oct., 2009). the practice of risk management: silence is not absence. *Risk Management*, 11 (3), 285-304. Erişim Adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Covello, V. and Peter M. S. (2001). Risk Communication: evolution and revolution, Baltimore: John Hopkins University Press. Erişim adresi: http://eds.b.ebscohost.com

CRAMM (2001). *CRAMM user guide, risk analysis and management method*, United Kingdom Central Computer and Telecommunication Agency (CCTA), UK

Crouhy, M., Dan, G. and Mark, R. (2000). *Risk management*. McGraw-Hill Education.

Çekerol, G. S. (2013). *Lojistik yönetimi ders notları* Ünite 1-8" Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2823, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1781

Dabari, I. J., and Saidin, S. Z. (2014 August). A theoretical framework on the level of risk management implementation in the nigerian banking sector: the moderating effect of top management support. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 164, 627–634

Daft, R. L. (1991), *Management* (Sec. Edit)., USA: Dryden Press

Damodaran, A. (Mar. - Apr., 2005). Value and risk: beyond betas. *Financial Analysts Journal*, Vol. 61 (2), 38-44. Erişim Adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Danfeng, Y., Fangchun, Y., Yu, L. (2009, October). *Service-based quantitative calculation of risk for NGN,* 2nd IEEE international conference on broadband network & multimedia technology, Beijing, China. 306–310. Erişim Adresi: https://ieeexplore.ieee.org

D'arcy, Stephen P. (2001). Enterprise risk management. *Journal of Risk Management of Korea*, 12 (1)1-24. Erişim Adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Derici, Onur, Tüysüz, Zekeriya ve Aydın Sarı (2007). Kurumsal risk yönetimi ve sayıştay uygulaması. *Sayıştay Dergisi*, 65,151-172. ErişimAdresi: http://denetimakademisi.com

Dickinson, Gerry (2001, July). Enterprise risk management: ıts origins and conceptual foundation. *The Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice***,** 26 (3) 360-366

Dinapoli, T. (2007). Standards for ınternal control in new york state government, Erişim Adresi: https://www.osc.state.ny.us/agencies/ictf/docs/intcontrol_stds.pdf

Docter, Judy (2016), Build a culture of risk management. *People & Strategy,* 39 (1), 9-9

Dorfman, M. S. (1998), *Risk management and ınsurance* (6th eds). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall

Drucker, P. F. (1996). *Yönetim Uygulaması*. (Çev: E.Sabri Yarmalı), İstanbul.

Den Braber, F., I. Hogganvik, M. S. Lund, K. Stolen and F. Vraalsen (2007). Model-based security analysis in seven steps a guided tour to the CORAS method. *BT Technology Journal,* 25 (1), 101-117. Erişim Adresi: https://link.springer.com/content /pdf/10.1007%2Fs10550-007-0013-9.pdf

De Zwaan, L., Stewart, J. and Subramaniam N. (2011). İnternal audit involment in enterprise risk management. *Managerial Auditing Journal,* 26 (7), 586-604.

ECRI (2003, March). Risk and quality management strategies. *Healthcare Risk Control*, V. 2

Emhan, A. (2009). Risk yönetim süreci ve risk yönetmekte kullanılan teknikler. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi***,** 23 (3), 209-220. Erişim Adresi: http://dergipark.gov.tr/atauniiibd

Erdem, E. (2014). *Kurumsal risk yönetiminde çalışanların risk algısı: Bir kalkınma ajansı örneğinde* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üni. S.B.E., veri tabanından erişildi (Erişim No: 376370).

Erdoğan, M. (2000). *Genel İşletme* (Şan Özalp Edit.), Anadolu Üniv. Yayınları, No: 931, Eskişehir

Ermisket, E. G. (2011). Kamu Kurumlarında Risk Yönetimi, Bir Uygulama Önerisi. *Denetişim Dergisi*, 47-60

Everson Miles, E.A., Chesley, D. L., Martens, F. J. (June, 2017). *COSO, Enterprise risk management, ıntegrating with strategy and performance executive summary*, Erişim adresi: https://www.coso.org/Documents/2017-COSO-ERM-Integrating-with-Strategy-and-Performance-Executive-Summary.pdf

Farahmand, F., N., S.B., Enslow, P.H. and Sharp, G.P. (2003). *Managing vulnerabilities of information systems to security incidents***,** The 5th İnternational Conference On Electronic Commerce.

Farahmand F. N., S.B., Sharp, G.P., Enslow, P.H. (2005). A management perspective on risk of security threats to information systems**.** *Inf Technol Manag*, 6 (2–3), 203–225

Fone, M., Young, P. C. (2005). *Managing risks in public organisations*. Perpetuity Press.

GAO (August, 2001). *İnternal control management and evaluation tool*. United States General Accounting Office internal control standards. Erişim Adresi: https://www.gao .gov/assets/80/76615.pdf

Gallagher, A. J. (2009). *Risk Management Services*, Erişim Adresi: https://www.ajg.co m/medi a/850674/Road-to-Implementation-ERM-for-Colleges.pdf

Gates, S., Nicolas, J. L., and Walker, P. L. (2012). Enterprise risk management: a process for enhanced management and improved performance. *Management Accounting Quarterly*, 13(3), 28–38

Gatzert, N., ve Martin, M. (2015). Determinants and value of enterprise risk management: empirical evidence from the literatüre. *Risk Management and Insurance Review*, 18(1), 29–53

Ghain, F. S. (1967). A theory of pure risk management in the busıness firm. *Journal of Risk & Insurance*, 34 (1), 121-129.

Griffin, D. (2006), *Hospitals, what they are and how they work,* Third Edition, Jones and Bartlett Publishers

Griffiths, P. (2005), *Risk - Based Auditing*, Great Britain: TJ İnternatinal Ltd.

Gordon, L. A., Loeb, Martin P. and Tseng, Chih Yang (2009). Enterprise risk management and firm performance: a contingency perspective. *Journal of Accounting and Public Policy*, 28 (4), 301–327.

Guglielmo G. (2004). Analyzing and prioritizing risk in IT security: methods for gathering information in a dynamic environment. *Commer Law Bull*, 19 (4), 20–23

Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 61-85

Gül, G., Bol, P., ve Erbaycu, A. E. (2013). Hasta ve çalışan güvenliğinde risk yönetimi: bir eğitim araştırma hastanesi'nde yapılan risk analizi ve iyileştirmeler. *Sağlıkta Kalite ve Performans Dergisi*, S: 5

Güleç, S. ve Gökmen, H. (21 Mart, 2009). *Bir işletme olarak hastanelerde risk yönetimi ve hasta güvenliği.* 1. Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi Bildirileri, Antalya.

Güneş, P. (2009). *Kurumsal risk yönetimi ve Türkiye'de farkındalığına ilişkin bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi), İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü İşletme Mühendisliği Anabilim Dalı.

Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik, (6 Nisan, 2011). *Resmi Gazete* (Sayı: 2789). Erişim adresi: http://tbmm.gov.tr

Hansson, S. O. (2001). A Descriptive framework for public risk management. *Risk Management*, 3 (3), 23-32

Hardy, K. (2010). *Managing risk in government: an ıntroduction to enterprise risk management,* IBM Center for The Business of Government, Erişim adresi: http://enterrasol utions.com/media/docs/2013/09/RiskinGovernment.pdf

Harrington, S. E. and Niehaus, G. R. (1999). *Risk management and insurance*, Boston: Irwin McGraw- Hill

Head, G. L. and Horn, S. II (1991). *Essentials of risk management* (2nd edn). Malvern: PA: Insurance Institute of America.

Hillson, D. and Murray-Webster, R. (2004). Understanding and managing risk attitude. 1-11, Erişim Adresi: http://risk-doctor.com/pdf-files/umraNov04.pdf

Hillson, D. (2002). Extending the risk process to manage opportunities. *International Journal of Project Management*, 20 (3), 235–240.

Hodges, A. (2000). Emergency risk management. *Risk Management*, 2 (4), 7-18

Hoyt, R. E. , Liebenberg, A. P. (December 2011). The value of enterprise risk management. *The Journal of Risk and Insurance*, Vol. 78 (4), 795-822

Hulitt, E., Vaughn, R.B. (2010). İnformation system security compliance to FISMA Standard: A quantitative measure. *Telecommun Syst*, 45 (2–3), 139–152

Husted, B. W. (Aug., 2005). risk management, real options, and corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 60 (2), 175-183

Dong, H. A., Jacob B., Richardson, M. and Whitelaw, R. F. (Feb., 1999). Optimal risk management using options. *The Journal of Finance*, 54 (1), 359-375

İacob, Constantin Ciprian, Ristea, Ana Lucia (2015). Organizational communication and management of risk situations. *Valahian Journal of Economic Studies*, 27-32

İngley, C., Nick van der Walt (Fall, 2008). Risk management and board effectiveness. *İnternational Studies of Management & Organization*, Vol. 38 (3), 43-70

International Standards Organisation (2009). ISO 31000: 2009, Risk management principles and guidelines, Geneva.

INTOSAI (2004), *Guidelines for ınternal control standarts for the public sector*, Belgium, Erişim Adresi: http://intosai.connexcc-hosting.net/blueline/upload/1guicspubsece.pdf

Joint Commision International Accreditation Standarts For Hospitals. (2010). Standarts lists version, USA: Joint Commision International

Jorion, P. (2010). Risk Management. *Annual Review of Financial Economics*, 2, 347-365

Kallman, j. Wm., Maric, R. V. (2004). A refined risk management paradigm", *Risk Management*, 6 (3), 57-68

Kang, Y. C. (Sep., 2005). Strategic management in the public sector: major publications. *Public Performance & Management Review,* 29 (1), 85-92

Kaya, A. (2013). Akdeniz Üniversitesi hastanesi merkez laboratuvarı çalışanlarının mesleki biyolojik risk algı düzeyleri ve etkileyen faktörler ile biyolojik risk değerlendirme ve risk analizi çalışması (Tıpta Uzmanlık Tezi), Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi

Kavaler, F. and Spiegel A. D. (1997). TQM, CQI, and evaluation of the risk management program. *Risk Management in Health Care İnstitutions: A Strategic Approach* (Ed.:Florence Kavaler ve Allen D. Spiegel). Sudbury: Jones and Bartlett Publishers.

Keeney, R. L. (May, 1996). The role of values in risk management. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 545, 126-134

Khanmohammadi, K., Houmb, S.H. (2010). *Business Process-Based İnformation Security Risk Assessment*, 4th İnternational Conference On Network and System Security, 199–206

Kızılboğa, R. (2012). Geleneksel risk yönetiminden kurumsal risk yönetim sistemine geçiş. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 297-316.

Kızılboğa Ö., R., Özşahin Koç, F. (2016). Kurumun sürdürülebilirliğinde itibar riski yönetiminin yeri ve önemi. *Ömer Halisdemir Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi*, 9 (1), Erişim adresi: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/niguiibfd

King Report on Corporate Governance for South Africa (2002). King Committee on Corporate Governance, Institute of Directors in Southern Africa,

Korkmaz, M., Aytaç, A., Kılıç, B., Yücel, A. S., Toker, F. ve Gümüş, S. (10-12 Eylül, 2014). *Sağlık çalışanlarında risk yönetimi ve uygulamaları: özel kamu sağlık kurumları örneği*. 8. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, Lefke Avrupa Üniv. S.B.F., 1-23

Kosmala, M. W. (2014). Risk management practices from risk maturity models perspective. *Journal for East European Management Studies*, 19 (2), 133-159

Kotulic, A.G. (2001). The *Security of the IT Resource And Management Support: Security Risk Management Program Effectiveness,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The University Of Texas At Arlington, USA.

Ku, C.Y., Chang, Y., Yen, D.C. (2009). National information security policy and its implementation: a case study in Taiwan. *Telecommunications Policy*, 33, 371–384.

Kurt, G., Uçma Uysal, T. (2018). COSO kurumsal risk yönetimi çerçevesi güncelleme projesinin getirdiği yenilikler. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, 54, 19-34

Küçükşahin, A., Şafak, İ. C. ve Dedeoğlu, Ç. (2009). "Güvenlik bağlamında risk ve risk yönetimi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5 (10), 9-35.

Küçük Yılmaz, A. (2007). *Uluslararası İşletmelerde Kurumsal Risk Yönetimi*, Konya: Literatürk Yayıları

Lichtenstein S. (1996). Factors in the selection of a risk assessment method**,** *Inf Manag Comput Secur*, 4 (4) 20–25

Liebenberg, A. P., and Hoyt, R. E. (2003). The determinants of enterprise risk management: evidence from the appointment of chief risk officers. *Risk Management and Insurance Review*, 6(1), 37–52

Linnerooth-Bayer J. and Fitzgerald, K. B. (1996). Conflicting views on fair siting processes, *Risk: Health, Safety and Environment*, 7 (2), 119-134

Lin, L., and Lu, Y. (2010). *Key successful factors on information identifying and assessing of enterprise risk management*. 3. International Conference on Information Management and Industrial Engineering, Kunming, China.

Lin, Y., Wen, M., and Yu, J. (2011). Enterprise risk management : strategic antecedents, risk integration and performance. *North American Actuarial Journal*, 16 (702), 0– 48.

Lynn, L. (1987). *Managing Public Policy*, Boston: Little Brown

Mackay, P., Sara B. Moeller, R. (Jun., 2007). The value of corporate risk management. *The Journal of Finance*, 62 (3), 1379-1419

Manab, N.A., Kassim, I., Hussin, M.R. (2010). Enterprise-wide risk management (EWRM) practices: between corporate governance compliance and value creation. *İnternational Review of Business Research Papers*, 6 (2), 239-252

Mayatürk A., E. (2011). *Yetkinliğe Dayalı Performans Yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Măzăreanu, P. V. (1 April, 2013). On the role of implementıng a database system in the risk communıcation process, *Young Economists Journal*

McCrae, M. and Balthazor, L. (2000). ıntegrating risk management into corporate governance: the turnbull guidance. *Risk Management*, 2 (3), 35-45

McCune, S. S. Hsiao, R., Kostelnik, R. (2012). Organizational support and communication**:** a case study of a new risk management tool for university aquatic supervision. *International Journal of Aquatic Research & Education*, 6 (3), 215-225

McNamee, D. (1998), *Business Risk Assessment,* Altamonte Springs: FL Institute of Internal Auditors.

McShane, M. K., Nair, A., ve Rustambekov, E. (2011). Does enterprise risk management increase firm value?. *Journal Of Accounting, Auditing And Finance,* 26 (4), 641-658

Moeller, R. R., (2004). *Sarbanes Oxley and New Internal Auditing Rules*, Canada: John Wiley&Sons.

Nam, J., Jun W., Ge Zhang (Sep., 2008). managerial career concerns and risk management**.** *The Journal of Risk and Insurance***,** 75 (3), 785-809

Nilsen, A. S., Odd E. O. (Oct., 2007). resistance or acceptance? mitigation strategies in risk management, *Risk Management*, 9 (4), 255-270

Nocco, Brian W., ve Stulz, René M. (2006). Enterprise risk management: theory and practice. *Journal of Applied Corporate Finance*, 18(4), 8–20.

NIST (2012), *NİST,* Erişim Adresi: http://www.nist.gov/customcf/get_pdf.cfm?pub id= 912091

Okuyama, S.E., Chang, E. (2004). Modeling *spatial economic ımpacts of disasters*, Berlin: Springer Verlag.

Önder, Ş. ve Ergin, H. (2012). Determiners of enterprise risk management applications in Turkey: an empirical study with logistic regression model on the companies included in ISE (Istanbul Stock Exchange). *Business and Economic Horizons,* 7(1), 19–26

Özbek, L., Erişim Adresi: http://80.251.40.59/science.ankara.edu.tr/ozbek/olas2.pdf

Özbilgin, İ. G. (2012). Risk ve risk çeşitleri, *Bilişim Dergisi*, 86-90 Erişim Adresi: http://www.bilisimdergisi.org/s145/pdf/86-93.pdf

Özer, M. A., (2012). Rekabet ortamında girişimciler için varolabilme reçetesi: risk yönetimi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(1), 143-162.

Özkan, Ö., ve Emiroğlu, O. N. (2006) Hastane sağlık çalışanlarına yönelik işçi sağlığı ve iş güvenliği hizmetleri. *C.Ü.Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10 (3), 43-51.

Öztürk, H., Babacan, E., ve Anahar E. Ö. (2012). Hastanede çalışan sağlık personelinin iş güvenliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (4), 252-268

Parlar, S. (2008). Sağlık çalışanlarında göz ardı edilen bir durum: sağlıklı çalışma ortamı, TAF Prev Med Bull 2008; 7(6), 547-554, https://www.ejmanager.com/mnstemps/1/khb_007_06-547.pdf İletişim Tarihi: 30.07.2018

Pedroso de Lima M. L. (1993). *Percepcao do risco sismico* (PhD thesis). Social and Organizational Psychology, University of Lisbon, Portugal. Akt; Schmidt, Markus (2004). *Investigating risk perception: A short introduction.*

Pehlivanlı, D. (2011). *Kurumsal risk yönetimi uygulamaları (*3. Baskı). İstanbul: Beta Kitap

Perera, J., Holsomback, J. (5-12 March, 2005). *An integrated risk management tool and process.* Proceeding of the Aerospace Conference**,** IEEE

Picos, A. (2012). İmplementation of the risk management process through a gaming scenario in public sector organizations. *Management & Business Administration*, 6, 56-65

Pierce, R. E. (2012). Key factors in the success of an organization's information security culture: A quantitative study and analysis (Doctoral Thesis). Capella University, USA.

Pritchett, S.T., Schmit, Joan T., Doerpinghaus, H.I. and Athearn, J.L. (1996). *Risk Management and Insurance (*7th edn). St Paul, MN: West

Raber, R.W. (2003). The role of good corporate governance in overseeing risk. *Cor-porate Governance Advisor*, 1 (2), 11-16

Rahl, L., Lee, C. (April 2000). reflections on risk management: dealing with the extreme unexpected. *Business Economics*, 35 (2), 20-26

Ranong, P.N., Phuenngam, W. (2009). Critical success factors for effective risk management procedures in financial industries (Unpublished master's thesis). Umea University, Sweden

Raz, T., Hillson, D. (2005). A comparative review of risk management standards. *Risk Management,* 7 (4), 53-66

Razali, A. R. and Tahir, I. M. (2011). Review of the literature on enterprise risk management. *Business Management Dynamics*, 1 (5), 9.

Reid, J. (1993). Essentials of Risk Management. *Journal of Risk and Insurance*, 60 (1), 157-160

Rejda, G.. E. (1998). *Principles of Risk Management and Insurance* (6th edn). Reading, MA: Addison-Wesley

Rogachev, A. Y. (2008). Enterprise risk management in a pharmaceutical company. *Risk Management*, 10 (1), 76-84

Rouse, M. J. (2004). Knowledge translation and risk management. *Risk Management*, 6 (2), 9-15

Rutgers, M. R., Van Der Meer, H. (2010). The origins and restriction of efficiency in public administration: Regaining efficiency as the core value of public administration. *Administration & Society*. 20, (pp: 1-10). Akt; Efe, Şeref (2012). Kamuda stratejik planlamaya dayalı performans yönetİmi: Türkiye uygulaması ve sorunlar. *Sayıştay Dergisi*, 87 (pp: 121-142)

Saka, T., Uğuralp, A. (2006). *Kurumsal risk yönetimi,* TÜSİAD, Erişim adresi: http://17M art-TUSIADSunum.pdf

Saka, T. (2010). Yeni-dünya ekonomik düzeninde risk yönetiminin rolü. *Küresel kriz ve risk yönetimi: yanılgılar ve gerçekler* (Edt: Karacal, M., Baklacı, H. F., Yetkiner, H.). İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, 35, 15-18 Erişim adresi: http://kutuphane.ieu. edu.tr/wp-content/

SAS (2007). *Kurumsal Risk Yönetimi'nde En Önemli Unsurlar: Performans Yönetimi ve Yasal Düzenlemeler*, Erişim adresi: http://www.sas.com/offices/europe/turkey/news/ pressreleases/june2007/ 01.htm

Sayıştay Başkanlığı (2000). *Performans ve Risk Denetim Terimleri* (Derleme), Ankara.

Schmit, J. T. , Roth, K. (Sep., 1990). cost effectiveness of risk management practices, *The Journal of Risk and Insurance*, 57 (3), 455-470

Shameli-Sendi, A., Cheriet, M. (2016). Taxonomy of information security risk assessment (ISRA). *Computers & Security,* 57, 14-30 Erişim adresi: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167404815001650

Shameli-Sendi, A., Jabbarifar, A. M, Shajari, M., ve Dagenais, M. (2010). *FEMRA: Fuzzy expert model for risk assessment,* The Fifth İnternational Conference On İnternet Monitoring And Protection (ICIMP), 48-53 Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/232638117_FEMRA_Fuzzy_expert_model_for_risk_assessment

Sitkin, S. B. and Pablo, A. L. (January 1992). Reconceptualizing the determinants of risk behavior. *Akademy of Management Review*, 17 (1), 9-38

Skipper, H. D., (1998). *International Risk and Insurance*, Boston, MA: Irwin McGraw-Hill

Slovic P., Fischhoff B. and Liechtenstein S. (1986). The psychometric study of risk perceptions. *Risk Evaluation and Management,* pp. 3-24

Steinberg, R. M., Everson, M. E.A., Martens, F. J., Nottingham, L. E. (2004). *Enterprise Risk Management Integrated Framework-Executive Summary*, Erişim Adresi: https://www.coso.org/Documents/COSO-ERM-Executive.pdf

Stulz, R. M. (1996). Rethinking risk management. *Journal of Applied Corporate Finance***,** 9(3), 8–25

Stulz, R.M. (2008). Risk management failures: What are they and when do they happen?. *Fisher College of Business Working Paper Series*, 1-24.

Schindler, E. (2015). How to knock down barriers to effective risk management. *Informationweek***,** 2-7

L. Sun, Srivastava, R.P., Mock, T.J. (2006). An information systems security risk assessment model under the dempster-shafer theory of belief functions. *J Manag Inf Syst*, 22 (4), 109–142

TEB Faaliyet Raporu (2011). Risk türleri itibarıyla uygulanan risk yönetimi politikalarına ilişkin bilgiler. 87-90, Erişim Adresi: https://www.teb.com.tr/ yatirimci/interaktif_2011/

The Orange Book, Management of Risk Priciples and Concepts (October 2004). United Kingdom (UK): HM Treasury

Tillinghast-Towers Perrin Survey (2006). *Enterprise Risk, Management: Trends and Emerging Practices*, An ERM Update on the Global Insurance Industry.

Tippins, S. C. (2004). introduction: risk management: where ıs ıt and where does ıt belong?. *Risk Management*,. 6 (3),. 9-11

Trieschmann, J. S., Gustavson, S. G. and Hoyt, R. E. (2001). *Risk Management and Insurance* (11th edn). Cincinnati: OH: South-Western College.

Türk Dil Kurumu Yönetim Bilimleri Terimleri Sözlüğü (1981), Erişim adresi: www.tdk.gov.tr

Usta, A. (Temmuz, 2010). Kamu kurumlarında örgütsel performans yönetim süreci. *Sayıştay Dergisi*, 78, 31-58, Erişim adresi: http://www.sayistay.gov.tr

Usta, A. (2014). Kamu örgütlerinde stratejik planlama süreci: potansiyel sorunlar ve çözüm önerileri. *Sayıştay Dergis*i, 94, Erişim adresi: www.sayistay.gov.tr

Usta, A. (Temmuz-Eylül 2014). Yeni kamu yönetiminde politikaların değerlendirilmesi: tipolojiler, boyutlar ve ölçütler. *Sayıştay Dergisi,* 94, 5-27

Uysal, Ş., (2015). Performans yönetim sisteminin tanımı, tarihçesi, amaç ve temel unsurlarına genel bir bakış. *EJOVOC: Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5 (2), 32-39

Young, P. C. (2004). Ethics and risk management: building a framework. *Risk Management,* 6 (3), 23-34

Ward, S. (2003). approaches to ıntegrated risk management: a multi dimensional framework. *Risk Management*, 5 (4), 7-23

Walker, R. (2013). *Winning with risk management*, Singapore: World Scientific, Erişim Adresi: http://eds.b.ebscohost.com

Wan Daud, W. N., Haron, H., and Nasir, İ. D. (2011). The role of quality board of directors in enterprise risk management (erm) practices: evidence from binary logistic regression. *International Journal of Business and Management*, 6 (12), 205–212

Wandee, M., Sirisuthi, C. ve Leamvijarn, S. (2017). The study elements and ındicators of risk management system for secondary schools in Thailand. *International Education Studies*, 10 (3)

Waters, D. (2011). *Supply Chain Risk Management, Vulnerability and Resilience in Logistics* (Second Edition)*,* Publisher Kogan Page.

Werlinger, R., Hawkey, K., Beznosov, K. (2009). An integrated view of human, organizational, and technological challenges of it security management, *İnformation Management & Computer Security*, 17 (1), 4-19.

Williams, C. A., Jr and Heins, Richard M. (1989). *Risk Management* (6th eds.). New York: McGraw-Hill

Walker, P. L., Shenkir, W. G., and Barton, T. L. (2002). *Enterprise risk management: pulling it all together*. The İnstitute of İnternal Auditors Research Foundations, Florida: Altamonte Springs

Vaughan, E., Vaughan, T. (1995). *Essential of ınsurance: A risk management perspective*, New York.

Vaughan, E. J. (1997). *Risk Management*, New York: Wiley

Wheeler, E. (2011). *Security risk management: building an information security risk management program from the ground up*. Syngress: Waltham, Erişim adresi: https://www .elsevier.com /books/security-risk-management/wheeler/978-1-59749-615-5>

WHO (2001). *The Role of the Occupational Health Nurse in Workplace Health Management*, Copenhagen, Erişim adresi: http://www.who.int/occupational_health/regions/en/ oeheurnursing.pdf.

WHO (2002). *The World Health Raport, Reducing risks promoting healthy life*, Erişim adresi: http://www.who.int/whr/2002/en/whr02_en.pdf?ua=1, France,

Yaraghi, N., Langhe, R.G. (2011). Critical success factors for risk management systems", *Journal of Risk Research*, 14 (5), 551-581.

Yılmaz C, Yılmaz N. (2006) Osmanlılarda Sağlık. Aktaran: Ovalı, F. (2010). Hasta güvenliği yaklaşımları,1 (1), 33-43, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/303588

Zafiropoulos, I., Metaxiotis, K., Askounis, D. (2005). Dynamic risk management system for the modeling, optimal adaptation and implementation of an ERP system. *Journal of Information Management & Computer Security*, 13 (3).

Zwikael, O., Ahn, M. (2010). The effectiveness of risk management: an analysis of project risk planning across İndustries and countries, Erişim adresi: http://onlinelibrary.wiley.com

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu (2003, 24 Aralık). *Resmi gazete* (Sayı: 25326/5), Erişim Adresi: www.mevzuat.gov.tr

5227 Sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun (2004, 15 Temmuz), *Resmi Gazete* (Sayı: Erişim Adresi: www.tbmm.gov.tr

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004, 23 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 25531/5),

İnternet Adresleri

http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/csgb.portal?page=mevzuat&id=1, E. T: 03.01.2017.

COSO Enterprise Risk Management-Integrated Framework (ERM)-Executive Summary (2004), http://www.coso.org/documents/coso_erm_executive summary.pdf Erişim Tarihi: 02.01.2016

COSO Enterprise Risk Management-Integrating with Strategy and Performance - Executive Summary (2017), https://www.coso.org/Documents/2017-COSO-ERM-Integrating-with-Strategy-and-Performance-Executive-Summary.pdf E. T: 11.06.2018

Ontario Risk and İnsurance Management Society, 2011, Erişim T: 02.02.2017

COSO (June 2018), FAQs for COSO's Enterprise Risk Management — Integrated Framework, https://www.coso.org/documents/ERM-FAQs.pdf

AIRMIC, ALARM, IRM (2002), **A Risk Management Standard**, E-Book, http://readf reenow.com/reading/a-risk-management-standard-irm-alarm-airmic

AIRMIC, ALARM, IRM (2012), **Kurumsal Risk Yönetimine Yapısal Bakış Açısı ve İSO 31000 Yükümlülükleri**, www.theirm.org/media/1001360/SARMERM PublishFinal14Feb2012.pdf Erişim Tarihi: 18.04.2018

Evaluating Internal Controls (2004), Ernest & Young, Fourth in Series, http://www.sarbanes-oxley.be/sarbanes-oxley_effectiveness.html, Erişim Tarihi: 15.01.2016

Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği (26 Aralık 2007), http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071226-21.htm Erişim Tarihi: 21.02.2018

Kamu İç Kontrol Standartları Rehberi (2014), http://www.bumko.gov.tr /Eklenti/8227, kamuickontrolrehberi1versiyon12.pdf?0, Erişim Tarihi: 31.5.2018

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003), http://www.mevzuat.gov.tr, Erişim Tarihi: 21.02.2018

İç Kontrol ve Ön Malî Kontrole İlişkin Usul ve Esaslar (31 Aralık 2005), http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/12/2005, Erişim Tarihi: 21.02.2018

Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planı Rehberi (4 Şubat 2009), http://kontrol.bumko.gov.tr/TR,2260/kamu-ic-kontrol-standartlarina-uyum-eylem-plani-rehberi.html, Erişim: 23.02.2018

COBRA, http://www.riskworld.net/benefits.htm, Ekim 2009

CRAMM, http://en.wikipedia.org/wiki/CRAMM, Ekim 2009

http://www.idkk.gov.tr/Sayfalar/Mevzuat/, **Kamu İç Denetiminde Risk Değerlendirme Rehberi,** Erişim 05.12.2017

Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik, (6 Nisan 2011), Sayı: 27897, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/04/20110406-3.htm, Erişim: 29.06.2017

İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Listesi Tebliği (25 Kasım 2009), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, http://www.ttb.org.tr/mevzuat Erişim Tarihi: 14.04.2018

SAVUNMA YÖNETİMİ
Disiplinlerarası Bir Yaklaşım

Editörler: Arzu Uğurlu Kara - Kubilay Baş

nobel bilimsel

SAVUNMA YÖNETİMİ: DİSİPLİNLERARASI BİR YAKLAŞIM

Editörler: Arzu Uğurlu Kara - Kubilay Baş

Yayın No.: 1868
ISBN: 978-625-393-026-4
E-ISBN: 978-625-393-027-1
Basım Sayısı: 1. Basım, Ekim 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Uğurlu Kara, Arzu., Baş, Kubilay.
Savunma Yönetimi: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım / Editörler: Arzu Uğurlu Kara - Kubilay Baş
1. Basım, XVIII + 442 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-393-026-4
E-ISBN: 978-625-393-027-1
1. Savunma 2. Savunma Yönetimi 3. Savunma Yönetimine Farklı Bakışlar

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

SUNUŞ ..... **xiii**

BÖLÜM 1
SAVUNMA YÖNETİMİNDE ASKERÎ YAPILARIN DEĞİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ **1**
Erol Işıkçı - Tuğrul Tekin Tunalılar

BÖLÜM 2
ULUSAL GÜVENLİK ALGISI VE SAVUNMA YÖNETİMİ **27**
Mümin Dündar - Büşra Dündar

BÖLÜM 3
TÜRKİYE'DE TERÖR VE EKONOMİK GÜVENLİK **41**
Necmettin Çelik

BÖLÜM 4
ORTA VE UZUN DÖNEMLİ SAVUNMA PLANLAMASI DURUMLARININ STRATEJİK TAHMİN İLE TESPİTİ **71**
B. Kağan Aktürk

BÖLÜM 5
MODERN MUHAREBE ORTAMINDA OLUMSUZ LİDERLİK VE SAVUNMA YÖNETİMİNE ETKİLERİ **95**
Cengiz Çoban

BÖLÜM 6
SAVUNMA YÖNETİMİNDE LİDERLİK VE MOTİVASYONDA ÜÇ İHTİYAÇ TEORİSİ **121**
Arzu Uğurlu Kara - Uzay Özder

BÖLÜM 7
SAVUNMA YÖNETİMİNDE İNSAN KAYNAKLARI PLANLAMASI **139**
Çağdaş Akif Kahraman

BÖLÜM 8
SAVUNMA YÖNETİMİNDE PERSONEL GÜÇLENDİRME **163**
Aysun Doğan - Suat Gürbüz

BÖLÜM 9
SAVUNMA YÖNETİMİNDE KRİZ YÖNETİMİ VE KRİZ İLETİŞİMİ 177
Kadir Aktaş

BÖLÜM 10
SAVUNMA YÖNETİMİNDE HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARININ ÖNEMİ 209
Ayhan Biber - Arif Bel

BÖLÜM 11
SÜRDÜRÜLEBİLİR SAVUNMA SANAYİ TABANI YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ 227
Mustafa Kemal Topcu - Orhan Çömlek

BÖLÜM 12
SAVUNMA VE TEKNOLOJİ YÖNETİMİ 247
Memduh Begenirbaş - Muhammed Serkan Pasinlioğlu

BÖLÜM 13
SAVUNMA SANAYİİNİN DİJİTALLEŞMESİ VE MODERNLEŞMESİ 281
Aslı Duman

BÖLÜM 14
SAVUNMA SANAYİİ VE ENDÜSTRİ 4.0: TÜRKİYE'DEKİ
SAVUNMA SANAYİİ ŞİRKETLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA 307
A.Gamze Aytekin

BÖLÜM 15
SAVUNMA SANAYİ ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL ORAN ANALİZLERİ İLE İNCELENMESİ..... 323
Çağatay Mirgen - Yusuf Tepeli

BÖLÜM 16
TÜRKİYE'DEKİ SAVUNMA SANAYİ ŞİRKETLERİNİN HİSSE SENETLERİNDE
SPEKÜLATİF FİYAT HAREKETLERİNİN ARAŞTIRILMASI 343
Çağatay Mirgen - Süleyman Emir

BÖLÜM 17
SAVUNMA SANAYİİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ İLE YÖNETİCİ SEÇİMİ. 355
Sercan Edinsel

BÖLÜM 18
SAVUNMA SANAYİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNİN
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE UYGULAMALARI 381
Emre Danışman

BÖLÜM 19
ÜLKELERİN SAVUNMA SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK ENDEKSİ İLE ANALİZİ 395
Emre Ekin - Kubilay Baş

BÖLÜM 20
SAVUNMA YÖNETİMİNDE BİR GÜVENLİK ŞEMSİYESİ ÖRNEĞİ: BALKAN ANTANTI 417
Orhan Özcan

Bölüm 1
SAVUNMA YÖNETİMİNDE ASKERÎ YAPILARIN DEĞİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ

Erol Işıkçı - Tuğrul Tekin Tunalılar

Bölüm Özeti

Değişen koşullar kaçınılmaz olarak askerî yapıları ve sistemleri etkilemektedir. Tarih boyunca askerî yapılar doktrinel, organizasyonel, stratejik ve teknolojik gelişmeler nedeniyle sürekli olarak değişikliklere uğramıştır. Son 30 yılda organizasyon ve yönetim teorilerinde kaydedilen ilerlemeler, uluslararası arenada yeni oluşan iş birlikleri, savaşların kapsam ve yöntem olarak değişen nitelikleri, mevcut uluslararası organizasyonlar bünyesinde gerçekleşen insani yardım ve barışı destekleme harekâtlarının farklı özellikleri askerî yapıları ve sistemleri de değişmeye zorlayan diğer faktörler olarak öne çıkmaktadır. Günümüzde ABD'den Nepal'e, Almanya'dan Hindistan'a kadar tüm ülkeler, çevrelerinde ve dünyadaki jeopolitik ve jeostratejik gelişmelere uyum sağlamak için mevcut askerî konseptlerini yeniden değerlendirmekte ve silahlı kuvvetlerinde yapısal, işlevsel ve teknolojik değişimleri gerçekleştirmektedirler.

Bu çalışmanın amacı, gelecekteki teknolojilerin ve yönetsel yapılardaki değişikliklerin askerî yapı ve sistemleri nasıl şekillendireceğine yönelik değerlendirmeler yapmaktır. Öncelikle değişim, dönüşüm, modernizasyon gibi kavramlar açıklanmış, ardından teknolojik gelişmelerin askerî konseptler üzerindeki ve yeni yönetsel yapıların askerî sistemler üzerindeki muhtemel etkileri hakkında çıkarımlarda bulunmaya çalışılmıştır. Askerî yapıların incelenmesi odağında 'tamamen profesyonel/paralı' ve 'zorunlu/gönüllü' faktörlere dayalı iki askerlik sistemi hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma, teknolojilerdeki değişimler yoluyla orduların örgütsel yapılarındaki dönüşümler, personel istihdamı, yeni beceri ve kapasite gereksinimleri, askerî eğitim sistemleri ve karar alma süreçleri gibi olası sonuçlar hakkında öngörülerde bulunulması ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ordu, Askerî yapılar, Askerî Sistemler, Değişim, Dönüşüm.*

azim gerektirir. Bu değişimi sistematik olarak gerçekleştirmek için yerleştirme mekanizmaları varsayımları (değerler, inançlar vb.) örgüte yerleştirirken, pekiştirme mekanizmaları da bu varsayımları destekler. Her iki mekanizma birlikte kullanıldığında başarı sağlanabilecektir. Örneğin personel arasında dürüstlüğün önemi (pekiştirme mekanizması) ancak kendisi dürüst davranırsa (yerleştirme mekanizması) istenen etkiyi elde edecektir.

Söz konusu teknolojik yeniliklerin yapısal birtakım değişiklikleri de beraberinde getirmesi, askerî yapıların değişim ve dönüşümünü de zorunlu kılmaktadır. Ordu'nun teknoloji olarak kendini yenilemesi yeteneklerini korumak ve genişletmek için endüstriyel çağdan bilgi çağına ilerlemesine yardımcı olur. Bununla birlikte insan sermayesi yatırımına öncelik vererek insanları rekabet avantajının merkezi hâline getirmelidir. İnovasyon ve değişimin hızlanması, personel üzerindeki teknik ve bilişsel talepleri artıracaktır. Bu da yeni personel ve eğitim gereksinimleri doğuracaktır. Askerler ve liderler söz konusu çok daha karmaşık ortamda çalışabilecek teknoloji becerilerine sahip olmak için, yeni askerî dönüşüm stratejisinin merkezinde yer almalıdırlar.

Kaynakça

Alışverişçi, M. S. (2022). *İstihbaratın Dönüşümü ve Özelleşmesi İçinde İstihbarat Çalışmaları*, (Ed.) Cenker Korhan Demir, Serkan Yenal, 245-283, Ankara: Nobel Yayınları.

Ateş, B. (2020). Askeri Değişim: Soğuk Savaş Sonrası Dönem Üzerine Bir İnceleme, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 15-42.

Beğenirbaş, M. ve Gürsoy, A. (2020). *Savunmada Teknoloji ve Yenilik içinde Strateji ve Güvenlik Alanında Temel ve Güncel Yaklaşımlar*. (Ed.). Memduh Beğenirbaş, Rukiye Can Yalçın ve Serkan Yenal, s.221-269, Ankara: Nobel Yayınları.

Barone, M. and Gergen, D. (1990) The Case Against Reinstituting Draft. U.S. *News & World Report, 109*(25), 45-48.

Burk J. (1992). The Decline of Mass Armed Forces and Compulsory Military Service, *Defence Analysis*, 8(1), 45-49.

Coalson, R. (2014). Top Russian Generals Lays Bare Putinis Plan for Ukraine. *Huffington Post,* http://www.huffingtonpost.com/robert-coalson/valery-gerasimov-putin-ukraine_b_5748480.html, Erişim Tarihi: 02.05.2023.

Çubukcu, M. (2018). Organizasyon Yapısını Belirleyen Faktörler ve Yapının Önemi. Adnan Menderes Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 5(2), 175-190.

De Smet, A., Kleinman, S. and Weerda, K. (2019). The Helix Organization, McKinsey&Company, https://www.mckinsey.com/business-functions/people-and-organizational-performance/our-insights/the-helix-organization, Erişim Tarihi: 02.05.2023.

DRNW (Dronewars). https://dronewars.net/future-wars/ Erişim Tarihi: 10.09.2022.

Haltiner, K. W. (1998). *The Definite End Of Mass Army In Western Europe?*, Armed Forces Society, *25*(12), 7-36.

Işıkçı, E. (2002) *Professional Army System: A diagnosis of Perceptions*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi.

Işıkçı, E. ve Tunalılar, T.T. (2022). Üniversitelerde Organizasyonel Yapıların Dönüşümü Sürecinde Yönetici Akademisyenlerin Dönüştürücü Liderlik Özelliklerinin Rolü *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *2*, 452-467.

Işıkçı, E. ve Kiraz, E. (2020). Hibrit Savaş" Kavraminin "Yeni Savaşlar" Perspektifinden İncelenmesi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, *30*(2), 253-266. https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad/issue/59202/851135, Erişim Tarihi: 12.05.2023.

Janowitz, M. (1982). *Patriotism and the U.S. All-Volunteer Military*. Air University Review, *32*(2), 165-168.

Krepinevich, A. F. (1992). *The Military-Technical Revolution: A Preliminary Assessment*. Washington, DC: Center for Strategic and Budgetary Assessments.

Koçel, T. (2005). *İşletme Yöneticiliği*. 10. Baskı. İstanbul: Arıkan Yayıncılık.

Kumar S., V. and Mukherjee, S. (2018). Holacracy - the future of organizing? The case of Zappos. *Human Resource Management International Digest. 26*(7), 12-15.

Kurtay, K. G. ve Dağıstanlı, H. A. (2023). *Savunma Yönetiminde Yapay Zeka, Savunma Yönetiminde Güncel Yaklaşimlar* içinde (Ed.) Memduh Beğenirbaş, Mustafa Kemal Topçu, ISBN: 978-625-427-956-0, 1. Basım, 409-438, Ankara: Nobel.

Laloux, F. (2014). Reinventing Organizations: A Guide to Creating Organizations Inspired by the Next Stage of Human Consciousness, First Edition, Nelson Parker.

Mallick, Pk. (2005). Organizational Restructuring of Army - An Analysis., The Centre for Land Warfare Studies.

Maulen, J. and Manigart, P. (1997) Zero Draft in the Countries: The final shift to All-Volunteer Force. *Armed Forces Society*, 24(2), 315-333.

McNamara, C. (ty). Emerging Nature and New Organizational Structures and Design, Free Management Library, https://managementhelp.org/organizations/new-structures. htm# anchor1280208 Erişim Tarihi: 14.05.2023.

Morgan, J. (2014). The Future of Work: Attract New Talent, Build Better Leaders, and Create a Competitive Organization, ISBN: 978-1-118-87724-1, Wiley.

Mowthorpe, M. (2005). The Revolution in Military Affairs (RMA): The United States, Russian and Chinese Views. *The Journal of Social, Political, and Economic Studies, 30*(2), 137.

MSF (MilSoft) (2022). https://www.milsoft.com.tr/wp-content/uploads/2020/08/Yapay-Zekave-Askeri-Uygulamalar_v2.2.pdf, Erişim Tarihi: 08.07.2023.

Neeley, T. (2020). *Uzaktan Çalışmaya Dair 15 Soru ve Yanıtları*. (Koronavirüs:Liderlik ve Toparlanma İçinde) (çev.) Taner Gezer. İstanbul: Optimist Yayınları.

Oğuzhan, T. (2023). *Postmodern Yaklaşımlar, Millî Güç Unsurları, Askerî Gücün Değişimi ve Dönüşümü, Savunmada Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar* içinde (Ed.) Memduh Beğenirbaş, Mustafa Kemal Topçu, ISBN: 978-625-427-956-0, 1. Basım, s. 27-66, Ankara: Nobel Yayınları.

Öztürk, H. B. (2021) Değişen Karakteri Bağlaminda Savaşla Ilgili Kavramlarin Yeniden Sınıflandırılması, *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi* (The Journal of Defence and War Studies), 31(2), 225-262.

Pekmezci, M. (2018). *Sanallık ve Sanal Organizasyonlar.* (ed.) Fikret Çankaya, Sabrina Kayikçi. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler'de Akademik Araştırmalar-IV. İstanbul: Gece Kitaplığı. 365-379.

Prezelj, I., Kopac, E., Ziberna, A., Kolak, A. and Grizold, A. (2015). Evolutionary Reality of the Revolution in Military Affairs: Results of A Comparative Study. *Romanian Journal of Political Science*, 15(2), 4.

Rumsfeld, D. H. (2002). Transforming the Military. *Foreign Affairs*, 81(3), 20-32.

Russakovsky, O., Deng, J., Su, H. et al. (2015) ImageNet Large Scale Visual Recognition Challenge. *Int J Comput Vis*, 115, 211-252.

Scharre, P. (2018) *İnsansız Ordular: Katil Robotlar, Otonom Silahlar ve Makine Savaşları (Army of None: Autonomous Weapons and the Future of War*), Çev. Kutsi Aybars Çetinalp, İstanbul: Kronik Kitap yayınları.

Sloan, E. (2008). *Military Transformation and Modern Warfare A Reference Handbook*, Westport: Praeger Security International.

Sullivan, G.R. and. Harper, M. V. (1997) *Hope Is Not a Method: What Business Leaders Can Learn from America's Army*, New York: Broadway Books.

Tunalılar, T. T. (2022) *Organizasyonlarda Yapısal Modellerin Değişimi: Yeni Yaklaşımlar ve Gelecek* İçin Öngörüler içinde Yönetsel Gelecek (Editörler: Arzu Uğurlu Kara - Hasan Boztoprak), ss. 319-342, ISBN:9786254332678, Nobel Yayınevi, Ankara.

Vera Delzo, P. E. (2019). Military Transformation: Effort and Institutional Commitment, *Military Review* November-December, pp.50-59.

Van Doorn, J. (1975). The Decline of the Mass Army in the West. *Armed Forces & Society*, *1*(2), 147-157.

Weisberg, J. (1991). A Slight Draft. New republic, Vol. 204, Issue 10, 13-17.

Yazgu, G. Ç. ve Bekmezci, M. (2023) *Savunma Yönetimi Öncesi ve Ötesi içinde Savunma Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar* (Ed.) Memduh Beğenirbaş, Mustafa Kemal Topçu), ISBN: 978-625-427-956-0, 1. Basım, 7-25, Ankara: Nobel Yayınları

Bölüm 2
ULUSAL GÜVENLİK ALGISI VE SAVUNMA YÖNETİMİ

Mümin Dündar - Büşra Dündar

Bölüm Özeti

Savunma yönetimi, tüm dünyada ülkelerin kaderini belirleyen en önemli konular arasında olmuştur. Ülkeler var olma hikâyelerini yazabilmek ve küreselleşen dünyada kendilerine yer bulabilmek adına savunma yönetimi süreçlerini aktif ve verimli kullanmalıdır. Ortaya çıkan süreçlerin verimliliği ise ülkelerin güvenlik algılarının ne kadar işlevsel olduğuyla ortaya çıkmaktadır.

Güvenlik algısı ülkelerin hem kendi içlerinde hem de dış dünyaya karşı oluşturmaları gereken bir algıdır. Böylece hem içeride hem de dışarıda oluşabilecek tehditlere karşı uygulanacak adımlar ve önlemler belirlenmiş olup kaos riski ortadan kaldırılacaktır. Bir ülkenin güçlü bir ülke kategorisinde yer almasının ön koşullarından biri ulusal güvenlik algısının ve ulusal güvenlik enstrümanlarının güçlü ve sağlam olmasıdır. Ülkelerin ulusal güvenlik enstrümanlarını işlevsel kullanabilme yetenekleri ise savunma yönetiminin nasıl organize edildiği ile ilgilidir. Savunma yönetimi süreçleri şartlara ve teknolojiye uyumlu, gelişime açık planlanan bir ülkenin güvenlik algısının verimliliği ve gücünün arttığı görülmektedir. Her ülke için hazırlanacak bu organizasyon farklı tehdit ve gelişmelere karşı sürekli değişim içinde bulunacaktır. Bu çalışmanın amacı da savunma yönetimi konusunu ulusal güvenlik algısı çerçevesinde tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ulusal Güvenlik Algısı, Savunma Yönetimi, Güvenlik, Türk Silahlı Kuvvetleri, Kolluk Kuvvetleri.*

güçlü olduğu görülmektedir. Her yıl yapılan çalışmalar ve analizlerle güncel olarak eksiklerini ortaya koyarak gelişen ve değişen güvenlik süreçlerinin birer parçası olmayı başarmaktadırlar. Böylece küreselleşen dünyada güvenlik analizi ve işleyişi konusunda söz sahibi olup yönlendirmeyi kendi çıkarlarına yönelik yapmaktadırlar.

Kaynakça

Akyol, M. (2007). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek*, 3. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2006; Saygı Öztürk, İsmet Paşanın Kürt Raporu, İstanbul: Doğan Kitap.

Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa Yayınları, İstanbul, s.163.

Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5*(18), 69-85, s.71-72.

Buzan, B. and Waever, O. (1998). Liberalism and Security. The Contradictions of the Liberal Leviathan, Copenhagen Peace Research Institute Working Papers.

Carey, R. (2000). *The Contemporary Nature of Security*, Trevor C. Salmon, der., Issues in International Relations, Routledge, London, s. 55.

Çetinkaya, Ş. (2012). Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları, *21. Yüzyıl Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 70-79.

David A. B. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies, 23*(1).

Davies, P. H. and Gustafson, K. C. (2013). Intelligence Elsewhere: Spies and Espionage Outside the Anglosphere. Washington D.C.: Georgetown University Press.

Demiray M. ve İşcan İ. H. (2008). Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*, 141-170.

Dixon, J. H. (1984). *National Security Policy Formulation: Institutions, Processes, and Issues*. University Press of America.

Eisendrath, C. (2000). *National Insecurity: U.S. Intelligence After the Cold War*. Philadelphia: Temple University Press.

Emanuel, A. and Michael, B. (1998). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.

Freedman, L. (1998). Uluslararası Güvenlik: Değişen Hedefler. *Foreign Policy Türkiye Baskısı, 1*, 30-43.

Gencer Ö. (2001). *Türkiye'de Siyasal Rejim ve Dış Politika: 1983-1993,* Faruk Sönmezoğlu, der., Türk Dış Politikasının Analizi, 2. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.

Karakaş, M. (2006). Küreselleşme ve Türk Kimliği, Ankara: Elips Yayınları.

Karaosmanoğlu, A. L. (2000). The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey, *International Affairs, 54*(1), 214-215.

Katzenstein, P. J. (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.

Kaygusuz, Ö. (2007). Küreselleşme ve Ulusal Güvenlik Devleti: Geri Dönüş Mümkün Mü?. *Mülkiye, 31*(255), s. 137-153.

Mangold, P. (1990). *National Security and International Relations*, Routledge, London.

Mcdowall, D. (2007). *A Modern History of The Kurds*, I.B. Tauris, London- New York.

MGK Genel Sekreterliği, Dış Tehdit Nedir?, https://www.mgk.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/genel-bilgi

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Devlet‟in Kavram ve Kapsamı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayını, No:1, Ankara, 1990, s. 43.

Milli Savunma Bakanlığı, Genel Plan ve Prensipler Dairesi Başkanlığı; *Beyaz Kitap*: Türkiye'nin Jeopolitik, Jeostratejik ve Ekostratejik Önemi, http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKBol1Kis2.htm.

Nebi, M. İ. Ş. (2011). Güvenlikleştirme teorisi ve siyasal olanın güvenlikleştirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *6*(2), 345-381.

Oğuzlu T. (2007). Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 3*(6), 7-41.

OYAK, (2010). Faaliyet Raporu.

Özdağ, Ü. (2009). *PKK Terörü: Neden Bitmedi, Nasıl Biter, Kripto Kitaplar*. Ankara, s. 41.

Sandıklı A. ve Emeklier B. (2012). "*Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm", Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, BİLGESAM Yayınları, 3-67.

Sheehan, M. (2005). International Security, Lynne Rienner, Boulder, s. 6.

Stephen J. Del Rosso Jr. (1985). The Insecure State: Reflections on the state‖ and security in a Changing World, *Daedalus, 124*(2), s. 183.

Tapia-Valdes, J. A. (1982). A Typology of National Security Policies. *Yale Journal of International Law, 9*(1), 10-39.

Ullman, R. H. (1983). Redefining Security, *International Security, 8*(1), p. 133.

United States Department of Army. (1977). National Security, Military Power and The Role of Force in International Relations. Washington D.C.: Government Printing Office.

Uzgel, İ. (2004). *Ulusal Çıkar ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü, 1983-1991*. İmge Kitabevi.

Ünsal Ş. (2010). Milli Güç, Bileşenleri ve Vasıtaları. *Türk Dünyası Araştırmaları, 187,* 27-50.

Williams, M. C. (2003). Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics, *International Studies Quarterly, 47*(2), 2003, s. 511-531.

William, H. (1996). Türkiye‟de Ordu ve Siyaset, çev., Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları.

Yeğen, M. (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. Ankara: İletişim Yayınları, s. 184-213.

Bölüm 3
TÜRKİYE'DE TERÖR VE EKONOMİK GÜVENLİK

Necmettin Çelik

Bölüm Özeti

Terör saldırıları sebebiyle makro-ekonomik büyüklüklerde gerçekleşen sapmalar neticesinde ekonomide ortaya çıkan negatif yönlü etkiler, terörün örtük ve dolaylı maliyetleri olarak adlandırılmaktadır. Terörün örtük ve dolaylı maliyetleri sebebiyle iktisadi aktörlerin girişim, yatırım, üretim, ihracat ve turizm talebi gibi kararlarından vazgeçmesi ya da bu kararlarını ertelemesi veya bu kararlarına yönelik lokasyon tercihlerini değiştirmesi sebebiyle ortaya çıkan gelir kaybı, ekonominin potansiyelinin altında büyümesiyle sonuçlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, özellikle 2000'li yıllardan itibaren, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de terör saldırılarının ekonomi ve iş dünyasını hedef alır hâle geldiği ve ulusal güvenlik sorunu olmasının yanı sıra ekonomik güvenlik sorununa dönüştüğü göz önünde bulundurulduğunda, terörün ekonomi üzerindeki bu saptırıcı etkilerinin daha da artacağı anlaşılmaktadır. Nitekim, Türkiye'de ekonomik güvenlik sorununa dönüşen terörün, son on yılda, ekonomi üzerindeki örtük ve dolaylı maliyetinin yaklaşık 662,3 Milyar $ olduğu tahmin edilmektedir. Başka bir açıdan, terörün örtük ve dolaylı maliyetleri yıllık yaratılan hasılanın yaklaşık %9,7'sine denk gelmektedir. Bununla birlikte, gerçekleştirilen niceliksel analizler neticesinde, Türkiye'de yaklaşık 50 yıldır süregelen terör sorununun, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropol iller göz ardı edildiğinde, özellikle ülkenin doğu ve güneydoğusunda yer alan 17 il açısından ön plana çıkan bölgesel bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, Türkiye'de terörden en çok etkilenen illerin sayısı 17'yi bulsa da terörün özel sektör girişim ve yatırım kararları, doğrudan yabancı sermaye girişi, ihracat gelirleri ve turizm talebi gibi makro büyüklükler aracılığıyla ekonomi üzerindeki örtük ve dolaylı nitelikli saptırıcı etkilerinin Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Şırnak ve Van gibi terörden birinci düzeyde etkilenen illerde, ulusal ekonomiye nazaran, daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Terör, Ekonomik Güvenlik, Terörün Örtük ve Dolaylı Maliyetleri.*

- Teşvik politikalarının bölgesel dağılımında terörizmle ekonomik mücadelede öncelikli bölge statüsünün getirilmesi ve teşvik imkânlarının, önem derecesine göre değişmekle birlikte, bu bölgede daha geniş tutulması, bilhassa istihdam odaklı ve terörün süregelmesine zemin oluşturmaması amacıyla geçici mahiyette olması,
- TEMÖB kapsamındaki illere yönelik kamusal alt yapı yatırımlarının özel kesim yatırımlarının ulaşım ve lojistik maliyetlerini minimize edecek ve tamamlayıcılık etkisi taşıyacak şekilde planlanması,
- TEMÖB kapsamındaki illerin turizm potansiyelinin ülke içinde ve dışında daha güçlü bir şekilde tanıtılması ve Türkiye'nin öne çıkan turizm merkezleriyle bu bölgeler arasında iş ortaklıkları kurulması; turistlere yönelik ulaşım kolaylığı sağlanarak turizm endüstrisinin pozitif dışsallıklarının bölgeler arasında ortaya çıkarılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Abadie, A. and Gardeazabal, J. (2008). Terrorism and the World Economy, *European Economic Review, 52* (1), 1-27.

Ahlfeldt, G. M. (2015). Terrorism and International Tourism: The Case of Germany, London School of Economics and Political Science, LSE, 1-35.

Ahmad, T., Hussain, S., Akbar, M. and Rehman, A. U. (2022). Impact of Terrorism on Stock Market: Evidence from Developed and Developing Markets, *International Journal of Disaster Risk Reduction, 70*, 1-14.

Akıncı, M., Akıncı, G. Y. ve Yılmaz, Ö. (2015). Terörizmin Doğrudan ve Dolaylı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Dış Yardımlar Ne Kadar Telafi Edici?, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 70* (1), 1-33.

Caballero, R. J. (1991). On The Sign of the Investment - Uncertainty Relationship, *American Economic Review, 81*, 279-288.

Drakos, K. and Kutan, A. M. (2003). Regional Effects of Terrorism on Tourism: Evidence From Three Mediterranean Countries, *Journal of Conflict Resolution, 47* (5), 621-641.

Çelik, N. (2014). Kırılgan-Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm Açmazı (Sosyo-iktisadi ve Politik Dinamikleri Dahilinde), Ege Üniversitesi SBE, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Çelik, N. (2023). Sosyo-İktisadi Maliyetleri İtibariyle Türkiye'de Terörizm Sorunu, Genel Araştırma Projesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Haziran 2023.

Çelik, N. ve Bayrak, R. (2020). Does Terrorism Hinders Foreign Investments in Turkey? An Empirical Study with ARDL Bounds Test, *Savunma Bilimleri Dergisi, 38*, 23-42.

Çelik, N. ve Bayrak, R. (2022). The Linkages Between Democracy, Terrorism and Foreign Direct Investments in Developed and Developing Countries, *Sosyoekonomi, 30* (51), 119-136.

Çelik, N. and Karaçuka, M. (2019). The Effects of Terrorist Attacks on Destination Preferences of Domestic and Foreign Tourists: A Spatial Analysis for Turkey's NUTS-II Regions, *Akdeniz İİBF Dergisi, 19* (1), 204-222.

Enders, W., Sachsida, A. and Sandler, T. (2006). The Impact of Transnational Terrorism On US Foreign Direct Investment, *Political Research Quarterly, 59* (4), 517-531.

Enders, W. and Sandler, T. (1996). Terrorism and Foreign Direct Investment in Spain and Greece, *Kyklos, 49* (3), 331-352.

Frey, B. S. and Luechinger, S. (2003). How to Fight Terrorism: Alternatives to Deterrence, *Defence and Peace Economics, 14* (4), 237-249.

Kopar, M. (2017). İstiklal Harbi Sıhhi Raporu (1920-1923), *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 4* (8), 210-228.

Luca, D. M. (2021). The Global Economic Impact of Terrorism, *European Journal of Interdisciplinary Studies, 7* (2), 19-29.

Mushtaq, A. and Zaman, K. (2014). The Relationship Between Political Instability, Terrorism and Tourism in SAARC Region, *Journal of Economic Info, 1* (1), 23-40.

Procher, V.D., Bönte, W. and Malik F. S. (2023). Terror in the City: Effects of Local Terrorism on Firm Exports, Available at SSRN 4361721.

Saeed, A., Ding, Y., Hammoudeh, S. and Ahmad, I. (2018). Taxing Impact of Terrorism on Global Economic Openness of Developed and Developing Countries, *Acta Oeconomica, 68* (3), 311-335.

Schelling, T.C. (1991). What Purposes Can "International Terrorism" Serve? Violence, Terrorism, and Justice, Frey, R.G. ve Morris, C.W., Cambridge University Press, 18-32.

Schneider, F. and Frey, B. S. (1985). Economic and Political Determinants of Foreign Direct Investment, *World Development, 13* (2),161-175.

START (2019). Global Terrorism Database Codebook: Inclusion, Criteria and Variables. Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, START.

Tavares, J. (2004). The Open Society Assesses Its Enemies: Shocks, Disasters and Terrorist Attacks", *Journal of Monetary Economics, 51* (5), 1039-1070.

Yazdi, K. S. and Khanalizadeh, B. (2017). Tourism Demand: A Panel Data Approach, *Current Issues in Tourism, 20* (8), 787-800.

Zakaria, M., Jun, W. and Ahmed, H. (2019). Effect of Terrorism on Economic Growth in Pakistan: an Empirical Analysis, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 32* (1), 1794-1812.

Bölüm 4
ORTA VE UZUN DÖNEMLİ SAVUNMA PLANLAMASI DURUMLARININ STRATEJİK TAHMİN İLE TESPİTİ

B. Kağan Aktürk

Bölüm Özeti

Devletler, millî hak ve menfaatlerinin askerî güç unsurları ile korunabilmesi maksadıyla stratejik savunma planlaması faaliyetlerini icra ederler. Ancak özü itibarıyla mantıksal karar verme silsilesi olan bu sürecin başarılı olabilmesi için öncelikle çevresel faktörlere ilişkin bilgilerin toplanması gerekir. Bununla beraber akademik yazında savunma planlaması yaklaşımlarında böyle ayrı bir fonksiyonel gruplama bulunmadığı gibi bu faaliyetin yetenek planlaması; kısa vadede uzman personelin varsayımlarına dayanan öngörü ve uzun dönemdeyse senaryo mantığı ile geliştirilmektedir. Bu çalışmada kavramsal, keşfedici bir araştırma ile savunma planlaması kavramına strateji ve bilgi teorisi çerçevesinde bütüncül açıdan bakılmış; planlama durumları terimi ortaya atılmış; döngüsel ve fonksiyonel bir model ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu planlama durumlarının tespiti maksadıyla çağdaş stratejik gelecek tahmin araçlarının kullanılması öngörülmüştür. Bu maksatla öncelikle akademik yazında yapılan araştırmaya dayanılarak uzman temelli öngörü ve strateji tahmin süreçleri incelenmiştir. Müteakiben gerçek zamanlı doğası nedeniyle tehdit tabanlı yaklaşımın çevresel tarama araçlarını kullanması gerektiği diğer yandan yetenek tabanlı ve uzun dönemli planlamada stratejik gelecek tahmini yapılmasının zorunlu olduğu ortaya konmuştur. Buna ilave olarak gelecekte bu konuda çalışacak uygulayıcı, politika yapıcı ve akademisyenlere önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Stratejik Savunma Planlaması, Planlama Durumları, Stratejik Gelecek Tahmini.*

larından düşmana, hareket tarzlarına ve çevresel faktörlere ilişkin bilgiler, güncel tarama yöntemi ile elde edilmektedir. Hâlbuki genelde orta vadeli yetenek tabanlı ve uzun dönemli planlama yaklaşımlarında şartların tespitinde, stratejik gelecek tahmin usullerinin kullanılması gerekmektedir. Yetenek tabanlı yaklaşımda bu amaçla uzman öngörülerine dayanan konseptler kullanılırken uzun dönemde senaryo araçları tercih edilmektedir.

Bununla beraber akademik yazında yapılan incelemede tek bir uzman görüşüne dayalı stratejik öngörü ve tahminlerin istenilen verimliliği sağlayamadığı bu nedenle farklı uzmanlıklardan personelin beraberce öncelik zaman serileri gibi nicel ve senaryo gibi nitel/nicel araçlarla tanımlama yapması, müteakiben uzmanların görüşleri ve "ortak akıl" teknikleriyle bu çalışmaların birleştirilmesi gerektiği ortaya konmuştur.

Diğer yandan bu çalışmaların devletin tek bir kurumu tarafından icra edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle tüm kurumları bu amaçla bir araya getirecek merkezî bir enstitünün politika belirleyicilerce kurulmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Böylece bu konuya ilgi duyan akademisyen ve araştırmacılar çalışmada ortaya atılan kavramları açıklayıcı ve neden sonuç araştırmaları ile daha ileri taşıyabileceklerdir.

Kaynakça

ABD Savunma Bakanlığı (Department of Defense - DoD). (2001). Askerî ve İlgili Terimler Sözlüğü.

Adair, J. (2005). *Etkili Karar Vermek*, 2. Baskı, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul.

Akgün, A. E. ve Keskin H. (2003), Sosyal Bir Etkileşim olarak Bilgi Yönetimi ve Bilgi Yönetim Süreci, *G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi,* 1, 175-188.

Akgün, A. E., Keskin H. ve Günsel A. (2009). *Bilgi Yönetimi ve Öğrenen Örgütler*, Eflatun Yayınevi, İstanbul.

Aktürk, B.K. (2017). *Bilgi Yönetimi Uygulamalarının Strateji Formülasyonu Yeteneğine ve İşletme Performansına Etkisine İlişkin Bir Araştırma*, T.C. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yalova.

Aktürk, B.K. (2021). Savunma Planlamasının Strateji İle Etkileşimi, *Defence Türk*, 08 Aralık, 8. 42-46.

Armstrong J. S. (1983). *Strategic Planning and Forecasting Fundamentals*, (ed.) Kenneth Albert, The Strategic Management Handbook, 2-1 to 2-32.New York: McGraw Hill.

Augustyn A. (2023). F-16aircraft, Encyclopaedia Britannica, https://www.britannica.com/technology/F-16, Erişim tarihi:2.03.2023.

Avant, D. (2007). *Political institutions and millîtary effectiveness: United States and United Kingdom Political institutions and military effectiveness: United States and United Kingdom,* (eds.) Brooks, R.A. ve Stanley, E.A., *Creating Millîtary Power: The Source of Military Effectiveness,* 80-105, California: Stanford University Press,.

Berk, U. (2015). Stratejik savunma ve güvenlik planlamasında ortak bir yaklaşım olarak senaryo temelli planlama. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Kasım, 4(2), 1-36.

Asur, S. and Huberman, B. (2010). *Predicting the Future with Social Media*. [Conferans Proceedings], IEEE/WIC/ACM International, WI 2010. 1. 10.1109/WI-IAT.2010.63. Conference on Web Intelligence.

Biçer, Ş. (2017). Ulusal güvenlik ve istihbarat sisteminde geleneksel anlayıştan modern ve değişen ihtiyaçlar dönemine geçiş, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* 9(2), 435-464.

Breitenbauch, H. (2015). Defence planning, *Academic Foresights* (Online), 13, http://curis.ku.dk/ws/files/160640880/Defence_Planning.pdf, Erişim Tarihi: 15. 05. 2023.

Brashear J. P. and Jones J. W. (2010) Risk Analysis and Management for Critical Asset Protection (RAMCAP Plus), (eds.) Voeller J. G., wiley Handbook of Science and Technology for Homeland Security, 4.

Collins, J.M. (1990). Defense planning steps, (eds.) Richmond M. L., Bartlett, H. C., Denny, D. J., Holman, P., Kirby, J. M. Lawler, T., Owens, M. T., Freeman, K. E. ve Smith, E. F., *Fundamentals of Force Planning*. (Online), 124-133, Newport, Naval War College Press, http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.130.832&rep=rep1&type=pdf, Erişim tarihi: 15. 06. 2023.

Choo, C. (2001). Environmental Scanning as Information Seeking and Organizational Learning, *Inf. Res*. 7.

Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji.* 3. Baskı, İstanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Department of Defense (2001). *Dictionary of Military and Associated Terms*, (Online) USA. https://www.cia.gov/library/abbottabad-compound/B9/B9875E9C2553D81D1D6E0523563F8D72_DoD_Dictionary_of_Military_Terms.pdf, Erişim Tarihi: 15.12.2019.

Davis, P.K. (2002). *Analytic Architecture for Capabilities-Based Planning, Mission-System Analysis, and Transformation.* (Online) Santa Monica, USA: National Defense Research Institute. https://www. rand.org/pubs/monograph_reports/MR1513.html, Erişim tarihi: 15.06.2023.

Dewar, J.A., Builder C.H., Hix W.M. and Levin M. (1993). *Assumption-Based Planning: A Planning Tool for Very Uncertain Times*. (Online) USA: RAND Publication, https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR114.html, Erişim tarihi: 15.12. 2019.

Fitzsimmons, M. (2018). Strategic insights: challenges in using scenario planning for defense strategy. [Conference Proceeding] Strategic Studies Institution United States Army War Collage, https://www.semanticscholar.org/paper/Strategic-Insights%3A-Challenges-in-Using-Scenario-Fitzsimmons/5717edec2f43eb5bac4b29783017bca428c5c057, Erişim tarihi: 15.12.2019.

Godet, M. and Roubelat, F. (1996). Creating the future: The use and misuse of scenarios. *Long Range Planning*, 29 (2), 164-171, http: //en.laprospective. fr/dyn/anglais/articles/use_and_misuse.pdf, Erişim tarihi: 15.12.2019.

Gordon, C.V. and Hinkle, W.P. (2011). *Best Practices in Defense Resource Management*, Virginia, USA: Institute for Defense Analyses, IDA Document D-4137, https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a541650.pdf, Erişim tarihi: 15.12.2019.

Graefe, A., Green, K.C., Armstrong, J.S. (2013). Forecasting. In: Gass, S.I., Fu, M.C. (eds) Encyclopedia of Operations Research and Management Science, Third Edition, Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1153-7_357, pp 593-604

Kahraman, Ç.A. (2016). Tarihsel süreçte savunma planlaması yaklaşımları ile savunma tedarik sistemleri arasındaki ilişki. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi,* 26 (2), 101-126.

Korkmazyürek, H. ve Şeşen, H. (2008) Savunma yönetiminde yeni planlama yaklaşımları: Kavramsal bir analiz, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*,18 (1), 54-78.

Korkmazyürek, H. (2018). *Stratejik Savunma Yöntemi Temel Kavramlar ve Esaslar*, İstanbul: Hiperyayın.

Korkmazyürek, H. (2021). Savunma kaynaklarının yönetimi konusunda kavramsal bakış, (Eds.) Caymaz, E. ve Erenel F., *Savunma Kaynaklarının Planlanması ve Yönetimi,* 01-13, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Ltd.Şti.

Küçükşahin, A. (2006) Güvenlik bağlamında risk ve tehdit kavramları arasındaki farklar nelerdir ve nasıl belirlenmelidir? *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2(4), 7-40.

Lapide l. (2002). New Development in Business Forecasting, *The Journal of Business Forecasting*, 12.

Lykke A.F.Jr. (1989). Defining military strategy, *Military Review*, LXIX (5), 2-8.

Malik, V.P and Kanwal G. (2005). Defence planning in India. https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2005/01/Defence.pdf, Erişim tarihi: 31.05.2000.

Merriam-Webster (n.d.), presee, https://www.merriam-webster.com/, Erişim tarihi: 03.03.2023.

Meydan, C.H. ve Demirel, A. (2010). Savunma Planlamasında Belirsizlik ve Belirsizlikle Başa Çıkmada Esnek Yaklaşımlar. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 13-27.

Mütercimler, E. (2016). *Geleceği Yönetmek ve Kazanmak için Stratejik Düşünme.* 6. Baskı, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic.Ltd.Şti.

Notten, P.W.F., Rotmans, J, Asselt, M. B. A. and Rothman, D. S. (2003). An updated scenario typology. *Futures*, 35, 423-443.

Ozgur C., Jha S. and Wallner M. (2022). Teaching Forecasting and Prediction, *BOHR International Journal of Operations Management Research and Practices*, 1 (1), 76-82.

Ökçün, A. G. (1958). Dış politikada millî menfaat, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 180-192.

Ringland, G. (1988). *Scénario Planning Managing for the Future*, Toronto- Canada: John Wiley & Sons.

Polat C. (2008). Forecasting as a Strategic Decision-Making Tool: A Review and Discussion with Emphasis on Marketing Management, European Journal of Scientific Research, 20(2), 419-442.

Potirniche, M.T. (2017). Military scenario development. *Vojenské rozhledy: Mimořádné číslo*, 26 (5), 33-40.

Romerao F. (1991). *A New Approach for the Design and Evaluation of Land Defense Concepts*, R3543A. Santa Monica, USA:RAND Coperation.

RTO (2003). *Handbook on Long Term Defence Planning*. Kanada, St. Joseph Print Group Inc. https://www.researchgate.net/publication/235040987_Handbook_on_Long_Term_Defence_Planning_Manuel_sur_la_planification_de_defense_a_long_terme, Erişim tarihi: 15.12.2019.

Saalbach, K. (2017). *Modern Geostrategy Methods and Practice*, [Working Paper], Almanya: Universitât Osnabrûk.

Schoemaker, P. (1995). Scenario Planning: A Tool for Strategic Thinking, *Sloan Management Review*, 36, 25-40.

Smith, C. (2018). On Future Thinking and Innovation: How Military Concept Writing Can Unwittingly Suppress Innovation, *Australian Army Journal*, Autumn, XIV (1), 121-140.

Stojkovic, D. and Dahl, B.R. (2007). *Methodology for Long Term Defence Planning,* [Rapor], Norwegian Defence Research Establishment (FFI), Report No: FFI-rapport 2007/00600.

Tagarev, T. (2009). Defence Planning Core Processes in Defence Management, (eds.) Bucur-Marcu, H., Phillips F. ve Tagarev T. *Defence Management: An Introduction*. 45-74, Geneva: Center for Democratic Control of Armed Forces.

Topur, T. (2005). *Millî Güvenlik ve Türkiye*, İstanbul, IQ Kültür ve Sanat Yayımcılık.

Türk Dil Kurumu (TDK) (n.d.) Türk Dil Kurumu Sözlükleri, Erişim Tarihi: 26.02.2023, https://sozluk.gov.tr/

Wen, W., Wang, W.K. and Wang, C.H. (2005). A knowledge-based intelligent decision support system for national defense budget planning, *Expert Systems with Applications*, 28, 55-66.

Zewe A. (2022). A Tool for Predicting the Future, *MIT News*, Massachusetts Insttute of Technology, https://news.mit.edu/2022/tensor-predicting-future-0328, Erişim tarihi:28.02.2023.

Wack, P. (1985). Scenarios: Uncharted waters ahead, *Harvard Business Review*, September-October, 73-89

Bölüm 5
MODERN MUHAREBE ORTAMINDA OLUMSUZ LİDERLİK VE SAVUNMA YÖNETİMİNE ETKİLERİ

Cengiz Çoban

Bölüm Özeti

Göreceli olarak olumsuz (negatif) liderliğin, olumlu liderliğin örgütlere sağladığı katkıdan daha fazla zarara yol açtığı değerlendirilmektir[1]. Bu çalışmanın amacı olumlu liderlik yerine olumsuz liderlik türlerine odaklanmak ve bunun modern muharebe ortamındaki yıkıcı sonuçlarını vurgulamaktır. Çalışmada öncelikle olumsuz liderlik türleri alanyazın taraması şeklinde açıklanmış sonrasında ise modern muharebe ortamı ve bunun gerektirdiği lider özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda modern muharebe ortamının gereği üstün liderlik özellikleri bir yana öncelikle olumsuz liderliğin göreceli yüksek olumsuz etkileri ortaya konulmuştur. Olumsuz liderliğin giderilmesinin stratejik bakış açısından savunma yönetimi için daha öncelikli olduğu düşünülmektedir. Ancak bundan sonra olumlu liderlik özelliklerini geliştirmek mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Liderlik, Olumsuz Liderlik, Modern Muharebe Ortamı, Savunma Yönetimi.*

1 Baumeister, (2001); Şen ve Mert (2019).

radan yapılan değişim ve geliştirme işlemleri hem yetersiz olabilecek hem de insan hayatı gibi çok daha vahim sonuçlara neden olabilecektir.

Sonuç olarak; tüm olumsuz liderlik türleri ile ilgili en az olumlu liderlik türleri ve özellikleri hakkında yapılan çalışmalar kadar araştırma ihtiyacı olduğu kanaatindeyiz. Bu konudaki eksiklik özellikle modern muharebe ortamında kendini olumsuz liderlik özelliklerinin yaygınlığı olarak gösterebilecektir. Olumsuz liderlik atmosferinin savunma yönetiminde zincirleme olarak yıkıcı etkileri günümüz bütünleşmiş sistemlerinde kaçınılmaz olacaktır kanaatindeyiz. Modern muharebe ortamının en büyük özelliği tüm teknolojik gelişmeye rağmen insan azim ve iradesini hedef almasıdır. Bu manada olumsuz liderlikle yönetilen bir savunma ise astları ve izleyicileri açık hedef hâline getirmektedir. Savunma yönetiminde olumsuz liderliğin giderilmesinin en az olumlu liderlik özelliklerinin geliştirilmesi kadar hatta daha fazla önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Aasland, M. S., Skogstad, A., Notelaers, A., Nielsen, M. B. and Einarsen, S. (2010). The Prevalence of Destructive Leadership Behavior, *British Journal of Management*, 21, 438-452.

Adams, B. (2014). Keys to Surviving Toxic Leadership in Government. https://www.ccl.org, Date of access: 11.11.2020.

Akın, Ö. and Reyhanoğlu, M. (2016). Toksik Liderlik Örgütsel Sağlığı Olumsuz Yönde Tetikler mi? *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 442-459.

Allio, R. J. (2007). Bad Leaders: How They Get That Way and What to do About Them, *Strategy and Leadership*, 35(3), 12-17.

Aplak, H.S. (2018). Karar Verme Yöntemleri ve Askerî Muharebe Fonksiyonları Alanlarına Yönelik Uygulamaları, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 87- 110

Aravena, F. (2017). Destructive leadership behaviour: An Explanatory Study in Chile, *Leadership and Policy in Schools*, 18(1), 83-96.

Aryee, S., Chen, Z. X., Sun, L. and Debrah, Y. A. (2007). Antecedents and Outcomes of Abusive Supervision: Test of A Trickle-Down Model, *Journal of Applied Psychology*, 92, 191-201.

Ashforth, B. (1994). Petty Tyranny in Organizations, *Human Relations*, 47(7), 755-778.

Ashforth, B. (1997). Petty Tyranny in Organizations: A Preliminary Examination of Antecedents and Consequences, *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 14(2), 126-140.

Bakan, İ. and Bulut, Y. (2014). Yöneticilerin Uyguladıkları Liderlik Yaklaşımlarına Yönelik Algılamaları: Likert'in Yönetim Sistemleri Yaklaşımına Dayalı Bir Alan Çalışması, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 31, 151-176.

Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Finkenauer, C. and Vohs, K. D. (2001). Bad is Stronger than Good, *Review of General Psychology*, *5*(4), 323-370.

Benson, M. and Hogan, R. (2008). How Dark Side Leadership Personality Destroys Trust and Degrades Organisational Effectiveness, *Organisations & People*, *15*(2), 10-18.

Bevoc, L. (2017) Toxische Führung in Organizationer Verstehen und Überleben, LLC, Nutri Niche System, Karriere Bibel, 1-32.

Bulduklu, Y. and Türkmenoğlu, A.T. (2013). Yönetimin Halkla İlişkiler Üzerindeki Etkisinin Weber'in Otorite Tipolojisi ve Likert'in Örgütsel Sistem Sınıflaması Çerçevesinde Değerlendirmesi, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1-16.

Burke, J. ve Cooper, R.L. (2010). *Psychological, Physical and Financial Costs of High Risk Behavior in Organizations. Risky Business*, Lancaster University, UK, Gower Publishing Limited.

Burton, J. P. and Hoobler, J. M. (2006). Subordinate Self-esteem and Abusive Supervision, *Journal of Managerial Issues*, *18*(3), 340-355.

Brunell, A. B., Gentry, W. A., Campbell, W. K., Hoffman, B. J., Kuhnert, K. W. and Demarree, K. G. (2008). Leader Emergence: The Case of The Narcissistic Leader. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 34(12), 1663-1676.

Cheng, B.S., Chou, L., Wu, T., Huang, M. and Farh, J.L., (2004). Paternalistic Leadership and Subordinate Responses: Establishing A Leadership Model in Chinese Organizations, *Asian Journal of Social Psychology*, 7(1), 89-117

Clark, W.K. (2001). *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo and the Future of Combat*. New York, Public Affairs

Contreras, F. V. and Espinosa, J. C. (2019). The Blurred Edge Between "Bright" and "Dark" Side Of Leadership, *Espacicos*, 40(7), 7.

Dandira, M. (2012). Dysfunctional Leadership: Organizational Cancer. *Business Strategy Series, 13*(4), 187-192.

Deal, P.K. (1999), *Shaping school culture: The Heart of Leadership*, San Francisco CA, Jossey-Bass.

Dearlove, Des (2003) Interview: Manfred Kets de Vries: The Dark Side of Leadership, *Business Strategy Review*, 26.

Deluga, R. (1997). Relationship Among American Presidential Charismatic Leadership, Narcissism and Rated Performance. *The Leadership Quarterly*, 8(1), 49-65

Duffy, M. K. and Ferrier, W. J. (2003). Birds of A Feather? How Supervisor- Subordinate Dissimilarity Moderates the Influence of Supervisor Behaviors on Workplace Attitudes, *Group and Organization Management*, 28(2), 217-248.

Einarsen, S., Aasland, M. S. and Skogstad, A. (2007). Destructive Leadership Behaviour: A Definition and Conceptual Model, *The Leadership Quarterly,* 18(3), 207-216.

Erickson, A., Shaw, J. B. and Agabe, Z. (2007). An Empirical Investigation of the Antecedents, Behaviors, and Outcomes of Bad Leadership. *Journal of Leadership Studies*, 1(3), 26-43.

Fascia, S. (2008). The Value of Dark Leadership, *Journal of Strategy, Operations & Economics* (JSOE), 3(2), 1-6.

Firestone, W. and Catlett, J. (2009). *The Etics of Interpersonal Relationship*, London, Karnac Books, s. 302.

Flynn, G. (1999). Stop Toxic Managers Before They Stop You, *Workforce,* 78(8), 1

Frost, P. J. (2003). Toxic Emotions at Work. Boston Massachusetts: Harvard Business School Press.

Gangel, K. O. (2007). Surviving Toxic Leaders: How to Work for Flawed People in Churches, Schools and Christian Organization. USA: Wipf and Stock Publishers.

Gerasimov, V. (2013). Military-Industrial Kurier, *VPK News*, 27

Goleman, D. (2000). Leadership that gets Results, *Harvard Business Review*, March-April, 78-90.

Gündüz, Y. ve Dedekorkut, S.E. (2014). Yıkıcı Liderlik. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 96.

Gilbert, J.A., Ruffino, N.C., Ivancevich, J.M. and Konopaske, R. (2012). Toxic Versus Cooperative Behaviors at Work: the Role of Organizational Culture and Leadership in Creating Community Centered Organizations, *International Journal of Leadership Studies*, 7 (1), 29-47

Harris, K. J., Harvey, P., Harris, R. B. and Cast, M. (2013). An Investigation of Abusive Supervision, Vicarious Abusive Supervision, and Their Joint Impacts, *The Journal of Social Psychology,* 153(1), 38-50.

Heibroner, R.L. (1967). Do Machines Make History? *Technology and Culture*, 8(3), 335-345.

Higgs, M. (2009). The Good, the Bad and the Ugly: Leadership and Narcissism, *Journal of Change Management*, 9(2), 165-178.

Hodgetts, R. M. (1997). *Yönetim, Teori, Süreç ve Uygulama* (Çev: Canan Mutlu), İstanbul, Der Yayınları

Hoffman, F.G., (2007*), Conflict In The 21.Century:The Rice Of Hybrid Wars,* Arlington Virginia, Potomac Institute for Policy Studies.

Housman, M. and Minor, D. (2015). *Toxic Worker*, USA, Harvard Business School Working Paper.

Hoobler, J. M., and Brass, D. J. (2006). Abusive supervision and family undermining as displaced aggression, *Journal of Applied Psychology*, 91(5), 1125-1133.

Howard, M. (1975). *War in European History*. Oxford, Oxford University Press.

Howell, J. P., Bowen, D. E., Dorfman, P. W., Kerr, S. and Podsakoff, P. M. (1990). Substitutes for Leadership: Effective Alternatives to Ineffective Leadership. *Organizational Dynamics*, 19(1), 20-38.

Karakuş, C. (2012) Mobbing, http://www.ylt44.com/yayin/mobbing, Erişim Tarihi: 25.06. 2023

Kellerman, B. (2008). *Bad Leadership* (1b). (F. Kahya, Trans.) Istanbul: Isbank Publications.

Khalizad Z.M. and White J.P. (1999). *The Changing Role of Information in Warfare*. Santa Monica CA, RAND Corportion.

Khoo, H.S. and Burch, G.J. (2008). The "Dark Side" of Leadership Personality and Transformational Leadership: An Exploratory Study, *Personality and Individual Differences,* 44(1), 86-97.

Kırbaç, M. (2013). *Toxic leadership in educational organizations*, İnönü Üniversitesi (Yayımlanmamış Master Tezi). Malatya

Koçel, T. (2015). *Liderler ve Liderlik Uygulamaları İle İlgili Sorunlar*, İşletme Yöneticiliği, 16. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 668-699

Kusy, M., and Holloway, E. (2009). Toxic Workplace: Managing Toxic Personalities and Their Systems of Power. San Francisco: Jossey Bass.

Korhonen, O. (2015). Deconstructing the Conflict in Ukraine: The Relevance of International Law to Hybrid States and Wars, *German Law Journal*, 16(3), 432-467

Landa, D. and Tyson, S. A. (2017). Coercive Leadership, *American Journal of Political Science,* 61(3), 559-574.

Lanz, M. (2019). Deubiquitination of Phosphoribosyl-Ubiquitin Conjugates By Phosphodiesterase Domain Containing Legionella Effectors, *Proceedings of the National Academy of Sciences,* 116(47), 23518-23526.

Lipman-Blumen, J. (2005). Toxic leadership: When Grand İllusions Masquerade as Noble Visions, *Leader to Leader*, (36), 29-36.

Lubit, R. (2004). The Tyranny of Toxic Managers: Applying Emotional Intelligence to Deal With Difficult Personalities. *Ivey Business Journal*, 2, 22-35

Maccoby, M. (2004). Narcissistic leaders: The incredible Pros, the inevitable cons, *Harvard Business Review*, 78(1), 92-10.

Mackey, J. D., Frieder, R. E., Brees, J. R. and Martinko, M. J. (2017). Abusive Supervision: A Meta-Analysis and Empirical Review, *Journal of Management*, 43(6), 1940-1965.

Marcus, B. and Schuler, H., (2004). Antecedents of Counterproductive Behavior at Work: A General Perspective, *Journal of Applied Psychology*, 650-651.

May, D., Wesche, J. S., Heinitz, K. and Kerschreiter, R. (2014). Coping with destructive leadership: Putting forward an integrated theoretical framework for the interaction process between leaders and followers. *Zeitschrift für Psychologie*, 222, 203-213.

McIntosh, G. and Rima, S. (1997). Overcoming the Dark Side of Leadership: The Paradox of Personal Dysfunction. Grand Rapid, MI: Baker Books.

Mehta, S. and Maheshwari, G. (2014), Toxic Leadership: Tracing The Destructive Trail, *International Journal of Management,* 5(10), 18-24

Metz S. and Millen R. (2003). Future War/Future Battlespace: The Strategic Role of American Landpower. *Strategic Studies Institute, US Army War College*, 2, 125-135

Mitchell, M. S., Vogel, R. M. and Folger, R. (2015). Third Parties' Reactions to the Abusive Supervision of Coworkers, *Journal of Applied Psychology*, 100(4), 1040-1055.

Molinero, J. M. S. (2000). The Origins of the State: From Reciprocity to Coercive Power, *Constitutional Political Economy*, 11, 231-253.

Neuman, J, H. and Baron, R, M. (2005). *Aggression in the Workplace: A Social Psychological Perpective.* (Eds). Counterproductive: Investigations of Actors and Targets. Washington DC: American Psychological Association.

Uslu, O. (2021). Karanlık Liderlik Tarzları: Kavramsal Bir Değerlendirme, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 23 (2), 902-924

Padilla, A., Hogan, R. and Kaiser, R. (2007). The Toxic Triangle: Destructive Leaders, Susceptible Fol Lowers, and Conducive Environments, *The Leadership Quarterly*, (18), 176-194.

Pelletier, K., (2011). Leader Toxicity: An Emprical Investigation of Toxic Behavior and Rhetoric. *Leadership*, 6 (4), 373-389

Quimet, G. (2010). Dynamics of Narcissistic Leadership in Organizations: Towards An İntegrated Research Model. *Journal of Managerial Psychology*, 25(7), 713-726.

Reed, G. E. (2004). Toxic leadership. *Military Review*, (August), 67-71.

Rosenthal, S. A. and Pittinsky, T. L. (2006). Narcissistic Leadership, *The Leadership Quarterly,* 17, 617-633.

Schmidt, A. A. (2008). *Development and validation of the toxic leadership scale*, Faculty of The Graduate School of The University of Maryland, (Unpublished Master's Thesis), USA.

Schyns, B. and Schilling, J. (2013). How Bad are the Effects of Bad Leaders? A Meta-Analysis of Destructive Leadership and Its Outcomes. *The leadership Quarterly*, 24(1), 138-158.

Shaw, J.E., Anthony M. and Harvey, M. (2011). A Method for Measuring Destructive Leadership and Identifying Types of Destructive Leaders in Organizations. *The Leadership Quarterly*, 22(4), 575.

Silk, J. (2019). Toxic Leaders and Emotional Intelligence. http://www.coachagora.com, Date of access: 11.08.2023.

Sullivan G.R. and Coroalles A.M. (1995). *The Army in the Information Age*. Strategic Studies Institute, US Army War College, PA, Carlisle Barracks.

Şen C. and Mert, İ.S. (2019), Psikolojik SermayeninİŞ Tatmini Örgütsel Bağlılık ve Sinizm Üzerindeki Etkisi*, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(4), 9-21

Tavanti, M. (2011). Managing Toxic Leaders: Dysfunctional Patterns in Organizational Leadership and How to Deal With Them, *Human Resource Management*, 6(83), 127-136.

Tepper, B. J. (2000). Consequences of Abusive Supervision, *Academy of Management Journal,* (43), 178-190.

Tepper, B.J., Duffy, M., Hoobler, J. and Ensley, M. (2004). *Moderators Fellow Employees Attitudes.* Journal of Applied Psychology, 89 (3), 455-465

Creveld, M.V. (2010). *Technology and War*, Touchstone. Retrieved from https://www. perlego.com/book/779370/ technology and war from 2000 bc to the present Erişim Tarihi: 18.05.2023.

Yazıcı, M.A. (2018). *Savaşın Değişen Modeli: Hibrit Savaş* (ed) Yücel Özel, Ertan İnaltekin, Yenilevent İstanbul, MSÜ Yayınları, 18/02

Yılmaz, S. (2023). Modern Savaş ve Savunma Reformu. *academia.edu*, https://www.academia.edu/7647876/Modern_Savaş_ve_Savunma_Reformaları, Erişim Tarihi: 10.04.2023

Washburn, J. and Mcmahon, S. (2004). Narcissistic Features in Young Adolescents: Relations to Agression and Internalizing Symptoms, *Journal of Youth and Adolescence,* 33, 247-260.

Whicker, M. (1996). *Toxic leaders: When organizations go bad*, USA, Westport, CT: Ouorum Books.

Williams, C.D. (2005). Toxic Leadership in The U.S. Army. *Strategy Research Projects,* 67.

Wilson, K.Y. and Starks, P. D. (2003). Toxic leadership. https://s3.amazonaws.com /academia.edu.tr, Erişim Tarihi: 28.05.2023.

Zellars, K. L., Tepper, B. J. and Duffy, M. K. (2002). Abusive Supervision and Subordinates' Organizational Citizenship Behavior, *Journal of Applied Psychology, 87(6), 1068-1076.*

Bölüm 6
SAVUNMA YÖNETİMİNDE LİDERLİK VE MOTİVASYONDA ÜÇ İHTİYAÇ TEORİSİ

Arzu Uğurlu Kara - Uzay Özder

Bölüm Özeti

Her devletin ve uluslararası toplumun karşı karşıya kaldığı mevcut ve gelecekteki zorluklar, ordu içinde ortaya çıkan süreçler ve olgular -profesyonelleşme, reform, hizmet ve faaliyetlerin dışarıdan temini, dönüşümü vb.- ve ayrıca ona hem içten hem de dıştan verilen görevler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Karşılıklı bağımlılık, dinamizm, savunma, ulusal ve kolektif güvenlikte yeni tehditlerin ortaya çıkması ve tezahürü ile karakterize edilen bu bağlamda, her devletin ordusu hem geleneksel misyonları hem de yeni misyonları yerine getirmeye çağrılmaktadır. Bu görevlerin etkinliği ve verimliliği, askerî komutanların astlarına liderlik etmede, onların motivasyonunu sağlamada ve askerî kurumu yönetmede kullandıkları yönetim tarzı ile yakından bağlantılıdır.

Çalışma, her alanda olduğu gibi savunma yönetimi alanında da önemli bir yere sahip olan motivasyon konusunu ele almakta ve Alderfer'in üç ihtiyaç (ERG; varoluş (existence), ilişki kurma (relatedness), gelişme (growth)) teorisi çerçevesinde savunma yönetimi konusunu irdelemektedir. Bu kitap bölümü, Alderfer'in üç ihtiyaç teorisine ve bunun yöneticiler için çıkarımlarına ayrıca personelin motivasyonunun savunma yönetimine etkilerine dair genel bir bakış sunar. Savunma yönetiminde daha üstün ve başarılı sonuçlar elde edebilmek için yöneticilerin, çalışanları için hangi ihtiyaçların en önemli olduğunu belirlemesi, bu ihtiyaçları karşılayan işler tasarlaması konusunda ERG teorisinin yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin, güçlü bir büyüme ihtiyacı olan çalışanlar, yeni beceriler öğrenme veya yeni zorlukların üstesinden gelme fırsatları tarafından motive edilebilir, bu durum da dolaylı olarak savunmanın yönetiminde minör ve ileride majör düzeyde olumlu performans etkileri yaratabilir. Bu nedenle teorinin savunma yönetimi alanında daha etkili işler tasarlamak ve daha motive bir iş gücü yaratmak için nasıl kullanılabileceği tartışılmıştır. Çünkü eski bir teorinin yeni kullanımı liderlerin yönetime bakış açılarını değiştirebilir.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Yönetimi, Motivasyon, Üç İhtiyaç Teorisi, ERG Teorisi.*

nı anlamak ve motive etmek için belirli bir noktada yönlendirebilecek çoklu ihtiyaçların tanınması gerektiğidir. Bu nedenle ülke yönetimlerinde çok önemli yer olan savunma alanındaki yöneticilerin riskli ve belirsiz dünya ortamında başarılı olmak için personellerinin iş motivasyonu konusuna daha çok eğilmeli, motivasyon teorilerini rehber edinmelidirler.

Kaynakça

Adams, D. (1995). *The Restaurant at the End of the Universe*. New York: Del Rey.

Akpakwu, S. O. (2012). *Educational Management: Theory and Practice*. Makurdi:Destiny Ventures.

Alderfer, C. P. (1969). An Empirical Test of A New Theory of Human Needs. *Organizational Behavior and Human Performance, 4*(2), 142-175.

Alderfer, C. P. (1972). *Existence, Relatedness, and Growth*. hr Free Press.

Arnolds, C. A. and Boshoff, C. (2002). Compensation, Esteem Valence and Job Performance: an Empirical Assessment of Alderfer's ERG Theory. *International Journal of Human Resource Management, 13*(4), 697-719.

Badura, K. L., Grijalva, E., Galvin, B. M., Owens, B. P. and Joseph, D. L. (2020). Motivation to Lead: A Meta-Analysis and Distal-Proximal Model of Motivation and Leadership. *Journal of Applied Psychology, 105*(4), 331.

Bucur-Marcu, H., Fluri, P. and Tagarev, T. (2009). *Defence Management: An Introduction, Security and Defense Management Series No 1*, Geneva.

Chan, K. Y. and Drasgow, F. (2001). Toward A Theory of Individual Differences and Leadership: Understanding the Motivation to Lead. *Journal of applied psychology, 86*(3), 481.

Chang, W. and Yuan, S. (2008). A Synthesized Model of Markov Chain and ERG Theory for Behavior Forecast in Collaborative Prototyping. *Journal of Information Technology Theory and Application, 9*(2), 45-63.

Chaoqun, H. (2021). *Incentive Mechanism of Social Work Service Organisations Based on Existence, Relatedness and Growth (ERG) Theory*. Higher Education and Oriental Studies, 1(1).

Chen, T. (2008). *The Empirical Research on The Scientific and Technical Personnel's Income Motivation Based on ERG Theory: The Analysis Based on The 2600 Questionnaires in the Area of Nantong in Jiangsu Province*[J]. Studies in Science of Science. 2008-01. Retrieved from http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-KXYJ200801033.htm# Erişim Tarihi 10.05.2023.

DeRue, D. S. and Ashford, S. J. (2010). Who Will Lead and Who Will Follow? A Social Process of Leadership Identity Construction in Organizations. *Academy of Management Review, 35*(4), 627-647.

Elujekwute, E. C. P., Aja, J. and Abachı, N. D. P. (2021). The Relevance of Clayton Paul Alderfers'existence, Relatedness, Growth Theory to the Educational Management. *Sapientia Global Journal of Arts, Humanities and Development Studies, 4*(2), 231-241.

Erkuş, A. ve Tabak, A. (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Çalişanlarin Çatişma Yönetim Tarzlarina Etkisi: Savunma Sanayiinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23*(2), 213-242.

Fismer, E. C. (2005). *Generation X Leadership Styles and Job Satisfaction in the Information Technology Consulting Industry*. University of Phoenix.

Goleman, D. (2000). Sonuç alan liderlik. *Harvard Business Rev. 78*, 78-90. https://hbr.org/2000/03/leadership-that-gets-results Erişim Tarihi 20.05.2023.

Horn, B. and Walker, R. W. (Eds.). (2008). *The Military Leadership Handbook*. Dundurn.

Horner-Long, P. and Schoenberg, R. (2002). Does E-Business Require Different Leadership Characteristics?: An Empirical İnvestigation. *European Management Journal, 20*(6), 611-619.

Ivancevich, J. M., Matteson, M. T., Freedman, S. M. and Phillips, J. S. (1990). Worksite Stress Management Interventions. *American Psychologist, 45*(2), 252.

Ivancevich, J. and Matteson, M. (2002). *Organizational Behaviour and Management* (6th edition), New York: McGraw-Hill. Job Satisfaction Survey-JSS Page (10th July). http://shell.cas.usf.edu/~pspector/scales/jsspag.html Erişim Tarihi 10.05.2023.

Kaliprasad, M. (2006). The Human Factor I: Attracting, Retaining, and Motivating Capable People. *Cost Engineering, 48*(6), 20.

Kirkpatick, S. A. and Locke, E. A. (1991). Leadership: Do Traits Matter?. Academy of Management Perspectives, 5(2), 48-60.

Kreitner R. (2005). *Foundations of Management: Basics and Best Practices*. New York: Houghton Mifflin Company.

Landsberg, M. (2005). *Leadership: Vision, Motivation, Momentum, Curtea Veche Publishing House,* Bucharest.

Liu, C. and Zhang, Y. (2008). *On Brain Drain in New Countryside Construction from The Perspective Of ERG Yheory*. Journal of Jiangxi Agricultural University.

Maner, J. K. and Case, C. R. (2016). Dominance And Prestige: Dual Strategies For Navigating Social Hierarchies. *Advances in Experimental Social Psychology, 54*, 129-180.

Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review, 50*, 370-396.

Moştoflei, C. and Duţu, P. (2007). Liderul Militar în România. Editura Universităţii Naţionale de Apărare" Carol I".

Mulder, L. (2007). *Motivation Cycles*. Boise State University.

Robbins, S.P. and Judge, T.A. (2008). *Organizational Behavior*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.

Schneider, B. and Alderfer, C. P. (1973). Three Studies of Measures of Need Satisfaction in Organizations. *Administrative Science Quarterly*, 489-505.

Sherlekar, S.A. (2005). *Modern Business Organization and Management: System Based Contingency Approach To The Organization Management Of Business*. Girgon Bombay.

Song, L., Wang, Y. and Wei, J. (2007). *Revisiting Motivation Preference within The Chinese Context: An Empirical Study*. Chinese Management Studies.

Stănciulescu, R. and Beldiman, E. (2019). The Issue of Leadership Styles in the Military Organization. *Land Forces Academy Review, 24*(1), 54-60.

Tussing, D.V. (2018). *Hesitant at the Helm: The Effectiveness-Emergence Paradox of Reluctance to Lead*. https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4674&context=edis sertations erişim Tarihi 20.05.2023.

Weihrich, H. and Koontz, H. (2005). *Management: A Global Perspective*. New Delhi: Tata Mcgraw - Hill Publishing Company.

Wilcove, G. L. (1978). The ERG model: Expansion and Application to Navy Personnel. *Journal of Vocational Behavior, 13*(3), 305-316.

Yanboa, W. and Jinmei, Z. (2011) Research on the Incentive Mechanism of College Counsellors Based on ERG Theory. *China Collective Economy Human Resource Management 10*, 174-175.

Zaharia, M. Ş. (2014). Percepţia Şi Responsabilitatea Faţă De Risc in Organizaţia Militară. "Carol I" National Defense University Bulletin, 3, 148.

Zhipeng. S. and Zhaotong. Z. (2007). ERG Theoretical Research. *Journal of Modern Business, (3)*, 70-71.

https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi 15.05.2023.

Bölüm 7
SAVUNMA YÖNETİMİNDE İNSAN KAYNAKLARI PLANLAMASI

Çağdaş Akif Kahraman

Bölüm Özeti

Savunma yönetimi kapsamında yapılan en önemli faaliyetlerden birisi insan kaynakları planlamasıdır. Savunma en basit şekliyle strateji, silah, araç, gereç, malzeme, lojistik vb. sistemler ile bunların kullanıcısı olduğu ve başarıya en az silah kadar etki eden insandan oluşmaktadır. Çalışmada ilk olarak savunma yönetimi kavramı ve tarihsel süreçte geçirdiği değişiklikler ile ülkemizde ve bazı yabancı ülkelerde savunma planlamasının hangi dokümanlara dayanılarak nasıl bir süreçte yapıldığı açıklanmıştır. Sonrasında insan kaynakları yönetimi işlevleri kısaca açıklanmış ve bu işlevlerden insan kaynakları planlamasının hangi süreçlerden geçerek nasıl yapıldığı açıklanmıştır. Ardından savunma yönetiminde insan kaynakları planlaması için nasıl bir süreç takip edileceği ile ilgili savunma yönetimi ve insan kaynakları yönetimi yazınındaki bilgiler ışığından bir öneri yapılmış ve önerilen bu süreçteki adımlarla ilgili ülkemiz ve bazı yabancı ülke ordularındaki uygulamaların nasıl olduğu örnekleri ile incelenmiştir. Sonuç olarak savunma yönetiminde insan kaynakları planlamaları ve süreçleri ile ilgili uygulayıcı ve araştırmacılara bazı öneriler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Yönetimi, Savunma Planlaması, İnsan Kaynakları Yönetimi, İnsan Kaynakları Planlaması.*

İncelemeler yapılırken tespit edilen bazı hususlar orduların İK planlaması yapan planlayıcılara, karar vericilere ve akademisyenlere ışık tutması amacıyla öneri olarak belirlenmiştir. Bu öneriler şunlardır.

İK planlama süreci aşamaları ile ilgili yazında çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerin incelenmesi neticesinde savunma planlaması içerisinde yürütülmesi gereken İK planlaması süreçlerinin nasıl olabileceği ile ilgili model önerisi, kitabın bu bölümünün ana konusu olarak Savunma Planlaması ve İK Planlaması Süreci kısmında detaylı olarak incelenmiştir. Bu süreç ülkelerin savunması planlamasında İK planlaması için model olarak kullanılabilir. Yapılacak başka çalışmalarla burada önerilen model dışında yeni modeller geliştirilebilir.

İK planlamalarının başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için, profesyonel personelin zorunlu hizmet sürelerinin mümkün olduğunca yüksek tespit edilmesi uygun olacaktır. Çünkü dışsal iş gücü arzının azaldığı günümüzde, temin edilen personelin sistemden hemen çıkmaması için zorunlu hizmet sürelerinin yüksek olması önemlidir. Böylece hem yetişmiş personel sistem içerisinde kalacak hem de İK planlamaları daha doğru yapılacaktır.

Özellikle 2000 yılı sonrası doğan kişilerin askerlik mesleği gibi emir komutanın yüksek olduğu meslekleri tercih etmemeleri nedeniyle dışsal iş gücü arzı azalmaktadır. Bu da İK planlamalarını olumsuz etkilemektedir. Devletler askerlik mesleğinin cazibesini artırabilmek için maddi kazanımları (maaş, ikramiye, sosyal güvence vb.) artırabilir ya da kişileri motive ederek başvuru yapmalarını sağlayabilmek için reklam, film, sinema, dizi vb. çalışmalar yapabilir. Dışsal iş gücü arzının ve de başvuruların artırılabilmesi için neler yapılabileceği başka bir akademik çalışma ile daha detaylı olarak incelenebilir.

Dışsal iş gücü arzında sıkıntı çeken ülkeler için en uygun yöntemin strateji değişikliği ile personel sayılarının azaltılması, güvenlik açığı olmaması için de oluşan boşluğun teknoloji ile doldurulmasının en makul yöntem olacağı söylenebilir.

Kaynakça

Arslan, M. L. (2012). İnsan Kaynakları Gereksinimine Süreç Yaklaşımı: Stratejik İnsan Kaynakları Planlaması, *Öneri Dergisi*, *10* (37), 89-101.

Asch, B. ve Hosek, J. (2004). *What Does Transformation Mean for Military Manpower and Personnel Policy?* Santa Monica: RAND Publications.

Bingöl, D. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, 9. Baskı, İstanbul: Beta.

Brewster, C. (1995). Towards a European Model of Human Resource Management, *Journal of International Business Studies*, 1, 1-21.

British Strategic Defence Review, (2021). *A Brief Guide to Previous British Defence Reviews,* https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7313/, Erişim Tarihi:11.04.2023.

Commonslibrary.parliament.uk, (2023). *UK Army to be Reduced to 72.500,* https://commonslibrary.parliament.uk/uk-army-to-be-reduced-to-72500/, Erişim Tarihi:17.04.2023.

Fox, J. (2011). *Defense Acquisition Reform, 1960-2009: An Elusive Goal. U.S. Army*, Washington D.C.: Centre of Military History.

Gargan, J. (1999). To Defend a Nation: An Overview of Downsizing and the U.S. Military, *Management,* 2 (3), 221-232.

Hartman, P.L. (1997). *International Armament Cooperations in the Post Cold War Era.* U.S.Air Force Institute of Technology, Yüksek Lisans Tezi, ABD.

Hava Harp Okulu, (2023). *Hava Harp Okulu Lisans Bölümleri,* https://hho.msu.edu.tr/ sayfadetay.aspx?SayfaId=30&ParentMenuId=18, Erişim Tarihi:20.04.2023.

Historyinpieces, (2023). *Coleman David, U.S. Military Personnel 1954-2014*, https://historyinpieces.com/research/us-military-personnel-1954-2014, Erişim Tarihi:18.04.2023.

Kahraman, Ç.A. (2016). Tarihsel Süreçte Savunma Planlaması Yaklaşımları ile Savunma Tedarik Sistemleri Arasındaki İlişki, *KHO Bilim Dergisi,* 26 (2), 101-126.

Kahraman, Ç.A. (2017). *Sosyoekonomik Statü (SES), Temel Değerler ve Kişilik Özelliklerinin Liderlik Davranışına Etkisi,* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Kara Harp Okulu (2023). *KHO Lisans Bölümleri*, https://kho.msu.edu.tr/ akademik/dekanlik/dekanlik_anasayfa.html, Erişim Tarihi:20.04.2023.

Korkmazyürek, H. (2006). *Savunma Planlaması Ders Notları*, Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Korkmazyürek, H. ve Şeşen, H. (2008). Savunma Yönetiminde Yeni Planlama Yaklaşımları: Kavramsal Bir Analiz, *KHO Bilim Dergisi,* 18 (1), 54-78.

McMahan, G.C., Bell, M.P., Virick, M. (1998). Strategic Human Resource Management: Employee Involvement, Diversity, and International Issues, *Human Resource Management Review,* 8, 193-214.

Military, (2023). *Army's Top General Vows Not to Lower Recruiting Standards Despite Trouble Finding New Soldiers*, https://www.military.com/dailynews/2022/07/28/armys-top-general-vows-not-lower-recruiting-standards-despite-trouble-finding-new-soldiers.html, Erişim Tarihi:15.04.2023.

Milli Savunma Üniversitesi, (2023). *Deniz Harp Okulu Lisans Bölümleri*, https://www.msu.edu.tr/sayfadetay.aspx?SayfaId=479&ParentMenuId=54, Erişim Tarihi:20.04.2023.

Operationmilitarykids, (2023). *Army Promotion Timeline for Commissioned Officer*, https://www.operationmilitarykids.org/army-promotion-timeline-for-enlisted-officers/#:~:text=Army%20Promotion%20Timeline%20for%20Junior%20Enlisted%20%20Ranks&text=Afterward%2C%20promotion%20to%20an%20E,of%20time%20in%20pay%20grade, Erişim Tarihi:15.04.2023.

O*Net, (2023). *Source of Occupational Information*, https://www.onetcenter.org/ overview.html, Erişim Tarihi: 20.04.2023.

Peacock M., Stewart E.B, Belcourt M. (2020). *Understanding Human Resources Management: A Canadian Perspective,* Toronto: Nelson.

Pennie, K. (2001). Strategic Thinking in Defence, *Canadian Military Journal,* 2 (3), 21-28.

Resmi Gazete, (2018). *Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*, 30479 sayılı ve 15.07.2018 tarihli Resmî Gazete.

Saiyadain, M.S. (2009). *Human Resources Management,* New Delhi.: Tata-McGraw Hill.

Shehane, R.F. (1994). Planning, Programming, and Budgeting System (PPBS)-Ability to Meet the New World Order, *Armed Forces Comptroller*, 39 (3).

Statista, (2023). *Number of Personnel in the Armed Forces of the United Kingdom from 1900 to 2022*, https://www.statista.com/statistics/579773/number-of-personnel-in-uk-armed-forces/, Erişim Tarihi:18.04.2023.

Sputnik.News, (2023). *Geçmişten Bugüne F-35 Projesi ve Türkiye*, https://sputniknews.com.tr/20210406/gecmisten-bugune-f-35-projesi-ve-turkiye-1044208430.html, Erişim Tarihi:20.04.2023.

The Joint Staff, (2018). *Description of The National Military Strategy 2018,* Washington.

The White House, (2022). *National Security Strategy October 2022*, Washington.

Walker, J.W. (1980). *Human Resource Planning*, ABD: McGraw Hill.

Werbel, J. D., & DeMarie, S. M. (2005). Aligning Strategic Human Resource Management and Person-Environment Fit, *Human Resource Management Review*, *15* (4), 247-262.

Wright, P. M., & McMahan, G. C. (1992). Alternative Theoretical Perspectives for Strategic Human Resource Management, *Journal of Management,* 18: 295-320.

Wright, P.M. (1998). Introduction: Strategic Human Resource Management Research in the 21st Century, *Human Resource Management Review, 8* (3), 187-191.

Bölüm 8
SAVUNMA YÖNETİMİNDE PERSONEL GÜÇLENDİRME

Aysun Doğan - Suat Gürbüz

Bölüm Özeti

Personel güçlendirme kavramı rekabet üstünlüğü sağlamak isteyen, örgütsel etkililiği ve yenilikçiliği ön planda tutan tüm örgütlerin üzerinde önemle durduğu bir konudur. İnsan kaynağı dışında nerdeyse tüm mal ve hizmetler çok çabuk taklit edilebilmektedir. Bu durum farklılaşmanın ve rekabet edebilmenin önündeki engellerden biridir. İnsan kaynağının taklit edilmesinin güç olması önemini arttırmaktadır. Bu nedenle örgütler sahip olduğu iş gücünün niteliğini artırarak önemli rekabet avantajı yaratabilmektedir. Her sektörün ve her iş kolunun personel güçlendirme gereksinimi farklılaşmaktadır. Savunma sanayi sektörünün hem sivil hem de askerî alanında eğitim ve uzmanlaşma derecesi yüksek ve nitelikli iş gücü istihdam edilmektedir. Bu iş gücünün mevcut potansiyelinin etkin ve etkili kullanılabilmesi personel güçlendirme uygulamalarıyla mümkün olabilmekte ve böylelikle yönetimsel etkililik desteklenmektedir. Bu doğrultuda güçlendirme kavramının anlaşılması ve savunma sanayi sektöründeki uygulamalarının ele alınması önem taşımaktadır. Bu bölümün amacı personel güçlendirme kavramını, sürecini ve savunma sanayi bağlamını açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: *Güçlendirme, Psikolojik Güçlendirme, Savunma Yönetimi.*

süreci titizlikle yürütmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle savunma sanayi gibi kararların kritik öneme sahip olduğu sektörlerde yönetime katılım ve delegasyon süreçleri çok iyi yönetilmelidir.

Araştırmacılara öneriler: Güçlendirme konusunda yapılan araştırmalar güçlendirme ile örgütsel bağlılık, görev motivasyonu, performans gibi konuları ele almaktadırlar. Ulusal yönetim literatüründe savunma sanayi sektöründe güçlendirme kavramının çalışılmadığı görülmektedir. Bu alanda çalışma yapan araştırmacılara literatürdeki bu boşluğu değerlendirmeleri önerilmektedir. Diğer yandan araştırmaların güçlendirmenin olumlu yönlerine odaklandıkları görülmektedir. Gelecek araştırmalarda güçlendirmenin yönetimsel açıdan olumsuz yönleri ele alınabilir.

Uygulayıcılara öneriler: Tüm yönetim uygulamalarında olduğu gibi personel güçlendirme uygulamalarında da en iyi tek yöntem bulunmamaktadır. İnsan kaynakları yönetiminin, çalışan hedefleri ile örgütsel hedefleri bütünleştirmek için personel güçlendirmeyi stratejik bir uygulama olarak ele almaları fayda sağlayacaktır.

Politika yapıcılara öneriler: Özellikle savunma sanayi sektörünün sivil kısmında çok ciddi beyin göçü yaşanmaktadır. Bu durum çok ciddi ulusal bir kayıptır. Beyin göçünü tek bir bağlamda açıklamak elbette hatalı olur ancak değer görmediğini düşünen çalışanlar beyin göçü açısından en riskli grubu oluşturmaktadır. Beyin göçünün önüne geçilmesi hatta tersine beyin göçünün sağlanması için yeni politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Akın, K. (2020). *Psikolojik Sermaye ve Örgütsel Adalet Algısının Akış Deneyimi Üzerindeki Etkisinde İşe Tutulmanın Aracılık Rolü: Türk Savunma Sanayinde Bir Araştırma,* Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara.

Aksoy, B. (2008). *The Relationship Between Paternalistic Leadership, Empowerment and Turnover Intention: An Empirical Study*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Bacharach, S. B. and Lawler, E. J. (1980) *Power and Politics in Organizations*. San Francisco: Jossey-Bass.

Beğenirbaş, M. (2022). *Savunma Yönetimi ve Planlaması*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bennis, W. and Nanus, B. (1985). *Leaders.* New York: Harper & Row.

Block, P. (1987) *The Empowered Manager*. San Francisco: Jossey-Bass.

Bollen, L., Vergauwen, P. and Schnieders, S. (2005). Linking Intellectual Capital and Intellectual Property to Company Performance. *Management Decision, 43*(9), 1161-1185. https://doi org/10.1108/00251740510626254

Burns, J. M. (1978). *Leadership*. New York: Harper & Row.

Conger, J. A. and Kanungo, R. N. (1988). The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. *Academy of Management Review*, 13(3), 471-482. https://doi.org/10.5465/amr.1988.4306983

Ehrhart, M. G. (2004). Leadership and Procedural Justice Climate as Antecedents of Unit-Level Organizational Citizenship Behavior. *Personnel Psychology, 57*(1), 61-94. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2004.tb02484.x.

Firer, S. and Mitchell Williams, S. (2003). Intellectual Capital and Traditional Measures of Corporate Performance. *Journal of Intellectual Capital*, 4(3), 348-360. https://doi.org/10.1108/14691930310487806

Gupta, K. S. (2007). Empowerment: A Comparative Study. *Journal of Organizational Behavior,* 6(4), 37-52.

Kanter, R. M. (1979) Power Failure in Management Circuits. *Harvard Business Review*, 57(4), 65-75.

Kılıçaslan, S. ve Kaya, A. (2018). Personel Güçlendirme ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kamu Kurumu Çalışanları Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi,*10(1), 57-71.

Koçel, T. (2018). *İşletme Yöneticiliği.* İstanbul: Beta Yayınları.

Kotze, E., Menon, S. T. and Vos, B. (2007). Psychological Empowerment in the South African Military: The Generalisability of Menon's Scale. *SA Journal of Industrial Psychology*, *33*(2), 1-6.

Lyons, P. R. (2016). Making The Case for Manager Delegation of Authority. *Human Resource Management International Digest*, 24(5), 1-3.

Pfeffer, J. (1981). *Power in Organizations*. Marshfield, MA: Pitman.

Schermuly, C. C., Creon, L., Gerlach, P., Graßmann, C. and Koch, J. (2022). Leadership Styles and Psychological Empowerment: A Meta-Analysis. *Journal of Leadership & Organizational Studies,* 29(1), 73-95. https://doi.org/10.1177/15480518211067751.

Spreitzer, G. M. (1995). Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation. *Academy of Management Journal*, 38(5), 1442-1465, https://doi.org/10.5465/256865.

Thomas, K. W. and Velthouse, B. A. (1990). Cognitive Elements of Empowerment. *Academy of Management Review*, 15: 666-681.

Ünlü, O. ve Beğenirbaş, M. (2021). Geleceğin Belirsizliğinde Beşeri Sermayenin Önemi: Savunma Planlayıcılarına Öneriler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 17*(38), 639-667. https://doi.org/10.17752/guvenlikstrtj.1001313

Van Dierendonck, D. and Nuijten, I. (2011). The Servant Leadership Survey: Development and Validation of A Multidimensional Measure. *Journal of Business and Psychology,* 26(3), 249-267. https://doi.org/10.1007/s10869-010-9194-1.

Van Knippenberg, D., & Sitkin, S. B. (2013). A Critical Assessment of Charismatic-Transformational Leadership Research: Back to the drawing board? *The Academy of Management Annals,* 7(1), 1-60. https://doi.org/10.1080/19416520.2013.759433

Bölüm 9
SAVUNMA YÖNETİMİNDE KRİZ YÖNETİMİ VE KRİZ İLETİŞİMİ

Kadir Aktaş

Bölüm Özeti

Savunma yönetimi kavramı akademisyenlerin henüz üzerinde mutabakata varamadığı ve literatüre yeni giren bir kavramdır. Genel olarak savunma yönetimi: ülkelerin ve savunma teşkilatlarının savunma politikalarını uygulamaya dönüştürmesine yönelik yönetsel faaliyetler olarak ifade edilmektedir. Yapılan araştırmada ise bu alanda yeterli literatüre rastlanmamıştır.

Ülkemizde savunma sistemini yönetmekten yegâne sorumlu kurum Millî Savunma Bakanlığıdır. Savunma yönetiminin vasıtaları öncelikle caydırıcılığa ve savaş alanındaki başarıya hizmet etmelidir. Aksi takdirde ülke için beka sorunu, yani "savunma yönetimi krizi" gündeme gelecektir. Savunma yönetimi krizlerinin temelinde; devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne, millî hedef ve menfaatlerine yönelik düşmanca tutum ve davranışlar gibi ülkenin bekasını ilgilendiren durumlardan biri veya birkaçı yatabilmektedir. MSB ve bağlı unsurlar gerek yapılan düzenli tatbikatlarla gerekse ülke içerisinde ve sınır ötesinde yapılan operasyonlarla gerekli caydırıcılığı sağlayarak muhtemel bir savunma krizini engellemektedir.

Savunmada kriz yönetiminin en önemli fonksiyonlarından biri de kriz iletişimidir. Krizler ister doğal nedenlerden olsun, ister askerî bir saldırı ve benzeri nedenlerle olsun, "kriz iletişimi" bu süreçte hayati bir role sahiptir. Çünkü kriz yönetiminin yüzde 99'u iletişimsel faaliyetleri, yüzde 1'i teknik çalışmaları kapsamaktadır. Savunma yönetiminde kriz iletişim süreci zaman açısından: kriz öncesi, kriz esnası ve kriz sonrası iletişim faaliyetleri olmak üzere üç bölüme kapsamı açısından ise kurum içi ve kurum dışı olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Savunmaya yönelik kriz durumlarında kriz yönetimi ve iletişimi Milli Savunma Bakanlığı koordinesinde icra edilmektedir. Savunma yönetiminin devamlılığı ve muhtemel krizlere anında müdahale etmek maksadıyla, Genelkurmay Başkanlığına bağlı Silahlı Kuvvetler Komuta Harekât Merkezi (SKKHM) 7 gün ve 24 saat esasına göre çalışmalarını sürdürmektedir.

Bir kriz durumunda, konuyla ilgili oluşturulan kriz yönetim masası tarafından MSB birimleri vasıtasıyla hem bağlı unsurlarla hem de diğer kurum ve kuruluşlarla (medya kurum ve kuruluşları dâhil) iletişim kurulmaktadır. Durumun aciliyetine göre, 6 Şubat depreminde olduğu gibi gerektiğinde bağlı unsurlara diğer kurum ve kuruluşlarla veya medya ile doğrudan iletişim yetkisi verilerek krizin çözümüne yönelik süreç hızlandırılabilmektedir. Sonuçta savunma yönetiminde kriz yönetimi ve kriz iletişiminin amacı TSK personeli büyük bir gayretle krizin yönetimine yönelik faaliyetleri icra ederken, MSB'nin ilgili kurum ve kuruluşlarla koordineli hareket ederek, kriz yönetiminin etkinliğini artırması ve en uygun iletişim yöntemiyle yaşananların kamuoyuna doğru bir şekilde aktarmasıdır.

a. Nükleer, Biyolojik ve Kimyasal (NBC) saldırı, savaş durumu, siber saldırı veya 6 Şubat Depremi benzeri bir kriz durumunda (Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, Türk Telekom, Bakanlık merkezlerinin ve Türksat Genel Merkezi gibi stratejik merkezlerin elden çıkması durumunda) hem kurum içi hem kurumlar arasında kullanılan mevcut iletişim sistemlerinin çökmesi senaryosu çerçevesinde alternatif kriz yönetim ve kriz iletişim merkezlerinin ve sistemlerinin geliştirilmesi ve denemesi,

b. Bir kriz durumunda devletin ilgili kurum ve kuruluşları arasındaki koordine ve entegrasyonun geliştirilmesine yönelik planların periyodik olarak güncellenmesi, denemesi ve geliştirilmesi,

c. Gerçek bir savaş ve yıkıcı deprem gibi bir kriz durumunda özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde halkın sığınabileceği, NATO Standartlarında veya gelişmiş ülke standartlarında korunaklı sığınakların hazırlanması, alarm ikaz sistemlerinin kurulması ve halkın eğitilmesi ve belli periyotlarla (yıllık veya 2 yıllık periyotlar gibi) tatbikatlar yapılması, toplumun muhtemel krizlere karşı bilinçli hâle getirilmesi,

d. MSB ve bağlı unsurların dolaylı olarak müdahil olduğu salgın hastalıklarla mücadele, orman yangını, deprem, heyelan, sel ve benzeri doğal afetlere yönelik kriz yönetimi planlarının yapılması, denenmesi ve güncelliğinin sağlanması,

e. Son olarak 4. güç olarak kabul gören medya sektörüyle normal zamanda ilişkilerin samimi, dürüst ilişkiler çerçevesinde ve doğru bilgilerin paylaşılması üzerine bina edilmesi hususları önerilmektedir. Çünkü güvene dayalı ilişki içinde bulunulan medya kuruluşları kriz sürecinde savunmaya yönelik verilmek istenen mesajların, daha geniş kitlelere, daha kolay ulaşmasını sağlayarak halkın doğru bilgilendirilmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

Akdağ, M. ve Taşdemir, E. (2006). *Krizden Çıkmanın Yolları: Etkin Bir Kriz İletişimi*. Selçuk İletişim, 4(2), 141-157.

Aslan, M. (2021), *Savunma Politikalarına Giriş.* (Ed. F.Pirinççi ve M.Yeşiltaş), SET Vakfı İktisadi İşletmesi 1. Baskı, İstanbul.

Aziz, A., & Dicle, Ü. (2017). *Örgütsel İletişim*. Hiperlink Eğit. İlet. Yay. San. Tic. ve Ltd. Şti.

Bakan, İ. (2015). *Çağdaş yönetim yaklaşımları*, 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

Bucur-Marcu, H., Fluri, P. and Tagarev, T. (2009). *Defence Management: An Introduction* (Geneva: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, *Security and Defence Management*, Series no. 1

Coombs, W. T. (2011). *Political Public Relations and Crisis Communication: A Public Relations Perspective.* In Political public relations (pp. 223-243). Routledge.

Coombs, W. T. (2010). *Parameters for crisis communication.* The handbook of crisis communication, 17-53.

Coombs, W. T. (2020). *Conceptualizing Crisis Communication.* Handbook of Risk and Crisis Communication, 99-119.

Coombs, W. T. and Holladay, S. J. (Eds.). (2022). *The Handbook of Crisis Communication*. John Wiley & Sons.

Dinçer, Ö. 2007, *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Edmonds, M. (2002). *Defence Management and the Impact of 'Jointery'*. In The Changing Face of Military Power (pp. 151-176).

Essein, F. and Gever, V. C. (2016). *Rethinking Approaches to National Development*. The Crisis Management Option. *New Media and Mass Communication*. *49*, pp.76-78.

Güvenç, S. (2022). *"Büyük Anlatısını Arayan Savaş": 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı. Türk Savaş Çalışmaları Dergisi, 3*(1), 253-279.

Hazlewood, L. A. and Hayes, J. J. (1976). *Planning for Problems in Crisis Management.* Final Technical Report, Policy Sciences Divısion CAd, Inc -Federal / 1815 North Fort Myer Drive Arlington, Virginia 22209 (703) 841-7800, https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA031510.pdf

Hermann, C. F. (1969). International Crisis as a Situational Variable*. International Politics and Foreign Policy*, 2, 409-421.

Hoştut, S. (2019). Kriz Yönetimine İlişkin Bilimsel Eğilimlerin Resmedilmesi: Lisansüstü Tezlerin Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi, 6*(1), 607-624.

Jugo, D. (2013). *Crisis Communication Strategies in the Corporate Governance Process*. In Proceedings of the 1st International OFEL Conference on Corporate Governance (pp. 796-806).

Kaygın, E., Topçuoğlu, E. and Torun, B. T. (Eds.). (2023). *Yönetim ve Organizasyon Sendromları.* Eğitim Yayınevi, İstanbul.

Koçel, T., (2014). *İşletme Yönetimi*, Beta Yayınevi, İstanbul.

Kravitz, J. H. and Peluso, R. G. (2001). Crisis Management Training: Preparing Managers for Mine Emergency Operations. Challenges and Opportunities: From Now to, 44-54.

Kütükcü, A., Özbilger, H.İ., Ertürk, A. ve Berberoğlu, b. (2022). Kriz İletişim Planı Hazırlama Rehberi. T.C. Ticaret Bakanlığı.

Leonard, M., Stead, C. and Smewing, C. (2002). Public Diplomacy. London: The Foreign Policy Centre.

Memiş, L. ve Babaoğlu, C. (2020). Acil Durum ve Afet Yönetiminde Süreç Yaklaşımı ve Teknoloji. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 13(4), s.776-791.

Mitroff, I. I., Diamond, M. A. and Alpaslan, C. M. (2006). How Prepared Are America's Colleges and Universities for Major Crisis? *Change, 38*(1), 60-67.

Örnek, A Ş. (2007). Bilgi Toplumunda Kriz Yönetim Stratejileri, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, *5*(1),107-130.

Öz, T. ve Çalışkanlar, T. M. (2020). Paralı Askerlerden Özel Askerî Şirketlere Savunma Yönetimi Teknolojileri Uygulamaları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *16*(34), 309-339.

Özdemir, H. ve Baykal N.Ş. (2021), *Savunma Politikalarına Giriş.* (Ed. F.Pirinççi ve M.Yeşiltaş), SET Vakfı İktisadi İşletmesi 1. Baskı, İstanbul

Penpece, D. (2015). *Üniversitelerde Kriz İletişimi.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Adana.

Penpece, D. and Madran, C. (2015). Üniversitelerde Kriz İletişimi. *Öneri Dergisi, 11*(44), 33-60.

Smith, J.L. (2007). *When It Hits the Fan: A Public Relations' Practitioners' Guide to Crisis Communication.* Thesis, Georgia State University. doi: https://doi.org/10.57709/1061285

Sellnow, T. L. and Seeger, M. W. (2021). *Theorizing Crisis Communication*. John Wiley & Sons, Ltd., Publication/ Theorizing Crisis Communication (mobt3ath.com)

Spradley, R.T. (2017). Crisis Communication in Organizations. *The İnternational Encyclopedia of Organizational Communication,* Stephen F. Austin State University, USA, p.1-12.

Sumer, H. ve Pernsteıner, H. (2009). Kriz Yönetimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s 128.

Şen, F. (2011). *Kriz Yönetimi ve Kriz Döneminde Yönetici Davranışlarının İşletme Başarısına Olan Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi.

Torpan, S., Hansson, S., Rhinard, M., Kazemekaityte, A., Jukarainen, P., Meyer, S. F. and Orru, K. (2021). *Handling false information in emergency management: A cross-national comparative study of European practices. International journal of disaster risk reduction,* 57, 102151.

Ulmer, R. R., Sellnow, T. L., and Seeger, M. W. (2022). Effective Crisis Communication: Moving from Crisis to Opportunity. Sage Publications.

Ural, E. G. (2006). Stratejik Halkla İlişkiler Uygulamaları. Birsen Yayınevi, İstanbul.

Yalçınkaya, H. (2010). Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar. Siyasal Kitabevi.

Yazar, F. (2020), Türkiye Kamu Diplomasisinde Kriz İletişimi Yönetimi: Rus Uçağı Krizi ve Kaşıkçı Cinayeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, S. (2009). Ulusal Savunma: Strateji, Teknoloji, Savaş. Kum Saati Yayın Dağıtım Limited Şti..

Woodyard, T. M. (1998). Crisis Communication: A Commanders Guide to Effective Crisis Communication. Air Command and Staff Coll Maxwell AFB AL.

T.C. Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği, (1997). https://www.iletisim.gov.tr/ turkce/stratejik_iletisim_calismalari/detaylar/sinir-otesi-askeri-operasyonlar/erişim:27.06.2023

T.C. İçişleri Bakanlığı, (2020). Kriz İletişim Yönetimi Rehberi.

https://www.icisleri.gov.tr/icguvenlik/kriz-iletisim-yonetimi-rehberi/erişim:27.06.2023

https://denetim.ticaret.gov.tr/data/63d7c0d913b876d06090ac88/Kriz%20%C4%B0leti%C5%9Fim%20Plan%C4%B1%20Haz%C4%B1rlama%20Rehberi.pdf/erişim:27.06.2023

https://mobt3ath.com/uplode/book/book-51837.pdf/erişim:27.06.2023

https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/TAMP.pdf/erişim:14.06.2023

https://www.kizilay.org.tr/Bagis/BagisYap/171/idlib-acil-konaklama-evleri/erişim:27.06.2023

https://www.ntv.com.tr/galeri/ukrayna-savasi/rusya-ukraynaya-saldirilarinda-neden-cok-sayida-tankinikaybetti,4UaA1rbTIUajQFmDYAgrzw/YLcf8SVe4E63SeFW

9EaAEA

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61077844/erişim:27.06.2023

https://trabzon.ticaret.gov.tr/data/6214d86413b876b4f0182ff4/Kriz%20%C4%B0leti%C5%9Fim%20Plan%C4%B1%20Haz%C4%B1rlama%20Rehberi.pdf/erişim:19.05.2023

https://www.mevzuat.gov.tr/ MevzuatMetin/ 3.5.968716.pdf/erişim:19.05.2023

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.968716.pdf/erişim:14.05.2023

https://www.tuicakademi.org/birinci-korfez-savasi-1991/, 23.04.2023

https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/TAMP.pdf, erişim:27.05.2023

https://www.kizilay.org.tr/Bagis/BagisYap/171/idlib-acil-konaklama-evleri, erişim:27.05.2023

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/stratejik_iletisim_calismalari/detaylar/sinir-otesi-askeri-operasyonlar/ erişim:22.05.2023

https://www.icisleri.gov.tr/icguvenlik/kriz-iletisim-yonetimi-rehberi, erişim:28.05.2023

https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Dogru_Habercilik_ve_Medya_Etigi.pdf, erişim:11.06.2023

https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti, erişim:11.06.2023

https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Dezenformasyon_Bultenleri_%286_Subat_6_Haziran%29.pdf, erişim:11.06.2023

https://www.hurriyet.com.tr/emin-colasan-kocatepe-olayi-39092076, erişim:14.08.2023

https://www.researchgate.net/publication/340444166_Defence_Management_An_Introduction, 11.08.2023

Bölüm 10
SAVUNMA YÖNETİMİNDE HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARININ ÖNEMİ

Ayhan Biber - Arif Bel

Bölüm Özeti

İnsanoğlunun en temel ihtiyaçlarından olan güvenlik, toplumlar, devletler için de her dönem önemini korumuş, mücadeleler, çatışmalar ve savaşlarla dolu insanlık tarihinde güçlü bir savunma sistemi kuramayan devletlerin varlıklarını sürdürmeleri mümkün olmamıştır. Bu gerçekten hareketle tarihin her döneminde toplumlar, devletler kendilerine tehdit oluşturan unsurlara karşı savunma sistemi geliştirmişler ve savunma yönetimine ayrı bir önem vermişlerdir. Günümüzde iletişim teknolojisinde yaşanan hızlı ve büyük değişime bağlı olarak bilginin, dezenformasyonun inanılmaz bir hızla yayılma imkânı bulması, organizasyonların halkla ilişkileri yönetimin bir fonksiyonu olarak görmelerini zorunlu kılmıştır. Savunmaya yönelik halkın bilgilendirilmesinde, yönetimin bu yönde yaptığı çalışmaların yeterli ve gerekli olduğunun halka açıklanmasında ve halkın ikna edilerek güven ortamının oluşturulmasında, tehdit unsurlarına karşı daima hazır olunduğu gösterilerek caydırıcı bir etki oluşturulması ve böylece dosta güven, düşmana korku verilmesinde halkla ilişkiler uygulamalarının önemli bir yeri vardır.

Anahtar kelimeler: *Savunma yönetimi, halkla ilişkiler, iletişim.*

İleriki dönemde yapılacak çalışmalarda savunma yönetiminde halkla ilişkiler uygulamaları örnek olaylar üzerinden incelenebilir, savunma yönetiminde halkla ilişkiler stratejik iletişim yönetimi kapsamında ele alınabilir, her bir hedef kitleye yönelik halkla ilişkiler uygulamaları kapsamında öneriler geliştirilebilir, ülkelerin savunma yönetiminde karşılaştıkları sorunlardan hareket ederek, halkla ilişkiler alanında yaşanan sorun sahaları ülkelerin jeopolitik konumu, sosyo-kültürel yapısı, ekonomik ve teknolojik gelişmişlik düzeyleri, savunma sanayi durumu ve millî güç unsurları gibi hususlar dikkate alınarak incelenebilir.

Kaynakça

Aydede, C. (2005). *Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları,* İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri AŞ

Baskin, O., Aranoff C. and Lattimore, D. (1997). Public Relations the Profession and the Practice, McGraw-Hill, New York.

Beğenirbaş, M. (2022). *Savunma Yönetimi ve Planlaması,* 1. Baskı, Ankara: Nobel.

Bernays, E. L. (1991). A Conversation with Edward L.Bernays (Interview) Susan L.Fry, *Public Relations Journal,*47 (11), 31-34.

Biber, A. (2004). *Halkla İlişkilerde Teorik Bir Çerçeve*, 1. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.

Biber, A. (2007). *Halkla İlişkilerde Temel Kavramlar,* 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Cutlip, S. M., Center, A. H. and Broom, G. M. (1994). Effective Public Relations, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

Erdoğan, İ. (2008). *Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler,* 2. Baskı, Ankara: Pozitif Matbaacılık.

Ertekin, Y. (2000). *Halkla İlişkiler,* Ankara: Yargı Yayınevi.

Grunig J.E. ve Hunt T. (1984). *Managing Public Relations,* New York: Holt, Rinehart and Winston.

Hallahan, K. (1997). A Short Timeline of Key people and Events-Public Relations History. http://www.lamar. colostate.edu/ hallahan/hprhist.htm. Erişim Tarihi: 15.05.2023.

Jefkins, Frank (1998). *Public Relations,* London: Pitman Publishing.

Kazancı, M. (2004). *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler,* 5. Basım, Ankara: Turhan Kitabevi.

Korkmazyürek, H. (2018). *Statejik Savunma Yönetimi: Temel Kavramları ve Esasları,* 1. Baskı, İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Küçükkurt, M. (1989). Halkla İlişkiler Açısından Halk Kavramı, Eskişehir AÖF Yayınları, *Kurgu Dergisi*, *5*(1), 259-270.

Mıhçıoğlu, C. (1970). Halkla İlişkiler Nedir?. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3*(1), 91-108.

Okay, A. ve Aydemir Okay (2002). *Halkla İlişkiler; Kavram, Strateji ve Uygulamaları,* İstanbul: Der Yayınları.

Tarhan, A. (2008). *Halkla İlişkiler Modelleri*. Ahmet Kalender ve Mehmet. Fidan (der.), Halkla İlişkiler, Konya: Tablet Yayınları.

Türk Dil Kurumu, *"Türkçe Sözlük",* https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 10.02.2023.

Bölüm 11
SÜRDÜRÜLEBİLİR SAVUNMA SANAYİ TABANI YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ

Mustafa Kemal Topcu - Orhan Çömlek

Bölüm Özeti

Savunma kaynaklarının daha etkin kullanılmasını sağlayabilmek için teknolojik altyapı, beşerî sermaye, fiziksel altyapı ile birlikte doğal sermayenin de etkin kullanılması giderek daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle gizli ambargo uygulamaları Türkiye'nin kendi kendine yetebilen, ileri teknoloji üreten sürdürülebilir bir savunma sanayi tabanına olan ihtiyacını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede bu kitapta, Türk savunma sanayi tabanı için jeostratejik konum, sürdürülebilir kalkınma amaçları, teknolojideki hızlı değişim, yerel ve küresel iş birlikleri gözetilerek yönetim sistemlerine ve stratejilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Sanayi, Savunma Sanayi Tabanı, Sürdürülebilir Savunma Sanayi, Savunma Sanayi Yönetimi Stratejileri.*

Bu doğrultuda devletin sağladığı destek mekanizmalarının yeni silah sistemleri, siber güvenlik, yapay zekâ ve enerji etkinliği gibi çabaları destekleyecek şekilde tasarlanması özel sektörü sürdürülebilir uygulamalara yönlendirebilir. Yeşil tedarik politikaları kapsamında yüklenici seçiminde yenilenebilir enerji kullanımı, enerji etkinliği, atık yönetimi, karbon emisyonu azaltılması gibi faktörler göz önüne alınarak sürdürülebilir kalkınma amaçlarına uyum önceliklendirilebilir.

Kaynakça

AIA (The Aerospace Industries Association of America) (2018). The state of the U.S. Aerospace&Defense Industry Report. Aerospace Industries Association of America, Arlington, VA, ABD.

Acosta, M., Coronado, D., Ferrandiz, E., Marin, M. R. and Moreno, P. J. (2018). Patents and dual-use technology: An empirical study of the world's largest defence companies. *Defence and Peace Economics*, 29(7), 821-839.

Avadikyan, A., Cohendet, P. and Dupouet, O. (2005). *A study of military innovation diffusion based on two case studies*. İçinde: (Ed. P. Llerena ve M. Matt) Innovation Policy in a Knowledge-based Economy: Theory and Practice, 161-189, Berlin: Springer.

Bakırtaş, D. and Aysu, A. (2017). Kurumsal yaklaşım perspektifinden inovasyon ve yenilikçi kamu alımları. Sosyoekonomi, 25(31), 127-147.

Bates, D.L. and Kukalis, S. (1998) The Endgame in Aerospace: A Disaster Waiting to Happen? *Long Range Planning,* 31(4) 615-622.

Besch, S. (2019). *The European Commission in EU Defense Industrial Policy*. Carnegie Europe. https://carnegieeurope.eu/2019/10/22/european-commission-in-eu-defense-industrial-policy-pub-80102 Erişim Tarihi: 17.02.2023.

Boutin, J. D. K. (2009). *Emerging Defense Industries: Prospects and Implications*, in The Modern Defense Industry: Political, Economic, and Technological Issues, Praeger Security International/ABC-CLIO, Santa Barbara, California, ss.227-240.

Carter, C. R. and Rogers, D. S. (2008). A framework of sustainable supply chain management: moving toward new theory, International *Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 38*(5), 360-387.

Committee on Science, Technology, Engineering, and Mathematics Workforce Needs for the U.S. Department of Defense and the U.S. Defense Industrial Base. (2012). Assuring the U.S. Department of Defense a Strong Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) Workforce (Washington, DC: The National Academies Press.

Doheny, M., Nagali, V. and Weig, F. (2012). *Agile Operations for Volatile Times*. McKinsey Quarterly. https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/agileoperations -for-volatile-times, Erişim Tarihi: 01.06.2022.

Dowdall, P. (2004). Chains, Networks and Shifting Paradigms: The UK Defence İndustry Supply System. *Defence and Peace Economics*, 15(6), 535-550.

Dowdall, P. and Braddon, D. (1995) *Puppets or Partners: The Defence Industry Supply Chain in Perspective*. İçinde: (Ed. A. Latham ve N. Hooper) The Future of the Defence Firm: New Challenges and New Directions, edited by NATO ASI Series D Vol 79, Dordrecht: Kluwer Academic.

EMF (2013). *Towards the Circular Economy: Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition*. https://emf.thirdlight.com/link/x8ay372a3r11-k6775n/@/preview/1 ?o, Erişim Tarihi: 05.07.2022.

Eroğluer, K. (2023). "*Savunma Yönetiminde Sürdürülebilirlik*" (eds.) Memduh Begenirbaş ve Mustafa Kemal Topcu) Savunma Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Gansler, J. S. and Lucyshyn, W. (2005). A Strategy for Defense Acquisition Research. Research Paper, University of Maryland, Center for Public Policy and Private Enterprise.

Gaustad, G., Krystofik, M., Bustamante, M. and Badami, K. (2018). Circular Economy Strategies for Mitigating Critical Material Supply Issues. *Resources, Conservation and Recycling*, *135*, 24-33.

Georgiev, V. (2010). Modeling Defense Acquisition Strategy. *Connections*, *9*(4), 53-68.

Grasso, V. B. (2008). *Defense Acquisition: Use of Lead System Integrators (LSIs) — Background, Oversight Issues, and Options for Congress*. Order Code RS22631, Congressional Research Service, Washington, DC.

Hopwood, A., Unerman, J. and Fries, J. (2010), Accounting for Sustainability: Practical Insights, Earthscan, Londra.

Hurst III, D. W. (2014). Managing the Defense Industrial Base: A Long-Term Strategic Approach. Strategy Research Project. United States Army War College, Carlisle, PA.

İngiliz Savunma Bakanlığı (2018). *An Introduction to Environmental Management in the MOD Acquisition Process*. Issue 4, UK.

Korkmaz, G. (2023). "*Savunma Sanayi için Sürdürülebilirlik Stratejileri*", (eds.) Tuğrul Oğuzhan ve Şeyda Ok) Sanayi Yönetiminde Gelecek Yaklaşımları Dijitalleşme ve Yetenekler. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Korkmaz, G. ve Topçu, M. K. (2019). Savunma Alımlarının Ülke Kalkınmasına Etkisi ve Rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 8*(2), 309-327.

Korkmaz, G. and Topcu, M. K. (2021). Porter's Diamond Model and the Competitiveness of the Turkish Defense Industry. *Journal of Defense Resources Management, 12*(1), 41-76.

Korkmaz, G. ve Topcu, M. K. (2023). "*Savunma Sanayi Stratejileri: Türk Savunma Sanayisi için Mavi Okyanus Stratejisi*", (eds.) Memduh Begenirbaş ve Mustafa Kemal Topcu) Savunma Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Kul, A. ve Topcu, M. K. (2023). "*VUCA Ortamında Sanayide Sürdürülebilirlik ve Rekabet Üstünlüğü*", (eds.) Tuğrul Oğuzhan ve Şeyda Ok) Sanayi Yönetiminde Gelecek Yaklaşımları Dijitalleşme ve Yetenekler. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Luis, E. C. ve Celma, D. (2020). Circular Economy. A Review And Bibliometric Analysis. *Sustainability, 12*(16), 6381.

Malmlöf, T. (2016). A Case Study Of Russo-Ukrainian Defense Industrial Cooperation: Russian Dilemmas. *The Journal of Slavic Military Studies, 29*(1), 1-22.

Mrozek, A. (2021). Eco-Design And Its Tools-Attempted use in The Military Industry. *Architecture, Civil Engineering, Environment, 14*(3), 81-88.

Oğuzhan, T., Topcu, M. K. ve Begenirbaş, M. (2021). *Savunma Planlaması ve Yönetiminde Dijital Dönüşüm*, (ed. Y. Çakırel) Dijital Dönüşümün Sektörel Analizleri, 377-406. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Perrini, F. ve Tencati, A. (2006), "Sustainability and Stakeholder Management: the Need for New Corporate Performance Evaluation and Reporting Systems". *Business Strategy and the Environment, 15*, 296-308.

Renewable Energy Policy Network (2023). *Renewables 2023 Global Status Report*. https://www.ren21.net/gsr-2023/ Erişim Tarihi: 23.04.2023

Renewable Energy Policy Network (2021). *Renewables 2022 Global Status Report*. https://www.ren21.net/gsr-2022/ Erişim Tarihi: 17.04.2023

SASAD (2018). *Savunma ve Havacılık Sanayi Performans Raporu 2017*. http://www.sasad.org.tr/uploaded/Sasad-Performans-Raporu-2017.pdf (25.03.2019).

Sköns, E. and Weidacher, R. (2002) *Arms production*. SIPRI Yearbook 2002. Oxford: Oxford University Press.

Steinbock, D. (2014). *The Challenges for America's Defense Innovation. Araştırma Raporu.* The Information Technology&Innovation Foundation. http://www2.itif.org/2014-defense-rd.pdf (25.03.2019).

Şeker, E. (2020). Yapay Zekâ Tekniklerinin/Uygulamalarının Siber Savunmada Kullanımı. *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi, 6*(2), 108-115.

Şişman, D. (2017). Küreselleşme, Kriz ve Savunma Sanayi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 39*(1), 223-237.

Topcu, M.K. (2010). Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Bütçeleri. *Savunma Bilimleri Dergisi, 9*(1), 75-96.

Topcu, M. K. (2021). Savunma Tedarik Proje Yönetiminde Entegre Proje Ekiplerinin Kullanımına Yönelik Bir Model Önerisi. *Savunma Bilimleri Dergisi, 39,* 211-248.

Topcu, M. K. ve Korkmaz, G. (2015). Entegre Raporlama: Kavramsal Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30*(1), 1-22.

Topcu, M. K. ve Korkmaz, G. (2021). Savunma Tedarik Projelerinde Risk Yönetimi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi, 31*(2), 319-356.

Topcu, M. K., Mala, M. ve Müslüm, S. (2015). A Study on Defense Acquisition Models with an Emerging Market Perspective. The Case Of Turkey. *Journal of Defense Resources Management, 6*(2), 95-102.

Valeva, V. and Ellenbeck, M. (2001). Indicators of Sustainable Production: Framework and Methodology. *Journal of Cleaner Production*, *9*(6), 519-549.

Wells, P. and Seitz, M. (2005). Business Models and Closed-Loop Supply Chains: A Typology. *Supply Chain Management: An International Journal, 10*(4), 249-251.

Yalçıntaş, M. (2021). "*Savunma Projelerinde Araştırma-Geliştirme ve İnovasyon*", (eds.) Ebru Caymaz ve Fahri Erenel, *Savunma Kaynaklarının Planlanması ve Yönetimi,* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yavuzyılmaz, Ö. (2014). *Türk Savunma Sanayiinde Teknoloji Tedarik Stratejilerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bölüm 12
SAVUNMA VE TEKNOLOJİ YÖNETİMİ

Memduh Begenirbaş - Muhammed Serkan Pasinlioğlu

Bölüm Özeti

İnsanlığın en temel ihtiyaçlarından biri olan güvenlik sadece birey için değil, toplumlar içinde varlıklarını sürdürmesi açısından zorunluluktur. Çoğu ülke küreselleşmeyle beraber konsept değiştirerek yayılmacı doktrinden savunma doktrinine dönmüş ve millî politikalarını savunma ekseninde şekillendirmiştir. Ülkelerin savunma alanında atacağı adımlar, güvenlik riski ve tehditlerine karşı belirlenmektedir. Bu kapsamda teknolojinin ve küreselleşmenin getirdiği yeni risk ve tehditler, savunma alanında yapılacak yenilikleri doğrudan etkilemektedir. Nitekim günümüzde ülkeler için mevcut risk ve tehdit unsurları dikkate alındığında teknolojinin en temel dinamik olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma teknolojinin savunma ve güvenlik alanında etkisini inceleyerek, mevcut teknolojinin savunma yönetiminde kullanımını, avantaj ve dezavantajları ile genel işleyişini yansıtmaktadır. En güncel teknolojilerin savunma alanına yansımalarını genel hatlarıyla incelemek ve gelecekte savunma alanında oluşacak teknolojik gelişmelerin olası etkilerini değerlendirmek çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Savunma, Teknoloji, Güvenlik.*

Kaynakça

Akbaba, İ. A. and Akbulut, E. (2021). 3 Boyutlu Yazıcılar ve Kullanım Alanları. *Etü Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19-46.

Akçay, M. (2018). Teknolojik Değişimin Savunma Organizasyonlarında Yarattığı Yapı Değişimi. *SAVTEK 2018 "SAVUNMA TEKNOLOJİLERİ KONGRESİ* (s. 1-5). Ankara: ODTÜ.

Alaca, A. İ. (2022). *Dış Uzay Alanında Yeni Askeri Silah Teknolojileri.* Ankara: SETA.

Basalla, G. (2016). *Teknolojinin Evrimi.* Doğu Batı Yayınları.

Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 69-85.

Begenirbaş, M. (2022). *Savunma Yönetimi ve Planlaması.* Ankara: Nobel.

Begenirbaş, M. (2022). Teknoloji Nedir. H. O. Yeloğlu, S. Çakır, & N. Yıldırım içinde, *Teknoloji Yönetimi* (s. 8). Ankara: Arkadaş.

Bıçakcı, S. (2014). NATO'nun Gelişen Tehdit Algısı: 21. Yüzyılda Siber Güvenlik. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 101-130.

Bolat, E. Y. (2023, Nisan 29). *Ordusuna en fazla para harcayan ülkeler belli oldu!* ShiftDelete: https://shiftdelete.net/dunyada-en-fazla-askeri-harcama-yapan-ulkeler-2023 adresinden alındı

Cibaroğlu, M. O. (2020). Bilgi Teknolojilerinin Bilgi Erişime Etkileri: Literatüre Dayalı Nitel Bir Çalışma. *Bilgi Yönetimi*, 11-24.

Clunan, A., Hardy, K. R., Hsueh, R., Kosal, M. and McManus, I. (2014). *Nanotechnology in a Globalized World: Strategic Assessments of an Emerging Technology.* PASCC.

Codreanu, A. (2016). A VUCA Action Framework for a VUCA Environment. Leadership Challanges and Solutions. *Journal of Defense Resources Management (JoDRM)*, 31-38.

Çalışkanlar, T. and Öz, T. (2020). Paralı Askerlerden Özel Askerî Şirketlere Savunma Yönetimi Teknolojileri Uygulamaları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 309-339.

Çelik, T. (2022). Dijital İkizlere Giriş ve Savunma Sanayii Projelerinde Dijital İkizlerin Kullanımı (En: Introduction to Digital Twins and Using Digital Twins in Defence Industry). *Savunma Teknolojileri Kongresi* (s. 1-15). Ankara: SAVTEK.

Doğantekin, S. and Usta, A. (2019). *Blockchain 101.* İstanbul: BKM.

Duman, M. (2022). *İşletmeler İçin Yeni Bir Verimlilik Teknolojisi: Dijital İkiz.* Ankara: T.C İletişim Başkanlığı.

Embel, E. (2019). *Varşova Paktı.* İstanbul: Uluslararası İlişkiler Konseyi.

Eren, H., Kılıç, A. and Balcı, H. (2015). Savunma Sanayii İçin Teknoloji Transferi Yönetimi Seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergis*, 305-326.

Fidan, Y. and Yurdasever, E. (2020). KOMB (VUCA) Dünyası ve Yeni Liderlik Becerileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1638-1664.

Gözlügöl, V. S. (2013). Nükleer Korku Gölgesinde Uluslararası Barış ve Güvenlik. *Ankara Barosu Dergisi*, 223-244.

Gürsoy, A. and Begenirbaş, M. (2020). Savunmada Teknoloji ve Yeniilik. R. C. Yalçın, M. Begenirbaş, & S. Yenal içinde, *Strateji ve Güvenlik Alanında Temel ve Güncel Yaklaşımlar* (s. 252). Ankara: Nobel.

Kalach, Shkarupeta and Borisnova. (2016). Development of an industrial Complex for Ensuring National Competitiveness And Economic Security. *Proceedings of the Voronezh State University of Engineering Technologies*, 395-402.

Karakoç, E. and Yılmaz, B. (2020). Askeri Güç ve Teknolojik Dönüşüm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 230-241.

Karaosmanoğlu, A. (2015). Savunma Planlaması ve Stratejik Belirsizlik. *Bilge Strateji: Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 23-45.

Kendi, A. (2018). *Yapay Zekâ ve Silahlı Kuvvetlere Etkileri.* Ankara: Thinktech.

Keşli, B. and Tuna, C. (2009). *Savunma Projelerinde Entegre Lojistik Destek Uygulamaları.* OTOKAR.

Korkmaz, G. and Topçu, M. K. (2019). Savunma Alımlarının Ülke Kalınmasına Etkisi ve Rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 309-327.

Korkmazyürek, H. (2018). *Stratejik Savunma Yönetimi.* İstanbul: Hiperyayın.

Maar, H. J. (2022). Johann Beckmann (1739-1811) and Modern Chemical Technology. *Historical Articles*, 79-92.

McMahon. (2013). *Soğuk Savaş.* Dost Kitapevi.

Meydan, H. C. and Demirel, A. (2010). Savunma Planlamasında Belirsizlik ve Belirsizlikle Başa Çıkmada Esnek Yaklaşımlar. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14-28.

NATO. (2011). *Yeni Güvenlik Sorunlarıyla Başa Çıkmak.* Brüksel: NATO.

Orhun, Ö., Yörükoğlulları, E., Topdemir, G. H. and İhsanoğlu, E. (2013). *Bilim ve Teknoloji Tarihi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Özer, Y. (2019). Nanoteknoloji'nin Askeri Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 33-52.

Pasinlioğlu, S. and Begenirbaş, M. (2023). Sanayi Yönetiminde Gelecek Yaklaşımları Dijitalleşme ve Yetenekler. Ş. Ok, & T. Oğuzhan içinde, *Sanayi Yönetiminde Gelecek Yaklaşımları Dijitalleşme ve Yetenekler* (s. 150-160). Ankara: Nobel.

Raskar, S. and Gotarane. (2019). IoT Practices in Military Applications. *3rd International Conference on Trends in Electronics and Informatics (ICOEI)*, (s. 300-312).

Romya, B. K. ve Küçükşabanoğlu, Z. (2023). ABD'nin Yeni Güç Stratejisinde Yapay Zekâ. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 273-289.

Saylam, R. (2020). *Nesnelerin İnterneti (IoT)'nın Askeri Alanda Kullanılabilirliği ve Kabul Modeli Önerisi.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Shangina. (2020). The Introduction of CALS-Technologies in Russia. *Advances in Economics, Business and Management Research* (s. 1258-1268). International Scientific Conference "Far East Con" (ISCFEC 2020).

Şahin, S. (2021). Teknik-Teknolojik Olanın Dünü-Bugünü ve Geleceğin Toplum 5.0'ı. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 55-84.

Tekin, M. (2010). *Değişim Çağında Teknoloji Yönetimi.* Gazi Kitapevi.

Tian, N., Silva, D., Liang, X., Lorenzo, S., Beraud, L., & Assıs, C. D. (2023). *Trends In World Military Expenditure, 2022.* SIPRI.

Tokatlı, G. S. (2022). Soğuk Savaş Dönemi Güvenlik Algısında Yaşanan Değişim ve Uluslararası Sistemin Değişen Dinamikleri. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 377-385.

Tugay, B. ve Tugay, R. (2019). Uluslararası Sistemin Geleceğini Yapay Zekâ Üzerinden Analiz Etmek. *Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)*, 376-384.

Türe, S. ve Topuz, S. (2020). *Yapay Zekâ ve Askeri Uygulamalar.* Ankara: MilSOFT.

Yalçıntaş, M. (2021). Savunma Projelerinde Araştırma Geliştirme ve İnovasyon. E. Caymaz, & F. Erenel içinde, *Savunma Kaynaklarının Planlanması ve Yönetimi* (s. 313-330). Ankara: Nobel.

Bölüm 13
SAVUNMA SANAYİİNİN DİJİTALLEŞMESİ VE MODERNLEŞMESİ

Aslı Duman

Bölüm Özeti

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler süreçlerin dijitalleşmesini zorunlu kılmış ve kaçınılmaz bir süreç olarak dijital dönüşüm hayatımızın her alanında kendisini göstermiştir. Bu dönüşüm, üretim süreçlerine esneklik kazandırılması, kalitenin artırılması, maliyetlerin azaltılması, ürünlerin pazara sunulma sürelerinin kısaltılması, tedarik zinciri entegrasyonunun sağlanması ve daha verimli ve dinamik iş modellerinin yaratılması noktasında kilit bir rol oynamaktadır.

Ülkelerin de merkezine aldığı Endüstri 4.0 devrimiyle yeni teknolojiler süreçlere entegre edilmiş ve dijitalleşme süreci hız kazanmıştır. Endüstri 4.0, dijital teknolojilerin ve akıllı uygulamalara sahip siber-fiziksel sistemlerin merkezde olduğu, üretim ve hizmet operasyonlarının tüm yönleri ile entegre edildiği bir devrim olarak değerlendirilmektedir. Endüstri 4.0 süreci, verimlilik kazanımlarından çok katma değeri daha yüksek süreçlerin, ürünlerin ve hizmetlerin tasarımını kapsamaktadır. Bu devrim ile birçok endüstri kolu dönüşüm içerisine girmiştir. Bu noktada yoğun teknoloji kullanılan savunma sanayi de dönüşümü destekleyen lokomotif sektörler arasında yer almaktadır.

Savunma sanayi sektörünün rekabet gücünün yüksek olması, sektörün kendine has özellikleri göz önünde bulundurulduğunda önem teşkil etmektedir. Aynı zamanda savunma kapasitesinin yüksek olması ülke bütünlüğüne zarar verecek risklerin azaltılmasında da etkili olmaktadır. Birçok sektörün dijital dönüşüm süreci, Endüstri 4.0 teknolojilerine adaptasyon hızı ve kabiliyeti ile ifade edilmektedir. Savunma sanayi sektörü için de aynı durum geçerli olmakla birlikte, Endüstri 4.0 teknolojinin savunma sanayi sektöründe kullanılması ve sektörün dijital dönüşümü Savunma 4.0 kavramı ile ifade edilebilmektedir. Savunma 4.0 kavramı altında, savunma sanayinin yeni teknolojilere adaptasyonu, yeni ürün ve hizmet tasarımları, süreçleri optimize edecek, sektörün çevikliğini ve verimliliği artıracak ve kaynak tasarrufu sağlayacak uygulamalar ele alınabilmektedir.

Bu kitap bölümü kapsamında, savunma sanayi sektörünün yapısal özellikleri, dijitalleşme süreci ve savunma sanayinde kullanılan yenilikçi teknolojilerin hangi alanlarda kullanıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Sanayi, Dijitalleşme Süreci, Endüstri 4.0, Savunma 4.0.*

zitif bilgi dışsallığı sağlamaktadır. Bu noktada sektörün dijitalleşmesi iktisadi ve sosyal refaha da etki etmektedir.

Sonuç olarak, askerî gücün artırılması, savunma yeteneklerinin geliştirilmesi, ulusal güvenliğin sağlanması, savunma sanayinin rekabet gücünün artırılması, yeni teknolojilerin sistem, süreç ve ürünlere hızlı bir şekilde entegre edilebilmesi ve stratejik ortaklıkların geliştirilebilmesi noktasında savunma sanayinin modernizasyonu önem teşkil etmektedir.

Kaynakça

Akalın, B. ve Veranyurt, Ü. (2022). Sağlık 4.0 ve Sağlıkta Yapay Zekâ. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi.* 4(1): 57-64.

Bahrin, M. A. K., Othman, M. F., Azli, N. H. N. ve Talib, M. F. (2016). Industry 4.0: A Review on Industrial Automation and Robotic. *Jurnal Teknologi. 78,* 6-13 (2016): 137-143.

Baran, T. (2018). Türkiye'DE savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinni Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 4*(2): 58-81.

Barata, J. and Kayser, I. (2023). Industry 5.0-Past, Present, and Near Future. *Procedia Computer Science.* 219(2023), 778-788.

Belhadi, A., Kamble, S. S., Mani, V., Benkhati, I. and Touriki, F. E. (2021). An ensemble machine learning approach for forecasting credit risk of agricultural SMEs' investments in agriculture 4.0 through supply chain finance. *Annals of Operations Research.* 1-29.

Burmaoğlu, S., Sarıtaş, O. and Yalçın, H. Emerging Technologies for Economic Development, Defense 4.0: The Internet of Things in Military, ISBN:978-3-030-04370-4, Springer Nature Switzerland AG, 2019.

Centre for European Policy Studies. (2020). The New Industrial Strategy for Europe. https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2022/01/Prospectus-CEPS-Forum-on-the-New-Industrial-Strategy-for-Europe.pdf, (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

Davies, R. (2015). Digitalisation for Productivity and Growth. *Members' Research Service.* https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568337/EPRS_BRI(2015)568337_EN.pdf, Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Defence Advanced Research Projects Agency. (2018). https://www.darpa.mil/news-events/2018-09-07, Erişim Tarihi: 04.06.2023.

Defense News. Top 100 for 2022. https://people.defensenews.com/top-100/, Erişim Tarihi: 02.05.2023.

Deloitte. (2019) Aerospace and Defense 4.0, Capturing the value of Industry 4.0 technologies. https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/4912_Aerospace-and-defense-4-0/DI_A&D_4-0.pdf, Erişim Tarihi: 01.06.2023.

Demir, K. A., Döven, G. ve Sezen, B. (2019). Industry 5.0 and Human-Robot Co-working. *Procedia Computer Science.* 158: 688-695.

Duman, A. (2019). *Endüstri 4.0 İle Akıllı Üretimin İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Vestel Buzdolabı Fabrikası'nda Bir Uygulama,* Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Manisa.

Ertuğrul, İ. ve Deniz, G. (2018). 4.0 Dünyası: Pazarlama 4.0 ve Endüstri 4.0. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 7*(1): 158-170.

European Commission (2021). Industry 5.0, Towards a sustainable, human-centric and resilient European industry. https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/468a892a-5097-11eb-b59f-01aa75ed71a1/, Erişim Tarihi: 01.05.2023.

European Commission (2022). Industry 5.0, A Transformative Vision For Europe. https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/38a2fa08-728e-11ec-9136-01aa75ed71a1/language-en, Erişim Tarihi: 02.06.2023.

European Commission (2022). Joint Communication To The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic And Socıal Committee And The Committee Of The Regions On The Defence Investment Gaps Analysis And Way Forward. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c0a8dcda-d7bf-11ec-a95f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF, Erişim Tarihi: 08.05.2023.

Ghobakhloo, M., Iranmanesh, M., Mubarak, M. F., Mubarik, M., Rejeb, a. and Nilashi, M. (2022). Identifying industry 5.0 contributions to sustainable development: A strategy roadmap for delivering sustainability values. *Sustainable Production and Consumption. 33*(2022): 716-737.

Gülel, F. (2013). Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında İnternet Kullanım Etkinliği: Simar ve Wilson Yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi. 14*(1): 65-72.

Huang, S., Wang, B., Li, X., Zheng, P., Mourtzis, D. and Wang, L. (2022). Industry 5.0 and Society 5.0-Comparison, Complementation and Co-Evolution. *Journal of Manufacturing Systems.* 64: 424-428.

Hussin, A. A. (2018). Education 4.0 Made Simple: Ideas For Teaching. *International Journal of Education & Literacy Studies. 6*(3): 92-98.

IBM. 'Chronological History of IBM'. https://www.ibm.com/ibm/history/history/decade_1970.html, (Erişim Tarihi: 05.04.2023).

International Telecommunication Union. (2020). Global Cybersecurity Index 2020. https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx, (Erişim Tarihi: 04.06.2023).

Khan, M., Haleem, A. and Javaid, M. (2023). Changes and improvements in Industry 5.0: A strategic approach to overcome the challenges of Industry 4.0. *Green Technologies and Sustainability. 1*(2023): 1-9.

Kiss, Y. (2014). *'Arms Industry Transformation and Integration, The Choices of East Central Europe',* Oxford University Press.

Laird, R. A. and Sherratt, T. N. (2010). The economics of evolution: Henry Ford and the Model T. *Oikos. 119*(1): 3-9.

Mantin, B. and Tishler, A. (2004). The structure of the defense industry and the security needs of the country: A differentiated products model. *Defence and Peace Economics. 15*(5): 397-419.

NATO, (2014). Wales Summit Declaration. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, (Erişim Tarihi: 02.05.2023).

NATO, (2020). Science & Technology Trends 2020-2040. https://tto.iste.edu.tr/content/files/tto-8faf19a901-73c24.pdf, (Erişim Tarihi: 01.06.2023).

Neuman, S. G. (2006). Defense Industries and Global Dependency. *Orbis. 50*(3): 429-451.

Oktay, U. (2021). *Türk Savunma Sanayisi İçin Endüstri 4.0 Olgunluk Modeli Geliştirilmesi,* T.C. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.

Öksüz Yakıcı, D. ve Öztürk, Z. (2019). 'Türkiye'de Savunma Sanayinin Sanayi Sektörünün Gelişim Sürecindeki Rolü', (ed.) Ayhan Orhan, M. Rıdvan İnce, Sedanur Demir, *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları II*, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Özdemir, V. ve Hekim, N. (2018). Birth of Industry 5.0: Making Sence of Big Data with Artificial Intelligence, 'The Internet of Things' and Next-Generation Technology Policy. *OMICS A Journal of Integrative Biology*. 22(1): 65-76.

Siengchin, S. (2023). A Review on Lightweight Materials for Defence Applications: Present and Future Developments. *Defence Technology*. https://doi.org/10.1016/j.dt.2023.02.025.

Soori, M., Arezoo, B. and Dastres, R. (2023). Internet of Things for Smart Factories in Industry 4.0, A Review. *Internet of Things and Cyber-Physical System, 3*(2023): 192-204.

Statista. (2023). Spending on cybersecurity worldwide from 2017 to 2022. https://www.statista.com/statistics/991304/worldwide-cybersecurity spending/#statisticContainer, Erişim Tarihi: 05.06.2023.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI). Trends in World Military Expenditure, 2022. https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-04/2304_fs_milex_2022.pdf, Erişim Tarihi: 01.05.2023.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI). (2023). Trends in International Arms Transfers, 2022. https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-03/2303_at_fact_sheet_2022_v2.pdf, Erişim Tarihi: 01.05.2023.

Şengöz, M. (2022). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli'nin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması. *JRES.* 9(1): 164-173.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı. (2023). '2023 Yılı Performans Programı'. http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/ks8DA+SSB_2023_Mali_Yili_Per_Prog_.pdf, Erişim Tarihi: 03.04.2023.

Winkelhaus, S. ve Grosse, E. H. (2019). Logistics 4.0: A Systematic Review Towards A New Logistics System. *International Journal of Production Research. 58*(1), 18-43.

World Economic Forum, (2023). The Global Risks Report 2023. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf, Erişim Tarihi: 03.06.2023.

Xu, X., Lu, Y., Vogel-Heuser, B. and Wang, L. (2021). Industry 4.0 and Industry 5.0-Inception, conseption and perception. *Journal of Manufacturing Systems.* 61: 530-535.

Bölüm 14
SAVUNMA SANAYİİ VE ENDÜSTRİ 4.0: TÜRKİYE'DEKİ SAVUNMA SANAYİİ ŞİRKETLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A.Gamze Aytekin

Bölüm Özeti

Yüzyıllar boyunca farklı sebeplerle gerçekleşen teknolojik gelişmelerin önemli tetikleyicilerinden biri de savaşlar ve bununla bağlantılı olarak savunma sanayii olmuştur. 2011 yılından bu yana kullanılmaya başlayan Endüstri 4.0 kavramı ve beraberinde getirdiği teknolojik dönüşüm de benzer biçimde ülkeleri değişmeye zorlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Endüstri 4.0 kavramının Türkiye'deki savunma sanayii üzerindeki etkilerini incelemektir Araştırma sonucunda, Türkiye'nin savunma sanayii alanında en fazla rekabet avantajına sahip olduğu teknolojiler arasında; insansız hava aracı (İHA) ve silahlı insansız hava aracı (SİHA) olduğu görülmektedir. Son yıllarda bu alandaki başarıları ile dünyada ön plana çıktığı gözlenmiştir. Bunun yanında yapay zekâ kullanımının ve robot kurulumunun da arttığı belirlenmiştir. Türkiye'nin Endüstri 4.0 olgunluğunun arttığı, geliştirilen stratejilerde Endüstri 4.0 ve bileşenlerinin dikkate alındığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Endüstri 4.0, Teknoloji, Savunma Sanayii.*

Çalışmaya göre; Türkiye'nin rekabette öne çıktığı ileri teknoloji alanının İHA ve SİHA üretebilmek olduğu görülmektedir. Aynı zamanda İHA VE SİHA'lar ihraç edilen savunma sanayii ürünleri arasında ilk sıralarda yer almaktadırlar. Buna ek olarak Endüstri 4.0'ın önemli alt başlıklarından biri olan yapay zekâ kavramının bir gereği olarak ulusal yapay zekâ merkezi kurulması önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Merkezin kurulmasının ardından yapay zekâ işe alım oranları artmıştır. Yeni nesil robot kullanımı, akıllı üretim teknolojisi, eklemeli üretim, nesnelerin interneti, büyük veri ve analitiği, bulut bilişim sistemi, giyilebilir teknolojiler gibi yazılım odaklı yeni teknolojilerdeki gelişmelere önem verilmiştir.

Kaynakça

Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0. *Journal of life Economics*, *3*(2), 19-30.

Anadolu Ajansı (2023), https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/mit-technology-review-bayraktar-tb2leri-2023un-cigir-acan-teknolojileri-arasinda-gosterdi/2794327, Erişim Tarihi: 25.07.2023.

Aselsan, (2023). Ertuğrul Bomba İmha Robotu, https://www.aselsan.com.tr/tr/ cozumlerimiz/insansiz-sistemler/insansiz-kara-ve-deniz-araclari/ertugrul-bomba-imha-robotu, Erişim Tarihi: 22.05.2023.

Aytekin, A.G. and Uçak, S. (2019) The Relationship Between R&D And High-Technology Exports Within Innovation Indicators: Panel Data Analysis. *Several Dimensions of Innovation, Technology and Industry 4.0 The Effects of Industry 4.0 Revolution on Several Areas*, 75-99, Peter Lang GmbH.

Banger, G. (2017). *Endüstri 4.0 Ekstra*, Dorlion Yayınları, Ankara.

Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 58-81.

Baykar, (2023). https://www.baykartech.com/tr/haberler/500-bayraktar-tb2-siha-uretim-hattindan-cikti/, Erişim Tarihi: 22.07.2023.

Baykar, (2023). https://baykartech.com/tr/press/turkiyeden-kuveyte-bayraktar-tb2-ihracati/ Erişim Tarihi: 22.07.2023.

Cerit, S. ve Ünlü Ören H.G. (2022), Türkiye Ekonomisinin Endüstri 4.0 Kapsamında Değerlendirilmesi ve SWOT Analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi 23(*50).

Demir, C. (2019). Endüstri 4.0:Yakın Geleceğin Sanayi Devrimi (Ed: B. Türkcan, & U. Akseki), *Endüstri 4.0 ve Türkiye Ekonomisi* (59-80). Orion Kitabevi.

Görçün, Ö. F. (2017). *Dördüncü Endüstri Devrimi Endüstri 4.0.* Beta Yayınları.

Havelsan (2023). https://www.havelsan.com.tr/sektorler/egitim-ve-simulasyon/egitim-merkezleri/havelsan-sabit-kanat-simulator-egitim-merkezleri, Erişim Tarihi: 28.07.2023.

Havelsan (2023), https://www.havelsan.com.tr/sektorler/savunma-ve-guvenlik/kara/karar-destek sistemi/havelsan-asger, Erişim Tarihi: 12.07.2023.

İçten, T ve Bal, G., (2021). Askerî Alanda Artırılmış ve Sanal Gerçeklik Araçlar: Sistemler, Zorluklar ve Çözümler. *Savunma Bilimleri Dergisi*, *2*(40), 169-199.

İçten, T. ve Bal, G., (2017). Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi Üzerine Yapılan Akademik Çalışmaların İçerik Analizi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi, 10*(4), 401-415

İstikbal, D. (2022). *Türk Savunma Sanayii Modeli*. İstanbul: SETA Yayınları

Karakuş, G. ve Gönen, İ. (2022). Askeri Alanda Endüstri 4.0 Uygulamaları. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi,* ICAENS 2022 (Kasım), 104-109.

MSB. (1999). MSY 317-3 Millî Savunma Bakanlığı, *Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Uygulama Yönergesi.* Ankara: Genelkurmay Basımevi

Özlü, H. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayii'nin Gelişimi (1939-1990)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0., *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, *21*(1), 42-58.

Öztuna, B. (2017). *Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi ile Çalışma Yaşamının Geleceği*. Ankara: Gece Kitaplığı.

people.defensenews.com. (2023). https://people.defensenews.com/top-100/, Erişim Tarihi:12.06.2023.

Roblek, V., Meško, M. and Krapež, A. (2016). A Complex View of Industry 4.0. *Sage Open*, 1- 11.

SASAD (2017). Savunma ve Havacılık Performans Raporu.

Savunma Sanayi. (2022). https://www.savunmasanayist.com/ Erişim Tarihi: 23.06.2023.

Schwab, K. (2017). *Dördüncü Sanayi Devrimi*. (Çev. Zülfü Dicleli). İstanbul: Optimist Yayınları.

Sezgin, S. (1997). Country Survey X: Defence Spending in Turkey,"*Defence and Peace Economics*, 8, 381-409.

Sezgin, Ş. (2018). *Savunma Ekonomisi,* Nisan Kitabevi

Sharma, A., Vanjani, P., Paliwal, N., Basnayaka, C. M. W., Jayakody, D. N. K., Wang, H. C. and Muthuchidambaranathan, P., (2020). Communication and Networking Technologies for UAVs: A survey. *Journal of Network and Computer Applications*, *168*, 102739.

Ślusarczyk, B. (2018). Industry 4.0: Are we ready?. *Polish Journal of Management Studies, 17*(1), 232-248.

Tusas (Türk Havacılık ve Uzay Sanayi AŞ). (2023). https://www.tusas.com/ Erişim Tarihi: 22.06.2023.

Ülger, F. (1997). *Türk Savunma Sanayisi.* Ankara: TOBB Yayınları

Vaidya, S., Ambad, P. and Bhosle, S. (2018). *Industry 4.0* - A glimpse. Procedia Manufacturing, 20, 233-238.

Ziylan, A. (2000). *Sanayileşme Deneyimlerinden Ders Almak*. ASELSAN Dergisi 59.

Bölüm 15
SAVUNMA SANAYİ ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL ORAN ANALİZLERİ İLE İNCELENMESİ

Çağatay Mirgen - Yusuf Tepeli

Bölüm Özeti

Savunma sanayi, ulusal güvenlik ve askerî yeteneklerin geliştirilmesine odaklandığından, bu şirketlerin finansal başarısı sektörün istikrarını ve güvenilirliğini yansıtmaktadır. Bu çalışmada, savunma sanayi sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin finansal performanslarını değerlendirmek amacıyla finansal oran analizlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın amacı, savunma sanayi şirketlerinin mali durumlarını anlamak ve gelecekteki performanslarını öngörmek için finansal oranları kullanarak analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda, likidite, kârlılık, finansal yapı ve devir hızı gibi finansal oranlar incelenecektir. Çalışmanın sonucunda, savunma sanayi şirketlerinin finansal durumuna dair kapsamlı bir değerlendirme sunulması hedeflenmektedir. Ek olarak BİST TÜM şirketleri ile savunma sanayi şirketlerinin finansal oranlarının karşılaştırılması gerçekleştirilecektir. Bu değerlendirmeler, sektörün genel durumuna ve gelecekteki büyüme potansiyeline yönelik bilgi sağlayabilir. Sonuçlar, yatırımcılar, karar alıcılar ve sektör paydaşları için stratejik kararlar alırken rehberlik edebilir. Ayrıca bu çalışma, sektörün istikrarını ve büyüme potansiyelini anlamak isteyenler için önemli bir kaynak olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Sanayi, Finansal Oran Analizi, BİST TÜM.*

finansal tablolar gelmektedir. Bilanço ve gelir tablosu yardımıyla ilgililer, şirketler hakkında detaylı finansal bilgilere ulaşabilmektedir. Finansal tablo analizleri ile şirketlerin varlıklarını veya kaynaklarını etkin kullanıp kullanamadığı görülebilmektedir. Bu çalışmada da savunma sanayi şirketlerinin finansal tablo analiz teknikleri ile finansal oranları hesaplanarak incelenmiştir. Savunma sanayi şirketleri kendi arasında, BİST TÜM ortalaması ve sektör ortalamalarıyla kıyaslanmıştır.

Savunma sanayi şirketlerinin kâr marjlarının BİST-TÜM'deki şirketlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Savunma sanayi şirketleri özellikli bir alanda çalışmaları ve rakiplerinin sınırlı sayıda olması nedeniyle kâr marjlarının daha yüksek olması normal karşılanabilir. Aktif kârlılık ve özkaynak kârlılığın BİST-TÜM'deki şirketlere göre düşük olması ise faaliyet alanları nedeniyle savunma sanayi şirketlerinin büyük yatırımları ve bu yatırımların gerçekleşmesini sağlayacak düzeyde finansman sağlanması gerekliliğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Savunma sanayi şirketleri dönem kârı değişim oranında ise çok büyük bir değişiklik gerçeklememiştir. Üretilen ürünlerin sınırlı ve özel tüketici kitlesine ulaştırılması, bu kapsamda pazar payının genişletilmesinde zorluklar dönem kârının büyük sıçramalar yapmasının önünde bir engel teşkil edebilmektedir.

Stok devir hızının yeterliliğine ait ölçüt firmanın geçmiş yıllara ait stok devir hızları ve sektördeki şirketlerin stok devir hızları ile kıyaslanması sonucunda elde edilebilir. Yani standart bir durum söz konusu değildir. Stok tutarlarının dönem içerisinde büyük farklılıklar göstermesi durumunda ilgili dönemde, dönem başı ve dönem sonuna ait tutarların ortalaması alınarak stok devir hızının hesaplanması daha doğru sonuçlara ulaşmada yardımcı olacaktır. Aynı şekilde likidite oranlarının beklenen değerleri; örneğin, cari oranın 1.5-2 aralığında olması kesinlik içermemektedir. Bu durum şirketlerin içinde bulunduğu ülke ekonomisinden, sektör ve birçok değişkenden etkilenmektedir. Unutulmaması gereken bir diğer husus ise bu oranların tek başına değil diğer oranların da göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiğidir.

Kaynakça

Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2010). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*, 13. Baskı, Gazi Kitabevi: Ankara.

Akgüç, Ö. (2017). *Mali Tablolar Analizi*. 16. Baskı, Avcıol Basım Yayın: İstanbul.

Akyüz, K. C., Yıldırım, İ. ve Akyüz, İ. (2020). Birleşik Oran Analizi (Dupont) Yöntemi ile Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Sanayi Sektöründe Performans Ölçümü, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, *22*(1), 164-169.

Arabacı, H. ve Çavdar, F. (2018). Temel Finansal Tablolar Analizinin Etkin Bir Vergi Denetimi Açısından Önemi. *Social Sciences Research Journal*, *7*(4), 172-182.

Arslan, H. M. ve Yücel, S. (2021). GRİ İlişkisel Analiz ve Multi MOORA Yöntemleri ile Borsa İstanbul'da İşlem Gören Savunma Sanayi Sektörünün Finansal Performansının Değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *11*(1), 36-57.

Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *4*(2): 58-81.

Bilici, N. (2019). Turizm Sektörünün Finansal Performansının Oran Analizi ve Topsis Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *23*(1), 173-194.

Demir, Z. (2022). Türk Savunma Sanayi Şirketleri ile Defense 100 Şirketlerinin Trend Analizi ile Karşılaştırılması: Örnek Uygulama, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *20*(1): 168-195.

Gürkan, S. ve Büyükatak, E. (2021). Nakit Akış Oranları Bazlı Finansal Performans Analizi: BİST Kimya Petrol Plastik Endeks Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 13(1): 51-71.

https://tr.investing.com/(Erişim Tarihi: 25.05.2023).

Ihsan, A., Rehman, S. and Jadoon, M. A. (2016). Comparative Analysis of Asset Quality: Evidence from the Public And Private Sector Banks of Pakistan, *Abasyn University Journal of Social Sciences, 9*(1), 281-301.

Işıkçelik, F., Turgut, M. ve Ağırbaş, İ. (2022). Hastanelerde Finansal Performansın Farklı Analiz Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 13*(34), 505-519.

İtik, Ü. M. (2021). Mali Tablolar Analizi: Borsa İstanbul (BİST)'da Faaliyet Gösteren Bir Gıda İşletmesinde Uygulama (2015-2019), *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(80), 1641-1661.

Kakaşçı, U. ve Orhan, B. (2018). Türkiye Savunma Sanayii İhracatının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler, *Sürdürülebilir Havacılık Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 78-87.

Kamuyu Aydınlatma Platformu (2023). Finansal Tablo Kalem Sorgulama. https//www.kap.org.tr/tr/kalem-karsilastirma. Erişim Tarihi: 25.05.2023.

Karapınar, A. ve Zaif, F. A. (2009). *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Finansal Analiz.* Gazi Kitabevi: Ankara.

Keleş, D. ve Özulucan, A. (2020). Havacılık İşletmelerinde Rasyo Yöntemi ile Finansal Performans Ölçümü: Borsa İstanbul (Bist)'da İşlem Gören İki Havayolu İşletmesi Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS),* 2020; 8(3), 503-534.

Koçyiğit, S. Ç., Bıyık, E. ve Ertaş, Ş. (2022). Özel Bir Sağlık İşletmesinin Finansal Performansının Trend Analizi ile Değerlendirilmesi, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 165-180.

Merkezi Kayıt Kuruluşu (2023). Veri Analiz Platformu. https//www.vap.org.tr/dönemsel-finansal-oranlar. Erişim Tarihi: 25.05.2023.

Ögel, S. ve Nuryyev, K. (2021). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Savunma Sanayi Şirketlerinin Bulanık TOPSİS Yöntemi ile Finansal Performans Analizi, *BMİJ*, 9(1): 307-326.

Özer, Ö. (2012). Mali Tablolar Analizi: Bir Hastane Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 6*, 183-199.

Paça, M. ve Karabulut, M. T. (2019). Finansal Rasyolar ile Finansal Performans: BİST ve Turizm, *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 53-65.

Salman, S. ve Peker, İ. (2021). Savunma Sanayi Ar-Ge Merkezlerinin Performanslarının Bütünleşik Entropi-ARAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(1): 51-73.

Sayılgan, G. (2017). *Soru ve Yanıtlarıyla İşletme Finansmanı*. 7. Baskı. Siyasal Kitabevi. Ankara.

SDT (2022). SDT Uzay ve Savunma Teknolojileri Anonim Şirketi Finansal Bilgiler Raporu. 31 Aralık 2022 Tarihinde Sona Eren Hesap Dönemine Ait Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetçi Raporu. https//www.sdt.com.tr/tr/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler Erişim Tarihi: 25.05.2023.

SPK, https://spk.gov.tr/sirketler/duzenlemeler-ve-surecler/borsa-sirketlerinin-yukumlulukleri, Erişim Tarihi: 27.05.2023.

Temiz, D. (2012). Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayii, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 33: 1-18.

TMS1, Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı, https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS/TMS_1_Finansal%20Tablolar%C4%B1n%20Sunulu%C5%9Fu.pdf, Erişim Tarihi: 27.05.2023.

Yalçın, G. (2022). Covid-19 Salgını'nın BİST 30 Endeksindeki Holdinglerin ve Yatırım Şirketlerinin Finansal Tablolarına Etkisi: Yatay Analiz Yöntemiyle Bir Bakış, *Anatolia Social Research* 023.

Bölüm 16
TÜRKİYE'DEKİ SAVUNMA SANAYİ ŞİRKETLERİNİN HİSSE SENETLERİNDE SPEKÜLATİF FİYAT HAREKETLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Çağatay Mirgen - Süleyman Emir

Bölüm Özeti

Savunma sanayi şirketleri hem savunma araçlarını üretmek hem de şirketin devamlılığını sağlamak amacıyla finansal açıdan güçlü olmak durumundadırlar. Şirketler için hisse senetlerinin değeri şirketin piyasa değerinin bir göstergesi olmakta, dolayısıyla bir şirketin hisse senedi fiyatı ne kadar yüksek olursa piyasa değerinin de o kadar artacağı kabul edilmektedir. Bu bağlamda hisse senedi fiyatını etkileyen, dolaylı olarak da şirket değerine etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Yönetim kararları, işletmenin finansal yapısı, temettü politikası gibi işletme içi faktörler ve bu faktörler dışında kalan şirketin içerisinde bulunduğu sektör, ülke ekonomisi, politik kararlar gibi işletme dışı faktörler bulunmaktadır. Hisse senedi fiyatına etki eden tüm bu faktörlerin takip edilmesi zor ve çaba sarf edilmesi gereken bir durumdur. Bu bağlamda bu çalışma ile savunma sanayi şirketlerine yatırım yapmak isteyen ilgililere şirketlerin hisse senetlerindeki spekülatif fiyat hareketliliği hakkında bilgi sunulması hedeflenmiştir. 11.03.2020-11.03.2020 tarihleri arasında Türkiye'de faaliyet gösteren Askerî Elektronik Sanayi ve Ticaret AŞ (ASELS), Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi AŞ (OTKAR), Papilon Savunma Teknoloji ve Ticaret AŞ (PAPIL) ve Katmerciler Araç Üstü Ekipman Sanayi ve Ticaret AŞ (KATMR)'nin günlük hisse senedi fiyatları kullanılarak GSADF testiyle spekülatif fiyat hareketleri incelenmiştir. Analiz sonucunda, ASELS, OTKAR, PAPIL ve KATMR'e ait hisse senedi fiyatları için anlamlı bir spekülatif fiyat hareketliliğinden bahsetmenin mümkün olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla Covid-19 pandemisinin ASELS, OTKAR, PAPIL ve KATMR üzerinde spekülatif bir fiyat hareketliliğine neden olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Sanayi, Hisse Senedi, Spekülatif Fiyat Hareketleri.*

pandemisinin ASELS, OTKAR, PAPIL ve KATMR üzerinde spekülatif bir fiyat hareketliliğine neden olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, Xu, Liu, Su ve Petru (2022) ve Zhang, Xu ve Zhai (2020) çalışmalarından farklılık taşımaktadır.

Tüm bu açıklamalar ışığında, gelecek araştırmalar için araştırmacılara daha geniş zaman aralığını içeren dönemleri inceleyen çalışmalar yapmaları önerilebilir. İncelenen sektörler çeşitlendirilerek, sektör bazında bir karşılaştırma yoluna gidilebilir.

Kaynakça

Chen, M. P., Y. Lin, C. Tseng, and W. Chen. (2015). Bubbles in Health Care: Evidence from the US, UK, and German Stock Markets. *The North American Journal of Economics and Finance, 31*, 193-205.

Evans, G. W. (1991). Pitfalls in Testing for Explosive Bubbles in Asset Prices. *American Economic Review, 81*(4), 922-930.

Hall, S. G., Z. Psaradakis, and M. Sola. (1999). Detecting Periodically Collapsing Bubbles: A Markov-Switching Unit Root Test. *Journal of Applied Econometrics 14* (2): 143-154.

LeRoy, S. F., and R. D. Porter. (1981). The Present-Value Relation: Tests Based on Implied Variance Bounds. *Econometrica: Journal of the Econometric Society 49*(3), 555-574.

Li, G., Xiao, M., Yang, X., Guo, Y., and Yang, S. (2021). Research on Multiple Bubbles in China's Multilevel Stock Market. *Plos One, 16*(8), 1-19.

Monschang, V. and Wilfling, B. (2021). Sup-ADF-Style Bubble-Detection Methods Under Test. *Empirical Economics, 61*, 145-172.

Phillips PCB., Shi S. and Yu J. (2015). Testing for Multiple Bubbles: Historical Episodes of Exuberance and Collapse in the S&P 500. *Int Econ Rev, 56*(4), 1043-1078.

Phillips, P. C., Y. Wu, and J. Yu. (2011). Explosive Behavior in the 1990s Nasdaq: When Did Exuberance Escalate Asset Values? *International Economic Review 52*(1), 201-226.

Shiller, R. J. (1981). The Use of Volatility Measures in Assessing Market Efficiency. *The Journal of Finance 36*(2): 291-304.

West, K. D. (1987). A Note on the Power of Least Squares Tests for a Unit Root. *Economics Letters, 24*(3), 249-252.

Xu, Y., Liu, Z., Su, C. ve Petru, S. (2022). Military Industry Bubbles: Are they Crowding out Utility Investments?, *Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 35*(1), 692-708.

Zhang, Y., Xu, J. ve Zhai, L. (2020). Are there Bubbles in the Defence Sector of China's Stock Market (2005-2016)? *New Evidence from Sequential ADF Tests, Defence and Peace Economics, 31*(1), 105-119.

Zhao, Y., H. Chang, C. Su, and R. Nian. (2015). Gold Bubbles: When Are They Most Likely to Occur? *Japan and the World Economy 34-35,* 17-23.

Bölüm 17
SAVUNMA SANAYİİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMİ İLE YÖNETİCİ SEÇİMİ

Sercan Edinsel

Bölüm Özeti

Günümüzde ortaya çıkan yoğun rekabet ortamında işletmeler, rakiplerine kıyasla bir adım daha önde olabilmek ve insan kaynaklarını etkin hâle getirebilmek amacıyla kendilerine başvuran yönetici adaylarından en kaliteli olanları seçmeye çalışmaktadır. Özellikle savunma sanayii işletmelerinde bu yönetici seçimlerinden en önemlisi proje yönetici seçimidir. Çünkü projeler, kuruluşların yeni süreçleri, ürünleri veya teknolojileri öğrenmesine, değiştirmesine, uyarlamasına, iyileştirmesine ve benimsemesine yardımcı olan araçlardır. Özellikle başarıya ulaşan projeler, işletmelerine büyük değer katmaktadır. Projelerin başarıya ulaşmasındaki en önemli kişi ise proje yöneticisidir. Bu çalışmadan, proje yöneticisi seçim süreci durum çalışması ile anlatılmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda proje yöneticisi seçim kriterleri İletişim Becerileri (C1), Yönetim Beceriler (C2), Takım Çalışması ve İş Birliği (C3), Eğitim (C4), Geçmiş Deneyim (C5), Analitik ve Problem Çözme Becerileri (C6), Liderlik (C7), Yabancı Dil (C8), olarak belirlenmiştir. Kriterleri ağırlıklandırmak için tek değerli nötrosofik bulanık sayılara dayalı kriterler arası korelasyon yoluyla kriterlerin önem tespiti (SVNS-CRITIC) yöntemi kullanılmıştır. Alternatif yönetici adaylarının sıralamasında kriter alt aralıklarının tek bir aralığa işlevsel olarak eşlenmesi yoluyla alternatiflerin bulanık sıralanması (F-RAFSI) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda ise işletmeler için proje yönetici seçimine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Savunma Sanayii, Çok Kriterli Karar Verme, Proje Yöneticisi, Yönetici Seçimi.*

- Proje yöneticisi seçimi için, yönetici adaylarının tüm proje ekibine liderlik edebilmeleri ve onlara ilham verebilmeleri gerektiğinden liderlik niteliklerinin ön plana çıkmaktadır. Ayrıca adayı bu yeteneğini geliştirebilmesi de dikkat edilmesi gereken bir diğer husustur.
- Proje yöneticileri seçilirken yönetici adaylarının eğitim seviyeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü daha iyi eğitim ve yeterliliğe sahip yöneticilerin, proje planlama ve yürütme aşamalarında daha bilimsel çözümler üretme olasılığı daha yüksektir.
- Proje tabanlı çalışma iş birliğive takım çalışması gerektirdiğinden, proje yöneticilerinin hem yetenekli birer takım oyuncusu ve aynı zamanda lideri olmaları beklenmektedir.
- Proje yöneticisi seçimi için SVSN-CRITIC ve F-RAFSI yöntemlerinin hibrit bir şekilde kullanılması önerilir. Ayrıca proje seçiminde sezgi yerine kriterlerin kullanılmasının daha etkili yöneticilerin seçilmesine yardımcı olacağı değerlendirilmektedir.
- Bu yöntemin amacı, karar vermeye yardımcı olmak ve çözüm sürecinin etkinliğini artırmaktır.

Proje yöneticilerinin gerçekleştirdikleri projeler ve faaliyetler firmalara göre farklılık gösterdiklerinden seçim kriterleri farklı ağırlıklara sahip olabilmektedir. Yöneticiler tarafından her bir kritere verilecek eşit ağırlıklı değerlendirmeler asla gerçek sonuçları tam olarak yansıtmayacaktır. Bu nedenle yönetimsel seçimler için ağırlıklı değerlendirmeler ve ÇKKV yöntemleri kullanılması daha sağlıklı sonuçlar verecektir. Gelecek çalışmalarda karar vericilerin kararları, organizasyon veya proje ile ilgili olmalarına göre ağırlıklandırmada farklılık gösterebileceğine ve farklı ÇKKV yöntemlerinin proje seçiminde kullanılarak değerlendirme yapılabileceğine dikkat edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Afshari, A. and Yusuff, R. (2013). Fuzzy integral Project manager selection. *Australian Journal of Multi-Disciplinary Engineering*, *9*(2), pp.149-154, https://doi.org/10.7158/n13-gc11.2013.9.

Afshari, A.R., Anisseh, M., Shahraki, M.R. and Hooshyar, S. (2016). PROMETHEE use in personel selection. *ICTM*, p.124.

Ahsan, K., Ho, M. and Khan, S. (2013). Recruiting Project Managers: A Comparative Analysis of Competencies and Recruitment Signals From Job Advertisements. *Project Management Journal. 44,* 36-54.

Ashton B., (2023). 10 Reasons Why Project Management Is So Important For Orgs, https://thedigitalprojectmanager.com/personal/new-pm/why-is-project-management-important/ Erişim tarihi:01.04.2023

Baharin, N.H., Rashidi, N.F. and Mahad, N.F. (2021). Manager Selection Using Fuzzy TOPSIS Method. *Journal of Physics: Conference Series*.

Baidya, J., Garg, H., Saha, A., Mishra, A. R., Rani, P., and Dutta, D. (2021). Selection of Third Party Reverses Logistic Providers: An Approach of BCF-CRITIC-MULTIMOORA Using Archimedean Power Aggregation Operators. *Complex & Intelligent Systems*, *7*(5), 2503-2530. https://doi.org/10.1007/s40747-021-00413-x

Božanić, D., Milić, A., Tešić, D., Salabun, W. and Pamučar, D. (2021). D numbers-FUCOM-fuzzy RAFSI model for selecting the group of construction machines for enabling mobility. *Facta Universitatis. Series: Mechanical Engineering*, *19*(3), 447-471.https://doi.org/10.22190/FUME210318047B

Celikbilek, Y. (2018). A Grey Analytic Hierarchy Process Approach to Project Manager Selection. *Journal of Organizational Change Management*, 31(3), pp.749-765, https://doi.org /10.1108/JOCM-04-2017-0102.

Diakoulaki, D., Mavrotas, G. and Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The Critic Method. Computers & Operations Research, 22(7), 763- 770. doi: https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H

Dodangeh, J., Sorooshian, S. and Afshari, A. R. (2014). Linguistic Extension for Group Multicriteria Project Manager Selection. *Journal of Applied Mathematics, 2014*, 1-8. https://doi.org /10.1155/ 2014/570398

Edinsel S. ve Kara K. (2023) Construction Project Manager Selection with F-SWARA and F-RAFSI Hybrid Method,2023, Manager Selectıon Problems Wıth Multı Crıterıa Decision Makıng Methods, Chapter 15, Publishing No.: 1488, ISBN: 978-625-398-305-5, E-ISBN: 978-625-398-303-1. Nobel Akademik Yayıncılık

Haq, R. S. U., Saeed, M., Mateen, N., Siddiqui, F., Naqvi, M., Yi, J. B. and Ahmed, S. (2022). Sustainable material selection with crisp and ambiguous data using single-valued neutrosophic-MEREC-MARCOS framework. *Applied Soft Computing*, *128*, 109546. https://doi.org/10.1016/j.asoc.2022.109546

Jazebi, F., and Rashidi, A. (2013). An Automated Procedure for Selecting Project Managers in Construction Firms. *J. CivilEng. Manage, 19*(1), 97-106.

Khodadadi, E. and Aghabeigi, M. (2018). A novel hybrid MCDM Approach Based On Fuzzy DEMATEL, ANP, and Fuzzy VIKOR For Selecting The Best Project Managers. International Journal of Information Technology Project Management. 9. 38-64. 10.4018/IJITPM.2018040103

Mosia, M. and Veldsman, T. (2004). The Importance Of Different Leadership Roles In The Strategic Management Process. South AfricanJournal of Human Resource Management. 2. 10.4102/sajhrm.v2i1.36.

Müller, R. and Turner, J.R. (2007). Matching the Project Manager's Leadership Style to Project Type. International Journal of Project Management, 25, 21-32. http://dx.doi.org/ 10.1016/j.ijproman.2006.04.003

Pamučar, D., Žižović, M., Marinković, D., Doljanica, D., Jovanović, S. V., &Brzaković, P. (2020). Development of a multi-criteria model for sustainable reorganization of a healthcare system in an emergency situation caused by the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, *12*(18), 7504. https://doi.org/10.3390/su12187504

Rani, P., Mishra, A. R., Krishankumar, R., Ravichandran, K. S. and Kar, S. (2021). Multi-Criteria Foodwaste Treatment Method Selection Using Single-Valued Neutrosophic- CRITIC - MULTIMOORA framework. *AppliedSoft Computing*, *111*, 107657.https://doi.org/10.1016/j.asoc.2021.107657

Rittenberg J. and Bottorff C. (2022). What Is A Project Manager, and What Do They Do?, https://www.forbes.com/advisor/business/software/what-is-a-project-manager/ Erişim tarihi:02.04.2023

Thorén, K. and Vendel, M. (2019). Back Casting as a Strategic Management Tool for Meeting VUCA Challenges. Journal of Strategyand Management.

Wang, H., Smarandache, F., Zhang, Y. and Sunderraman, R. (2010). *Single Valued Neutrosophic Sets*. Infinite study.

Ye, J. (2014). Clustering Methods Using Distance-Based Similarity Measures Of Single-Valued Neutrosophicsets. *Journal of Intelligent Systems*, *23*(4), 379-389. https://doi.org/10.1515/jisys-2013-0091

Zachosova, N. and Koval, O. (2022). Strategic Management In Ensuring Economic Security In The Digital Economy And The Vuca World. MEST Journal. 10. 217-224. 10.12709/mest.10.10.02.21.

Zavadskas, E. K., Vainiūnas, P., Turskis, Z. and Tamošaitienė, J. (2012). Multiple Criteria Decision Support System for Assessment of Projects Managers in Construction. International Journal of Information Technology & Decision Making, 11(02), 501-520. https://doi.org/10.1142/S0219622012400135

Zavadskas, E.K., Turskis, Z., Tamošaitienei J. and Marina, V. (2008). Multicriteria Selection of Project Managers by Applying Grey Criteria. *Technol. Econ. Dev. Econ. 14*(4), 462-477.

Zhang, S. F. And Liu, S. Y. (2011). A GRA-based intuitionistic fuzzy multi-criteria group decision making method for personel selection. *Expert Systems with Applications, 38*(9), pp. 11401-11405.

Žižović, M., Pamučar, D., Albijanić, M., Chatterjee, P. and Pribićević, I. (2020). Eliminating Rank Reversal Problem Using A New Multi-Attribute Model—The RAFSI Method. *Mathematics*, *8*(6), 1015.https://doi.org/10.3390/math8061015

Bölüm 18
SAVUNMA SANAYİNDE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİNİN GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE UYGULAMALARI

Emre Danışman

Bölüm Özeti

Karar ortamı; belirli, belirli olmayan ve farklı risk seviyeli durumları içeren ortamlardan oluşabilir. Karar süreci; çevresel faktörlerin tümünü kapsayan yaklaşım ile değerlendirilmesini gerektiren, problemlerin tanımlanması, muhtemel çözüm alternatiflerinin tespit edilmesi, analitik bir değerlendirmeye dayalı en çok fayda sağlayan kararın tespit edilmesidir. Millî güvenliğin sağlanmasında; silahlı kuvvetlerin etkin kullanımı için günümüz koşullarına ait ihtiyaç ve problem sahalarının henüz ortaya çıkmadan tespit edilmesi, askerî gücün analizinin yapılması, sistem ve analitik yöntemler aracılığıyla en doğru harekât tarzlarının diğer bir ifade ile en doğru kararın verilmesi zorunluluk hâline gelmiştir.

Karmaşıklaşan karar süreçlerinde karar vericiler tarafından en doğru olanı tercih etmelerini sağlayan karar verme teknikleri kullanılmaktadır. Çalışmanın diğer bölümlerinde bazı uygulamaların, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarına odaklı, sürdürebilir ve rekabetçi bir taarruz yeteneğinin oluşturulması, planlama, uygulama ve takip faaliyetlerinin stratejik yönetim anlayışı çerçevesinde ele alındığı bazı uygulamaların ise savunma odaklı anlayışa yönelik olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada askerî muharebe fonksiyon alanındaki problemler ve ihtiyaçların çözümünde karar sürecinin nasıl işletilebileceğini ve hangi analitik yöntemlerin kullanılabileceğini gösteren çalışmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çok Kriterli Karar Verme Süreci, Savunma Sanayi, Yöntem, Seçim.*

te yapılacak korelasyon testi sonucunda katılımcıların yaptığı değerlendirmelerin güvenirlik derecesi gerçeğe daha yakın şekilde tespit edilebilir.

Savunma sanayisinde çok kriterli karar verme yöntemlerine ait uygulamalarda katılımcıların değerlendirmelerinin tutarlılığına yönelik istatistiksel analizlere çok sık yer verilmediği anlaşılmaktadır. Katılımcıların değerlendirmelerinin tutarlılığı analiz edilerek çok kriterli karar verme sürecinin sıralı işlem aşamalarına geçilmelidir. Bu sayede sayısal değerlendirmelerin verilecek kararların doğruluk düzeyini artıracağı ifade edilebilir.

Karar verme sürecinde çok kriterli karar verme metodlarının bütünleşik uygulamalarla kullanıldığı tespit edilmiştir. Savunma sanayisinde çok kriterli karar verme süreci ile alınacak kararların bu çalışmada yer verilen denenmiş bütünleşik uygulamalarından farklı çok kriterli karar verme metodlarının bütünleşik kombinasyonları denenerek daha doğru kararların alınması sağlanmalıdır.

Bu bağlamda; verilecek doğru kararların, savunma sanayisine yapılan yatırımların ve yatırımlara ait projelerin seçiminin ülke ekonomisi, ülke güvenliği ve toplumun güven duygusu içinde yaşama ihtiyacının karşılanması ile doğrudan ilgili olduğu ifade edilebilir. Yatırımlara ait proje seçimleri örneğinde olduğu gibi savunma sanayisinin birçok alanında çok kriterli karar verme süreçlerindeki en doğru uygulamaların geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecek dönemlerde önemini koruyacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Aplak, H.,S. (2018). Karar Verme Yöntemleri ve Askerî Muharebe Fonksiyonları Alanlarına Yönelik Uygulamaları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi, 7*(1), 87- 110.

Aydın Y. ve Eren T. (2018). Hava Savunma Sanayi Alt Yüklenici Seçiminde Bulanık Mantık Altında Çok Kriterli Karar Verme ve Hedef Programlama Yöntemlerinin Kullanılması. *Journal of Aviation, 2*(1), 10-30.

Aydın,Y. ve Eren, T. (2018). Savunma Sanayinde Stratejik Ürün İçin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Tedarikçi Seçimi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 7*(1), 129-148.

Can, Ş. ve Arıkan, F. (2014). Bir Savunma Sanayi Firmasında Çok Kriterli Alt Yüklenici Seçim Problemi ve Çözümü. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 29*(4), 645-654.

Cheng, C. H. (1997). Evaluating Naval Tactical Missile Systems by Fuzzy AHP Based on The Grade Value of Membership Function. *European Journal of Operational Research, 96*(2), 343-350.

Çakır, S. (2001). *Türk Kara Kuvvetleri Ana Muharebe Tankı Seçiminde Analitik Hiyerarşi Metodu ve Bulanık Kümeler*. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Demir, K., N., (2018), *Bir Savunma Sanayi Firmasında Tedarikçi Seçimi Çalışması.* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Demirtaş, Ö. ve Akdoğan, A. (2014). *Bulanık Ortamda Tedarikçi Seçimi: Savunma Sanayine Yönelik Bir Uygulama.* Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 43, 203-222.

Deniz, S. (2021). *Silah Ekipmanı Seçimi İçin Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle Bir Uygulama,* Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli.

Duman, İ. (2019). *Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleriyle Hava Savunma Sistemi Seçimi*. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.

Durmaz, K., İ., (2019). *Stokastik Çok Kriterli Karar Vermede Yeni Bir Yöntem: Swara-Smaa-2 ve Savunma Sanayinde Uçak Seçimi Uygulaması.* Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü (Doktora Tezi), Ankara.

Eren, H., A. Kılıç ve H. Balcı (2015). Savunma Sanayi için Teknoloji Transfer Yöntemi Seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20*(4), 305-326.

Eren, T. and Hamurcu, M. (2020). Selection of Unmanned Aerial Vehicles by Using Multicriteria Decision-Making for Defence. Journal of Mathematics, 1-11.

Ersöz, F. ve Kabak, M. (2010). Savunma Sanayi Uygulamalarında Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Literatür Araştırması. *Savunma Bilimleri Dergisi, 9*(1), 97-125.

Karaatlı, M., Ömürbek, N., Aksoy, E. ve Atasoy, M. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle Performans Değerlendirmesine İlişkin Bir Uygulama. *Social Sciences Research Journal, 4*(2), 176-186.

Kurtay, K., G., Gökmen, Y., Altundaş, A. ve Dağıstanlı, H. A. (2021), Savunma Sanayi Projelerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Önceliklendirilmesi ve Karşılaştırılması: Karma Bir Model Önerisi. *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi, 31*(1), 1-24.

Pamucar, D., Cirovc, G., Sekulovic, D. and Ilic, A. (2011). A New Fuzzy Mathematical Model For Multi Criteria Decision Making: An Application of Fuzzy Mathematical Model in a SWOT Analysis. *Scientific Research and Essays, 6* (25), pp. 5374-5386.

Salman, S. ve Peker, İ. (2021). Savunma Sanayi Ar-Ge Merkezlerinin Performanslarının Bütünleşik Entropi-ARAS Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 7*(1), 51-73.

Sennaroglu, B. and Celebi, G. V. (2018). A Military Airport Location Selection by AHP Integrated PROMETHEE and VIKOR Methods. *Transportation Research Part D: Transport and Environment, 59*, 160-173.

Telliel, Ç., (2019). *Performansa Dayalı Lojistik Uygulamaları ve Savunma Sanayinde Örnek Bir Uygulama*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Uçakcıoğlu, B. ve Eren, T. (2017). Analitik Hiyerarşi Prosesi ve VIKOR Yöntemleri ile Hava Savunma Sanayisinde Yatırım Projesi Seçimi. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi, 02*, 35-53.

Uçakcıoğlu, B. ve Eren, T. (2017). Hava Savunma Sanayinde Yatırım Projelerinin Çok Ölçütlü Karar Verme ve Hedef Programlama İle Seçimi. *Journal Of Aviation, 1* (2) 39-63.

Yeşilyurt, F ve Yeşilyurt, M. E. (2019). Türkiye'de Savunma Sanayi. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies, 6*(2), 1-42.

Yılmaz, B. Ö., Tozan, H. and Karadayı, M.,A. (2020). Multi-Criteria Decision Making (Mcdm) Applications İn Military Healthcare Field. *Journal Of Health Systems and Policies, 2(*2), pp. 149-181.

Yürekli H. (2009). *Taarruz Helikopterleri Seçiminde ELECTRE Yönteminin Kullanılması.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul.

Bölüm 19
ÜLKELERİN SAVUNMA SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK ENDEKSİ İLE ANALİZİ

Emre Ekin - Kubilay Baş

Bölüm Özeti

Ülkelerin sürdürülebilirliği, pek çok girdiden meydana gelmektedir. Bunlardan biri olan savunma sektörü, bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Savunma sektörüne ağırlık veren ülkeler, askerî alanda söz sahibi olabilmektedir. Dünya barışının hedeflendiği günümüz dünyasında her an siyasi/askerî gerilimler meydana gelebilmektedir. Türkiye gibi önemli jeopolitik konuma sahip olan, yer üstü ve altı zenginlikleri bol olan ülkelerin müdafaa amacı ile savunma yatırımlarını artırması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu durum her zaman olası durumda yaşanabilecek sıcak temas durumunda değil, barış dönemlerinde caydırıcılığın sağlanması adına mevcut alanda teknolojinin gerisinde kalınmaması için zaruridir. Bu çalışmada, Türkiye ve veri tabanlarında yeterli verisi bulunan diğer tüm ülkelerin savunma ihracatlarına ilişkin veriler Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) ile incelenmiştir. Analiz neticesinde her bir ülkeye ilişkin AKÜ katsayıları oluşturulmuş ve göreceli üstünlük durumu gözler önüne serilmiştir. Ülkelerin savunma ihracat eğilimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için veri seti iki eşit parçaya bölünmüş ve ortalamalarının birbirlerine göre yüzdesel farkı hesaplanarak eğilimler hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Savunma Sanayi, Savunma Harcamaları, Savunma İhracatı, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi, Rekabet Gücü.*

nıflandırmaya düşmüştür. Beklenen bir durum olarak 2022 yılında, resmi olarak savaşta bulunması sebebiyle 1. sınıflandırma kategorisine gerilemiştir.

Türkiye'nin durumu ise çalışmada ayrı olarak incelenmiştir. Çoğunlukla 1. sınıflandırmada yer alan ülkenin durumu yıllar içerisinde yükseliş eğilimi göstermektedir. Hatta 2021 yılında AKÜE 1,12 ile 2. Sınıflandırma kategorisine yükselmiştir. Tüm ülkelere ilişkin verilerin iki eşit parçaya ayrılarak oransal karşılaştırmanın yapılması neticesinde Türkiye, 2011 ve sonrasında, 2000-2010 ortalamasına kıyasla + %193,13 ile ilgili ülkeler içerisinde ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum ise ülkenin savunma ihracatına verdiği ağırlığın en net göstergesidir.

Yapılan çalışmanın savunma sanayi alanında büyük bir atılım içerisinde olan ve gelişme gösteren ülkemiz ile diğer ülkelerin durumları arasındaki mukayeseyi görme noktasında fayda sağladığı ve bundan sonra farklı sektörlerde sayısal yöntemler ile rekabet güçlerinin ortaya konulmasına ilişkin yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Altay, B. ve Gürpınar, K. (2008). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörüne Üzerine Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 262-263.

Ayam. (2021). Ağustos 29, 2023 tarihinde https://ayam.com.tr/arastirma/turkiyede-son-5-yilda-yasanangelismeler-savunma-sanayi-2015-2020/ adresinden alındı

Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Sanayi Sektörü Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 58.

Barrera, B. B. (2020). *Pasifik İttifakı Ülkeleri ve Türkiye Dış Ticaret Rekabet Gücü: Karşılaştırmalı Bir Analiz.* Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Bayram, O. (2020). Savunma Sanayinin Gelişiminin İhracat-İthalat Dengesi Üzerindeki Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi, 16*(33), 163-188.

Bojnec, Š. and Fertő, I. (2006). Does Comparative Advantages in Agro-Food Trade Matter for Multifunctional Rural Development: The Case of Hungary and Slovenia. *Journal of Central European Agriculture, 7*(3), 583-586.

Erkekoğlu, H., Kılıçarslan, Z. ve Göknar, H. (2014). Kayseri İlinin Mobilya Sektörü Rekabet Gücü: Açıklanmış Karşılaştırılmalı Üstünlük Endeksi. *Erciyes Üniversitesi İktsadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2-10.

Güler, M. A. ve Kişman, Z. A. (2020). Uluslararası Silah Ticareti ve Savunma Harcamaları. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 92.

Işıkçı, E. (2013). *Türkiye İhracatında Ürün/Ürün Grupları Rekabet Güçlerinin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Akü) Endeksi Kullanılarak Analizi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı.

Karakurt, B., Şentürk, S. H. ve Şahingöz, B. (2020). Türkiye'de Savunma Harcamaları, Silah İthalatı ve Dış Borçlar Arasındaki İlişkinin Analizi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *International Journal of Public Finance, 5*(2), 273-294.

Kayan, A. (2017). *Savunma Sanayinin Gelişimi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi.* Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.

Kayan, K. (2021). *Türk Savunma Sanayiinin Rekabetçilik Analizi.* Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Küçükoğlu, M. (2023). Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri. *Sakarya İktisat Dergisi, 12(1)*, 24-27.

Saraçöz, Y. (2018). *Savunma Sanayiinin Önemi ve Savunma Harcamalarının Ülke Ekonomisine Etkileri.* Yüksek Lisans Tezi, Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi.

Saygılı, Z. (2022). *Savunma Sanayi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği.* Yüksek Lisaans Tezi, Altınbaş Üniversitesi, İşletme Bölümü.

Sezgin, Ş. ve Sezgin, S. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayi: Genel Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 5*(12), 1-19.

Temiz, D. (2012). Ekonominin Önemli Bir Parçası: Savunma Sanayii. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33.*

Worldbank. https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?end=2022&name_desc=true&start=2000&view=chart Erişim Tarihi: 18.08.2023.

Bölüm 20
SAVUNMA YÖNETİMİNDE BİR GÜVENLİK ŞEMSİYESİ ÖRNEĞİ: BALKAN ANTANTI

Orhan Özcan

Bölüm Özeti

Birinci Dünya Savaşı trajedisi, savaşa neden olan sorunları çözemediği gibi ikinci dünya savaşının zeminini hazırladı. Birinci Dünya Savaşı sonrası çözülemeyen ya da daha da kötüleşen sorunlar, iki savaş arası dönemde milliyetçiliğin yükselişi ve aşırı silahlanma gibi problemlerle birleşerek sorunlar yumağı hâline gelmiştir. Küresel çapta etkili olan 1929 Ekonomik Buhranı da İkinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da yaygınlaşan sorunlara yenilerini eklemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin hızla duyulduğu 1930'larda Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Balkan Paktını oluşturmuştur. Bir dizi konferansların ardından ilgili devletlerden tarafından 9 Şubat 1934'te oluşturulan Balkan Antantı, bölgesel bir güvenlik alanı oluşturarak İtalya'yı dengelemeyi hedeflemiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi Atatürk'ün teşvikiyle Türkiye liderliğinde kurulan pakt, bölgesel bir güvenlik şemsiyesi niteliğinde olup katılımcı devletlerin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne saygı çerçevesinde inşa edilmiş ve dostane ilişkilerin sürdürülmesini amaçlamıştır.

Çalışmada, dönemsel olarak Mihver devletlerin etki alanı oluşturma ve aşırı politik tutumlarına karşı Balkan Antantı gibi yeni oluşumlarla bölge devletleri arasında tarihsel, açık ya da örtülü hasmane tutumlara rağmen bölgesel güvenliğin oluşturulabileceği ancak askerî bir yapılanmaya gidemeyen organizasyonun caydırıcı politikalar üretemediği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Atatürk, Türk Dış Politikası, Balkan Antantı, Bölgesel Güvenlik Şemsiyesi.*

geldiği bir süreçte, Atatürk'ün önderliğinde kurulmuş Balkan Antantı gerek bölgesel barış gerekse küresel barışın tesisinde bir rol model olarak göz önünde bulundurmalıdır.

Kaynakça

Aksam Gazetesi, 12 Şubat 1934.

Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mart 1934.

Cumhuriyet Gazetesi, 12 Şubat 1934.

"Küçük Antant Bir Tebliğ Neşretti", *Yeni Asır*, 9 Mayıs 1936.

Armaoğlu, F. (1983). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Arslan, Recep (2021). Türk Elçilik Raporlarına Göre Küçük Antant. *Belgi Dergisi, 22(2),* ss.255-281.

Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri (1999), Hazırlayan: Utkan Kocatürk, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Ateş, T. (2011). Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, *44*(1-4).

"Balkanlaşma", https://tr.wikipedia.org/wiki/Balkanla%C5%9Fma Erişim Tarihi:04.02.2023.

"Balkanize, Balkanization, Balkanized, Balkanizing" https://www.merriam-webster.com/dictionary/balkanized Erişim Tarihi:04.02.2023.

Batı, Güney Ferhat (2021), "Türk Dış Politikasının Mihenklerinden: Balkan Paktı", *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, ss.122-130.

Castellan, G. (1993). *Balkanlar'ın Tarihi: 14.-20. Yüzyıl*, Çeviren: Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul.

Değerli, E. S. (2008). Türkiye'nin Balkan Ülkelerine Yakınlaşma Çalışmaları: Balkan Paktı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), ss.115-134.

Documents on International Affairs 1933 (1937), Edited John W. Wheleer-Bennett, Oxford University Press, London.

Eroğlu, H. (1985). Yurtta Sulh, Cihanda Sulh. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *2*(1), ss.435-450.

Grenville, J.A.S. (1974), *The Major International Treaties 1914-1973, A History and Guide With Text*. Stein and Day Publisher, New York.

Işık, S. (2011), Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Edirne.

İhsan, G. (1993). Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye, *Balkanlar*, İstanbul.

İnan, A. (1968). Balkan Antantı (1934). *Belleten*, 32(126), ss.285-292.

Jelavich, B. (2009). *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Tercüme: Zehra Savan, Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. H. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çeviren: Recep Boztemur, İmge Kitapevi, Ankara.

Karpat, K. H. (2017). *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. "Balkanlar", https://islamansiklopedisi.org.tr/balkanlar Erişim Tarihi: 03.02.2023.

Kelkitli, F. A. (2017). İki Savaş Arası Dönemde İtalya'ya karşı Balkanlarda Bir Dengeleme Politikası Denemesi: Balkan Antantı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), ss.423-443.

Kissinger, H. (2004). *Diplomasi*, Çeviren: İbrahim H. Kurt, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kuğu, A. R. "Orta Büyüklükte Devlet" ve Dış Politika", *Merkez Strateji Enstitüsü*, http://merkezstrateji.com/assets/media/180112-ark-obd-dis-politika-s1_4.pdf (Erişim Tarihi:06.07.2023).

Sander, O. (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara.

Stephens, A. and Baker, N. (2009), *Savaşı Anlamak*, Çev.: Süleyman Nazır, Phoenix, Ankara.

Stearns, R. P. (1947). *Pageant of Europe: Source and Selections from the Renaissance to the Present Day*, Harcourt, Brace, and Company.

Soysal, İ. (1983). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

The Munich Crisis, 1938: Prelude to World War II (1999), Edited: Erik Goldstein, Igor Lukes, Routledge, London.

Tünay, B. (1986). Jeopolitik Tehditler Karşısında: "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", *Atatürk Araştırma Dergisi*, 2(6), ss.743-756.

Türk Dış Politikası, *Cilt 1: 1919-1980* (2018), Editör: Baskın Oran, İletişim, İstanbul.

Türkdoğan, B. (2000). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası: Makaleler*. Atatürk Araştırma Merkezi.

Ortaylı, İ. (2003). *Osmanlı Barışı*, Nesil Matbaacılık, İstanbul.

Ortaylı, İ. (2005). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Öztürk, O. M. Balkan Antantı. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/balkan-antanti/?pdf=3764 Erişim Tarihi:04.02.2023.

Uçarol, R. (2013). *Siyasi Tarih (1789-2012)*, Der Yayınları, İstanbul.

SİNE-TEATRAL ÇÖZÜNMENİN KIYISINDA

Orkun Öngen

nobel bilimsel

SİNE-TEATRAL ÇÖZÜNMENİN KIYISINDA

Orkun Öngen

Yayın No.: 1426
ISBN: 978-625-398-182-2
E-ISBN: 978-625-398-183-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Öngen, Orkun.
Sine-Teatral Çözünmenin Kıyısında / Orkun Öngen
1. Basım, X + 222 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-182-2
E-ISBN: 978-625-398-183-9
1. Sinema 2. Tiyatro 3. Oyunculuk

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz iii

I. Bab Teatral Çözünmenin Şafağı
1

II. Bab Tiyatro Anlatısının Kökenleri Üzerine
11

III. Bab Oyunculuk Kelimesinin Anlamı Üzerine
19

IV. Bab Oyunculuk Yöntemleri Üzerine
25

V. Bab Oyunculukta Oynamak, Anlatmak ve İfade Etmek
39

VI. Bab Oyuncunun Eyleme Ediminin Mecrasının Değişimi
47

VII. Bab Tiyatro Sanatında Medium Hâkimiyeti ve Dijitalleş(me) Üzerine
61

VIII. Bab Sinema Sanatındaki Medium Kavramına Dair
71

IX. Bab Tiyatro ve Sinema Sanatlarında Oyuncunun Aurası Üzerine
81

X. Bab İzleyici Metasının Oluşumu
91

XI. Bab Tiyatro'nun Kamusu, Kamunun Tiyatrosu
105

XII. Bab Oyuncunun Yarattığı Değer Üzerine
119

XIII. Bab Kolektif Zihniyet ve Bilinç Endüstrisi
135

XIV. Bab Oyuncunun Eğitimi ve Gelir Elde Etme Biçimleri Üzerine
149

XV. Bab Yeni Seyir Alışkanlıkları: Netflix ve Diğer Dijital Platformlar
181

XVI. Bab Küçük Tezgâhtar Kızların Sinema Alışkanlıklarından Netflix'e: Yeni Dijital Platformların Çözündürme Biçimleri
191

XVII. Bab Sonuç: Sine-Teatral Çözünmenin Kıyısında
207

Kaynakça 215

Yazar Hakkında 221

Kaynakça

Adorno, Theodor W. 2011. *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Akdede, Sacit Hadi. 2021. «Covid-19 ve Özel Tiyatroların İktisadi Durumu. .» *Journal of Life Economics* 8 (1): 29-34. doi:10.15637/jlecon.8.1.03 s.30.

Akkar Ercan, Müge. 2013. «Kamusal Sanatın 'Kamusallığı': Erişim, Aktör, Fayda Yaklaşımı.» *İdealkent* 4 (10): 220-255. https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36683/417602.

Akyüz, Yakup. 2015. «Aristophanes'in Eserlerinde Siyasal İroni ve Barış.» *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* (2): 118-137. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219962.

Al, Eyüp. 2015. «Tekniğin Hükümranlığında Yeni Bir Varlık Mertebesi Olarak Görüntü ss.249.» *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, Bildiriler Kitabı V* içinde, 237-250. İstanbul: Matsis Matbaa.

And, Metin. 1994. *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Arendt, Hannah. 2021. *İnsanlık Durumu.* İstanbul : İletişim Yayınları.

Aristophanes. 1966. *Kuşlar.* Çeviren Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aristoteles. 2020. *Nikomakhos'a Etik.* Çeviren Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

—. 2007. *Poetika.* Çeviren İsmail Tunalı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

—. 2017. *Politika.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

Arnheim, Rudolf. 2002. *Sanat Olarak Sinema.* Ankara: Öteki Yayınevi .

Arslan, Ahmet, röportaj yapan: Felsefe ve Bilim. 2019. *Ahmet Arslan Flaps Clup* Erişildi: Mart 24, 2022. https://www.youtube.com/watch?v=D9nMqiwT86s&t=2s .

Ayhün, Sena Erden. 2013. «Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları.» *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2 (1): 93-112. Erişildi: Kasım 22, 2022. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1355884.

Başkaya, Fikret. 2018. *Yeni Paradigmayı Oluşturmak.* İstanbul: Yordam Kitap .

Başol, Öktem. 2019. *Senaryo Kitabı: Senaryo Yazım Teknikleri ve Film Örnekleri.* İstanbul: İthaki Yayınları.

Baudrillard, Jean. 2006. *Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu.* Çeviren Oğuz Adanır. Ankara: Doğu – Batı Yayınları.

—. 2016. *Simülakrlar ve Simülasyon.* Çeviren Oğuz Adanır. Ankara: Doğu – Batı Yayınları.

Benjamin, Walter. 2013. *Fotoğrafın Kısa Tarihi: Teknik Araçlarla Yeniden-Üretim (Çoğaltma) Çağında Sanat Eseri.* İstanbul: Agora Kitaplığı .

Beyaz, Devrim. 2021. «İş Bankası, Zeki Müren Reklamı ile Tartışma Konusu Oldu.» *kayiprihtim.com.* 9 Eylül. Erişildi: Eylül 16, 2022. https://kayiprihtim.com/haberler/muzik/is-bankasi-zeki-muren-reklami/.

Biçer Olgun, Hülya. 2017. «Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları.» *Sosyolojik Düşün* 2 (1): 45-54. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosdus/issue/30366/321958.

Boal, Agusto. 2011. *Ezilenlerin Tiyatrosu.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Bolter, Jay David, ve Richard Grusin. 1999. *Remediation: Understanding New Media.* The MIT Press.

Bordwell, David. 2010. «Yoğunlaştırılmış Devamlılık Kurgusu: Çağdaş Amerikan Sinemasında Görsel Üslup.» *Sinema: Tarih, Kuram, Eleştiri* içinde, yazan Seçil Büker ve Y. Gürhan Topçu, çeviren Y. G. Topçu, 144-182. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia. 2013. «Comédie-Française.» *Encyclopedia Britannica.* 20 Haziran. Erişildi: Eylül 10, 2022. https://www.britannica.com/topic/Comedie-Francaise.

—. 2020. «Lord Chamberlain's Men English Theatrical Company.» *Encyclopedia Britannica.* 7 Nisan. Erişildi: Şubat 20, 2021. https://www.britannica.com/topic/Lord-Chamberlains-Men.

Brokett, Oscar. 2000. *Tiyatro Tarihi I.* Ankara: Dost Kitapevi .

Callahan, Peter. 2001. «Don't Lose It At The Movies The Brothers McMullen and Blair Witch--yes. Waterworld II--no. A primer on indie-film investing.» *CNN Money.* 8 Ocak. Erişildi: Mayıs 11, 2022. https://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/2001/01/08/294448/index.htm.

Cambridge Dictionary. 2022. «Mediate.» Erişildi: Kasım 2, 2022. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/mediate.

Cleaver, Harry. 2000. *Reading Capital Politically* . London, UK: Calverts Press.

CNN Türk. 2021. «Ünlü Oyuncuların Bölüm Başı Ücretleri Belli Oldu.» *cnnturk.com.* 15 Eylül. Erişildi: Ekim 29, 2021. https://www.cnnturk.com/magazin/unlu-oyuncularin-bolum-basi-ucretleri-belli-oldu?page=1.

Çalışlar, Aziz. 1995. *Tiyatro Ansiklopedisi .* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi .

Dmytryk, Edward, ve Jean Porter Dmytryk. 2015. *Sinemada Yönetmenlik - Oyunculuk - Kurgu.* İstanbul: Doruk Yayınları.

Durkheim, Emile. 2004. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları.* Çeviren Cenk Saraçoğlu. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.

Enzensberger, Hans Magnus. 1974. *The Consciousness Industry.* New York: Seabury.

Ergin, Yusuf Gürkan. 2015. *Antik Yunan Sosyal Tarihi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları. Erişildi: Mart 15, 2022. http://auzefkitap.i stanbul.edu.tr/ kitap/ tarih _a o/ ays tarihi. pdf.

Ergün, Selda, Senem Cevher , Emre Yalçın, Yasemin Acar , Yankı Ünsalan , İbrahim Güngör, ve Ebru Soyuerdem. 2015. *Oyunculuğun Yolculuğu: Stanislavski'den Morris'...* İstanbul: Mitos-Boyut.

Fiske, John. 2014. *İletişim Çalışmalarına Giriş.* Ankara: Pharmakon Yayınları.

Fuchs, Christian. 2015. *Dijital Emek ve Karl Marx .* Ankara: NotaBene Yayınları.

—. 2016. *Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş.* Ankara: NotaBene Yayınları.

Güdücü, Burcu, ve Ceyda Balcı. 2021. «Kuşaklar ve Eğitim Üzerine Sosyolojik Bir Analiz.» *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 7 (1): 105-120. Erişildi: Kasım 22, 2022. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1250431.

Habermas, Jürgen. 2018. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Harvey, David. 2015. *Asi Şehirler: Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru.* İstanbul: Metis Yayınları .

Hauser, Arnold. 2021. *Sanatın Toplumsal Tarihi.* Çeviren Duygu Şahin. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Heyd, Uriel. 1990. *Türk Milliyetçiliğinin Temelleri.* Çeviren Adem Yalçın. İstanbul: Sebil Yayınevi.

Horkheimer, Max, ve Theodor W. Adorrno. 1995. *Aydınlanmanın Diyalektiği Felsefi Fragmanlar I.* Çeviren Oğuz Özügül. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Huxley, Aldous. 2017. *Cesur Yeni Dünya.* İstanbul: İthaki Yayınları.

Hürriyet. 2021. «Ünlüler Reklamlardan Kaç Para Kazanıyor.» *www.hurriyet.com.tr.* Erişildi: Ekim 29, 2021. https://ww .hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-unluler-reklamlardan-kac-para-kazaniyor-34937593/3.

Ildırar, Sermin. 2015. «Film Okuryazarlığı: Bir Görsel İletişim Sistemi Olarak Devamlılık Sineması.» *Sinema Araştırmaları Dergisi* 6 (1): 57-89. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/671407.

IMDB. 2022. «Mezarlık.» *imdb.com.* 17 Haziran. Erişildi: Ekim 15, 2022. https://www.imdb.com/title/tt16420408/.

İpşiroğlu, Zehra. 2013. *Dramaturgi: Tiyatroda Düşünsellik.* İstanbul : İkaros Yayınları .

Jaworski, Bernard J. 2021. «Netflix: Reinvention Across Mutiple Time Periods.» *AMS Review* 194-205. https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs13162-021-00195-y .

Jenkins, Henry. 2014. «Fiske Neden Hala Önemli?» *İletişim Çalışmalarına Giriş* içinde, yazan John Fiske, 13-53. Ankara: Pharmakon Yayınları.

Karaboğa, Kerem. 2005. *Oyunculuk Sanatında Yöntem ve Paradoks .* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Karaboğa, Kerem, ve İhsan Özçıtak. 1994. «Commedia Dell'arte: Oyuncu Tiyatrosu .» *Mimesis Tiyatro Çeviri-Araştırma Dergisi* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınları) (5): 227-258. https://www.mimesis-dergi.org/pdf/ commedia.pdf.

Karadağ, Çerkes. 2000. *Sözde Fotoğraf.* Ankara: İmge Kitabevi.

Kracauer, Siegfried. 2015. *Film Teorisi: Fiziksel Gerçekliğin Kurtuluşu.* İstanbul: Metis Yayınları.

—. 2011. *Kitle Süsü.* İstanbul: Metis Yayınları.

Kuçuradi, İoanna. 1997. «Yirmi birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları.» *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı* 21-27.

Kurtbaş, İhsan, ve Basri Barut. 2010. «"Star-Marka" Stratejisiyle Yapılan Televizyon Reklamlarının Marka Farkındalığı ve Marka Sadakati Oluşturma Sürecindeki Rolü ve Etkisi.» *İleti-s-im* (13): 107-144.

Le Bon, Gustav. 2020. *Kitleler Psikolojisi.* İstanbul: Zeplin Kitap.

Lord Raglan. 2004. «Mit ve Ritüel.» *Milli Folklor* (61): 187-194. Erişildi: Şubat 7, 2021. https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=61&Sayfa=184.

Make Independent Films. 2007. «How Do You Get Financing For an Independent Film?» *makeindependentfilms.com.* Erişildi: Mayıs 11, 2021. http://www.makeindependentfilms.com/financing.htm.

Marx, Karl. 2019. *Kapital I. Cilt.* İstanbul: Yordam Kitap.

Mazıcı, Emel Tanyeri, ve Efe Numan Can. 2021. «Postmodern Tüketim ve Dijital Ortama Yansımaları: Netflix Üzerine Bir Değerlendirme.» *Selçuk İletişim* 14 (2): 832-858. doi:10.18094/josc.862778.

McLuhan, Marshall. 1994. *Understanding Media: The Extensions of Man.* The MIT Press.

Metz, Christian. 2012. *Sinemada Anlam Üstüne Denemeler.* Çeviren Oğuz Adanır. Cilt 2. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Nişanyan Sözlük. 2017. *Epos.* 21 Ağustos. Erişildi: Kasım 7, 2022. https://www.nisanyansozluk.com/kelime/epos.

—. 2022. *Latince +(t)or (93 kelime) ekiyle yapılan kelimeler.* Erişildi: Şubat 09, 2021. https://www.nisanyansozluk.com/ek/%2B(t)or.

—. 2017. *Mimesis.* 21 Ağustos. Erişildi: Şubat 10, 2021. https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mimesis.

—. 2017. *Mit .* 8 Ekim. Erişildi: Kasım 7, 2022. https://www.nisanyansozluk.com/kelime/mit.

—. 2017. *Ritüel.* 15 Eylül. Erişildi: Şubat 7, Şubat. https://www.nisanyansozluk.com/kelime/rit%C3%BCel.

—. 2022. *Tiyatro .* 12 Eylül. Erişildi: Şubat 7, 2021. https://www.nisanyansozluk.com/kelime/tiyatro.

Nutku, Özdemir. 2012. «Oyunculuk ve Oyunculuk Eğitimi Üzerine.» *ART-E Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi* 4-12.

Odatv. 2021. «Zeki Müren Reklamı Tartışma Çıkardı.» *odatv4.com.* 6 Eylül. Erişildi: Nisan 16, 2022. https://www.odatv4.com/medya/zeki-muren-reklami-tartisma-cikardi-209562.

Ong, Walter J. 2014. *(2014) Sözlü ve Yazılı Kültür.* Çeviren Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis.

Oskay, Ünsal. 2017. *Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri.* İstanbul: İnkilap Kitapevi.

Oxford Latin Dictionary. 1968. Oxford: Oxford University Press.

Öngen, Orkun. 2018. «Kültür Endüstrisinde Oyunculuğun Ekonomi Politiğine Eleştirel Bir Bakış.» *Konservatoryum* 5 (1): 1-18.

Öngen, Orkun. 2020. «Müzik-Toplum Ilişkisi Bağlamında Sokak Müzisyenliği.» *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 9 (70): 1015-1026.

Piscator, Erwin. 2012 . *Politik Tiyatro, .* İstanbul: Agora Kitaplığı.

Rocconi, Eleonara. 2012. «The Ancient World.» *The Cambridge History of Musical Performance* içinde, düzenleyen: Colin Lawson and Robin Stowell, 209-230. New York: Cambridge University Press.

Sennett, Richard. 2020. *Kamusal İnsanın Çöküşü.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Shakespeare, William. 2008. *Hamlet.* Çeviren Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Smythe, Dallas W. 1977. «Communications: Blindspot of Western Marxism.» *Canadian Journal of Political and Social Theory* 1 (3): 1-27.

—. 1981. *Dependency Road: Communications, Capitalism, Consciousness and Canada, Norwood.* New Jersey: Ablex Publishing Corporation.

Sontag, Susan. 2004. *Başkalarının Acısına Bakmak.* İstanbul : Agora Kitaplığı .

—. 2008. *Fotoğraf Üzerine.* İstanbul : Agora Kitaplığı .

Sontag, Susan. 1982. «Tiyatro ve Sinema.» *Yazko Çeviri* içinde, çeviren Beril Eyüboğlu, 93-107.

Spire, Pitou. 1975. «The Comédie-Française And The Edict of 1786.» *Romance Notes* 16 (2): 338-341. https://www.jstor.org/stable/43801317.

Standing, Guy. 2015. *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf.* İstanbul: İletişim Yayınları.

TDK Büyük Türkçe Sözlük. 2019. *Aktör ve Aktris.* Erişildi: Kasım 7, 2022. https://sozluk.gov.tr/.

—. 2019. *Becayiş.* Erişildi: Kasım 7, 2022. https://sozluk.gov.tr/.

—. 2019. *Görüntü.* Erişildi: Kasım 7, 2022. https://sozluk.gov.tr/.

—. 2019. *Oynamak.* Erişildi: Kasım 7, 2022. https://sozluk.gov.tr/.

—. 2019. *Oyuncu.* Erişildi: Kasım 7, 2021. https://sozluk.gov.tr/.

—. 2019. *Öykü.* Erişildi: Kasım 7, 2022. https://sozluk.gov.tr/.

—. 2019. *Öykünmek .* Erişildi: Kasım 7, 2022. https://sozluk.gov.tr/.

—. 2019. *Özdeş.* Erişildi: Kasım 7, 2022. https://sozluk.gov.tr/.

Thomson, George. 1990. *Aiskhylos ve Atina.* İstanbul: Payel Yayınevi.

Ünlü, Zeynep Güven . 2022. «Mezarlık Dizisi Önce Emniyet'i Yerden Yere Vuruyor, Sonra Kadınlardan 'Özür Diliyor'.» *diken.com.tr.* 26 Haziran. Erişildi: Ekim 26, 2022. https://www.diken.com.tr/mezarlik-dizisi-once-emniyeti-yerden-yere-vuruyor-sonra-kadinlardan-ozur-diliyor/.

Vikipedi Özgür Ansiklopedi. 2022. *Deepfake.* 29 Ekim. Erişildi: Kasım 7, 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Deepfake.

Wilmeth, Don B., ve Christopher Bigsby, . 1998. *The Cambridge History of American Theatre.* Cambridge, U.K: Cambridge University Press.

Xuereb, Giulia. 2017. «The Universal Jester Lands on Strada Stretta.» *Pressreader.com.* 11 Eylül. Erişildi: Kasım 10, 2021. https://www.pressreader.com/malta/maltaindependent/20170911/281500751410463.

Yaylagül, Levent. 2016. *Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar.* Ankara: Dipnot Yayınları .

Yengin, Deniz, ve Kınay Ömür. 2016. «Transformation of Leisure Time In New Media: Binge Watch.» *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication* 6 (4): 351 - 379.

DİJİTAL OYUN VE TUTUNDURMA

Ali Efe İralı

nobel bilimsel

DİJİTAL OYUN VE TUTUNDURMA

Ali Efe İralı

Yayın No.: 1474
ISBN: 978-625-398-271-3
E-ISBN: 978-625-398-270-6
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Kitap içinde yer alan şirketlerin, kurum veya kuruluşların ve onların ürünlerinin tüm hakları hak sahiplerine ait olup; kitapta yalnızca tanıtmak ve bilimsel açıdan sektörü değerlendirmek için adil kullanım bağlamında kendilerine yer verilmiş ve zarar verme niyeti güdülmemiştir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

İralı, Ali Efe.
Dijital Oyun ve Tutundurma / Ali Efe İralı
1. Basım, VIII + 126 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-271-3
E-ISBN: 978-625-398-270-6
1. Dijital Oyun 2. Tutundurma 3. Simülasyon

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ iii
GİRİŞ 1

1. TUTUNDURMA 5

2. DİJİTAL OYUNU TUTUNDURMA VE DİJİTAL OYUNLA TUTUNDURMA 9
2.1. Dijital Oyunda İş Modelleri ve Oyun İçi Varlıklar 9
2.2. Reklam Oyunları (Advergames) ve Oyun İçi Reklam (In Game Ads) 17
2.3. Sosyal Medya Yayıncılığı ve Basın Faaliyetleri 24
2.4. Elektronik Spor 29
2.5. Doğaçlama Oyun Geliştirme Turnuvaları (Game Jam) 34
2.6. Lisanslı Ürünler ve Paydaşlar Arasındaki İş Birlikleri 36
2.7. Sinemadan Dijital Oyuna, Dijital Oyundan Sinemaya 38
2.8. Çevrim İçi Pazar Yerleri ve Fonlama Kanalları 39

3. DİJİTAL OYUNU TUTUNDURMAK: TWİTTER ÖRNEĞİ 45
3.1. Platformlar Arasında Bir Karşılaştırma 54
3.2. Platformların Regresyon Analizleri 59
3.3. Regresyon Analizlerinin Değerlendirilmesi 69

4. DİJİTAL OYUNLA TUTUNDURMAK: GAYRİMENKUL ÖRNEĞİ 73
4.1. Alan Yazında Gayrimenkul Uygulamaları 75
4.2. Paidia ve Ludus Bağlamında Oyun ve Simülasyona Bakmak 84
4.3. Uygulamaları Oyun ve Simülasyon Bağlamına Yerleştirebilmek . 94

SONUÇ VE ÖNERİLER 101
KAYNAKÇA 105
YAZAR HAKKINDA 125

KAYNAKÇA

Abidin, A. F., Kolberg, M. & Hussain, A. (2015). Integrating Twitter Traffic Information with Kalman Filter Models for Public Transportation Vehicle Arrival Time Prediction. Trovati, M., Hill, R., Anjum, A., Zhu, S. Y. & Liu, L. (Eds.). *Big-Data Analytics and Cloud Computing*, Switzerland: Springer International Publishing, 67-82.

Akay, K. (2015). Dijital Oyunların Üretim Sürecinde Mekânın İşlevsel Rolü, *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 365-387.

Akcan, B. & Kazaz, A. (2022). Deneyimsel Pazarlama Stratejisi Olarak Oynanabilir Reklamlar. *Yeni Medya*, 12, 53-78.

Alberts, K. S. & Ankenmann, B. (2001). Simulating Pearson's and Spearman's Correlations in Q-Sorts Using Excel. *Social Science Computer Review*, 19(2), 221-226.

Allen, M. T., Cadena, A., Rutherford, J. & Rutherford, R. C. (2015). Effects of Real Estate Brokers' Marketing Strategies: Public Open Houses, Broker Open Houses, MLS Virtual Tours, and MLS Photographs. *Journal of Real Estate Research*, 37(3), 343-369.

Altın Yavuz, A. & Gündoğan Aşık, E. (2017). Kantil Regresyon. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 9(2), 137-146.

Altuntaş, B. & Karaarslan, M. H. (2016). Türkiye'deki Seçilmiş Pazarlama Vakalarının Oyunlaştırma Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bİlimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 433-447.

Alvarez, J. & Djaouti, D. (2011). *An introduction to serious game definitions and concepts*. Proceedings of the Serious Games & Simulation Workshop, (s. 10-15). Paris.

Arellano, P. (2023, Ocak 5). 20 Best Video Games Based on Movies, Ranked. CBR, 20.02.2023 tarihinde https://www.cbr.com/best-video-games-based-on-movies/#players-could-do-whatever-a-spider-can-in-spider-man-2 adresinden alındı.

Aydemir, M. & Fetah, V. (2022). Dijital Oyun Ortamında NFT Kullanımı ve Oyna-Kazan Modelinin Yapısal Analizi. *TRT Akademi*, 7(16), 970-1005.

Aytaç, Z. (2022). Metaverse Uygulama Alanlarının Kelime İlişkilendirme ve Tematik Analizi: Twitter Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 100-118.

Backe, H. J. & Thon, J. N. (2019). Playing with Identity: Authors, Narrators, Avatars, and Players in The Stanley Parable and The Beginner's Guide. *Diegesis*, 8(2).

Ball, D. K. (2022). Artists as Assets: Labor and Capital in the Unity Asset Store. Funk, T. (Ed.). *Video Game Art Reader*, 4, 19-30.

Balli, F. (2018). Game Jams to Co-Create Respiratory Health Games Prototypes as Participatory Research Methodology. Forum Qualitative Sozialforschung, 19(3), 35, 20.02.2023 tarihinde https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/download/2734/4304?inline=1 adresinden alındı.

Bankov, B. (2019). *The Impact of Social Media on Video Game Communities and the Gaming*. Conferences of the department Informatics, Publishing house Science and Economics Varna, 1, 198-208.

Bányai, F, Griffiths, M. D., Király, O. & Demetrovics, Z. (2018). The Psychology of Esports: A Systematic Literature Review. *Journal of Gambling Studies*, 35(2), 351-365.

Barkl, N. (2011). Digital Evolution: The changing face of video game journalism. *Journal of Digital Research & Publishing*, 19-25.

Barnett, M. & Sharp, C. (2015). The moral choice of inFAMOUS: law and morality in video games. *Griffith Law Review*, 482-499.

Basu, S. (2010, 6 Ekim). 10 Real Time Twitter Games You Can Enjoy With Just A Tweet, 26.09.2022 tarihinde https://www.makeuseof.com/tag/10-real-time-twitter-games-enjoy-tweet/ adresinden alındı.

Başlar, G. (2013). Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm. 15. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 23-25 Ocak, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 775-784.

Benefield, J. D., Sirmans, S. & Sirmans, G. S. (2019). Observable Agent Effort and Limits to Innovation in Residential Real Estate. *Journal of Real Estate Research*.

Bergsman, S. (1997). Virtual Reality. *Journal of Property Management*, 62(1), s. 26-29.

Billieux, J., Stein, D. J., Castro-Calvo, J., Higushi, S. & King, D. L. (2021). Rationale for and usefulness of the inclusion of gaming disorder in the ICD-11, *World Psychiatry,* 20(2), 198-199.

Blatná, D. (2006). Outliers in Regression. 9th International Scientific Conference on Applications of Mathematics and Statistics in Economy, August 31-September 1, Trutnov, Czech Republic.

Boonchutima, S. & Sankosik, A. (2021). Online Video Game Influencer's Credibility and Purchase Intention. *Društvena Istraživanja: Časopis Za Opća Društvena Pitanja*, 31(4), 683-701.

Boonwang, T., Namwaing, P., Srisaphonphusitti, L., Chainarong, A., Kaewwong, S. C., Kaewwong, T., Duangsawang, N., Sawunyavisuth, B., Ngamjarus, C., Sawanyawisuth, K. & Khamsai, S. (2022). Esports may improve cognitive skills in soccer players: A Systematic review. *Asia-Pacific Journal of Science and Technology*, 27(03), 1-6.

Brad. (2017, Mayıs 15). An alternative to "Walking Simulator"? Mayıs 20, 2022 tarihinde Vice: https://forum.waypoint.vice.com/t/an-alternative-to-walking-simulator/3646?page=3 adresinden alındı.

Braesemann, F. & Baum, A. (2020, April 16). PropTech: Turning real estate into a data-driven market? Oxford Future of Real Estate Initiative Working Paper.

Brooks, F. J., Airey, J., Alspaugh, J., Bell, A., Brown, R., Hill, C., . . . Yuan, X. (1992). Walkthrough project (Six Generations of Building Walkthroughs). Final technical report (National Science Foundation Computer and Information Science and Engineering, Dept. Computer Science, Univ. North Carolina-Chapel Hill).

Brown, A. M. (2001). A step-by-step guide to non-linear regression analysis of experimental data using a Microsoft Excel spreadsheet. *Computer Methods and Programs in Biomedicine*, 65, 191-200.

Caillois, R. (2001). *Man, Play and Games* (Barash, M. (Çev), Orijinal: 1961 b.). Chicago: University of Illinois Press.

Carlson, R. (2009, Mart 15). Too Human versus the enthusiast press: Video game journalists as mediators of commodity value. Transformation Works and Cultures, 2, 20.02.2023 tarihinde https://journal.transformativeworks.org/index.php/twc/article/download/98/93 adresinden alındı.

Chadha, R. (2022a, Ocak 10). A banner year for gaming on Twitter in 2021, 27.09.2022 tarihinde https://blog.twitter.com/en_us/topics/insights/2021/a-banner-year-for-gaming-on-twitter-in-2021-- adresinden alındı.

Chadha, R. (2022b, Temmuz 12). Twitter Gaming reports record conversation volume for first half of 2022, 27.09.2022 tarihinde https://blog.twitter.com/en_us/topics/insights/2022/twitter-gaming-reports-record-conversation-volume-for-first-half-of-2022 adresinden alındı.

Chakraborty, S., Mobin, I., Roy, A. & Khan, M. H. (2018). Rating Generation of Video Games using Sentiment Analysis and Contextual Polarity from Microblog. IEEE 2018 International Conference on Computational Techniques, Electronics and Mechanical Systems (CTEMS), Belgaum, India, 157–161.

Chen, S. (2011). Would Cortana Pass the Turing Test? L. Cuddy (Dü.) içinde, *Halo and Philosophy: Intellect Evolved* (s. 191-206).

Chen, N., Elmachtoub, A. N., Hamilton, M. L. & Lei, X. (2020). Loot Box Pricing and Design. *Management Science*, 67(8), 4809-4825.

Chen, Z. & Bu, X. (2022). A Grounded Theory Construction of the eSports Endogenous Drive Model. *Journal of Environmental and Public Health*, 1-8.

Chess, S., Evans, N. J. & Baines, J. J. (2017). What Does a Gamer Look Like? Video Games, Advertising, and Diversity. *Television & New Media*, 18(1), 37-57.

Chiu, Y. P., Lee, Y. L., Shiau, Y. C. & Chu, Y. Y. (2017). Developing a Real Estate Sales App for Mobile Devices. *ICC Express Letters Part B: Applications*, 8(1), 193-199.

Choi, H. S. & Chen, C. (2019). The effects of discount pricing and bundling on the sales of game as a service: An empirical investigation. *Journal of Electronic Commerce Research*, 20(1), 21-34.

Clark, N. (2017, Kasım 11). A brief history of the "walking simulator," gaming's mos detested genre. Mayıs 15, 2022 tarihinde Salon: https://www.salon.com/2017/11/11/a-brief-history-of-the-walking-simulator-gamings-most-detested-genre/ adresinden alındı.

Coombs, W. T. & Holladay, S. J. (2015). Two-Minute Drill: Video Games and Social Media to Advance CSR. Developments in Coporate Governance and Responsibility: Corporate Social Responsibility in the Digital Age, 7, 127-142.

Covrigaru, K. (2021, Kasım 1). Matterport vs. Zillow 3D. Think Realty. Mayıs 14, 2022 tarihinde Think Realty: https://thinkrealty.com/matterport-vs-zillow-3d/ adresinden alındı.

Crowston, K. & Wigand, R. T. (1999). Real Estate War in Cyberspace: An Emerging Electronic Market? *International Journal of Electronic Markets*, 9(1-2), 1-8.

Csikszentmihalyi, M. (1982). Does being human matter? On some interpretive problems of comparative ludology. *The Behavioral and Brain Sciences*, 5, 139-184.

Cummings, C. (2022, Haziran 2). What's going on with social media and games communities right now?: Evolve PR's Colin Cummings lays out the state of play for social media and community management in gaming, 26.09.2022 tarihinde https://www.gamesindustry.biz/whats-going-on-with-social-media-and-games-communities-right-now adresinden alındı.

Cyberpunk (t.y.). Rockstar Energy Drink X Cyberpunk 2077. News, 20.02.2023 tarihinde https://www.cyberpunk.net/en/news/36434/rockstar-energy-drink-x-cyberpunk-2077 adresinden alındı.

Çağlıyan, V., Ergen Işıklar, Z. & Hassan, S. A. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Satın Alma Davranışşarında Sosyal Medya Reklamlaırnın Etkisi: Selçuk Üniversitesi'nde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 11, 43-56.

Çelik, Ş. (2013). Sert Kabuklu Meyvelerin Üretim Miktarının Box-Jenkins Tekniği İle Modellenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 23(1), 18-30.

Dale, G. & Green, C. S. (2017). The Changing Face of Video Games and Video Gamers: Future Directions in the Scientific Study of Video Game Play and Cognitive Performance. *Journal of Cognitive Enhancement*, 1, 280-294.

Dalpiaz, F., Snijders, R., Brinkkemper, S., Hosseini, M., Shahri, A. & Ali, R. (2017). Engaging the Crowd of Stakeholders in Requirements Engineering via Gamification. Stieglitz, S., Lattemann, C., Robra-Bissantz, S., Zarnekow, R. & Brockmann, T. (Eds.). *Gamification: Using Game Elements in Serious Contexts, Springer*, 123-135.

Davidovici-Nora, M. (2014). Paid and Free Digital Business Models Innovations in the Video Game Industry. *Digiworld Economic Journal*. 94, 83-102.

Dean, I. (2022, Nisan 4). NFT gaming: 10 things you need to know. Creative Bloq, 20.02.2023 tarihinde https://www.creativebloq.com/features/nft-gaming adresinden alındı.

De la Hera Conde-Pumpido, T. (2021). Dijital Oyunlar Aracılığıyla Reklamcılık: Ürün ve Hizmet Simülasyonlarının Ötesine Bakmak. (Çev. Aydoğan, H.) *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 58-71.

De la Hera, T. (2019). *Games and Play*, Amsterdam University Press, Amsterdam.

Delaney, B. (2000). Visualization in urban planning: they didn't build LA in a day. *IEEE Computer Graphics and Applications*, 20(3), 10-16.

Djundik, P. (t.y.). Steamdb: FAQ & Help, 15.07.2022 tarihinde https://steamdb.info/faq/ adresinden alındı.

Donaldson, A. (2022, Eylül 16). Twitter has bold plans to become the center of the gaming community - but first, it has lessons to learn, 26.09.2022 tarihinde https://www.vg247.com/twitter-gaming-future-lessons adresinden alındı.

Dorney, H. (2022). Plug into #GamingTwitter: Tips and insights for brands, 27.09.2022 tarihinde https://business.twitter.com/en/blog/gaming-twitter-tips-insights.html adresinden alındı.

Dowling, D. O., Goetz, C. & Lathrop, D. (2019). One Year of #GamerGate: The Shared Twitter Link as Emblem of Masculinist Gamer Identity. Games and Culture, 1-22.

Drummond, G. & Ensor, J. (2005). *Introduction to Marketing Concepts*, Elsevier, Oxford.

Duncan, J. & Roth, L. (2001). Production of the next-generation library virtual tour. *Bulletin of the Medical Library Association*, 89(4), 331-338.

Edery, D. & Mollick, E. (2009). Changing the Game: How Video Games are Transforming the Future of Business, Pearson Education, USA.

Eğüz, E. B. (2021). Video Oyunları İçerisindeki Reklam Çalışmaları (Gamevertising) Üzerine Bir İçerik Analizi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 287-323.

Elizabeth, H. (2020). Gray Areas. *Journal of Sound and Music in Games*, 1(1), 20-43.

Emlak Konut. (t.y.). 360 Derece Sanal Tur. 14.05.2022 tarihinde Emlak Konut: https://www.emlakkonut.com.tr/tr/360-derece-sanal-tur adresinden alındı.

Epic Games (t.y.-a). Epik İçerik Üreticisi: İçerik Üreticilerini Destekleme Programı, 22.02.2023 tarihinde https://www.epicgames.com/affiliate/tr/overview#eligible adresinden alındı.

Epic Games (t.y.-b). Help: Who is eligible to participate in the Epic Games Support-A-Creator program?, 22.02.2023 tarihinde https://www.epicgames.com/help/en-US/support-a-creator-c5719349318939/application-information-c5719379556123/who-is-eligible-to-participate-in-the-epic-games-support-a-creator-program-a5720417506971 adresinden alındı.

Epic Games (t.y.-c). Store, 22.02.2023 tarihinde https://store. epicgames.com/en-US/publish adresinden alındı.

Escudero, F., Ernest, R. D. & Francesc, V. (2016). Motivation and Academic Improvement Using Augmented Reality for 3D Architectural Visualization. *Education in the Knowledge Society*, 17(1), 45-64.

Faber, T. (2021, Ocak 5). "Walking simulators" offer a thoughtful alternative to combat and conflict. Mayıs 15, 2022 tarihinde Financial Times: https://www.ft.com/content/dec053d9-9772-4369-991e-ab3ea3abe74e adresinden alındı.

Farshid, M., Paschen, J., Eriksson, T. & Kietzmann, J. (2018). Go Boldly!: Explore augmented reality (AR), virtual reality (VR), and mixed reality (MR) for business. Business Horizons.

Fisher, H. D. & Mohammed-Baksh, S. (2020). Video Game Journalism and the Ideology of Axiety: Implications for Effective Reporting in Niche Industries and Oligopolies. *Journal of Media Ethics*, 35(1), 45-59.

Fox, W. P. (2011). Using the Excel Solver for Nonlinear Regression. *ASEE CoED Journal*, 2(4), 77-86.

Frasca, G. (2003a). Simulation versus Narrative. M. P. Wolf & B. Perron (Dü) içinde, *The Video Game Theory Reader*. Routledge.

Frasca, G. (2003b). Ludologists love stories, too: notes from a debate that never took place. *Level Up: Digital Games Research Conference*, (s. 92-99). Utrecht.

Frost, J. (t.y.). How to Perform Regression Analysis using Excel, 5.07.2022 tarihinde https://statisticsbyjim.com/regression/regression-analysis-excel/ adresinden alındı.

Fuentes, T. (2023, Şubat 1). You Might Be Surprised at the Differences Between the "Last of Us" TV Show and Video Game. Cosmopolitan, 20.02.2023 tarihinde https://www.cosmopolitan.com/entertainment/tv/a42578858/the-last-of-us-hbo-show-video-game-differences/ adresinden alındı.

Game Rant (2023, Şubat 9). Epic Games Store: A Comprehensive List Of Every Free Game It's Had To Date. Game Rant: Lists, 20.02.2023 tarihinde https://gamerant.com/epic-games-store-free-games-list/ adresinden alındı.

Garon, J. M. (2022). Legal Implications of a Ubiquitous Metaverse and a Web3 Future. *Marquette Law Review*, 106(1), 163-242.

Ghirvu, A. I. (2013). The AIDA Model for Advergames. *The USV Annals of Economics and Public Administration*, 13 1(17), 90-98.

Giddings, S. & Kennedy, H. W. (2006). Digital games as new media. Rutter, J. & Bryce, J. (Eds.). *Understanding Digital Games* içinde, SAGE, 129-147.

Glass, Z. (2007). The Effectiveness of Product Placement in Video Games. *Journal of Interactive Advertising*, 8(1), 23-32.

Global Game Jam (t.y.). Sponsors. 20.02.2023 tarihinde https://globalgame jam.org/sponsors adresinden alındı.

Goi, C. L. (2009). A Review of Marketing Mix: 4Ps or More?. *International Journal of Marketing Studies*, 1(1), 2-15.

Gonzáles-Moreno, S. E., Palma-Ruiz, J. M. & Caro-Lazos, L. E. (2023). Marketing Strategies for Esports. Torres-Toukoumidis, A. (Ed.). Esports and the Media: Chllenges and Expectations in Multi-Screen Society, Routledge Focus, 52-68.

Golding, N. F. (2022). Answering Should Self-Publishing Video Game Developers Market Their Game on Twitter, 01.10.2022 tarihinde https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/2203/2203.13619.pdf adresinden alındı.

Gray, J. B. & Woodall, W. H. (1994). The Maximum Size of Standardized and Internally Studentized Residuals in Regression Analysis. *The American Statician*, 48(2), 111-113.

Güven, Z. A., Diri, B. & Çakaloğlu, T. (2020). Comparison of n-stage Latent Dirichlet Allocation versus other topic modeling methods for emotion analysis. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 35(4), 2135-2145.

Haas J. (2014). A history of the unity game engine: An Interactive Qualifying Project, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Worcester Polytechnic Institute.

Haddad, K. & Rahman, A. (2011). Selection of the best fit flood frequency distribution and parameter estimation procedure: a case study for Tasmania in Australia. *Stochastic Environmental Research and Risk Assessment*, 25, 415-428

Hagen, L., Lisnichenko, O., Mehta, P., Costakis, J., Falling, M., Elmadany, A. A., Mageed, M. A. & Keller, T. (2019). Emoji Use in Twitter White Nationalism Communication. ACM Press Conference Comanion Publication of

the 2019 on Computer Supported Cooperative Work and Social Computing CSCW, 201-205.

Hallmann, K. & Giel, T. (2018). eSports - Competitive sports or recreational activity?. *Sport Management Review*, 21, 14-20.

Haque, M. E. & Dasgupta, P. (2008). Architectural/Engineering Visualization using Game Engine. Proceedings of the 2008 ASEE Gulf-Southwest Annual Conference. Pittsburgh.

Hassan, F. & Shibly, A. (2019). A Measurement Study on Racist Hate Speech in Twitter using Tweet Binder. *Journal of Information Systems & Information Technology (JISIT)*, 4(1), 1-9.

Hendel, I., Nevo, A. & Ortalo Magné, F. (2009). The Relative Performance of Real Estate Marketing Platforms: MLS versus FSBOMadison.com. *American Economic Review*, 99(5), 1878-1898.

Hermes, T. L. (2021). The Impact of Community Involvement on Game Life-Cycle: Evidence based on Gaming Platform Steam. *Junior Management Science*, 6(3), 547-567.

Hillmann, C. (2019). *Unreal for Mobile and Standalone VR: Create Professional VR Apps Without Coding*. Singapore: Springer.

Hiltscher, J. (2015). A Short History of eSports. Hiltscher, J. & Scholz, M. (Eds.). eSports Yearbook 2013/14, Germany, 9-14.

Hunicke, R., LeBlanc, M. & Zubek, R. (2004). MDA: A Formal Approach to Game Design and Game Research. Proc. AAAI workshop on Challenges in Game. AAAI Press.

Hussain, A., Shakeel, H., Hussain, F., Uddin, N. & Ghouri, T. L. (2020). Unity Game Development Engine: A Technical Survey. *University of Sindh Journal of Information and Communication Technology (USJICT),* 4(2), 73-81.

IBM (2021, 11 Mart). Cognos Analytics: Studentized residual test. 16.07.2022 tarihinde https://www.ibm.com/docs/en/cognos-analytics/11.1.0? topic=tests-studentized-residual-test adresinden alındı.

IBM (t.y.). Linear Regression, 18.09.2022 tarihinde https://www.ibm.com /topics/linear-regression adresinden alındı.

Ilgaz Büyükbaykal, C. & Abay Cansabuncu, İ. (2020). Türkiye'de Yeni Medya Ortamı ve Dijital Oyun Olgusu. *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 4(1), 1-9.

Illowsky, B., Dean, S., Birmajer, D., Blount, B., Boyd, S., Einsohn, M., Helmreich, J., Kenyon, L., Lee, S. & Taub, J. (2013). OpenStax: Introductory Statistics Linear Regression and Correlation, 16.07.2022 tarihinde https://openstax.org/books/introductory-statistics/pages/12-6-outliers adresinden alındı.

Järvinen, A. (2003). The Elements of Simulation in Digital Games: System, representation and interface in Grand Theft Auto: Vice City. *Dichtung Digital Journal für Kunst und Kultur digitaler Medien*, 30(5), 1-20.

Järvinen, A. (2007). Games without Frontiers Theories and Methods for Game Studies and Design, Yayımlanmamış Doktora Tezi. University of Tampere, Finland.

Jenny, S. E., Manning, R. D., Keiper, M. C. & Olrich, T. W. (2017). Virtual(ly) Athletes: Where eSports Fit Within the Definition of "Sport". *Quest*, 69(1), 1-19.

Jensen, G. H. (2013). Making Sense of Play in Video Games: Ludus, Paidia, and Possbility Spaces. *Eludamos: Journal for Computer Game Culture*, 7(1), 69-80.

Johnson, M. R., Carrigan, M. & Brock, T. (2019). The imperative to be seen: The moral economy of celebrity video game streaming on Twitch.tv. *First Monday*, 24(8), 1-15.

Jouini, J. & Harrathi, N. (2014). Revisiting the shock and volatility transmissions among GCC stock and oil markets: A further investigation. *Economic Modeling*, 38, 486-494.

Juul, J. (2005). Half-Real: Video Games between Real Rules and Fictional Worlds. Cambridge: MIT Press.

Juul, J. (2013, 11 12). First use of Ludology. Eylül 9, 2022 tarihinde https://web.archive.org/web/20201209164748/https://www.jesperjuul.net/ludologist/2013/11/12/first-use-of-ludology-1951/ adresinden alındı

Jukić, D. (2019). Advergaming: Identity Brand Analysis in the Virtual World. *CroDim*, 2(1), 83-94.

Kaitila, C. (2012). *The Game Jam Survival Guide*, Packt Publishing, Birmingham.

Kamil, M., Yahya, N., Abidin, S. & Norizan, A. (2021). Development of Virtual Reality Technology: Home Tour for Real Estate Purchase Decision Making. Malaysian Journal of Computer Science: Advances in Applied Science and Technology Research Special Issue, 85-93.

Kao, D. (2019). Infinite Loot Box: A Platform for Simulating Video Game Loot Boxes. *IEEE Transactions on Games,* 12(2), 219-224.

Kauweloa, N. S. (2021). The Emergence of College Esports in North America. Jin, D. Y. (Ed.). *Global esports: Transformation of Cultural Perceptions of Competitive Gaming*, 262-280.

Kavoğlu, S. (2012). Pazarlama İletişiminde Yeni Yaklaşımlar: Oyuna Dayalı Reklam ve Örnek Uygulamalar. *Akademik Bakış Dergisi*, 29, 1-14.

Keenan, N. (2022). Join the gaming conversation: Twitter tips from gaming agency ComboStrike. 27.09.2022 tarihinde https://business.twitter.com/en/blog/agency-gaming-twitter-tips-combostrike.html adresinden alındı.

Kerttula, T. (2019). The foundations of Let's Play - Live action representation of video games in television and online 1975-2018. GamiFIN Conference, Levi, Fİnland, 8-10 April, 84-93.

Khajeheian, D. & Kolli, S. (2020). Digital games get viral on social media: a social network analysis of Pokémon Go on Twitter. *International Journal of Web Based Communities*, 16(3), 1-17.

Khan, M. T. (2014). The Concept of "Marketing Mix" and its Elements. International Journal of Information, *Business and Management*, 6(2), 95-107.

Kızılkaya, Y. M. ve Oğuzlar, A. (2017). Tweetlerin Etkinliğinin Sosyal Ağlar ile İrdelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 135-150.

Kirillov, A., Rahman, A. & Aggarwal, A. (2022). Rental NFT Protocol With Advanced Rewards Splitting. 2022 IEEE International Conference on Big Data (Big Data), 17-20 December, Osaka, Japan, 3201-3206.

Klabbers, J. G. (2003). The gaming landscape: A taxonomy for classifying games and simulations. Level Up: Digital Games Research Conference, (s. 54-68). Utrecht.

Koeder, M. J., Tanaka, E. & Mitomo, H. (2018). "Lootboxes" in digital games - A gamble with consumers in need of regulation? An evaluation based on learnings from Japan. 22nd Biennial Conference of the International Telecommunications Society (ITS): "Beyond the Boundaries: Challenges for Business, Poilcy and Society", Seoul, Korea, 24-27 June.

Koh, E. K. (1996). Wavevisions: A Desktop Virtual Reality Software. *Computer & Graphics*, 20(1), 69-75.

Kordyaka, B., Hribersek, S., Kruse, B. & Niehaves, B. (2020). Understanding brand loyalty - The case of the eSports consumer from a relationship quality perspective. GamiFIN Conference 2020, Levi, Finland, 1-3 April, 188-198.

Köksal, Y. & Özdemir, Ş. (2013). Bir İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya'nın Tutundurma Karması İçerisindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 323-337.

Kultima, A. (2015). Defining Game Jam. Proceedings of the 10th International Conference on the Foundations of Digital Games (FDG 2015), 22-25 June, Pacific Grove, CA, USA, 1-9.

Kwiatek, K. & Woolner, M. (2010). Transporting the Viewer Into A 360° Heritage Story: Panoramic Interactive Narrative Presented on a Wrap-Around Screen. IEEE 2010: 16th International Conference on Virtual Systems and Multimedia (VSMM), Seul, 234-241.

Langmann, B., Nero, D. & Rosenberg, J. (2023, Ocak 27). The 15 Best Video Game Movies of All Time, Ranked. Esquire, 20.02.2023 tarihinde https://www.esquire.com/lifestyle/g27664881/best-video-game-movies/ adresinden alındı.

Lewis, K. & Housden, M. (1998). *An Introduction to International Marketing: A Guide to Going Global*, Kogan Page Limited, London.

Li, W., Mills, D. & Nower, L. (2019). The relationship of loot box purchases to problem video gaming and problem gambling. *Addictive Behaviors*, 97, 27-34.

Lin, D., Bezemer, C. P. & Hassan, A. E. (2017). An empirical study of early access games on the Steam platform. *Empirical Software Engineering*, 23, 771-799.

Lin, D., Bezemer, C. P., Zou, Y. & Hassan, A. E. (2018). An empirical study of game reviews on the Steam platform. *Empirical Software Engineering*, 24, 170-207.

Lin, Y. C., Chen, Y. P., Yien, H. W., Huang, C. Y. & Su, Y. C. (2018). Integrated BIM, game engine and VR technologies for healthcare design: A case study in cancer hospital. *Advanced Engineering Informatics*, 36, 130-145.

Locke, R., Parker, L., Galloway, D. & Sloan, R. (2015). The Game Jam Movement: Disruption, Performance and Artwork. Proceedings of the 10th International Conference on the Foundations of Digital Games (FDG 2015), 22-25 June, Pacific Grove, CA, USA.

Lolli, D. (2019). 'The fate of Shenmue is in your hands now!': Kickstarter, video games and the financialization of crowdfunding. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 25(5-6), 985-999.

Lumion. (t.y.). How to create architectural VR walkthroughs with online tools, Pt. 1: Sketchfab. Mayıs 15, 2022 tarihinde Lumion: https://lumion.com/blog/creating-vr-walkthroughs-of-architectural-design-pt-1-lumion-sketchfab.html adresinden alındı.

Makarov, I., Korinevskaya, A. & Aliev, V. (2018). Fast Semi-dense Depth Map Estimation. Multimedia for Real Estate Tech 2018: Multimedia Applications for Real Estate Industries, (s. 18-21). Yokohama.

Malliet, S. (2007). Adapting the Principles of Ludology to the Method of Video Game Content Analysis. Mart 20, 2022 tarihinde Game Studies: http://www.gamestudies.org/0701/articles/malliet adresinden alındı.

Mangold, W. G. & Faulds, D. J. (2009). Social media: The new hybrid element of the promotion mix. *Business Horizons*, 52, 357-365.

Manko, B. A. (2022). Data Analytics in Real Estate: How Zillow.com uses social media information. *International Journal of Teaching and Education*, 10(1), 27-33.

Manninen, T. (2000). Contextual Virtual Reality Prototyping: Co-operative User-centred Design using Distributed Simulations. Proceedings of NordiCHI2000 Conference. Stockholm.

Matallaoui, A., Hanner, N. & Zarnekow, R. (2017). Introduction to Gamification: Foundation and Underlying Theories. Stieglitz, S., Lattemann, C., Robra-Bissantz, S., Zarnekow, R. & Brockmann, T. (Eds.). Gamification: Using Game Elements in Serious Contexts, Springer, 3-18.

Matterport Editorial Team. (t.y.). Blog. Mayıs 14, 2022 tarihinde Matterport: https://matterport.com/blog/scan-luxury-palo-alto-home-matterport-digital-twins-0 adresinden alındı.

Matulef, J. (2017, Haziran 6). Steam Greenlight to be replaced with Steam Direct next week: Greenlight gets the red light. Euro Gamer, 20.02.2023 tarihinde https://www.eurogamer.net/steam-greenlight-to-be-replaced-with-steam-direct-next-week adresinden alındı.

Mawalia, K. A. (2020). The impact of the Mobile Legend game in creating virtual reality. *Indonesian Journal of Social Sciences*, 12(02), 49-61.

Mazur, M. (2021). Non-Fungible Tokens (NFT): The Analysis of Risk and Return. SSRN, 20.02.2023 tarihinde https://ssrn.com/abstract=3953535 adresinden alındı.

Mazzotta, Z. (2020). Best Practice: Launching your game or DLC on Twitter, 27.09.2022 tarihinde https://create.twitter.com/en/articles/best-practice/2020/launching-your-game-or-dlc-on-twitter adresinden alındı.

McCutcheon, C., Hitchens, M. & Drachen, A. (2018). eSport vs irlSport. Cheok, A. D. et al. (Eds.). ACE 2017, 531-542.

Mcdonald, C. E. (2007). Framework for a Visual Energy Use System. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Texas, USA: Texas A&M University.

Mcdonald, T. L. (2001, Jan). *The Scoop From a Major Player: Game Theory*. Maximum PC, s. 31.

McGregor, G. L. (2008). Terra Ludus, Terra Paidia, Terra Prefab: Spatialization of play in Videogames & Virtual Worlds. Proceedings of the 5th Australiasian Conference on Interactive Entertainment. Brisbane: ACM.

McKenna, M. & Osborn, L. S (2017). Trademarks and Digital Goods. *Notre Dame La Review,* 92(4), 1425-1470.

McKernan, B. (2013). The Morality of Play: Video Game Coverage in The New York Times From 1980 to 2010. *Games and Culture*, 8(5), 307-329.

Medhat, W., Hassan, A. & Korashy, H. (2014). Sentiment analysis algorithms and applications: A survey. *Ain Shams Engineering Journal*, 5(4), 1093-1113.

Menéndez, H. D., Delgado-Calle, C. & Camacho, D. (2014). TweetSemMiner: A Meta-Topic Identification Model for Twitter Using Semantic Analysis. *Lecture Notes in Computer Science,* 69-76.

Menousek, B. & Wolfe, T. (1997). *Virtual Reality the Modular Way*. Computer Graphics, 66-68.

Miah, M. S. U., Tahsin, M. S., Azad, S., Rabby, G., Islam, M. S., Uddin, S. & Masuduzzaman M. (2020). A Geofencing-based Recent Trends Identification from Twitter Data. The 6th International Conference on Software Engineering & Computer Systems, IOP Publishing, 769.

Microsoft (2021). Support: Pearson function, 15.07.2022 tarihinde https://support.microsoft.com/en-us/office/pearson-function-0c3e30fc-e5af-49c4-808a-3ef66e034c18 adresinden alındı.

Miliano, V. (1999). Unrealty: Application of a 3D Game Engine to Enhance the Design, Visualization and Presentation of Commercial Real Estate. Mayıs 15, 2022 tarihinde Unrealty: https://www.unrealty.net/vsmm99/ adresinden alındı.

Millar, N. (2001). Biology statistics made simple using Excel. *School Science Review*, 83(303), 23-34.

Mine, M. R. & Hans, W. (1996). Large Models for Virtal Environments: A Review of Work by the Architecural Walkthrough Project at UNC. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments*, 5(1), 136-145.

Minitab (t.y.). Which types of residuals are included in Minitab?, 16.07.2022 tarihinde https://support.minitab.com/en-us/minitab/18/help-and-how-to/modeling-statistics/regression/supporting-topics/residuals-and-residual-plots/residuals-in-minitab/ adresinden alındı.

Montembeault, H. & Deslongchamps-Gagnon, M. (2019). The Walking Simulator's Generic Experiences. *Press Start*, 5(2).

Montgomery, D. C., Peck, E. A. & Vining, G. G. (2012). *Introduction to Linear Regression Analysis*, Fifth Edition, John Wiley & Sons, Inc., Canada.

Murray, J. H. (2005). *The Last Word on Ludology v Narratology in Game Studies*. DiGRA. Vancouver, CA.

Musil, J., Schweda, A., Winkler, D. & Biffl, S. (2010). Synthesized Essence: What Game Jams Teach About Prototyping of New Software Products. Proceedings of the 32nd ACM/IEEE International Conference on Software Engineering - ICSE '10 - Synthesized essence, 2, 183-186.

Narayanasamy, V., Wong, K. W., Fung, C. C. & Rai, S. (2006). Distinguishing games and simulation games from simulators. *Computers in Entertainment*, 4(2).

Neil, M. J. (1996). Architectural Virtual Reality Applications. *Computer Graphics*, 53-54.

Nielsen, R. K. L. & Grabarczyk, P. (2019). Are Loot Boxes Gambling? Random Reward Mechanisms in Video Games. *Transactions of the Digital Games Research Association*, 4(3), 171-205.

Nina, H. (2014). No More Excuses: Using Twitter to Challenge the Symbolic Annihilation of Women in Games. *Feminist Media Studies*, 15(1), 164-167.

Oh, T. T. & Kim, J. (2022). Influence of Livestreaming Viewership on the Life Cycle of Entertainment Products: Evidence from Twitch and Steam. 16.07.2022 tarihinde http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4011595 adresinden alındı.

Omaran, S. M., Alghamdi, A. A., Alharishawi, S. C. & Hains, D. B. (2019). Integrating BIM and Game Engine for Simulation Interactive Life Cycle Analysis Visualization. American Society of Civil Engineers (ASCE) International Conference on Computing in Civil Engineering, (s. 120-128). Atlanta.

Oneiros. (2019). Archvizpro Vol. 7. Mayıs 15, 2022 tarihinde https://oneirosvr.com/archvizpro-vol-7/ adresinden alındı.

Orlov, M. L. (1996). Multiple Linear Regression Analysis Using Microsoft Excel,15 Temmuz 2022 tarihinde http://sites.science.oregonstate.edu/chemistry/courses/ch361-464/ch464/RegrssnFnl.pdf adresinden alındı.

Osathanunkul, C. (2021). A classification of business models in video game industry. *International Journal of Management Cases*, 17(1), 35-44.

Osivand, S. (2022). The Risk and Return of Game(NFT). International Journal of Research in Engineering and Science (IJRES), 10(1), 38-40.

Oskay, T. & Koçer, S. (2016). Bir Etkileşimli Reklam Aracı Olan Oyun Reklam (Advergaming) Üzerine İnceleme. Arık, M. B. & Alver, F. (Eds.). 2. Uluslararası Medya Çalışmaları Kongresi, Nisan 20-23, Antalya, 120-137

Özacar, K., Ortakçı, Y., Kahraman, I., Durgut, R. & Karaş, İ. (2017). A low-cost and lightweight 3D interactive real estate-purposed indoor virtual reality application. ISPRS Annals of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences: 4th International GeoAdvances Workshop, 4(4), s. 307-310. Safranbolu-Karabük.

Özyurt, B. ve Akcayol, M. A. (2018). Fikir Madenciliği ve Duygu Analizi, Yaklaşımlar, Yöntemler Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(4), 668-693.

Panchal, O. & Pais, S. (2020). Twitter Sentiment Analysis: Application for Classifying Tweets with Video Games as Keywords. Australasian Conference on Information Systems, Wellington, 1-12.

Parshakov, P., Naidenova, I. & Barajas, A. (2020). Spillover effect in promotion: Evidence from video game publishers and eSports tournaments. *Journal of Business Research*, 118, 262-270.

Pereira-Sanchez, V., Alvarez-Mon, M. A., Assunsolo del Barco, A., Alvarez-Mon, M. & Teo, A. (2019). Exploring the Extent of the Hikikomori Phenomenon on Twitter: Mixed Methods Study of Western Language Tweets. Journal of Medical Internet Research, 21(5). 16.07.2022 tarihinde https://www.jmir.org/2019/5/e14167/ adresinden alındı.

Perez, S. (2022, 30 Temmuz). This Week in Apps: Instagram backlash, TikTok gaming, Snapchat+ makes millions, 24.09.2022 tarihinde https://techcrunch.com/2022/07/30/this-week-in-apps-instagram-backlash-tiktok-gaming-snapchat-makes-millions/ adresinden alındı.

Perreault, G. P., Caberlon, L. & Stuart, C. (2022, Ekim 14). Audience Repair as Paradigm Repair: Fixing the 'Gamer' in Games Journalism. 20.02.2023 tarihinde https://doi.org/10.31235/osf.io/vy6gu adresinden alındı.

Petrovskaya, E. & Zendle, D. (2020). The Battle Pass: a Mixed-Methods Investigation int a Growing Type of Video Game Monetisation. 16.07.2022 tarihinde https://doi.org/10.31219/osf.io/vnmeq adresinden alındı.

Pielak, D., Kowalski, M. & Lebiedz, J. (2018). 3D Model Preparing Patterns for Interactive Urban Visualization. TASK Quarterly, 22(4), 341-349.

Pleyers, G. & Poncin, I. (2020). Non-immersive virtual reality technologies in real estate: How customer experience drives attitudes toward properties and the service provider. *Journal of Reailing and Consumer Services*, 57.

Pollicino, J. (2012, Ağustos 28). Call of Duty: Black Ops II limited editions unveiled, $180 'Care Package' includes aerial drone. Engadget, 20.02.2023 tarihinde https://www.engadget.com/2012-08-28-black-ops-ii-limited-edition-care-package-rc-aerial-drone.html adresinden alındı.

Pour, M. J., Sadeghi, S. & Yahyaei, E. (2020). Identifying the success factors of advergames: a mixed-method approach. *Arts and the Market*, 10(3), 205-220.

Proelss, J., Sevigny, S. & Schweizer, D. (2023). GameFi - The Perfect Symbiosis of Blockchain, Tokens, DeFi, and NFTs?. SSRN, 20.02.2023 tarihinde, https://ssrn.com/abstract=4316073 adresinden erişilmiştir.

Prommajak, T. & Raviyan, P. (2010). Optimization of Gelatin Extraction from Thai Fish Panga (Pangasius bocourti Sauvage) Skin. Chiang Mai University Journal of Natural Sciences, 9(2), 255-272.

Quake II (Windows) [Dijital Oyun]. (1997). Texas, USA: id Software.

Quest3D. (2001, Eylül 27). Press Release: ACT-3D Announces The Release of Quest3d. Mayıs 15, 2022 tarihinde Quest3D: https://web.archive.org/web/20020211224715/http://www.quest3d.com/press092601.htm adresinden alındı.

Quest3D. (t.y.-a). Quest3D® Demos. Mayıs 15, 2022 tarihinde https://web.archive.org/web/20110626181746/http://quest3d.com/index.php?id=15 adresinden alındı.

Quest3D. (t.y.-b). Quest3D™ Demos. Mayıs 15, 2022 tarihinde https://web.archive.org/web/20070329090630/http://www.quest3d.com/index.php?id=15 adresinden alındı.

Rafferty, M. (2002). Black's Hypothesis and Developed Economies. *Journal of Economics and Finance*, 26(3), 309-326.

Raharja, S. J. & Dewakanya, A. C. (2020). Impact of electronic word-of-mouth on brand awareness in the video game sector: a study on Digital Happiness. *International Journal of Trade and Global Markets*, 13(1), 21-30.

Razer (t.y.). The Chair of Champions: Razer Enki X - Edward Gaming Edition Exclusive to EDG Fans in China. 20.02.2023 tarihinde https://www.razer.com/campaigns/edg-edition-razer-enki-x adresinden alındı.

Regt, A., Barnes, S. J. & Plangger, K. (2020). The virtual reality value chain. *Business Horizons,* 63, 737-748.

Richards, D., Jacobson, M. J., Taylor, M., Newstead, A., Taylor, C., Porte, J., Kelaiah, I. & Hanna, N. (2012). Learning to be Scientists via a Virtual Field Trip (Demonstration). Conitzer, Winikoff, Padgham & van der Hoek (Eds.). Proceedings of the 11th International Conference on Autonomous Agents and Multiagent Systems (AAMAS 2012), 4-8 June, Valencia, Spain.

Richens, P. & Trinder, M. (1999). Design participation through the Internet: a case study. *Information technology*, 3(4), 361-374.

Risestudio. (2019). Interactive walkthrough created with Unreal Engine. Mayıs 15, 2022 tarihinde https://www.risestudio.com/project-unreal.php adresinden alındı.

SAS (t.y.). The REG Procedure: Predicted and Residual Values, 16.07.2022 tarihinde, https://documentation.sas.com/doc/en/pgmsascdc/9.4_3.3/statug/statug_reg_details22.htm adresinden alındı.

Schniz, F. (2019). To Save What's Gone: Videogames as Eulogy. Savegame: Agency, Design, Engineering (s. 149-168).

Scholz, T. M. (2019). *eSports is Business: Management in the World of Competitive Gaming*, Pagrave Macmillan.

Schwemmer, C. & Ziewiecki, S. (2018). Social Media Sellout: The Increasing Role of Product Promotion on YouTube. Social Media + Society, 1-20.

Sezgin, S., Bozkurt, A., Yılmaz, E. A. & van der Linden, N. (2018). Oyunlaştırma, Eğitim ve Kuramsal Yaklaşımlar: Öğrenme Süreçlerinde Motivasyon, Adanmışlık ve Sürdürülebilirlik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 169-189.

Sezgin, S. & Uzunoğlu, S. (2022). Loot Box Ekonomisi ve Dijital Karaborsalar: FIFA Örneği. *The Journal of Social Science*, 6(11), 125-138.

Shapespark. (t.y.). See how customers use Shapespark by Lightform. Mayıs 15, 2022 tarihinde https://www.shapespark.com/ adresinden alındı.

Shavalier, M. (2004). The Effects of CAD-Like Software on The Spatial Ability of Middle School Students. *Journal of Educational Computing Research*, 31(1), 37-49.

Shi, Y., Cheng, M., Zhang, L., Li, H. & Xue, Y. (2020). Design and Implementation of a UE4 Based Virtual Home Improvement Interactive Simulation Application. 2020 IEEE International Conference on Power, Intelligent Computing and Systems, (s. 595-598).

Simon, L., Young, D. & Pardoe, I. (2018). Applied Regression Analysis-9.3 Identifying Outliers: Unusual Y Values. Penn State Eberly College of Science, 16.07.2022 tarihinde https://online.stat.psu.edu/stat462/node/172/ adresinden alındı.

Siniak, N., Kauko, T., Shavrov, S. & Marina, N. (2020). *The impact of proptech on real estate industry growth*. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 869.

Singh, P. & Goel, A. (2022, Kasım 23). What is GameFi-and how coult crypto reulations shape it?. World Economic Forum, 20.02.2023 tarihinde https://www.weforum.org/agenda/2022/11/gamefi-finance-shaped-by-crypto-regulations/ adresinden alındı.

Smith, P. A. & Wilson, J. R. (1993). Navigation in hypertext through virtual environments. *Applied Ergonomics*, 24(4), 271-278.

Söğüt, F. (2021). Twitter Usage Practices of Digital Game Brands. *Journal of Erciyes Communication*, 8(2), 493-515.

Spiegelhalter, T. (2013). Mitigate, Adapt, Sustain: Emerging Workflows and Design Protocols for Carbon Neutral Subtropical H2 Cities. ACSA Fall Conference Proceedings: Subtropical Cities, (s. 148-156). Washington DC.

Starr, C., Saginor, J. & Worzala, E. (2020). The rise of PropTech: emerging industrial technologies and their impact on real estate. Journal of Property Investment & Finance.

Steam Community (t.y.). Steam Community: About, 20.02.2023 tarihinde https://steamcommunity.com/ adresinden alındı.

Steamdb (t.y.). Database of everything on Steam, 07.07.2022 tarihinde http://steamdb.info adresinden alındı.

Stone, R. (2009). Serious games: virtual reality's second coming? *Virtual Reality,* 13(1), 1-2.

Su, X., Yan, X. & Tsai, C. L. (2012). Linear regression. *WIREs Comput Stat*, (4), 275-294.

Sulaiman, M. Z., Aziz, M. A., Bakar, M. A., Halili, N. A. & Azuddin, M. A. (2020). Matterport: Virtual Tour as A new Marketing Approach in Real Estate Business During Pandemic COVID-19. Advances in Social Science, Education and Humanities Research: Proceedings of the International Conference of Innovation in Media and Visual Design IMDES 2020, 502, s. 221-226.

Şenel, T., Cengiz, M. A., Savaş, N. ve Terzi, Y. (2009). Çoklu Doğrusal Regresyonda Model Seçiminde Genelleştirilmiş Toplamsal Modellerin Kullanımı. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 217-227.

Švelch, J. & Švelch, J. (2022). "Definitive playthrough": Behing-the-scenes narratives in let's plays and streaming content by video game voice actors. *New Media & Society*, 34(5), 1097-1115.

Tate, D. F., Lyons, E. J. & Valle, C. G. (2015). High-Tech Tools for Exercise Motivation: Use and Role of Technologies Such as the Internet, Mobile Applications, Social Media, and Video Games. *Diabetes Spectrum*, 28(1), 45-54.

Thabet, W., Shiratuddin, M. F. & Bowman, D. (2002). Virtual Reality in Construction. *Engineering Computational Technology* (s. 25-52). içinde Saxe-Coburg Publications.

The Britannica Dictionary (t.y.). "jam session". 20.02.2023 tarihinde https://www.britannica.com/dictionary/jam-session adresinden alındı.

Thorhauge, A. M. (2022). The Steam platform economy: From retail to player-driven economies. *New Media & Society*, 1-21.

Tomkinson, S. & Harper, T. (2015). The position of women in video game culture: Perez and Day's Twitter Incident. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies,* 29(4), 617-634.

Tuten, T. L. (2008). *Advertising 2.0: Social media marketing in a web 2.0 world*, Praeger, USA.

Türkan, S., Çetin, M. C. & Toktamış, Ö. (2012). Outlier Detection by Regression Diagnostics Based on Robust Parameter Estimates. *Hacettepe Journal of Mathematics and Statistics*, 41(1), 147-155.

Tweet Binder (t.y.). Frequently asked questions, 16.07.2022 tarihinde https://www.tweetbinder.com/faq/ adresinden alındı.

Twitter Marketing (2021, 3 Ağustos). Twitter is where gamers connect.: Twitter is home to a vast and vocal gamer community. 27.09.2022 tarihinde https://marketing.twitter.com/en/insights/twitter-conversation-report-gaming-trends adresinden alındı.

UE4Arch. (2016, Mayıs 31). Lake House. Mayıs 15, 2022 tarihinde https://ue4arch.com/demos/lake-house/ adresinden alındı.

Unreal Tournament (Windows) [Dijital Oyun]. (1999). North Carolina, USA: Epic Games.

Ustaoğlu, E., Kıran, S., Bağcı, M. & Emre, İ. E. (2022). NFT (Non-Fungible Token) ve Uygulama Alanları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1801-1821.

UTexas-The University of Texas at Austin, (t.y.). Statistics Online Support: Spearman's Rank Correlation, 15.07.2022 tarihinde http://sites.utexas.edu/sos/guided/inferential/numeric/bivariate/rankcor/ adresinden alındı.

Ündey Kalpaklıoğlu, N. U. & Toros, N. (2011). Viral Marketing Tecniques Within Online Social Network. *Journal of Yasar University*, 24(6), 4112-4129.

Üstündağ, M. (2020). Omnichannel Marketing Applications in Game Industry. Dirsehan, T. (Ed.). Managing Customer Experiences in an Omnichannel World: Melody of Online and Offline Environments in the Customer Journey, Emerald Publishing Limited, Bingley, 305-314.

Vazquez, C., Tan, N. & Sadalgi, S. (2021). Home Studio: A Mixed Reality Staging Tool for Interior Design. Extended Abstracts of the 2021 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 431, s. 1-5. Yokohama.

Vidal-Tomás, D. (2022). The new crypto niche: NFTs, play-to-earn, and metaverse tokens. Finance Research Letters, 47(B).

Viz4D. (t.y.). 3D villa interactive walkthrough on browser. Mayıs 15, 2022 tarihinde https://viz4d.com/view/3d-villa-interactive-walkthrough-on-browser-B04Bn adresinden alındı

Vuorre, M., Zendle, D., Petrovskaya, E., Balloue, N. & Przybylski, A. K. (2021). A Large-Scale Study of Changes to the Quantity, Quality, and Distribution of Video Game Play During a Global Health Pandemic. Technology, Mind, and Behavior APA Open, 2(4). 16.07.2022 tarihinde https://tmb.apaopen.org/pub/5w1p7ttn/release/2 adresinden alındı.

Wagner, M. G. On the Scientific Relevance of eSports. Proceedings of the 2006 International Conference on Internet Computing & Conference on Computer Games Development, Las Vegas, CSREA Press, 437-442.

Wallner, G., Kriglstein, S. & Drachen, A. (2019). Tweeting your destiny: Profiling users in the twitter landscape around an online game. 2019 IEEE Conference on Games (CoG), 1-8.

Wang, J., Wang, X., Shous, W. & Xu, B. (2014). Integrating BIM and augmented reality for interactive architectural visualisation. *Construction Innovation*, 14(6), 453-476.

Wawrowski, B. & Otola, I. (2020). Social Media Marketing in Creative Industries: How to Use Social Media Marketing to Promote Computer Games. *Information*, 11 (242), 1-13.

Weisberg, S. (2005). *Applied Linear Regression*, Wiley-Interscience, New Jersey: Hoboken.

Wesley, D. & Barczak, B. (2010). Innovation and Marketing in the Video Game Industry: Avoiding the Performance Trap, Gower, MPG Books Group, UK.

Willumsen, E. C. (2018). The Form of Game Formalism. *Media and Communication*, 6(2), s. 137-144.

Wilson, M. (2019, Eylül 27). 11 Best Walking Simulators for PC. 15.05.2022 tarihinde HP Tech Takes: https://www.hp.com/us-en/shop/tech-takes/best-walking-stimulators-for-pc adresinden alındı.

Wohlgenannt, I., Simons, A. & Stieglitz, S. (2020). Virtual Reality. *Business & Information Systems Engineering*, 62(5), 455-461.

Wolf, P. J. M. (2021). Advergames. Wolf, P. J. M. (Ed.). Encyclopedia of Video Games, 21-22.

Wood, L. C. & Reiners, T. (2015). Gamification. M. Khosrow-Pour (Dü.) içinde, *Encyclopedia of Information Science and Technology* 3rd ed. (s. 3039-3047).

Woodhose, J. (2022, May 25). Loot boxes in video games. UK Parliament: Research Briefings, 20.12.2022 tarihinde https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8498/CBP-8498.pdf adresinden alındı.

Woods, O. (2022). The affective embeddings of gacha games. Aesthetic assemblages and the madiated expression of the self. *New Media & Society*, 1-16.

Yamane, S. R. (2013). Adaptability of the Global Game Jam: A Case Study in Japan. Foundations of Digital Games 2013, 20.02.2023 tarihinde http://www.fdg2013.org/program/workshops/papers/GGJ2013/ggj13_submission_5.pdf adresinden alındı.

Yan, K., Hua, G., Cheng, T. C. E., Wang, S. & Dong, J. X. (2022). Joint promotion of cross-market retailers: models and analysis. *International Journal of Production Research*, 60(11), 3397-3418.

Yan, W., Culp, C. & Graf, R. (2011). Integrating BIM and gaming for real-time interactive architectural visualization. *Automation in Construction*, 20, 446-458.

Yannay, T. (2023, Şubat 14). 4 Ways GameFi and P2E Could Modernize the Gaming Industry. Rolling Stone, 20.02.2023 tarihinde https://www.rollingstone.com/culture-council/articles/4-ways-gamefi-and-p2e-could-modernize-gaming-industry-1234678746/ adresinden alındı.

Yang, L. (2009). BIM GAME: A "Serious Game" to Educate Non-experts about Energy-related Design and Living. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cambridge, USA: Massachusetts Institute of Technology.

Yazar Sucu, İ. (2020). Advergame Uygulamalarında Popüler Kültür ve Tüketim Kültürü Etkisi. *Journal of Business in the Digital Age,* 3(1), 1-10.

Yu, H., Chen, D. & Huang, C. (2018). A study of dynamic join promotion strategies in the distribution channel. *Systems Science & Control Engineering*, 6(1), 409-420.

Yüksel, M. (2007). Küreselleşme Sürecinde Yeni Bir İletişim Ortamı. *Öneri Dergisi*, 7(28), 317-326.

Zackariasson, P. & Wilson, T. L. (2012). Marketing of Video Games. Zackariasson, P. & Wilson, T. L. (Eds.). *The Video Game Industry: Formation, Present State, and Future*, Routledge, London, 57-75.

Zendle, D., Meyer, R. & Ballou, N. (2020). The changing face of desktop video game monetisation: An exploration of exposure to loot boxes, pay to win, and cosmetic microtransactions in the most-played Steam games of 2010-2019. PLOS One, May, 15(5), 1-13.

Zennor, F. (2021, Ocak 4). What is EyeSpy360? 05 14, 2022 tarihinde EyeSpy360: EyeSpy360: FAQ-The Basics, https://www.eyespy360.com/en-us/faq/ adresinden alındı.

Zou, K. H., Tuncali, K. & Silverman, S. G. (2003). Correlation and Simple Linear Regression. Radiology: Statistical Concepts Series, 617-622.

Zou, Z. (2018). Sentiment Analysis of Steam Review Datasets using Naive Bayes and Decision Tree Classifier, 16.07.2022 tarihinde https://www.ideals.illinois.edu/items/106100 adresinden alındı.

ENGELLİLERİN İSTİHDAMI VE YAŞAM MEMNUNİYETİ

Dr. Abdulkerim Gün

nobel bilimsel

ENGELLİLERİN İSTİHDAMI VE YAŞAM MEMNUNİYETİ

Dr. Abdulkerim Gün

Yayın No.: 1636
ISBN: 978-625-398-587-5
E-ISBN: 978-625-398-588-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Eylül 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Çelikkaya -seda@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gün, Abdulkerim.
Engellilerin İstihdamı ve Yaşam Memnuniyeti / Abdulkerim Gün
1. Basım, XIV + 208 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-587-5
E-ISBN: 978-625-398-588-2
1. Engellilik 2. İstihdam 3. Yaşam Memnuniyeti

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **V**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **Xİ**

GRAFİKLER LİSTESİ ..... **Xİİİ**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **XV**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
ENGELLİLİK VE YAŞAM MEMNUNİYETİ **5**

1.1. Engellilik 5
1.1.1. Engellilik İle İlgili Kavramlar 5
1.1.2. Engelliliğe Neden Olan Unsurlar 7
1.1.3. Engellilik Türleri 8
1.1.4. Engelliliği Açıklamada Kullanılan Modeller 11
1.1.5. Güncel Veriler Işığında Dünyada ve Türkiye'de Engelliliğin Genel Görünümü 14
1.1.5.1. Dünyada Engelliliğin Genel Görünümü 14
1.1.5.2. Türkiye'de Engelliliğin Genel Görünümü 23
1.2. Yaşam Memnuniyeti 30
1.2.1. Yaşam Memnuniyeti ile İlgili Kavramlar 30
1.2.1.1. Yaşam Kalitesi 30
1.2.1.2. Refah 36
1.2.1.3. Mutluluk 38
1.2.2. Yaşam Memnuniyeti Kavramı 41
1.2.2.1. Yaşam Memnuniyetinin Tanımı 41
1.2.2.2. Yaşam Memnuniyetinin Ölçülmesi 42
1.2.2.3. Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Faktörler 47

İKİNCİ BÖLÜM
ENGELLİLERİN İSTİHDAMI **53**

2.1. Engellilerin İstihdamına Yönelik Modeller 53
2.1.1. Kota Sistemi 53
2.1.2. Korumalı İşyerleri 59

2.1.3. Destekli İstihdam 61
2.1.4. Evde Çalışma 62
2.1.5. Kooperatif Çalışma 63
2.1.6. Kişisel Çalışma 65
2.1.7. İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Engelli İstihdamı 65
2.2. Engellilerin İstihdamı 66
2.2.1. Dünyada Engelli İstihdamı 66
2.2.1.1. Dünyada Engelli İstihdamına Yönelik Hukuki Düzenlemeler 66
2.2.1.2. Dünyada Engelli İstihdamına İlişkin Veriler 69
2.2.2. Türkiye'de Engelli İstihdamı 72
2.2.2.1. Türkiye'de Engellilerin İstihdamına Yönelik Hukuki Düzenlemeler 72
2.2.2.2. Türkiye'de Engellilerin İstihdamının Genel Görünümü 74
2.2.2.2.1. Özel Sektörde Engelli İstihdamı 75
2.2.2.2.2. Kamuda Engelli İstihdamı 78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KAMUDA ÇALIŞAN ENGELLİLERİN YAŞAM MEMNUNİYETİ ANALİZİ 83

3.1. Literatür Taraması: Özel Sektörde ve Kamuda Çalışan Engellilerin İstihdamına İlişkin Akademik Çalışmalar 83
3.2. Analiz ve Bulgular 88
3.2.1. Demografik Bulgular 88
3.2.2. Araştırma Bulguları 94
3.2.2.1. Engelli Bireylerin Motivasyonlarını Etkileyen Kişisel Faktörler 94
3.3.2.1.1. Mutluluk 94
3.3.2.1.2. Ruh Hâli 97
3.3.2.1.3. Din 102
3.3.2.1.4. Fiziksel Aktivite 106
3.3.2.1.5. Sağlık 109
3.3.2.2. Engelli Bireylerin Çalışma Hayatındaki Profili 111
3.3.2.2.1. İstihdam Şekli 111
3.3.2.2.2. Engel Durumu ve Görev İlişkisi 115
3.3.2.2.3. Engel Durumunun Çalışma Hayatına Etkisi 123
3.3.2.2.4. İş Yerinin Erişilebilirliği ve Fiziksel Koşulları 126
3.3.2.2.5. Covid-19 Süreci ve Evde Çalışma 131
3.3.2.2.6. Çalışma Hayatında Dışlanma ve Ayrımcılık 134
3.3.2.2.7. Çalışma Hayatından Duyulan Memnuniyet 138
3.3.2.3. Engelli Bireylerin Sosyal Hayata Uyumu 142
3.3.2.3.1. Aile 142

3.3.2.3.2. Erişilebilirlik 149
3.3.2.3.3. Çevrenin Engelliliğe Yaklaşımı 152
3.3.2.3.4. Sosyal Hayatta Dışlanma ve Ayrımcılık 157
3.3.2.3.5. Sosyalleşme 160
3.3.2.4. Engelli Bireylerin Mevcut Ekonomik Durum Algısı ve Beklentileri 166
3.3.2.4.1. Engel Durumu ve Gelir Seviyesi İlişkisi 166
3.3.2.4.2. Engelliliğe Bağlı Ekonomik Giderler 169
3.3.2.4.3. Engellilere Sağlanan Destekler ve İndirimler 172
3.3.2.4.4. Ekonomik Dalgalanmaların Etkisi 179
3.3.2.4.5. Ekonomik Durumdan Duyulan Memnuniyet 182

SONUÇ 187

KAYNAKÇA 197

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Altan, Ömer Zühtü: Sosyal Politika, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 900, 2007.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: Dünya Engellilik Raporu, Ankara, Anıl Matbaa, 2011.

Arıkan, Selma: "Destekli İstihdam Kavramı", Engelli Bireylerin Destekli İstihdamı, Eds. Selma Arıkan, Emine Ayyıldız, İstanbul, Akademik Kitaplar Yayınları, 2018, ss. 137-172.

Aristoteles: Nikomakhos'a Etik, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, Say Yayınları, 2014.

Ataç, Serpil & Gülşen Çetin Aydın: "Engelli Bireylerin Gözünden Çalışma Hayatı, Sorunlar ve Beklentiler Üzerine Bir Uygulama Örneği", Engellilerin İstihdamı ve Sosyal Koruma, Eds. Özge Yaşar, Naci Önsal ve Doğa Başar Sarıipek, Ankara, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi, 2019, ss. 71-86.

Berkün, Sanem: Özürlülerin İstihdamında Ev Esaslı Tele Çalışma (Evde Tele Çalışma): Bursa İli Belediyelerinden Örnekler, Ankara, Çasgem, Yayın No: 38, 2013.

Bradburn, Norman M.: The Structure of Psychological Well-Being, Chicago, Aldine Publishing Company, 1969.

Campbell, Angus & Philip E. Converse & Williard L. Rodgers: The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions, New York, Russel Sage Foundation, 1976.

Cantril, Hadley: The Pattern of Human Concerns, New Jersey, Rutgers University Press, 1965.

Çulcuoğlu, Selin, Esra Erbil, Sultan Muradov & İdil Işık: "Görme Engelli Bireylerin Çalışma Hayatına Katılım Süreçleri ve Bu Süreçte Karşılaştıkları Zorluklar", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi 7. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı, Eds. Ali Murat Alparslan vd., Burdur, 2019, ss. 201-212.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Kamuda Engelli İstihdamının Analizi, Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015.

Erten, Şerafettin & İsmail Can Ataş: "Çalışma Hayatında Engelli Bireyler: Türkiye'de Engelli İstihdamı ve Engellilerin İş Sağlığı ve Güvenliği", Sağlık Bilimleri Alanında Yeni Ufuklar, Eds. Levent Albayrak, Özgür Açıkgöz, Emre Gökçen, Ankara, Gece Akademi, 2019, ss. 391 - 419.

Eurofound: Cooperatives and Social Enterprises: Work and Employment in Selected Countries, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2019.

Eurostat: European Health Interview Survey (EHIS wave 2) Methodological Manual, Luxembourg, Publications of the European Union, 2013.

Fırat, Seyhan & Mahmut Hızıroğlu & Recai Coşkun vd.: Engelliler ve İstihdam (Uzaktan Eğitim Ders Notları), Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2009.

Greve, Bent: The Labour market Situaton of Disabled People in European Countries and Implementation of Employment Policies: A Summary of Evidence from Country Reports and Research Studies, The Academic Network of European Disability Experts, 2009.

Gurin, Gerald & Joseph Veroff & Sheila Feld: Americans View Their Mental Health, Michigan, Institute For Social Research, 1975.

IDRM: International Disability Rights Monitor 2005: Regional Report of Asia, Chicago, Center for International Rehabilitation, 2005.

ILO: Employment of People with Disabilities: The Impact of Legislation, Report of a Technical Consultation, Geneva, ILO Publications, 2002.

OECD: How's Life? 2013: Measuring Well-being, Paris, OECD Publishing, 2013.

Orhan, Serdar: Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler), Ankara, ÇASGEM, Yayın No: 35, 2013.

Özdemir, Süleyman: Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul, İTO Yayınları, Yayın No: 2007-57, 2007.

Özyürek, Mehmet: "Görme Engelliler", Özel Eğitim, Ed. Süleyman Eripek, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1998, ss. 127-152.

Pristley, Mark: "Engellilik", Sosyal Politika: Kurumlar ve Uygulamalar, Çev. O. Can Taştan, Eds. Pete Alcock, Margaret May & Karen Rowlingson, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2011, ss. 521-530.

Sainsbury, Roy & Edmund Coleman-Fountain: Diversity and Change of The Employment Prospects of Persons with Disabilities: The Impact of Redistributive and Regulatory provisions in a Multilevel Framework, DISCIT Deliverable, 2014.

Sen, Amartya: The Standard of Living, New York, Cambridge University Press, 1987.

Seyyar, Ali: Dünya'da ve Türkiye'de Engelli Dostu Sosyal Politikalar, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2015.

Şen, Mustafa: "Çalışma Yaşamında Engelliler", Çalışma Yaşamında Özel Gruplar, Ed. Salih Dursun, Serpil Aytaç, İstanbul, Ekin Yayınları, 2017, ss. 211-276.

Taşçı, Faruk: Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih Yaklaşım ve Uygulama, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2018.

T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü: Aile Eğitim Rehberi: Süreğen Hastalıklar, Ankara, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007.

T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü: Aile Eğitim Rehberi: Ortopedik Özürlüler, Ankara, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007b.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, Ankara, Yorum Basım, 2010.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Özürlülük Eğitimi: Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması, Ankara, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2008.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Stratejik Plan (2008-2012), Ankara, Kalemdar Matbaacılık, 2007.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı &

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı: Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı Matbaası, 2004.

Thornton, Patricia: Employment Quotas, Levies and national Rehabilitation Funds for Persons with Disabilities: Pointers for Policy and Practise, Geneva, ILO, 1998.

TÜİK: Türkiye Sağlık Araştırması Mikro Veri Seti 2019, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2020.

TÜİK: Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2014, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2015.

TÜİK: Nüfus ve Konut Araştırması 2011, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2013.

Tüfekçioğlu, Umran: "İşitme Engelliler", Özel Eğitim, Ed. Süleyman Eripek, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 1998, ss. 105-125.

Veenhoven, Ruut: "The Study of Life Satisfaction", A Comparative Study Of Satisfaction with Life in Europe, Ed. Ruut Veenhoven, Budapest, Eötvös University Press, 1996, ss. 11-48.

Yıldız, Gizem: "Çok Özel Bir Durum; Zihinsel Engellilik", Aile Eğitim Rehberi: Zihinsel Engelli Çocuklar, Ed. Atilla Cavkaytar, Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, 2014.

Zastrow, Charles: Sosyal Hizmete Giriş, Çev. Ed. Durdu Baran Çiftçi, Ankara, Nika Yayınları, 2013.

MAKALELER

Ahn, Namkee: "Factors Affecting Life Satisfaction Among Spanish Workers Relative Importance of Wage and Other Factors", European Comission to AGIR Working Paper, 2005, ss. 1-21.

Akar, Sevda: "Türkiye'de Daha İyi Yaşam Endeksi: OECD Ülkeleriyle Karşılaştırma", Journal of Life Economics, S.:1, 2014, ss. 1-12.

Akdeniz, Cem & Ömer Aydemir & Fisun Akdeniz & Şeref Gülseren & Savaş Kültür: "Sağlık Düzeyi Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Güvenilirliği", Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, C.: 9, S.: 2, 1999, ss. 104-108.

Akyol, Asiye Durmaz: "Yaşam Kalitesi ve Yaklaşımları", Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, C.: 9, S.: 2, 1993, ss. 75-80.

Al-Attiyah, Asma & Ramzi Nasser: "Gender and Age Differences in Life Satisfaction within a Sex Segregated Soci,ety: Sampling Youth in Qatar", International Journal of Adolescense and Youth, V.: 21, N.: 1, 2016, ss. 84-95.

Amati, Viviana & Silvia Meggilaro & Giulia Rivellini & Susanna Zaccarin: "Social Relations and Life Satisfaction: The Role of Friends", Genus, V.: 74, N.: 7, 2018, ss. 1-18.

Arıkan, Çiğdem: "Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım", Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, C.: 2, S.: 2, 2002, ss. 11-25.

Arvas, Fatma Balcı: "Psikolojide ve İslam Düşünce Geleneğinde Mutluluk Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C.: 6, S.: 4, 2017, ss. 109-128.

Attas, Muhammed Nakib: "İslam'da Mutluluğun Anlamı ve Tecrübesi", Çev. Şaban Ali Düzgün, Kelam Araştırmaları, C.: 5, S.: 2, 2007, ss. 95-112.

Balkıs, Murat & Erdinç Duru: "Gender Differences in the Relationship between Academic Procrastination, Satisfaction with Academic Life anda Academic Performance", Electronic Journal of Research in Educational Psychology, V.: 15, N.: 1, 2017, ss. 105-125.

Baybora, Dilek: "Çalışma Hayatında Özürlülere Karşı Ayrımcılık", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S.: 51, 2006, ss. 229-269.

Bellia, Asya: "Disability and Happiness: The Role of Accessibility", Departmant of Political Science, University Of Pisa, Discussion Paper N. 284, 2021, ss. 1-35.

Bjornskov, Christian & Axel Dreher & Justina A.V. Fischer: "Cross-Country Determinants of Life Satisfaction: Exploring Different Determinants across Groups in Society", Department of Economics, University of St. Gallen, Discussion Paper No: 2005-19, 2005, ss. 1-57.

Botha, Ferdi & Frikkie Booysen: "Family Functioning and Life Satisfaction and Happiness in South African Households, Social Indicators Research, N.: 119, 2014, ss. 163-182.

Boylu, Ayfer Aydıner & Bahar Paçacıoğlu: "Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, C.: 8, S.: 15, 2016, ss. 137-150.

Cardenas, Mauricio & Carolina Mejia & Vincenzo Di Maro: "Education and Life Satisfaction; Perception or Reality?", Working Papers Series - Documentos De Trabajo, May 2008, N.: 41, ss. 1-41.

Çakır, Hüseyin & Şaban Çetin & Abidin Baş: "İşitme Engellilere Yönelik Dinamik Web Sayfasının Geliştirilmesi", Bilişim Teknolojileri Dergisi, C.: 6 S.: 2, 2013, ss. 1-9.

Çavuş, Özgür Hakan & Akay Tekin: "Türkiye'de Engellilerin İstihdam Yöntemi Olarak Korumalı İşyeri", Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, C.: 30, S.: 1, 2015, ss. 145-165

Çoban, Arzu İçağasıoğlu: "Engellilere Yönelik Hizmetlerin Sunumunda Yaşam Kalitesi Yaklaşımının Önemi", Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, C.: 8, S.: 1-2, 2008, ss. 47-58.

Diener, Ed: "Subjective Well-Being", Psychological Bulletin, V.:. 3, N.: 95, 1984, ss. 542-575.

Diener, Ed & Richard E. Lucas & Eunkook M. Suh & Heidi L. Smith: "Subjective Well-Being: Three Decades of Progress", Psychological Bulletin, V.: 125, N.: 2, 1999, ss. 276-302.

Diener, Ed & Robert A. Emmons &Randy J. Larsen & Sharon Griffin: " The Satisfaction with Life Scale", Journal of Personality Assessment, V.: 49, N.:1, 1985, ss. 71-75.

Diener, Ed & Carol Gohm & Eunkook Suh & Shigehiro Oishi: "Similarity of the Relations between Marital Status and Subjective Well-Being Acroos Coltures", Journal of Cross-cultural Psychology, N.: 31, 2000, ss. 419-436.

Doğan, Tayfun: "Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş", Doğuş Üniversitesi Dergisi, C.: 14, S.: 1, 2013, ss. 56-64.

Easterlin, Richard A.: "Will Raising the Incomes of All Increase The Happiness of All?", Journal of Economic Behavior&Organization, V.: 27, N.: 1, 1995, ss. 35-47.

Erdogan, Berrin & Talya N. Bauer & Donald M. Truxillo & Layla R. Mansfield: " Whistle While You Work: A Review of the Life Satisfaction Literature", Journal of Management, V.: 4, N.: 38, 2012, ss. 1038-1083.

Erkan, Gönül: "Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamaları", Toplum ve Sosyal Hizmet, C.: 15, S.: 2, 2004, ss. 31-38.

Eroğlu, Erhan: "Örgütlerde İletişim Kalitesini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.: 26, 2011, ss. 137-149.

Flavin, Patrick &Alexander C. Pacek: "Life Satisfaction and Political Preferences: An International Analysis", Midwest Political Science Association Working Paper, 2014, ss. 1-28.

Gelmez, Özge Sanem Özateş: "Engelliliğe İlişkin Varsayımların Keşfi: Görmezden Gelme ya da Normal Dışı Görme", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C::5, S.: 5, 2018, ss. 192-200.

Genç, Yusuf & Güldane Çat: "Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi", Akademik İncelemeler Dergisi, C.: 8, S.: 1, 2013, ss. 363-393.

Gerşil, Gülşen Sarı & Derya Alimanoğlu Yemişci: "Korumalı İşyeri Kapsamında Zihinsel Engelli İstihdamı: Manisa OSB Yönetiminde Z.E.K.İ Projesi Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi, C.: 22, S.: 3, 2020, ss. 1125-1153.

Giusta, Marina Della & Sarah Louise Jewell & Uma S. Kambhampati: "Gender and Life Satisfaction in the UK", Feminist Economics, V.: 17, N.: 3, 2011, ss. 1-34.

Greve, Bent: "What is Welfare?", Central European Journal of Public Policy, V.: 2, S.: 1, 2008, ss. 50-73.

Gültekin, Tule & Sergender Sezer: "Engelli Ailelerinin Yaşadıkları Sosyal ve Ekonomik Sorunlar", Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2, 2017, ss. 81-100.

Hills, Peter & Michael Argyle: "The Oxford Happiness Questionnaire: A Compact Scale for The Measurement of Psychological Well-Being", Personality and Individual Differences, N.: 33, 2002, ss. 1073-1082.

Hüseyinli, Namık &Davud Nasibov & Selvi Göçmen: "Çalışma Hayatında Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Engellilerin Haklara İlişkin Farkındalıkları", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C.: 6, S.: 6, 2017, ss. 138-152.

Ilies, Remus & Jingxian Yao & Petru L. Curşeu & Alyssa X. Liang: "Educated and Happy: A Fouur-Year Study Explaining the Links Between Education, Job Fit and Life Satisfaction", Applied Psychology: An International Review, 2018, V.: 68, N.: 1, ss. 150-176.

Işık, Harun: "Engellilik Sorununa Kelamî Bir Yaklaşım", Ekev Akademi Dergisi, Y.: 17 S.: 57, 2013, ss. 1-22.

Karataş, Kasım: "Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları", Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, C.: 2, S.: 2, 2002, ss. 43-55.

Keleş, Şerafettin & Atilla Keskin & Nur Ertek: "Kırsal Alanda Sosyal Sermayenin Yaşam Memnuniyeti Üzerine Etkisi", KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi, S.: 21, 2018, ss. 123-132.

Kurşuncu, Rabia Sultan &Tuğba İmadoğlu &Mustafa Fedai Çavuş: "Engelli ve Engelsiz Çalışanların İletişim Engelleri ve İş Doyumu: Karşılaştırmalı Nitel Bir Araştırma", Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.: 5, C.: 2, 2019, ss. 25-45.

Larsen, Randy J. & Ed Diener & Robert A. Emmons: "An Evaluation of Subjective Well-being Measures", Social Indicators Research, N.: 17, 1985, ss. 1-17.

Makas, Recep: "Korumalı İşyeri", Çimento İşveren Dergisi, C.: 25, S.: 6, Kasım 2011, ss: 4-13.

Maher, Jaclyn P. & Aaron L. Pincus & Nilam Ram & David E. Conroy: "Daily Physical Activitiy and Life Satisfaction across Adulthood", Developmental Psychology, V.: 51, N.: 10, 2015, ss. 1407-1419.

Meşe, İlknur: "Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, S.: 33, 2014, ss.79-92.

Minaire, Pierre: "Disease, Illness and Health: Theoretical Models of the Disablement Process", Bulletin of the World Health Organization, V.: 70 N.: 3, 1992, ss. 373-379.

Nadine, F. Marks: "Flying Solo at Midlife: Gender, Marial Status, and Psychological Well-Being", Journal of Marriage and the Family, V.: 58, N.: 4, 1996, ss. 917-932.

Naz, Summaira: "Relationship of Life Satisfaction and Job Satisfaction among Pakistani Army Soldiers", İşletme Araştırmaları Dergisi, C.: 7, S.:1, 2015, ss. 7-25.

Oral, Aydan & Resa Aydın &Ayşegül Ketenci & Gülseren Akyüz& Dilşad Sindel &Ayşe Yalıman: "Dünya Engellilik Raporu: Türkiye'de Engellilik ile İlgili Konuların Analizi ve Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Tıp Uzmanlığının Katkıları", Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation, V.: 62, N.:1, 2016, ss. 83-97.

Öz, Cihan Selek & Serdar Orhan: "Engelli İstihdam Yöntemleri Üzerine", İstihdamda 3İ Dergisi, S.: 9, 2013, ss. 52-55.

Öz, Cihan Selek & Serdar Orhan: "Özürlü istihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme", Çalışma İlişkileri Dergisi, C.: 3, S.: 2, 2012, ss. 36-48.

Özer, Ebru & İlkay Altındağ: "Türkiye'deki Kooperatiflerin İstihdama Katkısı", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.: 48, 2017, ss. 377-384.

Özgökçeler, Serhat & Yusuf Alper: "Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi", İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C.: 1 S.: 1, 2010, ss. 33-54.

Payzun, Ahmet &Çağla Diner: "Türkiye'de Ailelerin Refah Düzeyi", Aile ve Toplum Dergisi, C.: 4, S.: 15, 2008, ss. 117-130.

Piccolo, Ronald F. & Timothy A. Judge & Koji Takahashi & Naotaka Watanabe & Edwin A. Locke: "Core Self-evaluations in Japan: Relative Effects on Job Satisfaction, Life Satisfaction and Happiness", Journal of Organizational Behavior, N.: 26, 2005, ss. 965-984.

Puvill, Thomas & Jolanda Lindenberg & Antonius J. M. De Craen & Joris P. J. Slaets & Rudi G. J. Westendorp: "Impact of Physical and Mental Health on Life Satisfaction in Old Age: A Population Based Observational Study", BMC Geriatrics, V.: 16, N.: 194, 2016, ss. 1-9.

Salinas-Jiménez, Maria del Mar & Joaquin Artés & Javier Salinas-Jiménez: "Education as A Positional Goog: A Life Satisfaction Approach", Social Indicators Research, V.: 103, N.: 3, 2011, ss. 409-426.

Sına, Zeynep: "Sosyal ve Ekonomik Kalkınmada Bir Araç Olarak Kooperatifler", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.: 6, 1984, ss.157-170.

Sirgy, M. Joseph: "A Quality-of-life Theory Derived From Maslow's Developmental Perspective: 'Quality' Is Related to Progressive Satisfaction of a Hierarchy of Needs, Lower Order and Higher", American Journal of Economics and Sociology, V.: 3, N.: 45, 1986, ss. 329-342.

Sirgy, M. Joseph & A. C. Samli & H. Lee Meadow: "Interface Between Quality of Life and Marketing: A Theoretical Framework", Journal of Public Policy and Marketing, V.: 1, N.: 1, 1982, ss. 69-84.

Sirgy, M. Joseph & Dennis Cole & Rustan Kosenko vd.: "Developing a Life Satisfaction Measure Based on Need Hierarchy Theory, New Dimensions in Marketing/Quality-of-life Research, Ed. M. Joseph Sirgy and A. Coskun Samlı, Quorum Books, 1995, ss. 3-26.

Sousa, Lorie & Sonja Lyubomirsky: "Life Satisfaction", Encyclopedia of Women and Gender: Sex Similarities anda Differences and The Impact of Society on Gender, Ed. Judith Worell, San Diego, CA, Academic Press, 2001, ss.667-676.

Summer, Andrew: "Ekonomic Well-being and Non-economic Well-being, A Review of the Meaning and Measurement of Poverty", World Institute for Development Economics Research, Research Paper No. 2004/30, 2004, ss. 1-21.

Şen, Mustafa: "Türkiye'de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler", Sosyal Güvenlik Dergisi, C.:8, S.:2, 2018, ss. 129-152.

Şişman, Yener: "Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme", Sosyal Politika Çalışmaları, C.: 7, S.: 28, 2012, ss. 69-85.

Tahiroğlu, Mustafa & Ali Meydan: "The Comparison of Value Trends with Life Satisfaction Level of Teacher Candidates", International Journal of Eurasia Social Sciences, C.: 10, S.: 36, ss. 471-483.

Testa, Marcia A. & Donald C. Simonson: "Assesment of Quality-of-life Outcomes", New England Journal of Medicine, V.: 13, N.: 334, 1996, ss. 835-840.

The WHOQOL Group: "The World Health Organization Quality of Life Assessment (WHOQOL): Development and General Psychometric Properties", Social Science and Medicine, V.: 46, N.: 12, 1998, ss. 1569-1585.

The WHOQOL Group: "Development of The World Health Organization WHOQOL-BREF Quality of Life Assessment", Psychological Medicine, V.: 3, N.: 28, 1998, s. 551-558.

Timur, Sermin & Emel Ege & Ezgi Bakış: "Engelli Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Etkileyen Faktörler", C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 2006, C.: 1, S.: 10, ss. 51-58.

Topcuoğlu, Reyhan Atasü: "1900-2000 Yılları Arasında Avusturya'da Engellilere Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler", Toplum ve Sosyal Hizmet, C.: 25, S.: 2, 2014, ss. 127-144.

Turan, Nuran: "Üretken Bir İstihdam Yaratılmasında Kooperatif İşletmelerin Potansiyel Katkıları", Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, S.: 1, 2005, ss. 99-111.

Unanue, Wenceslao & Marcos E. Gomez & Diego Cortez & Juan C. Oyanedel & Andrés Mediburo-Seguel: "Revisiting the Link between Job Satisfaction and Life Satisfaction: The Role of Basic Psychological Needs", Frontiers in Psychology, N.: 8, 2017, ss. 1-17.

Underwood, Bill & William J. Froming: "The Mood Survey: A Personality Measure of Happy and Sad Moods", Journal of Personality Assessment, 1980, V.: 4, N.: 44, ss. 404-414.

Uslu, Nurefşan Bulut: "Farabi ve Aristoteles'te Mutluluk Ahlakı", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.: 8, S.: 2, 2018, ss. 469-480.

Ünal, Vehbi : "Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları", Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, S.: 22, C.: 3, 2018, ss. 1457-1482.

Veenhoven, Ruut: "Happy Life-Expectancy, A Compherensive Measure of Quality-of-Life In Nations", Social Indicators Research, N.: 39, 1996, ss. 1-58.

Veenhoven, Ruut: "The Four Qualities Of Life, Ordering Concepts and Measures of The Good Life", Journal Of Happiness Studies, N.: 1, 2000, ss. 1-39.

Veenhoven, Ruut & Devrim Dumludağ: "İktisat ve Mutluluk", İktisat ve Toplum Dergisi, S.: 58, 2015, ss. 46-51.

Visier, Laurent: "Sheltered Employment for Persons with Disabilities", International Labour Review, V.: 137, N.: 3, 1998, ss. 347-365.

Vornholt, Katharina & Patrizia Villotti &Beate Muschalla & Jana Bauer vd.: "Disability and Employment - Overview and Highlights", European Journal of Work and Organizational Psychology, V.: 27, N.: 1, 2017, ss: 40-55.

Watson, David & Lee Anna Clark & Auke Tellegen: "Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect: The PANAS Scales", Journal of Personality and Social Psychology, V.: 6, N.: 54, 1988, ss. 1063-1070.

WHO: The Global Burden of Disease: 2004 Update, Geneva, WHO, 2008.

WHO: Global Disability Action Plan 2014-2021, Better Health for All People with Disability, Geneva, WHO, 2015.

WHO: International Classification of Functioning, Disability and Health, Geneva, WHO, 2001.

Winter, Jerry Alan: "Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi", Öz-Veri Dergisi, Çev. Mehmet Ergün, 2004, C.: 1, S.: 2, ss. 341-356.

Yılmaz, Hikmet &Sezgi Öktem Songu: "Epilepsi ve İş Hukuku", Epilepsi, C.: 13, S.: 2-3, 2007, ss. 60-65.

TEZLER

Açak, Mahmut: "İşitme Engelli ve İşitme Engelli Olmayan Futbolcuların Benlik Saygıları ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2011.

Akardere, Sabriye Sevil: "İşverenlerin Engelli Çalışanlara Yönelik Tutumları" Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2005.

Akçalar, Sibel Öztürk: "Ortopedik Engellilerin Sosyalleşmesinde Sporun Etkisi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2007.

Al-Amri, Abeid Abdullah A.: "The Relationship Between Job Satisfaction and Life Satisfaction among Saudi Airline Employees in the Jeddah Areas of the Kingdom of Saudi Arabia", Retrospective Theses and Dissertasions, Iowa State University, 1994.

Alp, Muhibe Aslı: "Engelliler İçin Dış Mekân Kullanım Olanaklarının Araştırılması: İstanbul Üniversitesi Beyazıt Yerleşkesi Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2014.

Aslangiray, Alev: "Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Modellenmesi: Batı Akdeniz Örneği", Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2016.

Atıcı, İrem : "Fiziksel Engelliler ve Kentsel Mekânın Kullanımı", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Baran, Hüseyin Salih: "Büro Hizmetlerinde Çalışan Engellilerin İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi", Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2009.

Berber, Rauf: "Sporun İşitme Engellilerin Sosyalleşmesi Üzerine Etkisi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2011.

Berg, Anne Ingeborg: "Life satisfaction in Late Life: Markers and Predictors of Level and Change among 80+ Year Olds, Doctoral Thesis, Department of Psychology, University of Gothenburg, Sweden, 2008.

Çalışkan, Korhan: "Almanya ve Türkiye'de Korumalı İşyeri Uygulaması", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Darıyemez, Merve : "Sosyal Dışlanma Bağlamında Engellilerin Çalışma Hayatından Soyutlanması: Antalya Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Ekenci, Mert Tunga: "Engelli Bireylere İlişkin Resmi Veri Toplama Araçlarının Ulusal Düzeyde Yaygınlık Tahminlerinde Kullanımı", Uzmanlık Tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014.

Ergüden, A. Deniz : "Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Frijns, Michiel: "Determinants of Life Satisfaction: A Cross-Regional Comparison", Final Thesis, Maastricht University School of Business and Economics Master of Science in International Business Concentration: Organization, Netherlands, 2010.

Genç, Gözde: "Fert Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Faktörler: Bir Meta Analiz Çalışması", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Göçmen, Selvi: "Çalışma Kültürü Bağlamında Engellilik: Alanya'da Bir Uygulama", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Gönülaçan, Ayşenur: "Türkiye'de Engelli İstihdamı ve İşverenlerin Engelli İstihdamına Yönelik Tutumları: Trabzon Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Güneri, Hande: "Türkiye'de Engelli İstihdamı: 4857 Sayılı İş Kanunu'nda Yer Alan Engellilere İlişkin Kota Uygulaması, Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014.

Kahyaoğlu, Onur: "Yaşam Memnuniyeti ve Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Değişkenler İle Ekonometrik Uygulama, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Kamanlıoğlu, Müge: "Feminist Perspektifte Özürlü Kadına Bakışın Sosyolojik Değerlendirmesi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Kandroodi, Zakieh Asle: "Yaşam Kalitesinin Yordayıcıları: Türkiye ve İran Örneği", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2017.

Karadağ, Zehra: "Kırsal Alanda Yaşayan Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımında Toplumsal Cinsiyete Bağlı Etkiler – Muş İli Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Kayacı, Ekrem: "Özürlüler İçin Verimli Bir İstihdam Politikası Oluşturulması", Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, 2007.

Köksal, Ayşegül: "Türkiye'de Engelli İstihdamı ve Bir Araştırma", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Kolat, Serkan: "Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları", Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık ÖZİDA, 2010.

Mumcu, Hasan Erdem: "Bazı AB Ülkelerinde Uygulanan Engelli Spor Politikalarının Ekonomik, Sosyal ve Proje Bazlı Olarak Türkiye İle Karşılaştırılması", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2017.

Osmanağaoğlu, Tuncay: "Spor Yapan Engellilerin Sosyo-demografik, Sosyo-kültürel ve Sosyal Kendilik Değerlerinin İncelenmesi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2016.

Öcal, Mert: "Ulusal ve Uluslararası Politikalar Çerçevesinde Engellilerin İstihdamını Artırmaya Yönelik Politikalar", Uzmanlık Tezi, İŞKUR Genel Müdürlüğü, 2014.

Ölmezoğlu, Necla İrem: "Çalışma Yaşamında Engelliler: Gümüşhane İli Engelli İstihdamına İlişkin Emek Arz Yönlü Bir Araştırma", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Özgen, Mehmet Kasım: "Farabi'nin Mutluluk Anlayışı", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Pettay, Robert Francis: "Health Behaviors and Life Satisfaction in College Students", Phd Thesis, Kansas State University, 2008.

Sert, Ayşe Ece: "Çalışanların Öz Güven ve Yaratıcılık Düzeylerinin Mutlulukları Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Söğüt, Mustafa: "Sporun Bedensel Engellilerin Sosyalleşmeleri Üzerine Etkisi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2006.

Tatar, Suzan Tuğçe: "Spor Yapan ve Yapmayan Bedensel Engellilerin Yaşam Doyumlarının Karşılaştırılması", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2017.

Tetik, Hande: "Epikuros'un Ahlak Felsefesinde 'Mutluluk' Kavramı", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Turan, Hakan: "Türk Kamu Personel Sisteminde Esnek Çalışma Biçimlerinin Uygulanabilirliği", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2017.

Uzunoğlu, Esra: "Engelli Bireye Sahip Ailelerin Sorunları ve Sosyal Dışlanması Üzerine Nitel Bir İnceleme", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Waddington, Lisa: "More Disabled Then Others The Employment of Disabled Peaplet within The European Community: An Analysis of Existing Measures and Proposals for The Development of an Ec Policy", Thesis Presented with aView towards Obtaining a Doctorate from the Department of Law of the European University Institute, 1993.

Yavuz, Arif: "Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkisi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1994.

Yetim, Ünsal: "Kişisel Projelerin Organizasyonu ve Örüntüsü Açısından Yaşam Doyumu", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

Yıldız, Müge: "Engellilerin İstihdamında Yaşanan Sorunlar: Ergene İlçesi Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Amerika Engelliler Yasası: Americans with Disabilities Act, Pub. L. No: 101-336 104 Stat. 327 (July 26, 1990), https://adata.org/learn-about-ada, 20.03.2020.

BM: Department of Economic and Social Affairs Division for Social Policy and Development, Overview of International Legal Frameworks for Disability Legislation, https://www.un.org/esa/socdev/enable/disovlf.htm, 19.03.2020.

BM: Department of Economic and Social Affairs Disability, https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html, 19.03.2020.

BM: Department of Economics and Social Affairs Division for Social Policy and Development, Overview of International Legal Frameworks for Disability Legislation, 2007. https://www.un.org/esa/socdev/enable/disovlf.htm, 22.03.2020.

BM: Convention of the Rights of Persons with Disabilities(CRPD), https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html,12.04.2020.

BM: Disability Statistics, https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/sconcerns/ disability/statistics/#/countries, 20.12.2019.

BM: Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı, https://www.un.org/esa/ socdev/enable/disunddp.htm, 04.01.2020.

BM: General Assembly Official Record: Thirty-First Session Supplement No: 39 (A/31/39), New York, 1977, ss. 1-217, https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/31, 04.01.2020.

BM: General Assembly Official Record: Thirty-First Session Supplement No: 51 (A/37/51), New York, 1983, ss. 1-327. https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/31, 04.01.2020.

BM: Declaration on the Rights of Mentally Retarted Persons, UN Proclaimed by General Assembly Resolution 2856 (XXVI) of 20 December 1971, www.un.org/esa/socdev/enable/disdevelopmental.htm, 05.01.2020.

BM: Declaration on the Rights of Disabled Persons, UN Proclaimed by General Assembly Resolution 3447 (XXX) of 9 December 1975, www.ohchr.org/en/profes sionalinterest/pages/rightsofdisabledpersons.aspx, 05.01.2020.

Degener, Theresia & Gerard Quinn: A Survey of International, Comparative and Regional Disability Law Reform, 2002, https://dredf.org/news/publications/disability-rights-law-and-policy/a-survey-of-international-comparative-and-regional-disability-law-reform, 20.03.2020.

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Engelli ve Yaşlı İstatistik E-Bülteni (Aralık 2019), https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/yayin-kaynak/, 19.01.2020.

European Parliament: What is Eurobarometer?, https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/eurobarometer, 21.09.2019.

Eurostat: Functional and Activity Limitations Statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statics-explained/index.php?title=Functional_and_activity_limitations_statistics#Functional_and_activity_limitations, 03.01.2020.

Eurostat: Unemployment by Sex and Age, https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do, 20.05.2020.

Genç İşi Kooperatif: Engelli/Engellenmiş Bireyler için Sosyal Kooperatifçilik, https://gencisi.org/engelliler-icin-sosyal-koop/, 2.07.2020.

Government of Canada Justice Laws Website: Canadian Human Rights Act (1985) : "R.S.C., c.H-6, https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6/fulltext.html, 20.03.2020.

ILO: 142 Sayılı İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi, https://www.ilo.org/ank ara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377288/lang--tr/index.htm, 19.04.2020.

İŞKUR: İstatistikler, https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler, 10.02.2020.

İŞKUR: Engelli İstihdamı Teşviki, https://www.iskur.gov.tr/isveren/tesvikler/engelli-istihdami-tesviki/, 07.08.2021.

Kamp, Michael &Christy Lynch: Handbook Supported Employment, Willemstad, WASE, 2007, ss. 1-18, https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/76591/Mich ael_Kamp___Christy_Lynch___Handbook__Supported_Employment.pdf?sequence=1, 12.10.2020.

OAS: Inter-American Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Persons with Disabilities, https://oas.org/juridico/english/treaties/a-65.html, 16.04.2020.

Stiglitz, Joseph E. & Amartya Sen & JeanPaul Fitousi: Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 2009, Paris, http://cites eerx.ist.psu.edıu/viewdoc/download?doi=10.1.1.215.58&rep=rep1ty&pe=pdf, 20.04.2020.

TBMM: Avrupa Sosyal Şartı, tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf, 07.08.2021.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010, www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/07/UNDP-TR-TR-2010-MDG-Report_TR.pdf, 21.09.2019.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü: Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016), https://www.resmigazete.gov.tr/ eskiler/2012/10/20121017M1-1-1.doc, 20.03.2020.

The Disabled Workers Co-operative: About Us, https://www.disabledworke rs.org.uk/default.asp,11.07.2020

Türk Dil Kurumu: Mutluluk, sozluk.gov.tr/?kelime=mutluluk, 20.09.2019.

The World Bank: Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020: Engelsiz Avrupa İçin Yenilenmiş Bir Taahhüt, Brüksel, 15.11.2010, COM(2010) 636 Final, https://data.wo rldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD, 22.12.2019.

TÜİK: Nüfus ve Konut Araştırması 2011, 31 Ocak 2013 Haber Bülteni, Sayı: 15843, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15843, 19.01.2020

TÜİK: Yaşam Memnuniyeti Araştırması, http://tuikweb.tuik.gov.tr/MicroVe ri/YMA_2016/index.html, 18.09.2019.

WVS: Dünya Değerleri Anketi, http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp, 24.09.2019.

York Disabled Worker Co-op: About Us, https://www.yorkdwc.co.uk/about-us/, 12.07.2020.

1990-2015 YILLARI ARASINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇÜ GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKASI "İTALYA ÖRNEĞİ"

Salih Turgay

nobel bilimsel

1990-2015 YILLARI ARASINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇÜ GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKASI "İTALYA ÖRNEĞİ"

Salih Turgay

Yayın No.: 1550
ISBN: 978-625-398-418-2
E-ISBN: 978-625-398-417-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Nisan 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Emine Sırakaya -emine@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Turgay, Salih.
1990-2015 Yılları Arasında Avrupa Birliği'nin Göçü Güvenlikleştirme Politikası "İtalya Örneği" / Salih Turgay
1. Basım, XII + 304 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-418-2
E-ISBN: 978-625-398-417-5
1. Avrupa Birliği 2. İtalya 3. Göç

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

GRAFİK TABLO VE RESİMLER ..... **ix**

SİMGE VE KISALTMALAR ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN **11**

1.1. Metodolojik Çerçeve 11
1.2. Göç, Göçün Tarihi ve Göç Çeşitleri 18
1.2.1. Kavramsal Olarak Göç ve Göçün Yeni Tarihçesi 18
1.2.2. Göç Çeşitleri 23
1.2.2.1. Gönüllü Göçler 25
1.2.2.2. İstenmeyen Göç; Düzensiz Göç 26
1.2.2.3. Düzensiz Göçün Sebepleri 29
1.2.2.3.1. Ekonomik Sebepler 29
1.2.2.3.2. Siyasi Sebepler 31
1.2.2.3.3. Dini-Kültürel Sebepler 32
1.2.2.3.4. Çevresel Sebepler 33
1.3. Değişen Tehditler Bağlamında Güvenlik Kavramının Tarihsel Seyri 34
1.3.1. Güvenlik Kavramı 34
1.3.2. Modern Toplum Öncesi Güvenlik 36
1.3.3. Modern Ulus-Devlet Sisteminde Güvenlik 37
1.3.4. Birinci Dünya Savaşı ve Güvenliğin Kavramsal Dönüşümü 44
1.3.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Geleneksel Güvenlik Anlayışı 45
1.3.6. Soğuk Savaşın Sonu ve Ortaya Çıkan Genişletmeci/Derinleştirmeci Güvenlik Yaklaşımları 46
1.3.7. Güvenlik Topluluğu Kavramı 50
1.4. Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi 55
1.4.1. Kopenhag Okulu 55
1.4.2. Güvenlik Sektörleri 59

1.4.2.1. Askeri Sektör 59
1.4.2.2. Politik Sektör 59
1.4.2.3. Ekonomik Sektör 60
1.4.2.4. Çevresel Sektör 60
1.4.2.5. Toplumsal Sektör 61
1.4.3. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi 62
1.4.4. Güvenlikleştirme Teorisi 64
1.4.4.1. Tehdit Söylemi/Referans Nesnesi 68
1.4.4.2. Güvenlikleştirici Aktör 70
1.4.4.3. Hedef kitle 72
1.4.4.4. İşlevsel Aktörler 73
1.4.4.5. Güvenlikdışılaştırma 74
1.4.4.6. Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Teorisine Yönelik Eleştiriler 75
1.5. Göçün Güvenlikleştirilmesi 78
1.5.1. Değişen Güvenlik Algılamaları İçinde Göç 78
1.5.2. Göçün Güvenlikleştirilmesi Süreci 81

İKİNCİ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTAK GÖÇ POLİTİKASI VE GÖÇÜ GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİ 91

2.1. İkinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa Birliği Ülkelerine Yönelik Göç Hareketleri 91
2.1.1. 1945 ile 1973 Arası Misafir İşçi Göçü 92
2.1.2. 1973 ile 1990 Arası Misafir İşçi Göçünün Yabancı Olgusuna Dönüşümü 94
2.1.3. 1990 Yılından 2011 Yılına Kadar AB Ülkelerine Yönelik Göç: Doğu Avrupa Kaynaklı Mülteci Akınları 95
2.1.4. 2011 ile 2015 Arası Kaotik Dönem: Arap Baharı'nın Neden Olduğu "Mülteci Krizi" 96
2.2. Avrupa Birliği'nin Ortak Göç Politikası Geliştirme Süreci 98
2.2.1. TREVI Grupları 100
2.2.2. Avrupa Tek Senedi 103
2.2.3. Schengen Antlaşması 104
2.2.4. Maastricht (Avrupa Birliği) Antlaşması 106
2.2.5. Amsterdam Antlaşması 109
2.2.6. Tampere Zirvesi/Programı 112
2.3. 11 Eylül Terör Saldırılarının Avrupa Birliği'nin Göç Politikalarına Etkisi ve Göçün Güvenlikleştirilme Süreci 114
2.3.1. Laeken Zirvesi 116

2.3.2. Seville Zirvesi 117
2.3.3. Lahey Programı 119
2.3.4. Stockholm Programı 125
2.3.5. Lizbon Antlaşması 128
2.4. 2011 Arap Baharı'ndan 2015 Göçmen Krizine Kadar Avrupa Birliği'nin Göç Yaklaşımında Güvenlikleştirme Teorisinin Rolü 131
2.4.1. AB'ye Yönelik Göçün Niceliksel Boyutu 132
2.4.2. Tehdit Algılamaları İçerisinde Göç 139
2.4.2.1. Göçün AB'nin Toplumsal/Kültürel Güvenliğine Etkileri 141
2.4.2.2. Göçün AB'nin Ekonomik Güvenliğine Etkileri 144
2.4.2.3. Göçün AB'nin İç Güvenliğine Etkileri 146
2.4.3. AB'de Müslüman Göçmenlerin Ötekileştirilmesi: İslamofobi 148
2.4.4 Kopenhag'dan Brüksel'e: Göçün Güvenlikleştirilmesi Süreci 155
2.4.4.1. Güvenlikleştirici Aktörler ve Tehdit Söylemi 156
2.4.4.2. Güvenlikleştirme Alanları 167
2.4.4.2.1. Düzensiz Göç ile Mücadele Politikasında Güvenlikleştirmenin Rolü 167
2.4.4.2.2. Dış sınırların Kontrolü ve Güvenlikleştirme 169
2.4.4.2.3. Güvenlikleştirmenin FRONTEX Operasyonlarına Yansımaları 171
2.4.4.3. Güvenlikleştirme Sürecinde Gözetim Teknolojileri ve Bilgi Sistemlerinin Rolü 174
2.4.5. AB'de Göçün Güvenlikleştirilmesinin Sonuçları 178

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AB'YE AÇILAN DÜZENSİZ GÖÇ KAPISI İTALYA VE İTALYA'NIN GÖÇÜ GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKASI 191

3.1. İtalya ve Göç Olgusu 191
3.1.1. Kaynak Ülkede Konumundan Hedef Ülke Konumuna 191
3.1.2. 1990-2015 Yılları Arasında İtalya'ya Yönelik Göçün Boyutu 195
3.2. İtalya'nın Göç Kanunları, AB Mevzuatıyla Kesişen ve Ayrışan Yönler 203
3.2.1. 1990 Öncesi Mevzuat 203
3.2.2. Martelli Kanunu 205
3.2.3. Turco-Napolitano Kanunu 208
3.2.4. Bossi-Fini Kanunu 212
3.2.5. Güvenlik Paketi 217

3.2.6. Göç Kanunlarının Avrupa Birliği Mevzuatı İçindeki Yeri; Kesişen ve Ayrışan Yönler 223
3.3. İtalya'da Göçün Güvenlikleştirilmesi 227
3.3.1. Güvenlikleştirici Aktörler 227
3.3.1.1. Kuzey Ligi Partisi 229
3.3.1.2. Beş Yıldız Hareketi 237
3.3.2. Tehdit Söylemi 239
3.3.2.1.Göçmenlerin İtalya'nın Toplumsal ve Kültürel Kimliği Üzerindeki Etkileri 240
3.3.2.2. İç Güvenliğine Etkileri 243
3.3.2.3. Ekonomik Güvenliğine Etkileri 248
3.3.2.4. Tehdit Söyleminde Ön Plana Çıkan Aciliyet Vurgusu ve Alınan Olağan Üstü Önlemler. 251
3.3.3. İtalya'da Göçün Güvenlikleştirilmesinin Sonuçları 254
3.3.4. İtalya'da Göçün Güvenlikleşrilmesine Yönelik Eleştiriler. 260

SONUÇ 265

KAYNAKÇA 281

ÖZ GEÇMİŞ 303

KAYNAKÇA

1 Kitaplar

Ağaoğulları, Mehmet Ali (2006). Ulus–Devlet ya da Halkın Egemenliği, Ankara, İmge Kitabevi

Akkayan Taylan, (1979). Göç ve Değişme, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını No:2573

Albertazzi, D. and Duncan McDonnell (2015). Populists in Power, London & New York, Routledge

Arı, Kemal (2000). Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), İstanbul, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Başol, Koray (1995). Demografi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları

Beriş, Hamit E. (2009). Küreselleşme Çağında Egemenlik; Ulusal egemenliğin Yeni Sınırları, Ankara, Lotus Yayınevi

Beşe, Ertan (2002). Terörizm, Avrupa Birliği, İnsan Hakları, Ankara, Seçkin Yayınları

Biorcio, Roberto and Paulo Natale (2013). Politica a 5 stelle: Idee, storia e strategie del movimento di Grillo (5-star policy: Ideas, history and strategies of Grillo's movement), Milan, Italy

Bolayır, Cenk (2000). Amsterdam Antlaşması, Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı 162

Bonifazi, Corrado (1998). L'immigrazione straniera in Italia (Foreign immigration in Italy) Bologna

Brouwer, Evelien (2008). Digital Borders and Real Rights: Effective Remedies for Third-Country Nationals in the Schengen Information System, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers

Bull, Anna Cento and Mark Gilbert (2001). Lega Nord and the Northern Question in Italian Politics, Gordonsville, Palgrave Macmillan

BusinessWeek (2000). New York, 6 March 2000

Buzan Barry, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre vd., (1990). The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era, London - New York, Pinter Publishers

Buzan, Barry (1983). People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations, Harvester Books, Chapel Hill, Brighton, University of North Carolina Press

Buzan, Barry (1991). People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, 2nd ed.

Buzan, Barry and Ole Waever (2003). Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge and New York, Cambridge University Press

Buzan, Barry, Ole Waever and Jaap de Wilde (1998). Security: A New Framework for Analysis, Boulder, Lynne Rienner Publishers

Castles, Stephen and Mark J. Miller (2008). Göçler Çağı, (Çev.) Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Cesareo, Vincenzo (2016). The Twenty-first Italian Report on Migrations 2015, Milano, McGraw-Hill Education

Chiapponi, Flavio (2017). Democrazia, populismo, leadership: Il MoVimento 5 Stelle (Democracy, populism, leadership: The 5 Star MoVement), Novi Ligure, Italy

Clark, Ian (1999). Globalization and International Relations Theory, Oxford, Oxford University Press

Çiçekli, Bülent (2009). Göç Terimleri Sözlüğü, Cenevre, Uluslararası Göç Örgütü

Datta, Amal (2003). Human Migration: A Social Phenomenon, New Delhi, Mittal Publications

Dedeoğlu, Beril (2008). Uluslararası Güvenlik ve Strateji, İstanbul, Yeniyüzyıl Yayınları

Deutsch, Karl W. (1979). Tides Among Nations, New York

Deutsch, Karl W. vd., (1957). Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience. Princeton, Princeton University Press

Dinan, Desmond (2008). Avrupa Birliği Tarihi, (Çev) Hale Akay, İstanbul, Kitap Yayınevi

Dura, Cihan ve Hayriye Atik (2003). Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye, Ankara, Nobel Yayınları

Duvell, Frack and Bastian Vollmer (2011). European Security Challanges, Centre on Migration, Policy and Society- University of Oxford

Einaudi, Luca (2007). Le politiche dell'immigrazione in Italia dall'Unità a oggi, Roma

Elmas, M. Salih (2013). Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı, Ankara, Usak Yayınları

European Commission (2000). "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a community immigration Policy', COM (2000) 757 final, Brussels

European Commission (2000). Standart Eurobarometer 54, Autumn 2000

European Commission (2004). Standart Eurobarometer 62, Autumn 2004

European Commission (2009). Standart Eurobarometer 71, September 2009

European Commission (2015). Standart Eurobarometer 84, Autumn 2015

Fairclough, Norman (1989). Language and Power. London:, Longman Group UK

Faist, Thomas (1995). Social Citizenship for Whom?, Ashgate Publishing Company

Falci, Paula Guzzo (2011). Securitization of Migration Policies in Italy, Vienna, Universtaad Vien, Master Thesis

Ferrera, Maurizio (2005). The Boundaries European Integration and New Spatial Politics of Social Protection, Oxford University Press

Garau, Eva (2010). National Identity and Immigration: The Case of Italy, University of Bath

Geddes, Andrew (2003). The Politics of Migration and Immigration in Europe, Sage Publications

Gerrity Frank X. (2003). The Collected Works of William Howard Taft, Ohio University Press

Gezgin, Mehmet F. (1994). İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları

Giddens, Anthony (2008). Ulus, Devlet ve Şiddet, Çev., Cumhur Atay, İstanbul, Kalkedon Yayınları

Gill, Peter and Mark Phythian (2012). Intelligence In An Insecure World. Cambridge

Giritli İnceoğlu, Yasemin ve Nebahat Akgün Çomak (2009). Metin Çözümlemeleri, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

Gökçe, Orhan (2006). İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler, Ankara, Siyasal Kitabevi

Gökdere, Ahmet Y. (1978). Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını, No:23

Halperin, Sandra and Oliver Heath (2012). Political Research: Methods and Practical Skills. New York, Oxford University Press

Hobbes, Tomas (2012). Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti. Çev., Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları

Hollifield, James F (1992). Immigrants Markets and States The political Economy of Postwar Europe, London, Harvard University Press

Hough, Peter (2004). Understanding Global Security, London, Routledge

Huysmans, Jef (2006). The politics of insecurity: Fear, migration and asylum in the EU. London: Routledge

Jahn, Egbert; Pierre Lemaitre and Ole Waever (1987). European Security – Problems of Research on Non-MilitaryAspects, Copenhag, Centre of Peace and Conflict Research Publishing

Jorgensen, Marianne and Louise J. Phillips (2002). Discourse Analysis as Theory and Method, SAGE Publications

Karluk, S. Rıdvan (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Beta Yayınları, 9. Baskı

Kaya, Ayhan (2009). Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization, NewYork

Kirchner, Emil and James Sperling (2007). EU Security Governance. Manchester University Press

Kolodziej, Edward A. (2005). Security and International Relations, Newyork, Cambridge University Press

Koser, Khalid, (2007). International Migration: A Very Short Introduction, Oxford, Oxford University Press

Kress, Gunter and Teo Van Leeuwen (1996). Reading Images, London, Routledge

Locke, Jone (2004). Hükümet Üzerine İkinci İnceleme (Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme), Çev., Fahri Bakırcı, Ankara, Babil Yayıncılık

Lodge, Julliet ve Mustafa Bayburtlu (2002). Avrupa Birliği'nin Adalet ve İçişleri Alanındaki Müktesebatı ve Türkiye'nin Uyumu, İstanbul, İKV Yayınları

Marcus, Jonathan (1995). The National Front and French Politics, London, MacMillan

Messina, Anthony (2007). The Logics and Politics of Post WWII Migration to Western Europe. Cambridge, Cambridge University Press

Morehouse, Christal and Michael Blomfield (2011). Irregular Migration in Europe, Washington, Migration Policy Institute

Mudde, Cas (2007). Populist Radical Right Parties In Europe. Cambridge, Cambridge University Press

Mutluer, Mustafa (2003). Uluslararası Göçler ve Türkiye: Kuramsal ve Ampirik Bir Alan Araştırması- Denizli/Tavas, İstanbul, Çantay Kitabevi

Nascimbene, Bruno (2004). Diritto Degli Stranieri, CEDAM

Newey, Glen (2008). Routledge Philosophy Guidebook to Hobbes and Leviathan, London and Newyork

Nye, Joseph (2003). Amerikan Gücünün Paradoksu, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayınları

OECD (2009). "International Migration Outlook: Trends in International Migration", 30 June 2009

Onuf, Nicholas (1989). World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International relations, University of South Carolina Press

Özcan, Mehmet (2005). Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları

Özcan, Mehmet, Fatma Y. Elmas, Mustafa Kutlay vd., (2010). Bundan Sonrası: Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri, Ankara, USAK Yayınları

Özcan, Mehmet, Sedat Laçiner ve İhsan Bal (2004). Türkiyeli Avrupa, İstanbul, Hayat Yayınları

Özer, İnan (2004). Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Bursa, Ekin Kitapevi

Peköz, Mustafa (2012). Küresel Kapitalizm ve Göçmenlik, İstanbul, Karakoyun Yayınları

Perruchoud Richard ve Jillyanne Redpath - Cross (2009). Göç Terimleri Sözlüğü, Yayın No: 18, Cenevre, Uluslararası Göç Örgütü Yayınları

Rousseau, Jean Jackues (2003). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni, Çev., Ertuğ Ergün, İstanbul, Yeryüzü Yayınevi

Sönmez, Pelin (2015). Avrupa Birliği'nde Yeni Dönem Postkolonyal İlişkiler ve Göç Politikaları Diyaloğu, Doktora Tezi, Ankara, Avrupa Birliği Bakanlığı Akademik Araştırmalar Serisi-4

Sözen, Edibe (1999). Söylem. İstanbul, Paradigma Yayınları

Strydom, Piet (2000). Discourse and Knowledge: The Making of Enlightenment Sociology, Liverpool, Liverpool University Press

Şenel, Alaeddin (1995). Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları

Şibelikova, Aygerim (2007). Orta Asya Bölgesel Güvenlik Sistemine Doğru: Perspektifler, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı (2011). AB'ye Genel Bakış, AB Bakanlığı Yayını, Ankara, No: 2

Tarchi, Marco (2003). L'Italia Populista: Dal Qualunquismo ai Girotondi (Populist Italy: From qualunquismo to Girotondi) Bologna: Il Mulino

Tarchi, Marco (2015). L'Italia populista: Dal qualunquismo a Beppe Grillo (Populist Italy: From qualunquismo to Beppe Grillo). Bologna, Il Mulino

TC Avrupa Birliği Bakanlığı (2003). AB'ye Genel Bakış, TC Avrupa Birliği Bakanlığı Yayınları

Tekin, Fazıl (1990). Uluslararası Maliye, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları

Toksöz, Gülay (2006). Uluslararası Emek Göçü, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Ultan, Mehlika Özlem (2016). Avrupa Birliği'nde Yasadışı Göçün Önlenmesi ve Ülke Uygulamaları, Ankara, Nobel Yayınları

UNHCR (2006). The State of the World's Refugees. Human Displacement in the New Millennium. Oxford, Oxford University Press

Urhal, Ömer ve Ünal Acar (2007). Devlet–Güvenlik, İstihbarat–Terörizm, Ankara, Adalet Yayınları

Ülger, İrfan Kaya (2003). Avrupa Birliği Ansiklopedisi, İstanbul, AB-Türkiye İş birliği Derneği Yayını

Ülger, İrfan Kaya (2007). Avrupa Birliği'nin ABC'si, Ankara, Sinemis Yayınları

Ülger, İrfan Kaya (2010). Avrupa Birliği Rehberi 2011, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı

Waever, Ole (1997). Concepts of Security, Copenhag, University of Copenhagen Press

Waever, Ole, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre (1993). Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London

Wolfers, Arnold (1962). Discord and Colloboration, Baltimore, John Hopkins University Press

Yalçın, Cemal (2004). Göç Sosyolojisi, Ankara, Anı Yayınları

Yılmaz. Murat (2005). Kosova Bağımsızlık Yolunda, İstanbul, İlke Yayıncılık

Zimmerman, Klaus (2005). European Migration: What do we know?. Oxford, Oxford University Press

2. Makaleler, Bildiriler ve Diğer Basılı Yayınlar

Abiri, Elisabeth (2000). The Securitisation of Migration. Towards an Understanding of Migration Policy Changes in the 1990s – The Case of Sweden, Ph.D. Dissertation, Göteborg University

Açıkmeşe, Sinem A. (2011). "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", Uluslararası İlişkiler, Cilt: 8, Sayı: 30

Açıkmeşe, Sinem Akgül (2008). Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmalarında Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Adler, E. and Michael Barnett (1998). "A Framework for the Study of Security Communities," (Eds.) Emanuel Adler and Michael Barnett, Security Communities, Cambridge, Cambridge University Press

Adler, Emanuel (1997). "Imagined (Security) Communities: Cognitive Regions in International Relations", Millennium: Journal of International Relations, Vol.26 (2)

Adler, Emanuel (1997). "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics", European Journal of International Relations, Vol.3 (3)

Agger, Ben (1991). "Critical Theory, Postructuralism, Postmodernism, Their Sociological Relevance," Annual Review of Sociology, No:17

Ağır, Bülent Sarper (2014). "Güvenlik ve Göç Kavşağında Kosova Sorunu", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.LXIX, No.3

Akçadağ, Emine (2012). "Yasa Dışı Göç ve Türkiye", Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No.42

Aktaş, Altan (2011). "Güvenlikleştirme Yaklaşımı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm" Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1 (2)

Allievi, Stefano (1996). "Un intesa per l'Islam Italiano?" Il Mulino Settembre Ottobre

Alscher, Stefan (2005). "Knocking at the doors of "Fortress Europe" Migration and Border Control in Southern Spain and Eastern Poland", The Center for Comparative Immigration Studies, San Diego, University of California

Anamaria, C. and Maria Claudia Bogdan (2017). "Securitization Of Migration In The European Union - Between Discourse And Practical Actıon" Research And Science Today, Spring 2017, No. 1(13)

Apap, Joanna and Angelina Tchorbadjiyska (2004). "What about the Neighbors? The Impact of Schengen along the EU's External Borders," CEPS Working Document, Brussels, No. 210

Aras, Ela Gökalp (2014). "Biyopolitik Bir Nüfus Politikası Olarak Avrupa Birliği'nin Düzensiz Göç Rejimi ve Sınırlarda Ölüm Siyaseti", Nüfusbilim Dergisi / Turkısh Journal of Population Studies

Arends, J. Frederik M. (2008). "From Homer to Hobbes and Beyond – Aspects of 'Security' in the European Tradition", (eds.) Hans Günter Brauch vd., Globalization and Environmental Challenges Reconceptualizing Security in the 21st Century, Berlin, Springer-Verlag, Vol: 3

Arısoy, Alper (2010). "İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi", Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 1

Art, Robert (1993). "Security", (Ed.) Joel Krieger, The Oxford Companion to Politics of the World, New York, Oxford, Oxford University Press

Ateş, Davut (2008). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: X, Sayı:1

Balcı, M ve Ceren Ece Göcen (2018). "Legal and Political Situation of Syrian Immigrants in Turkey," Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Sayı 5

Balcı, M. ve Ceren Ece Göcen (2019). "Avrupa Birliği'nde Artan Zorluklar: Göçmen Krizi ve Irkçılık," Social Sciences Congresses, Conference Paper

Baldwin, David A. (1997). "The Concept of Security" Review of International Studies, Vol. 23

Balzacq, Thierry (2005). "The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context". European Journal of International Relations 11(2)

Balzacq, Tierry (2008). "The Policy Tools of Securitization: Information Exchange, EU Foreign and Interior Policies", JCMS, Volume 46. Number 1

Barden, G., and Tim Murphy (2007). "Law's Function in De Cive And Leviathan: A Re-Appraisal of the Jurisprudence of Thomas Hobbes", Dublin University Law Journal, (29)

Bayraklı, E. and Farid Hafez (2019). European Islamophobia Report, SETA

Baysal, B. ve Çağla Lüleci (2015). "Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi" Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt:11, Sayı: 22

Belmonte, Christina (2012). "A Comparative Analysis Of The Immigration Policy in İtaly, France, Norway, And The Role Of The European Union" HIM 1990-2015

Benedicto, Ainhoa R. and Pere Brunet (2018). "Building Walls: Fear and securitization in the European Union", Barcelona, Centre Delàs Report 35

Bigo, Didier (2002). "Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease", Alternatives: Global, Local and Political, 27 (1)

Bilgin, Pınar (2007). "Making Turkey's Transformation Possible: Claiming Security Speak, Not Securitization!", Southeast European and Black Sea Studies, Vol: 7, No. 4

Bilgin, Pınar (2008). "Critical Theory", (Der.) Paul D. Williams, Security Studies: An Introduction, New York, Routledge

Bilgin, Pınar (2010). "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları". Stratejik Araştırmalar Dergisi 8(14)

Bolaffi, Guido (1994). "L'immigrazione sottratta alla logica dell'emergenza" Il Mulino, 6/94

Bonifazi, C., Cinzia Conti and Marija Mamolo (2006). "Balkan International Migration in the 1990s", Année 2006, vol. 8, s 2

Bonifazi, C., Frank Heins, Salvatore Strozza vd., (2009). "Italy: The Italian transition from an emigration to immigration country" IDEA Working Papers, No:5

Bonifazi, Corrado (2000). "Europea Migration Policy: Questions from Italy." (Ed.) Russell King, Gabriella Lazaridis and Charlambos Tsardanidis, Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe, St. Martin's Press

Booth, Ken (1991). "Security and Emancipation", Review of International Studies 17 (4)

Bordignon, F. and Luigi Ceccarini (2013). "Five stars and a cricket: Beppe Grillo shakes Italian politics", South European Society and Politics, 18(4)

Boswell, Christina (2002). "EU Immigration and Asylum Policy: From Tampere to Laeken and Beyond," The Royal Institute of International Affairs, Briefing Paper Series, No.30

Boswell, Christina (2005). "Migration in Europe", Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration

Boswell, Christina, (2007). "Migration control in Europe after 9/11: Explaining the absence of securitization." JCMS: Journal of Common Market Studies 45.3

Brauch, Hans Günter (2008). "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", çev. Zeynep Arkan, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt.5, No:18

Broeders, Dennis (2011). "A European 'Border' Surveillance System under Construction", Huub Dijstelbloem and Albert Meijer (eds.), Migration and the New Technological Borders of Europe, London, Palgrave Macmillan

Brouwer, Evelien (2003). "Immigration, Asylum and Terrorism: A Changing Dynamic Legal and Practical Developments in the EU in Response to the Terrorist Attacks of 11.09", European Journal of Migration and Law, Vol: 4

Brouwer, Evelien (2011). "Legal Boundaries and the Use of Migration Technology", (Eds.) Huub Dijstelbloem and Albert Meijer, Migration and the New Technological Borders of Europe, London, Palgrave Macmillan

Bulli, G. and Sorina Christina Soare (2018). "Immigration and the Refugee Crisis in a New Immigration Country: The Case of Italy" Croatian And Comparative Public Administration 18(1)

Buonfino, Alessandra (2004). "Between unity and plurality: The politicization and securitization of the discourse of immigration in Europe", New Political Science, vol.26 no: 1

Buonfino, Alessandra (2004). "Politics, Discourse and Immigration as a security concern in the EU: a tale of two nations, Italy and Britain," Paper to be presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Uppsala

Buzan, B. and Ole Waever (1997). "Slippery? Contradictory? Sociologically untenable? The Copenhagen school replies", Review of International Studies, Vol. 23, No. 2

Buzan, Barry (1991). "New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century", International Affairs, Royal Institute of International Affairs, Vol. 67, No. 3

Buzan, Barry (1993). "Introduction: The Changing Security Agenda in Europe", (Eds.) Waever vd., Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London, Pinter Publishers

Buzan, Barry (2008). "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", (Çev.) Burcu Yazuz, Uluslararası İlişkiler. Cilt.5, Sayı.18

Calavita, Kitty (2005). "Italy Immigration and Asylum: From 1900 to the Present" Vol. 1. Eds. Matthew J. Gibney and Randall Hansen. ABC-CLIO

Canpolat, H. ve Hakkı Onur Arıner (2012). "Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", ORSAM, Rapor No.123, The Black Sea International, Rapor No.22

Caponio, T. and Teresa M. Cappiali (2018). "Italian Migration Policies in Times of Crisis: The Policy Gap Reconsidered" South European Society and Politics, Volume 23, Issue 1

Caporaso, James A. (2000). "Changes in the Westphalian Order: Territory, Public Authority and Sovereignty" International Studies Reviev, Vol:2 No:2

Carvalho, Joao (2012). "Bringing Politics Back In: The Impact Of Extreme-Right Parties On Immigration Policy In The Uk, France And Italy During The 2000s", Sheffield, The University of Sheffield, Doctoral Thesis

Castles, Stephen (1986). "The Guest-Worker in Western Europe - An Obituary", International Migration Review, Vol.XX, No.4

Cervi, Laura (2020). Santiago Tejedor and Mariana Alencar Dornelles, "When Populists Govern the Country: Strategies of Legitimization of Anti-Immigration Policies in Salvini's Italy" Sustainability 12, no. 23

Ceyhan, A. ve Anastassia Tsoukala (2002). "The Securitization of Migration in Western Societies: Ambivalent Discourses and Policies", Alternatives, 27(1)

Ceyhan, A., Anastassia Tsoukala (2002). "The Securitization of Migration in Western Societies: Ambivalent Discourses and Policies", Alternatives, 27(1)

Chadwick, Andrew (2000). "Studying Political Ideas: A Public Political Discourse Approach", Political Studies, Vol. 48, No. 2

Cholewinski, Ryszard (2000). "The EU Acquis on Irregular Migration: Reinforcing Security at Expense of Rights", European Journal of Migration and Law 2

Cillo, Rossana (2007). "Italy Country Report", Undocumented Worker Transitions EU Sixth Framework Programme, Contract Number: 044272,

Collantes-Celador, Gemma and Ana E. Juncos (2012). "The EU and Border Management in the Western Balkans: Preparing for European Integration or Safeguarding EU External Borders?", Southeast European and Black Sea Studies, Vol.XII, No.2

Colombo, Monica (2013). "Discourse And Politics Of Migration In Italy: The Production And Reproduction Of Ethnic Dominance And Exclusion," Journal of Language and Politics

Conway, Gordon (1997). Islamophobia: A Challenge for Us All, London, The Runnymede Trust,

Corbetta, Gloria (2014). "Italy and the Migration Crisis during the Arab Spring Managing the Flows between Humanitarian Emergency and Security Concerns", Master Thesis, University of Southern Denmark

Cosenza, Giovanna (2013). "Come comunica Grillo: Dal turpiloquio al linguaggio del corpo" (How Grillo Communicates: From the bad language to the body language). Comunicazione Politica, 1

Çetin, Elif (2012). "Exclusionary Rhetoric Expansionist Policies? Right-Wing Parties and Immigration Policy-Making in Italy", Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford, Working Paper No.95

Çiçekli, Bülent (2005). "Yasa dışı Göç, İnsan Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mücadele ve Türkiye", Polis Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı:1

De Wilde, P. and Michael Zürn (2012). "Can the Politicization of European Integration be Reversed?", Journal of Common Market Studies, 50

Dedeoğlu, Beril (2004). "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 4

DeHeer, Jan-Coen (2004). "The concept of integration in converging Dutch minority and migration policies." (Eds.) Anita Böcker, Betty de Hart & Ines Michalowski, Migration and the Regulation of Social Integration (Special issue of IMIS-Beiträge 24)

Demir, Oğuzhan Ö. ve Hakan Erdal (2010). "Yasa dışı Göç İle İlgili Kavramların Doğru Anlaşılamaması Sorunu ve Yazılı Basında Çıkan Haberler Üzerine Bir İnceleme", Polis Bilimleri Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1

Demirel, Demokaan (2018). "Lizbon Antlaşması'nın AB'nin Kurumsal Yapısına Etkileri", Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı 1

Demirtaş, Birgül (2018). "Mülteciler ve Güvenlikleştirme", (Ed) Mustafa Aydın, Güvenlik Yazıları, No:8

Diez, Thomas (2006). "Opening, Closing: 9/11 and the Debate about Migration and Security in Germany" Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Town & Country Resort and Convention Center, San Diego, California, s.21. aktaran Sühal Şemşit, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye'ye Yansımaları", Yayımlanmamış Doktora Tezi

Doty, Roxanne Lynn (1998). "Immigration and the Politics of Security", Security Studies, Vol. VIII, No.2-3

Duke, S. and Hanna Ojanen (2006). "Bridging Internal and External Security: Lessons from the European Security and Defence Policy", Journal of European Integration, Vol.XXVIII, No.5

Düvell, Franck (2006). "Irregular Migration: A Global, Historical and Economic Perspective", (Der.) Franck Düvell, Illegal Immigration in Europe, New York, Palgrave Macmillan

Ecevit, Y. A., Özgür Ünal, Selcen Öner vd., (2014). "Avrupa Parlamentosu Seçimleri ve Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi", Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Betam, Araştırma Notu, 14/167

Eker Kemal (2008). Türkiye'de Yasa dışı Göç Sorunu, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir

El-Agraa, Ali (2011). "A History of European Integration and the Evalution of the EU," The Europen Union Economics and Policies, Cambridge

Eralp, Atilla (2000). "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması" (Ed.) Atilla Eralp, Devlet, Siyaset ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İstanbul, İletişim Yayınları,

Erdenir, Burak (2010). "Islamophobia qua racial discrimination", (Ed.) Anna Triandafyllidou, Muslims in 21st Century Europe, London, Routledge

Erdoğan, Mustafa (2013). "Anayasal-Demokratik Bir Rejimde Özgürlük Ve Güvenlik" İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:12 Sayı: 24

Europen Commission (2001). Working Document, "The relationship between safeguarding internal security and complying with international protection obligations and instruments", COM (2001) 743 final, Brussels, 5 December 2001

Ewers, M. C. and Joseph M. Lewis (2008). "Risk and the Securitisation of Student Migration to the United States", Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, Vol.XCIX, No.4

Fairclough N. and Ruth Wodak (1997). "Critical Discourse Analysis." (Edt.) Tuen Van Dijk Discourse studies: A multidisciplinary introduction. Vol. 2. London, Sage Publication

Faist, Tomas (2002). "Extension du Domaine de la Lutte': international migration and security before and after 11 September 2001", International Migration Review, Vol. 36, No. 1

Fargues, P. and Christine Fandrich (2012). "Migration after the Arab Spring" MPC Research Report 2012/09, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute

Farr, Jason (2005). "Point: The Westphalia Legacy and the Modern Nations-State", International Social Slience Review, Vol:80, No:3/4

Fasani, Francesco (2009). "Country Report: Italy -Undocumented Migration: Counting the Uncountable. Data and Trends across Europe." The European Commission. Academic Search Premier

Fauser, Margit (2006). "Transnational Migration? A National Security Risk? Securitization of Migration Policies in Germany, Spain and the United Kingdom", Reports and Analyses 2/06, Warsaw: Center for International Relations

Favello, Darren (2011). "The Great Divide: The Complexities of Immigration Policy in Italy", Master's Thesis, The George Washington University

Fella, Stefano (2006). "One Step Forward or Two Steps Back ? Assessing the Italian Transition", Journal of Southern Europe and the Balkans, Vol: 8, No: 2

Ferguson, Carolyn (2011). "An Ever Closer Union? Immigration and Asylum Policy In Italy and Spain: A Tale of Two Europeanizations, Master's Thesis, Dalhousie University Halifax, Nova Scotia

Fieschi, C. James Shields and Roger Woods (2003). "Extreme Right-Wing Parties and the European Union: France, Germany and Italy", (Ed) John Gaffney, Political Parties and the European Union, New York, Routledge

Floyd, Rita (2007). "Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move", Human Security Journal, No. 5

Foot, John (1995). "The Logic of Contradiction: Migration Control in Italy and France, 1980-1993", Migration and European Integration: the Dynamics of Inclusion and Exclusion (Ed) Robert Miles, Dietrich Thränhardt, London: Pinter

Frost, Diane (2008). "Islamophobia: Examining causal links between the media and 'race hate' from below", International Journal of Sociology and Social Policy, C. 28, S. 11/12

Fukuyama, Francis (2006). "Identity, Immigration, and Liberal Democracy", Journal of Democracy, Vol: 17 No: 2

Geddes, Andrew (2007). "The Europeanization of What? Migration, Asylum and the Politics of European Integration", (Ed.) Thomas Faist and Andreas Ette, The Europeanization of National Policies and Politics of Immigration, Palgrave Macmillan, New York

Gençler, Ayhan (2005). "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı: 49

Gluhac Emina (2019). "The creation of a crisis A discourse analysis of the securitization of migration within the Council of the European Union", Bachelor Thesis, Linnaeus University

Goxha, Jeta (2016). "Migration In The Early '90s: Italy Coping With Albanian Illegal Emigration" European Scientific Journal, vol.12, No.11

Göksel, Gülay U. (2018). Integration of Immigrants and the Theory of Recognition "Just Integration", Cham Switzerland, Palgrave Macmillan

Guild, E, Sergio Carrera and Thierry Balzacq (2008). "The Changing Dynamics of Security in an Enlarged European Union", Challenge Paper, No: 12

Guild, E. and Sergio Carrera (2011). "Towards an Internal (In)security Strategy for the EU?", Centre for European Policy Studies

Gülmez, Mesut (2009). "İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Haksızlıklar," Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, Belediye-İş Sendikası Yayını

Gür, Tahir (2013). "Post- Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi'', Journal Of World Of Turks, Vol: 5(1)

Hançer, Özlem (2005). "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme: Fransa ve Almanya Örnekleri", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Hansen, Randall (2003). "Migration to Europe Since 1945: Its History and Its Lessons", The Political Quarterly, Vol: 74

Harun, Özarslan (2015). "Avrupa Birliği'nin Yasa dışı Göç Sorunu ve Yunanistan Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Haspolat, Evren (2006). "Devlet-Güvenlik İlişkisinin Değişen İçeriği: Dünyada ve Türkiye'de Özel Güvenlik" Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt 4, S.13

Hastunç, Kübra (2018). Securitization of Migration in The European Union: Effects on Turkish Migration Practices", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacettepe Üniversitesi

Humphries, Beth (2002). "From Welfare to Authoritarianism: The Role of Social Work in Immigratiıon Controls", (Ed.) Steve Cohen vd., From Immigration Contols to Welfare Controls, Routledge

Humphries, Beth (2002). "From Welfare to Authoritarianism: The Role of Social Work in Immigratiıon Controls", (Ed.) Steve Cohen From Immigration Contols to Welfare Controls, Routledge

Huntington, Samuel P. (1995). "Medeniyetler Çatışması mı?", (Der.) Murat Yılmaz, Medeniyetler Çatışması ve Samuel Huntington, İstanbul, Vadi Yayınları

Huysmans, Jef (1998). "Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agendain Europe", European Journal of International Relations, Vol 4, No 4

Huysmans, Jef (1998). "The Question of the Limit: Desecuritization and the Aesthetics of Horror in Political Realism", Millenium: Journal of International Studies, Vol: 27, No: 3

Huysmans, Jef (2000). "The European Union and the Securitization of Migration", Journal of Common Market Studies, Vol.XXXVIII, No.5

Ibrahim, Maggie (2005). "The Securitization of Migration: A Racial Discourse", International Migration, 43(5)

Ihlamur Öner, Suna Gülfer (2012). "Ulus Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler", Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, (der.) Suna Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, İstanbul İletişim Yayınları

Ioannides, I. and Gemma Collantes-Celador (2011). "The Internal–External Security Nexus and EU Police/Rule of Law Missions in the Western Balkans", Conflict, Security and Development, Vol.XI, No.4

Ivaldi, Gilles (2004). Droites populistes et extrêmes en Europe occidentale, Paris, La Documentation Française, aktaran Pierre Georges Van Wolleghem and Nicola Pasini (2020) "Is Europe's right wing turn due to immigration? Empirical evidence from Italy", De Gruyter, Open Political Science

Jackson, Richard (2007). "Constructing Enemies: 'Islamic Terrorism' in Political and Academic Discourse", Government and Opposition, Vol:42, No:3

Jacobson, Hyla (2016). "The Criminalization of Irregular Migration in Italy" Mediterranean Migration Mosaic May 13th

Joppke, Christian (2004). "The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State: Theory and Policy." British Journal of Sociology, 55(2)

Karacasulu, Nilüfer (2007). "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşaacı Yaklaşım", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 3, No. 9

Karydis, Vassilis (1998). "Criminality or criminalization of migrants in Greece? An attempt at synthesis", Vincenzo Ruggiero, et al. (Eds), The New European Criminology, London, Routledge

Karyotis, Georgios, (2007). "European Migration Policy in the Aftermath of September 11", Innovation: The European Journal of Social Science Research, Vol.XX, No.1

Kaya, Ayhan (2007). "Securitization of Migration in the West and Integration of Migrants", Istanbul Kultur University Conference on "Migration, Turkey and the EU

Kaya, Ayhan (2014). "Islamophobia", (Ed.) Jocelyne Cesari, The Oxford Handbook of European Islam, Oxford University Press

Keyman, F. ve Ahmet İçduygu (2003). "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses", Citizenship Studies, 7 (2)

Koca, Murat (2002). "AB Ülkelerinde Göç, Mülteciler ve Yabancı Uyrukluların İstihdamı", Türk İdare Dergisi, İçişleri Bakanlığı, Ankara, Sayı 436

Kolasi, Klevis (2014). "Eleştirel Teori ve Güvenlik: Kimin İçin Güvenlik?", Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi

Kolku, Zeynep (2016). "Almanya Siyasetinde Yeni Bir Oluşum: Almanya İçin Alternatif Partisi" EURO Politika, (2)

Köktaş, Arif (2000). "Avrupa Birliği'nde Polis ve Yargısal İşbirliği", Polis Bilimleri Dergisi, C.II, Sayı.5- 6

Köktaş, Arif (2011). "Sınır Güvenlik Birimi Kurma Çalışmaları", Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz

Krasner, Stephen D. (1995). "Compromising Westphalia", International Security, Vol:20 No:3

Krynen, Megan M. (2018). "Policy Responses to Migration Flows Through the Mediterranean Sea: An Analysis of European Union and Italian Policies", Honors Thesis

Kutlay, Muzaffer (2013). "Yunanistan'da Yükselen Irkçılık: Altın Şafak Fenomeni", Analist, No.34

Küçük, Mustafa (2009). "Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak", Ege Akademik Bakış, Cilt: 9, Sayı:2

Küçükşahin, A. ve Tamer Akkan (2007). "Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 5

Lee, Ewerett (1966). "A Theory of Migration", Demography, Vol.III, No.1

Leonard, Sarah (2004). "Studying Migration as a Security Issue: Conceptual and Methodological Challenges" Paper presented at the SGIR Fifth Pan-European International Conference, The Hague

Léonard, Sarah (2010). "EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices," European Security

Levinson, Amanda (2005). "Regularisation Programmes in Italy", Centre on Migration Policy and Society (COMPAS), University of Oxford

Magnani, Natalia (2007). Immigration Control In Italian Political Elite Debates: A Political Iscourse Analysis of Immigration Control Policy In A Southern European Country, Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of London, London School of Economics and Political Science

Malkara, Ferit (2017). Arap Baharı Sonrası Akdeniz'de Yaşanan Düzensiz Göçün Avrupa Birliği Kapsamında Güvenlik Boyutu Ve Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Mandacı, N. ve Gökay Özerim (2013). "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi", Uluslararası İlişkiler, C.X, Sayı.39

Martin, Allena (2013). "European Misfits: The Europeanization of National Immigration Policy in Italy and Spain", University Honors in International Studies

Mcdonnell, D. and Davide Vampa (2016). "The Italian Lega Nord" (Ed.) Reinhard Heinisch and Oscar Mazzoleni, Understanding Populist Party Organisation: The Radical Right in Western Europe, Palgrave Macmillan

McSweeney, Bill (1996). "Identity ad Security: Buzan and the Copenhagen School", Review of International Studies Vol: 22, No: 1

Mercer, Jonathan (1995). "Anarchy and Identity," International Organization Vol. 49, No. 2

Merlino, Massimo (2009). "The Italian (In)Security Package Security vs. Rule of Law and Fundamental Rights in the EU", Changing Landscape of European Liberty and Security, Research Paper No. 14

Minkenberg, Michael (2007). "Democracy and Religion: Theoretical and Empirical Observations on the Relationship between Christianity, Islam and Liberal Democracy", Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol:33, No:6

Miş, Nebi (2012). Güvenliklşetirme Teorisi ve Türkiye'de Güvenlikleştirme Siyaseti 1923-2003, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mitchell, Katharyne (2004). "Geographies of Identity: Multiculturalism Unplugged" Progress in Human Geography, 28(5)

Mitri, Tarek (2007). "Christians and Muslims: Memory, Amity and Enmities", (Ed.) Aziz al-Azmeh ve Effie Fokas, Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence, Cambridge, Cambridge University Press

Mudde, Cas (2004). "The Populist Zeitgeist", Government and Opposition, 39

Mühe, Nina (2007). Muslims in the EU: Cities Report Germany, Open Society Institute, EU Monitoring and Advocacy Program

Neal, Andrew (2009). "Securitization and risk at the EU border: the origins of Frontex", Journal of Common Market Studies, vol.47, no:2

Neal, Andrew W. (2009). "Securitization and Risk at the EU Border: The Origins of FRONTEX", JCMS Volume 47. Number 2

Nonneman W. and Julie Kaizen (2007). "Irregular Migration in Belgium and Organized Crime: An Overview", International Migration, VOL 45 NO:2

Nyman, Jonna (2013). "Securitization Theory", (Ed) Laura J. Shepherd, Critical Approaches to Security: An Introduction to Theories and Methods, New York, Routledge

Oberngruber, Bernhard (2015). "The Migration-Security Nexus In Domains Of Insecurity: A Qualitative Content Analysis Of Two Recent Eu-Policies" Master's Thesis, University of Oulu

Obiols, Raimon (2002). "The Role of the EU After September 11, A Spanish View", Challenge Europe On-Line Journal

Ovalı, Ali Şevket (2004). "Masadan Sahaya Geçiş: Yeni Güvenlik Kurgusunun Uluslararası Politikadaki Yansımaları", Avrasya Dosyası, Cilt 10, Sayı 4

Öner, Selcen (2014). "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.XIII, No.1

Özcan, M. ve Serkan Yardımcı (2004). "Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele" Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler, (Der.) İhsan Bal, Ankara, USAK Yayınları

Özdal, Barış (2008). "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Bağlamında Avrupa Birliği'nin Göç Politikası ve İstihdam Stratejisi", İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C.X, Sayı.3

Özer, M., Ömer E. Bezirgan ve İslam Vitaliyev (2014). "Göçmenlerin ve Sığınmacıların Yaşadığı Tekne Faciaları Hakkında Mülteci Ölümleri Raporu 2014", IMKANDER

Özer, Yeşim (2011). "Avrupa Birliği'nde Göç ve Sığınma Politikasının Avrupalılaşma Süreci: Lizbon Antlaşması Sonrası Durum ve Türkiye'ye Etkileri", İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 10, Cilt 10, Sayı 1

Özgür, Ergün (2012). "Genişleyen Avrupa Birliği'nin Göçmen İkilemi ve Yaşlanan İşgücü", Öneri, C.X, Sayı.38

Paoletti, Emanuela (2009). "A Critical Analysis of Migration Policies in the Mediterranean: The Case of Italy, Libya and the EU", RAMSES Working Paper, No.12

Paoletti, Emanuela (2014). "The Arab Spring and the Italian Response to Migration in 2011: Beyond the Emergency", CMS, VOL. 2, NO. 2

Papadopoulos, Apostolos G. (2011). "Migration and Security Threats in Southeastern Europe", Southeast European and Black Sea Studies, Vol.XI, No.4

Papisca, Antonio (2009). "The EU leading by example", A Europe of Achievements in a Changing World, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities

Pazarlıoğlu, Mehmet V. (2005). "İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi", Yönetim ve Ekonomi, Cilt 14, Sayı 1

Petersen, William (1958). "A General Typology of Migration", American Sociological Review, Vol: 23, No. 3

Phillips, A. and Sawitri Saharso (2008). "Guest Editorial: the Rights of Women and the Crisis of Multiculturalism", Ethnicities, 8(3)

Phinnemore, David (2016). "The European Union; Establishmend and Development," (Ed) Michelle Cini and Nieves Perez-Solorzano Borragan, European Union Politics, Oxford, Fifth Edition

Poynting, S. and Victoria Mason (2007). "The Resistible Rise of Islamophobia: Anti-Muslim Racism in the UK and Australia before 11 Sept. 2001", Journal of Sociology, Vol:43, No:1

Ramalingam, Vidhya (2012). "The Sweden Democrats: Anti-Immigration Politics under the Stigma of Racism", Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford, Working Paper No.97

Rappard, William E. (1946). "Collective Security" The Journal of Modern History, Vol:13 No:3

Ratzmann, Nora (2012). "Securitizing or Developing the European Neighbourhood? Migration Management in Moldova", Southeast European and Black Sea Studies, Vol.XII, No.2

Ravenal, Earl C. (1975). "An Autopsy of Collective Security" Political Slience Quarterly, Vol:90, No:4

Ravenstein, Emest G. (1885). "The Laws of Migration", Journal of the Royal Statistical Society, Voll II, No.2

Remuss, Nina-Louisa (2010). "Creating a European Internal Security Strategy Involving Space Applications", Space Policy, Vol.XXVI

Reyneri, Emilio (2003). "Illegal Immigration and The Underground Economy", National Europe Centre Paper No. 68, Paper presented to conference entitled The Challenges of Immigration and Integration in the European Union and Australia, 18-20 February 2003, University of Sydney

Reyneri, Emilio (2003). "The Challenges of Immigration and Integration in the European Union and Australia," National Europe Centre Paper No. 68, 18-20 University of Sydney

Richardson, J. E. and Monica Colombo (2013). "Continuity and change in anti-immigrant discourse in Italy" Journal of Language and Politics 12:2

Rommel, Inken (2017). "We are the People. Refugee Crisis and the Drag-Effects of Social Habitus in German Society." Historical Social Research, 42(4)

Rothschild, Emma (1995). "What is Security", Deadalus, Vol.124 No:3

Rumelili, B. ve Sibel Karadağ (2017). "Göç ve Güvenlik: Eleştirel Yaklaşımlar", Toplum ve Bilim

Rydgren, Jens (2008). "Immigration Sceptics, Xenophobes or Racists? Radical Right-wing Voting in Six West European Countries." European Journal of Political Research 47

Sandıklı, A. ve Bilgehan Emeklier (2012). "Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm" (Ed.) Atilla Sandıklı, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, İstanbul, Bilgesam Yayınları

Schierup, C. U., Peo Hansen and Stephen Castles (2006). Economic Miracle and Political Limbo: Italy and its Extracommunitarians", (Ed.) Carl-Ulrik Schierup, Peo Hansen and Stephen Castles. Migration, Citizenship and the European Welfare State: a European Dilemma. Oxford, Oxford University Press

Schmitd, Brian C., (1998). "Lessons From The Past Reassessing the Interwar Disciplinary History of Internatioal Relations", International Studies Quaterly, Vol: 42

Sciortino, Giuseppe (1999). "Planning in the Dark: the Evolution of Italian Immigration Control" (Ed.) Grete Brochmann and Tomas Hammar, Mechanisms of Immigration Control. A Comparative Analysis of European Regulation Policies. Oxford: Berg

Sever, H. ve Muhammed Sever (2013). "Avrupa Birliği ve Türkiye Ekseninde Yasa dışı Göç ve İltica Paradoksu: Domino Etkisi Sonrası Yaşananlar", Polis Bilimleri Dergisi, C.XV, No.2

Sever, Hanifi (2012). "Sosyal Öğrenme Teorileri Işığında Yasa dışı Göç ve Etkileri" DPUJSS, Number 32, VOL. I

Sokullu. Ebru C. (2018). "İtalyan Siyaseti, Popülizm ve Beş Yıldız Hareketi" (Ed.) Canan-Sokullu, Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye-AB İlişkileri, İstanbul: Bilgesam Yayınları

Spektorowski, Alberto (2007). "Ethnoregionalism: The Intellectual New Right and the Lega Nord", The Global Review of Ethnopolitics 2(3)

Stalker, Statham Peter (2002). "Migration Trends and Migration Policy in Europe", International Migration, Vol.XL, No.5

Sterkx, Steven (2008). "The External Dimension of EU Asylum Policy: Expanding Fortress Europe?", (Ed.) Jan Orbie, Europe's Global Role: External Policies of the European Union, Burlington, Ashgate Publishing Ltd.

Stolz, Jörg (2005). "Explaining Islamophobia. A test of four theories based on the case of a Swiss city", Swiss Journal of Sociology, 31

Stritzel, Holger (2007). "Towards Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond", European Journal of International Relations 13(3): 357-383

Subacchi, Paola (2005). "Temporary Immigration: A Viable Policy for Developed Countries", Chatham House Briefing Paper

Şirin, N. Aslı (2012). "Çabalar Sonuç Verecek mi? Avrupa Birliği'nin Ortak Bir Göç ve Sığınma Politikası Oluşturma Girişimleri", Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, (Der.) Suna Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları

Tekin, Uğur (2007). "Avrupa'ya Göç ve Türkiye", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No.37

Tesfahuney, Mekonnen (1998). "Mobility, Racism and Geopolitics", Political Geography, Vol. 17, No. 5

Thompson, Kenneth W. (1953). "Colective Security Reexamined" The American Political Science Review, Vol:47 No:3

Toepke, Utz P. (1981). "The European Economic Community - A Profile", 3 Nw. J. Int'l L. & Bus. 640

Transatlantic Trends (2010). Immigration 2010 Partners, The German Marshall Fund of the United States

Triadafilopoulos, Triadafilos (2011). "Illiberal Means to Liberal Ends? Understanding Recent Immigrant Integration Policies in Europe", Journal of Ethnic and Migration Studies Vol. 37, No. 6

Triandafyllidou, Anna (2003). "Immigration Policy Implementation in Italy: Organizational Culture, Identity Processes And Labor Market Control." Journal of Ethnic and Migration Studies 29, No. 2

Turgay, Salih (2010). "AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Sınır Güvenliği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türbedar, Erhan (2007). "Bosna'da Adalet Yerini Buldu Mu?", Stratejik Analiz Dergisi

Uğurlu, Ebru (2008). "Lizbon Antlaşması'ndan Sonra Avrupa Birliği", Avrasya Etütler Dergisi, 34/2008-2

Ullman, Richard R. (1983). "Redefining Securitiy" International Security, Vol.8, No 1

Uzunçayır, Cihan (2014). "Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, C.II, Sayı.2

Van Dijk, Tuen (2001). "Critical Discourse Analysis", (Ed.) Deborah Schiffrin and Deborah Tannen Handbook of Discourse Analysis, Malden, Blackwell Publisher

Veikou M. and Anna Triandafyllidou (2001). "Immigration Policy and Its Implementation in Italy: The State of the Art" (Ed.) Anna Triandafyllidou, Migration Pathways. A historic, Demographic and Policy Review Of Four Countries Of The European Union, Brussels, 2001

Venturini, A. and Claudia Villosio (2006). "Labour Market Effects Of Immigration Into Italy: An Empirical Analysis." International Labour Review 145, no. ½

Waever, Ole (1993). "Societal Security: The Concept", (Der) Ole Waever vd., Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe, London, Pinter Publishers

Waever, Ole (1995). "Securitization and Desecuritization", (Ed) Ronnie D. Lipschutz On Security, New York, Columbia University Press

Waever, Ole (1996). "The rise and fall of the inter-paradigm debate", (Eds.) Ken Booth ve diğ. International Theory: Positivism and Beyond, Cambridge, Cambridge University Press

Waever, Ole (2000). "The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on Post-Sovereign Security Orders" (ed.) Morten Kelstrup and Michael C. Williams, International Relations Theory And The Politics Of European Integration: Power, Security And Community, London

Waever, Ole (2003). Securitization: Taking Stock of a Research Programme in Security Studies, PIPES, Chicago, Basılmamış Konferans Tebliği

Waever, Ole (2004). "Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New "schools" in security theory and their origins between core and periphery", Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Montreal

Waever, Ole (2008a). "The Changing Agenda of Societal Security" (eds.) Hans Günter Brauch vd., Globalization and Environmental Challenges Reconceptualizing Security in the 21st Century, Berlin, Springer-Verlag, Vol: 3

Waever, Ole (2008b). "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", Çev., Birgül Demirtaş Coşkun, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18

Walt, Stephen (1991). "The Renaissance of Security Studies", International Studies Quarterly, Vol: 35, NO: 2

Weiner, Myron (1990). "Secuity, Stality and International Migration," Defense and Arms Control Studies Program, Cambridge, Center for International Studies

Williams, Michael C. (2003). "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", International Studies Quarterly, Vol: 47

Wodak, R. and Michael Meyer (2009). "Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology" (Edt.) Ruth Wodak, & Michael Meyer, Methods for Critical Discourse Analysis, London: Sage Publications

Wodak, Ruth (2001). "What CDA is About - a Summary of its History, Important Concepts and its Developments." (Eds.) Ruth Wodak and Michael Meyer, Methods for Critical Discourse Analysis. London: SAGE Publications

Wodak, Ruth (2006). "Mediation Between Discourse and Society: Assessing Cognitive Approaches in CDA", Discourse Studies, London: Sage Pulications, Vol.8

Woods, Dwayne (2014). "The Many Faces Of Populism: Diverse But Not Disparate Research", Political Sociology

Yılmaz-Elmas, F. ve Mustafa Kutlay (2011). "Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi", USAK Analiz, No.11

Yılmaz-Elmas, Fatma (2010). "Ekonomik Krizin Göçmenler Üzerindeki Etkileri: AB Örneği", Gündem Avrupa, Ed. Fatma Yılmaz Elmas, USAK Aylık Bülten

Yılmaz-Elmas, Fatma (2011). "Avrupa'da Yükselen Duvarlar Göçmenlerin Üzerine Yıkılır mı?", Analist, Sayı:5

Yılmaz-Elmas, Fatma (2016). Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkisinde Paradigma Değişimi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Zabcı, Filiz (2009). "John Locke: Liberalizmin Düşüncedeki Öncüsü" (Ed.) Mehmet Ali Ağaoğulları ve diğ., Kral-Devletten Ulus Devlete, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları

Zimmermann, Klaus F. (2005). "Introduction: What We Know About European Migration?", (Ed.) Klaus F. Zimmermann, European Migration: What Do We Know?, Oxford, Oxford University Press

Zincone, G. and Tiziana Caponio (2005). "Immigrant and immigration policy-making: The case of Italy," IMISCOE Working Paper: Country Report

Zincone, Giovanna (1998). "Illegality, Enlightenment and Ambiguity: A Hot Italian Recipe," South European Society and Politics, 3:3

Zincone, Giovanna (2006). Italian Immigrants and Immigration Policy-making: Structures, actors and practices. IMISCOE Working Papers, WP 12

Zvada, Lubomir (2018). "Securitization of the Migrant Crisis and Islamophobic Rhetoric: The 2016 Slovak Parliamentary Election", Journal of Nationalism, Memory & Language Politics, Vol. 12, No. 2

3. Elektronik Kaynaklar

6 Marzo 1998, https://web.camera.it/parlam/leggi/98040l.htm, Erişim T. 02.11.2021

Amenduni, Dino (2014). "Why so many Italians Love Beppe Grillo's Five Star Movement", The Guardian, http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/06/italians-beppe-grillo-five-star-movement Erişim T. 23.11.2021

Amnesty International, (2011). Italy: New legislation violates right to liberty for migrants, 2011 https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/07/eur300152011en.pdf Erişim. T. 06.02.2022

Anghel, S. E., Ralf Drachenberg and Stanislas de Finance (2016). The European Council and crisis management, EPRS | European Parliamentary Research Service, PE 573.283 https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/573283/EPRS_IDA%282016%29573283_EN.pdf s 13 Erişim T. 23.01.2021

Atti (2002). Del Quarto Regional Seapower Symposium, Fra Le Marine Dei Paesi Del Mediterraneo E Del Mar Nero, Venezia, 15-18 ottobre 2002, https://www.marina.difesa.it/cosa-facciamo/cooperazione-internazionale/rss_ita/rss2002/Documents/Atti_RSS_2002.pdf#search=migrazione%20clandestina Erişim T. 24.11.2021

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (2021). https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-konseyi-uye-ulkelerin-sesi-99 Erişim T. 22.01.2021

Bardakcı, Selma (2011). "Bölgesel Güvenlik ve Bölgesel Çatışma Ekseninde ASEAN Örneği" http://www.tuicakademi.org/bolgesel-guvenlik/ Erişim Tarihi: 17.11.2019

BBC News (18.06.2015). https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-33167343 Erişim T. 26.11.2021

BBC News Türkçe (2014). "Yunanistan'da Irkçı Partiye Seçim Vizesi", 12 Mayıs 2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/05/140512_yunan_sagci Erişim T. 28.04.2021

Beppe Grillo Blog (2015). https://beppegrillo.it/il-regolamento-di-dublino-va-cambiato-ora-lo-dicono-tutti-prima-solo-il-m5s/ Erişim T. 24.11.2021

Brady, Hugo (2012). "The Schengen Crisis in the Framework of the Arab Spring", Culture and Society: Migrations, Panaroma http://www.cer.org.uk/sites/default/files/schengen_arab_Spring_Dec12_IEMED.pdf Erişim T. 13.04.2020

Breitbart (2015). https://www.breitbart.com/europe/2015/09/08/hungarys-viktor-orban-sole-voice-of-sanity-in-the-eu-tells-the-truth-on-immigration/ Erişim T. 22.01.2021

Bunyan, Tony (2020). "Trevi, Europol and the European state" http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.175.888&rep=rep1&type=pdf Erişim T. 09.05.2020

Buonfino, Alessandra (2004). Securitising Migration, https://www.opendemocracy.net /en/article_1734jsp/ Erişim T. 24.11.2021

Caritas, Sintesi-Dossier (2003). Statistico Immigrazione http://www.meltingpot.org/IMG/pdf/Dossier2003_scheda.pdf Erişim T. 30.11.2021

CNN Türk (2012). "Almanya'da Sünnet Yasak, 27.06.2012 https://www.cnnturk.com/2012/dunya/06/27/almanyadan.sunnete.yasak/666655.0/index.html Erişim T. 20.12.2020

Council of the European Union (1999). "Tampere European Council Presidency Conclusions", 15- 16 October 1999, http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm# Erişim T.12.06.2020

Council of the European Union (2001). Laeken Presidency Conclusions, 14- 15 December 2001, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_18 Erişim T. 22.11.2020

Council of the European Union (2002). Seville Presidency Conclusions, 21-22 June 2002, https://www.consilium.europa.eu/media/20928/72638.pdf Erişim T. 25.11.2020

Council of the European Union (2004). Presidency Conclusions The Hauge Programme, 4-5 November 2004, Brussel, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_dat a/docs/pressdata/en/ec/82534.pdf Erişim T. 27.11.2020

Council of the European Union (2008). European Pact on Immigration and Asylum, Brussels, 24 https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13440-2008-INIT/en/pdf Erişim T. 29.11 2020

Council of The European Union (2009). The Stockholm Programme, Brussels, 2 December 2009 https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/the_stockholm_programme-an_open_and_secure_europe_en_0.pdf Erişim T. 03.12.2020

Council of the European Union (2015). Press Statement by President Donald Tusk After the Informal Meeting of Heads of State or Government. https://www.consilium.europa.eu /en/press/press-releases/2015/02/12/150212-remarkstusk-after-informal-euco/ Erişim T. 23.01.2021

Dani, Dani (2005). "Copenhagen School's approach to Security Studies," https://www.academia.edu/11354676/_Copenhagen_School_s_approach_to_Security_Studies Erişim T. 16.11.2019

Del Movimento 5 Stelle (2018). Il Programma Immigrazione, https://www.trentino5stelle.it/wp-content/uploads/2018/01/volantino_immigrazione_m5s.pdf Erişim T. 23.11.2021

Diez, Georg (2019). The Migration Crisis and the Future of Europe, https://prospect.org/world/migration-crisis-future-europe/ Erişim T. 13.04.2020

Dossier Caritas/Migrantes (2009). Agenzia Redattore Sociale, La Criminalità Degli Immigrati: Dati, Interpretazioni E Pregiudizi, https://www.redattore sociale.it/media/la_criminalita_degli_immigrati_indagine_contro_corrente_ Erişim T. 26.11.2021

Dossier Immigrazione Caritas-Migrantes (2009). Agenzia Redattore Sociale, La criminalità degli immigrati: dati, interpretazioni e pregiudizi Presentazione della ricerca – Roma, 6 Ottobre 2009, https://www.caritas.it/materiali/dossier_immigrazione/comunicato_crimin alita_immigrati_06102009.pdf Erişim T. 26.11.2021

ECRI (2019). "Annual Report of ECRI Activities Covering the Period from 1 January to 31 December 2019", March 2020, https://rm.coe.int/ecri-annual-report-2019/16809ca3e1 Erişim T. 17.04.2022

Ekathimerini Gazetesi (06.08.2012). https://www.ekathimerini.com/143693/article/ ekathimerini/news/minister-defends-immigrant-crackdown Erişim T. 22.01.2021

Erus, Reha (2011). "Schengen'e Mülteci Ayarı", Hürriyet Gazetesi, 27 Nisan 2011, http://www.hurriyet.com.tr/planet/17645705.asp Erişim T. 13.04.2020

Erus, Reha (2021). Tarihi Umuda Kaçış "Vlora" 30 Yaşında, https://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/reha-erus/tarihi-umuda-kacis-vlora-30-yasinda Erişim T. 27.10.2021

European Commission (2001). "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a common policy on illegal immigration". COM 672 final, 15 November 2011, https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0672:FIN:EN:PDF Erişim T. 07.03.2021

European Commission (2008). A Common Immigration Policy for Europe: Principles, Actions and Tools", COM/2008/0359 Final https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0359:FIN:EN:PDF Erişim T. 29.11.2020

European Commission (2010). Action Plan Implementing the Stockholm Programme, Brussels, COM(2010) https://www.statewatch.org/media/documents/news/2010/apr/eu-com-stockholm-programme.pdf Erişim T. 03.12 2020

European Commission (2011). FRONTEX And The RABIT Operations at the Greek-Turkish Border, Brussels, 2 March 2011, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_130 Erişim T. 21.03.2021

European Commission (2013). "Eu Research Disproves Link Between Immigration And Increased Crime" 17.10.2013, https://cordis.europa.eu/article/id/20635-eu-research-disproves-link-between-immigration-and-increased-crime, Erişim T. 22.12.2020

European Commission (2015). "A European Agenda on Migration".13 May 2015, COM (2015), 240 final. https://www.refworld.org/docid/555c861f4.html Erişim T. 01.02.2021

European Commission (2018). "EU-MIDIS II: Second European Union Minorities and Discrimination Survey", 3 October 2018, https://ec.europa.eu/knowledge4policy/dataset/ds00141_en Erişim T. 17.04.2022

European Commission (2019). The European Agenda on Migration https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1496 6 March 2019, Erişim T. 23.01.2021

European Council of the European Union (2021). European Union. Foreign Affairs Council configuration https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/configurations/fac/ Erişim T. 23.01.2021

European Parliament (2009). Parliamentary questions, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-7-2009-3830_GA.html?redirect Erişim T. 01.11.2021

European Parliament (2014). Parties and Elections in Europe (parties-and-elections.eu), Results of the 2014 European elections - Results by country - European Parliament (europa.eu) Erişim T 15.04.2021

European Union Presidency (2006). "Interior Minister Liese Prokop opens CoMMA Conference", Press Release, http://www.eu2006.at/en/News/Press_Releases/April/2104prokop.html, Erişim T. 22.01.2021

Eurostaat (2021b). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYAPPCTZA__custom_1442175/default/table?lang=en Erişim T. 17.01.2020

Eurostaat (2021c). https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do, Erişim T. 21.01.2021

Eurostat (2021a). https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/MIGR_ASYCTZ__custom_462102/default/table?lang=en Erişim T. 17.01.2020

Eurostat (2021d). https://ec.europa.eu/eurostat/data/database Erişim T. 21.10.2021

Finotelli, C. and Giuseppe Sciortino (2008). New Trends in Italian Immigration Policies: To change everything in order to keep everything the same (ARI), http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/ari161-2008 Erişim T. 02.11.2021

Foreign and Commonwealth Office London (2008). Consolidated Texts Of The EU Treaties As Amended By The Treaty Of Lısbon, https://assets.publishing.service.gov.uk/ government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228848/7310.pdf Erişim T. 09.12.2020

Frontex, (2004), COUNCIL REGULATION (EC) No 2007/2004 of 26 October 2004, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1513171334865&uri=CELEX:32004R2007 Erişim T. 07.03.2021

Frontex, (2021a). Migratory Routes, https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-borders-route/ Erişim T. 20.01.2021

Frontex, (2021b). Migratory Routes, https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-balkan-route/ Erişim T. 20.01.2021

Frontex, (2021c). Migratory Routes, https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/eastern-mediterranean-route/ Erişim T. 20.01.2021

Frontex, (2021d). Migratory Routes, https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/central-mediterranean-route/, Erişim T. 20.01.2021

Frontex, (2021e). Migratory Routes, https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-mediterranean-route/ Erişim T. 20.01.2020

Frontex, https://frontex.europa.eu/we-know/situational-awareness-and-monitoring/information-management/ Erişim T. 07.03.2021

Frontex, Who We Are?, https://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/origin-tasks/ Erişim T. 07.03.2021

Grant, Will (2011). BBC News, https://www.bbc.com/news/av/world-europe-13027272, Erişim T. 22.01.2021

Güler, Selin (2014). "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi: Yunanistan'da Altın Şafak Partisi Örneği" 19 Şubat 2014, s 6. https://www.academia.edu/7190735/Avrup a_da_A%C5%9F %C4%B1r%C4%B1_Sa%C4%9F%C4%B1n_Y%C3%BCkseli%C5%9Fi_Yunanistanda_Alt% C4%B1n_%C5%9Eafak_Partisi_%C3%96rne%C4%9Fi Erişim T. 28.04.2021

Horowitz, Juliana Menasce (2010). "Pew Global Attitudes Project" https://www.pewres earch.org/global/2010/01/12/widespread-anti-immigrant-sentiment-in-italy/ Erişim T. 30.11.2021

Howard, Michael (2005). We can control our borders, https://conservative-speeches.sayit.m ysociety.org/speech/600420 Erişim T. 22.01.2021

IPSOS, (2017). "Global Views on Immigration and the Refugee Crisis" https://www.ipsos. com/sites/default/files/ct/news/documents/2017-09/ipsos-global-advisor-immigration-refugee-crisis-slides_0.pdf Erişim T. 01.12.2021

İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi AREM (2003). Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti, Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticaretiyle Mücadele Araştırması Projesi, Ankara, http://www.arem.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/Arastirma_raporlari/gocmen_kacakc iligi/gocmen_kacak.pdf Erişim T. 17.02.2020

Koser, Khalid (2005). "Irregular Migration, State Security and Human Security", A Paper Prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration-GCIM https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/tp/TP5.pdf Erişim T. 17.02.2020

Lega Nord (2015). Immigrazione: Line guida generali Lega Nord (Immigration: Northern League guidelines) http://www.leganord.org/ phocadownload/documenti_politici/im migrazione/2%20-%20linea%20comune%20in%20tema%20di%20immigrazione.pdf Erişim T. 23.11.2021

Maccanico, Yasha (2010). "France Collective expulsions of Roma people undermines EU's founding principles" Statewatch Analysis https://www.statewatch.org/media/d ocuments/analyses/no-109-france-collective-expulsions-of-roma-people.pdf Erişim T. 06.02.2022

Massey, Douglas S (2003). "Patterns and Processes of International Migration in the 21st Century", Paper prepared for Conference on African Migration in Comparative Perspective https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.473.925&rep=rep1&type=pdf Erişim T. 09.02.2020

Official Journal of the European Union (2004). Council Decision of 8 June 2004 establishing the Visa Information System (VIS), 15 June 2004, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004D0512&from=GA Erişim T. 28.03.2021

Official Journal of the European Union (2013). "Regulation (EU) No 603/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013", Official Journal L180, 29 June 2013, https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:180:0001 :0030:EN:PDF Erişim T. 28.03.2021

OSCE (2008). "OSCE experts in Italy to assess situation of Roma and Sinti", Press Release, Vienna, 21 July 2008, https://www.osce.org/node/49938 Erişim T. 01.12.2021

Övgü, Pınar (2015). İtalyan Hükümetinden "Cami Karşıtı" Yasaya Karşı Hamle, 16.03.2021, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150316_ovgu_cami Erişim T. 24.11.2021

Parlamento Italiano (1998). "Disciplina dell'immigrazione e norme sulla condizione dello straniero"

Parlamento Italiano (2002). "Modifica alla normativa in materia di immigrazione e di asilo", 30 luglio 2002, https://web.camera.it/parlam/leggi/02189l.htm Erişim T. 01.11.2021

PEW Research Center, (2010). https://www.pewresearch.org/global/2010/01/12/widespread-anti-immigrant-sentiment-in-italy/ Erişim T. 30.11.2021

Saleri, Sara (2009). "Emergenze Sicurezza: un Discorso Istituzionale sull'Alterità", XXXVII Congresso dell'Associazione Italiana di Studi Semiotici Bologna, 23-25 ottobre 2009, http://www.ec-aiss.it/archivio/tipologico/atti.php Erişim T. 01.11.2021

Scotto, A. (2017). "From Emigration to Asylum Destination, Italy Navigates Shifting Migration Tides," https://www.migrationpolicy.org/article/emigration-asylum-destination-italy-navigates-shifting-migration-tides Erişim T. 02.11.2021

The Guardian (2012). "Umberto Bossi Resigns as Leader of Northern League Amid Funding Scandal", 6 Nisan 2012, http://www.theguardian.com/world/2012/apr/05/umberto-bossi-resigns-northern-league, Erişim T. 22.04.2021

Uluslararası Mülteci Hakları Derneği UMHD (2018). https://www.umhd.org.tr/2018/03/hangi-ulkede-ne-kadar-multeci-var/ Erişim T. 26.02.2020

UNCHR (2018). Central Mediterranean Route Situation, Supplementary Appeal, January - December 2018, s. 4 https://www.unhcr.org/partners/donors/5aa78775c/unhcr-2018-central-mediterranean-route-situation-supplementary-appeal-january.html Erişim T. 30.10.2021

UNHCR (2001). Asylum Applications in Industrialized Countries: 1980-1999 Population Data Unit, http://www.unhcr.org/3c3eb40f4.html Erişim T. 27.04.2020

UNHCR (2009). Asylum Levels And Trends In Industrialized Countries 2008, 24 March 2009, s 6 https://www.unhcr.org/statistics/country/49c796572/asylum-levels-trends-industrialized-countries-2008-statistical-overview.html Erişim T. 25.10.2021

UNHCR (2011). Asylum Levels And Trends In Industrialized Countries 2011, s 9 https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/4e9beaa19/asylum-levels-trends-industrialized-countries-2011-statistical-overview.html Erişim T 25.10.2021

UNHCR (2012). Asylum Levels And Trends In Industrialized Countries 2012, s 12 https://www.unhcr.org/statistics/unhcrstats/5149b81e9/asylum-levels-trends-industrialized-countries-2012.html Erişim T. 25.10.2021

United Nations (1995). World Summit for Social Development Copenhagen, https://undocs.org/A/CONF.166/9 Erişim T. 22.02.2020

Vikipedi, (2008). İtalya Genel Seçimleri, https://tr.wikipedia.org/wiki/2008_%C4%B0talya_genel_se%C3%A7imleri Erişim T. 01.11.2021

Vikipedi, (2021). https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0talya Erişim T. 18.10.2021

Yudkin, Daniel (2018). The Psychology of Authoritarian Populism: A Bird's Eye View https://www.moreincommon.com/media/5mcjfn4t/yudkin-daniel-2018-the-psychology-of-authoritarian-populism-a-bird-s-eye-view_june2018.pdf Erişim T. 24.11.2021

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE YEŞİL ENERJİNİN FİNANSMANI

Editör
Dr. Öğr. Üyesi Turgay Münyas

TESAM
Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi
Center for Economic, Political and Strategic Research

nobel

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE YEŞİL ENERJİNİN FİNANSMANI

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Turgay Münyas

Tesam Kitaplığı No.: 16
ISBN: 978-605-72521-1-1
E-ISBN: 978-605-72521-0-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Yayına Hazırlayan: TESAM
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Münyas, Turgay.
Sürdürülebilirlik ve Yeşil Enerjinin Finansmanı / Editör: Turgay Münyas
1. Basım, XII + 218 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-72521-1-1
E-ISBN: 978-605-72521-0-4
1. Sürdürülebilirlik 2. Yeşil Enerji 3. Yeşil Enerjinin Finansmanı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **İİİ**

ÖN SÖZ ..... **V**

TÜRKİYE VE YEŞİL ENERJİ TARİHİ **1**
Merve Hamzaoğlu

Giriş 1
1. Yeşil Enerji: Tanımı, Türleri, Tarihi ve Önemi 4
1.1. Yeşil Enerji Tanımı 4
1.2. Yeşil Enerjinin Türleri ve Tarihçesi 5
1.2.1. Güneş Enerjisi 8
1.2.2. Rüzgâr Enerjisi 10
2. Türkiye'de Yeşil Enerji Kaynakları: Güneş ve Rüzgâr Enerjisi 11
2.1. Türkiye'de Güneş Enerjisi 13
2.2. Türkiye'de Rüzgâr Enerjisi 16
Sonuç 18
Kaynakça 19

AVRUPA BİRLİĞİ PERSPEKTİFİNDE YEŞİL MUTABAKAT VE SINIRDA KARBON DÜZENLEMESİ **21**
Ahmet Yılmaz Ata - Dilek Tuğlu Dur

Giriş 21
1. Avrupa Yeşil Mutabakatı 23
2. Sınırda Karbon Düzenlemesi 26
3. Avrupa Birliği Yeşil Mutabakat Öncesi, Sonrası ve Olası Etkileri 27
Sonuç 32
Kaynakça 33

YEŞİL KALKINMA GÖSTERGELERİ BAKIMINDAN TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN PERFORMANSININ KARŞILAŞTIRILMASI **35**
Melike Atay Polat - Suzan Ergün

Giriş 35
1. Sürdürülebilir Kalkınmadan Yeşil Kalkınmaya 37
2. Analiz Yöntemi 40

3. Veri Seti....40
4. Ampirik Bulgular....42
Sonuç....46
Kaynakça....47

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ENERJİ İLİŞKİSİ....49
Nurbay Sey

Giriş....49
1. Kalkınma....51
1.1. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı....51
1.2. Sürdürülebilir Kalkınma'nın Hedefleri....52
2. Enerji Kaynakları....53
2.1. Sürdürülebilir ve Yenilenebilir Enerji Kavramları....54
3. Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Enerji İlişkisi....56
3.1. Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Enerji İlişkisinin Ekonomik Boyutu....56
3.2. Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Enerji İlişkisinin Sosyal Boyutu....59
3.3. Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Enerji İlişkisinin Çevresel Boyutu....62
Sonuç....64
Kaynakça....65

TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KIRSAL KALKINMA İLİŞKİSİ: BİR PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ....69
Nazan Avcu - Nihal Yayla

Giriş....69
1. İklim Değişikliği ve Kırsal Alan İlişkisi....71
2. Kırsal Alan, Kırsal Kalkınma Endeksi ve İklim Değişikliği Endeksi....73
3. Kırsal Kalkınma ve İklim Değişikliği İlişkisinin Ekonometrik Analizi....76
Sonuç....81
Kaynakça....83

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASINDA, YEŞİL FİNANSIN ROLÜ VE ETKİSİ: KAVRAMSAL AÇIDAN DEĞERLENDİRME....85
Nur Esra Bekereci

Giriş....85
1. Kavramsal Literatür....87
1.1. Çevresel Sürdürülebilirlik....87

1.2. Sürdürülebilirliğin Finansmanı: Yeşil Finans 88
1.3. Yeşil Finans Ürünleri ve Araçları 89
1.4. Yeşil Finans Neden Önemlidir? 91
1.5 Yeşil Finansmanın Zorlukları ve Fırsatları 92
2. Dünyada Yeşil Finans 94
3. Türkiye'de Yeşil Finans 97
Sonuç 98
Kaynakça 100

YEŞİL ENERJİNİN EKONOMİK BOYUTU: TÜRKİYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ 103
Ahmet Yılmaz Ata - Tuğçe Dallı

Giriş 103
1. Yeşil Enerji ve Türleri 105
2. Türkiye'de Yeşil Enerjiye Yönelik Gerçekleştirilen Uygulamalar 106
3. Yeşil Enerjide Türkiye'nin Sektörel Analizi 109
3.1. Tarım Sektörü 109
3.2. Sanayi Sektörü 111
3.3. Hizmetler Sektörü 112
Sonuç 113
Kaynakça 114

TÜRKİYE'DE ENERJİ DÖNÜŞÜMÜ: KİLOMETRE TAŞLARI VE ZORLUKLAR 117
Ahmet Arslan

Giriş 117
1. Türkiye'de Enerji Sektörünün Karşılaştığı Güçlükler Fırsatlara Dönüştürülebilir mi? 119
1.1. Türkiye'de Enerji Bileşiminin Sorunları 119
1.2. Enerjide Dışa Bağımlılık 122
1.3. Fosil Yakıt Teşvikleri: Kamu Bütçesine Yük 124
1.4. Türkiye'nin Sera Gazı Emisyonlarını Azaltma Taahhüdü 127
1.5. Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Sınırda Karbon Düzenlemeleri 134
Sonuç 137
Kaynakça 138

SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMADA YEŞİL TAHVİLİN YERİ VE ÖNEMİ 141
Aydın Gürbüz

Giriş 141
1. Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Finans 142
2. Yeşil Tahvil 147
2.1. Yeşil Tahvil Çeşitleri 148
2.2. Yeşil Tahvillerin Avantajları ve Dezavantajları 149
3. Dünya'da Yeşil Tahvil Piyasasının Mevcut Durumu 150
4. Türkiye'de Yeşil Tahvil Piyasasının Mevcut Durumu 154
4.1. Türkiye'de Yeşil Tahvil Piyasasının Geliştirilmesi İçin Yapılması Gerekenler 156
Sonuç 157
Kaynakça 158

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNDE YER ALAN MEVDUAT BANKALARININ ENTROPİ TEMELLİ ARAS YÖNTEMİ İLE FİNANSAL DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 163
Ayşegül Ertuğrul

Giriş 163
1. Literatür Taraması 165
2. Uygulama 168
2.1. Araştırmanın Amacı ve Verileri 168
2.2. Araştırmanın Yöntemi 170
2.3. Araştırmanın Bulguları 173
Sonuç 183
Kaynakça 184

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİ ALT BOYUTLARININ İSTATİSTİKSEL DEĞERLENDİRMESİ 187
A. Berrak Köten

Giriş 187
1. Kavramsal Çerçeve 189
1.1. Sürdürülebilirlik Kavramı ve Önemi 189
1.2. Bankacılık Sektöründe Sürdürülebilirlik 191
2. İstatistik Analiz 196
2.1. Örneklem 196
2.2. Veri ve Hipotezler 197

Sonuç 200
Kaynakça 202

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN BİTCOİN MADENCİLİĞİ 205
Hüseyin Demirhan - Serdar Öztürk

Giriş 205
1. Kriptopara Ekosisteminde Arz Mekanizması 206
2. Bitcoin Ekosisteminde Elektrik Kullanımı 207
3. Bitcoin Madenciliğinde Sürdürülebilirlik ve Yenilenebilir Enerji Kullanımı 210
Sonuç 215
Kaynakça 216

TÜRKİYE VE YEŞİL ENERJİ TARİHİ

Merve Hamzaoğlu

Giriş

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan enerji kullanım gereksinimi fosil kaynakların ağırlıklı olarak kullanılması ile karbon salınımı ve çevre sorunlarının artmasına sebebiyet vermektedir. Günümüzde İklim Değişikliği ve yarattığı geri döndürülemez sorunlar "sürdürülebilirlik" kavramının yoğun bir şekilde enerji alanında ele alınmasına yol açmıştır. Bu kapsamda yeşil enerji kaynakları yenilenebilir enerji kaynakları olarak önemli bir alternatiftir. Bu çalışmada yeşil enerji kaynaklarından en önemli iki tür olarak güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisinin dünya ve Türkiye'deki tarihsel akışı ele alınmaktadır. Türkiye'de 2010'lu yıllarda yasal mevzuatla bu enerji piyasalarının oluşturulup regüle edildiği ve bu kaynakların kullanımının giderek arttığı görülse de bu kaynaklar henüz fosil kaynak kullanımının durmasını sağlayacak bir verimlilik seviyesine gelememiştir. Bu kapsamda, AR-GE politikaları, iş ekosisteminde yeşil enerji kullanımı ile ilgili politika ve teşvikler yaratılmalıdır.

Dünyada Sanayi Devrimi ile enerji üretimi ortaya çıkmıştır. Elektrik üretimi ile Sanayi 2.0'ın oluşması üretim sistemlerinde bir devrim yaratırken, 1930'larda fosil kaynak tüketimi ana akım hâle gelmiştir. Fosil kaynak, yer altında milyonlarca yıl önce yaşamış bitki ve hayvanların fosilleşmiş, gömülü kalıntılarından oluşan kömür, ham petrol ve doğal gaz kaynaklarıdır (Denchak, 2022). Kökenleri nedeniyle, fosil yakıtlar yüksek karbon içeriğine sahiptir. Fosil kaynak kullanımı ile elde edilen enerji tükenebilir özelliktedir. Zira, yer altından çıkarıldıktan sonra yenilenmesi mümkün değildir ve arzı kıttır. Bu tür enerji kaynaklarına yenilenemeyen, tükenebilir ya da konvansiyonel enerji olarak adlandırılabilir. Fosil kaynaklar konvansiyonel enerji kaynaklarının bir alt sınıfıdır (Şekil 1).

Fosil yakıt kullanımı ekonomik büyüme ile paralel bir trendde ilerlemektedir (Şekil 2). Daha fazla ürettikçe daha fazla karbon emisyonu ortaya

Kaynakça

Anonim. (2021, Mayıs 7). Türkiye'de Rüzgar Enerjisinin Tarihçesi [Web log post]. Erişim tarihi: 10.10.2022, https://momentumarge.com.tr/turkiyede-ruzgar-enerjisinin-tarihcesi/

Bhattacharyya, S. C. (2016). *Energy economics: Concepts, issues, markets and governance*. Springer.

Cambridge Dictionary. (n.d.). Green energy. In *Cambridge dictionary | English dictionary, translations & thesaurus*. Erişim tarihi: 22.09.2022, https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/green-energy web sitesinden alındı.

Çanka Kılıç F. (2015). Güneş Enerjisi, Türkiye'deki Son Durumu ve Üretim Teknolojileri. *Mühendis ve Makina*, *56*(671), 28-40.

Denchak, M. (2022, Haziran 1). Fossil fuels: The dirty facts. Erişim tarihi: 23.12.2022, https://www.nrdc.org/stories/fossil-fuels-dirty-facts

EERE. (n.d.). History of hydropower. Erişim tarihi: 24.11.2022, https://www.energy.gov/eere/water/history-hydropower

EIA. (2022, Kasım 7). Nuclear power and the environment. Erişim tarihi: 12.11.2022, https://www.eia.gov/energyexplained/nuclear/nuclear-power-and-the-environment.php

EIA. (n.d.). History of U.S. wind energy. Erişim tarihi: 10.09.2022, https://www.energy.gov/eere/wind/history-us-wind-energy

Elektrik Piyasası Kanunu (28603). (2013). Erişim tarihi: 12.11.2022, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6446&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Enerji Atlası Web Sitesi. (n.d.). Güneş Enerji Santralleri. Erişim tarihi: 10.10.2022, https://www.enerjiatlasi.com/gunes/

EPA. (2022, Şubat 25). What is green power? Erişim tarihi: 13.11.2022, https://www.epa.gov/green-power-markets/what-green-power web sitesinden alındı.

Güçlüer Küpeli, D., & Güney, C. (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji ve Enerji Politikası. TMMOB 6. Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresinde sunulan bildiri, Ankara.

IHA. (2022, Ağustos 1). A brief history of hydropower. Erişim tarihi: 19.11.2022, https://www.hydropower.org/iha/discover-history-of-hydropower

Our World in Data. (2022). Energy. Erişim tarihi: 22.10.2022, https://ourworldindata.org/

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2022, Aralık 16). Elektrik. Erişim tarihi: 19.12.2022, https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (n.d.). Gepa. Erişim tarihi: 21.12.2022, https://gepa.enerji.gov.tr/MyCalculator/

T.C. Enerji ve tabii Kaynaklar Bakanlığı. (n.d.). Türkiye Rüzgar Enerjisi Potansiyeli. Erişim tarihi: 22.12.2022, https://repa.enerji.gov.tr/REPA/bolgeler/TURKIYE-GENELI.pdf

UCAR Center for Science Education. (n.d.). Predictions of future global climate | Center for science education. Erişim tarihi: 12.12.2022, https://scied.ucar.edu/learning-zone/climate-change-impacts/predictions-future-global-climate

United Nations. (2022, Kasım 4). Energy. Erişim tarihi: 14.11.2022, https://www.un.org/sustainabledevelopment/energy/

United Nations. (n.d.). Causes and effects of climate change. Erişim tarihi: 16.12.2022, https://www.un.org/en/climatechange/science/causes-effects-climate-change

US Department of Energy, EERE. (n.d.). The History of Solar. Erişim tarihi: 10.10.2022, https://www1.eere.energy.gov/solar/pdfs/solar_timeline.pdf

Wind Energy Foundation. (2020, Ekim 31). History of wind energy. Erişim tarihi: 01.10.2022, https://windenergyfoundation.org/about-wind-energy/history/

Yelmen, B., & Çakır, M. T. (2011). Yeşil Enerji Kaynakları ve Teknolojileri. *Aksaray Üniversitesi, Politeknik Dergisi,* Cilt 14, Sayı 4.

Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun (25819) (2005). Erişim tarihi: 22.10.2022, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5346&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

AVRUPA BİRLİĞİ PERSPEKTİFİNDE YEŞİL MUTABAKAT VE SINIRDA KARBON DÜZENLEMESİ

Ahmet Yılmaz Ata - Dilek Tuğlu Dur

Giriş

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, her geçen gün daha fazla çevre sorunlarına yol açarak gezegenimizin geleceğini tehdit etmeye başlamıştır. Bu olumsuz durum, hem ulusal ölçekte hem de küresel ölçekte önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Avrupa Birliği (AB) iklim değişikliği politikaları ile uzun yıllardır bu sorun ile mücadele etmekte ve sürdürülebilir yeşil dönüşüm hususunda öncülük etmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda Aralık 2019'da Avrupa Komisyonu (European Commission) tarafından gerçekleştirilen Avrupa Yeşil Mutabakat (European Green Deal) Çağrısı ile 2030 yılına kadar karbon salınımının yüzde 50 oranında azaltılması ve 2050 yılında ise sıfır karbon salınım hedefine ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu anlamda Avrupa Yeşil Mutabakatı son yılların en çok yankı uyandıran ve ilgi gören nitelikli "iklim değişikliğini azaltım" çağrısı olarak düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, AB bölgesi ve ülkeleri boyutunda, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın yeri ve önemini irdeleyerek bu teorinin nasıl uygulandığını araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda yeşil ekonomi anlayışının AB'nin siyasi, ekonomik ve ekolojik dönüşümünde ne ölçüde etkili olduğunu ortaya koyabilmek için mutabakatın altyapısını oluşturan karbon ayak izinin arka planı incelenmektedir. Çalışmada 1990-2020 döneminde AB üye ülkelerinde sera gazı emisyonunun seyri karşılaştırmalı analiz edilmiştir. Çalışma bulguları AB'nin Yeşil Mutabakat öncesinde ve sonrasında uygulamış olduğu politikalar neticesinde sera gazı emisyonunda düşüş olduğunu göstermektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın başarılı olabilmesi ve hedefe ulaşabilmesi için bu doğrultuda planlanan eylemlerin AB tarafından çok ciddi bir kararlılıkla uygulamaya koyulması şarttır.

den birisi, ekonomiyi sosyal ve politik olarak uygulanabilir bir şekilde fosil yakıtlardan sıfır karbona geçirmektir. Belirli bir bağlamda neyin amaçlandığını ve gerekli değişikliklere katkıları müzakere etmek için karar vericiler ve vatandaşlarla diyalog süreçleri de aynı derecede önemlidir.

Yeşil Mutabakat'ın uygulanması noktasında karşılaşılabilecek problemleri çözebilmek için birkaç geniş ve birbiriyle ilişkili faktörün dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekli olacaktır. AYM'nın siyasi, kurumsal, düzenleyici, idari ve bireysel düzeylerde çevresel ve iklim konularına yönelik yeni ve önemli bir tutum başlatması gerekmektedir. Aym kilit ekonomik sektörlerde yatırım değişimlerini ve iş gücü ikamesini teşvik eden verimli bir yeniden tahsis mekanizması olarak tanıtılmalıdır. AYM, şüphesiz AB ekonomisinin ve endüstrisinin tüm alanları üzerinde dolaylı veya doğrudan mali etkiyi tetikleyecektir. Dolayısıyla vatandaşlara ve şirketlere net bir yön duygusu sağlamak ve toplumun en savunmasız kesimlerinin desteklenmesini ve geride bırakılmamasını sağlayacak mekanizmaları devreye koymak gerekmektedir. Tabi ki şunu da unutmamak gerekir, uluslararası ortakların çoğu AB ile aynı amacı paylaşmadığı sürece ya üretim AB'den emisyon azaltma konusunda daha az hırslı olan diğer ülkelere aktarılacak ya da AB ekonomileri daha fazla karbon yoğun ürünleri ithal edecektir. Bu risk gerçekleşirse, küresel emisyonlarda herhangi bir azalma olmayacak ve bu durum AB'nin küresel iklim hedeflerine ulaşma çabalarını boşa çıkaracaktır.

Kaynakça

Aris, B. (2020). Europe's plan to introduce a carbon import tax is forcing Russia to go green. *bne INTELLINEWS,* Erişim Tarihi: 05.12.2022, https://www.intellinews.com/europe-s-plan-to-introduce-a-carbon-import-tax-is-forcing-russia-to-gogreen-178003/.

Braun, M. (2013). *Europeanization of environmental policy in the New Europe: Beyond conditionality.* London: Routledge.

Claeys, G., Tagliapietra, S. ve Zachmann, G. (2019). How to make the European Green Deal work. *Policy Contribution,* 13, 1-21. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/237632/1/168713524X.pdf.

Climate Action Tracker. (2022). For a comparative policy assessment, see for instance Climate Action Tracker, Erişim Tarihi: 23.12.2022, https://climateactiontracker.org.

Delivering The Green Deal. (2020). The role of a reformed European semester within a new sustainable economy strategy. Erişim Tarihi: 19.12.2022, https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/fa7f2aa6-35d3-4fa2-88b4-98e1e79356e5/Delivering%20the%20Green%20Deal%20through%20the%20European%20Semester%20-%20Final_compressed.pdf?v=63749848881.

European Commission. (2019). The European Green Deal. Erişim Tarihi: 25.11.2022, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf.

European Commission. (2020, 14 January). The European green deal investment plan and just transition mechanism explained. Erişim Tarihi: 9.12.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24.

European Commission. (2022). Delivering the European Green Deal. Erişim Tarihi: 09.12.2022, Delivering the European Green Deal (europa.eu).

European Council. (2020). Special meeting of the European Council. Erişim Tarihi: 8.12.2022, https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2022/05/30-31/.

European Environment Agency. (2022). EU-27 Greenhouse Gases Data. Erişim Tarihi: 20.12.2022, https://www-eea-europa-eu.translate.goog/data-and-maps/data/data-viewers/greenhouse-gases-viewer?_x_tr_sl=tr&_x_tr_tl=en&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=wapp.

European Environmental Bureau. (2019). For Your Information. Erişim Tarihi: 02.12.2022, eeb.org/library/for-yourinformation/.

Fetting, C. (2020, Dcember). The European Green Deal ESDN Report. Erişim Tarihi: 21.12.2022, https://www.esdn.eu/fileadmin/ESDN_Reports/ESDN_Report_2_2020.pdf .

Kirchherr, J., Reike, D. and Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127, 221-232. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S092134491730283.

Kulovesi, K. (2017). EU Emissions Trading Scheme: preventing carbon leakage before and after the Paris Agreement, In Leal-Arcas, R. ve Wouters, J. (Eds.) *Research handbook on EU energy law and policy* (pp. 417-431). Cheltenham: Edward Elgar.

Lindberg, M. B. (2019). The EU emissions trading system and renewable energy policies: Friends or foes in the European policy mix? *Politics and Governance,* 7(1), 105-123. https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/1800.

Miccinilli, M. (2020). Europe's green deal needs to effectively handle rising distributional effects. *European Energy & Climate Journal*, 9(1), 15–17. https://www.elgaronline.com/view/journals/eecj/9-1/eecj.2020.01.02.xml.

Oberthür, S. (2019). Hard or Soft Governance? The EU's Climate and Energy Policy Framework for 2030. *Politics and Governance*. 7(1), 17–27. https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/1796.

Ossewaarde, M. and Ossewaarde-Lowtoo, R. (2020). The EU's Green Deal: A third alternative to green growth and degrowth? *Sustainability*, 12(23, 1-15. https://www.mdpi.com/2071-1050/12/23/9825.

Parker, C. F., Karlsson, C. and Hjerpe, M. (2017) Assessing the European Union's global climate change leadership: from Copenhagen to the Paris Agreement. *Journal of European Integration*, 39(2), 239–252. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07036337.2016.1275608?journalCode=geui20.

Siddi, M. (2020). European Green Deal, Assessing its current state and future implementation. *FIIA Working Papers*, 114, 4-12. https://www.researchgate.net/publication/341701815_The_European_Green_Deal_Assessing_its_current_state_and_future_implementation.

Sikora, A. (2021). European Green Deal – legal and financial challenges of the climate change. *ERA Forum*, 21, 681–697. https://link.springer.com/article/10.1007/s12027-020-00637-3.

Szulecki, K. (2016). European energy governance and decarbonization policy: learning from the 2020 strategy. *Climate Policy*, 16(5), 543-547. https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14693062.2016.1181599.

Wolff, G. B. (2020, 27 Nowenber). Why border carbon adjustment is important for Europe's green deal. Erişim Tarihi: 23.12.2022, https://www.bruegel.org/2019/11/a-value-added-tax-could-reduce-carbon-leakage/.

World Bank. (2013). From Brown Growth to Green: The Economic Benefits of Climate Action. Erişim Tarihi: 20.11.2022, www.worldbank.org/ en/news/feature/2013/06/25/growing-green-europe-and-central-asia.

World Bank (2022). Development Indicators. Erişim Tarihi: 25.12.2022, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators.

YEŞİL KALKINMA GÖSTERGELERİ BAKIMINDAN TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN PERFORMANSININ KARŞILAŞTIRILMASI

Melike Atay Polat - Suzan Ergün

Giriş

2008 yılında küresel krizin ülke ekonomilerini etkilemesi sonucunda yeşil ekonomi kavramı OECD, BM Çevre Programı (UNEP) ve G20 uluslararası kuruluşlarında kullanılmaya başlanmıştır. Yeşil ekonomi çevresel kirliliği azaltmayı amaçlayan ve insan refahını artırırken temiz ve çevre dostu olan bir ekonomik yapıyı ifade etmektedir. Yeşil ekonominin uygulama alanı "Yeşil Yeni Düzen" olarak ortaya çıkarak ekonomilerin bu düzen çerçevesinde yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiştir. Yeşil Yeni Düzen çerçevesinde sürdürülebilirliğin sağlanmasına, çevresel risklerin azaltılmasına ve istihdamın artırılmasına yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde düzenlemelerle ekonomilerin dönüşüm sergilemesi beklenmektedir. Yeşil Yeni Düzenin enerjinin etkin kullanımına, CO_2 emisyonunun azalmasına ve yeni yatırımlar sonucunda yeni işlerin ortaya çıkmasına katkı sunması amaçlanmaktadır.

Kalkınma, insan toplumunun teması ve ortak arayışı iken, doğal çevre insan toplumunun hayatta kalması ve gelişmesi için temel ön koşuldur. Bu nedenle çevreyi desteklemek ile kalkınma ekonomisi arasındaki zorlukları anlamak çok önemlidir (Sun vd., 2016:52). İklim değişikliği, nüfus artışı, çevre kirliliği ve doğal kaynakların verimsiz kullanımı ve tükenmesi gibi büyüyen küresel sorunların ışığında yeşil kalkınma, küresel ekonomik ve sosyal kalkınmanın ana akım değer yönelimi hâline gelmiştir (Guo vd., 2020).

Yeşil kalkınma, ekonomik ve sosyal kalkınmayı çevre koruma ile uyumlu hâle getirmeye çalışan, küresel iklim değişikliğine yanıt olarak insanların takip etmesi gereken yenilikçi bir kalkınma modelidir. Yeşil kalkınma, doğal

lanılarak yapılan analiz bulgularında Türkiye ve AB ülkelerinin beş kümede toplanabileceği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Türkiye; İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi AB ülkeleri ile aynı grupta yer almıştır.

Brundtland Raporu'nda ifade edildiği gibi yoksulluğun ve eşitsizliğin yaygın olduğu bir dünya, her zaman ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır". Bu nedenle gerek sürdürülebilir kalkınma gerekse yeşil büyüme küresel kararlar almayı ve küresel eylemleri gerektirmektedir. Yeşil gelişimin kalitesini artırmak için ortak bir güç oluşturulmalıdır. İnovasyonu teşvik etmek ve yeşil teknolojilerin yayılmasını hızlandırmak buna katkı sağlayacaktır.

Ülkeler, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi için ulusal stratejilerini geliştirmeye devam etmelidir. Ülkeler tarafından benimsenen stratejiler ve yasal düzenlemeler, sürdürülebilir kalkınmayı yeşil ekonomi bağlamında net bir şekilde yorumlamalı ve kabul görmüş uluslararası standartlar takip edilmelidir.

Sürdürülebilir kalkınma sadece hükûmetin meselesi değil toplumun tüm kesimlerinin sorunudur ve hükûmetin, kamu çıkar gruplarının, tüketicilerin ve özel sektörün sorumluluğundadır. Bu nedenle toplumdaki tüm kesimlerin sürdürülebilir kalkınmada istenilen hedeflere ulaşılabilmesi için elini taşın altına koymaları gerekmektedir.

Kaynakça

Adams, B. (2019). *Green development: Environment and sustainability in a developing world*. Routledge.

Alpar, R. (2021). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, Ankara: Detay Yayıncılık, s.319.

Conte Grand, M. and D'Elia, V. (2018). Sustainable Development and "Green" Concepts. *Problemas del desarrollo*, *49*(192), 61-84.

Cuiyun, C., and Chazhong, G. (2020). Green development assessment for countries along the belt and road. *Journal of environmental management*, 263, 110344.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2021). *Türkiye'nin Yeşil Kalkınma Devrimi*, Ankara: Prestij Grafik.

Dale, A., and Newman, L. L. (2009). Sustainable development for some: green urban development and affordability. *Local environment*, 14(7), 669-681.

Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database.

Guo, M., Nowakowska-Grunt, J., Gorbanyov, V., and Egorova, M. (2020). Green technology and sustainable development: Assessment and green growth frameworks. *Sustainability*, 12(16), 6571.

Hynes, W., and Wang, S. (2012). Green growth and developing countries: a summary for policymakers. *Document DCD/DAC (2012)*, *27*.

Ikram, M., Ferasso, M., Sroufe, R., and Zhang, Q. (2021). Assessing green technology indicators for cleaner production and sustainable investments in a developing country context. *Journal of Cleaner Production*, 322, 129090.

Lavrinenko, O., Ignatjeva, S., Ohotina, A., Rybalkin, O., and Lazdans, D. (2019). The role of green economy in sustainable development (case study: the EU states). *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 6, 1113-1126.

Loiseau, E., Saikku, L., Antikainen, R., Droste, N., Hansjürgens, B., Pitkänen, K., and Thomsen, M. (2016). Green economy and related concepts: An overview. *Journal of Cleaner Production*, 139, 361-371.

Mikhno, I., Koval, V., Shvets, G., Garmatiuk, O., and Tamošiūnienė, R. (2021). Green economy in sustainable development and improvement of resource efficiency. *Central European Business Review (CEBR)*, 10(1), 99-113.

Parobek, J., Paluš, H., Šupín, M., and Dvorácek, J. (2017). Comparison of green growth indicators in the EU. *Proceedings of Scientific Papers-More Wood, Better Management, Increasing Effectiveness: Starting Points and Perspective*, 38-43.

Ryszawska, B. (2015). Green Economy Indicators. In M. Burchard-Dziubińska (Eds.) *Towards a Green Economy* (pp.31-52). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego: Łódź, Poland.

Sun, C., Tong, Y., and Zou, W. (2018). The evolution and a temporal-spatial difference analysis of green development in China. *Sustainable Cities and Society*, 41, 52-61.

Tulupov, A. S., Mudretsov, A. F., and Prokopiev, M. G. (2020). Sustainable green development of Russia. In *Complex Systems: Innovation and Sustainability in the Digital Age* (pp. 135-140). Springer, Cham.

UNEP (2012). Measuring Progress towards an Inclusive Green Economy. https://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Measuring_progress_towards_an_inclusive_GE_UNEP.pdf

World Bank Indicators*, https://data.worldbank.org/indicator.*

Xiao, Y., Chen, J., Wang, X., and Lu, X. (2022). Regional green development level and its spatial spillover effects: Empirical evidence from Hubei Province, China. *Ecological Indicators*, 143, 109312.

Zervas, E. (2012, December). Green growth versus sustainable development. In *Recent Advances in Energy, Environment and Economic Development, ed. Eslamian S., Proceedings of the 3rd International Conference on Development, Energy, Environment, Economics (DEEE'12), Paris, France* (pp. 399-404).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR ENERJİ İLİŞKİSİ

Nurbay Sey

Giriş

Bugünün ihtiyaçlarının gelecek kuşakların ihtiyaçlarından ödün vermeden karşılanabilmesine sürdürülebilir kalkınma denir. Sürdürülebilir kalkınma çevreye zarar vermeksizin ekonomik kalkınmanın sürekli hâle getirilmesini ifade eder. Sürdürülebilir kalkınmada temel amaç; bir yandan çevresel iyileştirmeler yaparken bir yandan da ekonomik gelişmenin sağlanarak yoksulluğun azaltılmasıdır. Sürdürülebilir enerji ise yine gelecek kuşakların kaynaklarında azalmaya sebep olmadan bugünün enerji ihtiyacının karşılanmasını ifade eder. Ekonomik faaliyetler insanların gerek temel gerek sosyal gerekse de lüks ihtiyaçlarının karşılanması için insanlığın var olduğu sürece devam etmesi gereken olgulardır. Bu anlamda sürekliliğe ihtiyaç duyan bu olguların devamlılık sağlayabilmeleri için kullandıkları girdilerin de sürekli olması gerekmektedir. Günümüzde üretim faaliyetlerinin temel girdisinin enerji olduğu düşünüldüğünde; yenilenebilir olmayan enerji kaynaklarının, üretimin devamlılığı açısından uzun vadede yeterli olmayacağı, bu noktada yenilenebilir enerji kaynaklarının öne çıktığı söylenebilir. Dolayısıyla, dar anlamda ekonomik faaliyetlerin devamı, geniş anlamda da sürdürülebilir kalkınmanın temeli; kendini yenileyen ve bu şekilde devamlı kaynak hâline gelen sürdürülebilir enerjinin varlığıdır. Bu çalışmada da başta sürdürülebilir kalkınma kavramı incelenmiş ve Birleşmiş Milletlerin 2000 yılında ortaya koyduğu Binyıl Kalkınma Hedefleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonraki kısmında ise yenilenebilir enerji kaynakları sıralanmış ve bu enerji kaynaklarının artırılmasının hangi koşullar altında mümkün olduğu tartışılmıştır. Yenilenebilir enerji kaynakların doğaya ve ekonomiye katkıları değerlendirilmiştir. Daha sonra sürdürülebilir kalkınmada sürdürülebilir enerjinin ne denli önemli olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte yenilenebilir enerjinin

resel kazanımların devam etmesi için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması gerekmektedir.

Buna karşın sürdürülebilir enerjinin ekonomik faydaları ancak orta ve uzun vadede ortaya çıkmakta, bu alanda yapılan altyapı yatırımları kısa dönemde geleneksel enerji kaynaklarından daha maliyetli olmaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın sürdürülebilir enerjiye dönüşebilmesi için kamu sektörü hem kendi yatırımlar yapmalı hem de özel sektörü bu alanda yatırıma teşvik etmelidir. Böylece yenilenebilir enerjinin toplam enerji içerisindeki payının artması sağlanabilir.

Sonuç olarak dünyada artan nüfusa bağlı olarak hem üretim hem de tüketim için enerjiye duyulan ihtiyaç günden güne artmaktadır. Bu noktada yenilenemez enerji kaynaklarının kıt oluşu ve çevreye zararları dikkate alındığında yenilenebilir enerji kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma için taşıdığı önem daha da iyi anlaşılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayı ifade eden ekonomik, sosyal ve çevresel gelişimin devamlılığının sağlanabilmesi, yani refahın sürmesi için, yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımların orta ve uzun vadede artması zorunlu hâle gelmektedir.

Kaynakça

Allard, A., Takman, J., Uddin, G., & Ahmed, A. (2018). The N-shaped environmental Kuznets curve: an empirical evaluation using a panel quantile regression approach. *Environ. Sci. Pollut. Control Ser.*(25), s. 5848-5861.

Amer, H. (2020). The impact of renewable energy consumption on the human development index in selected countries: panel analysis (1990–2015). *Int J Econ Energy Environ, 5*(4), s. 47.

Anwar, A., Siddique, M., Doğan, E., & Sharif, A. (2021). The moderating role of renewable and non-renewable energy in environment-income nexus for ASEAN countries: Evidence from Method of Moments Quantile Regression. *Renewable Energy*(164), s. 956-967.

Apergis, N., & Payne, J. (2010). Renewable energy consumption and economic growth: Evidence from a panel of OECD countries. *Energy Policy*(38), s. 656–660.

Azam, A., Rafiq, M., Shafique, M., Yuan, J., & Salem, S. (2021). Human Development Index, ICT, and Renewable Energy-Growth Nexus for Sustainable Development: A Novel PVAR Analysis. *Front. Energy Res.*(9).

Bawa, K., & Seidler, R. (2009). *Dimensions of Sustainable Development.* Oxford: Eolss Publishers.

Birleşmiş Milletler. (2016). *The Sustainable Development Goals Report.* New York.

Birleşmiş Milletler. (2022). *Human Development Index trends, 1990–2019.* Aralık 10, 2022 tarihinde https://hdr.undp.org/system/files/documents//2020statisticalannextable2pdf.pdf adresinden alındı

Cai, Y., Sam, C., & Chang, T. (2018). Nexus between clean energy consumption, economic growth and CO2 emissions. *Journal of Cleaner Production*(182), s. 1001-1011.

Chang, C., & Fang, M. (2022). Renewable energy-led growth hypothesis: New insights from BRICS and N-11 economies. *Renewable Energy*(188), s. 788–800.

Cleveland, C., Costanza, R., Hall, C., & Kaufmann, R. (1984). Energy and the U.S. economy: a biophysical perspective. *Science*(225(4665)), s. 890-897.

Dünya Bankası. (2022). *Renewable energy consumption (% of total final energy consumption).* Aralık 2, 2022 tarihinde https://data.oecd.org/energy/renewable-energy.htm adresinden alındı

Dünya Sağlık Örgütü. (2022). *Energy and health.* Aralık 12, 2022 tarihinde https://www.who.int/health-topics/energy-and-health#tab=tab_2 adresinden alındı

Feldman, M., Hadjimichael, T., Kemeny, T., & Lauren, L. (2016). The Logic of Economic Development: A Definition and Model for Investment. *Environment and Planning C: Government and Policy, 34*(1), s. 5-21.

Fetter, S. (2000). Energy 2050. *Bulletin of the Atomic Scientists, 56*(4), s. 28-39.

Fotourehchi, Z. (2017). Renewable Energy Consumption and Economic Growth: A Case Study for Developing Countries. *International Journal of Energy Economics and Policy, 7*(2), s. 61-64.

Kaewnern, H., Wangkumharn, S., Deeyaonarn, W., Yousaf, A. U., & Kongbuamai, N. (2023). Investigating the role of research development and renewable energy on human development: An insight from the top ten human development index countries 262, 12. *Energy*(262).

Kılıç, F., & Kılıç, M. (2013). Jeotermal enerji ve Türkiye. *Mühendis ve Makina*, s. 45-56.

Kraft, J., & Kraft, A. (1978). On The Relationship between Energy and GNP. *Journal of Energy and Development*(1), s. 401-403.

Kumar, M. (2019). Social, Economic, and Environmental Impacts of Renewable Energy Resources. *Wind Solar Hybrid Renewable Energy System.* içinde IntechOpen.

L.C.Hollaway. (2013). Sustainable energy production: key material requirements. In Woodhead Publishing Series in Civil and Structural Engineering.

Mehrara, M. (2007). Energy Consumption and Economic Growth: The Case of Oil Exporting Countries. *Energy Policy*(35), s. 2939-2945.

Mohtasham, J. (2015). Renewable energies. *Energy Procedia*(74), s. 1289-1297.

Moule, A. (2010). Power from plastic. *Current Opinion in Solid State & Materials Science, 14*(6), s. 23-130.

Narayan, P., & Smyth, R. (2008). Energy Consumption and Real GDP in G7 Countries: New Evidence from Panel Cointegration with Structural Breaks. *Energy Economics*(30), s. 2331-2341.

Ntanos, S., & vd. (2018). Renewable Energy and Economic Growth: Evidence. *Sustainability*(10), s. 1-13.

Odhiambo, N. (2009). Electricity Consumption and Economic Growth in South Africa: A Trivariate Causality Test. *Energy Economics*(31), s. 635-640.

Oh, W., & Lee, K. (2004). Causal Relationship Between Energy Consumption and GDP Revisited: The Case of Korea 1970–1999. *Energy Economics*(26), s. 51-59.

Our World In Data. (2022). *Energy.* Aralık 2, 2022 tarihinde https://ourworldindata.org/energy adresinden alındı

Our World In Data. (2022). *Primary energy consumption*. Ekim 25, 2022 tarihinde https://ourworldindata.org/energy adresinden alındı

Payne, J. (2009). On the dynamics of energy consumption and output in the US. *Applied Energy*(86), s. 575–577.

Pereira Jr, A., & diğerleri. (2011). Strategies to promote renewable energy in Brazil. *Renewable and sustainable energy reviews, 15*(1), s. 681-688.

Sadorsky, P. (2009). Renewable energy consumption and income in emerging economies. *Energy Policy*(37), s. 4021-4028.

Sathaye, J., Lucon, O., Rahman, A., Christensen, J., & Denton, F. (2011). Renewable Energy in the Context of Sustainable Development. University of Dayton eCommons.

Saunders, H. (2010, 26 Ekim). *Why Energy Efficiency May Not Decrease Energy Consumption.* 2022 tarihinde The Break Through: https://thebreakthrough.org/issues/energy/why-energy-efficiency-may-not-decrease-energy-consumption adresinden alındı

Shafiei, S., & Salim, R. (2014). Non-renewable and renewable energy consumption and CO2 emissions in OECD countries: a comparative analysis. *Energy Pol.*(66), s. 547-556.

Shiu, A., & Lum, P. (2003). Electricity Consumption and Economic growth in China. *Energy Policy, 32*(1), s. 47-54.

Soltani, M., & vd. (2021). Environmental, economic, and social impacts of geothermal energy systems. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*(140).

Stern, D. (1993). Energy and economic-growth in the USA – a multivariate approach. *Energy Economics, 15*(2), s. 137-150.

Vosylius, E., Rakutis, V., & Tvaronavičienė, M. (2012). Economic Growth, Sustainable Development and Energy Security Interrealtions. *journal of Security and Sustainability Issues, 2*(3), s. 5-14.

Wang, Z., Zhang, B., & Wang, B. (2018). Renewable energy consumption, economic growth and human development index in Pakistan: evidence form simultaneous equation model. *Journal of cleaner production*(184), s. 1081-1090.

WCED. (1987). *Our Common Future.* World Commission on Environment and Development (WCED). Oxford: Oxford University Press. https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/152/WCED_v17_doc149.pdf adresinden alındı

Xie, P., Zhu, Z., Hu, G., & Huang, J. (2022). Renewable energy and economic growth hypothesis: Evidence from N-11 countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja,* s. 1-21.

Zahid, A. (2008). Energy-GDP Relationship: A Casual Analysis For The Fice Countries of South Asia. *Applied Econometrics and International Development, 8*(1), s. 167-180.

TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KIRSAL KALKINMA İLİŞKİSİ: BİR PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

Nazan Avcu - Nihal Yayla

Giriş

Dünyada gerek doğal yollardan gerekse hızlı kentleşme ve sanayileşme yoluyla insan kaynaklı açığa çıkan kirletici gazların atmosferdeki tahribatı yüksek düzeylere ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak artan sıcaklıklar ve anlık hava olayları, ormanlık alanların giderek yok olmasına ve tarımsal üretimin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Hava koşullarındaki değişimleri yansıtan iklim değişikliği, bu nedenle küresel dünyada sürdürülebilir kalkınmayı tehdit eden sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Küresel ölçekte bir güvenlik sorunu olarak görülen iklim değişikliğinin farklı açılardan ele alınması insanlığın geleceğine yönelik politikalar geliştirilmesi açısından önemlidir.

İklim değişikliği, dünya üzerinde sıcaklığın artması, kentleşme ve sanayileşmeyle birlikte atmosferde kirletici emisyonların artması nedeniyle uzun vadeli sorun olmakta; doğal ve insani faaliyetlerin etkisiyle iklimde meydana gelen herhangi bir değişikliği içeren bilimsel olarak da kanıtlanmış bir olgu olarak tanımlanmaktadır (IPCC, 2007). İklim değişikliği özellikleri ve sonuçları itibariyle kalkınma çabalarıyla yakından ilişkilidir ve daha fazla eşitsizliğe, yoksulluğa yol açacak olması nedeniyle çok boyutlu küresel bir sorun olarak kabul edilmektedir.

İklim değişikliğinin etkileri tüm dünyada aynı derecede değildir (Onwuemele ve Olorunfemi, 2010). Ülkeden ülkeye, bir ekosistemden diğerine, bir bölgeden diğerine değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin uyum sağlama kapasitesi zayıf olan yoksul kesim tarafından daha fazla hissedilmesi kaçınılmazdır. Küresel ölçekte yoksulluk

madaki gelişmelerin iklim değişikliğini tetiklemesi tahmin edilen bir sonuç olmaktadır. Ayrıca illerin aldıkları göç nedeniyle daha fazla çevre kirliliğinin ortaya çıkması da iklim değişikliğine katkıda bulunmaktadır. Eğitim seviyesindeki artışların ise iklim değişikliği konusunda bilincin yükselmesine neden olacağı ve dolayısıyla alınacak tedbirlerle iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılabileceğine işaret etmektedir.

Panel nedensellik testi sonuçlarına göre ise Türkiye'de 2008-2018 döneminde belirlenen 23 ilde kırsal kalkınma ile iklim değişikliği arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yani kırsal kalkınma iklim değişikliğini etkilerken iklim değişikliği de kırsal kalkınmayı etkilemektedir. Bu karşılıklı etkileşim Türkiye'de kırsal kalkınma politikalarının acilen gözden geçirilmesi gerektiğini ve iklim değişikliği çerçevesinde kırsal kalkınma politikalarının yeniden dizayn edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kırsal kesimde denetimden uzak ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi, sadece bu bölgede değil tüm ülkede insanların yaşam kalitesini, gıdaya erişimini tehdit eder sonuçlara ulaşılmasına sebep olabilecektir.

Kaynakça

Adams, H. D., Huxman, T. E. ve Barron-Gafford, G. (2000). Temperature sensitivity of drought-induced tree mortality portends increased regional die-off under global-change-type drought. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 7063-66.

Afacan, Ö., Aydoğdu, M. ve Uşak, M. (2006). Fen Teknoloji Toplum (FTT) Dersi Tutum Ölçeği. *International Journal of Environmental and Science Educati*on, Vol 1 No: 2, pp 189 –201.

COM. (2007). *Climate Change: The Challenges For Agriculture.* European Commission Agriculture and Rural Development.

Dev, M. (2011). Climate change, rural livelihoods and agriculture (focus on food security) in Asia-Pacific region. *Indira Gandhi Institute of Development Research*.

Dube, T.ve Phiri, K. (2013). Rural Livelihoods under Stress: The Impact of Climate Change on Livelihoods in South Western Zimbabwe. *American International Journal of Contemporary Research*, 11-25.

Dumitrescu, E. I., ve Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Noncausality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 1450-1460.

Flint, C. G. ve Luloff, A. (2005). Natural Resource-Based Communities, Risk, and Disaster: An Intersection of Theories. *Society and Natural Resources*, 399-412.

IFAD. (2009). *International Fund and Agricultural Development (IFAD).* Rome, İtaly.

IPCC. (2007). *Climate Change, 2007: Impacts, adaptation and vulnerability. Working group II. Contribution to the fourth assessment report of the intergovernmental panel on climate change.* Campridge: Cambridge University Press.

Irland, L. C., Adams, D. ve Alıg, R. (2001). Assessing Socioeconomic Impacts of Climate Change on US Forests, Wood- Product Markets, and Forest Recreation. *BioScience*, 753-763.

Karl, T., Melillo, J. ve Peterson, T. (2009). *Global Climate Change Impacts In The United States.* Cambridge: Cambridge Unıversity Press.

Kumar, A. ve Sharma, P. (2013). Impact of Climate Variation on Agricultural Productivity and Food Security in Rural India. *Published in Food Security and Climate Change*.

OECD. (2021). Ekonomik ve Kalkınma İşbirliği.

Onwuemele, A., ve Olorunfemi, F. (2010). Climate Change Perceptions and Adaptation Strategies among Rural Farmers in Coastal Communities in Delta State. *Ife Research Publication in Geography*, 12-20.

Pesaran. (2008). Panel Econometric Analysis.

Q'Brien, K. ve Leichenko, R. M. (2000). Double Exposure: Assessing the Impacts of Climate Change Within the Context of Economic Globalization. *Global Environmental Change*, 221-232.

Sadashivam, T. (2010). Climate Change and Rural Development: The Challenges For Agricultural. *International Journal of Rural Studies (IJRS),* 1023-2001.

Westerlund, J. (2006). Testing for Panel Cointegration with Multiple Structural Breaks. *Oxford Bulletin Of Economics And Statistics*, 101-132.

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN SAĞLANMASINDA, YEŞİL FİNANSIN ROLÜ VE ETKİSİ: KAVRAMSAL AÇIDAN DEĞERLENDİRME

Nur Esra Bekereci

Giriş

Zamanın başlangıcından beri insan doğa ile iç içe yaşamış, üretim ve tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için doğa unsurlarından yararlanmıştır. Sanayi devrimi ve serbest piyasa ekonomisi sisteminin engelsiz gelişimi ile hızlanan üretim süreçlerinin gelişmesi, sanayi merkezlerinin büyümesi, kentleşme ve nüfus hareketleri gibi etkenler doğal çevre üzerindeki baskıyı ve bozulmayı daha da yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla doğayı yağmacı bir şekilde yönetmenin ve sömürmenin yol açtığı tehlikeler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra evrensel sanayileşme, kentleşme ve demografik yoğunlaşma süreçlerinin hızlanmasıyla daha da fark edilir hâle gelmiştir. Küreselleşen dünyanın temel ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm getirmeyen geleneksel kalkınma paradigması, 1960'larda zahmetli ve zorlu çevre sorunlarının farkına varılmasıyla ve bir süre sonra iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin ortaya çıkmasıyla yüksek sesle sorgulanır hâle gelmiştir. Bu durum o zamandan günümüze kadar sürekli zenginleştirilen sürdürülebilir kalkınma kavramının yanı sıra "yeşil ekonomi" yeşil büyüme", "yeşil yönetişim", "ekonomiyi yeşillendirme" ve "yeşil dönüşüm" gibi kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kısaca doğal kaynakların tükenmesi, doğanın ve çevrenin bozulması ve iklim değişikliğinin yarattığı tehditler dikkatleri doğanın, biyosferin ve çevresel değerlerin korunması noktasında toplamış ve doğal ekosistemlerin işleyişini eski hâline getirme ihtiyacını ön plana çıkarır hâle gelmiştir (Adamowicz, 2022: 2-3). Son 100 yılda Dünya'nın ortalama yüzey sıcaklığının yaklaşık 0,80 °C (1,4 °F) arttığı ve artışın yaklaşık üçte ikisinin son otuz yılda meydana geldiği bildirilmektedir. Küresel ısınma olarak adlandırılan bu olgunun

Kaynakça

Adamowicz, M. (2022). Green Deal, Green Growth and Green Economy as a Means of Support for Attaining the Sustainable Development Goals. Sustainability, 14(10), 5901.

Adeel-Farooq, R. M., Abu Bakar, N. A., ve Olajide Raji, J. (2018). Green field investment and environmental performance: A case of selected nine developing countries of Asia. Environmental Progress & Sustainable Energy, 37(3), 1085-1092.

Al-Sheryani, K., ve Nobanee, H. (2020). Green Finance: A Mini-Review. Available at SSRN 3538696.

Berensmann, K., ve Lindenberg, N. (2016). Green finance: actors, challenges and policy recommendations. German Development Institute/Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE) Briefing Paper, 23.

Birpınar, M. E. (2022). Turkey's strong bid for a boost in climate finance. https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/turkeys-strong-bid-for-a-boost-in-climate-finance (Accessed December, 23, 2022

Bloomberg NEF. (2022). Sustainable Debt Issuance Breezed Past $1.6 Trillion in 2021. https://about.bnef.com/blog/sustainable-debt-issuance-breezed-past-1-6-trillion-in-2021/

Chen, Y., ve Ma, Y. (2021). Does green investment improve energy firm performance?. Energy Policy, 153, 112252.

Dhungel, D., Gyawali, S., ve Jutidamrongphan, W. (2022). A Systematic Review On Green Finance A Measure For All Environmental Problems. Nveo-Natural Volatiles & Essential Oils Journal| NVEO, 2032-2042.

Ehlers, T., Mojon, B., ve Packer, F. (2020). Green bonds and carbon emissions: exploring the case for a rating system at the firm level. BIS Quarterly Review, September.

Gopalakrishnan, J. ve Priya, S. (2020). "Swot analysis of green banking in india", Mukt Shabd Journal, 9(4), pp. 67-74.

Hemanand, D., Mishra, N., Premalatha, G., Mavaluru, D., Vajpayee, A., Kushwaha, S., ve Sahile, K. (2022). Applications of intelligent model to analyze the green finance for environmental development in the context of artificial intelligence. Computational Intelligence and Neuroscience, 2022.

İslamiktisadı (2021). Yeşil Mutabakat Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınması İçin Önemli Bir Fırsat. Retrieved from https://islamiktisadi.net/2021/01/06/yesil-mutabakat-turkiyenin-surdurulebilir-kalkinmasi-icin-onemli-bir-firsat/

Khan, M. A., Riaz, H., Ahmed, M., ve Saeed, A. (2022). Does green finance really deliver what is expected? An empirical perspective. Borsa Istanbul Review, 22(3), 586-593.

Lindenberg, N. (2014). "Definition of Green Finance", German Development Institute, (April 15).

Meo, M. S., ve Abd Karim, M. Z. (2022). The role of green finance in reducing CO_2 emissions: An empirical analysis. Borsa Istanbul Review, 22(1), 169-178.

Miroshnychenko, I., Barontini, R., ve Testa, F. (2017). Green practices and financial performance: A global outlook. Journal of Cleaner Production, 147, 340-351.

Mohd, S., ve Kaushal, V. K. (2018). Green finance: a step towards sustainable development. MUDRA: Journal of Finance and Accounting, 5(1), 59-74.

Oecd, 2017. Green financing: Challenges and opportunities in the transition to a clean and climate-resilient economy. OECD Journal: Financial Market Trends, OECD Publishing, vol. 2016(2), pages 63-78.

Ozıli, P.K. (2021). Digital Finance, Green Finance and Social Finance: Is thera a Link? Financial Internet Quarterly, 17(1), 1-7.

Sachs, J. D., ve Du Toit, H.J. (2015). "Earth Calling The Financial Sector." https://www.project-syndicate.org/commentary/sustainability-finance-leaders-by-jeffrey-d-sachs-and-hendrik-j--du-toit-2015-02 (Accessed December, 19, 2022).

Sachs, J. D., Woo, W. T., Yoshino, N., ve Taghizadeh-Hesary, F. (2019). Importance of green finance for achieving sustainable development goals and energy security. In Handbook of Green Finance (pp. 3-12). Springer, Singapore.

Siedschlag, I., ve Yan, W. (2020). Green investments and firm performance (No. 672). ESRI Working Paper.

Sphera's Editorial Team, (2020). What Is Environmental Sustainability? Retrieved from https://sphera.com/glossary/what-is-environmental-sustainability/

Spinaci, S. 2021. "Green and sustainable finance", EPRS | European Parliamentary Research Service, PE 679.081, pp. 1-12. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/679081/EPRS_BRI(2021)679081_EN.pdf

Taghizadeh-Hesary, F., ve Yoshino, N. (2020). Sustainable solutions for green financing and investment in renewable energy projects. Energies, 13(4), 788.

Volz, U. (2017). On the role of central banks in enhancing green finance. United Nations Environment Programme, 17/01,

Wang, Y., ve Zhi, Q. (2016). The role of green finance in environmental protection: Two aspects of market mechanism and policies. Energy Procedia, 104, 311-316.

Wiinholt M. (2021). Qrsted green bond impact report 2021. Retrieved from https://orstedcdn.azureedge.net/-/media/annual2021/green-bond-impact-report-2021.ashx?rev=487820b00df441d7a482d884f8ca7c33

World Bank (2022). Financing the Next Generation of Green Growth and Prosperity in Turkey. Retrieved from https://www.worldbank.org/en/country/turkey/publication/Financing-the-next-generation-of-green-growth-and-prosperity-in-Turkey

World Bank Group (2022). Unlocking Green Finance in Turkey. https://www.tbb.org.tr/en/Content/Upload/Dokuman/1198/WB Turkey_Green_Finance_Report.pdf (Accessed December, 17, 2022).

Yılmaz, N. (2019). "Sürdürülebilirlik Perspektifiyle Finansa Yeni Bir Yaklaşım: Yeşil Finans ve Uygulamaları", Florya Chronicles of Political Economy, pp.139-160.

Yuan, Y. (2017). Environmental performance and financial performance of Green Mutual Fund—Evidence from China. Open Journal of Business and Management, 5(04), 680.

Zakari, A. ve Khan, I. (2021). Yeşil finansın tanıtımı: çevresel sürdürülebilirlik için bir lanet mi yoksa bir fayda mı? Energy Research Letters, 3 (Early View), 29977.

YEŞİL ENERJİNİN EKONOMİK BOYUTU: TÜRKİYE EKONOMİSİNİN SEKTÖREL ANALİZİ

Ahmet Yılmaz Ata - Tuğçe Dallı

Giriş

Toplumların kalkınmasında en önemli yapı taşlarından biri olan enerjinin temiz, ucuz ve güvenli bir biçimde temin edilmesi neredeyse tüm dünya ülkelerinin gündeminde yer alan bir konudur. Ülkeler, bir taraftan çevre kirliliği nedeniyle uluslararası hukuk düzenlemeleri geliştirirken en ucuz ve temiz yeşil enerji türleri konusunda AR-GE çalışmalarını sürdürmekte, diğer taraftan yaratılan yeni teknolojilerin pazarlanmasına girmekte, ancak ne olursa olsun enerjisiz kalmamak için enerjinin kesintisiz tedariki konusunda politik, ticari ve hatta askeri çabalar göstermektedirler. Bunların yanı sıra, "sürdürülebilir kalkınma" kavramının dünya gündeminde tüm ağırlığı ile yerini aldığı görülmekte, enerji kaynakları arasındaki rekabet sürerken yenilenebilir enerji kaynaklarının maliyeti ve geleceği tartışılmakta, enerji kaynakları açısından kıt olan ülkeler hangi enerji kaynaklarına hangi oranda öncelik verilmesi gerektiği üzerinde politikalar üretmektedir. Günümüzde, pek çok ülkede sürdürülebilir kalkınmayı sürdürülebilir enerji yolu ile elde etmeye yönelik ulusal programlar tatbik edilmesi ve belirlenmiş sürdürülebilir hedeflere ulaşmak için stratejiler geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır (Kyoto Protokolü gibi).

Yeşil enerji, doğaya zararı minimum düzeyde olan ve kendi kendini yenileyebilen kaynaklara verilen isimdir. Bu kaynaklar: rüzgâr, dalga, güneş, hidroelektrik, jeotermal ve biyokütle enerjisidir. Yeşil diğer bir deyişle, yenilenebilir enerji kaynakları, geleneksel enerji kaynaklarına göre hem daha düşük maliyetli hem de elektrik enerjisi üretiminde atmosfere karbondioksit ve sera gazı salınımı daha düşük olmaktadır.

sektöründe biyokütle ve güneş enerjisinin hizmetler sektöründe ise jeotermal enerjinin kullanıldığı gözlenmiştir. Bu sektörler genel olarak değerlendirildiğinde bu yeşil enerji kaynaklarının kullanımının da sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin geleneksel enerji kaynaklarından ziyade bu üç sektörde gerek sınırlı kullanılan biyokütle, güneş ve jeotermal enerjilerin kullanımını artırmalı gerekse de rüzgâr, hidroelektrik, hidrojen enerjilerinin de bu sektörlerde kullanımını teşvik edici önlemler almalıdır. Burada hem kamu ve özel sektöre hem de kamuoyuna düşen birtakım sorumluluklar bulunmaktadır.

Siyasi çevrenin yeşil enerji alanına yönelik yapılan yatırımlarda vergi indirimi, teşvik ve sübvansiyon gibi birtakım önlemleri artırmalıdır. Üniversitelerde de öğrencilerin çevre kirliliği, küresel ısınma gibi konulara yönelik bilincin artırılmasına yönelik sempozyum ve seminerlere yoğunluk verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

Akça, Y. & Kamacı, A. (2021). TR81 Bölgesinin Yenilenebilir Enerji Durumu. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 12(24), 400-412.

Akdoğan, D. A. (2018). *Yenilenebilir Enerjide Kamu Politikaları ve Türkiye.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Arslan, E. & Solak, A. (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Tüketiminin İthalat Üzerindeki Etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches,* 10(17), 1380-1407.

Aydoğdu, Ç. (2021). Yenilenebilir Enerji Sektöründe ve Enerji Verimliliğinde Kamusal Destekler ve Türkiye'de Yansımaları. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi,* 6(1), 52-74.

Bacak, S., Külcü, R. & Ekinci, K. (2009). Türkiye ve AB Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Kaynakları Politikaları ve Hedefler. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 5(1), 9-14.

Başçetinçelik, A, Öztürk, H. H. & Karaca, C. (2007) Türkiye'de Biyokütle Enerjisi Kullanımını Geliştirme Olanakları. IV. Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, Kayseri, 101-110.

Batmaz, T., Bayraç, H. N. & Güllü, M. (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Büyüme ve Karbon Emisyonu İlişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 645-658.

Bobat, A. & Özdemir, N. (2016). Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikaları Yenilenebilir Enerjide Yeniden Yapılanma. *Colleges*, 148.

Bekar, N. (2020). Yenilenebilir Enerji Kaynakları Açısından Türkiye'nin Enerji Jeopolitiği. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi,* 3(1), 37-54.

Canbay, Ş. (2019). Türkiye'de İktisadi Büyüme ile Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkileri. *Maliye Dergisi*, 176, 140-151.

Çalışkan, C. (2013). The Success Behind Renewable Energy: A Comparative Analysis of Germany, the United Kingdom, Brazil and Turkey. Doktora Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.

Emeksiz, C. & Fındık, M. M. (2021). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye Ölçeğinde Değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi,* Ejosat Özel Sayı 2021 (HORA), 155-164.

ETKB (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı), (2020). Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Denge Tabloları (1970-2017). Erişim adresi: https://enerji.gov.tr/enerji-isleri-genel-mudurlugu-denge-tablolari (Erişim tarihi: 18.12.2022)

Gökkuş, G. (2014). *Rüzgâr Enerjisi Üretim Sistemlerinde İzleme ve Hata Kontrol Sistemleri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Güllü, M. & Kartal, Z. (2021). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının İstihdam Etkisi. *Sakarya İktisat Dergisi,* 10(1), 36-65.

Günaydın, D. (2015). Yeşil İşler ve İşgücü Piyasasına Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 13(3), 503-525.

Gündüz, N. K. (2021). *Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının ve Teşviklerinin Ülke Gruplarına Göre Karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Hanifi, T. (2017). *Ana Sektörlerin Enerji Tüketimlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği (1972-2015).* Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

IRENA, (2022). Renewable Capacity Statistics 2022. https://www.greensolarnetwork.org/assets/attachments/dosyalar/IRENA-Yenilenebilir-Enerji-Kurulu-G%C3%BC%-C3%A7-Raporu.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2022).

Kabir, E., Kumar, P., Kumar, S., Adelodun, A. & Kim, K. H. (2018). Solar Energy: Potential and Future Prospects. *Renewable and Sustainable Energy Reviews,* 82, 894-900.

Karaca, C. (2012). *Güneş ve Rüzgâr Enerjisinden Elektrik Enerjisi Üretimi Sistemi Tasarımı.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Karagöl, İ. T. & Kavaz, İ. (2017). *Dünyada ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Analiz.* SETA: Ankara.

Kayabaşı, R. & Kaya, M. (2019). Fotovoltaik Modüllerin Atık Isılarından Termoelektrik Jeneratör ile Elektrik Üretimi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi,* 16, 310-324.

Kayişoğlu, B. & Diken, B. (2020). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kullanımının Mevcut Durumu ve Sorunları. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi,* 15(2), 61-65.

Koç, E. & Kaya, K. (2015). Enerji Kaynakları-Yenilenebilir Enerji Durumu. *Mühendis ve Makine Dergisi,* 56(668), 36-47.

Köse, İ., Genç, İ. & Demiralp, B. (2015). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Potansiyelinin İncelenmesi. *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi,* 1(1), 10-19.

Kumbur, H., Özer, Z., Özsoy, H. D. & Avcı, E. D. (2005). Türkiye'de Geleneksel ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli, Çevresel Etkilerinin Karşılaştırılması. III. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu, Mersin.

Külekçi, Ö. C. (2009). Yenilenebilir Enerji Kaynakları Arasında Jeotermal Enerjinin Yeri ve Türkiye Açısından Önemi. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi,* 1(2), 83-91.

Mucuk, M. & Uysal, D. (2009). Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. *Maliye Dergisi,* (157), 105-115.

Oral, M. (2020). Solar Energy Potential of Turkey and Evaluation of PV Applications in Local Scale: Case of Karabük Province. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE),* 42, 482-503.

Örnek, İ. & Dallı, T. (2022). Afrika'da Yenilenebilir Enerji. 42-102, Ekin Yayınevi: Bursa. (Ed. Örnek, İ.), Afrika'nın Sektörel Yapısı ve Türkiye-Afrika İlişkileri.

Özen, A., Şaşmaz, M. Ü. & Bahtiyar, E. (2015). Türkiye'de Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Bir Enerji Kaynağı: Rüzgâr Enerjisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 17(28), 85-93.

Öztürk, H. H. (2005). Tarımda Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik. Kongresi Bildiriler Kitabı, 1253-1264.

Öztürk, H. H., Yaşar, B. & Eren, Ö. (2010). Tarımda Enerji Kullanımı ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları.

Selçuk, I. İ. (2018). Türkiye Sanayi Sektörü Enerji Verimliliği: Genişletilmiş Logaritmik Ortalama Divisia Endeks Ayrıştırma Yöntemi Uygulaması. *Sosyoekonomi,* 26(37), 127-145.

Sevim, U. & Karaman, G. (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve Finansman Yöntemleri: Geçmişten Günümüze Eğilimlerin İncelenmesi. *Asya Studies*, 2(8), 97-109.

Şahin, M. Ş. & Karhan, G. (2021). *Sektörel Düzeyde Enerji Tüketimi ve Büyüme*. İksad Yayınevi: Ankara.

T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2017). Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü Raporu, 1-83.

Taşkın, O. & Vardar, A. (2016). Tarımsal Üretimde Bazı Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımı. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 179-184.

Türköz, K. & Utkulu, U. (2020). Türkiye'de Sektör-Kaynak Bazında Enerji Yapısının Doğrusal Olmayan Yöntemlerle Analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 23(43), 141-157.

Yılmaz, M. (2012). Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi,* 4(2), 33-54.

TÜRKİYE'DE ENERJİ DÖNÜŞÜMÜ: KİLOMETRE TAŞLARI VE ZORLUKLAR*

Ahmet Arslan

Giriş

Bir G20 ülkesi olarak Türkiye uzun yıllardır dünyanın en büyük 20 ekonomisinden biridir. Enerji kullanımı da elektrik kullanımı da ekonomik büyümeye paralel olarak değişmektedir. Enerji arzı ve elektrik tüketimi büyük kriz dönemleri hariç, sürekli artış göstermiştir. Yıllar içinde kişi başı göstergelerinde artış hızı yavaşlasa da kişi başı enerji kullanımı ve elektrik tüketimi büyümektedir. Enerji ihtiyacının çok büyük çoğunluğunu fosil yakıtlardan elde eden Türkiye'nin CO2 emisyonları da artmaya devam etmektedir. Türkiye net bir fosil enerji ithalatçısıdır, başka bir deyişle enerjide dışa bağımlıdır. Elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların kullanımı çarpıcı bir şekilde yükselmesine rağmen enerji bileşimi sınırlıdır. Yenilenebilir enerjinin payının çok sınırlı kalması ve Türkiye ekonomisinin doğal gaz ve petrole fazla bağımlı olması nedeniyle yenilenebilir enerji potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir. Fosil yakıt sübvansiyonları, doğal gaz ve petrol ithalatına bağımlılık ve enerji sistemindeki diğer sorunlar, acil yapısal değişikliklerin yapılması gerektiğini göstermektedir.

Türkiye'de 2021 yılında toplam birincil enerji arzı 158,2 milyon tep (ton eş değer petrol) olarak gerçekleşmiştir (OECD, 2022). Elektrik enerjisi tüketimi 2021 yılında 332,9 milyar kWh (yaklaşık 28,6 milyon tep), elektrik üretimi ise 334,7 milyar kWh olarak gerçekleşmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2022).

Türkiye ekonomisi için yapısal bir kırılma yaratan 1980'lerin liberalizasyon politikaları, özel yatırımın teşviki ve özelleştirmeler ile başlayan ye-

* Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Doktora Programında hazırlanmakta olan doktora tezinden türetilmiştir.

geçmemenin Türkiye'ye maliyeti ise giderek artacaktır. AYM ile uyumlu bir iklim politikası, emisyon azaltımına katkı beyanını yerine getirmenin sonucunda uluslararası yeşil fonlara erişimin kolaylaşmasını ve bunun yatırıma dönüşmesi neticesinde enerji verimliliğinde artışı sağlayabilecektir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin "yeşil" büyümesi mümkün olabilecektir. Türkiye'nin muazzam yenilenebilir enerji potansiyeli ile bu dönüşümü sağlaması kaçınılmazdır.

Kaynakça

Aşıcı, A. A. (2021). Avrupa Birliği'nin Sınırda Karbon Uyarlaması Mekanizması ve Türkiye Ekonomisi. *İstanbul: IPM-Mercator*.

Black, S., Parry, I., & Vernon, N. (2021). *Energy Subsidy Template*. https://www.imf.org/-/media/Files/Topics/Environment/energy-subsidies/fuel-subsidies-template-2022.ashx

Bodansky, D. (2001). International law and the design of a climate change regime. In U. Luterbacher & D. F. Sprinz (Eds.), *International relations and global climate change* (pp. 201-220). MIT Press.

Brandi, C. (2021). *Priorities for a development-friendly EU Carbon Border Adjustment (CBAM)*.

Climate Action Tracker (CAT) (2022). *Turkey Overall Rating*. Climate Action Tracker. Retrieved 29.10.2022 from https://climateactiontracker.org/countries/turkey/

Cole, M. A. (2004). Trade, the pollution haven hypothesis and the environmental Kuznets curve: examining the linkages. *Ecological economics*, *48*(1), 71-81. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2003.09.007

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı

Ember (2022). *EMBER GLOBAL ELECTRICITY REVIEW 2021*. Ember. https://ember-climate.org/insights/research/global-electricity-review-2022/

European Commission (EC) (2019) The European Green Deal, COM(2019) 640 final, 11 December. https:// ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf.

European Commission (EC) (2020). *Energy Subsidies Energy costs, taxes and the impact of government interventions on investments Final Report* E. Union.

G7 Research Group (2009). *Responsible Leadership for a Sustainable Future* http://www.g8.utoronto.ca/summit/2009laquila/2009-declaration.html

G7 Summit (2016). G7 Ise-Shima Leaders' Declaration. Retrieved 11.10.2022 from https://www.mofa.go.jp/files/000160266.pdf

G20 Research Group (2009). G20 Leaders Statement: The Pittsburgh Summit. http://www.g20.utoronto.ca/2009/2009communique0925.html

Gütschow, J., Jeffery, L., Gieseke, R., Gebel, R., Stevens, D., Krapp, M., & Rocha, M. (2021). The PRIMAP-hist national historical emissions time series (1750-2019)(v2. 3.1, updated September 2021). https://doi.org/https://doi.org/10.5281/zenodo.5494497

International Energy Agency (IEA) (2021). *Turkey 2021 Energy Policy Review*. I. E. Agency. https://iea.blob.core.windows.net/assets/cc499a7b-b72a-466c-88de-d792a9daff44/Turkey_2021_Energy_Policy_Review.pdf

International Institute for Sustainable Development (2020). *G20 Scorecard of Fossil Fuel Funding Turkey*. https://www.iisd.org/system/files/2020-11/g20-scorecard-turkey.pdf

Karanfil, F. (2009). Enerji-Büyüme-Çevre: Türkiye Üçgenin Neresinde? *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, *5*(20), 1-26.

Kızıl Voyvoda, Ö., & Voyvoda, E. (2019). Türkiye'de Enerji Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Sürecinde Hukuk Düzenlemeleri-Elektrik Sektörü. *Calisma ve Toplum*, *60*(1).

Michael, T. (2020). *Energy subsidies: Evolution in the global energy transformation to 2050* (ISBN 978-92-9260-125-6).

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2020). *Fossil Fuel Support Country Note Turkey*. https://www.oecd.org/fossil-fuels/data/

Organisation for Economic Co-operation and Development (2022a). *Primary energy supply (indicator)* https://doi.org/doi: 10.1787/1b33c15a-en

Organisation for Economic Co-operation and Development (2022b). OECD Inventory of Support Measures for Fossil Fuels. https://doi.org/10.1787/env-data-en

Republic of Türkiye (2021). *Türkiye First Nationally Determined Contribution*. UNFCC Retrieved from https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/The_INDC_of_TURKEY_v.15.19.30.pdf

Republic of Turkey Ministry of Environment and Forestry (2007). *First National Communication of Turkey on Climate Change*. Ministry of Environment and Forestry. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/turnc1%20Turkey.pdf

Republic of Turkey Ministry of Trade (2020). *Views of the Government of Turkey on The Carbon Border Adjustment Mechanism within the Framework of the Inception Impact Assessment*. Ankara: Ministry of Trade Retrieved from https://ticaret.gov.tr/data/5f901d8813b8760d9ce54aeb/AB%20Sınırda%20Karbon%20Düzenleme%20Mekanizması%20Etki%20Analizi-Ülke%20Görüşü_Ek_Turkey%20Views%20on%20CBA.pdf.pdf

SETA (2022). *Türkiye'nin Enerjisi Politikalar Stratejiler*, SETA Kitapları. İstanbul.

Stern, D. I. (2004). The rise and fall of the environmental Kuznets curve. *World development*, *32*(8), 1419-1439. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.03.004

The World Bank (2022). *World Development Indicators: Energy Imports-Turkiye* https://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CONS.ZS?locations=TR

Turkish Statistical Institute (TÜİK) (2022c). *Turkish Greenhouse Gas Inventory 1990-2020*. Turkish Statistical Institute. https://enerji.gov.tr//Media/Dizin/EVCED/tr/ÇevreVeİklim/İklimDeğişikliği/UlusalSeraGazıEmisyonEnvanteri/Belgeler/Ek-1.pdf

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2016). *Türkiye'de Sera Gazı Emisyon Ticaret Sistemi Kurulmasına Yönelik Yol Haritası*. T. C. Ç. v. Ş. Bakanlığı. https://pmrturkiye.csb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/12/Turkiyede-Sera-Gazi-Emisyon-Ticareti-Sisteminin-Kurulmasina-Yonelik-Yol-Haritasi.pdf

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018). *Türkiye'nin 7. Ulusal Bildirimi*. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Retrieved from https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/icerikler/yed-nc--ulusal-b-ld-r-m-20190909092640.pdf

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB) (2022). *Türkiye Ulusal Katkı Beyanı'nı COP27'de Açıkladı*. Retrieved 30.11.2022 from https://iklim.gov.tr/turkiye-ulusal-katki-beyani-ni-cop27-de-acikladi-haber-84

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2019). *ETKB 2019-2023 Stratejik Planı*. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/muqpM+Stratejik_Plan_2019-2023.pdf

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), (2022). *Ulusal Enerji Denge Tabloları*. Ankara: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Retrieved from https://enerji.gov.tr/eigm-raporlari

Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) (2022a). *Türkiye Elektrik Üretim-İletim 2021 Yılı İstatistikleri* https://www.teias.gov.tr/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022a). *Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2020* https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sera-Gazi-Emisyon-Istatistikleri-1990-2020-45862

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2022b). *Dış Ticaret İstatistikleri* https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) (2013). *Linyitlerin Enerji Sektöründeki Yeri (1970-2030)*.

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) (2022). *2021 Faaliyet Raporu*. T. K. İ. Kurumu. https://www.tki.gov.tr/yayinlar

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) (2022). *2021 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. T. P. A. Ortaklığı. https://www.tpao.gov.tr/file/2206/2021-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-861629db02eb5624.pdf

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) (2021). *Enerji Görünümü 2021*. T. S. K. Bankası.

Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) (2022). *2021 Faaliyet Raporu*. T. T. K. G. Müdürlüğü. http://taskomuru.net/tr/whiseezu/2022/08/TTK_2021_RAPOR.pdf

Ulueren, M. (2001). Küresel Isınma BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Dış İşleri Bakanlığı Yayınları*, *3*, 38-48.

Yeldan, E. (2022). *GSYH Büyümesi ile CO2(e) Emisyon değişim hızı birbirini yakından izlemeye devam ediyor.* Retrieved 27.12.2022 from https://twitter.com/ErincYeldan/status/1509137541886361605?s=20&t=7Dg93k6EaM4XyqMZtHw6MQ

Yeldan, E., Acar, S., & Aşıcı, A. (2020). Ekonomik Göstergeler Merceğinden Yeni İklim Rejimi. *TÜSİAD, 114ss*.

Yüksel Acı, E. (2021). Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Perspektifinden Yeşil Ekonomi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı. In F. H.Sezgin, E. Y. Acı, & R. A. Kuşçu (Eds.), *Avrupa Yeşil Mutabakatı Kapsamında Yeşil Ekonomi* (pp. 1-15). Nobel Akademik Yayıncılık.

SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMADA YEŞİL TAHVİLİN YERİ VE ÖNEMİ

Aydın Gürbüz

Giriş

Son yıllarda dünyada nüfusun artması, sıcaklıkların yükselmesi ve doğal afetlerin meydana gelmesi iklimsel sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların temel sebebi, insanoğlunun tükenmeyeceği düşüncesiyle doğal kaynakların aşırı üretim ve tüketim sürecinde yok olmasıyla başlamış ve temel konu hâline gelmiştir. Gandhi insanoğlunun bu aşırılığını "Dünya her insanın ihtiyacını karşılamaya yetecek kadarını sağlar, ancak her insanın açgözlülüğünü değil" şeklinde dile getirmiştir. Gerçekten de insan faaliyetlerinden kaynaklanan karbon emisyonları sadece iklim değişikliğindeki sorunları ortaya çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda toplumların devamlılıklarını sağlamada çeşitli olumsuz sonuçları da doğurur. Bu durumda çağımızın acil sorusu, ekolojik sistemlerin geri dönülmez değişikliklere sebebiyet vermeden sürdürülebilir ekonomik olarak nasıl zenginleşeceğimizdir. Aslında, son yıllarda küresel olarak ülkeler, çok uluslu kuruluşlar ve şirketler çevre dostu yatırımları teşvik etmek için büyük çaba sarf etmektedirler. Yine de yapılan çabalar, iklim değişikliğindeki sorunları ele almak için sürdürülebilir finansmanı karşılamakta yeterli değildir (Pham, 2016, s. 263-264).

İklim değişikliğinin azaltılması ve yaşanılabilir bir çevre için yeni finansman kaynaklarının düşünülmesi büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan finans dünyasında, yeşil yatırıma yönelik yeni finansal araçlar türetilmeye başlamıştır. Türetilen araçlar arasında yeşil projeler için umut verici ve çevresel özelliği büyük olan finansal araç yeşil tahvillerdir. Dünya Bankası, yeşil tahvili iklimle ilgili çevre projelerini desteklemek için sermaye toplamak amacıyla ihraç edilen ve gelirlerinin uygun yeşil projelerde kullanılmasını

önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Merkez Bankası dev bir adım atarak 2007 yılında çevre dostu finansal projeleri finanse etmek için dünyada ilk yeşil tahvil ihracını gerçekleştirmiştir. İlk ihraçtan sonra devletlerin, uluslararası kuruşların ve şirketlerin çevresel farkındalıklarının gelişmesiyle birlikte yatımların yönü yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğini destekleyen yeşil projelere olmuştur. İlk hikayesi 2007'de başlayan yeşil tahvillerin 2022 yılı itibariyle küresel büyüklüğü 3,5 trilyon ABD dolarını geçerek önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Yeşil tahvil ihracı, özellikle dünyanın en büyük ihraççıları olan Avrupa Birliği ve üye devletlerin desteğiyle son 10 yılda hızlı bir şekilde büyümektedir. Ancak küresel tahvil piyasalarındaki yeşil tahvilin potansiyeli hâlen yaklaşık %1 seviyelerindedir. Paris Anlaşmasının 2 °C sıcaklık hedefine ulaşılması için 2030 yılına kadar her yıl 5 trilyon ABD doları büyüklüğünde yeşil tahvil ihracına gereksinim duyulduğu uluslararası piyasalarda ifade edilmektedir. Bu kapsamda hem kamudaki hem de özel sektördeki aktörlerin yeşil tahvil ihraçlarını artırmada üzerlerine önemli roller düşmektedir.

Dünyada 23 yıllık bir geçmişe sahip yeşil tahvillerin Türkiye'deki geçmişi hâlen çok yenidir. 2016 yılında TSKP'nin ilk ihracıyla hikayesi başlayan yeşil tahviller Türkiye'deki tanınırlığını artırmaya başlamıştır. İlk ihracın ardından reel sektör tarafından ve daha sonra kamu tarafından ihraçlar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle son dönemlerde Türkiye'deki tahvil ihraçlarının yönü yeşil finansman kapsamındaki projelere yönelmiştir. İhraçların kapsamını yeşil projelerin oluşturmasındaki en büyük faktörün fosil yakıtların Türkiye'de oldukça fazla kullanılması sonucu iklimsel değişmelerin gözle görülebilir seviyelere gelmesi olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sürdürülebilir finansman kapsamında yeşil tahviller Türkiye için önemli hâle gelmektedir. Türkiye'de 2022-2030 dönemleri arasında yeşil tahvil potansiyelinin 16 milyar ABD doları olduğu ifade edilmektedir. Ancak, bu rakamın dünya piyasasının oldukça altında kaldığını söyleyebiliriz. Bu kapsamda, Türkiye'de yeşil tahvil ihraçlarının hacmini büyütmek istiyorsak bu alandaki politikalarımızı güçlendirmeli ve ülke stratejimizin içine bu konuyu dahil etmeliyiz.

Kaynakça

Al, İ. (2019). Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi: Türkiye için bir endeks önerisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 12(1), 112-124. https://doi.org/10.17218/hititsosbil.473413.

Akbank, (2021). Akbank'tan ilk sürdürülebilir sermaye benzeri tahvil ihracı. Erişim tarihi:30.12.2022, https://www.akbankinvestorrelations.com/tr/haberler/detay/Akbanktan-Ilk-Surdurulebilir-Sermaye-Benzeri-Tahvil-Ihraci/592/1508/0.

Anadolu Ajansı, (2022). Türkiye yıllık 1,8 milyar dolarlık yeşil tahvil potansiyeline sahip. Erişim tarihi: 30.12.2022, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-yillik-1-8 milyar-dolarlik-yesil-tahvil-potansiyeline sahip/2705984#:~:text=T%C3%BCrkiye%27nin%20ye%C5%9Fil%20tahvil%20potansiyelinin,y%C3%BCzde%2015%27ini%20kar%C5%9F%C4%B1layabilece%C4%9Fi%20%C3%B6ng%C3%B6r%C3%BCl%C3%BCyor.

Barbier, E.B. (2009). Rethinking the Economic Recovery: A Global Green New Deal, UNEP, 1-144. https://www.cbd.int/development/doc/UNEP-global-green-new-deal.pdf.

Bozlağan, R. (2010). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *Journal of Social Policy Conferences,* 50, 1011-1028.

Browne-Chalons, R.W. (2011). Green financing: More than a trend. Erişim tarihi: 19.12.2022, https://www.environmentalleader.com/2011/07/green-financing-more-than-a-trend/.

Ceran, E.B. (2017). Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı ve ölçümüne ilişkin bir ön çalışma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,* 46, 59-70.

Climate Bonds Initiative, (2021). Explaining green bonds. https://www.climatebonds.net/market/explaining-green-bonds.

Climate Bonds Initiative, (2022a). Erişim tarihi: 28.12.2022, https://www.climatebonds.net/2022/01/500bn-green-issuance-2021-social-and-sustainable-acceleration-annual-green-1tn-sight-market.

Climate Bonds Initiative, (2022b). Q3 2022 Market Summary. Erişim tarihi: 28.12.2022, https://www.climatebonds.net/resources/reports/q3-2022-market-summary.

Ehlers, T., and Frank, P. (2017). Green bond finance and certification. *BIS Quarterly Review September,* https://ssrn.com/abstract=3042378.

Emcompass, (2016). Mobiziling private climate Finance-Green bonds and beyond. *International Finance Corporation: IFC*, Note: 26.

Escarus, (2018). Dönüşen Dünyada fırsatları yakalamak: Sürdürülebilir finans görünümü, İstanbul, Türkiye.

Engin, E., ve Akgöz, B. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve kurumsal sürdürülebilirlik çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk kavramının değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim,* 8(1), 85-94.

Garanti Bankası, (2019). Garanti BBVA'dan 50 milyon ABD Doları değerinde yeşil bono ihracı. Erişim tarihi: 30.12.2022, https://assetsgarantibbva.com/assets/pdf/tr/basin_bulteni/2019/1220 GarantiBBVA_YesilBono_BB.pdf.

Hachenberg, B., and Schiereck, D. (2018). Are green bonds priced differently from conventional bonds?. *J Asset Manag,* 19, 371–383. https://doi.org/10.1057/s41260-018-0088-5.

ICMA, (2021), Green bond principles voluntary process guidelines for issuing green bonds. Erişim tarihi: 26.12.2022, https://www.icmagroup.org/assets/documents/Sustainable-finance/2022-updates/Green-Bond-Principles_June-2022-280622.pdf.

Jha, B., ve Bakhshi, P. (2019). Green finance: Fostering sustainable development in India. *International Journal of Recent Technology and Engineering,* 8(4), 3798-3801. https://doi.org/10.35940/ijrte.D8172.118419.

Jones, L. (2022). Green bond market hits USD2tn milestone at end of Q3. Erişim tarihi: 25.12.2022, https://www.climatebonds.net/2022/11/green-bond-market-hits-usd2tn-milestone-end-q3-2022.

Kaminker, C., and Stewart, F. (2012). *The role of institutional investors in financing clean energy.* OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No.23, OECD Publishing.

Kandır, S.Y., ve Yakar, S. (2017). Yeşil tahvil piyasaları: Türkiye'de yeşil tahvil piyasasının geliştirilmesi için önerileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 26 (2), 159-175.

Kuloğlu, E., ve Öncel, M. (2015). Yeşil finans uygulaması ve Türkiye'de uygulanabilirliği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(2), 2-19.

Nemli, E. (1998). Sürdürülebilirlik kalkınma ve işletmelerin rolü. *Öneri Dergisi,* 2(9), 287-294. https://doi.org/10.14783/maruoneri.681746.

OECD, (2015). Green bonds Mobilising the debt capital markets for a low-carbon. Erişim tarihi: 25.12.2022, https://www.oecd.org/environment/cc/Green%20bonds%20PP%20%5Bf3%5D%20%5Blr%5D.pdf.

Özçağ, Y., ve Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma anlayışında yeni bir boyut: Yeşil Ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(2), 303-324. https://doi.org/10.18026/cbusos.85473.

Pearce, D., Markandya, A., and Barbier, E.D. (1989). *Blueprint of a green economy*. London:Earthscan Publications.

Pezzey, J.C.V. (1989). Sustainability constraints versus "Optimality" versus intertemporal concern, and axioms versus data. *Land Economics,* 73(4), 448-466. https://www.jstor.org/stable/3147239.

Pham, L. (2016). Is it risky to go green? A volatility analysis of the green bond market. *Journal of Sustainable Finance and Investment,* 6(4), 263–291. http://dx.doi.org/10.1080/20430795.2016.1237244.

Ren, X. (2022). Comprehensive evaluation model of rural financial ecological environment under the background of sustainable development. *Sustainable Energy Technologies and Assessments.* https://doi.org/10.1016/j.seta.2022.102899.

Rönesans, (2018). Rönesans sağlık yatırım Elazığ şehir hastanesini Türkiye'nin ilk Baa2 ratingli proje bonosu ihracı ile finanse etti. Erişim tarihi: 30.12.2022, https://ronesans.com/wp-content/uploads/2018/10/Elaz%C4%B1%C4%9F-Bas%C4%B1n-B%C3%BClteni_TR.pdf.

Shen, Y., Su, Z.W., Malik, M.Y., Umar, M., Khan, Z., and Khan, M. (2021). Does green investment, financial development and natural resources rent limit carbon emissions? A provincial panel analysis of China. *The Science of the Total Environment,* 755, 142538. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.142538.

Şenbayram, E.A. (2022). Sürdürülebilir kalkınma perspektifinden yeşil finans. *Social Sciences Research Journal,* 11 (3), 399-409.

Tolliver, C., Ryota Keeley, A., and Managi, S. (2020). Drivers of green bond market growth: The importance of Nationally Determined Contributions to the Paris Agreement and implications for sustainability. *Journal of Cleaner Production,* 244, 118643. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118643.

TSKB, (2016). Türkiye'nin ilk yeşil tahvili TSKB'den. Erişim tarihi 30.12.2022, https://www.tskb.com.tr/hakkimizda/bizi-taniyin/haberler/turkiyenin-ilk-yesil-tahvili-tskbden.

Umar, M., Ji, X., Kirikkaleli, D., Shahbaz, M., and Zhou, X. (2020). Environmental cost of natural resources utilization and economic growth: Can China shift some burden through globalization for sustainable development?. *Sustainable Development,* 28, 1678–1688. https://doi.org/10.1002/sd.2116.

UNEP, (2016). Definitions and concepts, Background note, *Inquiry Working Paper*, 16(13), 1-18. https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/10603/definitions_concept.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Yavuz, V.A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(14), 63-86.

YDA, (2017). YDA 2017 faaliyet raporu. Erişim tarihi: 30.12.2022, https://www.yda.com.tr/wp content/uploads/2018/05/YDA_2017_faaliyet_raporu.pdf.

Yücel, M.A, (2022). Türkiye'de yeşil tahvil piyasasının bilinirliğinin artırılması projesi bilgilendirme toplantısını düzenledik. Erişim tarihi: 30.12.2022, https://www.s360.com.tr/S360MagDetail?postid=3e516e94-7a7e-40ce-9f0b-d245151fde5f.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİNDE YER ALAN MEVDUAT BANKALARININ ENTROPİ TEMELLİ ARAS YÖNTEMİ İLE FİNANSAL DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayşegül Ertuğrul

Giriş

Sürdürülebilirlik kurumlar açısından son derece önemli olmakla birlikte, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için destekleyici bir rol oynamaktadır. Ekonominin desteklenmesinde en önemli görev finansal sistemin önemli unsuru olan bankalar tarafından sağlanmaktadır. Bankalar reel sektörün sağlıklı bir şekilde gelişimi için tasarrufları kaynaklara dönüştüren önemli bir aracı görevinde ve yatırımların finansmanı konusunda da sürdürülebilirlik alanına yönelik çalışmalara destek sunarlar. Sürdürülebilirlik günümüzde bir rekabet aracı olarak kullanılmakta ve işletmeler tarafından hazırlanan raporlarda Sürdürülebilirlik Endeksinin oluşmasında önemli bir yol gösterici olmaktadır Sürdürülebilirlik endeksine dahil olan bankalar sistem içerisinde rekabet gücü yüksek olan işletmeler olarak düşünülmekte ve bir çok çalışmaya konu olmuşlardır. Bu çalışmanın amacı Sürdürülebilirlik endeksinde yer alan mevduat bankalarının finansal performanslarının ve başarı sıralamalarının çok kriterli karar verme tekniklerinden olan Entropi temelli ARAS yöntemi ile değerlendirilmesidir. Çalışmada 5 adet mevduat bankası analize dahil edilmiş, 2021:12 ve 2022:09 dönemlerine ait 6 finansal oran kullanılmıştır (Toplam Krediler/Toplam Aktifler, Takipteki Krediler/Toplam Aktifler, Alınan Krediler/Toplam Aktifler, Aktif Kârlılığı, Sermaye Yeterlilik Oranı, Net Faiz Marjı). Entropi yöntemi ile grup içerisindeki en yüksek ağırlığa sahip kriter belirlenmiş ve her iki dönem için de ağırlığı en yüksek kriterin Toplam Krediler/Toplam Aktifler olduğu görülmüştür. ARAS yöntemi ile endekse dahil olan bankalar içerisinde 2021:12 ve 2022:09 dö-

Sonuç olarak sürdürülebilirlik endeksinde yer alan bankaların sayılarının ve kamu bankalarının sürdürülebilirlik çalışmalarını arttırmaları gerek finansal sektörü gerekse de reel sektörü pozitif yönde etkileyecektir. Yapılan çalışma, bankaların sürdürülebilirlik endeksine dâhil edilmeleri ile performans sıralamalarının nasıl değişeceği ve endekse dâhil edilmelerinin sisteme sağlayacakları faydalar şeklinde geliştirilebilmesi açısından da önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akbulut, O. Y. (2020). Gri Entropi Temelli PSI ve ARAS CKKV Yöntemleriyle Türk Mevduat Bankalarının Performans Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5* (2), 171-187 .

Akçakaya, O., & Akçakaya, E. D. U. (2019). Türkiye'deki büyükşehirlerin çevresel performanslarının ENTROPİ temelli COPRAS ve ARAS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, *11*(18), 1437-1473.

Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 24, 133- 164.

Akgül, Y. (2019). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle Türk bankacılık sisteminin 2010-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *4*(4), 567-582.

Arslan, H. M., Durak, İ., & Özdemir, Y. (2021). Entropi-Aras Hibrit Yöntemi ile Bilişim İşletmeleri için En uygun Teknopark Bölgesinin Belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *17*(3), 734-753.

Ateş, S. & Topal, A. (2021). Entropi Temelli TOPSİS, ARAS ve Moosra Yöntemleri ile Güneş Enerji Santrali Kuruluş Yeri Seçimi: KOP Bölgesi Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17 (4), 1099-1119 .

Babacan, G. (2021). *Panel Veri Analizi Ile kârlılığı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Bakır, M., & Atalık, Ö. (2018). Entropi ve Aras yöntemleriyle havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *10*(1), 617-638.

Bozdoğan, T., Ersoy, B., & Kaygusuz, M. (2018). Camels değerlendirme sistemiyle katılım bankalarının finansal performanslarının topsis yöntemiyle analizi. Journal df Social ünd Humanities Sciences Research (Jshsr), 9(1), 4309-4323.

Ceylan, Ö. (2010). *Tüketicilerin çevresel sürdürülebilirlik ve ekolojik moda konusunda bilgi düzeyi, tutum ve davranışlarının belirlenmesine yönelik bir araştırm*a. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Coşkun, B., Öncü, M. A., İstemi, Ç., & Hiçyılmaz, E. (2021). COVID-19'un Banka Finansal Performanslarına Etkisinin Entropi ve Waspas Yöntemiyle Analizi. Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP), 5(2), 810-828.

Çamlıca, Z., & Akar, G. S. (2014). Lojistik sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 11, 101-119.

Ekin, E. (2022). Kamu Bankalarına İlişkin Performansların Entropi Tabanlı WSA ve ARAS Yöntemleri ile İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama. *EKEV Akademi Dergisi*, 0 (90), 105-122 .

Elsayed, E. A. - Dawood, A. S. - Karthikeyan, R. (2017). Evaluating Alternatives Through The Application of TOPSIS Method With Entropy Weight. Int. J. Eng. Trends Technol, 46(2), 60- 66.

Erhan, D. U., Kızıltan,, Ö. G. B., & Vural, A. (2018). Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan Bankaların Finansal Performans Göstergelerindeki Değişim BIST Sürdürülebilirlik Endeksi Üzerine Bir İnceleme.

Güler, G. (2019). *Çok kriterli karar verme ile finansal performans analizi üzerine bir uygulama* (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Gülhan, Ü., & Uzunlar, E. (2011). Bankacılık sektöründe kârlılığı etkileyen faktörler: Türk bankacılık sektörüne yönelik bir uygulama/factors influencing the bank profitability: an apllication on turkish banking sector. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *15*(1).

Işık, Ö. (2019). Türk Mevduar Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı ARAS yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4* (1), 90-99 .

İzgüden, D., Sezer Korucu, K. Çalışkan Söylemez, Ş.,& Demir, M. (2022). OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergeleri ve Sağlık Ekipmanlarının Entropi Temelli ARAS ve SAW Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi*, *13*(35).

Jeucken, M. (2010). Sustainable Finance and Banking: The Financial Sector and the Future of the Planet; London; Routhledge Pbc

Kandemir, T. ve Karataş, H. (2016). Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile İncelenmesi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bankalar Üzerine Bir Uygulama (2004- 2014), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(7), 1766-1776.

Laha, Soumendra. - Biswas, Sanjip. (2019). A Hybrid Unsupervised Learning and Multi-Criteria Decision-Making Approach for Performance Evaluation of Indian Banks. Accounting, 5(4), 169-184.

Oberndorfe, U., Schmidt, P., Wagner, M. & Zieglerz, A. (2013). Does The Stock Market Value The Inclusion In A Sustainability Stock Index? An Event Study Analysis For German Firms. Journal of Environmental Economics and Management, 66(1), 497-509.

Ömürbek, V., Aksoy, E., & Akçakanat, Ö. (2017). Bankaların Sürdürülebilirlik Performanslarının ARAS, MOOSRA VE COPRAS Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 8(19), 14-32.

Özgüner M., & Ovalı,E.(2022). Karayolu Taşımacılığı Yapan Bir Lojistik Firmasının Araç Seçimi Probleminin Entropi Tabanlı Topsis ve Aras Yöntemleri ile Çözümlenmesi. *Alanya Akademik Bakış*, *6*(3), 3287-3308.

Özgüner, Z., & Özgüner, M. (2020). Entegre entropi-topsis yöntemleri ile tedarikçi değerlendirme ve seçme probleminin çözümlenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *19*(37), 551-568.

Parmaksız, S. ve Özdemir, O. (2021). Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinin Bankacılık Oran Analizinde Kullanılması Üzerine Bir Araştırma. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, *8*(2), 65-93.

Sakarta, Ş. &Gürsoy, M. (2021). BİST Bankacılık Endeksinde Yer Alan Bankaların Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı COPRAS ve ARAS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *6*(4), 806-819.

Santis, P., Albuquerquel, A. &Lizarelli, F. (2016). Do Sustainable Companies Have a Better Financial Performance? A Study on Brazilian Public Companies. Journal of Cleaner Production, 133(2), 735-745.

Salman, S., & Peker, İ. (2019). Savunma Sanayi Ar-Ge Merkezlerinin Performanslarının Entropive Aras Yöntemleri İle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, *7*(1), 51-73.

Signitzer, B. ve Prexl, A. (2007). Corporate sustainability communications: Aspects of theory and professionalization. *Journal of Public Relations Research, 20*(1), 1-19.

Soubbotina, Tatyana P. (2004), Beyond Economic Growth an Introduction to Sustainable Development 2nd Edition, USA: World Bank, *Stratejik Paydaş Analizi, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı*, 43-58.

Tekin, İ. (2015). *Türkiye'deki kamu bankaları ve özel bankaların performansını etkileyen faktörler: panel veri analizi* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).

Topak, M. S. ve Çanakçıoğlu, M. (2019). Banka Performansının ENTROPİ ve COPRAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 29(154), 107- 132.

Turskis, Z. & Zavadskas, E. K. (2010). "A Novel Method for Multiple Criteria Analysis: Grey Additive Ratio Assessment (ARAS-G) Method". *Informatıca,* 21(4), 597–610.

Yalçın, N., & Karakaş, E. (2019). Kurumsal sürdürülebilirlik performans analizinde CRITIC-EDAS yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, *34*(4), 147-162.

Yıldırım, B. (2015). Çok kriterli karar verme problemlerinde ARAS yöntemi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *6*(9), 285-296.

Yip, A. W. H. & Bocken, N. M. P. (2018). Sustainable Business Model Archetypes for the Banking Industry. *Journal of Cleaner Production*, 174(1), 150-169.

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİ ALT BOYUTLARININ İSTATİSTİKSEL DEĞERLENDİRMESİ

A. Berrak Köten

Giriş

Kuruluşlar açısından son derece önemli kabul edilen sürdürülebilirlik konusu, ekonomideki istikrarlı büyümeye yardımcı olan finansal yapı için de kritik bir rol üstlenmektedir. Bunun nedeni, finansal mekanizmanın sağlıklı bir biçimde işlemesinin ve dayanıklılığının, ekonominin tamamını etkiliyor olmasından kaynaklıdır. Bankalar, tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesinde önemli rol üstlenen ve böylece sürdürülebilir kalkınma üzerinde de etkisi bulunan finansal kurumlardan biridir. Reel kesimin sağlıklı bir biçimde büyüyebilmesi; bankaların finansal yönden sağlam olması, iyi yönetilmesi ve sistemin içindeki etkinliğine bağlı olan bir durumdur. İstikrarlı büyüme ve sürdürülebilir kalkınma konularına ilişkin kritik bir görev üstlenen bankaların, sürdürülebilir yatırımların finansmanını sağlayarak, müşterilerini de konuya yönelik bilinçlendirmek hususunda daha fazla duyarlı olması döngüsel ekonomi için büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan bankalar ile bazı gelişmiş ülke bankalarına yönelik sürdürülebilirlik endeksinin alt boyutları olan yönetişim, çevresel ve sosyal boyutları için 2018, 2019 ve 2020 yılı açısından anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemektir. Böylece, sağlam yapısı olan Türk bankacılık sektöründe sürdürülebilirlik endeksine giren bankaların, gelişmiş ülke bankalarının sürdürülebilirlik skorları ile benzerlik gösterip göstermediği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Mann-Whitney-U testi sonucuna göre, ele alınan 3 dönem için ülke grupları için yönetişim, çevre ve sosyal boyut sürdürülebilirlik skorları istatistik anlamlı farklıdır. Her 3 dönem için Türk bankaları

numundadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise toplum içindeki sürdürülebilirliğe ilişkin farkındalık ve finansal kurumlardan sosyal ve çevresel hususlara dair talepleri en alt seviyededir. Bu da finansal kurumların, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği arka plana atmalarına imkân vermektedir.

Türk bankacılık sektörü, kısa dönemli fonlama mekanizması, yeşil varlık tanımlama ve sınıflandırma üzerindeki eksikliklerini gidermelidir. Uygun bir çerçevede, karşılaştırılabilir ve güvenilir veriye duyulan ihtiyaç Türk bankacılık sektörünün odaklanması gereken bir diğer konudur. Sürdürülebilir finansa yönelik henüz tam oluşturulamamış denetim ve düzenlemeye dair genel kabul görmüş standartlar üzerinde de çalışılmalıdır. Türk bankaları politikalarını oluştururken iklim ile ilişkili olan hususlarda yeterli seviyedeki analitik kapasite eksikliğini de gidermelidir.

Diğer yandan hem Türk bankacılık sektörü hem de gelişmiş ülke bankaları uyguladıkları sürdürülebilirlik politikalarını değişen dünyanın şartlarına göre güncellemeli ve yeni en iyi uygulama alanlarını yakından takip etmelidir. Çünkü bankalar global makroekonomik belirsizlikleri, AB Yeşil Mutabakatı'nın tahmin edilenden de süratli bir biçimde yürürlüğe girme olasılığı, karbon emisyonlarının düşürülmesine ilişkin hukuki düzenlemelerin gerektiğinde yürürlüğe girmemesi gibi durumları da göz önünde bulundurması gerekir. Reel sektörün de-karbonizasyonuna yönelik olması gereken seviyede ve uygun maliyetli dış finansman yaratılamaması ve yüksek karbon vergisi ve üretim kotalarından dolayı sektörün aktif kalitesinin bozulma olasılığı gibi tehditlere karşı bankalar şimdiden önlemlerini ve politikalarını oluşturmak durumundadır.

Türkiye bu süreçte; yeşil dönüşümün yol açacağı ek yatırım ve finansman beklentisi, geçiş dönemlerinde meydana gelecek yeni finansal araçlar ve piyasalar, AB'ye coğrafi yönden yakın olmasından dolayı elde edilecek olan dış ticarete ilişkin avantajlar, geçiş sürecine yönelik tahsis edilecek kamusal ve uluslararası fonlar ve gündemde olabilecek kamusal teşvikler gibi fırsatları iyi değerlendirmelidir.

Kaynakça

Aras, G., Aybars, A., ve Kutlu, O. (2010). Managing corporate performance: Investigating the relationship between corporate social responsibility and financial performance in emerging markets. *International Journal of Productivity and Performance Management,* 59 (3), 229-254.

Aras, G., Tezcan, N. ve Furtuna, O. K. (2018). Multidimensional comprehensive corporate sustainability performance evaluation model: Evidence from an emerging market banking sector. *Journal of Cleaner Production,* 185 (1), 600-609.

Avrampou, A., Skouloudis, A., Iliopoulos, G. ve Khan, N. (2019). Advancing the sustainable development goals: Evidence from leading European banks. *Sustainable Development,* 27 (4), 743-757.

Bai, Y., M. Faure ve J. Liu. (2013). The role of China's banking sector in providing green finance. *Duke Environmental Law and Policy Forum,* 24 (1), 89-279.

BDDK (2022). Sürdürülebilir Bankacılık Stratejik Planı 2022-2025, Erişim adresi https://www.bddk.org.tr/KurumHakkinda/EkGetir/5?ekId=36 (05.01.2022).

Bhardwaj, B. R. & Malhotra, A., (2013). Green banking strategies: Sustainability through corporate entrepreneurship. *Greener Journal of Business and Management Studies,* 3 (1), 180-193.

Biswas, N. (2011). Sustainable green banking approach: The need of the hour. *Business Spectrum,* 1(1), 32-38.

Calabrese, A., Costa, R., Ghiron, N. L. ve Menichini, T. (2019). Materiality analysis in sustainability reporting: A tool for directing corporate sustainability towards emerging economic, environmental and social opportunities. *Technological and Economic Development of Economy,* 25 (5), 1016-1038.

Carnevale, C. ve Mazzuca, M. (2014). Sustainability report and bank valuation: Evidence from European stock markets. *Business Ethics*, 23 (1), 69-90.

Carè, R. (2018). Sustainability in Banks: Emerging Trends. R., Carè (Ed.), *Sustainable Banking, Issues and Challenges* içinde (93-130 ss.). Pallgrave Macmillan: Cham, Switzerland.

Dyllick, T. ve Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment,* 11 (2), 130-141.

Eccles, R., Ioannou, I. ve Serafeim, G. (2014). The impact of corporate sustainability on organizational processes and performance. *Management Science,* 60 (11), 2835-2857.

Ergin, B. (2022, Temmuz 7). Bankaların 'yeşil finansman' projeleri. Para Dergi. https://www.paradergi.com.tr/finans/2022/07/07/bankalarin-yesil-finansman-projeleri

Gordon, R., Carrigan, M. ve Hastings, G., (2011). A framework for sustainable marketing. *Market Theory,* 11, 143-163.

Hardouin, P., (2009). Banks governance and public-private partnership in preventing and confronting organized crime, corruption and terrorism financing. *Journal of Financial Crime,* 16 (3), 199-209.

Jeucken, M. (2010). *Sustainable Finance and Banking: The Financial Sector and the Future of the Planet;* London: Routledge Pbc.

Lalon, R. M. (2015). Green banking: Going green. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences,* 3 (1), 34-42.

Marti, C.P., Rovira-Val, M. R. ve Drescher, L. G., (2015). Are firms that contribute to sustainable development better financially?. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management,* 22 (5), 305-319.

Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (2019). *Sustainable development report 2019, transformations to achieve the sustainable development goals,* Jun 28, 2019, Erişim adresi https://www.sdgindex.org/reports/sustainable-development-report-2019/ (12.09.2021).

Raut, R., Cheikhrouhou, N. ve Kharat, M. (2017). Sustainability in the banking industry: A strategic multi-criterion analysis. *Business Strategy and the Environment Journal,* 26 (4), 550-568.

Shakil, M. H., Azam, M. K. G., ve Raju, M. S. H. (2014). An evaluation of green banking practices in Bangladesh. *European Journal of Business and Management,* 6 (31), 8-16.

Santis, P., Albuquerque A. ve Lizarelli, F. (2016). Do sustainable companies have a better financial performance? A study on Brazilian public companies. *Journal of Cleaner Production,* 133 (2), 735-745.

Sarker, M. N. I., Khatun, M. N., ve Alam, G. M. M. (2019). Islamic banking and finance: Potential approach for economic sustainability in China. *Journal of Islamic Marketing,* 11 (4), 1-17.

Skare, M. ve Golja, T. (2012). Corporate social responsibility and corporate financial performance is there a link?. *Economic Research,* 25 (1), 215-242.

Stephens, C. ve Skinner, C. (2013). Banks for a better planet? The challenge of sustainable social and environmental development and the emerging response of the banking sector. *Environmental Development,* 5 (1), 175-79.

Thompson, P. ve C. J. Cowton, (2004). Bringing the environment into bank lending: Implications for environmental reporting. *The British Accounting Review,* 36 (2),197-218.

Türkiye Bankalar Birliği – TBB (2021), *Bankacılık sektörü için sürdürülebilirlik kılavuzu,* Erişim adresi https://www.tbb.org.tr/surdurulebilirlik/tbb-surdurulebilirlik-kilavuzu.html, (11.12.2021).

UNEP FI, (UNEA-5.2), (2021) Overview, *Nature at the heart of sustainable development.* Erişim adresi https://www.unep.org/resources/publication/nature-heart-sustainable-development, https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/37922/UNEA5.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Weber, O. (2005). Sustainability benchmarking of European banks and financial service organizations. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management,* 12 (2), 73-87.

Wu, M.W. ve Shen, C.H. (2013). Corporate social responsibility in the banking industry: Motives and financial performance. *Journal of Banking & Finance,* 37 (9), 3529-3547.

Yip, A. W. H. ve Bocken, N. M. P. (2018). Sustainable business model archetypes for the banking ındustry. *Journal of Cleaner Production,* 174 (1), 150-169.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN BİTCOİN MADENCİLİĞİ

Hüseyin Demirhan - Serdar Öztürk

Giriş

Kriptopara ekosistemi, 2008 yılının sonlarında Satoshi Nakamoto kullanıcı ismi ile bir kişi ve/veya grubun "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" adlı bir makaleyi "Cypherpunk Mail" adlı bir mail grubunda paylaşmasıyla Bitcoin öncülüğünde ekonomik hayata girmiştir (Nakamoto, 2008). Kriptoparaların toplam piyasa değeri Kasım 2021'de 2,8 Trilyon Dolar seviyesine kadar yükselmiş ve birçok ülkenin GSYH'sını geride bırakarak dikkat çekici bir yükseliş göstermiştir. Bitcoin kriptopara kavramının ilki ve öncüsü olarak en dikkat çeken ve literatürde en çok çalışılanı olmuştur (Laçin, 2019).

Bitcoin, fiyatında görülen volatilite ve yenilikçi yapısı sebebi ile kısa sürede popülarite kazanmış ve hem kendi hem de diğer kripto para birimlerine olan ilgiyi arttırmıştır. Artan ilgi neticesinde Bitcoin fiyatı hızla yükselirken Bitcoin'in üretim yöntemi ve kullandığı elektrik ile donanımların çevreye verdiği zararlar dikkat çekmeye başlamıştır. Bitcoin transferleri sistemin içsel mekanizması olan madencilik tarafından değerlendirilirken bu sistemin kullandığı elektriğin boyutu ve kaynağına ilişkin literatürde birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmada Bitcoin'in arz mekanizmasını oluşturan madencilik sistemi, madencilik sisteminin kullandığı elektrik ve bu elektrik kullanımının içsel dinamikleri açıklanarak Bitcoin madenciliğinin sürdürülebilirliği ve kullandığı elektriğin yenilenebilirlik oranı incelenecektir. Son olarak, madencilik sistemine dair ulaştığımız sonuç ve önerilerimiz yer alacaktır.

Bitcoin madenciliğinin kullandığı elektriğin büyük ölçüde hash algoritmasına yani transferlerin onaylanmasında kullanılan problemlerin zorluğuna bağlı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Ethereum'un ispat için kullandığı yöntemi değiştirmesi sayesinde %99,9'luk bir elektrik tasarrufu sağlaması kapsamında benzer bir metodun Bitcoin'e uyarlanması gerekmektedir. Bu metodun kapsamı bilişim bilimlerine bırakılmakla birlikte zorluğun düşürülmesi Bitcoin madenciliğininde Ethereum ile benzer bir enerji tasarrufu sağlayabileceğinden öncelikli ve ilk önerimize göre görece daha hızlı sonuç verecek bir yöntemdir. Hash algoritmasında yapılacak bir revizyon ile zorluğun düşürülmesi yalnızca enerji tasarrufu sağlamakla kalmayacak aynı zamanda zorluk sebebi ile yıpranarak kullanılamaz hâle gelen elektronik devrelerin yani donanımların ömrünü de uzatarak Bitcoin madenciliğinin yol açtığı atık oranını da azaltacaktır.

Kaynakça

Antonopoulos A.M., December 2014, Mastering Bitcoin, Published By O'Reilly Media, Inc., 1005 Gravenstein Highway North, Sebastopol, CA 95472.—Kitap Aselsan.Com.Tr, (2019) Https://Www.Aselsan.Com.Tr/, (19.10.2019)

Bedford. T & Bedford M. 2017. The Evolution of Bitcoin Hardware. Computer Long Beach, Calif.. Vol.50 (9), p.58-66. Read 9.9.2022.

Bonneau, J, Miller A, Clark J, *et al* (2015) Sok: Research perspectives and challenges for bitcoin and cryptocurrencies. Security and Privacy IEEE, pp 104–121.

Bruno, A., Weber, P., & Yates, A. J. (2022). *Can Bitcoin Mining Increase Renewable Electricity Capacity?* (No. 9973). CESifo Working Paper.

Ccaf, The Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index, Erişim Tarihi: 20.01.2023, https://ccaf.io/cbeci/ghg/index

Digiconomist, Bitcoin Electronic Waste Monitor, Erişim Tarihi: 20.01.2023, https://digiconomist.net/bitcoin-electronic-waste-monitor/

Digiconomist, Bitcoin Energy Consumption Index, Erişim Tarihi: 20.01.2023, https://digiconomist.net/bitcoin-energy-consumption

Digiconomist, Ethereum Energy Consumption Index, Erişim Tarihi: 20.01.2023, https://digiconomist.net/ethereum-energy-consumption

Garcia David, Tessone Claudio J., Mavrodiev Pavlin and Perony Nicolas 2014 The digital traces of bubbles: feedback cycles between socio-economic signals in the Bitcoin economyJ. R. Soc. Interface.112014062320140623 http://doi.org/10.1098/rsif.2014.0623

Gundaboina, L., Badotra, S., Bhatia, T. K., Sharma, K., Mehmood, G., Fayaz, M., & Khan, I. U. (2022). Mining Cryptocurrency-Based Security Using Renewable Energy as Source. *Security and Communication Networks*, *2022*.

Hayes, A. S., 2017. Cryptocurrency value formation: An empirical study leading to a cost of production model for valuing bitcoin. Telematics and Informatics 34: 1308–21

Intergovernmental Panel on Climate Change. 2022. "IPCC Sixth Assessment Report: Cliamate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability."

Khalılov, M.; C., K., Gündebahar, M.; Kurtulmuşlar, İ., (2017). Bitcoin ile Dünya Ve Türkiye'deki Dijital Para Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme, 19. Akademik Bilişim Konferansı, 8-10 Şubat 2017, Aksaray

Laçin G C (2019). Elektronik Para ve Dijital Para Sistemleri: Bitcoin ve Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin Analizi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin

Lemmke, A. (2022). Bitcoin environmental impacts: narrative literature review.

Nakamoto S, (2008). Bitcoin A Peer-To-Peer Electronic Cash System, Https://Bitcoin.Org/Bitcoin.Pdf Erişim Tarihi: 20.01.2023

O'Dwyer, K. J., & Malone, D. Bitcoin mining and its energy footprint. In 25th IET Irish Signals & Systems Conference 2014 and 2014 China-Ireland International Conference on Information and Communications Technologies (ISSC 2014/CIICT 2014).

Stoll, C., Klaaßen, L., & Gallersdörfer, U. (2019). The carbon footprint of bitcoin. *Joule*, *3*(7), 1647-1661.

Vigna, P., & Casey, M. J. (2016). The age of cryptocurrency: how bitcoin and the blockchain are challenging the global economic order. Macmillan.

ETKİNLİK TEMELLİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ-I

Editör: Prof. Dr. Cemil Cahit Yeşilbursa

nobel

ETKİNLİK TEMELLİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ-I

Editör: Prof. Dr. Cemil Cahit Yeşilbursa

Yayın No.: 4832
Eğitim No.: 1001
ISBN: 978-625-397-250-9
E-ISBN: 978-625-397-249-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Selma Günaydın -selma@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yeşilbursa, Cemil Cahit.
Etkinlik Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi-I / Editör: Cemil Cahit Yeşilbursa
1. Basım, X + 448 s., 16,5x24 cm. Kaynakça ve dizin var.
ISBN: 978-625-397-250-9
E-ISBN: 978-625-397-249-3
1. Sosyal Bilgiler Öğretimi 2. Etkinlik Temelli Öğretim 3. Aktif Öğrenme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜMLER VE YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **ix**

GİRİŞ ETKİNLİK TEMELLİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ **1**
Cemil Cahit Yeşilbursa

I. KISIM
4. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERSİ ETKİNLİKLERİ

1. BÖLÜM
BİREY VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI **9**
Melike Faiz - Mizgin Sevgi

2. BÖLÜM
KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI **35**
Çağrınur Sağ - M. Talha Özalp - Selahattin Kaymakcı

3. BÖLÜM
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER ÖĞRENME ALANI **57**
Ömür Kızıl - Barış Kaya

4. BÖLÜM
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI **107**
Serpil Demirezen - Nadire Emel Akhan

5. BÖLÜM
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM ÖĞRENME ALANI **129**
Banu Çulha Özbaş - Kadir Can Erbudak

6. BÖLÜM
ETKİN VATANDAŞLIK ÖĞRENME ALANI **155**
Canan Akyol

7. BÖLÜM
KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME ALANI **193**
Seda Samuk - Ercenk Hamarat - Ayşegül Nihan Erol Şahin

II. KISIM
5. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERSİ ETKİNLİKLERİ

1. BÖLÜM
BİREY VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI 217
Şükran Geçgel - Aylin Karakuş - Cemil Cahit Yeşilbursa

2. BÖLÜM
KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI 237
Ali Altıkulaç - Osman Sabancı

3. BÖLÜM
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER ÖĞRENME ALANI 267
Tuğçe Gamze İşçi - Şükran Geçgel - Salih Uslu - Kubilay Yazıcı

4. BÖLÜM
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI 301
Burcu Duman - Ayşegül Tural

5. BÖLÜM
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM ÖĞRENME ALANI 319
Aylin Karakuş - Mihraç Kulu - Filiz Arzu Yalın - Büşra Işıksal - Cemil Cahit Yeşilbursa

6. BÖLÜM
ETKİN VATANDAŞLIK ÖĞRENME ALANI 367
Selda Şan - Şafak Oğuz - Murat Tartuk - Papatya Demir

7. BÖLÜM
KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME ALANI 393
Hatice Kara Erol

DİZİN 429

YAZARLAR HAKKINDA 433

GİRİŞ
ETKİNLİK TEMELLİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ

Cemil Cahit Yeşilbursa

Tüm gerçek öğrenme, deneyim yoluyla gerçekleşir.

John Dewey

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze ilkokul, ortaokul ve lise düzeyindeki derslerin öğretim programlarında çeşitli zamanlarda o günün koşulları gereğince değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden sosyal bilgiler dersi öğretim programı da etkilenmiştir. 1968 yılında sosyal bilgiler dersinin ilk kez okutulmaya başlamasından itibaren 1998, 2005, 2017 ve 2018 yılında çeşitli gerekçelerle değişiklikler yapılmıştır.

1998 yılında sekiz yıllık, kesintisiz ve zorunlu eğitimin benimsenmesi öğretim programlarına ilişkin birtakım düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu durumun neticesi olarak 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, davranışçı ve çok disiplinli yaklaşıma dayalı olarak hazırlanmıştır (Kaymakcı, 2015, s. 294). Sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitimle birlikte ilköğretimin ikinci kademesindeki dersleri okutacak öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere aynı yıl eğitim fakültelerinde de yapılandırılmaya gidilmiştir. Bu yapılandırmayla birlikte eğitim fakültelerinde dört yıllık lisans eğitimi veren sosyal bilgiler öğretmenliği programları açılmıştır.

Eğitim fakültelerini yeniden yapılandırma sürecinin etkileri ve 2003 yılında Millî Eğitim Bakanlığının büyük bir eğitim reformu ile tüm öğretim programlarının yapılandırmacı yaklaşıma göre yeniden hazırlatma sürecini başlatmasının (Safran, 2009, s. 7) sonucu olarak 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ortaya çıkmıştır. Yapılandırmacı yaklaşım temel alınarak hazırlanan 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (MEB, 2005), program değiş-

bilgiler dersinde etkinlik temelli öğretim, öğrencilerin derse aktif katılımını sağlayacağı gibi onların programda yer alan beceri, kavram ve değerleri de daha kolay öğrenmelerini sağlayacaktır. Aynı zamanda öğrencilerin öğrenirken eğlenmelerini de sağlayacağından onların motivasyonlarını canlı tutmaya da yardım edecektir.

Kaynaklar

Arslan, M. (2006). Aktif öğrenme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6* (2), 92-105.

Camci, F. (2012). *Aktif öğrenmeye dayalı etkinlik temelli öğretimin öğrencilerin akademik becerilerine ve öğrenme sürecine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

İlhan Beyaztaş, D., Kaptı, S. B. & Senemoğlu, N. (2013). Cumhuriyetten günümüze ilkokul/ilköğretim programlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 46*(2), 319-344.

Kaymakcı, S. (2009). Yeni sosyal bilgiler programı neler getirdi? *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29*(5), 1530-1545.

Kaymakcı, S. (2015). Öğretmen görüşleri ışığında 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programlarındaki değişimi anlamak. *Eğitim ve Bilim, 40* (181), 293-309.

Koç, H., Aksoy, B., Sönmez, Ö. F. & Yeşiltaş, E. (2010). Öğretim sürecinde öğrencileri aktif kılan etkinlikler ve etkinliklere dayalı coğrafya öğretimi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 181-196.

Köstereliоğlu, İ., Bayar, A. & Akın Köstereliоğlu, M. (2014). Öğretmen eğitiminde etkinlik temelli öğrenme süreci: Bir durum araştırması. *Journal of Turkish Studies*, 9(2), 1035-1047. DOI: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6406.

MEB (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Millî Eğitim Yayınları.

Safran, M. (2009). Türkiye'de tarih öğretimi ve meseleleri. M. Demirel & İ. Turan (Ed.). *Tarih Öğretim Yöntemleri* (ss. 7-25). Nobel.

Sarpong, T., Sarpong, F. and Asor, A. (2020) The influence of activity-based teaching method used in teaching social studies on students' retention and academic performance: A quasi-experimental study of selected junior high school students in Sekyere south district of Ashanti region, Ghana. *Open Journal of Social Sciences, 8*, 238-254. doi: 10.4236/jss.2020.812018.

Tertemiz, N. & Şahinkaya, N. (2010). Proje ve etkinlik destekli öğretimin sınıf öğretmeni adaylarının matematik öğretimine yönelik yeterlik inançlarına etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi, 10*(1), 87-98.

Tural, H. (2005). *İlköğretim matematik öğretiminde oyun ve etkinliklerle öğretimin erişi ve tutuma etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ün Açıkgöz, K. (2001). Aktif öğrenme. *Tarım Dergisi, 6*(1, 2), 52-61.

1. BÖLÜM
BİREY VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI

Melike Faiz - Mizgin Sevgi

Eğitim, "çevre etkisiyle bireyde istenen davranış değişikliğini yaratma süreci" olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre birey, içinde bulunduğu durumla yetinmez, istendik davranışlarla donatılmak ister. İstenen davranışlar, öğrenme süreci ile kazanılır. Öğrenme süreci, öğrenci odaklıdır (Sönmez, 1986, s. 49). Eğitime dair yapılan birçok tanım da esasen bireyde kalıcı değişiklik yaratmakla ilişkilendirilmiştir. Bu durumun aracılarından biri de öğretim ve öğrenmedir. Öğretme ve öğrenme, davranışı yönlendirme sağlamaya yönelik ön çabalardır. İnsanların öğrenimlerinin göstergesi diplomalarken eğitimin göstergesi ise davranışlardır (Başar, 1994). Öğrenme, bireyin hayatında her an var olan bir olgudur, bir süreçtir. Ancak öğrenme, gelişigüzelliklerden kurtarılmalı ve bir sisteme bağlanmalıdır (Varış, 1991). Okullarda verilen öğretim faaliyetleri, çeşitli yollar ve araçlarla yapılmaktadır. Bu araçların arasında öğretim programları ve ders kitapları yer almaktadır. Ders kitapları, öğretim programına göre düzenlenmekte ve güncellenmektedir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da değişen şartlara uyum sağlamak adına güncellenmiştir. Bu bölümde, birey ve toplum öğrenme alanına yönelik etkinliklere yer verilmiştir. Beş kazanımdan oluşan 4. Sınıf Birey ve Toplum öğrenme alanına, öğretim programında 12 ders saati ayrılmıştır. Verilen ders saati içerisinde değer ve becerilerin öğrenciler tarafından edinilmesini sağlamak oldukça önemlidir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Birey ve Toplum öğrenme alanında saygı, sorumluluk değerleri ile zaman ve kronolojiyi algılama, kanıt kullanma ve empati kurma becerilerinin öğrenciler tarafından edinilmesi gerekmektedir. Hazırlanan etkinlikler ile bu değer ve becerilere ek olarak estetik, duyarlılık, tasarruf değerleri, araştırma, değişim ve sürekliliği algılama, karar verme, eleştirel düşünme, gözlem becerileri öğrencilere sunulmuştur. Birey ve Toplum öğrenme alanı sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji gibi sosyal bilimlere

Ek-3. Öz Değerlendirme Formu

Öğrencinin
Adı:
Soyadı:
Numarası:

Etkinlik:
Tarih:

1)Bu etkinlikte ne öğrendim?

2) Hangi aşamada zorlandım? Neden?

3) Nerede yardıma ihtiyacım oldu?

4)Kuvvetli ve zayıf yönlerim neler?

Kaynaklar

Başaran, İ. E. (1994). *Eğitime giriş*. Ankara: Kadıoğlu Matbaası

Benim Kimliğim Benim Hayatım etkinliği ek-3 ve ek -4 Canva adlı tasarım sitesinden ücretsiz olarak tasarlanmıştır. https://www.canva.com/

Bu Benim Öyküm etkinliği ek-3 Canva adlı tasarım sitesinden ücretsiz olarak tasarlanmıştır. https://www.canva.com/

Kulübümü Buldum etkinliği ek-1 Canva adlı tasarım sitesinden ücretsiz olarak tasarlanmıştır.

https://www.canva.com/

MEB (2018). Sosyal bilgiler öğretim programı. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354 adresinden Ekim/ 2022 tarihinde erişilmiştir.

Sönmez, V. (1986). Türkiye'de eğitimin kalitesi ve geleceği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 49-63.

Varış, F. (1991). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

2. BÖLÜM
KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI

Çağrınur Sağ - M. Talha Özalp - Selahattin Kaymakcı

"Kültür, zeminle orantılıdır. O zemin, milletin seciyesidir."

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

Eğitim, başta öğrenci, öğretmen ve veli olmak üzere birçok paydaşın dâhil olduğu sistematik bir süreçtir. Söz konusu sistematiklik, eğitim sürecinin belirli bir ortamda, belirli bir çerçeve doğrultusunda ilerletilmesidir. Bu noktada dünyada yaygın olarak ülkelerin ilgili kurumlarınca hazırlanan öğretim programları kullanılmaktadır. Öğretim programları, ülkelerin eğitimle ilgili politikaları, vizyonları ve öğretim paradigmaları doğrultusunda hazırlanan ve sınıf ortamında öğretilmesi planlanan dersin çerçevesini belirleyen resmî belgelerdir (Sevimli ve Kul, 2015). Eğitim-öğretimin nitelikli bir şekilde ilerleyebilmesi için, değişen dünya şartlarına ve toplumun ihtiyaçlarına göre hazırlanan ve belirli dönemlerde geliştirilerek yenilenen bir öğretim programına bağlıdır. Bu öğretim programında kazanım, değer ve beceri gibi öğretim programının sacayağı kabul edilen unsurların birbiri ile uyumlu olması gerekmektedir. Hazırlanacak bir öğretim etkinliğinin doğru hedeflere ulaşabilmesi, öğretim programının esas alınmasına bağlıdır (Bümen vd., 2014). Türkiye'de sosyal bilgiler dersinin öğrencilere sunulmasına ışık tutan resmî çerçeve ise Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'dır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı bünyesinde 27 temel beceri, 18 değer, sekiz anahtar yetkinlik bulunmaktadır. Bununla birlikte programın kazanımları, yedi öğrenme alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bu öğrenme alanlarından birisi de Kültür ve Miras öğrenme alanıdır. Kültür ve Miras öğrenme alanı, temelde tarih disiplini odaklı bir öğrenme alanı olup temel gayesi, kültür ve kültürel mirası öne çıkarmaktır. Öğrenme alanının amacı, Türk kültürünün oluşmasında etkili olan temel ögelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesine yönelik millî bilinç oluş-

Kaynaklar

Bümen, N. T., Cakar, E. ve Yildiz, D. G. (2014). Curriculum fidelity and factors affecting fidelity in the Turkish context. *Educational Sciences: Theory and Practice, 14*(1), 219-228.

MEB (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar).* Ankara: MEB Yayınevi.

Özen, A. ve Ergenekon, Y. (2011). Özel eğitimde etkinlik temelli öğretim uygulamaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 11*(1), 351-362.

Sevimli, E. ve Kul, Ü. (2015). Matematik ders kitabı içeriklerinin teknolojik uygunluk açısından değerlendirilmesi: Ortaokul örneği. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, *9*(1), 308-331.

3. BÖLÜM
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER ÖĞRENME ALANI

Ömür Kızıl - Barış Kaya

4. sınıf Sosyal Bilgiler dersi "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanında aşağıda yer alan şu kazanımlar bulunmaktadır:

SB.4.3.1. Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur.

SB.4.3.2. Günlük yaşamında kullandığı mekânların krokisini çizer.

SB.4.3.3. Yaşadığı çevredeki doğal ve beşerî unsurları ayırt eder.

SB.4.3.4. Çevresinde meydana gelen hava olaylarını gözlemleyerek bulgularını resimli grafiklere aktarır.

SB.4.3.5. Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.

SB.4.3.6. Afet öncesi, sırası ve sonrasına yönelik gerekli hazırlıkları yapar.

Bu kazanımlar doğrultusunda; öğrencinin yaşamakta olduğu yakın ve uzak çevresine ilişkin mekânsal algısının düzenlenmesinin amaçlandığı görülmektedir. Öğrencinin mekânsal düşünme, mekânı algılama, harita okuma ve konum analizi becerilerinin geliştirilmesi, bu öğrenme alanının kazanımlarına ulaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple bu öğrenme alanının öğretiminde, öğretim sürecinin beceri odaklı bir perspektifle düzenlenmesi önem arz etmektedir. Bu bölümdeki etkinliklerde öğrencilerin mekânsal düşünme, mekânı algılama, harita okuma ve konum analizi gibi becerilerini geliştirme amacını da ön planda tutarak yukarıda sunulan kazanımlara ulaşmayı sağlayacak etkinlikler sunulmuştur.

Kaynaklar

Clemens, L. (2014). *The effectiveness of uncertainty visualization in a "coordinated multiple view" environment using a temporal dataset (casestudy)*. Master's Thesis, Technische Universität Dresden, Dresden.

Çağbayır, Y. (2017). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı: Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat AŞ.

Dönmez, C. ve Kızıl, Ö. (2018). "Üstün Yetenekli Öğrencilerde Çok Katmanlı Veri Analizi ve Zaman-Mekânsal Düşünme", *2. Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu*, Mersin Üniversitesi, Antalya, 17-20 Ekim 2018.

Eser Ünaldı, Ü. (2012). *Harita Bilgisi ve Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kızıl, Ö. (2021). *Kronolojik ve mekânsal düşünme becerileri bağlamında T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi konularının senkronik yaklaşımla öğretimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Üniversitesi.

Turoğlu, H. "Doğal Afetler". *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 1: 333-334. Ankara: TÜBİTAK, 2017.

4. BÖLÜM
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI

Serpil Demirezen - Nadire Emel Akhan

4. sınıf sosyal bilgiler dersi "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında aşağıda yer alan şu kazanımlar bulunmaktadır:

SB.4.4.1. Çevresindeki teknolojik ürünleri, kullanım alanlarına göre sınıflandırır.

SB.4.4.2. Teknolojik ürünlerin geçmişteki ve bugünkü kullanımlarını karşılaştırır.

Teknolojinin hayatımızda ve çevremizde meydana getirdiği olumlu ve olumsuz etkilerine dikkat çekilir.

SB.4.4.3. Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır.

SB.4.4.4. Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirler geliştirir.

Örnek girişimciler ve onların başarı öyküleri üzerinde durulur.

SB.4.4.5. Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır.

Teknolojik ürünler için hazırlanan kullanım kılavuzlarına dikkat çekilir.

Bu öğrenme alanı işlenirken bilimsellik ve doğal çevreye duyarlılık gibi değerlerle değişim ve yenilikçilik gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

Bu öğrenme alanında öğrencilerden yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncenin bilim ve teknolojideki gelişmelerin temeli olduğunu; bilim ve teknolojinin geli-

URL 4: https://www.herkesebilimteknoloji.com/slider/114-yil-once-bugun-ilk-sabit-kanatli-ucak

URL 5: https://www.cimri.com/televizyonlar/en-ucuz-arcelik-a-l-5845-4b-televizyon-fiyatlari, a1084521963URL 6: https://www.cimri.com/cep-telefonu

URL 7: https://www.hurriyet.com.tr/galeri-ampul-degisti-30-gunde-bakin-neye-donustu-40678794

URL 8: https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/ucak-kim-ne-zaman-icat-etti

URL 1: https://beyazesyastore.com/bulasik-makinesi/58-siemens-cam-bulasik-makinesi-sn236w00mt-beyaz.html

URL 2: https://www.cimri.com/televizyonlar/en-ucuz-arcelik-a-l-5845-4b-televizyon-fiyatlari, a1084521963

URL 3: https://www.cimri.com/cep-telefonu

URL 4: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60775331

URL 5: https://www.ntv.com.tr/saglik/turkiyeye-ucuncu-pet-mr-cihazi,zf6f0oreaEitn-BKBznNLg

URL 6: https://www.hepsiburada.com/viewsonic-pa503x-3800-ansi-lumen-1024x768-xga-3d-dlp-projeksiyon-cihazi-pm-HB000007V514

URL 7: https://www.youtube.com/watch?v=cONJkB0SeeU

URL 8: https://www.youtube.com/watch?v=W8lImncCEwU

URL 1: https://www.haber365.com.tr/gecmisten-gunumuze-utunun-gelisimi-g20580

URL 2. https://eodev.com/gorev/25345842

URL 3: https://www.tech-worm.com/telefonun-tarihcesi/

URL 4: https://ogrencibloglari.net/gecmisten-gunumuze-bilgisayarin-tarihi-ve-gelisimi/

URL 5: https://yemreunal.com/camasir-makinesinin-gecmisten-gunumuze-gelisimi/

Kaynaklar

Vance, A. (2016). *Elon Musk: Tesla, SpaceX ve Muhteşem Geleceğin Peşinde*. Ankara: Buzdağı Yayınevi.

MEB (2018). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). Ankara.

5. BÖLÜM
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM ÖĞRENME ALANI

Banu Çulha Özbaş - Kadir Can Erbudak

4. sınıf sosyal bilgiler dersi "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanında aşağıdaki kazanımlar bulunmaktadır:

SB.4.5.1. İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar.

SB.4.5.2. Ailesi ve yakın çevresindeki başlıca ekonomik faaliyetleri tanır.

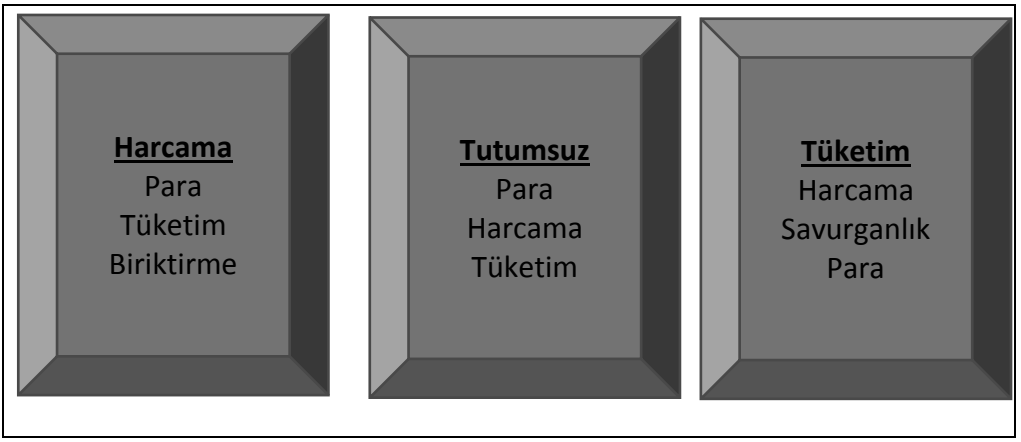
SB.4.5.3. Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler.

SB.4.5.4. Kendine ait örnek bir bütçe oluşturur.

SB.4.5.5. Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.

Bu kazanımlar doğrultusunda; sorumluluk ve tasarruf gibi değerlerle öz denetim, karar verme ve finansal okuryazarlık gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi beklenmektedir. Bu konuda öğrencilerin öğrenme süreçlerinin bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, somuttan soyuta gibi öğretim ilkelerine göre planlanması önerilmektedir. Bu yüzden öğrencilere derste örnekler vermeniz gerektiğinde öğrencilerin kendi hayatlarından örnekleri paylaşabilecekleri olumlu bir sınıf iklimi oluşturmaya çalışınız. Bu öğrenme alanındaki kazanımlar genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin aileleri ve yakın çevrelerinden yola çıkarak ekonomik faaliyetleri tanımaları, ekonomik faaliyetleri gözlemlemeleri ve raporlaştırmalarının sağlanması istemektedir. Bunun için de öğrencilerin küçük birer sosyal bilimci gibi düşünme yollarının zenginleştirilmesi gerekmektedir.

Ek-1. İsraf kavramı ile ilgili TABU kartları

Kaynaklar

Açıkgöz, Ün, K. (2014). *Aktif öğrenme*. Biliş Yayıncılık.

Adıgüzel, Ö. (2017). *Eğitimde yaratıcı drama*. Pegem Akademi.

Demirel, Ö. (Ed). (2019). *Eğitimde yeni yönelimler*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Dönmez, C. & Yazıcı, K. (Ed). (2015). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Akademi.

Görseller: https://www.unicef.org/turkiye/beslenme

MEB. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Safran, M. (Ed). (2012). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Akademi.

Taşpınar, M. (2013). *Kuramdan uygulamaya öğretim ilke ve yöntemleri*. Edge Akademi.

Ün Açıkgöz, K. (1992). *İşbirlikli öğrenme. Kuram-araştırma-uygulama*. Uğurel Matbaası.

Ün Açıkgöz, K. (2007). *Aktif öğrenme*. Eğitim Dünyası Yayınları.

Vural, R. A., & Somers, J. W. (2011). *İlköğretimde drama kuram ve uygulama*. Pegem Yayınları.

Yıldırım, C., Kaplan, F. Kuru, H., Yılmaz, M. (2021). *4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. MEB Yayınları.

6. BÖLÜM
ETKİN VATANDAŞLIK ÖĞRENME ALANI

Canan Akyol

4. sınıf sosyal bilgiler dersi "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanında, aşağıda yer alan şu kazanımlar bulunmaktadır:

SB.4.6.1. Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'deki maddeler ele alınır.

SB.4.6.2. Aile ve okul yaşamındaki söz ve eylemlerinin sorumluluğunu alır.

SB.4.6.3. Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel sosyal etkinlikleri önerir.

SB.4.6.4. Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışı ile ulusal egemenlik ilişkilendirilir.

Bir birey olarak ülkesinin bağımsızlığı için üstlenebileceği rollere örnekler verir.

15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü'nün bireysel özgürlüğü ve ülkesinin bağımsızlığına katkısı üzerinde durulur.

Bu kazanımlar doğrultusunda; çocuk hakları, sorumluluk üstlenme, eğitsel-sosyal etkinlikler ile bağımsızlık, bireysel özgürlük ve millî egemenlik ilişkisi kapsamındaki konular ele alınmaktadır. Öğrencilerin kendi yaşantılarıyla yakından bağlantılı olan bu konuların öğretiminde, öğretmenlerin sınıf içinde ve dışında gerçekleştirecekleri çeşitli etkinlikler, farklı öğrenme deneyimleri sunacaktır. Bu öğrenme alanı işlenirken sorumluluk ve bağımsızlık değerleri ile iş birliği, sosyal katılım ve karar verme becerilerinin öğrenciler tarafından edinilmesi de ayrıca sağlanmalıdır. Özellikle SB.4.6.1. kazanımı ile öğrencilerin kendi haklarının farkında olmaları için Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'deki maddelerin ele alınması sağlanmalıdır.

Ek-7. Akran Değerlendirme Formu

Sevgili Öğrenciler,
Demokrasi ve Millî Birlik Günü'nün önemine yönelik gerçekleştirdiğiniz grup çalışmalarınızı değerlendirebilirsiniz. Her grubun resmini ve sunumunu dikkatle inceleyiniz. Her grup için 1-5 puan arasında uygun gördüğünüz puanı yazarak tabloyu doldurunuz. Son sütunda ise kendi grubunuzu değerlendiriniz. Başarılar!

Ölçütler	1. Grup	2. Grup	3. Grup	4. Grup	Bizim Grup
1) Konu ile resim uyumludur.					
2) Kolaj tekniği etkili şekilde kullanılmıştır.					
3) Resim, dikkat çekicidir.					
4) Grup içi iletişim olumludur.					
5) Çalışma, zamanında tamamlanmıştır.					
6) Çalışma, anlaşılır olarak sunulmuştur.					
TOPLAM					

Kaynaklar

Atatürk, M. K. (2007). *Nutuk* (12. Basım). Dil Derneği. (1927).

Eroğlu, H. (1984). Millî egemenlik ilkesi ve anayasalarımız. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1*(1), 137-163.

Karaman Kepenekci, Y. (2008). *Eğitimciler için insan hakları ve vatandaşlık*. Ekinoks.

La Fontaine, J. (1970). *La Fontaine'in masalları*. (O. V. Kanık, Çev.). Doğan Kardeş.

Mumcu, A. (1994). *İnsan hakları ve kamu özgürlükleri*. Savaş.

UNICEF (2004). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. UNICEF Türkiye.

İnternet Kaynakları

AnimAction. (1999). Madde 17 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=119POBhEicY&list=PL63E6C344D807C536&index=18

Atkinson, K. ve Atkinson, L. (1999). Madde 19 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=2l8_i-SWQo4&list=PL63E6C344D807C536&index=20

Çakmakçıoğlu, A. A. ve Aydoğan, S. (1979). Bir dünya bırakın [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 13, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=ml1tm2m3gzU

Edlund, B. ve McCulloch, C. (1998). Madde 31 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=HX5LxLK8v5k&list=PL63E6C344D807C536&index=27

Gladstone, F. ve Stratton. (1999). Madde 7 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=abv0opArZnw&list=PL63E6C344D807C536&index=7

Kat, M. (1999). Madde 28 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=zWo0aYvx7xk&list=PL63E6C344D807C536&index=25

Kurtuluş Savaşı Müzesi. (t.y.). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Binası tariçesi*. Türkiye Kültür Portalı. Erişim tarihi: Eylül 11, 2022, https://www.kulturportali.gov.tr/por tal/kurtu lussavasimuzesi

Lloyd-Jones, E. (1999). Madde 24 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=TnDFGLz4Dp0&list=PL63E6C344D807C536&index=24

Mekân 360. (t.y.). *Samsun Limanı, Bandırma Vapuru sanal turu.* Erişim tarihi: Eylül 10, 2022, https://mekan360.com/sanaltur_samsun-limani-bandirma-vapuru_217.html

O'Neal, G. (1999). Madde 2 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=LK5a-DYzBWk&list=PL63E6C344D807C536&index=2

Pojar, B. (1998). Madde 6 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=NeRdAbBso9g&list=PL63E6C344D807C536&index=6

Repiso, M. (1999). Madde 9, 10 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=jRspFp7Aiu8&list=PL63E6C344D807C536&index=12

Resmî Gazete. (2017, 8 Haziran). *Millî Eğitim Bakanlığı eğitim kurumları sosyal etkinlikler yönetmeliği.* Erişim tarihi: Eylül 03, 2022, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat? MevzuatNo=23639&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Samsun İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (t.y.). *Bandırma Gemi Müzesi – Samsun.* Türkiye Kültür Portalı. Erişim tarihi: Eylül 10, 2022, https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/samsun/gezilecekyer/bandirma-gemi-muzesi

Sherchan, N. (1999). Madde 31 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=GW7NVWO7HcU&list=PL63E6C344D807C536&index=28

TDK. (t.y.). Bağımsızlık. İçinde *Güncel Türkçe sözlük.* Erişim tarihi: Eylül 10, 2022, https://sozluk.gov.tr/

TDK. (t.y.). Sorumluluk. İçinde *Güncel Türkçe sözlük.* Erişim tarihi: Ağustos 21, 2022, https://sozluk.gov.tr/

Tellez, A. R. ve Lyon, A. (1999). Madde 13 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=xKBu2B8xZYE&list=PL63E6C344D807C536&index=14

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (t.y.). *I. TBMM, Kurtuluş Savaşı Müzesi.* Erişim tarihi: Eylül 11, 2022, https://100.tbmm.gov.tr/sanaltur-tbmm-kurtulus-savasi-muzesi.html

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (t.y.). *Meclisin açılışı.* Erişim tarihi: Eylül 11, 2022, https://www.tbmm.gov.tr/Sayfa/KurtulusSavasiMuzesi

UNICEF (1998). Madde 2 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www. youtube.com/watch?v=yzl0uqqkpKU&list=PL63E6C344D807C536&index=2

USL-RM. (1999). Madde 38 [Video]. Youtube. Erişim tarihi: Ağustos 14, 2022, https://www.youtube.com/watch?v=QEmaZ6f4UkM&list=PL63E6C344D807C536&index=33

7. BÖLÜM
KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME ALANI

Seda Samuk - Ercenk Hamarat - Ayşegül Nihan Erol Şahin

4. sınıf sosyal bilgiler dersi "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında aşağıda yer alan şu kazanımlar bulunmaktadır:

SB.4.7.1. Dünya üzerindeki çeşitli ülkeleri tanıtır.

SB.4.7.2. Türkiye'nin komşuları ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini kavrar.

SB.4.7.3. Farklı ülkelere ait kültürel unsurlarla ülkemizin sahip olduğu kültürel unsurları karşılaştırır.

SB.4.7.4. Farklı kültürlere saygı gösterir.

Bu kazanımlar doğrultusunda farklı ülkeler, ülkemizin komşuları, farklı kültürlere ait kültürel unsurlar konuları ele alınmaktadır. Ele alınan bu konularda, bireyin aktif olup sorgulayan, eleştiren ve yaratıcı olan yanlarına ihtiyaç duyduğu için bunlara olanak sağlayacak farklı tarz etkinlikler ile derslerin işlenmesine dikkat edilmelidir. Bu öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık, saygı, sevgi gibi değerlere ek olarak araştırma, iş birliği, empati gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır. Farklı ülkeler ve onların kültürel unsurları ele alındığı için görsel materyallerin kullanımına sıkça yer verilmelidir.

Ek-2. Öz Değerlendirme Formu

Sorular	**Cevaplar**
1. Bu çalışmada neler öğrendim?	
2. Bu çalışmada neler yaptım?	
3. Bu çalışmada en çok eğlendiğim kısım neresiydi?	
4. Bu çalışmada en çok zorlandığım kısım neresiydi?	

Kaynaklar

MEB (2018). *Millî eğitim bakanlığı sosyal bilgiler öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

OECD (2018). *The Future of Education and Skills: Education 2030*. Position paper, Erişim tarihi: 30.01.2022 http://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf.

Orakcı, Ş. (2021). Türkiye'de ayrılıp birleşme tekniğine ilişkin yapılan çalışmaların incelenmesi (2010-2020). *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(31), 252-276. https://doi.org/10.35675/befdergi.642806.

Sönmez, V. (2015). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı*. Anı.

Sönmez, V. (2017). *Öğretim ilke ve yöntemleri.* Anı.

Yeşilyaprak, B. (2015). *21. yüzyılda eğitimde rehberlik hizmetleri.* Nobel.

1. BÖLÜM
BİREY VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI

Şükran Geçgel - Aylin Karakuş - Cemil Cahit Yeşilbursa

5. sınıf sosyal bilgiler dersi "Birey ve Toplum" öğrenme alanında yer alan kazanımlar:

SB.5.1.1. Sosyal bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.

SB.5.1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.

SB.5.1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.

SB.5.1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.

Birey ve toplum öğrenme alanında öğrencilerin toplum içerisinde birer vatandaş olarak rolleri, sorumlulukları ve haklarına ilişkin kazanımlar yer almaktadır. Bu kazanımların içeriği, çocuk haklarının öğrenilmesi ve bireyin gelecekte iyi bir vatandaş olması amacıyla toplumda görev sorumluluklarını fark ettirmeye yöneliktir. Bu bağlamda hazırlanan etkinliklerde öğrencilerin öncelikle toplumun bir üyesi olarak çocuk haklarını öğrenmeleri, toplumsal rolleri, görevleri ve sorumluluklarının kazandırılması amaçlanmaktadır.

Kaynaklar

Dökmen, Ü. (1993). Sosyal Atom Ölçeği: Geliştirilmesi, güvenilirliği ve geçerliliği. *Türk Psikoloji Dergisi, 8*(30), 26.

Tokcan, H. (2015). *Sosyal bilgilerde kavram öğretimi*. Pegem akademi.

Yılar, M.B. ve Karadağ, Y. (2020). Sinektik tekniği ve sosyal bilgiler öğretiminde kullanımı. Turan, R. ve Akdağ H. (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar-IV*. Pegem Akademi (s. 318-347).

2. BÖLÜM
KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI

Ali Altıkulaç - Osman Sabancı

Kültür ve Miras öğrenme alanı, sosyal bilimlerden tarih ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Bu öğrenme alanında öğrenciler, bir zaman yolculuğuna çıkarılarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık mirasına katkıları konu edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin yakından-uzağa ilkesiyle çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları tanımaları beklenmektedir. Buna ek olarak kültürel özelliklerin ülkemiz ve yaşanılan yerdeki benzer ve farklı özelliklerinin karşılaştırılması istenmektedir. Öğrencilerden, belirlenen kültürel özelliklerin insanları birleştirici rollerine ilişkin çıkarımda bulunmaları beklenmektedir. Günlük yaşamda kullanılan kültürel ögelerin tarihî gelişimine ilişkin değerlendirme yapmaları öngörülmektedir.

5. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında beş kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlar, aşağıdaki şekildedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018, s. 17)

SB.5.2.1. Somut kalıntılarından yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.

SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesneleri ve eserleri tanıtır.

SB.5.2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.

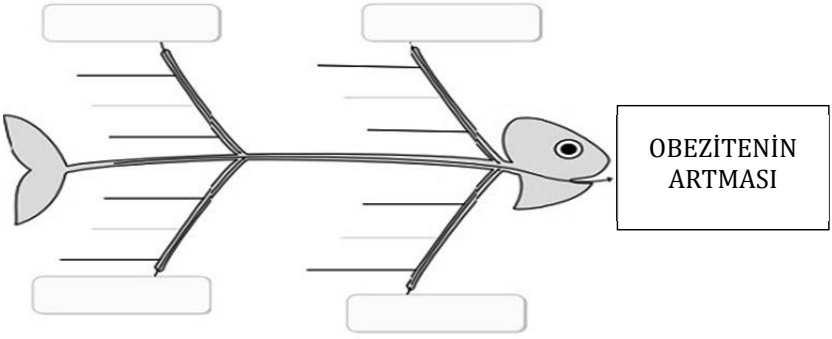
SB.5.2.4. Kültürel ögelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.

SB.5.2.5. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir.

Değerlendirmeler:……
……
……
……

Notlar: ……
……
……
……

Ek-2. Balık Kılçığı Tekniği

Kaynaklar

Çığ, İlmiye Muazzez. (1996). *Sumerli Ludingirra. Geçmişe Dönük Bilimkurgu*. Kaynak Yayınları.

Dilek, D. (Ed.). (2016). *Sosyal bilgiler eğitimi*. Pegem Akademi.

Dönmez, C. & Yazıcı, K. (Ed.). (2015). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Akademi.

Gülüm, K. & Torun, F. (2009). *Oyun ve Etkinliklerle Coğrafya Öğretimi*. Anı.

Güvenç, Bozkurt. (2011). *İnsan ve kültür.* Boyut

Kaplan, M. (2001). *Kültür ve dil*. Dergâh Yayınları.

Özçelik, Nazmi (2012). *İlkçağ tarihi ve uygarlığı*. Nobel.

Şimşek, A. & Kaymakçı, S. (Ed.). (2015). *Okul dışı sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Akademi.

Tezcan, Mahmut. (2008). *Kültürel antropoloji*. Giriş. Ankara: Maya Akademi.

Ulu Kalın, Ö. (2020). Ezgilerle sosyal bilgiler öğretimi, R. Sever, M. Aydın & E. Koçoğlu (Ed.). *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi* içinde (s. 273-311). Pegem Akademi.

Yanpar Yelken, T, Akay, C. (2015). Öğretim *ilke ve yöntemleri*. Anı.

Yeşilbursa, C. C., Sabancı, O. & Hamarat, E. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler. B. Akbaba (Ed.). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler* içinde (s. 145-206). Pegem Akademi.

Yücel, A. S. & Gündoğdu, C. (2012). *İlköğretim ve ortaöğretimde geleneksel çocuk oyunları*. Nobel.

3. BÖLÜM
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER ÖĞRENME ALANI

Tuğçe Gamze İşçi - Şükran Geçgel - Salih Uslu - Kubilay Yazıcı

5. sınıf sosyal bilgiler dersi "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanında aşağıda yer alan şu kazanımlar bulunmaktadır:

SB.5.3.1. Haritalar üzerinde yaşadığı yer ve çevresinin yeryüzü şekillerini genel olarak açıklar.

SB.5.3.2. Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar.

SB.5.3.3. Yaşadığı yer ve çevresindeki doğal özellikler ile beşerî özelliklerin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkilerine örnekler verir.

SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.

SB.5.3.5. Afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.

Bu öğrenme alanında bireylerin kendi çevrelerinde görülen yeryüzü şekillerini, iklim özelliklerini, doğal afetleri ve çevre sorunlarını kavrayabilmelerine yönelik kazanımlar yer almaktadır. Öğrenme alanı içerisinde ele alınan konular, öğrencilerin yaşadığı çevreyi tanımalarına olanak tanımaktadır. Bu nedenle sınıf içinde veya sınıf dışında yapılacak olan etkinlikler, öğrencilere çeşitli beceri ve değerleri kazandırmada etkili olacaktır. Özellikle etkinliklerin öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini yönetmelerine olanak tanıyacak şekilde hazırlanmış olması, ilgili konuların öğretiminde yararlı olacaktır. Bu aşamada öğrencilerin gerçek yaşamda karşılarına çıkabilecek örneklerden yararlanılmaya dikkat edilmiştir.

65 kişi selde hayatını kaybetti. Şiddetli yağışlar sonucu oluşan seller; Küre, İnebolu ve Çatalzeytin ilçelerinde de can kayıplarına yol açtı. Küre'de dört, İnebolu'da iki ve Çatalzeytin'de bir kişi yaşamını yitirdi. Kastamonu'da toplam 72 kişi sel nedeniyle hayatını kaybetti. Selde kaybolan Bozkurt'ta yedi, İnebolu'da ise bir kişiye hâlen ulaşılamadı.

Bartın'da 11 Ağustos'ta etkili olan sağanağın bazı bölgelerde sele yol açması sonucu araçlar sürüklendi, çok sayıda iş yerini ve evi su bastı. Yağış nedeniyle Bartın-Karabük kara yolu Yenihan mevkisinde yol çöktü, bir araç sel sularına kapıldı. Bartın'ın Ulus ilçesinde 359 kişi güvenli bölgelere tahliye edildi. Kumluca beldesi Akörensöküler köyünde 80 yaşındaki Arife Ünal, sele kapılarak hayatını kaybetti. Kentte aşırı yağışların sebep olduğu sel nedeniyle 13 köprü, üç ev yıkıldı. Ağır hasarlı 46 yapı tespit edildi; 49 araç, sel sularına kapıldı; 94 konutta ise eşya zararı belirlendi. Selde 44 köy ve mahallede 544 dekar tarım alanı ile 6 bin 600 metrekarelik dikili sera, çoğunluğu hayvan ve tavuk yemi olan 172 ton mahsul, 40 bin kapasiteli bir tavukçuluk tesisi ile 10 bin kapasiteli alabalık tesisi zarar gördü. Selden 333 çiftçi etkilenirken toplam tarım hasarı, 3 milyon 801 lira oldu.

Buna göre yukarıda, doğa kaynaklı afeti yaşayanların doğal afetten nasıl etkilendiklerini açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Kaynaklar

Aykaç, N. (2018). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Pegem Akademi.

Gadjah Mada Üniversitesi Sel ve heyelanlara dikkat edin. (24 Kasım 2021) https://ugm.ac.id/id/berita/22004-jelang-la-nina-waspadai-bencana-banjir-dan-tanah-longsor

https://sosyalbilgiler.biz/forum/konu/haritalarda-yuekselti-basamaklari.60389/

https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/orman-yangini-sirasinda-hayvanlar-neler-yasiyor-90006/5

https://www.sosyalciniz.net/yer-sekilleri-dilsiz-harita/

https://www.trthaber.com/haber/turkiye/orman-yanginlarinda-hayvanlara-ilk-yardim-nasil-olmali-599355.html

PNGWING Çizgi film doğa, deprem, doğal afet, çizim, satır, teknoloji, açı, açı, afet, çizim png (t.y.)https://www.pngwing.com/tr/free-png-vdpxf

PNGWING Çizgi film doğa, deprem, doğal afet, çizim, satır, teknoloji, açı, açı, afet, çizim png (t.y.)https://www.pngwing.com/tr/free-png-vqkfo

PNGWING Çizgi film doğa, deprem, doğal afet, çizim, satır, teknoloji, açı, açı, afet, çizim png (t.y.)https://www.pngwing.com/tr/search?q=heyelan

PNGWING Çizgi film doğa, deprem, doğal afet, çizim, satır, teknoloji, açı, açı, afet, çizim png (t.y.)https://www.sosyalciniz.net/turkiye-dogal-afetler-haritasi/

Sürmeli, H. ve Yıldırım, M. (2017). Öğretim teknikleri. Dal, S. ve Köse, M. (Ed.). Öğretim ilke ve yöntemleri etkinlik ve ders planı etkinlikleriyle zenginleştirilmiş. Anı Yayıncılık (s.263-315).

4. BÖLÜM
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÖĞRENME ALANI

Burcu Duman - Ayşegül Tural

5. sınıf sosyal bilgiler dersi "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında aşağıda yer alan şu kazanımlar bulunmaktadır:

SB.5.4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.

SB.5.4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.

SB.5.4.3. Sanal ortamı kullanırken güvenlik kurallarına uyar.

SB.5.4.4. Buluş yapanların ve bilim insanlarının ortak özelliklerini belirler.

SB.5.4.5. Yaptığı çalışmalarda bilimsel etiğe uygun davranır.

Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında yukarıdaki kazanımlardan yola çıkılarak bilim ve teknolojideki gelişmelerin temelinde yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncenin olduğu fark ettirilmeye ve teknolojinin günlük hayatla ilişkisi kavratılmaya çalışılmaktadır. Öğrencilerin genel olarak bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanma becerisini; 5. sınıf düzeyinde ise özellikle öz denetim ve dijital okuryazarlık becerilerini kazanmaları beklenmektedir. Dürüstlük, çalışkanlık ve bilim etiği gibi değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bilimsel düşünmenin önemine ve medya okuryazarlığı kavramına vurgu yapılmaktadır. Mesafeli alışveriş, güvenli internet kullanımı, kimlik hırsızlığı gibi konular ele alınmaktadır. Yapılan çalışmalarda, yararlanılan kaynakları göstermenin ve kaynakların aslını korumanın önemi üzerinde durulmaktadır.

EKLER

Ek-1. Jigsaw Tekniği Değerlendirme Formu

3: İyi Uygulandı 2: Kısmen Uygulandı 1: Hiç Uygulanmadı	**3**	**2**	**1**
Ölçütler			
Aynı konuya yönelik grup çalışmasının yapılması			
Yeterli ve doğru bilgilere ulaşılması			
Araştırılan konunun grup üyelerine sunulması			
Grup üyeleri arasındaki uyum ve görev dağılımı			
Yöntemin genel olarak uygulanışı			

EK-2. Araştırma Ödevi Kontrol Listesi

	Evet	**Kısmen**	**Hayır**
Güvenilir ve doğru kaynaklara ulaşılması			
Bilimsel etik kurallara uygun alıntı yapılması			
Yararlanılan kaynakların bilimsel etik kurallara göre yazılması			
Ödevin genel olarak mantıksal bir bütünlüğe sahip olması			

Kaynaklar

Cengizhan, S. (2005). Öğretim yöntemleri. T. Yanpar Yelken ve C. Akay (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Anı yayıncılık.

Demirel, Ö. (2012). *Öğretim ilke ve yöntemleri – öğretme sanatı*. Pegem Akademi.

Ekinci, N. (2005). İşbirliğine dayalı öğrenme. Ö. Demirel (Ed.) *Eğitimde Yeni Yönelimler*. Pegem Akademi.

https://www.cnnturk.com/ekonomi/burs-arayanlar-dikkat-dolandiricilarin-yeni-hedefi-ogrenciler-oldu?page=1

https://www.farukcesur.com.tr/teknoloji-bagimliligi/

https://www.haberturk.com/whatsapp-masaustu-uygulamasi-sesli-ve-goruntulu-arama-ozelligi-ile-guncellendi-haberler-2993595-teknoloji

https://www.yesilay.org.tr/tr/makaleler/teknoloji-kullanimi-stresi-artiriyor

Kanadlı, S. (2005). Öğretim yöntemleri. T. Yanpar Yelken ve C. Akay (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Anı yayıncılık.

Karakuş, F. (2015). Öğrenme-öğretme yaklaşımları. T. Yanpar Yelken ve C. Akay (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Anı yayıncılık.

MEB (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.

Saracaloğlu, A. S. (2017). Öğretim teknikleri II. A. S. Saracaloğlu ve A. Küçükoğlu (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Pegem Akademi.

Şahin, Ç. (2016). Öğretim teknikleri I. A. S. Saracaloğlu ve A. Küçükoğlu (Ed.). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Pegem Akademi.

Taşpınar, M. (2017). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (8. Basım). Ankara: Pegem Akademi.

TDK. (2022). Güncel Türkçe Sözlük https://sozluk.gov.tr/

5. BÖLÜM
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM ÖĞRENME ALANI

Aylin Karakuş - Mihraç Kulu - Filiz Arzu Yalın -
Büşra Işıksal - Cemil Cahit Yeşilbursa

5. sınıf sosyal bilgiler dersi "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanında aşağıda yer alan şu kazanımlar bulunmaktadır:

SB.5.5.1. Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder.

Ekonomik faaliyetlerle coğrafi özellikleri ilişkilendirir.

SB.5.5.2. Yaşadığı yer ve çevresindeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır.

SB.5.5.3. Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.

Ekonomik faaliyetlerin nüfus, yerleşme, eğitim ve kültür üzerindeki etkileri üzerinde durulur.

SB.5.5.4. Temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağını analiz eder.

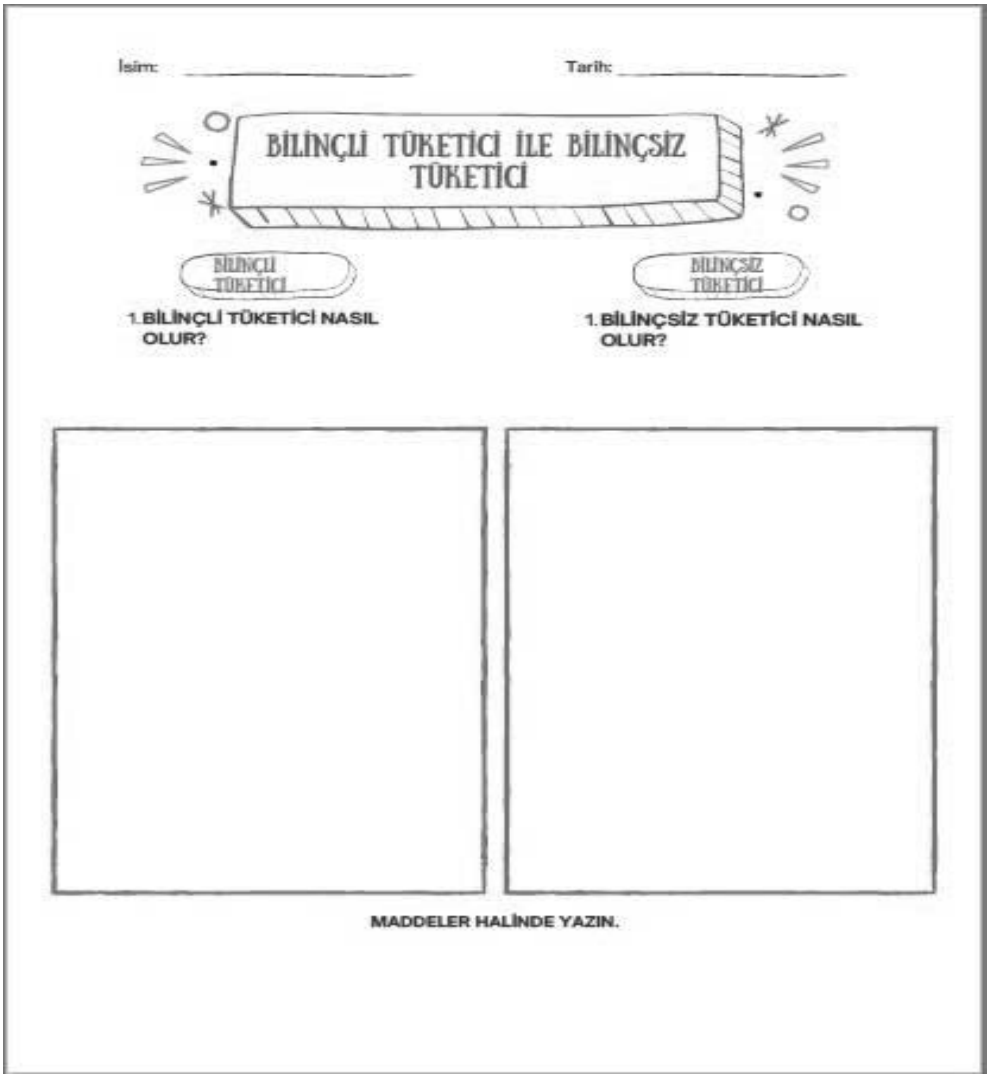
SB.5.5.5. İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.

Farklı alanlarda yeni fikirler geliştiren başarılı girişimcilerin çalışmalarından örnekler verilerek öğrenciler yeni fikirler üretmeye teşvik edilir.

Değişen toplumsal ilgi ve ihtiyaçlar araştırılarak bunları karşılamaya yönelik yenilikçi fikirler geliştirilir.

SB.5.5.6. Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.

Ek-2. Konu Değerlendirme Formu

Kaynaklar

Berberoğlu, C.N. (1995). *Genel ekonomi* 1. Ant Matbaacılık ve Yayıncılık.

Doğanay, A. (2002). *Sosyal bilgiler öğretimi.* C. Öztürk ve D. Dilek (Ed). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Akademi.

Manisalı, E. (1984). *İktisada giriş*. Gür Ay Matbaası.

Saracaloğlu, A. S. (2019). Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme. A. S. Saracaloğlu ve A. Küçükoğlu (Ed.). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (58-70), Pegem Akademi.

Saygılı, G. (2015). *İlkokulda kullanılan strateji, yöntem ve teknikler.* Pegem Akademi.

Bill Gates, Wikipedia, Özgür Ansiklopedi (2022). https://en.wikipedia.org/wiki/Bill_Gates

Görgen, İ. (2001). Metni anlama tekniğinde "bilgi haritaları". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6).

Genel Ağ Tabanlı Kaynaklar

https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/akkuyu-ngs-bolgeye-ekonomik-ve-sosyal-canlilik-getirdi-6653377 26.09.2022

https://www.canva.com/tr_tr/login/?shouldClearGotAutoSelect

https://ogretimilkeyontemleri.wordpress.com/yontemler/philips-66/

https://www.youtube.com/watch?v=qqsMXjy3xnw

Öğretim Yöntem ve Teknikleri Ders Notları. (2022, Ağustos).

https://leventeraslan.files.wordpress.com/2016/03/teknik-c3b6yt.pdf

Ücretsiz Tasarım Aracı: Sunumlar, Video, Sosyal Medya – Canva. (2022, Ağustos).

https://www.canva.com/design/DAFL4Xr-p9o/gS2teKQe93MEc0G8DeVUgg/edit

Visme: Create Presentations, Infographics, Design & Video. (2022, Ağustos).

https://www.visme.co/

https://tr.padlet.com/dashboard (2022)

7. BÖLÜM
KÜRESEL BAĞLANTILAR ÖĞRENME ALANI

Hatice Kara Erol

5. sınıf sosyal bilgiler dersi "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında aşağıda yer alan şu kazanımlar bulunmaktadır.

SB.5.7.1. Yaşadığı yer ve çevresinin ülkemiz ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerdeki rolünü araştırır.

Tarım, sanayi, turizm, ulaşım, eğitim, kültür endüstrisi gibi ekonomik faaliyet alanlarından uygun olanlara değinilir.

SB.5.7.2. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.

SB.5.7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.

Farklı ülke toplumlarının birbirini daha yakından tanımasının, kültürel zenginliklerini görmesinin ve karşılıklı ön yargılarını fark etmesinin sağladığı kazançlar üzerinde durulacaktır.

SB.5.7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras ögelerine örnekler verir.

Ülkemizden ve dünyanın farklı ülkelerinden örnekler seçilerek ortak mirasın anlamı üzerinde durulur.

Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın 7. öğrenme alanı olan Küresel Bağlantılar için programda, dört kazanım ve 14 ders saati ayrılmıştır. Bu öğrenme alanında dört kazanımla beraber kültürel mirasa duyarlılık değeri ile araştırma ve yaratıcılık becerilerinin de kazandırılması amaçlanmaktadır. Öğrenme alanı genel itibarıyla Türkiye'nin diğer devletlerle olan ekonomik ve sosyal ilişkileri üzerinde durur. İlk kazanım, öğrencilerin yaşadıkları yerdeki her türlü sosyal ve ekonomik faaliyetin farkına varmalarına yöneliktir. İkinci kazanım ise öğrencilerin, ülkeler arası ticaretlerde ulaşım ve teknolojinin

Ek-5. Akran Değerlendirme Formu

	Zayıf		**Kabul Edilebilir**		**Orta**		**İyi**		**Çok İyi**	
Grubumuzdaki Öğrenciler	**Arkadaşım 1.**	**Arkadaşım 2.**	**Arkadaşım 1.**	**Arkadaşım 2.**	**Arkadaşım 1.**	**Arkadaşım 2.**	**Arkadaşım 1.**	**Arkadaşım 2.**	**Arkadaşım 1.**	**Arkadaşım 2.**
Üstlenmiş olduğu sorumluluğu zamanında yerine getirmiştir.										
Yapılan çalışmalara gönüllü olarak katılmıştır.										
Grup çalışmalarında aktif rol üstlenmiştir.										
Grup arkadaşlarıyla olumlu ilişkiler içerisindedir.										
Grup başarısının oluşmasında çok çaba harcamıştır.										
Çalışırken temiz ve tertipli olmuştur.										
Sorunların çözümüne mantıklı çözüm yolları bulmuştur.										
Grup içindeki diğer bireylerle uyumlu çalışmıştır.										

Kaynaklar

Akbulut, F. (2016). Kentsel ulaşım hizmetlerinin planlanması ve yönetiminde sürdürülebilir politika önerileri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 336-355.

Akıl, A. (2021). Uluslararası hukuk çerçevesinde insanlığın ortak mirası olarak Antarktika. *ERÜHFD, 7*(2), 339-363.

Bilişim Terimleri Sözlüğü. (1981). Aydın Köksal. TDK

Çanakkale Köprüsü ticaretin yeni rotası oldu! Yüz binlerce TIR geçecek (2022, 18 Mart). *Milliyet.* https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/canakkale-koprusu-ticaretin-yeni-rotasi-oldu-yuz-binlerce-tir-gececek-6721260 adresinden edinimiştir.

Günay, D. (2017). Teknoloji nedir? felsefi bir yaklaşım. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 7*(1), 163-166.

Kaya, F. (2011). *Uluslararası ticaret işlemleri ve muhasebesi*. İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası.

Pompei'ye motosikletle girdi! (2022, 16 Ağustos). *Milliyet.* https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/pompeiye-motosikletle-girdi-6807822 bağlantı adresinden ulaşılmıştır.

Rize Valisi Kemal Çeber: Devlet Rize'ye dünyanın en güzel havalimanını yapıyor! (2022. 31 Mart). *Yenişafak.* https://www.yenisafak.com/gundem/rize-valisi-kemal-ceber-devlet-rizeye-dunyanin-en-guzel-havalimanini-yapiyor-3772656 adresinden ulaşılmıştır.

Türk Dil Kurumu (2018). *Hoşgörü*. Türk Dil Kurumu.

Uçkun, S. (2004). *İşletme ve işletme türleri, turizm işletmeleri*. Değişim Yayınları.

KURAM VE UYGULAMADA
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Editör
Doç. Dr. Funda Uzdu Yıldız

nobel

KURAM VE UYGULAMADA
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Editör: Doç. Dr. Funda Uzdu Yıldız

Yayın No.: 4822
Eğitim No.: 998
ISBN: 978-625-397-231-8
E-ISBN: 978-625-397-232-5
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Sergen Öz -sergen@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Uzdu Yıldız, Funda.
Kuram ve Uygulamada Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi / Editör: Funda Uzdu Yıldız
1. Basım, XII + 310 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-231-8
E-ISBN: 978-625-397-232-5
1. Yabancı Dil Olarak Türkçe 2. Dil Öğretimi 3. Dil Becerileri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No: 7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜMLER VE YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xi**

1. BÖLÜM
DİLLER İÇİN AVRUPA ORTAK BAŞVURU METNİNDEKİ YENİLİKLER:
2001 VE 2020 PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI **1**

Giriş 1
1. Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni Temel Özellikleri 3
2. Dil Düzeylerinin Tanımlanması 7
3. Dilsel Becerilerin Yeniden Adlandırılması 10
4. Tanımlayıcılara Yönelik Düzenlemeler 12
5. Anadili Konuşucuna Karşı Sesbilimsel Denetim Ölçeği 14
6. İşaret Dili 16
7. Çocuk Öğrenenler 17
Sonuç 18
Kaynakça 19
Bölüm Özeti 22
Üzerinde Düşünelim 23
Kaynak Önerileri 23

2. BÖLÜM
İKİNCİ DİL EDİNİMİ KAVRAMLARI BAĞLAMINDA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE **25**

Giriş 25
1. İkinci Dil Edinimi Nedir? 26
1.1. İkinci Dil Ediniminde Temel Kavramlar 27
2. Anadili ve İkinci Dil Edinimi Temel Olarak Birbirinden Farklı mıdır? 29
3. İkinci Dil Ediniminin Başlangıç Aşaması Nasıldır ve Gelişim Süreci Nasıl İlerlemektedir? 33
4. Öğretim İkinci Dil Edinimini Nasıl Etkilemektedir? 37
5. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğreticileri Neden İkinci Dil Edinimini Bilmeli? 40
Kaynakça 42
Bölüm Özeti 44

Üzerinde Düşünelim 45
Okuma Önerileri 46

3. BÖLÜM
İKİDİLLİLİK BAĞLAMINDA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ 47

Giriş 47
1. İkidillilik 50
2. İkidillilik Türleri 52
3. Diller Arası Etki 54
4. İkidillilerin Yabancı Dil Öğrenme Süreçlerini İnceleyen Çalışmalar 55
5. İkidilliliğin Yabancı Dil Öğrenme Sürecindeki Avantajları 59
6. İkidillilere Yabancı Dil Olarak Türkçe ya da Sonuç Yerine 65
Kaynakça 68
Bölüm Özeti 71
Üzerinde Düşünelim 71
Okuma Önerileri 72

4. BÖLÜM
DİL BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİ

4.1. BÖLÜM
OKUMA BECERİSİ 75

Giriş 75
1. Anadilinde ve Yabancı Dilde Okuma Süreçleri 76
2. Yabancı Dilde Okuma Becerisi 76
3. Okuma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Yaklaşımlar 79
4. Örnek Okuma Anlama Temelli Okuma Çalışması ve Okuma Sonrası Sorular 81
Okuma Stratejileri 86
5. Başarılı Bir Okuma Çalışması Nasıl Olmalıdır? 90
EK 1 96
Kaynakça 96
Bölüm Özeti 99
Üzerinde Düşünelim 99
Okuma Önerileri 100

4.2. BÖLÜM
YAZMA BECERİSİ 101

Giriş 101
1. Metin ve Metinsellik Ölçütleri 102
2. Metin Üretim Evreleri 103
3. Metinleştirme Eylemleri ve Karşılıklı Konuşma İlkeleri (H. Paul Grice, 1975) 104
4. Metin Türleri 105
4.1. Bilgilendirici Metinler 106
4.2. Anlatısal Metinler 107
5. Yazma Öğretiminde Yaklaşımlar: Ürün Odaklı, Süreç Odaklı ve Tür Odaklı Yazma 108
6. Yazma Becerisinde Etkinliklerin Uygulanması ve Örnekler 110
Kaynakça 117
Bölüm Özeti 119
Üzerinde Düşünelim 119
Okuma Önerileri 120

4.3. BÖLÜM
DİNLEME BECERİSİ 121

Giriş 121
1. İkinci Dilde Dinleme Becerisindeki Bilişsel Süreçler 123
1.1. Aşağıdan Yukarıya İşlemleme 125
1.2. Yukarıdan Aşağıya İşlemleme 126
1.3. Etkileşimli İşlemleme 127
1.4. Kontrollü ve Otomatik İşlemleme 127
1.5. Algı, Çözümleme ve Kullanım 128
1.6. Üstbiliş 130
2. Dinleme Becerisindeki Bilgi Kaynakları 131
3. Dinleme Öğretim Yöntemleri 132
3.1. Metin Odaklı Dinleme Öğretimi 133
3.2. İletişim Odaklı Dinleme Öğretimi 134
3.3. Öğrenici Odaklı Dinleme Öğretimi 135
4. Yabancı Dil Olarak Türkçede Dinleme Becerisini Geliştirmek İçin Neler Yapabiliriz? 137
Kaynakça 139
Bölüm Özeti 141
Üzerinde Düşünelim 141
Okuma Önerileri 142

4.4. BÖLÜM
KONUŞMA ÖĞRETİMİ 143

Giriş 143
1. Konuşucu Neleri Biliyor? 145
2. Yabancı Dil Öğrenicilerinden Neler Bekleniyor? 147
3. Konuşma Becerisinde Etkinliklerin Uygulanması ve Örnekler 151
Kaynakça 159
Bölüm Özeti 160
Üzerinde Düşünelim 160
Okuma Önerileri 160

5. BÖLÜM
DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİ 161

1. Dilbilgisine Yönelik Yaklaşımlar 161
2. Dilbilgisi Öğretiminde Biçim, Anlam ve Kullanım 163
Etkinlik 1: Resimlere Bak. Soruları Cevapla 165
3. Yabancı Dil Olarak Türkçede Dilbilgisi Öğretimi İçin Etkinlik Örnekleri 166
3.1. Dilbilgisi Öğretiminde Tümdengelimli Etkinlikler 167
Örnek Etkinlik 1: Kuralı Sunma ve Alıştırma Yaptırma 168
3.2. Dilbilgisi Öğretiminde Tümevarımlı Etkinlikler 169
Örnek Etkinlik 2: Boşluk Doldurma ve Karşılaştırma 170
Kaynakça 172
Bölüm Özeti 173
Üzerinde Düşünelim 173
Okuma Önerileri 174

6. BÖLÜM
SÖZCÜK ÖĞRETİMİ 175

1. Sözcük ve Sözvarlığı 175
2. Ne Öğretilmeli? 176
3. Nasıl Öğretilmeli? 177
4. Sözvarlığı Öğretimi ve Bağlam 178
5. Ne Kadar Öğretilmeli? 183
6. Dört Temel Beceride Sözcük Öğretimi Nasıl Olmalıdır? 185
7. Akademik Dil ve Sözcük Öğretimi 187
Kaynakça 191
Bölüm Özeti 192

Üzerinde Düşünelim 192
Kaynak Önerileri 192

7. BÖLÜM
YABANCI DİL OLARAK AKADEMİK TÜRKÇE VE AKADEMİK YAZMA ÖĞRETİMİ 193

Giriş 193
1. Özel Amaçlı Dil 194
2. Özel Dilin Özellikleri 194
3. Özel Amaçlı Bir Dil Olarak Akademik Dil 200
4. Akademik Yazma 204
5. Üstsöylem 206
6. Akademik Dilde Alan Farklılıkları 208
7. Yabancı Dil Olarak Akademik Türkçe Öğreticisine Notlar 210
8. Genel Değerlendirme ve Öneriler 211
Sonuç Yerine 212
Kaynakça 215
Bölüm Özeti 218
Üzerinde Düşünelim 218
Okuma Önerileri 219

8. BÖLÜM
MATERYAL HAZIRLAMA VE DERS PLANLAMA 221

Giriş 221
1. Materyal Hazırlamak Ne Demektir? 222
2. Materyal Hazırlama Sürecinde Kim Rol Alır? 224
3. Materyal Olarak Ders Kitapları 225
4. Materyaller Nasıl İncelenebilir ve Değerlendirilebilir? 228
5. Materyal Hazırlama İlkeleri 231
6. Materyal Hazırlama Süreci 235
7. Dersi Nasıl Planlayabiliriz? 236
8. Materyal Örnekleri ve Ders Planları 239
Kaynakça 256
Bölüm Özeti 258
Üzerinde Düşünelim 258
Okuma Önerileri 258

9. BÖLÜM
ÇEVRİM İÇİ DİL ÖĞRETİMİ, ÇEVRİM İÇİ ARAÇLAR VE HARMANLANMIŞ DİL ÖĞRETİMİ.. 261

Giriş 261
1. Çevrim İçi Dil Öğretimi 262
2. Çevrim İçi Araçlar 265
3. Çevrim İçi Öğretim Materyalleri 269
4. Harmanlanmış Dil Öğretimi (Blended Language Teaching) Nedir? 277
5. Harmanlanmış Öğrenme Materyalleri 280
Kaynakça 283
Bölüm Özeti 284
Üzerinde Düşünelim 284
Okuma Önerileri 285

10. BÖLÜM
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 287

1. Ölçme ve Değerlendirme Genel Kavramları 287
2. Değerlendirme Türleri 291
3. Dört Temel Beceride Ölçme ve Değerlendirme 291
3.1. Okuma Becerisinin Değerlendirilmesi 294
3.2. Yazma Becerisinin Değerlendirilmesi 296
3.3. Dinleme Becerisinin Değerlendirilmesi 299
3.4. Konuşma Becerisinin Değerlendirilmesi 301
3.5. Dilbilgisinin Değerlendirilmesi 304
Kaynakça 305
Bölüm Özeti 306
Üzerinde Düşünelim 306
Okuma Önerileri 306

YAZARLARIMIZ 307

1. BÖLÜM
DİLLER İÇİN AVRUPA ORTAK BAŞVURU METNİNDEKİ YENİLİKLER: 2001 VE 2020 PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nin temel özellikleri nelerdir?
2. Çerçeve Metni'nin yeniden düzenleme sebepleri nelerdir?
3. Tamamlayıcı Cilt'e eklenen yeni özellikler ve birimler nelerdir?

Giriş

Gelişen ve değişen dünyada iş, eğitim ve mesleki amaçlı olarak tüm dünyada hareketliliğin artmasıyla birlikte yabancı dil öğretiminde yöntem ve yaklaşımlarda ortak bir anlayış sağlama ve öğrenme-öğretme ve değerlendirme alanlarında ortak bir ölçüt geliştirme çalışmaları, Avrupa Konseyinin 1970'li yıllarda öncelik verdiği alanlardan biri olmuştur. Yabancı dil öğretimindeki bu yeni yapılanma süreci Avrupa Konseyinin "çokdillilik, çokkültürlülük, demokratik vatandaşlık, eğitim, iş ve mesleki hareketliliği artırma, yaşam boyu öğrenme" gibi temel ilkleriyle yakından ilişkilidir. Başka bir deyişle dil öğretimindeki bu yeni süreç kültürel, dilsel ve eğitimsel yönleriyle birlikte siyasi yönleri de içermektedir. 1970'li yıllarda yabancı/ikinci dil öğreniminde iletişimselliğin (Hymes, 1972) ön plana çıkmasıyla birlikte Avrupa Konseyi de yabancı dil eğitimi ile ilgili çalışmalarını bu yönde ilerletmiştir. Avrupa Konseyinin temel dil politikalarını oluşturan çokdillilik, çokkültürlülük ve yaşam boyu öğrenme ilkeleri bütünleyici bir dil eğitim programının hedeflerinin, içeriğinin öğrenme ve öğretme süreci ve ölçme-değerlendirmenin nasıl olması gerektiğini açıklayan bir çerçeve metne ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu bağ-

2001'de yayımlanan tanımlayıcı setinde ölçek sunulmayan ancak son 20 yılda daha çok önem kazanan aracılık ve çokdilli/çokkültürlü edinç türlerine ağırlık vermesi D-AOBM/TC'nin yenilikçi alanlarının başında gelmektedir.

D-AOBM 2001 ve D-AOBM/TC 2020 basımlarındaki temel farklılıklar üzerine yoğunlaşan bu çalışmada iki çerçeve metninin de Avrupa Konseyinin temel misyon ve vizyonuna hizmet ediyor olması önceliklidir. İki çerçeve metninde eylem odaklı yaklaşımın benimsenmesi, dil öğrenenlerin birer toplumsal kılıcı olarak atfedilmesi benzer özellikleri arasında sayılabilir.

Kaynakça

Alderson, C. (2007). 'The CEFR and the Need for More Research,' *The Modern Language Journal* 91/4: 659-63.

Alderson, J. C. A., Figueras, N., Kuijper, H., Nold, G. N., Takala, S., & Tardieu, C. (2006). Analysing tests of reading and listening in relation to the Common European Framework of Reference: The experience of the Dutch CEFR Construct Project, *Language Assessment Quarterly*, 3(1), 3-30.

Alexiou, T., & Stathopoulou, M. (2021). The pre-A1 level in the Companion Volume of the Common European Framework of Reference for Languages. *Research Papers in Language Teaching and Learning*, 11(1), 11-29.

Arık, E., Makaroğlu, B., & Dikyuva, H. (2016). İşaret dilleri ve sözlükler. H. Develi & M. Gürlek (Yay. Haz.) I. ve II. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildirileri Kitabı. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Aytan, T., Göksel, A. ve Günaydın, Y. (2021). 2020 Diller için Avrupa Ortak Çerçeve Metni'inde (CEFR) Dinleme Becerisi: Ölçekler ve Kazanımlar. *Journal of History School,* 51, 1192-1220.

Ayverdi, T. ve Güleç, E. (2021). 2018 Avrupa Dilleri Ortak Başvuru Metninin Program Geliştirme Ölçütleri Açısından Değerlendirilmesi. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 6(2), 161-194.

Barni, M. (2015). In the name of the CEFR: Individuals and standards. B. Spolsky, O. Inbar-Lourie, and M. Tannenbaum (Yay. Haz.) *Challenges of Language Education and Policy. Making Space for People, içinde s* 40-52, Routledge.

Benigno, V., de Jong, J., & English, P. (2016). A CEFR-based inventory of YL descriptors: Principles and challenges. *Assessing young learners of English: Global and local perspectives*, 43-64.

Blake, R. (2016). Technology and the four skills. *Language Learning & Technology*, 20(2), 129-142.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2019). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* 27.Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yay.

Byram, M. ve L. Parmenter (eds). (2012). *The Common European Framework of Reference: The Globalisation of Language Education Policy*. Multilingual Matters.

Council of Europe (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume.* Strasbourg: Council of Europe. Erişim Adresi: https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languageslearning-teaching/16809ea0d4

Council of Europe (2018). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume with New Descriptors*. Strasbourg: Council of Europe. Erişim adresi: https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-newdescriptors-2018/1680787989

Council of Europe (2016). *Sign languages and the Common European Framework of Reference for Languages Common Reference Level Descriptors*

Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. Retrieved from https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/

Çelik, N., & Başutku, S. (2020). 2018 (CEFR) Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi Yeni Açıklamalar Metninde Okuma Becerisine Yönelik İncelemeler. *Aydın Tömer Dil Dergisi*, 5(1), 91-118.

De Jong, J. (2022). The action-oriented approach and language testing: a critical view. David Little ve Neus Figueras (Yay. Haz.) *Reflecting on the Common European Framework of Reference for Languages and its Companion Volume* içinde sf 53-63. Multilingual Matters.

Deygers, B. (2019). The CEFR Companion Volume: Between Research-Based Policy and Policy-Based Research. *Applied Linguistics*. 1-7. https://doi.org/10.1093/applin/amz024

Figueras, N. (2012). The impact of the CEFR. *ELT Journal*, 66(4), 477-485. https://doi.org/10.1093/elt/ccs037

Fulcher, G. (2004). 'Deluded by artifices? The common European framework and harmonization,' *Language Assessment Quarterly* 1/4: 253-66.

Greiner-Ogris, S., & Dotter, F. (2012). SignLEF: Sign languages within the European Framework of Reference for Languages. *International Conference ICT for Language Learning.*

Guikema, J., & Williams, L. (2014). Digital literacies from multiple perspectives. J. Guikema & L. Williams (Yay. Haz.), *Digital Literacies in Foreign and Second Language Education*, içinde s 201-226. San Marcos, TX: CALICO.

Hinkel, E. (2006). Current perspectives on teaching the four skills. *Tesol Quarterly*, 40(1), 109-131.

Hulstijn, J. H. (2011). Language proficiency in native and nonnative speakers: An agenda for research and suggestions for second-language assessment. *Language Assessment Quarterly, 8(3), 229-249*. https://doi.org/10.1080/15434303.2011.565844

Hymes, D. (1972). On communicative competence. *Sociolinguistics*, 269293, 269-293.

Hynninen, N. (2014). The Common European Framework of Reference from the Perspective of English as a Lingua Franca: What We Can Learn from a Focus on Language Regulation. *Journal of English as a Lingua Franca* 3 (2): 293-316.

Kantarcıoğlu, E. (2022). The CEFR Companion Volume and Mediation: An Assesment Perspective. David Little ve Neus Figueras (Yay. Haz.) *Reflecting on the Common European Framework of Reference for Languages and its Companion Volume* içinde sf 171-186. Multilingual Matters.

Leeson, L., van den Bogaerde, B., Rathmann, C., & Haug, T. (2016). *Sign languages and the Common European Framework of Reference for Languages. Common Reference Level Descriptors*. Graz: European Centre for Modern Languages.

Leung, C. (2022). Action-oriented plurilingual mediation: a search for fluid foundations. David Little ve Neus Figueras (Yay. Haz.) *Reflecting on the Common European Framework of Reference for Languages and its Companion Volume* içinde sf 78-94. Multilingual Matters.

Little, D. (2007). The Common European Framework of Reference for Languages: Perspectives on the making of supranational language education policy. *The Modern Language Journal,* 91(4), 645-655.

Little, D. (2022). Common European Frameworks of Reference Languages: Past, present and future part 1. David Little ve Neus Figueras (Yay. Haz.) *Reflecting on the Common European Framework of Reference for Languages and its Companion Volume* içinde sf 3-9. Multilingual Matters.

Makaroğlu, B. (2013). Türkiye'de Yasaklı Eller Bayramı Türk İşaret Dili ve İşitme Engelli Dosyası. *Bilim Sol*, 13 Haziran 2013

Malone, E.M.(2022). ACTL and CEFR relationships influences and looking forward. David Little ve Neus Figueras (Yay. Haz.) *Reflecting on the Common European Framework of Reference for Languages and its Companion Volume* içinde sf 23-33. Multilingual Matters.

McKay, P. (2006). *Assessing Young Language Learners*. Cambridge: Cambridge University Press

McNamara, T. (2014). '30 years on—Evolution or revolution?' *Language Assessment Quarterly* 11/2:226-32.

Morrow, K. (2004). Background to the CEF. Keith Morrow (ed.) *Insights from the Common European Framework*. Oxford: Oxford University Press. 3-11.

Negishi, M. (2022). The impact of CEFR in Japan. David Little ve Neus Figueras (Yay. Haz.) *Reflecting on the Common European Framework of Reference for Languages and its Companion Volume* içinde sf 10-22. Multilingual Matters.

North, B. (2022). The CEFR Companion Volume Project: What Has Been Achieved. David Little ve Neus Figueras (Yay. Haz.) *Reflecting on the Common European Framework of Reference for Languages and its Companion Volume* içinde sf 34-48. Multilingual Matters.

North, B., & Piccardo, E. (2019). Developing new CEFR descriptor scales and expanding the existing ones: constructs, approaches and methodologies. *Zeitschrift für Fremdsprachenforschung*, 30(2), 142-160.

Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.

Piccardo, E. (2019). *TIRF language education in review - The Common European Framework of Reference (CEFR) in language education: Past, present, and future.* Monterey, CA & Baltimore, MD: TIRF & Laureate International Universities.

Schneider, S. (2020). A critical analysis of the role of intercultural communication in the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) Companion Volume. *Journal of Spanish Language Teaching*, 7(2), 193-199. doi:10.1080/23247797.2020.1864112

Taylor, L. (2008). Language varieties and their implications for testing and assessment. Linda Taylor ve Cryil J. Weir (Yay. Haz.) *Multilingualism and Assessment Achieving transparency, assuring quality, sustaining diversity içinde* s. 276 -295, UK: CUP Press.

Üzerinde Düşünelim

- D-AOBM'nin tamamını edin ve oku.
- Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde A1 öncesi dil düzeyinde ne tür etkinlikler olabileceğini düşün.
- Dil öğretiminde eylem odaklı yaklaşımın dil kuramlarıyla ilişkisini açıkla.

Kaynak Önerileri

Schmidt, M.G., Hunke, M. ve Imig, A. (Yay. Haz.) (2019). *CEFR journal—research and practice.* Japan Association for Language Teaching (JALT) CEFR & Language Portfolio SIG. CEFR-1-1.pdf (cefrjapan.net)

North, B. (2000). *The Development of a Common Framework Scale of Language Proficiency*. New York: Peter Lang.

North, B. (2014). *The CEFR in practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Piccardo, E. ve North, B. (2019). *The action-oriented approach: A dynamic vision of language education.* Bristol, UK: Multilingual Matters.

Piccardo, E. (2019). *TIRF language education in review - The Common European Framework of Reference (CEFR) in language education: Past, present, and future*. Monterey, CA & Baltimore, MD: TIRF & Laureate International Universities

2. BÖLÜM
İKİNCİ DİL EDİNİMİ KAVRAMLARI BAĞLAMINDA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. İkinci dil edinimi nedir?
2. Anadil ve ikinci dil edinimi temel olarak birbirinden farklı mıdır?
3. İkinci dil ediniminin başlangıç aşaması nasıldır ve gelişim süreci nasıl ilerlemektedir?
4. Öğretim ikinci dil edinimini nasıl etkilemektedir?
5. Yabancı dil olarak Türkçe öğreticileri neden ikinci dil edinimini bilmeli?

Giriş

Kuramsal bilgi alıp üzerine ders gözlemleri yapıp sonunda dil öğretmek için sınıfa girdiğinizde neyi, ne kadar ve nasıl öğreteceğiniz konusunda kafanızda soru işaretleri oluşabilir. Özellikle öğreniciler öğrettiklerinizi öğrenmede başarısız olduklarında öğretme ve öğrenme arasındaki farkı deneyimlemeye başlarsınız. Öğretme ve öğrenme arasındaki bu büyük boşluğu doldurmak için anadili ve ikinci dil edinimi arasındaki farkı iyi anlamak gerekmektedir. Bir anadili konuşucusu olarak öğrettiğiniz dilin kurallarına çok iyi hâkim olabilirsiniz ama ikinci dil edinimine yönelik bir farkındalığınız yoksa dil öğretme sürecinde zorluklar yaşayabilirsiniz, her şeyden önemlisi de öğrenicilerin yaşadıkları zorlukları anlamlandıramayabilirsiniz. Bu aşamada ikinci dil edinimi hakkındaki temel bilgiler, dil öğretiminde kullanacağınız yöntemlere karar vermede, ne öğreteceğinizi ya da ne öğretmeyeceğinizi belirleme gibi noktalarda yararlı olacaktır.

pasitesi, edinimin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirleyen diğer bir etken olarak karşınıza çıkacaktır.

Anlaşılır ve anlamlı bir girdi sunduk, öğrenicilerin girdiyi işlemleme kapasitesini göz önünde bulundurduk. Peki girdi, tek başına ikinci dil edinimi için yeterli midir? Bazı dilsel yapılar, yalnızca girdiye maruz kalarak edinilecek kadar kolay değildir. Dilsel yapıların edinimini etkileyen çeşitli etkenler vardır; girdideki biçimsel özelliklerin sıklığı ve belirginliği, işlevsel özellikleri ve biçim-işlev eşleşmeleri arasındaki güvenirlik. Bu yüzden girdi, edinim için olmazsa olmaz bir bileşen olsa da tek başına yeterli olmayabilir. Bazı durumlarda öğrenicilere girdiyi daha iyi anlamlandırabilmeleri ve işlemlemeleri amacıyla girdi güçlendirme etkinlikleri yapılmalıdır. Girdi güçlendirme, dil öğrenicilerinin dikkatinin belirli bir sözcüksel ya da dilbilgisel biçime çekilmesinin örtük bir yoludur (White, 1998). Girdi güçlendirmeyi hem yazılı girdide hem sözlü girdide kullanabilirsiniz. Örneğin yabancı dil olarak Türkçe sınıfında yazılı olarak sunduğunuz bir girdide dikkat çekmek istediğiniz dilsel yapıya ilişkin çeşitli görsellerle girdiyi güçlendirip öğrenicilerin işlemlemelerini kolaylaştırabilirsiniz.

İkinci dil öğrenicisi, anlaşılır ve anlamlı bir girdiyi işlemleyip alındıya dönüştürdüğünde dilin doğası gereği öğreniciden üretim yapmasını bekleriz. İşte öğrenicinin yazılı ya da sözlü olarak yaptığı bu üretim çıktı olarak adlandırılmaktadır. Bu yüzden ikinci dil öğrenicilerinin çıktıları pratik edecekleri olanaklara sahip olması gerekmektedir. İkinci dil öğrenicileri, mutlaka bir anlam ifade etme amacında olan üretimler yapmalıdır. Yabancı dil olarak Türkçe sınıflarında öğrenicilere mutlaka iletişimsel görevler aracılığıyla yorumlamayı, etkileşimi, anlamsal uzlaşmayı ve anlamlı dilsel üretimi destekleyen konuşma, dinleme, okuma ve yazma etkinlikleri sunmalısınız.

Kaynakça

Benati, A. G. (2020). *Key Questions in Language Teaching*. Cambridge University Press.

Ellis, R. (1989). Are classroom and naturalistic acquisition the same? A study of the classroom acquisition of German Word order rules. *Studies in Second LanguageAcquisition*,11:3, 305-328.

Ellis, R. (2009). Implicit and Explicit Learning, Knowledge and Instruction. R. Ellis, S. Loewen, C. Elder, R. Erlam, J. Philp, & H. Reinders (Ed.), *Implicit and Explicit Knowledge in Second Language Learning, Testing and Teaching* (3-30). Bristol, UK: Multilingual Matters.

Ellis, R. (2015). *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford University Press.

Gass, S.M., Selinker, L. (2008). *Second Language Acquisition An Introductory Course*. New York: Routledge.

Hulstijn, J. (2005). Theoretical and empirical issues in the study of implicit and explicit second-language learning. *Studies in Second Language Acquisition*, 27, 129-140.

Krashen, S. D. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. New York: Pergamon Press.

Krashen, S. D. (1989). *Language Acquisition and Language Education: Extensions and Applications*. Hertfordshire: Prentice Hall International Ltd.

Lightbown, P. (1983). Exploring relationships between developmental and instructional sequences in L2 acquisition. H. Seliger, & M. Long (Ed.), *Classroom-oriented Research in Second Language Acquisition* (217-243). Rowley, MA: Newbury House.

Loewen, S. (2020). Instructed second language acquisition. C. A. Chapelle (Ed.), *The Concise Encyclopedia of Applied Linguistics* (580-582). Wiley-Blackwell.

Long, M. H. (1983). Linguistic and Conversational Adjustments to Non-Native Speakers. *Studies in Second Language Acquisition*, 5, 177-193.

Ortega, L. (2009). *Understanding Second Language Acquisition*. New York: Routledge.

Pavesi, M. (1986). Markedness, discoursal modes and relative clause formation in a formal and an informal context. *Studies in Second Language Acquisition*, 8, 38-55.

Pienemann, M.（1984).Psychological Constraints on Language Teachability. *Studies in Second Language Acquisition*, 6（2),182-214.

Richards, J., Schmidt, R. (2010). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics* (4th ed.). Essex: Longman.

Saville-Troike, M. (2012). *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge University Press.

Schmidt, R. (1990). The role of consciousness in second language learning. *Applied Linguistics*, 11, 17-46.

Selinker, L. (1972). Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*, 10, 209-230.

Schwartz, B., & Sprouse, R. (1996). L2 cognitive states and the full transfer/full access model. *Second Language Research*, 12, 40-72.

VanPatten, B. (1988). How juries get hung: Problems with the evidence for a focus on form. *Language Learning*, 38(2), 243-260

VanPatten, B., Benati, A.G. (2015). *Key Terms in Second Language Acquisition*. London: Bloomsbury Publishing.

VanPatten, B., Smith, M., Benati, A.G. (2020). *Key Questions in Second Language Acquisition*. Cambridge University Press.

White, J. (1998). Getting the learners' attention: A typographical input enhancement study. C. Doughty & J. Williams (Ed.). *Focus on Form in Classroom Second Language Acquisition*, (85-113). Cambridge: Cambridge University Press.

White, L. (2003). *Second Language Acquisition and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

.

Okuma Önerileri

Peçenek, D. (2014). İkinci dil edinimi (araştırması) ve yönlendirilen ikinci dil edinimi alanlarına genel bir bakış. *Dil Dergisi*, 164, 5-25.

Tomlinson, B. (Ed.) (2020). *Uygulamalı Dilbilim ve Materyal Geliştirme*. (N. Yazıcı (Ed.), Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2012).

VanPatten, B., Smith, M., Benati, A.G. (2020). *Key Questions in Second Language Acquisition*. Cambridge University Press.

3. BÖLÜM
İKİ DİLLİLİK BAĞLAMINDA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. İkidillilik nedir?
2. Dilsel repertuvar ve diller arası aktarım nedir?
3. İkidilli olmanın yabancı dil öğrenimine etkisi var mıdır?
4. İkidillilere Türkçeyi yabancı dil olarak öğretirken nelere dikkat etmek gerekmektedir?

Giriş

Kullanılan adlandırma ne olursa olsun iki ya da daha fazla dilli (ikidilli (İng. bilingual), üçdilli (İng. trilingual) vb.) olmak günümüzde yaşamın önemli bir parçasıdır ve çok sık karşılaşılan bir durumdur. Dünyada *tekdilli*lerden daha fazla sayıda *çokdilli* birey yaşamaktadır (Bhatia ve Ritchie, 2013, s.XXI). Ethnologue'a (2009) göre dünyadaki 194 ülkede 7000'den fazla dilin (ya da ülke başına ortama 37 dil) konuşulduğu tahmin edilmektedir (*aktaran* Bhatia ve Ritchie, 2013, s.XXI). Çince, Hintçe, Arapça, Bengalce, İspanyolca, Portekizce, İngilizce gibi anadili konuşuru sayısı yüz milyonlar, hatta milyar olan diller dışındaki nüfus ve dil sayısı düşünülürse *ikidilli*/*çokdilli*[2] birey sayısının öngörülenden fazla olduğu düşünülebilir. Bu durumda *tekdillilik* (İng. monolingualism) bir istisna, ikidillilik ise bir normdur yorumu yapılabilir (Auer ve Wei, 2007, s.1). Öyle ki Cook (2009) da evrensel dilbilgisi açısından ikidilliliğin ola-

[2] Alan yazında aralarındaki farklar üzerine çeşitli görüşler olsa da bu çalışma boyunca *ikidillilik* ve *çokdillilik* aynı anlamda kullanılacak, çalışmada karşıt bir durum belirtilmedikçe *ikidillilik* kavramı yeğlenecek ve bu kavram bireyin birden fazla dili edinim sürecinde edinmesine gönderimde bulunacaktır.

yazar olma, bilişsel ve duyuşsal olarak çalışmalara katılabilme, katılımın kendisi bile yabancı dilde öğrenmeyi desteklemektedir. Dilsel aktarım dostu etkinliklerin yardımıyla diller arası aktarım hedef dile ne kadar maruz kalındığından bağımsız olarak (başlangıç düzeyinden ileri düzeye kadar) başarıyı desteklemektedir.

Öğreticilerin *dil pedagojisine esnek yaklaşımı* (İng. flexible approach to language pedagogy) da ikidilliliğin avantajlarını kullanarak bireylerin yabancı dilde başarılı olma olasılığını arttırabilmektedir (Creese ve Blackledge, 2010). Bu stratejiler, her öğrenici profili için başarı getirmeyebilir. Önemli olan eğiticilerin esnek olabilmesi, öğrenicilerin sosyokültürel özelliklerinin farkında olabilmesi, ikidilliliğin ve türlerinin ne olduğunu bilmesi, ikidillilik kapsamında bireysel farklılıkların neler olabileceği ve heterojenlik hakkında bilgi sahibi olması, öğrenicilerin L1 ve L2 ya da diğer dilleri ve kültürleri hakkında bilgilenmesi ve bunları gerektiği anda derse entegre edebilmesi, bu yollar sayesinde (yalnızca ikidilliler için değil, tekdilliler için önceki dilden de) diller arası aktarımı desteklemesi ve tüm bunları yaratıcı biçimde yabancı dil öğretim ortamına sunabilmesi gerekmektedir.

Verilen tüm bilgilerden hareketle, ikidillilere yabancı dil olarak Türkçe öğretecek bir öğreticinin öğrencilerinin ikidilli olup olmadığını, ikidilliler ise her iki dilini hangi ortamlarda kullandıklarını, dillerinde eğitim alıp almadıklarını, okuryazar olup olmadıklarını, dilleri edinim zamanlarını, bildikleri dillerin genel özelliklerini, kültürel özelliklerini, ikidilli öğrencilerin bilişsel özelliklerinin neler olduğunu, dil öğrenme sürecinde ikidilliliğin etkilerini araştırması, öğrenmesi, öğrencilerle ilgili bilgilere ulaşması hem dersi organize etmesi açısından hem de derslerde kullanacağı yöntem ve teknikleri belirlemesi açısından, ayrıca öğrencilerin farklı dilsel kullanımlarının nedenlerini saptayabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

Abu-Rabia, S. ve Sanitsky, E. (2010). Advantages of bilingualism over monolinguals in learning a third language. *Bilingual Research Journal*. 33, 173-199. 10.1080/15235882.2010.502797.

Auer, P. ve Wei, L. (2007). Introduction: multilingualism as a problem? Monolingualism as a problem? P. Auer ve L. Wei (Ed.), *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication* içinde. (ss.1-12). Walter de Gruyter.

Berns, M. (Ed) (2010). *Concise encyclopedia of applied linguistics*. Elsevier.

Bhatia, T. K. ve Ritchie, W. C. (2013). Introduction. T. K. Bhatia ve W. C. Ritchie (Ed.), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* içinde. (2. Edition) (ss.xxi-xxiii). Wiley-Blackwell.

Bhatia, T. K. ve Ritchie, W. C. (Ed) (2013). *The handbook of bilingualism and multilingualism*. (2. Edition). Wiley-Blackwell.

Bialystok, E. (2013). The impact of bilingualism on language and literacy development. T. K. Bhatia ve W. C. Ritchie (Ed.), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* içinde. (2. Edition) (ss.577-601). Wiley-Blackwell.

Bowden, H. W.; Sanz, C. ve Stafford, C. A. (2005). Individual differences: Age, sex, working memory and prior knowledge. C. Sanz (Ed.), *Mind and Context in Adult Second Language Acquisition* içinde. (ss.105-140). Georgetown University Press.

Butler, Y. G. (2013). Bilingualism/Multilingualism and second-language acquisition. T. K. Bhatia ve W. C. Ritchie (Ed.), *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism* içinde. (2. Edition) (ss.109-136). Wiley-Blackwell.

Byram, M. (Ed) (2000). *Routledge encyclopedia of language teaching and learning*. Routledge.

Cenoz, J. (2003). The additive effect of bilingualism on third language acquisition: A review. *International Journal of Bilingualism* 7(1), 71-87.

Cenoz, J. (2013). The influence of bilingualism on third language acquisition: Focus on multilingualism. *Language Teaching*. 46(1). 71-86. 10.1017/S0261444811000218.

Cummins, J. (1979). Linguistic interdependence and the educational development of bilingual children. *Review of Educational Research*. 49(2), 222-251.

Cummins, J. (1991). Interdependence of first- and second-language proficiency in bilingual children. E. Bialystok (Ed.), *Language Processing in Bilingual Children* içinde. (ss.70-89). Cambridge University Press.

Cummins, J. (2000). *Language, power and pedagogy. Bilingual children in the crossfire*. Multilingual Matters.

Cummins, J. (2007). Rethinking monolingual strategies in multilingual classrooms. *Canadian Journal of Applied Linguistics*. 10(2), 221-239.

Cummins, J. (2012). The intersection of cognitive and sociological factors in the development of reading comprehension among immigrant students. *Reading and Writing*. 25, 1973-1990.

De Castro, L.S.V. (2016). The pedagogical turn in the research on cross-language transfer: Rethinking the language interdependence and the language threshold hypotheses. *Tejuelo Didactica*. 201-227. 10.17398/1988-8430.23.1.201.

Fotos, S. (2001). Cognitive approaches to grammar instruction. M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a Second Language* içinde. (3. Baskı). (ss.267-283). Heinle&Heinle.

Göbel, K.; Rauch, D. ve Vieluf, S. (2011). Leistungsbedingungen und Leistungsergebnisse von Schülerinnen und Schülern türkischer, russischer und polnischer Herkunftssprachen. *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. 16(2), 50-65.

Grosjean, F. (2010). *Bilingual: life and reality*. Harvard University Press.

Haznedar, B. (2021). *İkidillilk ve çokdillilik. Erken çocukluk döneminde birden fazla dil öğrenimi*. Anı Yayıncılık.

Hesse, H.-G., Göbel, K. ve Hartig, J. (2008). Sprachliche Kompetenzen von mehrsprachigen Jugendlichen und Jugendlichen nicht-deutscher Erstsprache. DESI-Konsortium (Ed.), *Unterricht und Kompetenzenerwerb in Deutsch und Englisch. Ergebnisse der DESI-Studie* içinde. (ss.208-230). Beltz.

Hopp, H. ve Jakisch, J. (2020). Mehrsprachigkeit im Fremdsprachenunterricht. I. Gogolin, A. Hansen, S. McMonagle ve D. Rauch (Ed.), *Handbuch Mehrsprachigkeit und Bildung* içinde. (ss.195-199). Springer Verlag.

Hu, A. (2016). Mehrsprachigkeit. E. Burwitz-Melzer, G. Mehlhorn, C. Riemer, K. R. Bausch ve H. J. Krumm,. (Ed.), *Handbuch Fremdsprachenunterricht* içinde. (6. Baskı). (ss.10-14). A. Francke Verlag.

İmer, K.; Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Kalashnikova, M. ve Mattock, K. (2014). Maturation of executive functioning skills in early sequential bilingualism. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 17(1), 111-123.

Krashen, S. D. (1981*). Second language acquisition and second language learning*. Pergamon Press.

Maluch, J. T. ve Kempert, S. (2017). Bilingual profiles and third language learning: The effects of the manner of learning, sequence of bilingual acquisition and language use practices. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 1-13. http://dx.doi.org/10.1080/13670050.2017.1322036

Martin-Jones, M.; Blackledge, A. ve Creese, A. (Ed) (2012). *The Routledge handbook of multilingualis*m. Routledge.

Olariu, A. (2007). Individuelle Mehrsprachigkeit und begriffliche Gegenüberstellung von: Erstsprache, Muttersprache, Zweitsprache und Fremdsprache. *Philologica Jassyensia*. 3(2). 301-306.

Özgen, M. (2017). Evrensel dilbilgisi çerçevesinde ikidillilik ve düzenek değiştirme. N. Büyükkantarcıoğlu, I. Özyıldırım ve E. Yarar (Ed.), *45. Yıl Yazıları* içinde. (ss.279-289). Hacettepe Üniversitesi Yayınevi.

Pratt, C. ve Grieve, R. (1984). The development of metalinguistic awareness: an introduction. W. E. Tunmer, C. Pratt ve M. L. Herriman (Ed.), *Metalinguistic Awareness in Children: Theory, Research and Implications* içinde. (ss.2-11). Springer.

Rauch, D. (2014). Effects of biliteracy on third language reading proficiency, the example of Turkish-German bilinguals. P. Gommes ve A. Hu (Ed.), *Plurilingual Education. Policies, Practices, Language Development* içinde. (ss.199-218). John Benjamins.

Rauch, D. P.; Jurecka, A. ve Hesse, H. G. (2010). Für den Drittspracherwerb zählt auch die Lesekompetenz in der Herkunftssprache: Untersuchung der Türkisch-, Deutsch- und Englisch-Lesekompetenz bei Deutsch-Türkisch Bilingualen Schülern. *Zeitschrift für Pädagogik*. 56(55), 78-100.

Rauch, D. P.; Naumann, J. ve Jude, N. (2011). Metalinguistic awareness mediates effects of full biliteracy on third language reading proficiency in Turkish-German bilinguals. *International Journal of Bilingualism*. 16(4), 402-418.

Şahin, Y. (2013). Dil. Y. Şahin, (Ed.), *Farklı Boyutlarıyla Yabancı Dil Öğrenimi ve Öğretimi* içinde. (ss.10-15). Eğitim Kitabevi.

Uluçam-Wegmann, I. (2017). Federal Almanya'da Türkçe derslerinin geçmişi, yapısı, alan dersleriyle etkileşimi ve öğrenci profili. H. Ülper (Ed.), *Türkçe Öğretimi Güncel Araştırmaları* içinde. (ss.1-19). Pegem Akademi.

Ulum, Ö. G. (2020). The role of bilingualism in acquiring a foreign language. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 9(3), 1209-1215.

Uzun, L. (2010a). İkidillilik olgusu üzerine genel bilgiler (1). http://modersmal.sk olutveckling.se/turkiska/P%20E%20D%20A%20G%20O%20J%252 (19.12.2010).

Uzun, L. (2010b). İkidillilik olgusu üzerine genel bilgiler (2). http://modersmal.sko lutveckling.se/turkiska/P%20E%20D%20A%20G%20O%20J%252 (19.12.2010).

Yağmur, K. (2007). İkidilli çocukların dil becerilerinin ölçümü ve eşik kuramı. *Dil Dergisi*. 135, 60-76.

Yıldız, C., Arslan, K. ve Thomas, R. (2021). *İkidillilik ve dil edinimi. Almanya'da Türkçe-Almanca ikidilli büyüyen çocuklar üzerine bir inceleme*. Pegem Akademi.

Okuma Önerileri

Baker, C. (2001). *Foundations of bilingual education and bilingualism*. (3. Baskı). Multilingual Matters.

Bhatia, T. K. ve Ritchie, W. C. (Ed) (2013). *The handbook of bilingualism and multilingualism*. (2. Edition). Wiley-Blackwell.

Cenoz, J. (2013). The influence of bilingualism on third language acquisition: Focus on multilingualism. *Language Teaching*. 46(1). 71-86. 10.1017/S0261444811000218.

Cummins, J. (2000). *Language, power and pedagogy. Bilingual children in the crossfire*. Multilingual Matters.

Grosjean, F. (2010). *Bilingual: life and reality*. Harvard University Press.

Haznedar, B. (2021). *İkidillilk ve çokdillilik. Erken çocukluk döneminde birden fazla dil öğrenimi*. Anı Yayıncılık.

4.1. BÖLÜM
OKUMA BECERİSİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Anadilinde ve yabancı dilde okuma süreçleri ne türden farklılıklar içermektedir?
2. Okuma becerisini geliştirmek amacıyla yapılan geleneksel okuma çalışmalarının temelinde hangi yaklaşımlar vardır? Bu çalışmalar beceri geliştirmede ne kadar etkilidir?
3. Okuma stratejileri nelerdir ve öğretimi neden önemlidir?
4. Okuma becerilerini ve okuma stratejilerini kullanmayı geliştirmeye yönelik etkili bir okuma çalışması nasıl olmalıdır?

Giriş

Okuma temelde bir verici tarafından yazılı olarak aktarılan bildirinin alıcı tarafından kendi yorumunun da katılarak anlamlandırılması süreci olarak tanımlanabilir. Okumaya ilişkin tanımlamalar çoğunlukla yazılı malzemenin (metnin) tanınması, alıcı tarafından algılanması ve yorumlanması türünden basitten karmaşığa giden bir süreç olarak detaylanmaktadır. Alıcının etkin bir biçimde dâhil olduğu algısal bir süreç olarak kabul edilen okuma, verilen dilsel kodu harf-ses örtüşümü olarak çözme, sözcükleri tanıma, sözcük bilgisi, biçimbilimsel ve sözdizimsel bilginin yanı sıra söylem bilgisi, yazılı malzemenin işlevine ilişkin farkındalık, akıcılık, okuma stratejilerini kullanma ve okuduğunu anlama türünden birçok alt beceriyi gerektirmektedir. Okuma becerisi ile anılan okuduğunu anlama veya kavrama, yorumlama ve anlam oluşturma türünden kavramlarla bu beceri üstbilişsel bir yetkinlik olarak değerlendirilmektedir. Uzun (2009), üst düzey bir düşünme süreci olarak okumanın temellerinin güçlü bir biçimde dile dayalı olduğunu ve yazılı olarak sunulan anlamın kavranmasını gerektiren bu sürecin tek başına işleyen bir süreç değil, tümleşik bir süreç olduğunu vurgulamaktadır.

EK 1

ANLAR
Eğer, yeniden başlayabilseydim yaşamaya,
İkincisinde daha çok hata yapardım.
Kusursuz olmaya çalışmaz, sırtüstü yatardım.
Neşeli olurdum, ilkinde olmadığım kadar,
Çok az şeyi
Ciddiyetle yapardım.
Temizlik sorun bile olmazdı asla.
Daha çok riske girerdim.
Seyahat ederdim daha fazla.
Daha çok güneş doğuşu izler,
Daha çok dağa tırmanır, daha çok nehirde yüzerdim.
Görmediğim birçok yere giderdim.
Dondurma yerdim doyasıya ve daha az bezelye.
Gerçek sorunlarım olurdu hayalî olanların yerine.
Yaşamın her anını gerçek ve verimli kılan insanlardandım.
Yeniden başlayabilseydim eğer, yalnız mutlu anlarım olurdu.
Farkında mısınız bilmem. Yaşam budur zaten.
Anlar, sadece anlar. Siz de anı yaşayın.
Hiçbir yere yanında su, şemsiye ve paraşüt almadan,
Gitmeyen insanlardandım ben.
Yeniden başlayabilseydim eğer, hiçbir şey taşımazdım.
Eğer yeniden başlayabilseydim,
İlkbaharda pabuçlarımı fırlatır atardım.
Ve sonbahar bitene kadar yürürdüm çıplak ayaklarla.
Bilinmeyen yollar keşfeder, güneşin tadına varır,
Çocuklarla oynardım, bir şansım olsaydı eğer.
Ama işte 85'indeyim ve biliyorum...
ÖLÜYORUM....

Jorge Luis Borges/ Arjantin-1985

Kaynakça

Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2008). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. 9. Baskı. Akçağ Yayınları: Ankara

Anderson, N. J. (2012). Reading Instruction. *The Cambridge Guide To Pedagogy And Practice In Second Language Teaching*, s.218-225.

Ay, S. (2008). Yabancı Dilde Okuma Stratejileri: Farklı Zekâları Baskın Öğrencilerle Bir Durum Çalışması . *Dil Dergisi*, (141) , 7-18 . DOI: 10.1501/Dilder_0000000095

Baker, J. ve Westrup, H. (2000). *The English Language Teacher's Handbook- How to teach large classes with few resources*". Continuum; London

Block, E. (1986). The Comprehension Strategies of Second Language Readers. *TESOL Quarterly*, 20(3), 463. doi:10.2307/3586295

Cohen, A. D. (2014). *Strategies in learning and using a second language*. Second Edition. London:Routledge.

Devine, J. (1988). The relationship between general language competence and second language reading proficiency: Implications for teaching. *Interactive approaches to second language reading*, s.260-277.

Farrell, T. S. (2001). Teaching reading strategies:'It takes time!'.*Reading in a foreign language* 13 (2) s.631-646.

Grabe, W. (2009a). *Reading in a second language: Moving from theory to practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Grabe, W. (2009b). Teaching and Testing Reading. *The handbook of language teaching*, 441.

Grabe, W. ve Stoller, F. L. (2001). Reading for academic purposes: Guidelines for the ESL/EFL teacher. Marianne Celce-Murcia (Yay. Haz.) *Teaching English as a second or foreign langua*ge içinde 3, 187-203 USA: Heinle and Heinle

Graesser, A. C. (2007). An introduction to strategic reading comprehension. Daniel S. McNamara (Yay. Haz.) *Reading comprehension strategies: Theories, interventions, and Technologies* içinde s.3-26. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Janzen, J. (2002) Teaching strategic reading. Richards, J. C., & Renandya, W. A. (Yay. Haz.). *Methodology in language teaching: An anthology of current practice* içinde sf 287-294. Cambridge University Press

Janzen, J. ve Stoller, F. L. (1998). Integrating strategic reading into L2 instruction. *Reading in a foreign language* 12(1) s. 251-269

Kern, R. (2012). Literacy-based language teaching. J.C. Richards & A. Burns (Yay. Haz.), *The Cambridge guide to pedagogy and practice in second language teaching içinde* s.186-194. Cambridge: Cambridge University Press.

Kung, F.-W. (2017). Teaching second language reading comprehension: the effects of classroom materials and reading strategy use. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 1-12. doi:10.1080/17501229.2017.136425

Magliano, J. P., Millis, K., Ozuru, Y. ve McNamara, D. S. (2007). A multidimensional framework to evaluate reading assessment tools. Daniel S. McNamara (Yay. Haz.) *Reading comprehension strategies: Theories, interventions, and Technologies* içinde s.107-136. London: Lawrence Erlbaum Associates.

Masuhara, H. (2003). Materials for developing reading skills. *Developing materials for language teaching*, 340-363.

Nunan, D. (1999). *Second Language Teaching & Learning*. Heinle & Heinle Publishers,

Oxford, L.R. (1990). *Language Learning Strategies What Every Teacher Should Know*, New

York: Newbury House Publishers.

Oxford, L.R. (2017). *Teaching and Researching Language Learning Strategies: Self-Regulation in Context*. Second edition. London: Routledge

Presley, M. ve Afflerbach, P. (1995). *Verbal protocols of reading: the nature of constructively reading*. New Jersey: Lawrence Eribaum.

RAND Reading Study Group. (2002). *Reading for understanding: Toward a R&D program in reading comprehension*. Santa Monica, CA: RAND Corporation

Serravallo, J. (2015). *The reading strategies book*. Porstmouth: Heinemann Educational Books.

Singhal, M. (2006). *Teaching Reading to Adult Second Language Learners: Theoretical Foundations, Pedagogical Applications, and Current Issues*. The Reading Matrix Inc. : USA

Song, M.J. (1999). Reading strategies and second language reading ability: the magnitude of relationship. *English Teaching*. 54(3), 73- 95.

Thornbury, S. (2017) *The New A-Z of ELT: A Dictionary of Terms and Concepts*, London:

Macmillan.

Ur, P. (1996). *A course in language teaching* (Vol. 1, No. 998, s.41). Cambridge: Cambridge University Press.

Urquhart, A. H. ve Weir, C. J. (2014). *Reading in a second language: Process, product and practice*. Routledge.

Uzun, L. ve Keçik, İ. (2000). *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Uzun, G. L. (2009). Yaratıcı bir süreç olarak okuma. *Dil Dergisi*, (143), 7-19.

Watkins, P. (2017). *Teaching and Developing Reading Skills*. UK: Cambridge University Press

Yang, G. (2004). *The relationship between readers' beliefs and reading strategies*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. New York: State University of New York .

Yang, Y.-F. (2006). Reading Strategies or Comprehension Monitoring Strategies? *Reading Psychology*, 27(4), 313-343. doi:10.1080/02702710600846852

Okuma Önerileri

Brown, H. D. (2001). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. London: Longman

Brown, H. D. &Lee, H. (2015). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* (4th Ed.) Pearson.

Carrell, P. L., Devine, J., & Eskey, D. E. (Eds.). (1988). *Interactive approaches to second language reading*. Cambridge University Press.

Duffy, G. G. (2009). *Explaining reading: A resource for teaching concepts, skills, and strategies.* London: Guilford Press.

Perfetti, C. A. (1985). *Reading Ability*. New York: Oxford University Press.

Perfetti, C. A. 2007. Reading Ability: Lexical Quality to Comprehension. *Scientific Studies of Reading*. 11 (4), 357-383.

Song, M.J. (1999). Reading strategies and second language reading ability: the magnitude of relationship. *English Teaching*. 54(3), 73- 95.

Tomlinson, B. (Ed.). (2003). *Developing materials for language teaching*. A&C Black.

Tomlinson, B. & Masuhara, H. (2004). *Developing Language Course Materials*. Singapore: RELC.

Williams, R. (1986). Top ten'principles for teaching reading. *ELT journal*, 40(1), 42-45.

4.2. BÖLÜM
YAZMA BECERİSİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Yazarken dikkat edilmesi gerekenler nelerdir? Metin kavramının ve metinsellik özelliklerinin yazma becerisiyle ilişkisi nasıl değerlendirilebilir?
2. Ürün odaklı, tür odaklı ve süreç odaklı yazma nedir?
3. Metin türlerinin yazmaya nasıl bir etkisi olabilir?
4. Yazma becerisi nasıl geliştirilebilir, hangi etkinlikler hazırlanabilir?

Giriş

Dilsel becerilerde dört temel etkinlikten biri olan yazma becerisi dil konuşucusunun üretimini sağlama yollarından biridir. Anadilinde yazma becerisi ile yabancı dilde yazma becerisi dilsel gelişimi etkilemesi açısından benzer işleve sahiptir. Yabancı dilde yazma becerisinin geliştirilme sürecinde yaş, kişilik, kültür, öğrenicilerin dünya bilgisi, dili öğrenme amacı, dile karşı tutumları, motivasyonları, bilişsel ve duyuşsal özellikleri vb. birçok bireysel farklılık çok önemlidir. Hem anadilinde hem yabancı dilde yazma becerisinde kavram gelişimi, düşünce geliştirme gibi ortak hedefler beklenir. Ancak edinilerek kullanıma geçen anadilinde yazma becerisi çalışmalarındaki yazma eğitiminde dile yönelik bilgi yazıya dönüştürülmeye çalışılırken yabancı dil öğretiminde yazma becerisinde öğrenilen dilin bilgisinin uygun bağlamda ve uygun seçimlerle üretilmesi hedeflenir. Üretimi kalıcı kılan yazma, bilgiler, deneyimler, hayaller, gerçekler ve gerçeküstü olay ya da durumlar gibi her türlü zihinsel etkinliğin planlı bir süreç sonucunda aktarılmasıdır. Raimes (1983, s.6), bir süreç gerektiren yazma becerisinde bazı bileşenlerden söz eder. Hedef kitleye ve yazma amacına uygun bir ürün ortaya koymak dikkat edilmesi gereken bileşenlerdendir. Bunların yanında, metindeki tümcelerin yapısı, tümcelerin birbirleriyle bağlantısı, sözcük seçimi, dilbilgisel ve sözdizimsel üretim açısın-

Sonuç Bölümünde Kullanılacak Yapılar	Sonuç olarak Sonuncu ama bir o kadar da önemli olan Kısacası/kısaca özetlemek gerekirse Uzun lafın kısası Bütün söylenilenler göz önünde bulundurulduğunda Şüphesiz ki Görüldüğü/Anlaşıldığı üzere Özetlemek gerekirse Böylece O hâlde O zaman Öyleyse Bu nedenle Bundan şu sonuç çıkar ki Böyle düşünüldüğünde Dolayısıyla Bu açıdan bakıldığında/düşünüldüğünde Buna göre Netice olarak/neticesinde Sonunda En sonunda Daha önce de belirtildiği gibi

Kaynakça

Badger, R., White, G. (2000). A process genre approach to teaching writing, *ELT Journal*, Volume 54, Issue 2, Pages 153-160, https://doi.org/10.1093/elt/54.2.153

Raimes, A. (1983). *Techniques in Teaching Writing*. Oxfod: Oxford University Press.

Clouse, B. F. (2005). *265 troubleshooting strategies for writing nonfiction*. McGraw-Hill.

De Beaugrande, R-A and Dressler, W. U. 1981. *Introduction to Text Linguistics*, London/New York: Longman.

Günay, V.D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual.

Harris, K. R., Santangelo, T., and Graham, S. (2010). Metacognition and strategies instruction in writing. In H. S. Waters and W. Schneidet (Eds), Metacognition, strategy use, and instruction, (pp. 226-256). New York: Guilford Press

Hart, J. (2007). *A writer's coach: The complete guide to writing strategies that work*. New York: Anchor Books.

Hedge, T. (2005): *Writing*. Oxford: Oxford University Press, 2nd edition.

Hyland, K. (2004). *Genre and Second Language Writing*. University of Michigan Press.

Hyland, K. (2019). *Second Language Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.

İşeri, K. (1996). 'Dilin Kazanımı ve Yabancı Dil Öğretimi' *Ankara Üniversitesi Tömer Dil Dergisi*, Sayı: 43, Sayfa: 21-27.

İşeri, K. (2017). *Sözden Yazıya Dile Gelen Metin*. Ankara: Pegem Yayınları.

Kıran, Z. ve Kıran, A. (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Leki, I. (2002). *Academic writing: Exploring processes and strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Oxford, R.L., Crookall, D., Cohen, A., Lavine, R., Nyikos, M., & Sutter, W. (1990). Strategy training for language learners: Six situational case studies and a training model. *Foreign Language* Annals, 22(3), 197-216.

Savage, A., and Mayer, P. (2006). *Effective academic writing: the short essay*. New York: Oxford University Press.

Savage, A., and Shafiei, M. (2012). *Effective academic writing: the paragraph*. New York: Oxford University Press

Tribble, C. (1996). *Writing*. Oxford: Oxford University Press.

Ülper, H. (2009). Metinlerin Tutarlılık Özelliklerine İlişkin Olarak Öğrencilere Geri Bildirim Sunmada İşbirliği İlkelerinin Kullanımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2 (8), 422-429.

White, R., & Arndt, V. (1991). *Process Writing*. Harlow, UK: Longman.

Okuma Önerileri

Graham, S. (2008). Strategy instruction and the teaching of writing: A meta-analysis. In C. MacArthur, S. Graham, and J. Fitzgerald (Eds.), *Handbook of writing research*. (pp.187- 207). New York: Guilford Press.

Huber, E. ve Uzun, L. (2001). '*Metin Türü ve Yazma Edimi İlişkisi: Bilimsel Metin Yazma Edimi*'. Dilbilim Araştırmaları, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. Sayfa: 9-34.

Hyland, K. and Tse, P. (2004). *Metadiscourse in academic writing*. Oxford University Press.

Hyland, K. (2016). Teaching and researching writing, 3rd Edn. London: Routledge.

Manchon, R. and Matsuda, P. (eds.) (2016). *Handbook of second and foreign language writing*. Boston, MA: De Gruter Mouton

4.3. BÖLÜM
DİNLEME BECERİSİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. İkinci dilde dinleme becerisindeki bilişsel süreçler nelerdir?
2. Dinleme becerisindeki bilgi kaynakları nelerdir?
3. Dinleme öğretim yöntemleri nelerdir?
4. Yabancı dil olarak Türkçede dinleme becerisini geliştirmek için neler yapabiliriz?

Giriş

Dinleme, hem anadili ve ikinci dil ediniminde temel ve önemli bir beceri hem de diğer becerilerin ve dil öğretiminin doğal öncüsüdür. Dil öğrenicilerinin dil girdisini alıp işlemlemesini sağlarken diğer dil becerilerinin gelişmesini de kolaylaştırır. Buna rağmen yazma, okuma ve konuşma becerileriyle karşılaştırıldığında dinleme gelişimi her zaman hem öğreticiler hem ders kitapları hem de ikinci dil araştırmacıları tarafından en az ilgiyle karşılaşmıştır. Öğrenicilere bir yazma metnini nasıl planlayacakları tümce düzeyinden akademik bir metin yazmaya kadar aşama aşama detaylı bir şekilde öğretilse de ya da bir okuma metnini nasıl çözümleyecekleri, nasıl sözlü sunum yapacakları ikinci dil derslerinin odağında yer alsa da bir dinleme metnini nasıl çözümleyecekleri, dinleme sürecini nasıl yürütecekleri genellikle öğretilmez. Günümüzde ders kitaplarında farklı amaçlarla hazırlanmış çok sayıda dinleme etkinliği olsa da bu etkinlikler genelde dinleme kaydının iki defa öğrenicilere dinletilip soruların yanıtlanmasıyla hızlıca yapılıp bu etkinliklerin girdi sağlayacağı konuşma ve yazma etkinliklerine devam edilmektedir. Öğreniciler, dinleme sürecini öğreticiden çok az doğrudan destek alıp tamamlamaktadırlar. Bu noktada öğreticinin desteği genelde dinleme kaydının belirli yerlerde durdurulması, anlamı bilinmeyen bir sözcüğün açıklanması, dinleme kaydının tekrar açılması

- Dinleme etkinliklerinin dinlediğini anlama dışında dil öğretiminde önemli bir rolü de ikinci dil gelişimini kolaylaştırmasıdır. Dinleme sonrasında metne tekrar geri dönerek içinden öğrenicilerin öğrenip kullanabileceği dil kullanım örneklerini seçebilirsiniz.

Kaynakça

Anderson, J. R. (2020). *Cognitive Psychology and Its Implications (9th Edition)*. New York: Worth Publishing.

Atkinson, R. C., Shiffrin, R. M. (1968). Human memory: A proposed system and its control processes. K. W. Spence, T. J Spence (Ed.), *The Psychology of Learning and Motivation* (89-195). New York: Academic Press.

Brown, G. (1987). Twenty-five years of teaching listening comprehension. *English Teaching Forum*, 25, 11-15.

Buck, G. (2001). *Assessing Listening*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chamot, A.U. (1995). Learning strategies and listening comprehension. D. Mendelsohn & J. Rubin (Ed.), *A Guide for the Teaching of Second Language Listening* (13-30). San Diego, CA: Dominie Press.

Field, J. (2008). *Listening in the Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.

Flowerdew, J., Miller, L. (2005). *Second Language Listening: Theory and Practice*. New York: Cambridge University Press.

Goh, C. (2000). A cognitive perspective on language learners' listening compre-hension problems. *System*, 28, 55-75.

Goh, C. (2008). Metacognitive instruction for second language listening development: Theory, practice and research implications. *RELC Journal*, 39(2), 188-213.

Johnson, K., Morrow, K. (Ed.). (1981). *Communication in the Classroom*. Harlow: Longman.

Kotorowicz-Jasinska, K. (2020). *Improving Academic Listening and Note-Taking Skills A Study in Foreign Learners' Strategy Training*. Berlin: Peter Lang GmbH.

Liu, X. L., Goh, C. (2006). Improving second language listening: Awareness and involvement. T. S. C. Farrell (Ed.), *Language Teacher Research in Asia* (91-106). Alexandria, VA: TESOL.

Macaro E. Vanderplank R. Graham S. (2005). A systematic review of the role of prior knowledge in unidirectional listening comprehension. In Research Evidence in Education Library. EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.

Mendelsohn, D. (1998). Teaching listening. *Annual Review of Applied Linguistics*, 18, 81-101.

O'Malley J.M., Chamot, A.U. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition.* Cambridge: Cambridge University Press.

Oxford, R. L. (1990). *Language Learning Strategies. What Every Teacher Should Know*. Boston, Massachusetts: Heinle&Heinle Publishers.

Richards, J. C., Burns, A. (2012). *Tips for Teaching Listening. A Practical Approach*. Pearson Education.

Vandergrift, L. (2004). Learning to listen or listening to learn? *Annual Review of Applied Linguistics*, 24, 3-25.

Vandergrift, L. (2007). Recent developments in second and foreign language listening comprehension research. *Language Teaching*, 40, 191-210.

Vandergrift, L. (2008). Learning strategies for listening comprehension. S. Hurd ve T. Lewis (Ed.). *Language Learning Strategies in Independent Settings* (84-102). Great Britain: Multilingual Matters.

Vandergrift, L., Goh, C. (2012). *Teaching and Learning Second Language Listening - Metacognition in Action*. New York: Taylor & Francis.

Vandergrift, L., Goh, C., Mareschal, C., Tafaghodtari, M. H. (2006). The Metacognitive Awareness Listening Questionnaire (MALQ): Development and validation. *Language Learning*, 56(3), 431-462.

Zhang, D., Goh, C. (2006). Strategy knowledge and perceived strategy use: Singaporean students' awareness of listening and speaking strategies. *Language Awareness*, 15, 199-219.

- Yabancı dil olarak Türkçe derslerinde öğrenicilerin kullandığı üstbilişsel stratejileri gözlemleme şansınız oldu mu? Sizce bilişsel ve üstbilişsel strateji kullanımı öğretilebilir mi?
- Yabancı dil olarak Türkçe derslerinde yaptığınız dinleme etkinliklerini düşündüğünüzde bu etkinlikler en çok hangi dinleme öğretim yöntemine uygun?

Okuma Önerileri

Bayat, N. (Ed.) (2021). *Dinleme ve Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Benzer, A. (2021). *Dinleme Eğitimi. Üst Düzey Düşünme Becerileri ve Dinleme Stratejilerine Dayalı Etkinliklerle*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Çetinkaya, G. (Ed.) (2019). *Konuşma ve Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

4.4. BÖLÜM
KONUŞMA ÖĞRETİMİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Yabancı dil konuşucuları neleri biliyor/bilmeli?
2. Yabancı dil öğrenicileri için konuşmayı zorlaştıran etkenler nelerdir?
3. Yabancı dilde konuşma stratejileri nelerdir?
4. Konuşma öğretiminde düzeylere göre ne tür etkinlikler yapılabilir?

Giriş

Bir dilin ne kadar iyi konuşulduğu dil öğrenim süreci içerisinde en sık sorulan sorulardan biridir. Dilin iletişim yönü her zaman ağır basmıştır. Çoğu zaman iletişim sözlü sağlandığından konuşulan dilde konuşma ve dinleme becerileri, yazma ve okuma becerilerine göre öne çıkmaktadır. Dilde dinleme ve konuşma eş zamanlı şekilde birbirini takip ederek gerçekleşmektedir. Bir kişi konuşurken diğeri dinler. Dinleyici konuya ve bağlama uygun bir yanıt vererek konuşma eylemini gerçekleştirir, bu sırada ilk konuşucu dinleyici pozisyonuna geçer. Kişiler birbirlerine sözlü veya sözsüz anlık tepkiler vererek bilgi alışverişi yaparlar. McDonough, Shaw ve Masuhara (2013), okuyucu-yazar ve konuşmacı-dinleyici ilişkilerinin etkileşim açısından benzerliğini ifade eder. Okuyucunun yazıyı yorumlaması gerektiği gibi dinleyicinin de konuşmayı yorumlaması gerekmektedir. Buradaki en temel fark, konuşmacı-dinleyici etkileşiminin gerçek zamanlı olarak gerçekleşmesi ve bir konuşmanın akışının sürdürülmesi isteniyorsa, konuşmacının dinleyiciye yanıt vermesi için gereken sürenin çok kısıtlı olmasıdır. Ancak yazar-okur ilişkisinde okuyucu, genellikle yazılanları gerekirse tekrar tekrar okuma fırsatına sahip olduğundan etkileşim süresi daha uzundur.

Düzey	C1
Konu/Etkinlik Adı	Ülkenizin veya şehrinizin turistik ögelerini tanıtma
Etkinlik türü	Sunum yapma
Etkinlik sonucunda hedeflenen kazanımlar	-Öğrenici, etkinlik konusu ile ilgili yapıları ve sözvarlığını bilir ve yerinde kullanır. -Öğrenici, daha önceden hazırlandığı bir konu hakkında sunum yapabilir. -Öğrenici, konu ile ilgili sorulara cevap verebilir.
Etkinlik için gerekli araçlar	Bilgisayar, projeksiyon, tahta
Öğrenicilerden beklenen alt beceriler	-Konu ile ilgili sözvarlığı ve yapıları kullanabilme -Düzeyine uygun bir akıcılıkta konuşabilme -Doldurma sözler, kendini düzeltme, tekrar etme gibi konuşma stratejilerini yerinde kullanabilme -Düşüncelerini farklı yapı ve sözcükler kullanarak yeniden ifade edebilme -Konuşmayı başlatma, devam etme ve bitirebilme
Etkinlik ile ilgili yönergeler	Öğreniciler, kendilerine verilen konu hakkında bir sunum hazırlarlar. Sınıf arkadaşlarına sözlü biçimde sunum yaparlar.

Kaynakça

Avrupa Konseyi. (2020). *Diller için Avrupa ortak başvuru metni: Öğrenme, öğretme ve değerlendirme Tamamlayıcı Cilt*.

Brown, G., & Yule, G. (1999). *Teaching the Spoken Language* (12. baskı). Cambridge Language Teaching Library.

Brown, H. D. (2007). *Principles Of Language Learning and Teaching* (5. baskı). Pearson Education.

Brown, H. D., & Lee, H. (2015). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy* (4. baskı). Longman Pearson.

Ergenç, İ. (2002). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü* (2. baskı). Mulltilingual.

Lazaraton, A. (2014). Second Language Speaking. M. Celce-Muncia, D. M. Brinton, & M. A. Snow (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language* içinde (4. baskı, ss. 106-120). National Geographic Learning.

Luoma, S. (2009). *Assessing Speaking* (5. baskı). Cambridge University Press.

McCarthy, M., & O'Keeffe, A. (2010). Speaking in a second language. M. Berns (Ed.), *Concise encyclopedia of applied linguistics* içinde (ss. 212-218). Elsevier.

McDonough, J., Shaw, C., & Masuhara, H. (2013). *Materials and Methods in ELT A Teacher's Guide* (3. baskı). Wiley-Blackwell.

Nunan, D. (1999). *Second Language Teaching & Learning*. Heinle & Heinle.

Richards, J. C. (2008). *Teaching Listening and Speaking: From Theory to Practice*. Cambridge University Press. www.cambridge.org

Tarone, E. (2005). Speaking in a second language. E. Hinkel (Ed.), *Handbook of research in second language teaching and learning* içinde (ss. 485-502). Lawrence Erlbaum Associates.

Thornbury, S. (2005). *How to Teach Speaking*. Longman.

Thornbury, S. (2012). Speaking Instruction. A. Burns & J. C. Richards (Ed.), *The Cambridge Guide to Pedagogy and Practice in Second Language Teaching* içinde (ss. 198-206). Cambridge University Press.

Bölüm Özeti

- Yazılı dil ve sözlü dil arasında farklar vardır.
- Konuşma becerisi diğer becerilerle bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- Yabancı dil konuşucuları dile ait bilgileri ve dilin konuşulduğu topluma ait dil dışı bilgileri bilmelidir.
- Konuşma becerisinin geliştirilmesinde ilgili tek bir alt beceri veya kavrama odaklı bir ders planı yerine öğrenicinin düzeyine ve ihtiyacına göre ders içeriğini planlamak gereklidir.
- Sesletimin öğretimi günümüzde konuşmanın diğer alt kavramları kadar ön planda değildir. Derslerde sadece sesbirimlerin öğretimi olarak algılanmamalıdır. Sesletimin; vurgu, ezgi, tonlama gibi bütün özellikleri bir bütün hâlinde konuşma içindeki rolü ile verilmelidir.
- Sınıf içi ve sınıf dışında öğrenicinin konuşma durumunu etkileyebilecek faktörler vardır. Bu faktörler kişinin kendi duygu durumu ve fiziksel durumuyla ilgili olabileceği gibi çevresel faktörler de olabilir. Bu durumlar, öğrenicinin öğrenme sürecini doğrudan etkileyebilir.
- Konuşma öğretiminde dil düzeyine uygun etkinlikler planlanmalıdır.

Üzerinde Düşünelim

- Yabancı dil konuşucuları hangi bilgilere sahip olmalıdır?
- Konuşma dili ve yazı dili arasındaki ne gibi farklılıklar vardır?
- Öğrenicilerin konuşma becerisini etkileyecek unsurlar neler olabilir?
- Yukarıdaki örnekler gibi kendiniz bir konuşma etkinliği planı oluşturunuz.

Okuma Önerileri

Brown, H. D., & Lee, H. (2015). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy* (4. baskı). Longman Pearson.

Hughes, R. (2011). *Teaching and Researching: Speaking* (2. baskı). Pearson Education Limited.

Nunan, D. (1999). *Second Language Teaching & Learning*. Heinle & Heinle.

Richards, J. C. (2008). *Teaching Listening and Speaking: From Theory to Practice*. Cambridge University Press.

Thornbury, S. (2005). *How to Teach Speaking*. Longman.

5. BÖLÜM
DİLBİLGİSİ ÖĞRETİMİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Yabancı dil öğretiminde dilbilgisine yönelik yaklaşımlar nelerdir?
2. Dilbilgisel biçimleri anlam ve kullanımla birlikte nasıl sunabiliriz?
3. Yabancı dil olarak Türkçede dilbilgisini hangi türden etkinliklerle öğretiyoruz?

1. Dilbilgisine Yönelik Yaklaşımlar

Dilbilgisine yönelik bakış açıları temelde dilin "doğru" kullanımı için kurallar oluşturmaya odaklanan *Kuralcı Dilbilgisi* ile dilin gerçek bağlamlarda kullanımı üzerine yoğunlaşan *Betimsel Dilbilgisi* olarak ayrılmaktadır. Kuralcı yaklaşım dilbilgisini bir dilde doğru tümceler kurmaya yarayan kurallar bütünü olarak tanımlarken; betimsel yaklaşım dilbilgisini bir dilin yapısal özelliklerinin ve o dilde tümce üretmek üzere sözcük ve öbek gibi dilsel birimlerin bir araya getirilmesinin yollarının dilde kullanılan biçimiyle betimlenmesi olarak tanımlamıştır.

17. yüzyıldan itibaren uzunca bir süre yabancı dil öğretimi uygulamalarında etkili olan kuralcı bakış açısı dilbilgisi öğretimi çalışmalarındaki ilerlemelerle birlikte yerini betimsel yaklaşıma bırakmıştır. 19. yüzyıl sonlarında dilbilgisi dilin işleyişindeki yapısal kuralların ötesinde dilbilgisel biçimlerin anlamsal ve kullanımsal özellikleriyle beraber araştırılmaya başlamıştır. Dilbilgisine yönelik betimsel yaklaşım dilin yapısal özelliklerini önceleyen *Yapısal Dilbilgisi* ile anlamsal, kullanımsal, işlevsel ve söylemsel özelliklerine yoğunlaşan *İşlevsel Dilbilgisi*ne doğru bir ilerleme göstermiştir. Dilbilimsel gönderimleri doğrultusunda dilbilgisi betimlemeleri, dilin işleyişini belirlemeyi, dil kullanımıyla ilgili olgulara açıklamalar getirmeyi ve dil konuşucusunun zihinsel dilbilgisini açıklamayı amaçlamaktadır (Peçenek, 2008).

Yabancı dil öğretiminde tümevarımlı dilbilgisi öğretimi yukarıda örneklediğimiz boşluk doldurma ve metinleri karşılaştırma dışında sıralama, metni dönüştürme, yeniden oluşturma gibi birçok farklı etkinlikle gerçekleştirilebilir. Bu etkinliklerin ortak noktası daha önce de belirtildiği gibi hedef yapının anlamlı bağlamlar içerisine yerleştirilmesi ve öğrenicinin hedef yapıyı keşfetmesi amacıyla bilinçlendirme adımlarıyla yönlendirilmesini içermeleridir. Ayrıca keşfederek öğrenmede tasarlanan etkinliklerin öğreniciyi merkeze alan daha etkileşimsel sınıf çalışmalarını sağlaması gerekliliği de unutulmamalıdır.

Kaynakça

Burgess, J., & Etherington, S. (2002). Focus on grammatical form: explicit or implicit?. *System*, 30(4), 433-458.

Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge: MIT Press.

Çetin, B. (2017). İletişimsel Edinç ve Yabancı Dil Olarak Türkçede Dilbilgisi Öğretimi. *Electronic Turkish Studies*, 12(6).

Değer, A. C., Çetin, B., & Köleci, E. O. (2017). *Kuramdan uygulamaya yabancılara Türkçe dilbilgisi öğretimi*. Pegem Atıf İndeksi, 1-154.

Dik, S. (1978). *Functional grammar*. Amsterdam: North-Holland Publishers.

Fidan, Ö. (2005) "Dilbilgisi öğretiminde söylem-dilbilgisi yaklaşımı: Eski köye yeni adet mi, yoksa "biz bunu zaten yapıyoruz" mu?" *TÖMER Dil Dergisi*, sayı 128.

Halliday, M.A.K. (1985). *An introduction to functional grammar*. London: Baltimore, Md., USA: Edward Arnold. (2. baskı, 1994).

Hengeveld, K. ve Mackenzie, J. L. (2008). *Functional discourse grammar: A typologicallybased theory of language structure*. USA: Oxford University Press.

Principles, K. S. D. (1987). Practice in Second Language Acquisition. 2009. http://www. sdkrashen. com/Prineiples_and_Praetiee/Prin ciples and Practiee. pdf.

Larsen-Freeman, D. (2001). Teaching grammar. İçinde M. Celce-Murcia (haz.) *Teaching English as a Second or Foreign Language*. ABD: Heinle & Heinle. 249-251.

Long, M.H. (1991). Focus on form: a design feature in language teaching methodology. In: de Bot, K., Ginsberg, R., Kramsch, C. (Eds.), *Foreign Language Research in Cross-Cultural Perspective*. John Benjamins, Amsterdam, pp. 39-52.

Nunan, D. (1999). *Second Language Teaching & Learning*. Heinle & Heinle Publishers, 7625 Empire Dr., Florence, KY 41042-2978.

Peçenek, D. (2008). Yabanci Dil Öğretiminde Dilbilgisi. *Dil dergisi*, (141), 67-84.

Thornbury, S. (1999). *How to teach grammar*. Readings in Methodology, 129.

Okuma Önerileri

Celce-Murcia, M. (2007). Rethinking the Role of Communicative Competence in Language Teaching. In *Intercultural Language Use and Language Learning*. Springer Netherlands. (pp. 41-57).

Cem, A. (2005). *Dilbilgisi Öğretiminde Biçim-Anlam-Kullanım Üçlüsü: Ders Malzemesi Hazırlama ve Uygulama Önerisi*. 128. (7-24).

Değer, A. C., Çetin, B., & Köleci, E. O. (2017). *Kuramdan uygulamaya yabancılara Türkçe dilbilgisi öğretimi*. Pegem Atıf İndeksi, 1-154.

Demircan, Ö. (2002). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Demirel, Ö. (2010). *Yabancı Dil Öğretimi*. İstanbul: Pegem A Yayıncılık.

Ellis, R. (2002). *Methodological options in grammar teaching materials: New perspectives on grammar teaching in ESL classrooms*.

Ellis, R. (2009). *Implicit and explicit knowledge in second language learning, testing and teaching* (Vol. 42). Multilingual Matters.

Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

Peçenek, D. (2008). *Yabancı Dil Öğretiminde Dilbilgisi*. A.Ü. DErgisi.

Richard, J., J. Platt, Weber (1985). *Longman Dictionary of Applied Linguistics*. London: Longman.

Richards, J. C., Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.

6. BÖLÜM
SÖZCÜK ÖĞRETİMİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Sözcük ve sözvarlığı nedir?
2. Ne, ne kadar ve nasıl öğretilmelidir?
3. Dört temel beceride sözcük öğretimi nasıl olmalıdır?
4. Akademik dilde sözcük öğretiminde nelere dikkat edilmelidir?

1. Sözcük ve Sözvarlığı

Yabancı dil öğretiminde, öğreniciye temel becerileri kazandırmada hedef kitlenin yaşı, ait olduğu toplumun, kültürün yapısı, eğitim düzeyi, dili öğrenme amacı gibi etmenler önem taşımaktadır. Dil öğretiminde bireyin iletişimsel ve dilsel becerilerinin geliştirilerek, duygu ve düşüncelerini hedef dilde tam ve doğru bir şekilde anlatması ve hedef dildeki aktarılanları anlamasını sağlamak amaçlanır. Anlama ve anlatmaya bağlı becerilerini gerçekleştirmesini sağlamada temel olarak rol oynayan unsurlar sözcükler ve sözvarlığıdır. Sözcük, İmer, Kocaman ve Özsoy'a (2011, s.228-229) göre, kendisinden önce ve sonra bir boşluk bulunabilen, anlam taşıyan, bir sözce içinde tek bir birimden oluşabildiği gibi, tümce içinde gerekli ekleri de almış olan diğer birimlerden bağımsız olarak söylenebilen birimler olarak tanımlanır. Sözvarlığı ise o dilin yalnızca sözcüklerini değil, kalıp sözlerin, terimlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, deyimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütün olarak tanımlanır (Aksan, 1996, s.7). Öğrenilen her yeni sözcük, dilbilgisi kurallarına uygun bir biçimde ve de kullanılacağı iletişimsel amaca göre anlamlı bütünler olarak üretilir ve algılanır. Bu durumda sözvarlığı tek tek sözcük anlamlarıyla değil de, dilsel birimlerin birbiri ile olan ilişkilerini inceleyen bir alandır. Sözvarlığı ögelerinin birbiri ile olan ilişkileri bulundukları bağlamlara göre farklılık gösterebilir. Örneğin doğru sözcüğü, gerçek sözcüğü ile eş anlamlıyken,

tin türlerinde akademik dilde karşımıza çıkabilir. Bu kullanımları önce örneklerle öğrenicilere sunup ardından onların üretimde bulunacakları yeniden yazma etkinlikleri yaptırmak faydalı olacaktır.

Görüldüğü gibi akademik Türkçe derslerindeki sözcük öğretimi ve sözvarlığı çalışmaları günlük dilde kullanacakları dilin öğreniminden farklılık göstermektedir. Öğrenicinin öğrenim göreceği bölümdeki terim/terminoloji hakkındaki sözcük öğrenimi kendi sorumluluğundadır. Türkçe öğrendiği kurumda yukarıdaki tablolarda belirtilen sözvarlığını içeren çalışmaların yer aldığı etkinliklerle akademik dil hakkında farkındalık yaratmak amaçlanarak, öğrenicinin akademik dilde yazılı ve sözlü olarak yetkinlik kazanmasına yardımcı olunmalıdır.

Kaynakça

Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözvarlığı*. Engin Yayınları: Ankara.

Avrupa Konseyi, (2021). *Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni: Öğrenme, Öğretme ve Değerlendirme Tamamlayıcı Cilt.*

Bloom, B. (1956). Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay.

Chamot, A.U. ve O'Malley, J.M. (1994). The CALLA handbook: Implementing cognitive academic language learning approach. New York: Addison-Wesley Publishing Company.

Çetin, B., Uzdu Yıldız, F. (2018) *Yabancı Dil Olarak Türkçe Alanında Öğretmen Eğitimi İçin Temel Bilgiler ve Uygulama Örnekleri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları: İzmir.

Demirel, Ö. (2012). *Yabancı dil öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

McCarten, J. (2007). *Teaching Vocabulary: Lessons From the Corpus Lessons for the Classroom*. New York: Cambridge University Press.

Nation, I.S.P. (2001) *Learning Vocabulary In Another Language*. Cambridge University Press: Cambridge.

Nation, I.S.P. (2005). *Teaching Vocabulary*. Asian EFL Journal Quarterly, 7(3), 47-54.

Nation, I.S.P. (2006). How large a vocabulary is needed for reading and listening. The Canadian Modern Language Review/La Revue canadienne des langues vivantes, 63(1), 59-82.

Nation, I.S.P. (2008). *Teaching Vocabulary: Strategies and Techniques*. Boston: Heinle Cengage Learning.

Oxford, R. ve Crookall, D. (1990). Vocabulary Learning: A Critical Analysis of Techniques. *TESL Canada Journal*, *7*(2), 09-30.

Tompkins, G. E. (2009). *Language Arts.* New Jersey: Pearson.

Tülü, T. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sınıflarında Sözcük Öğretiminde Tanım Türlerinden Yararlanma (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi: İzmir.

Bölüm Özeti

- Öğretilen sözvarlığı günlük dilden farksız bir şekilde ve kullanım sıklığı yüksek olan sözcüklerden, öğrenicinin düzeyine göre öğretilmelidir.
- Öğretilen sözvarlığı mutlaka bir bağlam içinde öğreniciye sunulmalıdır.
- Sözvarlığı ve sözcük öğretiminde biçim anlam kullanım özelliklerine mutlaka yer verilmelidir.
- Dört temel becerideki etkinliklerde yer alan sözvarlığı öğrenicinin seviyesine göre olmalıdır. Yeni öğretilmesi hedeflenen sözvarlığı da eski bilgiler hatırlatılarak açıklanmalıdır.
- Öğrenicinin karşılaştığı sözlü/yazılı metinlerde bilmediği sözcük oranı az olmalıdır.
- Akademik dildeki sözvarlığı çalışmaları ile günlük dil öğretiminde kullanılan sözvarlığı çalışmalarının içerik açısından farklılık gösterdiği unutulmamalıdır.

Üzerinde Düşünelim

- Sözvarlığı çalışmalarının beden dili ile ilişkisi olabilir mi?
- Yabancı uyruklu bir öğretici yabancılara Türkçe öğretebilir mi?
- Yetişkinlere ve çocuklara sözcük öğretiminde nasıl farklılıklar olabilir?
- Akademik dilde sözcük öğretimi ve sözvarlığı çalışmalarında kültürün etkisi var mıdır?
- Akademik Türkçe öğretiminde hangi metinler kullanılmalıdır?

Kaynak Önerileri

Arnaud P.J.L., Béjoint H. (1992). *Vocabulary and Applied Linguistics*. London: Palgrave Macmillan.

Bailey, S. (2006). *Academic Writing A Handbook for International Students*. New York: Routledge.

Brown, H. Douglas (2004). *Language assessment: Principles and classroom practices*. White Plains, New York: Pearson Education.

Singhal, M. (2006). *Teaching Reading to Adult Second Language Learners: Theoretical Foundations, Pedagogical Applications, and Current Issues*. The Reading Matrix Inc.: USA

7. BÖLÜM
YABANCI DİL OLARAK AKADEMİK TÜRKÇE VE AKADEMİK YAZMA ÖĞRETİMİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Genel dil ve özel dil nedir?
2. Özel dilin genel özellikleri nelerdir?
3. Bir özel dil olarak akademik dilin özellikleri nelerdir?
4. Akademik metinler ve üstsöylem ilişkisi nedir?
5. Akademik dilin öğretim süreci nasıl yapılandırılabilir?

Giriş

Yabancı bir dil çok farklı amaçlarla öğrenilebilir. Bir kişi, dili o dilin kültürünü, edebiyatını sevdiği için, o dil kendince ya da toplumca prestijli olarak kabul edildiği için, o dilin konuşulduğu ülkede çalışmak için, o dilin konuşulduğu ülkede sıkça tatil yapmayı planladığı için, o dilin konuşulduğu ülkede yaşamak için, o dilin konuşulduğu ülke ile ticaret yapmak için ya da o ülkenin konuşulduğu ülkede eğitim görmek için öğrenebilir. Bu örnekleri çoğaltmak olasıdır. Bir dilin, ilgili ülkede günlük iletişimi sağlama amacıyla ya da o ülkede ve o dilde lisans, yüksek lisans ya da doktora eğitimi yapmak amacıyla öğrenilmesi arasında büyük farklar bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, özel dil[15] ile genel dil arasındaki ilişkinin ne olduğunu, daha net olarak özel bir dil olarak akademik Türkçenin ve özelliklerinin ne olduğunu ve bu dilin yabancı dil olarak öğretiminde dikkat edilmesi gere-

[15] Alan yazında *özel amaçlı yabancı dil* öğretimi farklı terimlerle adlandırılabilmektedir. *Özel dil*, *mesleki dil*, *teknik dil*, *alan dili* bunlara birkaç örnektir. Bu çalışmada *özel dil* ve *özel amaçlı dil* terimleri tüm bu farklı adlandırmaların yerine ve onları kapsayacak biçimde kullanılmaktadır.

pısını çözümleme, öğrenicilere sorgulama, karşılaştırma ve yapı sökümü yapabilecekleri görevler sunma, alana özgü gerçek iletişim durumları, öğrenici merkezli ve uzmanlık konularıyla doğrudan bağıntılı etkinlikler biçiminde sıralamaktadır. Böylece öğreniciler tümevarımsal, keşfe dayalı, özgün materyallerle donatılmış, analitik olmayı önceleyen bir düzen içinde özel dil öğrenim sürecine dâhil olabileceklerdir.

Son bileşen olan *toplumsal oluşturmacılığı*, bilginin ve toplumsal gerçekliğin insanlar arasındaki günlük etkileşimler ve özellikle de rutin olan söylemler aracılığıyla oluşturulduğunu öne süren bir kuram biçiminde tanımlayan Hyland (2022, s.210), bunun günümüzde özel amaçlı dil öğretiminin temel kuramsal bakış açısını oluşturduğunu belirtmektedir. Bu kurama göre, söylem çeşitliliği, bu çeşitliliğin bilginin yeniden inşa edilmesinde yeniden bağlamsallaştırılması ve yeniden üretilmesindeki rolünün temel oluşturduğu söylenebilir. Kabul edilmiş bilgiye karşı eleştirel yaklaşımı savunan bu kuram, nesnel gerçeklik düşüncesini sorgulamakta ve görülen/inanılan şeylerin aslında kuramlar ve dil aracılığıyla filtrelendiğine dikkat çekmektedir. Kültür, zaman, dil, alan gibi değiştirgenler dünyayı farklı biçimde görme eğilimindedirler ve bu nedenle söylem ilişkiler, bilgi ve bilimsel gerçekler için merkez bir kavramdır. Kısacası özel amaçlı dilin amacı (özellikle akademik dil öğretiminin amacı), insanların toplulukları yaratmak, sürdürmek ve değiştirmek için söylemi nasıl kullandıklarını, başkalarını ikna etme süreçlerini nasıl işlettiklerini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle bilginin daha önce alanlararası farklar ve akademik dil bölümünde de değinildiği farklı kültür, zaman, dil ve alanda farklı sözbilimsel stratejiler ve dilsel seçimlerle sunulduğu, dolayısıyla her bir değiştirgenin özel amaçlı dil öğretiminde dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Ak-Başoğul, D. ve Aksu-Raffard, C. (2020). Akademik Türkçe öğretiminde dilbilgisi. B. Tüfekçioğlu (Ed.), *Akademik Amaçlar İçin Türkçe Öğretimi, Kuram ve Uygulama* içinde. (ss.271-308). Pegem Akademi.

Anthony, L. (2022). AntConc (Version 4.0.5) [Bilgisayar Yazılımı]. Tokyo, Japan: Waseda University. Erişim Adresi: https://www.laurenceanthony.net/software

Bhatia, V. K. (2013). *Analysing genre: Language use in professional settings*. Routledge.

Bocanegra-Valle, A. (2016). Needs analysis for curriculum design. K. Hyland ve P, Shaw (Ed.), *The Routledge Handbook of English for Academic Purposes* içinde. (ss.562-577). Routledge.

Güngör, H. (2020). Akademik Türkçe öğretiminde yazma eğitimi. B. Tüfekçioğlu (Ed.), *Akademik Amaçlar İçin Türkçe Öğretimi, Kuram ve Uygulama* içinde. (ss.165-190). Pegem Akademi.

Hahn, W. (1983). *Fachkommunikation: Entwicklung, linguistische Konzepte, betriebliche Beispiele*. De Gruyter.

Halliday, M. A. K. ve Matthiessen, C. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar*. (4. Baskı). Routledge.

Huber, E. ve Uzun, L. (2000). Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinler üzerine gözlemler. A. S. Özsoy ve E. Erguvanlı-Taylan (Ed.), *XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri* içinde. (ss.201-215). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Huber, E. ve Uzun, L. (2001). Metin türü ve yazma edimi ilişkisi: Bilimsel metin yazma edimi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 12: 9-35.

Hyland, K. (2000). *Disciplinary discourses: Social interactions in academic writing*. Pearson.

Hyland, K. (2005). *Metadiscourse: Exploring interaction in writing*. Continuum.

Hyland, K. (2006). English for academic purposes: An advanced resource book. Routledge.

Hyland, K. (2011). Academic discourse. K. Hyland ve B. Paltridge (Ed.), *The continuum companion to discourse analysis* içinde. (ss.171-184). Continuum.

Hyland, K. (2014). Disciplinary discourse: Writer stance in research article. C. N. Candlin ve K. Hyland (Ed.), *Writing: Texts, Process and Practices* içinde. (ss.99-121). Routledge.

Hyland, K. (2017). Metadiscourse: What is it and where is it going? *Journal of Pragmatics*. 111, 16-29.

Hyland, K. (2022). English for specific purposes: what is it and where is it taking us? ESP Today. 10(2), 202-220. https://doi.org/10.18485/esptoday.2022.10.2.1

Hyland, K. ve Tse, P. (2004). Metadiscourse in academic writing: A reappraisal. *Applied Linguistics*. 25(2), 156-177.

İmer, K.; Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İşeri, K. ve Çapan-Tekin, S. (2019). Lisansüstü tezlerin yöntem bölümlerinin dilsel görünümler açısından incelenmesi. K. İşeri (Ed.), *Dilbilimde Güncel Tartışmalar* içinde. (149-158). Dilbilim Derneği Yayınları.

Kan, M. O. (2014). *Sözbilimsel yapı temelli bir metindilbilim çözümlemesi: Türkçe eğitimi alanındaki yüksek lisans tezlerinin sözbilimsel yapı özellikleri*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karagöl, E. (2018). *Akademik yazma açısından lisansüstü tezler*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Mittelstraß, J.; Trabant, J. ve Fröhlicher, P. (2016). *Wissenschaftssprache: Ein Plädoyer für Mehrsprachigkeit in der Wissenschaft*. Metzler Verlag.

Öncü, M. T. (2011). *Eine übersetzungsorientierte Untersuchung von Rechtstexten im Sprachenpaar Türkisch-Deutsch unter terminologisch-kulturvergleichendem Aspekt: zur Problematik der lexikalischen und syntaktischen Struktur der Strafgesetzbücher unter Berücksichtigung des neuen türksichen Strafgesetzbuchs*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öncü, M. T. (2013). Türk muhakeme iletişiminde hukuk dili ve önemi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10, 76-89.

Roelcke, T. (2010). *Fachsprachen*. (3. Baskı). Erich Schmidt Verlag.

Roelcke, T. (2013). Deutsch als Fach-Fremdsprache (DaFaF). B. Ahrenholz ve I. Oomen-Welke (Ed.), *Deutsch als Fremdsprache: Deutschunterricht in Theorie und Praxis 10* içinde. (ss.378-388). Schneider Hohengehren.

Samraj, B. (2013). Disciplinary variations in abstracts: The case of wildlife behaviour and conservation biology. J. Flowerdew (Ed.), *Academic Discourse* içinde. (ss.40-56). Routledge.

Stoller, F. (2016). EAP materials for academic purposes. K. Hyland ve P, Shaw (Ed.), The Routledge Handbook of English for Academic Purposes içinde. (ss.577-591). Routledge.

Swales, J. M. (1993). *Genre analysis: English in academic and research settings*. (3. Baskı). Cambridge University Press.

Swales, J. M. ve Feak, C. B. (2012). *Academic writing for graduate students. Essential tasks and skills*. (3. Baskı). Michingan ELT Series.

Şen, E. (2019). *Bilimsel makale özetlerinde üstsöylem belirleyicilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şen, E. (2021a). Sosyal bilimler makale özetlerinin sözbilimsel yapısı. *Dil Dergisi*, 172(2), 59-76. DOI: 10.33690/dilder.903900

Şen, E. (2021b). Üstsöylem: Tanım, modeller, çözümlemeler çerçevesinde bir değerlendirme. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 8, 275-299. 10.46250/kulturder.863659

Şenöz-Ayata, C. (2014). *Bilimsel metin üretimi*. Papatya Yayıncılık.

Theuerkauf, J. (2008). Ingenieurstudenten schreiben Fachtexte - Erfahrungen mit einem internationalen und interdisziplinären Ansatz. C. Chlosta, G. Leder ve B. Krischer (Ed.), *Auf neuen Wegen. Deutsch als Fremdsprache in Forschung und Praxis. Tagungsband der 35. Jahrestagung des Fachverbandes Deutsch als Fremdsprache 2007 an der Freien Universität Berlin* içinde. (ss.197-208). Göttingen Universitätsverlag.

Tüfekçioğlu, B. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde akademik sözcükler. Sosyal bilimlerde derlem tabanlı bir çalışma*. Pegem Akademi.

Tüfekçioğlu, B. (2020). Akademik Türkçe öğretiminde sözvarlığı. B. Tüfekçioğlu (Ed.), *Akademik Amaçlar İçin Türkçe Öğretimi, Kuram ve Uygulama* içinde. (ss.309-334). Pegem Akademi.

Türkçe Ulusal Derlemi. https://v3.tnc.org.tr 01.08.2022

Ulutaş, M. (2021). Yabancılara özel amaçlı Türkçe öğretimi. E. Özkan (Ed.), *Yabancılara Türkçe Öğretimi* içinde. (ss.307-328). Eğitim Yayınevi.

Uzun, L. (2001). Bilimsel metne özgü önbiçimlenişler ve bilimsel metin yazma edimi. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*. 12: 197-204.

Uzun, L. (2006). Bilimsel söylem ve özellikleri. K. Karakütük (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık 1. Ulusal Kurultay Bildirileri* içinde. (ss.133-140). http://uvt.ulakbim.gov.tr/sbvt/kurultay1.pdf (Son Erişim: 30.07.2022).

Üçok, N. (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. Multilingual Yayınları.

Ülken, F. (2004*). Zur Verwendung der Fachsprache innerhalb der Wirtschaftsbeziehungen zwischen Deutschland und der Türkei*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yabancı dil olarak akademik Türkçe öğretiminde kullanılmak üzere söz gelimi edilgen çatı kullanımı ile ilgili bir özgün metin içeren bir materyal ve öğretim planı tasarlayalım.

Okuma Önerileri

Bailey, S. (2015). *Academic writing. A handbook for international students*. (4. Baskı). Routledge.

Günay, D. ve Şen, E. (2015). *İzmir: yabancılar için iktisadi idari bilimler Türkçesi*. Papatya Yayıncılık.

Halitoğlu, V.; Acar-Çimen, Y; Gökduman, E. ve Moralı, G. (2018). *Uluslararası öğrenciler için akademik Türkçe. Fen bilimleri*. Can Ofset.

Hyland, K. (2006). *English for academic purposes: An advanced resource book*. Routledge.

Hyland, K. ve Shaw, P. (Ed) (2016). *The Routledge handbook of English for academic purposes*. Routledge.

Komisyon (2019). *Uluslararası öğrenciler için sosyal bilimlerde akademik Türkçe 1*. İstanbul Kültür Sanat Basımevi.

Komisyon (2019). *Uluslararası öğrenciler için sosyal bilimlerde akademik Türkçe 2*. İstanbul Kültür Sanat Basımevi.

Moralı, G.; Halitoğlu, V.; Gökduman, E. ve Acar-Çimen, Y. (2018). *Uluslararası öğrenciler için akademik Türkçe. Sosyal bilimler*. Can Ofset.

Moralı, G.; Halitoğlu, V; Acar-Çimen, Y. ve Gökduman, E. (2018). *Uluslararası öğrenciler için akademik Türkçe. Sağlık bilimleri*. Can Ofset.

Swales, J. M. ve Feak, C. B. (2012). *Academic writing for graduate students. Essential tasks and skills*. (3. Baskı). Michingan ELT Series.

Tüfekçioğlu, B. (Ed.) (2020), *Akademik amaçlar için Türkçe öğretimi, kuram ve uygulama*. Pegem Akademi.

Yeşilyurt, Ş.; Güneş-Ulus, A.; Demir, T.; Parlak, H.; Uslu-Üstten, A. ve Saat, H. (2017). *Uluslararası öğrenciler için akademik Türkçe 2. Yazma.* Salmat Yayınevi.

8. BÖLÜM
MATERYAL HAZIRLAMA VE DERS PLANLAMA

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Materyal nedir?
2. Materyal hazırlamak ne demektir?
3. Materyali kimler hazırlar?
4. Materyal olarak ders kitapları nasıl değerlendirilebilir?
5. Materyaller nasıl incelenebilir ve değerlendirilebilir?
6. Materyal hazırlama için temel ilkeler nelerdir?
7. Materyal hazırlama sürecinde neler yapılması gerekir?
8. Dersleri nasıl planlayabiliriz?
9. Örnek materyallerle dersler nasıl planlanabilir?

Giriş

Alan yazında "*araç*" ve "*malzeme*" şeklinde adlandırıldığı görülen *materyal* için farklı tanımlamalar yapılmaktadır (bk. Brown, 2011; Peçenek, 2005; Richards ve Schmidt, 2002; Tomlinson, 2011, 2013a, 2013b vb.). Materyal için kullanılan bu terimlerin arasında içerik olarak net bir ayrım yapmak mümkün değildir. Bazı çalışmalarda araç, öğretmeni, kitapları, kalem gibi sınıfta bulunan tüm eşyaları ifade etmek için kullanırken bazı çalışmalarda materyal sadece ders kitabına ya da öğretim amaçlı kullanılan yazılı ve görsel, basılı etkinlik ve alıştırmalara gönderimde bulunur. Materyal için yapılan tanımların hepsini birlikte ele alarak daha kapsayıcı bir tanım yapacak olursak "***Materyal***, *sınıf ortamında ya da sınıfın dışında dil öğretimini kolaylaştıracak, hızlandıracak, kalıcı hâle getirecek olan yazılı, sözlü, görsel, işitsel, hareket temelli her*

Kaynakça

Bağçeci, B., Kılıç, M. (2012). Yabancı Dil Öğretiminde Materyallerin Tasarımı ve Hazırlama İlkeleri. İçinde Sarıçoban, A. Tavil, Z. M. *Yabancı Dil Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Anı Yayıncılık.

Bell, J. & Gower, R (2011). Writing course materials for the world: a great compromise. In. Tomlinson, B. (ed) *Materials Development in Language Teaching*. Cambridge.

Brown, H. D. (2001). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. London: Longman

Brown, H. D. &Lee, H. (2015). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* (4th Ed.) Pearson.

Cunningsworth, A. (1995). *Choosing Your Coursebook*. Macmillan Heinemann Publishing.

Ellis, R. (1997). *SLA research and language teaching.* Oxford University Press.

Fotos, S. (2001). Cognitive Approaches to Grammar Instruction. Teaching English as a Second or Foreign Language içinde. Celce-Murcia (y.h.) USA: Heinle & Heinle. s. 251-267

Graves, K. (2000). *Designing Language Course: A Guide for Teachers*.Heinle&Heinle.

Graves, K. (2014). Syllabus and Curriculum Design for Second Language Teaching. In Celce-Murcia, M. Brinton, D. M., Snow, M. A. (Eds). *Teaching English as Second or Foreign Language*. 4th Edition. Heinle Cengage.

Jolly, D., Bolitho, R. (2011). *A Framework for materials writing. In B. Tomlinson (Ed). Materials Development in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press.

Littlejohn, A. (2011). The analysis og language teaching metarials: inside the Trojan Horse. In B. Tomlinson (Ed). *Materials Development in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press.

Littlejohn, A. (2022). The analysis and evaluation of materials. In Norton, J.&H. Buchanan (Eds). *The Routledge Handbook of Materials Development for Language* Teaching. (pp.263-176). Routledge.

Maley, A. (2011). Squaring the Circle-Reconciling Materials as Constraint With Materials as Empowerment. In B. Tomlinson (Ed). *Materials Development in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press.

McCarthy, M. & Carten, J. (2022). Writing corpus-informed materials. In Norton, J. & Buchanan, H. (Eds.) *The Routledge Handbook of Materials Development for Language Teaching*. (pp. 170-183). Routledge

McDonough, J., & Shaw, C. Masuhara, H. (2013). *Materials and Methods in ELT*. Wiley-Blackwell Publishing.

Mukundan, J. Hajimohammadi, R. Nimehchisalem, V. (2011) Developing an English language textbook evaluation checklist. *Contemporary Issues in Education Research. 4*(6). 21-27.

Norton, J. & Buchanan, H. (2022). Why do we need coursebooks? In Norton, J. & Buchanan, H. (Eds.) *The Routledge Handbook of Materials Development for Language Teaching*. (pp. 49-64). The Routledge Handbooks.

Peçenek, D. (2005). Yabancı Dil Öğretiminde Araç Geliştirme. *A.Ü. Dil Dergisi*, *129,* 85-95.

Prabhu, N. S. (1990). There is no best method-Why? *TESOL Quarterly, 24,* 161-172.

Reppen, R. (2011). Using corpora in the language classroom. In Tomlinson, B. (Ed.) *Materials Development in language teaching*. Cambridge.

Richards, J. C. (2001). *Curriculum Development in Language Teaching*. Cambridge University Press.

Richards J. C., Schmidt, R. (2002). *Longman Dictionary of Applied Linguistics and Language Teaching* (3rd edition). Harlow: Longman.

Tomlinson, B. (2011). Introduction: Principles and procedures of materials development. In Tomlinson, B. (Ed.) *Materials Development in Language Teaching*. (pp. 1-34). Cambridge University Press.

Tomlinson, B. (2013a). Developing principled frameworks for materilas development. In Tomlinson, B. (Ed.). *Developing Materials for Language Teaching*. (pp. 95-118) London: Continuum.

Tomlinson, B. (2013b). Metarials evulation. In Tomlinson, B. (Ed.). *Developing Materials for Language Teaching*. (pp. 21-48) London: Continuum.

Tomlinson, B. (2022). The discipline of materials development. In Norton, J.&H. Buchanan (Eds). *The Routledge Handbook of Materials Development for Language* Teaching. (pp.3-16). Routledge.

Tomlinson, B. & Masuhara, H. (2004). *Developing Language Course Materials*. Singapore: RELC.

Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge.

Vandergrift, L., Goh, C. C. M. (2012). *Teaching and Learning Second Language Listening*: Metacognition In Action: Routledge.

Willis, J. (1996). *A Framework for task-based learning*. London: Longman.

Bölüm Özeti

- Materyal dil derslerinin temel ögesidir.
- Materyal seçiminde, uyarlanmasında ve yeniden hazırlanmasında büyük görev öğretmenlerdedir ve materyallerin uygunluğuna öğretmen karar verebilir.
- Materyaller "iyi" ya da "kötü" olarak değil öğreniciye/gruba "uygun" ya da "uygun değil" şeklinde değerlendirmek daha doğrudur.
- Materyal seçiminde materyal inceleme değerlendirme ölçütleri göz önünde bulundurulabileceği gibi materyal hazırlama aşamasında da materyal inceleme ölçütleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Üzerinde Düşünelim

- A1 düzeyinde tanışma ve selamlaşma kalıplarının öğretilmesine yönelik olarak bir materyal nasıl hazırlanabilir?
- DI geçmiş zaman için biçimsel anlamsal ve kullanımsal özelliklerinin öğretimi için materyal hazırlama aşamaları dikkate alınarak bir ders materyali nasıl hazırlanabilir?
- B1 düzeyinde "Spor" temasında -mAlı gereklilik işlevini aktarabilmek için tüm becerilerin bütünleşik olarak yer aldığı bir ders planı nasıl yapılabilir?

Okuma Önerileri

Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları

İzmir Yabancılar İçin Türkçe Ders ve Alıştırma Kitapları

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders ve Alıştırma Kitapları

Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders ve Alıştırma Kitapları

Yunus Emre Enstitüsü Yedi İklim Türkçe Seti

Bölükbaş, F. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Okuma Metinlerinin Dil Düzeylerine Göre Sadeleştirilmesi*. International Journal of Languages' Education and Teaching*. 924-935.

Breen, M. (1989). "The Evaluation Cycle for Language Learning Task". in R. K. Johnson (ed.) *The Second Language Curriculum*. Cambridge: Cambridge University Press.

Celce-Murcia, M. (2007). Rethinking the Role of Communicative Competence in Language Teaching. *In Intercultural Language Use and Language Learning.* Springer Netherlands. (pp. 41-57).

Cem, A. (2005). *Dilbilgisi Öğretiminde Biçim-Anlam-Kullanım Üçlüsü: Ders Malzemesi Hazırlama ve Uygulama Önerisi*. 128. (7-24).

Demir, A., Açık, F. (2011). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kültürlerarası Yaklaşım ve Seçilecek Metinlerde Bulunması Gereken Özellikler. *TÜBAR.* 30, 51-72.

Demircan, Ö. (2002). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Demirel, Ö. (2010). *Yabancı Dil Öğretimi*. İstanbul: Pegem A Yayıncılık.

Duman, G. B. (2013). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Materyal Geliştirme ve Materyallerin Etkin Kullanımı. *Anadili Eğitimi Dergisi* (1)2. 1-8.

Duran, G. & Ramaut, G. (2006). Task for Absolute Beginners and Beyond: Developing and Sequencing tasks at basic proficiency levels. In Van den Branden, K. (Ed.). *Task-Based Language Education: From Theory to Practice* (47-75) Cambridge: CUP.

Durmuş, M. (2013a). İkinci/Yabancı Dil Öğretiminde Sadeleştirilmiş Metin Sorunları Üzerine. *Bilig*. 65, 135-150

Durmuş, M. (2013b). İkinci/Yabancı Dil Öğretiminde Özgün ve Değiştirilmiş Dilsel Girdi Üzerine. *Electronic Turkish Studies*, 8(1).

Fenner, A. B., Newby, D. (2000). *Approaches to Materials Design in European Textbooks*. Austria: European Center for Modern Languages.

Fidan, Ö. (2005). Dilbilgisi Öğretiminde Söylem-Dilbilgisi Yaklaşımı: Eski Köye Yeni Adet mi, Yoksa 'Biz Bunu Zaten Yapıyoruz' mu?. *A.Ü. Dil Dergisi*. 128: 25-37.

Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

Lightbown, P, M. & Spada, N. (1999). *How Languages are Learned*. Oxford: Oxford University Press.

Mori, J. (2002). Task Design, Plan and Development of Talk-in Interaction: An analysis of a Small Group Activity in Japanese Language Classroom. *Applied Linguistics.* Oxford: Oxford University Press. 23: 323-347.

Nunan, D. (1989). *Design Task for the Communicative Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nunan, D. (1998). *Second Language Teaching and Learning*. London: Heinle&Heinle Publishers

O'Malley, J. M & Chamot, A. U. (1990). *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge University Press.

Özgen, M. (2008). Dilbilgisinden Kullanıma: Bilişsel Yaklaşım Çerçevesinde İşe Dayalı Dil Öğretim Malzemesi Oluşturma Önerisi. *A.Ü. Dil Dergisi*. 141. (36- 54).

Peçenek, D. (1999). İletişimci Yaklaşımda Sözel Beceri Öğretimi*. A. Ü. Dil Dergisi*. 75. 5-17

Peçenek, D. (2008). Yabancı Dil Öğretiminde Dilbilgisi. *A.Ü. Dergisi*.

Richard, J., J. Platt, Weber (1985). *Longman Dictionary of Applied Linguistics*. London: Longman.

Richards, J. C. (2006). *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge University Press.

Richards, J. C., Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.

9. BÖLÜM
ÇEVRİM İÇİ DİL ÖĞRETİMİ, ÇEVRİM İÇİ ARAÇLAR VE HARMANLANMIŞ DİL ÖĞRETİMİ

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Çevrim içi dil öğretimi nedir?
2. Çevrim içi dil öğretim araçları nelerdir?
3. Çevrim içi öğretim materyalleri nasıl hazırlanabilir?
4. Harmanlanmış (Karma) dil öğretimi nedir?
5. Harmanlanmış Dil Öğretimi materyalleri nasıl hazırlanılır?

Giriş

İçinde bulunan yüzyılın teknolojik olanakları, insanların daha kısa zamanda daha az çabayla her türlü eğitim ortamına ulaşabilmesini sağlamaktadır. ***Uzaktan öğretim*** (distance teaching), ***çevrim içi öğretim*** (online teaching) ve ***harmanlanmış öğretim (karma)*** (blended teaching) ortamları sunan teknolojik araçların mesafeleri kısaltma, zamandan ve ekonomik açıdan tasarruf etme gibi avantajları vardır. Alanda uzaktan öğrenme, uzaktan öğretim, çevrim içi öğrenme, çevrim içi öğretim ve harmanlanmış öğretim gibi kavramların kullanıldığı ve bu kavramlar ortak noktada birleşse de alan yazında ve zaman içinde kullanımlarında farklılıkların olduğu görülür. Uzaktan öğrenme öğrencinin sınıf ortamının dışında kendi kendine öğrenmesi ile gerçekleşirken teknolojik olanakların eğitim ortamlarına yansımasıyla çevrim içi öğrenmeye doğru değişim göstermiştir. Moore ve diğerleri (2011), e-öğrenme, çevrim içi öğrenme ve uzaktan öğrenme ortamlarının farklılıklarını ele aldığı makalesinde kavramların alan yazında birbirinin yerine kullandıklarını belir-

Kaynakça

Aktaş, T., Çetin, B., Demirhan, Y., Oflaz-Köleci, E., Şen, E. ve Uzdu-Yıldız, F. (2020). *Yabancılar için Türkçe dilbilgisi: A1-A2 kurallar ve alıştırmalar*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Bulurman, B. (2002). Online eğitim. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2*(4).

Hart, J. (2021). *Top tools for learning 2021*, https://www.toptools4learning.com/. Erişim tarihi: 14.06.2022.

Hartle, J. (2022). Developing blended learning materials. In Norton, J. & Buchanan, H. (Eds.) *The Routledge handbook of materials development for language teaching*. The Routledge Handbooks.

Keegan, D. (2013). *Foundations of distance education*. Routledge.

Memić-Fišić, I. & Bijedić, N. (2017). Teaching materials for ESL distance learning. *ExELL explorations in English language and linguistics 5*(1)40-54 DOI: 10.2478/exell-2018-0003 Original scientific article

Mishan, F. (2013). Demystifing Blended Learning. In Tomlinson, B. (Ed.) Developing Materials for Language Teaching. Bloombury. 207-223

Moore, J. L., Dickson-Deane, C., & Galyen, K. (2011). E-Learning, online learning, and distance learning environments: Are they the same? The Internet and Higher Education, 14(2), 129-135. doi:10.1016/j.iheduc.2010.10.001

Namestovski, Ž.& Kovari, A. (2022). Framework for preparation of engaging online educational materials. *A Cognitive Approach. Applied Science*. 12, 1745. https://doi.org/10.3390/app12031745

Sarıçoban, A., Balaban, U. (2014). Yabancı dil eğitiminde teknoloji geliştirme. İçinde Sarıçoban, A. Tavil, Z. M. *Yabancı dil öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı.* Anı Yayıncılık.

Sarıgül, K. (2021). "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Çevrim İçi Süreç Değerlendirme Araçları". Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4 (2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı), 56-80. DOI: https://doi.org/10.47948/efad.922748

Simonson, M., Smaldino, S., Albright, M. & Zvacek, S. (2015). Teaching and learning at a distance: foundations of distance education (6th ed.). New Jersey: PrenticeHall.

Okuma Önerileri

Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitapları

İzmir Yabancılar İçin Türkçe Ders ve Alıştırma Kitapları

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders ve Alıştırma Kitapları

Yeni İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders ve Alıştırma Kitapları

Yunus Emre Enstitüsü Yedi İklim Türkçe Seti

Anadolu Üniversitesi Açık Anadolu Sayfası https://acik.anadolu.edu.tr/ SourceLanding/AnadilLanding

Brown, H. D. (2001). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. London: Longman.

Cambridge Assessment English. (2018). The Cambridge English Digital Framework for Language Teachers, https://thedigitalteacher.com/framework

Hart, J. (2021). Top tools for learning 2021, https://www.toptools4learning.com/. Erişim tarihi: 14.06.2022.

Jolly, D., Bolitho, R. (2011). A Framework for materials writing. In B. Tomlinson (Ed). *Materials Development in Language Teach*ing. New York: Cambridge University Press.

McDonough, J., & Shaw, C. Masuhara, H. (2013). *Materials and Methods in ELT*. Wiley-Blackwell Publishing.

Reinders, H. (2012). Online and Blended Instruction. In Burns, A. & J. c. Richards (Eds). *The Cambridge Guide to Pedagogy and Practice in Second Language Teaching*. Cambridge. 287-293

10. BÖLÜM
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Yanıtını Aradığımız Sorular

1. Yabancı dilde ölçme ve değerlendirme nedir?
2. Ölçme ve değerlendirme türleri nelerdir?
3. Ölçme ve değerlendirmede yaklaşımları nelerdir?
4. Becerilere göre ölçme ve değerlendirme türleri nelerdir?

1. Ölçme ve Değerlendirme Genel Kavramları

Ölçme ve değerlendirme, öğrenicilerin ilerlemesini ölçmek ve dil yeterliliklerini değerlendirmeyi amaçlar. Ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanarak öğreticiler öğrenicilerin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyebilir ve öğrenimlerini kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uyarlayabilir. Ölçme ve değerlendirme öğrenicilere performansları hakkında geri bildirim sağlar, bu da onların geliştirilmesi gereken alanlarının belirlenmesine ve dil becerilerini geliştirmek için stratejiler geliştirilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca öğrenicileri öğrenme sürecine katılmaya ve daha üst yeterlilik düzeyleri için çabalamaya motive edebilir. Ölçme ve değerlendirme sonucunda, öğrenicilerin uygun düzeydeki sınıflara yerleştirilmesi veya dil yeterliliğinin belgelenmesi gibi konularda karar verilmesini sağlar. Bu nedenle ölçme ve değerlendirme, etkili yabancı dil öğretiminin sağlanmasında ve öğrenicilerin dil gelişiminde önemli bir rol oynar.

Dil öğrenim sürecinin önemli bir parçası olan ölçme değerlendirme, sürecin her aşamasında karşımıza çıkmaktadır. Ölçme değerlendirme, içerisinde birçok kavram içerir. Bu kavramların tanımları çoğunlukla birbiriyle karıştırılmaktadır. Kısaca ölçme ve değerlendirme ile ilgili temel kavramların tanımlarından bahsedelim.

Kaynakça

Bachman, L. F., & Palmer, A. S. (1996). *Language testing in practice: Designing and developing useful language tests* (C. 1). Oxford University Press.

Brown, H. D. (2004). *Language Assessment Principles and Classroom Practices*. Longman Pearson.

Brown, H. D., & Priyanvada, A. (2018). *Language assessment: Principles and classroom practices* (3. baskı). Pearson.

Buck, G. (2001). *Assessing Listening*. Cambridge University Press.

Davis, L. (2018). Analytic, Holistic, and Primary Trait Marking Scales. Içinde *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching* (ss. 1-6). John Wiley & Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9781118784235.eelt0365

Farhady, H. (1979). *The Disjunctive Fallacy between Discrete-Point and Integrative Tests Author (s): Hossein Farhady Linked references are available on JSTOR for this article : The Disjunctive Fallacy between Discrete-Point a Integrative Tests*. *13*(3), 347-357.

Frey, B. B., Schmitt, V. L., & Allen, J. P. (2012). Defining authentic classroom assessment. *Practical Assessment, Research and Evaluation*, *17*(2), 1-18.

Jönsson, A., Balan, A., & Hartell, E. (2021). Analytic or holistic? A study about how to increase the agreement in teachers' grading. *Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*, *28*(3), 212-227. https://doi.org/10.1080/0969594X.2021.1884041

Kaga, M. (1991). Dictation as a measure of Japanese proficiency. *Language testing*, *8*(2), 112-124.

Karakoç, F., & Dönmez, L. (2014). Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, *40*, 39-48.

Lado, R. (1961). *Language Testing: The Construction and Use of Foreign Language Tests. A Teacher's Book.*

Luoma, S. (2009). *Assessing Speaking* (5. baskı). Cambridge University Press.

Purpura, J. E. (2004). *Assessing Grammar*. Cambridge University Press.

Şahin, Y. (2021). *Yabancı dilde ölçme ve değerlendirme*. Pegem Akademi.

Tan, Ş. (2015). *Öğretimde Ölçme Ve Değerlendirme* (11. baskı). Pegem Akademi.

Weigle, S. C. (2002). *Assessing writing*. Cambridge University Press.

Bölüm Özeti

- Ölçme ve değerlendirme, yabancı dil öğrenim sürecinin önemli bir parçasıdır.
- Öğreticilerin, öğrenicilerin yabancı dilde yaşadıkları problemleri belirlemelerine ve bu sayede gelişmelerine olanak tanır.
- Değerlendirme araçları birçok farklı biçimde olabilir.
- Değerlendirme kriterleri, öğrenme hedefleri ve Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nden yararlanılarak oluşturulmalıdır.
- Tanılayıcı, biçimlendirici ve değer biçmeye yönelik olmak üzere üç tür değerlendirme vardır.
- Hazırlanan sınavlar kullanışlı, güvenilir, geçerli ve gerçek olmalıdır.
- Dört temel beceri çeşitli görev ve soru türleriyle değerlendirilebilir.
- Yazma ve konuşma gibi performansa dayalı becerilerin değerlendirilmesinde ölçek türlerinden yararlanılır. En çok kullanılan ölçek türleri bütüncül ve analitik ölçeklerdir.
- Dilbilgisinin açık veya örtük biçimde değerlendirilmesi öğretim sürecinde geliştirilmesi hedeflenen dilsel özelliklere bağlıdır.

Üzerinde Düşünelim

- Ölçme ve değerlendirme kavramları arasındaki fark nedir?
- Temel becerilerin ölçülmesinde nasıl bir yol izlenmelidir?
- Beceriler birbirinden bağımsız biçimde değerlendirilebilir mi?

Okuma Önerileri

Alderson, J. C. (2001). *Assessing Reading*. Cambridge University Press.

Brown, H. D., & Priyanvada, A. (2018). *Language assessment: Principles and classroom practices* (3. baskı). Pearson.

Buck, G. (2001). *Assessing Listening*. Cambridge University Press.

Fulcher, G. (2010). *Practical language testing*. Hodder Education

Luoma, S. (2009). *Assessing Speaking* (5. baskı). Cambridge University Press.

Purpura, J. E. (2004). *Assessing Grammar*. Cambridge University Press.

Weigle, S. C. (2002). *Assessing writing*. Cambridge University Press.

DİJİTAL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Öztırak

nobel bilimsel

DİJİTAL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Öztırak

Yayın No.: 1427
ISBN: 978-625-398-186-0
E-ISBN: 978-625-398-187-7
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Öztırak, Mesut.
Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi / Editör: Mesut Öztırak
1. Basım, XII + 268 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-186-0
E-ISBN 978-625-398-187-7
1. Dijital 2. İnsan Kaynakları Yönetimi 3. Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **ix**

SUNUŞ ..... **xi**

BÖLÜM 1
DİJİTAL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN TEMEL KAVRAMLARI **1**
Prof. Dr. Salih Güney

Dijital 1
Örgüt 1
İşletme 3
Yönetim 4
Plan 6
Planlama 7
Kariyer 9
Kariyer Planlama 10
Kariyer Geliştirme 12
Kariyer Yönetimi 13
Eğitim ve Geliştirme 15
Eğitim 15
Geliştirme 16
İş Sağlığı ve Güvenliği 17
Performans ve Performans Değerleme 19
Performans Yönetimi 21
Örgütsel İletişim 23
Karar Destek Sistemi 24
Değişim ve Dönüşüm 26
Marka 27
İnsan Kaynakları Yönetimi 29
Yetenek Yönetimi 30
Kaynakça 32

BÖLÜM 2
İŞLETMELERİN DİJİTALLEŞMESİ VE DİJİTAL İŞLETMELERİN ÖZELLİKLERİ 39
Dr. Öğr. Üyesi Deniz Sönmez

Giriş 39
Dijitalleşme Kavramı ve İşletmelerin Dijitalleşmesi 41
Dijital/Akıllı İşletmelerin Bileşenleri 43
Bulut Bilişim 43
Siber Fiziksel Sistemler 44
Nesnelerin İnterneti ve Endüstriyel Nesnelerin İnterneti 46
Dijitalleşmenin İşletme Yapılarında Meydana Getirdiği Değişimler: 47
Örgüt Yapısı 48
Tedarik Zinciri Tasarımı 50
Dijital Araçlar 50
Ürün Standardizasyonu ve Adaptasyonu 51
Küresel Rekabet 52
Sonuç 52
Kaynakça 53

BÖLÜM 3
DİJİTAL İNSAN KAYNAKLARI PLANLAMASI 57
Dr. Öğr. Üyesi Binnur Gürül

Giriş 57
Dijitalleşme ve Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi Kavramı 58
Dijital İnsan Kaynakları Planlaması 63
Sonuç 78
Kaynakça 79

BÖLÜM 4
DİJİTAL PERSONEL SEÇME VE YERLEŞTİRME 81
Öğr. Gör. Vildan Bayram

Giriş 81
Dijitalleşme 82
Bilişim Teknolojileri 83
Personel Seçme ve Yerleştirme 84
Dijital Personel Seçme ve Yerleştirme 88
Sonuç 92
Kaynakça 93

BÖLÜM 5
DİJİTAL KARİYER PLANLAMA VE YÖNETİMİ 97
Dr. Öğr. Üyesi Mesut Öztırak

Giriş 97
Kariyer Kavramı ve Önemi 99
Kariyer Planlaması Kavramı ve Önemi 101
Kariyer Planlaması Süreçleri ve Amaçları 102
Kariyer Yönetimi Kavramı ve Kapsamı 104
Örgüt Açısından Kariyer Yönetimi 105
Birey Açısından Kariyer Yönetimi 106
Kariyer Planlama Sürecinde Dijitalleşme 106
Kariyer Yönetimi Sürecinde Dijitalleşme 107
Sonuç 109
Kaynakça 111

BÖLÜM 6
EĞİTİM VE GELİŞTİRMEDE DİJİTALLEŞME 115
Dr. Öğr. Üyesi Esma Görkem Ersoy

Giriş 115
Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi 116
Dijital İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirme 121
Dijital İnsan Kaynakları Yönetiminde Eğitim ve Geliştirmeye Yönelik Örnek Bir Uygulama 128
Sonuç 130
Kaynakça 131

BÖLÜM 7
DİJİTAL PERFORMANS DEĞERLENDİRME VE YÖNETİMİ 133
Doç. Dr. Arif Çetin

Giriş 133
Performans Yönetimi Nedir? 134
Performans Yönetimin Kavramsal Çerçevesi 134
Performans Yönetiminin Amacı 135
Performans Yönetimi İlkeleri 136
Performans Yönetim Sistemleri 137
Performans Yönetim Süreci 137
Performans Planlaması 138

Geri Bildirim 138
Çalışan Girdileri 139
Performans Değerlendirme 139
Performans Gözden Geçirme 140
Spor Etkinliklerinde Performans İzleme ve Değerlendirme Yönetimi 140
Performans İzleme ve Değerlendirme Süreci: İstanbul Maratonu Örneği 141
Dijital Performans İzleme ve Değerlendirme Sisteminin Geliştirme ve Yürütme Süreci 142
Performans Değerlendirmesi 144
Oyunlaştırma Bölümü 144
İstatistikler Bölümü 145
Sonuç 145
Kaynakça 146

BÖLÜM 8
DİJİTAL YETENEK YÖNETİMİ 147
Öğr. Gör. Mutlu Gülsev Yağız

Giriş 147
Yetenek ve Yetenek Yönetimi Yaklaşımı 148
İnsan Kaynakları Yönetiminin Gelişimi ve Yetenek Yönetiminin Ortaya Çıkışı 150
Yetenek Yönetiminin İşletmeler Açısından Önemi 153
Yetenek Yönetimi Süreci 154
Yetenek Yönetimi Sürecinde Dijitalleşmenin Önemi 156
Sonuç 160
Kaynakça 162

BÖLÜM 9
İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ VE DİJİTALLEŞME 165
Dr. Öğr. Üyesi Umut Hulusi İnan

Giriş 165
Dijitalleşme Kavramı 165
Sağlık 166
İş Güvenliği 166
İSG Bilgi Sistemi 171
Elektronik Algılayıcılı Koruyucu Ekipmanlar (EAKE) 173
İş Güvenliği Risklerinin Değerlendirilmesinde Bulanık Mantık Kullanılması 175
Dijitalleşen Dünyada İş Güvenliği Eğitimleri 176

VR (Virtual Realization: Sanal Gerçeklik) Teknolojisi 176
Eğitimde Sanal Gerçeklik Uygulamaları 178
Lisans ve Lisansüstü Eğitimde VR Teknolojileri 178
Derin Öğrenmeye (Deep Learning) Destek Olmak İçin Eğitimde VR ve Sanal Gerçeklik Eğitim Pratikleri 179
Sonuç 181
Kaynakça 182

BÖLÜM 10
DİJİTAL TAKDİR KÜLTÜRÜ: İYİ Kİ VARSIN UYGULAMASI 185
Dr. Selma Kalkavan

Giriş 185
Motivasyon ve Çalışan Motivasyonu Kavramları 186
Herzberg'in Çift Faktör Kuramı 188
Örgüt Kültürü ve Motivasyon İlişkisi 189
Takdir Kültürünün Bireysel Motivasyona Etkisi 192
Uygulama: Unifree Duty Free "İyi ki Varsın Uygulaması" 194
Şirket Künyesi 194
Proje 196
Sonuç ve Değerlendirme 202
Kaynakça 203

BÖLÜM 11
DİJİTAL MARKA ELÇİLERİ 207
Dr. Öğr. Üyesi Meysure Evren Çelik Sütiçer

Giriş 207
Müşteri Kavramı 208
Dış Müşteri Kavramı 209
İç Müşteri Kavramı 210
Ağızdan Ağıza İletişim (WOM) 211
Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim (eWOM) 212
Marka Elçileri 213
Dijital Marka Elçileri 215
Sonuç 218
Kaynakça 219

BÖLÜM 12
ÖRGÜTSEL İLETİŞİMİN DİJİTALLEŞME İLE İLİŞKİSİ 221
Öğr. Gör. Simge Selvitopu Akyel

Giriş 221
İletişim 222
Örgütsel İletişim 223
Örgütsel İletişimin Örgütsel Yenilik Üzerindeki Etkisi 224
Sonuç 226
Kaynakça 227

BÖLÜM 13
DİJİTAL KİŞİSEL MARKALAMADA TÜRK ETKİLEYİCİLER 229
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sinan Tam- Dr. Öğr. Üyesi İpek Krom

Giriş 229
Kişisel Markalama 230
Dijital Kişisel Markalama ve Influencerlar/Etkileyiciler 233
Dijital Kişisel Markalamada Nusr_Et ve Czn Burak Hesapları 235
Bulgular 236
Temel Bulgular 236
Paylaşımlarda Öne Çıkan Yönler 239
Dijital Kişisel Markalamada Öne Çıkan Boyutlar 240
Sonuç 243
Kaynakça 246

BÖLÜM 14
İNSAN KAYNAKLARINDA DİJİTALLEŞMENİN SAĞLIK SEKTÖRÜNDEKİ YERİ 249
Öğr. Gör. Yusuf Karaşin

Giriş 249
İnsan Kaynaklarının Geleneksel Rolü 250
İnsan Kaynaklarında Dijitalleşme 250
Sağlık Sektöründe İnsan Kaynaklarının Dijitalleşmesi 252
Sonuç ve Değerlendirme 255
Kaynakça 256

EDİTÖR HAKKINDA 259

YAZARLAR HAKKINDA 261

BÖLÜM 1
DİJİTAL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Prof. Dr. Salih Güney[1]

Dijital

Son yıllarda üzerinde en çok konuşulan kavramlardan biri dijitaldir. Dijital kavramı daha çok araç ve araçlarla ilgili süreçleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bilimsel literatürde dijital kavramı daha çok verilerin elde edilmesi ve elde edilen bu verilerin elektronik ortamda işlenmesi ve değerlendirilmesini ifade etmektedir. Bilimsel açıdan dijital kavramını ele alıp şöyle açıklayabiliriz. Dijitali, 1 ve 0'ların bir araya gelmesi ve bunun sonsuz bir döngüde devam etmesi ile iki bileşenli veri dizilerinin anlam kazanması biçiminde ifade etmek mümkündür. Yani dijital için şunu söylemek mümkündür. Dijital, insanlık için her zaman ve her dönemde geçerli olan bilgiyi sayısal yöntemlerle işleme ve değerlendirmedir (Bozkurt, Hamutoğlu, Kaban, Taşçı ve Aykul, 2021:35-63). Kısaca dijitali, elde edilen verilerin sayısal olarak işlenerek insanlar için yararlı hâle getirme sürecidir şeklinde tanımlayabiliriz.

Örgüt

Bilimsel ya da günlük konuşmalarımızda örgüt ve organizasyon kavramlarını sıklıkla birbirlerinin yerine kullanırız. Bu kullanımda herhangi bir yanlışlık yoktur. Ancak bilimsel alanda bilim insanları organizasyon kavramı ile farklı şeyler de ifade edebilmektedir. Örneğin organizasyon kavramının organize etme veya teşkilatlandırma anlamında kullanmaları gibi. Organizasyon

[1] İstanbul Aydın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, salihguney@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7565-5541

- Yetenek yönetimi, işletmelerin yönetimsel yetenek gelişim problemleri ile başa çıkmak için geliştirilen süreçler bütünüdür (Altunoğlu, Atay, & Terlemez, 2015: 49).
- Yetenek yönetimi, kuruluş, kurum ya da işletmelerin amaç ve hedeflerine ulaşmaları, işletme kültürünün, bağlılığının oluşturulması, geliştirilmesi ve yeni yeteneklerin kazandırılması ve onların yetiştirilmesi süreçlerini kapsayan insan kaynaklarının bir yaklaşım tarzıdır (Güney, 2019:19).
- Yetenek yönetimi, işletmenin ihtiyaçlarına göre yetenekli ve becerikli elemanların doğru zamanda doğru işlerde ve doğru uygulamaları yapabilmelerinin sağlanması sürecidir (Göktaş & Çetinceli, 2017: 721).
- Yetenek yönetimi, işletmelere özgü bir perspektif ya da anlayıştır (Creelman, 2004:3).
- Yetenek yönetimi, işletmelerin şimdiki ve gelecekteki iş yüklerini karşılamak amacıyla ihtiyaç duyulan yetenekli ve becerikli elemanları kuruma çekmek, geliştirmek, elde tutmak ve (verimliliği artırmak amacıyla) kullanmak ile ilgili faaliyetleri içeren bir süreçtir (Klifman, 2009:8).
- Yetenek yönetimi, işletmenin ihtiyaç duyduğu elemanların doğru zamanda ve işlerde ve doğru uygulamaları yapabilmelerinin sağlanması ile ilgili faaliyetlerin tümüdür (Mucha, 2004:99).

Yukarıdaki tanımları dikkate alarak yetenek yönetimini şöyle tanımlayabiliriz: Yetenek yönetimi, işletmelerin ihtiyaç duyduğu becerikli, bilgili ve yetenekli elemanların bulunup işe alınması, yerleştirilmesi, eğitilmesi ve elde tutulmasını içeren bir istihdam politikasıdır. Daha kısa bir tanımla yetenek yönetimi, doğru zamanda, doğru yerde, doğru kişi olmasından emin olma anlayışıdır.

Kaynakça

Aaker David, **Marka Değeri Yönetimi**, Çev. Ender Orfanlı, MediaCat Yayınları, İstanbul, 2009.

Açıkalın Aytaç, **Çağdaş Örgütlerde İnsan Kaynağının Yönetimi**, Pe-Gem Yayınları, Yayın No:7. Ankara, 1994, ss.3-64.

Akal Zühal, **İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi Çok Yönlü Performans Göstergeleri**, Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 1992, s.50.

Akçay, Vildan Hilal ve Bilgin Kamil Ufuk, "Kamu Performans Yönetimine Etkisi Açısından Psikolojik Sermaye", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, ss.154-174.

Aldakhilallah A. K. and Parente D. H., "Redesigning a Square Peg: Total Quality Management Performance Appraisals", **Total Quality Management**, Vol.13, No: 1, 2002, p.40.

Aldemir Ceyhan, Ataol Alpay, Budak Gönül, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, İzmir, Barış Yayınları, (2001) 2004, s.2.

Altunoğlu Ali, Atay, Hakan, & Terlemez, Bahriye. "İnsan Kaynakları Bakış Açısından Yetenek Yönetimi: Bankacılık Sektörü", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2015.

Applewhite Philip B., **Organizational Behavior**, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice- Hall, 1965, p.1.

Appelbaum Steven, Ayre H. Heather and Shapiro Barbara T., "Career Management in Information Technology: A Case Study", **Career Development International**, V. 7, I. 3, 2002, pp.142-158.

Aras Bozkurt, Nazire Burçin Hamutoğlu, Ayşegül Liman Kaban, Gülşah Taşçı ve Mona Aykul, "Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler", **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergis**i, Cilt 7, Sayı 2, 2021, ss.35-63.

Argon Türkan, Eren Altay, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004, s.224.

Armstrong Michael, **Armstrong"s Essential Human Resource Management Practice: A Guide To People Management,** Kogan Page Limited, 2010, p.262.

Armstrong Michael, **Human Resources Management Strategy&Action**, Clays Ltd., 1992.

Arthur, B.M., Wllderom, C. PM., Khapova, S. N., "Career Success İn a Boundaryless Career World", **Journal of Organizational Behavior**, 26, ss. 2005, pp.177-202.

Arpacı, Tamer, Ayhan Doğan Yaşar, Böğe, Erinç, Tuncer Doğan, Üner, M. Mithat, **Pazarlama,** Gazi Yayınları, Ankara, 1992.

Aslantaş Tankut, "Performans Yönetimi ve Değerlendirmesi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

Barutçu Esin, "Örgütsel Değişim Yönetimi ve Denizli Tekstil İşletmelerinde Bir Uygulama", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Selçuk Üniversitesi, 2006.

Barutçugil İsmet, **Performans Yönetimi**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.125.

Barutçugil İsmet, **Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi**, 1.Baskı. Kariyer Yayıncılık, 2004.

Başaran İbrahim Ethem, **Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü**, Bilim Kitap, Ankara, 2000.

Benett, Peter D. **Marketing**, McGraw Hill Inc., U.S.A., 1988.

Bıyıkçı Erdal Timuçin, "İş Sağlığı Ve Güvenliğinin Sağlanmasında İş Güvenliği Uzmanlığı", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2010, s.5.

Bingöl Dursun, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2003 (2010).

Bird Allan, "Careers as Repositories of Knowledge: A New Perspective on Boundaryless Careers", **Journal of Organizational Behavior**, 15, 1994, p.337.

Budak Gönül ve Budak Gülay, **İşletme yönetimi**, Barış Yayınları, İzmir, 2004.

Can Halil, **Organizasyon ve Yönetim**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1994.

Carrel Michael R., Muzmits Frank E., Elbert Norbert F., **Personnel / Human Resource Management**, McMillian Publ. Comp., New York, 1992, p.360.

Creelman, Douglas, "Return On Investment In Talent Management: Measures You Can Put To Work Right Now", **Human Capital Institute** , 2121 K Street, N.W., Suite 800, Washington, Dc 20037 Usa, 2004.

Çiftçi Birgül, "Kariyer Planlama", **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Editör: Uğur Dolgun, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011, s.137.

Çiftpınar Fund , "Yetenek Yönetiminin İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılıktaki Rolü", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.4.

Çolak Cafer, "Performans Kavramı, Değerlendirmesi ve Balıkesir İl Emniyet Müdürlüğü Yıldırım Ekipler Amirliği'nde Performans Uygulaması Örneği", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), T.C. Balıkesir Üniversitesi, SBE, 2010, s.7.

Daft Richard L., **Management,** 3rd Edition, The Dryden Press, Orlando., (1991) 1993.

Dale S. Beach, **The Management of People at Work,** McMillan Publishing Co., New York, 1980, p.20

Demirbilek Tunç, "Örgütlerde Kariyer Danışmanlığı Hizmetleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1994, Cilt:9, Sayı:2, s.72.

Değirmenci, N. **Marka Nedir?.** www.pazarlamamakaleleri.com, 2008,

Demirtaş Mine, "Örgütsel İletişimin Verimlilik ve Etkinliğinde Yararlanılan İletişim Araçları ve Halkla İlişkiler Filmleri Örneği", **Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi**, C:XXVIII, s.1, 2010, ss.411-444.

Dizman Hasbiye ve Özen Ercan, "Küçük İşletmelerde Karar Destek Sistemlerinin Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma: Yerel Bir Yaklaşım", **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2017.

Dural Cemil, "Karar Destek Sistemlerinde Kişiselleştirilmiş Karar Destek Sisteminin Önemi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı. Yönetim Bilişim Sistemleri Bilim Dalı. İstanbul, 2015.

Durmaz Osman Alper, "İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Performans Değerlendirme Sistemleri ve Jandarmaya Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), T.C. Deniz Harp Okulu Deniz Bilimleri ve Mühendisliği Enstitüsü, 2005, s.4.

Durgun, Serpil. "Örgüt Kültürü ve Örgütsel İletişim", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, Aralık, c.3, s:2, 112-132, 2006.

Dündar Gönen, "Kariyer Geliştirme", **İnsan kaynakları Yönetimi**, Beta yayınları, İstanbul, 2008, ss.306-309.

Eby, L.T., Butts M., Lockwood, A., "Predictors of success in the era of the boundaryless Career", **Journal of Organizational Behavior**, 24, 2003, pp. 689-708.

Er Ebru, "Yerel Yönetimlerde İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değerlendirilmesine Yönelik Çalışan Anketi Uygulaması: Ankara İlindeki Bir İlçe Belediyesi" (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, 2020.

Erdoğmuş Nihat, **Kariyer Geliştirme: Kuram ve Uygulama**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s.272.

Erdoğmuş Nihat, "Kariyerde Yeni Yaklaşımlar ve İstihdama Etkileri", **MESS Mercek Dergisi**, sayı:16, Yıl:4, 1999, s.65.

Erkoç Zafer, **İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kalite Yönetim Sistemleri Terimler Sözlüğü**, Alfa Yayınevi, 2006.

Ertürk Mümin, **İşletme Biliminin Temel İlkeleri**, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2011, s.98.

Ertürk Mümin, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Beta Basım Yayınevi, İstanbul, 2011.

Eryılmaz Mehmet, "Değişim Davranışı Bağlamında Örgüt Topluluklarında Örgütlerarası Benzerlikler ve Bir Araştırma", (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**) Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2005.

Gareth, R.Jones, **Organizational Theory**, 2nd edition, Addison- Wesley Publishing, USA., 1998.

George, J. F., "The Conceptualization and Development of Organizational Decision Support Systems", **Journal of Management Information Systems**. 8/3, 1992, pp.109-125.

Gerek Nüvit, **Türkiye'de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği**, Türk Metal Sendikası Yayınevi, 1998.

Gezer, Mehmet, "Kariyer Planlanmasında Meslek Seçiminin Önemi: Meslek Lisesi Son Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010.

Göktaş Pınar & Çetinceli Koray, "Bankacılık sektöründe insan kaynakları yönetimi açısından yetenek yönetimi", **International Journal of Social Sciences and Education Research** 3 (2), 2017, ss.720-733.

Gözlükaya Türkay, "Yerel Yönetimler ve Stratejik Planlama: Modeller ve Uygulama Örnekleri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli. 2007, s.12.

Graham Tahomas Harold and Bennet Roger, "Human Resource Management", **Financial Times Management,** February Singapore, 1998, p.223.

Güçlü Nezahat, "Stratejik Yönetim", **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 23(2), 2003, ss.61-85.

Güney Salih, "Dijital İşletmeciliğin Temel Kavramları", **Dijital İşletmecilik**, Ed. Mesut Öztırak ve Simge Selvitopu Akyel, Nobel yayınevi, 2022, s.5

Güney Salih, **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2009, s.89.

Güney Salih, **İnsan kaynakları Yönetimi**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2019, s.14.

Güney Salih, **Örgütsel Davranış**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2017, ss.2-3.

Güney Salih, **Temel ve Genel İşletme**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020, ss.97-98.

Güney Salih, **Yönetim ve Organizasyon El Kitabı**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2020, s.357.

Gürüz Demet ve Gürel Emet, **Yönetim ve organizasyon**, Nobel Yayın, Ankara, 2006.

Harigopal, K. **Management of Organizational Change: Leveraging Transformation**, Response Books, New Delhi, 2006.

Harvey Donald F. and Bowin Robert Bruce, **Human Resource Management: An Experiential Approach**, Prentice Hall, New Jersey, 1996.

Head, Cristopher W., Beyond, **Corporate Transformation: A Whole System Approach to Creating and Sustaining High Performance,** Productivity Press, Oregon, 1997, pp.5-8.

Ilıcak, Güzin, Özgül Ruken, "Sun Tzu Savaş Sanatına Göre, Marka Pazar Stratejilerinin Belirlenmesi", **Journal Of İstanbul Kültür Üniversity**, Sayı:2005/1, 2005, ss.95-105.

Işıl B. "Teknolojik gelişmeler açısından işçi sağlığı ve iş güvenliği", **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu**, Ankara. 1990.

İnceoğlu Metin, **Tutum, Algı, İletişim**, Sinem Ofset, Ankara, 1993, s.115.

İplik Fatma Nur, "Performans Değerlendirmesi: Türkiye'deki Beş Yıldızlı Otellerde Çalışanların Performans Değerlendirme Sürecinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.3.

İsyan Bozkurt, "Örgütsel Değişim Sürecine Örgüt Kültürünün Etkisi ve Bir Araştırma", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.5.

Karcıoğlu Fatih, Timuroğlu Kürşat ve Çınar Orhan, "Örgütsel İletişim Ve İş Tatmini İlişkisi: Bir Uygulama", **Yönetim**, Yıl:20 Sayı: 63 Haziran 2009.

Keegan Warren J. and Green Mark, C., **Global Markting,** New Jersey, 2005.

Klifman, S. "Talent Management In A Multigenerational Workforce", , (**Unpublished Master Thesis**), Tİlburg University 2009.

Koçel Tamer**, İşletme Yöneticiliği**, Beta Yayınevi, İstanbul, (2011) 2014.

Koontz Harold and O'Donnell Cyril, **Principle of Management**, 4th, New York, McGraw-Hill Book Company, 1968, p.81.

Kotler Philip, **Marketing Management**, Prentice Hall, New Jersey, 1984.

Kozak Akoğlan Meryem, **Konaklama İşletmelerinde Kariyer Planlaması**, Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu Yayınları, No: 11, 2001. s.18.

Kozak Meryem Akoğlan ve Güçlü Hatice "Turizm İşletmelerinde Değişim Yönetimi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Sayı.3. 2003, ss.1-22.

Külahçıoğlu Gürdal, **İş Güvenliği,** 9 Eylül Üni., Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Basım Ünitesi, İzmir, 1984.

Leibowitz Zandy, Caela Farren and Beverly L. Kaye, **Designing Career Development Systems**, 1st Edition, Jossey-Bass Publishers, San Francisco, 1986.

Mccauley Cindy and Wakefield Michael, "Talent Management In The 21st Century: Help Your Company Find, Develop And Keep Its Strongest Workers", **The Journal For Quality & Participation** , Winter, 29(4), 2006, pp.4-7.

Mucha, T. Rochelle, "The Art And Science Of Talent Management", **Organization Development Journal**, Winter, 22 (4), 2004, pp.96-100.

Mucuk İsmail, **Modern İşletmecilik**, 9.Basım, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 1998, s.145.

Niles Spencer and Bowlsbey JoAnn E. Harris, **Career Development Interventions in the 21st Century**, Upper Saddle River, N. J: Pearson/Merrill Prentice Hall, 2005.

Okakın Neslihan ve Şakar Müjdat, **İnsan Kaynakları Yöneticisinin El Kitabı**, Beta yayınevi, İstanbul, 2013, s.139.

Orpen Christopher, "The Effect on Organizational and Individual Career Management on Career Success", **International Journal of Manpower**, Vol.27, No.1, 1994, p.27.

Özalp İnan, **İşletmenin Büyümesinde Ortaya Çıkan Organizasyon Sorunları**, İ.T.İ.A., Adana, 1975.

Özalp Şan, **İşletme Politikası-Metin ve Örnek Olaylar**, Ankara, 1975, s.21.

Özbek Mehmet Ferhat, "İnsan Kaynağının Eğitimi ve Eğitim Yönetimi", **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Editör: Uğur Dolgun, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011, s.117.

Özdönmez Metin, Akesen Aytuğ, Ekizoğlu Abdi, **Yönetim ve Organizasyon**, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4062, İstanbul, 1998, s.83.

Özgür Turna, "Küresel Yeniden Yapılanma Sürecinde Kentsel Müdahaleler Ve Kentsel Kimlik Etkileşimi: Rize Kenti Örneği", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), İstanbul Teknik Üniversitesi, 2012.

Öztürk Ümit, **Performans Yönetimi**, Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2009, ss.36-37.

Palmer Margaret J. and Winters Kenneth T., **İnsan Kaynakları**, (Çeviren: Doğan Şahiner), Reprosal Matbaası, İstanbul, 1993, s.119.

Palmer Margaret, **Performans Değerlendirmeleri,** Çev. Doğan Şahiner, Rota Yayınları, İstanbul, 1993, s.9.

Patton Wendy and McMahon Mary, **Career Development and Systems Theory: Connecting Theory and Practice,** 3th Edition, Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers, 2014.

Pugh Derek, **Organizational Behaviour**, Prentice Hall International (UK) Ltd., London, 1991, pp.7-8.

Rachman D., Mescon M., Bovee C. L., Thill J. V., **Business Today**, McGraw-Hill Inc. New York, 1993, p.154.

Redman, Tom and Wılkınson Adrian. **Contemporary human resources Management,** Financial Times Prentice Hall, New York, 2001.

Sabuncuoğlu Zeyyat**, İnsan Kaynakları Yönetimi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2012, s.168.

Saruhan Şadi Can, Yıldız Müge Leyla, **İnsan Kaynakları Yönetimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s.422

Seyyar Ali, **Sosyal Siyaset Terimleri**, Beta Yayınları, İstanbul, 1997, s.28

Sprague Ralph H., **Building effective decision support systems**, Published Elsevier, Amsterdam, 1987, p.25

Sucu Murat, "Karar Destek Sistemleri ve İş Zekâsı Uygulamalarının İşletmeler Açısından Önemi: Bir Literatür Araştırması", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 44, Mayıs 2021, s.262.

Süzer, H. D., "Markanın Yeni Tanımı/Don Schultz Röportajı", **Capital, Aylık Ekonomi Dergisi**. Nisan, 2002.

Şimşek Şerif, Çelik Adnan, Akgemci Tahir, Soysal Abdullah, **Kariyer Yönetimi**, Editörler: M. Ş. Şimşek ve A. Çelik, II. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, (2004) 2007, s.139.

Tahiroğlu Figen, **Düşünceden Sonuca İnsan Kaynakları,** Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Taşlıyan Mustafa, Arı Nazmiye Ülkü ve Duzman Burak, "İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer Planlama ve Kariyer Yönetimi: İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Alan Araştırması", **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi,** 2 (3), 2011, ss.231-241.

Taymaz Haydar, **Hizmetiçi Eğitimi: Kavramlar, İlkeler ve Yöntemler**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No:94, Sevinç Matbaası, Ankara, 1981, s.3.

The New Grolier Webster International Dictionary of the English Language Volume II, "Performance", Grolier Incorporated, USA, 1972, p.704.

Toffler Alvin, **Üçüncü Dalga**, Çev. A. Seden, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981.

Tok Baturay, "Karar Destek Sistemleri ve Finans Sektöründeki Uygulamaları", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2005.

Torrington Derek and Hall Laura, **Personel Management: HRM in Action**, Prentice Hall International (UK) Ltd., London, 1995, p.316.

Tosun, Kemal, **İşletme Yönetimi**, Savaş Yayınları, İstanbul, 1992, s.161.

Tutar Hasan, **Örgütsel iletişim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.

Türk Tarih Kurumu, Türkçe Sözlük, Cilt II, "Performans", Yeni Baskı, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1988, s.1178.

Tüz Melek Vergiliel, "Kariyer Planlamasında Yeni Yaklaşımlar", **Uludağ Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Yıl: 4, Sayı: 4, 2003/1, s.171.

Usta Aydın, "Kamu Kurumlarında Örgütsel Performans Yönetim Süreci", **Sayıştay Dergisi**, 2010, ss.31-58.

Uygur Turgut, **İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Temel Kavramlar**, Ankara, 1980, s.291.

Vitt, E. and Luckevich, M., **Business Intelligence: Making Better Decisions Faster**, Microsoft Press, Washington, 2002.

Vondracek, Fred, Lerner Richard M. and Schulenberg John E. **Career Development: A Life-Span Developmental Approach,** NJ: Hillsdale, 1986.

Vuran Yunus, ve Afşar Alican, "İşletmelerde Marka ve Marka Stratejileri", **International Journal of Academic Value Studies,** 2016, ss.28-39.

Wayne F. Cascio, **Managing Human Resources Productivity, Quality of Work Life**, Profits, McGraw-Hill, 2 Th. Edition, New York, 1992, p.267.

Yenisey Kübra Doğan, **İş Hukukunda İş Yeri ve İşletme**, Legal Yayınları, İstanbul, 2007, s.35.

BÖLÜM 2
İŞLETMELERİN DİJİTALLEŞMESİ VE DİJİTAL İŞLETMELERİN ÖZELLİKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Deniz Sönmez[1]

Giriş

İnsanoğlu bilinen en eski tarihinden beri hem yaşamını kolaylaştırmak hem de konforlu bir şekilde sürdürebilmek amacıyla kas gücünü daha az kullanarak daha çok iş yapabilmesine imkân sağlayabilecek araç gereçleri geliştirmiştir. Toplayıcılıktan hayvan yetiştiriciliği ve tarım toplumuna evrilen ve çok ağır işleyen bu gelişim süreci, XVIII. yüzyılda buhar gücünün üretimde kullanılmasıyla başlayan Sanayi Devrimi'yle hız kazanmaya başlamıştır. Öyle ki bu gelişimin hızını dağdan yuvarlandıkça hızlanan ve büyüyen kartopuna benzetmek abes olmaz. Buhar gücünün arkasından elektriğin üretim hatlarında kullanılması, II. Dünya Savaşı sonrasında bilgisayar teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişim ve dönüşümlerin neticesinde ortaya çıkan dijital devrim, yapay zekâya sahip nesnelerin günlük hayatın içine girmesi âdeta baş döndürücü bir hızla gerçekleşmiştir. Dijitalleşme artık insanoğlunun hayatının her yönünü kuşatmıştır. Akıllı telefonların geldiği nokta XX. yüzyılın bilim kurgu yazarlarının bile hayallerinin ötesine geçmiştir. Akıllı telefonlar, 4G ve 5G teknolojilerinin sunduğu imkânlarla insanlar, banka işlemlerinden tatilde kalacakları otelin rezervasyonuna kadar hayatlarına kolaylaştıracak birçok işlemi yapabilmektedirler. Pandemi ile başlayan uzaktan canlı eğitimde öğrenciler derslerini telefonları üzerinden takip edip ödevlerini telefonları üzerinden göndermeye başlamışlardır. Akıllı telefonlarla senkronize çalışan akıllı saatler, kişinin kan basıncından günlük kaç adım attığına, ne kadar spor yaptığına ne kadar uyuduğuna dair birçok veriyi ölçüp aktarmaktadır. Amazon'la başlayan dijital işletmeler artık dünyanın en ücra köşelerine kadar ürünlerini pazarla-

[1] İstanbul Okan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, deniz.sonmez@okan.edu.tr ORCID: 0000-0002-2044-670X

ister küresel işletmeler olsun) acımasız rekabet dünyasında ayakta kalmayı başarabileceklerdir. Bir işletmenin dijitalleşmesi yani dijital dönüşümünü gerçekleştirmesi, tasarım, imalat, ekipman, iş ve operasyonlarda eş zamanlı iletişimin sağlanabilmesi ve üretim süreçlerinin yapısının tamamen değiştirilmesine bağlıdır. Bunun haricinde dijitalleşerek akıllı hâle gelen işletmelerin üretim süreçlerindeki değişimin yanında ürünler, kaynaklar, pazarlama vb. tüm süreçlerin, siber fiziksel sistemler ile karakterize edilmiş olması gerekmektedir. Dijitalleşen dünyada ayakta kalmak isteyen işletmeler, yenilikçi bir vizyonla stratejilerini ve örgüt yapılarını sürekli gözden geçirerek yeniden düzenlemelidirler. Dijitalleşme sürekli yenilik, değişim ve dönüşümle değişen pazar şartlarına uyum sağlamayı gerektirir.

Dijitalleşme ve dijital dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkan dijital/akıllı işletmeler; "bulut tabanlı üretim (*kullanıcıların hesaplama, depolama ve uygulamalar gibi çeşitli bilişim hizmetlerine internet üzerinden erişmeleri modeli*)", "siber fiziksel sistemler (*bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin yeteneklerini fiziksel sistemlerin dinamikleriyle bütünleştiren akıllı sistemler*)" ve "nesnelerin/her şeyin interneti (*açık bir şekilde tanımlanabilir cihazların insanların müdahalesi olmadan bir ağ üzerinden birbirleri ile iletişim kurarak organize bir şekilde hareket etmeleri*)" olmak üzere üç temel bileşenden meydana gelmektedir.

İşletmelerin dijitalleşmesindeki temel nokta, insanlık tarihinde ticaretin var olduğundan beri değişmez olan kuraldır. İşletme sunduğu hizmet veya ürün üzerinden müşteri memnuniyetini sağlayarak kârlılığını artırmak, müşteri de satın aldığı ürün ya da hizmeti en kalitelisini en uygun fiyata almak ister. İşte bu nokta da dijitalleşmenin sunduğu çok çeşitli çözümler her iki taraf açısından da dengeyi sağlayacak olumlu sonuçlara yol açmaktadır. Sonuç olarak özellikle teknolojik alanda sürekli gelişen ve değişen küresel dünyadaki acımasız rekabet ortamında sürdürülebilirliğini ve kârlılığını devam ettirmek isteyen ister yerel isterse küresel işletmeler olsun bu dijital çağa ayak uydurmak için işletmelerinin dijitalleşmesini sağlamak zorundadırlar.

Kaynakça

Aktaş, H., (2019), "Dijital Liderlik", İşletmelerin kaçınılmaz Yolculuğu, Dijital Dönüşüm, BETA Yay., İstanbul:164-190.

Beer, J., (2012), "Marketing to China: Oreo's Chinese Twist", Canadian Business. https://archive.canadianbusiness.com/business-news/industries/marketing-to-china-oreos-chinese-twist/ (Erişim Tarihi: 29.03.2022)

Botta, A., Donato, W., Persico, V. & Pescape, A., (2015), Integration of Cloud Computing and Internet of Things: A survey, Future Generation Computer Systems, https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0167739X15003015?via%3Dihub

Burke, R., Mussomeli, A., Laaper, S. ve Hartigan, M., (2017), "The Smart Factory: Responsive, Adaptive, Cennected Manufacturing", Deloitte University Press. https://www2. deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/4051_The-smart-factory/DUP_The-smart-factory.pdf (Erişim Tarihi: 28.06.2022).

Dobbs, R., et al, (2015), "Playing to Win: The New Global Competition for Corparate Profits" McKinsey Global Insttitute. https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/business%20functions/strategy%20and%20corporate%20finance/our%20insights/the%20new%20global%20competition%20for%20corporate%20profits/mgi%20global%20competition_full%20report_sep%202015.ashx (Erişim Tarihi: 29.03.2022).

Dobbs, R., et al, (2013), "Urban World: The Shifting Global Business Landscape", McKinsey Global Institute Reports. https://www.mckinsey.com/featured-insights/urbanization/urban-world-the-shifting-global-business-landscape (Erişim Tarihi: 29.03.2022).

DYTR (Dijitalleşme Yolunda Türkiye Raporu), (2021), http://tbv.org.tr/wp-content/uploads/2021/04/Dijitalles%CC%A7me-Yolunda-Tu%CC%88rkiye-Raporu-v9.pdf (Erişim Tarihi: 27.03.2022)

Gierej, S., (2017), "The Framwork of Business Model in The Context of Industrial Internet of Things", 7. International Conference on Engineering, Project and Production Managment, Procedia Engineering, 182206-212. https://www.sciencedirect.com /science/article/pii/S1877705817313024 (Erişim Tarihi: 28.03.2022).

Hill, P., (2016), "Simultaneous Global Broadcasting Could Help Tackle TV Piracy" Guardian. https://www.theguardian.com/media-network/2016/jun/09/game-of-thrones-tv-piracy-global-simulcast-release (Erişim Tarihi: 29.03.2022).

Hoske, M.T., (2015), "Industry 4.0 and Internet of Things Tools Help Streamline Factory Automation", Control Engineering, https://www.controleng.com/articles/industry-4-0-and-internet-of-things-tools-help-streamline-factory-automation/ (Erişim Tarihi: 30.03.2022).

Kane, G.C.,(2018), "Coming of Age Digitally", MIT Sloan Management Review and Deloitte Insights, June. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/mx/Documents/ technology/Coming-of-age-digitally.pdf (Erişim Tarihi: 28.03.2022)

Karal, F.S., (2021), "Dijital Dönüşümde Sosyal Sürdürülebilirliğin Önemi: Yeni Tanım Önerisi", International Journal of Scientific and Technological Research, Vol.7, No.2, 202, s. 28-44.

Lewis, J. A., (2018), Economic Impact of Cybercrime-No Slowing Down, CSIS & McAfee Report.https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/ economic - impact-cybercrime.pdf (Erişim Tarihi: 28.03.2022)

Longo, F., Nicoletti, L. & Padovana, A., (2017), "Smart Operators in Industry 4.0: A Human-Centered Approach to Enhance Operators' Capabilities and Competencies Within The New Smart Factory Context", Computers & Industrial Engineering, V. 113, :144-159.https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/ (Erişim Tarihi: 30.03. 2022).

Manyika, J.,(2015), "Digital America: A Tale of the Haves and Have-Mores", McKinsey Global Institute, December. https://www.mckinsey.com/industries/technology-media-and-telecommunications /our-insights/digital-america-a-tale-of-the-haves-and-have-mores (Erişim Tarihi: 29.03.2022)

Nayak,A., Levalle, R.R., Lee, S. & Nof, S.Y., (2016), "Resource sharing in cyber-physical systems: modelling framework and case studies", International Journal of Production Research:1-15

Radziwon, A., Bilberg, A., Bogers, M. & Madsen, E.S., (2014), "The Smart Factory: Exploring Adaptive and Flexible Manufactoring Solutions". 24. DAAAM International Symposium on Intelligent MAnufacturing and Automation, Procedia Engineering, 69:1184-1190. https://www.sciencedirect.com /science/article /pii/ S1877705814003543 (Erişim Tarihi: 30.03.2022).

Rankin, J., (2015), Third-Party Sellers and Amazon: A Double-Edged Sword in e-Commerce. https://www.theguardian.com/technology/2015/jun/23/amazon-marketplace-third-party-seller-faustian-pact. (Erişim Tarihi: 28.03.2022).

Seyrek, İ.H., (2011), "Bulut Bilişim: İşletmeler için Fırsatlar ve Zorluklar", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2):701 -713.

Shariatzadeh, N., Lundholm, T., Lindberg, L. & Sivard, G, (2016), "Integration of Digital Factory with Smart Factory Based on Internet of Things", 26. CIRP Design Conference Procedia CIRP, 50:.512-517 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212827116305066 (Erişim Tarihi: 30.03.2022).

Sözüer, A., (2019), "İşletmelerin Uluslararasılaşmaları ve Dijital Dönüşüm", İşletmelerin kaçınılmaz Yolculuğu, Dijital Dönüşüm, BETA Yay., İstanbul:233-258.

Şerban Radu-Alexandru, (2017), "The Impact of Big Data, Sustainability, and Digitalization on Company Performance", Studies in Business and Economics 12(3):181-189. https://sciendo.com/pdf/10.1515/sbe-2017-0045 (Erişim Tarihi: 31.03.2022).

Tayaksi, C., Ada, E. Ve Kazançoğlu, Y., (2016), "Bulut Üretim: İşlemler Yönetiminde Yeni Bir Bulut Bilişim Modeli", Ege Akademik Bakış, Cilt: 16, Özel Sayı: 71-83.

Toker, K., (2019), "Bir Simülasyon Evreni Olarak Akıllı İşletme", İşletmelerin Kaçınılmaz Yolculuğu, Dijital Dönüşüm, BETA Yay., İstanbul:99-133.

Vaquero, et al, (2009), "A Break in the Clouds: Towards a Cloud Definition", ACM SIGCOMM Computer Communication Review, Volume 39, Number 1, January: 50-55.

Visée, P.,(2015),The Globally Effective Enterprise,McKinsey Quarterly, https://www. mckinsey.com/business-functions/people-and-organizational-performance/our-insights/the-globally-effective-enterprise(ErişimTarihi: 29.03.2022)

Weill, P.ve Woerner, S.L., (2015), "Thriving in an Increasingly Digital Ecosystem", MIT Sloan Management Review. https://sloanreview.mit.edu/article/thriving-in-an-increasingly-digital-ecosystem/ (Erişim Tarihi: 28.03.2022)

Wiktorsson, M., Noh, S.D., Bellgran, M & Hanson, L., (2018), "Smart Factories, South Korean and Swedish Examples on Manıfacturing Settings", Swedish Production Symposium, 16-18 May 2018, Stockholm, Sweden, Procedia Manufacturing, 25: 471-478. https://www. sciencedirect.com/science/article/pii/S2351978918306577 (Erişim Tarihi: 30.03.2022).

Xu, X., (2011). "From Cloud Computing to Cloud Manufacturing." Robotics and Computer-Integrated Manufacturing 28:75–86.

Yankın, F.B., (2019), "Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, E-Dergi Cilt:7 Sayı:2:9-38.

Yoo, Y., (2012), Organizing for Innovation in the Digitized World", Organization Science, 23(5),:1398-1408. https://www.researchgate.net/ publication/ 262282923_Organizing_for_Innovation_in_the_Digitized_World (Erişim Tarihi: 28.03.2022)

Zeng, M., (2018), "Alibaba and the Future of Business", Harvard Business Review, September-October. https://hbsp.harvard.edu/product/R1805F-PDF-ENG (Erişim Tarihi: 29.03.2022).

Zhou, F., Lin, X., Zhao, Y., Chen, Y., Chen, N. & Gui, W., (2018), "Visually Enhanced Situation Awareness for Comlex Manufacturing Facility Monitoring in Smart Factories", Jornalk Of Visual Languages and Computing, 44:58-69. https://www.sciencedirect.com/science/ article/abs/pii/S1045926X17301829 (Erişim Tarihi: 30.03.2022).

BÖLÜM 3
DİJİTAL İNSAN KAYNAKLARI PLANLAMASI

Dr. Öğr. Üyesi Binnur Gürül[1]

Giriş

Günümüzün dijitalleşen dünyasında teknolojiye bağımlı olan Z kuşağı gençlerin varlığı, insan kaynakları yönetimin de bu çağa, bu kuşağa ve bu değişime uymasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda insan kaynakları (İK) uzmanlarının; işgörenleri (çalışanları) anlamak, onların taleplerine/isteklerine, beklentilerine ve ihtiyaçlarına uygun araçlar ve hizmetler sunmanın yolu, dijital teknolojiyi çalışanlar için kullanmaktan geçmektedir.

2019 yılının son aylarında Çin'de başlayan ve daha sonra tüm dünyayı saran Covid-19 salgını/pandemisi, İK işlevlerinin/fonksiyonlarının dijitalleşmesini zorunlu kılmıştır. Başka bir deyişle, 1990'lı yılların sonunda internetin yaşamımıza dâhil olmasıyla birlikte İK açısından o dönemin gözde uygulaması e-posta ile öz geçmişin işletmelere gönderilmesiydi günümüzde ise Covid-19 pandemisi dijital teknolojinin benimsenmesine, yaygınlaşmasına ve işgören adayları ile mülakatların, görüşmelerin dijital olarak sanal ortamda yapılmasına neden olmuştur.

Dijital teknoloji; dijitalleşme sürecini İK yönetiminin alt işlevlerine kadar hayata geçiren ve çalışanların beklentilerine dijital uygulamalar ile cevap veren işletmeler için büyük öneme sahiptir. Bu bölümde dijital teknolojinin İK yönetimine yönelik etkileri sadece planlama açısından ele alınacak ve işletmelere sağlanan yeni imkânlar ve fırsatlar konusunda bilgilere yer verilecektir.

[1] İstanbul Gelişim Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü, bgurul@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8708-702X

Kaynakça

Akduman, G. (2019). Dijital İşe Alım: Dijital Dünyanın İnsan Kaynakları İşe Alım Fonksiyonuna Etkisinin Kavramsal ve Uygulama Örnekleriyle Değerlendirilmesi. *International Journal of Arts and Social Studies*, *2*(3), 24-44.

Asiltürk, A. (2018). İnsan Kaynakları Yönetiminin Geleceği: İK 4.0. *Journal of Awareness*, *3*(5), 527-544.

Barišić, A. F., Rybacka Barišić, J., & Miloloža, I. (2021). Digital Transformation: Challenges for Human Resources Management. *ENTRENOVA-ENTerprise REsearch InNOVAtion*, *7*(1), 365-375.

Charkazzade, I. (2022). Dijitalleşmenin İnsan Kaynakları Süreçleri Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bursa, Türkiye: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, E. (2020). Endüstri 4.0 Sürecinde Teknolojik Değişimin İşletmeler ve İnsan Kaynağı Üzerindeki Etkileri. M. Avcı ve E. Kara içinde, *Örgütsel Davranış Üzerine Güncel Çalışmalar* (ss.121-138). İstanbul: Hiperlink Eğitim İletişim Yayıncılık San. Paz. Ve Tic. Ltd. Şti.

Çiftçioğlu, B.A., Mutlu, M., & Katırcıoğlu, S. (2019). Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları Yönetiminin İlişkisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 31-53.

Cui, C. (2018). Analysis of Digital Human Resource Services of Sports Based on the Supply-demand Balance of Human Resources. In *4th International Symposium on Social Science (ISSS 2018)* (pp.641-644), Atlantis Press.

Demirkol, N., & Tis, G. (2018). Endüstri 4.0'ın İnsan Kaynakları ve İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress*, 7-8 September, Didim-Aydın, 535-547.

Ergen, S. (2020). Cloud system in digital human resources management in Turkey. *Security and Defence Quarterly*, *29*(2), 97-107.

Hang, N.T. (2021). Universal education development to enhance the quality of human resources in the context of digital transformation and industrial revolution 4.0. *The USV Annals of Economics and Public Administration*, *21*(1 (33)), 88-95.

Garbelli, M. (2020). Digital Revolution in Small and Medium Enterprises' Human Resources: The Case of Brescia. *European Scientific Journal*, *16*(7), 24-49.

Göktaş, P., & Bulgan, G. (2017). Digital Human Resources Management in Tourism Businesses. In *Current Approaches on Business and Economics* (pp.157-188), SRA Academic Publishing, USA.

Kambur, E. (2022). Yapay Zekâ Çağında İnsan Kaynakları Yönetimi Konusunda Yazılmış Türkçe Makaleler Üzerine Bir Araştırma, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 48, 139-152.

Kaplan, H.A., Bozkurt, S., & Yazıcı, K. (2018). Investıgatıon of Digital Human Resources Applications in Legal Context. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, *2*(2), 72-77.

Klein, M. (2020). İşletmelerde dijital dönüşüm ve etmenleri. *Journal of Business in The Digital Age*, *3*(1), 24-35.

Küsbeci, P., & Çevik Tekin, Ö. (2021). Endüstri 4.0 Perspektifinden İnsan Kaynakları. *Journal of Economics and Social Research Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(15), 18-29.

Oncioiu, I., Anton, E., Ifrim, A.M., & Mândricel, D.A. (2022). The Influence of Social Networks on the Digital Recruitment of Human Resources: An Empirical Study in the Tourism Sector. *Sustainability*, *14*(6), 3693.

Pop, C.D. (2021). Management Diagnosis of Human Resources in the Digital Era. *Global Conference on Business and Finance Proceedings*, *16*(2), 94-96.

Taşköprü, S. (2019). Endüstri 4.0'ın İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya, Türkiye: Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü.

Topcu, M. (2020). Endüstriyel Ekonomiden Dijital Ekonomiye Dönüşüm. İ.E. Çelik içinde, *Dijital Dönüşüm Ekonomik ve Toplumsal Boyutlarıyla* (ss.1-25,), Ankara: Gazi Kitabevi.

Uğur, A. & Güner, A. (2017). Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları ve Karşılaşılan Problemler. M. Çağlar Özdemir içinde, *Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar* (ss.1-31). Sakarya: Sakarya Yayıncılık Yayın ve Dağıtım.

Yankın, F.B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *7*(2), 1-38.

Yılmaz, C. & Erkollar, A. (2018). Endüstri 4.0'ın İnsan Kaynakları Planlaması Üzerine Etkileri. *5th International Management Information Systems Conference,* 24-26 Ekim, Ankara, 1-9.

BÖLÜM 4
DİJİTAL PERSONEL SEÇME VE YERLEŞTİRME

Öğr. Gör. Vildan Bayram[1]

Giriş

İşletme fonksiyonlarının birbiri ile uyumlu bir şekilde çalışması, insan faktörünün birbiriyle sağlıklı çalışmasına bağlıdır. İşletmelerin elinde bulundurduğu en önemli rekabet üstünlüğü faktörlerinden biri entelektüel sermaye olarak kabul edilebilir. İşletmeler çalışanlar ile hedeflerine ulaştıkları ve başarılı oldukları için yaptıkları işte uzman kadrolar oluşturmak işletmeleri rekabette öne geçirecektir.

Bilişim ve iletişim sistemlerinin hızla geliştiği günümüzde akıllı üretim ve bireysel üretim yöntemi oluşturulmuş, üretim faaliyetlerinde dijital dönüşüm yaşanmıştır. Sistem ve maliyetlerin kontrolü, performans takibi, birbirleriyle etkileşim içinde ve birlikte çalışabilen üretim sistemleri oluşturulmuştur (Foresight, 2013; Giannetti ve Ransing 2016; Pisching ve ark., 2015; Prause, 2015). İşletmelerde, bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve dijital uygulamaların yaygınlaşması sayesinde, personel seçme ve yerleştirme prosedürlerinde ve süreçlerinde de dönüşüm yaşanmıştır. İnsan kaynakları bilgi sistemlerinin gelişmesi ve işletmelerde kullanılmaya başlanması ile insan kaynakları departmanında çalışan personelin hem iş yükü azalmış hem de personel seçme ve yerleştirme faaliyetleri hız kazanmıştır.

İşletmelerin, hızla gelişen teknolojik gelişmeler sonucunda bu değişime uyum sağlamak ve kendi bünyesinde bu teknolojileri kullanmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmışlardır. Çünkü dijitalleşme işletmelere büyük kolaylık, verimlilik ve etkinlik kazandırmakta, dünyanın neresinde olursanız olun işlerinizi yapabileceğiniz olanağı sağlamaktadır (Seker, 2014). Bu bağlamda insan

[1] İstanbul Aydın Üniversitesi Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu, vildanbayram@aydin.edu.tr ORCID: 0000-0001-7526-6485

yon ve mobilite temelinde gerçekleşmiştir. Yapay zekâ ve otomasyonun kullanılması, bilgisayar ve internet sisteminin üretilmesini, işletme içinde kurulmasını, kullanımını ve gerektiğinde teknik destek ile bakımını sağlayan becerilerin önemini de artırmıştır. Bu bağlamda gelişen dijital süreçleri yönetebilen, bilişim konusunda eğitimli ve yetkin yönetici ve çalışanlara ihtiyaç artmıştır. Dijital dönüşüm sürecinde yöneticiler ve çalışanların dijital okur yazarlık yeteneği edinmeleri ve her geçen gün bunu geliştirmeleri gerekmektedir. Çünkü dijital kullanım konusunda yeterli teorik ve pratik birikime, eğitime sahip olmayan personel ile dijital dönüşümü gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Bilgi çağında bilgiye erişim, bilgiyi bulma, kullanma, paylaşma, saklama ve gerektiğinde bilgiye tekrar ulaşma her ne kadar kolay gibi görünse de uzman personel eksikliği olan işletmeler problemler yaşamaktadır.

Dijital insan kaynakları teknolojilerinin gelişmesi, yapay zekâ, insan kaynakları analitiği, bulut sistemleri kullanılarak insan kaynaklarının istediği veriye istediği zaman ulaşabilmesini sağlamaktadır. Veri odaklı bir insan kaynakları yönetimi ile yetenek toplama süreci otomatik hâle gelmektedir. Dijital insan kaynakları faaliyetlerinde aranan personelin bulunması ve işe yerleştirilmesi kadar bu personelin işletmede tutulması da önem taşımaktadır. Rekabetin hızla geliştiği günümüz iş yaşamında mevcut personelin devamlılığını sağlamak insan kaynakları fonksiyonlarının en önemlilerinden biridir. İnsan kaynaklarında, yapay zekâ ve dijital teknolojilerin kullanılmasıyla, teknoloji tasarımı ve programlama, sistem analizi ve değerlendirme yapan, hızlı öğrenen personele sahip olmak işletmenin uzun vadede başarıya ulaşmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Aksoy, S. (2017). "Değişen Teknolojiler ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı Anlamaya Dair Bir Giriş". SAV Katkı, 4, 34-44.

Amla, M., & Malhotra, P. M. (2017). "Digital Transformation in HR". International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies (IJIMS), 4(3), 536-544.

Arı, O. (2006). "Yetkinlik Bazlı İnsan Kaynakları Yönetimi ve Uluslararası Bir Firmada Uygulama". İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aycan, Z. (2001), "Human Resource Management in Turkey- Current Issues and Future Challenges", International Journal of Manpower (22), 252-260.

Aytar, O. (2019). Endüstri 4.0 ve Bu Paradigmanın Örgüt Yönetimi Üzerindeki Olası Etkileri. "İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 21 (2),75-90.

Baran, M., Karabulut, E., Semercioz, F., & Pekdemir, I. (2002). "The New HR Practices in Changing Organizations: An Empirical Study in Turkey", Journal of European Industrial Training (26), 81-87.

Bay, M. & Kulak, H. H. (2021). "Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi". ASOS Journal, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(114), 53-65.

Bayındır, H. (2007). "Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminde Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı: Teori ve Bir Uygulama", (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yönetim Organizasyon Bilim Dalı, Konya.

Betchoo, N.K. (2016). "Digital Transformation and Its Impact on Human Resource Management: A Case Analysis of Two Unrelated Enterprises in the Mauritian Civil Service". IEEE International Conference on Emerging Technologies and Innovative Business Practices transformation of societies. Emergi Tech.

Bingöl, D. (2003). İnsan Kaynakları Yönetimi. (5. Baskı), Beta Yayıncılık, İstanbul.

Castells, M. (2000). "The Rise of the Network Society". Oxford: Blackwell Publishers.

Ceyhun Y. & Çağlayan U. (1997). "Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta". Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ticaret Basım Sanayi, Ankara.

Chan, S. H. ve Kuok, O. M. (2011). "A Study of Human Resources Recruitment, Selection, and Retention Issues in the Hospitality and Tourism Industry in Macau". Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism, 10(4), 421-441.

Çiftçi, M. & Öztürk, U. C. (2013). "Yetkinlik Bazlı Personel Seçme Faaliyetleri ve Türkiye'deki Büyük Ölçekli İşletmelerin İşgören Seçme Modeli Tercihlerindeki Eğilimler". Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Economic Research), 13(25), 145-172.

Çolak, A. (2010). İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme. (Ed: U. Dolgun), İnsan Kaynakları Yönetimi içinde (85-110). Ekin Yayınevi, Bursa.

Debela, T. (2009). "Business Process Reengineering in Ethiopian Public Organizations: The Relationship Between Theory and Practice". Journal of Public Management and Development, 1, 20-59.

Dessler, G. (2016). Human Resource Management. Pearson, Editionusa.

Donate, M.J. & Sanchez De Pablo, J. (2015). "The Role of Knowledge-Oriented Leadership in Knowledge Management Practices and Innovation". Journal of Business Research, 68(2): 360-370.

Dural, E. Z. (2011). İnsan Kaynakları Yönetiminde İşe Alma Yöntemleri: Japonya'da İşe Alma Yöntemleri ile Türkiye'de İşe Alma Yöntemlerinin Karşılaştırılması. (Yayınlanmamış YL Tezi). T.C. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Erdağ, B.Ş. (2016). Eğitimin Dijitalleştirilmesi, Dijital İK, Kariyer.Net, e-Book

Erdem, B. ve Gezen, T. (2014). "Turizm İşletmelerine Yönelik İş İlanlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi". Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(21), 19-42.

Ermolaeva, A. (2017) "Industry 4.0 and Hr in Logistics". The Master Thesis, University of Economics in Prague, International Business - Central European Business Realities, Prague.

Ersöz, B. & Özmen, M. (2020). "Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri". AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi, 11(42), 170- 179.

Fichman R. G., Dos Santos B. L. & Zheng Z. (2014). "Dıgıtal Innovatıon as a Fundamental and Powerful Concept in the Informatıon Systems Currıculum". MIS Quarterly, 38(2), 329-353.

Foresight. (2013). "The Future of Manufacturing: A New Era of Opportunity and Challenge for the UK". London: The Government Office for Science, UK.

Giannetti, C., & Ransing, R. S. (2016). "Risk Based Uncertainty Quantification to Improve Robustness of Manufacturing Operations". Computers & Industrial Engineering, 101, 70-80.

Gürel, A. (2006). "İşletmelerde Personel Seçme ve Yerleştirmede Yetkinlik Yönetimi: Bir Araştırma". (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale.

Holm, A.B. (2014). "Institutional Context and e-Recruitment Practices of Danish Organizations". Employee Relations, 36(4), 432 – 455.

Irwin, A., & Michael, M. (2003)." Science, Social Theory & Public Knowledge". Mcgraw-Hill Education, UK.

Karakaş, S., Rukancı, F. & Anameriç, H. (2009). "Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü", Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 24, Ankara.

Keser, A. (2004). "Yeni Ekonomi Çerçevesinde Çalışma Hayatında Yaşanan Dönüşümler". İş Güç ve Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 6 (1).

Kırılmaz, S. K., (2020). "Digital Transformation in Human Resources Management: İnvestigation of Digital Hrm Practices of Businesses". Research Journal of Business and Management (RJBM), V.7(3), P.188-200.

Koçak, O. ve Yüksel, S. (2011). "Personel Seçiminde Kullanılan Yöntemler Üzerine Bir Araştırma: Yalova Örneği. Kamu-İş, 12(1), 73-100.

Kon, B. (2003). "Yeterlilik Bazlı İnsan Kaynakları Yönetim Sisteminin Şirket Hedeflerine Olan Etkileri". (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Liboni, L.B., Cezarino, L.O., Jabbour, C.J.C., Oliveira, B.G. & Stefanelli, N.O. (2019). "Smart İndustry and the Pathways to HRM 4.0: İmplications for SCM". Supply Chain Management: An International Journal 24/1, 124–146.

Ma, L. Ye, M.L. (2015). "The Role of Electronic Human Resource Management in Contemporary Human Resource Management". Open Journal of Social Sciences, 3, 71-78.

Ma Prieto, I. & Pilar Perez-Santana, M., (2014) "Managing Innovative Work Behavior: The Role of Human Resource Practices", Personnel Review, 43(2): 184-208.

Öge, S. (2004). "Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi (E-HRM)'nde İnsan Kaynakları Enformasyon Sistemi (HRIS)'nin Önemi ve Temel Kullanım Alanları". 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi. Eskişehir, 109- 117.

Parlak, Z., & Özdemir, S. (2011). "Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik". In Conference Journal of Social Policy/ Sosyal Siyaset Konferanslar Dergisi, No. 60.

Pasehyan, B. G. (2020). "İnsan Kaynakları Yönetiminde Dijital Dönüşüm: İk 4.0". Türkiye Çalışmaları- Bilişim Teknolojileri ve Uygulamalı Bilimler, 15(2), 211-224.

Pisching, M. A., Junqueira, F., Santos Filho, D. J., & Miyagi, P. E. (2015). "Service Composition in the Cloud-Based Manufacturing Focused on the İndustry 4.0. In Doctoral Conference On Computing". Electrical and Industrial Systems, Cham, 65-72.

Porter, M.E. & Heppelmann. J.E. (2016). "How Smart, Connected Products are Transforming Competition. Harv". Bus. Rev.92: 18.

Prause, G. (2015). "Sustainable Business Models and Structures for Industry 4.0.". Journal of Security & Sustainability Issues, 5(2).

Rajalakshmi, M. & Gomathi, S., (2016). "A Review on E-HRM: Electronic Human Resource Management". Indian Journal of Research. 5(8).

Roblek, V., Meško, M. & Krapež, A. (2016). "A Complex View of Industry 4.0". Sage Open, 6; 2: 1-11.

Rojko, A. (2017). "Industry 4.0 Concept: Background and Overview". International Journal of Interactive Mobile Technologies, 11 (5): 77-90.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). İnsan Kaynaklan Yönetimi, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Sabuncuoğlu, Z. & Tokol, T. (2005). İşletme. Furkan Ofset, Bursa.

Schermerhaün, J. R. (1990). Management for Productivity, Wiley, New York.

Silah, M. (2005). "İşletmelerde Personel Seçme ve İşe Yerleştirmede Psikoteknik Bir Uygulama Örneği: Giyim Sanayi Konfeksiyon Atölyelerinde Çalışacakların Seçiminde From Lege Testi Uygulaması". Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(1), 177-192.

Sivathanu, B. Pillai, R. (2018). Akıllı İK 4.0 & – endüstri 4.0'ın İK'yı nasıl bozduğu. İnsan Kaynak Yönetimi Uluslararası Özet, 26(4), 7-11.

Seker, S. E. & Diri, B. (2010). "Time ML and Turkish Temporal Logic". International Conference of Artificial Intelligence, ICAI, 10, 881-887.

Seker, S. E. (2013). "Temporal Logic Extension for Self Referring, Non-Existence, Multiple Recurrence and Anterior Past Events". Turk J Elec Eng & Comp Sci, 1208-93.

Seker, S. E. (2014). "Dijitalleşme (Digitalization)". YBS Ansiklopedi, Www.Ybsansiklopedi.Com, 1(1), 6-7.

Strandhagen, J.W., Alfnes, E., Strandhagen, J.O. & Vallandingham, L.R. (2017). "The Fit of Industry 4.0 Applications in Manufacturing Logistics: A Multiple Case Study". Adv. Manuf. 5:344–358.

Şaşmaz, E. C. (2022). "Dijital Dönüşüm Sürecinde İnsan Kaynakları Yönetimi". Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar VIII, 239.

Telman, N. & Türetgen İ.Ö. (2004). Eleman Seçimi. Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

Tonus, H. Z. (2013). İşe Alma. (Ed: R. Geylan ve H. Z. Tonus), İnsan Kaynakları Yönetimi içinde (60-81). T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2900, Eskişehir.

Uğur, A. & Güner, A. (2017). "Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları ve Karşılaşılan Problemler. Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar". Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

Uysal, E. (2019). "Personel Seçme Yöntemlerinin Etkinlik Algısı ve Kullanım Sıklığının Değerlendirmesi: Denizli Örneği". (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale.

Wang, Y., Ma, H.S., Yang, J.H. & Wang, K.S. (2017). "Industry 4.0: A Way From Mass Customization to Mass Personalization Production". Adv. Manuf., 5:311–320.

Yücel, D., & Erkut, H. (2010). "Bilişim Teknolojilerinin Çalışma Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi". İTÜ Dergisi/ D, 2(2).

Yüksel, Ö. (2000), İnsan Kaynakları Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

BÖLÜM 5
DİJİTAL KARİYER PLANLAMA VE YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Mesut Öztırak[1]

Giriş

Günümüzde kariyer anlayışı açısından geleneksel yaklaşımdan postmodern yaklaşıma doğru bir değişim olduğu görülmektedir. Kariyer anlayışındaki bu değişim, bireylerin rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunan profesyonellere yönelmelerini sağlamaktadır. Bu destek bireylerin kariyer kararlarını vermelerine yardımcı olup etkisi ise yaşam boyu sürecektir. Bireyler, kariyer kararları, tutumlar, değerler ve çevreleyen sosyal destek değişkenlerinin etkileşiminin ürünüdür. Bireyin kariyer seçimi için bir davranış örüntüsünü benimsemesi, bu davranışın bütüncül bir değerlendirmesinin sonucudur (Genç vd., 2007). Geleneksel kariyer geliştirme teorileri, farklı kültürlerde ve sosyoekonomik sınıflarda doğrulanmadığı için sıklıkla eleştirilir. Son yıllarda geliştirilen çağdaş teoriler, yaklaşımlar ve modeller dikkate alındığında bireysel koşulların (bağlamsal ve yapısal) önemi dikkate alınmaktadır (Bacanlı & Büyükgöze-Kavas, 2022). Bu bağlamda Bakır & Büyükgöze-Kavas (2021), çocuğun gözlerini açtığı ilk sosyal kurum olan ailenin de kariyer gelişiminin seyrinde önemli bir çevresel faktör olduğunu öne sürmektedir. Günümüzde bireyler önlerine çıkan seçenekleri değerlendirerek ya da reddederek kariyerlerini şekillendirmektedir (Kuzgun 2000).

Bireyler bir kariyer inşa etmeyi ve başarılı bir şekilde performans göstermeyi amaçlamaktadırlar. Bireyler kariyer yoluna karar verme sürecinde birçok faktörden etkilenmekte ve bazıları kariyer seçimi aşamasında gelecek kariyer planlarını değerlendirmektedir. Seçtikleri kariyer yolunda onlara rehberlik edecek bir insan kaynakları departmanına veya profesyonel danışmana ihtiyaç duyarlar. Bu konularda deneyimli kişiler sayesinde bireyler kariyer

[1] İstanbul Esenyurt Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü, Dış Ticaret Programı mesutoztirak@esenyurt.edu.tr ORCID: 0000-0003-4828-7293

Kaynakça

Adekola, B. (2011). Career planning and career management as correlates for career development and job satisfaction a case study of nigerian bank employees. *Australian Journal of Business and Management Research,* 1 (2), 100-112.

Alçın, S. (2016). Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics,* (3), 19-30.

Alkan, Ö. (2014). Konaklama İşletmelerinde Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Engellerin Kariyer Planlamasına Etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altmann, P. & Engberg, R. (2015). Managing human resources and technology ınnovation: the impact of process and outcome uncertainties. *International Journal of Innovation Science,* 7(2), 91-106.

Anafarta, N. (2001). Orta düzey yöneticilerin kariyer planlamasına bireysel perspektif. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi,* 2, 1–17.

Arthur, M. B., Khapova, S. N., & Wilderom, C. P. M. (2005). Career success in a boundaryless career world, *Journal of Organizational Behavior,* 26, 177–202.

Atik, Ö. Z. (2019). Eğitimde Dijitalleşme Faaliyetleri ve Eğitim Yöneticilerinin Sürece Uyumu. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi.

Aytaç, S. (2005). *Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi Planlaması Gelişimi ve Sorunları*. 2. Baskı Bursa: Ezgi Kitabevi.

Bacanlı, F., & Büyükgöze-Kavas, A. (2022). *Kariyer Psikolojik Danışmasında Çağdaş Kuramlar, Yaklaşımlar ve Modeller.* Pegem Akademi.

Bakır, V. & Büyükgöze-Kavas, A. (2021). Çocukların kariyer gelişiminde ebeveyn desteği ve sosyo-demografik özelliklerin rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi,* 51, 119-136. https://doi.org/10.53444/deubefd.780311.

Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi.* İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Bayraktaroğlu, S. (2006). *İnsan Kaynakları Yönetimi.* Adapazarı: Sakarya Kitabevi.

Beyza, E. (2020). *Bayarcelik Dijital Dönüşümün İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Etkileri Dijital Dönüşüm ve Süreçler.* İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları Maltepe University.

Briscoe, J. P., Hall, D. T., & Demuth, R. L. F. (2006). Protean And Boundaryless Careers: An Empirical Exploration, *Journal of Vocational Behavior,* 69, 30–47.

Brousseau, K. R., Driver, M.J. Eneroth, K. & Larsson, R. (1996). Career Pandemonium: Realigning Organizations and Individuals. *Academy of Management Executive,* 10(4), 52-66.

Budak, G. (2008). *Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi.* (1. Baskı). İzmir.

Can, H. & Güney, S. (2007). *Genel İşletme,* İstanbul: Arıkan Yayınları.

Certo, S. (1992). *Modern Management Quality, Ethics and the Global Environmet.* Alyn and Bacon Publishing.

Creed, P., & Hood, M. (2009). Career Development, Planning and Management from the Organisational Perspective. (A. Collin, & W. Patton, Dü) Book chapter: http://hdl.handle.net/10072/30037

Erdoğmuş, N. (2004). Career orientations of salaried professionals: the case of Turkey. *Career Development International,* 9(2), 153-175.

Erdöl, C. (2000). Kariyer Planlama Sistemi, Kariyer Yönetimi, Kariyer Geliştirme, Kariyer Sorunları ve Koçluk Uygulamaları. (Yüksek lisans tezi), Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Esen, M. (2011). Bireysel ve kurumsal hazıroluşun teknoloji kabulüne etkisi: Elektronik insan kaynakları yönetimi (E-İKY) alanında ampirik bir araştırma. (Yayımlanmamış doktora tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fisher, T. A. & Griggs, M. B. (1995). Factors that ınfluence the career development of African-American and latino youth. *The Journal of Vocational Education Research,* 20 (2), 57-74.

Ganiron Jr., T. (2013). Social Capital and Career Success of Civil Engineers towards Designing Career Paths. Procedia - *Social and Behavioral Sciences,* 102, 611-621.

Genç, Ç. (2016). E-İnsan kaynakları yönetiminde E-işe alım süreci, *Kurgu,* 24(1), 63- 85. Erişim adresi, https://dergipark.org.tr/en/pub/kurgu/issue/59644/859567.

Greenhaus, J. H., Callanan, G. A. & Kaplan, E. (1995). The role of goal setting in career management. *International Journal of Career Management,* 7(5), 3- 12.

Güler, E.Ç. (2006). İşletmelerin e-insan kaynakları yönetimi ve e-işe alım süreçlerindeki gelişmeler. *Ege Akademik Bakış Dergisi,* 6(1), 17-23.

Heavin, C., & Power, D.J. (2018). Challenges for digital transformation-towards a conceptual decision support guide for managers. *Journal of Decision Systems,* 27(1), 38-45.

Ivancevich, J. M. (1992). *Human Resource Management: Foundations of Personnel.* Richard D. Irwin, USA.

Khasawneh, S. (2010). Factors ınfluencing the career planning and development of university students in Jordan. *Australian Journal of Career Development,* 19 (2), 41-48.

Kılıç, A.O. (2004). Stratejik insan kaynakları yönetimi ve bir uygulama. (Yayınlanmamış bilim uzmanlığı tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kozak, M. A. (2001). *Konaklama İşletmelerinde Kariyer Planlaması.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı, kuramlar uygulamalar.* Nobel Yayın Dağıtım.

Lengnick-Hall M.L., & Moritz, S. (2003). The impact of e-HR on the human resource management function. *Journal of Labor Research,* 24(3), 365-379.

Mason, P. (2016). *Kapitalizm Sonrası* (Ş. Alpagut, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.

Mathis, R. H. & Jackson, J. H. (1994). *Human Resource Management,* (7th Edition). West Publication Com.

McIlveen, P., & Patton, W. (2006). A critical reflection on career development. *International Journal for Educational and Vocational Guidance,* 6(1), 15-27. https://eprints.usq.edu.au/918/1/McIlveen_IJEVG-Critical_Reflection.pdf adresinden alındı.

Mohan Bursalı, Y. & Bayrak Kök, S. (2018). İnsan kaynaklarında değişimin yeni yönelimi: kariyer yönetimi. *Asead,* 5(3), 46-67.

Mutlu, A. (2010). Hemşirelerin Kariyer Planlamasına İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Nauta, A., van Vianen, A., van der Heijden, B., van Kam, K., & Willemsen, M. (2009). Understanding the factors that promote employability orientation: The impact of employability culture, career satisfaction, and role breadth self-efficacy. *Journal of occupational and organizational psychology,* 82(2), 233-251.

Noe, R. (2009). *İnsan Kaynaklarının Eğitimi ve Geliştirilmesi* (1. basım). (C. Çetin, Çev.) İstanbul: Beta Yayınları.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Selvan, V.T. (2015). Study on role of technology in human resource management. *International Journal of Applied Research,* 1(7), 472-475.

Sevinç, E. (2010). *Kariyer Planlama ve Yönetimi.* İstanbul: Etap Yayınları.

Sturges, J., Conway, N, Guest, D., & Liefooghe, A. (2005). Managing the career deal: the psychological contract as a framework for understanding career management organizational commitment and work behavior, *Journal of Organizational Behavior,* 26, 821–838.

Şimşek M.Ş. & Çelik, A. (2004). *Kariyer Yönetimi.*Ankara: Gazi Kitabevi.

Şimşek, M. Ş., Çelik, A., & Akatay, A. (2016). *İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Uygulamaları.* Konya: Eğitim Kitabevi.

Şimşek, Ş., & Öge, S. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (6 Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.

Tanoli, M. F. (2016), Understanding Career Planning: A Literature Review. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/74730/04.03.2017.

Tarigan, M. & Wimbarti, S. (2011). Career planning program to ıncreease career search self efficacy in frech graduates. *Journal of Higher Education Theory and Practice,* 11 (4), 75-87.

Taşlıyan, M, Arı, N. Ü. & Duzman, B. (2011). İnsan kaynakları yönetiminde kariyer planlama ve kariyer yönetimi: İİBF öğrencileri üzerinde bir alan araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 3(2), 231-241.

Tınar, M. Y. (1996). *Çalışma Psikolojisi,* İzmir: Necdet Bükey A.Ş.

Tortop, N. (1994). *Personel Yönetimi.* Ankara: Yargı Yayınevi.

Tuncer, P. (2012). Değişen insan kaynakları yönetimi anlayışında kariyer yönetimi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 203- 233.

Ünver, Y. (2005). İşletmelerde kariyer yönetimi ve performans değerleme sistemleri. (Dönem projesi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Varol, E.S. (2001). *Kariyer Yönetimi, Planlaması ve Yeni Gelişmeler,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

BÖLÜM 6
EĞİTİM VE GELİŞTİRMEDE DİJİTALLEŞME

Dr. Öğr. Üyesi Esma Görkem Ersoy[1]

Giriş

Dijital teknolojilerin artan egemenliğine bağlı olarak birçok alanda geniş kapsamlı dönüşümler yaşanmaktadır. Kültürel, toplumsal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı, "dijital çağ" olarak adlandırılan bu dönem, özellikle pandeminin de ortaya çıkışıyla birlikte belki de daha uzun bir periyoda yayılacak iken tüm sektörlerde hızlı bir değişim ve adaptasyon sürecini başlatmıştır. Bu değişimlere paralel olarak dijital teknolojiler, çalışanların yaşamlarında dolayısıyla insan kaynakları yönetiminde ve ayrı ayrı insan kaynakları fonksiyonlarında daha fazla ön plana çıkmaktadır. İnsan kaynaklarının kapsamındaki faaliyetleri hızlandırmada, dijitalleşme giderek daha önemli bir hâl almakta ve artı değer yaratmaktadır. Ancak yaşanan bu dijital dönüşüme ters açılı bakmak da gerekmektedir. Zira faydaları olduğu gibi, veri güvenliği açısından sorunlar da ortaya çıkarabildiği unutulmamalıdır. Yeni dijital teknolojileri kuruluş içinde başarılı bir şekilde uygulamak için teknolojik faktörleri, organizasyonel faktörleri ve pek tabii en önemli fark yaratan insan faktörünü esas almak gerekmektedir. Sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak, çağın gereklerine adapte olabilmeyi dolayısıyla yaşanan gelişmelerin her şirketin kendi özelinde kendi yapı ve kültürüne uyumlu bir şekilde hayata geçirilmesini içermektedir. İnsan kaynakları fonksiyonları açısından dijitalleşmeyi ele alırken bu bölüm kapsamında eğitim ve geliştirme fonksiyonu açısından dijitalleşme üzerinde durulacaktır. Eğitim ve geliştirmede dijitalleşmeden yararlanılan bir uygulama örneği ele alınacaktır.

[1] İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, esmagorkemersoy@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8106-2216

Teknolojik değişimlerin mevcut aşaması Dördüncü Sanayi Devrimi olarak görülmektedir. Yapay zekâ, otomasyon, robotik süreçler gibi teknolojiler, iş dünyasına yeni bir bakış açısı sunmakta, maliyetleri azaltmakta, işlerin daha kolay ve hızlı yapılmasını sağlamakta, süreçleri veri odaklı ve verimli hâle getirmektedir. Ancak bu bağlamda yaşanacak dijital dönüşümün sadece bir teknolojik görev olarak görülmemesi gerekmektedir. Dijital ekonominin gelişimi aynı zamanda iş gücünün becerilerini ve beklentilerini de değiştirmeye başlamaktadır. İşletmelerin tüm bu zorluklara yanıt vermeye hazır olması kaçınılmaz bir hâl almaktadır.

Bu bakış açısıyla insan kaynakları fonksiyonun da çalışanların yeni iş dünyasına uyum sağlamasına yardımcı olması gerekecektir. İnsan kaynakları fonksiyonun dijitalleşmesinin özellikle son on yılda önemli ölçüde geliştiğinden söz edilebilmektedir. Özellikle pandemi sonrasında bu ivmenin daha da hızlandığı görülebilmektedir. Dijital İK aynı zamanda kültürü, yeteneği, yapıyı ve süreçleri, verimlilik ve inovasyonu dengelemek ve sürekli olarak dönüşürken daha büyük organizasyon üzerinde diğer bir ifadeyle büyük resimde ölçülebilir bir etki sürdürmek için uyumlu hâle getirmelidir.

Eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi, dijital oryantasyon programları, e-öğrenme sayesinde zaman ve mekândan bağımsız olarak eğitimlerin gerçekleştirilmesi, daha fazla ve farklı içeriklere ulaşabilme kolaylığı, dijitalleşme ile ilgili eğitimlere olan ihtiyacın artmasına istinaden bu yönde eğitimlerin tasarlanması, dijital dünyaya uyum sağlamak için gelecekte ihtiyaç duyulacak becerilere yönelik eğitimlerin tasarlanması, AI, VR teknolojilerinden eğitimlerde yararlanma, oyun tabanlı eğitimler gibi konuların insan kaynaklarının dijitalleşmesinde eğitim ve geliştirme fonksiyonu bağlamında ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Kaynakça

Bell B. S., Kanar A. M., Kozlowski S. W.J. (2008). Current issues and future directions in simulation-based training in North America. *The International Journal of Human Resource Management*, 19:8, 1416-1434, DOI: 10.1080/09585190802200173

Bhave, D. P., Teo, L. H., & Dalal, R. S. (2019). Privacy at Work: A Review and a Research Agenda for a Contested Terrain. *Journal of Management*, 014920631987825 .doi:10.1177/0149206319878254

Bondarouk, T., Brewster, C., (2016). Conceptualising the future of HRM and technology research. *The International Journal of Human Resource Management*, 27(21), 2652-2671 DOI:10.1080/09585192.2016.1232296

Dessler, G., (2020). *Human Resource Management*, Sixteenth Edition, Pearson, USA. ISBN 13: 978-0-13-517278-0

Dodgson, M., Gann, D. M., & Phillips, N. (2013). Organizational Learning and the Technology of Foolishness: The Case of Virtual Worlds at IBM. *Organization Science*, 24(5), 1358–1376.doi:10.1287/orsc.1120.0807

Fenech, R., Baguant, P., Ivanov, D., (2019). The changing role of human resource management in an era of digital transformation. *Journal of Management Information and Decision Sciences*, 22(2), 166-175. Online ISSN:1532-5806

Mazurchenko, A., Marsikova, K. (2019). Digitally-Powered Human Resource Management: Skills and Roles in The Digital Era. *Acta Informatica Pragensia*, Vol: 8, No:2, 72-87. DOI: 10.18267/j.aip.125

Mondy, R. W., Martocchio, J. J. (2016). *Human Resource Management*, Fourteenth Edition, Pearson, USA, ISBN 13: 9781292094373

Orlikowski, W.J. and Scott, S.V. (2008). Sociomateriality: Challenging the Separation of Technology, Work and Organization. *The Academy of Management Annals*, 2, 433-474. http://dx.doi.org/10.1080/19416520802211644

Sousa, M. J., Rocha A. (2019), Digital Learning: Developing Skills for Digital Transformation of Organizations, *Future Generation Computer Systems*, 91, P:327-334. DOI: http://doi.org/10.1016/j.future.2018.08.048

Strohmeier, S. (2020). Digital Human Resource Management: A Conceptual Clarification. *German Journal of Human Resorce Management,* Vol. 34, Issue 3, P:1-21. DOI:https://doi.org/10.1177/2397002220921131

Vrontis, D., Christofi M., Pereira V., Tarba S., Makrides, A., Trichina, E. (2021). Artificial intelligence, robotics, advanced technologies and human resource management: a systematic review, *The International Journal of Human Resource Managemen*t, DOI: 10.1080/09585192.2020.1871398

Zeng, H., (2020),.Adaptability of Artificial Intelligence in Human Resources Managementin This Era. *International Journal of Science*, Volume 7, No: 1, Online ISSN: 1813-4890

Online Kaynaklar

https://www.hrdconnect.com/2020/01/17/what-are-the-benefits-of-digital-hr/ (Erişim 11.09.2022)

https://theundercoverrecruiter.com/global-stats-recruiting-trends/ (Erişim 11.09.2022)

https://www.rallyware.com/blog/2019_talent_development_report (Erişim 20.10.2022)

https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/technology/how-vr-training-learning-can-improve-outcomes.html (Erişim 11.09.2022)

https://www.accenture.com/_acnmedia/accenture/conversionassets/dotcom/documents/global/pdf/dualpub_26/accenture-digital-hr-pov.pdf (Erişim 03.11.2022)

BÖLÜM 7
DİJİTAL PERFORMANS DEĞERLENDİRME VE YÖNETİMİ

Doç. Dr. Arif Çetin[1]

Giriş

Giderek daha hızlı değişen günümüz dünyasında, dış müşterilerin ve tedarikçilerin yanında iç müşterilerin de talep ve beklentileri sürekli olarak değişmektedir. Dolayısıyla organizasyonların bu belirsiz ve değişen şartlara karşı son derece uyumlu ve esnek olmaları gerekmektedir.

Özellikle dijital dönüşüm ve bunun getirdiği yenilikler organizasyonların yeni düşünme biçimlerine ve çalışma yöntemlerine uyum sağlamalarını gerektirmektedir. Dijitalleşme, organizasyonlar üzerinde son derece karmaşık bir durum yarattığından dolayı artık kapalı bir sistemle çalışan organizasyonların varlıklarını sürdürmelerini mümkün olmayan bir hâle dönüştürmektedir.

Bunun yanında organizasyonlar üst yönetim ve idarenin belirlediği amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi hem müşterilerin beklentilerinin karşılanması ile hem de onların zaman, maliyet ve kalite açısından beklentileri giderek artmaktadır. Bu beklentileri karşılamak için de çalışanların kuruma olan bağlılıkları son derece önemlidir.

Çalışanların kuruma olan bağlılıklarına etki eden faktörler arasında ise örgütsel adalet ve örgütsel güven algılamaları önemli faktörler arasındadır. Çalışanların örgütsel adalet algılamaları birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Bu faktörlerden başında da performans yönetimi gelmektedir. Bu nedenle organizasyonun bize yüklediği beklentileri gerçekleştirmemize yardımcı olacak bir performans yönetim sürecine sahip olmak son derece önemlidir.

[1] Spor İstanbul, arifcetin1985@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-7430-4803

İstanbul Maratonu kapsamında kullanılan dijital uygulama, bu etkinliği organize eden Spor İstanbul şirketinde görevli çalışanlarla yapılan odak grup çalışmaları ve birebir görüşmelerle şekillendirilmiştir. Böylelikle kullanılan dijital uygulamalar süreçleri daha verimli hâle getirmede yardımcı olup etkili bir performans izleme ve değerlendirme uygulaması şekillenmiştir. Ayrıca İstanbul Maratonu iş kırılımı yapısıyla etkinlik kapsamında yapılacak görevler mikro düzeyde ele alınmıştır.

Kaynakça

Adler, R. W. (2022). *Strategic performancemanagement*. Routledge.

Armstrong, M. (2022). *Armstrong'sHandbook of Performance Management: An Evidence-basedguidetoperformanceleadership*. KoganPage.

Armstrong, M. and Baron, A. (2005).*ManagingPerformance: Performance Management in Action*. CIPD, London.

Varma, A., Budhwar, P. S., &DeNisi, A. S. (2007). EmployeePerformance Management: PoliciesandPractices in Multinational Enterprises. In*Performance Management Systems: A global perspective*. essay, Routledge.

Briscoe, D. andClaus, L. (2008).EmployeePerformance Management: PoliciesandPractices in Multinational Enterprises, in Varma et al (Ed.), Performance Management Systems: A Global Perspective (pp. 15-39). London: Routledge.

Dijkstra, P., Gibbons, F. X. andBuunk, A. P. (2010). SocialComparisonTheory, in Madux&Tangney (Ed.), *SocialPsychologicalFoundations of ClinicalPsychology* (pp. 195–211). TheGuilfordPress.

Harrison, R. (1997).*Employee Development*. Institute of Personneland Development, London.

Hough, L. M., Keyes, M. A. andDunnette, M. D. (1983). An evaluation of three "alternative"selectionprocedures*. PersonnelPsychology*, 36(2), 261-276.

Latham, G. P.andLocke, E. A. (1979). Goalsetting—a motivationaltechniquethatworks. *Organizational Dynamics*, 8(2), 68–80.

Pulakos, E.D. (2004) Performance Management: A RoadmapforDeveloping, ImplementingandEvaluatingPerformance Management Systems. The SHRM Foundation, USA.

Rees, W. D., and C. Porter. (2003). AppraisalPitfallsandthe TrainingImplications – part 1. *Industrialand Commercial Training,* 35(7), 280–284.

Robert, M., Giuliani, P. andGurau, C. (2020). Implementingindustry 4.0 real-time performancemanagementsystems: thecase of Schneider Electric. *Production Planning & Control*, 33:2-3, 244-260.

Shields, J. (2007). ManagingEmployeePerformanceandReward: Concepts, Practices, Strategies. Cambridge UniversityPress.

Wolff, C. (2005). Appraisals: Not LivinguptoExpectations. *IRSEmploymentReview* 828 (29):9–15.

BÖLÜM 8
DİJİTAL YETENEK YÖNETİMİ

Öğr. Gör. Mutlu Gülsev Yağız[1]

Giriş

Nitelikli işçi eksikliği, iş gücü yapılarındaki değişimler ve değişime uyum sağlama ihtiyacı, yeteneğin rekabet avantajını sürdürmede en temel faktör hâline gelmiştir (Nobarieidishe, Chamanifard & Nikpour, 2014: 1118). Bu anlayış, geleneksel insan kaynakları yönetiminin yetenek yönetimine odaklanmasını sağlamıştır (Atlı, 2013).

Bir organizasyondaki yetenek, yenilikçi ve yaratıcı fikirler sunan, değer yaratan ve üreten, lider olabilecek potansiyelde çalışandır. Organizasyonlar, yetenek yönetimi uygulamaları ile bu yeteneklere sahip çalışanları keşfetmeyi ve geliştirmeyi amaçlar. Yetenek yönetimi, organizasyonun ihtiyaçlarına göre doğru çalışanları doğru zamanda ve doğru yerde işe almak ve onlara doğru desteği verme fırsatı vermek olarak tanımlanabilir. Kurumlar, hedeflerine ulaşmak için sürekli değişen pazar koşullarına hızla uyum sağlayabilen ve verimliliklerini sürekli artırabilen yeteneklere gereksinim duyarlar. Yetenek yönetimde önemli olan, yetenekli insanları organizasyona getirmek, geliştirmek, elde tutmak ve performanslarını iyileştirmektedir. Organizasyonlar için insan, Sanayi Devrimi'nden bu yana önemi her geçen gün artan bir olgudur (Acar, 2021). İnsan odaklı organizasyonlarda, nitelikli ve yetkin personeli kendine çekerek ve verimliliği artırarak hedeflerine ulaşmaktadır.

Şirketlerin yönetim süreçlerinde veya mevcut kaynaklarının kişisel becerilerini geliştirmeye yönelik programlarda daha verimli insan kaynakları programlarına daha nitelikli ve deneyimli kaynaklar ayırma eğiliminde oldukları görülmektedir. Uluslararası markalara sahip şirketler, eğitimi nitelikli insan kaynağı planlamasında yetenek geliştirme aracı olarak görmekte ve ça-

[1] İstanbul Esenyurt Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Ulaştırma Hizmetleri Bölümü Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Programı, mutluyagiz@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4693-500X

zasyonun karşılaşacağı her yeni duruma uyum sağlaması, ömrünü uzatması, pazarın talep ettiği kalite ve kaliteyi üretip sürdürmesi ve kurumsal mükemmelliğe ulaşması, gerekli teknolojilerin entegrasyonuna ve etkin bilgi yönetimine bağlıdır. Dijital dönüşüm sayesinde kuruluşlar, verimlilikten güvenliğe, iş birlikçi bir çalışma kültürünü teşvik etmekten maliyet avantajlarına kadar pek çok avantajı bir araya getirecektir. Dijital çağa uyum sağlamak, kuruluşların değişen ihtiyaç ve taleplere cevap verebilmesi için elzemdir. Mal ve hizmet üretimi, araştırma ve geliştirme, ürün geliştirme, finans, eğitim, sağlık ve pazarlama dâhil olmak üzere hemen her sektörde bilgi yönetimi ve dijitalleşmenin faydaları artmaktadır. Kurumların bilgiyi doğru iletişim yöntemleri ve sosyal ve teknolojik iletişim altyapısı ile paylaşması, kurum içinde bu paylaşımın önemini bilmesi, eğitim ve konferanslarla kurum üyelerine iletişimin önemini anlatması gerekmektedir. Uygun bilgi yönetimi, bir kuruluş içindeki bilgilere erişimi güvence altına alır ve hızlı ve alternatif yorumlama ve raporlama yoluyla bu bilginin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Teknoloji geliştikçe maliyetler, faydalar, teknoloji gelişimi, teknolojinin beklenen ömrü ve teknolojiyi kullanacak kişileri eğitme ve/veya işe alma kolaylığı dâhil olmak üzere işletmeniz için neyin en iyi olduğunun düşünülmesi gerekmektedir. Bilgi yönetimi ve teknolojik değişim bir organizasyondaki tüm paydaşları etkilemektedir.

Kaynakça

Acar, S. (2021). Türkiye'de yetenek yönetimi çalışmalarındaki gelişmeler: Lisansüstü tezlere yönelik bir analiz (2007-2019). *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi,* 12(3), 1079-1094.

Aktaş News (2018). Ocak-Şubat-Mart, 13. Sayı.

Alçın, S. (2016). Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları. *Ekonomi ve İnsan Popüler Yönetim Dergisi,* 63, 46-47.

Altınöz, M. (2018). Yetenek yönetiminin algılanması üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 39, 82-95.

Altıntaş, N. (2007). *Yetenek Yönetimi Nedir?,* http://www.kobifinans.com.tr/icerik.php?Article=499&Where=danisma_merke zi&Category=0207&Topic=2 (Erişim: 28.05.2007).

Altuntuğ, N. (2009). Rekabet üstünlüğünün sürdürülebilmesinde yeteneklerin rolü: yetenek yönetim yaklaşımı. *Süleyman Demirel Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, 450.

Altuntuğ, N. (2009). Rekabet üstünlüğünün sürdürülmesinde yeteneklerin rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F.Dergisi,* 14(3), 445-460.

Anlesinya, A. (2018). Organizational barriers to employee training and learning: evidence from the automotive sector, *Development and Learning in Organizations: An International Journal,* 32(3), 8-10.

Armstrong, M. (2014). *Armstrong's Handbook Of Human Management Practice.* (13. Baskı), London: Kogan Page.

Atlı, D. (2013). *Yetenek yönetimi. İnsan kaynakları yönetiminin yeni vizyonu*. 2. Basım. İstanbul: Crea Yayıncılık.

Barney, J. B., & Hesterly, W.S. (2008). Strategic Management and Competitive Advantage, 2nd Ed., New Jersey: Pearson Prentice Hill.

Beaverstock, J. (2018). New insights in reproducing transnational corporate elites: the labour market intermediation of executive search in the pursuit of global talent in Singapore. *Global Networks,* 18(3), 500–522.

Berger, A. L. (2005). Yetenek yönetimi. *Executive Excellence,* 95.

Buckingham, M. & Vosburgh, R.M. (2001). "The 21st century human resources function: It's the talent, stupid!," *Human Resource Planning,* 24(4), 17-23.

Ceylan, N. (2007). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yetenek Yönetimi ve Bir Uygulama. *(Yüksek Lisans Tezi),* İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

CIOUpdate. (17 Temmuz 2017). Dijitalleşme Çağında Yetenek Savaşları Kızışıyor. https://www.cioupdate.com.tr/haberler/dijitallesme-caginda-yetenek-savaslari-kizisiyor/ (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Çırpan, H., & Şen, A. (2009). İşletmelerde yenilikçiliği geliştirmede etkili bir araç: yetenek yönetimi. *Çerçeve Dergisi, MÜSİAD,* 110-116.

Da Motta Veiga, S. P., & Turban, D. B. (2018). 18 Who Is Searching for Whom? Integrating Recruitment and Job Search Research. *The Oxford Handbook of Job Loss and Job Search,* 311.

Doğan, S., & Demiral, Ö. (2008). İnsan kaynakları yönetiminde çalışanların kendilerine doğru yolculuk yöntemi: yetenek yönetimi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi,* 17(3), 145-166.

Donate, M.J., & Sanchez De Pablo, J. (2015). The role of knowledge-oriented leadership in knowledge management practices and ınnovation. *Journal Of Business Research,* 68(2), 360-370.

Eriksson, T., & Ortega, J. (2006). The adoption of job rotation: testing the theories. *Industrial and Labour Relations Review,* 59(4), 653-666.

Ewerlin, D. (2013). The influence of global talent management on employer attractiveness: An experimental study. *German Journal of Human Resource Management,* 27(3), 279–304.

Garavan, T., & McGuire, D. (2010). "Human resource development and society: human resource development's role in embedding corporate social responsibility, sustainability, and ethics in organizations. *Advances in Developing Human Resources,* 12(5), 487-507.

Göktaş, P., & Baysal, H. (2018). Türkiye'de Dijital İnsan Kaynakları Yönetiminde Bulut Bilişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 23(4), 1409-1424.

Güçlü, N. *Örgüt Kültürü.* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, (Çevrim içi) http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd6-11.pdf, (Erişim Tarihi:25.12.2022).

Güler, E.Ç. (2006). İşletmelerin E-İnsan Kaynakları Yönetimi ve E-İşe Alım Süreçlerindeki Gelişmeler. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,* s.21.

Güler, E.Ç. (2006). İşletmelerin E-İnsan Kaynakları Yönetimi ve E-İşe Alım Süreçlerindeki Gelişmeler. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,* s.21.

Güleryüz, E. (2007). "Örgütsel Stres Modelleri", *Endüstriyel Klinik Psikoloji ve İnsan Kaynakları Yönetimi* içinde, (Ed. Tarık Solmuş), İstanbul: Beta Basım Yayın.

Hughes, J.C., & Rog, E. (2008). Talent Management: A strategy for improving employee recruitment, retention and engagement within hospitality organizations. *International Journal of Contemporary Hospitality Management,* 20(7), 743-757.

IdentitBlog. (26 Temmuz 2021). Dijital Yetenek Yönetimi: Dijitalleşmenin İK Süreçlerine Etkisi. https://idenfit.com/blog/dijital-yetenek-yonetimi/#:~:text=Dijital%20yetenek%20y%C3%B6netimi%2C%20%C4%B0K%20sekt %C3%B6r%C3%BCn%C3%BCn, konular%C4%B1nda%20da%20odaklanmas%C4%B1na%20yard%C4%B1mc%C4%B1%20oluyor. (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

İrge, N.T., Yalçın, Y., & Uysal, Y. (2021). Yerel yönetimin inovasyona etkisi: İstanbul ilinde endüstriyel mutfak sektöründe bir uygulama. Troyacademy, 6(2), 477-502.

Katz, R. (2017). *Social and Economic Impact of Digital Transformation on the Economy*

Keçecioğlu, T., Çetin C., & Çapraz, B. (2005). Temel yetkinliklerin belirlenmesi üzerine bir araştırma: Hayes Lemmerz Jantaş ve İnci Exide Akü örnekleri. *XIII. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı,* İstanbul, 12- 14 Mayıs.

Keser, A. (2002). Değişen yönleriyle personel yönetimi: İnsan kaynakları yönetimi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 4(1).

KobiFinans (2007). *İş Dünyasında Güçlenen Bir Kavram: Yetenek Yönetimi,* http://www. kobifinans.com.tr/bilgi_merkezi/0207/14113 (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Mccauley, C., & Wakefield, M. (2006). Talent management in the 21st century: help your company find, develop and keep its strongest workers. *The Journal For Quality & Participation,* 29(4), 4-7.

Morton, L. (2005). Talent management value imperatives: strategies for successful execution. *Research Report R-1360-05-RR,* Conference Board.

Mucha, T. R. (2004). The art and science of talent management. *Organization Development Journal,* 22 (4), 96-100.

Nobarieidishe, S., Chamanifard R., & Nikpour, A. (2014). The relationship between talent management and organizational commitment in International Division of Tejarat Bank, Iran. Eur. Online J. *Nat Soc Sci.* 3(4), 1116-23.

Özden, M. C. (2007). Personel – insan kaynakları yönetimi arasındaki ilişki ve farklar. http://www.mcozden.com/INSANKAYNAKLARI/ikf10_pikyaivf.htm (Erişim Tarihi: 25.12.2022).

Risus.international. (Çevrim içi) http://www.risustr.com/index.php?Y29udGVudF9pZD02MA== (Erişim Tarihi:25.12.2022).

Sağır, H. (2006). Yetkinlik Bazlı İnsan Kaynakları Süreçleri ve Bir Araştırma. M.Ü. *(Yüksek Lisans Tezi),* Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Schuler, Jackson, S. E., & Tarique, I. (2011). Global talent management and global talent challenges: Strategic opportunities for IHRM. *Journal of World Business,* 46(4), 506–516.

Schweyer, A. (2004). Talent Management Systems: Best Practices in Technology Solutions for Recruitment. *Retention and Workforce Planning.*

Selznick, P. (1984). *Leadership in administration.* Berkeley: University of California Press.

Şendoğdu, A. A. (2020). Endüstri 4.0 devriminde robotik kaynaklar yönetimi bağlamında insan kaynakları yönetiminde yeni açılımların kaçınılmazlığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 34(1), 168-184.

Tansley, C. (2011). What do we mean by the term ‘‘talent’’ in talent management?. *Industrial and Commercial Training,* 43(5), 266- 274.

Tarım, M. (2003). Sağlık Organizasyonlarında Performans Ölçme ve Dengeli Puan Cetveli. *(Yüksek Lisans Tezi),* Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yankı, F.B. (2019). Dijital dönüşüm sürecinde çalışma yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi,* 7, 1-38.

Yuan, F., & Woodman, R. W. (2010). Innovatıve behavior in the workplace: The role of performance and image outcome expectations. *Academy of Management Journal,* 53(2), 323-42.

Yüksel, Ö. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi.* Ekim, Gazi Kitabevi, Ankara.

BÖLÜM 9
İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ VE DİJİTALLEŞME

Dr. Öğr. Üyesi Umut Hulusi İnan[1]

Giriş

Günümüzde imalat eskiye nazaran hayli farklı proseslerle icra edilirken farklı işler, meslekler ve çalışma şekilleri gündeme gelmekte, imalatın otomasyonu, bulanık mantık, yapay zekâ ve günden güne artan robotlu imalat teknolojileri aracılığıyla icra edilmektedir. İçinde bulunduğumuz yeni dönem iş ilişkilerini farklılaştıracak potansiyellerle insanlığın üzerine gelmektedir. İmalatta robotların kullanılmasıyla işsizlik sorununun günden güne artacağı, sendikaların toplumsal hayattaki rolünün gün geçtikçe azalacağı, çalışma ve sosyal güvenlik mecrasında yeni düzenlemelerin kaçınılmaz olduğu görüşleri ortaya konmaktadır.

Endüstri 4.0 ile insan etkisi en aza indirgenerek karşılaşılabilecek problemlerin önüne geçilebilecektir. Lojik sensör teknolojileri ile meydana gelebilecek kazalar ortadan kaldırılabilecek, tehlike barındıran yerlerde insan gücü minimuma indirgenerek kazalardan korunma imkânı sağlanacaktır. IOT (Internet of Things) nesnelerin interneti ile bakım ve onarım işlemleri otonom olarak gerçekleştirilerek insan faktörü asgari seviyeye indirilebilecektir. Böylece günümüzde Endüstri 4.0 ve iş güvenliği uzmanlığı bütünleştirilmiş olacaktır.

Dijitalleşme Kavramı

Süratle gelişen teknolojik olanaklar ve farklılaşan toplumsal gereksinimler yönünde, kuruluşların daha etkin hizmet sunmak ve kullanıcı tatmini sağlamak üzere İnsan-İş Süreçleri-Teknoloji bileşenlerinde sağladığı bütünsel dönüşümdür.

[1] İstanbul Esenyurt Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü, umutinan@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7316-1700

işgörenleri çalışma koşulları ile ilintili fiziki ve psikososyal tehlikelerden muhafaza etmek, bununla birlikte "iş ve insan" uyumunu temin edecek biçimde işlere konumlandırmak şeklinde tanımlamıştır. İleri ülkelere benzer biçimde ülkemizde de kanun yapıcı, "tazminat odaklı" durağan yaklaşım yerine "tedbir maksatlı" öncül bir yaklaşım benimsemiştir. Bu şekilde iş kazaları ve meslek hastalıklarından kaynaklanan geri dönüşümsüz kayıplar ve başka sonuçlar ile uğraşmak yerine bunları meydana gelmeden önlemeyi olanaklı kılacak bir sistem amaçlanmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği ile ilişkili olarak sayısallaştırılmış prosesler sayesinde bütün kayıt ve bildirimler yazılım ile icra edilebilmektedir.

Teknolojideki ilerlemeler doğrultusunda kurumlarda kaydedilen yenilikler iş yaşamındaki tüm etmenlerin verimliliklerini yükseltmektedir. Bir taraftan makine-ekipmanın diğer yandan insan faktörünün etkinliğinin yükselmesi direkt olarak kuruluşların gelirini yükseltmekte, indirekt şekilde de millî ekonomiye katkı yaratmaktadır. Fakat atlanmamalıdır ki verimlilik artışını gerçekleştirebilmek için yapılan bütün bilimsel ve teknolojik yenilikler çalışma ortamında risk ve tehlikeleri de yanında getirmektedir. Çalışanların bu risk ve tehlikelere yönelik bilgilendirilmesi iş sahiplerinin sorumluluğundadır. İşte bu yeni oluşan tehlikelere yönelik güvenlik tedbirlerinin alınması da zorunluluktur. Eğitimlerin sağlanmaması ve sağlık-güvenlik tedbirlerine önem verilmemesi kurumları maddi külfeti çok yüksek iş kazaları ile yüz yüze bırakacaktır. Bunların önlenebilmesi için verimlilik artışı sağlama maksadı güdülürken çalışan sağlığı ve güvenliği ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Kaynakça

Bloomberg, J. (2018). *Digitization, Digitalization, and Digital Transformation: Confuse Them at Your Peril:* https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization- digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your- peril/#3f4222a72f2c adresinden alınmıştır.

Brennen, S., Kreiss, D. (2014). *Digitalization and Digitization:* http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/ adresinden alınmıştır.

Büyükuslu, A. R. *Küresel Ekonomik ve Sosyal Sorunlar: Eşitsizlik, Dijital Dönüşüm ve Endüstriyel Transformasyon (Endüstri 4.0):* http://www.sanayigazetesi.com.tr/kuresel-ekonomik-ve-sosyal-sorunlar-esitsizlik- dijital-donusum-ve-endustriyel-transformasyon-endustri-40-makale, 1375.html adresinden alınmıştır.

Demirbilek, T. (2015). İş Güvenliği Kültürü. *Legal Yayıncılık*, 1(59), İstanbul.

Dijital Dönüşüm Dergisi. (2017), *Dijital Dönüşüm Nedir? (Digital Transformation):* retrieved from http://www.dijitaldonusumdergisi.com/dijital- donusum-nedir/ adresinden alınmıştır.

Ersoy, E. (2018). *Endüstri 4.0'da İnsan, Robot ve İstihdam:* http://www.endustri40.com/ endustri-4-0da-insan-robot-ve-istihdam/ adresinden alınmıştır.

Eser-Ay, S. (2017). *Dijital İş Yerinin Kalbi Dijital Çalışma Portalında Atıyor:* http://knowizz.com /blog/2017/10/27/dijital-isyerinin-kalbi- dijital-calisma-portalinda-atiyor/ adresinden alınmıştır.

ETCIO. (2018). *The Chief Digital Officer's Guide to Digital Transformation:* "https://cio. economictimes.indiatimes.com/news/strategy-and-management/the- chief-digital-officers-guide-to-digital-transformation/64123202 adresinden alınmıştır.

Fişek, G. (2014). Çalışma Yaşamında Sağlık ve Güvenlik, *Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yayınları*, Ankara.

Gerek, N. (2004). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği. *Anadolu Üniversitesi Yayını*, 967, Eskişehir.

Gökbayrak, Ş. (2003). Küreselleşme ve İş Sağlığı-Güvenliği. *TES-İŞ Dergisi,* İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Özel Sayısı.

Gökbayrak, Ş. (2005). Esnek İstihdam Stratejileri ve İş Sağlığı Ve Güvenliği Açısından Ortaya Çıkan Riskler. *Genel-İş Emek Araştırma Dergisi,* 2.

Işık, G. (2007). İş Sağlığı ve İş Güvenliği-Gelinen Sürece TMMOB ve Odalar Açısından Bakış. *İş Sağlığı ve Güvenliği Bildiriler Kitabı,* İMO Yayını.

Jeyaretnam, J.B., Chia, K.S. (1994). Occupational Health in National Development. *World Scientific Publishing,* London.

Keleş, R. (2004). İş Sağlığı ve Güvenliği Kavramı ve Kavramla İlgili Yeni Perspektifler. *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi,* Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yayını, 4(22).

Manzey D., Marold, J. (2009). Occupational Accidents And Safety: The Challenge Of Globalization. *Editorial Safety Science,* 47.

Muro, M., Liu, S., Whiton, J., Kulkarni S. (2017). *Digitalization and The American Workforce, P:7:* https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/11/mpp_2017nov15_digitalization_full_report.pdf adresinden alınmıştır.

Sabuncuoğlu, Z. (2005). İnsan Kaynakları Yönetimi (Uygulamalı). *Akademi Yayınları*, 2, Bursa.

Stredwick, J. (2000). An Introduction to Human Resource Managament, Butterworth- Heineman. *Jordan Hill*, Oxford.

Yeldan, E. (2004). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme. İ*letişim Yayınları,* 10, İstanbul.

Yıldız, A., Tekin, B., Odman, A. (2004). İş Sağlığı ve Güvenliğine Genel Bir Bakış. *Mühendis ve Makine*, 49(579).

Yılmaz, F. (2009). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de İş Sağlığı Ve Güvenliği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 6(1).

Yılmaz, G. (1998). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinin Tarihi Gelişimi. *Mühendis ve Makine*, 39(460).

BÖLÜM 10
DİJİTAL TAKDİR KÜLTÜRÜ: İYİ Kİ VARSIN UYGULAMASI

Dr. Selma Kalkavan[1]

Giriş

Çalışanların örgütler için önemi ve en etkin öncelikli kaynak olduğu yeni yeni düşünülse de aslında geçmişi oldukça eskilere dayanmaktadır. Seri üretimin öncülerinden olan ve hatta demokrat olmayan tarzı nedeni ile yeni insan kaynakları yaklaşımları tarafından sıkça eleştirilen Ford Otomotiv'in kurucusu Henry Ford dahi "Binalarımı yıkabilirsiniz ve şirketlerimi elimden alabilirsiniz ama bana çalışanlarımı verirseniz ben onlarla işimi tekrar kurarım." söyleminde bulunarak aslında örgüt içindeki insan kaynağının nedenli önemli olduğunu ortaya koymuştur. Buradan hareketle yıllar boyunca çalışanların işlerine nasıl daha çok motive olabilecekleri ve örgüt performansının motivasyonu artırarak nasıl en yükseğe taşınabileceği konuları hem profesyonellerce hem de akademisyenlerce tartışılagelmiştir. Tartışmaların ilk dönemlerinde çalışanların ekonomik faktörler ile motive olabilecekleri düşünülmüş ve bunun üzerine yoğunlukla durulmuştur. Bu anlamda çalışanlara ücret zammı, prim veya ekstra yan ödemeler sağlanarak motivasyonu artırma çabaları ön plana çıkmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde ücret gibi ekonomik faktörlerin çalışanların motivasyonlarının ve performanslarının artırılmasında tek başlarına yeterli olmadığı, "takdir etme", "geri bildirim verme" ve benzeri psikolojik kavramların da çalışan motivasyonu üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar ortaya konmuştur. Bu noktada bazı araştırmalar işlerine bağlı ve özveri ile çalışan bireylerin ücretten daha çok işverenleri tarafından takdir edilmekten motive olduklarını ortaya koymuştur. Bu durumun özellikle yeni jenerasyonlar arasında daha yaygın olduğunu bildiren araştırmalar da bulunmaktadır

[1] Unifree Dutyfree, selma@kalkavan.net, ORCID: 0000-0003-3252-0345

Bu kadar önemli sonuçları olmasına rağmen literatüre bakıldığında takdir ve takdir kültürü üzerine yapılmış olan araştırma sayısının oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Bu araştırmaların sayıca artırılması hem akademik yazına katkıda bulunacak hem de profesyonel hayata yol gösterici olacaktır. Bu anlamda sonraki araştırmalarda konunun özellikle nörobilim ile bağdaştırılarak araştırılması tavsiye edilecektir. Takdir edilme sırasında ortaya çıkan beyin dalgalarındaki değişikliklerin tespiti, hangi takdir sözcüklerinin insanları daha fazla etkilediklerinin bulunması, takdir edilme karşısında ortaya çıkan duygu durumunun yaşa göre, cinsiyete göre veya daha farklı sosyodemografik faktörlere göre var olabilecek farklılıkların tespiti gibi araştırmalar daha iyi bir total örgütsel performansa ulaşmak adına önemli yol göstericiler olacaktır.

Kaynakça

Algoe, S., Haidt, J., Gable, S. (2008), Beyond reciprocity: gratitude and relationships in everyday life, *Emotion*, 8, 425–429.

Balıkçı, U. (2017), Yeni neslin motivasyonu Maslow'da mı gizli?, https://hbrturkiye.com /blog/yeni-neslin-motivasyonu-maslow-da-mi-gizli

Bijlsma-Frankema, K.M. (1997), On costly frictions between organizational cultures and structure, in Rahim, A., Golembiewski, R.T., Pate, L. (Eds), *Current Topics in Management*, Greenwich, CT: JAI Press

Bürotime (2022) "Takdir etme kültürü" iş yerinde verimliliği artırıyor, https://blog.burotime.com/takdir-etme-kulturu-is-yerinde-verimliligi-artiriyor/

Coffey, R.E., Cook, C.W., Hunsaker, P.L. (1994), *Management and Organizational Behavior*, Burr Ridge, IL: Irwin.

Conţiu, L.C., Gabor, M.R., Oltean, F.D. (2012), Employee's Motivation from a Cultural Perspective – A Key Element Of The Hospitality Industry Competitiveness, *Procedia Economics and Finance*, 3, 981- 986.

Crookes, G., Schmidt, R. (1985), Motivation: Reopening the research agenda, *Language Learning*, 41, 469-512.

Deci, E.L., Koestner, R., Ryan, R.M. (1999), A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. *Psychological Bulletin*, 125, 627-668.

Dornyei, Z. (2001), *Motivational Strategies in the Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.

Esen, E. (2016) İşveren markasıyla çalışanları cezbedin, https://hbrturkiye.com/blog/isveren-markasiyla-calisanlari-cezbedin

Fisher, J. (2018) Yöneticiler ekiplerini tükenmişlikten nasıl koruyabilir?, https://hbrturkiye.com/blog/yoneticiler-ekiplerini-tukenmislikten-nasilkoruyabilir

Furnham, A., Gunter, B. (1993) Corporate culture: definition, diagnosis and change, In Cooper, C.L., Robertson, I.T., (eds) *International Review of Organizational Psychology* (8th ed.), Chichester: John Wiley.

Furnham, A., Gunter, B. (1993), *Corporate Assessment: Auditing a Company's Personality*, London: Routledge.

Gökçe, G., Şahin, A., Bulduklu, Y. (2010), Herzberg'in Çift Faktör Kuramı ve alt gelir gruplarında bir uygulama: Meram Tıp Fakültesi örneği, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 233-246.

Gredler, M.E., Broussard, S.C., Garrison, M.E.B. (2004), The relationship between classroom motivation and academic achievement in elementary school aged children. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 33, 106-120.

Guay, F., Chanal, J., Ratelle, C., Marsh, H. (2010), Intrinsic, identified, and controlled types of motivation for school subjects in young elementary school children, British Journal of Educational Psychology, 80(4),711-735.

Hellriegel, D., Slocum, J.W., Woodman, R.W. (1998), *Organizational Behavior* (8th ed.), Cincinnati, OH: South-Western College.

Hon, A.H.Y., Leung, A.S.M. (2011), Employee creativity and motivation in the Chinese context: The moderating role of organizational culture. *Cornell Hospitality Quarterly*, 52(2), 125–134.

Mariati, Mauludin, H. (2018), the ınfluence of organizational culture and work motivation on employee performance, job satisfaction as ıntervening variable (study on secretariat staff of Pasuruan Regency), *IOSR Journal of Business and Management*, 20(8), 30-39.

Martins, E.C. (2000), The influence of organisational culture on creativity and innovation in a university library, University of South Africa, Pretoria, MInf dissertation.

Martins, E.C. and Terblanche, F. (2003), Building organisational culture that stimulates creativity and innovation, *European Journal of Innovation Management*, 6(1), 64-74.

Mathis, R.L., Jackson, J.H. (2001), *Manajemen Sumber Daya Manusia*, USA: Thomson Learning.

McCullough, M.E., Kimeldorf, M.B., Cohen, A.D. (2008), Anadaptation for altruism the social causes, social effects, and social evolution of gratitude, *Current Directions in Psychological Science*, 17, 281-285.

Nadin, G. (2021), The neuroscience of gratitude,

https://www.hellobenefex.com/resources/blog/neuroscience-gratitude/

Panagiotis, M., Alexandros, S., George, P. (2014), Organizational Culture and Motivation in the Public Sector. The case of the City of Zografou, *Procedia Economics and Finance* 14 (2014), 415 – 424.

power2motivate.com (2022), HOW to build a culture of appreciation within your workforce, https://www.power2motivate.com/PM/files/b6/b6bd2870-b7a2-4957-b4a7-1e0de1528112.pdf

Radakovich, P.S. (2016), The relationship between organizational culture, ıntrinsic motivation, and employee performance: a systematic review and meta-analysis, Wayne State University Dissertations. 1659. https://digitalcommons.wayne.edu/oa_dissertations/1659

Robbins, S.P. (1996), *Organizational Behavior: Concepts, Controversies, Applications* (7th ed.), Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Robbins, S.P. (2002), *Essentials of Organizational Behavior* (5th ed.), Jakarta: Erlangga Publishers

Smit, P.J., Cronje, G.J. de J. (1992), *Management Principles*, Kenwyn: Juta.

Stok, Z.M., Markic, M. Bertoncelj, A., Mesko, M. (2010), Elements of organizational culture leading to business excellence. *Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta U Rijeci Proceedings of Rijeka Faculty of Economics*, 28(2), 303-318.

Şahin, L., Bacak, B., Güler, M. (2015), Çalışan memnuniyetinin sağlanmasında temel dinamikler: dışsal faktörlerin çalışanların memnuniyet algıları üzerindeki etkilerine yönelik bir alan araştırması, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(2), 28-44.

Tohidi, H., Jabbari, M.M. (2012), The effects of motivation in education, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 31, 820-824.

Widyaningrum, M.E. (2011), Influence of motivation and culture on organizational commitment and performance of employee of medical services, Academic Research International, 1(3), 228-235.

Zahn, R., Moll, J., Paiva, M., Garrido, G., Krueger, F., Huey, E. (2008), The neural basis of human social values: evidence from functional MRI. Cere

BÖLÜM 11
DİJİTAL MARKA ELÇİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Meysure Evren Çelik Sütiçer[1]

Giriş

İşletmelerin marka oluşturma süreçleri son derece uzun ve meşakkatli bir yoldur. Bu yolda ilerlerken müşterilerinin desteklerini alabilmek işletmelerin gücünü artırıcı etkiye sahiptir. Elbette ilk akla gelen dış müşteriler bu yolun önemli aktörleri gibi görünmektedirler. Ancak dış müşterilerimizin gücü, işletme olarak onlara ulaşılabilirliğimizle doğrudan ilişkilidir. İşte bu ulaşma noktasında işletmelerin en büyük kaynağı, insan kaynağıdır. Bu kaynak ise pazarlama literatüründe iç müşteri olarak ifade edilmektedir (Taşkın, 2000).

İşletmeler marka bilinirliklerini artırmak için hizmet kalitesi, etkileşim ve etkinlik faaliyetlerini artırmaktadırlar. Önemli olan bu çalışmalarıyla oluşturdukları olumlu marka deneyimlerinin gerek dış gerek iç müşterileri aracılığıyla yayılımının sağlanmasıdır. Bu noktada işletmelerin marka bilinirliklerini artırmak için marka deneyimlerinin yayılımına başvurmaları ise kaçınılmazdır. İşletmelerin pazarlama stratejilerini düzenlerken marka bilinirliklerini artırmak için özellikle dijital dünyada dijital platformları kullanmaları ise diğer kaçınılmaz noktadır. İşletmelerin marka yayılımlarını sağlayanların literatürdeki karşılığı "Marka Elçileri"; dijital platformlardaki adları ise "Dijital Marka Elçileri"dir. Hangi şekilde ifade edilirlerse edilsinler "Marka Elçileri", en sonunda işletmelerin markalarını temsil eden tüketicileri ile doğrudan iletişim kuran, onlarla güven ilişkisi kuran kişilerdirler (Drake vd., 2005).

Geleneksel pazarlamada adımları ağızdan ağıza iletişim ile atılan marka elçileri kavramının, dijital bakış açısıyla ve dijital platformlarda ifadesi olan dijital marka elçileri kavramını, işletmelerin son yıllarda fark ettikleri çok önemli bir bakış açısıyla ele almak gerekmektedir. İşletmelerin markalarının

[1] İstanbul Esenyurt Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü e-Ticaret ve Pazarlama Programı meysurecelik@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4270-5995

Kaynakça

Adams, B., Bedington, T.,Tarant, S. (2006). Attracting and Retaining Critical Talent Segments – Identifying Drivers of Attraction and Commitment in the Global Labor Market, Corporate Leadership Council.

Andruss, P. (2008), "Employee Ambassadors", Marketing News, Vol. 42, Issue. 20, pp.26, 27.

Argan M. Katırcı H. (2010). Spor Pazarlaması, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Aydın, D. (2009). Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Tüketici Satın Alma Kararlarına Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, İzmir.

Bao, T. Chang, T., lung, S. (2014). Finding disseminators via electronic word of mouth message for effective marketing communications. In Decision Support Systems 67, pp. 21– 29.

Barreto A M (2014). The word-of-mouth phenomenon in the social media era, International Journal of Market Research 56(5), DOI: 10.2501/IJMR-2014-043.

Bektaş A (2010). Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi, Bağlam Yayıncılık, Ankara.

Berger, J. (2014). Word of Mouth and Interpersonal Communication: A review and directions for future research The Cambridge Handbook of Consumer Psychology, 368–397.

Buttle, F., A. (1998). Word Of Mouth: Understanding And Managing Referral Marketing, Journal Of Strategic Marketing, Sayı: 6: 241-254.

Chatterjee, V. (2001). Internal customer delight index - The vehicle to measure internal customer satisfaction. Indian Journal of Industrial Relations; 36 (4): 499-509.

Çolakoğlu, O.E. ve Gürdoğan, A. (2017). Çağdaş Yönetim Teknikleri. Çağdaş Yönetim Teknikleri, Ankara: Detay Yayıncılık: 20-300

De Chernatony, L. (2002), "Living the corporate brand: Brand Values and Brand Enactment", Corporate Reputation Review, Vol. 5, Nos 2/3, Fall, pp.115-132.

Doğan, S., Kılıç S. (2008). İlişki Yönetiminde İç ve Dış Müşteri Memnuniyetinin Sağlanması. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; (14): 60-87.

Drake, S. M., Gulman, M. J. ve Roberts, S. M. (2005). Light Their Fire: Using Internal Marketing to Ignite Employee Performance and WOW Your Customers, United States of America: Dearborn Trade Publishing.

Elvira, I. Yogesh, K. D. Emma, S. Michael D. W. (2017). Electronic Word of Mouth (eWOM) in the Marketing Context. A State of the Art Analysis and Future Directions. Lancaster University Lancaster. UK. Springer.

Evans, C., & Erkan, I. (2014). The impacts of electronic word of mouth in social media on consumers purchase intentions.

Jacobs, R. (2003). Turn Employees into Brand Ambassadors, ABA Bank Marketing, April

Jensen G. (2013). Personalführung und Personalentwicklung. 1.Auflage, Norderstedt, Books on Demand Verlag.

Griffin J. (1995). Customer Loyality: How to Earn It How to Keep It, Lexington Books, New York.

Lee, M., Youn, S. (2009). Electronic Word Of Mouth, International Journal Of Advertising, 28 (3): 479-499.

Lorenz M, Rohrschneider U. (2009). Erfolgreiche Personalauswahl. Wiesbaden Gabler Verlag.

Mayerhofer H. (2001). Der Stellenwert Ehrenamtlicher als Personal in Non-Profit Organisationen, Zpf 1:263-283.

McDowell, P. (2017). WOM Or eWOM, Is There A Difference?: An Extension of the Social Communication Theory to Consumer Purchase Related Attitudes. Louisiana State University. USA. LSU Doctoral Dissertations.

Mosley R. & Schmidt L. (2017). Employer Branding for Dummies, Universum.

Olcay, G. (2010). Çalışan Sadakati, the Brandage, Mayıs

Pekmezci T, Demireli C, Batman G. (2008). İç Müşteri Memnuniyeti: Konya Un Fabrikalarında Bir Uygulama. Pamukkale, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 22: 143-156.

Taşkın E., (2000). Müşteri İlişkileri Eğitimi, Papatya Yayınları, İstanbul

Taylor, D. G., Strutton, D., Thompson, K. (2012). Self-Enhancement as a Motivation for Sharing Online Advertising. Journal of interactive marketing. Jack Welch College of Business. Sacred Heart University. USA. WCOB Faculty Publications. Spring 2012. 13- 28.

YouGov. (2013). The 2013 Share a Coke campaign. YouGov. http://cdn.yougov.com/c umulus_uploads/document/u7gltkr717/Share-a-coke-report.pdf. Date: 20.4.2019.

http://www.demetekin.com.tr/is-yerindeki-calisanlari-nasil-guclu-marka-elcilerine-donustururuz/ Erişim Tarihi: 20.10.2022.

https://selinyetimoglu.com/2012/11/11/calisanlari-kurumsal-marka-elcisi-yapmak-turkcell-ornegi/ Erişim Tarihi: 22.10.2022

BÖLÜM 12
ÖRGÜTSEL İLETİŞİMİN DİJİTALLEŞME İLE İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Simge Selvitopu Akyel[1]

Giriş

İletişim gündelik hayatta her tür işin yürütülmesini sağlayan araçtır. Bu nedenle iletişim hayatın anlamını ve pek çok konudaki başarının temelini oluşturur. İletişim teknolojiden sanata sanattan edebiyata hayatın her alanında karşımıza çıkar. Özellikle günlük rutinde işlerin ilerleyebilmesi için iletişime ihtiyaç duyulur. Günlük işlerimizin yanı sıra iş hayatında da çalışma arkadaşlarıyla kurulan iletişim sayesinde işler yürür. İletişim insanların deneyimlerini, bilgilerini ve bunların yanı sıra hayat görüşlerini geliştirir. İletişim kurarak bireyler öğrenir ve toplumun bir parçası hâline gelir. Günümüzde insanlar mutlu olmak, toplumla bağlarının oluşması ve aynı zamanda bir topluluğun üyesi olabilmek için iletişim kurar. Bu doğrultuda özellikle bazı takım ya da grupların içinde bulunmak kendini bu hususta kabul etmek için iletişimlerinin daha güçlenmesi gerekir. Özellikle iş yaşamında örgüt yapısına ayak uydurabilmek ve örgüt tarafından kabul görmek için örgütsel iletişimi iyi bilmek gerekir.

Örgütsel iletişim; bir işletmede bilgi paylaşımı, ürün ve hizmetin pazarlanması için gerçekleşen her türlü iletişim türüdür. Örgütsel iletişim sayesinde işletmeler hedeflerine daha kolay ulaşır. Örgütsel iletişim sektörden sektöre bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Tüm bunların yanı sıra günümüzde gelişen teknolojinin getirdiği dijitalleşme de gerek iletişimi gerekse örgütsel iletişimi değiştirmiştir. Çünkü dijitalleşme bir şeylerin sıfır ve birler olarak ifade

[1] İstanbul Esenyurt Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Radyo ve Televizyon Programcılığı Programı, simgeselvitopu@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1977-8985

yenilikler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda işletmelerin farklı farklı boyutlarda yenilikler gerçekleştirmeleri ve dijitalleşmenin gereğini yerine getirmeleri kaçınılmazdır. Literatürde dijitalleşme ve örgütsel iletişim kavramları incelendiğinde Türkiye'de konuya yönelik birebir bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Dijitalleşmenin hayatın vazgeçilmez bir parçası olması ve hayata sunduğu yenilikler nedeniyle örgütsel iletişim ve dijitalleşme etkileşimine de akademik çalışmalarda yer vermek son derece önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda dijital iletişim ve örgütsel iletişim kavramları kapsamında örgütsel iletişimde yenilik konuları incelenmiş literatür araştırmaları yapılmıştır. Özellikle Timur& Yılmaz tarafından örgütsel yeniliğe yönelik yapılan anket sonuçları çalışma için önemli bulgular oluşturmuştur.

Örnekteki işletmenin örgütsel yenilik ile ilgili ifadelere yönelik ortalama değerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin ortalamalar karşılaştırıldığında ise sırasıyla ürün yeniliğinin en yüksek olduğu stratejik yeniliğin ise en kısa olduğu görülmektedir. Dolayısıyla işletmenin örgütsel yenilik ile ilgili en fazla önem verdikleri boyutların ürün yeniliği ve pazar yeniliği olduğu belirlenmiştir. Ürün yeniliği, işletmenin üretimini yaptığı mallarda veya sunduğu hizmetlerde meydana gelen iyileştirmeler olarak ifade edilir. Ancak çalışmanın başından sonuna özellikle vurgulanan örgütsel yenilik ve örgütsel iletişim kapsamında mutlaka insan faktörü de önem kazanmalıdır. İşletmeler insan bazlı olarak yönetici ve astların da iletişimini dikkate alarak bazı çalışmalar gerçekleştirmelidir.

Kaynakça

Barbour, J.B., Jacocks, C.W., & Wesner, K.J. (2013). The Message Design Logics Of Organizational Change. Communication Monographs, 80(3), 354-378. Https://Doi.Org/10.1080/03637751.2013.788251

Cole, G. A. (1993), Management Theory And Practice, 40th. Ed., Dp Publications Ltd, London.

Cross, R., & Cummings, J. N. (2004). Tie And Network Correlates Of İndividual Performance İn Knowledgeintensive Work. Academy Of Management Journal, 47(6), 928-937.

Çetinkaya, F. F., & Akkoca, Y. (2021). Stratejik Liderlik İle Örgütsel Çeviklik Arasindaki İlişkide Örgütsel İletişimin Araci Rolü. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 66-84.

Elving, W. J. L. (2012). Corporate Communication Positioned Within Communication Studies-Corporate Communications, An International Journal: The Journal And İts History, Scope And Future Developments. Review Of Communication, 12(1), 66-77.

Gökdemir, M. M. Dijital İletişimin Çalışma Hayatı Ve İşçi Sendikaları Üzerindeki Etkileri: Almanya Örneği. *Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, *11*(30), 217-242.

Jensen, M. T. (2003). "Organizational Communication A Review": Research And Development Report, No.1/2003, Anderforkskning, Norvay

Karasoy, H. A. (2021). Yönetim Fonksiyonları Ekseninde Örgütsel İletişimin Önemi. Kamu Yönetimi Ve Politikaları Dergisi, 2(1), 81-92.

Kelly, D. (2000). Using Vision To Improve Organisational Communication. Leadership & Organization Development Journal, 21(2), 92- 101.

Kholil, S., Nasution, H., & Amini, N. R. (2021). Organizational Communication Model On The Implementation Of The Sakinah 'Aisyiyah Family'sumatera Utara. *Budapest International Research And Critics Institute (Birci-Journal): Humanities And Social Sciences*, *4*(1), 1558-1568.

Mazzei, A. (2014). A Multidisciplinary Approach For A New Understanding Of Corporate Communication. Corporate Communications: An International Journal, 19(2), 216-230

Sabuncuoğlu, Z., & Gümüş, M. (2016). Örgütsel İletişim, Alfa Aktüel Yayınları.

Saidykhan, L. W., Keleş Tayşir, N. (2017). Quality Of Work Life Among Employees Of The University Of The Gambia, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Tartışma Metinleri, No.87/2017-05.

Stephen, P., & Robbins, T. A. (2011). Organizational Behavior. Delhi: Pearson Education.

Timuroğlu, K., & Yılmaz, B. (2021). Örgütsel İletişimin Örgütsel Yenilik Üzerindeki Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, *35*(1), 319-337.

BÖLÜM 13
DİJİTAL KİŞİSEL MARKALAMADA TÜRK ETKİLEYİCİLER

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sinan Tam[1]- Dr. Öğr. Üyesi İpek Krom[2]

Giriş

Markalama, belirli bir ürüne, kişiye ya da kuruma öz değerlerinin yanı sıra belirli bir kişilik, kimlik ve soyut ile somut ve destekleyici değerler kazandırılması yoluyla marka denkliği kazandırılması ve tutundurulmasıdır. Öte yandan Shepherd'a göre (2005) kişisel markalama bir bireyin güçlü yanlarını ve kendisine özgü eşsiz yanlarını tanımlamak ve tutundurmaktır. Kişisel gelişim yöntemleri kişisel değişim anlamına gelirken kişisel markalama fikri bir kişinin kendisini başarılı bir şekilde sunup ortaya koymasını ifade eden bir kavramdır. Geçen zaman içerisinde kişisel markalama pek çok farklı uzman ve yazar tarafından tartışılan bir konu olmuştur. Ancak kesin olan gerçek bu kavramın aslında itibarın temsilinden ibaret olduğudur. Kişisel markalama öncelikle bir bireyin kendi kimliğini, özellikle de profesyonel kimliğini nasıl ortaya koyduğu ile ilgilidir. Web 2.0 döneminin başlaması ile birlikte bilgi akışının kontrol edilmesi daha zor bir hâle gelmiş ve kişisel markalama ile ilgili tüm çevrim dışı uygulamalar çevrim içi ortama aktarılmaya başlanmıştır (Marin ve Lila, 2021). Özellikle son on yılda gelişen teknolojik gelişmelerle birlikte sosyal medyanın kendisi ve içeriklerinde ciddi değişimler meydana gelmiştir (Babacan, 2022: 119).

Dijital kişisel marka kavramı ideal imajınıza yönelik hedef kitlenin izlenimleri; ülke imajınız; marka kişiliğiniz; hedef kitleyle duygusal etkileşiminiz; emojileriniz dâhil olmak üzere kullandığınız imgeler ve hedef kitleyle Linke-

[1] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, mehmetsinantam@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9897-0803
[2] İstanbul Esenyurt Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, ipekkrom@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9420-0913

Yapılan çalışmada küresel ölçekte bilinen iki Türk kökenli içerik üreticisine ait Instagram ve TikTok hesapları incelenmiştir. Gelecek araştırmalarda bu hesaplara yenileri eklenebileceği gibi bu hesapların yurt dışında dijital anlamda markalaşma yoluna giden hesaplarla karşılaştırılması da önerilmektedir.

Kaynakça

Akdoğan, K. (2019). Sosyal Medya Fenomenlerinin Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat.

Babacan, K. (2022). Algı Yönetimi Perspektifinden Dijital Diplomasi, Konya: Palet

Babür Tosun, Nurhan, (2010). İletişim Temelli Marka Yönetimi, Beta: İstanbul.

Ene, S. (2021). Viral Reklamlar ve Marka Bilinirliğini Artırmadaki Rolü, İçinde Viral Reklam: Pazarlama Perspektifinden Bir Yaklaşım, (Ed. Krom, I.), Nobel: Ankara.

Baykasoğlu, A., Dereli, T., Sönmez, A. İ. ve Yağcı, E. (2004). İmaj Yönetimi. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 1(1) Aralık, 3-18.

Glatt, Z. (2019). [Kitap İncelemesi: Social Media Entertainment: The New Intersection of Hollywood and Silicon Valley: S. Cunningham and D. Craig tarafından] *New Media & Society,* 1-3.

Gorbatov, S., Khapova, S. N. ve Lysova, E. I. (2018). Personal Branding: Interdisciplinary Systematic Review and Research Agenda. *Frontiers in Psychology*, *9*, 2238.

Haddad, I., Hamza, K. ve Xara-Brasil, D. (2015). Archetypes and Brand Image: An International Comparison, *Australian Journal of Basic and Applied Sciences,* 9(34), 22-31.

Jacobson, J. (2020). You are a Brand: Social Media Managers' Personal Branding and "The Future Audience". *Journal of Product & Brand Management*. 29(6). 715–727.

Jurj, A. (2019). Insta-story for Personal Branding and Product Promotion. *MASTERCOM-Politehnica Graduate Student Journal of Communication*, *4*(1). 43-50.

Karaduman, İ. (2016). Kişisel Marka Yönetimi, Ankara: Nobel.

Kaytaz Yiğit, M. (2021). Kişisel Markalama Üzerine Bir Derleme Çalışması, *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18 (39), 896-928.

Kozinets, R. V. (2010). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*, London: Sage Publications

Marin, G. D. ve Lila, N. (2021). Branding in Social Media. Using LinkedIn in Personal Brand Communication: A Study on Communications/Marketing and Recruitment/ Human Resources Specialists Perception, *Social Sciences and Humanities Open*, 4 (1), 1-8.

Montaya, P. ve Vandehey, T. (2009). The Brand Called You: Create a Personal Brand That Wins Attention and Grows Your Bussiness, McGrawHill: NewYork.

Özbölük, T. ve Dursun, Y. (2015). Pazarlama Araştırmalarında Paradigmal Dönüşüm ve Etnografinin Dijital Evrimi: Netnografi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (46), 227-247.

Pawar, A. (2016). The Power of Personal Branding, *International Journal of Engineering and Management Research*, 6(2), 840-847.

Saraçaydın, M. (2020). Kişisel İmaj Yönetimi Bağlamında Sosyal Medyanın Kullanımı, *Anasay*, 4(11), 149-170..

Shepherd, I.D. H. (2005) From Cattle and Coke to Charlie: Meeting the Challenge of Self Marketing and Personal Branding, *Journal of Marketing Management*, 21(5-6), 589-606.

Şahin, D. (2019). Nüfuz Pazarlaması (Influencer Marketing): Youtuberlar Üzerine Bir Araştırma. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 47-57.

Tam, M. S. (2020a). Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 481-502.

Tam, M. S. (2020b). Sosyal Medya Etkileyicilerinin Kanaat Önderliği Rolü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, *8*(2), 1325-1351.

Toledano, M. (2017). Emergent Methods: Using Netnography in Public Relations Research. *Public Relations Review*, *43*(3), 597-604.

Toledano, M. (2020). Netnography in Public Relations (Ed. R. V. Kozinets ve R. Gambetti) In *Netnography Unlimited* (pp. 116-130). New York: Routledge.

https://socialblade.com/instagram/user/nusr_et/monthly (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

https://socialblade.com/instagram/user/cznburak (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

https://socialblade.com/tiktok/user/cznburak/monthly (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

https://socialblade.com/tiktok/user/nusr_et/monthly (Erişim Tarihi: 26.11.2022)

Vasconcelos, L. ve Rua, O. L. (2021). Personal Branding on Social Media: The Role of Influencers. *E-Revista de Estudos Interculturais*, 9(3). 1-12.

Young, C. G. (1981). The Archetypes and The Collective Unconscious, Collected Works (2.ed.), U.S.A.: Princeton, NJ: Bollingen.

Young, C. G. ([1953] 2001). Four archetypes: mother, rebirth, spirit, trickster, London and NewYork: Routledge.

Zacharopoulos, E., & Rigou, M. (2021, December). Measuring personal branding in social media: a tool for visualizing influence. In *2021 International Conference on Electrical, Computer and Energy Technologies (ICECET)* (pp. 1-6). IEEE.

BÖLÜM 14
İNSAN KAYNAKLARINDA DİJİTALLEŞMENİN SAĞLIK SEKTÖRÜNDEKİ YERİ

Öğr. Gör. Yusuf Karaşin[1]

Giriş

"İcat edilebilecek her şey icat edildi." cümlesini Birleşik Devletler Patent Dairesi Başkanı Charles Duell kurduğunda henüz 20. yy.a girilmemiş, takvim yaprakları 1899 yılını gösteriyordu. Bu sözün üzerinden geçen yüzyılı aşkın sürede aslında insanlık tarihinin başlangıcından bu söz söylenene kadar icat edilenlerin, bu söz söylendikten sonraki süreçten günümüze kadar olan süreçte icat edilenlerden daha az olduğunu söylemek çok da abartılı bir yorum olmayacaktır. Özellikle son 20-25 yıl içerisinde hemen her alanda internet tabanlı dijital uygulamaların varlığından ve bu uygulamaların kullanımının zamanla arttığından söz etmek mümkündür. İnsanoğlunun avcılık, toplayıcılık ile başladığı dönem günümüzde bilgi çağı hâlini almış durumdadır. Bu bilgi çağının yapay zekâ, akıllı cihazlar, nesnelerin interneti gibi günümüzde trend olan, hız ve zaman kazandıran faaliyetlerle ile bezeneceği varsayımından hareketle kullanımının artması kuvvetle muhtemeldir.

Temel gayesi, insan kaynaklarının dijital süreçteki yansımasını ortaya koymak olan bu kitabın, bu bölümünde sağlık sektörünün dijital insan kaynaklarından etkilenmesi ve bu etkilenme sonucuna yaşanan değişim ve dönüşümün okuyucuya aktarılması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda, insan kaynaklarının geleneksel dönemdeki yerine değinildikten sonra dijitalleşme ile birlikte insan kaynaklarının büründüğü rol anlatılacaktır. Bu rolün sektörlere, bilhassa da sağlık sektörüne yansımasına değindikten sonra sonuç ve değerlendirme kısmı ile bu bölüm sonlandırılacaktır.

[1] İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, yusufkarasin@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4594-9290

süreçtir. Sağlık hizmetlerinin genel olarak komplike yapıda olması ve hemen her sağlık profesyonelinin farklı alanlarda hizmet sunuyor olması da insan kaynaklarının sağlık sektöründeki yönetimini zorlaştırmaktadır. Bu durumda devreye, dünyayı tabiri caizse küçük bir köy hâline getiren ve küyerelleşme durumu ile insanlığı karşı karşıya getiren dijitalleşme girmektedir. Sağlık sektöründe insan kaynaklarında dijital dönüşüm, robotların devreye girmesi ve yapay zekâya sahip teknoloji tabanlı uygulamalar ile insan kaynağının özellikle ilk aday belirleme sürecinde etkin olarak kullanılmaktadır. Ayrıca sağlık sektöründe personeller tarafından manuel olarak tutulan insan kaynaklarına ait tüm veriler, dijitalleşmenin etkisiyle bilgisayar ortamında tutulmaktadır. Bu durumda gerek depo masraflarının azaltılması, gerekse istenen bilgiye hızlı ve eksiksiz ulaşım imkânı sağlamaktadır.

Ezcümle, dijitalleşmenin kullanımı hemen her alanda günden güne artmaktadır. Yapay zekâ, nesnelerin interneti, akıllı yüz tanıma teknolojileri vb. teknolojik yeniliklerin sağlık sektöründe, dolaylı olarak insan kaynaklarında daha çok kullanılacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Adam, J. P., Khazaka, M., Charikhi, F., Clervil, M., Huot, D. D., Jebailey, J., ... & Langevin, M. C. (2021). Management of human resources of a pharmacy department during the COVID-19 pandemic: Take-aways from the first wave. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, *17*(1), 1990-1996.

Adikaram, A. S., Naotunna, N. P. G. S. I., & Priyankara, H. P. R. (2021). Battling COVID-19 with human resource management bundling. *Employee Relations: The International Journal*.

Am, E. N., Affandi, A., Udobong, A., & Sarwani, S. (2020). Implementation of human resource management in the adaptation period for new habits. *International Journal of Educational Administration, Management, and Leadership*, 19-26.

Aslan, Y. (2022). Tematik Dijital Sağlık Endeksinin Değerlendirilmesi. *International Journal of Applied Economic and Finance Studies*, 7(1),60-67.

Bacaksız, F. E., Yılmaz, M., Ezizi, K., & Alan, H. Sağlık hizmetlerinde robotları yönetmek. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*. 3(7),458-465

Băjenaru, L., Smeureanu, I., & Balog, A. (2016). An ontology-based e-learning framework for healthcare human resource management. *Studies in Informatics and Control*, *25*(1), 100.

Bennett, E. E., & McWhorter, R. R. (2021). Virtual HRD's role in crisis and the post Covid-19 professional lifeworld: Accelerating skills for digital transformation. *Advances in Developing Human Resources*, *23*(1), 5-25.

Bieńkowska, A., Koszela, A., Sałamacha, A., & Tworek, K. (2022). COVID-19 oriented HRM strategies influence on job and organizational performance through job-related attitudes. *Plos one*, *17*(4), e0266364.

Carnevale, J. B., & Hatak, I. (2020). Employee adjustment and well-being in the era of COVID-19: Implications for human resource management. *Journal of business research*, *116*, 183-187.

Çağatay, A. ve Irkılata, E. (2021). Dünyada Gelişen İnsan Kaynakları Uygulamaları; Covid-19 Temelli Yaklaşım. *Journal of Business in The Digital Age*, *4*(2), 146-164.

Demirkaya, H. (2006). Tarım toplumundan bilgi toplumuna insan kaynakları yönetiminde değişim. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (27).

Huselid, M. A., Jackson, S. E., & Schuler, R. S. (1997). Technical and strategic human resources management effectiveness as determinants of firm performance. *Academy of Management journal*, *40*(1), 171-188.

Jani, A., Muduli, A., & Kishore, K. (2021). Human resource transformation in India: examining the role digital human resource technology and human resource role. *International Journal of Organizational Analysis*.

Kanat, B., & Ünnü Ayyıldız, A. N. (2022). Covıd-19 küresel salgını ve dijital dönüşümün insan kaynakları uygulamaları üzerine yansımalarını açığa çıkarmaya yönelik Bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *27*(2), 185-213.

Marinas, M., Dinu, M., Socol, A. G., & Socol, C. (2021). The Technologıcal Transıtıon of European Manufacturıng Companıes to Industry 4.0. Is The Human Resource Ready For Advanced. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, *55*(2),23-41.

Mikhaylov, F., Julia, K., & Eldar, S. (2014). Current tendencies of the development of service of human resources management. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *150*, 330-335.

Nachit, M., & Okar, C. (2020, November). Digital transformation of human resources management: A roadmap. In *2020 IEEE International Conference on Technology Management, Operations and Decisions (ICTMOD)* (pp. 1-6). IEEE.

Parsehyan, B. G. (2020). İnsan kaynakları yönetiminde dijital dönüşüm: İk 4.0. *Turkish Studies*, *15*(2), 211-224.

Strohmeier, S. (2020). Digital human resource management: A conceptual clarification. *German Journal of Human Resource Management*, *34*(3), 345-365.

Şahin, D., & Yılmaz, S. (2021). Endüstri 4.0 Uygulamalarının Sağlık Kurumlarında İnsan Kaynakları Yönetimine Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, *7*(1), 142-155.

Tuna, A. A., & Çelen, O. (2020). İşletmelerin insan kaynakları yönetimi uygulamaları üzerinde COVID-19 pandemisinin etkileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, *16*(30), 2710-2759.

Volkan, Ö., Sefa, Y. M., & Sadık, T. H. (2022). Factors affecting digital literacy of human resources. *Управленец*, *13*(1), 68-83.

Zhong, Y., Li, Y., Ding, J., & Liao, Y. (2021). Risk management: Exploring emerging Human Resource issues during the COVID-19 pandemic. *Journal of Risk and Financial Management*, *14*(5), 228.

YEŞİL OKUL TASARIMLARI

Nitelikli Öğrenme, Sağlık, Tasarruf

Prof. Dr. Semiha Kalyoncuoğlu Şahin

nobel

YEŞİL OKUL TASARIMLARI
Nitelikli Öğrenme, Sağlık, Tasarruf

Prof. Dr. Semiha Kalyoncuoğlu Şahin

Yayın No.: 4677
Eğitim No.: 967
ISBN: 978-625-427-935-5
E-ISBN: 978-625-427-936-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Yıldız Çil -yildiz@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Kalyoncuoğlu Şahin, Semiha.
YEŞİL OKUL TASARIMLARI Nitelikli Öğrenme, Sağlık, Tasarruf / Semiha Kalyoncuoğlu Şahin
1. Basım, XII + 126 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-427-935-5
E-ISBN: 978-625-427-936-2
1. Yeşil Okul 2. Nitelikli Öğrenme 3. Sağlık 4. Tasarruf

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Ön Söz ..... **vii**

Giriş **1**

1. Bölüm
Okul Binaları ve Kapsamı **7**

Okul Binalarının Kullanım Alanları ve Donanımı 8
Öğrenme, Etkinlik, Hizmet ve Kullanım Alanları 9
Esnek Sınıf Tasarımı 9
Donanım 11
Kütüphaneler ve Sanal Öğrenme 11
Okul Bahçesi 12
Oyun Alanları 13
Mobilyalar (Sıra-Masa…) 13
Ergonomi 13
Araç Gereç ve Ekipmanları Depolama 14
Dinlenme Alanları, Kafe ve Yemekhane 15
Tuvalet ve Lavabolar 15
Bina Yaşı 15
Okul ve Sınıf Büyüklüğü ile Yoğunluğu 16
Okul Binalarının Temel Mimari Unsurları 16
Okul Binaları, Coğrafya ve İklim 16
Genişlik ve Ferahlık 17
Akustik 17
Aydınlatma ve Işık 18
Isı 18
Hava Kalitesi 18
Estetik ile Tarihsel ve Kültürel Mirasın Yansıtılması 19
Renk 19
Renk Termali 20
Kaliteli Okul Binalarının Doğallık ve Fiziksel Çekicilik Özellikleri 21

2. Bölüm
Kaliteli Okul Binaları ve Okul Yaşamı 23

Gürültü, Akustik Düzen ve Sağlık Sorunları 23
Hava Kalitesi ve Sağlık Sorunları 24
Işık Kalitesi ve Sağlığa Etkileri 25
Okulların Termal Özellikleri ve Sağlığa Etkileri 25
Fiziksel Harekete Uygun Mekânlar, Okul Ortamı ve Sağlık 26
Renk Termalinin Öğrenmeye Etkisi 26
Okul Bina Kalitesi ve Okul İklimi 28
Okul Bina Kalitesi ve Okul Yaşam Doyumu 29
Okul Bina Kalitesi, Diğer Değişkenler ve Öğrenci Başarısı 31

3. Bölüm
Yeşil Okullar ve Nitelikleri 35

Yeşil Yapı ve Okul Binalarının Özellikleri 38
Isıtma-Soğutma Sistemleri (Termal Ortam) 39
İç ve Dış Hava Kalitesi 40
Doğal Gün Işığı ile Aydınlatma 41
Akustik Konfor 42
Yeşil Okulda Öğrenme ve Dinlenme Alanları 42
Okul Bahçeleri, Ekolojisi ve Su Tasarrufu 43
Yeşil Ergonomi 46
Mevcut Binaların Yeşile Dönüştürülmesi 46

4. Bölüm
Yeşil Yapılı Okul Binalarının İşlevleri-Yararları 49

Öğrenci-Öğretmen ve Çalışan Sağlığını Koruma Faktörü 49
Yeşil Binaların Öğrenci ve Çalışanların Yaşam Kalitesi ile Performansına Etkisi 50
Yenilenebilir Temiz Enerji Kullanma ve Ekonomik Kazanç 50
Yeşil Okul Anlayışı ve Davranış Biçimini Geliştirip Koruma: Sürdürülebilirlik 52

5. Bölüm
Yeşil Okul Araştırmaları ve Uygulamaları 55

Görsellerle Kaliteli Yaşam ve Öğrenme için Yeşil Okul Mimarileri (ABD Örneği) 57
Okulların Genel Görünümü ve Okul Bahçeleri 58
Koridor, Dinlenme Alanı ve Jeotermal Sistem 58
Sınıfların Durumu 59

Mühendislik Sınıfları ve Laboratuvarlar 60
Resim-İş Dersi İçin İşlikler 60
Özel Eğitim Alanları 61
Kütüphane ve Yönetici Ofisleri 61
Müzik Derslikleri ve Gösteri Alanları 62
Beden Eğitimi ve Spor Alanları 62
Yemekhane ve İçme Suyu Noktaları 64

6. Bölüm
Türkiye'de Okul Yerleşkeleri ve Binaları 67

Okulların Genel Görünümü 67
Okul Bahçeleri 68
Koridorlar ve Dinlenme Alanları 69
Sınıflar 70
Laboratuvarlar 71
Kütüphaneler 71
Beden Eğitimi ve Spor Alanları 72
Resim ve Müzik Derslikleri 73
Çok Amaçlı Salonlar 74
Engelliye Duyarlılık ve Özel Eğitim Alanları 74
Okul Müdürü Odaları 76
Öğretmenler Odası 77
Kantin ve Yemekhaneler 77
Tuvaletler ve Lavabolar 78
Akustik-Ses Kalitesi 78
Işık Kalitesi 79
Osmanlı'nın Son, Cumhuriyet'in İlk Dönemlerini Yansıtan Okul Binaları 79
Türkiye'de Yeni Nesil Resmî (Devlet) Okul Binaları 83
Yatay Okul Mimarisi Örnekleri 85

7. Bölüm
Türkiye'de Okul Binalarına Yönelik Yaklaşımlar ve Bilimsel Araştırmalar 89

Türkiye'de Okul Binalarına Yönelik Yaklaşımlar 89
Türkiye'de Okul Binaları ile İlgili Araştırmalar 94

Son Söz 99

Kaynakça 109

Kaynakça

AAFA-The Asthma and Allergy Foundation of America (2020). *Allergy facts and figures*. https://www.aafa.org/allergy-facts

Abakaya, H. ve Bulunuz, M. (2018). Okul içi ve okul dışı gürültü düzeylerinin karşılaştırılması, *Academy Journal of Educational Sciences*, 2(1), 53-65.

Akar, C., ve Gündüz, İ. (2016). İlköğretim okullarının TSE standartlarına göre değerlendirilmesi (Uşak ili örneği). *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 85-100.

Akar, R. ve Sadık, F. (2003). İlköğretim okul binalarının fiziksel açıdan değerlendirilmesi, *Eğitim ve Bilim,* 28(130), 16-23.

Akbaba, A. ve Turhan, M. (2016). İlköğretim okul binalarının fiziksel sorunlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi (Van il örneği), *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 12(6), 341-355.

Akbaba, M. (2012). Önsöz. halk sağlığı günleri, *2. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu* (17-18,05), Adana: Çukurova Üniversitesi.

Akyol, U., Ataş, A., Özcebe, E., Çağlar, A. ve Kayıkçı, M. (2008). Okul sağlığında izleme-okul sağlığına izlenim, Ed: Özcebe, H., vd., s.26-34 ,*T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı Hıfzısıhha Mektebi Bölüm 1*, Anakara: Yücel Ofset Matbacılık.

Alexander, R. (2000). Culture and pedagogy: International comparisons in primary education, US: Blackwell. https://www.jstor.org/stable/3593355?seq=11#metadata_info_tab_ contents

Al-Şensoy, S. (2019). Mekân ve öğrenme ilişkisi üzerine üreten bir mimar: Herman Hertzberger Mimarlık. http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=419&=4621

Andrews, M., Duncombe, W. & Yinger, J. (2002). Revisiting economies of size in american education: Are we any closer to a consensus?, *Economics of Education Review*, 21(3), 245-263.

Apple, M. (1979). Ideology and curriculum. london: routledge and kegan paul. http://www.daneshnamehicsa.ir/userfiles/files/1/10%20Ideology%20and%20Curriculum.pdf

Arslan, C., Güllü, A. ve Yücel, S. (2010). İlköğretim ve ortaöğretimde öğrenim gören öğrencilerin spor ve oyun alışkanlıklarının incelenmesi, *Spor Bilimleri*, 5(1), 28-46.

Arslanoğlu, Ö. (2017). Türkiye için yeni nesil eğitim binaları ve sessiz okul ilkesi için fiziki hazırlıklar, *Harran Education Journal,* 2(2), 1-17.

Atıcı, K. B., Yasayacak, G., Yildiz, Y. & Ulucan, A. (2021). Green university and academic performance: an empirical study on UI Greenmetric and World University Rankings. *Journal of Cleaner Production*, *291*.

Ayash, A. A., Kane, R. K., Smith, D. & Green-Armytage, P. (2016). The influence of color on student emotion, heart rate, and performance in learning environments, *Research and Application,* 41(2), 196-205.

Aydemir, P. ve Erdoğan, E. (2013). İş görenlerin ücret tatmini, iş tatmini ve performans algısı. *Kamu-İş*, 13(2), 127-153.

Aydın Türk, L. (2022). Öğrenme mekanları olarak ilkokul bahçeleri (Ed. L. Aydın Türk), E Kitap. https://www.kirmizikedi.com/ogrenme-mekanlari-olarak-ilkokul-bahceleri

Baker, L. & Bernstein, H. (2012). The Impact of school buildings on student health and performance: A call for research, *McGraw-Hill Research Foundation*, http:/www.mcgraw-hillrese arch foundation.org

Bako-Biro, Z., Clements-Croome, D., Kochhar, N., Awbi, H. & Williams M. (2012). Ventilation rates in schools and pupils' performance. Building and Environment, (48)215-223.

Balliel-Ünal, B. (2019). Okulum bir(inci) projesinin uygulamaya yansımalarının Muğla ili örneğinde irdelenmesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(6), 765-772.

Barrett, P. S. & Zhang, Y. (2009). Optimal learning spaces: design implications for primary schools. SCRI Research Report 2., http://usir.salford.ac.uk/18471/1/SCRIşReportş2ş schoolş-design.pdf

Barrett, P. S., & Zhang, Y. (2012). Teachers' views on the designs of their primary schools, *Intelligent Buildings International*, 4, 89-110.

Barrett, P. S., Zhang, Y. & Barrett, L. C. (2011). A child's eye view of primary school built environments, *Intelligent Buildings International*, 3, 107-123.

Barrett, P. S., Zhang, Y., Moffat, J., & Kobbacy, K. (2013). A holistic, multi-level analysis identifying the impact of classroom design on pupils' learning, *Building and Environment*, 59, 678-689.

Barrett, P., Davies, F, Zhang, Y. & Barrett, L. (2015). The impact of classroom design on pupils' learning: Final results of a holistic, multi-level analysis, *Building and Environment*, 89, 118-133.

Bartels, E. M. (2013). Transparency: The unspoken design element: how levels of visibility affect adult learning and sharing, Theses from the Architecture Program. University of Nebraska-Lincoln.

Barutçugil, İ. (2004). Stratejik insan kaynakları yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayınları.

Başar, M. A. (2000). İlköğretim okullarının işgören ve fiziki olanakları, PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, 134-140.

Başar, M. A. (2003). ilköğretim kurumlarının olanakları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Başaran, İ. E. (1991). Örgütsel davranış, Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Başpınar, S. N. (2021). Fenomen öğretmenin müzik sınıfı, *Hürriyet Gazetesi.* https://ww w.hurriyet.com.tr/egitim/fenomen-ogretmenin-muzik-sinifi-41785959

Bear, G., Yang, C., Mantz, L., Pasipanodya, E., Hearn, S. & Boyer, D. (2014). Scales of school climate, bullying victimization, student engagement, and positive, punitive, and social emotional learning techniques. The Report of Delaware Positive Behavior Support, http://www.g reenspacebuildings.com/wpcontent/uploads/2011/05/Kats-Green-Buildings-Cost.pdf

Bell, A. C. and Dyment, J. E. (2008). Grounds for health: the intersection of green school grounds and health promoting schools, *Environmental Education Research*, 14(1), 77-90.

Benfield, J. A., Rainbolt, G. N., Bell, P. A. & Donovan, G. H. (2015). Classrooms with nature views: evidence of differing student perceptions and behaviors. *Environment and Behavior*, 47, 140-157.

Berg, F., Blair, J. & Benson, P. (1996). Classroom acoustics: the problem, impact and solution, *Lang Speech Hear Servise Schools*, 27, 16-20.

Bishop, M. (2009). A case study on facility design: the impact of new high school facilities in Virginia on student achievement and staff attitudes and behaviors. Unpublished Doctoral Dissertation, The George Washington University, United States: Washington, DC.

Blackmore, J. (2004). Education as a determinant of health and well-being. Eds: H. Keleher and B. Murpy. Understanding health: A determinants approach, 218-228, South Melbourne: Oxford University Press.

Blackmore, J., Bateman, D., Louglin, J., O'maar, J. & Aranda, G. (2011). Research into the connection between built learning spaces and student outcomes. Centre for Research in Education Future and Innovation, Deakin University. No: 22.

Boman, E. & Enmarker, I. (2004). Factors affecting pupils' noise annoyance and testing models, *Environment and Behaviour*, 30(2), 207-228.

Bosch, S. J. (2003). Identifying relevant variables for understanding how school facilities affect educational outcomes. Unpublished Doctoral Dissertation. USA: Georgia Institute of Technology.

Bradley, L. K. (1995). Tierra Buena, the creation of urhan wildlife habitat in an elementary school in the Inner city. *Children's Environments*, 12(2), 102-110.

Bradlow, A. R., Krauss, N. & Hayes, E. (2003). Speaking clearly for children with learning disabilities: Sentence perceptions in noise, *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 46(1), 80-97.

Branham, D. (2004). The wise man builds his house upon the rock: The effects of inadequate school building infrastructure on student attendance. *Social Science Quarterly*, 85 (5), 1112-1128.

Brookmeyer, K. A., Fanti, K. A., & Henrich, C. C. (2006). Schools, parents, and youth violence: A multilevel, ecological analysis, *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35(4), 504-514.

Buckley, J., Schneider, M. & Shang, Y. (2004). The effects of school facility quality on teacher retention in urban school districts. National Clearinghouse for educational facilities. Washington DC. http://www.edfacilities.org/pubs/teacherretention.pdf

Buckley, J., Schneider, M. & Shang, Y. (2005). Fix it and they might stay: school facility quality and teacher retention in washington DC, *Teachers College Record*, 107(5), 1107-1123.

Bugay, A., Aşkar, A., Tuna, M. E., Çelik-Örücü, M. ve Çok, F. (2015). Psychometric properties of the turkish version of the school climate questionnaire, *Elementary Education Online* 14(1), 334-345.

Bulunuz, M., Bulunuz, N. ve Kelmendi Tuncal, J. (2017). Akustik iyileştirme yapılmış bir okulda gürültü düzeyinin değerlendirilmesi*, Eğitimde Kuram ve Uygulama*,13(4), 637- 658.

Çabuk, G. (2006). İlköğretim binalarının renk açısından değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.

Çağlayan, E. (2014). Okul binaları ve örgüt iklimi, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Çalık, T., Kurt, T. ve Çalık, C. (2011). Güvenli okulun oluşturulmasında okul iklim, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 73-84.

Çalık, T., Özbay, Y., Özer, A., Kurt, T. ve Kandemir, M. (2009). İlköğretim okulu öğrencilerinin zorbalık statülerinin okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 15(60), 555-576.

Cansever, T. (2014). Kubbeyi yere koymama*.* İstanbul: Timaş yayınları.

Cash, C. S. (1993). A study of the relationship between school building condition and student achievement and behavior, Unpublished Doctoral Dissertation, Blacksburg, VA: State University.

Cemalcılar, Z. (2009). Schools as socialisation contexts: Understanding the impact of school climate factors on students' sense of school belonging, *Applied Psychology: An International Review,* 59, 243-272.

Chan, T. C. (1979). The impact of school building age on the achievement of eighth-grade pupils from the public schools in the State of Georgia, Unpublished Dissertation, Athens, GA: University of Georgia.

Cheng, C., Hui, W. & Lam, S. (2000). Perceptual style and behavioral pattern of individuals with functional gastrointestinal disorders*. Health Psychology*, 19,146-54.

Choi, S. M., Guerin, D. A., Kim, H. Y., Brigham, J. K. & Bauer, T. (2013). Indoor environmental quality of classrooms and student outcomes: A path analysis approach, *Journal of Learning Spaces,* 2 (2), 14.

Church, A. P. (2010). Secondary school principals' perceptions of the school librarian's instructional role, *School Library Research*, 13, 1-33.

Cilve, N. (2006). İlköğretim ve lise eğitim binalarının kullanıcı gereksinimlerinin ve fiziksel mekân özelliklerinin bina değerlendirme yöntemi ile belirlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çınar, Ç., Çizmeci, F. ve Akdemir, Z. (2007). Yıllık temel eğitim okullarında müfredatın gerektirdiği mekan standartlarının İstanbul okulları üzerinden analizi, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2(4), 188-203.

Çivitçi, A. (2012). Üniversite öğrencilerinde genel yaşam doyumu ve psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 321-33

Cohen, L. M. (2007). Bridging two streams of office design research: A comparison of design/behavior and management journal arrticles from 1980-2001. *Journal of Architectural and Planning Research*, 24 (4), 289-307.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). Research methods in education, London and New York: Routledge.

Cohen, S., & Trostle, S. L. (1990). Young children's preferences for school-related physical-environmental setting characteristics. *Environment and Behavior*, *22*(6), 753-766.

Cole, E. L. (2011). Critical review of elementary school design, Unpublished Master, USA: University of Massachusetts.

Cole, L. B. (2019). Green building literacy: a framework for advancing green building education, *International Journal of STEM Education*, 6(18), 2-13.

Conor, W. (2018). The perks of a play-in-the-mud educational philosophy. https://www.theatlantic.com/education/archive/2018/04/early-childhood-outdooreducation/558959/

Csobod, E., Annesi-Maesano, I., Carrer, P., Kephalopoulos, S., Madureira, J., Rudnai, P. & Fernandes, E. O. (2014). Schools indoor pollution ve health observatory network in Europe, European Commission Finally Report, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Dalak, H. (2012). Yönetici gözü ile okulda şiddetin boyutlari, Halk Sağlığı Günleri *2. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu* (17-18 Mayıs), Adana.

Davis, J. (2002). Effective schools, organizational culture, and local policy initiatives, NY: Teachers College Press.

Demir, A. (2012). Yeşil okul: Çevre, sağlık ve eğitime etkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

DES & CABE (2005). Picturing school design. A visual guide to secondary school buildings and their surroundings using the design quality indicators for schools, Report, CABE, London.

DES (2007). Building Schools for the Future: First Annual Report, https://dera.ioe.ac.uk/6821/1/BSF%20Final%20Report%20December.pdf

Desforges, C. & Abouchaar, A. (2003). *The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievement and adjustment : A literature review,* Research report, Department for Education and Skills- 433, Great Britain: Queen's Printer.

Devrim Gazetesi (2015). Okula engelli rampası yapıldı, https://www.devrimgazetesi.com.tr/okula-engelli-rampasi-yapildi

Diener, E. & Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem, *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653-663.

Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index, *American psychologist*, *55*(1), 34-43.

Doll, B. (2010). Positive school climate, *Principal Leadership*, 11, 12-16.

Dönmezer, B. (2008). Okul ve sınıf ergonomisi ya da insanı öncelemek, *Eğitime Bakış*, 10-21.

Doppelt, Y. (2006). Teachers' and pupils' perceptions of science–technology learning environments, *Learning Environment Research*, 9 (2), 163-178.

Duke, D. L. (1998). Challenges of designing the next generation of America's schools, *Phi Delta Kappa.* 79 (9), 688-697.

Durak-Batıgün, A., Hisli-Şahin, N. ve Karslı-Demirel, E. (2011). Bedensel hastalıkları olan bireylerde stres, kendilik algısı, kişilerarası tarz ve öfke ilişkisi, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(4), 245-254.

Durán-Narucki, V. (2008). School building condition, school attendance and academic achievement in New- York City public schools: A mediation model, *Journal of Environmental Psychology*, 28, 278-286.

Dyment, J. E. & Bell, A. (2007). Grounds for movement: Green school grounds as sites for promoting physical activity, *Health Education Research*, 23(6), 952-956.

Earthman, G. I. & Lemasters, L. (1996). Review of the research on the relationship between school buildings, student achievement, and student behavior. Paper presented at the annual conference of *the Council of Educational Facility Planners International*, October, Tarpon, FL.

Earthman, G. I. (1998). The impact of school building condition and student achievement, and behavior. Paper presented at *the European Investment Bank/Organization for Economic Coordination and Development International Conference,* 16-17 Nov., Luxembourg.

Earthman, G. I. (2004). Prioritization of 31 criteria for school building adequacy, American Civil Liberties Union Foundation of Maryland, Report, Baltimore, MD.

Earthman, G. I., (2002). School facility conditions and student academic achievement. Los Angeles, CA: UCLA's Institute for Democracy, Education, & Access (IDEA)

Ekoyapı (2010). Sidwell Friends Okulu. https://www.ekoyapidergisi.org/114-sidwell-friends-okulu. html

Elliot, A.J. & Aarts, H. (2011). Perception of the color red enhances the force and velocity of motor output, *Emotion*, 11 (2), 445-449.

EPAR & ANTHC ((The US Environmental Protection Agency Region 10 & the Alaska Native Tribal Health Consortium (2002). Environmental assessment checklist for healthy schools. http://www.epa.gov/region10/pdf/childrenshealth/schools _assessment_checklist_ 110 812.pdf

EPAR (The US Environmental Protection Agency Region 10) & ANTHC (the Alaska Native Tribal Health Consortium (2002). Environmental assessment checklist for healthy schools. http://www.epa.gov/region10/pdf/childrenshealth/schools _assessment_checklist_110812.pdf

Erdoğan, İ. (1996). İşletme yönetiminde örgütsel davranış, İstanbul: Avcıoğlu Basım Yayım.

Erdoğan, Z. (2001). İlk ve orta okulların ergonomik açıdan incelenmesi ve iyileştirme önerileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ertemin, B. (2014). İlköğretim okulları resim-iş öğretim programı'nın değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Erten-Bilgic, D. ve Surur, A. S. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan eğitim sistemlerinin mekân biçimlenişine etkisi ve Reggio Emilia Eğitim Sisteminin mekân tasarımı üzerine denemeler, *MEGARO*, 11 (1), 162-176.

Eurydice (2005). Key Data on Education in Europe 2005, ECSC-EC-EAEC, Brussels-Luxembourg, https://www.indire.it/lucabas/lkmw_file/eurydice/Key_Data_2005_EN.pdf

Evans, G. W. & Maxwell, L. (1997). Chronic noise exposure and reading deficits: The mediating effects of language acquisition, *Environment and Behavior*, 29(5), 638-656.

Evans, G. W., Saegert, S. & Harris, R. (2001). Residential density and psychological health among children in low-income families, *Environment and Behaviour*, 33(2), 165-180.

Farmer, L. (2012). Innovative instructional strategies with the use of technology for adult learners, Ed: L. Johnston, H. Probst, E. Gallagher, *Virtual Learning Environments: Concepts, Methodologies, Tools and Applications* (3, 124-142), USA: Information Research Management Assocation, IGI Global.

Figueiro, M. G. & Rea, M. S. (2010). Lack of short-wavelength light during the school day delays dim light melatonin onset (DLMO) in middle school students, *NeuroEndocrinology Letters*, 31 (1), 92-96.

Fine, M., Burns, A., Payne, Y. & Torre, M. E. (2004). Civic lessons: the color and class of betrayal. *Teachers College Record*, 106 (11), 2193-2223.

Finlinson, S. (2015). The people side of performance contracting, Climate Neutral Campus Report, http://www.climateneutralcampus.com

Fisher, A. V., Godwin , K. E. & Seltman, H. (2014). Visual environment attention alloction and learning in young children: wen too much of a good thing may be bad. Kombeiz Psycho Science, 25(7), 362-370.

Fisher, K. (2000). Building better outcomes: the ımpact of school ınfrastructure on student outcomes and behaviour, *Schools, Issues Digest*, 3-8, http://files.eric.ed.gov/ fulltext/ED455672.pdf

Frumkin, H., Frank, L. & Jackson, R. (2004). Urban sprawl and public health: Design, planning, and building for healthy communities. Washington, DC:Island Press.

Ghaith, G. (2003). The relationship between forms of instruction, achievement and perceptions of classroom climate, *Educational Researcher*, 45(1), 83-93.

Gifford, R. (1997). Personal space, *Environmental Psychology*, 181-259.

Gilman, R. & Huebner, E. S. (2006). Characteristics of adolescents who report very high life satisfaction, *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 293-301.

Gislason, N. (2010). Architectural design and the learning environment: a framework for school design research, *Learning Environments Research*, 13 (2), 127-145.

Gök, H. (1999). İlköğretimde Okul binalarının kullanım durumu - zaman ve ergonomik açıdan (Elazığ ili örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Göksoy, S. (2017). Eğitimde eşitlik kapasamnda okulların altyapı yeterliliği, Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi, 1(1), 9-15.

Goldman, D., Ayalon, O., Baum, D. & Weiss, B. (2018). Influence of 'green school certification'on students' environmental literacy and adoption of sustainable practice by schools. Journal of cleaner production, 183, 1300-1313.

Goldstein, S. E., Young, A. & Boyd, C. (2008). Relational aggression at school: associations with school safety and social climate, *Journal of Youth and Adolescence,* 37(6), 641-654

Gömleksiz, M. ve Temel, A. (1993). Yapıları açısından devlet okullarının görünümü. *21. Yüzyıla Doğru Eğitim Yapıları Sempozyumu.* 13-14 Mayıs. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.

Grangaard, E. M. (1993). Effects of color and light on selected elementary students, Unpublishes Doktoral dissertation, Las Vegas: University of Nevada.

Grangaard, E. M. (2001). Effects of color and light on selected elementary students. Unpublised Doctor Dissertation, University of Nevada.

Gül, G. & Kale, M. N. (2020). Devlet okulları ve özel okullardaki müzik eğitimi uygulamalarına ilişkin bir değerlendirme . Eurasian Journal of Music and Dance, (17), 214-228 .

Gün, B. (2001). İlköğretim okul binalarının bugünkü yapılaşma durumu üzerine bir araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gündoğar, D., Sallan-Gül, S., Uskun, E., Demirci, S. ve Keçeci, D. (2007). Üniversite öğrencilerinde yaþam doyumunu yordayan etkenlerin incelenmesi, *Klinik Psikiyatri*, 10, 14-27).

Gürkaynak, İ. (1996). Çocuklar, çevreler, ev içleri. Komut. E. M. (Ed). *Diğerlerinin Konut Sorunları*, 423-430. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Güzelkokar, O ve Gelişen, G. (2019). Mevcut yapıların sürdürülebilir yeşil binalara dönüştürülmesi, *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 2(2), 76-90.

Hameen, E.C., Ken-Opurum, B. & Son, Y.J. (2020). Protocol for post occupancy evaluation in schools to ımprove ındoor, environmental quality and energy efciency, S*ustainablility*, 12(3712), 1-23.

Hamid, P. N., & Newport, A. G. (1989). Effect of colour on physical strength and mood in children. Perceptual and Motor Skills, 69(1), 179-185.

Hartley, K., Ryan, P., Brokamp, C. & Gillespie, G. L. (2020). Effect of greenness on asthma in children: A systematic review, *Public Health Nursing*, 37(3), 453-460.

Hathaway, W. E. (1988). Educational facilities: designing to enhance learning and human perfomance, Education Canada, 8(4), 28-35.

Hathaway, W. E. (1995). Effects of school lighting on physical development and school performance. The Journal of Educational Research, 88(4), 228-242.

Hathaway, W., Klatte, M, Hellbrück, J., Seidel, J. & Leistner, P. (2010). Effects of classroom acoustics on performance and well-being in elementary school children: a field study, Environment Behavior, 42(5), 659-692.

Haver, (2020). Green FSC: creating a sustainable campus (Unpublished Doctoral Dissertation), Florida Southern College.

Haynes, N. M., Emmons, C. & Ben-Avie, M. (1997). School climate as a factor in student adjustment and achievement, *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 8, 321-29.

Heschong Mahone Group (1999). Daylighting in schools: An Investigation into the relationship between daylighting and human performance, CA: Fair Oaks, 193.

Heschong Mahone Group (2003). Windows and classrooms: a study of student performance and the indoor environment. California Energy Commission (P500-03-082-A-7).

Heschong, L., Wright, R. L. & Okura, S. (2002). Daylighting impacts on human performance in school. *Journal of the Illuminating Engineering Society*, *31*(2), 101-114.

Hinchs, K. (2019). 4 Thoughts from the elementary school library tour, knowlodge quest. https://knowledgequest.aasl.org/4-thoughts-from-the-elementary-school-library-tour/

Hines, E. W. (1996). Building condition and student achievement and behavior, Unpublished DoctoralDissertation, VA: Virginia Polytechnic Institute and State University.

Hong, L. Y., Hsieh, M. C., Wang, E. M. Y., Yang, C. C. & Su, L. C. (2020). Effect of correlated colour temperature and illuminance levels on user's visual perception under LED lighting in Taiwan, *Ergonomics*, 63, 175-190.

Hotaman, D. (2018). Okulların fiziksel donanım yeterliliğinin müzik, beden ve doğa zekâ alanları açısından incelenmesi . Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14 (3), 863-879.

Huang, Z., Liu, Q., Luo, M. R., Pointer, M. R., Wu, B. & Liu, A. (2020). The whiteness of lighting and colour preference, Part 2: A meta-analysis of psychophysical data, *Lighting Research & Technology*, *52*(1), 23-35.

Hwang, R. L., Lin, T. P., Chen, C. P. & Kuo, N. J. (2009). Investigating the adaptive model of thermal comfort for naturally ventilated school buildings in Taiwan, *International journal of Biometeorology*, 53(2), 189-200.

Ilgar, R. (2020). Geri Dönüşüm Olgusu ve 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin geri dönüşüme yönelik duyarlılıkları, Çanakkale ili örneği, *Turkish Academic Research Review*, *5*(4), 493-510.

İlhan Uryan, H. (2021). Okulların fiziki ve donatım yeterliklerine yönelik okul yöneticilerinin görüşleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

İslamoğlu, G. ve Usta, G. (2016. Herman hertzberger okullarında esneklik anlayışı, *Mimarlık.* http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=404&RecID=3958

Kapıkıran-Acun, N. & Kapıkıran, Ş. (2011). School climate inventory: Exploratory and confirmatory factor analysis and reliability-validity, *Eurasian Journal of Educational Research,* 42, 117-134.

Karabey, H. (2004). Eğitim yapıları: Geleceğin okullarını planlamak ve tasarlamak: Çağdaş yaklaşımlar ve ilkeler, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Karadağ, A. A., Mutlu, S. ve Sayın, Ş. (2012). Okul bahçelerinin oyun alanı olarak değeri: Düzce Kenti Örneği, *Ormancılık Dergis*i 8(2) 45-56.

Karadayı, T., Yüksek, İ. ve Tunçbiz, İ. (2017). İlkokul binalarının ekolojik açıdan iyileştirilmesi: İstanbul Tuzla Tapduk Emre Ilkokulu örneği, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 22-33.

Karakütük, K., Tunç, B., Bülbül, T., Özdem, G., Taşdan, M., Çelikkaleli, Ö. ve Bayram, A. (2012). Türkiye'de genel ortaöğretim okullarının büyüklüğüne göre fiziksel koşulların yeterliği, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 45 (2), 183-204.

Karasolak, K. (2009). Mimari özellikleri farklı ilköğretim okullarındaki öğrenci ve öğretmenlerin okullarının bina ve bahçeleri hakkındaki görüşlerinin incelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Adana: Çukurova Üniversitesi.

Karatekin, K. ve Çetinkaya, G. (2013). Okul bahçelerinin çevre eğitimi açısından değerlendirilmesi (Manisa İli Örneği), *Journal of International Social Research* 6(27), 308-315.

Kats, G.H. (2003). Green building costs and financial benefits, Massachusetts technolog collaborative ergonomics: a contribution towards a sustainability agenda for HFE, *XI Nordıc Ergonomıcs Society Annual Conference Book*-46 (771-776).

Kazanasmaz, Z. T. (2009). Bıınaların doğal aydınlatma performanslarının değerlendrilmesi, http://www.emo.org.tr/ekler/69de2344203534f_ek. Pdf

Kelley, L., Arbogast, K.L., Kane, C.P., Kirwan-Bradley L. & Hertel, R. (2009). Vegetation and outdoor recess time at elementary schools: what are the connections? Journal of *Environmental Psychology*, 29(4), 450-456.

Kentyaşam.com (2019). İzmir Kız Lisesi'nde 96. lokma günü, https://kentyasam.com/ 2019/ 04/ 25/ izmir-kiz-lisesinde-96-lokma-gunu/

Killeen, J.P., Evans, G.W. & Danko, S. (2003). The role of permanent student artwork in students' sense of ownership in an elementary school, *Environment and Behaviour*, 35(2), 250-263.

Kilpatrick, A. (2003). Facility condition as an influence on school climate: A study of two separate school settings, Unpublished Doctoral Dissertation. USA: The University of Alabama

Kızılaslan, S. ve Özbilen, A. (2018). Lise genclerinin kişilik gelişimlerine okul acık mekânlarını etkisini belirlenmsine yönelik ölçeğin uygulanması: Trabzon örneği, *Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 15-23.

Kızmaz, K. C. ve Cimşit-Koş, F. (2015). Esneklik kavramında kullanıcı katılımının önemi ve güncel yaklaşımlar, *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi,* 8(2),111-142.

Klatte, M., Hellbrück, J., Seidel, J. & Leistner P. (2010). Effects of classroom acoustics on performance and well-being in elementary school children: a field study, *Environmental Studies*, 42, 659-692.

Knecht, H. A., Whitelaw, G. M., Feth, L. L. & Nelson, P. B. (1999). Structual variables and their relationship to background noise levels and reverberation times in unoccupied classrooms. *The Journal of the Acoustical Society of America*, *106*(4), 2284-2284.

Knight, G. & Noyes, J. (1999). Children's behavior and the design of school furniture, *Ergonomics,* 42(5), 747-760.

Kocabaş, İ. & Bademcioğlu, M. (2016). Eğitim binalarında sürdürülebilirlik, *International Online Journal of Educational Sciences*, 8 (3), 180-192.

Kocaeli Gazetesi (2020). Öğrencileri için okula engelli rampası yaptılar. https://www .kocaeligazetesi.com.Tr/haber/5148434/ogrencileri-icin-okula-engelli-rampasi-yaptilar

Kombeiz , O. & Steidle, A. (2018). Facilitation of creative performance by using blue and red accent lighting in work and learning areas, Ergonomics, 61(3):456-463.

Kopec, D. (2006). Schools and learning environments: Environmental psychology for design, USA: Fairchild Publications.

Kuller, R. & Lindsten, C. (1992). Health and behavior of children in classrooms with and without windows, *Journal of Environmental Psychology*, 12, 305-317.

Kültür Servisi (2015). Okul kütüphaneleri konusunda MEB ile TÜİK ayrı telden, https://www.Kulturservisi.Com/P/Okul-Kutuphaneleri-Konusunda-Meb-İle-Tuik-Ayr Teld en/

Kulve, M., Schlangen, L., Schellen, L., Souman, J.L. & Lichtenbelt, W. M. (2018). Correlated colour temperature of morning light influences alertness and body temperature, *Physiology & Behavior*, 185, 1-13.

Kumar, R., O'Malley, P. & Johnston, L. (2008). Association between physical environment of secondary schools and student problem behavior a national study, 2000- 2003, *Environment Behavior,* 40(4), 455-486.

Lackney, J. A. (1999). Assessing school facilities for learning/assessing the impact of the physical environment on the educational process. Mississippi State: Educational Design Institute.

Lange-Morales, K., Thatcher & García-Acosta, G. (2014). Synergies between ergoecology and green schools and student problem behavior, *Environment and Behavior*, 40(4), 455-486.

Leachman, M., Albare, N., Masterson, K. & Wallace, W. (2016). Most states have cut school funding, and some continue cutting. The Center on Budget and Policy Priorities (CBPP). https://www.cbpp.org/research/state-budget-and-tax/most-states-have-cut-school-funding-and-some-continue-cutting

Leung, M, & Fung, I. (2005). Enhancement of classroom facilities of primary schools and its impact on learning behaviors of students. Facilities; 23(13/14), 585-594.

Lewis, M. (2001). Facility conditions and student test performance in the Milwaukee public schools. Council for Educational Facilities Planners International. http://www. ncef.org /rl/i mpac tsl earning.cfm

Liao, W. (2010). A Study on the relationship between the quality of school facilities and educational outcomes, Unpublished Doctoral Dissertation, Taiwan: National Chengchi University.

Liu, C. & Jiang, D. (2022). System dynamics based modeling of group green cooperation experiment teaching, *Strategic Planning for Energy and Environment*, 41(1),147-168.

Liyanage, S. I. H. & Netswera, F. G. (2022). Greening universities with mode 3 and quintuple helix model of ınnovation–Production of knowledge and ınnovation in knowledge-based economy, Botswana, *Journal of the Knowledge Economy*, 13, 1126-1156.

Lovallo, W. R. (2005). Stress and health: Biological and psychological interactions (2. Ed.), London: Sage Pub.

Lowe, J. M. (1990). The interface between educational facilities and learning climate in three elementary schools, Unpublished Doctoral dissertation, Texas: College Station, Texas A&M University.

Maçka İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü (2022). 10 Bin okul kapsamında ilçemiz konaklar ilk/ortaokulu'na gelen bütçe ile müzik sınıfına malzemeler alındı, https://macka.meb.gov.tr/www/10-bin-okul-kapsaminda-ilcemiz-konaklar-ilkortaokuluna-gelen-butce-ile-muzik-sinifina-malzemeler-alindi/icerik/841

Makina Mühendisleri Odası (2021). Makina Mühendisleri Odası uyardı: Devlet okullarındaki 750 bin derslikte havalandırma sistemi yok, https://www.egeligazete.com/genel/makina-muhendisleri-odasi-uyardi-devlet-okullarindaki-750-bin-derslikte-havalandirma-sistemi-yok.html

Malone, K. & Tranter, P. (2003). school grounds as sites for learning: making the most of environmental opportunities, *Environmental Education and Research*, 9, 283-303.

Manav, B., Kutlu, R .G. & Kücükdoğu, M. Ş. (2010). The effects of colour and light on space perception, Ed: P. Zennaro, Colour and light in architecture, *International Conference*, Venice, 11-12, Proceedings, 173-178.

Martensson, F., Boldemann, C., Soderstrom, M., Blennowe, M., Englund, J. & Grahn, P. (2009). Outdoor environmental assessment of attention promoting settings for preschool children. *Health & Place*, 15, 149-157.

Marx, A., Fuhrer, U. & Hartig, T. (1999). Effects of classroom seating arrangements on children's question asking, *Learning Environments Research,* 2, 249-263.

Maxwell, L. (1999). School renovation and student performance: one district's experience. Council for Educational Facility Planners International, Scottsdale, AZ.

Maxwell, L. E. & Schechtman, S.L. (2012). The Role of objective and perceived school building quality in student academic outcomes and self-perception, *Children, Youth and Environments*, 22(1), 23-51.

Maxwell, L. E. (2000). A safe and welcoming school: What students, teachers, and parents think, *Journal of Architectural and Planning Research*, 17 (4), 271-282.

Maxwell, L.E. (2003). Home and school density effects on elementary school children. The role of spatial density, *Environment and Behaviour*, 35(4), 566-578.

Maxwell, L.E. (2016). School building condition, social climate, student attendance and academic achievement: A mediation model, *Journal of Environmental Psychology*, 46, 206-216.

Maynard, T.,Waters, J. & Clement, J. (2013). Child-initiated learning, the outdoor environment and the 'underachieving' child, *Early Years,* 33, 212-225.

Mcgowen, R. S. (2007). The impact of school facilities on student achievement, attendance, behavior, completion rate and teacher turnover rate in selected Texas high school, Unpublished Doctoral Dissertation, USA: Texas A&M University.

McGraw-Hill Construction (2013). Schools & universities report health & productivity benefits from green school efforts, new McGraw-Hill Construction SmartMarket Report. http://construction.com/about-us/press/schools-universities-report-health-and-productivity-benefits-from

McGraw-Hill Construction, (2012). New and retrofit green schools: the influence of a green school on its occupants, key findings from a new McGraw-Hill Construction SmartMarket Research Study. http://centerforgreenschools.org/Libraries/Resources_Documents/GreenSchools_MHCstudy_keyfindings_14nov12.sflb.as

McLester, S. (2011). Designing safe facilities, *District Administration*, 47 (8), 71-78.

MEB İnşaat ve Emlak Dairesi Başkanlığı (2015). Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları Kılavuzu. https://yenice17.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_07/22090753_03110451_2015_egitim_yapilari__asgari_tasarim_standartlari___kilavuzu.Pdf

Medyabar (2012). Okul tuvalet ve kavabolarına ayar (Kaynak Sabah). https://medyabar .com/haber/ 2741162/okul-tuvalet-ve-lavabolarina-ayar

Memurlar.net (2012). Okul müdürü odaları 32 m2'yi geçemeyecek, https://www. memurlar. net/haber /2215 02/okul-muduru-odalari-32-m2-yi-gecemeyecek.html

Menino, T. M. (2000). Designing schoolyards & building community. The Boston Schoolyard Initiative. http://www.schoolyards.org/pdf/Designing%20Schoolyards%20and%20 Making %20Communit

Meyer-Adams, N., & Conner, B. T. (2008). School violence: Bullying behaviors and the psychosocial school environment in middle schools. *Children & Schools*, 30(4), 211-221.

Miller, H. (2009). Adaptable spaces and their impact on learning, Research Summary, Herman Miller Inc, http://www.hermanmiller.com/research/research-summaries/adaptable-spaces-and-their-impact-on-learning

Miller, N.G., Pogue, D., Gough, Q.D & Davis, S.M. (2009). Green buildings and productivity, *Journal of Sustainable Real Estate*, 1(1), 65-89.

Milli Eğitim Bakanlığı (2011). 18. Milli Eğitim Şurası Kararları, öğretmeni yetiştirilmesi, istihdamı ve mesleki gelişimi. http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2010/ttkb/18 Suraşkararl ariş tama<pdf.

Millî Eğitim Bakanlığı (2012). 12 Yıl Zorunlu Eğitim: Sorular-Cevaplar, Ankara. https://www .meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil_Soru_Cevaplar.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı (2012).Okul bahçeleri düzenleme ilkeleri, ihtiyaç programlar açıklamaları ve örnek projeler, www.meb.gov.tr/haberler/2012/okullarhayatolsun/protokolEki.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı (2022). 2021-2022 örgün eğitim istatistikleri açıklandı. https://www.meb.gov.tr/2021-2022-orgun-egitim-istatistikleri-aciklandi/haber/27552/tr

Minju, K. (2020). Newberg high school renovation and expansion: architecture and ınteriors, printeres. https://www.pinterest.co.uk/pin/829295718866086291

Mladenovic, S., Kuvac, H. & Stula, M. (2012). Virtual learning environment, Ed: L. Johnston, H. Probst, E. Gallagher, *Virtual Learning Environments: Concepts*, *Methodologies, Tools and Applications* (3, 1-16). USA: Information Research Management Assocation, IGI Global.

Mohai, P. (2013). Developing policy on environmental quality, schools, and health, *the University of Michigan School of Natural and Resources and Environment* (10-11 May), Ann Arbor, Michigan: Conference Book.

Mok, M. & Flynn, M. (1998). Effect of catholic school culture on students' achievement in the higher school certificate examination: a multilevel path analysis, *Educational Psychology,* 18(4), 409-432.

Montessori Dünyası (2021). Psikodinamik Yaklaşım, https://www.Montessoridunyasi.com/psik odi namik-yaklasim

Moore, R. & Wong, H. (1997). Natural learning: The life history of an environmental schoolyard creating environments for rediscovering nature's way of teaching, California-Berkley: Mig Communications.

Müezzinoğlu, M. K, Hidayetoğlu, M. L. & Yıldırım, Y. (2020). The effects of the wall colors used in educational spaces on the perceptual evaluations of students, *MEGARON,* 15(1), 1-12.

Nair, P. & Chin-Santos, N. (2003). A Proven Methodology for Assessing School Buildings, Peter Li Education Group. http://www.fieldingnair.com/publications/proven/proven_methodolo gy.ht

NCES-National Center for Education Statistics (2018). Compiles and disseminates data on state education reform mactivities, State Education Reforms-SER, https://nces.ed.gov/programs/statereform/index.asp

Nelson, P. B. & Soli, S. (2000). Acoustical barriers to learning: children at risk in every classroom, *Language, Speech and Hearing in Schools*, 31(4), 356-361.

Newell, G. (2009). Developing a socially response blue property investment index for UK property companies, *Journal of Property Investment & Finance*, 27(5), 511-521.

Nichols, S. L. (2008). An exploration of students' belongingness beliefs in one middle school, *The Journal of Experimental Education*, 76 (2), 145-169.

Noddings, N. (2003). Happiness and education, NY: Cambridge University Press.

Nolé, M. L., Higuera-Trujillo, J. L. & Llinares, C. (2021). Effects of classroom design on the memory university students: from a gender perspective, *International Journal Environ Research Public Health*, 18, 91-17.

O'Neil, D. J. & Oates, A. D. (2001). The impact of school facilities on student achievement, behavior, attendance and teacher turnover rate in central Texas middle schools*, CEFPI Educational Facility Planner*, 36 (3), 14-22.

Öksüz, E. ve Malhan, S. (2005). Sağlığa bağlı yaşam kalitesi: Kalitemetri, Başkent Üniversitesi Araştırma Raporu, Ankara. http://www.ergunoksuz.com/pubs/sbyk_kalitemetri.pdf

Oliver, C. (2004). A atdistance: The online faculty work environment, Unpublished Doctoral Dissertation, New York: The City University of New York.

Orhan, R. (2017). Türkiye'deki ortaokul öğrencilerinin okullardaki açık ve kapalı spor alanlarına ilişkin dağılımlarının incelenmesi, *International Journal of Cultural and Social Studies,* 3 (özel sayı 2, 153–165.

Orrison, L. (2017). Impressive modern school & universities designs, *Architecture Ideas*, https://architecturesideas.com/2017/05/13/impressive-modern-school-universities-designs/

Overbaugh, B. L. (1990). School facilities: the relationship of the physical environment to teacher professionalism, Unpublished Doctoral Dissertation, Texas A&M University.

Oyman, N. (2010). İlköğretim okullarının fiziksel yapılarına ilişkin öğrenci tutumları ve öğretmen memnuniyetlerinin değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.

Özcebe, H. (2012). Okul sağlığı hizmetlerinde mevcut durum ve model beklentisi, *Halk Sağlığı Günleri 2. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu (*17-18 Mayıs), Adana: Çukurova Üniversitesi.

Özdemir, A. & Çorakçı, M. (2011). Ankara okul bahçelerinin katılımcı yöntemle yenilenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, *41*(189), 7-20.

Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H., Karip, E. ve Erkan S. (2010). İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algılarını yordayan değişkenlerin incelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 213-224.

Özgür Kocaeli (2020). Karaoğlanoğlu İlkokulu yeni binada faaliyette, https://www.ozgurkocaeli.com.tr/haber/5592191/albay-ibrahim-karaoglanoglu-ilkokulu-yeni-binada-faaliyette

Özkan, G. ve Gürbüzü İ. B. (2019). Bina ortamlarının çalışan refahı ve performansı üzerine etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 616-632.

Powdyel, T. S. (2014). My green school; An outline, supporting the educating for gross national happ iness initiative. Thimphu-Bhutan: Ministry of National Education. http://www.bbs.bt/news/?p=40703#:~:text=Thakur%20Singh%20Powdyel%20says%20the,philosophy%20of%20 Gross%20National%20Happiness

Project Learning Tree (2008). Keeping students engaged through green teams. https:/www.Plt.Org/Story/Green-Teams-Keep-Students-Engaged

Pulat, A. (2019). İlkokul velilerinin özel okul tercihlerine etki eden faktörlerin incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ramma L. (2007). Rethinking our classrooms: assessment of background noise levels and reverberation in schools. *Educcation as Change*, 11(2), 115-130.

Read, M. A., Sugawara, A.I. & Brandt, J. A., (1999). Impact of space in the physical environment on preschool children's cooperative behavior, *Environment and Behavior*, 31 (3), 413-428.

Resmi Gazete (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği, https://www.Resmigazete.Gov.Tr/Eskiler/2018/07/20180707-8.Htm

Ruedig, J. & Baldwin-Metzger, A. (2013). Managing organizational sustainability: the business case for sustainability professionals in the workplace, The U.S. Green Building Council, Inc. file:///C:/Users/user/Downloads/ManagingSustainability_11_8_13%20(1).pdf

Ruzsala, J. A. (2008). The condition of the high school facilities in the commonwealth of Virginia metropolitan school divisions and the relationship to teacher satisfaction, Unpublished Doctoral Dissertation, Washington D.C.: The George Washington University.

Sabah Gazetesi (20121). Görme engelli Fatih için okul bahçesine engelli yolu yapıldı. https://www.sabah.com.tr/kocaeli/2021/12/03/gorme-engelli-fatih-icin-okul-bahcesine-engelli-yolu yapildi

Şahin, E. ve Dostoğlu, N. (2015). Okul binaları tasarımında sürdürülebilirlik, Uludağ Üniversitesi, *Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 20(1), 75-91.

Şahin, S, ve Şahin, M. (2017). Yeşil okullara doğru: okul binaları ve donanımı (Wisconsin Madison), Fotoğraf Sergisi (16-30 Mart), İzmir: BEF Eylül Galeri.

Şahin, S. (2016). School Building: the effect on school health, life satisfaction, school climate and academic achievement (Green Schools), TUBITAK project Report, Ankara.

Şahin, S. (2018a). Okul binaları ve okul yaşam doyumu arasındaki ilişki, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 15(4), 2113- 2126.

Şahin, S. (2018b). Görsellerle kaliteli yaşam ve öğrenme için yeşil okul mimarileri (ABD öÖrneği), Ed: Erkan Kıral, *Eğitim Araştırmaları* (355-372), Ankara: Eyudder:

Şahin, S. (2019). Old-new type school buildings and academic achievement: teacher's perspective–case of İzmir, Turkey, *European Journal of Education Studies*, 6(9), 93-109.

Şahin, S. (2020a). Okul bina kalitesinin okul kaynaklı sağlık sorunlarına etkisi: Türkiye ve ABD karşılaştırması, *Sosyal Araştırmlar ve Davranış Bilimleri Dergis, 6(*12), 150-165.

Şahin, S. (2020b). Okul binalarının okul iklimine etkisi, *Sosyal Araştırmlar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 6(*12), 29-46.

Şahin, S. (2020c). Öğretmen algılarına göre okulların bina koşullarının yeterliliği (İzmir örneği), *Sosyal Araştırmlar ve Davranış Bilimleri Dergisi, 6(*12), 83-94.

Şahin, S. (2020d). Yeşil okullar ve nitelikleri (Ed. İ. Hakan Karataş ve Fatma Yetim), *Okul Tasarımı ve Estetiği: İnsan, Erişim ve Beceri Odaklı Mekanlar (41-60)*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Şahin, S. (2020e). İşlevleri bakımından yeşil okullar, Ed: İ. Hakan Karataş ve Fatma Yetim, *Okul Tasarımı ve Estetiği: İnsan, Erişim ve Beceri Odaklı Mekanlar* (61-73). İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Şahin, S. (2021a). Okul Binaların okul sağlığı, iklimi, yaşam doyumu ve akademik başarı bağlamı: Türkiye ve ABD öneği, Araştırma Projesi Raporu (BAP), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Şahin, S. ve Şahin, M. (2021b). Türk Eğitim Sistemi, Ed: Semiha Şahin ve Mustafa Şahin, *Karşılaştırmalı Eğitim: Güncel Veriler ve Eğitim Perspektifleri* (2-29), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Şahin, S., İra, N. & Çek, F. (2010). İlköğretim müfettişlerine göre ilköğretim okullarının sorunları, *2. Uluslararası Katılımlı Eğitim Denetimi Kongresi* (23-25 Haziran), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Saleep, N. & Dafoulas, G. (2012). Effect of virtual world environments in student satisfaction: An examinition of role of the architecture in 3D education. Ed: L. Johnston, H. Probst, E. Gallagher, *Virtual Learning Environments: Concepts, Methodologies, Tools and Applications* (3), 1091-1110, USA: Information Research Management Assocation, IGI Global.

Sanoff, H., Pasalar, C. & Hashas, M. (2001). School building assessment methods. National Clearinghouse for Educational Facilities Report. http://www4. ncsu.edu/unity/users/s/sanoff

Savavibool, N. (2016). The effects of colour in work environment: A systematic review, *Environment-Behaviour Proceedings Journal*, *1*(4), 262-270.

Schneider M. (2003). Linking school facility conditions to teacher satisfaction and success. *Clearinghouse on Educational Management*, ED, 380-552.

Schneider, M. (2002). Do school facilities affect academic outcomes? National clearinghouse for education facilities. Journal of Educational Administration. http://www.edfacilities.org/pu b s/outcomes.pdf

Schneider, M. (2003). Linking school facility conditions to teacher satisfaction and success, National Clearinghouse for Educational Facilities. www.edfacilities.org/pubs /teachersurvey.pdf

Schneiderman, N., Ironson, G. & Siegel, S. D. (2005). Stress and health: Psychological, behavioral and biological determinants, *Annu Review Clinic Psychology*, 1, 607-628.

Şeker, A. (2016).Yenilenebilir enerji, türkiyede yenilenebilir enerji potansiyeli ve yeşil pazarlama ve yenilenebilir enerjinin pazarlanmas, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 811-828.

Sev, A. & Canbay, N. (2009). Dünya genelinde uygulanan yeşil bina değerlendirme ve sertifika sistemleri, *Yapı Dergisi, Yapıda Ekoloji Eki*, *329*, 42-47.

Shahidi, R., Golmohammadi, R., Babamir, M., Faradmal, J. & Aliabadi, M. (2021). Effect of warm/cool white lights on visual perception and mood in warm/cool color environments, *EXCLI Journal,* 20, 1379-1393*.*

Shendell, D., Prill, R., Fisk, W. & Apte, M. (2004). Associations between classroom CO2 concentrations and student attendance in Washington and Idaho*, IndoorAir*, 14(5), 333-341.

Shield, B. M. & Dockrell, J. E. (2008). The effects of environmental and classroom noise on the academic attainments of primary school children. *The Journal of the Acoustical Society of America*, *123*(1), 133-144.

Shield, B., Dockrell, J., Shield, B., Dockrell, J. & Morrow, P. A. (2011). Site-based ergonomic assessment of acoustics in school settings and the proposal of a fuzzy-logic metric, *Proceedings of The Human Factors And Ergonomics Society Annual Meeting*, 55(1), 1596-1600.

Şimşek, N. (1991). Orta öğretimde okul binalarının kullanım etkililiği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Smedje, G. & Norbäck, D. (2000). New ventilation systems at select schools in Sweden-effects on asthma and exposure, *Archives of Environmental Health*, 55(1), 18-25..

Sokolova, M.V. & Fernández-Caballero, A. (2015). A review on the role of color and light in affective computing, *Applead Sciences*, 5, 275-293.

Somalı, B., & Ilıcalı, E. (2009). LEED ve BREEAM uluslararası yeşil bina değerlendirme sistemlerinin değerlendirilmesi. IX. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, İzmir: 1081-1088.

Sorokowski P, & Wrembel M. (2014). Color studies in applied psychology and social sciences: an overview, *Polish Journal of Applied Psychology,* 12(2), 9-26.

Stallings, D. (2008). Public school facilities and teacher job satisfaction, Unpublished Doctoral Dissertation, USA: East Carolina University.

Suldo, S. M. & Huebner, E. S. (2006). Is extremely high life satisfaction during adolescence advantageous? *Social Indicators Research*, 78, 179-203.

Tandoğan, O. (2016). Çocuklar için daha yaşanılır okul bahçeleri*, MEGARON* 11(4), 629-637.

Tanner, C. K. (2009). Effects of school design on student outcomes, *Journal of Educational Administration*, 47 (3), 381-399.

Tavşan, F. ve Yanılmaz, Z. (2019). Eğitim yapılarında sürdürülebilir yaklaşımlar, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 24, 359-383.

Taylor, A., Aldrich, R. A. & Vlastos, V. (1998). Architecture can teach and the lessons are rather fundamental, *Transforming Education*, 18, 31-35.

Taylor, S. E. (2009). Health psychology (7. Ed.), New York: McGraw-Hill.

Temiz, G. ve Dağlı, G. (2022). Okul öncesi dönemde çevre eğitimi. *Sağlık Bilimleri Alanında Uluslararası Araştırmalar VII*, 17. Ankara: Eğitim Yayınevi.

Temprano, J. P., Eichholtz, P. & Kok, N. (2020). BMJ Open indoor environmental quality and learning outcomes: Protocol on large-scala sesor development in schools, BMJOpen. https://bmjopen.bmj.com/content/bmjopen/10/3/e031233.full.pdf

Terzioğlu, E. (2005). İlköğretim okulu binalarının fiziksel özellikler bakımından değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Thatcher, A., & Milner, K. (2014). Green Ergonomics and green buildings. ergonomics in design, *The Quarterly of Human Factors Applications*, 22(2), 5-12.

Thatcher, A., Garcia-Acosta, G. & Lange-Morales, K. (2013). Design principles for green ergonomics, Ed: In M. Anderson, *Contemporary Ergonomics and Human Factor*s (319-326), London: Taylor & Francis.

Tonguç, B. & Özbayraktar, M. (2017). Sürdürülebilir okul öncesi eğitim yapılarının sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik açısından incelenmesi. *Mimarlık ve Yaşam*, *2*(1), 27-46.

Uline, C. & Tschannen-Moran, M. (2008). The walls speak: The interplay of quality of facilities, school climate, and student achievement, Journal of Educational Administration, 46 (1), 55-73.

Ulrich R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery, *Science,* 224(4647), 420-421.

Ulukavak Harputlugil, G. (2009). Enerji performansı öncelikli mimari tasarım sürecinin ilk aşamasında kullanılabilecek tasarıma destek değerlendirme modeli, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Ünal, S., Öztürk, M. ve Gürdal, A. (2000). İlköğretim okullarının bina standartlarına uygunluğu, *PAU Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 74-79.

Üngüren, E., Doğan, H., Özmen, M. ve Tekin, Ö. A. (2010). Otel çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmin düzeyleri ilişkisi, *Journal of Yasar University*, 17(5), 2922-2937.

URL-1 (2015). http://erbaa.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_12/06090414_2015_egitim_yapilari _asgari_ tasarim_standartlari_klavuzu.pdf

URL-10 (2019). https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/toki-14-bin-782-egitim-yapisi-ve-sosyal-donati-insa-etti/1602004

URL-10 (2022). https://112.gov.tr/gumushane/fevzipasa-ilkokulu-ve-ortaokulunda-112-tek-numara-tanitim-faaliyeti 2

URL-11 (2018). https://www.zingat.com/okul/ozel-oguzhan-ozkaya-temel-lisesi-59245

URL-2, 2015). https://vanhise.madison.k12.wi.us

URL-3, 2015). https://www.madison.k12.wi.us

URL-4, 2015). http://www.centerforgreenschools.org

URL-5, 2021). http://www.karbonayakizi.com/whatiscarb

URL-6, 2022). http://www.wbdg.org

URL-7 (2022). https://www.scoiliosagain.ie/about-us

URL-8 (2022). https://www.pentagonplay.co.uk/projects/eyfs-playground-milton

URL-9 (2022). https://redmonkeyplay.co.uk/develop-sensory-and-social-skills-nursery-outdoor-play

Uz Baş, A. (2011). Investigating levels and predictors of life saticfaction among prospective teachers, *Eurasian Journal of Educational Research*, 44, 71-88.

Üzümlü, S. (2019). Özel okullarda ve devlet okullarındaki müzik eğitiminin farklı değişkenler açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.

Uzunali, A. (2021). Okul bahçelerinin peyzaj tasarımı ile yeniden değerlendirilmesi, Trabzon Prof. Dr. İhsan Koz İlkokulu örneği, *Online Journal of Art and Design*, *9*(3), 172-184.

Vanaken, G. J. & Danckaerts, M. (2018). Impact of green space exposure on children's and adolescents' mental health: a systematic review, *International Journal of Environmental Research And Public Health*, 15(12), 26-68.

Vaughan, L. (2017). Elemantary School, WBFG -Whole Building Disigne Guide, https://www.wbdg.org/buildingtypes/education-facilities/elementary-school

Verma, R. & Grover, P. (2022). Role of social media in promotion of green school initiatives by government green schools in India, *Journal of Public Affairs*, *22*(4), 2643-2653.

Vernon, S., Lundblad, B. & Hellstrom, A. L. (2003). Children's experiences of school toilets present a risk to physical and psychological health, *Journal of Environmental Psychology*, 3(3), 253-262.

Von Castell, C., Hecht, H. & Oberfeld, D. (2018). Bright paint makes interior-space surfaces appear farther away. *PLoS ONE, 13*(9), 1-10.

Vural, A. ve Sadık, F. (2003). İlköğretim okul binalarının fiziksel açıdan değerlendirilmesi, *Eğilim ve Bilim*, 28 (130), 16-23.

Wall, K., Dockrell, J. & Peacey, N. (2008). Primary schools: The Built Environment. https://cprtrust.org.uk/wp-content/uploads/2014/06/RS_6 1_briefing_160508_Built_environment.pdf

Wall, K., Dockrell, J. & Peacey, N. (2008). Primary Schools: The Built Environment, Primary Review Interim Reports. The Primary Review, University of Cambridge Faculty of Education: Cambridge.

Wang, H. & Russ, R. R. (2008). Computer classroom wall colour preference and the relationship with personality, *Colour: Designe and Creavety*, 4, 1-14.

Ward, J. (2012). Applying E-Learning Technologies to Library Information Literacy Instruction, Ed: L. Johnston, H. Probst, E. Gallagher, *Virtual Learning Environments: Concepts, Methodologies, Tools and Applications* (3, 693-709). USA: Information Research Management Association, IGI Global.

Wargocki, P. & Wyon, D. P. (2007). The effects of moderately raised classroom temperatures and classroom ventilation rate on the performance of schoolwork by children (RP-1257), *Hvac&R Research*, 13(2), 193-220.

Wilms, L. & Berfeld, D. (2018). Color and emotion: effects of hue, saturation, and brightness, *Psychology Research*, 82, 896-914.

Woolner, P., Hall, E., Wall, K., Higgins, S., Blake, A & McCaughey, C. (2005). School building programmes: motivations consequences and implications (Reading, *CfBT*), Repoert, Unıversity of Newcastle Upon Tyne.

Wright, R., Analytics, R. L. W., & Peet, I. R. (2004). Windows and classrooms: student performance and the ındoor environment, *Proceedings of the 2004,* American Council for an Energy-Efficient Economy (ACEEE). 7-15. https://www.aceee.org/files/proceedings/2004/data /pa pers/ SS04_Panel7_ Pa per01. Pdf

Yağmur, Ş. A. & Sözen, M. Ş. (2016). Dersliklerde görsel konfor ve iç yüzeylerin etkisi. *MEGARON*; 11(1), 49-62

Yanar, N., (2015). Yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin Konya bağlamında incelenmesi. *2nd International Sustainable Buildings Symposium (ISBS)*- 955-961, May *28-30,* Gazi Üniversitesi, Ankara.

Yang, N. & Xi, W. (2017). A comparative analysis of environmental awareness of middle school students in green schools and non-green schools in Lushui City, *2nd International Conference on Education*, 453-458. https://www.researchgate.net/publication/3203 19392_A_Comparative_Analysis_

Yang, W. & Jeon, J. Y. (2020). Effects of correlated colour temperature of led light on visual sensation, perception, and cognitive performance in a classroom lighting environment, *Sustainability*, 12(10), 40-51.

Yangdon, Y. (2019). Factors affecting the implementation of greenm, schools in Bhutan, *Journal of Humanities and Education Development,* 1(4), 196-206.

Yavuz, Ü. (2022). Velilerin özel ilkokul tercihlerine etki eden etkenlerin incelenmesi: Denizli ili örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Yener, A. K. (2007). Binalarda günışığından yararlanma yöntemleri: Çağdaş teknikler, *VIII. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi Sempozyum Bildiri Kitabbı*, 231-241 (25-28 Ekim), İzmir.

Yersel, A. (2015). Mekan ve iktidar ilişkisi bağlamında "makam odaları", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Üniversitesi.

Yeşil-Dak (2019). Fark yaratan 5 yeşil okul; Discovery İlkokul. https://www.yesilodak.com /fark-yaratan-5-yesil-okul

Yildirim K., Cagatay, K. & Ayalp, N. (2015). Effect of wall colour on the perception of classrooms. *Indoor Built Environ*, 24, 607-16.

Yildirim, K., Cagatay, K. & Ayalp, N. (2015). Effect of wall colour on the perception of classrooms, *Indoor Built Environment*, 24, 607-216.

Yılmaz, D. ve Keskin, K. (2019). Farklı bakış açılarıyla sürdürülebilir mimarlık-Estetik ilişkisinin kurulması, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 5(1), (145-160).

Yılmaz, E. (2014). Okul binaları ve örgüt kültürü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yoneyama, S. & K. Rigby (2006). Bully/Victim students and classroom climate, *Youth Studies Australia*, 25 (3), 34-41.

Young, E., Green, H. A., Roehrich-Patrick, L., Joseph, L., & Gibson, T. (2003). Do K-12 school facilities affect education outcomes? A Staff Information Report, The Tennessee Advisory Commission on Intergovernmental Relations, http://www.state.tn.reen schoolsus/ta cir/PDFşFILES/Education/ SchFac.pdf

Yücekaya, M., Tırnakçı, A., Aklıbaşında, M., & Özhancı, E. (2022): Okul dış mekan tasarımlarının iklimsel açıdan değerlendirilmesi., *Akademik Ziraat Dergisi*, 11(1), 189-198.

Zahroh, S. & Na'imah (2020). Peran lingkungan sosial terhadap pembentukan karakter anak usia dini jogja green school, *Jurnal Pendidikan dan Pembelajaran Anak Usia Dini*, 7(1), 1-9.

Zavelevsky, E., Shapira-Lishchinsky, O., Benoliel, P., Klein, J. & Schechter, C. (2022). Ecological school culture for novice teachers' retention: principals' perceptions, *Leadership and Policy in Schools*, *21*(4), 922-937.

Zhang, Z., Martin, K.L., Stevenso, K.T & Yao, Y. (2022). Equally green? Understanding the distribution of urban green infrastructure across student demographics in four public school districts in North Carolina, USA, *Urban Forestry & Urban Greening*, 67, 1-12.

Zuraimi, M. S., Tham, K. W., Chew, F. T. & Ooi, P. L. (2007). The effect of ventilation strategies of child care centers on indoor air quality and respiratory health of children in Singapore, *Indoor Air*, 17(4), 317-327.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE DENETİM VE DEĞERLENDİRME

Editör: Doç. Dr. Mustafa Said Yıldız

nobel bilimsel

SAĞLIK HİZMETLERİNDE DENETİM VE DEĞERLENDİRME

Editör: Doç. Dr. Mustafa Said Yıldız

Yayın No.: 1503
ISBN: 978-625-398-327-7
E-ISBN: 978-625-398-328-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Süleyman Gezgin -suleyman@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yıldız, Mustafa Said.
Sağlık Hizmetlerinde Denetim ve Değerlendirme / Editör: Mustafa Said Yıldız
1. Basım, XII + 276 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-327-7
E-ISBN: 978-625-398-328-4
1. Sağlık Yönetimi 2. Denetim 3. Değerlendirme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

BÖLÜM 1
SAĞLIK HİZMETLERİNDE DENETİM VE DEĞERLENDİRME: KAVRAMLAR, TANIMLAR VE TÜRKİYE UYGULAMASI **1**
Mustafa Said Yıldız

KAVRAMLAR VE TANIMLAR 2
Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı 3
Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik 4
Düzenleyici ve Denetleyici Rol 4
Denetim, Değerlendirme ve Gözlem 5
Sertifikasyon ve Akreditasyon 6
Denetim Toplumu Teorisi ve Denetim Patlaması 6
SAĞLIK HİZMETLERİNDE DENETİM VE DEĞERLENDİRME 7
TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİNİN DENETİM VE DEĞERLENDİRMESİ 9
BİR GEREKLİLİK: BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE VERİNİN ORTAK KULLANIMI 12
SAĞLIK BAKANLIĞI VERİ ÜRETİMİ VE PAYLAŞIMI 13
DENETİM, DEĞERLENDİRME VE İZLEM ENTEGRASYONU 15
SONUÇ 16
KAYNAKLAR 17

BÖLÜM 2
TARİHSEL OLARAK TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİ DENETİMİ VE DÜNYA ÖRNEKLERİ **19**
Elif Çankaya

TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİNİN DENETİMİ VE TARİHÇESİ 20
DÜNYA'DA SAĞLIK HİZMETLERİ DENETİM ÖRGÜTLENMESİ 25
Kuzey Avrupa: Finlandiya, Norveç ve Hollanda 26
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı 28
Fransa 31
Rusya 32
SONUÇ 33
KAYNAKLAR 34

BÖLÜM 3
SAĞLIK BAKANLIĞI TEFTİŞ KURULU 37
Ömer Yürekli

KURULUN TARİHÇESİ 37
KURULUN YAPISI VE GÖREVLERİ 39
Kurulun Yapısı 39
Görevleri 40
KURULUN GÖREVİ KAPSAMINDA YER ALAN DENETİMLER VE FAALİYETLER 42
Kurulun Yaptığı Denetim Türleri 42
Düzenlilik (Uygunluk Denetimi) 42
Performans Denetimi 43
Performans Değerlendirmesi ve Ölçülmesi 43
Risk Odaklı Denetim 43
Bilgi Teknolojileri Denetimi 45
Sistem Denetimi 46
Kurulun Yaptığı İnceleme ve Soruşturmalar 46
İnceleme 46
Soruşturma 46
Ön İnceleme 47
Kurulun Yaptığı Denetim ve İnceleme/Soruşturmalarla İlgili Bazı Sayısal Veriler 48
Düzenlenen Raporlar 48
Tazmin Çalışmaları 49
Kurula Gelen Dilekçelerin İşleme Göre Dağılımı 49
Rehberlik Faaliyetleri 50
Kitap ve Rehber Hazırlama Çalışmaları 50
Muhakkik Eğitimleri 51
Diğer Eğitimler 51
Uluslararası Faaliyetler 51
SONUÇ 52
KAYNAKLAR 53

BÖLÜM 4
SAĞLIK HİZMETLERİNDE İÇ DENETİM 55
Muhammed Reşat Aslan

İÇ DENETİMİN DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE GEÇMİŞİ 55
İÇ DENETİMDE KAVRAMSAL ÇERÇEVE 58

İç Denetimde Uygulama Çerçevesi ile İç ve Dış değerlendirmeler 59
İç Denetim Standartları 63
İç Denetim Plan ve Programı 64
Denetim Türleri 65
SAĞLIK BAKANLIĞINDA İÇ DENETİM UYGULAMALARI 65
SONUÇ 68
KAYNAKLAR 69

BÖLÜM 5
SAĞLIK HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN DENETİM FONKSİYONU 71
Necati Kocakoç

SGHM'NİN DENETİM VE GÖZETİM FONKSİYONUN TARİHÇESİ 72
KAMU HİZMETİ KAVRAMI VE GÖRÜLME USULLERİ 75
Emanet Usulü 78
Ruhsat Usulü 79
SHGM'NİN DENETİM FONKSİYONUN KAPSAM VE İÇERİĞİ 81
SHGM'NİN TEŞKİLAT YAPISI, GÖREV VE SORUMLULUKLARI 83
SHGM Bünyesinde DDDB'nın Görev ve Sorumlulukları 85
İSM'LERİN TEŞKİLAT YAPISI, DENETİM GÖREV VE SORUMLULUKLARI 86
DENETİM TÜRLERİ 88
Amacına Göre Denetim Türleri 88
Gerekçesine Göre Denetim Türleri 89
İDARİ YAPTIRIMLAR (MÜEYYİDELER) 90
DENETİM İZLEME SİSTEMİ (DEN-İZ, WEB TABANLI DENETİM UYGULAMASI) 94
BİLGİLENDİRME VE TANITIM DENETİMLERİ 96
BAZI ÜLKELERDE ÖZEL SAĞLIK HİZMET SUNUCULARININ RUHSATLANDIRILMASI VE DENETİMİ 98
SONUÇ 98
KAYNAKLAR 101

BÖLÜM 6
HALK SAĞLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜNÜN DEĞERLENDİRME VE DENETİM FONKSİYONU 105
Hakan Kaçak

HALK SAĞLIĞI VE DENETİM KAVRAMI 106
Halk Sağlığı ve Sağlığın Belirleyicileri 106
Sağlık Hizmetlerinde İzleme, Değerlendirme ve Denetim 109
HALK SAĞLIĞI MERKEZ VE TAŞRA TEŞKİLAT YAPISI 113

İzleme ve Değerlendirmeden Sorumlu Daire Başkanlığı 116
Taşra Teşkilatı 117
HALK SAĞLIĞI VE UYGULAMALARININ İZLEME, DEĞERLENDİRME VE DENETİMİ 118
Tütün ve Madde Bağımlılığı ile Mücadele 119
Çevre Sağlığı 119
Kanserle Mücadele 120
Çalışan Sağlığı 120
SONUÇ 122
KAYNAKLAR 123

BÖLÜM 7
SAĞLIKTA KALİTE DEĞERLENDİRMELERİ VE KLİNİK KALİTE 127
Dilek Tarhan - Çağlayan Sarıoğlan

TÜRKİYE'DE SAĞLIKTA KALİTENİN GELİŞİMİ 130
İlk Çalışmalar: Toplam Kalite Yönetimi (2001-2003) 130
Sağlıkta Dönüşüm Programı ile Kalite Akreditasyon (2003-2005) 131
Kriter Setinin Genişletilmesi (2006-2007) 131
Hizmet Kalite Standartları Dönemi (2008-2010) 132
Standartların Boyutlandırılması ve Kapsamın Genişletilmesi (2011-2014) 133
Sağlıkta Kalite Standartları (SKS) Hastane Versiyon 5 (2015-2020) 134
SKS Hastane'nin Yeniden Yapılandırılması, Sürüm 6.1 (2020- …) 134
TÜRKİYE SAĞLIKTA KALİTE SİSTEMİ 135
SAĞLIKTA KALİTE STANDARTLARI (SKS) 137
SAĞLIKTA KALİTE GÖSTERGELERİ 138
SAĞLIKTA KALİTE DEĞERLENDİRMELERİ 138
Sağlıkta Kalite Değerlendirmeleri Tarihsel Süreci 139
Sağlıkta Kalite Değerlendirmelerinin Kapsamı ve Gerçekleştirilme Sıklığı 142
Değerlendirme Organizasyonu ve Sağlıkta Kalite Değerlendiricisi Kapasitesi 142
Kanıtların Toplanması 144
Kanıtların Analizi 144
KLİNİK KALİTE 145
Türkiye Klinik Kalite Programının Gelişim Süreci 145
Türkiye Klinik Kalite Programının Amaçları ve Geleceği 148
KAYNAKLAR 149

BÖLÜM 8
KAMU HASTANELERİ VERİMLİLİK DEĞERLENDİRME SİSTEMİ 153
Hurişah Aksakal - Satı Birbudak

VERİMLİLİK KAVRAMI VE ÖNEMİ 154
Verimliliği Etkileyen Unsurlar 156
Sağlık Kurumlarında Verimlilik ve Verimlilik Analizi 156
SAĞLIK BAKANLIĞI VERİMLİLİK DEĞERLENDİRMELERİNİN TARİHÇESİ 157
VERİMLİLİK YERİNDE DEĞERLENDİRMENİN AMACI 159
VERİMLİLİK DEĞERLENDİRME SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ 162
VERİMLİLİK DEĞERLENDİRME SİSTEMİNİN PAYDAŞLARI VE ROLLERİ 163
DEĞERLENDİRME EKİPLERİNİN OLUŞTURULMASI 163
VERİMLİLİK YERİNDE DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİ 165
Planlama Süreci 165
Değerlendirme Süreci 166
İtiraz Süreci 167
SONUÇ 167
KAYNAKLAR 168

BÖLÜM 9
TÜRKİYE İLAÇ VE TIBBİ CİHAZ KURUMU'NCA YÜRÜTÜLEN DENETİMLER 169
Abdullah İbrahim Büyükkurt

İLAÇLAR (BEŞERİ TIBBİ ÜRÜNLER) İLGİLİ YÜRÜTÜLEN DENETİMLER 170
Beşerî Tıbbi Ürünlerin Klinik Araştırma Denetimleri 171
Beşerî Tıbbi Ürün Üretim Tesislerinin Denetimleri 174
Ecza Depoları Denetimleri 178
İyi Farmakovijilans Uygulamaları Denetimleri (GVP) Denetimleri 179
İlaç Piyasa Kontrol ve Denetim Faaliyetleri 181
Eczane Denetimleri 181
TIBBI CİHAZLARLA İLGİLİ YÜRÜTÜLEN DENETİMLER 182
Tıbbi Cihaz Alanında Yürütülen Piyasa Gözetimi ve Denetim Faaliyetleri 183
Tıbbi Cihaz Uyarı Sistemi Kapsamında Yürütülen Denetimler 185
Onaylanmış Kuruluş Denetimleri 186
Tıbbi Cihaz Satış, Reklam ve Tanıtım Yönetmeliği Kapsamında Denetimler 187
Tıbbi Cihaz Alanında Diğer Denetimler 187
KOZMETİK ÜRÜNLERLE İLGİLİ YÜRÜTÜLEN DENETİMLER 188
BİYOSİDAL ÜRÜNLERLE İLGİLİ YÜRÜTÜLEN DENETİMLER 190

SAĞLIK BEYANI İLE İLGİLİ KURUMUN YÜRÜTTÜĞÜ DENETİMLER 191
KAYNAKLAR 193

BÖLÜM 10
SAĞLIKTA AKREDİTASYON STANDARTLARI DENETİMİ 195
Keziban Avcı

AKREDİTASYON VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR 195
Akreditasyon ve Sağlık Hizmetleri Akreditasyonu 195
Sertifikasyon 199
Ülkeye Özgü Düzenlemelere Dayalı Denetimler 200
TÜSKA VE AKREDİTASYON PROGRAMI 203
TÜSKA Denetim Yöntemi 203
Denetim Kriterleri 205
Kanıt Toplama İlkeleri 205
Önemlilik 206
Yeterlilik 206
Uygunluk 206
Güvenilirlik 206
İlgililik 206
Kanıt Toplama Teknikleri 207
Standartlara İlişkin Karşılanma Düzeyi Kararı 207
SONUÇ 209
KAYNAKLAR 211

BÖLÜM 11
DİJİTAL HASTANE DEĞERLENDİRMESİ: HIMMS VE EMRAM 213
İlker Köse - B. Özge Elmas

HIMSS ve EMRAM Modeli 214
HIMSS ÖLÇÜM MODELLERİ 215
EMRAM SEVİYELERİ VE KRİTERLERİ 216
HIMSS SERTİFİKASYONU SÜRECİ 220
Ziyaret Takvimi 221
KAYNAKLAR 223

BÖLÜM 12
TÜRKAK VE TSE'NİN SAĞLIK SEKTÖRÜ BELGELENDİRME FAALİYETLERİ 225
Ahmet Çarhan

TÜRKAK'IN SAĞLIK SEKTÖRÜNDE FAALİYETLERİ 225
Tanımlar ve Kısaltmalar 228
TS EN ISO/IEC 17025 Deney ve Kalibrasyon Laboratuvarlarının Akreditasyonu 230
TS EN ISO 15189 Tıbbi Laboratuvarlarının Akreditasyonu 232
TS EN ISO/IEC 17020 Çeşitli Tip Muayene Kuruluşları Akreditasyonu 236
TS EN ISO/IEC 17021 Yönetim Sistem Belgelendirme Faaliyetlerinin Akreditasyonu 237
TS EN ISO 17034 Referans Malzeme Üreticilerinin Akreditasyonu 238
TS EN ISO/IEC 17043 Yeterlilik Deneyi Sağlayan Laboratuvarların Akreditasyonu ... 238
TÜRKAK'ın Hazırlık İçinde Bulunduğu Diğer Akreditasyon Faaliyetleri 239
TS EN ISO/IEC 17024 Personel Belgelendiren Kuruluşlarının Akreditasyonu 239
TS EN ISO 20387 Biyoteknoloji-Biyobankalama Akreditasyonu 240
OECD İyi Laboratuvar Uygulamaları (İLU) Prensipleri 240
Türk Standartları Enstitüsü (TSE) Sağlık Sistemleri Değerlendirme Faaliyetleri 241
TS EN ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi 241
TS EN ISO 13485:2016 Tıbbi Cihazlar Yönetim Sistemi 243
TS EN 15224 Sağlık Hizmetleri Kalite Yönetim Sistemi 245
TS 13811 Hijyen ve Sanitasyon Yönetim Sistemi 246
KAYNAKLAR 246
Yararlanılan Standartlar, Rehber/Politika/Yasal Mevzuat ve Dokümanlar 247

BÖLÜM 13
SOSYAL GÜVENLİK KURUMU TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN SAĞLIK HİZMET SUNUCUSU DENETİMLERİ 251
Yasin Kulaksız

FATURA VE EKİ BELGELERİN SGK TARAFINDAN İNCELENMESİ 253
SAĞLIK HİZMET SUNUCULARI HAKKINDA UYGULANACAK YAPTIRIMLAR 254
SGK TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖZEL SAĞLIK HİZMET SUNUCUSU DENETİMLERİ 256
SGK TARAFINDAN HİZMET SATIN ALINAN KAMU SAĞLIK HİZMET SUNUCULARI 261
SGK İLE SHS'LER ARASINDA ORTAYA ÇIKACAK UYUŞMAZLIKLARDAN DOĞAN DAVALAR 262
KAYNAKLAR 264

BÖLÜM 14
SAĞLIK ALANINDA SAYIŞTAY, OMBUDSMAN VE DDK DENETİMLERİ 265
Ömer Yürekli

DEVLET DENETLEME KURULU'NUN DENETİMİ 266
SAYIŞTAY DENETİMİ 267
KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU (OMBUDSMAN) DENETİMİ 269
SONUÇ 272
KAYNAKLAR 273

BÖLÜM 1
SAĞLIK HİZMETLERİNDE DENETİM VE DEĞERLENDİRME: KAVRAMLAR, TANIMLAR VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Mustafa Said Yıldız[1]

Denetim ve değerlendirme hedeflerine ulaşmayı ve yüksek performansı sürdürülebilir kılmayı amaçlayan yönetimler için olmazsa olmaz fonksiyonlardandır. Yönetimin en önemli bileşenlerinden biri olan denetim ile fiili durum ile standartlar arasındaki performans boşluğunun ölçülmesi anlamına gelmek üzere değerlendirmenin yeterli düzeyde kurumsallaşmış bulunması yönetime doğrudan katkı sağlayacaktır.

Sağlık hizmetleri diğer sektör ve hizmet alanlarından pek çok yönüyle ayrışmaktadır. Ertelenemez ve hata kabul etmez oluşu, farklı disiplinleri birlikte ve etkileşim hâlinde çalıştırma gereksinimi, yüksek uzmanlık kullanması gibi pek çok özelliği ile sağlık sektörü denetim ve değerlendirmeye en çok ihtiyaç duyan sektörlerdendir. Denetim ve değerlendirmenin yeterince etkin olarak kurumsallaşmadığı, sistematize edilmediği ve sürdürülmediği organizasyonlarda hata, aksaklık ve darboğazların yaşanmamasına imkân yoktur. Söz konusu organizasyon sağlık hizmet sunumu gerçekleştiriyorsa bu durum çok daha olasıdır. Bu nedenle denetim, değerlendirme, izleme, akreditasyon ve standardizasyon sistemleri sağlık alanında diğer alanlara göre çok daha fazla yoğunlaşmış ve çeşitlenmiştir.

Sağlık alanında denetim ve değerlendirme rolleri ve yapılarının çeşitlenmesi ve uyum sağlanması gerekli bulunan standart ve mevzuatın genişlemesi çeşitli sorun ve tehditlerle beraber fırsatları beraberinde getirmektedir. Mükerrerlikler, iletişimsizlikler ve entegrasyonsuz çalışma şekilleri emek ve zaman israfına sebep olmakta, diğer taraftan denetimden ve değerlendirmeden umulan faydayı azaltmaktadır.

[1] Doç. Dr., İç Denetçi, Sağlık Bakanlığı

lıdır. Denetim ve değerlendirmenin israflardan arınmış, ekonomik, etkin ve etkili şekilde yürütülmesi için tedbirler alınmalıdır. Mükerrer denetim ve değerlendirme süreçlerinin gerek denetlenenler üzerinde olumsuz etki bıraktığı ve gerekse denetleyenler için sonuçsuz kalan çabalar anlamına geldiği değerlendirilmelidir. Denetim ve değerlendirme sonuçlarının paylaşımı için prosedürler ve yaklaşımların hayata geçirilmesi bu bakımdan fayda sağlayacaktır.

Sağlık alanında denetim "medikal denetim"i daha fazla içerecek şekilde bir yönelim göstermelidir. Klinik kalite göstergeleri, klinik tedavi algoritmaları ve standart medikal işe dayalı olması gerekli söz konusu denetim şekli önemli zorlukları içerse de bu alanda çalışmalar sürdürülmelidir.

Denetim ve Değerlendirme fonksiyonuna ilişkin sorumluluk verilen yapı ve profesyonellerin sayısı günden güne artmaktadır. Söz konusu artış sonrası oluşan ilişkilerin bir "sistem" olarak tanımlanmasının Türkiye örneği için de güç olduğu kabul edilmelidir. Bu artış Denetim Toplumu teorisinde öngörülen bir "denetim patlaması"na dönüşmeden yönetilmeli ve yeterli-gerekli sayıda denetim-değerlendirme mekanizmasının birbiriyle eşgüdüm içinde çalışması için çaba sarf edilmelidir. Aksi hâlde çok sayıda mekanizma ve denetim elemanı ile daha düşük katma değerli sonuç alınması kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKLAR

American Accounting Association (1973). Studies in Accounting Research. No. 6: A Statement of Basic Auditing Concepts. Author, Sarasota, FL.

Caiden, G. The Problem of Ensuring the Public Accountability of Public Officials, Eds. J. G. Jabbra and O. P. Dwivedi, Public Services Accountability: A Comparative Perspective, Kumarian, USA, 1998, pp.17-38.

Chelimsky, E. (I985). Old Patterns and New Direction in Program Evaluation, in Chelimsky, E., (ed.) Program Evaluation: Patterns and Directions. Washington, D.C.: American Society for Public Administration,

Coderre, D. (2009). Internal Audit: Efficiency through Automation. New Jersey: John Wiley&Sons Inc.

Grimmelikhuijsen, S. (2012). Linking transparency, knowledge and citizen trust in government: An experiment. International Review of Administrative Sciences, 78(1), 50–73. doi:10.1177/0020852311429667

Hood, C (1991). A Public Management For All Seasons? Public Administration Volume 69, Issue 1, pages 3–19, March

Johnston G, Crombie IK, Davies HTO, Alder EM, (2000). A Millard Reviewing audit: barriers and facilitating factors for eVective clinical audit, Quality in Health Care, 9:23–36 https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1743496/pdf/v009p00023.pdf

Power M (1997). The audit society: rituals of verification, Oxford University Press, Oxford, England.

Power, M. (2003). Evaluating the Audit Explosion. Law & Policy. 25: 185-202. https://doi.org/10.1111/j.1467-9930.2003.00147.x

Power, M. (2022). Afterword: Audit Society 2.0?, Qualitative Research in Accounting & Management, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/QRAM-03-2022-0040

Rist, R. (1989). Management Accountability: The Signals sent by Auditing and Evaluation. Journal of Public Policy, 9(3), 355-369. doi:10.1017/S0143814X00008503

Robinson MB (1994). Evaluation of Medical Audit. Journal of Epidemiology and Community Health. 48:435-440 https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1060004/pdf/ jepicomh00200-0011.pdf

UK Department of Health (1989). Working for patients. HMSO, London.

Vinten, G. (1992). Accountability, IIA-UK Style: An Example not to be Imitated, Managerial Auditing Journal, Vol. 7 No. 4. https://doi.org/10.1108/02686909210012815

BÖLÜM 2
TARİHSEL OLARAK TÜRKİYE'DE SAĞLIK HİZMETLERİ DENETİMİ VE DÜNYA ÖRNEKLERİ

Elif Çankaya[1]

Türk Dil Kurumu tarafından "bir işin doğru ve yönetime uygun yapılıp yapılmadığını incelemek, murakabe etmek, kontrol ve teftiş etmek" olarak tanımlanmış olan denetim tarihsel olarak yönetimin ayrılmaz bir parçasıdır. Kamu hizmetlerinin devamlı gözetim ve denetim altında tutulması, kaynakların yerinde kullanılıp kullanılmadığının saptanması, hukuka uygunluğun sağlanması, yolsuzlukların önlenmesi ve hizmetlerin verimliliğini sağlanması bakımından temel önemdedir.

Kamu hizmetlerinde denetim süreklilik arz eden iş, işlem ve süreçler üzerinde yapılırken, teftiş ve soruşturma gerçekleştirilmiş hizmetlerin hukuka uygunluğunun tespiti ile ilgili olarak başvurulan bir yoldur. Geleneksel yol olarak tanımlanan bu denetim türünde genellikle kurumların iş ve işlemlerinin geriye dönük teftişi ve kişilerin bireysel performanslarının değerlendirilmesi söz konusudur. Hata ve uygunsuzluk bulmaya ve bu işlemleri gerçekleştirenlerin cezalandırılmasına dayalı bu geleneksel yöntem kurumlarda suçlama kültürüne yol açmakta ve hataların gizlenmeye çalışılması nedeniyle iyileştirme fırsatlarının kaçırılmasına neden olmaktadır. Elbette ki hukuk devletinin bir gerekliliği olarak hukuka uygunluk ve disiplin süreçlerini içeren soruşturmaların devamı zorunluluktur. Ancak bu yönleriyle eleştirilen geleneksel teftiş yöntemine ek olarak 1980 ve 90'lardan itibaren pek çok Avrupa ülkesinde kamu hizmetleri ve özellikle sağlık hizmetlerinde kalite güvence programları ön plana çıkmaya başlamıştır. (The Norwegian Board of Supervision, 2002: 9).

[1] Elif Çankaya, Sağlık Bakanlığı İç Denetçisi, elif.cankaya1979@gmail.com

hizmetlerine ayrılan kaynakların etkin kullanımının ölçümü, kaynak israfının önlenmesi ve denetim hizmetlerine teknolojinin ve veri yönetiminin entegrasyonun öneminin giderek arttığı görülmektedir. Denetimlerin temel amacının farklı süreçler için seçilen kalite, güvenlik, etkililik ve verimlilik gösterge ve hedeflerine, program gereksinimlerine uyup uymadığını belirlemek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Denetim artık açık kriterlere veya standartlara dayalı olarak süreçlerin ve işlemlerin sistematik bir incelemesini ve devamındaki geri bildirim ise iyileştirmeye teşviki amaçlamaktadır

İngiltere, Fransa ve Hollanda, Avrupa'da en uzun denetim ve geri bildirim geçmişine sahip ülkeler olarak görülmektedir. Ancak Türkiye'nin de dâhil olduğu diğer ülkeler 1990'ların sonundan ve 2000'lerin başından beri giderek denetim süreçlerini reforme etmişlerdir. Denetim ve geri bildirimler farklı ülkelerde yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde örgütlenebilmektedir. Bu denetimlerde istatistiki veriler, elektronik tıbbi kayıtlar, performans göstergeleri kullanılmaktadır. Bu çerçevede hizmet sunuculara geri bildirim raporları sunulmakta, bazı ülkelerde hesap verme ilkesi çerçevesinde bu raporlar tüm kamuoyuna açık biçimde yayımlanmaktadır. Ancak denetim hizmetlerinde artan çeşitliliğin bazı olumsuz sonuçları da olmaktadır. Bu olumsuz sonuçlar için özellikle Fransa'da çözüm arayışlarının başladığı da görülmektedir. Özellikle akreditasyon, kalite değerlendirme, teftiş ve iç denetim gibi farklı denetim süreçlerinin sonuçlarının birbiri ile çelişebilmesi, bu süreçler arasında bağlantının ve bilgi paylaşımının zayıflığı, aynı konuda birden fazla düzeyde denetim otoritesinin denetim yapıyor olmasının neden olduğu kaynak israfı ve denetim sıklığının denetlenenlerde yarattığı bıkkınlık gibi sorunların çözümünün bu alanda gerçekleştirilecek yeni idari reformların önceliği hâline getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Aydın, A. (1998) "Türkiye millet meclisi birinci döneminde görev yapan sağlık mensupları". Erişim Tarihi: 01.08.2022, https://web.archive.org/web/20160526232241/http://www. atam.gov.tr/dergi/sayi-42/turkiye-millet-meclisi-birinci-doneminde-gorev-yapan-saglik-mensuplari

Aydın, E. (2004). "19.yüzyılda Osmanlı sağlık teşkilatlanması", OTAM, S. XV, Ankara: 186-207.

Bahadır, O. (2010). "Ombudsmanlık kurumunun İsveç, İngiltere ve Fransa ile karşılaştırmalı incelenmesi". Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 2(1): 363-384.

Bertezene, S. (2018). "Control of hospitals and nursing homes in France: The 2016 reform may indirectly improve a dysfunctional system", Health Policy, 122 (4):329-333.

Care Quality Commission. (CQC.). "We're CQC, the independent regulator of Health and Social Care in England." Erişim tarihi: 01.08.2022, https://www.cqc.org.uk/

Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014). (2014). Erişim Tarihi: 01.07.2022 https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel-mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf

Efe, İ. (2021). "II meşrutiyet döneminde ordunun sağlık hizmetlerini yapılandırma çabaları". Karadeniz Araştırmaları. XVIII(70): 265-281

Erer, S. (2010)." "Osmanlılar döneminde Bursa'da yaptırılan hastaneler", Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(19): 241-252.

Federal Service for Surveillance in Healthcare (Roszdravnadzor) Erişim Tarihi: 05.07.2022, https://roszdravnadzor.gov.ru/en.

Health and Youth Care Inspectorate. I have a complaint about healthcare. What are my options? January 2018, Erişim tarihi: 08.07.2022 https://english.igj.nl/documents /publication/2018/03/20/national-healthcare-report-centre---lmz

Health and Youth Care Inspectorate. "About us". Erişim Tarihi: 11.07.2022, https://englis h.igj.nl/about-us

Healthcare Improvement Scotland (HIS) (2022). Erişim Tarihi: 01.08.2022, https://www.hse.gov.uk/scotland/his.htm

Inspection Générale des Affaires Sociales. IGAS. "General presentation of the Inspection des affaires sociales" Erişim Tarihi: 01.07.2022, https://www.igas.gouv.fr /spip.php?a rtic-le490

Karataş, A., Avci, S. (2017). "Çağdaş kamu denetimi yöntemi: Ombudsmanlık ve Türkiye için sağlık hizmetleri ombudsmanlığı önerisi". International Journal of Social Sciences, 2: 18-50.

Kahya, E. (2006). "Did the Ottoman physicians make any contributions to the medical science in the Ottoman Empire in the fourteenth century (At the Flourishing Period of the Empi-re)". Belleten, LXX: 00155-00166.

Kara, MA, Aksoy S. (2006) "On the Ottoman consent documents for medical interventions and the modern concept of informed consent". Saudi Med J. Sep;27(9):1306-10. PMID: 16951763.

Kesik, M. (2020). "Selçuklular'da sağlık, sağlık kurumları ve tıp eğitimi". Tarih Dergisi – Turkish Journal of History, 71: 115-144.

National Supervisory Authority for Welfare and Health (Valvira) Erişim tarihi: 09.07.2022, https://www.valvira.fi/web/en/healthcare

NHS. (2011). NHS Internal Audit Standards, Erişim Tarihi: 13.07.2022 https://assets. publis-hing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/212826 /NHS-internal-audit-standards-april-2011.pdf

NHS (2018). Never events policy and framework Erişim Tarihi: 11.07.2022, https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2020/11/Revised-Never-Events-policy-and-framework-FINAL.pdf

Pozanti MS, Bruder P. (1995). "The Turkish healthcare system. Can the United States learn from the Ottoman legacy?" Hosp Top. Spring;73(2):28-34.

The Regulation and Quality Improvement Authority (RQIA) Erişim Tarihi: 11.07.2022, https://www.rqia.org.uk/

The Norwegian Board of Health Supervision. (Helsetilsynet). "Quality in health care – the Role of Government in Supervision and Monitoring in Norway" Erişim Tarihi: 01.07.2022, https://www.helsetilsynet.no/globalassets/opplastinger/publikasjoner/rapporter2002/quality_health_care_role_government_supervision_monitoring_norway_rapport_082002.pdf

The Parliamentary and Health Service Ombudsman. "Role of the Ombudsman" Erişim 26 Temmuz, 2022, https://www.ombudsman.org.uk/about-us/who-we-are/the-ombudsman

The Regulation and Quality Improvement Authority (RQIA). Erişim Tarihi: 06.07.2022, https://www.rqia.org.uk/what-we-do/inspect/

Yavuz, Y. (1988). "Batılılaşma döneminde Osmanlı sağlık kuruluşları", Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, VIII(2): 123-142.

Zorlu, S.E. (2016). "İslam ve Osmanlı hukukuna göre tıbbi müdahalenin hukuka uygunluk şartları". II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri

BÖLÜM 3
SAĞLIK BAKANLIĞI TEFTİŞ KURULU

Ömer Yürekli[1]

Sağlık Bakanlığı bünyesinde sağlık hizmetlerinin denetimini ve değerlendirmesini yapan pek çok birim olmakla birlikte, Teftiş Kurulu Başkanlığının yeri farklılık arz etmektedir. Zira Teftiş Kurulu Başkanlığı, Bakanlık bünyesinde yer alan en geniş kapsamlı ve yetkili denetim birimidir. Bir başka ifadeyle inceleme, soruşturma, denetim ve rehberlik fonksiyonlarının tamamından sorumlu yetki alanına sahip birimdir. Öte yandan Teftiş Kurulunun kamu yönetsel denetim birimleri içerisinde özel bir yeri vardır. Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu, Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu, Mülkiye Teftiş Kurulu gibi Türkiye'de tarihsel derinliği olan en köklü Teftiş Kurulları arasında yer almaktadır. Öyle ki Sağlık Bakanlığından daha önce kurulmuştur: Sağlık Bakanlığı 3 Mayıs 1920 tarihli 3 sayılı Kanunla kurulmuşken, Teftiş Kurulunun kuruluş tarihi 1870 olarak kabul edilmektedir. Görev alanı son derece geniştir. Sağlık Bakanlığının merkez ve taşra teşkilatını, bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşları ve bunların denetimine tabi tüm kurum ve kuruluşları denetleyebilmekte, gerektiğinde inceleme ve soruşturma yapabilmektedir. Öte yandan performans denetimi ve risk esaslı denetim alanlarında diğer kamu kurum ve kuruluşlarının teftiş kurullarına örnek olmaktadır.

Kitabın bu bölümünde sağlık hizmetlerinin denetiminde kritik önemi olan Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulunun tarihçesi, yaptığı denetimler ve denetim işlevinin ayrılmaz bir unsuru olan rehberlik faaliyetleri ele alınacaktır.

KURULUN TARİHÇESİ

Teftiş Kurullarının Türk Hukuk sistemine Fransa'dan esinlenerek girdiği bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Döneminde yenileşme

[1] Başmüfettiş, T.C. Sağlık Bakanlığı, omer.yurekli@saglik.gov.tr,

KAYNAKLAR

Atay, C. (1999). "Devlet Yönetimi ve Denetimi", Alfa Yayınları, İstanbul.

Apaydın, M. (2011). "Teftiş Kurullarımızı Tanıyalım: SGK Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı", *Denetim Dergisi*, 116(24), 82-87.

Bozkurt, Y. (2010). "Kamu Yönetiminde Teftiş Kurulu Başkanlığının Kaldırılmasına Dönük Sorunlar", *Ankara Barosu Dergisi*, 2010/4(68), 269-278.

Ekici, S. (2014). "Kamu ve Özel Kesimde 3P (Performans Ölçümü, Performans Değerlendirmesi, Performans Denetimi)", Maya Akademi Yayınları, Ankara.

İç Denetim Koordinasyon Kurulu, (2013). "Kamu İç Denetim Rehberi", Ankara.

İzmir, B. (2019). "Memurların ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanmasında İdari Soruşturma Usulü (4483 sayılı Kanun)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.

Kök, A.N. (2007). "3 Mayıs 1920 Sağlık Bakanlığının Kuruluşu", Erişim Tarihi: 11.12.2021, https://www.medimagazin.com.tr/authors/ahmet-nezih-kok/tr-3-mayis-1920-saglik-bakanliginin-kurulusu-72-62-1166.html.

Sağlık Bakanlığı (2019). "2019 Faaliyet Raporu", Ankara

Sağlık Bakanlığı (2020). "2020 Faaliyet Raporu", Ankara

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2021a). "Redes Hakkında", Erişim Tarihi: 27.11.2021, https://teftis.saglik.gov.tr/TR-82455/1redes-hakkinda.html.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2021b). Erişim Tarihi:27.11.2021, https://teftis.saglik.gov.tr/TR-82456/proje-kapsaminda-2019-2021-yillari-arasinda.html.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2021c). Erişim Tarihi: 27.11.2021, https://teftis.saglik.gov.tr/TR-82457/proje-kapsaminda-2019-2021-yillari-arasinda.html.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2021/d). "Sağlık Personeli El Kitabı", Ankara.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2021e). "Yayınlarımız", Erişim Tarihi: 04.12.2021, https://teftis.saglik.gov.tr/TR-8190/yayinlarimiz.html.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2020). "Bilgi Teknolojileri Denetim Rehberi", Ankara.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2019). "150. Yılında Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı", Ankara.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2016a). "Misyonumuz", Erişim Tarihi: 12.02.2022, https://teftis.saglik.gov.tr/TR-7705/misyonumuz.html.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlı (2016b). "Vizyonumuz", Erişim Tarihi: 12.02.2022, https://teftis.saglik.gov.tr/TR-7708/vizyonumuz.html.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2010). "İnceleme ve Soruşturma Rehberi", Ankara.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı (2003). "İnceleme ve Soruşturma Mevzuatı ile Uygulama Usul ve Esasları", Ankara.

T.C. Resmi Gazete (2018). Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 10 Temmuz 2018 gün, 30474 sayılı.

T.C. Resmi Gazete (2013). Sağlık Bakanlığı Denetim Hizmetleri Başkanlığı Yönetmeliği, 3 Ekim 2013 gün, 28784 sayılı.

T.C. Resmi Gazete (1983), Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 14 Aralık 1983 gün, 18251 sayılı.

T.C. Resmi Gazete (1936), Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu, 23 Haziran 1936 gün, 3337 sayılı.

Taymaz, H. (2012). "Eğitim Sisteminde Teftiş", Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

TODAİE (2008). "Kamu Yönetimi Sözlüğü", Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara.

Yıldız, M. S. ve Akdaş, T (2012). "Yolsuzlukla Mücadelede Risk Esaslı Denetim", *Denetim Dergisi*, 118 (25), 18-24.

Yürekli, Ö. (2018). *Sağlık Bakanlığı Denetim Hizmetleri Başkanlığı Yönetmeliği ve Tüm Düzenlemeler* (Power Point Sunum).

Yürekli, Ö. (2014). "Türkiye' de İdari Teftiş Sistemi", Bizim Akademi Yayınları, Ankara.

Yürekli, Ö. (2012). "Teftişin Üçüncü Boyutu", *Denetim Dergisi*, 119 (25), 4-10.

BÖLÜM 4
SAĞLIK HİZMETLERİNDE İÇ DENETİM

Muhammed Reşat Aslan[1]

Türk kamu yönetiminde 10/12/2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu bir dönüm noktasını teşkil etmiş ve yeni bir denetim modeli olarak İç Denetimin kamu yönetiminde yer alması öngörülmüştür. Söz konusu düzenleme Avrupa Birliği'ne uyum sürecine ilişkin olarak 32. fasıl kapsamındaki gerekliliklerin iç hukukumuza yansıması ile hayata geçmiştir. Böylece yeni malî yönetim sistemi için öngörülen ana bileşen ve ilkeler belirlenmiş, bu bağlamda sistemin gerektirdiği denetimin kanunun çizdiği yaklaşım ve çerçeveye bağlı olarak iç denetim mekanizması ile gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Bu bölümde ülkemizde 5018 sayılı Kanun ile hayata geçen iç denetim sisteminin uluslararası ve ulusal geçmişine ve uygulama çerçevesine yer verildikten sonra Sağlık Bakanlığı İç Denetim Başkanlığı iç denetim çalışmalarına yer verilecektir. Hastane iç denetimi konusunda çerçeveye ülkemizde uygulaması oldukça yeni olması nedeniyle uluslararası literatür ışığında yer verilecek, ayrıca iç denetimin etkinliği için yapılması gerekenler değerlendirilecektir.

İÇ DENETİMİN DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE GEÇMİŞİ

Modern anlamda iç denetimin ortaya çıkış dönemi olarak 19 uncu yüzyıldan bahsedebiliriz. Bu gelişme kurumsallaşma ile bağımsız denetim alanlarında yaşanan dönüşümün yansımasıdır (Spraakman, 2001). İç denetimi doğuran dinamik olarak coğrafî anlamda geniş alanlara yayılan demiryolu şirketlerinde genişleyen faaliyet alanı ve malî işlemlerde bağımsız bir denetim ve kontrol fonksiyonuna ihtiyaç duyulması ifade edilebilir (Ramamoorti, 2003:3-4).

[1] İç Denetçi, Sağlık Bakanlığı

şekilde belirlemek için, diğer iç ve dış denetçilerle bilgi paylaşımında bulunması ve faaliyetleri eşgüdüm içinde yürütmesi, risklerin gerektiği şekilde yönetildiğinden emin olmak için risk, kontrol birimleri ve dış denetim ile koordineli olarak hareket edilmesi, risk bazlı denetim yapılması ile risk yönetiminin denetimi sürekli gözetlenmesi, yönetim beklentilerinin dikkatle değerlendirilmesi, gelişen eğilimleri tespit edilmesi ve bunların başlıca paydaşlarla paylaşılması, iç denetçilerin güven sorunu yaşayabilecekleri strateji, risk ve teknoloji alanlarındaki yetkinliklerinin artırılması (Kırdı, İ. 2016, 9-13) da önem arz etmektedir.

Sağlık Bakanlığı'ndaki iç denetim faaliyeti bakımından ise bakanlığın kendine özgü ve derinlikli hizmet alanlarının iç denetimin süreç iyileştirme, katma değer sağlama fonksiyonlarını etkin bir şekilde gerçekleştirmesine gayet uygun bir zemin sunduğu ifade edilebilir. Bakanlığın faaliyet alanlarının içerdiği konu ve süreçlerdeki zenginlik ve iyileştirme potansiyeli yürütülecek etkin iç denetim faaliyetleri ile oldukça nitelikli ve özel raporlar ortaya koyma, böylece kamu yönetimin genelinde iç denetim kapasite ve birikimine de ciddi katkı sağlama imkânı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

Akçay, G. (2016). Kurumsal Risk Yönetiminde İç Denetimin Rolü ve Kamu İdarelerinde Yaşanan Gelişmeler. Denetişim, (7):25-46.

Akçıl, M. (2016). İç Denetimde Kalite Güvence ve Geliştirme Programı. Denetişim, (2):108-113.

Akyel, D. R. (2010). Yönetimde İç Kontrol, İç Denetim ve Dış Denetim Fonksiyonlarının Birbirleri ile İlişkileri ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanmalarının Değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (3): 1-21.

Anderson, U. (2003). ''Assurance and Consulting Services'', Research Opportunities in Internal Auditing,Florida, ABD, IIA, pp.97-113. https://na.theiia.org, (10 12 2014)

Bozkurt, C. (2016). Risk, Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Denetim. Denetişim, (4): 17-30.

Coderre, D. (2009). *Internal Audit: Efficiency through Automation*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.

Kırdı, İ. (2016). Kamu Sektöründe İç Denetimin Değişen Rolü. Denetişim, (8): 9-13.

Ramamoorti, S. (2003), ''Internal Auditing: History, Evolution, and Prospects', IIA, https://na.theiia.org, (03.12.2014)

Ramamoorti, S. (2003d), ''Internal Auditing: History, Evolution, and Prospects', IIA, s.14- 15 (https://na.theiia.org, 03.12.2014)

Sabuncu, B. (2017). İşletmelerde İç Denetim ve İç Kontrol İlişkisi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18 (2): 161-174.

Sağlık Bakanlığı İç Denetim Başkanlığı Faaliyet Raporları, 2014- 2022 yılları, Sağlık Bakanlığı, Ankara

Spraakman, G. (2001), ‘’Internal audit at the historical Hudson's bay company: A challenge to accepted history’’, Accounting Historians Journal, pp.19-41.

Türedi, H., Zor, Ü. & Gürbüz, F. (2015). Risk Odaklı İç Denetim. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (66): 1-20.

Uzun, A. K. (2016). Kamu Yönetiminde İç Kontrol ve İç Denetim Yaklaşımı. Denetişim, (3): 59-65.

BÖLÜM 5
SAĞLIK HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN DENETİM FONKSİYONU

Necati Kocakoç[1]

Sağlık sistemleri, hedeflenen nüfusun sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulmuş kuruluşlardır. Sağlık sistemlerinin temel amacı; sağlık seviyesinin yükseltilmesi, yeterlilik ve finansmanda adalet olarak sıralanmıştır (WHO, 2000), Toplumsal ihtiyaçlara bağlı olarak sağlık sistemleri, farklılaşmakta, yeni formlar, fonksiyonlar kazanmakta ve yeniden tanımlanmaktadır. Sağlık sistemleri aynı zamanda yeteneklerin ve aksiyonların farklılaşmasını ve uzmanlaşmayı da içermektedir.

Ülkemizde niteliği gereği "Sağlık Sistemleri" 1982 Anayasa'sının 56. Maddesinde devletin görevi ve sorumluluğu olarak belirlenmiş ve ayrıca devletin sağlık hizmeti sunumu ile bilirlikte planlama, düzenleme ve denetleme işlevlerine de vurgu yapılmıştır (Tengilimoğlu, vd., 2012). Dolasıyla Türk sağlık sistemi, merkezi kamu otoritesi bünyesinde yer alan Sağlık Bakanlığının yönetiminde olan kamu ve özel sağlık hizmetlerinin karmasından oluşmaktadır. Kamu otoritesi, yönetim olarak devletin örgütlenmesidir.

Sağlık alanında 1980'li yıllar ve izleyen dönemler itibariyle uygulamaya alınan sağlık politikalarında öncelikle sağlık hizmetlerinin devlet öncülüğünde planlanması ve denetlenmesi, özel sektörün teşvik edilerek alanda daha aktif olarak yer almasının sağlanması, piyasa koşullarının geçerli olduğu bir sistemin oluşturulması olarak şekillendiğini görmekteyiz (Kumbasar, 2017).

Bu amaçla kitabın bu bölümünde Sağlık Bakanlığı'nın (SB) ana hizmet birimi olan **Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü**'ne **(SHGM)** atfedilen denetim ve gözetim sorumluluğu kapsamında **Denetim ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı (DDDB) ve İl Sağlık Müdürlüklerince (İSM)** yürütülmesi sağla-

[1] Sağlık Yönetimi Doktora Programı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bakanlığı

çirmelidir. En nihayetinde ise sağlık alanına özgü hukuksal düzenleme için gayret edilmeli, dijitalleşmenin pozitif getirisinden faydanılmalı ve denetim sonucunda elde edilen bulgu, bilgi ve deneyimler de öğrenme araçlarına dönüştürülmelidir.

KAYNAKLAR

Ağırbaş, İ. (2019); "Hastane Yönetimi ve Organizasyonu", Siyasal Kitapevi, Ankara, s459-462.

Akyel, R. (2012); "Denetim Dersi Notları" TODAİE

ASB, Avusturalya Sağlık Bakanlığı Sağlık Sistemi ve yönetişim web sayfası, https://www.health.qld.gov.au/system-governance/licences. (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

Atay, E. E. (2021); "İdari yargılama hukuku", Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı. Ankara. s.23-91.

Batmaz, Y. (2015); "Denetim Üzerinden Kamu Yönetimindeki Değişimi Anlamak", Sayıştay Dergisi, (98):5-18.

Bozkurt, Ö., Ergun, T., ve Sezen, S. (2008); "Kamu Yönetimi Sözlüğü; Fransızca ve İngilizce Karşılıklarıyla", TODAİE, s.176

Bozkurt, P. (2013); "Denetim Kavramı ve Denetim Anlayışındaki Gelişmeler", Denetişim Dergisi, (12):56-62.

CQC, Bakım kalite komisyonu, https://www.cqc.org.uk/guidance-providers/regul ations-enforcement/legislation#:~:text=The%20Health%20an d%20Social%20Care,of%20health%20and%20social%20care. (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

CQC, Bakım kalite komisyonu, https://www.cqc.org.uk/guidance-providers/regulations-enforcement/regulations-service-providers-managers. (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

Doğan, K. C. (2015); "Yönetimin Bir Fonksiyonu Olarak Denetim ve Kamu Yönetimindeki Yeri", Ombudsman Akademik Dergisi, (3):107-141.

Erdinç, A. G. B. (2012); "İdari Yaptırımların Kavramsal Çerçevesi ve Cezai Yaptırımlarla Karşılaştırılması", Ankara Barosu Dergisi, (2):239-276.

Erol, H. ve Özdemir, A. (2019); "Türkiye'de 1980 Sonrası Sağlık Politikalarında Dönüşüm ve Sağlık Harcamalarına Etkileri". Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15(15), 119-146.

Erturan, İ., ve Ergin, E. (2018); "Dijital Denetim ve Dijital İkiz Yöntemi". Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(4):810-830.

Genelge; (2013/15) SHGM. Özel Sağlık Kuruluşlarının Bilgilendirme ve Tanıtım Faaliyetleri. https://shgm.saglik.gov.tr/Eklenti/4234/0/2013-15-ozel-saglik-kuruluslarinin-bilgilendirme-ve-tanitim-faaliyetleripdf.pdf?_tag1=2CD4B84F9EB2944F29D218EE9180535A2EB6D56A (Erişim Tarihi: 06.06.2022)

Gözler, K. (2003); "İdare Hukuku", Etkin Kitapevi Yayınları, 2.Cilt, Bursa, s.384

Gözler, K. ve Kaplan, G. (2018); "İdare Hukukuna Giriş", Ekin Basın Yayın Dağıtım, 24. Baskı, Bursa, s. 272-274.

Gözübüyük, A. Ş., ve Tan, T. (2014); "İdare Hukuku Genel Esaslar", Turhan Kitabevi, Ankara, s.645.

Güçlü, Y. (2020); "İdari Para Cezaları ve Diğer İdari Yaptırımlar". Seçkin Hukuk Yayınları, Güncellenmiş 4. Baskı. Ankara, s.17-142

Gülan, A. (1988); "Kamu Hizmeti Kavramı", İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, 9(1-3):147-159.

Günday, M. (2017); "İdare Hukuku", İmaj Yayınevi, 11. baskı, Ankara, s.362

https://www.sahealth.sa.gov.au/wps/wcm/connect/public+content/sa+health+internet/clinical+resources/clinical+governance+and+leadership/health+licensing/health+licensing. (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

İşten, İ. (2007); "Kamu Hizmeti Kavramı ve Unsurları", Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Ankara. (22):59

Karabulut, M. (2008); "İdari Yaptırımların Hukuki Rejimi". Turhan Kitabevi, Ankara, s.11

Karahanoğulları, O. (2015); "Kamu Hizmeti", Turhan Kitabevi, 3. Bası, Ankara. s.269.

Keçeligil, H. T. (2018); "Kamu-Özel İş birliği: Esasları ve Türkiye Uygulaması", Terazi Hukuk Dergisi, 13(145):158-175.

Kesgin, B. (2017); "Kamu Yönetimi ve Sosyal Hizmetler", İstanbul üniversitesi AUZEF Yayınları, Ders Notları

Kocakoç, N. (2014); "Sağlıkta Dönüşüm Programının, Sağlık Hizmetleri Kalitesine ve Çalışanların Performansları Üzerine Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Kumbasar, A. (2017); "Sağlık Politikaları". İstanbul üniversitesi AUZEF Yayınları, Ders Notları

Metin, B. (2017); "Sağlık hakkı", Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 4(1):46-50.

Mevzuat, (1982); "Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası", https://www.mevzuat.gov.tr/, (Erişim tarihi: 10.06.2022)

Mevzuat, (2007) Avusturalya, https://legislation.nsw.gov.au/view/html/inforce/ current/act-2007-009. (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

Mevzuat, (2015); "Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği", https://www.mevzuat.gov.tr/, (Erişim tarihi: 10.06.2022)

Mevzuat, (2018); "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, https://www.mevzuat.gov.tr/, (Erişim tarihi: 10.06.2022)

Mevzuat, (2018); "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri" (1 ve 4 sayılı), https://www.mevzuat.gov.tr/, (Erişim tarihi: 10.06.2022)

Mevzuat, (2018); "Kanunlar", https://www.mevzuat.gov.tr/, (Erişim tarihi: 10.06.2022)

Mevzuat, (2018); "Kurum, Kuruluş ve Üniversite Yönetmelikleri", https://www.mevzuat.gov.tr/, (Erişim tarihi: 10.06.2022)

NHS,https://www.england.nhs.uk/licensing-and-oversight-of-independent-providers/licensing/#licensing-criteria. (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

NHS,https://www.england.nhs.uk/licensing-and-oversight-of-independent-providers/monitoring-and-enforcement/#oversight-of-independent-providers. (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

ÖSTDB, Honkong, Özel Sağlık Tesisleri Düzenleme Ve Ruhsatlandırma Daire Başkanlığı, https://www.orphf.gov.hk/en/application_for_hospital_licence_under_private_healthcare_facilities_ordinance. (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

Özay, İ. (1998); "Türkiye'deki Klasik Kamu Hizmeti Anlayışı"," Çok Yaşa" Ya Da" A Tes Amour". Journal Of Istanbul University Law Faculty, 56(1-4):293-295.

Özer, H. (1997); "Kamu Kesiminde Performans Denetimi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Sayıştay Kuruluş Yıldönümü Yayınları, Ankara. s.34.

Resmî Gazete, (1996); "Anayasa Mahkemesi Kararları", 20.03.1996 tarih ve 22586 sayılı, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22586.pdf, (Erişim tarihi: 10.06.2022)

Seçkin, S. (2019); "Özel Hastanelerin Ruhsatlandırılması ve Denetlenmesi", Doktora Tezi, İstanbul

Sur, H., Tunçay, P. Say, B. (2013); "Hastane Yönetimi", Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.s.495.

Tan, T. (2018); "İdare Hukuku", Turhan Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, s.364-371.

TDK, (1954); Türk Dil Kurumu, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi 06.06.2022)

Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat, M., (2012); "Sağlık İşletmeleri Yönetimi" Nobel Yayınları, 5. Baskı, Ankara, s.120-139.

Ulusoy, A. (2004); "Kamu Hizmeti İncelemeleri", Ülke Kitapları, İstanbul, s. 13-30.

Ulusoy, A. D. (2019); "Yeni Türk İdare Hukuku", Yetkin Yayınları. 3. Baskı, Ankara, s. 267 -508.

Uyanık, H. (2017); "İdare Hukuku", İstanbul Üniversitesi AUZEF Yayınları, Ders Notları

WHO, (2000); "The World Health Report 2000", Health Systems, İmproving Performance. World Health Organization.

Yaşar, H. N. (2013); "İdare Hukuku", Der Yayınları, İstanbul, s.212.

Yetim, B., ve Çelik, Y. (2020); "Sağlık Hizmetlerine Erişim; Karşılanmamış İhtiyaçlar Sorunu", Toplum ve Sosyal Hizmet, 31(2):423-440.

Yılmaz, G. (2018);"Türkiye Sağlık Sisteminde Reformlar ve Politika Transferi", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18(41):179-206.

Yönerge, DDDB. https://shgmdenetimdb.saglik.gov.tr/(Erişim Tarihi: 01.06.2022)

Yönetmelik Taslağı (2022). (https://www.saglikaktuel.com/haber/saglik-hizmetlerinde-tanitim-ve-bilgilendirme-faaliyetleri-hakkinda-yonetmelik-80397.htm. (Erişim Tarihi: 06.06.2022)

BÖLÜM 6
HALK SAĞLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜNÜN DEĞERLENDİRME VE DENETİM FONKSİYONU

Hakan Kaçak[1]

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının (1982) 56. Maddesinde yer *"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir."* ibaresi ile sağlık hakkın tanımlanmış olup söz konusu hakkında kullanımı için de idareye sorumluluklar yüklemiştir. Modern devlet yaklaşımında sağlık hizmetlerinin güvence altına alınması idarelerin temel görevlerinden bir olarak öne çıkmaktadır. Sağlık sistemleri, sağlık hizmetleri garanti altına alabilmek için büyük çaba göstermektedirler.

Tedavi yöntemlerindeki ilerlemeler ve genel refah seviyesindeki iyileşmelere paralel olarak dünya nüfusun da artış olmuştur. Söz konusu gelişmeler sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Sağlık sistemleri bu problemi çözebilmek için yapılarında sürekli güncellemeler yapmakta reform faaliyetleri ile kendi sağlık sistemlerine müdahalelerde bulunmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütüne (2000) göre sağlık sistemlerinin, hizmet ettikleri nüfusun sağlığını iyileştirmek, insanların beklentilerine cevap vermek ve hastalık maliyetlerine karşı mali koruma sağlanmak olmak üzere üç temel amacı vardır. Hizmet edilen nüfusun sağlığını iyileştirme vurgusu, bireyleri tedavi etmenin yanı sıra sağlıklı tutma anlamlarını da ihtiva etmektedir. Bireyleri sağlıklı tutmak için yaşam tarzı, sosyoekonomik etkenler gibi faktörlerin de iyileştirilmesi gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü Sağlığın Sosyal Belirleyicileri Komitesi de *"Aslında insanları öldüren şey, büyük ölçüde sosyal adaletsizliktir"* (Dew, 2014, s. 33) mottosuyla sağlığın sosyal belirleyicilerinin önemine

[1] Öğretim Görevlisi Dr., Ankara Üniversitesi, hkacak@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6415-7224

mı ortaya koyacaktır. Örneğin, Sağlık Bakanlığı Stratejik Planında yer alıp Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü sorumluluk alanındaki belirli konulara ait izleme ve değerlendirme verileri stratejik plandaki hedefler ile karşılaştırılmaktadır. Ancak, bunun dışında kalan kimi plan ve programların izleme değerlendirme sonuçları sadece ilgili dairede tutulmaktadır. Böylesi bir durum izleme ve değerlendirmenin sağlayacağı faydayı azaltacaktır. İzlenen ve değerlendirilen bir konu aynı zaman da geliştirmeye de açık bir alandır.

KAYNAKLAR

Akdur, R. (1998). Teftiş ve Çağdaş Denetim. Teftişi Kurulu Başkanlığı (Ed.), *Sağlık Hizmetleri Denetiminde Etkinlik ve Verimlilik* içinde. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı.

Allin, S., Mossialos, E., McKee, M. ve Holland, W. (2004). *Making decision on public health: a review of eight countries*. World Health Organization.

Aydemir, İ. (2020). Sağlık Bakanlığı Örgütsel Yapısında Yaşanan Değişimler: 181, 663 ve 694 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler Ekseninde Yaşanan Bu Değişimlerin İrdelenmesi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, *6*(2), 350–365.

Bozkurt, P. (2016). Denetim Kavramı ve Denetim Anlayışındaki Gelişmeler. *Denetişim*, (12), 56–62. https://dergipark.org.tr/tr/pub/denetisim/issue/22469/240329 adresinden erişildi.

Cronin, M., Holohan, T., O'Conner, M. ve Donaghy, P. (1997). *Audit in public health medicine: a draft discussion document Item*. http://www.lenus.ie/hse adresinden erişildi.

Dew, K. (2014). *The Cult and Science of Public Health A Sociological Investigation*. U.S.A.: Berghahn.

Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi. (2015). *Avrupa Gıda ve Beslenme Eylem Planı 2015–2020*.

Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi. (2017). *Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Çok Paydaşlı Eylem Planı 2017-2025*. Ankara: Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. www.kumbaski.com adresinden erişildi.

Gopichandran, V., Krishna, A. K. I. ve Indira Krishna, A. K. (2013). Monitoring 'monitoring' and evaluating 'evaluation': an ethical framework for monitoring and evaluation in public health. *Journal of Medical Ethics*, *39*(1), 31–35. doi:10.1136/medethics-2012-100680

Griffiths, S., Jewell, T. ve Donnelly, P. (2005). Public health in practice: the three domains of public health. *Public Health*, *119*(10), 907–913. doi:10.1016/J.PUHE.2005.01.010

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2018). *Türkiye Viral Hepatiti Önleme Ve Kontrol Programı 2018-2023*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1102.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2019a). *Türkiye Zoonotik Hastalıklar Eylem Planı (2019-2023)*. Ankata: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1130. http://journal.um-surabaya.ac.id/index.php/JKM/article/view/2203 adresinden erişildi.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2019b). *Türkiye HIV/AIDS Kontrol Programı 2019-2024*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No:1131. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birim ler/Bulasici-hastaliklar-db/hastaliklar/HIV-ADS/Tani-Tedavi_Rehberi/HIV_AIDS_Kontrol_Programi.pdf adresinden erişildi.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2019c). *Türkiye Sağlık Hizmeti ile İlişkili Enfeksiyonları Önleme ve Kontrol Programı*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1139.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2021). *Türkiye Kalp ve Damar Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı Eylem Planı (2021-2026)*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları No: 1215.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2022). Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/kurumsal/organizasyon-yapisi.html adresinden erişildi.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2023a). İller Arası Çapraz Denetim. https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/bagimliliklamucadele-haberler/iller-arası-çapraz-denetim-toplantısı-yapıldı.html adresinden erişildi.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2023b). *Ulusal Ruh Sağliği Eylem Planı (2020-2023)*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Hizmet Birimleri ve Görevleri Hakkında Yönerge. (2017).

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Hizmet Birimleri ve Görevleri Hakkında Yönergede Değişişklik Yapılmasına Dair Yönerge. (2022).

Hausmann-Muela, S. (2011). The community counts: A participatory approach to social audits. *BMC Health Services Research*, *11*(SUPPL. 2), 2–4. doi:10.1186/1472-6963-11-S2-I1

İzleme ve Değerlendirme Eğitimi Rehberi. (2019). Ankara: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü.

Kumar, G. ve Prasuna, J. (2016). Social audit: current need in public health care sector. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, (January), 11–16. doi:10.18203/2394-6040.ijcmph20151543

Madenoğlu Kıvanç, M. (2015). Evrensel Sağlık Bildirgeleri ve Türkiye'de Sağlık Reformları. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisiemşirelik yönetimi dergisi*, *2*(3), 162–166. doi:10.5222/SHYD.2015.162

Mollahaliloğlu, S., Hülür, Ü., Yardım, N., Özbay, H., Çaylan, A. K., Ünüvar, N. ve Aydın, S. (2007). *Türkiye'de Sağlığa Bakış 2007*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.

Öztek, Z. (2020). *Halk Sağlığı Kuramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Bireklam Arısı.

Pomerleau, J. ve McKee, M. (2005). *Issues in Public Health*. Glasgow: Open University Press.

Sağlık Bakanlığı Taşra Teşkilatı Kadro Standartları ile Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönerge. (2022).

Seçtim, H. (2019). Sağlıkta Dönüşüm Programı Üzerine Bir Değerlendirme. *Management and Political Sciences Review*, *1*(1), 11–133.

T.C. Başbakanlık. (2018a). *Uyuşturucu ile Mücadele Eylem Planı (2018-2023)*.

T.C. Başbakanlık. (2018b). *Tütün Kontrolü Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023*.

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2019). *Davranışsal Bağımlılıklar ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2019-2023*.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019a). *Yetişkin ve Çocukluk Çağı Obezitesinin Önlenmesi ve Fiziksel Aktivite Eylem Planı 2019 – 2023*. Ankara: Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019b). Erişkin Bazı Metabolizma Hastalıkları Kontrol Programı 2019-2023.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2013a). *Okul Öncesi ve Okul Çağı Çocuklara Yönelik Beslenme Önerileri ve Menü Programları*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No:915.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2013b). *Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı 2014 - 2017*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 773. www.obezite.gov.tr adresinden erişildi.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2014). *Türkiye Diyabet Programı 2015-2020*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 816. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-hareketli-hayat-db/Yayinlar/programlar/Turkiye-Diyabet-Programi.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2015). *İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerine Olumsuz Etkilerinin Azaltılması Ulusal Programı ve Eylem Planı*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 998. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/cevre-sagligi/2-ced/iklim-degisik ligi/Iklim_Degisikligi_Eylem_Plani.pdf adresinden erişildi.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2016). *Türkiye Aşırı Tuz Tüketiminin Azaltılması Programı 2017-2021*. Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. (2018). *Türkiye karbonmonoksit zehirlenmelerinin önlenmesi programı ve eylem plani (2015 - 2018)*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 994.

Verschuuren, M., Achterberg, P. W., Kramers, P. G. N. ve Van Oers, H. (2014). Monitoring the health of the population. B. Rechel ve M. McKee (Ed.), *Facets of public health in Europe* içinde (ss. 23–41). Suffolk: Open University Press. http://www.euro.who.int/fr/p ublications/abstracts/facets-of-public-health-in-europe%0Ahttp://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/271074/Facets-of-Public-Health-in-Europe.pdf adresinden erişildi.

WHO. (2000). *The World Health Report 2000: Health Systems: Improving performance*. France: WHO. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42281/WHR_2000-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden erişildi.

BÖLÜM 7
SAĞLIKTA KALİTE DEĞERLENDİRMELERİ VE KLİNİK KALİTE

Dilek Tarhan[1] - Çağlayan Sarıoğlan[2]

Sağlık hizmetlerinde kaliteyi tanımlayabilmek için öncelikli olarak kaliteye tek başına atfedilen anlamlara bakmak yararlı olacaktır. Kalite kelimesi, Latince "nasıl oluştuğu" anlamına gelen "qualis" kelimesinden türetilmiştir (Mosadeghrad, 2013). Tarihsel sürece bakıldığında ise kalite, pek çok farklı anlama tekabül etmiş, en sık olarak da gereksinimlere uygunluk, kullanıma uygunluk, sınıfının en iyisi, performans mükemmelliği olarak tanımlanmıştır. Juran ve De Feo "Juran's Quality Handbook"un beşinci baskısında "kullanıma uygunluk" olarak ifade ettikleri kalite tanımını altıncı baskıda "amaca uygunluk" olarak değiştirmiş, amaca uygunluk tanımının içeriğini de müşteri ihtiyaçlarının en az hata payı ile karşılayabilmek olarak açıklamışlardır (Juran ve De Feo, 2010).

Sağlık hizmetlerinde kaliteyi Donabedian (1980) ise "Bakım sürecinin tüm bölümlerinde yer alan beklenen kazançlar ve kayıplar dengesi hesaba katıldıktan sonra, hasta refahının kapsayıcı bir ölçüsünü en üst düzeye çıkarması beklenen bakım türü." olarak tanımlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Tıp Enstitüsü ise kaliteyi "bireyler ve toplumlar için sağlık hizmetlerinin arzu edilen sağlık sonuçlarının olasılığını artırma ve mevcut mesleki bilgilerle tutarlı olma derecesi" olarak tanımlamıştır. (Schuster, McGlynn vd., 1999).

Daha detaylı bir kalite tanımı için sağlık hizmetlerinde kalitenin temel bileşenlerinin belirlenip ayrı ayrı açıklanması gerekliliği öngörülmüştür.

[1] Uzm. Dr., Daire Başkanı, Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı

[2] Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlıkta Kalite, Akreditasyon ve Çalışan Hakları Dairesi Başkanlığı, Sağlıkta Kalite Değerlendirmeleri Birimi

önemlisi sistemin hastayı kamu, özel, üniversite sağlık kurumlarında ve tüm hizmet basamaklarında izleyebilmesidir. Bilindiği üzere, ülkemiz sağlık sisteminde hasta, tanı ve tedavi sürecini ilk başvurduğu sağlık kurumunda sürdürmek ve tamamlamak durumunda değildir. Hastanın tanısını koyan kurum farklı, tedavisini veya takibini gerçekleştiren kurum farklı, hatta komplikasyon gelişmesi hâlinde başvurduğu kurum farklı olabilmektedir. Bu nedenle, hastanın tüm başvurularını, tanı ve tedavi sürecini ulusal düzeyde izlemek önemli bir avantajdır. Örneğin katarakt tanısı nedeni ile bir sağlık kurumunda opere edilmiş hasta, operasyona bağlı gelişen bir enfeksiyon nedeni ile bir başka sağlık kurumuna başvurdu ise buradaki gösterge sonucuna yansıtılabilmekte ve ameliyatı gerçekleştiren ilk kurumun klinik kalite puanını olumsuz olarak etkilemektedir.

Bununla birlikte ulusal düzeyde veri elde etmek veri kalitesinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Veri kalitesini olumsuz etkileyen hususlardan birisi; sağlık hizmetinin sunulduğu alanda verinin yanlış, eksik veya kasıtlı olarak değiştirilmiş şekilde girilebilmesidir. Bilgi ve tecrübe eksikliği, bilgi sistemlerinin kullanıcı dostu olmaması, yoğun iş yükü, geri ödeme sisteminin kurallarına göre verileri değiştirme eğilimi vb. sebepler bu sorunun kök nedenleri arasında sayılabilir.

Bilgi sistemleri ve klinik kodlama sistemlerinin her geçen gün gelişmesi ile birlikte klinik kalitenin de doğru bir şekilde ölçülmesine yönelik önemli adımlar atılmış olacaktır.

KAYNAKLAR

American College of Surgeons. (2022). The minimum standard document. Erişim adresi: https://www.facs.org/aboutacs/archives/pasthighlights/minimum highlight. Erişim tarihi: 23.01.2022.

Arkeotekno. (2017). Hammurabi Kanunları. Erişim adresi: https://www.arkeotekno.com/pg_284_hammurabi-kanunlari. Erişim tarihi: 13.01.2021.

Donabedian, A. (1980). The definition of quality and approaches to ıts assessment, vol 1. Explorations in Quality Assessment and Monitoring. Ann Arbor, Michigan, USA: Health Administration Press.

Donabedian, A. (2003). An ıntroduction to quality assurance in health care. OxfordUnıversıty Press, New York, p.6

Helidonis, E. S. and Prokopakis, E. P. (2001). The contribution of hippocratic oath in third millennium medical practice. *American Journal of Otolaryngology*, 22(5), 303-305.

Hayırlıdağ, M. (2021). Mısır tıbbının gizemi papirüsler. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4, 68-85.

Juran, J. (2010). Juran's quality control handbook, 6th ed. McGraw-Hill, New York, p.5.

Kömürcü, N., Durmaz, A., Bayram, N., Genç Koyuncu, R., Karaman, Ö. E., Toker, E. (2014). Sağlık hizmetlerinde kalite standartları ve modelleri. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*. 7(1), 95-114.

Mosadeghrad, A. M. (2013). Healthcare service quality: Towards a broad definition. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, pp.203-219. DOI: 10.1108/09526861311311409.

Sağlık Bakanlığı Yataklı Tedavi Kurumları Kurumsal Kaliteyi Geliştirme ve Performans Değerlendirme Yönergesi. (2005, 17 Mart). T.C. Sağlık Bakanlığı (Sayı:1831). Erişim adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-6240/arsiv.html

Sağlık Bakanlığı. (2021). Uluslararası Sağlıkta Kalite Göstergeleri. Erişim adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-67570/uluslararasi-saglikta-kalite-gostergeleri.html. Erişim tarihi: 06.02.2022

Sağlık Bakanlığı. (2022). Türkiye Sağlıkta Kalite Sistemi. Erişim adresi: https://shg mkalitedb.saglik.gov.tr/TR-8785/turkiye-saglikta-kalite-sistemi.html Erişim tarihi: 06.02.2022

Sağlık Bakanlığı. (2022). SKS Rehberleri. Erişim adresi: https://shgmkalitedb.s aglik.gov.tr/TR-12638/sks-rehberleri.html. Erişim tarihi: 06.02.2022.

Sağlık Bakanlığı. (2022). Türkiye Klinik Kalite Programı. Erişim adresi: https://shgmkli nikkalite.saglik.gov.tr/. Erişim tarihi: 06.02.2022.

Sağlık Bakanlığı. (2022). Güncel Standartlar. Erişim adresi: https://shgmkalitedb.sa glik.gov.tr/TR-52460/guncel-standartlar.html, Erişim tarihi: 06.02.2022

Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurum ve Kuruluşlarında Kaliteyi Geliştirme ve Performans Değerlendirme Yönergesi. (2006, 12 Mayıs). T.C. Sağlık Bakanlığı (Sayı:9414). Erişim adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-6240/arsiv.html

Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurum ve Kuruluşlarında Kaliteyi Geliştirme ve Performans Değerlendirme Yönergesi. (2007, 23 Mart). T.C. Sağlık Bakanlığı (Sayı: 2542). Erişim adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-6240/arsiv.html

Performans Sağlıkta ve Kalite Yönergesi. (2008, 2 Temmuz). T.C. Sağlık Bakanlığı (Sayı: 2011). Erişim adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-6240/arsiv.html

Sağlıkta Performans ve Kalite Yönergesi. (2011, 1 Mart). T.C. Sağlık Bakanlığı (Sayı:9489). Erişim adresi:: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/TR-6240/arsiv.html

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2012a). Sağlıkta kalite değerlendirmeleri. Pozitif Matbaa, Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı. ISBN: 978-975-590-418-4.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2009). Performans ve Kalite Ajansı. Sayı:9. Erişim adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/Eklenti/3906/0/ajans9gripdf.pdf.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). Sağlıkta kalite standartları hastane (v. 5). Pozitif Matbaa, Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı. ISBN: 978-975-590-558-7.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). Sağlıkta kalite standartları hastane (sürüm 6.1). Tam Pozitif Reklamcılık, Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı. ISBN: 978-975-590-766-6.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). SKS Gösterge Yönetim Rehberi (2.2). T.C. Sağlık Bakanlığı Yayın No:1175, Ankara. ISBN: 978-975-590-770-3.

Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2021). Klinik kalite ölçme ve değerlendirme rehberi (sürüm 2.0). Tam Pozitif Matbaa, Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı. Yayın No: 1154. ISBN: 978-975-590-758-1.

Sağlıkta Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik. (2015, 27 Haziran). T.C. Resmi Gazete (Sayı: 29399). Erişim adresi: https://www. resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150627-2.htm.

Schuster, M. A., McGlynn. E. A., Pham, C. B., Spar, M. D., Brook, R. H. (1999). The quality of health carein the united states:a review of articles since 1987: Crossing the quality chasm: a new health system for the 21st century. *Natıonal Academy Press Washington, D.C*. p: 231-249.

Schyev, P. M. (2000). The evulation of external quality evulation observations from the joint commission on accreditation of healtcare organizations. *International Journal of Quality in Healthcare*, 12(3), 255-258.

Sheingold, B. H. and Hahn, J. A. (2014). The history of healthcare quality: The first 100 years 1860–1960. *International Journal of Africa Nursing Sciences,* 1,18–22.

Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2004). 80. Yılda Tedavi Hizmetleri 1923 – 2003. Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı.

Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2009). Performans ve Kalite Ajansı. Sayı: 3. Erişim adresi: https://shgmkalitedb.saglik.gov.tr/Eklenti/3939/0/ajans3pdf.pdf

Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2011). Hastane hizmet kalite standartları. Pozitif Matbaa, Ankara. ISBN: 978-975-590-368-2.

The Joint Commission. (2020). Over a century of quality and safety. Erişim adresi: https://www.jointcommission.org/-/media/tjc/documents/about-us/tjc-history-timeline-through-2020.pdf. Erişim tarihi: 23.01.2022.

The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) web sitesi, Health at a Glance. https://www.oecd.org/health/health-at-a-glance/, Erişim tarihi: 06.02.2022.

World Health Organization. (2018). Handbook for natıonal qualıty polıcy and straegty" printed by the who document production services, Geneva, Switzerland, p.13.

World Health Organization. (2009). Sağlığın teşviki ve geliştirilmesine yönelik dönüm noktaları global konferanslardan bildiriler. Çev. Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, T.C. Sağlık Bakanlığı.

Yataklı Tedavi Kurumları Kalite Yönetimi Hizmet Yönergesi. (2001, 30 Ekim). T.C. Sağlık Bakanlığı (Sayı:10311). Erişim adresi: http://www.nemko.com.tr/stan31.pdf.

BÖLÜM 8
KAMU HASTANELERİ VERİMLİLİK DEĞERLENDİRME SİSTEMİ

Hurişah Aksakal[1] - Satı Birbudak[2]

Roemer (2002) sağlık sistemini "kaynakların, organizasyonun, finansmanın ve yönetim bütününün topluma sağlık hizmeti sunumuna yönlendirilmesi", Dünya Sağlık Örgütü (2000) "Temel amacı sağlığı korumak, iyileştirmek ve sürdürmek olan tüm faaliyetler" olarak tanımlamıştır. Son yıllarda sağlık sisteminin amaç kısmına "hastalıktan kaynaklı hane halkı yoksulluğunun önlenmesi" ifadesi eklenmiştir (Annex, 2007). Sağlık sistemi amaçlara ulaşmak için sağlık faaliyetlerinin finansmanı, düzenlenmesi ve sağlanması ile ilgili kaynakları, etkileşimde bulunan aktörleri, kurumları kapsadığı gibi etkileşimleri yönlendiren süreç ve yapıları da içermektedir.

Günümüzde artan sağlık hizmeti taleplerini karşılayacak kaynakların sınırlı olması, sağlık örüntülerinin değişimine paralel olarak tanı ve tedavide kullanılan teknolojik cihazların ve farmakolojik ajanların maliyetinin sürekli artması, alanında uzman farklı meslek disiplinlerine ihtiyaç duyulması sağlık sektörünü makro kaynak harcanan ekonomik alanlardan birisi yapmaktadır.

Bununla birlikte özel hastanelerde sunulan otelcilik hizmetlerinin hasta memnuniyetini artırması, tanı ve tedavide kullanılan tıbbi cihaz ve donanımlara daha hızlı erişim sağlanması ve hasta memnuniyetini yüksek hekimler için cazip ücretle istihdam alanı oluşturulması kamu hastanelerinin özel hastaneler ile rekabet etmesinde engeller oluşturmaktadır. İhtiyaç ve beklentilerin hızla farklılaştığı bu ortamda kamuya bağlı sağlık tesislerinin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için kaynaklarını en optimal şekilde kullanmaları ve maksimum çıktıyı elde etmeleri oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle

[1] Uzman, Sağlık Bakanlığı Verimlilik ve Kalite Uygulamaları Dairesi Başkanlığı, hurisah.aksakal@saglik.gov.tr
[2] Uzman, Dr. Siyami Ersek EAH, sati.birbudak@gmail.com

KAYNAKLAR

Alpugan, O. (1991); "Hastanelerde Verimlilik Sorunu", 1. Verimlilik Kongresi, (s. 454, s.59). Ankara: MPM Yayını.

Annex L. (2007).What is a Health System. 25 Ocak 2021 tarihinde http://siteresources.worldbank.org/Healthnutrıtıonandpopulatıon/Resources/281627115404881636O/AnnexLHNPStrategyWhatisaHealthSystemApril242007.pdf adresinden erişildi.

Bal, V. (2013);"Eğitim Ve Araştırma Hastanelerinde Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Ölçümü", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2 Sayı: 2.

Birlik Değerlendirme El Kitabı (2012). Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Birlik Değerlendirme El Kitabı (Editörler; Çağıl, H., Örnek, M., Akın M.,), Verimlilik ve Kalite Yönetimi Daire Başkanlığı, Pozitif Matbaa, Ankara

Büyükkılıç, D. (2004). Kar Amacı Gütmeyen Örgütlerde Verimlilik, Mpm Yayını

Çavlak, H. (2021). Etkinlik, Etkililik, Verimlilik, Kârlılık, Performans:Kavramsal Bir Çerçeve ve Karşılaştırma. Journal of Research in Business: 6 (1)

Çınaroğlu, S (2017). Kamu ve Özel Sağlık Hizmetlerinin Seçimini Etkileyen Faktörler: Teorik Bir İnceleme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(2): 259-274

Roemer, M. I. (2002). National Health Systems, Encyclopedia of Public Health.

Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011 https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102M1-3.htm

Verimlilik Karne Uygulaması Rehberi (2015). T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, İzleme Ölçme Değerlendirme Kurum Başkan Yardımcılığı, Verimlilik ve Kalite Yönetimi Daire Başkanlığı, Pozitif Matbaa, Ankara

WHO (2000). Health Systems: Improving Performance, The World Health Report 2000.Paris: World Health Organization.

Yiğit, V. (2004); Hastane İşletmelerinde Kapasite Kullanım Oranının Maliyetlere Etkisi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 7(2)

Yükçü, S.ve Atağan G.(2009). Etkinlik, Etkililik ve Verimlilik Kavramlarının Yarattığı Karışıklık. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4) :1-12

BÖLÜM 9
TÜRKİYE İLAÇ VE TIBBİ CİHAZ KURUMU'NCA YÜRÜTÜLEN DENETİMLER

Abdullah İbrahim Büyükkurt[1]

Türkiye İlaç ve Tıbbî Cihaz Kurumu, 15/7/2018 tarihinde 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuş, Sağlık Bakanlığına bağlı özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğine haiz bir kurumdur. Kurumun görev alanı; ilaçlar, ilaç üretiminde kullanılan etken ve yardımcı maddeler, ulusal ve uluslararası kontrole tabi maddeler, tıbbî cihazlar, vücut dışı tıbbî tanı cihazları, geleneksel bitkisel tıbbî ürünler, kozmetik ürünler, homeopatik tıbbî ürünler, insan vücuduna doğrudan temas eden biyosidal ürünler ve özel amaçlı diyet gıdalar olarak belirlenmiştir. Kararname gereği kurumun; söz konusu ürünlerin; ruhsatlandırılması, üretimi, depolanması, satışı, ithalatı, ihracatı, piyasaya arzı, dağıtımı, hizmete sunulması, toplatılması ve kullanımları ile ilgili kural ve standartları belirlemek, bu faaliyetleri yürütecek kamu ve özel hukuk tüzel kişileri ile gerçek kişilere izin vermek, ruhsatlandırmak, denetlemek ve gerektiğinde yaptırım uygulamak, laboratuvar analizlerini yapmak veya yaptırmak, klinik araştırmalarla ilgili düzenlemeleri yapmak, izin vermek ve denetlemek başta olmak üzere geniş bir görev alanı vardır.

Ayrıca bu ürünler dışında da; sağlık beyanı ile satışa sunulacak ürünlerin sağlık beyanlarını inceleyerek bu beyanlara izin vermek, izinsiz veya gerçeğe aykırı sağlık beyanı ile yapılan satışları denetlemek, gerektiğinde durdurma, toplama, toplatma ve imha iş ve işlemlerini yapmak veya yaptırmak, izin ve sağlık beyanları yönünden bunların her türlü reklam ve tanıtımlarını denetlemek ve aykırı olanları durdurmak, piyasaya arz edilen ilaç, tıbbî cihaz ve ürünlerin reklam ve tanıtımının usul ve esaslarını belirlemek ve uygulamasını denetlemek görevi de Kurumun görevleri arasındadır.

[1] Başmüfettiş, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu

- RTÜK tarafından Kuruma gönderilen yayınlardan 308'ünün mevzuata aykırı olduğu tespit edilerek ilgili ürün tanıtım ve/veya satışı yapan yayın kanalı/kişi/firma hakkında toplam çeşitli miktarlarda idari para cezası uygulanmış,
- Tüketicinin tecrübe ve bilgi noksanlıklarını istismar ederek ürün tanıtım ve/veya satışını gerçekleştiren 50 internet sitesi/firma/kişi hakkında Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur (Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu 2021 Yılı İdari Faaliyet Raporu).

KAYNAKLAR

Aygülü, Selçuk (2016). "Türkiye, ABD ve Avrupa Ülkelerindeki Sağlık Beyanı Uygulamalarının İncelenmesi ve Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış TİTCK Ürün Denetmenliği Tezi, Ankara

Buharalıoğlu, Cüneyt Kemal; BUHARALIOĞLU Gökçe Yıldırım (2019). "Talidomit faciasının farmakovijilans etkinliklerinin gelişimi üzerine etkisi" Mersin Ünv. Sağlık Bilim Dergisi; 12(1):136-142 (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/606972) (Son Erişim Tarihi: 10.03.2023)

Nally, Joseph D. (2010). "Good Manufacturing Practices for Pharmaceuticals", Sixth Edition, Informa Healthcare

Özgen, Ayşegül (2016). "Kozmetik Denetimlerinde Risk Değerlendirmesi", Yayınlanmamış TİTCK Ürün Denetmenliği Tezi

Roy, Michael J. (2011). "Biotechnology Operations: principles and practies", CRC Press

Yüksel Aktuna, Gülce (2016). "Tıbbi Cihaz Denetimi Türkiye ve Brezilya Karşılaştırılması", Yayınlanmamış TİTCK Ürün Denetmenliği Tezi

4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.4.pdf (Son Erişim Tarihi:29.09.2022)

https://www.titck.gov.tr/kurumsal/organizasyonsemasi (Son Erişim Tarihi:29.09.2022)

Beşeri Tıbbi Ürünler Ruhsatlandırma Yönetmeliği (https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/12/20211211-5.htm) (Son Erişim Tarihi: 28.09.2022)

İlaç ve Biyolojik Ürünlerin Klinik Araştırmaları Hakkında Yönetmelik (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=17285&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5) (Son Erişim Tarihi: 28.09.2022)

https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/ilac/klinik-arastirmalar (Son Erişim Tarihi: 28.09.2022)

İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu (https://titck.gov.tr/storage/Archive/2020/legislation/KADKLVZ01IKU13.11.2015Rev08_13ac0133-274b-44dc-98cd-33998758cc72.pdf) (Son Erişim Tarihi: 28.09.2022)

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu 2019, 2020 ve 2021 Yılları İdari Faaliyet Raporları

(https://www.titck.gov.tr/kurumsal/faaliyetraporu) (Son Erişim Tarihi: 04.10.2022)

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu 2018-2022 Stratejik Plan

(https://titck.gov.tr/storage/Archive/2021/dynamicModulesAttachment/TTCKSTRATEJKPLAN20192023_630e31ef-7899-4f66-b730-119557c8c35a.pdf) (Son Erişim Tarihi: 01.10.2022)

Beşeri Tıbbi Ürünler İmalathaneleri Yönetmeliği

(https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24014&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5) (Son Erişim Tarihi: 01.10.2022)

İlaçların Güvenliliği Hakkında Yönetmelik

Tıbbi Cihaz Yönetmeliği (https://titck.gov.tr/storage/Archive/2021/conte ntFile/T%C4%B1bbi%20Cihaz%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi_91969c4b-58b3-48cb-adfb-03c2cacd5632.pdf) (Son Erişim Tarihi: 04.10.2022)

Sağlık Bakanlığınca Yapılacak Piyasa Gözetimi ve Denetiminin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik

(https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11399&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5) (Son Erişim Tarihi: 04.10.2022)

Kozmetik Kanunu (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5324&Mevzu atTur=1&MevzuatTertip=5) (Son Erişim Tarihi: 04.10.2022)

https://www.titck.gov.tr/faaliyetalanlari/denetim/kozmetik-denetim (Son Erişim Tarihi: 04.10.2022)

Biyosidal Ürünler Yönetmeliği

(https://titck.gov.tr/storage/Archive/2021/contentFile/Biyosidal%20%C3%9Cr%C3%BCnler%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi_440ad618-5514-49c0-91eb-c011fc49fb17.pdf) (Son Erişim Tarihi: 04.10.2022)

https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cevresagligi-biyosidal.html (Son Erişim Tarihi: 03.10.2022)

https://tucrin.deu.edu.tr/tr/klinik-arastirma-nedir/ (Son Erişim Tarihi: 10.03.2023)

WHO, (2007); "Quality Assurance of Pharmaceuticals Vol2" Second Edition

BÖLÜM 10
SAĞLIKTA AKREDİTASYON STANDARTLARI DENETİMİ

Keziban Avcı [1]

Sağlık hizmetlerinin daha nitelikli ve verimli sunulması amacı ile Türkiye'de 2003 yılından bu yana uygulanan çeşitli reformların ardından sağlık sistemi yeni bir zemin kazanmış ve artan hasta beklentilerini karşılamak için sağlık kurulumlarında bir dizi dönüşüm hayata geçirilmiştir (Atun ve diğerleri, 2013). Bu kapsamda yapılan düzenlemelerden biri de sağlık kuruluşlarını akredite etmeye yönelik yapılan düzenlemelerdir.

Bu bölümde, sağlık hizmetlerinde akreditasyon faaliyetlerini yürüten ve ulusal bir kurum olan Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü'nün (TÜSKA) kullandığı akreditasyon denetim programının, bir dış değerlendirme aracı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak akreditasyon ve ilişkili kavramlar ele alınacak, akabinde TÜSKA ve akreditasyon programları ve denetim yöntemi irdelenecektir.

AKREDİTASYON VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

Bu bölümde akreditasyon ve akreditasyonla ilişkili kavram ve terimlerin tanım ve açıklamalarına yer verilecektir.

Akreditasyon ve Sağlık Hizmetleri Akreditasyonu

Akreditasyon, sağlık kuruluşlarının yayınlanmış standartlara uyumunu dış değerlendirme yoluyla teşvik etmeyi amaçlayan bir kalite stratejileridir (Shaw, Groene ve Berger, 2019). Sunulan sağlık hizmetlerinin değerlendiril-

[1] Doç. Dr., Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü & Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü

KAYNAKLAR

Atun, R., Aydın, S., Chakraborty, S., Sümer, S., Aran, M., Gürol, I., et al., (2013). Universal Health Coverage in Turkey: Enhancement of Equity. Lancet, 382(6): 65-99.

Avcı, K., Çizmeci Şenel, F. (2019). Sağlık Hizmetleri Akreditasyonu: Faydası, Önemi ve Etkisi Nedir?. Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(2), 221-234.

Avcı, K. (2020). National Hospital Accreditation As An External Assessment Tool. Haydarpaşa Numune Medıcal Journal, 1(1), 91-96.

Berktaş, M., Beylik, U., Kayral, H.İ., Avcı, K., Cengiz, C., Kavak, D.K. ve ark. Denetim Yöntemi. In: Hastane Akreditasyon Denetim Rehberi. Türkiye Sağlık Hizmetleri Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü. ISBN:978-605-67412-0-3. Ankara: 2017.s.11-Berktaş ve diğerleri, 2017.

Braithwaite, J., Greenfield, D., Westbrook, J., Pawsey, M., Westbrook, M., Gibberd, R., et al. (2010). Health Service Accreditation as a Predictor of Clinical and Organisational Performance: a Blinded, Random, Stratified Study. Qual Saf Health Care, 9(1):14-21.

Caldana, G., Gabriel, C. S. (2017). Evaluation of the Hospital Accreditation Program: Face and Content Validation. Rev Bras Enferm, 70(1):41-47.

Chen, L.-W., Nguyen, A., Jacobson, J. J., Gupta, N., Bekmuratova, S., Palm, D. (2015). Relationship Between Quality Improvement Implementation and Accreditation Seeking in Local Health Departments. American Journal of Public Health, 105(S2):295-302.

Desveaux, L., Mitchell, J.I., Shaw, J et al. (2017). Understanding the impact of accreditation on quality in healthcare: a grounded theory approach. Int J Qual Health Care, 29: 941–47.

Flodgren, G., Pomey, M.-P., Taber, S. A., Eccles, M. P. (2014). Effectiveness of External Inspection of Compliance with Standards in Improving Healthcare Organisation Behaviour, Healthcare Professional Behaviour or Patient Outcomes. Cochrane Database Syst Rev (11), 1-47. doi:10.1002/14651858.CD008992.pub2

Fortes, M.T. et al. (2011). Accreditation or accreditations? A comparative study about accreditation in France, United Kingdom and Cataluña. Revista da Associação Médica Brasileira (English Edition), 57(2):234–41.

Frisino, J. M. (2002). COA's Accreditation System: Checks, Balances, and Firewalls. Behavioral Health Accreditation and Accountability Alert, 7(4): 1-4.

General Directorate of Health Services Ministry of Health, Standards of Accreditation in Health Assessor Training Programme Guide – v1.0/2015. Ankara: Pozitif Printing Press Ltd. Co.;2015, p.3.

Greenfield, D., Hogden, A., Hinchcliff, R., Mumford, V., Pawsey, M., Debono, et al. (2016). The Impact of National Accreditation Reform On Survey Reliability: A 2-Year İnvestigation Of Survey Coordinators' Perspectives. Journal of Evaluation in Clinical Practice, 22(5): 662–667.

Greenfield, D., Pawsey, M., Braithwaite, J. (2011). What Motivates Professionals to Engage in the Accreditation of Healthcare Organizations? Int J Qual Health Care, 23(1):8-14.

Greenfield, D., Pawsey, M., Braithwaite, J. (2012). A Peer-To-Peer Model to Improve Patient Safety: Harnessing Accreditation Programs. American Journal of Medical Quality, 27:353 - 354.

Greenfield, D., Pawsey, M., Naylor, J., Braithwaite, J. (2013). Researching the Reliability of Accreditation Survey Teams: Lessons Learnt When Things Went Awry. Health Information Management Journal, 42(1): 4-10.

Harrington, L., Pigman, H. Quality Measurement. In:Varkey P. Eds. Medical Quality Management Theory and Practice. USA: Jones and Barrlett Publishers. 2010. p. 29-40.

Heuvel, J. V., Niemeijer, G. C., Does, R. J. (2013). Measuring Healthcare Quality: the Challenges. International Journal of Health Care Quality Assurance, 26(3): 269-278.

Kilsdonk, M., Siesling, S., Otter, R., Harten, W. V. (2015). valuating the Impact of Accreditation and External Peer Review. International Journal of Health Care Quality Assurance, 28(8): 757-777.

Melo, S. (2016). The Impact of Accreditation on Healthcare Quality Improvement: A Qualitative Case Study. Journal of Health Organization and Management, 30(8): 1242-1258.

Nicklin, W., Engel, C., Stewart, J. (2021). Accreditation in 2030. Int J Qual Health Care, 20;33(1):mzaa156. doi: 10.1093/intqhc/mzaa156. PMID: 33351075.

Price, E., Robinson, K. (2012). The Coding Masterpiece: A Framework for the Formal Processes And Pathways of Health Classification. Health Information Management Journal, 40(1): 14-20.

Resmi Gazete. Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Tarih: 26 Kasım 2014, Sayı: 29187, Resmi Gazete, Ankara.

Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlıkta Kalite ve Akreditasyon Daire Başkanlığı, Sağlıkta Akreditasyon Standartları Hastane Seti – v2.0/2017. Ankara: Pozitif Matbaa ;2017, p.3-15.

Santos, R. A., Snellc, L., Nunes, M. D. (2017). The Link Between Quality and Accreditation of Residency Programs: The Surveyors' Perceptions. Medical Education Online, 22(1): doi:10.1080/10872981.2016.1270093

Sax, S., Marx, M. (2014). Local Perceptions on Factors Influencing the Introduction of International Healthcare Accreditation in Pakistan. Health Policy and Planning, 29(1):1021–1030.

Shaw, C. D., Braıthwaıte, J., Moldovan, M., Nıcklın, W., Grgıc, I., Fortune, T., et al.. (2013). Profiling Health-Care Accreditation Organizations: An International Survey. International Journal for Quality in Health Care, 25(3): 222-231.

Teymourzadeh, E., Ramezani, M., Arab, M., Foroushani, A. R., Sari, A. A. (2016). Surveyor Management of Hospital Accreditation Program: A Thematic Analysis Conducted in Iran. Iran Red Crescent Med J., 18(5): 1-9.

Valori, R., Rogers, C., Johnston, D., Ingham, J. (2013). Developing a Strategy for Accreditation of Clinical Services. Clinical Medicine, 13(6):538-542.

WHO (2003). Quality and accreditation in health care services: a global review. World Health Organization. Erişim Tarihi: 01.01.2022, https://apps.who.int/iris /handle/10665/68410

BÖLÜM 11
DİJİTAL HASTANE DEĞERLENDİRMESİ: HIMMS VE EMRAM

İlker Köse[1] - B. Özge Elmas[2]

1997'de başlayan Çekirdek Kaynak Yönetim Sistemi (ÇKYS) ve Temel Sağlık İstatistikleri Modülü (TSİM) ile temelleri atılan sağlıkta dijitalleşme çalışmaları, 2003 yılında başlayan Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) ile hızlanmış ve ülke çapında benimsenerek yaygınlaşmıştır.

SDP, birbirini tamamlayan 8 bileşenden oluşmaktadır. Ancak bu bileşenlerden özellikle iki tanesi, sağlık hizmet kalitesi için büyük bir sinerji oluşturmuştur. Bunlardan birincisi olan, "*nitelikli ve etkili sağlık hizmetleri için kalite ve akreditasyon*" bileşeni ile kalite ve akreditasyon çalışmaları başlatılmıştır (Akdağ, 2012). Diğer önemli bileşen ise *"karar sürecinde etkili bilgiye erişim, Ulusal Sağlık Bilgi Sistemi (USBS)"* başlığı ile sağlıkta dijital dönüşüm hedeflenmiştir. USBS ile vatandaşların doğum öncesinden ve ölüm sonrasına kadar olan tüm sağlık kayıtlarının bir araya getirilmesi ve vatandaşın bu kayıtlara bireysel olarak erişmesinin sağlanması hedeflenmiştir USBS'nin ana omurgası olarak sırasıyla 2006 yılında Aile Hekimliği Bilgi Sistemi (AHBS) (Köse, 2010), 2009 yılında Sağlık-NET (Köse, İ. Akpınar, N. Gürel, M. Arslan, Y. Özer ve diğerleri 2008) ve Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) (Köse ve Arslan, 2007) gibi sistemler sırayla hayata geçirilmiştir. 2016 yılında Sağlık-Net geliştirilerek elektronik hasta kaydı sistemi e-Nabız geliştirilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır (SBSGM, 2016).

SDP ile beraber başlayan dijital dönüşüm sürecinde, Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü (SBSGM) pek çok ulusal çapta uygulanan

[1] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi
[2] Sağlık 4.0 A. Ş

KAYNAKLAR

Adler-Milstein, J. Everson, J. S.-Y. D. (2015). EHR Adoption and Hospital Performance: Time-Related Effects. *Health Services Research*, *50*(6), 1751–1771. https://doi.org/10.1111/1475-6773.12406

Akdağ, R. (2012). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Progragramı Değerlendirme Raporu (2003-2011). *T.C. Sağlık Bakanlığı*, 444. https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/ kitaplar/SDPturk.pdf

Crosson, J. Ohman-S. Cohen, D. Clark, E. Crabtree, B. F. (2012). Typical electronic health record use in primary care practices and the quality of diabetes care. *Annals of Family Medicine*, *10*(3), 221–227. https://doi.org/10.1370/afm.1370

Franklin, B., Grady, K., Donyai, P., Jacklin, A., & Barber, N. (2007). The impact of a closed-loop electronic prescribing and administration system on prescribing errors, administration errors and staff time: a before-and-after study. *Qual Saf Health Care.*, *16*(4), 279–284. https://doi.org/10.1136/qshc.2006.019497

HIMSS. (2021). *Maturity Models*. https://www.himss.org/

Kawamoto, K. Houlihan, C. Balas, E. Lobach, D. (2005). Improving clinical practice using clinical decision support systems: a systematic review of trials to identify features critical to success. *BMJ (Clinical Research Ed.)*, *330*(7494), 765. https://doi.org/10. 1136/bmj.38398.500764.8F

Köse, İ. Akpınar, N. Gürel, M. Arslan, Y. Özer, H. Yurt, N. Kabak, Y. Dogac, A. (2008). Turkey's National Health Information System (NHIS). *In E-Challenges, Stockholm*, 70–77.

Köse, İ. Rayner, J. Birinci, Ş. Ülgü, M. Yılmaz, İ. (2020). Adoption rates of electronic health records in Turkish Hospitals and the relation with hospital sizes. *BMC Health Services Research*, *20*(1), 1–17. https://doi.org/10.1186/s12913-020-05767-5

Köse, İ. (2010). Family Physician Information System (Aile Hekimliği Bilgi Sistemi). *SD Platform*, 22–25.

Köse ve Arslan. (2007). Patients Will Enable Booking from Public Hospitals (Vatandaş Hastaneye Randevu Ile Gidecek). *SD Platform*, 46–49.

Linder, J.A. Ma, J. Bates, D. Middleton, B. (2007). Electronic Health Record Use and the Quality of Ambulatory Care in the United States. *Arch. Intern. Med.*, *167*(10), 1400.

Özkan, E. (2020). *HIMSS-EMRAM level 7 full digital hospital clinical decision support systems analysis example*. https://search.ebscohost.com/login.aspx?d irect=true&db=ir00559a&AN=tuda.article.732057&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid

Poon, E. Wright, A. Simon, S. Chelsea, A. J. Lynn, A. Volk, P. Bates, D. W. (2010). Relationship Between Use of Electronic Health Record Features and Health Care Quality: Results of a Statewide Survey. *Medical Care*, *Vol. 48*, *N*. https://www.jsto r.org/stable/27798432

Sağlık Bakanlığı. (2012). *Stratejİk plan 2013 - 2017*. 103.

SBSGM. (2016). *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü Sağlık.Net Online ve e-Nabız Genelgesi*. http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-47658/sagliknet-online-ve-e-nabiz-hakkinda-20166-sayili-genel-.html

SBSGM. (2021). *Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü-Hizmetler*. Sağlık Bakanlığı SBSGM. https://sbsgm.saglik.gov.tr/

Yıldız, A. (2021). Türkiye, sağlıkta bilişim konusunda dünyada üs olma yolunda. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/saglik/turkiye-saglikta-bilisim-konusunda-dunyada-us-olma-yolunda/2437452

Zhou, L. Christine, S., Chelsea, A. J.Lynn, A. Volk, Orav, J. Bates, W.Simon, S. R. (2009). The Relationship between Electronic Health Record Use and Quality of Care Over Time. *Med. Informatics*, *16*, no. *4,* 457–464,.

BÖLÜM 12
TÜRKAK VE TSE'NİN SAĞLIK SEKTÖRÜ BELGELENDİRME FAALİYETLERİ

Ahmet Çarhan[1]

TÜRKAK ve Türk Standartları Enstitüsü (TSE), sağlık sektöründe akreditasyon ve belgelendirme faaliyetlerini gerçekleştiren devlet kuruluşlarıdır. Akreditasyon faaliyetleri, 765/2008 sayılı Avrupa Birliği (AB) tüzüğü gereği, her AB ülkesinde (üye ve aday ülkelerde) yalnızca bir akreditasyon kuruluşunca gerçekleştirilmektedir. Belgelendirme faaliyetleri ise TSE gibi Uygunluk Değerlendirme Kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Bu bölümde ülkemizde sağlık sektöründe öncelikli ve yoğun olan belgelendirmede kullanılan standart, prensip ve uygulamalara yer verilmesi amaçlanmıştır

TÜRKAK'IN SAĞLIK SEKTÖRÜNDE FAALİYETLERİ

Ülkemizdeki akreditasyon işlemlerini gerçekleştiren tek yetkili kurum, 27.10.1999 tarihinde 4457 sayılı kanun ile kurulmuş, TÜRKAK'tır. TÜRKAK, uygunluk değerlendirme kuruluşlarını akredite etmek, bu kuruluşların ulusal ve uluslararası standartlara göre faaliyette bulunmalarını ve bu suretle uygunluk değerlendirme kuruluşlarınca düzenlenen belgelerin ulusal ve uluslararası alanda kabulünü temin etmek amacıyla, merkezi Ankara'da olan tüzel kişiliğe haiz, kâr amacı gütmeyen, idarî ve malî özerkliğe sahip bir kamu kuruluştur. TÜRKAK kalite yönetim sistemini TS ISO/IEC 17011 standardı esas alarak oluşturmuş ve sınır ötesi faaliyetlerini 765/2008 sayılı Avrupa Birliği tüzüğü ile gerçekleştirmektedir. TÜRKAK, 2008 yılından bu yana karşılıklı tanınma anlaşmalarına konu olan tüm akreditasyon alanlarında Avrupa Akreditasyon Birliği ile karşılıklı tanınma anlaşması imzalamış bulunmaktadır. Kuruluş, EA, IAF ve ILAC tam üyesi konumundadır (Şekil 1).

[1] Prof. Dr., **TSE Yönetim Kurulu Muhasip Üyesi,** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi

- Tüm yönetim sistemi belgelendirmelerinde olduğu gibi yıllık gözetim süreci ile kuruluşların dinamik yapısının korunmasına yardımcı olur.

TS 13811 Hijyen ve Sanitasyon Yönetim Sistemi

Hijyen, bireysel boyutta başlayarak, yaşamın her alanına yayılarak toplum sağlığına etki eden önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplu yaşam alanlarındaki hijyen ve sanitasyon uygulamaları, halk sağlığı açısından önem taşımakta ve koruyucu hekimlikte ilk yapı taşını oluşturmaktadır. Hijyen ve sanitasyon uygulamaları, uluslararası platformda ülkelerin gelişmişlik düzeyini göstermektedir. Bu standart, kuruluşlarda hijyen ve sanitasyona yönelik uygulamaların, yüksek seviyeli bir yönetim sistemi mantığı içerisinde ele alınmasını sağlamaktadır.

Söz konusu sertifikasyonun faydaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yasal şartlara uygun ürün ve hizmet sunulmasını,
- Hijyen ve sanitasyon performansının arttırılmasını,
- Ürün ve hizmet güvenilirliğini sağlayarak, ilgili sektörde pazar payının ve rekabet gücünün arttırılmasını,
- Faaliyetlere yönelik risklerin yönetilmesini ve kontrol altına alınmasını,
- Toplum sağlığının tesis edilmesinde etkin rol alınmasını, sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

Karakoç, E. (2006). "Laboratuarda Akreditasyon " Damla, 74: 3-17.

Smith, M.L., Raab, S.S., Fernald, D.H., James, K.a, Lebin, J. a., Grzybicki,D.M., Zelie, C. ve West, R.A. (2013). "Evaluating the connections between primary care practice and clinical laboratory testing a review of the literature and call for laboratory involvement in the solutions", Arch Pathol Lab Med.137(1):120–5.

Burnett, A. (2013). "A practical guide to ISO 15189 in laboratory medicine. ACB Venture Publications", 1-372p.

Anderson, N.L., Noble, M.A., Weissfeld, A.S., Zabransky, R.J. (2005). "CUMITECH 3B: quality systems in the clinical microbiology laboratory". American Society for Microbiology

Elder, B.L., Hansen, S.A., Kellogg, J.A. (1997). "CUMITECH 31: verification and validation of procedures in the clinical microbiology laboratory". American Society for Microbiology.

Bartlett, R.C., Mazens-Sullivan, M., Tetreault, J.Z., Lobel, S. and Nivard, J. (1994). Evolving approaches to management of quality in clinical microbiology. Clin Microbiol Rev, 55-88.

BÖLÜM 13
SOSYAL GÜVENLİK KURUMU TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN SAĞLIK HİZMET SUNUCUSU DENETİMLERİ

Yasin Kulaksız[1]

Sağlık hizmetleri, bireylerin ömürlerine, güçlerine ve enerji seviyelerine, çevreleriyle uyum durumlarına tesirde bulunan faaliyetlerin tamamını içine almaktadır. Sağlık hizmetlerinin etkin bir biçimde devam ettirilmesi insanların sağlıklı olmasını beraberinde getirecektir (Orhaner, 2006). Sağlık hizmetlerinin finansmanı ise sağlık sisteminin ana bileşenlerinden ve belirleyicilerindendir. Sağlık hizmetlerinin finansmanı ülkeden ülkeye farklılık göstermekte; sağlık hizmetlerini sunanlara ödeme yöntemleri, sağlık hizmetlerinin örgütlenme şekli ve hizmete erişim için geliştirilen kurallardaki farklılıklar nedeniyle her ülkede farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Tatar, 2011). Sağlık hizmetlerinin finansman sistemlerine ilişkin farklılıkları bir boyutu da sağlık hizmetleri finansmanının denetimidir.

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından kamuya bağlı hastaneler, özel sektöre bağlı hastaneler, eczaneler, optisyenlik müesseseleri, tıbbi malzeme (ortez, protez vb.) sunan medikal malzemecilere sundukları hizmetler bağlamında ödemeler yapılmaktadır. 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu'nun 16.05.2006 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmesiyle birlikte 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu ve 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu gibi farklı kanunlarla düzenlenmiş olan Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ve Bağ-Kur Genel Müdürlüğü şeklinde faaliyette bulunan sosyal güvenlik kurumları Sosyal Güvenlik Kurumu kurulmak suretiyle tek çatı altında toplanmıştır. Böylelikle Türkiye'de sağ-

[1] Başmüfettiş, Sosyal Güvenlik Kurumu

rine de dava açılması pek tabi söz konusu olabilecektir. Bu kapsamda 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 24. maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi uyarınca, Bakanlıklar ile kamu kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan ve ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlere karşı açılacak iptal ve tam yargı davaları ile tahkim yolu öngörülmeyen kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan idari davalar ilk derece mahkemesi olarak Danıştay'da görülerek karara bağlanacaktır.

Yukarıdaki bilgiler SHS'ler özelinde değerlendirildiğinde; SGK ile SHS'ler arasında imzalanan, sözleşme ve protokol gibi hukuki metinlerin uygulanmasından doğan uyuşmazlıklarda sosyal güvenlik hukuku düzenlemeleri söz konusu olmayıp, uyuşmazlığın kaynağının bizatihi ilgili sözleşmeler ve protokoller olması sebebiyle doğacak uyuşmazlıkların çözüm yeri Asliye Hukuk Mahkemeleri olacaktır. Bunun dışında, SHS'ler SGK ile 5510 sayılı Kanun'dan kaynaklı ortaya çıkacak uyuşmazlıklarında görevli yargı yeri iş mahkemeleri, 5510 sayılı Kanun gereğince uygulanacak olan idari para cezalarında görevli yargı yeri idare mahkemesi, idari para cezaları hakkında düzenlenecek ödeme emirlerine karşı açılacak davalar ise yine iş mahkemelerinde görülecektir. SGK SHS'ler hakkında da 6331 sayılı Kanun uyarınca idari para cezası uygulayabilmektedir. Bu bağlamda, SHS'lerin kendilerine intikal eden iş kazalarını en geç 10 gün içinde SGK'ya bildirmemesi, ya da SHS bünyesinde çalışan bir sigortalının iş kazasına uğraması durumunda bunun 3 iş günü içinde SGK'ya bildirilmemesi uygulamada karşılaşılan durumlardandır. 6331 sayılı Kanun uyarınca SGK'nın idari para cezası yaptırımı ile karşı karşıya kalan SHS'ler söz konusu müeyyideye karşı idare mahkemesinde, idari para cezaları hakkındaki ödeme emirlerine karşı ise sulh ceza hâkimliğinde dava açabileceklerdir (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 2012).

KAYNAKLAR

Amme Alacaklarının Tahsili Usul Kanunu (1953). T.C. Resmi Gazete, 6183, 28.07.1953

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012). T.C. Resmi Gazete, 28339, 20.06.2012

Orhaner, E. (2006). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Genel Sağlık Sigortası, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 1, ss.1-22.

Sağlık Hizmeti Sunucularının Faturalarının İncelenmesine ve Bedellerinin Ödenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2017). T.C. Resmi Gazete, 30001, 08.03.2017

Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu (2006). T.C. Resmi Gazete, 26173, 16.05.2006

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006). T.C. Resmi Gazete, 26200. 16.06.2006

Tatar, M. (2011). Sağlık Hizmetlerinin Finansman Modelleri: Sosyal Sağlık Sigortasının Türkiye'de Gelişimi, SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi, 1(1):103-133. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sgd/issue/28018/297504

BÖLÜM 14
SAĞLIK ALANINDA SAYIŞTAY, OMBUDSMAN VE DDK DENETİMLERİ

Ömer Yürekli[1]

Sağlık hizmeti insan sağlığına zarar veren çeşitli faktörlerin yok edilmesi, toplumun bu faktörlerin tesirinden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedeni ve ruhi kabiliyet ve melekeleri azalmış olanların işe alıştırılması (rehabilitasyon) için yapılan tıbbi faaliyetlerdir. Bu tanıma göre sağlık hizmetlerini koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri ve rehabilitasyon hizmetleri olarak sınıflandırmak mümkündür.

Sağlık hizmetleri küresel bazda öneme sahiptir. Covid-19 pandemisi veya koronavirüs pandemisi sürecinde bu önemin daha da arttığı ifade edilebilir. Sağlık hizmetlerinin kaliteli bir şekilde sunulması ve kendisini sürekli bir şekilde geliştirebilmesi için düzenli olarak denetlenebilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle sağlık hizmeti sunumunun devletin koyduğu kurallara, tıbbi gereklere, önceden konulmuş standartlara uygun olarak yapılmasının temini noktasında denetim önemlidir ve ayrıca sağlık hizmetlerinin kaliteli bir şekilde sunulması ve kendisini sürekli geliştirebilmesi için sistemli bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de sağlık hizmetleri alanında genel olarak Sağlık Bakanlığının denetimi söz konusudur. Sağlık Bakanlığının bu yetkisi, Anayasanın "Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" başlıklı 56'ncı maddesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı dışında da denetim yapan kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Kitabın bu bölümünde Sayıştay, Devlet Denetleme Kurulu ve Kamu Denetçiliği Kurumunun (Ombudsman) denetimleri üzerinde durulacaktır.

[1] Başmüfettiş, Sağlık Bakanlığı, omer_yurekli@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2102-6149

Kamu Denetçiliği Kurumu, idarenin işleyişi ile ilgili şikâyet üzerine, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir. Yönetimin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışları kurumun denetimine tabi olduğundan Kamu Denetçiliği Kurumunun şikâyet üzerine kamu kurum ve kuruluşlarının sunduğu sağlık hizmetlerini hukuka uygunluk açısından denetleyebileceğini ve öneri niteliğinde kararlar alabileceğini ifade edebiliriz.

Bu denetim mekanizmalarının, sağlık hizmetlerinin hukuka, etik ilkelere, tıbbi gereklere, uluslararası genel kabul görmüş standartlara uygun olarak yürütülmesine, sağlık yönetiminin ve sağlık hizmetlerinin gelişmesine katkı yapacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

Alıcı, O.V. (2011). "Türk Denetim Sisteminde Yeni Bir Oluşum: Kamu Denetçiliği", *Siyasal Vakfı Bülteni*, (33), 31-34.

Avşar, B. Z. (2012). "Ombudsman", Hayat Yayınları, İstanbul

Eryılmaz, B. (2013). "Kamu Yönetimi", Umuttepe Yayınları, 6. Baskı, Kocaeli.

Fendoğlu, H. T. (2016). "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Ombudsman Denetimi: İdarenin Kamu Denetçiliği Kurumu Tarafından Denetlenmesi", *Akademik Ombudsman*, (3), 13-36.

Hürriyet Gazetesi (2012). "DDK: Özal'ın ölümü şüpheli", Erişim Tarihi: 28.05.2022, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ddk-ozal-in-olumu-supheli-20751697.

İpek, E. A. Ş. (2018). "1996-2017 Döneminde Sayıştay Performans Denetiminin Kamu Mali Yönetim Sistemindeki Rolünün Değerlendirilmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (25), 650-671.

Kamu Denetçiliği Kurumu (2018). Erişim Tarihi: 28.05.2022, https://kararlar.ombudsman.gov.tr/.

Kamu Denetçiliği Kurumu (2013). Erişim Tarihi: 29.05.2019, https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/2013-107.pdf.

Sayıştay (2019). "Diğer Raporlar", Erişim Tarihi: 28.05.2022, https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/15-diger-raporlar.

Sayıştay (2019). "Denetim Türleri", Erişim Tarihi: 12.05.2019, https://www.sayistay.gov.tr/tr/?p=2&CategoryId=77.

Tataroğlu, M. (2017). "Bilgi Çağında Kamu Yönetiminin Denetimi", Kitapana Yayınevi, 1.Baskı, İzmir.

T.C. Resmi Gazete (2018). Devlet Denetleme Kurulu Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15Temmuz 2018 gün, 30479 sayılı.

T.C. Resmi Gazete (2012). Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, 15 Temmuz 2018 gün, 30479 sayılı.

T.C. Resmi Gazete (2010). Sayıştay Kanunu, 19 Aralık 12.2010, 27790 sayılı.

T.C. Resmi Gazete (1982). Türkiye Cumhuriyet Anayasası, 9 Kasım 1982 gün, 17863 sayılı.

Yürekli, Ö. (2019). "Türkiye'de Sağlık Yönetimi" (Editörler: Tekin Avaner ve Recep Fedai), Gazi Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, ss. 313-338.

Yürekli, Ö. (2014). "Türkiye'de İdari Teftiş Sistemi", Bizim Akademi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

DİJİTAL İLETİŞİM

Editörler: Sezgin Savaş - Esra Tunçay

nobel bilimsel

DİJİTAL İLETİŞİM

Editörler: Sezgin Savaş - Esra Tunçay

Yayın No.: 1567
ISBN: 978-625-398-452-6
E-ISBN: 978-625-398-453-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Mayıs 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Savaş, Sezgin., Tunçay, Esra.
Dijital İletişim / Editörler: Sezgin Savaş - Esra Tunçay
1. Basım, XII + 152 s., 15,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-452-6
E-ISBN: 978-625-398-453-3
1. Dijitalleşme 2. İletişim 3. Dijital İletişim

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

SUNUŞ ..... **ix**

DİJİTALLEŞMENİN MÜZELERDEKİ SERGİLEME YÖNTEMLERİNE ETKİSİ **1**
Büşra Kılıç

GİRİŞ 1
SERGİLEME YÖNTEMLERİNE DİJİTALLEŞMENİN GETİRDİĞİ YENİ TEKNOLOJİLER 4
Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik Teknolojileri ile Sergileme 4
Sanal Müze Teknolojileri ile Sergileme 10
Yapay Zekâ Tabanlı Teknolojilerle Sergileme 12
NFT Teknolojisi ile Sergileme 17
DİJİTALLEŞMENİN SANAT ESERLERİNİ SERGİLEME YÖNÜNDEN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI 19
SONUÇ 22
KAYNAKÇA 23

DİJİTAL ÇAĞDA SIMMEL'IN YABANCISINI SİBER UZAM ÜZERİNDEN YENİDEN DEĞERLENDİRMEK **27**
Ayten Bengisu Cansever

GİRİŞ 27
KAVRAMSAL ÇERÇEVE 31
Akademinin "Yabancı"sı: Georg Simmel 31
Simmel'in Yabancısı 33
Metropol Hayatı ve Zihinsel Yaşam 38
SİBER UZAMDA SIMMEL'IN YABANCISININ İZİNİ SÜRMEK 39
Simmel ve Sosyal Medya 39
Aracılaşmış Yabancı 40
Çevrimiçi Aidiyet 41
Simmel'i Siber Uzamda Yeniden Düşünmek 46

SONUÇ 49
KAYNAKÇA 51

ÇEVRİMİÇİ İTİBAR YÖNETİMİ VE HALKLA İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDE WIKIPEDIA.. 55
Emre Ergen

GİRİŞ 55
İTİBAR: ALGIDAKİ OLUMLU YANSIMA....57
DOĞAL İLİŞKİLİ BİR SÜREÇ: İTİBAR YÖNETİMİ VE HALKLA İLİŞKİLER 59
İTİBAR YÖNETİMİNİN ÇEVRİMİÇİ BAĞLAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ....60
ÇEVRİMİÇİ İTİBAR YÖNETİMİ, HALKLA İLİŞKİLER VE WİKİPEDİA 63
SONUÇ 71
KAYNAKÇA 75

SİYASETİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ.... 79
Merve Özdemir

GİRİŞ 79
İNTERNET'İN GELİŞİMİ 80
DİJİTAL SİYASET....87
TWITTER ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN DİJİTAL SİYASET 90
Recep Tayyip Erdoğan 92
Kemal Kılıçdaroğlu....93
Devlet Bahçeli 94
Meral Akşener 95
SONUÇ 96
KAYNAKÇA 97

MÜLTECİ KRİZİ SIRASINDA DİJİTAL İLETİŞİM ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA KULLANIMI: TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLER ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA .. 99
Yasmin Aldamen

GİRİŞ 99
DÜNYA VE TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLER 102
ÇALIŞMANIN UYGULAMA ÇERÇEVESİ....103
Örneklemin Demografik Özellikleri 103
ARAŞTIRMANIN BULGULARI 104

Sosyal Medyanın Krizlerde Bir İletişim Aracı Olarak Kullanılması Açısından Bulgular 104
Kriz İletişiminde Bir Dijital İletişim Aracı Olan Sosyal Medyanın Mültecilerin Yaşamına Olumlu Etkileri 106
Kriz İletişiminde Bir Dijital İletişim Aracı Olan Sosyal Medyanın Mültecilerin Yaşamına Olumsuz Etkileri 108
SONUÇ 109
KAYNAKÇA 111

DİJİTAL İLETİŞİM VE DİPLOMASİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME 115
Esra Tunçay
GİRİŞ 115
KAVRAMSAL ÇERÇEVE 116
Diplomasi Kavramı ve Kamu Diplomasisi 116
Dijital İletişim Teknolojisi ve Dijital Diplomasi 120
Dijital Diplomasi ve Büyük Veri 124
SONUÇ 128
KAYNAKÇA 130

DİJİTAL İLETİŞİM ÇAĞINDA KİŞİSEL İMAJ 133
Sezgin Savaş
GİRİŞ 133
DİJİTALLEŞEN İLETİŞİM VE İLETİŞİM ARAÇLARI 134
İMAJ KAVRAMI 137
İNTERNET VE KİŞİSEL İMAJ 141
SONUÇ 144
KAYNAKÇA 146

YAZAR ÖZ GEÇMİŞLERİ 149

DİJİTALLEŞMENİN MÜZELERDEKİ SERGİLEME YÖNTEMLERİNE ETKİSİ

Büşra Kılıç

GİRİŞ

Dijitalizm, temelinde kültürel ve sosyal bağlamda insan davranışlarına odaklanmaktadır (Giannini ve Bowen, 2019:27). İnsanların yapma, görme, bilme, öğrenme, yaşama ve sevme biçimlerini dönüştürmektedir. Bu anlamda dijitalizmin etkisi her alanı kapsamakta; tüm disiplinlere ve insan arayışlarına dokunmaktadır. Farklı deneyimlerin yaşandığı, sanatçının kendisini özgürce ifade edip kimliğini tanımladığı, toplumsal mesajların aktarıldığı, farkındalık oluşturan bir kitle iletişim aracı hâline gelen müzeler de hızla ilerleyen dijital kültür tarafından dönüşüme uğrayan alanlardan biridir. ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi) 2017 yılından itibaren müzenin tanımının yenilenmesine ilişkin çalışmalarını sürdürmektedir ve bu komite 2019 yılında alternatif güncel bir müze tanımı yapmıştır (ICOM, [29.12.2022]:

> "Müzeler, geçmiş ve geleceği değerlendirebileceğimiz, bu amaçla diyalog kurmamızı sağlayan, demokratikleştirici, kapsayıcı ve çok sesli alanlardır. Bugünün çatışma ve zorluklarını tanıyıp tanımlayarak, toplum adına korumakla yükümlü oldukları eserleri ve (kültür) örneklerini gelecek nesiller için güvence altına alır, her kesimden insanın bu kültürel mirasa erişimi için eşit haklar sağlar. Müzeler kâr amacı gütmez. Katılımcı ve şeffaftırlar; insan onuruna ve sosyal adalete, bütün dünyayı ve insanlığı kapsayan biçimde eşitliğe ve iyiliğe katkıda bulunmak için toplar, muhafaza eder, araştırır, yorumlar, sergiler ve dünyadaki anlayışı bu yönde geliştirmek için çeşitli topluluklarla aktif olarak çalışır."

olarak, dijital eğlence teknolojileri müzelerin ziyaretçi deneyimlerini geliştirmekte ve müzelerin gelecekteki başarısına önemli katkılar sağlamaktadır. Sergilerin bütünlüğünü korumak ve ziyaretçilerin dijital deneyimlerinin sergiyi tamamlamasına yardımcı olmak için dikkatli olmaları gerekmektedir.

Ancak, müzelerin bu teknolojileri kullanırken dikkatli olmaları gerekmektedir. Dijital teknolojilerin kullanımı aynı zamanda müzelerin fiziksel koleksiyonlarının güvenliği ve korunması konularında da yeni sorunlar yaratabilmektedir. Yani sonuç olarak müzelerin göz önünde bulundurması gereken birkaç durum vardır. Müzelerin bu teknolojileri uygulamada pek çok faktörü gözetmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere sergilerin çoğu küratör tarafından uzman bakış açısıyla tasarlanmaktadır ve değerlendirilmektedir. Ancak, izleyici davranışlarının analizi, kişiselleştirilmiş tur kullanımı ve veri tahmini, müzelerin izleyici tercihlerini dikkate almasını sağlayacaktır. Bu eğilimler müze uzmanlarının prestijini etkileyecek mi yoksa sergi ziyaretçiler tarafından mı oluşturulacak? Gelecekteki araştırmalarda odaklanabileceğimiz sorular bunlar olabilir. Ayrıca müzeler NFT teknolojisine er ya da geç dikkat etmek zorunda kalacakları sanatsal ve teknolojik bir format olarak bakmaya başlamıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bazı koleksiyonların bir parçası olmuştur. Bu anlamda müzeler de bu yeni sanal internete geçiş yapmak ve müzelere yapılan ziyaretlerin azalmasıyla kendilerine yer açmak zorunda kalabilirler. Ve kaçınılmaz olarak NFT'yi dijital bağlamda ifade biçimi olarak kullanan sanatçıları barındırmak zorunda kalabilirler.

KAYNAKÇA

Adorno, T. (1967). *Valéry-Proust-Museum, Prisms*. London: Neville spearman.

Azuma, R., Baillot, Y., Behringer, R. (2001). Recent advances in augmented reality. *IEEE Computer Graphics and Applications*. 21: 34–47.

Bertagnoli, L. (2018). Art Institute Uses Data to Give Visitors What They Want, 23.01.2023 tarihinde https://www.chicagobusiness.com/article/20180518/ISSUE01/180519840/art-institute-of-chicago-uses-data-to-make-exhibit-choices adresinden alındı.

Callaghan Inovation. (t.y). Artificial Intelligence Technology Landscape, 14.01.2023 tarihinde https://www.callaghaninnovation.govt.nz/sites/all/files/callaghan-innovation-infographic-artificial-intelligence.pdf adresinden alındı.

Gianni, T. ve Bowen J.P. (2019). *Museums and digitalism*. Springer: Cham, Switzerland.

Sommerauer, P. ve Müller, O. (2018). Augmented reality for teaching and learning a literature Review on theoretical and empirical foundations. *Twenty-Sixth European Conference on Information Systems Portsmouth*, 1–17.

Chen, L. (2019). Online to Offline: Artificial Intelligence Helps to Design a Personalized Museum in the Digital Era, 22.01.2023 tarihinde https://museumsdigit alculture.prattsi.org/online-to-offline-artificial-intelligence-helps-to-design-a-personalized-museum-in-digital-era-236164bbb4fa adresinden alındı.

Coşkun, C. (2021). Sanat müzelerinde artırılmış gerçeklik uygulamaları. *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 3(2): 103-123.

Guerra, J.P., Pinto M.M., Beato C. (2015). Virtual reality shows a new vision for tourism and heritage. *Eur Sci Journal ESJ*. 11: 1–6.

Gümüş, F. (2019). Müzelerde Yapay Zekâ Uygulamaları, Etkileri ve Geleceği. Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Günçe, E. (2021). Twitter Platformu Üzerinden Makine Öğrenmesi Algoritmaları İle Cinsiyet Ve İlgi Alanı Analizi. Yüksek Lisans Tezi, *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.*

Hewison, R. (1989). Heritage: an interpretation. David Uzzell (ed.), *Heritage interpretation* içinde (s.15-23). London: Belhaven.

ICOM. (2019). ICOM Announces the Alternative Museum Definition that will be Subject to a Vote, 20.12.2022 tarihinde https://icom.museum/en/news/icom-announces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/ adresinden alındı.

ICOM. (t.y). Survey: Museums, museum professionals and COVID-19, 06.12.2022 tarihinde https://icom.museum/en/covid-19/surveys-and-data/survey-museums-and-museum-professionals/ adresinden alındı.

İşçi, C., Güzel, B., Maktal, C. D., İşçi, T., Moroğlu, F. (2020). Müze deneyimi: yönetim ve ziyaretçi perspektiflerinin karşılaştırılması. *Turizm Akademik Dergisi*, 7(1): 29-45.

Kıvrak, M.N., Özkartal, M. (2022). Nft ve günümüz dijital sanat kavramı arasındaki ilişki. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 193-202.

Manning, C. (2020). Artificial Intelligence Defnitions, 12.01.2023 tarihinde https://hai.stanford.edu/sites/default/files/2020-09/AI-Definitions-HAI.pdf adresinden alındı.

Oggito. (2020). Sanatçı Denis Shiryaev Yapay Sinir Ağları Kullanarak Ünlü Tablolara Hayat Verdi, 22.01.2023 tarihinde https://oggito.com/icerikler/sanatci-denis-shiryaev-yapay-sinir-aglari-kullanarak-unlu-tablolara-hayat-verdi/65573 adresinden alındı.

Vıdu, C., Zbuchea, A., Pınzaru, F. (2021). Old meets new: integrating artificial intelligence in museums management practices. Constantin Bratianu, Alexandra Zbuchea, Flavia Anghel (ed.). *Strategia* (830-844). Bükreş.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1. Bilici F. (2016). Amerikan Doğal Tarih Müzesi, 15.12.2022 tarihinde http://artirilmisdunya.blogspot.com/2016/01/muzelerde-artrlms-gerceklik-kullanm.html adresinden alındı.

Görsel 2. Indelible Pieces. (2014). British Müzesi, Artırılmış Gerçeklik Uygulaması, 20.12.2022 tarihinde https://indeliblepieces.wordpress.com/2014/08/20/news-british-museum-rolls-out-augmented-reality-games/ adresinden alındı.

Görsel 3. Kılıç, B. (2018). SSM Artırılmış Gerçeklik Uygulaması İçin "İşaretçi". *Kişisel Fotoğraf Albümü.*

Görsel 4. Kılıç, B. (2018). SSM Artırılmış Gerçeklik Uygulaması "İşaretçi" ve Ipad Ekranı. *Kişisel Fotoğraf Albümü*.

Görsel 5. Kılıç, B.(2018). SSM Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Hareketlendirilmiş Minyatür Çalışma. *Kişisel Fotoğraf Albümü*.

Görsel 6. VIVEARTS. (2020). Louvre Müzesi Mona Lisa Tablosu Bulunduğu Alan ve İzleyiciler, 02.01.2023 tarihinde https://www.vivearts.com/projects/mona-lisa-beyond-the-glass adresinden alındı.

Görsel 7. VIVEARTS. (2020). Mona Lisa Tablosunu Sanal Gerçeklik Teknolojisi ile Deneyimleme Alanı, 02.01.2023 tarihinde https://www.vivearts.com/projects/ mona-lisa-beyond-the-glass adresinden alındı.

Görsel 8. Dent, S. (2019). Sanal Gerçeklik gözlüğü ile Mona Lisa 3 Boyutlu Görünüm 02.01.2023 tarihinde https://www.engadget.com/2019-10-24-louvre-leonardo-da-vinci-htc-mona-lisa.html adresinden alındı.

Görsel 9. Kültür ve Sanat Bakanlığı. (2023). Ankara Anadolu Medeniyetleri Sanal Müzesi, 05.01.2023 tarihinde https://sanalmuze.gov.tr/muzeler/ankara-anadolu-medeniyetleri-muzesi/ adresinden alındı.

Görsel 10. Wrocławıa, W. (2017). Nixdorf Müzesi Robot Pepper, 14.01.2023 tarihinde https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,22761913,robot-pepper-atrakcja-hydropolis-jego-obowiazek-to-witanie.html?disableRedirects=true adresinden alındı.

Görsel 11. Wrocławıa, W. (2017). Nixdorf Müzesi Robot Pepper, 14.01.2023 tarihinde https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,22761913,robot-pepper-atrakcja-hydropolis-jego-obowiazek-to-witanie.html?disableRedirects=true adresinden alındı.

Görsel 12. Oggito. (2020). Diken Kolye ve Sinek Kuşu ile Frida Kahlo'nun Otoportresi, 22.01.2023 tarihinde https://oggito.com/icerikler/sanatci-denis-shiryaev-yapay-sinir-aglari-kullanarak-unlu-tablolara-hayat-verdi/65573 adresinden alındı.

Görsel 13. Chen, L. (2019). Recognition tarafından 2016 tarihli bir fotoğrafın 1660 tarihli bir tabloyla eşleştirilmesi, 22.01.2023 tarihinde https://museumsdigitalculture.prattsi.org/online-to-offline-artificial-intelligence-helps-to-design-a-personalized-museum-in-digital-era-236164bbb4fa adresinden alındı.

Görsel 14. Seattle Nft Museum (t.y), Seattle Nft Museum insatgram hesabından alındı.

DİJİTAL ÇAĞDA SIMMEL'IN YABANCISINI SİBER UZAM ÜZERİNDEN YENİDEN DEĞERLENDİRMEK

Ayten Bengisu Cansever

GİRİŞ

Gündelik yaşam dijitalleşirken, dijitallik de gerçekliğin her alanına nüfuz ederek onu yeniden inşa etmektedir. Bu küresel çaplı dijitalleşme eğilimleriyle birlikte, "birey ve mekân simülatif parçacıklara, gerçeğin yapay görüntülerine ve kutsal gönderenden yoksun imgelere dönüşmektedir" (Baudrillard, 2011; Demir, 2016). Dijitalleşme çağında artık bireyler hem bedensel hem de mekânsal manasıyla aşılmaz keskin sınırlara sahip değillerdir. Başka bir ifadeyle, siber-uzamın belli belirsiz gölgesi altında bireyler bedenleri sabit ama zihnen dolaşımdadırlar. Dijitalliğin yarattığı bu ikircikli durumda bireyler, zamandan ve mekândan arınarak "medium"un içinde sabit gezginler olarak kaybolmaktadır. Üstelik "her şeyin her yerde ve her zaman mümkün olduğu" mottosunun kışkırtıldığı sosyal medya platformlarının sınırsız görünümlü sınırlı siber uzamında bireyler özgürlük-tutsaklık paradoksundaki gibi hem sabit hem hareket hâlindelerdir. Simmel bu durumu "yabancı" kavramı üzerinden aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

> Gezmek, uzayda verili her noktadan kurtuluşsa ve dolayısıyla böyle bir noktada sabitlenmenin kavramsal karşıtıysa, "yabancı"nın sosyolojik biçimi, adeta bu özelliklerin birliğini temsil eder. Ancak bu olgu da mekânsal ilişkilerin, insan ilişkilerinin yalnızca birinde sahip olunan koşulu, diğerinde ise simgesi olduğunu ortaya koymaktadır (Simmel, 1971: 1).

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2002). *Strange encounters: Embodied others in post-coloniality*. London: Routledge.

Baudelaire, C. (2010). *The painter of modern life*. London: Penguin.

Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve simülasyon*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Bruns, A. (2006). Towards produsage: futures for user-led content production. F. Sudweeks, H. Hrachovec, C. Ess (Ed.). *Proceedings: Cultural Attitudes Towards Communication and Technology* içinde (ss. 275-284). Murdoch University: Perth.

Calhoun, C., Gerteis, J., Moody, J., Pfaff, S., Schmidt, K., Virk, I. (2002*). Classical sociological theory*. Oxford: Blackwell Publishers.

Cansever, A. B. (2021). Dijital oyunlarda biyopolitik söylem ve anlatı: "The Sims 4" örneği. Marmara Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ABD Kişilerarası İletişim Bilim Dalı*. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Castells, M. (2004). Informationalism, networks, and the network society: A theoretical blueprint. Manuel Castells, Edward Elgar (Ed.). *The Network Society: A Cross-cultural Perspective* içinde (ss. 3-45). Edward Elgar Publishing.

Coser, L. A. (1958). Georg Simmel's style of work: a contribution to the sociology of sociologist. *American Journal of Sociology*, 3(6): 635-641.

Demir, S. T. (2016). Dijital Aşklar: Sanallık ve Gerçeklik Arasında Bedenin, Mekanın ve İletişimin Tasarımı. *TRT Akademi*, 1(2): 508 – 527

Durkheim, E. (1982). *The rules of sociological method*. New York: The Free Press.

Durkheim, E. (2016). *Sosyolojik yöntemin kuralları*. Ankara: Doğu Batı.

Feldman, Z. (2011). Reading the stranger in the age of social media. *Cultural Policy, Criticism and Management Research,* 5: 112-126.

Feldman, Z. (2012). Simmel in Cyberspace. *Information, Communication & Society*, 15(2): 237-319.

Frisby, D. (1992). *Sociological impressionism: A reassessment of georg simmel's social theory* (2. b.). London: Routledge.

Frisby, D. (2002). *Georg Simmel*. London: Routledge.

Haraway, D. (1991). *Simians, cyborgs and women: The reinvention of nature*. Routledge.

Hayles, N. K. (1999). *How we became posthuman: Virtual bodies in cybernetics, literature, and ınformatics*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Heidegger, M. (1971). Building dwelling thinking. A. Hofsdater (Ed.) *Poetry, Language, Thought* içinde (ss. 143-162). New York: Harper & Row.

Hepp, A. (2009). Differentiation: mediatization and cultural change. K. Lundby ve P. Lang (Ed.). *Mediatization: Concept, Changes, Consequences* içinde (ss. 135-154). New York.

Humphrey, C., ve Sneath, D. (1999). *The end of nomadism? society, state, and the environment in Inner Asia.* Durham, NC: Duke University Press.

Ihde, D. (2002). *Bodies in technology. Minneapolis*, MN.: University of Minnesota Press.

Kaplan, C. (1996). *Questions of travel: Postmodern discourses of displacement*. Durham, NC: Duke University Press.

Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace*. Paris: E´ditions Anthropos.

Levine, D. N. ve Silver, D. (2010). Introduction. Simmel, G. and D. N. Levine (Ed.). *The View of Life: Four Metaphysical Essays with Journal Aphorisms* içinde (ss. ix-xxxii.) Chicago: University of Chicago.

Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., Kelly, K. (2009). *New media: A critical ıntroduction.* New York: Routledge.

Malkoç, İ. B. (2018). Makro bir siber kamusal alan olarak Twitter: Türkiye'nin "trending topic"leri analizi. *Sosyoloji Notları*, 2(1): 100 – 126.

Manovich, L. (2001). *The language of new media*. Cambridge: The MIT Press.

Özyurt, C. (2007). Yirminci yüzyıl sosyolojisinde kentsel yaşam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1): 111-126.

Papacharissi, Z. (2009). The virtual geographies of social networks: a comparative analysis of Facebook, LinkedIn and ASmallWorld. *New Media and Society*, 11(1-2): 199-220.

Percy, W. (1977). *The message in the bottle*. New York, NY: Farrar Strauss & Giroux.

Plant, S. (1997). *Zeros+Ones: Digital women+the new technoculture*. London: Fourth Estate.

Rheingold, H. (1993). *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier.* Reading, PA: Addison Wesley.

Rojek, C. (1995). *Decentring leisure: Rethinking leisure theory*. London: Sage.

Schermer, H. (1991). *Georg Simmel's sociology of the 'as if'*. Staffordshire: Staffordshire Polytechnic, Department of Sociology.

Schrock, A. ve Boyd, D. (2011). Problematic youth interaction online: solicitation, harassment, and cyberbullying. K. B. Webb (Ed.) *Computer-Mediated Communication in Personal Relationships* içinde (ss. 367–398). Peter Lang.

Simmel, G. (1971) The stranger. D. N. Levine (Ed.) *On Individuality and Social Forms: Selected Writings* içinde (ss. 143-149). Chicago and London: University of Chicago Press.

Simmel, G. (1950). Superordination and subordination. *The Sociology of Georg Simmel* içinde (ss. 181–303). New York: The Free Press.

Simmel, G. (2004). *The philosophy of money*. London: Routledge.

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*. İstanbul: Metis Yayınları.

Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? C. N. Grossberg (Ed.) *Marxism and the Interpretation of Culture* içinde (ss. 271-313). Basingstoke: Macmillan Education.

Stone, A. R. (1996). *The war of desire and technology at the close of the mechanical age*. Cambridge, MA: MIT Press.

Tester, K. (1994). Introduction. Keith Tester (Ed.) *The Flaneur* içinde (ss. 1-21). London: Routledge.

Turkle, S. (1995). *Life on the screen: Identity in the age of the internet*. New York: Simon & Schuster.

Urry, J. (2001). *The Tourist gaze*. London: Sage.

We Are Social. (2022). Digital 2022 Global Digital Overview. Erişim Tarihi: 24.04.2022, We Are Social: https://wearesocial.com/uk/blog/2022/01/digital-2022-another-year-of-bumper-growth-2/

Wigley, M. (2006). Network fever. W. C. Keenan (Ed.) *New Media, Old Media: A History and Theory Reader* içinde (ss. 375–397.). New York: Routledge.

ÇEVRİMİÇİ İTİBAR YÖNETİMİ VE HALKLA İLİŞKİLER PERSPEKTİFİNDE WIKIPEDIA

Emre Ergen

GİRİŞ

Bugün için Wikipedia; Google, Youtube, Facebook, Twitter, Instagram ve Çin merkezli arama motoru Baidu'nun ardından dünyanın en çok ziyaret edilen yedinci internet sitesidir (Similarweb, t.y). En popüler, en kalabalık ve en etkili çevrimiçi topluluklardan biri olarak karşımıza çıkan Wikipedia, inşa etmiş olduğu güçlü marka imajı dolayısıyla zaman içinde internette bir ''hedef site'' hâlini almıştır. Bunun bir yansıması olarak herhangi bir konuda internet arama motorlarında gerçekleştirilmekte olan aramalarda, ilgili Wikipedia makalesi çoğunlukla üst sıralarda yer almaktadır (Waddington, 2013: 169). Bunun neticesinde, bir kişi veyahut bir kurum adına Wikipedia'daki makalelerde tartışılan konular hakkında yayınlamış bilgilerin, Wikipedia'nın ''Özgür Ansiklopedi'' konumlandırması nedeniyle, ilgili paydaşlara ''ansiklopedik bilgi'' şeklinde aktarımı söz konusudur. Dolayısıyla, Wikipedia'nın ilgili kişi veya kurumlar adına önemli derecede bir itibar etkisine sahip olduğu ifade edilebilmektedir.

Bu doğrultuda herhangi bir kişi, bir kurum veyahut bir sorunla ilgili araştırma gerçekleştiren bir gazeteciyi ele alarak bir örnek vermek gerekirse, ilgili gazetecinin arama motorlarında gerekli kelimeleri girerek arama gerçekleştirdikten sonra karşısına çıkması muhtemel ilk kaynak olan Wikipedia'dan alıntıda bulunması kuvvetli bir ihtimal olacaktır. Bu durum da nihai olarak; bir kişi, şirket veya bir sorunla ilgili Wikipedia'daki makalelerde yer almakta olan içeriğin diğer kaynaklardaki birçok hikâyede tekrar görüntülenebileceği anlamını taşımaktadır (Thompson,

ken mutlaka uyarıcı bir ifadeye yer vermeyi, Wikipedia topluluğuyla çevrimdışı olarak da ilişkiler geliştirmeyi ve gönüllü düzenleme noktasında teşvik edici olmayı tavsiye etmektedir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, Wikipedia bugün için internetteki en büyük çevrimiçi topluluklardan birine ev sahipliği yapmasının yanında bilgi edinme noktasında bir hedef site olarak çevrimiçi araştırmaların çoğunlukla başlangıç noktası olmaktadır. Wikipedia'nın sahip olduğu bu etki gücünü yaratmakta olan şey, her kullanıcıya içerik düzenlemesi noktasında eşit düzeyde katılım olanağı sunmasında yatmaktadır. Dolayısıyla halkla ilişkilerin Wikipedia'nın kullanıcılardan farklı bir konumda platform üzerinde katılım olanağı bulması isteği, en nihayetinde Wikipedia'nın gücünü almakta olduğu ortak ve eşit katılım ilkesine zarar vereceğinden, bu ihtimalin gerçekleşmesi olanaksız bir boyuttadır.

Bu doğrultuda Wikipedia'nın ilkelerinde değişiklik yaratmaya yönelik lobi faaliyetlerine girişmektense; Wikipedia'nın günümüz dünyasının bir gerçeği olduğunu kabul ederek, topluluk kurallarına karşı saygılı olunması, uyum gösterilmesi ve bu doğrultuda şeffaf içerik düzenleme çalışmaları yürütülmesi çevrimiçi itibar yönetimi bağlamında halkla ilişkiler uygulayıcılarının Wikipedia üzerinde izlemesi en faydalı yaklaşımın temelini oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

Aula, P. (2010). Social media, reputation risk and ambient publicity management. *Strategy & Leadership Journal*, 38(6): 43-49.

Bahar, B. (2019). Kurumsal itibar ve kuramsal temelleri. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 14(55): 226-236.

Bergh, D. D., Ketchen, D. J., Boyd, B. K., Bergh, J. (2010). New frontiers of the reputation—performance relationship: ınsights from multiple theories. *Journal of Management*, 36(3): 620–632.

Bromley, D. B. (1993). *Reputation, image and impression management*. Oxford: John Wiley & Sons.

Çakırkaya, M. (2016). *İtibar yönetimi: Perakende sektöründe itibar yönetimi*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Dalton, J. ve Croft, S. (2003). *Managing corporate reputation: the new currency (thorogood professional ınsights series)*. London: Thorogood.

Facebook (t.y). Corporate Representatives for ethical wikipedia engagement (CREWE) isimli Facebook Grubu. Erişim Tarihi: 14. 10.2022, https://tr-tr.facebook.com/groups/crewe.group/

Fombrun, C. J. ve Foss, C. B. (2001). The reputation quotient, part 1: developing a reputation quotient. *The Gauge: Newsletter of Worldwide Communications Research*, 14(3): 1-4.

Fombrun, C. ve Shanley, M. (1990). What's in a name? reputation building and corporate strategy, *The Academy of Management Journal*, 33(2): 233–258.

Fombrun, J. C. (1996). *Reputation, realizing value from the corporate image*. Brighton: Harvard Business School Press.

Gomes, P. (2012). An open letter to jimmy wales and wikipedia. Erişim Tarihi: 23.10.2022, https://blog.philgomes.com/2012/01/open-letter-to-jimmy-wales-and-wikipedia.html?cid=6a00d8341d764753ef0168e53ff85c970c#comment-6a00d8341d764753ef0168e53ff85c970c

Jeremy Woolf (2012). Opinion: wikiwars? pr pros seek editing rights from wikipedia. Erişim Tarihi: 18.10.2022, https://www.campaignasia.com/article/opinion-wikiwars-pr-pros-seek-editing-rights-from-wikipedia/288532

Koçyiğit M. (2017). *Dijital halkla ilişkiler ve online kurumsal itibar yönetimi*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Qureshi, M.A., Younus, A., O'Riordan, C., Pasi, G. (2018). A wikipedia-based semantic relatedness framework for effective dimensions classification in online reputation management, *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 9: 1403-1413.

Rindova, V. P. ve Martins, L. L. (2012). *Show me the money: A multidimensional perspective on reputation as an ıntangible asset*. Oxford: Oxford University Press.

Similarweb (t.y). En popüler web siteleri sıralaması. Erişim Tarihi: 14.10.2022, https://www.similarweb.com/tr/top-websites/

Statistica (t.y). Number of monthly active Facebook users worldwide as of 2nd quarter 2022. Erişim Tarihi: 14.10.2022, https://www.statista.com/statistics/264810/ number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/

The Economist (2010). A world of connections. Erişim Tarihi: 14.10.2022, https://www.economist.com/special-report/2010/01/30/a-world-of-connections

Thompson, G. (2020). *Post-Truth public relations*. London: Routledge

Waddington, S. (2013). Wikipedia and Reputation Management. Brian Solis (Ed.), *Share This Too: More Social Media Solutions for PR-Professionals* içinde (ss. 169-179) New York: John Wiley&Sons.

Weigelt, K. ve Camerer, C. (1988). Reputation and corporate strategy: A review of recent theory and applications. *Strategic Management Journal*, 9(5): 443-454.

Wikimedia (t.y). Draft best practice guidelines for PR. Erişim Tarihi: 14.10.2022, https://wikimedia.org.uk/wiki/Draft_best_practice_guidelines_for_PR

Wikipedia1 (t.y). Jimmy Wales. Erişim Tarihi: 18.10. 2022, https://en.wikipedia.org/wiki/Jimmy_Wales

Wikipedia2 (t.y). Size of Wikipedia. Erişim Tarihi: 17.10.2022, http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Size_of_Wikipedia

Wikipedia3 (t.y). Vikipedi. Erişim Tarihi: 19. 09. 2022, https://tr.wikipedia.org/wiki/Vikipedi

Wikipedia4 (t.y). Wiki. Erişim Tarihi: 18.10.2022, https://en.wikipedia.org/wiki/Wiki

Wikipedia5 (t.y). Wikipedia. Erişim Tarihi: 17.10.2022, https://en.wikipedia.org/ wiki/Wikipedia

Wikipedia6 (t.y). Wikipedia: Core Content Policies. Erişim Tarihi: 7.10.2022 tarihinde, https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Core_content_policies

Wikipedia7 (t.y). Wikipedia: Five Pillars of Wikipedia. Erişim Tarihi: 7.10.2022 tarihinde, https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Five_pillars

Wikipedia8 (t.y). Wikipedia: About. Erişim Tarihi: 18.10.2022 tarihinde, https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:About

SİYASETİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ

Merve Özdemir

GİRİŞ

Dijitalleşme, hayatın hemen hemen tümüne etki eden ve var olan yapıyı teknolojik olarak dönüştürebilen bir kavramdır. Dijitalleşme sayesinde birçok veri hızlı bir şekilde hedef kitleye ulaştırılabilmektedir. Verilerin taşınmasında ve hedef kitleye ulaştırılmasında büyük bir rol oynayan internet teknolojileri, dünyanın farklı yerlerindeki birçok insanı ve mobil cihazı birbirine bağlayarak verilerin küresel bir şekilde akışını mümkün kılmaktadır. İnternetin yanı sıra bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerde tüm insan faaliyetlerinde olduğu gibi siyaseti de etkilemektedir. Günümüzde siyasetin dijital alanda yer alması, siyasetin sosyal medya platformlarından, algoritmalardan ve yapay zekâdan bağımsız olmadığına işaret etmektedir.

Gün geçtikçe bireylerin her anını kaplayan yeni iletişim teknolojileri kullanıcıların düşünce ve davranışlarına hızla nüfuz edebilmektedir. Siyasal iletişim alanında yapılan çalışmalar da halkı ikna etmek için yeni medya teknolojilerini aktif olarak kullanmaktadır. Demokratikleşmenin bir parçası olan iletişim stratejileri değişen ve dönüşen yeni iletişim araçlarına göre farklı bir form kazanmaktadır. Bu yüzden her yeni teknolojik araç hızla siyasal alana eklemlenmekte, iknaya dayalı rıza ve meşruiyet bu araçlar üzerinden yoğun olarak kullanılmaktadır (Aktaş, 2019: 136). Dolayısıyla iktidara gelmeyi hedefleyen siyasilerin halk ile doğru kanallardan iletişim kurması, ikna süreci açısından önem arz etmektedir. Günümüzde kitlelerin siyasi faaliyetleri ve söylemleri de internet ve sosyal medya üzerinden takip etmesi, siyasetin dijitalleşen dünyanın bir parçası olduğunu göstermektedir. Bunun yanında siyasallaşmanın uzantısı olan

Yeni medyanın gelişimi ile değişen siyasal iletişim uygulamaları, seçmenlerin partinin kendisi kadar lideri de takip ettiğini göstermektedir. Seçmenler yeni medya sayesinde direk liderlerle iletişime geçmekte ve liderlerin söylemlerini takip ederek onlarla etkileşime girmektedir. Bu sebeple günümüzde lider odaklı bir anlayışın geliştiğini söylemek mümkündür. Yeni medyanın gelişimi hem siyasilerin stratejilerini hem de seçmenlerin beklentilerini ve tutumlarını değiştirmektedir. Bu yüzden değişimin tek taraflı olmadığı görülmekte, yeni medya ortamında siyasal iletişim kampanyalarının da büyük bir hızla dönüşen yapıya entegre olması önem arz etmektedir. Siyasal iletişimi dijitalleşme üzerinden ele alan bu çalışmanın yapılacak diğer çalışmalara da katkı sağlaması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, H. (2019). Siyasal iletişimde reklamın dijital dönüşümü. B. Solmaz (Ed.) *Siyasal iletişimin dijital dönüşümü* içinde (135-). Konya: Literatürk Yayınevi.

Altınbaşak, İ. ve Karaca, E. (2009). İnternet reklamcılığı ve internet reklamı ölçümlenmesi üzerine bir uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 9(2): 463-487.

Büyükbaykal, C. I. (2005). Kitle iletişim araçları ve toplumsal yaşam, *İletişim Fakültesi Dergisi*, 0(21): 71-75.

Ceng, E. (2018). Algı yönetimi aracı olarak Twitter kullanımına ilişkin siyasal bir analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4): 663-689.

Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T., Dietz, B. (2016). *Siyaset psikolojisine giriş.* Ankara: BB101.

Davis, R., Bacha, C., Just, M. (2017). *Twitter and elections around the world .* New York: Taylor & Francis.

Deželan, T. ve Vobič, I. (2016). *(R)evolutionizing Political Communication through Social Media.* United States of America: IGI Global .

Erdem, B. N. (2019). Yeni medya ve toplumsal cinsiyet: Türkiye'deki akademik çalışmalardan genel bir kesit sunma çabası. E. Baştürk ve B. Erdem (Ed.), *Dijital medya ve toplumsal cinsiyet* içinde (ss. 7-19). Konya: Literatürk Yayınevi.

Ersöz, B. (2020). Yeni nesil web paradigması: Web 4.0 . *Bilgisayar Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, 1(2): 58-65.

Friedman, L. W. ve Friedman , H. (2008). The new media technologies: Overview and research framework. *SSRN Electronic Journal*, 1-28.

Fuchs, C., Hofkirchner, W., Schafranek, M., Raffl, C., Sandoval , M., Bichler, R. (2010). Theoretical foundations of the web: Cognition, communication, and co-operation. Towards an understanding of web 1.0, 2.0, 3.0 . *Future Internet*, 41-59.

Kayış, F. (2019). Siyasal iletişimde medyanın dijital dönüşümü. B. Solmaz (Ed.) *Siyasal iletişimin dijital dönüşümü* içinde (ss. 39-70). Konya: Literatürk.

Kejanlıoğlu, B. (2004). *Türkiye'de medyanın dönüşümü.* İstanbul: İmge Yayınları.

Keskin, S. ve Sönmez, M. (2015). Liderler ve takipçileri: Siyasi parti liderleinin Twitter performansları ve takip ilişkisi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9(1): 339-362.

Kılınç, Ü. (2022, Temmuz). *En Çok Kullanılan Sosyal Medya Platformları Açıklandı: Hangi Uygulamada Ne Kadar Zaman 'Öldürdüğümüz' de Belli Oldu*. Webtekno: https://www.webtekno.com/en-cok-kullanilan-sosyal-medya-uygulamalari-temmuz-2022-h126239.html adresinden alındı

Kırık, A. M. (2017). Yeni medya aracılığı ile değişen iletişim süreci: Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin konumu. *E-gifder*, 5(1): 230-261.

Kneuer, M. (2017). Politische kommunikation und digitale medien in der demokratie. *Bpb*, 43-52.

Kumar, K. (2013). *Sanayi sonrası toplumdan post modern topluma.* Ankara: Dost Yayınları.

Maigret, E. (2004). *Medya ve iletişim sosyolojisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Oparaugo, B. (2021). Media and politics: Political Communication in the digital age. *International Journal of Multidisciplinary Research and Explorer*: 14-23.

Perloff, R. M. (2014). *The dynamics of political communication: Media and politics in a digital age.* New York: Routledge.

Simon, H. A. (1980). What computers mean for man and society. *Science*.

Soydan, E. ve Alpaslan, N. (2014). Medyanın doğal afetlerdeki işlevleri. *İstanbul Journal of Social Science*, 7: 53-64.

Tan, A. ve Armutcu, B. (2020). Türkiye'de dijital politik pazarlama. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*: 01-14.

Taşkın, T. (2021). *Sosyal medya pazarlamasının marka bilinirliğine etkisi.* Ankara: Iksad Yayınevi.

Toffler, A. (1981). *The third wave.* New York: Bantam Books.

Toffler, A. (1992). *Yeni güçler yeni şoklar.* İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi.

Yanık, A. (2014). Yeni medya kullanımındaki akış deneyiminin risk algısı ve online turistik satınalma niyetine etkisi. *Doktora Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MÜLTECİ KRİZİ SIRASINDA DİJİTAL İLETİŞİM ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA KULLANIMI: TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLER ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA

Yasmin Aldamen

GİRİŞ

Kriz iletişimi, yıkıcı bir olay sırasında insanların ve grupların birbirleriyle iletişim kurabilecekleri stratejik bir yaklaşımdır. Bir kriz meydana geldiğinde proaktif, hızlı ve ayrıntılı iletişim kritik önem taşmaktadır. Kriz iletişimi, bir meydan okuma veya tehditle karşı karşıya kalan bir bireyi veya grubu korumak ve savunmakla ilgilidir (Barrera, 2014). Kriz terimi, "yönetimin dikkatle ilgilenmesini gerektiren ciddi olaylar için ayrılmalıdır" (Coombs ve Holladay, 2010). Kriz yönetimi, "krizlerle mücadele etmek ve verilen fiili zararları azaltmak için tasarlanmış bir dizi faktör" olarak tanımlanmaktadır. Etkili kriz yönetimi, kriz sonucunda insanların aldığı zarar miktarını büyük ölçüde azaltma ve hatta bir olayın krize dönüşmesini önleme potansiyeline sahiptir (Coombs, 2010).

Toplumlardaki en önemli konuların öne çıkarılmasında medyaya büyük sorumluluk düşmektedir. İnsanlar bu konuda online medyanın çok daha etkili olduğunu görmekte ve insan hakları konularını takip ederken geleneksel medya yerine sosyal medyayı da içeren online medyayı tercih etmektedirler (Aldamen, 2017). Sosyal medya, görüntülü sohbet ve web araması gibi mevcut dijital araçların etkin kullanımını içeren bir kriz

olumsuz bir biçimde temsil edildiğinde ev sahibi ülkelerdeki yaşamları etkilenmektedir. Olumsuz algılanmak mülteciler ile yerel halk arasında sorunlar yaratabilmektedir.

Mültecilerin ihtiyaç duydukları her türlü bilgiye ulaşmak ve kendilerine sunulan destekten faydalanmak için sosyal medya platformlarına üye olduğu iddia edilebilir. Kriz durumlarında bilgi ve desteğe ulaşmak önemlidir ve sorunların iletişim sayesinde üstesinden gelinebilmektedir.

KAYNAKÇA

Achilli, L. (2015) Brıef policy Syrian refugees in Jordan: A reality check. *Eu Publications*. 2.

Agyemang, G. (2016). Perilous journeys across the seas: The accounting logic in Europe's agenda for migration. *Accounting in Conflict: Globalization, Gender, Race and Class* içinde (s. 1-27). Emerald Group Publishing Limited.

Alencar, A. (2017). Refugee integration and social media: A local and experiential perspective. *Information, Communication & Society*, 21(11): 1588–1603.

Aldamen, Y. (2023). Can a negative representation of refugees in social media lead to compassion fatigue? An analysis of the perspectives of a sample of Syrian refugees in Jordan and Turkey. Journalism and Media, 4(1), 90-104. https://doi.org/10.3390/journalmedia4010007

Aldamen, Y. (2017). The Role of Print and Electronic Media in the Defense of Human Rights: A Jordanian Perspective. Jordan Journal of Social Sciences 10. https://doi.org/10.12816/0040694

Altay, I. (2017). "Refugee Crisis: a Closer Look at the Media's Role". Dailysabah, 16.09.2018 tarihinde https://2u.pw/pleup adresinden alınmıştır.

Barrera, A. (2014). When Public Scrutiny Requires Crisis Communications. Gutenberg Communications. 16.09. 2018 tarihinde http://gutenbergpr.com/blog dresinden alınmıştır.

Coombs, W. T., ve Holladay, S. J. (2010). *Examining the effects of mutability and framing on perceptions of human error and technical error crises: Implications for situational crisis communication theory*. W. Timothy Coombs ve Sherry J. Holladay (Ed.) The Handbook of Crisis Communication içinde (s. 181-204), UK: Wiley-Blackwell

Coombs, W. T.. (2010). *Parameters for Crisis Communication*. W. Timothy Coombs ve Sherry J. Holladay (Ed.) The Handbook of Crisis Communication içinde (s. 17-53), UK: Wiley-Blackwell

Danilova, V. (2014). Media and their role in shaping public attitudes towards migrants, institute of globalization, *Culture and Mobility*.

Davis III, C. H., Deil-Amen, R., Rios-Aguilar, C., Gonzalez Canche, M. S. (2012). Social media in higher education: A literature review and research directions. *Report printed by the University of Arizona and Claremont Graduate University*, 8.

Dekker, R., Engbersen, G., Klaver, J., Vonk, H. (2018). Smart refugees: How Syrian asylum migrants use social media information in migration decision-making, *Social Media + Society*, (3):

DePillis, L., Saluja, K., Lu, D. (2015). A visual guide to 75 years of major refugee crises around the world. *Washington Post*, 21.

DWNews (2019). How are Syrian Refugees Who Fled to Germany Faring? Dw News, 27.03.2019 tarihinde https://www.dw.com/en/how-are-syrian-refugees-who-fled-to-germany-faring/av-47674104 adresinden alınmıştır.

Elibol, K. (2018). Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Sayısı Açıklandı, Sözcü, 18.02.2019 tarihinde https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/turkiyedeki-suriyeli-multeci-sayisi-aciklandi-2331976/ adresinden alınmıştır.

Jdaitawi, A., Uren, V. S., Rodríguez-Espíndola, O. (2018). The use of social media by ngos to promote social resilience: The case of Syrian crisis. *In the Third International Conference For Refugees in the Middle East: International Community: Opportunities And Challenges*.

Kirişci, K. (2016). Turkey's role in the Syrian refugee crisis. *Georgetown Journal of International Affairs*, 17(2): 80-85.

Meis, M. (2016). When is a conflict a crisis? on the aesthetics of the Syrian civil war in a social media context. *Media, War & Conflict*, 10(1): 69-86.

Nguyen, N. (2017). A tool for digital communication implementation in the marketing funnel. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Arcada University pf Applied Sciences, Helsinki

Nooran, A. (2017). His name was Ahmad, 12.06.2018 tarihinde https://stepfeed.com/his-name-was-ahmad-syrian-child-raped-and-murdered-in-jordan-8334 adresinden alınmıştır.

Reynolds, B. (2005). W Seeger M. Crisis and emergency risk communication as an integrative model. *J Health Commun*, 10(1): 43-55.

Sarokin, D. (2015). Types of Digital Communication. 10.11.2018 tarihinde https://www.techwalla.com/articles/types-of-digital-communication adresinden alınmıştır.

Shacknove, A. E. (2017). *Who is a Refugee? In International Refugee Law*. Routledge.

Sherwood, H. (2014). Global Refugee Figure Passes 50m for First Time since Second World War, The Guardian, 21.12.2017 tarihinde https://www.theguardian.com/world/2014/jun/20/global-refugee-figure-passes-50-million-unhcr-report adresinden alınmıştır.

Smit, R., Heinrich, A., Broersma, M. (2016). Witnessing in the new memory ecology: Memory construction of the Syrian Conflict on Youtube. *New Media & Society*, 19(2): 289–307.

Statista. (2017). Statista. 15.04.2018 tarihinde https://www.statista.com/topics/1164/social-networks/ adresinden alınmıştır.

Sutton, J., Palen, L., Shklovski, I. (2008). *Backchannels on the front lines: Emergent uses of social media in the 2007*. Southern California Wildfires.

Thomas, E., Cary, N., Smith, L., Spears, R. Mcgarty, C. (2018). The role of social media in shaping solidarity and compassion fade: How the death of a child turned apathy into action but distress took it away. *New Media & Society*, 14(1):

Tremblay, P. (2014). Anti-Arab Sentiment on Rise in Turkey, Almonitor, 12.12.2017 tarihinde http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/08/turkey-syria-anti-arab-sentiment-tremblay.html#ixzz502gvdaoe adresinden alınmıştır.

DİJİTAL İLETİŞİM VE DİPLOMASİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME*

Esra Tunçay

GİRİŞ

Dijital iletişim, bilgi iletmek için dijital platformları kullanan bir iletişim tekniğidir. Giderek artan sayıda farklı alanlara nüfus eden dijital iletişim uygulamaları yeni dijital biçimler alırken, dijital iletişim üzerine yapılan araştırmalar hızla genişlemektedir. İnternetin yaratılması ve tutarlı gelişimi, bilginin boyutlarını ve dünya çapında yayılmasını yeniden şekillendirmiştir. Siber uzay sadece her yerde var olan bir iletişim kanalı hâline gelmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Yeni teknoloji, geleneksel diplomasi uygulamalarında hızlı ve devrim niteliğinde değişikliklere yol açmıştır. Günümüzde diplomasi işlevi, her zamankinden daha farklı talepler içermekte ve mevcut ortam, alternatif diplomasi iletişim yöntemlerini keşfetme ihtiyacını ortaya çıkartmaktadır. Dijital diplomasi bu yöntemlerden birisidir.

İletişim, bir mesajın göndericisi ile alıcısı arasındaki bilgi alışverişi sürecidir. Kilit nokta anlamaktır, zira gönderici ve alıcı bilgiyi aynı şekilde anladığında etkin iletisim kuruldugundan bahsetmemiz mumkun olur. İletişim sürecinde muhatabın davranış ve iletişimindeki tüm değişikliklerin yanı sıra iletişimin gerçekleştiği genel bağlama da dikkat etmek gerekir. Bu, özellikle mesajın alıcısı ve göndericisinin birbirini görmediği veya doğrudan yüz yüze iletişimin olmadığı durumlarda zor ve önemli hâle gelir. Bir başka sorun da tarafların farklı kültürlerden gelmeleri ve-

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi'nde 2020 yılında "Kamu Diplomasisinde Dijital İletişimin Rolü: Türkiye ve G8 Ülkelerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

strateji doğrultusunda karşılık verilebilmesini sağlamaktadır. Bilginin üretildiği ve yayıldığı, başvuranların ulaşabileceği yerde olması da diğer önemli bir konudur. Hikâyenin dünyanın her yerindeki insanların ulaşabileceği bir yerde olması gerekmektedir zira basılı evrakların dolaplarda, depolarda saklandığı dönem artık geçmiştir. Anlık olarak değişiklik talep edilmekte ve ulaşılabilmektedir. Bu anlamda, dijitalleşme diplomatik faaliyetlerin oluşumunda anlık olarak herkesin ulaşabileceği, tek merkezli bilgiden, çok merkezli yönetilebilir bilgi kaynakları sunmasıyla katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Anholt, S. (2011). *Yerellerin Markalaşması*. İstanbul: Brand Age Yayınları.135.

Çağıltay, N. E. (2010). İş zekası ve veri ambarı sistemleri. *Ankara: Odtü Yayıncılık*. 8-9.

Fayyad, U., Piatetsky-Shapiro, G., Smyth, P. (1996). From data mining to knowledge discovery in databases. *Al Magazine*, 17(3): 37-54

Dahlberg, L. (2017). Dijital demokrasiyi yeniden yapılandırmak: Dört pozisyona dair bir taslak, F. Aydoğan (Ed.) *Yeni Medya Kuramları* İçinde (Ss. 135), (Çev. M.A. Minarlı). İstanbul: Der Yayınevi.

Gupta, H. (2011). *Management information system an inside*. India: International Book House Pvt. Ltd.

Hocking, B. ve Melissen, J. (2015). Diplomacy in The Digital Age. Netherlands Institute Of International Relations Clingendael. 12.06.2018 Tarihinde Https://Www.Clingendael.Org/Publication/Diplomacy-Digital-Age-0 Adresinden Erişim Sağlanmıştır.

Kissinger, H. (2007). *Diplomasi.* (Çev. İbrahim H. Kurt). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Manyika,J.; Chui,M.; Brown, B.;Bughin, J.; Dobbs,R.; Roxburgh, C.; Byers, A.H. (2011).Big Data: The Next Frontier For Innovation, Competition, And Productivity. Mckinsley Global Institute. 30.05.2019 Tarihinde Https://Bigdatawg.Nist.Gov/Pdf/Mgı_Big_Data_Full_Report.Pdf Adresinden Erişim Sağlanmıştır.

Meydan Larousse. (1971). *Meydan Larousse Ansiklopedisi*. İstanbul: Meydan Yayınevi.725.

Nye, J.;Creehan, S.; Rahman, S. (2003). The power of persuasion: dual components of us leadership: a conversation with Joseph Nye. *Harvard International Review*. 24(4): 46-48

Oxford Dictionary. (2019) Data Mining. 15.08.2019 Tarihinde Https://Www.Lexico.Com/En/Definition/Data_Mining Adresinden Erişim Sağlanmıştır.

Özkan, Y. (2016). *Veri madenciliği yöntemleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.

Sandre, A. (2015). *Digital diplomacy: Conversations on innovation in foreign policy*. London: Rowman&Littlefield.

Sharda, R.; Delen, D.; Turban, E. (2018). *Business intelligence analytics, and data science: A managerial perspective*. Boston: Pearson.

Sümersan, K.M.ve Taşkın, D. (2012). *Veri madenciliği ile pazarlama etkileşimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Taylor, P. M. (1997). *Global communications, international affairs and the media since 1945.* London: Routledge.

TDK. (2018). Diplomasi. 08.07.2018 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b422ab54aa4c2.38359267 adresinden erişim sağlanmıştır.

TDK. (2019). Kamu Diplomasisi. 05.03.2019 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=kamu%20diplomasisi&guid=TDK.GTS.5a225f7edf50c2.62717588 adresinden erişim sağlanmıştır.

Ünal, F. (2015). *Büyük veri ve semantik*. İstanbul: Abaküs.

Wolf, C.ve Rosen, B. (2004). *Public diplomacy: How to think and improve it*. Santa Monica: RAND Corporation.

Zwitter, A. (2014). Big data ethics. *Big Data & Society*. 1(2): 5

DİJİTAL İLETİŞİM ÇAĞINDA KİŞİSEL İMAJ

Sezgin Savaş

GİRİŞ

İletişim, insanlık tarihi boyunca topluluğu oluşturan bireylerin birbiriyle olan etkileşiminin taşıyıcısı olarak bilinmektedir. Bir arada yaşayan insanların iletişim sayesinde birbirlerini anlayabildikleri ve çevrelerindeki dünyayı anlamlandırabildikleri söylenebilmektedir. Topluluğun işleyişi bireysel aktörlerin eylemleriyle şekillendiğinden, bireylerin birbiri ile sahip oldukları uyum ve anlayış düzeyi toplumların yönünün de belirleyicisi olmaktadır. Toplumlar, insanların birbiriyle iş birliği kurabilmesine imkân sağlayan iletişim yoluyla kurulmuş ve gelişimini sürdürmüştür. Eski uygarlıkların dilin olmadığı dönemlerde kullandığı sözsüz iletişim örüntülerinden dilin icadıyla birlikte sözlü iletişimin mümkün kılınması iletişimin niteliğinde farklılıklar sağlasa da iletişim başlatıcı olma konumunu tarih boyu sürdürmüştür.

İletişim klasik anlamda fiziksel bir mekânda bulunarak yüz yüze gerçekleşen bir etkinlik olarak düşünülse de teknolojinin söz konusu durumu dönüştürdüğü söylenebilmektedir. Teknolojik gelişmeler pek çok konuda değişim yarattığı gibi iletişim araçları konusunda da köklü değişimler yaratmıştır. Tarihsel süreç içerisinde telgraf, telefon vb. araçların önemli gelişmeler olarak görülmesinin yanında özellikle internetin icat edilmesiyle birlikte son yıllarda son derece köklü değişikliklerin meydana geldiği söylenebilmektedir. İnternet, kendinden önceki araçların sağladıklarının tümünü içinde barındırarak iletişimin zaman ve mekândan bağımsızlığının ilanının en büyük yardımcısı konumuna yükselmiştir. Daha önce kitap, telefon gibi araçlarla mümkün hâle gelen zaman ve mekân bağımsızlığı, internet ile en uç konuma ulaşmıştır. İnternet sayesinde

KAYNAKÇA

Abratt, R. (1989). A new approach to the corporate image management process. *Journal of Marketing Management*, 5(1): 63-76.

Acuti, D., Mazzoli, V., Donvito, R., Chan, P. (2018). An Instagram content analysis for city branding in London and Florence. *Journal of Global Fashion Marketing*, 9(3): 185-204.

Başok Yurdakul, ve Coşkun, G. (2009). Fakültelerde web sitelerinin kurumsal tanıtım amaçlı kullanımı: iletişim fakülteleri web siteleri üzerine bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 4(13): 1950-1976.

Burgoon, J. K., Manusov, V., Guerrero, L. K. (2016). *Nonverbal communication*. New York: Routledge.

Cherry, C. (1956). *On human communication*. Cambridge MA: MIT Press.

Clarke, S. (2008). Culture and identity. Tony Bennett ve John Frow (Ed.). *The SAGE handbook of cultural analysis* içinde (ss. 510-529). London: SAGE Publications Ltd

Damnianović, V., Matović, V., Kostić, S. C., Okanović, M. (2012). The role of the LinkedIn social media in building the personal image. *Journal for Theory and Practice Management*, 65: 15-23.

Dance, F. E. (1970). The "concept" of communication. *Journal of communication*, 20(2): 201-210.

Ginsburg, F. (2012). Disability in the digital age. Heather A. Horst ve Daniel Miller (Ed.). *Digital anthropology* içinde (ss. 101-126). London/New York: Berg

Hatch, M. J. ve Schultz, M. (1997). Relations between organizational culture, identity and image. *European Journal of Marketing*. 31(5/6): 356-365.

Hepekiz, İ. ve Gökaliler, E. (2019). Sosyal medya aracılığıyla yaratılan kişisel markalar ve benlik sunumu. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1): 761-782.

Işık, M. (2018). *İletişim bilimine giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi

İşman, A., Buluş, B., Yüzüncüyıl, K. S. (2016). Sosyalleşmenin dijitale dönüşümü ve dijital benliğin sunumu. *TRT Akademi*, 1(2): 608-619.

Karabıyık Yerden, N. (2020). Marka imajı: Göbeklitepe ile Stonehenge arkeoloji alanlarının marka imajı açısından betimsel analizi. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(4): 291-310.

Koçyiğit, M. ve Koçyiğit, A. (2018). Değişen ve gelişen dijital iletişim: Yazılabilir web teknolojisi (web 2.0). Çakmak, V. ve Çavuş, S. (Ed.). *Dijital kültür ve iletişim* içinde (ss. 19-48). İstanbul: Literatürk Yayınları.

Lipmann, W. (1998). *Public opinion*. New Brunswick and London: Transaction Publishers. Originally published: New York: Macmillan, 1922.

Luhmann, N. (1992). What is communication? *Communication Theory*, 2(3): 251-259.

Özdemir, B. ve Yıldırım, G. (2019). Dijitalleşen iletişim ortamlarında kimlik inşası ve benlik sunumu: İletişim fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 3(3): 178-191.

Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: Özçekim kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1): 112-131.

Özer, M. A. ve Güler, E. (2014). Yöneticiler için imaj yönetimi stratejileri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi,* 49(1), 34-66.

Öztürk, G. (2017). Sözlü iletişimden matbaaya: İletişim devrimleri ve toplum, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 7(2): 317- 327.

Proakis, J. G. ve Salehi, M. (2001). *Digital communications*. New York: McGraw-hill.

Sakallı, C. ve Bahadıroğlu, D. (2018). Dijital iletişim: Yeni bir dile doğru. *Turkish Studies,* 13(6): 129-146.

Sarıoğlu Uğur, S ve Uğur, U. (2015). Yöneticilerin kişisel imaj ve kurumsal imaj algılamaları: Bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 8(41): 1286-1295.

Saraçaydın, M. (2020). Kişisel imaj yönetimi bağlamında sosyal medyanın kullanımı. *Anasay,* (11): 149-170.

Semerci, N. (2016). Health determinants in business enterprise image, *Journal of Strategic Research in Social Science*, 2(2): 17-38.

Suveren, Y. ve Zeren Kosal, A. G. (2021). Sosyal medyada 'benliğin sunumu': Benlik ve mahremiyetin sunumunun bireysel ve toplumsal anlamı üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4): 1226-1241.

Türkoğlu, N. (2004). *Toplumsal iletişim*. İstanbul: Babil Yayınları

WeAreSocial (2023). The Full Digital 2023 Report, Erişim Tarihi: 23.03.2023, https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/

Yılmaz, A., Yeşil, A., Ulaş, M. (2022). Bireysel dijital imajın gözetimi: Instagram stalk pratiği üzerine ampirik bir araştırma. *İNİF E- Dergi*, 7(2): 115-135.

EĞİTİM YÖNETİMİNDE ETİK

Editör
Harun Tüysüz

nobel bilimsel

EĞİTİM YÖNETİMİNDE ETİK

Editör: Harun Tüysüz

Yayın No.: 1589
ISBN: 978-625-398-491-5
E-ISBN: 978-625-398-492-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Haziran 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Tüysüz, Harun.
Eğitim Yönetiminde Etik / Editör: Harun Tüysüz
1. Basım, XVI + 226 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-491-5
E-ISBN: 978-625-398-492-2
1. Eğitim 2. Eğitim Yönetimi 3. Etik

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI ..... **iii**

ÖN SÖZ ..... **xiii**

1. BÖLÜM
EĞİTİM ÖĞRETİM SÜREÇLERİ BAĞLAMINDA ETİK **1**
Harun Tüysüz

GİRİŞ 1
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 10
KAYNAKÇA 10

2. BÖLÜM EĞİTİM DENETİMİ VE ETİK **13**
İbrahim Yılmaz - Aysel Terzioğlu

GİRİŞ 13
EĞİTİM DENETİMİ VE KAVRAMSAL SERÜVENİ 17
EĞİTİM DENETİMİNİN İŞLEVLERİ 20
EĞİTİM DENETİMİNDE ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR 20
Bilişsel Koçluk 21
Meslektaş Yardımı 22
Mentorlük 22
Portföy Değerlendirmesi 23
Eylem (Öğretmen) Araştırması 24
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE DENETİM 24
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE DENETİMİN YAKIN TARİHİ 27
EĞİTİM DENETİMİNDE ETİK 29
Eğitim Denetimi Sisteminin Etik İlkeler Çerçevesinde Tasarımı 30
Denetim Görevlilerinin Uymaları Gereken Etik İlkeler 32
DÜNYADA DENETİMİN ETİK İLKELERİ 34
TÜRKİYE'DE EĞİTİM DENETİMİNDE ETİK İLKELER 35
Eğitim Denetiminde Tarafsızlık ve Nesnellik 35
Eğitim Denetiminde Eşitlik 36
Eğitim Denetiminde Dürüstlük 36
Eğitim Denetiminde Gizlilik 36

Eğitim Denetiminde Çıkar Çatışmasından Kaçınma 37
Eğitim Denetiminde Nezaket ve Saygı 37
Eğitim Denetiminde Yetkinlik ve Mesleki Özen 37
YURT DIŞINDA EĞİTİM DENETİMİ VE ETİK 38
TÜRKİYE VE BAZI ÜLKELERİN EĞİTİM DENETİMİ UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI 42
TÜRKİYE'DE EĞİTİM DENETİMİNDE KARŞILAŞILAN ETİK SORUNLAR 46
SONUÇ 49
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 53
KAYNAKÇA 54

3. BÖLÜM
BİR LİDER OLARAK OKUL MÜDÜRÜNÜN ETİK DAVRANIŞLARININ OKUL İKLİMİNE ETKİLERİ 59
Uğur Kaya - Cemil Sarıcı

GİRİŞ 59
BİR LİDER OLARAK OKUL MÜDÜRÜ 62
Lider Müdür 62
Liderlik Becerileri Zayıf Okul Müdürü 63
Torpilli Müdür 63
Nazik Müdür 63
Etkileşimci Liderlik 64
Dönüşümcü Liderlik 64
Karizmatik Liderlik 65
Hizmetkâr Liderlik 65
Stratejik Liderlik 66
ETİK BİR LİDER OLARAK OKUL MÜDÜRÜ 67
Etik Liderlik 67
Etik Liderliğin Boyutları 68
İletişimsel Etik 69
Karar Vermede Etik 69
Davranışsal Etik 69
Etik İklim ve İklimsel Etik 69
OKUL YÖNETİMİNDE ETİK LİDERLİĞİN OKUL İKLİMİNE YANSIMALARI VE ÖRNEK DURUMLAR 71
Örnek Olay-1 72
Örnek Olay-2 73

Örnek Olay-3 73
Örnek Olay-4 74
SONUÇ 75
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 76
KAYNAKÇA 76

4. BÖLÜM
OKULDA ETİK KÜLTÜRÜN GELİŞTİRİLMESİ 79
Selim Yiğit - B. Barış Yıldız

GİRİŞ 79
YÖNETİM VE ETİK 81
KAMU YÖNETİMİ ETİK İLKELERİ 82
OKUL YÖNETİMİNDE ETİK 82
Eğitim Yöneticisinin Kendine Karşı Sorumluluğu 86
Eğitim Yöneticisinin Örgütsel Sorumluluğu 86
Eğitim Yöneticisinin Toplumsal Sorumluluğu 86
EĞİTİMDE EN SIK KULLANILAN ETİK TÜRLERİ 87
OKULDA ETİK KÜLTÜRÜN GELİŞTİRİLMESİNDE EĞİTİM YÖNETİCİSİNİN YOL HARİTASI ... 88
Örnek Olay 93
SONUÇ 94
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 97
KAYNAKÇA 97

5. BÖLÜM
EĞİTİMDE PEDAGOJİK ETİĞİN ÖNEMİ 101
Neslihan Aslan - Harun Tüysüz

GİRİŞ 101
PEDAGOJİ NEDİR? 102
PEDAGOJİK ETİK NEDİR? 103
AHLAK VE KARAKTER EĞİTİMİ 105
ERKEN ÇOCUKLUK EĞİTİMİNDE ETİK 108
PEDAGOJİK ETİĞİN ÖNEMİ 114
SONUÇ 116
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 117
KAYNAKÇA 117

6. BÖLÜM
EĞİTİMDE DİJİTALLEŞME VE ETİK 123
Gizem Dak - Münevver Çetin

GİRİŞ 123
DİJİTAL KAVRAMI 123
AHLAK VE ETİK KAVRAMLARI 125
Eğitimde Dijitalleşme ve Etik 127
SONUÇ 137
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 138
KAYNAKÇA 138

7. BÖLÜM
OKUL REHBERLİK HİZMETLERİNDE ETİK 141
Ercan Şahin - Ahmet Alireisoğlu

REHBERLİK HİZMETLERİ VE ETİK 141
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMADA ETİK İLKELER 144
Yetkinlik 144
Dürüstlük 145
Duyarlılık ve Hoşgörü 145
Bireysel ve Kültürel Farklılıklara Duyarlılık 146
Toplumsal Sorumluluk 147
Mesleki ve Bilimsel Sorumluluk 147
ETİK STANDARTLAR BAĞLAMINDA OKUL REHBERLİK HİZMETLERİ 148
ETİK STANDARTLAR BAĞLAMINDA SEVK, YÖNLENDİRME HİZMETLERİ 150
Örnek Olay-1 150
Etik Standartlar Bağlamında Psikolojik Danışma Hizmetleri 151
Örnek Olay-2 152
Etik Standartlar Bağlamında Bireyi (Öğrenciyi) Tanıma Hizmetleri 152
Örnek Olay-3 153
Etik Standartlar Bağlamında Araştırma-Değerlendirme Hizmetleri 154
Örnek Olay-4 155
Etik Standartlar Bağlamında Bilgi Toplama ve Sunma Hizmetleri 155
Örnek Olay-5 156
Etik Standartlar Bağlamında Oryantasyon Hizmetleri 156
Örnek Olay-6 157
Etik Standartlar Bağlamında Yöneltme ve Yerleştirme Hizmetleri 159

Örnek Olay-7 159
Etik Standartlar Bağlamında Müşavirlik Hizmetleri 160
Örnek Olay-8 161
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 161
KAYNAKÇA 162

8. BÖLÜM
PSİKOLOJİK DANIŞMADA ETİK 163
Feyyaz Aslan

GİRİŞ 163
TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK 166
PSİKOLOJİK DANIŞMA ALANINDA ETİK İLKELER 167
Yetkinlik (Yeterlilik, Ehliyet) 168
Örnek Olay-1 168
Dürüstlük 169
Örnek Olay-2 169
Duyarlılık ve Saygı 170
Örnek Olay-3 171
Bireysel ve Kültürel Farklılıklara Duyarlılık 172
Örnek Olay-4 172
Toplumsal Sorumluluk 173
Örnek Olay-5 173
Mesleki ve Bilimsel Sorumluluk 174
Örnek Olay-7 175
PSİKOLOJİK DANIŞMA SÜRECİNDE İLİŞKİLER VE ETİK STANDARTLAR 175
Gönüllülük 175
Gizlilik 176
Duygusal ve Cinsel Yakınlık 176
Hediye Alma 176
Kayıt Tutma 177
Konsültasyon 177
Başkalarına Zarar Vermeme 177
Profesyonel Kimlik 177
Yetkinlik Sınırları 178
Uzmanlıkta Sürekli Gelişme 178
SONUÇ 178

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 180
KAYNAKÇA 180

9. BÖLÜM
ÇEVRİMİÇİ PSİKOLOJİK DANIŞMADA ETİK 183
Ayça Çıkrıkcı

GİRİŞ 183
ÇEVRİMİÇİ PSİKOLOJİK DANIŞMA NEDİR? 184
ÇEVRİMİÇİ PSİKOLOJİK DANIŞMANIN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI 185
Avantajlar 186
Dezavantajlar 187
ÇEVRİMİÇİ PSİKOLOJİK DANIŞMADA ETİK İLKELER VE İHLALLER 189
Çevrimiçi Psikolojik Danışmada Yetkinlik 189
Örnek Olay-1: Ahmet Çevrimiçi Psikolojik Danışma Hizmeti Vermek İçin Eğitim Alıyor 190
Çevrimiçi Psikolojik Danışmada Dürüstlük 191
Örnek Olay-2: Merve Danışanı ile Ön Görüşme Yapıyor 192
Çevrimiçi Psikolojik Danışmada Gizlilik ve Güvenlik 193
Çevrimiçi Dünyada Dijital Bireyler 194
Örnek Olay-3: Sayın Terapistim Güvende miyim? 195
Çevrimiçi Platformlarda Bilgilendirme 197
Çevrimiçi Bilgilendirilmiş Onam 197
Sosyal Medya ve Web Sitesi Tanıtımları 199
Örnek Olay- 4: Uzman, Psikoterapist, Pedagog, Aile Ve Çift Terapisti, Çocuk Terapisti, Yetişkin Terapisti Aydan 199
Çevrimiçi Psikolojik Danışmada Ölçme Aracı Kullanımı 200
SONUÇ 202
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 203
KAYNAKÇA 203

10. BÖLÜM
ÖZEL EĞİTİMDE ETİK ANLAYIŞ VE UYGULAMALARA İLİŞKİN BİR BAKIŞ 205
Nafiye Öztuğ - Harun Tüysüz

GİRİŞ 205
Özel Eğitimin Tanımı 205
Özel Eğitime Dair Kavramlar 205
ETİĞİN TANIMI 206

ÖZEL EĞİTİMDE ETİK İLKELER 207
MEVZUATTA ÖZEL EĞİTİMDEKİ ETİK İLKELER 215
ÖZEL EĞİTİMDE ETİK İKİLEM 218
SONUÇ 221
İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ 222
KAYNAKÇA 223

1. BÖLÜM
EĞİTİM ÖĞRETİM SÜREÇLERİ BAĞLAMINDA ETİK

Harun Tüysüz

GİRİŞ

Tarihler boyunca birlikte yaşama zorunluluğuna sahip olan insanlık, bu birlikteliğin işleyişini sürdürebilmek adına çeşitli normlar ve kurallar geliştirmiştir. Ortak yaşam, üretim ve daha birçok insani organizasyonu yapabilmek adına ötekine ihtiyaç duyan insan kısmen de olsa zorunlu olan bu dayanışmayı sürdürebilmek için sözlü ya da yazılı belli ilkelerde uzlaşmak durumunda kalmıştır.

Yüzyıllar içerisinde adı ve yapısı koşullara göre sürekli değişse de bu ilke ve değerler insanın toplumsal birlikteliği serüveninde hep var olmuştur. İkili ilişkilerden tutun, kurumsal işleyişlere, adalet, eğitim ve ticaretten aile hayatına kadar birçok alanda insan yaşamı bu düzenleyicilerle sürdürülmüştür. Bazen ahlak bazen gelenek bazen yasa ve yönetmelik bazen de etik adı altında çeşitli düzenleyiciler insanın insanla olan ortak yaşamına ve toplumsal yaşamının işleyişine belli standartlar getirmiştir ve dün doğru bugün yanlış olarak değişebilseler bile bu yönüyle işlevselliklerini daima sürdürmüşlerdir.

İnsan, her daim ötekiyle olan ilişkisinde yapısından ve koşullardan dolayı davranışlarına, eylemlerine ve yaşayışına sınır ve ölçü getiren bu türden düzenleyicilere ihtiyaç duymuştur. İnsanın, yaşamı birlikte paylaştığı diğer insanlarla olan ilişkilerinde ülke ve toplum yönetimi gibi makro düzeyden aile hayatı, alışma hayatı ve toplumsal ilişikler gibi mikro düzeye kadar birçok alanda bu sınırlayıcı ve düzenleyiciler etkin olduğu gibi iş ve işlemlerde yaptırım, ceza, takdir ve ödül gibi birçok değişkenin ölçüsü olagelmiştir. Toplumsal yaşamın, üretim ilişkilerinin ve özel ilişkilerin sürdürülebilirliği adına işlev gören bu düzenleyiciler bir arada yaşamanın devamını sağlayan ve sürekli güncellenebilen ölçüler olsa da her daim varlığını sürdürmüştür.

unsuru olan eğitimi de yakından etkilemiştir. Özellikle salgın sürecinde eğitimsel hizmetler tamamıyla bir süre dijital ortamlar yoluyla sunulmuştur. Dijital süreçlerin gelişmesi ve ortaya çıkan yeni koşulların yeni gerçeklik ve durumları doğurmasının olası olduğu düşünülmelidir. Daha önce ifade edildiği üzere insan yaşamını ölçülendiren etik aynı zamanda insan deneyim ve tartışmalarının doğurduğu bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığına eğitim süreçlerinin yaşadığı bu dijital dönüşüm her açıdan incelenmeli ve temel dinamikleri etik süreçler bakımından ele alınmalıdır. Öğretimden, rehberlik ve psikolojik danışmaya ve hatta ebeveynlik tutum ve davranışlara kadar geniş bir alanı etkileyen dijitalleşme ve çevrim içi süreçlerin eğitime yansımalarına paralel olarak eğitimde etik bağlamında sorgulanmasının değerli olduğu düşünülmektedir.

Bireysel gelişim ile toplumsal süreçleri her açıdan etkileme gücüne sahip eğitim süreçlerinin ve insan yaşamına dair her boyutu etkileme, sınırlandırma gücüne sahip etik süreçlerinin tüm boyutları ile incelenmesinin önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışma çeşitli boyutları ile eğitim süreçleri bağlamında etiğin kavramsal ve uygulamalı örneklerle ele alınması; analiz edilmesi ve bu yolla alana ve uygulamaya katkı sunacağı öngörüsüyle hazırlanmıştır.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Açıkalın, A. (1997). Toplumsal, Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği. Pegem Yayıncılık.

Aydın, İ. (2022). Eğitim ve Öğretimde Etik. Pegem Akademi Yayıncılık.

Baş-Uz, A., Çakır, M.A., & Kaya, A. (Eds). (2007). Eğitim Psikolojisi. Pegem Akademi Yayıncılık.

Kuçuradi, İ. (2011). Etik. Türkiye Felsefe Kurumu.

Okutan, M. (2012). Eğitim Yönetimi ve Denetiminde Örnek Olaylar. Pegem Akademi Yayıncılık.

KAYNAKÇA

Açıkalın, A. (1997). *Toplumsal, kurumsal ve teknik yönleriyle okul yöneticiliği*. Pegem Yayıncılık.

Aslan, S., Erdoğan, E. (2022). Psikolojik danışmanlık, etik ve etik karar verme kavramları üzerine bir deneme. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2).* https://doi.org/10.47525/ulasbid.1024054

Aydın, İ. (2022). *Eğitim ve öğretimde etik*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Başar, H. (2000). *Eğitim denetçisi*. Pegem Yayıncılık.

Baş-Uz, A., Çakır, M.A., ve Kaya, A. (Eds). (2007). *Eğitim psikolojisi*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Balcı, S., Girgin, G., ve Kaya, A. (Eds.). (2008). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Anı Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2010). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Kuçuradi, İ. (2011). *Etik*. Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuzgun, Y. (2008). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Nobel Yayıncılık.

Külahoğlu, Ş. (2004). *Okul psikolojik danışmanlık ve rehberlik programlarının geliştirilmesi.* Pegema Yayıncılık.

Okutan, M. (2012). *Eğitim yönetimi ve denetiminde örnek olaylar*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Tezcan, M. (1992). *Eğitim sosyolojisi*. Zirve Ofset.

Yıldız; N. (2010). *Etik ile ahlak ayrımı*. Felsefe Arşivi, 35, 23-36.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/697006

Türk Psikolojik Danışma Derneği Etik Kurallar Kitabı (2006).

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/44163/mod_resource/content/0/PDR%20Etik.pdf

2. BÖLÜM
EĞİTİM DENETİMİ VE ETİK

İbrahim Yılmaz - Aysel Terzioğlu

"Kayda değer her şey ölçülebilir değildir,
ölçülebilen her şey de kayda değer değildir."

Albert Einstein

GİRİŞ

Ülkelerin eğitim sistemleri, gelişmişliklerinin aynası ve aynı zamanda en önemli kaynağıdır. İnsani değerleri ve evrensel ahlak ilkelerini içselleştiren, çağın gerektirdiği özelliklere uygun nitelikte entelektüel, beden ve ruh sağlığı yerinde olan, kişisel, sosyal ve mesleki açıdan kendini gerçekleştirerek yaşam başarısını yakalayan bireylerin yetiştirilmesinde çağdaş eğitim anlayışını benimseyen eğitim sistemleri başrolü oynamaktadır.

Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla değişen ve sürekli olarak değişmeye devam eden yaşam koşulları, eğitim sistemlerini de zorlamakta; bu alanda gelişim ve dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bilgisayar, internet ve teknolojinin hayatımızda olmadığı dönemlerde, toplumsal değişimlere en hızlı uyum sağlayan ve değişimin öncüsü olan eğitim sistemi ve okullar, bilgiye erişimin kolaylaştığı, küresel iletişim ve etkileşimin arttığı günümüzde bu özelliğini korumakta ancak yaşanan değişimlere ayak uydurmakta güçlük çekmektedir.

Geleceğe ilişkin değişim ve dönüşümlerin kestiriminin zorlaştığı günümüzde eğitim politikaları da sorgulanmaktadır. Atay (2019) "iletişim" boyutu temelinde insanlığın gelişim ve dönüşümünü "Homeros Galaksisi", "Gutenberg

ilgili literatürde elde edilen araştırma sonuçları da dikkate alınarak hizmet içi eğitimlerle sürekli desteklenmesi önemlidir.

Usta ve Özyurt (2021), insan ilişkileri ve iş birliği odaklı yeni denetim sistemlerine ihtiyacımız olduğunu ve denetlenenlerin ne söylediğinin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda denetimde etik ilkelerin içselleştirilmesi noktasında denetim görevlilerinin etkili iletişim becerileri konusunda donanımlarını artıracak hizmet içi eğitimlerden geçmeleri son derece önemlidir.

Denetim sistemindeki hiyerarşik yapı azaltılarak, okulların özerklikleri desteklenebilir. Bu anlamda öğrenci öz değerlendirmesi, öğretmen öz değerlendirmesi, yönetici öz değerlendirmesi, okul öz değerlendirmesi ve veli öz değerlendirmelerinin denetim sürecine dâhil edilmesi, Sahlberg'in (2018) önemle üzerinde durduğu küçük veriye ulaşarak daha gerçekçi sonuçlar elde edilmesine ve eğitim denetiminin öğretim sürecini geliştiren bir yapıya dönüşmesine yardımcı olacaktır.

Son olarak hem okul yöneticilerinin, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin çalışma motivasyonlarını, mesleki adanmışlıklarını, hesap verebilirliklerini artırmak adına denetim süreçleri sonrasında okulların, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin ödüllendirilecekleri bir sistem kurulması önerilmektedir.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Aydın, İ. P. (2003). Eğitim ve Öğretimde Etik. Pegem Akademik Yayıncılık

Aydın, M. (2014). Çağdaş Eğitim Denetimi (6. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Beycioğlu, K. ve Dönmez, B. (2009). Eğitim Denetimini Yeniden Düşünmek. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10 (2) , 71-93. https://dergipark.org.tr/en/pub/inuefd/issue/8705/108696

Can, E. (2013) Eğitim kurumlarının denetiminde karşılaşılan etik dışı uygulamalar. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi-8. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi - 07 - 09 Kasım, İstanbul, Türkiye.

Demirtaş, Z., Kahveci, G., Yirci, R., Şanlı, Ö., ve Kartal, E. S. (2011). Eğitim müfettişlerinin uyması gereken etik ilkeler. III. Uluslararası katılımlı Eğitim Denetimi Kongresi, 22-24.

Gibbs, R. (2012). Why Ethics?. In Why Ethics?. Princeton University Press.

Gordon, S. P. (2019). Educational Supervision: Reflections on Its Past, Present, and Future. Journal of Educational Supervision, 2(2), 27-52.

Sahlberg, P. (çev. Mavituna C.) (2018). Eğitimde Finlandiya Modeli. Metropolis Yayıncılık

Tepe, B.K.(2022) Etikte nesnellik ve öznellik tartışması. Bilgesu yayıncılık.

Wiles, K. (1950). Supervision for better schools. New York: PrenticeHall.

Zepeda, S. J. (2013). Instructional supervision: Applying tools and concepts. Routledge.

Zepeda, S. J. (2020). Standards of collegiality and collaboration. In Standards for Instructional (pp. 63-75). Routledge

KAYNAKÇA

Aiken, H. D. (1956). The age of ideology the 19th century philosophers.

Akcan, E. ve Polat, S. (2015). Müfettiş denetiminin öğretmenlerin motivasyonuna etkisi. *Journal of International Social Research*, 8(40).

Alfonso, R. J., & Firth, G. R. (1990). Supervision: needed research. A research agenda. *Journal Of Curriculum And Supervision*, 5(2), 181-88.

Aslanargun, E. ve Göksoy, S. (2013). Öğretmen denetimini kim yapmalıdır? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı,* 98-121. Erişim https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21642/232637

Atay, T. (2019) Gutenberg asıl şimdi ölürken. https://t24.com.tr/yazarlar/tayfun-atay-pazar/gutenberg-asil-simdi-olurken,21575 adresinden 08.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Aydın, İ. P. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik*. Pegem A Yayıncılık

Aydın, M. (2014). *Çağdaş eğitim denetimi* (6. Baskı). Gazi Kitabevi.

Babaoğlan, E. (2016). Kadın ve erkek eğitim denetmenlerinin kişisel ve mesleki özellikleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (2) , 0-0 . DOI: 10.17860/efd.22973

Balcı, A., Demirkasımoğlu, N., Erdoğan, Ç. ve Akın, U. (2011). Turkish teachers' and supervisors' metaphorical perceptions about supervisors. *International Research Journals*, 2(10), 1602-1610.

Baltaş, A. (2019) Diploma hayat başarısı getirmiyor. https://www.acarbaltas.com/diploma-hayat-basarisi-getirmiyor/ adresinden 03.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Başaran, İ. E. (2006). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ekinoks Yayınları.

Beycioğlu, K. ve Dönmez, B. (2009). Eğitim denetimini yeniden düşünmek. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 10 (2), 71-93. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/inuefd/issue/8705/108696

Blumberg, A. (1974). Supervisors and teachers. A Private Cold War.

Boydak Özan, M. ve Özdemir, T.Y. (2010). Denetimin öğretmen üzerinde oluşturduğu psikolojik baskı. *2. Uluslararası Katılımlı Eğitim Denetimi Kongresi, 23-25 Haziran, Dumlupınar Üniversitesi*.

Can, E. (2013) Eğitim kurumlarının denetiminde karşılaşılan etik dışı uygulamalar. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi-8. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi - 07 - 09 Kasım.*

Çakırer, İ. (2010). Türkiye eğitim denetimi sistemi ile Finlandiya eğitim denetimi sisteminin karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Sivas*

Çelebi, N. (2012). Eğitim denetmenleri ile Bakanlık denetmenlerinin etik davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri. *International Journal of Human Sciences [Online*], (9)2, 667-690.

Çiçek Sağlam, A. & Aydoğmuş, M. (2016). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin eğitim sistemlerinin denetim yapıları karşılaştırıldığında Türkiye eğitim sisteminin denetimi ne durumdadır? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 17-38. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/usaksosbil/issue/21662/232993

Costa, A. L., & Garmston, R. J. (2002). *Cognitive coaching: A foundation for renaissance schools*. Christopher-Gordon Publishers.

Demir, Ö. ve Doğanay, A. (2009). Öğretmen eğitiminde bilişsel koçluk yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 22 (2), 717-739. Erişim: https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/16690/173468

Demirtaş, Z. ve Ersözlü, A. (2007). İlköğretim okulu öğretmenlerinin görüşleri bağlamında teftiş sürecinde etik (tokat ili örneği). *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi,* 6(1), 89-94.

Demirtaş, Z. Kahveci, G., Yirci, R., Şanlı, Ö. ve Kartal, E. S. (2011). Eğitim müfettişlerinin uyması gereken etik ilkeler. *III. Uluslararası katılımlı Eğitim Denetimi Kongresi*, 22-24.

Duman, E. (2022). Teftiş kurulu tarihçesi. *Teftişin Kalemi e dergi*. Teftiş Kurulu Başkanlığı https://tkb.meb.gov.tr/yayinlar/e-dergi/aralik2022/mobile/index.html. adresinden 03.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Gökyer, N. (2011). İlköğretim okullarında II. Kademe öğretmenlerinin eğitim müfettişlerinin yeterlik alanlarına ilişkin algıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 129-147

Fe Callaon, M. (2015). Major functions of supervision. https://prezi.com/tzzql3assdb-/the-major-functions-of-supervision/?frame=177f6f0cb1f1307e50154d244af1a84b6973033f adresinden 09.03.2023 tarihinde erişilmiştir.

Fritz, C., & Miller, G. (2001). Escalation model for instructional supervisors in agricultural education. *In Proceedings of the 28th Annual National Agriculture Education Research Conference*, (Vol. 28, pp. 320-332).

Gibbs, R. (2012). *In why ethics?.* Princeton University Press.

Glickman, C. D. (1981). Developmental supervision: Alternative practices for helping teachers improve instruction.

Glickman, C. D., Gordon, S. P., & Ross-Gordon, J. M. (2017). Supervision And Instructional Leadership: A Developmental Approach Pdf. Undefined-Undefined.

Goldrick, L. (2002). *Improving teacher evaluation to ımprove teaching quality*. Issue Brief.

Gordon, S. P. (2019). Educational supervision: reflections on ıts past, present, and future. *Journal of Educational Supervision*, 2(2), 27-52.

Gönülaçar, Ş (2018). Eğitim denetiminde dönüşüm sancısı. https://www.academia.edu/ download/57502604/Egitim.Denetiminde.Donusum.S.Gonulacar.2018.pdf adresinden 18.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Gülveren, H. (2008). Öğretmenlerin, müfettişlerle yaşadıkları temel sorunlar. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,1(2),213-226. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/usaksosbil/issue/21654/232816

Gündüz, Y. (2012). Eğitim örgütlerinde denetimin gerekliliği: kuramsal bir çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (34).

Gündüz, Y. ve Balyer, A. (2011). Eğitim denetiminde alternatif yaklaşımlar. Alternative Approaches in Educational Supervision. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 33 (33), 67-78. Erişim: https://dergipark.org.tr/en/pub/ maruaebd/issue/358/1972

Ham, M. C. (1987). Enhancing supervisory effectiveness through collaborative action research. *Peabody Journal of Education*, 64(3), 44-56.

Hanushchak, V. (2022). Code of ethıcs ın publıc fınance audıt ınstıtutıons: ınternatıonal and domestıc experıence. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*, (September 23, 2022), 13-16.

Hargreaves, A. (2001). *Emotional geographies of teaching*. Teachers college record, 103(6), 1056-1080.

Hatipoğlu, G. ve Ordu, A. (2019). Singapur, Litvanya, Dominik Cumhuriyeti ile Türkiye eğitim denetimi sistemlerinin karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (49),102-129. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/42791/400838

Hazi, H. M., & Rucinski, D. A. (2009). Teacher evaluation as a policy target for improved student learning: A fifty-state review of statute and regulatory action since NCLB. *Education policy analysis archives*, 17, 5-5.

Jahanian, R., & Ebrahimi, M. (2013). Principles for educational supervision and guidance. *Journal of Sociological Research*, 4(2), 380-390.

Kayıkçı, K. ve Uygur, Ö. (2012). ilköğretim okullarının denetiminde mesleki etik (bir durum çalışması). kuram ve uygulamada eğitim yönetimi, 1 (1), 65-94. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10325/126592

Koçberber, S. (2008) Dünyada ve Türkiye'de denetim etiği. *Sayıştay Dergisi Sayı 68*, 65-89.

Köklü, D. M. (1996). Etkili denetim, kuram ve uygulamada eğitim yönetimi , Eğitim Yönetimi Yıl 2, Sayı 2, Bahar 1996 6 (6) .https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10389/127109.

Lortie, D. C. (1977). Networks and organizational rationality in American public schools.

Maurice, HS (2002). Self-examination of supervisory practices at the beginning of teacher terminations. *International Journal of Leadership in Education*, 5 (1), 61-75.

Maya, İ., ve Yılmaz, A. (2017). Eğitim denetimi sistemleri bakımından PISA'da başarı gösteren bazı ülkeler ile Türkiye'nin karşılaştırılması. *Electronic Turkish Studies*, 12(3).

MEB (2010) *Milli Eğitim Bakanlığı Denetim Görevlilerinin Uyacakları Mesleki Etik Davranış İlkeleri Hakkında Yönetmelik.* 14.09.2010 tarih ve 27699 sayılı Resmî Gazete https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=14273&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 adresinden 01.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2020). PISA-Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı https://pisa.meb.gov.tr/www/pisa-nedir/icerik/4 adresinden 05.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı (2020). Misyon ve vizyon. https://tkb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=109 adresinden 02.06.2023 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2021) Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı Görev, Yetki, Sorumluluk Ve Çalışma Esaslarına Dair Yönerge https://tkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/04160948_yonerge.pdf adresinden 04.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı (2022) Türk eğitim sisteminde teftişin tarihsel gelişimi. https://tkb.meb.gov.tr/www/turk-egitim-sisteminde-teftisin-tarihsel-gelisimi/icerik/9 adresinden 03.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2022) Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Müfettişleri Yönetmeliği. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39399&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 adresinden 04.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Memduhoğlu, H. B. (2012). Öğretmen, yönetici, denetmen ve öğretim üyelerinin görüşlerine göre Türkiye'de eğitim denetimi sorunsalı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 135-156.

Memişoğlu, S. P. (2001). Çağdaş eğitim denetimi ilkeleri açısından ilköğretim okullarında öğretmen denetimi uygulamalarının değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış doktora tezi). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Memişoğlu, S. P. ve Tabak, I. (2021). Maarif müfettişlerin görüşlerine göre eğitim denetiminde yaşanan sorunlar. *Ege Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 34-61.

Mohanty, J. (2008). Educational administration supervision and school management. New Delhi: Deep & Deep Publications.

O'Brien, R. (1998). An overview of the methodological approach of action research.

Oliva, P. F., & Pawlas, G. E. (2004). *Supervision for today's schools*. Jossey-Bass, An Imprint of Wiley.

Organisation for Economic Cooperation and Development. (2010). *PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do: Student Performance in Reading, Mathematics and Science (Volume I). Paris:* OECD Publishing.

Özdemir, F. (2022). Eğitim denetimine ilişkin öğretmen, yönetici ve denetmen görüşleri. *Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.

Özdemir, T. Y., ve Yirci, R. (2015). A situational analysis of educational supervision in the Turkish educational system. *Educational Process: International Journal*, 4(1), 5.

Özmen, F. ve Güngör, A. (2008) Eğitim denetiminde etik. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* Cilt: 9 Sayı: 15 s:137–155.

Porter, A. C., Chester, M. D., ve Schlesinger, M. D. (2004). *Framework for an effective assessment and accountability program: the philadelphia example1*. Teachers College Record, 106(6), 1358-1400.

Resmî Gazete (1982) 20 Ekim 1982 tarih ve 17844 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf adresinden 04.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Resmî Gazete (2014). 14 Mart 2014 tarih ve 6528 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm adresinden 05.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Resmî Gazete (2017). 10 Ağustos 2017 tarih ve 30160 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Yönetmeliği https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170820-1.htm adresinden 05.02.2023 tarihinde erişilmiştir.

Sabancı, A. Ve Yücel E., (2014). Öğretmenlerin görüşlerine göre denetmenlerin etik dışı davranma düzeyleri. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi Cilt: 5 Sayı: 2 ss. 1-19.*

Sahlberg, P. (çev. Mavituna C.) (2018). *Eğitimde Finlandiya modeli*. Metropolis Yayıncılık.

Sharma, S., Yusoff, M., & Kannan, S. (2011). Instructional supervision in three Asian countries-What do teachers & principals say?. *In International Conference on Education and Management Technology (Vol. 13, No. 2, pp. 34-38).*

Starratt, R. J. (1991). Building an ethical school: a theory for practice in educational leadership. *Educational Administration Quarterly, 27(2),* 185–202. https://doi.org/10.1177/0013161X91027002005

Starratt, R. J. (2003). *Centering educational administration: Cultivating meaning, community, responsibility.* Routledge.

St. Maurice, H., & Shaw, P. (2004). Teacher portfolios come of age: A preliminary study. *NASSP Bulletin*, 88(639), 15-25.

Taşdan, M. (2008). Çağdaş eğitim denetiminde meslektaş yardımlaşması. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences.* vol: 41, no: 1, 69-92

Tepe, B. K. (2022). *Etikte nesnellik ve öznellik tartışması.* Bilgesu yayıncılık.

Toprakçı, E. ve Yüce, B. (2021). Uluslararası denetim kurulları örgütü'ne üye ülkelerin eğitim denetmenleri ve denetim süreçlerinin karşılaştırılması. *In VIIIth International.*

Toprakçı, E., Cakırer, I., Bilbay, A., Bağçıvan, E., & Bayraktutan, I. (2010). Kuram ve uygulamada eğitim denetmenleri meslek etiği. *Educational Policy Analysis and Strategic Research,* 5(1), 14-23.

Usta, M. E. ve Özyurt, D. (2021). Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre okul denetiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi* Dergisi,5(7),35-61 https://Dergipark.Org.Tr/En/Pub/Mkuefder/İssue/63331/874213

Waite, D. (2006). Whither supervision? Revista Electrónica de Investigación Educativa, 8 (2).

Wiles, K. (1950). *Supervision for better schools.* PrenticeHall.

Yılmaz, A. (2017) Eğitim denetimi sistemleri bakımından Türkiye ile PISA'da başarı gösteren bazı ülkelerin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. *Çanakkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı.*

Zeichner, K., & Wray, S. (2001). The teaching portfolio in US teacher education programs: What we know and what we need to know. *Teaching and teacher education,* 17(5), 613-621.

Zepeda, S. J. (2002). Linking portfolio development to clinical supervision: a case study. *Journal of curriculum and supervision*, 18(1), 83-102.

Zepeda, S. J. (2006). High stakes supervision: We must do more. *International Journal of Leadership in Education*, 9(1), 61-73.

Zepeda, S. J. (2013*). Instructional supervision: Applying tools and concepts*. Routledge.

Zepeda, S. J. (2011). Instructional supervision, coherence, and job-embedded learning. *International handbook of leadership for learning*, 741-756.

Zepeda, S. J. (2020). *Standards of collegiality and collaboration. In Standards for Instructional* (pp. 63-75). Routledge. Eurasian Educational Research Congress Conference Proceedings (pp. 7-10).

3. BÖLÜM
BİR LİDER OLARAK OKUL MÜDÜRÜNÜN ETİK DAVRANIŞLARININ OKUL İKLİMİNE ETKİLERİ

Uğur Kaya - Cemil Sarıcı

GİRİŞ

Çağdaş eğitim, öğretim hizmetleri; yönetim hizmetleri ve öğrenci kişilik hizmetleri olmak üzere üç kategori olarak gruplandırılmaktadır. Öğrenci kişilik hizmetleri; öğrencilerin ders dışı ihtiyaçlarını karşılamaya dönük sosyal yardım, sosyokültürel, sağlık, özel eğitim ve rehberlik hizmetlerden oluşan çalışmalar bütünüdür (Balcı, Girgin ve Kaya, 2008).

Bu alt boyutlardan biri olan öğretim; öğrencilerde belirli kazanımları gerçekleştirmek için sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklerin uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2010).

Yönetim hizmetleri ise öğretim ve öğrenci kişilik hizmetlerinin planlaması, denetlenmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına dönük hizmetleri kapsamaktadır. Yönetim hizmetlerinin kuramsal temeli olan eğitim yönetimi, bir grubun bir eğitim sistemini yürütmek için yapıları denetlemek, planlamak, strateji oluşturmak ve uygulamak için insan ve malzeme kaynaklarını birleştirdiği eğitim sisteminin yönetimini ifade etmektedir (Okutan, 2012). Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da uygulamaların istenilen şekilde sürdürülebilmesi için yönetim faaliyetlerinin nitelikli, adil ve standart olması önem taşımaktadır. Ek olarak yönetim bilimine ilişkin kuramlar, yönetim süreçlerinden biri olan değerlendirme boyutu aracılığıyla denetimi de bir öge olarak kendi kapsamlarına almaktadırlar (Başar, 2000).

İnsanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde belirli standartlar tarih boyunca hep var olmuştur. Ticari hayattan toplum hayatına, üretimden eğitime kadar birçok alanda yaşamın sürdürülebilmesi için insan, belirli ölçütlere ihtiyaç

Bir lider olarak okul müdürünün yönetimsel becerileri, kişisel özellikleri, erdem ve değerler dünyası ve buna ek olarak ayrıca benimsediği liderlik modelinin, bağlı olduğu ve içselleştirdiği etik ilke ve standartların, eğitim kurumu olarak işlev gören okulun psikolojik iklimini belirlemede oldukça önemlidir. Bu sebeple bu iklim üzerinden öğrenme ve öğretme süreci üzerinde de dolaylı etki sahibidir.

Liderlik temel anlamıyla etkileme gücü ve yetisi ile ilgilidir. Etkileme gücü olmayan bir birey kurumsal bir yapının yöneticisi olabilir ancak aynı anda lider olabilmesi etkileme gücüne bağlıdır. Dolayısıyla liderlik grubu, gruba bağlı kimseleri bir amaç etrafında toplama ve amaçlara ulaşma ve başarma konusunda harekete geçirme, inandırma, etkileyebilme gücü ile orantılı bir özelliktir (Özkeskin, 2013). İfade edildiği gibi yöneticilikten farklı olarak etki gücü ile öne çıkan liderliğin her açıdan olduğu gibi eğitim ortamında etik ilke ve standartların benimsenmesi, içselleştirilmesi ve sürdürülmesinde ve bu biçimiyle okulun yaşamsal iklimine pozitif katkı sağlanmasında belirgin role sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Eğitim yönetiminde ve bu bağlamda okul yöneticiliğinde ortaya çıkan bu yeni anlayışın, bilimsel dayanaklarının oluşturularak, yönetici seçme ve yetiştirme, mesleki değerler açısından özenle dikkate alınması gereken konular olduğu (Tüysüz, Yiğit ve Okudan, 2022), eğitim yöneticilerinin seçiminde, eğitiminde ve geliştirilmesinde dikkate alınmasının, gerekli eğitim fırsatlarının ve içeriğin bu yönlü geliştirilmesinin özel olarak okul yönetimlerine ve hatta genel olarak toplumsal gelişime katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Açıkalın, A. (1997). Toplumsal, Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği. Pegem Yayıncılık.

Aydın, B., Can, G. ve Yeşilyaprak, B. (Eds.). (2007). Eğitim Psikolojisi. Pegem Akademi Yayıncılık.

Balcı, S., Girgin, G. ve Kaya, A. (Eds.). (2008). Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Anı Yayıncılık.

Başar, H. (2000). Eğitim Denetçisi.Pegema Yayıncılık.

Okutan, M. (2012). Eğitim Yönetimi ve Denetiminde Örnek Olaylar. Pegem Akademi Yayıncılık.

KAYNAKÇA

Açıkalın, A. (1997). Toplumsal, Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği

Aksoy, S., Erdil, O. ve Ertürk, A. (2017). Etik İklim: Kavramsal Gelişimi, Bireysel ve Örgütsel Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18(2), 133-151. https://dergipark.org.tr/tr/ download/article-file/2152164

Aydın, B., Can, G. ve Yeşilyaprak, B. (Eds.). (2007). *Eğitim psikolojisi*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Ayık, A., Yücel, E. ve Savaş, M. (2014). Öğretmenlerin Örgütsel Adalet Algılarının Yordayıcısı Olarak Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 14(2) ,233-252.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/16800

Aykanat, Z. ve Gül, H. (2012). Karizmatik Liderlik ve Örgüt Kültürü İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 17-36.

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32293

Bakan, İ., Büyükbeşe, T., Doğan, İ., Erşahan, B. ve Kefe, İ. (2015). Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik ile Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 14. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/201930

Balcı, S., Girgin, G. ve Kaya, A. (Eds.). (2008). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Anı Yayıncılık.

Başar, H. (2000). *Eğitim denetçisi*. Pegema Yayıncılık.

Biber, M. (2019). Lider yöneticlik. *İşletme, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2, 183-197.

Bilgen, A. ve Elçi, M. (2019). Etik liderlik ve etik iklim algılamalarının örgütsel bağlılığa etkisi. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,3(2), 238-253. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/912986

Çelik, V. (1998). Eğitimde dönüşümcü liderlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(16), 423-442

Çetin, M. ve Özcan, K. (2004). Okul yöneticilerinin etik davranışlarının öğretmenlerin iş doyumuna etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 21-38.

Demirel, Ö. (2010). *Öğretim ilke ve yöntemleri öğretme sanatı*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Doğan, S. ve Özdemir, L. (2021). Stratejik liderlik kavramı, özellikleri, yetkinlikleri ve stratejik liderlik davranışının işletmelere sağladığı katkılar. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi,* 1(1), 1-13.

Karadaş, H. ve Özer, N. (2021). Okul müdürlerinin yönetim tarzları ile müdür öğretmen ilişkilerinde güven. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(34).

Katıtaş, S., Karadaş, H. ve Coşkun, B. (2022). Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının öğretmenlerin öznel iyi oluş ve iş doyumları üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* (62), 182-207.

Naktiyok, S. ve Yıldırım, F. (2018). Etik iklimin iş tatmini ve işe yabancılaşma düzeyine etkisi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 57-71. http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.62

Okutan, M. (2012). *Eğitim yönetimi ve denetiminde örnek olaylar*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Özkeskin, E. (2013). Okul liderliğinde etik liderlik yaklaşımı. *Çankırı Karatekin University Journal of Faculty of Letters*, 1, 25-40.

Şahin, B. ve Dündar, T. (2011). Sağlık sektöründe etik iklim ve yıldırma davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 66(1), 129-159 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/35883

Taşgit, Y.E. ve Sert, H.T. (2017). Liderlik tarzlarının örgütsel yapıya yansımaları üzerine bir araştırma. *Journal Of Business ResearchTurk*. DOI: 10.20491/isarder.2017.345

Teyfur, M., Beytekin, O.F. ve Yalçınkaya, M. (2013). İlköğretim okul yöneticilerinin etik liderlik özellikleri ile okullardaki örgütsel güven düzeyinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* (21), 84-106.https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/786871

Tüysüz, H., Yiğit, S., ve Okudan, A. Y. (2022). İdeal eğitimde önemli bir etken: yönetici ahlâkı. *Mevzu–Sosyal Bilimler Dergisi, (8), 1-18.*

Uğurlu, C.T. (2013) ilköğretim okulu öğretmenlerinin yönetici etik liderlik davranışına ilişkin algıları. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*., 36(2), 203-213. http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/download/article-file/49874

Usta, M.E. ve Ünsal, Y. (2018). Okullarda algılanan hizmetkâr liderlik düzeyinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*,4, 168-184.

Yaman, A. (2010). İç denetçinin yeni rolü; etik liderlik. *Denetişim Dergisi*, 5, 9-16. https://dergipark.org.tr/en/pub/denetisim/issue/22480/240464

4. BÖLÜM
OKULDA ETİK KÜLTÜRÜN GELİŞTİRİLMESİ

Selim Yiğit - B. Barış Yıldız

GİRİŞ

Etik, ahlaki eylemlerin ve kuralların hangi temellere dayandığını ve bu temellerin yöneldiği değerleri araştıran bir disiplindir. Kavram olarak etiğin net bir tanımı bulunmamakla birlikte, iyi-kötü ve doğru-yanlış değerler üzerinde durulması yapılan tüm tanımların ortak noktasıdır (James, Freeman ve Gilbert, 1995; Donald, Paul ve Megginson, 1996; Daft, 1997; Stephen ve Coulter, 1999; Badiou, 2004; Yılmaz, 2006; Özmete, 2007; Aydın, 2010; Kutlu, 2011; Pieper, 2012; Usta, 2012; Hamitoğlu, 2014).

Eğitimde etik konusuna öncelikle eğitimin amaçları, değerleri ve süreçleri açısından yaklaşılmalıdır. Eğitimin bu kadar önemli olmasının temel nedeni, insanların davranışlarını değiştirme girişimi olmasıdır (Aydın, 2012). Eğitim en geniş anlamıyla insanları hayatları boyunca etkileyen ve onları şekillendirmeye çalışan önemli bir süreçtir. Etik, doğru ve yanlış davranışın incelenmesidir. Neyin doğru olduğunu bilmediğimiz durumlarda ne yapacağımızı anlamamıza yardımcı olur. Eğitim ile etik arasında yakın bir ilişki vardır. Sokrates, eğitimin hayat boyu devam eden bir etik öz-bilgi süreci olduğuna inanır (Ergüden, 2003).

İnsanlar iş için bir araya getirildiğinde, bürokratik rol gereksinimleri ile bireysel iş ihtiyaçları arasında dinamik bir ilişki ortaya çıkar. Örgütlerin kendi özgün kültürlerini ortaya çıkarması doğal bir süreçtir. Örgütte kişiler bireysel etkileşimde bulundukça, ortak etik değerler, inançlar ve düşünme biçimleri ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu unsurlar örgütün kültürünü meydana getirir. Her örgütün kendine özgü bir kültürü vardır ve bu örgütleri birbirinden ayıran en önemli unsurlardandır (Hellriegel, Slocum ve Woodman, 1992, Daft, 1997). Okulda paylaşılan inançlar ve etik değerler, davranışlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Örgütte kültürün tam olarak yerleşik olması bireylerin duygusal açıdan örgüte ve hedeflerine de hızlı bir şekilde bağlanmalarını sağlar

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Aydın, İ.(1997). Eğitim Yöneticilerinin Etik Davranışları Üzerine Bir Araştırma

Badiou, A. (2004). Etik, Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme.

Başaran, İ. E. (1989). Yönetim.

Donald, C., Paul, H. P., Megginson., L. C. (1996). Management leadership in action.

Güney, S. (2011). Örgütsel Davranış.

Kutlu, H. A. (2011) Meslek Etiği.

Pieper, A. (2012). Etiğe Giriş.

Starrat, R. J. (1991). Building an Ethical School.

KAYNAKÇA

Arğa, M. (2012). Öğretmenlerin mesleki etik ilkeleri kapsamındaki davranışlarının ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin algılarıyla değerlendirilmesi. *Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Aydın, İ.(1997). Eğitim yöneticilerinin etik davranışları üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi.*

Aydın, İ. (2006). *Eğitim ve öğretimde etik*. PegemA Yayıncılık.

Aydın, İ. (2010). *Yönetsel mesleki ve örgütsel etik (4. baskı).* Pegem Akademi.

Aydın, İ. (2012). *Yönetsel, mesleki ve örgütsel etik. (5. Baskı).* Pegem Akademi.

Aydın, İ. (2015). *Eğitim ve öğretimde etik*. PegemA Yayıncılık.

Badiou, A. (2004). *Etik, kötülük kavrayışı üzerine bir deneme*. Birkan T.(Çev.). Metis Yayıncılık.

Bartol K.M. ve Martin D.C., (1994). *Management*. McGraw Hill,

Başaran, İ. E. (1989). *Yönetim.* Gül Yayınevi.

Blumberg, M. J. (1995). *Incumbent loss in the US house of representatives: An empirical analysis of the class of 1974*. Kent State University.

Bryan, L. A., & Atwater, M. M. (2002). Teacher beliefs and cultural models: A challenge for science teacher preparation programs. *Science Education*, 86(6), 821-839.

Bursalıoğlu, Z., & Yapı, O. Y. Y. (1994). *Davranış*. Pegem A Yayıncılık.

Çalık, K., ve Kavruk, H. (2012). Kamu Yönetiminde Etik Değerlerden Sapma: Bir Kamu Örgütü Üzerine Alan Araştırması. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Çelik, N. (2013). Ortaöğretim kurumları yöneticilerinin etik liderlik anlayışları ile örgüt çalışanlarının örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki (Bursa Örneği). Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Daft, R. (1997). *Management*. Harcourt Brace.

Dağdelen, İ. (2005). Yönetsel etik. *Mevzuat Dergisi*.

Donald, C., Paul, H. P., & Megginson., L. C. (1996). *Management leadership in action*. Harper Collins.

Donnelly Jr, J. L., ve Ivancevich., J. M. (1992). *Fundamentals of management*. Irwın.

Ergüden, A. (2003). *Uygulamalı etik ne tür bilgi içerir*. 1. Ulusal uygulamalı etik kongresi kitabı, 1-8.

Goodlad, J. I. (1992). The moral dimensions of schooling and teacher education. *Journal of Moral Education*, 21(2), 87-97.

Gül, H. ve Gökçe, H. (2008). Örgütsel etik ve bileşenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.*

Güllüoğlu, Ö. (2006). Halkla İlişkiler Mesleğinde Etik Anlayışı. *II. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu.*

Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. Nobel Yayın Dağıtım.

Hamitoğlu, H. (2014). Ortaokul müdürlerinin mesleki etik davranışları. *Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Haynes, F. (2002). *The ethical school: Consequences, consistency and caring*. Routledge.

Hellriegel, D., & Slocum, J. W. JR., ve RW Woodman.(1992). Organizational behavior, 6.

Hoy, W. K., & Kupersmith, W. (1984). Principal Authenticity and Faculty Trust: Key Elements in Organizational Behavior. Planning and changing.

James, A. S., Freeman, R. E., ve Daniel A. Gilbert Jr. (1995). *Management.* Prentice Hall.

Kıral, B., ve Adıbelli, Ş. (2013). *Öğretmen görüşlerine göre 21. Yüzyılda okul yöneticileri.* Türk Eğitim Sistemindeki 4+ 4+ 4 Değişikliğinin Karar Süreci Açısından, 194.

Kıranlı, S. (2002). Orta öğretim okul yöneticilerinin etik ilkeleri uygulama ve etik ikilemleri çözümleme yeterliliği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Kowalski, T. J. (2006). *The school superintendent: Theory, practice, and cases.* Sage.

Kutlu, H. A. (2011). *Meslek etiği*. Nobel Yayınları.

Kutvan, A. B. (2011). Yönetsel etik ve basın işletmeleri üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın Ekonomisi ve İşletmeciliği Bilim Dalı.*

Owen, A. (2010). Are patients receiving enough information about healthcare rationing? A qualitative study. *Journal of Medical Ethics*, 36(2), 88-92.

Özmete, E. (2007). *İş yaşamında değerler*. Kadim Yayınları.

Pieper, A. (2012). *Etiğe Giriş*. (Veysel Ataman ve Gönül Sezer, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Saylı , H. ve Kızıldağ D. (2007). Yönetsel etik ve yönetsel etiğin oluşmasında insan kaynakları yönetiminin rolünü belirlemeye yönelik bir analiz, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (14), 231-251.

Şentürk, A. (2011) . İş etiği ve çalışma yaşamında etik dışı davranışlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Şimşek, Y., ve Altınkurt, Y. (2009). *Endüstri meslek liselerinde görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerinin iletişim becerilerine ilişkin görüşleri.* Akademik bakış.

Starrat, R. J. (1991). *Building an ethical school. A theory for practice in educational leadership, educationel administration quarterly*, Farmest press

Stephen, R., & Coulter, M. (1999). *Management.* Prentice Hall.

Sunar, Ö. B. (2011). Okul müdürlerinin etik davranışları. *Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Taneri, A. (2011). İlköğretim kurumlarında etik liderlik ile örgüt sağlığı arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Taymaz, H. (2007). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nün Kurulması ve Çalışmaları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Sempozyumu: Lisansüstü Eğitimde Sorunlar ve Çözüm Önerileri.*

Uğurlu, C.T. (2009). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel bağlılık düzeylerine yöneticilerin etik liderlik ve örgütsel adalet davranışlarının etkisi. *İnönü Üniversitesi.*

Usta, A. (2012). Kamu örgütlerinde meslek etiği ve çalışma ahlakı üzerine bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.*

Yılmaz, E. (2006). Okullardaki örgütsel güven düzeyinin okul yöneticilerinin etik liderlik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi.*

5. BÖLÜM
EĞİTİMDE PEDAGOJİK ETİĞİN ÖNEMİ

Neslihan Aslan - Harun Tüysüz

GİRİŞ

İnsan faaliyetlerinin tümü arasında en önemlilerinden biri, birikmiş manevi ve pratik deneyimin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan pedagojik faaliyetlerdir. Toplumsal oluşumlar, dünya görüşleri, çağlar değişir, eskiler yıkılır ve yeni değer sistemleri oluşur; meslekler ölür ve doğar ama insanlık var olduğu sürece öğretmenlik meslek olarak kalmaya devam edecektir (Narkuziyeva, 2021).

Öğrenciler kendi değerlerini içinde bulundukları çevreden kazanırlar. Eğitim kurumunun en önemli işlevi; öğrencilerin en iyiyi bulmasına, gerçekleri görmesine ve doğru değerlendirmeler yapmasına olanak sağlayan bir ortam hazırlamaktır. Aynı zamanda öğrencilere etik ve ahlaki değerlerin kazandırılmasında okul yöneticilerine ve öğretmenlere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir (Levent, 2021). Öğrencilerin etkili bir şekilde öğrenmesini sağlamak için öğretmenler derin bir alan bilgisi, alana özgü pedagoji bilgisi ve öğrencilerin bilişsel gelişim bilgisine sahip olmalıdırlar (Ball, 1990a; Carpenter, Fennema and Franke, 1996; Ma, 2010; Shulman, 1986). Ayrıca alan bilgisi ve alana özgü pedagoji bilgisi, öğretme faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır (Borko, Eisenhart, Brown, Underhill, Jones ve Agard, 1992; McDiarmid, Ball, and Anderson, 1989).

Antik çağlardan beri, öğretme ve öğrenme konusunda her zaman iki gelenek olmuştur. İlki -araçsal öğrenme- öğrenmeyi hükûmetin, siyasi gücün ve ekonominin hizmetine sunar. İkincisi -eğitim- öğretmen ve öğrencinin bir tür sorgulamaya giriştikleri daha tarafsız çabayı temsil eder. İlkinin belirli hedefleri olsa da, ikincisi gerek belirli beceri ve bilgiler sağlaması gerekse de eğitimin sonucunun temelde açık olduğu fikriyle desteklenmektedir. Eğitim olarak yorumlandığında, öğrenmenin sonuçları hiçbir zaman ortak bir standarda

timi ile ilgili yaptıkları çalışmalarında, okul öncesi öğretmenlerinin mesleki ve pedagojik yeterliliklerinin veliler tarafından önemsendiği sonucuna varmışlardır.

Bir öğretmen, öğretme işinin temelini oluşturan, öğretimini planlarken ve uygularken kullanacağı derin bir alan bilgisi, alana özgü pedagoji bilgisi ve öğrencilerin bilişsel gelişim bilgisine sahip olmalıdır (Ball, 1990a; Borko, Eisenhart, Brown, Underhill, Jones ve Agard, 1992; Carpenter, Fennema and Franke, 1996; Ma, 2010; Shulman, 1986; Verschafel, Janssens, and Janssens, 2005). Öğretmenlerin derin bir alan bilgisine sahip değillerse öğrencilerinin dersi anlayabilecekleri düzeyde öğretimin gerçekleşmesi zordur. Öğretmenlerin iyi bir alan bilgisinin yanında neyin nasıl öğretileceği hakkında gerekli donanıma da sahip olmaları ve sosyal çevreyle iletişimlerinin güçlü olması, öğrencilere ihtiyaç duydukları rehberlik faaliyetlerini yerine getirmeleri gerekmektedir (Çiltaş ve Akıllı, 2011; Toluk Uçar, 2011).

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Dewey, J. (1975). Moral Principles in Education (Vol. 128).

Englehardt, E. E., & Pritchard, M. S. (Eds.). (2018). Ethics Across The Curriculum-Pedagogical Perspectives.

Piaget, J. (2013). The Moral Judgment Of The Child.

KAYNAKÇA

Ball, D. L. (1990a). The mathematical understandings that prospective teachers bring to teacher education. *The Elementary School Journal*, 90(4), 449–466.

Ball, D.L., & Wilson, S.M. (1996). Integrity in teaching: Recognizing the fusion of the moral and intellectual. *American Educational Research Journal*, 33, 155–192.

Battistich, V. (2010). *School contexts that promote students' positive development. In Handbook of research on schools, schooling, and human development* (pp. 111-127). Routledge.

Battistich, V., Schaps, E., & Wilson, N. (2004). Effects of an elementary school intervention on students' 'connectedness' to school and social adjustment during middle school. *Journal of Primary Prevention*, 24(3), 243–262.

Bennett, W. J. (Ed.). (1995). *Children's book of virtues*. Simon and Schuster.

Berkowitz, M. (1992). *The science of character education. In W. Damon (Ed.) Bringing in a new era in character education (pp. 43–63).* Hoover Institution Press.

Berkowitz, M., & Bier, M. (2014). *Research-based fundamentals of the effective promotion of character development in schools. In L. Nucci, D. Narvaez, & T. Krettenauer (Eds.), Handbook of moral and character education (2nd ed., pp. 248–260).* Routledge.

Borko, H., Eisenhart, M., Brown, C. A., Underhill, R. G., Jones, D., ve Agard, P. C. (1992). Learning to teach hard mathematics: Do novice teachers and their instructors give up too easily? *Journal for Research in Mathematics Education,* 23(3), 194-222.

Brunn, P. (2014). *Pedagogy for the whole child: The developmental studies center's approach to academic, moral, and character education. In L. Nucci, D. Narvaez, & T. Krettenauer (Eds.), Handbook of moral and character education (2nd ed., pp. 263–271).* Routledge.

Burroughs, M. (2016). *Developing leaders: Children and ethical leadership. R. Alavi (Ed.), Ethics and leadership (pp. 65–76).* Kendall Hunt.

Burroughs, M. D. (2018). *Ethics across early childhood education. EE Englehardt, ve MS Pritchard (Eds.), Ethics Across the Curriculum—Pedagogical Perspectives.* Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-78939-2_15

Carpenter, T. P., Fennema, E., and Franke, M. L. (1996). Cognitively guided instruction: a knowledge base for reform in mathematics instruction. *The Elementary School Journal,* 97(1), 3–20.

Character Education Partnership. (2010). 11 principles of effective character education: A framework for success. Character Education Partnership.

Coles, R. (1986). *The moral life of children*. Atlantic Press.

Csibra, G., & Gergely, G. (2006). Social learning and social cognition: The case for pedagogy. *Processes of change in brain and cognitive development. Attention and performance* XXI, 21, 249-274.

Çiltaş, A., ve Akıllı, M. (2011). Öğretmenlerin pedagojik yeterlilikleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (4), 64-72.

Damon, W. (1988). *The moral child: Nurturing children's natural moral growth.* The Free Press.

Denham, S. A., & Weissberg, R. P. (2004). *Social-emotional learning in early childhood: What we know and where to go from here. In E. Chesebrough (Ed.), A blueprint for the promotion of prosocial behavior in early childhood (pp. 13–50).* Kluwer Academic/Plenum Publishers.

DeVries, R., & Zan, B. (1994). *Moral classrooms, moral children: Creating a constructivist atmosphere in early education (Vol. 47).* Teachers College Press.

Dewey, J. (1916/2011). *Democracy and education.* Simon and Brown.

Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Simon and Schuster.

Dewey, J. (1975). *Moral principles in education, 1909*. Southern Illinois UP.

Duncan, J., & Conner, L. (Eds.). (2013). *Research partnerships in early childhood education: Teachers and researchers in collaboration*. Springer.

Duran, M., & Taştekin, A. N. (2020). Finlandiya erken çocukluk eğitimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 17(2), 600-624.

Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions*. Child Development*, 82(1), 405–432.

Elias, M. J., Kranzler, A., Parker, S. J., Kash, V. M., & Weissberg, R. P. (2014). *The complementary perspectives of social and emotional learning, moral education, and character education. In L. Nucci, D. Narvaez, & T. Krettenauer (Eds.), Handbook of moral and character education (2nd ed., pp. 272–289).* Routledge.

Englehardt, E. E., & Pritchard, M. S. (eds.). (2018). *Ethics across the curriculum-pedagogical perspectives.* Springer.

Final Report (2000). World Education Forum Dakar. Official site of UNESCO. http://www. unesco.org/new/en/education/worldwide/

Fiske, S. T. (2018). *Social beings: Core motives in social psychology*. John Wiley & Sons.

Fitzgibbons, R.E. (1981). *Making educational decisions. An introduction to philosophy of education.* Hartcourt Brace Jovanovich.

Gergely, G., Egyed, K., & Király, I. (2007). On pedagogy. *Developmental Science*, 10(1), 139–146. doi:10.1111/j.1467-7687.2007.00576.x

Goodlad, J.I., Soder, R., & Sirotnik, K. (Eds.). (1990). *The moral dimensions of teaching.* Jossey-Bass.

Gussin Paley, V. (1997). *The girl with the brown crayon: How children use stories to shape their lives. Harvard University Press. H. Walberg (Eds.), Building academic success on social and emotional learning: What does the research say (pp. 3–22).* Teachers College Press.

Hamilton, D. (1999). The pedagogic paradox (or why no didactics in England?). *Pedagogy, Culture and Society,* 7(1), 135-152.

Hansen, D.T. (1993). The moral importance of the teacher's style. *Journal of Curriculum Studies,* 25, 397–421.

Hildebrandt, C., & Zan, B. (2014). *Constructivist approaches to moral education in early childhood. In L. Nucci, D. Narvaez, & T. Krettenauer (Eds.), Handbook of moral and character education (2nd ed., pp. 180–197).* Routledge.

Hinchliffe, G. (2001). Education or pedagogy? *Journal of Philosophy of Education*, 35(1), 31–45.

Hoffman, M. L. (2001). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice.* Cambridge University Press.

Hopmann, S., & Riquarts, K. (1995). Starting a dialogue. Issues in a beginning conversation between Didaktik and the curriculum traditions. *Journal of Curriculum Studies*, 27(1), 3–12.

Howard, R. W., Berkowitz, M. W., & Schaeffer, E. F. (2004). Politics of character education. *Educational Policy*, 18(1), 188–215.

Husu, J. (2001). Teachers at cross-purposes: A case-report approach to study the ethical dilemmas in teaching. *Journal of Curriculum & Supervision,* 17, 67–89.

Husu, J. (2004). A multifocal approach to study pedagogical ethics in school settings. *Scandinavian journal of educational research*, 48(2), 123-140.

Husu, J., & Tirri, K. (2001). Teachers' ethical choices in socio-moral settings. *Journal of Moral Education,* 30, 361–375.

Jackson, P.W., Boostrom, R.E., & Hansen, D.T. (1993). *The moral life in schools*. Jossey-Bass.

Kansanen, P. (2003). Pedagogical ethics in educational research. *Educational Research And Evaluation,* 9(1), 9-23.

Kansanen, P., & Meri, M. (1999). *The didactic relation in the teaching-studying-learning process*. TNTEE Publications, 2(1), 107–116.

Kansanen, P., Tirri, K., Meri, M., Krokfors, L., Husu, J., & Jyrhämä, R. (2000). *Teachers' pedagogical thinking. Theoretical landscapes, practical challenges*. Peter Lang.

Kansanen, P., Pitknäiemi, H., Byman, R., & Hulkkonen, H. (2000). Pedagogical thinking in a student's mind. In P. Kansanen (Ed.), *Discussions on some educational issues IX.*

Lapsley, D. K., & Narvaez, D. (2006). *Character Education. In K. A. Renninger, I. E. Sigel, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), Handbook of child psychology: Child psychology in practice (pp. 248–296).* John Wiley & Sons, Inc..

Levent, A. F. (Ed.) (2021). *Eğitimde ahlak ve etik.* Nobel Yayın.

Ma, L. (2010). *Knowing and teaching elementary mathematics: Teachers' understanding of fundamental mathematics in China and the United States.* Routledge.

Marshall, J. C., Caldwell, S. D., & Foster, J. (2011). Moral education the character plus way®. *Journal of Moral Education*, 40(1), 51–72.

McCabe, P. C., & Altamura, M. (2011). Empirically valid strategies to improve social and emotional competence of preschool children. *Psychology in the Schools*, 48(5), 513–540.

McDiarmid, G. W., Ball, D. L., & Anderson, C. (1989). *Why Staying One Chapter Ahead Doesn't Really Work: Subject-Specific Pedagogy. In M. C. Reynolds (Ed.), Knowledge Base for the Beginning Teacher (pp. 193-205).* Pergamon Press.

Murphy, P. (2003). *Defining pedagogy. In Equity in the classroom (pp. 17-30).* Routledge.

Narkuziyeva, G. Z. (2021). Importance of pedagogical ethics in education. *Academic Research In Educational Sciences*, 2(3), 971-974.

Nash, R.J. (1996). *''Real World'' ethics. Frameworks for educators and human service professionals.* Teachers College Press.

Nixon, J. (2001). 'Not without dust and heat': the moral bases of the 'new' academic profession. *British Journal of Educational Studies*, 49, 173–186.

Noddings, N. (1985). *Formal modes of knowing. In E.W. Eisner (Ed.), Learning and teaching the ways of knowing, 84th yearbook, part 2, of the national society for the study of education.* University of Chicago Press.

Noddings, N. (2002). *Educating moral people: A caring alternative to character.* Teachers College Press.

Nucci, L. P. (2001). *Education in the moral domain*. Cambridge University Press.

Nucci, L. P. (2009). *Nice is not enough: Facilitating moral development*. Merrill/Prentice Hall.

Oser, F. (1986). *Moral education and values education: The discourse perspective*. Handbook of research on teaching, 917-941.

Piaget, J. (1997). *The moral judgement of the child.* Free Press.

Piaget, J. (2013). *The moral judgment of the child*. Routledge.

Power, C., Higgins, A., & Kohlberg, L. (1989). *Lawrence Kohlberg's approach to moral education.* Columbia University Press.

Ryan, K. (1989). "*In defense of character education." In L. Nucci (Ed.), Moral development and character education: A dialogue (pp. 3–17).* Taylor and Francis.

Sanger, M., & Osguthorpe, R. (2009). Analysing the child development project using the moral work of teaching framework. *Journal of Moral Education*, 38(1), 17–34.

Shotter, J. (1993). Conversational realities: Constructing life through language. Sage.

Shulman, L. S. (1986). Those who understand: Knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14.

Simon, R.I. (1992). *Teaching against the grain: Texts for a pedagogy of possibility.* Oise Press.

Sockett, H. (1993). *The moral base of teaching profession.* Teachers College Press.

Solomon, D., Battistich, V., Watson, M., Schaps, E., & Lewis, C. (2000). A six-district study of educational change: Direct and mediated effects of the child development project. *Social Psychology of Education*, 4(1), 3–51.

Strike, K. (1996). The moral responsibilities of educators. In J. Sikula, T.J. Buttery, & E.Guyton (Eds.), *Handbook of research on teacher education (2nd ed.).* Macmillan.

Strike, K.A. (1993). *Teaching ethical reasoning using cases. In K.A. Strike & P.L. Ternasky (Eds.), Ethics for professionals in education: Perspectives for preparation and practice*. Teachers College Press.

Todd, S. (2001). 'Bringing more than I contain': ethics, curriculum and the pedagogical demand for altered egos. *Journal of Curriculum Studies*, 33, 431–450.

Toluk Uçar, Z. (2011). Öğretmen adaylarının pedagojik içerik bilgisi: öğretimsel açıklamalar. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education* (TURCOMAT), 2(2), 88-102.

Tom, A. (1984). *Teaching as a moral craft*. Longman.

Toran, M., & Şahin, D. (2020). Erken çocukluk eğitiminden beklentiler: Ebeveynler ne düşünüyor?. *Başkent University Journal of Education*, 7(1), 29-36.

Van Manen, M. (1994). Pedagogy, virtue, and narrative identity in teaching. *Curriculum Inquiry*, 24(2), 135–170.

Walker, K. (1998). Jurisprudential and ethical perspectives on 'the best interests of children'. *Interchange*, 29, 287–308.

Watson, M. (2014). *Developmental discipline and moral education. In L. Nucci, D. Narvaez, & T. Krettenauer (Eds.), Handbook of moral and character education (2nd ed., pp. 159–179).* Routledge.

Westbury, I., Hopmann, S., & Riquarts, K. (Eds.). (2000). *Teaching as reflective practice: The German didactic tradition.* Lawrence Erlbaum.

Whitehead, J. (1999). Educative relations in a new era. Pedagogy, *Culture And Society*, 7(1), 73-90.

Wynn, E. (1989). *Transmitting traditional values in schools. In L. Nucci (Ed.), Moral development and character education: A dialogue (pp. 19–36).* Taylor and Francis.

Zins, J. E., Bloodworth, M. R., Weissberg, R. P., & Walberg, H. J. (2004). The scientific base linking social and emotional learning to school success. *Building academic success on social and emotional learning: What does the research say*, 3, 22.

6. BÖLÜM
EĞİTİMDE DİJİTALLEŞME VE ETİK

Gizem Dak - Münevver Çetin

GİRİŞ

Eğitim, toplumların dayandığı bilgi, beceri, tutum ve değerleri geliştirerek, sosyal uyumu güçlendirerek ve insanları yetkin işçiler ve aktif vatandaşlar olmaya ve öyle kalmaya hazırlayarak içinde yaşadığımız dünyayı şekillendirir. Bu nedenle, eğitim sistemleri demokrasi ve yenilik odaklı bilgi toplumları dönüşümünü teşvik eder (OECD, 2023). Bu dönüşüm, teknolojiye kolay ulaşılan dünyada, teknoloji meraklısı olmayan insanın dahi teknolojinin bireyleri ve toplumu nasıl etkilediğinin farkında olmasını gerektirir. Dünyadaki hükûmetler, kurumlar ve kuruluşlar teknolojideki etik konulara odaklanmaktadır. Birçok farklı dildeki üniversiteler ve enstitüler, bu konudaki sorunların incelenmesi için önemli kaynaklar ayrılan standartları benimsemektedir (Huffy, 2021). Etik dijital teknolojinin gelişmesi, dijital teknolojiyi çevreleyen sosyal ve etik sorunların teknolojik olarak bağımlı bir dünyada, giderek daha önemli hâle geldiği 1995'ten 2020'ye kadar olan 25 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu 25 yıllık dönemde hem teknoloji hem de teknolojiye yönelik tutumlar açısından çok şeyin değiştiği görülmektedir. Bununla birlikte, dijital teknolojik evrimin toplumsal sonuçları genellikle bilinmemekte, yanlış anlaşılmakta, görmezden gelinmekte veya reddedilmektedir. Bu konu ele alınırken, kitlelere uygun bir biçimde sunulmalıdır. Böylelikle, bu durum dijital teknolojinin etik bağlamda hâkim olma olasılığını artıracak tutumların değişmesine yol açabilir (Rogerson, 2022).

DİJİTAL KAVRAMI

21. yüzyılda sonsuz bilgi akışı ve akışın hızlanması, dijitalleşmeyi getirerek pek çok uygulamanın kullanılmasında devrim niteliğinde kabul edilir. Dijital kavramı Fransızcada ve İngilizcede “digital” kelimesinden çevrilerek, “tam-

Değişim ve dönüşümün hızla gerçekleştiği dijital çağda, dijital etik ilkelerin bireysel ve toplumsal norm hâline gelerek kültürü oluşturması dijital etik davranışların uygulamaya konmasından daha fazla zaman alır. Bu süreçte hükûmetin dijital etik ilkeleri eğitim müfredatına entegre etmesi gündeme alınması gereken politikalardan biridir. Nitekim ahlaki karakter gelişimi çocuğun doğumuyla başlayarak büyümesi, olgunlaşması ve yetişkin hâline gelmesinden oluşan bir süreçtir. Çocuk hangi aşamada olursa olsun en yakınından başlamak koşuluyla örnek aldığı davranış biçimleri ve kalıplarını şemaya dönüştürerek hafızaya kaydettiği bilinmektedir. Çocukluk dönemlerinde ilk olarak ebeveyni örnek alan birey, zamanla örnek aldığı kişilere yenilerini ekleyebilir. Bundandır ki, eğitim kurumlarında öğretmenlerin öğrencilere rol model olması, sınıf düzeyi ve kademesi fark etmeksizin davranış kalıplarının şekillenmesinde oldukça önemlidir. Bu sebeple eğitim paydaşları öncelikle dijitalleşmede etik olgusunun gereklerini yerine getirmelidir. Bunun için bireyin özdenetim mekanizmasının yüksek olması, sabır, sebat içerisinde hareket etmesi, evrensel ahlak ilkelerine gereken önemi vermesi, bireysel ve toplumsal normları gündelik hayatında uygulamaya koyması dijitalleşen hayatlarında da bu beceri, yetkinlik ve yeterlilikleri uygulaması eğitimin dijitalleşmesinde etik kültüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Günümüz etik kültürünün dijitalleşerek yeni normlar oluşturması paradigma değişimlerini de beraberinde getirmiştir. Geleneksel yöntemlerden sıyrılarak dijital ortamlarda etik normu oluşturabilmek için kullanılabilecek teknikler arasında tartışma, beyin fırtınası, durum çalışması (örnek olay), drama, empatik yaklaşımlar, mentorluk örnek gösterilebilir.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Kuçuradi, I. (2018). Etik. Türkiye Felsefe Kurumu.

Levent, A. F. (2021). Eğitimde ahlak ve etik. Nobel Akademik Yayıncılık.

Nucci, L. P., Narvaez, D. (2019). Ahlak ve karakter eğitimi el kitabı. Edam Yayınları.

Power, F. Clark, Nuzzi, Ronald, J., Narvaez, D., Lapsley, Daniel, K., & Hunt, Thomas, C. (2018). Değerler eğitimi ansiklopedisi. Edam Yayınları.

KAYNAKÇA

Ashmarina, S. I, Vochozka, M., & Mantulenko, V. V. (2016). *Digital age: Chances, challenges and future.* Springer.

Barquin, R. C. (1992*) In Pursuit of 'ten commandments' for computer ethics*. Computer Ethics Institute.

Coldeway, D. (2009). Research: Methodological issues in distance educational research. *American Journal of Remote Education*, 2(3), 45-54, http://dx.doi.org/10.1080/08923648809526635

Çepni, S. (2020). Eğitimde "bir adım ötesi" tartışmalarının kavramsal çerçevesini anlamak: Dijitalleşme ve insanileşme (etik ve değerler) kavramlarında denge kurma arayışları. *Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 3(2), 65-79.

Çetin, M. & Dak, G. (2021). *Bilişim liderliği. M. Çetin (Ed.), Güncel Liderlik Kuramları*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Burton, E., Goldsmith, J., & Mattei, N. (2018). How to teach computer ethics through science fiction. *Communications of the ACM*, 61(8), 54-64. http://dx.doi.org/10.1145/3154485

Dubcovsky, A. (2014). To understand science, study history. *Chronicle of Higher Education,* 60(24).

Fukuyama, M. (2018). Society 5.0: Aiming for a new human-centered society. *Hitachi Review,* 66(6), 8-13.

Gazi, A. & Nakou, I. (2015). Oral history in museums and education: where do we stand today. *Museumedu*, 2, 13–30.

Herbert, L. (2017). *Digital transformation: B.U.I.L.D your organization's future for the information age.* Bloomsburry.

Huffy, C. (2021). *Foreward. Rogerson (Ed.), The Evolving landscape of ethical digital technology.* SCRC Press.

Hughes, G. T. (2001). *Aristotle on ethics*. Routledge.

Johnson, D. G. (1997). Ethics online. *Communications of the ACM*, 40(1), 60–65.

Koçel, T. (2020). *İşletme yöneticiliği*. Beta Yayıncılık.

Kramer, S. N. (1981). *History begins at Sumer: Thirty-nine firsts in recorded history.* University of Pennsylvania Press.

Kuçuradi, I. (2018). *Etik*. Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, I. (2021). Dijitalleşme, insan haysiyeti, bilgi ve etik. *TRT Akademi*, 6(12), 565-569. http://dx.doi.org/10.37679/trta.945246

Levent, A. F. (2021). *Eğitimde ahlak ve etik*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Levickaite, R. (2010). Generations x, y, z: How social networks form the concept of the world without borders (the case of Lithuania). LIMES: *Cultural Regionalistics*, 3(2), 170-183. http://dx.doi. org/10.3846/limes.2010.17

Lim, T., Gottipati, S., Cheon, M., Wei Ng, J., & Pang, C. (2022). Analytics-enabled authentic assessment design approach for digital education. *Education and Information Technologies*. https://doi.org/10.1007/s10639-022-11525-3

Luke, A. (2018). Digital ethics now. *Language and Literacy*, 20(3), 185-195.

Jonas, H. (1995). *El principio de responsabilidad. Ensayo de una ética para la civilización tecnológica.* Herder.

Mercedes, D. (1996) Digital ethics: computers, photographs, and the manipulation of pixels. *Art Education*, 49(3), 44–50.

Nash, R. J. (2005). *Foreward. B. Zubay ve J. F. Soltis (Ed.), Creating the ethical school.: A book of case studies.* Teachers College Press.

Olcott Jr. D., Carrera Farran, X., Gallardo Echenique, E. E., & González Martínez, J. (2015). Ethics and education in the digital age. Global Perspectives and Strategies for Local Transformation in Catalonia. RUSC. *Universities and Knowledge Society Journal,* 12(2), 59-72. http://dx.doi.org/10.7238/rusc.v12i2.2455

Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2023). Building the future of education. https://www.oecd.org/education/future-of-education-brochure.pdf

Öteleş, F. & Merey, Z. (2022). Social studies teachers' views on the concept of digital ethics. *Inonu University Journal of the Faculty of Education,* 23(3), 1302-1323. https://doi.org/10.17679/inuefd.1135696

Özcan, N. (2021). Dijital etik üzerine nitel bir araştırma. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 9(25), 89-105.

Parker, D. B., Swope, S. & Baker, B. N. (1990). *Ethical conflicts in ınformation and computer science, technology, and business.* Wellesley, MA, QED Information Sciences.

Pastor, Escuredo, D. (2020). *Ethics in the digital era*. SSRN. http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4067373

Rawls, J. (1972). *A theory of justice.* Harvard University Press.

Rogerson, S. (1998). Ethical Aspects of Information Technology: Issues for Senior Executives, *Institute of Business Ethics*.

Rogerson, S. (2020). Poetical potentials: the value of poems in social impact education. *ACM Inroads*, 11(1), 30–32.

Rogerson, S. (2004). *Aspects of social responsibility in the information society. In: Doukidis, G. I., Mylonopoulos, N. A. & Pouloudi, N. (Eds.), Social and Economic Transformation in the Digital Era*. IDEA Group Publishing, 31–46.

Rogerson, S. (2018). Ethics omission increases gases emission: A look in the rearview mirror at Volkswagen software engineering. *Communications of the ACM*, 61 (3), 30–32.

Rogerson, S. (2022). *The evolving landscape of ethical digital technology*. CRC Press.

Simonson, M., Smaldino, S., Albright, M., & Zvacek, S. (2012). *Teaching and learning at a distance: Foundations of distance education.* Pearson Education.

Tandy, C. & Meacham, M. (2009). Removing the barriers for students with disabilities: Accessible online and web-enhanced courses. *Journal of Teaching in Social Work*, 29(3), 313-328.

Türk Dil Kurumu [TDK]. (2023). Erişim tarihi: 09.02.2023 Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/

Westerman,G., Soule, D. L., & Eswaran, A. (2019). *Building digital-ready culture in tradional organizations*. MIT Sloan Management Review.

Wyatt, W. N. (2008). Being Aristotelian: using virtue ethics in an applied media ethics course. *Journal of Mass Media Ethics,* 23(4), 296–307.

7. BÖLÜM
OKUL REHBERLİK HİZMETLERİNDE ETİK

Ercan Şahin - Ahmet Alireisoğlu

REHBERLİK HİZMETLERİ VE ETİK

Çağdaş bir sistem bütünlüğü içinde düşünüldüğünde eğitim sistemi, yönetim, öğretim ve öğrenci kişilik hizmetleri olarak üç boyutta ele alınmaktadır (Balcı, Girgin ve Kaya, 2008). Bu alt boyutlardan biri olan eğitim, bir davranış değiştirme süreci olarak ele alınmakta ve kendi yaşantısı yoluyla bireyde kasıtlı ve istendik davranış değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2005). Bir diğer boyut olan öğretim ve öğretme ise, çoğu kez eğitimle aynı anlamda kullanılsa da eğitim tanımında amaçlanan davranış değişikliklerinin, okulda planlı ve programlı biçimde yapılmasıdır. Dolayısıyla eğitim her yerde ancak öğretim daha çok okulda yapılmaktadır (Demirel, 2010). Bu tanımlara ek olarak yakın anlamda kullanılabilen eğitim programı ise öğrencilerde, beklenen öğrenmeleri oluşturabilmek için planlanmış faaliyetlerin tamamı olarak ifade edilmiştir (Demirel, 2010). Tanımlardaki vurgulara bakıldığında eğitimin bir sistem, öğretimin daha özel anlamda uygulama, eğitim programının ise planlama yönü ile öne çıktığı görülmektedir. Çağdaş eğitim sisteminin bir diğer boyutu olan yönetim hizmeti ise, eğitimin amaçlarını gerçekleştirebilmek için, eğitim kurumlarında yer alan insan gücü, sermaye, zaman, yer, donanım ve diğer unsurların daha ekonomik, etkili ve verimli kullanıma ilişkin görevler olarak ifade edilmiştir (Okutan, 2012).

Bir diğer boyut olan öğrenci kişilik hizmetleri ise daha çok öğrencilerin öğretim dışı ihtiyaçlarının karşılanabilmesi adına düzenlenen, sağlık, sosyal yardım, sosyal kültürel, özel eğitim, özel yetiştirme ve rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinden oluşmaktadır. Tanımlamadan anlaşılacağı üzere rehberlik hizmet, çağdaş eğitim sistemlerinin üç boyutundan biri olan öğrenci kişilik hizmetleri kapsamında yer alan önemli bir çalışma alanıdır (Balcı, Girgin ve Kaya, 2008). Öğrencilerin akademik ihtiyaçları dışında kalan ihtiyaçlarını karşılama ve potansiyellerini açığa çıkarma sürecinde önemli bir yeri olan

Örnek Olay-8

İlkokul 3. Sınıfta öğrenim gören bir öğrenci sağlık kuruluşuna yönlendirilmiş ve gerekli incelemelerden sonra özel öğrenme güçlüğü tanısı almıştır. Bu tanı rehberlik araştırma merkezinde eğitsel tanı olarak kaynaştırma eğitimine dönüştürülmüştür. Gerekli raporlar ve yazışmalar okula ulaştıktan sonra okul yönetimi bu öğrenci ile ilgili bireysel eğitim planı geliştirme komisyonu kurmuş ve üyelerle ilk toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda okul psikolojik danışmanı, rehberlikten sorumlu müdür yardımcısı, sınıf öğretmeni, öğrenci velisi ve dersine giren diğer öğretmenler hazır bulunmuştur. Öğrencinin yıllık bireysel eğitim planının hazırlandığı bu toplantıda okul psikolojik danışmanı özel öğrenme güçlüğünün temel özelliklerinden, dikkat edilmesi gereken hususlardan kullanılması önerilen materyal ve stratejilerden bahsederek ilgili kişileri bilgilendirmiştir. Toplantıda yıl boyunca ele alınacak tedbirler, destek eğitimi ve dikkat edilmesi gereken noktalarla ilgili kararlar alınmış ve bu tedbirler ortak bir anlayışla sene boyunca takip edilmiştir. Bu süreçte rehberlik servisi destek eğitim elemanları, okul yönetimi ve veli yoğun iletişime girerek ortak bir anlayışla hareket etmiştir.

Yukarıda verilen örnek durumda öğrencinin farklı gelişim özelliklerine uygun bir eğitsel ortam hazırlamak amacıyla bireysel eğitim planı hazırlanmış, aynı zamanda öğrencinin hem akranlarından ayrılmadan hem de kendi gelişimsel farklılıklarına uygun eğitim öğretim hizmeti alması sağlanmıştır. Bu yönüyle rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri genel etik standartlarından bireysel farklılıklara uygun bir hizmet ortaya konulmuştur. Öğrenciye verilen bu hizmet sürdürülürken veli, rehberlik servisi, öğretmen ve okul yönetimi iş birliği yaparak ve ortak bir anlayış benimseyerek iş birliği ilkesine uygun davranmışlardır. Kurumda görevli olan psikolojik danışman müşavirlik hizmetini yerine getirirken bunu görevinin gereği olarak yerine getirmiş ayrıca bir ücret almayarak konsültasyon ile ilgili etik standartlara uygun davranmıştır.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Altıntaş, E., Çam, S. ve Can, G. (Eds). (2021). Okullarda Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Pegem Akademi Yayınları.

Balcı, S., Girgin, G. ve Kaya, A. (Eds.). (2008). Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Anı Yayıncılık.

Bee, H., Boyd, D. (2009). Çocuk Gelişim Psikolojisi. Kaknüs Yayıncılık.

Egan, G. (2011). Psikolojik Danışma Becerileri. Kaknüs Yayıncılık.

Flanagan, J., Flanagan, R. (2014). Klinik Görüşme. İthaki Yayıncılık.

Kuçuradi, İ. (2011). Etik. Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuzgun, Y. (2008). Rehberlik ve Psikolojik Danışma. Nobel Yayıncılık.

Yeşilyaprak, B. (2021). 21.Yüzyılda Eğitimde Rehberlik Hizmetleri, Gelişimsel Yaklaşım. Nobel Yayıncılık.

KAYNAKÇA

Abacı, R. (2008). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Okutan Yayıncılık.

Altıntaş, E., Çam, S. ve Can, G. (Eds). (2021). *Okullarda psikolojik danışma ve rehberlik*. Pegem Akademi Yayınları.

Arıkan, M., Çoban, A.E. ve Güven, M. (Eds.).(2015). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Anı Yayıncılık.

Aslan, S. ve Erdoğan, E. (2022). Psikolojik danışmanlık, etik ve etik karar verme kavramları üzerine bir deneme. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 424-441. https://doi.org/10.47525/ulasbid.1024054

Balcı, S., Girgin, G. ve Kaya, A. (Eds.). (2008). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Anı Yayıncılık.

Baş, A., Çakır, M.A. ve Kaya, A. (Eds). (2009). *Eğitim psikolojisi*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Bee, H. ve Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi.* Kaknüs Yayıncılık.

Bond, T. (2017). *Psikolojik danışmanlıkta etik ve yasal konular*. (B. Yeşilyaprak, Çev.) (3. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Egan, G. (2011). *Psikolojik danışma becerileri*. Kaknüs Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2010). *Öğretme sanatı*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2017). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2005). *Eğitim sözlüğü*. PegemA Yayıncılık.

Eryılmaz, A. ve Mutlu, T. (2019). *Kuramdan uygulamaya bireyle psikolojik danışma*. Anı Yayıncılık.

Flanagan, J. ve Flanagan, R. (2014). *Klinik görüşme*. İthaki Yayıncılık.

İkiz, F.E., Kaval, A., Kalen, S., Sevinç, A. ve Yeğintürk, G. (2017). Okul psikolojik danışma hizmetlerinde mesleki etik ihtiyaçların belirlenmesi. *Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği Dergisi*, 10(2). http://isahlakidergisi.com

Kuçuradi, İ. (2011). *Etik.* Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuzgun, Y. (2008). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Nobel Yayıncılık.

Külahoğlu, Ş. (2004). *Okul psikolojik danışmanlık ve rehberlik programlarının geliştirilmesi.* Pegema Yayıncılık.

Okutan, M. (2012). *Eğitim yönetimi ve denetiminde örnek olaylar.* Pegem Akademi Yayıncılık.

Öncü, H. (2015). Psikolojik danışma müdahalesi olarak bireysel psikolojik danışma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 16(1), 389-407.

Özgüven, İ.E. (2014). *Bireyi tanıma teknikleri*. Nobel Yayıncılık.

Yeşilyaprak, B. (2021). *21.yüzyılda eğitimde rehberlik hizmetleri, gelişimsel yaklaşım.* Nobel Yayıncılık.

8. BÖLÜM
PSİKOLOJİK DANIŞMADA ETİK

Feyyaz Aslan

GİRİŞ

İnsanların iyilik hâlleri için arayışları tarih boyunca süregelmiştir. Bunun için pek çok teknik ve yöntem denemeleri olmuştur. Örneğin; eski Mezopotamya ve Pers imparatorluklarında din adamı iyileştiricileri kullandıkları büyülü sözlerle iyileştirmeyi sağlamaya çalışırlardı. Eskiye dayanan bu tarz uygulamalarla günümüz psikolojik danışma kavramı arasında bazı benzerliklerin olduğunu görebilmekteyiz. Her iki durumda da konuşmaya veya söze dayalı bir süreç olduğu ve iyileştirme amacı taşıdığı söylenebilir. Tabi günümüzde psikolojik danışma süreci hem bilimsel açıdan hem de teknik açıdan çok daha kapsamlı ve çerçevesi olan bir süreçtir. Amerikan Psikolojik Danışma Derneği (ACA) psikolojik danışma tanımını şöyle ifade etmektedir: ‘‘Ruh sağlığı, psikoloji ve gelişim ilkelerinin; bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve etkileşimsel müdahale stratejileri aracılığıyla, bireyin iyi oluşu, kişisel ve meslek gelişimi ile patoloji konularını ele alacak şekilde uygulanması’’dır. Psikolojik danışma sürecinde psikolojik danışman, tüm odağını danışana yönelttiği cevaplar üzerine yoğunlaştırarak danışanı anlamaya çalışır. Bu sistem danışanın yaşadığı sorunların kök sebeplerini ve çözümlerini bulmaya çabalayan en az iki kişilik bir sahne alanıdır. (Myrick, 2003, s.167). Psikolojik danışmanların çoğu, danışanlarla kurulan güvenli terapötik ilişkinin önemli olduğunu belirtirken, hemen hepsi değişim ve dönüşüm süreci için ileri seviyede teknik ve müdahalenin olması gereğinden bahsetmektedirler. (Egan, 2001). Fakat etkili bir biçimde nasıl müdahale edileceği konusunda, ruh sağlığı alanında çalışan uygulayıcılar arasında net bir fikir birliği bulunmaktadır (Davıs ve Meier, 2007).

Ülkemizde psikolojik danışmanlar ülkenin ihtiyacı nedeniyle daha çok okullarda ve üniversite bünyesindeki psikolojik danışmanlık merkezlerinde görev almaktadırlar. Bu durumda sanki yalnızca okul psikolojik danışmanı olarak çalışabilecekleri gibi bir yanılsamaya sebep olmaktadır. Oysa psikolojik

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar İçin Etik Kurallar. 4.Baskı. Ankara. 2004.

American Counseling Association (ACA). 2014. ACA code of ethics.

American Psychological Association Ethical Principles of Psychologistsand Code of Conduct.

Ergene, T. "Psikolojik Danışmada Etik İlkeler: Etik Karar Verme Süreci" Eğitim Araştırmaları Dergisi 4,15: 49-53, 2004.

Corey, C. ,Corey, M. S. ve Callanan, P. IssuesandEthics in theHelpingProfessions. Pacific Grove CA: Brooks ColePubl. Comp. 1998

KAYNAKÇA

American Counseling Association (ASA). (2010). Ethics committee reports summary-FY10.RetrivedJuly11, 2011, from http://www.counseling.org/Resources/CodeOfEthics/TP/ Home/CT2.aspx.

Aydın, İnayet. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik*. Ankara: Pegem A Yayıncılık. Doğan, Süleyman ve B.E. Tekinalp. (2002). *"Lisans düzeyinde meslek sorunları ve ahlak ilkeleri dersinin kapsam ve işlenişi: Gazi Üniversitesi örneği."* Psikolojik Danışmanlıkta Etik Sempozyumu Kitapçığı. YÖRET. 8-9 Haziran.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: Theexercise of control*. W.H. Freeman and Company.

Bandura, A. (1986). *Socialfoundation of thoughtandaction: A socialcognitivetheory.* Englewood Cliffs, PrenticeHall.

Baysal, A. (2004). *Psikolojik danışma ve rehberlikte başlıca hizmet türleri. İçinde kaya, a. (edt.). Psikolojik danışma ve rehberlik (ss. 35-60).* Anı

Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları (T. Ergene, çev.).* Mentis Yayınları.

Çetinkaya, R. (2016). *Psikolojik danışmanlıkta meslek etiği ve yasal konular (2.Baskı).* Alfa Aktüel.

Çil Koçyiğit, S. Uzuner, M. Salğın, E. ve Yüksek M. (2017). Öğrencilerin muhasebe meslek etiği algısı: gazi üniversitesinde bir uygulama. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: Nisan 2017 CiltSayı: 10(2) Erişim adresi: http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/

Davis, S.R. ve Meier, S.T. (2007). *Psikolojik danışma: Temel ögeler.(Çev: Y. Bektaş, E.Ö. Kocabaş ve S. Denizli),(2. baskı.).* Pegem A Akademi.

Egan, G. (2001). *Theskilledhepler: A Problem-management approachto helping. (7th ed.).* PacficGrove, Brooks/Cole.

Herlihy, Barbara ve G. Corey. (1996). ACA Ethical Standarts Casebook. Fifth Edition.

Ilgar, M. Z. (2004). *Rehberliğin başlıca türleri. İçinde Can, G. (Edt.). Psikolojik Danışma ve Rehberlik (ss. 27-46).* Pegem.

İkiz, F. Sevinç, A. Kaval, A. Yeğintürk, G. Kalen, S. (2017). Okul psikolojik danışma hizmetlerinde mesleki etik ihtiyaçların belirlenmesi. *Türkiye İktisadi Gelişim ve İş Ahlakı Derneği.* 10(2): 223-245.

İkiz, F. E., Şensoy, G., Balkan, K. ve Akıman, H. (2017). Psikolojik danışmanların meslek etiğine yönelik algıları: özel çalışanlara yönelik bir inceleme. Itobiad: *Journal Of The Human & Social Science Researches*, 6(4), 152-171.

Korkut, Y., Müderrisoğlu, S. ve Tanık, M. (2006). Klinik psikoloji alanında karşılaşılan etik ihlal örnekleri ve nasıl ele alındıklarının değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9, 49-61.

Kuzgun, Y. (2004). *İlköğretimde meslek gelişimi. Yıldız kuzgun (ed.). İlköğretimde rehberlik içinde (s. 126-153).* Nobel Yayın Dağıtım.

Kuzgun Y. (2002). *Rehberlik ve psikolojik danışma. (7. Baskı).* ÖSYM Yayınları.

Kuzgun, Y. (2000). *Rehberlik ve psikolojik danışma.* ÖSYM Yayıncılık.

Myrick, R.D.(2003). *Developmental guidanceand couseling: A Practical Approach.(4th.ed.).* Educational Media Corporation.

Öğülmüş, S. (2016). Endüstri ve örgüt psikolojisi ders notları. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı.*

Pişkin, M. (2006). *Türkiye'de eğitim bilimleri: bir bilanço denemesi. M. Hesapçıoğlu, A.Durmuş (Editörler), Psikolojik Danışma ve Rehberliğin Dünü, Bugünü ve Yarını (Birinci Baskı).* Nobel Yayın Dağıtım.

Poyraz, C. (2006). Türkiye'deki rehberlik hizmetlerinin tarihsel gelişimi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 187-209.*

Savi Çakar, F. (2017). *Psikolojik danışmada yetkinlik/yeterlilik. İçinde F. E. İkiz (Ed). Meslek etiği ve yasal konular (ss: 158- 174).* Lisans Yayıncılık.

Siviş Çetinkaya, R. (2015). Ethicaldilemmas of Turkishcounsellors: a criticalincidentsstudy. *British Journal of Guidance&Counselling,* 43(4), 476-491.

Tan, H. (2000). *Psikolojik danışma ve rehberlik.* Milli Eğitim Basımevi. MEB Yayınları.

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Çalışanlar İçin Etik Kurallar. 4.Baskı.. 2004.

Yam, F. C. (2017). Psikolojik danışmanların yaşamış oldukları etik ikilemler ve bu etik ikilemler karşısındaki duygu, düşünce ve davranışları ile çözüm engelleri: nitel bir değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 10(48), 465-477.

Yeşilyaprak, B. (2010). *Eğitimde rehberlik hizmetleri*. Nobel.

Yüksek Öğretim Kurulu. (2007). Eğitim Fakültelerinde uygulanacak programlar. 30 Aralık, 2008 tarihinde indirildi. www.yok.gov.tr

9. BÖLÜM
ÇEVRİMİÇİ PSİKOLOJİK DANIŞMADA ETİK

Ayça Çıkrıkcı

GİRİŞ

Hızlı değişen dünyaya ayak uydurmak başlı başına bir serüvendir. Bu serüvenin başkahramanı ise insandır. Her birey kendi hayat yolculuğunu yaşamanın yanı sıra, içinde bulunduğu toplumdaki, bölgedeki ve hatta dünyadaki değişikliklere de uyum sağlamak durumunda kalır. Bu serüvende kimileri engellere takılmadan, kimileri takıldıkları engelleri kendi çabaları ile aşarak yola devam edebilirken, kimi bireyler ise engeller karşısında ilerlemeyi sağlayamayarak olduğu yerde kalabilir. Bu kişiler yola devam edebilmek için ailelerinden, arkadaşlarından, sosyal kulüplerden, komşusundan, kuaföründen, terzisinden, kısacası sosyal çevresinden destek almaya ihtiyaç duyabilirler. Aldıkları destek kimi zaman bireylerin yola devam etmelerine yardımcı olabilirken kimi zaman da bireylerin daha kapsamlı bir destek almaları gerekebilir. Bu noktada destek sağlayacak kişiler; psikiyatristler, psikologlar, psikolojik danışmanlar, sosyal hizmet uzmanları gibi yetkin kişiler olarak karşımıza çıkar.

> Kendi hayat serüveninizi düşünün. Bu serüvende sizi zorlayan, durup derin bir soluk almanıza sebep olan olaylar yaşadınız mı? Bu zorlukları aşarken birilerinden destek aldınız mı? Destek almak isteseniz bu kişiler kimler olurdu?

Alanlarında yetkin kişiler olarak adlandırılan ruh sağlığı uzmanları eğitimlerini aldıkları, uzmanlaştıkları alanlarda insanlara hizmet verirler. Bu uzman kişiler değişen yaşam koşullarına da ayak uydurmak zorundadır. Özellikle son yıllarda yaşadığımız Covid-19 pandemisiyle birlikte hayatımızın merkezine gi-

ci, acil durumlarda izlenecek yöntemler, gerektiğinde danışanı başka bir uzmana sevk etme prosedürü ve ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanırken dikkat edilmesi gereken noktalar gibi konularda da etik ilkeleri gözetmesi gerekmektedir.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

American Counseling Association (ACA). (2014). ACA code of ethics.

Fiene, S.L., Stark, K.S., Kreiner, D.S. & Walker, T.R. (2020). Evaluating telehealth websites for information consistent with APA guidelines for telepsychology.

Herlihy, B. & Corey, G. (2015). ACA ethical standards casebook (7th ed.).

Kraus, R., Sticker, G. & Speyer, C. (2010). Online counseling: A handbook for mental health professionals (2nd Ed.).

KAYNAKÇA

Acar, H. (2022). WEB tabanlı psikolojik destek uygulamaları üzerine minör bir değerlendirme: Avantajlar-Sınırlılıklar. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(1), 414-423.

American Counseling Association (ACA). (2014). ACA code of ethics. Erişim: https://www.counseling.org/resources/aca-code-of-ethics.pdf

Bassett, C. (2002). *Apostasy in the temple of technology. In Anti-computing. (pp. 165-185).* Manchester University Press. Erişim:https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526160720/9781526160720.00012.xml

Bozkurt, İ. (2013). Psikolojik yardım uygulamalarında yeni trend: Online terapiler. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 130-146.

Buyruk Genç, A. (2020). *Çevrimiçi danışanı bilgilendirme Ş.G. Zeren (Ed.), Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma: Uygulayıcılar için el kitabı (2. Bs., s. 89-116).* Pegem Akademi.

Erdem, A. ve Demirci, İ. (2020). *Çevrimiçi psikolojik danışmada etik konular Ş.G. Zeren (Ed.), Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma: Uygulayıcılar için el kitabı (2. Bs., s. 209-240).* Pegem Akademi.

Finn, J. (2002). MSW student perceptions of the efficacy and ethics of internet-based therapy. *Journal of Social Work Education*, 38(3), 403-419.

Gabbard, G.O., Kassaw, K.A. & Perez-Garcia, G. (2011). Professional boundaries in the era of the internet. *Academic Psychiatry*, 35, 168-174.

Kraus, R. (2010a). *Online counseling: Does it work? Research findings to date. In Online counseling: A handbook for mental health professionals (2nd Ed.) (pp. 55-66).* Elsevier.

Kraus, R. (2010b). *Ethical issues in online counseling. In Online counseling: A handbook for mental health professionals (2nd Ed.) (pp. 85-105).* Elsevier.

Mallen, M.J., Vogel, D.L., Rochlen, A.B. & Day, S.X. (2005). Online counseling: Reviewing the literature from a counseling psychology framework. *Counseling Psychologist,* 33(6), 819-871.

Mishna, F., Bogo, M., Root, J. & Fantus, S. (2014). Here to stay: Cyber communication as a complement in social work practice. Families in Society: *The Journal of Contemporary Social Services,* 95(3), 179-186.

Novotney, A. (2017). A growing wave of online therapy. *Monitor on Psychology*, 48(2), 48. Erişim: https://www.apa.org/monitor/2017/02/online-therapy

Richards, D. & Vigano, N. (2013). Online counseling: A narrative and critical review of the literature. *Journal of Clinical Psychology*, 69(9), 994-2013.

Rummel, C.M. & Joyce, N.R. (2010). "So wat do u want to wrk on 2day?": The ethical implications of online counseling. *Ethics & Behavior*, 20(6), 482-496.

Poyrazlı, S. ve Can, A. (2020). Çevrim içi psikolojik danışma: etik kuralları, Covid-19 süreci, öneriler. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 3(1), 59-83.

Savi Çakar, F. (2020). *Psikolojik danışmada yetkinlik. F.E. İkiz (Ed.), Meslek etiği ve yasal konular (2. Bs., s. 119-132).* Pegem Akademi.

Tuzgöl, K. (2020). Online psikoterapi ve danışmanlıkta etik. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi,* 3(6), 67-86.

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (Türk PDR-DER). (2011). Psikolojik danışma ve rehberlik alanında çalışanlar için etik ilkeler (9. bs.).

Wardrip-Fruin, N. (2009). Third person: Authoring and exploring vast narratives. MIT Press.

Yorulmaz, O., Derin, S., Göcek Yorulmaz, E., Gültekin, G. ve Baş, S. (2020). *Çevrimiçi psikolojik müdahale ve uygulamalar için telepsikoloji kılavuzu.* Türk Psikologlar Derneği. Erişim: https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/telepsikoloji-kilavuzu-x150.pdf

Zack, J.S. (2010). *The technology of online counseling. In Online counseling: A handbook for mental health professionals (2nd Ed.) (pp. 67-84).* Elsevier.

Zeren, Ş.G. (2015). Yüz yüze ve çevrimiçi psikolojik danışma: Danışanların sorunları ve memnuniyetleri. *Eğitim ve Bilim*, 40(182), 127-141.

Zeren, Ş.G. (2020). *Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışmaya giriş. Ş.G. Zeren (Ed.), Psikolojik danışmada yeni açılımlar ve çevrimiçi psikolojik danışma: Uygulayıcılar için el kitabı (2. Bs., s. 1-27).* Pegem Akademi.

10. BÖLÜM
ÖZEL EĞİTİMDE ETİK ANLAYIŞ VE UYGULAMALARA İLİŞKİN BİR BAKIŞ

Nafiye Öztuğ - Harun Tüysüz

GİRİŞ

Özel Eğitimin Tanımı

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin (2018) en son güncellenen hâlinde; özel eğitime ihtiyacı olan birey "çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişimsel özellikleri ve eğitimden yararlanma sürecinde beklenilen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey" olarak açıklanmıştır (MEB, 2018).

Özel Eğitime Dair Kavramlar

Özel eğitim alanına ilişkin zedelenme, yetersizlik ve engel gibi kavramları bilmek önemlidir. Bireyin doğum öncesi, doğum anı ya da doğum sonrası meydana gelebilen olumsuzluklardan dolayı uzuvlarının fonksiyonlarını yerine getirmekte zorlanması zedelenmedir (Ataman, 2009).

Zedelenmenin sonrasında uzuvlarının fonksiyonlarını yerine getirememesi ise yetersizliktir (Özyürek, 2006). Engel ise, bireyin yetersizlik nedeniyle kendisine verilen görevleri gereken ölçüde yerine getirememesidir (Cavkaytar ve Diken, 2006).

Literatürde yaşıtlarına göre gelişim geriliği olan bireyleri tanımlamak için ise; "özürlü", "engelli", "gelişim farklılığı olanlar", "özel gereksinimi olanlar", "farklı gelişim gösterenler", "öğrenme farklılığı olanlar" ve "özel eğitim gerektiren bireyler" gibi ifadeler kullanıldığını görmekteyiz (Baykoç, 2011).

lerinde verilebilir. Seminer dönemlerinde özel eğitim alanında daha çok yaşanan tükenmişlik duygusunu giderecek kişisel gelişimini destekleyecek çalışmalar yapılabilir.

Özel gereksinimli bireylerin ailelerine yönelik eğitimlerde; özel eğitim öğrencisinin engel durumuna, yaşına ve gelişimsel özelliklerine ilişkin işlem basamakları basit, açık ve somut örnekler üzerinden verildiğinde ailelerin eğitimlere katılım oranlarında artış olduğu ve ailenin eğitim-öğretimde iş birliğine açık ve ebeveynlerin yetebilme duygusunu deneyimleyebilmesine sağladığına tanık olmaktayız. Bu durum, özel eğitimde etik ilkelerden duyarlılık ve saygı, etkin eğitim-öğretim yapma ve sosyal sorumluluk ilkelerine riayet edilmesi açısından önemlidir.

Özel eğitim alanında ulusal ve uluslararası düzeyde etik anlayıştaki gelişmeleri (esnek, yaratıcı, değişime açık, bilimsel gelişimlere açık, teknolojik gelişmeleri takip eden vb.) takip ederek, gelişen ve değişen Dünya' ya ve teknolojik değişimlere uygun olacak şekilde düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca sosyal medya platformlarda özel öğrenciler ile ilgili paylaşımlarda dikkat edilmesi gereken hususlar ve yaptırımların çerçevesi net çizilmelidir. İnsan hakları beyannamesi ve çocuk hakları ilkeleri dikkate alınmalıdır.

İLERİ OKUMA ÖNERİLERİ

Avcı, Ö. ve Ayyıldız, E. (Ed.). (2020). Eğitimde Motivasyon. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Aydın, İ. (2003) Eğitim ve öğretimde etik, 1. Ulusal uygulamalı etik kongresi kitabı, 12-13 Kasım 2001, ODTÜ, Ankara

Ataman, A. (2009). Özel Eğitim Alanı. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş.

Apaydın, F. & Vuran, S. (2020). Özel eğitim öğretmenleri için etik ilkeler kılavuzu. Ankara: Vize Akademi.

Karakaya, Ş. (2004). Esnek Öğrenme. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Leonard, M. (2020). Elastik-Değişim Sürecinde Esnek Düşünme. Profil Kitap.

Milli Eğitim Bakanlığı [Ministry of National Education]. (2015). Eğitimciler için mesleki etik ilkeler genelgesi[Professional ethical principles circular for educators]. http://personel.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_06/02032141_mesleki_etik_ilkeler.pdf

Özdemir, O. (2017). Uygulamalı davranış analizinde etik. D. Erbaş & Ş. Yücesoy-Özkan (Ed.), Uygulamalı davranış analizi içinde. Ankara: Pegem Akademi.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği [Special Education Services Regulation]. (2018). T. C. Resmî Gazete, (30471), 7 Temmuz 2018.

KAYNAKÇA

Acun, İ., Yücel, C., Belenkuyu, C. ve Keleş, S. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım amaçlarının incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(4), 559-602.

Ak, G., Kılınç, Ş., Yazçayır, G. ve Kıyak, Ü. E. (2022). Özel eğitim öğretmenlerinin öğrencileriyle ilgili sosyal medya paylaşımlarının incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi,* 23(3), 263-280. https://doi.org/10.12984/egeefd.1090493.

Akçamete, G., Kayhan, N., İşcen-Karasu, F., Sardoohan-Yıldırım, A. E., ve Şen, M. (2016). Professional ethical principles for special education teachers. SDU International *Journal of Educational Studies*, 3(1), 27-44. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduijes/issue/20865/223879

Erdem, A. R. – Altunsaray, M. (2016). Eğitimde Niteliği Belirleyen Önemli Bir Etken: Eğitim Etiği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 23, Mart 2016, s. 21-30

Altınkurt, N. (2008). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yaşanılan sorunlar ve çözüm önerileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü*.

Apaydın, F. ve Vuran, S. (2020). *Özel eğitim öğretmenleri için etik ilkeler kılavuzu.* Vize Akademi

Aslan, Y. G. ve Yurtçu, A. B. S. (2020). *Özel Gereksinimli Öğrencilerde Motivasyon. Ömer Avcı ve Emine Ayyıldız (Ed.), Eğitimde Motivasyon.* Nobel Akademi.

Ataman, A. (2009). Özel eğitim alanı. *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*, 13-87.

Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik.* 1. Ulusal uygulamalı etik kongresi kitabı içinde 138-141, 12-13 Kasım 2001, ODTÜ,

Baykoç, N. (2011). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim. N. Baykoç (Ed.). Özel Gereksinimli Çocuklar Ve Özel Eğitim. Eğiten Kitap, s.15-29'deki makale.

Benjamin, M., & Curtis, J. (1981). Ethics in nursing. *The Journal of Ambulatory Care Management* ,4(3), 86.

Beycioğlu, K. (2009). A cyberphilosophical issue in education: Unethical computer using behavior -The case of prospective teachers. *Computers & Education*, 53, 201–208.

Beyer, L. E. (1997). The moral contours of teacher education. *Journal of Teacher Education*, 48(4), 245-254

Bullough Jr, R. V. (2011). Ethical and moral matters in teaching and teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 21-28. https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.09.07

Burgoon, J. K. (1982). *Privacy and communication. In. Burgoon, M. (Ed.), Communication yearbook 6 (pp. 206–249).* SAGE.

Burgoon, J. K., Parrott, R., LePoire, B. A., Kelley, D. L., Walther, J. B. & Perry, D. (1989). Maintaining and restoring privacy through communication in different types of relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 6, 131-158.

Cavkaytar, A. (1999). Zihin engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim Dergisi*, 2, 40-50.

Cavkaytar, A. ve Diken, İ. H. (2006). *Özel eğitime giriş.* Kök Yayıncılık.

Çalıkoğlu, B. S. (2022). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Hipotetik İkilemler için Çözüm Üretme Biçimleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*. Cilt 4-Sayı 1 Haziran 2022.

De George, R.T. (2015). A history of business ethics. Erişim adresihttps://www.scu.edu /ethics/focus-areas/business-ethics/resources/a-history-of-business-ethics/

Duban, N. ve Şen, F. G. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının Covid-19 pandemi sürecine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 357-376. doi: 10.7827/TurkishStudies.43653

Dolgun, U. (2005). Enformasyon toplumundan gözetim toplumuna. Ekin.

Fischer-Hubner, S. (2000). *Privacy and security at risk in the global information society. In. Thomas, D. & Loader, B. D. (Ed.), Cybercrime: Law enforcement, security and surveillance in the information age.* Routledge.

Gökler, M. E. ve Turan, Ş. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde problemli teknoloji kullanımı. *Estüdam Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 108-114. doi: 10.35232/estudamhsd.767526

Hareket, E. ve Yel, S. (2021). *Eğitim hukukunda çocuk hakları ve eğitimi*. Anı Yayıncılık.

Hodgkinson, C. (1991). *Educational leadership: The moral art.* Suny Press.

Howe, K. R., Boelé, A. L., & Miramontes, O. B. (2018). *Özel eğitimde etik. (2. baskı).* Teachers College Press.

Karakaya, Ş. (2004). *Esnek öğrenme*. Pegem Yayıncılık.

Karpat, D. (2011). Yaygın gelişimsel bozukluk tanısı alan çocukların ebeveynlerinin yaşadığı yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.*

Kırcaali- İftar, G. (1997). Türkiye'de özel eğitime bir bakış. *Milli Eğitim Dergisi*, 16(86), 136

Kaner, S. (2015). *Aile katılımı ve iş birliği. B. Sucuoğlu (Ed.), Zihin Engelliler Ve Eğitimleri,* Kök Yayıncılık, s. 355-402.

Karyda, M. & Kokolakis, S. (2008). *Privacy perceptions among members of online communities. In. Acquisti, A., et al. (Ed.), Digital privacy-theory, technologies, and practices (pp. 253-265).* Auerbach.

Keser, S., Kocabaş, I., ve Yirci, R. (2013). The ethical perceptions of elementary school teachers in the triple perspective classification of ethics. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 4(3), 1-16. https://doi.org/10.17569/tojqi.39773

Kırkgöz, S. (2020). Kitap incelemesi: Özel eğitimde etik. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice,* 2 (1), 68-72. https://doi.org/10.37233/TRSPED.2020.109

McCabe, M. P., Cummins, R. A., & Reid, S. B. (1994). An empirical study of the sexual abuse of people with intellectual disability. *Sexuality and Disability*, 12(4), 297-30. doi: 10.1007/BF02575321.

Milli Eğitim Bakanlığı [Ministry of National Education]. (2015). Eğitimciler için mesleki etik ilkeler genelgesi [Professional ethical principles circular for educators]. http://personel.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_06/02032141_mesleki_etik_ilkeler.pdf

Parmigiani, D., Benigno, V., Giusto, M., Silvaggio, C., & Sperandio, S. (2021). E-inclusion: Online special education in Italy during the Covid-19 pandemic. *Technology, Pedagogy and Education,* 30(1), 111-124. doi: 10.1080/1475939X.2020.1856714.

Stalker, K., Taylor, J., Fry, D., & Stewart, A. B. (2015). A study of disabled children and child protection in Scotland – A hidden group? *Children and Youth Services Review*, 56(1), 126-134. doi: 10.1016/j.childyouth.2015.07.012

Sullivan, P. M., & Knutson, J. F. (2000). Maltreatment and disabilities: A population-based epidemiological study. *Child Abuse & Neglect*, 24(10), 1257-1273. doi: 10.1016/s0145-2134(00)00190-3

Öncül, N. (2012). *Özel gereksinimli çocuk ailesini anlayalım. Cavkaytar, A. (Ed.). Özel Eğitimde Uygulamalı Aile Eğitimi.* Vize Yayıncılık, s.12-26'deki makale.

Özdemir, O. (2022). Özel eğitimde etik ve etik değerlendirmeler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,* 23(1), 219-241. https://doi.org/10.21565/ ozelegitimdergisi.754783.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği [Special Education Services Regulation]. (2018). T. C. Resmî Gazete, (30471), 7 Temmuz 2018.

Özyürek, M. (2006). *Engellilere yönelik tutumların değiştirilmesi.* Kök Yayıncılık, 11-23.

Pope, N., Green, S. K., Johnson, R. L. & Mitchell, M. (2009). Examining teacher ethical dilemmas in classroom assessment. *Teaching and Teacher Education*, 25(5), 778-782.

Steijn, W. M. P. & Vedder, A. (2015). Privacy under construction: A developmental perspective on privacy perception. *Science, Technology and Human Values*, 40(4), 615-637.

Ubaedillah, U., & Pratiwi, D. I. (2021). Utilization of information technology during the Covid-19 pandemic: Student's perception of online lectures. *Edukatif: Jurnal Ilmu Pendidikan,* 3(2), 447-455. doi:10.31004/edukatif.v3i2.320

Uzun, S., ve Yolsal, Ü. H. (2008). Felsefe sözlüğü [Dictionary of philosophy]. Bilim ve Sanat.

Ünal, F. (2013). *Aile eğitiminde ebeveyn hakları ile ilgili yasalar ve etik kurallar. Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları.* Anı Yayıncılık.

Thompson, C. S. (2018). The construct of 'respect'in teacher-student relationships: Exploring dimensions of ethics of care and sustainable development. *Journal of Leadership Education,* 17(3), 42-60.

Türk Ceza Kanunu (2004). Özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar: Madde 135. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf adresinden elde edildi.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). Kişinin hakları ve ödevleri: Madde 20. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf adresinden elde edildi.

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2021). Hanehalkı bilişim teknolojileri (bt) kullanım araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437 adresinden elde edildi.

Uzuner, Y., (2005). Özel eğitimden örneklerle eylem araştırmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 2005, 6 (2) 1-12

We Are Social. (2021). Digital 2021: The latest ınsights ınto the state of digital. Retrieved from https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital/

PSİKOLOJİDE GÖZLEM VE GÖRÜŞME BECERİLERİ

Doç. Dr. Gizem Cesur-Soysal
Dr. Öğr. Üyesi Sezin Andiç
Dr. Dilay Eldoğan-Eken

nobel

PSİKOLOJİDE GÖZLEM VE GÖRÜŞME BECERİLERİ

Doç. Dr. Gizem Cesur-Soysal - Dr. Öğr. Üyesi Sezin Andiç - Dr. Dilay Eldoğan-Eken

Yayın No.: 4840
Psikoloji-PDR No.: 433
ISBN: 978-625-397-267-7
E-ISBN: 978-625-397-268-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Naim Dilek -naim@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Cesur-Soysal, Gizem., Andiç, Sezin., Eldoğan-Eken, Dilay.
Psikolojide Gözlem ve Görüşme Becerileri / Gizem Cesur-Soysal - Sezin Andiç - Dilay Eldoğan-Eken
1. Basım, XII + 172 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-267-7
E-ISBN: 978-625-397-268-4
1. Görüşme Becerileri 2. Gözlem ve Görüşme 3. İlk Görüşme

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **III**

KİTABIN YAPISI ..... **V**

YAZARLAR HAKKINDA ..... **VII**

BÖLÜM I
KLİNİK GÖRÜŞMEYE GİRİŞ **1**

Görüşmeye Giriş 1
Görüşmelerin Güçlü ve Zayıf Yanları 2
Görüşme Çeşitleri 3
Amaçlarına Göre Görüşmeler 3
Yapılarına Göre Görüşmeler 4
Sürelerine Göre Görüşmeler 5
Görüşmelerde Etik 7
Etik Karar Verme Aşamaları 9
Klinik Görüşme 11
Klinik Görüşmeyi Kim Yapar? 11
Görüşülen Kişi Kimdir? 11
Klinik Görüşmenin Amacı Nedir? 12
Klinik Değerlendirme Görüşmesi 13
Kimler Yapar? 14
Nerelerde Yapılır? 14

BÖLÜM II
KLİNİK GÖRÜŞMECİ OLMAK: İLK ADIMLAR **15**

Görüşmeci Etkisi Nedir? 15
Kendimizin Farkında Olmak 16
Kişisel Farkındalıklar 17
Sosyal Farkındalıklar 24
Bedensel Farkındalıklar 31
İlişkisel Alanlar 35
Diğerinin Farkında Olmak 37

Diğerini Dinleme 37
Diğerini Anlama 38
Diğerinden Etkilenme 41
Mesleki Farkındalıklar 42
Bilgi Düzeyiniz ve Bilgi Düzeyinize Dair Farkındalığınız 42
Öğrenme Merakınız ve Motivasyonunuz 43
Deneyim/Mesleki Olgunluk 44

BÖLÜM III
KLİNİK GÖRÜŞME: HAZIRLIK VE TEMEL ADIMLAR 45

Terapötik İş Birliğinin Kurulması ile Doğru Bilginin Alınması 45
Terapötik İlişki 46
Görüşme Sürecine Doğru 51
Görüşme Yerinin ve Zamanının Belirlenmesi 51
Görüşme Odasının Hazırlanması 51
Görüşme Odasının Tuhaf veya Yapay Olan Yapısını Etkisiz Kılmak 54
Çevrim İçi Görüşmeler ve Lojistik 55
Psikoloğun Temel Özellikleri 56
Kendisinin ve Diğerinin Farkında Olmak 56
Psikoloğun Duygusal Süreçleri 57
Psikoloğun Konuşma Biçimi 57
Psikoloğun Beden Dili 58
Bilgi ve Beceri Düzeyinde Uzman Olmak 59
Koşulsuz Kabul Etmek 59
Güven Vermek 60
Samimiyet, Yakınlık ve Sınırlar Arasındaki Denge 60
Psikoloğun Kişisel Merakı 61
Uzmanlığın Gösterilmesi 62
Dikkatinizi Dağıtan Noktaların Takibi 62
Görüşmede Temel Adımlar 63
Tanışma ve Giriş 63
Bilgilendirilmiş Onam ve Gizlilik 64
Not Tutmak 67
Ses ya da Görüntü Kaydı Alınması 67
Görüşme Süresi 68
Açılış Sorusu 68

BÖLÜM IV
TERAPÖTİK GÖRÜŞME TEKNİKLERİ 71

Dinleme Becerileri 71
Dinleme: Sözel Olmayan Ögeler 73
Etkin Dinleme 75
Netleştirme 77
Yansıtma 78
Açıklama ve Psikoeğitim 83
Soru Sorma Teknikleri 87
Genel Soru Türleri 88
Terapötik Sorular 95

BÖLÜM V
KLİNİK GÖRÜŞMEDE TANI VE DEĞERLENDİRME 101

Psikiyatrik Bozukluklar ve İlişkili Kavramlar 102
Semptom 103
Sendrom 103
Tanı 104
Eştanı (Komobidite) 104
Ayırıcı Tanı 104
Tanısal Sınıflandırma 106
Psikiyatrik Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM) 108
Klinik Değerlendirme Görüşmelerinin Yapısı 110
Yapılandırılmış Görüşmeler 110
Yapılandırılmamış Görüşmeler 111
Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler 112

BÖLÜM VI
KLİNİK DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK İLK GÖRÜŞME 115

Klinik Değerlendirmeye Yönelik Görüşmede Üç Aşama 116
Şekil 3: Görüşmenin Aşamaları 116
Birinci Aşama: Görüşmenin Tanıtılması ve Giriş 116
Şekil 4: Tren Metaforu 120
İkinci Aşama: Bilgi Toplanması 121
Mevcut sorunun tarihçesi 126
Şekil 5: Genogram 131
Üçüncü Aşama: Görüşmenin Sonlandırılması 137

Klinik Değerlendirme Görüşmelerinde Çeşitlilik ve Kapsayıcılık 144
Hassas Konular 144
Klinik Değerlendirmeye Yönelik İlk Görüşmenin Raporlandırılması 145
Raporlamada Önemli Konular 145
Raporun Yapısı 146
Klinik Değerlendirmeye Yönelik İlk Görüşme Örneği ve Raporu 151
Örnek İlk Görüşme 151
Örnek İlk Görüşme Raporu 164

KAYNAKLAR 169

KAYNAKLAR

Ackerman, S.J. ve Hilsenroth, M. J. (2003). A review of therapist characteristics and techniques positively impacting the therapeutic alliance. *Clinical Psychology Review, 23*, 1-33.

Aafj es-van Doorn, K. ve Sweeney, K. (2019). Th effectiveness of initial therapy contact: A systematic review. *Clinical Psychology Review*, *74*, 101786 https://doi.org/10.1016/j.cpr.2019.101786

American Psychological Association (2002). Ethical principles of psychologists and code of conduct. *American Psychologist, 57*(12), 1060–1073.

American Psychiatric Association (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (3. baskı).

American Psychiatric Association (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. baskı., TR). https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787.

American Psychological Association. Abnormal. *APA psikoloji sözlüğü* içinde. 20 Mart, 2023 tarihinde, https://dictionary.apa.org/abnormal bağlantısından alınmıştır.

Argyle, M. ve Cook, M. (1976). *Gaze and mutual gaze.* Cambridge U Press.

Berg, I. K. ve Dolan, Y. (2001). *Tales of solutions: A collection of hope - inspiring stories.* W W Norton & Co.

Bordin, E. S. (1979). The generalizability of the psychoanalytic conc epts of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 16*, 252-260.

Brown, T. A. ve Barlow, D. H. (2002). Classification of anxiety and mood disorders. D. H. Barlow (Ed.) *Anxiety and its disorders: The nature and treatment of anxiety and panic* (2. baskı) içinde (s. 292–327). The Guilford Press.

Brown, T. A., Campbell, L. A., Lehman, C. L., Grisham, J. R. ve Mancill, R. B. (2001). Current and lifetime comorbidity of the *DSM–IV* anxiety and mood disorders in a large clinical sample. *Journal of Abnormal Psychology, 110,* 585–599. https://doi.org/10.1037//0021843x.110.4.585.

Brown, T. A., Di Nardo, P. A., Lehman, C. L. ve Campbell, L. A. (2001). Reliability of *DSM–IV* anxiety and mood disorders: Implications for the classification of emotional disorders. *Journal of Abnormal Psychology, 110,* 49–58. https://doi.org/10.1037//0021-843x.110.1.49.

Bundy, C. (2004). Changing behaviour: using motivational interviewing techniques. *Journal of the Royal Society of Medicine*, *97*(44), 43.

Carmody, M. (2012). Client preference for therapist attire: Revisiting the one-step-ahead phenomenon. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering, 72*(9-B), 5566.

Cohen, R. J., Swerdlik, M. E. ve Phillips, S. M. (1996). *Psychological testing and assessment: An introduction to tests and measurement*. Mayfield Publishing Co.

Dacy, J. M. ve Brodsky, S. L. (1992). Effects of therapist attire and gender. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 29(3), 486–490. https://doi.org/10.1037/h0088555*

Fernandez, E., Woldgabreal, Y., Day, A., Pham, T., Gleich, B. ve Aboujaoude, E. (2021). Live psychotherapy by video versus in-person: A meta-analysis of efficacy and its relationship to types and targets of treatment. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, *28*(6), 1535-1549.

First, M., Williams, J., Karg, R. ve Spitzer, R. (2016). *Structured clinical interview for DSM-5 disorders, clinician version (SCID-5-CV)*. American Psychiatric Association.

Freud, S. (1913/1966). On beginning the treatment. J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* içinde (s. 123-144). Hogarth Press.

Fromm, E. (1941). *Escape from freedom.* Rinehart.

Hall, E. T. (1973). *The silent language*. Anchor.

Hall, E. T. (1963). A system for the notation of proxemic behavior, *American Anthropologist, 65*(5), 1003–1026.

Horvath, A. O. (2001). The alliance. *Psychotherapy: Theory, research, practice, training, 38(4), 365.*

Horvath, A. O. ve Luborsky, L. (1993). The role of the therapeutic alliance in psychotherapy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *61*(4), 561.

Hubble, M. A. ve Gelso, C. J. (1978). Effect of counselor attire in an initial interview. *Journal of Counseling Psychology, 25(6), 581.*

Jansson, L. ve Nordgaard, J. (2016). *Psychiatric interview for differential diagnosis*. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-33249-9

Kessler, R. C., Chiu, W. T., Demler, O. ve Walters, E. E. (2005). Prevalence, severity, and comorbidity of 12-month DSM-IV disorders in the national comorbidity surve replication. *Archives of General Psychiatry, 62*(6), 617–627 https://doi.org/10.1001/archpsyc.62.6.617.

Kessler, R. C., McGonagle, K. A., Zhao, S., Nelson, C. B., Hughes, M., Eshleman, S., Wittchen H. U. ve Kendler, K. S. (1994). Lifetime and 12-month prevalence of DSM-III-R psychiatric disorders in the United States. Results from the National Comorbidity Survey. *Archives of General Psychiatry*, *51*(1), 8–19. https://doi.org/10.1001/archpsyc.1994.03950010008002

Leuchtenberg, S., Gromer, D. ve Käthner, I. (2022). Videoconferencing versus face-to-face psychotherapy: Insights from patients and psychotherapists about comparability of therapeutic alliance, empathy and treatment characteristics. *Counselling and Psychotherapy Research, 23 (2),* 389-403. 10.1002/capr.12538.

Lecrubier, Y., Sheehan, D. V., Weiller, E., Amorim, P., Bonora, I., Sheehan, K. H., Janavs, J. ve Dunbar, G. C. (1997). *Mini International Neuropsychiatric Interview (MINI)*. American

Psychological Association. https://doi.org/10.1037/t18597-000

Lewin, K. (1951). *Field theory in social science; selected theoretical papers*. Cartwright (Ed.). Harper & Row.

May, R. (2019). *Varoluşun keşfi.* (Çev., Aysun Babacan). Okyanus Yayınları.

McWilliams, N. (1999). *Psychoanalytic case formulation.* Guilford Press.

Mehrabian, A. (2017). *Nonverbal communication*. Routledge.

Murphy, B. C. ve Dillon, C. (2014). *Interviewing in action in a multicultural world* (5. baskı). Cengage Learning.

Morrison, J. (2014). *DSM-5® made easy: The clinician's guide to diagnosis*. Guilford Publications.

Morrison, J. (2007). *The first Interview* (4. baskı). The Guilford Press.

Nolen-Hoeksema, S. (2020). *Abnormal psychology* (8. baskı). Mc Graw Hill Education.

Nordgaard, J., Sass, L. A. ve Parnas, J. (2013). The psychiatric interview: validity, structure, and subjectivity. *European Achieves of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, *263*(4), 353- 364. https://doi.org/ 10.1007/s00406-012-0366-z

Okun, B. F. (2001). *Effective helping: Interviewing and counseling techniques.* (6th ed.). Pacific Grove, Brooks/Cole.

Persons, J. B. (2012). *The case formulation approach to cognitive-behavior therapy.* Guilford Press.

Punch, K. (1998). *Introduction to social research: quantitative and qualitative approaches*. Sage Publications.

Rogers, C. R. (1951/1990). *Client–centred therapy.* (11. baskı). Constable.

Rogers, C. R. (1964). Toward a modern approach to values: The valuing process in the mature person. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, *68*(2), 160.

Safran, J. D. (2019). *Psikanaliz ve psikanalitik terapiler* (2. baskı). (Çev., Gonca Akkaya) Okyanus Yayınlar.

Selman, R. I. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. Academic Press.

Simonsen, E. (2010). The integration of categorical and dimensional approaches to psychopathology. T. Millon, R. F. Kueger ve E. Millon (Ed.), *Contemporary directions in psychopathology: Scientific foundations of the DSM-5 and ICD-11* içinde (s. 350–361). The Guilford Press.

Sandifer, M. G., Jr., Hordern, A. ve Green, L. M. (1970). The psychiatric interview: The impact of the first three minutes. *The American Journal of Psychiatry, 126*(7), 968-973. https://doi.org/10.1176/ajp.126.7.968

Saramago, J. (2020). Bilinmeyen adanın öyküsü. (Çev., Emrah İmre). Kırmızı Kedi Yayınevi.

Sommers-Flanagan, J. ve Sommers-Flanagan, R. (2009). *Clinical interviewing* (4. baskı). John Wiley & Sons Inc.

Türk Psikologlar Derneği (2004). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. Erişim adresi: http://www.psikolog. org.tr/turkey-code-tr.pdf

Winnicott, D. W. (1953). Transitional objects and transitional phenomena: A study of the first not me possession. *The International Journal of Psychoanalysis, 34*(2), 89-97.

Widiger, T.A. ve Coker L. A. 2002. Assessing personality disorders. J. N. Butcher (Ed.), *Clinical Personality Assessment: Practical Approaches* içinde (s. 407–434). Oxford University Press.

KURAMDAN UYGULAMAYA BİBLİYOTERAPİ

Kitapların İyileştirici Gücü

Prof. Dr. Erhan Akın - Yasemin Özkoyuncu

nobel

KURAMDAN UYGULAMAYA BİBLİYOTERAPİ
Kitapların İyileştirici Gücü

Prof. Dr. Erhan Akın - Yasemin Özkoyuncu

Yayın No.: 4853
Eğitim No.: 1004
ISBN: 978-625-397-293-6
E-ISBN: 978-625-397-294-3
Basım Sayısı: 1. Basım, Ağustos 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Nurcan Çağman -nurcan@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Akın, Erhan., Özkoyuncu, Yasemin.
Kuramdan Uygulamaya Bibliyoterapi - Kitapların İyileştirici Gücü / Erhan Akın - Yasemin Özkoyuncu
1. Basım, VI + 146 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-293-6
E-ISBN: 978-625-397-294-3
1. Kitap 2. Okuma 3. İyileşme 4. Bibliyoterapi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

ÖN SÖZ

Kitaplar; hayal gücümüze yön veren, oturduğumuz yerden dünyayı gezmemizi, tanımamızı sağlayan kanatlarımızdır. Kitaplar; bu zorlu dünyada insanın yalnız olmadığını, aynı zorluklarla farklı birçok insanın mücadele ettiğini gösterir; okuyucuya kendi sorunlarıyla mücadele etmek için güç verir, yol gösterir; okuyucunun kendi çözüm yollarını üretmesi için yardım eder, hayatını değiştirir.

İnsan; fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir sistemler bütünüdür. Dolayısıyla insanın sağlıklı bir bütün olması fizyolojik sağlığının yanı sıra psikolojik ve sosyolojik sağlığının da yerinde olmasına bağlıdır. Özellikle modern hayat, yenilik ve kolaylıklarla beraber stresi de beraberinde getirmiştir. Bu durum insanın zorluklarla mücadeleyi öğrenmesini gerekli kılmış; kendisini algılama, anlama ve tanımayı zorunlu hâle getirmiştir. Zira her yönüyle kendisini tanıyan birey; dış dünyaya daha objektif bakan, zorluklarla mücadele eden ve zorluklar oluşmadan onları engelleyen donanıma sahiptir. Böyle bir donanıma sahip olabilmek için insan psikolojik desteğe ihtiyaç duyar.

Bibliyoterapi, insanın dış dünyadaki yaşam olaylarını kendi yaşam olaylarına bağdaştırarak benzer problem durumlarına çözüm yolu bulmasına yardımcı olan; olası problem durumlarının ortaya çıkmasına engel olan psikolojik destek yöntemlerinden biridir. Bibliyoterapi; sağlık uzmanları, eğitimciler ve özellikle dil eğitimcileri, kütüphaneciler, gerekli eğitimi almış ebeveynler veya diğer kişiler tarafından kullanılan; kitapların iyileştirici gücü aracılığıyla insanın gelişim ve değişimini destekleyen terapötik bir yöntemdir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **iii**

1. GİRİŞ **1**

2. BİBLİYOTERAPİNİN TARİHÎ GELİŞİMİ **5**

3. TÜRK EDEBİYATINDA BİBLİYOTERAPİNİN İZLERİ **9**

3.1. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı 9
3.2. İslamiyet Etkisinde Türk Edebiyatı 12
3.2.1. Geçiş Dönemi 12
3.2.2. Halk Edebiyatı 13
3.2.2.1. Anonim Halk Edebiyatı: 13
3.2.2.2. Dinî-Tasavvufi Halk Edebiyatı: 14
3.2.2.3. Âşık Edebiyatı: 14
3.3. Divan Edebiyatı 15
3.4. Tanzimat Dönemi 17
3.5. Serveti Fünûn ve Fecri Ati Edebiyatı 19
3.6. Millî Edebiyat Dönemi 21
3.7. Cumhuriyet Dönemi 24

4. BİBLİYOTERAPİ TÜRLERİ **29**

5. BİBLİYOTERAPİNİN UYGULAMA AŞAMALARI **33**

6. BİBLİYOTERAPİNİN YARARLARI **37**

7. BİBLİYOTERAPİNİN SINIRLILIKLARI **41**

8. UYGULAYICININ ÖZELLİKLERİ **43**

9. TÜRKÇE EĞİTİMİNDE BİBLİYOTERAPİ 45

9.1. Dinleme 46
9.2. Konuşma 49
9.3. Yazma 51
9.4. Okuma 54

10. OKUMA KÜLTÜRÜ 57

11. OKUMA ALIŞKANLIĞININ KAZANDIRILMASI 61

12. BİBLİYOTERAPİDE KİTAP SEÇİMİ 67

13. BİBLİYOTERAPİ VE KÜTÜPHANECİLİK 69

14. BİBLİYOTERAPİ UYGULAMA 75

14.1. Bibliyoterapi Sürecinin Planlanması 75
14.2. BİBLİYOTERAPİ UYGULAMA ÖRNEĞİ- 1 79
14.3. BİBLİYOTERAPİ UYGULAMA ÖRNEĞİ-2 92
14.4. BİBLİYOTERAPİ UYGULAMA ÖRNEĞİ-3 106
14.5. BİBLİYOTERAPİ UYGULAMA ÖRNEĞİ-3 116
14.6. BİBLİYOTERAPİ UYGULAMA ÖRNEĞİ-4 122
14.7. BİBLİYOTERAPİ UYGULAMA ÖRNEĞİ-5 127

KAYNAKÇA 139

YAZARLAR 145

KAYNAKÇA

Afolayan, J. A. (1992). Documentary Perspective Of Bibliotherapy İn Education. *Reading Horizons: A Journal Of Literacy And Language Arts*, *33*(2), 5.

Agnes, M. (1946). Bibliotherapy For Socially Maladjusted Children. Catholic Educational Review 44, 8-15.

Aiex, N. K. (1993). Bibliotherapy. Eric Digest.

Aklın Aydınlığında Eğitim, 57, 121-129.

Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2003). Yazılı ve Sözlü Anlatım, Kompozisyon Sanatı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Akyol, H. (2007). İlköğretimde Türkçe Öğretimi, Ankara: Pegem Yayınları.

Altay, G. (1969). Bibliyoterapi ve Kütüphaneciler. *Türk Kütüphaneciliği*, *18*(4), 241-243. Ankara: Nobel Yayın.

Atılgan, D. (1991). Eğitim ve Kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği*, *5*(2), 69-72.

Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J. Ve Nolen-Hoeksema, S. (2006). *Psikolojiye Giriş. (Üçüncü Bas.), Y. Alogan (Çev.*). Ankara: Arkadaş.

Aubry, T. (2006). *Reading As Therapy: What Contemporary Fiction Does For Middle-Class Americans*. University Of Iowa Press.

Bal, Ö. Ü. F. (2018). Bibliyoterapi Uygulamasının Depresyon Üzerindeki Etkinliğinin Değerlendirilmesi Evaluatıon Of The Effıcacy Of Bıblotherapy Applıcatıon On Depressıon. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research (Jshsr)*, *5*(24), 1630-1640.

Bankar, R., & Patil, S. B. (2021). Bibliotherapy: A Prototype Model For Academic Libraries.

Beatty, W. K. (1962). A Historical Review Of Bibliotherapy. Library Trends 11(2), 106-117.

Brewster, L. (2008). Medicine For The Soul: Bibliotherapy. *Australasian Public Libraries And Information Services*, *21*(3), 115-119.

Calp, M. (2010). Özel Eğitim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi (4. Baskı). Calp, Ş.(Ed.).

Calp, M. (2010). Özel Eğitim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi (4. Baskı). Calp, Ş.(Ed.).

Camp, R. D. (2015). *Perceptions Of Bibliotherapy: A Survey Of Undergraduate Students* (Doctoral Dissertation, Iowa State University).

Campbell, L. F., & Smith, T. P. (2003). Integrating Self-Help Books İnto Psychotherapy. *Journal Of Clinical Psychology*, *59*(2), 177-186.

Catalano, A. (2008). Making A Place For Bibliotherapy On The Shelves Of A Curriculum Materials Center: The Case For Helping Pre-Service Teachers Use Developmental Bibliotherapy İn The Classroom. *Education Libraries*, *31*(1), 17-22.

Cornett, C. E., & Cornett, C. F. (1980). *Bibliotherapy: The Right Book At The Right Time. Fastback 151*. Phi Delta Kappa, Eighth & Union, Box 789, Bloomington, In 47402.

Cornett, C. E., & Cornett, C. F. (1980). *Bibliotherapy: The Right Book At The Right Time. Fastback 151*. Phi Delta Kappa, Eighth & Union, Box 789, Bloomington, In 47402.

Crothers, S. M. (1916). A Literary Clinic. *Atlantic Monthly,* 291-301.

Çakır, İ. (2010). Yazma Becerisinin Kazanılması Yabancı Dil Öğretiminde Neden

Danilewitz, D. A. (2021). Incorporating Children's Picturebooks On Mindfulness In Bibliotherapy.

Dede, A. (2021). Biri, Diğeri, Öteki, Beriki. İstanbul: Timaş Çocuk.

Eich, C. M. (1999). Bibliotherapy: Background, Application And Research.

Elsenman, G., & Harper, R. (2016). Bibliotherapy For Classroom Management. *Dimensions Of Early Childhood*, *44*(1), 11-17.

Erşan, Ş. (2020). Okul Öncesi Çocuklarının Gelişimsel Özellikleri ve Temel İhtiyaçları. *Okul Öncesi Eğitime Giriş. Ankara: Eğiten Kitap. S*, 113-155.

Forgan, J. W. (2002). Using Bibliotherapy To Teach Problem Solving. *Intervention In School And Clinic*, *38*(2), 75-82.

Forgan, J. W., & Gonzalez-Dehass, A. (2004). How To Infuse Social Skills Training Into Literacy İnstruction. *Teaching Exceptional Children*, *36*(6), 24-30.

Genç-Ersoy, B., & Göl-Dede, D. (2022). Developing Writing Skills, Writing Attitudes And Motivation Through Educational Games: Action Research. *International Journal Of Contemporary Educational Research*, *9*(3), 569-589.

Giblin, P. (1989). Use Of Reading Assignments İn Clinical Practice. The American Journal Of Family Therapy, 17, 219-222.

Güleryüz, H. (2004). Dil Kirlenmesinin Bir Başka Boyutu: İş Yeri Adları. Bilim ve

Gündüz, O. Ve Şimşek T. (2012). Uygulamalı Konuşma Eğitimi El Kitabı / Anlatma Teknikleri 2. Grafiker Yayınları**.**

Güneş, F. (2016). Türkçe Öğretiminde Beceri Uyuşmazlığı Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Bartın University Journal Of Faculty Of Education*, *5*(2), 205-222.

Güneş, F. (2016). Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Güneş, F. (2021). Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller. Ankara: Pegem Yayınları.

Güngör, N. (2011). İletişim. Ankara: Siyasal Kitabevi

Halsted, J. W. (2002). Some Of My Best Friends Are Books: Guilding Gifted Readers From Preschool To High School. Scottsdale. Az: Great Potential Press.

Hannigan M. C. (1965). Counseling And Bibliotherapy For The General Reader. Monroe, M. E. (Ed.), *Reading Guidance And Bibliotherapy İn Public, Hospital And Institution Libraries* (pp. 45-53).

Hynes, A. M. (2019). *Bibliotherapy: The İnteractive Process A Handbook*. Routledge.

İlter, B. (2015). *Bibliyoterapi Tekniğinin Üstün Yetenekli Çocukların Mükemmelliyetçilik Düzeylerine Etkisi* (Master's Thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

İnce Samur, A. Ö. (2014). Bireye Okuma Kültürü Edindirme İzlencesi.

Jack, S. J., & Ronan, K. R. (2008). Bibliotherapy: Practice And Research. *School Psychology International*, *29*(2), 161-182.

Janavičienė, D. (2010). Bibliotherapy Process And Type Analysis: Review Of Possibilities To Use It In The Library. *Tiltai*, (4), 119-132.

Janavičienė, D. (2010). Bibliotherapy Process And Type Analysis: Review Of Possibilities To Use İt İn The Library. *Tiltai*, (4), 119-132.

Jones, J. L. (2006). A Closer Look At Bibliotherapy. *Young Adult Library Services*, *5*(1), 24-27.

Kamalova, L. A., & Koletvinova, N. Y. D. (2016). The Problem Of Reading And Reading Culture Improvement Of Students-Bachelors Of Elementary Education İn Modern High Institution. *International Journal Of Environmental And Science Education*, *11*(4), 473-484.

Karagül, S. (2018). Çocuk Edebiyatı ve Bibliyoterapi. *Çocuk ve Medeniyet*, *3*(6), 43-55.

Kavcar, C. (1999). Edebiyat Ve Eğitim. Ankara: Engin Yayınları.

Knoth, M. V. (2006). What Ails Bibliotherapy? *Horn Book Magazine*, 82(3):273-276.

Korkmaz, A. (1987). Tamamlayıcı Uygulama Metinleriyle Türkçe Kompozisyon. Ankara: Ecdâd Neşriyât.

Korkmaz, Z. (2021). Şema Terapi ve Bibliyoterapi Temelli Psikoeğitim Programlarının Öğretmenlerin Depresyon ve Mutluluk Düzeylerine Etkisi Açısından Karşılaştırılması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi*.

Kurudayıoğlu, M. (2011). Zihinsel ve Fiziksel Bir Süreç Olarak Okuma. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *31*(1), 15-29.

Lafrentz, M. K. H. (1987). A Content Analysis Of Realistic Fiction For Bibliotherapy With Gifted Children.

Leana-Taşçılar, Marilena Z. (2012). *Üstün Zekâlı Ve Yetenekli Öğrencilerin De Bulunduğu Sınıflarda Bibliyoterapi Kullanımı: Model Önerisi*, Türk Üstün Zekâ Eğitim Dergisi, 2(2), 118-136.

Lu, Y. L. (2008). Helping Children Cope: What İs Bibliotherapy?. *Children & Libraries*, *6*(1), 47.

Maden, S., & Maden, A. (2018). Türkçe Öğretmenlerinin Okuma Alışkanlığı Kazandırmaya Yönelik Alternatif Uygulamaları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2018*(10), 1-17.

Mahoney, M. (2017). The Library As Medicine Cabinet: Inventing Bibliotherapy İn The İnterwar Period. M. A. Kimball Ve K. M. Wisser. (Ed.). Libraries: Traditions And İnovations: Papers From The Library History Seminar Xııı İçinde (Ss. 100-107). Walter De Gruyter.

Maich, K., & Kean, S. (2003). *Teachers As Therapists: Using Literature And Writing To Meet Individual Needs*. Symposium

Maich, K., & Kean, S. (2004). Read Two Books And Write Me İn The Morning! Bibliotherapy For Social Emotional İntervention İn The İnclusive Classroom. *Teachıng Exceptional Children Plus*, *1*(2), N2.

Mccaffrey, K. (2016). Bibliotherapy: How Public Libraries Can Support Their Communities' Mental Health. *Dalhousie Journal Of Interdisciplinary Management*, *12*(1).

Mcculliss, D. (2012) Bibliotherapy: Historical And Research Perspectives. Journal Of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal Of Practice, Theory, Research And Education, 25(1), 23-38.

Mcculliss, D. (2012). Bibliotherapy: Historical And Research Perspectives. *Journal Of Poetry Therapy*, *25*(1), 23-38.

MEB. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara.

MEB. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. Sınıflar), Ankara.

Melanlıoğlu, D. (2012). Dinleme Becerisinin Geliştirilmesinde Ailenin Rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *7*(29), 65-77.

Monroe, M. E., & Rubin, R. J. (1975). Bibliotherapy: Trends İn The United States. *Libri*, *25*(2), 156-162.

Myracle, L. (1995). Professıonal Issues-Molding The Minds Of The Young: The History Of Bibliotherapy As Applied To Children And Adolescents.

Öner, U. (2007). "Bibliyoterapi", Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 7, S. 133-149.

Öner, U. (2007). Bibliyoterapi. Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Journal Of Arts And Sciences, 7(1), 133-150.

Özbay, M. (2005), Bilim ve Kültür Aktarıcısı Olarak Yazı, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları(Hütad), 67-74

Özbay, M. (2009). Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Pomeroy, Elizabeth. "Bibliotherapy-A Study İn Results Of Hospital Li- Brary Service," *Medical Bulletin Of The Veterans Administration,* 13:360-364, April 1937.

Riordan, R. J., & Wilson, L. S. (1989). Bibliotherapy: Does It Work? *Journal Of Counseling & Development*, *67*(9), 506-508.

Rubin, R. J. (1979). Uses Of Bibliotherapy In Response To The 1970s.

Russell, D. H., & Shrodes, C. (1950). Contributions Of Research In Bibliotherapy To The Language-Arts Program. I. *The School Review*, *58*(6), 335-342.

Salup, B. J., & Salup, A. (1978). Bibliotherapy: An Historical Overview.

Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Eğitim Sen Yayınları.

Sever, S., Z. Kaya ve C. Aslan (2006). Etkinliklerle Türkçe Öğretimi. İstanbul: Morpa Yayınları.

Shrodes, C. (1949). *Bibliotherapy: A Theoretical And Clinical-Experimental Study*. University Of California, Berkeley.

Stamps, L. S. (2003). Bibliotherapy: How Books Can Help Students Cope With Concerns And Conflicts. *The Data Kappa Gamma Bulletin,* 70(1), 25-29.

Sullivan, A. K., & Strang, H. R. (2002). Bibliotherapy İn The Classroom Using Literature To Promote The Development Of Emotional İntelligence. *Childhood Education*, *79*(2), 74-80.

Sumarno, W. K., Kusumaningrum, W. R., & Nurhayati, E. (2022). The Effects Of Knowledge And Regulation Of Cognition On The Students' Writing Skills İn A Metacognitive Process-Oriented Writing İnstruction. *Journal Of Language And Linguistic Studies*, *18*(1), 523-536.

Tanju, E. H. (2010). Çocuklarda Kitap Okuma Alışkanlığına Genel Bir Bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *21*(21), 30-39.

Tanrıkulu, I. (2011). Self-Help Books And Bibliotherapy: Reflections For Turkey. *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, *30*, 1862-1866.

Temizyürek, Vd. 2012). (Erhan Hocanun Kitabı)))))))

Tolstoy, L., N. (1885). İnsan Neyle Yaşar?. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tonta, Y. (2000). Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitiminin Yeniden Yapılanması. In *Türkiye'de Kütüphane Ve Enformasyon Biliminin Kurumsal Gelişimi: İü Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nün Kuruluşunun 36. Yılı Anısına Düzenlenen Sempozyum Bildirileri (11-12 Mayıs 2000, İstanbul)* (Pp. 74-89). Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.

Toroman Aydın, N. (2022). Öykü ve Düşünce Bulutları. İstanbul: Sabri Ülker Vakfı Yayınları.

Tuğrul, C. (1999). "Duygusal Zekâ" Klinik Psikiyatri, Sayı: 1, S. 12-20.

Türkoğlu, B., & Uslu, M. (2016). The Effect Of Game Based Cognitive Development Programme On Cognitive Development Of 60-72 Months Old Children. *Unpublished Doctoral Dissertation). Selçuk University, Institute Of Social Sciences, Konya*.

Ümit, A. (2022). Masal Masal İçinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Vasconcelos, J., M., D. (1968). Şeker Portakalı.İstanbul: Can Yayınları.

Walwyn, O. And Rowley, J. (2011) 'The Value Of Therapeutic Reading Groups Organized By Public Libraries'. *Library And Information Science Research*, 33 (4), Pp.302-312.

Yaman, E. (2011). *İnsan ve İletişim*. Akçağ Basım Yayım.

Yeşilyaprak, B. (2009). Bibliyoterapi: Okuma ile Sağaltım. Çocuk ve Okuma Kültürü

Yıldırım, Y. (2016). Eğitim Sosyolojisi Perspektifi ile Piaget ve Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramları Üzerine Sosyolojik Bir Analiz Denemesi. *Bartın University Journal Of Faculty Of Education*, *5*(2), 617-628.

Yılmaz, B. (1998). Halk Kütüphaneleri-Okul Kütüphaneleri Arasında İş Birliği ve Türkiye'de Durum. *Türk Kütüphaneciliği*, *12*(2), 110-130.

Yılmaz, B. (2009). Çocuklarda Okuma Kültürünü Geliştirmede Ebeveyn ve Öğretmenin Rolü. *Çocuk ve Okuma Kültürü Sempozyumu*, *24*, 133-140.

Yılmaz, M. (2014). Bilgi ile İyileşme: Bibliyoterapi. *Türk Kütüphaneciliği*, *28*(2), 169-181.

Zordur? IV. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 28, 165-176.

https://tolstoytherapy.com/a-complete-guide-to-bibliotherapy/

FELSEFEDE VE SOSYAL BİLİMLERDE YAŞLILIK

Editörler
Cihan Camcı - Aysun Gür

TÜRKİYE GERONTOLOJİ SERİSİ
TGS

nobel

FELSEFEDE VE SOSYAL BİLİMLERDE YAŞLILIK

Editörler: Cihan Camcı - Aysun Gür

Yayın No.: 4745
Beşeri Bilimler No.: 503
ISBN: 978-625-397-072-7
E-ISBN: 978-625-397-071-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Camcı, Cihan., Gür, Aysun.
Felsefede Ve Sosyal Bilimlerde Yaşlılık / Editörler: Cihan Camcı - Aysun Gür
1. Basım, XVI + 162 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-072-7
E-ISBN: 978-625-397-071-0
1. Felsefe 2. Yaşlılık 3. Gerontoloji

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Türkiye Gerontoloji Serisi İçin Ön Söz ..... **iii**

Bölüm Yazarları ..... **vii**

Sunuş ..... **ix**

Dünya İçinde Olmanın Tekinsizliği ve Yaşlılık: Fenomenolojik Bir Okuma **1**

Aysun Gür

Giriş 1
Tekinsizliğin Tarihsel Arka Planı 2
Ernst Jentsch'te Tekinsizlik 2
Sigmund Freud'da Tekinsizlik 3
Martin Heidegger'de Tekinsizliğin Görünümleri 5
İnsanın Dünyaya Bir Kaygı Varlığı Olarak Fırlatılmışlığında Açılan Tekinsizlik 6
Dünya İçindeki Düşkünlüğümüzü Kuran Kökensel Endişede Açılan Tekinsizlik 9
Bizi Düşkünlükten Çıkaran Endişe Ruh Hâlinde Açılan Tekinsizlik 12
Varlığın Hükmeden İşleyişine Ait Zorlu Yaşayışta Açılan Tekinsizlik 16
Tekinsizliğin Yaşlılıktaki Görünümleri 18
Fırlatılmışlıktaki Tekinsizliğin Yaşlılıktaki Görünümü 19
Kökensel Endişedeki Tekinsizliğin Yaşlılıktaki Görünümü 19
Endişe Ruh Hâlindeki Tekinsizliğin Yaşlılıktaki Görünümü 20
Varlığın İşleyişine Aitlikteki Tekinsizliğin Yaşlılıktaki Görünümü 21
Sonuç 21
Kaynakça 22

Yaşlanma ve Yolda Oluş **25**

Cihan Camcı

Giriş 25
Yolda Oluş 26

Evde Oluş, Dünyada Oluş 26
Chôra, Uzamsız Zamanın Geçişi 28
Yaşlanan Sokrates 29
Kaynakça 30

Yaşlılığın Fenomenolojisi 31
Zeynep Zafer Esenyel

Giriş 31
Yaşlılık ve Felsefe 33
Yaşlılık ve Fenomenoloji 38
Yaşlılık ve Beden 42
Yaşlılık, Zaman ve Ölüm 47
Yaşlılık Etiğine Doğru: Yaşlanma ve Bilgelik 51
Sonuç 53
Kaynakça 53

Doğrudan Bir Veri Olarak Zaman 55
Erdem Çiftçi

Giriş 55
Niceliğin Şiddeti 55
Zaman ve Süre 56
Değişimin Kavranması 58
Hafıza ve Zaman 60
Sonuç 61
Kaynakça 61

Bir Sinema Filozofunun Gözünden "Yaşlılık": Ingmar Bergman'ın Yaban Çilekleri Filmi Üzerinden Bir Değerlendirme 63
Gökhan Gürdal

Giriş 63
Varoluşçu Sinemanın Bir Örneği Olarak *Yaban Çilekleri* *65*
Sonuç 73
Kaynakça 74

Selim İleri'nin Romanlarındaki Yaşlı Kişiler 75
Berna Akyüz Sizgen

Giriş 75
Selim İleri'nin Romanlarındaki Yaşlı Kişiler 76

Ölünceye Kadar Seninim'in Yaşlısı Süha Rikkat 76
Kafes Romanının Yaşlı Kişisi Neveser/Esat Reşat 78
Geçmiş, Bir Daha Geri Gelmeyecek Zamanlar Serisinin Yaşlı Kişileri 81
Ada, Her Yalnızlık Gibi'de Yaşlı Kişiler 84
Bu Yalan Tango Romanının Yaşlı Yazarı Fatma Asaf 84
Mel'un Romanının Mel'un Yaşlısı Sayru Usman 86
Sona Ermek'te Yaşlılık 87
elimde viyoletler Beklenen Sevgili'de Şefkati Bey'in Yaşlılığı 89
Sonuç 91
Kaynakça 93

Yaşam Boyu Bakış Açısıyla Yaşlılık ve Öznel Yaşlanma 95
Ece Sağel-Çetiner

Giriş 95
Kuramsal Temeller 97
Yaşlanmaya Dair Görüşler 99
Gelişimsel Süreçler 103
Çocukluk ve Ergenlik Dönemi 103
Yetişkinlik Dönemi 106
Sonuç 107
Kaynakça 108

Yaşlı Bireylerin Sinemadaki Öyküleriyle Hayata Bakış 113
Nergiz Gündel

Giriş 113
Yaş ve Yaşlılık Kavramları Üzerine 114
Farklı Perspektiflerle Yaşlılık 117
Sinemada Yaşlılık Temsiliyeti 119
Amerikan Sinemasından Yaşlı Bireyin Yüzleşme Öyküsü: *The Straight Story (1999)* *124*
Japon Sinemasından Üç Kuşaklı Anlatı: *Sweet Bean (2015)* *131*
Sonuç 137
Kaynakça 139

Yaşlı Yetişkinlerde Dijital Flört Uygulamaları Kullanım Pratikleri Üzerine Bir Saha Çalışması . 141
Betül Tansel

Giriş 141
Yaşlı Yetişkinlerde İnternet ve Flört Uygulamaları Kullanma Pratiği 142

Dijital Flört Platformlarında Benlik Sunumları/Profilleri 144
Araştırma Yöntemi 147
Saha Sonuçları 148
Nostalji ve Algı 148
Uygulamalar, Üyeler ve Kullanma Sıklığı 149
Profil Oluşturma, Benlik Sunma Seçimleri ve Tercihler 152
Motivasyon, İlişki Amaçları ve Beklentiler 153
Dolandırıcılık, Aldatma ve Takıntılı Davranışlar 157
Sonuç 159
Kaynakça 160

1

Dünya İçinde Olmanın Tekinsizliği ve Yaşlılık: Fenomenolojik Bir Okuma

Aysun Gür

Yaşlanmanın yükünü omuzlayan tüm kahramanlara...

Giriş

İnsan; kendine yeten, bir özle katı şekilde belirlenmiş, dışarıya kapalı, hükmü kendinden menkul bir varolan olmadığı gibi hiçbir şekilde belirlenmemiş, tesadüflere, olgusallığa, iç ve dış etkilere terk edilmiş bir varolan da değildir. İnsan bir dünya içinde, varoluşa sahip olarak, diğer varolanlarla ve insanlarla birlikte yaşar. Bunun anlamı, insanın *açık(lık)ta* olması, şeylerin anlamlarının burada açılması ve bu anlam bağlamlarının birliğine *dünya* denmesidir. Bu yazıda, insanın dünya içinde olmaklığının tekinsiz olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle tekinsizliğin tarihsel arka planına bakılacak, daha sonra -Heidegger'in düşüncelerine bağlanarak- tekinsizliğin görünümlerinden söz edilecektir. Bunlar, bu dünyaya bir kaygı varlığı olarak *fırlatılmışlığımızda* açılan tekinsizlik, dünya içindeki düşkünlüğümüzü kuran *kökensel endişede* açılan tekinsizlik, bizi düşkünlükten çıkaran *endişe ruh hâlinde* açılan tekinsizlik ve varlığın hükmeden işleyişine ait *zorlu yaşayışta* açılan tekinsizliktir. Dört tür tekinsizlikte bizim, dünyanın ve dünyada olmanın tekinsizliğinin izleri sürülecektir. Son olaraksa, bu tekinsizlik içinde olma hâlimizin, yaşlılıkta hangi görünümleri aldığına bakılacaktır. Amaç, tekinsizliğin ete kemiğe bürünmüş bir hâli olarak, yaşlılığa özgü fenomenlere ulaşmaktır. Yolun başında belirtmek gerekir ki burada adı geçecek olan dünya içinde olma, fırlatılmışlık, kaygı, endişe, sıkıntı, düşkünlük ve vicdan kavramları, sadece tekinsizlik bağlamında ele alınacak, onların doğrudan soruşturulması ise, yazının sınırları dışında kalacaktır.

Bir şeyin yeri, o şeyi görünmeye bırakır: *Açıklık*, her şeyin görüneceği *yerdir*. Bu yüzden açıklığın görünebileceği bir yer *yoktur*. İşte anlayamayacağımız açıklığı anlamaya çalışıyoruz, çünkü kökenimiz kendisi. Kavuşamayacağımız yuvayı arıyoruz, çünkü dünyada aşinalık kurarak ikamet ediyoruz. Kurtulamayacağımız ölümden kaçarak yaşıyoruz, çünkü ensemizde nefesi. Bir an durup bunlardan vazgeçmek gibi bir şan-

den, niye fırlatıldığımızın gizli olması, kökenimizin yokluğunu; ölüme fırlatılmış olmamız, sonluluğumuzun uçurumlarını; kökensel endişenin düşkün yaşamamızı kurması, dünyanın yokluğunu; endişe ruh hâlinde varolanların anlamını yitirmesi, bu dünyada olmanın güvenden yoksunluğunu; varlığa aitliğimizde sürekli sınırların dışına düşülmesi, evimizin yokluğunu, evsizliğimizi, en tekinsizliğimizi görünür kılar. *Bu dünya, biz, bu dünyada olma tarzımız, tekinsizdir*. Yaşama hâlimiz güvenden yoksun, temelsiz, nedensiz, kökensiz, evsiz, yuvasız, dayanaksız ve sonludur. Tekinsiz olmak, *yuvanın yokluğuyla* yaşamaktır.

Bu tekinsizlik hâllerinin, yaşlılıkta hangi görümleri alacağı sorusu, kendimizi *varoluşa sahip olarak* mı yoksa *mevcut bir şey olarak mı* gördüğümüze bağlı olarak değişir. Varoluşumuzun fenomenolojik anlamı, bu dünyada hep *bir ... olarak* baktığımız, eylediğimiz, sevdiğimiz, reddettiğimiz, hayal ettiğimiz, kaçtığımız, yöneldiğimiz, algıladığımız, düşündüğümüz, yani varolduğumuzdur. Karşılaştığımız şeyler, durumlar ve kişiler de bir ... *olarak* açığa çıkarlar. Dolayısıyla aslolan aramızdaki ilişkidir, çünkü *o ilişki, tarafları o olarak* açar. İşte *yaşlı olarak* tekinsizliğimiz, yüklerimizin arttığını da omuzlarımızın güçlendiğini de gösterebilir. Tekinsizliğimizin kabulü ise, en azından, "kim"liğimizi görmezden gelerek, bize bir örnek *yaşlılık gömleğini* giydirmeye çalışanlara rağmen bize özgü imkânları açarak bizi otantik bir yaşamaya taşıyabilir.

Heidegger ilk döneminde andığı endişe, sıkıntı, tekinsizlik ve vicdandan, ikinci döneminde söz etmez olur. Sanat, dörtlünün oyunu, olmaya bırakma, kendi(leştiril)me, şiir demeye başlar daha çok. Bir tazelik, bir hafiflik, bir çiçeklenme görülür. Dolayısıyla onun ilk döneminde düşündüğü tekinsizliği ve tekinsizlik bağlamında yoluna düştüğümüz yaşlılığı, çiçeklenmeden önceki *tomurcuk olarak* düşünmek, ufuk açıcı olabilir.

Kaynakça

Freud, Sigmund. The "Uncanny". *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XVII (1917-1919): An Infantile Neurosis and Other Works* içinde, 217-256. London: The Hogarth Press: The Institute of Psycho-Analysis, 1955.

Heidegger, Martin. "700 Jahre Meßkirch Ansprache zum Heimatabend am 22. Juli 1961". *Reden und Andere Zeugnısse Eines Lebensweges* içinde, 574-582. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000.

Heidegger, Martin "Der Satz der Identität". *Identität und Differenz* içinde, 31-50. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2006.

Heidegger, Martin. *Die Grundbegriffe der Metaphysik Welt-Endlichkeit-Einsamkeit.* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1983.

Heidegger, Martin. *Einführung in die Metaphysik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1953.

Heidegger, Martin. *Hölderlins Hymnen »Germanien« und »Der Rhein«.* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann,1999.

Heidegger, Martin. *Nedenin Neliği.* Çeviren Saffet Babür. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2019.

Heidegger, Martin. *Sein und Zeit*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1967.

Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*, Çeviren Kaan. H. Ökten. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Heidegger, Martin. "Was ist Metaphysik?". *Wegmarken* içinde, 103-122. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976.

Heidegger, Martin. *Zollikon Seminars Protocols-Conversations-Letters*. Edited by Medard Boss. Translated by Franz Mayr&Richard Askay. Illinois: Northwestern University Press, 2001.

Herakleitos. *Fragmanlar.* Çeviren ve Yorumlayan Cengiz Çakmak. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.

Sheehan, Thomas. "Heidegger: πάθος as the thing itself", *Philosophers in Depth: Heidegger on Effect* içinde, 29-47. Editör Christos Hadjioannou. London: Palgrave Macmillian, 2019.

Sheehan, Thomas. *Martin Heidegger: Overcoming Metaphysics*, Published Privately, https://drive.google.com/file/d/1iMCNDBSVHKSpeWY_Uk5X1kPN32jrQaIu/view, 2018.

Withy, Katherine. *Heidegger on Being Uncanny.* Cambridge: Harvard University Press, 2015.

2

Yaşlanma ve Yolda Oluş

Cihan Camcı

Dünyaya geldiğim anda / Yürüdüm aynı zamanda.
İki kapılı bir handa / gidiyorum gündüz gece…

Giriş

Yaşlanmanın ölçülebilir takvim yaşından öte nasıl bir anlamı olabilir? Yaşlanma, yaşamın sonlarında deneyimlendiği için yolun sonu anlamına mı gelir? Öyle olsaydı takvim yaşının belirlediği sınırların sonu yaşamın da anlamın da sonu anlamına gelirdi; yaşlanan biri, takvim yaşının ötesinde bir anlama gelmezdi. Yaşamın kendisinin anlamını merak edeceği bir zamanda değil gücünü, canlılığını ve merakını giderek yitirdiği bir sona doğru yönelmiş olurdu. Oysa yaşlanma bir süreç… Her süreç gibi zamansal bir mevcudiyet, oluş anlamı taşıyor. Her oluş gibi bir bağlamda keyfî, kamusal bir uzlaşma için kullanılıyor. Yani araçsal bir anlamı var. Takvim yaşı bağlamında yaşlanma, araçsal karakterde anlaşılan, belirlenmiş, sınırlanmış bir süreç... Yaşlanma sürecinin anlamını, bu kamusal ve araçsal bağlamında öte, kendi içinde düşündüğümüzde, bu sınırları aşan, zamansallığın yani sürenin kendisinin içinde varsayarız. Anlamı bu bağlamda, zamansal geçiş ile mevcudiyet, oluş arasında bir fark olmadığı için, yani sürenin kendisi varoluşun kendisi anlamına geldiği için, varoluşun kendisinden pay aldığını unuttuğumuz her oluş gibi varoluşun kendisini anımsatabilecek bir boyutu taşıyor. Her oluş gibi yaşlanma da bir yanıyla takvim yaşının zamansal sınırlarıyla belirlenirken bir yanıyla bu boyutu, zamanın belirlenmemiş kapsayıcılığını yani orijinal zamanı[1] anımsatma olanağına sahip… Yaşlanmanın bu ikili yapısı, bir ufuk gibi birlikte duruyor…

1 Aristoteles, doğrudan bu boyutun geçişliliğinden söz etmese de *devinimin ölçüsü* dediği, içinde barındıran, kapsayıcı bir olanak olarak orijinal *fark edişimiz* diyebileceğimiz bir boyut da tanımlıyor. Zamanın bir yandan devinimle ilgili olduğunu, ama bir yandan devinimin de ölçüsü olmak zorunda olduğu için (Aristoteles 1997, 201/ 5), kendi içinde katmanlı bir boyutsallık taşıdığını görüyor; *zaman içinde olanın bütününden daha büyük bir zaman da kabul edilecektir* (Aristoteles 1997, 203/ 30) diyor. Devinimle ilgili olan zaman, sayılan, uzamsal aralıklarla birbirini izleyen kamusal zaman, onun da içinde bölünerek ve sıraya dizilerek anlamlı olduğu, bölünmemiş ve dolayısıyla sıraya dizilmemiş orijinal zaman demektir. Her bölünmüş parça, her kamusal zaman, bir yandan da bu orijinal zamandan pay alan ve onu anımsatma potansiyeli olan yapıdadır. Heidegger'in *her yerde evde olmak, bu kez ve her zaman tümlüğün içinde, tümlüğe dâhil olmak* diye anlattığı içinde olma hâli, *insein*, ya da *dünyada oluş* deyimleri, Aristoteles'in *daha büyük zaman* kavramının yorumlarıdır. Orijinal zaman diyebileceğimiz bu boyut, biz içinde değişim, *metabole* ve devinimin, *kinesis* sıraya dizildiği bir geçiş olarak yaşamın tümlüğüdür.

Sonuç

İnsan yaşamının her dönemi eşsiz bir bütünlüğe hizmet eder. Hayatımızın somut aşamalarının hiçbirinin tekrarının olmayışı, yaşamın benzersiz bütünlüğünün sadece bitmek bilmeyen bir yorumlama ve anlamlandırmadan oluştuğunu gösterir. Varoluşsal bir persektiften bakıldığında hayatın bir dönemini, diğerinden değerli ya da değersiz kılabilecek dışsal bir koşul bulunmamaktadır. Kişi sadece dışsal koşulları, varoluşunu gerçekleştirmede bir engel ya da fırsat olarak anlamlandırmaktadır. Yaşamın otantikliği, dünyayı anlamlandırma biçimimizdeki değişikliklerle bağlantılıdır. Yaşlılığın kendisini bir hastalık ve yaşamın sonu olarak görmek yerine, yaşlılığın getirdiği bilgeliği, hayatın bütünü için bir fırsat olarak değerlendirmek hem yaşlı kişinin kendisi hem de etrafındaki gençler için çok daha ilham verici olabilir. Hayattaki pek çok kaybın yeni bir fırsat kazanma olanağı olarak yorumlanması, yaşlılığı bir trajedi olmaktan çıkarıp bir tür bilgelik olarak düşünmemize izin verir.

Kaynakça

Anton, Audrey L. "Aging in Classical Philosophy". *The Palgrave Handbook of the Philosophy of Aging* içinde, 115-135. Editör Geoffrey Scarre. United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2016.

Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik.* Çeviren. Saffet Babür. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2007.

Aristoteles. *Retorik.* Çeviren. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Baars, Jan. "Concepts of Time in Age and Aging". *The Palgrave Handbook of the Philosophy of Aging* içinde, 69-86. Editör Geoffrey Scarre. United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2016.

Bavidge, Michael. "Feeling One's Age: A Phenomenology of Aging". *The Palgrave Handbook of the Philosophy of Aging* içinde, 207-224. Editör Geoffrey Scarre. United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2016.

Beauvoir, Simone de. *Pour Une Morale de L'ambiguïte.* Paris: Gallimard, 1947.

Beauvoir, Simone de. *Old Age*. Çeviren Patrick O'Brian. New York: G.P. Putnam's Sons 1970.

Beauvoir, Simone de. *Yaşlılık: İlk Çağ.* Çeviren Osman Canberk-Eray Canberk. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

Beauvoir, Simone de. *Denemeler, Pyrrhus ile Cinéas.* Çeviren Asım Bezirci. İstanbul: Payel Yayınevi, 1989.

Beauvoir, Simone de. *Le Deuxième Sexe I: Les Faits et Les Mythes.* Paris: Gallimard, 1993.

Beauvoir, Simone de. *La Force de L'âge.* Paris: Gallimard, 1995.

Beauvoir, Simone de. *The Coming of Age*. Çeviren Patrick O'Brian. New York and London: W. W. Norton & Company, 1996.

Cicero, Marcus Tullius. *Yaşlılık ve Dostluk.* Çeviren Ayşe Sarıgöllü-Türkan Tunga. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998.

Critchley, Simon. *A Very Little Almost Nothing, Death, Philosophy, Literature*. Taylor & Francis e-Library, 2004.

Çehov, Anton Pavloviç. *Vanya Dayı, Bütün Oyunları –I.* Çeviren Mehmet Özgül. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.

Diogenes, Laertios. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. Çeviren Candan Şentuna. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Heidegger, Martin. "Wilhelm Dilthey's Research and The Struggle for a Historical Worldview". *Supplements: From The Earliest Essays To Being and Time and Beyond* içinde, 147-176. Editör. J. van Buren, Çeviren. Charles Bambach. Albany: SUNY, 2003.

Hughes, Julian C. "The Physiology and Psychology of Aging: Should Aging Be Successful or Authentic?". *The Palgrave Handbook of the Philosophy of Aging* içinde, 49-68. Editör Geoffrey Scarre. United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2016.

Merleau-Ponty, Maurice. *Phénoménologie de la Perception.* Paris: Èditions Gallimard, 2012.

Morris, Katherine J., "Introduction". *Sartre on the Body* içinde, 1-24. Editör Katherine J. Morris. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

Overall, Christine. "How Old Is Old? Changing Conceptions of Old Age". *The Palgrave Handbook of the Philosophy of Aging* içinde, 13-30. Editör Geoffrey Scarre. United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2016.

Platon. "Phaidon". *Toplu Diyaloglar-I* içinde, 63-142. Çeviren Suut Kemal Yetkin&Hamdi Ragıp Atademir. Ankara: Eos Yayınevi, 2007.

Platon. "Devlet". *Toplu Diyaloglar-I* içinde, 399-434. Çeviren Hüseyin Demirhan. Ankara: Eos Yayınevi, 2007.

Rentsch, Thomas. "Aging as Becoming Oneself: A Philosophical Ethics of Late Life". *The Palgrave Handbook of the Philosophy of Aging* içinde, 347-364. Editör Geoffrey Scarre. United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2016.

Rilke, Rainer Maria. *Malte Laurids Brigge'nin Notları.* Çeviren Behçet Necatigil, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2017.

Sartre, Jean-Paul. *L'Être et le Néant, Essai d'ontologie Phénoménologique*. Paris: Èditions Gallimard, 2013.

Scarre, Geoffrey. "The Ageing of People and of Things". *The Palgrave Handbook of the Philosophy of Aging* içinde, 87-100. Editör Geoffrey Scarre. United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2016.

Seneca, Lucius Annaeus. *Letters From a Stoic,* Çeviren R. Campbell. New York: Penguin Books, 1969.

Sułkowska, Katarzyna. *La Mort Dans Une Mort Très Douce de Simone de Beauvoir*. https://www.etudier.com/dissertations/La-Mort-Chez-Simone-De-Beauvoir/409303.html. çevrimiçi 12 Mart 2018.

Yalom, Irvin. *Varoluşçu Psikoterapi.* Çeviren Zeliha İyidoğan Babayiğit. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999.

4

Doğrudan Bir Veri Olarak Zaman

Erdem Çiftçi

Giriş

Bergson'un *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri* başlıklı doktora tezi olan kitabı, imparatorlukların dağılmaya başlayacağı, iki dünya savaşının yaşanacağı XX. yüzyıla yaklaşırken bilimsel gelişmenin, teknolojik yüzüyle toplumsal yaşamı derinden değiştirmeye başladığı (elektrifikasyon, demir yolları, elektromanyetizmanın keşfiyle radyonun icadı) bir dönemde, Einstein'ın ünlü makalelerini yazacağı 1905 yılından 17 yıl önce yayımlandı. Fransız filozof Bergson'un bu kitabıyla başlayan felsefi serüveninde zaman kavramı daima temel bir konumu işgal etti. Psikolojik hâllerin şiddeti, bilinç hâllerinin çokluğu ve bu hâllerin organizasyonunu ele aldığı eserinde Bergson, sonrasında derinleştireceği yeni bir zaman kavramında söz ediyordu. Psikolojik hâllerin ait olmadığı bir dile hapsedilmesine karşı giriştiği bu çabanın sonucunda Bergson'un niceliksel, mekânsal zamana (*temps*) karşı niteliksel, yekpare bir akış olarak gördüğü zaman ya da süre (*durée*) kavramının anlaşılmasının yaşama, yaşıyor olmaya dolayısıyla yaşlanma kavramına nasıl yaklaşacağımızı doğrudan ilgilendirdiğini düşünüyoruz.

Niceliğin Şiddeti

Koyre'nin *Bilim ve Devrim Newton* kitabında dikkat çektiği gibi modern bilim yer ile gök arasındaki duvarları yıkarken bunu "nitelik ve duyu algısı dünyamızın, içinde yaşadığımız, sevdiğimiz ve öldüğümüz bir dünyanın yerine bir başkasını, yani niceliğin, somutlaştırılmış geometrinin dünyasını, içinde her şeye yer olmasına karşın, insana yer olmayan bir dünyayı geçirerek" başardı. Yaşam dünyasından kopan bilimin trajik zaferiydi bu[1]. Bergson bu noktada bilimin içsel, niteliksel olanı niceliğe dönüştürme çabasında temel bir yanlışlık olduğunu ileri sürerek, pratik edimlerimizin yol açtığı faydalı ama teorik olarak bizi çıkmaza sokan bir davranış içinde olduğumuza dikkat çekip homojen ve süreksiz olana karşı indirgenemez, heterojen ve sürekli bir çokluk düşünce-

1 Alexandre Koyré, *Bilim ve Devrim Newton*, çev. N. Küçük, 1. basım (İstanbul: Salyangoz Yay, 2006), 33-34.

Sonuç

Görüldüğü gibi kök bir kavram olarak zaman kavramı her türlü analizde bizi geçiş, değişim, dönüşüm, hafıza dolayımıyla bir akış olarak yaşamak ve yaşlanmak üzerine düşünmeye sevk ediyor. Hiçbir deneyimin bir yere gitmediğini bilmek, yaşlanmanın geçmiş, ölü anların aritmetik biriktirilmesi (n+1) olmadığını fark etmek, her anda bütün bir geçmişin ve geleceğe açıklığın canlı, organik birliğini hissetmek şimdiyi statik geçmişten ve şimdiki gibi olacak bir gelecekten kopuk bir durak olmaktan kurtarabilir. Bilincimiz ya da yaşamımız (ya da kozmos) bir akıştır, süredir ve elbette bölünebilir, duraklara ayrılabilir, analiz edilebilir ama Deleuze'ün sık sık hatırlattığı gibi niteliksel bir değişim pahasına.[21]

Kaynakça

Bergson, Henri. *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*. Çeviren Mustafa Şekip Tunç. 1. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Bergson, Henri. *Yaratıcı Tekâmül*. Çeviren Mustafa Şekip Tunç. 1. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Bergson, Henri. *Madde ve Bellek*. Çeviren Işık Ergüden. 2. Basım. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2015.

Deleuze, Gilles. *Bergsonculuk*. Çeviren Hakan Yücefer. 3. Basım. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2014.

Koyré, Alexandre. *Bilim ve Devrim Newton*. Çeviren Nur Küçük. 1. Basım. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006.

Turetzky, Philip. *Time*. 1st ed. London and New York: Routledge, 1998.

21 "Aslında süre bölünür, ara vermeksizin bölünür... Ama doğasını değiştirmeden bölünmez..." Gilles Deleuze, *Bergsonculuk*, çev. H. Yücefer, 3. Baskı (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2014), 82.

5

Bir Sinema Filozofunun Gözünden "Yaşlılık": Ingmar Bergman'ın Yaban Çilekleri Filmi Üzerinden Bir Değerlendirme

Gökhan Gürdal

Giriş

Felsefe tarihi boyunca felsefenin kendisi ne olduğu sürekli olarak sorgulanan, anlaşılmaya çalışılan bir şey olarak karşımıza çıkar. Sokrates-öncesi felsefede ilginin tamamı doğanın ve evrenin üzerinde yoğunlaşmışken, ilk kez Sokrates'le birlikte ilgi insanın kendisine dönmüştür. Ancak daha sonra, felsefenin içerisinde insanı varoluşu açısından ele almak yine göz ardı edilmiştir. Batı felsefesi tarihine genel olarak baktığımızda, felsefenin ilgisini insanın kendi yaşamına, anlam arayışına, varoluşuna çevirdiği dönem herhalde Kierkegaard ile yeniden başlamıştır. Varoluşçuluk, 19. yüzyılın ortasında ölen Kierkegaard'ın ardından 20. yüzyılın en başat felsefi akımı olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren neredeyse tüm dünyada yaşanan ani değişimler, savaşlar, nüfus artışı, ekonomik buhranlar felsefenin ilgisinin insana dönmesini sağlayan nedenler olmuş ve varoluşçuluk bir tür kriz dönemi felsefesi olarak ortaya çıkmıştır. Modern dünyada insan bireylerinin felsefi anlamda belki de en büyük problemi "insan yaşamının anlamı" sorunu olmuştur, denebilir.

Varoluşçuluk her ne kadar felsefenin içerisinde başlayıp gelişen bir felsefi ekol olsa da zaman geçtikçe düşüncenin ve sanatın diğer disiplinlerini de etkilemiştir. Hâlihazırda varoluşçuluğun temel metinleri olarak kabul edilen metinler, aslında edebiyatın ve sanatın da ürünleri olarak görülmelidir. Kierkegaard'ın Camus'nün, Sartre'ın ve diğer tüm varoluşçu düşünürlerin eserleri aynı zamanda edebi ve sanatsal yönler de içerir. Buna ek olarak tiyatro ve ona göre oldukça genç sayılabilecek sinema sanatı da varoluşçuluktan etkilenmiştir. [1]

Ingmar Bergman (1918-2007), İsveçli tiyatro yönetmeni, senarist ve film yönetmeni, Avrupa'nın içinde bulunduğu ilk insanlık krizinin içinde doğmuştur ve özellikle gençlik yılları yine Avrupa'nın ikinci büyük buhranına denk gelmiştir. İki Dünya Savaşı'nı da gören bizzat deneyimleyen bir sanatçı olarak Bergman'ın, varoluşçu düşünceden

1 Steven Crowell, "Existentialism", 2004.

da felsefenin, insanın yaşamına temas ettiği nokta olarak görülmelidir. İnsanın yaşamına doğrudan temas etmeyen her türlü spekülatif felsefe ya da bilimsel bilgi, onu, kendi varoluşu hakkında *bilge* yapmaz. Dışarıdan büyük bir bilgiye sahip bir profesör bile kendi yaşamındaki varoluşsal problemleri görmeyebilir.

Kaynakça

Bergman, Ingmar. *Wild strawberries: a film*. Lorrimer, 1986.

Bergman, Ingmar, ve Marianne Ruuth. *Images: My life in film*. Arcade Pub., 1994.

Crowell, Steven. "Existentialism", 2004.

Eriksen, Thomas Hylland. "Sosyal ve kültürel antropoloji: Küçük Yerler, Büyük Meseleleler". *AE Koca, Çev.). Ankara: Birleşik Dağıtım*, 2012, 201-27.

Gado, Frank. *The Passion of Ingmar Bergman*. Duke University Press, 1986.

Kalin, Jesse. *The films of ingmar bergman*. Cambridge University Press, 2003.

Livingston, Paisley. *Cinema, philosophy, Bergman: On film as philosophy*. Oxford University Press, 2009.

Singer, Irving. *Ingmar Bergman, cinematic philosopher: reflections on his creativity*. Mit Press, 2009.

Steene, Birgitta. *Ingmar Bergman: A Reference Guide*. Amsterdam University Press, 2005.

6

Selim İleri'nin Romanlarındaki Yaşlı Kişiler

Berna Akyüz Sizgen

Giriş

Selim İleri, modern Türk romanının en üretken kalemlerindendir. Romanın yanı sıra öykü, anı, deneme, gezi yazısı gibi türlerde de pek çok eser vermiştir. Uzun edebî yaşamı boyunca roman anlayışında, ele aldığı temalarda farklılaşmalar görülür. "Bireyci" olmakla eleştirilmesine yol açan bir çizgide başladığı roman yazarlığını zaman içerisinde farklı bir yaklaşıma doğru evriltir.

Yazar, günümüz Türk romanında postmodern roman anlayışına yakın düşen isimlerden biri olarak değerlendirilir. Bunda, özellikle hemen her romanında çok yoğun olarak yer bulan metinlerarası ögelerin payı büyüktür. Bu noktada, onun ilgi gösterdiği ve hatta metinlerarasılıktan yararlanarak günümüz okuruna anımsattığı, yeniden ulaştırmaya çalıştığı eserlerin çoğunun geçmiş zamanlara ait olduğunu belirtmek gerekir. Geçmiş zamanların eserlerine, yazarlarına yönelik ilgisi ve sevgisi, yaşlı roman kişilerine sıklıkla yer vermesini de beraberinde getirmiştir.

Yazarın eserlerinde özyaşamöyküsel unsurlar sıklıkla yer bulur. Romanlarında yaşlı kişilere yer vermesinde de uzun yıllar boyunca Alzheimer hastalığıyla mücadele etmiş annesinin payı olduğu yadsınamaz. Yaşlı kişilere yönelmesi, bu yönelimin başladığı ilk romanın 12 Eylül günlerinde yaşanan bir hikâyeyi konu edindiği göz önünde tutularak hâl'den, şimdiki zamandan uzaklaşmak arzusuyla da ilişkilendirilebilir. Yazar, mâziden bir türlü uzaklaşamayan yaşlı roman kişileri aracılığıyla belki kendisini ve okuru da aynı mâziye ortak etmeye çabalamaktadır.

Yaşamın doğal bir evresi olan yaşlılık, genellikle, fiziksel ve zihinsel açıdan kısıtlanmalar, hareket yeteneğinde azalma gibi süreçleri beraberinde getirir. Bunlar, her yaşlı bireyde aynı düzeyde olmamakla birlikte kişinin kendi yaşlanmışlığını hoşnutsuzlukla karşılaması sonucunu da sıklıkla doğurur. Bununla birlikte yaşanmış yılların kişiye olgunluk katmış olması, ona diğer insanların açıklanması ya da katlanılması güç davranışlarına ve yaşamın iyi ya da kötü sürprizlerine karşı sabırlı olma yetisini kazan-

modern zamanlara uyum sağlamakta zorlanmalarıyla da ilgilidir. Bu zorlanma, bazılarının kişilik bölünmesi ya da İleri'nin ifadesiyle us yarılması yaşamasına neden olurken bazılarını da akıl sağlığını yitirme noktasına taşır.

Kaynakça

İleri, Selim. *Destan Gönüller.* İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
İleri, Selim. *Ölüm İlişkileri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1985.
İleri, Selim. *Ölünceye Kadar Seninim*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım, 1985.
İleri, Selim. *Cemil Şevket Bey, Aynalı Dolaba İki El Revolver*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1997.
İleri, Selim. *Ada, Her Yalnızlık Gibi*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1999.
İleri, Selim. *Solmaz Hanım, Kimsesiz Okurlar İçin*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2000.
İleri, Selim. *Kafes.* İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
İleri, Selim. *Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın*. İstanbul: Doğan Kitap, 2008.
İleri, Selim. *Bu Yalan Tango*. İstanbul: Everest Yayınları, 2010.
İleri, Selim. *Mel'un*. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.
İleri, Selim. *Sona Ermek*. İstanbul: Everest Yayınları, 2017.
İleri, Selim. *elimde viyoletler Beklenen Sevgili*. İstanbul: Everest Yayınları, 2018.
Sarısayın, Ayşe. *O Aşk Dinmedi*. İstanbul: Everest Yayınları, 2017.

7

Yaşam Boyu Bakış Açısıyla Yaşlılık ve Öznel Yaşlanma

Ece Sağel-Çetiner

Giriş

İnsan gelişimini inceleyen araştırmacılar, yaşamı gelişimsel dönemler üzerinden değerlendirmektedir. Hayatı gelişimsel dönemler hâlinde incelemek araştırmacılara o döneme özgü gelişimsel hedefleri belirlemede kolaylık sağlaması açısından önemlidir. Gelişimsel dönemlerinin kesin zamanı, uzunluğu ve nasıl kategorilendirildiği farklı kültürel gruplarda değişiklik gösterse de çoğu bilim insanı, insanların doğum öncesi dönemden başlayarak bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinliğe doğru ilerleyen ortak gelişim aşamalarından geçtiği konusunda hemfikirdir. Gelişimsel evrelerin ele alınışında kültürel farklılıkların yanı sıra kuramsal farklılıklar da görülmektedir. Diğer bir deyişle farklı kuramcılar insan hayatını farklı şekillerde dönemlere ayırmaktadır. Örneğin Carl Gustav Jung'a[1] göre yaşamın dört evresi vardır. Erik H. Erikson'a[2] göre ise yaşam sekiz döneme ayrılır. Jeffrey J. Arnett[3] ise değişen toplum düzeninin sonucu olarak, ergenlik döneminden yetişkinliğe geçiş sürecinde bir gelişim evresine daha ihtiyaç duyulduğuna işaret eder ve beliren yetişkinlik kavramından bahseder. Her ne kadar farklı kuramcılar yaşamı farklı dönemlerle tanımlasalar da hemen hemen hepsinde yaşlılık dönemi yer almaktadır.

Yirmi birinci yüzyıl, dünya çapında ve özellikle Batılı, sanayileşmiş ülkelerde uzun ömürlülükte benzersiz bir tarihsel artışa tanık olmaktadır.[4] Sağlık ve tıp alanındaki gelişmeler, uzun süredir dünya savaşlarının ya da kıtlığın yaşanmaması gibi faktörler insan ömrünün uzamasını desteklerken, sanayileşen toplumla birlikte emeklilik kavramının öne çıkması, gelişimsel dönemler arasında yaşlılık döneminin önemini ve bilim insanlarının bu döneme olan merakını arttırmıştır. Pek çok sanayileşmiş toplumda yaşlılık dönemi 60-65 yaş ve sonrasını kapsamaktadır. Yaşlılık döneminin başlangıcı ise emeklilik ile belirlenmektedir.

1 Carl Gustav Jung, *Kişiliğin Gelişimi*, çev. D. Olgaç (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015), 67.
2 Erik H. Erikson, *İnsanın 8 Evresi*, çev. Gonca Akkaya (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2014), 56.
3 Jeffrey j. Arnett, "Emerging adulthood: What is it, and what is it good for?.", *Child development perspectives*, sayı 2 (2007): 68.
4 Jim Oeppen ve James W. Vaupel,"Broken limits to life expectancy", *Science*, sayı 296 (2002): 1029.

vd.) yaşlılık dönemi hakkında bilgi düzeyini arttıracak derslerin müfredata dâhil edilmesi (örn. yaşlılık psikolojisi dersi), orta yetişkinlik döneminde olan bireylerin emeklilik dönemini ve ileriki sağlık davranışlarını planlamalarının önemini anlatacak iş yeri seminer ve eğitimlerinin düzenlenmesi ve yaşlılık dönemindeki bireylerin toplum içinde aktif rol oynayıp kendilerinin hem topluma faydalı olduklarını hissedecekleri hem de sosyalleşe bilecekleri imkânların sağlanması gibi uygulamalarla kişilerin yaşlanma ve yaşlılığa dair görüşleri daha olumlu hâle getirilebilir.

Kaynakça

Allport, Floyd H. "The structuring of events: outline of a general theory with applications to psychology." *Psychological Review*, sayı 5 (1954): 281-303.

Arnett, Jeffrey J. "Emerging adulthood: What is it, and what is it good for?.", *Child development perspectives*, sayı 2 (2007): 68-73.

Ayalon, Liat ve Tesch-Römer, Clemens. "Introduction to the section: Ageism—Concept and origins", *Contemporary perspectives on ageism* içinde, Springer Nature, 2018, 1-10.

Baltes, Paul B. "Theoretical propositions of life-span developmental psychology: On the dynamics between growth and decline." *Developmental psychology*, sayı 5 (1987): 611-624.

Barrett, Anne E. ve Montepare, Joann M." 'It's About Time': Applying Life Span and Life Course Perspectives to the Study of Subjective Age."*Annual Review of Gerontology & Geriatrics*, sayı 35 (2015): 55-77.

Barrett, Anne E. ve Cantwell, Laura E. "Drawing on stereotypes: Using undergraduates' sketches of elders as a teaching tool." *Educational Gerontology*, sayı 4 (2007): 327-348.

Bergland, Astrid, Nicolaisen, Magnhild ve Thorsen, Kirsten "Predictors of subjective age in people aged 40–79 years: A five-year follow-up study. The impact of mastery, mental and physical health." *Aging & Mental Health*, sayı 5 (2014): 653-661.

Bigler, Rebecca S. ve Liben, Lynn S. "A developmental intergroup theory of social stereotypes and prejudice." *Advances in child development and behavior*, sayı 34 (2006): 39-89.

Bodner, Ehud, Shrira, Amit, Hoffman, Yaakov ve Bergman, Yoav S. "Day-to-day variability in subjective age and ageist attitudes and their association with depressive symptoms." *The Journals of Gerontology: Series B*, sayı 5 (2021): 836-844.

Butler, Robert N. " Age-ism: Another form of bigotry." *The gerontologist*, sayı 9 (1969): 243-246.

Cohen, Susanna, Bodner, Ehud ve Shrira, Amit "An Interpersonal Approach to Subjective Views of Aging." In *Subjective Views of Aging* içinde Springer, Cham., 2022, 115-132.

Coudin, Genevieve ve Alexopoulos, Theodore "'Help me! I'm old!'How negative aging stereotypes create dependency among older adults." *Aging & mental health*, sayı 5 (2010): 516-523.

Cuddy, Amy J., Norton, Michael I. ve Fiske, Susan T. "This old stereotype: The pervasiveness and persistence of the elderly stereotype." *Journal of social issues*, sayı 2 (2005): 267-285.

Diehl, Mandred. K. ve Wahl, Hans Werner, "Awareness of age-related change: Examination of a (mostly) unexplored concept." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, sayı 3 (2010): 340-350.

Diehl, Mandred, Wahl, Hans-Werner., Barrett, Anne E., Brothers, Allyson F., Miche, Mertina, Montepare, Joann M., Westerhof, Gerben J. ve Wurm, Susanne, "Awareness of aging: Theoretical considerations on an emerging concept." *Developmental Review*, sayı 2 (2014): 93-113.

Erikson, Erik H., *İnsanın 8 Evresi*, çeviren Gonca Akkaya, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2014.

Flamion, Allison, Missotten, Pierre., Marquet, Manon ve Adam, Stephane, "Impact of contact with grandparents on children's and adolescents' views on the elderly." *Child development*, sayı 4 (2019): 1155-1169.

Fung, Helene H. "Aging in culture." *The Gerontologist*, sayı 3 (2013): 369-377.

Greenberg, Jeff, Pyszczynski, Tom ve Solomon, Sheldon "The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory." *Public self and private self* içinde Springer, New York, NY. 1986, 189-212.

Hooker, Karen, Mejía, Shannon T., Phibbs, Sandi, Tan, Erwin J. ve Stevens, Jonathan "Effects of Age Discrimination on Self-perceptions of Aging and Cancer Risk Behaviors." *The Gerontologist*, sayı 59 (2019): 28-37.

Jopp, Daniela S., Jung, Seojung, Damarin, Aamanda K., Mirpuri, Sheena ve Spini, Dario, "Who is your successful aging role model?." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, sayı 2 (2017): 237-247.

Jung, Carl Gustav , *Kişiliğin Gelişimi*, çeviren D. Olgaç, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.

Kastenbaum, Robert, Derbin, Valeria, Sabatini, Paul ve Artt, Steven." "The ages of me": Toward personal and interpersonal definitions of functional aging." *Aging and human development*, sayı 3 (1972): 197-211.

Kim, Yijung, Kim, Kyungmin, Boerner, Kathrin ve Han Gyounghae, "Aging together: Self-perceptions of aging and family experiences among Korean baby boomer couples." *The Gerontologist*, sayı 6 (2018): 1044-1053.

Kleinspehn-Ammerlahn, Anna, Kotter-Grühn, Dana ve Smith, Jacqui "Self-perceptions of aging: Do subjective age and satisfaction with aging change during old age?." *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, sayı 6 (2008): 377-385.

Koné Pefoyo, A. J., Bronskill, S. E., Gruneir, A., Calzavara, A., Thavorn, K., Petrosyan, Y.... ve Wodchis, W. P. (2015). "The increasing burden and complexity of multimorbidity." *BMC public health*, *15*(1), 1-11.

Kornadt, Anna E., Voss, Peggy ve Rothermund, Klaus "Age stereotypes and self-views revisited: Patterns of internalization and projection processes across the life span." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, sayı 4 (2017): 582-592.

Kornadt, Anna E. ve Rothermund, Klaus "Internalization of age stereotypes into the self-concept via future self-views: a general model and domain-specific differences." *Psychology and Aging*, sayı 1 (2012), 164-174.

Kornadt, Anna E., Voss, Peggy. ve Rothermund, Klaus "Hope for the best, prepare for the worst? Future self-views and preparation for age-related changes." *Psychology and aging*, sayı 4 (2015): 967-976.

Kornadt, Anna E. ve Kandler, Christian, "Genetic and environmental sources of individual differences in views on aging." *Psychology and Aging,* sayı 4 (2017): 388–399.

Kornadt, Anna E., Kessler, Eva-Marie M., Wurm, Susanne, Bowen, Chaterine E., Gabrian, Martina ve Klusmann, Verena "Views on ageing: A lifespan perspective." *European Journal of Ageing*, sayı 4 (2020): 387-401.

Kotter-Grühn, Dana, Kleinspehn-Ammerlahn, Aanna, Gerstorf, Denis, ve Smith, Jacqui, "Self-perceptions of aging predict mortality and change with approaching death: 16-year longitudinal results from the Berlin Aging Study." *Psychology and aging*, sayı 3 (2009): 654-667.

Kotter-Grühn, Dana, Kornadt, Anna E. ve Stephan, Yannick "Looking beyond chronological age: Current knowledge and future directions in the study of subjective age." *Gerontology*, sayı 1 (2016): 86-93.

Kwong See, Sheree T., Rasmussen, Carmen ve Pertman, S. Quinn, "Measuring children's age stereotyping using a modified Piagetian conservation task." *Educational Gerontology*, sayı 3 (2012): 149-165.

Kwong See, Sheree T. ve Nicoladis, Elena, "Impact of contact on the development of children's positive stereotyping about aging language competence." Educational Gerontology, sayı 36 (2009): 52–66.

Lawton, M. Powell, "The Philadelphia geriatric center morale scale: A revision." *Journal of Gerontology*, sayı 30 (1975): 85–89.

Levy, Becca R., "Improving memory in old age through implicit self-stereotyping." *Journal of personality and social psychology*, sayı 6 (1996): 1092-1107.

Levy, Becca R. "Mind matters: Cognitive and physical effects of aging self-stereotypes." *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, sayı 4 (2003): 203-211.

Levy, Becca, "Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging." *Current directions in psychological science*, sayı 6 (2009): 332-336.

Levy, Becca R., Slade, Martin D., May, Jeanine ve Caracciolo, Eugene A. "Physical recovery after acute myocardial infarction: Positive age self-stereotypes as a resource." *The International Journal of Aging and Human Development*, sayı 4 (2006): 285-301.

Levy, Becca R., Zonderman, Allan B., Slade, Martin D., ve Ferrucci, Luigi "Age stereotypes held earlier in life predict cardiovascular events in later life." *Psychological science*, sayı 3 (2009): 296-298.

Levy, Becca R., Slade, Martin D., Kunkel, Suzanne R. ve Kasl, Suzanne V. "Longevity increased by positive self-perceptions of aging." *Journal of personality and social psychology*, sayı 2 (2002): 261-276.

Levy, Becca R., Zonderman, Allan B., Slade, Martin D., ve Ferrucci, Luigi, "Memory shaped by age stereotypes over time.", *Journals of Gerontology: Series B*, sayı 4 (2012): 432-436.

Levy, Becca. R. ve Myers, Lindsey M. "Relationship between respiratory mortality and self-perceptions of aging." *Psychology & Health*, sayı 5 (2005): 553-564.

Lewis, Michael ve Brooks-Gunn, Jeanne "Toward a theory of social cognition: The development of self." *New directions for child and adolescent development*, sayı 4 (1979): 1-20.

Löckenhoff Corinna. E. vd."Perceptions of aging across 26 cultures and their culture-level associates." *Psychology and Aging,* sayı 4 (2009): 941–954.

Martens, Andy, Goldenberg, Jamie. L. ve Greenberg, Jeff, " A terror management perspective on ageism." *Journal of social issues*, sayı 2 (2005): 223-239.

Meisner, Brad. A. "A meta-analysis of positive and negative age stereotype priming effects on behavior among older adults." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, sayı 1 (2011): 13-17.

Miche, Martina, Wahl, Hans- Werber, Diehl, Manfred, Oswald, Frank, Kaspar, Roman ve Kolb, Maren, "Natural occurrence of subjective aging experiences in community-dwelling older adults." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, sayı 2 (2014): 174-187.

Mock, Seteven E. ve Eibach, Richard P. "Aging attitudes moderate the effect of subjective age on psychological well-being: evidence from a 10-year longitudinal study." *Psychology and aging*, sayı 4 (2011): 979-986.

North, Michael S. ve Fiske, Susan T. "An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots." *Psychological bulletin*, sayı 5 (2012): 982-997.

North, Micheal S. ve Fiske, Susan T. "Modern attitudes toward older adults in the aging world: a cross-cultural meta-analysis." *Psychological bulletin*, sayı 5 (2015): 993-1021.

North, Micheal S. ve Fiske, Susan T. "Act your (old) age: Prescriptive, ageist biases over succession, consumption, and identity." *Personality and Social Psychology Bulletin*, sayı 6 (2013): 720-734.

Oeppen, Jim ve Vaupel, James W. " Broken limits to life expectancy",*Science*, sayı 296 (2002): 1029-1031.

Piaget, Jean ve Weil, Anne-Marie, "The development in children of the idea of the homeland and of relations with other countries." *International social science bulletin*, sayı 3 (1951): 561-578.

Pikhartova, Jitka, Bowling, Ann ve Victor, Christina, "Is loneliness in later life a self-fulfilling prophecy?." *Aging & mental health*, sayı 5 (2016): 543-549.

Qiao, Haofen, Du, Xinyu, Li, Shiru, Sun, Yanping, Feng, Wenjing ve Wu, Yili "Does older subjective age predict poorer cognitive function and higher risk of dementia in middle-aged and older adults?." *Psychiatry Research*, sayı 298 (2021): 1-6.

Rothermund, Klaus. "Effects of age stereotypes on self-views and adaptation*." The adaptive self: Personal continuity and intentional self-development* içinde, Cambrige, MA: Hogrefe & Huber, 2005, 223-242.

Rothermund, Klaus. ve Brandstädter, Jochen, "Coping with deficits and losses in later life: from compensatory action to accommodation." *Psychology and aging*, sayı 4 (2003): 896-905.

Robinson, Tom, Zurcher, Jessica, ve Callahan, Clark "Youthful ideals of older adults: An analysis of children's drawings." *Educational Gerontology*, sayı 6 (2015): 440-450.

Rubin, D. C., & Berntsen, D. (2006). People over forty feel 20% younger than their age: Subjective age across the lifespan. *Psychonomic bulletin & review*, *13*(5), 776-780.

Rutland, Adam, Killen, Melanie ve Abrams, Dominic "A new social-cognitive developmental perspective on prejudice: The interplay between morality and group identity." *Perspectives on Psychological Science*, sayı 3 (2010): 279-291.

Sargent-Cox, Karrey A., Anstey, Kaarin. J. ve Luszcz, Mary A. "The relationship between change in self-perceptions of aging and physical functioning in older adults." *Psychology and aging*, sayı 3 (2012): 750-760.

Schaie Warner K. "The Seattle longitudinal studies of adult intelligence." *Current Directions in Psychological Science*, sayı 6 (1993): 171-175.

Stephan, Yannick., Caudroit, Johan, Jaconelli, Alben ve Terracciano, Antonio, "Subjective age and cognitive functioning: A 10-year prospective study.", *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, sayı 11 (2014): 1180-1187.

Stephan, Yannick, Sutin, Angelina R., Kornadt, Anna, Caudroit, Johan ve Terracciano, Antonio "Higher IQ in adolescence is related to a younger subjective age in later life: Findings from the Wisconsin Longitudinal Study." *Intelligence*, sayı 69 (2018): 195-199.

Vitman, Adi, Iecovich, Esther ve Alfasi, Nurit, "Ageism and social integration of older adults in their neighborhoods in Israel." *The Gerontologist*, sayı 2 (2014): 177-189.

Weiss, David ve Kornadt, Anna E. "Age-stereotype internalization and dissociation: Contradictory processes or two sides of the same coin?." *Current Directions in Psychological Science*, sayı 6 (2018): 477-483.

Worlddata, "Average life expectancy by country," *WorldData.info,* 09.10.2020. https://www.worlddata.info/life-expectancy.php

World Health Organization."*Pricing long-term care for older persons,*" World Health Organization, 2021.

Wurm, Susanne., Diehl, Mandred, Kornadt, Anne. E., Westerhof, Gerben. J. ve Wahl, Hans-Werner (2017)." How do views on aging affect health outcomes in adulthood and late life? Explanations for an established connection." *Developmental Review*, sayı 46 (2017): 27-43.

Wurm, Susanne, Tomasik, Martin J. ve Tesch-Römer, Clemes "On the importance of a positive view on ageing for physical exercise among middle-aged and older adults: Cross-sectional and longitudinal findings." *Psychology and Health*, sayı 1 (2010): 25-42.

8

Yaşlı Bireylerin Sinemadaki Öyküleriyle Hayata Bakış

Nergiz Gündel

Annem Hatice Bingül'ün anısına.

Giriş

Annem, uzun bir ömür yaşadı diyebilirim. Onun, hayatta varoluşunu gösteren ve 1928 yılının Mayıs ayını işaret eden doğum tarihinin yanına, 2019 yılının Şubat ayını gösterdiğinde ölüm tarihi de eklenmiş ve yaşamının, en azından dünya üzerindeki varlığının, tamamlandığı da soyağacı kaydına geçirilmişti. Doksan yılı aşkın bir ömür. Zorlu bir hayatı olmuştu annemin. Selanik göçmeni bir ailenin, bu toprakların bir köyünde doğan kızıydı annem. Doğduğu köy, mübadele sonrasında Rumların boşalttığı bir yerleşim yeriydi. İki kız kardeştiler ve annem henüz ilkokulun üçüncü sınıfına giderken babalarını kaybetmişlerdi. Yeniden evlenen annesi, küçük kızını yanına alabilmiş, büyük kızı olan annem ise dedesinin evine gönderilmişti. Atalarının evinde çalışarak geçen zorlu çocukluk yılları, dedesinin hac için gittiği topraklardan geri dönememesi üzerine daha da güçleşmişti. Evlilik, çocuk, bağ-bahçe, koyun-keçi derken yaşamı, kolaylaşmak yerine daha da zorlaşmış ve bir ömür geçip gitmişti. Babam öldüğünde ise annem henüz ellili yaşlarındaydı. Sonrasındaki kırk yıl, kendince, tek başına çocuklarına rehberlik etmeye çalışmıştı. Anneme ilişkin hafızamda iz bırakan imgelerden en güçlüsü, onun yüksek sesli okumalarıdır. Üçüncü sınıftan sonra okula gidemediği için hayata kırgın olan annem, takvim yapraklarının arkalarını merakla okurken yaşıtlarına nazaran okuma-yazma bildiği içinse bir parça da olsa mutlu görünürdü. Basit de olsa bilmediği şeyleri öğrendiği bu anlar, onun çocukluğuna döndüğü anlar oluyordu belki de.

"Yaşlılık" temalı çalışma için yola çıktığımızda, hemen annem aklıma gelmişti elbette. Hani en yakınınızdaki gelir ya aklınıza. Benim için de tam da öyle olmuştu. Ve düşündüğümde annemin son yıllarında sürekli tekrarladığı, bende iz bırakan üç cümlenin olduğunu fark ettim. Birincisi "Ben sizin yaşınızdayken…", ikincisi, "Çok yaş-

Kaynakça

Aristoteles. *Retorik*. Çeviren Mehmet H. Doğan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Ataoğlu, Onur. *Japon Yapmış*. İstanbul: Çınar Yayınları, 2010.

Blaikie, Andrew. "Vision of Later Life: Golden Cohort to Generation Z." *The Futures of Old Age* içinde, 12-19. Hazırlayan John A. Vincent, Chris R. Phillipson ve Murna Downs. London, California: Sage Publications, 2006.

Brooks, Rodney. "Never Retire: Why People Are Still Working in Their 70s and 80s. 15 06 2020." *U.S. News & World Report*. https://money.usnews.com/money/retirement/second-careers/articles/never-retire-why-people-are-still-working-in-their-70s-and-80s çevrimiçi 13 Ekim 2022.

Choi, Ji-won. "Putting Age Behind Silver Screen." *The Korean Herald*. 06 09 2020. https://www.koreaherald.com/view.php?ud=20200906000205, çevrimiçi 18 Eylül 2022.

Cicero. *Yaşlılık Dostluk*. Çeviren Ayşe Sarıgöllü ve Türkân Tunga. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998.

CIOMAL Foundation. "The Unsettling History of Leprosy in Japan". *CIOMAL Genève* 11 03 2018. https://ciomal.org/en/unsettling-history-leprosy-japan/, çevrimiçi 10 Ekim 2022.

Ertaylan, Arzu. "1990 Sonrası Türkiye Sinemasında Yaşlılık Temsilleri." *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC* 6, no. 1 (Ocak 2016).

Featherstone, Mike, ve Andrew Wernick. "Introduction: Imaging the Aging Body." *Images of Aging: Cultural Representations of Later Life* içinde, yazan Mike Featherstone ve Andrew Wernick, 1-14. New York: Routledge, 2005.

Giannetti, Louis. *Understanding Movies*. 13th. United States: Pearson, 2014.

Giddens, Anthony, ve Philip W. Sutton. *Sosyoloji*. 7. baskı, haz. Senem Tüfekçioğlu, Ayşe Nilüfer Durakbaşa, Funda Karapehlivan Şenel, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2016.

Görgün Baran, Aylin. "Yaşlılıkta Toplumsal Dışlanmanın Toplumsal Boyutu." *Yaşlılık: Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler-2* içinde, haz. Velittin Kalınkara, 105-125. Ankara: Nobel, 2016.

Görgün Baran, Aylin. "Yaşlanma." *Sosyoloji* içinde, haz. Esra Burcu Sağlam, Aslıhan Öğün Boyacıoğlu ve Ayça Gelgeç Bakacak, 586-615. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.

Green, Lorraine. *Understanding the Life Course: Sociological and Psychological Perspectives*. Cambridge, UK: Polity Press, 2010.

Güncel Türkçe Sözlük, t.y. "yaş", *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, https://sozluk.gov.tr/, çevrimiçi 22 Eylül 2022.

Güncel Türkçe Sözlük, t.y. "yaşlı", *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, https://sozluk.gov.tr/, çevrimiçi 22 Eylül 2022.

Güncel Türkçe Sözlük, t.y. "yaşlılık", *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, https://sozluk.gov.tr/, çevrimiçi 22 Eylül 2022.

Güvenç, Bozkurt. *Japon Kültürü*. 6. Baskı. İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, 2002.

Hoyer, William J., ve Paul A. Roodin. *Adult Development and Aging*. 6th Edition. New York: McGraw-Hill, 2009.

Kawase, Naomi (Yönetmen). *Sweet Bean*. Japonya, Fransa: 2015.

Lauzen, Martha L., ve Dozier M. Dozier. "Maintaining the Double Standard: Portrayals of Age." *Sex Roles* 52, no. 7/8 (April 2005): 437-446.

Lynch, David (Yönetmen). *The Straight Story*. USA: Walt Disney Pictures, 1999.

Milliyet Gazetesi. "Japonya Başbakanı cüzzam hastalarının yakınlarından özür diledi". *Milliyet Dünya Haberleri*, 12 07 2019. https://www.milliyet.com.tr/dunya/japonya-basbakani-cuzzam-hastalarinin-yakinlarindan-ozur-diledi-2903595, çevrimiçi 30 Eylül 2022.

Odell, Colin ve Le Blanc, Michelle. *David Lynch*, Çeviren Eser Ulun. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012.

OECD DATA (2022). Elderly population (indicator). *OECD.org*. https://data.oecd.org/pop/elderly-population.htm, çevrimiçi 03 Eylül 2022.

Öz, Fatma. "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme." *Kriz Dergisi* 10, no. 2 (2002): 17-28.

Park, Ji-won. "More Korean Films Portray Older Women as Independent Individuals." *The Korea Times*, September 7, 2020. https://www.koreatimes.co.kr/www/art/2021/05/689_295428.html, çevrimiçi 28 Eylül 2022.

Richie, Donald. *Japanese Cinema: Film Style and National Character*. New York: Doubleday, 1971.

Rodley, Chris. *David Lynch –'Tekinsiz'in Sineması*. Düzenleyen Chris Rodley. Çeviren Selim Özgül. İstanbul: Agora Kitabevi, 2013.

Smith, Stacy L., Katherine Pieper, ve Marc Choueiti. "The Rare & Ridiculed: Senior Citizens in the 100 Top Films of 2015". *Media, Diversity, & Social Change Initiative; USC Annenberg* (Los Angeles, California). 2016. https://annenberg.usc.edu/sites/default/files/2017/05/30/MDSCI_Rare%20and%20Ridiculed%20Report%20Final.pdf, çevrimiçi 05 Ağustos 2022.

The Japan Times. "Japan's Older Population Hits Record High". *The Japan Times*. September 20, 2021. https://www.japantimes.co.jp/news/2021/09/20/national/japans-older-population-hits-record-high/ çevrimiçi 10 Eylül 2022.

The Japan Times. "Japanese Government to Face Three New Forced Sterilization", *The Japan Times*. 26 09 2022. https://www.japantimes.co.jp/news/2022/09/26/national/crime-legal/three-sterilization-suits/, 30 Eylül 2022.

Tufan, İsmail. *Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. 2. Basım. Ankara: Nobel Kitap, 2016.

Turner, Bryan S. *The Body & Society: Explorations in Social Theory*. 3rd Edition. London: SAGE Publications, 2008.

Victor, Chiristina R. *The Social Context of Ageing: A Textbook of Gerontology*. London: Routledge, 2005.

WHO (2022). "Ageing." Health Topics, *World Health Organization*. https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_1, çevrimiçi 22 Ekim 2022.

9

Yaşlı Yetişkinlerde Dijital Flört Uygulamaları Kullanım Pratikleri Üzerine Bir Saha Çalışması

Betül Tansel

Giriş

Her geçen yıl, Metaverse gibi farklı gelişmiş teknolojiler tarafından desteklenerek oluşturulacak kalıcı çevrim içi uygulamaların, çevrim dışı hayatlarımızdan biraz daha fazla zaman almaya başladığı günümüz dünyasında, sevgili ya da partner bulma arayışı da bu sistemin ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Sırf bu amaçla kurulan Tinder, OkCupid, Happn, Badoo, Siberalem gibi sosyal medya uygulamaları olduğu gibi bu amaçla kullanılan Facebook ve Instagram gibi popüler uygulamalar da bulunmaktadır. Bu uygulamalar çok sayıda insana ulaşması nedeniyle potansiyel flört olasılığını arttırmakta, potansiyel flört hakkında kişiyle iletişime geçmeden temel bilgileri size sunmakta, reddedilmeye karşı korumakta, ilişki kurma hızı üzerinde kontrole izin vererek ilişkiyi başlatma sırasında daha az stresle iletişim kurma fırsatı sağlamaktadırlar.

Çevrim içi flörtün popülaritesi, yaklaşık yirmi yıl önce ortaya çıkmasından bu yana yaş grupları arasında arttı.[1] Ancak bu fenomen üzerine yapılan araştırmalar gençten orta yaşlı yetişkinlere doğru odaklanma eğilimindedir.[2] Yaşlanan yetişkinler, genellikle yakın ilişkilere -özellikle cinsel ilişkilere- ilgi duymayan klişe bir grup olarak görüldüğü için, sınırlı ilgi gösterilmektedir.[3] Bu görüntünün aksine birçok evli olmayan yaşlı yetişkin flört etmekten hoşlanmakta ve arkadaşlık istemektedir.[4]

1 M. J., Rosenfeld ve R. J. Thomas, "Searching for a mate: The rise of the internet as a social intermediary", *American Sociological Review*, sayı 77 (2012): 523-547.

2 J. Barraket ve M. S. Henry-Waring, "Getting it on(line): Sociological perspectives on e-dating", *Journal of Sociology*, sayı 44 (2008): 149-165.; C. L. Toma, J. T. Hancock, ve N. B. Ellison, "Separating fact from fiction: An examination of deceptive self- presentation in online dating profiles", *Personality and Social Psychology Bulletin*, sayı 34 (2008): 1023-1036.; M. T. Whitty, "Revealing the 'real' me, searching for the'actual' you: Presentations of self on an internet dating site", *Computers in Human Behavior*, sayı 24 (2008): 1707 – 1723.

3 T. Calasanti, "Bodacious berry, potency wood, and the aging monster: Gender and age relations in anti-aging ads", *Social Forces*, sayı 86 (2007): 335-355.

4 K. Bulcroft, ve M. O'Connor, "The importance of dating relationships on quality of life for older persons", *Family Relations*, sayı 35 (1986): 397-401.; R. A. Bulcroft, ve K. A. Bulcroft. "The nature and functions of dating in later life", *Research on Aging*, sayı 13 (1991): 244- 260.

Platformda kurulan ilişkilere dair yaşlı erkek ve kadınların benzer güvenlik, sadakat ve açıklık kaygıları olduğu görülmektedir. Her iki cins de karşı tarafın çevrim içi dünyadaki davranışlarını, öngörülemez ve dengesiz olarak tanımlamaktadırlar. Geleneksel ortamlar ve referans sistemleri ile partner bulma yönteminin hâlâ en güvenilir yöntem olduğunu ifade etseler de artık dünyanın başka bir düzleme ilerlediğinin farkındalar. Yaşlı yetişkinlerde her geçen yıl artan internet ve flört uygulamaları kullanımı ve nüfusun da yaşlanmaya başlaması göz önüne alındığında konunun gündemimize sık sık geleceği öngörülebilir. Bu nedenle yapılan saha çalışması alanında bir ilk olarak bize değerli veriler sunsa da konuya dair hem nitel hem de nicel çalışmaları artırarak mevzuya ilişkin farklı başlıkları ve ortalama bakış açısı hususunda gerçeğe daha yakın sonuçların elde edilmesi gerektiği aşikârdır.

Kaynakça

Abramova, Olga, Baumann, Annika, Krasnova, Hanna ve Buxmann, Peter. "Gender differences in online dating: What do we know so far? A systematic literature review", 3858-3867 *Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences.*2016.

Ajzen, Icek ve Fishbein, Martin. "Attitude-Behavior Relations: A Theoretical Analysis and Review of Empirical Research". *Psychological Bulletin*, sayı 84 (1977): 888-918.

Alterovitz, Sheyna Sears-Roberts ve Mendelsohn, Gerald A. "Partner preferences across the life span: Online dating by older adults". *Psychology and Aging*, sayı 24 (2009): 513-517.

Alterovitz, Sheyna Sears-Roberts ve Mendelsohn, Gerald A. "Partner preferences across the life span: Online dating by older adults". *Psychology of Popular Media Culture*, sayı 1 (2011): 89-95.

Ayalon, Liat ve Gewirtz-Meydan, Ateret. "Senior, mature or single: A qualitative analysis of homepage advertisements of dating sites for older adults". *Computers in Human Behavior*, sayı 75 (2017): 876-882.

Ayalon, Liat ve Tesch-Römer, Clemens. *Contemporary perspectives on ageism.* Springer Nature, 2018.

Barraket, Jo ve Henry-Waring, Millsom S. "Getting it on(line): Sociological perspectives on e-dating". *Journal of Sociology*, sayı 44 (2008): 149-165.

Bulcroft, Kris ve O'Connor, Margaret. "The importance of dating relationships on quality of life for older persons". *Family Relations*, sayı 35 (1986): 397-401.

Bulcroft, Richard A. ve Bulcroft, Kris A. "The nature and functions of dating in later life". *Research on Aging*, sayı 13 (1991): 244-260.

Calasanti, Toni. "Bodacious berry, potency wood, and the aging monster: Gender and age relations in anti-aging ads". *Social Forces*, sayı 86 (2007): 335-355.

—. "Combating ageism: How successful is successful aging?". *The Gerontologist*, sayı 56 (2016): 1093-1101.

Calasanti, Toni ve Kiecolt, K. Jill. "Diversity among late-life couples", Generations, sayı 31 (2007): 10-17.

Charles, Susan Turk ve Carstensen, Laura L. "Social and emotional aging". *Annual Review of Psychology*, sayı 61 (2010): 383-409.

Cotten, Shelia R., Anderson, William ve McCullough, B. "The impact of ICT use on loneliness and contact with others among older adults". *Gerontechnology*, sayı 11 (2012): 161-169.

Davis, Eden M. ve Fingerman, Karen L. "Digital dating: Online profle content of older and younger adults". *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, sayı 71 (2016): 959–967.

Delello, Julie A. ve McWhorter, Rochell R. "Reducing the digital divide: Connecting older adults to iPad technology". *Journal of Applied Gerontology*, sayı 36 (2017): 3-28.

Dickson, Fran C., Hughes, Patrick C. ve Walker. Kandi L. «An exploratory investigation into dating among later-life women.» *Western Journal of Communication*, (2005): 67-82.

Erjavec, Karmen ve Zilic Fiser, Suzana. "Aging adults about online dating: "I am back on the relationship market!"". *Polish Sociological Review*, sayı 195 (2016): 361-371.

Fisman, Raymond, Ivengar, Sheena S., Kamenica, Emir ve Simonson, Itamar. "Differences in mate selection: Evidence rom a speed dating experiment". *Quarterly Journal of Economics*, sayı 121 (2006): 673-69.

Gewirtz-Meydan, A., ve Ayalon, L. "Forever young: Visual representations of gender and age in online dating sites for older adults". *Journal of Women and Aging*, sayı 60 (2018): 484-502.

Hitsch, Gunter J., Hortaçsu, Ali ve Ariely, Dan. "Matching and sorting in online dating". *American Economic* Review, sayı 100 (2010b): 130-163.

—. "What makes you click? Mate preference in online dating". *Quant Mark Econ*, sayı 8 (2010a): 393–427.

Hope, Alexis, Schwaba, Ted ve Piper, Anne Marie. "Understanding digital and material social communications for older adults". *In Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems,* New York, NY: Association for Computing, 2014: 3903-3912.

Loos, Eugene ve Ivan, Loredana. "Visual ageism in the media". *Contemporary perspectives on ageism içinde*, 163–176. ed. Liat Ayalon ve Clemens Tesch-Römer, 2018.

McIntosh, D William, Locker, Lawrence, Briley, Katherine, Ryan, Rebecca ve Scott, Alison J. "What do older adults seek in their potential in their potential romantic partners? Evidence from online personal ads,". *International Journal of Aging and Human Development*, sayı 72 (2011): 67-82.

McWilliams, Summer ve Barrett, Anne E. "Online dating in middle and later life: Gendered expectations and experiences". *Journal of Family Issues*, sayı 35 (2014): 411-436.

Menkin, Josephine A., Robles, Theodore F., Wiley, Joshua F. ve Gonzaga, Gian C. "Online dating across the life span: Users' relationship goals". *Psychology and Aging*, sayı 24 (2015): 987-993.

Morris, Meg E., Adair, Brooke, Ozanne, Elizabeth ve Said, Catherine M. "Smart technologies to enhance social connectedness in older people who live at home". *Australasian Journal on Ageing*, sayı 33 (2014): 142-152.

Neves, Barbara Barbosa, Franz, Rachel L., Munteanu, Cosmin ve Baecker, Ron. "Adoption and feasibility of a communication app to enhance social connectedness amongst frail institutionalized oldest old: an embedded case study". *Information, Communication & Society*, sayı 11 (2017): 1-19.

Norton, Aaron M. ve Baptist, Joyce. "Couple boundaries for social networking in middle adulthood: Associations of trust and satisfaction". *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, sayı 8 (2014).

Reed, Andrew E., Chan, Larry ve Mikels Joseph A. "Meta-analysis of the age-related positivity effect: Age differences in preferences for positive over negative information". Psychology *and Aging*, sayı 29 (2014): 1-15.

Rosenfeld, Michael J. ve Thomas, Reuben J. "Searching for a mate: The rise of the internet as a social intermediary". *American Sociological Review*, sayı 77 (2012): 523-547.

Roy, Senjooti ve Ayalon, Liat. "Age and gender stereotypes refected in google's "autocomplete" function: The portrayal and possible spread of societal stereotypes". *The Gerontologist*, sayı 60 (2020): 1020-1028.

Stevens, Nan. "Re-engaging: New partnerships in late-life widowhood". *Ageing International*, sayı 27 (2002): 27-42.

Talbott, Maria M. "Older widows' attitudes towards men and remarriage". *Journal of Aging Studies*, sayı 12 (1998): 429-449.

Toma, Catalina L., Hancock, Jeffery T. ve Ellison, Nicole B. "Separating fact from fiction: An examination of deceptive self- presentation in online dating profiles". *Personality and Social Psychology Bulletin*, sayı 34 (2008): 1023-1036.

Træen, Bente, Carvalheira, Ana, Kvalem,Ingela Lundin ve Hald, Gert Martin. "European older adults' use of the internet and social networks for love and sex". *Cyberpsychology*, sayı 12 (2018): 1–15.

Tsai, Hsin-Yi Sandy, Shillair, Ruth ve Cotten, Shelia R. "Getting grandma online: Are tablets the answer for increasing digital inclusion for older adults in the US?". *Educational Gerontology*, sayı 41 (2015): 695-709.

Wada, Mineko, Clarke, Laura Hurd ve Rozanova, Julia. "Constructions of sexuality in later life: Analyses of Canadian magazine and newspaper portrayals of online dating", *Journal of Aging Studies*, sayı 32 (2015): 40-49.

Wada, Mineko, Mortenson, William Bennett ve Clarke, Laura Hurd. "Older adults online dating profiles and successful aging". *Canadian Journal on Aging*, sayı 35 (2016): 479-490.

Watson, Wendy K. ve Stelle, Charlie. "Dating for older women: Experiences and meanings of dating in later life". *Journal of Women & Aging*, sayı 23 (2011): 263-275.

Watson, Wendy ve Stelle, Charlie. "Love in cyberspace: Self presentation and partner seeking in online dating advertisements of older adults". *Journal of Family Issues*, sayı 42 (2021): 2438-2463.

Wellman, Barry, Quan-Haase, Anabel, Boase, Jeffery, Chen, Wenhong, Hampton, Keith, Díaz, Isabel ve Miyata. Kakuko. "The social affordances of the Internet for networked individualism". *Journal of Computer-Mediated Communication*, sayı 8 (2003).

Whitty, Monica T. "Revealing the 'real' me, searching for the 'actual' you: Presentations of self on an internet dating site". *Computers in Human Behavior*, sayı 24 (2008): 1707-1723.

Öztürk, Fundanur. "*Dünya Yaşlılar Günü: Türkiye'deki yaşlıların neredeyse yüzde 70'i internet kullanmıyor"* https://www.cumhuriyet.com.tr/yasam/dunya-yaslilar-gunu-turkiyedeki-yaslilarin-neredeyse-yuzde-70i- internet-kullanmiyor-1987467, Çevrimiçi 20 Kasım 2022.

Australian Communications and Media Authority, *"The digital lives of older Australians"* https://www.acma.gov.au/sites/default/fles/2021- 05/ThedigitallivesofolderAustralians.pdf Çevrimiçi 20 Kasım 2022.

Eurostat, *"Individuals- internet use" https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ISOC_CI_IFP_IU custom_3967289/default/table?lang=en* Çevrimiçi 26 Kasım 2022.

Pew Research Center, *"Technology use among seniors"* https://www.pewresearch.org/internet/2017/05/17/ technologyuse-among-seniors/ Çevrimiçi 20 Kasım 2022.

Pew Research Center, "*American's personal experiences with online dating"* https://www.pewresearch.org/ internet/2020/02/06/ americans-personal-experiences-with-online dating/ Çevrimiçi 21 Kasım 2022.

KURUMSAL FİNANS ALANINDA SEKTÖREL UYGULAMALAR

Editörler
Ahmet Şit
Burcu Buyuran

nobel bilimsel

KURUMSAL FİNANS ALANINDA SEKTÖREL UYGULAMALAR

Editörler: Ahmet Şit - Burcu Buyuran

Yayın No.: 1506
ISBN: 978-625-398-340-6
E-ISBN: 978-625-398-339-0
Basım Sayısı: 1. Basım, Mart 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Polat -sedapolat@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Şit, Ahmet., Buyuran, Burcu.
Kurumsal Finans Alanında Sektörel Uygulamalar / Editörler: Ahmet Şit - Burcu Buyuran
1. Basım, XII + 296 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-340-6
E-ISBN: 978-625-398-339-0
1. Finansal ve Reel Piyasalar 2. Kurumsal Finans 3. İşletme Finansmanı

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **v**

FİNANSAL İNOVASYONUN BANKALARIN KÂRLILIĞINA ETKİSİ;
TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ **1**
Nevzat Çalış

SERMAYE YAPISI TEORİLERİ **17**
Nuri Hacıevliyagil

PROJELERDE BİR DOLAR TESTİ: TÜRKİYE REEL SEKTÖR İNCELEMESİ **47**
Yasin Erdem Çevik

DEMİR-ÇELİK SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ŞİRKETLERİN
FİNANSAL TABLOLARININ ORAN ANALİZİ TEKNİĞİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ **69**
Mustafa Düzenli - Mehmet Fatih Mutlu - Bekir Elmas

FİNANSAL KALDIRAÇ DÜZEYİ VE VERİMLİLİK: KONAKLAMA SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ **95**
Hatice Cenger

BİST KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ İLE HAVA YOLU FİRMALARININ
HİSSE FİYATLARI ARASINDAKİ VOLATİLİTE YAYILIMLARI **127**
Hacı Yusuf Güngör

BANKALARIN KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ SEVİYELERİNİN KÂRLILIĞA ETKİLERİ **145**
Burak Büyükoğlu

TURİZM SEKTÖRÜNÜN RİSK VE FİNANSAL ANALİZİ **157**
Doğan Kutukız - Eda Nur Suyabatmaz

HAVALİMANI ALTYAPI YATIRIM PROJELERİNİN FİNANSMAN YÖNTEMLERİ **179**
Armağan Macit

İŞLETMELERDE FİNANSAL RİSK YÖNETİMİNDE STRATEJİK NAKİT AKIŞI PLANLAMASI ... **197**
Osman Yılmazcan

RUSYA UKRAYNA SAVAŞININ TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİSİ:
KONAKLAMA İŞLETMELERİ BAZINDA BODRUM ÖRNEĞİ **229**
Selim Tartan - Mehmet Cem Danacı

HAVA YOLU İŞLETMELERİNDE RİSKTEN KORUNMA (HEDGING) UYGULAMALARI 257
Ebru Bağçı - Sultan Gedik Göçer

İŞLETME KÂRLILIK ETKİLEYİCİLERİ ÜZERİNE BIST XKOBI ENDEKSİNDE BİR PANEL VERİ ANALİZİ UYGULAMASI 271
Muhammet Sait Işıldak

FİNANSAL İNOVASYONUN BANKALARIN KÂRLILIĞINA ETKİSİ; TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Nevzat Çalış[1]

GİRİŞ

İnovasyon kavramı yeni bir ürün veya süreci tanımlamak için kullanılmaktadır. İnovasyon bir hizmet veya bir finansal araç olabileceği gibi müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için bankalar gibi hizmet işletmeleri tarafından üretilen bir ürün olarak da tanımlanabilir. İnovasyon yeni bir ürün olabileceği gibi eski bir ürününün özelliklerinin arttırılarak yenilenmesi şeklinde de olabilmektedir. İnovasyon yapılmasındaki asıl amaç işletmenin kârını arttırmaktır. İşletmeler hayatta kalabilmelerini ve büyümelerini yeniliğe borçludurlar. Diğer bir ifade ile rekabet ortamında işletmeler daha büyük pazar payları elde etmek veya en azından pazardaki paylarını koruyabilmek için yenilik yapmak zorundadırlar (Akçaoğlu, 1998: 1).

Son yıllarda finansal kurumların yeni finansal teknikler geliştirmesi ve bu yenilikleri hızla benimsemeleri sebebiyle finansal inovasyon kavramı çok kullanılmaya başlanmış ve finans alanında çok önemli araştırma alanları oluşturmuştur. Özetle finansal inovasyonun dünya çapında finansal sistemlerde meydana gelen köklü yapısal değişiklikler nedeniyle ortaya çıktığı konusunda literatürde genel bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu durum da artan rekabet koşulları, mevzuattaki değişiklikler, teknolojik gelişmeler ve makroekonomik değişiklikler tarafından körüklenmiştir.

İnovasyon ve yayılma süreci sayesinde finansal piyasalar daha eksiksiz ve daha verimli hâle gelmektedir. Yeni finansal ürünler piyasalardaki boşlukları doldurur. Genel olarak finansal inovasyon (yeni araçların, piyasaların ve tesis-

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, ncalis@bandirma.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-5604-0728

%0.15 oranında arttırmaktadır. Bu da finansal inovasyonun bankacılık sektörünün aktif kârlılığını artırdığı anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda boş hipotez reddedilmiş H_1 alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Model 3 için yapılan regresyon analizi sonucunda finansal inovasyon ile özkaynak kârlılığı arasında %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal inovasyonda yapılan %1'lik artış özkaynak kârlılığını %1,12 oranında arttırmaktadır. Özetle finansal inovasyonun bankacılık sektörünün özkaynak kârlılığını arttırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda boş hipotez reddedilip H_1 alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Model 4 için yapılan regresyon analizi sonucunda finansal inovasyon ile özkaynak kârlılığı arasında %10 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal inovasyonda yapılan %1'lik artış özkaynak kârlılığını %0,87 oranında arttırmaktadır. Özetle finansal inovasyonun bankacılık sektörünün özkaynak kârlılığını arttırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda model 3'te de olduğu gibi boş hipotez reddedilip H_1 alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde finansal inovasyonun bankacılık sektörünün kârlılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar ulusal ve uluslararası literatürde yapılan benzer çalışmalarda elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Bu çalışmalara Humphrey vd. (2006); Mabrouk ve Mamghli (2010); Gündoğdu ve Taşkın (2017) ve Nekesa ve Olweny (2018) örnek olarak verilebilir.

Bu çalışma bankacılık sektöründe finansal inovasyonun kârlılığa etkisini 10 yıllık verilerle incelemektedir. Çalışmanın incelenen dönem sayısı ve sektör itibariyle geliştirilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca farklı yöntem ve tekniklerle de finansal inovasyonun kârlılığa etkisi analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

Ajide, F. M. (2016). Financial Innovation and Sustainable Development In Selected Countries In West Africa. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 12(3), 85-112.

Akcaoglu, E. (1998). *Financial Innovation In Turkish Banking* Capital Markets Board of Turkey, Ankara.

Arnaboldi, F. ve Rossignoli, B. (2015). Financial Innovation In Banking. *In Bank risk, Governance and Regulation* (pp. 127-162). Palgrave Macmillan, London.

Azimova, T. (2021). Does Financial Innovation Improve Performance: Case study of Turkey. *Cogent Economics & Finance*, 9(1), 1917104.

Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (2022a). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*, Haziran. https://www.bddk.org.tr/Veri/EkGetir/8?ekId=114.

Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (2022b). *Aylık Bankacılık Sektörü Verileri*, https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis.

Bátiz-Lazo, B. ve Woldesenbet, K. (2006). The Dynamics Of Product and Process Innovation In UK Banking. *International Journal of Financial Services Management*, 1(4), 400-421.

Değirmen, S. ve Karaçoban, A. (2019). Bankacılık Sektöründe Finansal İnovasyonun Bölgelerin Büyümesine Etkileri. *International Congress on Business and Marketing*, 307-341

Ekpu, V. (2015). Measuring and Reporting Financial Innovation Performance and Its Impact: A Review of Methodologies. *West African Institute for Financial and Economic Management*, 1-22.

Etcalfe, J. S. and Boden, M. (1993). *Paradigms, Strategies and The Evolutionary Basis of Technological Competition*, In P. Swan (Ed.) New Technologies and The Firm Innovetion and Competition Routhledge, London.

González, L. O., Gil, L. I. R., Cunill, O. M. ve Lindahl, J. M. M. (2016). The Effect Of Financial Innovation On European Banks' Risk. *Journal of Business Research*, 69(11), 4781-4786.

Gündoğdu, A. ve Taşkın, F. D. (2017). Analysis Of The Relationship Between Financial Innovation and The Performance Of Turkish Banking. *International Review of Economics and Management*, 5(3), 16-32.

Humphrey, D., Willesson, M., Bergendahl, G. ve Lindblom, T. (2006). Benefits From A Changing Payment Technology In European Banking. *Journal of Banking & Finance*, 30(6), 1631-1652.

Kılıçaslan, S. (2019). *The Characteristics Of Financial Innovation In Developing Countries: The Case of Turkey* (Master's thesis, Middle East Technical University).

Mabrouk, A. ve Mamoghli, C. (2010). Dynamic Of Financial Innovation and Performance Of Banking Firms: Context of an Emerging Banking Industry. *International Research Journal of Finance and Economics*, 5, 2010.

Mwangi, M. K. (2007). Factors Influencing Financial Innovation In Kenya's Securities Market: Unpublished MBA Project. *University of Nairobi*.

Nekesa, S. M. ve Olweny, T. (2018). Effect of Financial Innovation On Financial Performance: A Case Study of Deposit-Taking Savings and Credit Cooperative Societies in Kajiado County. *Unpublished MBA project. University of Nairobi*.

Paul., A., Estelle., H., Antoinette., S, A. J. ve Adobea, T, M. (2015). Financial Innovation and Its Impact On Bank Profitability: A Case Study Of Fidelity Bank Ghana Lımıted.

Samargandi, N., Fidrmuc, J. ve Ghosh, S. (2015). Is The Relationship Between Financial Development and Economic Growth Monotonic? Evidence From A Sample of Middle-Income Countries, *World Development*, 68, 66-81.

Türkiye Bankalar Birliği (2022). *Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri*, https://www.tbb. org.tr/ Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/3805/Dijital-Internet -Mobil_ Bankacilik_ Istatistikleri-Mart_2022.pdf.

Türkiye Bankalar Birliği (2023). *Banka ve Şube Sayıları,* https://www.tbb.org.tr /modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp.

Yang, F. ve Qi, Y. (2017). An Empirical Study On The Efficiency of Bank Innovation In The Context Of Internet Financial Development. *Advances In Economics, Business and Management Research*, 33, 931-937.

Yinusa, O. G., Olowofela, O. E., Yunusa, A. L. ve Folami, R. A. (2021). Effect Of Financial Innovation On Economic Growth: Evidence from African Countries. *International Journal of Commerce and Finance*, 7(1), 130-140.

SERMAYE YAPISI TEORİLERİ

Nuri Hacıevliyagil[1]

GİRİŞ

İşletmelerin en önemli ihtiyacı fon sağlamaktır. Bu ihtiyaç çeşitli kaynaklardan sağlanır. Özsermaye, gelecekteki nakit akışları ve kârları üzerinde hak iddia eden bir varlıktır. Şirket bilançosunda yer alan özsermaye kalemi, şirketin sahiplik paylarından doğar. Özsermaye kalemi, adi hisse senedi, imtiyazlı hisse senedi veya birikmiş kazançlar şeklinde alınan bir kaynak (veya faizsiz bir sermaye) türüdür. Borç kalemleri, tahvil ihraçları veya banka kredileri şeklinde sağlanır (Yılmaz, 2022). Bilançonun pasif tarafında yer alan, işletme fon ihtiyacını sağlayan, faaliyetlerinde kullanılan, uzun vadeli borç ve özsermaye bileşimi, sermaye yapısı olarak ifade edilmektedir (Kısakürek ve Aydın, 2013). İşletme yöneticileri fonların ne kadarını borç ne kadarını özkaynaklardan karşılayacağına karar vermektedirler. Bu noktada yöneticiler, işletme değerinin en yükseğe ulaşması için sermaye maliyetini minimum düzeyde tutmaya çalışırlar. Sermaye maliyetinin düşmesi için sermaye yapısının belirlenmesi ve bu dengeyi optimum düzeyde başaracak teoriler üretilmesi gerekmektedir. Ancak her bölge ve her sektör için değişebilecek bu yapı işletmeden işletmeye bile değiştiğinden farklı görüşlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Modigliani ve Miller'ın 1958'de American Economic Review'de yayınladıkları optimal sermaye yapısının belirlenmesi ile ilgili çalışmadan sonra finans literatüründe en tartışmalı konulardan biri sermaye yapısı olmuştur. Optimal sermaye yapısıyla ilgili devam eden tartışmalar, birçok araştırmacıyı bu farklı görüşleri incelemeye ve üstünlüklerini karşılaştırmaya motive etmiştir (Yılmaz, 2022). Sermaye yapısı teorisi hâlâ geliştirilmeye açık bir alandır ve tamamen tüm ampirik gözlemleri içeren bir model henüz bulunmamaktadır. Ancak, araştırmaların devam etmesi ve sermaye yapısı üzerine yapılan çalış-

[1] Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, nuri.hacievliyagil@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2019-3327

Bu çalışmada, kaynakların nasıl kullanıldığı konusunun firmanın sermaye yapısı ile bağlantılı olup olmadığı araştırılmıştır. Türkiye gibi fon kaynaklarının sınırlı olduğu gelişmekte olan bir ülkede, sermaye yapısı konusunun önemi ve yönetimi çok hayatidir. Araştırmacıların ve yöneticilerin, ülkenin geleceğine yön veren yatırımları organize etmek için sermaye yapısı konusunu bütün teori ve dinamikleri ile öğrenmeleri önemlidir. Bu çalışmada amaç, araştırmacılar ile reel sektördeki yöneticiler için katma değer sağlayacak bilgi birikimini oluşturmaktır. Bu çalışma ile, ekonominin itici gücü olan verimli kaynak kullanımı ve ekonomik hareketliliğin kaynağı olan firmaların sermaye yapısı ile ilgili faydalı bilgiler sağlaması amaçlanmaktadır. Sonuç olarak sermaye yapısı konusunda yapılan araştırmalar ve çalışmalar, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için önemli bir rol oynayabilir. Bu çalışmalar, kaynakların verimli bir şekilde kullanılması ve firmaların uzun vadede sürdürülebilir bir sermaye yapısına sahip olması için önemlidir.

KAYNAKÇA

Akay, Y. ve Nur, T. (2022). Katılım 30 Endeksi'nde İşlem Gören İşletmelerin Sermaye Yapısı Belirleyicilerinin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 558-577.

Akerlof, G. A. (1970). The Market For Lemons: Quality Uncertainty and The Market Mechanism. *Quarterly of Economics*, 84(3), 488-500.

Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim.* Yenilenmiş 7. Baskı, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı, Yayın, (17).

Akkaynak, B. (2022). Sermaye Yapısı Teorileri ve Türk Bankacılık Sisteminin Sermaye Yapısı Belirleyicileri. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 22(1), 57-68.

Akman, E. (2012). *Sermaye Yapısını Belirleyen İşletmeye Özgü Faktörler: İMKB'de İşlem Gören Sanayi Firmaları Üzerine Bir Panel Veri Uygulaması*. Basılmamış Doktora Tezi. Bülent Ecevit Üniversitesi SBE.

Ar, L. ve Sakur, R. (2021). Modern Sermaye Yapısı Teorilerinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: BİST 30 Endeksi Firmaları Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 748-773.

Arslantürk Çöllü, D. (2021). Sermaye Yapısının Karlılık Üzerindeki Etkisi: TCMB Sektör Bilançoları Üzerine Bir Araştırma. *Fiscaoeconomia*, 5(3), 957-977. Doi: 10.25295/fsecon.971460.

Baker, M., ve Wurgler, J. (2002). Market Timing and Capital Structure. *Journal of Finance*, 62,1-32.

Başaran, Ü. (2008). *İMKB'de İşlem Gören Otomotiv ve Otomotiv Yan Sanayi İşletmelerinin Sermaye Yapısı Kararlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi.* Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.

Berle, A. A. ve Means, G. C. (1932). *The Modern Corporation and Private Property*. Macmillan, New York.

Brennan M. J. ve Schwartz E. S. (1984). Optimal Financial Policy and Firm Valuation. *The Journal of Finance*, 39(3), 593-607.

Büyükkara, G. (2021). Piyasa Zamanlaması Teorisi Üzerine Türkiye'de Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 139-157.

Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2017). *İşletmelerde Finansal Yönetim.* 15. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım. ISBN:978-605-327-494-0. Bursa

Çoşkun, E. ve Sayılgan, G. (2008). Finansal Sıkıntının Dolaylı Maliyetleri: İMKB'de İşlem Gören Şirketlerde Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 45-66.

Doğan Başar B. (2022). Sermaye Yapısı ve Makroekonomik Göstergeler: Türk Bankalarında Bir Uygulama, *Yeni Fikir Dergisi*, 14 (29), 01-10 DOI: 10.57205/yenifikirjournal.1212927.

Durand, D. (1952). *Costs Of Debt And Equity Funds For Business: Trends And Problems Of Measurement.* Conference on Research in Business Finance, National Bureau of Economic Research Inc., 215-262.

Erol, A. F. (2015). *İşletmelerin Sermaye Yapılarının Belirlenmesinde Finansal Hiyerarşi Teorisinin Kullanımı ve BIST'te Bir Uygulama.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fama, E. F. (1970). Efficient Market Hypothesis: A Review Of Theory and Empirical Work. *Journal of Finance*, 25(2), 28-30.

Fama, E. F. ve French K. R. (2002). Testing Trade-Off And Pecking Order Predictions About Dividends snd Debt. *The Review of Financial Studies*, 15(1), 1-33.

Fischer, Edwin O., Robert, Heinkel ve Josef, Zechner (1989). Dynamic Capital Structure Choice: Theory and Tests. *The Journal Of Finance*, 44(1), 19-40.

Frydenberg, S. (2004). *Determinants of Corporate Capital Structure of Norwegian Manufacturing Firms.* Trondheim Business School Working Paper No. 1999:6, DOI: 10.2139/ssrn.556634

Güner, A. (2016). *Türkiye'deki İşletmelerde Sermaye Yapısı Belirleyicileri: BİST'te Bir Uygulama*, Basılmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE.

Jensen M.C. ve Meckling W.H. (1976). Theory Of The Firm: Managerial Behaviour, Agency Costs and The Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3, 305–60.

Kane, A., Marcus, A. J. ve McDonald, R. L. (1984). How Big Is The Tax Advantage To Debt? *Journal of Finance*, 39(3), 841-853.

Kaya, E. ve Kaya, B. (2023). *Sermaye Yapısı Teorileri (Bölüm Adı: Para ve Sermaye Piyasalarında Teorik ve Ampirik Çalışmalar).* Editör: Ethem Kılıç, Özgür Yayınları, 1. Baskı. 2023, 63-74.

Kılıç, S. ve Alp, A. (2021). *Finansal Yönetim/Financial Management.* 1. Baskı. Beta Basım Yayım. ISBN: 978-625-436-005-3. İstanbul.

Kısakürek, M. ve Aydın, Y. (2013). İşletmelerde sermaye yapısı ile kârlılık arasındaki ilişkinin analizi: 1992-2011 yılları arası finansal krizler odaklı BİST'te bir uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 97-121.

Leland, H. E. ve Pyle, D. H. (1977). Informational Asymmetries, Financial Structure and Financial Intermediation. *The Journal of Finance*, 32(2), 371-387.

Liesz, T. J. (2001). Why Pecking Order Theory Should Be Included in Introductory Finance Courses. *Mountain Plains Journal of Business and Technology,* 2(1), 4.

Marsch, P. (1982). The Choice Between Equity And Debt: Empirical Study. *The Journal of Finance*, 37(1), 121-144.

Miller M. H. (1977). Debt and Taxes. *Journal of Finance*, 32(2), 261-275.

Mishkin, F. S. (2022). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets.* Pearson. Thirteenth Edition. ISBN: 978-0-13-689435-3. UK.

Modigliani F. ve Miller M.H. (1958). The Cost Of Capital, Corporation Finance And The Theory Of Investment. *American Economic Review*, 48(3), 261– 97.

Modigliani F. ve Miller M.H. (1963). Corporate Income Taxes And The Cost Of Capital: A Correction. *American Economic Review*, 53(3), 433-443.

Myers, S.C. (1984). The Capital Structure Puzzle. *Journal of Finance*, 39(1), 575–592.

Myers, S.C ve Majluf, N. (1984), Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. *Journal of Financial Economics*, 13(3), 187 –221.

Okuyan, H. A. ve Taşçı, H. M. (2010). Sermaye Yapısının Belirleyicileri: Türkiye'deki En Büyük 1000 Sanayi İşletmesinde Bir Uygulama. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 4(1), 105-120.

Ross, S.A. (1977). The Determination Of Financial Structure: The Incentive Signaling Approach. *Bell Journal of Economics*, 8(2), 23 – 40.

Ross, S. A., Westerfield, R. ve Jordan, B. D. (2023). *Essentials of Corporate Finance*. McGraw-Hill/Irwin. Eleventh Edition. New York. USA

Ryen, G. T., Vasconcellos, G. M. ve Kish, R. J. (1997). Capital Structure Decisions: What Have We Learned?. *Business Horizons*, 40(5), 41-51.

Solomon, E. (1955). Measuring A Company's Cost Of Capital. *The Journal of Business*, 28(4), 240-252.

Taggart, R. A. (1977). A Model Of Corporate Financing Decisions*. The Journal of Finance*, 32(5), 1467-1484.

Tepeli, Y. ve Kahraman, Y. E. (2021). Yönetimsel Mülkiyet, Sermaye Yapısı ve Şirket Büyüklüğünün Kurumsal Değer Üzerindeki Etkisi: BIST100 Şirketleri Üzerine Araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *25*(3), 711-726.

Tunçel, M. B. ve Yılmaz, T. (2020). Sermaye Yapısı Teorilerinin Geçerliliğinin Analiz Edilmesi: BİST Sürdürülebilirlik Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3(2) ,104 – 120. DOI: 10.32951/mufider.723474.

Türko, M. (2002). *Finansal Yönetim*. 2. Baskı. Alfa Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, E. ve Aslan, T. (2020). Makroekonomik Göstergelerin Sermaye Yapısı Üzerindeki Etkisi: İmalat Dışı Sektörler Üzerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 187-208.

Yılmaz, T. (2022). Makroekonomik Göstergeler ve Firmaya Özgü Finansal Değişkenlerin Sermaye Yapısı Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Şirketleri Üzerine Linear ve Panel Regresyon Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(45), 1304-1319. doi: 10.46928/iticusbe.1132516.

Yükeri, Y. (2009). *İmalat Sanayi İşletmelerinin Sermaye Yapısı Kararlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Adana Hacı Sabancı Organize Sanayi Bölgesi'nde Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

PROJELERDE BİR DOLAR TESTİ: TÜRKİYE REEL SEKTÖR İNCELEMESİ

Yasin Erdem Çevik[1]

GİRİŞ

Ekonomik açıdan bakıldığında iyi bir projeden bahsedilebilmesi için projenin gelir yaratması önkoşuldur. Diğer taraftan, gelir yaratarak getiri olanağı sunan her projenin başarılı olduğunu iddia etmek doğru değildir. Ünlü yatırımcı Warren Buffet'a göre başarılı bir proje "1 dolar testini" geçmelidir. Şirketin başarısını ortaya koyan 1 dolar testi; proje için yaratılan bir doların, projenin hayata geçmesinden sonra piyasada bir dolardan fazla değer yaratmasını ifade eder. Başarılı projelerin tamamı değer yaratır. Projenin sahiplerinin elde edeceği getiri; maruz kalınan riski, yatırılan sermayeyi ve geçen zamanı telafi edecek kadar büyük olmalıdır.

Temel finans teorileri bir projenin başarısını, yaratacağı gelirlerin bugünkü değeriyle ilişkilendirmektedir. Her ne kadar tek cümleyle basit bir şekilde ifade edilebilse de gelir kapsamının belirlenmesi, geleceğe ilişkin gelirlerin tahmin edilmesi ve bunların, riski de dikkate alarak, bugünkü değerlerinin hesaplanması gerekir. Özetle yatırımın başarısı "1 dolar testinin" geçilmesine bağlıdır.

Bu bölümde, projelerde maliyet yönetimi, projenin finansmanı ve projenin finansal performansı hakkındaki temel bilgilere yer verilmiştir. Araştırma kısmında ise Türkiye'deki reel sektör işletmelerinin finansal açıdan başarısı test edilmiştir. Elde edilen bulgular yatırım projelerinin seçiminin ne kadar önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir.

[1] Araştırma Görevlisi Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, c.erdem@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3684-6668.

mesidir. İkinci olarak kullanılan veri seti, şirketler tarafından Maliye Bakanlığına ibraz edilen mali tablolardan derlendiği için vergi muhasebesi uygulamaları getirilerin düşük çıkmasına neden olur. Ekonomik koşulların elverişli olmaması ve vergi muhasebesi kapsamında oluşturulan muhasebe politikaları, düşük getiri performansına neden olmuş olabilir. Benzer bir çalışma İstanbul Sanayi Odası (2017) tarafından yapılmış olup, Birinci ve İkinci 500 Büyük Sanayi Kuruluşunun 2015 yılı verileri analiz edilmiştir. 24 sektöre ilişkin sonuçlar incelendiğinde, çoğu sektörün ROIC'inin sermaye maliyetinin altında kaldığı gözlenmiştir. Diğer taraftan ekonomik kârlılığa ilişkin olumsuz sonuçlar sadece Türkiye için geçerli değildir. Damadoran'ın (2020a) 44 binin üzerinde işletmeyi örneklemine aldığı analizde, sermaye maliyetinden daha fazla getiri sağlayan şirketler örneklemin sadece %30'unu oluşturmaktadır.

Benzer çalışmalardan elde edilen sonuçlar da dikkate alındığında bu çalışma, değere dayalı yönetimin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Hem Türkiye hem de dünyada farklı araştırma dönemlerine ilişkin çalışmalar, işletmelerin istenen düzeyde bir getiri sağlayamadığına işaret etmektedir. Bu durum, ekonomik kârlılığa sahip değer yaratan projelerin seçilmesindeki zorluğun da göstergesidir. Finansal performansın ölçülmesinde, kâr ne kadar önemli bir gösterge olsa da muhasebe politikaları sonucunda oluşan teknik bir kavram olmasının getirdiği dezavantajları da mevcuttur. Bir işletmenin sürekliliğinin sağlanmasının ve gelecekte daha fazla nakit akışı yaratmak için yeniden yatırım yapmanın bir zorunluluk olduğu unutulmamalıdır. Yapılan yatırımın riski de dikkate alınarak sermaye maliyetinin üzerinde bir getiri sağlanmalıdır. Değere dayalı performans ölçütleri belirlenerek, projeye ilişkin büyüme, kârlılık ve yeniden yatırım arasındaki denge analiz edilmelidir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N. (2018). *Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları (Onuncu baskı).* Ankara: Gazi Kitabevi.

Akgüç, Ö. (2010). *Finansal yönetim (Sekizinci baskı).* İstanbul: Avcuol Basım Yayın.

Aksoy, A., Yalçıner, K. ve Çevik, Y. E. (2021). *İşletme Sermayesi Yönetimi (Genişletilmiş altıncı baskı).* Ankara: Detay Yayıncılık.

Büyükmirza, K. (2019). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi (Yirmi ikinci baskı*). Ankara: Gazi Kitabevi.

Damadoran, A. (2020a). Data Update 6 For 2020: Profitability, Returns and The Value Of Growth. 28.08.2022, Erişim: https://aswathdamodaran.blogspot.com/2020/03/data-update-6-for-2020-profitability.html.

Damadoran, A. (2022a). Data: Current. 28.08.2022, Erişim: https://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/ New_Home_Page/datacurrent.html.

Damadoran, A. (2022b). Country default spreads and risk premiums. 28.08.2022, Erişim: https://pages. stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/datafile/ctryprem.html.

Damodaran, A. (2010). *Applied Corporate Finance.* John Wiley & Sons.

Damodaran, A. (2020b). *Equity Risk Premiums: Determinants, Estimation and Implications*-The 2020 Edition. NYU Stern School of Business.

EVDS (2022). 28.08.2022 Erişim: https://evds2.tcmb.gov.tr/

IMF (2022). Inflation Rate, End Of Period Consumer Prices. 28.08.2022, Erişim: https://www.imf.org/ external/datamapper/PCPIEPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO WORLD/TUR/USA

İstanbul Sanayi Odası (2017). *1000 Büyük Sanayi Kuruluşu'nun Sermaye Maliyeti Analizi Tematik Raporlar-II.* 28.08.2022, Erişim: https://www.iso.org.tr/ sites/1/upload/files/iso _tematik_ raporlar IIweb-8862.pdf.

Sarıaslan, H. (2010). *Yatırım projelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesi*, Ankara: Turhan Kitapevi.

TMCB (2022). *Sektör Bilançoları.* 28.08.2022, Erişim: http://www.tcmb.gov.tr/ wps/ wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Sektor +Bilancolari.

DEMİR-ÇELİK SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ŞİRKETLERİN FİNANSAL TABLOLARININ ORAN ANALİZİ TEKNİĞİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Düzenli [1] - Mehmet Fatih Mutlu [2] - Bekir Elmas [3]

GİRİŞ

Finansal tablolardaki önemli ilişkilerin saptanmasını ve yorumlanması sürecini kapsayan finansal analiz etkili bir finansal kontrol ve plânlama aracıdır. Finansal analizin bu özelliği nedeniyle finansal tabloların analizi ile ilgilenen kesimler oldukça fazladır. İşletme sahip ve ortakları, yöneticileri, işletmede çalışanlar, işletmenin içinde bulunduğu durumu değerlendirmek ve gelişmeleri kontrol edebilmek için finansal analize önem vermektedirler. Yatırımcılar, işletmenin kazancı ve büyüme hızı ile ilgili olarak, kredi verenler verdikleri kredinin geri dönüşü ile ilgili olarak finansal analiz sonuçları ile ilgilenirken, devlet ise daha çok alacağı vergiler nedeniyle finansal tablolar ve finansal analiz sonuçları ile ilgilenmektedir.

Finansal tablo analizinin; işletmenin faaliyetlerinde etkinlik ve başarı derecesini ölçmede, işletmenin ana ve ikincil hedeflerine ulaşıp ulaşmadığını saptamada, hedefe varılamamışsa nedenlerini araştırmada yönetim açısından önem taşımaktadır. Finansal tabloların analiz edilmesi geleceğe ait planlar hazırlamada, üretilecek mal ya da hizmetlerin, üretim miktarı, bileşimi ve izlenecek fiyat politikası konularında karar almada işletme yönetimi açısından önemi ortaya çıkmaktadır. İşletmenin varlığını tehlikeye düşürmeden, yükümlülüklerini yerine getirme gücünü belirlemede, kısacası işletme faaliyetlerinin

1 Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F., mstfa.dznli9925@gmail.com
2 Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F., mfm.25@hotmail.com
3 Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F., belmas@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2094-2180

görmekteyiz. Şirketlerin hasılat üzerinden faaliyet kârlılığına bakacak olursak, Ereğli ve İsdemir'in esas faaliyet kâr marjı oranı sektör oranlarından yüksek, Kardemir'in esas faaliyet kâr marjı oranı sektör oranından düşük olduğunu görmekteyiz. Hasılat üzerinden dönem kârlılığına bakıldığında, Ereğli ve İsdemir'in hasılat üzerinden dönem kârlılığına baktığımızda yıllar itibariyle birbirlerine yakın olduğunu görmekteyiz. Kardemir'in diğer iki şirketten düşük olduğunu görmekteyiz. Ereğli ve İsdemir'in dönem kâr marjı oranı sektör oranlarından çok yüksek, Kardemir'in dönem kâr marjı oranı sektör oranından düşük olduğunu görmekteyiz. Son kâr marjı olarak toplam kapsamlı gelir marjına bakarsak, Ereğli ve İsdemir'in toplam kapsamlı gelir marjına baktığımızda yıllar itibariyle birbirlerine yakın olduğunu görmekteyiz. Kardemir'in diğer iki şirketten düşük olduğunu görmekteyiz. Varlıklar üzerinden kârlılığı değerlendirdiğimizde, Varlıklar üzerinden kârlılık değerleri 2019 ve 2020 yılları için çok düşüktür. Ereğli ve İsdemir'in varlıkların kârlılık oranı sektör oranlarına yakın, Kardemir'in varlıkların kârlılık oranı sektör oranından çok düşük olduğunu görmekteyiz. Özkaynaklar üzerinden kârlılık değerleri incelendiğinde üç şirketinde 2019 ve 2020 yılları için değerlerin düşük olduğunu görmekteyiz. Ereğli ve İsdemir'in özkaynakların kârlılık oranları sektör oranlarından düşük, Kardemir'in özkaynakların kârlılık oranı sektör oranından çok düşük olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ağırbaş, İ. (2014). *Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim ve Maliyet Analizi.* Siyasal Kitabevi, Ankara.

Akca, N. ve İkinci, S. S. (2014). Ankara'da Yer Alan Özel Bir Sağlık İşletmesinin Finansal Tablolarının Oran Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *İşletme Bilimi Dergisi*. 2(1), 111-126.

Akgüç, Ö. (2002). *Mali Tablolar Analizi*. Avcıol Basım ve Yayıncılık, 10. Baskı, İstanbul, 612.

Akgüç, Ö. (2013). *Mali Tablolar Analizi*. Arayış Yayınevi Genişletilmiş 15. Baskı, İstanbul.

Akıncı, N. ve Erdoğan, N. (1995). *Finansal Tablolar ve Analizi*. Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi 4. Basım, İzmir.

Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2005). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Akdoğan, N. ve Tenker, N. (2010). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Akın, F. ve Ece, N. (2013). İMKB'de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin 2006-2010 Dönemi Finansal Performanslarının Analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 57, 89-106.

Akyüz, K. C. , Yıldırım, İ., Akyüz, İ. ve Tugay, T. (2017). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Kâğıt Ve Kâğıt Ürünleri Sanayi İşletmelerinin Finansal Başarısızlık Düzeylerinin Oran Analizi ve Diskriminant Analizi Yöntemleri Kullanılarak Ölçülmesi. *Journal of Forestry*, 13(1), 60-74.

Avcı, K. (2014). Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinin Finansal ve Operasyonel Performans Göstergeleri Arasındaki İlişki. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,* 17(1), 1-20.

Bakır, H. ve Şahin, C. (2009). *Yöneticiler İçin Finansal Tablolar Analizi.* Detay Yayıncılık, 1. Basım, Ankara.

Besley, S. ve Brigham, E. F. (2000). *Essentials of Managerial Finance.* The Dryden Press, USA,

Birgili, E. ve Düzer, M. (2010). Finansal Analizde Kullanılan Oranlar ve Firma Değeri İlişkisi: İMKB'de Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* 46, 74-83.

Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2010). İşletmelerde Finansal Yönetim. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Civan, M. (2009). *Finansal Tablolar Analizi ve Örnek Uygulamalar.* ABİGEM Eğitimi Notları, Trabzon.

Coşkun, M., Aydın N., Bakır, H., Ceylan A. ve Başar, M. (2003). *Finansal Yönetim*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Çabuk, A., Karagül, A. A., Erol, C., Başar, A.B., Sevim, Ş. ve Sayılır, Ö. (2013). *Finansal Tablolar Analizi.* T.C. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını, Eskişehir.

Çalış, Y. E. , Ünal, İ. H., Güven, B. ve Çanakçı, S. (2018). Borsa İstanbul'da Faaliyet Gösteren Lokanta ve Oteller Sektörünün Finansal Durum ve Performanslarının Değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 11, 293-318.

Çömlekçi, F. (2008). *Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz.* Anadolu Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, Eskişehir, 316.

Elmas, B. (2020). *Finansal Analiz Uygulamaları*. İmaj Kitabevi 3. Baskı, Ankara.

Elmas, B. (2022). Finansal Tablolar Analizi. Nobel Yayınevi 6. Baskı, Ankara.

Emir, M. ve Atukalp, M. E. (2018). Türk Bankacılık Sisteminde Mevduat Bankalarının Aktif Kalitesi ve Kârlılık Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 32(3), 577-600.

Ergün, Ü. (1998). *Finansal Tablolar Düzenlenmesi ve Analizi.* Ege Üniversitesi Basımevi, 3. Baskı, İzmir.

Gider, Ö. (2011). Ekonomik Kriz Dönemlerinin Özel Hastanelere Etkileri: Bir Özel Hastanenin Oran Analizleri Yöntemiyle Finansal Performansına Bakış. *Öneri Dergisi,* 9(36), 87-103.

Guo, L. ve Wang, Z. (2019). RatioAanalysis Of J Sainsbury Plc Financial Performance Between 2015 and 2018 In Comparison With Tesco and Morrisons. *American Journal of Industrial and Business Management,* 9, 325-341.

Gümüş, U. T. ve Bolel, N. (2017). Rasyo Analizleri İle Finansal Performansın Ölçülmesi: Borsa İstanbul'da Faaliyet Gösteren Havayolu Şirketlerinde Bir Uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(2), 87-96.

İskenderoğlu, Ö. , Karadeniz, E. ve Ayyıldız, N. (2015). Enerji Sektörünün Finansal Analizi: Türkiye ve Avrupa Enerji Sektörü Karşılaştırması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi,* 3(3), 86-97.

KAP (Kamu Aydınlatma Platformu). Finansal Raporlar. Erişim Linki: www.kap.org.tr, Erişim Tarihi: 01.03.2021.

Karadeniz, E. , Koşan, L. ve Kahiloğulları, S. (2014). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Spor Şirketlerinin Finansal Performansının Oran Yöntemiyle Analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 23(2), 129-144.

Karagül, A. A. (2013). *Mali Analiz (Oran Analizi).* Ed: Saime Önce Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Kiracı, M. (2014). *Finansal Tablolar Analizi.* Nisan Kitabevi, Ankara.

Orak, S. (2015). *Ankara İli Sağlık Bakanlığı Hastanelerinin 2008-2013 Dönemi Finansal Performansının Oran Analizi ile İncelenmesi.* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kurumları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Özer, Ö. (2012). Mali Tablolar Analizi: Bir Hastane Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,* 6, 183-189.

Önal, S. , Mat, M. ve Eroğlu, S. E. (2018). Hava Taşımacılığı İşletmelerinin Karlılık Analizi: Türkiye ve Avrupa Sektör Karşılaştırması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 22(3) 721-744.

Sarıaslan, H. & Cengiz, E. Finansal Yönetim. 2. Basım. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2014.

Sevim, Ş., Çabuk, A., Karagül, A. A., Erol, C., Başar, A. B. ve Sayılır, Ö. (2013). *Finansal Tablolar Analizi.* T.C. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayını, Eskişehir.

TCMB. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sektör Bilançoları. Erişim Linki: http://www3 .tcmb.gov. tr/sektor/2022/menu.php, Erişim Tarihi: 01.01.2023.

Toroslu, M. V. ve Durmuş C. N. (2016). *Finansal Tablolar Analizi.* Seçkin Yayıncılık 3. Baskı, Ankara.

Tunçez, A. (2019). *TMS/TFRS İle Uyumlu Finansal Tablolar Analizi.* Seçkin Yayıncılık, Ankara

Tünel, R. K. ve Gülençer, İ. (2018). Stratejik Maliyet Yönetimi-BIST'te Kote İmalat İşletmesi Üzerine Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* 569-584

Yaslıdağ, B. H. (2016). *Uygulamalı Finansal Analiz Finansal Tablolar – Analiz Yöntemleri Finansal Tabloların Yorumlanması.* Seçkin Yayıncılık 1. Baskı, Ankara.

Yenisu, E. (2019). Finansal Tabloların Oran Analizi İle İncelenmesi: Adese Örneği. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASED).* 3(1), 19-45.

Yükçü, S., Durukan, B., Özkol, E., Yücel, T. ve Baklacı, H. (1999). *Finansal Yönetim.* Vizyon Yayınları, İzmir, 257-387.

FİNANSAL KALDIRAÇ DÜZEYİ VE VERİMLİLİK: KONAKLAMA SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ

Hatice Cenger[1]

GİRİŞ

Finans yöneticilerinin alacakları temel kararlardan biri, şirketin değerini etkilemesi nedeniyle finansman kaynaklarının seçimidir. Başlangıçta, şirketler varlıklarını özkaynakla finanse ederken özkaynağın yetersiz olduğu durumlarda, özkaynağa göre daha az maliyetli olan borca başvururlar ve zaman içerisinde finansman kaldıracının etkisinden faydalanmak için borcu özkaynağa tercih ederler. bu nedenle, firmalar ve akademisyenler tarafından firmanın finansal yapısı ve sermaye yapısı oluşturulurken optimum bileşenin ne olacağı önemli bir konu hâline gelmiştir.

Firmanın finansal yapısı bilançonun pasif kısmının tamamını oluştururken Sermaye yapısı, kurumsal finans literatüründe en çok kafa karıştıran konulardan biridir. Sermaye yapısı kararı olarak adlandırılan borç-özkaynak seçimi ve bunun değer yaratma üzerindeki etkileri, Modigliani ve Miller'ın (1958) ufuk açıcı makalesinden bu yana ana finans konularından biri olmuştur. O zamandan beri, bir firmanın sermaye yapısını açıklamak için çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bugün hâla, yüksek dinamizm ve rekabet gücü ile karakterize edilen iş dinamikleri, herhangi bir şirket için sermaye yapısı kararlarını çok önemli kılmaktadır.

Finans teorisinde risk ve getiri arasındaki ilişki, iki ucu keskin bir kılıç gibidir. Sermaye yapısının nasıl olacağı, yöneticilerin kariyerlerinde karar vermeleri gereken en önemli konulardan biridir. İşletmeye fon girişi, firmaların hayatlarının herhangi bir aşamasında ayakta kalmalarını sağlayacak bir destek olabilirken, bir yandan da hızla batmalarına neden olabilir. Uygun fonların

[1] Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, Fethiye/MUĞLA, cenger@mu.edu.tr ,ORCID: 0000-0002-5703-2201

dece belirlenen girdi ve çıktılar çerçevesinde diğer firmalara göre %100 etkin olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmanın bir diğer hassasiyeti VZA yönteminin etkinlik belirlemede kullanılmasında belirlenen girdi ve çıktı değişkenlerinin farklı olması, firmaların etkinlik sonucunu değiştirebileceği dikkate alındığında, girdi ve çıktı değişkenlerinin belirlenmesidir. Bu değişkenlerin firmaların etkinlik sonucunu değiştirebileceği dikkate alındığında, girdi ve çıktı değişkenlerinin o sektörü ve çalışmanın amacını en iyi ifade edebilecek girdi/çıktı veri kümesinden seçilmesi gerekir. Yine girdi ve çıktı sayısının belirlenmesinde etkili olan bir diğer kısıt ise, Borsa İstanbul Konaklama sektöründe 9 firma bulunmasıdır. Bu nedenle girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısı sınırlı tutulmuşturtur. Gelecekteki çalışmalar, farklı sektörlerde finansal kaldıracı etkileyen tüm faktörleri (örneğin enflasyon vb. gibi) çalışmaya dâhil edecek şekilde, daha fazla belirleyicinin kullanılması ile farklı souçlar tespit edilerek mevcut çalışmalar karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Ahmadinia, H., Afrasiabishani, J. ve Hesami, E. (2012). A Comprehensive Review on Capital Structure Theories. *Romanian Economic Journal,*15(45), 3-26.

Al Momamni, M. A.ve Obeidat, M. I. (2017). Towards More Understanding of the Financial Leverage Controversy The Evidence of the Industrial Firms at Amman Stock Exchange. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(4), 189-198.

Ardalan, K. (2017). Sermaye Yapısı Teorisi: Yeniden gözden geçirildi. *Uluslararası İşletme ve Finansta Araştırma*, 39, 696-710.

Akgüç, Ö. (2010). *Finansal Yönetim*. Avcıol Basın Yayın, İstanbul, 8.

Assaf, A. G. ve Josiassen, A. (2016). Frontier Analysis: A State-Of-The-Art Review and Meta-Analysis. *Journal Of Travel Research*, 55(5), 612-627.

Aydın, N., Şen, M. ve Berk, N. (2012). F*inansal Yönetim-I. (1.Baskı). Esk*işehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Assaf, N. ve Corporativas, A. F. (2010). Valor. 5. *Edição. São Paulo: Atlas*.

Baker, M. ve Wurgler, J. (2002). Market Timing and Capital Structure*. The Journal Of Finance*, 57(1), 1-32.

Baum, A. ve Crosby, N. (1988). *Property Investment Appraisal (Second Edition).* Routledge, London.

Belanger, J. P. (2015). Firm Financial Structure. *Wiley Encyclopedia of Management*, 1-2.

Berger, A. N. ve Di Patti, E. B. (2006). Capital Structure and Firm Performance: A New Approach To Testing Agency Theory and An Application To The Banking Industry. *Journal of Banking & Finance*, 30(4), 1065-1102.

Block, S. B., G. A. Hirt ve B. Danielsen (2014). *Corporate Finance Foundations.* 15th Edition. USA: Mc Graw Hill (Global Edition).

Booth, L., Aivazian, V., Demirguc-Kunt, A. ve Maksimovic, V. (2001). Capital Structures In Developing Countries. *The Journal Of Finance*, 56(1), 87-130.

Brigham, E. F., Foster, E. ve Houston, J. F., (2004), *Fundamental of Financial Management*, 10th ed.

Brigham, E. F ve M. C. Ehrhardt (2005). *Financial Management: Theory and Practice.* USA: South Western College Publishing.

Büker, S. (2001). *Finansal Yönetim*. Anadolu Üniversitesi Ders Kitapları Yayın, Eskişehir, 6.

Charnes, A., Cooper, W. W. ve Rhodes, E. (1978). Measuring The Efficien-Cy Of Decision Making Units. *European Journal of Operational Re-search*, 2, 429-444.

Cerpentier, M., Vanacker, T., Paeleman, I. ve Bringmann, K. (2022). Equity Crowdfunding, Market Timing and Firm Capital Structure. *The Journal of Technology Transfer*, 47(6), 1766-1793.

Cooper, W. W., Park, K. S. ve Pastor, J. T. (1999). RAM: A Range Adjusted Measure Of Inefficiency For Use With Additive Models and Relations To Other Models and Measures In DEA. *Journal of Productivity Analysis*, 11, 5-42.

Del Carmen Lapo-Maza, M., Tello-Sánchez, M. G. ve Mosquera-Camacás, S. C. (2021). Rentabilidad, Capital Y Riesgo Crediticio En Bancos Ecuatorianos: Modelamiento PLS-SEM. *Investigación Administrativa*, 50(127), 18-39.

Deesomsak, R., Paudyal, K. ve Pescetto, G. (2004). The Determinants Of Capital Structure: Evidence From The Asia Pacific Region. *Journal Of Multinational Financial Management*, 14(4-5), 387-405.

Dyson, R. G., Allen, R., Camanho, A. S., Podinovski, V. V., Sarrico, C. S. ve Shale, E. A. (2001). Pitfalls and Protocols In DEA. *European Journal Of Operational Research*, 132(2), 245-259.

Egger, P., Eggert, W., Keuschnigg, C. ve Winner, H. (2010). Corporate Taxation, Debt Financing and Foreign-Plant Ownership. *European Economic Review*, 54(1), 96-1.

Fauzan, M. R. ve Mukaram. (2018). Pengaruh Struktur Modal Terhadap Profitabilitas (Studi Pada Perusahaan Pertambangan Yang Terdaftar di Bursa Efek Indonesia Periode 2011-2015). *Jurnal Riset Bisnis Dan Investasi*, 3(3), 89-98. https://doi.org/10.35313/jrbi.v3i3.948.

Gitman, L. G. (2002). *Principles of Managerial Finance*. (10.press). USA: Addison Wesley.

Goyal, A. (2013). Impact of Capital Structure on Performance of Listed Public Sector Banks In India. *International Journal of Business and Management Invention*, 2(10), 35-43.

Green, R. H., Cook, W. ve Doyle, J. (1997). A Note On The Additive Data Envelopment Analysis Model. *Journal of the Operational Research Society*, 48, 446-448.

Gunarathna, V. (2016). How Does Financial Leverage Affect Financial Risk? An Empirical Study In Sri Lanka. *Amity Journal of Finance*, 1(1), 57-66.

Kıran, B. (2008). *Kalkınmada Öncelikli İllerin Ekonomik Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi.* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Li, Y. ve Singal, M. (2019). Capital Structure In The Hospitality Industry: The Role Of The Asset-Light and Fee-Oriented Strategy. *Tourism Management*, 70, 124-133.

Martins, E. ve Assaf Neto, A. (1986). *Administração Financeira: As Finanças Das Empresas Sob Condições Inflacionárias.* São Paulo: Atlas.

Martins, H. H., Goes, T. H. M., Shikida, P. F. A., Gimenes, R. M. T. ve Piacenti, C. A. (2015). Estrutura De Capital E Alavancagem Financeira De Empresas Da Agroindústria Canavieira Um Estudo Multicaso Para O Centro-Oeste. *Gestão & Regionalidade*, 31(93), 76-93.

Michael, C. J. ve William, H. M. (1976). Theory Of The Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal Of Financial Economics*, 3(4), 305-360.

Mireku, K., Mensah, S. ve Ogoe, E. (2014). The Relationship between Capital Structure Measures and Financial Performance: Evidence from Ghana. *International Journal of Business and Management,* 151-160.

Modigliani, F. ve H. Miller, M. (1958). The Cost Of Capital, Corporation Finance and Theory of Investment. *The American Economic Review*, 48(3), 261-297.

Modigliani, F. ve H. Miller, M. (1963). Corporate Income Taxes and the Cost of Capital. *The American Economic Review*, 53(3), 433-443.

Mundy, B. (1992). The Impact of Hazardous Material on Value. *The Appraisal Journal,* 60(2), 155-162.

Myers, S. C. ve Majluf, N. S. (1984). Corporate Financing and Investment Decisions When Firms Have Information That Investors Do Not Have. *Journal of Financial Economics*, 13, 187-222.

Özdemir, M. (1997). *Finansal Yönetim*. (1. Baskı). Gazi Kitabevi, Ankara.

Padoveze, C. L. (2003). Controladoria Estratégica E Operacional: Conceitos, Estrutura,

Aplicação. *São Paulo: Pioneira Thomson Learning*,15.

Rahman, M., Rodríguez-Serrano, M. Á. ve Lambkin, M. (2018). Brand Management Efficiency and Firm Value: An Integrated Resource Based and Signalling Theory Perspective. *Industrial Marketing Management*, 72, 112-126.

Sayılgan, G. ve Uysal, B. (2011). TCMB Sektörel Bilançoları Kullanılarak Sermaye Yapısını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Analiz: 1996–2008. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(4), 101-124.

Sevil, G., Başar, M. ve Çoskun, M. (2013). *Finansal Yönetim- II*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını. 1.Baskı, Eskişehir.

Shubita, M. F. ve Alsawalhah, J. M. (2012). The Relationship Between Capital Structure and Profitability. *International Journal of Business and Social Science*, 3(16), 104-112.

Sudana, I. M. (2011). *Manajemen Keuangan Perusahaan Teori dan Praktik.* Surabaya: Penerbit Erlangga.

Tudose, M. B. (2012). Capital Structure and Firm Performance. *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 15(2), 76-82.

Uzliawati, L., Yuliana, A., Januarsi, Y. ve Santoso, M. I. (2018). Optimisation Of Capital Structure and Firm Value. *European Research Studies Journal*, 21(2), 705-713.

Vassiloglou, M., ve Giokas, D. (1990). A Study Of The Relative Efficiency Of Bank Branches: An Application Of Data Envelopment Analysis. *Journal Of The Operational Research Society*, 41(7), 591-597.

Vieira, K. V., Nogueira, T. C. D. S., Moreira, M. D. C., Costa, G. Z. ve Santos, D. F. L. (2014). Alavancagem E Desempenho Financeiro: Uma Análise Comparativa. *Revista de Administração e Contabilidade da FAT*, 6(1), 88-104.

Welch, I. (2010). Common Problems in Capital Structure Research: The Financial-Debt-To-Asset Ratio, and Issuing Activity vs. Leverage Changes. http://ssrn.com/abstract=931675.

White, G. I., Sondhi, A. C. ve Fried, D. (1997). *Financial Statements.* New York: John Wiley & Sons.

Zdanowıcz, J. E. (1998). Estrutura E Análise Das Demonstrações Contábeis. Porto Alegre: Sagra Luzzatto.

BİST KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ İLE HAVA YOLU FİRMALARININ HİSSE FİYATLARI ARASINDAKİ VOLATİLİTE YAYILIMLARI

Hacı Yusuf Güngör1

GİRİŞ

Corporation (şirket) finansal yönetim yazınında bir terim olarak sahiplerinden ayrı olarak soyut bir kişiliği temsil eden yapıları ifade için kullanılmaktadır. Türkçe yazında tüzel kişilik olarak ifade edilen bu yapılar bazı hak ve ödevler açısından gerçek kişiler ile benzerlik gösterir. Tüzel bir kişilik olduğundan ortaklarından bağımsız olarak yükümlülük altına girebilir. Paydaşlarının girdiği şahsi yükümlülüklerden sorumlu değildir. Bu tip kuruluşların kurulması 17. yüzyıl sonlarında İngiltere'de başlamış daha sonra yasaklanmış ve nihai olarak bu yasak kaldırılmıştır. Başta sınırlı bir süre için, belli bir bölgede kurulan şirketler daha sonra bu kontrollerin gevşetilmesi sonucunda şu anda dünyada en çok var olan iş modelidir (Berk, vd., 2014).

Kurumsal yönetim bir firmanın yönetildiği ve kontrol edildiği kurallar, uygulamalar ve süreçler bütünüdür. Kurumsal yönetim asıl olarak bir firmanın hissedarlar, yöneticiler, müşteriler, tedarikçiler, finansörler, devlet ve toplum gibi paydaşların çıkarlarının dengelenmesini sağlama sürecidir. Kurumsal yönetim bir firmanın hedeflerine ulaşması için bir çerçeve sağladığından, eylem planları, performans ölçümü, iç kontroller ve firma ile ilgili bildirimler gibi firmanın yönetimi ile ilgili her alanı kapsar. Kurumsal yönetim özellikle kurumsal davranış oluşturmak için uygulamaya konulan kurallar, kontroller, politikalar ve kararlar kümesini ifade eder. Yönetim kurulu kurumsal yönetimin en önemli ögesidir. Hissedarlar adına yönetim faaliyetlerini gerçekleştiren yöneticiler ve hissedarlar kurumsal yönetimi etkileyen en önemli paydaşlar-

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi İİBF Havacılık Yönetimi Bölümü, hyusuf.gungor@igdir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6783-1552

çıkması modelin geçerliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Volatilite üzerinde simetrik etkiyi açıklayan GARCH-M modeli sonuçları da modelin geçersiz olduğunu göstermiştir.

Volatilite üzerinde asimetrik etkileri açıklayan EGARCH modeli sonuçları incelendiğinde DTHY ve DPGS getiri endekslerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve BISTKRY getiri endeksini pozitif etkilediği görülmüştür. Dolayısıyla asimetrik etki vardır. Asimetrik etkiyi açıklayan TGARCH modelinde değişkenler açısından EGARCH modeline benzer sonuçlar çıkmıştır. Sonuç olarak Simetrik ve asimetrik GARCH modelleri içinde en uygun model seçilirken farklı kriterler kullanılmaktadır. En düşük Akaike bilgi kriterine göre simetrik modeller içinde AIC-5,037505 değeri ile GARCH –M modeli, asimetrik modeller içinde ise AIC-5,062657 değeri ile E GARCH modeli en uygun model olmaktadır. Bu durumda tüm modeller içinde EGARCH (0,0) modelinin en uygun model olduğu söylenebilir.

Davranışsal finans son dönemlerde finans literatürüne girmiştir. Aslında volatilitenin temelinde de bireyin davranış tarzının yattığı düşünülebilir. Herhangi bir durumda bireylerin genel olarak "sürü psikolojisi" ile hareket etmesi volatiliteyi artırmaktadır. Bununla birlikte toplumsal risk algısı gibi durumlar da bir piyasadaki hareketliliği etkilemektedir. Bundan sonra volatilite yayılımını içeren çalışmalar eğer farklı piyasaların birbiriyle olan ilişkileri inceleyecekse, incelenen bölgelerdeki davranışsal finans çalışmalarının incelenmesi yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Abebe Zelalem, B., Abebe, A. A. ve Bezabih, S. W. (2022). Corporate Governance and Financial Performance In The Emerging Economy: The case Of Ethiopian Insurance Companies. *Cogent Economics & Finance,* (10), 1-18.

Aggarwal, P. (2013). Impact Of Corporate Governance On Corporate Financial Performance. *IOSR Journal of Business and Management,* 13(3), 01-05.

Baykut, E. ve Kula, V. (2018). Borsa İstanbul Pay Endekslerinin Volatilite Yapısı:BİST-50 Örneği (2007-2016 Yılları)*. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 20(1), 279-303.

Berk, J., DeMarzo, P., Harford, J., Ford, G., Mollica, V., & Finch, N. (2014). *Fundamentals of Corporate Finance.* Frenchs Forest: Pearson Australia.

Bulut, E. ve Er, B. (2018). Davranışsal Kurumsal Finans Ekseninde Kurumsal Finansal Kararlar: Bir Literatür Değerlendirmesi. *International Journal of Economics and Administrative Studies,* (20), 20-33.

Chen, J. (2022). *Corporate Governance Definition: How It Works, Principles, and Examples*. Investopedia, (https://www.investopedia.com/terms/c/corporategovernance.asp adresinden alındı).

Choi, J.-S., Kwak, Y. ve Choe, C. (2010). Corporate social Responsibility And Corporate Financial Performance: Evidence From Korea. *Australian Journal of Management,* 35(3), 291-311.

Cornell, B. ve Shapiro, A. C. (1987). Corporate Stakeholders and Corporate Finance. *Financial Management,* 16(1), 5-14.

Çam, İ. ve Özer, G. (2022). Firmaya özgü Faktörlerin İşletmelerin Yatırım Finansmanı Kararları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 22(2), 102-117.

Çonkar, M. C., Elitaş, C. ve Atar, G. (2011). İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki (XKURY) Firmaların Finansal Performanslarının Topsis Yöntemi ile Ölçümü ve Kurumsal Yönetim Notu ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 61(1), 81-115.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution Of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Journal of American Statistical Association*, 427-431.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica*, 1057-1072.

Engle, R. F. (1979). *A General Approach To The Construction Of Model Diagnostics Based Upon The Lagrange Multiplier Principle.* Warwick: University of Warwick Department of Economics.

Faulkender, M. ve Wang, R. (2006). Corporate Financial Policy and The Value Of Cash. *The Journal of Finance,* 61(4), 1957-1990.

Griffin, J. J. ve Mahon, J. F. (1997). The Corporate Social Performance and Corporate Financial Performance Debate: Twenty-Five Years Of Incomparable Research. *Business Society,* 36(5), 5-31.

Gujarati, D. (2011). *Econometrics by Example.* New York: Palgrave Macmillan.

Hayes, A. (2022). *Corporate Finance Definition and Activities*. Investopedia, (https://www. investopedia.com/terms/c/corporatefinance.asp adresinden alındı).

Heaton, J. B. (2002). Managerial Optimism and Corporate Finance. *Financial Management,* 31(2), 33-45.

Jensen, M. C. ve Smith, C. W. (1984). *The Theory Of Corporate Finance: A Historical Overview.* New York: McGraw-Hill.

Karakuş, R. ve Küçük, Ş. Y. (2016). Katılım Bankalarında Karlılığın Belirleyicileri: Türkiye Örneği İçin Bir Panel Veri Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 9(2), 119-133.

Kayral, İ. E. ve Tandoğan, N. Ş. (2020). BIST100, Döviz Kurları Ve Altının Getiri ve Volatilitesinde COVID-19 Etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19(Özel Sayı), 687-701.

Mahzan, N. ve Yan, C. M. (2014). Harnessing The Benefits Of Corporate Governance and Internal Audit: Advice to SME. *The 5th Indonesia International Conference on Innovation, Entrepreneurship, and Small Business (IICIES 2013)* (s. 156-165). West Jawa: Elsevier.

Myers, S. C. ve Majluf, N. S. (1984). Corporate Financing and Investment Decisions When Firms Have Information That Investors Do Not Have. *Journal of Financial Economics,* (13), 187-221.

Poyraz, E. (2005). Küresel Finansal Yönetimde, Kurumsal Finans Kavramı ve Önemi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (28), 153-159.

Shefrin, H. (2001). Behavioral Corporate Finance. *Journal of Applied Corporate Finance,* 14(3), 113-125.

Şeker, K. (2023). Döviz Getirisinde Haftanın Günü Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi,* 6(1), 01-18.

Taggart Jr., R. A. (1977). A Model of Corporate Financing Decisions. *The Journal of Finance,* 32(5), 1467-1484.

Tekin, B. (2018). Davranışsal Kurumsal Finans Bağlamında Çıpalama (Dayanak Noktası) Önyargısının Finansal Kararlardaki Etkisi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi,* 1(2), 101-115.

Tekin, B. (2019). Sermaye Yapısı Üzerinde Etkili Faktörler: Davranışsal Kurumsal Finans Bağlamında Bir Panel Veri Analizi. *Sosyoekonomi,* 27(42), 145-162.

Zahra, S. A. ve Pearce II, J. A. (1989). Boards of Directors and Corporate Financial Performance: A Review and Integrative Model. *Journal of Management*, 291-334.

BANKALARIN KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ SEVİYELERİNİN KÂRLILIĞA ETKİLERİ

Burak Büyükoğlu[1]

GİRİŞ

Kurumsal yönetim hem işletmelerin tüzel kişiliklerinin ve çalışanlarının hem de hissedarlarının ve yatırımcılarının çıkarlarının gözetilmesi ve korunması bakımından oldukça önemlidir. Kurumsal yönetim tanım olarak işletmenin ve hissedarlarının karşılaşabileceği riskleri en aza indirilmesi ve hissedarların sahip oldukları haklarının işletmenin tüzel kişiliği tarafından oluşturulan bir mekanizma tarafından korunmasını sağlamaya yönelik bir yapıdır. Bununla birlikte işletme içerisindeki farklı birimlerin kendi aralarındaki görev dağılımlarının ve hakların sınırlandırılarak işletmede yönetici pozisyonunda bulunanların keyfi karar vermelerini engelleyen bir yapıdır (Zheka, 2005). Kurumsal yönetim faaliyetlerinin işletmeler açısından birçok yararı bulunmaktadır. Kurumsal yönetim ve sağladığı faydalara en çok ihtiyaç duyan bankaların da dâhil olduğu işletmelerdir. İşletmelerin kârlılıklarını maksimize etme hedeflerinde de kurumsal yönetim faaliyetlerinin etkileri literatürde sıklıkla incelenen araştırma konularından birisi hâline gelmiştir.

Finansal piyasaların en önemli aracı kurumlarından birisi de şüphesiz bankalardır. Kurumsal yönetim uygulamaları bakımından ülkeden ülkeye, sektörden sektöre ve hatta şirketten şirkete bile farklılıklar bulunmaktadır. Bankalarda ise kurumsal yönetim mekanizmasının işleyişi bakımından düzenlemelerde Basel Bankacılık Komitesi tarafından açıklanan kural ve ilkeler esas alınmaktadır. Basel bankacılık komitesi, bankalarda kurumsal yönetimi tanımlarken "kuruluşların iş ve faaliyetlerin yönetim kurulu ve üst düzey yönetimlerince idare edildikleri bir yapı" ifadesini kullanmıştır. Bankalarda kurumsal yönetim yapısı hissedarlar, çalışanlar, kreditörler ve mevduat sahipleri için

[1] Öğr. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi Nizip Meslek Yüksekokulu, bbuyukoglu@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1174-3112

lanılan büyüklük göstergesi toplam aktiflerin logaritması da modellere eklenerek analiz sonuçlarının zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmada 2011 ile 2020 dönemleri arasında örneklem bankalarının yıllık verileri ile veri seti oluşturulmuş ve elde edilen veriler ile panel regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada uygulanan rassal etkiler ve sabit etkiler modellerinden elde edilen bulgulara göre kurumsal yönetim değerlendirme puanları ile bankaların kârlılık göstergeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu durum kurumsal yönetim faaliyetlerinin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Kurumsal yönetim faaliyetleri sadece performans ve kârlılık değil firmalar için çok önemli faktörleri doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebilen faaliyetlerdir. Bu sebeple nasıl ki şirketlere sadece kâr elde eden organizasyonlar olarak bakmıyorsak kurumsal yönetimin etkilerini de sadece kârlılık ile sınırlandırmamak gerekmektedir.

Kurumsal yönetim değişkeni ile firmanın aktif kârlılığı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Elde edilen bulgular Kula ve Baykut 2013 ile Sakarya vd. 2017'nin çalışmalarında elde ettikleri bulgular ile paralellik göstermektedir.

Çalışmanın üç farklı kârlılık göstergesi kullanması bakımından ve literatürde genel firmalar dışında finansal sistemin en önemli aracı kuruluşlarından birisi olan bankaların kurumsal yönetim faaliyetlerinin analize dâhil edilmesi bakımından özgün bir çalışma olarak literatürde yer etmesi beklenmektedir. Sonraki çalışmalarda daha uzun zaman serisi ve farklı yöntemler uygulanarak yapılması yine literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adeusi, S. O., Akeke, N. I., Aribaba, F. O. ve Adebisi, O. S. (2013). Corporate Governance and Firm Financial Performance: Do Ownership and Board Size Matter?. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies,* 2(3), 251.

Aksu M. ve S. Aytekin. (2015). Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Notu ile Hisse Senedi Getirisi İlişkisi: BİST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) Üzerine Bir Uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,* 13.

Baltagi, B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. 3rd edition, Chichester**,** John Wiley&Sons Ltd.

Bank For International Settlements, (BIS). (2015). Basel Committee on Banking Supervision, Guidelines, Corporate Governance Principles for Banks.

Gujarati, D. N., Bernier, B. ve Bernier, B. (2004). Econométrie. Brussels: De Boeck. 1-17.

Kula V. ve E. Baykut (2013). Kurumsal Yönetim Endeksinde Yer Almanın Mevduat Bankalarının Performansına Etkisi: BİST Örneği. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences,* 15 (2) 121-137.

Kayalı, N. ve Doğan, İ. (2018). Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu İle İşletmelerin Finansal Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (78), 111-123.

Islam J., M. Sathye ve H. Hu. (2015). Examining The Relationship Between Corporate Governance and Bank Performance in Bangladesh. *South African Journal of Business Management,* 46(4), 43-52.

Levin, A., Lin, C. F. Ve Chu, C. S. J. (2002). Unit Root Tests In Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, *108*(1), 1-24.

Mohan, A. ve Chandramohan, S., (2018). Impact Of Corporate Governance On Firm Performance: Empirical Evidence from India. *International Journal of Research In Humanities, Arts and Literature,* 6(2), 209-218..

Okereke J. E., S. Abu ve Anyanwu. I. G. (2011). Impact of Corporare Governance On Performance of Nigerian Deposit Money Banks. *Indian Journal of Corporate Governance,* 42.

Pašić, P., Bratina, B. Ve Festić, M. (2016). Corporate Governance Of Banks In Poland and Slovenia. *Naše Gospodarstvo/Our Economy*, 62(3), 3-12.

Samson O. ve B. Tarila (2014). Corporate Governance and Financial Performance of Banks: Evidence from Nigeria. *Acta Universitatis Danubius: Oeconomica*, 10(2), 216-230.

Yiğit, İ. (2014). Ownership Structure, Executive Structure and Firm Performance: Evidence From Turkey. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi,* 36(2), 349-364.

Zheka, V. (2005). Corporate Governance, Ownership Structure and Corporate Efficiency: The Case Of Ukraine. *Managerial and Decision Economics*, 26(7), 451-460.

TURİZM SEKTÖRÜNÜN RİSK VE FİNANSAL ANALİZİ

Doğan Kutukız[1] - Eda Nur Suyabatmaz[2]

GİRİŞ

Bu bölümde turizm sektörünün finansman yapısı, karşılaştıkları finansal sorunlar, sektörün son yıllardaki büyümesi ve gösterdikleri mali performansı ve analizi üzerinde durulacaktır. Turizm sektörünün giderek büyüdüğü, buna karşın kırılgan bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde araştırmacılar tarafından incelenen ve analiz edilen bir sektör olmuştur. Bizde sektörün ortalama değerlerini kullanarak taşıdığı risklerle birlikte analiz edeceğiz.

Konaklama işletmelerinin zorlandıkları konuların başında oda satış fiyatının tespiti gelmektedir. Sürekli değişen maliyetler ve talepler fiyatın tespitini zorlaştırmaktadır. Günümüzde oda satışlarının çoğu acenteler veya tur operatörleri aracılığıyla yapılmaktadır. Dolayısıyla oda fiyatının belirlenmesinde acentelerin payı oldukça fazladır. Bir otel oda fiyatının belirlenmesinde farklı fiyat belirleme yöntemleri bulunmaktadır. Konaklama sektöründe genel olarak elde edilen gelirlerin %46-55'inin oda gelirlerinden sağlanması, oda fiyatının belirlenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Yıllardır gelişerek süre gelen turizm sektörü, ülkemiz açısından ekonomik olarak büyük bir rol oynamaktadır. Turizm sektörü ülke ekonomisinde ciddi bir paya sahip olduğu gibi istihdam alanında çok daha fazla önemli olmaktadır. Sektörün insan kaynağına dayalı olması nedeniyle sağladığı işgücü oldukça yüksektir. Uzun yıllardır turizm sektörü, cari açıklarını kapatmada veya katkıda bulunmada önemli rol oynamaktadır.

2010-2022 dönemine ait turizm geliri ve ortalama harcama tutarları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

[1] Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, kdogan@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8363-2681
[2] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, edasuyabatmaz@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6523-5965

ancak 2020 yılında oldukça düştüğü ve 2016 yılında net kâr marjı eksi değere ulaştığı görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde likiditenin yetersiz, sermaye piyasalarının tam şefaf ve etkin olmaması sayılabilir. 2016 yılında kâr marjlarınının eksiye düşmesi ilgili yıldaki siyasi krizin sonucu sayılabilir.

Turizm sektörünün büyümesinde öncü durumunda olan Thomas Cook işletmesi borçlarını zamanında ödeyememesi nedeniyle iflas etmiştir. Buna rağmen turizm sektörü büyüyen bir sektör olmaya devam etmektedir. İşletmeler sektörün karşılaşabileceği riskleri en üst düzeyde hesaplayarak yatırım yapması, borçlanması ve planlama yapması gerekmektedir. Ya da olabilecek riskler karşısında önlemleri alabilecek bir planlama yapmalıdır.

KAYNAKÇA

Aktaş A. R., Özkan, B., Kaplan, F. ve Brumfield, R. G. (2014). Exchange Rate Volatility: Effect On Turkish Tourism Income. *Management Studies,* 2(8), 493-499.

Aymankuy, Ş. Y. (2001). Turizm Sektöründe Kriz Yönetimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(6), 105-118.

Akova, O., Tanrıverdi, H. ve Kahraman, O.C. (2015). Otel İşletmelerinde İşgören Devir Hızına Etki Eden Risk Faktörlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,* 6(12), 87-107.

Altın, H. ve Süslü, C. (2018). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm Şirketlerinin Performanslarının Değerlendirilmesi: Lokanta ve Oteller Üzerine Bir Uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları,* (109), 30-50.

Aslan, Ö. F. ve Erden, B. (2021). *Güncel Finansal Yönetim Yaklaşımları*. Akademi yayınevi.

Baker, D. (2014). The Effects Of Terrorism On The Travel And Tourism Industry. *International Journal Of Religious Tourism and Pilgrimage,* 2(1), 58–67.

Boyacıoğlu, A. M. (2002). Operasyonel Risk ve Yönetimi. *Bankacılar Dergisi,* (43), 51-66.

Çatalbaş, G. ve Çatalbaş, E. (2008). Likidite Riski Ölçümü. *Bankacılar Dergisi.*

Çözeli, F. ve Yılmaz, O. K. (2022). Turizm Sektöründe Risk Yönetimi: Belediyelerin Bu Alandaki Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 25(48).

Çağırgan, M. (1997). *Risk Yönetimi ve İşletmeler*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1-91.

Çağdaş, İ. B. (2003). *İşletmelerde Stratejik Yönetimi ve Bir Model Önerisi: Stratejik Risk Yönetimi Sistemi.* İstanbul Teknik üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

Doğanay, M. (2016). Döviz Kuru Riski Yönetimine Sektörel Bir Yaklaşım. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD),* 2(Special Issue 1), 149-164.

Demir, M. (2018). *Politik Riskin Döviz Piyasasına Etkisi: Türkiye Uygulaması*. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Demirkale, Ö. ve Can, E. N. (2021). Makroekonomik Değişkenlerin BIST Turizm Endeksi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi,* 3(1), 175-180. doi.org/10. 47542/sauied.906256.

Ekmen, U. B. (2021). *Türkiye'de Turizm Gelirlerini Etkileyen Risk Faktörleri.* İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Güney, H. (2019). *Banka Hisse Senetlerine Ait Piyasa Riskinin Parametrik Olmayan Modeller İle Test Edilmesi.* Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Doktora Tezi.

Göker, İ. ve Uysal, B. (2019). Turizm Sektöründe Faiz Oranı Ve Döviz Kurunun Karlılık Üzerindeki Etkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 13(1), 159-170.

Hamvi, M. Z. (2020). Likidite Riskleri Yönetimleri (Katılım Bankaları İle Geleneksel Bankaların Mukayesesi).

İlkut, E., Göker, K., Uysal, B. (2020). Turizm Sektöründe Faiz Oranı Ve Döviz Kurunun Karlılık Üzerindeki Etkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 13(1), 159-170.

Karadeniz, E. ve Öcek, C. (2019). Finansal Başarısızlık Riski Taşıyan ile Taşımayan İşletmelerin Finansal Oranlarının Karşılaştırmalı Analizi: Borsa İstanbul Turizm İşletmelerinde Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi,* 16 (2),191-206

Karadeniz, E., Dalak, S., Beyazgül, M. ve Günay, F. (2016). Turizm Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının Oran Yöntemiyle Karşılaştırmalı Analizi. *Muhasebe Denetime Bakış Dergisi,* 16(49), 49-68.

Kutukız, D. (2005). Turizm Sektöründe Döviz Riski ve Korunma Yöntemleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (28), 198-207.

Kara, Ö. (2009). *Bankalarda Operasyonel Risk*.

Kara, S. (2011). *İç Denetimde Risk Yönetimi.* Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kanlı, N. ve Aydoğuş, O. (2017). Ülke Risk Faktörlerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Belirleyici Etkisi. *Ege Akademik Bakış Dergisi,* 17(2), 179-190.

Mandacı, P. E. (2003). Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler Ve Finansal Krizi Aşmada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 67-84.

Özbilgin, İ. (2012). Risk ve Risk Çeşitleri. *Bilişim Dergisi,* (7), 86-93.

Pelita, E. (2011). Otel İşletmelerinde Operasyonel Risk Yönetimi: Ankara'daki Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Business and Economics Research Journal,* 2(2), 117-137.

Sertman, B. (2017). *Risk Yönetim Süreci Ve Riskin Yönetilebilirliği*.

Şenol Z. ve Koç, S . Kur Riski Ve Kur Riski Yönetiminin Firma Performansına Etkisi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi,* 6(2), 534-564.

Shin, Y. S. (2005) Safety, Security and Peace Tourism: The Case Of The DMZ Area. *Asia Pacific Journal Of Tourism Research,* 10, 411–426.

Shakir, A. (2010). *Piyasa Riski ve Türev Araçlar.* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yüksek Lisans Tezi.

Şit, M. (2016). Türkiye'de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi,* 7(1), 101-117.

Toptaş, B. K. (2018). *Vade Riskinin Banka Karlılığına Etkisi – Türk Bankacılık Sektörü İçin Bir Uygulama.* Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Tuncay, M. (2014). *Finansal Piyasalardaki Sermaye Varlıklarının Değerlemesinde Politik Risklerin Etkisi: Türkiye Uygulaması*.

Uğuz, S. Ç. ve Topbaş, F. (2011). *Döviz Kuru Oynaklığı Turizm Talebi İlişkisi.* Paper Presented at Econ Anadolu 2011:Anadolu International Conference in Economics-II, 1-11.

Yavuz, S. T. (2002). Risk Yönetimi İçeri Aktif Pasif Yönetimi Dışarı (mı?). *Bankacılar Dergisi,* (41), 21-31.

Yılmaz, H. (2007). Turizm Sektörü Kobilerinin Finansman Sorunlarının Diğer Sektörlerle Karşılaştırmalı Analizi: Bodrum Örneği.

TUİK (2022). Erişim Linki: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-II.-Ceyrek:-Nisan-Haziran-2022-45787, Erişim Tarihi: 19.01. 2023

Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği (2023). Erişim Linki: http://ttyd.org.tr/tr/turizm-istatistikleri Erişim Tarihi: 27.01.2023

TCMB (2023). BDDK Sektör Raporları 2014, 2018 Yılı Raporları

Turizm Günlüğü (2023). Erişim Linki: https://www.turizmgunlugu.com/2020/09/19/turizm-sektorunun-5-yillik-kar-bilancosu/.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). Turizm İstatistikleri. Erişim Linki: https://yigm.ktb.gov.tr/ Eklenti/ 81939,3103turizmistatistikleri2020-4pdf.pdf?0.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2023). Turizm İstatistikleri. Erişim Linki:https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html.

HAVALİMANI ALTYAPI YATIRIM PROJELERİNİN FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

Armağan Macit[1]

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada, tedarik zinciri bağlamında ulaştırma ve lojistik faaliyetlerinin önemi günden güne artmaktadır. Tüm ulaştırma modları için önemli oranda gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişime uyum sağlayabilmek için ulaştırma yatırımları hükûmet politikaları ve gündemlerinde özel olarak yer almaktadır. Ulaştırma yatırımlarının yüksek maliyetli yapısı yüksek miktarda finansman kaynağı gereksinimi duyulmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple kamu tarafından hazine bütçesinden, kamu finansmanı ile yapılan ulaştırma yatırımları bütçeye oldukça fazla yük getirmektedir. Bu sebeple, finansman kaynağı yaratacak yeni strateji ve politikalar geliştirme çabası görülmeye başlanmıştır.

Ulaştırma modları içerisinde gelişen teknoloji ve küreselleşme ekseninde önemi artan hava taşımacılığı son yıllarda hem yük hem de yolcu taşımacılığı açısından önemli artışlar yaşamıştır. Ekonomik krizler, küresel krizler, savaş ve pandemi gibi havacılık sektörünü olumsuz etkileyen durumlar olmasına rağmen sektör büyüme ivmesini devam ettirmektedir. Bu durum dünya genelinde hava taşımacılığı alanında önemli bir alt yapı ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Kuşkusuz hava taşımacılığı faaliyetleri için en önemli altyapı ihtiyacı havalimanlarıdır. Son yıllarda küresel anlamda çok fazla sayıda yeni havalimanı yapılmaya başlanmış, mevcut havalimanları ise talebe hizmet verebilmek üzere kapasite artırımı amaçlı yenilenmeler yaşamıştır.

Havalimanı proje yatırımları finansman kaynakları ele alındığında, uzun yıllar boyunca hava taşımacılığı ve alt yapı hizmetlerinin kamu hizmeti olarak görülmesi sebebiyle kamu finansmanı kaynakları ile gerçekleştirilen havali-

[1] Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Havacılık Meslek Yüksekokulu, armagan.macit@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4989-0502

KAYNAKÇA

Acar, M. C. (2022). *Havaalanı Terminal Binalarında Yap-İşlet-Devret Modeli.* Cinius Yayınları.

Akıllı, H. (2013). Kamu Hizmeti İmtiyazından Yap İşlet Devret Yöntemine: Yasal Serüven. *Sayıştay Dergisi,* (89), 91-114.

Algarni, A. M., Arditi, D. ve Polat, G. (2007). Build-Operate-Transfer In Infrastructure Projects In The United States. *Journal of Construction Engineering and Management,* 133(10), 728-735.

Alıcı, A. (2016). *Havalimanı Proje Finansmanında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Araştırma: TAV Havalimanları Holding AŞ Örneği.* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Ashuri, B., Kashani, H. ve Lu, J. (2010). *Financial Valuation Of Risk and Revenue Sharing Options In Build-Operate-Transfer (BOT) Highway Projects.* Engineering Project Organizations Conference.

Başar, M. (2000). *Proje Finansmanında Bir Araç Olarak Yap İşlet Devret Modeli ve İzmit Büyükşehir Belediyesi Su Temin Projesinde Modelin Uygulanışı.* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmış Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Cruz, C. O. ve Sarmento, J. M. (2017). Airport Privatization With Public Finances Under Stress: An Analysis Of Government and Investor's Motivations. *Journal of Air Transport Management,* 62, 197-203.

DHMİ. (2021) *Devlet Hava Meydanları İşletmesi 2021 Faaliyet Raporu.* Erişim Linki: https://www. dhmi.gov.tr/Lists/FaaliyetRaporlari/Attachments/22/F aaliyet%20Raporu-31.05.2021web%20 (3).pdf . Erişim Tarihi: 20.01.2023.

DHMİ. (2021). *2021 Havayolu Sektör Raporu.* Erişim Linki: https://www.dhmi. gov.tr/Lists/ HavaYoluSektor Raporlari/Attachments/15/2021-Havayolu-Sektor-Raporu.pdf E. T. 15.01.2023. Erişim Tarihi: 19.01.2023.

DHMİ. (2022). *Hakkımızda.* Erişim Linki: https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Hakkimizda.aspx. Erişim Tarihi: 15.01.2023.

Durmaz, E. (2017). Kamu Özel Sektör İşbirliğindeki Projelerde Kamu Garantilerinin Reel Opsiyonlar Yaklaşımıyla Değerlemesi: Yeni İstanbul Havalimanı Örneği.. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan, H. (2010). Belediye Yatırımlarının Finansmanında Yap İşlet Devret Alternatifi: Antalya Sarısu Mesire Alanı Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 471-486.

Gatti, S. (2013). Project Finance In Theory And Practise. England: Elsevier

Grimsey, D. ve Lewis, M. (2002). Evaluating The Risks of Public Private Partnerships for Infrastructure Projects. *International Journal of Project Management,* 20, 107-118.

Gülay, İ. (2018). *Havayolu Ulaşımı Altyapı Yatırım Projelerinde Yap-İşlet-Devret Modelinin Önemi ve İşletim Stratejisi.* Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar Cilt-1. Gece Kitaplığı.

Gürkan, M. F. (2014). *Kamu Özel Ortaklığı.* Adalet Yayınevi, Ankara.

Hooper, P. (2002). Privatization Of Airports In Asia. *Journal of Air Transport Management,* 8(5), 289-300.

IMF (2006). *Public-Private Partnerships, Government Guarantees, and Fiscal Risk*. Washington, DC: International Monetary Fund.

Jorge, J. D. ve De Rus, G. (2004). Cost–Benefit Analysis Of Investments In Airport Infrastructure: A Practical Approach. *Journal of Air Transport Management,* 10(5), 311-326.

Karabulut Pekgüçlü, G. (2005). *Türk Özel Hukukunda Yap İşlet Devret (YİD) Sözleşmesi.* T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk (Medeni Hukuk) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

Kim, J.-H., Kim, J., Shin, S. ve Lee, S.-y. (2011). *Public–Private Partnership Infrastructure Projects: Case Studies from the Republic of Korea*. Philippines: Asian Development Bank.

Kolay, Y. (2021). *Türkiye'de Havayolu Ulaşım Sektöründe Kamu Özel İşbirliği Modeli: İstanbul Yeni Havalimanı ve Malatya Havalimanı İncelemesi.* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Macit, A. (2021). *Türkiye'de Havalimanı Terminal İşletmeciliği Bağlamında Covid-19 ve Post Covid-19 Sürecinin Değerlendirilmesi.* 14. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi.

Özdemir, E. (2015). Experience In Structuring Public-Private Partnerships For Airports. *Airport Management,* 9(2), 154-161.

Pavlin, S., Dimnik, I. ve Starčević, M. (2007). Influence Of Low-Cost Carriers On Airport Infrastructure Development. *Promet-Traffic&Transportation,* 19(1), 49-54.

Robinson, H., Carrillo, P., Anumba, C. ve Patel, M. (2010). *Governance and Knowledge Management For Public-Private Partnerships.* Oxford: Wiley-Blackwell.

Sedlin, T., Beckmann, V. ve Tan, R. (2020). Public Participation and Airport Development: The Case Of The Site Selection For Berlin Brandenburg Airport (BER) In Germany. *Sustainability,* 12(24), 10535.

Şengür, F. K. (2017). Havaalanı İşletmeciliğinde Yeni Eğilimler: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 13(4), 751-766.

Tan, T. (1992). Kamu Hizmeti İmtiyazından" Yap-İşlet-Devret" Modeline.

Tan, T. (2022). Pandemi Nedeniyle Yap-İşlet-Devret Sözleşmelerinin de Uyarlanması Gerekmez mi? *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi,* 20. 1-13.

TAV. (2023). *Gazipaşa-Alanya Havalimanı.* Erişim Linki: https://tavhavalimanlari.com.tr/tr-TR/havalimani-isletmeleri/turkiye/pages/GAZİPAŞA-Alanya-havalimanı.Erişim Tarihi: 03.03.2023.

Teker, D. L. (2008). Sağlık Sektöründe Proje Finansman Modelleri: Türkiye İçin Bir Model Önerisi ve Bir Hastane Projesinin Fizibilite Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (37), 1-18.

Uğur, A. ve Minyat, M. (2014). Kamu Özel Sektör Ortaklıklarının Ekonomi Politiği. *Yönetim ve Ekonomi,* 21(2), 19-40.

Vassallo, J. M. ve Soliño, A. S. (2006). Minimum İncome Guarantee In Transportation Infrastructure Concessions In Chile. *Transportation Research Record,* 1960(1), 15-22.

Xenidis, Y. ve Angelides, D. (2005). The Financial Risks In Build-Operate-Transfer Projects. *Construction Management and Economics,* 23(4), 431-441.

İŞLETMELERDE FİNANSAL RİSK YÖNETİMİNDE STRATEJİK NAKİT AKIŞI PLANLAMASI

Osman Yılmazcan[1]

GİRİŞ

İşletmelerde temel hedef, yasal, etik ve sosyal sorumluluk ilkelerine bağlı kalarak hissedarların servetlerinin maksimize edilmesi, diğer bir ifade ile şirketin pazar değerinin maksimize edilmesidir (Hill, 2014). Daha etik ve global bakış olarak işletme üzerinde çıkarı/hakkı bulunan herkesin refahını maksimize etmek amaçlanmaktadır. Gittikçe önem kazanan bu yaklaşım, daha geniş bir bakış açısına dayanır. İşletmeyle/firmayla ilgili tüm çıkar grupları ve çevre unsurlarının beklentilerini esas alır (hissedarlar yanında yöneticiler, tedarikçiler, müşteriler, devlet, çalışanlar, toplum ve doğa). İşletmelerin değeri belirlenirken artık, Kurumsal Yönetim İlkelerine uyumu da dikkate alınmaktadır. Kurumsal yönetim ilkeleri şu maddelerde özetlenebilir: Hissedarlara Adil Muamele, Tüm Paydaşların Çıkarlarını Gözetme, Bilgilendirme ve Şeffaflık, Sorumluluk, Hesap Verilebilirlik (Saraç, 2015).

Firmanın piyasa değerini etkileyen kararlar ve faaliyetler, firmanın kârlılığı ve risk derecesi gibi iki etmeni etkilemekte ve bu iki etmende birlikte firmanın piyasa değerini belirlemektedir. Kâr ile risk arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kârı yükseltmek için alınan kararlar genellikle riski de artırmakta, buna karşı riski hafifletmek için alınan kararlar kârlılığı azaltmaktadır (Bolak, 2014 & Okka, 2015).

Bu çalışmada, işletmelerin devamlılığı ve finansal amaçlara ulaşılmasındaki hayati önemi nedeniyle; "risk kavramı, risk kaynaklarının ve finansal risk çeşitlerinin araştırılması ve risklerin yönetilebilmesi için risklerin önceden

[1] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi, osman.yilmazcan@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0079-7334.

KAYNAKÇA

Bayrakdaroğlu, A., Sarı, B. ve Heybeli, B. (2013). İşletmelerinin Finansal Risk Yönetiminde Türev Ürün Kullanımlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (57), 57-88.

Bretton,P. P. ve Le,H. D. A.(1961). *Panning Theory*. Prentice Hall Inc.Englewood Cliffs,New Jersey.

Brigham, E. F., ve Houston, J. F. (2014). *Finansal Yönetimin Temelleri*. 7. Basımdan Çeviri. (Çev. Nevzat Aypek ve diğerleri). Ankara, Nobel Yayıncılık.

Bolak, M. (2001). *Sermaye Piyasası*, Menkul Kıymetler ve Portföy Analizi. 4.bs., Beta Yayınları.

Bolak, M. (2014). *İşletme Finansı*. İstanbul, Birsen Yayınevi.

Bozkurt, C. (2010). Risk, Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Denetim. *Denetişim*, (4), 17-30.

Brigham, E. F. ve Campsey, B. J. (1989). *Introduction To Financial Management*. Dryden Press.

Chorafas, D. N. (1998). *Understanding Volatility and Liquidity in the Financial Markets: Building a Comprehensive System of Risk Management*. Euromoney Publications.

COSO (2012). Internal Control: Integrated Framework: Framework and Apendencies. http://ic. coso. org/download.aspx (29.09.2016).

Çağdaş, B., & Gürsoy, C. T. (2010). Şirketlerde Finansal Risk Yönetimi Amaçlı Bir Modelin Geliştirilmesi Yöntem ve Aşamaları. *İTÜ Dergisi/d*, 2(3), 55-64.

Ertan, Y., Arsoy, A. P. ve Kılınçarslan, T. B. (2017). Kurumsal Risk Yönetimi Olgunlaşma Seviyesinin Finansal Performansa Etkisi: Türkiye Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (76), 139-156.

Gacar, A. (2017). İşletmelerde Kurumsal Risk Yönetimi Kapsamında Riskin Erken Saptanması ve Yönetimi Komiteleri: Borsa İstanbul'da Nitel Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 123-133.

Gökalp, F. (2005). Genel Hatları ile Sarbanes Oxley Kanunu ve Türkiye'deki Şirketlere Etkisi. *Muhasebe-Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi*, 5(14),107-115.

Güneş, Ş. (2009). *Kurumsal Risk Yönetimi ve Türkiye'de Farkındalığına İlişkin Bir Uygulama,* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Horngren, C. T., Sundem, G. L, Elliott, J. A ve Philbrick, D. R.(2012**).** *Financial Accounting.* Global Edition, Tenth Edition, Pearson.

Hill, C. W. L. (2014). *International Busiess: Competing in the Global Marketplace.* McGraw Hill.

İç Denetim Koordinasyon Kurulu (2013). *Kamu İç Denetim Rehberi.* Ankara: İDKK, s.14-18 ,(http:// www.idkk.gov.tr, 03.12.2014)

Karakaya, G. (2018). Coso Kurumsal Risk Yönetimi-Riskin Strateji ve Performansla Uyumlaştırılmasına İlişkin Düzenleme Çerçevesinde Getirilen Güncellemeler. *Denetişim,* (18), 15-22.

Keskin, D. A. (2006). *İç Kontrol Sistemi Kontrol Öz Değerlendirme*. Beta Yayınları, İstanbul.

Keskin, D. A. (2010**).** İşletmelerin Sürekliliğini Sağlamada Kritik Öneme Sahip Risk Yönetimi ve Risk Odaklı Denetim Yaklaşımı. *Denetişim,* (4), 38-46.

Kızılboğa, R. (2012). Geleneksel Risk Yönetiminden Kurumsal Risk Yönetim Sistemine Geçiş. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 297-316.

Korkusuz, Ö. (2002). *Etkin Denetim- Gözetim Kapsamında Yeniden Yapılanan İç Denetim Sistemleri, Risk Yönetim Süreçleri ve Bir Uygulama*. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Okka, O. (2015). *Analitik Finansal Yönetim Teori ve Problemler*. (2.Basım), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Pali, Ç. D. ve Adiloğlu, B. (2020). Kontrol Edilebilen Riskler ve Risk Yönetimi Açıklamaları: Borsa İstanbul Uygulaması. *Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis*, 30(157), 77-102.

Saraç, M. (2015). Finansal Yönetim: 9. Bölüm: Çalışma Sermayesi Yönetimi. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 61-72.

Sayılgan, G. (1995). Finansal Risk Yönetimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 50(1), 323-334.

Şenol, Z. ve Karaca, S. S. (2017). Finansal Risklerin Firma Değeri Üzerine Etkisi: BİST Örneği. Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 3(1), 1-18.

Türedi, H., Zor, Ü. ve Gürbüz, F. (2015). Risk Odaklı İç Denetim. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (66), 1-20.

Türk Dil Kurumu (2023). Güncel Sözlük.

Usta, A. (2018). Organizasyonlarda Risk Yönetimi Süreci: Stratejiler, Amaçlar ve Unsurlar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 8(2), 91-110.

Özkul, L. (2002). ABD Sermaye Piyasalarında Yaşanan Son Gelişmelerin ve ABD'de Yürürlüğe Giren 2002 Tarihli Sarbanes-Oxley Kanunu'nun Türk Sermaye Piyasası Açısından Değerlendirilmesi. *Sermaye Piyasası Kurulu.*

SPK (2011). *Kurumsal Yönetim İlkelerinin Belirlenmesine ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ*, Seri: IV, No: 56.

Wheelen, T.L. ve Hunger, J.D. (2012). *Concept In Strategic Management and Business Policy: Toward Global Sustainability*. Thirtenth Edition, Pearson Education Limited.

Yücel, A. T., Mandacı, P. E. Ve Kurt, G.. (2007). İşletmelerin Finansal Risk Yönetimi ve Türev Ürün Kullanımı: İMKB 100 Endeksinde Yer Alan İşletmelerde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (36), 1-9.

Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanunu (2003). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanunu (https:// www. mevzuat. gov.tr/ mevzuat metin / 1. 5.5018.pdf)

Bankacılık Kanunu (2005). *5411 Bankacılık Kanunu* (https://www. mevzuat.gov.tr / mevzuat metin/ 1.5. 5411. pdf).

Türk Ticaret Kanunu (2011). *6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu* (1) Kanun Numarası: 6102 Kabul Tarihi: 13/1/2011 (https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf).

RUSYA UKRAYNA SAVAŞININ TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİSİ: KONAKLAMA İŞLETMELERİ BAZINDA BODRUM ÖRNEĞİ

Selim Tartan[1] - Mehmet Cem Danacı[2]

GİRİŞ

Turizm, insanların kişisel veya ticari/profesyonel amaçlarla olağan çevrelerinin dışındaki ülkelere veya yerlere hareketini gerektiren sosyal, kültürel ve ekonomik bir olgudur. Bu hareketi yapan insanlara ziyaretçi denir. Bunlar turist veya günübirlikçiler; yerleşik veya yerleşik olmayanlar olabilir (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, 2008). Turizm, bazıları turizm harcaması anlamına gelen finansal ve sosyal faaliyetlerle ilgilidir. Turizm sektörü, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. 2019 yılında 34.520.332 TL, 2020 yılında 12.059.320 TL, 2021 yılında 24.482.332 TL getiri sağlarken; 2022 yılının ilk 9 ayında bu getiri 35.028.540 TL'ye ulaşmıştır. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, turizm sektörünün GSYİH oranı içindeki payının %4-5 arasında olduğunu açıklamıştır. Fakat salgınlar, savaşlar ve ekonomik krizler nedeniyle küresel olarak artan belirsizlik ve karmaşıklık, turizm sektörünü ciddi şekilde etkilemektedir. Bu belirsizliklerden biri olan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın en önemli sebebi; Ukrayna'nın 1991'de bağımsızlığını kazanmasının ardından Rusya'nın herhangi bir siyaset, ekonomi ve güvenlik ile ilgili girişime ortak olmaktan büyük ölçüde kaçınmasıdır (Demir, 2022). O zamandan beri Ukrayna, çoğunlukla ABD ve AB'ye uygun bir dış politika izlemiştir (Korla, 2022).

Rusya, Ukrayna'yı etki alanı içinde görmekte ve Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşarak NATO veya AB'ye katılma arzusundan rahatsız olmaktadır. Son dönemlerde Ukrayna'nın AB ve NATO'ya katılma isteğini Avrupa'nın olumlu karşılaması sonu-

[1] İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme-Muhasebe ve Finans Doktor Öğrencisi, selimtartan@hotmail.com ORCID 0000-0003-2765-7144

[2] Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, memetcem.danaci@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0930-7909

gayet iyi geçti ve gelecek sezon daha iyi geçeceğini ümit ediyoruz. Çünkü Bodrum'un buna kapasitesi vardır." diyerek durumu dile getirmektedir.

Konaklama işletmelerinde kalan turistler hakkında Ön Büro yöneticileri; "Özellikle uzun süre kalacak olanlar, savaştan kaçan Ukraynalı çocuk ve kadınlar, Rusya askerlik için seferberlik ilan ettiği için kaçan Rus erkekler ve Avrupa'daki gaz sıkıntısı sebebiyle gelen yaşlılar çoğunluktadır" diye belirtmiştir.

Çalışma süresince yapılan literatür araştırmalarında savaş ve turizm ilişkisini inceleyen çalışmaların sayısının oldukça az olduğu ve var olan çalışmaların ise savaşların turizm üzerindeki etkilerinden çok hüzün (savaş) turizmine odaklandığı görülmektedir. Bu nedenle araştırmacıların olası kriz ortamlarında hem yerel hem küresel konjonktürde turizmin korunmasına ve geliştirilmesine yönelik araştırmalar yapmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Özellikle savaş döneminde Türkiye'ye ziyarete gelmiş Rusya ve Ukrayna vatandaşı olan turistlerle yapılabilecek çalışmalar savaş döneminde turist psikolojisini ve tutumunu ortaya koyabilecek nitelikte olacaktır.

KAYNAKÇA

Alaeddinoğlu, F. ve Aliağaoğlu, A. (2007). Savaş Alanları Turizmine Tipik Bir Örnek: Büyük Taarruz ve Başkomutan Tarihî Milli Parkı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 18(2):215-225.

Arslan, M. (2013). Türkiye'nin Rusya ile Ekonomik İlişkileri ve Bu İlişkilerin Rusya Federasyonu'nda Yaşayan Türk Dilli Halklara Yansımaları. *Coğrafya Dergisi*, (26), 46-75.

Augustine, N.R. (2000). *Managing The Crisis You Tried to Prevent. In: Harvard Business Review On Crisis Management.* Harvard Business School Press, Boston, 1-31.

Blom, T. (2000). Morbid Tourism a Postmodern Market Niche with an Example from Althorp. *Norsk Geografisk Tidsskrift,* 54(1), 29-36.

Bristow, R. ve Newman, M. (2004). Myth vs. Fact: An Exploration of Fright Tourism. *Northeastern Recreation Research Symposium*, 215-221, United States Department of Agriculture, Bolton.

Çetinsöz, B. C. ve Temiz, G. (2016). Alternatif Bir Turizm Türü Olarak Türkiye'nin Karanlık (Dark) Turizm Potansiyeli. IMCOFE. *International MultidisciplinaryCongress of Eurasi*, 2(3), 507-517.

Doğaner, S. (2006). Savaş ve Turizm: Troya ve Gelibolu Savaş Alanları. *Türk Coğrafya Dergisi,* 46(1),1-21.

Demir, S. (2022). The 2022 Russia-Ukraine War: Reasons And Impacts. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi,* 6(1),13-40.

Eurostat(2022). *Imports of Natural Gas by Partner Country.* Erişim Linki: https://ec. europa.eu/eurostat/ databrowser/view/NRG_TI_GAS__custom_2500093/default/bar?lang=en, Erişim Tarihi: 27.11.2022.

Feloy, M. ve Lennon, J. (1996). JFK and Dark Tourism: A Fascination With Assassination. *International Journal of Heritage Studies Journay*, 198-211.

Göral R. (2014). Turizm Sektöründe Stratejik Kriz Yönetimine İlişkin Bütünsel Bir Çerçeve. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 32(2014), 89-101.

Khatu, J. (2022). *The European Union's Status in the Russia-Ukraine Crisis.* E-International Relations.

Korla, F. (2022). Ukrayna Krizi Sonrasında Avrupa'da Enerji Sorunsalı: Alternatif Enerji Arz Kaynakları ve Türkiye. *Journal of Economics and Political Sciences*, 2(1), 1-19.

Lisle, D. (2000). Consuming Danger: Reimagining the War/Tourism Divide. Alternatives: Global, Local, *Political,* 25(1), 91–116. https://doi.org/10.1177/030437540002500106.

Özçelik, H. (2012). *Gelibolu-Waterloo Karşılaştırması Yoluyla Türkiye'de Keder Turizmi Potansiyeli Analizi.* Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Özdal, H. ve Demydova, V. (2011). *Türkiye Ukrayna İlişkileri: Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj.* Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Avrasya Araştırmaları Merkezi.

Sarıçallı, D. (2015). Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu. *Turizm ve Araştırma Dergisi,* 4(1), 4-28.

Richter, L. K. (1980). The Political Uses Of Tourism: A Philippine Case Study. *The Journal Of Developing Areas,* 14(2), 237-257.

Slayton, L. (2006). Ground Zero - Tragedy, Terror, andGriefTourism. Erişim Linki: http://www.grieftourism.com/ground-zero-tragedy-terror-and-grief-tourism, Erişim Tarihi: 01.12.2022.

Söyler, S. ve Ertaş, M. (2015). Suriye Savaşının Turizme Etkisi: Sınır İlleri Üzerine Bir Araştırma. *16. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı,* 869-884.

Statista (2021). Share Of Gas Supply From Russia In Europe In 2021, By Selected Country. Erişim Linki: https://www.statista.com/statistics/1201743/russian-gas-dependence-in-europe-by-country, Erişim Tarihi: 25.11.2022.

Sullivan, B. ve Northam J. (2022). *How Europe's Reliance on Russia's Gas Plays Into The War In Ukraine.* NPR. (https://www.npr.org/2022/02/09/1079338002/russia-ukraine-europe-gas-nordstream2-energy) (Erişim tarihi: 14. 04. 2022).

T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2019). *Ukrayna'nın 2018 Yılı Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri.* T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.

Upadhayaya, P. K., Müller-Böker, U. ve Sharma, S. R. (2011). Tourism Amidst Armed Conflict: Consequences, Copings and Creativity For Peace-Building Through Tourism In Nepal. *The Journal of Tourism and Peace Research,* 1(2), 22-40.

Walton, J. K. (1996). Leisure Towns in Wartime: The Impact of the First World War in Blackpool and San Sebastián. *Journal of Contemporary History,* 31(4), 603–618. https://doi.org/10.1177/ 002200949603100401.

Yıldız, Z., Yıldız, S. ve Aytemiz, L. (2015). Kara Turizm, Terör Turizmi ve Türkiye Potansiyeli. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches,* 4(2), 390-407.

HAVA YOLU İŞLETMELERİNDE RİSKTEN KORUNMA (HEDGING) UYGULAMALARI

Ebru Bağçı[1] - Sultan Gedik Göçer[2]

"İstikbâl göklerdedir."

M. Kemal ATATÜRK

GİRİŞ

Savaşların "*yıkım*" ile özdeşleşmiş olduğu düşünülse de "*gelişim, değişim, dönüşümü*" de beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Havacılık sektöründeki gelişim, değişim ve dönüşüm de savaşlarla birlikte gerçekleşmiştir. Toplumların birbirleri üzerinde hâkimiyet kurma çabasının yüzyıllar öncesine dayandığı bilinmektedir. Bu çaba savaşlarla kendini göstermiştir. Havadan hafif hava araçlarının hayatımıza girmesi ve savaşlarda kullanılması ile birlikte hâkimiyetin sağlanabilmesi için gökyüzünde var olmanın önemi anlaşılmıştır. Wright kardeşlerle havadan ağır araçların hayatımıza girmesi ile havacılık farklı bir döneme adım atmıştır. Artık erişilmek istenilen yerlere daha hızlı varılabileceği heyecanı insanlığı sarmıştır (John D. Anderson, 2012: 45-46). Havadan ağır hava araçları da başta askerî alanda kullanılmış, daha sonra sivil havacılığın gelişimi ile birlikte askeri alandan emekli edilen hava araçları sivil hizmete sunulmuştur.

Stratejik öneme sahip havacılık sektörü; teknolojik olarak gelişmiş, ekonomik refaha sahip ülkeler için askerî, kültürel ve ticari anlamda önemli bir güç ve avantaj sağlamaktadır. Bu güç ve avantajın elde edilebilmesi havacılık sektörünün gelişmesine bağlıdır. Gelişim ise negatif finansal etkilere minimum

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, ebrubagcibeykent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2763-069X.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Havacılık Ve Uzay Bilimleri Fakültesi, sultan.gocer@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5776-9791.

Çalışmada değinildiği üzere risk kavramı, çeşitleri ve sınıflandırılması ile ilgili farklı yazarların farklı tanımlamaları bulunmaktadır yani bu anlamda tam bir birlik sağlanamamıştır. Bu doğrultuda hava yolu işletmelerine yönelik tanımlamaların yapılması ve hava yolu işletmeleri karar alıcılarının bu konu da yeteneklerini artırmaları büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Afad (2019). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. Erişim Linki: www.afad.gov.tr.

Aksoy, E. E. (2018). Türkiye'deki Bireysel Yatırımcıların Yatırım Riski Tercihlerini Etkileyen Bireysel Faktörlerin Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 874-891.

Airlines, D. (2012). *Annual Report Pursuant to Section 13 and 15(d).* Washington: Delta Airlines.

Airlines, P. (2022). *2022 3. Çeyrek Yatırımcı Sunumu.* İstanbul: Pegasus Airlines. Erişim Linki: https://www.pegasusyatirimciiliskileri.com/tr/yatirimci-paketi/yatirimci-sunumlari.

Aksoy, E. E. (2018). Türkiye'deki Bireysel Yatırımcıların Yatırım Riski Tercihlerini Etkileyen Bireysel Faktörlerin Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, s. 874-891.

Bertus, M., Godbey, J. ve Hilliard, J. E. (2009). Minimum Variance Cross Hedging Under Mean-Reverting Spreads, Stochastic Convenience Yields and Jumps: Application To The Airline Industry. *The Journal of Futures Markets,* 29(8), 736-756.

Bolak, M. (2004). *Risk ve Yönetimi.* İstanbul: Birsen Yayınevi.

Carter, D. A., Rogers, D. A. ve Simkins, B. J. (2006, Spring). Does Hedging Affect Firm Value? Evidence from the US Airline Industry. *Financial Management,* 35(1), 53-86.

Cebeci, U. (2018, Aralık 19). *Haberler.* Hürriyet Gazetesi, Erişim Linki: https://www. hurriyet. com.tr/yazarlar/ugur-cebeci/havayollari-yakiti-hedge-ediyor-41056435, Erişim Tarihi: 23.12.2022.

Cooper, H., Hedges, L. V. ve Valentine, J. C. (2019). *Handbook of Research Synthesis and Meta-Analysis.* New York: Russell Sage Foundation .

Çömlekçi, İ. (2011). *Turizm İşletmelerinin Finansal Risklerden Korunma Yöntemlerinden Faydalanma Düzeyi – Türkiye' De Faaliyet Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma.* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi.

Çömlekçi, İ. (2011). *Turizm İşletmelerinin Finansal Risklerden Korunma Yöntemlerinden Faydalanma Düzeyi-Türkiye'de Faaliyet Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Danışmanlık, L. D. (2022). *Risk İzleme & Risk Yönetimi*. Erişim Linki: https://www.loncadestek. com.tr/hizmet/risk-izleme-risk-yonetimi.

Dowd, K. (2005). *Measuring Market Risk* (2nd ed. b.). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Edwards, D. W. (2014). *Management in Trading Techniques to Drive Profitability of Hedge Funds and Trading Desks.* Hoboken: John Wiley & Sons.

Erdoğan, S. ve Ülbeği, C. (2009). Operasyonel Risk Algısına Yönelik Bir Araştırma. *Bankacılar Dergisi,* (71), 48-57.

Esgin, A. (2013). İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi: Ulrich Beck ve Anthony Giddens Kaynaklı "Risk Toplumu" Tartışmaları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* 12(3), 683-696.

Güvendi, H. (2006). *Kredi Değerleme Sistematiğinin Risk Yönetimi Üzerindeki Etkileri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Halkbank (2021). *Finans*. Erişim Linki: https://www.halkbank.com.tr/: https://www.halkbank.com.tr/content/halkbank/tr/blog/finans/Finansal-risk-bilesenleri-dagitilabilir-ve-sistematik-risk.html#:~:text=Finansal%20risk%2C%20bir%20yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1n%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fen,bir%20ifadeyl%20%C3%B6ng%C3%6r%C3%BClemedi%C4,Erişim Tarihi: 28.11.2022.

Hodbod, A., J.Huber, S. ve Vasilev, K. (2018). Sectoral Risk-Weights and Macroprudential Policy. *Journal of Banking and Finance*, 1-28.

John D. Anderson, J. (2012). *Introduction to Flight.* Newyork: McGraw-Hill Education.

Kaya, A. ve Kendirli, S. (2018). Havayolu İşletmelerinde Finansal Bir Araç Olarak Hedging Yönteminin Kullanılması. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7(4), 113-126.

Lim, S. H. ve Hong, Y. (2014). Fuel Hedging and Airline Operating Costs. *Journal of Air Transport Management*, 33-40.

Little, D., McDonald, T., Phelan, J. ve Phillips, H. (2013). *Draft Code of Practice - Valuation of Commercial Plantations.* Oxford: Coford Publishing.

Mazıbaşı, M. (2005). *Operasyonel Riske Basel Yaklaşımı: Üç Yapısal Blok Çerçevesinde Bir Değerlendirme.* İstanbul: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.

Moosa, I. A. (2003). *International Financial Operations Arbitrage, Hedging, Speculation, Financing and Investment.* New York: Palgrave Macmillan.

Nane, M. (2021). Bu yılki yakıt ihtiyacımızın %60'ını hedge etmiş durumdayız. (P. Yantur, & K. Korap, Röportajı Yapanlar) Erişim Linki:https://www.bloomberght.com/pegasusnane-bu-yilki-yakit-ihtiyacimizin-60-ini-hedge-etmis-durumdayiz-2287828, Erişim Tarihi: 23.12.2022.

Nehrebecka, N. (2018). Sectoral Risk Assessment With Particular Emphasis On Export Enterprises In Poland. *Zbornik radova Ekonomskong fakulteta u Rejeci,* 36(2), 677-700.

Öker, A. (2007). *Ticari Bankalarda Kredi ve Kredi Riski Yönetimi - Bir Uygulama.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Öncü, M. A., Çömlekçi, İ. ve Coşkun, E. (2010). Havayolu Şirketlerinin Uyguladıkları Finansal Stratejiler Üzerine Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 6(2), 27-58.

Özbilgin, İ. G. (2012). Risk ve Risk Çeşitleri. *Bilişim Dergisi*, 86-93.

Özdemir, L. M. (2005). *İşletmelerde Döviz Kuru Riskinden Korunma (Hedging) Yöntemleri: İmkb'de İşlem Gören İmalat İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma.* Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Pali, Ç. D. (2018). *İşletmelerde Kontrol Edilebilen Riskler ile Risk Açıklamaları Üzerine Bir İçerik Analizi ve Öneri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Pignataro, P. (2013). *Financial Modeling and Valuation A Pratical Guide to Investment Banking and Private Equity.* Hoboken: John Wiley.

Romero, P. J., & Balch, T. (2018). *Hedge Fund Secrets An Introduction to Quantitative Portfolio Management.* New York: Business Expert Press.

Simon, J. D. (1984). A Theoretical Perspective on Political Risk. *Journal of International Business Studies*, 123-143.

Stowell, D. P. (2018). *Investment Banks, Hedge Funds, and Private Equality.* London: Elsevier.

Stowell, D. P. (2018). *Investment Banks, Hedge Funds, and Private Equity.* Kidlington: Elsevier.

Swidan, H., & Merkert, R. (2019). The Relative Effect Of Operational Hedging On Airline Operating Costs. *Transport Policy*, 70-77.

TCMB (2014). Makro İhtiyati Politikalar ve Türkiye Uygulaması. *Bülten,* (35), 1-6.

Türk Hava Yolları (2022). *Mali ve Operasyonel Veriler Eylül 2022.* İstanbul: Turkish Airlines. Erişim Linki: https://investor.turkishairlines.com/tr/mali-ve-operasyonel-veriler/sunumlar.

Topbaş, Ö. Z. ve Tatlısu, M. T. (2017). *Osmanlı Portföy Anatolia Serbest Fonuna Ait Performans Sunum Raporu.* İstanbul: Kamuyu Aydınlatma Platformu.

Treanor, S. D., Rogers, D. A., Carter, D. A. ve Simkins, B. J. (2014). Exposure, Hedging, and Value: New Evidence From The U.S. Airline Industry. *International Review of Financial Analysis*, 200-211.

Usta, Ö., ve Demireli, E. (2010). Risk Bileşenleri Analizi: İMKB' de Bir Uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(12), 25-36.

Yücel, A. (2003). *Bankacılık Sektöründe Risk Ölçümü ve Yöntemi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yücel, T., Mandacı, E. ve Kurt, G. (2007, Ekim). İşletmelerin Finansal Risk Yönetimi ve Türev Ürün Kullanımı: İMKB 100 Endeksinde Yer Alan İşletmelerde Bir Uygulama. *Mufad Journal* (36),. 106-114.

İŞLETME KÂRLILIK ETKİLEYİCİLERİ ÜZERİNE BIST XKOBI ENDEKSİNDE BİR PANEL VERİ ANALİZİ UYGULAMASI

Muhammet Sait Işıldak[1]

GİRİŞ

Satışları artırmak ve işletme değerini maksimum yapmak işletmelerin en önemli amaçlarındandır. İşletmelerin amaçlarına ulaşıp ulaşmadığını göstergelerinden birisi de kârlılık oranlarıdır. Kârlılık oranları işletmelerin geçmişteki kazanç gücünü ve faaliyetlerin etkinlik derecelerini gösteren önemli bir ölçüttür (Akdoğan ve Tenker 1994: 437). Kârlılık oranlarını etkileyecek unsurlardan birisi de finansal oranlardır. İşletmenin kârlılığına etkisinin ölçülmesinde finansal oranların kullanımı literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır. Oranlar tek başlarına çok fazla anlam ifade etmezler. Birçok oranın birlikte karşılaştırılarak incelenmesi sonucunda ancak önemli sonuçlara ulaşılabilir. Bu işlem bir işletme için bazen çok az şey ifade ederken, birçok işletmenin oranlarıyla karşılaştırılması sonucunda çok daha fazla bilgiye ulaşmak mümkün olacaktır. Aynı şekilde bir zaman dilimi için yapılan inceleme çok az şey ifade ederken çok fazla zaman diliminde analizi yapmak çok daha fazla bilgi sağlayacaktır. İşte daha karmaşık hâle gelen bu analizleri yapabilmek için bazı istatistiki ve ekonometrik analiz yöntemlerine başvurmak gerekir. Bu yöntemlerden birisi de panel veri analiz yöntemidir.

Panel veri analiz yönteminde zamana dayalı veriler yanında yatay kesit verileri de bulunur (Sarıkovanlık vd., 2019: 167). Zamana dayalı veriler bir işletmeye ait yılları içeren verilerdir. Yatay kesit verileri ise birçok şirketin belirli bir dönemdeki verilerini içerir (Tatoğlu, 2012: 2). Çalışmamızda olduğu gibi finansal analiz de zamana dayalı veriler yanında yatay kesit verileri de

[1] Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, muhammetsait.isildak@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5715-7090.

oran, çalışma sermayesi devir hızı oranı, alacakların devir hızı oranı ve aktiflerin devir hızı oranı özsermaye kârlılığını etkilemediği görülmüştür.

Sonuç olarak, aktif büyüklüğü ve aktiflerin devir hızı oranının doğru orantılı, satışların büyüklüğü ve alacakların devir hızı oranının ise ters orantılı olarak aktif ve satışların kârlılığıyla ilişkili olduğu söylenebilir. TOBIN-Q oranının ise, aktiflerin kârlılığıyla ters orantılı özkaynak kârlılığıyla doğru orantılı olarak ilişkili olduğu söylenebilir. Çalışma sermayesi finansman oranı, çalışma sermayesi yatırım oranı, cari oran ve çalışma sermayesi devir hızı oranının satışlar, aktifler ve özkaynak kârlılıklarıyla ilişkili olmadığı görülmüştür. BIST Kobi Sanayi Endeksindeki işletmeleri kârlılıklarını olumlu yönde etkileyebilmeleri için, aktif büyüklüğüne ve daha etkin kullanımlarına önem vermeleri önerilebilir. Gelecek çalışmalarda farklı oranlar veya işletmeler kullanarak uygulanabilir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N. ve Tenker, N. (1994). Tekdüzen Muhasebe Sisteminde Mali Tablolar ve Oran Analizi. *Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları*,10.

Akgün, A. I. ve Memiş Karataş, A. (2021). Investigating the Relationship between Working Capital Management and Business Performance: Evidence from the 2008 Financial Crisis of EU-28. *International Journal of Managerial Finance*, 17(4), 545-567.

Akyüz, H. S. (2019). Çalışma Sermayesine İlişkin Finansal Oranların İşletme Karlılığına Etkisi: BİST İmalat Sektöründe Bir Uygulama. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(2), 217-233.

Ajanthan, A. (2013). Working Capital Management (WCM) and Corporate Profitability (CP): A Study of Selected Listed Companies in Sri Lanka. *International Journal of Business & Management,* 1(2), 10-17.

Ajanthan, A. (2013). Working Capital Management (WCM) and Corporate Profitability (CP): A Study of Selected Listed Companies in Sri Lanka (August 15, 2013). International Journal Of Business & Management, Vol. 1, No. 2, August 2013, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2380740.

Almaqtari, F. A., Al-Homaidi, E. A., Tabash, M. I. Ve Farhan, N. H. (2019). The Determinants of Profitability of Indian Commercial Banks: A Panel Data Approach. *International Journal of Finance & Economics,* 24(1), 168-185.

Alvarez, T., Sensini, L. ve Vazquez, M. (2021). Working Capital Management and Profitability: Evidence from an Emergent Economy. *International Journal of Advances in Management and Economics,* 11(1), 32-39.

Amarasekara, A. G. D. T., Rathnayake, R. M. S. S. ve Pathirawasam, C. (2021). The Impact of Working Capital Management on Firm Profitability and Value. *Journal of Business and Technology*, 5(1), 34-47.

Anton, S. G. Ve Nucu, A. E. A. (2021). The Impact of Working Capital Management on Firm Profitability: Empirical Evidence From The Polish Listed Firms. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(9), 1-14.

Arı, G., Akbinar Dikici, Z.Y., Kayran, O. ve Çetiner, E.M. (2022). Firmaların Kârlılık Belirleyicileri: Borsa İstanbul'a (BIST) Kayıtlı Lojistik Firmaları Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences,* 8(48), 145-152.

Awopetu, L., Wui, P. Ve Park, J. (2017). Working Capital Investing Policy Under Economic Recession: Focusing On Small-Medium Size Companies. *International Review of Business Research Papers*, 13(1), 17-30.

Aydoğuş, B. ve Vurur, N. S. (2017). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Firma Kârlılığı Üzerine Etkisi: 2003-2012 Borsa İstanbul Uygulaması. *In Proceedings of 2 nd International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Economics and Administrative Sciences*, 196.

Baltagi, B. H., Feng, Q. ve Kao, C. (2012). A Lagrange Multiplier Test for Cross-Sectional Dependence in A Fixed Effects Panel Data Model. *Journal of Econometrics*, 170(1), 164-177.

Basyith, A., Djazuli, A. ve Fauzi, F. (2021). Does Working Capital Management Affect Profitability? Empirical Evidence from Indonesia Listed Firms. *Asian Economic and Financial Review*, 11(3), 236-251.

Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies,* 47(1), 239-253.

Büyükmert, N. ve Bilen, A. (2021). İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Ekonomik Krizlere Bağlı Olarak Finansal Yapısı ve Karlılığındaki Değişimler: 2008 Krizi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (26), 289-306.

Canbaş, S., Doğukanlı, H. ve Düzakın, H. (2004). Tobin Q Oranı ve Günümüzde İşletme Kararları Açısından Önemi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 13(2),

Canbaş, S., Doğukanlı, H., Düzakın, H. ve İskenderoğlu, Ö. (2005). Performans Ölçümünde Tobin Q Oranının Kullanılması: Hisse Senetleri İMKB'de İşlem Gören Sanayi İşletmeleri Üzerinde Bir Deneme, *Muhasebe ve Finansman Dergisi,* (28), 24-36,

Candan H. ve Özün A. (2066). *Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 3. Basım.

Coakley, J., Kellard, N. ve Snaith, S. (2005). The PPP Debate: Price Matters!. *Economics Letters*, 88(2), 209-213.

Çanakçıoğlu, M. ve Ersan, O. (2020). İşletme Sermayesi Yönetiminin Firma Performansı Üzerindeki Etkisi: Çimento Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 12(3), 2749-2763.

Çil Yavuz, N. (2015). *Finansal Ekonometri*. Baskı, Der Yayınları.

De Hoyos, R. E. Ve Sarafidis, V. (2006). Testing for Cross-Sectional Dependence in Panel-Data Models. *The Stata Journal*, 6(4), 482-496.

Din, S. U., Khan, M. A., Khan, M. J. ve Khan, M. Y. (2021). Ownership Structure and Corporate Financial Performance In An Emerging Market: A Dynamic Panel Data Analysis. *International Journal of Emerging Markets,* 17(8), 1973-1997.

Doğan B., Şit A. ve Topal B. (2019). Faaliyet Oranlarının Firmaların Finansal Performansları Üzerine Etkisi: Bıst Gıda Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi.* 3(1).

Ersan, Ü. O. ve Çanakçıoğlu, Ü. M. (2020). Şirket Kârlılığının Finansal Belirleyicileri: Gıda Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi,* 30, 69-89*.*

Fejzullahu, A. ve Govori, F. (2021). Working Capital Management and Profitability of Manufacturing Companies in Kosovo. Management. *Journal of Contemporary Management Issues,* 26(2), 277-294.

Gachira, W., Chiwanzwa, W., Nkomo, D. J. ve Chikore, R. (2014). Working Capital Management and the Profitability of Non-Financial Firms Listed on the Zimbabwe Stock Exchange (ZSE). *European Journal of Business and Economics,* 9(2).

Garg, M. C. (2022). Components of Working Capital Management and Firm Profitability. *IUP Journal of Applied Finance*, *28*(2), 34-46.

Gujarati, D. (2016). *Örneklerle Ekonometri.* (Bolatoğlu, N. Çev.) BB101 Yayınları:15. 1. Baskı.

Güriş, S., Çağlayan E. & Güriş B. (2013) *Eviews ile Temel Ekonometri*. Der Yayınları.

Güriş, S. (2018) *Uygulamalı Panel veri Ekonometrisi*. Der Yayınları.

Hacıevliyagil, N. , Şit, A. & Tuna, İ. (2020). Finansal Krizleri de İçeren Dönemlerde Sermaye Yapısının Finansal Performans Üzerine Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama . Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Autumn Special Issue I/II (en), 139-148. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/gopsbad/issue/57502/730303

Hassan, N. U., Imran, M. M., Amjad, M. Ve Hussain, M. (2014). Effects of Working Capital Management on Firm Performance: An Empirical Study of Nonfinancial Listed Firms in Pakistan. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences,* 4(6), 114-132.

Helhel, Y. ve Karasakal, S. (2017). Konaklama İşletmelerinde Çalışma Sermayesi Yönetiminin Karlılık Performansına Etkisi: Borsa İstanbul'da (BİST) Bir uygulama. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi,* 14(3), 27-39.

Hsiao, C., Pesaran, M. H. ve Pick, A. (2012). Diagnostic Tests of Cross-Section İndependence for Limited Dependent Variable Panel Data Models. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 74(2), 253-277.

Ibrahim, S. S. (2018). Impact of Working Capital Management on Profitability of Industrial Sector in Iraq. *International Journal of Finance & Banking Studies* (2147-4486), 7(1), 27-32.

Junaidi, J. (2020). Working Capital Strategy and Operation Risk in the Food and Beverage Companies Listed in the Indonesia Stock Exchange. *International Journal of Finance Research,* 1(1), 1-14.

Karaduman, H. A., Akbas, H. E., Ozsozgun, A. ve Durer, S. (2010). Effects of Working Capital Management on Profitability: The Case for Selected Companies in the Istanbul Stock Exchange (2005-2008). *International Journal of Economics and Finance Studies,* 2(2), 47-54.

Mandipa, G. ve Sibindi, A. B. (2022). Financial Performance and Working Capital Management Practices in The Retail Sector: Empirical Evidence from South Africa. *Risks*, 10(3), 63.

Ng, S. H., Chen, Y. E., San Ong, T. ve Teh, B. H. (2017). The Impact of Working Capital Management on Firm's Profitability: Evidence from Malaysian Listed Manufacturing Firms. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3), 662-670.

Oli, S. K. (2021). Financial Leverage and Performance of Nepalese Commercial Banks. *Journal of Asia Social Science,* 2(1), 49-70.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels (No. 1240). *Institute of Labor Economics* (IZA).

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.

Pesaran, M. H. (2015). Testing Weak Cross-Sectional Dependence in Large Panels. *Econometric Reviews,* 34(6-10), 1089-1117.

Ponsian, N., Chrispina, K., Tago, G. ve Mkiibi, H. (2014). The Effect of Working Capital Management on Profitability. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 2(6), 347-355.

Pouraghajan, A. ve Emamgholipourarchi, M. (2012). Impact of Working Capital Management on Profitability and Market Evaluation: Evidence from Tehran Stock Exchange. *International Journal of Business and Social Science,* 3(10).

Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H. H. ve Kantar, L. (2019), *Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları.* Seçkin Yayıncılık.

Sim, L. S. K. (2013). The Effect of Working Capital Management on Profitability: Evidence from Malaysia/Linda Sim Siew Kian (*Doctoral dissertation, University of Malaya*).

Şamiloglu, F. ve Akgün, A. İ. (2016). The Relationship Between Working Capital Management and Profitability: Evidence from Turkey. *Business and Economics Research Journal,* 7(2), 1.

Tatoğlu, F. (2012). *İleri Panel Veri Analizi.* Beta Basım Yayım. (4. Baskı 2020).

Taysı, K. (2020). Aktif Karlılığa Etki Eden Faktörlerin Panel Veri Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi. *Journal of Original Studies*, 1(1), 15-30.

Timur, E. ve Korkmaz, T. (2021). Çalışma Sermayesi Finanslama Stratejilerinin Firma Kârlılığına Etkisi: Borsa İstanbul İmalat İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Business and Economics Research Journal,* 12(3), 629-652. http://dx.doi.org/10.20409/berj.2021.342.

Topaloğlu, T. N. (2019). Çalışma Sermayesi Yatırım ve Finansman Politikalarının Firma Kârlılığına Etkisi: BIST 30 Firmaları Üzerine Panel Veri Analizi. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* 2(2), 88-106.

Ukaegbu, B. (2014). The Significance of Working Capital Management in Determining Firm Profitability: Evidence from Developing Economies in Africa. *Research in International Business and Finance*, 31, 1-16.

Ünlü, F. (2022). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Kurumların Moderatör Etkisi Üzerine Heterojen Panel Veri Analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi,* 16(1), 107-137.

Yaffee, R. (2003). A Primer for Panel Data Analysis. *Connect: Information Technology at NYU*, 8(3), 1-11.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi* (5. Basım). Beta Yayınevi.

Yousaf, M., Bris, P. ve Haider, I. (2021). Working Capital Management and Firm's Profitability: Evidence from Czech Certified Firms from The EFQM Excellence Model. *Cogent Economics & Finance,* 9(1), 1954318.

Kamuyu Aydınlatma Platformu (2023). Endeksler. Erişim Tarihi: 02.02.2023, (https:// www. kap. org.tr/tr/Endeksler).

FREUD'DAN LACAN'A VAKA İNCELEMELERİ VE PSİKANALİTİK DEĞERLENDİRMELER

CİLT 3

Editör: Prof. Dr. Tülin Gençöz

nobel

FREUD'DAN LACAN'A VAKA İNCELEMELERİ VE PSİKANALİTİK DEĞERLENDİRMELER CİLT 3

Editör: Prof. Dr. Tülin Gençöz

Yayın No.: 4794
Psikoloji-PDR No.: 424
ISBN: 978-625-397-176-2
E-ISBN: 978-625-397-177-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Akademik Yayıncılık, 2011 yılından beri "tanınmış uluslararası yayınevi" statüsündedir.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Gençöz, Tülin.
Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri ve Psikanalitik Değerlendirmeler Cilt 3 /
Editör: Prof. Dr. Tülin Gençöz
1. Basım, X + 368 s., 13,5x21,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-397-176-2
E-ISBN: 978-625-397-177-9
1. Psikanaliz 2. Freud 3. Lacan

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İçindekiler

Bölüm Yazarları ..... **v**

Bölüm 1:
Bayan Lucy **1**

Sema Yurduşen

Histerinin Kısa Tarihçesi 3
Bayan Lucy 6
Freud'a Göre Bayan Lucy'nin Semptomunun Değerlendirilmesi 7
Freud'a Göre Özdeşim ve Kastrasyon Süreci 13
Lacan'a Göre Özdeşim ve Kastrasyon Süreci 18
Lacan'a Göre Bayan Lucy'nin Semptomunun Değerlendirilmesi 22
Bedenden Sözlere 25
Kaynakça 27

Bölüm 2:
Öz-Analizin Miladı: Irma'nın Enjeksiyonu Rüyası **29**

Yağmur Saklı Demirbaş - Selin Uçar Özsoy

Irma'nın Enjeksiyonu Rüyası 31
Rüyayı Gördüğü Dönemde Freud'un Hayatı 47
Rüyanın Farklı Bakışlardan Yorumlanması 51
Lacan: Rüya Çalışması ve Bilinçdışının Yapısı 57
Rüyada Gösterenin İşleme Girmesi 61
Özdeşleşmeler: Egonun Dağılmasına Yol Açan Üçlemeler 66
Aktarım: Dirençlerin Oluşturduğu Engeller 72

Bölüm 3:
Psikanalizin Etiği ve "Göz Alıcı" Antigone..... 77

Münevver Zuhal Bilik - Eylül Ceren Demir Hekimoğlu

Giriş 79
Psikanalizin Etiği 79
Antigone Kimdir? 109
Antigone Mitine Kısa Bir Bakış.....111
Psikanalizin Etiği Bağlamında Antigone'un Bir Okuması 116
Sonuç 131
Kaynakça 133

Bölüm 4:
Dick Vakası ve Otizm: Aynadaki Bakışın Yokluğu 137

Işıl Necef

Giriş 139
Melanie Klein'ın Yorumuyla Yapı Oluşumu 140
Melanie Klein'ın Yorumuyla Dick Vakası.....146
Lacan'ın Psişik Gelişim Kuramı ve Dick Vakası 156
Sonuç 171
Kaynakça 172

Bölüm 5:
Semptomdan Sinthome'a: James Joyce Okuru Lacan 175

Fatma Girgin Kardeş

Semptomdan Sinthome'a: James Joyce Okuru Lacan
(Bir Çözüm Olarak Sanat)..... 177
Semptom'dan Sinthome'a.....178
Joyce'un Yaşamı-Kusurlu Baba (un père carent).....193
Joyce'un Yazma Eylemi-Epifaniler 202
Sonuç 205
Kaynakça 207

Bölüm 6:
Medea Kompleksi: Lacanyen Kuramda Kadınlık ve Annelik..... 211

Fazilet Canbolat

Medea Kompleksi: Lacanyen Kuramda Kadınlık ve Annelik 213
Euripides'in Kaleminden Medea..... 215
Lacanyen Kuramda Kadınlık ve Annelik..... 220
Lacanyen Perspektiften Medea..... 225
Sonuç..... 230
Kaynakça..... 231

Bölüm 7:
Ayna Evresi, L ve R Şemaları 235

Ece Özcan

Ayna Evresi, L ve R Şemaları..... 237
Ayna Evresi Makalesinin ve Kavramının Tarihçesi 238
Ayna Evresi 242
Çift Aynalı Aygıt..... 264
L Şeması 271
İmgesel/Simgesel/Gerçek..... 286
R Şeması..... 291
Kaynakça..... 306

Bölüm 8:
Resimli Hikâye Kitaplarının Psikanalitik Açıdan
Lacanyen Kuram Çerçevesinde İncelenmesi..... 311

Nurten Özüorçun Küçükertan

Resimli Hikâye Kitaplarının Psikanalitik Açıdan
Lacanyen Kuram Çerçevesinde İncelenmesi 313
Edebiyatın Psikanaliz'deki Yeri..... 314
Bazı Lacanyen Terimlerin Özetlenerek Hatırlatılması..... 319

Kitapların Kısa Özeti ve Analizi 329
Okul Öncesi Kitaplarının Farkı 344
Kaynakça 350

Yazarlar Hakkında 355

Bayan Lucy

Sema Yurduşen

leşme sağlanabileceğini önermişken Lacan ek olarak dile gelen ifadelerle yeni çağrışımları eşleştirmenin ve bu şekilde var olan anlamı düşürerek yeni anlamlar inşa etmenin iyileştirici olduğunu belirtmiştir (Fink, 1995).

Kaynakça

Chapman, L. (2005/2009). *Some notes on hysteria*, https://therapeia.org.uk/documents/Some-notes-on-hysteria.pdf

Evans, D. (1996). *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, Routledge, London and New York

Fink, B. (1995). *The Lacanian Subject, Between Language and Jouissance,* Princeton University Press, New Jersey.

Freud, S. & Breuer, J. (1895). Studies on Hysteria, In J. Strachey (Ed and Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol.2, pp. 106-124). London: The Hogharth Press.

Freud, S. (1905a). *Bruchstück einer Hysterie-Analyse* in *Case Histories I.* (Vol.8), Penguin Books, 1990 (first published in 1977, Pelican Books).

Freud, S. (1905b). On Psychotherapy. In J. Strachey (Ed and Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud (*Vol.2, pp. 257-268). London:The Hogharth Press

Freud, S. (1905c). Three Essays on the Theory of Sexuality. In J. Strachey (Ed and Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (Vol. 7, pp.125-243). London: The Hogharth Press.

Freud, S. (1912). Chapter I. The Psychic Mechanism of Hysterical Phenomena in the Selected Papers on Hysteria and Other Psychoneuroses, (1856-1939). In A. A. Brill (Trans.), New York: The Journal of Nervous and Mental Disease Publishing Company; Bartleby.com, 2010. www.bartleby.com/280/.[05.05.2022]

Freud, S. (1914-1916). On Narcissism, In J. Strachey (Ed and Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (Vol. 14, pp. 67-102). On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works.

Lacan, J. (1966). The Mirror Stage as Formative of the Function of the I as Revealed in Psychoanalytic Experience, In Écrits: A Selection. Trans. Alan Sheridan, Routledge, 2005. pp. 1-6.

Lacan, J. (1968). La meprise du sujet suppose savoir [The misunderstanding of the subject supposed to know], *Scilicet*, (Vol. 1, pp. 31-41).

Lacan, J. (1901/1995). Quatre concepts fondamantaux de la psychanalyse (Reading Seminar XI, Lacan's Four Fundemental Concepts of Psychoanalysis), R. Feldstein, B. Fink, M.Jaanus (Eds.), State University of New York, Albany Matthis, I. (1998). Miss Lucy: One Hundred Years of Hysteria, In I. Matthis and I. Szecsödy (Eds.) and S. Smith (Trans.), International Psychotherapy Institute

Nasio, J_D. (1998). Hysteria from Freud to Lacan: The splendid child of psychoanalysis, In S.Fairfield (Ed. and Trans.), New York: The Other Press, ISBN 9781635421323.

Ragland-Sullivan, E. (1992). The Paternal Metaphor: A Lacanian Theory of Language, *Revue Internationale de Philosophie*, 180, pp. 49-92.

Vanheule, S. (2011). Lacan's construction and deconstruction of the double-mirror device, *Hypothesis and Theory Article,* (2), pp.1-9.

Verhage, P. (1998). Trauma and hysteria within Freud and Lacan, *Ghent University Academic Bibliography*

Öz-Analizin Miladı:
Irma'nın Enjeksiyonu Rüyası

Yağmur Saklı Demirbaş - Selin Uçar Özsoy

muştur. Başka bir deyişle Lacan, bu aşamada konuşmanın gerçek kişiler arasında gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Bu nokta ise tam da Freud'un zorlandığı bir alandır çünkü imgesel düzenin araya girmesiyle birlikte çarpıtmalar gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, Freud'un Irma'ya ağzını açtırmasının ve boğazında bir şeyler görmesinin signifikasyon ve yoğunlaştırma açısından birçok şeyi temsil ettiği belirtilmektedir (Lacan, 1988). Kısacası Lacan, her şeyin bu imge ile ilişkilendiğinden bahsetmektedir: *Ağızdan kadın cinsel organına kadar uzanan bir temsil*.

Kaynakça

Anzieu, D. (1986). *Freud's self-analysis* (P. Graham, Çev.). CT: International Universities Press, Inc.

Blum, H. (1996). The Irma dream, self-analysis, and self-supervision. *Journal of the American Psychoanalytic Association, 44*(2), 511-532. https://doi.org/10.1177/000306519604400207

Elms, A. C. (1980). Freud, Irma, Martha: Sex and marriage in the "dream of Irma's injection". *Psychoanal Review, 67,* 834-109.

Evans, D. (1996). *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis* (1. Baskı). London: Routledge.

Finzi, S. V. (1998). *Freud and Dream of Dreams. The European Journal of Psychoanalysis*. Erişim adresi: https://www.journal-psychoanalysis.eu/articles/freud-and-the-dream-of-dreams-1/

Freud, S. (2016). *Rüyaların Yorumu*. Say Yayınları (D. Muradoğlu, Çev.). (1900)

Kovacevic, F. (2013). A Lacanian approach to dream interpretation. *Dreaming, 23*(1), 78-89.

Kramer, M. (2000). Does Dream Interpretation Have Any Limits? An Evaluation of Interpretations of the Dream of "Irma's Injection". *Dreaming, 10*(3), 161-178.

Lacan, J. (2006). *Ecrits: The First Complete Edition in English* (B. Fink, Çev.). New York: W. W. Norton & Company. (1966)

Lacan, J. (1981). *The Seminar of Jacques Lacan. Book I. Freud's Papers on Technique* (J. A. Miller, Ed. ve J. Forrester, Çev.). New York: W. W. Norton. (1953-1954)

Lacan, J. (1988). *The Seminar of Jacques Lacan. Book II: The Ego in Freud's Theory and in the Technique of Psychoanalysis* (S. Tomaselli, Çev.). New York, Norton: Cambridge University Press. (1954-1955)

Lacan, J. (1997). *The Seminar of Jacques Lacan. Book III: Psychoses* (R. Grigg, Çev.). New York: W. W. Norton & Company.

Lacan, J. (2017). *The Seminar of Jacques Lacan. Book V: Formations of the Unconscious* (R. Grigg, Çev.). Cambridge, UK: Polity Press. (1957-1958).

Lacan, J. (1998). *The four fundamental concepts of psychoanalysis: The Seminar of Jacques Lacan, Book XI* (J. A. Miller. Ed. ve A. Sheridan, Çev.). New York, NY: W. W. Norton (1981)

Saklı Demirbaş, Y. (2021). Dora vakası. İçinde T. Gençöz (Ed.) *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri Cilt 1.* Nobel Yayıncılık.

Schur, M. (1972). *Freud: Living and dying.* New York: International Universities Press.

Sprengnether, M. (2003). Freud, Irma, and the dream of psychoanalysis. *American Imago, 60* (3), 259-284.

Psikanalizin Etiği ve "Göz Alıcı" Antigone

Münevver Zuhal Bilik - Eylül Ceren Demir Hekimoğlu

nülmüştür. Buna rağmen Antigone'un kendisinde Lacan da başta olmak üzere bütün nevrotiklere çekici gelen bir kısım vardır: Arzunun peşinden hiç ayrılmayıp ölümü bile göze alabilmek.

Kaynakça

Almansi, R. (1991). A psychoanalytic study of Sophocles' Antigone. *The Psychoanalytic Quarterly, 60*(1), 69-85. https://doi.org/10.1080/21674086.1991.11927302

Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a etik (Akademik çeviri)* (Z. Özcan, Çev.). Sentez Yayıncılık. (1972)

Bilik, M. Z. (2021). Schreber vakası. İçinde T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a: Vaka İncelemeleri Cilt 1* (ss. 197-235). Nobel Yayınevi.

Bilik, M. Z., Hekimoğlu, E. ve Gençöz, F. (2021). Traces of unconscious in language. *Language and Psychoanalysis, 10*(1), 27-35. https://doi.org/10.7565/landp.v10i1.4390

De Kesel, M. (2009). *Eros and ethics: Reading Jacques Lacan's seminar VII* (S. Jöttkandt, Çev.). State University of New York Press. (2001)

Duignan, B. (2020, 3 Haziran). *Eudaimonia*. Encyclopedia Britannica'dan alınmıştır: https://www.britannica.com/topic/eudaimonia

Erhat, A. (2021). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi Kitabevi.

Evans, D. (1996). *An introductory dictionary of Lacanian psychoanalysis*. Routledge.

Fink, B. (2016). *Lacancı psikanalize bir giriş: Klinik ve kuram* (Ö. Öğütcen, Çev.). Encore Yayınları. (1997)

Freud, S. (2015). *Narsizm üzerine ve Schreber vakası* (B. Büyükkal ve S. M. Tura, Çev.). Metis Yayınları. (1914, 1911)

Freud, S. (2016). *Haz ilkesinin ötesinde. Ben ve Id.* Metis Yayınları. (1920, 1923)

Freud, S. (2017). *Totem ve tabu.* Say Yayınları. (1913)

Freud, S. (2018). *Uygarlığın huzursuzluğu*. Metis Yayınları. (1930)

Freud, S. (2019). *Bir yanılsamanın geleceği.* Say Yayınları. (1927)

Freud, S. (2021). *Rüyaların yorumu.* Say Yayınları. (1900)

Freud, S. ve Breuer J. (2013). *Histeri üzerine çalışmalar*. Payel Yayınları. (1895)

Gençöz, T. ve Özbek-Şimşek, D. (2020). Psikanalitik psikoterapiler. *Klinik Psikoloji: Bilim ve Uygulama* (1. Baskı, ss. 379-408), Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Grannan, C. (t.y.). *What's the difference between morality and ethics?*. Encyclopedia Britannica'dan alınmıştır: https://www.britannica.com/story/whats-the-difference- between-morality-and-ethics

Hyldgaard, K. (2005). Heidegger's anxiety versus Lacan's anxiety. *The Psychoanalytical Notebooks of the London Circle, 14*.

Kant, I. (1999). *Pratik aklın eleştirisi.* Türkiye Felsefe Kurumu. (1788)

Lacan, J. (1991). *The seminar of Jacques Lacan book I Freud's papers on technique 1953-1954* (J.-A. Miller, Ed. ve J. Forrester, Çev.). W. W. Norton & Company. (1975)

Lacan, J. (1997). *The ethics psychoanalysis 1959-1960: The seminar of Jacques Lacan book VII* (J.-A. Miller, Ed. ve D. Porter, Çev.). W. W. Norton & Company, Inc. (1986)

Lacan, J. (2006). The function and field of speech and language in psychoanalysis. *Écrits* içinde (ss. 197-268) (B. Fink, Çev.). W. W. Norton & Company. (1966)

Lacan, J. (2014). *The seminar of Jacques Lacan, book X: Anxiety* (J.-A. Miller, Ed. ve A. R. Price, Çev.). Polity Press. (2004)

Lacan, J. (2014). *Psikanalizin dört temel kavramı, 11. kitap*. Metis Yayınları. (1964)

Lacan, J. (2015). *Transference: The seminar of Jacques Lacan book VIII* (B. Fink, Trans.). Polity Press.

Sophokles. (2017). *Kral Oidipus*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (M.Ö.429)

Sophokles. (2021a). *Antigone*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (M.Ö. 442)

Sophokles. (2021b). *Oidipus Kolonos'ta*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (M.Ö. 401)

Dick Vakası ve Otizm: Aynadaki Bakışın Yokluğu

Işıl Necef

ve simgesel düzenden yoksun bir gerçekliktir ve dış dünyaya kapalıdır.

Dick vakası, Oedipal evre öncesi Ayna evresinde yaşanabilecek aksaklıkların öznenin kişiler arası ilişkilerde aldığı konumu nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir. Bu vaka, genellikle imgesel boyutun oluşumu için örnek olarak verilen Ayna evresinin yabancılaşma ile birlikte simgesel düzenin gelişimine fırsat tanıdığı ve Ayna evresinin yabancılaşma kısmında oluşabilecek aksaklıkların etkilerini göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir. Lacan bu vaka ile özne oluşumu hakkında okuyucunun bakışını farklı bir konuma çekerek, yapı tartışmalarına simgesel bir boyut getirir. Getirdiği simgesel boyut sayesinde klinisyenleri Başka bir açıdan bakmaya davet eder.

Kaynakça

Evans, D. (1996). An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis. London: Routledge.

Hinshelwood, R. D., & Robinson, S. (2014). *Introducing Melanie Klein: A graphic guide*. Icon Books Ltd.

Klein, M. (1930). The importance of symbol-formation in the development of the ego. *International Journal of Psycho-Analysis*, *11*, 24-39.

Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. *International Journal of Psycho-Analysis*, *27*, 99-110.

Klein, M., Koçak, O., & Erten, Y. (1999). *Haset ve şükran*. Metis Yayınları.

Lacan, J. (1938). Family complexes in the formation of the individual (C. Gallagher, Trans.). Unpublished manuscript, St. Vincent's Hospital, Dublin.

Lacan, J. (1991). Freud's papers on technique 1953-1954. In Miller, J.-A. (Ed.), The seminar of Jacques Lacan (Book 1). New York, NY: Norton.

Lacan, J. (2001a). The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience 1949. *Ecrits: a selection*, 146-178.

Lacan, J. (2011b). The seminar of Jacques Lacan: Book X: Anxiety: 1962-1963. Polity Press.

Laznik, M. C. (2013). Lacan et l'autisme. *La revue lacanienne*, *14*(1), 81-90.

Laznik, M. C. (2000). La théorie lacanienne de la pulsion permettrait de faire avancer la recherche sur l'autisme. La célibataire, 5, 67-78.

Lucero, A., & Vorcaro, A. M. R. (2017). Lacan Leitor de Melanie Klein: O Caso Dick em Questão01. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, *33*.

Melman, C. (2004). Autisme–Express. *Cahiers de PreAut*, (1), 113-116.

Rhode, M. (2020). Notes on 'Dick'in the Melanie Klein Archives. In *Essential Readings from the Melanie Klein Archives* (pp. 227-245). Routledge.

Rustin, M., & Rustin, M. (2016). *Reading Klein*. Taylor & Francis.

Spillius, E. B., Milton, J., Garvey, P., Couve, C., & Steiner, D. (2011). *The new dictionary of Kleinian thought*. Routledge.

Semptomdan Sinthome'a: James Joyce Okuru Lacan

Fatma Girgin Kardeş

Kaynakça

Adams, P. (2003). *Art: Sublimatin and Symptom*. New York: Other Press

Attié, J. (2003). Du symptôme au sinthome. *Che vuoi*, 19, 163-181. https://doi.org/10.3917/chev.019.0163

Bristow, D. (2017). *Reading, Writing and Psychoanalysis*. London: Routhledge

Danzell, D. (2018). A Lacanian reading of paternity in James Joyce. *European Journal of Psychoanalysis*. 10. http://www.journal-psychoanalysis.eu/. 33

Ellman, R. (1959). *James Joyce*. Oxford: Oxford University Press.

Evans, D. (1996). An Introductory of Lacanian Psychoanalysis. New York: Routledge.

Fink, B. (2016). *Lacancı Psikanalize Bir Giriş* (Ö. Öğütçen, Çev.). İstanbul: Encore Yay. (1997).

Freud, S. (1955). Analysis of a fobia in a five-year-old boy. (J. Strachery, Çev.). İçinde, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume X* (ss. 5-148). London: Hogarth Press. (1909).

Freud, S. (1959). An autobiographical study (J. Strachery, Çev.). İçinde, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XX* (ss. 7-71). London: Hogarth Press. (1925-1926).

Freud, S. (1959). Inhibition, symptom and anxiety (J. Strachery, Çev.). İçinde, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XX* (ss. 7-71). London: Hogarth Press. (1925-1926).

Freud, S. (1962). On the grounds for detaching a particular syndrome from neurasthenia under the description anxiety neurosis (J. Strachery, Çev.). İçinde A. Smith (Ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume III* (ss. 87-179). London: Hogarth Press. (1895)

Freud, S. (2001). *Histeri Üzerine Çalışmalar*. (E. Kapkın, Çev). Payel. (1895).

Freud, S. (2010). *Leonardo da Vinci. A psychosexual study of an infantile reminisence*. Moffad, Yard ve Company. (1916).

Joyce, J. (2012). *Sanatçının bir genç adam olarak portresi* (M. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim.

Joyce, J. (2019). *Ulysses*. (N. Erkmen, Çev). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Lacadee-Labro, D. (2022). *Du symptome a Sinthome*'dan alınmıştır: https://www.lacan-universite.fr/wp-content/uploads/2016/01/2_-LACADEE.pdf

Lacan, J. (1993). *The Seminar. Book III. The Psychoses, 1955–56*. (R. Grigg, Çev). Londra: Routledge.

Lacan, J. (2015). Le phénomène lacanien. *Essaim*, 35, 143-158. (1974). https://doi.org/10.3917/ess.035.0143

Lacan, J. (1974-1975). *The seminar of Jacques Lacan. Book XXIII: R.S.I.* (C. Gallagher, Çev). https://esource.dbs.ie/handle/10788/179

Lacan, J. (2005). *Le séminaire livre XXIII. Le sinthome*. (Ed. Jacques-Alain Miller). Seuil. (1975).

Lacan J. (2006). The function and field of speech and language in psychoanalysis. (B. Fink, Çev). *Ecrits*. New York: w.w. Norton ve Company. (1953a).

Lacan J. (2006). On the subject who is finally in question. (B. Fink, Çev). *Ecrits*. New York: w.w. Norton ve Company. (1953b).

Melman, C. (2011). Inside and outside in the case of president Schreber. *The Letter. Irish Journal for Lacanian Psychoanalysis*. 48.

Miller, J. ve Lacan, J. (2017). Jacques Lacan Conférence à Genève sur le symptôme. *La Cause du Désir*, 95, 7-24. (1975). https://doi.org/10.3917/lcdd.095.0007

Morel, G. (2003). A young man without an ego: A study on James Joyce and the mirror stages. İçinde P. Adams (Ed.), *Art: Sublimation or Symptom*. London: Carnac

O'Brien, E. (2018). *James Joyce*. (Zeynep Çiftçi, Çev). İstanbul: Alfa.

Thurston, L. (2004). *James Joyce and the problem of psyhoanalysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Verhaeghe, P. ve Declercq, F. (2002). Lacan's analytic goal. *Re-Inventing the Symptom* içinde. p.69. Other Press.

Voruz, V. (2012). *The later Lacan: An introduction*. New York: Suny Press.

Zizek, S. (2007). *The Invisible Remainder*. London: Verso

Zupančič, A. (2000). *Ethics of the Real: Kant and Lacan*. London: Verso.

Medea Kompleksi:
Lacanyen Kuramda Kadınlık ve Annelik

Fazilet Canbolat

mekte hem de beslemektedir. Bu bakımdan, Medea'nın öyküsünün de Yunan mitolojisinin bir ürünü olarak psikanalitik bağlamda kadınlığı ve anneliği anlamlandırmak adına uygun bir materyal olduğu düşünülmektedir. Psikanalitik perspektif diğer bakış açıları gibi Medea'nın davranışını etik ya da etik dışı biçiminde değerlendirmemiştir; bunun yerine Medea'nın eyleminin derinliklerini anlamaya çalışmıştır.

Kadın olmak ve anne olmak, toplumsal düzen içerisinde belli biçimlerde tanımlanmış ve bu iki pozisyonun da gerekliliklerı tarihsel ve zamansal koşullara göre belirlenmiştir; ancak Lacanyen kuram toplumsal söylemlere dikkat çekerek bu iki pozisyonu farklı açılardan ele almaya olanak sunar. Nitekim toplumsal söylemde kutsal ve dokunulmaz bir yere konulan annelik pozisyonunun Medea'nın hikâyesiyle sarsıldığı söylenebilir. Bu bağlamda Medea'nın öyküsü, anneliğin hem içinde hem de üzerinde yer alan kadınsılığın göstereni olarak kabul edilebilir. Nitekim Lacanyen perspektiften Medea, hakiki kadınlığa dair fikir edinmemizi sağlayan bir karakter olarak işaretlenmiştir.

Kaynakça

Albasan, I. (2019). Yunan mitolojisine psikanalitik bir yaklaşım. *Homeros, 2*(3), 95-102.

Alves, M.B. ve Poli, M.C. (2016). When a woman is mother: Feminine jouissance in motherhood. *Ágora: Estudos em Teoria Psicanalítica, 19*(2), 191-207.

Aydoğ, S. (2019). Lacanyen yaklaşımda cinsiyetlenme ve histeri nevrozu. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi, 7*(1), 20-40.

Bourget, D. ve Bradford, J.M.W. (1990). Homicidal parents. *Canadian Journal of Psychiatry, 35*(3), 233-238.

Bourget, D., Grace, J. ve Whitehurst, L. (2007). A review of maternal and paternal filicide. *Journal of American Academy of Psychiatry and the Law, 35*(1), 74-82.

Canbolat, F. (2018). A qualitative research on suicide notes: Mental representations in suicide notes of men. (Doctoral Thesis). Middle East Technical University, Turkey.

De Pourcq, M. (2022). Unbeschreiblich Weiblich Looking awry to the home in Euripides' 'Medea' and David Lynch's 'Lost Highway'. Radboud Üniversitesi'nden alınmıştır: https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/143721/143721.pdf

Euripides. (2014). *Medea*. (A. Çokona, Çev.). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (n.d.).

Evans, D. (2006). An introductory dictionary of Lacanian psychoanalysis. New York, NY: Taylor & Francis e-library.

Fink, B. (1997). *A clinical introduction to Lacanian psychoanalysis: Theory and technique*. London: Harvard University Press.

Freud, S. (1917). On transformations of instincts as exemplified in nal erotism. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. (J. Strachey, Çev.). The Hogarth Press.

Freud, S. (2010). Lecture XXXIII: "Femininity". İçinde L. G. Fiorini ve G. Abelin-Sas Rose (Edl.), *On Freud's "Femininity"* (ss. 8–31). Karnac Books. (1933).

Gürel, E. ve Muter, C. (2007). Psikomitolojik terimler: Psikoloji literatüründe mitolojinin kullanılması. *Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1), 537-569.

Khan, S. (2018). Woman does not exist: Lacan, Poe and re-(w)righting the feminine. *Journal of Research in Humanities, 54,* 252-265.

Kırcı, G.S., Cömert, H.S.Y. ve Özer, E. (2017). Anne-çocuk cinayetleri: Medea kompleksi. *Adli Tıp Bülteni, 22*(2), 130-133.

Kunz, J. ve Bahr, S.J. (1996). A profile of parental homicide against children, *Journal of Family Violence, 11*(4), 347-362.

Lacan, J. (n.d). Family complexes in the formation of the individual. (C. Gallagher, Çev.), (1938).

Lacan, J. (1972-1973). *The seminar of Jacques Lacan, Book XX: On feminine sexualtity: The limits of love and knowledge*. New York: W.W. Norton & Company.

Lacan, J. (2006). The Youth of Gide, or the Letter and Desire. İçinde *Écrits: The first complete edition in English*. (B. Fink, H. Fink ve R. Grigg, Çev.). New York: Norton. (1966).

Liem, M. ve Koenraadt, F. (2008). Filicide: a comparative study of maternal versus paternal child homicide. *Criminal Behavior and Mental Health, 18*(3), 166-176.

Marcos, C.M. ve Silva, T.L. (2019). Madeleine and Medeia: Women beyond maternity. *Psicologia Em Estudo, 24,* Doi: 10.4025/psicolestud.v24i0.42589

Menzilcioğlu, Ç. (2011). *Seneca'nın Medea ve Phaedra Tragedyalarında Tutkuların Gizemli Çatışması*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Miller, J.A. (2011). Medea. http://www.apwonline.org /download/medea-jam.pdf

Özkan, A. (2020). Lacanyen yaklaşımda yeni ruhsal yapılanmalar ve vaka tartışması. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi, 7*(3), 297-314.

Resnick, P.J. (1970) Murder of the newborn: A psychiatric review of neonaticide, *The American Journal of Psychiatry, 126*(10), 1414-1420.

Saatçioğlu Ö, Derin D, Uygur N. (2005). Mothers who murder their child. *Yeni Symposium, 43*(4), 163-6.

Sheykhi, M.T. (2020). Worldwide increasing divorce rates: A sociological analysis. *Konfrontasi, 7*(2), 116-123.

Taheri, A. (2016). Perverse mothers or mad wives? A Lacanian commentary on Nahaleh Moshtagh's "The repression of the bad Oedipal mother in psychoanalysis". *Psychoanalytic Discourse, 2*(1), 51-59.

Torun F. (2011). Parental alienation syndrome. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 3*(3):466-482.

Wagner, M. (2020). On increasing divorce risks. İçinde D. Mortelmans (Ed.), *Divorce In Europe (ss. 37-62)*. Belçika: Springer.

Ayna Evresi, L ve R Şemaları

Ece Özcan

Kaynakça

Bahovec, E. D. (2015). The ego and the other in Lacan's return to Freud. J. Borossa, C. Bronstein ve C. Pajaczkowska (Edl.), *The New Klein-Lacan Dialogues* içinde (ss. 59–77). Karnac.

Bailly, L. (2015). Klein-Lacan: The Body. J. Borossa, C. Bronstein, ve C. Pajaczkowska (Edl.), *The New Klein-Lacan Dialogues* içinde (ss. 105–118). Karnac.

Bilik, M. Z. (2021). Schreber Vakası: Psikoz. T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri Cilt 1* içinde (ss. 197–236). Nobel.

Blum, V. ve Secor, A. (2011). Psychotopologies: Closing the circuit between psychic and Material Space. *Environment and Planning D: Society and Space*, *29*(6), 1030–1047. https://doi .org/10.1068/d11910

Borossa, J., Bronstein, C., ve Pajaczkowska, C. (Edl.). (2015). *The new Klein-Lacan dialogues*. Karnac.

Brenner, L. S. (2021). The autistic mirror in the real: Autism in Lacan's Mirror Stage. *Theory & Psychology*, *31*(6), 950–972. https://doi.org/10.1177/09593543211034569

Dravers, P. (2004). To Poe, Logically Speaking: From "The Purloined Letter" to the Sinthome. E. Ragland ve D. Milovanovic (Edl.), *Lacan: Topologically speaking* içinde (ss. 205–246). Other Press.

Erten, İ., Gagua, N. ve Baltacı, S. (2022). Papin Kardeşler Vakası: Suç ve Paranoya İlişkisi. T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri Cilt 2* içinde (ss. 189–230)

Evans, D. (2003). *An introductory dictionary of Lacanian psychoanalysis*. Hove: Brunner-Routledge.

Freud, S. (1914). On narcissism: An introduction. Strachey (Ed. ve Çev.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV* içinde (ss. 67–102). London: Hogarth.

Freud, S. (1933). *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*. W. W. Norton & Company.

Freud, S. (1936). *The problem of anxiety*. W. W. Norton & Company.

Gallop, J. (1983). Lacan's "Mirror stage": Where to begin. *SubStance, 11*(4), 118. https://doi.org/10.2307/3684185

Gençöz, T. (2019). Lacan'ın Dört Temel Söylemi. T. Gençöz (Ed.), *Lacanyen Psikanaliz (1. Baskı)* içinde (ss. 53–58). Türkiye Klinikleri.

Gürsel, M. D. ve Gençöz, T. (2019). Psikoz. T. Gençöz (Ed.), *Lacanyen Psikanaliz (1. Baskı)* içinde (ss. 1–8). Türkiye Klinikleri.

Hekimoğlu, E. C. (2021). Fobi ve Küçük Hans Vakası. T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri Cilt 1* içinde (ss. 121–158). Nobel.

Korkmaz, A. ve Baltacı, S. (2021). Fare Adam Vakası ve Obsesyon Nevrozu. T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri Cilt 1* içinde (ss. 159–196). Nobel.

Lacan, J. (1953). Some reflections on the ego. *The International Journal of Psychoanalysis, 34,* 11–17.

Lacan, J. (1956-1957). The Object relation: The seminar of Jacques Lacan, Book IV. (C. Gallagher, Çev.). https://www.freud2lacan.com/docs/Seminar-4-corrected.pdf

Lacan, J. (1960). The subversion of the subject and the dialectic of desire in the Freudian unconscious. B. Fink, H. Fink ve R. Grigg (Edl. ve Çev.). *Ecrits: The first Complete Edition in English*. Norton & Company.

Lacan, J. (1988a). *The Seminar. Book I. Freud's Papers on Technique* (J. Forrester, Çev.). Norton; Cambridge University Press. (1953-1954)

Lacan, J. (1988b). *The ego in Freud's theory and in the technique of psychoanalysis*. W.W. Norton. (1954-1955)

Lacan, J. (1998). *The Seminar of Jacques Lacan: Book XI: The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis* (A. Sheridan, Çev.). New York: W. W. Norton & Company. (1964)

Lacan, J. (2006). Écrits. (B. Fink, Trans.). New York: Norton. (1977)

Lacan, J. (2007). The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience. B. Fink (Çev.), *Écrits: The First Complete Edition in English* içinde (ss. 75–81). W. W. Norton & Company. (1949)

Leader, D. (2000). The Schema L. B. Burgoyne (Ed.), *Drawing the Soul Schemas and Models in Psychoanalysis* içinde (ss. 172–189). Routledge.

Malin, B. D. (2011). Kohut and Lacan: Mirror opposites. *Psychoanalytic Inquiry*, *31*(1), 58–74. https://doi.org/10.1080/07351690.2010.512848

Milovanovic, D. (2004). Psychoanalytic Semiotics, Chaos, and Rebellious Lawyering. E. Ragland ve D. Milovanovic (Edl.), *Lacan: Topologically speaking* içinde (ss. 174–204). Other Press.

Morrin, L. (2012). *An examination of the significance of the difference between the neurotic symptom and the psychotic sinthome* (Higher Diploma Final Year Project). Dublin Business School. Retrieved June, 1, 2022, from http://hdl.handle.net/10788/365.

Muller, J. (1985). Lacan's Mirror Stage. *Psychoanalytic Inquiry*, *5*(2), 233–252. https://doi.org/10.1080/07351698509533586

McWilliams, N. (2011). *Psychoanalytic diagnosis understanding personality structure in the clinical process* (2nd ed.). The Guilford Press.

Nobus, D. (2019). *Key concepts of Lacanian psychoanalysis*. Routledge.

Özcan, E. (2022). Mantıksal Zaman. T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri ve Psikanalitik Değerlendirmeler Cilt 2* içinde (ss. 231–263). Nobel.

Ragland, E. ve Milovanovic, D. (2004). Introduction: Topologically Speaking. D. Milovanovic ve E. Ragland (Edl.), *Lacan: Topologically speaking* içinde (ss. 13–40). Other Press.

Saklı Demirbaş, Y. (2021). Dora Vakası. T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri Cilt 1* içinde (ss. 67–120). Nobel.

Saklı Demirbaş, Y. (2022). Lacanyen Psikanalizin Kozası: Aimée Vakası. T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri Cilt 2* içinde (ss. 157–187). Nobel.

Uçar Özsoy, S. ve Bulut, B. P. (2022). Çalınan Mektup: Gösterenin Hâkimiyeti. T. Gençöz (Ed.), *Freud'dan Lacan'a Vaka İncelemeleri ve Psikanalitik Değerlendirmeler Cilt 2* içinde (ss. 265–297). Nobel.

Van Pelt, T. (2000). *The other side of Desire Lacan's theory of the registers*. State University of New York Press.

Vanheule, S. (2011). Lacan's construction and deconstruction of the Double-Mirror device. *Frontiers in Psychology*, *2*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.00209

Verhaeghe, P. (2015). Lacan on the Body. J. Borossa, C. Bronstein ve C. Pajaczkowska (Edl.), *The New Klein-Lacan Dialogues* içinde (ss. 119–132). Karnac.

Resimli Hikâye Kitaplarının Psikanalitik Açıdan Lacanyen Kuram Çerçevesinde İncelenmesi

Nurten Özüorçun Küçükertan

"Bilinçdışı Başka'nın söylemidir (*the unconscious is the Other's discourse*)" (Lacan, 2006, s. 16) sözünün açıklaması da işte bu oluşumlarda yatar, ne de olsa simgesel ağ çocuğun dışarıdan algıladıkları aracılığıyla kurulur. Bu nedenle de bilinçdışını çalışmanın tek yolu dil aracılığıyladır, yani bu yol simgesel düzenden geçer.

Özetle resimli hikâye kitapları iki yönden incelenmeye değerdir. İlk olarak, hikâyede anlatılanın içeriği, ürün sahibinin gizil motivasyonlarıyla ilgili olduğundan böylesi bir inceleme yazara dair bilgi verici olacaktır. Bunun yanı sıra bu kitaplar, büyük Başka tarafından çocuğa ilişki içerisindeki (simgesel olan) dil üzerinden gerçek, imgesel ve simgel örgüsünün bir arzu olarak tanıtılmasına hazırlık yapması açısından da önemlidir. Zira tekrar edilecek olursa Lacan'ın vurguladığı üzere *bilinçdışı "dil gibi yapılanmıştır"* (Lacan 1955-1956, SE III, s. 167) ve öyle yapılanacaktır.

Kaynakça

Ayan, E. (2014). Edip Cansever'in Bezik Oynayan Kadınlar'ına psikanalitik bir yaklaşım. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*(2), 87-100.

Aytaç, G. (2009). *Genel edebiyat bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.

Başaran, M., Çelik, N. ve Güngör Aytar., F. A. (2021). Resimli çocuk kitaplarının olumsuz ögeler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *41*(2), 1247–1272.

Bekkaya, K. ve Güven, G. (2021). 0-6 Yaş arası çocuk kitaplarının yapısal özelliklerinin incelenmesi: Kesitsel bir alan yazın analizi. *International Journal of Primary Education Studies, 1*, 1-14.

Bernstein, J. W. (2015). Review of Perversion: A Lacanian psychoanalytic approach to the subject. *Psychoanalytic Psychology, 32*(3), 553-557. doi:10.1037/a0035854

Berk, L. E. (2019). *Exploring child development*. Boston: Pearson.

Bilik, M. Z., Yoğan, F. ve Maraş, A. (2021). Orhan Pamuk'un Yeni Hayat adlı romanının Lacanyen Psikanalitik kavramlarla incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 38*(2), 324-335.

Brown, C. E. (2015). *Shakespeare and psychoanalytic theory*. London, UK: Bloomsbury.

Cebeci, O. (2004). *Psikanalitik edebiyat kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Cengiz, Ş. ve Duran, E. (2017). Okul öncesi dönemine ait hikâye ve masallardaki değerlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *42*(191), 205–233.

Cervone, D. ve Pervin, L. A. (2013) (12th edition). *Personality: Theory and research*. New York: John Wiley & Sons.

Cioffi, F. (1998). *Freud and the question of pseudoscience*. Chicago: Open Court.

Clero, J. P. (2002). *Lacan sözlüğü*. (Ö. Soysal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (2011).

Demir, Ü. S. İ. (2021). *Sara Şahinkanat'ın resimli hikâye kitaplarının çocuk edebiyatı özellikleri açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Dilek, A. (2017). Feridun Oral'ın resimli hikaye kitaplarındaki değerlerin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi, 15*(33), 61-86.

Dirican, R. ve Dağlıoğlu, H. E. (2014). 3-6 yaş grubu çocuklarına yönelik yayımlanan resimli hikaye kitaplarının bazı temel değerler açısından incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, *3*(2), 44.

Dor, J. (1999). *The clinical Lacan*. New York: Other Press, LLC.

Evans, D. (1996). *An Introductory dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. London: Routledge.

Feher-Gurewich, J. (2003). A Lacanian approach to the logic of perversion. In J. M. Rabate (Ed.), The Cambridge companion to Lacan (pp. 191-207). New York: Cambridge University Press.

Fink, B. (1996). *The Lacanian subject: Between language and jouissance*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Fink, B. (1997). *A clinical introduction to Lacanian psychoanalysis: Theory and technique*. Cambridge: Harvard University Press.

Freud, A. (1936). *Ben ve savunma mekanizmaları* (Erim, Y, Çev.). İstanbul: Metis Yayınevi, 2004.

Freud, S. (1996). *Günlük yaşamın psikopatolojisi* (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel yayınevi. (1901).

Freud, S. (2019). *Uygarlığın huzursuzluğu* (H. Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınevi. (1930).

Freud, S. (2021). *Rüyaların yorumu 1* (D. Bal, Çev.). İstanbul: Olimpos. (1899)

Freud, S. (1999). "Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz-Düşleri", *Sanat ve Edebiyat* (E., Kapkın ve A., Taşkın, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.

Freud, S. (2006). "Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme", *Cinsellik Üzerine* (A. A. Öneş, Çev.). İstanbul: Say Sayınları. (1905)

Geçtan, E. (1994). *Varoluş ve psikiyatri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gürsel, M. D. ve Gençöz, T. (2019). Psikoz. İçinde T. Gençöz (Ed.), Lacanyen Psikanaliz (1. Baskı, s. 1-8). Ankara: Türkiye Klinikleri.

Haykır, T. (2021). "Hikâye ve şiirin "gölge"sinde Cahit Sıtkı'nın "Abbas"ı". *Karadeniz Araştırmaları*. *XVIII/71*: 775-786.

Holland, N. N. (1968). *The Dynamics of literary response*. New York: Oxford University Press.

Homer, S. (2005). *Jacques Lacan*. London: Routledge.

Karaman Benli, G. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarının isim yazma becerileri: "İşte benim harflerim!". *Yaşadıkça Eğitim*, *35*(1), 294-310.

Lacan, J. (1992). *The seminar of Jacques Lacan. Book VII: The ethics of psychoanalysis* (D. Porter, Trans.). New York, NY: W. W. Norton & Company, Inc. (1959-1960).

Lacan, J. (1997). *The seminar of Jacques Lacan. Book III: The Psychoses* (J. A. Miller, Ed. & R. Grigg, Trans.). New York, NY: W. W. Norton & Company. (1955-1956).

Lacan, J. (2006). *Écrits: The first complete edition in English* (B. Fink, Trans.). NY: W. W. Norton & Company. (1966).

Lacan, J. (2007). *The seminar of Jacques Lacan. Book: XVII The other side of psychoanalysis* (R. Grigg, Çev.) New York, NY: W.W. Norton & Company Inc. (1969-1970).

Lacan, J. (2013). *Psikanalizin dört temel kavramı seminer 11. kitap* (N. Erdem, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (1964).

Lacan, J. (2014). *The seminar of Jacques Lacan. Book X: Anxiety* (A. R. Price, Çev.). Cambridge, UK: Polity Press. (1962-1963).

Lecture "The Missing Piece". (2022, Ocak 11). *Association Lacanienne Internationale*. [Facebook sayfası]. Facebook. https://www.facebook.com/227557101016689/posts/pfbid02k1a4aTKLbcnz4AiyLPTbtth3tSweSEwsDaikt3PBm3E9a8Jt5so9c8DtmoTe3MXJl/ adresinden 09 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.

MEB, (2013). *Okul öncesi eğitim programı*. Ankara: Meb Basımevi.

Melman, C. (2010). *The new psychic economy*. In L. Bailly, D. Lichtenstein, & S. Bailly (Eds.), The Lacan tradition (pp. 227-234). New York: Routledge.

Milić, J. (2020). Contemporary psychoanalysis - Perspectives and the scientific status. *TEME: Casopis Za Društvene Nauke*, *44*(1), 121–138. https://doi.org/10.22190/TEME191223012M

Schneiderman, S. (Ed.) (1980). *Returning to Freud: Clinical psychoanalysis in the School of Lacan*. New Haven, London: Yale University Press.

Snowden, R. (2011). *Understanding Freud*. Hodder Education.

Swales, S. (2012*). Perversion: A Lacanian psychoanalytic approach to the subject*. New York: Routledge.

Şimşek Çetin, Ö. (2014). The Investigation of pre-school children's print awareness and skills for writing preparation. *Journal of Theoretical Educational Science, 7*(3), 342-360 . https://dergipark.org.tr/tr/pub/akukeg/issue/29354/314106

Toran, M. (2012). Çocukluğun ve erken çocukluk eğitiminin tarihi ve kuramsal temelleri, *Okul Öncesi Eğitimine Giriş* içinde (Ed. Avcı, N., & Toran, M.). Eğiten Kitap.

Tuncer, M. (2017). *Okul öncesi eğitim kurumlarında kullanılan resimli hikaye kitaplarının öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi (Elazığ ili örneği)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Turna, M. (2020). Edebiyat ve psikanaliz üzerine. *Medeniyet ve Toplum Dergisi, 4*(1), 1-17. https://dergipark.org.tr/tr/pub/meder/issue/55340/758940

Wolpe, J. ve Rachman, S. (1960): Psychoanalytic "evidence": A criticism based on Freud's case of Little Hans. *Journal of Nervous and Mental Disease, 131*, 135-148.

FARKLI OLANDAN KORKMA!

OTİZM VE SOSYAL DIŞLANMA
Ebevynlerin Deneyimleri ve Beklentileri

İpen İlknur Ünlü

nobel bilimsel

FARKLI OLANDAN KORKMA!
OTİZM VE SOSYAL DIŞLANMA
Ebevynlerin Deneyimleri ve Beklentileri
İpen İlknur Ünlü

Yayın No.: 1624
ISBN: 978-625-398-560-8
E-ISBN: 978-625-398-559-2
Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2023

© Copyright 2023, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.
Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.
"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Mervin Selda Adal -mervin@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Asiltürk -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ünlü, İpen İlknur.
Farklı Olandan Korkma! Otizm ve Sosyal Dışlanma -Ebevynlerin Deneyimleri ve Beklentileri / İpen İlknur Ünlü
1. Basım, VIII + 248 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-625-398-560-8
E-ISBN: 978-625-398-559-2
1. Otizm 2. Sosyal Dışlanma 3. Sosyal Hizmet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan, Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi

Baskı ve Cilt: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. Anonim Şirketi / Sertifika No.: 46519
Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800 Bilkent-Çankaya/ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **vii**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM
OTİZM **7**

OTİZMİN TARİHÇESİ? 7
OTİZM NEDİR? 10
OTİZM NASIL TEŞHİS EDİLİR? 11
OTİZM NE SIKLIKLA GÖRÜLÜYOR? 12
OTİZMİN NEDENLERİ 13
OTİZMLİ ÇOCUKLARIN ÖZELLİKLERİ 15
OTİZMLİ AİLELER NELER YAŞIYOR? 20

2. BÖLÜM
SOSYAL DIŞLANMA **37**

SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI VE GELİŞİMİ 37
SOSYAL DIŞLANMA NEDİR? 38
SOSYAL DIŞLANMANIN BOYUTLARI 40
SOSYAL DIŞLANMANIN NEDENLERİ 44
OTİZMDE SOSYAL DIŞLANMA 49

3. BÖLÜM
OTİZMDE SOSYAL HİZMET **53**

OTİZMLİ ÇOCUKLAR VE AİLELERİNE YÖNELİK SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ 53
OTİZMDE SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELEDE SOSYAL HİZMET MÜDAHALESİ 57

4. BÖLÜM
ARAŞTIRMA NASIL YAPILDI? **61**

ARAŞTIRMAYA KİMLER KATILDI? 63
VERİLER NASIL TOPLANDI? 64

5. BÖLÜM
NİCEL VERİLERE İLİŞKİN BULGULAR 67
KATILIMCILARIN SOSYOEKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ 67
KATILIMCILARIN SORUN YAŞADIKLARI ALANLAR 70
KATILIMCILARIN OTİZMLİ ÇOCUKLARININ ÖZELLİKLERİ 71
ALGILANAN SOSYAL DESTEĞE İLİŞKİN BULGULAR 74
ALGILANAN SOSYAL DIŞLANMAYA İLİŞKİN BULGULAR 75
SOSYAL DESTEK VE SOSYAL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ 76
SOSYAL DESTEĞİN SOSYAL DIŞLANMAYA ETKİSİ 78

6. BÖLÜM NİTEL
VERİLERE İLİŞKİN BULGULAR 83
NİTEL ÖRNEKLEMDEKİ ANNE/BABALARA İLİŞKİN TANITICI BULGULAR 84
OTİZM VE AİLE ODAĞINA İLİŞKİN BULGULAR 86
OTİZM ODAĞINA İLİŞKİN BULGULAR 119
SOSYAL DIŞLANMA VE SORUN ALANLARINA İLİŞKİN BULGULAR 130
HİZMET ODAĞINA İLİŞKİN BULGULAR 158

7. BÖLÜM
LİTERATÜR DESTEKLİ BULGULARI TARTIŞMA 173
AİLELERİN SOSYOEKONOMİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI 174
OTİZMLİ ÇOCUKLARIN ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI 175
OTİZM VE AİLE ODAĞINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI 178
AİLELERİN SOSYAL DESTEKLERİNE İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI 184
AİLELERİN SORUN YAŞADIKLARI ALANLARA YÖNELİK BULGULARIN TARTIŞILMASI 189
AİLELERİN SOSYAL DIŞLANMALARINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI 195
DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERE İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI 202
HİZMET ODAĞINA İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI 204

SONUÇ VE ÖNERİLER 211

YARARLANILAN KAYNAKLAR 229

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. American Psychiatric Association [APA] . Diagnosticand Statistical Manual of Mental Disorders. 5th Ed.,textversion. Washington, DC : Author, 2013.
2. American Psychiatric Association (APA).Center for Autismand Brain Development. https://www.psychiatry.org/patients-families/autism/what-is-autism-spectrum-disorder.03.03.2021
3. American Psychiatric Association (APA). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-IV). 4th ed. Washington DC : American Psychiatric Association, 1994.
4. Özeren S.G. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) ve Hastalığa Kanıt Penceresinden Bakış. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bil Dergisi, 2013, 2: 57-63.
5. Şener E. F. ve Özkul, Y. Otizmin Genetik Temellleri. Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences), 2013, 22(1): 86-92.
6. Turnbull A. P. ve Wehmeyer ML. Exceptionallives: Special Education in today's Schools , 5th ed. Merrill/ Prentice Hall : Upper Saddle River: NJ, 2007.
7. Diken İH. Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. Ankara, Pegem Akademi, 2010, 411-444.
8. Magyar CI. Developing and evaluatinge ducational programs for students with autism. NY, London, Springer Science+Business Media, LLC, 2011.
9. Sucuğlu BN. Anne Babaların Özel Eğitim Okullarını Algılama Biçimleri, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1991.
10. Aldan M. Otistik Kardeşe Sahip Çocukların Davranışsal ve Duygusal Uyumlarının, Benlik Kavramlarının ve Sosyal Desteklerinin İncelenmesi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi, 2012.
11. Karst JS, Hecke, Van Hecke AV. Parent and family impact of Autism Spectrum Disorders: a review and proposed model for intervention evaluation, Clinical Child and Family Psychology Review., 2012, 15 (3): 247-277.
12. Giallo R, Wood CE, Jellette R, Porter R. Fatigue, wellbeing and parental self-efficacy in mothers of children with an autism spectrum disorder, Autism, 2013, 17 (4): 465-480.
13. Darıca N, Abidoğlu Ü, Gümüşçü Ş. Otizm ve Otistik Çocuklar. İstanbul, Özgür Yayınları, 2017.
14. Çopuroğlu YC, Mengi A. Toplumsal Dışlanma ve Otizm., Turkish Studies, 2014, 9(5): 607-626.
15. Kinnear SH, Link BG, Ballan MS, Fischbach RL. Understanding the Experience of Stigma for Parents of Children with Autism Spectrum Disorder and the Role Stigma Plays in Families' Lives, Autism Dev Disord.,2016, 46(1): 942-953.
16. Balcı S. Engellilerin Sosyal Dışlanma Durumu: Araklı Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, 2019.

17. Chamak B, Bonniau B. Trajectories, long-term outcomes and family experiences of 76 adults with autism spectrum disorder, Journal of Autism and Developmental Disorders, 2016, 46: 1084–1095.
18. Woodgate RL, Ateah C, Secco, L. Living in a world of our own: The experience of parents who have a child with autism, Qualitative Health Research, 2008,18; 1075–1083.
19. Marsack CN, Perry TE. Aging in place in every community: social exclusion experienc es of parents of adult children with autism spectrum disorder, Research on Aging, 2017, 1-23.
20. Creswell JW. Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş. Çeviri: Sözbilir M.1. Baskı. Ankara, Pegem Akademi, 2017.
21. Borazancı Persson S. Otizm ve Otistik Zeka, AQ. 4. Baskı. İstanbul, Yuka Kids, 2018.
22. Prater CD. Autism: A medical primer. American Family Physician, 2002, 66: 1667- 1674.
23. Wolff S. The history of autism. European Child & Adolescent Psychiatry,2004, 201-208.
24. Mengi A. Sosyolojik Boyutlarıyla Otizm. Ankara, Anı Yayıncılık, 2019.
25. Korkmaz B. Yağmur Çocuklar. Otizm Nedir?2. Baskı. Ankara, Doğan Kitap, 2000.
26. Todd S. Otizm Spektrum El Kitabı. Sevinç Ş, Abidoğlu, PÜ, (Çeviri Editörleri) Ankara, Palme Yayıncılık., 2017.
27. Akman Özdemir P. Çocukluk Dönemi Bozuklukları. İçinde: Anormal Psikoloji, Şahin M. (Çeviri Editörü). Abnormal Psychology. Kring AM, Johnson SH, Davıson G, Neale J. 12. Baskı. Ankara, Nobel Yayınları, 2017: 391-440.
28. Mukaddes NM. Otizm Spektrum Bozukluklar- Tanı ve Takip, 2.Baskı. İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri, 2017.
29. Özütürk O, Uluşahin A. Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. 12.baskı. Ankara, Nobel Tıp Kitapevleri, 2014.
30. Frith U, Happe F. Autism spectrum disorder, Current Biology, 15(19), 2005, 786 - 790.
31. Lord C, Bishop S. The autism spectrum: definitions, assessment and diagnoses. British Journal of Hospital Medicine, 2009, 70(3): 132-135.
32. Gül SO, İftar ET. Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan bireyler için öykülerin kullanımı, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,2012, 13(2): 1-20.
33. Aydın A. Otizmde ilk adım, 1. Baskı. İstanbul, Epilson Yayıncılık, 2003.
34. Boyd BA, Shaw E. Autism in the classroom: A group of students changing in population and presentataltion. Preventing School Failure, 2010, 54: 211-219.
35. Heward WL. Exceptional children: An introduction to special education. 9 edt. New Jersey, Pearson Merrill Prentice Hall, 2007.
36. Landa R. Early communication development and intervention for children with autism. Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews,2007, 13: 16-25.
37. Korkmaz B. Otizm. İçinde: Kulaksızoğlu A (Editör). Farklı Gelişen Çocuklar, 1.Baskı. İstanbul, Epsilon yayınları, 2003: 81-110.
38. Kaba D, Soykan A. DSM-5 Tanı Ölçütlerine Göre Erken Çocukluk Döneminde Otizm Spektrum Bozukluğunun Değerlendirilmesi. Türk Psikiyatri Dergisi, 2020, 31(2): 106-120.
39. Baio J. Prevalence of autism spectrum disorder among children aged 8 years-autism and developmental disabilities monitoring network, 11 sites, United States, CDC Morbidity and Mortality Weekly Report Surveillance Summaries, 2014, 63(SS02):1-21..i
40. Siegel B. Helping Children With Autism Learn: Treatment Approaches For Parents And Professionals, New York, Oxford Universty, 2003.

41. Vardarcı G. Otistik Çocuklu Ailelere Uygulanan Aile Eğitim Programının, Aile İçi İletişim Becerilerine, Ailenin Problem Çözme Becerilerine Ve Otistik Çocuklarıyla İlgili Algılarına Etkisi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, Özel Eğitim Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2011.
42. Gillberg C, Femell E. Autism Plus Versus Autism Pure. Journal of Autism and Developmental Disorders, 2014, 44(12): 3274–3276.
43. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı (2016-2019), Ankara, Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık., 2016.
44. Sosyal Güvenlik Kurumu, 2018 Faaliyet Raporu,135-136.
45. TBMM, Down Sendromu, Otizm Ve Diğer Gelişim Bozukluklarının Yaygınlığının Tespiti İle İlgili Bireylerin Ve Ailelerinin Sorunlarının Çözümü İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclıs Araştırması Komısyonu Raporu, 2020.
46. Frith U. The Neurocognitive Basis of Autism. Trends in Cognitive Sciences, 1997, 1(2): 73-77.
47. Bodur Ş, Soysal Ş. Otizmin Erken Tanısı ve Önemi, Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi,2004, 13(10): 394-398.
48. Amaral DG. Examining the Causes of Autism. Cerebrum,2017, January:1-17.
49. Huguet G, Ey E, Bourgeron T. The Genetic Landscapes of Autism Spectrum Disorders. Annual Review of Genomics and Human Genetics, 2013, 14(1):191–213.
50. Lichtenstein P, Carlström E, Rastam M, Gillberg C, Anckarsater H. The Genetics of Autism Spectrum Disorders and Related Neuropsychiatric Disorders in Childhood, American Journal of Psychiatry, 2010, 167(11): 1357–1363.
51. Irva HP. Environmental Risk Factors in Autism Large-Scale Epidemiological Studies in Autism Spectrum Disorders. Dawson G, Geschwind DH, Amaral DG, (Eds), New York, Oxford University Press, 2011.
52. Özbey Ç. Otizm ve Otistik Çocukların Eğitimi, Ankara, İnkılap Yayınevi, 2005.
53. Vural İ. SOS: Otizm ve iletişim problemi olan çocukların eğitimi,2.Baskı. İstanbul, Evrim Yayınevi, 2007.
54. Vilensky JA, Damasio AR, Maurer RG. Gait disturbances in patients with autistic behavior: A preliminary study, Archives of Neurology, 1981, 38 (10): 646-649.
55. Provost B, Heimerl S, Lopez BR. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Küçük Çocuklarda Kaba ve İnce Motor Gelişim Düzeyleri, Pediatride Fiziksel ve Mesleki Terapi, 2007, 27 (3):21-36.
56. Accardo P; Whitman B. Toe-walking: A marker for language disorders in A marker for language disorders in the developmentally disabled. Clinic Pediatry, 1989, 28: 347-350.
57. Lewin S, Kohen D, Mathew G. Handedness in mental handicap: investigation into populations of down‟s syndrome, epilepsy and autism. British Journal of Psychiatry, 1993, 674-676.
58. Jobe LE, Williams White S. Loneliness, sozial relationships, and a broader autism phenotype in college students. Personality and individual Differences, 2007, 42: 1479-1489.
59. Plimley L, Bowem, M. Social Skills And Autistic Spectrum Disorders, London, Sage Publishing, 2007.
60. Dodd S. Understanding autism. Australia, Elsevier, 2005. http://books.google .com.tr,11.04.2021
61. Bailey A, Phillips W, Rutter M. Autism: Towards as integration of clinical, genetic, neuropsychological, and neurobiological perspectives, Journal Child Psychology and Psychiatry, 1996, 37(1): 89-126.

62. Ricks D. The beginning of verbal communication in normal and autistic children. M. D. Thesis, London,1972.
63. Nelson KB, Grether JK, Croen LA, Dambrosia JM, Dickens BF, Jelliffe LL, Hansen RL, Phillips TM. Neuropeptides and neurotrophins in neonatal blood of children with autism or mental retardation, Annals of Neurology, 2001, 49(5): 597-606.
64. Bucuka, Y. Dini Sosyalleşme ve Sosyal Dışlanma Ekseninde Engellilik (Bingöl İli Örneği), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2017.
65. Carpentieri SC, Morgan SB. Brief report: A comparison of patterns of cognitive functioning of autistic and nonautistic retarded children on the stanford-binet-fourth edition, Journal of Autism and Developmental Disorders, 1994, 24(2): 215–223.
66. Aldersey HM. Family perceptions of intellectual disability: Understanding and support in Dar es Salaam. African Journal of Disability, 2012, 1(1), 1-12.
67. Norton P, Drew C. Autism and Potential Family Stressors., The American Journal of Family Therapy,1994, 22(1): 67–76.
68. Eracar N. Farklı Gelişen Çocukların Aileleriyle Eğitim/Sağaltım Çalışmaları. Editör: Kulaksızoğlu A (Editör). Farklı Gelişen Çocuklar, 1.Baskı. İstanbul, Epsilon Yayınları, 2003.
69. Özkubat U, Özdemir S, Selimoğlu Ö, Töret G. Otizme Yolculuk: Otizmli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Sosyal Destek Algılarına İlişkin Görüşleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2014, 33 (1): 323-348.
70. Shontz F. Reactionstocrisis, Volta Review, 1965, 67: 364-70.
71. Mac Gregor P. Grief: The Unrecognized Parental Response to Mental Illness in a Child, Social Work, 1994, 39 (2): 160–166.
72. Johnsson, SR. An examination of special education teachers' self-efficacy by certification status, credential type, age, gender, previous experience in special education, and years taught, George Fox University, Doctor of Education (EdD), 2018.
73. Doka KJ, Aber R. Psychosocial loss and grief. Disenfranchised grief: Recognizing hidden sorrow, Lexington, MA : Lexington Books, 1989:187-198.
74. Harris SL. A family systems approach to behavioral training with parents of autistic children. Child & Family Behavior Therapy, 1983, 4(1): 21 -35.
75. Morgan SB. The autistic child and family functioning: A developmental family systems perspective, Journal of Autism and Develapmental Disorders, 1988,13: 263-280.
76. Gray DE. Perceptions of stigma: The parents of autistic children. Sociology of Health & Illness, 1993, 15: 102–120.
77. Emerson E. Mothers of children and adolescents with intellectual disability: social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties, Journal of Intellectual Disability Research, 2003, 47(4-5): 385–399.
78. Özener K. Otizmli ve Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Otistik Belirtiler Gösterme Eğilimleri, Dış Ticaret Enstitüsü,, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2016: 1-13.
79. Harris SL, Glasberg BA. Siblings of children with autism: A guide for families. Bethesda, MD:Woodbine House, 1994.
80. Rodrigue JR, Morgan SB, Geffken G. Psychosocial adaptation of fathers of children with autism, Down syndrome, and normal development, Journal of Autism and Developmental Disorders, 1992, 22 (2): 249-263.

81. Dumas JE, Wolf LC, Fisman SN, Culligan A. Parenting stress, child behavior problems, and dysphoria in parents of children with autism, Down syndrome, behavior disorders, and normal development, Exceptionality: A Special Education Journal, 1991, 2(2): 97-110.
82. Plant KM, Sanders MR. Predictors of care-giver stress in families of preschool-aged children with developmental disabilities, Journal Of İntellectual Disability Research, 2007, 51(2): 109-124.
83. Weiss JA, Cappadocia MC, MacMullin JA, Viecili M, Lunsky Y. The impact of child problem behaviors of children with ASD on parent mental health: The mediating role of acceptance and empowerment, Autism, 2012, 16(3): 261-274.
84. Altiere MJ, Von Kluge S. Searching for acceptance: Challenges encountered while raising a child with autism, Journal of intellectual and developmental disability, 2009, 34(2): 142-152.
85. Akandere M, Acar M, Baştuğ G. Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, (22): 23-32.
86. Kuhn JC, Carter AS. Maternal self-efficacy and associated parenting cognitions among mothers of children with autism, American Journal of Orthopsychiatry, 2006, 76(4): 564-575.
87. Bloch JS, Weinstein JD. Families of young children with autism, Social Work in Mental Health, 2009, 8(1): 23-40.
88. Ludlow A, Skelly C, Rohleder P. Challenges faced by parents of children diagnosed with autism spectrum disorder, Journal of health psychology, 2012, 17(5): 702-711.
89. Sivberg B. Family system and coping behaviors: A comparison between parents of children with autistic spectrum disorders and parents with non-autistic children, Autism, 2002: 6(4), 397-409.
90. Hanson MJ, Hanline MF. Parenting a child with a disability: A longitudinal study of parental stress and adaptation, Journal of Early Intervention, 1990, 14(3): 234-248.
91. Machado Junior SB, Celestino MIO, Serra JPC, Caron J, Ponde MP. Risk and protective factors for symptoms of anxiety and depression in parents of children with autism spectrum disorder, Developmental Neurorehabilitation, 2014: 1–8.
92. Rao PA, Beid el DC. The impact of children with high-functioning autism on parental stress, sibling adjustment, and family functioning, Behavior modification, 2009, 33(4): 437-451.
93. DeMeyer M. Parents and children in autism, Newyork, Washington,V. H. Winston, 1979.
94. Marcus L, Kunce LJ, Schopler, E. Working with families, Cohen DJ, Volkmar FR (Eds). Handbook of autism and development disorders, 2nd ed., New York , John Wiley, 1997 : 631-649.
95. Bahar A, Bahar G, Savaş HA, Parlar, S. Engelli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesi, Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 2009, 4(11) : 97-112.
96. Cameron SJ, Dobson LA, Day DM. Stress in parents of developmentally delayed and non-delayed preschool children, Canada's Mental Health, 1991, 39: 13-17.
97. Gray D. High functioning autistic children and the construction of “normal family life.” Social Science and Medicine, 1997, 44(8): 1097-1106.
98. Goffman E. Stigma: notes on the management of spoiled identity, Eaglewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963.

99. Aktürk Ü. Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Kaygı Düzeyi ve Başa Çıkma Stratejilerinin Değerlendirilmesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Halk Sağlığı Hemşireliği, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, 2012.
100. Akbey Ö, Kalaycı C. Otizm spektrum bozukluğu (OSB): Tanım, sınıflama, yaygınlık ve nedenler İçinde: Diken İH, Bakkaloğlu H (Editörler). Zihinsel Yetersizlik Ve Otizm Spektrum Bozukluğunda (OSB) Aileler ve Tutumlar, Ankara, Pegem Akademi, 2017: 312-330.
101. Milli Eğitim Bakanlığı. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2006, Madde 7-2 (Değişik: 14.3.2009/27169 RG.
102. İzci E. Sınıf Öğretmeni Adaylarının "Özel Eğitim" Konusundaki Yeterlikleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, 4 (14): 106-114.
103. Rakap S, Birkan B, Kalkan, S. Türkiye'de Otizm Spektrum Bozukluğu ve Özel Eğitim, Rakap S (Editör), Tohum Otizm Vakfı, 2017.
104. Liao X, Li Y. Economic burdens on parents of children with autism: a literature review, CNS Spectrums, 2019: 1-7.
105. Dobson, B., & Middleton, S. Paying to care: The cost of childhood disability. York Publishing Services for the Joseph Rowntree Foundation, 1998.
106. Fletcher PC, Markoulakis R, Bryden PJ. The costs of caring for a child with an autism spectrum disorder, Issues in comprehensive pediatric nursing, 2012, 35(1): 45-69.
107. Jarbrink K, Fombonne E, Knapp M. Measuring the parental, service and cost impacts of children with autistic spectrum disorder: A pilot study, Journal of autism and developmental disorders, 2003, 33(4): 395-402.
108. Gray DE. Gender and coping: The parents of children with high functioning autism, Social Science & Medicine, 2003; 56(3): 631-642.
109. Yavaş İ. Otistik Bozukluk. İçinde: Köroğlu E, Güleç C (Editör). Psikiyatri temel kitabı, Ankara, Hekimler Yayın Birliği, 1998.
110. Eisenhower AS, Baker BL, Blacher J. Preschool children with intellectual disability: syndrome specificity, behaviour problems, and maternal well-being. Journal of intellectual disability research, 2005, 49(9): 657-671.
111. Singer GH. Meta-analysis of comparative studies of depression in mothers of children with and without developmental disabilities, American journal on mental retardation, 2006, 111(3): 155-169.
112. Stuart M, McGrew JH. Caregiver burden after receiving a diagnosis of an autism spectrum disorder. Research in autism spectrum disorders, 2009, 3(1): 86-97.
113. Davis NO, Carter AS. Parenting stress in mothers and fathers of toddlers with autism spectrum disorders: Associations with child characteristics, Journal of autism and developmental disorders, 2008, 38(7): 1278-1291.
114. Brobst JB, Clopton JR, Hendrick SS. Parenting children with autism spectrum disorders: The couple's relationship, Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 2009, 24(1): 38-49.
115. Greeff AP, Van der Walt KJ. Resilience in families with an autistic child. Education and Training in Autism and Developmental Disabilities, 2010, 45(3): 347-355.
116. Hoogsteen L, Woodgate RL. Centering autism within the family: A qualitative approach to autism and the family, Journal of pediatric nursing, 2013, 28(2): 135-140.
117. Hartley SL, Barker ET, Seltzer MM, Floyd F, Greenberg J, Orsmond G, Bolt D. The relative risk and timing of divorce in families of children with an autism spectrum disorder, Journal of Family Psychology, 2010, 24(4): 449.

118. Benson, A, O'Toole S, Lambert V, Gallagher P, Shahwan A, Austin JK. The stigma experiences and perceptions of families living with epilepsy: Implications for epilepsy-related communication within and external to the family unit, Patient education and counseling, 2016, 99(9): 1473-1481.

119. Sari HY, Baser G, Turan,, JM. (2006). Experiences of mothers of children with Down syndrome, Paediatric Nursing, 2006 , 18(4): 29-32.

120. Küçüker, S. (1993). Özürlü çocuk ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 1993, 1(03): 23-29.

121. Işık Erol S. İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerine Etkisi. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 2013, 24 (3-4-5): 46-70.

122. Arslan K. Otizmli Çocuğa Sahip Ailelerin Dayanıklılığına Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2020.

123. Hastings RP, Johnson E. Stress in UK families conducting intensive homebased behavioral intervention for their young children with autism, Journal of Autism and Developmental Disorders, 2001, 31 (3): 327-336.

124. Tümlü C, Akdoğan R. Otizmli çocuk ebeveynlerinde evlilik doyumunun dinamikleri: bir karma çalışma, Anadolu Journal of Educational Sciences International, 2019, 9(1):129-162.

125. Gau SSF, Chou MC, Chiang HL, Lee JC, Wong CC, Chou WJ, Wu YY. Parental adjustment, marital relationship, and family function in families of children with autism, Research in Autism spectrum disorders, 2012, 6(1): 263-270.

126. Lee GK. Parents of children with high functioning autism: How well do they cope and adjust?, Journal of developmental and physical disabilities, 2009, 21(2): 93-114.

127. Langley E, Totsika V, Hastings, RP. Parental relationship satisfaction in families of children with autism spectrum disorder (ASD): A multilevel analysis. Autism Research, 2017, 10(7): 1259-1268.

128. Kersh J, Hedvat TT, Hauser-Cram P, Warfield ME. The contribution of marital quality to the well-being of parents of children with developmental disabilities, Journal of intellectual disability research, 2006, 50(12): 883-893.

129. Bolman W. The autistic family life cycle: Family stress and divorce. In: Autism Society of America's 37th National Conference on Autism Spectrum Disorders, Providence, RI. Retrieved from http://asa. confex. com/asa/2006/techprogram S. 2006.

130. Breslau N, Davis GC. Chronic stress and major depression. Archives of General Psychiatry, 1986, 43(4): 309-314.

131. Bristol MM, Gallagher JJ, Schopler E. Mothers and fathers of young developmentally disabled and nondisabled boys: adaptation and spousal support, Developmental Psychology, 1988, 24(3): 441-451.

132. Floyd FJ, Zmich DE. Marriage and the parenting partnership: Perceptions and interactions of parents with mentally retarded and typically developing children, Child Development, 1991, 62(6): 1434-1448.

133. Kazak AE. Families with disabled children: Stress and social networks in three samples, Journal of Abnormal Child Psychology, 1987, 15(1): 137-146.

134. Wolf LC, Noh S, Fisman SN, Speechley M. Brief report: Psychological effects of parenting stress on parents of autistic children, Journal of autism and developmental disorders, 1989, 19 (1): 157-166.

135. Wing L. The Autistic Spectrum. Çeviri: Kunt S. Otizm El Rehberi, İstanbul, Doğan Kitap, 2005.

136. Karpat D, Girli A. Yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocukların anne-babalarının yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 2012, 13(02): 69-89.

137. Lloyd T, Hastings RP. Psychological variables as correlates of adjustment in mothers of children with intellectual disabilities: cross-sectional and longitudinal relationships, Journal of Intellectual Disability Research, 2008, 52(1): 37-48.

138. Weiss MJ. Hardiness and social support as predictors of stress in mothers of typical children, children with autism, and children with mental retardation, Autism, 2002, 6(1): 115-130.

139. Gill MJ, Harris SL. Hardiness and social support as predictors of psychological discomfort in mothers of children with autism, Journal of Autism and Developmental Disorders, 1991, 21(4): 407-416.

140. Whitman TL. The development of autism:A self-regulatory perspective. London, Jessica Kingsley Publishers., 2004.

141. Burrell B, Thompson B, Sexton D. Predicting child abuse potential across family types, Child Abuse & Neglect, 1994, 18(12), 1039-1049.

142. Benson PR, The impact of child symptom severity on depressed mood among parents of children with ASD: The mediating role of stress proliferation. Journal of autism and developmental disorders, 2006, 36(5): 685-695.

143. Olsson MB, Hwang CP. Depression in mothers and fathers of children with intellectual disability, Journal of intellectual disability research, 2001, 45(6): 535-543.

144. Sanders JL, Morgan SB. Family stress and adjustment as perceived by parents of children with autism or Down syndrome: Implications for intervention, Child & Family Behavior Therapy, (1997), 19(4): 15-32.

145. Küçüker, S. Erken Eğitimin Gelişimsel Geriliği Olan Çocukların Anne-Babalarının Stres ve Depresyon Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, Özel Eğitim Dergisi, 2001, 3(1): 1-11.

146. Dunst CJ, Trivette CM, Cross AH. Mediating influences of social support: Personal, family, and child outcomes. American journal of mental deficiency, 1986, 90(4): 403–417.

147. Cobb S. Social support as a moderator of life stress. Psychosomatic medicine, 1976, 38: 300–314.

148. Bishop SL, Richler J, Cain AC, Lord C. Predictors of perceived negative impact in mothers of children with autism spectrum disorder, American Journal on Mental Retardation, (2007). 112(6): 450-461.

149. Ekas NV, Lickenbrock DM, Whitman TL. Optimism, social support, and well-being in mothers of children with autism spectrum disorder, Journal of autism and developmental disorders, 2010, 40(10): 1274-1284.

150. Boyd BA. Examining the relationship between stress and lack of social support in mothers of children with autism, Focus on autism and other developmental disabilities, 2002, 17(4): 208-215.

151. Siklos S, Kerns KA. Assessing need for social support in parents of children with autism and Down syndrome. Journal of autism and developmental disorders, 2006, 36(7): 921-933.

152. Lirio P, Lituchy TR, Monserrat SI, Olivas-Lujan MR, Duffy JA, Fox S, Santos N. Exploring career-life success and family social support of successful women in Canada, Argentina and Mexico. Career Development International, 2007, 12(1): 28-50.

153. Thoits PA. Stress, coping, and social support processes: Where are we? What next?, Journal of health and social behavior, 1995, 35: 53-79.

154. Biçerli MK. Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Hayat Boyu Öğrenme, 1. Baskı. İstanbul, Beta Basım, 2016.

155. Kim KM, Kim DK, Shin YR (2016). Social exclusion of people with disabilities in Korea, Social Indicators Research, 2016, 129(2): 761-773.

156. Silver H. Social exclusion and social solidarity: Three paradigms, Int'l Lab. Rev., 1994, 33 (5-6): 531-578.

157. Çakır Ö, Sosyal Dışlanma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2002, 4(3):83-104.

158. Hunter B, Jordan K. Explaining social exclusion: towards social inclusion for Indigenous Australians, Australian Journal of Social Issues, 2010, 45(2): 243-264.

159. Kim K, Noh H. A study on the social exclusion in Korea: Its degree and causes, Social Welfare Policy, 2008, 34, 133-162.

160. Lee J, Cho M. On study on latent classes of social exclusion experience: Analysis on difference of gender and education lever. Social Welfare Policy, 2009, 36(3), 79–103.

161. Rho BI, Son JH. The effect of social exclusion of marginal workers on mental health, Korean Journal of Social Welfare, 2011, 63(1): 113-135.

162.Sapancalı F. Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri, Çalışma ve Toplum, 2005, 3(6), 51-106.

163. Yıldırımalp S. Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2014, 2(2): 91-108.

164. Şahin T. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.

165. Hatipler M. (2019). Boyut ve etkenleriyle sosyal dışlanmanın yoksullukla karşılaştırmalı ilişkisi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, 21(1): 39-77.

166. DSS (Department of Social Security). Opportunity for All: Tackling poverty and social exclusion, London, The Stationery Office, 1999: 4445.

167. Levitas R, Pantazis C, Fahmy E, Gordon D, Lloyd-Reichling E, Patsios D. The multidimensional analysis of social exclusion, (2007).

168. Atkinson R, Da Voudi S. The concept of social exclusion in the European Union: context, development and possibilities, JCMS: Journal of Common Market Studies, 2000, 38(3): 427-448.

169. De Haan A. Social Exclusion: Towards an Holistic Understanding of Deprivation, Great Britain, Department for International Development, Social Development Division, 1999.

170. DeWall CN, Richman SB. Social exclusion and the desire to reconnect, Social and Personality Psychology Compass, 2011, 5(11): 919-932.

171. Sılver H, Miller SM. Social Exclusion: The European Approach to Social Disadvantage, Poverty & Race Research Action Council, 2002, 11(5): 1-24.

172. Bhalla A, Lapeyre F. Social exclusion: towards an analytical and operational framework. Development and change, 1997, 28(3): 413-433.

173. Kenyon S, Lyons G, Rafferty J. (2002). Transport and social exclusion: investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility, Journal of Transport Geography, 2002, 10(3): 207-219.

174. Sen AK. Employment, Technology and Development, Oxford, Clarendon Press, 1975.

175. Marshall TH. Class, Citizenship and Social Development, New York, Doubleday, 1964.

176. Bauman Z. Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar.Çeviri: Öktem Ü. 1.Baskı. İstanbul, Sarmal Yayınları, 1999.

177. DPT. Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Özel İhtisas Raporu, Ankara, 2001.

178. ILO. World Social Protection Report 2020–22, Geneva, International Labour Organization, 2021.

179. Barker RL. The Social Work Dictionary, 4th edition. Washington, DC :National Associationof Social Workers (NASW) Press, 1999.

180. Zastrow C, Kirst-Ashman KK. İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I. Bebeklik-Çocukluk-Ergenlik, 2. Baskı. Ankara, Nika Yayınevi, 2016.

181. Taşkın, E. O. (2007). Ruhsal hastalıklarda damgalama ve ayrımcılık. İçinde: Taşkın EO (editör). Stigma Ruhsal Hastalara Yönelik Tutumlar ve Damgalama, 1.Baskı, İzmir, Meta Matbaacılık, 2007: 17-30.

182. Sağlam S. Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 2006, (5): 33-44.

183. Hoban D. Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Boyutları: İstanbul-Küçükçekmece Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi, 2019.

184. Centers for Disease Control and Prevention. Community Report on Autism 2023, Autısm And Developmental Dısabılıtıes Monıtorıng (ADMM) Network.

185. Erkoç, B. Sosyal Dışlanmanın Sosyal Sağlık Bağlamında İncelenmesi: Yalova İli Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Yalova: Yalova Üniversitesi, 2019.

186. Saraç S. Toplumsal Cinsiyet. İçinde: L.Gültekin, G.Güneş, C. Ertung, A. Şimşek (Editörler), Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları, (27-32). Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları, 2013: 27-32.

187. Karataş Z. Engelli Bireye Sahip Ailelerin Sorunları. http://www.manevisosyal hizmet.com/?p=507. 02 07 2021.

188. Kearney PM, Griffin T. Between joy and sorrow: being a parent of a child with developmental disability, Journal of Advanced Nursing ,2001, 34(5): 582–592

189. Karabekiroğlu K, Cakin-Memik N, Ozcan-Ozel O, Toros F, Öztop D, Özbaran B, et al. DEHB ve Otizm ile İlgili bilgi düzeyleri ve damgalama: sınıf öğretmenleri ve anababalarla çok merkezli bir çalışma. Klinik Psikiyatri, 2009, 12, 79-89.

190. Symes W, Humphrey N. Peer-group indicators of social inclusion among pupils with autistic spectrum disorders (ASD) in mainstream secondary schools: A comparative study, School psychology international, 2010, 31(5), 478-494.

191. Bolling DZ, Pitskel NB, Deen B, Crowley MJ, McPartland JC, Kaiser, MD. et al. Enhanced neural responses to rule violation in children with autism: a comparison to social exclusion. Developmental Cognitive Neuroscience, 2011, 1(3): 280-294.

192. Sarı HY, Baser G, Turan JM. Experiences of mothers of children with Down Syndrome, Paediatric Nursing, 2006, 18(4): 29- 32.

193. Green SE "What do you mean 'what's wrong with her?'": Stigma and the lives of families of children with disabilities, Social science & medicine, 2003, 57(8): 1361-1374.

194. Kaushik A, Kostaki E, Kyriakopoulos M. The stigma of mental illness in children and adolescents: A systematic review, Psychiatry Research, 2016, 243: 469-494.

195. Wiener J, Malone M, Varma A, Markel C, Biondic D, Tannock R, Humphries T. Children's perceptions of their ADHD symptoms: Positive illusions, attributions, and stigma, Canadian Journal of School Psychology, 2012, 27(3): 217-242.

196. Cappadocia MC, Weiss JA, Pepler D. Bullying experiences among children and youth with autism spectrum disorders, Journal of Autism and Developmental Disorders, (2012). 42(2), 266–277.

197. Harandi AA, Fischbach RL. How do parents respond to stigma and hurtful words said to or about their child on the autism spectrum, Austim Journal of Autism & Related Disabilities, 2016, 2(4):1030-1036.

198. Sproston K, Sedgewick, F, Crane, L. Autistic girls and school exclusion: Perspectives of students and their parents, Autism & Developmental Language Impairments, 2017, 2, 1-14.

199. Department for Education. Special Educational Needs and Disability: An Analysis And Summary of Data Sources. London, UK, 2021.

200. IFSW, IASSW. Global Definition Of Social, 2014. http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/.

201. Duyan V. Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları ve Müdahale Yöntemleri. 1.Baskı. Ankara, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 2010.

202. Danış, MZ. Otistik Çocuklar, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 2001, 1(2), 65-82.

203. Çoban, R. Sosyal Adalet, Eşitlik ve Sosyal Hizmet, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2017, 6(4): 252-260.

204. Aykara A, Sarı A. Engellilik ve Sivil toplum kuruluşları. İçinde: Buz S, Afyonoğlu MF (Editörler). Sivil toplum örgütleri ve sosyal hizmet, sorun alanları ve vaka örnekleri, 1 Baskı. Ankara, Nobel Yayınları, 2021: 251-278.

205. Ege G. Engelli Çocuk ve Gençlerle Sosyal Hizmet. İçinde: Tekindal M, Attepe Özden S (Editörler). Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları. 1.Baskı. Ankara, Nobel Yayınları, 2020, 87-102.

206. Teater B. Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş. Karatay A.(Çeviri Editörü). 1. Baskı. Ankara, Nika Yayınevi, 2015.

207. Çamur Duyan, G. Özürlülerle Sosyal Hizmet. İçinde: Acar H, Negiz N, Akman E (Editörler). Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları. 1 Baskı. Ankara, Maya Akademi, 2013: 265-277.

208. Mavili Aktaş, A. Küçük Gruplar: Dinamikleri ve Süreci. Ankara, Mustafa Kitapevi, 2001.

209. Erkan G. Özürlülerle Sosyal Hizmet Uygulamaları. Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 2003, 25(4): 34-38.

210. Schiff M, Bargal D. Helping characteristics of self-help and support groups: Their contribution to participants' subjective well-being, Small Group Research, 2000, 31(3): 275-304.

211. Zastrow C. Sosyal Hizmete Giriş, 4. Basım.Ankara, Nika Yayınevi, 2014.

212. Güran, R. Otizmli Çocuğu Olan Ailelerin Sosyal Dışlanmasını Önleyici Bir Sosyal İçerme Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020, 3(38): 253-272.

213. Arslan Özdemir E, Duyan V. "Baskı ve Ayrımcılığa Karşı Sosyal Hizmet", International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), 2018, 4(19): 273-283.

214. Djulus G, Sheikhan NY, Nawaz E, Burley J, Thomas-Jacques T, Naik H, et al. Advancing allyship through anti-oppression workshops for public health students: A mixed methods pilot evaluation, Pedagogy in Health Promotion, 2021, 7(4): 304-312.

215. Adams R, Dominelli L, Payne M. Sosyal hizmet temel alanlar ve eleştirel tartışmalar. Tuncay T. (Çeviri Editörü). 1 Baskı. Ankara, Nika Yayınevi, 2015.

216. Tuncay T, Tekin HH. Sosyal Hizmet Mesleğinin ABC'si–Temel Kavramlar, Sosyal Sorunlar, Çalışma Alanları, Müdahale Ölçekleri, 1.Baskı. Ankara, Nika Yayınevi, 2021

217. Dominelli L. Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice. New York, Palgrave, 2002.

218. Barnoff L, Moffatt K. Contradictory tensions in anti-oppression practice in feminist social services, Affilia, 2007, 22(1): 56-70.

219. Thompson N. Güç ve Güçlendirme.Cankurtaran Ö. (Çeviri Editörü). 1.Baskı. Ankara, Nika Yayınevi, 2016.

220. Özmete E. Yoksul Ailelerde Sosyal Dışlanmaya Karşı Güçlendirme Yaklaşımı. İçinde: Özkan Y (Editör). Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı.3.Baskı. Ankara, Maya Akademi, 2011: 71-87.

221. Yılmaz E. Türkiye'de Otizm Anneliği. İçinde: Ak M (Editör). Otizm Araştırmalarında Güncel Eğilimler. 1.Baskı. Ankara, Nobel Akademi, 2021: 140-162.

222. Creswell JW. Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş. Çeviri: Sözbilir M.1. Baskı. Ankara, Pegem Akademi, 2017.

223. Creswell JW, Plona Clark VL. Karma Yöntem Araştırmaları, Tasarımı ve Yürültülmesi. Çeviri: Dede Y, Demir SB. 3.Baskı. Ankara, Anı Yayıncılık, 2018.

224. Baki A, Gökçek T. Karma yöntem araştirmalarina genel bir bakiş, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, 11(42): 1-21.

225. Karasar N. Bilimsel Araştırma Yöntemi, 14. Baskı. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

226. Büyüköztürk Ş, Kılıç Çakmak E, Akgün ÖE, Karadeniz Ş, Demirel F. Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 24.Baskı. Ankara, Pegem Akademi, 2018: 193-194.

227. Zimet GD, Dahlem NW, Zimet SG, Farley GK. The multidimensional scale of perceived social support, Journal of personality assessment, 1988, 52(1): 30-41.

228. Eker D, Arkar H. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliliği, Türk Psikoloji Dergisi, 1995, 101(34):45-55.

229. Eker D, Arkar H, Yaldız H. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Gözden Geçirilmiş Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği, Türk Psikiyatri Dergisi, 2001, 12(1):17-25

230. Bayram Arlı N,Sam N, Aytaç SS, Aytaç M. Yaşam tatmini ve sosyal dışlanma, İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2010, 12(4): 79-92.

231. Gerda JG, Cok V. Explaining Social Exclusion. A theoretical model tested in the Netherlands. The Netherlands Institute for Social Research/scp, The Hague, 2007.

232. Bayram N, Aytaç S, Aytaç M, Sam N, Bilgel N. Measuring social exclusion: A study from Turkey, Mediterranean Journal of Social Sciences, 2011, 2(3):285-285.

233. Lu M, Chen J, He W, Pang F, Zou Y. Association between perceived social support of parents and emotional/behavioral problems in children with ASD: A chain mediation model. Research in Developmental Disabilities, 2021, 113, 103933.

234. Tölük B. Küçükçekmece 4 Nolu Aile Sağlığı Merkezine Kayıtlı 18-36 Aylık Çocuğu Olan Ebeveynlerde Otizm Spektrum Bozukluğu Hakkında Bilgi Düzeyi Ve Farkındalığının İncelenmesi, Sağlık Bakanlığı, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bakırköy Dr. Sadi konuk sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aile Hekimliği Kliniği, Aile Hekimliği Kliniği Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2020.

235. Yıldırım B. Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Çocukların Anne Babalarının Depresyon, Kaygı ve Yaşam Kalitesi Düzeylerinin, Psikolojik Yardım Almaya Yönelik Tutumları İle İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi, 2018.

236. Tahincioğlu C. Otizmli Çocuğu Olan Annelerde Anksiyete Düzeylerinin Tükenmişlik İle İlişkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2016.

237. Breslau N, Davis GC. Chronic stress and major depression, Archives of General Psychiatry, 1986, 43(4): 309-314.

238. Zeteroğlu ŞE. Yirmi beş-Yetmiş iki Aylar Arasındaki Otistik Çocukların Gelişimlerinin İncelenmesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006.

239. Gau SSF, Chou MC, Lee JC, Wong CC, Chou WJ, Chen MF, Soong WT, Wu YY. Behavioral problems and parenting style among Taiwanese children with autism and their siblings, Psychiatry and clinical neurosciences, 2010, 64(1): 70-78.

240. Larsson HJ, Eaton WW, Madsen KM, Vestergaard M, Olesen AV, Agerbo E, Schendel D, Thorsen P, Mortensen PB. Risk factors for autism: perinatal factors, parental psychiatric history, and socioeconomic status, American journal of epidemiology, 2005, 161(10): 916-925.

241. Gökcan K. Özürlü çocuğa sahip ailelerin beklentileri, Zonguldak Rehabilitasyon Merkezi, 1996, 1-36.

242. Özlü-Fazlıoğlu Y. Duyusal entegrasyon programının otizmli çocukların duyusal ve davranış problemleri üzerine etkisinin incelenmesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi (Çocuk Gelişimi Eğitimi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004.

243. Dışlıklı, S. 24-36 Aylık Otistik Çocukların Sosyal ve Duygusal Gelişim Özelliklerinin İncelenmesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2007.

244. Kreiser NL, White SW. ASD in females: are we overstating the gender difference in diagnosis?, Clinical child and family psychology review, (2014), 17(1): 67-84.

245. Lai MC, Lombardo MV, Auyeung B, Chakrabarti B, Baron-Cohen S. Sex/gender differences and autism: setting the scene for future research, Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 2015, 54(1): 11-24.

246. Mengi, A. Sosyolojik Boyutlarıyla Otizm, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2014.

247. Görgü, E. 3-7 Yaş arası otistik çocuğa sahip olan annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2005.

248. Farrugia D. Exploring stigma: Medical knowledge and the stigmatisation of parents of children diagnosed with autism spectrum disorder, Sociology of Health & Illness, 2009, 31(7): 1011-1027.

249. Seda Ö, Uçar A. Otizm Spektrum Bozukluğu Tedavisinde Beslenme Yaklaşımları, Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 2017, 6(1): 179-194.

250. Şahin E. Otizmli Çocukların Beslenmesi ve Ailelerinin Tutumu, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi, 2019.

251. Olçay-Gül S, Tekin-İftar E. Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan bireyler için sosyal öykülerin kullanımı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 2012, 13(02): 1-24.

252. Frith, U. A new look at language and communication in autism. International Journal of Language & Communication Disorders, 1989, 24(2): 123-150.

253. Köroğlu E. DSM-V Tanı Kriterleri, Ankara, Hyb yayın, 2013.

254. Ganaie SA, Bashir A Global autism: autism, autism etiology, perceptions, epistemology, prevelance and action, International Journal of Clinical Therapeutics and Diagnosis, 2014, 2 (2): 39-47.

255. Kudaıbergenova A. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Ailelerinin Karşılaştıkları Sorunlar: Edirne Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Disiplinlerarası Engelli Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi, 2018.

256. Sarcan, Ç. Otizmli Bireylere Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunların Sosyolojik Bir Değerlendirmesi: Bulancak İlçesi Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2019.

257. Kaya Ö. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylerin Değerlendirilmesi. İçinde: Özkan ŞY, Ergenekon Y, Çolak A, Kaya Ö. Otizm Spektrum Bozukluğu, Ankara, Grafiker Yayınları, 2016: 59-92.

258. Toper F. Otizmli Çocuğa Sahip Ailelerin Psikososyal ve Finansal Yüklerine İlişkin Deneyimleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2021.

259. Higgins DJ, Bailey SR, Pearce JC. Factors associated with functioning style and coping strategies of families with a child with an autism spectrum disorder. Autism, 2005, 9(2): 125–137.

260. Sen E, Yurtsever S. Difficulties experienced by families with disabled children. Journal for Specialists in Pediatric Nursing, 2007, 12(4): 238–252.

261. Hartley SL, DaWalt LS, Schultz HM. Daily Couple Experiences and Parent Affect in Families of Children with Versus Without Autism, Journal of Autism and Developmental Disorders, 2017, 47(6): 1645-1658.

262. Montes G, Halterman JS. Psychological functioning and coping among mothers of children with autism: A population-based study. Pediatrics, 2007, 119(5): 1040-1046.

263. Smith LE, Hong J, Seltzer MM, Greenberg JS, Almeida DM, Bishop SL. Daily experiences among mothers of adolescents and adults with autism spectrum disorder, Journal of autism and developmental disorders, 2010, 40(2):167-178.

264. Nealy CE, O'Hare L, Powers JD, Swick DC. The impact of autism spectrum disorders on the family: A qualitative study of mothers' perspectives, Journal of Family Social Work, 2012, 15(3): 187-201.

265. Allik H, Larsson J, Smedje, H. Health-related quality of life in parents of school-age children with Asperger syndrome or high functioning autism. Health and Quality of Life Outcomes, 2006, 4,1.

266. Dunn ME, Burbine, T, Bowers, CA, Tantleff-Dunn, S. Moderators of stress in parents of children with autism, Community mental health journal, 2001, 37(1): 39-52.

267. Hastings RP, Kovshoff H, Brown T, Ward NJ, Espinosa FD, Remington B. Coping strategies in mothers and fathers of preschool and school-age children with autism, Autism, 2005, 9(4): 377-391.

268. Sencar B. Otistik çocuğa sahip ailelerin algıladıkları sosyal destek ve stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.

269. Lee LC, Harrington RA, Louie BB, Newschaffer CJ. Children with Autism: Quality of Life and Parental Concerns, Journal of Autism and Developmental Disorders, 2008, 38(6): 1147-1160.

270. Coşkun Y, Akkaş G. Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygi düzeyleri ile sosyal destek algilari arasindaki ilişki, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, (2009), 10(1): 213-227.

271. Rao PA, Beidel DC. The impact of children with high-functioning autism on parental stress, sibling adjustment, and family functioning, Behavior modification, 2009, 33(4): 437-451.

272. Doig JL, McLennan JD, Urichuk L. Jumping through hoops': parents' experiences with seeking respite care for children with special needs, Child: care, health and development, 2009, 35(2): 234-242.

273. Johnson N, Frenn M, Feetham S, Simpson P. Autism spectrum disorder: parenting stress, family functioning and health-related quality of life, Families, systems, & health, 2011, 29(3): 232-252.

274. Benson PR, Kersh J. Marital quality and psychological adjustment among mothers of children with ASD: Cross-sectional and longitudinal relationships, Journal of autism and developmental disorders, 2011, 41(12): 1675-1685.

275. Top, FÜ. Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: Niteliksel araştırma. Çocuk dergisi, 2009, 9(1): 34-42.

276. Ciğerli Ö, Topsever P, Alvur TM, Görpelioğlu, S. Engelli çocuğu olan anne-babaların tanı anından itibaren ebeveynlik deneyimleri: Farklılığı kabullenmek, Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 2014, 8(3): 75-81.

277. Akgün R, Çifci EG. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Güçlendirme Yaklaşımı Ve Sosyal Destek Sistemi, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 2010, (1); 23-36.

278. Davut A, Gülçin, K, Güneş G. Özel Gereksinimli Bireyler Hakkındaki Görüşlere İlişkin Metafor Çalışması, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, 16(62): 935-944.

279. Mitchell C, Holdt N. The search for a timely diagnosis: Parents' experiences of their child being diagnosed with an Autistic Spectrum Disorder, Journal of Child & Adolescent Mental Health, 2014, 26(1): 49-62.

280. Gray DE. Coping over time: The parents of children with autism, Journal of intellectual disability research, 2006, 50(12): 970-976.

281. Yassıbaş U. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahip Anne Babaların Yaşam Deneyimlerine Derinlemesine Bakış, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2015.

282. Çandır E. Otizm tanısı ile izlenen çocukların annelerinde bakım verme yükü ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Koç Üniversitesi, 2016.

283. Bilgin H, Kucuk L. Raising an autistic child: Perspectives from Turkish mothers, Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 2010, 23(2): 92-99.

284. Kablan A. Otizmli çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları stres, sosyal destek ve bakım verme sürecindeki deneyimlerinin değerlendirilmesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Klinik Psikoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021.

285. Avcı N, Otizmli Çocukların Ebeveynlerinin Evlilik Uyumları Sosyal Destek Algıları ve Anksiyete Düzeylerinin Değerlendirilmesi, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, 2017.

286. Halden S. Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocukların ebeveynlerinde algılanan sosyal destek ve çocuğun eğitsel destek gereksinimi ile ebeveyn depresyonu arasındaki ilişkinin incelenmesi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, 2019.

287. Bora, S. Otizmli ve down sendromlu çocuğu olan ailelerde sosyal destek algısı ve aile işlevselliğinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2021.

288. Kahriman İ, Bayat M. Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri, Öz-Veri Dergisi, 2008, 5(1): 1175-1194.

289. Bakır D, Demirli, C. Investigation Of The Impact Of Self-Compassion and Family Support Perception On Parenting Stress ın Parents Who Have Children With Learning Disability, Autism Spectrum Disorder and Mental Disability, Humanistic Perspective, 2020, 2(3): 271-282.

290. Akmaniş B. Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyak desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi, 2010.

291. Benson PR. Network characteristics, perceived social support, and psychological adjustment in mothers of children with autism spectrum disorder, Journal of autism and developmental disorders, 2012, 42(12) : 2597-610.

292. Obeid R, Daou N. The effects of coping style, social support, and behavioral problems on the well-being of mothers of children with autism spectrum disorders in Lebanon, Research in Autism Spectrum Disorders, 2015, 10: 59-70.

293. Singh P, Ghosh S, Nandi S. Subjective burden and depression in mothers of children with autism spectrum disorder in India: Moderating effect of social support, Journal of Autism and Developmental Disorders, 2017, 47(10) : 3097-3111.

294. Tunç S. Otizmli Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Desteğin Anksiyete ve Tükenmişlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Ana Bilim Dalı, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2021.

295. Gürsoy A. Otizmli Çocuğa Sahip Annelerin Kaygı Düzeylerinin Yaşam Doyumu Evlilik Doyumu ve Algılanan Sosyal Destek Açısından İncelenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ufuk Üniversitesi, 2021.

296. Arslansoyu N. Tek Ebeveynli Ailelerin Algıladıkları Sosyal Destek Ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Lefkoşa Örneği, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2021.

297. Cairney J, Boyle M, Offord Dr, Racine Y. Stress, social support and depression in single and married mothers, Social psychiatry and psychiatric epidemiology, 2003 38(8), 442-449.

298. Efeoğlu A. Çocuğu özel eğitim okuluna devam eden annelerin yaşam doyumları ile sosyal destek algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2016.

299. McIntyre LL, Brown M. Examining the utilisation and usefulness of social support for mothers with young children with autism spectrum disorder, Journal of intellectual & developmental disability. 2018, 43(1): 93-101.

300. Meral BF, Cavkaytar A. Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin Psikometrik Özelliklerinin Otizmli Çocuk Aileleri Üzerinden İncelenmesi, e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2013, 3(4): 20-32.

301. Şentürk M, Saraçoğlu GV. Eğitilebilir zihinsel, bedensel engelli çocuğu olan annelerle sağlıklı çocuğa sahip annelerin aileden algıladıkları sosyal destek ve depresyon düzeylerinin karşılaştırılması, Uluslararası Temel Klinik Tıp Dergisi, 2013, 1(1): 40-49

302. Akkaya, Ç. Otizmli Çocukların Annelerinde Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı, Sosyal Destek ve Depresif Belirtiler, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Psikiyatri Hemşireliği Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2021.

303. Croen LA, Najjar DV, Ray GT, Lotspeich L, Bernal P. A comparison of health care utilization and costs of children with and without autism spectrum disorders in a large group-model health plan. Pediatrics, 2006, 129(4): 617-623.

304. Yıkmış A, Özbey FY. Otistik Çocuğa Sahip Annelerin Çocuklarının Devam Ettiği Rehabilitasyon Merkezlerinden Beklentilerinin ve Önerilerinin Belirlenmesi. International Online Journal of Educational Sciences, 2009, 1 (1): 124-153.

305. Arslan S. İstanbul'da otistik çocuklar eğitim merkezlerindeki öğrenci ebeveynlerinin yaşamları boyunca karşılaştıkları soruların incelenmesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2011.

306. Selimoğlu ÖG, Özdemir S, Töret G, Özkubat U. Otizmli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Otizm Tanılama Sürecinde ve Tanı Sonrasında Yaşadıkları Deneyimlerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), 2013, 5(2): 129-167.

307. Johnson SR. An examination of special education teachers' self-efficacy by certification status, credential type, age, gender, previous experience in special education, and years taught, George Fox University, Doctor of Education (EdD), 2018.

308. Scheuermann B, Webber J, Boutot EA, Goodwin M. Problems with personnel preparation in autism spectrum disorders, Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 2003, 18(3): 197-206.

309. Çalışoğlu M, Yalvaç AS, Kaya A. Rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan sınıf ve okul öncesi öğretmenlerin kurum hakkındaki görüşleri, Electronic Turkish Studies, 2019, 14(2).

310. Praisner CL. Attitudes of Elementary School Principals toward the Inclusion of Students with Disabilities, Exceptional Children, 2003, 69(2): 135–145.

311. Dymond SK, Gilson CL, Myran SP. Services for children with autism spectrum disorders, Journal of Disability Policy Studies, 2007, 18(3): 133-147.

312. Gray DE. 'Everybody just freezes. Everybody is just embarrassed': Felt and enacted stigma among parents of children with high functioning autism. Sociology of Health & Illness, 2002, 24(6): 734–749.

313. Çapa B. Zihin Engelli ve Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılmada Yaşadıkları Güçlüklerin Karşılaştırılması, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009.

314. Bıçak N. Otizmli Çocukların Annelerinin Yaşadıklarının Belirlenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2009.

315. Gill J, Liamputtong P. Being the mother of a child with asperger's syndrome: Women's experiences of stigma, Health Care for Women International, 2011, 32: 708-722.

316. Werner S, Shulman C. Does type of disability make a difference in affiliate stigma among family caregivers of individuals with autism, intellectual disability or physical disability?, Journal of Intellectual Disability Research, 2015, 59(3), 272-283.

317. Yavuz F. Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin karşılaştıkları sosyal dışlanma sorunsalı üzerine bir araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2016.

318. Tüfek G, Sarı S. Otizm bilinci ve otizmli çocuğu olan ailelerin yaşadığı problemler (Anadolu otizm vakfında eğitim gören öğrenci aileleri örneği), TÜBİTAK Projesi, 2016: 1-59.

319. Uskun E, Gundogar D. The levels of stress, depression and anxiety of parents of disabled children in Turkey, Disability and Rehabilitation, 2010, 32(23): 1917-1927.

320. Uçar K, Samur G. Otizmin tedavisinde güncel beslenme tedavisi yaklaşımları, Beslenme ve Diyet Dergisi, 2017, 45(1): 53-60.

321. Dillenburger K, Keenan M, Doherty A, Byrne T, Gallagher S. (2010). Living with children diagnosed with autistic spectrum disorder: Parental and Professional views. British Journal of Special Education, 2010, 37 (1): 13-23.

322. Tellioğlu S. Türkiye'de Engellilere Yönelik Sosyal Hizmetlerin ve Politikaların Tarihçesi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2019, 7(88): 818-832.

323. Cavkaytar A, Batu S, Çetin BO. Perspectives of Turkish mother on having a child with developmental disabilities, International Journal of Special Education, 2008, 23(2): 102-109.

324. Sucuoğlu B. Özürlü çocuğu olan anne-babaların gereksinimlerinin belirlenmesi, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 1995, 2(1): 10-18.

325. Gray, D. E. (1994). Copingwithautism: stressesandstrategies. Sociology of HealthandIllness, 16(3), 275–300. doi:10.1111/1467-9566.ep11348729

326. Kördeve MK. (2017). Engelli bireylerin sağlık hizmeti alımında karşılaştıkları problemler, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 2017, 3(2): 188-198.

327. Durduran Y, Bodur S. Engellilerin Engellilikleri Dışındaki Sağlık Sorunları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Selçuk Tıp dergisi, 2009, 25(2): 69-77.

328. Lowell B, Wetherell MA. Caregivers' characteristics and family constellation variables as predictors of affiliate stigma in caregivers of children with ASD. Psychiatry Research, 2018, 270: 426–429.

329. Scior K, Werner S. Intellectual disability and stigma, London: Palgrave Macmillan, 2016: 3-13.

330. Ting Z, Yiting W, Chunli Y. Affiliate stigma and depression in caregivers of children with Autism Spectrum Disorders in China: Effects of self-esteem, shame and family functioning, Psychiatry Research, 2018, 264: 260–265.

331. Cantwell J, Muldoon O, Gallagher S. The influence of self-esteem and social support on the relationship between stigma and depressive symptomology in parents caring for children with intellectual disabilities, Journal of Intellectual Disability Research, 2015, 59(10): 948-957.

332. Sarıgül A. Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma Ağrı İli Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2016.

333. Russell G, Norwich B. (2012). Dilemmas, diagnosis and de-stigmatization: Parental perspectives on the diagnosis of autism spectrum disorders, Clinical Child Psychology and Psychiatry, 2012, 17(2): 229-245.

334. Neely-Barnes SL, Hall HR, Roberts RJ, Graff JC. Parenting a Child With an Autism Spectrum Disorder: Public Perceptions and Parental Conceptualizations, Journal of Family Social Work, 2011, 14 (3): 208-225.

335. Broady TR, Stoyles GJ, Morse C. Understanding carers' lived experience of stigma: the voice of families with a child on the autism spectrum, Health & social care in the community, 2017, 25(1): 224-233.

336. Mitter N, Ali A, Scior K. Stigma experienced by family members of people with intellectual and developmental disabilities: multidimensional construct, BJPsych open, 2018: 4(5): 332-338.

337. Sproston K, Sedgewıck F, Crane L. Autistic Girls And School Exclusion: Perspectives Of Students And Their Parents, Autism & Developmental Language Impairments, 2017, 2: 1-14.

338. Güven E. Otizmli çocukların ailelerinin yaşadığı sorunlara ilişkin görüşleri, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, 2019.

339.Wong CCY, Mak WWS, Liao YH. Self-Compassion: a Potential Buffer Against Affiliate Stigma Experienced by Parents of Children with Autism Spectrum Disorders, Mindfulness, 2016, 7(6): 1385-1395.

340. Chan KKS, Lam CB. Trait mindfulness attenuates the adverse psychological impact of stigma on parents of children with autism spectrum disorder, Mindfulness, 2017, 8(4): 984-994.

341. Zhou T, Wang Y, Yi C. Affiliate Stigma and Depression in Caregivers of Children with Autism Spectrum Disorders in China: Effects of Selfesteem, Shame and Family Functioning. Psychiatry Research, 2018, (264) : 260-265.

342. Teng F, Chen Z. Does social support reduce distress caused by ostracism? It depends on the level of one's self-esteem, Journal of Experimental Social Psychology, 2012, 48(5): 1192–1195.

343. Bostan BC, Duru E. The Role Of Self–Esteem and Social Support İn The Relation Between Social Exclusion and Lonliness Among University Students, Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Dışlanma ve Yalnızlık İlişkisinde, Algılanan Sosyal Destek ve Benlik Saygısının Rolü, IIIrd International Eurasian Educational Research Congress, 31 May-3 Jun, Muğla, Türkiye.

344. Jasinskaja-Lahti I, Liebkind K, Jaakkola M, Reuter A. Perceived discrimination, social support networks, and psychological well-being among three immigrant groups, Journal of Cross-Cultural Psychology, 2006, 37(3): 293–311.

345. Duru E, Arslan G. Evlenmek amacıyla evden kaçan kız ergenler: Bir olgubilim çalışması, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2014, 5(41): 36–48.

346. Atlı A. Otizimli Çocuğa Sahip Ailelerin Aldıklari Sosyal Desteğin Toplumsal Entegrasyonlarina Etkisi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, 2019.

347. Çakmak G. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuğa Sahİp Ailelerin Deneyimleri, Karşılaştıkları Sorunlar ve Baş Etme Stratejieri, Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 2022.

348. Robertson J, Hatton C, Wells E, Collins M, Langer S, Welch V, Emerson E. The impacts of short break provision on families with a disabled child: an international literature review, Health & social care in the community, 2011, 19(4): 337-371.

349. Harper A, Dyches TT, Harper J, Roper SO, South M. Respite care, marital quality, and stress in parents of children with autism spectrum disorders, Journal of autism and developmental disorders, 2013, 43(11): 2604-2616.

350. Tunay ZÇ. Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Çocuğu Olan Annelerin Yaşam Kalitelerinin, Yaşadıkları Sorunların ve İhtiyaçlarının Belirlenmesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2021.

351. Tabachnick BG, Fidell LS. Using multivariate statistics, Sixth Edition.USA, Pearson Education Limited, 2013.

352. Roux AM, Shattuck PT, Cooper BP, Anderson KA, Wagner M, Narendorf SC. Postsecondary employment experiences among young adults with an autism spectrum disorder, Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 2013, 52(9): 931-939.